Latvijas Republika
LPSR Valsts drošības komitejas
zinātniskās izpētes komisija

Raiņa bulvāris 19, Rīga, LV-1050, Latvija, vdk@lu.lv, lu.lv/vdkkomisija

2018. gada 31. maijā Rīgā Nr.VDKkom1/1-2018

Pārskats

par periodu no 2017. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. maijam

Apspriests
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas sēdēs,
par priekšlikumiem lemjot 2018. gada 30. un 31. maijā

Iesniegts
2018. gada 31. maijā priekšlikumu daļā
Latvijas Republikas 12. Saeimas Juridiskajai komisijai,
Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai,
Izglītības, kultūras un zinātnes komisijai,
Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijai

Latvijas Universitāte rektoram atbilstoša dokumenta sagatavošanai un iesniegšanai Izglītības un zinātnes ministrijai, ievērojot likuma *Par budžetu un finanšu vadību* 14. panta trešajā daļā noteikto, tā izpildot Izglītības un zinātnes ministrijas valsts sekretāra 2016. gada 30. jūnija Nr. 01-13e/2670 Par 2015.gada 11.septembra līguma Nr.01-28/118 *Vienošanās par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu zinātnisko izpēti* saistību izpildi noteikto

Satura rādītājs

Satura rādītājs 2

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšlikumi 5

Par likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" pārejas noteikumu 9. punkta izpildi 19

Par likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" noteiktā sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas procesa konceptuālajām izmaiņām 32

VDK dokumentu jēdziens 35

Ilustratīvs dokumentu grupu raksturojums 37

Satversmes aizsardzības birojā esošie VDK dokumenti 37

Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu pieejamība 37

Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu raksturojums 39

Apjoms 39

Vispārīgs satura raksturojums 42

LPSR VDK aģentūras alfabētiskās kartotēkas raksturojums 56

Latvijas Nacionālajā arhīvā esošie VDK dokumenti 64

Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas 67

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. apraksts – Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra 70

Iekšlietu ministrijas resora rīcībā esošie VDK dokumenti 73

VDK dokumentu atklātības apsvērumi 80

Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – tiesiskie priekšnosacījumi 83

Tiesiskā ietvara forma, regulējuma saturs un leģistiskā kvalitāte 86

Tiesiskā ietvara forma 86

Tiesiskā regulējuma saturs 93

Tiesiskā regulējuma leģistiskā kvalitāte 104

Ierobežojumi VDK dokumentu kontekstā 105

Informācijas atklātības efektīva aizsardzības sistēma 110

Nosacījumi valsts dalībai brīvā informācijas apritē 112

Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – vides priekšnosacījumi 114

Valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību 114

Publiski pieejamās informācijas kvalitāte 116

Noslēgums 118

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats 120
Pamatinformācija 120
Iestādes juridiskais statuss 120
Politikas jomas, nozares, apakšnozares vai funkcijas, par kurām iestāde ir atbildīga 124
Iestādes darbības virzieni un mērķi, kā arī īstenotās budžeta programmas (apakšprogrammas) 125
Pārskata perioda (atbilstoši Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumam Nr. 433) galvenie uzdevumi (prioritātes, pasākumi) 127
Padotībā esošas iestādes 136
Personāls 136
Komunikācija ar sabiedrību 138
Pasākumi, kas veikti sabiedrības informēšanai un izglītošanai 138
Pasākumi sabiedrības viedokļa izzināšanai par apmierinātību ar valsts iestādes darba kvalitāti un to rezultāti (ja ir veikti šādi pasākumi) 141
Sadarbība ar nevalstisko sektoru 143
Nākamajā gadā plānotie pasākumi 143
Iepriekšējā pārskata periodā uzsāktie pasākumi, kuri tiks turpināti 143
Nākamā pārskata perioda galvenie uzdevumi un pasākumi 145
Nākamā gada plānotie sadarbības projekti un pētījumi 145
Iestādes finanšu saistības (piemēram, kredītsaistības) 145
Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti 145
Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums (pielikums): 146
Darbības stratēģijās plānotās budžeta programmu un apakšprogrammu ietvaros finansētās galvenās aktivitātes un to mērķi, plānotie darbības rezultāti, kā arī rezultātu izpildes analīze un valsts budžeta līdzekļu izlietojuma efektivitātes izvērtējums 146
Informācija par pārskata periodā īstenotajām jaunajām politikas iniciatīvām, ja pārskata gadā tādas tika apstiprinātas, norādot piešķirto valsts budžeta līdzekļu apmēru to īstenošanai 146
Valsts aizdevumu izlietojums projektu īstenošanai, kā arī to aizņēmumu izlietojums un īstenošanas rezultāti, par kuriem valsts ir galvojusi 147
Iestādes veiktie un pasūtītie pētījumi. Iestādes norāda pētījuma mērķi, līguma summu, pētījuma veicēju, galvenos rezultātus, kā arī iedzīvotāju iespējas saņemt plašāku informāciju 147
Sadarbības partneru finansēto programmu un ārvalstu ieguldījumu programmu ietvaros īstenoto projektu rezultāti un līdzekļu izlietojums 149

Būtiskākie pakalpojumi (maksas, bezmaksas, adresēti personai, personu lokam, sabiedrībai kopumā), uzlabojumi pakalpojumu pieejamības un kvalitātes nodrošināšanā, strukturizējot pa pakalpojumu veidiem 150

Novērtējums par stratēģijas ieviešanu. Novērtējumu sagatavo pēc kārtējā stratēģijas plānošanas cikla beigām, un tajā iekļauj atbilstošu informāciju 150

Pārskats par iestādes vadības un darbības uzlabošanas sistēmām efektīvas darbības nodrošināšanai (piemēram, iekšējā kontrole, kvalitātes vadība, iekšējais audits, riska vadība, iespējamās korupcijas novēršana), kā arī informācija par veiktajām strukturālajām reformām un reorganizācijām 150

Autorības atruna 152

Pētījumu materiāli 153

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšlikumi

Likumprojekts[1]

Atklātības un totalitārā režīma atkārtošanās novēršanas likums

("Atklātības likums")

1. pants. Likuma mērķis

Šā likuma mērķis, īstenojot Latvijas Satversmes ievadā nostiprināto totalitārisma nosodījumu, ar atklātības un Latvijas vēstures pētniecības palīdzību novērst totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarēt Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

2. pants. Padomju Sociālistisko Republiku Savienības okupācijas un Vācijas Reiha okupācijas dokumenti

(1) Visi Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupācijas un Vācijas Reiha okupācijas publisko

---

[1] 2018. gada 3. aprīlī Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments kopsēdē pieņēma lēmumu lietā Nr. 670018817, SKA-858/2018 par Satversmes aizsardzības birojā esošās LPSR VDK aģentu kartotēkas pieejamību atbilstoši informācijas atklātībai. Atbilstoši šim lēmumam normatīvais akts, kas ļautu publisku šiem dokumentiem, pieņemams likuma, nevis Ministru kabineta noteikumu līmenī. Līdz ar to nav praktiska pamata izdot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta otrajā daļā paredzētos Ministru Kabineta noteikumus. Šo dokumentu atklātība nosakāma likuma līmenī.
Pieteicējs vērsās Satversmes aizsardzības birojā ar iesniegumu, lūdzot publicistiskiem mērķiem iepazīties ar visiem iestādes rīcībā esošajiem Valsts drošības komitejas (turpmāk arī – VDK) aģentūras kartotēkas dokumentiem. Informācijas pieprasījums pamatots ar Ministru kabineta 1995.gada 13.jūnija noteikumu Nr. 151 *Noteikumi par totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību* (turpmāk – noteikumi Nr. 151) 7.punktu.

institūciju dokumenti (turpmāk – okupāciju dokumenti), kas ir valsts varas īstenotāju rīcībā, ir nacionālā dokumentārā mantojuma sastāvdaļa, tie ir Latvijas Republikas īpašums un to iznīcināšana ir aizliegta.

(2) Okupāciju dokumentu arhīvi, kas nav nodoti Latvijas Nacionālajam arhīvam, ir nacionālā dokumentārā mantojuma sastāvdaļa, ir Latvijas Republikas īpašums un to iznīcināšana ir aizliegta. Minētie dokumenti pakāpeniski nododami Latvijas Nacionālajam arhīvam.

(3) Okupāciju dokumentus, kas nav nodoti Latvijas Nacionālajam arhīvam un kas sniedz ziņas par valsts varas īstenotāju rīcību, Latvijas Nacionālā arhīvs pēc pašiniciatīvas vai saņemot attiecīgu lūgumu no dokumentu turētāja novērtē un lemj par attiecīgo dokumentu piederību pie nacionālā dokumentārā mantojuma.

3. pants. Tiesību tik aizmirstam un tiesību ierobežot datu apstrādi ierobežošana

(1) Tiesības tik aizmirstam un tiesības ierobežot datu apstrādi nav attiecināmas uz Latvijas vēstures pētniecību un tās rezultātu publicēšanu par laiku līdz Satversmes darbības pilnīgai atjaunošanai – Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei 1993. gada 6. jūnijā (turpmāk arī pētniecība).

(2) Latvijas vēstures pētniecībai un tās rezultātu publicēšanai par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei 1993. gada 6. jūnijam nav nepieciešama šajos dokumentos un publikācijās minēto datu subjektu piekrišana un informēšana par datu izmantošanu, tai skaitā par starptautisku sadarbību pētniecības veicināšanai. Tiesības iebilst nav attiecināmas.

(3) Ziņu, ko privātpersonas sniedz no brīvas gribas un bez atlīdzības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei Latvijas vēstures pētniecības nolūkiem, izmantošanas tiesības nav atsaucamas.

4. pants. Pētījumu rezultātu pieejamība un atgriezeniskā saite

(1) Latvijas vēstures pētniecības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei, kas norit ar valsts finansējuma atbalstu vai ko veic valsts augstskolas un valsts zinātniskās institūcijas, rezultātu publicēšanā priekšroku dod atklātām publikācijām. Neatkarīgi no finansējuma un pētniecības veicēja atsevišķa datu subjekta informēšana par pētniecību un tās rezultātiem nav nepieciešama.

(2) Latvijas vēstures pētniecības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei, izmantojot šā likuma priekšrocības, rezultātu publikācijām ārpus Latvijas Republikas attiecināma Obligāto eksemplāru likumā noteiktā kārtība. Iespieddarbi neatkarīgi no to izdošanas vietas viena eksemplāra apmērā iesniedzami arī Latvijas Nacionālajam arhīvam gada laikā no to izdošanas.

(3) Lai veidotu atgriezenisku saiti, Latvijas vēstures pētniecības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei rezultātu izdevējam un publicētājam jāinformē autori par saņemtajām atsauksmēm. Datu subjektam nav tiesību pieprasīt labojumu veikšanu zinātniskajās un populārzinātniskajās publikācijās. Plašsaziņas līdzekļos neprecīzas personas datu informācijas publikācijas gadījumā datu subjektam ir tiesības lūgt precizēt sniegto ziņu saturu.

5. pants. Pētniecības organizēšana

(1) Okupāciju dokumentu pētniecību var veikt jebkura fiziska persona pati pēc savas iniciatīvas vai arī augstskolas, zinātniskās institūcijas, plašsaziņas līdzekļa, izdevēja, biedrības vai nodibinājuma uzdevumā.

(2) Pētniekiem, kuriem ir zinātniskais grāds, lūdzot pieeju okupāciju dokumentiem, nav jāsniedz ziņas par paredzēto

pētījumu. Citiem pētniekiem jānorāda pētījuma temats, pētījuma pasūtītājs un pētījuma veikšanas finansēšanas avots, ja tas atšķiras no pētījuma pasūtītāja.

(3) Pētnieki, īstenojot jaunrades tiesības, tai skaitā zinātniskās jaunrades tiesības, un vārda brīvību, ievēro objektivitāti, godaprātu, seko akadēmiskā godīguma principiem ziņu izklāstā. Avotu un ziņu izklāsta precizitātei jāveicina citu pētījumu veikšanu un jābūt pietiekamai publisko diskusiju veikšanai.

(4) Latvijas Nacionālais arhīvs, kā arī citas valsts institūcijas, kuru rīcībā ir okupāciju dokumenti, atklājot apzinātu īstenībai neatbilstošu ziņu sniegšanu vai rupju akadēmiskā godīguma neievērošanu, brīdina pētnieku vai, ja pētniecība veikta juridiskas personas uzdevumā, attiecīgo juridisko personu par šādas rīcības nepieļaujamību. Ja minētie pārkāpumi atkārtojas gada laikā, dokumentu turētājs var lemt par atļaujas darbam ar attiecīgajiem dokumentiem anulēšanu uz gadu. Ja vienas juridiskas personas uzdevumā vairāki pētnieki gada ietvaros pēc brīdinājuma saņemšanas atkārtoti veic minētos pārkāpumus, dokumentu turētājs var lemt par atļaujas darbam ar attiecīgajiem dokumentiem anulēšanu uz gadu visiem attiecīgās juridiskās personas uzdevumā veicamajiem pētījumiem.

6. pants. VDK dokumenti

Valsts drošības komitejas, kā arī to tiesisko priekšteču (turpmāk – VDK) dokumenti ir nacionālā dokumentārā mantojuma daļa, kuras izpratne ir Latvijas Republikas valstiskuma pamatā. Šā likuma izpratnē VDK dokumenti ir ziņa vai ziņu kopums, kas fiksēts, uzglabāts vai nodots jebkurā tehniski iespējamā veidā, ja:

1) vismaz viens to autors vai adresāts ir bijusi VDK;

2) to saturs attiecas uz jebkuru VDK tieši vai netieši raksturojošu darbību;

3) tie atrasti VDK, tai institucionāli vai funkcionāli padoto iestāžu oficiālajās vai konspiratīvajās telpās;

4) no to kopuma var konstatēt, ka tie attiecas uz VDK, tai institucionāli vai funkcionāli padoto iestāžu darbiniekiem.

7. pants. Tiesības uz informāciju

(1) Latvijas Nacionālais arhīvs sniedz bez atlīdzības izziņu personām par VDK dokumentiem, kas satur informāciju par attiecīgo personu, ja izziņas pieprasītājs ir:

1) politiski represētā persona,

2) persona, par kuru VDK slepeni vākusi ziņas,

3) persona, par kuras slepenu sadarbību ar VDK sniedz ziņas VDK dokumenti,

4) 1. – 3. punktā minēto personu nāves vai rīcībnespējas (daļējas un pilnīgas) gadījumos pirmās, otrās, trešās pakāpes radinieki un aizgādņi.

(2) Šā panta pirmajā daļā minētajām personām izsniedz attiecīgo dokumentu atvasinājumus, izmantojot drošus sakaru līdzekļus, ja ir nopietni apgrūtināta to pārvietošanās.

(3) Lai nodrošinātu pētījumu precizitāti, pētniekiem ir tiesības bez maksas personiski, izmantojot personiskos līdzekļus, veikt audiovizuālu fiksēšanu dokumentus saudzējošā veidā. Samaksa par kopijām nedrīkst pārsniegt kopiju izgatavošanas izmaksas. Audiovizuāli fiksēto dokumentu kopijas publicējamas tikai pētījuma ilustrēšanas vai popularizēšanas nolūkā. Dokumentu krājumus (arī tulkojumus) var izdot, tikai saņemot Latvijas Nacionālā arhīva atļauju.

8. pants. VDK dokumentu digitalizācija un publicēšana tiešsaistē

(1) Latvijas Nacionālais arhīvs pakāpeniski veic VDK dokumentu digitalizāciju, to pabeidzot ne vēlāk kā 2028. gada 4. maijam.

(2) VDK dokumentu digitalizācijas un publikācijas tiešsaistē tīmekļa vietnē prioritāti kārtējā gadā nosaka, vadoties pēc Nacionālās atmiņas institūta atzinuma, ko sniedz reizi gadā. Nosakot 2018. gada un 2019. gada prioritātes, jāievēro, ka šādas dokumentu grupas jāpublicē sekojošos termiņos:

1) Latvijas Komunistiskās partijas nomenklatūras kadru lietu kolekcijas personas lietas – līdz 2019. gada 20. decembrim, ja nav noteikts citādi:

a) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas pirmo sekretāru – Jāņa Kalnbērziņa, Arvīda Pelšes, Augusta Vosa, Borisa Pugo, Jāņa Vagra, Alfrēda Rubika – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

b) LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāju – Augusta Kirhenšteina, Kārļa Ozoliņa, Jāņa Kalnbērziņa, Vitālija Rubeņa, Pētera Strautmaņa, Jāņa Vagra, Anatolija Gorbunova – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

c) LPSR Tautas Komisāru Padomes un LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāju – Viļa (Jāņa Vilhelma) Lāča, Jāņa Peives, Vitālija Rubeņa, Jurija Rubeņa, Viļņa Edvīna Breša – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

d) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas otro sekretāru – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

e) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas biroja locekļu – līdz 2018. gada 20. decembrim;

f) LPSR Augstākās Padomes priekšsēdētāju un LPSR Augstākās Padomes Prezidija locekļu – līdz 2018. gada 31. decembrim;

g) LPSR iekšlietu tautas komisāru, LPSR valsts drošības tautas komisāru, LPSR valsts drošības ministru, LPSR iekšlietu ministru, LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru, LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju – līdz 2018. gada 23. augustam;

h) LPSR iekšlietu tautas komisāru pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR valsts drošības tautas komisāru

pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR valsts drošības ministru pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR iekšlietu ministru pirmo vietnieku un vietnieku, LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru pirmo vietnieku un vietnieku, LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu – līdz 2019. gada 20. decembrim;

i) LPSR Tautas Komisāru Padomes locekļu, LPSR Ministru Padomes locekļu – Ministru Padomes priekšsēdētāja pirmo vietnieku, vietnieku, ministru, ministru vietnieku un komiteju ar LPSR Ministru Padomes locekļa tiesībām priekšsēdētāju un to vietnieku, LPSR Zinātņu akadēmijas prezidentu un to vietnieku – līdz 2019. gada 20. decembrim;

j) LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes un LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes lietu pārvaldnieku, to vietnieku un daļu vadītāju – līdz 2019. gada 20. decembrim;

k) Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas komitejas pirmo un otrie sekretāru, biroja locekļu;

l) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas daļu vadītāju, to vietnieku, nodaļu vadītāju, to vietnieku, sektoru vadītāju un to vietnieku;

m) Latvijas Komunistiskās partijas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu, kā arī PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas Jūras kuģniecības komiteju pirmo sekretāru;

n) Latvijas Komunistiskās partijas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu, kā arī PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas Jūras kuģniecības komiteju otro sekretāru;

o) Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu darbaļaužu (tautas) deputātu padomju izpildu komiteju priekšsēdētāju;

p) LPSR Iekšlietu tautas komisariāta, LPSR Valsts drošības tautas komisariāta, LPSR Valsts drošības ministrijas, LPSR Iekšlietu ministrijas un LPSR Valsts drošības komitejas daļu priekšnieku, daļu priekšnieku vietnieku, nodaļu priekšnieku un nodaļu priekšnieku vietnieku;

r) Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālās Komitejas pirmo sekretāru un biroja locekļu;

s) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas instruktoru;

t) Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības, Latvijas Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas, LPSR Jaunatnes organizāciju komitejas, PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības, Vissavienības politisko zinību un zinātnes izplatīšanas biedrības Latvijas republikāniskās nodaļas, Latvijas Padomju rakstnieku savienības, LPSR Mākslinieku savienības, LPSR Komponistu savienības, LPSR Kinematogrāfijas darbinieku savienības, LPSR Žurnālistu savienības, LPSR Teātra biedrības un Padomju juristu asociācijas Latvijas nodaļas vadītāju un vadītāju vietnieku;

u) PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR, PSRS Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pilnvaroto LPSR;

v) LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētāja, LPSR prokurora, LPSR prokurora vietnieka un LPSR VDK darbību pārraugošā prokurora, LPSR Ministru Padomes Galvenās pārvaldes kara un valsts noslēpumu aizsardzībai presē vadītāju, vadītāja vietnieku un darbinieku.

2) LPSR VDK ziņojumi Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai Komitejai un LPSR Ministru Padomei – līdz 2018. gada 31. decembrim;

3) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas biroja protokoli – līdz 2019. gada 31. decembrim;

4) LPSR VDK kartotēkas, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 30. aprakstam un kas sastāv no 18 lietām (kartotēkām), – līdz 2019. gada 31. janvārim, no kurām LPSR VDK aģentūras alfabētiskā kartotēka, LPSR VDK aģentūras statistiskā kartotēka, LPSR VDK operatīvās uzskaites kartotēka un LPSR VDK ārštata darbinieku uzskaites kartotēka, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 30. apraksta 1., 2., 3. un 4. lietai (kartotēkai), – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

5) LPSR VDK personīgo un darba lietu reģistrācijas žurnāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 25. aprakstam un kas sastāv no 53 lietām (žurnāliem), – līdz 2019. gada 31. janvārim, valsts drošības orgānu no aģentūras izslēgto aģentu un rezidentu arhīva un darba lietu un nenotikušo vervēšanu materiālu reģistrācijas žurnāli (žurnāla forma Nr. 17), – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

6) LPSR VDK 1. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 1. aprakstam un kas sastāv no 27 lietām – līdz 2019. gada 25. martam;

7) LPSR VDK 2. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 2. aprakstam un kas sastāv no 101 lietas – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

8) LPSR VDK 3. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 3. aprakstam un kas sastāv no 30 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

9) LPSR VDK 4. daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 4. aprakstam un kas sastāv no 99 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

10) LPSR VDK 5. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 5.

aprakstam un kas sastāv no 4 lietām – līdz 2019. gada 25. martam;

11) LPSR VDK 6. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 6. aprakstam un kas sastāv no 41 lietas – līdz 2019. gada 14. februārim;

12) LPSR VDK 7. daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 7. aprakstam un kas sastāv no 138 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

13) LPSR VDK Cēsu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Dobeles rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Jēkabpils rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Jelgavas pilsētas un dzelzceļa daļas materiāli, LPSR VDK Jūrmalas pilsētas nodaļas materiāli, LPSR VDK Krāslavas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Liepājas pilsētas un ostas daļas materiāli, LPSR VDK Limbažu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Madonas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas materiāli, LPSR VDK Saldus rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Stučkas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Talsu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Valmieras rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas materiāli, kas atbilst attiecīgi Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 8. aprakstam (9 lietas), 9. aprakstam (6 lietas), 10. aprakstam (7 lietas), 11. aprakstam (10 lietas), 12. aprakstam (14 lietas), 13. aprakstam (8 lietas), 14. aprakstam (47 lietas), 15. aprakstam (9 lietas), 16. aprakstam (2 lietas), 17. aprakstam (2 lietas), 18. aprakstam (19 lietas), 19. aprakstam (6 lietas), 20. aprakstam (7 lietas), 21. aprakstam (3 lietas), 22. aprakstam (63 lietas) – līdz 2019. gada 23. augustam;

14) LPSR VDK Sabiedrisko sakaru nodaļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 23. aprakstam un kas sastāv no 5 lietām – līdz 2019. gada 23. augustam;

15) LPSR VDK operatīvo lietu reģistrācijas žurnāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 24. aprakstam un kas sastāv no 102 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

16) LPSR VDK Sekretariāta materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 26. aprakstam un kas sastāv no 45 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

17) LPSR VDK Finanšu daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 27. aprakstam un kas sastāv no 87 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

18) LPSR VDK Kadru daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 28. aprakstam un kas sastāv no 11 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

19) LPSR VDK Izmeklēšanas daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 29. aprakstam un kas sastāv no 41 lietas – līdz 2019. gada 20. decembrim;

20) Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts Universitātes pirmās daļas dokumenti, kas atbilst Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1340. fonda 1a. aprakstam – ne vēlāk kā līdz 2019. gada 28. septembrim;

21) Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kas atbilst tiesu arhīvu fondiem un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstam, kur sadarbības fakts konstatēts, – pilnā apjomā; sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kas atbilst tiesu arhīvu fondiem un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstam un kur sadarbības fakts nav konstatēts, neatkarīgi no tā, vai lieta izbeigta ar tiesas nolēmumu (lēmumu vai spriedumu) vai prokuratūras lēmumu, digitalizē pilnā apjomā, bet publicē tiešsaistē tīmekļa vietnē daļēji, ietverot tiesu nolēmumus, prokuratūras lēmumu par lietas izbeigšanu, pārbaudāmā un liecinieku liecības, lietā esošo LPSR VDK dokumentu kopijas, kā arī nepublicētās lietas informācijas uzskaiti, norādot dokumenta rekvizītus, apjomu un valodu – ne vēlāk kā līdz 2019. gada 20. decembrim. Sagatavojot publikācijai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus, no to satura svītro informāciju par personas procesa laikā aktuālo dzīvesvietu, personas apliecinošo dokumentu, personas kodu un tālruņa numuru. Konstatējot sadarbības fakta ar VDK pārbaudes

tiesas lietas iztrūkumu, digitalizē un publicē uzraudzības lietu pilnā apjomā tiešsaistē, norādot iztrūkuma iemeslus – līdz 2019. gada 20. decembrim.

(3) VDK dokumentu publikāciju tiešsaistē veic Latvijas Nacionālā arhīva tīmekļa vietnē. Publikācijai jābūt neitrālai, sniedzot ziņas par dokumenta rekvizītiem un šī dokumenta izcelsmi un oriģināla atrašanās vietu atbilstoši vispārpieņemtajiem arheogrāfijas principiem.

(4) Digitalizēta VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētā sistēma (elektroniskā datubāze) *Delta Latvija* neanonimizētā veidā ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam nododama Latvijas Nacionālajam arhīvam, kas nodrošina nekavējošu tās neierobežotu pieejamību pētniecībai atbilstoši Zinātniskās darbības likumam. Pētnieki īsteno audiovizuālās fiksēšanas tiesības, ievērojot šā rīkojuma 7. panta trešajā daļā noteikto. Samaksa par izdrukām no datubāzes nedrīkst pārsniegt izdruku izgatavošanas izmaksas.

9. pants. Nacionālās atmiņas institūts

(1) Nacionālās atmiņas institūts ir valsts zinātniskā institūcija okupāciju dokumentu, sevišķi VDK dokumentu izpētei.

(2) Izglītības un zinātnes ministrs reizi gadā, bet ne vēlāk kā līdz Latvijas Republikas Neatkarības atjaunošanas dienai sniedz publisku ziņojumu Latvijas Republikas Saeimas plenārsēdes laikā par Latvijas vēstures pētniecības rezultātiem iepriekšējā gada laikā, sevišķu vērību pievēršot okupāciju dokumentu izpētei.

Pārejas noteikumi

1. Ministru kabineta izveidoto speciālas starpdisciplināras komisijas bijušās VDK dokumentu zinātniskai (tai skaitā

vēsturiskai un juridiskai) izpētei reorganizē par Nacionālās atmiņas institūtu līdz 2018. gada 31. decembrim, vai arī nodibina Nacionālās atmiņas institūtu līdz 2018. gada 31. decembrim.

2. Ar šā likuma spēkā stāšanos spēku zaudē likums "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu".

3. Ministru kabinets sagatavo nepieciešamos normatīvo aktu projektus, lai noteiktu, ka sadarbības fakta ar VDK konstatēšana norit administratīvā procesa kārtībā, sākot ar 2019. gada 23. augustu, ar nosacījumu, ka fakta konstatēšanu var lūgt tikai gadījumos, ja tas skar konkrētu tiesību vai pienākumu īstenošanu, tiesai jānovērtē pēc būtības sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas gadījumā sadarbības samērojamība ar personai noteiktajiem tiesību un pienākumu īstenošanas nosacījumiem konkrētajā gadījumā, bet administratīvās tiesas nolēmums publicējams mēneša laikā pēc tā spēkā stāšanās oficiālā izdevuma "Latvijas Vēstnesis" šāda veida tiesu nolēmumu publikācijai paredzētajā tīmekļa vietnē. Sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas gadījumā Latvijas Nacionālā arhīva tīmekļa vietnē publicē lietu pilnā apjomā pusgada laikā no tiesas nolēmuma spēkā stāšanās, bet, nekonstatējot faktu, publicē lietu daļēji gada laikā no tiesas nolēmuma spēkā stāšanās, ietverot tiesu nolēmumus, pārbaudāmā un liecinieku liecības, lietā esošo LPSR VDK dokumentu kopijas, kā arī nepublicētās lietas informācijas uzskaiti, norādot dokumenta rekvizītus, apjomu un valodu. Sagatavojot publikācijai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus publikācijai, no to satura svītro informāciju par personas procesa laikā aktuālo dzīvesvietu, personas apliecinošo dokumentu, personas kodu un tālruņa numuru.

4. Ministru kabinets sagatavo nepieciešamos normatīvo aktu projektus, lai atspoguļotu likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" Totalitārisma seku dokumentēšanas centra funkcijas un uzdevumus, tai skaitā

atbalsta sniegšana prokuratūrai noziegumu atklāšanai, kas saistīti ar VDK un citām Padomju Sociālistisko Republiku Savienības, tai skaitā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas represīvām institūcijām.

Ministru kabineta rīkojuma projekts

2018. gada __. ____ Rīkojums Nr.
Rīgā (prot. Nr. _. §)

Par likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" pārejas noteikumu 9. punkta izpildi

Pamatojoties uz speciālas starpdisciplināras komisijas bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu zinātniskai (tai skaitā vēsturiskai un juridiskai) izpētei, kas apstiprināta ar 2014. gada 20. augusta rīkojumu Nr. 433 "Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei" un kas saukta Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (turpmāk – LPSR) Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) zinātniskās izpētes komisija, zinātniskās izpētes rezultātiem, kas kopš tās izveides publiskoti plašsaziņas līdzekļos, publicēti zinātniskajos rakstos un apspriesti zinātniskajās konferencēs, kā arī, ievērojot secīgi organizētās sabiedrības aptaujas 2016. gada septembrī un 2018. gada janvārī par LPSR VDK dokumentu atklātību, atzīt, ka atklātība un Latvijas vēstures pētniecība ir nepieciešams līdzeklis, lai, īstenojot Latvijas Republikas Satversmes ievadā nostiprināto, novērstu totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu – Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) un nacionālsociālistiskās Vācijas – propagandas un slepenības kultūras sekas. Minētā līdzekļa īstenošanai nosakāma sekojoša rīcība:

1. Atbalstīt šādus no Latvijas Republikas Satversmes izrietošus un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulai (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgajai datu aizsardzības regulai) atbilstošus principus:

1.1. Tiesības tik aizmirstam un tiesības ierobežot datu apstrādi nav attiecināmas uz Latvijas vēstures pētniecību un tās rezultātu publicēšanu par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei 1993. gada 6. jūnijā (turpmāk arī – pētniecība).

1.2. Latvijas vēstures pētniecībai un tās rezultātu publicēšanai par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei 1993. gada 6. jūnijam nav nepieciešama PSRS okupācijas un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika dokumentos (turpmāk – okupāciju dokumentos) un publikācijās minēto datu subjektu piekrišana un informēšana par datu izmantošanu, tai skaitā par starptautisku sadarbību pētniecības veicināšanai. Tiesības iebilst nav attiecināmas.

1.3. Ziņu, ko privātpersonas sniedz no brīvas gribas un bez atlīdzības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei Latvijas vēstures pētniecības nolūkiem, izmantošanas tiesības nav atsaucamas.

2. Atzīt, ka līdztekus VDK dokumentiem šī jēdziena visplašākajā nozīmē (to saturs attiecas uz jebkuru VDK tieši vai netieši raksturojošu darbību, tie atrasti VDK, tai institucionāli vai funkcionāli padoto iestāžu oficiālajās vai konspiratīvajās telpās, no to kopuma var konstatēt, ka tie attiecas uz VDK, tai institucionāli vai funkcionāli padoto iestāžu darbiniekiem), nacionālā dokumentārā mantojuma statuss ir nosakāms visiem okupāciju dokumentiem atbilstoši sekojošiem principiem:

2.1. Latvijas Nacionālajam arhīvam līdz 2018. gada 31. decembrim apzināt visus okupāciju dokumentu arhīvus, kas ir valsts varas īstenotāju rīcībā un kas nav nodoti Latvijas

Nacionālajam arhīvam, un nodrošināt sadarbībā ar attiecīgajiem valsts varas īstenotājiem dokumentu nodošanu Latvijas Nacionālajam arhīvam. Satversmes aizsardzības birojam, Drošības policijai, Valsts policijas koledžai, Latvijas Universitātei un Latvijas Zinātņu akadēmijai attiecīgie arhīvi jānodod ne vēlāk kā līdz 2018. gada 31. decembrim. Citiem – atbilstoši Latvijas Nacionālā arhīva apstiprinātajam plānam, kas izstrādāts, ņemot vērā Nacionālās atmiņas institūta atzinumu, un kas īstenojams ne vēlāk kā līdz 2023. gada 31. decembrim. Dokumenti nododami pilnā apjomā. Jebkura cenzūra ir aizliegta.

2.2. Visi okupāciju dokumenti un šo dokumentu arhīvi, kas ir Latvijas Nacionālajā arhīvā vai cita valsts varas īstenotāja rīcībā, ir nacionālā dokumentārā mantojuma sastāvdaļa un to iznīcināšana ir aizliegta. Latvijas Nacionālais arhīvs, konstatējot dokumentu neesību, veic novērtējumu un sniedz informāciju Ministru kabinetam ne vēlāk kā mēneša laikā pēc neesības konstatēšanas, kā arī sagatavo lūgumu par kriminālprocesa ierosināšanu.

2.3. Okupāciju dokumentus, kas nav nodoti Latvijas Nacionālajam arhīvam un kas sniedz ziņas par valsts varas īstenotāju rīcību, Latvijas Nacionālais arhīvs pēc pašiniciatīvas vai saņemot attiecīgu lūgumu no dokumentu turētāja novērtē un lemj par attiecīgo dokumentu piederību pie nacionālā dokumentārā mantojuma. Latvijas Nacionālais arhīvs reizi gadā publicē informāciju tiešsaistē par šāda veida dokumentiem.

3. VDK dokumentu pieejamības nodrošināšana

3.1. Latvijas Nacionālais arhīvs pakāpeniski veic VDK dokumentu digitalizāciju, bet ne vēlāk kā līdz 2028. gada 4. maijam.

3.2. VDK dokumentu digitalizācijas un publikācijas tiešsaistē prioritāti kārtējā gadā nosaka, vadoties pēc Nacionālās atmiņas institūta atzinuma, ko sniedz reizi gadā, bet ne vēlāk kā līdz Latvijas Republikas Neatkarības atjaunošanas dienai.

Nosakot 2018. gada un 2019. gada prioritātes, jāievēro, ka šādas dokumentu grupas jāpublicē sekojošos termiņos:

3.2.1. Latvijas Komunistiskās partijas nomenklatūras kadru lietu kolekcijas personas lietas – līdz 2019. gada 20. decembrim, ja nav noteikts citādi:

3.2.1.1. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas pirmo sekretāru – Jāņa Kalnbērziņa, Arvīda Pelšes, Augusta Vosa, Borisa Pugo, Jāņa Vagra, Alfrēda Rubika – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

3.2.1.2. LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāju – Augusta Kirhenšteina, Kārļa Ozoliņa, Jāņa Kalnbērziņa, Vitālija Rubeņa, Pētera Strautmaņa, Jāņa Vagra, Anatolija Gorbunova – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

3.2.1.3. LPSR Tautas Komisāru Padomes un LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāju – Viļa (Jāņa Vilhelma) Lāča, Jāņa Peives, Vitālija Rubeņa, Jurija Rubeņa, Viļņa Edvīna Breša – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

3.2.1.4. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas otro sekretāru – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

3.2.1.5. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas biroja locekļu – līdz 2018. gada 20. decembrim;

3.2.1.6. LPSR Augstākās Padomes priekšsēdētāju un LPSR Augstākās Padomes Prezidija locekļu – līdz 2018. gada 31. decembrim;

3.2.1.7. LPSR iekšlietu tautas komisāru, LPSR valsts drošības tautas komisāru, LPSR valsts drošības ministru, LPSR iekšlietu ministru, LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru, LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju – līdz 2018. gada 23. augustam;

3.2.1.8. LPSR iekšlietu tautas komisāru pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR valsts drošības tautas komisāru pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR valsts drošības ministru pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR iekšlietu ministru pirmo vietnieku un vietnieku, LPSR sabiedriskās kārtības

sargāšanas ministru pirmo vietnieku un vietnieku, LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.1.9. LPSR Tautas Komisāru Padomes locekļu, LPSR Ministru Padomes locekļu – Ministru Padomes priekšsēdētāja pirmo vietnieku, vietnieku, ministru, ministru vietnieku un komiteju ar LPSR Ministru Padomes locekļa tiesībām priekšsēdētāju un to vietnieku, LPSR Zinātņu akadēmijas prezidentu un to vietnieku – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.1.10. LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes un LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes lietu pārvaldnieku, to vietnieku un daļu vadītāju – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.1.11. Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas komitejas pirmo un otro sekretāru, biroja locekļu;

3.2.1.12. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas daļu vadītāju, to vietnieku, nodaļu vadītāju, to vietnieku, sektoru vadītāju un to vietnieku;

3.2.1.13. Latvijas Komunistiskās partijas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu, kā arī PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas Jūras kuģniecības komiteju pirmo sekretāru;

3.2.1.14. Latvijas Komunistiskās partijas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu, kā arī PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas Jūras kuģniecības komiteju otro sekretāru;

3.2.1.15. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu darbaļaužu (tautas) deputātu padomju izpildu komiteju priekšsēdētāju;

3.2.1.16. LPSR Iekšlietu tautas komisariāta, LPSR Valsts drošības tautas komisariāta, LPSR Valsts drošības ministrijas, LPSR Iekšlietu ministrijas un LPSR Valsts drošības komitejas daļu priekšnieku, daļu priekšnieku vietnieku, nodaļu priekšnieku un nodaļu priekšnieku vietnieku;

3.2.1.17. Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālās Komitejas pirmo sekretāru un biroja locekļu;

3.2.1.18. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas instruktoru;

3.2.1.19. Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības, Latvijas Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas, LPSR Jaunatnes organizāciju komitejas, PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības, Vissavienības politisko zinību un zinātnes izplatīšanas biedrības Latvijas republikāniskās nodaļas, Latvijas Padomju rakstnieku savienības, LPSR Mākslinieku savienības, LPSR Komponistu savienības, LPSR Kinematogrāfijas darbinieku savienības, LPSR Žurnālistu savienības, LPSR Teātra biedrības un Padomju juristu asociācijas Latvijas nodaļas vadītāju un vadītāju vietnieku;

3.2.1.20. PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR, PSRS Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pilnvaroto LPSR;

3.2.1.21. LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētāja, LPSR prokurora, LPSR prokurora vietnieka un LPSR VDK darbību pārraugošā prokurora, LPSR Ministru Padomes Galvenās pārvaldes kara un valsts noslēpumu aizsardzībai presē vadītāju, vadītāja vietnieku un darbinieku.

3.2.2. LPSR VDK ziņojumi Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai Komitejai un LPSR Ministru Padomei – līdz 2018. gada 31. decembrim;

3.2.3. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas biroja protokoli – līdz 2019. gada 31. decembrim;

3.2.4. LPSR VDK kartotēkas, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 30. aprakstam un kas sastāv no 18 lietām (kartotēkām), – līdz 2019. gada 31. janvārim, no kurām LPSR VDK aģentūras alfabētiskā kartotēka, LPSR VDK aģentūras statistiskā kartotēka, LPSR VDK operatīvās uzskaites kartotēka un LPSR VDK ārštata darbinieku uzskaites kartotēka,

kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 30. apraksta 1., 2., 3. un 4. lietai (kartotēkai), – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

3.2.5. LPSR VDK personīgo un darba lietu reģistrācijas žurnāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 25. aprakstam un kas sastāv no 53 lietām (žurnāliem), – līdz 2019. gada 31. janvārim, valsts drošības orgānu no aģentūras izslēgto aģentu un rezidentu arhīva un darba lietu un nenotikušo vervēšanu materiālu reģistrācijas žurnāli (žurnāla forma Nr. 17), – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

3.2.6. LPSR VDK 1. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 1. aprakstam un kas sastāv no 27 lietām – līdz 2019. gada 25. martam;

3.2.7. LPSR VDK 2. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 2. aprakstam un kas sastāv no 101 lietas – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

3.2.8. LPSR VDK 3. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 3. aprakstam un kas sastāv no 30 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

3.2.9. LPSR VDK 4. daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 4. aprakstam un kas sastāv no 99 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

3.2.10. LPSR VDK 5. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 5. aprakstam un kas sastāv no 4 lietām – līdz 2019. gada 25. martam;

3.2.11. LPSR VDK 6. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 6. aprakstam un kas sastāv no 41 lietas – līdz 2019. gada 14. februārim;

3.2.12. LPSR VDK 7. daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 7. aprakstam un kas sastāv no 138 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

3.2.13. LPSR VDK Cēsu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Dobeles rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Jēkabpils rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Jelgavas pilsētas un dzelzceļa daļas materiāli, LPSR VDK Jūrmalas pilsētas nodaļas materiāli, LPSR VDK Krāslavas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Liepājas pilsētas un ostas daļas materiāli, LPSR VDK Limbažu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Madonas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas materiāli, LPSR VDK Saldus rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Stučkas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Talsu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Valmieras rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas materiāli, kas atbilst attiecīgi Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 8. aprakstam (9 lietas), 9. aprakstam (6 lietas), 10. aprakstam (7 lietas), 11. aprakstam (10 lietas), 12. aprakstam (14 lietas), 13. aprakstam (8 lietas), 14. aprakstam (47 lietas), 15. aprakstam (9 lietas), 16. aprakstam (2 lietas), 17. aprakstam (2 lietas), 18. aprakstam (19 lietas), 19. aprakstam (6 lietas), 20. aprakstam (7 lietas), 21. aprakstam (3 lietas), 22. aprakstam (63 lietas) – līdz 2019. gada 23. augustam;

3.2.14. LPSR VDK Sabiedrisko sakaru nodaļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 23. aprakstam un kas sastāv no 5 lietām – līdz 2019. gada 23. augustam;

3.2.15. LPSR VDK operatīvo lietu reģistrācijas žurnāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 24. aprakstam un kas sastāv no 102 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.16. LPSR VDK Sekretariāta materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 26. aprakstam un kas sastāv no 45 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.17. LPSR VDK Finanšu daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 27. aprakstam un kas sastāv no 87 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.18. LPSR VDK Kadru daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 28. aprakstam un kas sastāv no 11 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.19. LPSR VDK Izmeklēšanas daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 29. aprakstam un kas sastāv no 41 lietas – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.20. Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts Universitātes pirmās daļas dokumenti, kas atbilst Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1340. fonda 1a. aprakstam – ne vēlāk kā līdz 2019. gada 28. septembrim;

3.2.21. Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kas atbilst tiesu arhīvu fondiem un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstam, kur sadarbības fakts konstatēts – pilnā apjomā; sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kas atbilst tiesu arhīvu fondiem un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstam un kur sadarbības fakts nav konstatēts, neatkarīgi no tā, vai lieta izbeigta ar tiesas nolēmumu (lēmumu vai spriedumu) vai prokuratūras lēmumu, digitalizē pilnā apjomā, bet publicē tiešsaistē tīmekļa vietnē daļēji, ietverot tiesu nolēmumus, prokuratūras lēmumu par lietas izbeigšanu, pārbaudāmā un liecinieku liecības, lietā esošo LPSR VDK dokumentu kopijas, kā arī nepublicētās lietas informācijas uzskaiti, norādot dokumenta rekvizītus, apjomu un valodu – ne vēlāk kā līdz 2019. gada 20. decembrim. Sagatavojot publikācijai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus, no to satura svītro informāciju par personas procesa laikā aktuālo dzīvesvietu, personas apliecinošo dokumentu, personas kodu un tālruņa numuru. Konstatējot sadarbības fakta ar VDK pārbaudes tiesas lietas iztrūkumu, digitalizē un publicē uzraudzības lietu pilnā apjomā tiešsaistē, norādot iztrūkuma iemeslus – līdz 2019. gada 20. decembrim.

3.3. VDK dokumentu publikāciju tiešsaistē veic Latvijas Nacionālā arhīva tīmekļa vietnē. Publikācijai jābūt neitrālai, sniedzot ziņas par dokumenta rekvizītiem un šī dokumenta

izcelsmi un oriģināla atrašanās vietu, atbilstoši vispārpieņemtajiem arheogrāfijas principiem.

3.4. Digitalizēta VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētā sistēma (elektroniskā datubāze) *Delta Latvija* neanonimizētā veidā ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam nododama Latvijas Nacionālajam arhīvam, kas nodrošina nekavējošu tās neierobežotu pieejamību pētniecībai atbilstoši Zinātniskās darbības likumam. Pētnieki īsteno audiovizuālās fiksēšanas tiesības, ievērojot šā rīkojuma 4.2. apakšpunktā noteikto. Samaksa par izdrukām no datubāzes nedrīkst pārsniegt izdruku izgatavošanas izmaksas.

4. Līdztekus VDK dokumentu pieejamībai tiešsaistē nodrošināmas arī šādas VDK dokumentu pieejamības tiesības:

4.1. Latvijas Nacionālais arhīvs sniedz bez atlīdzības izziņu personām par VDK dokumentiem, kas satur informāciju par attiecīgo personu, ja izziņas pieprasītājs ir 1) politiski represētā persona, 2) persona, par kuru VDK slepeni vākusi ziņas, 3) persona, par kuras slepenu sadarbību ar VDK sniedz ziņas VDK dokumenti, 4) iepriekš minēto personu nāves vai rīcībnespējas (daļējas un pilnīgas) gadījumā pirmās, otrās, trešās pakāpes radinieki un aizgādņi. Šajā apakšpunktā minētajām personām izsniedz attiecīgo dokumentu atvasinājumus, izmantojot drošus sakaru līdzekļus, ja ir nopietni apgrūtināta to pārvietošanās.

4.2. Lai nodrošinātu pētījumu precizitāti, pētniekiem ir tiesības bez maksas personiski, izmantojot personiskos līdzekļus, veikt audiovizuālu fiksēšanu dokumentus saudzējošā veidā. Samaksa par kopijām nedrīkst pārsniegt kopiju izgatavošanas izmaksas. Audiovizuāli fiksēto dokumentu kopijas publicējamas tikai pētījuma ilustrēšanas vai popularizēšanas nolūkā. Dokumentu krājumus (arī tulkojumus) var izdot, tikai saņemot Latvijas Nacionālā arhīva atļauju.

5. Pētniecības organizēšanā ievērojami sekojoši principi:

5.1. Okupāciju dokumentu pētniecību var veikt jebkura fiziska persona pati pēc savas iniciatīvas vai augstskolas, zinātniskās institūcijas, plašsaziņas līdzekļa, izdevēja, biedrības vai nodibinājuma uzdevumā.

5.2. Pētniekiem, kam ir zinātniskā kvalifikācija, lūdzot pieeju okupāciju dokumentiem, nav jāsniedz ziņas par paredzēto pētījumu. Citiem pētniekiem jānorāda pētījuma temats, pētījuma pasūtītājs un pētījuma veikšanas finansēšanas avots, ja tas atšķiras no pētījuma pasūtītāja.

5.3. Pētnieki, īstenojot jaunrades tiesības, tai skaitā zinātniskās jaunrades tiesības, un vārda brīvību, ievēro objektivitāti, godaprātu un seko akadēmiskā godīguma principiem ziņu izklāstā. Avotu un ziņu izklāsta precizitātei jāveicina citu pētījumu īstenošanai un jābūt pietiekamai publisko diskusiju veikšanai.

5.4. Latvijas Nacionālais arhīvs, kā arī citas valsts institūcijas, kuru rīcībā ir okupāciju dokumenti, atklājot apzinātu īstenībai neatbilstošu ziņu sniegšanu vai rupju akadēmiskā godīguma neievērošanu, brīdina pētnieku vai, ja pētniecība veikta juridiskas personas uzdevumā, attiecīgo juridisko personu par šādas rīcības nepieļaujamību. Ja minētie pārkāpumi atkārtojas gada laikā, dokumentu turētājs var lemt par atļaujas darbam ar attiecīgajiem dokumentiem anulēšanu uz gadu. Ja vienas juridiskas personas uzdevumā vairāki pētnieki gada ietvaros pēc brīdinājuma saņemšanas atkārtoti veic minētos pārkāpumus, dokumentu turētājs var lemt par atļaujas darbam ar attiecīgajiem dokumentiem anulēšanu uz gadu visiem attiecīgās juridiskās personas uzdevumā veicamajiem pētījumiem.

6. Pētījumu rezultātu publicēšanā nodrošināmi sekojoši principi:

6.1. Latvijas vēstures pētniecībai par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei, kas norit ar valsts finansējuma atbalstu vai ko veic valsts augstskolas un valsts zinātniskās institūcijas, rezultātu publicēšanā priekšroku dod

atklātām publikācijām. Neatkarīgi no finansējuma un pētniecības veicēja atsevišķa datu subjekta informēšana par pētniecību un tās rezultātiem nav nepieciešama.

6.2. Latvijas vēstures pētniecības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei, izmantojot šā likuma priekšrocības, rezultātu publikācijām ārpus Latvijas Republikas attiecināma Obligāto eksemplāru likumā noteiktā kārtība. Iespieddarbi neatkarīgi no to izdošanas vietas viena eksemplāra apmērā iesniedzami arī Latvijas Nacionālajam arhīvam gada laikā no to izdošanas.

6.3. Lai veidotu atgriezenisku saiti, Latvijas vēstures pētniecības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei rezultātu izdevējam un publicētājam jāinformē autori par saņemtajām atsauksmēm. Datu subjektam nav tiesību pieprasīt labojumu veikšanu zinātniskajās un populārzinātniskajās publikācijās. Plašsaziņas līdzekļos neprecīzas personas datu informācijas publikācijas gadījumā datu subjektam ir tiesības lūgt precizēt sniegto ziņu saturu.

7. Ministru kabineta izveidoto speciālas starpdisciplināras komisijas bijušās VDK dokumentu zinātniskai (tai skaitā vēsturiskai un juridiskai) izpētei reorganizē par Nacionālās atmiņas institūtu līdz 2018. gada 31. decembrim, vai arī nodibina Nacionālās atmiņas institūtu līdz 2018. gada 31. decembrim. Nacionālās atmiņas institūts ir valsts zinātniskā institūcija okupāciju dokumentu, sevišķi VDK dokumentu izpētē. Izglītības un zinātnes ministrs reizi gadā, bet ne vēlāk kā līdz Latvijas Republikas Neatkarības atjaunošanas dienai sniedz publisku ziņojumu Latvijas Republikas Saeimas plenārsēdes laikā par Latvijas vēstures pētniecības rezultātiem iepriekšējā gada laikā, sevišķu vērību pievēršot okupāciju dokumentu izpētei.

8. Tieslietu ministrijai sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministriju un Latvijas Universitāti mēneša laikā iesniegt Ministru kabinetam atbilstošus tiesību aktu projektus.

Ministru prezidents	Māris Kučinskis
Izglītības un zinātnes ministrs	Kārlis Šadurskis

Ministru kabineta rīkojuma projekts

2018. gada __. ____ Rīkojums Nr.
Rīgā (prot. Nr. _. §)

Par likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" noteiktā sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas procesa konceptuālajām izmaiņām

Pamatojoties uz speciālas starpdisciplināras komisijas bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu zinātniskai (tai skaitā vēsturiskai un juridiskai) izpētei, kas apstiprināta ar 2014. gada 20. augusta rīkojumu Nr. 433 "Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei" un kas saukta Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (turpmāk – LPSR) Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) zinātniskās izpētes komisija, zinātniskās izpētes rezultātiem, kas kopš tās izveides publiskoti plašsaziņas līdzekļos, publicēti zinātniskajos rakstos un apspriesti zinātniskajās konferencēs, kā arī ievērojot secīgi organizētās sabiedrības aptaujas 2016. gada septembrī un 2018. gada janvārī par LPSR VDK dokumentu atklātību, atzīt, ka atklātība un Latvijas vēstures pētniecība ir nepieciešams līdzeklis, lai, īstenojot Latvijas Republikas Satversmes ievadā nostiprināto, novērstu totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas. Minētā īstenošanai Tieslietu ministrijai līdz 2018. gada 23. augustam jāiesniedz Ministru kabinetam:

1. Administratīvā procesa likuma grozījumi, kas paredz sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu administratīvā procesa kārtībā, sākot ar 2019. gada 23. augustu, ar nosacījumu, ka fakta konstatēšanu var lūgt tikai gadījumos, ja tas skar konkrētu tiesību vai pienākumu īstenošanu. Administratīvajai tiesai jānovērtē pēc būtības sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas gadījumā sadarbības samērojamība ar personai noteiktajiem tiesību un pienākumu īstenošanas nosacījumiem konkrētajā gadījumā. Objektīvās izmeklēšanas rezultātā konstatējot noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes, administratīvajai tiesai nosakāms pienākums taisīt blakus lēmumu. Administratīvās tiesas nolēmums publicējams mēneša laikā pēc tā spēkā stāšanās oficiālā izdevuma "Latvijas Vēstnesis" šāda veida tiesu nolēmumu publikācijai paredzētajā tīmekļa vietnē. Sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas gadījumā Latvijas Nacionālā arhīva tīmekļa vietnē publicē lietu pilnā apjomā pusgada laikā no tiesas nolēmuma spēkā stāšanās, bet, nekonstatējot faktu, publicē lietu daļēji gada laikā no tiesas nolēmuma spēkā stāšanās, ietverot tiesu nolēmumus, pārbaudāmā un liecinieku liecības, lietā esošo LPSR VDK dokumentu kopijas, kā arī nepublicētās lietas informācijas uzskaiti, norādot dokumenta rekvizītus, apjomu un valodu. Sagatavojot publikācijai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus publikācijai, no to satura svītro informāciju par personas procesa laikā aktuālo dzīvesvietu, personas apliecinošo dokumentu, personas kodu un tālruņa numuru.

2. Likumprojekts, kas paredz Satversmes aizsardzības biroja likuma grozījumus, kas atspoguļo likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" atcelšanas tiesiskās sekas un atspoguļo arī pēc likuma atcelšanas nepieciešamās Totalitārisma seku dokumentēšanas centra funkcijas un uzdevumus kā atbalsta sniegšana prokuratūrai noziegumu atklāšanai, kas saistīti ar VDK un citām Padomju

Sociālistisko Republiku Savienības, tai skaitā LPSR, represīvām institūcijām.

Ministru prezidents Māris Kučinskis

Izglītības un zinātnes ministrs Kārlis Šadurskis

VDK dokumentu jēdziens[2]

VDK dokumenti šā jēdziena visplašākajā nozīmē atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 2. pantam ir dokumentēta informācija, kuras autors vai adresāts ir VDK – institucionālā sistēma, kas aptver institucionālu un funkcionālu padotību, šīs sistēmas un to veidojošo elementu vēsturiskās formācijas, personālu –,[3] kuras "saturs attiecas uz jebkuru VDK tieši vai netieši raksturojošu darbību",[4] kas atrasta "VDK oficiālajās vai konspiratīvajās telpās", turklāt ar pēdējām jāsaprot arī piesegstruktūru telpas,[5] un kuras kopums sniedz liecības par VDK štata vai ārštata darbiniekiem.[6] Turklāt, ievērojot apsvērumus, kas izteikti likuma apspriešanā, 2. pantā noteiktais saturs ir paplašināms un VDK dokumentiem paredzētais statuss un aizsardzības līmenis ir attiecināms arī uz citiem dokumentiem, kas ļauj veikt "visu Latvijas teritorijā pastāvējušo totalitāro režīmu darbības izvērtēšanu".[7] Ministru prezidenta Valda Birkava biedrs, tieslietu ministrs Egils Levits, raksturojot atteikšanos no Ministru kabineta virzītā likumprojekta *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* par labu Juridiskās komisijas piedāvātajam tiesiskajam risinājumam, kur uzsvars likts uz "aktuālo momentu", pakļaujot

---

[2] Sadaļa sagatavota, izmantojot pētījumu – Jarinovska, Kristīne. *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangera un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 132.–179. lpp.

[3] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs) 2. pants 1. punkts.

[4] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 2. pants 2. punkts.

[5] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 2. pants 3. punkts.

[6] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 2. pants 4. punkts, 3. panta pirmā daļa.

[7] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

izvērtēšanai "Valsts drošības komiteju kā galveno, kaut gan nebūt ne vienīgo okupācijas institūciju, kura realizēja okupācijas politiku Latvijā",[8] norādīja, ka valdība piekrita šādai uzsvara maiņai ar nosacījumu, ka par izvērtēšanu atbildīgās institūcijas paplašinās likuma darbības loku. Tādējādi jāatzīst, ka likumā ir iestrādāta rīcības brīvība, kas paredz iespēju LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai kā tieši atbildīgajai par VDK dokumentu zinātnisko izpēti,[9] veikt zinātnisko darbību, kas "aptvert visus totalitāros režīmus, kādi darbojušies Latvijā, [..] arī citur",[10] jo, kā norādīja Egils Levits, "tas ir vajadzīgs galvenokārt mūsu sabiedrības imunizēšanai pret šādām totalitārisma tendencēm un tādēļ būtu šajā darbībā jāizskata un jāanalizē, jādokumentē, jāsagatavo mācību un cita veida zinātniski materiāli par visiem šiem totalitārajiem režīmiem".[11] Pateicoties Latvijas Republikas Satversmes ievada trešajai rindkopai, kas tapusi, iedvesmojoties no Eiropas Savienības Tiesas tiesneša Egila Levita priekšlikuma,[12] šāda kompetences paplašināšana ir arī konstitucionāli

---

[8] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

[9] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 18. panta pirmā *secunda* daļa.

[10] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

[11] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

[12] Sk. plašāk: Jarinovska, Kristīne. "Drafting the Preamble for the Satversme: A New Approach to one of the Oldest Still-Functioning Republican Basic Laws", *Vienna Journal on International Constitutional Law*, Vol. 9, 2/2015, pp. 253–271; Jarinovska, Kristīne. "The Preamble of the Satversme: the New Approach to Constitutional Self-Restraint", *Acta Juridica Hungarica,* 2014, Vol. 55, No 4, 2014, pp. 351–366. Pieejams: http://akademiai.com/doi/pdf/10.1556/AJur.55.2014.4.4; Jarinovska, Kristīne. "Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia", *Juridica international.*

pamatota. Turklāt LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveides un darbības pamatā esošie dokumenti,[13] skatot tos kopsakarā ar likumu *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*" 18. panta pirmo *secunda* daļu un Satversmes ievada trešo rindkopu, nosaka šīs komisijas vadošo lomu VDK dokumentu noteikšanā un līdzīga statusa un aizsardzības līmeņa noteikšanā citiem līdzīgas sabiedriskās un valstiskās nozīmes dokumentiem, ar kuru palīdzību, kā norādīja Egils Levits, iespējams veikt "sabiedrības imunizēšanu pret totalitārisma tendencēm", konfrontējot sabiedrību ar tās neseno vēsturi. Faktiski visi okupācijas valsts varas radītie un tās rīcībā nonākušie dokumenti PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā pelnījuši līdzīgu statusu un aizsardzības līmeni kā VDK dokumenti. Tāpat sabiedriski un valstiski svarīgi līdzīgi attiekties arī pret PSRS un Vācijas Reiha okupācijas laika periodiskajiem izdevumiem un propagandas līdzekļiem.

VDK dokumentu un citu līdzīgas nozīmes dokumentu atklātība Latvijas Republikas tiesiskajā sistēmā pieder pie šīs sistēmas informācijas atklātības kodola gan tāpēc, ka atklāj valstiskuma pamatus, gan arī tāpēc, ka ir efektīvs līdzeklis Latvijas Republikas Satversmes normu par totalitārisma nosodīšanu un svešo varu upuru pieminēšanu īstenošanai.

Ilustratīvs dokumentu grupu raksturojums

Satversmes aizsardzības birojā esošie VDK dokumenti

Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu pieejamība

Tikai 2017. gada 15. marta vēstulē Nr. 5.2-10/17/168 Satversmes aizsardzības birojs pēc ilgstošiem LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lūgumiem sniegt informāciju par tā rīcībā esošo VDK dokumentu juridisko statusu tieši norādīja, ka šie dokumenti nav valsts noslēpuma objekts. Tomēr visus lūgumus sniegt informāciju šī valsts drošības iestāde atteica, atsaucoties uz fizisko personu datu aizsardzības regulējumu. Gandrīz divus gadus lūgto Satversmes aizsardzības biroja

Law Review, University of Tartu, No. XX, 2013, pp. 152–159. Pieejams: http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2013_1_152.pdf.

[13] Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433 "Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei" (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164 (5224), 2014, 21. augusts), komisijas izdoti, ministru un rektora saskaņoti reglamenti, kā arī citi tiesību akti.

rīcībā esošo VDK dokumentu aprakstu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija saņēma tikai 2017. gada oktobrī pēc tam, kad bija informējusi 12. Saeimas Nacionālās drošības komisiju par komisijas ieskatā neatbilstošu valsts drošības iestādes rīcību, iepazīstinot ar aprakstiem. 2017. gada 31. augustā komisijas pārstāvji nesekmīgi mēģināja iepazīties ar VDK dokumentu aprakstiem. 2017. gada 12. septembrī A4 formas izdrukas, kas sadalītas divās mapēs uz drukātām lapām bez dokumentam obligātiem rekvizītiem un norādes par izsniegto lapu juridisko statusu, bija izsniegts pieciem komisijas locekļiem pēc "saistību raksta", kam pielikumā bija Krimināllikuma normu uzskaitījums, parakstīšanas, nesaņemot paskaidrojumus pēc atbilstoša pieprasījuma par "saistību raksta" parakstīšanas iemesliem un apraksta juridisko statusu. Iepazīšanās kopā ar "saistību raksta" parakstīšanas procedūru Satversmes aizsardzības biroja telpās ilga 43 minūtes. Tad komisijas pārstāvjus lūdza atbrīvot telpu citām plānotām nodarbēm. Lai gan komisija vēlāk saņēma vēl 2017. gada 15. martā solīto aprakstu, šoreiz jau ar dokumenta obligātiem rekvizītiem, tomēr toreiz nekādas norādes par saņemto izdruku juridisko statusu nebija saņemtas. Tā kā parakstīts "saistību raksts", bet saņemtais materiāls nesatur norādes par juridisko statusu, komisija lūdza tiešu skaidrojumu. Līdz 2017. gada 30. novembrim šāds skaidrojums nebija saņemts, lai arī 12. Saeimas Nacionālās drošības komisijai valsts drošības iestāde rakstveidā apgalvoja, ka komisijas pārstāvji nav lūguši paskaidrot iemeslus "saistību raksta" parakstīšanai tāpat kā nav lūguši sniegt informāciju par apraksta juridisko statusu.

Tikai 2017. gada 30. novembrī – sešus mēnešus pirms 2018. gada 31. maija – Satversmes aizsardzības birojs pirmo reizi rakstveidā apliecināja, ka pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas ieguves LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas atsevišķus pētniekus pielaidīs VDK aģentu kartotēkai. Iepriekš, kā to apliecina arī atklātā 12. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēde 2016. gada 15. novembrī, kuru vadīja Dr. hist. Ritvars Jansons, pastāvēja nostāja, ka pieejamība VDK aģentu kartotēkai tiks liegta pat arī pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas piešķiršanas komisijas locekļiem. Ievērojot Satversmes aizsardzības biroja viedokļa izmaiņas par ārējo normatīvo aktu piemērošanu, tas ļāva 2017. gada novembrī pieteikt pētniekus valsts noslēpuma sevišķās atļaujas saņemšanai, kas tika izsniegtas pēc 2018. gada 5. februāra, kā arī ļāva LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sadarbībā ar Satversmes aizsardzības biroju organizēt nepastarpinātu Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo dokumentu izpēti, kas iepriekš pētīti pastarpināti, izmantojot sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus

un ar kritiskās analīzes palīdzību novērtējot šo dokumentu sakarā veiktās procesuālās darbības, tai skaitā juridiskos slēdzienus.

VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētā sistēma (elektroniskā datubāze) *DELTA Latvija* ne pilnā apjomā, ne arī oriģinālā formā nekad nav bijusi pieejama LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai. Satversmes aizsardzības birojs, neesot atbilstoši pieņemtiem Ministru kabineta noteikumiem, anonimizēja *DELTA Latvija* ar nolūku to nodot Latvijas Nacionālajam arhīvam. Anonimizācija publiski apstiprinās tikai 2017. gada 12. novembra Latvijas televīzijas raidījumā *De facto*, bet nodošana veikta 2018. gada janvārī, tātad pieejama mazāk kā piecus mēnešus pirms 2018. gada 31. maija. Neskatoties uz to, ka anonimizētās *DELTA Latvija* izpēte bijusi iespējama vien no 2018. gada janvāra jeb nedaudz vairāk nekā četrus mēnešus pirms 2018. gada 31. maija un tās izpētes iespējas ir ievērojami ierobežotas, tomēr jau LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes kopīgi rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*, Rīgas Latviešu biedrības nama Līgo zālē 2018. gada 9. un 10. martā, sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu sniegti ziņojumi par pētījumiem par VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētā sistēma (elektroniskā datubāze) *DELTA Latvija* saturošajām ziņām.

Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu raksturojums

Apjoms

Atbilstoši Satversmes aizsardzības biroja sniegtajam to rīcībā esošajam VDK dokumentu 2017. gada 23. oktobra Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra 1. fonda *Latvijas PSR Valsts drošības komiteja* aprakstam bez numura (parakstījusi Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra vadītāja Zinta Ābola, uz simt sešdesmit lapām), VDK dokumentu apjoms ir šāds:

> **1. fonds, 1. apraksts:** LPSR VDK 1. daļas operatīvās lietas un citi materiāli
>
> 27 lietas (4 084 lapas)
>
> **1. fonds, 2. apraksts:** LPSR VDK 2. daļas operatīvās lietas un citi materiāli

101 lietas (20 325 lapas)

1. fonds, 3. apraksts: LPSR VDK 3. daļas operatīvās lietas un citi materiāli

30 lietas (2 355 lapas)

1. fonds, 4. apraksts: LPSR VDK 4. daļas materiāli

99 lietas (11 785 lapas)

1. fonds, 5. apraksts: LPSR VDK 5. daļas operatīvās lietas un citi materiāli

4 lietas (658 lapas)

1. fonds, 6. apraksts: LPSR VDK 6. daļas operatīvās lietas un citi materiāli

41 lieta (5 131 lapa)

1. fonds, 7. apraksts: LPSR VDK 7. daļas materiāli

138 lietas (3 086 lapas)

1. fonds, 8. apraksts: LPSR VDK Cēsu rajona nodaļas materiāli

9 lietas (476 lapas)

1. fonds, 9. apraksts: LPSR VDK Dobeles rajona nodaļas materiāli

6 lietas (549 lapas)

1. fonds, 10. apraksts: LPSR VDK Jēkabpils rajona nodaļas materiāli

7 lietas (185 lapas)

1. fonds, 11. apraksts: LPSR VDK Jelgavas pilsētas dzelzceļa daļas materiāli

10 lietas (581 lapa)

1. fonds, 12. apraksts: LPSR VDK Jūrmalas pilsētas nodaļas materiāli

14 lietas (1 168 lapas)

1. fonds, 13. apraksts: LPSR VDK Krāslavas rajona nodaļas materiāli

8 lietas (149 lapas)

1. fonds, 14. apraksts: LPSR VDK Liepājas pilsētas un ostas daļas materiāli

47 lietas (5 922 lapas)

1. fonds, 15. apraksts: LPSR VDK Limbažu rajons nodaļas materiāli

9 lietas (52 lapas)

1. fonds, 16. apraksts: LPSR VDK Madonas rajona nodaļas materiāli

2 lietas (33 lapas)

1. fonds, 17. apraksts: LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas materiāli

2 lietas (31 lapa)

1. fonds, 18. apraksts: LPSR VDK Saldus rajona nodaļas materiāli

19 lietas (1 059 lapas)

1. fonds, 19. apraksts: LPSR VDK Stučkas (tagad Aizkraukles) rajona nodaļas materiāli

6 lietas (531 lapa)

1. fonds, 20. apraksts: LPSR VDK Talsu rajona nodaļas materiāli

7 lietas (649 lapas)

1. fonds, 21. apraksts: LPSR VDK Valmieras rajona nodaļas materiāli

3 lietas (304 lapas)

1. fonds, 22. apraksts: LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas materiāli

63 lietas (4 581 lapa)

1. fonds, 23. apraksts: LPSR VDK Sabiedrisko sakaru nodaļas materiāli

5 lietas (178 lapas)

1. fonds, 24. apraksts: LPSR VDK operatīvo lietu reģistrācijas žurnāli

102 lietas (17 297 lapas)

1. fonds, 25. apraksts: LPSR VDK personīgo un darba lietu reģistrācijas žurnāli

53 lietas (5 322 lapas)

1. fonds, 26. apraksts: LPSR VDK Sekretariāta materiāli

45 lietas (9 703 lapas)

1. fonds, 27. apraksts: LPSR VDK Finanšu daļas materiāli

87 lietas (6 155 lapas)

1. fonds, 28. apraksts: LPSR VDK Kadru daļas materiāli

11 lietas (1 160 lapas)

1. fonds, 29. apraksts: LPSR VDK Izmeklēšanas daļas materiāli

41 lieta (7 338 lapas)

1. fonds, 30. apraksts: LPSR VDK operatīvo uzskaišu u.c. kartotēkas

18 lietas (kartotēkas)

1. fonds, 31. apraksts: LPSR VDK automatizētās informācijas sistēmas tehniskā dokumentācija

176 lietas

1. fonds, 32. apraksts: LPSR VDK Informācijas analīzes daļas ESM [elektriskās skaitļošanas mašīnas] disku pakete un lentes

257 lietas

Vispārīgs satura raksturojums[14]

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas uzdevumā, ievērojot Latvijas Universitātes rektora 2018. gada 5. februārī saskaņoto *Kārtību, kādā LPSR Valsts drošības zinātniskās izpētes komisijas locekļi veic pētīšanas darbu valsts drošības iestādē* Nr.VDK kom-3/1, pētnieki veica Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošā 1. fonda *Latvijas PSR Valsts drošības komiteja* (turpmāk arī – 1. fonda) dokumentu izpēti no 2018. gada 6. februāra līdz 31. maijam. Ievērojot to, ka neraugoties uz pētnieku lūgumiem, 2018. gada 27. novembra Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra, 2018. gada 22. maija LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas reglamentu un komisijas priekšsēdētāja rīkojumu, tikai 2018. gada 31. maijā plkst. 15.00 Satversmes aizsardzības birojs izsniedza LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai Satversmes aizsardzības biroja ietvaros veiktās zinātniskajam darbam nepieciešamās piezīmes, izvērsta datu analīze un zinātniski slēdzieni ir nākotnē veicams zinātnisks darbs. Pirmie 1. fonda izpētes rezultāti guvuši atspoguļojumu 2018. gada 9. un 10. martā Rīgā LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizētajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti,* uz kuru bija aicināti Ministru kabineta locekļi un tautas priekšstāvji 12. Saeimā, ieradās 12. Saeimas deputāti Ritvars Jansons un Inguna Sudraba. Izvērstāki slēdzieni būs prezentēti LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konferencē, kas plānota 2018. gada 13. jūnijā Kristapa Morberga namā, Dzintaru prospektā 52/54, Jūrmalā.

Ievērojot to, ka Satversmes aizsardzības birojs atļāvis apspriest tā 1. fondā esošo VDK dokumentu saturu Komisijā, bet ierobežojis publisku diskusiju iespēju, šeit sniegtā informācija par Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošajiem dokumentiem sniegta kā ilustratīvs materiāls ar mērķi pamatot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas tiesību aktu

[14] Sadaļa sagatavota, izmantojot pētījumus, ko veica Ainārs Bambals, Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Ojārs Stepens, Gints Zelmenis un Arturs Žvinklis, gatavojot ziņojumus pārskata konferencei, kas plānota 2018. gada 13., 14. un 15. jūnijā.

projektos izteiktos priekšlikumus un veidot vismaz vispārīgu izpratni par Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo dokumentu saturu. Materiāls sagatavots, strukturējot to atbilstoši Satversmes aizsardzības biroja sagatavotajiem un Komisijai sniegtajiem tā rīcībā esošo VDK dokumentu aprakstiem, tajā skaitā 2017. gada 23. oktobra dokumentam.

1. LPSR VDK 1. daļas (ārējā izlūkošana) operatīvās lietas un citi materiāli (1. fonda 1. apraksts). Apraksts ietver 27 lietas. Šajā sakarā īpaši paskaidrojams, ka, veidojot 2017. gada 23. oktobra fonda aprakstus, Satversmes aizsardzības birojs ir numurējis katru LPSR VDK izveidotās lietas sējumu kā atsevišķu lietu. Piemēram, operatīvās pārbaudes lieta Nr. 113 "BER" par Andreju Dītrihu Lēberu, kas pārveidota operatīvās izstrādes lietā Nr. 873 ir divos sējumos – pirmais uz 471 lapām aptver laika periodu no 1961. gada līdz 1990. gadam, bet otrais uz 322 lapām aptver laika periodu no 1978. gada līdz 1990. gadam, taču 1. fonda 1. aprakstā tā fiksēta kā divas lietas. Līdzīgi informatīvā lieta Nr. 468 "PRIČAL", vēlāk operatīvās pārbaudes lieta, ir četros sējumos, kas 1. fonda 1. aprakstā fiksēta kā četras lietas. Šādu uzskaitījumu var turpināt par šo un citiem aprakstiem. Līdz ar to, nākotnē veidojot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva aprakstus šim fondam, pamatojoties uz vispārējiem arheogrāfijas principiem, lietu skaits aprakstā var mainīties. Šī īpatnība attiecināma uz teju visiem 32 aprakstiem.

Dokumenti pētīti izlases veidā. Izpētītajos dokumentos atrodama LPSR VDK iegūtā informācija par dažādu LPSR iedzīvotāju (pārsvarā kultūras un zinātnes darbinieku) braucieniem uz ārzemēm vai citiem sakariem ar ārzemēm (aģentu atskaites par ārzemju braucieniem, VDK dotie uzdevumi par ārzemēs veicamo, LPSR VDK sarakste ar PSRS VDK centrālo aparātu Maskavā, piemēram, lai saņemtu sankciju spiegošanas pasākumiem). Šajā aprakstā esošo dokumentu vidū ir arī dokumenti, kas apliecina VDK centienus LPSR zinātnieku komandējumus uz ārzemēm izmantot spiegošanas nolūkos. Vienlaikus aprakstā iekļautas arī LPSR VDK 1. daļas funkcijām neraksturīgas lietas, piemēram, lieta-formulārs Nr. 14991 *SMELIJ,* kas ietver 1940. gada dokumentus uz 43 lapām par ģenerāļa Roberta Kļaviņa sadarbību ar PSRS izlūkdienesta rezidentūru Rīgā.

2. LPSR VDK 2. daļas (pretizlūkošana) operatīvās un citi materiāli (1. fonda 2. apraksts). Aprakstā 101 lieta. 2017. gada 23. oktobra dokumentā ir labojumi un aizkrāsojumi, piemēram, 52. lietā – operatīvās izstrādes lieta Nr. 5274 *DEJATEĻ,* bijusī operatīvās pārbaudes lieta Nr. 2662 ar arhīva Nr. 55431; 77. lietā – operatīvo materiālu apkopojums lietā Nr. 1054 *KROTON* (1988 – 1989) uz 48 lapām.

Dokumenti pētīti izlases veidā. Aprakstā atrodamas lietas par trimdas latviešiem, kurus LPSR VDK definē kā Otrā Pasaules kara noziedzniekus, par operatīvajā meklēšanās esošajām personām, par LPSR Centrālā Valsts Vēstures arhīva sagatavotām izziņām par tā saucamās Arāja komandas dalībniekiem, par Apvienotās Karalistes un citu valstu izlūkdienestiem, par ārvalstniekiem un bezvalstniekiem, kas pastāvīgi dzīvo PSRS, LPSR Sakaru ministrijas dokumenti par mobilizāciju īpašajam periodam, PSRS VDK Robežsardzes valsts robežas operatīvie aizsardzības plāni, materiāli par pretdarbību ārvalstu izlūkdienestiem LPSR VDK režīma objektos, rūpniecības uzņēmumos, kas izpilda PSRS militāri rūpnieciskā kompleksa pasūtījumus, civilās aviācijas objektos, militārajos avioreisos, zinātnes objektos, materiāli par pretinieka aģentūras meklēšanu radiosakaru kanālos, pretizlūkošanu speciālistu iebraukšanas-izbraukšanas jautājumos, materiāli par vīzu noformēšanu LPSR Iekšlietu ministrijas Vīzu un ārzemnieku reģistrācijas daļā (OVIR), LPSR dzīvojošo vācu tautības un ārzemēs dzimušo iedzīvotāju saraksts un citi materiāli. Piemēram, lietā Nr. 37, litera lieta Nr. 473 *Personas, kuras tiek turētas aizdomās par dzimtenes nodevību 26. sējums – Uzskaites kartotēkā iekļauto personu saraksts* (1975) uz simt lapām ietver operatīvo darbību ceļā iegūtu informāciju par personām, kas plāno bēgt no PSRS vai kas plāno dibināt nacionālistisku grupu. Izpētītajos dokumentos atrodama LPSR VDK iegūtā informācija par ārzemniekiem, kas uzturējās Latvijas teritorijā, par viņu uzraudzīšanu un *operatīvo izstrādi*, par dažādu preču kā apģērbu, tehnikas, vērtslietu kontrabandu. Salīdzinoši daudz dokumentu ir par *melnā tirgus* darbību Latvijas teritorijā. Aprakstā iekļautajās lietās atrodamo dokumentu starpā ir gan aģentu ziņojumi, gan LPSR VDK dažādu struktūrvienību savstarpējā sarakste, gan LPSR VDK sarakste ar PSRS VDK centrālo aparātu Maskavā.

3. LPSR VDK 3. daļas operatīvās lietas un citi materiāli (1. fonda 3. apraksts). Aprakstā 30 lietas.

Dokumenti pētīti izlases veidā. Apraksta lietās ir materiāli par virkni operatīvo materiālu apkopojumu lietās, operatīvās pārbaudes lietām, litera lietām. Piemēram, materiāli par LPSR Tirdzniecības ministriju, LPSR Patērētāju biedrību savienību, citām institūcijām, PSRS VDK informācija par čekistu darbu pārkārtošanu apstākļos, kad tiek paplašināti ārējie ekonomiskie sakari (1990), par dažām vadošo rietumvalstu specdienestu darba īpatnībām mūsdienu apstākļos PSRS ārējo ekonomisko sakaru jomā (1990), par jauniem elementiem operatīvajā situācijā, kas radušies sakarā ar to, ka nevalstiskās organizācijas PSRS nodarbojas ar izmeklēšanas un apsardzes darbību, par Vācijas, Austrijas, ASV, Indijas un citu valstu

tiesību aizsardzības dienestiem. Izpētītajos dokumentos atrodama LPSR VDK iegūtā informācija par tādām LPSR iekšlietu sistēmas un kara komisariātu problēmām kā korupcija un slepenu dokumentu nozaudēšana. Informācija, spriežot pēc dokumentiem, iegūta no LPSR VDK aģentūras, kas strādājusi attiecīgajās struktūrās.

4. LPSR VDK 4. daļas (transporta pretizlūkošana) materiāli (1. fonda 4. apraksts). Aprakstā 99 lietas.

Dokumenti pētīti izlases veidā. Apraksta dokumentos LPSR Sakaru ministrijas informācija par ārzemnieku uzņemšanu, par pretizlūkošanu PSRS Sakaru ministrijas Zinātniski pētnieciskā sakaru institūta Rīgas nodaļā, Valsts civilās aviācijas zinātniski pētnieciskā institūta Rīgas nodaļu, materiāli par slepenības režīma ievērošanu, LPSR VDK aģentūras materiāli Somijas, Zviedrijas, Dānijas, Norvēģijas, Francijas, Nīderlandes ostās, Kanāriju salās un to ostās, Mauritānijas un citās Rietumāfrikas ostās, Latīņamerikas ostās, Indijas, Klusā okeāna ostās, pretizlūkošanas attiecībā uz Rīgas Civilās aviācijas institūtā strādājušajiem ebrejiem, ārzemju studentiem, lidostu *Rīga,* lidostu *Spilve,* Gaisa satiksmes centrālajā aģentūrā, Rīgas apvienotajā aviovienības pārvedumu un stjuartu dienestā, materiāli par kapitālistisko valstu pilsoņiem, kuri ceļo ar PSRS civilās aviācijas lidmašīnām, PSRS VDK vadošie norādījumi par operatīvajām situācijām aģentūras darba stāvokli, tādu aģentu un uzticības personu sarakstiem, par kuriem ir kompromitējoši materiāli, materiāli par slepenības režīmu Baltijas dzelzceļā, LPSR Ministru padomes Upju flotes galvenajā pārvaldē, LPSR autotransporta objektos, pasažieru plūsmā, Rīgas jūras tirdzniecības ostā, ārzemju kuģu apmeklēšanas caurlaidēs, citi materiāli, kā arī LPSR VDK lietās neievietotie materiāli par jūrniecību, aviāciju, autotransportā un citur. Izpētītajos dokumentos atrodama LPSR VDK apkopotā informācija par drošības pasākumiem transporta un kritiskās infrastruktūras objektos kā dzelzceļš un aviācija.

5. LPSR VDK 5. daļas (vēlāk Z. konstitucionālās iekārtas aizsardzības daļa, tā saucamā *cīņa ar ideoloģisko diversiju*) operatīvās lietas un citi materiāli (1. fonda 5. apraksts). Aprakstā ir tikai 4 lietas kopā tikai uz 659 lapām – divas operatīvās izstrādes lietas Nr. 2090 *Aferist* un Nr. 845 *Binom*, kā arī signāli par personām, kurām ir nodomi veikt terora aktus un kuras nelikumīgi glabājot šaujamieročus 1991. gadā, materiālā tiek meklēta viena armēņu tautības personu, kas apsūdzēts kā terorists, kā arī kādas LPSR iedzīvotājas triviāls, brīvas gribas ziņojums LPSR VDK, ka pie kādas ēkas apstājās vieglā pasažieru automašīna VAZ (*Žiguļi*), no kuras iespējamie latviešu nacionālisti izkrauj no automašīnas kastes, kuras pēc ziņotājas domām varētu būt šaujamieroču kastes. Faktiski daļas

materiāli ir teju pilnībā iznīcināti vai neatrodas Satversmes aizsardzības biroja rīcībā.

Izpētīti visi aprakstā iekļauto lietu dokumenti. Dokumenti sniedz informāciju par vienas emigrējošās uz ārzemēm personas savervēšanu par LPSR VDK aģentu (vervēšanas plāns, sniegtie ziņojumi, atzinums par aģenta turpmākas izmantošanas nelietderību, kā arī citi dokumenti).

6. LPSR VDK 6. daļas (ekonomiskās pretizlūkošana un rūpnieciskā drošība) operatīvās lietas un citi materiāli (1. fonda 6. apraksts).

Dokumenti pētīti izlases veidā. Dokumenti sniedz ziņas par ekonomiskās pretizlūkošanas un rūpnieciskās drošības jautājumiem. Lietā ir materiāli par slepenības režīma nodrošināšanu, pretizlūkošanu starptautiskajās izstādēs un simpozijos, vākti kompromitējoši materiāli par Amerikas Savienoto Valstu, Japānas, Dānijas Karalistes, Beļģijas Karalistes, Nīderlandes Karalistes, Zviedrijas Karalistes, Apvienotās Karalistes, Francijas Republikas, Itālijas Republikas, Vācijas Federatīvās Republikas, Spānijas Karalistes, materiāli par mobilizāciju LPSR Zinātņu akadēmijā, materiālu vākšanu PSRS-ASV kopuzņēmumos *Mono-AL*, *Inta-UNION,* PSRS-Spānijas kopuzņēmumā *ELEKTRA-ISP*, PSRS-VFR kopuzņēmumos *Latviešu nams, KOMČER* PSRS-Itālijas kopuzņēmumā *ŠILKIN*, PSRS-Šveices Konfederācijas kopuzņēmumā *L. Š. S.*

7. LPSR VDK 7. daļas (ārējā novērošana) materiāli (1. fonda 7. apraksts). Aprakstā 138 lietas.

Dokumenti pētīti izlases veidā. Ārējās novērošanas materiāli līdz 1991. gadam. Dokumentos ārēji novēroti PSRS pilsoņi, kā arī ASV, Kanādas, VFR, Francijas, Apvienotās Karalistes, Beļģijas Karalistes, Nīderlandes Karalistes, Zviedrijas Karalistes, Izraēlas, Jemenas un citiem valstspiederīgajiem. Ārējā novērošana veikta vismaz līdz 1991. gada augustam (Deivids Grobs, ASV, lieta Nr. 146 (54), Sergejs Jonovs (ASV), Nr. 175 (75)). Dokumenti sniedz ziņas par ārējās novērošanas darbības metodēm (ārējās novērošanas grupas sastāvs, tās rīcībā esošie transporta līdzekļi, ziņojumi par novērojamā objekta aktivitātēm u. tml.), kā arī par LPSR VDK tikšanās un konspiratīvajiem dzīvokļiem (iemesli dzīvokļa izvēlei, dzīvokļa uzturēšanas un komunālo maksājumu kvītis u. tml.), piemēram, tagadējās Mēness, Brīvības, Baznīcas, Pils, virknē citās ielās kā arī tikšanās vietām, kontaktpunktiem, piemēram, Oktobra tilta caurbrauktuve, Pokrova kapi, elektrifikācijas objekts iepretim baptistu baznīcai, tualete kultūras un atpūtas parkā *Mežaparks,* Salaspils memoriāls un daudzi citi. kā arī par PSRS VDK projektu speciālu televīzijas kameru izvietošanai objektos, piemēram, *projekts Sarīkojums* 536-75.

8. LPSR VDK teritoriālo struktūrvienību dokumenti (1. fonda 8.–22. apraksti) – Cēsu rajona nodaļas, Dobeles rajona nodaļas, Jēkabpils rajona nodaļas, Jelgavas pilsētas un dzelzceļa daļas, Jūrmalas pilsētas nodaļas, Krāslavas nodaļas, Liepājas pilsētas un ostas Limbažu rajona nodaļas, Madonas rajona nodaļas, Rīgas pilsētas daļas, Saldus rajona nodaļas, Stučkas (Aizkraukles) rajona nodaļas, Talsu rajona nodaļas, Valmieras rajona nodaļas, Ventspils pilsētas un ostas daļas.

Piemēram, šajos aprakstos ir materiāli par Cēsu rajona kara komisariātu, Brīvprātīgās armijas, aviācijas un flotes veicināšanas biedrību darbību Cēsu rajonā un tās Cēsu-Valmieras aviācijas-tehniskajā sporta klubā, materiāli par pretizlūkošanu, lai atklātu un novērstu mēģinājumus gāzt konstitucionālo iekārtu Cēsu rajonā 1990. un 1991. gadā, materiāli par pretizlūkošanu par bijušo tiesāto par īpaši smagiem valsts noziegumiem no *bandītu-nelegāļu* vidus no 1950. gada līdz 1989. gadam, mēģinājumiem izbraukt no PSRS no Dobeles rajona 1991. gadā, materiāli par ekstrēmi noskaņotu personu pretpadomju darbību, kas vērsta uz sociālistiskās iekārtas gāšanu 1990. gadā un 1991. gadā, materiāli par Zemgales apgabala Jelgavas *SD* policiju, materiāli par Vācijas Reiha okupācijas atbalstītājiem, materiāli par pretizlūkošanu Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā, tukšas lietas par pretizlūkošanu Jelgavā, Jūrmalas nodaļas materiāli par uz ārzemēm izbraukušajiem – pēc personīga izsaukuma vai tūrisma ceļazīmēm, instrukcija par padomju pilsoņu nepieciešamo uzvedību atrodoties ārzemēs, pretizlūkošanas materiāli par īpaša režīma objektiem, operatīvās novērošanas lietas, operatīvās pārbaudes lietas, materiāli par uzņēmumu pasta kastīte /pk 1230 (Liepājas mašīnbūve), materiāli par pretinieka aģentiem-nelegāļiem, materiāli par PSRS Jūras flotes ministrijas Okeāna zvejas flotes Liepājas bāzes kuģiem un krasta objektiem, materiāli par jauniesaukto, kuriem paredzēts dienests PSRS bruņoto spēku specvienībās, specpārbaudēm, anonīmu pretpadomju dokumentu meklēšanas materiāli par 1989. gadu un 1991. gadu, materiāli par operatīvo stāvokli īpaši svarīgu militāru objektu apkārtnē, pārbaudes īpaši svarīgu militāru objektu tuvumā, dokumenti par reemigrantiem, repatriantiem, pilsoņiem bez pavalstniecības un ārvalstu specdienestu bijušajiem aģentiem, padomju pilsoņu un ārzemnieku sakaru izpētes un pārbaudes materiāli, Ventspils pilsētas un ostas daļā materiāli par kuģu novērošanu līdz pat 1991. gada augustam.

Daļā aprakstu 2017. gada 23. oktobra dokumentā ir nesaprotamu iemeslu dēļ aizsegti fizisko personu vārdi un uzvārdi, piemēram, 14. apraksta 32. un 33. lietā par 1987. gada un 1988. gada ārštata operatīvo darbinieku lietām darba lieta Nr. 249 un personas lieta Nr. 249 Liepājas

pilsētas un ostas daļā, attiecīgi uz 16 lapām un 31 lapām, 41. lietā – darba lieta Nr. 267 un personas lieta Nr. 267 par 1988. gadu un 1989. gadu.

Jāuzsver, ka virkne lietu norādītas kā tukšas (bez lapām) – piemēram, 15. apraksta 5., 6., 7. un 8. lietas, kurās būtu jāatrodas 1991. gada materiāliem par korumpētām personām, saistītām ar tiesībsargājošiem orgāniem, par personām, kuras ārējās ekonomikas sfērā – starpvalstu uzņēmumos, kooperatīvos – nodarbojās ar organizētu noziedzīgu darbību, par specdienestu izlūkošanas un kaitniecisko darbību attiecībā uz Iekšlietu ministrijas personālsastāvu, par bīstamiem noziedzīgiem grupējumiem, kas apdraud republikas drošību, par ekonomiskās sabotāžas, noziedzīgas darbībām, kredīta un nodokļu sistēmās atklāšanas materiāliem.

Jāuzsver, ka Madonas rajona nodaļas dokumentu ir vairāk nekā Rīgas daļas dokumenti, Madonas nodaļas dokumentu ir divas lietās kopā uz 32 lapām, bet Rīgas daļā saglabātas divas lietas uz 31 lapas.

Dokumenti pētīti izlases veidā, vēršot uzmanību Liepājas pilsētas un ostas daļas, Jūrmalas pilsētas daļas un Saldus rajona nodaļas dokumentiem. Izpētītie dokumenti sniedz liecības saturiski plašu jautājumu spektru.

9. LPSR VDK Sabiedrisko sakaru nodaļas materiāli (1. fonda 23. apraksts).

Dokumenti pētīti izlases veidā. Dokumentos atrodamas ziņas par 1990. gadā izveidotās LPSR VDK Sabiedrisko sakaru nodaļas darbību. Aprakstā iekļautas lietas, kas satur galvenokārt iedzīvotāju iesniegumi, sūdzības, priekšlikumi u.c. veida sarakste ar LPSR VDK. Dokumentu starpā ir arī iedzīvotāju telefonisko sarunu ar LPSR VDK uzticības telefona operatoriem pieraksti. Lielākā daļa dokumentu sniedz informāciju par sadzīviskiem notikumiem, piemēram, ziņojumus par iespējamiem likumpārkāpumiem, kas vairumā gadījumu nav saistīti ar politiskiem jautājumiem. 1990. gada beigās un 1991. gadā fiksēti ziņojumi par iespējamiem noziegumiem, kas saistīti ar terora aktiem, informācija par organizētās noziedzības, piemēram, reketieru grupējumu formēšanos un darbību.

Salīdzinoši saturiski atšķirīga ir 1. fonda 23. apraksta 5. lieta, kur apkopoti 1991. gada maija materiāli par LPSR VDK darbinieku mobilizāciju, apbruņošanu un rīcību LPSR VDK ēku un materiālo līdzekļu apsardzei iespējamu masu nemieru vai citu ārkārtas situāciju gadījumā. Savdabīga ir 23. apraksta 3. lieta, kurā apkopoti LPSR VDK *uzticības telefona* 1991. gada dokumenti, tajā skaitā sūdzības par iekšlietu institūcijām.

10. LPSR VDK operatīvo lietu reģistrācijas žurnāli (1. fonda 24. apraksts). Tajā ir 102 lietas no 1944. gada līdz 1991. gadam. Minētajā aprakstā iekļauti aģentūras izstrādes žurnāli, grupu operatīvās izstrādes lietu uzskaites žurnāls, krimināllietu reģistrācijas žurnāls u.c. Daļa žurnālu satur personvārdus, ne segvārdus, piemēram, grupu operatīvās izstrādes žurnālā ir fiksēti to cilvēku vārdi, kuru *izstrāde* tika veikta attiecīgās lietas ietvaros.

11. LPSR VDK aģentūras personīgo un darba lietas reģistrācijas žurnāli (1. fonda 25. apraksts). Tajā ir 53 lietas, kas atbilst 53 žurnāliem (forma ž-10). Žurnālos ir no 99 (1958. gada februāris līdz augusts) līdz 201 lapai (1980. gada maijs līdz 1982. gada marts). Kopā visos žurnālos tikušas reģistrētas LPSR VDK aģentu, rezidentu, tikšanās un konspiratīvo dzīvokļu turētāju personas un darba lietas no 1953. gada marta līdz 1987. gada 12. janvārim. Līdz 1987. gada 12. janvārim reģistrētas 22953 šādas personas, proti, to lietas. Vidēji žurnālā ir vairāk ne kā 430 lietu. Piemēram, pirmajā žurnālā ir reģistrētas 396 lietas, bet pēdējā, piecdesmit trešajā – 494 lietas. Žurnālos norādīti aģentu pseidonīmi, lietas reģistrēšanas datums, nodaļa, eksistē numerācija un operatīvo darbinieku paraksti, kā arī LPSR VDK arhīva darbinieku atzīmes. Jāuzsver, ka žurnālos tiek reģistrētas nevis LPSR VDK aģentu kartotēkas kartītes, bet gan LPSR VDK aģentu (rezidentu utml.) darba un personīgās lietas, savukārt kartītes ir palīglīdzeklis lietas atrašanai. Žurnālā ir atzīmes par izslēgšanu no aktīvās aģentūras. Šādā gadījumā par bijušo aģentu dokumenti no nāk no personas lietas arhīva lietā, kuras glabāšanas termiņš bija vismaz pieci gadi. Žurnālos norādīti aģentu segvārdi, aģentūras lietas reģistrēšanas datums un numurs, kā arī citi rekvizīti. Ir ieraksti par attiecīgā aģenta personas un darba lietas tālāko virzību, bet ir arī gadījumi, kad nav nekādu atzīmju par attiecīgā aģenta personas un darba lietas likteni. Konkrētā apraksta žurnālos nav minēti aģentu vārdi un uzvārdi, tādēļ no žurnāliem vien, neesot citiem dokumentiem, nav iespējams identificēt aģentu personas, tomēr, pateicoties minētajiem žurnāliem, ir iespējams pārbaudīt aģentu kartotēkā minētās informācijas atbilstību, piemēram, aģenta reģistrēšanas laiku, segvārdu, VDK struktūrvienību, kas ar attiecīgo aģentu strādāja.

Turpmāk norādīts uz valsts drošības orgānu no aģentūras izslēgto aģentu un rezidentu arhīva un darba lietu un nenotikušo vervēšanu materiālu reģistrācijas žurnālu (žurnāla forma Nr. 17), kurā norādīti aģentu (rezidentu u. tml.) īstie vārdi un uzvārdi. Pētnieki ir konstatējuši sakritību starp LPSR VDK aģentu kartotēku, kā arī abu veidu žurnāliem. Šie fakti

ļauj izdarīt secinājumu, ka LPSR VDK aģentu kartotēka ietver LPSR VDK izveidotus, nesagrozītus un neviltotus dokumentus.

Pētnieki ir eksemplāri veikuši pārbaudes par LPSR VDK aģentu kartotēkas numuru un citu datu sakritību ar 1. fonda 25. apraksta žurnāliem. Izlases veidā sakritība ir 100 procenti.

12. LPSR VDK Sekretariāta materiāli (1. fonda 26. apraksts). Aprakstā ir 45 lietas. Aprakstā sastopami materiāli par PSRS VDK un no citām PSRS institūcijām saņemto pavēļu, instrukciju un norādījumu reģistrācijas žurnāliem no 1953. gada līdz 1991. gadam, kā arī Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas, LPSR Ministru Padomes un LPSR Augstākās Padomes Prezidija, kas visi vadīja LPSR VDK, lēmumiem, Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas, LPSR Ministru Padomes lēmumi mobilizācijas un aizsardzības jautājumos, LPSR VDK pavēļu un norādījumu reģistrācijas žurnāls, LPSR VDK slepenās pavēles no 1991. gada marta līdz decembrim, proti, arī periodā, kad Latvijas Republikas Augstākā Padome un Latvijas Republikas Ministru Padome uzskatīja, ka jau ir likvidējusi LPSR VDK (26. apraksta 40. lieta), LPSR VDK pavēles, kas nav slepenas, arī no 1991. gada janvāra līdz decembrim (26. apraksta 41. lieta). Līdzīgi arī 1991. gada LPSR VDK norādījumi līdz 1991. gada decembrim. Tāpat aprakstā sastopami PSRS VDK un LPSR VDK vadošo dokumentu iznīcināšanas 1991. gada akti, kā arī 1994. gada dokuments par LPSR VDK sekretariāta skapjos esošo pavēļu sarakstu, pirms izņemšanas un iznīcināšanas.

Dokumenti pētīti izlases veidā.

13. LPSR VDK Finanšu daļas materiāli (1. fonda 27. apraksts).

Dokumenti pētīti izlases veidā. Apraksta lietās atrodami dažādi LPSR VDK finanšu dokumenti 87 lietās no 1945. gada līdz 1991. gadam. Piemēram, šeit atrodami dokumenti, kas sniedz informāciju par LPSR VDK darbinieku naudas līdzekļu un algu izmaksu no 1990. gada janvāra līdz 1991. gada decembrim, kā arī LPSR VDK darbinieku alimentu lietas. Jāuzsver, ka 2017. gada 23. oktobra dokumentā ir aizklāti lietu nosaukumi, tajās skaitā vārdiem un uzvārdiem no 1975. gada līdz 1991. gadam – kopā 39 lietas, kas šī iemesla dēļ nav pētītas. Savdabīgi, ka lietā ir 1992. gada LPSR VDK dokumenti, proti, LPSR VDK dokumenti par periodu, kad ne tikai jau it kā sešus mēnešus bija likvidēta un aizliegta LPSR VDK, bet arī jau apmēram mēnesi neeksistēja Padomju Sociālistisko Republiku Savienība. Piemēram, 27. apraksta 51. lietā (87. grāmata) iztrūkumu un materiālu līdzekļu zaudējumu uzskaite līdz 1992. gadam, piemēram, 27. apraksta 42., 43., 44. lietā (grāmatas attiecīgi Nr. 80, Nr. 39, Nr. 40), līdzīgi arī 27. apraksta 52., 53., 54. lietas par 90., 89., 45. grāmatu. Piemēram, 27.

apraksta 60. lietas 27. grāmatas 1. sējums datēts kā tikai 1992. gadā veidots. Aprakstā sastopamas kriminālllietās izņemto un LPSR VDK finanšu daļai nodoto vērtību uzskaites līdz 1992. gadam, LPSR VDK darbinieku naudas līdzekļu un algu izmaksu personīgās kartes, kases ieņēmumu un izdevumu dokumentu reģistrācija, naudas līdzekļu pārskati, memoriālorderi, LPSR VDK grāmatvedības atskaite par 1992. gada pirmo kvartālu, inventāra apraksti, materiālo vērtību uzskaites kartotēkas, tajā skaitā par šautuvēm, izolatoriem, tipogrāfijām, viesnīcām, dokumenti par uzskaites žurnālu uz 99 lapām par LPSR VDK darba grāmatiņu un to ieliktņu kustībām.

11. LPSR VDK Kadru daļas materiāli (1. fonda 28. apraksts).

Dokumenti pētīti izlases veidā. Dokumentu starpā ir 1991. gada PSRS VDK izdotās pavēles LPSR VDK personālsastāva jautājumos, kā arī citi personālsastāva dokumenti. Piemēram, pētīta 28. apraksta 10. lieta – PSRS VDK pavēles par LPSR VDK darbiniekiem, kopā astoņdesmit septiņiem uz 68 lapām, tajā skaitā par dienesta pakāpju piešķiršanu, atbrīvošanu no dienesta, kā arī LPSR VDK darbinieku uzskaites kartotēku 223. Jāuzsver, ka LPSR VDK darbinieku uzskaites kartotēku – 28. apraksta 11. lietu – Satversmes aizsardzības birojs atteicās izsniegt izpētei LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai.

12. LPSR VDK Izmeklēšanas daļas materiāli (1. fonda 29. apraksts). Aprakstā 41 lietas. Lietas aptver laika periodu no 1965. gada līdz 1991. gadam. Piemēram, lietās ir vairākas kriminālllietas. Aprakstā ir dokumenti par Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas, nacionālsociālistiskās Vācijas un to atbalstītāju noziegumiem Otrā pasaules kara laikā. Dokumenti izveidoti no 1980. gada līdz 1991. gadam, tajā skaitā konkrētas lietas par iespējamajiem kara noziegumiem, piemēram, materiāli par SS policiju, kā arī daudzi citi materiāli arī no Centrālā Valsts vēstures arhīva par Rīgas geto, par nošaušanu Biķernieku mežā, Rumbulas mežā, nošaušanu psihiatriskajās slimnīcās, karagūstekņu nometnēm, par slepkavībām, vardarbībām, spīdzināšanu, par Rīgas Centrālcietumu, Rēzeknes karagūstekņu nometni, Rēzeknes policijas sarakstiem, kā arī 1990. gada un 1991. gada tiesiskās palīdzības instrumenta izmantošanu ar ASV, Kanādu, Vācijas Federatīvo Republiku, izmeklējot lietas par iespējamajiem kara noziedzniekiem

14. LPSR VDK operatīvo uzskaišu u.c. kartotēkas (1. fonda 30. apraksts).

Satversmes aizsardzības birojs LPSR VDK informatīvās kartotēkas apkopojis arhīva 1. fonda 30. aprakstā, kur kopumā ir 18 lietas (kartotēkas). Satversmes aizsardzības biroja darbinieki atteicās atļaut

pētniekiem saskaitīt konkrētā apraksta kartotēku kartīšu skaitu. Tāpat Satversmes aizsardzības biroja darbinieki atteicās uzrādīt kartotēku pēdējās kastītes. Neminot iemeslu pētniekiem netika dota iespēja saskaitīt kartīšu skaitu kartotēkās, izņemot ceturto kartotēku – LPSR ārštata operatīvo darbinieku uzskaites kartītes, kurā pētnieks saskaitīja 74 kartītes. Ievērojot minēto, informācijai, par kuras atbilstību īstenībai nav bijusi dota atļauja pārliecināties klātienē, nav nekādas zinātniskas ticamības.

1) LPSR VDK aģentūras alfabētiskā kartotēka (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu, bet minēja aptuveno skaitu 4300 aktīvo aģentu un aptuveni 350 pastāvīgās glabāšanas kartītes).

1993. gada 31. maija Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas komisijas priekšsēdētājs Dainis Vanags, Totalitārisma seku dokumentēšanas centra vadītājs Paulis Kļaviņš, šī centra galvenais speciālists Indulis Zālīte plkst. 10.30 izveidoja apskates protokolu no Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1993. gada 28. maijā saņemto dokumentu (divi koferi un divi maisi) apskati, pārbaudījuši, ka zīmogu nospiedum uz to slēdžiem neskarti un bez bojājumiem, konstatēja: divos koferos atrodās LPSR VDk aģentūras un operatīvās uzskaites kartotēka –

Koferī Nr. 1 – 3186 (Trīs tūkstoši viens simts astoņdesmit sešas) aģentūras uzskaites kartītes;

Koferī Nr. 2 – 1633 (Viens tūkstotis trīsdesmit trīs (nevis viens tūkstotis seši simti trīsdesmit trīs – tā tekstā – proti, apskates protokolā ir kļūda)!) aģentūras uzskaites kartītes, 339 (Trīs simti trīsdesmit deviņas) ārštata darbinieku uzskaites kartītes, 303 (Trīs simti trīs) operatīvās uzskaites kartītes.

Kopā abos koferos bijušas 5461 (Pieci tūkstoši četri simti sešdesmit viena) uzskaites kartīte.

Apskates protokolā fiksēts, ka divos maisos atrodas aģentūras alfabētiskā kartotēka, kopskaitā 6923 (Seši tūkstoši deviņi simti divdesmit trīs) aģentūras uzskaites alfabētiskās kartītes, kuras pēc saskaitīšanas tika sakārtotas alfabētiskā secībā un tika ieliktas četrās koka kastēs (A1, A2, A3, A4), divi koferi un četras kastes tikušas aizzīmogotas ar zīmogu 1993. gada 31. maija plkst. 17.00[15].

LPSR VDK 10. daļas priekšnieks Leons Gailišs sniedzis izziņu krievu valodā, kurā norādīts, ka 1991. gada 27. novembrī Latvijas Republikas Augstākās Padomes komisija esot uz Augstāko Padomi un Latvijas Valsts arhīvu aizvedusi šādus materiālus – aģentūras alfabētiskā

[15] Tiesas lieta Nr. K30-459/10, 2011. 38. lp.

kartotēka aptuveni 4300 kartītes, aģentūras statistiskā kartotēka aptuveni 4100 kartītes, operatīvās uzskaites kartotēka aptuveni 7500 kartītes un slepenās lietvedības uzziņu kartotēka apmēram 60 000 kartītes[16].

LPSR VDK aģentūras alfabētiskā kartotēka ļauj identificēt LPSR VDK aģentu daļu, kas vervēti laikā no 1944. līdz 1991. gadam, pārsvarā kartotēka atspoguļo informāciju par PSRS pastāvēšanas pēdējās desmitgadēs vervētajiem aģentiem. Izpētes rezultātā konstatēts, ka kartotēka satur informāciju arī par Latvijas iedzīvotājiem, ko, sākot no 1936. gada, savervējuši PSRS specdienesti. Vervētas arī nepilngadīgas personas. Kartotēka ir uzziņu materiāls, lai atrastu informāciju par aģentu reģistrācijas žurnālos un attiecīgās aģenta personīgās un darba, kā arī arhīva lietas. Kartotēka nesniedz informāciju par aģenta uzdevumu izpildi.

Papildus jāuzsver, ka plašāku informāciju līdztekus kartotēkai informāciju sniedz valsts drošības orgānu no aģentūras izslēgto aģentu un rezidentu arhīva un darba lietu un nenotikušo vervēšanu materiālu reģistrācijas žurnāli (žurnāla forma Nr. 17 13. sējums), kurā atrodamas sekojošas ziņas par izslēgto aģentu – vārds, uzvārds, aģenta lietas numurs, vervēšanas un izslēgšanas no aģentūras laiks, VDK struktūrvienība, kurai bijis piesaistīts aģents, informācija par aģenta darba lietu un tās apjomu, kā arī šīs lietas iznīcināšanas laiks. Šajā ž-17 žurnālā veiktas atzīmes laika posmā no 1976. līdz 1989. gadam kopumā par 558 personām.

Jānorāda, ka LPSR VDK aģentu personību konstatēšanā vienlīdz svarīgas ir arī operatīvās lietas. Atsevišķos gadījumos tās ir arī vienīgais uzziņas avots.

2) LPSR VDK statistiskā kartotēka (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

LPSR VDK statistiskā kartotēka sniedz informāciju par aģentu sadalījumu pa LPSR VDK struktūrvienībām.

3) LPSR VDK operatīvās uzskaites kartotēka (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

4) LPSR VDK ārštata operatīvo darbinieku uzskaites kartītes. Pētnieks saskaitīja 74 kartītes.

5) LPSR VDK operatīvo informatīvo lietu par ārzemniekiem uzskaites kartītes (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

6) LPSR VDK aktīvo izstrādes lietu uzskaites kartītes (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

---

[16] Tiesas lieta Nr. K30-459/10, 2011. 24. lp.

7) LPSR VDK apmeklētāju uzskaite (209 kartītes par laika posmu no 1988. līdz 1989. gadam).

8) Pilsoņu iesniegumi LPSR VDK (kartītes atspoguļo informāciju par 1991. gadu; Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

9) "Dienesta dokumentu (DSP) uzskaite par Ventspils Ļeņina v. n. [vārdā nosauktā] zivju kombināta[17] darbiniekiem un z/k [zvejnieku kolhoza] "Sarkanā Bāka" darbiniekiem" (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

10) Operatīvo materiālu alfabētiskā kartotēka par atsevišķām ārzemju kuģu komandām (185 kartītes sniedz informāciju no 1971. gada).

11) "Liepājas "nogrēkojušos" iedzīvotāju kartotēka" (111 kartītes).

12) Kuģu apkalpes kartotēka ar fotogrāfijām (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

13) Kartotēka par ārzemniekiem, kas uzturējušies viesnīcās (2647 kartītes).

14) Kartotēka par ārzemniekiem (4174 kartītes).

15) 1944.–1949. gados savervētie karagūstekņi – LPSR VDK aģenti karagūstekņu nometnēs LPSR (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

16) Ārvalstu specdienestu (Krievijas, Lietuvas, Polijas) un Latvijas aģentu un aizdomās turēto personu uzskaite 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados ar norādēm par arhīva un personu lietām (2893 kartītes).

17) "Jēkabpils apriņķa leģionāru, policistu, aizsargu, vācu spiegu, bandītu atbalstītāju kartotēka" (informācija par sodītajiem atbilstoši Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Krimināl kodeksa 58. *prim* pantiem; 2929 kartītes).

18) Darba variants kartotēkai par Otrā pasaules kara laika aģentiem (krievu, vācu, latviešu specdienesti), Arāja komanda u.c. Latvijā un Krievijā (2158 kartītes).

17. LPSR VDK automatizētās informācijas sistēmas tehniskā dokumentācija (1. fonda 31. apraksts). Aprakstā 176 lietas. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētniekiem netika dota iespēja pētīt šo informāciju. Apraksts satur arī informācijas sistēmu *Marss* 1983. gada vārdnīcu krājuma veidā un republikānisko specializēto apakšsistēmu

[17] Atbilstoši Latvijas Nacionālā arhīva datubāzei no 1962. gada septembra līdz 1991. gada 8. augustam uzņēmums saukts – Jāņa Rudzutaka Ventspils zivju konservu kombināts. Nav ziņu, ka kombinātam pirms vai pēc Jāņa Rudzutaka vārda piešķiršanas, būtu piešķirts Ļeņina vārds.

Rubikon un tās palīgmaketa vārdnīcu krājumu, kā arī virkni vienotās pretizlūkošanas informācijas nodrošinājuma sistēmas elementiem.

Par LPSR VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētajā sistēmā (elektroniskajā datubāzē) *Delta Latvija* jāuzsver, ka tikai 2018. gada janvārī Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvam Satversmes aizsardzības birojs nodeva daļēji anonimizētu minētās datubāzes versiju, kuras izmaksas pēc Tieslietu ministrijas publiski sniegtās informācijas bijušas EUR 40 000 un ar kuru LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija tikai drīkstējusi iepazīties līdz 2018. gada 31. maijam. Līgums par dokumentu nodošanu pastāvīgā valsts glabāšanā starp Latvijas Nacionālā arhīvu, kuru pārstāvēja Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva direktore Dace Bušante, un un Satversmes aizsardzības biroju, kuru pārstāvēja direktors Jānis Maizītis Nr. LVKFFDA-313/23, SAB reģ. nr. 52-20/18/1 noslēgts tikai 2017. gada 19. decembrī un paredz pielikumu, kas liedz pat LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētniekiem ne tikai izpaust ziņas par fiziskajām personām, bet arī pētniekiem ir aizliegts norakstīt informāciju no datu bāzes ekrāna vai to fotografēt. Datubāze pamatā satur informāciju par septiņdesmito un astoņdesmito gadu LPSR VDK aģentu ziņojumiem. Daļu no *Delta Latvija* minētās informācijas iespējams pārbaudīt (dažkārt tikai netieši) ar arhīva dokumentu, kā arī citu avotu palīdzību. Šīs datubāzes daļēja anonimizācija mazina tās vērtību, jo ierobežo pētnieku iespējas informācijas ieguvē un attiecīgi arī iespējas veikt pilnvērtīgu un kvalitatīvu izpēti. Ievērojot to, ka izdrukas no daļēji anonimizētās datubāzes *Delta Latvija* Latvijas Nacionālais arhīvs izsniedz, veicot papildus anonimizāciju, šāda arhīva rīcība vēl vairāk apgrūtina pilnvērtīgas un kvalitatīvas izpētes iespējas, līdz ar to šis avots nebija kvalitatīvi pētāms.

LPSR VDK dokumenti esot pieejami arī citos Satversmes aizsardzības biroja arhīva fondos, piemēram, uz tā 8. fondu publikācijās plašsaziņas līdzekļos atsaucās Zigmārs Turčinskis[18], tomēr, pastāvot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai noteiktajiem ierobežojumiem Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu izpētē, secināms, ka pilnvērtīga VDK dokumentu izpēte, kas glabājas Satversmes aizsardzības birojā, būs vien iespējama, šiem dokumentiem nonākot Latvijas Nacionālajā arhīvā.

---

[18] SAB TSDC arhīvs, 8.f, 1.apr., 3.l., 28.lp. Turčinskis, Z. *KGB un CIA slepenie arhīvi. Spiegu spēles Baltijā: Meklējot aģentu Krūmu*, 2018. gada 11. aprīlis. https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/kgb-un-cia-slepenie-arhivi.-spiegu-speles-baltija-meklejot-agentu-krumu.a273448/

LPSR VDK aģentūras alfabētiskās kartotēkas raksturojums

Ievērojot pastiprinātu sabiedrības uzmanību, šajā informatīvajā daļā būs iekļauta pētījuma daļa, lai raksturotu LPSR VDK aģentūras alfabētisko kartotēku. Kartotēka ir dokumentu kopums, kas ietver kartītes. Šajā gadījumā kartītes ir nelielas veidlapas. LPSR VDK aģentūras kartotēkas gadījumā šīs veidlapas lielākoties ir dokumenti, kas ir pašrocīgi aizpildīti, uz tiem atrodas VDK darbinieka paraksts. Vairumā gadījumu šīs veidlapas ir 139 milimetrus platas un 94 milimetrus garas. Veidlapas ir tipogrāfiskas formas, vairumā gadījumu formas Nr. 3 un Nr. 3-k.

Kā jau iepriekš minēts, kartotēkā pieejama informācija par LPSR valsts drošības iestāžu vervēto aģentu lietām, kuri vervēti Latvijas teritorijā laikā no 1944. līdz 1991. gadam. Atsevišķos gadījumos kartotēkā saglabāta arī informācija par PSRS valsts drošības iestāžu savervētiem Latvijas iedzīvotājiem laikā no 1936. līdz 1944. gadam.

Ieskatu par aģentu atlasi sniedz, piemēram, ar PSRS VDK priekšsēdētāja Viktora Čebrikova 1983. gada 4. jūlija pavēli Nr. 00140 apstiprinātais nolikuma *Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības orgānos* 1.3. apakšpunkts, kas paredz: "VDK aģentūras aparāta pamatu veido komunismam un sociālistiskajai dzimtenei uzticīgi padomju pilsoņi [..]", 1.4. apakšpunkts, kas nosaka: "VDK aģentūras aparātam jābūt augsti kvalificētam un skaitliski nelielam [..]," kā arī nolikuma 3.1. apakšpunkts, kur dota aģenta definīcija. Proti: "Aģents – tas ir padomju pilsonis, ārvalstu pilsonis (pavalstnieks) vai persona bez pavalstniecības, kas slepeni sadarbojas ar VDK orgāniem un pilda to uzdevumus PSRS drošības nodrošināšanā."[19] Savukārt atbilstoši LPSR VDK 10. daļas priekšnieka Vasilija Sirovatska 1966. gada 12. decembra instrukcijai noteikts *Aktīvās aģentūras kartotēkas tematiskais uzskaitījums* dod priekšstatu par iepriekš pastāvējušiem aģentu atlases kritērijiem. Instrukcija uzskaita (izmantota LPSR VDK lietotā terminoloģija):

---

[19] Citēts, izmantojot K30-1499-15/15 48., 56.–67. lpp. o. p., tehniskais datorsalikums – Kristīne Lindberga. Šādā veidā nolikums publicēts *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangera un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 1024.–1052. lpp. Tāpat šādā veidā nolikums pieejams LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas mājaslapā – Kā bija jāvervē čekas aģentus? PSRS Valsts drošības komitejas instrukcija. Pieejams: https://www.lu.lv/vdkkomisija/zinas/t/25687/.

1) aģenti, kas agrāk sadarbojušies ar vācu un citiem ārvalstu izlūkdienestiem;

2) aģenti, kas ilgu laiku dzīvojuši kapitālistiskajās valstīs vai bieži braukuši komandējumos uz kapitālistiskajām valstīm;

3) aģenti no repatriantu, reemigrantu vidus, kas ieradušies no ārzemēm pēckara periodā;

4) aģenti, kurai ir radi kapitālistiskajās valstīs, strādā valsts darbā, ārzemju pārstāvniecībās, institūtos, policijas struktūrās, militārajās iestādēs, tūrisma firmās, ārzemju pretpadomju formējumu dalībnieku vidū;

5) aģenti, kurus var izmantot izmeklēšanas un atpazīšanas pasākumos (SD tā sauktās *Arāja komandas*, policijas soda bataljonu dalībnieki, *no aktīvo vācu līdzskrējēju skaita*, no fašistisko organizāciju locekļu skaita, kas pastāvēja vācu īslaicīgās okupācijas periodā, LNO [Latviešu nacionālistu organizācija], *Latvijas Sargi, Brīvā Latvija, Pērkoņkrusta* bijušie locekļi u. c.)

6) aģenti, kas prot svešvalodas (ar norādi kādas);

7) aģenti, kas strādā:

a) Zinātņu akadēmijā un tās institūtos, LVU [Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajā Pētera Stučka Latvijas Valsts universitātē] un citās augstākajās mācību iestādēs,

b) ministrijās un rūpnīcās, VEF, Popova [Rīgas radio] rūpnīcā, režīma uzņēmumos,

c) svarīgos dzelzceļu un ūdensceļu transporta iecirkņos;

8) aģentūra pēc darba profiliem (zinātnes darbinieki, mākslas darbinieki, mediķi, mācību iestāžu mācībspēki, korespondenti, žurnālisti, sportisti, inženieri, studenti, lauksaimniecības speciālisti utt.);

9) aģenti, kam ir vieglās pasažieru automašīnas, vasarnīcas, atsevišķi dzīvokļi, laivas, jahtas;

10) aģenti, kurus var izmantot izstrādē pret ebreju, lietuviešu, baltkrievu, ukraiņu, armēņu un citām tautībām;

11) aģenti no reliģisko kultu vadošo darbinieku vidus;

12) aģenti no filatēlistu, kolekcionāru (monētas, sērkociņu kastītes, gleznas, atklātnes u. c.), radioamatieru skaita;

13) aģenti, kas izcietuši ieslodzījumu par valsts noziegumiem labošanas darbu nometnē (Vorkutlags, Noriļlags, Dubravlags, Peščanlags, Ozerlags, Minlags, Daļlags u. c.);

14) aģenti – homoseksuālisti; sievietes, kuras var izmantot ārzemnieku kompromitēšanai, vientuļus vīriešus un sievietes;

15) pāru aģentūra;
16) aģenti, kas dienesta vajadzībās var sistemātiski izbraukt uz republikas rajoniem un citiem Padomju Sociālistisko Republiku Savienības apgabaliem;
16) aģenti, kuriem ir iespējas darba apstākļu vai stāvokļa dēļ apmeklēt personīgos dzīvokļus (ātrās medicīniskās palīdzības dienests un cita veida medicīniskais personāls, radiotelefonu tīkla darbinieki, gāzes pārvaldes vai elektroenerģijas pārvaldes darbinieki, apdrošināšanas aģenti utt.);
17) aģenti, kas dzīvo valsts vai kara noslēpuma slepenības režīma objektu rajonos;
18) aģenti ārzemieki – angļi, amerikāņi, francūži, holandieši, zviedri, grieķi u.c.[20]

Aģentu alfabētiskajā kartotēkā ir kartītes par šādām piecām vervēto kategorijām:

1) aģenti (VDK vervēto aģentu vidū varēja būt arī personas, kuras veica dažādus sevišķos uzdevumus, piemēram, nacionālo partizānu grupu izsekošanu četrdesmito gadu otrajā pusē);

2) rezidenti – personas, kuras sadarbojās ar VDK un koordinēja vairāku aģentu darbību,

3) konspiratīvo un tikšanās dzīvokļu turētāji – personas, kas VDK uzdevumā nodrošināja iespēju VDK darbiniekiem un aģentiem izmantot tām pieejamās telpas;

4) slepenie informatori – personas, kas uzturēja sakarus ar VDK darbiniekiem, bet tomēr netika noformētas kā aģenti, lai arī ieviesa šādas kategorijas – slepenā informatora – personas lietu; kartotēkā ir pieejama informācija tikai par atsevišķām šādām personām, šādas kategorijas personas lietu ir ļoti maz, tās ieviestas pamatā 1990. gadā un 1991. gadā;

5) vervēšanas kandidāti, – personas, kuras nonāca VDK interešu lokā un ar kurām tika uzsākti kontakti nolūkā tās vēlāk aktīvi izmantot. Arī vervēšanas kandidāti sevišķajam periodam. Nereti pēdējā kategorijā ietilpa personas, kas savas darba u.c. apstākļu dēļ, piemēram, kara gadījumā, netiktu pakļautas iesaukšanai PSRS bruņotajos spēkos un līdz ar to varētu tik izmantotas mobilizēto aģentu vietā. Tomēr attiecībā uz šo kategoriju varēja būt arī cits VDK intereses pamatojums, piemēram, izpētes rezultātā konstatēts vismaz viens gadījums, kad aģents sevišķajam periodam tika

[20] Aktīvās aģentūras kartotēkas tematiskais uzskaitījums, 1966. gada 12. decembris, Satversmes aizsardzības biroja arhīvs, 1. f., 2. apr., 10. l., 286.–287. lp.

vervēts ar noteiktu uzdevumu, par ko liecina piezīmes kartītes aizmugurē, pēc attiecīgā VDK darbinieka uzaicinājuma iesaistīties pretinieka izlūku un diversantu grupu apkarošanā un vietējo ekstrēmistu grupējumu apkarošanā. Piemēram, aģents sevišķajam periodam ir vervēts arī deviņdesmito gadu sākumā.

Attiecībā uz vervēšanas kandidātiem jānorāda, ka Edvīna Inkēna sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas tiesas lietā bijušais LPSR VDK priekšsēdētājs Edmunds Johansons lietā liecināja:

> "[..] ja ir runa, ka aģents nezināja savu pseidonīmu, tad tas nav nopietni, vienkārši pēc tā laika pavēlēm nedrīkstēja noformēt personu kā aģentu, viņam nezinot, un iereģistrēt 1. daļas žurnālā kā aģentu. Ja 1. daļa formēja dokumentus kā vervējamā aģenta kandidātam, tad ailē *aģenta pseidonīms* ierakstīja *кандидат на вербовку* [kandidāts vervēšanai – krievu val.], saīsināti *к/н*, un tur bija cits žurnāla reģistrācijas numurs. 1. daļas darbiniekiem kā vervējamo personu 10. daļas kartotēkā varēja turēt ilgāk nekā pretizlūkošanas vervējamo aģentu kategorijai, bet nekādā gadījumā pieci vai septiņi gadi, jo tad viņš bija jānoformē saskaņā ar pavēli kā aģents vai jāizbeidz pārbaude."[21]

Vairumā gadījumu kartotēkā ir iekļautas personas, kas vervēšanas brīdī dzīvoja Latvijas teritorijā. Tomēr zināms skaits personu bija savervētas ārpus Latvijas teritorijas un kļuva par LPSR VDK aģentiem pēc pārcelšanās uz dzīvi Latvijas teritorijā. Aģentu vervēšanā iesaistījās PSRS bruņoto spēku sevišķās daļas (VDK īstenoja funkcionālo padotību), kas daļu no savervētajiem aģentiem vēlāk nodeva LPSR VDK. Šajos gadījumos kartītēs ir atzīmes par aģentu pieņemšanu "no citiem orgāniem". Parasti vienas personas darba un personas lietām noformēta viena reģistrācijas kartīte, kurā bija pieejama šāda informācija (turpmāk minēts *aģents*, lai arī līdzīgi rekvizīti ir arī konspiratīvo dzīvokļu turētājiem, tikšanās dzīvokļu turētājiem, rezidentiem u. c.) par šī aģenta personas lietu, kuras atrašanai kartīte ir iekārtota krievu valodā drukātiem vai rakstītiem burtiem.

Piemēram, lietu alfabētiskās uzskaites kartītes – forma Nr. 3-k kandidātiem un forma Nr. 3 pārējiem – ietver:

1) uzvārds (transliterācija uz krievu valodu);

2) vārds (transliterācija uz krievu valodu);

---

[21] LNA, LVA, 1623. f., 1. apr., 9703. l., 147. lp.

2) tēvavārds (ievērojot, ka patronīmi ir krievu valodai raksturīgi, nereti VDK darbinieka interpretācijā);

3) dzimšanas datums un dzimšanas gads;

4) dzimšanas vieta (piemēram, LPSR administratīvā iedalījuma vienība – pilsēta vai rajons);

5) adrese (vairumā – pieraksta adrese);

6) darbavieta un amats (iekļauti arī citi nodarbošanās, veidi, piemēram, profesionālās izglītības iestādes skolnieks vai students);

7) partejiskā piederība (dalība Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP) un Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienībā (VĻKJS));

8) etniskā izcelsme (tautība, kartītes formā – 'nac' abreviatūra no vārda 'nacionalitāte');

9) valstspiederība (kartītes formā – 'pils' abreviatūra krievu valodā no vārda 'pilsonība');

10) izglītība (PSRS sistēmā – arī nepabeigtās izglītības iestādes);

*) segvārds;

*) personas lietas numurs;

*) arhīva (VDK arhīva) lietas numurs (arī iepriekšējās vervēšanas personas lietas numurs, ja atkārtoti vervēta persona, kas jau izslēgta no aģentūras);

*) kategorija (aģents, rezidents, kandidāts vervēšanai, piemēram, "k/v" vai "kand. na. v");

*) vervēšanas reģistrācijas datums ("kad savervēts", kandidātu gadījumā "kad reģistrēta" [kandidāta kartīte]);

*) vervētāja – VDK operatīvā darbinieka – uzvārds (dažkārt arī vārda, tēvavārda iniciāļi) ("kas savervējis", kandidātu gadījumā "kurš pēta" [vervējamo]);

*) daļa un nodaļa (vervētāja piederība struktūrvienībai);

*) orgāns (PSRS VDK teritoriālais orgāns, piemēram, LPSR VDK);

*) sankcijas teksts "izveidot personas lietu un ņemt uzskaitē";

*) vervēšanu sankcionējušā priekšnieka (bieži VDK daļas priekšnieks vai tā vietnieks, nodaļas priekšnieks) uzvārds, dažkārt arī iniciāļi;

*) vervēšanu sankcionējušā priekšnieka pašrocīgs paraksts.

Kartītes otra puse:

12) ziņas par aģenta personas lietas virzību;

13) ziņas par aģenta darba lietas virzību un tās arhīva numurs;

*) dienesta atzīmes un to datums.

Atzīmēs ietilpst, piemēram, pastāvīgai glabāšanai, kad un kādai VDK daļai nodots, kad un kāpēc ar aģentu pārtraukta sadarbība, piemēram, izslēgts sakarā ar aģenta nāvi, izslēgts nelietderības dēļ, kā arī citi iemesli izslēgšanai, kad aģenta personas lieta nodota arhīvā, vai tā ir iznīcināta u.c. piezīmes. Kandidātiem norādīts sankcionētās vervēšanas termiņš. Piemēram, personai – personas lietas Nr. 5433-V, aģenta arhīva lietas Nr. 18638 –, kura 1991. gada jūnijā akceptēta atkārtotai vervēšanai pēc iepriekšējas izslēgšanas no aģentūras, šis termiņš norādīts 1992. gada 21. maijs[22].

Bijušais LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Jānis Trubiņš liecināja Edvīna Inkēna lietā prokuratūrā:

> "[..] reģistrācijas numurs [..] ir 1. daļas aģentu kārtas reģistrācijas numurs žurnālā (1. daļā bija savs reģistrācijas žurnāls un 10. daļā bija savs reģistrācijas žurnāls). Šo žurnālu numuri atšķīrās. 1. daļā bija apmēram pāri tūkstotim kārtas numuru, bet 10. daļā žurnālos bija apmēram pāri divdesmit tūkstošiem reģistrācijas numuru. Šāda reģistrācija loģiski izslēdz iespēju izdarīt safabricētus ierakstus un viltojumus, ja runa varētu būt par to, ka VDK nodarbojas ar kartīšu falsifikāciju, lai kompromitētu atsevišķas personas. [..]."[23]

Atsevišķos gadījumos LPSR VDK aģentu alfabētiskajā kartotēkā konstatējami ne tikai VDK operatīvo darbinieku un virsnieku uzvārdi, vārdi, bet arī VDK virsnieku iniciāļi un speciālās dienesta pakāpes. Lielākajai daļai vervēto kartotēkā ir viena kartīte, jo ir viena personīgā lieta, tomēr ir atsevišķi gadījumi, kad par vienu personu ir divas vai vairākas kartītes (piemēram, ja personai bijuši divi vārdi vai divi uzvārdi). Konstatējami gadījumi, kad aģentu darbam izmantoja vairākas VDK struktūrvienības.

Attiecībā uz aģentu sociālo struktūru jāatzīmē, ka tā kopumā atbilst attiecīgā laika sabiedrības sociālajai stratifikācijai okupācijas laikā. Aģentus vervēja visos sabiedrības slāņos. Minēto ilustrē fakts, ka vervēto aģentu piederība pārstāvēja gan skolēnus, gan studentus, gan kolhozniekus un padomju saimniecību strādniekus, gan citus strādniekus, gan kultūras, izglītības, zinātnes darbiniekus, garīdzniekus u. c. personas. Piemēram, pašlaik ir identificēti 77 ar dažādām reliģiskām organizācijām saistīti aģenti, no tiem – 61 aģents no lielākajām Latvijas kristīgajām konfesijām: 31 no Romas katoļu baznīcas, 16 no Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas, 11 no Pareizticīgās Baznīcas, divi no vecticībniekiem, viens no

[22] K30-933/12, 2004, 28. lp,, 31. lp.
[23] LNA, LVA, 1623. f., 1. apr., 9703. l., 152., 153. lp.

baptistiem. Lielais aģentu īpatsvars Romas katoļu baznīcā saistīts ar tās vadības atrašanos ārzemēs – Vatikānā. Šī paša iemesla dēļ pieci aģenti bija saistīti ar salīdzinoši nelielo Septītās Dienas Adventistu draudzi. Aģentu vidū bijis arī viens jūdaisma garīgais kalpotājs – Rīgas sinagogas rabīns. Pārējo aģentu vidū ir draudžu priekšnieki, draudžu locekļi, kā arī vairāki konspiratīvo dzīvokļu turētāji. Reliģisko organizāciju vidē identificēts arī viens rezidents. Aģentu vidū ir bijušie un esošie kristīgo baznīcu vadītāji un autoritātes. Vairāki no aģentiem, kuri vervēšanas laikā mācījās garīgajos semināros, mūsdienās ir ievērojami kristīgo baznīcu vadītāji ārpus Latvijas.

VDK iespaids uz kultūras nozari bija ievērojams. Kopumā VDK kartotēkā ir informācija par aptuveni 600 gadījumiem, kad kā aģenti vervēti ievērojami LPSR kultūras darbinieki. Savukārt tādas struktūras kā Latvijas Padomju rakstnieku savienība, LPSR Komponistu savienība, LPSR Mākslinieku, LPSR Kinematogrāfijas darbinieku savienība, LPSR Teātra biedrība un citas VDK izmantoja kā piesegstruktūras, lai ar tajās savervētajiem aģentiem ietekmētu un kontrolētu attiecīgās nozares darbību, īpaši jomās, kur darbiniekam radošā darba specifikas dēļ varēja būt brīvās profesijas raksturs bez pastāvīgas darba vietas, nodarbinātība autorhonorāru veidā – īpaši, rakstnieki, mākslinieki, komponisti. Tāpat jāatzīmē vairāki desmiti gadījumi, kad par aģentiem vervēti LPSR rajonu pilsētu un lauku ciemu tautas deputātu padomju kultūras namu vai klubu vadītāji un darbinieki. Aģentu vervēšana notikusi arī šlāgermūzikas, folkmūzikas, popmūzikas un rokmūzikas grupu dalībnieku, diskžokeju, akadēmiskās mūzikas komponistu un izpildītāju, kā arī baleta mākslinieku vidū.

Minētie secinājumi vairumā ir attiecināmi arī uz citiem sabiedrības sociālajiem slāņiem. Līdz ar to nevar apgalvot, ka VDK kontrole būtu bijusi mazāka vai lielāka kādā no tiem. Tomēr īpašs jautājums ir par VDK attiecībām ar PSRS okupācijas varas augstāko nomenklatūras funkcionāru eliti. Jau minētajā 1982. gada 4. jūlijā apstiprinātā nolikuma 3.15. apakšpunkts paredzēja: "PSKP un VĻKJS biedrus, partijas un komjaunatnes Komiteju biroju locekļus, partijas un komjaunatnes pirmorganizāciju sekretārus, partijas un komjaunatnes aparāta, PSRS Bruņoto Spēku politorgānu, savienoto un autonomo republiku Augstāko Padomju un vietējo Tautas deputātu padomju atbildīgos un tehniskos darbiniekus, arodbiedrību, tiesu un prokuratūras darbiniekus nedrīkst izmantot kā aģentus, rezidentus, konspiratīvo un satikšanās dzīvokļu uzturētājus." Tomēr minētais neizslēdz PSKP biedru vervēšanu, jo, piemēram, šā paša nolikuma 3.12. apakšpunktā bija noteikts: "Par

rezidentiem galvenokārt tiek vervēti PSKP biedri, kas pēc savām politiskajām, morālajām, lietišķajām īpašībām un iespējām var nodrošināt sekmīgu aģentu grupu vai uzticības personu vadīšanu un efektīvi izmantot tos pretizlūkošanas uzdevumu risināšanā." Ievērojot kartotēkā minēto, secināms, ka 3.15. apakšpunktā minētais neattiecās uz PSKP un VĻKJS *ierindas* biedriem. Apskatāmie dokumenti liecina, ka vairumā gadījumu PSKP un VĻKJS biedri, kurus savervēja, bija aģenti, nevis rezidenti.

Analizējot LPSR VDK aģentūras alfabētiskajā kartotēkā iekļauto personu tautības, konstatējams, ka tā pamatā atbilda LPSR etniskajam sastāvam. Attiecīgi nedaudz vairāk kā puse aģentu bija latvieši, nākamās pārstāvētākās etniskās grupas bija krievi, ukraiņi, baltkrievi, poļi un ebreji. Tālāk seko citu PSRS dzīvojušo tautību pārstāvji. Visbeidzot, Ir konstatējami arī daži gadījumi, kad vervēti citi – vācieši, francūži un vienā gadījumā arī kāds beļģis.

Arī kartotēkā atspoguļotā aģentu izglītība visumā atbilst kopējam LPSR sabiedrības sociālajam šķērsgriezumam. Pārstāvētas personas gan ar pamatizglītību, gan vidējo izglītību, gan augstāko izglītību. Vērtējot izglītības līmeni, jāievēro, ka kartotēkā saglabājušās aptuveni 350 kartīšu par 20. gadsimta četrdesmitajiem un piecdesmitajiem gadiem ar atzīmi "pastāvīgai glabāšanai". Gandrīz visos šajos gadījumos ir konstatējams ļoti zems aģentu izglītības līmenis – četras, piecas, sešas, septiņas un astoņas klases. Ir arī daži gadījumi, kad vispār nav bijusi iegūta kāda oficiāla izglītība. Lielā mērā minēto grupu pārstāvēja aģenti, kurus izmantoju nacionālo partizānu grupu izsekošanai un pretošanās kustības apspiešanai. Savukārt attiecībā uz septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados var konstatēt vairākus gadījumus, kad atzīme "pastāvīgai glabāšanai" ir atrodama uz to aģentu kartītēm, kas bija savervēti no Latvijas pretošanās kustības dalībnieku vidus.

Pamatojoties uz kartotēkā minēto, izveidota dažādu konfesiju garīdznieku un draudžu locekļu – aģentu, rezidentu un konspiratīvo dzīvokļu turētāju – atlase. Jāatzīst, ka veiktā atlase nav pilnīga, jo aģentus vervēja dažādas LPSR VDK struktūrvienības. Ja garīdzniekus var viegli noskaidrot pēc viņu nodarbošanās, tad atlasē iekļauti tikai tie draudžu locekļi un konspiratīvo dzīvokļu turētāji, kuri vervēti LPSR VDK 5. daļas 4. nodaļā, jo pēc citām norādēm viņus identificēt nav iespējams. Iepriekš minētā atlase ir veikta arī attiecībā uz Latvijas kultūras un izglītības nozares ievērojamiem darbiniekiem.

Kopumā jāatzīst, ka, lai gan ar trūkumiem, LPSR VDK aģentu alfabētiskā kartotēka ir vērā ņemams Latvijas 20. gadsimta vēstures pētniecības avots. Tas ir izmantojams kompleksi, salīdzinot tajā esošos

datus ar citiem avotiem – LPSR VDK aģentūras reģistrācijas žurnāliem, operatīvajām lietām, neanonimizētas LPSR VDK pretizlūkošanas nodrošinājuma automatizētās sistēmas *Delta Latvija* sniegtajām ziņām, Latvijas Nacionālajā arhīvā un Latvijas muzeju sistēmā uzkrātajiem dokumentiem, kā arī citiem vēstures avotiem.

Lai gan Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošajos VDK dokumentos ir sastopami sensitīvie personas dati, kas sniedz informāciju, piemēram, par personas seksuālajiem sakariem un veselības stāvokli, tomēr šāda veida informāciju nevar uzskatīt par iemeslu attiecīgo dokumentu pētniecības vai pieejamības ierobežošanai. Ievērojot to, ka minētā informācija varēja būt izmantota kā līdzeklis totalitārā režīma īstenošanai, tāpēc totalitārā režīma atkārtošanās nepieļaujamības nolūkā pētniecība veicama arī jautājumos, kas saistīts ar attiecīgajiem datiem.

LPSR VDK aģentu kartotēkas dokumentos ir norādīta etniskā izcelsme. LPSR VDK aģentu kartotēkā nav citu sensitīvu personas datu.

Latvijas Nacionālajā arhīvā esošie VDK dokumenti

Kopš LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas konstituēšanās 2014. gada 15. jūlijā, kas apstiprināta Ministru kabineta 2014. gada 5. augusta sēdē un Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumā Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei* (turpmāk – Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433), LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija organizē un veic zinātnisko darbu ciešā sadarbībā ar Latvijas Nacionālo arhīvu. Iepazīstoties ar VDK dokumentiem un uzklausot Latvijas Nacionālā arhīva ekspertu viedokli, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija secināja, ka VDK dokumentu atklātības priekšnosacījums, kā arī VDK dokumentu saglabāšanā, ir VDK izpētē svarīgu dokumentu grupu digitalizēšana. Daudzi dokumenti tuvākajā nākotnē to fizisko īpašību dēļ būs pakļauti bojāejai vai nebūs salasāmi (dziestošie teksti). Atsaucoties uz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lūgumu, Latvijas Nacionālais arhīvs 2014. gada 15. septembrī sagatavoja un 2014. gada 17. septembrī nosūtīja LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai aprēķinu par Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā esošo Iekšlietu Tautas Komisariāta, Valsts Drošības Tautas Komisariāta, Valsts Drošības Ministrijas un VDK izcelsmes fondu un ar tiem saistīto Latvijas Komunistiskās partijas dokumentu digitalizācijas izmaksām. Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža norādīja:

> "Pie esošajiem cilvēkresursiem (t.i. šo darbu veikšanai var piesaistīt 3 darbiniekus) digitalizāciju var veikt 83 gados. Darbu pabeigšanai 10 gados papildus nepieciešami 22 darbinieki [..]. Pavisam kopā 10 gados – 2 304 789 EUR (1. gadā – 461 779 EUR, turpmāk 204 779 EUR/gadā)."

Ziņojot par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības plāniem un apspriežot tos ar Latvijas Republikas 11. Saeimas deputātiem 2014. gada 24. septembrī Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijas sēdē, 2014. gada 29. septembrī Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdē un 2014. gada 30. septembrī Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas Valstiskās audzināšanas apakškomisijas sēdē, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija iepazīstināja deputātus arī ar Latvijas Nacionālā arhīvā esošo VDK dokumentu saturiskajām aprisēm, to apjomu un aktuālāko VDK zinātniskajai izpētei nepieciešamo dokumentu digitalizācijas izmaksām. Uzsākot valsts finansētu zinātnisku izpēti 2015. gada 1. septembrī, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija atklājusi, ka VDK dokumenti šī jēdziena plašākajā nozīmē rodami ne tikai Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā, bet arī Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā, Personāla Dokumentu valsts arhīvā, Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā un zonālajos valsts arhīvos, tiesu arhīvos, kā arī citos arhīvos un muzeju krājumos, ko uzskatāmi pierāda LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājumi.

Lai gan LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās izpētes rezultātā atklāts milzīgs dokumentu klāsts, kas atbilst VDK dokumentu jēdzienam, tomēr Latvijas Nacionālais arhīva 2014. gada 15. septembra dokumentā atspoguļotais joprojām uzskatāms par VDK izpētes pamatu, kas kopā sastāda 152 842 lietas un 1 257 463 kartītes.

> **LVA,1821. fonds:** Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (turpmāk – PSRS) Iekšlietu Tautas Komisariāta Pārbaudes filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas
>
> 3 apraksti, 58451 lietas (642 961 lapas) un 91 000 uzskaites kartītes
>
> **LVA, 1822. fonds:** LPSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljoni (1944–1954). Pavēles un komandējošā sastāva kaujinieku personas lietas. LPSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju kaujinieku kartotēka
>
> 2 apraksti, 3082 lietas (154 530 lapas) un 44 000 uzskaites kartītes
>
> **LVA, 1824. fonds:** Baltijas Kara apgabala Kara prokuratūra (1941–1964). Reabilitēto personu uzraudzības lietas. Kartotēka.
>
> 1 apraksts, 4012 lietas (253 316 lapas) un 8000 kartītes

LVA, 1825. fonds: LPSR VDK dokumentu kolekcija

4 apraksti, 502 lietas (100 008 lapas)

LVA, 1846. fonds: Latvijā apglabāto vācu karagūstekņu kapu grāmatas (1945–1950) 1. apraksts. Lietvedība

1 apraksts, 31 lieta (806 lapas)

LVA, 1847. fonds: PSRS Iekšlietu Tautas Komisariāta iekšlietu karaspēka 5. strēlnieku divīzija (1944–1956). 1 apraksts. Lietvedība un pavēles.

1 apraksts, 16 lietas (2528 lapas)

LVA, 1894. fonds: 1949. gada 25. martā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas

3 apraksti, 13 429 lietas (1 102 550 lapas) un 13 429 kartītes

LVA, 1986. fonds: LPSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas

4 apraksti, 52 924 lietas (13 227520 lapas) un 50 000 uzskaites kartītes (alfabētiskās)

LVA, 1986. fonds: Represēto personu Iekšlietu ministrijas Informācijas centra kartotēka

Aptuveni 96 000 kartītes

LVA, 1987. fonds: 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas

1 apraksts, 5165 lietas (444 190 lapas) un 5165 uzskaites kartītes

LVA, 1994. fonds: 1945.–1953. gadā no Latvijas izsūtīto vācu tautības iedzīvotāju, bezvalstnieku, reliģisko sektu dalībnieku un antisociālo elementu personas lietas

1 apraksts, 1239 lietas (58 233 lapas) un 1239 personu uzskaites kartītes

LVA, PA-15500; LVA, PA-101; LVA, PA-102; LVA, PA-106; LVA, PA-107; LVA, PA-108; LVA, PA-109; LVA, PA-110; LVA, PA-111, PA-201 u.c. fondi: Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas, kā arī Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas, Daugavpils, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Ventspils pilsētu komiteju, Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības fondu alfabētiskā kartotēka (1944–1990)

237 000 kartītes, kas aptver 121 Latvijas Komunistiskās partijas un aptuveni 120 Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības fondus

LVA, PA-106; LVA, PA-109. fondi: Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas Kirova rajona Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komiteja un Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas Proletāriešu

rajonu Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komiteja (kartotēka pārņemta 2008. gada 5. decembrī no Satversmes aizsardzības biroja atbilstoši aktam Nr. 65/33-2008)

82 000 kartītes un citi dokumenti

LVA, PA-15500. fonds: Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcija (1940–1983)

13 991 lieta (1 280 510 lapas)

Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas

Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, pateicoties sniegtajām liecībām, ir unikāls VDK dokuments kopojums. Pateicoties šajās lietās atspoguļotajam sadarbības fakta ar VDK novērtējumam, šis kopojums sniedz būtiskas liecības arī par Latvijas Republikas valsts varas īstenotāju un sabiedrības kopumā zināšanu un izpratnes līmeni par PSRS un Vācijas Reiha okupācijām, šo okupāciju varas īstenotājiem un totalitārisma sabiedrības kontroles mehānismiem un tiesisko līdzekļu esību un piemērošanu, lai risinātu zināšanu un izpratnes trūkumu.

Lai gan vēl LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas pirmajā rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija,* 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepāja, Lielais Dzintars, ziņots par zinātniskās izpētes rezultātā atklātu sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas iznīcināšanu, ko veikusi Valmieras rajona tiesa 2010. gadā – par to ziņojusi Valmieras rajona tiesas priekšsēdētāja palīdze Nora Liepiņa 2015. gada 19. novembrī – un informēts Latvijas Nacionālais arhīvs. Tomēr tikai pēc tam, kad komisija atklāja 1990. gada LPSR Augstākās Padomes vēlēšanu rezultātā par Ministru padomes priekšsēdētāju apstiprinātā Ivara Godmaņa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas pazušanu no Rīgas rajona tiesas Jūrmalas tiesu nama arhīva, Latvijas Nacionālais arhīvs rīkojās, lai pārtrauktu prettiesisku praksi, nenodrošinot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 7. pantā noteikto aizliegumu iznīcināt attiecīgos dokumentus.

Atbilstoši LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekļa Mg. iur. Jura Stukāna veiktajai rajona (pilsētas) tiesu sniegtajai statistiskajai analīzei sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās konstatēts, ka likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* spēkā

stāšanās līdz 2018. gada 10. martam, kad sniegts ziņojums LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizētajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* par sadarbības fakta pārbaudes lietām, pirmās instances tiesas ir izskatījušas 300 lietas par sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanu.

1994. gadā izskatīto lietu skaits – 0 (Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (LVA) esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1111., 1114. lieta).

1995. gadā izskatīto lietu skaits 4 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1242., 1245. lieta): Balvu rajona tiesa – 3; Krāslavas rajona tiesa – 1.

1996. gadā izskatīto lietu skaits – 19 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1249., 1253. lieta): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 1; Jelgavas tiesa – 1; Liepājas tiesa – 1; Alūksnes rajona tiesa – 1; Cēsu rajona tiesa – 1; Krāslavas rajona tiesa – 1; Ludzas rajona tiesa – 3; Ogres rajona tiesa – 1; Valkas rajona tiesa – 1; Valmieras rajona tiesa – 1.

1997. gadā izskatīto lietu skaits – 14 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1490., 1493. lieta): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Alūksnes rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 2; Ludzas rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 1; Talsu rajona tiesa – 1; Ventspils tiesa – 3.

1998.gadā izskatīto lietu skaits – 17 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1495., 1498. lieta): Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 5; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 3; Aizkraukles rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 2; Jūrmalas pilsētas tiesa – 2; Limbažu rajona tiesa – 1; Ludzas rajona tiesa – 1; Ogres rajona tiesa – 1; Preiļu rajona tiesa – 1.

1999.gadā izskatīto lietu skaits – 21 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1501., 1504. lieta): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 3; Dobeles rajona tiesa – 1; Gulbenes rajona tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Krāslavas rajona tiesa – 1; Liepājas tiesa – 1; Preiļu rajona tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Tukuma rajona tiesa – 1; Valkas rajona tiesa – 1.

2000. gadā izskatīto lietu skaits – 48 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1680., 1683. lieta): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 3; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 9; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 8; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 6; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 5; Alūksnes rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 3; Gulbenes rajona tiesa – 1;

Jelgavas tiesa – 1; Jēkabpils rajona tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 2; Krāslavas rajona tiesa – 1; Liepājas tiesa – 2; Rēzeknes tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Valmieras rajona tiesa – 1; Ventspils tiesa – 1.

2001. gadā izskatīto lietu skaits – 36 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1901., 1904. lieta): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 5; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 7; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 6; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Jelgavas tiesa – 2; Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Madonas rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 2; Rīgas rajona tiesa – 1; Talsu rajona tiesa – 1; Ventspils tiesa – 6.

2002. gadā izskatīto lietu skaits – 16 (Tieslietu ministrijas arhīvā esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 4; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Cēsu rajona tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Ogres rajona tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Siguldas tiesa – 1.

2003. gadā izskatīto lietu skaits – 12 (Tieslietu ministrijas arhīvā esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 4; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 1; Limbažu rajona tiesa – 1.

2004. gadā izskatīto lietu skaits – 9 (Tiesu informācijas sistēma (TIS)): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Bauskas rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 1; Ventspils tiesa – 2; Valmieras rajona tiesa – 1.

2005. gadā izskatīto lietu skaits 35 (TIS): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 7; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 5; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 3; Ogres rajona tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Liepājas tiesa – 2; Jelgavas tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 3; Rēzeknes tiesa – 1; Ventspils tiesa – 3; Krāslavas rajona tiesa – 1; Aizkraukles rajona tiesa – 1.

2006. gadā izskatīto lietu skaits – 32 (TIS): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 6; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 5; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 4; Cēsu rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 1; Ventspils tiesa – 2; Rīgas rajona tiesa – 1; Tukuma rajona tiesa – 1.

2007. gadā izskatīto lietu skaits – 17 (TIS): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 4; Ventspils tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Jēkabpils rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 1; Balvu rajona tiesa – 1.

2008. gadā izskatīto lietu skaits – 7 (TIS): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 1; Ventspils tiesa – 2; Liepājas tiesa – 1.

2009. gadā izskatīto lietu skaits – 2 (TIS): Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1; Tukuma rajona tiesa – 1.

2010. gadā izskatīto lietu skaits – 3 (TIS): Ogres rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1.

2011. gadā izskatīto lietu skaits – 2 (TIS): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2.

2012. gadā izskatīto lietu skaits – 3 (TIS): Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1.

2013. gadā izskatīto lietu skaits – 1 (TIS): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 1.

2014. gadā izskatīto lietu skaits – 0 (TIS).

2015.gadā izskatīto lietu skaits – 1 (TIS).

2016. gadā izskatīto lietu skaits – 0 (TIS).

2017. gadā izskatīto lietu skaits – 1 (TIS): Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesa – 1.[24]

Nozīmīga ir Jura Stukāna atziņa, ka tiesu prakses analīze atklāj, ka VDK darbinieku liecības parasti nesatur ziņas par faktiem, kas "dod pamatu atzīt personas apzinātu slepenu sadarbību ar VDK, jo pārbaudāmo personu liecinieks vai nu neatpazīst, vai nespēj atcerēties sadarbības faktu vai sniegto ziņu saturu".[25]

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. apraksts – Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra

Ievērojot pastiprinātu sabiedrības uzmanību sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietām sakarā ar 1990. gada LPSR Augstākās Padomes vēlēšanu rezultātā ieceltā Ministru padomes priekšsēdētāja Ivara Godmaņa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas pazušanu no Rīgas rajona tiesas Jūrmalas tiesu nama arhīva un atsaucoties uz LPSR VDK zinātniskās

---

[24] Sadaļa sagatavota, izmantojot pētījumu – Stukāns, Juris. "Tiesu nolēmumu analīze lietās par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas.* Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 15., 16. un 17. decembrī Liepājā. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 116.–146. lpp. –, kā arī minētā pētījuma autora un sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu izpētes grupas vadītāja sagatavotā precizējošā informācija starptautiskajai zinātniskajai konferencei *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* sniegto precizējošo informāciju.

[25] Stukāns, Juris. "Tiesu nolēmumu analīze lietās par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas.* Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 15., 16. un 17. decembrī Liepājā. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 144. lpp.

izpētes komisijas lūgumu, 2017. gada 29. novembra dokumentā Nr. 130.6/2017/524, kas adresēts Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvam un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai, ģenerālprokurors Ēriks Kalnmeiers deva atļauju veikt sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu izpēti, izmantojot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstā esošos dokumentus. Minētais fonds pieejams tikai ar sevišķu ģenerālprokurora atļauju, tāpēc, saņemot attiecīgo atļauju, kā arī deleģējot izpētes grupu, kuras zinātniskā vadība bija uzticēta LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklim Mg. iur. Jurim Stukānam, bet organizatoriskā vadība – VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklei Mg. hist. Martai Starostinai. Grupas izpētes rezultātus Mg. hist. Marta Starostina prezentēja kopā ar citām VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiātēm – Kristīni Lindbergu un Elīzu Nikolu Sveržicku – 2018. gada 10. martā LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizētajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*.

Iepazīstoties ar fondu, konstatējams, ka Ģenerālprokuratūra līdz 2018. gada 9. martam bija nodevusi lietas par laika posmu no 1994. līdz 2010. gadam. Tas saskan arī ar Specializētā vairāku nozaru prokuratūras 2018. gada 12. janvāra vēstulē Nr. N-251-2018 norādīto, ka kopš likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* spēkā stāšanās prokuratūra ir veikusi 383 pārbaudes par personu sadarbības faktu ar VDK konstatēšanu, bet Latvijas Nacionālajam arhīva glabāšanai nodevusi 375 lietas 2011. gada februārī. Nodoto lietu starpā ir līdz 2010. gada 31. decembrim izbeigtās pārbaudes lietas un uz tiesu nosūtīto pārbaudes lietu materiālu kopijas. Specializētās vairāku nozaru prokuratūras arhīvā glabājas viena izbeigta pārbaudes lieta un sešas pārbaudes lietu, kas nosūtītas uz tiesu, materiālu kopijas. Prokuratūras arhīvā glabājamās lietās pārbaudes veiktas laika posmā no 2011. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 12. janvārim, kad attiecīgi sniegta atbilde. Turpat minēts, ka viena lietas pārbaude vēl nav pabeigta. Likumsakarīgi, ka lietu kopskaits Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fondā atšķiras no lietu skaita tiesā, jo šeit glabājas arī tās lietas, kurās personas prokuratūrai atzinušas savu sadarbību vai lūgušas sadarbības fakta ar VDK pārbaudi pārtraukt, piemēram, kā persona, kurai atbilstoši LPSR VDK dokumentiem noteikts segvārds *Mjačikovs*, lūdza pārtraukt sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu, jo viņam kā biznesmenim daudz jābraukā apkārt un viņš nevar veltīt laiku tiesvedībai. Lūgums, cita starpā, sekoja

atklājumam, ka *Delta Latvija* satur ziņas par aģenta ar atbilstošu segvārdu ziņojuma sniegšanu par vēlāko Latvijas Republikas Saeimas deputātu Modri Lujānu, kā arī politiķiem Valdi Turinu un Valdi Titavu u. c.

Fondā glabājas 417 lietas par 371 personām (atsevišķām personām ir divas un vairākas lietas), no kurām vairāk nekā 290 izskatītas tiesā. 2018. gada martā šajās 417 lietās bija kopā 38966 lapas, secinājusi Mg. hist. Marta Starostina.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstā lietas numurētas, sniegta pārbaudāmās personas vārds, uzvārds, tēva vārds, pārbaudes lietas sākuma un beigu datums. Dažām personām lietas ir divos sējumos. Novērtējot pārbaudes lietu apjomu, konstatēts, ka mazākais pārbaudes lietā esošo lapu skaits ir 17 lapas – divās lietās[26], bet lielākais – 408 lapas. Pārsvarā pārbaudes lietas ir vidēji ap 100 lapu apjomā, kas nereti satur tekstu uz abām lapas pusēm.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstā esošās lietas var ietvert sekojošus dokumentus: lēmumu par pārbaudes lietas ierosināšanu, rīkojumu par izmeklēšanas grupas izveidošanu, rīkojumu par izmeklēšanas grupas izveidošanu, Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmumus, liecinieku nopratināšanas protokolus, pieprasījumus Totalitārisma seku dokumentēšanas centram, Totalitārisma seku dokumentēšanas centra atbildes, pārbaudāmas personas paskaidrojumus, LPSR VDK darbinieku liecības, aktu par inventāra novietošanu LPSR VDK dokumentu glabātavā, lēmumu par rokraksta ekspertīzes noteikšanu, eksperta atzinumu, informācijas pieprasījumu pārbaudāmās personas darba vietai, personas raksturojumu, aģentūras kartotēkas kartītes kopiju, autobiogrāfijas kopiju, darba vietas iesnieguma kopiju, ziņojuma kopiju par personas darba sasniegumiem, dzimtsarakstu nodaļas izziņa par miršanas reģistrāciju, lēmums par pārbaudes lietas termiņa pagarināšanu, pārbaudāmās personas iesniegumu, lēmumu par telefona sarunu noklausīšanos, ierosinājumus Latvijas Republikas Saeimas prezidijam, lēmumu par materiālu izdalīšanu no pārbaudes lietas atsevišķā lietvedībā, pavadrakstu, piezīmes u.c. dokumentus. Prokuratūras uzraudzības lietas ir ievērojami mazākas nekā šīs pašas sadarbības fakta lietas tiesā, piemēram, Aijas Odiņas lieta prokuratūras uzraudzības lietā ir 35 lapas[27], bet šī pati lieta tiesā – vairāk nekā 133 lapas[28].

Prokuratūras fondā pieejamajās sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās pārbaudīta sadarbība arī tagadējiem uzņēmējiem, baņķieriem,

[26] LNA, LVA 2745. f., 2. apr., 412. l., 417. l.
[27] LNA, LVA 2745. f., 2. apr., 312. l.
[28] Lieta Nr. K30-933/12, 2004.

bijušām augstām Latvijas Republikas valsts pārvaldes iestāžu un izglītības sistēmas amatpersonām, Latvijas Republikas bijušajiem pašvaldību vadītājiem, bijušajiem ministriem, bijušiem un arī esošiem Latvijas Republikas 12. Saeimas deputātiem, arī par mazāk nozīmīgos valsts amatos Latvijas Republikā strādājošajiem, piemēram, skolotājiem. Sadarbības fakts pārbaudīts arī reliģisko organizāciju garīgajam personālam, tai skaitā Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītājiem un Romas Katoļu baznīcas priesteriem.

Jāvērš uzmanība, ka 2745. fonda 2. aprakstā esošās lietas ietver informāciju par trim 12. Saeimā ievēlētajiem tautas priekšstāvjiem, taču LPSR VDK aģentu alfabētiskā kartotēka ietver aģentu lietu kartītes par četriem 12. Saeimā ievēlētajiem tautas priekšstāvjiem. Līdz ar to nav saprotams, kā viens no šiem 12. Saeimā ievēlētajiem tautas priekšstāvjiem varējis kandidēt Saeimas vēlēšanās bez piezīmes par TSDC informāciju, ja sadarbības fakta nekonstatējošā lieta nav pieejama 2745. fondā.

Iekšlietu ministrijas resora rīcībā esošie VDK dokumenti[29]

Ministru kabineta 2009. gada 30. jūnijā rīkojums Nr.442 *Par Latvijas Policijas akadēmijas likvidāciju*[30] paredzēja Latvijas Policijas akadēmijas likvidāciju. Rezultātā bija jārisina jautājums par tās rīcībā esošo VDK dokumentu turpmāko likteni. Novērtējot tos kā kustamo mantu, kas nepieciešama studiju programmu īstenošanai, atbilstoši rīkojuma Nr. 442 4. punktam tos bija jānodod Latvijas Universitātei. Savukārt, novērtējot tos kā zinātnei domāto materiālu, kā uz to norādīja Satversmes aizsardzības biroja priekšstāvis Indulis Zālīte ziņojumā *Represīvo iestāžu dokumentu saglabāšana un izmantošana*, starptautiskajā konferencē *Vārda brīvība, cenzūra, bibliotēkas* (Rīga, 1998, 14.–17. oktobris)[31], kas nav nepieciešams sākto studiju programmu pabeigšanai, bija jārīkojas atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas*

[29] Sadaļā izmantoti pētījumi – Dr. hist. Ainārs Bambals, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis, "Padomju Sociālistisko Republiku Savienības un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas dokumentu pārņemšanas process Latvijas Republikā" [nepublicēts]; Dr. hist. Uldis Krēsliņš, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis, "Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes pirmā daļa" [nepublicēts].

[30] Ministru kabineta 2009. gada 30. jūnijā rīkojums Nr.442 "Par Latvijas Policijas akadēmijas likvidāciju", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 106 (4092), 2009, 8. jūlijs.

[31] Zālīte, Indulis. "Represīvo iestāžu dokumentu saglabāšana un izmantošana", *Starptautiskās konferences «Vārda brīvība, cenzūra, bibliotēkas», Rīga, 1998, 14.–17. oktobris, konferences materiālu krājums*. Rīga: UNESCO, 95.–99. lpp.

dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu, proti, jānodod Latvijas Nacionālajam arhīvam.

Latvijas Policijas akadēmija pamatā vadījās no Iekšlietu ministrijas 2009. gada 21. oktobra rīkojuma Nr. 2275 *Par Latvijas Policijas akadēmijas nekustamā īpašuma un mantas pārņemšanu*. Rīkojuma Nr. 2275 9. punktā bija noteikts:

> "Latvijas Policijas akadēmijai (I. Aire[32]) nodot un Valsts policijas koledžai (A. Evardsons[33]) pieņemt ar nodošanas – pieņemšanas aktu Latvijas Policijas akadēmijas bibliotēkas fondu."

Iekšlietu ministrijas 2009. gada 28. decembra rīkojums Nr. 2854 *Grozījums Iekšlietu ministrijas 2009. gada rīkojumā Nr. 2275 "Par Latvijas Policijas akadēmijas nekustamā īpašuma un mantas pārņemšanu"* grozīja iepriekš ar rīkojumu Nr. 2275 noteikto kārtību par lietu nodošanu:

> "9.[1] Latvijas Policijas akadēmijai (I. Aire) nodot un Valsts policijas koledžai (A. Evardsons) pieņemt Latvijas Policijas akadēmijas Kriminālistikas katedras Speciālā sektora fondu (specbibliotēku), ievērojot MK 2004. gada 6. janvāra noteikumos Nr. 21 "Valsts noslēpuma, Ziemeļatlantijas līguma organizācijas, Eiropas Savienības un ārvalstu institūciju klasificētās informācijas aizsardzības noteikumi" paredzētās prasības."

Uzsākot 2015. gada 1. septembrī valsts finansētu VDK zinātnisko izpēti, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sarakstes ar Valsts policijas koledžu pēc Drošības policijas kontaktpersonas Izglītības un zinātnes ministrijā rosinājuma atklāja neatbilstīgu rīcību ar LPSR VDK dokumentiem, par ko nekavējoties informēja atbildīgās institūcijas. 2015. gada 26. novembrī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārstāvji zinātniskās izpētes ietvaros apsekoja Valsts policijas koledžas bibliotēku Ezermalas ielā 8a, Rīgā ar mērķi klātienē iepazīties ar bibliotēkas rīcībā esošajiem LPSR VDK speciālās bibliotēkas materiāliem tā saukto *VDK bibliotēku*, ko pārņēma atbilstoši Klementija Rancāna LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai sniegtajai liecībai no VDK un kas līdz nodošanai Iekšlietu ministrijas resorā glabājās tā sauktās *Stūra mājas* otrajā stāvā. Rezultātā bija apsekoti šādi Valsts policijas koledžas rīcībā esošie dokumenti par *LPSR VDK bibliotēku*: PSRS VDK literatūras reģistrācijas žurnāls, no Latvijas Policijas akadēmijas pārņemtās

[32] Inguna Aire.
[33] Aigars Evardsons.

literatūras saraksts, bibliotēkas telpa, kā arī tajā esošie *LPSR VDK bibliotēkas* izdevumi.

Veicot *PSRS VDK literatūras žurnāla* apsekošanu, konstatēts, ka tā nosaukums ir rakstīts rokrakstā ar zīmuli. Žurnāla pirmajā lapā, labajā augšējā stūri krievu valodā norādīts "Сов. Секретно. По заполнению" (Pilnīgi slepeni pēc aizpildīšanas – krievu val.) un "Журнал регистрации совершенно секретной и секретной литературы" (Pilnīgi slepenas un slepenas literatūras reģistrācijas žurnāls – krievu val.). Reģistrācijas žurnāla lapas nav numurētas, žurnāls nav cauršūts, nav gala apliecinājuma ierakstu. Ieraksti žurnālā veikti krievu valodā. Spriežot pēc rokraksta, visus ierakstus veikusi viena persona. Žurnālam nav sākuma ierakstu, dokumenta nosaukuma, sākuma datuma, kā arī citu rekvizītu. Ievērojot minēto, pamatoti secināt, ka ierakstiem izmantotais žurnāls ir autentisks VDK žurnāls, kas aizpildīts divdesmitā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā. Tāpat pamatoti secināt, ka žurnāls nav aizpildīts LPSR VDK, jo trūkst raksturīgu rekvizītu. Visbeidzot, pamatoti uzskatīt, ka žurnāls aizpildīts, pārņemot nelielu daļu no VDK bibliotēkas. Žurnālā ieraksti veikti dubultatvērumā: labajā pusē veiktas atzīmes ar zilu vai sarkanu pildspalvu. Kā paskaidroja Valsts policijas koledžas bibliotēkas vadītāja Valentīna Krieviņa, kuras darba stāžs konkrētajā bibliotēkā esot kopš 2013. gada 26. novembra, tas ir viņas rokraksts, proti, atzīmes veikusi Valentīna Krieviņa.

Iepazīstoties ar VDK literatūras reģistrācijas žurnālu, konstatēts sekojošais. Žurnālam ir sekojošas ailes. 1. aile – "Инвентарный номер" (Inventāra numurs – krievu val.), piemēram, 11-1 esot LPA reģistrācijas numurs jeb ieraksta kārtas numurs žurnālā. 2. aile – "Дата регистрации" (Reģistrācijas datums – krievu val.). Tā ir neaizpildīta. 3. aile – "Гриф секретности" (Slepenības atzīme – krievu val.). Tā ir neaizpildīta. 4. aile – "Наименование изданий" (Izdevumu nosaukums – krievu val.). Iekļauts literatūras vienības nosaukums, piemēram, "Использование делегаций и туризма в разведывательных целях", 1971. Norādīts Valsts policijas koledžas inventāra Nr. 58189. Žurnāla labajā malā veikta dienesta atzīme "Ar lēmumu 20.12.2013. g. nodots DP". 5. aile – "Издатель и год" (Izdevējs un gads – krievu val.). Faktiski izdevuma nosaukums, vieta un gads rakstīti abās ailēs – 4. un 5. 6. aile – "№ дата сопроводительной" (Pavadvēstules datums – krievu val.). Šajā ailē norādīts izdevuma eksemplāru skaits. 7. aile – "Общее количество экземпляров" (Kopējais eksemplāru skaits – krievu val.). Aile atstāta tukša. 8. aile – "№, № экз." (Eksemplāru numuru skaits – krievu val.). 9. aile – "Кому отправлен" (Kam nosūtīts – krievu val.). Piemēram, šeit ir

veikts ieraksts, ka izdevums 585-0, "Алфавитный список изменников родины, агентов иностранных разведок, карателей и др. гос. преступников, подлежащих розыску", 1979, 1 eks., Valsts policijas koledžas reģistrācijas Nr. 4822s, kur veikta piezīme attiecīgajā ailē "Ar lēmumu 20.12.2013. Nodots DP". 10. aile – "Количество экземпляров" (Eksemplāru skaits – krievu val.). Šī aile atstāta tukša. 11. aile – "№, № экз." (Eksemplāru skaits – krievu val.). Šī aile atstāta tukša. 12. aile – "Дата и роспись в получении" (Datums un paraksts par saņemšanu – krievu val.). Šī aile atstāta tukša. 13. aile – "Цена одного экз." (Viena eksemplāra cena – krievu val.). Šī aile atstāta tukša.

Salīdzinot žurnālā norādīto inventāra numuru ar izdevumiem, kas palikuši Valsts policijas koledžas bibliotēkā, konstatēts, ka uz izdevuma norādīts žurnālā minētais inventāra numurs uz konkrētā izdevuma vāka. Tas liek secināt, ka izdevums pieder *LPSR VDK bibliotēkai* un ka tam, vēl esot *Stūra mājā*, piešķirts atbilstošs inventāra numurs.

Žurnāla kopējais lapu skaits pēc saskaitīšanas ir 100 lapas. Ieraksti veikti 85 lapās, bet 15 lapas atstātas tukšas. Ievērojot tradicionālo arhīva dokumentu aprakstīšanas sistēmu, lapas numurējamas augšējā labajā stūrī, dubultatvēruma lapām – dubultatvēruma labajā augšējā stūrī). Atsevišķiem izdevumu nosaukumiem norādīts eksemplāru skaits – divi līdz trīs eksemplāri. Piemēram, izdevums Nr. 45-1 esot bijis divos eksemplāros. Viens no tiem nodots Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Izmeklēšanas atbalsta pārvaldei.[34]

Labākai citu žurnālā veiktu ierakstu nozīmi, jāmin daži piemēri. Piemēram, ar zīmuli apvilktais ieraksta numurs nozīmē, ka minētais izdevums atrodas Valsts policijas koledžas rīcībā. Tādi ir 16 izdevumi, no kuriem tikai 14 ir publiski pieejami, bet diviem esot noteikts valsts noslēpuma statuss. Savukārt žurnāla 9. ailē ierakstīti slēdzieni jeb dienesta atzīmes par izdevuma tālāko likteni. Ieraksts "Lēmums 20.12.2013. Nodots DP" nozīmē, ka pamatojoties uz lēmumu, kas esot pieņemts 2013. gada 20. decembrī, izdevums nodots Drošības policijai. Ieraksts "Lēmums 20.12.2013. Deklasificēts" nozīmē, ka izdevumam atcelta slepenība. No 609 žurnālā reģistrētajiem izdevumiem ar Valsts policijas koledžas 2013. gada 20. decembra lēmumu Drošības policijai nodoti 581 izdevumi, viens izdevums nodots Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Izmeklēšanas atbalsta pārvaldei, 42 – iznīcināti, 16 – atstāti Valsts policijas koledžas rīcībā. Veicot vienkāršu saskaitīšanas funkciju, iznāk,

[34] Valsts policijas koledžas speciālā bibliotēka, *PSRS VDK literatūras žurnāls*, 7. lpp.

ka kopā bijušas 640 vienības. Ievērojot minēto, jāsecina, ka Drošības policijai nodotas vēl 31 literatūras vienība.

Ievērojams, ka Valsts policijas koledžā ir septiņi "bijušās LPSR Iekšlietu ministrijas speciālās bibliotēkas" izdevumu reģistrācijas žurnāli, kur vecākais ieraksts datēts ar 1946. gadu, kas ir cauršūti, ar sākuma un gala ierakstiem. No žurnālu nosaukumiem un kārtas numuriem redzams, ka žurnāli ir tikai daļa no visiem žurnāliem. Tāpat ievērojams, ka Valentīna Krieviņa nemācēja neko vairāk paskaidrot par šiem žurnāliem, ne arī uzrādīt dokumentus. Pamatoti uzskatīts, ka tie pārņemti no Latvijas Policijas akadēmijas bibliotēkas. Tomēr tur veikto ierakstu izcelsme un datējumu atbilstība norādītajam būtu jānosaka ekspertīzei, attiecīgos dokumentus pārņemot Latvijas Nacionālajā arhīvā.

Valsts policijas koledžā ir tikai maza daļa no *LPSR VDK bibliotēkas*, kuras skaits atbilstoši Satversmes aizsardzības biroja priekšstāvja Induļa Zālītes jau minētajam ziņojumam *Represīvo iestāžu dokumentu saglabāšana un izmantošana* ir 8751. Pateicoties Andra Paula-Pāvula atbalstam, saņemts apliecinājums, ka skaits bijis vēl lielāks. Seko tiešs citāts no 1993. gada 12. oktobra Latvijas Policijas akadēmijas vēstules Nr. 376, atbildot uz 1993. gada 29. septembra dokumentu Nr. 283/02-153 Saeimas parlamentārās izmeklēšanas komisijas priekšsēdētājam Robertam Mīlbergam. Šajā vēstulē rektors Zenons Indrikovs informē, ka:

> "izpildot Latvijas Republikas Ministru Padomes 1991. gada 29. oktobra rīkojumu Nr. 430-4 un Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas akadēmijas rektora 1991. gada 4. novembra pavēli Nr. 52 tika pieņemts bijušās Latvijas PSR Valsts drošības komitejas vispārējās bibliotēkas fonds un bibliotēkas inventārs. Šajā sakarībā 1991. gada 27. decembrī sastādīts akts par 10 334 izdevumu nosaukumiem ar kopējo summu 19 269 rbļ. 26 kap. pieņemšanu. Vispārējās bibliotēkas fondu nodeva Latvijas PSR Valsts drošības komitejas kadru inspektore (bibliotēkas vadītāja) Paulīne Seļavina un mašīnrakstītāja Marina Raspopina, to pieņēma akadēmijas bibliotēkas vadītāja Marija Orda. Bez tam 1991. gada 5. decembrī tika sastādīts akts par to, ka 1991. gada 21. novembrī ir izdarīta inventarizācija un VDK komendants praporščiks A. Burakovičs nodod, bet akadēmijas bibliotēkas vadītāja Marija Orda pieņem bibliotēkas inventāru 2107 rbļ. 17. kap. vērtībā. Pieņemšanas komisijā akadēmiju pārstāvēja mācību daļas vadītājs E. Piliksers[35], komisijas sastāvā bija Iekšlietu ministrijas Izmeklēšanas departamenta priekšnieka vietnieks milicijas apakšpulkvedis N. Tropkins[36], Galvenās

[35] Edvīns Piliksers.
[36] Nikolajs Tropkins.

> Valsts finansu inspekcijas vec. finansu inspektors T. Baranova un Finansu ministrijas 1. kategorijas grāmatvedis - eksperts N. Ņečepurenko.
>
> Vienlaicīgi darām zināmu, ka akadēmijai netika nodoti VDK specbibliotēkas fondi un šajā sakarā akadēmijas rektors savā vēstulē 1992. gada 13. janvārī lūdz LR Augstākās Padomes deputātu Simsona kungu sniegt palīdzību šo jautājumu kārtošanai, nododot akadēmijai saskaņā ar valdības rīkojumu visus bibliotēkas fondus, kā arī bijušās PSRS VDK normatīvos aktus, kuri saskaņā ar pastāvošiem noteikumiem pēc iestādes likvidācijas pāriet bibliotēkas fondos. Taču atbilde uz šo vēstuli saņemta netika."

Izvērsti par konkrēto rīcību ziņots LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas pirmajā rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija,* 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepāja, Lielais Dzintars, kas vērsa sabiedrības uzmanību uz prettiesisku rīcību ar VDK dokumentiem. Neskatoties uz minēto, Iekšlietu ministrija atzina, ka dokumentu iznīcināšana ir tiesību normu piemērošanas kļūda, tāpēc tā neuzskatīja par nepieciešamu veikt procesuālas darbības. Savukārt nepamatoti nodoto *LPSR VDK bibliotēkas* izdevumu tās padotības iestādēm sakarā izteica apņemšanos šos izdevumus nodot Satversmes aizsardzības birojam. Vēl 2017. gada 12. septembrī Satversmes aizsardzības biroja darbiniece Zinta Ābola norādīja, ka viņa nav informēta par to, ka Iekšlietu ministrija būtu nodevusi LPSR *VDK bibliotēkas* izdevumus, kas nepamatoti nodoti tās padotības iestādēm, Satversmes aizsardzības birojam.

LPSR VDK bibliotēkas izdevumi bijuši slepeni, to aprite bijusi ierobežota un pakļauta VDK kontrolei, bet neatbilstoša rīcība, tai skaitā dokumentu iztrūkums varēja sekmēties kriminālprocesā. PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieks Nikolajs Krasnovs 1968. gada 12. jūlija dokumentā Nr. 2645, kas adresēts republiku augstākajām un vidējām speciālajām (tautas) izglītības ministrijām, Igaunijas PSR Ministru Padomes Augstākās un vidējās speciālās izglītības komitejai un augstāko mācību iestāžu rektoriem sniedz vērtīgu informāciju par kārtības ievērošanas nepieciešamību slepenu dokumentu apritē un tās jēgu uzraudzības un kontroles īstenošanā. Dokumentā, cita starpā, norādīts uz konstatētajām kļūdām slepenu izdevumu izdošanā, norādot uz gadījumiem, kad nav veikta atbilstoša atzīme uz izdevumiem, tādēļ neatbilstoši apzīmēti izdevumi nav identificējami, tiem tāpēc nepiemēro kārtību, kas attiecināma uz ierobežotas izplatīšanas izdevumiem, proti, tie

“glabājas kopīgos bibliotēkas fondos un tos izdod visiem lasītājiem”.[37] Tāpat dokumentā norādīts, ka konstatēti arī tādi gadījumi, ka, lai arī ir atbilstoša atzīme, tomēr nav veikta katra eksemplāra numerācija, kas tādēļ liedz veikt atbilstošu izdevumu uzskaiti.[38] Eksemplāra numurus norādīja gan uz dokumentiem, gan arī uz sacerējumiem. Piemēram, nolikuma *Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā*, ko 1983. gada 4. jūlijā apstiprināja PSRS Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs Viktors Čebrikovs, eksemplāram, kas izmantots sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietā (K30-1499-15/15 48., 56.–67. lpp. o. p.), ir numurs – 2166. Savukārt VDK mācību literatūrai ir pat divi numuri. Skat. Induļa Zālītes 1997. gadā Hārvarda Universitātei nodoto grāmatu – *История советских органов государственной безопастности* (учебник № 12179), председатель редакционной коллегии Виктор Михайлович Чебриков (совершенно секретно, 2173). Москва: Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского, Специальная кафедра № 9, 1977.[39] Tādējādi, esot ziņām par slepenu izdevumu sadali, var konstatēt konkrēta izdevuma piederību.

Diemžēl *LPSR VDK bibliotēka* ir piedzīvojusi līdzīgu likteni kā Igaunijas Republikā un Lietuvas Republikā, kur lielākā vai mazākā mērā attiecīgie izdevumi piedzīvojuši prettiesisku piesavināšanos. Spriežot pēc citviet publiski pieejamiem VDK izdevumiem, kā arī Valsts policijas koledžas sniegtajiem izdevumu uzskaites dokumentiem, *LPSR VDK bibliotēka* ir unikāls VDK dokumentu kopums, kura izsaimniekošana vērtējama kā būtisks kaitējums VDK pētniecībai un tātad arī PSRS okupācijas seku novērtēšanai. Atklājoties apstāklim, ka *LPSR VDK bibliotēka* izmantota mācībām un studijām, gatavojot Latvijas Policijas akadēmijas un vēlāk arī Valsts policijas koledžas absolventus darbam tiesību aizsardzības iestādēs, vērtējama, ja ne juridiska, tad vismaz ētiska atbildība.

---

[37] LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 34. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Krasnova 1968. gada 12. jūlija dokuments Nr. 2645, kas adresēts republiku augstākajām un vidējām speciālajām (tautas) izglītības ministrijām, Igaunijas PSR Ministru Padomes Augstākās un vidējās speciālās izglītības komitejai un augstāko mācību iestāžu rektoriem (atbilstoši sarakstam); dokuments krievu valodā).

[38] LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 34. lp.

[39] Pieejams: https://projects.iq.harvard.edu/jcws/online-document-archive.

VDK dokumentu atklātības apsvērumi[40]

Informācijas atklātība uzskatāma par vienu no cilvēka pamatbrīvībām. Tiesības izzināt pasauli ir cilvēka dzīves kvalitātes pamatā. Izziņa kalpo gan kā pamats cilvēka pilnveidei, gan arī kā līdzeklis pilnvērtīgai dzīvei sabiedrībā un valstī. Turklāt, pateicoties tam, ka informācijas atklātība nodrošina arī tiesību un pienākumu satura izziņu un līdz ar to arī iespēju šīs izziņas rezultātu lietot cilvēka dzīves kvalitātes celšanai, informācijas atklātība ir uzskatāma par, cilvēkam dzimstot, iegūtu brīvību, tātad būtisku kā tiesības uz dzīvību un brīvību.

Laikmetīga demokrātiska valsts ir organizēta tā, lai veicinātu pilsoņu līdzdalību valsts varas īstenošanā un tādējādi nodrošinātu atbildīgāku rīcību kā valsts varas īstenotājiem, tā arī pilsoņu kopumam. Informācijas atklātība ir viens no līdzekļiem, kā panāk iepriekš minēto. Tā kā brīva informācijas aprite ir cilvēka un tā apkārtējās vides izziņas pamatā, tad zināšanas par līdzdalības iespējām un tās nepieciešamību valsts varas īstenošanā ir tas, bez kā līdzdalība vai nu nav iespējama, vai arī ir nepietiekami efektīva. Sevišķi nozīmīga loma minētās izziņas vairošanā ir publiskas informācijas pieejamībai, jo tas ir pamata informācijas avots par valsts varas īstenošanu konkrētajā valstī. Ievērojot arvien pieaugošo valstu virzību uz demokrātismu, pieaug arī informācijas atklātības nozīme attiecīgo valstu tiesiskajās sistēmās.

Informācijas atklātība ir patstāvīgi īstenojama pamatbrīvība. Tās īstenošana var būt pamatota arī tikai ar izziņas nepieciešamību, piemēram, informācijas nepieciešamība par valsti, sabiedrību un tur notiekošajiem procesiem var būt pamatota ar izziņas vēlmi, tomēr bez jebkāda konkrēta nodoma gūtās atziņas izmantot tālāk. Šādu tiesību garantēšana uz demokrātismu virzītā valstī ir sevišķi svarīga, jo no zinoša cilvēka var prasīt atbildīgu, sapratīgu un uz zināšanām balstītu rīcību.

Informācijas atklātība ietver tiesības brīvi saņemt un izplatīt dažādu veidu informāciju. Tāpat tā paredz tiesības meklēt informāciju.

Tiesību brīvi saņemt informāciju pamatā ir divi aspekti – privāttiesiskais un publiski tiesiskais. Privāttiesiskas informācijas aprites gadījumā tiesības brīvi saņemt informāciju nozīmē to, ka personai ir

---

[40] Sadaļa sagatavota, izmantojot pētījumu – Jarinovska, Kristīne. "Latvijas Republikas informācijas atklātības kodols un VDK dokumenti", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras,* Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangera un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 132.–179. lpp.

tiesības saņemt informāciju no visiem, kas to vēlas un var to sniegt.[41] Šajā gadījumā valsts pamatpienākums ir atturēties no iejaukšanās privāttiesiskas informācijas apritē, tādējādi neradot šķēršļus brīvai informācijas apritei. Tomēr valsts pienākumi ar to neaprobežojas. Papildus tam, ka valstij jāatturas no nepamatotas privāttiesiskas informācijas aprites ierobežošanas, ir jāveic arī vairāki pasākumi brīvas aprites iespēju radīšanai, uzturēšanai un veicināšanai. Valsts rīcība šādā gadījumā var izpausties gan kā aizliegums privātpersonām nepamatoti ierobežot informācijas saņemšanu vai uzspiest noteiktas informācijas saņemšanu, gan arī kā ierobežojums monopolizēt informācijas pārraidīšanu.[42] Šāds pienākums izriet no tā, ka tiesības brīvi saņemt informāciju nozīmē arī to, ka personai jābūt iespējai izvēlēties sevi interesējošu informāciju – jābūt informācijas daudzveidībai. Tāpat izvēles tiesības nozīmē arī to, ka personai ir tiesības atteikties no kādas informācijas saņemšanas, tātad valstij jānodrošina arī privātpersonas tiesības brīvi iebilst pret informācijas saņemšanu vai pret tai nevēlamas informācijas saņemšanu.

Publiski tiesiskas informācijas aprites gadījumā tiesības brīvi saņemt informāciju nozīmē to, ka personai ir tiesības brīvi saņemt publisku informāciju no šādas informācijas turētāja. Atšķirībā no privāttiesiskas informācijas aprites, kur gan informācijas sniedzējs, gan arī informācijas saņēmējs ir privātpersona, publiski tiesiskas informācijas aprites gadījumā informācijas sniedzējs ir publiskas informācijas turētājs – valsts varas īstenotājs –, bet informācijas saņēmējs ir privātpersona. Ja pirmajā gadījumā informāciju sniedz un saņem ar brīvu gribu apveltīta persona, otrajā – tikai informācijas saņēmējs ir brīvas gribas apveltīts. Valsts varas īstenotājam šajā konkrētajā aspektā nav brīvas gribas attiecībā uz valsts varas īstenošanu, līdz ar to nav arī brīvas gribas attiecībā uz publiskas informācijas sniegšanu, kas ir valsts varas īstenošanas izpausme. Ievērojot valsts varas īstenotāja gribas nosacītību, rodas jautājums, kas ir tas, ja ne brīva griba, kas nosaka to, vai privātpersona, kas vēlēsies īstenot savas tiesības brīvi saņemt publisku informāciju no šīs informācijas turētāja, varēs saņemt šo informāciju. Šajā gadījumā starptautiskie cilvēktiesību dokumenti paver iespēju izvēlēties efektīvāko publiskas informācijas

---

[41] "Tiesas ieskatā tiesības brīvi saņemt informāciju būtībā aizliedz valdībai ierobežot personas [tiesības] saņemt informāciju, ko citi vēlas vai var vēlēties tai sniegt." *Leander v. Sweden*, no. 9248/81, ECHR, judgement of 26 March 1987, Series A no. 116, § 74, [K. J. tulkojums no angļu val.].

[42] Jayawickrama, Nihal. *The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002, pp. 683–685.

nodrošināšanas veidu, piemēram, sniedzot priekšroku plašsaziņas līdzekļiem publiskas informācijas nodošanai, lai ar to starpniecību kvalitatīvi informētu iespējami lielāku sabiedrības daļu.

Tieši tāpat kā tiesību brīvi saņemt informāciju, arī tiesību brīvi izplatīt dažādu veidu informāciju pamatā ir divi aspekti – privāttiesiskais un publiski tiesiskais. Tomēr, ievērojot, ka publiski tiesiskas informācijas aprites gadījumā informācijas sniedzējs – valsts varas īstenotājs – nav apveltīts ar brīvu gribu attiecībā uz informācijas izplatīšanu un ka tas kā valsts varas īstenotājs nebauda cilvēktiesību garantējošo aizsardzību attiecībā uz valsts varas īstenošanu, jautājums par informācijas sniedzēja tiesībām brīvi izplatīt informāciju, analizējot publiski tiesisko aspektu, var būt saistīts tikai ar informācijas sniedzēja pienākumu sniegt informāciju vai informācijas sniedzēja rīcības brīvības ierobežošanu, izplatot tā rīcībā esošo publisko informāciju.

Tiesības brīvi izplatīt informāciju privāttiesiskajā aspektā nozīmē tiesības, izmantojot visus privātpersonai pieejamos un tiesiskos līdzekļus, nodot citiem savā rīcībā esošu informāciju. Līdz ar to tiesību brīvi izplatīt informāciju īstenošanas pamatā ir divi jautājumi: viens – izplatīšanai pakļautā informācija, otrs – pieejamo informācijas izplatīšanas resursu klāsts.

Izplatīšanai pakļauta visu veidu informācija. Tā ir gan informācija, ko privātpersona pati radījusi, gan arī informācija, kas ir nonākusi tās rīcībā, tātad arī publiska informācija. Neraugoties uz šķietamību, ka izplatāmās informācijas sakarā valsts pienākumu apjoms ir samērā neliels, valstij tomēr jānodrošina virkne priekšdarbu. Tostarp valstij jānodrošina privātpersonai pieejamība informācijai, ko tā vēlas vai varētu vēlēties tālāk izplatīt, ja ne pati sniedzot tās rīcībā esošo publisko informāciju, tad vismaz nodrošinot, ka informācijas pieejamība nav nepamatoti ierobežota. Savukārt, lai aizsargātu citu privātpersonu cilvēktiesības, valstij jānosaka tas informācijas loks, ko nevar pakļaut izplatīšanai, kura izplatīšanai jābūt ierobežotai vai kura izplatīšana jāpakļauj noteiktiem nosacījumiem, tādējādi radot tiesisko ietvaru informācijas pieejamības nodrošināšanai.

Attiecībā uz pieejamo informācijas izplatīšanas resursu klāstu jāņem vērā, ka tas, vai un kādi informācijas izplatīšanas resursi ir pieejami privātpersonai, atkarīgs no tā, cik efektīvi var īstenot tiesības brīvi izplatīt informāciju. Jo lielāks pieejamo informācijas izplatīšanas resursu klāsts, jo efektīvāk izmantojamas tiesības brīvi izplatīt informāciju.

Tiesības meklēt informāciju jānošķir no tiesībām saņemt informāciju, proti, tiesību meklēt pamatā ir personas rīcība, kas vērsta uz informācijas resursu meklējumiem, informācijas vākšanu, savāktās

informācijas izpēti un apstrādi, kā arī savāktās informācijas salīdzināšanu un pat informācijas radīšanu uz apstrādei pakļautās informācijas pamata.[43] Šo tiesību ideja ir nodrošināt iespēju pārliecināties par pieejamās informācijas precizitāti un atbilstību īstenībai un iespēju atlasīt sevi visvairāk interesējošo un vajadzīgāko informāciju. Tomēr informācijas meklējumus, tieši tāpat kā informācijas saņemšanu, ierobežo tas, kas var būt par meklējamo un saņemamo informāciju. Šajā ziņā abas tiesības ir līdzīgas.

Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – tiesiskie priekšnosacījumi

VDK dokumenti šā jēdziena visplašākajā nozīmē atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 2. pantam ir dokumentēta informācija, kuras autors vai adresāts ir VDK – institucionālā sistēma, kas aptver institucionālu un funkcionālu padotību, šīs sistēmas un to veidojošo elementu vēsturiskās formācijas, personālu –,[44] kuras "saturs attiecas uz jebkuru VDK tieši vai netieši raksturojošu darbību",[45] kas atrasta "VDK oficiālajās vai konspiratīvajās telpās", turklāt ar pēdējām jāsaprot arī piesegstruktūru telpas,[46] un kuras kopums sniedz liecības par VDK darbiniekiem – štata vai ārštata.[47] Turklāt, ievērojot apsvērumus, kas izteikti likuma apspriešanā, 2. pantā noteiktais saturs ir paplašināms un VDK dokumentiem paredzētais statuss un aizsardzības līmenis ir attiecināms arī uz citiem dokumentiem, kas ļauj veikt "visu Latvijas teritorijā pastāvējušo totalitāro režīmu darbības izvērtēšanu".[48]

---

[43] Sk. plašāk: Nowak, Manfred. *U.N. Convention on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2nd revised edition. Kehl: N. P. Engel, 2005, p. 446.

[44] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs) 2. pants 1. punkts.

[45] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 2. pants 2. punkts.

[46] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 2. pants 3. punkts.

[47] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 2. pants 4. punkts, 3. panta pirmā daļa.

[48] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi

Ministru prezidenta Valda Birkava biedrs un tieslietu ministrs Egils Levits, raksturojot atteikšanos no Ministru kabineta virzītā likumprojekta *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* par labu Juridiskās komisijas piedāvātajam tiesiskajam risinājumam, kur uzsvars likts uz "aktuālo momentu", pakļaujot izvērtēšanai "Valsts drošības komiteju kā galveno, kaut gan nebūt ne vienīgo okupācijas institūciju, kura realizēja okupācijas politiku Latvijā",[49] norādīja, ka valdība piekrita šādai uzsvara maiņai ar nosacījumu, ka par izvērtēšanu atbildīgās institūcijas paplašinās likuma darbības loku. Tādējādi jāatzīst, ka likumā ir iestrādāta rīcības brīvība, kas paredz iespēju LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai kā tieši atbildīgajai par VDK dokumentu zinātnisko izpēti,[50] veikt zinātnisko darbību, kas "aptvert visus totalitāros režīmus, kādi darbojušies Latvijā, [..] arī citur",[51] jo, kā norādīja Egils Levits, "tas ir vajadzīgs galvenokārt mūsu sabiedrības imunizēšanai pret šādām totalitārisma tendencēm un tādēļ būtu šajā darbībā jāizskata un jāanalizē, jādokumentē, jāsagatavo mācību un cita veida zinātniski materiāli par visiem šiem totalitārajiem režīmiem".[52] Pateicoties Latvijas Republikas Satversmes ievada trešajai

---

Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

[49] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

[50] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 18. panta pirmā *secunda* daļa.

[51] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

[52] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

rindkopai, kas tapusi, iedvesmojoties no Eiropas Savienības Tiesas tiesneša Egila Levita priekšlikuma,[53] šāda kompetences paplašināšana ir arī konstitucionāli pamatota. Turklāt LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveides un darbības pamatā esošie dokumenti,[54] skatot tos kopsakarā ar likumu *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*" 18. panta pirmo *secunda* daļu un Satversmes ievada trešo rindkopu, nosaka šīs komisijas vadošo lomu VDK dokumentu noteikšanā un līdzīga statusa un aizsardzības līmeņa noteikšanā citiem līdzīgas sabiedriskās un valstiskās nozīmes dokumentiem, ar kuru palīdzību, kā norādīja Egils Levits, iespējams veikt "sabiedrības imunizēšanu pret totalitārisma tendencēm", konfrontējot sabiedrību ar tās neseno vēsturi. Faktiski visi okupācijas valsts varas radītie un tās rīcībā nonākušie dokumenti PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā pelnījuši līdzīgu statusu un aizsardzības līmeni kā VDK dokumenti. Tāpat sabiedriski un valstiski svarīgi līdzīgi attiekties arī pret PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika periodiskajiem izdevumiem un propagandas līdzekļiem.

VDK dokumentu un citu līdzīgas nozīmes dokumentu atklātība Latvijas Republikas tiesiskajā sistēmā pieder pie šīs sistēmas informācijas atklātības kodola gan tāpēc, ka atklāj valstiskuma pamatus, gan arī tāpēc, ka ir efektīvs līdzeklis Latvijas Republikas Satversmes normu par totalitārisma nosodīšanu un svešo varu upuru pieminēšanu īstenošanai. Ievērojot minēto, šo dokumentu atklātības nodrošināšanā ievērojami tādi paši pamatpienākumi kā informācijas atklātības kodola sakarā.

Var identificēt vismaz četrus valsts pamatpienākumus, nodrošinot informācijas atklātības kodolu. Pirmkārt, valstij jārada priekšnosacījumi informācijas atklātības īstenošanai tās tiesiskajā sistēmā. Otrkārt, valstij jārada informācijas atklātības ierobežojumu sistēma. Treškārt, valstij

---

[53] Sk. plašāk: Jarinovska, Kristīne. "Drafting the Preamble for the Satversme: A New Approach to one of the Oldest Still-Functioning Republican Basic Laws", *Vienna Journal on International Constitutional Law*, Vol. 9, 2/2015, pp. 253–271; Jarinovska, Kristīne. "The Preamble of the Satversme: the New Approach to Constitutional Self-Restraint", *Acta Juridica Hungarica,* 2014, Vol. 55, No 4, 2014, pp. 351–366. Pieejams: http://akademiai.com/doi/pdf/10.1556/AJur.55.2014.4.4; Jarinovska, Kristīne. "Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia", *Juridica international. Law Review, Universitu of Tartu,* No. XX, 2013, pp. 152–159. Pieejams: http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2013_1_152.pdf.

[54] Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433 "Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei" (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164 (5224), 2014, 21. augusts), komisijas izdoti reglamenti, kā arī citi tiesību akti.

jāizveido informācijas atklātības efektīva aizsardzības sistēma. Visbeidzot, valstij jānosaka nosacījumi tās dalībai brīvā informācijas apritē.

Tiesiskā ietvara forma, regulējuma saturs un leģistiskā kvalitāte

Ietverot informācijas atklātības kodolu tiesiskajā sistēmā, svarīgi trīs jautājumi – tiesiskā ietvara forma, tiesiskā regulējuma saturs un tiesiskā regulējuma leģistiskā kvalitāte.

Tiesiskā ietvara forma

Izvēloties tiesiskā ietvara formu, jāievēro, ka informācijas atklātība vienlīdz rada tiesības un pienākumus valstij un privātpersonai. Līdz ar to informācijas atklātības regulējumam jābūt vispārsaistošam. Turklāt, lai nodrošinātu informācijas atklātības regulējuma efektivitāti jautājumos, kas skar informācijas atklātības kodolu, tam jābūt arī pašpietiekamam. Tādēļ tiesiskā ietvara formai, kas regulē minētos jautājumus, jābūt arī augstākai citu konkrētās tiesiskās sistēmas hierarhisku formu vidū,[55] lai tiesiskā ietvara forma nekļūtu par šķērsli informācijas atklātības efektīvai īstenošanai.

Formāli novērtējot VDK dokumentu atklātību nosakošā tiesiskā ietvara formu, jāsecina, ka tas atbilst pamatprasībām.

VDK dokumentu atklātībai, pateicoties Satversmes ievada trešajai rindkopai:

> "Latvijas tauta neatzina okupācijas režīmus, pretojās tiem un atguva brīvību, 1990. gada 4. maijā atjaunojot valstisko neatkarību uz valsts nepārtrauktības pamata. Tā godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus",

ir noteikts augstākais normatīvais aizsardzības līmenis. Turklāt, ievērojot to, ka Latvijas Republikas Satversme informācijas atklātībai kā patstāvīgi īstenojamai pamatbrīvībai ir jau noteikusi konstitucionālu aizsardzību Satversmes 100. pantā un kā citu pamattiesību īstenošanai nepieciešamu konstitucionālu priekšnosacījumu aizsargā ar Satversmes 90. un 115. panta palīdzību, jāsecina, ka konkrētās informācijas atklātība pieskaitīta pie Latvijas Republikas konstitucionālā kodola.

---

[55] Sk.: *Human Rights: International Protection, Monitoring, Enforcement*, Janusz Symonides (ed.). Ashgate: UNESCO Publishing, 2003, p. 258.

Satversmes ievada trešā rindkopa tādas informācijas kopuma kā VDK dokumentu atklātību pieskaita pie Latvijas Republikas konstitucionālā kodola, jo tas ir apliecinājums gan tam, ka Latvijas tauta neatzina okupācijas, gan tam, ka Latvijas tauta pretojās okupācijām, lai gan bija izveidota totāla privātautonomiju būtiski ierobežojoša sistēma, kas nodrošināta ar represiju un visaptverošas kontroles palīdzību, gan arī tam, ka 1990. gada 4. maijā patiešām notikusi valstiskās neatkarības atjaunošana uz valsts nepārtrauktības pamata. VDK dokumentu atklātība ir arī nepieciešams līdzeklis, lai godinātu brīvības cīnītājus, pieminētu svešo varu upurus un nosodītu totalitārās varas un to veiktos noziegumus. PSRS okupācija vairākām paaudzēm, kas nebija piedzīvojušas Latvijas Republiku, pirms to okupējusi PSRS, ar propagandas palīdzību uzspieda maldīgus priekšstatus par daudziem Latvijas valstiskumam un tās pilsoņu kopumam svarīgiem jautājumiem. Īstenībai neatbilstošas informācijas sniegšana, spriestspējas vājināšana un apziņas maldināšana bija svarīgs PSRS okupācijas varas īstenošanas līdzeklis. Padomju indoktrinācijas seku novēršana laikmetīgai demokrātijai atbilstošā veidā, izvairoties no propagandas līdzekļiem, ir ne tikai laikietilpīgs process, kas, iespējams, ir gadsimta uzdevums, bet arī pieprasa iesaistīt tādus līdzekļus, kas ļauj katram patstāvīgi, kritiski novērtēt savu zināšanu un priekšstatu kopumu.

Lai nodrošinātu VDK dokumentu atklātību, tika radīts likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, kas satur virkni speciālo tiesību normu gan attiecībā uz Informācijas atklātības likuma,[56] gan Fizisko personu datu aizsardzības likuma,[57] gan likuma *Par valsts noslēpumu*[58] normām. Šādu attiecību nosaka ne tikai tiesību normu saturs, bet arī to saistība ar Satversmes kodola īstenošanu. Turklāt likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* satur nepieciešamo minimumu, lai piemērotu Vispārīgajā datu aizsardzības regulā paredzētos izņēmumus zinātniskajai darbībai un pētniecībai un veiktu no Eiropas Savienības dalībvalstīm pieprasīto rīcību svarīgu vēstures liecību atklātības nodrošināšanā, proti, lai sniegtu

[56] Informācijas atklātības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 334/335 (1395/1396), 1998, 6. novembris.
[57] Fizisko personu datu aizsardzības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 123/124 (2034/2035), 2000, 6. aprīlis.
[58] Par valsts noslēpumu: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 181 (666), 1996, 29. oktobris.

> "konkrētu informāciju saistībā ar politisko izturēšanos bijušo totalitāro valsts režīmu laikā, genocīdu, noziegumiem pret cilvēci, jo īpaši holokaustu, vai kara noziegumiem".

Pēdējais liecina, ka arī Eiropas Savienības kontekstā VDK dokumentu atklātība ir svarīga un atzīstama, lai aizsargātu Eiropas civilizācijas vērtības.

Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151 *Noteikumi par Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību* (Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151), ievērojot likumdevēja atrunu likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* pārejas noteikumu 9. punktā, ir pagaidu risinājums, kas paredz divas kārtības informācijas saņemšanai. Viena domāta, lai sniegtu personai to informācijas apjomu, kas saistīta ar konkrēto personu. Otra domāta, lai veiktu zinātnisko darbību un pētniecību publicistiskiem mērķiem. Vienā gadījumā sniedzamās informācijas apjoms aprobežojas ar konkrēto personu. Savukārt otrajā gadījumā informācijas apjoms nav aprobežots, jo kopš LPSR VDK likvidēšanas 1991. gada 24. augustā un atzīšanas par "noziedzīgu un tādu, kas vērsta pret Latvijas tautas interesēm"[59] pagājuši vairāk kā divdesmit gadi, tātad maksimālais laiks, kas noteikts likuma *Par valsts noslēpumu* 8. panta pirmajā daļā, pat sevišķi slepenas informācijas glabāšanai. Ievērojot to, ka likuma *Par valsts noslēpumu* 5. pants tieši aizliedz noteikt valsts noslēpuma statusu vai ierobežot pieejamību informācijai, cita starpā, par cilvēktiesību pārkāpumiem (3. punkts), noziedzības līmeni, korupcijas gadījumiem, amatpersonu nelikumīgu rīcību (4. punkts), valsts ekonomisko stāvokli, iedzīvotāju dzīves līmeni, valsts varas īstenotāju atalgojumu un privilēģijām (5. punkts), tad vēl jo vairāk aizliegums attiecas uz rīcību, kas vērsta, piemēram, pret Latvijas Republikas suverenitāti, teritoriālo neaizskaramību, varas sagrābšanu, Latvijas tautas pakļaušanu represijām – masu un individuālām –, privātaunomijas būtisku ierobežošanu ar mērķi saglabāt okupācijas varu, totālu sabiedrības kontroli. VDK dokumenti atklāj minēto, un tāpēc faktiski to pieejamības ierobežošana izpētei zinātniskiem un publicistiskiem mērķiem bijusi pretrunā likuma *Par valsts noslēpumu* 5. pantā noteiktajam. Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151 bija pieņemti 1995. gada 13. jūnijā, spēkā stājās 1995.

[59] Par PSRS valsts drošības iestāžu darbības izbeigšanu Latvijas Republikā: 1991. gada 24. augusta Augstākās Padomes lēmums, *Diena*, 1991, 30. augusts.

gada 21. jūnijā, bet likums *Par valsts noslēpumu* – pieņemts 1996. gada 17. oktobrī, spēkā stājās 1997. gada 1. janvārī. Tātad faktiski Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumos Nr. 151 ietvertie termiņi šajā aspektā bijuši spēkā pusotru gadu.

Likums *Par valsts noslēpumu* pieņemts pirms normatīvā akta, kas regulē publiskas informācijas pieejamību Latvijas Republikā un pirms Satversmes VIII nodaļas *Cilvēka pamattiesības*, kas informācijas atklātībai noteica konstitucionālu aizsardzību, tādēļ likuma *Par valsts noslēpumu* 5. pantā mērķis bija saistīts ar nepieciešamību garantēt vismaz minimālo informācijas atkātības aizsardzības līmeni.[60] Tomēr tas nebūt nemazina tā nozīmi un attiecināmību uz visu tiesību uz publiskas informācijas pieejamību īstenošanas un aizsardzības sistēmu. Turklāt tas, ka kopš likuma *Par valsts noslēpumu* pieņemšanas, tātad arī pēc Informācijas atklātības likuma un Fizisko personu datu aizsardzības likuma pieņemšanas, tā 5. pants nav grozīts, jo vairāk uzsver šajā pantā ietverto informācijas atklātības minimuma prasību nozīmīgumu.

Konstitucionālisms liek pavērties uz Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumiem Nr. 151 tādējādi, lai saskatītu spēkā esošu jēgu arī tajās normās, kas no skata ir pretrunā augstāka spēka tiesību normām.

Dažādas informācijas pieejamības kārtības atkarībā no informācijas pieprasītāja, kas, cita starpā, atspoguļojas arī likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, varētu būt pamatotas ar starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietverto pieļāvumu, ka publiska informācija var būt nodrošināta gan tieši, gan arī, piemēram, ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību.

Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25. panta (a) apakšpunkts paredz, ka "katram pilsonim [..] jābūt tiesībām un iespējai piedalīties valsts lietu kārtošanā [..]". Līdz ar to likumsakarīgi, ka gan Cilvēktiesību komitejas, kas ir atbildīga par Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām īstenošanas uzraudzību, Vispārējais komentārs

---

[60] Sk. informācijas atklātības apsvērumus, apspriežot Latvijas Republikas 6. Saeimas pavasara sesijas vienpadsmitajā (ārkārtas) sēdē 1996. gada 5. jūnijā un Latvijas Republikas 6. Saeimas rudens sesijas astotajā sēdē 1996. gada 5. septembrī likumprojektu *Par valsts noslēpumu* pirmajam un otrajam lasījumam (Latvijas Republikas 6. Saeimas pavasara sesijas vienpadsmitā (ārkārtas) sēde 1996. gada 5. jūnijā: stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_96/st0506.html; Latvijas Republikas 6. Saeimas rudens sesijas astotā sēde 1996. gada 5. septembrī: stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_96/st0509.html).

Nr. 25,[61] gan arī prakse individuālo sūdzību izskatīšanā[62] norāda uz valsts pienākumu nodrošināt visu tās rīcībā esošo publisko informāciju par valsts varas īstenošanu, jo tikai šādi iespējams nodrošināt pilnvērtīgu pilsoņa dalību valsts lietu kārtošanā. Turklāt Cilvēktiesību komiteja pieļauj, ka publiskas informācijas apritē privileģētu statusu ieņem plašsaziņas līdzekļi, kuru uzdevums ir informēt sabiedrību par valsts varas īstenošanu un nodrošināt visplašāko pieeju publiskai informācijai.[63] Līdzīgi kā Cilvēktiesību komiteja, arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa pieļauj, ka publiski tiesiskas informācijas apritē privileģētu statusu ieņem plašsaziņas līdzekļi un tie, kas līdzīgi pirmajiem pilda sabiedrības "sargsuņa" lomu.[64]

Minētais, formāli vērtējot Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumos Nr. 151 paredzēto atšķirīgo informācijas pieejamības kārtību atkarībā no informācijas pieprasītāja, ir pieļaujams, pieņemot, ka neierobežotas pieejamības nodrošināšana plašsaziņas līdzekļiem un zinātniskajām institūcijām ir efektīvākais līdzeklis, lai informētu par VDK dokumentu saturu, jo attiecīgā informācija ir sarežģīta, apjomīga un tās apstrādei un pamatotu secinājumu veikšanai ir nepieciešamas noteiktas zināšanas un pētnieciskās iemaņas. Tāpat, formāli vērtējot noteikumu 7. punktu, kas paredz: "Valsts drošības komitejas aģentūras kartotēkas dokumentus Centrs sāk izsniegt zinātniskiem un publicistiskiem mērķiem 20 gadus pēc Valsts drošības komitejas likvidēšanas", var pieļaut, ka divdesmit gadu ierobežojums, kas, kā jau iepriekš minēts, ir garākais sevišķi slepenas informācijas glabāšanas termiņš, interpretējams tādējādi,

---

[61] "Lai nodrošinātu pilnvērtīgu 25. panta aizsargājamo tiesību baudīšanu, būtiska ir brīva informācijas un ideju par publiskiem un politiskiem jautājumiem izplatīšana pilsoņiem, kandidātiem un ievēlētajiem priekšstāvjiem. Tam [nepieciešama] brīva prese un citi plašsaziņas līdzekļi, kas spējīgi komentēt publiskus jautājumus bez cenzūras vai ierobežojumiem un paust sabiedrisko domu. Tas nosaka pakta 19., 21. un 22. pantā garantēto tiesību, to skaitā brīvības iesaistīties politiskās aktivitātēs individuāli vai ar politisko partiju, vai citu organizāciju starpniecību, brīvības diskutēt par sabiedriskām lietām, piedalīties miermīlīgās demonstrācijās un sapulcēs, kritizēt un iebilst, publicēt politiskus materiālus, piedalīties vēlēšanu kampaņā un popularizēt politiskas idejas, pilnvērtīgu baudīšanu un ievērošanu," General Comment No. 25: The Right to Participate in Public Affairs, Voting Rights and the Right of Equal Access to Public Service (Art. 25), CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, 12 July 1996, § 25, [K. J. tulkojums no angļu valodas].

[62] Piemēram, sk.: *Gauthier v. Canada*, Human Rights Committee, Communication No. 633/1995, views of 7 April 1999, § 13.4.

[63] Piemēram, sk.: *Gauthier v. Canada*, Human Rights Committee, Communication No. 633/1995, views of 7 April 1999, § 13.4.

[64] Piemēram, sk.: *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, no. 37374/05, § 27, ECHR, judgement of 14 April 2009; *Riolo c. Italie*, no. 42211/07, § 63, ECHR, l'arrêt du 17 juillet 2008; *Vides Aizsardzības Klubs c. Lettonie*, no. 57829/00, § 42, ECHR, l'arrêt du 27 mai 2004.

ka šo divdesmit gadu laikā pētniecību un sabiedrības informēšanu par VDK dokumentu saturu veic ekskluzīvi Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs un ka tas ir arī maksimālais nepieciešamais laiks, lai nodotu visu VDK dokumentu kopumu plašākai pētniecībai parastā kārtībā. Izņēmuma kārtībā – 6. punktā noteiktajos gadījumos – divdesmit gadus pēc dokumenta izdošanas, piecus gadus pēc tās personas nāves, uz kuru attiecas konkrētais dokuments, un bez termiņa ierobežojuma, ja saņemta personas piekrišana, uz kuru attiecas konkrētais dokuments, – plašsaziņas līdzekļi un zinātniskās institūcijas formāli varēja saņemt VDK dokumentus ierobežotā apjomā līdz 2011. gada 24. augustam.

Formāli vērtējot Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 8. punktu, kas paredz: "Informāciju par fiziskas personas privāto dzīvi Centrs sāk izsniegt 75 gadus pēc dokumentu oriģināla uzrakstīšanas", var pieļaut, ka ekskluzīvi Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs vienīgi pēta attiecīgos dokumentus vēl līdz 2066. gadam, tomēr šāds pieņēmums ir pretrunā likumā *Par valsts noslēpumu* ietverto valsts noslēpuma noteikšanas termiņu jēgai, jo atbilstoši 8. panta pirmajai daļai tikai "ziņām par personām, kas iesaistītas operatīvās darbības pasākumu veikšanā, un personām, kas iesaistītas speciālajā procesuālajā aizsardzībā" ir piemērojams tieši tik ilgs – 75 gadu – termiņš. Lai gan likuma 8. panta otrā daļa paredz iespēju pagarināt iepriekš noteiktu termiņu, tomēr minētās tiesības jāvērtē kā izņēmums, ko izpildvara var izmantot, kad ir apzinājusi konkrēto tiesisko un faktisko situāciju. Ievērojot minēto, pēc likuma *Par valsts noslēpumu* spēkā stāšanās Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 8. punkts – maksimums – attiecināms tikai uz to personu privāto dzīvi, ko Latvijas Republika tiesiskā kārtībā ir iesaistījusi operatīvo darbību veikšanā vai speciālajā procesuālajā aizsardzībā.

Faktiskā situācija atklāj, pirmkārt, ka Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs kopš tā izveides nav uzstājies tā, lai to uzskatītu par efektīvu līdzekli, lai atklātu sabiedrībai VDK dokumentu saturu. Satversmes aizsardzības birojs 2017. gada 8. februāra atbildē Nr. 5.2-10/17/86 uz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lūgumiem sniegt informāciju, kas izteikti 2017. gada 9. janvāra dokumentā Nr. VDKkom-1/02 un 2017. gada 18. janvāra dokumentā Nr. VDKkom- 1/5, arī to, kas konkrēti no Satversmes aizsardzības biroja darbiniekiem veica VDK dokumentu zinātnisko izpēti, norādīja: "SAB informāciju par esošajiem un bijušajiem SAB darbiniekiem nesniedz." Turklāt šajā pašā atbildē Satversmes aizsardzības birojs nesniedza

informāciju par to, kurām vēl personām bez Satversmes aizsardzības birojā nodarbinātajiem zinātniskajos nolūkos bijusi pieeja VDK dokumentiem, aizbildinoties: "Laika posmā līdz 2008. gadam, līdz TSDC mainīja atrašanās vietu – SAB telpas, zinātniekiem bija pieeja TSDC bibliotēkai atbilstoši likumā un Ministru kabineta noteikumos noteiktajai kārtībai." Ja nav zināmas Satversmes aizsardzības biroja struktūrvienības Totalitārisma seku dokumentēšanas centra zinātniskajā pētniecībā iesaistītās personas, ne arī to personu loks, kam bija ļauts izmantot Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošos VDK dokumentus, nav iespējams novērtēt pētniecības atbilstību vismaz formālajām zinātniskuma prasībām. Savukārt Satversmes aizsardzības biroja mājaslapā pieejamā informācija par "nozīmīgākiem TSDC pētījumiem" liecina, ka uzrādītās publikācijas veiktas laikposmā no 1991. līdz 2010. gadam (viena publikācija pirms Totalitārisma seku dokumentēšanas centra izveides 1992. gada 16. aprīlī), kopā 23 dažādu veidu publikācijas – grāmatas, raksti, dokumentu izlase –, arī turpinājumos, tomēr lielākā daļa publicēta Latvijas vēsturnieku komisijas rakstos (divpadsmit publikācijas), ievērojami mazāk Latvijas Universitātes izdevumos (sešas publikācijas). Neliels īpatsvars publikāciju piekrīt Latvijas Nacionālajam arhīvam (divas publikācijas, no kurām viena ar turpinājumiem). Tikai pa vienai publikācijai, spriežot pēc citviet publiski pieejamās informācijas, jo minētajā vietnē nav norādīta pilnīga informācija par izdevēju, izdevuši šādi izdevēji – apgāds *Zvaigzne ABC* , Latvijas Okupācijas muzejs un Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs. Tādējādi faktiski Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs nav uzņēmies atbildību par "nozīmīgāko TSDC pētījumu" zinātniskumu.

Formāli Zinātniskās darbības likums[65] izvirza trīs formālus kritērijus zinātniskajai institūcijai – zinātniskā darbība un piedalīšanās zinātniskās kvalifikācijas iegūšanas un pilnveidošanas procesā jābūt paredzētai attiecīgās institūcijas darbību regulējošos dokumentos, zinātniskajā institūcijā jābūt vismaz piecām personām ar institūcijas dokumentos paredzētajai zinātniskajai darbībai atbilstošu doktora zinātnisko grādu, kā arī zinātniskajai institūcijai jābūt reģistrētai zinātnisko institūciju reģistrā (1. panta pirmās daļas 7. punkts). Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums, kas zaudēja spēku 1996. gada 25. februārī[66] līdz ar tā reorganizēšanu par Satversmes

[65] Zinātniskās darbības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 70 (3228), 2005, 5. maijs.
[66] Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums: Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 150, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 94 (377), 1995, 20. jūnijs; Noteikumi par

aizsardzības biroja struktūrvienību, paredzēja Pētniecības nodaļu, tomēr nekas vairāk nolikumā – pretēji ministru prezidenta biedra un tieslietu ministra Egila Levita norādītajam likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* apspriešanā – par kompetenci, lai veiktu zinātnisko darbību, nav minēts. Satversmes aizsardzības biroja likums[67] neparedz zinātniskās darbības veikšanu, bet likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 5. pantā noteiktā Totalitārisma seku dokumentēšanas centra kompetence neskar zinātnisko izpēti, jo likuma mērķos zinātniskā izpēte parādījās tikai kopš grozījumiem, kas pieņemti 2014. gada 8. maijā un stājās spēkā 2014. gada 23. maijā un kas paredzēja, ka zinātniskā izpēte uzdodama Ministru kabineta veidotajai speciālajai starpdisciplinārajai komisijai, proti, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai. Tādējādi secināms, ka zinātniskā darbība formāli nav bijusi Totalitārisma seku dokumentēšanas centra kompetence. Spriest par personāla, kas bijis piesaistīts pētniecības veikšanai, kvalifikāciju un skaita atbilstību Zinātniskās darbības likumā noteiktajam nav iespējams, tāpat arī par to, cik pētniecības rezultāti ir saistīti ar Totalitārisma seku dokumentēšanas centra pētniecības organizēšanu un cik tas ir katras konkrētās personas, kuras publikācijas uzdotas par "nozīmīgākiem TSDC pētījumiem", sasniegums. Visbeidzot, ne Satversmes aizsardzības birojs, ne arī tā struktūrvienība – Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs – nav reģistrēti kā zinātniskā institūcija. Tādējādi jāsecina, ka divdesmit gadu noteiktā ekskluzivitāte VDK dokumentu pētniecībā nav efektīvi izmantota, tādēļ ekskluzivitātes turpināšana nav ne tiesiski, ne arī objektīvi pamatota.

Tiesiskā regulējuma saturs

Lai gan tas, cik saturiski plašs un detalizēts ir informācijas atklātības regulējums, arī ir atkarīgs no konkrētās tiesiskās sistēmas, tomēr attiecībā uz regulējuma saturu pastāv minimālās prasības, kas ir saistītas ar valsts pienākumu nodrošināt informācijas atklātības kodola īstenošanas iespējamību. Obligāti regulējamos jautājumus nosacīti var sadalīt trīs

---

Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 150 "Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums" atzīšanu par spēku zaudējušiem: Ministru kabineta 1996. gada 20. februāra noteikumi Nr. 44, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 35 (520), 1996, 24. februāris.

[67] Satversmes aizsardzības biroja likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 59 (190), 1994, 19. maijs.

kategorijās: tiesību normas, kas satur deklarējamās vērtības; procesuālās tiesību normas, kas nodrošina deklarēto vērtību īstenošanu un aizsardzību; ierobežojumus uzliekošās tiesību normas, kas nodrošina līdzsvaru starp personas tiesību, kas izriet no deklarētajām vērtībām, īstenošanu un citu aizsargājamu tiesību un tiesisko interešu aizsardzību.

VDK dokumentu atklātību regulējošās tiesību normas formāli aptver obligāti regulējamos jautājumus. Satversmes ievada trešā rindkopa kopā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 1. pantu atklāj tās vērtības, kuru dēļ VDK dokumenti uzskatāmi par Latvijas Republikas nacionālā dokumentārā mantojuma sastāvdaļu, un to izpratne ir svarīga. Lai gan lielākā daļa VDK dokumentu ir PSRS okupācijas varas radīti dokumenti, tomēr, pateicoties šiem dokumentiem, tieši izsekojamas Satversmes ievada 3. rindkopā valstiskuma pamatnostādnes, kā arī veicama "imunizācija pret totalitārisma tendencēm" ar izpratnes un arī nosodījuma palīdzību.

VDK dokumentu pieejamību, līdzīgi kā citu valsts varas īstenotāju rīcībā esošo dokumentu pieejamību, vispārīgos jautājumus procesuāli regulē Informācijas atklātības likums un Administratīvā procesa likums. Likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* paredzētais dalījums privileģētajos un neprivileģētajos informācijas pieprasījumos, kas determinē pieejamās informācijas apjomu, kā arī tiesības to tālāk izplatīt, neizpilda likumības prasību.

Informācijas atklātības ierobežošanas likumību – informācijas atklātības ierobežojumam jābūt likumā noteiktam vai paredzētam – kā prasību izvirza vairāki Latvijas Republikai saistoši starptautisko cilvēktiesību dokumenti – Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 29. panta otrā daļa, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19. panta trešā daļa un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. panta otrā daļa. Šāda nosacījuma izvirzīšanas pamatā ir vairāki tiesību principi, kuru ievērošanu valsts varas īstenošanā atzinušas par obligātu minētos starptautiskos cilvēktiesību dokumentus izstrādājušās valstis. Līdz ar to informācijas atklātības ierobežošanas tiesiskuma pamatā ir izpratne par šo tiesību principu saturu.

Noteicošākais tiesību princips, kura iespaidā izveidojies informācijas atklātības ierobežošanas nosacījums – likumība –, ir tiesiskās noteiktības princips. Šā principa galvenā funkcija ir regulēt valsts varas īstenotāju tiesību jaunradi atklātības ierobežošanā. Proti, tiesiskās noteiktības princips uzliek par pienākumu valsts varas īstenotājam

nodrošināt to, lai persona būtu informēta par tiesību aktiem, kas var skart šīs personas tiesības vai pienākumus. Tiesiskās noteiktības ievērošana tiesību ierobežošanā nozīmē, ka tiesību ierobežojumam jābūt tiesiski nostiprinātam un savlaicīgi zināmam vai paredzamam tā adresātam. Tā arī nozīmē to, ka tiesību akti nevar būt ar atpakaļejošu spēku, jo tādā gadījumā tie nevar būt paredzami.[68]

Likumības prasība saistīta arī ar tiesiskās noteiktības principam tuvu citu tiesību principu – tiesiskās paļāvības principu. Tiesiskās paļāvības princips aizsargā personas pārliecību, ka ar kādu, viņasprāt, tiesisku tiesību aktu piešķirtās tiesības vēlāk netiks pēkšņi atceltas. Citiem vārdiem sakot, šis princips nodrošina aizsardzību gadījumos, kad "tiesību sistēma rada indivīdā ticību, ka viņš vai viņa sasniegs noteiktu rezultātu, ja viņš vai viņa darbosies atbilstoši [šīs sistēmas] noteikumiem".[69] Kā tiesiskās noteiktības, tā arī tiesiskās paļāvības principa neievērošanas gadījumā kādu no šiem principiem pārkāpjošā tiesību akta darbību ierobežo vai izbeidz attiecībā uz neierobežotu personu loku (tiesiskās noteiktības pārkāpuma gadījumā) vai pieļauj atkāpi no tiesību akta (tiesiskās paļāvības pārkāpuma gadījumā) par labu personai, kas tiesiski paļāvusies uz kādu citu iepriekš pieņemtu tiesību aktu.[70]

Visbeidzot, likumības prasības sakņojas arī informācijas atklātībā, proti, viena no informācijas atklātības izpausmēm – publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana – attiecas arī uz tiesību aktiem. Šī izpausme jāņem vērā arī, ierobežojot citas informācijas atklātības izpausmes. Tātad informācijas atklātība var būt ierobežota, bet tikai ar tādiem tiesību aktiem, kas ir pieejami gan fiziski, gan arī saturiski.[71]

---

[68] Par to, ka tiesiskās noteiktības princips ir nosacījuma par ierobežojumu likumību pamatā, norāda, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse. Sk., piemēram, Joint dissenting opinion of judges Bonello, Strážnická, Bîrsan, Jungwiert and Del Tufo in *Maestri v. Italy* [GC], no. 39748/98, ECHR 2004-I. Šo jautājumu autore vairāk analizējusi: *Ievads Eiropas Savienības tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, 2. papildinātais izdevums, Kristīnes Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 31.–36., 40.–41. lpp.; Alehno, Ivo, Buka, Arnis, Jarinovska, Kristīne, Škoba, Laine. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, Ivo Alehno, Alda Čevera zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 31.–32. lpp.

[69] Cairns, Walter. *Introduction to European Union Law*, 2nd edition. London: Cavendish Publishing, 2002, p. 87.

[70] Šo jautājumu darba autore vairāk analizējusi: *Ievads Eiropas Savienības tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, 2. papildinātais izdevums, Kristīnes Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 40.–42. lpp.; Alehno, Ivo, Buka, Arnis, Jarinovska, Kristīne, Škoba, Laine. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, Ivo Alehno, Alda Čevera zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 31.–33. lpp.

[71] Šo jautājumu darba autore vairāk analizējusi: Jarinovska, Kristīne. "Publiskošana – spēkā esamības nosacījums", *Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds,* 2000, 25. maijs, Nr. 21 (174);

Kopš likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* pieņemšanas līdz pēdējiem grozījumiem, kas veikti 2014. gada 8. maijā un stājušies spēkā 2014. gada 23. maijā, tā 18. pants – VDK dokumentu izmantošana zinātniskiem nolūkiem un publicēšana – paredzēja nosacījumus VDK dokumentu izmantošanai zinātniskiem nolūkiem un publicēšanai. Proti:

> "(1) VDK dokumenti, kuros nav informācijas par konkrētām fiziskajām personām, ir izmantojami un publicējami bez ierobežojumiem.
>
> (2) Pārējo VDK dokumentu izmantošanas kārtību reglamentē Ministru kabineta noteikumi."

Otrajā daļā ietvertais pilnvarojums Ministru kabineta noteikt VDK dokumentu, kas satur informāciju par konkrētām fiziskām personām, izmantošanas zinātniskiem nolūkiem un publicēšanas kārtību, faktiski nesatur nepieciešamās vadlīnijas ne atsevišķi, ne arī kopsakarā ar citām likuma normām, kas ļautu noteikt Ministru kabineta pilnvaras. Turklāt dokumentu dalījums pēc tā, vai tajos ir vai nav informācija par konkrētām fiziskām personām, ir problemātisks, jo nenosprauž izpildvarai skaidras robežas, lai noteiktu atšķirību starp dokumentiem, kuros ir un kuros nav informācija par konkrētām fiziskām personām. Formāli visiem dokumentiem ir jāsniedz informācija vismaz par kādu konkrētu fizisku personu, piemēram, par dokumenta sagatavotāju vai parakstītāju. Pēdējie grozījumi, kas papildina 18. pantu ar jaunu pirmo *prim* daļu, diemžēl turpina aizsākto tradīciju, nosakot:

> "(1^1) VDK dokumenti, kuros ir informācija par VDK darbiniekiem vai informatoriem, kuru darbība vai sadarbība ar minēto iestādi konstatēta ar tiesas spriedumu, ir publiskojami pēc attiecīgā tiesas sprieduma spēkā stāšanās."

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekļa un pētnieka, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāja M. iur. Jura Stukāna statistiskās informācijas apkopojums par sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu skatīšanu tiesā liecina, ka kopš 2014. gada (tātad arī kopš pēdējo likuma grozījumu veikšanas 2014. gada 8. maijā un spēkā stāšanās 2014. gada 23. maijā) skatītas vien divas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kur abās sadarbība nav konstatēta, līdz ar to nav aktuālu

---

Jarinovska, Kristīne. "Latvijas Republikas Satversmes 90. pants – tiesības uz saprotamiem likumiem", *Diena*, 2006, 7. februāris.

sadarbības fakta ar VDK konstatējumu un līdz ar to nav iespējams novērtēt Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcību konkrētās normas piemērošanas nodrošināšanā. Visa likuma darbības laikā Ministru kabinets nekad nav izdevis noteikumus, kas būtu pamatoti ar minēto deleģējumu. Tā vietā pieņemti Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151, kas pamatoti ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 10. pantu, bet regulē arī minētajā deleģējumā neparedzētus jautājumus, proti, dokumentu izmantošanu zinātniskiem un publicistiskiem nolūkiem.

Konkrēti likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 10. pants – Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo VDK dokumentu izmantošana – paredz sekojošu:

> "(1) VDK dokumentus drīkst izmantot tikai atbilstoši šā likuma mērķiem.
>
> (2) Kārtību, kādā personas, kurām saskaņā ar šā likuma 12.–15. pantu ir tādas tiesības, drīkst izmantot, lasīt, kopēt VDK dokumentus un izgatavot to norakstus, regulē Ministru kabineta noteikumi un Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums."

Tātad, pirmkārt, deleģējums precīzi ietverts 10. panta otrajā daļā. Otrkārt, deleģējums aptver tikai tos privileģētos informācijas pieprasītājus, kas minēti no 12. līdz 15. pantam, kur katras konkrētās personas tiesības atšķiras no to izmantošanas nolūkiem, saņemamās informācijas apjoma un izmantošanas un izplatīšanas tiesībām. Minētās normas regulē personas tiesības saņemt informāciju par sevi, kā arī amatpersonu tiesības saņemt informāciju gadījumos, kad likums paredz noteikt vai novērtēt personas sadarbību ar VDK, tai skaitā amatpersonu rīcību sadarbības fakta ar VDK pārbaudes rezultātu sakarā.

Neskatoties uz to, ka zinātniskie un publicistiskie nolūki regulēti Ministru kabineta noteikumos, neesot atsaucei uz 18. panta otro daļu, 11. Saeima, papildinot pārejas noteikumus ar jaunu 9. punktu, faktiski novērsa Ministru kabineta kļūdu, atzīstot to spēku, "ciktāl tie nav pretrunā ar šo likumu", un noteica jaunu termiņu – 2018. gada 31. oktobri – jauna 18. panta otrajā daļā noteiktā deleģējuma izpildei. Proti:

> "(2) VDK dokumenti pēc to zinātniskās izpētes ir publiski pieejami Ministru kabineta noteiktajā apjomā un kārtībā."

Zinātniska izpēte atbilstoši 18. panta pirmajai *secunda* daļai ir tā, ko veic "atbilstoši šā likuma mērķim [..] Ministru kabineta izveidota speciāla starpdisciplināra komisija". Jēdzienu *starpdisciplinārs* Latvijas normatīvajos aktos lieto tikai zinātniskās darbības kontekstā. Piemēram, starpdisciplinārs pētījums ir pētījums, kura īstenošanai ir nepieciešama Latvijas Zinātnes padomes apstiprinātā Latvijas Zinātņu nozaru un apakšnozaru sarakstā minēto divu vai vairāku zinātņu nozaru informācijas, datu, metodoloģiju, instrumentu un pieeju integrācija, lai radītu zināšanas un risinātu problēmas, kuras nav iespējams atrisināt vienas zinātnes nozares ietvaros. Ievērojot Latvijas leģistisko tradīciju, 18. panta otrajā daļā ietvertā norāde par zinātnisko izpēti nav tikai pārejas noteikumu 9. punktā noteiktā termiņa izpildījuma nosacījums, bet saturisks ierobežojums Ministru kabineta tiesībām noteikt VDK dokumentu apjoma un kārtības pieejamību. Zinātniskās izpētes rezultātiem ir jābūt Ministru kabineta lēmuma pamatā. Neveidojot jaunu pantu, bet aizstājot 18. panta otro daļu ar jaunu redakciju, likumdevējs faktiski saglabājis iespēju, ka VDK dokumentu publicēšana notiek, piemēram, ar zinātnisku institūciju un plašsaziņas līdzekļu starpniecību, kam savukārt pieeju visiem dokumentiem neierobežoti nodrošina ar arhīva starpniecību. Tādējādi sabiedrības apspriešanai nodotās informācijas atlase, apjoms un laiks būtu zinātnisko institūciju un plašsaziņas līdzekļu ziņā. Tomēr 18. panta otrās daļas redakcija paredz arī iespēju Ministru kabinetam bez ierobežojumiem ļaut pētīt VDK dokumentus visiem interesentiem, reizē uzdodot arhīvam publiskot, piemēram, ar tiešsaistes resursu palīdzību aktuālāko VDK dokumentu daļu vai arī visus VDK dokumentus pārskatāmā nākotnē. Abi risinājumi saskanētu arī ar Vispārīgās datu aizsardzības regulas piedāvāto risinājumu, lai aizsargātu gan konkrētās valsts, gan arī kopumā Eiropas Savienības intereses vēstures pētniecībā, zinātniskajā izaugsmē un labklājībā, kas balstīta arī uz cilvēcei svarīgu atziņu apguvi ar vēstures liecībām. Faktiski izšķiršanās pamatā ir atklātībā nonākušās informācijas ticamības un verifikācijas iespēju nodrošināšana. Ievērojot to, ka VDK dokumentu pētniecība ir aktuāla arī citām Eiropas Savienības dalībvalstīm, VDK dokumentu pieejamības risinājumam jābūt arī tādam, lai veicinātu pētniecību, sevišķi zinātnisko izaugsmi, arī Eiropas Savienības līmenī, kaut vai tikai samazinot zinātnei paredzētā finansējuma izlietošanu administratīviem izdevumiem un tādējādi palielinot tiešo ieguldījumu zinātnē. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rosinātie grozījumi

Latvijas Nacionālā arhīva darbības noteikumos,[72] pierādot, ka tādu administratīvo izdevumu, kas saistīti ar dokumentu kopiju izgatavošanu, ir būtisks šķērslis zinātniskajai darbībai ne tikai finansējuma ziņā, bet arī akadēmiskā godīguma nodrošināšanai. *Viltus ziņu* laikmetā zinātniskā darba vadītāja, recenzenta, redaktora atbildība ir ievērojami augusi. Ministru kabineta akceptētais izņēmums, kas ļauj "saņemt informāciju par fiziskajām un juridiskajām personām, tai skaitā veikt nepieciešamās dokumentētās informācijas fotografēšanu vai cita veida reproducēšanu bez atlīdzības šīs informācijas turētājam",[73] rosināja Latvijas Nacionālo arhīvu izvērtēt saistītos riskus un Kultūras ministriju virzīt atbilstošus grozījumus, kas paredz:

> "20.[1] Fiziskai personai ir atļauts arhīva lasītavā fotografēt (bez zibspuldzes, statīva vai citām palīgierīcēm) publiskos dokumentus, kuriem nav pieejamības ierobežojumu un kuru reproducēšanu neierobežo autortiesības. Fiziskai personai iegūto dokumentu kopijas ir tiesības izmantot vienīgi personiskiem vai zinātniskiem mērķiem, ievērojot fizisko personu datu aizsardzības prasības."

Lai gan minētais tiesību normas saturs nav optimāls risinājums visam administratīvajam slogam, ar ko ikdienā pētnieks saskaras Latvijas Nacionālajā arhīvā, tomēr tas ir ievērojams solis, lai veicinātu atklātību un, galvenais, pētniecību.

Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151, kā jau iepriekš norādīts, satur vairākas būtiskas saturiskas neatbilstības hierarhiski augstākajām tiesību normām, tādēļ neatbilst likumības prasībām. Turklāt, spriežot pēc Satversmes aizsardzības biroja jaunākās prakse, nav izmantoti iespējamie tiesiskie kolīziju risinājumi, to vietā piedāvājot risinājumu, kas liedz to rīcībā esošo VDK dokumentu izmantošanu zinātniskiem un publicistiskiem nolūkiem.

Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo VDK dokumentu pieejamību gan zinātniskiem,[74] gan

---

[72] Latvijas Nacionālā arhīva darbības noteikumi: Ministru kabineta 2012. gada 6. novembra noteikumi Nr. 747, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 177 (4780), 2012, 8. novembris.

[73] Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 "Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei" (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164 (5224), 2014, 21. augusts) 7.1. apakšpunkts.

[74] Satversmes aizsardzības biroja 2017. gada 16. oktobra atbilde Nr. 5.2-10/17/534 uz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas dokumentiem (2017. gada 15. septembra Nr. VDKkom-1/59 un 2017. gada 19. septembra Nr. VDKkom-1/63).

pētnieciskiem, gan arī publicistiskiem nolūkiem[75] liedz vairāku līdzīgi un reizē aplami pamatotu apsvērumu dēļ.

Pirmkārt, Satversmes aizsardzības birojs norāda, ka Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 *Noteikumi par Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību* 6., 7. un 8. punkts neatbilst Fizisko personu datu aizsardzības likuma 11. pantam un Informācijas atklātības likuma 8. pantam, tāpēc Ministru kabineta noteikumu Nr. 151 6., 7. un 8. punkti neesot piemērojami. Informācijas atklātības likuma 8. pants paredz, ka "informācija par fiziskās personas privāto dzīvi tiek aizsargāta ar likumu", kas principā ir blanketa norma un kas tikai norāda uz vienu no daudzajiem apsvērumiem, kas jāņem vērā informācijas atklātības nodrošināšanā. Tātad, atsevišķi ņemta, šī norma nav piemērojama informācijas atteikuma gadījumā. Fizisko personu datu aizsardzības likuma 11. pants paredz kārtību, kādā rīkojas ar sensitīviem personas datiem. Šā likuma 1. panta 8. punkts skaidro, ka ar sensitīviem datiem ir jāsaprot dati, kas norāda

> "personas rasi, etnisko izcelsmi, reliģisko, filozofisko un politisko pārliecību, dalību arodbiedrībās, kā arī sniedz informāciju par personas veselību vai seksuālo dzīvi".

VDK aģenta uzskaites kartīte sniedz šādu informāciju – uzvārds, vārds, tēva vārds, dzimšanas gads, dzimšanas diena, dzimšanas vieta, dzīvesvietas adrese, darbavieta un ieņemamais amats, dalība Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP), tautība, pilsonība, izglītība, pseidonīms, personas lietas numurs, arhīva numurs, ģimenes stāvoklis, vervēšanas datums, vervētāja uzvārds, vervētāja VDK struktūrvienība, attiecīgās struktūrvienības vadības amats, struktūrvienība, paraksts, uzvārds, informācija par personas lietas virzību, kas ietver datumu un piezīmes, kas veicamas kā norādes uz aģenta piesaistes struktūrvienību, kā arī informācija par darba lietas un tās arhīva numuru, kas ietver datumu un piezīmes. Tātad no likumā minētajiem sensitīvajiem datiem uzskaites kartīte sniedz ne mazāk kā divdesmit sešus gadus vecas ziņas, ja pieļauj, ka VDK vervējusi aģentūru līdz tās likvidēšanai 1991. gada 24. augustam, par šādiem sensitīviem datiem – tautību un politisko pārliecību tiktāl, cik tas attiecas uz dalību PSKP. Tomēr minētās ziņas pieder pie to formālo

[75] Atbilžu saturs izklāstīts rakstā – Lapsa, Lato. "«Čekas maisos» esot privātās dzīves elementi", *Diena*, 2017, 9. novembris. Raksts pieejams arī interneta vietnē: https://www.pietiek.com/raksti/sab_radijis_jaunu_pamatojumu_vdk_kartotekas_slepsanai__cekas_maisos_esot_privatas_dzives_elementi

ziņu kopuma, kas veidojis savulaik personas publisko tēlu, tādēļ to pieejamības apmērs ir tāds, kas liedz šīs ziņas uzskatīt par sensitīvām pēc būtības. Tomēr, ja pat pieļauj, ka minētās ziņas ir sensitīvas, tomēr arī šajā gadījumā 11. panta piesaukšana, lai liegtu informācijas pieejamību publicistiskiem mērķiem nav pamatota. Fizisko personu datu aizsardzības likuma 5. panta pirmā daļa paredz, ka 11. pants ir viens no daudzajiem Fizisko personu datu aizsardzības likuma pantiem, kas nav piemērojams, "ja personas dati ir apstrādāti žurnālistiskām vajadzībām [..], mākslinieciskām vai literārām vajadzībām". Tas sasaucas arī ar Vispārīgo datu aizsardzības regulu. Lai gan regula vēl nav stājusies spēkā, tomēr tā iezīmē noteiktus valsts rīcībā esošas informācijas pieejamības pamatprincipus. Pirmkārt, tā norāda, ka personas datu apstrāde zinātniskos un vēstures pētniecības (šajā gadījumā vēstures pētniecība neaprobežojas tikai ar zinātnisku darbību, bet ietver jebkuru izziņu, kas saistīta ar vēstures notikumu analīzi) nolūkos ir īpaša datu apstrāde, uz kuru nav attiecināmi vispārīgie ierobežojumi. Otrkārt, Vispārīgās datu aizsardzības regulas 21. panta sestā daļa paredz gadījumus, kad datu subjektam nav tiesību iebilst pret savu personas datu apstrādi, proti, "ja apstrāde ir vajadzīga, lai izpildītu uzdevumu, ko veic sabiedrības interesēs". Treškārt, regula īpaši uzsver to, ka tā neattiecas uz mirušu personu personas datiem, tomēr atgādina dalībvalstu pienākumu rūpēties par to, lai būtu veikta apstrāde arī tad, ja runa ir par mirušu personu datiem,

> "nolūkā sniegt konkrētu informāciju saistībā ar politisko izturēšanos bijušo totalitāro valsts režīmu laikā, genocīdu, noziegumiem pret cilvēci, jo īpaši holokaustu, vai kara noziegumiem".

Ievērojot to, ka Latvijas Republika vēl nav piešķīrusi uzmanību LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rekomendācijai, par kuru komisija paziņoja vēl 2015. gada 6. martā[76] un par ko LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. hist. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris atkārtoti ziņoja arī kārtējā pārskatā *LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats par laikposmu no 2016. gada 1. janvāra līdz 30. novembrim*:

[76] Kangeris, Kārlis. "LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats par laikposmu no 2016. gada 1. janvāra līdz 30. novembrim", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 23. lpp.

> "Komisija 2015. gada 6. martā vienbalsīgi ir vienojusies par pilnīgu, visu, tūlītēju LPSR VDK dokumentu nodošanu atklātībai un to brīvu un bez līdzšinējās diskriminācijas izmantošanu pētniecības nolūkos,"

normatīvu satvaru, piemērojami ir Ministru kabineta noteikumi Nr. 151, kā to paredzēja arī Latvijas Republikas Saeima, izdarot pēdējos grozījumus likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu.* Iespējamie Satversmes ievada 3. rindkopai un likumam *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* tiesiskie risinājumi atspoguļoti iepriekš.

Otrkārt, Satversmes aizsardzības birojs tā vietā, lai sniegtu konkrētu informācijas sarakstu, kas nesatur konkrētas fiziskas personas datus un kas, pēc biroja domām, ir brīvi izmantojama un publicējama, min šādas likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmajā daļā minētās tiesības. Nav iespējams izmantot šādas tiesības, ja nav zināms, kas tad no VDK dokumentu kopuma ir Satversmes aizsardzības biroja rīcībā un ar ko no tā visa un ar kādiem nosacījumiem var iepazīties, pētīt un publicēt. Minētais atklāj, ka Satversmes aizsardzības birojs 18. panta pirmajā daļā un pēc pēdējo grozījumu veikšanas arī 18. panta pirmajā *prim* daļā ietverto problemātisko nosacījumu praksē izmanto kā šķērsli informācijas atklātībai, kas, no vienas puses, norāda uz labas pārvaldības principa un informācijas atklātības principa neievērošanu, bet, no otras puses, uzskatāmi demonstrē nepieciešamību valsts drošības iestāžu rīcībā esošo dokumentu nonākšanu atklātībā regulēt iespējami precīzi un efektīvi, maksimāli ierobežojot vai pat liedzot valsts drošības iestādēm rīcības brīvību lemt par kritērijiem, kas nosaka to rīcībā esošo dokumentu nonākšanu atklātībā. Īpaši būtiski tas ir saistībā ar citas valsts, okupētājvalsts – PSRS – okupācijas rezultātā radītiem arhīva dokumentiem. Satversmes aizsardzības biroja atruna, minot 18. panta pirmo daļu, jāskata kontekstā ar to, ka LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pieredze rāda, ka pat VDK dokumentu arhīva aprakstus neizsniedz brīvi, bet tikai pēc "saistību raksta", kam pielikumā ir Krimināllikuma normu uzskaitījums, kur paredzēta arī atbildība par valsts noslēpuma izpaušanu, bet no jauna izgatavotu VDK dokumentu aprakstu atvasinājumu izsniedz tikai pēc 12. Saeimas atbildīgo komisiju, arī Saeimas Nacionālās drošības komisijas informēšanas par rīcības neatbilstību likumā noteiktajam.

Treškārt, Satversmes aizsardzība biroja piebilde, ka saskaņā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmo *prim* daļu

> "VDK dokumenti, kuros ir informācija par VDK darbiniekiem vai informatoriem, kuru darbība vai sadarbība ar minēto iestādi konstatēta ar tiesas spriedumu, ir publiskojami pēc attiecīgā tiesas sprieduma spēkā stāšanās",

reizē nesniedzot visus attiecīgos dokumentus, liecina, ka vai nu attiecīgo normu neattiecina uz tiem sadarbības gadījumiem, kas ir atklāti pirms šīs normas spēkā stāšanās, vai arī to, ka 18. panta pirmā *prim* daļa nozīmē tikai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu publicēšanu. Pirmajā gadījumā atkārtoti jānorāda uz to, ka pēdējās divas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas skatītas 2015. un 2017. gadā, abās sadarbību ar VDK tiesa nekonstatēja. Otrajā gadījumā iespēju iepazīties ar sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietām, nemaz nerunājot par iespēju veikt atlasi vai publiskot, vislabāk raksturo gadījums ar Ivara Godmaņa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu, kad tikai pēc LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas atkārtota un rakstveida pieprasījuma tika konstatēts lietas iztrūkums un sākta dienesta pārbaude, lai noskaidrotu lietas atrašanās vietu.[77] Minētais norāda, ka pieeja sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietām faktiski tiek apgrūtināta.

Ceturtkārt, Satversmes aizsardzības birojs uzskaita likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* mērķus saistībā ar šā likuma 10. pantu, kas paredz, ka Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošie dokumenti izmantojami tikai likumā noteiktajiem mērķiem. Tomēr argumentēšana ar 10. pantu ir nevietā, jo, kā jau iepriekš norādīts, sabiedrības interese par VDK dokumentiem ir saskaņā ne tikai ar šo likumu, bet arī ar Satversmi, sevišķi ievadā ietvertajām konstitucionālajām normām.

Visbeidzot, norāde uz to, ka atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu*

---

[77] Sk., piemēram, Daukste, Vita. "Tiesas arhīvā pazudusi Godmaņa lieta par iespējamo sadarbību ar čeku", *Delfi, LETA*, 2017, 8. novembris.
Pieejams: http://www.delfi.lv/news/national/politics/tiesas-arhiva-pazudusi-godmana-lieta-par-iespejamo-sadarbibu-ar-ceku.d?id=49426241, "Jūrmalas tiesā sākta pārbaude par Godmaņa lietas pazušanu", *TVNET, LETA*, 2017, 9. novembris. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/685281-jurmalas_tiesa_sakta_parbaude_par_godmana_lietas_pazusanu

sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu 18. panta pirmajai *secunda* daļai VDK dokumentu zinātnisko izpēti veic LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, minētais saprotamu iemeslu dēļ iztrūkst atbildē LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai, uzskatāmi apliecina labas pārvaldības un informācijas atklātības principu neievērošanu, radot maldinošu priekšstatu par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētniecības iespējām un reizē izmantojot komisiju kā atrunu, lai atteiktu informācijas sniegšanu.

Tiesiskā regulējuma leģistiskā kvalitāte

Tas, vai tiesiskais regulējums uzskatāms par atbilstošu minimālajām leģistikas kvalitātes prasībām, atkarīgs no tā, cik lielā mērā to var uzskatīt par paredzamu. Šajā ziņā tiesiskā regulējuma vērtējums neatšķiras no informācijas atklātības ierobežojumu izvērtējuma. Proti, tiesiskajam regulējumam jābūt pietiekami precīzam. Precizitātes prasību apmierina gan kazuistisks, gan arī vispārīgs jautājuma regulējums, ja vien tā interpretācijas un piemērošanas prakse ir reizē vienveidīga un pieejama. Līdz ar to galvenā un reizē minimālā tiesību normas leģistikas kvalitātes prasība ir tiesību normas radīto seku iepriekšparedzamība.

Iepriekš analizētās VDK dokumentu atklātību regulējošās normas norāda uz būtiskām leģistiskās kvalitātes problēmām gan likuma, gan arī Ministru kabineta noteikumu līmenī, kas likumsakarīgi rada nopietnas problēmas interpretācijas un piemērošanas praksē. Visuzskatāmāk tas izpaužas Satversmes aizsardzības biroja rīcībā, radot šķēršļus, lai LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija nevarētu veikt likumdevēja uzdoto.

Ilgtermiņa risinājums saistīts ar nepieciešamību veikt normatīvo aktu grozījumus – gan likuma, gan arī Ministru kabineta noteikumu līmenī, kas atbilst konstitucionālajām normām, ievēro apsvērumus, kuru dēļ bijis savulaik radīts likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, izmanto pilnībā Vispārīgās datu aizsardzības regulas, lai radītu iespējami draudzīgāku vidi pētniecības un izziņas veikšanai, kā arī ievēro valsts drošības dienestu specifiku, kas pieprasa lielāku normatīvo detalizāciju, iespējamu mazu attiecīgo dienestu rīcības brīvību atklātības jautājumu risināšanā un nepieciešamību pakļaut tos efektīvai kontrolei.

Pieteicējs vērsās Satversmes aizsardzības birojā ar iesniegumu, lūdzot publicistiskiem mērķiem iepazīties ar visiem iestādes rīcībā esošajiem Valsts drošības komitejas (turpmāk arī – VDK) aģentūras kartotēkas dokumentiem. Informācijas pieprasījums pamatots ar Ministru kabineta 1995.gada 13.jūnija noteikumu Nr. 151 *Noteikumi par*

totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību (turpmāk – noteikumi Nr. 151) 7. punktu.

2018. gada 3. aprīlī Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments kopsēdē lietā Nr. 670018817, SKA-858/2018 pieņēma lēmumu par Satversmes aizsardzības birojā esošās LPSR VDK aģentu kartotēkas pieejamību atbilstoši informācijas atklātībai. Atbilstoši šim lēmumam normatīvais akts, kas ļautu publisku šiem dokumentiem, pieņemams likuma, nevis Ministru kabineta noteikumu līmenī. Līdz ar to nav praktiska pamata izdot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta otrajā daļā paredzētos Ministru Kabineta noteikumus. Šo dokumentu atklātība nosakāma likuma līmenī.

Ierobežojumi VDK dokumentu kontekstā

Papildus tam, ka informācijas atklātības ierobežojumiem jābūt atbilstošā kārtībā pozitivētiem valsts tiesiskajā sistēmā un konkretizētiem, tiem jābūt veidotiem sistēmā. Sistēmas veidošanā jāievēro vispārīgie cilvēktiesību ierobežošanas nosacījumi. Turklāt sistēmai jābūt veidotai tā, lai tā nepārsniegtu maksimālo ierobežošanas līmeni, kas pieļaujams konkrēti attiecībā uz informācijas atklātību. Cilvēktiesību vispārīgie ierobežošanas nosacījumi ir tā robeža, kuru pārkāpjot cilvēktiesību ierobežojums pārtop par cilvēktiesību esības potenciālu vai reālu apdraudējumu. Pie vispārīgiem ierobežošanas nosacījumiem pieder nosacījums, ka ierobežojuma mērķis nevar būt vērsts uz cilvēktiesību likvidēšanu. Tas ir minēts Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 30. pantā, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 5. panta pirmajā daļā un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 17. pantā. Šis nosacījums ir vērsts ne tikai uz to, lai novērstu atklātus leģislatīvus vai prakses noteiktus cilvēktiesību likvidēšanas mēģinājumus, ko var konstatēt, piemēram, vien iepazīstoties ar konkrētās valsts tiesību aktiem, bet arī lai nepieļautu instrumentālos pasākumus cilvēktiesību likvidēšanai. Proti, tādu rīcību, kuras rezultātā praktiski nav iespējams īstenot leģislatīvi nostiprinātas cilvēktiesības.

Vispārīgs ierobežošanas nosacījums ir arī nosacījums, ka ierobežojums nevar būt vērsts uz valsts sasniegtā vai valstij noteiktā – ar starptautisko cilvēktiesību dokumentu starpniecību, vispāratzīto tiesību principu, vispāratzītas prakses cilvēktiesību īstenošanā – cilvēktiesību aizsardzības līmeņa samazinājumu. Šāds nosacījums izriet no Vispārējās

cilvēktiesību deklarācijas preambulas daļas, kas paredz dalībvalstīm pienākumu "veicināt cilvēktiesību un pamatbrīvību vispārēju cienīšanu un ievērošanu", Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. panta otrās daļas un trešās daļas (b) apakšpunkta, 5. panta otrās daļas, kā arī preambulas daļas, kas paredz, ka dalībvalstīm ir pienākums "sekmēt cilvēktiesību un brīvību vispārēju respektēšanu un ievērošanu", un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 53. panta, kā arī preambulas daļas, kas atsaucas uz Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju. Minētais nosacījums ir vērsts, lai maksimāli iespējamā veidā nodrošinātu cilvēktiesību īstenošanu. Praktiskā nosacījuma izpausme – aizliegums izmantot kādu tiesību aktu – starptautisku vai nacionālu – kā argumentu, lai samazinātu iepriekš atzītu cilvēktiesību saturu vai iepriekš noteiktas aizsardzības iespējas. Līdz ar to valstīm, ratificējot vai citādi atzīstot starptautiskos cilvēktiesību dokumentus, jārēķinās, ka cilvēktiesību īstenošanā būs jādod priekšroka tām tiesību normām, kas nosaka plašāku cilvēktiesību saturu un lielākas iespējas cilvēktiesību aizsardzībai. Tieši tāpat valstīm jārēķinās ar to, ka pašu aktivitātes rezultātā radīts nacionālais regulējums var būt par iemeslu, kādēļ jānodrošina arī tāds cilvēktiesību saturs un aizsardzības iespējas, kur valsts ratificētie vai citādi atzītie starptautiskie cilvēktiesību dokumenti nosaka daudz šaurāku saturu un daudz ierobežotākas aizsardzības iespējas. Turklāt, atzīstot noteiktu cilvēktiesību līmeni, valsts nevar atteikties no tā turpmākas uzturēšanas.[78] Pienākums vismaz uzturēt, ja ne veicināt, noteiktu cilvēktiesību līmeni gan neliedz valstij mainīt attiecīgās cilvēktiesības īstenošanas nosacījumus, tomēr šīs izmaiņas nevar būt tādas, kas sašaurina cilvēktiesību saturu, cilvēktiesību īstenošanas apjomu vai arī samazina iespējas aizsargāt cilvēktiesības.

Informācijas atklātības ierobežojumu sistēmai jābūt arī pietiekami konkrētai, paredzamai un atbilstošai gan vispārējiem cilvēktiesību ierobežošanas nosacījumiem, gan arī tam, kas pieļaujams konkrēti attiecībā uz informācijas atklātību. Praktiskā šā nosacījuma izpausme ir informācijas atklātības ierobežojumu kataloga ietveršana vienā vispārsaistošā, formas un kvalitātes ziņā atbilstošā tiesību aktā un tādas tiesiskās sistēmas izveide, kas liecinātu, ka informācijas atklātības ierobežojumu katalogs ir veidots sistēmā un katra konkrētā ierobežojuma nepieciešamība izriet no attiecīgās tiesiskās sistēmas. Līdz ar to

---

[78] Sk., piemēram, Nowak, Manfred. *U.N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary.* 2nd revised edition. Kehl: N.P. Engel Verlag, 2005, pp. 61–62. Šo jautājumu autore vairāk analizējusi – Jarinovska, Kristīne. *Informācijas atklātības princips un tā galējā robeža: teorijas īstenošana praksē* (promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.

ierobežojums, kas nav veidots sistēmā, neatbildīs obligāti nodrošināmam cilvēktiesību līmenim.

Analizējot VDK dokumentu pieejamības ierobežojošās normas, jāsecina, ka nav skaidras ierobežojumu sistēmas, ierobežojumi veidoti un īstenoti tā, ka informācijas atklātības aizsardzības līmenis attiecīgo dokumentu sakarā ne tikai neizpilda starptautiskas saistības, bet arī ir pretrunā konstitucionālajām normām un ka ierobežojumu sistēma satur nopietnus leģistiskos trūkumus.

Galvenais ierobežojumu sistēmas trūkums saistīts ar vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma prasību neievērošanu.

Pirmkārt, VDK dokumenti nav pieejami vienādā veidā neatkarīgi no to turētāja. Lai gan tiem VDK dokumentiem, kas atrodas Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā, nav valsts noslēpuma statusa,[79] tomēr Latvijas Nacionālā arhīva un Satversmes aizsardzības biroja faktiskā rīcība krasi atšķiras. Vienā gadījumā pētniecība ir iespējama, bet otrā – pētniecība ir liegta pat speciāli Saeimas paredzētajai un Ministru kabineta izveidotajai LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai. Jāievēro, ka tikai pēc aptuveni divarpus gadu ilgas uzstājības, pieprasot informāciju, lūdzot sniegt skaidrojumu un uzrādīt tiesisko statusu nosakošos dokumentus un diskutējot par valsts noslēpuma statusa noteikšanas neiespējamību dokumentiem, – izsakoties kādreizējā tieslietu ministra Egila Levita vārdiem –, kas atklāj galvenās, kaut gan nebūt ne vienīgās okupācijas institūcijas, "kura realizēja okupācijas politiku Latvijā",[80] rīcību, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija saņēma oficiālu un rakstveida Satversmes aizsardzības biroja 2017. gada 15. marta viedokli, ka nevienam VDK dokumentam nav valsts noslēpuma statusa.

Otrkārt, spriežot pēc publikācijām, vērojama objektīvi un tiesiski nepamatota atšķirīga attieksme pret zinātniekiem un publicistiem. Turklāt arī tādos gadījumos, kad informācija ir kļuvusi zināma ar dažādu publikāciju palīdzību un kad kā informācijas avots norādīts Satversmes

---

[79] Satversmes aizsardzības biroja 2017. gada 15. marta dokuments Nr. 5.2-10/17/168, saņemts Latvijas Universitātē 2017. gada 20. martā, reģistrēts ar Nr. LU-A-A18/130, 2. punkts, 2. lpp.

[80] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs, Satversmes aizsardzības birojs, kā to parāda LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas piemērs, atsaka sniegt attiecīgo informāciju, atrunājoties ar nepieciešamību sargāt fizisko personu datus. Līdz ar to nav iespējams verificēt datus, kas ir svarīgs akadēmiskā godīguma aspekts, lai izmantotu publicēto informāciju turpmākajai pētniecībai. Verifikācijas neiespējamība, piemēram, gadījumos, kad Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra darbinieku sniegtās ziņas zinātniskos forumos un publikācijās uztver caur likuma *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*[81] 29. panta prizmu, kas atbrīvo plašsaziņas līdzekļus no atbildības "par nepatiesu ziņu izplatīšanu, ja tās satur "oficiāli valsts varas un pārvaldes institūciju dokumenti, politisko un sabiedrisko organizāciju paziņojumi" un "amatpersonu publikācijas". Lai gan akadēmiskais godīgums paredz nepieciešamību akadēmiskajā un zinātniskajā darbībā pārbaudīt ziņu atbilstību, tomēr, ja nav iespējas verificēt datus, atliek paļauties uz amatpersonu goda prātu, kā arī zināšanām un prasmēm atklāt citiem nepieejamo VDK dokumentu saturu. Rezultātā akadēmiskā un zinātniskā grāda iegūšana kļūst aptrīdama. Zinātniskās darbības likuma 11. panta pirmā daļa paredz: "Doktora zinātnisko grādu personai piešķir pēc sekmīgas promocijas darba aizstāvēšanas Promocijas padomē." Savukārt šā panta otrā daļa nosaka, ka promocijas darbs ir tas, kas apliecina zinātniskā grāda pretendenta spēju patstāvīgi veikt oriģinālu zinātnisku pētījumu un patstāvīgai zinātniskajai darbībai nepieciešamās prasmes, to skaitā arī spēju "patstāvīgi analizēt iegūtos rezultātus un izdarīt tiem atbilstošus secinājumus". Katrs konkrētais maldības gadījums vērtējams atsevišķi, tomēr, atklājoties, piemēram, ka promocijas darba oriģinalitāte balstīta galvenokārt uz īstenībai neatbilstošām ziņām, pamatoti ir spriest ne tikai par konkrēto zinātniskā grāda piešķiršanas gadījumu, bet arī par promocijas procesā iesaistīto personu atbildību.

Treškārt, vērtējot ierobežojumu sistēmu, jāņem vērā, ka VDK dokumentu pieejamībā vērojama diskriminējoša attieksme arī pēc tā, ko šī informācija atklāj. Līdz šim salīdzinoši lielākais informācijas apjoms bija saistīts ar PSRS okupācijas veikto represiju, kuru veikšanā būtisku lomu ieņēma VDK un tās vēsturiskās formācijas, upuriem, konkrēti atklājot personas, kas bijušas pakļautas deportācijām, kriminālvajāšanai, kā arī būtiskiem privātautonomijas ierobežojumiem. Tajā pašā laikā – un ne bez

[81] Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: Latvijas Republikas Augstākās Padomes likums, *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 5/6, 1991, 14. februāris.

likumdevēja piekāpības konkrētajā jautājumā – ziņas par personām, kas tieši vai netieši atbildīgas par represiju īstenošanu, faktiski bauda salīdzinoši lielāku aizsardzības līmeni. Satversmes ievada 3. rindkopas un starptautisko cilvēktiesību kontekstā pēdējie grozījumi likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu,* kas veikti vairākās normās, rada pamatotas šaubas par to atbilstību konstitūcijai un starptautiski publiskajām saistībām. Proti, likuma 9. panta pirmā *prim* daļa paredz: "Valsts drošības iestādēm valsts drošības interesēs ir tiesības neizpaust iegūto un tās rīcībā esošo informāciju par VDK darbiniekiem un informatoriem." Šāda saturiski nenoteikta klauzula, nepiesaucot un tātad arī tieši neparedzot valsts noslēpuma statusa noteikšanu, uzskatāma par tādu, kuras piemērošana nav iepriekš paredzama un kas, ievērojot tiesu praksi, kā arī Satversmes tiesas praksi, faktiski nebūs pakļauta tiesas kontrolei. Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 12. panta piektā daļa, kas arī ietverta pēdējo grozījumu rezultātā, paredz:

> "(5) Persona, kura VDK dokumentos esošo informāciju ieguvusi šā panta trešajā un ceturtajā daļā noteiktajā kārtībā, nedrīkst izpaust informāciju par konkrētajiem VDK informatoriem."

Trešajā daļā minētā persona ir tāda, kurai ir politiski represētās personas statuss un kura tātad ieguvusi informāciju par personām, kas bijušas atbildības par šīm politiskajām represijām. Savukārt ceturtajā daļā minētā persona ir tāda, "kurai ir pierādījumi, ka tā ideoloģisku motīvu dēļ tika vajāta, ievietota brīvības atņemšanas iestādēs vai piespiedu kārtā ievietota iestādēs, kur šai personai tika piemēroti medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi". Tātad arī viņai dotā informācija saturēs ziņas par personām, kuru dēļ attiecīgā persona bijusi pakļauta *represīvajai psihiatrijai*.

Imunizācija pret totalitārisma tendencēm nav iespējama bez konkrētības, gan atspoguļojot "svešo varu upurus", gan arī "komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus". PSRS okupācijas varas propaganda ilgstoši un būtiski izkropļojusi Latvijas vēsturi, kā arī to personu rīcību un motivāciju, kas "neatzina okupācijas režīmus", kas "pretojās tiem" un kam pateicoties atgūta Latvijas Republikas neatkarība. Izkropļojumi radījuši vairākām paaudzēm Latvijā un trimdā šaubas un neuzticību daudziem Latvijai svarīgiem vēstures jautājumiem. Tāpat tās rada šaubas un neuzticību katram, kas dzīvojis PSRS okupētajā Latvijas teritorijā. Ja Satversmes ievadā pausto pakļauj kritikai tikai tāpēc, ka nav

pieejama informācija par PSRS okupāciju, VDK lomu šīs okupācijas īstenošanā, personu iesaisti okupācijas īstenošanā un varas saglabāšanā gandrīz piecdesmit gadu garumā, rada valstisku ievainojamību. Ievērojot minēto, VDK dokumentu, tāpat kā visu PSRS okupācijas laika liecību, atklātībai dodama priekšroka, salīdzinot ar interesi rūpēties par atsevišķu personu privāto dzīvi, sevišķi izceļot rūpes par personām, kas bauda sabiedrības atzinību, tomēr reizē nesniedzot pat LPSR VDK aģentūras kartotēkā iekļauto ziņu statistisku analīzi. Ievērojot Amerikas Savienoto Valstu pieredzi, publicējot tiešsaistē Centrālās izlūkošanas pārvaldes un Federālā izmeklēšanas biroja dokumentus un salīdzinot to ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas gūto, piemēram, organizējot zinātnisko diskusiju par sadarbību ar VDK un aicinot sabiedrībā atzītas personības kā Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķi, bijušo Latvijas Universitātes rektoru Ivaru Lāci,[82] secināms, ka atklātība vairo izpratni, sniedz vērtīgu atbalstu pētniecībā un rada faktos pamatotu nosodījumu PSRS okupācijai un mācību nākotnei.

Informācijas atklātības efektīva aizsardzības sistēma

Kā nākamais valsts pienākums attiecībā uz informācijas atklātības nodrošināšanu minams pienākums izveidot sistēmu, kas nodrošina informācijas atklātības aizsardzību, kura savukārt ietver arī pienākumu nepamatota aizskāruma gadījumā nodrošināt efektīvu kaitējuma novēršanu un zaudējumu atlīdzību, kā arī veikt nepieciešamo, lai līdzīgi aizskārumi nākotnē neatkārtotos.[83] Šādu valsts pienākumu apstiprina Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 8. pants, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. pants un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13. pants. Informācijas atklātības aizsardzība, kā minimums, ir nodrošināma tiesas ceļā, ko normālā situācijā uzskata par efektīvāko tiesību aizsardzības veidu.[84] Turklāt Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. panta trešās daļas (b) apakšpunkts norāda uz valsts pienākumu "veicināt aizsardzības

[82] Starptautiskā konference "LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras", 13. augusts. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=vDsaIpjVpE8

[83] "Saskaņā ar konvencijas 2. panta trešās daļas (a) [apakšpunktu] valstij ir pienākums nodrošināt autoram efektīvu atlīdzību, ieskaitot atbilstošu kompensāciju. Valstij ir arī pienākums novērst līdzīgus pārkāpumus nākotnē," *Victor Ivan Majuwana Kankanamge v. Sri Lanka*, Human Rights Committee, Communication No. 909/2000, views of 27 July 2004, § 11, [K. J. tulkojums no angļu val.].

[84] Sk. plašāk: Nowak, Manfred. *U.N. Convention on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2nd revised edition. Kehl: N.P. Engel, 2005, pp. 63–64.

iespējas tiesā", tātad arvien palielināt tiesas ceļā aizsargājamo no attiecīgās cilvēktiesības izrietošo un ar to saistīto tiesību apjomu.[85] Tomēr atslēgvārds jautājumā par cilvēktiesību aizsardzību ir "efektivitāte". Tas nozīmē, ka arī tad, ja valsts nodrošina, ka informācijas atklātības jautājumus skata tiesa, bet nenodrošina, ka tiesas darbs ir efektīvs attiecīgās pamatbrīvības aizsardzības veids, valsts nebūs izpildījusi pienākumu nodrošināt informācijas atklātības īstenošanu.[86] Ņemot vērā informācijas atklātības raksturu un īpašo nozīmi demokrātijas veicināšanā, aizsardzības iespēju īstenošanai jārada ātrs, kvalitatīvs un vairākkārtīgas kontroles iespējai pakļauts process. Informācijas aprite nedrīkst nokļūt ķīlnieces lomā vairākus gadus gariem aizsardzības pasākumiem.[87] Tieši tāpat ir svarīgi, lai būtu pārliecība, ka kļūdu iespējamība[88] demokrātijai tik svarīgas pamatbrīvības aizsardzības procesā ir samazināta līdz minimumam.

Atsevišķi informācijas atklātības aspekti var būt par pamatu arī citu pasākumu veikšanai, piemēram, specializētas institūcijas izveidei, lai tādējādi nodrošinātu preventīvu informācijas atklātības aizsardzību, bet pārkāpuma rezultātā veiktu nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu personas atjaunošanu tiesībās. Tomēr viss, kas attiecas uz minimuma pārsniegšanu un papildu informācijas atklātības aizsardzības veicinošu

---

[85] Sk. plašāk: Nowak, M. *U.N. Convention on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2nd revised edition, Kehl, N.P. Engel, 2005, p. 64.

[86] "13. pantā paredzētajai atlīdzībai jābūt efektīvai kā praktiski, tā arī likumā, proti, tās piemērošana nevar būt nepamatoti kavēta ar atbildētājas valsts institūciju rīcību vai bezdarbību (sk.: Aksoy judgment cited above, p. 2286, § 95; the Aydın v. Turkey judgment of 25 September 1997, *Reports* 1997-VI, pp. 1895–96, § 103; and the Kaya v. Turkey judgment of 19 February 1998, *Reports* 1998-I, pp. 329–30, § 106)," *Çakici v. Turkey* [GC], no. 23657/94, § 112, ECHR 1999-IV, [K. Jarinovskas tulkojums no angļu val.].

[87] Šāds secinājums izriet, piemēram, no Eiropas Cilvēktiesību tiesas konsekventas judikatūras līdzīgos jautājumos. Sk.: "Tiesa atkārto, ka dalībvalstīm ir jāveido tiesiskā sistēmā tā, lai katram, nosakot to civilās tiesības un pienākumus, tiesas nodrošinātu tiesības uz gala nolēmumu saprātīgā termiņā (sk.: *Caillot v. France*, no. 36932/97, § 27, 4 June 1999, unreported)," *Frydlender v. France* [GC], no. 30979/96, § 45, ECHR 2000-VII, [K. Jarinovskas tulkojums no angļu val.]. Sk. arī: *Kenedi v. Hungary*, no. 31475/05, § 35–39, 45, ECHR, judgement of 26 May 2009, kur Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka tiesību uz informācijas pieejamību aizsardzības nenodrošināšana saprātīgā termiņā ir pārkāpums reizē gan tiesībām uz taisnīgu tiesu, gan tiesībām uz informācijas pieejamību. Turklāt termiņa noteikšanā, kādā īstenota tiesību aizsardzība, iekļaujams ne tikai laiks, kas jāgaida līdz gala nolēmuma taisīšanai, bet arī laiks, kas bijis nepieciešams gala nolēmuma izpildes nodrošināšanai.

[88] "Iespējamība noteikti pastāv, ka augstākai vai augstākajai tiesai noteiktos apstākļos jānodrošina atlīdzība par sākotnējo konvencijas normu pārkāpumu [..]" *Cubber v. Belgium*, no. 9186/80, ECHR, judgement of 26 October 1984, Series A no. 86, § 33, [K. Jarinovskas tulkojums no angļu val.].

pasākumu veikšanu, ir valsts ziņā tikmēr, kamēr var uzskatīt, ka valsts rīcība veicina cilvēktiesību vispārēju cienīšanu un ievērošanu, tātad nepazemina vismaz cilvēktiesību līmeni.

Informācijas atklātībai radītā aizsardzības sistēma ir neefektīva, turklāt neatbilst vairākām starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos izvirzītajām prasībām, ko visspilgtāk raksturo administratīvo tiesu noslodze un apelācijas iespēju liegšana informācijas atklātības lietās. VDK dokumentu sakarā aizsardzības sistēma ir vēl neefektīvāka. To vislabāk raksturo valsts drošības iestāžu rīcība, piemēram, nepamatoti un patvaļīgi pārņemot Latvijas Policijas akadēmijai nodotās bibliotēkas vienības savā rīcībā vai pārceļot to rīcībā esošos dokumentus telpās, kur pētniecība nav iespējama. Gadījumā, kā tas ir ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, nav iespējams pat izmantot tiesas aizsardzību, jo kā Ministru kabineta dibinātajai institūcijai tiesiski strīdi ir risināmi hierarhiskā kārtībā. Proti, komisija nav arī privātpersona Informācijas atklātības likuma izpratnē. Atšķirīga tiesiskā situācija būtu gadījumā, ja komisija būtu Latvijas Universitātes patstāvīga struktūrvienība, nevis nodota tās administrēšanai, Ministru kabineta dibināta institūcija vai arī patstāvīga zinātniska institūcija.

Nosacījumi valsts dalībai brīvā informācijas apritē

Kā pēdējais, tomēr ne mazāk svarīgākais valsts pienākums informācijas atklātības nodrošināšanai ir saistīts ar valsts dalību brīvā informācijas apritē, tai skaitā publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana sabiedrībai un atsevišķai personai. Tā kā valsts varas īstenotāji nav apveltīti ar brīvu gribu, to dalības gadījumi un nosacījumi brīvā informācijas apritē jānostiprina valsts tiesiskajā sistēmā. Līdz ar to visiem brīvas informācijas aprites jautājumiem saistībā ar valsts dalību tajā jābūt atbilstošā kārtībā noregulētiem. Jo sevišķi valstij jānodrošina, ka informācijas atklātības ierobežojumu sistēma vienlīdz attieksies kā pret privātpersonām, tā arī valsts varas īstenotājiem. Turklāt, ievērojot to, ka mūsdienu demokrātiskā valstī valsts varas īstenošanas rezultātā valsts varas īstenotāju rokās nonāk liels informācijas daudzums, valstij jārada arī pašregulējošs mehānisms, kas novērstu ļaunprātīgu rīcību informācijas apritē. Visbeidzot, tā kā valstij noteiktos gadījumos jānodrošina publiskas informācijas pieejamība, valstij jādara publiski zināmi un tiesiski nostiprināti nosacījumi attiecīgas informācijas saņemšanai.

Vienlīdzīgas attieksmes nosacījums informācijas apritē pret privātpersonu un valsts varas īstenotāju izriet no starptautiskajos

cilvēktiesību dokumentos ietvertām cilvēktiesībām – tiesībām uz vienlīdzīgu attieksmi un diskriminācijas aizliegumu (Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 1. un 7. pants, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 26. pants, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pants). Vienlīdzīgas attieksmes esība informācijas atklātības ierobežojumu sistēmā ir liecība tam, ka ierobežojumu sistēma pamatota ar īstiem un demokrātiskā valstī nepieciešamiem apsvērumiem. Piemēram, ja kādas informācijas aprite ir ierobežota, tā šādu statusu saglabā gan pret privātpersonu, gan arī pret valsts varas īstenotāju. Atšķirība var būt vērojama šādas informācijas aprites nosacījumos, tomēr, lai arī atšķirīgiem, nosacījumiem jābūt vienlīdz nepieciešamiem, vienlīdz attaisnojamiem un vienlīdz uzliekošiem atbildību, kas rodas no dalības ierobežotas informācijas apritē.

Tas, kādiem jābūt pašregulējošiem mehānismiem, lai novērstu valsts varas īstenotāja ļaunprātīgu rīcību, kā arī regulējumam par valsts pienākumu nodrošināt publisku informāciju, ir atkarīgs no konkrētās tiesiskās sistēmas. Šajos jautājumos valsts saglabā samērā lielu rīcības brīvību, kas nozīmē, ka informācijas atklātības kodola aprises attiecībā uz šiem jautājumiem ir joprojām nepietiekami iezīmētas. Tas, kas ierobežo valsts rīcību, ir pienākums nodrošināt, ka gan pašregulējošais mehānisms, gan arī regulējums par valsts pienākumu nodrošināt informāciju ir tiesisks, efektīvs un nepazemina valsts sasniegto cilvēktiesību aizsardzības līmeni.

Iepriekšējā analīze uzskatāmi parāda, ka šā brīža tiesiskais regulējums ir radījis tādus nosacījumus valsts dalībai brīvā informācijas apritē, kas rada nevienlīdzīgu un diskriminējošu situāciju. Turklāt, ja nav efektīva aizsardzības mehānisma, nevienlīdzības un diskriminācijas līmenis arvien palielinās. Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* nepieciešamību noteica divi apsvērumi – noziegumu atklāšana un PSRS okupācijas seku analīze un iespējamā to novēršana. Sadarbības ar VDK apzināšana un novērtēšana faktiski kalpo kā vienam, tā arī otram apsvērumam. Ievērojot to, ka pārbaudes lietas par sadarbību ar VDK, vadoties pēc Jura Stukāna pētījumu rezultātiem, nav vērstas uz noziegumu atklāšanu un ka kopš LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveides nav publiski pieejamu ziņu par jauniem kriminālprocesiem, kas saistīti ar sadarbību ar VDK, uzskatāms, ka šobrīd faktiski aktuāls likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* esības apsvērums ir PSRS okupācijas seku analīze un iespējamā to novēršana. Līdz ar to turpmākā ekskluzivitāte VDK dokumentu pieejamībā pārsniedz

valsts iesaistes robežas jautājumos, ko tradicionāli risina ar augstskolu, zinātnisko institūciju un plašsaziņas līdzekļu palīdzību.

Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – vides priekšnosacījumi

Labvēlīga vide informācijas atklātības īstenošanai konkrētajā valstī ir gan nepieciešams nosacījums, lai informācijas atklātības īstenošana būtu pietiekami efektīva, gan valsts gribas esības apliecinājums virzībai uz atklātību un demokrātijas vērtību orientāciju. Tādu faktoru ietekme uz informācijas atklātību kā 1) valsts politiskā iekārta, 2) valsts labklājības līmenis, 3) valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību, 4) publiski pieejamās informācijas kvalitāte – izmantojama informācijas atklātības īstenošanai radītas vides labvēlīguma novērtēšanā.

VDK dokumentu atklātībai radītā un nepieciešamā vide būs atspoguļota tikai pēdējo divu faktoru kontekstā.

Valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību

Tā kā informācijas atklātības īstenošana atkarīga no tehniskiem līdzekļiem, to esība un daudzveidības iespējamība nosaka informācijas atklātības ieviešanas un uzturēšanas efektivitāti.[89] Informācijas apriti – saturisko bagātību, precizitāti, nepārtrauktību, drošumu un ātrumu – ietekmē vairāki apstākļi. Attīstīta infrastruktūra, publiskas informācijas resursu pieejamība, informācijas tehnoloģiju daudzveidība un pieejamība, zināšanu un prasmju esība rīcībai ar informācijas resursiem un to pārneses līdzekļiem ir tas, kas nodrošina informācijas atklātības īstenošanas iespēju attīstību un pilnveidi. Tādēļ informācijas atklātības iespēju attīstība un pilnveide atkarīga no valsts virzības uz zinātnes un inovāciju attīstību.[90]

Iepriekš minētajam par apstiprinājumu kalpo tiesību uz publiskas informācijas pieejamību izplatības vēsture, jo sevišķi straujie izplatības tempi pēdējos divdesmit gados, kas laika ziņā sakrīt ar interneta resursu piekļuves plašu izplatību un informācijas tehnoloģiju attīstību un to

---

[89] Martin, Robert, Feldman, Estelle. *Access to Information in Developing Countries* (working paper). Berlin: Transparency International, 1998, chapter 4.

[90] Atsevišķi autori norāda uz to, ka pastāv arī atgriezeniskā saite, proti, informācijas atklātība var kalpot kā līdzeklis zinātnes un inovāciju attīstībai un tā rezultātā arī valsts ekonomiskajai izaugsmei. Piemēram, attiecībā uz Amerikas Savienoto Valstu izaugsmi sk.: Podesta, John. "Need to Know: Governing in Secret", *The War on Our Freedoms: Civil Liberties in an Age of Terrorism*, Richard C. Leone, Gregory Anrig, Jr. (eds.). New York: BBS Public Affairs, 2003, pp. 220–236.

pieejamību. Atšķirībā no pirmajiem diviem vides faktoriem – valsts politiskās iekārtas un valsts labklājības līmeņa – valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību, lai arī ir saistīta ar valsts gribas esību, tomēr publiskas informācijas pieejamība, kas ir šādas virzības rezultāts, var arī nebūt saistīta ar valsts gribu un pat būt pretēja valsts gribai. Tā var būt saistīta arī ar neizbēgamību, ko nosaka privātpersonu iespēju palielināšanās informācijas apritē, pateicoties interneta un informācijas tehnoloģiju pieejamībai, un pat valsts varas īstenotāju pārspēšana šādās iespējās. Šāda neizbēgamība pieņemta kā fakts, tādēļ arī valstis, kas līdz šim bijušas noturīgas slepenības tradīcijas ievērotājas, bija spiestas pieņemt normatīvos aktus, kas, pirmkārt, konstatē minēto faktu, reizē atzīstot arī tiesības uz publiskas informācijas pieejamību, un, otrkārt, kā kompensējošu pasākumu valsts "labvēlībai" atzīstot *post factum* tiesības uz publiskas informācijas pieejamību, nosakot iespējamos ierobežojumus pastāvošajai praksei.

Lai gan zinātnei un inovācijām ir liela loma informācijas atklātības īstenošanā, tomēr tas vien, ka arī 18. gadsimtā Zviedrijas Karalistē bija iespējama informācijas atklātības ieviešana un plaša publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana, nozīmē vien to, ka sarežģījumi informācijas aprites tehniskajā nodrošināšanā nav iemesls ierobežot publiskas informācijas apriti. Ja ar 18. gadsimta tehniskajiem līdzekļiem bija iespējams nodrošināt publiskas informācijas pieejamību, tad 21. gadsimtā publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana ir iespējama arī tad, ja būtu pieejami visniecīgākie šajā gadsimtā pieejamie informācijas apriti nodrošinošie tehniskie līdzekļi. Tas nozīmē, ka publiskai informācijai, kuras pieejamības nodrošināšana nav radījusi sarežģījumus pieejamības nodrošināšanai 18. gadsimtā, būtu jābūt pieejamai arī 21. gadsimtā.

Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* otrā daļa visspilgtāk raksturo valsts gribu nodrošināt draudzīgu vidi valstiski svarīgu jautājumu izzināšanā ar zinātnes un inovāciju palīdzību: Tā nosaka:

> "Totalitārisma seku dokumentēšanas centram aizliegts nosūtīt VDK dokumentu kopijas un informāciju par tiem, kā arī to satura izklāstu ar automātisko telesakaru (telefona, telefaksa un citu telesakaru iekārtu) palīdzību."

Minētā norma veidota ar izpratni par VDK dokumentiem kā it kā valsts noslēpumu, tomēr, kā jau iepriekš minēts, šāda izpratne neatbilst

aktuālajam konstitucionālajam regulējumam. Turklāt šāda veida ierobežojums izprotams arī tādējādi, ka ļauj atbilstoši Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 5. punktam pieprasīt samaksu par veikto dokumentu par iespējamo sadarbību ar Valsts drošības komiteju meklēšanu un to sagatavošanu izsniegšanai. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai nav ziņu maksas pieprasīšanas gadījumiem.

Otrs spilgts apliecinājums valsts gribas virzībai uz zinātni un inovācijām VDK dokumentu kontekstā ir finansējuma apjoms vēstures, sevišķi ar PSRS okupāciju saistīto jautājumu, pētniecībai un tās popularizēšanai.

Publiski pieejamās informācijas kvalitāte

Informācijas atklātības vērtība ir pieejamās informācijas kvalitātē – uzticamībā un saprotamībā.[91] Valsts varā gan nav nodrošināt visas apritē esošās informācijas kvalitāti. Ņemot vērā starp vārda brīvību un informācijas atklātību pastāvošās savstarpējās ietekmes un atkarības attiecības, informācijas aprites ierobežošana, tieši tāpat kā vārda brīvības ierobežošana, pamatojoties uz tās kvalitātes izpausmēm, varētu būt vērtējama kā cenzūra. Savukārt cenzūra ir aizliegta.[92] Tātad varas iespējas

---

[91] Martin, Robert, Feldman, Estelle. *Access to Information in Developing Countries* (working paper). Berlin: Transparency International, 1998, chapter 4.

[92] Lai gan cenzūra ir vārda brīvības ierobežojums, tomēr tās izpausme un vērtējums apspriešanās demokrātijā ir tik kvalitatīvi atšķirīgs no citiem vārda brīvības ierobežojumiem, arī leģitīmiem, ka juridiskas precizitātes labad jēdziens "cenzūra" jānošķir no jēdziena "vārda brīvības ierobežojums", izvairoties no šo jēdzienu savstarpējas aizstāšanas. Sk. plašāk par apsvērumiem: Jayawickrama, Nihal. *The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, pp. 697–698.
Iepazīstoties ar visai plašo literatūru jautājumā par cenzūru, var konstatēt, pirmkārt, to, ka jēdzienam "cenzūra" ir gan šaurāka (juridiskā), gan arī plašāka nozīme garazinātnēs. Pirmajā gadījumā ar to saprot valsts autorizētu rīcību, kuras rezultātā daļa vai visa vārda brīvības izpausme (parasti – autora darbs) kļūst nepieejama vai tās pieejamība ir vērā ņemami ierobežota vai arī daļas vai visas vārda brīvības izpausmes pieejamība atkarīga no tā, vai būs veiktas norādītās izmaiņas vai ne. Šādā veidā cenzūra aprakstīta, piemēram, Williams, Alan. *The Police of Paris. 1718–1789*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1979, pp. 212–221. Otrajā gadījumā ar to saprot gan izdevēja redakcionālu politiku, gan autora darba pieejamības liegšanu nepilngadīgajiem, gan autora darba citādu traktēšanu, kas var izpausties nosaukuma maiņā, atsevišķu vārdu aizstāšanā ar citiem vai izmaiņas notikumu norises vietā, gan kritiku bez tiešas vai netiešas valsts autorizācijas, gan pat propagandu. Šādā veidā cenzūra aprakstīta, piemēram, Rubsamen, Walter H. *Political and Ideological Censorship of Opera*, reprinted from the Papers of the American Musicological Society, Annual Meeting, 1941, pp. 30–42.
Īsumā cenzūru var raksturot kā valsts izveidotu sistēmu, kuras mērķis ir ar vai bez pamata uzspiest netīkama viedokļa paušanu tā vietā, ko bija iecerēts paust. Sk. plašāk: Mill, James.

nodrošināt kvalitatīvu informācijas apriti ir visai ierobežotas un saistāmas galvenokārt ar pašas radītu informāciju un izglītojošiem pasākumiem, kas vērsti uz kvalitatīvas informācijas pieejamības vairošanu.

Kā publiskas informācijas daļas radītājai valstij jānodrošina radītās publiskās informācijas uzticamība un saprotamība. Tā kā valsts rīcība nav brīvas gribas vadīta, tās rīcības pamatā ir objektīvi nosakāmi kritēriji. Tas attiecas arī uz valsts radītas publiskās informācijas kvalitāti. Kvalitāte ir objektīvi nosakāma. Apspriešanās demokrātijā publiskas informācijas kvalitāti nosaka tās radīšanas procesa atbilstība konkrētai valsts tiesiskajai sistēmai. Šādā veidā, lai arī publiskas informācijas saturs joprojām pakļauts subjektīvam faktoram, kas izriet no apstākļa, ka tās radītājs ir cilvēks, tādēļ publiska informācija kvalitatīvi var atšķirties, ievērojot atšķirības tās radītāja zināšanās, prasmēs un pieredzē, tomēr kvalitatīvās atšķirības neietekmē publiskas informācijas kvalitāti, ja vien tie atbilst tiesiskajā sistēmā noteiktajiem. Tomēr, lai pēc iespējas samazinātu arī šīs kvalitatīvās atšķirības, laikmetīgas, uz demokrātiskajām vērtībām orientētas valstis izvēlas savā tiesiskajā sistēmā iekļaut arī jaunākās jurisprudences atziņas un metodes kvalitatīvas publiskas informācijas radīšanai, kas tuvina publiskas informācijas radītājus zināšanās, prasmēs un pieredzē attiecīgās informācijas kvalitatīvākai izstrādei.

Jurisprudences izplatītākā piedāvātā metode publiskas informācijas kvalitatīvo atšķirību samazināšanai ir tās uzkrāšana, sistematizēšana un izveidotās informācijas sistēmas pieejamības nodrošināšana publiskas informācijas radītājiem. Šī metode efektīvi mazina atšķirības, kas var rasties starp iepriekšējās publiskās informācijas radītājiem un aktuālās publiskās informācijas radītāju, ievērojot atšķirīgās zināšanas un pieredzi, jo pastāv iespēja iepazīt praktisku zināšanu, prasmju un pieredzes izpausmi, salīdzināt un pat pilnveidot to.

Bibliotēka ir viena no visizplatītākajiem un tradicionālākajiem daudzveidīgas un saturiski bagātas publiskas informācijas uzkrāšanas, sistematizācijas un publiskas pieejamības nodrošināšanas veidiem. Turklāt līdztekus augstskolām un citām izglītības institūcijām bibliotēku vēsturiski uzskata arī par zināšanu aprites vietu.[93] Tādēļ bibliotēku sniegto pakalpojumu pieejamība un daudzveidība, kā arī to piedāvāto krājumu

---

"Liberty of the Press", *Essays on Government Jurisprudence Liberty of the Press and Law of Nations: Written for the Supplement to the Encyclopaedia Britannica*, facsimile edition [1825]. Fairfield, New Jersey: A.M. Kelley, Publishers, 1986, p. 24.

[93] Melody, William. "Electronic Networks, Social Relations and the Changing Structure of Knowledge", *Communication Theory Today*, David J. Crowley and David Mitchell (eds.). Stanford, California: Stanford University Press, 1994, p. 271.

saturiskā ietilpība ir tas, pēc kā var spriest, vai ir radīti vismaz elementāri priekšnosacījumi publiski pieejamās informācijas kvalitātes nodrošināšanai valstī. Savukārt par minēto var spriest pēc finansējuma apjoma un pēc tā, vai un ko dara, lai padarītu bibliotēku pakalpojumus pieejamākus un samazinātu personas mantiskā stāvokļa ietekmi uz iespējām izmantot šos pakalpojumus.[94] Līdzīga loma publiskas informācijas uzkrāšanā, sistematizācijā un publiskas pieejamības nodrošināšanā ir arī arhīviem. Turklāt arī arhīvu sniegto pakalpojumu kvalitāte un pieejamība vērtējama strikti saistībā ar saņemto finansējumu, kas Latvijas gadījumā acīmredzami ir nepietiekams minimālo funkciju un pārvaldes uzdevumu veikšanai.

VDK dokumentu kontekstā ieguldījumu publiskas informācijas saturiskā pieejamībā sniedz arī augstskolas un zinātniskās institūcijas, veicot kvalitatīvu svarīgu un aktuālu jautājumu izpēti, kas savukārt ļauj secinājumus popularizēt un izplatīt tālāk publicistiem. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbs atklāj, ka apjomīga zinātniska izpēte salīdzinoši īsā termiņā prasa ne tikai atbilstošu finansiālu, bet arī VDK dokumentu un to analīzei nepieciešamo resursu turētāju atbalstu. Resursu koncentrācija un Ministru kabineta noteikta kompetence LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas gadījumā ļāva efektīvāk organizēt ar pētniecību saistītos jautājumus, panākot risinājums, kas, piemēram, Latvijas Nacionālā arhīva gadījumā vēlāk attiecināti arī uz citiem vēstures pētniekiem un interesentiem. Ievērojot minēto, arī pēc LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai uzdotā paveikšanas būtu apsverama iespēja koncentrēt divdesmitā gadsimta publiskās atmiņas pētniecību vienuviet, izmantojot un pilnveidojot zinātniskās prakses.

Noslēgums

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija jau 2015. gada martā ir publiski paudusi atbalstu pilnīgai VDK dokumentu atklātībai un nodošanai Latvijas Nacionālajā arhīvā, ievērojot arī arhīvu zinātnē svarīgo provenances principu, negrozot un nerediģējot šo dokumentu saturu, kā arī nemainot šo viedokli 2018. gada 31. maijā. Visi komisijas pētījumi liecina, ka sadarbības ar VDK pētniecība prasa sabiedrības kopdarbu, lai atklātu

[94] Par nelabvēlīgām sociālām sekām, ko rada informācijas tehnoloģiju izmantošana bibliotēku pakalpojumu nodrošināšanā, sk., piemēram, Melody, William. "Electronic Networks, Social Relations and the Changing Structure of Knowledge", *Communication Theory Today*, David J. Crowley and David Mitchell (eds.). Stanford, California: Stanford University Press, 1994, p. 269.

patiesos sadarbības apmērus un lai varētu izpildīt Satversmes ievadā noteikto – novērst totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarēt Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba gala pārskats par periodu no 2017. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. maijam sagatavots, ievērojot Izglītības un zinātnes ministrijas valsts sekretāra pienākumu izpildītāja 2016. gada 30. jūnija dokumentā Nr. 01-13e/2670 norādīto par Izglītības un zinātnes ministrijas un Latvijas Universitātes noslēgtā 2015. gada 11. septembra publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 *Vienošanās par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu zinātnisko izpēti* (turpmāk – Publisko tiesību līgums Nr. 01-28/118) izpildi. Izglītības un zinātnes ministrijas valsts sekretāra pienākumu izpildītājs uzdeva Latvijas Universitātei Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei* 4. punktā minētos darba pārskatus, sniegt gada publisko pārskatu veidā, tādējādi izpildot likuma *Likums par budžetu un finanšu vadību* 14. panta trešās daļas un šīs tiesību normas pamata pieņemtos Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumus Nr. 413 *Noteikumi par gada publiskajiem pārskatiem* (turpmāk – Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumi Nr. 413). Proti, Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei* 4. punktā un Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 7. un 8. punktā dažādi saukto dokumentam jāatspoguļo Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumi Nr. 413 4.1, 4.4. un 4.5., kā arī 5.1., 5.2., 5.3., 5.4., 5.5., 8.1., 8.2., 8.3., 9.1., 9.2., 9.3., 9.4. apakšpunktos minēto informāciju.

Pamatinformācija

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 4.1. apakšpunkts)

Iestādes juridiskais statuss

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 5.1. apakšpunkts)

Latvijas Universitātes un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas (turpmāk šajā sadaļā – arī Komisija) viedokļi par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas juridisko statusu atšķiras. Spriežot pēc Izglītības un zinātnes ministrijas valsts sekretāra pienākumu izpildītāja 2016. gada 30. jūnija dokumenta Nr. 01-13e/2670 noslēgumā ietvertās piebildes par to, ka Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 slēgts ar Latvijas Universitāti un

tātad arī gada publiskā pārskata sagatavošana ir Latvijas Universitātes atbildība, arī Izglītības un zinātnes ministrijai ir atšķirīgs viedoklis par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas statusu.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija uzskata, ka tā ir valsts tiešās pārvaldes iestāde, zinātniska institūcija, kas izveidota likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmās *secunda* daļā un pārejas noteikumu 8. punktā noteiktajā kārtībā, 18. panta pirmās *secunda* daļā noteiktā uzdevuma īstenošanai pārejas noteikumu 8. punktā noteiktajā termiņā. Turklāt, ievērojot Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteikto valsts pienākumu – godināt savus brīvības cīnītājus, pieminēt svešo varu upurus, nosodīt komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus –, komisija ar VDK izpētes palīdzību veic faktiski pastāvīgu valsts funkciju, proti, nodrošina izpratni, kas nepieciešama PSRS okupācijas un tās varas īstenotāju veikto noziegumu nosodīšanai, kā arī katras personas ieguldījumam, lai atgūtu neatkarību un novērstu okupācijas sekas. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbību nosaka Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei*, kā arī atbilstoši Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumam Nr. 433 izdots Komisijas reglaments – Komisijas priekšsēdētājs izdod reglamentu atbilstoši Komisijas lemtajam, bet Latvijas Universitātes rektors to saskaņo. Aktuālais LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas reglaments pieejams tiešsaistē Komisijas tīmekļa vietnē. 2018. gada 31. maijā ir spēkā 2018. gada 22. maija Latvijas Universitātes rektora reglaments.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija veidota pēc līdzības ar valsts ministra biroju, kā arī tādiem birojiem kā, piemēram, Eiropas lietu birojs, Nejēdzību novēršanas birojs un Informācijas sabiedrības birojs, kas atbilstoši Valsts kancelejas struktūrshēmai 2003. gadā bijuši tieši padoti Ministru prezidentam. Šāda veida biroju saturiskās darbības organizēšana ir biroja ekskluzīvā kompetence, bet administratīvo nodrošinājumu sniedz ministrija vai Valsts kanceleja, kuras joma savrupināta un nodota attiecīgā valsts ministra vai biroja kompetencē. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas personālsastāva apstiprināšanas kārtība arī veidota pēc līdzības ar valsts ministra apstiprināšanu. Komisijas pamatsastāvu veidojusi izglītības un zinātnes ministre Dr. philol. Ina Druviete, pamatojoties uz Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes dekāna Dr. hist. Andra Šnē un Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta direktora Dr. hist. Gunta Zemīša ieteikumiem, apzinot un izvērtējot likuma *Par*

bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu 18. panta pirmajā *secunda* daļā noteiktās zinātniskās izpētes jautājumos kompetento augstskolu, zinātnisko institūciju, valsts institūciju un biedrību viedokļus, un apstiprinājis Ministru kabinets. Sākot ar 2014. gada 20. augustā izglītības un zinātnes ministres apstiprināto LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas reglamentu, iedibināta kārtība, ko akceptējis arī Ministru kabinets, ka izmaiņas Komisijas sastāvā novērtē Komisija, bet apstiprina Ministru kabinets. Tādējādi LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas personālsastāvs atspoguļo gan kompetenci, gan arī Ministru kabineta uzticību.

Lai gan 2014. gadā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija nesaņēma valsts finansējumu, tā veica savus pienākumus, izmantojot tās locekļu privātos finanšu un materiālos līdzekļus. Tādā veidā Komisija faktiski rīkojās likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 6. pantā noteiktajā veidā, proti, zinātnisku totalitāro režīmu noziegumu izvērtēšanu veica sabiedriskā kārtībā. Sagatavojot kļūdainu priekšlikumu likuma *Par valsts budžetu 2015. gadam* 4. pielikumam, kā rezultātā noteikts, ka LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskā izpēte atlīdzināma atbilstoši 09.06.00 apakšprogrammai 03.390 funkciju klasifikācijas kods *Totalitārā režīma dokumentu zinātniskā izpēte un nodarītā kaitējuma aprēķināšana* kā "preces un pakalpojumi", nevis kā "atlīdzība", Tieslietu ministrija rīkojās pretēji likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmajai *secunda* daļai. Izvērtējot zinātniskās izpētes organizēšanas veidus, likumdevējs tieši noraidīja izpētes organizēšanu gan valsts pētījumu programmas veidā (Zinātniskās darbības likuma 13. panta otrās daļas 3. punkts), gan ar pārstāvniecības institūcijas palīdzību, tādējādi noraidot Komisijas PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma upuru skaita un masu kapu vietu noteikšanai, informācijas par represijām un masveida deportācijām apkopošanai un Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīto zaudējumu aprēķināšanai pieredzi. Ministru kabinets, atzīstot neatbilstošu rīcību, tai skaitā politisko spiedienu, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas administrēšanas un finansēšanas jautājumu risināja, apstiprinot ar 2015. gada 28. jūlija protokolu Nr. 36 73.§ Ministru kabineta rīkojumu, kas paredzēja, ka turpmāk Latvijas Universitāte nodrošinās LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas "izpētes procesa īstenošanas nodrošināšanu" no Izglītības un zinātnes ministrijas valsts budžeta apakšprogrammas

03.03.00 *Zinātniskās darbības attīstība augstskolās un koledžās* piešķirtajiem valsts budžeta līdzekļiem. Lai izpildītu Ministru kabineta noteikto, 2015. gada 11. septembrī bija noslēgts Publisko tiesību līgums Nr. 01-28/118. Komisija, tajā skaitā komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris nav saskaņojusi šo līgumu, vēl vairāk – komisijas priekšsēdētājs vairākas reizes rakstveidā paudis iebildumus pret līguma projektu redakcijām. Par šī līguma normām un izpildi ir atbildīga Latvijas Universitāte. Tādējādi līdz 2015. gada septembrim LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija zinātnisko izpēti veikusi sabiedriskā kārtā, izmantojot personiskos līdzekļus. Jānorāda, ka Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 4. punkta, kas nosaka darba plāna "laikposmam no 2015. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. maijam" izstrādi, lai zinātnisko darbu un darba pārskatus par paveikto sniegtu noteiktos periodos, tai skaitā vienbalsīga nostāja VDK dokumentu atklātības jautājumā pieņemta 2015. gada 6. martā, proti, laikā, kad Komisijai darbojās sabiedriskā kārtā, paļaujoties vien uz personiskiem līdzekļiem.

Publisko tiesību līgums Nr. 01-28/118 neparedz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas juridisko statusu Latvijas Universitātes ietvaros. Tiesiskās attiecības starp Latvijas Universitāti un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju regulēti vien netieši, proti, 13. punktā rektoram deleģētas tiesības saskaņot Komisijas reglamentu, apņemoties minētās tiesības atspoguļot arī Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumā Nr. 433. Minētā apņemšanās izpildīta ar Ministru kabineta 2015. gada 19. oktobra rīkojumu Nr. 636 "Grozījums Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumā Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei*". Tādējādi secināms, ka Latvijas Universitātes rektors īsteno padotību pār LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju. Publisko tiesību līgums Nr. 01-28/118 slēgts starp Izglītības un zinātnes ministriju un Latvijas Universitāti, neievērojot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas viedokli. Lai gan 2016. un 2017. gadā bija labota Tieslietu ministrija pieļautā kļūda, proti, likuma *Par valsts budžetu 2016. gadam* un *Par valsts budžetu 2017. gadam* 4. pielikumā bija paredzēta 05.20.00 apakšprogramma 01.400 funkciju klasifikācijas kods *Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā okupācijas režīma izpēte Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā Latvijas Universitātē*, tomēr minētajam nesekoja atbilstoši Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 grozījumi.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija 2015. gadā administratīvi bija iekļauta Latvijas Universitātes aģentūrā *Latvijas Universitātes*

Latvijas vēstures institūts, bet sakarā ar Latvijas Universitātes veikto reorganizāciju kopš 2016. gada Komisija administratīvi ir Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta kā Latvijas Universitātes "pamatstruktūrvienības" sastāvdaļa. Tādējādi administratīvo un finansiālo atbildību par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātnisko darbību 2015. gadā īstenoja Latvijas Universitātes aģentūra *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts* un Latvijas Universitātes rektors, bet kopš 2016. gadā atbildību īsteno Latvijas Universitātes rektors. Tādējādi Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 2. un 5. punktā noteiktās Komisijas priekšsēdētāja tiesības zinātniskās darba organizēšanas (2. punkts) jautājumos tikai zinātniskās vadības apjomā, bet tiesības piesaistīt ekspertus un noteikt atalgojumu vai atlīdzību, savstarpēji vienojoties, (5. punkts) tikai apjomā, kas nepārsniedz zinātniskā vadītāja viedokli. Faktiski LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs nav veicis finanšu darbību, noteicis atalgojumu vai slēdzis līgumus, šīs funkcijas ir veikuši Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta direktors, šī institūta izpilddirektors, izpilddirektora vietniece, kā arī Latvijas Universitātes rektors, prorektori un rektora biroja vadītāja kā Latvijas Universitātes administrācijas vadītāja pienākumu izpildītāja. Tādēļ likumsakarīgi, ka informācija par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, lai izpildītu *Likums par budžetu un finanšu vadību* 14. panta trešo daļu un šīs tiesību normas pamata pieņemtos Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumus Nr. 413 jāiekļauj Latvijas Universitātes publiskajā gada pārskatā vai arī, ja seko arī iepriekš minētajai līdzībai LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveidē, Izglītības un zinātnes ministrijas publiskajā gada pārskatā.

Politikas jomas, nozares, apakšnozares vai funkcijas, par kurām iestāde ir atbildīga

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 5.2. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija īsteno likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmās *secunda* daļā noteikto uzdevumu – zinātnisko izpēti starpdisciplinārā veidā atbilstoši šā likuma mērķim, kas paredz:

> "1) nodrošināt bijušās LPSR Valsts drošības komitejas (turpmāk — VDK) dokumentu kā vienota valsts īpašumā esoša vēsturisku dokumentu kompleksa saglabāšanu;

2) noteikt kārtību, kādā izmantojami VDK dokumenti;

3) ļaut apzināt un dot iespēju novērtēt atsevišķu personu sadarbību ar VDK;

4) dot iespēju uzsākt krimināvajāšanu pret personām, kuras, sadarbojoties ar VDK, izdarījušas noziegumus;

5) radīt iespēju politiski, juridiski un morāli reabilitēt personas, kuras VDK represējusi, vajājusi un izspiegojusi;

6) dot iespēju zinātniski, vēsturiski un juridiski izpētīt un izvērtēt materiālo un morālo kaitējumu, ko VDK nodarījusi Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem."

Minētais uzdevums saistīts ar Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteiktā – "Latvijas tauta [..] godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumu" – īstenošanu, tādēļ Komisijai uzticēta pastāvīga valsts funkcija veikt nepieciešamo, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas gadījumā – ar zinātniskās darbības palīdzību –, lai novērstu totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

Ievērojot to, ka likumā uzdotā zinātniskā izpēte, ievērojot Latvijas Republikas Satversmes paredzēto valsts pienākumu novērst totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarēt Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas, sākta nekavējoties pēc LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas konstituēšanas 2014. gada 15. jūlijā, bet vairāk kā gadu pirms finanšu līdzekļu piešķiršanas, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija darbojusies kā likuma 6. pantā paredzētā sabiedriskā komisija totalitāro režīmu noziegumu izvērtēšanai. Sabiedriskas komisijas elementi saglabājušies arī pēc finanšu līdzekļu piešķiršanas. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbs veikts, arī pateicoties būtiskam sabiedriskā kārtā veiktajam darbam, tai skaitā zinātniskā darba veidā.

Iestādes darbības virzieni un mērķi, kā arī īstenotās budžeta programmas (apakšprogrammas)

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 5.3. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pamatdarbība ir zinātniskā darbība, lai īstenotu Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteikto – "Latvijas tauta [..] godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo

varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumu" –, kas tātad arī veido Komisijas darbības galveno mērķi – ar zinātniskās darbības palīdzību novērst totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbības virzienus nosaka galvenais mērķis, kā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 1. pantā noteiktais mērķis. Tādējādi Komisijās darbības virzieni ir sekojoši:

pirmkārt, veicināt VDK dokumentu kā "vienota valsts īpašumā esoša vēsturisku dokumentu kompleksa saglabāšanu" (1. panta 1. punkts), apzinot VDK dokumentus, atklājot ar zinātnisku darbu palīdzību to saturu un aktualizējot VDK dokumentu saglabāšanas pienākuma saturu;

otrkārt, sniegt priekšlikumus VDK dokumentu, kā arī citu dokumentu atklātībai, lai novērstu totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas;

treškārt, sniegt priekšstatu ar zinātnisku un populārzinātnisku rakstu un publisku diskusiju, arī zinātnisku forumu veidā par sadarbību ar Latvijas Republiku okupējušām varām, to represīvajām institūcijām kā VDK, šīs sadarbības izpausmes veidiem, kā arī šīs sadarbības ietvaros veiktajiem noziegumiem;

ceturtkārt, sniegt priekšstatu ar zinātnisku un populārzinātnisku rakstu un publisku diskusiju, arī zinātnisku forumu veidā par represijām, ko īstenojošas Latvijas Republiku okupējušās varas; totalitārā un autoritāri birokrātiskā režīma īstenošanas izpausmēm;

piektkārt, ar zinātnisku un populārzinātnisku rakstu un publisku diskusiju, arī zinātnisku forumu veidā veidot izpratni par totalitārā un autoritāri birokrātiskā režīma sekām, represīvo institūciju kā VDK lomu.

Latvijas Universitāte, organizējot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbu par pārskata periodu – no 2017. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. maijam –, izmantojusi likuma *Par valsts budžetu 2017. gadam* 4. pielikumā 05.20.00 apakšprogrammā 01.400 funkciju klasifikācijas kods *Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā okupācijas režīma izpēte Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā Latvijas Universitātē* noteiktos valsts budžeta līdzekļus. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai, ievērojot Latvijas Universitātes noteikto kārtību, kas savukārt izriet no Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118, nav tiesību

pastāvīgi rīkoties ar valsts budžeta līdzekļiem, slēgt līgumus, radīt finanšu saistības vai rīkoties ar mantu.

Pārskata perioda (atbilstoši Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumam Nr. 433) galvenie uzdevumi (prioritātes, pasākumi)

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 5.4. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas galvenie uzdevumi pārskata periodā noteikti, ievērojot Komisijas darbības galveno mērķi un darbības virzienus. Pārskata periodā galvenie uzdevumi bijuši sekojoši:

pirmkārt, zinātniskās darbības veikšana un zinātniskās darbības rezultātu publiskošana un publiska apspriešana;

otrkārt, darbības, kas vērstas uz totalitāra režīma atkārtošanās iespējamības Latvijas Republikas teritorijā novēršanu un Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanu;

treškārt, kompetentu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai uzdotās zinātniskās izpētes jautājumos ekspertu atlase;

ceturtkārt, kompetentu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai uzdotās zinātniskās izpētes jautājumos zinātnieku sagatavošana.

Īsumā, raksturojot katru no minētajiem galvenajiem uzdevumiem, norādāms.

Pārskata periodā zinātniskās darbības veikšanā priekšroka dota pētījumiem, kas atspoguļo totalitāri un autoritāri birokrātiskā režīma īstenošanu, represijas, par represijām atbildīgās personas un sadarbību ar okupācijas varas īstenotājiem, to represīvajām institūcijām kā VDK un tās piesegstruktūras, sevišķu uzmanību vēršot uz 20. gadsimta astoņdesmitajiem gadiem. Zinātniskās darbības prioritātes 2017. gada nogalē precizētas, ievērojot ģenerālprokurora Ērika Kalnmeiera 2017. gada nogalē saņemto atļauju un Satversmes aizsardzības biroja direktora Jāņa Maizīša 2017. gada novembrī doto atļauju veikt arī LPSR VDK aģentu alfabētiskās kartotēkas un citu kartotēku izpēti. Minētā rezultātā pārskata perioda noslēgumā veikta izvērsta konstatētās un tiesas ceļā nekonstatētās sadarbības ar VDK jautājumu izpēte, kā arī Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu izpēte, sevišķu uzmanību vēršot LPSR VDK aģentūras alfabētiskajai kartotēkai, LPSR VDK aģentūras statistiskajai kartotēkai, LPSR VDK operatīvās uzskaites kartotēkai, LPSR VDK ārštata darbinieku uzskaites kartotēkai un LPSR VDK personīgo un darba lietu reģistrācijas žurnāliem.

Diemžēl, tikai 2018. gada 31. maijā Satversmes aizsardzības birojs izsniedza LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai Satversmes aizsardzības biroja ietvaros veiktās zinātniskajam darbam nepieciešamās piezīmes, pētījumus un statistisko analīzi, kuru analīze un zinātnisku slēdzienu veikšana noritēs sabiedriskajā kārtā pēc pārskata perioda beigām.

Zinātniskās darbības rezultātu publiskošana un publiska apspriešana pārskata periodā noritēja, organizējot divas starptautiskās zinātniskās konferences: 2017. gada 23., 24. un 25. martā Rēzeknē LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar sadarbībā ar Rēzeknes Tehnoloģiju augstskolu organizēja konferenci *1984* un 2018. gada 9. un 10. martā Rīgā LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizēja konferenci *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija organizēja arī divus zinātniskus seminārus – 2017. gada 8. martā Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā, kura ietvaros PhD Andreass Hilgers sniedza publisku priekšlasījumu *The Gehlen Organisation/BND and the Baltic Countries in the Cold War* (Gēlena organizācija/Vācijas Federālais izlūkošanas dienests un Baltijas valstis Aukstā kara laikā), un 2017. gada 28. un 29. augustā Rēzeknes novadā. 2017. gada 27. decembrī atklāts LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 4. sējums Latvijas Universitātes dižmecenāta Kristapa Morberga namā Rīgā. 2017. gada janvārī organizēta *Pētījumu centra SKDS* veikta sabiedrības viedokļa atkārtota noskaidrošana par VDK dokumentu atklātības nepieciešamību. 2018. gada 19. februārī publiskoti aptaujas rezultāti, kā arī sniegta šo rezultātu analīze Kerkoviusa namā Rīgā. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konference plānota 2018. gada 13. jūnijā.

Zinātniskās darbības rezultātu popularizēšanas un pieejamības nolūkā, kā arī publiskās apspriešanas veicināšanai starptautiskās zinātniskās konferences raidītas tiešsaistē, to norise aplūkojama publiski pieejamos resursos tiešsaistē. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājumi izdoti gan papīra, gan arī elektroniska izdevuma veidā ar atbilstošiem ISBN, nodrošinot papīra izdevumu pieejamību arī reģionu un valsts augstskolu bibliotēkās, atbildīgajām Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdētājai, komisijām un šo komisiju deputātiem, Valsts Prezidentam, Ministru kabinetam, Izglītības un zinātnes ministrijai, kā arī krājumu atklāšanas dalībniekiem, bet elektronisko izdevumu – tiešsaistē. Ievērojot to, ka krājumi izdoti, nosakot CC (*Creative Commons* – angļu

val.) licences nosacījumus *BY-NC-ND*, ir radīti tiesiski priekšnosacījumi Komisijas zinātniskā darba rezultātu nekomerciālai popularizēšanai.

Pārskata periodā darbības, kas vērstas uz totalitāra režīma atkārtošanās iespējamības Latvijas Republikas teritorijā novēršanu un Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanu, izpaudušās trijos veidos. Pirmkārt, sagatavots un publicēts LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas 4. sējuma ietvaros juridisks slēdziens par VDK dokumentu atklātību. Otrkārt, sagatavoti un publiskoti LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšlikumi rīcībai VDK dokumentu atklātības nodrošināšanā, kā arī turpmākajai rīcībai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes procesa sakarā un citu nepieciešamo darbību veikšanai, lai novērstu totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas. Priekšlikumi sniegti 2017. gada 31. oktobrī Valsts Prezidentam un 2018. gada 31. maijā Latvijas Republikas 12. Saeimas atbildīgajām komisijām. Treškārt, publiski skaidrots LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas viedoklis par turpmāko rīcību ar VDK dokumentiem, sadarbības fakta ar VDK pārbaudes procesa sakarā un citu nepieciešamo darbību veikšanai, lai novērstu totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

Līdzīgi kā zinātniskās darbības veikšanā, tā arī plānotajās darbībās, kas vērstas uz totalitāra režīma atkārtošanās iespējamības Latvijas Republikas teritorijā novēršanu un Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanu, viestas izmaiņas 2017. gada nogalē, pateicoties vairākiem būtiskiem notikumiem.

Latvijas Republikas 12. Saeimas deputātu likumdošanas iniciatīva likumprojekta *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu publiskošanu un PSRS/LPSR okupācijas režīma varas sistēmas izgaismošanu VDK dokumentu sakarā* (Nr: 1105/Lp12) veidā, kas iesniegts 2017. gada 21. decembrī un kas pirmajā lasījumā pieņemts 2018. gada 8. februārī, lai arī palicis bez virzības, radījis nepieciešamību iesaistīties likumprojekta apspriešanā un piedāvātā tiesiskā risinājuma neatbilstības skaidrošanā.

Saņemot Latvijas Universitātes rektora 2017. gada 15. decembra rezolūciju 2017. gada 12. decembra Datu valsts inspekcijas vēstulei Nr. 2-4.3/1380-N, kas ir reģistrēta 2017. gada 15. decembrī ar Nr. LU-A-A18/623, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija bija spiesta veikt nepieciešamās darbības, lai nodrošinātu Latvijas Republikas Satversmes

100. pantā noteikto cenzūras aizliegumu, īstenojot 100. pantā noteikto vārda brīvību un 113. pantā noteikto zinātniskās jaunrades brīvību. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija atklāja, ka Izglītības un zinātnes ministrija nav veikusi nepieciešamo, lai nodrošinātu Eiropas Parlamenta un Padomes Regulā (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula) paredzētos izņēmumus vārda brīvības un jaunrades brīvības īstenošanai. Tāpat Komisija bija spiesta skaidrot atbildīgajām institūcijām, kā arī tautas priekšstāvjiem vārda brīvības un jaunrades brīvības īstenošanas nepieciešamību tās zinātniskajā izpētē, tai skaitā pēc Vispārīgā datu aizsardzības regulas spēkā stāšanās. Kopš Latvijas Universitātes rektora 2017. gada 15. decembra rezolūcijas saņemšanas, kad Komisijai darītas zināmas nepamatotas prasības LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanas sakarā, liedzot personas datu saturošas informācijas publicēšanu, līdz 2018. gada 25. maijam, kad panākta vienošanās, no vienas puses, starp Tieslietu ministriju un Datu valsts inspekciju un, no otras puses, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju un Latvijas Universitāti par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanu, atzīstot Komisijas zinātniskās darbības rezultātu atklātības atbilstību, samērību un nepieciešamību Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteiktā īstenošanai, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija bija spiesta apturēt tās zinātniskās darbības rezultātu publicēšanu Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē, ierobežot līdz šim publicēto Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē un apturēt jaunu publikāciju sagatavošanu. Saskaroties ar cenzūru, kas daudzējādā ziņā līdzinās PSRS cenzūrai un kādēļ 100. pantā ietverts noteikts cenzūras aizliegums, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sagatavoja un 2018. gada 31. maijā sniedza atbilstošus priekšlikumus. Savukārt publikāciju sagatavošana turpināsies sabiedriskā kārtā.

Ievērojot publikāciju – Zvirbulis, Ģirts. "Godmanis: «Bija tiesas process. Mani attaisnoja»", *Latvijas Avīze*, 2017, 10. augusts –, kas sekoja plašsaziņas līdzekļos publicētajam Komisijas locekļa, asociētā profesora Dr. hist. Jāņa Taurēna pētījumam par sadarbības fakta ar VDK lietām tiesā un kas konfrontēja Komisijas eksperta Linarda Muciņa, Komisijas locekļa, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāja Jura Stukāna un 1990. gada LPSR Augstākās Padomes vēlēšanu rezultātā ieceltā Ministru padomes priekšsēdētāja Ivara Godmaņa viedokļus par politiķa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija atkārtoti uzdeva veikt attiecīgās pārbaudes lietas analīzi,

lai sniegtu faktos pamatotu zinātnisku slēdzienu. Vairākkārtīgu mēģinājumu rezultātā iepazīties ar minēto lietu atklājās, ka šī konkrētā lieta tiesā iztrūkst. 2017. gada 8. novembrī, saņemot Rīgas rajona tiesas Jūrmalas tiesu nama atteikumu izsniegt informāciju, norādot, ka neapmierinās komisijas 2017. gada 3. oktobra informācijas pieprasījumu un neizsniegs Ivara Godmaņa sadarbības ar fakta VDK pārbaudes lietu, jo konstatēts, ka lieta tiesas arhīvā vairs neatrodas, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs vērsa sabiedrības un kompetento valsts institūciju uzmanību uz neatbilstošu rīcību ar VDK dokumentiem. Pārbaudes lietas meklēšana rezultātus nedeva, tāpēc ģenerālprokurors 2017. gada 29. novembra dokumentā Nr. 130.6/2017/524 deva atļauju veikt sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu izpēti Latvijas Nacionālā arhīva 2745. fondā.

2017. gada 12. decembrī Ministru kabinets izskatīja Izglītības un zinātnes ministrijas sagatavoto informatīvo ziņojumu *Par LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas darbības pārskatu par paveikto un problēmām VDK dokumentu zinātniskās izpētes procesā*, kas sagatavots, neņemot vērā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas viedokli, sniedzot īstenībai neatbilstošu priekšstatu par Satversmes aizsardzības biroja rīcību VDK dokumentu sakarā un Komisijai piedāvātajiem nosacījumiem un to izmaiņām laikā gaitā un radot Komisijas zinātnieku, pētnieku, ekspertu un stipendiātu godu aizskarošu priekšstatu par to, ka viņi izvairās no Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu pētniecības. Minētais radīja nepieciešamību ne tikai dokumentāli atspēkot īstenībai neatbilstošas ziņas, bet arī ieguldīt laiku un resursus reputācijas atjaunošanā, kas ir svarīga LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba sastāvdaļa. Šī informatīvā ziņojuma, pret kuru neiebilda Ministru Kabineta locekļi, rezultātā Komisija savā 2017. gada 8. decembra sēdē (protokols Nr. 17-2017) atcēla 2015. gada 6. marta darba plānu kā neīstenojamu.

Jānorāda, ka tikai 2017. gada 15. marta vēstulē Nr. 5.2-10/17/168 Satversmes aizsardzības birojs pēc ilgstošiem LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lūgumiem sniegt informāciju par tā rīcībā esošo VDK dokumentu juridisko statusu tieši norādīja, ka šie dokumenti nav valsts noslēpuma objekts. Tomēr visus lūgumus sniegt informāciju atteica, atsaucoties uz fizisko personu datu aizsardzības regulējumu. Gandrīz divus gadus lūgto Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu aprakstu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija saņēma tikai 2017. gada oktobrī pēc tam, kad bija ziņojusi 12. Saeimas Nacionālās drošības komisijai par komisijas ieskatā neatbilstošu Satversmes

aizsardzības biroja rīcību, iepazīstinot ar aprakstiem. 2017. gada 31. augustā komisijas pārstāvji nesekmīgi mēģināja iepazīties ar VDK dokumentu aprakstiem. 2017. gada 12. septembrī apraksts, kas sadalīts divās mapēs uz drukātām lapām bez dokumentam obligātiem rekvizītiem un norādes par izsniegto lapu juridisko statusu, bija izsniegts pieciem komisijas locekļiem pēc "saistību raksta", kam pielikumā bija Krimināllikuma normu uzskaitījums, parakstīšanas, nesaņemot paskaidrojumus pēc atbilstoša pieprasījuma par "saistību raksta" parakstīšanas iemesliem un apraksta juridisko statusu. Iepazīšanās kopā ar "saistību raksta" parakstīšanas procedūru Satversmes aizsardzības biroja telpās ilga 43 minūtes. Tad komisija bija lūgta atbrīvot telpu citām valsts drošības iestādes šajā telpā plānotām nodarbēm. Lai gan komisija vēlāk saņēma vēl 2017. gada 15. martā solīto aprakstu, tomēr toreiz nekādas norādes par saņemto izdruku juridisko statusu nebija saņemtas. Tā kā parakstīts "saistību raksts", bet saņemtais materiāls nesatur norādes par juridisko statusu, komisija lūdza tiešu skaidrojumu. Līdz 2017. gada 30. novembrim šāds skaidrojums nebija saņemts, lai arī 12. Saeimas Nacionālās drošības komisijai Satversmes aizsardzības birojs rakstveidā apgalvoja, ka komisijas pārstāvji nav lūguši paskaidrot iemeslus "saistību raksta" parakstīšanai tāpat kā nav lūguši sniegt informāciju par apraksta juridisko statusu.

Tikai 2017. gada 30. novembrī Satversmes aizsardzības birojs pirmo reizi rakstveidā apliecināja, ka pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas ieguves pētniekus pielaidīs VDK aģentu kartotēkai. Iepriekš, kā to apliecina arī publiskā 12. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēde 2016. gada 15. novembrī, kuru vadīja Dr. hist. Ritvars Jansons, pastāvēja nostāja, ka pieejamība VDK aģentu kartotēkai tiks liegta arī pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas piešķiršanas komisijas locekļiem. Ievērojot Satversmes aizsardzības biroja viedokļa izmaiņas par ārējo normatīvo aktu piemērošanu, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija veica atbilstošas darbības, lai veiktu nepastarpināti Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo dokumentu izpēti, kas iepriekš pētīti pastarpināti, izmantojot sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus un ar kritiskās analīzes palīdzību novērtējot šo dokumentu sakarā veiktās procesuālās darbības, tai skaitā juridiskos slēdzienus. Neskatoties uz to, ka Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 8. punkts joprojām, par spīti Latvijas Universitātes un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lūgumiem paredz: "Komisijas darbu un ar to saistīto pētniecību administrē Izglītības un zinātnes ministrija," Izglītības un zinātnes ministrija atteicās, esot informēta, ka Latvijas Universitātē nav

sevišķās lietvedības, sniegt atbalstu aptaujas lapu sevišķās atļaujas pieejai valsts noslēpuma ieguvei nodošanā Satversmes aizsardzības birojam, lai tādējādi izpildītu ārējos normatīvajos aktos noteikto kārtību. Tā vietā izglītības un zinātnes ministrs publiski norādīja, ka viņš aptaujas lapu sevišķās atļaujas pieejai valsts noslēpumam aizpildījis nevis darbavietā, bet mājās pie datora. Ievērojot Izglītības un zinātnes ministrijas rīcību, Satversmes aizsardzības birojs deva iespēju, ko Komisija arī izmantoja pirms informatīvā ziņojuma prezentēšanas, sniegt izņēmuma kārtībā aptaujas lapas sevišķās atļaujas pieejai valsts noslēpuma ieguvei tieši Satversmes aizsardzības birojam. Tomēr aptaujas lapu aizpildīšana un iesniegšana bija tikai viens no daudziem soļiem savstarpējās sadarbības kārtības noskaidrošanā, noteikšanā un izpildē. Kā jau minēts, tikai 2018. gada 31. maijā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija saņēma piezīmes, kas veiktas Satversmes aizsardzības biroja ietvaros. Ziņu analīze risināsies sabiedriskā kārtībā, un tās veikšanai, ievērojot Satversmes aizsardzības biroja nosacījumus, vēl nosakāma kārtība. Pārskata konferencē 2018. gada 13. jūnijā būs prezentēti pirmie izpētes rezultāti.

VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas informācijas automatizētā sistēma (elektroniskā datubāze) *Delta Latvija* pilnā apjomā nav bijusi pieejama LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai. Satversmes aizsardzības birojs, neesot atbilstoši pieņemtiem Ministru kabineta noteikumiem, anonimizēja *DELTA Latvija* ar mērķi to nodot Latvijas Nacionālajam arhīvam. Anonimizācija oficiāli apstiprinājās tikai 2017. gada 12. novembra Latvijas televīzijas raidījumā *De Facto*, bet nodošana veikta 2018. gada janvārī. Līgums par dokumentu nodošanu pastāvīgā valsts glabāšanā starp Latvijas Nacionālā arhīvu, kuru pārstāvēja Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva direktore Dace Bušante, un un Satversmes aizsardzības biroju, kuru pārstāvēja direktors Jānis Maizītis Nr. LVKFFDA-313/23, SAB reģ. nr. 52-20/18/1 noslēgts tikai 2017. gada 19. decembrī un paredz pielikumu, kas liedz pat LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētniekiem ne tikai izpaust ziņas par fiziskajām personām, bet arī pētniekiem ir aizliegts norakstīt informāciju no datu bāzes ekrāna vai to fotografēt. Šādus apstākļos kvalitatīva pētniecība nav un nebūs iespējama. Neskatoties uz ziņu anonimizāciju Komisija veica arī attiecīgās datubāzes izpēti un prezentēja pirmos rezultātus starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* (Rīgas Latviešu biedrības nama Līgo zālē 2018. gada 9. un 10. martā).

Pārskata periodā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija turpināja veikt tai uzdotās zinātniskās izpētes jautājumos kompetentu ekspertu atlasi

gan piesaistot tos pētījumu veikšanai, gan arī rekomendējot iekļaušanai Komisijas sastāvā tos ekspertus, kas ar saviem pētījumiem Komisijas uzdevumā pierādījuši savu eksperta statusu. Pārskata periodā piesaistīti eksperti, kuru zinātnes nozares aptver vēsturi, juridisko zinātni, psiholoģiju, filoloģiju, piemēram, Dr. habil. med. Māris Baltiņš, PhD Andreass Hilgers (*Andreas-Hilger*), Mg. hist. Edgars Engīzers, Dr. hist. Ilze Jermacāne, Dr. hist. Gatis Krūmiņš, Dr. philol. Ieva Kalniņa, Mg. iur. Linards Muciņš, Mg. iur., Mg. psych. Aldis Daugavvanags, Mg. sc. pol. Gatis Puriņš, PhD Tomass Vegeners Frīss (*Thomas Wegener Friis*), Mg. hist. Gatis Kupše, Dr. hist. Uldis Neiburgs, PhD Lilita Zaļkalne, Dr. iur. Ulrhis Mēlerts (*Ulrich Mählert*), Ihors Kuļiks (*Ihor Kulyk*), Dr. hist. Arūns Bubnis (*Arunas Bubnys*), PhD Mēlis Saueauks (*Meelis Saueauk*), Oktaviāns Cikū (*Octavian Ţicu*), Dr. habil. philol., Dr. hist. Boriss Sokolovs (*Борис Соколов*). PhD Andreass Hilgers 2017. gada 8. martā komisijas semināra ietvaros uzstājās Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā ar priekšlasījumu *The Gehlen Organisation/BND and the Baltic Countries in the Cold War* (Gēlena organizācija/Vācijas Federālais izlūkošanas dienests un Baltijas valstis Aukstā kara laikā). Savukārt PhD Lilita Zaļkalne un PhD Tomass Vegeners Frīss sniedza ziņojumus 2017. gada LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes sadarbībā ar Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmiju rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *1984* Rēzeknē, kā arī piedalījās 2017. gada 25. marta Komunistiskā genocīda upuru piemiņas dienas diskusijā Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo LPSR VDK dokumentu publiskošanu internetā 2018. gada maijā, ko vadīja Latvijas Universitātes asociētais profesors Dr. sc. pol. Ivars Ījabs. Savukārt tādi ārvalstu eksperti kā Dr. iur. Ulrihs Mēlerts (*Ulrich Mählert*), Ihors Kuļiks (*Ihor Kulyk*), Dr. hist. Arūns Bubnis (*Arunas Bubnys*), PhD Mēlis Saueauks (*Meelis Saueauk*), Oktaviāns Cikū (*Octavian Ţicu*), Dr. habil philol., Dr. hist. Boriss Sokolovs (*Борис Соколов*) uzstājās ar priekšlasījumiem starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* Rīgas Latviešu biedrības nama Līgo zālē 2018. gada 9. martā, dalījās ar attiecīgās valsts pieredzi totalitāra režīma atkārtošanās iespējamības novēršanā un okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanā, kā arī piedalījās diskusijās par VDK dokumentu atklātības īstenošanu Latvijas Republikā.

Pārskata periodā atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz Ministru kabineta 2017. gada 31. janvāra rīkojumu Nr. 47, Komisija papildināta ar Dr. philol. Ingunu Dauksti-Silasproģi, Latvijas Universitātes

Literatūras, folkloras un mākslas institūta Literatūras daļas vadošo pētnieci, Dr. hist. Dzintaru Ērgli, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieku un Dr. hist. Uldi Krēsliņu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieku. Atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz 2017. gada 13. septembra rīkojumu Nr. 494, Komisija papildināta ar Dr. sc. pol. Ivaru Ijabu, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesoru un Mg. hist. Martu Starostinu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta sekretāri un šobrīd Latvijas Universitātes Vēsturs un filozofijas fakultātes doktoranti. Atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz 2018. gada 28. februāra rīkojumu Nr. 84, Komisija papildināta ar Mg. iur., Mg. psych. Aldi Daugavvanagu, Daugavpils Universitātes Tiesību zinātņu katedras docentu, Mg. iur. Linardu Muciņu, zvērinātu advokātu un Mg. hist. Ojāru Stepenu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta viespētnieku un šobrīd Latvijas Universitātes doktorantu.

Ievērojot to, ka Izglītības un zinātnes ministrija tikai pēc ministru prezidenta un Finanšu ministrijas iesaistes 2016. gada nogalē atzina un apliecināja Latvijas Universitātes Fondam tiesības turpināt LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiju piešķiršanu, izmantojot tam atvēlētos līdzekļus, stipendiju konkursa organizēšana bija iespējama vien pēc Latvijas Universitātes Fonda 2016. gada novembra rīkotās stipendiju pasniegšanas. 2017. gada 1. februārī atbalstīti septiņi stipendiāti. Stipendiātu sakarā komisija konstatēja nepieciešamību principiāli svarīgos gadījumos, kas ir pretrunā ar Satversmes ievadā ietvertajām vērtībām, ievērojot Zinātniskās darbības likumā ietvertos principus, pārtraukt stipendijas līgumu un informēt augstskolas akadēmisko personālu par nepieciešamību pievērst lielāku rūpību tam, lai studijas nav tikai mācības, bet arī līdzeklis personības pilnveidei. Darbā ar stipendiātiem, kuri ir arī bakalaura, maģistra un doktora studiju programmās studējušie, akūti izjūtama Vilhelma fon Humbolta tēzes par zinātnes un izglītības vienotību īstenošanas nepietiekamība. PSRS okupācijas vara no šīs vienotības atteicās, īstenojot propagandā balstītā izglītībā un nošķirtā, dažkārt pat slepenā zinātnē. 2017. gada nogalē stipendiju konkurss būtiski paplašināja pretendentu loku. Rezultātā 2017. gada novembrī Latvijas Universitātes Fonds nolēma piešķirt desmit stipendijas – galvenokārt, maģistrantiem, doktorantiem un pētniekiem. Stipendija devusi ieguldījumu PSRS totalitārā okupācijas režīma pētniecības popularizēšanai un jaunas pētnieku paaudzes sagatavošanai. Pateicoties stipendijai, studiju sākumā dota iespēja zinātnieku vadībā apgūt, bet studiju vēlākajos posmos pilnveidot patstāvīgai pētniecībai nepieciešamās zināšanas un iemaņas

darbam ar dokumentiem, vēstures liecību vākšanai, tai skaitā intervēšanai, apjomīgu datu analīzei, zinātniskā darba izstrādei, publiskai aizstāvēšanai un dalībai zināšanu sabiedrības veidošanā. No astoņiem 2015. gada stipendiātiem visi sekmīgi turpina studijas – vairāki doktora studiju programmās, gatavojas promocijas darba aizstāvēšanai, aktīvi piedalās pētniecībā Latvijā vai ārvalstīs. Piemēram, 2017. gadā Agnija Ruhocka un Marta Starostina ieguva vēstures maģistra grādu par PSRS totalitārā okupācijas režīma pētījumiem, turklāt abas turpina studijas doktorantūrā.

Padotībā esošas iestādes

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 5.5. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai nav padotībā esošas iestādes.

Personāls

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 4.4. apakšpunkts, 7. punkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas personālsastāvu nosaka Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433. Kopš LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas "izpētes procesa īstenošanas nodrošināšana" uzticēta Latvijas Universitātei, personālsastāva apstiprināšanai Ministru kabinetā ir trīs nozīmes. Pirmkārt, šādā veidā sabiedrība tiek informēta par personām, kuras ir ieguldījušas darbu komisijas uzdevumu veikšanā. Otrkārt, attiecīgās personas, kas ir piedalījušās zinātniskajā izpētē un kas tātad ir iepazinušās ar LPSR VDK dokumentiem, piedalīsies priekšlikumu formulēšanā VDK dokumentu atklātības nodrošināšanai. Treškārt, kopš 2017. gada 23. novembra Komisijas sēdē apstiprinātās reglamenta jaunās redakcijas precizēts, ka Komisijas zinātniskā padomes funkcijas pilda lemttiesīga komisijas sēde.

Aktuālais LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas personālsastāvs ir sekojošs: Dr. hist. Ainārs Bambals, Dr. hist. Raimonds Cerūzis, Mg. iur., Mg. psych. Aldis Daugavvanags, Dr. philol. Inguna Daukste-Silasproģe, Mg. hist. Bonifācijs Daukšts, Mg. hist. Mārtiņš Dātavs, Dr. hist. Dzintars Ērglis, Dr. sc. pol. Ivars Ijabs, Dr. iur. Kristīne Jarinovska, Dr. hist. Kārlis Kangeris, Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, Dr. hist. Uldis Krēsliņš, Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Dr. hist. Jānis Ķeruss, Dr. iur. Jānis Lazdiņš, Mg. hist. Gatis Liepiņš, Mg. hist. Rudīte Menģelsone, Mg. iur.

Linards Muciņš, Mg. comp. Ilmārs Poikāns, Mg. hist. Marta Starostina, Mg. hist. Ojārs Stepens, Mg. iur. Juris Stukāns, Mg. sc. pol. Didzis Šēnbergs, Dr. hist. Jānis Taurēns, Dr. hist. Gints Zelmenis, Mg. hist. Arturs Žvinklis.

Personālsastāvā ir četrpadsmit zinātņu doktori un vienpadsmit maģistri, kas kopā pārstāv vismaz deviņas zinātņu nozares – vēsturi, juridisko zinātni, psiholoģiju, politoloģiju, komunikāciju zinātni, filozofiju, datorzinātni, socioloģiju un literatūrzinātni. No divdesmit sešiem Komisijas locekļiem piecas ir sievietes – trīs zinātņu doktores un divas maģistres. Komisijas locekļi pārstāv dažādas vecuma grupas: no 20–30 gadu veci ir trīs Komisijas locekļi (trīs maģistri, divi vīrieši, viena sieviete), no 30–50 gadu veci ir septiņpadsmit Komisijas locekļi (11 zinātņu doktori, seši maģistri, 14 vīrieši, trīs sieviete), no 50–70 gadu veci ir pieci Komisijas locekļi (divi zinātņu doktori, trīs maģistri, pieci vīrieši).

Kā jau iepriekš minēts, pārskata periodā atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz Ministru kabineta 2017. gada 31. janvāra rīkojumu Nr. 47, Komisija papildināta ar Dr. philol. Ingunu Dauksti-Silasproģi, Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Literatūras daļas vadošo pētnieci, Dr. hist. Dzintaru Ērgli, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieku un Dr. hist. Uldi Krēsliņu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieku. Atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz 2017. gada 13. septembra rīkojumu Nr. 494, Komisija papildināta ar Dr. sc. pol. Ivaru Ijabu, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesoru un Mg. hist. Martu Starostinu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta sekretāri un šobrīd Latvijas Universitātes doktoranti. Atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz 2018. gada 28. februāra rīkojumu Nr. 84, Komisija papildināta ar Mg. iur., Mg. psych. Aldi Daugavvanagu, Daugavpils Universitātes Tiesību zinātņu katedras docentu, Mg. iur. Linardu Muciņu, zvērinātu advokātu un Mg. hist. Ojāru Stepenu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta viespētnieku un šobrīd Latvijas Universitātes doktorantu.

Jānorāda, ka personālsastāvs neatspoguļo aktuālās darba tiesiskās attiecības, autoratlīdzības līguma attiecības vai arī cita veida finansiāli atalgojamas vai atlīdzināmas tiesiskās attiecības. Tāpat personālsastāvs neatspoguļo visas personas, kas piedalās LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskajā darbā, kā arī sniedz atbalstu tā veikšanā.

Ievērojot to, ka Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433 sākotnēji paredzēja Komisijas administratīvā sekretāra amatu, lai nodrošinātu saiti starp LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju un

ministru. Ievērojot to, ka Komisijas "izpētes procesa īstenošanas nodrošināšana" uzticēta Latvijas Universitātei, tātad faktiski Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 8. punktā noteikto administrēšanu veic Latvijas Universitāte, nevis Izglītības un zinātnes ministrija, tāpēc rīkojumā svītrota attiecīgā amata vieta. Tomēr Komisijas reglamentā, ievērojot nepieciešamību uzturēt saikni starp Latvijas Universitāti un Komisiju, saglabāts šāds amats. Pārskata periodā līdz 2018. gada 25. aprīlim šo amatu veica Marta Starostina. Pēc tam pilnīgi visus Komisijas administrēšanas uzdevumus veica Latvijas Universitāte, galvenokārt Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta izpilddirektors Ivars Ločmelis.

Komunikācija ar sabiedrību

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 4.4. apakšpunkts,)

Pasākumi, kas veikti sabiedrības informēšanai un izglītošanai

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 8.1. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbība vērsta uz sabiedrības informēšanu un izglītošanu par jautājumiem, kuru pētīšana ir Komisijas kompetencē, lai tādējādi novērstu totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, sniedz informāciju un izglīto sabiedrību par zinātniskās darbības rezultātiem zinātnisku un populārzinātnisku publikāciju veidā, organizējot zinātniskus forumus un publiskas diskusijas un sniedzot informāciju plašsaziņas līdzekļiem.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas publikācijas un informācija par Komisijas locekļu, ekspertu un stipendiātu publikācijām par pētījuma jautājumiem (populārzinātnisko publikāciju veikšana par pētniecības jautājumiem ir obligāts nosacījums gan Komisijas locekļiem, gan piesaistītajiem ekspertiem un stipendiātiem) pieejama Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē – www.lu.lv./vdkkomisija –, ko veido un saturiski uztur Komisija. Tiešsaistē pieejami LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājumu elektroniskie izdevumi ar atbilstošu ISBN. 2017. gada 27. decembrī atklāts LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 4. sējums – *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016.

gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangera un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 1052 lpp. Ievērojot to, ka krājumi izdoti, nosakot CC (*Creative Commons* – angļu val.) licences nosacījumus *BY-NC-ND*, ir radīti tiesiski priekšnosacījumi Komisijas zinātniskā darba rezultātu nekomerciālai popularizēšanai.

Kā jau iepriekš minēts, kopš Latvijas Universitātes rektora 2017. gada 15. decembra rezolūcijas saņemšanas, kad Komisijai darītas zināmas nepamatotas prasības LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanas sakarā, liedzot personas datu saturošas informācijas publicēšanu, līdz 2018. gada 25. maijam, kad panākta vienošanās, no vienas puses, starp Tieslietu ministriju un Datu valsts inspekciju un, no otras puses, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju un Latvijas Universitāti par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanu, atzīstot Komisijas zinātniskās darbības rezultātu atklātības atbilstību, samērību un nepieciešamību Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteiktā īstenošanai, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija bija spiesta apturēt tās zinātniskās darbības rezultātu publicēšanu Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē, ierobežot līdz šim publicēto Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē un apturēt jaunu publikāciju sagatavošanu. Ievērojot minēto, turpmāk publikāciju sagatavošana par veiktajiem pētījumiem noritēs sabiedriskā kārtībā.

Komisija atspoguļo aktuālo informāciju par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas publikācijām un Komisijas locekļu, ekspertu un stipendiātu publikācijām par pētījuma jautājumiem arī sociālajos tīklos. Tāpat Komisija regulāri sniedz informāciju par aktuālajām publikācijām plašsaziņas līdzekļiem.

Zinātnisku forumu organizēšana ir LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas ir ne tikai zinātniskās darbības atskaites forma, bet arī zinātnisku slēdzienu verifikācijas līdzeklis un iespēja uzklausīt viedokļus un tātad saņemt atgriezenisku saiti publisku diskusiju rezultātā.

Pārskata periodā organizēti četri zinātniski forumi – divas starptautiskās zinātniskās konferences un divi zinātniski semināri. 2017. gada 23., 24. un 25. martā Rēzeknē LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar sadarbībā ar Rēzeknes Tehnoloģiju augstskolu organizēja starptautisku zinātnisku konferenci *1984* un 2018. gada 9. un 10. martā Rīgā LPSR Valsts drošības komitejas

zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizēja starptautisku zinātnisku konferenci *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*. 2017. gada 8. martā Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā bija organizēts zinātnisks seminārs, kura ietvaros PhD Andreass Hilgers sniedza publisku priekšlasījumu *The Gehlen Organisation/BND and the Baltic Countries in the Cold War* (Gēlena organizācija/Vācijas Federālais izlūkošanas dienests un Baltijas valstis Aukstā kara laikā), un 2017. gada 28. un 29. augustā Rēzeknes novadā bija organizēts zinātnisks seminārs ar mērķi formulēt konceptuālu nostāju VDK dokumentu atklātības īstenošanā, kā šīs nostājas komunikācijas laiku un saturu. Sekojot 2017. gada 28. un 29. augustā panāktajai vienošanās, kas precizēta un zinātniski pamatoti, sagatavoti priekšlikumi, kas konceptuālo nostāju veidā 2017. gada 31. oktobrī sniegti Valsts Prezidentam un kas tiesību aktu projektu vietā 2018. gada 31. maijā sniegti Latvijas Republikas 12. Saeimas atbildīgajām komisijām.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konference un tās ietvaros publiska diskusija par komisijas priekšlikumiem VDK dokumentu atklātībai, totalitāra režīma atkārtošanās iespējamības novēršanai un okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanai Latvijas Republikā plānots organizēt 2018. gada 13., 14. un 15. jūnijā.

Starptautisku zinātnisku konferenču norises vietas izvēlē svarīgu vietu ieņem LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas nostāja, kas pieņemta vēl 2015. gada rudenī, organizējot savu pirmo starptautisko zinātnisko konferenci, ka VDK izpētē un izpētes rezultātu apspriešanā jāiesaista Latvijas Republikas novadi, norises vietai jābūt svarīgam kultūras, izglītības vai zinātnes centram, kas dotu iespēju interesentiem klātesot sekot un piedalīties konferences norisē. Savukārt, lai vietas un laika izvēle nebūtu šķērslis visiem interesentiem seko konferences norisei, pārskata periodā publiskā konferenču daļa – pilnā apjomā un pārskata formā – atspoguļota tiešsaistē.

Pārskata periodā organizētas vairākas publiskas diskusijas. Svarīgākās noritēja starptautisko zinātnisko konferenču ietvaros: 2017. gada 25. marta Komunistiskā genocīda upuru piemiņas dienas diskusija Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo LPSR VDK dokumentu publiskošanu internetā 2018. gada maijā, ko vadīja Latvijas Universitātes asociētais profesors Dr. sc. pol. Ivars Ījabs, un 2018. gada 10. marta diskusija par VDK dokumentu

atklātību, ko vadīja Latvijas Universitātes asociētais profesors Dr. sc. pol. Ivars Ījabs. Abas publiskas diskusijas raidītas arī tiešraidē.

Konferences un diskusijas norisei varēja sekot tiešsaistē. Tiešsaistē bija pieejama arī LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes kopīgi rīkotās starptautiskās zinātniskās konferences *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* (Rīgas Latviešu biedrības nama Līgo zālē 2018. gada 9. un 10. martā) un tās ietvaros organizētās diskusijas par VDK dokumentu atklātību tiešraide. Tāpat sabiedrības intereses piesaistīšanai Komisija pārskata periodā izplatīja četru rakstu krājumu papīra izdevuma veidā reģionālajām bibliotēkām.

2018. gada janvārī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija organizēja *Pētījumu centra SKDS* veiktu sabiedrības viedokļa atkārtotu noskaidrošanu par VDK dokumentu atklātības nepieciešamību. 2018. gada 19. februārī publiskoti aptaujas rezultāti, kā arī sniegta šo rezultātu analīze Kerkoviusa namā Rīgā.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sniedz informāciju par darba organizāciju un īstenošanas gaitu ar Latvijas Universitātes tīmekļa vietnes – www.lu.lv./vdkkomisija –, starpniecību. Cita starpā, vietnē pieejami tiesību akti, kas sniedz ziņas par darba organizāciju, tā īstenošanu, darba organizācijā un īstenošanā iesaistītajām personām, kā arī informācija par Komisijas organizētajiem sarīkojumiem. Aktualitāšu atspoguļošanai izmanto arī sociālos tīklus, piemēram, *Twitter*. Komisija regulāri sniedz informāciju par tās darbu plašsaziņas līdzekļiem.

Pasākumi sabiedrības viedokļa izzināšanai par apmierinātību ar valsts iestādes darba kvalitāti un to rezultāti (ja ir veikti šādi pasākumi)

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 8.2. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija nav veikusi socioloģiskus pētījumus par apmierinātību ar Komisijas darba kvalitāti. Viens no Komisijas darba kvalitātes atspoguļojumiem faktiski ir aptaujas rezultāti, ko veica *Pētījumu centrs SKDS* 2016. gada septembrī un 2018. gada janvārī par VDK dokumentu atklātību, un šo datu analīze.

Spriežot pēc 2018. gada janvāra aptaujas rezultātiem, sabiedrības pārstāvji arvien vairāk uzskata, ka VDK dokumentiem jābūt pieejamiem nekavējoties, turklāt pieaug pilsoņu pārliecība, ka spriest par tiem var sabiedrība pati bez valsts tēvišķas starpniecības, kas izpaustos kā ekspertu ieskata prevalēšana par sabiedrības morālu vērtējumu. Analizējot tos

Latvijas iedzīvotājus, kam ir konkrēts viedoklis par šo jautājumu, nevis nav konkrēta viedokļa, četras piektdaļas jeb 82% no konkrēta viedokļa paudējiem ir par VDK dokumentu publiskošanu, turklāt teju puse jeb 45% no tiem uzskata, ka dokumenti atklājami nekavējoties un bez īpašiem zinātniskiem komentāriem.

Salīdzinot ar 2016. gada septembra aptaujas rezultātiem, par vairāk nekā piekto daļu palielinājies Latvijas iedzīvotāju skaits, kur uzskata, ka VDK dokumenti publiskojami nekavējoties. Analizējot visus Latvijas iedzīvotājus 2018. gada sākumā, uz to uzstāj vairāk kā trešdaļa Latvijas iedzīvotāju, kamēr kopumā par VDK dokumentu publiskošanas iestājas gandrīz divas trešdaļas. Būtiski – par vairāk nekā par piekto daļu – samazinājusies tā sabiedrības grupa, kura uzskata, ka VDK dokumenti jāatklāj tikai kopā ar zinātniskiem komentāriem. Vienlaikus atbalstu dokumentu slēpšanai 2018. gada janvārī pauž vien 13%, kas ir par trešdaļu mazāk nekā 2016. gada septembrī, visu iedzīvotāju.

Visvairāk VDK dokumentu atklāšanā ieinteresēti jauni cilvēki, turklāt nevis jaunieši studiju gados, bet vecumā no 25 līdz 34 gadiem, kad jau iegūta profesija, augstākā izglītība. Šajā grupā divas trešdaļas prasa dokumentu publiskošanu, turklāt teju 40 % no visiem aptaujātajiem – nekavējoties. Uzskats, ka dokumenti publicējami nekavējoties, bez zinātniskiem komentāriem, populārāks ir to iedzīvotāju vidū, kas ir ieguvuši augstāko izglītību – analizējot iedzīvotājus, kam ir izveidojies konkrēts viedoklis, augstākās izglītības ieguvēju vidū šāds uzskats ir visvairāk – pusei, iekams kopā 87% no izlēmušajiem par šo lietu augstskolu absolvējušiem ir par dokumentu publicēšanu.

Latviešu vidū, skatot tos, kam ir konkrēts viedoklis, vairāk nekā puse jeb 53% ir par nekavējošo VDK dokumentu publicēšanu bez komentāriem, kamēr šādi komentāri šķiet nepieciešami 37% izlēmušo latviešu. Kopā 90% latviešu, kuriem ir noformulēts viedoklis šajā lietā, iestājas par publiskošanu. No cittautiešiem, kuriem ir konkrēts viedoklis, 70% ir par publiskošanu.

Vairāk par dokumentu publiskošanu iestājas personas ar augstu ienākumu līmeni, analizējot tos, kam ir konkrēts viedoklis lietā, par publicēšanu iestājas 90% Latvijas iedzīvotāju ar augstiem ienākumiem, pie tam puse – nekavējoties, bez zinātniskiem komentāriem.

Visvairāk par VDK dokumentu publicēšanu nekavējoties, negaidot zinātnisko komentāru pabeigšanu iestājas vidzemnieki – teju 60% no tiem, kam ir konkrēts viedoklis, kamēr no izlēmušajiem 90% vidzemnieku uzskata, ka valstij dokumenti jāpublicē vispār.

Vismazāk VDK dokumentu nodošanu sabiedrības vērtējumam nevēlās personas, kuras nav Latvijas pilsoņi, no izlēmušajiem 36% ir par slēpšanas turpināšanu.

Ievērojot to, ka LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija savu nostāju atklātības jautājumā formulējusi vēl 2015. gada 6. martā, vienbalsīgi atbalstot visu VDK dokumentu publiskošanu, un savu zinātnisko darbību vēršot atklātības veicināšanā, šāds sabiedrības viedoklis uzskatāms par pozitīvu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba novērtējumu.

Sadarbība ar nevalstisko sektoru

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 8.3. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija pārskata periodā sadarbojās ar vairākām biedrībām, piemēram, Latvijas Okupācijas muzeja biedrību, Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas pret latviešu tautu vērsto totalitāro noziegumu dokumentu digitalizācijas krātuvi, Sociālās atmiņas pētniecības centru, Strukturālo reformu padomi. Sadarbība totalitārisma izpētē norit, pamatojoties uz Latvijas Universitātes aģentūra *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts* noslēdzis sadarbības līgumu ar Sociālās atmiņas pētniecības centru. Pamatojoties uz Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 pielikumā noteikto, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendijas piešķir ar Latvijas Universitātes Fonda starpniecību. 2018. gada 9. un 10. marta starptautiskās zinātniskās konference rīkota sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu, bet 2018. gada 13., 14. un 15. jūnija pārskata konferences rīkošana norit sadarbībā ar Fridriha Eberta fondu. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbs pamatots arī uz sabiedriskā kārtībā veiktu darbu.

Nākamajā gadā plānotie pasākumi

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 4.5. apakšpunkts)

Iepriekšējā pārskata periodā uzsāktie pasākumi, kuri tiks turpināti

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 9.1. apakšpunkts)

Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK*

konstatēšanu pārejas noteikumu 8. punkts paredz, ka VDK dokumentu zinātniskā izpēte veicama līdz 2018.gada 31.maijam, tomēr reizē Ministru kabinets nav savlaicīgi nodrošinājis pilnvērtīgas un efektīvas izpētes veikšanu, jo vairāk kā gadu finansiāli nenodrošināja Komisijas darbu un tikai 2017. gada 30. novembrī Satversmes aizsardzības birojs pirmo reizi rakstveidā apliecināja, ka pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas ieguves pētniekus pielaidīs VDK aģentu kartotēkai, un 2018. gada janvārī Latvijas Nacionālā arhīva ietvaros nodrošināja pieeju VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētajai sistēmai (elektroniskajai datubāzei) *Delta Latvija* anonimizētā veidā. Turklāt tikai 2018. gada 30. maijā Satversmes aizsardzības birojs izsniedza LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai tā ietvaros Komisijas pētnieku veiktās piezīmes. Ievērojot minēto, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konference būs organizēta 2018. gada 13., 14. un 15. jūnijā sadarbībā ar sadarbībā ar Fridriha Eberta fondu.

Ievērojot iepriekš minēto Datu valsts inspekcijas rīcību, kas līdz 2018. gada 25. maijam spieda apturēt Komisijas rakstu krājumu sagatavošanas darbu, rakstu krājumi, kas atspoguļo 2017. gada 23., 24. un 25. marta starptautiskajā zinātniskajā konferencē *1984* un 2018. gada 9. un 10. marta starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* prezentētos pētījumus pilnā apjomā publicēs 2018. gada ietvaros sabiedriskā kārtībā. Līdzīgi plānots rīkoties arī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konferencē prezentēto pētījumu sakarā.

Paredzot nepieciešamību skaidrot 2018. gada 31. maijā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšlikumus un sniegt izvērstu priekšstatu par publicēšanai paredzētajiem VDK dokumentiem, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētnieki turpinās sākto darbu Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu izpētē un sniegs nepieciešamos zinātniski pamatotos skaidrojumus sabiedriskā kārtībā.

2018. gada 31. maijā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sniedza priekšlikumu veidot Nacionālās atmiņas institūtu, lai īstenotu Latvijas Republikas Satversmes ievadā ietverto pienākumu novērst totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas. Nacionālās atmiņas institūta izveidē piedāvāts izmantot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju kā pamatu, taču tas ir tikai viens no piedāvātajiem variantiem. Komisijas reorganizācija nav pašmērķis, galvenais uzdevums ir Nacionālā atmiņas institūta izveide.

Nākamā pārskata perioda galvenie uzdevumi un pasākumi

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 9.2. apakšpunkts)

Nacionālās atmiņas institūta dibināšanas, reorganizējot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, gadījumā galvenie uzdevumi un pasākumi būs saistīti ar institūta organizāciju, personāla piesaisti, zinātniskās darbības organizēšanu un atbalsta sniegšana VDK dokumentu publicēšanas plāna īstenošanā 2018. un 2019. gadā atbilstoši LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas 2018. gada 31. maijā sniegtajiem priekšlikumiem.

Nākamā gada plānotie sadarbības projekti un pētījumi

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 9.3. apakšpunkts)

Nacionālās atmiņas institūta dibināšanas, reorganizējot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, gadījumā būs nepieciešams aktualizēt sadarbību ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas sadarbības institūcijām un organizācijām, kā arī aktualizēt LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas sāktos pētījumus, sevišķi Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu sakarā.

Iestādes finanšu saistības (piemēram, kredītsaistības)

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 9.4. apakšpunkts)

Nacionālās atmiņas institūta dibināšanas, reorganizējot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, gadījumā valsts budžetā ik gadu nosakāma atsevišķa apakšprogramma līdzīgi, kā tas bijis likuma *Par valsts budžetu 2016. gadam* 4. pielikumā un likuma *Par valsts budžetu 2017. gadam* 4. pielikumā. Ja dibināšana paredzēta 2018. gadā, valsts budžetā nosakāma samērīga daļa no tā, kas noteikts 2016. un 2017. gadā. Nacionālās atmiņas institūta dibināšanas, reorganizējot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, gadījumā, nav paredzēts nodot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas finanšu saistības, jo tādu nav.

Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 4.2. apakšpunkts)

Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums (pielikums):

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.1. apakšpunkts)

Līdz 2018. gada 31. maijam komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. h.c. Kārlis Kangeris, kā arī komisijas locekļi nav saņēmuši informāciju no Latvijas Universitātes par finanšu dokumentiem. Komisijas priekšsēdētājs un citi komisijas locekļi neveic finansiālo darbību, neslēdz līgumus un neveido finanšu dokumentus. Saskaņā ar 2015. gada 11. septembra līgumu to veic Latvijas Universitāte. Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta amatpersonas ir 2018. gadā atteikušas komisijas priekšsēdētājam sniegt informāciju par finanšu dokumentiem un finanšu pārskatu. Līdz ar to par finanšu darbību ir atbildīga Latvijas Universitāte.

Darbības stratēģijās plānotās budžeta programmu un apakšprogrammu ietvaros finansētās galvenās aktivitātes un to mērķi, plānotie darbības rezultāti, kā arī rezultātu izpildes analīze un valsts budžeta līdzekļu izlietojuma efektivitātes izvērtējums

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.3. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, ievērojot Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 nosacījumus, nelemj par likuma *Par valsts budžetu 2017. gadam* 4. pielikumā paredzētās 05.20.00 apakšprogrammas 01.400 funkciju klasifikācijas kods *Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā okupācijas režīma izpēte Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā Latvijas Universitātē* izlietojumu, to veic Latvijas Universitātes amatpersonas, galvenokārt, Latvijas Universitātes rektors, prorektori, administrācijas vadītājs, Latvijas vēstures institūta direktors, izpilddirektors un izpilddirektora vietniece.

Informācija par pārskata periodā īstenotajām jaunajām politikas iniciatīvām, ja pārskata gadā tādas tika apstiprinātas, norādot piešķirto valsts budžeta līdzekļu apmēru to īstenošanai

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.4. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija visā tās darbības laikā nav īstenojusi jaunās politikas iniciatīvas.

Valsts aizdevumu izlietojums projektu īstenošanai, kā arī to aizņēmumu izlietojums un īstenošanas rezultāti, par kuriem valsts ir galvojusi

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.5. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija visā tās darbības laikā nerīkojās ar valsts aizdevumu.

Iestādes veiktie un pasūtītie pētījumi. Iestādes norāda pētījuma mērķi, līguma summu, pētījuma veicēju, galvenos rezultātus, kā arī iedzīvotāju iespējas saņemt plašāku informāciju

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.6. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pamatdarbība ir saistīta ar pētījumu veikšanu. Savā darbībā Komisija vērsta uz sabiedrības informēšanu un izglītošanu par jautājumiem, kuru pētīšana ir Komisijas kompetencē, lai tādējādi novērstu totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, sniedz informāciju un izglīto sabiedrību par zinātniskās darbības rezultātiem zinātnisku un populārzinātnisku publikāciju veidā, organizējot zinātniskus forumus un publiskas diskusijas un sniedzot informāciju plašsaziņas līdzekļiem.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas publikācijas un informācija par Komisijas locekļu, ekspertu un stipendiātu publikācijām par pētījuma jautājumiem (populārzinātnisko publikāciju veikšana par pētniecības jautājumiem ir obligāts nosacījums gan Komisijas locekļiem, gan piesaistītajiem ekspertiem un stipendiātiem) pieejama Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē – www.lu.lv./vdkkomisija –, ko veido un saturiski uztur Komisija. Tiešsaistē pieejami LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājumu elektroniskie izdevumi ar atbilstošu ISBN. 2017. gada 27. decembrī atklāts LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 4. sējums – *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangera un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 1052 lpp. Ievērojot to, ka krājumi izdoti, nosakot CC (*Creative Commons* – angļu val.) licences nosacījumus *BY-NC-ND*, ir radīti tiesiski

priekšnosacījumi Komisijas zinātniskā darba rezultātu nekomerciālai popularizēšanai.

Kā jau iepriekš minēts, kopš Latvijas Universitātes rektora 2017. gada 15. decembra rezolūcijas saņemšanas, kad Komisijai darītas zināmas nepamatotas prasības LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanas sakarā, liedzot personas datu saturošas informācijas publicēšanu, līdz 2018. gada 25. maijam, kad panākta vienošanās, no vienas puses, starp Tieslietu ministriju un Datu valsts inspekciju un, no otras puses, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju un Latvijas Universitāti par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanu, atzīstot Komisijas zinātniskās darbības rezultātu atklātības atbilstību, samērību un nepieciešamību Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteiktā īstenošanai, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija bija spiesta apturēt tās zinātniskās darbības rezultātu publicēšanu Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē, ierobežot līdz šim publicēto Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē un apturēt jaunu publikāciju sagatavošanu. Ievērojot minēto, turpmāk publikāciju sagatavošana par veiktajiem pētījumiem noritēs sabiedriskā kārtībā.

Komisija atspoguļo aktuālo informāciju par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas publikācijām un Komisijas locekļu, ekspertu un stipendiātu publikācijām par pētījuma jautājumiem arī sociālajos tīklos, piemēram, *Twitter*. Tāpat Komisija regulāri sniedz informāciju par aktuālajām publikācijām plašsaziņas līdzekļiem.

Zinātnisku forumu organizēšana ir LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas ir ne tikai zinātniskās darbības atskaites forma, bet arī zinātnisku slēdzienu verifikācijas līdzeklis un iespēja uzklausīt viedokļus un tātad saņemt atgriezenisku saiti publisku diskusiju rezultātā.

Pārskata periodā organizēti četri zinātniski forumi – divas starptautiskās zinātniskās konferences un divi zinātniski semināri. 2017. gada 23., 24. un 25. martā Rēzeknē LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar sadarbībā ar Rēzeknes Tehnoloģiju augstskolu organizēja starptautisku zinātnisku konferenci *1984* un 2018. gada 9. un 10. martā Rīgā LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizēja starptautisku zinātnisku konferenci *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*. 2017. gada 8. martā Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā bija organizēts zinātnisks seminārs, kura ietvaros PhD Andreass Hilgers sniedza publisku priekšlasījumu *The Gehlen*

Organisation/BND and the Baltic Countries in the Cold War (Gēlena organizācija/Vācijas Federālais izlūkošanas dienests un Baltijas valstis Aukstā kara laikā), un 2017. gada 28. un 29. augustā Rēzeknes novadā bija organizēts zinātnisks seminārs ar mērķi formulēt konceptuālu nostāju VDK dokumentu atklātības īstenošanā, kā šīs nostājas komunikācijas laiku un saturu. Sekojot 2017. gada 28. un 29. augustā panāktajai vienošanās, kas precizēta un zinātniski pamatoti, sagatavoti priekšlikumi, kas konceptuālo nostāju veidā 2017. gada 31. oktobrī sniegti Valsts Prezidentam un kas tiesību aktu projektu vietā 2018. gada 31. maijā sniegti Latvijas Republikas 12. Saeimas atbildīgajām komisijām.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konference un tās ietvaros publiska diskusija par komisijas priekšlikumiem VDK dokumentu atklātībai, totalitāra režīma atkārtošanās iespējamības novēršanai un okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanai Latvijas Republikā plānots organizēt 2018. gada 13., 14. un 15. jūnijā.

Starptautisku zinātnisku konferenču norises vietas izvēlē svarīgu vietu ieņem LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas nostāja, kas pieņemta vēl 2015. gada rudenī, organizējot savu pirmo starptautisko zinātnisko konferenci, ka VDK izpētē un izpētes rezultātu apspriešanā jāiesaista visi Latvijas Republikas reģioni, norises vietai jābūt svarīgam kultūras, izglītības vai zinātnes centram, kas dotu iespēju interesentiem klātesot sekot un piedalīties konferences norisē. Savukārt, lai vietas un laika izvēle nebūtu šķērslis visiem interesentiem seko konferences norisei, pārskata periodā publiskā konferenču daļa – pilnā apjomā un pārskata formā – atspoguļota tiešsaistē.

Sabiedrības intereses piesaistīšanai Komisija pārskata veidā izplatīja četru rakstu krājumu papīra izdevuma veidā reģionālajām bibliotēkām.

2018. gada janvārī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija organizēja *Pētījumu centra SKDS* veiktu sabiedrības viedokļa atkārtotu noskaidrošanu par VDK dokumentu atklātības nepieciešamību. 2018. gada 19. februārī publiskoti aptaujas rezultāti, kā arī sniegta šo rezultātu analīze Kerkoviusa namā Rīgā. Informācija par aptaujas rezultātiem un analīzi atspoguļota plašsaziņas līdzekļos.

Sadarbības partneru finansēto programmu un ārvalstu ieguldījumu programmu ietvaros īstenoto projektu rezultāti un līdzekļu izlietojums

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.7. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbība nav finansēta no Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.7. apakšpunktā minētajām programmām.

Būtiskākie pakalpojumi (maksas, bezmaksas, adresēti personai, personu lokam, sabiedrībai kopumā), uzlabojumi pakalpojumu pieejamības un kvalitātes nodrošināšanā, strukturizējot pa pakalpojumu veidiem

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.8. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbība nav saistīta ar pakalpojumu sniegšanu, līdz ar to nav iespējams novērtēt pakalpojumu pieejamību un kvalitāti.

Novērtējums par stratēģijas ieviešanu. Novērtējumu sagatavo pēc kārtējā stratēģijas plānošanas cikla beigām, un tajā iekļauj atbilstošu informāciju

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.9. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbība nav saistīta ar stratēģijas izstrādi un tās īstenošanu, līdz ar to nav iespējams sniegt novērtējumu par stratēģijas īstenošanu.

Pārskats par iestādes vadības un darbības uzlabošanas sistēmām efektīvas darbības nodrošināšanai (piemēram, iekšējā kontrole, kvalitātes vadība, iekšējais audits, riska vadība, iespējamās korupcijas novēršana), kā arī informācija par veiktajām strukturālajām reformām un reorganizācijām

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.10. apakšpunkts)

Ievērojot sadaļā *Iestādes juridiskais statuss* minēto, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija nevar sniegt pārskatu par iestādes vadības un darbības uzlabošanas sistēmām efektīvas darbības nodrošināšanai, jo šādā gadījumā pārskats būtu jāsniedz par Latvijas Universitātes vadības un darbības uzlabošanas sistēmām efektīvas darbības nodrošināšanai.

Neskatoties uz ierobežotām iespējām ietekmēt Latvijas Universitātes vadības darbības uzlabošanas sistēmas efektīvas darbības nodrošināšanai, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija tās zinātniskā

darba pilnveidošanai pētnieku atlasē ievēro reglamentā paredzētos nosacījumus, lai izvairītos no interešu konflikta, un izvērtē pētnieka iespējas īstenot noteikto pētījumu. Pētījumu kvalitātes pilnveidošanai izveidota iekšējā un ārējā recenziju sistēma, kā arī noteikti zinātniskās un literārās redakcijas principi. Pateicoties recenziju sistēmai, redakcijas darbam, dalībai zinātniskajos forumos un pienākumam publicēt populārzinātniskus rakstus, tiek nodrošināta uzraudzības sistēma pētījumu savlaicīgai un kvalitatīvai veikšanai, kā arī savlaicīgi identificēti sarežģījumi. Uzraudzības sistēmā nozīmīgu lomu ieņem administratīvais sekretārs. Diemžēl, ievērojot to, ka atbildības jautājumu risināšana Latvijas Universitātē ir ekskluzīva rektora un prorektoru kompetence, atklājot sarežģījumus izpildes sakarā, Latvijas Universitāte nesniedza efektīvu sarežģījumu risinājumu. Ievērojot minēto, plānojot Nacionālā atmiņas institūta darbību Latvijas Universitātes ietvaros, būtiski jāpilnveido Latvijas Universitātes vadības un darbības uzlabošanas sistēmas efektīvas darbības nodrošināšanai.

Autorības atruna

Pārskatā izmantoti publicēti un vēl nepublicēti autoru darbi. Ērtībai un, ievērojot to, ka pārskats gatavots valsts pārvaldes un Latvijas Republikas Saeimas vajadzībām, pārskatā nav izcelti izmantoto autoru darbu citāti, tāpēc pārskata citēšana ārpus valsts pārvaldes un Latvijas republikas Saeimas, veicami, minot autoru, darba nosaukumu, kā arī ziņas par publikāciju. Citēšana bez atbilstošas atsauces akadēmiskos un zinātniskos darbos uzskatāma par akadēmisku negodīgu rīcību.

Pētījumu materiāli

1. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājuma 1. sējums.
2. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājuma 2. sējums.
3. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājuma 3. sējums.
4. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājuma 4. sējums.
5. Latvijas iedzīvotāju uzskati par VDK dokumentu atklāšanu sabiedrībai 2018. gada janvārī.

LPSR VDK zinātniskas izpētes komisijas rakstu krājuma 5., 6. un turpmākie sējumi par 2017. gada un 2018. gada nepublicēto pētījumu rezultātiem atrodas sagatavošanā un redakcionālās rediģēšanas stadijā. 6., 7. un turpmākie sējumi var tikt gatavoti publicēšanai pēc pašreiz Satversmes aizsardzības birojā esošo dokumentu pieejamības Latvijas Nacionālajā arhīvā publikāciju zinātniskai recenzēšanai un rediģēšanai.

VDK

IZPĒTE

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija

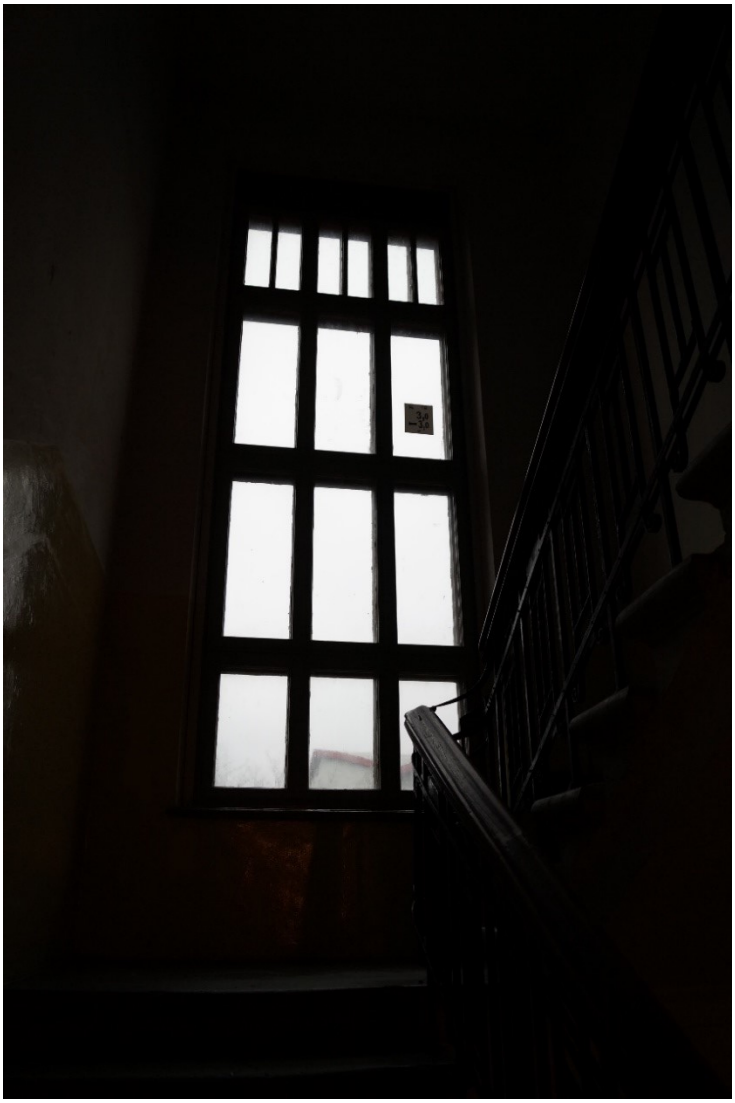

Starptautiskās zinātniskās konferences *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā ziņojumi.

Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas (ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā). Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2015, elektroniskais izdevums, 696 lpp.

Konferences 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī zinātniskā redakcijas kolēģija: Dr. hist., Dr. h.c. (LZA) Kārlis Kangeris, komisijas priekšsēdētājs, pētnieks, zinātniskās redakcijas kolēģijas priekšsēdētājs, Dr. iur. Kristīne Jarinovska, komisijas priekšsēdētāja vietniece, vadošā viespētniece, Dr. hist. Arūns Bubnis (*Arunas Bubnys*), Lietuvas Republika, Dr. hist. Mēlis Maripū (*Meelis Maripuu*), Igaunijas Republika, Dr. habil. philol., Dr. hist. Boriss Sokolovs, Krievijas Federācija.

Recenzenti: Dr. sc. pol., Ivars Ījabs, Dr. hist. Uldis Neiburgs.

Konferences 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī rīcības komiteja: Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone, vadošā viespētniece (literatūrzinātne), rīcības komitejas priekšsēdētāja, Dr. iur. Jānis Lazdiņš, komisijas loceklis, vadošais viespētnieks (juridiskā zinātne), Dr. hist. Ineta Lipša, vadošā pētniece (vēsture), Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, komisijas loceklis, vadošais viespētnieks (komunikācijas zinātne), Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, komisijas locekle, vadošā viespētniece (filozofija).

Autori: Dr. hist. Gints Zelmenis, M. iur. Juris Stukāns, Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Madara Brūnava, B. hist. Marta Starostina, M. philol. Agija Ābiķe-Kondrāte, B. philol. Signe Raudive, Dr. hist. Raimonds Cerūzis, M. hist. Artūrs Žvinklis, Dr. hist. Jānis Taurēns, Dr. hist. Ineta Lipša, Dr. hist. Jānis Ķeruss, Anastasija Smirnova, B. hist. Mārtiņš Dātavs, M. hist., M. iur. Kristīne Rotbaha, B. hist. Agnija Ruhocka, B. hist. Gatis Liepiņš, M. hist. Bonifācijs Daukšts.

Zinātniskā redaktore: Dr. iur. Kristīne Jarinovska. Literārie redaktori:
Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone, M. sc., M. A. Eoin Micheál McNamara.

Vāki, titullapa: *Zilais brīnums*, Liepājā, Kristīnes Jarinovskas foto.
Konferences foto: Kristīne Jarinovska, Mārtiņš Kaprāns un Didzis Šēnbergs.

ISBN 978-9934-8587-1-0

Pamatojoties uz Satversmes ievadā iekļauto totalitāro režīmu un to noziegumu nosodījumu, ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* pirmo sekunda daļu un Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumu Nr. 433 izveidotā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, tās piesaistītie eksperti, stipendiāti un ārvalstu zinātnieki starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* 2015. gada 16. decembrī Liepājā *Lielais Dzintars, Civitas Nova*

Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas

Saturs

Saturs 8

Detalizēts satura rādītājs 12

Saeimas priekšsēdētājas ievadvārdi 24

Ministru prezidentes ievadvārdi 26

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbības atskaite par laika posmu no 2015. gada 11. septembra līdz 31.decembrim 28

Priekšvārds. Paverot kolektīvās atmiņas zuduma plīvuru 50

Recenzija 59

Gints Zelmenis. Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: izpētes iespējas 72

The KGB and Political Repressions in Occupied Latvia within the Eighties of XX Century: Perspectives of Research 106

Pielikums 109

Juris Stukāns. Tiesu nolēmumu analīze lietās par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu 116

Legal and procedural aspects establishing the fact of collaboration with the KGB 145

Solveiga Krūmiņa-Koņkova. Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954) 147

Collaboration between the LSSR KGB and the Representative of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR in the LSSR (1944 – 1954) 194

Pielikumi 197

Madara Brūnava. Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956 – 1959).....205

Control of the religion in the LSSR. Example of small a Christian denomination (1956 – 1959).....232

Pielikumi 234

Marta Starostina. Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības «Intūrists» Rīgas nodaļā darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957 – 1985).....241

Soviet ideology and propaganda exercised by the LSSR Riga division of the All-Union state travel agency 'Intourist' working with the Latvian exile tourists (1957 – 1985) 271

Pielikumi 273

Agija Ābiķe-Kondrāte. LPSR VDK un represīvo institūciju darbība radošo profesiju pārstāvju veselības aprūpes, radošā darba un atpūtas nodrošināšanā 281

The influence of the LSSR KGB and repressive institutions on providing healthcare, possibilities for creative work and recreation to representatives of creative professions 297

Pielikumi 299

Signe Raudive. Latvijas Padomju rakstnieku savienība: no rakstnieku kluba līdz Literatūras propagandas birojam 302

The Union of the Latvian Soviet Writers: from the Club of Writers to the Bureau of Literary Propaganda.....324

Raimonds Cerūzis. Pieredzes apzināšana Centrāleiropas un Austrumeiropas represīvo iestāžu darbības izpētē un izvērtēšanā.....326

Decommunisation of Central and East Europe. Typical examples 361

Artūrs Žviklis. LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze.....363

The analysis of the 'nomenclatura' personnel files of the Central Committee of Communist Party of Latvia of the LSSR KGB staff.....397

Jānis Taurēns. Zinātniskā un sabiedriskā polemika par LPSR Valsts drošības komitejas dokumentāro mantojumu 399

Discussions on the problem of the heritage of the KGB since the re-establishment of the independence of the Republic of Latvia.....441

Ineta Lipša. Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944 – 1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus 443

Surveillance and control of private life in the Latvian SSR using repressive mechanisms of the state (1944 – 1953).....473

Jānis Ķeruss. Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza *Boļševiks* (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija.....475

Escaping from the fishermen kolkhoz 'Boļševiks' of Liepaja by fishing boats (1952 – 1957). Motives, performance, reaction of the state institutions.....512

Pielikums.....514

Anastasija Smirnova. Latvijā iebraukušo etnisko minoritāšu pārstāvju nevardarbīgā pretošanās padomju režīmam LPSR VDK kriminālllietu atspoguļojumā (1956 – 1968).....516

Nonviolent resistance of ethnic minorities migrated to Latvia to the Soviet regime reflected by the criminal cases of the LSSR KGB (1956 – 1968).....536

Mārtiņš Dātavs. Staļina kritikas atspoguļojums Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikas drošības iestāžu 1953. gada martā ierosinātajās krimināllietās 537

Reflection of the criticism of Stalin in the criminal cases of the security services of the LSSR 556

Kristīne Rotbaha. Latvju Nacionālās Jaunatnes Apvienības Valkas grupa (1945). Atmiņu mantojums.....557

The Valka Group of the Latvian National Youth Association's (LNJA) (1945). Memory heritage 597

Agnija Ruhocka. LPSR Valsts drošības komitejas Bauskas rajona nodaļas darbība un iedzīvotāju nevardarbīgā pretošanās (1954 – 1985).....599

Activities of the Bauska district department of the LSSR KGB and nonviolent resistance of locals (1954 – 1985).....619

Gatis Liepiņš. Fonda *PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas* dokumentu analīze.....621

Analysis of the documents of the fund 'Personal files on inhabitants of Latvia detained in the screening-filtration stations and camps of the USSR NKVD' 656

Pielikumi 658

Bonifācijs Daukšts. LPSR Valsts drošības komitejas un Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības sadarbība (1953-1961) 669

Cooperation of the LSSR KGB and the Komsomol (1945 – 1964).....694

Detalizēts satura rādītājs

Saturs 8

Detalizēts satura rādītājs 12

Saeimas priekšsēdētājas ievadvārdi 24

Ministru prezidentes ievadvārdi 26

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbības atskaite par laika posmu no 2015. gada 11. septembra līdz 31.decembrim 28

I. Komisijas darbības priekšvēsture no 2014. gada maija līdz 2015. gada 10. septembrim 29

1. VDK izpētes komisija izglītības un zinātnes ministres paspārnē . 29

2. VDK izpētes komisija Tieslietu ministrijas paspārnē 37

3. Komisija atkal IZM paspārne, Saeima un LU 41

4. Komisija un Latvijas Universitāte 44

II. Komisijas darbība no 2015. gada 11. septembra līdz 31. decembrim 45

Priekšvārds. Paverot kolektīvās atmiņas zuduma plīvuru 50

Recenzija 59

Gints Zelmenis. Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: izpētes iespējas 72

1. Divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu VDK izmeklēto krimināllietu vispārīgs raksturojums 73

2. Daži juridiskie aspekti 75

3. VDK arestēto cilvēku "sociālais portrets" 83

4. "Brīdināšana", "profilakse" un "operatīvā izstrāde" 89

5. Pētniecības iespējas 93

5.1. Par psihiatrijas izmantošanu politiskajās represijās 93

5.2. Par dažiem citiem represiju aspektiem 96

5.3. Par politiskajās represijās iesaistītajām amatpersonām 98

5.4. Par VDK struktūru 99

5.5. Par VDK dokumentu valodu 103

Galvenie secinājumi 104

The KGB and Political Repressions in Occupied Latvia within the Eighties of XX Century: Perspectives of Research 106

Pielikums 109

Juris Stukāns. Tiesu nolēmumu analīze lietās par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu 116

1. Statistika sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanas lietās 117

2. Tiesu prakses sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanas lietās vispārīga analīze 121

2.1. 2013. gada tiesu prakse 121

2.2. 2012. gada tiesu prakse 124

2.3. 2011. gada tiesu prakse 128

2.4. 2010. gada tiesu prakse 129

2.5. 2009. gada tiesu prakse 130

2.6. 2008. gada tiesu prakse 131

2.7. Tiesu prakses sadarbības ar LPSR VDK fakta procesuālo aspektu analīze 133

3. Sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanas gadījumu vispārīga analīze 134

3.1. 2010. gada 16. novembra Ogres rajona tiesas spriedums lietā Nr. 7/367 (K240049/10) 134

3.2. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2007. gada 29. maija spriedums lietā KA04-417/07 137

4. Sadarbības fakta ar LPSR VDK konstatēšanas pilnveides aspekti .. 139

Secinājumi 143

Legal and procedural aspects establishing the fact of collaboration with the KGB 145

Solveiga Krūmiņa-Koņkova. Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954) 147

Ievads 147

1. PSRS Reliģisko kulta lietu padomes pilnvarotais LPSR Voldemārs Šeškens un viņa darba metodes 151

1. 1. Plāns par vienoto PSRS Katoļu baznīcu bez Romas un tā realizācija 151

1.2. Sarīkojumi LELB liberalizācijā 157

1.3. Krišjāņa Šlosberga lieta 162

1.4. Jaunās LELB virsvaldes veidošanas aizkulises 167

1.5. Piemērs par LELB denunciāciju rakstītājiem 170

1.6. Piemēri par draudžu drosmi aizstāvēt savus garīdzniekus 172

1.7. Iemesli jauna RKLP pilnvarotā LPSR iecelšanai 173

2. PSRS RKLP pilnvarotais LPSR Jūlijs Restbergs un viņa darbības piemēri 175

2.1. RLKP pilnvarotā operatīvās lietas: ko varam spriest no garīdznieku raksturojumiem. Piemēri par garīdznieku diskreditācijas metodēm 176

2.2. RKLP pilnvarotā patstāvīgi vadītās operācijas 178

2.3. VDM/VDK kontrole pār LRKB un LELB vadības piedalīšanos miera piekritēju kustībā 181

2.4. Bīskapa Valerijana Zondaka lieta 185

Secinājumi 193

Collaboration between the LSSR KGB and the Representative of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR in the LSSR (1944 – 1954) 194

Pielikumi 197

Madara Brūnava. Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956 – 1959) 205

Ievads 205

1. Avotu un literatūras apskats 207

1. Baptistu un septītās dienas adventistu konfesiju apstākļi un pārvalde LPSR (1956 – 1959) 209

1.1. Baptistu draudžu stāvokļa raksturojums 211

1.2. Septītās dienas adventistu draudžu stāvokļa raksturojums ... 214

1.3. Baptistu un septītās dienas adventistu draudžu pārvalde un saistošie normatīvi LPSR 217

2. Represiju piemēri baptistu un septītās dienas adventistu draudzēs LPSR 221

Secinājumi 229

Control of the religion in the LSSR. Example of small a Christian denomination (1956 – 1959) 232

Pielikumi 234

Marta Starostina. Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības «Intūrists» Rīgas nodaļā darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957 – 1985) 241

1. *Intūrista* struktūra un vispārējs raksturojums 245

2. Trimdas tūristu attieksme pret *Intūrists* sarīkojumiem 263

Soviet ideology and propaganda exercised by the LSSR Riga division of the All-Union state travel agency 'Intourist' working with the Latvian exile tourists (1957 – 1985).....271

Pielikumi.....273

Agija Ābiķe-Kondrāte. LPSR VDK un represīvo institūciju darbība radošo profesiju pārstāvju veselības aprūpes, radošā darba un atpūtas nodrošināšanā.....281

Nobeigums.....295

The influence of the LSSR KGB and repressive institutions on providing healthcare, possibilities for creative work and recreation to representatives of creative professions 297

Pielikumi.....299

Signe Raudive. Latvijas Padomju rakstnieku savienība: no rakstnieku kluba līdz Literatūras propagandas birojam 302

Ievads.....302

1. Latvijas Padomju rakstnieku savienības komisijas darbam ar jauniem autoriem izveide.....303

2. Jauno autoru literāro apvienību izveide un darbība 312

Nobeigums.....322

The Union of the Latvian Soviet Writers: from the Club of Writers to the Bureau of Literary Propaganda 324

Raimonds Cerūzis. Pieredzes apzināšana Centrāleiropas un Austrumeiropas represīvo iestāžu darbības izpētē un izvērtēšanā 326

1. Vācija.....329

2. Čehu Republika 334

3. Polija.....336

4. Baltijas valstis 340

4.1. Igaunijas Republika 341

4.2. Lietuvas Republika 342

5. Rumānija 343

6. Ungārija 346

7. Slovākija 348

8. Albānija 349

9. Bulgārija 349

10. Bijusī Dienvidslāvija 351

11. Gruzija 352

12. Ukraina 354

13. Krievijas Federācija 357

14. Baltkrievijas Republika 359

Nobeigums 360

Decommunisation of Central and East Europe. Typical examples 361

Artūrs Žvinklis. LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze 363

1. LKP CK nomenklatūras lietu sastāvs 364

2. VDK darbinieku personu lietās pieejamās vispārīgās informācijas raksturojums 366

2. VDK darbinieku amata zaudēšanas, pārcelšanas vai pazemināšanas iemesli 377

3. Turpmākās pētniecības nepieciešama 381

4. LPSR IeTK, VDTK, VDM, IeM, VDK darbinieku LKP CK nomenklatūras lietu rādītājs 382

The analysis of the 'nomenclatura' personnel files of the Central Committee of Communist Party of Latvia of the LSSR KGB staff 397

Jānis Taurēns. Zinātniskā un sabiedriskā polemika par LPSR Valsts drošības komitejas dokumentāro mantojumu 399

1. Sabiedriskās diskusijas par VDK dokumentāro mantojumu.....399

2. VDK izpēte zinātniskajā literatūrā.....429

3. Padomju režīma funkcionāri kā mantojums neatkarīgajai Latvijai437

Discussions on the problem of the heritage of the KGB since the re-establishment of the independence of the Republic of Latvia 441

Ineta Lipša. Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944 – 1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus 443

Izpētes stāvoklis privātās dzīves ideoloģizēšanas problemātikā.....443

Komunistiskās morāles uzspiešana 448

Publiskā apspriešana 453

Ideoloģiski "nepareizi" dzīvesbiedri 458

Šķiršanas problēma 467

Surveillance and control of private life in the Latvian SSR using repressive mechanisms of the state (1944 – 1953) 473

Jānis Ķeruss. Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza *Boļševiks* (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija.....475

Ievads.....475

1. Tralera RB-984 bēgšana 1952. gada jūnijā 479

2. Žaņa Nīča organizētā bēgšana 1953. gada 20. janvārī.....486

2.1. Bēgšanas gaita.....486

2.2. Panika varas institūcijās.....492

2.3. Represijas pret komandu 495

2.4. Represijas pret radiniekiem.....498

2.5. Partijas struktūru reakcija.....500

3. Tralera RB-49 bēgšana 1957. gada jūlijā 503

Secinājumi 510

Escaping from the fishermen kolkhoz 'Boļševiks' of Liepaja by fishing boats (1952 – 1957). Motives, performance, reaction of the state institutions 512

Pielikums 514

Anastasija Smirnova. Latvijā iebraukušo etnisko minoritāšu pārstāvju nevardarbīgā pretošanās padomju režīmam LPSR VDK krimināllietu atspoguļojumā (1956 – 1968). 516

Ievads 516

1. Avotu un literatūras apskats 518

2. Etnisko minoritāšu pretošanās padomju režīmam 520

2.1. Apsūdzēto vidējais statistiskais sociālais portrets 521

2.2. Nevardarbīgās pretošanās izpausmes 525

2.3. Nevardarbīgās pretošanās motīvi 526

2.4. Nevardarbīgā pretošanās atspoguļojums citātos 527

2.5. Nevardarbīgās pretošanās motīvi 529

2.5. Sodi par nevardarbīgo pretošanos 531

2.6. Reabilitācija 533

2.7. Krimināllietu vispārīgs raksturojums 533

Nobeigums 533

Nonviolent resistance of ethnic minorities migrated to Latvia to the Soviet regime reflected by the criminal cases of the LSSR KGB (1956 – 1968) 536

Mārtiņš Dātavs. Staļina kritikas atspoguļojums Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikas drošības iestāžu 1953. gada martā ierosinātajās krimināllietās 537

1. Krimināllietu statistika 540

2. Krimināllietu satura objektivitāte 544

3. Kriminālllietu saturs 546

4. Nobeigums 553

Reflection of the criticism of Stalin in the criminal cases of the security services of the LSSR.....556

Kristīne Rotbaha. Latvju Nacionālās Jaunatnes Apvienības Valkas grupa (1945). Atmiņu mantojums 557

Ievads 557

1. LNJA Valkas grupas izveides fons.....562

2. LNJA Valkas grupas izveidošanās.....569

3. LNJA Valkas grupas darbība.....577

4. LNJA Valkas grupas likvidēšana 585

Secinājumi.....593

The Valka Group of the Latvian National Youth Association's (LNJA) (1945). Memory heritage.....597

Agnija Ruhocka. LPSR Valsts drošības komitejas Bauskas rajona nodaļas darbība un iedzīvotāju nevardarbīgā pretošanās (1954 – 1985).....599

Ievads.....599

1. Vēstures avotu un literatūras apskats.....600

1.1. Vēstures avotu raksturojums 600

1.2. Literatūras apskats 602

2. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas raksturojums 602

2.1. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas struktūra.....602

2.2. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbības prioritātes 606

3. Nevardarbīgā pretošanās 609

Secinājumi.....616

Activities of the Bauska district department of the LSSR KGB and nonviolent resistance of locals (1954 – 1985).....619

Gatis Liepiņš. Fonda *PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas* dokumentu analīze 621

1. Filtrācijas lietu vispārīgs raksturojums 624

1.1. Lietas vāks 627

1.2. Lietā esošo dokumentu apraksts 628

1.3. Aizturēšanas protokols 629

1.4. Kratīšanas protokols 630

1.5. Reģistrācijas lapa 631

1.6. Aptaujas lapa (LNA LVA saukta arī par iztaujas lapu) 633

1.7. Anketa 633

1.8. Nopratināšanas protokols 635

1.9. Autobiogrāfija 642

1.10. Medicīniskās komisijas slēdziens, izziņa 645

1.11. Paraksts par nometnes režīma neizpaušanu pēc atbrīvošanas 645

1.12. Apliecība 646

1.13. Dokumentu izmantošanas lapa operatīvo darbinieku, kuri iepazinušies ar arhīva lietu, uzskaitei 646

1.14. Personīgās lietas 650

1.15. Slēdziens filtrācijas lietā 651

1.16. Dokumenti pēc Latvijas Republikas neatkarības atgūšanas 651

2. Pētniecības perspektīvas 652

2.1. Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika pētniecība 652

2.2. Padomju represiju vēsture 653

Secinājumi 654

Analysis of the documents of the fund 'Personal files on inhabitants of Latvia detained in the screening-filtration stations and camps of the USSR NKVD' 656

Pielikumi 658

Bonifācijs Daukšts. LPSR Valsts drošības komitejas un Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības sadarbība (1953-1961) 669

1. LĻKJS kā VDK "kadru kalve" 674

2. Vai Staļina laikā bija LĻKJS sadursmju tendence ar LPSR VDK? 676

3. Ko VDK un LĻKJS CK zināja par komjaunatnes dzīves analītiskajiem atspoguļojumiem latviešu trimdas presē? 677

4. LPSR VDK pretizlūkošanas darba analīze Maskavā 682

5. LPSR VDK kadriem pieejamās čekistu skolas un LĻKJS kadru virzīšana darbībai VDK 683

6. Militārā faktora loma VDK sadarbībā ar Komjaunatni un par pretpadomju aģitāciju notiesāto komjauniešu skaita pieaugums piecdesmito un sešdesmito gadu mijā 685

7. VDK piesegstruktūras – Jaunatnes organizāciju komiteja un *Sputņiks* – LĻKJS sakabē 690

Cooperation of the LSSR KGB and the Komsomol (1945 – 1964) 694

Saeimas priekšsēdētājas ievadvārdi

VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējumam "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas"

12. Saeimas priekšsēdētāja Ināra Mūrniece

Pagātnes pārvarēšana ir nepieciešams priekšnosacījums demokrātiskas Latvijas attīstībai. Pagātne jāizvērtē visā tās skaudrumā.

Mums jāsekmē totalitārās sistēmas darbības izpēte un izvērtēšana, un valstij jāatbalsta LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisija un līdzīgu institūciju darbība. Jānotiek dziļai un nopietnai diskusijai par kolaborāciju – par sadarbību ar Padomju Savienības komunistisko partiju un citām represīvajām iestādēm, par latviešu sadarbošanos ar VDK, nododot citus latviešus, par to, kā no kolaboracionisma varēja izvairīties. VDK zinātniskās izpētes komisijas sagatavotās un vēl topošās publikācijas ir nozīmīgs darbs, meklējot atbildes uz jautājumiem.

Tikai izgaismojot okupācijas periodā valdījušo necilvēcīgo, totalitāro režīmu, kura varas virsotne atradās Maskavā, un tikai atrisinot ar okupācijas perioda izvērtēšanu saistītās problēmas, ir iespējams ētiskais process - "lūgums piedot un piedošana".

Nav iespējams īstenot sapni par sabiedrības pašattīrīšanos no totalitārās pagātnes, neizvērtējot dokumentus, liecības, pierādījumus. Kad šis sapnis īstenosies, sabiedrība varēs sekmīgāk virzīties uz nākotni, katru reizi no jauna neuzplēšot vecās rētas.

Ināra Mūrniece,

Latvijas Republikas
12. Saeimas priekšsēdētāja

Ministru prezidentes ievadvārdi

VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējumam "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas"

Ministru prezidente Dr. oec. Laimdota Straujuma

Esmu ļoti priecīga, ka LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisija ir veikusi pirmo aktīvo savas darbības posmu, laižot klajā pirmo no sējumiem gaidāmajā komisijas rakstu sērijā.

Lasot pirmos zinātniskos pētījumus, kas publicēti par tematu *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, papildus akadēmiskajam aspektam spilgti izgaismota komisijas loma ne tikai vēstures apzināšanā, bet arī Latvijas nākotnes veidošanā. Pētījumi, kas veikti par VDK sadarbību ar dažādu konfesiju pārstāvjiem, par bēgšanu no padomju režīma uz Zviedriju vēl divdesmitā gadsimta sešdesmito gadu vidū atspoguļo divas būtiskas izvēles – mēģināt izrauties caur totalitāra režīma "dzeloņdrātīm" brīvā Eiropā vai izcīnīt cīņu ar savu sirdsapziņu šeit pat režīma ietvaros.

Kā redzam no jau izpētītajiem sistēmas paņēmieniem cilvēku gara un fiziskā pakļaušanā, izvēles ir dažādas un likteņi ir atšķirīgi.

Pats galvenais ir, lai šie būtiskie VDK pētījumi nonāktu pēc iespējas plašā sabiedrības apritē un apziņā, arī skolās, jo pārāk skaudra un vēl tik nesena ir totalitārisma pagātne Latvijā. Tā nedrīkst vairs atkārtoties.

Vēlu zinātniekiem darba sparu, spītu un izturību tālākajos pētījumos!

Laimdota Straujuma,

Latvijas Republikas
ministru prezidente

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbības atskaite par laika posmu no 2015. gada 11. septembra līdz 31.decembrim

Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs

I. Komisijas darbības priekšvēsture no 2014. gada maija līdz 2015. gada 10. septembrim

1. VDK izpētes komisija izglītības un zinātnes ministres paspārnē

2014. gada 8. maijā 11. Saeima grozīja likumu *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, papildinot 18. pantu ar jaunu – pirmo *secunda* – daļu, kurā noteica Ministru kabinetam pienākumu izveidot speciālu starpdisciplināru komisiju (VDK zinātniskās izpētes komisija jeb Komisija). Ievērojot to, ka likumdevējs nenoteica sevišķu Komisijas padotību un ka vispārīga kompetence zinātnes jautājumos atbilst Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) kompetencei, izglītības un zinātnes ministre Dr. habil. philol., acad. Ina Druviete, padomnieka Didža Šēnberga un akadēmiskās vides rosināta, uzņēmās iniciatīvu Komisijas izveidei, aicinot vadošās akadēmiskās un zinātniskās institūcijas sniegt priekšlikumus komisijas locekļu sastāvam. Latvijas Universitātes aģentūras *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts* direktors Dr. habil. hist., acad. Guntis Zemītis, izvērtējot zinātnisko pieredzi, stāju un spēju nepieciešamības gadījumā veikt kļūdainu stereotipu laušanu un patiesu priekšstatu veidošanu par vēsturiskiem notikumiem, kā arī sevišķi novērtējot zinātniskās un personiskās objektivitātes riskus, ieteica par komisijas priekšsēdētāju Dr. hist. Kārli Kangeri, bet par komisijas locekli M. hist. Artūru Žvinkli. Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes dekāns Dr. hist. Andris Šnē, izvērtējot zinātnieku iesaisti starpdisciplināros pētījumos, spēju audzināt topošos zinātnieku un rādīt tiem piemēru un prasmi saglabāt zinātnisko objektivitāti politiska spiediena apstākļos, ierosināja komisijas priekšsēdētāja vietnieci juridiskās zinātnes jautājumos Dr. iur. Kristīni Jarinovsku, kā arī komisijas locekļus Dr. hist. Jāni Taurēnu, Dr. hist. Raimondu Cerūzi, Dr. hist. Jāni Ķerusu, Dr. iur. Jāni Lazdiņu un Dr. sc. comm. Mārtiņu Kaprānu. Saņemot arī citu institūciju, biedrību un valsts amatpersonu atsauksmes un rosinājumus, 2014. gada 15. jūlijā zinātniskā izpētes komisija varēja konstituēties 14 locekļu sastāvā. Ievērojot minēto, Ministru kabinets 2014. gada 5. augustā lēma par rīkojuma Nr. 433 izdošanu, ar kuru apstiprināts konstituētais komisijas sastāvs, noteikts

svarīgāko tiesību un pienākumu satvars un Komisijas administratīvo jautājumu kārtošana nodota M. sc. phys. Armandam Plātem – atbildīgajam par minētā rīkojuma sagatavošanu, Komisijas konstituēšanas organizēšanu un par turpmākā darba organizēšanai nepieciešamo priekšdarbu veikšanu – ar tiešu padotību izglītības un zinātnes ministrei. Tādējādi bija noteikts šāds Komisijas sastāvs, minot aktuālo un sabiedrībā atpazīstamo piesaisti.

Komisijas priekšsēdētājs – Dr. hist. **Kārlis Kangeris** – Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūta pētnieks,

Komisijas priekšsēdētāja vietnieks vēstures jautājumos – Dr. hist. **Ritvars Jansons** – Latvijas Okupācijas muzeja direktora vietnieks,

Komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos – Dr. iur. **Kristīne Jarinovska** – Konstitucionālo tiesību institūta valdes priekšsēdētāja,

Komisijas administratīvais vadītājs – **Māris Strads** – IZM Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju departamenta juriskonsults[1].

Komisijas locekļi:

Dr. hist. **Ainārs Bambals** – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva eksperts,

Dr. hist. **Raimonds Cerūzis** – Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes docents,

M. hist. **Bonifācijs Daukšts** – Latvijas Okupācijas izpētes biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks,

Dr. sc. comm. **Mārtiņš Kaprāns** – Sociālās atmiņas pētniecības centra valdes priekšsēdētājs,

Dr. phil. **Solveiga Krūmiņa-Koņkova** – Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece,

Dr. hist. **Jānis Ķeruss** – Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes docents,

[1] Izglītības un zinātnes ministrijas Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju departamenta direktora vietnieku Armandu Plāti aizstāja ar šī departamenta juriskonsultu Māri Stradu rīkojuma parakstīšanas brīdī 2014. gada 20. augustā. Bija apspriesta arī attiecīgā departamenta direktora vietnieka Anatolija Meļņa kandidatūra.

Dr. iur. **Jānis Lazdiņš** – Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors,

B. hist. **Gatis Liepiņš** – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva galvenais arhīvists,

M. hist. **Rudīte Meņģelsone** – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja sabiedrisko attiecību speciāliste,

Dr. hist. **Jānis Taurēns** – Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes asociētais profesors,

M. hist. **Arturs Žvinklis** – Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūta pētnieks.

Ievērojot to, ka Komisija pēc Ministru kabineta lēmuma pieņemšanas ar Armanda Plātes atbalstu bija 2014. gada 15. augustā sagatavojusi reglamentu, 2014. gada 20. augustā – dienā, kad ministru prezidente un izglītības un zinātnes ministre parakstīja Ministru kabineta rīkojumu Nr. 433 – izglītības un zinātnes ministre, tiekoties ar Komisiju un iepazīstinot ar pēkšņajām personāla izmaiņām, saskaņoja Komisijas reglamentu. Kopš šī brīža Komisija bija ne tikai konstituēta, bet bija noteikti arī konkrēti tās darba organizēšanas pamatprincipi.

Lai gan bija veikti visi tiesiskie priekšnoteikumi Komisijas darba uzsākšanai, tomēr Komisijai nebija piešķirti finanšu līdzekļi. Finansiālā nodrošinājuma no 2015. līdz 2018. gadam jautājumu, ievērojot valsts budžeta procedūru, izglītības un zinātnes ministre Ina Druviete solīja risināt *Jauno politisko iniciatīvu* ietvaros, bet 2014. gadam nepieciešamo finansējumu rast, izmantojot attiecīgiem gadījumiem paredzēto valsts budžeta programmu *Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem*. Tomēr gan viena, gan otra iniciatīva bija saistīta ar Komisijas darbu, sniedzot vīziju par nepieciešamo līdzekļu apmēru un vismaz vispārīgu to izlietojumu. Ievērojot minēto, Komisija sagatavoja informatīvu ziņojumu par Komisijas darba uzdevumiem, to sasaisti ar politikas plānošanas dokumentiem un normatīvajiem aktiem, uzsverot šo uzdevumu satversmisko raksturu kopš 2014. gada 19. jūnija Satversmē iekļauts paplašināts ievads, kā arī sniedza pamatojumu un finansiālās aplēses par veicamo priekšizpēti 2014. gadā un tās svarīgumu turpmākās Komisijas darbības un tās finansiālā novērtējuma noteikšanai. Pārbaudot IZM un arī Ministru kabineta atsaucību Komisijas finansiālā nodrošinājuma sakarā, Komisija

priekšizpētes vajadzībām lūdza 40 000 eiro. Ja ievēro, ka izglītības un zinātnes ministre solīja finansējumu *Jauno politisko iniciatīvu* ietvaros 250 000 eiro katru turpmāko Komisijas darbības gadu, tad lūgtais finansējums priekšizpētei, ievērojot Komisijas konstituēšanas laiku, atbilda pusei no tā, kas bija turpmāk solīts.

IZM amatpersonu rīcība, neskatoties uz Komisijas pieticīgajām prasībām un aktivitātēm bez jebkāda administratīva un finansiāla atbalsta, liecināja, ka Komisijas paliks par priekšvēlēšanu politisku dekorāciju, kuras darbība izbeigsies līdz ar finansiāla un administratīva atbalsta neesību. Lai panāktu VDK zinātniskās izpētes komisijas nepieciešamības reālu atzīšanu un attiecīgu atbalstu, Komisija nolēma aktīvi skaidrot politiķiem un sabiedrībai kopumā savu nepieciešamību, veicamo darbu apjomu un nepieciešamo finansiālo un administratīvo atbalstu gan 2014. gadam, gan arī turpmākajiem gadiem. Rezultātā Komisija par spīti politiķu atturībai iesaistīties publiskās diskusijās par *tautai doto solījumu nepildīšanu* pirms 12. Saeimas vēlēšanām 2014. gada 4. oktobrī panāca, ka divās Saeimas komisijās un vienā apakškomisijā uzklausa VDK zinātniskās izpētes komisijas ziņojumu un lūgumus. Tā 2014. gada 24. septembrī Komisija piedalījās 11. Saeimas Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijas sēdē. Diemžēl Andreja Judina pausto bažu dēļ, ka minētā komisijas sēde būs izmantota priekšvēlēšanu kampaņai, tās norise bija slēgta. Vien pieņemtos lēmumus bija nolemts paust nekavējoties, bet pašu norisi padarīt par publisku pēc vēlēšanām. 2014. gada 29. septembrī Komisija sniedza ziņojumu Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai, kas savukārt nolēma rīkoties publiski un arī lēmumus paust nekavējoties. Visbeidzot, 2014. gada 30. septembrī Komisija apmeklēja Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas Valstiskās audzināšanas apakškomisiju, kur ne tikai sniedza ziņojumu, bet arī piedalījās nopietnās diskusijās par Satversmes normu iedzīvināšanas jautājumu svarīgumu valstiskuma nodrošināšanā. Jāvērš uzmanību, ka visas 11. Saeimas komisijas gan atklāti, gan arī aiz slēgtām durvīm pauda atbalstu un sašutumu par IZM un Ministru kabineta rīcību. Nevienam deputātam nebija iebildumu ne par Komisijas darba organizācijas jautājumiem, ne par lūgto pieticīgo finansējumu 2014. gadā. Ainārs Latkovskis 11. Saeimas Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijas sēdes laikā pat izteica izbrīnu, ka tik

tipisks gadījums, kad piešķirams valsts budžeta programmas *Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem* finansējums, netiek izmantots par labu Komisijai. Vienīgais, kas radīja šaubu ēnu par Komisijas pausto, bija 11. Saeimas Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijas sēdes noslēgumā deputātes Ilzes Verginas paziņojums, ka ar tālruņa starpniecību toreizējais IZM parlamentārais sekretārs Andis Geižāns viņai sēdes laikā apgalvojis, ka finanšu līdzekļi būšot piešķirti un viņš jautājumu atrisinājis, kas neatbilda īstenībai.

Lai gan VDK zinātniskās izpētes komisija bija lūgusi visas 11. Saeimas komisijas, sevišķi Juridisko komisiju organizēt tikšanos ar zinātniekiem, lai paustu viedokli par izveidojušos situāciju, reāliem draudiem, ka Komisija tā arī nevarēs veikt tai noteikto un nepieciešamo likumdevēja iniciatīvu, tomēr citu komisiju vadība atrunājās ar laika trūkumu un tuvojošām Saeimas vēlēšanām, piemēram, Juridiskās komisijas priekšsēdētāja Ilma Čepāne uzteica Komisijas paveikto, bet norādīja uz laika trūkumu jautājuma risināšanai.

Komisijas priekšsēdētājs Kārlis Kangeris un priekšsēdētāja vietnieks Ritvars Jansons pat piedalījās Laimdotas Straujumas veidotās valdības Saeimas frakciju sadarbības padomes jeb tā sauktās Koalīcijas padomes sēdē 2014. gada 6. oktobrī, ko organizēja pēc tam, kad 11. Saeimas Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisija un Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija rakstveidā pauda izbrīnu par rīcību Komisijas sakarā ministru prezidentei, lai izteiktu savu viedokli par finansējuma pieprasījumu Komisijas vajadzībām. Neskatoties uz 11. Saeimas deputātu pausto viedokli, ka nevar pieņemt likumu un tad naudu nepiešķirt, izteikto aicinājumu ministru prezidentei Laimdotai Straujumai rast risinājumu, ne finansiāls, ne arī administratīvs atbalsts nesekoja. Tā vietā ministru prezidente vēl pirms 12. Saeimas vēlēšanām aicināja izglītības un zinātnes ministri I. Druvieti tikties ar Komisiju un risināt jautājumu, līdzīgu aicinājumu izteica arī pēc vēlēšanām jaunajai izglītības un zinātnes ministrei Mārītei Seilei, tomēr tikšanos neorganizēja un arī atbalstu nesniedza. Mārīte Seile aprobežojās ar viedokļa paušanu ministru prezidentei divās vēstulēs 2014. gadā.

Ievērojot acīmredzamo Saeimas vairākuma un Ministru kabineta locekļu viedokļu atšķirību, Komisija lūdza Valsts Prezidenta

Andra Bērziņa iesaisti. Atsaucoties uz situācijas izklāstu Komisijas rakstveida ziņojumā, kā arī ievērojot Komisijas rosināto sabiedrības polemiku par Valsts drošības komitejas izpētes nepieciešamību, šīs izpētes kā galvenā nosacījuma noteikšanu *čekas maisu* atklātumam un VDK zinātniskās izpētes komisijas pausto publisko viedokli par dokumentu pieejamības nodrošināšanas nepieciešamību kā Satversmes pamatvērtību nodrošinošo aspektu, Valsts Prezidents aicināja Komisijas vadību un dažus tās locekļus darba sarunai 2014. gada 8. decembrī. Uzklausot Komisijas pārstāvjus, prezidents dalījās savos ieskatos par Komisijas pētniecības mērķiem, pauzdams noteiktu atbalstu Komisijas iecerei analizēt VDK darbības tīklojumu un izsacīdams bažas un patiesu neizpratni par Ministru kabineta ieceri veikt administratīvas un padotības manipulācijas. Tādējādi Valsts Prezidents publiski pauda stingru atbalstu Komisijas darbībai un pieprasīja izpildvaras atbilstošu rīcību.

Komisijas aktivitātes, skaidrojot VDK zinātniskās izpētes nepieciešamību, zinātniskās ieceres un sniedzot vispārīgu skaidrojumu par vēsturiskiem un juridiskiem aspektiem, kas noteikuši zinātniskās izpētes nepieciešamību un šīs izpētes gaidāmo devumu sabiedrībai un valstij kopumā, valsts institūcijām, amatpersonām, akadēmiskai saimei, plašsaziņas līdzekļiem, rezultējās ar to, ka Ministru kabinets, sākot ar 2014. gada 25. novembra slēgto sēdi, turpinot ar 2. decembra slēgto sēdi un beidzot ar 5. decembra atklāto sēdi, nolēma iekļaut finansējuma pieprasījumu Komisijas vajadzībām 2015. gadam un paredzēt to atbilstoši budžeta procedūrai arī 2016. un 2017. gadā. Pēc pirmās slēgtās sēdes, uz kuru Komisija nebija aicināta un kur neviens Komisijas loceklis nepiedalījās (jāatzīmē, ka nepiedalījās arī izglītības un zinātnes ministre, bet augstākā no IZM amatpersonām bija Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju departamenta direktore Agrita Kiopa), valdība uzdeva ministriju (Tieslietu ministrijas, Kultūras ministrijas, Finanšu ministrijas un Izglītības un zinātnes ministrijas) valsts sekretāriem steidzamības kārtā tikties ar Komisijas priekšstāvjiem, lai vienotos par Komisijas darba nodrošinājumu.

Tikšanos organizēja 2014. gada 26. novembrī, bet Komisijas priekšsēdētāju par to IZM informēja tikai 25. novembra vēlā vakarā, ar tālruņa starpniecību vaicājot par iespēju VDK zinātnisko izpēti atlikt uz gadu, lai varētu 2015. gadā gatavoties finansējuma pieprasījumam. Uz

tikšanos ar valsts sekretāriem atnāca Komisijas priekšsēdētājs Kārlis Kangeris, priekšsēdētāja vietnieks Ritvars Jansons un loceklis Bonifācijs Daukšts. Diemžēl tikai Kultūras ministrija bija pildījusi Ministru kabineta slēgtajā sēdē lemto, jo, izņemot Kultūras ministrijas valsts sekretāru Sandi Voldiņu, visus citus klātesošos resorus pārstāvēja vidēja ranga valsts civildienesta ierēdņi, bet tikšanos vadīja IZM pārstāve Agrita Kiopa. Pretēji IZM sniegtajai informācijai, VDK zinātniskās izpētes atlikšana uz gadu nebija apspriesta, toties Komisiju nolika fakta priekšā par ieceri mainīt komisijas padotību, nododot to Tieslietu ministrijai (TM). Ievērojams, ka TM pārstāvis vispār nepiedalījās minētajā tikšanās reizē. Kā alternatīvu TM minēja Latvijas Zinātņu akadēmiju, tomēr šādu iespēju uzreiz atmeta. Komisijas priekšstāvji, ievērojot Komisijas reglamentā, kā arī ārējos normatīvajos aktos noteikto, nebija tiesīgi paust viedokli Komisijas vārdā par šādu pēkšņo ieceri, tikšanās sākumā tie lūdza dokumentāli fiksēt, ka ir ieradušies uz tikšanos tikai informatīvos nolūkos un ka viņu klātbūtne nav pielīdzināma tai, kas izriet no institūciju pārstāvju dalības starpinstitūciju sanāksmēs. Ievērojot minēto, ministru pārstāvji solīja organizēt vēl vienu tikšanos, lai apspriestu Komisijas turpmāko likteni arī pēc Komisijas viedokļa izzināšanas.

2014. gada 26. novembra vakarā, ievērojot straujo notikumu pavērsienu, Komisijas priekšsēdētājs aicināja visus Komisijas locekļus, klātienē apspriest IZM organizētajā tikšanās pausto nodomu mainīt padotību. Apspriežot minēto nodomu, neviens Komisijas loceklis neizteica ne vēlēšanos, ne arī sajūsmu par nokļūšanu TM paspārnē. Spriežot par šādu ieceri, vairāki Komisijas locekļi pauda domu, ka, ja vispār maināma padotība, tad tikai uz Latvijas Universitāti (LU). Ievērojot to, ka LU ir vadoša un spēcīga akadēmiska un zinātniska organizācija, tā varētu aizsargāt Komisiju no nevēlama politiska spiediena. Turklāt tas būtu arī loģiski, jo zinātniskai izpētei jānotiek Izglītības un zinātnes ministrijas resorā. Šādam risinājumam gan bija divi trūkumi. Pirmkārt, ievērojot to, ka padotību nosaka Ministru kabinets, iniciatīvai atbilstoša rīkojuma Nr. 433 grozīšanai bija jāgūst politisks atbalsts. Otrkārt, lai iekļautos Latvijas Universitātē, piemēram, Latvijas Universitātes aģentūrā *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts* būtu jāveic atbilstoši tiesiski un organizatoriski pielāgojumi. Ievērojot minēto, pārrunās klātesošie

Komisijas locekļi nolēma sagaidīt tikšanās ar Valsts Prezidentu rezultātus. Jāatzīmē, ka Komisiju uz citu tikšanos ar ministru pārstāvjiem neaicināja, oficiālu viedokli par padotības maiņu neprasīja un informāciju par turpmāko rīcību Ministru kabineta 2014. gada 26. novembra slēgtajā sēdē lemtā izpildei nesniedza.

2014. gada 2. decembrī, organizējot vēl vienu slēgto Ministru kabineta sēdi, kur piedalījās tieslietu ministra personiski aicinātais Ritvars Jansons, sprieda par prasītajiem finanšu līdzekļiem un uzdeva Izglītības un zinātnes ministrijai sagatavot izvērstu tāmi, kā arī precizēt paredzētos grozījumus rīkojumā Nr. 433 un saskaņot tos ar Finanšu un Tieslietu ministriju tā, lai 2014. gada 5. decembrī var izskatīt jautājumu par Komisijas turpmāko nākotni. 2014. gada 5. decembrī Ministru kabinets lēma protokola Nr. 67 2. §, ka

> "Komisijas darba un ar to saistītās pētniecības administrēšana, kā arī Komisijas administratīvā vadītāja funkcijas tiek nodotas Tieslietu ministrijai"

un piešķirtā finansējuma ietvaros

> "Tieslietu ministrijā tiek izveidotas divas štata vietas Komisijas darba un ar to saistītās pētniecības nodrošināšanai un administrēšanai".

Kā izrādījās, par divu štata vietu izveidošanu TM bija vienojušies IZM valsts sekretāre Sanda Liepiņa un TM valsts sekretārs Raivis Kronbergs. Komisijas rakstveidā un mutvārdos paustos iebildumus par to, ka šāds lēmums nav ne tiesiski, ne arī racionāli pamatots un tam būs smagas sekas uz VDK zinātnisko izpēti un tās organizāciju, valdība ignorēja. Turklāt, izslēdzot Komisiju no lēmumu pieņemšanas, Ministru kabinets radīja priekšnoteikumu, ka galvenais jautājums – zinātniskās izpētes finansiāls un administratīvs nodrošinājums – paliek novārtā. Rezultātā, lai arī 2014. gada 17. decembrī Saeima atbalstīja otrajam lasījumam Tieslietu ministrijas iesniegto priekšlikumu par finansējuma piešķiršanu VDK zinātniskās izpētes komisijai 2015. gadā, tomēr pieprasījums neatbilda Komisijas vajadzībām un likumdevēja noteiktajiem priekšnosacījumiem. Ievērojams, ka Komisijas priekšlikumu valsts budžeta priekšlikuma sakarā neviens deputāts neņēma vērā. Tāpat neievērots palika jautājums par kārtējo administratīvās vadības nomaiņu, formāli to likvidēja, ar Ministru kabineta 2014. gada 10. decembra rīkojumu Nr.

757 atceļot nu jau otro komisijas administratīvo vadītāju Māri Stradu) un neparedzot nevienu citu vietā.

2. VDK izpētes komisija Tieslietu ministrijas paspārnē

Pirmo reizi VDK zinātniskās izpētes komisija tikās ar tieslietu ministru Dzintaru Rasnaču 2014. gada 22. decembrī. Šajā tikšanās reizē, klātesot TM valsts civildienesta ierēdņiem un plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem, ministrs Komisijai skaidri un nepārprotami demonstrēja politisko varu, norādot kurš būs noteicējs un pēc kura priekšstatiem un "pavēlēm" viss turpmāk risināsies. Tā tikšanās laikā atklāti nosodīts Ritvars Jansons, kurš, būdams ministra partijas biedrs, esot nepakļāvies partijas disciplīnai un 5. decembrī Ministru kabineta atklātās sēdes laikā runājis citu, nekā bija paredzēts, proti, aizstāvējis VDK zinātniskās izpētes komisijas vadības rakstveidā pausto viedokli. Vēl pāris Komisijas locekļiem tieslietu ministrs piedraudēja ar atbildību un pat tiesu darbiem.

Tā vietā, lai akceptētu iepriekš noteiktās Komisiju reglamentējošās normas, kuras atzina par labām gan mutvārdos, gan rakstveidā vairākas 11. Saeimas komisijas, piemēram, Juridiskās komisijas priekšsēdētāja, 2015. gada 6. janvārī TM valsts sekretārs Raivis Kronbergs rakstveidā norādīja uz Komisijas reglamenta trūkumiem, sākot no tādiem absurdiem apgalvojumiem kā, piemēram, ka Komisijai nav līdzekļu un personāla, un beidzot ar tādiem jautājumiem, kas skar zinātnisko objektivitāti. Ja ievēro, ka likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* pieņemšanas laikā tā laika tieslietu ministrs Egils Levits īpaši uzsvēra plašo VDK darbības izpēti organizējošo un veicošo institūciju kompetenci paplašināt izpētes robežas un noteikt zinātniskus kritērijus, šādi iebildumi vērtējami kā orientēti pazemot, lai panāktu pilnīgu zinātnisku pakļautību TM. Par spīti šāda veida attieksmei, Komisija pirmajā oficiālajā TM ietvaros organizētajā sēdē apstiprināja formālu reglamentu 2015. gada 27. februārī, lūdzot Jānim Tomelim – bez Komisijas ziņas ieceltam "administratoram" nodot šo reglamentu saskaņošanai tieslietu ministram.

Ievērojot to, ka TM, pārņemot Komisiju, vadījās no savā resorā nodibinātas prakses visus pētījumus organizēt ar publiska iepirkuma palīdzību, bet neņēma vērā likumdevēja noteikti paustu gribu, ka Komisijas sakarā iepirkumu procedūra nav piemērojama, tas nenovēršami raisīja konfliktu. Pēc ilgstošiem Komisijas skaidrojumiem, Komisijas normatīvā regulējuma izpētes un dažādu jomu ekspertu viedokļu izzināšanas, TM nācās atzīt, ka VDK zinātniskās izpētes finansējuma pieprasījums veikts neatbilstoši un tādēļ jāveic atbilstošas laikietilpīgas budžeta procedūras. Tātad faktiski, kā to jau iepriekš vairākkārtīgi bija norādījusi VDK zinātniskās izpētes komisija, izpēte bija jāatliek, tā vietā Komisijas vadībai bija jāuzņemas bezatlīdzības administratīvs darbs, lai nākotnē iespējams varētu gūt atbilstošā veidā finansējumu VDK zinātniskajai izpētei.

Tikmēr, kamēr Komisija un ierēdņi risināja finanšu jautājumus, tieslietu ministrs Dzintars Rasnača rīkojās savu iepriekš paustu ieceru īstenošanai. 2015. gada februārī ministrs nāca klajā ar TM un paša raisītu problēmu Komisijas pilnvērtīga darba uzsākšanai risinājumu, rosinot izslēgt no Komisijas politisku iemeslu dēļ priekšsēdētāja vietnieci juridiskās zinātnes jautājumos Dr. iur. Kristīni Jarinovsku. Par spīti 2015. gada 27. februārī Komisijas vairākuma paustajam nosodījumam šādai rīcībai un neievērojot K. Jarinovskas ieguldījumu Komisijas darba organizēšanā, arī prasītā pētniecības plāna (2015 – 2018), kas bija apstiprināts 2015. gada 6. marta Komisijas sēdē, izstrādē, Dzintars Rasnačs jautājumu par izslēgšanu virzīja uz jau publiski atspēkotu izdomājumu pamata Ministru kabineta izskatīšanai 2015. gada 17. martā. Ievērojams, ka tieslietu ministrs izslēgšanu izmantoja, lai kārtējo reizi uzsvērtu, ka tieši TM, nevis Komisija, ir atbildīga par Komisijas zinātniskā darba rezultātiem, iekļaujot attiecīgos apgalvojumu ar rīkojuma virzību saistītajos dokumentos:

> "[..] komisijas sastāvā pakāpeniski jāveic izmaiņas, papildinot to ar kvalificētiem un strādāt motivētiem komisijas locekļiem un izslēdzot no komisijas sastāva personas, kam šīs motivācijas vai kvalifikācijas trūkst";
>
> "TM tuvākajā laika varētu rosināt jaunu komisijas locekļu amata pretendentu iekļaušanu komisijas sastāvā."

Ievērojams, ka jautājums par priekšsēdētāja vietnieces juridiskās zinātnes jautājumos izslēgšanu atkal bija skatīts "aiz slēgtām

durvīm". Šeit pirmo reizi Komisija saskārās ar viedokli, ko pauda ministru prezidente L. Straujuma, acīmredzot tieslietu ministra Dzintara Rasnača iespaidā, ka Komisija esot tikai uzraudzības padome, kas pārrauga VDK zinātnisko izpēti. Jāatzīmē, ka minētais viedoklis ir klajā pretrunā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmās *secunda* daļu, sevišķi ievērojot tās vēsturisko interpretāciju, un neatbilst Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumam Nr. 433. Dienu vēlāk, 2015. gada 18. martā, ministru prezidente līdzīgi izteicās intervijā Latvijas Radio 1 raidījumā *Krustpunktā*, paužot viedokli, ka

> "komisijas darbu organizē TM, kuras ierēdņi pasūta zinātniekiem pētījumus, izsludinot konkursus. Savukārt komisija izraudzīsies pētniekus un izvērtēs pētnieku darbu".

Tas liecina par TM agresīvi uztiepto viedokli pat tiem ministriem, kas bija parakstījuši Komisijas dibināšanas rīkojumu un tātad formāli tiem būtu jābūt informētiem par ieceri pielīdzināt VDK zinātniskās izpētes komisiju tā saucamajai *Zaudējumu aprēķināšanas komisijai*[2], kas dibināta un darbojas TM paspārnē, tiesisko neatbilstību. Ministru prezidente TM iespaidā arī pauda pārmetumus, ka darbs nav sācies, neņemot vērā, ka darba uzsākšana nav iespējama IZM ierēdniecības un tieslietu ministra ambīciju iespaidā noslēgtā "darījuma" 2014. gada decembrī dēļ.

Sekoja tieslietu ministra organizēta politiskā vajāšana, kas ietvēra zinātnieku publisku pazemošanu. Komisijas vārdā vēlētos pateikties akadēmiskai sabiedrībai, īpaši zinātniekiem Dr. hist. Kasparam Zellim un Dr. hist. Inetai Lipšai, kas organizēja starptautiskās akadēmiskās sabiedrības protestu Komisijas un tās locekļu atbalstam. Zinātnieku uzdevums nav klanīties elitei un pateikties birokrātijai par

[2] Komisija PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma upuru skaita un masu kapu vietu noteikšanai, informācijas par represijām un masveida deportācijām apkopošanai un Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīto zaudējumu aprēķināšanai, 2006. gada 30. maija Ministru kabineta noteikumi nr. 446 *Komisijas PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma upuru skaita un masu kapu vietu noteikšanai, informācijas par represijām un masveida deportācijām apkopošanai un Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīto zaudējumu aprēķināšanai nolikums*

jelkādu atalgojumu, arī cieņu pazemojošu. Zinātniekiem jāprot rādīt pašcieņa, pašlepnums un jāapzinās sava intelektuālā darba vērtība!

Ievērojot Ministru kabineta lēmumu par Komisijas sastāva samazināšanu, plašsaziņas līdzekļos izvērsto politiski motivēto Komisijas un tās locekļu nomelnošanu, kā arī to, ka nebija reakcijas uz Komisijas otrajā sēdē 2015. gada 6. martā lemto saistībā ar VDK dokumentu atklātību, nebija nekas darīts un Komisijai nebija pat ziņu par tās reglamenta saskaņojumu, 2015. gada 19. martā notika trešā oficiālā Komisijas sēdē. Solveiga Krūmiņa pauda savu nostāju, ka tieslietu ministra Dzintara Rasnača padotībā viņa nevarot turpināt darbu Komisijā, jo tas ir pretēji zinātnieka ētikai un neatbilstot arī vispārcilvēciskiem priekšstatiem par ētikas normām. Viņa uzsvēra savas pētniecības saistību ar augstām ētikas prasībām un Dr. habil. phil. Maijas Kūles nostāju, ka pret šādu TM rīcību nedrīkst izturēties ar iecietību. Komisijas priekšsēdētājs pauda apņemšanos atkāpties no amata, ja turpināsies šāda veida politisks spiediens. Visi klātesošie Komisijas locekļi pauda apņemšanos Komisijas vadības atkāpšanās gadījumā neturpināt darbu šādos apstākļos. Rezultātā Komisija nolēma lūgt ministru prezidentes atbalstu Komisijas pārcelšanai uz Latvijas Universitāti, konkrēti, tās aģentūru *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts* vai citu atbilstošas kompetences un prestiža institūciju.

Tieslietu ministra Dzintara Rasnača uzsāktā *kadru tīrīšana* turpinājās 2015. gada 7. aprīlī, kad, izmantojot apstākli, ka Ritvars Jansons lūdza atbrīvot no Komisijas priekšsēdētāja amata sakarā ar iespējamo interešu konfliktu, kļūstot par 12. Saeimas deputātu, un to, ka ministru prezidente bija spiesta starptautiskās akadēmiskās sabiedrības un plašsaziņas līdzekļu iespaidā atzīt savas vadītās valdības alošanos, mainot Komisijas padotību, Ministru kabinets ne tikai mainīja padotību, bet arī izslēdza no Komisijas M. hist. Bonifāciju Daukštu un Dr. phil. Solveigu Krūmiņu-Koņkovu – pretēji šo zinātnieku gribai un pat nemēģinot noskaidrot Komisijas viedokli. Rezultātā 2015. gada aprīļa vidū VDK zinātniskās izpētes komisijā bija palikuši tikai desmit locekļi.

Lēmums par padotības maiņu pieņemta divu tikšanos ministru prezidentes vadībā rezultātā. 2015. gada 25. aprīļa tikšanās piedalījās ministru prezidente, tās divi padomdevēji, TM valsts sekretārs un

Komisijas priekšsēdētājs Kārlis Kangeris. Šo tikšanos varētu dēvēt kā mēģinājumu izlīgt un notušēt iepriekš publiski pausto viedokli par Komisiju un Komisijas vadību. 2015. gada 27. aprīlī notika otra tikšanās, kur piedalījās ministru prezidente L. Straujuma, viņas padomniece, TM valsts sekretārs R. Kronbergs un jurists Aleksejs Remesovs, Komisijas priekšsēdētājs Kārlis Kangeris, bija aicināti arī Satversmes aizsardzības biroja direktors Jānis Maizītis un Latvijas Universitātes aģentūras *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts* direktors Guntis Zemītis. Tikšanās laikā sazinoties ar Gaidi Bērziņu, Solvitu Āboltiņu, kā arī Dzintaru Rasnaču, ministru prezidente atzina, ka Komisija nododama Latvijas Universitātei, konkrēti, tās administratīvā vadība uzticama aģentūrai *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts*.

Komisijas priekšsēdētāja paustais Komisijas viedoklis, ka padotība Latvijas Universitātei un finansiālā atbalsta jautājumi risināmi Ministru kabineta līmenī, neguva atsaucību. Tā vietā deva priekšroku TM piedāvātajam risinājumam, ka veicami grozījumi vai nu likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, vai arī pieņemot jaunu VDK zinātniskās izpētes komisijas likumu. Ievērojot to, ka neuzdrošinājās atvērt tā saucamo *Čekas maisu likumu*, izlēma pieņemt *mazo likumiņu*, proti, īpašu, atsevišķam gadījumam domātu likumu ar dažiem pantiem, ko tālruņa sarunā ar Laimdotu Straujumu esot ierosinājusi 12. Saeimas Nacionālās drošības komisijas priekšsēdētāja Solvita Āboltiņa. *Mazā likumiņa* izstrādi uzticēja TM.

3. Komisija atkal IZM paspārne, Saeima un LU

Ievērojot to, ka saskaņā ar Ministru kabineta 2015. gada 7. aprīļa rīkojumu Nr. 179 Komisija tika atkal nodota IZM paspārnē, spēkā atkal bija 2014. gada 20. augusta izglītības un zinātnes ministres saskaņotā Komisijas darba organizēšanas kārtība.

2015. gada 22. aprīlī Ministru kabinets apstiprināja "pa roku galam" sagatavoto TM likumprojektu *Bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu zinātniskās izpētes likums*, kas sastāvēja tikai no sešiem pantiem. Saeima lēma par steidzamības noteikšanu. Pirmajā lasījumā likumprojektu pieņēma 28. maijā. Komisijai bija vairāki nopietni

iebildumi, tomēr visvairāk pret likumprojekta 5. pantu, kas paredzēja, ka

"zinātniskās izpētes rezultāti ir ierobežotas pieejamības informācija".

Tas bija ne tikai pretēji mērķim, kādēļ vispār VDK zinātniskā izpēte bija noteikta, bet arī pretēji tam, par ko jau 2015. gada 6. martā bija Komisijas lēmumi, proti, par visu VDK dokumentu publisku pieejamību un pret tādas zinātniskas izpētes veikšanu, kas nosaka, ka zinātniskās izpētes rezultāts nebūs publiski pieejams.

Komisija cerēja gūt izpratni no IZM un TM, tādēļ organizēja divas tikšanās: pirmo – 2015. gada 1. jūnijā, kad tikās ar IZM un TM pārstāvjiem, lai skaidrotu domstarpības par likumprojekta atsevišķiem punktiem; otru – 2015. gada 3. jūnijā, kad klāt vēl bija aicināta Latvijas Nacionālā arhīva ģenerāldirektore Māra Sprūdža un Satversmes aizsardzības biroja direktors Jānis Maizītis, lai īpaši apspriestu VDK dokumentu pieejamības jautājumus.

Lai gan priekšlikumus otrajam lasījumam līdz 2015. gada 2. jūnijam bija iesnieguši vairāki 12. Saeimas deputāti un bija noteikts otrā lasījuma izskatīšanas laiks – 2015. gada 11. jūnijs –, tomēr, vadoties vien no Juridiskās komisijas priekšsēdētāja Gaida Bērziņa paustā viedokļa, neesot komisijas lēmumam un Saeimas balsojumam par steidzamības atcelšanu vai likumprojekta virzības atteikšanu, Saeima izslēdza likumprojekta skatīšanu no darba kārtības. 2015. gada 20. augustā Komisija ar Latvijas Universitātes aģentūras *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta* un *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts Drošības komitejas pret latviešu tautu vērsto totalitāro noziegumu dokumentu digitalizācijas krātuves* atbalstu organizētajā simpozijā 12. Saeimas deputāti informēja, ka tautas priekšstāvji aicināja drošības iestādes nevirzīt likumprojektu sakarā ar neprognozējamu iznākumu, kam varētu būt iespaids uz valsts drošību.

Ievērojams, ka minētā Saeimas rīcība sakņojās arī Koalīcijas padomē 2015. gada 8. jūnijā lemtajā par to, ka Komisijas padotību Latvijas Universitātei un Komisijai paredzētos līdzekļus Latvijas Universitātei var nodot arī ar Ministru kabineta lēmumu. Rezultātā pieņemts Ministru kabineta 2015. gada 31. jūlija rīkojums Nr. 421, kas atļāva IZM

> "bez iepirkuma procedūras piemērošanas noslēgt vienošanos ar Latvijas Universitāti, lai nodrošinātu komisijai noteiktās zinātniskās izpētes procesa īstenošanu, kā arī ar to saistīto izdevumu segšanu un administrēšanu".

Tas faktiski atbilda risinājumam, kuru ieteica Komisijas locekļi vēl 2014. gada decembrī un ko TM vairāku mēnešu garumā ignorēja.

Bija jāgaida vēl mēnesis, lai VDK zinātniskās izpētes komisijas sastāvā būtu atjaunoti no tās izslēgtie locekļi. Rezultātā 2015. gada 1. septembrī atjaunoja komisijas priekšsēdētāja vietnieci juridiskās zinātnes jautājumos Dr. iur. Kristīni Jarinovsku, kā arī Komisijas locekļus – Dr. hist. Solveigu Krūmiņu-Koņkovu un M. hist. Bonifāciju Daukštu. Tomēr paredzētais publiskais līgums starp IZM un Latvijas Universitāti joprojām nebija noslēgts.

Jāvērš uzmanība uz divām nozīmīgām Komisijas organizētām publiskām akcijām, no kurām viena rezultējās padotības maiņā, bet otra sekmēja Komisijas sastāva atjaunošanu un vēlāk arī publiskā līguma noslēgšanu. Pirmā – Komisijas konstituēšanās gada jubileja, kas svinēta ar plašsaziņas līdzekļu piesaistīšanu zem nosaukuma *Ezītis miglā Montecarlo,* Aldaru ielā, Rīgā. Tas lieku reizi atgādināja Ministru kabinetam un Saeimai, protams, arī sabiedrībai kopumā, ka nekas nav darīts, jo Komisijai nav pat telpu, kur tikties. Šis sarīkojums izpelnījās Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa ievērību, kurš lūdza ministru prezidentei uzņemties personīgu vadību, lai VDK izpētes jautājums būtu sekmīgi risināts. Otrs nozīmīgs sarīkojums ar zinātnisku ievirzi bija minētais simpozijs *Divdesmit piektais gads bez VDK?* 2015. gada 20. augustā Latvijas Universitātes mecenāta Kristapa Morberga namā Jūrmalā. Simpozija jeb semināra mērķis bija iepazīstināt Saeimas deputātus, žurnālistus un sabiedrību ar VDK zinātniskās izpētes komisijas darbu, pētniecības plāniem un zinātniekiem, kas būtu gatavi veikt šo darbu. Jāmin, ka finansiālo ieguldījumu simpozija organizēšanā sniedza Kārlis Kangeris, Kristīne Jarinovska, Bonifācijs Daukšts, Mārtiņš Kaprāns, Gatis Liepiņš, kā arī Didzis Šēnbergs un *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts Drošības komitejas pret latviešu tautu vērsto totalitāro noziegumu dokumentu digitalizācijas krātuve* Kristīnes Lindbergas vadībā. Seminārā piedalījās nedaudz vairāk nekā piecdesmit personu. Tas bija pieejams jebkuram interesentam.

4. Komisija un Latvijas Universitāte

Tikai 2015. gada augustā sākās sarunas starp IZM un LU, lai apspriestu IZM Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju departamenta direktores Agritas Kiopas Latvijas Universitātei piesūtīto publisko tiesību dokumentu *Vienošanās līguma projektu* (iepriekš bija plānots deleģēšanas līgums). Šoreiz arī Komisijas locekļiem ļāva aktīvi iesaistīties šajā procesā. Sniegti rakstveida atzinumi un ekspertīze par sešiem līguma projekta teksta variantiem. Vienlaikus daudzus priekšlikumus IZM neņēma vērā. Izglītības un zinātnes ministre Mārīte Seile atteicās parakstīt izstrādāto publisko tiesību līgumu.

Būtisku ieguldījumu jautājuma par finanšu apropriācijas pārdali no TM risināšanā sniedza 12. Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas priekšsēdētājs Kārlis Šadurskis. Pateicoties Latvijas Universitātes kanclera Gundara Bērziņa, juristes Sintijas Balodes ieguldījumam, vienošanās līgumu starp IZM un Latvijas Universitāti (LU) parakstīja 2015. gada 11. septembrī — valsts sekretāre Līga Lejiņa no IZM puses un rektors Indriķis Muižnieks no LU puses. Sakarā ar šo vienošanos LU, piesaistot tās aģentūru *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts*, nodrošina Komisijas izpētes procesu, darba un pētījumu īstenošanai nepieciešamo izdevumu administrēšanu, komisijas personālsastāvu maina vienīgi pēc LU piekrišanas, to nedrīkst mainīt bez komisijas balsojuma. Septembra beigās VDK zinātniskās izpētes komisijas darbam paredzētos līdzekļus pārskaitīja LU norēķinu kontā un nedaudz vēlāk, 2015. gada oktobra sākumā, komisijas locekļi un viespētnieki varēja beidzot uzsākt zinātnisko izpēti normālos apstākļos.

2015. gada 22. septembrī Komisija pieņēma, Komisijas priekšsēdētājs izdeva un LU rektors Indriķis Muižnieks saskaņoja jauno LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas reglamentu, kas šobrīd pieejams tiešsaistē komisijas tīmekļa vietnē.

II. Komisijas darbība no 2015. gada 11. septembra līdz 31. decembrim

Jākonstatē, ka tikai 2015. gada oktobra sākumā varēja sākties Komisijas zinātniskās izpētes darbs, jo viss iepriekšējais periods četrpadsmit mēnešu garumā, tas ir, no 2014. gada jūlija līdz 2015. gada septembrim, bija cīņa par finansējumu, Komisijas padotību un zinātniskās jaunrades brīvību. Visu šo laiku Komisijas locekļi ir darbojušies bez atlīdzības un visi Komisijas rīkotie sarīkojumi tikuši finansēti no pašu saziedotiem līdzekļiem.

2015. gada 3. septembrī Komisijas locekļi un viespētnieki tika sasaukti uz sapulci, lai iepazītos ar darba līgumiem un tos parakstītu. Vienlaicīgi bija parakstīta *paplašinātā ierobežojošo apstākļu neesamības deklarācija*, kas ierobežo iespēju pētniecībā piedalīties personām, kuras darbojušās Padomju Sociālistisko Republiku Savienība (PSRS) okupācijas represīvajās institūcijās, Padomju Savienības komunistiskā partija (PSKP) nomenklatūrā un VDK piesegstruktūrās, un amatu apraksti. Reizē bija pārrunāti galvenie pētniecības uzdevumi 2015. gadā atbilstoši iepriekš apstiprinātajam plānam.

2015. gada oktobrī ar Latvijas Universitātes Fonda, īpaši akadēmiķa Ivara Lāča un izpilddirektores Lailas Kundziņas-Zvejnieces, atbalstu, organizēts publiskā līgumā paredzēto VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiju atklāts konkurss Latvijas Universitātes visu izglītības tematisko jomu, zinātņu apakšnozaru un visu studiju līmeņu studentiem. Nopietnā atlasā izvēlēti astoņi perspektīvi jaunieši, kas uzņēmās veikt pētniecību apstākļos, kas faktiski pieprasīja visu prioritāšu pārkārtošanu, jo citādāk pētījums nebūtu veicams. Izaicinājums bija arī šo studentu darbu vadītājiem – Komisijas locekļiem un pieaicinātajiem ekspertiem –, kam līdztekus intensīvam darbam par sev uzticēto jautājumu bija jāsniedz arī zinātnisks atbalsts topošajiem zinātniekiem. Stresa apstākļus pastiprināja arī plašsaziņas līdzekļu uzmanība, ar ko stipendiāti nebija raduši iepriekš saskarties.

Tiešo darba uzdevumu 2015. gadam starpā bija noteikts, ka vadošie pētnieki, pētnieki, asistenti un ar Latvijas Universitātes Fonda atbalstu izvēlētajiem stipendiātiem līdz 2015. gada 10. decembrim sagatavo noteiktā apjomā pētījumu, ko prezentē Komisijas

organizētajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā. Pētījuma gala versijas iesniegšana iekšējai recenzēšanai bija stingri noteikta līdz 2015. gada 20. decembrim. Iekšējās recenzija bija jāsniedz līdz gada beigām. Ievērojot minēto, no 2015. gada pētījumiem vēl nevar sagaidīt visaptverošus secinājumus, jo lielākā daļa apskatu jāuztver kā pētniecības virzības atspoguļojums, nevis kā pabeigta pētījuma rezultāts.

Vērtējot pētniecības rezultātus, protams, jārēķinās, ka Komisijas zinātniskajam darbam atvēlētais laiks bijis nepietiekams, lai organizētu saliedētu zinātnisku kodolu, kas nekavējoties novērš pētnieku atšķirīgās zinātniskās pieredzes un atšķirīgo zinātnes nozaru tradīciju radītās nesaderības un pat trūkumus. Trūkumus mēģināts novērst redakcionālā darba veikšanā, vadoties arī no ārējo recenzentu – Dr. sc. pol. Ivara Ījaba un Dr. hist. Ulda Neiburga – paustiem novērojumiem gan starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros, gan arī iepazīstoties ar pētījumiem pēc pēdējiem labojumiem, kas veikti, ievērojot iekšējo recenzēšanu un redakcionālo darbu.

Tiešā pētniecības darbā iesaistījās divpadsmit komisijas locekļi – Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris, Dr. iur. Kristīne Jarinovska, Dr. hist. Ainārs Bambals, M. hist. Bonifācijs Daukšts, Dr. hist. Raimonds Cerūzis, Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Dr. hist. Jānis Ķeruss, Dr. iur. Jānis Lazdiņš, B. hist. Gatis Liepiņš, Dr. hist. Jānis Taurēns un M.hist. Artūrs Žvinklis; deviņi pieaicināti eksperti – viespētnieki un zinātniskie viesasistenti – Dr. hist. Ritvars Jansons, Dr. iur. Elīna Grigore-Bāra, Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone, Dr. hist. Ineta Lipša, M. sc. comp. Ilmārs Poikāns, M. iur. Juris Stukāns, Dr. hist. Gints Zelmenis, Dr. hist. Dzintars Ērglis un M. iur. Linards Muciņš; astoņi VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāti – B. hist. Marta Starostina, stud. hist. Madara Brūnava, M. philol. Agija Ābiķe-Kondrāte, B. philol. Signe Raudive, M. philol., M. iur. Kristīne Rotbaha, B. hist. Agnija Ruhocka, B. hist. Mārtiņš Dātavs un stud. hist. Anastasija Smirnova. Pavisam kopā 27 pētnieki.

VDK zinātniskās izpētes komisijas starptautiskā zinātniskā konference notika Liepājā daudzdfunkcionālajā koncertzālē *Lielais Dzintars* no 2015. gada 15. līdz 17. decembrim, tās nosaukums bija

Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija. Bez Komisijas pētniekiem konferencē ar referātiem vēl piedalījās Dr. sc. pol. Ivars Ijabs un pazīstami vēstures eksperti kā Dr. hist Mēlis Maripū (*Meelis Maripuu*), Igaunija, Ph. D. Džefrijs Sveins (*Geoffrey Swain*), Apvienotā Karaliste, Dr. hist. Boriss Sokolovs (*Борúс Вадúмович Соколóв*), Krievijas Federācija un Dr. hist Arūns Bubnis (*Arunas Bubnys*), Lietuva.

Komisija, pateicoties politiskam atbalstam, Saeimā panāca, ka valsts budžeta pēdējā lasījumā 2015. gada 30. novembrī Komisijai paredzētie līdzekļi 2016. gadam bija noteikti atsevišķā apakšprogrammā, nevis "apslēpti" kādā no IZM zinātnes finansēšanas apakšprogrammām. Rezultātā likums *Par valsts budžetu 2016. gadam* paredz atsevišķi valsts budžeta apakšprogrammu 05.20.00 *Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā okupācijas režīma izpēte Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā Latvijas Universitātē*, kura paredz transfertu Latvijas Universitātei kā atvasinātai publiskai personai. Tas nozīmē, ka šajā gadījumā IZM vairs nav tiesiska pamata pašai administrēt šos finanšu līdzekļus. Tas savukārt nozīmē, ka jāveic grozījumi 2014. gada 20. augusta rīkojumā Nr. 433, izsakot 8. punktu redakcijā, kurā vārdi "Izglītības un zinātnes ministrija" ir aizstāti ar "Latvijas Universitāte", tātad nosakot, ka Komisijas darbu un ar to saistīto pētniecību administrē Latvijas Universitāte.

Ievērojot publiski solīto, VDK zinātniskās izpētes komisija LU portālā izveidoja un saturiski uztur sev atvēlēto interneta vietni – www.lu.lv./vdkkomisija/ –, lai informētu par Komisiju un tās veikto darbu.

2015. gadā Komisijas administratīvā sekretāre bija molekulārās bioloģijas eksperte Alma Eihentāle, kura arī tehniski organizēja starptautisko zinātnisko konferenci 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā. No 2015. gada 18. decembra komisijas administratīvā sekretāre ir Eva Eglāja-Kristsone.

Komisijas priekšsēdētājs, ievērojot iepriekš gūto pieredzi, izveidojis 2016. gada 11., 12. un 13. augusta starptautiskās zinātniskās konferences redkolēģiju, kurā ietilpst Dr. hist. Kārlis Kangeris, Dr. iur. Kristīne Jarinovska, Dr. hist. Mēlis Maripū un Dr. hist. Arūns Bubnis, kā arī jaunu rīcības komiteju šīs konferences organizēšanai, kuru vada Dr.

philol. Eva Eglāja Kristsone, kuras locekļi ir Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, M. sc. comp. Ilmārs Poikāns, Dr. philol. Solveiga Krūmiņa-Koņkova un Dr. hist Gints Zelmenis, kā arī izdevis rīkojumu par pieteikšanos dalībai konferencē līdz 2016. gada 15. martam.

Tomēr tāpat kā veicami darbi, tā arī ar to saistītie sarežģījumi nav beigušies. Vispirms te būtu jāmin, ka *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts* reorganizēts, ievērojot Eiropas Savienības fondu finansētas Latvijas Universitātes veiktas reformas, pārveidojot no atvasinātas publiskās personas pastarpinātās pārvaldes iestādes, kura ir publiska aģentūra, uz parastu atvasinātās publiskās personas pastarpinātās pārvaldes iestādi. Tas nosaka nepieciešamību Komisijai sekot reformu gaitai, lai novērtētu iespēju iekļauties un īstenot sev uzdoto jaunajā pārvaldes struktūrā un iespējamās sekas, arī negatīvās, nepieciešamības gadījumā sagatavojot priekšlikumu LU, lai risinātu atbilstošā veidā Komisijas organizatoriskos jautājumus. Vēl ir sarežģījumi, kas saistīti ar zinātniskās izpētes darbu, jo īpaši ar VDK dokumentu pieejamību. Tas galvenokārt attiecas uz VDK dokumentiem, kas ir Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra (TSDC) rīcībā. Ievērojot Satversmes aizsardzības biroja argumentāciju, VDK dokumentus "tur slepenus" to atrašanās vietas dēļ, bet pētniekus šajās telpās laistu tikai tad, ja tie kļūtu par Satversmes aizsardzības biroja darbiniekiem, un arī tad tikai divus. 12. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdē Komisijas pārstāvji informēja, ka tas nav pieņemami, kā arī Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija atbalstīja zinātnieku ieskatu.

Dokumentu pieejamības jautājumu atrisināšana Komisijas mērķu īstenošanai ir ļoti būtiska. No tā, kā šo jautājumu risinās, izrietēs nākamo gadu pētīšanas stratēģija un tematisko smagumpunktu noteikšana. Arī sabiedrības interese ir saistīta ar tā saucamo *Čekas maisu* atvēršanu un izskatīšanu. Tie arī, pēc autora ieskatiem, sniegtu tiešāku un precīzāku skatījumu uz VDK darbību, kā arī efektīvi atrisinātu daudzus jautājumus, ko pašlaik jārisina ar neefektīvām metodēm.

Komisija, paļaujoties uz zinātnieku godaprātu un sabiedrības atbalstu arī turpmāk, veiks visu nepieciešamo, lai 2018. gadā varētu bez sirdsapziņas pārmetumiem sniegt pilnīgu zinātnisku slēdzienu par VDK dokumentiem un to atklātības nosacījumiem, par "materiālo un

morālo kaitējumu, ko VDK nodarījusi Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem", kā arī citiem likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 1. pantā noteiktajiem un Komisijas pētniecības plānā ietvertajiem mērķiem.

Priekšvārds. Paverot kolektīvās atmiņas zuduma plīvuru

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja
vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Atskats starptautiskajā zinātniskajā konferencē
"Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas:
dokumentu izpēte un tās metodoloģija"
2015. gada 15., 16., 17. decembrī Liepājā

2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā norisinājās Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisijas (Komisijas) organizētā starptautiskā zinātniskā konference *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija*. Konferences norises vietas izvēlē komisija ievēroja 2015. gada 20. augustā Jūrmalā rīkotajā simpozijā *Divdesmit piektais gads bez VDK?* iedibināto principu – vietas izvēlei jākalpo Komisijas sarīkojuma satura efektīvākai uztverei, sākot no konkrētām būvēm kā Republikas un Toma ielas krustojumā atrodošās ēkas (tautā saukta par *Zilo brīnumu*) un Liepājas Karostas cietuma, beidzot ar konkrēto vidi un cilvēkiem. Iepriekšminētais paspilgtināja pētāmās dokumentētās informācijas aktualitāti un uzlika zinātniekiem lielāku atbildības nastu. Reizē tas atgādināja, ka VDK zinātniskā izpēte nedrīkst aprobežoties ar divu "diplomātu" saturu Miera ielā 85, Rīgā. Izvēlētā principa atbilstība sevišķi spilgti bija vērojama divu referātu priekšlasījumu laikā – M. iur. Linarda Muciņa, iepazīstinot ar 1941. gada noziegumiem pret *ius cogens* normām, kas veikti *Zilajā brīnumā*, un Dr. hist. Jāņa Ķerusa, stāstot par bēgšanas zvejnieku laivās gadījumiem no Liepājas zvejnieku kolhoza *Boļševiks*. Referentu zinātniskā darba rezultātus vērtēja arī personas ar priekšstatiem par minētajiem gadījumiem, kas veidojušies, esot tiešā saskarē ar analizēto notikumu lieciniekiem. Savukārt *Zilā brīnuma* un Liepājas Karostas cietuma apmeklējums konferences ievadā uzsvēra gan atmiņu fiksēšanas svarīgumu, gan zinātnieku atbildību par piemiņas vietu izveidi un saturisko piepildījumu. Izšķiršanos par labu Liepājai kā pirmajai, kur LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sniedz pirmo ikgadējo Ministru kabineta noteikto atskaiti par paveikto, novērtēja arī pašvaldība, tās atzinību paužot ar pilsēta domes priekšsēdētāja vietnieka Viļņa Vitkovska starpniecību konferences atklāšanā.

Ievērojot konferences metodoloģisko uzsvaru un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai dotā uzdeva satversmisko raksturu[3],

[3] Atbalstot deputāta Inta Dāldera *(Vienotība)* priekšlikumu likumprojekta *Par valsts budžetu 2016. gadam* otrajam lasījumam (141. priekšlikums), Saeima vadījās no deputāta paskaidrojumiem, kas, cita starpā, min: "Ievērojot, ka totalitāro režīmu un to noziegumu, tajā skaitā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā okupācijas režīma un tā noziegumu, nosodījums ir Satversmes ievadā nostiprināta

konferenci 2015. gada 15. decembrī ievadīja Dr. sc. pol., asociētais profesors Ivars Ījabs ar publisko lekciju *Satversmes ievadā iekļautais "totalitārisms" un "komunistiskais režīms": ideju vēsture un transformācija. Likumdevēja LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai noteiktais uzdevums*. Publiskā lekcija ievērojama ar to, ka pirmo reizi no politikas zinātnes viedokļa sniegta izvērsta un zinātniski pamatota tieši Satversmes ievadā iekļauto jēdzienu *totalitārisms* un *komunistiskais režīms* kontekstuālā analīze[4]. Izpratne par minēto jēdzienu ideju vēsturi, tās transformāciju un satversmisko nozīmi ir svarīga VDK zinātniskās izpētes sastāvdaļa, jo ļauj skaidrāk aptvert Komisijas uzdevumus un precīzāk izpildīt likumdevēja gribu.

2015. gada 16. decembrī, atklājot konferenci *Civitas Nova* Liepājas daudzfunkcionālajā koncertzālē *Lielais Dzintars*, Latvijas Universitātes rektors Dr. habil. biol. Indriķis Muižnieks izvērsti uzsvēra Komisijas darba svarīgumu un noslēgumā novēlēja "izprast, zinātniski izpētīt un dokumentēt pagātnes ēnas un rēgus". Savukārt, 12. Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas priekšsēdētājs Dr. math. Kārlis Šadurskis izteica cerību, ka "Komisija atbrīvos Latvijas tautu no bailēm un ļaus dzīvot brīvi, bez bažām par pagātni". Konferences atklāšanas noslēgumā Komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris sniedza Komisijas darba gada pārskatu par 2015. gadu, kā to paredz Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 4. punkts, un ievadīja starptautiskās zinātniskās konferences zinātnisko daļu.

---

pastāvīga valsts funkcija, nevis atsevišķs pētniecības projekts, to metodoloģiski un ideoloģiski pareizi ir atspoguļot kā atsevišķu apakšprogrammu totalitārā okupācijas režīma izpētei, šajā gadījumā - Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā Latvijas Universitātē." Pieejams: http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/22714BA1CC994100C2257F0B0041974D?OpenDocument

[4] No juridiskās zinātnes viedokļa detalizēti Satversmes ievads analizēts: Jarinovska, Kristīne. "The Preamble of the Satversme: the New Approach to Constitutional Self-Restraint", *Acta Juridica Hungarica* 55, No 4, 2014, pp. 351 – 366; Jarinovska, Kristīne. "Drafting the Preamble for the Satversme: A New Approach to one of the Oldest Still-Functioning Republican Basic Laws", *Vienna Journal on International Constitutional Law*, Vol. 9, 2/2015, p. 253 – 271. Vispārīga Satversmes ievada analīze sniegta – Balodis, Ringolds. "Latvijas Republikas Satversmes ievads", *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. Ievads. I nodaļa. Vispārējie noteikumi*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2014.

Konference bija organizēta sešās daļās, ievērojot ziņojumu saturu un saistību ar citiem ziņojumiem.[5]

Pirmā sēde, ko vadīja Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris, bija veltīta metodoloģiskajiem aspektiem, kur ārvalstu eksperti un Komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos Dr. iur. Kristīne Jarinovska analizēja VDK zinātniskās izpētes organizēšanu, pētniecības metožu izvēles nosacījumus, atklātības un slepenības aspektus. Otrajā sēdē Dr. iur. Kristīnes Jarinovskas vadībā apsprieda VDK darbības aspektus, tostarp pievērsās sadarbības ar VDK jautājuma analīzei un šīs sadarbības sekām. Trešā sēde, ko vadīja Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone, pamatā analizēja VDK piesegstruktūras, VDK piesegā rīkotos sarīkojumus un VDK iesaistes metodes. Ceturtajā sēdē Dr. phil. Solveigas Krūmiņas-Koņkovas vadībā pievērsās galvenokārt avotpētnieciskiem jautājumiem.

Ar piekto sēdi atsākās konferences darbs 2015. gada 17. decembrī Lorenca Joahima Hīkes (1716 – 1788) spīķerī, ko vadīja Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns. Sēde bija veltīta krimināltiesiskiem un kriminālprocesuāliem jautājumiem. Visbeidzot, konferences noslēguma sēdi vadīja Dr. iur. Jānis Lazdiņš, pievērsdamies pamatā VDK dokumentārā mantojuma apzināšanas un saglabāšanas lietām.

Konference ievērojama ar nozīmīgiem zinātniskiem atklājumiem, neparastu zinātnieku vaļsirdību un asām diskusijām. Atklājumi rodami ziņojumos, ko, piemēram, sniedza Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova un Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone un viņu vadītās LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes Fonda stipendiātes – Madara Brūnava, B. hist. Marta Starostina, M. philol. Agija Ābiķe-Kondrāte, B. philol. Signe Raudive. Pamatojoties uz Latvijas Nacionālajā arhīvā pieejamajiem dokumentiem, pierādīta dažādu, šķietami nesaistītu struktūru un sarīkojumu saistība ar VDK, noskaidroti iesaistes un kontroles mehānismi, apgāzti slepeni VDK

[5] Starptautiskā zinātniskās konferences *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* programma un kopsavilkumi elektroniski (ISBN 978-9934-14-772-2) pieejami VDK zinātniskās izpētes komisijas mājaslapā. Pieejams:
http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDK2015Liepajas_konferences_programma_LV_draft_5-01.pdf,
http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDKkomisija_Liepajas_konference_kopsavilkumi_2015-12-28dec.pdf

veidoti priekšstati. Atbilde uz jautājumu, kā panāca vismaz samierniecisku attieksmi no personām, ko politiķi mēdz dēvēt par *nācijas sirdsapziņu*, meklējama ne tikai liecībās par šo personu aktīvu un sistemātisku dalību VDK piesegstruktūrās un piesegsarīkojumos, bet arī tādās triviālās "privilēģijās" kā "orderis bērnu zābaciņu vai kurpju iegādei", "bērnu veļa", "kartupeļi", jo tie "velnišķi dārgi", "dzīvei nepieciešamos piederumos". Iekļaušanās sistēmā kā līdzeklis, lai panāktu cilvēka cieņai atbilstošu dzīvesveidu, izrādās, ir tikpat efektīvs totalitārisma sabiedrības veidošanas motīvs kā bailes no reālām represijām.

Nozīmīgi zinātniski atklājumi notikuši arī sadarbības ar VDK fakta konstatēšanas sakarā. M. iur. Juris Stukāns un Dr. iur. Kristīne Jarinovska apgāza vairākus priekšstatus, kas, cita starpā, izmantoti, lai novilcinātu VDK dokumentu atklātību. Aktuālā judikatūra atzīst VDK dokumentu īstumu, tostarp aģentūras kartotēkas patiesumu un īstumu. Sadarbības fakta konstatēšanas šķērslis ir sevišķi noteiktā procesa un ar to saistīto tiesību normu piemērošanas izpratnes trūkumi. Trūkumi konstatējami visās procesa stadijās. Nereti tiesas spriedumos analizē tikai to, vai personas "apzināti sadarbojušās ar VDK", proti, vai bijušas *VDK informatori* saskaņā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 3. panta otro daļu, taču bez vērības atstāts jautājums, vai personas ir bijušas *VDK darbinieki* – saskaņā ar šā panta pirmo daļu VDK darbinieki ir arī ārštata darbinieki – personas, kuras devušas piekrišanu slepenai sadarbībai ar VDK neatkarīgi no tā, vai tas noticis par atlīdzību vai bez atlīdzības, turklāt *VDK darbiniekiem*, tātad arī ārštata darbiniekiem jeb *aģentiem*, likumdevējs nav noteicis kritēriju *apzināti sadarbojušies*. Pati piekrišana slepenai kļūšanai par ārštata darbinieku aizstāj nepieciešamību pēc apzinātas sadarbības kritērija obligātuma. M. iur. Juris Stukāns vērsa uzmanību uz aģentūras kartotēkas secīgas reģistrēšanas faktu saglabātā reģistrācijas žurnālā, kurā atrodas ārštata darbinieku personas lietu numuri un kura attiecīgās daļas kopijas atrodas pārbaudes lietās.

Vairāki zinātnieki pauda neparastu vaļsirdību, atklājot to, cik sarežģīti pat pieredzējušam zinātniekam veikt VDK izpēti, sevišķi VDK piesegstruktūru un VDK rīkoto piesegsarīkojumu izpēti. To nosaka gan

unikālā Latvijas situācija attiecīgo struktūru vadībā, darbībā un darba organizācijā, gan arī šķēršļi VDK dokumentu apzināšanā un darbā ar tiem. Tikai pateicoties Ministru kabinetam, Komisijas locekļi un piesaistītie eksperti ir salīdzinoši priviliģēti, jo atšķirībā no citiem zinātniekiem viņiem ir piešķirtas tiesības "veikt nepieciešamās dokumentētās informācijas fotografēšanu vai cita veida reproducēšanu bez atlīdzības šīs informācijas turētājam" un saņemt eksperta atzinumu par dokumentēto informāciju (Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 7. punkts). Rezultātā zinātnieki ir spējīgi atklāt iepriekš pieļautās neprecizitātes, tomēr neapšaubāmi Latvijas Nacionālajā arhīvā iztrūkstošie dokumenti un šobrīd pētniecībai nepieejamie dokumenti, daļa no kuriem atrodas drošības iestāžu – Drošības policijas un Satversmes aizsardzības biroja – rīcībā, ļautu veikt pētniecību daudz iedarbīgāk, ātrāk un kvalitatīvāk.

Asas diskusijas izvērtās saistībā ar VDK *likumības spēli*. Dr. hist. Gints Zelmenis ar uzskatāmiem piemēriem pierādīja, ka VDK iesaiste lietās faktiski neatbilda padomju *likumības spēles* noteikumiem, jo arī tad, kad procesuālās normas kriminālprocesa virzīšanas kompetenci noteica citai institūcijai, VDK, pamatojoties uz *zvana tiesībām* un rakstveida rosinājumiem, varēja panākt kompetences izmaiņas. Turklāt VDK lietu pārņemšanas gadījumi nav novērojami. Dr. iur. Jānis Lazdiņš un Dr. iur. Elīna Grigore-Bāra oponēja, norādot, ka VDK iesaiste bijusi noteikta un ka arī atkāpe no kompetenču sadalījuma uzskatāma par atbilstīgu *sociālistiskajai likumībai*. Tāpat asas diskusijas izvērtās saistībā ar avotpētniecību, piemēram, Dr. iur. Jānis Lazdiņš oponēja Dr. hist. Inetai Lipšai, norādot uz to, ka tiesību institūts kā laulība nevar būt analizēta atrauti no tiesību normām un tiesu prakses.

Ārvalstu ekspertu referējumi un dalīšanās pieredzē individuāli vērsa uzmanību uz vairākiem Komisijas uzdevumiem svarīgiem aspektiem. Piemēram, gan Dr. hist. Arūns Bubnis *(Arunas Bubnys)*, gan Dr. hist. Mēlis Maripū *(Meelis Maripuu)* norādīja uz Latvijas priekšrocībām dokumentu pieejamībā, salīdzinot ar Lietuvu un Igauniju. Lietuvas eksperts ar nožēlu atzina, ka līdzīgi kā Latvijā arī Lietuvā bijusi VDK bibliotēka, tomēr atšķirībā no Latvijas tā ir lielā mērā izzagta vēl deviņdesmitajos gados. Savukārt, Igaunijas eksperts norādīja, ka Baltijas valstu situāciju salīdzināšanā VDK sakarā parasti neņem vērā palikušās dokumentu masas atšķirības. Abi Baltijas

eksperti aizrādīja, ka Eiropas Savienības politika fizisko personu datu aizsardzībā un informācijas atkalizmantošanas jautājumos rada šaubas par šādas rīcības racionālo un tiesisko pamatojumu, jo šādi Eiropas Savienība liek nopietnus šķēršļus vēstures izzināšanai. Ievērojot divos pasaules karos gūto pieredzi, atzīts, ka ignorēšana ir ceļš uz kataklizmu atkārtošanos. Sevišķu uzmanību Mēlis Maripū vērsa uz informācijas atklātības principiem pretēju rīcību, ierobežojot pieejamību iepriekš brīvi pieejamiem dokumentiem un liekot šķēršļus arhīva dokumentu sistematizācijai. Rezultātā daudzi jautājumi, ko Latvijas zinātnieki, kā Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone ar savu zinātnisko grupu, ir aktualizējuši, nav pat identificēti citviet Baltijas valstīs. Iespējams, ka nevis sabiedrības izlīgums un padomju okupācijas norišu aktualitātes zudums ir vainojams relatīvi zemā interesē Igaunijā par VDK, bet gan informācijas pieejamības šķēršļi un nepietiekama zinātniskās izpētes motivēšana universitāšu ietvaros.

Vērā ņemams gan topošajiem zinātniekiem, gan arī zinātniekiem pilnbriedā bija Ph. D. Džefrija Sveina *(Geoffrey Swain)* aizrādījums, ka VDK dokumentu pētniecībā jāpatur prātā, ka dokumentu saturs jāskata kopsakarā ar mērķi, kādēļ šāds dokuments tapis. Analizējot sevišķi pratināšanas protokolus, jāpievērš uzmanība detaļām. Laiks var liecināt, ka dokuments ir tikai vispārīgs pārstāsts. Termini var liecināt, ka teksts ir izdomāts un pielāgots pratināšanas mērķim. Ievērojot konferences dalībnieku ziņojumus, var secināt, ka minētais secinājums sevišķi derīgs tā saucamo filtrācijas lietu analīzei. Dokumentu satura un atbilstības noskaidrošanai nepieciešama ne tikai liecību vākšana, bet arī iespēja ar informācijas tehnoloģiju un atbilstošas sistematizācijas veikšanu salīdzināt doto informāciju. Pratināšanas laiks, tulka piesaiste, liecinieki, tiesiskās sekas var sniegt pierādījumus pieņēmumam par procesu kā papīra formalitāti piespiedu administratīvu līdzekļu piemērošanai.

Ievērojams arī Igaunijas ārvalstu eksperta Mēlis Maripū aizrādījums par nepieciešamību apvienot līdzīgu jautājumu pētniecību Baltijas valstu līmenī, kā arī panākt secīgu pētniecību. Valodas barjera, sevišķi Baltijas valstīs veiktās pētniecības sakarā, ir neattaisnojams šķērslis, lai neievērotu jau citviet pētīto, jo no tā ir atkarīga pētniecības rezultātu kvalitāte un patiess, nevis tikai formāls zinātniskums.

Atzīstams ir arī Dr. habil. philol., Dr. hist. Borisa Sokolova aizrādījums, ka VDK pētniecībā jāņem vērā publicētie un nepublicētie, bet tomēr pētniecībai pieejamie VDK dokumenti. Veicot pētniecību, ir jāpakāpjas uz savu priekšgājēju pleciem, lai sasniegtu izcilību – Dr. hist. Jānis Taurēns, sniedzot historiogrāfisku ieskatu par ceturtdaļgadsimtu ilgušajām publiskajām debatēm VDK dokumentu un to atklātības sakarā, sniedza nozīmīgu šāda apkopojuma piemēru. Krievijas eksperts izteica arī gatavību atbalstīt Komisiju dokumentu meklējumos. Iztirzājot avotpētnieciskos jautājumus, Dr. habil. philol., Dr. hist. Boriss Sokolovs norādīja uz nepieciešamību VKD pētniecībā ņemt vērā *centru*, kā arī būt gataviem salīdzināt *centra* priekšrakstus ar to izpildījumu. Tikai šādā veidā var pilnībā spriest par padomju totalitāri un autoritāri birokrātisko režīmu, kur likumības un institucionālās hierarhijas izpratne nav ne loģiska, ne racionāla.

Zinātniskās konferences noslēgumā Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris informēja par lēmumu organizēt nākamo starptautisko zinātnisko konferenci 2016. gada 11., 12. un 13. augustā, kas veltīta divdesmit piektajai gadadienai, kopš izgāzās ar ievērojamu PSRS VDK līdzdalību organizētais 1991. gada augusta pučs, Latvijas Republikai atgūstot faktisko neatkarību, un kopš likvidēta LPSR VDK. Konference iecerēta arī, lai atspoguļotu 2016. gada darba pirmā pusgada rezultātus. 2016. gada konferences rīcības komitejā ietilpst komisijas administratīvā sekretāre Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone, kā arī Dr. hist. Gints Zelmenis, Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova un M. sc. comp. Ilmārs Poikāns. Ievērojot komisijas locekļu, piesaistīto Latvijas un ārvalstu ekspertu, redkolēģijas atsaucību, Komisijas vadība pauda gatavību organizēt arī 2016. gadā stipendiātu piesaisti ar Latvijas Universitātes Fonda starpniecību, lai veicinātu zinātniskās interesi par VDK izpētes jautājumiem.

Komisijas vārdā vēlos pateikties plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem par atbalstu, īpaši aģentūras LETA žurnālistei Anastasijai Tetarenko, *Latvijas avīzes* redaktorei Lindai Rasai, žurnālistei Ilzei Kuzminai un vēsturniekam Viesturam Sprūdem, māksliniekiem Gatim Šļūkam un Ērikam Ošam, *DELFI* žurnālistam Filipam Lastovskim un žurnālistei Zandai Ķezberei, *TvNET* redaktoram Tomam Ostrovskim, *IR* redaktorei Mārai Miķelsonei, māksliniekam Ernestam Kļaviņam un žurnālistei Ievai Cielavai, Latvijas Televīzijas žurnālistei Oditai

Krenbergai un producentei Ijai Circenei, TV3 žurnālistam Jānim Eglītim, LNT žurnālistam Aleksim Zoldneram, žurnālistei Lāsmai Grundulei un korespondentam Raitim Valteram, *TV24* žurnālistei Veltai Puriņai, *Nekā Personīga* žurnālistei Ilzei Jaunalksnei, kā arī publicistam un žurnālistam Lato Lapsam.

Komisijas vārdā jāsaka paldies atbalstu arī Valsts Prezidentam Andrim Bērziņam, ministru prezidentei Laimdotai Straujumai, izglītības un zinātnes ministrei Inai Druvietei, 12. Saeimas deputātiem – līdztekus komisijas loceklim Ritvaram Jansonam arī Inārai Mūrniecei, Inesei Laizānei, Ingai Bitei, Ringoldam Balodim, Intam Dālderim, Ilmāram Latkovskim, Veiko Spolītim, un īpaši Kārlim Šadurskim, kā arī citiem, kas atbalstīja komisijas iniciatīvas, tajā skaitā Valsts prezidenta Kancelejas vadītājam Gundaram Daudzem un tā vietniekam Reinim Bērziņam. Vēlamies pateikties arī Latvijas Universitātes rektoram Indriķim Muižniekam, rektora palīdzei Ievai Račko (1958 – 2015), kancleram Gundaram Bērziņam, Latvijas vēstures institūta direktoram Guntim Zemītim, Vēstures un filosofijas fakultātes dekānam Andrim Šnē, Matemātikas un informātikas institūta vadošajam pētniekam Mārim Albertam, nomas daļas vadītājam Ilmāram Dambem, Latvijas Universitātes Fonda valdes priekšsēdētājam Ivaram Lācim un izpilddirektorei Lailai Kundziņai-Zvejniecei, Izglītības un zinātnes ministrijas Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju departamenta direktora vietniekam Armandam Plātem, juriskonsultam Mārim Stradam, ministres palīdzei Ievai Ervaldei, viņa eminencei Romas katoļu baznīcas kardinālam Jānim Pujātam un Romas katoļu baznīcas Rīgas arhibīskapam-metropolītam Zbigņevam Stankēvičam, Baltijas Inovatīvo pētījumu un tehnoloģiju institūta valdes priekšsēdētājai Guntai Račai, Banku augstskolas doktorantūras programmas direktorei Veltai Vikmanei, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva strādājošajiem Mārcim Raudim un Aritai Jumei, politologam Gatim Puriņam, Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts Drošības komitejas pret latviešu tautu vērsto totalitāro noziegumu dokumentu digitalizācijas krātuves valdes priekšsēdētājai Kristīnei Lindbergai, kā arī sabiedriskās ēdināšanas institūcijai *Ezītis Miglā u*n tās pastāvīgajiem klientiem par komisijas darba pieciešanu periodā, kad tai nebija telpu, un citiem neminētajiem, kuri veicinājuši un atbalstījuši Komisijas darbu.

Recenzija

par VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējumu "Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas"

Dr. sc. pol. Ivars Ījabs
Latvijas Universitātes asociētais profesors, politologs

Šis rakstu krājums ir pirmā LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisijas (Komisija) publikācija, kas iezīmē noslēgumu pētniecības pirmajam posmam. Šā posma galvenais uzdevums ir bijusi priekšizpēte – proti, to tēmu, resursu un metodoloģijas apzināšana, kas tiks izmantota tālākajā Komisijas darbā. Nepieciešamību pēc šādas priekšizpētes nosaka Komisijas darba apjoms un specifika. Komisijas uzdevums ir zinātniski pētīt VDK mantojumu, turklāt analizējot to plašākā politiskā, sociālā un kulturālā kontekstā. Šajā nolūkā Komisija ir izveidota kā starpdisciplināra: tā iekļauj dažādu nozaru un specialitāšu pētniekus, kuri kopīgi īsteno vienu uzdevumu – veidot vienotu un zinātniski pamatotu izpratni par noziedzīgā padomju okupācijas režīma represijām. Valsts drošības komitejas atstātais dokumentu masīvs nav izolēta vienība: VDK darbība ir analizējama ciešā sazobē ar citu padomju varas institūciju, kā Padomju Savienības komunistiskā partija (PSKP), Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā komiteja (LKP CK), Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienība (VĻKJS) u.c. darbu, kā arī ar plašākiem sabiedriskiem procesiem.

Šāda apjomīga dokumentu izpēte Latvijā notiek pirmoreiz, tādēļ arī darba uzsākšana prasa vispirms apzināt pētījumu lauku: pieejamos materiālus, metodoloģiju, iepriekš veiktos pētījumus. Ne mazāk svarīga ir to valstu pieredzes apzināšana, kas līdzīgu pētniecības darbu ir veikušas agrāk. Tas attiecas gan uz citu bijušo komunistisko valstu bloka pieredzi, gan arī uz citām valstīm ar ilgstošu represīvu

režīmu pieredzi, kas var būt nozīmīgi Latvijai, piemēram, politiskās policijas un slepeno dienestu darbības pētniecības aspektā.

Krājumā iekļautie teksti kalpo kā apliecinājums jau padarītajam darbam, kas ir paveikts kopš Komisijas darba uzsākšanas. Krājumā publicējas autoritatīvi pētnieki, kuri jau ilgāku laiku nodarbojas ar dažādu padomju okupācijas režīma aspektu pētniecību. Viņu darbu papildina Komisijas stipendiātu pētījumi, kuri lielākoties veltīti šaurākām tēmām, vienlaikus dod pamatu cerībām arī par turpmāku topošo zinātnieku iesaisti Komisijas darbā. Tāpat lasītājs ievēros, ka šis krājums ir arī sava veida kolektīvs "nodomu protokols". Autori nesteidzas ar kategoriskiem secinājumiem, bet gan iezīmē tālākos pētniecības virzienus. Tiek norādīts gan uz perspektīvajiem pētniecības tematiem, gan uz iespējamiem ierobežojumiem un grūtībām šo tematu tālākai izpētei, piemēram, datu nepieejamībai.

Priekšizpētes gaitā autori arī iesaistās pētnieciskā darba dalīšanā: proti, apzinot savas konkrētās tēmas mijiedarbi ar citu Komisijas pētnieku jomām. Tas ir nepieciešams, lai Komisijas darbā izvairītos no dublēšanās un resursu nesaprātīgas izmantošanas: precīza pētnieciskā darba robežu nospraušana vienlaikus ir arī ceļš uz pilnvērtīgu darbu komandā. Vienota izpratne par Komisijas darba uzdevumiem, plānotajiem darbiem un katra pētnieka individuālo devumu ir nepieciešama priekšizpētes sastāvdaļa, kura ir dokumentēta šajā krājumā.

Komisijas darbs prasa nopietnu teorētisku pamatojumu. Pirmkārt, pētniekiem ir jāvienojas par vienotu terminoloģiju, kas nebūt nav viegls uzdevums, ņemot vērā Komisijā pārstāvēto pētniecības jomu dažādību – no jurisprudences līdz literatūras vēsturei, no komunikācijas zinātnes līdz arhīvu pētniecībai un specdienestu vēsturei. Otrkārt, Komisijai līdzās VDK dokumentālā mantojuma izvērtējumam ir arī plašāks uzdevums, proti, vienotas terminoloģijas izstrāde turpmākai padomju režīma izpausmju un seku analīzei. Šajā rakstu krājumā pētnieki, kā redzams, vēl atrodas terminoloģijas saskaņošanas un savstarpējas harmonizācijas procesā. Īpaši tas attiecas uz vēsturiskiem fenomeniem, kuri dažādos avotos tiek saukti dažādos vārdos.

Krājuma autori ir vadījušies no ieskata, ka padomju totalitārisms un tā sekas Latvijā nav aprakstāmas kādas vienas

zinātniskas disciplīnas un vienas teorijas ietvaros: tas ir bijis komplicēts, iekšēji pretrunīgs un arī vēsturiski mainīgs fenomens. VDK dokumentārā mantojuma izpēte ir Komisijas darba centrā, tā ir Komisijas darba pamatuzdevums. Vienlaikus VDK dokumenti nav tikai rakstīts teksts, uz papīra vai elektroniski fiksēti uzvārdi, liecības un ziņojumi. VDK dokumentārajam mantojumam ir ļoti svarīga "performatīvā", proti, rīcības dimensija. Katrs arhīva pieraksts, liecība, ziņojums, apraksts ir saistīts ar noteiktām praktiskām darbībām, kuras veica gan paši VDK darbinieki, gan tie, kas pretojās padomju režīmam. Tikai ņemot vērā šo praktiskās rīcības kontekstu, ir iespējams saprast konkrētā VDK dokumenta jēgu. Savukārt, šo kontekstu ir noteikusi virkne citu sociālu fenomenu. Vispirms padomju režīms centās politizēt un pakļaut savai kontrolei virkni dzīves jomu, kurās darbojas cita, nevis politiska dinamika, kā ekonomika, māksla, reliģija. Šeit VDK un citi padomju varas orgāni centās uzspiest savu, dogmatiski ideoloģizētu skatījumu, tai skaitā represijas. Vienlaikus šo jomu īpatnējā dinamika ikreiz savdabīgi "pretojās" politizācijas centieniem: līdzās plānveida ekonomikai veidojās "melnais" tirgus; māksliniekiem bieži izdevās saglabāt zināmu autonomiju; ticīgie nebija pierunājami atteikties no savas pārliecības par spīti agresīvai ateisma propagandai. VDK kā komunistiskās partijas izpildorgāns, no vienas puses, fanātiski īstenoja partijas politisko programmu, tai skaitā iebiedējot, spīdzinot un fiziski iznīcinot nevainīgus cilvēkus. Taču, no otras puses, VDK bija spiesta rēķināties arī ar sabiedrības reālo dzīvi, cilvēku pārliecību un vajadzībām. Šā iemesla dēļ VDK dokumentārā mantojuma pētniecībā nav pieļaujams apmierināties vienīgi ar VDK kā institūcijas darbu. Ne mazāk svarīgs uzdevums ir saprast VDK darbības ietekmi uz konkrētu cilvēku rīcību, tās darba motīviem un metodēm. VDK dokumentārā mantojuma pētniecība nepieciešami iziet arī ārpus VDK institucionālās darbības analīzes ietvariem, iekļaujot gan tādas jomas kā reliģisko kustību vēsturi un padomju režīma kultūrpolitiku, gan arī ietekmi uz laulības un ģimenes institūcijām u.tml.

Sekojot šādai izpratnei, krājums ir nosacīti iedalāms četrās saturiskās daļās (faktiskā secība ievēro norises kārtību starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā). Pirmā no tām aptver LPSR VDK darbības institucionālu pētniecību un uzdod jautājumu par organizācijas darba mehāniku un vietu padomju

režīma valsts pārvaldē. Otrā pievērš uzmanību padomju represīvo iestāžu ietekmei dažādās sabiedrības dzīves jomās – reliģijā, mākslā, tūrismā –, kā arī VDK centieniem šīs jomas izmantot padomju režīma stiprināšanai. Trešajā daļā aprakstīta VDK "negatīvā" aktivitāte, proti, dažādās spaidu metodes cīņā pret tiem, kas padomju režīmu nepieņēma un pretojās tam. Šī daļa piesaista īpašu uzmanību tādēļ, ka parāda režīma pretrunīgo dabu: no vienas puses, tas iestājās par darbaļaužu emancipāciju un atbrīvošanu; no otras, savas varas uzturēšanai bija spiests ierobežot viselementārākās cilvēka brīvības izpausmes, kā pārvietošanās brīvību un vārda brīvību. Visbeidzot, krājuma pēdējā nosacītā daļa ir veltīta VDK mantojuma nozīmei pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 1990. gadā. Šī tēma ir ļoti plaša un iekļauj dažādus aspektus: pilnvērtīga analīze par atjaunotās Latvijas attieksmi pret padomju režīma noziegumiem joprojām ir nākotnes uzdevums.

Pirmajā nosacītajā daļā ietverams Artūra Žvinkļa raksts *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas personālsastāva zinātniskās izpētes problemātika*, kura centrā ir jautājumi par LPSR VDK darbinieku rekrutācijas mehānismu, viņu sociālo profilu, kā arī darbinieku sastāva izmaiņām pirmajā (1940 – 1941) un otrajā (1944 – 1991) padomju okupācijas posmā. Autors labi parāda izmaiņas darbinieku rekrutācijas politikā, saistot tās ar izmaiņām Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) vadības politikā. Labs piemērs šeit ir augoša republikas pamattautības iekļaušana VDK personālsastāvā Lavrentija Berijas vadības laikā. Tāpat Žvinklis interesanti analizē arī iemeslus, kuru dēļ bija iespējams zaudēt darbu VDK. Vienlaikus šeit tiek izdarīts būtisks secinājums turpmākajai pētniecībai, kas saistīts ar materiālu pieejamību: līdzšinējā pētniecība ir veikta tikai uz LKP CK dokumentu pamata, jo pašas VDK materiāli pētniecībai joprojām nav pieejami.

Bonifācija Daukšta raksts *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas un Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības sadarbība (1953 – 1961)* izvēlas plašāku vēsturisku perspektīvu. Tā centrā ir VDK mijiedarbe ar režīma jaunatnes organizāciju, partijas "jauno audzi" VĻKJS. Autors daudz izmanto salīdzinājumu ar citām Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, vaicājot par Latvijas specifiku attiecībās starp represīvajām

iestādēm un režīma ideoloģiskajiem balstiem. Secinājumos tiek uzsvērta Komjaunatnes militarizācija Baltijas valstīs. Vienlaikus Daukšts min virkni interesantu jautājumu, kas gan VDK un Komjaunatnes attiecības skar vienīgi netieši, tomēr ir nozīmīgi padomju režīma vēstures izpētē. Tā, piemēram, viņš vaicā: ņemot vērā, ka Eduards Berklavs un citi vēlākie nacionālkomunisti 1940. gados bija Komjaunatnes funkcionāri, vai ir iespējams runāt par "nacionālkomjaunietismu"? Ievērojama loma atvēlēta Komjaunatnes vērtējumam trimdas skatījumā, piemēram, Ādolfa Klīves publikācijām, kā arī jautājumam par Komjaunatni kā VDK kadru rekrutācijas avotu. Daukšts secina, ka kadru virzīšana no Komjaunatnes Latvijā ir bijusi mazāk izteikta kā, piemēram, Lietuvā.

Pirmajai daļai saturiski pieder arī Gata Liepiņa raksts *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā esošā fonda "PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas" dokumentu analīze*. Šis raksts ietver padziļinātu aprakstu par minētā fonda saturu. Autors norāda, ka filtrācijas lietas ir būtisks izziņas avots par nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas periodu. Tomēr netiešā veidā tas ir labi izmantojams iespaida gūšanai par VDK darba metodēm, par VDK priekšstatiem par kolaborāciju u.c. "riska faktoriem" pēc Latvijas otrreizējās okupācijas.

Grāmatas otrā nosacītā daļa ir veltīta padomju represīvā režīma ietekmei dažādās sabiedrības dzīves jomās, īpašu uzmanību pievēršot tā ideoloģiskajām aktivitātēm. Šeit analizēts veids, kā padomju iestādes ar VDK priekšgalā manipulēja ar cilvēku reliģisko pārliecību, ar estētiski literārajām aktivitātēm, ar seksuālo intimitāti un ģimeni, kā arī ar tūrismu. Visas šīs izpausmes apvieno viens vadmotīvs, proti, ideoloģiski motivēti mēģinājumi veidot "padomju cilvēku", kurā būtu atmirušas agrākās "buržuāziskās" pārliecības un ieradumi. Taču vienlaikus šajā nosacītajā daļā iekļautie raksti parāda arī šo centienu pretrunīgo, pat paradoksālo dabu: lai gan politiskie mēģinājumi regulēt reliģiskās pārliecības, ģimenes dzīvi, mākslinieciskо daiļradi vadījās pēc skaidras ideoloģiskas vīzijas, tie ik uz soļa saskārās ar realitātes pretošanos un nepieciešamību pielāgoties tai.

Lielākais akcents šajā daļā ir likts uz reliģiskās dzīves un literārās daiļrades regulēšanas centieniem, katrai no šīm tēmām veltot

divus rakstus. Tas ir darīts, ņemot vērā šo jomu svarīgumu. Padomju režīma asi noraidošā attieksme pret reliģiju kā tādu vienlaikus bija spiesta sadzīvot ar intensīvu valsts kontroles politiku pār reliģiskajām draudzēm, kā arī centieniem izmantot tās savās interesēs. Šeit kā pirmais minams krājumā iekļautais Solveigas Krūmiņas-Koņkovas izvērstais pētījums par sadarbību starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes (RKLP) pilnvaroto LPSR laika posmā no 1944. līdz 1954. gadam. Šajā rakstā ne tikai izvērsti aplūkotas RKLP attiecības ar drošības orgāniem, bet arī analizēts jautājums par minēto padomju varas institūciju attiecībām ar abām Latvijas lielākajām kristīgajām konfesijām – luterisko un katolisko. Šī daļa balstās apjomīgā darbā ar dokumentiem un sniedz niansētu ieskatu šajās attiecībās to veidošanās sākumposmā. RKLP pilnvarotais Voldemārs Šeškens ir veidojis interesantas attiecības ar Latvijas kristīgajām konfesijām, balstītas, no vienas puses, iebiedēšanā un denunciācijās, no otras – "pozitīvā" sadarbībā. Interesants ir Krūmiņas-Koņkovas salīdzinājums starp RKLP attiecībām ar Latvijas Romas katoļu baznīcas (LELB) bīskapu Springoviču un Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas arhibīskapu Irbi. Ja pirmais pēckara posmā publisko aicinājumu "bandītiem", proti, partizāniem, tad otrais režīma skatījumā bija daudz "bīstamāks"; arī attiecības ar LELB valdi ir veidojušās daudz sarežģītāk. Rakstā ir labi parādītas RKLP un VDK darbības metodes darbā ar reliģiskajām organizācijām: sākot ar ziņotāju iesūtīšanu un denunciāciju rakstīšanu, reliģisko līderu diskreditāciju un beidzot ar šo organizāciju politisku instrumentalizāciju savām vajadzībām, piemēram, tā sasaucamās "miera kustības" ietvaros, kā arī veidojot PSRS un Vatikāna attiecības, kur vērā ņemama loma ir bijusi Krūmiņas-Koņkovas aprakstītajam Valerjana Zondaka gadījumam.

Šo tēmu turpina Madaras Brūnavas raksts *Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956 – 1959)*, kurā autore lielākoties analizē baptistu un septītās dienas adventistu likteņus okupētajā Latvijā. Šeit aprakstītas dažādās institucionālās manipulācijas ar mazajām kristīgajām konfesijā, rādot, kā draudžu pievienošanas, dalīšanas ir kalpojušas par politiskas kontroles instrumentu. Autore daudz citē arī oficiālos dokumentus, kuros minēto draudžu piederīgie ne tikai dēvēti par sektantiem, bet kas atspoguļo arī cīņu pret attiecīgajām konfesijām,

piemēram, ar obligātu draudzes locekļu dalību ateisma lekcijās (autore gan nenorāda, vai kas tāds tiešām bijis īstenots). VDK un RKLP ir nepārtraukti jaukušās Baznīcu amatpersonu izvēlē. Vienlaikus Brūnavas rakstā atspoguļots vēlāks periods par Krūmiņas-Koņkovas aprakstīto. Tas ir jau posms pēc PSKP XX kongresa; izmaiņas šajā laikā skar arī RKLP. No faktiskas VDK struktūrvienības Staļina laikā to mēģina pārveidot par patstāvīgu, apjomīgu organizāciju reliģiskās dzīves politiskai kontrolei.

Nākamie divi raksti ir veltīti režīma darbam ar literātiem. Tie paver ieskatu padomju varas un radošās inteliģences attiecību problemātikā. No vienas puses, padomju režīms bija ļoti "pretimnākošs" rakstnieku vajadzībām, no otras – ideoloģiskai uzraudzībai bija jābūt klātesošai visā viņu daiļradē. Pirmo dimensiju labi atsedz Agijas Ābiķes-Kondrātes raksts *LPSR Valsts drošības komitejas un represīvo institūciju darbība radošo profesiju pārstāvju veselības aprūpes, radošā darba un atpūtas nodrošināšanā*. Šis raksts pievēršas divām LPSR labi pazīstamām institūcijām, kuras kalpoja kā sava veida inkubators radošo profesiju pārstāvjiem. Tas ir Rakstnieku jaunrades nams Dubultos un Rakstnieku poliklīnika, kas tolaik atradās Benjamiņu nama pagrabstāvā. Šīs nosacītās daļas raksturs ir vairāk interesanti stāstošs nekā analītisks: aprakstīti minēto iestāžu darba principi, radošo profesiju īpašās privilēģijas, citētas arī viesu atmiņas u.tml. Raksts vedina uz pārdomām par tā saucamo radošo savienību nozīmi padomju režīma ilgtspējā. No vienas puses, dalība šajās savienībās nodrošināja piekļuvi privilēģijām. No otras puses, kā zināms, tieši radošās savienības 1980. gadu nogalē kļuva par būtiskāko Atmodas katalizatoru. Jācer, ka autore tiešām nākotnē pievērsīsies Dubultu jaunrades nama viesu grāmatu detalizētai analīzei, kas varētu sniegt interesantas atziņas.

Signes Raudives raksts *Latvijas Padomju rakstnieku savienība: no rakstnieku kluba līdz Literatūras propagandas birojam* arī skar tēmu, kas saistīta ar radošajām savienībām, šeit gan agrākā laika periodā. Šā raksta centrā ir sociālistiskā reālisma uzpotēšana jaunajiem rakstniekiem caur jauno autoru organizācijām, kuras darbojas ļoti vērienīgi un aptver visu Latviju. Interesanta ir mijiedarbe starp PSRS Rakstnieku savienību un Latvijas Padomju rakstnieku savienību darbību, turklāt tieši vietējā līmenī vēlme kontrolēt jauno

autoru daiļradi ir bijusi ļoti izteikta. Šeit galvenās darbojošās figūras ir Valdis Lukss un Anna Sakse.

Vēl viena nozīmīga dimensija VDK "ideoloģiskās modrības" aktivitātēs ir atspoguļota Martas Starostinas raksts *Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļā darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957 – 1985)*". Tā ir ļoti saistoša tēma – jo īpaši ņemot vērā lielo lomu, kuru "kultūrsakarnieki" spēlēja trimdas iekšējās diskusijās. Starostina aplūko darbu ar trimdas latviešu tūristiem, kā dokumentālo pamatu izmantojot *Intūrista* un LKP CK arhīvus. Šeit labi parādīti drošības iestāžu "negatīvie" un "pozitīvie" uzdevumi. "Negatīvie" nozīmē striktu kontroli pār tūristu pārvietošanos, dažādu īpašo maršrutu izveide, arī atturēšana no tādas "netūristiskas rīcības", kas faktiski nozīmē tūristu interesi par reālo dzīvi LPSR. "Pozitīvie" uzdevumi turpretim paredz laba iespaida un kontaktu veidošanu ar trimdas tūristiem, kurus pēc tam varētu izmantot arī ideoloģiskos un, iespējams, spiegošanas nolūkos. Šeit liela loma ir bijusi tūristu kultūras programmas "nacionālā" komponente, Jāņu svinēšana, plašais dziesmu svētku simtgades izmantojums 1973. gadā un tamlīdzīgi. Starostinas raksts arī iezīmē ceļu turpmākai pētniecībai, kas, ņemot vērā šīs tēmas agrāko aplūkojumu publicistikā, piemēram, Ulža Ģēmaņa un Imanta Lešinska grāmatās, varētu viest skaidrību jautājumā par "kultūras sakaru" īsto lomu latviešu trimdas un VDK attiecībās.

Otrajai nosacītajai daļai saturiski piederīgs ir arī Inetas Lipšas raksts *Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā, izmantojot valsts represīvos mehānismus*. Šis raksts aplūko seksualitātes kontroli LPSR, vienlaikus neaprobežojoties vienīgi ar represīvo iestāžu darba analīzi, bet pievēršoties arī citu institūciju un sociālo procesu analīzei. Par pamatu Lipšas pētījumam ir kalpojušas cilvēku sūdzības LKP CK par laulības pārkāpšanas gadījumiem, kā arī laulības šķiršanas lietas. Šajā rakstā, no vienas puses, skaidri parādīta padomju nomenklatūras izpratne par seksualitāti un laulību, no otras puses, demonstrēts, cik apbrīnojami atsaucīgi ir bijuši atsevišķi Latvijas iedzīvotāji, kad runa ir bijusi par citu cilvēku privātās dzīves politisku kontroli. Lipša apraksta denunciācijas un anonīmās vēstules, kuras cilvēki ir rakstījuši centrālkomitejai par

savu līdzcilvēku "pārkāpumiem". Šeit īpaša uzmanība ir veltīta Augustam Eglītim, LPSR iekšlietu ministram, kura romāns ar poliklīnikas darbinieci ir radījis milzīgu "darbaļaužu sašutumu" un nosodījumu, rakstot sūdzību vēstules līdz pat Vissavienības komunistiskā (boļševiku) partijas (VK(b)P) sekretāram Georgijam Maļenkovam. Vienlaikus laulības šķiršanas lietas, no kurām atsevišķos periodos gandrīz puse bija noraidītas, parāda izpratni par "objektīvajiem" iemesliem, kas komunistu skatījumā varēja kalpot par iemeslu laulības šķiršanai.

Krājuma trešā nosacītā daļa ir veltīta pretošanās kustības aktivitātēm un VDK centieniem tās novērst, identificēt un sodīt. Šeit iekļautie raksti apskata dažādus laika posmus Latvijas pēckara vēsturē: sākot no Latvju nacionālās jaunatnes apvienības darbības 1945. gadā līdz pat politiskajām represijām 1980. gados. Visus šos rakstus caurvij pretošanās formu daudzveidība – no bēgšanas mēģinājumiem zvejnieku laivās līdz skrejlapu kaisīšanai. Sākumā jāmin Kristīnes Rotbahas raksts *Latvju Nacionālās Jaunatnes Apvienības (LNJA) Valkas grupa (1945). Atmiņu mantojums*. Kā liecina nosaukums, rakstā galvenais akcents ir likts uz atmiņām: autore savā tekstā daudzviet ļauj runāt pašiem notikumu dalībniekiem un aculieciniekiem. Vienlaikus šeit ir arī plaši izmantotas kriminālietas, kurās tiesātas 19 personas, šādi sniedzot ieskatu attiecīgā laika perioda "tiesāšanas" praksē.

Tam seko Jāņa Ķerusa raksts *Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza "Boļševiks" (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija*. Šeit veikta kvalitatīva analīze par gadījumiem 1950. gados, kad zvejnieku traleru komandas izlemj doties uz Zviedriju – proti, veikt pārkāpumu, kuru pēc tā laika PSRS likumiem pielīdzina valsts nodevībai. Šis raksts ietver daudz interesantu detaļu, balstītu VDK krimināllietās, partijas dokumentos, kā arī preses publikāciju analīzē. Atsevišķas epizodes, piemēram, Niču bēgšana, ietver teju vai dēku romāna cienīgus sižetus. Interesanta ir varas orgānu reakcija, kas tālu pārsniedz vienkāršu robežas stiprināšanu attiecīgajā iecirknī; ne mazāk uzmanību saista Zviedrijā jau dzīvojošo trimdas latviešu reakcija un bēgšanas atspoguļojums. Ķerusa izklāstā īpašu uzmanību piesaista Friča Štīrmaņa figūra – tas ir bēdzējs, kurš personisku problēmu dēļ beigu beigās atbēg atpakaļ uz PSRS un iesaistās drošības iestāžu veiktā propagandā pret trimdas latviešiem.

Gadījuma analīzei ir veltīts arī Agnijas Ruhockas darbs *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas Bauskas rajona nodaļas darbība un iedzīvotāju nevardarbīgā pretošanās (1954 – 1985)*. Tas aptver apjomīgu, vairāk nekā trīsdesmit gadus ilgu laika periodu. Ruhocka apraksta VDK Bauskas rajona nodaļas darbību, tās darba prioritātes, administratīvo struktūru. Interesants ir stāsts par Rundāles pils direktora vietnieku Leopoldu Kļaviņu, kurš šajā LPSR "oficiālajā" tūrisma objektā ir bijis ziņotājs par ārzemnieku vizītēm, to norisi un kontaktiem. Vienlaikus šajā rakstā ir ietverta nozīmīga pretošanās dimensija: izplatītākie nodarījumi, pret kuriem ar visu savu ietekmi vērsās VDK Bauskas rajona nodaļa, bija sarkanbaltsarkano karogu izkāršana, skrejlapu un uzsaukumu kaisīšana u.tml.

Anastasijas Smirnovas raksts *Latvijā iebraukušo etnisko minoritāšu pārstāvju nevardarbīgā pretošanās padomju režīmam LPSR Valsts drošības komitejas kriminālllietu atspoguļojumā (1956 – 1968). Pretpadomju propaganda un aģitācija* ir veltīts maz pētītai tēmai, proti, pretpadomju darbībām Latvijā ieceļojušo cittautiešu vidū. Attiecīgā laikaposma kriminālllietas, kuras aplūko Smirnova, ir saistītas ar tolaik izplatīto apsūdzību "pretpadomju propagandā un aģitācijā". Uzteicami, ka Smirnova savā darbā ir izmantojusi arī kvantitatīvas pētniecības metodes, gan salīdzinot apsūdzēto cittautiešu skaitu ar latviešu skaitu, gan arī veidojot savdabīgu "vidēji statistiskā" nelatviešu opozicionāra portretu: tas ir 35 gadus vecs vīrietis, krievs, precējies, viena vai divu bērnu tēvs, nācis no strādnieku vai zemnieku ģimenes, ieguvis sešu klašu izglītību, apguvis arodu, nepārvalda latviešu valodu, strādnieks. Smirnova analizē arī dažādas pretošanās formas un uzsver "radiobalsu" ietekmi uz nelatviešu opozicionāriem.

Šo tēmu turpina Mārtiņa Dātava raksts *Staļina kritikas atspoguļojums Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikas drošības iestāžu 1953. gada martā ierosinātajās kriminālllietās*. Pēc rūpīga attiecīgo, par "kontrrevolucionāru darbību" ierosināto kriminālllietu apskata Dātavs pievēršas interesantākajai tēmai: proti, tam, kā šīs kriminālllietas atspoguļo Latvijas iedzīvotāju reakciju uz Staļina nāvi 1953. gada 5. martā. Skaidrs, ka staļinisma represīvais aparāts turpināja darboties ar zināmu inerci un ļaudis, kas skaidrā prātā vai reibumā izteica kritiskas piezīmes par Staļina personu, varēja rēķināties ar smagām sekām. Spriežot pēc Dātava aprakstītā, šīs

reakcijas ir bijušas dažādas – no piezīmēm par Staļina terora lomu vēsturē līdz pat jaunām cerībām uz padomju laiku krišanu (un jaunu, "Zariņa un Feldmaņa" valdību).

Trešās nosacītās daļas noslēgumā minams Ginta Zelmeņa raksts *Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: izpētes iespējas*, kurš satur, iespējams, visvairāk analītiskā materiāla no visiem saturiski līdzīgiem rakstiem. Šeit centrā ir VDK krimināllietu analīze. Zelmenis veido opozicionāra socioloģisko profilu, kā arī analizē dažādās VDK represīvās darbības formas, kā "profilakse", "operatīvā izstrāde" u.c. Zelmeņa veikto socioloģiskā profila analīzi, kas lielākoties aptver latviešus, jo no 18 cilvēkiem, kas tiesāti 1980. gados, 16 ir latvieši, ir vērts sastatīt ar Smirnovas pētījuma rezultātiem par nelatviešiem. Vispirms, arī Zelmenim dominē precējušies cilvēki, kuriem ir bērni un kuri apguvuši tehnisko profesiju, kā arī kam samērā zems izglītības līmenis (tikai 3 no 18 ir augstākā izglītība). Zelmenis izdara būtisku secinājumu par "inteliģences atrautību no pretošanās padomju varai" – proti, 1980. gados VDK kriminālliet̄as nav inteliģences pārstāvju. Interesi raisa arī kriminālliet̄as izmantotās valodas analīze: Zelmenis aplūko VDK profesionālo žargonu latviešu valodā, kurā aprakstīti attiecīgie nodarījumi.

Krājuma nosacītajā ceturtajā daļā iekļautie pētījumi skar notikumus pēc neatkarības atgūšanas 1990., 1991. gadā. Šeit no dažādiem aspektiem aplūkota atjaunotās demokrātiskās valsts attieksme pret totalitārā režīma mantojumu, īpašu uzmanību pievēršot peripetijām ap LPSR VDK dokumentāro mantojumu. Līdzīgi kā daudzās reģiona valstīs centieni adekvāti izvērtēt padomju režīma mantojumu ir bijuši ļoti samezgloti: augstas aktivitātes periodi ir mijušies ar šīs tēmas ignorēšanu; šos procesus ir ietekmējuši gan starptautiskās politikas apsvērumi, gan vēlēšanu cikli pašu mājās. Protams, ka "pagātnes pārvarēšana" nevar būt vienkāršs process: tas ietver gan kriminālt̄iesiskus, gan politiskus, gan arī simboliskus un kulturālus aspektus. Arī krājumā iekļautie raksti aplūko šo fenomenu vairākās perspektīvās.

Sākumā minams Raimonda Cerūža raksts *Dekomunizācija Centrālajā un Austrumeiropā: vēstures klasifikācijas mēģinājums*. Šajā rakstā autors ir izvēlējies ļoti plašu perspektīvu, "dekomunizācijas"

jēdzienā iekļaujot gan lustrāciju, gan iepriekšējā režīma noziedznieku kriminālo vajāšanu, gan arī "simbolu" politiku. Autors izdara diezgan pašsaprotamu secinājumu, ka bijušās komunistiskā bloka valstis, ieskaitot bijušās PSRS republikas, var iedalīt tajās, kurās dekomunizācija ir notikusi, kurās notikusi daļēji vai vispār nav notikusi.

Vaicājot par atjaunotās Latvijas demokrātijas līdzšinējo attieksmi pret VDK mantojumu un represijās iesaistītajiem cilvēkiem, ļoti nozīmīga ir tiesiskā dimensija. To atsevišķā rakstā *Tiesu nolēmumu analīze lietās par sadarbības ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu* analizē Juris Stukāns.

Viņš piedāvā tiesas nolēmumu detalizētu analīzi, īpašu uzmanību pievēršot samērā neseniem spriedumiem laika posmā no 2007. līdz 2011. gadam. Stukāns identificē grūtības tiesu praksē sadarbības fakta konstatēšanai: tie vispirms ir jautājumi par dokumentu ticamību, kā arī liecinieku sniegto liecību statusu.

Autors dod rekomendācijas iespējamiem likuma grozījumiem šajā jomā un secina, ka "ir pamats atzīt, ka sadarbības ar LPSR VDK esības konstatēšana nav pilnīga un objektīva".

Noslēgumā minams plašs, hronoloģiski veidots Jāņa Taurēna raksts *Zinātniskās un sabiedriskās diskusijas par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas dokumentāro mantojumu*, kurā autors cenšas apkopot minētās diskusijas un piedāvāt lasītājam to kvintesenci.

Dokumentārais mantojums jeb tā saucamie "čekas maisi" šeit aplūkoti noteiktā sociālā kontekstā: ieskicēta jaunās elites veidošanās, lustrācijas mēģinājumi, arī publicistika. Daudz analizētas parlamentārās debates.

Autors labi sistematizē biežāk dzirdētos argumentus par un pret "maisu" atvēršanu – gan morālas, gan praktiskas dabas. Tāpat Taurēns īsi iezīmē līdzšinējās historiogrāfijas kontūras attiecībā uz VDK darbības pētniecību pēc neatkarības atjaunošanas, beigās pieskaroties arī ļoti jūtīgajam jautājumam par VDK īpatno lomu neatkarības atjaunošanas procesā.

Kopumā rakstu krājums ir izstrādāts labā līmenī un ir pelnījis publicēšanu, kuras rezultātā Latvijas sabiedrība gūtu plašāku ieskatu

totalitārisma sabiedrības kontroles mehānismos, kā to paredz Satversme.

Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: izpētes iespējas

Dr. hist. Gints Zelmenis
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas eksperts[6]

Ziņojumā sniegts Valsts drošības komitejas (VDK) izmeklēto krimināllietu vispārīgs raksturojums, pamatojoties uz veikto pētījumu no 2015. gada septembra līdz decembrim, kā arī aplūkoti daži juridiskie aspekti, kas noteica VDK formālās tiesības krimināllietu izmeklēšanā un to salīdzinājumu ar VDK faktisko darbību. Sevišķa uzmanība pievērsta VDK arestēto cilvēku "sociālajam portretam", kā arī viņu "brīdināšanai", "profilaktēšanai" un "operatīvajai izstrādei" pirms aresta. Ziņojuma beigās iezīmētas tālākās pētniecības iespējas VDK izmeklēto krimināllietu izpētē un to, kāda veida informāciju par pašu VDK iespējams iegūt no VDK izmeklētajām krimināllietām, piemēram, fakti par psihiatrijas izmantošanu represijās un politiskajās represijās iesaistītajām amatpersonām.

VDK darbība ir cieši saistīta ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupācijas laika represijām Latvijā. Divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) VDK pārsvarā izmeklēja trīs noziegumu veidus. Pirmkārt, tā bija "pretpadomju aģitācija un propaganda", kā arī "apzināti nepatiesi izdomājumi, kuri diskreditē Padomju valsts un sabiedrisko iekārtu". Šiem "noziegumiem" bija izteikti politisks raksturs. Otrkārt, tā bija bēgšana no PSRS, par ko varēja sekot apsūdzība ne tikai par nelegālu robežas šķērsošanu, bet atsevišķos gadījumos pat par "dzimtenes nodevību". Treškārt, tie bija ekonomiskie noziegumi: "kontrabanda", "nelikumīgas valūtas

[6] Darbs izstrādāts Dr. hist. Jāņa Ķerusa zinātniskā vadībā.

operācijas" un "spekulācija", kas PSRS likumos gan bija definēti kā noziegumi, bet faktiski vairumā gadījumu izpaudās kā privātas uzņēmējdarbības veikšana.

Ziņojuma mērķis ir sniegt ieskatu politisko represiju[7] īpatnībās okupētajā Latvijā divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados un LPSR VDK lomu tajās. Tā kā daudzi VDK darbības aspekti joprojām nav pētīti vai arī nav pētīti pietiekami, tad ziņojumā būs aplūkoti arī daži iespējamo pētījumu virzieni, kurus būtu vēlams veikt turpmāk.

Ievērojot pētniecībai atvēlēto laiku, ziņojuma ietvaros nebūs aplūkoti vairāki tematiski saistīti jautājumi, kā bēgšana no PSRS un ekonomiskie noziegumi, jo to izpēte saistīta ar apjomīgu darbu. Ziņojumā būs analizētas tās krimināllietas, kas laikā no 1981. gada līdz 1986. gadam bija ierosinātas par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" (LPSR Krimināllkodeksa 65. pants), kā arī par "apmelojošu izdomājumu izplatīšanu, kuri diskreditē Padomju valsts un sabiedrisko iekārtu" (LPSR Krimināllkodeksa 183.[1] pants), un kuras izmeklēja LPSR VDK. Īsuma labad šajā ziņojumā tās būs dēvētas par "politiskajām krimināllietām" vai politiskajiem "noziegumiem".

1. Divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu VDK izmeklēto krimināllietu vispārīgs raksturojums

Ziņojuma galvenā dokumentu bāze ir divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados VDK izmeklētās krimināllietas un tajās esošie dokumenti. Šīs lietas satur plašu materiālu, kas ļauj diezgan pilnvērtīgi izsekot tam, piemēram, kad un uz kāda pamata attiecīgā lieta bija

[7] Saskaņā ar likuma "Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem" 1. pantu par politiskajām represijām uzskatāmas tādas represijas, kuras "komunistiskais un nacistiskais totalitārais režīms" "vērsa pret Latvijas pilsoņiem un pastāvīgajiem iedzīvotājiem par viņu politisko pārliecību vai politisko darbību, par pretošanos totalitārajiem režīmiem, par reliģiskajiem uzskatiem, par rases vai nacionālo piederību, par piederību pie noteiktas sabiedrības šķiras vai sociālā slāņa, par strādāšanu noteiktā profesijā vai par nodarbošanos, kas nebija pretrunā ar Latvijas Republikas likumiem, par laulību vai radniecību ar politiski represēto personu, par palīdzību politiski vajātajām vai represētajām personām". Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 64, 1995, 26. aprīlis.

ierosināta, kad un ko šīs lietas ietvaros arestēja, kādi izmeklētāji lietas izmeklēšanā bija iesaistīti, kā izmeklēšana virzīja attiecīgo lietu – kad un kādās vietās veiktas kratīšanas, kas tajās izņemts, kādas vēl personas (bez aizdomās turētā, apsūdzētā) un cik bieži pratinātas, cik ilgi notikusi izmeklēšana, kad un cik ilgi notikusi tiesa, kāds bija spriedums. Divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu VDK izmeklētās krimināllietas sastāv no vairākiem sējumiem, piemēram, vienkāršākos gadījumos tie ir divi sējumi[8], taču citas lietas ir ļoti apjomīgas, kurās esošie materiāli apkopoti daudzos sējumos[9]. Salīdzinot minētā laika perioda krimināllietas ar Staļina laika krimināllietām, var konstatēt, ka pēdējās ir daudz plānākas un to saturā nereti var konstatēt dažādus trūkumus[10].

Būtiska politisko krimināllietu iezīme ir tā, ka šajās lietās esošo dokumentu teksti satur daudz t.s. ideoloģiskā žargona. Sevišķi tas sakāms par apsūdzības rakstos atrodamajiem formulējumiem, kas brīžiem vairāk atgādina Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) propagandas "aparāta" sacerējumus, nevis juridiskus dokumentus. "Atteikšanās no sociālistiskās revolūcijas iekarojumiem", "buržuāziskās Latvijas nacionālistiskās literatūras un ārzemju pretpadomju radioraidījumu ietekme", "nomelnojot padomju varas atjaunošanas apstākļus Baltijas valstīs", "nikni apmelo padomju īstenību", "vēršoties pret padomju varas nacionāliem iekarojumiem, apmeloja PSKP, padomju varu, tās nacionālo politiku, kā arī ārpolitiku", "ideoloģiska diversija pret Padomju Savienību"[11] – tās ir tikai atsevišķas frāzes no dažiem apsūdzības rakstiem, kas burtiski bija

[8] Piemēram, krimināllietas pret J. Barkānu un B. Grezinu. Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l. un . LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l.

[9] Piemēram, krimināllietai pret G. Freimani un G. Astru ir 17 sējumi. Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l. Savukārt krimināllietai pret L. Doroņinu un Ģ. Melngaili ir 13 sējumi. Skat. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l.

[10] Sīkāk par to skat. Bambals A. *Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots 1940 – 1941; 1944 – 1991,* (promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 53. – 64.lp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4822/33111-Ainars_Bambals_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y (skatīts: 18.01.2016.)

[11] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 13. sēj., 139. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 2. sēj., 101. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 17. sēj., 83. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 2. sēj., 97. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 7. sēj., 277. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 5. sēj., 225. lp.

pārplūdināti ar tamlīdzīgiem formulējumiem. Savukārt LPSR Augstākā tiesa, kuras kompetencē bija "sevišķi bīstamu valsts noziegumu" iztiesāšana, visas šīs frāzes praktiski identiskos formulējumos pārrakstīja spriedumos[12]. Līdz ar to šāda ideoloģiska žargona pārpilnība kriminālprocesuālajos dokumentos jau pati par sevi liecina, ka attiecīgā krimināllieta faktiski ierosināta tikai politisku motīvu dēļ.

Attiecībā uz VDK īstenoto politisko represiju hronoloģisko intensitāti no 1981. līdz 1986. gadam jāatzīmē, ka puse no šajā laikā arestētajiem un represētajiem notiesāti 1983. gadā, kad visā Padomju Savienībā ir vērojama politisko represiju pastiprināšanās[13]. Protams, šos skaitļus nevar salīdzināt ar Staļina laika politisko represiju mērogu, kad represēto skaits Latvijā sniedzās tūkstošos. Tomēr jāņem vērā, ka katrā no šīm divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu krimināllietām bija veiktas desmitiem kratīšanu ne tikai apsūdzētā, bet arī citu cilvēku dzīves un darba vietā. Desmitus (1983. gadā pat simtus) sauca uz pratināšanām. Jābilst, ka PSRS okupācijas apstākļos arī šīm procesuālajām darbībām, it sevišķi, ja tās veica VDK, bija iebaidīšanas raksturs. Līdz ar to katra no šīm krimināllietām, kurā bija apsūdzēts viens vai divi cilvēki, faktiski ietekmēja daudz plašāku cilvēku loku.

2. Daži juridiskie aspekti

Visplašāk pazīstamais no PSRS okupācijas laika politiskajiem "noziegumiem" acīmredzot bija "Pretpadomju aģitācija un propaganda". 1961. gadā pieņemtajā LPSR Kriminālkodeksā atbildība par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" bija paredzēta 65. pantā. "Pretpadomju aģitācija un propaganda" minētajā pantā bija definēta

[12] 1980. gadu politisko krimināllietu spriedumu oriģinālekspemplārus skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 2. sēj., 221. – 231. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 3. sēj., 84. – 92. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 3. sēj., 357. – 361. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 2. sēj., 137. – 143. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 2. sēj., 150. – 164. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 17. sēj., 242. – 326. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 8. sēj., 453. – 471. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., 6. sēj., 177. – 183. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 5. sēj., 283. – 298. lp. ; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 4. sēj., 24. – 32. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 13. sēj., 254. – 273. lp.

[13] 1983. gada politisko represiju kampaņa Latvijā sīkāk ir aplūkota atsevišķā rakstā. Skat. Zelmenis, Gints. "1983. gada politiskās represijas okupētajā Latvijā", *Latvijas Arhīvi*, Nr.3/4, 2014, 163. – 203.lpp.

kā "apmelojošu izdomājumu izplatīšana, kuri diskreditē Padomju valsts un sabiedrisko iekārtu", kā arī "tāda paša satura literatūras izplatīšana vai izgatavošana, vai glabāšana", un tas viss darīts ar nolūku "graut vai vājināt padomju varu vai panākt atsevišķu sevišķi bīstamu valsts noziegumu izdarīšanu"[14]. Lielā mērā šī definīcija "pārklājas" ar tādu "noziegumu" kā "apzināti nepatiesu izdomājumu izplatīšana, kas diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu", kas bija paredzēts LPSR Krimināl kodeksa 183.[1] pantā. Šis "noziegums" bija definēts kā "apzināti nepatiesu izdomājumu, kuri diskreditē Padomju valsts un sabiedrisko iekārtu, sistemātiska izplatīšana mutvārdiem", kā arī "tāda paša satura sacerējumu izgatavošana vai izplatīšana rakstveidā, iespiestā vai citā veidā."[15] Kā redzams, abu minēto "noziegumu"

[14] Pilns LPSR Krimināl kodeksa 65. pants ir šāds:
"Par aģitāciju vai propagandu, ko izdara nolūkā graut vai vājināt padomju varu vai panākt atsevišķu sevišķi bīstamu valsts noziegumu izdarīšanu, tajos pašos nolūkos apmelojošu izdomājumu izplatīšanu, kuri diskreditē Padomju valsts un sabiedrisko iekārtu, kā arī par tāda paša satura literatūras izplatīšanu vai izgatavošanu, vai glabāšanu tais pašos nolūkos – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku no sešiem mēnešiem līdz septiņiem gadiem un ar nometinājumu uz laiku no diviem līdz pieciem gadiem vai bez nometinājuma, vai ar nometinājumu uz laiku no diviem līdz pieciem gadiem.
Par tām pašām darbībām, ja tās izdarījusi persona, kas agrāk notiesāta par sevišķi bīstamiem valsts noziegumiem, kā arī ja tie izdarīti kara laikā, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku no trim līdz desmit gadiem un ar nometinājumu uz laiku no diviem līdz pieciem gadiem vai bez nometinājuma."
Skat. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Krimināl kodekss*. Oficiālais teksts ar pielikumiem, kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti materiāli. Rīga: Liesma, 1976, 63. – 64. lpp.; *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Krimināl kodekss*. Oficiālais teksts ar pielikumiem, kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti materiāli. Rīga: Avots, 1984, 78. – 79. lpp.

[15] Pilns LPSR Krimināl kodeksa 183.[1] pants ir šāds:
"Par apzināti nepatiesu izdomājumu, kuri diskreditē Padomju valsts un sabiedrisko iekārtu, sistemātisku izplatīšanu mutvārdiem, kā arī par tāda paša satura sacerējumu izgatavošanu vai izplatīšanu rakstveidā, iespiestā vai citādā veidā – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar labošanas darbiem uz laiku līdz vienam gadam, vai ar naudas sodu līdz simt rubļiem."
Skat. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Krimināl kodekss*. Liesma, 1976, 132. lpp.
1982. gada decembrī šā panta sankcijā bija veikti grozījumi ar mērķi palielināt piesprie žamā soda apmēru. Saskaņā ar šiem grozījumiem labošanas darbus par 183.[1] panta pārkāpšanu varēja noteikt līdz diviem gadiem, bet naudas sodu līdz trīssimt rubļiem.

definīcijas LPSR krimināLkodeksā (arī citu PSRS republiku krimināLkodeksos) ir ārkārtīgi līdzīgas.

Līdz ar to rodas loģisks jautājums, kādēļ vienā gadījumā cilvēku apsūdzēja par LPSR KrimināLkodeksa 65. panta pārkāpumu, bet citā gadījumā par 183.[1] panta pārkāpumu. No tā laika krimināLtiesību teorijas viedokļa būtiskākā atšķirība starp abiem minētajiem LPSR KrimināLkodeksa pantiem bija tā, ka "Pretpadomju aģitāciju un propagandu var izdarīt tikai ar tiešu nodomu" un vainīgais vēlas "graut un vājināt padomju varu". Savukārt gadījumā, ja izplatīti "apmelojoši izdomājumi" bez nolūka "graut vai vājināt padomju varu", tad šāds nodarījums bija jākvalificē pēc LPSR KrimināLkodeksa 183.[1] panta[16]. Lai arī teorijā šī atšķirība šķiet pietiekami saprotama, taču politisko represiju praksē noteikt to, ko bija vai nebija vēlējies ar savām darbībām panākt cilvēks, kurš bija arestēts tikai grāmatu lasīšanas vai dzejoļu rakstīšanas dēļ, bija ļoti problemātiski. Kā noteikt to, vai apsūdzētais lasījis divdesmitā gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados Latvijā izdotu grāmatu vai žurnālu ar nolūku "graut un vājināt padomju varu" vai bez šāda nolūka. Saprotams, ka tik neskaidrs kritērijs atstāja visai plašas iespējas pašiem izmeklētājiem panākt tādu apsūdzību, kas viņiem kaut kādu iemeslu dēļ šķita ērtāka. Līdz ar to ir ļoti liela iespēja, ka šeit izšķiroši varēja būt t.s. "norādījumi no augšas", kurus pierādīt ar dokumentu palīdzību ir gandrīz neiespējami. Piemēram, bijušais LPSR prokurora palīgs Valdis Batarags[17], kurš pats piedalījās vairāku politisko lietu izmeklēšanā un daudzās divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskajās prāvās uzturēja apsūdzības, kādā 1997. gada intervijā

Skat. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss*. Avots, 1984, 161. – 162. lpp.; *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs (LPSR APP Ziņotājs)*, Nr.52, 1982, 30. decembris, 1654., 1699. lpp.

[16] *Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri*, J. Dzenīša un A. Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga: Avots, 1982, 228. – 229., 558. – 559. lpp.

[17] Valdis Batarags (dz. 1953), no 1974. gada P. Stučkas Latvijas Valsts Universitātes (LVU) Juridiskās fakultātes komjaunatnes sekretārs, darba štāba komisārs, no 1976. gada LPSR Rīgas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes deputāts, no 1980. gada LPSR prokurora palīgs uzraudzībai VDK izmeklēšanas lietās, no 1986. gada LPSR prokurora vecākais palīgs, ar PSRS ģenerālprokurora rīkojumu apbalvots par veiksmīgu apsūdzību uzturēšanu, vēlāk Latvijas Republikas Rīgas pilsētas Centra rajona prokuratūras vecākais izmeklētājs, 1995. gadā Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un imigrācijas departamenta Juridiskās daļas vadītāja vietnieks.

atklāti pateica, ka "disidentu vajāšanas" bija "politiskais pasūtījums", "čeka politisku apsvērumu dēļ negribēja, lai kaut kur parādās tās vārds" un "Komunistiskā partija [..] deva visus norādījumus"[18].

Vienprātības par LPSR Kriminālkodeksa 65. panta un 183.[1] panta satura atšķirībām nebija arī tā laika juristu vidū. To labi ilustrē fakts, ka trijās 1980. gadu krimināllietās, kurās cilvēki bija apsūdzēti par "pretpadomju aģitāciju un propagandu", advokāti pieciem cilvēkiem prasīja mainīt apsūdzības kvalifikāciju no LPSR Kriminālkodeksa 65. panta uz 183.[1] pantu, argumentējot, ka nozieguma sastāvā nevar konstatēt tiešu nodomu un vēlmi graut padomju varu[19]. Lai arī šāda veida prasības allaž noraidīja un tiesa visos šajos gadījumos piekrita prokurora, nevis advokāta prasītajai "nozieguma" kvalifikācijai[20], tomēr jau pats fakts, ka šādas prasības ir bijušas, parāda divas lietas. Pirmkārt, praksē abu aplūkoto pantu nozieguma sastāva kvalifikācija nebūt nebija tik vienkārša, kā tas teorijā aprakstīts. Otrkārt, pastāv arī iespēja, ka advokāti šo 183.[1] pantu vairākos gadījumos izmantoja tādēļ, lai panāktu mazāku sodu[21], nekā to prasīja prokurors.

Tomēr minama arī vēl viena būtiska atšķirība, ar ko LPSR Kriminālkodeksa 65. pants atšķīrās no 183.[1] panta. LPSR Kriminālprocesa kodeksa 127. pants noteica, ka lietās par noziegumu, kas paredzēts LPSR Kriminālkodeksa 183.[1] pantā, iepriekšējo izmeklēšanu izdara prokuratūras izmeklētāji, savukārt lietas par LPSR

---

[18] "Ne jau es izlēmu tiesāt disidentus..." *Diena*, Nr. 223, 1997, 24. septembris, 4. lpp.

[19] Aplūkojamā laikā advokāti prasīja nodarījumu pārkvalificēt no LPSR Kriminālkodeksa 65. panta uz 183.[1] pantu Gunāram Astram (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 17. sēj., 11. – 12., 238. – 238. otra puse (o. p.) lp.), Gunāram Freimanim (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 17. sēj., 237. o. p. - 238. lp.), Jānim Rožkalnam (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 8. sēj., 451. lp.), Jānim Vēverim (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 8. sēj., 451. o. p. lp.) un Alfrēdam Zariņam (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 2. sēj., 220. – 220. o. p. lp.).

[20] Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 2. sēj., 228., 230., 236., 237. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 17. sēj., 13. – 15., 320. – 325., 372. – 374. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 8. sēj., 470. – 471., 499. – 500. lp.

[21] LPSR Kriminālkodeksa 65. pants paredzēja brīvības atņemšanu līdz pat 7 gadiem un nometinājumu līdz 5 gadiem, bet šā panta otrā daļa – brīvības atņemšanu pat līdz 10 gadiem. Savukārt LPSR Kriminālkodeksa 183.[1] pants paredzēja brīvības atņemšanu "tikai" līdz 3 gadiem (skat. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss*. Liesma, 1976, 63. – 64., 132. lpp.; *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss*. Avots, 1984, 78. – 79., 161. – 162. lpp.).

Krimināl kodeksa 65. panta pārkāpumu izmeklē "arī valsts drošības iestāžu izmeklētāji"[22]. Zīmīgi, ka šāds formulējums vismaz teorētiski pieļāva situāciju, ka lietas par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" var izmeklēt arī prokuratūras izmeklētāji[23], taču faktiski ziņojuma autoram nav zināmi gadījumi (vismaz ne Latvijā), kad šādu lietu būtu izmeklējusi prokuratūra[24]. Savukārt LPSR Kriminālprocesa kodeksā bija izsmeļoši uzskaitīti tie panti, kurus varēja izmeklēt "arī valsts drošības iestāžu izmeklētāji" (domāta tā pati VDK), un 183.[1] pants nav minēts to starpā. Tātad, pirmkārt, saskaņā LPSR Kriminālprocesa kodeksu VDK nebija tiesību izmeklēt šādas lietas. Otrkārt, kā redzams, ne visus politiskos "noziegumus" likums ļāva izmeklēt VDK, bet daļa no tiem bija jāizmeklē prokuratūrai.

Neskatoties uz to, divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu krimināltiesību praksē ir zināmi vismaz četri gadījumi, kad VDK šādas lietas, kas bija ierosinātas par LPSR Kriminālkodeksa 183.[1] panta pārkāpumiem, izmeklēja. Turpmāk būs sīkāk iztirzāti šie gadījumi. Pirmais no tiem notika 1981. gadā, kad 12. maijā arestēja Juri Vinķeli[25]. Pārējie trīs gadījumi notika 1986. gadā, kad trīs dažādu kriminālllietu

---

[22] *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss*. Oficiālais teksts ar pielikumiem, kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti materiāli. Rīga: Avots, 1985, 85. – 86.lpp.

[23] *Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa komentāri*, B. Azāna vispārīgā redakcijā. Rīga: Avots, 1986, 195. lpp.

[24] Interesanti, ka LPSR Kriminālprocesa kodeksa 127. panta sākotnējā versijā, kas bija pieņemta 1961. gadā, nebija minēts sadalījums, kuras lietas izmeklē prokuratūras, kuras "valsts drošības iestāžu", bet kuras iekšlietu iestāžu izmeklētāji (skat. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa kodekss*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1961, 41. lpp.). Pirmo reizi šis dalījums LPSR Kriminālprocesa kodeksā ieviests 1963. gadā (skat. *LPSR APP Ziņotājs*, Nr.23, 1963, 13. jūnijs, 1089. – 1090. lpp.). Iemesli, kādēļ šāds dalījums ieviests tieši 1963. gadā, ir atsevišķa pētījuma vērti. Hipotētiski šādai rīcībai, visticamāk, varētu būt divi skaidrojumi. Pirmkārt, iespējams, ka VDK, vadoties pēc Staļina laika prakses, iejaucās jebkurā lietā, kurā paši uzskatīja par nepieciešamu, līdz ar to traucējot normālu prokuratūras un iekšlietu iestāžu darbību. Tādēļ nācās šo resoru intereses norobežot ar likuma palīdzību, lai novērstu šādas domstarpības turpmāk. Otrkārt, nevar izslēgt arī iespēju, ka laikā starp 1961. un 1963. gadu kāds ir mēģinājis apšaubīt VDK tiesības veikt izmeklēšanu kādā lietā, tādēļ bija nepieciešams veikt attiecīgus grozījumus kriminālprocesuālajās normās, lai VDK, veicot izmeklēšanu, varētu atsaukties uz šādu tiesību deleģējumu likumā.

[25] LVA, 1986.f., 1.apr., 45307.l., 1.sēj., 16.lp.

ietvaros bija arestēti četri cilvēki: 20. martā – Anatolijs Sokurenko[26], 21. martā – Rolands Silaraups[27], savukārt 21. augustā – Raimonds Bitenieks un Linards Grantiņš[28].

Attiecībā uz 1986. gada krimināllietu ierosināšanu ir redzama vienota shēma. Tālāk sekos šīs shēmas analīze no tās krimināllietas piemēra, kas bija ierosināta pret R. Silaraupu. 1986. gada 21. martā LPSR VDK nosūtīja LPSR prokuroram Jānim Dzenītim virkni materiālu par R. Silaraupu (I. Bankava ziņojumu par R. Silaraupu, paša R. Silaraupa paskaidrojumus, kā arī vairāku citu cilvēku paskaidrojumus[29]). Kopā ar šiem materiāliem bija LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka M. Kučāna[30] parakstīta pavadvēstule, kurā bija nepārprotami norādīts – "lēmuma pieņemšanai par krimināllietas ierosināšanu pēc LPSR KK 183.[1] panta"[31]. Uz šā dokumenta redzama LPSR prokurora pirmā vietnieka V. Daukša[32] rezolūcija, ar kuru prokuroram V. Bataragam uzdots ierosināt krimināllietu atbilstoši minētajam Kriminālkodeksa pantam. Tajā pašā dienā V. Batarags, "izskatījis no Latvijas PSR Valsts drošības komitejas saņemtos materiālus par Silaraupa Rolanda Riharda d. sabiedriski bīstamo darbību", pieņēma lēmumu par krimināllietas ierosināšanu[33], bet pašu R. Silaraupu arestēja[34]. Savukārt 10 dienas vēlāk prokuratūra to pašu lietu jau nodeva izmeklēšanai atpakaļ VDK[35]. Šāda notikumu secība

[26] LVA, 1986.f., 1.apr., 45341.l., 1.sēj., 36a.lp.
[27] LVA, 1986.f., 2.apr., P-10457.l., 1.sēj., 26.lp.
[28] LVA, 1986.f., 1.apr., 45346.l., 1.sēj., 36., 42.lp.
[29] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 3. – 21. lp.
[30] Miervaldis Kučāns (1931-1991), VDK ģenerālmajors, no 1950. gada strādājis LPSR valsts drošības iestādēs, 1974. – 1981. g. LPSR VDK 1. daļas (Izlūkošanas daļa) priekšnieks, 1981.—1986. g. LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks.
[31] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 2. lp. Dokumentā kā parakstītājs ir minēts VDK priekšsēdētājs S. Zukulis, taču faktiski dokumentu parakstījis viņa vietnieks M. Kučāns.
[32] Sebastjans Valentīns Daukšis (1937-2009), beidzis LVU Juridisko fakultāti, no 1961. gada strādājis LPSR prokuratūrā, no 1963. gada sevišķi svarīgu lietu izmeklētājs, astoņdesmitajos gados LPSR prokurora vietnieks. 1991. gadā tieši cīnījies pret Latvijas Republikas neatkarību.
[33] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 1b. lp.
[34] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 26. – 27. lp.
[35] Te gan jāmin, ka 1986. gada 31. martā, kad R. Silaraupa lietu prokuratūra nodeva atpakaļ VDK, prokurors V. Batarags uzrakstīja, ka R. Silaraupa darbībās saskatāmas arī LPSR Kriminālkodeksa 78. panta pirmās daļas (nelikumīga izbraukšana uz

parāda, ka formāli aplūkotās lietas ierosināšanu un R. Silaraupa arestu veica LPSR prokuratūras amatpersona, taču faktiski šīs krimināllietas ierosināšanu iniciēja VDK.

Līdzīga shēma izmantota arī krimināllietās pret A. Sokurenko, R. Bitenieku un L. Grantiņu – vispirms VDK piesūtīja prokuratūrai materiālus ar tiešu norādījumu "lēmuma pieņemšanai par krimināllietas ierosināšanu". Pēc tam prokuratūra uz šo materiālu un VDK norādītā panta pamata ierosināja krimināllietu, kā arī arestēja VDK norādītās personas. Tālāk prokuratūra veica sākotnējās izmeklēšanas darbības, tostarp nopratināja arestēto, dažus lieciniekus un veica pirmās kratīšanas. Visbeidzot, kādu nedēļu vai divas vēlāk prokuratūra šo ierosināto lietu nodeva tālākai izmeklēšanai atpakaļ VDK[36].

Turklāt dokumenti liecina, ka par R. Silaraupu un A. Sokurenko VDK bija veidojusi "operatīvās lietas" (acīmredzot ievākusi aģentūras ziņojumus, veikusi viņu novērošanu un citas operatīvās darbības), un krimināllietas pret viņiem bija ierosinātas tieši uz šajās "operatīvajās lietās" esošo materiālu pamata[37]. Šie dokumenti vēl jo vairāk apliecina, ka faktiskais minēto krimināllietu iniciators bija VDK, nevis prokuratūra.

Atšķirīga bija krimināllietas ierosināšana pret Juri Vinķeli. Kriminālvajāšana pret viņu, kā arī vairākiem citiem viņa ģimenes locekļiem bija uzsākta 1981. gada martā par "spekulāciju lielos apmēros". Lai arī lieta bija ierosināta par "spekulāciju", tomēr Juri Vinķeli arestēja un sauca pie kriminālatbildības jau uz LPSR

ārzemēm) sastāvs, jo R. Silaraups "četras reizes braucis uz Maskavu, lai noskaidrotu iespējas iekļūt ASV vēstniecībā" (skat. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 22. – 23. lp.). Šis arguments, iespējams, bija rakstīts tādēļ, lai būtu likumīgs pamats nodot lietu tālākai izmeklēšanai VDK. Izmeklēšanas beigās VDK šo apsūdzību R. Silaraupam atsauca, bet apsūdzības rakstā viņa "noziegums" jau kvalificēts atbilstoši LPSR Kriminālkodeksa 65. pantam, proti, kā "pretpadomju aģitācija un propaganda" (skat. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 3. sēj., 158. – 161., 170. – 178. lp.).

[36] Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 1. sēj.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 2. sēj., 1c. – 2. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 1. sēj., 1d. – 4., 9. – 37., 42. – 43., 49. – 74. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 2. sēj., 1c. – 12., 158. – 166. lp.

[37] Informācija par "operatīvajām lietām" ir minēta LPSR VDK izmeklēšanas daļas slepenajās vēstulēs VDK 10. daļas (Arhīva un operatīvās uzskaites daļa) priekšniekam. Skat. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., uzraudzības lieta, 1. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., uzraudzības lieta, 1. lp.

Krimināl kodeksa 183.[1] panta pamata par lapiņu izgatavošanu, kurās esošais teksts "diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu" (pats J. Vinķelis gan šādu lapiņu izgatavošanu noliedza)[38]. Vēlāk, 1981. gada novembrī, lietu pret J. Vinķeli izdalīja atsevišķā lietvedībā[39].

Lai arī formāli lietu bija ierosinājusi prokuratūra, tomēr tās izmeklēšanā jau no sākuma bija iesaistīti arī divi VDK izmeklētāji[40], un tieši viņi nodarbojās ar J. Vinķeļa pratināšanu vairāku mēnešu garumā[41]. "Apmelojošo" lapiņu izplatīšanu J. Vinķelim izmeklēšana tā arī nepierādīja[42], taču pierādīja, ka viņš ir lasījis Pāvila Brūvera grāmatu *Kā rodas disidenti*, devis to lasīt arī savam tēvam un citiem paziņām. Par to tad arī viņu apsūdzēja un notiesāja[43].

Te rodas pirmais jautājums, ko acīmredzot var izšķirt tikai akadēmiski juristi, cik likumīga (pat no tā laika LPSR kriminālprocesuālo normu viedokļa) bija VDK piedalīšanās šo lietu izmeklēšanā, ja LPSR Kriminālprocesa kodeksa 127. pants, kā jau minēts, neparedzēja VDK izmeklētāju piedalīšanos LPSR Krimināl kodeksa 183.[1] panta lietu izmeklēšanā. Skatoties plašāk, šo jautājumu varētu formulēt arī tā: vai astoņdesmito gadu VDK veiktā izmeklēšana politiskajās krimināllietās atbilda LPSR Kriminālprocesa kodeksa prasībām? Minētais jautājums būtu atsevišķas izpētes vērts.

Šīs nodaļas noslēgumā jāpiemin kāds fakts, kurš, lai arī netieši, liecina par to, ka politiskās apsūdzības par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" faktiski bija iniciētas "no augšas". 1989. gada 31. jūlijā PSRS Augstākā padome grozīja PSRS likumu "Par krimināl atbildību par valsts noziegumiem". Šie grozījumi aizvietoja bēdīgi slaveno "pretpadomju aģitāciju un propagandu" ar pantu par "aicinājumiem vardarbīgi gāzt vai grozīt padomju valsts un sabiedrisko iekārtu", turklāt likumā bija tieši noteikts, ka šiem aicinājumiem jābūt

[38] LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 12. – 16., 92. – 99. lp.
[39] LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 1c. – 11. lp.
[40] LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 14. lp.
[41] LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 55. – 92., 95. – 329. lp.
[42] LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 3. sēj., 248. – 251. lp.
[43] LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1.sēj., 330. – 331. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 3. sēj., 288. – 294., 347. – 365. lp.

publiskiem[44] (tā bija būtiska atšķirība no agrākās prakses, kad pat ar vienkāršu ierakstu dienasgrāmatā, kuru neviens cits, izņemot autoru un VDK izmeklētāju, nebija redzējis, pietika, lai personu varētu apsūdzēt par "pretpadomju aģitāciju un propagandu"). 1990. gada 1. martā līdzīgus grozījumus LPSR Augstākā padome izdarīja LPSR Kriminālkodeksā[45]. Kā redzams, no LPSR Kriminālkodeksa "pretpadomju aģitācija un propaganda" bija svītrota 1990. gada pavasarī, taču pēdējā krimināllieta Latvijas teritorijā, kurā kādu apsūdzēja un notiesāja par šo "noziegumu", bija 1986. gada septembrī (runa ir par minēto R. Silaraupa lietu). Jābilst, ka no 1988. līdz 1989. gadam arvien plašāk izvērsās tas, ko tagad pieņemts dēvēt par "Trešo atmodu". Šajā laikā publiski teiktais runās, publicētais avīzēs, diskutētais radio un televīzijas pārraidēs tālu pārsniedza to, par ko iepriekš apsūdzēja un notiesāja par "pretpadomju aģitāciju un propagandu". Tātad jau pats fakts, ka likumā "pretpadomju aģitācija un propaganda" bija svītrota tikai 1990. gadā, nevienu vairs netiesāja par šo "noziegumu" kopš 1986. gada, lai gan iemeslu salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem it kā netrūka, pierāda faktu, ka iepriekšējos gados šā panta piemērošana bija notikusi saskaņā ar "norādījumiem no augšas".

3. VDK arestēto cilvēku "sociālais portrets"

Pamatots ir jautājums, kas bija tie cilvēki, kurus 1980. gados VDK arestēja par politiskajiem "noziegumiem". Saprotams, ka pilnu ainu būs iespējams iegūt tikai pēc visu tā laika politisko krimināllietu izpētes, t.sk. arī to, kas bija ierosinātas par bēgšanu vai bēgšanas mēģinājumiem uz ārzemēm. Ievērojot to, ka pagaidām informācija par bēdzējiem nav apkopota un apstrādāta, šajā nodaļā apskatītie dati nav pilnīgi. Piemēram, vismaz divām no šeit minētajām personām divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu laikā bija divas sodāmības,

[44] *PSRS Tautas Deputātu Kongresa un PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs. Ведомости Съезда Народных Депутатов и Верховного Совета СССР,* Nr. 9, 1989, 9. augusts, 4. – 5., 52. – 53. lpp.

[45] *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs. Ведомости Верховного Совета И Правительства Латвийской Советской Социалистической Республики*, Nr. 11, 1990, 15. marts, 640. lpp.

taču šajā apskatā būs analizēta tikai viena. Viens no tiem ir Jānis Barkāns, kuru 1983. gadā notiesāja par "pretpadomju aģitāciju un propagandu". Viņš iepriekš bija arestēts jau 1980. gadā un pēc tam 1981. gadā notiesāts par bēgšanas mēģinājumu no PSRS[46]. Tieši tāpat arī Raimonds Bitenieks, kuru 1986. gada vasarā arestēja kopā ar Linardu Grantiņu, pirms tam 1983. gadā bija arestēts un notiesāts par bēgšanas mēģinājumu no PSRS[47].

Pētījuma tapšanas laikā ir apkopota tikai tā informācija, kas iegūta no VDK izmeklētajām krimināllietām par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" un "apzināti nepatiesu izdomājumu izplatīšanu, kas diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu". Attiecībā uz "noziegumiem", kas kvalificēti atbilstoši LPSR Kriminālkodeksa 183.[1] pantam, šeit būs aplūkota informācija tikai par tiem cilvēkiem, kuru lietas izmeklēja VDK. Visticamāk, ka faktiski pēc šā panta tiesāto divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados Latvijā bija daudz vairāk[48], taču viņu lietas neizmeklēja VDK. Ievērojot minēto, šis jautājums vēl būtu atsevišķi pētāms.

Tāpat jāņem vērā, ka "sociālā portreta" apskatē izmantota tā informācija, kas par šiem cilvēkiem ir atrodama attiecīgajās krimināllietās (pamatā tās ir arestēto anketas, kuras VDK darbinieki aizpildīja, vadoties pēc pašu arestēto teiktā). Lai arī šajos dokumentos esošā informācija pārsvarā atbilst īstenībai, tomēr var konstatēt gadījumus, kad tā ir vai nu nepilnīga, vai arī kļūdaina. Piemēram,

[46] Skat. LVA 1986.f., 1.apr., 45299.l.
[47] Skat. LVA 1986.f., 1.apr., 45321.l.
[48] Saskaņā ar datiem, kas atrodami PSKP Centrālās komitejas (CK) dokumentos, laikā no 1977. līdz 1986. gadam, pamatojoties uz Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksa 70. pantu ("pretpadomju aģitācija un propaganda") un savienoto republiku kriminālkodeksu attiecīgo pantu (LPSR Kriminālkodeksā tas attiecīgi bija 65. pants) Padomju Savienībā kopumā bija notiesāti 218 cilvēki. Savukārt tajā pašā laikā, pamatojoties uz KPFSR Kriminālkodeksa 190.[1] pantu ("apzināti nepatiesu izdomājumu izplatīšana, kas diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu") un savienoto republiku kriminālkodeksu attiecīgo pantu (LPSR Kriminālkodeksā attiecīgi bija 183.[1] pants), no 1977. līdz 1986. gadam bija notiesāti 667 cilvēki (skat. http://www.bukovsky-archives.net/pdfs/sovter75/kgb87-3.pdf [skatīts: 10.12.2015.]). Minētais norāda, ka kopumā PSRS šajā laikā par "apmelojošiem izdomājumiem" notiesāja aptuveni trīs reizes vairāk cilvēku nekā par "pretpadomju aģitāciju un propagandu". Visticamāk, līdzīga proporcija bija arī Latvijā.

J. Barkāna anketā rakstīts, ka viņš dzimis 1959. gada 20. aprīlī, lai gan no citiem dokumentiem izriet, ka viņš dzimis minētā gada 30. aprīlī[49]. Savukārt Linarda Grantiņa anketā ir pieminēts tikai viens viņa bērns, lai gan no citiem lietas dokumentiem izriet, ka viņam bijuši četri bērni[50]. Tātad secināms, ka šajās anketās esošo informāciju tomēr ir vēlams pārbaudīt ar citu dokumentu palīdzību. Savukārt informāciju par viņu izglītību un profesiju var gūt arī no raksturojumiem, kurus VDK pieprasīja gan no tiesāto izglītības iestādēm, gan arī no darba vietām (pensionāriem – no vietējās varas iestādēm).

Kopumā par minētajiem politiskajiem "noziegumiem" laikā no 1981. līdz 1986. gadam Latvijā bija arestēti 17 cilvēki[51], no kuriem tiesāti 15 (krimināllieta pret Raimondu Bitenieku un Linardu Grantiņu 1987. gada 30. janvārī bija izbeigta, "vadoties no PSRS Ģenerālprokurora 1987. gada 12.janvāra norādījumiem Nr. s/13"[52], tādēļ viņus netiesāja). Vēl vienu latvieti Zaigi Balodi par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" 1984. gada 28. jūnijā tiesāja Minskas garnizona Kara tribunāls, jo Z. Balodis tobrīd bija iesaukts armijā un uz dienesta laiku nosūtīts uz Baltkrievijas PSR[53]. Taču, tā kā viņš celtniecības objektā uz sienas bija uzrakstījis "Kārlis Ulmanis! Latvija!" un no "apmelojošām pozīcijām" runājis par padomju varas nodibināšanu Latvijā (proti, par Latvijas okupāciju), tad redzams, ka Z. Baloža "noziegums" bija cieši saistīts ar viņa uzskatiem par Latvijas vēsturi. Turklāt, lai arī viņa lietu pamatā izmeklēja PSRS VDK Baltkrievijas kara apgabala Sevišķās daļas Izmeklēšanas grupa, Z. Baloža lietas izmeklēšanā nedaudz iesaistījās arī LPSR VDK, kas piegādāja saviem Baltkrievijas kolēģiem tos materiālus no Latvijas,

[49] Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 37. o. p., 38., 52., 55. lp.
[50] LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 36., 39. lp.; turpat, 2. sēj., 1c. lp.
[51] Šajā nodaļā minētie dati ir atrodami šādās lietās: LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l.; turpat, 45303. l.; turpat, 45307. l.; turpat, 45317. l.; turpat, 45318. l.; turpat, 45322. l.; turpat, 45323. l.; turpat, 45337. l.; turpat, 45341. l.; turpat, 45344 .l.; turpat, 45346. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l.; turpat, P-10457. l.; turpat, P-10894. l. Nodaļā minētie dati ir apkopoti tabulā "Represētie par "pretpadomju noziegumiem" okupētajā Latvijā (1981 – 1986)" un tādēļ pie katra atsevišķi minēta fakta atsauces uz informācijas ieguves avotu nodaļā netiks minētas. Pēc visu datu apkopošanas un apstrādes tabula tiks iesniegta Latvijas PSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijai un būs pieejama internetā.
[52] LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 7. sēj., 145. – 162. lp.
[53] Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l.

kurus izmeklēšana pieprasīja[54]. Tādēļ faktiski arī Z. Balodis ir pieskaitāms divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados Latvijā politiski represēto kategorijai. Līdz ar to kopumā šajā ziņojumā būs runa par 18 cilvēkiem, kas politisku iemeslu dēļ bija represēti laikā no 1981. līdz 1986. gadam.

No šiem 18 cilvēkiem seši (Gunārs Astra, Ints Cālītis, Lidija Doroņina, Gunārs Freimanis, Alfrēds Tauberts un Alfrēds Zariņš) bija dzimuši vēl pirms Latvijas okupācijas – laikā no 1922. līdz 1931. gadam, tātad viņiem visiem bija saglabājušās personiskas atmiņas par Latvijas Republikas neatkarības laiku, turklāt viņi visi pirms tam (līdz astoņdesmitajiem gadiem) vismaz vienu reizi jau bija represēti. Pārējie 12 cilvēki (Zaigis Balodis, Jānis Barkāns, Raimonds Bitenieks, Linards Grantiņš, Boriss Grezins, Ģederts Melngailis, Viesturs Polis-Āboliņš, Jānis Rožkalns, Rolands Silaraups, Anatolijs Sokurenko, Jānis Vēveris un Juris Viņķelis) bija dzimuši jau pēc Latvijas okupācijas laikā no 1944. gada līdz 1965. gadam, attiecīgi viņiem personiskas pieredzes par Latvijas neatkarības laiku nebija.

Sešpadsmit no šiem 18 cilvēkiem bija latvieši, izņemot divus – Borisu Grezinu un Anatoliju Sokurenko, kuri pēc tautības bija attiecīgi krievs un ukrainis. Minētais atspēko reizēm publiski paustu versiju, ka krievi okupācijas laikā varēja teikt, ko grib, nebaidoties par represijām. Turklāt sevišķa uzmanība šajā gadījumā jāpievērš B. Grezinam, kurš pēc izcelsmes bija krievs, iebrauca Latvijā jau okupācijas laikā, šeit dzīvodams, patstāvīgi iemācījās latviešu valodu un pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma 1987. gada februārī atgriezās Latvijā, un iesaistījās grupas "Helsinki-86" aktivitātēs[55]. Taču bija viena pazīme, kas visiem šiem 18 bija kopīga – neviens no viņiem nebija PSKP biedrs.

Runājot par šo 18 cilvēku izglītības cenzu, tad augstākā izglītība bija tikai trijiem (A. Sokurenko, J. Viņķelim un A. Zariņam). Pārējiem bija vai nu vidējā, vai pamatskolas izglītība. Te gan jāatzīmē, ka tieši okupācijas laika politiskās represijas bija iemesls, kādēļ augstāko izglītību nepaspēja iegūt Gunārs Astra, kuru pirmo reizi

[54] Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 1. – 3. sēj.

[55] Skat., piemēram, *Austrālijas Latvietis*, Nr.1883, 1987, 26. jūnijs, 5. lpp.; *Laiks*, Nr. 73, 1987, 12. septembris, 1. lpp.; *Latvija Šodien*, Nr. 15, 1987, decembris, 5., 138. lpp.

arestēja 1961. gadā[56] – laikā, kad viņš studēja Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē. Minētais norāda, ka tieši represijas varēja būt iemesls, kādēļ attiecīgo personu izglītības līmenis bija zemāks, nekā tas potenciāli varēja būt.

Ja skatās no profesionālā viedokļa, tad 13 no 18 personām bija tehnisko profesiju pārstāvji (piemēram, elektriķi, atslēdznieki, šoferi, t.sk. viens civilās aviācijas pilots – A. Sokurenko). Zīmīgi, ka visu 18 personu vidū bija tikai viens humanitāro un sociālo profesiju pārstāvis, proti, Alfrēds Zariņš, kuram bija pedagoga izglītība, taču 1981. gadā, kad viņu arestēja, A. Zariņš jau bija pensionējies. Tik izteikts tehnisko profesiju pārsvars pār humanitāro un sociālo profesiju pārstāvjiem divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskajās krimināllietās acīmredzot ir īpašas izpētes vērts fenomens. Iespējamais izskaidrojums saistīts ar novērojumu, ka komunistiskās diktatūras apstākļos sabiedrības lielākā daļa (sevišķi inteliģence) tāpat "visu saprata", atklātās "pretpadomju" akcijās nepiedalījās, tā vietā izvēloties arēji būt lojāliem pastāvošajai varai, lai varētu netraucēti, bez liekiem sarežģījumiem veidot karjeru.

Būtisks faktors, kas jāņem vērā, ir represēto ģimenes stāvoklis. Saprotams, ka neprecētam cilvēkam bez bērniem iesaistīties "pretpadomju" darbībās morāli bija salīdzinoši vieglāk nekā ģimenes cilvēkam ar bērniem. Jābilst, ka komunistiskās diktatūras apstākļos t.s. "sociālā izcelšanās" un vecāku "grēki" varēja būt pietiekams iemesls, lai varas pārstāvji pilnībā nobloķētu šāda cilvēka iespējas iegūt augstāko izglītību un veidot karjeru. Līdz ar to cilvēks, iesaistoties kādās "pretpadomju" darbībās, faktiski riskēja ne tikai pats, bet uzņēmās risku arī attiecībā uz saviem līdzcilvēkiem (bērniem, dzīvesbiedru, vecākiem u.c.). No šāda viedokļa analizējot, var konstatēt, ka vairums minēto cilvēku uzņēmās risku arī attiecībā uz saviem līdzcilvēkiem, jo puse bija precējušies[57], bet 13 no viņiem bija bērni, tajā skaitā vismaz 11 no viņiem bija nepilngadīgi bērni. Jāvērš

[56] Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 43960. l.; Zelmenis, Gints. "Kā tiesāja Gunāru Astru", *Gunārs Astra. Un citi.* Rīga: Drukātava, 2015, 26. – 36. lpp.

[57] Te gan jāmin, ka A. Tauberts aresta laikā faktiski no sievas jau bija šķīries un dzīvoja atsevišķi, lai gan oficiāli laulības šķiršanu vēl nebija noformējis. Taču viņam šajā laikā jau bija izveidojušās attiecības un faktiska kopdzīve ar citu sievieti. Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l.

uzmanība, ka nepilngadīgi bērni vēl vairāk palielināja šo cilvēku problēmas, jo atrašanās ieslodzījumā faktiski liedza jebkādu iespēju piedalīties savu bērnu audzināšanā un uzturēšanā. Līdz ar to uz brīvībā palikušā vecāka gūlās visa atbildība par bērniem. Sevišķi smaga situācija šajā ziņā izvērtās Guntai Rožkalnei, kurai īsi pirms vīra Jāņa Rožkalna aresta piedzima dvīņi. Tā kā laikā pēc bērnu piedzimšanas viņa nevarēja strādāt, Rožkalnu ģimene faktiski palika bez iztikas līdzekļiem[58].

Interesanta aina paveras arī, ja aplūko šo no 1981. līdz 1986. gadam represēto 18 cilvēku pastāvīgo dzīvesvietu ģeogrāfiju. Vairums no viņiem (desmit) pastāvīgi dzīvoja Rīgā, viens (B. Grezins) – tiešā Rīgas tuvumā (Jūrmalā), pārējie dzīvoja citās apdzīvotās vietās – gan Latvijas austrumdaļā (piemēram, A. Zariņš – Alūksnē, J. Barkāns – Rēzeknē), gan arī Kurzemē (R. Bitenieks un L. Grantiņš bija no Liepājas). Tātad, lai arī Rīgā dzīvoja vairums no represētajiem par "pretpadomju" darbību, taču arī citviet Latvijas teritorijā laiku pa laikam atradās kāds "sociālistiskās likumības" traucētājs. Ja vēl ņem vērā, ka, piemēram, J. Rožkalns un J. Vēveris vairāku gadu garumā izsūtīja uz dažādām (vairumā gadījumu pilnīgi nejaušām adresēm) simtiem skrejlapu pa visu Latviju, tad faktiski var teikt, ka šī "pretpadomju" darbība aptvēra samērā lielu daļu no Latvijas teritorijas. Savukārt, veicot lietu par bēgšanas mēģinājumiem uz ārzemēm izpēti, var droši prognozēt, ka šā "nozieguma" veida epicentrs būs Kurzemes piekraste.

Kopumā redzams, ka to cilvēku vidū, kurus divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados VDK arestēja politisku iemeslu dēļ, nebija tobrīd sabiedrībā pazīstamu kultūras, zinātnes un mākslas pārstāvju vai arī sabiedrībā plašāk zināmu cilvēku. Tieši otrādi, daļa no šiem cilvēkiem vēlāk kļuva plašāk pazīstami, kā, piemēram, Gunārs Astra, kuru šobrīd nereti dēvē par "divdesmitā gadsimta latvieti", vai ieņēma nozīmīgus amatus, piemēram, Ints Cālītis 1990. gadā bija ievēlēts LPSR Augstākajā padomē. Lielā mērā tas notika tieši tādēļ, ka pirms tam minētās personas bija iesaistījušās pretošanās kustībā un pavadījušas ilgus gadus PSRS okupācijas režīma ieslodzījumā.

[58] LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 7. sēj., 113. – 114. lp.

4. "Brīdināšana", "profilakse" un "operatīvā izstrāde"

Pētījumos, represēto memuāros un citos materiālos sastopama informācija, ka politisku iemeslu dēļ represētos cilvēkus VDK nereti uzraudzīja, izsekoja un citādi centās kontrolēt arī tajā laikā, kad viņi vēl atradās brīvībā un nebija arestēti. Vismaz daļu no šīs informācijas ir iespējams apstiprināt arī ar krimināllietās esošajiem dokumentiem. Šajā gadījumā runa ir par trīs veidu dokumentiem. Pirmkārt, tie ir protokoli par oficiāla brīdinājuma izteikšanu kādai personai. Otrkārt, tie ir ziņojumi par kāda cilvēka "profilaktēšanu". Treškārt, tie ir VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieka vai tā vietnieka slepeni ziņojumi VDK 10. daļas (Arhīva un operatīvās uzskaites daļa) priekšniekam, kuros tas lūdza reģistrēt ierosināto krimināllietu.

Brīdinājuma izteikšana bija procedūra, kuru noteica PSRS Augstākās padomes prezidija 1972. gada 25. decembra dekrēts[59], kurš turklāt tā laika PSRS presē nebija publicēts. Paši brīdinātie par šāda dekrēta esību parasti uzzināja tikai tad, kad viņus izsauca uz VDK un uz šī nepublicētā dekrēta pamata izteica prasību neveikt "pretvalstiskas darbības", kā arī draudēja ar kriminālatbildību. Savukārt ziņojumi par "profilaktēšanu" satur informāciju par to, ka kāda persona ir izsaukta uz VDK un ar to veiktas "profilaktiskas pārrunas" vai arī tā "profilaktēta", taču nav minēts, ka attiecīgajai personai būtu izteikts iepriekšminētais brīdinājums, un lietās, kur atrodams šāds ziņojums par "profilaktēšanu", nav atrodams arī brīdinājuma protokols. Šobrīd viennozīmīgi nav iespējams secināt, kādēļ vienā gadījumā VDK izveidoja protokolu par brīdinājuma izteikšanu, bet citā gadījumā aprobežojās tikai ar "profilaktiskām pārrunām". Acīmredzot šis jautājums būtu vēl pētāms sīkāk, taču abos gadījumos ir redzams, ka VDK par attiecīgās personas "sabiedriski bīstamajām darbībām" pirms brīdināšanas vai "profilakses" jau bija savākusi informāciju.

Savukārt VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieka ziņojumi VDK 10. daļas priekšniekam parasti pašā krimināllietā nemaz iekļauti nav, bet tie ir atrodami t.s. uzraudzības lietās. Šajos ziņojumos VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieks parasti informēja Arhīva un operatīvās uzskaites daļas priekšnieku par to, ka ir ierosināta krimināllieta pret

[59] Pieejams: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_7945.htm (skatīts: 20.12.2015.).

konkrētu personu vai arī par "pretpadomju aģitācijas faktu" un lūdza reģistrēt jauno krimināllietu uzskaitē. Šo ziņojumu galvenā vērtība slēpjas tajā, ka minētajos ziņojumos Izmeklēšanas daļas priekšnieks parasti norādīja, kuras VDK struktūrvienības "operatīvā" lieta ir bijusi par pamatu krimināllietas ierosināšanai, un minēti arī attiecīgo "operatīvo" lietu numuri[60]. Nevienā citā krimināllietas un uzraudzības lietas dokumentā atsauces uz šīm "operatīvajām" lietām nav. Diemžēl pašas šīs "operatīvās lietas" šobrīd pētniecībai nav pieejamas, jo daļa no tām acīmredzot izvestas no Latvijas teritorijas, daļa – iznīcinātas[61], bet daļa, spriežot pēc publiski pieejamās informācijas, varētu būt uzkrāta Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrā (SAB TDSC) un tādēļ nav pieejama zinātniskajai izpētei. Fakts, ka šādu lietu eksistence ir pieminēta VDK dokumentos, apliecina, ka VDK attiecīgo krimināllietu ietvaros represētos cilvēkus "operatīvi izstrādāja" jau kādu laiku pirms uzsākta kriminālvajāšana pret šiem cilvēkiem.

Izpētot iepriekš minētās divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu krimināllietas, var secināt, ka oficiāls brīdinājums pirms kriminālvajāšanas bija izteikts vismaz četriem no šajās lietās tiesātajiem cilvēkiem (G. Astram, J. Barkānam, I. Cālītim un G. Freimanim)[62]. Vēl par trim (L. Grantiņu, J. Vēveri un A. Zariņu) ir ziņas, ka ar viņiem VDK pārstāvji bija veikuši "profilaktiskas pārrunas"[63]. Tā kā visos gadījumos "brīdinājumi" bija izteikti un

[60] Attiecībā uz personām, kuras nokļuvušas VDK uzmanības lokā "pretpadomju" uzskatu dēļ, tāpat arī attiecībā uz personām, kurām ir nepieciešama atļauja darbam ar slepeniem dokumentiem, VDK ieviesa t.s. "operatīvās" lietas. Galvenie to veidi bija šādi: *дело оперативной разработки (ДОР)* – operatīvās izstrādes lieta, *дело оперативной проверки (ДОП)* – operatīvās pārbaudes lieta, *дело оперативного розыска (ДОРоз) – operatīvās meklēšanas lieta, дело оперативного наблюдения (ДОН)* – operatīvās novērošanas lieta un *дело оперативного учета (ДОУ)* – operatīvās uzskaites lieta.

[61] Zālīte, Indulis. "LPSR VDK uzbūve un galvenie darba virzieni (1980. – 1991. g.)", *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki,* 1999., Nr.1, 117. lpp.

[62] LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 12. – 15.lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 47. – 50. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 2. sēj., 145. – 147. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 1. sēj., 39. – 42. lp.

[63] LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 2. sēj., 132. – 133. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 7. sēj., 100. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 6.sēj., 89. - 92.lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 7. sēj., 62. lp.

"profilaktiskas pārrunas" veiktas vairākus gadus pirms viņu aresta un kriminālllietu ierosināšanas pret viņiem, var secināt, ka šos septiņu cilvēkus VDK uzraudzīja jau ilgāku laiku, pirms pret viņiem bija sākta kriminālvajāšana.

Savukārt no iepriekšminētajiem VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieka slepenajiem ziņojumiem diemžēl nav iespējams uzzināt, kad konkrēti ir uzsāktas tajās pieminētās "operatīvās" lietas. Tādēļ laika ziņā vienīgais, ko var secināt no šīm vēstulēm, ir pats fakts, ka par attiecīgajā kriminālllietā arestētajiem cilvēkiem "operatīvās" lietas pirms viņu aresta vispār ir veidotas.

Taču ir vēl viena ļoti būtiska informācija, ko iespējams uzzināt no šiem VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieka slepenajiem ziņojumiem. Tajos ir pieminēta arī VDK struktūrvienība, saskaņā ar kuras materiāliem attiecīgā "operatīvā" lieta ir veidota. Politiskajās represijās vairumā gadījumu tā, protams, bija VDK 5. daļa[64], kas veica cīņu pret t.s. "ideoloģisko diversiju". Taču divās citās lietās ir minēts, ka attiecīgā kriminālllieta ierosināta pēc VDK 4. daļas (transporta pretizlūkošana) materiāliem[65]. Šīs VDK struktūrvienības iesaisti politiskajās represijās acīmredzot var izskaidrot ar apstākli, ka viena no kriminālllietām bija pret B. Grezinu, kas bija jūrnieks, savukārt otra – pret A. Sokurenko, kas bija civilās aviācijas pilots. Līdz ar to viņu profesijas bija to skaitā, kuras uzraudzīja VDK 4. daļa.

Grūtāk izskaidrot, kādēļ kriminālllietu pret Rolandu Silaraupu ierosināja, pamatojoties uz VDK 6. daļas (ekonomiskā pretizlūkošana) materiāliem[66]. Jābilst, ka sākumā R. Silaraups līdzās "apmelojošiem izdomājumiem" bija apsūdzēts arī par mēģinājumu iekļūt ASV vēstniecībā Maskavā. Acīmredzot VDK darbinieku rīcībā bija kādi aģentu ziņojumi, ka R. Silaraups it kā vēlas nogādāt kādu slepenu

[64] LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., uzraudzības lieta (u. l.), 1. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., u. l., 1. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., u. l., 1. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., u. l., 1. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., u. l., 1. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894.l., u. l., 1. lp.

[65] LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., u. l., 1. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., u. l., 1. lp.

[66] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., u. l., 1. lp.

informāciju uz ārzemēm. Tomēr sākotnējā apsūdzība par mēģinājumu iekļūt vēstniecībā bija atsaukta[67].

Visbeidzot, vēl divas politiskās krimināllietas ierosinātas, pamatojoties uz VDK reģionālo nodaļu "operatīvajām" lietām. Informāciju par A. Tauberta veiktajiem uzrakstiem uz namu sienām apkopoja un "operatīvo" lietu veidoja LPSR VDK Rīgas pilsētas daļa[68], savukārt lietu par V. Poļa-Āboliņa izplatītajām skrejlapām bija izveidojusi VDK Kuldīgas rajona nodaļa[69].

Kopumā, cik var spriest no minētajiem dokumentiem, "operatīvajās" lietās bija atrodami materiāli vismaz par 13 cilvēkiem (J. Barkānu, I. Cālīti, L. Doroņinu, G. Freimani, B. Grezinu, Ģ. Melngaili, V. Poli-Āboliņu, J. Rožkalnu, R. Silaraupu, A. Sokurenko, A. Taubertu, J. Vēveri un A. Zariņu). Taču tas vēl nenozīmē, ka par pārējiem pieciem divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados arestētajiem "operatīvās" lietas nav veidotas. Piemēram, lai arī līdz šim neesmu atradis tiešus pierādījumus tam, ka par Gunāru Astru arī ir veidota "operatīvā" lieta, tas tomēr nenozīmē, ka materiāli par viņu nav bijuši iekļauti kādā citā operatīvajā lietā. Ievērojot to, ka G. Astra 1961. gadā jau vienreiz bija sodīts par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" un 1979. gadā viņam bija izteikts oficiāls "brīdinājums", likumsakarīgi pieļaut, ka VDK "operatīvo" informāciju par viņu vāca.

Taču arestētie un tiesātie nebija vienīgie, kurus VDK "profilaktēja". Piemēram, no LPSR "apakšvienības" ziņojuma LPSR VDK Izmeklēšanas daļas priekšniekam N. Ņevickim[70] izriet, ka par grāmatas *Baltijas republikas Lielā Tēvijas kara priekšvakarā* rādīšanu saviem kaimiņiem 1981. gadā uz VDK izsauca un "profilaktēja" Zeltīti Meistari[71], kura, cik zināms, nevienā tā laika politiskajā prāvā tiesāta nebija. Minētais gadījums norāda, ka pat vienkārša grāmatu apmaiņa varēja būt par iemeslu, lai VDK sāktu interesēties par kādu cilvēku.

---

[67] Skat. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 26. – 27. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 3. sēj., 158. – 161., 170. – 178. lp.

[68] LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., u. l., 1. lp.

[69] LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., u. l., 1. lp.

[70] Nikolajs Ņevickis, pulkvedis, VDK izmeklētājs, astoņdesmitajos gados – LPSR VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieks, ar 1990. gada 2. augusta Augstākās padomes prezidija lēmumu iekļauts Latvijas Republikas Izmeklēšanas komitejas veidošanas grupā.

[71] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 5. sēj., 157. lp

Krimināllietās iespējams atrast arī dokumentus, kas liecina, ka izmeklēto krimināllietu ietvaros VDK mēdza "pārbaudīt" arī attiecīgās lietas liecinieku "sabiedriski bīstamās" un "ideoloģiski kaitīgās" darbības[72]. Lai arī tobrīd kriminālvajāšana pret šiem cilvēkiem nebija sākta, taču šīs "pārbaudes" liecina, ka par viņiem tika vākts "materiāls". Ļoti iespējams, ka šis "materiāls" vākts ar aprēķinu, lai to vajadzības gadījumā varētu izmantot nākotnē. Piemēram, 1980. gadā krimināllietas pret I. Žukovski ietvaros VDK nolēma papildus "pārbaudīt" Gunāra Freimaņa darbību. Tobrīd nekādas represijas pret G. Freimani uzsāktas netika, taču 1980. gadā savāktais "materiāls" pēc tam bija izmantots lietisko pierādījumu veidā 1983. gada krimināllietā pret G. Freimani un G. Astru[73].

Lai nu kā, bet šobrīd var konstatēt, ka "brīdināti", "profilaktēti" un "operatīvi izstrādāti" pirms aresta bija vismaz 15 no astoņpadsmit divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados represētajiem cilvēkiem. Savukārt to cilvēku skaits, par kuriem VDK bija kāds "materiāls" vai kuru darbības VDK "pārbaudīja", bija krietni lielāks.

5. Pētniecības iespējas

VDK izmeklēto krimināllietu izpēte paver samērā plašas pētniecības iespējas dažādu nozaru speciālistiem – ne tikai vēsturniekiem, bet arī juristiem, valodniekiem un pat psihiatriem.

5.1. Par psihiatrijas izmantošanu politiskajās represijās

Viena no Latvijas historiogrāfijā vismazāk pētītajām tēmām ir psihiatrijas izmantošana pret padomju režīma politiskajiem pretiniekiem. Tā kā šo represiju veidu izmantoja arī divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados, ir nepieciešams to pētīt sīkāk. Saprotams, ka bez psihiatrijas speciālistu palīdzības šo tēmu pilnvērtīgi

[72] Piemēram, 1983. gadā VDK veica vismaz 28 cilvēku "sabiedriski bīstamo darbību" un "ideoloģiski kaitīgo" darbību pārbaudi (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 16. sēj., 6. – 55. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 5. sēj., 140. – 155.lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894.l., 13. sēj., 1. – 6., 9. – 12.lp.).
[73] LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 6. sēj., 156. – 159., 178. – 187.lp.

iztirzāt nav iespējams, tādēļ šeit aplūkoti tikai fakti, kas liecina par psihiatrijas izmantošanu vai izmantošanas mēģinājumiem divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskajās krimināllietās.

Apskatāmajā laikā divās krimināllietās, kas bija ierosinātas par politiskajiem "noziegumiem", divas personas atzina par nepieskaitāmām[74]: 1983. gadā – Ģedertu Melngaili[75], bet 1986. gadā – Anatoliju Sokurenko[76]. Turklāt A. Sokurenko gadījumā bija veiktas pat trīs ekspertīzes. Vispirms 1986. gada 5. maijā viņu pārbaudīja Rīgas pilsētas psihoneiroloģiskā dispansera ekspertu komisija. Tā ambulatorajā ekspertīzē konstatēja, ka A. Sokurenko piemīt "psihisku noviržu pazīmes paranoidālā sindroma veidā", taču "klīniskās ainas neskaidrības dēļ" diagnozes noteikšanai rekomendēja stacionāru ekspertīzi[77]. Stacionāro ekspertīzi viņam 1986. gada 16. jūnijā veica Rīgas Republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas ekspertu komisija, kas "paranoidālo sindromu" viņam vairs nekonstatēja, taču arī tā izvairījās no konkrētas diagnozes noteikšanas. Šī ekspertu komisija konstatēja A. Sokurenko "galvas smadzeņu bojājumus ar personības izmaiņām", taču, lai "labāk noteiktu diagnozi", prasīja viņu nosūtīt uz V. Serbska vārdā nosaukto Vissavienības zinātniski pētniecisko vispārējās un tiesu psihiatrijas institūtu Maskavā[78]. Taču arī šis institūts, kurš tolaik jau bija ieguvis bēdīgu slavu ar to, ka regulāri atzina cilvēkus par nepieskaitāmiem viņu politisko, reliģisko vai citu uzskatu dēļ, savā pirmajā ekspertīzē 1986. gada 14. augustā vispār neminēja nekādu diagnozi, bet pieprasīja ekspertīzes termiņu pagarināt[79]. Tikai 8. septembrī tā paša institūta ekspertu komisija konstatēja, ka A. Sokurenko jau no 1984. gada esot saasinājies viņa

[74] LPSR Krimināl kodeksa 11. pants noteica, ka „pie krimināl atbildības nav saucama persona, kas sabiedriski bīstama nodarījuma izdarīšanas laikā atradusies nepieskaitāmības stāvoklī, tas ir, nav varējusi apzināties savu darbību vai to vadīt hroniskas gara slimības, gara darbības pārejošu traucējumu, plānprātības vai citāda slimīga stāvokļa dēļ. Šādai personai pēc tiesas lēmuma var piemērot medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus [..]."
Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss. Avots, 1984, 12. – 13. lpp.)
[75] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 10. sēj., 289. – 296. lp.
[76] LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 3. sēj., 143. – 146. lp.
[77] LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 3. sēj., 107. – 108. lp.
[78] LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 3. sēj., 115. – 129. lp.
[79] LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 3. sēj., 141. lp.

"slimīgais stāvoklis", kā rezultātā viņš vairs nav spējis kontrolēt savu rīcību, un uz šī pamata eksperti viņu atzina par nepieskaitāmu[80].

Lai arī nav vēsturnieka kompetencē apstrīdēt psihiatrijas speciālistu slēdzienus, taču vismaz divas lietas raisa šaubas. Pirmkārt, visās ekspertīzēs A. Sokurenko personības attīstības un psihiskā stāvokļa aprakstos ir pieminēti viņa "apzināti nepatiesie izdomājumi, kas diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu", t.i., viņa uzskati par Padomju Savienību. Otrkārt, psihiatru slēdzienos esošie A. Sokurenko personības un psihiskā stāvokļa apraksti ir ļoti līdzīgi, taču secinājumi tajos atšķiras. Tieši tāpat arī Ģ. Melngaiļa personības attīstības un psihiskā stāvokļa aprakstos ir pieminēti viņa sakari ar "pretpadomju latviešu emigrantu organizāciju" un "apmelojošu ziņu", kas kaitē "PSRS interesēm", nodošana uz ārzemēm[81]. Līdz ar to pamatots ir jautājums, cik objektīvi var būt šādi psihiatru slēdzieni, ja cilvēka politiskie uzskati un sakari ar ārzemēm tajos uzskatīti par psihiskas saslimšanas pazīmēm. Tā kā abām personām noteikta piespiedu ārstēšana psihiatriskajā slimnīcā[82], tad faktiski viņi bija izolēti no sabiedrības un atradās apstākļos, kas pielīdzināmi ieslodzījumam.

Lai arī par nepieskaitāmiem no 1981. līdz 1986. gadam bija atzīti "tikai" divi no 18 politiskajās prāvās tiesātajiem, tomēr no dokumentiem izriet, ka VDK izmeklētāji apšaubīja vēl vismaz astoņu citu personu (Z. Baloža, J. Barkāna, R. Bitenieka, L. Grantiņa, B. Grezina, V. Poļa-Āboliņa, A. Tauberta un A. Zariņa) psihisko veselību un prasīja viņiem visiem veikt psihiatriskās ekspertīzes. Turklāt vairumā gadījumu kā viens no argumentiem šaubām par šo cilvēku psihisko veselību VDK izmeklētāju lēmumos par ekspertīzes noteikšanu bija minēts apstāklis, ka šīs personas veikušas "apmelojošu izdomājumu izplatīšanu"[83]. VDK izmeklētāju vēlme tik bieži noskaidrot

[80] LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 3. sēj., 143. – 146. lp.
[81] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 10. sēj., 267. – 268., 289. – 296. lp.
[82] LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 4. sēj., 40., 44. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 13. sēj., 302., 311. lp.
[83] LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 2. sēj., 75. – 77., 81. – 83. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 3. sēj., 16. – 17. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 2. sēj., 32. – 33., 38. – 39. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 2. sēj., 32. – 34. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., 6. sēj., 17. – 18. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 3. sēj., 223. – 228. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 6. sēj., 45. – 46., 56. – 57. lp.

apsūdzēto psihisko stāvokli, par pamatojumu minot viņu politiskos uzskatus, vedina uz domu, ka VDK izmeklētājiem ir bijis dots uzdevums meklēt psihiskas novirzes politiskajos "noziegumos" apsūdzētām personām. Lai arī tieša dokumentāra apstiprinājuma šādai hipotēzei nav, taču citādi izskaidrot šādu tendenci nevar.

5.2. Par dažiem citiem represiju aspektiem

Pratināšanas protokolu sākumā parasti ir ziņas par pratināmo personu, un cita starpā šajos protokolos ir aile, kurā jānorāda ziņas par to, vai pratināmā persona ir agrāk sodīta. Ja pratinātā persona agrāk ir bijusi sodīta, tad parasti ailē ierakstīja attiecīgās personas tiesāšanas gadu, kā arī attiecīgo normu, kas bijusi par pamatu apsūdzībai. Līdz ar to šajā ailē esošā informācija paver veselu virkni potenciālo pētniecības iespēju. Pirmkārt, tā ļauj noteikt, cik bieži agrāk sodītie cilvēki (sevišķi politiski represētie) vēlākajos gados bija saukti uz dažādām pratināšanām citu politisko kriminālliet sakarā. Šo protokolu izpēte ļautu noteikt vismaz aptuveno intensitāti vienas vai otras personas izsaukšanai uz pratināšanām. Otrkārt, tas, protams, ļautu noskaidrot, cik daudz un cik sīki bijušie politieslodzītie deva liecības pret jaunajās lietās apsūdzētajiem cilvēkiem (it sevišķi, ja ir zināms, ka apsūdzētais un liecinieks agrāk bijuši pazīstami). Jāatzīmē, ka abi minētie aspekti, cik zināms, līdz šim nav pētīti. Taču būtiskāks ir trešais aspekts, t.i., pratināšanas protokolos esošā informācija par pratinātā agrāko sodāmību var saturēt ziņas par tādām sodāmībām, kas līdzšinējos uzziņu līdzekļos vai historiogrāfijā dažādu iemeslu dēļ nav atrodama[84].

Piemēram, Gunāra Astras otrā sieva Herta Līvija Astra (pirms laulībām ar Gunāru Astru viņas uzvārds bija Vagale), cik zināms no

[84] Jāņem vērā, ka pratināšanas protokolu ailēs ierakstītā informācija par agrāko sodāmību vai tās neesību nevar uzskatīt par pilnīgi drošticamu. Piemēram, Pēteris Štokmanis 1983. gada 25. aprīļa pratināšanas protokolā minējis, ka viņš agrāk nav bijis sodīts (skat. LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 4. sēj., 184. lp.), taču no citiem avotiem ir zināms, ka P. Štokmanis 1961. gadā bija notiesāts ar brīvības atņemšanu uz 3 gadiem par "pretpadomju aģitāciju" (skat. LVA, 1986. f., LPSR Iekšlietu ministrijas Informācijas centra kartotēka, uzskaites kartīte par Pētera Štokmaņa sodāmību 1961. gadā; LVA, 1986. f., 1. apr., 43958. l.).

presē atrodamās informācijas, arī agrāk ir bijusi arestēta un tiesāta[85]. Taču viņas vārdu velti meklēt uzziņu krājumā par politiski represētajiem Latvijas iedzīvotājiem[86]. No 1983. gada 20. septembra pratināšanas protokola ir redzams, ka viņa tiesāta 1963. gadā atbilstoši LPSR Kriminālkodeksa 174. pantam[87] par apzināti nepatiesas liecības došanu. Nezinot detaļas, sākotnēji var izskatīties, ka šādai apsūdzībai nav nekāda sakara ar politiku. Taču jāņem vērā, ka Herta Līvija Vagale bija lieciniece 1962. gada t.s. "Baltijas federācijas" politiskajā prāvā. Saskaņā ar līdz šim publicēto informāciju viņa lietā nedeva tādas liecības, kas bija nepieciešamas apsūdzībai[88], tādēļ viņu 1963. gadā arestēja un piesprieda ieslodzījumu uz 6 mēnešiem. Tātad šajā gadījumā presē atrodamā informācija liecina, ka H. L. Vagale faktiski ir represēta politisku iemeslu dēļ. Ievērojot minēto, 1983. gada 20. septembra pratināšanas protokolā atrodamā informācija var kalpot kā izejmateriāls, kas palīdz meklēt dokumentus un pētīt H. L. Vagalei piespriestā soda patiesos iemeslus.

Cits piemērs. 1983. gada 15. jūnija Ivara Žukovska pratināšanas protokolos ir norādīts, ka viņš bijis sodīts jau 1968. un 1974. gadā[89]. Savukārt grāmatā *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986* ir atrodama informācija par I. Žukovska arestu tikai 1980. gadā[90]. Lai arī jautājumi par I. Žukovska agrākajām sodāmībām, viņa personību u.c. ar viņu saistītajiem jautājumiem prasa atsevišķu izpēti, taču arī šis piemērs norāda, ka minētajos protokolos atrodamā informācija jau pati par sevi sniedz plašākas ziņas un der par izejmateriālu sīkākai izpētei.

---

[85] Skat., piemēram, *Londonas Avīze*, Nr. 1907, 1984, 3. februāris, 1., 6. lpp.; *Latvija Amerikā*, Nr.51/52, 1987, 19. februāris, 2. lpp.

[86] Skat. *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986.* Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999.

[87] LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 5. sēj., 164. lp.

[88] Skat. *Londonas Avīze*, Nr. 1907, 1984, 3. februāris, 1., 6. lpp.; *Latvija Amerikā*, Nr.51/52, 1987, 19. decembris, 2. lpp.

[89] Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 5. sēj., 68. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 4. sēj., 214. lp.

[90] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986.* Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999, 898. lpp.

5.3. Par politiskajās represijās iesaistītajām amatpersonām

Cits potenciālais pētniecības virziens, ko iespējams veikt, apkopojot informāciju no VDK izmeklētajām kriminālliet ām, ir noskaidrot politiskajās represijās iesaistītās VDK, prokuratūras un tiesu sistēmas amatpersonas.

Pamatots ir jautājums, ko uzskatīt par politiskajās represijās iesaistītajām amatpersonām. Plašākā nozīmē tās, protams, būtu PSKP un PSRS valsts institūciju amatpersonas, kas deva pavēles, rīkojumus, kā arī dažādus citus norādījumus par represijām pret konkrētām personām vai sociālajām grupām. Ja attiecībā uz Staļina laiku šādus dokumentus ir iespējams atrast, tad divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados šādu dokumentu ir vai nu ārkārtīgi maz, vai pat to nav vispār. Piemēram, zināms, ka PSRS laikā bija izplatītas t.s. "telefona tiesības", t.i., kad kāda augstāka ranga amatpersona pa tālruni piezvanīja kādai citai amatpersonai un mutvārdos deva tai uzdevumus vai norādījumus, kas būtu darāms tajā vai citā jautājumā[91]. Ir pamats uzskatīt, ka līdzīgu praksi piekopa arī politiskajās represijās[92]. Turklāt šādos gadījumos nesaglabājās nekādi dokumenti, kuros dotās norādes būtu fiksētas un ar kuru palīdzību "norādījumu" došanu būtu iespējams pierādīt. Savukārt dokumentos šādu "norādījumu"

[91] Piemēram, bijušais Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Preiļu rajona komitejas un vēlāk Liepājas rajona komitejas pirmais sekretārs Alfrēds Čepānis atceras, kā viņam zvanījis LKP CK otrais sekretārs un pieprasījis "razobratsja" ar Preiļu Komjaunatnes pirmo sekretāru Vilhelmu Veļecki, bet vēlāk citi LKP CK darbinieki "zvanīja un stāstīja, kā tieši vajag sadot pa spārniem Veļeckim" (skat. *Latvijas Avīze*, Nr. 19, 2005, 21. janvāris, 5. lpp.). Savukārt bijušais Rīgas Komjaunatnes sekretārs Jānis Āboltiņš apraksta to, kā LKP Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komitejas pirmais sekretārs V. Markots pa telefonu paziņojis J. Āboltiņa iepriekšējās darba vietas vadībai lēmumu J. Āboltiņu pārcelt uz darbu Komjaunatnes struktūrās. Turklāt šī apraksta beigās J. Āboltiņš saka, ka LKP attiecīgā rajona "pirmajam sekretāram nevajadzēja ilgi runāt pa telefonu, lai visas zemākstāvošās dvēseles viņam padevīgi teiktu – jā." (skat. Āboltiņš, Jānis. *Biju biedrs, tagad kungs*. Rīga: Jakubāna un Hānberga bibliotēka, 1992, 9. – 10. lpp.

[92] Piemēram, bijušais LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētājs Gvido Zemribo atceras, ka tas Augstākās tiesas loceklis, kas izskatīja politiskās lietas, vismaz vienā lietā pat sodu bija saskaņojis ar VDK. Savukārt vēlāk, jau 1988. gadā, LKP CK otrais sekretārs Vitālijs Soboļevs izsauca G. Zemribo pie sevis un pieprasīja, lai viņš iesniedz protestu par spriedumu M. Lujāna kriminālliet ā (skat. Zemribo, Gvido, Guļevska, Lia. *Darbs dara cilvēku*. Rīga: Jumava, 2015, 82., 95. – 96. lpp.).

eksistenci iespējams pierādīt tikai atsevišķos gadījumos un pamatā no netiešām norādēm.

Piemēram, 1986. gada 1. aprīlī Rīgas pilsētas Maskavas rajona prokurora vietnieks V. Šihovs min, ka krimināllietu pret A. Sokurenko nodos izmeklēšanai VDK "saskaņā ar mutisku vienošanos".[93] Lai arī šajā gadījumā ir runa par vienošanos mutvārdos ar LPSR prokurora palīgu V. Bataragu, tomēr, ņemot vērā tā laika nomenklatūras hierarhijas īpatnības, visticamāk, ka vienošanās par šīs (droši vien arī pārējo 1986. gada politisko krimināllietu) nodošanu VDK izmeklēšanai bija pieņemta augstāku amatpersonu līmenī. Tāpat vairākos dokumentos ir minēts, ka krimināllietu pret R. Bitenieku un L. Grantiņu prokuratūra nodeva tālākai izmeklēšanai VDK "saskaņā ar Latvijas PSR prokurora [Jāņa Dzenīša *G.Z.*] norādījumu"[94].

Saprotams, ka daudz vieglāk ir pierādīt to amatpersonu (izmeklētāju, prokuroru, tiesnešu) iesaisti politiskajās represijās, kas bija tieši iesaistīti attiecīgo lietu izmeklēšanā un iztiesāšanā. Šajā gadījumā ir runa par tām amatpersonām, kas pieņēma lēmumus par arestiem un krimināllietu ierosināšanu, kas īstenoja kratīšanas un pratināja, kas izvirzīja un uzturēja apsūdzības, kas iztiesāja krimināllietas, kā arī veica citas procesuālās darbības. Krimināllietās ir atrodami šo amatpersonu sastādītie dokumenti, norādīti viņu amati un pašu šo amatpersonu paraksti. Līdz ar to, metodiski apstrādājot šajās krimināllietās esošo informāciju, ir iespējams izveidot politisko represiju reālo izpildītāju sarakstus.

5.4. Par VDK struktūru

VDK izmeklētās krimināllietas satur arī informāciju par VDK struktūru un personālu. Ievērojot to, ka ir maz saglabājies LPSR VDK centrālā "aparāta" svarīgāko organizatorisko un pastāvīgo darbību reglamentējošo dokumentu (lielākoties tādēļ, ka daudz LPSR VDK dokumentu bija izvesti uz Krieviju), tad svarīgi ir jebkuri citi dokumenti,

[93] LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 1. sēj., 72. lp.
[94] LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 3. – 5. lp.

kas sniedz autentisku informāciju par šiem jautājumiem. Šim nolūkam izmantojamas arī VDK izmeklētās krimināllietas[95].

Protams, ka krimināllietu dokumentos parādās LPSR VDK priekšsēdētāju vārdi un paraksti, jo viņi parakstīja vairākus procesuālos dokumentus, piemēram, lēmumus par krimināllietas ierosināšanu un apsūdzības rakstus. Tiesa, šo informāciju par LPSR VDK priekšsēdētājiem nevar uzskatīt par sevišķi vērtīgu, ja neskaita pašu faktu par attiecīgās amatpersonas dalību konkrētas personas represēšanā, jo par VDK priekšsēdētājiem samērā plaša informācija ir atrodama pat tā laika presē. Dažkārt krimināllietās ir atrodami arī dažu LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku uzvārdi un paraksti. Šī informācija jau ir salīdzinoši vērtīgāka, jo, ja informāciju par LPSR VDK priekšsēdētāja iecelšanu vai atcelšanu no amata var atrast arī oficiālajos tā laika izdevumos, piemēram, *LPSR APP Ziņotājā*, tad attiecībā uz priekšsēdētāja vietniekiem šī informācija jau ir skopāka un fragmentārāka. Līdz ar to ir iespējama situācija, ka publiski pieejamajos avotos atrast informāciju par konkrēto LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku ir problemātiski. Tādēļ VDK priekšsēdētāja vietnieka pieminēšana krimināllietā var noderēt kā atskaites punkts, lai varētu meklēt padziļinātu informāciju par attiecīgo cilvēku.

Visvairāk VDK izmeklētās krimināllietas satur informāciju par LPSR VDK Izmeklēšanas daļu un tās personālsastāvu. Piemēram, izskatot visas šajā ziņojumā aplūkotās krimināllietas, var secināt, ka vismaz laikā no 1981. līdz 1986. gadam šīs VDK struktūrvienības priekšnieks bija pulkvedis N. Ņevickis[96]. Tāpat iespējams konstatēt, ka šī VDK daļa ir bijusi sadalīta vairākās nodaļās, jo dažiem VDK Izmeklēšanas daļas darbiniekiem amats ir minēts "Izmeklēšanas daļas nodaļas priekšnieks"[97], taču šo nodaļu nosaukumus vai numurus

[95] Šajā apakšnodaļā minētie dati ir apkopoti tabulā "Politiskajās represijās iesaistītie VDK darbinieki". Pēc visu datu apkopošanas un apstrādes tabula tiks iesniegta Latvijas PSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijai.

[96] Piemēram, skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 1. sēj., 1a., 25. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 2. sēj., 13. – 14., 105. – 108. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 3. sēj., 49. – 57.lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj, 25., 156. – 158.lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 3. sēj., 170. – 178. lp.

[97] Piemēram, Voldemārs Dembovskis (skat. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 1. lp.); Andris Strautmanis (skat. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 25., 156. – 158. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 3. sēj., 170. – 178.lp.). A. Strautmanis (dz. 1946) bijis LPSR VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētājs, no 1985. gada līdz 1990. gada

kriminālliet̄as atrast nevar. Tāpat no kriminālliet̄ām iespējams uzzināt arī šīs VDK Izmeklēšanas daļas amatu nosaukumus, gradāciju, to sasaisti ar militārajām pakāpēm un personas, kas šos amatus ir ieņēmušas. Piemēram, VDK sevišķi svarīgo lietu vecākajam izmeklētājam (augstākā no izmeklētāju amata pakāpēm)[98] parasti bija majora vai apakšpulkveža militārā pakāpe, retāk – kapteiņa dienesta pakāpe[99].

Attiecībā uz citām VDK struktūrvienībām salīdzinoši vairāk informācijas no kriminālliet̄ām iespējams iegūt par VDK teritoriālajām nodaļām. Piemēram, ja "parastas" VDK rajona nodaļas priekšnieks varēja būt majora vai pat kapteiņa dienesta pakāpē[100], bet svarīgākos dzelzceļa mezglos – apakšpulkveža dienesta pakāpē[101], tad Liepājas pilsētas un ostas daļas priekšnieks bija pulkveža dienesta pakāpei atbilstošs amats[102]. Šādā veidā apkopojot informāciju, iespējams gūt priekšstatu par to, kuras LPSR VDK teritoriālās struktūrvienības VDK vadība atzina par svarīgākajām.

LPSR VDK Izmeklēšanas daļas nodaļas priekšnieks, no 1990. gada līdz 1991. gadam Latvijas Republikas VDK organizētās noziedzības apkarošanas daļas 1. nodaļas priekšnieks, vēlāk Latvijas Republikas Drošības policijas 1. galvenās pārvaldes priekšnieka vietnieks, no 2000. gada iekšlietu ministra M. Segliņa padomnieks, pulkvedis.

[98] VDK izmeklētāju gradācija bija šāda: zemākā pakāpe – izmeklētājs, nākamā pakāpe – vecākais izmeklētājs un augstākā pakāpe – sevišķi svarīgo lietu vecākais izmeklētājs.

[99] Piemēram, sevišķi svarīgo lietu vecākais izmeklētājs apakšpulkvedis Elmārs Bērziņš (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 16., 18., 56. – 58. lp.); sevišķi svarīgo lietu vecākais izmeklētājs apakšpulkvedis Vilnis Leinarts (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 1. sēj., 1c. – 2., 33., 36., 96. – 97., 173. – 175. lp.); sevišķi svarīgo lietu vecākais izmeklētājs majors Jānis Stikāns (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 5. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 2. sēj, 136. – 147., 228. – 236. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 7. sēj., 61. – 106. lp.); sevišķi svarīgo lietu vecākais izmeklētājs kapteinis A. Strautmanis (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 3., 6. sēj.).

[100] Piemēram, 1981. gadā LPSR VDK Kuldīgas rajona nodaļas priekšnieks bija majors A. Rusmanis (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 1. sēj., 30. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 3. sēj., 23. lp.), bet Dobeles rajona nodaļas priekšnieks bija kapteinis Vladimirs Fjodorovs (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., u. l., 40. lp.).

[101] Piemēram, 1982. gadā LPSR VDK Rēzeknes pilsētas un dzelzceļa stacijas nodaļas priekšnieks bija apakšpulkvedis E. Zalāns (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 25., 31. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 2. sēj., 62., 90. – 92.lp.).

[102] Piemēram, 1981. gadā LPSR VDK Liepājas pilsētas un ostas nodaļas priekšnieks bija pulkvedis J. Bērziņš (skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 2. sēj., 140., 141. lp.).

Vismazāk informācijas VDK izmeklētajās krimināllietās iespējams atrast par LPSR VDK centrālo struktūru Rīgā. Tie VDK darbinieki, kas nestrādāja Izmeklēšanas daļā, parasti parakstījās: "VDK darbinieks", "VDK apakšvienības priekšnieka vietnieks", "VDK apakšvienības priekšnieks" un līdzīgā veidā. Piemēram, LPSR VDK „darbinieki apakšpulkvedis Laksis, majors Leismanis, kapteinis Robežnieks, majors Jelkovs, leitnants Šneiders"[103]; "LPSR VDK apakšvienības priekšnieks Gothards"[104]. Līdz ar to no šādas informācijas iespējams uzzināt vien to, vai attiecīgais VDK darbinieks ir dokumenta sastādīšanas laikā bijis kādā vadošā amatā. Dažos gadījumos gan šo informāciju iespējams nedaudz precizēt no attiecīgā VDK "darbinieka" militārās dienesta pakāpes. Piemēram, ja "VDK darbinieks" norādījis savu dienesta pakāpi – apakšpulkvedis –, tad saprotams, ka runa ir par diezgan augsta ranga darbinieku. Taču ne vienmēr šī militārā pakāpe ir norādīta, kas nozīmē, ka šādā gadījumā var konstatēt vien to, ka kāds Bērziņš ir VDK darbinieks.

Tiesa, arī šai VDK iekšējai konspirācijai gadījās izņēmumi. Piemēram, apakšpulkvedis Anatolijs Rancāns vairāku krimināllietu dokumentos no 1981. līdz 1983. gadam minēts kā LPSR VDK "apakšvienības" priekšnieks, taču no viena dokumenta var tomēr konstatēt, ka 1981. gadā viņš bijis VDK 10. daļas priekšnieks[105]. Vēl savdabīgāks ir Bruno Šteinbrika – bijušā VDK virsnieka un LPSR iekšlietu ministra – piemērs. 1983. gada 4. janvāra pavadvēstulē Izmeklēšanas daļas priekšniekam N. Ņevickim B. Šteinbrika amats minēts "VDK daļas priekšnieks", taču pats daļas numurs ir aizkrāsots. Tomēr, apskatot šo dokumentu pret gaismu, ir redzams, ka viņš ir bijis VDK 2. daļas priekšnieks[106] (pretizlūkošanas daļa). Minētais piemērs parāda, ka pat VDK iekšienē gadījās "modrības" trūkums, kas tagad ļauj iegūt vairāk informācijas par šo institūciju.

---

[103] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 5. sēj., 2. lp. Dokumentā runa ir par VDK darbiniekiem Kārli Laksi (1932-1998), Valdi Leismani (1944-2009), Aldi Robežnieku un Ivaru Šneideru.

[104] LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 3. sēj., 370. lp. Voldemārs Fridrihs Gothards (dzimis 1929), studējis jurisprudenci LVU, pēc tam sācis strādāt LPSR valsts drošības iestādēs; vēlāk bijis LPSR VDK 5. daļas 1. nodaļas priekšnieks. Pēc PSRS sabrukuma dzīvojis Krievijā, tad atgriezies Latvijā, pensionējies.

[105] LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., u. l., 40. o. p., 43., 44. lp.

[106] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 7. lp.

Tātad kopumā var secināt, ka, apkopojot informāciju no VDK izmeklētajām krimināllietām, ir iespējams izveidot zināmu priekšstatu par VDK struktūru un to, kādas militārās pakāpes kādiem VDK amatiem atbilda.

5.5. Par VDK dokumentu valodu

Nobeigumā kā vēl vienu no iespējamiem pētniecības virzieniem var minēt VDK dokumentu valodnieciskās īpatnības. Jebkuru oficiālu dokumentu sastādītājiem ar laiku izveidojas savs noteikts stils vai pat žargons, kurā dokumentus sastāda. Tā kā VDK bija okupācijas varas izveidota institūcija, kas apkalpoja šo varu, tad likumsakarīgi, ka VDK dokumentos parādās arī PSRS okupācijas laika oficiālajiem dokumentiem raksturīgais žargons. Divas spilgtākās šī žargona iezīmes bija plaša komunistiskās propagandas terminoloģijas izmantošana oficiālajos dokumentos, kā arī daudz un dažādu rusismu vai arī krievu valodas formu izmantošana tajos VDK dokumentos, kas bija rakstīti latviešu valodā.

Iepriekš jau minēts, ka šajā ziņojumā aplūkoto politisko prāvu apsūdzības raksti un attiecīgi arī tiesas spriedumi, kas daļēji norakstīti no šiem apsūdzības rakstiem, bija pārplūdināti ar dažādām propagandai raksturīgām frāzēm par "sociālistiskās revolūcijas iekarojumiem". Tādēļ šeit minēšu dažus piemērus, kas spilgti parāda rusismu izmantošanu latviešu valodā rakstītajos LPSR VDK dokumentos.

1981. gadā VDK izmeklētājs Mārtiņš Neilands rakstīja VDK Kuldīgas rajona daļai: "[..] lūdzam nodibināt cilvēkus, kuri ir vēl atraduši [..] izplatītās skrejlapas."[107] Secināms, ka teikums ir burtisks tulkojums no krievu valodas: "[..] просим устанавить людей [..]."

Vēl burtiskāku tulkojumu no krievu valodas 1983. gada Gunāra Astras pratināšanas protokolā ir ierakstījis VDK izmeklētājs Arvils Pūris: "No eksperta atzinuma Nr. 56 no 1983. gada 15. jūlija seko, ka rokraksta tekstu [..] esiet izpildījis Jūs."[108] Arī šis teikums ir burtiski tulkots no krievu valodas: "Из экспертного заключения от 15

[107] LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 3.sēj., 25. lp
[108] LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 2.sēj., 215. lp

июля 1983 года следует, что рукописный текст [..] выполнен Вами", lai gan dokuments ir rakstīts latviešu valodā.

Vēl trešais piemērs. 1983. gadā VDK izmeklētājs V. Leinarts rakstīja kolhoza "Sarkanais strēlnieks" priekšsēdētājam: "[..] lūdzu izsūtīt uz mūsu adresi raksturojumu uz bijušo [..] darbinieci"[109]. Atkal jau ir acīmredzams, ka šis teikums ir burtisks tulkojums no krievu valodas: "[..] просим выслать на наш адрес характеристику на бывшую [..] работницу".

Jāņem vērā, ka visi minētie dokumenti bija rakstīti latviešu valodā un VDK darbinieki, kas šos dokumentus rakstīja (precīzāk – parakstīja), arī bija latvieši. Līdz ar to rodas pamatots jautājums, vai pie šāda rakstības stila vainojams izglītības trūkums vai arī tā bija viņu vadības prasība lietot latviešu valodas dokumentos šādas krievu valodas formas, kas latviski skan izteikti neveikli. Ļoti iespējams, ka attiecīgie darbinieki, uzsākot darbu VDK, bija iemācīti rakstīt dokumentus šādā veidā un vēlākajos gados par to vairs neaizdomājās.

Valodniekiem un, iespējams, arī juristiem šie VDK dokumenti varētu būt interesants avots, lai pētītu latviešu valodas un nozares terminoloģijas izmaiņu tendences okupācijas laikā.

Galvenie secinājumi

Ievērojot ierobežoto pētniecības laiku, kā dēļ nav aptvertas visas divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu LPSR VDK izmeklētās krimināllietas, plašāka rakstura secinājumi no salīdzinoši ierobežota avotu apjoma būtu pāragri. Tādēļ tālāk minētie secinājumi vairāk uzskatāmi par pagaidu.

Pirmkārt, ir konstatēti vairāki gadījumi, kad VDK izmeklēja tādas krimināllietas, kuru izmeklēšana formāli tās kompetencē neatradās. Tā kā vienīgā institūcija, kuras rokās tolaik bija tik liela vara, lai varētu piespiest tiesu varas un prokuratūras amatpersonas uz šādu situāciju nereaģēt, bija Komunistiskās partijas vadība, ir pamats pieļaut, ka šādas VDK darbības akceptēja arī LKP augstākās amatpersonas.

[109] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 74. lp

Otrkārt, divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiski represēto vidū nebija sabiedrībā tolaik pazīstamu kultūras, zinātnes vai sabiedrisko darbinieku. Šāds apstāklis rada iespaidu, ka cilvēki, kurus mēdz apzīmēt ar terminu "radošā inteliģence", zināmā mērā tolaik ir bijusi atrauta no pretošanās kustības okupācijas varai. Tomēr pagaidām šo tēzi nevar uzskatīt par pierādītu, šī jautājuma izpētei turpmāk būtu jāpievērš uzmanība.

Treškārt, vairāki tā laika krimināllietās atrodamie dokumenti satur informāciju, kas tieši pierāda faktu, ka vismaz daļu no politiskajās prāvās tiesātajiem cilvēkiem VDK uzraudzīja jau ilgāku laiku pirms viņu aresta. Turklāt dokumenti pierāda, ka VDK vāca "materiālus" arī par to cilvēku "politiski kaitīgajām" darbībām, kas politiskajās prāvās bija liecinieku statusā. Šis fakts apstiprina tēzi, ka vismaz daļu no politiskajās krimināllietās iesaistītajiem lieciniekiem VDK amatpersonas faktiski uzskatīja par potenciāliem aizdomās turamajiem.

Ceturtkārt, VDK izmeklētās krimināllietas cita starpā satur informāciju par psihiatrijas izmantošanu politiskajās represijās. Līdz ar to VDK zinātniskajai izpētei būtu jāpiesaista psihiatrijas speciālisti, kas būtu kompetenti izvērtēt psihiatrijas ekspertu slēdzienos ietverto diagnostiku, tās atbilstību pamatojumiem par attiecīgo personu atzīšanu par nepieskaitāmām un piespiedu ārstēšanas noteikšanu šīm personām.

The KGB and Political Repressions in Occupied Latvia within the Eighties of XX Century: Perspectives of Research

In the occupied Latvia, the most typical political 'crimes' during the 1980s were 'anti-Soviet agitation and propaganda' (Article 65 of the LSSR Criminal Code) and 'dissemination of knowingly false fabrications that defame the Soviet state and social system' (Article 183.[1] of the LSSR Criminal Code). The definitions for both these 'crimes' in the LSSR Criminal Code are very alike, and frequently it is hard to determine, why did a person had been accused on the basis of the Article 65 in one case, yet in another the accusation had been based on the Article 183.[1]. According to the LSSR Code of Criminal Procedure the KGB was responsible for investigation proceedings in cases of 'anti-Soviet agitation and propaganda', yet investigation of 'dissemination of knowingly false fabrications' was a responsibility of prosecutors' office. However, there are at least four examples during the period from 1981 to 1986, when the KGB carried out investigation in cases on 'dissemination of knowingly false fabrications'.

The content analysis of the political criminal cases investigated by the KGB, provides a possibility to construct a 'social portrait' of persons arrested by the KGB. Some key-aspects are provided. Starting from 1981 to 1986 there were at least 18 arrested persons in Latvia who had been accused of 'anti-Soviet agitation and propaganda' and 'dissemination of knowingly false fabrications'. Probably the number of accused persons was bigger in reality. Six of these 18 persons were born between 1922 and 1931, therefore, they had a personal experience living in Latvia before the Soviet occupation. Another 12 were born between 1944 and 1965. Sixteen of these 18 were Latvians, one was Russian, another one – Ukrainian. As for education census – three of these 18 persons had got a higher education, another 15 – either primary or secondary education. Probably the political repressions could be a reason, why their education census (at least for some of them) was lower than it could potentially be. Thirteen of these 18 persons had obtained technical professions and just one of them represented humanities and social

sciences (teacher). The mentioned phenomenon needs further research.

The criminal cases investigated by the KGB contain several documents on the surveillance of people. First are 'warnings'. The 'warning' was a procedure when somebody was called to visit the KGB, where the representative of the KGB demanded to stop the 'anti-government activities'. Another documents which prove that the KGB surveilled people are reports on the 'prophylaxis discussions'. Third are the classified reports from the chief of the Investigation department of the KGB to the chief of the 10th department the KGB responsible for the archive and operative account. A reference on the 'operational prospecting' case usually was made in these reports. Unfortunately, these 'operational prospecting' cases are not available for research right now. The author had established that at least fifteen persons from 18 arrested during the period from 1981 to 1986 were 'warned', 'prophylacted' and 'operationally prospected' before the arrest took place.

The criminal cases investigated by the KGB provide multiple perspectives for further research. One of the least researched topic in the modern history of Latvia is the use of forced psychiatry against the political opponents of the Soviet regime. Two people during the time period from 1981 to 1986 were declared as being mentally ill as a result of these political criminal cases. Their political opinions about the life in the USSR were included in the conclusions of psychiatry expert as being symptoms of mental disease. The KGB officers who investigated the political criminal cases in the 1980's had sent to the psychiatric examinations another eight people.

Another perspective topic of further research relates to establishing repressions in cases which were presented as non-political cases. Moreover, it would be necessary to list names of the KGB officers, prosecutors and judges involved in political repressions and to reconstruct the administrative and territorial structure of the KGB relying on the criminal cases. Finally, the criminal cases are an interesting field for linguistic research.

There are some examples when the KGB carried out investigations in criminal cases with no delegation in the LSSR Code of Criminal Procedure. There were no well-known public figures among

politically repressed people in the 1980's. The documents in the political criminal cases prove a fact that most of people condemned in the political cases were under secret surveillance of the KGB.

Pielikums

Represētie par "pretpadomju noziegumiem" okupētajā Latvijā (1981 – 1986)[110]

Uzvārds, vārds, tēva vārds, dzimšanas laiks un vieta, tautība, izglītība, profesija vai amats, ģimene, piederība PSKP un dzīvesvieta.

1. Astra Gunārs Lariona d., 1931.10.22. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 2. sēj., 104. lp.),* Latvija, Rīga *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 2. sēj., 104. lp.),* latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 2. sēj., 104. lp.),* vidējā izglītība, 1952. gadā beidzis Rīgas elektromehānisko tehnikumu *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 2. sēj., 104. lp.),* radiotehniķis, Rīgas ceļu pārvaldes strādnieks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 2. sēj., 104. o.p., 135. lp.),* precējies, sieva Herta Līvija Astra (dz. 1933. g.), pameita Diāna Vagale (dz. 1963. g.), dēls Kristaps Astra (dz. 1977. g.), *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 2. sēj., 104. – 105. lp.),* bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 2. sēj., 104. lp.), dzīvo Rīgā (LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 2. sēj., 104. lp.).*
2. Balodis Zaigis Imanta d., 1964.01.15. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 1. sēj., 9. lp.)*, Latvija, Bauska *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 1. sēj., 9. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 1. sēj., 9. lp.)*, 8 klases, Bauskas pilsētas vidusskola *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 1. sēj., 9. lp.)*, autoatslēdznieks, iesaukts karadienestā, ierindnieks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 1. sēj., 9. – 9. o. p. lp.)*, neprecējies, meita Zane (dz. 1982. g.) *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 1. sēj., 9. lp.; turpat, 2. sēj., 155., 246. lp.; turpat, 3. sēj., 231. o. p. lp.)*,

[110] Apkopoti dati par tiem cilvēkiem, kurus laikā no 1981. līdz 1986. gadam Latvijā arestēja par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" (LPSR Krimināl kodeksa 65. pants), kā arī par "apzināti nepatiesu izdomājumu izplatīšanu, kas diskreditē padomju valsts un sabiedrisko iekārtu" (LPSR Krimināl kodeksa 183.[1] pants), un kuru lietas izmeklēja LPSR VDK. Vienīgais izņēmums ir Zaigis Balodis, kurš par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" bija arestēts militārā dienesta laikā Baltkrievijā, tādēļ viņš bija apsūdzēts atbilstoši Baltkrievijas PSR Krimināl kodeksa 67. pantam par pretpadomju aģitāciju un propagandu. Viņa lietu pamatā izmeklēja PSRS VDK Baltkrievijas kara apgabala Sevišķā daļa, taču daļēji šīs lietas izmeklēšanā piedalījās arī LPSR VDK.

bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 1. sēj., 9. lp.)*, dzīves vieta – kara daļa 61678 *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 1. sēj., 9. lp.)*.
3. Barkāns Jānis Apolinārija d., 1959.04.30. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 37. o. p., 52. , 55. lp.)*, Latvija, Rēzekne *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 37. o.p., 38., 55. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 37. o. p., 38., 55. lp.)*, nepabeigta vidējā izglītība, Rēzeknes vakara vidusskolas 9 vai 10 klases *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 37. o. p., 38., 55. lp.)*, saldējamo iekārtu mašīnists, uz laiku nestrādāja *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 38. o. p., 55. lp.)*, neprecējies *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 37. o. p., 38., 56. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 37. o. p., 38., 56. lp.)*, dzīvo Rēzeknē *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 37. o. p., 38., 56. lp.)*.
4. Bitenieks Raimonds Ernesta d., 1944.05.14. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 44. lp.)*, Latvija, Liepāja *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 44. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 44. lp.)*, 8 klases, 1969. gadā beidzis Liepājas 5. vidusskolas 8 klases *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 44. lp.)*, šoferis, Liepājas ātrās medicīniskās palīdzības šoferis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 44. o. p. lp.)*, šķīries, bijusī sieva Brigita Bitenieks (dz. 1943. g.), meitas Eva (dz. 1968. g.) un Jana (dz. 1972. g.) *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 42., 44. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 44. lp.)*, dzīvo Liepājā *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 44. lp.)*.
5. Cālītis Ints Makša d., 1931.03.05. *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 1. sēj., 10., 12. lp.)*, Latvija, Rīga *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 1. sēj., 10., 12. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 1. sēj., 10., 12. lp.)*, vidējā izglītība, 1953. gadā beidzis Rīgas vidusskolu[111] *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 1. sēj., 10., 12. lp.)*, elektriķis, juvelieris, Rīgas ūdensvada un kanalizācijas saimniecības pārvaldes ceha "Mārkalne" mašīnists *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 1. sēj., 18. lp.)*, precējies, sieva Ināra Serdāne (dz. 1942. g.), meitas Zane Cālīte (dz. 1970. g.) un Dace Cālīte (dz. 1976. g.), dēls Madars Cālītis (dz. 1972. g.) *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 1. sēj., 10., 13. lp.)*, bezpartejisks

[111] Informācija par to, ka I. Cālītis 1953. gadā pabeidzis kādu Rīgas vidusskolu ir apšaubāma, jo šajā laikā viņš izcieta piespriesto 25. gadu ieslodzījumu nometnēs Kolimā, Tālajos Austrumos.

(LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 1. sēj., 10., 12. lp.), dzīvo Rīgā *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 1. sēj., 10., 12. lp.)*.

6. Doroņina Lidija Andreja m., 1925.07.28. *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 24., 25. lp.)*, Latvija, Aizputes apr., Ulmales pag. *(LVA, 1986. f., LPSR IeM IC kartotēka)*, latviete *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 24., 25. lp.)*, vidējā izglītība, 1956. gadā beidza Darba jaunatnes vidusskolu *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 24., 25. lp.)*, pensionāre *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 24., 25. o. p. lp.)*, atraitne, meita Ārija Rubene (dz. 1949. g.) *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 26. lp.)*, bezpartejiska *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 24., 25. lp.)*, dzīvo Ogres rajona Ķeguma ciemā *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 24., 25. lp.)*.

7. Freimanis Gunārs Ernesta d., 1927.10.03. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 18. o. p., 20. lp.)*, Latvija, Liepājas apr., Vaiņode *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 18. o. p., 20. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 18. o. p., 20. lp.)*, nepabeigta vidējā izglītība, 1946. gadā mācījies Valsts elektromehāniskajā tehnikumā *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 18. o. p., 20. lp.)*, elektromontieris, Rīgas mehanizētās kolonnas metinātājs un brigādes vadītājs *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 20. o. p., 41. lp.)*, precējies, sieva Daina Freimane (dz. 1933. g.), meitas Ineta Tumaševska (dz. 1959. g.) un Jolanta Freimane (dz. 1974. g.) *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 20. – 21. lp.)*, bezpartejisks (LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 18. o. p., 20. lp.) dzīvo Rīgā (LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 18. o. p., 20. lp.).

8. Grantiņš Linards Alberta d., 1950.11.21. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 38. lp.)*, Krievija, Omskas apg., Boļšerečenskas raj. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 38. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 38. lp.)*, 8 klases, 1966. gadā beidzis Liepājas raj. Durbes astoņgadīgo skolu, mācījies Liepājas 31. profesionāli tehniskajā skolā *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 38. lp.; turpat, 2. sēj., 1c. lp.)*, galdnieks, šoferis, Ražošanas apvienības "Daiļrade" strādnieks Liepājā *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 38. o. p. lp.)*, precējies, sieva Ida Grantiņa (dz. 1952. g.), dēls Klāvs (dz. 1985. g.), kopā 4 bērni *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 36., 39. lp.; turpat, 2. sēj., 1c. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr.,*

45346. l., 1. sēj., 36. lp.), dzīvo Liepājā *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 1. sēj., 38. lp.)*.

9. Grezins Boriss Aleksandra d., 1948.02.01. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 1. sēj., 16., 33. lp.)*, Krievija, Ļeņingrada *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 1. sēj., 15. o. p., 16. lp.)*, krievs *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 1. sēj., 15. o. p., 16. lp.)*, vidējā tehniskā izglītība, 1975. gadā beidzis Rīgas elektromehānisko tehnikumu *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 1. sēj., 15. o. p., 16. lp.)*, kuģa elektriķis, Rīgas traļu flotes bāzes kuģu elektriķis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 1. sēj., 16. o. p., 22. lp.)*, precējies, sieva Vera Grezina (dz. 1955. g.), bērns (3 g. vecs) *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 1. sēj., 15. o. p., 17. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 1. sēj., 15. o. p., 16. lp.)*, dzīvo Jūrmalā *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 1. sēj., 15. o. p., 16. lp.)*.

10. Melngailis Ģederts Pētera d., 1951.12.31. *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 2. sēj., 13., 14. lp.)*, Latvija, Gulbenes raj. *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 2. sēj., 13., 14. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 2. sēj., 13., 14. lp.)*, vidējā izglītība, 1970. gadā beidzis vidusskolu *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 2. sēj., 13., 14. lp.)*, specialitātes nav, ražošanas apvienības "Ausma" strādnieks *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 2. sēj., 14. o. p., 75. lp.)*, neprecējies *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 2. sēj., 13., 14. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 2. sēj., 13., 14. lp.)*, dzīvo Rīgā *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 2. sēj., 13., 14. lp.)*.

11. Polis-Āboliņš Viesturs Kārļa d., 1960.04.21. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 1. sēj., 26. lp.)*, Latvija, Kuldīgas raj., Rumbas ciems *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 1. sēj., 25. o. p., 26. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 1. sēj., 26. lp.)*, 8 klases, beidzis Kuldīgas vidusskolas vakara nodaļu *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 1. sēj., 25. o. p., 26. lp.)*, nav profesijas vai amata, bez noteiktas nodarbošanās *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 1. sēj., 25. o. p., 26. lp.)*, neprecējies, meita (dz. 1980. g.) *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 1. sēj., 25. o. p. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 1. sēj., 25. o. p., 26. lp.)*, dzīvo Kuldīgas rajona Rumbas ciemā "Smiltaines" *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 1. sēj., 25. o. p., 26. lp.)*.

12. Rožkalns Jānis Hugo d., 1949.08.13. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 17., 20. lp.)*, Latvija, Cēsu raj. Ineši *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 17., 20. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l.,*

1. sēj., 17., 20. lp.), beidzis Rīgas 23. vakarskolas 10 klases *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 17., 20. lp.)*, šoferis, elektriķis, Rīgas elektrotīkls, elektromontieris-šoferis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 20. o. p. lp.; turpat, 7. sēj., 98. lp.)*, precējies, sieva Gunta Rožkalns (dz. 1956. g.), dēls Markus Rožkalns (dz. 1983. g.), meita Rita Rožkalne (dz. 1983. g.) *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 17., 21. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 17., 20. lp.)*, dzīvo Rīgā *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 17., 20. lp.)*.

13. Silaraups Rolands Riharda d., 1965.10.18. *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 31. lp.; turpat, 3. sēj., 77. lp.)*, Latvija, Rīga *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 31. lp.; turpat, 3. sēj., 77. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 31. lp.)*, vidējā izglītība, 1985. gadā beidzis Rīgas 17. vidusskolas vakara nodaļu *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 31. lp.; turpat, 3. sēj., 77. lp.)*, atslēdznieks, VEF atslēdznieks *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 31. o. p., 47. lp.)*, neprecējies *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 31. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 31. lp.)*, dzīvo Rīgā *(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 1. sēj., 31. lp.; turpat, 3. sēj., 77. lp.)*.

14. Sokurenko Anatolijs Pētera d., 1955.08.18. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 2. sēj., 4. lp.)*, Latvija, Rīga *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 2. sēj., 4. lp.)*, ukrainis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 2. sēj., 4. lp.)*, augstākā izglītība, 1977. gadā beidzis Rīgas Civilās aviācijas akadēmiju *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 2. sēj., 4. lp.)*, aviācijas pilots, Latvijas republikāniskās civilās aviācijas ražošanas apvienības pilots (stūrmanis) *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 2. sēj., 4. o. p., 21. lp.)*, neprecējies *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 2. sēj., 4. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 2. sēj., 4. lp.)*, dzīvo Rīgā *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 2. sēj., 4. lp.)*.

15. Tauberts Alfrēds Voldemāra [Johana][112] d., 1929.09.08. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., 3. sēj., 10. lp.)*, Latvija, Tukums *(LVA, 1986.*

[112] Alfrēds Tauberts dzimis kā Daubors, Tauberts-Daubors, arī Tauberts-Dauberts, tēvs Johans Voldemārs Daubers, māte Marija Tauberta-Daubora, dzim. Bebris, māsa Astra Daubora (Tauberte). *Tukuma ziņas,* 1929, 3. oktobris, "Rigas Juhrmalas pils. dzimtsarakztu nodaļā", *Jūrmalas Vārds*, 1929, 9. februāris, "Rigas Juhrmalas dzimtsarakztu nod.", *Jūrmalas Vārds*, 1929, 23. februāris, "Sludinājumi", *Rīkojumu Vēstnesis*, 1944, 5. jūnijs, "Sludinājumi", *Rīkojumu Vēstnesis*, 1942, 7. jūnijs. Red. piez.

f., 1. apr., 45337. l., 3. sēj., 10. lp.), latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., 3. sēj., 10. lp.)*, vidējā speciālā izglītība *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., 3. sēj., 10. lp.)*, montētājs, Rīgas raj. Salaspils Pārvietojamās mehanizētās kolonnas montētājs *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., 3. sēj., 10. o. p. lp.)*, precējies[113], sieva Anastasija Tauberts, meita Inga Tauberts, dēls Jēkabs *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., 3. sēj., 10. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., 3. sēj., 10. lp.)*, dzīvesvieta – Rīgas rajona Ropažu ciema *Bajāros*, faktiski dzīvo Rīgā[114] *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., 3. sēj., 10., 41., 42. lp.)*.

16. Vēveris Jānis Friča d., 1954.12.30. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 32., 34. lp.)*, Latvija, Rīga *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 32., 34. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 32., 34. lp.)*, vidējā izglītība, 1973. gadā beidzis 2. vidusskolu *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 32., 34. lp.)*, elektrometinātājs, šoferis, Rīgas pilsētas Ūdensvada un kanalizācijas saimniecības pārvaldes sūkņu stacijas mašīnists, LPSR Centrālā Valsts Oktobra revolūcijas un sociālistiskās celtniecības arhīva (CVORA) arhivārs *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 34. o. p. lp.; turpat, 7. sēj., 102., 105. lp.)*, neprecējies *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 32., 34. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 32., 34. lp.)*, dzīvo Rīgā *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 1. sēj., 32., 34. lp.)*.

17. Viņķelis Juris Anta d., 1952.02.08. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 16., 17. lp.)*, Latvija, Rīga *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 16., 17. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 16., 17. lp.)*, augstākā izglītība, 1974. gadā beidzis Rīgas Medicīnas institūtu *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 16., 17. lp.)*, ārsts, Jelgavas ātrās medicīniskās palīdzības stacijas ārsts, P. Stradiņa Republikas klīniskās slimnīcas reanimācijas nodaļas ārsts *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 43., 46. – 47. lp.)*, precējies, sieva Gunta Pulmane (dz. 1952. g.), meita Dita (dz. 1977. g.) *(LVA, 1986. f., 1.*

---

[113] Te gan jāmin, ka A. Tauberts aresta laikā faktiski no sievas jau bija šķīries un dzīvoja atsevišķi, lai gan oficiāli laulības šķiršanu vēl nebija noformējis. Taču viņam šajā laikā jau bija izveidojušās attiecības un faktiska kopdzīve ar citu sievieti. Skat. LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l.

[114] Tauberts dzīvoja Kuršu ielā 7 – 1, Rīgā Alīdas Trofimovas un viņas meitas Renātes dzīvoklī, formāli kā apakšīrnieks. "Vēl viens pārkrievošanas pretinieks cietumā", *Brīvā Latvija: Apvienotā "Londonas Avīze" un "Latvija"*, 1986, 12. janvāris

apr., 45307. l., 1. sēj., 16., 18. lp.), bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 16., 17. lp.)*, dzīvo Rīgā *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 1. sēj., 17. lp.)*.

18. Zariņš Alfrēds Kārļa d., 1922.09.14. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 1. sēj., 36. o. p., 37. lp.)*, Latvija, Valmieras apr. Rūjienas pag. *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 1. sēj., 36. o. p., 37. lp.)*, latvietis *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 1. sēj., 36. o. p., 37. lp.)*, augstākā izglītība, 1970. gadā beidzis Viļa Lāča Liepājas Valsts pedagoģisko institūtu *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 1. sēj., 36. o. p., 37. lp.)*, pedagogs, pensionārs, invalīds *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 1. sēj., 36. o. p., 37. o. p. lp.)*, precējies, sieva Lauma Zariņa (dz. 1928. g.), dēls Ainārs Zariņš (dz. 1964. g.), meita Inga Zariņa (dz. 1966. g.) *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 1. sēj., 36. o. p., 38., 60. lp.)*, bezpartejisks *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 1. sēj., 36. o. p., 37. lp.)*, dzīvo Alūksnē *(LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 1. sēj., 36. o. p., 37. lp.)*.

Tiesu nolēmumu analīze lietās par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu

M. iur. Juris Stukāns
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas eksperts[115]

Pētījuma mērķis – analizēt tiesu nolēmumus lietās par sadarbības ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komiteju (LPSR VDK) fakta konstatēšanu ar mērķi sniegt novērtējumu no juridiskā viedokļa pastāvošajai sistēmai atsevišķu personu sadarbības ar LPSR VDK konstatēšanai un laikmetīgus priekšlikumus sistēmas pilnveidei un kārtības, kādā nosakāma sadarbība ar LPSR VDK, noteikšanai.

Saskaņā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar LPSR VDK konstatēšanu*[116] (Likums par VDK dokumentiem) regulējumu sadarbības fakta konstatēšana notiek šajā likumā noteiktajā, sevišķajā kārtībā. Ģenerālprokurora īpaši pilnvarots prokurors, saņemot pieteikumu par sadarbības fakta konstatēšanu, ierosina pārbaudes lietu un veic pārbaudi, vācot pierādījumus stingrā atbilstībā Kriminālprocesa likumā noteiktajai izmeklēšanas darbību veikšanas kārtībai un veicot Likumā par VDK dokumentiem noteiktās darbības.

Pieteikumu prokuratūrai par sadarbības fakta konstatēšanu var iesniegt Saeimas Prezidijs, republikas pilsētas domes un novada domes priekšsēdētājs, jebkuras valsts vai pašvaldības iestādes vadītājs par personu, kas attiecīgajā iestādē ieņem tādu amatu, kurā saskaņā ar normatīvo aktu regulējumu ir aizliegts būt LPSR VDK darbiniekam vai informatoram. Pieteikumu prokuratūrai iesniedz tad, ja atbilde ir apstiprinoša, bet persona, par kuru pieprasīta izziņa no Satversmes

[115] Darbs izstrādāts Dr. iur. Kristīnes Jarinovskas zinātniskā vadībā.
[116] Latvijas Vēstnesis, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs.

aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra (TSDC), noliedz savu sadarbību ar LPSR VDK. Ja persona atzīst sadarbības faktu, pieteikums prokuratūrai netiek iesniegts un persona zaudē amatu.

Pieteikumu prokuratūrai par sadarbības fakta konstatēšanu var iesniegt arī jebkura persona, kad rakstveidā ir pieprasīta no TSDC izziņa par to, vai tā rīcībā, Latvijas Nacionālajā arhīvā vai citās valsts glabātavās ir LPSR VDK dokumenti par šo personu un ir saņemta apstiprinoša atbilde.

Ģenerālprokurora īpaši pilnvarots prokurors divos mēnešos veic pirmstiesas pārbaudi, izņēmuma gadījumā ģenerālprokurors šo termiņu var pagarināt līdz sešiem mēnešiem. Pirmstiesas pārbaudes mērķis ir pierādīt faktu, ka sadarbība ar LPSR VDK ir notikusi (laiks, vieta, veids, forma un citi apstākļi), kā arī personas subjektīvo attieksmi pret sadarbību, proti, vai šī sadarbība bijusi apzināta. Pēc pārbaudes pabeigšanas ģenerālprokurora īpaši pilnvarots prokurors sastāda atzinumu, norādot uz to, vai notikusi apzināta sadarbība ar LPSR VDK. Ja pārbaudāmā persona pēc iepazīšanās ar pārbaudes lietu un prokurora atzinumu atzīst sadarbības faktu un lūdz pārbaudes lietu izbeigt, prokurors lietu izbeidz. Ja pārbaudāmā persona neatzīst sadarbības faktu vai nelūdz izbeigt pārbaudes lietu, prokurors lietu nodod rajona (pilsētas) tiesai atbilstoši personas dzīvesvietai apzinātas sadarbības fakta esības vai neesības konstatēšanai. Pēc pierādījumu pārbaudes tiesas sēdē tiesa, taisot spriedumu, apspriežu istabā izlemj jautājumu, vai pārbaudāmā persona ir bijusi LPSR VDK darbinieks vai informators.

1. Statistika sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanas lietās

Saskaņā ar rajona (pilsētas) tiesu sniegto statistiku kopš Likuma par VDK dokumentiem spēkā stāšanās dienas 1994. gada 3. jūnijā līdz 2015. gada 19. decembrim pirmās instances tiesa ir izskatījusi 298 lietas par sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanu.

1994. gadā izskatīto lietu skaits – 0 (Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (LNA LVA) esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1111., 1114. lieta).

1995. gadā izskatīto lietu skaits 4 (LNA LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1242., 1245. lieta): Balvu rajona tiesa – 3; Krāslavas rajona tiesa – 1.

1996. gadā izskatīto lietu skaits – 19 (LNA LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1249., 1253. lieta): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 1; Jelgavas tiesa – 1; Liepājas tiesa – 1; Alūksnes rajona tiesa – 1; Cēsu rajona tiesa – 1; Krāslavas rajona tiesa – 1; Ludzas rajona tiesa – 3; Ogres rajona tiesa – 1; Valkas rajona tiesa – 1; Valmieras rajona tiesa – 1.

1997. gadā izskatīto lietu skaits – 14 (LNA LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1490., 1493. lieta): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Alūksnes rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 2; Ludzas rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 1; Talsu rajona tiesa – 1; Ventspils tiesa – 3.

1998.gadā izskatīto lietu skaits – 17 (LNA LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1495., 1498. lieta): Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 5; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 3; Aizkraukles rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 2; Jūrmalas pilsētas tiesa – 2; Limbažu rajona tiesa – 1; Ludzas rajona tiesa – 1; Ogres rajona tiesa – 1; Preiļu rajona tiesa – 1.

1999. gadā izskatīto lietu skaits – 21 (LNA LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1501., 1504. lieta): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 3; Dobeles rajona tiesa – 1; Gulbenes rajona tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Krāslavas rajona tiesa – 1; Liepājas tiesa – 1; Preiļu rajona tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Tukuma rajona tiesa – 1; Valkas rajona tiesa – 1.

2000. gadā izskatīto lietu skaits – 48 (LNA LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1680., 1683. lieta): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 3; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 9; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 8; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 6; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 5; Alūksnes rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 3; Gulbenes rajona tiesa – 1; Jelgavas tiesa – 1; Jēkabpils rajona tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 2; Krāslavas rajona tiesa – 1; Liepājas tiesa – 2; Rēzeknes tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Valmieras rajona tiesa – 1; Ventspils tiesa – 1.

2001. gadā izskatīto lietu skaits – 36 (LNA LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1901., 1904. lieta): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 5; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 7; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 6; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Jelgavas tiesa – 2; Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Madonas rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 2; Rīgas rajona tiesa – 1; Talsu rajona tiesa – 1; Ventspils tiesa – 6.

2002. gadā izskatīto lietu skaits – 16 (Tieslietu ministrijas arhīvā esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 4; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Cēsu rajona tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Ogres rajona tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Siguldas tiesa – 1.

2003. gadā izskatīto lietu skaits – 12 (Tieslietu ministrijas arhīvā esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 4; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 1; Limbažu rajona tiesa – 1.

2004. gadā izskatīto lietu skaits – 9 (Tiesu informācijas sistēma (TIS)): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa

– 1; Bauskas rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 1; Ventspils tiesa – 2; Valmieras rajona tiesa – 1.

2005. gadā izskatīto lietu skaits 35 (TIS): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 7; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 5; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 3; Ogres rajona tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Liepājas tiesa – 2; Jelgavas tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 3; Rēzeknes tiesa – 1; Ventspils tiesa – 3; Krāslavas rajona tiesa – 1; Aizkraukles rajona tiesa – 1.

2006. gadā izskatīto lietu skaits – 32 (TIS): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 6; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 5; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 4; Cēsu rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 1; Ventspils tiesa – 2; Rīgas rajona tiesa – 1; Tukuma rajona tiesa – 1.

2007. gadā izskatīto lietu skaits – 17 (TIS): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 4; Ventspils tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Jēkabpils rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 1; Balvu rajona tiesa – 1.

2008. gadā izskatīto lietu skaits – 7 (TIS): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 1; Ventspils tiesa – 2; Liepājas tiesa – 1.

2009. gadā izskatīto lietu skaits – 2 (TIS): Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1; Tukuma rajona tiesa – 1.

2010. gadā izskatīto lietu skaits – 3 (TIS): Ogres rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1.

2011. gadā izskatīto lietu skaits – 2 (TIS): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 2.

2012. gadā izskatīto lietu skaits – 3 (TIS): Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1.

2013. gadā izskatīto lietu skaits – 1 (TIS): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 1.

2014. gadā izskatīto lietu skaits – 0 (TIS).

2015.gadā izskatīto lietu skaits – 0 (TIS).

Gandrīz visos pārbaudes lietas izskatīšanas gadījumos tiesas, veicot prokurora un pārbaudāmās personas iesniegto pierādījumu pārbaudi un novērtēšanu, konstatēja faktu, ka pārbaudāmā persona nav apzināti slepeni sadarbojusies ar LPSR VDK. Tikai dažos gadījumos (no 2007. līdz 2013. gadam bijis viens gadījums 2007. gadā un viens gadījums 2010. gadā) tiesa ir konstatējusi sadarbības ar LPSR VDK faktu. Turpmāk anonimizētā veidā būs sniegta šo gadījumu analīze. Jābilst, ka anonimizētā forma liedz turpmākus vai padziļinātus pētījumus par minēto jautājumu un nopietni ierobežo zinātnisko diskusiju, pētniekiem nav iespējams kritiski izvērtēt to rīcībā esošos faktus un informāciju par fiziskajām personām, kas piedalījās LPSR VDK darbībā kā darbinieki (štata un ārštata jeb aģenti) un informatori.

2. Tiesu prakses sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanas lietās vispārīga analīze

2.1. 2013. gada tiesu prakse

2013. gadā tiesa izskatīja vienu pārbaudes lietu un nav konstatējusi sadarbības faktu ar LPSR VDK.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2013. gada 19. aprīlī lietā Nr. 18/05.12 (K30-435-13) taisīja spriedumu par sadarbības fakta nekonstatēšanu. Tiesa sprieduma rezolutīvajā daļā konstatēja faktu, ka pārbaudāmā persona L.Z. nav bijusi LPSR VDK informators un nav apzināti slepeni sadarbojusies ar LPSR VDK. Pārbaudes lieta ierosināta, pamatojoties uz personas iesniegumu.

Tiesas spriedumā atspoguļots prokurora atzinumā norādītais, ka lietas pirmstiesas pārbaudes gaitā no TSDC saņemti dokumenti – LPSR VDK aģenta alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes formas F-3 kopija, aģentu personas un darba lietu reģistrācijas žurnāla 49. sējuma titullapas un 23. lapas kopijas. No dokumentiem izriet, ka L.Z. aģenta kategorijā savervēts 1983. gada 29. novembrī ar pseidonīmu "S.", vervētājs LPSR VDK 4. daļas 3. nodaļas operatīvais darbinieks A.A.

Aģents reģistrēts LPSR VDK 10. daļā, piešķirot darba un personas lietas numuru (p. l. Nr.) 20672. Ziņu par izslēgšanu no aģentūras aparāta nav. Dokumenti glabājas TSDC. TSDC rīcībā esošajās LPSR VDK operatīvajās lietās ir atrastas izziņas par tikšanos ar aģentu "S.", ko noformējis LPSR VDK darbinieks O. TSDC rīcībā esošajā LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē nav atrasti aģenta "S." (p. l. Nr. 20672) ziņojumi. Nav atrasti citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts L.Z. Prokurora atzinumā norādīts, ka nopratināt bijušo LPSR VDK 4. daļas 3. nodaļas darbinieku O., kurš ir noformējis izziņas par vairākām tikšanās reizēm ar aģentu "S.", nebija iespējams, jo viņš dzīvo un strādā Krievijas Federācijas Maskavas apgabalā. Saņēmis uzaicinājumus ierasties prokuratūrā, atteicās ierasties. Prokurors atzīst, ka ir pilnīgi pierādīts, ka L.Z. no 1983. gada 29. novembra līdz LPSR VDK likvidēšanai bija darbojošās LPSR VDK aģentūras uzskaitē LPSR VDK aģenta kategorijā ar segvārdu "S.", p. l. Nr. 20672. Tajā pašā laikā nebija iespējams iegūt pierādījumus, kas ļautu izdarīt kategorisku secinājumu par viņa apzinātu slepenu sadarbību ar LPSR VDK. Iegūt papildus pierādījumus nebija iespējams, jo aģentu personu un darba lietas ir izvestas no Latvijas. Pirmstiesas pārbaudes laikā nav iegūti pierādījumi, kas apstiprinātu faktu, ka L.Z. būtu bijis LPSR VDK informators 1994. gada 2. jūnija Likuma par VDK dokumentiem izpratnē.

Tiesas sēdē bija nopratināta pārbaudāmā persona L.Z., kas apstiprināja, ka uzskaites kartīte ir aizpildīta, norādot viņa vārdu, un visi biogrāfiskie dati atbilst īstenībai. L.Z. liecināja, ka nav bijis LPSR VDK aģents, nav ziņojis LPSR VDK darbiniekiem par citām personām un nav pildījis citus šo darbinieku uzdevumus. L.Z. par personu A., kura aizpildīja uzskaites kartīti, liecināja, ka ir ar šo personu ticies kā ar lidostas priekšnieka vietnieku, strādājot lidostā. Saruna bijusi par to, ka jāpievērš lielāka uzmanība ārzemju pasažieriem, kuri lido no Rīgas uz Maskavu un no Maskavas uz Rīgu. Par visiem neordināriem gadījumiem ar ārzemniekiem jāziņo A. Otrās tikšanās laikā A. iedevis parakstīt instrukciju, kā uzvesties un kā rīkoties, ja notiek kaut kas ārkārtējs lidmašīnā. Attiecībā par izziņām, kuras uzrakstījis LPSR VDK darbinieks O., L.Z. liecināja, ka tādu informāciju nav sniedzis nevienam LPSR VDK darbiniekam, kā arī, ka sagatavotā izziņa par lidostu *Arlanda* Zviedrijā neatbilst īstenībai. Tajā minētie fakti nekādi neatbilst

īstenībai, un L.Z. pa lidostu *Arlanda* Zviedrijā nav staigājis. Ar izziņas autoru O. L.Z. nekad nav ticies un nepazīst viņu. Savu sadarbību ar LPSR VDK L.Z. pilnīgi noliedza.

Liecinieks A. tiesas sēdē liecināja, ka viņš LPSR VDK 4. daļas 3. nodaļā strādāja no 1983. līdz 1991. gadam. Viņa nodaļa nodarbojusies ar pretizlūkošanu aviācijas transporta sfērā. Aģenta "S." uzskaites kartīti ar L.Z. vārdu aizpildījis ir viņš. Visdrīzāk, L.Z. bija noformēts un ieslēgts aģentūras tīklā vervēšanas plāna dēļ. A. liecināja arī to, ka ar aģentu "S." nav strādājis un nekādus ziņojumus no viņa nav pieņēmis.

Noklausījusies pārbaudāmās personas L.Z. un liecinieka A. tiesas sēdē sniegtās liecības, pārbaudījusi un novērtējusi pārbaudes lietā esošos materiālus, tiesa atzina, ka nav pierādīta L.Z. slepena, apzināta sadarbība ar LPSR VDK.

Tiesa savu spriedumu pamatoja ar to, ka tiesas sēdē nopratinātais liecinieks A. nevarēja apliecināt, ka L.Z. būtu bijis LPSR VDK aģents, informators vai uzticamības persona. Tiesa norādīja, ka TSDC rīcībā esošajā LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti aģenta "S." (p. l. Nr. 20672) ziņojumi. Nav atrasti citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts L.Z.

Tiesa konstatēja, ka pārbaudes lietai pievienotie materiāli liecina, kādā veidā Latvijas institūcijas pārņēma LPSR VDK dokumentus. Tiesa atzina, ka katra ar dokumentu un materiālu virzību saistīta darbība bija dokumentēta, tai noteikta apsardzes kārtība un režīms, tādēļ bija izslēgta iespēja veikt ar šiem dokumentiem un materiāliem jebkādas manipulācijas, apmaiņu vai viltošanu. Ievērojot minēto, tiesai nebija pamata apšaubīt iesniegtos pierādījumus lietā, izvērtējot to pieļaujamību.

Izvērtējot pārbaudāmās personas un liecinieka liecības, tiesa ņēma vērā, ka pārbaudāmā persona un liecinieks liecības snieguši, būdami brīdināti par krimināltatbildību par apzināti nepatiesu liecību došanu. Tiesa atzina, ka lietā nav citu pierādījumu, kas dotu pamatu apšaubīt tiesas sēdē pārbaudāmās personas un liecinieka sniegto liecību atbilstību īstenībai.

Tiesa, neskatoties uz apstākļiem, ka persona saskaņā ar LPSR VDK aģenta alfabētiskajās un statistiskajās kartītēs F-3 fiksēto 1983. gada 29. novembrī bija savervēts aģents ar pseidonīmu "S.", p. l. Nr. 20672 un ka ir izziņas par tikšanos ar aģentu "S.", secināja, ka lietā nav

citu pierādījumu, kas neapšaubāmi pierādītu apstākļus par L.Z. apzinātas sadarbības ar LPSR VDK faktu un to, ka L.Z. ir bijis LPSR VDK informators. Tiesa atzina, ka pārbaudes lietas materiālos ir tikai uzskaites dokumentu un ziņojumu kopijas, bet nav operatīvās lietas, darba lietas, ziņojumi vai kādi citi dokumenti ar L.Z. parakstiem.

Tiesa atzina, ka tiesas sēdē nebija iegūti pierādījumi par to, ka L.Z. būtu apzināti sadarbojies ar LPSR VDK, slepeni sniedzis LPSR VDK informāciju par kādu personu vai būtu slepeni izpildījis LPSR VDK uzdevumus, līdz ar to tiesa atzina, ka nav konstatējams fakts, ka L.Z. būtu slepeni sadarbojies ar LPSR VDK, bijis LPSR VDK informators aģenta vai uzticības personas statusā.

Lietas dalībnieki tiesas spriedumu nebija pārsūdzējuši, tāpēc spriedums 2013. gada 30. aprīlī stājās spēkā.

2.2. 2012. gada tiesu prakse

2012. gadā tiesas izskatīja 3 pārbaudes lietas un visos gadījumos tiesa nekonstatēja sadarbības ar LPSR VDK faktu.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2012. gada 13. jūlijā lietā Nr. 18/03.2012 (K30-0925-12) taisīja spriedumu par sadarbības fakta nekonstatēšanu. Pārbaudes lieta ierosināta, pamatojoties uz personas iesniegumu. Tiesas vērtēšanai bija nodoti līdzīgi iepriekš aprakstītajam pierādījumi, proti, LPSR VDK aģenta alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes formas F-3 kopija, aģentu personas un darba lietu reģistrācijas žurnāla 51. sējuma titullapas un 43. lapas kopijas (no dokumentiem izriet, ka V.I. aģenta kategorijā savervēts 1985. gada 28. martā ar pseidonīmu "N.", vervētājs – VDK 5. daļas 6. nodaļas operatīvais darbinieks L.Š., aģents reģistrēts VDK 10. daļā, piešķirot darba un p. l. Nr. 21658, ziņu par izslēgšanu no aģentūras aparāta nav). Šajā lietā bija iesniegti TSDC rīcībā esošajā LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē atrasti aģenta "N." (p. l. Nr. 21658) trīs ziņojumi par citu personu rīcību. Pārbaudes lietas prokurora atzinumā norādīts, ka nopratināt bijušo LPSR VDK 5. daļas 6. nodaļas priekšnieku J.Š., kurš noformējis aģenta "N." ziņojumus, nebija iespējams, jo viņš ir 1999. gada 19. jūlijā miris, tāpat nebija iespējams nopratināt bijušo VDK 5. daļas 6. nodaļas priekšnieka vietnieku V.M., jo viņš arī ir miris. Prokurors atzinumā

atzina, ka nebija iespējams iegūt pierādījumus, kas ļautu izdarīt kategorisku secinājumu par V.I. apzinātu slepenu sadarbību ar VDK. Tāpat iegūt papildus pierādījumus nebija iespējams, jo aģentu personu un darba lietas ir izvestas no Latvijas.

Tiesas sēdē bija nopratināta pārbaudāmā persona un LPSR VDK darbinieks L.Š., kurš kā vervētājs norādīts uzskaites kartītē.

Pārbaudāmā persona V.I. noliedza sadarbības faktu, kā arī norādīja, ka ziņojumos minētās personas nepazīst. V.I. par pseidonīmu "N." neko nevarēja paskaidrot, ar šādu pseidonīmu nekad nav parakstījies. LPSR VDK darbinieku L.Š., kurš norādīts kā vervētājs, nepazīstot un nekad neesot ar viņu ticies. Tāpat LPSR VDK darbinieku J.Š. nepazīstot un neesot ticies.

Liecinieks L.Š. tiesas sēdē liecināja, ka pārbaudāmo personu nepazīst un nekad nav saticis. Liecinieks LPSR VDK 5. daļas 6. nodaļā sācis strādāt 1984. gadā un nostrādājis līdz 1988. gadam. 1988. gadā bija nozīmēts Rīgas pilsētas daļā. LPSR VDK 5. daļas 6. nodaļa nodarbojās ar pretizlūkošanu antisemītisku centru izveidošanā LPSR teritorijā. LPSR VDK 5. daļas priekšnieks bijis J.Š. Apskatījis liecību sniegšanas laikā uzrādīto aģenta "N." uzskaites kartītes kserokopiju liecināja, ka šo kartīti nav aizpildījis un ka viņam "uz sakariem" aģents ar pseidonīmu "N." neesot bijis. Pārejot strādāt uz Rīgas pilsētas daļu, savu aģentūru nodevis daļas priekšniekam J.Š. Iespējams, ka kādu no saviem aģentiem ņēmis līdzi, bet tādā gadījumā tie bija aģenti, kuri bija tikai formāli noformēti kā aģenti, izmantojot kādas personas datus, pašai personai to nemaz nezinot. Šādu formālu aģentu vārdā LPSR VDK operatīvie darbinieki nereti paši sagatavoja un parakstīja ziņojumus, lai varētu atskaitīties savai priekšniecībai par savu un aģentu sadarbību. Liecinieks liecināja, ka bija arī gadījumi, kad nodaļas priekšnieks iedeva operatīvajam darbiniekam kādas personas datus, pašai personai to nemaz nezinot, un operatīvais darbinieks, nezinot šo personu, noformēja formāla aģenta lietu. Par LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskās datu bāzes izdrukām, kur ir ievietoti aģenta "N." ziņojumi, neko liecināt nevarot, jo neatceroties, ka tos būtu saņēmis vai noformējis.

Tiesa atzina, ka, neskatoties uz to, ka V.I. saskaņā ar LPSR VDK aģenta alfabētiskajās un statistiskajās kartītēs F-3 fiksēto, 1985. gada 28. martā bija savervēts kā aģents ar pseidonīmu "N.", p. l. Nr. 1561

(no 1985. gada 29. marta līdz 1990. gada decembrim "N." p. l. Nr. 21658) un ka LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē ir atrasti aģenta "N." trīs ziņojumi, lietā nav citu pierādījumu, kas neapšaubāmi pierādītu apstākļus par V.I. apzinātas sadarbības faktu ar LPSR VDK un to, ka V.I. ir bijis LPSR VDK informators. Tiesa atzina, ka pārbaudes lietas materiālos ir tikai uzskaites dokumentu un ziņojumu kopijas, bet nav operatīvās lietas, darba lietas, ziņojumi vai kādi citi dokumenti ar V.I. parakstiem.

Lietas dalībnieki tiesas spriedumu nepārsūdzēja, tāpēc spriedums 2012. gada 31. jūlijā stājās spēkā.

Jūrmalas pilsētas tiesa 2012. gada 16. janvārī lietā Nr. 18/01.2011 (K17-0132-12) pieņēma spriedumu par sadarbības fakta nekonstatēšanu. Pārbaudes lieta ierosināta, pamatojoties uz personas iesniegumu. Tiesai vērtēšanai bija nodoti līdzīgi iepriekš aprakstītajam pierādījumi, proti, LPSR VDK aģenta alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartīšu formas F-3 kopijas, aģentu personas un darba lietu reģistrācijas žurnāla 52. sējuma titullapas un 71. lapas kopijas. No saņemtiem dokumentiem izriet, ka H.O. aģenta kategorijā savervēts 1986. gada 27. janvārī, viņam piešķirts pseidonīms "U.", vervētājs LPSR VDK 5. daļas 2. nodaļas operatīvais darbinieks J.M., dokumentus parakstījis daļas priekšnieka vietnieks F.S., aģents reģistrēts LPSR VDK 10. daļā, piešķirot darba un p. l. Nr. 22294. No lietas materiāliem izriet, ka TSDC rīcībā esošajās LPSR VDK operatīvajās lietās nav atrasti aģenta "U." ziņojumi vai citi materiāli, kuros būtu minēts aģents "U.", kā arī LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti aģenta "U." ziņojumi. Nav atrasti arī citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts H.O.

Pārbaudes lietas prokurora atzinumā norādīts, ka nebija iespējams iegūt pierādījumus, kas ļautu izdarīt kategorisku secinājumu par H.O. apzinātu slepenu sadarbību ar VDK. Tāpat nebija iespējams iegūt papildus pierādījumus.

Tiesas sēdē bija nopratināta pārbaudāmā persona H.O., kurš apzinātu, slepenu sadarbību ar LPSR VDK neatzina un LPSR VDK darbinieks J.M., kurš noliedza, ka H.O. bija apzināti un slepeni sadarbojies ar LPSR VDK, aģenta kategorijā H.O. reģistrējis, pildot vervēšanas plānu.

Tiesa konstatēja, ka aģentu vervēšanas mehānismu un aģentūras uzskaiti LPSR VDK iestādēs veica saskaņā ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienība (PSRS) VDK 1983. gada 4.jūlija pavēli Nr. 00140 *Par nolikuma "Par PSRS VDK iestāžu aģentūras aparātu un uzticības personām" spēkā stāšanos* un pavēli Nr. 00145 *Par instrukcijas "Par PSRS VDK aģentūras uzskaiti" apstiprināšanu*, kuras nosaka aģentu uzskaites slepenību un aģentu konspiratīvo statusu, segvārda izvēli konspirācijas nolūkos, kā arī citus jautājumus. Tiesa atzina, ka aģenta uzskaites kartītes, kas aizpildītas uz H.O. vārda, ietilpa vienotā LPSR VDK aģentūras uzskaites un reģistrācijas sistēmā, ka dokumenti ir autentiski, kas ir aizpildīti tajos uzrādītajā laikā un kārtībā, un tātad pārbaudāmā persona no 1986. gada 27. janvāra līdz LPSR VDK likvidācijai 1991. gada 24. augustā bija LPSR VDK aģentūras aparāta uzskaitē aģenta kategorijā ar segvārdu " U.".

Tiesa atzina, ka pārbaudes lietā nav iegūti pierādījumi, ka H.O. ir piekritis sadarbībai, izvēlējies segvārdu, ticies ar LPSR VDK darbiniekiem informācijas sniegšanai vai uzdevumu saņemšanai, saņēmis jebkādu atlīdzību par sadarbību, parakstījis LPSR VDK adresētos dokumentus ar segvārdu vai savu vārdu vai arī viņa vārdā to būtu darījis LPSR VDK operatīvais darbinieks.

Lietas dalībnieki tiesas spriedumu nepārsūdzēja, tādēļ 2012. gada 27. janvārī spriedums stājās spēkā.

Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa 2012. gada 3. septembrī lietā Nr. 18/04.2012 (K27-0478-12) taisīja spriedumu par sadarbības fakta nekonstatēšanu. Pārbaudes lieta ierosināta, pamatojoties uz personas iesniegumu. Tiesas vērtēšanai bija nodoti līdzīgi iepriekš aprakstītajam pierādījumi, proti, LPSR VDK aģenta alfabētiskās uzskaites kartītes formas F-3 kopija, aģentu personas un darba lietu reģistrācijas žurnāla 39. sējuma titullapas un 39. lapas kopijas (no dokumentiem izriet, ka A.S. aģenta kategorijā savervēts 1974. gada 22. janvārī ar pseidonīmu "A.", vervētājs LPSR VDK 2. daļas 8. nodaļas operatīvais darbinieks A.V., aģents reģistrēts LPSR VDK 10. daļā, piešķirot darba un p. l. Nr. 15320, ziņu par izslēgšanu no aģentūras aparāta nav, personīgā aģenta lieta nodota LPSR VDK arhīvā 1989. gada 29. novembrī, piešķirot arhīva Nr. 81504, aģenta darba lieta iznīcināta 1990. gada 28. februārī, iznīcināšanas akta Nr. 888). No lietas materiāliem izriet, ka TSDC rīcībā esošajās LPSR VDK operatīvajās

lietās nav atrasti aģenta "A." (p. l. Nr. 115320) ziņojumi vai citi materiāli, kuros būtu minēts aģents "A.", kā arī LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti aģenta "A." ziņojumi, nav atrasti citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts A.S.

Pārbaudes lietas prokurora atzinumā norādīts, ka nebija iespējams iegūt pierādījumus, kas ļautu izdarīt kategorisku secinājumu par A.S. apzinātu slepenu sadarbību ar LPSR VDK. Tāpat nebija iespējams iegūt papildus pierādījumus. Tiesas sēdē bija nopratināta pārbaudāmā persona, kas noliedza sadarbības ar LPSR VDK faktu.

Tiesa atzina, ka tiesas sēdē nebija iegūti pierādījumi tam, ka A.S. būtu apzināti sadarbojies ar LPSR VDK, slepeni sniedzis LPSR VDK informāciju par kādu personu vai būtu slepeni izpildījis LPSR VDK uzdevumus, līdz ar to nav konstatējams fakts, ka A.S. būtu slepeni sadarbojies ar LPSR VDK, bijis LPSR VDK informators aģenta vai uzticības personas statusā.

Lietas dalībnieki tiesas spriedumu nav pārsūdzējuši, tādēļ 2012. gada 14. septembrī spriedums stājās spēkā.

2.3. 2011. gada tiesu prakse

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2011. gada 23. marta spriedumā lietā Nr. 7/372 (K30-442/2011) tiesa kā vienu no argumentiem sadarbības ar LPSR VDK fakta nekonstatēšanai spriedumā minējusi Kriminālprocesa likuma 19. panta trešo daļu, kas paredz, ka visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2011. gada 3. februāra sprieduma taisīšanā lietā Nr.7/373 (K30-459/10), nekonstatējot sadarbības ar LPSR VDK faktu, būtiska izrādījusies liecinieka, LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas darbinieka no 1974. gada līdz 1991. gada V.T., liecība tiesā. V.T. liecināja, ka agrākais LPSR VDK Rīgas rajona nodaļas operatīvais darbinieks V.S. kā rezidents strādājis ar apmēram desmit aģentiem PSRS valsts akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā Personas I.G. aģentes "B." alfabētisko un statistisko uzskaites kartīti noformējis viņš, jo I.G. savervēta 1983. gada 21. martā, sakarus uzturējis caur LPSR VDK rezidentu V.S., kurš pēc aiziešanas pensijā strādāja par inspektoru I.G. darba vietā tūrisma

apvienības *Intūrist*s Rīgas nodaļā. V.S. esot V.T. paskaidrojis, ka viņam ir labas attiecības ar I.G., teicis, ka "Ļoti laba meitene" V.S. sagatavojis I.G. anketu. To, vai I.G. sadarbojusies ar LPSR VDK neatceras, liecināja, ka ar pārbaudāmo personu ticies kā ar *Intūrista* darbinieci *Intūrista* telpās. To, vai I.G. sniegusi kādu informāciju rakstveida ziņojumu veidā neatceras, tomēr pieļāva, ka kartītes aizpildītas ar atpakaļejošu datumu atskaitēm. V.T. liecināja arī, ka jebkurš *Intūrista* darbinieks esot iesniedzis atskaites agrākajam LPSR VDK virsniekam V.S., kas *Intūristā* strādājis par inspektoru. I. G. nodevusi dokumentus, atskaites, taču neesot zinājusi, ka V.S. ir VDK darbinieks. Liecinieks , LPSR VDK 2. daļas priekšnieks J.K. liecināja, ka viņa vietnieks, proti, LPSR VDK 2. daļas priekšnieka vietnieks L.K. vienlaicīgi bijis *Intūrista* direktora vietnieks. LPSRS VDK. 2. daļas priekšnieka vietnieks L.K. liecināja, ka strādājis LPSR VDK no 1956. gada līdz 1986. gadam un ka kartīti sagatavojis VDK operatīvais darbinieks V.T . LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļa nodarbojās ar pretizlūkošanu ārzemju tūristu vidū. I.G. rakstveidā liecināja, ka pēc katras ekskursijas bija jāsniedz rakstveida atskaites *Intūrista* kadru daļas priekšniekam L.K., kas saskaņā ar J.K. un paša L.K. liecību bijis LPSR VDK 2. daļas priekšnieka vietnieks. I.G. liecināja, ka zināja, ka L.K. pārstāv LPSR VDK, taču tas bijis obligāts nosacījums, ka bijis jāraksta atskaites par katru tūristu grupu, jo viņi bija ārzemnieki. L.K. iepazīstinājis savā kabinetā ar V.T., sakot, ka tas turpmāk būšot I.G. priekšnieks, bet esot atteikusies.

2.4. 2010. gada tiesu prakse

Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2010. gada 17. septembra spriedums lietā Nr. 7/371 (K32-432-10), nekonstatējot sadarbību ar LPSR VDK faktu, taisīts, lielākoties ievērojot liecinieka, bijušā VDK darbinieka, liecību tiesā. Liecinieks norādīja, ka pārbaudāmās personas V.R. uzvārds viņam ir zināms; liecināja, ka 1987. un 1988. gadā viņš strādāja VDK 4. nodaļā, viņam bija 6 aģenti, no tiem 3 darbojās pretizlūkošanā, 2 aģenti bija formāli, kā arī bija arī V.R. 1988. gada beigās viņam bija dots uzdevums izpētīt un iefiltrēt vairākus aģentus "NATO Francijas specdienestā". Izskatot personu lietas, izvēlējās V.R., jo viņš zināja vairākas valodas, arī franču. Viņš ar V.R. tikās vienu vai divas reizes, lai iepazītos un pārrunātu sadarbību. Tad

liecinieks esot sagatavojis personas lietu un aģenta kartītes, parakstījis un ielicis seifā. Tā esot bijis jārīkojas, lai varētu atskaitīties priekšniecībai par aģenta vervēšanu. 1989. gada beigās aģents, ko LPSR VDK vēlējās pārvest uz Francijas kuģu reisiem, gāja bojā savā dzīvesvietā, un operācija tā arī netika īstenota. Rezultātā pēc Padomju Savienības sabrukuma V.R. kartīte tā arī esot palikusi.

Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2010. gada 2. decembra spriedums lietā Nr. 7/374 (K29-1559-10), nekonstatējot sadarbības faktu, taisīts, galvenokārt pamatojoties uz liecinieka, bijušā LPSR VDK darbinieka, liecību tiesā. Liecinieks liecināja, ka pārbaudāmo personu redz pirmo reizi. Viņš strādāja LPSR VDK Liepājā par daļas priekšnieka vietnieku. Liecinieks atzina, ka parakstījis uzskaites kartīti. Darbinieks V.S. sagatavojis dokumentus, un, tā kā visi dokumenti bijuši kārtībā, tad viņš tos tikai parakstījis. Liecinieks pats ar pārbaudāmo personu neesot ticies, vervēšanu neapstiprinot, neatceroties, kādi precīzi materiāli bijuši, un pseidonīms "D." neko neizsakot, ziņojumus neesot lasījis.

2.5. 2009. gada tiesu prakse

Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2009. gada 8.aprīļa spriedums lietā Nr. 7/368 (K29-865/09), nekonstatējot sadarbību ar LPSR VDK faktu, galvenokārt pamatots ar liecinieka, bijušā LPSR VDK darbinieka, liecību tiesā. Liecinieks liecinājis, ka varēja būt, ka cilvēkam ir noformēta kartīte, bet viņš nezināja, ka ir aģents. Tāpat liecinieks liecināja, ka uzrādīto kartīti viņš parakstīja 1988. gadā, ka kartīti varēja noslēgt tikai tad, kad darbinieks to zināja, bet bija gadījumi, kad kartīti aizpildīja nevienojoties. Viņa nodaļas darbinieki stādījās priekšā kā milicijas darbinieki.

Tukuma rajona tiesas 2009. gada 13. novembra spriedums lietā Nr. 7/370 (K37-212/09), nekonstatējot sadarbības ar LPSR VDK faktu, taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus. Spriedumā konstatēts, ka atbilstoši 1983. gada 4. jūlijā apstiprinātajam ar PSRS VDK priekšsēdētāja Viktora Čebrikova pavēli Nr. 00140 nolikumam "Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā" (apskates protokols pārbaudes lietas 69. – 71. lapa) VDK operatīvajam darbiniekam, kurš strādā ar aģentu, regulāri jāveic

kontroltikšanās ar aģentu un, tiekoties ar operatīvo darbinieku, aģentam jāatskaitās par uzdotā uzdevuma izpildi, jānoskaidro informācijas iegūšanas apstākļi un uzdevuma nepildīšanas iemesli. Aģentam piedaloties, jāizstrādā jauns uzdevums un jānosaka uzdevuma izpildes veidi, kā arī aģenta uzvedība. Iegūtā informācija jānoformē rakstveidā aģentūras ziņojuma veidā. Fakti aģentam jāizklāsta precīzi. Aģenta darba lietā jāievieto aģenta oriģinālie ziņojumi. Motivējot taisīto spriedumu, tiesa norādīja, ka pārbaudes lietā ir tikai uzskaites dokumentu kopijas, nav operatīvās lietas, darba lietas, nav dokumentu ar pārbaudāmās personas I.G. parakstiem. Tiesas ieskatā arī pārbaudāmās personas vaļsirdīgie paskaidrojumi par sarunu ar armijas rotas komandiera vietnieku, tikšanos ar milicijas darbiniekiem, kas, iespējams, bijuši LPSR VDK darbinieki, nav vērtējami kā pietiekami pierādījumi, kas apstiprina viņa sadarbības mērķi – slepenu informācijas sniegšanu par citām personām, citu LPSR VDK uzdevumu izpildi.

2.6. 2008. gada tiesu prakse

Ventspils tiesas 2008. gada 4. marta spriedums lietā Nr. 7/279 (K40-229/06), nekonstatējot sadarbības ar LPSR VDK faktu, taisīts, pamatojoties uz liecinieka, bijušā LPSR VDK darbinieka, liecību tiesā. Liecinieks liecināja, ka viņš bijis LPSR VDK Ventspils pilsētas daļas priekšnieka vietnieks, ka aģentu ar pseidonīmu "V." neatceras un ar pārbaudāmo personu V.Ž. nav pazīstams. Liecinieks gan atzinis, ka ar aģentūras ziņojumiem, kuri pieņemti no aģenta "V." un kurus pieņēmis operatīvais darbinieks V.J., ir iepazinies, jo pārraudzījis V.J. darbu, taču nav organizējis kontroltikšanos ar attiecīgo aģentu.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2008. gada 7. janvāra spriedums lietā Nr. 7/354 (K30-0122-08), nekonstatējot sadarbības ar LPSR VDK faktu, taisīts, ievērojot sekojošus apsvērumus. Pārbaudes lieta ierosināta, pamatojoties uz personas iesniegumu. Spriedumā norādīts, ka no TSDC saņemta aģentu personas un darba lietu reģistrācijas žurnāla lapas kopija (no dokumenta izriet, ka D.R. aģenta kategorijā savervēts 1969. gada 5. augustā ar pseidonīmu "E.", aģents reģistrēts LPSR VDK 10. daļā, piešķirot darba un p. l. Nr. 13532. No lietas materiāliem izriet, ka TSDC rīcībā esošajās LPSR VDK

operatīvajās lietās nav atrasti aģenta "E." ziņojumi vai citi materiāli, kuros būtu minēts aģents "E.", kā arī LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti aģenta "E." ziņojumi, nav atrasti citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts D.R.

Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2008. gada 19. marta spriedums lietā Nr. 7-362 (K31-72/08), nekonstatējot sadarbību ar LPSR VDK faktu, taisīts, ievērojot sekojošo. Spriedumā norādīts, ka no TSDC saņemta LPSR VDK aģenta alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartīšu formas F-3 kopijas (no dokumentiem izriet, ka S.S. aģenta kategorijā savervēts 1988. gada 25. jūlijā ar pseidonīmu "O.", aģents reģistrēts LPSR VDK 10. daļā, piešķirot darba un p. l. Nr. 23704. No lietas materiāliem izriet, ka TSDC rīcībā esošajās LPSR VDK operatīvajās lietās nav atrasti aģenta "O." ziņojumi vai citi materiāli, kuros būtu minēts aģents "O.", kā arī LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti aģenta "O." ziņojumi, nav atrasti citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts S.S.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2008. gada 7. janvāra spriedums lietā Nr. 7/363 (K30-0313-08), nekonstatējot sadarbību ar LPSR VDK faktu, taisīts, pamatojoties uz sekojošo. Pārbaudes lieta ierosināta, pamatojoties uz personas iesniegumu. Spriedumā norādīts, ka no TSDC saņemta LPSR VDK aģenta alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartīšu formas F-3 kopijas (no dokumentiem izriet, ka A.S. aģenta kategorijā savervēts 1984. gada 29. augustā ar pseidonīmu "T.", aģents reģistrēts VDK 10. daļā, piešķirot darba un p. l. Nr. 21205. No lietas materiāliem izriet, ka TSDC rīcībā esošajās bijušās LPSR VDK operatīvajās lietās nav atrasti aģenta "T." ziņojumi vai citi materiāli, kuros būtu minēts aģents "T.", kā arī LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti aģenta "T." ziņojumi, nav atrasti citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts A.S.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2008. gada 13. marta spriedums lietā Nr. 7/364 (K30-0314-08), nekonstatējot sadarbības ar LPSR VDK faktu, taisīts, ievērojot sekojošo. Pārbaudes lieta ierosināta, pamatojoties uz personas iesniegumu. Spriedumā norādīts, ka no TSDC saņemta LPSR VDK aģenta alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartīšu formas F-3 kopijas (no dokumentiem redzams, ka A.H. aģenta kategorijā savervēts 1983. gada 24. novembrī

ar pseidonīmu "P.", aģents reģistrēts VDK 10. daļā, piešķirot darba un p. l. Nr. 20649. No lietas materiāliem izriet, ka TSDC rīcībā esošajās LPSR VDK operatīvajās lietās nav atrasti aģenta "P." ziņojumi vai citi materiāli, kuros būtu minēts aģents "P.", kā arī LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti aģenta "P." ziņojumi, nav atrasti citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts A.H.

Ventspils tiesas 2008. gada 31. marta spriedums lietā Nr. 7/365 (K40-0167-08), nekonstatējot sadarbību ar LPSR VDK faktu, taisīts, galvenokārt pamatojoties uz liecinieka, bijušā VDK darbinieka, liecību tiesā. Liecinieks liecināja, ka LPSR VDK sācis strādāt no 1979. gada un nostrādājis līdz 1991. gadam. Viņš strādājis LPSR VDK 4. daļā par operatīvo pilnvaroto. Lieciniekam uzrādīta aģenta "M." uzskaites kartīte. Liecinieks pārbaudāmo personu vārdā L.O., uz ko attiecināma uzskaites kartīte, nepazīst un ar šo cilvēku nav ticies. Tāpat liecinieks norādījis, ka to, kas aizpildījis kartīti, vadoties pēc rokraksta, viņš noteikt nevar.

Liepājas tiesas 2008. gada 23. jūlija spriedums lietā Nr. 7/366 (K20-0423-08), nekonstatējot sadarbību ar LPSR VDK faktu, taisīts, ievērojot sekojošo. No TSDC saņemta LPSR VDK aģenta alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartīšu formas F-3 kopijas. No lietas materiāliem izriet, ka TSDC rīcībā esošajās LPSR VDK operatīvajās lietās nav atrasti pārbaudāmās personas I.D. ziņojumi vai citi materiāli, kuros būtu minēts I.D. Tāpat LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti I.D. ziņojumi, nav atrasti citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts I.D.

2.7. Tiesu prakses sadarbības ar LPSR VDK fakta procesuālo aspektu analīze

Visos iepriekšminētajos gadījumos pierādījumu apjoms ir vienāds un to saturs ir līdzīgs, un šajos gadījumos tiesa nekonstatēja pārbaudāmās personas sadarbības ar LPSR VDK faktu, norādot, ka nav iegūti pietiekami un neapšaubāmi pierādījumi, kas pierādītu apstākļus par pārbaudāmās personas apzinātas sadarbības faktu.

Novērtējot iepriekšminēto pārbaudes lietu materiālus un tiesai nodotu pierādījumu saturu, viennozīmīgi var izdarīt secinājumu, ka visos gadījumos, kad pārbaudes laikā ir iegūti un tiesai nodoti

pierādījumi – LPSR VDK aģenta alfabētiskās uzskaites kartītes formas F-3 kopija, aģentu personas un darba lietu reģistrācijas žurnāla titullapas un attiecīgās lapas par lietas reģistrāciju kopijas, ziņas par to, ka TSDC rīcībā esošajās LPSR VDK operatīvajās lietās nav atrasti attiecīgā aģenta ziņojumi vai citi materiāli, kuros būtu minēts aģents, kā arī ziņas par to, ka LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti attiecīgā aģenta ziņojumi, nav atrasti citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts aģents –, tiesa vienmēr atzina, ka nav iegūti pierādījumi tam, ka pārbaudāmā persona būtu apzināti sadarbojusies ar LPSR VDK un līdz ar to pārbaudāmo personu neatzina par LPSR VDK darbinieku vai informatoru.

3. Sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanas gadījumu vispārīga analīze

3.1. 2010. gada 16. novembra Ogres rajona tiesas spriedums lietā Nr. 7/367 (K240049/10)

Šī ziņojuma sagatavošanas brīdī pēdējais gadījums, kad pārbaudāmo personu atzina par LPSR VDK informatoru, konstatējot personas slepenas sadarbības ar LPSR VDK faktu, bija 2010. gada 16. novembris, kad Ogres rajona tiesa taisīja spriedumu lietā Nr. 7/367 (K240049/10).

Pārbaudes lieta bija ierosināta, pamatojoties uz pašas personas iesniegumu. Pārbaudāmā persona O.T. 2008. gada 11. augusta iesniegumā Ģenerālprokuratūras Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūrai lūdza ierosināt pārbaudes lietu par sadarbības ar LPSR VDK faktu no 1982. līdz 1989. gadam. Iesniegumā pārbaudāmā persona atzina, ka bija savervēta un piekrita būt par informatoru, un regulāri rakstīja ziņojumus, kā esot prasīts. Iesniegumā norādīja, ka ziņojumos rakstīja tikai par nebūšanām un nelikumībām, kas tajā laikā bija vērojamas, bet neesot rakstījusi nevienu ziņojumu vai veikusi kādu darbību, kas būtu kalpojusi patiesajām "čekas" interesēm un mērķiem. Iesniegumā norādīja, ka piekrita būt par informatoru, jo saprata, ka nevarēs turpināt docēt Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā, ja nepiekritīs. Persona minēja arī piemēru par vācu valodas docētāja un viņa ģimenes pašnāvības faktu,

nesaņemot dzīvokli un atbilstošu darbu. Tāpat O.T. norādīja, ka "čeka" tolaik noteica katra docētāja dzīves perspektīvas. Iesniegumā O.T. apliecināja, ka ir sapratusi, ka savervēta esot tikai tāpēc, lai viņu varētu pastāvīgi kontrolēt, tādēļ uzskata, ka pēc būtības ar "čeku" nav sadarbojusies (pārbaudes lietas 3. – 4. lapa).

Tiesas spriedumā norādīts, ka TSDC rīcībā esošajās LPSR VDK operatīvajās lietās nav atrasti aģenta "L." (p. l. Nr. 20476) aģentūras ziņojumi vai citi materiāli, kuros būtu minēts aģents (pārbaudes lietas 58. lapa). TSDC rīcībā esošajā LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti aģenta "L." ziņojumi. Nav atrasti arī citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts O.T. (pārbaudes lietas 56. lapa).

Tiesa atzina, ka ir pierādīta pārbaudāmās personas O.T. subjektīvā attieksme pret sadarbību, jo viņa, būdama atbildīga amatpersona augstākās izglītības mācību iestādē, ieguvusi augstāko izglītību, nevarēja neapzināties, ka, tiekoties ar LPSR VDK pārstāvjiem slepenības apstākļos, izvēloties šim nolūkam pseidonīmu un sniedzot LPSR VDK pārstāvjiem mutvārdu informāciju un rakstveida ziņojumus, parakstītus ar pseidonīmu, faktiski pilda LPSR VDK informatora funkcijas. Šos faktus atzīst pati pārbaudāmā persona.

Tiesa spriedumā norādīja, ka fakts par to, ka TSDC rīcībā esošajās LPSR VDK operatīvajās lietās un Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē nav atrasti aģenta "L." aģentūras ziņojumi un citi materiāli, kuros būtu minēts aģents, nav pierādījums tam, ka šādi ziņojumi nebija rakstīti, jo šādus faktus min pati O.T. kā pārbaudāmā persona savā iesniegumā. Turklāt par ziņojumu rakstīšanu ar pseidonīmu O.T. liecināja arī iztiesāšanā. Vadoties no ziņām par LPSR VDK arhīva dokumentiem, redzams, ka TSDC rīcībā esošie dokumenti ir nepilnīgi, LPSR VDK galvenie dokumenti – LPSR VDK aģentu personu un darba lietas – neatrodas Latvijā, līdz ar to šie dokumenti nav pieejami Latvijas valsts institūcijām.

Tiesa konstatēja, ka pārbaudāmā persona šo sadarbību ar LPSR VDK ir atzinusi, atzinusi piekrišanu sadarbībai, skaidrojot savus subjektīvos motīvus, segvārda izvēli, kur aktīva loma bija pārbaudāmajai personai, un ziņojumu rakstīšanu ar segvārdu, naudas atlīdzības saņemšanu, tikšanās slepenības apstākļos konspiratīvajos dzīvokļos un LPSR VDK darbinieku dienesta automašīnās kā Daugavpilī,

tā Ogrē. Vienīgi pārbaudāmā persona uzskatīja, ka sadarbība esot bijusi formāla, jo neesot realizējusi LPSR VDK mērķus un viņas rakstītie ziņojumu nevienai personai neko ļaunu nodarīt nevarēja.

Tiesa, izvērtējot LPSR VDK darbību reglamentējošos dokumentus, kas bija apskatīti šajā pārbaudes lietā, izvērtējot liecinieku kopumā izvairīgās liecības par konkrētiem faktiem, atzina, ka tiesas ieskatā pārbaudāmās personas kompetencē nebija izvērtēt savu ziņojumu satura nozīmību, to, vai tie kādam varēja kaitēt, vai tie palīdzēja īstenot kādas LPSR VDK intereses, jo tas bija LPSR VDK darbinieku kompetencē lemt, ko un kā izmantot no rakstveida ziņojumiem vai mutvārdu informācijas, ko sniedza aģents. Izšķirošais fakts ir jebkādas informācijas sniegšana slepenības apstākļos ar pseidonīmu aģenta statusā, kas tiesas vērtējumā kā fakts ir pilnībā pierādīts šajā pārbaudes lietā. Minēto tiesas pārliecību pastiprināja liecinieka Ē.A. liecinātais, ka ne katra aktivitāte bija izmantojama, vienlaicīgi ne katra pasivitāte bija neizmantojama.

Tiesa atzina, ka pārbaudāmās personas viedoklim par ziņojumu saturu, kuri apliecinot tikai formālu sadarbību, nevis sadarbību LPSR VDK mērķu īstenošanas aspektā, sadarbības fakta konstatēšanai nav izšķirīga nozīme, jo Latvijas Republikas Augstākas tiesas Senāta Krimināllietu departaments savā 1997. gada 14. janvāra lēmumā norādījis, ka, piemērojot Likuma par VDK dokumentiem, jāievēro, ka šī likuma 14. panta 6. punktā paredzēts konstatēt sadarbības faktu, nevis aģenta sniegto ziņu saturu vai to kvalitāti.

Minēto tiesas spriedumu lietas dalībnieki nebija pārsūdzējuši, tāpēc 2010. gada 31. decembrī spriedums stājās spēkā.

Novērtējot iepriekšminēto tiesas spriedumu, ir pamats atzīt, ka tiesas spriedums par pārbaudāmās personas atzīšanu par LPSR VDK informatoru ir balstīts uz pašas personas sadarbības fakta atzīšanu un liecinieku izvairīgajām liecībām (tiesas konstatējums), kaut gan tiesas sēdē arī liecinieki nenoliedza tikšanās ar pārbaudāmo personu un informācijas saņemšanu, jo, salīdzinot ar citām iepriekš aprakstītajām lietām, šajā pārbaudes lietā citi pierādījumi nebija iegūti.

3.2. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2007. gada 29. maija spriedums lietā KA04-417/07

2007. gadā tiesās izskatītas 17 pārbaudes lietas, no kurām vienā konstatēts sadarbības ar LPSR VDK fakts.

Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģija 2007. gada 29. maijā, izskatot prokurora apelācijas protestu, atcēla Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2007. gada 2. marta spriedumu un konstatēja faktu, ka L.P. ir apzināti sadarbojies ar LPSR VDK un bijis tās informators (KA04-417/07).

Tiesas spriedumā norādīts, ka saskaņā ar Ģenerālprokuratūras Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurora atzinumu pārbaudes lietā par L.P. sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanu L.P. sadarbība ar LPSR VDK konstatēta, pamatojoties uz sekojošo. No TSDC saņemtas aģenta ("A." p. l. Nr. 20068) divas alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes F-3 kopijas, kuras aizpildītas uz L.P. vārda, no šiem dokumentiem redzams, ka L.P. savervēta 1982. gada 15. novembrī aģenta kategorijā ar pseidonīmu "A.", piešķirot aģenta darba un p. l. Nr. 20068, vervētājs – LPSR VDK 2. daļas 1. nodaļas darbinieks V.K., aģenta uzskaites kartītes esot parakstījis LPSR VDK 2. daļas priekšnieka vietnieks G., L.P. nav izslēgta no aģentūras aparāta. TSDC rīcībā esošajā LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē ir atrastas aģenta "A." ziņojumu kopijas DS-0309683, 0309733, 0310630, 0311262, 0311264, kuras ir sniedzis aģents "A.".

Pārbaudāmā persona L.P. tiesas sēdē iesniegto apelācijas protestu neatzina par pamatotu un paskaidroja, ka nekad nav apzināti sadarbojusies ar LPSR VDK, uzturēja pirmās instances tiesas sēdē sniegtās liecības. Papildus L.P. paskaidroja, ka viņa bijusi spiesta gan parakstīties par ziņu neizpaušanu, gan ierasties uz tikšanos ar V.K., pretējā gadījumā viņas karjeras izaugsme būtu izbeigta, kā arī viņas tēvs, kurš tajā laikā ieņēma augstu posteni uzņēmumā Z., būtu zaudējis darbu. Nekad nekādus ziņojumus viņa nav rakstījusi, no personām, par kurām it kā sniegusi informāciju, pazīst tikai J.G. Tikšanās ar V.K. notikušas parasti kafejnīcās, un viņu sarunas bijušas par ģimenēm, bērniem un darbu.

Tiesa atzina, ka saskaņā ar Likums par VDK dokumentiem 14. panta 6. punktu, piemērojot šo likumu, paredzēts konstatēt sadarbības faktu, nevis aģenta sniegto ziņu saturu vai kvalitāti.

Tiesas sēdē liecinieks V.K. liecināja, ka viņš LPSR VDK strādājis no 1971. līdz 1991. gadam. VDK 2. daļā strādājis dažādos amatos. Par aģentu "A." var liecināt, ka aģenta kartīte aizpildīta uz L.P. vārda, ir ticies ar šo cilvēku un pazīst viņu. Aģenta kartīti aizpildījis viņš (V.K.), atpazīst savu rokrakstu. L.P. pazīst kopš laika, kad strādājis Rīgas Politehniskajā institūtā par docētāju. L.P. bijusi studente un kursa Komjaunatnes biroja locekle. Tikšanās ar L.P. notikušas bieži, jo viņu vasarnīcas atradušās kaimiņos. L.P. zinājusi, ka viņš strādā LPSR VDK, ko arī neslēpa. 1981. gadā bija saņemts rakstisks norādījums no Maskavas 2. galvenās VDK pārvaldes pārbaudīt L.P. par viņas kontaktiem ar Dienvidslāvijas pilsoni, kurš bija operatīvās izstrādes objekts. Tikšanās ar L.P. notikusi Rīgā, bijušajā Sarkanarmijas ielā 29/31, 102. kabinetā[117]. Starp viņiem notikusi ilga saruna par kontaktiem ar Dienvidslāvijas pilsoni un par tālākajiem plāniem. Viņš lūdzis palīdzēt tikt skaidrībā par Dienvidslāvijas pilsoņa mērķiem un nodomiem. L.P. bijusi spiesta sadarboties, pretējā gadījumā viņas tēvs, kurš uz to brīdi bija augstu stāvoša amatpersona, un pati L.P. būtu zaudējusi darbu. Lai saglabātu sarunu slepenību, L.P. parakstījusies par sarunu satura neizpaušanu un saņēmusi pseidonīmu "A.". Visu saņemto informāciju viņš (V.K.) ierakstījis diktofonā, vēlāk pārdrukājis un reģistrējis kā aģenta ziņojumus. L.P. nevarēja nesniegt informāciju, taču labprātīgi neko nedarīja. Ar L.P. kā aģentu uzturējis sakarus trīs līdz piecus gadus, no aģentūras nebija izslēdzis līdz pat 1991. gadam.

Tiesa konstatēja, ka LPSR VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datu bāzē atrasti aģenta "A." ziņojumu DS–0309683, 0309733, 0310630, 0311262, 0311264, kurus sniedzis aģents "A.", kopijas.

Tiesa secināja, ka pārbaudāmā persona L.P. ir sniegusi ziņas un apzināti sadarbojusies ar VDK, jo, kā izriet no viņas pašas un liecinieka V.K. liecībām, viņa to nevarēja nedarīt, jo tika apdraudēta kā viņas pašas, tā arī tuvinieku karjeras izaugsme. Tiesa uzskatīja, ka nav izšķirošas nozīmes apstāklim, ka pati L.P. ziņojumus nerakstīja, jo, kā

[117] Tagad Bruņinieku iela 29/31. Toreiz minētajā adresē atradās Latvijas Republikāniskajā arodbiedrību padome.

jau minēts V.K. liecībās, tikšanās laikā sarunas bija ierakstītas diktofonā, kuras viņš pēc tam apstrādāja un noformēja kā aģenta ziņojumus, tātad informācija bija iegūta sarunu veidā.

Tiesa secināja, ka ir pierādīts, ka pārbaudāmā persona L.P. ir apzināti sadarbojusies ar LPSR VDK un ir bijusi tās informatore.

Lietas dalībnieki tiesas spriedumu nebija pārsūdzējuši, tāpēc 2007. gada 4. augustā spriedums stājās spēkā.

4. Sadarbības fakta ar LPSR VDK konstatēšanas pilnveides aspekti

Novērtējot tiesu praksi lietās par sadarbības LPSR VDK fakta konstatēšanu, ir pamats atzīt, ka Likuma par VDK dokumentiem 1. panta 3. punktā minētā mērķa – apzināt un dot iespēju novērtēt atsevišķu personu sadarbību ar LPSR VDK –, īstenošana ir ierobežota.

Ievērojot tiesu praksi, likumdevējam būtu jāizvērtē nepieciešamība pilnveidot normatīvo aktu regulējumu, paredzot, piemēram, ka nevis TSDC ziņas par personu ir pamats ierobežojumiem, bet spēkā esošais tiesas nolēmums par sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanu. Turklāt sadarbības fakta konstatēšanas iniciatoram jābūt iestādei, nevis personai.

Piemēram, Ministru kabineta 2013. gada 24. septembra noteikumu Nr. 1001 "Naturalizācijas iesnieguma pieņemšanas un izskatīšanas kārtība" 21.3. apakšpunkts nosaka, ka Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde pieņem lēmumu par naturalizācijas atteikumu, ja konstatēts, ka uz personu attiecas Pilsonības likuma 11. panta pirmās daļas 4. punktā minētais ierobežojums – informācija no TSDC par personas atbilstību Pilsonības likuma 11. panta pirmās daļas 4. punktā minētajām prasībām (15.3. apakšpunkts) – un tā triju mēnešu laikā no pārvaldes paziņojuma dienas nav iesniegusi prokuratūrā pieteikumu pārbaudes lietas ierosināšanai par fakta konstatēšanu attiecībā uz sadarbību ar LPSR VDK.

Šobrīd Likums par VDK dokumentiem ir nepilnīgs, jo prokurors, veicot pārbaudi un atzīstot, ka pierādījumi nav pietiekami, lai pamatotu pārbaudāmās personas apzinātu sadarbību ar LPSR VDK, sagatavo un nosūta tiesai atzinumu apzinātas sadarbības fakta konstatēšanai. Likumā par VDK dokumentiem šobrīd ir paredzēta

neloģiska darbība, kuras īstenošanas process satur savstarpēji pretrunīgu rīcību. Prokuroram tiesā ir jāpierāda personas apzināta sadarbības fakta esība, pastāvot arī tādiem apstākļiem, kuros jau iepriekš prokurors ir atzinis sadarbības fakta neesību, bet tiesai ir jānovērtē tieši prokurora iesniegto pierādījumu pietiekamība. Visos gadījumos, kad prokurors ir veicis pirmstiesas pārbaudi un atzinis, ka nav notikusi apzināta sadarbība ar LPSR VDK, tiesas process ir bezjēdzīgs, jo pati tiesa neveic izmeklēšanas darbības un nevāc pierādījumus.

Ievērojot minēto, Likumā par VDK dokumentiem būtu, piemēram, jānosaka, ka tikai gadījumos, ja ir iegūti pierādījumi, kas dod pamatu atzīt pārbaudāmās personas apzinātu sadarbību ar LPSR VDK, prokurors sagatavo atzinumu un nosūta pārbaudes lietu tiesai apzinātas sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanai.

Ievērojot to, ka aģentu personu un darba lietas ir izvestas no Latvijas, nav iespējams objektīvi izvērtēt sadarbību ar LPSR VDK, ja ir tikai uzskaites dokumenti, jo sevišķi nav iespējams izvērtēt sadarbības saturu. Šobrīd Likums par VDK dokumentiem nepievērš uzmanību sadarbības saturam. Turklāt, ievērojot Latvijas Republikas Augstākas tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 1997. gada 14. janvāra lēmumu, piemērojot Likuma par VDK dokumentiem, jāievēro, ka ir jākonstatē sadarbības fakts, nevis aģenta sniegto ziņu saturs vai to kvalitāte. Kā rāda tiesu prakse, arī sadarbības motīvi netiek ņemti vērā.

Analizējot informācijas atbilstību īstenībai, jāņem vērā tiesu nolēmumos konstatētais par aģentu vervēšanas apstākļiem, vadoties no LPSR VDK darbinieku sniegtajām liecībām. Piemēram, viens no lieciniekiem, bijušais VDK darbinieks, pieļauj iespēju, ka personu varēja noformēt kā aģentu, pašai personai par to nezinot, jo viņa darba laikā LPSR VDK esot bijuši šādi gadījumi. Lai personu noformētu kā aģentu, nebija obligāti nepieciešams personas rakstveida paraksts (Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2000. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 1-429/7-00). Vēl cits liecinieks, bijušais VDK darbinieks, liecināja, ka pārbaudāmā persona atteicās jebko parakstīt, tāpēc saprata, ka savervēt viņu neizdosies, taču, lai izpildītu noteikto aģentu vervēšanas plānu, nolēma aizpildīt nepieciešamos dokumentus, ko arī izdarīja, taču kā aģents attiecīgā persona nekad nebija izmantota

(Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 1998. gada 19. novembra spriedums lietā Nr. 1-298/6). Tāpat jāņem vērā tiesas secinātais, ka,

> "ņemot vērā konstatētos faktus, tiesai nav pamata secinājumam, ka visos vervēšanas gadījumos tika ievērota vienota aģentu vervēšanas kārtība, tieši pretēji, tiesa atzīst, ka konspirācijas un darba efektivitātes nolūkā aģentu vervēšanā tika piemērota individuāla pieeja. Bijušie VDK darbinieki R.V. un Z.K., ka arī pastāvošā judikatūra šo kategoriju lietās apstiprina, ka atsevišķos gadījumos bija iespējama aģentu falsificēta vervēšana, vervējamai personai par to nezinot, kā arī informācijas sniegšana, neapzinoties par tās mērķiem" (Jūrmalas pilsētas tiesas 2006. gada 30. jūnija spriedums lietā Nr. 17-0001-06/1).

Novērtējot dokumentu īstumu, vērā ņemams ir Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2004. gada 30. novembra spriedums lietā Nr. KA04-458-04 (Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2003. gada 29. maija spriedums lietā Nr. 7/202), kur atzīts, ka no liecinieka J.G., kurš ir parakstījis uzskaites kartīti, liecībām apelācijas tiesas sēdē izriet, ka šāda kartīte bija aizpildīta tikai pēc personas savervēšanas aģenta kategorijā, kas izriet arī no 1983. gada 4. jūlija instrukcijas par aģentūras uzskaiti PSRS Valsts drošības komitejas orgānos. No minētās instrukcijas 2. sadaļas 6. un 10. punkta izriet, ka par katru vervējamu personu bija jāievieš lieta. Ja personu nesavervēja, operatīvais darbinieks par šo faktu rakstīja ziņojumu, kas pēc priekšnieka rezolūcijas saņemšanas uz šī ziņojuma bija jāievieto personīgajā lietā, bet, ja persona bija savervēta, tad operatīvajam darbiniekam, kas to savervējis, bija jānoformē šai personai uzskaites kartīte F3, kā tas izriet no minētās instrukcijas 12. punkta. Minētais liecina, ka uzskaites kartīte F3 bija aizpildīta tikai gadījumos, kad persona bija savervēta kā aģents vai rezidents, un liecina nevis par mēģinājumu šo personu savervēt, bet faktu, ka persona ir savervēta. Arī Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģija 2006. gada 13. februāra spriedumā lietā Nr. KA04-0006-06 (Jūrmalas pilsētas tiesas 2001. gada 21. novembra spriedums lietā Nr. 7/209) atzina, ka TSDC rīcībā atrodas oriģināli LPSR VDK aģentūras uzskaites dokumenti, kas aizpildīti tajos norādītajā laikā un saskaņā ar PSRS VDK nolikumiem, pavēlēm un instrukcijām. Tāpat tiesa atzina, ka uzskaites kartīte F3 bija aizpildīta tikai gadījumos, kad personu savervēja kā aģentu vai rezidentu, tādēļ liecina par faktu, ka persona ir savervēta.

Vērtējot informācijas pilnīgumu uzskaites kartotēkā, jāņem vērā, ka tiesa ir konstatējusi gadījumus, kad TSDC rīcībā nav aģenta alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes. Abos gadījumos aģents bija izslēgts no aģentūras tīkla (Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2000. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 1-429/7-00, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2000.gada 22.jūnija spriedums lietā Nr.1-429/8-2000).

Fakts, ka Totalitārisma seku dokumentēšanas centrā ir aģenta alfabētiskās uzskaites kartītes forma F-3 un aģentu personas un darba lietu reģistrācijas žurnāls (par lietas reģistrāciju), nav pietiekams, lai būtu pamats atzīt pārbaudāmās personas apzinātas sadarbības faktu ar LPSR VDK. Tiesai, izvērtējot iesniegtos pierādījumus, ir pienākums saskaņā ar Likuma par VDK dokumentiem 14. panta sesto daļu, taisot spriedumu par personas sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanu, spriedumā ar pierādījumiem pamatot faktu, ka sadarbība ar LPSR VDK ir notikusi (laiks, vieta, forma un citi apstākļi), un personas subjektīvu attieksmi pret sadarbību (vai šī sadarbība bijusi apzināta vai neapzināta), izņemot Likuma par VDK dokumentiem 3. panta pirmo daļu. Kaut vai viena apstākļa nekonstatēšana liedz iespēju tiesai atzīt personas sadarbības ar LPSR VDK faktu Likuma par VDK dokumentiem izpratnē.

Novērtējot tiesās izskatītās pārbaudes lietās esošos dokumentus, ir pamats atzīt, ka Likumā par VDK dokumentiem vajadzēja, piemēram, paredzēt iespēju tiesai nospriest, ka nebija iespējams objektīvi pārbaudīt personas sadarbības ar LPSR VDK fakta esību, norādot, ka minētais atzinums nevar būt par pamatu personas tiesību ierobežojumam.

Vērtējot iespējas arī turpmāk pierādīt pārbaudāmās personas sadarbības ar LPSR VDK faktu, ir jāņem vērā, ka daudzos gadījumos jau iepriekš tiesās izskatītajās pārbaudes lietās bija konstatēts, ka LPSR VDK darbinieki, kuri aizpildīja vai parakstīja aģenta alfabētiskās uzskaites kartītes formu F-3, ir miruši. Ir jāņem vērā arī tiesā LPSR VDK darbinieku sniegto liecību saturs, proti, sniedzot informāciju par dokumentu aprites kārtību, noliedzot pārbaudāmo personu slepenu sadarbību, neapstiprinot vervēšanas faktu, norādot uz neatcerēšanos, pieļaujot iespēju, ka ziņas iekļautas aģentūras tīklā vervēšanas plāna dēļ.

Latvijas Republikas Satversmes 91. pants nosaka, ka visi ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Saeima 2014. gada 8. maijā ir pieņēmusi grozījumus Likumā par VDK dokumentiem, kas stājās spēkā 2014. gada 23. maijā. Grozījumu rezultātā Likums par VDK dokumentiem papildināts ar 9. panta pirmo *prim* daļu, kas paredz, ka valsts drošības iestādēm valsts drošības interesēs ir tiesības neizpaust iegūto un tās rīcībā esošo informāciju par LPSR VDK darbiniekiem un informatoriem. Ievērojot minēto, radīts vēl viens nopietns šķērslis LPSR VDK dokumentu pieejamībai un iespējai pārbaudīt un pierādīt noteikto personu sadarbības ar LPSR VDK faktu. Turklāt pamatots jautājums par to, cik šāda drošības iestāžu selektīva rīcība var kalpot valsts drošības interesēm un kā tas saskan ar Latvijas Republikas Satversmi.

Secinājumi

Visos gadījumos, kad prokurors, nosūtot lietu, tiesai atzinumā norādījis, ka nav iespējams iegūt pierādījumus, kas ļautu izdarīt kategorisku secinājumu par personas apzinātu slepenu sadarbību ar LPSR VDK, kā arī papildus pierādījumus, jo aģentu personu un darba lietas ir izvestas no Latvijas, tiesa nav konstatējusi sadarbības faktu. Ievērojot minēto, apsverama iespēja paredzēt, ka tikai gadījumos, ja ir iegūti pierādījumi, kas dod pamatu atzīt pārbaudāmās personas apzinātu sadarbību ar LPSR VDK, prokurors sagatavo atzinumu un nosūta pārbaudes lietu tiesai apzinātas sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanai.

Tāpat apsverams Likuma par VDK dokumentiem grozījums, kas paredzētu iespēju tiesai atzīt, ka nebija iespējams objektīvi pārbaudīt personas sadarbības ar LPSR VDK fakta esību, norādot, ka minētais atzinums nevar būt par pamatu personas tiesību ierobežojumam. Šā brīža situācija, ka tiesa var vai nu konstatēt, vai nekonstatēt sadarbības faktu, rada pamatu neobjektīviem secinājumiem par tiesas atzīto.

Vērtējot izveidojušos judikatūru, var secināt, ka dominē divi argumenti personas sadarbības ar LPSR VDK fakta nekonstatēšanai. Pirmais – pārbaudes lietā nav iegūti pierādījumi, ka persona apzināti piekritusi sadarbībai ar LPSR VDK, izvēlējusies segvārdu, parakstījusi

vai pašrocīgi rakstījusi LPSR VDK adresētos ziņojumus, pildot aģenta pienākumus, ka arī apzināti slepeni sadarbojusies ar LPSR VDK, izpildot tās uzdevumus. Otrais – tiesa izmanto kriminālprocesuālo tiesību pamatprincipu, ka visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.

Izveidojusies judikatūra, izvērtējot materiālus par to, kādā veidā Latvijas institūcijas pārņēma LPSR VDK dokumentus, atzīst, ka katra ar dokumentu un materiālu virzību saistīta darbība bija dokumentēta, noteikta apsardzes kārtība un režīms, tādēļ secināms, ka bija izslēgta iespēja veikt ar šiem dokumentiem un materiāliem jebkādas manipulācijas, apmaiņu vai viltošanu.

Tāpat izveidojusies judikatūra atzīst, ka TDSC rīcībā esošie LPSR VDK oriģinālie uzskaites dokumenti ir autentiski.

Analizējot tiesu praksi, secināms, ka sadarbības ar LPSR VDK konstatēšanas šķērslis ir nespēja nopratināt LPSR VDK darbiniekus, kuri bija aizpildījuši vai parakstījuši uzskaites dokumentus, jo viņi ir miruši vai viņu dzīvesvietas nav zināmas. Gadījumos, kad bija iespējams nopratināt LPSR VDK darbiniekus, tiesu prakse norāda, ka sniegtās liecības nesatur ziņas par faktiem, kas dod pamatu atzīt personas apzinātu slepenu sadarbību ar LPSR VDK, jo pārbaudāmo personu liecinieks vai nu neatpazīst, vai nespēj atcerēties sadarbības faktu vai sniegto ziņu saturu.

Novērtējot sadarbības fakta ar LPSR VDK pārbaudes un konstatēšanas pastāvošo sistēmu un iespējas iegūt un pārbaudīt pierādījumus, ir pamats atzīt, ka sadarbības ar LPSR VDK esības konstatēšana nav pilnīga un objektīva. Šīs sistēmas pilnveidošana saistāma ar iespēju Likumā par VDK dokumentiem noteikt prezumpciju par sadarbības fakta esību, ņemot vērā par konkrēto pārbaudāmo personu TDSC esošo dokumentu esību un sastāvu. Citādi ir pamats izvērtēt nepieciešamību turpmāk saglabāt Likumā par VDK dokumentiem paredzēto sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanas kārtību, ja nerisina jautājumu par piekļuvi LPSR VDK dokumentiem, kas izvesti no Latvijas.

Legal and procedural aspects establishing the fact of collaboration with the KGB

The Law 'On maintenance, use of documents of the former Committee for State Security and establishing the fact of collaboration of a person with the KGB' (hereinafter – the Law on the KGB Documents) determines that fact of collaboration of a person with the KGB is established by the judgment of the district (city) court. If the fact of collaboration is established, then the operative part of the judgment is published within the official journal. According to the statistics of the district (city) courts since the date when the Law on the KGB Documents had come into force, i.e. since 3 June 1994 the first instance had examined 298 cases on determining the fact of collaboration of a person with the KGB.

By assessing the materials on how the authorities of the independent Republic of Latvia took over the documents of the KGB and though establishing that all activities related to the movement of the documents and materials were documented and that the necessary security procedures were ensured, the courts had ascertained that everything has been done in order to guarantee that the documents and materials had been secured from manipulation, exchange or counterfeiting. However, in most instances, the courts by examining submitted evidence by the public prosecutor and persons under scrutiny, found that the scrutinized person has not collaborated knowingly and secretly with the KGB.

The courts mostly found that there was no evidence that would undoubtedly confirm the collaboration of a person with the KGB because all cases mostly contained only registration documents (alphabetical and inventory cards F-3) and a copy of the record in the journal of enumeration of agents personal and work records. The courts recognized that the original records of the KGB are authentic but the authenticity of the records, due to the fact that they do not contain the signature of the person under scrutiny, cannot serve as a basis for concluding on the deliberate and secret collaboration of a person with the KGB. In many cases, it has been established that it was not possible to interrogate the employees of the KGB who had

completed or signed the documents because they were dead or their place of residence was not known. In cases where it was possible to interrogate the employees of the KGB, the courts found that their testimony do not provide any additional facts which would give a basis for concluding on the deliberate and secret collaboration of a person with the KGB, because the scrutinized person had not been recognized by witnesses or witnesses were unable to remember the fact of collaboration or any other worthy information. Examining the cases, the courts established that the documents on agents that have been removed from Latvia made it impossible to obtain the necessary evidence to evaluate with certainty the fact of collaboration.

Evaluation of the existing system for establishing the fact of collaboration with the KGB leads to a reasonable conclusion that the system is incomplete and biased. If the KGB documents removed from Latvia will not be made accessible, then the system has to be adjusted and improved to meet these realities. Moreover, it is necessary to evaluate the possibility to set a legal presumption of the fact of collaboration or non-collaboration with the KGB on the basis of whether and what amount of documents are available in the Totalitarian Consequences Documentation Centre.

Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944 – 1954)

Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekle

Ievads

Latvijā no 1944. līdz 1965. gadam darbojās divi par reliģiskām lietām atbildīgie pilnvarotie: Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padomes (PSRS RKLP) pilnvarotais Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (LPSR) un PSRS Ministru Padomes Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes (PSRS KPBLP) pilnvarotais LPSR.

Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padome bija izveidota 1943. gadā un to vadīja čekas ģenerālmajors Georgijs Karpovs[118]. Kā savā grāmatā *Baznīca staļinisma žņaugos*[119] raksta somu vēsturnieks Jouko

[118] Georgijs Karpovs (1898 – 1967) – Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes priekšsēdētājs no 1943. līdz 1960. gadam. No 1922. gada strādājis Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (turpmāk – KPFSR) Tautas Komisāru padomes Viskrievijas Ārkārtas komisijā (VĀK/ВЧК), pēc tam Iekšlietu Tautas komisariātā (IeTK/НКВД). No 1939. līdz 1941. gadam vadījis PSRS IeTK 2. nodaļu. No 1943. līdz 1945. gadam bijis PSRS IeTK/VDM nodaļas vadītājs. No 1945. gada valsts drošības ģenerālmajors.

[119] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga, Luterisma mantojuma fonds, 2009. Tulkojums pirmizdevumam – Talonen, Jouko. *Church under the pressure of Stalinism: The development of the status and activities of Soviet Latvian Evangelical Lutheran Church during 1944-1950,* Studia historica septentrionalia, 25. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, 1997.

Talonens[120], Padomju Savienībai bija jārūpējas par savu tēlu Rietumu demokrātisko sabiedroto – Lielbritānijas un Amerikas Savienoto Valstu – priekšā.

> "Tādēļ bija nepieciešams nodrošināt šķietamu reliģijas brīvību, kas īpaši nozīmīgi bija vecāka gada gājuma ļaudīm. Turklāt padomju varas kontrolētas baznīcas nenoliedzami būtu vēlamākas nekā pagrīdes baznīcu veidošanās. Turklāt gan Staļins[121], gan citi komunistu vadoņi jau 20. gs. 30. gados bija piedzīvojuši, ka reliģiskais faktors var ieņemt nozīmīgu vietu pat komunistiskā sabiedrībā".[122]

Te jāatceras, ka divdesmitā gadsimta trīsdesmitajos gados PSRS notika ne tikai masveida kolektivizācija un nežēlīga t.s. kulaku iznīcināšana, bet arī līdz tam nepieredzēta Krievu pareizticīgās baznīcas vajāšana, kura, kā vēlāk to raksturoja krievu rakstnieks Aleksandrs Solžeņicins, "salauza krievu tautas mugurkaulu". Kad 1937. gadā Krievijā apkopoja tautas skaitīšanas rezultātus, izrādījās, ka, neskatoties uz visu iepriekš īstenoto padomju varas cīņu pret "reliģiskajiem māņiem", divas trešdaļas lauku un trešdaļa pilsētu iedzīvotāju sevi atklāti nosaukuši par ticīgiem.[123] Tūlīt pat PSKP CK sekretārs Georgijs Maļenkovs[124] vēstulē Staļinam aicināja nekavējoties likvidēt "garīdznieku pārvaldes orgānus un visu garīdznieku

---

[120] Jouko Talonens (1953) – teoloģijas un filozofijas doktors, Helsinku Universitātes Teoloģijas fakultātes profesors. Viņa grāmata *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam* ir plašākais publicētais pētījums par Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu staļinisma periodā. Grāmatā autors arī publiskojis viņa rīcībā esošo informāciju par Baznīcas kontroli no drošības iestāžu puses.

[121] Josifs Staļins (1878 – 1953) – Vissavienības komunistiskās (boļševiku) partijas (Padomju Savienības komunistiskās partijas) Centrālās komitejas (PSKP CK) ģenerālsekretārs no 1922. līdz 1953. gadam.

[122] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 16. lpp.

[123] Цыпин, Владислав. *История русской церкви.* Москва: Издательский *дом* "Хроника", 1994. Pieejams: http://azbyka.ru/otechnik/Vladislav_Tsypin/istorija-russkoj-tserkvi-1917-1997/6 Lasīts elektroniskā formātā 2015. gada 1. decembrī tiešsaistē.

[124] Georgijs Maļenkovs (1901/1902 – 1988) – PSKS CK sekretārs, atbildīgs par partijas organizāciju darbību un kadru jautājumiem. PSRS Ministru Padomes priekšsēdētājs no 1953. līdz 1955. gadam.

hierarhiju"[125], sākās masveidīga pareizticīgo garīdznieku likvidācija. Piemēram, no 1937. līdz 1939. gadam bija iznīcināti gandrīz visi Krievu pareizticīgās baznīcas bīskapi ne tikai Krievijā, bet arī Ukrainā un citās PSRS republikās, bet nedaudzie no dzīvi palikušajiem visbiežāk pieņēma IeTK/НКВД piedāvātos sadarbības nosacījumus.[126]

PSRS teritorijā bez Krievu pareizticīgās baznīcas darbojās daudzas citas kristīgās konfesijas un arī citas reliģijas, piemēram, jūdaisms, islāms un budisms, tāpēc, lai pārraudzītu šo plašo un dažādo reliģisko organizāciju dzīvi, 1944. gadā, tātad vēl Otrā pasaules kara laikā, izveidoja PSRS Reliģisko kultu lietu padomi (saskaņā ar PSRS Tautas Komisāru padomes (TKP) 1944. gada 19. maija lēmumu Nr. 572), un gandrīz katrā padomju republikā (izņemot Armēnijas PSR) nodibināja arī atsevišķu padomes pilnvarotā institūciju, kura bija padota PSRS Reliģisko kultu lietu padomei (saskaņā ar PSRS TKP 1944. gada 29. maija lēmumu Nr. 628).

Pilnvarotie padomju republikās darbojās atbilstoši vienotai 1945. gada sākumā izdotai instrukcijai, kuras 9. punktā, cita starpā teikts, ka pilnvarotais

> "informē valdību par reliģiskiem kultiem, to stāvokli un darbību republikā; sniedz atzinumus jautājumos, kas skar reliģisko organizāciju darbību; uzrauga pareizu padomju likumdošanas, kas attiecas uz sirdsapziņas brīvību, izpildi; veic darbojošos reliģisko apvienību un grupu, baznīcu, lūgšanu namu, kā arī garīdznieku uzskaiti un reģistrāciju".[127]

Jāpiebilst, ka instrukcija bija slepena un domāta tikai dienesta lietošanai, tāpēc, piemēram, pilnvarotā sarunās ar kultu kalpotājiem uz to bija aizliegts atsaukties un visi pilnvarotā ziņojumi, vēstules vai jebkuri citi dokumenti, kuros šī instrukcija bija pieminēta, arī bija jānoslepeno. Tikpat slepenām vajadzēja būt arī pilnvaroto sarunām ar garīdzniekiem: tieši sarunās bija kārtoti dažādi organizatoriski

---

[125] Одинцов, Михаил. *Государство и церковь: история взаимоотношений: 1917-1938 гг.* Москва: Знание, 1991, С. 504.

[126] Par to vairāk skat. Цыпин, Владислав. *История русской церкви.* Москва: Издательский *дом* "Хроника", 1994. Pieejams: http://azbyka.ru/otechnik/Vladislav_Tsypin/istorija-russkoj-tserkvi-1917-1997/6

[127] Instrukcijas pilnu tekstu pagaidām neesmu atradusi, tāpēc šeit citēts no: LVA, 1448. f., 1. a., vēsturiskā izziņa.

pasākumi, jo nekādus rakstiskus norādījumus vai rīkojumus nedrīkstēja dot, lai nebūtu lietisku pierādījumu tam, ka situācijā, kad spēkā ir valsts un baznīcas šķirtības princips, valsts jaucas baznīcas iekšējās lietās.

Šajā pētījumā, izvēloties konkrētus gadījumus, kas atspoguļo visaptverošu PSRS RKLP pilnvarotā LPSR kontroli pār Latvijas Romas katoļu baznīcu (LRKB) un Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu (LELB), sniegšu īsu ieskatu, ar kādiem paņēmieniem bija ierobežota šo reliģisko organizāciju darbība, diskreditēti un par padomju varas ienaidniekiem pasludināti Baznīcai uzticīgi mācītāji un priesteri. Šādus paņēmienus var izsekot LPSR pilnvarotā ziņojumos Maskavas vadībai, kā arī garīdznieku lietās, kurās pastāvīgi vākti gan dažādi ziņojumi par konkrētu garīdznieku politiskajiem uzskatiem, darbību nacistiskās Vācijas okupācijas laikā, gan vākti pierādījumi tam, vai šie garīdznieki nepārkāpj padomju normatīvos aktus, kas reglamentē baznīcas šķirtību no valsts, tajā skaitā skolas, un bieži vien kā rezultāts šādai informācijas vākšanai bija konkrētā garīdznieka arests vai diskreditācija draudzes un plašākas sabiedrības acīs, piemēram, ar preses publikāciju palīdzību.

Izmantojot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1448., 1419., un 270. fondā pieejamos, lielākoties nepublicētos dokumentus, tuvāk aplūkošu dažus piemērus RKLP pilnvarotā darbības raksturošanai laika posmā no 1944. līdz 1954. gadam. Tāpat izmantošu ar pētījuma tēmu saistītos faktus un vērtējumus no Latvijā līdz šim publicētajiem darbiem, kā arī atsevišķus ārzemju pētnieku darbus, kuros atrodamā informācija, manuprāt, bija lietderīga dažu pētījumā aplūkoto piemēru un tendenču dziļākai izpratnei.

1. PSRS Reliģisko kulta lietu padomes pilnvarotais LPSR Voldemārs Šeškens un viņa darba metodes

1. 1. Plāns par vienoto PSRS Katoļu baznīcu bez Romas un tā realizācija

Par RKLP pirmo vadītāju PSRS kļuva Ivans Poļanskis[128], bet Latvijas PSR – Krievijas latvietis Voldemārs Šeškens[129] (amatā no 1944. līdz 1948. gadam). Sākotnēji Voldemāra Šeškena izveidotais birojs darbojās Daugavpilī, un viņa interešu lokā galvenokārt bija Romas katoļu un vecticībnieku draudžu un to garīdznieku darbība, taču tūlīt pēc padomju karaspēka ienākšanas Rīgā uz galvaspilsētu pārceļas arī Šeškens un RKLP Pilnvarotā biroju iekārto Kirova ielā 57 - 11.

Jouko Talonens savā grāmatā uzsver, ka arī Šeškena "sākotnējās zināšanas viņam uzticētajos reliģiskajos un teoloģiskajos jautājumos bija gaužām vājas"[130], tomēr, kā liecina Šeškena ziņojumi Maskavai, šo trūkumu atsvēra samērā labas novērotāja spējas un

---

[128] Ivans Poļanskis (1898 – 1956) līdz 1947. gadam bija PSRS Valsts drošības ministrijas (VDM; pēc 1954. gada – Valsts drošības komitejas (VDK)) darbinieks ar pulkveža dienesta pakāpi. 1947. gadā veselības dēļ atvaļinājās no aktīvā dienesta, taču padomi turpināja vadīt līdz pat 1956. gadam.

[129] Voldemārs Šeškens (1895 – ?) dzimis Rīgā, no 1921. gada strādājis dažādos amatos VĀK/ВЧК un Apvienotajā valsts politiskajā pārvaldē (*Объединённое Государственное Политическое Управление*, АVPP/ОГПУ). No 1928. līdz 1932. gadam strādāja AVPP Kazahstānā, kur vadīja slepeno (informatoru vervētāju) nodaļu un vadīja politiskās izlūkošanas darbu Centrālāzijā. No 1932. līdz 1934. gadam mācījies Narimanova vārdā nosauktajā Orientālistikas institūtā Maskavā, mācības savienojot ar darbu slepenajā AVPP nodaļā. 1936. gadā slimības dēļ pensionēts, taču turpinājis darbu dažādos zinātniskās pētniecības institūtos. 1938. gadā arestēts. 1939. gadā atbrīvots pierādījumu trūkuma dēļ. Pirms nosūtīšanas darbā uz Latviju strādāja PSRS Zinātņu akadēmijas Ļeņingradas Zinātnieku namā par zinātnisko sekretāru. Šeškena personiskā lieta atrodas Krievijas Zinātņu akadēmijas Sanktpēterburgas filiāles arhīvā: 349. f., 3. a., 312. l., kā arī Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (LKP CK) nomenklatūras darbinieku personas lietu kolekcijā: LVA, PA-15500 f., 2. a., 6593. l. Latvijā Šeškenam bija ciešas saiknes ar IeTK, vēlāk VDM. Pēc 1948. gada par viņa darbību ziņu nav. Internetā Voldemāra Šeškena vārds atrodams IeTK, VDM un VDK vēsturei veltītā foruma ziņās. Pieejams: http://forum.mozohin.ru/index.php?action=printpage;topic=870.0

[130] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 17. lpp.

diplomāta iemaņas; viņš labi izprata savu "novērojamo personu" psiholoģiju un prasmīgi prata izmantot viņu vājās vietas savās interesēs. Jādomā, ka šīs prasmes viņš bija apguvis kādā čekas skolā un pilnveidojis, kā to liecina viņa biogrāfija, būdams profesionāls vervētājs. Jāpiezīmē, ka Šeškena darbībā vēl vērojama karalaika taktika: viņš neslēpj savu sadarbību ar Iekšlietu Tautas komisariātu, vēlāk Iekšlietu ministriju, un Valsts drošības ministriju un, kā liecina arhīva dokumentos atrodamās norādes, izmanto arī šo institūciju piekoptās "pretpadomju elementu" iebiedēšanas, pakļaušanas un iznīcināšanas metodes.

Apskata turpinājumā tuvāk aplūkošu dažus piemērus Šeškena darbības raksturošanai.

Ziņojumā I. Poļanskim 1945. gada 2. februārī[131] V. Šeškens piedāvā savu plānu, kā ietekmēt padomju varai vēlamā virzienā Latvijas Romas katoļu baznīcas arhibīskapu metropolītu Antoniju Springoviču[132]. Vērojams, ka Springovičam bija liela autoritāte ne tikai Latvijas katoļticīgo, bet arī luterāņu un citu kristiešu vidū, jo viņš bija viens no retajiem kristīgās Baznīcas vadītājiem, kurš kara beigās apzināti palika Latvijā. Turklāt šajā laikā PSRS RLKP bija izstrādājusi ambiciozu projektu, ko gan tā arī neizdevās īstenot, proti, tās Romas katoļu baznīcas augstākās garīdzniecības vidū, kas turpināja darboties PSRS teritorijā, bija mērķtiecīgi meklēti bīskapi, kuri būtu apveltīti ar autoritāti un kuri ne tikai apliecinātu savu lojalitāti padomju varai, bet būtu arī gatavi saraut savas saiknes ar Vatikānu un izveidot autokefālu katoļu Baznīcu. To, kādā veidā Šeškens gatavojies iesaistīt šajā plānā Springoviču, viņš detalizēti izklāsta savā ziņojumā Poļanskim 1945. gada 29. maijā.[133] Vēl 1945. gada 31. janvārī RKLP pilnvarotā biroja rīcībā nonāk Springoviča vēstule PSRS Valsts drošības tautas komisāram Vsevolodam Merkulovam[134], kurā Springovičs lūdz uzklausīt viņa paskaidrojumus sakarā ar trīs katoļu garīdznieku –

[131] LVA, 1448.f., 1.a., 239.l., 2.-7.lp.
[132] Antonijs Springovičs (1876 – 1958) – Latvijas Romas katoļu baznīcas atjaunotās Rīgas Metropolijas pirmais arhibīskaps metropolīts no 1920. līdz 1958. gadam.
[133] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 13. – 17.lp.
[134] LVA, 1448.f., 1.a., 237.l., 13. – 15. lp.

Henrika Tropa, Alfona Pastora un Ādolfa Tarbunasa[135] – arestu 1945. gada 9. un 10. janvārī. Savā paskaidrojumā LRKB vadītājs apliecina, ka,

> "ja ir radušās kādas aizdomas sakarā ar manas garīdzniecības attieksmi pret vācu okupantiem, tad es kategoriski paziņoju, ka vācieši no paša sākuma bija naidīgi noskaņoti pret katoļu garīdzniecību, kas pārauga dažāda veida ierobežojumos un atklātā vajāšanā. [..] Visiem ir zināms, ka vācieši, atkāpjoties no Rīgas, vardarbīgi, arestā aizveda abus manus palīgbīskapus: J. Rancānu[136] un B. Sloskānu[137]. Viņi noteikti gribēja aizvest arī mani, taču es tad biju smagi slims".[138]

Vēstules turpinājumā Springovičs uzsver, ka

> "katoļu garīdzniecība palika uz vietas, ar vārdu un vēl vairāk – ar savu piemēru, tā nomierinoši ietekmējot savu draudžu locekļus. [..] Es esmu pārliecināts, ka tādu katoļu garīdznieku rīcību ikvienam savas dzimtenes patriotam ir jāatzīst par lielu nopelnu dzimtenes priekšā".[139]

Šeškens atsaucas arī uz Springoviča 1944. gada 21. decembra paziņojumu, ka viņš nepametīs Latviju kopā ar nacistiskās Vācijas karaspēku, lai ko tas viņam maksātu, un aicina to nedarīt arī citiem katoļu garīdzniekiem un draudzēm. Pilnvarotais uzsver, ka

> "Springovičam bijusi taisnība, kad viņš savā iesniegumā biedram Merkulovam, saka: ".. gestapo man teica, ka par atteikšanos braukt uz Vāciju, man – kā krievu piekritējam – draud liktenīgas sekas. Un tikai ar lielām pūlēm un pastāvīgām briesmām dzīvībai man palaimējās izbēgt skumjajam liktenim"".[140]

---

[135] Pastoru un Tropu vēlāk atbrīvo, bet Tarbunasu sevišķā apspriede 1945. gada 15. decembrī pēc KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] panta otrās daļas par "pretpadomju aģitāciju" notiesāja ar brīvības atņemšanu uz septiņiem gadiem. Skat. Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 – 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996, 140. lpp.

[136] Domāts bīskaps Jāzeps Rancāns (1886 – 1969). No 1947. līdz 1960. gadam – Latvijas Valsts prezidenta vietas izpildītājs trimdā.

[137] Te domāts Boļeslavs Sloskāns (1983 – 1981).

[138] LVA, 1448. f., 1. a., 237. l. ,14. lp.

[139] LVA, 1448. f., 1. a., 237. l., 14. lp.

[140] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 3. lp.

Tādējādi, pēc Šeškena domām, būtu nopietni apsverama iespēja izvirzīt Springoviču valsts apbalvojumam.[141] Jābilst, ka uz šādu piedāvājumu Šeškenu nebūt nepamudināja simpātijas pret Latvijas katoļu vadītāju. Pilnvaroto vadīja pavisam citas intereses: "Springovičs varētu sajust, ka Maskava ir tuvāka un labāka par Romu."[142] Atsaucoties uz sarunu ar Kārli Pugo,[143] kurš tajā laikā bija PSRS RKLP padomes priekšsēdētāja vietnieks un vadīja Rietumu reliģiju nodaļu, tas ir, pārzināja arī visas Latvijas kristīgās konfesijas, izņemot Krievu pareizticīgo baznīcu, Šeškens uzsver, ka tādā veidā varētu palielināt arī Springoviča autoritāti Lietuvas katoļu garīdzniecības vidū. Savā ziņojumā Šeškens arī ierosina atbrīvot apcietināto katoļu priesteri Pastoru[144], kas ir tuvs Springoviča draugs, tāpēc viņa atbrīvošana "atgrieztu Springoviču normālā stāvoklī". Interesants ir Šeškena dotais Springoviča raksturojums:

> "Savu garīdzniecību viņš tur savās rokās stingri. Taču vecums viņam, manuprāt, tomēr traucē pašam līdz galam izstrādāt visus jautājumus. Senila, pilnīgi dabiska izklaidība un aizmāršība detaļās viņam neļauj palikt par tādu patstāvīgu vadītāju, kāds viņš, acīm redzot, bijis agrāk. Ja viņam būtu labs un noderīgs palīgs, kuram viņš bez ierunām uzticētos, viņu būtu iespējams izmantot".[145]

---

[141] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 3. lp.

[142] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 3. lp.

[143] Kārlis Pugo (1896 – 1955) PSRS bija beidzis IeTK/НКВД Augstāko skolu un divdesmitā gadsimta trīsdemistajos gados strādājis IeTK. Pēc Otrā pasaules kara bijis LKP Rīgas partijas komitejas pirmais sekretārs, Latvijas Valsts universitātes prorektors un LKP CK Augstākās partijas skolas vadītājs. Interesanti, ka jaunākās Krievijā publiski pieejamās Kārļa Pugo biogrāfijas darbu PSRS Reliģisko kultu lietu padomē piemin reti vai nemin vispār. Skat., piemēram, Зеньковский, Николай. "Пуго Карл Янович", *Самые секретные родственники. Энциклопедия биографий.* Москва: ОЛМА ПРЕСС, 2005, С. 323.

[144] Domāts bijušais Daugavpils dekāns, Rīgas arhidiacēzes oficiāls, 2., 3. un 4. Saeimas deputāts un publicists, Svētā Krēsla galma prelāts Alfons Pastors. Iespējams, ka 1945. gadā viņa atbrīvošana tiešām notikusi, taču bijusi tikai uz salīdzinoši īsu brīdi, jo 1948. gadā (pēc H. Tropa ziņām 1951. gadā) Pastoru notiesāja un izsūtīja spaidu darbos uz Sibīriju. No izsūtījuma viņš atgriezās Rīgā 1956. gadā ar sagrautu veselību. Mūža nogali vadīja metropolīta Springoviča ģimenē kā pensionārs, saņemdams vecuma pabalstu no Rīgas Metropolijas kūrijas. Vairāk skat.: Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 - 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996, 113. lpp.

[145] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 3. lp.

Uzmanību piesaista Šeškena paskaidrojums šī raksturojuma noslēgumā: "Par visiem šiem apsvērumiem es nevienam absolūti neesmu ziņojis un bez Jūsu lēmuma nevienam neteikšu".[146] Vienā no nākamajiem ziņojumiem Poļanskim 1945. gada 29. maijā Šeškens nopietni sāk apsvērt situāciju ar Latvijas katoļu uzraudzību, ja Springovičs vairs nevarētu veikt Baznīcas vadītāja pienākumus:

> "Gadījumā, ja Springovičs noietu no skatuves, situācija var sarežģīties, ja vien jau tagad netiku sperti daži soļi, kuri iespējami kanonisko tiesību robežās, lai noformētu viņa vietniekus. Šo jautājumu pētu."[147]

Šādu Šeškena pozīcijas maiņu izsaukusi Springoviča negaidītā rīcība pēc Valsts drošības ministrijas piedāvājuma viņam iesaistīties "cīņā pret bandītismu". Saskaņā ar Šeškena slepeno ziņojumu Poļanskim 1945. gada 4. maijā[148] ir notikusi Springoviča tikšanās ar LPSR Valsts drošības tautas komisāru Alfonu Noviku, kuras laikā (te Šeškens atsaucas uz TKP priekšsēdētāju Vili Lāci, kas piedalījies šajā sarunā) metropolīts ir piekritis uzrakstīt aicinājumu "bandītiem" padoties. Tomēr, kā izrādījies, Springovičs faktiski ir ignorējis tikšanās laikā saņemtos norādījumus:

> "Ja spriežam pēc Springoviča uzsaukuma satura, tad Springovičam bandītisms maigi aizstāts ar dezertieriem. Springovičs personīgi man teica, ka viņš apzināti nedaudz atkāpies no viņam piedāvātās aicinājuma (uzsaukuma) formas[149], jo sarunā ar viņu neesot bijuši precizēti vairāki viņam ļoti svarīgi momenti: tie ir punkti vai iestādes, kur viņiem jāierodas, un kas ar šo publiku būs tālāk. "Man nav nekādu garantiju, ka viņus, kas būs ieradušies pēc mana aicinājuma, tūlīt pat nepiebeigs" – tieši tādi bija viņa vārdi. Un, izejot no tā, viņš neuzskatīja par iespējamu riskēt ar savu autoritāti, baznīcas autoritāti, un pats saka, ka negribēja un nevarēja kā metropolīts likt savai sirdsapziņai uzņemties tādu atbildību. Šo viņa apsvērumu rezultātā tad arī radās piebilde uzsaukuma beigās, kas aizkavēja viņa uzsaukuma publiskošanu, līdz tika izsludināts oficiālais paziņojums par dezertieru pieteikšanos.

---

[146] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 3. lp.
[147] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 14. lp.
[148] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 8. – 12. lp.
[149] Viena no norādēm, ka Springovičam jau bija iedots iepriekš sagatavots teksts. To apstiprina arī ziņojuma tālākais teksts.

> Kad es pēc biedra Novika darbinieku lūguma ierados pie Springoviča, lai precizētu viņa uzsaukuma beigās veiktā grozījuma iemeslus, bija jau par vēlu – tas jau bija izplatīts".[150]

Turpinājumā Šeškens gan informē, ka Springoviča aicinājumam un tā izplatīšanai baznīcās ir bijusi liela nozīme, jo, piemēram, Ilūkstes apriņķī vien pieteikušies apmēram 150 cilvēki, 50 no tiem – ierindā un ar visiem ieročiem.[151] No ziņojuma tālākā teksta iespējams secināt, ka Šeškens ir pārliecināts gan par Springoviča autoritāti katoļticīgo vidū, gan to, ka, viņaprāt, var panākt, lai tā kalpotu padomju varas interesēm. Kaut arī ar aicinājuma organizēšanu "ne viss bija izdarīts gludi, spriežot pēc visa, turpmāk līdzīgas aizķeršanās neatkārtosies".[152]

1946. gada 22. janvārī Poļanska vietnieka Jurija Sadovska[153] vēstulē Šeškens saņem RKLP atbildi uz saviem apsvērumiem:

> "Padome uzskata, ka attiecībā uz katoļiem visvājākā vieta ir Springoviča vientulība, jo viņam nav vietnieku un tuvu palīgu. Jūsu pasākumiem jābūt koncentrētiem šajā virzienā, lai izveidotu šo cilvēku kategoriju."[154]

1947. gada 25. jūlijā Rīgas Svētā Jēkaba katedrālē Springovičs, vēl nesaņēmis atļauju no Romas, konsekrēja divus bīskapus – Pēteri Strodu[155] un Kazimiru Duļbinski[156]. Ārēji viņi turpināja Springoviča uzsāktu politiku attiecībās ar padomju varu, taču, kā rāda turpmākā LRKB vēsture, Baznīcas saglabāšanas interesēs. Protams, ka ilgi šāda dubultspēle viņiem neizdevās: par to liecina VDK ziņojums par katoļu baznīcas reakcionāro darbību 1956. gadā[157].

---

[150] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 8. lp.
[151] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 10. lp.
[152] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 10. lp.
[153] Jurijs Sadovskis – kopš 1923. gada strādājis KPFSR IeTK Valsts politiskajā pārvaldē *(Государственное Политическое Управление,* VPP/ГПУ*)* un AVPP/ОГПУ.
[154] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 55. lp.
[155] Pēteris Strods (1892 – 1960) – no 1947. līdz 1958. gadam Rīgas arhidiecēzes palīgbīskaps un Liepājas diecēzes apustuliskais administrators. No 1958. gada un līdz nāves brīdim Rīgas Metropolijas Rīgas arhidiecēzes un Liepājas diecēzes apustuliskais administrators.
[156] Kazimirs Duļbinskis (1906 – 1991) – no 1947. gada Rīgas arhidiecēzes palīgbīskaps. Apcietināts 1949. gadā. Piespriesti desmit gadi labošanas darbu nometnē.
[157] LVA, 270. f., 1c. a., 1122. l., 113. – 120. lp.

1.2. Sarīkojumi LELB liberalizācijā

Cits piemērs ir Šeškena attiecības ar Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vadību. Atgriežoties pie 1945. gada 2. februāra ziņojuma, redzams, ka jau no savas darbības uzsākšanas brīža Šeškena attieksme pret LELB arhibīskapa pienākumu izpildītāju Kārli Irbi[158] ir negatīva. Atzīstot, ka, izņemot Irbi, luterāņiem nav neviena cilvēka, ar kuru varētu runāt, viņš vienlaikus secina, ka Irbe savā uzvedībā ir "nepielūdzami nekaunīgs" un

> "tas nav audzināšanas defekts, bet gan īpaša, pārdomāta sistēma, kā runāt par padomju pārstāvjiem. [..] To, ka viņš mēģina izmantot baznīcu, lai palīdzētu padomju varas ienaidniekiem, pietiekami skaidri pierāda tas fakts, ka mācītājos tika ieskaitīts bijušais latviešu-krievu-vācu virsnieks Martenss[159], kuru pēc tam arestēja "SMERŠ" orgāni[160] un par kuru es Jums ziņoju personīgi. [..] Viņa lietām iespēju robežās sekoju uzmanīgi un, kur tas nepieciešams, presēju. Jautājums par luterāņu baznīcas vadību Latvijā šodien ir ļoti aktuāls. [..] Līdz Kurzemes jautājuma likvidācijai viņu var paciest, taču brīdī, kad tiks atbrīvota visa Latvijas teritorija, rezervē jau jābūt piemērotam kandidātam"[161].

Tā paša gada 5. oktobrī speciālā ziņojumā par LELB arhibīskapa amata pagaidu izpildītāja K. Irbes noskaņojumu un darbību Šeškens

---

[158] Kārlis Irbe (1885 – 1966) – luterāņu mācītājs, pedagogs un politiskais darbinieks. 1944. gada augustā, arhibīskapa Teodora Grīnberga aicināts, uzņēmies Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas virsvaldes ģenerālsekretāra amatu. 1944. gada 27. septembrī uz Grīnberga prombūtnes laiku iecelts par LELB arhibīskapa pienākumu izpildītāju un virsvaldes prezidentu.

[159] Te domāts Pēteris Martens, kurš pirmās pakāpes ordināciju saņēma 1944. gada 19. novembrī. Martenu apsūdzēja "dzimtenes nodevībā" un "vācu okupantu atbalstīšanā". 1945. gada 10. – 11. februārī saskaņā ar KPFSR Kriminālkodeksa 58.[1] panta otro daļu un 58.[11] pantu viņam piesprieda nāvessodu nošaujot.

[160] "SMERŠ" (*Смерш*, saīsinājums no "Смерть шпионам!", latviski "Nāve spiegiem!") ir kopīgs nosaukums vairākām institūcijām: 1943. gada 19. aprīlī izveidotas PSRS Aizsardzības tautas komisariāta Galvenās pretizlūkošanas pārvalde un Kara flotes tautas komisariāta Pretizlūkošanas pārvalde, savukārt, 1943. gada 15. maijā izveidoja Iekšlietu tautas komisariāta Pretizlūkošanas pārvaldi ar šādu pašu nosaukumu. Organizācijas uzdevumos ietilpa pretizlūkošana un atbrīvoto padomju kara gūstekņu un PSRS okupēto zemju iedzīvotāju filtrēšana.

[161] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 4. lp.

vēlreiz uzsver, ka, "sākot no brīža, kad 1944. gadā Latvijā ienāk padomju vara, Irbe par visas savas darbības pamatu paņēma veco lozungu – "jo sliktāk, jo labāk" – un nemainīgi pie tā turējās, pat ne vienmēr slēpa".[162]

Arī Irbem bija piedāvāts parakstīt un izplatīt draudzēs tādu pat aicinājumu, kādu ir izplatījis Springovičs, taču Irbes pozīcija bija cita. Šeškens ziņo sekojošo:

> "Irbe kategoriski atteicās, paziņojot, ka netic padomju orgānu solījumiem par no meža iznākušo cilvēku neaizskaramību un, kamēr valdība nepublicēs dekrētu par visu arestēto, sākot no 1940. gada, amnestiju, viņš neuzskata par iespējamu izsludināt šādu vēstījumu."[163]

Viegli iedomāties, ka, ja Springoviča pozīcijā Šeškens saskatīja pierādījumu katoļu metropolīta lojalitātei pret padomju varu, tad Irbes nostāja savukārt nostiprināja viņā pārliecību, ka šis luterāņu pagaidu arhibīskaps padomju varai ir bīstams:

> "Visa Irbes darbība pamatos ir naidīga pret pastāvošo kārtību, un tā mēģina apvienot pretpadomiski noskaņoto garīdznieku aprindas cīņai pret padomju varu zem luterāņu baznīcas karoga"[164].

Jābilst, ka Kārli Irbi arestēja 1946. gada 21. februārī par padomju varai kaitīgas darbības organizēšanu un 1947. gada 29. martā, pamatojoties uz KFPSR Krimināl kodeksa 58.[1] panta pirmo daļu, 58.[10] un 58.[11] pantu, notiesāja uz desmit gadiem labošanas darbu nometnē[165]. Taču jau pirms Irbes aresta notika pakāpeniska viņa uzskatiem tuvo LELB virsvaldes locekļu nomaiņa ar padomju varai, tai skaitā VDM, lojāliem garīdzniekiem, kā arī pierādījumu vākšana par Irbes un viņa tuvāko līdzgaitnieku pretpadomju darbību. Slepenajā ziņojumā Poļanskim 1945. gada 13. jūnijā Šeškens atzīst, ka

> "aizstājēja Irbem šodien nav un vienkārši meklēt viņam aizstājēju nozīmē vienīgi paildzināt kardinālo risinājumu jautājumam par

[162] LVA, 1448. f., 1. a., 189. l., 43. lp.
[163] LVA, 1448. f., 1. a., 189. l., 43. lp.
[164] LVA, 1448. f., 1. a., 189. l., 43. lp.
[165] 1956. gada 15. novembrī Irbi atbrīvoja no ieslodzījuma. Bijis Rīgas Svētās Trīsvienības draudzes mācītājs no 1956. līdz 1966. gadam. Miris 1966. gada 2. novembrī.

luteriskās baznīcas pārlikšanu uz padomju sliedēm un par elementāras padomju kārtības ieviešanu tajā".[166]

Šeškens piedāvā sasaukt luteriskās baznīcas sinodi. Viņš bija pārliecināts, ka situācijā, kad krasi samazinājies luterāņu mācītāju skaits un dažu mācītāju reputācija ir apšaubāma, sinodē vairākumu veidos laji, ar kuriem vienoties būs daudz vieglāk. Runāt par LELB likvidēšanu, viņaprāt, vēl nevar, jo saskaņā ar 1935. gada skaitīšanas datiem vairāk nekā 55% Latvijas iedzīvotāju bijuši luterāņi. Ziņojumā Šeškens informē arī par priekšdarbiem, kas jau veikti, lai plānu par sinodes sasaukšanu varētu veiksmīgi īstenot. Jāatzīmē, ka šos priekšdarbus var saukt par tipisku RKLP pilnvarotā praksi, ko pielietoja visu LPSR pilnvaroto darbā, proti, tādas pilnvarotajam lojālas garīdznieku un laju grupas veidošana, kas bez ierunām izpildītu pilnvarotā prasības, un jau esošo reliģiskās organizācijas izpildinstitūciju locekļu ietekmēšana pilnvarotajam vēlamajā virzienā. Tātad Šeškens plānoja izveidot iniciatīvas grupu no viņam lojāliem cilvēkiem, kas sagatavotu deklarāciju par LELB sinodes sasaukšanu, un iniciatīvas grupā iekļaut vienu no esošās virsvaldes lojālākajiem locekļiem, tādējādi nodrošinot, ka virsvalde netraucēs iniciatīvas grupas aktivitātes. Ziņojumu Šeškens noslēdz ar pārdomām par nākamo baznīcas arhibīskapu:

"Pagaidām noteiktas personas nav. Tā kā jautājums ir par baznīcas iekārtas demokratizāciju, atbilstošu kandidatūru šodien nosaukt ir grūti. Pašlaik pētu tautu savu iespēju robežās. Tomēr man šķiet, ka iniciatīvas grupas darba procesā, un līdz ar šo darbu arī dziļāk zondējot cilvēkus, šai kandidatūrai ir jāparādās. Jebkurā gadījumā jaunās Virsvaldes – un līdz ar to arī arhibīskapa – darba programma ieliks arhibīskapu atbilstošos rāmjos. Tikai šī iemesla dēļ atlikt jautājuma risinājumu nebūtu mērķtiecīgi. Sliktākā gadījumā, ja iniciatīvas grupas deklarācijai nebūs vēlamais rezultāts, mēs kā malā stāvošie varam pieņemt jebkuru lēmumu par deklarācijas un pašas iniciatīvas grupas turpmāko likteni".[167]

Šeškena slepenajā ziņojumā PSRS RKLP 1945. gada 20. oktobrī atrodama sekojoša piezīme:

[166] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 13. lp.
[167] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 15. lp.

> "Ar luterāņiem pagaidām īpašas izmaiņas nav notikušas. Pabeidzam veidot piecinieku, kuram vajadzētu kļūt par pagaidu virsvaldi. No šī sastāva, saskaņā ar luteriskās baznīcas satversmes 95§ tiks izvēlēts arhibīskapa vietnieka pienākumu izpildītājs."[168]

Par to, kā varētu būt notikuši Šeškena plānotie priekšdarbi, iespējams spriest vēl pēc dažām norādēm pilnvarotā arhīva materiālos. Piemēram, 1945. gada 10. aprīlī Baznīcas virsvalde pilnvarotajam iesniedz paziņojumu par tās sastāvu. Saskaņā ar šo paziņojumu virsvaldē bez Irbes ir vēl trīs locekļi – Pauls Rozenbergs, Krišjānis Šlosbergs un Arturs Siļķe[169]. 1945. gada maijā no Kurzemes atgriezās vēl viens virsvaldes loceklis – Alberts Virbulis. Tiesa, viņš maz piedalījās virsvaldes darbā. Vēlāk, pēc Irbes aresta, tā kā Virbulis bija palicis vienīgais no arhibīskapa aizvietotājiem, kuru bija izraudzījies arhibīskaps Teodors Grīnbergs, viņam pat uz īsu brīdi nācās ieņemt pagaidu arhibīskapa posteni.

Par Paulu Rozenbergu, vienu no redzamākajiem luterāņu teologiem pēc 1944. gada, kurš palika Latvijā, zināms tas, ka nacistiskās Vācijas okupācijas laikā viņš atklāti paudis nepatiku pret nacistu režīmu. Talonens raksta, ka

> "ir saglabājušās liecības, ka kādos Rozenberga vadītos kapusvētkos viņš ir atklāti kritizējis vācu politiku attiecībā uz ebrejiem un pēc tam izsaukts uz nopratināšanu vācu drošības dienestā *(Sicherheitsdienst)*".[170]

Rozenbergs bija viens no tuvākajiem Irbes domubiedriem, un pirmais iestājās par Irbes atbrīvošanu no apcietinājuma, tāpēc nav pārsteigums, ka 1946. gada 27. februārī arī Rozenbergu apcietināja[171]. "Izvilkumā no Latvijas PSR Valsts [drošības] ministrijas pilnīgi slepenās izziņas par arestētā evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītāja P.

---

[168] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 44. lp.

[169] LVA, 1448. f., 1. a., 190. l., 16. lp.

[170] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 11. lpp.

[171] Sevišķā apspriede Rozenbergam 1947. gada 29. martā pēc KPFSR Krimināl kodeksa 58.[3], 58.[10] panta otrās daļas un 58.[11] panta piesprieda astoņus gadus labošanas darbu nometnē. Viņu atbrīvoja 1957. gada 25. maijā. Noslepkavots tūlīt pēc nometnes atstāšanas 1957. gada 4. jūnijā.

Rozenberga pretpadomju darbību"[172] redzams, ka izziņā ir apkopota "aģentūras izstrādes procesā" savāktā informācija par to, ka Rozenbergs bijis aizsargu organizācijas mācītājs, ka viņa brāļi veikuši aktīvu teroristisku darbību", ka viņš pats ir "naidīgi noskaņots pret padomju varu, un ir aktīvs latviešu buržuāziskais nacionālists".[173] Pie šī pēdējā Rozenberga raksturojuma atgriezīšos vēlāk, bet tagad daži vārdi par atlikušajiem virsvaldes locekļiem.

Par Artura Siļķes[174] "neīstā aģenta" traģisko lomu liecina grāmatā *Latvija padomju režīma varā* publicētais "Izvilkums no Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas pilnīgi slepenā slēdziena par Evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītāja A. Siļķes vervēšanu un viņa kā aģenta izmantošanas neiespējamību"[175]. Arī šajā dokumentā, tāpat kā slēdzienā par Rozenbergu, ir norādes par aģentiem, kuri novēroja Siļķi (viņa paša segvārds bija "Zaķis"): dokumentā pieminēto aģentu segvārdi ir "Demokrāts" (piedalījies arī Rozenberga izsekošanā), "Krupnovs", "Astra" un "Kalniņš."[176] No šī slēdziena iespējams secināt, ka "Demokrāts" varētu būt bijis virsvaldes loceklis, jo informācija, kuru viņš sniedza, bija pieejama tikai Irbem ļoti tuviem cilvēkiem. Savukārt aģentu "Krupnovu" varētu mēģināt identificēt, izmantojot norādes par viņa saistību ar mācītāju Arvīdu Perlbahu un Ģertrūdes baznīcas kanceleju (ziņojumā gan nav precizēts, kura no Ģertrūdes baznīcām domāta).[177] Talonens ir izvirzījis versiju, ka aģents "Krupnovs" varētu

---

[172] *Latvija padomju režīma varā*: *dokumentu krājums.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 308. – 310. lpp. Šajā publikācijā norādīta arī pilnā dokumenta atrašanās vieta: LVA, 1986. f., 2. a., 10758. l., 2. sēj., 35. – 37. lp.

[173] Turpat, 308. lpp.

[174] Arturu Siļķi arestēja tajā pašā dienā, kad Kārli Irbi, un arī tajā pašā 1947. gada 29. marta sevišķajā apspriedē viņam pēc KPFSR Kriminālkodeksa 58.^{3}, 58.^{10} panta otrās daļas un 58.^{11} panta piesprieda astoņus gadus labošanas darbu nometnē. Viņš bija atbrīvots un atgriezās Rīgā 1957. gadā. Saņēmis atļauju atkal kalpot mācītāja amatā, Siļķe pildīja mācītāja pienākumus Slokā, Salā un Irlavā. Siļķe bija docētājs arī Teoloģijas kursos. 1963. gadā viņam piešķirts virsmācītāja tituls un zelta krusts. Miris 1965. gada 22. oktobrī.

[175] *Latvija padomju režīma varā*: *dokumentu krājums.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 302. – 307. lpp. Šajā publikācijā norādīta arī pilnā dokumenta atrašanās vieta: LVA, 1986. f., 2. a., 10758. l., 2. sēj., 28. – 34. lp.

[176] Turpat, 306. – 307. lpp.

[177] Turpat.

būt bijušais adventistu sludinātājs Arnolds Kondrāts[178]. To apstiprina arī iepriekš minētās norādes: no 1945. gada Jaunās Ģertrūdes baznīcas pirmajā draudzē kalpoja prāvests Pēteris Kleperis[179], bet Vecās Ģertrūdes baznīcā, kur kalpoja pats Siļķe, par viņa palīgu 1945. gadā bija norīkots tieši Kondrāts, kurš pēc aiziešanas no adventistiem un iestāšanās Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātē bija pievienojies Rīgas Atdzimšanas luteriskajai draudzei, kur savukārt kalpoja Perlbahs. Tādējādi abas norādes ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka aģents "Krupnovs", iespējams, tiešām bijis Kondrāts.

No 1945. gada sākuma virsvaldes locekļu saraksta vēl atlicis Krišjānis Šlosbergs. Šo personu Talonens savukārt identificē kā VDM aģentu ar segvārdu "Demokrāts"[180]. RKLP pilnvarotā arhīvā pagaidām neesmu atradusi tiešus pierādījumus par Šlosberga sadarbību ar VDK, taču ir vairāki, šķietami nesaistīti dokumenti, kuri, manuprāt, tomēr jāuzskata par vienas lietas atsevišķām daļām un kas, iespējams, liecina par labu Talonena pieņēmumam. Nosaukšu to par Krišjāņa Šlosberga dzīvokļa lietu un aplūkošu to detalizēti.

1.3. Krišjāņa Šlosberga lieta

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1448. fonda 48. lietā atrodams dokuments, kuru RKLP pilnvarotajam V. Šeškenam (ar kopiju K. Šlosbergam, kurš dzīvo Jāņu[181] ielā 7 dz. 3) 1946. gada 7. janvārī izsūtījis PSRS Prokuratūras prokurors LPSR un parakstījis prokurora pienākumu izpildītājs, justīcijas 3. klases valsts padomnieks Čerkasovs.[182] Dokuments sākas ar frāzi, ka tas ir papildinājums LPSR prokuratūras 1946. gada 16. janvāra atbildei uz Šeškena vēstuli.[183] Īsumā dokumenta saturs ir sekojošs: tajā paziņots, ka Šlosberga

[178] Turpat, 36. lpp.
[179] *Latvija padomju režīma varā*: *dokumentu krājums.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 20. lpp.
[180] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 36. lpp.
[181] Acīmredzot, dokumentā domāta Jāņa iela.
[182] LVA, 1448. f., 1. a., 48. l., 3. lp.
[183] Nav saprotams, kāpēc vēstule datēta ar 7. janvāri. Visticamāk, ka tā ir vienkārši lietvedības kļūda.

dzīvokļa jautājums vēl aizvien nav atrisināts. Proti, dzīvoklī Jāņa ielā 7, kuru apdzīvo Šlosbergs, vēlas atgriezties dzīvokļa likumīgais īpašnieks – pilsonis Marons, divu karā kritušu padomju armijas karavīru tēvs. Čerkasovs uzsver, ka pilsonim Maronam ir likumīgas tiesības atgriezties savā dzīvoklī, un, tā kā ilgāka vilcināšanās nav pieļaujama, prokuratūra informē, ka, ja līdz 1946. gada 11. februārim pilsonim Maronam nebūs sameklēts cits dzīvoklis, LPSR prokuratūrai nāksies pilsoni Šlosbergu no dzīvokļa Jāņa ielā 7 administratīvā kārtībā izlikt.

Nākamais dokuments 48. lietā ir Šlosberga lūgums PSRS RKLP pilnvarotajam palīdzēt atrisināt situāciju ar viņa dzīvokli[184]. Lūgums datēts ar 1946. gada 6. februāri. Šlosbergs informē, ka 8. janvārī saņēmis Rīgas Kirova rajona prokuratūras lēmumu, ar kuru saskaņā viņam septiņu dienu laikā ir jāatstāj dzīvoklis Jāņa ielā 7. No tālākā teksta saprotams, ka Šlosbergs tajā pašā dienā vērsies pie Šeškena un ar viņa starpniecību – pie LPSR prokurora ar lūgumu, lai šis Kirova rajona prokuratūras (tātad – zemākas instances) lēmums tiktu atcelts. Viņa lūgumu apmierina, un iepriekš minētā Čerkasova vēstule apstiprina to, ka Kirova rajona prokuratūras lēmums ir grozīts: Šlosberga izlikšana uz laiku ir atlikta, dodot iespēju šajā periodā pašam sameklēt jaunu dzīvokli pilsonim Iļjam Moisejevičam Maronam. Tomēr, kā izrādās, jaunu dzīvokli Maronam Šlosbergs tā arī nav atradis un tāpēc vēlreiz lūdz Šeškena palīdzību, pievēršot pilnvarotā uzmanību faktam, ka Jāņa ielas 7. namā dzīvo galvenokārt luteriskās baznīcas kalpotāji. Atgādināšu Šlosberga lūguma datumu – 1946. gada 6. februāris. Tātad 6. februārī Šlosbergs ir gandrīz vai drošs par to, ka viņu pašu 11. februārī var izlikt no dzīvokļa. Zīmīgi ir tas, ka viņš acīmredzami nezina, ka viņa lieta jau *de facto* ir atrisināta, turklāt LPSR valdības līmenī, proti, 1448. fonda 49. lietā atrodas tā LPSR prokuratūras 1946. gada 16. janvāra vēstule Šeškenam (šoreiz bez kopijas Šlosbergam), kuru tad arī papildina augstāk skatītā Čerkasova vēstule. Pamata vēstules teksts ir sekojošs:

> "Uz Jūsu 1946. gada 12. janvāra[185] vēstuli Nr. 6, informēju, ka pilsoņa Šlosberga izlikšana no dzīvokļa Jāņu ielā 7. dz. 3 ir apturēta. Uzskatu,

[184] LVA, 1448. f., 1.a., 48. l., 4. – 5. lp.

[185] Šeškens oficiālo vēstuli PSRS Prokuratūras LPSR prokuroram nosūtījis četras dienas pēc tam, kad LPSR prokurors, precīzāk, prokurora pienākumu izpildītājs, Rīgas

ka jautājumu var atrisināt. vienīgi nekavējoties piešķirot pilsonim Maronam citu dzīvojamo platību. Šajā jautājumā LPSR Tautas Komisāru padomes priekšsēdētājs b. Vilis Lācis apsolīja dot norādījumus b. Deglavam[186], ar kuru Jums jāsazinās ar mērķi, lai nekavējoties nodrošinātu pilsoni Maronu ar jaunu platību."[187]

Šo vēstuli papildina uz PSRS prokuratūras LPSR prokurora veidlapas ar roku rakstīta zīmīte, arī datēta ar 1946. gada 16. janvāri: "B. Šešken! Saskaņā ar Republikas prokurora norādījumu, lūdzu pieņemt b. Maronu un atrisināt dzīvokļa jautājumu".[188] Zīmītes autora identitāte ir grūti nosakāma, taču iespējams, ka to parakstījis LPSR prokuratūras izmeklēšanas daļas priekšnieks, justīcijas vecākais padomnieks Paegle (dokumentā paraksts grūti atšifrējams).

Interesanti, ka Šeškena lietvedībā šīs prokuratūras vēstules iegrāmatotas tikai 12. februārī. Spriežot pēc 48. lietā esošās Šlosberga vēstules, Šeškens līdz pat 6. februārim, kad Šlosbergs atkal lūdz viņa palīdzību, nav informējis Šlosbergu, ka viņa dzīvokļa jautājuma risināšanā ir iesaistījies pat valdības vadītājs. Pieļāvumam, ka šāda Šeškena rīcība ir vērtējama kā neizdarība, nevar piekrist, īpaši ievērojot Šeškena operatīvo rīcību, sniedzot palīdzību Šlosberga jautājuma risināšanā.

Visa iepriekš minētā sarakste starp Šeškenu un LPSR prokuratūras vadību un fakts, ka šīs dzīvokļa lietas risināšanā bijis iesaistīts arī Lācis, norāda, ka tā nav parasta dzīvokļa lieta, iespējams, ka patiesībā tā nemaz nav dzīvokļa lieta. Dotais gadījums, manuprāt, ļauj secināt, ka, no vienas puses, Šlosbergs ir bijis pietiekami svarīgs gan RKLP pilnvarotajam LPSR, gan LPSR prokuroram, taču vienlaikus šķiet, ka viņš ir bijis arī tāds, kam jāliek saprast, ka viņš ir atkarīgs no padomju varas žēlastības. Ja piekrītam Talonena pieņēmumam, ka Šlosbergs bijis aktīvs VDM aģents (aģents "Demokrāts" darbojies jau 1945. gada janvārī[189]), tad nav skaidrs, kāpēc pret viņu vēl vajadzēja

---

Kirova rajona prokuratūras lēmumu jau ir grozījis. Tas varētu nozīmēt, ka sākotnējā vienošanās notikusi mutvārdos.

[186] Arnolds Deglavs (1904 – 1969) – Rīgas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs no 1944. līdz 1951. gadam.

[187] LVA, 1448. f., 1. a., 49. l., 4. lp.

[188] LVA, 1448. f., 1. a., 49. l., 5. lp.

[189] "Jau 1945. gada 14. janvārī aģents Demokrāts piegādāja čekai informāciju par mācītāju Robertu Feldmani, tuvu Irbes līdzgaitnieku; tajā bija sacīts, ka Feldmanis ir

pielietot šādas "pāraudzināšanas metodes". Runājot par konkrētās lietas atrisinājumu, Šlosbergs savu dzīvokli paturēja, jo anketā, ko viņš aizpildījis 1949. gada maijā, norādīts, ka viņa dzīves vieta aizvien ir Jāņa iela 7 dz.3.[190] Minētās lietas sakarā jāatzīmē, ka Šlosberga dzīvokļa lieta sakrīt ar laiku (1946. gada janvāris – februāris), kad noslēdzās operatīvā darbība Irbes lietā. Atgādinājumam –Irbi apcietināja 21. februārī, un, spriežot pēc publicētā slepenā slēdziena Irbes lietā, aģenta "Demokrāta" ziņas bija viens no būtiskākajiem pierādījumiem Irbes pretpadomju darbībai.

Ar Šlosberga personību saistīti vēl daži interesanti arhīva dokumenti, proti, viņa dzīves gājuma apraksti. RKLP pilnvarotā arhīvā glabājas Šlosberga dzīves apraksts, kas datēts ar 1945. gada 21. novembri: gandrīz trīs lappušu garš, krievu valodā, rakstīts ar roku[191]. Tajā pašā 1945. gada 21. novembrī uzrakstīta vēl viena autobiogrāfija, kuras kopija glabājas pilnvarotā arhīvā[192]; arī krievu valodā, taču nu jau tikai vienas lappuses apjomā; rakstīta ar rakstāmmašīnu; bez Šlosberga personīgā paraksta. Visticamāk, ka saīsināšana un labojumi veikti pēc saskaņošanas ar Šeškenu, vai arī tos veicis pats pilnvarotais. Uzmanību piesaista dažas detaļas. Pirmkārt, ar roku rakstītajā autobiogrāfijā redzams, ka Šlosberga vārds ir *Kristiāns* (krieviski *Христиан*), arī labotā krievu varianta beigās paraksta atšifrējumā uzrādīts vārda iniciālis *X*). Vārds Kristiāns liek domāt par Šlosberga vācbaltu izcelsmi, iespējams, tāpēc jau 1946. gadā dzīves aprakstā, kas rakstīts 9. martā[193], dienu pēc tam, kad Šlosbergu ievēlēja par Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas virsvaldes ģenerālsekretāru, un 1949. gadā pēc RKLP pilnvarotā rīkojuma iesniegtajā anketā[194] Šlosbergs jau lieto vārdu *Krišjānis.* Taču daudz interesantāks ir 1945. gada autobiogrāfijās pieminētais fakts, ka par varonību cīņās pret bermontiešiem Šlosbergs ir apbalvots ar III šķiras Lāčplēša ordeni, tomēr nez kāpēc Šlosbergs noklusējis to, ka 1932. gadā viņš apbalvots

"buržuāzisks nacionālists." Skat. Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 49. lpp.

[190] LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 155. lp.

[191] LVA, 1448. f., 1. a., 189. l., 67. – 68. lp.

[192] LVA, 1448. f., 1. a., 48 .l., 88. lp.

[193] LVA, 1448. f., 1. a., 190 .l., 3. lp.

[194] LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 155. lp.

ar III šķiras Triju Zvaigžņu ordeni (šis ordenis pieminēts tikai 1946. gada dzīves aprakstā) un ir arī II šķiras Somijas Baltās rozes ordeņa kavalieris. Tomēr galvenais, manuprāt, ir tas, ka Šlosbergs ir atklāti uzskaitījis visus citus savas dzīves faktus – dienests cariskās Krievijas armijā, kura laikā veicis izlūkošanas darbu; Pirmā pasaules kara laikā vācu gūstā; līdz 1924. gadam dienējis Latvijas armijā, bijis 2. Vidzemes divīzijas štāba priekšnieks, dienestu beidzis pulkveža pakāpē; no 1924. līdz 1925. gadam bijis Kuldīgas apriņķa [policijas] priekšnieks; pēc tam iecelts par Rīgas prefekta palīgu un tajā pašā gadā par Iekšlietu ministrijas administratīvā departamenta direktoru, "buržuāziskās Latvijas" ordeņa kavalieris; nacistiskās Vācijas okupācijas laikā bijis inspektors Rīgas dzīvokļu pārvaldē un personāla uzraugs. Šāds atklāts dzīves faktu uzskaitījums pats par sevi nav nekas neparasts, jo slēpt savu biogrāfiju nebija nekādas jēgas: tāpat padomju varas drošības institūcijas to agrāk vai vēlāk uzzinātu. Dīvaini ir tas, ka pietiktu tikai ar dažiem no šādiem faktiem, lai kādu apcietinātu un pat piespriestu nāves sodu, kā tas notika ar iepriekš pieminēto Pēteri Martenu. Ar Šlosbergu nekas tāds nenotiek, viņš turpina darboties virsvaldē un ir Jāņa draudzes priekšnieks. Tiesa, viņa autobiogrāfijā nav nekā tāda, kas norādītu uz viņa "nedaudz kreisajiem uzskatiem", kā raksta Talonens[195]. Drīzāk iespējams, ka Šlosbergs padomju drošības orgānu redzeslokā bija nonācis jau laikā no 1940. līdz 1941. gadam, taču, vai un kā notikusi viņa vervēšana, tas vēl noskaidrojams. Šlosberga 1949. gada anketas otrajā pusē ir īsa piezīme – viņa raksturojums, kurš acīmredzot balstīts uz RKLP pilnvarotā (tiesa, ne Šeškena, bet viņa sekotāja Restberga) novērojumiem:

> "Šlosbergs agrāk bijis pazīstams nacionālists, priekšnieks – policijas prefekts, lišķīgs, naidīgs pret padomju varu, aktīvi pret padomju varu nedarbojas, bet tai piemērojas."[196]

[195] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 36. lpp.

[196] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 36. lpp.

Varam vien iedomāties, kādiem jābūt paņēmieniem, lai piespiestu piemēroties padomju varas prasībām cilvēku, kurš par savu varonību karalaukā saņēmis Lāčplēša ordeni.

1.4. Jaunās LELB virsvaldes veidošanas aizkulises

1945. gada 25. septembrī no Maskavas ar uzdevumu koordinēt Latvijas biroja darbību Rīgā komandējumā ierodas Kārlis Pugo. Pugo komandējumam uz Rīgu vajadzēja nepārprotami liecināt par vietējā pilnvarotā darba nozīmi, taču biroja darba koordinācija bija tikai viens no viņa uzdevumiem. Pēc mēneša, 1945. gada 16. oktobrī, pilnīgi slepenajā atskaitē Poļanskim par komandējumu uz Latviju[197] Pugo detalizēti apraksta savu tikšanos ar Latvijas Romas katoļu baznīcas arhibīskapu metropolītu Antoniju Springoviču, kā arī pēc šīs tikšanās notikušās sarunas ar LPSR partijas un padomju darbiniekiem, tostarp LPSR IeTK Augustu Eglīti, LPSR Valsts drošības tautas komisāru Alfonu Noviku, TKP priekšsēdētāju Vili Lāci un LKP CK sekretāru Jāni Kalnbērziņu par dažādiem jautājumiem, tai skaitā par arhibīskapa metropolīta Springoviča lūgumu ļaut atjaunot katoļu garīgā semināra darbību[198]. No Pugo detalizētās atskaites redzams, ka nozīmīgāko vietu Latvijas kristīgo konfesiju vidū RKLP ierādīja tieši Romas katoļu baznīcai, kuras darbība, domājams, tās saistības ar Vatikānu dēļ, jau kopš Otrā pasaules kara beigām un padomju varas pilnīgas nostiprināšanās Latvijā bija uzraudzīta īpaši rūpīgi.

Kā izriet no Šeškena 1945. gada 20. oktobra ziņojuma, Pugo instruējis arī par to, kā rīkoties, lai īstenotu iepriekš aprakstīto Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas reorganizācijas plānu. To pierāda sekojoša piezīme: "[..] viss tiks īstenots tā, kā mēs šeit norunājām ar biedru Pugo".[199] Interesanti, ka arī paša Pugo ziņojumā Poļanskim par komandējumu Rīgā ir detalizēts pārskats par tikšanos ar Kārli Irbi, Arturu Siļķi, Arnoldu Kondrātu, Arvīdu Perlbahu un Albertu Freiju, kā

---

[197] ГАРФ, ф. 6991, оп. 3с, д. 15, *л.* 134 – 151. Publicēts *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā, 1940-1968. Dokumentu krājums.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 280. – 294. lpp.

[198] Turpat, 284. lpp.

[199] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 44. lp.

arī par plānoto Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas virsvaldes nomaiņu. Savā pārskatā Pugo plaši izmantojis tekstus no Šeškena 1945. gada 2. februāra un 13. jūnija ziņojumiem, kuri jau iepriekš bija nosūtīti Poļanskim. Pārstāstot plānu par izmaiņām luteriskajā Baznīcā, Pugo, norādot uz šī plāna nozīmību, piemetina:

> "Runājot par iepriekš minēto ar ev.-luterisko baznīcu saistīto pasākumu plānu, es konsultējos ar b. Noviku, Lāci, Kalnbērziņu un citiem LPSR partijas un padomju darbiniekiem. Visi viņi plānotos pasākumus akceptēja un uzskata, ka tagad nepieciešams pamata uzmanību pievērst iniciatīvas grupas atlasei un sagatavošanai.
>
> Šo pasākumu īstenošanā, palīdzot RKLP pilnvarotajam, bez šaubām, visaktīvākajā veidā jāiesaistās arī citiem ieinteresētiem padomju varas orgāniem."[200]

Pugo iniciatīvas grupai bija iecerējis piešķirt visplašākās pilnvaras – līdz pat virsvaldes atcelšanai un luteriskās Baznīcas pagaidu pārvaldes izveidošanai[201], taču Šeškena un Pugo iecerētais plāns līdz galam nebija realizēts: virsvaldes locekļu arests liecina, ka VDM luteriskās Baznīcas vadības maiņai bija izvēlējusies daudz "efektīgāku" veidu.

Pēc Irbes, Rozenberga un Siļķes aresta virsvaldē bija palikuši tikai Šlosbergs un Virbulis. Turpmākie notikumi luteriskajā Baznīcā plaši skatīti Talonena pētījumā, tāpēc, tikai ieskicējot tos, atsaukšos uz viņa aprakstīto:

> "Virsvalde nolēma aicināt uz Rīgu Alūksnes mācītāju Gustavu Tūru.
>
> Tūrs bija vecs Virbuļa draugs, un 1928. gadā viņi pat bija kopā ceļojuši pa Tuvajiem Austrumiem un Grieķiju. Šo iniciatīvu atbalstīja arī Voldemārs Šeškens, jo, pēc viņa domām, Tūrs bija saglabājis tīru reputāciju vācu okupācijas laikā (1941 – 1944)."[202]

Domājams, ka patiesībā iniciatīva nākusi tieši no Šeškena. To, ka tieši viņš ir izvēlējies jauno arhibīskapa pienākumu izpildītāju,

---

[200] *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā, 1940-1968. Dokumentu krājums.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 290. – 291. lpp.
[201] Turpat, 290. lpp.
[202] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 62. lpp.

apstiprina izziņa, kuru viņš sagatavojis 1946. gada pavasarī[203]. Tās noslēgumā par Tūru teikts sekojošais:

> "Atstāj diezgan pieklājīgu iespaidu, nevar salīdzināt ar Irbi. Uz tiešiem jautājumiem par luterāņu baznīcas stāvokli atbild ar grūtībām, tā kā, pēc viņa vārdiem, līdz šim par to nav domājis".

Un tieši tādu cilvēku, kurš "līdz šim nav domājis" par baznīcas lietām, Šeškens uzskatīja par pieņemamāko arhibīskapa pienākumu izpildītāju, par kādu Tūrs arī kļuva 1946. gada 8. martā[204]. 1946. gada jūnijā, divus mēnešus pēc Virbuļa nāves, par virsvaldes locekli kļuva Arvīds Kauliņš, bet 1947. gadā – Gustavs Šaurums un Pēteris Kleperis. Visi, šķiet, bija Šeškena izraudzīti un viņam lojāli kandidāti, vismaz RKLP arhīvā vienā lietā[205] tieši blakus Tūra autobiogrāfijai glabājas arī Šauruma un Klepera autobiogrāfijas; pēdējā datēta ar 1946. gada 11. augustu. Šaurumu Šeškens varētu būt noskatījis, lai uzturētu spriedzi virsvaldē, vai arī lai demonstrētu draudzēm un ārpus Latvijas esošajai luterāņu garīdzniecībai, ka reformētā virsvalde ir likumīga vecās virsvaldes tiesību un tradīciju turpinātāja. Kaut arī Šaurums VDM darbiniekiem bija liecinājis pret Irbi, to, jādomā, bija izsaukusi krīze Baznīcā, personiska nepatika un viņa vēlēšanās saglabāt Baznīcā vietu arī vācu draudzei. Jāatzīmē, ka viņš virsvaldē bija vienīgais no vecākās mācītāju paaudzes. Katrā ziņā diez vai par lojālu padomju varai var uzskatīt personu, kuras raksturojumā lasāms: "[..] reakcionāri noskaņots, vācu orientācijas, mantkārīgs, autoritatīvs kā liels sabiedrisks un baznīcas darbinieks"[206]. Turpretī Kleperim virsvaldē vajadzēja pārstāvēt padomju varai lojālo luterisko garīdzniecību: viņš bija izrādījies viens no retajiem garīdzniekiem, kurš apsveica padomju armijas ienākšanu Rīgā, 1944. gada 15. oktobrī noturot dievkalpojumu

---

[203] Izziņā nav norādīts tās sagatavošanas datums, taču tā ir pēc kārtas otrais dokuments lietā, kas uzsākta 1946. gada 21. janvārī. LVA, 148. f., 1. a., 190. l., 2. lp.
[204] Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas virsvaldes protokoli 1946. gada 8. maijā. Publicēti Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 231. – 233. lpp. Iepazīstoties ar protokolu Nr. 1. ,var secināt, ka sēdi sasauc K. Šlosbergs un ka sēdē vēl bez Šlosberga piedalās tikai Virbulis. Tādējādi Tūra ievēlēšana par arhibīskapa pienākumu izpildītāju faktiski ir Šeškena un divu virsvaldes locekļu vienošanās.
[205] LVA, 1448. f., 1. a., 49. l.
[206] LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 149. lp.

Jaunajā Ģertrūdes baznīcā. Klepera pozīcija dažus gadus vēlāk raksturota sekojoši: "[..] lojāls pret padomju varu, bauda zināmu autoritāti, cenšas virzīt baznīcu lojālā virzienā"[207]. Talonens raksta, ka saskaņā ar visai izplatītu uzskatu gan vietējo, gan trimdas luterāņu vidū arī Kleperis ir "bijis viens no čekas informatoriem"[208]. Pagaidām atturēšos no šāda Klepera darbības vērtējuma, jo izskatītajās RKLP pilnvarotā lietās šādu norāžu nav, taču Klepera lietā glabājas kompromāts, kuru Šeškena uzdevumā vācis viens no viņa pastāvīgajiem informatoriem: palīgmācītājs Valfrīds Šīre jeb Šīris, kā viņš pats ir parakstījis savus ziņojumus[209]. Minētais kompromāts ir izgriezumi ar Klepera rakstiem, kuri publicēti *Baznīcas Ziņās* nacistiskās Vācijas okupācijas laikā (atzīmes uz malām norāda uz 1944. gadu) un kuros Kleperis uzstājies pret padomju varu un atgādinājis par Baigā gada notikumiem. Kompromātu pavadošā vēstule datēta ar 1952. gadu.[210] Ja šis kompromāts bijis nepieciešams kā arguments Klepera pamudināšanai sadarboties ar VDK, tad tas varētu būt noticis laikā pēc minētā Šīres ziņojuma.

1.5. Piemērs par LELB denunciāciju rakstītājiem

Šīres ziņojumos atklājas arī iemesli, kas mudināja viņu pašu uz sadarbību ar pilnvaroto: vēlēšanās par katru cenu[211] iegūt mācītāja amatu un kalpošanas vietu, personiska rakstura konflikti ar citiem mācītājiem, kā arī nepatika pret Tūru un viņa vadības stilu. Manuprāt, Šīre nebija VDM ziņotājs, taču ar viņu viegli varēja manipulēt, un to izmantoja gan Šeškens, gan arī tie VDM informatori, kuri darbojās

---

[207] LVA, 1419. f., 2. a., 6. l., 147. lp.

[208] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 36. lpp.

[209] Skat. LVA, 1448. f., 1. a., 49. l., 84., 85. – 90. lp.; 50. l. 23. – 24., 63., 133. – 135. lp.

[210] LVA, 1419. f., 2. a., 6. l., 166. lp.

[211] Tam piemērs ir viņa ziņojums par kādu teoloģijas studentu Mārtiņu Ozoliņu, kuru bija plānots ordinēt par mācītāju. Pēc Šīres ziņojuma, ka Ozoliņš "ir sastāvējis vācu okupantu laikā Dzelzceļu aizsargu organizācijā Rīgā," Ozoliņu par mācītāju neordinēja. Ziņojuma pilnu tekstu skat. LVA, 1448.f., 1.a., 49.l., 84.lp.

LELB. Runājot par pēdējiem, labs piemērs ir sarakste starp Šīri un Kondrātu.[212]

1946. gada 15. decembrī Šīri ordinēja par mācītāju, taču bez tiesībām nēsāt amata krustu. Cik noprotams, viņš bijis sašutis par šo "brēcošo netaisnību" un 1947. gada janvārī vairākkārt rakstījis par to Šeškenam. Uz to viņu, jādomā, pamudinājis tieši Kondrāts, kura atbilde uz kādu viņam sūtītu Šīres vēstuli arī glabājas RKLP pilnvarotā arhīvā.

Tieši Kondrāts, piekrītot Šīrem, ka jācīnās par tiesībām nēsāt krustu, pamudina viņu rīkoties vēl aktīvāk:

> "Es domāju, ka Tev jāsazinās ar visiem bezkrustniekiem, arī ar Ēdoles Aleru[213], ko nesen ordinēja, un mums visiem vajadzētu parakstīt kādu kopēju rakstu, ar kuru varbūt varētu griezties kādā augstākā instancē. Būtu labi, ja Tu steidzīgi atbrauktu pie manis"[214].

Kā atbilde šim pamudinājumam seko Šīres vēstule Šeškenam, kurā viņš apraksta Tūra vadības stilu virsvaldē un nosauc ar situāciju neapmierinātos mācītājus: gan tos, kuri bija ordinēti vēl Irbes laikā un ir tuvi Irbes nesadarbošanās pozīcijai, gan tos jaunos mācītājus, kuri neatbalsta arhibīskapa darbību citu iemeslu dēļ.[215]

Šeškenam bija plaša sarakste arī ar mācītāju Indriķi Volbergu, kurš no 1946. līdz 1953. gadam kalpoja Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Tukuma draudzē un kuram bija ieildzis konflikts ar iepriekšējā Tukuma draudzes mācītāja Virbuļa palīgmācītāju Jāni Melbārdi.[216] 1951. gadā Volbergs ar sūdzību par Melnbārdi un arī par Tūra nevēlēšanos šo konfliktu risināt vērsās pat pie Viļa Lāča.[217] Jābilst, ka pagaidām izskatītajās lietās atrastās šāda veida denunciācijas rakstījuši luterāņu mācītāji. Pret katoļu priesteriem vērstu informāciju savukārt iesnieguši viņu apkalpoto draudžu locekļi. Iespējams, ka atšķirības noteica arī tas, ka daudzos gadījumos pret luterāņu un pret katoļu

---

[212] Iespējamo saistību ar VDM skat. iepriekš.
[213] Te domāts Augusts Ālers, kuru ordinēja 1946. gada 31. oktobrī. 1947. gada 19. februārī viņš tika apcietināts un vēlāk notiesāts uz 10 gadiem labošanas darbu nometnē.
[214] LVA, 1448.f., 1.a., 50.l., 27.lp.
[215] LVA, 1448. f., 1. a., 50. l., 24. – 25. lp.
[216] Skat. LVA, 1448. f., 1. a., 190. l, 23. lp.; 191. l., 11. lp., 62. lp., 78. lp.; 51. l., 5. – 6. lp.
[217] LVA, 1448 f., 1. a., 52. l., 81. lp.

garīdzniekiem izmantoja atšķirīgas ietekmēšanas metodes. RKLP pilnvarotā arhīvā ir arī diezgan daudz vēstuļu, kuras gan par katoļu, gan luterāņu garīdznieku nelikumīgo rīcību sūtījuši padomju aktīvisti – partijas un komjaunatnes komiteju un izpildkomiteju darbinieki. Piemēram, no Latgales saņemtas skolotāju sūdzības par neatļautu skolēnu katehēzi.[218]

1.6. Piemēri par draudžu drosmi aizstāvēt savus garīdzniekus

Vēlos atzīmēt arī cita veida vēstules, kaut arī to ir ļoti maz. Tādas ir divas 1945. gada 19. decembrī LRKB Viļānu, Viļakas, Abrenes, Vecmanes un Šķilbes draudžu vārdā rakstītās un daudzu draudžu locekļu parakstītās vēstules ar lūgumu atbrīvot par pretpadomju darbību apcietināto priesteri Antonu Skromani[219]. Kaut arī viņu cīņa par savu priesteri izrādījās neveiksmīga[220], uzdrošināšanās nostāties pret IeTK rīcību, droši vien apzinoties, kā tā var ietekmēt arī viņu pašu likteni, ir cieņas vērta. Vēl viena līdzīga rakstura vēstule attiecas uz vēlāku laiku. Tā ir 1951. gada septembrī LPSR VDM adresētā LELB Gulbenes draudzes vēstule par pretpadomju darbību apcietinātā mācītāja Edgara Jundža[221] aizstāvībai[222]. Arī šoreiz – rīcība nesekmējās, turklāt parakstītāji nonāca drošības iestāžu redzeslokā.

Arhīvā glabājas arī vairāki dokumenti, kas parāda, cik izmisīgi un reizēm arī ar dīvainiem aizbildinājumiem aizstāvēti apcietinātie garīdznieki. Piemēram, 1946. gada 29. jūnijā LRKB kanclers Miķelis Dukaļskis[223] raksta Šeškenam, ka Krāslavas draudzes prāvests

[218] Skat., piemēram, LVA, 1448. f., 1. a., 191. l., 5. – 6. lp.
[219] LVA, 1448. f., 1. a., 70. l., 69. – 72. lp.
[220] Priesterim Antonam Skromanim 1946. gada 5. jūlijā piesprieda desmit gadus, un viņš mira apcietinājumā 1947. gada 19. decembrī, tieši divus gadus pēc viņa draudžu rakstītā lūgumraksta.
[221] Edgars Jundzis bija notiesāts, pamatojoties uz KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] panta pirmo daļu par pretpadomju literatūras glabāšanu. Līdz 1955. gada augustam viņš izcieta sodu labošanas darbu nometnē Vorkutā.
[222] LVA, 1448. f., 1. a., 52. l., 169. – 172. lp.
[223] Miķelis Dukaļskis (1871 – 1957) – ievērojams katoļu garīdznieks un literāts. Uzskata par latgaliešu daiļprozas aizsācēju. Vienīgais latgaliešu literārais darbinieks, kurš rakstīja un izdeva grāmatas latīņu drukas aizlieguma laikā. Organizējis Madonas katoļu baznīcas būvi. Bijis Varakļānu dekāns (1943 – 1944 un 1948 – 1951), no 1944. līdz 1948. gadam – Rīgas Metropolijas kūrijas kanclers.

Staņislavs Pelšs nevarēs nozīmētajā datumā ierasties uz kara tribunālu, jo 29. jūnijā Krāslavā sākas lieli reliģiskie svētki[224]. Interesanti, ka ar šo vēstuli Pelša apcietināšana patiešām uz laiku tikusi atlikta, jo saskaņā ar katoļu vēsturnieka Henrika Trūpa-Tropa ziņām Pelšu apcietina 1949. gadā[225]. 1946. gada 28. oktobrī Rēzeknes apriņķa Gaigalavas pagasta *Stružānos* apcietina priesteri Jāzepu Razmusu. Cenšoties glābt Razmusu, Miķelis Dukaļskis 23. decembrī atkal raksta pilnvarotajam:

> "Priesteris Jāzeps, Antona dēls, Razmuss, dzimis 1906. gada 7. jūlijā, ir psihiski slims, viņš ir ārstējies slimnīcā plānprātīgajiem, tagad viņš neapzinās, ko dara.
>
> Minētais Razmuss tagad ir apcietināts un tiek pratināts. Ņemot vērā iepriekš minēto, Rīgas Metropolijas kūrija lūdz Jūs norādīt atbilstošajām varas iestādēm par psihiski slima cilvēka neatbildību." [226]

Šoreiz vēstule nepalīdz, un Razmusu 1947. gadā LPSR IeTK karaspēka kara tribunāls "par dzimtenes nodevību, pretpadomju aģitāciju un propagandu", tas ir, atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1] panta pirmajai daļai un 58.[10] panta pirmajai daļai, notiesā ar brīvības atņemšanu uz pieciem gadiem ar mantas konfiskāciju.[227].

1.7. Iemesli jauna RKLP pilnvarotā LPSR iecelšanai

Atgriežoties pie iepriekš minētās Pugo atskaites, šoreiz pie daļas, kas veltīta Šeškena darbības novērtējumam, jāatzīmē, ka, pēc Pugo domām, viens no būtiskākajiem Šeškena darba apgrūtinājumiem bija tas, ka Šeškens nezināja latviešu valodu, tāpēc iesniegtie materiāli, kas attiecās uz reliģisko draudžu reģistrāciju, reliģisko organizāciju izpildorgānu un kulta kalpotāju darbību un kas lielākoties bija rakstīti latviešu valodā, faktiski palika neskatīti, tikai "salikti pa mapēm"[228]. Maskavā aizvien pieauga neapmierinātība ar LPSR pilnvaroto. Kā raksta Talonens, "viens no iemesliem, šķiet, bija tas, ka Šeškens pārāk

---

[224] LVA, 1448. f., 1. a., 71. l., 45. lp.
[225] Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990.* Rīga: Romas katoļu metropolijas kūrijas izdevums, 1992, 71.lpp.
[226] LVA, 1448. f., 1. a., 71. l., 95. lp.
[227] Jāzeps Razmuss apcietinājumā pavadīja ilgāku laiku – līdz 1956. gada 24. aprīlim.
[228] *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā, 1940-1968. Dokumentu krājums.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 281. lpp.

aktīvi kontaktējās ar dažādu konfesiju vadītājiem"[229]. To apstiprina arī "Reliģijas kultu lietu padomes sēdes debašu stenogramma par Reliģijas kultu lietu padomes pilnvarotā V. Šeškena atskaites ziņojumu" Maskavā 1946. gada 21. decembrī[230]. Stenogramma liecina, ka kritiski par to izteicies arī Pugo. Uzsverot, ka faktiski vienīgais Šeškena informācijas avots par reliģisko situāciju Latvijā ir Springovičs, Pugo secinājis:

> "Es jautāju b. Šeškenam, cik apriņķos viņš ir bijis. Viņš atbildēja, ka apriņķos nav bijis, un, tātad, stāvokli uz vietas viņš nezina. Viņš aprobežojas tikai ar tām ziņām, kuras saņem no garīdzniecības. Ja uzdotu b. Šeškenam jautājumu, lai viņš raksturo garīdzniecību kopumā, vai nu tie būtu katoļi, vai luterāņi, kas ir vadošie kulti Latvijā, viņš šo raksturojumu par garīdzniecību kopumā dot nevarēs, jo viņš nekur nav bijis."[231]

Neapmierinātība pieauga 1947. gadā, kad attiecīgā gada septembrī PSRS Reliģisko kultu lietu padomes ierēdņi sazinājās ar Vili Lāci un uzdeva viņam tiešu jautājumu: vai, viņaprāt, Šeškens var turpināt darbu LPSR[232]. Neapmierinātību izsauca gan tas, ka kavējās reliģisko organizāciju draudžu pārreģistrācija (to pabeidza tikai 1949. gadā), gan tas, ka pretēji padomju varas plānam par reliģijas ierobežošanu, neraugoties uz smago finansiālo situāciju un daudziem garīdznieku arestiem laikā no 1945. līdz 1947. gadam,[233] lielāko kristīgo baznīcu darbība bija aktivizējusies.

---

[229] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 137. lpp.

[230] ГАРФ, ф. 6991, оп. 4, д. 15, *л*. 116 – 151. Publicēts *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā, 1940-1968. Dokumentu krājums.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 295. – 323. lpp.

[231] Turpat, 312. lpp.

[232] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 137. lpp.

[233] Pēc Talonena un Trūpa-Tropa apkopotajām ziņām laikā no 1945. līdz 1947. gadam apcietināti 19 luterāņu un 13 katoļu garīdznieki.

2. PSRS RKLP pilnvarotais LPSR Jūlijs Restbergs un viņa darbības piemēri

1948. gada 14. septembrī Šeškenu beidzot atstādināja no amata[234], un viņu nomainīja Jūlijs Restbergs[235]. Kaut arī Restbergs turpināja jau Šeškena uzsākto stratēģiju kristīgo konfesiju uzraudzībā un tieši tikpat aktīvi sūtīja ziņojumus uz Maskavu PSRS RKLP vadībai, viņš savas attiecības ar kristīgo konfesiju vadību un garīdzniecību veidoja neitrālāk, un arī viņa izvēlētā taktika padomju varas izvirzīto mērķu īstenošanai atšķīrās no tās taktikas, kuru īstenoja viņa priekšgājējs. Ja Šeškens bija gatavs uz zināmu piekāpšanos garīdzniecības interesēm, kad to prasīja konkrētā situācija, Restberga taktika bija maksimālu šķēršļu radīšana garīdzniekiem viņu kalpošanas darbā. Arhīva dokumenti liecina, ka Restberga īstenotā pārraudzība bija daudz plašāka un intensīvāka, nekā to spēja īstenot Šeškens, kuram viņa darbības sākumā visu nācās darīt pašam un kurš ne reizi vien bija spiests sūdzēties Maskavai, ka vietējā vara ir pārāk kūtra visa viņam nepieciešamā nodrošināšanā[236]. Ja Šeškens vairāk pārzināja garīdzniecības virsotni un par pārējiem garīdzniekiem varēja spriest no atsevišķu ziņotāju sniegtās informācijas, tad Restberga darbība neaprobežojas tikai ar to, bet viņa padotie, piemēram, vietnieks A. Vereščagins, izmantojot vietējo padomju aktīvistu palīdzību un lietojot slepenajiem dienestiem raksturīgās metodes, vāca informāciju par garīdzniekiem un draudžu aktīvistiem jau visā Latvijas teritorijā[237].

---

[234] Izziņa par Šeškena atstādināšanas iemesliem glabājas viņa personas lietā: : LVA, PA-15500 f., 2. a., 6593. l., 11.lp.

[235] Jūlijs Restbergs (1892 – 1973) dienējis gan robežsardzes slepeni operatīvajās daļās Centrālāzijā un Ķīnas pierobežā (1930.-1931. gadā mācījies Augstākajā robežsardzes skolā) , gan pildījis dažādus amatus AVPP. Piemēram, 1934. gadā AVPP karaspēkā Baltkrievijas PSR. No 1934. līdz 1938. gadam bijis IeTK kara tribunāla kolēģijas loceklis Ļeņingradā. Sakarā ar VĀK- AVPP/ВЧК-ОГПУ piecu gadu jubileju apbalvots ar goda zīmi. Bija Reliģisko kulta lietu padomes pilnvarotais līdz 1960. gadam. Restberga lieta glabājas LKP CK nomenklatūras darbinieku personas lietu kolekcijā. LVA, PA-15500 f., 2. a., 6593. l.

[236] Vairāk skat., piemēram, 1448. f., 1. a., 239. l.,7. lp.

[237] Skat., piemēram, Vereščagina ziņojumu Restbergam par Tūra dievkalpojumiem. LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 71. – 73.lp.

2.1. RLKP pilnvarotā operatīvās lietas: ko varam spriest no garīdznieku raksturojumiem. Piemēri par garīdznieku diskreditācijas metodēm

1949. gadā Latvijā pabeidza ne tikai esošo draudžu, bet arī draudzēs kalpojošo garīdznieku reģistrāciju. Katram garīdzniekam izveidoja personīgo lietu, kurā krāja visus materiālus, kas saistīti ar attiecīgā garīdznieka rīcību: anketa, kas saturēja būtiskākās biogrāfiskās ziņas, citi dzīves apraksti, sūdzības, dažādi protokoli, izziņas, preses publikācijas, kas parasti bija atmaskojoša rakstura, atklājot garīdznieka netikumus vai pretpadomju uzskatus, un cita informācija. Kā jau pieminēju iepriekš, atsevišķās anketās bija arī pilnvarotā sagatavots konkrētā garīdznieka raksturojums. To, ka Restbergs, atšķirībā no Šeškena, nav ticējis augstākās garīdzniecības lojalitātei pret padomju varu, skaidri parāda, piemēram, Tūra raksturojums, kurā par Tūru lasāms sekojošais:

> "Aktīvs baznīcas darbinieks, redzams latviešu buržuāziskais nacionālists, izmanīgs, flirtē ar padomju varu, lai paplašinātu un nostiprinātu baznīcu, nav apveltīts ar lielu autoritāti, egoists, varaskārs, aktīva pretpadomju rīcība nav fiksēta."[238]

Ja rūpīgāk analizē dažus citus raksturojumus, kas bija radušies ilgākas garīdznieka novērošanas laikā, un salīdzina ar konkrēto garīdznieku dzīves stāstiem, tad, manuprāt, var saskatīt dažas sakritības. Piemēram, katoļu garīdznieka Riharda Smilgas lieta[239]. Viņa 1949. gada 13. maijā aizpildītās anketas otrajā pusē ir lakonisks raksturojums: "Smilga ir fanātiķis, nacionālists, noslēgta rakstura, aktīvi sevi neparāda." Tā kā Smilga šajā laikā bija LRKB 1946. gadā atjaunotā garīgā semināra profesors un Rīgas Svētā Jēkaba draudzes prāvests, viņš, jādomā, atradās nepārtrauktā drošības iestāžu novērošanā. 1958. gada 23. martā *Cīņa* publicēja kāda K. Krūmiņa[240]

[238] LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 70. lp.
[239] LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 92. – 102.lp.
[240] Autors labi pārzinājis teoloģisko terminoloģiju, garīgā semināra dienas kārtību un nodarbību sarakstu.

feļetonu "Divu kungu kalps"[241], kurā detalizēti aprakstītas Smilgas mīlas gaitas, pieminot arī aizdomīgus sakarus ar Rīgas Medicīnas studentu Rihardu Naikovski[242], par kuru Rīgas sabiedrībā tajā laikā baumoja, ka viņš ir homoseksuālis. Jāpiezīmē, ka VDK homoseksuāli orientētus cilvēkus bieži šantažēja un piespieda sadarboties, un arī baumu izplatīšana par homoseksuālu orientāciju varēja kļūt par šādas piespiešanas līdzekli. 1958. gada 4. maijā Restbergs kā reakciju uz šo feļetonu saņēma vēstuli ar parakstu "Rīgas ticīgie katoļi", kurā pausts Smilgas rīcības nosodījums un lūgums pārcelt viņu uz citu draudzi.[243] 1959. gada 30. jūnijā Restbergs sagatavo izziņu par Smilgu, kur atkārtots iepriekš citētais Smilgas raksturojums[244]. Romas katoļu baznīca uz sacelto skandālu reaģē mierīgi: Smilga turpina būt par garīgā semināra profesoru un arī kalpot tajā pašā Rīgas Svētā Jēkaba draudzē, un tikai 1961. gadā viņu norīko kalpot uz Rīgas Sāpju Dievmātes draudzi, tas ir, uz vienu no retajām Rīgas draudzēm, kuras dievnams Vecrīgā bija pieejams ārzemju tūristu apmeklējumiem. 1970. gadā RKLP pilnvarotais Prolets Liepa[245] Smilgas raksturojumā jau raksta: "Lojāls, padomju likumdošanas par reliģiskajiem kultiem pārkāpumi no viņa puses nav fiksēti".[246]

Smilgas lietā parādās metode, kas Restberga laikā ir plaši izmantota nepiekāpīgāku garīdznieku diskreditācijai[247].

Vēl viens piemērs – luterāņu mācītājs Vilhelms Migla. Viņa 1949. gada raksturojumā lasāms:

> "Buržuāzisks nacionālists pielīdējs. Verdziski kalpo Tūram, tāpēc nav sava "es". Reakcionāri noskaņots pret padomju varu."[248]

Arī Miglas lietā atrodams feļetona manuskripts – ar parakstu L. Raiskums, Ansis Tupukāja, datēts ar 1953. gada 2. jūliju, ar Restberga

---

[241] LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 94. lp.
[242] Starp citu, tajā pašā 1958. gadā Linards Naikovskis salaulājās ar Mirdzu Ķempi Krievu pareizticīgajā baznīcā.
[243] LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 95. lp.
[244] LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 97. lp.
[245] RKLP pilnvarotais no 1961. gada.
[246] LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 102. lp.
[247] Skat. arī LVA, 1419. f., 2. a.,6. l., 77. lp.;
[248] LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 18. lp.

atzīmi "Zināšanai"[249]. Pagaidām neesmu atradusi šī feļetona publikāciju. Tā kā arhīvā atrodami daži dokumenti, kas rāda, ka pirms tādu materiālu, kuros minēti garīdznieki, publicēšanas, laikrakstu redakcijas parasti nosūtīja manuskriptus pilnvarotajam apstiprināšanai[250], iespējams, ka šajā gadījumā publicēšana ir atlikta.

No vairākām lietām redzams, ka garīdzniekus, kurus Restbergs bija raksturojis kā padomju varai nelojālus, pēc neilga laika apcietināja, piemēram, katoļu garīgā semināra profesoru Viktora Terenkēviča[251] un Staņislava Zepa[252] lietas. Manuprāt, šīs lietas jāvērtē kā netieša norāde uz pilnvarotā institūcijas ciešu sadarbību ar VDM, vēlāk VDK. Arhīvā ir atrodami arī dokumenti, kas liecina, ka ar "ieinteresētām organizācijām" saskaņo arī konkrētu mācītāju norīkošanu draudzēs[253]. Tādējādi var iezīmēt kārtību, kādā šī norīkošana notika: Baznīca izvirzīja savus kandidātus un viņu vārdus kopā ar dzīves aprakstu un citu pieprasīto informāciju par kandidātiem nosūtīja saskaņošanai RKLP pilnvarotajam; pilnvarotais saskaņoja šo kandidātu ar "ieinteresētajām organizācijām" uz vietas, bet, ja runa bija par Baznīcas vadību, – arī ar PSRS RKLP. Ja piekrišana kandidātam bija saņemta, pilnvarotais akceptēja Baznīcas kandidatūru, izsniedza reģistrācijas apliecību darbam konkrētajā draudzē, un garīdznieks varēja sākt pildīt savus pienākumus. Par visām garīdznieku norīkošanām draudzēs bija sniegts pārskats Maskavas vadībai.

2.2. RKLP pilnvarotā patstāvīgi vadītās operācijas

Vairāki arhīva dokumenti ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka pilnvarotā institūcija arī Restberga darbības laikā turpināja būt nozīmīga VDM, vēlāk VDK (VDM/VDK) informatore, aktīvi piedalījās VDM/VDK īstenotajās operācijās, kā arī pati bija atsevišķu operatīvu sarīkojumu iniciatore. Kaut arī Restberga darbība īpaši aktīva bija pēc 1954. gada, arī manis aplūkotajā periodā ir vairāki interesanti piemēri.

---

[249] LVA, 1419. f., 2. a., 7. l., 20. lp.
[250] Piemēram, LVA, 1448. f., 1. a., 18. l., 35. lp.
[251] LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 130. – 131. lp.
[252] LVA, 1419. f., 2. a., 8. l., 1. sēj., 77. – 83. lp.
[253] Skat., piemēram, LVA, 1448. f., 1. a., 1. l., 62. lp.

Arhīva materiāli liecina, ka Restbergs turpināja izmantot jau Šeškena savervētos ziņotāju pakalpojumus. Klāt anonīmiem ziņojumiem, kā, piemēram, vēstulei, kura datējama ar 1950. gadu un kurā nosaukti vairāki luterāņu mācītāji, kas aktīvi apmeklējuši reliģiskās organizācijas *Kristīgā zinātne* pasākumus[254], atrodamas arī konkrētu garīdznieku sūdzības. Autori parasti lūdza pilnvaroto iejaukties ar viņa amatu saistītu jautājumu risināšanā, piemēram, izsakot savu neapmierinātību ar pārcelšanu uz citu draudzi, taču šajos lūgumrakstos bieži bija nosaukti arī to garīdznieku vārdi, kuriem, viņuprāt, ir pretpadomju uzskati.[255]

Apmeklētāju sarunas bija ierakstītas. Par to liecina Poļanska vēstule Restberga vietniekam Vereščaginam, kurā viņš pārmet, ka atsevišķu sarunu ieraksti ir pārāk īsi un lakoniski:

> "Piemēram, 1954. gada 11. novembra sarunas ierakstā nav norādīts, uz kādu reliģisko draudzi nozīmēts garīdznieks Pujāts un kādi ir nozīmēšanas iemesli."[256]

Iespējams, ka pilnvarotā rīcībā esošā informācija bija izmantota arī jaunu VDM/VDK ziņotāju vervēšanai. Jābilst, ka arhīvā nav atrodamas ne pašreiz vēl aktīvo garīdznieku lietas, ne arī vairāku mācītāju lietas, kas pensionējās jau padomju laikā. Tāpat nav vairāku garīdznieku uzskaites kartīšu.

Viens no tādu operatīvo sarīkojumu piemēriem, kuru iniciators bija tieši RKLP pilnvarotais, bija Aglonas svētku un svētceļojumu ierobežošana. No 1945. līdz 1947. gadam, kad PSRS Rietumu sabiedrotajiem bija svarīgi pierādīt, ka PSRS un jo īpaši jaunajās republikās reliģisko brīvību neierobežo, Latvijā Šeškenam bija svarīgi nostiprināt arī Springoviča autoritāti, Vissvētākās Jaunavas Marijas debesīs uzņemšanas svētkiem Aglonā 15. augustā sākotnēji nekādus šķēršļus nelika. Pilnvarotais ne tikai rūpējās, lai Springovičs varētu bez problēmām turp nokļūt[257], bet arī pats tajos piedalījās kā viesis, tā vēlāk izpelnoties asu PSRS RKLP kritiku par nepareizi īstenotu valsts un baznīcas attiecību politiku. 1948. gadā jaunais pilnvarotais

[254] LVA, 1448. f., 1. a., 15. l., 22. lp.
[255] Piemēram, LVA, 1448. f., 1. a., 52. l., 104. lp.
[256] LVA, 1448. f., 1. a., 6. l., 85. lp.
[257] LVA, 1448. f.,1. a., 70. l., 35. lp.

Restbergs Aglonā jau organizē virkni sarīkojumu, piemēram, kino un cirka mākslinieku izrādes, pārtikas un rūpniecības preču tirdziņus, lai novirzītu "svārstīgo masu"[258] no svētku apmeklēšanas. Tā kā sarīkojumi mērķi nesasniedza un svētkos piedalījās ap 70 000 cilvēku, 1949. gadā Aglonas svētku apmeklēšanu ierobežojošie sarīkojumi, par kuriem Restbergs jau 1949. gada 29. maijā un 3. augustā[259] informē Poļanski, ir krietni nopietnāki. Bija paredzēts organizēt tautas sapulces, politpārrunas par starptautisko stāvokli un vienlaikus t.s. "sarkanos vezumus", tas ir, labības nodošanu valstij; plānots ieviest transporta ierobežošanu un organizēt milicijas un autoinspekcijas posteņus uz ceļiem, lai cilvēkiem nemaz nebūtu iespējams līdz Aglonai nokļūt; arī kolhoziem bija aizliegts dot automašīnas un zirgu pajūgus. Bija jāorganizē bērnu un sporta svētki, dziesmu dienas ar koru uzstāšanos un citi sarīkojumi. Tomēr īpašu uzmanību jāpievērš sekojošam sarīkojuma plāna punktam:

> "2. augustā jāsasauc Latgales apriņķu LKP sekretāru sanāksme, lai sniegtu precīzas instrukcijas, kā organizēt vietējos pasākumus, taču, nepieminot to, ka tas notiek ar mērķi novērst dievlūdzējus no svinībām Aglonā."[260]

Tas nozīmē, ka RKLP pilnvarotais šo sarīkojumu plānu izstrādāja un īstenoja, saskaņojot savu rīcību un dodot konkrētus rīkojumus Iekšlietu ministrijas un izpildvaras struktūrām, bet apejot partijas organizācijas.

Salīdzinot pilnvarotā ziņojumus ar LPSR VDM/VDK ziņojumiem LPSR Ministru Padomei, redzams, ka VDM ir izmantojusi pilnvarotā rīcībā esošo informāciju.[261] Uz atsevišķiem dokumentiem VDM ir norādīta kā viens no konkrētā dokumenta adresātiem.[262] Šie un citi Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā atrodamie dokumenti atspoguļo VDM/VDK kontroli pār Latvijas kristīgo baznīcu vadību,

---

[258] Kā raksta pats Restbergs, "par fanātiķiem nav runas". LVA, 1448. f., 1. a., 1. l., 45. lp.
[259] LVA, 1448. f., 1. a., 1. l., 45. – 46. lp.
[260] LVA, 1448. f., 1. a., 1. l., 46. lp.
[261] Piemēram, LVA, 270. f., 1c a., 1122. l., 113. – 120.lp., 136. – 140. lp.; turpat, 986. l., 89. lp.; turpat, 1205. l., 71. – 72.lp., 128. – 129.lp.
[262] Piemēram, LVA, 1448. f., 1. a., 2. l., 55. lp.; turpat, 3. l., 39. – 40. lp.

piemēram, jādomā, ka jau no paša sākumā VDM/VDK kontrolēja t.s. "miera darbu".

2.3. VDM/VDK kontrole pār LRKB un LELB vadības piedalīšanos miera piekritēju kustībā

1952. gada 31. martā Springovičs Krievu pareizticīgās baznīcas metropolītam Nikolajam rakstīja, ka jau 1947. gadā viņš aicinājis katoļu garīdzniecību Dievišķo Liturģiju papildināt ar īpašu lūgšanu par mieru. 1949. gadā 2. oktobrī, t.s. Miera dienā, kā arī 2. Vissavienības miera piekritēju kongresa laikā Rīgas Svētā Jēkaba baznīcā bīskaps Pēteris Strods kalpojis svinīgo liturģiju par "mieru visā pasaulē"[263]. 1950. gadā Romas katoļu baznīcas "miera darbs" paplašinājās ārpus Baznīcas un arī Latvijas robežām. 1951. gada 2. martā Springovičs vērsās pie PSRS RKLP priekšsēdētāja ar lūgumu nodot Latvijas katoļu sveicienu Vispasaules Miera padomei un apstiprināja Latvijas Romas katoļu baznīcas atbalstu šīs padomes aicinājumam piecām pasaules lielvalstīm noslēgt Miera paktu. Pēc šādas lojalitātes apliecināšanas padomju ārpolitikas kursam Latvijas Romas katoļu baznīcai bija dota atļauja (Krievu pareizticīgās baznīcas ielūguma formā) piedalīties sākumā VDK piesegstruktūras PSRS miera piekritēju kustības organizētās konferencēs, pēc tam arī Vispasaules miera piekritēju kongresos.

Līdzīgi, bet nedaudz ātrāk, "miera darbam" bija piesaistīta Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca, kuras lojalitāti padomju varai Tūrs, kas 1949. gadā bija kļuvis par arhibīskapu, apliecināja pie katras izdevības. 1950. gadā Tūrs pirmo reizi devās uz miera un tautu draudzības tēmai veltītu konferenci Kaukāzā.[264] Talonens Tūra iesaistīšanos "miera darbā" raksturo sekojoši:

> "1950. g. bija nozīmīgs gads LELB miera politikai. Sākot no 1947. gada, miera jautājums aizvien biežāk un biežāk parādījās arī LELB dienaskārtībā, un arhibīskaps Tūrs regulāri piedalījās dažādās mieram veltītās konferencēs un citos pasākumos. Vēlāk viņš pat tika ievēlēts par Latvijas PSR Miera komitejas locekli. Izmantojot savu viltīgo politiku, Tūrs tādējādi mēģināja atrast LELB jaunas iespējas piedalīties

[263] LVA, 1448. f., 1. a., 1. l., 34. – 35. lp.
[264] *Baznīcas Kalendārs.* Rīga: LELB, 1957, 32. – 33. lpp.

> Padomju Latvijas sabiedriskajās norisēs. LELB bija nonākusi gandrīz pilnīgā izolācijā, un Tūrs mēģināja šo situāciju mainīt. Taču vienlaikus, sekojot šai politikai, viņš arī aizvien vairāk un vairāk kļuva vienīgi par instrumentu padomju miera politikas īstenošanā."[265]

Atšķirībā no Tūra Springovičs parakstīja dažādus vēstījumus, taču pats uz konferencēm nebrauca, kā katoļu delegācijas vadītāju savā vietā nozīmējot bīskapu Pēteri Strodu. Arhīva dokumenti liecina, ka Romas katoļu baznīcas aktivitātes arī miera kustības ietvaros bija īpaši uzmanītas. To noteica gan Baznīcas īpašais statuss padomju valdības un arī PSRS RKLP acīs, gan, iespējams, arī Stroda personība. Pirmo iemeslu apstiprina, piemēram, 1949. gada 21. jūlija PSRS RKLP priekšsēdētāja vietnieka Sadovska paustais viedoklis, tiekoties LRKB kūrijā ar Springoviču un Strodu:

> "Baznīcas īpašo stāvokli nosaka tas, ka tā, atšķirībā no citiem reliģiskiem kultiem, pakļaujas reliģiski administratīvam centram, kas atrodas ārpus PSRS robežām, un atzīst par savu augstāko vadītāju Romas pāvestu, kurš izteikti naidīgi izturas pret Padomju Savienību un cenšas organizēt cīņu pret to. Padomju valsts, kas uzticīga savam principam neiejaukties baznīcas iekšējās lietās, tās organizatoriskajos, dogmatiskajos un hierarhiskajos pamatos, tomēr nevar pieļaut, ka pāvesta politiskās simpātijas un darbība atrastu kaut kādu atspoguļojumu katoļu garīdzniecības darbībā PSRS. Ikviens mēģinājums šajā virzienā no atsevišķu personu puses tiks apstādināts pašā enerģiskākajā veidā, bet, ja šos mēģinājumus īstenos visa baznīca, var izveidoties nopietns konflikts starp to un Valsti, kas acīmredzot nebūtu vēlams ne vienai, ne otrai pusei."[266]

Sadovskis uzsvēra, ka konflikts būs neiespējams, ja Latvijas Romas katoļu baznīca pilnībā norobežosies no Vatikāna pozīcijas.

RKLP un valsts drošības orgāniem aizdomīga likās arī Stroda pozīcija. Jau iepriekš aplūkotajā 1945. gada atskaitē par komandējumu Rīgā par Strodu ļoti negatīvi izteicies Pugo:

---

[265] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 198. lpp.

[266] LVA, 270. f., 1c. a., 452. l., 440. – 441. lp.

> "Strodam ārējā dievbijība sapinusies ar viltību un glaimiem. Tas jūtams sarunā par jebkuru tēmu. Sarunā ar mani Strods izturējās uzsvērti lojāli, bet uzmanīgi. Viņš pilnībā ir apguvis jezuītisma metodi."[267]

To, ka Strods ir bijis bīstams pretinieks, pierāda Šeškena slepenais ziņojums par sarunu ar Strodu 1945. gada 11. novembrī[268], kādā no reizēm, kad Šeškens "vizitēja" kūrijā:

> "Strods pēkšņi, man pavisam negaidīti, paziņoja tā, it kā par šo jautājumu sen jau spriests, ka viņiem ir zināms tas, ka Springovičs ir vienīgais augstākās katoļu garīdzniecības pārstāvis PSRS un ka būtu pavisam dabiski, ja tieši viņš kļūtu par Padomju Savienības katoļu baznīcas vadītāju. [..] Taču diemžēl tas nav iespējams bez pāvesta atļaujas. Ja varētu saņemt šo pāvesta atļauju, tad viss būtu brīnišķīgi. Nācās vienkārši iebilst, ka pāvests var šādu atļauju arī nedot. Tad Strods vēl tiešāk paziņoja, ka, ja padomju valdība paziņotu pāvestam, ka vēlas Springoviču redzēt kā Savienības katoļu baznīcas vadītāju, no pāvesta puses nekad nekādu iebildumu nebūtu. Uz manu piezīmi, ka man nav pilnvaru lemt par šādām lietām un ka gan Strodam, gan man ir zināms, ka Padomju Savienībai nav nekādu līgumattiecību ar pāvestu, Strods paziņoja, ka tas nav nekas briesmīgs, ka Padomju Savienībai ir pietiekami labas attiecības ar tādām valstīm kā Francija, Dienvidslāvija, Rumānija un ar šo valstu pārstāvju starpniecību pietiek dot mājienu pāvestam par to, un viss būs kārtībā."[269]

Šajā sarunā Strods licis saprast, ka ir informēts par PSRS RKLP slepeno plānu veidot autokefālu Romas katoļu baznīcu PSRS, un mēģinājis to pavērst par labu Baznīcai kaut vai tāpēc, lai tādā veidā būtu iespēja nodibināt kontaktus ar Vatikānu. Stroda raksturojums 1949. gada anketā liecina, ka arī Restbergam nav ilūziju par Stroda darbības mērķiem:

> "Uzticīgs katoļu baznīcai un pāvestam. Izpausmes pret Padomju varu nepieļauj. Baznīcu virza uz lojālu attieksmi pret Padomju varu, lai saglabātu garīdzniecības kadrus."[270]

---

[267] *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā, 1940-1968. Dokumentu krājums.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 283. – 284. lpp.
[268] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 45. – 47. lp.
[269] LVA, 1448. f., 1. a., 239. l., 46. lp.
[270] LVA, 1419. f., 2. a., 9. l., 2. sēj., 120. lp.

Tomēr RKLP un arī VDM bija ieinteresēta iesaistīt Romas katoļu baznīcu "miera kustībā", manuprāt, vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tieši nule minētā īpašā Baznīcas stāvokļa dēļ – PSRS katoļu līdzdalībai miera kustībā PSRS ārpolitikā bija divkāršs mērķis: viņu atbalsts un līdzdalība pasvītroja šīs kustības nozīmību un vienlaikus kalpoja PSRS un Vatikāna attiecību veidošanai. Otrkārt, garīdznieku delegācija (šajā gadījumā, protams, ne tikai katoļu) kalpoja kā piesegs PSRS izlūkdienestu darbībai. To, ka šādas operācijas bija, pierāda LPSR valsts drošības ministra vietnieka operatīvajā darbā no 1951. līdz 1953. gadam Jāņa Vēvera[271] dokumentālajā aprakstā *Indīgās saknes* izmantotā priestera Henrika Tropa lieta.[272] Treškārt, tas bija vēl viens veids, kā kontrolēt baznīcu delegācijā iesaistītos garīdzniekus, rodoties iespējai, tos savervējot, diskreditējot un neitralizējot, kā tas notika bīskapa Zondaka (un netieši arī bīskapa P. Stroda) gadījumā. Kā jau minēju iepriekš, manuprāt, LRKB un LELB vadītāju iesaiste šajās akcijās jau sākotnēji bija VDM/VDK īstenota operācija, kurā aktīvi darbojās pilnvarotais un tā darbinieki. To pierāda vairāki arhīva dokumenti. Piemēram, ar 1951. gada 6. martu datēta Restberga pavadvēstule Springoviča un Stroda vēstījumam Vispasaules miera padomei. Uz pavadvēstules norādīti sekojoši adresāti: LPSR MP priekšsēdētājs V. Lācis, LKP CK sekretārs A. Pelše un LPSR valsts drošības ministra vietnieks J.Vēvers.[273] Vēveram Restbergs pārsūtījis arī Springoviča un Stroda Vissavienības miera piekritēju kongresa delegātiem sūtītās telegrammas kopiju.[274] Augstākajā līmenī tika saskaņoti un rediģēti baznīcu delegāciju vadītāju referātu teksti. Piemēram, Tūra runu 3. Vissavienības miera piekritēju konferencei Maskavā, 1951. gada 27. novembrī pašrocīgi rediģējis Vilis Lācis, par ko liecina atzīmes tekstā.[275]

---

[271] Jānis Vēvers (1899 – 1978) – karjeras čekists. No 1922. gada strādājis VPP/ГПУ, AVPP/ОГПУ, IeTK/НКВД. 1941. gadā vadījis IeTK izmeklēšanas nodaļu LPSR. No 1944. līdz 1952. gadam bijis LPSR IeTK komisāra/ministra vietnieks. No 1952. līdz 1953. gadam VDM ministra vietnieks operatīvajā darbā. No 1954. līdz 1963. gadam – LPSR VDK priekšsēdētājs.

[272] Vēvers, Jānis. *Indīgās saknes.* Rīga: 1970, 48. – 51. lpp. Salīdzinājumam skat. Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990.* Rīga: Romas katoļu Metropolijas kūrijas izdevums, 1992, 60. – 67. lpp.

[273] LVA, 1448. f., 1. a., 3. l., 39. lp.

[274] LVA, 1448. f., 1. a., 2. l., 55. lp.

[275] Skat. LVA, 270. f., 1c.a., 711. l., 45. – 51.lp.

2.4. Bīskapa Valerijana Zondaka lieta

Ar piedalīšanos PSRS miera piekritēju konferencē saistīta arī LRKB Rīgas Metropolijas kūrijas kanclera, bīskapa Valerijana Zondaka lieta, kas jau iepriekš bijusi reliģiju pētnieku un Romas katoļu baznīcas vēsturnieku Jāņa Cakula un Henrika Tropa[276] redzeslokā. Zondaku apcietināja 1953. gada 5. februārī. Viņam inkriminēja sadarbību ar nacistiskās Vācijas okupācijas varu, pretpadomju literatūras glabāšanu, Henrika Tropa bēgšanas uz ārzemēm organizēšanu 1950. gadā un mēģinājumu nodot vēstuli ASV vēstniecībai 1952. gada maijā.

Īsumā rekonstruēšu ar pēdējo apsūdzības punktu saistītos notikumus, balstoties uz RKLP pilnvarotā arhīvā atrasto Zondaka[277] 1955. gada 12. martā Gorkijas apgabalā rakstīto lūgumrakstu par apžēlošanu[278]. 1952. gada 9. – 12. maijā Zagorskā (pie Maskavas) Vissavienības miera piekritēju konferences laikā, kurā bez Zondaka piedalījās arī bīskaps Pēteris Strods un Rīgas metropolīta ģenerālvikārs Julians Vaivods, Strods uzstājās ar plašu runu, nosodīdams amerikāņus un angļus par "kara kurināšanas politiku". Zondaks saskaņā ar viņa rakstīto, sašutis par Stroda rīcību, turpat viesnīcā *Sovetskaja* uzraksta vēstuli Vatikānam, lai noskaidrotu Vatikāna viedokli par valdības īstenoto bīskapa Stroda "piespiešanu" teikt runu, kurā nosodīti "angļi un amerikāņi kā jauna kara gatavotāji". Vēstuli viņš nodod Maskavas katoļu Svētā Ludviķa draudzes priesterim Jāzepam Buturovičam[279] ar lūgumu to tālāk nogādāt "amerikāņu vēstniecībā strādājošam katoļu garīdzniekam" nosūtīšanai uz Vatikānu. Buturovičs šo vēstuli nodod

[276] Henriks Trops un grāmatas *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990* autors Henriks Trūps-Trops ir viena un tā pati persona, tāpēc arī turpmāk lietošu jau izmantoto variantu *Henriks Trops* vai vienkārši *Trops.*

[277] Valerijanam Zondakam 1953. gada 25. septembrī LPSR Iekšlietu karaspēka kara tribunāls pēc KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1] un 58.[4] panta piesprieda 25 gadus labošanas darbu nometnē, tiesību atņemšanu uz pieciem gadiem un mantas konfiskāciju.

[278] LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 34. – 36. lp.

[279] Jāzeps Buturovičs (1904 – 1986) – no 1933. līdz 1949. gadam bijis Rīgas Sāpju Dievmātes draudzes vikārs. No 1949. gada 9. septembra līdz 1957. gada 18. decembrim – Maskavas Romas katoļu draudzes prāvests.

kādai sievietei, kura to aiznes uz miliciju[280]. Tā notikumus 1952. gada maija sākumā savā lūgumrakstā apraksta Zondaks, un līdzīga versija pazīstama arī katoļu vēsturniekiem[281], jādomā, arī no paša Zondaka stāstītā. Gan Cakuls, gan Trops notikumus Maskavā vienprātīgi nosaukuši par čekas provokāciju, kuras nolūks bijis pierādīt katoļu baznīcas vadības pretvalstisko rīcību, taču, viņuprāt, nav skaidrs, kā tā organizēta. Zondaka lūgumrakstā izklāstītais notikumu skaidrojums atklāj plašāk nezināmas detaļas par Maskavas notikumiem un faktiski ir viņa versija tieši par provokācijas organizāciju. Sava lūgumraksta beigās Zondaks raksta:

> "1) Vatikānam rakstīju vēstuli tāpēc, ka es nebiju pārliecināts, vai tiešām tā ir taisnība, ka angļi un amerikāņi gatavo jaunu karu. Ka bīskapam jāstāv par mieru, par to es nekad nešaubījos. Pavadot bīskapu Strodu uz konferencēm, arī es biju morāliski atbildīgs par viņa runām. Tāpēc gribēju noskaidrot, vai ar drošu sirdsapziņu es drīkstu bīskapu pavadīt. 2) Visā savā rīcībā es nebiju saskāries ne ar kādiem ārzemniekiem, bet vienīgi biju sakaros ar cilvēkiem, kas kalpoja Valsts drošības ministrijai, proti, ar Mihailu Suščo un Buturoviču."[282]

Zondaks savu lūgumu par apžēlošanu adresējis Restbergam, kas to 19. martā atbilstoši kompetencei pārsūta LPSR Augstākās Padomes Prezidija lietu pārvaldniekam E. Briedim.[283] Pašas Zondaka vēstules pirmās lapas augšā, kreisajā stūrī, ir Restberga atzīme: "Par Buturoviču tika informētas ieinteresētas personas".[284]

Mihails Suščo jeb Suščijs (šādu uzvārdu nosaucis Trops, un tāds figurē arī Zondaka pratināšanas protokolos[285]) figurē Zondaka un Tropa kopējā lietā, kuru savā lūgumrakstā piemin arī Zondaks. Savā grāmatā Trops atceras, ka pēc Springoviča lūguma šo Suščiju, kurš strādāja, savukārt pēc Zondaka vārdiem, par Latvijas PSR Jūras kara

---

[280] LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 35. lp.

[281] Šī versija nedaudz precizētā formā publicēta Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu baznīcas vēstures materiāli: XX gadsimts.* Rīga: Rīgas Metropolijas kūrijas izdevums, 2001, 242. lpp.; arī Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990*. Rīga: Romas katoļu Metropolijas kūrijas izdevums, 1992, 63. lpp.

[282] LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 35. – 36. lp.

[283] LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 34. lp.

[284] LVA, 1448. f., 1. a., 7. l., 35. lp.

[285] LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 1.sēj.

flotes ministrijas juriskonsultu un bija uzskatīts par uzticamu[286], bija sameklējis tieši Zondaks, lai tas palīdzētu Tropam nokļūt ārzemēs.[287] Šo gadījumu kā piemēru veiksmīgai VDM operācijai savā grāmatā *Indīgās saknes* apraksta arī valsts drošības ministra vietnieks operatīvajā darbā Vēvers. No Vēvera stāsta jāsecina, ka Zondaks jau divus gadus pirms miera konferences Maskavā atradās VDM novērošanā. Vēl vairāk, kā raksta Vēvers, Zondaka sagatavoto Tropa nogādāšanu Zviedrijā VDM, viņam pašam pat nenojaušot, izmantoja, lai ar Springoviča vēstuli Jāzepam Rancānam Zviedrijā nogādātu savu darbinieku, kuru Vēvers savā grāmatā nosaucis par Antonu Berni un kurš bijis iefiltrēts Rīgas Svētā Jēkaba draudzē, kur kalpoja Zondaks[288]. Diezgan droši var pieņemt, ka arī vēlāk Maskavā Zondaku novēroja, un tāpat aizvien ticamāka kļūst versija par jaunu VDM operāciju, kurā Zondaks atkal ticis izmantots. Atklāts ir jautājums par Jāzepu Buturoviču kā VDM darbinieku, kā viņu nosaucis Zondaks. Par Buturoviča saistību ar VDM, izņemot Zondaka vārdus, tiešu pierādījumu pagaidām nav. Manuprāt, Zondaka domu gaita rekonstruējama ļoti vienkārši: ja pieņemam, ka Vaivods par vēstuli nezināja, tad Maskavas notikumos bija iesaistīti tikai trīs cilvēki: Zondaks pats, sieviete, kura vēstuli nodeva varas iestādēm, un Buturovičs – vēl viens starpnieks vēstules nodošanā. Varēja sagaidīt, ka arī Buturovičs būs apcietināts (Zondaks pratināšanu laikā bija piespiests nosaukt viņa vārdu, un VDM izmeklētājiem no Zondaka stāstītā bija zināma Buturoviča loma Maskavas notikumos[289]), taču nekas tāds nenotika un viņš turpināja kalpot Maskavas katoļu Svētā Ludviķa draudzē. Zondaka aizdomas pastiprināja vēl kāds fakts, kuru viņš bija pieminējis arī kādā no pratināšanas reizēm: pirms aizbraukšanas no Maskavas Zondaks bija vienojies ar Buturoviču, ka pēc vēstules nodošanas amerikāņu garīdzniekam Buturovičs nosūtīs

[286] Zondaka kriminālllietā atrodamajā pratināšanas protokolā 1953. gada 8. februārī lasāms, ka Suščijs bijis personiski pazīstams ar arhibīskapa Springoviču un pēc viņa lūguma sameklējis advokātu, kurš nodarbojies ar apcietinātā bīskapa Kazimira Duļbinska lietu. Skat. LVA, 1986. f., 1.a., 21659. l., 1.sēj., 58. lp.

[287] Par to vairāk skat. Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940-1990*. Rīga: Romas katoļu metropolijas kūrijas izdevums, 1992.

[288] Vēvers, Jānis. *Indīgās saknes.* Rīga: 1970, 48. – 49. lpp.

[289] LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 1. sēj., 58. lp

telegrammu ar iepriekš norunātu tekstu. "Un patiešām 1952. gada maija beigās viņš atsūtīja telegrammu ar sekojošu saturu: "Recepte nodota, zāļu nav". Es tad sapratu, ka mana "informācija" ir nodota, taču atbildes vēl nav".[290] Šāda lietu attīstība acīmredzot tad arī vedināja Zondaku izdarīt, viņaprāt, visnotaļ loģisku secinājumu. Pagaidām, neapstiprinot un arī nenoraidot Zondaka apgalvojumu, gribu pieminēt dažus faktus, kas, no vienas puses, precīzāk iezīmē Maskavas notikumu kontekstu, tomēr, no otras puses, izvirza arī jaunus jautājumus, uz kuriem galīgo atbildi varētu sniegt vienīgi LPSR un PSRS VDK arhīvu pilnīga izpēte, jo šķiet, ka šoreiz Zondaka lietas operatīvā izstrāde varētu būt īstenota visnotaļ zināmā ēkā Lubjankā, tieši blakus Svētā Ludviķa baznīcai.

Vispirms pieminēšu vēl dažas detaļas, kas neparādās Zondaka lūgumrakstā, bet ir nosauktas abu iepriekš pieminēto katoļu vēsturnieku versijās. Piemēram, Cakuls savā notikumu pārstāstā nosauc amerikāņu vēstniecības kapelāna vārdu, kuram vajadzēja vēstuli nodot, – Brasarts. Turklāt viņš apgalvo, ka Buturovičs Brasartu ir labi pazinis un ka ideja par vēstules nodošanu bijusi jau 1951. gadā, kad LRKB delegācija arī piedalījās līdzīgā apspriedē Maskavā. Iemesls šādai sakaru meklēšanai ar amerikāņiem bijis vienkāršs – nepieciešamība atjaunot Latvijas Baznīcas vadības sakarus ar Vatikānu un pavēstīt patiesību par to, kāds ir patiesais Romas katoļu baznīcas liktenis PSRS. Šim viedoklim piekrīt arī Trops. Tāpat izvirzīts pieņēmums, ka patiesais vēstules autors bijis Springovičs vai vismaz tā rakstīta ar viņa ziņu, un ka Zondaks uzdevis to par savu, drošības apsvērumu vadīts.

Zināmu skaidrību gan par vēstules iemesliem, gan par Buturoviča lomu notikumos var iegūt no amerikāņu autora Roberta Kortina[291] pētījuma *Amerikāņu kapelāni Maskavā. 1934 – 1999.*[292] Šajā

[290] V. Zondaka pratināšanas protokols 1953. gada 11. februārī. LVA, 1986. f., 1. a., 21659. l., 1. sēj., 69. lp.

[291] Roberts Dž. Kortins (1933 – 2015) piederēja asumpcionistu (*Congregatio Augustinianorum ab Assumptione, AA*) ordenim un bija kapelāns ASV vēstniecībā Maskavā no 1982. līdz 1985. gadam. Asumpcionistu kapelāni bija atbildīgi par Svētā Ludviķa baznīcu no 1936. līdz 1949. gadam.

[292] Fortin, Robert J. *Catholic Chaplaincy in Moscow. A. Short Story. 1934 – 1999.* Brighton, Massachusetts: 2004. Pieejams http://assumption.us/about-us/47-virtual-

pētījumā atrodams gan Cakula pieminētā Brasarta, gan Buturoviča vārds un aprakstīta arī Buturoviča darbība Maskavā 1949. – 1953. gadā.

Tātad vispirms par kapelānu Brasartu: amerikāņu (franču izcelsmes) kapelāns Lūiss Roberts Brasārds (*Louis Robert Brassard*) Maskavā ierodas Maskavā 1950. gada janvārī. Jau viņa priekšgājēja Žana Tomā (*Jean-de-Matha Thomas*) laikā PSRS varas iestādes pārņēmušas pārraudzību pār Francijas vēstniecībai piederošo Svētā Ludviķa baznīcu (krieviski *Костел Святого Людовика Французского*), kura kopš 19. gadsimta vidus bija baznīca, kur pulcējās Maskavas katoļi, galvenokārt ārzemnieki, un kura 20. gadsimta četrdesmito gadu beigās bija vienīgā katoļu baznīca Maskavā un vēl arvien atvērta arī ārzemniekiem. 1946.-1948. gadā situācija mainās, jo t.s. "padomju katoļi", galvenokārt poļi, pieprasa savu "padomju priesteri," un pilnvarotais Šeškens piedāvā Springovičam (iespējams, ka Latvijas katoļu baznīca tiek izvēlēta saistībā ar ambiciozo plānu par PSRS Katoļu baznīcu) izraudzīties kandidātu Maskavas draudzei. Sākumā Springovičs atsakās to darīt, bet vēlāk, RKLP pierunāts, izvirza Buturoviča kandidatūru.

Par šo Springoviča nozīmējumu nepieciešams sekojošs precizējums: Buturovičs bija norīkots kalpot nevis Romas katoļu svētā Ludviķa, bet gan Svēto apustuļu Pētera un Pāvila draudzē, kuru veidoja galvenokārt poļu tautības katoļticīgie[293]. Par šo norīkojumu liecina, piemēram, A. Springoviča parakstīts dokuments, kurš datēts ar 1949. gada 9. novembri un kurā teikts, ka sakarā ar to, ka 1949. gada 1. decembrī beidzas termiņš Buturoviča komandējumam uz Maskavu (kā komandējuma sākuma datums minēts 1949. gada 22. jūlijs) un, "ņemot vērā PSRS ticīgo pilsoņu, Romas katoļu ticības, reliģiskās vajadzības", Buturoviču norīko par "patstāvīgo administratoru Svēto

library/552-the-catholic-chaplaincy-in-moscow Lasīts elektroniskā formātā 2012. gada 8. decembrī tiešsaistē.

[293] Svēto Apustuļu Pētera un Pāvila draudzes pēdējo priesteri Mihailu Cakulu (*Michał Cakul*) 1937. gada 3. maijā apcietināja un naktī no 20. uz 21. augustu sodīja ar nāvi, bet draudzes dievnamā 1940. gadā sākās pārbūve, lai tajā atvērtu kinoteātri. 1941. gadā dievnams bija pilnībā sagrauts un pēc kara to pārbūvēja jau par laicīgu celtni. No 1946. gada līdz mūsdienām bijušā dievnama ēkā atrodas ogļu rūpniecības mašīnbūves zinātniski pētnieciskais institūts *Гипроуглемаш*.

Apustuļu Pētera un Pāvila draudzē Maskavā".[294] Kortins savā pētījumā Buturoviču saista vienīgi ar Svētā Ludviķa draudzi.

Kā esot atcerējies Tomā, Buturovičs Maskavā privātu iemeslu dēļ bijis jau iepriekš, taču 1949. gada 11. jūnijā viņš ierodas uz īsu brīdi, lai iepazītos ar situāciju draudzē, un pēc tam parādās Svētā Ludviķa draudzē tikai 1949. gada 6. jūlijā[295], šoreiz, lai kļūtu par "padomju draudzes" priesteri, turklāt nu jau par vienīgās draudzes vienīgo priesteri, jo ārzemniekus katoļi un viņu priesteri no Svētās Ludviķa baznīcas pamazām izraida, un 1952. gadā ārzemniekiem ieiešana baznīcā jau ir aizliegta. Tomā arī atceras, ka ir mēģinājis ievākt ziņas par jauno priesteri un secinājis, ka Vatikānā par viņu nekas nav zināms. Viņa pirmais iespaids par Buturoviču ir zīmīgs:

> "Aktīvs un enerģisks cilvēks, bet arī impulsīvs. Nav šaubu par viņa sirsnību un simpātijām pret Ludviķa draudzes poļu katoļticīgajiem, taču ir jūtams, ka padomju varas iestādēm būs viegli viņu izmantot savās interesēs."[296]

Tā arī notika, jo Buturovičs bez ierunām pildīja visus RKLP Maskavas ierēdņu norādījumus. Tieši viņš bija tas, kas norādīja, ka ārzemju kapelāni nedrīkst pieņemt padomju katoļu grēksūdzes un vispār sarunāties ar tiem, jo pretējā gadījumā baznīcā ieradīsies milicija, kā vairākkārt arī notika. Turklāt, kamēr ārzemju kapelāniem vēl bija iespēja būt klāt Buturoviča vadītajos dievkalpojumos, viņi ievēroja, ka tie neatbilst vispārpieņemtajai tradīcijai: Latvijas priesteris liturģiju kalpoja nevis latīņu, bet poļu valodā, izmainīja dziedājumu kārtību, nekad dievkalpojumos nepieminēja pāvestu, bet apzīmējuma "katoliskā baznīca" vietā lietoja vārdus "kristīgā baznīca". Retajās sarunās atklājās, ka viņam nepatīk Springoviča īstenotā politika (viņš uzskatīja to par herētisku) un īpaši tas, ka Springovičs 1946. – 1947. gadā, apejot Romu, ir nominējis divus jaunus bīskapus: Pēteri Strodu un Kazimiru Duļbinski. Kā atceras Tomā, viņam ir bijusi vēlēšanās

---

[294] LVA, 1448. f., 1. a., 76. l., 34. lp.

[295] Atbilstoši J. Cakula informācijai Buturovičs oficiāli kalpoja Svētā Ludviķa draudzē no 1949. gada 9. septembra. Skat. Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 - 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996, 61. lpp.

[296] Fortin, Robert J. *Catholic Chaplaincy in Moscow. A. Short Story. 1934 – 1999.* Brighton, Massachusetts: 2004. Pieejams http://assumption.us/about-us/47-virtual-library/552-the-catholic-chaplaincy-in-moscow

rakstīt par Buturoviča jaunievedumiem Springovičam, taču viņš nezinājis, kā to izdarīt, lai vēstule nenokļūtu valsts drošības iestādēs, tāpēc bijis pat pārsteigts, ka 1949. gada septembrī Buturovičs pats ierosinājis aizvest Tomā vēstuli uz Rīgu. Ja šī vēstule patiešām nonākusi līdz adresātam, tad iespējams, ka Zondaka vestā vēstule ir Springoviča atbilde Tomā. Taču situācija Maskavā 1952. gadā jau ir pilnīgi cita. Tomā vietā ir stājies Brasārds, kuram tuvošanās Svētā Ludviķa baznīcai ir aizliegta. Spriežot pēc Kortina rīcībā esošajām ziņām, Brasārds Buturoviču, visticamāk, personīgi vispār nav pazinis un pat turējies pa gabalu, kā to pieprasīja ne tikai padomju RKLP ierēdņi, bet ieteica arī ASV vēstniecībā. Tāpēc dīvains ir Cakula un Tropa apgalvojums, ka Buturovičs Brasārdu labi pazinis. Varbūt tā likās Zondakam vai varbūt tā viņam licis domāt Buturovičs, lai gan īstenībā tā tas nemaz nebija. Jābilst arī tas, ka Svētā Ludviķa baznīcas atrašanās blakus Lubjankai un fakts, ka kopš 1950. gada tā pilnībā bija slēgta ārzemniekiem, nozīmēja tās atrašanos nepārtrauktā IeTK, VDM un vēlāk VDK kontrolē. 1952. gadā ne tikai draudzes divdesmitnieks bija VDM īpaši izraudzīti cilvēki, arī pārējo draudzes locekļu vidū bija gan VDM štata darbinieki, gan ziņotāji[297]. Par to, kā raksta Kortins, ārzemju kapelāni labi zināja. Tāpat viņi zināja to, ka seko arī viņu pašu gaitām. Kortins piemin faktu, ka izsekotas arī krievu sievietes, kas uzkopa kapelānu privātās telpas. Tādējādi ideja nodot vēstuli šādā totālas padomju drošības iestāžu kontroles situācijā bija vai nu tiešām provokācija, vai bezjēdzīga avantūra.

Noslēdzot ieskatu šajā lietā, vēl dažas piezīmes, kas attiecas jau uz 1955. gadu. Jāatzīmē, ka Restbergs Zondaka lūgumrakstu saņem pēc 1955. gada 12. marta un 19. martā pārsūta tālāk. Kā redzējām, ieinteresētām iestādēm viņš nosūta arī informāciju par Buturoviču. Visticamāk, viņš par lūgumraksta saturu ziņo arī Poļanskim, jo tā paša gada 5. aprīlī Poļanskis izsauc uz tikšanos Buturoviču un starp jautājumiem par Lieldienu svinēšanu un parakstu vākšanu Vispasaules Miera padomes Stokholmas uzsaukumam apspriež arī Zondaka lūgumu par apžēlošanu. Par to liecina PSRS RKLP arhīva lietas "PSRS RKLP darbinieku sarunu ar PSRS reliģisko kulto organizāciju vadītājiem

[297] Par to skat. Браун, Леопольд. *В тени Лубянки.* Москва: Братонеж, 2012.

un ticīgajiem ieraksti" 37. lietas 71. lapā atrodamā informācija.[298] Tā kā manā rīcībā ir tikai attiecīgā arhīva fonda lietu apraksts, nav zināms, par ko ir bijusi šī saruna, taču pēc tam ir vēl citi ierakstu apraksti, kuros parādās Buturoviča vārds, un tas, manuprāt, liecina, ka viņa dzīvē saruna ar Poļanski nekādas redzamas izmaiņas nav ienesusi. Pēc šīs sarunas viņš 1955. gadā vēl vismaz septiņas reizes ir devies uz PSRS RKLP, kur ticies gan ar Poļanski, gan ar viņa vietnieku Gostevu, un viņu sarunu tēmas ir kā par Buturoviča braucienu uz Latviju[299], tā arī par dažādu valstu parlamentāro delegāciju un valsts vadītāju vizītēm Svētā Ludviķa baznīcā[300], piemēram, par 1955. gada 17. septembrī plānoto Vācijas Federatīvās Republikas kanclera Adenauera vizīti un to, kāda informācija par šo vizīti Buturovičam jāsniedz.[301] PSRS populārā žurnāla *Ogoņok* 1952. gada numurā redzams attēls, kurā Buturovičs Svētā Ludviķa baznīcā sarunājas ar kanādiešu tūristiem. Tekstā blakus šim foto lasām:

> "Kanādieši uzdeva neskaitāmus jautājumus par reliģijas brīvību PSRS. Tas, ko viņi redzēja un dzirdēja, tik ļoti atšķīrās no tiem blēņu stāstiem, kurus izplata reakcionārās avīze [..]."[302]

Buturovičs ir Maskavas draudzes prāvests līdz 1957. gada 18. decembrim[303], kad vairāku Svētā Ludviķa draudzes locekļu sūdzību[304] dēļ viņu no Maskavas atsauc atpakaļ uz Latviju. Pēc viņa atgriešanās Springovičs vairs nevienu piemērotu priesteri darbam Maskavā neatrod un Svētā Ludviķa draudzē sāk kalpot priesteri no Lietuvas.

---

[298] ГАРФ, ф. Р-6991., оп. 4, д. 37, л. 71. Pieejams: *anabaptist.ru/obmen/hystory/ist4/files/.../Catalog-2.doc* Skatīts elektroniskā formātā 2015. gada 9. decembrī tiešsaistē.

[299] ГАРФ, ф. Р-6991, оп.4, д. 38, л. 1-10.

[300] ГАРФ, ф. Р-6991, оп.4, д. 37, л. 175; д. 38, л. 125 – 126, л. 190 – 191.

[301] ГАРФ, ф. Р-6991, оп. 4, д. 38, л. 89.

[302] "Гости Москвы", *Огонек.* № 19, 1954, май.

[303] Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri. 1918 – 1995*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996, 61.lpp.

[304] Par sūdzību raksturu tuvākas ziņas RKLP pilnvarotā arhīvā pagaidām nav atrastas. Iespējams, ka norādes par to jāmeklē Latvijas Romas katoļu baznīcas arhīvā.

Secinājumi

Strādājot ar PSRS RKLP pilnvarotā LPSR lietām no 1944./1945. gada līdz 1954./1955. gadam, ir iespējams atrast norādes par pilnvarotā institūcijas saistību ar VDM. Pirmkārt, visi šīs institūcijas vadītāji un, iespējams, arī darbinieki ir iepriekš bijuši IeTK/НКВД, VPP/ГПУ, AVPP/ОГПУ un VDM/VDK darbinieki, un, spriežot pēc nedaudzajām manā rīcībā esošajām biogrāfiskajām ziņām, vadoši darbinieki. Jādomā, ka arī savā darbā RKLP viņi pilnā mērā izmantoja ne tikai savas profesionālās iemaņas, bet arī sakarus. Otrkārt, vairākas apskatītās lietas, manuprāt, satur norādes par to, ka RKLP pilnvarotājs aktīvi piedalījās VDM/VDK aģentu vervēšanā. Treškārt, vairāki dokumenti satur tiešas norādes par RKLP pilnvarotā LPSR institūcijas saistību ar konkrētu VDM/VDK operatīvo sarīkojumu izstrādi un īstenošanu. Jāatzīst, ka patlaban izpētītie dokumenti dod iespēju tikai fragmentāriem spriedumiem par šīm darbībām. Tāpēc pilnībā izprast šīs saistības apmērus bez pagaidām nepieejamu PSRS un LPSR VDM/VDK arhīva dokumentu pilnīgas izpētes nav iespējams. Atsevišķu gadījumu skaidrākai izpratnei, kas samazinātu arī subjektīvu interpretāciju, būtu nepieciešama arī notiesāto garīdznieku krimināllietu, kā arī LRKB un LELB arhīvu izpēte. Diemžēl laika distances dēļ neiespējami ir iegūt liecības un apstiprinājumus no pašiem apskatā pieminētajiem garīdzniekiem un viņu laikabiedriem.

Collaboration between the LSSR KGB and the Representative of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR in the LSSR (1944 – 1954)

There were two representatives responsible for religious affairs in Latvia from 1944 to 1965: the Representative of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR (hereinafter – CARC) in the LSSR and the Representative of the Council for the Affairs of the Russian Orthodox Church of the USSR (hereinafter – CAROC) in the LSSR. In the USSR, the CAROC was established in 1943 and was headed by Georgy Karpov, the Major General of the 'Cheka'. The CARC, in its turn, was created in 1944 (according to the Decree of the Council of People's Commissars of 19 May 1944 No. 572), and a separate institution of the Representative of this Council was established in almost every Soviet republic except the Armenian SSR, which was subordinated to the Council of the USSR (according to the Decree of the Council of People's Commissars of 29 May 1944 No. 628).

The first head of the CARC in the USSR was Ivan Poljanskij[305], but the first Representative in the LSSR was Voldemārs Šeškens[306]. In the autumn of 1945, Moscow also sent Kārlis Pugo to Riga[307], whose task was to coordinate the work of the bureau. In 1948, Šeškens was replaced by Jūlijs Restbergs[308].

---

[305] Ivan Poljanski (1898 – 1956) was the officer (in the rank of colonel) of the MGB. In 1947, he had retired from active service for health reasons, continuing to lead the CARC until 1956.

[306] The dossier of Voldemārs Šeškens is stored in the archive of the St. Petersburg's division of the Russian Academy of Sciences: Fund 349. Inv. 3. File 312. Šeškens also had close ties with the MGB/KGB. His name can be found in the forum dedicated to the history of the NKVD and KGB. Available on the internet: http://forum.mozohin.ru/index.php?action=printpage;topic=870.0

[307] Kārlis Pugo (1896 – 1955) was a graduate of the Central School of General Directorate for State Security of the People's Commissariat for Internal Affairs (hereinafter – NKVD) and worked for the NKVD in the 1930s.

[308] Jūlijs Restbergs (1892 – 1973) served for the NKVD in the special department of Sverdlovsk Region at least until 1938. He was also a member of the War Tribunal.

Representatives in the Soviet republics worked in accordance with the Instruction issued in 1945[309]. Paragraph 9 of this Instruction states, among other things, that the Representative 'informs the government about religious cults, their state and activities in the republic; gives opinions on issues related to religious organizations, supervises the correct enforcement of Soviet legislation regarding to freedom of conscience, realizes the registration of religious associations and groups, churches, prayer houses, as well as registration of the clergy'. It should be noted that the Instruction was secret and intended solely for official use, so, for example, in conversations with the cult servants it was forbidden to refer to it. Furthermore, all documents, letters, or any other text in which the Instruction was mentioned were also secret.

A number of archive documents on the activities of the Representative of the CARC in the LSSR starting from 1944 to 1954 confirms that the CARC was an important informant of the Ministry of State Security, later the KGB (hereinafter altogether – the MGB/KGB). Furthermore, this institution actively participated in the operations implemented by the MGB/KGB and initiated itself separate operations.

In order to illustrate the comprehensive control of the CARC and the KGB over the Roman Catholic Church of Latvia and the Evangelical Lutheran Church of Latvia, the report describes cases when how faithful pastors and priests were discredited and declared enemies of the Soviet power. Such methods can be traced by reading the reports of Representatives sent to heads in Moscow, as well as the clergy dossiers, which consist of regularly gathered information on the clergymen, including their political views, activities during the occupation by Nazi Germany and activities inconsistent with the Soviet legal norms governing the separation of church and state, including schools. In most of the cases, as a consequence, the previously mentioned information lead to arrests or dishonoring of clergymen in front of their congregation or society as a whole by means of publications in the press. The archives show that the

Due to the 5th anniversary of the VCheKa-OGPU he was awarded with the Medal of Honour. He was the Representative of the CARC until 1960.

[309] Not available.

Representatives had their own network of agents. Most likely that the MGB/KGB had used the information gathered by the Representatives for recruitment of their new agents. It should be noticed that the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia does not have any dossier of currently active clergymen.

Some reports from the MGB/KGB to the Council of Ministers of the LSSR shows that they were designed by using specific information obtained from the Representative.[310] On the other hand, the MGB was one of the addressees on several documents sent by the Representatives also to the Central Committee of the Communist Party of the LSSR and to the Council of Ministers of the LSSR.[311] The documents of the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia reflect that the KGB exercised comprehensive control over the heads of the largest Christian denominations in Latvia, for example, controlling involvement in the Peace movement during the 1950s. There are solid grounds to assert that this involvement from the very beginning was an operation carried out by the KGB along with the Representatives of the CARC and their staff. In this context, for example, there are grounds for reviewing the case of bishop Valerijans Zondaks (1908 – 1986) of the Roman Catholic Church of Latvia more carefully by both historians of the Roman Catholic Church and those studying religious matters.

[310] Fund 270. Inv. 1c. File 1122. pp. 113 – 120; 270. Inv. 1c., File 986. p. 89. Fund 270. Inv. 1c. File 1205. pp. 71 – 72, 128 – 129.
[311] Fund 1448. Inv. 1. File 2. p. 55. Fund 1448. Inv. 1. File 3. pp. 39 – 40, etc.

Pielikumi

1. pielikums. Dokumenti Krišjāņa Šlosberga dzīvokļa lietā

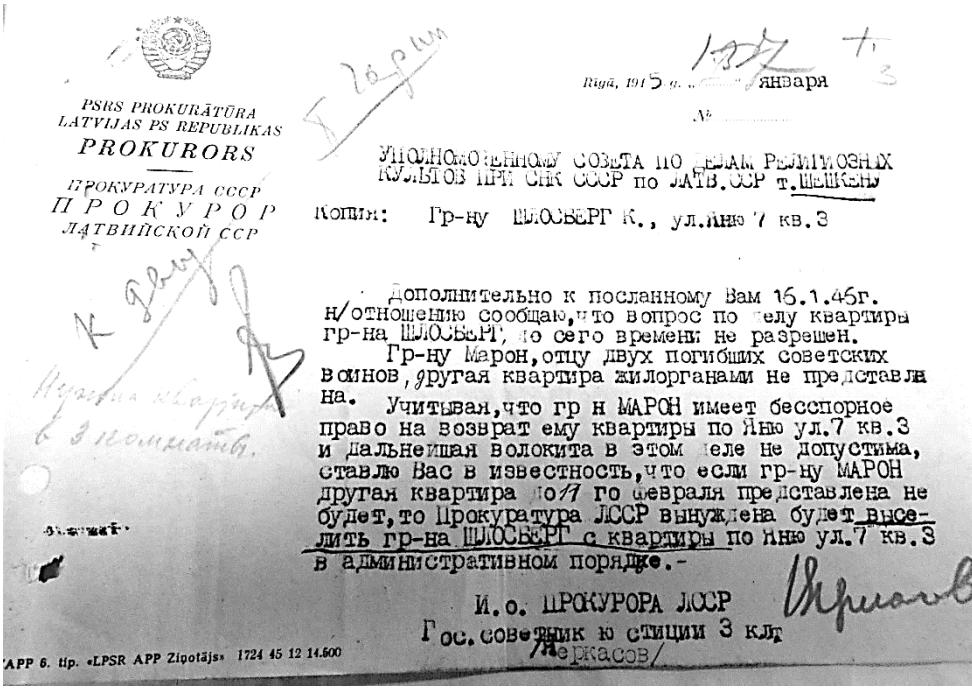

PSRS PROKURĀTŪRA
LATVIJAS PS REPUBLIKAS
PROKURORS

ПРОКУРАТУРА СССР
ПРОКУРОР
ЛАТВИЙСКОЙ ССР

Rigā, 1945 g. 15 января

№

УПОЛНОМОЧЕННОМУ СОВЕТА ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТОВ ПРИ СНК СССР по ЛАТВ.ССР т.ШЕЙКЕНУ

Копия: Гр-ну ШЛОСБЕРГ К., ул.Яню 7 кв.3

Дополнительно к посланному Вам 16.1.46г. н/отношению сообщаю, что вопрос по делу квартиры гр-на ШЛОСБЕРГ, по сего времени не разрешен.

Гр-ну Марон, отцу двух погибших советских воинов, другая квартира жилорганами не представлена. Учитывая, что гр н МАРОН имеет бесспорное право на возврат ему квартиры по Яню ул.7 кв.3 и дальнейшая волокита в этом деле не допустима, ставлю Вас в известность, что если гр-ну МАРОН другая квартира по 7 го февраля представлена не будет, то Прокуратура ЛССР вынуждена будет выселить гр-на ШЛОСБЕРГ с квартиры по Яню ул.7 кв.3 в административном порядке.-

И.о. ПРОКУРОРА ЛССР
Гос.советник юстиции 3 кл
/Черкасов/

APP 6. tip. «LPSR APP Ziņotājs» 1724 45 12 14.600

LVA, 1448. f., 1. a., 48. l., 3. lp.

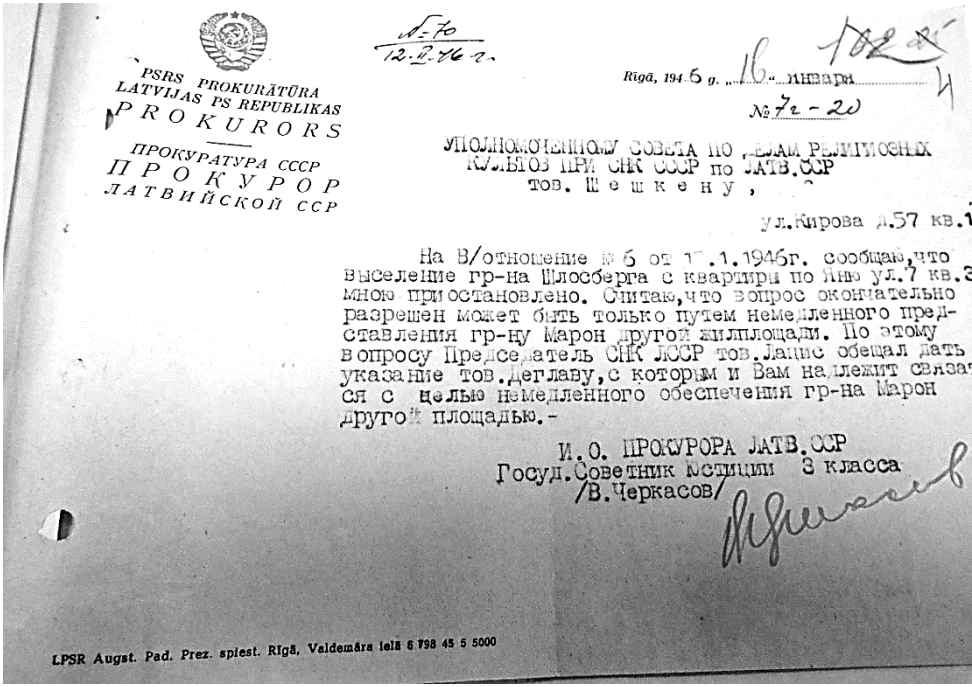

PSRS PROKURĀTŪRA
LATVIJAS PS REPUBLIKAS
PROKURORS

ПРОКУРАТУРА СССР
ПРОКУРОР
ЛАТВИЙСКОЙ ССР

№-70
12.2.46 г.

Rigā, 1946 g. 16 января
№ 72-20

УПОЛНОМОЧЕННОМУ СОВЕТА ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТОВ ПРИ СНК СССР по ЛАТВ.ССР
тов. Шешкену,
ул.Кирова д.57 кв.1

На В/отношение № 6 от 1[illegible].1.1946г. сообщаю,что выселение гр-на Шлосберга с квартиры по Янв ул.7 кв.3 мною приостановлено. Считаю,что вопрос окончательно разрешен может быть только путем немедленного предоставления гр-ну Марон другой жилплощади. По этому вопросу Председатель СНК ЛССР тов.Лапис обещал дать указание тов.Деглаву,с которым и Вам надлежит связаться с целью немедленного обеспечения гр-на Марон другой площадью.-

И.О. ПРОКУРОРА ЛАТВ.ССР
Госуд.Советник юстиции 3 класса
/В.Черкасов/

LPSR Augst. Pad. Prez. spiest. Rīgā, Valdemāra ielā 6 798 45 5 5000

LVA, 1448. f., 1. a., 49.l., 4.lp.

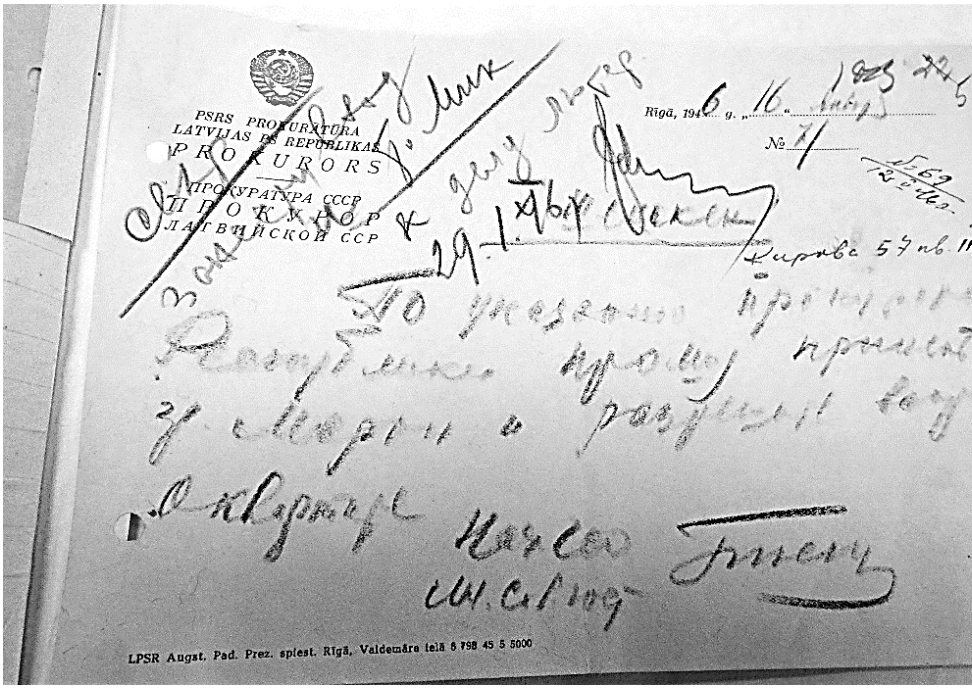

LVA, 1448.f., 1.a., 49.l., 5.lp.

2. pielikums.
Krišjāņa Šlosberga autobiogrāfija 1945. gada 21. novembrī

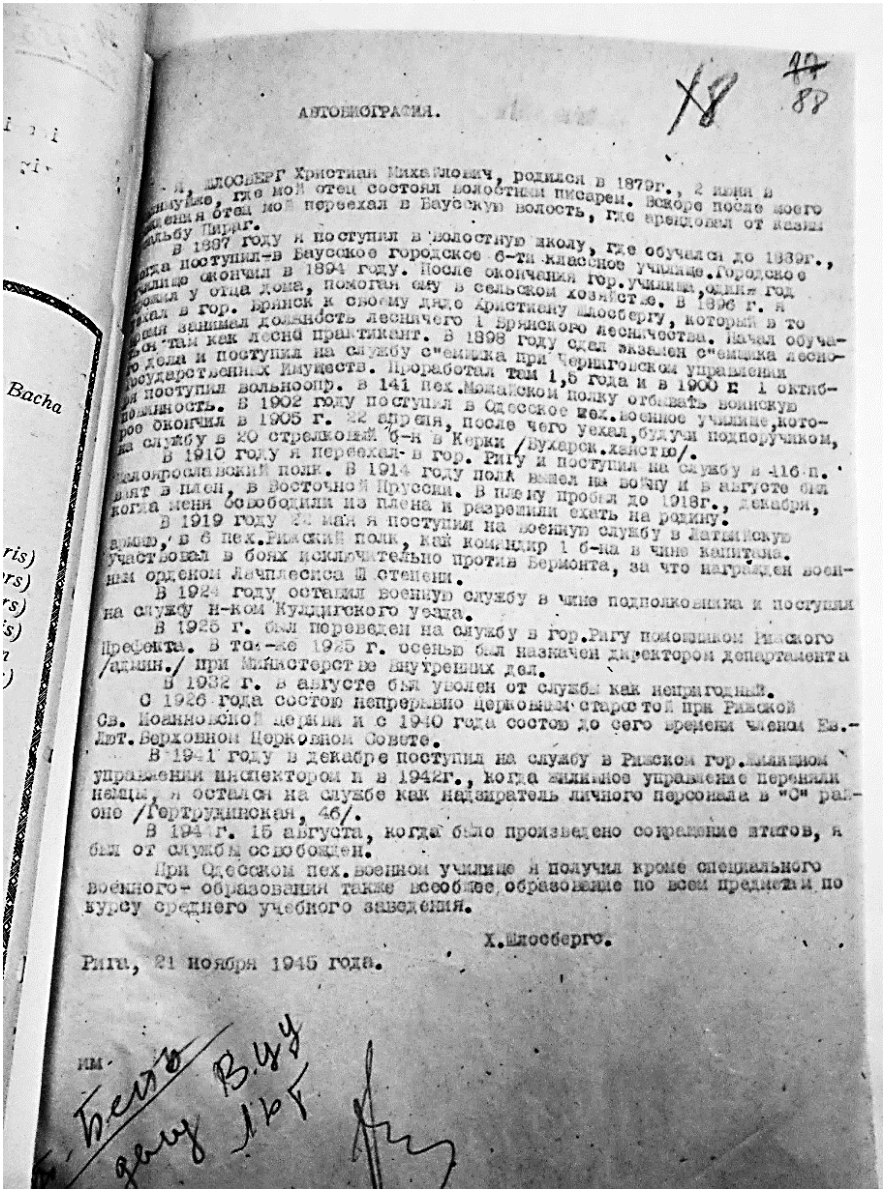

АВТОБИОГРАФИЯ.

Я, ШЛОСБЕРГ Христиан Михайлович, родился в 1879г., 2 июня в [illegible], где мой отец состоял волостным писарем. Вскоре после моего рождения отец мой переехал в Баусскую волость, где вредствовал от назначения [illegible] должность.

В 1897 году я поступил в волостную школу, где обучался до 1898г., [illegible] поступил-в Баусское городское 6-ти классное училище. Городское училище окончил в 1894 году. После окончания гор.училища, один год [illegible] у отца дома, помогая ему в сельском хозяйстве. В 1896 г. я [illegible] в гор. Брянск к своему дяде Христиану Шлосбергу, который в то время занимал должность лесничего i Брянского лесничества. Начал обучать [illegible] как лесной практикант. В 1898 году сдал экзамен с"ежника лесного дела и поступил на службу с"ежника при Черниговском управлении [illegible] государственных имуществ. Проработал там 1,6 года и в 1900 г. 1 октября поступил вольноопр. в 141 пех.Можайской полку отбывать воинскую повинность. В 1902 году поступил в Одесское пех.военное училище,которое окончил в 1905 г. 22 апреля, после чего уехал,будучи подпоручиком, на службу в 20 стрелковой б-н в Керки /Бухарск.ханство/.

В 1910 году я переехал в гор. Ригу и поступил на службу в 416 п. [illegible] Ярославский полк. В 1914 году полк вышел на войну и в августе был взят в плен, в Восточной Пруссии. В плену пробыл до 1918г., декабря, когда меня освободили из плена и разрешили ехать на родину.

В 1919 году 24 мая я поступил на военную службу в Латышскую армию, в 6 пех.Рижский полк, как командир 1 б-на в чине капитана. Участвовал в боях исключительно против Бермонта, за что награжден военным орденом Лачплесиса III степени.

В 1924 году оставил военную службу в чине подполковника и поступил на службу н-ком Кулдигского уезда.

В 1925 г. был переведен на службу в гор.Ригу помощником Рижского Префекта. В тот-же 1925 г. осенью был назначен директором департамента /админ./ при Министерстве внутренних дел.

В 1932 г. в августе был уволен от службы как непригодный.

С 1926 года состоял непрерывно церковным старостой при Рижской Св. Иоанновской церкви и с 1940 года состоял до сего времени членом Ев.-Лют. Верховном Церковном Совете.

В 1941 году в декабре поступил на службу в Рижском гор.земледельческом управлении инспектором и в 1942г., когда земельное управление перешли немцы, я остался на службе как надзиратель личного персонала в "С" районе /Гертрудинская, 46/.

В 1944 г. 15 августа, когда было произведено сокращение штатов, я был от службы освобожден.

При Одесском пех.военном училище я получил кроме специального военного образования также всестороннее образование по всем предметам по курсу среднего учебного заведения.

Х.Шлосберг.

Рига, 21 ноября 1945 года.

LVA, 1448.f., 1.a., 48.l., 88.lp.

3. pielikums. Pavadvēstule LRKB metropolīta A. Springoviča vēstulei Vispasaules Miera Padomei un pati A. Springoviča vēstule

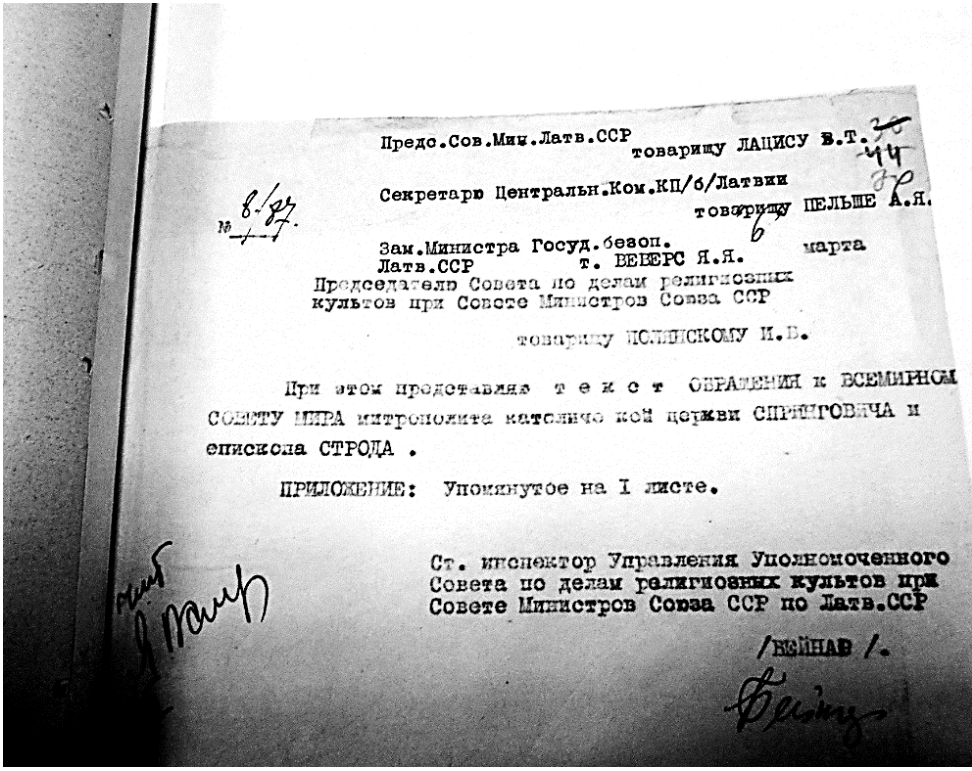

Предс.Сов.Мин.Латв.ССР товарищу ЛАЦИСУ В.Т.

Секретарю Центральн.Ком.КП/б/Латвии товарищу ПЕЛЬШЕ А.Я.

№ 8/87.

Зам.Министра Госуд.безоп. Латв.ССР т. ВЕВЕРС Я.Я. марта

Председателю Совета по делам религиозных культов при Совете Министров Союза ССР

товарищу ПОЛЯНСКОМУ И.В.

При этом представляю текст ОБРАЩЕНИЯ к ВСЕМИРНОМ СОВЕТУ МИРА митрополита католической церкви СПРИНГОВИЧА и епископа СТРОДА.

ПРИЛОЖЕНИЕ: Упомянутое на I листе.

Ст. инспектор Управления Уполномоченного Совета по делам религиозных культов при Совете Министров Союза ССР по Латв.ССР

/БЕЙНАР/.

LVA, 1448.f., 1.a., 3.l., 39.lp.

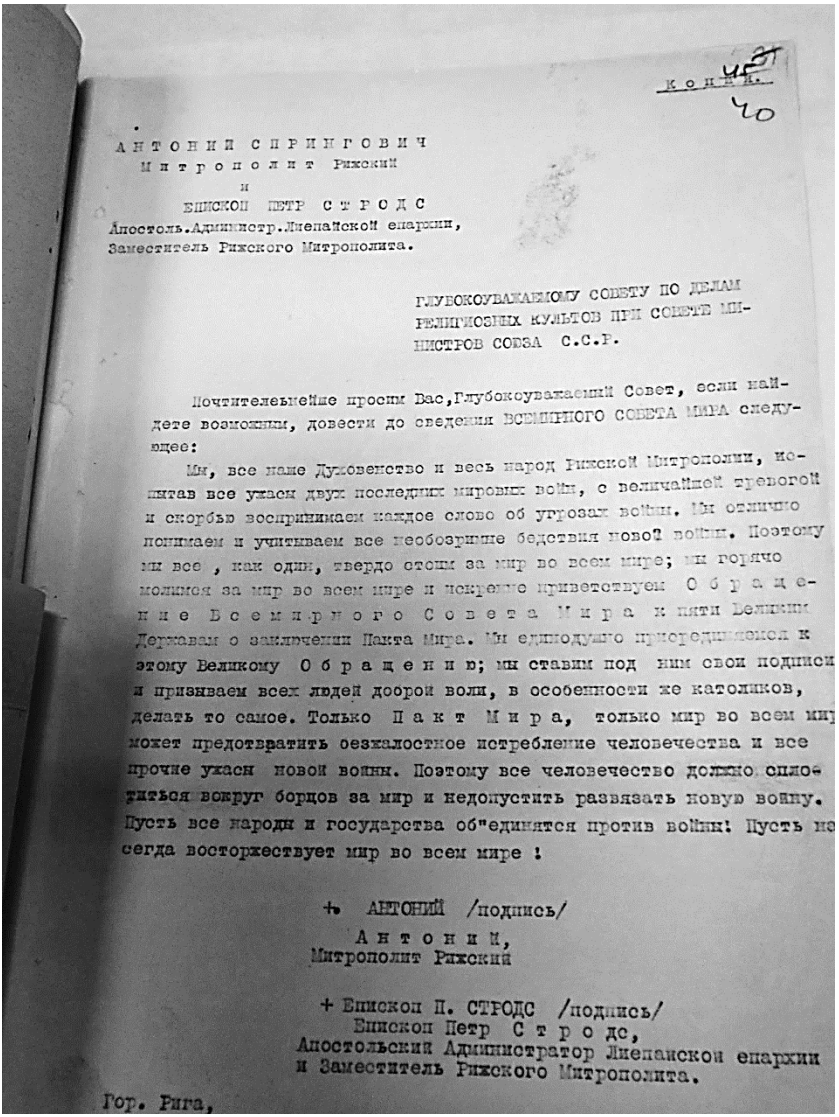

К О П И Я.

40

А Н Т О Н И Й С П Р И Н Г О В И Ч
Митрополит Рижский
и
Епископ ПЕТР С Т Р О Д С
Апостоль.Администр.Лиепайской епархии,
Заместитель Рижского Митрополита.

ГЛУБОКОУВАЖАЕМОМУ СОВЕТУ ПО ДЕЛАМ РЕЛИГИОЗНЫХ КУЛЬТОВ ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СОЮЗА С.С.Р.

Почтительнейше просим Вас,Глубокоуважаемый Совет, если найдете возможным, довести до сведения ВСЕМИРНОГО СОВЕТА МИРА следующее:

Мы, все наше Духовенство и весь народ Рижской Митрополии, испытав все ужасы двух последних мировых войн, с величайшей тревогой и скорбью воспринимаем каждое слово об угрозах войны. Мы отлично понимаем и учитываем все необозримые бедствия новой войны. Поэтому мы все , как один, твердо стоим за мир во всем мире; мы горячо молимся за мир во всем мире и искренне приветствуем О б р а щ е н и е В с е м и р н о г о С о в е т а М и р а к пяти Великим Державам о заключении Пакта Мира. Мы единодушно присоединяемся к этому Великому О б р а щ е н и ю; мы ставим под ним свои подписи и призываем всех людей доброй воли, в особенности же католиков, делать то самое. Только П а к т М и р а, только мир во всем мире может предотвратить безжалостное истребление человечества и все прочие ужасы новой войны. Поэтому все человечество должно сплотиться вокруг бордов за мир и недопустить развязать новую войну. Пусть все народы и государства об"единятся против войны! Пусть навсегда восторжествует мир во всем мире !

+ АНТОНИЙ /подпись/
А н т о н и й,
Митрополит Рижский

+ Епископ П. СТРОДС /подпись/
Епископ Петр С т р о д с,
Апостольский Администратор Лиепайской епархии
и Заместитель Рижского Митрополита.

Гор. Рига,

LVA, 1448.f., 1.a., 3.l., 40.lp.

4. pielikums.
Instrukcija par pretpasākumiem Aglonas svētku laikā (fragments)

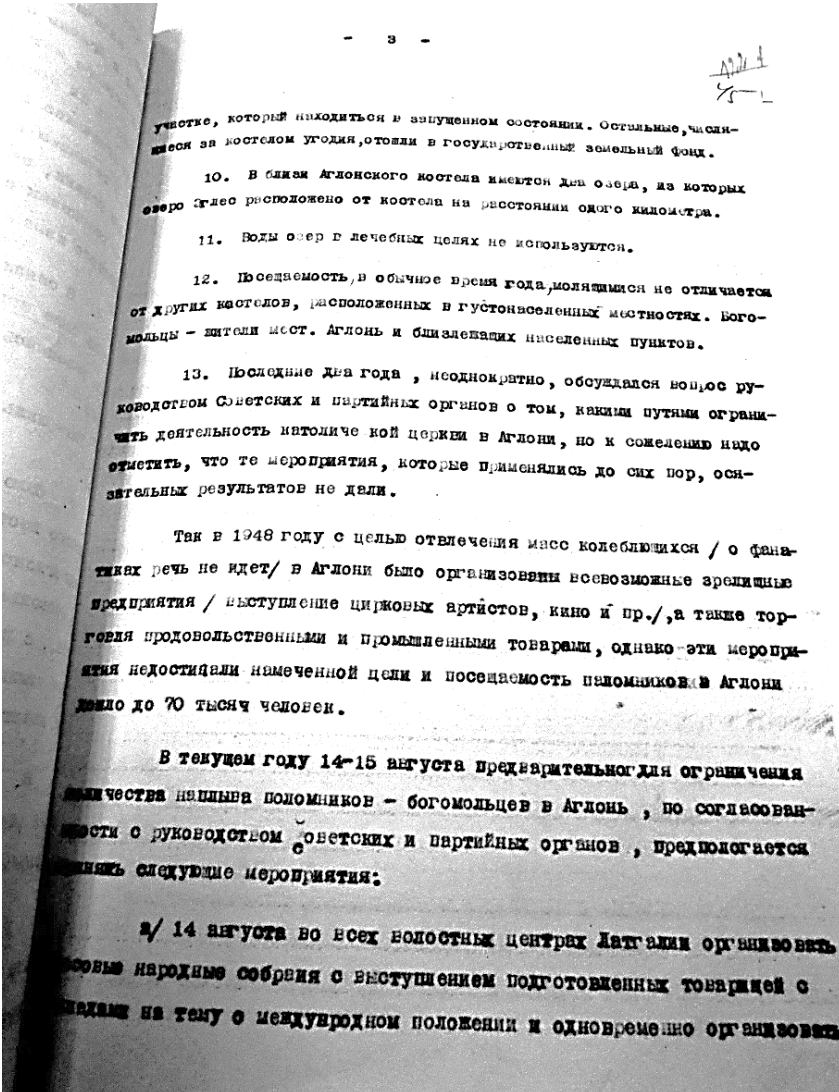

- 3 -

участке, который находиться в запущенном состоянии. Остальные, числящиеся за костелом угодия, отошли в государственный земельный фонд.

10. В близи Аглонского костела имеется два озера, из которых озеро Глес расположено от костела на расстоянии одного километра.

11. Воды озер в лечебных целях не используются.

12. Посещаемость в обычное время года, молящимися не отличается от других костелов, расположенных в густонаселенных местностях. Богомольцы - жители мест. Аглонь и близлежащих населенных пунктов.

13. Последние два года, неоднократно, обсуждался вопрос руководством Советских и партийных органов о том, какими путями ограничить деятельность католической церкви в Аглони, но к сожалению надо отметить, что те мероприятия, которые применялись до сих пор, осязательных результатов не дали.

Так в 1948 году с целью отвлечения масс колеблющихся / о фанатиках речь не идет/ в Аглони было организовано всевозможные зрелищные предприятия / выступление цирковых артистов, кино и пр./, а также торговля продовольственными и промышленными товарами, однако эти мероприятия недостигали намеченной цели и посещаемость паломников в Аглони дошло до 70 тысяч человек.

В текущем году 14-15 августа предварительно для ограничения количества наплыва паломников - богомольцев в Аглонь, по согласованности с руководством Советских и партийных органов, предполагается провести следующие мероприятия:

а/ 14 августа во всех волостных центрах Латгалии организовать массовые народные собрания с выступлением подготовленных товарищей с докладом на тему о международном положении и одновременно организовать

LVA, 1448.f., 1.a., 1.l., 45.lp.

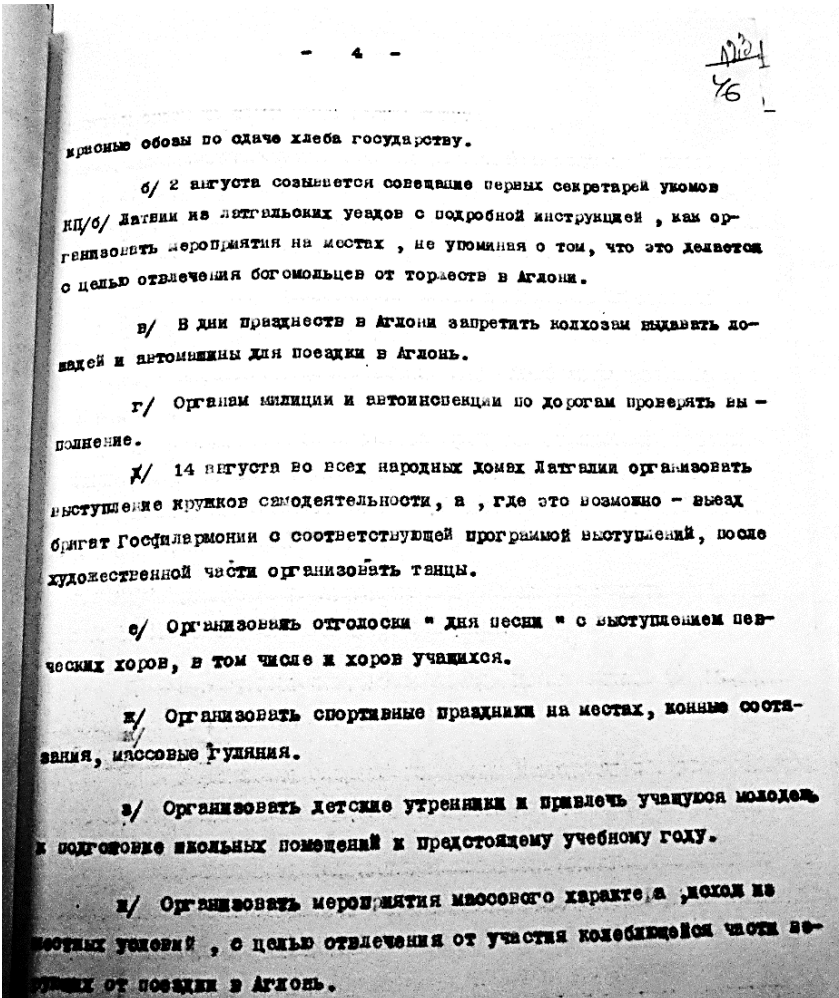

- 4 -

красные обозы по сдаче хлеба государству.

б/ 2 августа созывается совещание первых секретарей укомов КП/б/ Латвии из латгальских уездов с подробной инструкцией , как организовать мероприятия на местах , не упоминая о том, что это делается с целью отвлечения богомольцев от торжеств в Аглони.

в/ В дни празднеств в Аглони запретить колхозам выдавать лошадей и автомашины для поездки в Аглонь.

г/ Органам милиции и автоинспекции по дорогам проверять выполнение.

д/ 14 августа во всех народных домах Латгалии организовать выступление кружков самодеятельности, а , где это возможно - выезд бригат Госфилармонии с соответствующей программой выступлений, после художественной части организовать танцы.

е/ Организовать отголоски " дня песни " с выступлением певческих хоров, в том числе и хоров учащихся.

ж/ Организовать спортивные праздники на местах, конные состязания, массовые гуляния.

з/ Организовать детские утренники и привлечь учащуюся молодежь к подготовке школьных помещений к предстоящему учебному году.

и/ Организовать мероприятия массового характера ,исход из местных условий , с целью отвлечения от участия колеблющейся части верующих от поездки в Аглонь.

к/ Торговлю не усиливать , а торговать в обычном порядке.

Ответ на Ваше письмо задержался в связи с тем, что раньше не -

LVA, 1448.f., 1.a., 1.l., 46.lp.

Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956 – 1959)

Madara Brūnava
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Pētījums veikts Dr. phil. Solveigas Krūmiņas-Koņkovas vadībā

Ievads

Reliģijai ir bijusi ievērojama loma latviešu sabiedrības veidošanās procesā, tās vienota ētikas kodeksa radīšanā, nācijas identitātes formēšanā. Padomju Savienībā, kur Baznīcai vairs nebija paredzēta vieta,[312] īstenotā reliģijas kontrole bija izmantota, lai mainītu izveidojušos latviešu sabiedrības kodolu.

Latvijas okupācijas rezultātā visi Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) noteikumus par reliģiskajām organizācijām attiecināja arī Latvijas konfesijām, kuras vēsturisku apstākļu dēļ vairākumā bija kristīgas konfesijas. PSRS Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padomes (RKLP) noteiktos obligātās reģistrēšanas kritērijus[313] izturēja sešas kristīgās konfesijas, t.i., Romas katoļu, evaņģēlisko luterāņu, pareizticīgo, vecticībnieku, baptistu un septītās dienas adventistu, un septītā reliģija Mozus ticīgie (jūdaisti).

[312] Barkane, Karīna. "Valsts varas attieksme pret ebreju reliģiskajām draudzēm Latvijas PSR (1944-1964)", *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 3 (91), 2013, 54. lpp.
[313] Turpat, 56. lpp.

Skaitliski mazāk bija baptistu un septītās dienas adventistu. 1956. gadā bija 7000 baptistu draudžu locekļu[314] un 2600 – septītās dienas adventistu.[315] Draudžu skaits baptistiem un septītās dienas adventistiem bija neliels. Salīdzinājumam jāmin, ka 1957. gadā bija reģistrētas 276 evaņģēliski luteriskās, 187 Romas katoļu, 133 pareizticīgo, 87 baptistu, 80 vecticībnieku un 29 septītās dienas adventistu draudzes.[316] Minētais noteica to, ka padomju vara šo konfesiju kontroli īstenoja citādāk nekā attiecībā uz lielākajām tradicionālajām konfesijām.

Ņikitas Hruščova laikā[317] Padomju Savienība mainīja politisko kursu arī reliģijas kontroles īstenošanā. "Hruščova atkusnis" aizsākas ar 1956. gadu, kad Ņikita Hruščovs PSKP 20. kongresā uzstājās ar ziņojumu, kurā nosodīja staļinismu, novērtējot to kā "personības kultu",[318] un iezīmējās ar represīvā režīma atslābšanu – atgriežas amnestēti izsūtītie[319], draudzēs darbu atsāk konfesiju aktīvisti, vietējās izcelsmes komunisti ieņem nozīmīgus amatus LPSR pārvaldē. Ņikitas Hruščova vizīte LPSR[320] pieliek punktu "Hruščova atkusnim" LPSR četrus gadus ātrāk nekā citviet Padomju Savienībā. To veicina atziņa, ka LPSR novērojama "buržuāziskā nacionālisma atdzimšana" un "zinātniski ateistiskās propagandas nepietiekamība"[321].

Latvijas baptistu un septītās dienas adventistu draudžu vēsture līdz šim pētīta pārsvarā konfesiju ietvaros un galvenokārt

---

[314] LVA, 1448. f. 1. apr., 36. l.,56. lp. RKLP pilnvarotais Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (LPSR).

[315] LVA, 1448. f.,1. apr., 119. l., 4. lp.

[316] LVA 1448. f.,1. apr.,10. l.1. lpp.

[317] Ņiķita Hruščovs (1894 – 1971) bija Padomju Savienības komunistiskās partijas Centrālās komitejas (PSKP CK) pirmais sekretārs un faktiskais PSRS vadītājs no 1953. līdz 1964. gadam.

[318] Gills, Nikandrs. "Reliģiskās minoritātes Latvijā komunistiskā režīma apstākļos. 20. gadsimta 40. – 80. gados", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60. – 80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 139. lpp.

[319] Skat., piemēram, 1953. gada 25. aprīļa izziņu par adventistu draudzes locekļa Ilgara Liepiņa atbrīvošanu no apcietinājuma. Lauberte, Sarmīte Iveta. "Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils", *Adventes Vēstis*, Nr. 205, 2013, 22. lpp.

[320] Butulis, Ilgvars, Zunda, Antonijs. *Latvijas vēsture*. Rīga: Jumava, 2010, 160. lpp.

[321] Barkane, Karīna. "Valsts varas attieksme pret ebreju reliģiskajām draudzēm Latvijas PSR (1944-1964)", *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 3 (91), 2013, 60. lpp.

apkopojošā veidā, mazāk vēršot uzmanību uz konfesijas un varas attiecību problemātiku. Pētījuma mērķis ir parādīt ar mazo konfesiju piemēra palīdzību, kā reliģijas kontrole izmantota kā līdzeklis okupācijas varas nostiprināšanai LPSR, kā arī atklāt kontroles mehānismus. Mērķa īstenošanai izvirzīti sekojoši uzdevumi: apkopot līdzekļus reliģisko kultu ierobežošanai, atklāt piemērus represijām pret baptistiem un septītās dienas adventistiem, sniegt skaidrojumu padomju režīma un LPSR varas nekonsekvences iemeslus un parādīt mazo konfesiju lomu PSKP politiskajā taktikā.

Apskats ir strukturēts divās nodaļās. Pirmajā raksturots baptistu un septītās dienas adventistu draudžu stāvoklis, ieskicēta šo draudžu vēsture Latvijā, kā arī apkopoti PSRS noteiktie ierobežojumi to darbībai LPSR. Otrajā nodaļā apskatītas mazo konfesiju kontroles praktiskās izpausmes, kas nereti norāda uz PSRS RKLP pilnvarotā LPSR patvaļu.

1. Avotu un literatūras apskats

Pētījums veikts, pamatojoties uz nepublicētiem Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva materiāliem, kā arī uz apkopojoša rakstura literatūru, ko izstrādājuši ar apskatāmajām konfesijām saistīti pētnieki: Modris Ginters, baptistu draudžu vēsturnieks (*Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940 – 1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005), Jānis Tervits, Liepājas baptistu Ciānas draudzes mācītājs (Tervits, Jānis. *Latvijas Baptistu vēsture: faktu mozaīka*. Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība, 1999) un Andris Pešelis, Rīgas 7. un Slokas septītās dienas adventistu draudžu mācītājs (Pešelis, Andris. *Septītās dienas adventistu Latvijas draudžu vēsture*. Rīga: Patmos, 2013). Minētie materiāli, skatīti kopsakarā, paver iespēju salīdzināt vēstures atspoguļojumu dokumentos, ko radījuši varas pārstāvji, ar atmiņu, liecību un pieredzes satvaru, ko radījuši attiecīgo konfesiju pārstāvji.

Pētījumā izmantoti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1448. un 1419. fondi, kas apkopo RKLP pilnvarotā LPSR dokumentus un kas satur liecības par "reliģisko kultu" (kristīgo konfesiju un citu ticību apzīmējums padomju varas dokumentācijā)

darbību LPSR laika posmā no 1944. līdz 1986. gadam. Fondos uzglabātie materiāli liecina par draudžu darbību un to apsaimniekošanu[322], ietver konfesiju līderu raksturojumus[323] un anketas[324], statistiku[325], ar roku rakstītas denunciācijas[326], kā arī RKLP pilnvarotā LPSR korespondenci, instrukcijas[327] dažādos ar baznīcu saistītos jautājumos.

Apkopojot, vērtējot un analizējot šos materiālus, uzkrītoša ir Jūlija Restberga – RKLP pilnvarotā LPSR "Hruščova atkušņa" gados – pārākumu demonstrējošā attieksme[328] sarakstē un rīkojumos konfesijām. Turpretim attieksme no draudžu mācītāju un konfesiju vadītāju puses ir izteikti laipna un pakļāvīga, piemēram, Vissavienības septītās dienas adventistu draudžu vadītājs Arvīds Čolders[329], sūtot apsveikuma telegrammu Jaunajā gadā RKLP pilnvarotajam LPSR J. Restbergam raksta: "Svētīgu 1957. gadu. Veselību un prieku darbā un dzīvē."[330] Citā dokumentā, saskaņojot reliģiska rita veikšanu, raksta:

> "Laipni lūdzu Jūsu piekrišanu Vissavienības SD [septītās dienas] adventistu draudžu savienības sludinātāju iedalījumam Sv. Vakarēdiena izdalīšanai [..]."[331]

Šādi pārākuma un pakļāvības piemēri dokumentu apritē ievērojami faktiski visās konfesijās. Īpaši jāizceļ Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas arhibīskaps Gustavs Tūrs un Vissavienības evaņģēlisko kristiešu – baptistu savienības[332] pilnvarotais pārraugs

---

322 LVA, 1448. f.,1. apr., 26. l.,15. lp.
323 LVA, 1419. f., 2. apr., 13. l., 90. – 93. lpp.
324 LVA, 1448. f., 1. apr., 8. l., 58. lpp.
325 LVA, 1448. f., 1. apr., 119. l., 4. lpp.
326 LVA, 1419. f., 2. apr., 12. l., 46. lpp. RKLP pilnvarotais LPSR.
327 LVA, 1448. f., 1. apr., 109. l., 40. lpp.
328 LVA, 1419. f., 2. apr., 12. l., 149. lpp.
329 Pešelis, Andris. *Septītās dienas adventistu Latvijas draudžu vēsture*. Rīga: Patmos, 2013, 20. lpp.
330 LVA, 1448. f., 1. apr., 119. l., 12. – 13. lpp.
331 LVA, 1448. f., 1. apr.,119. l., 1. lpp.
332 "Vasarsvētku draudzes, tāpat kā citas skaitliski mazākās konfesijas (Latvijā – brāļu draudze, metodisti u.c.), tika pievienotas lielākām konfesijām, lai valsts iestādes vieglāk varētu kontrolē to darbību. Maskavā 1944. gadā baptisti un evaņģēliskie kristieši izveidoja kopēju savienību – Vissavienības evaņģēlisko kristiešu – baptistu savienību [..],"Tēraudkalns, Valdis. "Vasarsvētku draudzes Latvijā 1944. – 1973. gadā: vēsture arhīvu dokumentos", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 2000, 127. – 146. lpp. Pieejams:

Nikolajs Levidanto.[333] Abi bija izteikti lojāli padomju varai un izmantoja katru iespēju šo lojalitāti apliecināt, kas ilustrē reliģijas kontroles izpausmi gan pār lielām, gan mazām konfesijām, kā arī konfesiju līderu lomu kontroles īstenošanā.

Dokumenti liecina par baptistu un septītās dienas adventistu draudžu aktīvistu uzraudzību, vācot sūdzības no kaimiņiem, izsaucot uz pārrunām Valsts drošības komitejas (VDK) telpās[334], liedzot mācītāju licences. Lai gan RKLP pilnvarotais LPSR sava darbā vadās no RKLP norādījumiem, tomēr ir pamats secināt, ka pilnvaras pat attiecībā uz padomju normatīviem bija patvaļīgi pārkāptas, kas varētu norādīt gan uz attiecīgā pilnvarotā negatīvo attieksmi pret reliģiju, gan uz VDK interesēm.

Apskatā izmantotie pētījumi deva pamatu baptistu un septītās dienas adventistu konfesiju vēsturiskā fona izpratnei, kas bija nepieciešams, lai novērtētu baptistu un septītās dienas adventistu reakciju uz padomju varas noteiktajiem ierobežojumiem. Minētie darbi šim nolūkam sniedz vērtīgu informāciju par draudžu statistikas izmaiņām, draudžu amatpersonu uzskaiti, trimdas un pagrīdes organizācijām un pretošanās kustību.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva materiāli kopā ar baptistu un septītās dienas adventistu vēsturnieku darbiem ļāva izprast šo draudžu apstākļus un grūtības, sniedza kontekstuālu ainu par reliģijas kontroli "Hruščova atkušņa" laikā LPSR.

1. Baptistu un septītās dienas adventistu konfesiju apstākļi un pārvalde LPSR (1956 – 1959)

LPSR salīdzinoši mazākajām kristīgajām konfesijām – baptistiem un septītās dienas adventistiem – līdz "Hruščova atkusnim" bija klājies dažādi. Abas konfesijas ziedu laikus Latvijā piedzīvoja pēc

http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/127-146-Teraudkalns-Vasarsvetku.pdf

[333] Tēraudkalns, Valdis. "Vasarsvētku draudzes Latvijā 1944. – 1973. gadā: vēsture arhīvu dokumentos", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 2000, 127. – 146. lpp. Pieejams: http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/127-146-Teraudkalns-Vasarsvetku.pdf

[334] LVA, 1448. f.,1. apr.,10. l., 39. lpp.

Pirmā pasaules kara līdz pat Kārļa Ulmaņa autoritārajam režīmam divdesmitā gadsimta trīsdesmitajos gados. Ulmaņa autoritārā režīma laikā minimālais draudzes locekļu skaits draudzes reģistrācijai bija līdz 50 draudzes locekļiem. Rezultātā septītās dienas adventistu draudžu skaits strauji samazinājās,[335] tomēr baptistu skaits turpināja augt līdz pat pirmajai padomju okupācijai.[336]

Pirmajā padomju okupācijā visas konfesijas bija pakļautas tiem noteikumiem, kādi eksistēja Padomju Savienībā, proti, bija attiecināts 1918. gada 23. janvāra dekrēts "Par baznīcas šķirtību no valsts un skolas"[337] un 1929. gadā pieņemtais likums, kas PSRS teritorijā aizliedza jebkādas reliģiskas darbības, izņemot tradicionālos dievkalpojumus un Baznīcas ceremonijas.[338] Rezultātā gan baptisti, gan septītās dienas adventisti zaudēja īpašumus, saruka draudžu locekļu skaits.

Nacistiskās Vācijas okupācijas laikā batistu un septītās dienas adventistu konfesiju stāvoklis nedaudz uzlabojās, jo konfesijas atguva atsevišķus īpašumus, varēja uzturēt sakarus ar draudzēm ārzemēs. Tomēr pastāvēja birokrātiski apgrūtinājumi brīvi pārvietoties, trūka sapulču telpu.

Otrā padomju okupācija atgrieza konfesijas jau reiz pielaikotajos rāmjos, kā arī izvērsa plašāku antireliģisku kampaņu, kas grāva konfesiju tēlu sabiedrībā. Vienu no saviem augstākajiem punktiem kampaņa sasniedza līdz ar "Hruščova atkusni", ko, domājot par baptistiem un septītās dienas adventistiem, atbilstoši būtu salīdzināt ar bargu kailsalu. To precīzi raksturo RKLP pilnvarotais LPSR J. Restbergs:

> "1956. gada oktobrī Latvijas KP Centrālās Komitejas Birojs izskatīja jautājumu par zinātniskā ateisma darba uzlabošanas pasākumiem republikā, atzīmējot, ka pilnvarotajiem nav pietiekama kontakta ar vietējiem partijas orgāniem un ka tāds stāvoklis negatīvi ietekmē cīņu

[335] Pešelis, Andris. *Septītās dienas adventistu Latvijas draudžu vēsture*. Rīga: Patmos, 2013, 15. lpp.
[336] Brūvers, Andrejs. *Baptistu draudžu izcelšanās Latvijā*. Minstere: B. Brūvers, 1986, 220. lpp.
[337] LVA, 1448. f., 1. apr., 11. l., 25. lpp.
[338] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 6. lpp.

pret iedzīvotāju reliģiskajiem aizspriedumiem. Latvijas KP Centrālā Komiteja pieprasīja pilnvarotajiem pastiprināt baznīcas kalpu kontroli un novērst viņu nelikumīgās darbības. [..] Līdztekus uzdevumiem, kurus mums uzdod Reliģisko kultu lietu Padome, mēs pastiprināti novērosim to kulta kalpu darbību, kuri atgriezušies no ieslodzījuma vietām. Sakarā ar galveno reliģisko draudžu kulta kalpu darbības pastiprināšanos, jāveic pasākumi, lai viņu darbību ierobežotu atbilstoši pastāvošajiem likumiem.''[339]

1.1. Baptistu draudžu stāvokļa raksturojums

1944. gada 26. – 29. oktobrī Maskavā organizēja evaņģēlisko kristiešu un baptistu sanāksmi, kur, pakļaujoties padomju varas spiedienam, pasludināja lēmumu par divu organizāciju (no vienas puses, bijušā Pasaules baptistu savienības viceprezidenta Ivana Prohanova veidotā prohanovcu Viskrievijas evaņģēlisko kristiešu apvienību, kura ietvēra krievu baptistus, anglikāņu misionāra lorda Grenvila Augusta Viljama Valdgreiva, barona Redstoka dispensacionālisma un atvaļinātā pulkveža Vasīlija Paškova Plimutas brāļu Džona Nelsona Derbija mācības sekotājus, un, no otras puses, Vissavienības baptistu savienību, kurā cita starp piekrita arī pentakosti[340], mennonīti, no vācu kolonijām Hersonas guberņā izaugušais krievu-ukraiņu štundisms ("bībeliskie kristieši" jeb lielkrievu štunda, "garīgie kristieši" jeb dienvidkrievu štunda, štundobaptisms)) apvienošanu vienā, proti, Vissavienības evaņģēlisko kristīgo baptistu savienībā (VEKBS).[341] Par VEKBS priekšsēdētāju kļūst Jakovs Židkovs[342], par ģenerālsekretāru – Aleksandrs Karevs[343].[344] Līdz ar padomju varas

[339] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940 – 1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 135. lpp.

[340] Пятидеся́тники, *Христианами веры евангельской — ХВЕ или Христианами евангельской веры — ХЕВ*.

[341] Tervits, Jānis. *Latvijas Baptistu vēsture: faktu mozaīka.* Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība, 1999, 143. lpp.

[342] Jakovs Židkovs (*Яков Иванович Жидков*) (1885 – 1966).

[343] Aleksandrs Karevs (*Александр Васильевич Карев*) (1894 – 1971).

[344] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940 – 1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 810. lpp.

atgriešanos Latvijā sakarā ar atkārtotu okupāciju 1944. gada 11. –12. novembrī Latvijas Baptistu draudžu bīskaps Kārlis Lāceklis[345] notur ārkārtas konferenci Rīgā, kurā piedalās Rīgas, Jelgavas un Latgales mācītāji un kurā spriež par draudžu darbu sakarā ar varas maiņu. Rezultātā nodibina Latvijas Baptistu draudžu savienības (LBDS) Pagaidu padomi un ieceļ priekšsēdētāja amatā K. Lācekli, kas to pilda līdz 1946. gadam.[346] Šajā laikā Rīgā viesojas VEKBS ģenerālsekretārs A. Karevs un padomes loceklis Nikolajs Levidanto[347], lai pārliecinātu LBDS pievienoties VEKB, ierādot Latvijas baptistu draudžu kopdarbam guberņas tiesības. Sakarā ar šo vizīti Pagaidu padome sasauc LBDS kongresu 1945. gada 21. aprīlī, kurā piedalās 53 delegāti no 33 draudzēm un spriež par pievienošanos VEKBS un konkrētiem nosacījumiem, kas maksimāli nodrošinātu pilnvērtīgu draudžu darbu un neatkarību. No iecerētajiem deviņiem nosacījumiem padomju okupācijas gadu laikā saglabājas vien baptistu draudžu nosaukums, garīdznieku, sludinātāju un mācītāju iekārta un garīdznieku sanāksmes kā kopdarba vadīšanas forma.

1945. gada augustā Maskavā K. Lāceklis paraksta dokumentu par LBDS "brīvprātīgu pievienošanos VEKBS", vienlaikus kļūstot par VEKBS padomes locekli un vecāko prezbiteru jeb bīskapu Latvijas evaņģēlisko kristīgo un baptistu draudzēm. N. Levidanto nozīmē par VEKBS pilnvaroto visās trijās Baltijas republikās ar uzturēšanās vietu Rīgā. 1945. gada jūlijā notiek oficiāla LBDS Savienības nama atsavināšana, pret ko iebilst K. Lāceklis, neparakstot atsavināšanas dokumentus. Minētais kļūst par vienu no ieganstiem viņa arestam[348]

---

[345] Kārlis Lāceklis (1904 – 1970).

[346] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940 – 1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 810. lpp.

[347] Nikolajs Levidanto (1897 – 1966) – baptistu līderis Krievijā, bijis ieslodzījumā, no kura iznācis pēc VDK aģentu apciemojuma ar uzdevumu apvienot baptistu un evaņģēlisko kristiešu draudzes savienībā. Kashirin, Alexander. *Protestant minorities in the Soviet Ukraine, 1945 – 1991.* (dissertation). Oregon: University of Oregon, 2010, pp. 105 – 106. Available at: https://www.google.lv/search?q=Nikolajs+%C4%BBevidanto+&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=yRyxVsndBcuksgH6qoTICA#

[348] Kārļa Lācekļa garīdznieka 1957. gada 21. septembra anketa. LVA, 1419. f., 2. apr., 12. l., 140. lp.

un deportācijai 1946. gada martā.[349] 1945. gada 24. oktobrī notiek pentakostu jeb Vasarsvētku draudžu pievienošana baptistiem. Lai arī abu konfesiju savstarpējās attiecības nebija saskanīgas, tas bija vienīgais legālais veids, kā pentakostu jeb Vasarsvētku draudzes varēja darboties[350].

Nākamais bīskapa amatā ievēlēts Rīgas Mateja baptistu draudzes mācītājs Andrejs Rēdlihs (1894 – 1969), kuram bija saspringtas attiecības ar N. Levidanto, kā arī ar citiem draudžu līderiem. Baptistu draudzes saskārās ar izsūtīšanām, kolektivizāciju un nodokļiem, kas mazināja ticīgo skaitu, toties vairoja bailes būt saistītiem ar konfesiju.

> 1950. gada 8.martā VEKBS lemj par jaunu kārtību sludinātāja vai mācītāja ievēlēšanai draudzē: "[..] Pareizais ceļš ir tāds: draudzes padome izrauga kandidātu mācītāja amatam, ziņo par to Pārvaldei, lai pēdējā varētu savākt vajadzīgās ziņas (autobiogrāfiju un māc. anketu) un saņemt piekrišanu no Kulta lietu Pilnvarotā. Tikai pēc tam, kad ir saņemta piekrišana no Pārvaldes, draudzes padome var izsludināt draudzes darīšanas sapulci, ziņojot iepriekš par to mūsu Pārvaldei."[351]

Šāda kārtība saglabājas visu padomju okupācijas laiku.

1953. gada oktobrī pēc N. Levidanto netīkamā A. Rēdliha atcelšanas no amata par jauno bīskapu ''ievēl'' Rīgas 2. Mateja draudzes mācītāju Frici Hūnu[352]. 1956. gadā F. Hūns publicē ar PSRS VDK saskaņotu tekstu, kur aicina atgriezties Amerikā dzīvojošus vadošos baptistus Frici Čukuru[353], Rūdolfu Ekšteinu[354] un citus

---

[349] Tervits, Jānis. *Latvijas Baptistu vēsture: faktu mozaīka.* Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība, 1999, 144. – 145. lpp.

[350] Gills, Nikandrs. "Reliģiskās minoritātes Latvijā komunistiskā režīma apstākļos. 20. gadsimta 40. – 80. gados", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60. – 80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 137. lpp.

[351] Gills, Nikandrs. "Reliģiskās minoritātes Latvijā komunistiskā režīma apstākļos. 20. gadsimta 40. – 80. gados", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60. – 80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 17. lpp.

[352] Fricis Hūns (1884 – 1971).

[353] Fridrihs Čukurs (1907 – 1986).

[354] Rūdolfs Ekšteins (1899 – 1977).

Padomju Savienībā.[355] No izsūtījuma atgriežas Kārlis Lāceklis, 1957. gadā atsāk mācītāja darbu Kuldīgas baptistu draudzē un turpina to līdz 1959. gadam, kad viņam atņem tiesības būt draudzes mācītājam.[356] Bīskaps F. Hūns šajā laikā cieši sadarbojas ar N. Levidanto un RKLP, organizē dievkalpojumus sakarā ar Padomju Savienības svinībām[357] un pat N. Levidanto jubilejai.[358] 1959. gada decembrī VEKBS padome publicē jaunu nolikumu, t.s. "instruktīvo vēstuli", kas paredz sekojošo, t.i., VEKBS padome ir nepārvēlams orgāns; kongresu rīkošana nav paredzēta. Par vienpersonisku vadītāju visās Baltijas republikās paliek N. Levidanto; likvidē līdzšinējos bīskapu amatus; katrā republikā atstāj pārvaldes sekretāru. Latvijā šajā amatā ieceļ L. T. Robaldu. VEKSB vadība nebija spējīga pretoties padomes lēmumam, tādēļ aizsākās protesta kustība evaņģēlisko kristīgo un baptistu draudzēs. To pārstāvēja iniciatīvas grupa jeb orgkomiteja, vēlāk Baznīcu padome, kas ilgus gadus darbojās pagrīdē.[359]

1.2. Septītās dienas adventistu draudžu stāvokļa raksturojums

Septītās dienas adventistu Latvijas draudžu savienība dibināta 1920. gadā, apvienojot Latvijas teritorijā esošās Daugavas un Baltijas draudžu struktūras. Prezidenta amatā mācītāji Jēkabs Šneiders (1920 – 1922) un Kārlis Sutta (1922 – 1936). No 1929. līdz 1936. gadam Latvijā darbojas trīs draudžu savienības: Rīgas, Vidzemes un Kurzemes. Rīgas savienību vadīja Hermanis Linde, Vidzemes – Kārlis Sutta no Cēsīm (vēlāk no Daugavpils), bet Kurzemes – Aleksandrs Eglītis no Jelgavas. 1937. gadā tās visas apvienojās vienā draudžu savienībā, par kuras prezidentu ievēlēja Jāni Oltiņu. No 1923. gada līdz 1940. gadam

[355] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940 – 1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 814. lpp.
[356] Tervits, Jānis. *Latvijas Baptistu vēsture: faktu mozaīka.* Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība, 1999, 155. lpp.
[357] LVA, 1448. f., 1. apr., 109. l., 51. lpp.
[358] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940 – 1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 814. lpp.
[359] Tervits, Jānis. *Latvijas Baptistu vēsture: faktu mozaīka.* Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība, 1999, 148. lpp.

Sužos darbojās septītās dienas adventistu misijas skola, kurā sagatavoja sludinātājus un draudžu darbiniekus. Skolu slēdza 1940. gadā, kad pēc ienākšanas Latvijas teritorijā to Sarkanās armijas vajadzībām pārņēma padomju vara. Karaspēka daļa tur atradās līdz pat 1994. gadam. 1940. gadā bija pārtraukta Latvijas draudžu savienības darbība, tomēr neformāli tā funkcionēja. 1942. gadā Latvijas draudžu savienības kongresā par prezidentu ievēlēja Ernestu Klotiņu.[360] 1947. gadā padomju vara, inkriminējot graujošu pretpadomju rīcību, dzimtenes nodevību un sadarbību ar ārzemju spiegiem, arestē septītās dienas adventistu Latvijas draudžu savienības padomes locekļus Herbertu Driķi un Kārli Kalvišķi. 1949. gadā arestē vēl piecus padomes locekļus, tostarp prezidentu Ernestu Klotiņu, un padome pārstāj darboties. Rezultātā septītās dienas adventistus iekļāva Vissavienības centra organizācijā – Vissavienības septītās dienas adventistu savienībā (VSDAS).

VSDAS bija RKLP struktūrvienība PSRS pārvaldes aparātā, kuru vadīja Grigorijs Grigorjevs[361].[362] Viņa vietnieks bija Pāvils Macānovs[363], kas 1952. gadā pēc G. Grigorjeva nāves uzņēmās VSDAS vadību. 1950. gadā P. Macānovs Vissavienības centra padomes uzdevumā aicināja latviešu adventistu mācītāju Arvīdu Čolderu[364] uzņemties darba vadību Latvijā. A. Čolderu iekļāva Vissavienības centra padomes sastāvā kā tās locekli un nozīmēja kā pilnvaroto darbā ar septītās

[360] "Par Latvijas draudžu savienību", *Septītās Dienas Adventistu Baznīca*. Pieejams: http://www.adventisti.lv/index.php/lv/organizacija

[361] Grigorijs Grigorjevs (*Григорий Андреевич Григорьев*, 1879 (1878) –1952).

[362] Kashirin, Alexander. *Protestant minorities in the Soviet Ukraine, 1945 – 1991.* (dissertation). Oregon: University of Oregon, 2010, p. 104. Available at: https://www.google.lv/search?q=Nikolajs+%C4%BBevidanto+&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=yRyxVsndBcuksgH6qoTICA#

[363] Pāvils Macanovs (Павел Андреевич Мацанов, 1903 – 1989) – dzimis Rēzeknēs apriņķī latviešu ģimenē, studējis Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātē, mācījies no 1927. līdz 1933. gadam septītās dienas adventistu seminārā Sužos, 1937. gadā sabiedrisko lietu ministrs slēdz viņa vadīto žurnālu *Обзор мировых вопросов*. 1947. gadā pārceļas uz Maskavu, kur kļūst par VSDAS priekšsēdētāja vietnieku, 1952. gadā – par priekšsēdētāju. 1954. gadā atceļ no priekšsēdētāja amata un pēc pāris gadiem palūdz atstāt Maskavu. Līdz nāves brīdim nav atgriezies Latvijā.

[364] Arvīds Čolders (1899 – 1966).

dienas adventistu draudzēm LPSR[365]. Sekoja arī jauni ierobežojumi septītās dienas adventistu darbībai Latvijā: bija pārtraukta un aizliegta Sabatskolas darbība, dievkalpojumos nedrīkstēja spēlēt orķestris un dziedāt kora dziesmas.[366] A. Čolders bija svarīga, bet neviennozīmīgi vērtēta persona gan septītās dienas adventistu, gan varas funkcionāru lokā.

1927. gadā beidzis septītās dienas adventistu garīgo semināru, kā sludinātājs kalpojis draudzēs līdz pat 1950. gadam, pēc Vissavienības adventistu padomes locekļa un VSDAS pilnvarotā LPSR amata ieņemšanas darbojies Rīgā. Spriežot pēc Padomju varas institūciju apkopotās informācijas, iespējams, darbojies kā dubultaģents septītās dienas adventistu interešu aizstāvībai LPSR. Lai arī sūtījis apsveikuma telegrammas RKLP pilnvarotajam LPSR[367], atskaitījies par septītās dienas adventistu saimniecisko stāvokli un saskaņojis draudžu darbību ar pilnvaroto J. Restbergu[368], ir piemēri par viņa slēptām darbībām septītās dienas adventistu labā.

Tā it kā par saviem un brīvprātīgo līdzekļiem bija uzbūvēts draudzes nams Bauskā un doti līdzekļi draudzes ēkas iegādei Daugavpilī. 1959. gadā A. Čolders kopā ar citu septītās adventistu mācītāju Pavasaru nopirka dzīvojamo māju Aizpriežu ielā 4, Rīgā par 190 000 rubļu. Padomju varas institūcijas par šiem pirkumiem bija maldinātas. Tāpat A. Čolders esot nelikumīgi, pārkāpjot padomju varas aizliegumus, kristījis 18 gadu vecumu nesasniegušus jauniešus laika posmā no 1953. līdz 1957. gadam, piemēram, 15 līdz 16 gadu vecos Miliju Jēkabu un Kārli Holmu.[369] Tomēr 1954. gadā A. Čolders, būdams VSDAS padomes loceklis, atbalstīja P. Macānova aizstāšanu ar Stepanu Kuližskiju[370] sakarā ar to, ka P. Macānovs kļuva pārāk nepakļāvīgs RKLP

---

[365] Lauberte, Sarmīte Iveta. "Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils", *Adventes Vēstis*, Nr. 205, 2013, 22. lpp.

[366] Gills, Nikandrs. "Reliģiskās minoritātes Latvijā komunistiskā režīma apstākļos. 20. gadsimta 40. – 80. gados", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60. – 80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 138. lpp.

[367] LVA, 1448. f., 1. apr., 119. l., 12. – 13. lp.

[368] LVA, 1448. f., 1. apr., 119. l., 1. lpp.

[369] LVA, 1418. f., 2. apr., 13. l., 90. – 93. lpp.

[370] Stepans Kuližskijs (*Степан Павлович Кулыжский*).

diktātam.[371] Neskatoties uz minēto, P. Macānovs tomēr saglabāja autoritāti VSDAS tikmēr, kamēr S. Kuližskijs darbojās paralēli, bet ar varas atbalstu.

1.3. Baptistu un septītās dienas adventistu draudžu pārvalde un saistošie normatīvi LPSR

Pirmkārt, gan baptistu, gan adventistu draudžu darbību LPSR ietekmēja normatīvi par Baznīcas šķirtību no valsts, tostarp no skolas. 1940. gada 25. augusta LPSR Konstitūcija paredzēja, ka

> "[..] baznīca ir šķirta no valsts, un skola no baznīcas; brīvība piekopt reliģiskus kultus, kā arī antireliģiskas propagandas brīvība atzīta visiem pilsoņiem".[372]

Lai nodrošinātu Baznīcas šķirtības ievērošanu, bija noteikta krimināltatbildība par vairākām darbībām, kas neatbilda LPSR Konstitūcijā noteiktajam principam. LPSR Kriminālkodeksa 137. pants noteica atbildību par Baznīcas šķirtības no valsts noteikumu neievērošanu, paredzot sodu, konkrētāk, brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai labošanas darbus uz vienu gadu, vai arī naudas sodu līdz 500 rubļiem. Krimināltatbildība bija paredzēta arī par reliģisko ceremoniju noturēšanu darbaļaužu masu atpūtas vietās, pilsētu, ciematu ielās vai laukumos, valsts un sabiedrisko iestāžu ēkās. Tāpat krimināltatbildība bija noteikta par kolektīvu reliģisku dziesmu dziedāšanu sabiedriskajās vietās vai transportā.[373]

Otrkārt, lai gan saskaņā ar 1946. gada 26. februāra lēmumu LPSR reģistrētajām draudzēm bija atzītas juridiskas personas tiesības, tomēr rīcība ar mantu notika tikai ar RKLP atļauju. Līdz ar to, tikai saņemot attiecīgu atļauju, varēja, piemēram, reliģiskām vajadzībām

---

[371] Kashirin, Alexander. *Protestant minorities in the Soviet Ukraine, 1945 – 1991.* (dissertation). Oregon: University of Oregon, 2010, pp. 214 – 216. Available at: https://www.google.lv/search?q=Nikolajs+%C4%BBevidanto+&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=yRyxVsndBcuksgH6qoTICA#

[372] Citēts pēc Barkane, Karīna. "Valsts varas attieksme pret ebreju reliģiskajām draudzēm Latvijas PSR (1944-1964)", *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 3 (91), 2013, 56. lpp.

[373] Balodis, Ringolds. "Diena, kad pieminam arī komunistu represētos ticīgos", *Noziegumi pret cilvēci*. Pieejams: http://lpra.vip.lv/ticigos.htm

nomāt, būvēt un iegādāties būves, transporta līdzekli vai reliģiskā kulta priekšmetu. Bija jārēķinās ar Baznīcas mantas konfiskāciju par labu valstij.[374]

Treškārt, konfesiju darbību ietekmēja 1944. gada 19. maijā[375] izveidotā RKLP. Tās uzdevumos ietilpa padomju vadības un Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) politikas reliģijas jautājumos īstenošana. RKLP bija jāveic konfesiju kontrole, jāuztur saikne starp padomju valdību un reliģisko organizāciju centriem, jāinformē PSKP Centrālā komiteja un VDK par reliģisko organizāciju darbību. RKLP bija atbildīga par reliģisko organizāciju iesaisti "miera akcijās". Ja nepieciešams, bija jāatspēko ārvalstu pretpadomju propaganda, jāskaidro kulta lietu normatīvi un reliģiju lietu stāvoklis PSRS.[376]

RKLP pirmais vadītājs bija Ivans Poļanskis[377].[378] No 1948. līdz 1960. gadam otrais RKLP pilnvarotais LPSR bija Jūlijs Restbergs. Viņa tiešā pakļautībā darbojās VEKBS pilnvarotais N. Levidanto (1945 – 1959), kuram savukārt bija pakļauts baptistu draudžu bīskaps LPSR Fricis Hūns (1953 – 1959). Savukārt septītās dienas adventistu draudžu vadītājs LPSR Arvīds Čolders (1950 – 1959) darbojās VSDAS priekšsēdētāja – līdz 1954. gadam Pāvela Macānova un tad Stepana Kuližskija – pakļautībā[379].

---

[374] Barkane, Karīna. "Valsts varas attieksme pret ebreju reliģiskajām draudzēm Latvijas PSR (1944 – 1964)", *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 3 (91), 2013, 56. lpp.

[375] "Padomju režīma īstenotā politika pret Baznīcu 1945 – 1947", *Ārvalstu arhīvu dokumenti par okupācijas režīmu politiku Latvijā 1940 - 1968): dokumentu krājums, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 22. sējums. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, 277. lpp.

[376] Tēraudkalns, Valdis. "Vasarsvētku draudzes Latvijā 1944. – 1973. gadā: vēsture arhīvu dokumentos", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 2000, 129. lpp. Pieejams: http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/127-146-Teraudkalns-Vasarsvetku.pdf

[377] Ivans Poļanskijs (*Иван Васильевич Полянский*, 1878 – 1956).

[378] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 16. lpp.

[379] Kashirin, Alexander. *Protestant minorities in the Soviet Ukraine, 1945 – 1991.* (dissertation). Oregon: University of Oregon, 2010, pp. 95 – 105. Available at: https://www.google.lv/search?q=Nikolajs+%C4%BBevidanto+&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=yRyxVsndBcuksgH6qoTICA#

RKLP pilnvarotajam LPSR bija jāievēro RKLP sniegtie skaidrojumi, kā piemērojami normatīvi attiecībā uz kultiem, kā izlemjami jautājumi par sūdzībām, piemēram, saistībā ar reliģisko organizāciju un kulta kalpotāju reģistrāciju vai izslēgšanu no reģistra, par lūgšanu namu atvēršanu vai slēgšanu.

VSDAS un VEKBS organizācijas bija padomju varas risinājums sektu ticīgo vēlmei būt likumīgi atzītām institūcijām pēc gara vajāšanu posma. Padomju varas piedāvātajam risinājumam bija augsta maksa: konfesiju līderi ir valsts iecelti, nevis ievēlēti, garīgiem centriem jākalpo reliģisko kopienu uzraudzībai, tajos jāīsteno padomju politika.

Ticīgie bija nepaskaužamā stāvoklī. Legalizējoties tie riskēja būt sabiedrības izstumtie, bet, darbojoties pagrīdē, tos vajātu valsts. Caur organizācijām VSDAS un VEKBS valsts institucionalizēja ticīgos un radīja šķelšanos sektu iekšienē. Ticīgie zaudēja orientāciju starp Dievu, valsti un reliģiskās organizācijas hierarhiju. Gan komunikācija, gan dokumentācija ar RKLP noritēja krievu valodā.

Papildus minētajam VEKBS baptistu draudzēm bija noteikti sekojoši ierobežojumi: bija aizliegts garīgais darbs ar jaunatni, sievietēm un bērniem, tostarp pašdarbības pulciņu organizēšana, svētku rīkošana jauniešiem un bērniem, brīvpusdienu organizēšana, bērnu iesaistīšana korī, koncertu un Jaungada svinību rīkošana. Ritu praktizēšana draudzes jaunpienācējiem bija atļauta tikai īpaši norādītās vietās (ārpus sabiedriskām vietām, agrās rīta stundās), iepriekš saskaņojot ar RKLP pilnvaroto LPSR. Draudzes locekļiem bija jābūt vismaz 18 gadus veciem. Koru un stīgu orķestru darbība bija atļauta tikai lūgšanu telpās un vienas draudzes ietvaros, izbraukumi uz citām draudzēm nebija atļauti. Draudzes mācītājs drīkstēja sprediķot tikai tajā draudzē, kur viņu bija reģistrējis RKLP pilnvarotais LPSR. Vizītes citās reģistrētās draudzēs bija iepriekš jāsaskaņo. Ražas svētki bija atļauti lūgšanu telpās, bet bez dalībniekiem no citurienes. Jebkāda materiāla palīdzība nabagiem no Baznīcas līdzekļiem bija aizliegta. RKLP savus pilnvarotos instruēja kategoriski apspiest jebkādu misionāru darbu darbaļaužu vidū, tostarp himnu dziedāšanu, Bībeles dalīšanu, vizītes pie citu konfesiju draudzēm. Privātīpašuma izīrēšana lūgšanu telpu vajadzībām bija noteikta uz termiņu ne mazāku kā 3 līdz 5 gadi. Mazās draudzes, kas atradās 3 līdz 8 km attālumā no lielajām, bija jāpievieno lielajām. Pirms jaunas draudzes atvēršanas bija jāņem

vērā tai tuvākās jau darbojošās draudzes apstākļi. Jaunu lūgšanu namu atvēršanai bija noteikti RKLP paaugstināti sanitārie, tehniskie un drošības normatīvi.[380]

No administratīvajiem ierobežojumiem vēl jāpiemin, ka draudzes dibinātāju jeb divdesmitnieka sarakstā varēja būt tikai vietējā ciema vai pilsētas iedzīvotāji, un draudzei piederošo naudu prasīja noguldīt bankā, kas nozīmēja kontroli pār visām draudzes finanšu darbībām. Draudžu sapulcēšanās telpām īstus un izdomātus trūkumus atrada gan sanitārā stāvokļa kontrolētāji, gan ugunsdzēsēji.[381]

VEKBS vecākiem bīskapiem savukārt bija jāievēro sekojošas instrukcijas: galvenais uzdevums bija uzraudzīt precīzu VEKBS darbības instrukciju izpildi visās apgabala draudzēs, pievērst īpašu uzmanību personām, kam jānotur sprediķi, nepieļaut citur reģistrētu personu darbību tām nepiederīgās draudzēs, pievērst īpaša uzmanība, lai nevienā attiecīgā apgabala draudzē nenotiktu dzejas lasīšana un jebkāda dziedāšana, izņemot korī. Ražas svētku laikā svētku mielastā nedrīkstēja būt vairākas draudzes kopā, arī citu draudžu dalībnieku dalība nebija pieļaujama. Bija jāievēro, ka kristīt drīkst tikai vietējos iedzīvotājus, kas sasnieguši 18 gadu vecumu. Vēlams, lai pēc to ticības pieņemšanas būtu pagājis vismaz gads. Personas no citiem apgabaliem ar mērķi kristīties nedrīkst pielaist. Bija ieteikts mazināt kristīto jauniešu skaitu līdz minimumam, jo jaunieši vēl nav garīgi nostabilizējušies. Jauniešiem, kas apmeklē izglītības iestādes, kristības nav atļautas vispār. Bija norādīts, ka Vasarsvētku draudzes attiecīgajā apgabalā jāpieņem brālīgi, pret tām vērsti vai tās aizvainojoši sprediķi nav pieļaujami. Sludinātāji, kas to neievēro, jāpārliecina mainīt attieksmi vai arī jāizslēdz no draudzes. Minētie instrukcijas nosacījumi bija paredzēti tikai personīgai zināšanai.[382]

---

[380] Kashirin, Alexander. *Protestant minorities in the Soviet Ukraine, 1945 – 1991.* (dissertation). Oregon: University of Oregon, 2010, pp. 116 – 117. Available at: https://www.google.lv/search?q=Nikolajs+%C4%BBevidanto+&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=yRyxVsndBcuksgH6qoTICA#

[381] Tervits, Jānis. *Latvijas Baptistu vēsture: faktu mozaīka.* Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība, 1999, 150. lpp.

[382] Kashirin, Alexander. *Protestant minorities in the Soviet Ukraine, 1945 – 1991.* (dissertation). Oregon: University of Oregon, 2010, pp. 120 – 121. Available at: https://www.google.lv/search?q=Nikolajs+%C4%BBevidanto+&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=yRyxVsndBcuksgH6qoTICA#

Septītās dienas adventistiem bija noteikti sekojoši ierobežojumi: misionāru darbs jāierobežo līdz ritu izpildei lūgšanu namu iekšienē, bērni nedrīkst atrasties lūgšanu namos, tos nedrīkst audzināt ticībā vai mācīt reliģiju baznīcā, sludinātājiem ir jāsadarbojas ar RKLP pilnvaroto, kā arī ar valsts drošības struktūrām, Bībeles mācība, spredikļu saturs un jauniešu pulcēšana jāpielāgo ideoloģiski atbilstošā veidā.[383]

2. Represiju piemēri baptistu un septītās dienas adventistu draudzēs LPSR

LPSR varas iestāžu represīvās darbības pret baptistiem un septītās dienas adventistiem var iedalīt piecos pamatveidos.

Pirmais ir ar draudžu īpašumu saistītās represijas – īpašuma konfiskācija, tā lietošanas ierobežojumi, sevišķu nodokļu piemērošana.

Otrais – krimināatbildības piemērošana par darbību draudzē, piemēram, izsūtot vai likvidējot draudžu vadītājus kā valsts ienaidniekus, tiesājot kara dienestā par atteikšanos strādāt sestdienās un nodot zvērestu (septītās dienas adventistu gadījumā), tiesājot mācītājus par reliģiska rakstura darbību veikšanu, ja tie nav reģistrēti RKLP, tiesājot tos vecākus, kuri ticības dēļ audzina savus bērnus pretēji padomju normatīviem, tiesājot personas, kas glabā, pavairo vai izplata ar RKLP nesaskaņotus reliģiska rakstura materiālus, tiesājot mācītājus par bērnu un jauniešu garīgu izglītošanu, tiesājot mācītājus par valsts pārziņā pārņemtu ritu veikšanu – kristībām, kāzām, bērēm.

1959. gada 23. novembrī J. Restbergs raksta atskaiti RKLP par 1958. gadā LPSR darbojošos reliģisko kultu pārkāpumiem un RKLP pilnvarotā LPSR atbilstošu rīcību. Piemēram, baptistu sakarā minēts šāds pārkāpums:

> "Bīskaps Lāceklis, kalpojošs Kuldīgas baptistu draudzē, ir iesaistījis skolniekus priekšnesumā ar mūzikas instrumentiem un kori. Katru reizi pirms mēģinājuma Lāceklis atprasa atbildes uz iepriekš uzdotiem jautājumiem no Bībeles un pēc mēģinājuma uzdod citus nākamajai

[383] Tervits, Jānis. *Latvijas Baptistu vēsture: faktu mozaīka.* Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība, 1999, 755. lpp.

> reizei. Prokuratūrai jau bija lieta par Lācekli, bet līdz tiesai nenonāca. Šoreiz, lai sodītu vainīgo, viņam ir atņemta mācītāja licence, un viņš vairs nedrīkst kalpot draudzē."[384]

Kārļa Lācekļa lieta atspoguļota Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā esošajos materiālos arī no minētajā pārkāpumā vainojamās personas puses. Proti, pieejams protokols par 1959. gada 15. martā Kuldīgā notikušo Kuldīgas Evaņģēliski kristīgo baptistu draudzes padomes sēdi, kuru vadīja pats K. Lāceklis un kuras dienas kārtībā bija paskaidrojuma sniegšana uz vietējo varas orgānu jautājumiem par draudzes darbu un mācītāja K. Lācekļa rīcību. Protokolā paskaidrots, ka

> "Lāceklim, pārnākot uz Kuldīgas draudzi, jau darbojās koris un orķestris aptuveni 20 cilvēku sastāvā. Kad 1958. gada maijā draudzes locekļi jautāja no Rīgas atbraukušajam RKLP inspektoram, vai vecāki drīkst ņemt līdzi uz dievnamu un kora mēģinājumiem savus nepilngadīgos bērnus, tas atbildējis, ka, ja bērni ir skolā sekmīgi un paši to vēlas, tad drīkst".

Inspektors V. K. Jegermans uz Kuldīgu bija nosūtīts pārbaudīt liecības par K. Lācekļa darbībām draudzē. Savā ziņojumā par pārbaudi J. Restbergam viņš ir uzskaitījis draudzi raksturojošus lielumus, skaitu, īpašumus, sniedzis īsu vēsturi, kā arī pievienojis nopratināto draudzes locekļu kasiera Brodovska, dzīvojoša Kārļa Marksa ielā 13, un draudzes dalībnieces Vilmas Jēkabsons, dzīvojošas Pionieru ielā 8, liecības, ka

> "lielākā daļa draudzes, divas trešdaļas, dzīvojot nevis Kuldīgā, bet tās rajonā, laukos, un ka dievkalpojumi notiek trešdienās un svētdienās ap 19.00 vakarā, ka piedalās ap 20 – 30 ticīgo, pārsvarā sievietes vidējos gados, no jaunās paaudzes nācēju esot maz un nepilngadīgie bērni nāk ar vecākiem. Šie paši draudzes biedri arī atskaitās par kora darbību un laiku, kā arī biedru skaitu un mēģinājumu kārtību. Inspektors vēl pirms draudzes locekļu pratināšanas ir runājis ar pašu Lācekli, kurš stāstījis gan par savu dzīves gājumu, gan izteicis viedokli par baptistu Kuldīgas draudzi, taču interesantākais, ka minējis pentakostu jeb vasarsvētku draudžu ticīgo baptistu dievnama apmeklējumus, kuri Kuldīgā esot ap 20, un uzrādījis pilsoņus Apini, Gūtmani, Štromani u.c. kā šīs sektas pārstāvjus. Lāceklis arī izteicis aizdomas, ka šīs sektas draudzes lūdzas mājās. Pēc neoficiāliem datiem zināms, ka šādas lūgšanu sapulces

[384] LVA, 1448. f., 1. apr., 11. l., 115. lp.

notiek otrdienu un ceturtdienu vakaros 1909. gadā dzimušā Jāņa Apiņa, kurš, 1955. g. atgriezies no ieslodzījuma vietas, mājās "Grosmaņi" pie Skrundas šosejas un pie 1923. gadā dzimušā Fridriha Gūtmaņa, dzīvojoša Puškina ielā 16. Par Gūtmani draudzes kasieris Brodovskis zinājis teikt, ka iepriekšējais mācītājs Kārlis Lasmanis ir kristījis Gūtmani baptistos jau 1946. gadā. Savukārt pie Jāņa Apiņa 1958. gada 21. janvārī ir viesojies un nakšņojis pentakostu bijušais bīskaps [Jēkabs?] Veikmanis. Cits draudzes loceklis Jānis Kuiva, dzimis 1901. gadā, dzīvojošs Ventspils ielā 69, atklājis, ka nekad nav ticējis dievam, esot vecs latviešu strēlnieks, piedalījies pilsoņu karā, tad strādājis par selekcionāru Ukrainā, pēcāk 1953. gadā par dārznieku kādā no Kuldīgas rajona kolhoziem, bet ticis atlaists, tādēļ viņa ģimene nokļuvusi grūtībās un baptisti palīdzējuši. Viņa sieva Amālija Kuiva, dzimusi 1921. gadā, esot aktīva baptistu draudzes locekle un uz kora mēģinājumiem ņem līdzi arī nepilngadīgos bērnus".[385]

1958. gada jūnijā, kad draudzes mācītājs Kārlis Lāceklis bija piedalījies LPSR baptistu draudžu sanāksmē Rīgā, kurā bīskaps bija devis norādījumus dievkalpojumos mazāk izmantot stīgu instrumentus, viņš pārbraucot deva rīkojumu pārtraukt orķestra darbību. 1958. gada novembrī Kuldīgas VDK pilnvarotais izsauca pie sevis mācītāju Lācekli. Pēc pārrunām ar VDK draudze uzņēmās: par kora dalībniekiem uzņemt tikai pilngadīgus ticīgos un uzdot par pienākumu visiem draudzes locekļiem būt nevainojamiem valsts pilsoņiem. Paskaidrojumā minēts arī, ka pirms iepriekš notikušajiem kora mēģinājumiem otrdienās un piektdienās, daži draudzes locekļi lūgšanu svētbrīdi pirms mēģinājuma otrdienās kļūdaini saukuši par Bībeles stundu. Protokola beigās K. Lāceklis kā draudzes padomes priekšsēdētājs kopā ar pārējiem padomes locekļiem apliecina, ka tā grib "ļoti vispārīgi ievērot visus valdības orgānu norādījumus un savu darbu pilnīgi saskaņot ar nolikumu."[386]

Šajā sakarā atrodami dokumenti, kas apliecina J. Restberga gada atskaitē minēto lietu par it kā jaunatnes iesaistīšanu Baznīcā ar kora un orķestra palīdzību. Saistībā ar minēto pret K. Lācekli Kuldīgas rajona prokuratūra ierosināja krimināllietu. Izmeklēšanas rezultātā secināts, ka K. Lāceklis ir vainīgs, taču, ievērojot to, ka noziedzīgā darbība pārtraukta un ka ir pagājis jau ilgs laiks, lieta nav nonākusi

[385] LVA, 1419. f., 2. apr.,12. l.,163. lpp.
[386] LVA, 1419. f., 2. apr., 12. l., 140. – 144. lp.

tiesā. 1959. gada 31. aprīļa lēmumā par krimināllietas izbeigšanu LPSR Prokuratūras Izmeklēšanas daļas prokurors, jaunākais tieslietu padomnieks Drudzis kriminālatbildības vietā bija izteicis rosinājumu RKLP pilnvarotajam LPSR J. Restbergam saukt pie disciplināratbildības K. Lācekli[387].

1959. gada 10. jūlijā J. Restbergs raksta Kuldīgas rajona Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas priekšsēdētājam P. Liepam:

> "Sakarā ar radušos nepieciešamību lūdzu jūsu rīkojumu paziņot Kuldīgas baptistu draudzes sludinātājam Lāceklim Kārlim Hermaņa d., lai viņš š. g. 14. jūlijā ierodas pie RKLP pilnvarotā Rīgā, Kirova ielā[388] 57."[389]

Minētā rezultātā K. Lāceklim anulē licenci vadīt draudzi. Jābilst, ka četrus gadus vēlāk Kuldīgas baptistu draudze lūdz P. Liepam atjaunot K. Lācekļa mācītāja tiesības un sūdzas par bīskapa N. Levidanto iecelto mācītāju A. Vasku[390], kurš neesot tik piemērots kā K. Lāceklis. Vēlākos gados arī atrodamas tiešas sūdzības, ka draudzi vada "orgkomiteja", nevis mācītājs.

1959. gada 11. decembrī atskaitē RKLP J. Restbergs min šādas epizodes:

> "Reliģiskā ietekme uz jauniešiem Latvijas PSR tiek īstenota gan caur baznīcu un tās organizētajām aktivitātēm, gan no vecākiem. Baznīcas darbinieki un garīdzniecība iesaista jaunatni baznīcas darbībās kā kora dalībniekus un kā baznīcas darbiniekus dievkalpojumu laikā. Lai piesaistītu jauniešus, garīdzniecība riskē un organizē gan aizliegtos dieva mācības grupu kursus, gan veic iestiprināšanas un iesvētes ritus. [..] Sektanti [baptisti] veic pieaugušo kristīšanu ar ūdeni, bet, neskatoties uz aizliegumu kristīt, nesasniedzot pilngadību, ir gadījumi, kad tas tiek baptistu ģimeņu ietvaros darīts. Kā likums, adventistu vecāki sestdienās nelaiž savus bērnus uz skolu, tātad izpildkomiteja un citas organizācijas nepietiekami cīnās pret šo parādību."[391]

---

[387] LVA, 1419. f., 2. apr., 12. l., 147. – 148. lp.
[388] Tagad Elizabetes iela.
[389] LVA, 1419. f., 2. apr., 12. l., 145. lp.
[390] Arvīds Vasks (1912 – 1987), baptistu mācītājs.
[391] LVA, 1448. f., 1. apr., 11. l., 116. – 117. lp.

1958. gada 2. novembrī Dubeņu kapos notikušas bēres, kuras vadījis Grobiņas baptistu draudzes mācītājs Augusts Daknis. Saistībā ar mācītāja teikto runu RKLP pilnvarotajam LPSR sūdzējies Liepājas rajona kolhoza "Ālande" partijas pirmorganizācijas sekretārs Lākutis:

> "A. Daknis iedala cilvēkus 3 grupās, ticīgajos, neticīgajos un vienaldzīgajos, pie kam valsts amatpersonas un darba ļaudis tiek nonievāti, un Daknim nav tiesību neatzīt strādājošos, valsts varu un vispār dalīt pilsoņus sev tīkamās grupās! Pieprasām A. Dakni atstādināt no pretvalstiska aģitatora pienākumiem un dot iespēju strādāt sabiedrībai derīgu darbu! [..]"[392]

No Kārļa Lācekļa lietā apkopotajiem piemēriem redzams, cik attīstīta bija kontroles sistēma un cik invazīvi bija tās līdzekļi. Regulāras RKLP pilnvarotā LPSR atskaites, sadarbība un informācijas apmaiņa ar valsts drošības orgāniem, iedzīvotāju pratināšana, kas liecina par bailēm no valsts drošības orgāniem, kas savukārt izraisa līdzcilvēku apsūdzēšanu pašsaglabāšanās vārdā. Redzama arī ateisma kursa realizācija jaunatnes vidū, izdarot spiedienu uz visu, kas traucē šī plāna īstenošanā. Manāma arī šķelšana starp kristīgām, pat līdzīgām draudzēm to pašpārvaldes augstākajos līmeņos, kas liecina par pakļaušanos padomju varas noteikumiem un konfesijas taktiku sadarbībai ar RKLP.

Trešais LPSR varas iestāžu represīvās darbības pamatveids ir konfesiju misijas un draudžu darbības apgrūtinājumi. Raksturīgākie piemēri ir sekojoši: kalpošanai neatbilstošu telpu ierādīšana, piespiedu apvienošana ar citām konfesijām ierādītajās telpās, draudžu apvienošana un likvidācija, ierobežojumi draudžu sapulču organizēšanā, valsts institūciju iesaistīšanās draudžu pārvaldes organizēšanā un amatpersonu atlasē; konfesiju līderu pakļaušana RKLP, kontrole un vadīšana, valsts aģentu infiltrācija draudzēs to darbības uzraudzīšanai, draudžu pašnoteikšanās tiesību ierobežošana, kontaktēšanās ar ārvalstu attiecīgās konfesijas draudzi ierobežošana, draudzes darbinieku apmācības aizliegšana vai ierobežošana.

Fricis Hūns – baptistu draudžu bīskaps no 1953. līdz 1959. gadam – 1956. gada 10. janvārī lūdza atļauju RKLP pilnvarotajam LPSR draudžu mācītāju sanāksmei Mateja baznīcā Rīgā, pievienojot dienas

[392] LVA, 1448. f., 1. apr., 109. l., 72. – 73. lp.

kārtību, paredzamo cilvēku skaitu un pārrunājamos tematus, piemēram – *Ko baptisti darījuši miera nostiprināšanas lietā visā pasaulē*.[393]

Gustavs Tūrs – Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas (LELB) arhibīskaps – RKLP pilnvarotajam LPSR Jūlijam Restbergam 1956. gada 24. martā atgādināja, ka garīgo līderu konferencē ar Lielbritānijas un Amerikas Savienoto Valstu (ASV) pārstāvjiem bija runāts par Bībeles izdošanu latviešu valodā un nepieciešamo skaitu – desmit tūkstoš eksemplāru. Bībeles tekstam būtu jābūt pēc Londonā pieejamā kristīgo rakstu parauga. G. Tūrs piebilst, ka baptisti lieto paraugu, kas drukāts ASV pēc krievu baptistu rakstiem.[394]

1956. gada 5. aprīlī RKLP atbildīgais sekretārs Pāvels Zadorožnijs[395] sūta vēstuli RKLP pilnvarotajam LPSR J. Restbergam, kurā brīdina nepārtvert, neatvērt un nebojāt no ārzemēm ienākošo korespondenci, kas adresēta vietējām reliģiskām organizācijām vai tās pārstāvošām personām. Tas radot grūtības un nelabvēlīgas sekas valsts sakaru orgānu darbiniekiem. Šāda rīcība ir nekavējoties jāpārtrauc, kā arī jāinstruē iesaistītie darbinieki neturpināt šādu praksi.[396]

Minētie trīs piemēri parāda, kā draudzes sanāksmes ir jāsaskaņo ar varas iestādēm, ka ir jāatskaitās par sanāksmju saturu, ka ir jānorāda dalībnieku skaits un ka saturs ir jāpielāgo varas interesēm, piemēram, jāveic Vispasaules miera kampaņas aģitācija. Tāpat minētie piemēri parāda sekojošas tendences: kristīgas institūcijas līderiem jākļūst lojālākiem padomju varai nekā citas kristīgas konfesijas pārstāvjiem, sūdzības izmantot personīga labuma gūšanai, konfesiju līderiem padoties RKLP spiedienam, lai panāktu šķelšanos un iespēju tikt galā ar katru atsevišķi. Vēstule no P. Zadorožnija J. Restbergam norāda gan uz to, ka RKLP pilnvarotais LPSR rīkojās patstāvīgi, gan uz to, ka korespondenci nesaņēmušās draudzes sūdzējās RKLP, nevis pilnvarotajam LPSR. Savukārt RKLP norādījumi jāinterpretē nevis kā atteikšanās no ārzemju korespondences kontroles, bet gan tā jāveic neinvazīvā veidā, lai palielinātu kompromitējoša satura iespējamību.

---

[393] LVA,f.1448.,1.apr.,8.l.,4.lpp.
[394] LVA,f.1448.,1.apr.,8.l.,17.lpp.
[395] Pāvels Zadorožnijs (*Задорожный Павел Александрович*).
[396] LVA, 1448. f., 1. apr., 8. l., 27. lp.

Ceturtais LPSR varas iestāžu represīvās darbības pamatveids ir konfesiju pārstāvju marginalizācija padomju sabiedrībā. To īstenoja ar sekojošām darbībām: ar aizliegumu ticīgam būt par PSKP biedru, bērnu kauninášanu un pratināšanu izglītības iestādēs par reliģiskiem jautājumiem, liegumu iegūt augstāko izglītību, ierobežotām karjeras iespējām, ticīgo īpašu uzraudzīšanu, izdevības gadījumā padarot par sadarbības partneri valsts drošības iestādēm kompromitējošas informācijas vākšanai padomju pilsoņu vidū, kā arī ar aizliegumu kontaktēties ar ārzemēm.

1958. gada 20. jūnijā VDK priekšsēdētājs ģenerālmajors Jānis Vēvers raksta specziņojumu LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājam Vilim Lācim par Cēsu Septītās dienas adventistu draudzes locekli Vili Mežciemu, kas 14. jūnijā aizturēts par sabiedriskās kārtības traucēšanu un kas izrādījies bijušais "nelegālis" sakarā ar dezertēšanu 1948. gadā no Sarkanās armijas un slēpšanos līdz 1951. gadam. Aizturētais ir aktīvs Cēsu Septītās dienas adventistu draudzes loceklis. Specziņojumā sniegts gan V. Mežciema īss raksturojums, gan arī situācijas izklāsts. Proti, V. Mežciems pēc aizturēšanas izteicis vēlmi sarunai ar VDK darbiniekiem. Sarunas laikā V. Mežciems atklājis informāciju, ka viņa dzīvesvietā – lauku saimniecībā – atrodoties šaujamierocis, kura īpašnieks nav zināms. Pārbaudot V. Mežciema dzīvesvietu, atklājies, ka tur glabājas daudz vairāk – pieci dažāda veida šaujamieroči, trīs granātas un munīcija. Izrādījies, ka minētie šaujamieroči un munīcija piederot V. Mežciemam, kas iegūti "nelegālā" stāvokļa laikā, izņemot vienu pistoli, kas iegūta pēc tam. "Legalizācijas" brīdī V. Mežciems nodevis tikai vienu šaujamieroci, bet citus kopā ar munīciju noslēpis. Specziņojumā tālāk seko tieša norāde, ka konkrēto gadījumu izmeklēs VDK un ka pēc izmeklēšanas un tiesāšanas iegūtās ziņas tikšot izmantotas "republikas prese" septītās dienas adventistu kompromitēšanai, šo ziņojumu V.Lācis 1958. gada 1. jūlijā vizē LPSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietniekam Eduardam Berklavam, uz specziņojuma ir arī E.Berklava 1958. gada 2. jūlija vīza.[397]

Piektais LPSR varas iestāžu represīvās darbības pamatveids bija antireliģiskā padomju propaganda, kas izpaudās kā ateisma ieviešana izglītības sistēmā, liegums reliģiskajām organizācijām paust

[397] LVA, 270. f., 1c. apr., 1205. l., 73. – 74. lp.

savus reliģiskos uzskatus plašsaziņas līdzekļos, cenzūra, kas izpaudās tādējādi, ka publisko uzstāšanās saturs bija iepriekš jāsaskaņo ar RKLP, un vienlīdz attiecās gan uz izklaides sarīkojumiem, kā koncerti un valsts svētku svinības, gan uz saturīgām reliģijas jautājumu apspriedēm, konferencēm. Tāpat šīs represīvās darbības izpaudās kā obligāta draudzes locekļu dalība ateisma lekcijās, kā arī ateisma propagandas izplatīšana plašsaziņas līdzekļos, iekļaušana izglītības sistēmā, publiska ticīgo apsmiešana un kauninašana satīriskos preses izdevumos, karikatūras pie ziņojumu dēļiem un plakātos dažādās sabiedriskās iestādēs, publiska apmelošana dažādos informācijas kanālos.

1958. gada 25. aprīlī baptistu bīskaps F. Hūns informē RKLP pilnvaroto LPSR, ka otrdien, 29. aprīlī, sakarā ar darba svētkiem 1. maijā lūgšanu namā Mateja baznīca, Revolūcijas ielā[398] 50b, plkst. 19-30 notiks Rīgas baptistu baznīcu kalpotāju sapulce F. Hūna vadībā.[399]

1958. gada 6. maijā F. Hūns iesniedz lūgumu RKLP pilnvarotajam LPSR atļaut rīkot Latvijas baptistu draudžu līderu tikšanos, pievienojot dienas kārtību ar izskatāmajiem jautājumiem, no kuriem viens ir *Draudzes locekļu attieksmes pret pilsoniskā pienākuma izpildi audzināšana baznīcā*.[400]

1958. gada F. Hūna Lieldienu atskaitē cita starpā minēts dievkalpojums par godu tuvojošajamies 1. Maija svētkiem, kā arī minēts N. Levidanto sprediķis, kur esot bijusi ietverta dziļa doma par cilvēka darbu savā labā un par labumu tautai, ko visi klātesošie esot uzmanīgi klausījušies.[401] Tāpat atskaite liecina, ka 1958. gada 6. martā Rīgas Mateja baptistu baznīcā notika dievkalpojums par godu Lielās Oktobra Revolūcijas svētkiem.[402]

1958. gada 30. – 31. jūlijā Bārtā notikušās LPSR baptistu mācītāju sapulces protokolā visu dalībnieku vārdā ietverts sekojošais teksts:

"Šobrīd, kad redzam iedegamies Lielbritānijas un ASV sakurtu bruņotu konfliktu Tuvajos un vidējos Austrumos, kas draud pārņemt cilvēci un nest bezgalīgas ciešanas visām tautām, mēs – Latvijas

[398] Tagad Matīsa iela.
[399] LVA, 1448. f., 1. apr., 109. l., 4. lp.
[400] LVA, 1448. f., 1. apr., 109. l., 10. lp.
[401] LVA, 1448. f., 1. apr., 109. l., 31. – 32. lp.
[402] LVA, 1448. f., 1. apr., 109. l., 49. lp.

baptisti, Kristus sekotāji [..] – nevaram nenosodīt agresorus, zobenus rokā paņēmušus un mēģinot ar spēku uzspiest arābu tautām koloniālo verdzību. Mēs vienbalsīgi pievienojam savu balsi miljoniem mūsu Dzimtenes pilsoņu balsu niknā protestā pret angļu un amerikāņu agresiju Tuvajos un vidējos Austrumos! [..]"[403]

Šie piemēri liecina par organizētu draudžu vadītāju instruēšanu, par pakļaušanos padomju varas diktātam reliģijas jautājumos, savu tradīciju pielāgošanu valsts vajadzībām, savu draudzes locekļu apmācību RKLP noteiktajos normatīvos, tādējādi nodrošinot draudzes pastāvēšanu un iespējamo infiltrēto aģentu draudzei labvēlīgas atskaites. Ietvertie temati par darbu un pilsoņa pienākumu apvienojumā ar baznīcas svētkiem liecina par mēģinājumu atrast jaunu kristīgās ticības vietu sabiedrībā un izpatikt pašsaglabāšanās vārdā padomju varai. Tāpat minētais norāda uz tendenci padarīt Baznīcu par padomju varas propagandas kanālu.

Secinājumi

Darbā izvirzītā tēze par Baznīcas un mazo konfesiju kontroli kā līdzekli okupācijas varas nostiprināšanai, atklājot kontroles mehānismus, ir apstiprinājusies. Avotu un literatūras izpēte liecina, ka reliģiju kontroles īstenošanai PSRS bija izstrādāta ļoti komplicēta taktika. Tā mainījusies un pielāgojusies Padomju Savienības iekšpolitikai un ārpolitikai, kā arī bijusi pakļauta atšķirīgiem padomju vadības ieskatiem.

LPSR "Hruščova atkušņa" laikā Baznīcas kontrole izpaužas kā politiska stratēģija, kas apkopo vairāku valsts institūciju darbības pret reliģiskām organizācijām un satur vairākus pamatojumus atkarībā no izpildorgāna. Atšķirīgi no Staļina, kurš RKLP izveidoja kā Valsts drošības ministrijas subordinētu struktūrvienību ar izlūkošanas un valdības instrukciju nodošanas funkcijām, Ņ. Hruščovs RKLP izmantoja krietni plašāk. Tā attīstības un ietekmes ziņā būtu salīdzināma ar Iekšlietu ministriju. RKLP formālā nošķirtība no Ministru Padomes bija izdevīga gadījumā, ja vajadzētu norobežoties no kādas iedzīvotājiem nepatīkamas rīcības, piemēram, represijām. Ņ. Hruščova personīgā

[403] LVA, 1448. f., 1. apr., 109. l., 13. lp.

nostāja pret reliģiju bija negatīva, jo viņš to uzskatīja par pēdējo ideoloģisko šķērsli "komunisma uzcelšanā". Bažas radīja konfesiju atjaunošanās Padomju Savienībā un vājie rezultāti ateisma propagandā. Problemātiku rada pretrunīgā Baznīcas statusa definēšana: legalizācija, no vienas puses, un likvidēšana, no otras puses.

Legalizēšanai radītās institūcijas VEKBS un VSDAS darbojas gan kā ticīgo tiesību aizstāvji, gan kā likvidētāji. Pastāv birokrātijas problēma, piemēram, darbā apskatītajā laika posmā RKLP pilnvarotais LPSR J. Restbergs darbojās pēc RKLP priekšsēdētāja A. Puzina, VEKBS vadītāja N. Levidanto un VSDAS vadītāja S. Kuližskija instrukcijām, sadarbojās arī ar VDK. Turklāt starp draudzēm un valsts funkcionāriem vēl bija jāņem vērā garīdzniecība, kas, lai arī bija laicīgās varas iecelta, tomēr centās īstenot draudžu intereses. Caur šo komplicēto reliģiju kontroles mehānismu LPSR baptistu un septītās dienas adventistu draudžu administrēšana kļuva haotiska, nekonsekventa, neefektīva. Pieņemot, ka Ņ. Hruščova apstiprinātā galvenā stratēģija bija konfesiju nomelnošana, S. Kuližskija – ierobežošana likuma ietvaros, N. Levidanto – apvienošana lielākās kopienās ar varai lojālu līderi priekšgalā, kļūst redzams, ka vietējais pilnvarotais vienlaikus nevarēja praktizēt vairākas mainīgas stratēģijas un vēl pārstāvēt LPSR baptistu un septītās dienas adventistu intereses Maskavā. Šo problēmu risināja sadarbība ar VDK, kuras pamatfunkcijas Ņ. Hruščova laikā, galvenokārt izpaudās administratīvajās represijās pret reliģiskām organizācijām, piemēram, informācijas ievākšana, kompromitējošu liecību iegūšana, kolaborantu rekrutēšana. Šāda čekas stratēģija deva valstij neierobežotu varu pār jebkuru pilsoni, regulēja amatu sadali pārvaldes aparātā, morāli pakļāva iedzīvotājus. Tomēr sistēma nebija pilnīga, jo radīja vispārēju neuzticību tautas masās, kas noveda pie daudzu organizāciju darbības pagrīdē un pilsoņu dzīves dubultstandartiem. Šīs abas parādības vērojamas gan LPSR septītās dienas adventistu, gan baptistu kopienās.

Ieceltie Baznīcu līderi zaudēja draudžu uzticību, kā K. Lāceklis un A. Čolders, ritu apmeklējums bija riskants, dievkalpojumi ieguva laicīgu saturu, aizskāra ticīgo jūtas. Varas iespējas īstenot savas intereses sabiedrībā caur draudzēm samazinājās, tā ieguva draudīgu seju, kļuva redzama divkosība vārdos un darbos, misiju nospiešana

pagrīdē padarīja tās nevadāmas. "Hruščova atkusnis" LPSR uz Baznīcu neattiecās. Šajā dzīves jomā tā bija pārkārtošanās no fiziskām represijām uz cita veida administratīvām vajāšanām. Valsts manipulēja ar iedzīvotājiem un radīja piemēru dubultstandartu praktizēšanā. Mazās draudzes kā "komunismu kavējošas" un grūti prognozējamas kopienas pakļāva vai marginalizēja, lielās – izmantoja padomju ideoloģijas aģitācijā.

PSRS reliģiju normatīvi LPSR darbojās atkarībā no apstākļiem. Savukārt VDK radīja bailes iedzīvotājos. Ievērojami, ka 1956. gadā gan septītās dienas adventistu, gan baptistu apstākļi un attiecību ar padomju varu problemātika ir līdzīga. Abām grupām likvidē pašpārvaldes sistēmu, ko aizvieto ar varas ieceltiem, pārbaudītiem "kadriem". Tāpat līderi ir draudzēs iepriekš ieredzēti cilvēki, tomēr ar savu rīcību parāda ļoti lielu lojalitāti pret padomju varu. Abās konfesijās rezultātā rodas pretošanās kustības, abas uztur sakarus ar trimdas draudzēm. Taču galvenā atšķirība ir dogmu saglabāšana. Septītās dienas adventisti, sekojot savai dogmai par Dieva autoritātes neaizskaramību, neievērojot subordinācijas padomju varai prasības un pateicoties salīdzinoši mazam skaitam, 1960. gadā paliek bez likumīgas pārvaldes, proti, padomju vara tos neuzskata par ticības turētājiem, bet tikai par potenciāliem katalizatoriem. Septītās dienas adventisti turpina darbu pagrīdes organizācijā, lai paliktu uzticīgi savai dogmai. Savukārt baptistu dogmatika ļauj piespiedu kārtā tos apvienot gan ar evaņģēliskajiem kristiešiem, gan ar Vasarsvētku draudzēm. Rezultātā sākas šķelšanās dažādos jautājumos, kā, piemēram, vai pieņemt bīskapa autoritāti vai atteikties no ceremonijām, vai sadarboties ar padomju varu un sludināt tās ideoloģiju.[404] Baptistu draudzes LPSR ierauj politikā. Baptisti zaudē daļu no dogmatikā noteiktā, proti, kristības un Vakarēdienu, toties saglabā likumīgas reliģiskas organizācijas statusu LPSR.

[404] Kashirin, Alexander. *Protestant minorities in the Soviet Ukraine, 1945 – 1991.* (dissertation). Oregon: University of Oregon, 2010, pp. 95 – 96. Available at: https://www.google.lv/search?q=Nikolajs+%C4%BBevidanto+&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=yRyxVsndBcuksgH6qoTICA#

Control of the religion in the LSSR. Example of small a Christian denomination (1956 – 1959)

Religion in the USSR and the LSSR is in a unique position because of its historical role in the region and the existing experience of people living in the region and because of the problematic relationships between Soviet power and various religious organizations.

The dictate of atheism set by the Communist Party of the Soviet Union created a complicated system to manage its secular political course. This system consisted of the responsible state institutions, religious organizations and inhabitants of the USSR. Each Soviet Republic had its particularities, experience and history in respect of religion, which had to be considered in implementing the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime while forcing the communist dictate. In Latvia, after the first Soviet occupation the status of religion diminished dramatically. This is true with respect to all religious organizations. The second occupation of Latvia brought up submission to the antireligious dictate, which, in fact, indicated that religious organizations had to fight for their existence.

Latvia had developed on the basis of Christian values, therefore, thus, the report has been devoted to the Christian denominations. Taking into account that in the LSSR, there were only six registered Christian denominations of which the least studied are two – Baptists and Adventists, the report is focusing on those two comparatively small Christian denominations. The small number of worshippers is one of the noticeable reasons which provoked comparatively difficult relationships with the responsible institutions because it determined that those at power could apply comparatively much more restrictive measures with respect to Baptists and Adventists without risking public unrest.

Throughout the Soviet occupation both denominations of Baptists and Adventists suffered from the repressive control of the Representative of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR (hereinafter – CARC) in the LSSR. This research concentrates on a time period – the 'Khrushchev Thaw' (1956 – 1959) – which is a unique period with respect to the control of religion in the whole USSR

but also the LSSR. With respect to small denominations, there were deviations from Moscow's dictate, which indicates that the Representative of the CARC in the LSSR acted in seemingly breaching the interested of the vested powers. Hence, this demands a closer analysis.

Denominations of Baptists and Adventists were regulated by the normative acts of both the USSR and the LSSR. The theory differs from practice in the LSSR. It is proved by the documents reflecting the insight of theses denominations. The documents reveal the duplicity of the 'Khrushchev Thaw' with respect to religion. Moreover, they also put in doubt the assumption of existing respect for subordination with regard to the actions of the Representative of the CARC in the LSSR.

The criminal cases available in the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia point at cooperation between the KGB and the Representative of the CARC in the LSSR. The control exercised with respect to Baptists and Adventists partly explain the disparities between the Soviet theory on control of religion and practice in the LSSR. The control as it turns out had been exercised by means of surveillance, blackmail, interrogation, obtainment of information and manipulation of officials of the mentioned denominations. These means were used along those publicly known means of control of religion such as confiscation of real estate, restriction with regard to practicing religion and the takeover into the state competence of such public services as weddings and funerals.

This report provides an insight into the struggle of Baptists and Adventists during the seemingly liberal time of the 'Khrushchev Thaw', pointing to the discrepancies between what is publicly known and the real control performed during that time that is illustrated by the documents.

Pielikumi

1.pielikums Baptistu draudžu uzraudzības un kontroles struktūra LPSR.

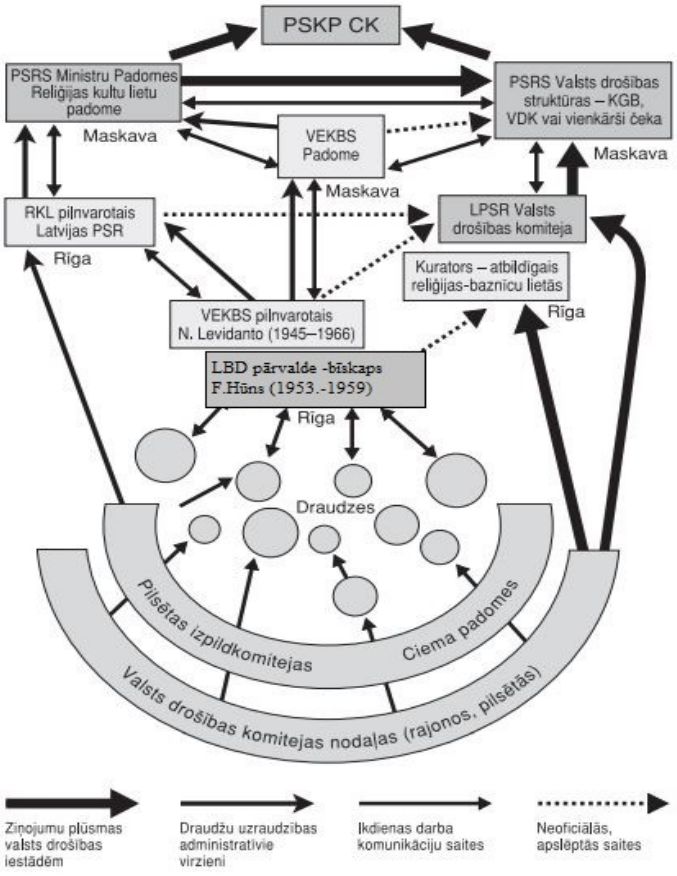

[405],[406];

[405] Ginters, M. *Vai tie bijām mēs.* Rīga, 2005. 644., 814. lpp.

[406] Gills, N. "Reliģiskās minoritātes Latvijā komunistiskā režīma apstākļos 20. gadsimta 40.-80. gados." *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 20. sējums: Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.-80. gados.* Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 136. lpp.

1. **pielikums** Izziņa par Septītās dienas adventistu draudzes Ilgara Liepiņa atbrīvošanu no apcietinājuma 1953.gada 25.aprīlī.[407]

СССР
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
Оитк УМВД по Мурманской обл.
„25" апреля 1953 г.

Форма «А»
ВИДОМ НА ЖИТЕЛЬСТВО НЕ СЛУЖИТ. ПРИ УТЕРЕ НЕ ВОЗОБНОВЛЯЕТСЯ.

2-АА

СПРАВКА № 744

Выдана гражданину (ке) Лейпиньшу Илгарсу Теодоровичу 1932 года рождения, уроженцу (ке) Лат. ССР Рижский р-н Хут. Болдер гражданство (подданство) СССР национальность Латыш осужденному (ой) Военным Трибуналом Военно-Морских Частей гарнизона Полярный „18" октября 1952 г. по ст.ст. 193-13 с санкцией УК 193-2 „а" УК РСФСР к лишению свободы на 5 лет с поражением в правах на нет года, имеющему (ей) в прошлом судимость не

в том, что он (она) отбывал (ла) наказание в местах заключения МВД по „25" апреля 1953 г. и по Указу Президиума Верховного Совета СССР от 27/III-1953 года

С применением со снятием судимости

Освобожден (на) „25" апреля 1953 г. и следует к избранному месту жительства (город, село, дер., район, область) г. Рига

до ст. железной дороги.

Начальник лагеря (ЛК) [signature] (Матвеев)

Нач. [signature] (Овчинников)

Печать

[407] Lauberte, S.I. ''«Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils» intervija ar Ilgaru un Viju Liepiņiem. '' *Adventes vēstis*, 2013, nr. 205, 22. lpp.

3. pielikums Lēmums par krimināllietas pret Kārli Lācekli izbeigšanu
LVA, f. 1419., 2. apr., 12. l., 147. – 148. lpp.

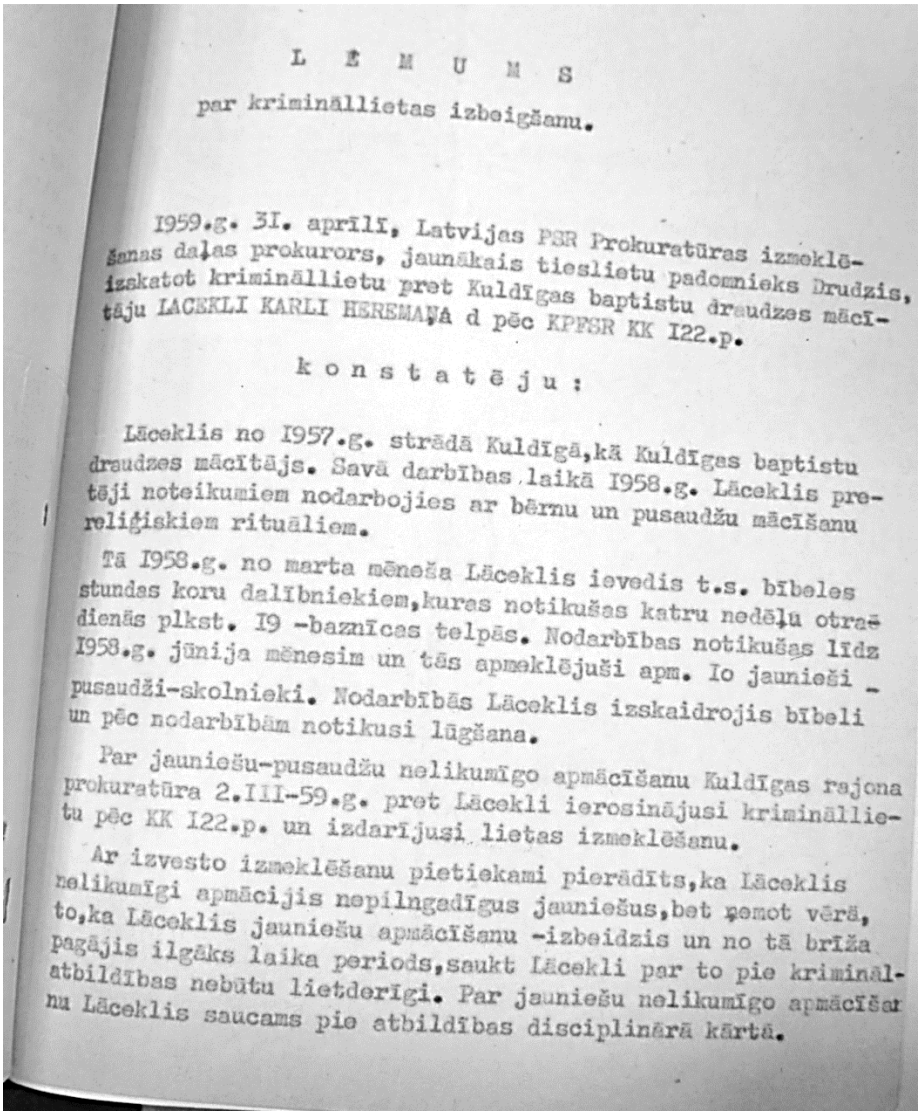

L Ē M U M S

par krimināllietas izbeigšanu.

1959.g. 31. aprīlī, Latvijas PSR Prokuratūras izmeklēšanas daļas prokurors, jaunākais tieslietu padomnieks Drudzis, izskatot krimināllietu pret Kuldīgas baptistu draudzes mācītāju LACEKLI KARLI HEREMAŅA d pēc KPFSR KK I22.p.

k o n s t a t ē j u :

Lāceklis no 1957.g. strādā Kuldīgā,kā Kuldīgas baptistu draudzes mācītājs. Savā darbības laikā 1958.g. Lāceklis pretēji noteikumiem nodarbojies ar bērnu un pusaudžu mācīšanu reliģiskiem rituāliem.

Tā 1958.g. no marta mēneša Lāceklis ievedis t.s. bībeles stundas koru dalībniekiem,kuras notikušas katru nedēļu otrā dienās plkst. 19 -baznīcas telpās. Nodarbības notikušas līdz 1958.g. jūnija mēnesim un tās apmeklējuši apm. 10 jaunieši - pusaudži-skolnieki. Nodarbībās Lāceklis izskaidrojis bībeli un pēc nodarbībām notikusi lūgšana.

Par jauniešu-pusaudžu nelikumīgo apmācīšanu Kuldīgas rajona prokuratūra 2.III-59.g. pret Lācekli ierosinājusi krimināllietu pēc KK I22.p. un izdarījusi lietas izmeklēšanu.

Ar izvesto izmeklēšanu pietiekami pierādīts,ka Lāceklis nelikumīgi apmācijis nepilngadīgus jauniešus,bet ņemot vērā, to,ka Lāceklis jauniešu apmācīšanu -izbeidzis un no tā brīža pagājis ilgāks laika periods,saukt Lācekli par to pie kriminālatbildības nebūtu lietderīgi. Par jauniešu nelikumīgo apmācīšanu Lāceklis saucams pie atbildības disciplinārā kārtā.

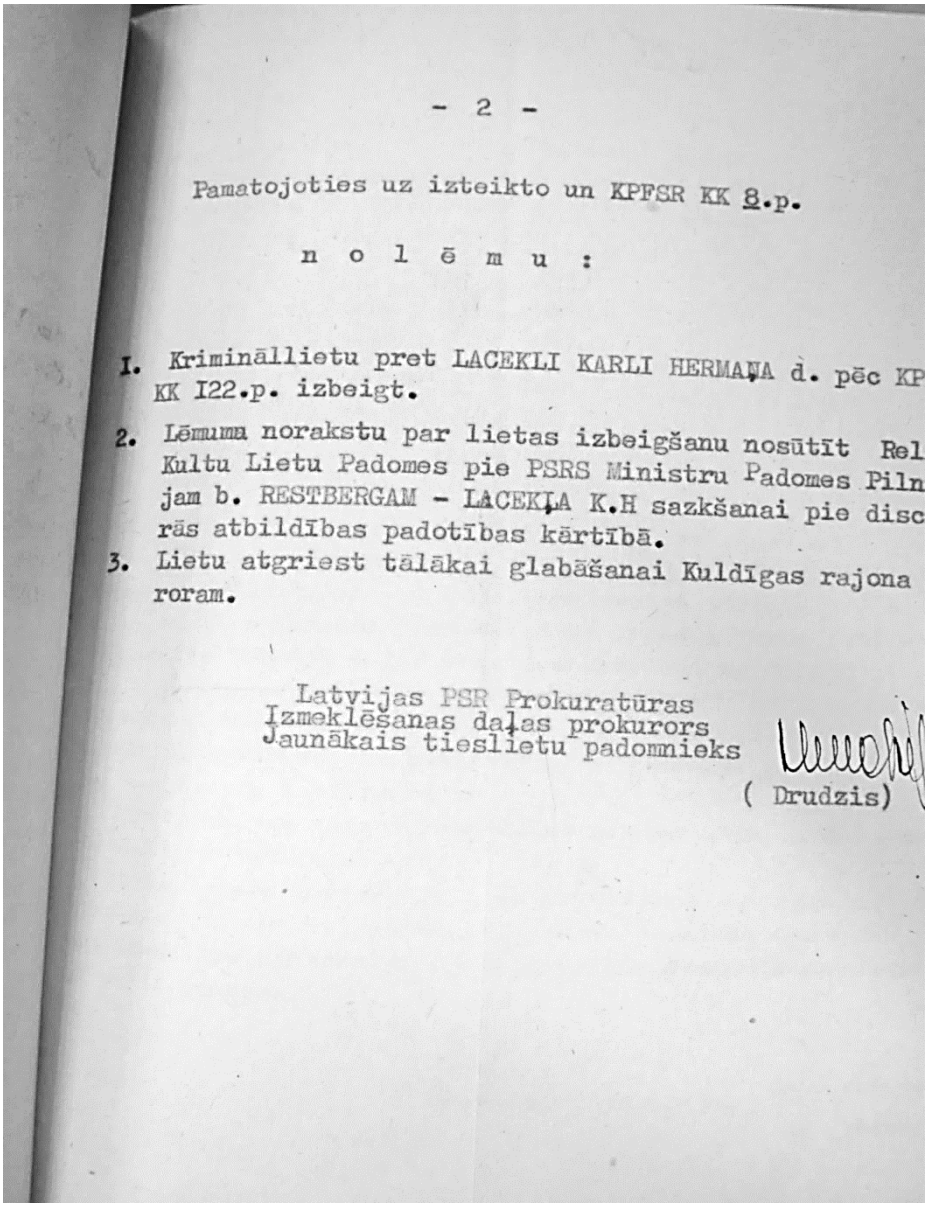

- 2 -

Pamatojoties uz izteikto un KPFSR KK 8.p.

n o l ē m u :

1. Krimināllietu pret LACEKLI KARLI HERMAŅA d. pēc KP KK I22.p. izbeigt.
2. Lēmuma norakstu par lietas izbeigšanu nosūtīt Rel Kultu Lietu Padomes pie PSRS Ministru Padomes Piln jam b. RESTBERGAM - LACEKĻA K.H sazkšanai pie disc rās atbildības padotības kārtībā.
3. Lietu atgriest tālākai glabāšanai Kuldīgas rajona roram.

Latvijas PSR Prokuratūras
Izmeklēšanas daļas prokurors
Jaunākais tieslietu padomnieks
(Drudzis)

4. pielikums

LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja Jāņa Vēvera specziņojums LPSR Ministru padomes priekšsēdētājam Vilim Lācim ar V. Lāča 1958. gada 1. jūlija vīzu "Iepazīstināt biedru Berklavu" un LPSR Ministru padomes priekšsēdētaja vietnieka Eduarda Berklava 1958. gada 2. jūlija vīzu, tajā skaitā par V. Mežciema lieta izmantošanu "republikas presē" Septītās dienas adventistu diskreditēšanai pēc izmeklēšanas. LVA, 270. f., 1c. apr., 1205. l., 73. – 74. lp.

4-лс

73

Совершенно секретно.
Литер "А"
экз. № 3

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ СОВЕТА МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР
товарищу ЛАЦИСУ В.Т.

гор. РИГА.

Ознакомить тов. Берклава

1 VII 58

СПЕЦСООБЩЕНИЕ

/ об аресте бывшего нелегала сектанта-адвентиста 7-го дня МЕЖЦИЕМС В.Я./

Аппаратом Уполномоченного КГБ при СМ Латвийской ССР по Цесисскому району 18 июня 1958 года арестован и привлечен к уголовной ответственности по ст. 182 ч.I УК РСФСР бывший нелегал, в настоящее время участник Цесисской общины сектантов-адвентистов 7-го дня -

МЕЖЦИЕМС Вилис Янович, 1924 года рождения, уроженец Латв. ССР, Цесисского района, Ленчского сельсовета, латыш, гражданин СССР, из крестьян-середнчков, образование 6 классов, работал бригадиром подсобного хозяйства 3-го Гостубсанатория, проживал на хуторе Яун-Леяс, Ленчского сельсовета, Цесисского района.

МЕЖЦИЕМС, будучи задержанным органами милиции за нарушение общественного порядка 14 июня, изъявил желание иметь беседу с работниками органов КГБ.

При беседе МЕЖЦИЕМС заявил, что на хуторе, где он проживает, хранится одна боевая винтовка, владелец которой неизвестен.

Спецсектор Управления Делами Совета Министров Латвийской ССР
Вх. № 1114с
"1" июля 1958 г.
Лист 2

3

74

2.-

При изъятии указанной винтовки и проведенной соответствующей работе по установлению её владельца, было выяснено, что помимо изъятой винтовки на хуторе хранится еще оружие, владельцем которого является МЕЖЦИЕМС.

При обыске было изъято:

2 боевые винтовки английского и русского образца.
1 автомат немецкий,
2 пистолета системы "Парабеллум" и "Маузер".
3 гранаты и более ста штук боевых патронов.

Арестованный МЕЖЦИЕМС на допросе показал, что указанное выше оружие, кроме одного пистолета, он приобрел в период, когда находился на нелегальном положении с 1948 г. по 1951 г. После легализации приобрел один пистолет. Причиной его перехода на нелегальное положение послужило дезертирство из Советской Армии, которое он совершил в 1948 году.

После легализации в 1951 году МЕЖЦИЕМС сдал только одну винтовку, тогда как другое оружие запрятал.

В 1953 году МЕЖЦИЕМС вступил в религиозную секту адвентистов 7-го дня в городе Цесисе, где принимал активное участие в проведении богослужений и укреплении общины верующими.

Следствие по делу МЕЖЦИЕМС ведет Следственный отдел КГБ при СМ Латвийской ССР. После окончания следствия и суда материалы на МЕЖЦИЕМС будут использованы в республиканской печати по компрометации сектантов-адвентистов 7-го дня.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР /ЗИВЕРС/

"30" июня 1958 года.
№ 1562
гор. РИГА.

КВК. 111Ус

Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības «Intūrists» Rīgas nodaļā[408] darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957 – 1985)

B. iur. Marta Starostina
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Darbs izstrādāts Dr. philol. Evas Eglājas-Kristsones vadībā

Pēc Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupācijas Latvija atradās aiz *dzelzs priekškara*. Lai nodrošinātu padomju okupācijas režīma stabilitāti, bija palēnām jāatjauno starptautiskie sakari, ko savukārt bija nepieciešams kontrolēt. Kontrolēti tūrisma sakari kļuva par propagandas izplatīšanas veidu. Reizē ar kontroles palīdzību mēģināja novērst padomju režīmu apdraudošu domu un ideju rašanos, padomju pilsoņiem nonākot saskarē ar citu valstu sabiedrību pārstāvjiem. Tādējādi PSRS tūrisms kļuva par ideoloģiskās audzināšanas un padomju propagandas līdzekli, bet tā organizācija notika centralizēti, pamatojoties uz Maskavā pieņemtajiem lēmumiem. Ārzemju tūrisms bija pilnīgā Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) kontrolē, īstenots saskaņā ar PSKP vadlīnijām[409].

PSRS tūrismu izmantoja, lai īstenotu izlūkošanu, aktīvo pretizlūkošanu, izplatītu propagandu un lai slēptu padomju režīma patiesos dzīves apstākļus. Latvijas kontekstā – īpaši slēpjot īstenību no Latvijas Republikas faktisko neatkarību piedzīvojušajiem trimdiniekiem, kuri, dzīvodami ārvalstīs, vēlējās atbraukt uz okupēto tēvzemi arī tāpēc, lai pārliecinātos par plašsaziņas līdzekļos paustā

[408] PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes *Intūrists* Rīgas nodaļā.
[409] LVA, PA-101 f., 29. apr., 111. l., 3. lp.

patiesumu. Okupētās Latvijas tūrisma organizēšanā vislielākā loma ārvalstu tūristu uzņemšanā un apkalpošanā bija Valsts drošības komitejas (VDK) piesegstruktūrai – Valsts akciju sabiedrībai (VAS) *Intūrists*[410].

Darbā pētīti šīs iestādes īstenotie sarīkojumi trimdas latviešiem jeb PSRS terminoloģijā *tūristiem-emigrantiem*, kā arī pētīts jautājums, kā iestāde īstenoja VDK noteikto.

1959. gadā PSRS vēstniecības ārvalstīs saņēma slepenu pavēli pārtraukt bijušo padomju pilsoņu, tajā skaitā okupēto Baltijas valstu pilsoņu, repatriāciju un sākt izsniegt tiem tūristu vīzas īslaicīgam tēvzemes apmeklējumam[411]. Tāpēc vieni no pirmajiem *tūristiem-emigrantiem* bija nevis no PSRS otrās okupācijas bēgušie latvieši, bet gan, piemēram, 1905. gada revolucionāri, kas emigrējuši no Krievijas Impērijas, piemēram, Amerikas Latviešu strādnieku vienības marksisti, kā Kārlis Sermuks un Kārlis Dirba[412], kuri kopā ar Lūciju Jēgeri atbrauca pēc VDK piesegstruktūras Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības (*Draudzības biedrības*) aicinājuma[413], nodibinādami sakarus ar Mirdzu Ķempi, Jāni Sudrabkalnu, Annu Saksi, Annu Brodeli, Valdi Luksu, Ādolfu Talci un Žani Grīvu[414], un kuri viesojās 1960. gada jūlijā arī Latvijas padomju rakstnieku savienības plēnumā kopā ar Jāni Artūru Leimani, Eduardu Mauriņu, Jāni Ešenvaldu, Jēkabu (Džeku) Medni, Elzu Medni, Voldemāru Vilku, Antoneti Vilku, Jāni Fogeli un Eduardu Šēnbergu[415]. Pētījums aptver laiku kopš 1960. gada, kas kā hronoloģiskās robežas sākums izvēlēts, ievērojot 1959. gadā notikušo pavērsiena punktu un to, ka 1960. gadā pirmie latviešu trimdinieki dodas uz Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Dziesmu un deju svētkiem.

ASV Centrālās izlūkošanas pārvalde (CIP) šajā laikā īstenoja izlūkošanas operāciju *AEBALCONY*, kura *REDSKIN* ietvaros paredzēja CIP aģentus, kuri būtu ASV rezidenti ar baltiešu izcelsmi un kuru piesegs būtu tēvzemes apmeklēšana un radinieku satikšana, iesūtīt

---

[410] *Latvijas Padomju enciklopēdija,* 5. sēj. 2. grāmata. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984, 570. lpp.
[411] Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks,* 1979, 12. janvāris.
[412] "Pēc 50 gadiem dzimtajā pusē", *Cīņa,* 1959, 17. novembris.
[413] "Amerikas ciemiņi Latvijā", *Dzimtenes Balss*, 1959, 10. novembris.
[414] "Ar fotoaparātu pa Latviju", *Dzimtenes balss,* 1959, 13. novembris.
[415] "Amerikas latvieši ciemos pie rakstniekiem", Literatūra un Māksla, 1960, 23. jūlijs.

okupētajās Baltijas valstīs legālā tūrisma ietvaros, sagatavotus jebkurai politiskai diskusijai, gatavus oponēt padomju propagandai, izplatīt literatūru un padomju režīmu graujošas baumas, lai iegūtu operatīvo izlūkošanas informāciju, iegūtu uzticību un kontaktus ar režīma pretiniekiem[416], kuru vēlāk izmantotu, piemēram, latviešu padomju atomenerģētikas un raķešu zinātnieku vervēšanai.[417] Piemēram, tās ietvaros CIP aģents no Floridas ar segvārdu AEBALCONY/1[418] ieradās okupētajā Latvijā kā *tūrists-emigrants* no 1961. gada maija līdz jūnijam, nodibinot piecus kontaktus, kā arī ieguva samērā augsta padomju darbinieka uzticību tādā apjomā, ka tas nodeva CIP aģentam dokumentētas ziņas, par kuru izpaušanu draudētu ilgs cietumsods[419], vienlaikus aģents īsi iepriekš esot bijis sakaros ar Izraēlas dienestiem, atrodoties tajā pirms ierašanās PSRS.[420].

Pētījuma ietvaros izvirzīti vairāki mērķi: analizēt VAS *Intūrists* propagandas nostādnes un sadarbības metodes ar citām okupācijas iestādēm, aplūkot to, kā VDK normatīvi ietekmēja tūrisma jomu, kā arī noskaidrot to, cik VDK kontrolēts tūrisms spēja ietekmēt trimdas latviešu uzskatus, ieskicējot arī to, kā trimdas latvieši, kas bija līdzdalīgi propagandas sarīkojumos, vēlāk tos atspoguļoja savās atmiņās un kāds ir bijis viņu viedoklis par situāciju okupētajā Latvijā.

Apskata sagatavošanā izmantoti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LVA) VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas, PSKP Latvijas

---

[416] *AEBALCONY, 0134-0000-5302*, SR, Central Intelligence Agency 16 May 1960. Available:foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/AEBALCONY_0002.pdf

[417] *Latvian REDSKIN programm – 1962*, Cetral Intelligence Agency. Available: foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/AEBALCONY_0007.pdf

[418] Kopā operācijā no 1960. gada līdz 1962. gadam kā CIP aģenti piedalījās vismaz seši latvieši ar segvārdiem AEBALCONY/1, AEBALCONY/4, kā arī Kalifornijā dzīvojošā AEBALCONY/5 ar savu vīru AEBALCONY/11

[419] *AEBALCONY, SR2, 1962, AEBALCONY project renewal*, Central Inteligence Agency, Available: foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/AEBALCONY_0003.pdf

[420] Quarterly Report for Project AEBALCONY – Latvian Desk, SR/2-B-62-38, 19 January 1962. Central Inteligence Agency, Available: foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/AEBALCONY_0008.pdf

Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) PA-101. fonda materiāli par ārzemju tūrismu LPSR. Minētie dokumenti ir iepriekš maz pētīti. Tāpat apskatā izmantotas atbilstošas zinātniskās publikācijas, literatūra, attiecīgā laika prese, bukleti un ceļveži, kā arī informācija, kas iegūta intervējot.

Fondā *PSRS MP Ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas nodaļa*[421] VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas dokumenti veido nozīmīgu LVA PSRS Valsts Ārzemju tūrisma komitejas Rīgas nodaļas fonda kopumu, tie aptver *Intūrists* Rīgas nodaļas darbības laiku no 1957. gada 11. jūlija līdz 1985. gadam. Pastāvīgi glabājamo lietu aprakstā Nr. 1 ierakstītas 47 lietas. Pētījumā izmantotas lietas Nr. 1., 7., 8., 9., 14., 15., 16., 17., 25., 28., 29., 30., 31, kas raksturo *Intūrista* darbību. Proti, tās ir lietas, kas, pirmkārt, ietver *Intūrista* un PSRS Ministru padomes (MP) Ārzemju tūrisma pārvaldes pavēles un direktīvus norādījumus. Otrkārt, tā ir sarakste ar *Intūrista* pārvaldi par ārvalstu tūristu apkalpošanu LPSR. Treškārt, pētījumā izmantotas atskaites par informācijas-propagandas darbu Rīgas nodaļā ar ārvalstu tūristiem. Visbeidzot, izmantotas arī atskaites par ekskursiju organizēšanu ārvalstu tūristiem un informatīvi ziņojumi par ārvalstu tūristu uzņemšanu un apkalpošanu LPSR. Lietas aprakstā sistematizētas pēc hronoloģiski nominālā principa, dokumenti ir krievu valodā mašīnrakstā. *Intūrista* pārvaldes dokumentu kreisajā augšējā malā norādīts iestādes nosaukums, dokumenta nosūtīšanas datums, labajā augšējā stūrī norādīts adresāts, vidū norādīts dokumenta virsraksts, visi dokumenti satur dokumenta numerāciju un slepenības atzīmi, dokumentus noslēdz pārvaldes atbildīgās amatpersonas paraksts, kā arī norādīts tās personas uzvārds, kura parakstījusi dokumentu. LPSR MP dokumentiem labajā stūrī ir slepenības zīme, dokumenta izdošanas vieta, datums, dokumenta nosaukums, bet dokumenta beigās atrodas paraksts un zīmogs. Minētajam dokumentam trūkst vēsturiskās izziņas jeb vēsturiskā apraksta, nav nošķirtas arī atsevišķas *Intūrists* nodaļas un to darbība Rīgas nodaļā, kā rezultātā avotā sniegtā informācija nav pilnīga. Pieņemot, ka visas nodaļas bija veidotas pēc centrālās nodaļas parauga, var secināt, ka to pārvaldei vajadzētu būt identiskai Maskavas *Intūrista* nomenklatūrai.

[421] LVA, 222. f., 1.apr., 1. l.

LKP CK fonds Nr. PA-101[422] svarīgs ar to, ka *Intūrista* Rīgas nodaļa pildīja LKP CK pavēles, tādēļ esošā informācija nebūtu pilnīga bez šī fonda izpētes. Ievērojams, ka bijušā Partijas arhīva fondu numerācijai priekšā ir burti – PA. Dati ir kārtoti pēc strukturālā principa. Fondā ietilpst slepenā sarakste, LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas lietas, Partijas orgānu nodaļas lietas un citi dokumenti. Šie materiāli nav pilnīgi. Tās ir tikai atsevišķas norādes, kas papildina *Intūrista* dokumentāciju un ieskicē VDK darbību.

Nozīmīgākais ir LNA Personāla dokumentu valsts arhīva (PDVA) 282. fonds *Akciju sabiedrība Viesnīca „ Latvija " Elizabetes (Kirova) iela 55, Rīga*, kas ietver ziņas paar *Intūrista* personālu no 1959. gada 8. janvāra un kas šajā darbā nav pētīts.

Dokumentos sniegtā informācija ir apkopojama, salīdzināma ar literatūrā un liecībās minēto, tikai tad iespējams nonākts pie secinājumiem.

1. *Intūrista* struktūra un vispārējs raksturojums

Apzinoties iespējamās tūristu plūsmas apjomus un ar to saistītos jautājums, PSKP CK secināja, ka ir lietderīgi veidot vienu iestādi, kas kontrolētu tūristu uzņemšanu, pārvietošanos un visus citus ar tūrismu saistītos uzdevumus. Tāpēc izveidoja PSRS mēroga iestādi – *Intūristu*, kam bija pieejama visa nepieciešamā infrastruktūra, lai kvalitatīvi uzņemtu ārzemju tūristus un kontrolētu viņus, kamēr tie atrodas PSRS teritorijā. *Intūrista* atbildības jomā ietilpa viss, kas saistīts ar ārzemju tūristu uzņemšanu kā, piemēram, braucienu no ārvalstīm organizēšana, darījumu sakaru uzturēšana ar ārvalstu tūrisma organizācijām un uzņēmumiem, visu ar ceļojumu saistīto dokumentu kārtošana. Lai sekmīgi pildītu savus pienākumus, tā strādāja kopā ar citām iestādēm kā LPSR VDK, tās piesegstruktūru LPSR Komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs (*Kultkom)*, ar ko veidoja katrai tūristu grupai atbilstošas programmas[423].

[422] *Latvijas Valsts arhīva Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas fonds Nr. PA-101* (LVA, PA-101. f.).
[423] LVA, 222. f., 1. apr., 9. l., 2. lp.

Intūrists bija viena no lielākajām tūrisma organizācijām pasaulē.[424] Lai labāk nodrošinātu ārzemju tūristu uzņemšanu un kontroli, tās nodaļas un aģentūras bija izveidotas visās lielākajās PSRS pilsētās, savukārt ārzemēs atradās daudzas *Intūrists* pārstāvniecības. Divdesmit astoņās pasaules valstīs bija izveidoti reklāmas un informācijas biroji. PSRS bija pieejami bukleti un ceļveži daudzās pasaules valodās.

Intūrists dibināts 1929. gadā Maskavā. Precīzas ziņas par VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas dibināšanas gadu atrast neizdevās. Dažādi avoti sniedz dažādas ziņas par *Intūrists* Rīgas nodaļas dibināšanu, piemēram, 1957. gada 2. februāris[425], 1957. gads[426] vai arī 1958. gads[427]. Autore par *Intūrists* Rīgas nodaļas sākumu pieņem 1957. gadu.

Rīgas nodaļa tāpat, kā pārējās *Intūrist*s nodaļas, bija pakļautas galvenajai pārvaldei Maskavā, PSKP CK un PSRS MP, pildot to direktīvas, plānus un pavēles. 1963. gada 8. augusta VAS *Intūrists* pārvaldes izziņā *Par Rietumu lielvalstu centieniem izmantot tūrismu kaitnieciskai darbībai un buržuāziskās ideoloģijas izplatīšanai PSRS*[428] uzsvērts, ka *Intūrists* pārvalde, lai sagatavotos ārzemju tūristu uzņemšanai un apkalpošanai, darbojas salīdzinoši patstāvīgi, ar tiesībām pieņemt praktiskus lēmumus, tajos vadoties pēc PSKP CK un padomju valdības lēmumiem.

Līdz 1964. gadam *Intūrists* Rīgas nodaļa bija tieši pakļauta PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijai, ar PSRS MP 1964. gada 22. augusta rīkojumu to pakļāva 1964. gada aprīlī izveidotajai PSRS Ārzemju tūrisma galvenajai pārvaldei,[429] kuras uzdevumos ietilpa koordinēt visu ar ārzemju tūrismu saistīto iestāžu darbību PSRS teritorijā[430].

---

[424] *Latvijas padomju enciklopēdija,* 4. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983, 310. lpp.
[425] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 1. lp.
[426] LVA, PA-101. f., 20. apr., 33. l., 72. lp.
[427] *Latvijas Padomju enciklopēdija,* 4.sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983, 310. lpp.
[428] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 1. lp.
[429] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l.
[430] Lepers, G. *Padomju ideoloģijas izpausmes darbā ar ārvalstu tūristiem Latvijas PSR 1957. – 1964. gads*, bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 17. lpp.

Visu tūrisma pārvaldi PSRS pārvaldīja ar PSKP CK un PSRS MP direktīvām, tās nosūtot padomju republiku PSKP filiālēm jeb to "partiju" CK un ministru padomēm.

> "Tā kā partijas Centrālā Komiteja koncentrēja savās rokās varu Latvijā, tad savā darbībā *Intūrista* Rīgas nodaļa pakļāvās ne tikai Centrālai pārvaldei (turpmāk – pārvalde) Maskavā, bet arī pildīja Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas un LPSR Ministru Padomes rīkojumus un norādes."[431]

Tā, piemēram, 1966. gada 10. maija lēmums par sagatavošanos tūrisma sezonai tieši atsaucās uz PSKP CK un PSRS MP 1966. gada 18. aprīļa lēmumu par jaunās tūrisma sezonas sākšanos.[432] Pamatojoties uz šo pavēli, var secināt, ka galvenos lēmumus ar tūrisma attīstības sfēru pieņēma PSKP CK un PSRS MP, tālāk tos nodeva PSKP LKP CK un LPSR MP un *Intūrista* pārvaldei Maskavā. Savukārt tās, vadoties pēc šiem lēmumiem, tālāk tos nosūtīja, nosakot pienākumu šos rīkojumus izpildīt, VAS *Intūrists* Rīgas nodaļai un citām organizācijām un iestādēm, kas nodarbojās ar ārvalstu tūristu uzņemšanu.[433] *Intūrista* kā iestādes organizēšanā bija spēcīga Maskavas centrālās varas klātbūtne, bet šīs varas uzdevumus varēja sekmīgi īstenot, tikai radot reģionālas nodaļas, lai nodrošinātu izpildi *uz vietām*. Nodaļas nedrīkstēja patstāvīgi pieņemt būtiskus lēmumu, visi jautājumi bija jāsaskaņo ar attiecīgajām augstākstāvošajām institūcijām, kā Maskavas *Intūrists,* VDK un PSKP republikāniskās CK[434].

Pārvaldīšanas process noritēja hierarhiski. Augstākās iestādes sūtīja pavēles, lēmumus un plānus, savukārt pakļautajām nodaļām bija jāziņo par paveikto ar izziņu, atskaišu un darba analīzes palīdzību.

> "Jāatzīmē, ka vairums sarakstes bija noslepenota un vesta slepeno lietu lietvedībā."[435]

---

[431] *Okupācijas varu politika Latvijā 1939 – 1991*, dokumentu krājums, atbild. red. Elmārs Pelkaus. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 1999, 590 lpp.
[432] LVA, PA-101 .f., 29. apr., 111. l., 13. lp.
[433] LVA, PA-101 .f., 29. apr., 111. l., 14. lp.
[434] LVA, 222. f., 1. apr., 17. l., 27. lp.
[435] *Okupācijas varu politika Latvijā 1939 – 1991*, dokumentu krājums, atbild. red. Elmārs Pelkaus. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 1999, 233. – 237. lpp.

Ievērojot to, ka dokumenti bija paredzēti tikai VDK un *Intūrista* darbiniekiem, tos glabāja un pārvadāja pilnīgi slepeni,[436] ko apliecina 1966. gada 15. oktobra pārvaldes pavēle[437] *Intūristam* par regulāru atskaišu sniegšanu par paveikto ar ārzemju tūristiem.

Apkalpošana bija stingri reglamentēta un notika pēc iepriekš izstrādātiem valdības plāniem. Kā jau visās nozarēs PSRS izmantoja piecgades plānus: 1966. gadā PSKP XXIII kongress apstiprināja piecgades plānu, kurā paredzēti nemitīgi uzlabojumi tūrisma jomā PSRS,[438] ārēji formāli uzsverot, ka

> „būtiski svarīgi ir panākt, lai darbaļaužu apziņā nostiprinātos padomju patriotisma un sociālistiskā internacionālisma idejas, lai ikviens cilvēks būtu pašaizliedzīgi uzticīgs padomju dzimtenei, Komunistiskai partijai, komunisma lietai."[439]

Iepazīstoties ar *Intūrista* plānu laika periodam no 1966. līdz 1970. gadam[440], var konstatēt, cik apjomīgs un daudzpusīgs darbs bija iecerēts, lai nodrošinātu ārzemju tūristu apkalpošanas kontroli. Plānus veidoja konkrētiem gadiem un noteiktām mērķgrupām. Ņemot vērā Latvijas laika apstākļus, galvenie darbi bija saistīti ar sagatavošanos tūrisma sezonai, kas noritēja vasaras mēnešos. Retos gadījumos daži tūristi ieradās Latvijā arī citos gadalaikos. Tas, kā gatavojās attiecīgā gada tūrisma sezonai, redzams arī sapulču protokolos. Tā 1966. gada februārī notika sapulce, kurā piedalījās pārvalde un citas iestādes un kurā uzklausīja ziņojumus par sagatavošanos 1966. gada tūrisma sezonai, kā arī lēma par termiņiem nepieciešamo uzdevumu veikšanai. Jautājumi par attiecīgā gada tūrisma sezonu bija izskatīti arī vēlāk 1966. gada 18. aprīlī un 10. maijā LKP CK un LPSR MP.[441]

Lai nodrošinātu augstāku tūristu kontroles līmeni, *Intūrists* noteica tūristu klasifikāciju atbilstoši dažādiem parametriem, piemēram, atbilstoši vecumam un valstij, no kurienes ieradās. Iestādes darbība bija orientēta ne tikai uz tūristiem no valstīm ar jaukta tipa

---

[436] Lepers, G. *Padomju ideoloģijas izpausmes darbā ar ārvalstu tūristiem Latvijas PSR 1957. – 1964. gads*, bakalaura darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 20. lpp.
[437] LVA, 222. f., 1. apr., 15. l., 73. lp.
[438] "Tūrisms", *Padomju Jaunatne,* Nr. 54, 1966, 18. marts, 4. lpp.
[439] Turpat.
[440] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l. 71. lp.
[441] LVA, PA-101. f., 29. apr., 111. l., 3. – 6. lp.

tirgus ekonomiku jeb *kapitālistiskām* valstīm, bet arī uz tūristiem no *sociālisma nometnes* valstīm jeb PSRS satelītvalstīm un valstīm, kuras bija neatkarīgas no PSRS, taču ar marksistisku vadošo ideoloģiju.[442] Katru grupu dalīja sīkāk. Tā no *kapitālistiskām valstīm* vēl izšķīra *tūristus-emigrantus*, kuru ietekmēšanai nereti veidoja īpašus sarīkojumus, piemēram, *nacionālus svētkus* kādā ārēji sakoptā sovhozā vai kolhozā vai organizētas individuālas tikšanās.[443] Šādā veidā rīkojās, lai ar individuālas pieejas palīdzību varētu vieglāk veikt ideoloģisku ietekmēšanu un aktīvās pretizlūkošanas darbu. Darbu ar tūristiem no šādām jaukta tipa tirgus ekonomikas valstīm – Amerikas Savienotās Valstis (ASV), Anglijas, Izraēlas, Vācijas Federatīvās Republikas (VFR) –, kā arī dažām no PSRS satelītvalstīm, kā Čehoslovākijas Sociālistiskās Republikas, Ungārijas Tautas Republikas, Polijas Tautas Republikas, un no PSRS neatkarīgās totalitārās Rumānijas noteica šādam nolūkam izdotas instrukcijas.[444]

1966. gadā LKP CK organizēja apspriedi, kurā piedalījās visas ar ārvalstu tūristu uzņemšanu saistītās iestādes, tajā skaitā ministrijas, VDK piesegstruktūras, kā *Draudzības biedrība*. Apspriedes rezultātā izvirzīti šādi oficiāli uzdevumi: tūristu uzņemšanas un apkalpošanas kvalitātes pilnveidošana un padomju tautas sasniegumu propagandas pastiprināšana.[445]

Intūrista Rīgas nodaļas pienākumu lokā ietilpa uzņemt un apkalpot ārzemju tūristus, kontrolēt viņu pārvietošanos, fiksēt un kontrolēt izteiktos viedokļos, un mazināt ārvalstu ideoloģijas iespaidu. Par spīti tam, ka nemitīgi veica dažādus tūristu apkalpošanas pilnveides darbus, tomēr pakalpojumu kvalitāte nebija augsta.[446] Lai uzlabotu iespaidu par tūrisma iespējām un reizē diskreditētu un samazinātu ārvalstu tūristu pretenzijas, ka daudzas Latvijas pilsētas ir slēgtas apskatei, notika jaunu apdzīvoto vietu un apskates objektu iekļaušana tūrisma sarakstos. Piemēram, 1961. gada 14. janvārī Rīgas nodaļa informē, ka sagatavo visu, lai varētu iekļaut Siguldu *Intūrista* maršrutā, braucot turp un atpakaļ *Intūrista* autobusā bez apstāšanās,

[442] LVA, 222. f., 1. apr., 7. l., 9. lp.
[443] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 29. lp.
[444] LVA, 222. f, 1. apr., 16. l., 15. lp.
[445] LVA, PA-101. f., 29. apr., 111. l., 3. – 6. lp.
[446] LVA, PA-101. f., 29. apr., 111. l., 3. – 6. lp.

un tādējādi iegūt piecas līdz sešas stundas *racionāli izmantota* laika, ko citādi neracionāli Rīgā tūristi pavadītu *patstāvīgās pastaigās*,[447] lūdzot LPSR VDK ģenerālmajoriem Jānim Vēverim iekļaut Siguldu *Intūrista* maršrutā LPSR.[448] Tomēr tikai 1970. gadā mazpilsēta Sigulda kļuva par ievērojamu tūristu apskates vietu.[449] Ārvalstu tūristu apskatei vietu un objektu saraksta paplašināšana notika arī ar mērķi plašāk iepazīstināt ārvalstniekus ar īpaši propagandai konstruētu Padomju Savienības "realitāti"[450], jo sākumā tūristiem bija atvērta tikai Rīga[451], vēlāk atvēra arī Rīgas Jūrmalu, Ventspili[452], Salaspili, apsvēra Ainažu atvēršanu[453]. Neskatoties uz minēto tendenci, vairums apdzīvoto vietu un apskates objektu nebija ārvalstniekiem pieejami, būtiski ierobežojot tūristu kustību.

Padomju Savienībā tūrismu gluži kā ikvienu citu jomu pakļāva stingrai valsts kontrolei. Ievērojot to, ka šī joma bija saistīta ar iespējamiem draudiem padomju režīmam, jo padomju pilsoņu saskare ar tūristiem varēja rezultēties ar PSKP nevēlamu ideju apgūšanu un tūrismu varēja izmantot kā piesegu citu valstu izlūkdienestu darbībai, *Intūrists* faktiski bija veidots kā PSRS mēroga VDK piesegstruktūra jeb izkārtne, lai tūrisma jomu atklāti neapkalpotu slepenais dienests. LPSR VDK bija tikai formāli pakļauta LPSR MP.[454] Faktiski tā, tāpat kā PSRS VDK, bija veidota no vairākām struktūrām – valsts drošības institūcijas, robežsardzes karaspēka, valdības sakaru karaspēka, pretizlūkošanas institūcijas un zinātniski pētnieciskas iestādes[455]. Kā sazarota represīvā

---

[447] Rozīte, Maija, *Pilsētas tūrisms, tā attīstība un telpiskās izpausmes Rīgā,* promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1999, 61. lpp.

[448] LVA, 222. f, 1. apr., 10. l. Skat. arī Rozīte, Maija, *Pilsētas tūrisms, tā attīstība un telpiskās izpausmes Rīgā,* promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1999, 61. lpp.; *Латвийская ССР. Туристская схема.* Москва: Главное управление геодезии и картографии государственного геологического комитета СССР, 1963.

[449] Rozīte, Maija, *Pilsētas tūrisms, tā attīstība un telpiskās izpausmes Rīgā,* promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 1999, 61. lpp.

[450] LVA, 222. f., 1. apr., 10. l., 3. lp.

[451] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 7. lp.

[452] LVA, 222. f., 1. apr., 14. l., 40. lp.

[453] LVA, 222. f., 1. apr., 14. l., 71. lp.

[454] LVA, 222. f., 1. apr., 14. l., 71. lp.

[455] Skat. Кокурин А. И., Петров Н. В. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917-1991:* Справочник / Ред. Р. Г. Пихоя. - М.: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003. с. 687. – 732.

struktūra, tā bija pakļauta PSKP CK, arī LPSR VDK bija pakļauta LKP CK. *Intūrista* sazobe ar VDK aplūkojama saistībā ar vismaz piecām VDK struktūrvienībām: otrā galvenā jeb iekšējas drošības un pretizlūkošanas pārvalde; ceturtā pārvalde, kas līdz 1960. gadam bija atbildīga par cīņu ar *pretpadomju elementiem*, 1967. gadā tādas funkcijas kā cīņu ar *pretpadomju elementiem* pārņēma piektā pārvalde; četrpadsmitā pārvalde, kas bija atbildīga par personiskās veselības aizsardzību ne vien vietējai varai, bet arī iebraucējiem; piecpadsmitā pārvalde, kas atbildēja par aizsargājamo objektu nodrošināšanu.[456] Tomēr *Intūrista* darba nozīme skatāma vēl plašāk, faktiski saistībā ar galvenajām VDK funkcijām – ārējo izlūkošanu, pretizlūkošanu, operatīvo izlūkošanu, PSRS ārējo robežu aizsardzību, cīņu ar nacionālismu un opozīciju – un tādiem uzdevumiem kā PSKP CK un citu augstāko valsts varas īstenotāju darbībai nepieciešamās informācijas, kas skāra valsts drošību un aizsardzību, nodrošināšanu. Ievērojot izveidoto atskaišu sniegšanas sistēmu, kur PSRS VDK sniedza atskaites par savu darbu PSKP CK, bet republikāniskās VDK struktūras, tai skaitā LPSR VDK – atbilstošai republikāniskajai PSKP struktūrai, tas ir, LKP CK, arī *Intūristam* bija jāiesniedz atskaites VDK, kas kontrolēja tās darbību, padotības kārtībā gan par materiālās bāzes izmantošanu, gan par paveikto ar tūristiem.[457]

VDK rūpējās par to, lai tūristus aktīvās pretizlūkošanas un *ideoloģiskās diversijas* izstrāžu ietvaros "apstrādātu" ar propagandu, it kā iepazīstoties ar *padomju dzīves īstenību*, novēršot nevēlamu objektu ieraudzīšanu un patiesas informācijas uzzināšanu. Lai to panāktu, tieši VDK noteica *Intūristam* atļauto un aizliegto maršrutu plānus un apskates objektu sarakstu.[458] Tāpat VDK noteica sarīkojumu kopumu, kas jāīsteno, apkalpojot tūristus, un kas organizējami *īpašajā periodā*. Ievērojot to, ka *īpašais periods* nav konkretizēts[459] un ka

---

[456] Skat. Кокурин А. И., Петров Н. В. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ. 1917-1991:* Справочник / Ред. Р. Г. Пихоя. - М.: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003. с. 687. – 732.

[457] Ноллендорфс, Валтерс. *Латвия под властью Советского Союза и Национал-социалистической Германии. 1940 – 1991*, пер. М. Зиеминьш. Рига: Музей оккупации Латвии, С. 101.

[458] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 14. lp.

[459] LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 16. lp.

iztrūkst pielikumu, nav iespējams dokumentāli noskaidrot noteikto sarīkojumu saturu.

Tūristu "apstrādi" veica labi apmācīti gidi, kuru darba pienākumos bez ekskursiju vadīšanas un materiālo resursu nodrošināšanas ietilpa arī propagandas darbs, tostarp izceļot un slavējot PSRS labākos aspektus. Lai nodrošinātu un pilnveidotu nepieciešamās gidu prasmes, bija organizēti attiecīgi semināri, kur apsprieda gidu lomu *buržuāzisko ideoloģiju* novēršanā, pilnveidoja gidu tulkošanas prasmes, sprieda par *sabiedrisko organizāciju* iesaistīšanu ekskursiju un apkalpošanas sfērā, sniedza mācību par metodiska darba veikšanu *Intūrists* nodaļās un aģentūrās.[460] Gidu apmācību veica vecākie gidi-tulki, kas jau bija pierādījuši savu prasmi veikt politisko aģitāciju, lai propagandētu padomju režīma plānsaimniecības ekonomiku un PSRS *miermīlības politiku* un *perspektīvas komunisma celtniecībā*.[461]

Mācību pamatā bija atziņa, ka svarīgi ir audzināt gidus-tulkus marksisma-ļeņinisma garā.[462] Tāpat bija atzīts, ka gidiem-tulkiem jābūt informētiem arī par politiskajām tendencēm ārzemju literatūrā un politiku vispār, lai varētu pareizi propagandēt *padomju īstenību*, atpazīt un novērst "pretpadomju aģitāciju un propagandu" jeb situāciju, kad kāds neapdomīgi vēlas paust patiesību, un ārvalstu *ideoloģisko diversiju*. Minētā nodrošināšanai bija svarīgi apgūt arī atbilstošas valodas prasmes.[463] Tāpat gidiem-tulkiem bija jābūt informētiem par PSRS neeksistējošu, taču PSKP propagandā būtisku jautājumu – *komunisma celtniecību* –, nepieciešamības gadījumā sniedzot gan teorētisku pamatojumu, gan praktiskus, faktiski neeksistējošus piemērus. Tādēļ bija jāstudē PSKP XXIII kongresa materiāli un PSKP CK lēmumi, jāpēta ārvalstu politika – iekšējā un ārējā, jāizprot saspīlētās attiecības starp Rietumvalstīm un PSRS satelītvalstu nometni, jāpārzina starptautiskā komunisma jautājumi, jāzina teikt par strādnieku kustību[464] un citiem līdzīgiem jautājumiem.

[460] LVA, 222. f, 1. apr., 4. l, 63. lp.
[461] LVA, 222. f, 4. apr., 1. l, 64. lp.
[462] Turpat.
[463] Turpat, 65. lp.
[464] Turpat, 66. lp.

Gidu mācībām izmantoja plašu PSRS un ārvalstu aktuālās periodikas materiālu, kas gan bija sniegts pārstāsta formā, apspriežot ar vecākajiem gidiem-tulkiem. Tāpat ikvienam gidam bija sagatavoti un bija jāizmanto savā darbā speciāli materiāli un metodika, piemēram, kā pareizi vadīt ekskursijas un grupas, kā veicams darbs ar grupu pilsētā un kā jāstrādā ar atsevišķiem cilvēkiem grupā. Tāpat bija izstrādāti izziņas materiāli un priekšraksti instrukciju formā par apskates objektiem un šo objektu radīšanu[465]. Bija izstrādāti pat priekšraksti referātu formā nolūkā nodrošināt atbilstošu *sasāpējušu jautājumu* skaidrošanu un atbilžu sniegšanu, piemēram, par sarežģījumiem ekonomikā un politikā ārzemēs[466]. Gidu darbs pieprasīja nemitīgu piemērošanos situācijai. Ja divdesmitā gadsimta sešdesmitajos gados tūristus vairāk interesēja tādi jautājumi kā Latvijas okupācija un Padomju Savienības īstenotās masu deportācijas, tad septiņdesmitajos tūristi vairāk uzmanības veltīja aktualitāšu izzināšanai ar preses, radio un televīzijas starpniecību, arī tiekoties ar korespondentiem un žurnālistiem.[467]

Ievērojams, ka gidu darbu parasti veica jaunas sievietes, kurām nereti bija uzdots nodibināt *draudzīgas* saites ar tūristiem, tādēļ gidēm bija atļauts apmeklēt viesnīcu bārus kopā ar tūristiem. Šādā veidā VDK nodrošināja informācijas iegūšanu ne tikai par tūristu gaitām, bet arī par *neformālām* sarunām. Tūristus pastiprināti uzraudzīja arī citi VDK darbinieki.

Visi tūristi neizpelnījās vienlīdz pastiprinātu VDK uzmanību. Tūristus šķiroja pēc to potenciālās bīstamības vai derīguma VDK interesēm. *Tūristiem-emigrantiem* veltīja īpašu uzmanību. To gaitām sekoja gan atklāti, gan slepeni. Atklāta ārējā novērošana jeb izsekošana kalpoja iebiedēšanai. Savukārt, ja veica slepenu izsekošanu, tad parasti tas nozīmēja, ka *tūrists-emigrants* ir kļuvis par operatīvās novērošanas lietas subjektu un ka pret attiecīgo personu var būt vērsta valsts varas institūciju rīcību līdz pat tam, ka novērojamo personu varēja izraidīt no PSRS.[468] Par tūristu izraidīšanas ieganstu

[465] LVA, 222. f, 4. apr., 1. l, 67. lp.
[466] Turpat, 66. lp.
[467] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 35. lp.
[468] Martas Starostinas intervija ar Austri Grasi (dzimušu 1942. gada 1. jūnijā). Intervijas pieraksts pieejams M. Starostinas personīgajā arhīvā.

varēja kļūt, piemēram, tūrista *netūristiskā uzvedība* un *buržuāziskās propagandas izplatīšana*.[469] Ziņas par tūristu izraidīšanu pieejamas trimdas laikrakstos. Turpretim ne LKP CK izdoto laikrakstu, ne arī to, kuru izdošanu organizēja LPSR VDK, kā, piemēram, *Dzimtenes balss*, slejās šāda informācija praktiski neparādās. Minētais skaidrojams ar to, ka *Dzimtenes balss* bija nevis parasts LKP CK izdevums kā visi pārējie laikraksti okupētajā Latvijā, bet to veidoja tikai VDK, tāpēc tajā aplūkotais atklāj vienīgi tos aspektus, kas nepieciešami VDK izlūkošanas un pretizlūkošanas operācijām.

Ārzemju tūristu laicīgai aizbraukšanai no PSRS rūpīgi sekoja līdzi VDK. Tos, kas neaizbrauca paredzētajā laikā, aizturēja, apcietināja un izraidīja konvoja pavadībā.

Izpildot PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1961. gada 28. aprīļa lēmumu, sevišķu uzmanību pievērsa politisku imigrantu kustībai Padomju Savienības ietvaros, arī okupētajā Latvijā.[470] Tāpat pastiprinātu uzmanību pievērsa jebkurai iespējamai ārvalstu, kas nav PSRS satelītvalstis, ideju saturošas informācijas izplatībai, uzskatot to par "pretpadomju". Tāpēc arī literatūru, pat suvenīrus, ja tie saturēja jebkādu simboliku, uzskatīja par draudiem Padomju Savienības drošībai un atņēma tūristiem, nododot glabāšanā atbilstošām valsts institūcijām.[471] Minētā nodrošināšanā *Intūristam* viennozīmīgi bija sevišķa loma, ievērojot neizbēgami tiešu saskari ar tūristiem.

Tūristiem domātie izklaides un kultūras sarīkojumi bija organizēti tā, lai ar sevišķām metodēm izvērstu PSKP ideoloģiju un propagandu tūristu vidū. Tūristi, kas bija emigrējuši jeb devušies trimdā no okupētās Latvijas, kā arī to bērni, radinieki un piederīgie, piederēja sevišķai kategorijai, kurai veidoja speciālas izklaides programmas, kur līdzās standarta programmai bija iekļauti vairāki sarīkojumi ar īpašu trimdiniekiem domātu ievirzi. *Tūristu-emigrantu* uzņemšanā un apkalpošanā bija iesaistīta virkne iestāžu, tomēr vislielākais nopelns sarīkojumu organizēšanā bija *Intūrista* un citu VDK piesegstruktūru kopdarbam.

---

[469] Ruņģis, Aivars. "Kāpēc tāds misticisms ap Rīgas apciemojumu?" *Latvija Amerikā*, 1972, 15. novembris.
[470] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 22. lp.
[471] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 6 – 8.lp

VDK štata darbinieki jeb *Kultkoma* un tam piederīgās VDK avīzes *Dzimtenes Balss* darbinieki kopā ar tūristiem devās uz apskates objektiem, lai tajos daudzpusīgi un uzstājīgi propagandētu LPSR tautsaimniecības, kultūras un mākslas dzīvi.[472] Apskates objektu un sarīkojumu skaits bija visnotaļ plašs – gan mācību[473] un ārstniecības iestādes[474], gan ekskursijas Rīgā[475] un ārpus tās. Organizēta dalība arī plašos apskates sarīkojumos, kā LPSR Dziesmu un deju svētki[476], Jāņi[477], dažāda veida koncerti[478] un muzeji. Šo sarīkojumu ietvaros trimdiniekus iepazīstināja ar *padomju ļaužu dzīvi* un to, kā *īsteno sociālisma ideju dzīvē*. Kā jau minēts, *tūristiem-emigrantiem* bija paredzēta arī standarta ekskursiju programma, kuras ietvaros viņus iepazīstināja ar Latviešu strēlnieku muzeju, [479]Salaspils memoriālu[480] un Brāļu kapiem[481], lai uzsvērtu latviešu sadarbību ar krieviem cīņā par mieru pasaulē un lai sniegtu *padomju* interpretāciju latviešu un Latvijas vēsturei. Diemžēl precīzus datus par to, cik trimdinieki izpildīja standarta ekskursiju programmu, nav izdevies iegūt. Vadoties no sniegtajām liecībām, trimdinieki centās vairīties no tādiem apskates objektiem, kuros varēja sagaidīt klaju PSRS propagandu.[482]

Standarta apskates objektu starpā bija arī rūpniecības uzņēmumi.[483] Šādas ekskursijas rīkoja *tūristiem-emigrantiem*, kas nebija *kultūras darbinieki*, bet piederēja pie *vienkāršās tautas*. Ievērojot to, ka to uzskatīja par lielisku veidu, kā salīdzināt strādnieku stāvokli sociālisma valstīs ar to, kas ir kapitālisma valstīs, trimdinieki, kas bija mazāk izglītoti, labprāt piedalījās šādu uzņēmumu apskatē. *Tūristus-emigrantus* veda arī uz mācību paraugiestādēm, kur mācības

---

[472] *Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs*. Rīga, Avots, 1981, 12. lpp.
[473] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 68. lp.
[474] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 48. lp.
[475] LVA, 222. f., 1. apr., 24. apr., 41. – 42. lp.
[476] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 3. lp
[477] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 8. – 15. lp.
[478] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 24. – 25. lp.
[479] LVA, 222. f, 1. apr., 25. l., 27. lp.
[480] LVA, 222. f, 1. apr., 28. l., 81. lp.
[481] LVA, 222. f, 1. apr., 24. l., 20. lp.
[482] Martas Starostinas intervija ar Austri Grasi (dzimušu 1942. gada 1. jūnijā). Intervijas pieraksts pieejams M. Starostinas personīgajā arhīvā.
[483] LVA, 222. f, 1. apr., 4. l., 68. lp.

notika ne tikai krievu, bet arī latviešu un pat angļu valodā. Šādi centās apgāzt priekšstatu, ka Latvijā pastāv rusifikācijas problēma.[484] Dati par to, cik populāri bijuši minētie apskates objekti, nav iegūti.

Trimdas latvieši labprāt apmeklēja dažādus kultūras sarīkojumus, ko saistīja ar latviešu identitāti. Tāpēc 1973. gadā sevišķi plaši bija popularizētas iespējas piedalīties Dziesmusvētku tradīcijas simtgades sarīkojumos, jo tas ir

> "spilgts piemērs latviešu nacionalitātes uzplaukumam sociālisma apstākļos".[485]

Tūristiem, kas apmeklēja LPSR Dziesmu un deju svētku koncertu, uzdāvināja īpašu svētku programmiņu, suvenīru, atklātņu un nozīmīšu komplektus.[486] Bija organizēti arī nelieli "dziesmu svētki" sovhozos un kolhozos. Ievērojot to, ka šādi sarīkojumi bija parocīgāki propagandas darbam, tos izmantoja, lai veidotu trimdiniekiem domātu speciālo sarīkojumu programmu. Šajos sarīkojumos piedalījās tikai aicinātie, līdz ar to novērsa no aktīvās pretizlūkošanas interešu viedokļa nevēlamo iespēju satikties ar padomju okupācijas varai neuzticīgiem pilsoņiem, kas varētu patiesi atspoguļot tūristiem *padomju īstenību*.

Tūristu-emigrantu vidū pieauga interese par kultūras sarīkojumiem, ko saistīja ar latviešu identitāti. Lai gan trimdinieki bija dzirdējuši par iespēju apmeklēt šos svētkus, tomēr tiem nereti trūka papildus informācijas. Informācijas noskaidrošanai izmantoti pat tādi odiozi paņēmieni kā jautājumu uzdošana VDK avīzei, piemēram, viens trimdinieks 1965. gadā bija uzdevis *Dzimtenes balsij* jautājumu – vai drīkst doties uz LPSR Dziesmu un deju svētkiem un kādas formalitātes šajā sakarā būtu jākārto?[487]

Dziesmusvētkus veltīja arī prettiesiskās okupācijas jeb *LPSR dibināšanas* jubilejai.[488]. Tā 1960. gadā uz Padomju Latvijas divdesmit gadu svinībām ieradās trīsdesmit *tūristu-trimdinieku* grupa no ASV uz trīsdesmit dienām. Šos tūristus apvienoja vienā grupā ar deviņiem uzaicinātajiem viesiem. Rezultātā 1960. gadā Rīgu minēto svētku svinēšanai apmeklēja latvieši no ASV, Zviedrijas Karalistes, Norvēģijas

---

[484] LVA, 222 .f, 1. apr., 2. l., 23. lp.
[485] LVA, 222. f, 1. apr., 32. l, 12. lp.
[486] LVA, 222. f, 1. apr., 32. l, 12. lp.
[487] "Dzimtene gaida ciemiņus", *Dzimtenes Balss*, 1964, 11. aprīlis, 8. lpp.
[488] LVA, 222. f, 1. apr., 25. l., 15. lp.

Karalistes, Kanādas, VFR un Austrālijas.[489] Ievērojot lielo politisko nozīmi minētas grupas uzņemšanai LKP un VDK, darbojoties ar tās piesegstruktūru, kā *Draudzības biedrība*, *Kultkoms* un *Intūrists,* starpniecību, sagatavoja tai speciālu programmu, kas nebija raksturīga standarta tūristu grupu uzņemšanai. Īpaši ievērojams, ka visas ekskursijas minētajai grupai norisinājās latviešu valodā.[490] Vērojama tendence, ka uz *LPSR dibināšanas* svētkiem jeb 1940. gada okupācijas svinēšanu ieradās vairāk *tūristu-emigrantu* nekā citos gados.[491] To gan ir grūtāk izskaidrot, jo, ja jau trimdinieki bija tik naidīgi noskaņoti pret PSRS okupācijas varu Latvijā, tad kādēļ viņi ieradās tieši uz tādām svinībām, kas ir veltītas okupācijas varas nostiprināšanai viņu tēvzemē?

Lai piesaistītu vairāk trimdinieku, bija domāts par *nacionālu svētku* jeb VDK aktīvās pretizlūkošanas operāciju rīkošanu latviešiem raksturīgu svētku ārējā formā. Atjaunoja Jāņu svinēšanu, piemēram, 1968. gadā 23. jūnijā kolhozā *Ādaži* Jāņus rīkoja plaši pazīstamais čekists Žanis Zakenfelds, sarīkojumu finansēja VDK *Kultkom* formā un rīkoja *Intūrista* veidolā. Uz šīm svinībām ieradās daudzi *tūristi-trimdinieki*. Svinībās piedalījās visplašākā ranga čekisti – augsta ranga VDK izlūkošanas un pretizlūkošanas daļu virsnieki, parasti VDK Rīgas rajona nodaļas čekas darbinieki, *Kultkom* VDK darbinieki (gan štata, gan ārštata darbinieki jeb aģenti), *Dzimtenes Balss* līdzstrādnieki, *Intūrista* štata un ārštata VDK darbinieki, civilās drēbēs tērpti milicijas virsnieki un tā dēvētie *tautas brīvprātīgie*, kas izpildīja VDK dotās pavēles[492] sarīkojumā, kuru ārēji it kā vadīja kolhoza *Ādaži* priekšsēdētājs Josifs Kukelis[493]. Ž. Zakenfelds Jāņus rīkoja arī 1969. gada lauksaimniecības zinātniskās pētniecības institūta saimniecībā Siguldā, kur piedalījās plaši sabiedrībā pazīstami *tūristi-emigranti*, kā

[489] LVA, 222. f, 1. apr., 25. l., 15. lp.
[490] LVA, 222. f., 1. apr., 9. l., 2. lp.
[491] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 11. lp.
[492] Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks*, 1980, 19. jūlijs.
[493] Josifs Kukelis (1912 – 1987), Otrā pasaules kara laikā karojis T. Kostjuško divīzijā, apbalvots ar sešiem Polijas Tautas Republikas ordeņiem, PSKP biedrs no 1948. gada, 1950. gadā beidzis PSKP partijas skolu, Saulkrastu rajona *Raiņa* kolhoza priekšsēdētājs (1952 – 1956), Rīgas rajona [Staļina] kolhoza *Ādaži* priekšsēdētājs (1956 – 1974), personālais pensionārs, polis, aktīvs *Draudzības biedrībā*. *Cīņa,* 1987, 1. oktobris.

arī ievērojami rakstnieki un dzejnieki. Dažiem no šiem tūristiem apmaksāja ceļa izdevumus, iespējams tādēļ viņi brauca uz okupēto Latviju neskaitāmas reizes.

Tūristi-emigranti reti kad piedalījās īstos Latvijas latviešu svinētajos svētkos, pārsvarā tiem atsevišķi rīkoja *nacionālos svētkus* kādā kultūras vai saimniecības paraugiestādē. Tā 1973. gadā *tūristiem-emigrantiem* Jāņus organizēja atsevišķi Rīgas rajona Skultes kolhozā *Zvejnieks* Zvejniekciemā (pašreizējos Saulkrastos). Svētkos piedalījās apmēram simt *tūristu-emigrantu* un viņu radinieku, kā arī *pārbaudītie*, citējot presē minēto,

> "kā arī ap 40 kolhoza pārstāvju un padomju pilsoņu, tajā skaitā arī kolhoza priekšsēdētājs [Ilmārs] Līdums[494], [Zvejniekciema] vidusskolas direktors [Jānis] Vilcāns[495], [Skultes] zivju [konservu] fabrikas direktors Skrabo[496]".[497]

1973. gada ziņojumā teikts, ka vakars noritēja veiksmīgi un *augstā profesionālā līmenī*. Vakars iesākās ar kolhoza priekšsēdētāja I. Līduma uzrunu, kam sekoja apsveikumi un *tika paceltas glāzes par tautu draudzību*. Uz dalībniekiem labvēlīgu iespaidu atstāja arī Rīgas orķestris, kurš visu vakaru spēlēja *deju un dziesmu svētku*, kā arī *nacionālo* mūziku, īpašu ievērību ieguva Jāņu dziesmas. Sarīkojums

---

[494] Ilmārs Līdums, Rīgas rajona Skultes zvejnieku kolhoza *Zvejnieks* priekšsēdētājs, mācījies Vecmīlgrāvja jūras skolā, sievas vecāku kaimiņienes jeb V. Lāča mātes Rīnūžu ielā dēļ ar LPSR MP priekšsēdētāja V. Lāča protekciju strādājis celtniecībā, kā zvejas kuģa kapteinis apmeklējis Apvienoto Karalisti, ASV, Austrāliju, Kolumbiju, Hudzonas līcī ticies ar trimdas latviešiem, PSKP biedrs, sadarbojies ar Anatoliju Gorbunovu. Smiltēna, Dzidra. "Šis zilais plašums velk pie sevis..", *Saulkrastu Domes ziņas,* 2015, 9. jūnijs, 6. lpp. Pieejams: http://www.saulkrasti.lv/images/stories/Dome/SDZ/2015/SDZ_junijs_makets_2015.pdf

[495] Jānis Vilcāns, 1966. gadā kā deputāta kandidātu "izvirza" LPSR VDK priekšsēdētāju Longīnu Avdjukēviču, sistēmiski Rīgas rajona Zvejniekciemā uzņēmis *tūristus-emigrantus*. *Cīņa,* 1966, 24. novembris, Markss, A. "Brauciens Ziedonī", *Dzimtenes Balss,* 1981, 28. maijs.

[496] Iespējams Viktors Škrabo (Skrabo, Skrabis), Ivana d. (?), PSKP darbinieks, bij. LKP Ventspils rajona komitejas otrais sekretārs, Skrundas rajona pirmais sekretārs. LVA PA-101. f., 15. apr., 119. l., 106. – 108. lp., CIA, *Operational Meeting – Case Officer [] and AEKILO-2,* SR/2-B-60-11, 9 May 1960. http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/HAZNERS,%20VILIS%20%20%20VOL.%201_0048.pdf

[497] LVA 222. f., 1. apr.., 30. l., 3. lp.

sekmēja latviešu *tūristu-emigrantu* labestīgus iespaidus, un vakara noslēgumā šie tūristi izteica pateicību sarīkojuma organizētājiem.[498]

Ievērību guva arī dažādi kompleksi sarīkojumi, kā, piemēram, *kultūras pēcpusdienas*. Šī sarīkojuma pirmajā daļā ziņoja ievērojami kultūras darbinieki, VDK nodarbinātas personas, kas atklāja padomju literatūras, mūzikas, kinematogrāfijas, tēlotājmākslas un zinātnes aktualitātes. Vēlāk sanāksmes vadītājs mudināja *tūristus-emigrantus* uzdot jautājumus, tad tūristus aicināja ieturēt maltīti un baudīt *atspirdzinošus dzērienus*. Šīs *pēcpusdienas* noslēdzās ar koncertiem vai latviešu dziesmu un deju grupu uzstāšanos. *Kultūras pēcpusdienas* guva lielu atsaucību, jo uz tām uzaicināja sabiedrībā ievērojamas personas un tur notika vismaz daļēja viedokļu un pieredzes apmaiņa. No PSRS aktīvās pretizlūkošanas operāciju interešu viedokļa raugoties, šo sarīkojumu trūkums slēpās apstāklī, ka šie sarīkojumi dažreiz bija pārāk oficiāli un valdījusi nedaudz saspringta gaisotne, jo abas puses zināja, ka rūpīgi jāapsver katrs izteiktais vārds.[499] Piemēram, šādās *kultūras pēcpusdienās* no *Kultkom* puses piedalījās Latvijas padomju rakstnieku savienības nomenklatūras funkcionārs, dzejnieks Arvīds Grigulis (1906 – 1989), kurš, piemēram, lasīja referātu *Padomju tautas uzvaras trīsdesmitgade* Latviešu strēlnieku muzejā, dzejniece Ārija Elksne (1928 – 1984), dzejnieks Ojārs Vācietis (1933 – 1983), aktieris Juris Lejaskalns (1935 – 2006), aktieris Imants Adermanis (1930 – 1996), literatūrkritiķis Ilgonis Bērsons (1931), muzikoloģe Vija Briede (1934), dzejnieks Jānis Peters (1939), aktrise Esmeralda Ērmale (1956)[500] un citi.

Lai radītu atbrīvotāku gaisotni un veiktu aktīvo pretizlūkošanu, kā arī ideoloģisko diversiju, kompromitējot *tūristus-emigrantus* trimdas sabiedrības acīs, ik gadus LPSR VDK *Kultkom* veidolā rīkoja svinīgos vakarus par godu Latvijas okupācijai jeb LPSR valsts svētkiem, *padomju varas atjaunošanai 1940. gada 21. jūnijā*. Šie *vakari* notika padomju partijas un kultūras namos[501], Gorkija ielā 11a[502] sanāksmju zālē, bet, ja bija daudz tūristu, arī Latvijas Padomju rakstnieku

[498] LVA 222. f., 1. apr., 30. l., 28. lp
[499] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 13. lp.
[500] LVA, 222. f., 1. apr., 27. l., 48. lp.
[501] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 68. lp.
[502] Šobrīd Kultūras ministrijas sanāksmju zāle Kr. Valdemāra ielā 11a, Rīgā.

savienības telpās Krišjāņa Barona ielā, Rīgā. Autore pauž uzskatu, ka trimdinieku, kas apmeklēja šos sarīkojumus, skaits bijis neliels, jo uz tiem ieradās vai nu padomju režīmam draudzīgi noskaņoti tūristi-trimdinieki, vai arī tie, kas iepriekš bija mītnes valstu dienestu sagatavoti un tādēļ apzināti neizrādīja krasu nostāju, jo citādi tos vēlreiz uz šīm svinībām un okupēto Latviju vispār neaicinātu.

Ārzemju tūristu nodarbināšanai piedāvāja arī dažādu izstāžu apmeklēšanu. Lai gan uz Tautas saimniecības sasniegumu izstādēm galvenokārt bija aicināti tūristi no PSRS satelītvalstīm un citām marksisma ideoloģijas totalitārajām valstīm, tomēr netrūka arī tūristu no kapitālistiskām valstīm. Šīs izstādes iepazīstināja apmeklētājus ar jaunākajiem padomju saimniecības sasniegumiem.[503] Vislielāko atsaucību Tautas saimniecības sasniegumu izstāžu apmeklējušo ārzemju tūristu vidū guva izglītības, veselības aprūpes, mājokļu jautājuma, zinātnes un mākslas attēlojuma, kā arī informācijas par to, kā visi tautsaimniecības sasniegumi sekmē kultūras uzplaukumu.[504] Tautas saimniecības sasniegumu izstāžu rīkošanā bija likts uzsvars uz panākumiem ekonomikas jomā,[505] akcentējot, ka ilustrētie piemēri iespējami, pateicoties *padomju ļaužu* kopīgajiem pūliņiem, to sadarbībai un draudzībai.[506] Šādi PSRS centās parādīt pārējai pasaulei, ka tā nemitīgi attīstās un ir konkurētspējīga ar Rietumvalstīm. Šādas izstādes rīkoja vairākas reizes gadā, un tajās ar jaunākajiem atklājumiem iepazīstināja labākie savu profesiju pārstāvji. Šādas izstādes guva atzinību arī no *tūristu-emigrantu* vidus, jo šādi varēja salīdzināt gidu teikto un redzēt savām acīm *padomju īstenību*.[507]

Sarīkojumu klāsts bija daudzpusīgs un, lai labāk iepazīstinātu un piesaistītu tūristus šiem sarīkojumiem, tos popularizēja radio un presē. Lai iespējami vairāk piesaistītu ārzemju tūristu rīkotajiem propagandas sarīkojumiem, bija nepieciešams radīt iespaidu, ka to apmeklētāji ir bijuši sajūsmā. Šim nolūkam tūristus intervēja, piemēram, aicinot sniegt pozitīvas atsauksmes par saviem iespaidiem radio. Iepazīstoties ar LKP CK sniegtajiem ziņojumiem, var secināt, ka

[503] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 2. lp.
[504] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 25. lp.
[505] LVA, 222. f., 1. apr.., 24. l., 24.lp.
[506] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 24.lp.
[507] LVA, 222. f, 1. apr., 24. l., 17. lp.

intervijas parasti lūdza sniegt tūristiem, kas okupētajā Latvijā bija pavadījuši tikai neilgu laiku vai nupat atbraukuši, nereti uzreiz pēc ierašanās Latvijas lidostā.[508] Lai arī tūristi mēdza atteikties no intervijas, tomēr tas neatturēja safabricēt publikāciju, kas rada iespaidu, ka tie tomēr bijuši intervēti. Ārzemju viesu viedokļus varēja dzirdēt radio redakcijā *Dzintarkrasts*, zviedru radio, televīzijas pārraidēs un kino[509]. Visi atspoguļotie viedokļi bija labvēlīgi, jo citus nedrīkstēja publicēt. Sevišķs uzsvars bija likts uz to, lai parādītu, cik labus iespaidus par LPSR guvuši *tūristi-emigranti*.

Tūristu, īpaši trimdinieku, ierašanos operatīvi atspoguļoja LKP CK laikrakstos *Cīņa, Padomju Latvija*, *Rīgas Balss* (pēdējais bija vienīgais, ko nepārdeva trimdā) un LPSR VDK laikrakstā *Dzimtenes Balss*[510], kas ieņēma īpašu vietu un kurā tūristu ciemošanās attēlota izcili, pat komiski slavinošā gaismā, par ko liecina citāts no kādas slejas[511], kurā minēts, ka LPSR ir lieliska apkalpošana, pārvietošanās brīvība un iespēja tikties ar radiniekiem. Šādi trimdiniekus mudināja braukt uz okupēto Latviju, sazināties ar VDK darbiniekiem un paust patiesu sajūsmu par apmeklējumu. Tūristu labās atsauksmes uzreiz iekļāva VDK speciāli trimdā izdotajā laikrakstā *Dzimtenes Balss*, bet negatīvās, ja tādas nebija iespējams noklusēt, pavērsa tā, it kā tūristu iepriekš ir ietekmējusi kapitālistiskā propaganda un viņš nespēj ieraudzīt Latviju "patiesā gaismā".[512]

Papildus preses un radio sniegtajai dezinformācijai trimdiniekus ietekmēja arī viņu radinieku un draugu viedoklis, kas palikuši okupētajā Latvijā. Vislielāko iespaidu uz *tūristiem-emigrantiem* atstāja sarunas ar radiniekiem. Tomēr, spriežot pēc pieejamajiem dokumentiem, tikšanās iespējas bija rūpīgi kontrolētas. Spilgti kontroles īstenošanas apmēru ilustrē lieta ar laulāto pāri Inkiem no Kanādas. Ierodoties Latvijā ar mērķi satikt radiniekus Lielupē, laulāto pārim bija liegtas šādas iespējas. Nākamā brauciena laikā, kas norisinājās piecus gadus vēlāk, viņi atkal cerēja satikt minētos

[508] LVA, PA-101. f., 37. apr., 128. l., 117. lp.
[509] LVA, PA-101. f., 37. apr., 128. l., 117. lp.
[510] LVA, 222. f., 1. apr., 24. apr., 17 .lp.
[511] "Kāda ir tūristu uzturēšanās programma", *Dzimtenes Balss*, Nr. 29, 1964, 11. aprīlis.
[512] "Vecās metodes vairs nelīdz", *Dzimtenes Balss,* Nr. 36, 1968, 6. septembris.

radiniekus, tomēr tā vietā viņiem esot piedāvāta iespēja satikt citus radus Koknesē – māti un divus brāļus. Vecākais brālis – brigadieris, jaunākais – biškopis. Abi atbalsta padomju režīmu. Mājās valda pārticība. Vecās koka "būdas" vietā esot uzbūvēta ķieģeļu māja[513], plašs augļu un puķu dārzs. Mājā ir gāze, ūdensvads, radio, televīzija un laikmetīgas mēbeles. Nesen iegādāta vieglā pasažieru automašīna *Volga*. Radi sagaida ar bagātīgi klātu galdu un ziediem. Trimdinieki teic: "..mēs raudam aiz prieka par jūsu skaisto dzīvi, mēs skumstam pēc mūsu dzimtenes". Dodoties prom, esot jautājuši, kā pateikties saviem radiniekiem par lielisko uzņemšanu, uz ko radinieki esot atbildējuši:

> "Pastāstiet pārējiem par mūsu lielisko stāvokli valstī, un vēl viens lūgums – lūdzu, nesūtiet mums paciņas, kā redzat, mēs esam pietiekami pārtikuši."[514]

Tūristu-emigrantu grupām veidoja individuālu pieeju. Ievērojot vecuma atšķirības[515], izvēlējās atbilstošu ideoloģijas un propagandas paušanas veidu. Vecākās paaudzes vēl joprojām atcerējās un *nepareizi interpretēja Latvijas PSR izveidošanu*. Viņu "iesīkstējušos" uzskatus bija visgrūtāk mainīt.[516] Vidējā paaudze bija ietekmējusies no vecākās paaudzes. Viņus galvenokārt interesēja *nacionālais jautājums* okupētajā Latvijā[517] Jaunieši bija daudz atklātāki izzināt LPSR aktuālo situāciju, tādēļ par viņiem sprieda, ka "viņus pa īstam interesē mūsu republikas ekonomika un kultūra".[518] Visas trīs paaudzes vienoja tas, ka okupētās Latvijas apmeklējums bija saistīts ar vēlmi satikt radus.

Darbs ar individuāliem ceļotājiem, sevišķi trimdiniekiem, prasīja lielas pūles, jo tos bija grūtāk kontrolēt nekā grupas. Tāpēc centās panākt, ka individuāli atceļojušo tūristu pievieno grupai. Rezultātā individuāli atceļojošie tūristi kopā ar trimdas latviešu grupām pildīja atbilstošu programmu, apmeklējot, piemēram, ražošanas uzņēmumus un pionieru nometnes. [519]

---

[513] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 81. lp.
[514] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l. , 82. lp.
[515] LVA, 222. f., 1. apr., 30. l., 50. lp.
[516] LVA, 222. f., 1. apr., 30. l., 50. lp.
[517] LVA, 222. f., 1. apr., 25. l., 31. lp.
[518] LVA, 222. f., 1.apr., 25. l., 31. lp.
[519] LVA, 222. f, 1. apr., 31. l., 102. lp.

2. Trimdas tūristu attieksme pret *Intūrists* sarīkojumiem

Trimdas tūristu attieksme pret *Intūrists* sarīkojumiem, spriežot pēc pieejamās informācijas, raksturojama ar to, ka tā nekad nav bijuši neitrāla vai vienaldzīga. Tā vai nu bija izteikti labvēlīga vai arī kategoriski noraidoša. [520]

Sākumā būs sniegts ieskats par tūristiem, kas jau sākotnēji pauda padomju varai labvēlīgu nostāju, kā arī tiem, kas pēc vizītes laikā apmeklētajiem sarīkojumiem mainīja domas un kļuva labvēlīgi noskaņoti pret padomju varu.[521] Attieksmes maiņu, piemēram, pauda tūriste Balmane no ASV. Ierodoties Rīgā jau otro reizi, viņa esot apgalvojusi, ka

> "jau pēc pirmās apmeklējuma reizes bija ļoti pārsteigta. Atgriežoties no LPSR, ilgu laiku skumusi pēc tās. Tādēļ arī atgriezās otrreiz ceļojumā uz Latviju, viņa arī šeit paliktu, ja būtu tāda iespēja paņemt vismaz pusi no komforta, kādā viņa dzīvo Amerikā."[522]

Labvēlīgs ieskats bijis arī Ņujorkas universitātes Bruklinas koledžas[523] fizikālajam ķīmiķim Uldim Bluķim (1933)[524] no ASV. Viņa viedoklis par LPSR Dziesmu un deju svētku apmeklējumu atspoguļots VDK laikrakstā *Dzimtenes Balss*:

> "[..] es redzēju svētkus, klausījos koncertus, neesmu nekāds speciālists ne mūzikā ne dejas, tāpēc aprobežošos ar pavisam lakonisku atbildi – manuprāt, tiklab dziedātāju, kā dejotāju priekšnesumi bija augstā līmenī".[525]

---

[520] LVA, PA-101. f., 29. apr., 111. l., 45. lp.
[521] LVA, 222. f., 1. apr., 29. l., 64. lp.
[522] LVA, 222. f, 1. apr., 28. l., 82. lp.
[523] "Ņujorkas augstskolas pasniedzēja priekšlasījums", *Dzimtenes Balss,* 1970, 7. augusts.
[524] Uldis Bluķis, dzimis 1933. gadā Jelgavā, doktora grādu ieguvis Bērklijas universitātē (ASV), no 1981. gada līdz 1988. gada strādājis Latvijas Republikas pārstāvniecībā ANO Ņujorkā, ilggadējs *Baltic Appeal to the United Nations* valdes loceklis, darbojies Latviešu Fonda padomē, delegāts ALA kongresos, Triju zvaigžņu ordeņa kavalieris. *Laiks,* Nr. 40, 1997, 4. oktobris. Uldis Bluķis ir filoloģes Lūcijas Šmites-Bluķis (1901 – 1993) dēls.
[525] "Ņujorkas augstskolas pasniedzēja priekšlasījums", *Dzimtenes Balss,* 1970, 7. augusts.

Viņš vēlāk *Kultkomam* rakstīja:

> "[..] gandrīz nedēļa jau pagājusi kopš esmu atgriezies mājās, bet joprojām vēl kavējos patīkamās atmiņās par apciemojumu Latvijā. Šīs atmiņas ir lielā mērā komitejas darbinieku [sic!] un atbalstītāju nopelns. Pateicos par doto iespēju lasīt lekcijas Rīgas Politehniskajā institūtā, par veiksmīgi izkārtoto un interesanto programmu un par sirsnīgo viesmīlību."[526]

Pateicību par *svinīgo vakaru* savā apoloģētikā izteica arī tūristu grupas vadītājs, LPSR VDK finansētā[527] Bostonas (ASV) laikraksta *Amerikas Latvietis* redaktors, trockists Edvards Mauriņš no ortodoksālo marksistu, jau 1940. gadā PSRS okupācijas atbalstītāju slavētās[528] Amerikas latviešu strādnieku vienības[529], kurš skandēja, ka

> "mēs latvieši-emigranti, ļoti priecājamies par panākumiem, ko sasniegusi Padomju Latvija. Mēs neaizmirstam, ka mūsu ASV valdības dēļ Vjetnamā lejas asinis, mēs cenšamies aktīvi cīnīties par mieru. Mums, latviešiem, ir jādemonstrē sava nostāja, lai šīs valsts pilsoņi dzīvotu tikpat pārtikuši un plauktu kā jūs Latvijā. "[530]

Arī E. Mauriņa Bostonas kolēģe, Bostonas latviešu palīdzības biedrības finanšu sekretāre[531] Milda Lagzdiņa nopēla dzīvi ASV un slavēja PSRS okupācijas režīmu[532], pat kuriozi, uzteicot teļa gaļas neesību Centrāltirgū un zirga gaļas ēšanu Rīgā kā *austrumu tautu* labprātīgu izvēli[533], nosodot tos, kas emigrējuši *pēc Otrā pasaules kara*, jo

---

[526] *Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs*. Rīga: Avots, 1981, 75. lpp.

[527] Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks,* 1979, 12. janvāris.

[528] Amerikas Latviešu strādnieku vienības kalendārs slavēts it kā par Raiņa, Edvarda Treimaņa-Zvārguļa un Indriķa Lēmaņa (ar Rūdolfa Pūpēža pseidonīmu) publicēšanu. "Amerikas Latviešu strādnieku vienības kalendārs Bostonā", *Karogs,* 1940, 1. septembris, 151. lpp.

[529] LVA, 2681. f., 1. apr., 6., 7. 8. l.

[530] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 30. lp.

[531] "Bostonas chronika", *Laiks,* Nr. 27, 1954, 3. aprīlis, 6. lpp.

[532] "Okupanti "tūristus" piespiež paklausīt", *Latvija,* 1960, 20. augusts.

[533] Akmens, Pēteris. "Ko un kā Rīgā iepērkas: dzimtenes apciemojuma piezīmes", *Laiks,* Nr. 70, 1963, 31. augusts.

"ar tiem mums nav pa ceļam. Tie iet baznīcās."[534]

To minējusi, uzstājoties LPSR televīzijas pārraidē *Ko stāsta Amerikas viesi* kopā ar A. Zemīti no Sanfrancisko (ASV), O. Koceru no Bostonas un V. Ozolu no Kanādas. Labvēlīgu viedokli pēc *svinīgā vakara* izteica arī kāds *tūrists-emigrants*, viņš uzstājās radio pārraidē *Dzintarkrasts,* paužot izteiktu sajūsmu par *Padomju Latviju*:

"[..] atgriežoties ASV, es paziņošu savējiem, ka jābrauc uz dzimteni, tikai tur jūs varēsiet uzzināt par latviešu brīvību un uzplaukumu."[535]

Vēl viena trimdiniece stāstījusi, ka ASV dzirdējusi stāstus par slikto iedzīvotāju stāvokli okupētajā Latvijā, šādu viedokli viņai esot paudusi arī kāda vietējā, norādot, ka attiecīgā tūriste "galīgi notievēšot", jo te trūkstot pārtikas. Tūriste pati pārbaudījusi pārtikas pieejamību, apmeklējot ne tikai viesnīcas *Rīga* restorānu, bet arī citus restorānus un gūstot acīmredzot pretējus ieskatus nekā iepriekš dzirdējusi.[536] Spriežot pēc pieejamās informācijas, bija vērojama tendence, ka *tūristi-emigranti* arvien biežāk pauž labvēlīgu attieksmi pret padomju režīmu.

Tūristus-emigrantus izmantoja arī kā kontrpropagandas līdzekli, piemēram, trimdiniece Putniņa no Kanādas esot stāstījusi, ka trimdas presē – avīzē *Laiks* – esot bijusi sleja par Salaspili, kurā sniegta īstenībai neatbilstoša informācija. Savu sašutumu Putniņa esot paudusi sekojoši:

"It kā tagad tur cilvēkiem liek pārdzīvot dažādas šausmas un klausīties kliedzienu un vaidu ierakstos[537], bet *Intūrista* darbinieki it kā liekot braukt uz turieni. Kad tūristi tomēr apmeklē Salaspils koncentrācijas nometni, tad secina, ka informācija bijusi maldinoša. Izrādās, ka daudzi tūristi vēl nezina, ka bijušās nometnes vietā šeit uzbūvēts memoriālais komplekss fašisma upuriem."[538]

[534] Akmens, Pēteris. "Dzīve daudzinātajā "Rīgas" viesnīcā: dzimtenes apciemojuma piezīmes", *Laiks,* Nr. 73, 1963, 11. septembris.
[535] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 30. lp.
[536] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 27. lp.
[537] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 124. lp.
[538] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 125. lp.

Tomēr ne visi trimdas tūristi mainīja nostāju. Piemēram, Bruno Puriņš[539] nepiekrita gida stāstiem un teica:

> "Jā, Latvija ir veikusi lielu augšupeju visās dzīves sfērās, kaut gan viņa ir tikai nožēlojams piedēklis salīdzinot ar Rietumu varām."

Uz minēto apgalvojumu gids esot atbildējis, ka *buržuāzijas Latvijā* bijis liels bezdarbs,[540] tomēr tas nepārliecināja tūristu. Nelabvēlīgs ieskats bija izveidojies arī kādam *tūristam-emigrantam* no Kanādas, kurš bija atbraucis uz Rīgu, cerot tikt uz Daugavpili. Ievērojot to, ka ārzemju tūristiem Daugavpils bija slēgta un ka arī individuālu izņēmumu neviens negrasījās sniegt, attiecīgā persona pauda savu sašutumu sekojoši:

> "Jūs nabadzīgi dzīvojat. Tas, ka ir zemi komunālie maksājumi, vēl neko nenozīmē, jo arī algas ir mazas. Tikai vieni lozungi. Un šī tikšanās ar *Kultkomu* nav bez politiskiem lozungiem. Ja es šeit nebūtu piedzimis, es nekad neatbrauktu uz Latviju."[541]

Arī trimdinieks no VFR Pēteris Ručevskis[542], ierodoties okupētajā Latvijā jau trešo reizi, nemainīja savu negatīvo nostāju un pauda:

> "Kad gan jūsu valsts pārstāvji pārstās pret mums izturēties kā pret spiegiem un noziedzniekiem, kad beidzot būs atcelti šie necilvēcīgie noteikumi un beidzot varēs apmeklēt savu dzimto ciemu." [543]

Viņš arī nelabvēlīgi izteicās par VDK laikrakstu *Dzimtenes Balss*, kur, viņaprāt, ir publicēta ļoti vienveidīga un vienmuļa informācija. Izlasījis tur izsmejošu feļetonu par latviešu trimdiniekiem, kuri ierodoties okupētajā Latvijā ar pieciem sešiem koferiem, kuros lielākoties paciņas radiniekiem, viņš esot norādījis, ka

---

[539] Bruno Puriņš, dzimis 1927. gada 28. aprīlī, miris 1998. gada 9. jūnijā. "Mūsu saimei zudušie", *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, 1999, 3. janvāris, 83. lpp.
[540] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 25. lp.
[541] LVA, 222. f., 1. apr., 29. l., 63. lp.
[542] Pēteris Ručevskis, dzimis 1926. gada 14. martā, miris Hamā 1990. gada 31. maijā. *Brīvā Latvija: Apvienotā "Londonas Avīze" un "Latvija"*, Nr. 22(179), 1990, 11. jūnijs, 8. lpp.
[543] LVA 222. f., 1. l, 29. apr., 64. lp.

"lielākā daļa no Jums par šīm precēm pat nevar sapņot, jo daudzas nevar iegādāties pat par ārzemju valūtu."[544]

Salīdzinot informāciju, kas sniegta par tūristu ieskatiem LKP CK un LPSR VDK laikrakstos, trimdas laikrakstos un *Intūrists* dokumentos, var konstatēt, ka ziņas atšķiras. Vērojams, ka padomju presē ar ļoti retiem izņēmumiem neparādās pat atskaņas no nelabvēlīgiem viedokļiem, trimdas presē savukārt ir pārsvarā pausti negatīvi viedokļi. Toties *Intūrists* dokumentos parādās abi viedokļi, īpaši uzsverot, ka, pateicoties *Intūrista* pūliņiem, *tūristu-emigrantu* viedoklis kļūst labvēlīgāks.

Intūrists Gide Natālija Larkina, kura, pēc pašas vārdiem, strādāja ar somu grupām krievu valodā un ar emigrantiem nenodarbojās, jo ar tiem strādājuši angļu valodā runājošie gidi, intervijā autorei gan apgalvoja, ka viņas darba laikā nav pastāvējuši nekādi aizliegumi attiecībā uz pārvietošanos Latvijas teritorijā, apskates objektiem vai kādu citu tūristu uzvedību. Savukārt trimdinieks Austris Grasis intervijā autorei apliecināja, ka personiski pārliecinājies, ka ārpus Rīgas bija aizliegts pārvietoties un ka viņu nemitīgi novērojuši, par ko viņš bija pamatoti neapmierināts.

Galvenokārt latviešu trimdinieku ietekmēšanai izmantotas standarta programmas, kurās ietilpa ekskursijas, muzeju un izstāžu apmeklēšana, paraugobjektu apmeklēšana. Tomēr programmās mēdza iekļaut arī specifiskākus sarīkojumus, piemēram, īpaši sagatavotas individuālas sarunas ar kultūras darbiniekiem, kā kinofilmu režisoriem, rakstniekiem un aktieriem. Atšķirībā no citām tūristu kategorijām propagandas un ideoloģijas darbā izmantotas arī tikšanās ar tuviniekiem un paziņām, tomēr šādas tikšanās bija stingri kontrolētas, un LPSR iestādes bija tās, kas izlēma, ar ko tikties.

Ekskursiju programmas ar katru gadu kļuva standartizētākas, piedāvājot katru gadu vienus un tos pašus apskates objektus. Trimdinieki mēdza atteikties no ekskursijām un mēģināja paši apskatīt Latviju: dažiem tas konspirējoties, pilnīgā slepenībā izdevās, citus tikpat slepeni VDK uzraudzīja, bet vēl citus par šādu rīcību sodīja un vairs turpmāk neizsniedza vīzu PSRS okupētās Latvijas apmeklējumam. *Tūristus-emigrantus*, kuri mēģināja patvaļīgi atrauties no *Intūrista*

[544] LVA 222. f., 1. l, 29. apr., 64. lp.

scenārija, ķēra un nogādāja atpakaļ *Intūrista* norādītajā mītnes vietā vai izraidīja. Piemēram, *tūriste-emigrante* no ASV Cecīlija Lapiņa[545], kura ieradās, lai rastu iespēju savu māti izvest no okupētās Latvijas uz Ņujorku[546], bija notverta, kad mēģināja braukt pie radiem uz Inčukalnu. Savukārt trimdinieks no Čikāgas Arvīds Štrāls,

> "nesagaidījis "iestāžu" [LPSR VDK] atļauju braucienam uz laukiem apmeklēt piederīgos, bija riskējis aizbraukt uz Kurzemi pie mātes. Domājams, vadoties no iesniegtiem vēlējumiem, "iestādes" saprata, uz kuŗu pusi katram interese, un tām nenācās grūti pazudušo ciemiņu sameklēt. Štrāls ceļa mērķi gan bija sasniedzis, bet nepaguvis vēl lāgā sasveicināties, kad miliči jau bijuši klāt un atgādājuši ceļotāju atpakaļ Rīgā. Inturists tūdaļ piedāvājās likumu pārkāpušo ārzemnieku nogādāt Stokholmā, taču līdz grupas atceļam bija palikusi vairs tikai viena diena, kamdēļ atļāva Štrālam lidot uz Stokholmu kopā ar pārējiem."[547]

Šiem diviem tūristiem-trimdiniekiem mēģinājumi patvaļīgi nokļūt tūristiem aizliegtās okupētās Latvijas vietās beidzās ar tikai viņiem diviem vien domātu bagāžas kratīšanu Rumbulas lidlaukā, turklāt, neraugoties uz to, ka banketā uzsaukusi tostu par Hruščova gudro politiku[548], sniegusi interviju padomju radio, slavējot sev doto izdevību Rīgā iepirkt medikamentus bez receptēm, kas neesot iespējams ASV[549], Cecīlījai Lapiņai represīvās iestādes sarīkoja arī personīgo kratīšanu, bez paskaidrojumiem[550] izģērbjot pilnīgi kailu[551]

---

[545] Cecīlija Lapiņa-Viņķele (Lapinš-Winkel), dzimusi 1907. gada 8. aprīlī Rīgā, mirusi 1974. gada 18. janvārī Ņujorkā, ASV, līdz 1940. gadam studējusi Latvijas Mākslas akadēmijā sakrālo altāru gleznieccību. Atbilstoši ASV Federālā izmeklēšanas biroja (FIB) ziņojumiem strādājusi par masāžisti Ņujorkā ar neraksturīgi lieliem ienākumiem. "Laiks", *Laiks,* 1974, 26. janvāris, "Latvieši pasaulē", *Austrālijas latvietis,* 1968, 19. jūlijs. *Heinrichs W. Bagatais,* United States Department of Justice, Federal Bureau of Investigation, November 25, 1963. Available: foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/BAGATAIS%2C%20HEINRICH_0056.pdf

[546] "Rīgas raidītājs "medī" Amerikas tūristus", *Laiks,* 1963, 17. jūlijs.

[547] Akmens, Pēteris. "Dzīve daudzinātajā "Rīgas" viesnīcā: dzimtenes apciemojuma piezīmes", *Laiks,* Nr. 73, 1963, 11. septembris.

[548] Paegle, V. "Uz redzēšanos, Dzimtene!", *Dzimtenes balss,* 1963, 23. jūlijs.

[549] "Rīgas raidītājs "medī" Amerikas tūristus", *Laiks,* 1963, 17. jūlijs.

[550] "Latvieši pasaulē", *Austrālijas latvietis,* 1968, 19. jūlijs.

[551] "Tūristi izģērbj pliku…", *Latvija Amerikā,* 1968, 21. augusts.

un liekot novilkt pat zeķturi[552]. Vēlāk PSRS vēstniecības ASV trešais sekretārs Muratovs vajāja C. Lapiņu ar paskaidrojumu pieprasījumiem par dzīvošanu ASV vēl pēc pieciem gadiem[553]. Savukārt CIP pirms ierašanās okupētajā Latvijā turēja aizdomās Cecīliju Lapiņu par dalību komunistiskajā partijā un narkotiku apritē[554].

Kā jau iepriekš minēts, trimdas tūristi situāciju okupētajā Latvijā vērtēja vai nu pozitīvi, vai arī izteikti negatīvi. Šajā jautājumā nebija neitrāla vai vienaldzīga attieksme. Ievērojamā mazākumā bija tie *tūristi-emigranti*, kas pauda izteikti pozitīvu attieksmi. Tie bija galvenokārt tādi ceļotāji, kuriem ceļa izdevumus apmaksāja Padomju Savienība un kas uz okupēto Latviju brauca neskaitāmas reizes. Vēl pozitīvu attieksmi mēdza izteikt jaunieši, kas nebija iesaistīti nevienā trimdas organizācijā. Maza daļa nelabvēlīgi noskaņoto pēc apmeklējuma mainīja savu viedokli uz daudz pozitīvāku attieksmi.

Analizējot tūristu skaita mainību, vērojama tendence tūristu skaitam pieaugt. Tas skaidrojams ar vairākiem apstākļiem, kā tūristu apkalpošanas pilnveidošanās, sekmīga tūrisma politika un tūristu attieksmes maiņa. Attieksmes maiņai, vismaz attiecībā uz trimdiniekiem, bija izšķiroša nozīme. Krasas norobežošanās vietā viņi izvēlējās personiski pārliecināties par situāciju okupētajā Latvijā. Diemžēl trūkst statistikas par pirmajiem apskatā analizētajiem gadiem *tūristu-emigrantu* sakarā, jo tie nebija īpaši izdalīti citu ceļotāju vidū, kas vedina domāt, ka vai nu to kopskaits nebijis pārlieku liels vai arī nav VDK interese par minēto tūristu kategoriju īpaši mainījusies. Pēdējos gados *tūristu-trimdinieku* skaits, kas apmeklēja okupēto Latviju, pieauga no 1060 1971. gadā līdz 1847 1975. gadā, kas tomēr,

---

552 Akmens, Pēteris "Bankets Rīgas viesnīcā un izģērbšana lidlaukā", *Laiks,* 1963, 23. oktobris.

553 "Latvieši pasaulē", *Austrālijas latvietis,* 1968, 19. jūlijs.

554 CIP aģentam AEKILO/2 jeb Vilim Hāzneram (1905 – 1989) 1962. gadā uzdeva savākt informāciju par Ņujorkas latviešiem: slavenās Holivudas aktrises Zintas Valdas Ziemeles (1936 – 2014) jeb Sintijas Linnas (*Hogan's Heroes*, 1965; *Bedtime Story*, 1964) māti, dziedātāju Alisi Ziemeli, Heinrihu V. Bagāto, Robertu Ancānu, ziņojuma ietvaros ir atspoguļotais CIP aizdomas, ka Ziemele, Lapiņa-Viņķele un viņas māsa [Felice L.] Bedrīte (– 1960) it kā esot iesaistītas nelegālās komunistiskās partijas, prostitūcijas un narkotiku aktivitātēs. *Contact Report – AEKILO/2,* SR/2-B-62-109, April 2, 1962, Central Intelligence Agency p. 3. Available: foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1705143/BAGATAIS%2C%20HEINRICH_0036.pdf

salīdzinot ar citu tūristu skaitu, nebija liels. *Tūristu-trimdinieku* skaita pieaugums radīja apjomīgu darbu propagandas izstrādei, kur ievērojama loma bija *Intūrista* un *Kultkom* sadarbībai, kas izpaudās gan kopīgi rīkotu sarīkojumu veidā, gan arī propagandas īstenošanā. *Intūrista* gidu teikto papildināja *Kultkom* strādājošie *kultūras darbinieki*, piešķirot šādā veidā paustajam lielāku ticamību.

Soviet ideology and propaganda exercised by the LSSR Riga division of the All-Union state travel agency 'Intourist' working with the Latvian exile tourists (1957 – 1985)

Even though the Soviet Union tried to limit the intercourse of information with countries behind the "Iron Curtain", at the same time, Soviet politicians looked for ways as to how to disseminate their propaganda to the rest of the world, including counterintelligence aimed to destroy the ideological centers of the political refugees from the USSR. With the changes in the political situation, cross-border tourism broadened. Tourism became a tool of propaganda, intelligence, and an ideological nurture for communism – and the Communist party of the Soviet Union controlled it while the KGB handled it.

Even though there were many establishments responsible for tourism in the USSR, the largest role for gathering up and policing foreign tourists was assigned to the All-Union state travel agency 'Intourist' ('Inturist' i.e. contraction of 'foreign tourist' in Russian). Until 1964, the LSSR Riga division of 'Intourist' was subordinated to the Ministry of Foreign trade of the USSR. Later on 22 August 1964, with the approval of the Supreme Council of the USSR, it was subordinated to the Foreign Tourism main administration.

'Intourist' cooperated with many other establishments, but especially with the Committee for Cultural Relations with Countrymen Abroad of the LSSR – the KGB front organization, with whom 'Intourist' covert agents provided 'cover' for propaganda, intelligence, offensive counterintelligence and ideological diversion operations. The Committee for Cultural Relations just like 'Intourist' was established, controlled and staffed by the KGB. To regulate and 'upgrade' the notions, which the exiled Latvians had about the Soviet occupation authorities and the LSSR, the Committee organised lavish special treatment, meetings with the Soviet intelligentsia, concerts, exhibitions, demonstrations of feature films, documentaries, active and passive provocations etc.

This research shows the stances and methods of cooperation between 'Intourist' and the Committee for Cultural Relations, and describes how they have influenced the views of the *émigré* Latvians as tourists.

Pielikumi

1. pielikums. *Intūrists* 1961. gada 14. janvāra vēstule LPSR VDK ģenerālmajoram Jānim Vēverim,

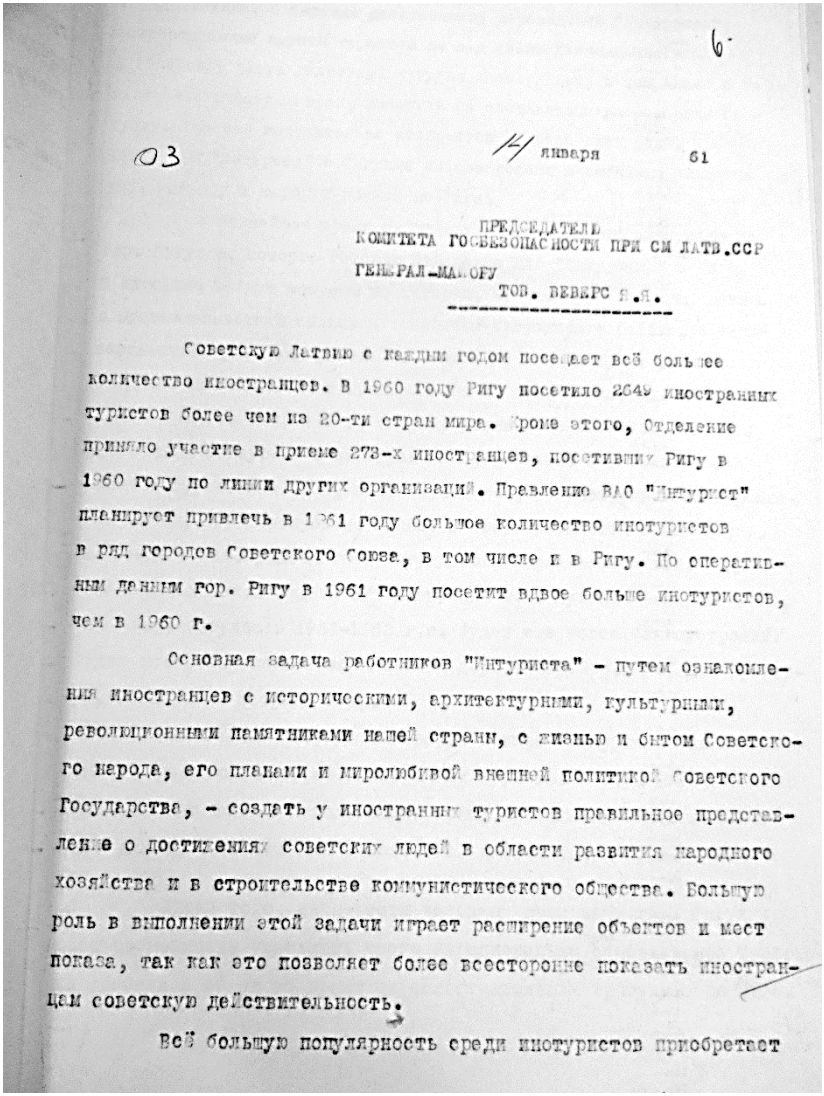

6.

03 14 января 61

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ
КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ ПРИ СМ ЛАТВ.ССР
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ
ТОВ. ВЕВЕРС Я.Я.

Советскую Латвию с каждым годом посещает всё большее количество иностранцев. В 1960 году Ригу посетило 2649 иностранных туристов более чем из 20-ти стран мира. Кроме этого, Отделение приняло участие в приеме 273-х иностранцев, посетивших Ригу в 1960 году по линии других организаций. Правление ВАО "Интурист" планирует привлечь в 1961 году большое количество иностуристов в ряд городов Советского Союза, в том числе и в Ригу. По оперативным данным гор. Ригу в 1961 году посетит вдвое больше иностуристов, чем в 1960 г.

Основная задача работников "Интуриста" - путем ознакомления иностранцев с историческими, архитектурными, культурными, революционными памятниками нашей страны, с жизнью и бытом Советского народа, его планами и миролюбивой внешней политикой Советского Государства, - создать у иностранных туристов правильное представление о достижениях советских людей в области развития народного хозяйства и в строительстве коммунистического общества. Большую роль в выполнении этой задачи играет расширение объектов и мест показа, так как это позволяет более всесторонне показать иностранцам советскую действительность.

Всё большую популярность среди иностуристов приобретает

LVA, 222. f, 1. apr., 10. l., 1. lp.

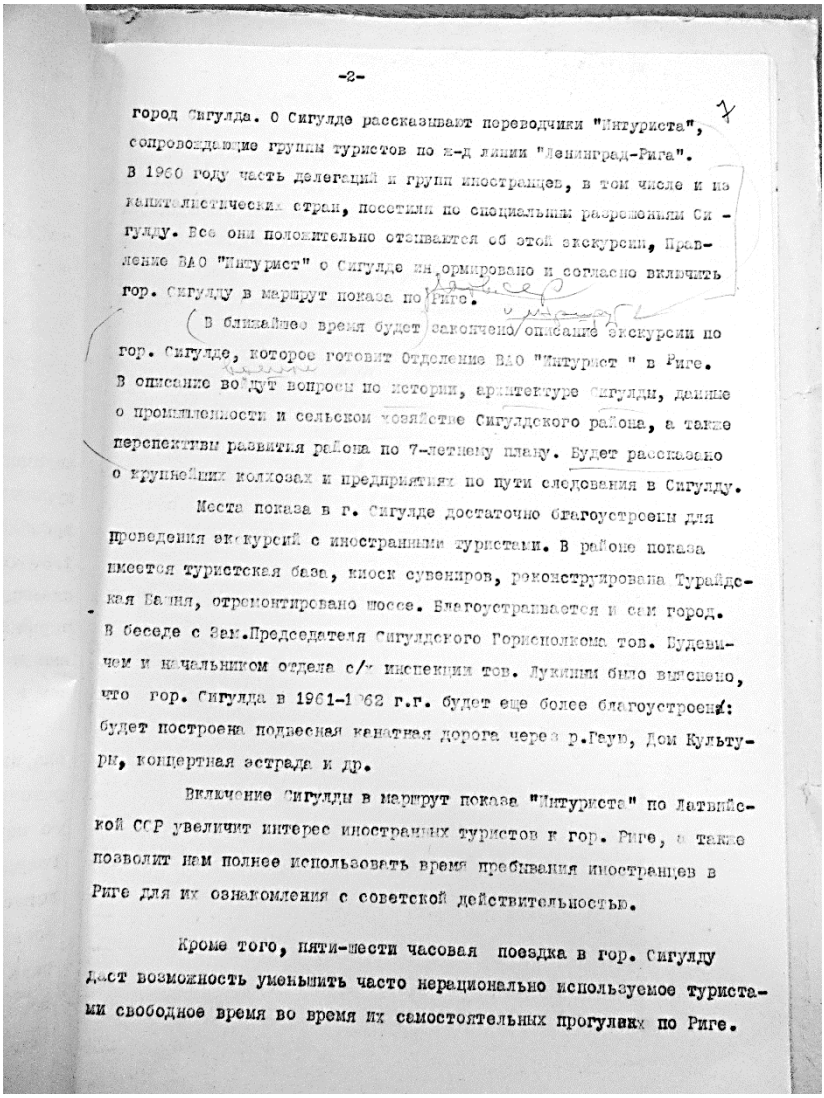

-2-

город Сигулда. О Сигулде рассказывают переводчики "Интуриста", сопровождающие группы туристов по ж-д линии "Ленинград-Рига". В 1960 году часть делегаций и групп иностранцев, в том числе и из капиталистических стран, посетили по специальным разрешениям Сигулду. Все они положительно отзываются об этой экскурсии, Правление ВАО "Интурист" о Сигулде информировано и согласно включить гор. Сигулду в маршрут показа по Риге.

В ближайшее время будет закончено описание экскурсии по гор. Сигулде, которое готовит Отделение ВАО "Интурист" в Риге. В описание войдут вопросы по истории, архитектуре Сигулды, данные о промышленности и сельском хозяйстве Сигулдского района, а также перспективы развития района по 7-летнему плану. Будет рассказано о крупнейших колхозах и предприятиях по пути следования в Сигулду.

Места показа в г. Сигулде достаточно благоустроены для проведения экскурсий с иностранными туристами. В районе показа имеется туристская база, киоск сувениров, реконструирована Турайдская Башня, отремонтировано шоссе. Благоустраивается и сам город. В беседе с Зам.Председателя Сигулдского Горисполкома тов. Будевичем и начальником отдела с/х инспекции тов. Лукиным было выяснено, что гор. Сигулда в 1961-1962 г.г. будет еще более благоустроена: будет построена подвесная канатная дорога через р.Гауя, Дом Культуры, концертная эстрада и др.

Включение Сигулды в маршрут показа "Интуриста" по Латвийской ССР увеличит интерес иностранных туристов к гор. Риге, а также позволит нам полнее использовать время пребывания иностранцев в Риге для их ознакомления с советской действительностью.

Кроме того, пяти-шести часовая поездка в гор. Сигулду даст возможность уменьшить часто нерационально используемое туристами свободное время во время их самостоятельных прогулках по Риге.

LVA, 222. f, 1. apr., 10. l., 2. lp.

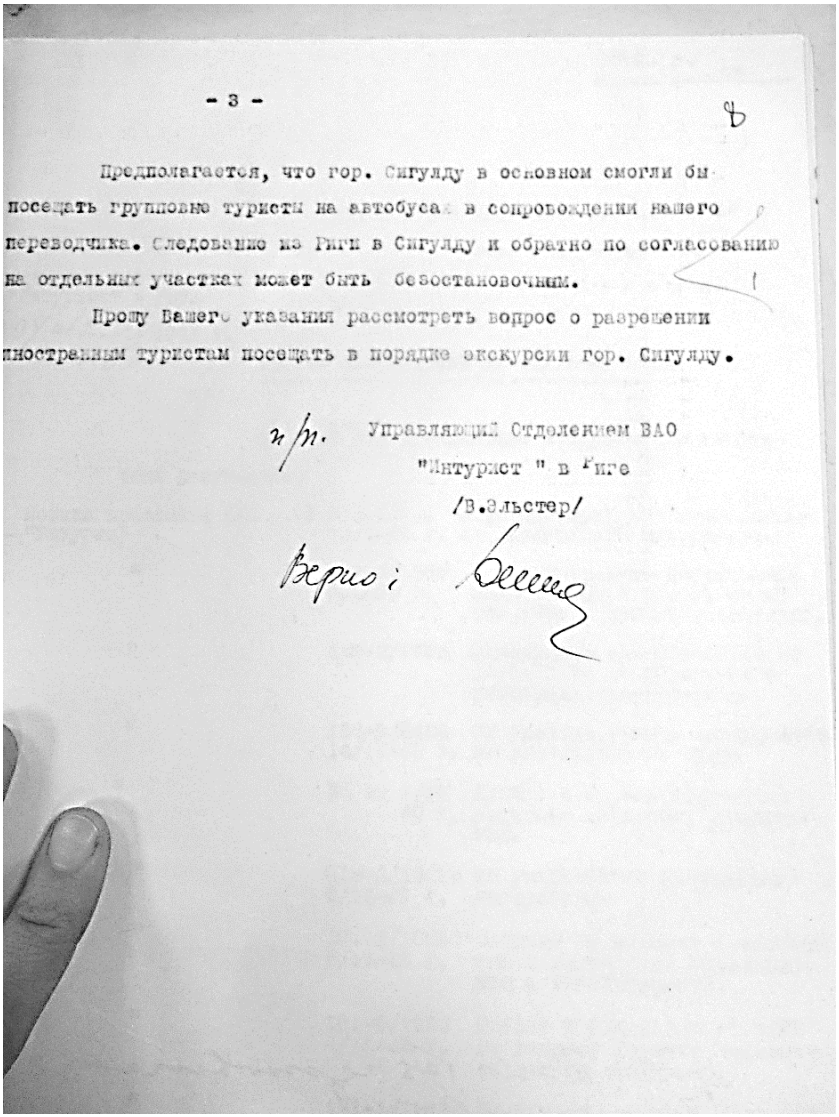

- 3 -

Предполагается, что гор. Сигулду в основном смогли бы посещать групповые туристы на автобусах в сопровождении нашего переводчика. Следование из Риги в Сигулду и обратно по согласованию на отдельных участках может быть безостановочным.

Прошу Вашего указания рассмотреть вопрос о разрешении иностранным туристам посещать в порядке экскурсии гор. Сигулду.

н/м. Управляющий Отделением ВАО
"Интурист" в Риге
/В.Эльстер/

Верно:

LVA, 222. f, 1. apr., 10. l., 3. lp.

2. pielikums. *Intūrists* 1966. gada atskaite LPSR Ministru padomes Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Edmundam Ratniekam

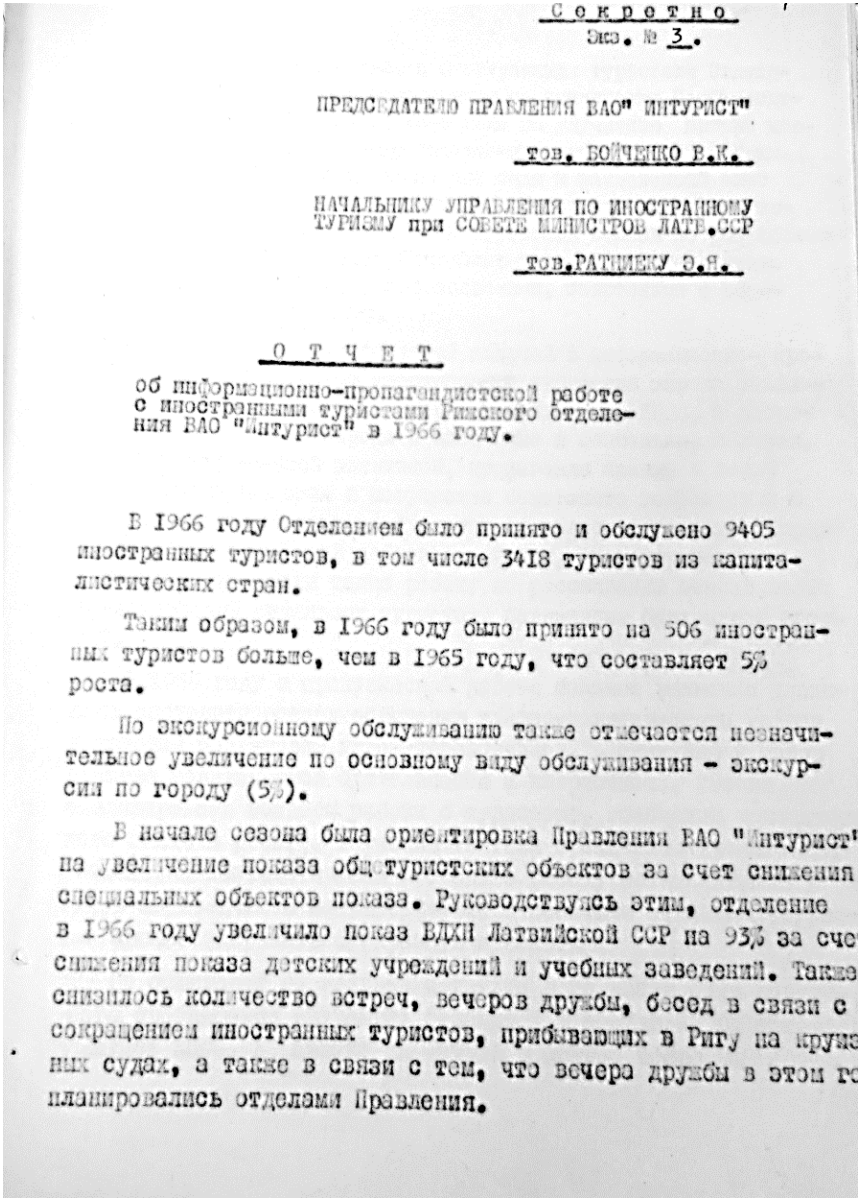

С е к р е т н о
Экз. № 3.

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ ПРАВЛЕНИЯ ВАО" ИНТУРИСТ"

тов. БОЙЧЕНКО Р.К.

НАЧАЛЬНИКУ УПРАВЛЕНИЯ ПО ИНОСТРАННОМУ ТУРИЗМУ при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЛАТВ.ССР

тов.РАТНИЕКУ Э.Я.

О Т Ч Е Т

об информационно-пропагандистской работе с иностранными туристами Рижского отделения ВАО "Интурист" в 1966 году.

В 1966 году Отделением было принято и обслужено 9405 иностранных туристов, в том числе 3418 туристов из капиталистических стран.

Таким образом, в 1966 году было принято на 506 иностранных туристов больше, чем в 1965 году, что составляет 5% роста.

По экскурсионному обслуживанию также отмечается незначительное увеличение по основному виду обслуживания - экскурсия по городу (5%).

В начале сезона была ориентировка Правления ВАО "Интурист" на увеличение показа общетуристских объектов за счет снижения специальных объектов показа. Руководствуясь этим, отделение в 1966 году увеличило показ ВДНХ Латвийской ССР на 93% за счет снижения показа детских учреждений и учебных заведений. Также снизилось количество встреч, вечеров дружбы, бесед в связи с сокращением иностранных туристов, прибывающих в Ригу на круизных судах, а также в связи с тем, что вечера дружбы в этом го планировались отделами Правления.

LVA, 222. f., 1. apr., 16. l., 1. lp.

3. pielikums. Tūristu skaita svārstības no 1960. līdz 1975. gadam.

Gads	Tūristu skaits konkrētajā gadā			
	Tūristi no kapitālistiskām valstīm	Tūristi no sociālistiskām valstīm	*Tūristu-trimdinieku* skaits no kapitālistisko valstu tūristu skaita	Kopā
1960	Nav datu	Nav datu	Nav datu	2649
1961	Nav datu	Nav datu	Nav datu	4418
1962	Nav datu	Nav datu	Nav datu	9463
1963	Nav datu	Nav datu	Nav datu	6866
1964	1268	4225	Nav datu	5493
1965	3802	5097	Nav datu	8899
1966	3418	5987	Nav datu	9405
1967	3552	5677	Nav datu	9229
1968	4189	7497	Nav datu	11686
1969	5888	7322	Nav datu	13210
1970	5363	6900	Nav datu	12263
1971	4720	10787	1060	15507
1972	3842	14568	1375	19785
1973	6093	17703	1310	23796
1974	11222	21348	1659	32570
1975	12230	16795	1847	29025

LVA, 222 f., 1. apr., 1. l., 4. l., 5. l., 7. l., 16. l., 18. l., 19. l., 21., 22. l., 24. l., 26. l., 27. l., 28. l. 1974. gada tūristu-trimdinieku skaits par 11 mēnešiem.

4. pielikums. *Intūrista* 1970. gada 15. septembra Nr. 150 atskaite PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam S. Ņikitinam un LPSR VDK priekšsēdētājam ģenerālmajoram Longinam Avdjukēvičam par ASV tūristu grupu no *Pilsoņu apmaiņas korpusa*.

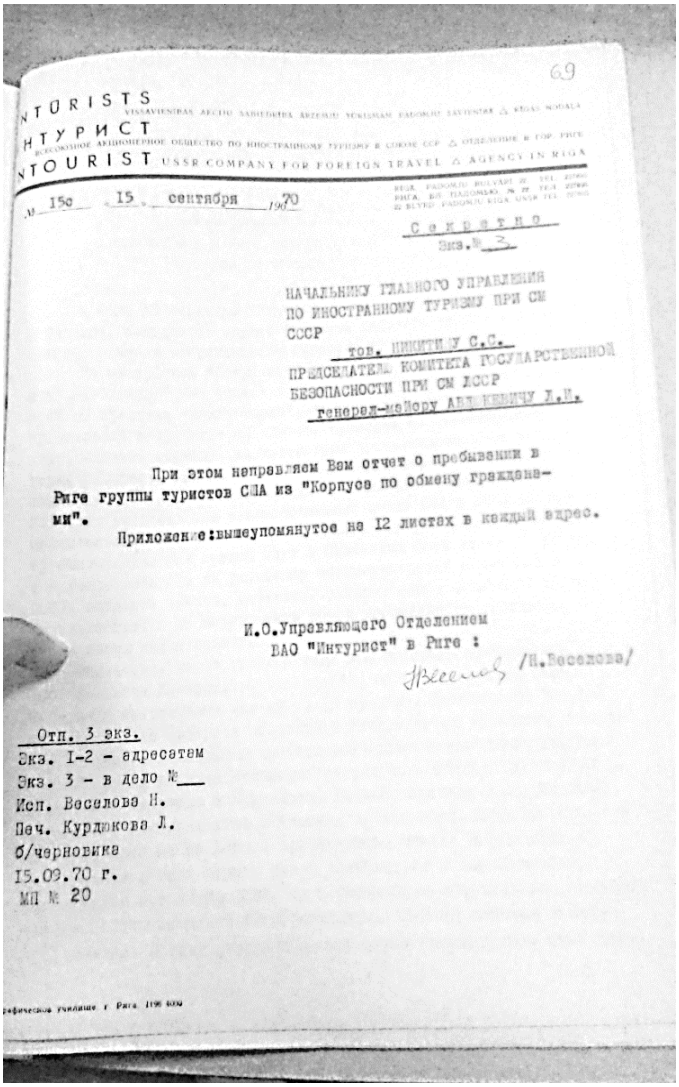

69

INTŪRISTS
ИНТУРИСТ
INTOURIST USSR COMPANY FOR FOREIGN TRAVEL △ AGENCY IN RIGA

№ 150 15 сентября 1970

Секретно
Экз.№ 3

НАЧАЛЬНИКУ ГЛАВНОГО УПРАВЛЕНИЯ
ПО ИНОСТРАННОМУ ТУРИЗМУ ПРИ СМ
СССР
тов. НИКИТИНУ С.С.
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ КОМИТЕТА ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ СМ ЛССР
генерал-майору АВДЮКЕВИЧУ Л.Н.

При этом направляем Вам отчет о пребывании в Риге группы туристов США из "Корпуса по обмену гражданами".

Приложение:вышеупомянутое на 12 листах в каждый адрес.

И.О.Управляющего Отделением
ВАО "Интурист" в Риге :
/Веселов/ /Н.Веселова/

Отп. 3 экз.
Экз. 1-2 - адресатам
Экз. 3 - в дело №
Исп. Веселова Н.
Печ. Курдюкова Л.
б/черновика
15.09.70 г.
МП № 20

LVA, 222. f., 1. apr., 19. l., 69. l.

5. pielikums. *Intūrists* 1960. gada 1. augusta vēstule LPSR VDK priekšsēdētājam ģenerālmajoram Jānim Vēveram par izmaiņām viesnīcas *Rīga* cenās un atļaujas saņemšanai izvietot tūristus viesnīcā *Metropole*.

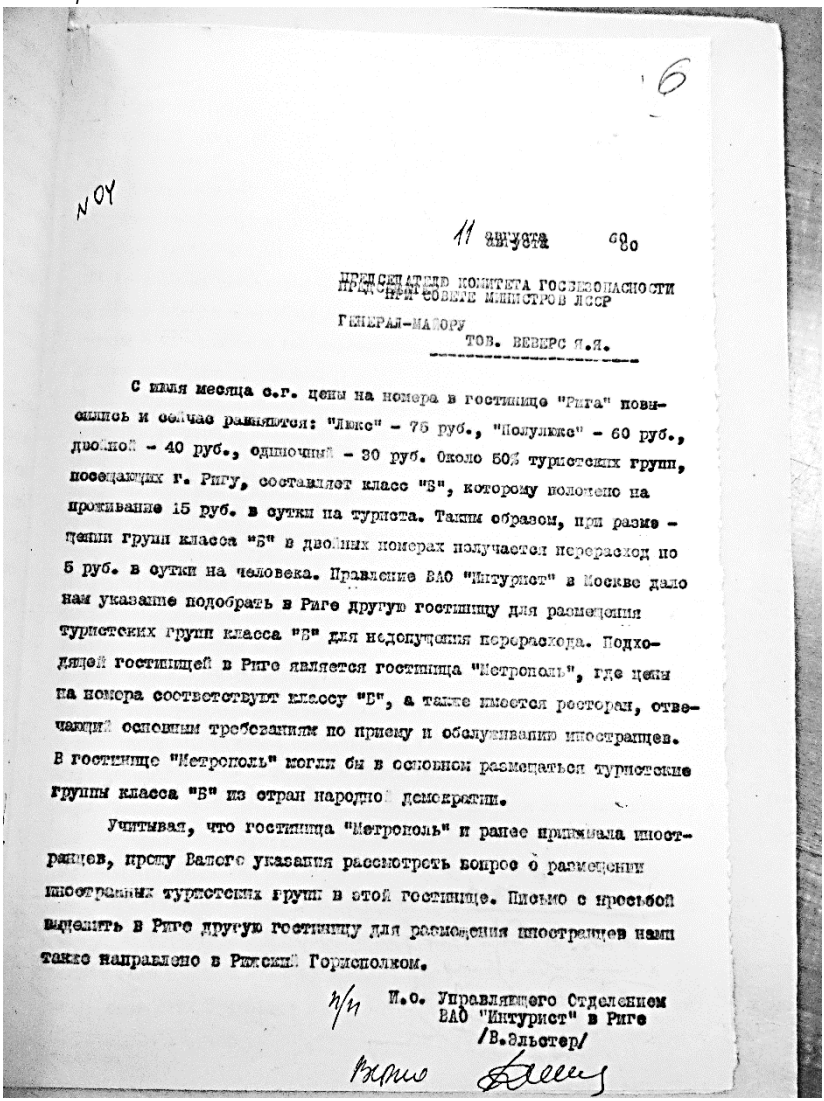

11 августа 60

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЛССР

ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ

ТОВ. ВЕВЕРС Я.Я.

С начала месяца с.г. цены на номера в гостинице "Рига" повысились и сейчас равняются: "Люкс" – 75 руб., "Полулюкс" – 60 руб., двойной – 40 руб., одиночный – 30 руб. Около 50% туристских групп, посещающих г. Ригу, составляют класс "Б", которому положено на проживание 15 руб. в сутки на туриста. Таким образом, при размещении групп класса "Б" в двойных номерах получается перерасход по 5 руб. в сутки на человека. Правление ВАО "Интурист" в Москве дало нам указание подобрать в Риге другую гостиницу для размещения туристских групп класса "Б" для недопущения перерасхода. Подходящей гостиницей в Риге является гостиница "Метрополь", где цены на номера соответствуют классу "Б", а также имеется ресторан, отвечающий основным требованиям по приему и обслуживанию иностранцев. В гостинице "Метрополь" могли бы в основном размещаться туристские группы класса "Б" из стран народной демократии.

Учитывая, что гостиница "Метрополь" и ранее принимала иностранцев, прошу Вашего указания рассмотреть вопрос о размещении иностранных туристских групп в этой гостинице. Письмо с просьбой выделить в Риге другую гостиницу для размещения иностранцев нами также направлено в Рижский Горисполком.

И.о. Управляющего Отделением
ВАО "Интурист" в Риге
/В.Эльстер/

LVA, 222. f., 1. apr., 9. l.

Pielikums Nr. 6 *Intūrista* atskaite ar *Kultkoma* rīkoto tikšanos *kultūras darbinieku* uzvārdiem

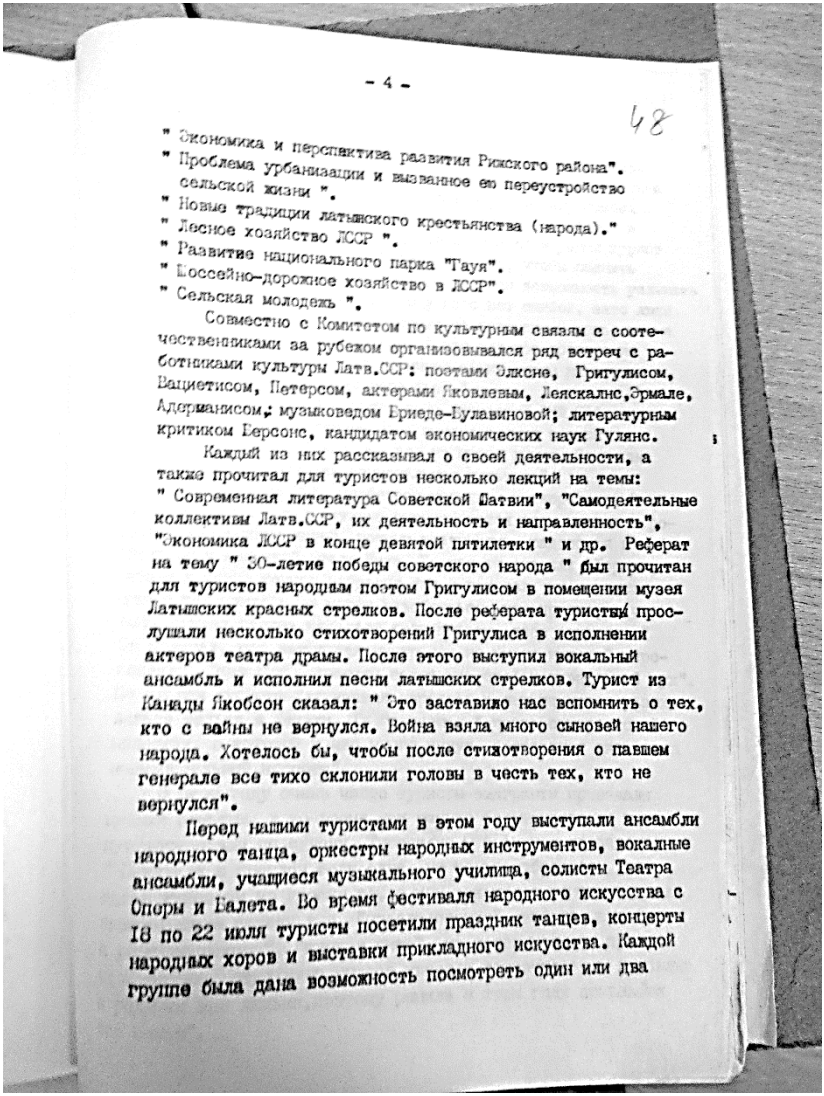

- 4 -

48

" Экономика и перспектива развития Рижского района".
" Проблема урбанизации и вызванное ею переустройство сельской жизни ".
" Новые традиции латышского крестьянства (народа)."
" Лесное хозяйство ЛССР ".
" Развитие национального парка "Гауя".
" Шоссейно-дорожное хозяйство в ЛССР".
" Сельская молодежь ".

Совместно с Комитетом по культурным связям с соотечественниками за рубежом организовывался ряд встреч с работниками культуры Латв.ССР: поэтами Элксне, Григулисом, Вациетисом, Петерсом, актерами Яковлевым, Леяскалнс,Эрмале, Адерманисом; музыковедом Бриеде-Булавиновой; литературным критиком Берсонс, кандидатом экономических наук Гулянс.

Каждый из них рассказывал о своей деятельности, а также прочитал для туристов несколько лекций на темы: " Современная литература Советской Латвии", "Самодеятельные коллективы Латв.ССР, их деятельность и направленность", "Экономика ЛССР в конце девятой пятилетки " и др. Реферат на тему " 30-летие победы советского народа " был прочитан для туристов народным поэтом Григулисом в помещении музея Латышских красных стрелков. После реферата туристы прослушали несколько стихотворений Григулиса в исполнении актеров театра драмы. После этого выступил вокальный ансамбль и исполнил песни латышских стрелков. Турист из Канады Якобсон сказал: " Это заставило нас вспомнить о тех, кто с войны не вернулся. Война взяла много сыновей нашего народа. Хотелось бы, чтобы после стихотворения о павшем генерале все тихо склонили головы в честь тех, кто не вернулся".

Перед нашими туристами в этом году выступали ансамбли народного танца, оркестры народных инструментов, вокалные ансамбли, учащиеся музыкального училища, солисты Театра Оперы и Балета. Во время фестиваля народного искусства с 18 по 22 июля туристы посетили праздник танцев, концерты народных хоров и выставки прикладного искусства. Каждой группе была дана возможность посмотреть один или два

LVA, 222. f., 1. apr., 27. l., 48. lp.

LPSR VDK un represīvo institūciju darbība radošo profesiju pārstāvju veselības aprūpes, radošā darba un atpūtas nodrošināšanā

M. philol. Agija Ābiķe-Kondrāte
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Darbs izstrādāts Dr. philol. Evas Eglājas-Kristsones vadībā

"Strādājošajiem – veselīgu atpūtu!"
Kad Rīgā un Jūrmalā – saule zenītā!

"Sociālisma apstākļos" mākslai piedēvēta instrumentāla un tieša iedarbe, tāpēc mākslinieku – simboliski uzlūkojamo demiurgu vai mediatoru starp varu un tautu – nodrošinājuma modelim bija milzīga nozīme[555]. Nodrošinot labklājību savu ieceru pildītājiem, tādējādi padarot tos par varas ruporu, radošas personas vedināja kļūt par varas ruporu, lai šādi pārvaldītu noskaņojumu tautā. Idejas burtiskums un skaidrība, vienkāršība, zinātniskā pierādāmība, cilvēka kā veidojama un zinātņu noteiktajās robežās pakļaujama materiāla uztveršana[556] ir šīs uzskatu sistēmas jeb "ticības" pamatā. Radošo profesiju pārstāvji šajā uzskatu sistēmā ir izredzētie jeb "ticības piekritēji". Pārsteidz Josifa Staļina "dvēseļu inženierijas" idejas īstenotāju fanātisms un ambiciozitāte, iedvešot mākslinieko pārākuma ideju un ticību varas idejām, pašpasludinātajai izredzētībai, sociālistiski virzītajai domai par mākslas iedarbi uz dzīvi.

---

[555] Arnolds Klotiņš (1934), LPSR Padomju Komponistu savienības valdes sekretārs stāsta par LPSR iestāžu – radošo savienību – izveidi un padomju periodu kultūrā. Ņedzvecka, Sandra. *Benjamiņu nams. 2. sērija: Radošās savienības. 1945 – 1991.* Latvijas Radio 3 [tiešsaiste]. Pieejams: http://klasika.lsm.lv/lv/raksts/musu-legjendas/benjaminu-nams.-2.-serija-radosas-savienibas.-1945-1991.a53679/

[556] Berlins, Jesaja. *Četras esejas par brīvību.* las.am [tiešsaiste.] Pieejams: https://las.am/lv/e-content/cetras-esejas-par-brivibu

Ja lielu daļu sabiedrības nācās pārliecināt par labklājīgo padomju valsti, reproducējot konkrētu mītu sistēmu[557], tad valdošajai varai formāli lojāla padomju literāta un mākslinieka statuss paredzēja pavisam reālu, plašu, materiāli labklājīgu iespēju un priekšrocību kopumu. Latvijas Padomju rakstnieku savienības, LPSR Mākslinieku savienības vai LPSR Padomju komponistu savienības biedri nepieciešamības gadījumā saņēma bezmaksas, individuālu un īpaši personisku medicīnisko palīdzību un aprūpi, guva iespēju radošo atvaļinājumu pavadīt kādā no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) vai Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) atpūtas namiem, profesionāli pilnveidoties, pretendēt uz pabalstiem, aizdevumiem, mantisku palīdzību, dzīvesvietas un automobiļa iegādi, jebkādu citu materiālo atbalstu sev, pirmās pakāpes radiniekiem vai dzīvesbiedriem.

Apskatā ieskicēta radošu personu – konkrētā pētījuma kontekstā padomju rakstnieku un mākslinieku – pulcēšanās vietu, proti, jaunrades namu un specializētās poliklīnikas, izveides un darbības vēsture, radošo profesiju pārstāvju, kā arī tiem pietuvināto personu galveno ārstniecības iestāžu izveides vēsture un pakļautība PSRS varas struktūrām. Kā nozīmīgākie piemēri aplūkotas šādas iestādes. Pirmkārt, piemēram izvēlēts Rakstnieku jaunrades nams Dubultos (vēlāk saukts Jāņa Raiņa Rakstnieku jaunrades nams), kas darbojas kā PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskā nodaļa. Otrkārt, aplūkota PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas poliklīnika (tautā saukta par *Litfonda poliklīniku*, *Rakstnieku savienības poliklīniku*, arī *Rakstnieku poliklīniku*), kuru izmantoja arī citu LPSR iestāžu – LPSR Padomju komponistu savienības, LPSR Mākslinieku savienības un Latvijas Kinematogrāfistu savienības – biedri, tajā skaitā arī aktieri. Salīdzinošā aspektā apskatā ir pieminēts, bet šī pētījuma ietvaros padziļināti nav aplūkots 2. Jaunrades un atpūtas nams (vēlāk saukts PSRS Mākslas fonda Jaunrades un atpūtas nams *Dzintari*, PSRS Mākslas fonda Teodora Zaļkalna Mākslinieku jaunrades nams, Dzintaru Mākslinieku nams), kas darbojās PSRS Mākslas fonda pakļautībā.

Radošas personas statuss, sabiedriskā loma un daiļrades attīstība okupētajā Latvijā ir skatāma ārkārtīgi plašā kontekstā. To

[557] Ansone, Elita. *Padomjzemes mitoloģija,* Studijas bibliotēka. Rīga: Neputns, 2008.

raksturo dažādu komplicētu procesu kopums, kuru vienkopus ir iespējams aplūkot vien izvērstāka pētījuma ietvaros. Padomju vara, kas ietiecās visās dzīves jomās, noteica arī mākslinieka pastāvēšanu. To raksturo atsevišķi plašāki procesi, kas saistīti, pirmkārt, ar radošajām savienībām un to darbību vēsturi.[558] Radošo savienību fondi un to pakļautībā esošās iestādes ir atsevišķs, daudzslāņains un neviennozīmīgu procesu kopums. Viens no jaunākajiem pētījumiem šajā jautājumā ir Madaras Eversones maģistra darbs *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekme uz literāro procesu (1956 – 1969)*, kas izstrādāts Dr. philol., prof. Ievas Kalniņas vadībā un kas aizstāvēts Latvijas Universitātē 2015. gadā. PSRS Mākslas fonda 2. Jaunrades un atpūtas namam veltīts Astras Krūmiņas maģistra darbs *Dzintaru mākslinieku nams. Vēsture. Funkcijas. Nozīme*, kas izstrādāts Dr. art. Pētera Zeiles vadībā un kas aizstāvēts Latvijas Mākslas akadēmijā 2000. gadā. Ieskatu kultūras pārraudzības modeļos padomju okupācijas sākumposmā sniedzis Dr. hist. Gints Zelmenis[559]. Literāro vidi pastiprinātas mākslas ideoloģizācijas apstākļos un laikmeta konturējumu literatūras vēsturē aplūkojuši Dr. habil. philol. Broņislavs Tabūns un Dr. philol., prof. Raimonds Briedis[560]. Vērtīgas publikācijas, kas veltītas Latvijas Padomju rakstnieku savienībai, ir, piemēram, literatūrzinātniekam Dr. philol. h. c. (LZA) Ilgonim Bērsonam un literatūrzinātniecei Dr. philol., prof. Silvijai Radzobei.

PSRS Literatūras fonds, poliklīnika, vide radošajās aprindās epizodiski minēti daudzu autoru memuāros un atmiņu literatūrā. Literāro aprindu folkloru, tostarp norises PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskajā nodaļā, pierakstījuši fonda direktors (1978 – 1997) Jānis Ķuzulis un rakstnieks Ēriks Hānbergs (1933)[561].

---

[558] Latvijas Padomju rakstnieku savienībā darbojusies gan valde, gan klubs, dažādas radošās sekcijas, komisijas un grupas. Rakstnieku klubā darbojusies PSKP pirmorganizācija. 1968. gadā dibināts Latvijas Padomju rakstnieku savienības Literatūras propagandas birojs. Vēsturiskā izziņa. LVA, 473. f.

[559] Zelmenis, Gints. "Kultūras pārraudzība un cenzūra Latvijā padomju okupācijas apstākļos 1940. – 1941. gadā", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 21. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 15. – 44. lpp.

[560] *Latviešu literatūras vēsture.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2001, 10. – 31., 32. – 51. lpp.

[561] Ķuzulis, Jānis, Hānbergs, Ēriks. *Rakstniekos ārpus grāmatu lappusēm. Nopietnības un uzjautrinoši gabaltiņi.* Rīga: Jumava, 2010; Ķuzulis, Jānis. Hānbergs, Ēriks. *Omulības.* Rīga: Jumava, 2003.

Obligāts priekšnosacījums, kas bija jāievēro visiem radošo profesiju pārstāvjiem, kuri materiālo, ārstniecisko un cita veida atbalstu vēlējās saņemt, bija jābūt kādas radošās savienības biedram: Latvijas Padomju rakstnieku savienībā, LPSR Mākslinieku savienībā, LPSR Padomju Komponistu savienībā vai Latvijas Kinematogrāfistu savienībā. LPSR kultūras pārraudzības iestādes veidoja pēc PSRS attiecīgo institūciju parauga un norādījumiem. Rezultātā kultūras darbinieku iestādes bija iekļautas valsts institucionālā sistēmā, cieši sadarbojās ar varas institūcijām un bija Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) pakļautībā vai uzraudzībā. Kultūras darbinieku profesionālās savienības bija pakļautas LPSR un PSRS varas institūciju vadībai un kontrolei, katrā radošajā savienībā darbojās fonds. Šādi fondi bija PSRS Literatūras fonda un PSRS Mākslas fonda Latvijas republikāniskās nodaļas. Mazliet atšķirīga situācija sākotnēji bija LPSR Padomju komponistu savienībai, kas it kā formāli nebija padota kādai PSRS centrālai institūcijai, tomēr tās statūti bija jāapstiprina LPSR Tautas komisāru padomei, bet tās dalībnieku "interešu aizsardzība" jāīsteno saskaņā ar PSRS Komponistu savienības statūtiem[562]. 1945. gadā izveidota arī PSRS Mūzikas fonda Latvijas republikāniskā nodaļa[563].

Saskaņā ar PSRS Literatūras fonda 1944. gada 29. decembra pavēli Nr. 242 PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskā nodaļa jeb *Litfonds*[564] darbojās no 1945. gada 1. janvāra. PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas galvenie uzdevumi bija, pirmkārt, palīdzības sniegšana Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedriem, uzlabojot viņu sadzīves apstākļus un materiālo stāvokli, un, otrkārt, jauno rakstnieku atbalstīšana, radot viņiem nepieciešamos materiālos apstākļus[565].

Turpmākajā apskatā būs aplūkoti pētījuma ietvaros izvēlētie un iepriekš minētie piemēri – 1945. gadā dibinātie literātu un

---

[562] Zelmenis, Gints. "Kultūras pārraudzība un cenzūra Latvijā padomju okupācijas apstākļos 1940.–1941. gadā", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 28. – 29. lpp.

[563] LVA, 234. f.

[564] *Litfonds* ir PSRS Literatūras fonda vadības lietots saīsinājums, kas lietots dažāda veida dokumentos, kā rīkojumos, paziņojumos, vēstulēs un protokolos.

[565] LVA. 233. f.

mākslinieku radošie nami. Ievērojams, ka tie nav vienīgie LPSR jaunradei un atpūtai domātie pansionāti. Vissavienības komponistu jaunrades nams Jūrmalā (saukts arī PSRS Komponistu savienības jaunrades nams "Jūrmala") izveidots 1946. gadā [566], bet 1967. gadā pēc līdzības ar rakstnieku un mākslinieku namiem Mellužos uzcelts plašs jaunrades un atpūtas komplekss, kas ietver viesnīcu 120 personām, restorānu 150 personām, sarīkojumu zāli 200 personām, skaņu studiju, 12 atsevišķās ēkās izvietotās radošās darbnīcas, kotedžas meža zonā, baseinu, sporta laukumu un citas korpusa vienības[567].

Radošo savienību fondu vadībai ir milzīga nozīme pakļauto iestāžu, kā jaunrades namu un poliklīniku, izveidē, administrēšanā un pārraudzīšanā. Šāds piemērs ir PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas direktore Emma Feldmane[568], kurai ilgstoši bijusi nozīmīga loma nodaļas darba organizēšanā. E. Feldmane par vadītās nodaļas uzdevumiem iedzīvotājiem skaidrojoši vēsta:

> "Literatūras fonda uzdevums – radīt apstākļus, kas veicinātu rakstnieku ražīgo darbu. Tas nozīmē: gādāt par rakstnieku materiālo labklājību, kārtojot dzīvokļu, apkures, pārtikas, apģērba u.c. jautājumus [..]. Līdz šim jau naudas pabalstos izsniegts vairāk par 45.000 rubļu tiem rakstniekiem, kas atgriezušies no frontes un evakuācijas, atrazdami fašistu izlaupītus dzīvokļus [..]."[569]

Saskaņā ar PSRS Literatūras fonda 1944. gada 29. decembra pavēli Nr. 242 ar 1945. gada 1. janvāri sāk darbību PSRS Literatūras

---

[566] LVA. 251. f. Vēsturiskā izziņa.

[567] Holcmanis, Andrejs. "Ceļš uz Komponistu jaunrades namu", *Dzimtenes Balss*, 1967, 20. aprīlis.

[568] Emma Feldmane (1894 – 1969) dzimusi Kurzemē, Pirmā pasaules kara laikā ar vecākiem evakuējusies uz Permu, Pētera Stučkas valdības laikā 1919. gadā Jelgavas apgabala boļševiku partijas sekretāre, neatkarīgajā Latvijas Republikā darbojās nelegālajā komunistiskajā pagrīdē (segvārds "Ilze"), arestēta, ieslodzīta Termiņcietumā līdz 1933. gadam, izbraukusi uz PSRS, Maskavā mācījusies Finanšu tautas komisariāta kursos, no 1945. gada līdz aiziešanai pensijā 1960. gadā PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas direktore, PSKP Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) biedre, vairākkārt ievēlēta par Latvijas Padomju rakstnieku savienības LKP pirmorganizācijas sekretāri. "Emma Feldmane", *Cīņa,* 1969, 24. janvāris; Zālītis, Jānis. "Atmiņu konfrontācija", *Padomju Jaunatne,* 1985, 14. marts.

[569] "Literatūras fonda darbība", *Literatūra un Māksla.* Nr.24., 1945, 29. jūnijs.

fonda Latvijas republikāniskās nodaļa *(Litfonds)*, kas ir tiešā pakļautībā PSRS Literatūras fondam. Gan tā laika, gan arī vēlākā laika preses publikācijās norādīts, ka nodibinoties *Litfonds* gādājis par grūtībās nonākušajiem biedriem, sevišķi piedāvājot palīdzību karā kritušo ģimenēm[570]. 1946. gada 13. maijā notiek PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskajai nodaļas padomes priekšsēdētāja un sekretāra vēlēšanas. Rezultātā par priekšsēdētāju kļūst Arvīds Grigulis, bet par sekretāru – Valdis Lukss.

Padomes pamatfunkcijas saistītas ar līdzekļu sadali saskaņā ar *Litfonda* budžetu un rakstnieku sadzīves uzlabošanu[571]. *Litfonda* sēžu protokolos redzams, ka centrālais jautājums, par ko ir lemts, ir dažādu lūgumrakstu izskatīšana, aizdevumu, pabalstu, kā arī radošo un ārstniecības braucienu piešķiršana. Izplatītākie lūgumraksti visā *Litfonda* darbības vēsturē saistīti ar aizdevumiem un pabalstiem. Ievērojot daudzus un bieži atkārtotus rakstnieku lūgumus piešķirt atmaksas pagarinājumu, jāsecina, ka minētā iespēja bija kļuvusi par regulāru mehānismu iztikas nodrošināšanai. Lūgumrakstos min dažādus iemeslus pagarinājuma noteikšanai, visbiežāk tos saista ar honorāru izmaksu kavēšanos, citu ieņēmumu mazo apjomu, īpaši strādājot periodikā, izdevniecību ražošanas apjoma samazināšanos, darbu izdošanas atlikšanu vai aizkavēšanos. Minami daži piemēri. 1955. gada lūgumrakstā Jānis Grants[572] raksta:

> "Aizdevuma atmaksa nav iespējama, jo spiestuvei aizņemtība ar mācību grāmatu izdošanu."

Savukārt Kārlis Krauliņš[573] 1955. gada lūgumrakstā norāda:

---

[570] Selga, Gunārs. "Raiņa jaunrades nams Dubultos", *Karogs*, Nr.12, 1970, 1. decembris.

[571] "PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas valdes protokoli. 13.05.1946. – 28.12.1949." LVA, 233. f., 1. apr., 2. l., 1. lp.

[572] Jānis Grants (1909 – 1970), īstajā vārdā Jānis Jēkabsons, dzimis Daugavgrīvā, 1934. gadā līdz 1938. gadā ieslodzījumā par darbību nelegālajā komunistiskajā pagrīdē.

[573] Kārlis Krauliņš (1904 – 1981), pseidonīms K. Rijnieks, dzimis Kocēnu pagastā, studējis Latvijas Universitātes filozofijas un filoloģijas fakultātē (1923 – 1928), kara korespondents PSRS armijā, Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sekretārs (1944 – 1948), LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta direktora vietnieks (1948 – 1951), P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes Latviešu literatūras katedras vadītājs (1962-1981).

"*Karogs* minstinājies ar mana raksta iespiešanu."

Ādolfs Talcis[574] 1956. gada iesniegumā sakarā ar pagarinājumu informē, ka

"ilgāku laiku biju atrauts no radoša darba".

Valdis Rūja[575] 1959. gadā apgalvo:

"[..] rakstu plašāku darbu par mieru un tautu draudzības tēmu, strādāju pie tā jau vairākus mēnešus, un vēl daudz jāstrādā."

Mārtiņš Kalndruva (1916 – 1992) 1959. gada lūgumrakstā atzīst, ka "nepatīkamais parāds ir ieildzis", un prasa:

"[..] vai *Litfondam* nebūtu iespējas piešķirt man jaunu aizdevumu?"[576].

Ievērojams, ka vairāki rakstnieki, kuri šajā laikā lūdz pabalstus, ir *Litfonda* valdē, tajā skaitā *Litfonda* direktore E. Feldmane.

---

[574] Ādolfs Talcis (1904 – 1983), dzimis Ipiķos, pseidonīmi T. Ādams, Arkādijs Vica, Atāls, A. Tilmanis, *Dienas lapas* redakcijas sekretārs (1933 – 1934), *Daugavas Vēstnesis* redaktors un likvidators (1940), PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas direktora vietnieks (1944 – 1945), Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sekretāra vietnieks (1945 – 1948), arī sekretārs (1956 – 1965), *Cīņa* speciālkorespondents (1954 – 1956), strādājis VDK piesegstruktūrās Berlīnes padomju komitejā *Par atgriešanos dzimtenē,* LPSR Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs valdes priekšsēdētājs (1964 – 1983), kopā ar VDK kadru daļas priekšnieka vietnieku Franci Rekšņu sarakstījis VDK glorificējošo *Soļi tumsā,* VDK virsnieks. Skat., Anreauds, Jānis. "Atmiņas pārlapojot", *Dzimtenes Balss,* 1984, Nr. 46., 15. novembris, Talcis, Ādolfs. "Ārzemju paciņas, un kas aiz tām slēpjas", *Par Atgriešanos Dzimtenē,* 1956, 15. augusts, Eglāja-Kristsone, Eva. *Padomju Latvijas un trimdas literātu saskarsme dzelzs priekškara laikmetā (20. gs. 50. – 80. gadi),* promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007, 31. lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4996/7374-Eva_Eglaja_Kristsone_2007.pdf?sequence=1

[575] Valdis Rūja (1928), īstajā vārdā Valdis Kriķis, pseidonīmi arī – Valdis Mētra, Valdis Viesturs, Aivars Alnis (*Atvarā*), dzimis Rūjienā, aktieris Dailes teātrī (1947 – 1951), līdzstrādnieks LPSR Ministru Padomes Radioinformācijas komitejā (1951 – 1960), žurnālā *Karogs* (1960 – 1962), LPSR Valsts drāmas teātra direktors (1962 – 1965), LPSR Valsts akadēmiskā operas un baleta teātra direktors (1965 – 1967), Rīgas rajona zvejnieku kultūras nama *Ziemeļblāzma* direktors (1967 – 1969), izdevniecības *Liesma* oriģināldaiļliteratūras redakcijas vecākais redaktors (1969 – 1988).

[576] "PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas valdes protokoli. 13.05.1946. – 28.12.1949." LVA, 233. f., 1. apr., 2. l., 17. lp.

Rakstnieku lūgumrakstos minētas visdažādākās vajadzības. 1947. gadā Pāvils Vīlips (1901 – 1979) lūdz "orderi" bērnu zābaciņu vai kurpju iegādei, arī bērnu veļu savai meitai. Savukārt Mirdza Bendrupe (1910 – 1995) lūdz fondam kartupeļus, jo tie "velnišķi dārgi". Jezups Laganovskis (1920 – 1987) lūgumrakstā norāda uz vajadzību pēc "dzīvei nepieciešamu piederumu" – skapja, gultas un cita – iegādes. Spriežot pēc lūgumrakstiem, daudziem literātiem nepieciešams apģērbs.

1961. gada 5. jūnijā PSRS Literatūras fonda valdes prezidijs un šā paša gada 12. jūnijā PSRS Rakstnieku savienības sekretariāts apstiprina instrukciju *Par noteikumu kārtību materiālās-ikdienas palīdzībai PSRS Literatūras fonda locekļiem, viņu ģimenēm un tēvijas literatūras klasiķu pēcnācējiem*, kas saistoša visām republikāniskajām nodaļām, tajā skaitā arī Latvijas republikāniskajai nodaļai. Instrukcijas 1. punkta 2. apakšpunkts noteica, ka

> "palīdzība pienākas kā aktīvi strādājošiem rakstniekiem, tā periodiski nestrādājošiem rakstniekiem, kuru jaunradei piemita vai piemīt literāri-sabiedriska nozīme".[577]

Tomēr tiesības uz palīdzības saņemšanu attiecās tikai uz *Litfonda* biedriem un viņu ģimenes locekļiem. Kā dzīves laikā, tā pēc biedra nāves uz palīdzību varēja pieteikties šādas personas: bērni vecumā līdz 18 gadiem, tāpat arī darbnespējīgie bērni neatkarīgi no vecuma; vīrs vai sieva (neatkarīgi no tā, vai patstāvīgi saņem peļņu), apgādībā esoši vecāki, kas ir darba nespējīgi vai sasnieguši noteiktu vecumu, t.i., vīrieši – 60 gadus, bet sievietes – 55 gadus.

Instrukcija paredzēja arī kārtību pabalstu radošajiem braucieniem un radošajiem atvaļinājumiem saņemšanai un naudas aizdevumu izsniegšanai. Minētos jautājumus izlēma PSRS Rakstnieku savienības valdes sekretariāts un attiecīgās republikas Padomju rakstnieku savienība.

Lai veicinātu jaunradi, *Litfonda* biedram pienācās bezmaksas vai daļēji apmaksāta atļauja uzturēties radošajā namā, "ceļazīmes" uz kūrortiem, sanatorijām, sezonas radošajiem namiem un atpūtas namiem. *Litfonda* biedriem organizē arī visa veida bezmaksas, individuālu un personisku medicīnisko palīdzību, piesaistot augsti

[577] LVA, 233. f., 1. apr., 26. l., 1. lp.

kvalificētus speciālistus, nodrošina dažāda veida konsultāciju, analīžu un ārstniecības procedūru veikšanu, izņemot zobu protezēšanu ar dārgmetāliem[578].

Papildus minētajam instrukcija nosaka dažāda veida palīdzības sniegšanu, piemēram, pensionētiem rakstniekiem, jaunajiem autoriem un bērniem. Tā var būt gan juridiskā palīdzība, gan palīdzība nelaimes un nāves gadījumos, gan arī palīdzība kultūras dzīves organizēšanā. Aizdevuma apjoms un paskaidrojoši nosacījumi norādīti īpašā tabulā instrukcijas pielikumā[579].

Jābilst, ka rakstnieku vajadzībām Rīgā pat izveido grāmatu veikalu [580] un apavu darbnīcu.

Spriežot no PSRS Literatūras fonda korespondences, kas adresēta *Litfondam*, PSRS Literatūras fonds regulāri atgādina visām republikāniskajām nodaļām par izmantojamām iespējām un līdzekļiem, kas atvēlēti rakstnieku vajadzībām. Informācija regulāri tiek atjaunota, papildināta un precizēta. PSRS Literatūras fondā līdzekļu piesaiste notika, pamatojoties uz attiecīgo PSRS dekrētu. Ieņēmumus atpūtas namu un ārstniecības iestāžu uzturēšanai ieguva no izdevniecībām, kurās desmit procentus no autora honorāra summas maksāja fondam. Piemēram, lielus ienākumus fondam deva periodiskais izdevums PSRS mēroga laikraksts krievu valodā *Literārā Avīze* (*Литературная Газета*)[581]. Fonda līdzekļus veidoja arī biedru iemaksas, kas bija desmit rubļi vienai personai gadā. Tāpat PSRS

[578] LVA, 233. f., 1. apr., 26. l., 1. – 4. lp.
[579] LVA, 233. f., 1. apr., 26. l., 6. lp.
[580] 1963. gadā PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas direktorei Elvīrai Zaķei adresētā vēstulē citu administratīvi saimniecisku jautājumu starpā norādīts, ka "PSRS Literatūras fonds viskategoriskākajā formā Jums piedāvā ieviest grāmatu veikala ikdienas kontroli, nozīmēt konkrētus pasākumus, kas veicinātu plāna izpildi [..]." LVA, 233. f., 1. apr., 29. l., 10. lp. Autore uzskata, ka ziņojums saistīts ar citiem attiecīgā gada notikumiem, piemēram, aizrādījumiem novatorisku tendenču paudējiem kā dzejniekiem Ojāram Vācietim, Vizmai Belševicai un Montai Kromai.
[581] Petrovs, Andris. "Jo augstāks stāvs, jo dižāks rakstnieks", *Jūrmalas vārds,* Nr.29 (29), 2013, 17. – 23. oktobris, 6. lpp. Pieejams: http://www.jurmalasvards.lv/jurmalniekiem/jo-augstaks-stavs-jo-dizaks-rakstnieks?mobile=ok

Literatūras fonda līdzekļus veidoja ienākumi par sarīkojumiem un citas valsts dotācijas[582].

PSRS Literatūras fonds regulāri vada Latvijas republikāniskās nodaļas darbību ar dažāda veida normatīviem priekšrakstiem, kas attiecas uz administrāciju, grāmatvedību un darba organizāciju. Normatīvie priekšraksti ietverti dažādu dokumentu formā, sākot no apkārtrakstiem un beidzot ar rīkojumiem. Tā, piemēram, no Maskavas pienāk saimnieciska rakstura rīkojumi, grāmatvedības, inventarizācijas, revīzijas un materiālo vērtību nodošanas aktu paraugi, dokumenti, kas pildāmi saistībā ar Rakstnieku jaunrades nama Dubultos ekspluatāciju un remontu, instrukcijas, piemēram, par fonda automobiļu lietošanu, norādes par ceturkšņa plāniem un ziņojumi padomju svētku sakarā. Salīdzinoši bieži atjaunota un papildināta informācija par ārstniecības iestādēm, to specifiku un izmaksām citās padomju republikās. Katru gadu sūtīti fonda izmaksu plāni, norādot konkrētas pozīcijas un tām atvēlēto finanšu apjomu. Piemēram, 1948. gadā ir noteiktas šādas pozīcijas: medicīniskā palīdzība, darbnespēja uz laiku, bērna kopšana un barošana, ārstniecība sanatorijā, kūrortā, pabalsts nelaimes gadījumā, pabalsts mirušo un frontē bojāgājušo ģimenēm, izdevumi darbā ar bērniem un radošais darbs[583]. Maskavas vadība regulāri izziņo, cik līdzekļu atlicis konkrētajās budžeta pozīcijās. Par budžeta izlietojuma atbilstību atbildīgas bija attiecīgās republikāniskās nodaļas grāmatvedība. Realitātē, spriežot pēc liecībām, normas varēja atsevišķos gadījumos neievērot. Latvijas republikāniskās nodaļas grāmatvedim bija divreiz gadā jādodas uz Maskavu. Novembrī, lai apstiprinātu tāmes, bet janvārī – gada bilanci[584].

Rakstnieku jaunrades nams Dubultos ir dibināts 1945. gadā[585], un visā tā pastāvēšanas vēsturē ir iecienīta atpūtas vieta daudziem

---

[582] *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*, III sējums, galv. red. V. Samsons. Rīga: Zinātne, 1969, 394. lpp.

[583] LVA, 233. f., 1. apr., 4. l., 40. lp.

[584] Agijas Ābiķes-Kondrātes intervija ar Zeltīti Galanderi, pierakstīta 2015. gada 12. decembrī, pieraksts pieejams A. Ābiķes-Kondrātes personīgajā arhīvā.

[585] Dibināts 1945. gadā kā PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas Rakstnieku atpūtas māju pārvalde. Jau pavisam drīz, 1948. gadā nama nosaukumu maina uz PSRS Rakstnieku savienības Literatūras fonda Rakstnieku jaunrades namu Dubultos. Hronoloģija. Personāla dokumentu valsts arhīvs (PDVA), 1645. f.

PSRS, īpaši krievu literātiem. Piemēram, Konstantīns Paustovskis (*Константин Георгиевич Паустовский*, 1892 – 1968) namam veltījis šādas rindas:

> "Ja visi [šeit tapušie] sacerējumi būtu reģistrēti, tad gandrīz vai varētu runāt par "Dubultu laikmetu literatūrā"".[586]

Taču vienlīdz zīmīgu un šodienas skatījumā nepārprotamu rezumējumu sniedzis Andris Kolbergs (1938), par namā tapušo manuskriptu daudzumu spriežot, ka tas mērāms tonnās vai kubikmetros, taču ne viss uzrakstītais bijis literatūra[587].

Visā nama pastāvēšanas vēsturē pašmāju literāti tajā uzturas salīdzinoši reti[588]. Vietējiem literātiem, atšķirībā no Maskavas viesiem, Jūrmalas vide nav eksotika. Viņi labprātāk atvaļinājumu pavada savās lauku mājās. Turklāt nama noslogotība rada sarežģījumus latviešu literātiem rast vietu, jo viesi uz Dubultiem brauc no visas plašās PSRS. Noslogotība, piemēram, minēta vienā no 1947. gada *Litfonda* valdes lēmumiem, kuras risināšanai valde nolemj vietas latviešu rakstniekiem Dubultu namā rezervēt laikus, jo pieredze rāda, ka labākās vietas namā Gončarova ielā 4/6 aizņēmuši "kadri no Maskavas, kuriem ar literatūru nav bijis nekāda sakara" [589].

Rakstnieku jaunrades nams Dubultos bijis iekārojums arī padomju literārai elitei. Piemēram, vienā telegrammā Samuils Maršaks (*Самуил Яковлевич Маршак,* 1887 – 1964) lūdz Dubultu namā izmitināt savu sievu Sofiju Maršaku (*София Михайловна Маршак*, 1889 – 1953), kura sūtīta ar Kremļa medicīniski-sanitārās pārvaldes[590] rīkojumu[591].

Parasti Rakstnieku jaunrades namā pavada no divām nedēļām līdz diviem mēnešiem, tomēr nereti lūgts uzturēšanās atļauju

---

[586] Jūrmalas pilsētas muzeja krājums.
[587] Kolbergs, Andris. *Jūrmala kājāmgājējiem.* Jūrmala, Talsi: Aka, 2002, 65. lpp.
[588] Minētais secināms no PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas protokoliem un nodaļai adresētajiem iesniegumiem. Turklāt to apstiprina arī Jānis Ķuzulis, Harijs Gailītis un citi atbildīgie darbinieki.
[589] "PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas valdes protokoli. 13.05.1946. – 28.12.1949." LVA, 233. f., 1. apr. ,2. l. (1947. gads), 11. lp.
[590] Ļečsanupra – kopš 1953. gada 24. aprīļa PSRS Veselības aizsardzības ministrijas 4. pārvalde, *Лечсанупр Кремля* (Лечебно-санитарное управление Кремля).
[591] "PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas valdes protokoli. 13.05.1946. – 28.12.1949." LVA, 233. f., 1. apr., 2. l., 48. lp.

pagarināt. Savukārt dažiem latviešu literātiem, piemēram, Anatolam Imermanim (1914 – 1998), sadzīves apstākļu dēļ jaunrades nams kļūst par otrajām mājām, un augstākminētā rakstnieka pēcnāves vēlējums ir daļu kremācijas pelnu izkaisīt pie Dubultu nama[592].

Pēc Emmas Feldmanes aiziešanas pensijā no 1960. gada direktores darbu PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskajā nodaļā turpina Elvīra Zaķe, agrākā operāciju māsa 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā, ķirurģiskajā vadā[593], apbalvota ar LPSR Augstākās padomes (AP) Goda rakstu. E. Zaķe (saukta "Zaķene", "Zaķītis", "Zaķis") literātu vidē kļūst par leģendāru un respektētu personu, kura savā darbībā īsteno izdarību, precizitāti un bezierunu politiku. Lai arī laikabiedru atmiņās izskan neskaidri, līdz šim nepierādīti minējumi par E. Zaķes iespējamo sadarbību ar čeku[594], tomēr apstiprināts, ka aktīvi uzturēti sakari ar LKP CK pirmo sekretāru Arvīdu Pelši[595]. *Litfonda* vadība arī vēlākajā laikā, kad 1978. gadā fondā darbu uzsāk Jānis Ķuzulis, nedrīkst būt bezpartejiska. Tomēr divdesmitā gadsimta septiņdesmito gadu nogalē, atšķirībā no piecdesmitajiem gadiem, valdošais noskaņojums Benjamiņu namā ir brīvdomīgāks, tā esot bijusi valsts valstī[596]. E. Zaķes vērienīgais veikums ir ne vien poliklīnikas izveide Latvijas Padomju rakstnieku savienības (Benjamiņu) nama pagrabā, agrākā restorāna *Pegazs* vietā, bet arī rakstnieku dzīvokļu fonda izveide.

---

[592] Ķuzulis, Jānis, Hānbergs, Ēriks. *Rakstniekos ārpus grāmatu lappusēm. Nopietnības un uzjautrinoši gabaltiņi.* Rīga: Jumava, 2010, 48. lpp.

[593] "Operāciju māsas atmiņas", *Zvaigzne,* Nr. 9, 1965, 5. maijs; "Ar sauli sirdī", *Literatūra un Māksla*, Nr.10, 1968, 8. marts.

[594] Agijas Ābiķes-Kondrātes intervija ar Z. Galanderi, pierakstīta 2015. gada 12. decembrī, pieraksts pieejams A. Ābiķes-Kondrātes personīgajā arhīvā.

[595] "Iepriekš pieteikusi vizīti, vienmēr gāja pie Pelšes uz Kremli iekasēt Rakstnieku savienības fonda biedra naudu. Protams, ka tas bija tikai ieganst. Viņa no Pelšes vienmēr atgriezās ar kādu labumu. Maskavas priekšnieki zināja, ka Elvīrai Zaķei ir sakari ar pašu Pelši." Ķuzulis, Jānis, Hānbergs, Ēriks. *Rakstniekos ārpus grāmatu lappusēm. Nopietnības un uzjautrinoši gabaltiņi.* Rīga: Jumava, 2010, 14. lpp.

[596] Ņedzvecka, Sandra. *Benjamiņu nams. 2. sērija: Radošās savienības. 1945 – 1991.* Latvijas Radio 3 [tiešsaiste]. Pieejams: http://klasika.lsm.lv/lv/raksts/musu-legjendas/benjaminu-nams.-2.-serija-radosas-savienibas.-1945-1991.a53679/

Prestižās poliklīnikas darbinieki, kā, piemēram, galvenais ārsts Vitāls Oga[597], kuru darbā apstiprina PSRS Literatūras fonda vadība, ir izcili speciālisti, tādēļ poliklīnika dēvēta par labāko visā PSRS. Apmeklējums bez iepriekšējas pieteikšanās pie galvenā ārsta nav iespējams, pat visdramatiskākajos slimības gadījumos vajadzīga V. Ogas atļauja[598]. PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas poliklīnikā 1964. gadā strādā divdesmit astoņi ārsti – ķirurgs, terapeits, stomatologs, rentgenologs, neiropatologs, ginekologs, oftalmologs, otorinolaringologs un citi –, kā arī astoņas medmāsas, apkalpojošais personāls un tehniskie darbinieki[599]. Ja bija nepieciešami kādi uzlabojumi poliklīnikas darbībā, bija jāievēro noteikta administratīva kārtība, proti, vadībai bija jāraksta lūgums PSRS Literatūras fondam. Saņemot vajadzību apstiprinājumu, bija izsniegta atļauja un attiecīgi piešķirti līdzekļi, piemēram, medicīniskā aprīkojuma iegādei [600]. Specpoliklīnikas darbības augstais prestižs un klientu loka specifika norāda, ka poliklīnika bijusi ne vien ārstniecības iestāde, bet arī sniegusi psiholoģisku atbalstu radošo profesiju pārstāvjiem [601].

Kā secināms no Rakstnieku jaunrades nama Dubultos personāla dokumentiem, pēc nama izveidošanas direktora amatu īsā laikā nomaina vairāki cilvēki[602]. Mihails Baumans, agrākais direktora vietnieks Edinburgas (Jāņa Fabriciusa) sanatorijā Jūrmalā[603], uzsāk darbu nama direktora amatā 1948. gadā, kļūdams par zīmīgu personu atpūtas nama pastāvēšanas vēsturē un 1976. gadā saņēmis goda

---

[597] Vitāls Oga iepriekš strādājis Paula Stradiņa klīnikā, īpaši izraudzīts šim amatam poliklīnikā. Pēc profesijas ārsts-ķirurgs, pēc nodarbošanās arī padomju literāts un dzejnieks. Atsauksmes vēsta, ka V. Oga pacientu aprindās zināms kā teicams mediķis. Anerauds, Jānis. "Dzejnieks ar ķirurga skalpeli", *Dzimtenes Balss,* Nr. 16, 1967, 20. aprīlis.

[598] Agijas Ābiķes-Kondrātes intervija ar Ritu Papēdi, pierakstīta 2015. gada 13. decembrī, pieraksts pieejams A. Ābiķes-Kondrātes personīgajā arhīvā.

[599] "Grāmatvedība. Nodaļas, rakstnieku poliklīnikas un grāmatu veikala ekspluatācijas un administratīvi saimnieciskās izmaksas. 1964. gads." LVA, 233. f., 2. apr., 40. l., 1964. gada algu aprēķins.

[600] LVA, 233 f., 2. apr., 40. l., 1. lp.

[601] Agijas Ābiķes-Kondrātes intervija ar Aino Gobiņu, pierakstīta 2015. gada 13. decembrī, pieraksts pieejams A. Ābiķes-Kondrātes personīgajā arhīvā.

[602] PVDA, 1645. f., 2. apr., 1. l.

[603] "Nams stāv pie jūras…", *Cīņa*, Nr. 202, 1983, 3. septembris.

nosaukumu un apbalvojumu par nopelniem veselības aizsardzībā[604]. H. Gailītis atceras:

> "Vissmalkākie numuri augšējos stāvos tika rakstniekiem, kas bija aplaimoti ar dažādiem goda nosaukumiem un simtiem tūkstošu eksemplāru lielām tirāžām. [..] Tulkotājiem, kritiķiem un citiem sīkākiem literatūras gariņiem ierādīja numurus no otrā līdz sestajam stāvam. [..] Saistībā ar augstajiem logiem – pie tiem parasti sēdināja tikai padomju rakstnieku spici, tāpēc šīs rindas oficiantes apkalpoja vispirmām kārtām. [..] Jaunrades namā rakstnieku prestižs un regālijas noteica visu tā dzīvi. Baumans svēti ievēroja rakstnieku hierarhiju. Visus skandālus viņš prata meistarīgi apslāpēt, allaž veikli izdabājot augstākstāvošām personām."[605]

Arī J. Ķuzulis atceras Maskavas funkcionāru, formāli Padomju rakstnieku savienības biedru, klātbūtni un to, ka "dižciltību" noteica pēc tā, kurā stāvā dzīvojuši. Mājai deviņi stāvi. Augšā dzīvojusi "spice". Gunāram Priedem (1928 – 2000), tolaik Latvijas padomju rakstnieku savienības valdes pirmajam sekretāram, bijuši sarežģījumi ar dzīvesvietu, tāpēc arī viņš mitinājies Dubultu nama devītajā stāvā.

Saskaņā ar 1954. gada PSRS Literatūras fonda valdes lēmumu rakstnieku jaunrades nama nosaukumam pievieno Raiņa vārdu. Izmaiņas notiek arī nama ietvaros, proti, uzceltas jaunas ēkas, kā ēdnīca, vannu un dušu telpa, ierīkots tenisa laukums, plānota jaunas, piecdesmit personām paredzētas ēkas celtniecība. No sezonāla – vasaras atpūtas nama – tas pārtop par visu gadu darbojošos vietu. 1954. gada vasarā te uzturējušies četrsimt rakstnieku no "brālīgajām" padomju republikām[606]. Līdz ar jaunas deviņstāvu ēkas nodošanu ekspluatācijā 1970. gadā, kas celta pēc Jāņa Vilciņa un Georga Minča meta, viesu skaits ievērojami pieaug.

---

[604] "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijā", *Padomju Jaunatne*, Nr.4, 1976, 7. janvāris.

[605] Gailītis, Harijs. "Rakstnieku Jaunrades nams – kā tas notika", tulkojis G. Berelis, *Karogs,* Nr. 5/6, 2010, 9. decembris, 166. lpp.

[606] "J. Raiņa vārds Rakstnieku jaunrades namam", *Literatūra un Māksla*, Nr. 37, 1954, 12. septembris.

Nobeigums

Tiecoties aplūkot represīvo institūciju darbību radošo profesiju pārstāvju veselības aprūpes, atpūtas un radošā darba nodrošināšanā, secināts, ka atpūtas namiem un centrālajai ārstniecības iestādei – PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas poliklīnikai – bijusi fundamentāla loma LPSR radošo aprindu dzīvē. Šīs iestādes kā kultūras dzīves centri kļuvušas par padomju laikmeta kultūrzīmēm. PSRS Mākslas fonda Latvijas republikāniskās nodaļas, PSRS Literatūras fonda Latvijas republikāniskās nodaļas un tām padoto iestāžu darbību nodrošina rūpīgi izvēlēti un sistēmai lojāli, nozarē profesionāli vadītāji, kuru darbība un saistība – tieša vai netieša – ar represīvajām institūcijām skatāma padziļināti.

Ja literātu radošās izpausmes raksturo individuālais darbs, tad mākslinieku darbībai nozīmīgas ir izstādes un iespēja radošām grupām rast vietu kolektīvai jaunrades izpausmei. Tādēļ 2. Jaunrades un atpūtas nama Dzintaros darbības novērtējumā jāņem vērā tas, ka tā ietvaros, piemēram, organizētas radošās grupas, kuru veikums vēlāk sekmējās ar izstādēm un iespējām gūt apbalvojumus un ceļazīmes uz citiem radošajiem namiem. Daudzu nozaru mākslinieku darbība virzīta tā, lai piešķirtu darbam noteiktu ideoloģisku tēmu, kas, protams, ierobežo radošās izpausmes. Radošajam darbam jāsekmējas ar atskaites izstādi, ko vērtē PSRS Mākslinieku savienības komisija[607].

Gan rakstnieku, gan mākslinieku namos vērojamas iekšējās atmosfēras pārmaiņas, kas saistītas ar politiskajām pārmaiņām valstī. Tā divdesmitā gadsimta septiņdesmito gadu beigās un astoņdesmito gadu sākumā valda brīvdomīgāks noskaņojums, kas mākslinieciskā kvalitātē atsaucas arī uz radošu personāliju daiļradi. Tāpat secināms, ka varas vēlamais darba kritērijs rakstniekiem – "sabiedriski literārs" – ir utopisks savā iecerē un realizēts tikai dažu autoru gadījumos,

[607] PSRS Mākslas fonda apmaksāts 40 – 70 dienu ilgs komandējums ar iespēju atpūsties, uzlabot veselību, vienlaikus strādāt īpaši aprīkotās darbnīcās. Sākotnēji grupās kopā strādāja visu nozaru mākslinieki, 1969. gadā izveidota pirmā specializētā radošā grupa (medaļu mākslinieki), bet 1973. gadā aizsākās starptautiski simpoziji (pirmais – plakātistu grupai) ar dalībniekiem no visas PSRS. Krūmiņa, Astra. *Dzintaru mākslinieku nams. Vēsture. Nozīme. Funkcijas.* Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2000, 22., 23. lpp.

pārējiem iespējas saņemt materiālo un medicīnisko palīdzību tas neietekmē.

Radošu personu un viņu ģimeņu sociālā un materiālā nodrošinājuma sistēmā pielietoti represīvi attiecību mehānismi, veicinot konkrētas manipulācijas morāles aspektos – pateicības apziņā, vainas sajūtā, varas apziņā, sabiedrības šķelšanā, mākslīgā deficīta radīšanā. Varas centralizācija ir iespēja pārraudzīt notiekošo radošajā vidē, kuru centri ir radošās savienības, bet pulcēšanās vietas – jaunrades nami. Mākslinieki, kuri apmeklē vienu ārstniecības iestādi, dzīvo kolektīvajos dzīvokļu namos un ir finansiāli atkarīgi no savienību fondiem, nonāk represīvo institūciju redzeslokā un ir pakļauti iespējamai ziņošanai. Rakstnieki un mākslinieki izmanto materiālās priekšrocības un sev piešķirto prestižu, taču kolektīvā kultūra jeb "valsts valstī", kā to dēvējis J. Ķuzulis, rada kopības sajūtu. 1988. gadā Radošo savienību namā Radošo savienību padomes sēdes laikā nolemj dibināt Latvijas Tautas fronti[608]. LPSR Mākslinieku savienības valdes priekšsēdētāja Džemma Lija Skulme (1925) veltījusi Benjamiņu namam apzīmējumu – "otrs Brīvības piemineklis".[609]

Lai iespējami vispusīgi un detalizēti izvērtētu PSRS varas struktūru darbību radošo profesiju pārstāvju materiālā nodrošinājuma sistēmā, vienotā kontekstā skatāmi šādi Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva fondi: Latvijas Rakstnieku savienības Latvijas Literatūras fonds un Sabiedrība ar ierobežotu atbildību *Rakstnieku savienības Literatūras fonds* (233. fonds), Latvijas padomju rakstnieku savienības fonds (473. fonds), Latvijas padomju rakstnieku savienības LKP pirmorganizācija. Rīgas pilsētas Kirova rajons fonda materiāls (PA-7263. fonds), Latvijas Mākslas fonds (232. fonds), Latvijas Mākslinieku savienības Dzintaru Mākslinieku nama fonds (246. fonds), Latvijas Mākslinieku savienības fonds (230. fonds), Latvijas PSR Mākslinieku savienības LKP pirmorganizācija, Rīgas pilsētas Kirova rajons (PA-805. fonds). Paralēli apkopojams Dubultu un Dzintaru nama viesu grāmatu materiāls, kā arī būtu veicams padziļināts darbs ar atmiņu un liecību materiāliem.

---

608 Nagle, Gunita. "Viena nama daudzās sejas", *Diena*, 2002, 28. septembris.

609 Ņedzvecka, Sandra. *Benjamiņu nams. 1. sērija.* Latvijas Radio 3 [tiešsaiste]. Pieejams: http://klasika.lsm.lv/lv/raksts/musu-legjendas/benjaminu-nams.-1.-serija.a52523/

The influence of the LSSR KGB and repressive institutions on providing healthcare, possibilities for creative work and recreation to representatives of creative professions

"Healthy recreation for workers!"
When the sun in Riga and Jurmala is at zenith!

The status of a Soviet writer or artist formally loyal to the ruling power provided a wide set of opportunities enabling personal prosperity. These opportunities included the provision of healthcare and medical treatment free of charge, creative holidays at one of the recreational facilities of the USSR or the Latvian SSR, the ability to participate in a wide variety of cultural events, an improved professional status in society as well as options to apply for bonuses and other material support. Adherence to the rules put in place for creative professionals by the ruling power allowed one to develop their creative work while availing of other advantages inaccessible to the majority of society.

This report outlines the history for the establishing and existence of the so-called creative houses, the history for the establishment of healthcare facilities for representatives of the creative professions and those closely related to them, as well as the subordination of such institutions to the USSR's power structures. The following institutions were chosen as the most remarkable examples: the Creative House of Writers in Dubulti (later called the Janis Rainis Creative House for Writers) which acted as the LSSR Division of the Literary Fund of the USSR; the Union of Writers of the USSR; the House of Creativity and Recreation No. 2 (later called the House of Creativity and Recreation 'Dzintari'); the Teodors Zaļkalns House for Artists, Dzintari House of Artists), which was under the supervision of the Art Fund of the USSR of the Union of Artists of the USSR; and the Clinic of the LSSR Division of the Literary Fund of the USSR and the Union of Writers of the USSR. Similar to the previously mentioned examples, the latter were also subordinated to the All-Union (USSR-wide) level.

This report provides an insight into the history of the above mentioned institutions, to include their main objectives and tasks, their functioning principles, their operational functions, their staff recruitment and management practices, and the activities of some prominent persons within these institutions. The research undertaken reveals the dual and contradictory aspects concerning the principles underlying the USSR's welfare system which provided special living conditions and material opportunities for creative persons. The remarkable influences that institutions for recreation and medical treatment held on the lives of creative professionals of the Latvian SSR is also explored. The findings prove that the aforementioned institutions have to be regarded as topical cultural symbols of the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime. The so-called privileges can be argued as dubious because they often indirectly reflect the relationship between the artist community and the Soviet regime; this complicates the evaluation of the USSR's repressive institutions.

Pielikumi

1. pielikums. Pastkarte. Rakstnieku atpūtas nams Dubultos. U. Deņisova foto. Ap 1968. gadu. Jūrmalas pilsētas muzeja krājums.

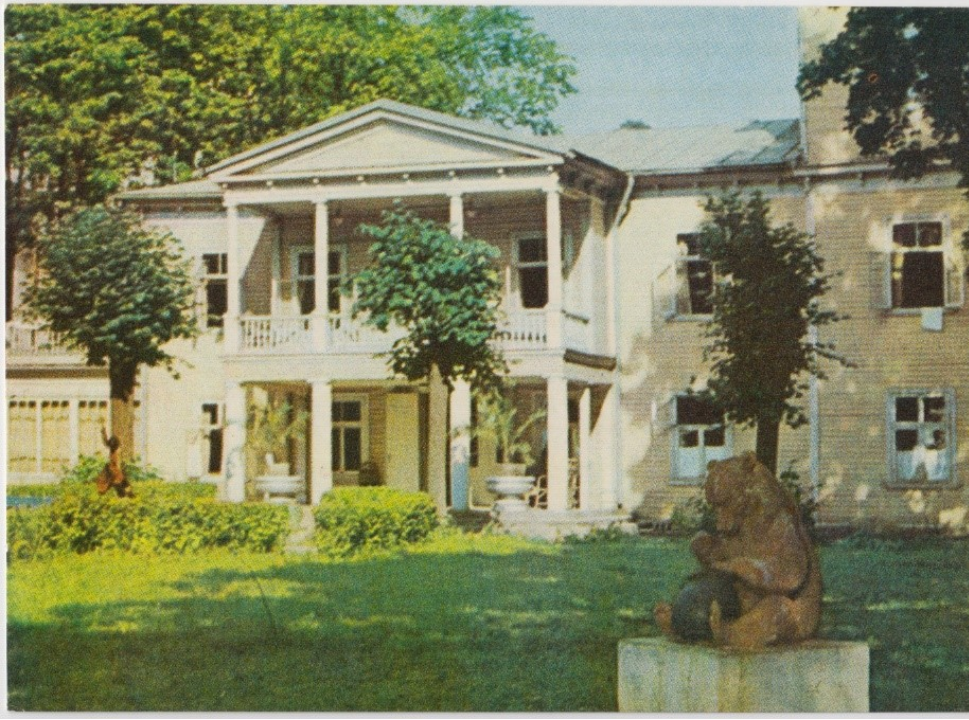

2. pielikums Rakstnieku atpūtas nams Dubultos. L. Raskina foto. 1973. gads. Jūrmalas pilsētas muzeja krājums.

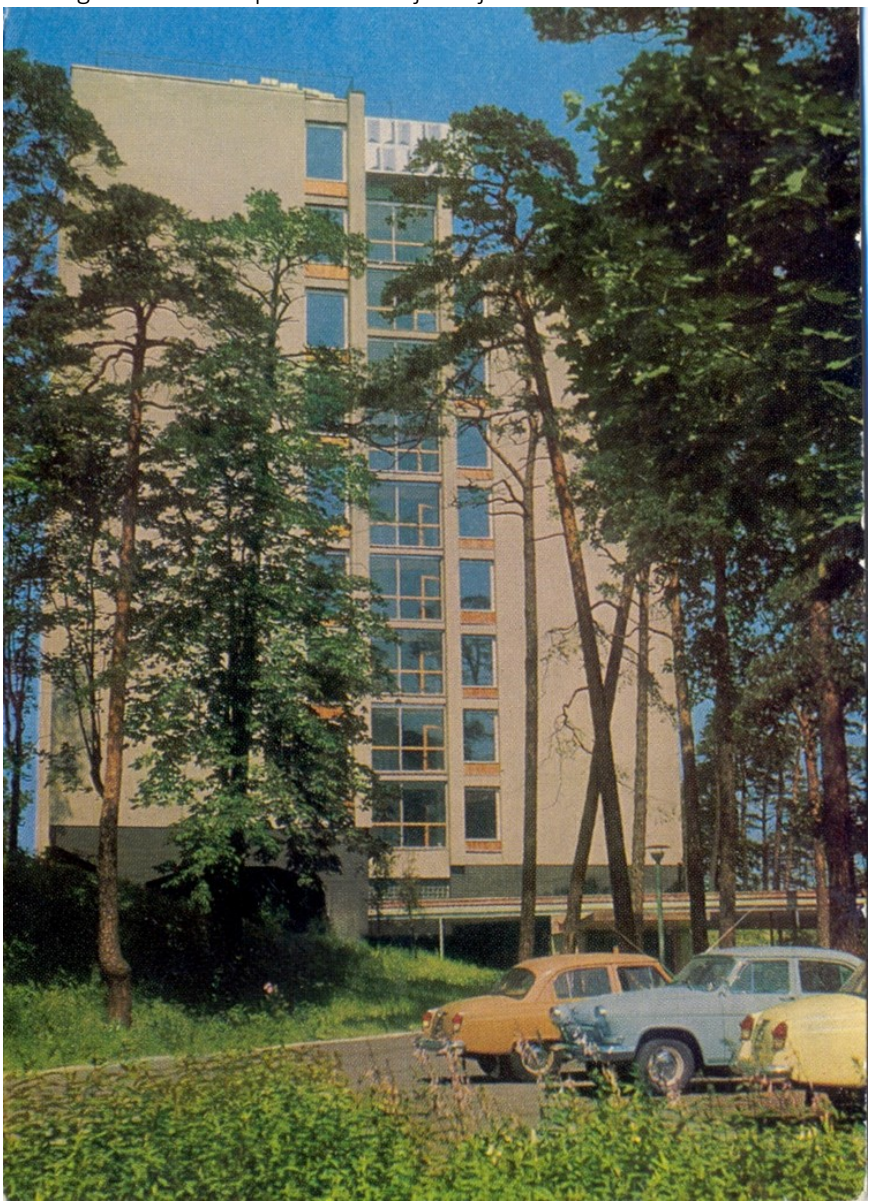

3. pielikums. Pastkarte. Mākslinieku atpūtas nams Dzintaros. D. Gedzjuna foto. Ap 1967. gadu. Jūrmalas pilsētas muzeja krājums.

Latvijas Padomju rakstnieku savienība: no rakstnieku kluba līdz Literatūras propagandas birojam

B. philol. Signe Raudive
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Darbs izstrādāts Dr. philol. Evas Eglājas-Kristsones vadībā

"Jaunais autors" versus "Jaunais padomju autors". Latvijas Padomju rakstnieku savienības Jauno autoru darba organizēšanas komisijas un jauno literātu apvienību darbība (1945 – 1968)

Ievads

Apskata ietvaros nav iespējams pilnībā attēlot jauno literātu apvienību un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Latvijas Padomju rakstnieku savienības (LPRS) komisijas darbam ar jaunajiem autoriem (saukta arī par Jauno autoru darba organizēšanas komisiju) ietekmi uz visu literāro procesu. Šī jautājuma vispusīga izpēte vēl ir sagaidāma nākotnē, kad būs detalizēti izanalizēti LPRS valdes un sekretariāta protokoli un vietējo literāro apvienību un to sadarbības ar vietējiem laikrakstiem un Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) komitejām aspekti. Tāpat nākotnē būtu pētāma konsultantu ietekmes uz jauno autoru tālāku iesaistīšanu literatūras procesos izvērtēšana. Tas gan prasītu iedziļināšanos arī autora un konsultanta personiskās saziņas liecībās.

1. Latvijas Padomju rakstnieku savienības komisijas darbam ar jauniem autoriem izveide

Pēc Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) īstenotās Latvijas teritorijas otrreizējas okupācijas rakstniecības situācija kļuva visai neviendabīga. Trimdā bija devusies virkne spožāko latviešu literatūras talantu, tādēļ rakstnieku, kas tūlītēji varētu radīt Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) partejiskuma principiem atbilstošu un kvalitatīvu padomju literatūru, nav daudz. Latvijas Padomju rakstnieku savienība, kas kopš 1941. gada darbojās saskaņā ar PSRS Padomju rakstnieku savienības statūtiem, līdzās mērķiem sekmēt idejisku, augsti mākslinieciski literāru jaunradi, cīnīties par sociālistiskā reālisma mākslas pilnveidošanu, stiprināt PSRS tautu literātu draudzību, kā vienu no būtiskākajiem uzdevumiem izvirza arī literātu jaunās maiņas audzināšanu.[610]

Ar jauno autoru mākslinieciskās daiļrades darbu un tā izkopšanu nodarbojās jauno literātu apvienības un LPRS paspārnē esošā jauno autoru sekcija, savukārt to darbību uzraudzīja LPRS komisija darbam ar jaunajiem autoriem. Gan radošo komisiju un sekciju, gan jauno literātu audzināšanas komisiju iecēla LPRS valde.[611] Šie institucionālie veidojumi nesāk savu darbību uzreiz. To izveide saistāma ar LPRS aktīvāko iesaisti jauno autoru apzināšanā. Sistemātiska pievēršanās jauno autoru audzināšanas darbam notiek tikai četrdesmito gadu otrajā pusē, daļēji pēc PSRS Padomju rakstnieku savienības valdes ieteikumiem.

Pirmā jauno autoru darbu apspriešana notika 1945. gada 19. martā Rakstnieku klubā. Šajā brīdī jauno autoru sekcija organizatoriski vēl nav izveidojusies. Dzejas priekšlasījumu sniedza, piemēram, Pēteris Krasts, Elza Vēciņa (1914 – 1988), Ārija Silabriede (1925 – 1991), Konstantīns Aizpurs (1919 – 2003) un Emma Andersone (1900 – 1992). Tāpat uzklausīja arī Kārļa Kalnarāja[612] (1917 – 2015) un Pētera

[610] "Rakstnieku Savienība", *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*, III sēj., galv. red. V. Samsons. Rīga: Zinātne, 1970., 129. lpp.
[611] Niedre, Jānis. "Rakstnieku Savienība", *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*, III sēj., galv. red. V. Samsons. Rīga: Zinātne, 1970., 130. lpp.
[612] Kārlis Kalnarājs, īstajā vārdā Kārlis Pamše, dzimis 1917. gada 31. martā, miris 2015. gada 9. septembrī

Bauģa (1914 – 2000) stāstus. Iesniegtos jauno autoru darbus iztirzāja Valdis Lukss (1905 – 1985), Anna Sakse (1905 – 1981), par rakstnieka darba uzdevumiem runāja Arvīds Grigulis (1906 – 1989) un Anatols Imermanis (1914 – 1998)[613], kā arī LPRS atbildīgais sekretārs Kārlis Krauliņš (1904 – 1981). Kopš šī brīža LPRS bija iecerējusi katru mēnesi rīkot jauno autoru darbu iztirzāšanas vakarus. Rezultātā LPRS organizē jauno autoru sanāksmes, kuros nolasa pirmās teorētiski un ideoloģiski pareizi ievirzošās lekcijas.

1945. gadā LPRS ietvaros nodibina jauno autoru sekciju, kuru vada Valdis Lukss (par dzejas jautājumiem) un Anna Sakse (par prozas jautājumiem), vēlāk arī Indriķis Lēmanis (1904 – 1960), par prozas jautājumiem), konsultējot jaunos autorus – prozaiķus, dzejniekus, arī dramaturgus – pirmdienās laikraksta *Literatūra un Māksla* redakcijas telpās. Šajā brīdī sekcijai vēl nav prezidija un arī tās darbība ir vairāk konsultatīva rakstura, saistīta ar rekomendāciju sniegšanu. Atšķirībā no pārējām LPRS radošajām sekcijām, kas bija veidotas kādam konkrētam literatūras veidam vai žanram, piemēram, prozai, dzejai, dramaturģijai un kritikai, jauno autoru sekcija sākotnēji mēģināja aptvert visos literatūras veidos strādājošos jaunos autorus. Tiem, kas vēlējās iekļauties jauno autoru sekcijā, iepriekš bija jāreģistrējas. Jauno autoru sekcija pirmajos pastāvēšanas gados – 1945. un 1946. gadā – esot darbojusies ļoti rosīgi, sniedzot konsultācijas jaunajiem autoriem, iztirzājot to darbus, norādot uz tajos esošajām kļūdām, organizējot seminārus, kuros apspriež dzejas un prozas teorijas un ideoloģijas jautājumus, īpaši pievēršoties jauno autoru marksistiskai izglītībai, to idejiskai audzināšanai. Tomēr jau 1947. gadā publiski izskan kritika par jauno autoru sekcijas darbu, kas nespēj savlaicīgi sniegt nepieciešamos norādījumus un palīdzību[614].

Anna Sakse, vērtējot pirmajā pusgadā jauno autoru sekcijai iesniegto darbu klāstu, atzīst, ka kopumā to mākslinieciskā vērtība ir zema. Atzinīgi esot novērtēta lietderīga un mērķtiecīga māksla – konkrētās situācijas un "pareizs" šķiru attiecību attēlojums un darba

[613] Strautnieks, F. "Jaunie literāti runā", *Padomju Jaunatne*, Nr. 36, 1945, 22. marts; "Literārās pirmdienas Rakstnieku klubā", *Literatūra un Māksla*, Nr. 12., 1945. 6. aprīlis.

[614] Rudzītis, Meinhards. "Augšanas grūtības", *Literatūra un Māksla*, Nr. 38., 1947, 19. septembris.

apraksti – , savukārt esot kritizēta autoru nespēja rast piemērotu vielu saviem darbiem, atlasīt tipisko no nenozīmīgā, "riskantā koķetēšana ar formālismu", aizraušanās ar izdomājumiem, nevēlēšanās spilgti atklāt jaunos sasniegumus un notikumus Padomju Latvijā, arī darbos novērojamās valodas grūtības un nepareiza tēmu izvēles ievirze. Jaunās Padomju Latvijas sākumposmā tikko debitējošo autoru pirmajos darbos un to neatbilstībā jaunās ideoloģijas prasībām redzamas patiesās jauno autoru intereses tēmas un problēmu izvēlē, ko asi kritizē Anna Sakse:

> "Par ko viņi raksta, kādas problēmas viņus nodarbina? Saimniekmeitu un saimniekdēlu mīlestība, savas saimniecības iekārtošana pēc buržujiskās zemes reformas, pie tam idealizētā apgaismojumā, personīgu mīlas dēku apraksti, dažkārt ietērpti dekadentiskā, pat pornogrāfiskā formā, psiholoģiskas smalkās kaites, nenosakāma laikmeta sadzīves sīkumi, mietpilsoniskas ģimenes laimītes šaurība nebaudāmi sentimentālā atstāstījumā. [..] Šīs kategorijas autori gan solās mainīt tematiku, bet parasti otrreiz vairs neatnāk. Acīm redzot, viņu pāraugšanas process ir stipri gauss, vai arī tie rakstniecībā tikai izmēģinājuši roku un pie pirmās neizdevības to atmetuši."[615]

Izsakot apgalvojumu, ka "prozaiķi aug gausāk nekā dzejnieki"[616], Anna Sakse pauž arī cerību, ka autori līdz saviem brieduma gadiem būs kļuvuši par īsteni spilgtiem prozas rakstniekiem. Tendence vērtēt literatūru pēc tās lietderīguma sabiedrībai un spējas paust svarīgas un padomju tautai vēlamas idejas un mācības raksturīga visam šī staļinisma perioda kultūras vērtēšanas procesam.

Kavēta ir komisijas darbam ar jaunajiem autoriem darba uzsākšana. Kā liecina 1947. gada 19. augustā PSRS Padomju rakstnieku savienības komisijas darbam ar jaunajiem rakstniekiem priekšsēdētāja vietniekam Aleksandram Tvardovskim (1910 – 1971) sūtītā vēstule, par spīti paustajai prasībai par šādas komisijas dibināšanu Latvijas Padomju rakstnieku savienības ietvaros, atbilde nebija saņemta, tāpēc aizkavējies arī komisijas izveides darbs:

> "Vēstule par komisijas darbam ar jaunajiem rakstniekiem organizēšanu Latvijas Padomju rakstnieku savienībā nav saņemta,

[615] Sakse, Anna. "Jauno autoru prozas darbi", *Literatūra un Māksla*, Nr. 40., 1945, 19. oktobris.
[616] Turpat.

> tāpēc tāda komisija līdz šim laikam nav noorganizēta. Atbildīgais sekretārs Krauliņš atrodas atvaļinājumā līdz 5. septembrim un pēc viņa atgriešanās jautājums tiks atrisināts."[617]

LPRS 1947. gada 15. novembra valdes sēdē viens no dienaskārtības jautājumiem bija darbs ar jaunajiem autoriem. Sēdes laikā bija apstiprināts pirmais komisijas darbam ar jaunajiem autoriem sastāvs. Komisijā bija ievēlēti Valdis Lukss, Anna Sakse, Jūlijs Vanags (1903 – 1986) un uzaicināti pa vienam pārstāvim no Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) Centrālās komitejas (CK) un Republikāniskās arodbiedrību centrālās padomes.[618] Analizējot komisijas sēžu protokolus, ievērojams, ka komisija visas savas darbības laikā nelieto konsekventi vienu nosaukumu. Tā saukta gan par Jauno autoru (rakstnieku) darba organizēšanas komisiju, gan Jauno autoru audzināšanas komisiju, gan Komisiju darbam ar jaunajiem autoriem, tomēr (atšķirībā no nosaukuma) pamatfunkcijas saglabājas nemainīgas.

Par Latvijas Padomju rakstnieku savienības komisijas darbu ar jaunajiem autoriem regulāri tiek sniegtas atskaites PSRS Padomju rakstnieku savienībai. Tā Latvijas Padomju rakstnieku savienība 1947. gada 19. augusta vēstulē[619] PSRS Padomju rakstnieku savienības komisijai darbam ar jaunajiem rakstniekiem sniedz informāciju par 1947. gada 24. – 30. martā organizēto jauno rakstnieku semināru, kurā lasītās lekcijas galvenokārt bijušas veltītas PSKP nosprausto piecgades galveno uzdevumu atspoguļojumam literatūrā. Proti, LK(b)P CK sekretārs Arvīds Pelše (1899 – 1983) referējis par tēmu *Ceturtā piecgade un latviešu padomju rakstnieku uzdevumi*, Andrejs Upīts (1877 – 1970) – *Sociālistiskā reālisma principi literatūrā* un *Laikmeta tēlojums literatūrā*; Evalds Sokols (1901 – 1965) – *Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas CK lēmums un Latvijas padomju literatūra* u.c. Atskaitē sniegtas arī ziņas par to, cik liela ir jauno autoru

---

[617] LVA 473. f., 1. apr., 23.l. (Sarakste ar PSRS Rakstnieku savienību par Latvijas PSR rakstnieku 2. kongresa organizēšanu, jauno autoru sekcijas darbu u.c. 1947.g. 26. febr.-1947.g.10.dec.), 29.lp.

[618] LVA, 473. f., 1. apr., 20. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1947. g. 6. febr. – 1947. g. 27. nov.", 35. lp.

[619] LVA 473. f., 1. apr., 23. l. "Sarakste ar PSRS Rakstnieku savienību par Latvijas PSR rakstnieku 2. kongresa organizēšanu, jauno autoru sekcijas darbu u.c. 1947. g. 26. febr. – 1947. g. 10. dec.", 17. lp.

iesaiste komjaunatnē, no 74 dalībniekiem – 25% komjaunieši, kā arī minēti LRS kandidāti un autori, kas vēl aug par rakstniekiem.

Ar 1947. gada oktobri LPRS sāka darboties arī literārie konsultanti, kuru nozīme laika gaitā topošās literātu maiņas profesionālajā apmācībā kļuva aizvien lielāka. Par pirmo literāro konsultantu darbam ar jaunajiem autoriem visos žanros 1947. gada 1. oktobrī bija apstiprināts Valdis Lukss, kurš sevišķi konsultēja dzejas jautājumos[620]. Pusotru mēnesi vēlāk, kad izveidota komisija darbam ar jaunajiem autoriem, 1947. gada 15. novembra LPRS valdes sēdē bija apstiprināta instrukcija jauno autoru konsultantam[621]. Saskaņā ar to konsultants

> "sistemātiski seko, organizē un vada latviešu padomju literatūras kadru idejisko un mākslinieciskо attīstību visos daiļliteratūras žanros, sevišķu vērību pievēršot talantīgiem literatūras iesācējiem no strādnieku, skolu jaunatnes un kolhozu zemnieku vidus".

Instrukcija paredzēja, ka trīs reizes nedēļā jāorganizē jauno autoru konsultācijas, reizi mēnesī – Rīgā dzīvojošo jauno autoru semināri, kuros konsultantam vai speciālam referentam jāiztirzā izvēlētie darbi vai jānolasa lekcija par marksisma-ļeņinisma un literatūrteorētiskiem jautājumiem. Konsultantam jānodrošina individuālas konsultācijas ar jaunajiem autoriem, jāpalīdz organizēt literāros pulciņus rūpnīcās un citās darbavietās, jānodrošina jauno autoru iespējas publicēties, idejiski un mākslinieciski vērtīgākos darbus iesakot presei. Tāpat jauno autoru konsultants kārto jauno autoru uzskaiti, informē par to jaunradi LPRS valdi un saziņā ar to informē arī PSRS Padomju rakstnieku savienības attiecīgo komisiju.

No 1961. gada 14. decembra komisija uzdod konsultantiem ne mazāk kā reizi gadā analizēt rajonu avīžu literārās lappuses laikrakstā *Literatūra un Māksla*.[622]

Jauno autoru konsultanta instrukcija faktiski nodala atbildības sfēras starp jauno autoru konsultantu un LPRS. Konsultants ir atbildīgs,

---

[620] LVA 473.f., 1. apr., 20. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1947. g. 6. febr. – 1947. g. 27. nov.", 30. lp.
[621] LVA, 473. f., 1. apr., 20. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1947. g. 6. febr. – 1947. g. 27. nov.", 57. – 58. lp.
[622] LVA, 2037. f., 1. apr., 109. l. "Komisijas darbam ar jaunajiem autoriem protokoli Nr. 1. – 3.", 1961. gada 14. decembra sēdes protokols Nr.3., 6. lp.

pirmkārt, par visiem iesācējiem, kas darbojas dzejas, prozas, dramaturģijas, mākslinieciskā apraksta vai literārās kritikas žanros. Otrkārt, viņš ir arī atbildīgs par visiem LPRS kandidātiem, kas nav publicējuši vairāk par vienu grāmatu vai diviem nozīmīgākiem darbiem periodikā. Treškārt, konsultants seko līdzi arī to vecākās paaudzes rakstnieku gaitām, kuri nav LPRS biedri un kuriem padomju presē nav publicēts neviens ievērojamāks darbs.[623] Minētais norāda, ka jauno autoru konsultants pilda starpposmu starp autoru (neatkarīgi no tā, vai tas ir nupat debitējošs vai kādu iemeslu dēļ vēl nav aktīvi iesaistījies Padomju Latvijas rakstnieku literārajā darbā) un LPRS. Tikai vēlāk secināts, ka situācijā, kad ik nedēļu uz individuālām konsultācijām ierodas septiņi līdz astoņi jaunie autori, lielākoties iesācēji, ar kuriem turklāt paredzēts rīkot arī kopīgas apspriedes, tik daudzveidīga literārā devuma pilnvērtīga analīze vienam cilvēkam, kurš turklāt vada komisijas darbu, neļauj pilnvērtīgi nodrošināt sadarbību ar jaunajiem autoriem. Attiecīgā laika periodikā sastopama asa kritika saistībā ar komisijas nespēju sastrādāties ar jaunajiem autoriem. Atzīstot, ka komisijas darbam ar jaunajiem autoriem nav veikusi pienācīgu darbu, arī LPRS nonāca pie līdzīgiem secinājumiem tikai daudz vēlāk.[624]

Būtisks pavērsiens darbā ar jaunajiem autoriem notiek 1949. gada 16. maija LPRS valdes sēde, kurā Valdis Lukss ziņo par darbu ar jaunajiem autoriem. Norādot, ka galvenais darbs ar jaunajiem autoriem ir individuālās konsultācijas, V. Lukss piebilst, ka "cerējām, ka šo slodzi mums noņems mazliet Izdevniecība". Arvīds Grigulis ierosina LPRS ietvaros dibināt jauno autoru literāro pulciņu pēc krievu sekcijas parauga. Nolemj aktivizēt konsultāciju darbu ar jaunajiem autoriem un uzdod V. Luksam un Marijai Zadavskai (1918 – 1970) organizēt LPRS literāro pulciņu vadītāju un aktīvistu sanāksmi, bet V. Luksam vēl arī organizēt latviešu jauno autoru sekciju, kā arī sadarbībā ar Latvijas Valsts izdevniecību sakārtot jauno autoru krājumu.[625]

---

[623] LVA, 473. f., 1. apr., 20. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1947. g. 6. febr. – 1947. g. 27. nov.", 57.-58. lp.

[624] Piemēram, LVA, 473. f., 1. apr., 54. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1951. g. 18. janv. – 1951. g. 20. dec.", 1951. gada 21. septembra sekretariāta sēdes protokols, 68. lp.

[625] LVA, 473. f., 1. apr., 38. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1949. g. 15. janv. – 1949. g. 19. dec.", 28. – 32. lp.

1949. gada 29. jūlija LPRS valdes sēdē pieņem lēmumu apstiprināt jauno autoru sekcijas prezidiju. V. Lukss bija iecelts par priekšsēdētāju, bet Valdis Kriķis (Rūja) (1928) – par tehnisko sekretāru. Dzejas nodaļā bija iecelts Jānis Plaudis (1903 – 1952), prozas nodaļā – Anna Sakse, dramaturģijas nodaļā – Jūlijs Vanags. Vēl piesaistīti šādi pārstāvji: no laikraksta *Padomju Jaunatne* – Fricis Rūmnieks (1919 – 1960), no arodbiedrības – Teodors Jansons, no laikraksta *Cīņa* redakcijas – Alberts Jansons (1915 – 1989) un no Pionieru pils – Laimonis Pēlmanis (1914 – 1990)[626].

Neskatoties uz prezidija izveidi, jautājumu sadalījumu pa vienībām un šo vienību vadības uzticēšanu konkrētām personām, darbs nesekmējās. 1950. gada 13. janvāra LPRS valdes sēdē, apspriežot LPRS darbu, Jānis Grants (1909 – 1970) konstatē, ka prozas sekcijas stāvoklis "nav īsti normāls", jo nav notikusi vienošanās par to, kādi darbi jādod prozas sekcijai un kādi – jauno autoru sekcijai[627]. Saņemtos darbus raksturo ne tik daudz to skaits kā apjomīgums. Turklāt darbi objektīvi atšķiras pēc mākslinieciskās kvalitātes un autoru pieredzes, līdz ar to veidojas absurda situācija, mēģinot samērot jauno un jau pieredzējušo rakstnieku veikumu. Rezultātā 1950. gada 24. maija LPRS valdes sēdē Jāni Grantu ievēlē par prozas sekcijas literāro konsultantu, uzdodot pārzināt arī jauno autoru sekciju.[628]

Objektīvi sarežģījumi rodas arī neiejūtīgās attieksmes pret jauno autoru veikumu dēļ. Komisijas priekšsēdētāja Anna Sakse 1953. gada 5. novembra sēdē, novērtējot notikušo jauno autoru semināru, norāda, ka pār jaunajiem autoriem trūkst "saimnieka acs" uzraudzības:

> "Vēl mēs ar saimnieka aci nesekojam saviem kadriem (M. Ķempe [1907 – 1974] pret dzejniekiem daudz rūpīgāka), nesekojam tiem pietiekami rūpīgi, ne katrreiz taktiski izturamies. Piemēram, M.

[626] LVA, 473. f., 1. apr., 38. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1949. g. 15. janv. – 1949. g. 19. dec.", 62. lp.
627 LVA, 473. f., 1. apr., 49. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1950. g. 13. janv. – 1950. g. 24. dec.", 2. lp.
[628] LVA, 473. f., 1. apr., 49. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1950. g. 13. janv. – 1950. g. 24. dec.", 13. lp.

Rudzīša[629] [1911 – 1966] un V. Kaupuža[630] [1918 – 1959] kritika par L. Pēlmaņa dzejoļiem seminārā reizumis izskanēja ņirdzīgi."[631]

Tāpat komisijas darbības sākumposmā pastāv arī sarežģījumi ar nepietiekamu papīra kvotu piešķīrumu LPRS, kas apgrūtina pat recenzējamo darbu pavairošanu.

Komisijas par darbu ar jaunajiem autoriem darbībai relatīvi vieglāk ir izsekot tās pastāvēšanas pirmajos gados, kad tās darbība aplūkota periodiskajos izdevumos. Vērtīgs izziņas avots ir nedaudzās pieejamās komisijas atskaites LPRS. Viena no plašākajām atskaitēm pieejama Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva materiālos par laika posmu no 1953. līdz 1955. gadam[632]. Minētā atskaite sniedz vispārēju pārskatu par komisijas organizētajiem sarīkojumiem, sekmētajām jauno autoru darbu publikācijām presē, kā arī sniegto konsultāciju skaitu. Tajā norādīts, ka sistemātisks jauno literāro kadru audzināšanas darbs LPSR notiek no 1948. gada.

Komisija darbam ar jaunajiem autoriem norāda, ka notiek regulāras autoru mutvārdu un rakstveida konsultācijas prozā, dzejā un dramaturģijā. Laikā no 1953. gada līdz 1955. gadam bijušas vairāk nekā 240 konsultācijas par prozas jautājumiem, 320 – par dzejas un 70 – par dramaturģijas jautājumiem[633]. Ar talantīgiem jaunajiem autoriem regulāri notiek sarunas un veidota sarakste, turklāt par šiem autoriem ieviestas speciālas uzskaites kartītes[634]. Ar *šefībā* esošajiem autoriem strādā gan LPRS konsultanti, gan pieredzējuši Latvijas rakstnieki, kā Anna Sakse, Mirdza Ķempe, Valdis Lukss, Anatols Imermanis, Žanis Grīva (1910 – 1982), Jānis Grants, Andrejs Balodis (1908 – 1987). Katru gadu notiek republikāniskie jauno autoru semināri trīs līdz piecu dienu

---

[629] Meinhards Rudzītis (1911 – 1966)

[630] Vladislavs Kaupužs (1918 – 1959).

[631] LVA, 2037. f., 1. apr., 104. l.. ("Komisijas darbam ar jaunajiem autoriem sēdes protokoli Nr. 1. – 2.", Jauno autoru komisijas 1953. gada 5. novembra sēdes protokols Nr. 2., 2.lp.

[632] LVA, 473. f., 1. apr., 117. l. "Ziņojumi un raksti LKP CK, LĻKJS, AP, partijas komitejām par darbu ar jaunajiem autoriem, literāro žurnālu un laikrakstu darba uzlabošanu un citiem jautājumiem. 1954. g.", 1. – 5.l p.

[633] LVA, 473. f., 1. apr., 117. l. "Ziņojumi un raksti LKP CK, LĻKJS, AP, partijas komitejām par darbu ar jaunajiem autoriem, literāro žurnālu un laikrakstu darba uzlabošanu un citiem jautājumiem. 1954. g.", 1. lp.

[634] Turpat.

garumā ar tiem sekojošu atklātu jauno autoru vakaru. Semināra nodarbībās jaunie autori noklausās lekcijas par marksismu-ļeņinismu, marksistisko estētiku, žanru specifiku, valodu, kā arī ievērojamu rakstnieku priekšlasījumus par viņu darbiem. Atsevišķi iztirzā jauno autoru darbus. Semināros piedalās ievērojams cilvēku skaits, piemēram, 1951. gadā – 78 cilvēki, 1954. gadā – 111 cilvēki, bet 1955. gadā – 89 cilvēki[635]. Katru gadu vienu vai divas reizes notiek semināri rajonu jauno autoru apvienībās. Līdz 1955. gadam šādi semināri bijuši organizēti Ventspilī, Daugavpilī, Talsos, Liepājā, Kuldīgā un Jelgavā. Semināri rajonos risinās vienu vai divas dienas, un tajos (līdzīgi kā republikāniskajos semināros) lasa lekcijas un iztirzā jauno autoru darbus. Uz rajonu apvienību semināriem bija sūtītas "rakstnieku brigādes" trīs līdz septiņu cilvēku sastāvā[636].

Visai būtisku lomu savas darbības sākumposmā komisija piešķir jautājumam par jauno autoru izglītošanu padomju garā. Lai nodrošinātu izvirzīto mērķi sistemātiski apzināt jauno autoru izglītības līmeni un audzināt jaunos padomju pilsoņus, 1952. gada 21. februāra sēdē[637] par sarīkojumiem jauno autoru audzināšanā nolemj aptaujāt jaunos autorus par to izglītību, mācīšanos, lasīšanu, krievu valodas zināšanām. Nolemj, ka, pamatojoties uz konstatētām "vājām vietām" jauno autoru izglītībā, rīkos Rīgā dzīvojošajiem autoriem kopīgas sanāksmes, lai vecāko rakstnieku vadībā iztirzātu lasītās grāmatas par literatūru un marksisma-ļeņinisma klasiķu darbus un lai LPRS biedri stāstītu par savām darba metodēm. Lai veicinātu jauno autoru un LPRS biedru ciešāku sadarbību, komisija dod norādījumus Rakstnieku klubam aicināt jaunos autorus atbilstoši konsultantu sagatavotajam sarakstam uz LPRS sarīkojumiem. LPRS sekcijām dots uzdevums organizēt jauno autoru – LPRS kandidātu – daiļrades iztirzāšanu. Savukārt PRS izdevumu *Karogs* un *Literatūra un Māksla* redaktoriem noteiktas pieņemamās stundas sarunām ar jaunajiem autoriem.

---

[635] LVA, 473. f., 1. apr., 117. l. "Ziņojumi un raksti LKP CK, LĻKJS, AP, partijas komitejām par darbu ar jaunajiem autoriem, literāro žurnālu un laikrakstu darba uzlabošanu un citiem jautājumiem. 1954. g.", 1. lp.

[636] LVA, 473. f., 1. apr., 117. l. "Ziņojumi un raksti LKP CK, LĻKJS, AP, partijas komitejām par darbu ar jaunajiem autoriem, literāro žurnālu un laikrakstu darba uzlabošanu un citiem jautājumiem. 1954. g.", 2. lp.

[637] LVA, 2037. f., 1. apr., 103. l.. "Komisijas darbam ar jauniem autoriem sēdes protokols Nr. 1.", 1952. gada 21. februāra sēde, 1. lp.

Jābilst, ka komisijas locekļu viedoklim bija izšķirīga loma, lemjot par jauno autoru sūtīšanu uz jauno autoru sanāksmi Maskavā. Lēmumu pieņēma, vienojoties ar LPRS un LKP CK.

2. Jauno autoru literāro apvienību izveide un darbība

Jauno literātu apvienības (sauktas arī jauno autoru apvienības) bija Latvijas Padomju rakstnieku savienības komisijas darbam ar jaunajiem autoriem pārziņā esošas pastāvīgi darbojošās topošu literātu grupas, kas sniedza savus darba plānus LPRS un pretim saņēma atbilstošu konsultāciju.[638] Jauno literātu apvienības biedri veica darbu analīzi, apspriedās par literārās meistarības jautājumiem, analizēja darbus, kas iespiesti LPSR un PSRS presē, regulāri sniedza atskaites par radošo darbu, tikās ar uzaicinātajiem rakstniekiem, kā arī veica citas darbības. No divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu beigām līdz sešdesmitajiem gadiem, liberalizējoties PSRS[639], jauno literātu apvienības rod ceļu uz ciešāku kontaktu dibināšanu ar citu PSRS tautu literātiem, notiek tikšanās ar tuvīno, visbiežāk, mazo padomju tautu republiku jaunajiem autoriem.

Pirmās literātu apvienības Daugavpilī, Ventspilī, Liepājā[640] radās tūlīt pēc Otrā pasaules kara rajonu laikrakstu un kultūras namu ietvaros, vēlāk arī Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) komiteju ietvaros. Sākotnēji LPRS šo apvienību dibināšanās procesos faktiski nepiedalās. Apvienības veidojas pēc nedaudzu cilvēku iniciatīvas, tiesa, dažkārt izmantojot LPRS un atsevišķu profesionālu rakstnieku palīdzību.[641] Šajās literātu apvienībās vēl reti pastāv nošķirums starp jaunajiem un pieredzējušajiem autoriem. Vēlāk daļa šo apvienību pārveidotas jauno literātu apvienībās, kuru darbību turpmāk, vismaz formāli, pārzināja LPRS.

---

[638] Niedre, Jānis. "Jauno literātu apvienības", *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*, I sēj., galv. red. V. Samsons. Rīga: Zinātne, 1967, 693. lpp.
[639] Briedis, Raimonds. "50. gadu otrā puse – 80. gadi. Laikmeta konturējums", *Latviešu literatūras vēsture*, 3. sēj. Rīga: Zvaigzne, 2001., 36. lpp.
[640] LVA, 473. f., 1. apr., 53. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1951. g. 23. janv. – 1951. g. 22. dec.", 72. lp.
[641] Niedre, Jānis. "Rakstnieku Savienība", *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*, III sēj., galv. red. V. Samsons. Rīga: Zinātne, 1970, 130. lpp.

Lai gan LPRS jau no izveides brīža nodrošināja iespēju jaunajiem autoriem lūgt radošu palīdzību un padomus, tās konsultāciju un reto kopīgo semināru formāts, spriežot pēc pieejamās informācijas, daļai tikko rakstīt sākušo autoru nav pārāk saistošs un to sniegumam vēl neatbilstošs. Tā 1946. gadā Pionieru pilī līdzās mākslas daļā jau pastāvošajām vienībām savu darbību uzsāk arī literatūras jaunrades studija dzejnieka Jāņa Plauža (1903 – 1952) vadībā. Pionieru pils mākslas daļas vadītājs Laimonis Pēlmanis, lai arī norāda, ka līdzīgu darbu veic LPRS jauno autoru sekcija, tomēr atzīst, ka

> "vērojams, ka skolēni, kas tikko sākuši nodarboties ar literāriem meklējumiem, apzinādamies savus darbus par vēl ļoti nepilnīgiem, kautrējas griezties pēc palīdzības minētajā sekcijā. [..] te analizēs pašus elementārākos principus".[642]

Latvijas Padomju rakstnieku savienības iesaistīšanās iepriekš pārāk neuzraudzīto vietējo apvienību organizēšanā parādās, pateicoties valdes 1951. gada 24. maija lēmumam par īstenojamajiem sarīkojumiem jauno autoru audzināšanā. Lēmumā LPRS valde konstatē, ka līdz šim audzināšanas darbs norisinājies divos virzienos. Pirmkārt, līdztekus gadskārtējiem, iesācējiem domātajiem jauno autoru semināriem aktīvi darbojušies attiecīgo žanru konsultanti. Otrkārt, LPRS sekcijas apspriedušas to jauno rakstnieku darbus, ko konsultanti virzījuši skatīšanai[643]. Rezultātā nolemj turpmāk organizēt vietējo literāro apvienību darbu, regulāri nosūtot "konsultantu brigādes". Doma par nepieciešamību lielāko laikrakstu redakcijām perifērijā organizēt jauno autoru apvienības ir lielākoties Maskavas iniciatīva, taču šādas apvienības avīžu ietvaros sāk veidoties jau pirms Maskavas direktīvas. Sākot ar 1951. gadu, LPRS veic pārrunas ar republikas laikrakstu un žurnālu redaktoriem par nepieciešamību piesaistīt jaunos autorus. Šāds piemērs ir V. Luksa 1951. gada 16. aprīļa vēstule Liepājas laikraksta *Komunists* redaktoram Ernestam Vaivaram

---

[642] Pēlmanis, Laimonis. "Literatūras studija Pionieru pilī", *Padomju Jaunatne*, Nr. 173, 1946, 30. augusts.

[643] LVA, 473. f., 1. apr., 53. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1951. g. 23. janv. – 1951. g. 22. dec.", 72. lp.

(1911)[644]. Neskatoties uz minētajām iniciatīvām, arī šajā laikā apvienību izveide norisinās vēl pārāk lēni. Jānim Niedrem (1909 – 1988) kā komisijas darbam ar jaunajiem autoriem pārstāvim līdz 1953. gada novembrim uzdod organizatoriski noformēt daļu no rajonos esošajām jauno literātu apvienībām[645].

1954. gadā literārās apvienības atrodas Rīgā (93 biedri), Ventspilī (vietējās avīzes redakcijā, 11 biedri), Talsos (vietējās avīzes redakcijā, 13 biedri), Kuldīgā (vietējās avīzes redakcijās, 8 biedri), Jelgavā (11 biedri), Liepājā (8 biedri), Daugavpilī (7 biedri).[646] Jāatzīmē, ka šīs ir komisijas darbam ar jaunajiem autoriem apstiprinātās un organizatoriski noformētās apvienības. Līdztekus tām pastāvēja arī citas – pāris vai pat viena cilvēka apvienības, piemēram, 1954. gadā Cēsu apvienībā strādāja V. Bērziņš viens pats[647]. Piecdesmitie gadi ievērojami ar strauju reģistrēto jauno autoru skaita pieaugumu. Ja vēl 1951. gadā "pēc sarakstiem" ir 43 jaunie autori[648], 1955. gada atskaitē PSRS Padomju rakstnieku savienībai jau minēti Latvijas Padomju rakstnieku savienības uzskaitē esoši 230 autori[649], bet jau 1959. gadā tie ir 390 jaunie autori[650]. Jauno autoru skaita straujo pieaugumu sekmē jaunu vietējo literāro apvienību organizēšana (1959. gadā organizētas četras jaunas apvienības), kā arī arvien plašākas publikāciju iespējas. Daļa jauno autoru veidojas no pašu preses

644 LVA, 473. f., 1. apr., 51. l. "Sarakste ar Latvijas valsts izdevniecību republikas laikrakstu un žurnālu redaktoriem u.c. par trūkumu nomērīšanu izdevniecību darbā, jauno autoru apvienību organizēšanu u.c.", 9. lp.

645 LVA, 2037. f., 1. apr., 104. l. "Komisijas darbam ar jaunajiem autoriem sēdes protokoli Nr. 1. – 2.", Komisijas 1953. gada 5. novembra sēdes protokols, 3. lp.

646 LVA, 473. f., 1. apr., 117. l. "Ziņojumi un raksti LKP CK, LĻKJS, AP, partijas komitejām par darbu ar jaunajiem autoriem, literāro žurnālu un laikrakstu darba uzlabošanu un citiem jautājumiem. 1954. g.", 3. lp.

647 LVA, 2037. f., 1. apr., 105. l. "Komisijas darbam ar jaunajiem autoriem sēdes protokoli Nr. 1. – 2.", Jauno autoru komisijas 1954. gada 16. februāra sēdes protokols Nr. 1., 1. lp.

648 LVA, 473. f., 1. apr., 54. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1951. g. 18. janv. – 1951. g. 20. dec.", 1951. gada 30. janvāra sēdes protokols, 5. lp.

649 LVA, 473. f., 1. apr., 117. l. "Ziņojumi un raksti LKP CK, LĻKJS, AP, partijas komitejām par darbu ar jaunajiem autoriem, literāro žurnālu un laikrakstu darba uzlabošanu un citiem jautājumiem. 1954. g.", 3. lp.

650 LVA, 473. f., 1. apr., 182. l. "Latvijas Padomju rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli. 1959. g.", 56. lp.

darbinieku rindām, kā arī no žurnālistiem, piemēram, prozaiķi Zigmunds Skujiņš (1926) un Laimonis Purs (1922), kā arī no aktīvo profesiju pārstāvju vidus. Plašākais talantīgo jauno autoru loks nāk no Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes un citu augstskolu studentiem, piemēram, piecdesmito gadu vidū – Andris Vējāns (1927 – 2005), Vizma Belševica (1931 – 2005), Ojārs Vācietis (1933 – 1983), Tālivaldis Kalnājs (1922 – 1955), Harijs Gāliņš (1931 – 1983), Skaidrīte Kaldupe (1922 – 2013), Valdis Rūja un citi poēzijā; Zenta Ērgle (1920 – 1998), Miervaldis Birze (1921 – 2000), Viktors Lagzdiņš (1926 – 2008), Ints Lubējs (1931), Dzidra Rinkule-Zemzare (1920 – 2007) un citi prozā; Pēteris Pētersons (1923 – 1998), Gunārs Priede (1928 – 2000), Vladimirs Kaņivecs (1923) dramaturģijā. Ienāk autori arī no strādniekiem, piemēram, dzejnieks Jānis Silazars (1912 – 1975), kas strādājis ostā un rūpnīcā *Sarkanais metalurgs*, un kolhozniekiem, piemēram, Bauskas rajona arteļa *Kolhoznieks* dzejnieks Rūdolfs Pranaitis.[651]

Samērojot literāro konsultantu veidotajos sarakstos aplēsto jauno autoru skaitu ar apvienību biedru skaitu, novērojams, ka aptuveni puse jauno autoru vairās iestāties apvienībās. Iespējams, šādu atturību rada bažas par iespējamo uzraudzību, jo idejiski jauno literātu apvienību darbu vadīja vietējās LKP un Komjaunatnes komitejas. Vietumis veidoto atsevišķo vietējo literāro biedrību popularitātes trūkumu veicina gan ļoti ciešās pazīšanās faktors, gan atsevišķo partijas biedru un ar literāro procesu pilnībā nesaistītu cilvēku atrašanās apvienības vadībā, kā arī pašu vadītāju veicinātā apātija. Tāpat jāņem vērā, ka pastāvēja gadījumi, kad noteiktu iemeslu dēļ potenciālie literāti nav uzņemti apvienībā, piemēram, ievērojot personiskas antipātijas, morālo stāju, klaji pausto neiecietību padomju iekārtai, kā arī pretrunīgo, jaunajiem mākslas uzdevumiem neatbilstošo sniegumu. Līdzās minētajiem apstākļiem jāņem vērā arī subjektīva un pašsaprotama vēlme veikt daiļradi savrup, nepildot obligātās apvienības prasības.

Laikraksta *Padomju Zeme* literārās lappuses veidotāja rakstnieka Valdemāra Ancīša (1921 – 2006) vārdā sūtītā Saldus jauno

[651] LVA, 473. f., 1. apr., 117. l. "Ziņojumi un raksti LKP CK, LĻKJS, AP, partijas komitejām par darbu ar jaunajiem autoriem, literāro žurnālu un laikrakstu darba uzlabošanu un citiem jautājumiem. 1954. g.", 3. lp.

literātu apvienības atskaite LPRS sekretariātam 1963. gada 8. augustā dod ieskatu par situāciju vietējo literātu apvienību darbībā un galvenajiem sarežģījumiem.[652] Saldus apvienības dalībnieku skaits nepilna gada laikā – no 1962. gada beigām līdz 1963. gada augustam – palielinājies par 11 jauniem biedriem (pavisam ir 21 biedrs). Biedru skaita palielināšanās izskaidrojama ar laikraksta *Padomju Zeme* nodibināšanos un tajā izveidoto literāro lappusi, kas nozīmē, ka radušās lielākas iespējas publicēties. Tajā pašā laikā "laikraksta redakcijas īpaši apsvērumi" kavē publicēt visu apvienības biedru darbus.

Ievērības cienīgu ainu parāda apvienības sastāva detalizēta analīze. V. Ancītis atzīst, ka apvienības sastāvs ir visai raibs – gan vecuma, gan izglītības, gan nodarbošanās, gan arī literārā līmeņa ziņā. Faktiski nevar runāt par "jauno" literātu apvienību, jo skaitlisks pārsvars ir gados vecākajiem biedriem – apvienības biedru vidējais vecums ir 37,5 gadi. Apvienība pulcē, no vienas puses, studentus un skolēnus, bet, no otras puses, skolotājus, bibliotekārus, pensionārus, žurnālistus, kantora darbiniekus, rūpnīcas strādniekus u.c. Visai līdzīga aina vērojama arī citu vietējo apvienību atskaitēs.

Literārās izolētības apjausma, atrautība no galvaspilsētas koncentrētās literārās dzīves iespaidiem un ziņu trūkums par tur pieņemtajiem lēmumiem parādās atskaites pēdējās rindkopās, kurās pausta vēlēšanās dzirdēt LPRS vērtējumu par savu darbību, sagaidīt jauno literātu semināru norisi Saldū. V. Ancītis aizrāda, ka vēl joprojām Saldus apvienībai nav statūtu,

> "kurus sanāksmēs gan dažkārt piemin, bet nekad mums neatsūta. Ja tādi ir, lūdzu, atsūtiet vienu eksemplāru arī uz Saldu!".[653]

Jāteic, ka attiecībā uz statūtiem Saldus jauno literātu apvienība tobrīd neko nav nokavējusi.

Vēl līdz 1966. gadam gandrīz nepastāv nekādi pastāvīgi normatīvie akti, kas noteiktu jauno literātu apvienību tiesisko stāvokli. Lai gan vēl 1961. gadā 14. decembrī komisijas darbam ar jaunajiem

---

[652] LVA, 473. f., 1. apr., 475. l. "Dokumenti par rajonu jauno literātu apvienību darbu 1963. – 1976. g.", 16. – 17. lp.

[653] LVA, 473. f., 1. apr., 475. l. "Dokumenti par rajonu jauno literātu apvienību darbu 1963. – 1976. g.", 17. lp.

autoriem sēdē lemj par grozījumiem jauno autoru apvienības pamatstatūtos (kas arhīva lietā neatrodas)[654], tomēr jaušams, ka šim normatīvam nekādas reālas nozīmes apvienību ikdienas darbībā nav un daudzas vietējās apvienības par tādu eksistenci pat nenojauš. Pamatā apvienību darbība pamatojās uz daudziem nerakstītiem noteikumiem un paradumiem. Šādas normatīvi neregulētas situācijas ieilgšana jāsaista ar nespēju šādas normas pieņemt, ko varēja noteikt gan līdzšinējās apvienības birojs, gan atsevišķu to ietekmējošu cilvēku vai pat LPRS apzināta vēlēšanās skaidri neformulēt noteikumus. Sasāpējušo situāciju Rīgas jauno literātu apvienībā sešdesmito gadu vidū raksturo Māra Čaklā (1940 – 2003) vārdi, norādot, ka

> "apvienībā uzkrājas liela daļa neradošu cilvēku, kas sāk noteikt apvienības darbu"[655],

turklāt ir praktiski neiespējami šādus biedrus izslēgt no apvienības, jo nepastāv nekādi izslēgšanas pamatprincipi[656]. Lai arī teorētiski jauno autoru konsultantu instrukcijā bija noteikts, ka strīda jautājumu par autora piederību jauno autoru kategorijai izskata Komisija darbam ar jaunajiem autoriem, tomēr tās acīmredzamā nespēja vai nevēlēšanās to darīt īpaši nesekmēja biedru apriti apvienībās. Nenoliedzami, bija uzņemti daudzi, taču bez skaidriem kritērijiem par iepriekšējās pieredzes nepieciešamību.

Lai gan prasība pēc Rīgas jauno autoru apvienības statūtu izstrādes apvienības biroja sēdē bija izteikta jau 1959. gadā[657], tikai 1966. gadā jaunievēlētais Rīgas jauno literātu apvienības birojs iesniedz lūgumu Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdei

---

[654] LVA, 2037. f., 1. apr., 109. l. "Komisijas darbam ar jaunajiem autoriem protokoli Nr. 1. – 3.", Jauno autoru darba organizēšanas komitejas sēdes 1961. gada 14. decembra protokols Nr. 3, 5. lp.

[655] LVA, 473. f., 1. apr., 475. l. "Dokumenti par rajonu jauno literātu apvienību darbu 1963. – 1976. g.", 25. lp.

[656] Vienlaikus vēlāk ir zināmi arī gadījumi, kad no Rīgas jauno literātu apvienības izslēdza personas, kas nekad nebija bijuši tās biedri, piemēram, šādi izslēdza Bonifāciju Daukštu (1950). Red. piez.

[657] LVA, 2037. f., 1. apr., 110. l. "Rīgas Jauno literātu apvienības protokoli 1959./60. g. Nr. 1. – 21.", Rīgas jauno autoru apvienības biroja 1959. gada 9. oktobra sanāksmes protokols, 16. lp.

atbalstīt apvienības statūtu izstrādi[658], aizrādot, ka "tradīcijām [..] pienācis laiks dot rakstisku formu". Šādas atklātas prasības pieļaušanu un atbalstīšanu daļēji sekmēja arī 1965. gadā mainītā LPRS valde un tās vadītājs Alberts Jansons (1915 – 1989). Lūgumā pieprasīts, pirmkārt, definēt jauno literātu apvienības pamatuzdevumus un darbības mērķi, biedru pienākumus un tiesības, apvienības iekšējo darba kārtību un veidu, otrkārt, atspoguļot apvienības organizatorisko struktūru, uzdevumus un biroja pilnvaras, kā arī ietvert prasības jaunu biedru uzņemšanai un izslēgšanai, tostarp limitēt vecuma cenzu un laika posmu, cik ilgi katrs biedrs var būt jauno literātu apvienības biedrs. Rīgas jauno literātu apvienība rekomendē par apvienības biedru vecuma cenzu noteikt 35 gadus. Šo prasību vēlāk LPRS valdes izstrādātajos noteikumos ievēro. Visbeidzot, lūgumā prasīts definēt apvienības attiecības ar LPRS, tās komisijām, konsultantiem u.c., kā arī noteikt, kam un par ko apvienības birojs atskaitās par savu un apvienības darbu.

Lai kļūtu par jauno literātu apvienību, minimālajam tās biedru skaitam bija jābūt trim cilvēkiem. Jauno literātu apvienības ietvaros varēja darboties arī aktīvs. Jauno literātu apvienību dalībnieki iztirzāja savus darbus, sūtīja tos LPRS atsauksmei, tikās ar tās konsultantiem. LPRS popularizēja pirmos jauno literātu organizatoriskos sarīkojumus un propagandēja Jauno literātu apvienību dibināšanu citos LPSR centros. Jauno literātu apvienību biedru un citu iesācēju literātu profesionālai apmācībai LPRS regulāri – vienu līdz divas reizes gadā – sūtīja kvalificētu literātu "brigādes", kas apvienības biedru sanāksmēs iztirzāja tās dalībnieku darbus, lasīja teorētiskus referātus, sniedza konsultācijas, organizēja pārrunas par sabiedriski politiskām un marksistiskās estētikas problēmām. Talantīgākos jauno literātu apvienību biedrus aicināja uz gadskārtējiem republikas jauno autoru semināriem Rīgā. Vietā minēt, ka semināri norisinājās trīs līdz sešas dienas. Pirmais seminārs bija organizēts 1947. gadā, bet kopš 1958. gada semināros ir latviešu un krievu plūsma. Semināros LPRS biedri, kā arī citu padomju tautu rakstnieki, lasīja referātus, dalījās literārā darba pieredzē, iztirzāja jauniešu darbus. Šos seminārus savā laikā apmeklējuši vairākums vidējās un jaunākās paaudzes rakstnieku

[658] LVA, 473. f., 1. apr., 475. l. "Dokumenti par rajonu jauno literātu apvienību darbu 1963. – 1976. g.", 24. – 27. lp.

(Imants Auziņš (1937 – 2013), Vizma Belševica, Miervaldis Birze (1921 – 2000), Ārija Elksne (1928 – 1984), Harijs Heislers (1924 – 1985), Ilze Indrāne (1927), Mārtiņš Kalndruva (1916 – 1992), Gunārs Priede, Valdis Rūja, Arvīds Skalbe (1922 – 2002), Jeronīms Stulpāns (1931 – 1981), Ojārs Vācietis, Dagnija Zigmonte (1931 – 1997) u.c.). Jauno autoru pieredzes apmaiņai LPRS publicē presē pieredzējušu rakstnieku rakstus, sarīko zonālas vai republikas mēroga apspriedes, kas veltītas viena literārā žanra vai kādas aktuālas problēmas iztirzāšanai. Komisija izvirzīja un kopā ar LPRS valdes un LĻKJS CK atzinumiem un ieskatiem izraudzījās no jauno literātu apvienību biedriem kandidātus Vissavienības semināriem, apspriedēm, kursiem un augstskolām.[659] [660]

Neskatoties uz jau samērā ilglaicīgo un visai rosīgo literātu apvienību darbību, ilgu laiku jauno autoru publicēšanās iespējas bija ierobežotas. Jau 1947. gadā atskaitē PSRS Padomju rakstnieku savienības komisijai darbam ar jaunajiem rakstniekiem Latvijas Padomju rakstnieku savienība norāda, ka jauno latviešu autoru almanaha izdošana nav paredzēta, jo pastāv iespējas plaši publicēties periodikā – žurnālos *Karogs*, *Bērnība*, avīzēs *Literatūra un Māksla* un *Padomju Jaunatne*; tajā pašā laikā plānots izdot jauno krievu autoru almanahu jau minētā gada rudenī, kā arī apspriest jauno krievu autoru grāmatu izdošanas plānu[661]. Protams, šāda situācija daļēji saistāma arī ar latviešu valodā rakstošo literātu daiļrades neatbilstību jaunajiem sociālistiskā reālisma standartiem, kā arī ar tīšuprāt veicinātu publikāciju aizkavēšanu. Piemēram, 1950. gada aprīlī Valdis Lukss, skaidrojot iemeslus, kādēļ nav iznācis jauno autoru almanahs, norāda, ka iesniegtie darbi bija zemas kvalitātes un almanaha galvenais darbs (kāda V. Paegļa patriotiskais stāsts) ticis nodots valodas izlabošanai, kas nezināmu iemeslu dēļ tikusi novilcināta[662].

---

[659] Niedre, Jānis. "Jauno literātu apvienības", *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*, I sēj., galv. red. V. Samsons., Rīga: Zinātne, 1967, 693. lpp.

[660] LVA, 2037. f., 1. apr., 106. l. "Komisijas darbam ar jaunajiem autoriem sēdes protokoli Nr. 1. – 3.", Jauno autoru komisijas 1955. gada 14. jūnija sēdes protokols Nr. 3., 2. – 4. lp.

[661] LVA, 473. f., 1. apr., 23. l. "Sarakste ar PSRS Rakstnieku savienību par Latvijas PSR rakstnieku 2. kongresa organizēšanu, jauno autoru sekcijas darbu u.c. 1947. g. 26. febr. – 1947. g.10. dec.", 17. lp.

[662] LVA, 2037. f., 1. apr., 101. l., protokols 1950. gada [datums nesalasāms] aprīļa protokols Nr. 2, 4. – 5. lp.

Situācija, ka latviešu jauno autoru literārās darbības attīstība bijusi kavēta, salīdzinot ar krievu literātiem, saglabājas līdz 1951. gadam, kad 6. jūlijā Valdis Lukss un Luciāns Klimovičs (1907 – 1989) iepazīstina PSRS Padomju rakstnieku savienības sekretariātu ar savu redzējumu par radošas palīdzības sniegšanu Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdei. Pēc ziņojuma uzklausīšanas PSRS Padomju rakstnieku savienības sekretariāts norādīja, ka PSRS tautu literatūras birojs vājinājis uzmanību uz Latvijas Padomju rakstnieku savienības darbu. Līdzās citiem lēmumiem PSRS Padomju rakstnieku savienība pieprasa uzdot PSRS Literatūras fonda valdei izskatīt jautājumu par papildus līdzekļu asignēšanu 1951. gadā palīdzības sniegšanai jaunajiem autoriem[663]. PSRS Literatūras fonda piešķirto līdzekļu apjoms, to vēlamais sadalījums un izlietojums ir atsevišķa pētījuma vērti jautājumi.

Pieļaujams, ka daļa piešķirto līdzekļu bija atvēlēti arī latviešu jauno autoru almanaha izdošanai, kas iznāca 1952. gadā, turpinot 1948. gadā aizsākto *Padomju jauno rakstnieku almanaha* izdevumu. Turpmāk katru gadu LPRS kopā ar izdevniecību *Liesma*' sāk izvēlēties jauno autoru darbus publicēšanai gadskārtējos jauno autoru almanahos (1952. un 1954. gadā *Jauno autoru almanahs*, no 1955. līdz 1961. gadam *Jauno vārds*, 1963. gadā ir atsevišķu autoru grāmatiņu mapes *Pirmā grāmata*, kopš 1964. gada iznāk katram autoram atsevišķa grāmatiņa sērijas izdevumā)[664]. Sākotnēji almanahs ir aptuveni 20 līdz 22 lappušu biezs ar tajā iekļautām prozas, dzejas, dramaturģijas, kritikas un publicistikas sadaļām (pēdējās trīs maz pārstāvētas). Almanahā bija publicēti labākie jauno autoru darbi, kas tapuši konkrētajā gadā, to vidū arī tikko debitējušo autoru pirmie darbi.

LPRS komisija darbam ar jaunajiem autoriem īpaši cieši pārraudzīja Rīgas jauno autoru apvienību (vēlāk – Rīgas jauno literātu apvienību). Salīdzinot ar citviet LPSR dzimušajām literārajām apvienībām, Rīgas jauno autoru apvienību dibina salīdzinoši vēlu. Tikai

---

[663] LVA, 473. f., 1. apr., 63. l. "Sarakste ar PSRS Padomju Rakstnieku savienību, Latvijas PSR Ministru padomi u.c. par bērnu literatūras konkursa, grāmatu dekādes organizēšanu, jauno autoru sanāksmēm u.c. Tēzes par latviešu literārās valodas normām. 1951.g. 9. janv. – 1951. g. 29. dec.", 16. lp.

[664] Niedre, Jānis. "Jauno literātu apvienības", *Latvijas PSR mazā enciklopēdija*, I sēj., galv. red. V. Samsons. Rīga: Zinātne, 1967, 693. lpp.

1955. gada 11. februārī Latvijas Padomju rakstnieku savienībā notika Rīgas jauno autoru apvienības (no 1962. gada protokolos minēta Rīgas jauno literātu apvienība) dibināšanas sapulce, kurā piedalījās aptuveni 30 jauno literātu. Tajā LPRS sekretārs Valdis Lukss informēja par apvienības mērķiem un uzdevumiem – pulcināt spējīgākos jaunos autorus, palīdzēt celt apvienības biedru politisko un vispārējo zināšanu līmeni, sekmēt rakstnieka meistarības apgūšanu[665]. Par apvienības pirmo vadītāju bija iecelts dzejnieks Anatols Imermanis, sekretāru – Zigmunds Skujiņš, par orgkomitejas locekļiem – Dzidra Rinkule-Zemzare, Pēteris Pētersons (1923 – 1998), Valdis Rūja, Ojārs Vācietis.

Atšķirībā no vairuma jauno literātu apvienību, kas organizētas rajonu vai pilsētu laikrakstu redakcijās, Rīgas jauno literātu apvienība darbojās tieši LPRS ietvaros – gan administratīvo un organizatorisko procesu kārtošanas ziņā, gan arī fiziskā novietojuma ziņā. Tās telpas atradās zem LPRS, Kr. Barona ielas 12 nama pagrabstāvā, bijušās kafejnīcas *Pegazs* telpās, kas ar 1959. gada 19. februāra lēmumu bija nodotas Rīgas jauno autoru apvienības rīcībā.[666]

> "... Pievakare. Universitātē beigušās lekcijas. Rūpnīcās un iestādēs beidzies darbs. Latvijas Padomju rakstnieku savienībā Tautas rakstnieka Andreja Upīša kabinetā sapulcējušies vairāk kā pussimts jauniešu. Un kā tas parasti notiek Rīgas jauno literātu apvienības sanāksmēs – biedri viens pēc otra pieceļas un dedzīgi lasa savus jaunākos dzejoļus, stāstus. [..]''[667]

Sākotnējās Rīgas jauno autoru apvienības problēmas saistāmas ar daļējo tās un LPRS funkciju un sarīkojumu pārklāšanos. Apvienība jau no dibināšanas brīža mēģina izvairīties no LPRS jauno autoru sekcijas dublētājas lomas. Īpaši sešdesmito gadu otrajā pusē tā dažkārt bija spiesta pamatot savas pastāvēšanas nepieciešamību. Jau pašos apvienības dibināšanas sākumos skaidri nenospraustās pārvaldības robežas sarežģīja apvienības darbu sešdesmito gadu sākumā, kad LPRS valde pieteica domu, ka tā pārņemtu apvienības

---

[665] "Nodibināta Rīgas jauno autoru apvienība", *Literatūra un Māksla*, Nr. 8., 1955, 20. februāris.

[666] LVA, 473. f., 1. apr., 182. l. "Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1959. 8. I – 24. XII", 14. lp.

[667] LVA, 473. f., 1. apr., 474. l. "Dokumenti par Rīgas Jauno autoru apvienības darbību (darba plāni, biedru saraksti, anketas u.c.) 1961. – 1970. g.", 93. lp.

organizatorisko pusi, taču faktiski neko tā dēļ neveica. Minētā iemesla dēļ apvienības birojs savā rīcībspējā bija visai ierobežots[668].

Ciešā pakļautība un komisijas darbam ar jaunajiem autoriem klātbūtne neļauj izvairīties no Rīgas jauno literātu apvienības darba pastāvīgas uzraudzības. Jau tūlītēji tiek norādīts uz kļūmēm apvienības darbībā, komisijas sēdēs atzīmējot, ka apvienības biedri

> "pavisam novārtā atstājuši politiskās izglītības uzdevumus: viņi neapmeklē pat Rakstnieku savienības notiekošās lekcijas, nepiedalās politiskās ekonomijas studētāju pulciņa nodarbībās"[669].

Jauno autoru darbu vērtējumi lielākoties atkarīgi no procesiem LPSR un PSRS iekšpolitikā, kā arī Vissavienības un LPSR rakstnieku kongresos izskanējušajām nostādnēm. LKP CK, ievērojot preses padotību, ietekmēja un iegrožoja kultūras procesus, tostarp iejaucās arī Rīgas jauno literātu apvienības darbībā. LKP CK ietekmi var nosacīti iedalīt vairākos virzienos. Pirmkārt, Rīgas jauno literātu apvienības biroja uzraudzība, tajā ievēlēto pārstāvju kontrole. Otrkārt, pašu jauno autoru uzraudzība, nereti paplašinātās LPRS sekretariāta sēdēs, kurās piedalījās pārstāvji no LKP CK un LĻKJS un tika apspriesta atsevišķu jauno rakstnieku daiļrade un morālā stāja, to publicēšanās atļaušana vai aizliegšana. Treškārt, radošā procesa virzīšana atbilstoši PSKP paustajām nostādnēm – sapulces par radošiem uzdevumiem sakarā ar CK plēnumiem u.c. Visbeidzot, dažādi rekomendējoša satura ieteikumi, piemēram, propagandējot izbraukumus uz Komjaunatnes iestādēm un lielajām celtnēm, sešdesmitajos gados veicinot radošās nometnes. Tikpat lielā mērā apvienības darbību ietekmēja arī LPRS lēmumi.

Nobeigums

Pētījuma izstrādes gaitā apzinātie Rīgas jauno autoru apvienības biroja un kopsapulču protokoli, dalībnieku saraksti, kā arī

---

[668] LVA, 2037. f., 1. apr., 110. l. "Rīgas Jauno literātu apvienības protokoli 1959./60.g. Nr. 1. – 21.", Rīgas jauno autoru apvienības 1960. gada 7. oktobra sapulces protokols, 42. lp.

[669] LVA, 2037. f., 1. apr., 106. l. "Komisijas darbam ar jaunajiem autoriem sēdes protokoli Nr. 1. – 3.", Jauno autoru komisijas 1955. gada 14. jūnija sēdes protokols Nr. 3., 5. lp.

LPSR Rakstnieku savienības valdes un sekretariāta protokoli sniedz norādes uz LKP CK interesi par jauno autoru darbību. Ir iespējams izsekot jauno autoru uzraudzības mehānismam, kura zemākās instances veido sarakstes ar literārajiem konsultantiem un dalība jauno autoru apvienību darbībā, kuras pakļautas vietējiem laikrakstiem vai LKP komitejām, bet augstākās – komisijai darbam ar jaunajiem autoriem, PRS valdei, LĻKJS un LKP CK.

The Union of the Latvian Soviet Writers: from the Club of Writers to the Bureau of Literary Propaganda

The situation in respect of Latvian literature had become rather heterogeneous after the re-occupation of the Latvian territory by the USSR. A number of the brightest Latvian literary talents had gone exile, leaving small number of writers who could immediately create qualitative literature that would suit the principles of the Communist Party of the Soviet Union. The new emerging generation of writers were still using a noticeable amount of themes and motifs which according to the new ideology characterize bourgeois nationalism because of longing for the past, personalised characters and their speech, etc. Their works consist of political wavering, 'incorrect' expressions and passion for seeking new ways of expression. Naturally, according to the process of ideologisation of literature one of the most important tasks of the Union of Latvian Soviet Writers became the educator to follow socialist realism. This process was promoted by correspondence with both the Union of Soviet Writers and the Central Committee of the Communist Party of Soviet Union and by presence of the representative of the Central Committee of the Leninist Young Communist League (hereinafter – Komsomol) of the LSSR in some literary meetings.

The Commission for Organisation of the Work of Young Authors arranged annual seminars of young authors in which alongside discussions about prose, poetry and drama (also critiques and screenwriter scripts) the lectures on the tasks of the Soviet writer had been given. The Commission also promoted establishing clubs of young writers under the supervision of district newspapers and committees of the Komsomol of the LSSR, involving the members of the Union of Writers of the LSSR as consultants and reviewers. It monitored the activities of the Union of Young Writers in Riga and regions, provided publications to the almanac 'The Name of the Young' (*Jauno vārds*, 1952 – 1961), held meetings with both t the Union of Young Writers in Riga and regions and with the members of the Union of Latvian Soviet Writers. The Commission for Organisation

of the Work of Young Authors in agreement with the Board of the Union of Latvian Soviet Writers and the Central Committee of the Komsomol of the LSSR sent delegates to the seminar of the Young Authors of the USSR in Moscow.

On the basis of the documents of the State Archive of Latvia of the Nacional Archive of Latvia, in particular, evaluating minutes of meetings of the Union of Latvian Soviet Writers and the Club of Writers, their correspondence with the Union of Soviet Writers and the Central Committee of the Soviet Union, the report establishes functions of the Commission for Organisation of the Work of Young Authors and the Union of Young Writers of the Union of Latvian Soviet Writers and chronologically illustrates impact on the literary process as a whole.

Pieredzes apzināšana Centrāleiropas un Austrumeiropas represīvo iestāžu darbības izpētē un izvērtēšanā

Dr. hist. Raimonds Cerūzis,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Visās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs sabiedrībā ir bijusi vēlme izvērtēt komunistisko pagātni un novērt tās radītās kaitīgās sekas, tomēr katra rīcība komunistiskā mantojuma pārvarēšanā ir bijusi atšķirīga.

Pētījumā sniegts analītisks pārskats par savstarpēji saistītu notikumu norisi Centrāleiropā un Austrumeiropā, kas virzīti uz patiesas demokrātijas, līdztiesības un atklātības iedibināšanu. Viena no šādām vēsturiskām parādībām ir dekomunizācija jeb reģiona valstu komunistiskās pagātnes ietekmes novēršana, kas bijusi un ir cieši saistīta ar lustrāciju jeb atbrīvošanos no totalitārā režīma partiju funkcionāru un slepeno dienestu darbinieku iespaida valsts dzīvē.

Totalitārisma pārvarēšanas procesi nav jaunums divdesmitā un divdesmit pirmā gadsimta pasaules vēsturē. Eiropā tādi jau bija novērojami pēc Otrā pasaules kara, kad kara uzvarētājvalstis veica denacifikāciju un atbilstošu lustrāciju pēc nacionālsociālistiskā režīma sagrāves Vācijā. Līdzīgi procesi ir bijuši novērojami arī ārpus Eiropas, vietās, kur likvidētas totalitāras varas, piemēram, tā sauktā *debātizācija* Irākā, kas notika pēc Sadama Huseina un viņa pārstāvētās Arābu sociālistiskās *Bāt* (jeb atdzimšanas, augšāmcelšanās) partijas (*Hizb Al-Baath Al-'Arabi Al-Ishtiraki fi Al-'Iraq*) režīma gāšanas. Postkomunistiskās valstis Centrāleiropā un Austrumeiropā parasti vispirms aizstāja komunisma laika valsts karogu, ģerboni, himnu, izskauda komunisma laika vietvārdus un nosaukumus. Proti, dekomunizācija primāri ir izpaudusies cīņā ar totalitārā laika simboliem. Parasti tas ir vai bija dekomunizācijas pirmais posms, kam

varēja sekot citas aktivitātes. Tomēr tālāka rīcība varēja arī nesekot. Pat vēl ļaunāk.

Kā tas joprojām spilgti novērojams Krievijas Federācijas un Baltkrievijas Republikas gadījumā, varēja nelikvidēt komunisma ēras simbolus, atjaunot tos vai varēja atcelt citus dekomunizācijas sarīkojumus, piemēram, komunistu partijas aizliegumu.

Parasti sabiedrības noteicošais vairākums jebkur bija gatavs atzīt, ka komunistu laikos notika noziegumi, bet daudz grūtāk ir bijis vienoties, kā tiesāt šos noziegumus un kas par tiem ir atbildīgi. Te sabiedrība reģiona valstīs sašķēlās divās daļās. Viena daļa vēlējās pilnībā iznīcināt visas bijušā režīma paliekas un pilnībā aizliegt režīma darbinieku jebkādu publisku aktivitāti. Otra daļa baidījās, ka šāda pieeja ir bīstama jaunajai demokrātijai. Atšķirībā no iniciatīvas nacionālsociālisma iznīdēšanā Rietumvalstis nekad nav nākušas ar iniciatīvu vispārējai lustrācijai vai komunisma laikmeta noziegumu tiesāšanai Centrāleiropā un Austrumeiropā. Drīzāk bijušas tai opozīcijā, jo nav saredzējušas iespēju objektīvi izvērtēt šo režīmu. Bieži Rietumu pasaule pat saredzējusi dekomunizācijā briesmas satricinājumiem vai pat pilsoņu kariem. Tas izskaidro starptautisko cilvēktiesību organizāciju, piemēram, *Human Rights Watch* un *Amnesty International* vājo interesi par dekomunizācijas procesu.[670]

Var secināt, ka dekomunizācija un lustrācija ir bijusi postkomunistisko Centrāleiropas un Austrumeiropas reģiona valstu pilnīga pašiniciatīva. Postkomunistisko sabiedrību attieksme un rīcība pēc režīmu sabrukuma bija atkarīga no vēsturiskās atmiņas, ko atstājis komunistu valdīšanas laiks jeb, kā to vēl mūsu gadsimta sākumā formulējis teologs Juris Rubenis, tas, kā pareizi atrisināt smagās pagātnes mantojumu, ir kopīga morāli ētiskā problēma

[670] Šāda situācija konstatēta *Amnesty International* autora Dana Bronkhorsta pētījumā un attiecas uz laiku līdz 2006. gadam; situācija gan joprojām nav mainījusies. Skat.: Bronkhorst, Daan. "Lustration in Central and Eastern Europe: Part II", *Truth and justice*, June 2006. Amnesty International. Available at: https://www.amnesty.nl/part-ii-lustration-in-central-and-eastern-europe-truth-and-justice-june-2006-daan-bronkhorst. Līdzīgas nostādnes paustas arī Romāna Bēda publikācijā Boed, Roman. "An Evaluation of the Legality and Efficacy of Lustration as a Tool of Transitional Justice", *Columbia Journal of Transitional Law*, 37, 1999, pp. 357 – k402.

postkomunisma valstīs.[671] Kaut arī problēma ir kopēja, vēsturiskā atmiņa katrā valstī ir bijusi atšķirīga, atšķirīgas ir bijušas arī pēdējo dekāžu pārmaiņas sabiedrības domāšanā, politiskajā procesā un tiesiskumā. Iespējams, tieši tautu atšķirīgā vēsturiskā atmiņa, dekomunizācijas gaitas bieži vien juceklīgais raksturs un valstu atšķirīgā pieredze komunisma iespaida novēršanā ir cēloņi tam, ka līdz 2015. gada nogalei nav veikti apkopojoši un padziļināti vēstures pētījumi par dekomunizācijas norisi Centrāleiropā un Austrumeiropā pēdējā vairāk kā ceturtdaļgadsimta gaitā. Noderīgākie un mūsdienu norišu dinamiskajā attīstībā aktualitāti nezaudējušie pētnieku darbi ir iekļauti šajā pētījumā. Pētījums ir nozīmīgs ne tikai, lai izprastu un adekvāti novērtētu Latvijas situāciju, bet, lai savstarpēji salīdzinātu Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis, kā arī lai tās klasificētu pēc dekomunizācijas procesā sasniegtā. Priekšnoteikumu šādam darbam ir daudz, jo komunistiskie režīmi pamatprincipos neatšķīrās, to neatņemama sastāvdaļa visās reģiona valstīs bija represīva iekārta, kuru veidoja komunistu partija un tās veidotie slepenie dienesti.

Dekomunizācijas problēma kā vienojošais reģionā joprojām turpina pastāvēt, un, pētot dziļāk, var saredzēt būtiskas vienojošas iezīmes. Tā, piemēram, analizējot dekomunizācijas tiesiskos panākumus, var visai viegli konstatēt, ka spilgtākā vienojošā tendence reģionā ir ar nelabvēlīgu raksturu, proti, postkomunisma laikmeta tiesvedības un to rezultāti pret konkrētiem komunistu līderiem reģionā ir pieticīgi. Visdrīzāk, minētais izskaidrojams ar to, ka atšķirībā no denacifikācijas Vācijā pēc Otrā pasaules kara Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs nebija kāda noteicoša ārēja vara – kā sabiedrotie Vācijas okupācijas gadījumā–, kas mērķtiecīgi spiestu sabiedrību pārveidoties. Pēc komunistu varas gāšanas augstākā līmeņa komunistu līderi lielākoties ir izvairījušies no soda vai jau izcietuši krietni samazinātus sodus. Tā tas ir bijis visur bijušajā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) un lielākoties arī Centrāleiropā un Austrumeiropā. Piemēram, Vācijas Demokrātiskās Republikas (VDR) Sociālistiskās Vienības partijas (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, SED – vācu val.) Centrālās komitejas ģenerālsekretāru Ēriku Honekeru (1912 – 1994) apsūdzēja korupcijā un varas ļaunprātīgā izmantošanā jau 1989. gada decembrī, kad vēl

[671] Rubenis, Juris. "Lustrācija, kas patiešām apgaismo", *Diena*, 2000,17. februāris.

pastāvēja VDR, bet drīz atbrīvoja veselības problēmu dēļ, jo bija slims ar vēzi. Honekera pēctecis amatā no 1989. gada 13. oktobra līdz 1989. gada 3. decembrim Egons Krencs (1937) gan bija arestēts un ieslodzīts cietumā no 2000. gada līdz 2003. gadam par pavēlēm nogalināt austrumvāciešus, kas bēga pāri Berlīnes mūrim. Priekšzīmīgas uzvedības dēļ ieslodzījumā atradās krietni īsāku laiku, nekā noteikts spriedumā. Tomēr, jāteic, ka viņš (atšķirībā no citiem austrumvācu funkcionāriem) joprojām nav atteicies no saviem komunistiskajiem uzskatiem, tāpat kā Latvijas gadījumā Alfrēds Rubiks (1935) – Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) vietējās rūpniecības ministrs (1982 –1984), Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs (1984 – 1990), Latvijas komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) pirmais sekretārs (1990. gada 7. aprīlis – 1991. gada 24. augusts).

Polijas Apvienotās strādnieku partijas (*Polska Zjednoczona Partia Robotnicza*, PZPR – poļu val.) Centrālās komitejas pirmais sekretārs (1981 – 1989) Voicehs Vitolds Jaruzeļskis (1923 – 2014) veselības stāvokļa dēļ izvairījās no tiesas, kura viņu apsūdzēja par cilvēku prettiesisku ieslodzīšanu *Solidarnošč* apspiešanas laikā 1981. gadā[672]. Bulgārijas komunistiskās partijas līderis, Centrālās komitejas pirmais sekretārs (1954 – 1989) Todors Hristovs Živkovs (1911 – 1998) bija notiesāts uz septiņiem gadiem, bet veselības problēmu dēļ apcietinājumā pavadīja tikai vienu dienu. Atšķirībā no pieminētajiem Rumānijas komunistiskās partijas ģenerālsekretārs (1965 – 1989) Nikolaje Čaušesku (1918 – 1989) pēc stundu īsas kara tiesas imitācijas, apsūdzot genocīdā un korupcijā, kopā ar sievu Elenu bija nošauti 1989. gada 25. decembrī Rumānijas demokrātiskās revolūcijas laikā.

1. Vācija

Vadoties pēc dekomunizācijas procesā paveiktā darba apjoma (lielākoties kvantitatīviem rādītājiem), Centrāleiropā un Austrumeiropā pirmajā pozīcijā ir jāierindo Vācija. Vācija pēc apvienošanās 1990. gada 3. oktobrī, respektīvi, bijušās VDR teritorija,

[672] Apsūdzību pret V. Jaruzeļski uzturēja *Polijas Nacionālais piemiņas institūts* (*Instytut Pamięci Narodowej*).

ir spilgtākais piemērs dekomunizācijai. Te jau ilgstoši darbojas *Federācijas pilnvarotā iestāde bijušās VDR Valsts drošības dienesta dokumentiem* (*Die Behörde des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staassicherheitsdienestes des ehemaligen DDR* (jeb saīsināti *BStU*).[673] Paši vācieši iestādi uzskata par piemēru citām valstīm komunistiskā režīma un tā slepeno dienestu izvērtēšanai. Tomēr jāatzīst, ka vāciešu piemēru tīrā veidā nav pārņēmusi neviena valsts.

Par *BStU* vadītāju Vācijas apvienošanās dienā 1990. gada 3. oktobrī kļuva Rostokas mācītājs Joahims Gauks, vēlāk Marianna Birtlere, bet kopš 2011. gada to vada bijušais Jēnas pilsoņtiesību aktīvists Rolands Jāns. Sākotnēji iestādē strādāja tikai 52 darbinieki. Pašlaik tur dažādās nodaļās strādā vairāk kā 1600 darbinieku, kas liecina gan par milzīgo darba apjomu, gan par totalitārā režīma izvērtējuma nozīmi Vācijas sabiedrībā. Iestādes rīcībā ir kopš 1990. gada pārņemtie VDR Valsts drošības ministrijas jeb *Štazi* (no vācu *Ministerium für Staatssicherheit*, MfS jeb *Stasi*) dokumenti 111 kilometru kopgarumā (arī foto, video, audio materiāli, mikrofilmas, kartotēkas). Vācijas rīcībā ir gandrīz pilns klāsts slepeno režīma dokumentu, kāds tas bija saglabājies līdz režīma krišanas brīdim. Tas bija iespējams tādēļ, ka 1989., 1990. gadu mijas mierīgās revolūcijas laikā vispirms bija ieņemtas tieši *Štazi* ēkas un novērsta dokumentu iznīcināšana.[674] Pēc Berlīnes mūra krišanas *Štazi* darbinieki Berlīnē gan centās dokumentus iznīcināt, dokumenti bija steigā plēsti un mesti maisos. Vēlāk, kad tie nonāca demokrātisko spēku pārziņā, izrādījās, ka ir apmēram 600 miljonu saplēsto dokumentu fragmentu, kuri bija jārestaurē. Ar tehnoloģiju palīdzību tas ticis tagad gandrīz paveikts.[675]

1991. gada decembra beigās bija pieņemts *Štazi dokumentu likums*, ko pēc tam vēl daudzas reizes pārstrādāja un laboja. 1992. gada sākumā jau pirmie Vācijas pilsoņi varēja ielūkoties dokumentos. *BStU* bija jārūpējas par šo dokumentus pieejamību privātpersonām, sabiedrībai un institūcijām. *BStU* uzdevums ir informēt sabiedrību par

---

[673] *Die Behörde des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staassicherheitsdienestes des ehemaligen DDR* jeb saīsināti *BStU*. Erhältlich im: http://www.bstu.bund.de/

[674] Rosenberg, Steve. "Computers to solve Stasi puzzle", *BBC News*, 25 May 2007. Available at: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6692895.stm

[675] Turpat.

Štazi struktūru, metodēm un darbību. Tā nodarbojas ar vēstures, politikas, tiesiskiem un sabiedriskiem uzdevumiem, veicina diskusiju sabiedrībā par totalitāriem režīmiem. Iestāde nodarbojas ar zinātnisko darbību, publicē dokumentus, pētījumus. Par zinātniski pētnieciskajiem un publikāciju jautājumiem iestādē lemj Zinātniskā padome, kas sastāv no deviņiem zinātniekiem, arī *BStU* vadītājam ir sabiedriska konsultatīvā padome. Tādējādi šajā iestādē apvienojās arhīva, pētniecības un izglītošanas funkcija, kurā iesaistīts plašs spektrs zinātnieku, tādējādi garantējot maksimālu objektivitāti.

Attiecīgais *Štazi dokumentu likums* nosaka, ka personas, kas bija izspiegotas, var uzzināt interesējošo informāciju par sevi, tāpat iestādei ir jādot slēdziens par politiķu un valsts darbinieku sadarbības faktu, arī žurnālisti un zinātnieki var iepazīties ar dokumentiem. Ir pat publiskas dokumentu lasītavas. Tomēr pastāv visai strikti ierobežojumi par personu skarošu informāciju. Piemēram, nedrīkst ievākt ziņas par trešajām personām (kaimiņiem, darba kolēģiem utt.), tādēļ, izsniedzot dokumentus, informāciju par trešajām personām aizsedz. Vācijas attieksme ir bijusi ļoti piesardzīga, jo slepenā dienesta ietekme šeit bijusi tāda, kurai analoga nav visā padomju blokā. *BBC* 2007. gadā ziņoja, ka VDR esot bijis viens *Štazi* informators uz septiņiem iedzīvotājiem. Jābilst, ka nacionālsociālistiskās Vācijas slepenpolicijā *Gestapo* bija viens darbinieks uz diviem tūkstošiem pilsoņu (nav ziņu par informatoriem), bet PSRS esot bijis viens aģents uz 583 darbiniekiem. Precīzu salīdzinājumu gan no šiem datiem nevar veikt, tomēr arī šie dati ļauj pieņemt, ka nevienas citas valsts slepenais dienests nav tādā mērogā izspiegojis savu tautu kā to darīja *Štazi*.[676] Interese par *Štazi* dokumentiem Vācijā bijusi milzīga. Laika periodā no 1991. līdz 2011. gadam apmēram 2,75 miljoni vāciešu, lielākoties VDR bijušie pilsoņi, ir iesnieguši pieprasījumus, lai aplūkotu savus dokumentus.[677]

Vācijas piemērs tomēr visai uzskatāmi liecina par atklātības nosacītām robežām šajā valstī. Ne Vācijas valdība, ne arī *BStU* nav

[676] Rosenberg, Steve. "Computers to solve Stasi puzzle", *BBC News*, 25 May 2007. Available at: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6692895.stm

[677] "Germans piece together millions of lives spied on by Stasi", *The Guardian*, 13 March 2013. Available at: http://www.guardian.co.uk/world/2011/mar/13/east-germany-stasi-files-zirndorf

publicējusi *Štazi* darbinieku – ne štata darbienieku, ne ārštata jeb aģentu – vārdus. Publicēta tikai informācija bez vārdiem. Tomēr internetā privātās vietnēs klejo apmēram 91 000 bijušo štata *Štazi* darbinieku un daļa ārštata darbinieku jeb aģentu vārdu. Vārdi esot izsecināti no algu sarakstiem pirms režīma krišanas 1989. gadā. Pirmais nelegāli nopludinātais saraksts ar 22 aģentiem izplatīts vēl 1997. gada sākumā.[678]

Līdz 2013. gadam Vācijā bija 753 tiesas spriedumu par nodarījumiem VDR laikā, bet no tiem tikai 69 bija par darbību *Štazi*, no tiem 31 gadījumā bija noteikti naudas sodi, bet 36 gadījumos nosacīta brīvības atņemšana un tikai divos gadījumos reāls cietumsods.[679] Ārštata *Štazi* darbinieki jeb aģenti Vācijā nav pakļauti ierobežojumiem ar likumu. Tātad par aģentu saraksta publicēšanu un vispārēju lustrāciju šeit nevar būt runas. Šajā ziņā Vācijas likumdevēji atklātību ir ierobežojuši saskaņas un miera labad jeb, kā teicis pats *Štazi* dokumentu iestādes vadītājs R. Jāns, "Katrs *Štazi* līdzstrādnieks tomēr ir nopelnījis otru iespēju [ja konfidenciāli atzīst savu sadarbību – R. C.]."[680]

Štazi mantojums mūsdienu Vācijā joprojām ir aktuāls. Par šo sakaru pilnīgu iznīdēšanu nevar būt runas. Līdzīgi kā citviet Centrāleiropā un Austrumeiropā ir pierādījumi, ka bijušie *Štazi* darbinieki ir iesaistīti dažādu sadarbības projektu īstenošanā ar Krievijas Federāciju. Piemēram, ASV bāzētā Džeimstaunas fonda pētnieki atklājuši, ka *Štazi* cilvēki ieņem vadošus amatus Krievijas-Vācijas gāzes vada *Nord Stream* un Krievijas *Gazprom* pārstāvniecībā

---

[678] Förster, Andreas. "Erstmals Liste mit MfS-Agenten aufgetaucht. Stasi warf ein dichtes Netz über West-Berlin", *Berliner Zeitung*, 1997, 20. Februar. Erhältlich im: http://www.berliner-zeitung.de/archiv/erstmals-liste-mit-mfs-agenten-aufgetaucht-stasi-warf-ein-dichtes-netz-ueber-west-berlin,10810590,9241464.html

[679] Kellerhoff, Sven Felix. "Haben Stasi-Leute eine zweite Chance verdient?"*Die Welt*, 2013, 16. August. Erhältlich im: http://www.welt.de/vermischtes/article119100105/Haben-Stasi-Leute-eine-zweite-Chance-verdient.html

[680] Zweite Chance nur bei Einsicht. Der Bundesbeauftragte für die Stasi-Unterlagen, Roland Jahn, über Mauerbau und Mitarbeiter des DDR-Geheimdienstes, 06.08.2011. *Die Behörde des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staassicherheitsdienestes des ehemaligen DDR (BStU)*. Erhältlich im: http://www.bstu.bund.de/DE/BundesbeauftragterUndBehoerde/Bundesbeauftragter/Interviews/2011_08_06_hamburger_abendblatt.html

Vācijā.[681] Pēc Vācijas apvienošanās par tipisku parādību bija kļuvis, ka ar Vācijas auto industrijas lietoto spēkratu tirdzniecību aiz Vācijas austrumu robežām nodarbojās gandrīz vienīgi bijušie *Štazi* cilvēki. Līdzīgi arī banku, apdrošināšanas, apsardzes jomās un pat policijā bijušajā Austrumvācijā *Štazi* darbinieki bija ārpus konkurences un, publiski neatzīstot savu pagātni, turpina darboties arī tagad. Turklāt realitātē daudzus darba devējus pat neinteresē darbinieku pagātne komunistu režīma laikā.[682]

Paredzams, ka *Štazi* jautājums vēl ilgi būs Vācijas sabiedrības uzmanības lokā. Pieejamie arhīvu materiāli ļauj arī neatkarīgiem pētniekiem regulāri veikt jaunus pētījumus par *Štazi* vēsturi[683], par *Štazi* īstenoto izspiegošanu, represijām, slepenajām operācijām, diversijām,[684] kā arī nozīmi Vācijas sabiedrībā pašlaik[685]. Te jāatzīst, ka Vācijā īstenotā *Štazi* izpēte ir krietni pārāka par jebkura cita komunistu laikmeta slepenā dienesta izpēti Centrāleiropā un Austrumeiropā. Lai arī vāciešu nopelni dekomunizācijā, no vienas puses, ir iespaidīgi, no otras puses, lustrācijas jomā tie atpaliek no panākumiem dažviet Centrāleiropā un Austrumeiropā, arī Baltijas valstīs.

---

[681] Kupchinsky, Roman. "Nord Stream, Matthias Warnig (codename „Arthur") and the Gazprom Lobby", *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 6-114, 2009, June 2015. Available at: http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=35128#.Vkmc0NLhCt8; Kupchinsky, Roman. "Gazprom's Loyalists in Berlin and Brussels", *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 6-100, 26 May 2009. Available at: http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=3503; "Police investigate Gazprom executive's Stasi past", *The Local* [*Independent daily news*], 7 May 2008. Available at: http://www.thelocal.de/money/20080507-11753.html

[682] Kellerhoff, Sven Felix. "Haben Stasi-Leute eine zweite Chance verdient?" *Die Welt*, 2013, 16. August. Erhältlich im: http://www.welt.de/vermischtes/article119100105/Haben-Stasi-Leute-eine-zweite-Chance-verdient.html

[683] Gieske, Jens. *Die Stasi (1945-1990).* München: Pantheon. 2011, 361 S.

[684] Kowalczuk, Ilko-Sascha. *Stasi Konkret: Überwachung und Repression in der DDR*. München: C.H. Beck, 2013, 428 S.; Auerbach, Thomas. *Einsatzkommandos an der unsichtbaren Front*. Berlin: Ch.Links, 2004, 192 S.

[685] Knabe, Hubertus. *Täter sind unter uns*. Berlin: Ullstein Buchverlag. 2007, 383 S.; Hoffman, Ruth. *Stasi-Kinder: Aufwachsen in Überwachungsstaat*. Berlin: Ullstein Buchverlag. 2012, 317 S.

2. Čehu Republika

Dekomunizācija kopā ar ierobežota apjoma oficiālu lustrāciju, kas iekļauj slepeno dienestu darbinieku vārdu publicēšanu, ir veikta Čehu Republikā. Čehi atklātības jomā ir gājuši pat soli tālāk kā vācieši. Čehijā totalitārā mantojuma izvērtēšana sākās 1991. gada oktobrī, vēl apvienotās Čehoslovākijas laikā, kad bija pieņemts tā sauktais "lielais lustrācijas likums". Šis likums aizliedza bijušajiem režīma funkcionāriem ieņemt valsts amatus piecus gadus. 1992. gadā Čehija pieņēma tā saukto "mazo lustrācijas likumu", kurš darbojās jau tikai Čehu Republikas ietvaros. 1993. gadā Čehijā bija pieņemts likums "Par komunistiskā režīma pretlikumību", kur bija formulēta Čehoslovākijas komunistiskās partijas noziedzīgā būtība. Likuma darbība attiecās uz apmēram 140 000 iedzīvotāju, kas bija sadarbojušies ar režīmu. Izveidoja īpašu komisiju, kas pētīja amatpersonu saistību ar slepenajiem dienestiem, tostarp ar komunistu *Valsts drošības iestādi* (*Státní bezpečnost* jeb *StB* – čehu val., slovākiski: *Štátna bezpečnosť* jeb *ŠtB* – slovāku val.) un komunistisko partijas aparātu. Ja komisija pierādīja amatpersonu vainu, tām atņēma tiesības ieņemt valsts amatu uz pieciem gadiem. Sadarbības fakts bija jākonstatē divu mēnešu laikā, bet parasti tas prasīja vairāk laika. Ja radās pamatotas aizdomas par sadarbību, amatpersonas tūlīt atbrīvoja no valsts amatiem. Paralēli notika arī nekontrolētas sabiedriskas aktivitātes. Piemēram, kādreizējais disidents un politiskais ieslodzītais Pjotrs Cibuļka deviņdesmito gadu sākumā publiskoja sarakstu ar 160 000 kolaborantiem, kas sadarbojušies ar *StB*.[686]

1996. gadā čehi ieguva tiesības iepazīties ar savām personīgajām drošības struktūru lietām, to noteica jauns likums. Tajā pašā laikā dekomunizācijas jautājums kļuva par politiskās cīņas un šantāžas ieroci cīņā par valsts amatiem. Atrada arī materiālus par slaveno disidentu, tā laika Čehu Republikas prezidentu Vāclavu Havelu, kā rezultātā uz viņu krita aizdomas par sadarbību ar valsts drošības iestādēm. Sekoja Havela pretdarbība, viņš centās uzlikt veto

[686] Bronkhorst, Daan. "Lustration in Central and Eastern Europe: Part II." *Truth and justice*, June 2006. Amnesty International. Available at: https://www.amnesty.nl/part-ii-lustration-in-central-and-eastern-europe-truth-and-justice-june-2006-daan-bronkhorst

lustrācijas likumam. Parlaments pārvarēja šo veto un pat panāca, ka likumam vairs nebija noteikts darbības beigu termiņš. Tādējādi dekomunizācija Čehijā kļuva par permanentu parādību. 2002. gadā Čehu Republikas parlaments pieņēma likumu, kas paredzēja nodot atklātībai iepriekš slepenus dokumentus.[687]

Ar komunisma laika cilvēktiesību pārkāpumiem Čehu Republikā kopš 1995. gada 1. janvāra nodarbojas speciāli izveidota *Komunisma noziegumu dokumentācijas un izmeklēšanas iestāde* (*Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů* – čehu val.)[688], kas ir kriminālpolicijas struktūrvienība. Šī iestāde 2003. gada 20. martā publiskoja pirmo oficiālo aģentu sarakstu 12 sējumos (8 kilogramu kopsvarā) ar vairāk kā 100 000 personu vārdiem, kas sadarbojās ar komunistu režīmu un tā slepenajiem dienestiem. Dažus gadus pēc saraksta publicēšanas rezultatīvi noslēdzās arī pirmie tiesas procesi pret komunistu slepeno dienestu darbiniekiem. Līdz 2006. gadam par dalību komunisma laika represijās bija tiesātas 90 personas un piespriesti 26 reāli cietumsodi par komunistu slepeno dienestu darbinieku izdarītajiem noziegumiem, tostarp par disidentu vajāšanu un spīdzināšanu. Tomēr drīz izrādījās, ka publicētajos materiālos nebija uzskaitīti visi *StB* darbinieki, trūka desmitiem tūkstošu.[689] Var konstatēt, ka Čehu Republikā publicēti daudz totalitārisma laika slepeno dokumentu, kas ļauj izprast slepeno dienestu darbību un metodes.

2013. gada rudens pirmstermiņa parlamenta vēlēšanās dekomunizācijas jautājums atkal aktualizējās: vēlēšanās prognozēja Čehijas un Morāvijas komunistiskās partijas ievērojamus panākumus.

---

[687] Par dekomunizācijas aspektiem Čehu Republikā skatīt: David, Roman. "Lustration Laws in Action: The Motives and Evaluation of Lustration Policy in the Czech Republic and Poland (1989 - 2001)", *Law & Social Inquiry*, Vol. 28-2, 2003, pp. 387 – 439; Ellis. Mark. "Purging the Past: The Current State of Lustration Laws in the Former Communist Bloc", *Law and Contemporary Problems*, Vol. 59-4, 1996, pp. 181 – 196.

[688] *Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů*. Dostupný: http://www.policie.cz/clanek/urad-dokumentace-a-vysetrovani-zlocinu-komunismu-679905.aspx

[689] Bronkhorst, Daan. "Lustration in Central and Eastern Europe: Part II." *Truth and justice*, June 2006. Amnesty International. Available: https://www.amnesty.nl/part-ii-lustration-in-central-and-eastern-europe-truth-and-justice-june-2006-daan-bronkhorst

Šī partija apvieno bijušās Čehoslovākijas vecā kaluma komunistus, kā arī citus kreisi orientētos, kas iestājās par ciešāku sadarbību ar Kremli un propagandē komunisma ideju atdzimšanu. Saistībā ar šo komunistu iespaida pieaugumu Prāgā bijušā Staļina pieminekļa vietā sabiedriskā kustība *Dekomunizācija* izkāra milzīgu Krievijas prezidenta Vladimira Putina plakātu.[690] Var secināt, ka čehu sabiedrība dekomunizāciju neuzskata par pabeigtu un rezultātus par apmierinošiem. Tomēr paveiktais, tostarp daļējā lustrācija (arī slepeno dienestu darbinieku un aģentu vārdu oficiālā publiskošana), padara Čehu Republikas piemēru atdarināšanas vērtu cīņā ar totalitāro mantojumu.

3. Polija

Dekomunizācijas vēsture Polijā ir saturiski bagāta. Poļi savu valsti uzskata par pirmo, kurā aizsākās pret komunismu vērstas sociālas un politiskas aktivitātes. Tas gan nenozīmē, ka poļu rezultāti dekomunizācijā būtu pārāki pār citiem, jo poļu valdošās aprindas nav bijušas motivētas oficiāli publiskot slepeno dienestu darbinieku un aģentu vārdus. Dekomunizācijas aizsākumus Polijā sasaista ar poļu neatkarīgās, ar komunistiem nesaistītās arodbiedrības *Solidaritāte* (*Solidarnošč*) pirmajām aktivitātēm 1980. gada augustā un septembrī. Polijā. 1989., 1990. gada mierīgās revolūcijas laika vara nonāca *Solidaritātes* rokās. Vienlaikus daļa *Solidaritātes* aktīvistu pieprasīja dekomunizāciju un lustrāciju. Lustrācijas ideja izpaudās kā vēlme nobīdīt no varas tos, kas iesaistīti tautas brīvības un cilvēktiesību ierobežošanā komunistiskā režīma laikā. Pirmais lustrācijas likums Polijā pieņemts 1992. gadā, bet to noraidīja Polijas konstitucionālās uzraudzības institūcija – Konstitucionālais tribunāls (*Trybunał Konstytucyjny* – poļu val.). Nākamo likumu pieņēma 1996. gadā, un tas stājās spēkā. Tūlīt sekoja asa polemika sabiedrībā, tās gaitā sabiedriskas aktivitātes rezultātā stihiski un nekontrolēti bija publiskoti saraksti ar cilvēkiem, kas sadarbojušies ar režīma galveno represīvo dienestu – Sabiedrības drošības ministriju (*Ministerstwo*

690 "Čehijā laternu stabos pakar manekenus, brīdinot par komunisma draudiem", *Diena*, 2013, 22. oktobris; "Prāgā Staļina pieminekļa vietā izkārts milzīgs Putina plakāts", *Diena*, 2013, 25. oktobris.

Bezpieczeństwa Publicznego, saīsināti *MBP*).[691] Prezidenta Aleksandra Kvasņevska, kas pats bija kādreizējais komunists – Polijas apvienotās strādnieku partijas (*Polska Zjednoczona Partia Robotnicza* – poļu val.) biedrs –, laikā no 1995. gada līdz 2005. gadam Polijā lustrāciju uzskatīja par vienu no svarīgākajām problēmām, kas jāatrisina tuvākajā nākotnē.[692] Neskatoties uz kādreizējā disidenta, *Solidaritātes* līdera, bijušā Polijas prezidenta Leha Valensas un kreiso aprindu pretdarbību, 1997. gada jūnijā lustrācijas likums tomēr bija pieņemts. Tādējādi Polijā noslēdzās astoņus līdz deviņus gadus ilgusī neorganizētā un neoficiālā lustrācija, kā ietvaros sabiedrībā plaši klīda neapstiprināta informācija par bijušajiem aģentiem. Oficiālā lustrācija tobrīd obligātā kārtā paredzēja amatpersonu pārbaudi saistībā ar komunistu slepenajiem dienestiem. Lustrācijai pakļāva valsts amatpersonas, pašvaldību vadītājus, tiesnešus, prokurorus, notārus, advokātus un visu veidu plašsaziņas līdzekļu vadītājus, kopskaitā ap 23 000 personu. No likuma pieņemšanas līdz 2004. gadam ar lustrācijas uzdevumu nodarbojās *Sabiedrisko interešu pārstāvja birojs* (*Rzecznik Interesu Publicznego*). Lustrācijas gaitā visiem iepriekšējā režīma darbiniekiem, kas vēlējās strādāt valsts vai pašvaldības dienestā, bija publiski jānožēlo grēki un jālūdz piedošana. Likums paredzēja amatpersonām nodot rakstveida zvērestu par savu pagātni. Ja noskaidrojās, ka persona slēpusi savu sadarbību, sekoja liegums desmit gadus ieņemt amatus. Likumu pārkāpušos atbrīvoja no amata un publiskoja viņu biogrāfiju. Likums ļāva bez tiesas atbrīvot no darba visus *MBP* darbiniekus un aģentus.[693] Šajā laikā atradās droši pierādījumi par vicepremjera, bijušā disidenta Januša Tomaševska (Janusz Tomaszewski, 1953), sadarbību ar *MBP*, publiskoja arī līdzīgus

[691] Vairāk par šeit aprakstīto lustrācijas procesu Polijā divdesmitā gadsimta deviņdesmitajos gados skatīt Garton Ash, Timothy. *The Polish Revolution: Solidarity*. New Haven: Yale University Press, 2002, 439 p.; Kenney, Patrick. *A Carnival of Revolution: Central Europe 1989*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2003, 352 p.; Polmar, Normam; Allen, Thomas. *Księga Szpiegów*. Warszawa: Magnum, 2000, 702 s.

[692] Calhoun, Noel. *Dilemmas of Justice in Eastern Europe's Democratic Transitions*. New York: Palgrave Macmillan, 2004, p. 125.

[693] Bronkhorst, Daan. "Lustration in Central and Eastern Europe: Part II." *Truth and justice*, June 2006. Amnesty International. Available at: https://www.amnesty.nl/part-ii-lustration-in-central-and-eastern-europe-truth-and-justice-june-2006-daan-bronkhorst

pierādījumus par leģendāro disidentu Lehu Valensu un Polijas septīto prezidentu, bijušo komunistu Aleksandru Kvasņevski, kura laikā bija apstiprināts arī pieminētais lustrācijas likums. 2004. gada lustrācijas tiesa konstatēja, ka Polijas Seima vadītājs Jozefs Oleksa sadarbojies ar dienestiem.

Var secināt, ka lustrācijas process Polijā ir bijis rezultatīvs un no tā nevarēja izvairīties pat politiskā elite. Tomēr daļa Polijas sabiedrības vienmēr ir centusies sasniegt maksimālo, proti, pilnīgu informācijas atklātumu par režīma slepenajiem darboņiem. Piemēram, 2005. gada janvārī un februārī poļu bijušais disidents, tobrīd prestižās poļu konservatīvās avīzes *Rzeczpospolita* žurnālists Broņislavs Vildšteins izplatīja savu draugu žurnālistu starpā kompaktdiskā ierakstītu sarakstu ar bijušā *MBP* darbiniekiem, aģentiem, informatoriem un arī represiju upuriem, kuru it kā bija ieguvis no 2000. gada vidū darbību uzsākušā Polijas nacionālās piemiņas institūta (*Instytut Pamięci Narodowej*)[694]. Sarakstu publicēja dažādās interneta vietnēs un noskaidrojās, ka tajā ir 162 617 personu vārdi, turklāt no tiem neatkārtojās 120 000. Šis apjomīgais materiāls ieguvis nosaukumu *Vildšteina saraksts* un joprojām kā neoficiāls materiāls ir pieejams dažādās mainīgās interneta adresēs. Pēc *Vildšteina saraksta* publicēšanas Polijā atsākās plaša polemika par lustrāciju. Daļa sabiedrības Vildšteina rīcību uztvēra kā drosmīgu un atbalstāmu soli, otra daļa kritizēja, uzskatot, ka savā starpā sanaido visus pilsoņus. Īpaši asi Vildšteinam un Polijas nacionālās piemiņas institūtam uzbruka poļu kreisie spēki. Zināms, ka sarakstā bija minēti tādu personu vārdi, kas joprojām darbojās slepenajos dienestos.[695]

2006. gada 21. jūlijā parlamenta apakšpalāta pieņēma likumu, kas paplašināja iepriekšējā lustrācijas likuma darbības jomu. Likumu attiecināja uz pašvaldību vadītājiem, komercsabiedrību ar valsts kapitāla daļu vadības pārstāvjiem, zinātniskajiem darbiniekiem, augstskolu, vispārējās un profesionālās izglītības iestāžu vadītājiem, kā arī žurnālistiem. Pēc aptuvenām aplēsēm lustrācija attiecās uz apmēram 700 000 cilvēku, un tās pabeigšanai bija vajadzīgi

[694] *Instytut Pamięci Narodowej*. Dostępny: http://ipn.gov.pl/

[695] "Poland in uproar over leak of spy files", *The Guardian*, 5 February 2005. Available at: http://www.theguardian.com/world/2005/feb/05/poland

septiņpadsmit gadu.[696] Drīz Polijas komersantu aprindās sākās liels satraukums un neapmierinātība. Daudzi bija noraizējušies, ka valdības sāktie sarīkojumi var radīt haosu. Likums kopš 2007. gada marta uzlika par pienākumu biržā kotētu komercsabiedrību valdes locekļiem un augstākajiem vadītājiem atzīties, ja viņi bijuši padomju laiku slepenpolicijas informatori. Šāda lustrācija bija attaisnojama, jo komunisti Polijā pārejas periodā uz demokrātiju līdzīgi kā citviet Centrāleiropā un Austrumeiropā izmantoja partijas kontaktus un naudu, lai iegūtu ienesīgus amatus. Likumā bija noteikts, ka tie, kas nepieteiksies, melos vai centīsies noklusēt savu pagātni, desmit gadus nevarēs strādāt komercsabiedrību vadībā.[697] Konstitucionālais tribunāls 2007. gada maijā daļēji šos papildinājumus atzina par neatbilstošiem konstitūcijai – no lustrācijas atbrīvoja nevalstisku pētniecības centru zinātniekus, uzņēmējus un žurnālistus.[698]

Liela nozīme dekomunizācijā ir Polijas nacionālās piemiņas institūtam, kuru Polijas Seims dibināja jau 1990. gada 18. decembrī, bet darbību tas uzsāka tikai 2000. gada vidū, daļēji vadoties pēc *BStU* piemēra. Tā mērķis ir saglabāt un izplatīt informāciju par totalitārā režīma poļiem nodarītajām netaisnībām, kā arī nodarboties ar komunistiskā režīma izvērtēšanu. Pirmais institūta vadītājs, kuru ievēlēja Polijas Seims, bija jurists Leons Kieres. Viņš bija amatā līdz 2005. gadam, kad viņu nomaina Janušs Kurtika, bet kopš 2011. gada institūtu vada Lukašs Kaminskis. Ideja par šādu institūtu nāca no bijušajām *Solidaritātes* aprindām, un tās mērķis bija neatkarīgi, objektīvi un zinātniski izvērtēt 1990. gadā likvidēto komunistu drošības iestāžu dokumentus. Institūts savā kontrolē pārņēma komunistu režīma slepeno dienestu arhīvu un padarīja to pieejamu cilvēkiem, kas vēlējās iegūt informāciju par sevi. Tāpat šis institūts deva un turpina dot atzinumus par valsts darbinieku saistību ar komunistu slepenajiem dienestiem, tostarp *MBP*. Institūtam ir četras nodaļas – kriminālnoziegumu pret poļu nāciju izpētes nodaļa, dokumentu saglabāšanas un izplatīšanas nodaļa, sabiedrības izglītošanas nodaļa un personu drošības pārbaudes nodaļa. Poļu institūtā strādā pat vairāk

[696] Mihniks, Adams. "Cita Polija", *Diena*, 2007, 13. jūnijs.
[697] "Polijas bizness baidās haosa", *Diena*, 2007, 19.marts.
[698] Mihniks, Adams. "Cita Polija", *Diena*, 2007, 13. jūnijs.

darbinieku kā vācu *BStU* – kopā ap 2000 darbinieku, kas, tostarp arī gatavo publikācijas, izstādes, izglītojošas programmas, konferences. Institūtam ir plaša sadarbība Centrāleiropā un Austrumeiropā, arī Lietuvā – ar *Genocīda pret Lietuvas iedzīvotājiem un pretošanās kustības pētniecības centru*.[699] Iestādes mērogs un plašā darbības joma spilgti apliecina dekomunizācijas, komunisma objektīvas izpētes un novērtējuma milzīgo nozīmi Polijā.

4. Baltijas valstis

Uz iepriekš minēto Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu fona dekomunizācija Baltijas valstīs rada kvalitatīvu iespaidu, jo kopš neatkarības kustības sākuma komunistiskais režīms šeit konsekventi atzīts par noziedzīgu un visa veida tā iespaids par iznīdējamu. Šāda konsekvence nav vispārēja parādība Austrumeiropā. Dekomunizācijas aktualitāte un visaptverošais raksturs Baltijā ir aplūkojams kontekstā ar Baltijas valstu okupāciju, kas šo aspektu padara par krietni nozīmīgāku nekā citviet postkomunisma reģionā. Jāņem vērā, ka Vācijā mūsdienu vēsturnieki VDR vēsturi iekļauj kā integrālu sastāvdaļu visas apvienotās Vācijas vai Vācijas Federatīvās Republikas vēsturē[700], līdzīgi rīkojas arī citas valstis Centrāleiropā un Austrumeiropā, turpretim Baltijas valstīs komunisma gadi ir okupācijas

[699] Par dekomunizācijas aspektiem Polijā skatīt Bingen, Dieter. "Die Aufarbeitung der kommunistischen Vergangenheit in Polen. Bericht des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und international Studien", *Lustration, Aktenöffnung, demokratischer Umbruch in Polen, Tschechien, der Slowakei und Ungarn. Referate der Tagung des BStU und der Akademie für Politische Bildung, Tutzing vom 26. – 28.10.1998*, Dagmar Unverhau (Hrsg.). Münster: LIT Verlag,, 2005, S. 57 – 99.; Rohozinska, Joanna. "Struggling with the Past. Poland's controversial lustration trials", *Central Europe Review*, Vol. 30-2, 2000. Available at: http://www.ce-review.org/00/30/rohozinska30.html; Szczerbiak, Aleks. "Dealing with the Communist Past or the Politics of the Present? Lustration in Post-Communist Poland", *Europe-Asia Studies*, Vol. 54-4, 2002, pp. 553 – 572.; David, Roman. "Lustration Laws in Action: The Motives and Evaluation of Lustration Policy in the Czech Republic and Poland (1989 - 2001)", *Law & Social Inquiry*, Vol. 28-2, 2003, pp. 387 – 439.

[700] Skat., piemēram, nozīmīgā pētniecības centra *Vācijas Mūsdienu vēstures institūta* darbību (*Das Institut für Zeitgeschichte*. Erhältlich im: http://www.ifz-muenchen.de/); Möller, Horst. "Horst. Das Institut für Zeitgeschichte 1949 – 2009", *60 Jahre Institut für Zeitgeschichte*. München: R. Oldenbourg Verlag, 2009, S. 10.

periods, kad valsts faktiski nav pastāvējusi, tādēļ šī perioda norises nav saistāmas ar Baltijas valstu pašu īstenoto pagātnes procesu. Rezultātā, piemēram, dekomunizācijas norisēm pieskaita arī Igaunijas un Latvijas pilsonības likumus, kas par pilsoņiem atzina visus pirmsokupācijas pilsoņus un to pēctečus, tāpat arī totalitārās ideoloģijas un simbolikas aizliegumus uzskata par spilgtu dekomunizācijas apliecinājumu.[701]

4.1. Igaunijas Republika

Dziļāku dekomunizācijas jeb lustrācijas procesu ar aģentu saraksta publicēšanu visagrāk Baltijā aizsāka Igaunijas Republika. Ar lustrāciju Igaunijā nodarbojās Igaunijas Iekšējās drošības policija (*Kaitsepolitseiamet* jeb *KAPO*). Igaunijā bijušajiem VDK darbiniekiem bija dota iespēja pašiem atzīties kolaborācijā ar okupācijas varu. 1997. gada 30. janvārī *KAPO* oficiālajā izdevumā *Riigi Teataja*[702] publicēja pirmo sarakstu ar septiņiem VDK darbiniekiem, kas bija izvairījušies līdz 1996. gadam atzīt savu pagātni. Pēdējais saraksts publicēts 2009. gada 29. decembrī. Kopā *KAPO* publicējis 13 sarakstus ar 647 aģentiem, kas darbojušies padomju okupācijas laikos Igaunijas PSR Valsts drošības komitejā (VDK), militārajos un citos slepenajos dienestos. Saskaņā ar *KAPO* statistiku jaunākais slepeno dienestu darbinieks bija dzimis 1972. gadā, vecākais 1911. gadā, vairākums aģentu jeb 77% bijuši vīrieši, pie kam divdesmitā gadsimta astoņdesmito vidū bija vērojams vislielākais slepenajos dienestos darbu sākušo skaits un 60% no visām atklātajām personām bija drošības struktūru darbinieki līdz pat Igaunijas Republikas neatkarības atjaunošanai.[703] Šie saraksti ir brīvi lejupielādējami KAPO oficiālajā interneta lapā.[704]

---

[701] Pettai, Eva-Clarita; Pettai, Vello. *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States.* Cambridge: Cambridge University Press, 2015, pp. 115 – 167.
[702] *Riigi Teataja.* Kättesaadav: https://www.riigiteataja.ee/index.html
[703] Procedure for registration and disclosure. *Kaitsepolitseiamet*. Available at: https://www.kapo.ee/eng/areas-of-activity/disclosure-of-employees-of-security-organisations-of-the-states-that-have-occupi/procedure-for-registration-and-disclosure.html
[704] Procedure for registration and disclosure, *Kaitsepolitseiamet*. Availablet at: https://www.kapo.ee/eng/areas-of-activity/disclosure-of-employees-of-security-

4.2. Lietuvas Republika

Arī Lietuvas Republikas nopelni dekomunizācijas un lustrācijas jomā ir atzinības vērti. Lustrāciju Lietuva sāka krietni vēlāk nekā Igaunijā – 2000. gada 1. februārī. Lustrācijas likums noteica, ka līdz 2000. gada augustam visi, kas sadarbojušies ar PSRS specdienestiem vai represīvajām struktūrām, piemēram, Iekšlietu tautas komisariātu un tā pēcteci VDK, vai arīdzan līdzīgu organizāciju darbinieki, varēja brīvprātīgi atzīties un tādējādi panākt, ka viņu vārdi netiek publiskoti.[705] Valsts bija apņēmusies garantēt, ka šie cilvēki netiks vajāti, sodīti un par viņiem neviens neuzzinās. Īpaša komisija līdz termiņa beigām saņēma vairāk nekā 1600 atzīšanās no bijušiem slepeno dienestu darbiniekiem, bet vēsturnieki un valsts drošības speciālisti pamatoti uzskatīja, ka bija daudz vairāk bijušo čekistu un čekas aģentu. Lietuvas likums noteica, ja komisijas rīcībā ir ziņas par kādu bijušo čekistu, kurš nav brīvprātīgi pieteicies, un tā spēj pierādīt viņa vainu, čekista vārds pēc 2001. gada augusta bija jāpublicē oficiālajā Lietuvas Republikas laikrakstā. Vēlāk pret sadarbības slēpēju vērsās ar citu likumu, kas paredzēja uz desmit gadiem aizliegt ieņemt amatu valsts un pašvaldības iestādēs, bankās un apdrošināšanas kompānijās, plašsaziņas un pat parastos uzņēmumos.[706]

Lietuvā ir spēcīga institucionālā bāze komunistiskās pagātnes izskaušanai. 1992. gadā ir dibināts *Genocīda pret Lietuvas iedzīvotājiem un pretošanās kustības pētniecības centrs* (*Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras*).[707] Tā ir valsts iestāde, kura veic genocīda, noziegumu pret cilvēci, kara noziegumu, represiju pret civiliedzīvotājiem un pretošanās kustības izpēti. Kopš 2011. gada šai institūcijai ir uzdevums pārbaudīt, analizēt un publicēt PSRS slepeno dienestu dokumentus. Šim nolūkam izveidots īpašs interneta resurss lietuviešu valodā *KGB aktivitātes Lietuvā* (*KGB veilka*

organisations-of-the-states-that-have-occupi/procedure-for-registration-and-disclosure.html

[705] Radzevičūte, Aušra. "Jau 1000 atzinušies sadarbībā ar VDK", *Diena*, 2000, 3. augusts.

[706] Radzevičūte, Aušra. "Labējos neapmierina lustrācija", *Diena*, 2001, 24. oktobris.

[707] *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras*. Galima rasti: http://www.genocid.lt/

Lietuvoje)[708], kur digitāli publicēti to VDK štata darbinieku un ārštata darbinieku jeb aģentu vārdi, kuri paši nav atzinušies likumā noteiktajā termiņā. Te izmantota VDK kartotēka, sarakste, iekšējā dokumentācija un citi dokumenti, ko 2012. gadā Lietuvas Valsts drošības departaments nosūtīja Lietuvas īpašajam arhīvam, kas nonāca minētā pētniecības centra rīcībā. Līdz 2015. gada novembrim publicēti apmēram 1000 vārdi un īsas biogrāfijas.[709]

Analizējot Baltijas valstu situāciju, jāsecina, ka lustrācijas procesā Latvija ir visvairāk atpalikusi no kaimiņvalstīm un piemēriem citviet Centrāleiropā un Austrumeiropā tādēļ, ka tikai 2015. gada oktobrī darbu varēja uzsākt LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, kura jau drīzumā varētu panākt VDK aģentu kartotēkas publiskošanu, ja Saeima piekritīs tās atslepenošanai. Līdz šim šie dokumenti tikuši rūpīgi sargāti, tādēļ nav bijusi iespējama arī sarakstu noplūdināšana, kā tas noticis, piemēram, Polijā.

5. Rumānija

Rumānijā dekomunizācijas jautājumi ir aktuāli jau kopš 1989. gada, kad vardarbīgā veidā gāza komunistu režīmu. Svarīgs notikums bija tā dēvēta *Timišoaras proklamācija*, kuru 1990. gada 11. martā izveidoja bijušie 1989. gada rumāņu revolūcijas Timišoaras dalībnieki, kuri pieprasīja aizliegt komunistiem piedalīties vēlēšanās. Tomēr bijušās valdošās aprindas šo aktivitāti apspieda. Ilgus gadus jautājums par bijušo funkcionāru atstādināšanu izraisīja diskusijas un skandālus. Dekomunizāciju izmantoja kā argumentu politiskajā cīņā, arī attiecībā uz tiesiskuma iedibināšanu, tiesu lēmumu objektivitāti, tiesnešu personībām un tamlīdzīgi. 2010. gada 19. maijā Rumānijas parlamenta pārstāvju palāta pieņēma Lustrācijas likumu. Bija lielas cerības, ka Rumānija spēs savu nākotni veidot bez bijušajiem režīma funkcionāriem. Likums paredzēja piecu gadu aizliegumu ieņemt valsts un pašvaldību amatus tiem, kas bija varas vai represīvo orgānu pārstāvji no 1945. gada 6. marta līdz 1989. gada 22. decembrim, proti, totalitārisma laikā. Tāpat likums uzlika par pienākumu visiem, kas

[708] *KGB veikla Lietuvoje*. Galima rasti: http://www.kgbveikla.lt/
[709] Pettai, Eva-Clarita; Pettai, Vello. *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States.* Cambridge: Cambridge University Press, 2015, pp. 115 – 167.

pretendē uz valsts vai pašvaldību amatiem, dot zvērestu, ka viņi nav sadarbojušies ar režīmu. Likuma izstrāde bija ilga. Tā sākotnējais projekts, kas tapa vēl 2005. gadā, paredzēja uzreiz un bez ierunām atstādināt no amata visus, kas ieņēmuši amatus totalitārisma laikmetā. 2006. gadā šo projektu pieņēma Senāts, bet tā izskatīšana apzināti bija novilcināta Pārstāvju palātā, līdz beidzot 2010. gadā tas stājās spēkā. Likumu kritizēja no visām politiskajām nometnēm. Labējie, kas bija radikālākie lustrācijas piekritēji, likumu kritizēja par to, ka tas ļauj amatus saglabāt daudziem funkcionāriem dažādās jomās. Kreisie savukārt to kritizēja kā nedemokrātiskāku anahronismu.

Likums bija spēkā neilgu laiku, jo drīz vien to par antikonstitucionālu atzina Rumānijas Konstitucionāla tiesa. Lustrācijas likumam, jāatzīst, bija trūkumi, kas saistījās ar precizitāti un cilvēktiesību aspektu. Konstitucionālā tiesa noteica, ka vainu var pierādīt tikai individuāli, nevis kolektīvi, kā arī norādīja, ka likums pieņemts brīdī, kad komunisms valsti vairs neapdraudot, ar veco režīmu saistītie cilvēki jau divdesmit gadus bez ierobežojumiem darbojušies demokrātijas apstākļos, bet piederība komunistu iestādēm pati par sevi neesot skaidrs noziegums, tādēļ likums pārkāpjot nevainīguma prezumpciju, jo uzliekot kolektīvu atbildību par totalitārisma izpausmēm. Konstitucionālās tiesas spriedums esot diskutabls, jo tajā nebija dots skaidrojums dažiem punktiem, piemēram, par kolektīvo atbildību, kas ir visai strīdīgs arguments, kā arī par apritējušo divdesmit gadu periodu, kas padarot šādu likumu lieku, jo nekur neesot noteikts, ka šādai noziedzīgai darbībai ir noilgums. Autora ieskatā, tā ir aktuāla, kamēr vien valstī ir jūtams režīma mantojums. Jāņem vērā arī, ka pašā Konstitucionālajā tiesā strādāja virkne tiesnešu, kas bija saistīti ar komunistu režīmu, tādēļ ar lustrācijas likumu būtu atcelti no amatiem. Jānorāda, ka lustrācija ir nepieciešama, ja tā atbilst sabiedrības vairākuma vēlmēm un ja sabiedrība grib attīrīties no nevēlama totalitāra mantojuma. Tādējād, lustrācija ir katras nācijas politiskā izvēle.[710] Rumānijas piemērs liecina, ka nokavēts īstais brīdis lustrācijai. Ja šādu likumu būtu pieņēmuši

[710] Vērtējums par Rumānijas lustrācijas likumu, publicēts 2010. gada 21. jūlijā Dix, Holger, Rebegea, Corina. "The Short History of the Romanian Lustration Law", *Konrad Adenauer Stiftung e.V.* Available at: http://www.kas.de/wf/doc/kas_20185-1522-2-30.pdf?100802134732

divdesmitā gadsimta deviņdesmitajos gados, tas stātos spēkā un Rumānijas konstitūcijas uzraugu rīcībā nebūtu šādu argumentu.

Komunistiskās Rumānijas drošības dienesta *Securitate* (*Departamentul Securităţii Statului*) dokumentus un kartotēku pašlaik glabā Rumānijas Izlūkošanas dienests, un tie ir slepeni. Rumānijā ir bijuši neskaitāmi aicinājumi tos publicēt.[711] Tas padara Rumānijas piemēru līdzīgu Latvijas situācijai. Klīst neapstiprināta informācija, ka šo gadu gaitā nezināmā veidā no Rumānijas Izlūkošanas dienesta ir pazuduši dokumenti par prominentām personībām politikā un reliģijā.[712]

Rumānijā kopš 2005. gada 21. decembra darbojās īpaša valsts iestāde *Rumānijā veikto komunistisko noziegumu izmeklēšanas institūts* (*Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc* jeb *IICCMER*).[713] Tā ir veidota pēc Vācijas un Polijas piemēra. Šī institūta kompetencē ir viss Rumānijas komunistiskā režīma izpētes spektrs, tostarp arī *Securitate* izpēte. Institūts veic zinātnisko izpēti, izglīto sabiedrību, izdod publikācijas, rīko konferences un izstādes. Institūts izdod gadagrāmatas par totalitārisma mantojumu,[714] bet neuztur plašu darbinieku štatu, jo

[711] "Lustration in Romania: The Story of a Failure", *Studia Politica*, Vol. 6-1, 2006, pp. 135 – 156; Stan, Lavinia, "Spies, Files and Lies: Explaining the Failure of Access to Securitate Files", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol.37- 3, 2004, pp. 341 – 359; *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past*, London: Routledge, Lavinia Stan (ed.), 2009, pp. 58 – 83.

[712] "Hungary's secret-police archives. Closing down history", *The Economist*, 28 February 2011. Available at: http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2011/02/hungarys_secret-police_archives

[713] *Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc*. Disponibil: http://www.iiccr.ro/

[714] Pirmā gadagrāmata bija veltīta jautājumam par komunisma nosodījuma nepieciešamību. *Why Communism Must Be Condemned*. Bucharest: Polirom Publishing House, 2006. Otrā gadagrāmata –kādreizējai komunistu elitei pirms un pēc 1989. gada *Communist Elites before and after 1989*. Bucharest: Polirom Publishing House, 2007. Plašāk par gadagrāmatām un to saturu skatīt atbilstošu Rumānijā veikto komunistisko noziegumu izmeklēšanas institūta mājas lapas sadaļu: Disponibil: http://www.iiccr.ro/index.html?lang=en&section=publications

nepieciešamo darbu veikšanai nolīgst atbilstošus speciālistus, tādējādi tā darbs ir nepastāvīgs un uzskatāms par kampaņveidīgu.[715]

6. Ungārija

Dekomunizācijas rezultāti Ungārijai ir pieticīgi. Ungārijā tā saucamais *Zeteni-Takača* likums 1992. gadā noteica kriminālo atbildību par dzimtenes nodevību līdz pat mūža ieslodzījumam bez noilguma laika periodā no 1944. līdz 1990. gadam. Likums varēja attiekties uz gandrīz visiem, kas bija iesaistīti sadarbībā ar PSRS. Prezidenta Arpāda Genca laikā likumu Konstitucionālā tiesa atzina par antikonstitucionālu un pasludināja par tādu, kas vērsts uz atriebību. 1995. gadā Ungārijas Konstitucionālā tiesa atzina, ka dokumentus par sadarbību ar režīmu ir jāpublisko, bet iepriekšējo lustrāciju atzina par politisku atriebību. Konstitucionālā tiesa noteica, ka jebkurš politiķis ir publiska persona, un jārēķinās ar to, ka viņa personīgās tiesības ar to ir ierobežotas, tādēļ informāciju par katru politiķi sabiedrībai ir jāzina pilnībā.

Dekomunizācijas un lustrācijas rezultāti Ungārijā ir bijuši svārstīgi un atkarīgi no valdošā politiskā spēka. Piemēram, kad pie varas 1996. gadā bija sociālisti jeb bijušie komunisti, likumos bija noteikts, ka lustrācijai pakļaujamas tikai visai šauras aprindas valsts augstākajā administrācijā. Savukārt, kad 2000. gadā pie varas nāca antikomunistiskā, labējā Ungārijas pilsoņu partijas koalīcija, lustrācija bija aktualizēta un izvērsta daudz plašāk. Proti, to attiecināja uz plašsaziņas līdzekļu vadītājiem, tiesnešiem, prokuroriem un visu partiju valžu locekļiem. Brīvprātīgās pieteikšanās termiņu drošības iestāžu darbiniekiem noteica līdz 2004. gadam. Pavisam nelielai daļai atklāto slepeno dienestu darbiniekiem un aģentiem jeb sešiem simtiem personu īpaša lustrācijas tiesa izteica aicinājumu atstāt ieņemamos amatus, bet neuzstādīja to kā kategorisku prasību, tādēļ daudzi neatkāpās. Ungārija izlēma nepakļaut lustrācijai izklaidējošo

[715] Ellis, Mark. "Purging the Past: The Current State of Lustration Laws in the Former Communist Bloc", *Law and Contemporary Problems*, Vol. 59-4, 1996, pp. 181 – 196.

programmu žurnālistus, universitāšu un koledžu vadītājus, valsts kapitālsabiedrību vadītājus un garīdzniekus.[716]

Nozīmīgu soli Ungārijas parlaments spēra 2005. gada 30. maijā, kad ļāva publiskot agrāk slepenu informāciju par drošības dienestu aģentiem. Ungārija tādējādi lēma par labu dokumentu atklātībai, bet realitātē konkrētu personu vārdi oficiāli atklāti nebija.

2011. gadā Ungārijas parlaments vēlreiz atgriezās pie komunisma laika slepeno dienestu dokumentu problēmas. Bija izstrādāts priekšlikums, ka katra persona, par kuru komunistu slepenajos dienestos bija izveidota lieta, drīkstēja šo dokumentu oriģinālus savākt un darīt visu, kas ienāktu prātā – iznīcināt, publicēt, glabāt mājās un tā tālāk. Tādā veidā bija iecerēts pilnībā noņemt šo jautājumu no dienas kārtības. Valdības nodoms izsauca neapmierinātību vēsturniekos daudzās pasaules valstīs, kas asi vērsās pret tik svarīgu dokumentu grupas faktisku iznīcināšanu. Tādēļ valdības plāni izjuka, bet Ungārija joprojām ir starp tām postkomunistiskajām valstīm, kuras komunistu slepeno dienestu arhīvus, tostarp, Valsts aizsardzības iestādes (*Államvédelmi Hatóság*) dokumentus un aģentu vārdus nav padarījušas pieejamus sabiedrībai vai pētniekiem.[717] Ungāru opozīcijas partija *Politika var būt atšķirīga* 2015. gada 3. novembrī nāca klajā ar paziņojumu, ka pašreizējās valdošās aprindas nav ieinteresētas šo dokumentu atklāšanā, jo tas uzskatāmi parādītu, kā komunistu slepenie dienesti ietekmējuši sistēmu maiņu un kā bijušie komunisti izlaupījuši valsti un tikuši pie milzu bagātības.[718] Kā var secināt no pārlūkotās zinātniskās literatūras un plašsaziņas līdzekļu ziņām, ar totalitārisma un komunisma izpēti un nosodījumu Ungārijā nenodarbojas neviena speciāla pētniecības

[716] Bronkhorst, Daan. "Lustration in Central and Eastern Europe: Part II." *Truth and justice*, June 2006. Amnesty International. Available at: https://www.amnesty.nl/part-ii-lustration-in-central-and-eastern-europe-truth-and-justice-june-2006-daan-bronkhorst

[717] "Hungary's secret-police archives. Closing down history", *The Economist*, 28 February 2011. Available at: www.economist.com/blogs/easternapproaches/2011/02/hungarys_secret-police_archives

[718] "Hungarian parliament rejects taking up issue of opening secret police files", *The Budapest Beacon*, 4 November 2015. Available at: http://budapestbeacon.com/politics/hungarian-parliament-rejects-taking-up-issue-of-opening-secret-police-files/28916

institūcija kā Vācijā, Čehijā, Lietuvā, Polijā vai Rumānijā. Ungārijā šīs aktivitātes notiek vienīgi privātās iniciatīvas iespaidā universitāšu ietvaros.

7. Slovākija

Vladimira Mečiara valdība, kas ar nelieliem pārtraukumiem bija pie varas līdz 1998. gadam, nostājās opozīcijā 1994. gadā pieņemtajam lustrācijas likumam. Šo likumu konsekventi ignorēja, un 1996. gadā beidzās tajā noteiktais termiņš. Tādējādi te lustrācija nenotika, jo politiskā elite bija noraidoša pret šādu rīcību. Dekomunizācija Slovākijā izpaudās vienīgi tādējādi, ka komunistu vara bija pasludināta par amorālu un prettiesisku. Ja arī notika tiesvedības par padomju laiku grēkiem, tad tās beidzās bez rezultātiem un reāla soda. 2002. gadā stājās spēkā likums, kas paredzēja komunisma laika slepeno dienestu arhīvu atvēršanu. 2003. gada 1. maijā Slovākijā darbu sāka Tautas atmiņas institūts (*Ústav pamäti národa*)[719] – iestāde, kuras uzdevums ir pētīt arhīvus un publiskot informāciju par nacionālsociālistu (1939 – 1945) un komunistu (1945 – 1989) režīmiem Čehoslovākijā (resp. Slovākijā) un slepeno dienestu aktivitātēm.[720] Institūta pārziņā atrodas arī komunisma laikmeta slepenā dienesta – Valsts drošības iestādes (*Státní bezpečnost* jeb *StB* – čehu val., *Štátna bezpečnosť* jeb *ŠtB – slovāku val.*) Slovāku daļas – arhīvs, kura fondu atslepenošana sākusies 2003. gadā. Par vienu no svarīgākajām šī arhīva sastāvdaļām uzskata slepenā dienesta aģentūras kartotēku, izmeklēšanas un operatīvās lietas (kopskaitā 62 000), kā arī mikrofilmas, ekvivalentas diviem miljoniem papīra lappušu. Institūts gatavo un izsniedz izziņas par sadarbības faktu ar drošības institūcijām, kā arī publicē informāciju par represijām un to organizētājiem.[721]

[719] *Ústav pamäti národa*. K dispozícii na: http://www.upn.gov.sk/
[720] *O Ústave pamäti národa*, K dispozícii na: http://www.upn.gov.sk/sk/o-ustave-pamati-naroda/
[721] *Organizational Structure*. K dispozícii na: http://www.upn.gov.sk/en/organizational-structure/

8. Albānija

Ar dekomunizācijas jautājumiem un lustrāciju ir nodarbojusies arī Albānija, tomēr vairums oficiālo dekomunizācijas norišu, kas bija vērstas uz bijušo režīma slepeno dienestu darbinieku atstādināšanu, vairs nedarbojas. Komunistu piedalīšanās valsts pārvaldē bija strikti ierobežota Albānijā jau kopš 1992. gada marta vēlēšanām. 1992. gada jūlijā pieņēma likumu, kas aizliedza komunistu darbību. 1993. gadā Konstitucionālā tiesa to atcēla, bet 1995. gadā pieņēma vēl divus likumus – par genocīdu un noziegumiem pret tautu komunistu laikos un par demokrātisko vērtību aizsardzību. Deviņdesmito gadu vidū Albānijā pārbaudīja deputātu kandidātus un valdības pārstāvjus sakarā ar viņu iespējamo darbību komunistu perioda Valsts drošības direktorātā jeb *Sigurimi* (*Drejtoria e Sigurimit të Shtetit*, – albāņu val.). Tomēr 1997. gadā bijušie komunisti sāka atgriezties politikā, jo Albānijas Augstākā tiesa atcēla noteikto ierobežojumu par noziegumiem pret cilvēci. 2008. gadā atkal uzjundīja diskusija par jaunu likumu, kurš paredzēja atcelt no amatiem tiesnešus, kas kalpojuši komunistu laikā. Kopš šī brīža jautājums vairs nav virzījies.

9. Bulgārija

Komunistiskā mantojuma pārvarēšanā grūtības ir piemeklējušas Bulgāriju**.** Kaut arī dekomunizācija bija politiskajā dienas kārtībā kopš komunistu režīma sabrukuma 1990. gadā, tā nav īstenota apmierinošā veidā. Vairākās reizes, tostarp 1994. gadā un 2006. gadā, pilsoniskās valdības ir uzsākušas dažādus dekomunizācijas sarīkojumus, piemēram, Valsts drošības komitejas (*Комитет за държавна сигурност*, saīsināti *КДС*) arhīvu atvēršanu vai ierobežojumus bijušajiem komunistu valsts drošības darbiniekiem ieņemt amatus, tomēr ikreiz sociālistu (kādreizējie komunisti) opozīcija un viņu veidotās nākamās valdības šos sarīkojumus boikotējušas vai tiesu ceļā atcēlušas. 1997. gadā Bulgārijā pieņēma likumu, kas ļāva izmantot komunistu slepeno dienestu arhīvus sadarbības fakta konstatēšanai. Mērķis bija panākt, lai bijušie slepeno dienestu darbinieki neieņemtu valsts amatus. Kopš 2001. gada ar dekomunizācijas un lustrācijas jautājumu sāka nodarboties arī

Bulgārijas parlaments, kurš konstatēja, ka desmit procenti no Bulgārijas parlamenta deputātiem kopš 1989. gada bijušie *КДС* darbinieki. 2006. gadā parlaments diskutēja par iespēju valsts iedzīvotājiem aplūkot personīgās lietas komunistu slepenā dienesta arhīvā, tomēr parlaments šo iespēju noraidīja.[722] Tādējādi Bulgārija nav nodevusi dokumentus atklātībai.

2012. gadā parlaments kārtējo reizi noraidīja plašākas lustrācijas prasību, bet 2013. gadā Konstitucionālā tiesa atzina, ka bijušo valsts drošības iestāžu darbinieki bez ierobežojumiem var ieņemt amatus Nacionālajā radio un televīzijas padomē, kā arī radio un televīzijā.[723] Var secināt, ka Bulgārijā nav bijusi valdības konsekventa vēlme īstenot dekomunizāciju. Bulgārijā nav bijuši ne valsts finansēti projekti, ne pētniecības institūti, kas nodarbotos ar komunistiskās pagātnes izvērtēšanu. Vecā komunistu elite ir palikusi pie varas. Vesela plejāde politiķu un žurnālistu, kuri pašlaik ir atbildīgi par patiesas demokrātijas iedzīvināšanu, ir bijuši saistīti ar komunistu slepenajiem dienestiem. Saskaņā ar pētnieciskajā literatūrā atrodamajām norādēm joprojām daudzi totalitārā režīma darboņi ieņem deputātu amatus, ir politisko partiju līderi un pat mācītāji Bulgāru pareizticīgo baznīcā.[724]

---

[722] Bronkhorst, Daan. "Lustration in Central and Eastern Europe: Part II." *Truth and justice*, June 2006. Amnesty International. Available at: https://www.amnesty.nl/part-ii-lustration-in-central-and-eastern-europe-truth-and-justice-june-2006-daan-bronkhorst

[723] *БСП и ДПС атакуват единствените лустрационни текстове в нашето законодателство; На 5 септември 2012 г. Народното събрание отхвърли законопроект на Лъчезар Тошев за лустрация*, [dekomunizācijai veltīts bulgāru sabiedriskas iniciatīvas interneta resurss]. На разположение в: http://www.decommunization.org/; Bertschi, Charles C. "Lustration and the Transition to Democracy. The Cases of Poland and Bulgaria", *East European Quarterly*, Vol. 2-4, 1995, pp. 435 – 451.

[724] Чурешки, Стефан. *Православието и комунизмът в България 1944-1960 г.* София: Просвета, 2004, 192 с.; Dimitrov, Emanuil. "De-communization in Bulgaria and Germany Revisited", *American University in Bulgaria*, 5 December 2013. Availablet at: https://www.aubg.edu/news/de-communization-in-bulgaria-and-germany-revisited-415 [29.10.2015.].

10. Bijusī Dienvidslāvija

Vien daļēja dekomunizācija ir notikusi vai diskutēta bijušajā Dienvidslāvijā. Komunistiskā totalitārisma apstākļos te darbojās pat divi nozīmīgi slepenie dienesti – Tautas drošības nodaļa (*Odjeljenje za zaštitu naroda* – serbohorvātu) un Valsts drošības pārvalde (*Uprava državne bezbednosti* – serbohorvātu). Dekomunizācija te bijusi pieticīga, lielākoties tā saistīta ar komunisma laikmeta ārējo izpausmju likvidēšanu. Kopumā šajā Balkānu reģionā situācija ne tuvu nav tāda kā citviet Centrāleiropā un Austrumeiropā. Dienvidslāvijā bijušie komunistu funkcionāri un slepeno dienestu darbinieki brīvi turpina darboties visu veidu jomās. Lustrācijas jautājums te kļuva aktuālāks sabiedrībā tikai divdesmit pirmajā gadsimtā, kad sāka noregulēties bijušās Dienvidslāvijas sastāvdaļu savstarpējās attiecības. No bijušajām Dienvidslāvijas sastāvdaļām redzamāku progresu ir panākušas 2004. gadā Eiropas Savienībā uzņemtā Slovēnija un 2013. gadā uzņemtā Horvātija. Tā, piemēram, Slovēnijā dekomunizācija un lustrācija notikusi, galvenokārt kā vienreizējs sarīkojums, ko īstenoja tiesās, lai atbrīvotos no padomju perioda tiesnešiem. Savukārt Horvātijā bija lustrācijas likuma priekšlikums 1998. gadā, ko noraidīja, bet 2001. gadā valdība nodeva atklātībai iepriekš slepenus dokumentus ar personu lietām par periodu no 1946. gada līdz 2000. gadam. Līdzīgi kā pārējās bijušās Dienvidslāvijas sastāvdaļas Slovēnija un Horvātija ir likvidējušas jebkādus valstiskus atribūtus, simbolus, vietvārdus un nosaukumus, kas liecinātu par komunistu laikmetu.

Tomēr bijušie slovēņu un horvātu komunisti turpina darboties politikā. Līdzīgi kā tas bija novērojams daudzviet reģionā pēc komunistisko režīmu gāšanas bijušie komunisti te pārdēvējās par sociāldemokrātiem. Piemēram, 1990. gadā Slovēnijas Komunistiskā partija bija pārdēvēta par *Sociāldemokrātisko pārmaiņu partiju*, bet pašlaik tās pēcteci sauc *Slovēnijas sociāldemokrāti*, tās līderi ir gados jauni un cenšas distancēties no komunistiskās pagātnes. 2012. gadā ievēlētais Slovēnijas prezidents Boruts Pahors ir sociāldemokrāts ar aktīva sociālistiskās jaunatnes organizācijas (analogs Komjaunatnei PSRS) un komunista stāžu. Līdzīga situācija ir Horvātijā, kur sociāldemokrātu partija veidojusies no Horvātijas komunistu līgas. Šīs partijas līderi ir kādreizējie komunistu partijas biedri. Dekomunizācijas

virzienā devušās arī pārējās jaunās Balkānu valstis – Bosnija-Hercegovina, Maķedonija, Melnkalne un Serbija. Gadsimtu mijā Bosnijā-Hercegovinā notika slepenu dokumentu nodošana atklātībai un bija noteikta kārtība, kā tos drīkst izmantot. Plašāku rezonansi sabiedrībā izsauca Ivana Bešliča izdotā grāmata *Dienvidslāvijas sargi*, kur bija publicēts saraksts ar 1350 personām, kas sadarbojušās ar bijušās Dienvidslāvijas slepenajiem dienestiem līdz 1990. gadam.[725] Maķedonijā 2011. gadā pieņēma likumu, kas noteica kārtību, kādā glabājami bijušā režīma dokumenti, un paredzēja nodot atklātībai apmēram 15 tūkstošus lietu, tostarp, tādu, kas saturēja komunistu režīma slepeno dienestu aģentu un režīma izsekoto personu vārdus. Tomēr nav izdevies atrast informāciju par šo valdības nodomu īstenošanos. Serbijā lustrācijas likumu pieņēma 2003. gadā un paredzēja, ka jāpārbauda visu publiskos amatos esošo personu biogrāfijas. Tomēr likumu tā arī neiedzīvināja, un tajā noteiktie termiņi zaudēja spēku 2013. gadā. Tagad serbu opozīcijai ir ideja par jaunu lustrācijas likumu. Dekomunizācijas un lustrācijas procesam bijušajās Dienvidslāvijas (izņemot Slovēnijas) teritorijā ir arī īpaša iezīme – tas parasti tiek skatīts kontekstā ar Dienvidslāvijas karu divdesmitā gadsimta deviņdesmitajos gados.[726]

11. Gruzija

Vēl pirms dažiem gadiem plaša dekomunizācijas perspektīva bija iezīmējusies Gruzijas Republikā, tās parlaments 2011. gada pavasarī vienbalsīgi pieņēma par *Brīvības hartu* dēvētu likumu, kas

[725] Bešlić, Ivan. *Čuvari Jugoslavije: suradnici UDBE u Bosni i Hercegovini*. Posušje: Samizdat, 2003. 642 s. Šī grāmata pieejama arī internetā: *Internet Archive*. Доступно на: https://archive.org/stream/cuvari_jugoslavije_srbi/cuvari_jugoslavije_srbi_1_dio_001_109_djvu.txt

[726] Par dekomunizācijas un Dienvidslāvijas kara savstarpējo saistību vairāk skatīt *Disclosing hidden history: Lustration in the Western Balkans. A Documentation.* Thessaloniki: Center for democracy and reconciliation in Sotheast Europe, Magarditsch Hatschikjan, Dušan Relji, Nenad Šebek (eds.). 2005, 167 p. Available at: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnadf295.pdf; Milosavljevič, Bogoljub; Pavičevič, Dorde. *Secret Files: Opening of Secret Files of the State Security Service*. Beograd: Alnari Print, 2002, 229 p.

paredzēja mazināt saikni ar padomju pagātni. Likums sastāvēja no tā sauktajām "lustrācijas" un "patriotu" daļām. Pirmā daļa noteica padomju un nacistu simbolikas publiskas demonstrācijas aizliegumu, kā arī pasludināja lustrāciju, proti, liegumu bijušajiem PSRS VDK darbiniekiem un Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) biedriem ieņemt valsts amatus. Otrā daļa vērsās pret terorismu un sasaistīja to ar Krievijas Federācijas aktivitātēm. Gruzija centās atdarināt Baltijas valstu, kā arī Vācijas, Čehijas un Polijas piemēru un noteica, ka VDK aģenti, partijas un Komjaunatnes funkcionāri nedrīkst ieņemt amatus valsts pārvaldē, tiesās, augstskolās un nedrīkst vadīt plašsaziņas līdzekļus. Visiem, kas bijuši šāda veida režīma kolaboranti, mēneša laikā pēc likuma stāšanās spēkā bija jāatkāpjas no amatiem, pretējā gadījumā informāciju par viņiem paredzēja publiskot.[727] Diemžēl ar likuma iedzīvināšanu jau uzreiz radās problēmas. Gan totalitārisma simbolikas aizliegums, gan amatu ierobežojumi nav īstenoti reālajā dzīvē, nestrādā attiecīgā komisija, kurai jāizvērtē valsts darbinieku sadarbību ar padomju slepenajiem dienestiem. Atbildība par dekomunizācijas rezultātu trūkumu Gruzijā jāuzņemas gan valsts aparātā strādājošajiem, gan arī sabiedrībai kopumā. Piemēram, pati sabiedrība un vietējās pašvaldības nesteidzas iznīcināt padomju simboliku, kas atrodama arhitektūrā un pieminekļos. Bieži jāsaskaras ar Staļina tradicionālo popularitāti sabiedrībā.

Kopš 2004. gada *Rožu revolūcijas* un izteikti rietumnieciskā prezidenta Mihaila Saakašvili nākšanas pie varas Gruzija strauji virzījās uz priekšu, radot iespaidu, ka nelāgais komunisma vēstures mantojums palicis pagātnē. Pat Staļina dzimtajā Gori novāca padomju diktatora pieminekli. Taču jau 2013.gadā bija dzirdamas prasības pēc tā atjaunošanas, savukārt Kahetijas pilsētā Telavi to jau paveica – te no jauna uzstādīja pieminekli padomju totalitārisma iemiesojumam.[728] Attieksmes maiņa pret komunisma mantojumu bija iespējama pēc 2012. gada oktobra parlamenta vēlēšanām, kad par Gruzijas valdības vadītāju kļuva ar Krievijas Federāciju cieši saistītais multimiljardieris un kādreizējais Krievijas Federācijas pilsonis Bidzina Ivanišvili, bet gadu vēlāk par prezidentu bija ievēlēts Ivanišvili atbalstītais kandidāts

[727] Apsīte, Signe. "Gruzija grib saraut saites ar padomju pagātni", *Diena*, 2011, 2. jūnijs
[728] Klimovičs, Atis. "Tas ir jāvaicā Gruzijas premjeram", *Diena*, 2013, 3. septembris.

Giorgijs Margvelašvili. Kopš šī brīža Gruzijas attīstībā sāka iezīmēties pretruna – tā joprojām deklarēja rietumniecisku kursu, bet vienlaicīgi sāka uzlabot attiecības ar Krievijas Federāciju un vairs necentās norobežoties no pagātnes komunistiskā mantojuma, pat atsāka ar to koķetēt.[729] Tāda politika ir pretrunā ar Rietumu pasaules ideāliem, kur ir neiedomājama, piemēram, diktatora Benito Musolini skulptūras uzstādīšana Itālijā vai Ādolfa Hittlera pieminekļa uzsliešana Vācijā.

Pagātnes izvērtēšanu Gruzijā apgrūtina arī 1990. gada ugunsgrēks VDK ēkā, kur sadega aptuveni astoņdesmit procentu no visiem dokumentiem. Vairums VDK dokumentu saistībā ar Gruziju atrodas Maskavā.[730] Tādējādi Gruzijā pagaidām nav vērā ņemamu reālu rezultātu dziļākai dekomunizācijai un pašreizējā politiskajā situācijā dekomunizācija pat vispār nav iespējama.

12. Ukraina

Kopš 2015. gada daudzsološa dekomunizācijas kontekstā ir Ukraina. Ukrainā dekomunizācija un lustrācija ir svarīga sastāvdaļa ceļā uz integrāciju Eiropā. Pašlaik tā notiek visai mērķtiecīgi. 2005. gada februārī, kad *Oranžās revolūcijas* laikā pie varas nāca prezidents Viktors Juščenko, bija iesniegti uzreiz pat divi lustrācijas likumprojektu varianti. Abi likumprojekti bija vērsti uz komunistu nomenklatūras un VDK aģentu nobīdīšanu no varas. Kavēšanās ar padomju mantojuma izvērtēšanu Ukrainai bija liegusi atkārtot, piemēram, Baltijas valstu sekmīgo atbrīvošanos no padomju jūga.[731] Ukrainā bija pārāk liela ekonomiskā atkarība no Krievijas, savas pozīcijas saglabāja bijusī padomju nomenklatūra, bet ekonomikā valdīja oligarhi ar komunistisku biogrāfiju. Diemžēl līdz demokrātiskajai revolūcijai

[729] Lomsadze, Giorgi. *Georgia: Political Crisis Prompts Speculation About Ivanishvili's Political Role*, 13 November 2014. Available at: http://www.eurasianet.org/node/70911?utm_

[730] Ахметели, Нина. "Декоммунизация Грузии: почему не работает закон", *BBC,* 2015, 14 апреля. Доступен в: http://www.bbc.com/russian/international/2015/04/150412_georgia_fight_communism

[731] Klimovičs, Atis. "Ukraina stagnējusi sešpadsmit gadus" [intervija ar Ukrainas Atvērtās politikas institūta pārstāvi Bogdanu Oleksjuku], *Diena*, 2007, 28. septembris.

Ukrainā nebija veikta pat vismazākā lustrācija, un tobrīd par to faktiski neviens arī vairs nerunāja.[732]

Sabiedrība tomēr iekustējās dekomunizācijas virzienā, sāka rasties dažādas sabiedriskas iniciatīvas grupas, kas pieprasīja lustrāciju. Kopš *Maidana* 2014. gada sākumā lustrācijas prasība jau kļuva par ukraiņu demokrātijas kustības vienu no galvenajām lietām. Izveidojās ietekmīga sabiedriska iniciatīva – *Sabiedriskā lustrācijas komiteja*[733]. Šajā laikā Ukrainā visai plaši bija novērojams, ka pati tauta aktīvi sodīja vecā režīma piekritējus. Bija un ir skaidrs, ka bez dekomunizācijas veiksmīga atraušanās no ukraiņiem nevēlamās Krievijas Federācijas ietekmes nebūs iespējama. Sabiedriskās iniciatīvas rezultātā tika likti pamati *Varas attīrīšanas* likumprojektam. 2014. gada 16. septembrī ar labojumiem un papildinājumiem Ukrainas Republikas parlaments to pieņēma. Nepieciešamo balsu vairākumu izdevās iegūt gan tikai trešajā balsošanas kārtā. Atšķirībā no citu Austrumeiropas valstu likumiem Ukrainā liels uzsvars ir uz gāztā prezidenta Viktora Janukoviča prokremliskā režīma funkcionāru atstādināšanu no varas. Līdztekus tam no varas ir paredzēts atstādināt ierēdņus, kas beiguši VDK skolas un bijuši PSKP funkcionāri, tāpat no varas orgāniem paredzēts atlaist visus, kas nevarētu pierādīt sava īpašuma izcelsmi, kā arī tos, kas iestājas pret Ukrainas tiesībām uz Krimu un Donbasu. Ukrainas valdība paredz lustrāciju īstenot divu gadu laikā, kā rezultātā no valsts amatiem atbrīvotu ap piekto daļu no ierēdņiem.[734]

Redzamākā dekomunizācijas norise Ukrainā ir straujā atbrīvošanās no komunisma simboliem. Par īpaši entuziastisku norisi izvērtusies Ļeņina pieminekļu nojaukšana valstī 2014. un 2015. gadā, kurā piedalījās plašas tautas masas un kas saukta par *leņinkriti* (*ленінопад*). No 2013. gada 8.decembra līdz 2015. gada 15. novembrim valstī bija gāzti 857 Ļeņina pieminekļi, tomēr lielākā daļa vēl bija saglabājušies Krievijas un krievu separātistu kontrolētajos

---

[732] Klimovičs, Atis. "Ukraina stagnējusi sešpadsmit gadus" [intervija ar Ukrainas Atvērtās politikas institūta pārstāvi Bogdanu Oleksjuku], *Diena*, 2007, 28. septembris.

[733] *Громадський люстраційний комітет*. Можна користуватися в: http://lku.org.ua/

[734] Законодавство, *Громадський люстраційний комітет*. Можна користуватися в: http://lku.org.ua/bills

Ukrainas austrumos.[735] Ukraiņi reizēm pat ar ironiju pārvērš padomju laika pieminekļus jaunos atraktīvos objektos. Tā, piemēram, Odesas rūpnīcas *Presmaš* teritorijā esošais Ļeņina piemineklis netika vienkārši demontēts un iznīcināts, bet pārveidots par pazīstamās Holivudas filmu *Zvaigžņu kari* antivaroņa Dārta Veidera pieminekli; projekta autori tā cer piesaistīt pilsētai tūristus.[736] Sabiedrība visai kritiski attiecas arī pret citiem padomju laika ieradumiem. Tā, piemēram, Ivanofrankovskā skolēnu vecāki 2015. gada decembra sākumā vērsušies pie pilsētas pašpārvaldes ar kādu oriģinālu dekomunizācijas iniciatīvu, t.i., šogad vairs neaicināt uz Jaungada sarīkojumiem vecās sistēmas simbolus – Salaveci un Sniegbaltīti, jo ukraiņiem ir Kristus Dzimšanas Svētki un savs Svētais Nikolajs.[737]

Šobrīd Ukrainā darbu dekomunizācijas jomā aktīvi uzsācis 2014. gada novembrī valdības nodibinātais Ukrainas Nacionālās atmiņas institūts,[738] kuru vada vēsturnieks, publicists un sabiedriskais darbinieks Volodimirs Vjatrovičs. Konkrētus dekomunizācijas uzdevumus institūts uzņēmies pēc tam, kad 2015. gada 9. aprīlī Ukrainas parlaments pieņēma četrus dekomunizācijas likumus, tostarp likumu *Par piekļuvi totalitārā komunisma komunistiskā režīma represīvo iestāžu arhīviem, 1917 – 1991*. Likums tagad ikvienam nodrošina piekļuvi padomju laika represīvo iestāžu dokumentiem un paredz arhīvu digitalizāciju, kas ir viena no institūta darbības jomām. 2015. gadā Ukrainas Nacionālās atmiņas institūts izstrādājis priekšlikumus padomju simbolikas likvidēšanai un padomju laikos radīto vietvārdu nomaiņai.[739] 2015. gada 2. decembrī Ukrainas drošības dienesta vadītājs Vasīlijs Gricaks paziņoja, ka viņa vadītā iestāde visu VDK dokumentu arhīvu, kas ietver laiku līdz 1991. gadam, gatavojas nodot publiskošanai Ukrainas Nacionālās atmiņas

---

[735] *Памятники Ленину*. Доступен в: http://leninstatues.ru/leninopad

[736] "No Ļenina par Veideru: Odesā tapis jauns piemineklis", *Latvijas Avīze*, 2015, 22. oktobris.

[737] "Деда Мороза предложили ликвидировать в Украине", *Апостроф*, 2015, 1 декабря. Доступен в: http://apostrophe.com.ua/news/politics/government/2015-12-01/deda-moroza-predlojili-likvidirovat-v-ukraine/43087

[738] *Український інститут національної пам'яті*. Можна користуватися в: http://www.memory.gov.ua/

[739] Рекомендації до перейменування, *Український інститут національної пам'яті.* Можна користуватися в: http://www.memory.gov.ua/rename.

institūtam.[740] Tas nozīmē, ka, iespējams, jau 2016. gadā Ukrainā varētu notikt VDK darbinieku un aģentu vārdu publiskošana, kas Ukrainu dekomunizācijas sasniegumos ļautu pielīdzināt Čehijas, Polijas, Lietuvas un Igaunijas piemēriem.

13. Krievijas Federācija

Spilgtākais nenotikušas dekomunizācijas piemērs ir PSRS tiesiskā mantiniece Krievija Federācija. Dekomunizācijas process Krievijā ir aizgājis pilnīgi pretējā virzienā tam, kurp devās lielākā daļa Centrāleiropas un Austrumeiropas postkomunistisko valstu. Krievijas Federācijā tā arī nekad nav notikusi valdošo aprindu attīrīšanās no bijušajiem komunistu funkcionāriem. Pēc 1991. gada augusta puča Krievijas prezidents Boriss Jeļcins izdeva dažus dekrētus, kas aizliedza komunistu partiju un uzsāka komunistu īpašumu konfiscēšanu, bet 1992. gada 30. novembrī šos lēmumus apšaubīja Krievijas Federācijas Konstitucionālā tiesa, kas atcēla arī komunistu aizliegumu[741]. Vēl pirms šī Konstitucionālās tiesas atzinuma 1992. gadā legalizēja vietējās komunistu nodaļas reģionos. Krievijas Federācijas komunistu partija bija nodibināta jeb it kā atjaunota 1993. gada 14. februārī, un to uzskata par padomju komunistu partijas tiešu mantinieci.

Krievijas liberālās aprindas divdesmitā gadsimta deviņdesmitajos gados ierosināja lustrācijas likumu, kas ļautu atbrīvoties no bijušajiem režīma darbiniekiem valsts pārvaldē, augstskolās un plašsaziņas līdzekļu vadībā, bet šis projekts cieta pilnīgu sakāvi.[742] Tieši pretēji – Krievijas Federācijas Valsts Dome pieņēma

---

[740] “СБУ предоставляет свободный доступ к документам КГБ”, *Информационное агентство "Интерфакс-Украина"*, 2015, 2 декабря. Доступен в: http://interfax.com.ua/news/general/308470.html [02.12.2015.].

[741] Указ Президента РСФСР от 23 августа 1991 года № 79 *О приостановлении деятельности Коммунистической партии РСФСР*ю Доступен в: http://www.kremlin.ru/acts/bank/134. Указ Президента РСФСР от 25 августа 1991 года № 90 *Об имуществе КПСС и Коммунистической партии РСФСР*. Доступен в: http://kremlin.ru/acts/bank/144, Указ Президента РСФСР от 6 ноября 1991 года № 169 *О деятельности КПСС и КП РСФСР*. Доступен в: http://kremlin.ru/acts/bank/385

[742] Yasmann, Victor. “Legislation on screening and state security in Russia”, *Radio Free Europe/Radio Liberty Research Report*, Vol. 2-32, 1993, pp. 11 – 16.

vairākus likumus, kas pasargāja komunistu un VDK eliti no jebkādām represijām. Tā, piemēram, Krievijā pieņēma likumu, kas par krimināli sodāmu noteica VDK aģentu identificēšanu, īpaši aizsargāja tos, kas sadarbojās ar padomju slepenajiem dienestiem. Informācija gan par bijušajiem režīma kalpiem, gan par pašreizējiem Krievijas slepenajiem dienestiem ir valsts noslēpums. Krievijas Federācijas valdība nekad nav plānojusi publiskot slepenos PSKP vai VDK dokumentus.[743] Pašlaik Krievijas Federācijā nav nekādas valstiskas politikas, kas būtu vērsta uz padomju mantojuma kritisku izvērtēšanu sabiedrībā. Demokrātiskās opozīcijas spēki ir vāji, bet sabiedrība pārāk pasīva, lai izvirzītu šādas dekomunizācijas prasības.

Vājas Krievijas Federācijā ir bijušas arī tās dekomunizācijas izpausmes, kas vērstas pret padomju simboliku. Drīzāk pat neierobežoti turpinās koķetēšana ar totalitārisma mantojumu. Maskavā, Sanktpēterburgā un citās Krievijas pilsētās joprojām var atrast simtiem padomju laiku nosaukumu, piemēram, Ļeņina prospekts, Nadeždas Krupskajas iela, Kosigina iela, Komjaunatnes prospekts, Oktobra revolūcijas 60. gadadienas prospekts, Ļeņingradas apgabals, Maskavu un Sanktpēterburgu savienojošā Ļeņingradas šoseja un tā tālāk. Viss kopumā atgādina par PSRS un komunismu, pat vēl vairāk – tādā veidā pat turpina godināt šos reliktus. Arī Krievijas lidsabiedrības *Aeroflot* vadība spītīgi turas pie sirpja un āmura un nevēlas šo padomju simboliku novākt no savas emblēmas, ko pārmantoja no PSRS tāda paša nosaukuma aviokompānijas. Krievijas Federācijas valdība, pašvaldības, partijas, sabiedriskās organizācijas, pat Maskavas patriarhāta Austrumu orttodoksālā baznīca un *radošā inteliģence* nesteidzas mainīt padomju laiku nosaukumus un simbolus, jo uzskata, kas tas radītu liekas neērtības un izsvītrotu daļu no Krievijas vēstures. Par krievu sabiedrības vēsturiskās atmiņas savdabību liecina arī 2000. gada nogalē notikusī diskusija par Krievijas Federācijas himnu, kā rezultātā kopš 2000. gada 8. decembra par Krievijas Federācijas simbolu kļuva staļiniskā PSRS himna ar mainītiem vārdiem,

[743] Shevtsova, Lilia. "The Two Sides of the New Russia", *Journal of Democracy*, Vol. 6-3, 1995, pp. 56 – 71.; Albats, Yevgenia. *Bureaucrats and the Russian transition: The politics of accommodation, 1991 – 2003*, PhD dissertation. Cambridge, MA: Harvard University, 2004, 686 p.

kas nomainīja 1993. gadā pieņemto Krievijas Federācijas himnu – M. Gļinkas instrumentālo *Patriotisko dziesmu*.

14. Baltkrievijas Republika

Krievija nav vientuļa savā noraidošā attieksmē pret dekomunizāciju. Pat vēl atturīgākas par Krieviju dekomunizācijas jautājumos ir kādreizējās PSRS Vidusāzijas republikas un Baltkrievijas Republika. Baltkrievijā, piemēram, dekomunizācija un lustrācija nav notikusi, pie varas kopš 1995. gada ir bijušais komunists Aleksandrs Lukašenko. Tādējādi patiesas nacionālās atmodas un demokratizācijas tendences te bija novērojamas tikai laika periodā no demokratizācijas sākuma bijušajā PSRS līdz 1995. gadam. Simbolisks pagrieziens komunisma mantojuma atdzīvināšanā bija 1995. gadā pieņemtais lēmums par valsts karogu atjaunot Baltkrievijas PSR karogu un ģerboni – gan bez sirpja un āmura. Ar to dekomunizācijas iestrādes bija pārtrauktas, komunisma laika ielu, apdzīvotu vietu un uzņēmumu nosaukumi, piemēram, *sociālistiskais*, *padomju*, *sarkanais*, *Ļeņina* un tā tālāk, ir saglabāti līdz šodienai. Te vēl ir atrodami totalitārisma laikos ierastie Ļeņina laukumi un tos vainagojošie Ļeņina pieminekļi.

Baltsarkanbaltais nacionālais karogs, kas bija Baltkrievijas valsts karogs no 1991. līdz 1995. gadam demokrātiskās Staņislava Šuškeviča valdības laikā, kļuva par opozīcijas simbolu pret Lukašenko režīmu. Demokrātiskā opozīcija Baltkrievijā ir tikpat kā iznīdēta, nepastāv pat opozicionāru radio, televīzijas un interneta kanāli (tādi ir pat Krievijā – radiostacija *Eho Moskvi* (*Эхо Москвы*), telekanāls *Doždj* (*Дождь*) *Gazeta.Ru* un citi).[744]

[744] Par šo un padomju laika mantojuma nozīmi Baltkrievijā vairāk skatīt Bennett, Brian. *The last dictatorship in Europe: Belarus under Lukashenko*. New York: Columbia University Press; Hurst Publishers, 2011, 358 p., *Bunte Flecken in Weißrussland. Erinnerungsorte zwischen polnisch-litauischer Union und russisch-sowjetischem Imperium*, Thomas Bohn, Rayk Einax, Julian Mühlbauer (Hrsg.). Wiesbaden: O. Harrassowitz, 2013, 231 S.; Lindner, Rainer. "Präsidialdiktatur in Weißrussland: Wirtschaft, Politik und Gesellschaft unter Lukaschenko", *Osteuropa*, Nr. 47/10 – 11, 1997, S. 1038 – 1052.

Nobeigums

Attieksmē pret dekomunizāciju valstis Centrāleiropā un Austrumeiropā klasificējamas trīs grupās:

Pirmā grupā valstis, kur īstenota vai turpinās dekomunizācija, kur sabiedrībā aktuāla gan dekomunizācija, gan ar to saistītais lustrācijas jautājums. Te minamas Vācija, Čehu Republika, Polija, Rumānija, Igaunija, Lietuva un Latvija[745]. Kopš 2015. gada nogales kā daudzsološu šajā valstu grupā var iekļaut arī Ukrainu.

Otrā grupā valstis, kurās īstenoti tikai atsevišķi dekomunizācijas sarīkojumi vai dekomunizācijas iniciatīvas apstrīdētas, atceltas, netiek tālāk virzītas un sabiedrība neizrāda pārliecinošu iniciatīvu dekomunizācijas turpināšanā vai padziļināšanā. Tās ir Albānija, Bulgārija, Gruzija, Slovākija, Ungārija, daļēji arī valstis bijušās Dienvidslāvijas teritorijā.

Trešā grupa, kur dekomunizācija un lustrācija nav notikusi un nav gaidāma tuvākā nākotnē, bijušās PSRS teritorijā. Par PSRS Eiropas teritoriju runājot, tā ir Krievijas Federācija un Baltkrievija, par Āzijas teritoriju – Kazahstana, Kirgīzija, Turkmenistāna, Tadžikistāna, Uzbekistāna, kur, izņemot dažas detaļas, piemēram, valsts simbolikas maiņa, nav nozīmīgu rezultātu, nav, kas būtu vērsti pret bijušajiem komunistu režīma darbiniekiem, pie varas turpina atrasties bijušie komunistu nomenklatūras kadri un sabiedrībai nav motivācijas prasīt valsts attīrīšanu no totalitārisma iespaida.

[745] Salīdzinot Baltiju ar PSRS satelītvalstu komunistiskajiem režīmiem, jāņem vērā, ka Baltijā totalitārā iekārta bija padomju okupācijas režīmu sekas. Tā nebija baltiešu pašu veidota un uzturēta kā tas bija Centrāleiropā un Austrumeiropā, tādēļ atbildība par režīma noziegumiem tiek prasīta no okupācijas varas mantinieces Krievijas Federācijas.

Decommunisation of Central and East Europe. Typical examples

On the basis of information provided by research and mass media analysis, this report traces the steps that have been taken in the states of the Central and East Europe for limiting or liquidating the influence of communist heritage. One of the most important aspects in this region has been regarded as being lustration. In the states where lustration took place, the former officials of the communist regime and former employees of the secret services were suspended from important public posts. In particular, de-communization was attributed to officials of the state and local government, the justice system, the higher educational institutions, the leading positions in mass media and state undertakings.

In all the post-totalitarian states of the Central and East Europe the discussions on decommunization matters are still continuing. There is a different attitude in the region with regard to the evaluation of the communist heritage. As a consequence, de-communization and its intensity varies from state to state. A minority of these states rejected de-communization. The majority of the states, however, tried to pursue an optimal solution for resolving issues of their communistic past. In most parts, states have chosen to suspend former officials of the communist regime and former employees of the secret services from important public posts as well as publishing information on secret services.

The uniting element of the European post-communist space is the ill-fated trials against former officials of the communist regime and the former employees of the secret services. Manifestly it can be observed with regard to the trial in Germany against the leader of the respective regime Erich Honecker (1912 – 1994), the trial in Bulgaria against Todor Zhivkov (Тодор Христов Живков, 1911 – 1998) and the unsuccessful attempts to bring accusations against the last leader of communist Poland, Wojciech Jaruzelski (1923 – 2014).

The report concludes with the finding that the states with respect to their attitude towards their communistic past are divided in following groups.

Firstly, there is a group of states where de-communization and lustration has not taken place. These states can be localized in the former territory of the USSR. Belarus represents the sole example in Europe. In Asia, the examples are Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan. In the same regard, Russia is an example that occupies both European and Asian space. The previously mentioned states have not got the respective normative acts, neither have they taken any significant steps towards de-communization because, up until now, state power is exercised by the former communist nomenclature.

LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze

M. hist. Artūrs Žvinklis
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis[746]

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) personālsastāva noskaidrošana un zinātniskā izpēte ir atzīstama par vienu no būtiskākajiem VDK zinātniskās izpētes uzdevumiem. Diemžēl zinātnieku rīcībā nav VDK personālsastāva arhīva, kas aptvertu visu padomju drošības iestāžu darbības laiku Latvijā – no 1940. līdz 1941. gadam un no 1944. līdz 1991. gadam. Vēl aizvien zinātniekiem nav izveidojusies sadarbība ar Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centru (TSDC), kura tiešajos pienākumos ietilpst arī VDK darbinieku apzināšana. Aizbildinoties ar valsts noslēpumu, no sabiedrības būtībā slēpj TSDC paveikto un apgrūtina VDK zinātnisko izpēti, arī VDK personālsastāva jautājumu zinātnisku izzināšanu.

Vienīgā zinātniekiem pieejamā un zinātniskiem mērķiem derīgā dokumentu bāze VDK personālsastāva jautājumu pētniecībai ir Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LVA) glabāšanā esošā Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (LKP CK) nomenklatūras kadru lietu kolekcijā (PA-15500. fonds, 1. un 2. apraksts) un LKP CK fonda (PA-101. fonds) atsevišķos aprakstos ietilpstošās padomju valsts drošības iestāžu, vadošo darbinieku (ministru, komitejas priekšsēdētāju, to vietnieku, centrālā aparāta daļu priekšnieku, pilsētu un rajonu daļu priekšnieku un partijas komitejas sekretāru) nomenklatūras kadru lietas. Taču jāņem vērā, ka konkrētās personu lietas vispirms ir jāatrod kopējā LKP CK

[746] Darbs izstrādāts Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārļa Kangera zinātniskā vadībā.

nomenklatūras lietu masīvā, kas ir darbietilpīgs uzdevums. Pirms tam ir jāizskata visi LKP CK biroja sēžu protokoli, kas satur ar padomju valsts drošības iestāžu darbību un personālu saistītos jautājumus. Vēl attiecīgās personu lietas iespējams noskaidrot no informācijas jau atrastās lietās, jo tās bieži satur norādes uz personu nomaiņām amatos.

1. LKP CK nomenklatūras lietu sastāvs

Katram, kurš stājās nomenklatūras amatā, bija pašrocīgi jāaizpilda personālā kadru uzskaites lapa jeb anketa. Līdz divdesmitā gadsimta četrdesmito gadu beigām šajā anketā bija jāatbild uz 38 jautājumiem, ietverot atbildes uz tādiem jautājumiem kā vecāku šķiriskā piederība un nodarbošanās līdz 1917. gadam, iesaisti baltgvardu armijā vai valdību dienestā un atrašanos nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā teritorijā no 1941. līdz 1945. gadam. Piecdesmito gadu sākumā vadošo kadru uzskaites anketā atbildamo jautājumu skaits pieauga līdz 40. Papildus iepriekšminētajiem nācās norādīt vecāku un savu nodarbošanos līdz 1940. gada jūnijam, kā arī nekustamā īpašuma esību un algota darbaspēka izmantošanu.

Anketas 13. jautājumā bija jāatbild, vai bijis biedrs tādās Latvijas Republikas politiskajās partijās kā sociāldemokrātu partijā, Latviešu zemnieku savienībā, Nacionālajā apvienībā, Latvijas Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijā, Demokrātiskajā centrā. Savukārt nākamajā, 14. jautājumā, vajadzēja sniegt atbildi par dalību, piemēram, biedrībā *Strādnieku Sports un Sargs*, Aizsargu organizācija, Latviešu tautas apvienība *Pērkonkrusts* vai kādā no studentu korporācijām. Protams, ka atbildēm uz visiem šiem jautājumiem bija jābūt noliedzošām, citādi jelkāda nomenklatūras amata ieņemšana nebūtu iespējama. Turklāt apstiprinoša atbilde varēja kļūt par "politiskas kriminālllietas" rosināšanas pamatu. Katrā ziņā čekista darbu ar tādu politisko pagātni nevarēja veikt.

Pretēji plaši izplatītajam viedoklim par visaptverošu rusifikāciju padomju režīma laikā un partijas nomenklatūras lietvedību tikai krievu valodā 1953. gadā bija iespiestas un atsevišķos gadījumos lietotas LKP CK nomenklatūras vadošo kadru anketas tikai latviešu

valodā, piemēram, 1954. gada 3. jūlijā tādu nācās aizpildīt latviešu valodu neprotošajam VDK pilnvarotajam Kuldīgas rajonā Aleksejam Repinam, kurš to, protams, aizpildīja krieviski.[747]

Divdesmitā gadsimta sešdesmito gadu sākumā personāla kadru uzskaites lapā vairs prasītas atbildes tikai uz 20 jautājumiem, bet anketas teksts bija iespiests latviešu un krievu valodā.[748] No anketas bija pazuduši jautājumi par vecāku šķirisko piederību un mantisko stāvokli līdz 1940. gada jūnijam, kā arī par anketas aizpildītāja varbūtējo dalību Latvijas Republikas politiskajās organizācijās un biedrībās vai atrašanos nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā teritorijā. Nemainīga prasība palika šādu ziņu uzrādīšana: biogrāfiskie dati, tautība, šķiriskā izcelsme, Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) biedra stāžs un biedra kartes numurs, izglītība, sniedzot ziņas arī par pabeigto vai nepabeigto izglītības iestādi, valodu, arī Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) tautu valodu prasmi, iepriekš veiktiem darba un amata pienākumiem, iekļaujot informāciju par pieņemšanu darbā un atbrīvošanu no tā, ieņemto amatu, iestādes, organizācijas, uzņēmuma vai arī ministrijas (resora) nosaukumu un to atrašanās vietu, ziņas par atrašanos ārzemēs, norādot laiku, valsti un apmeklējuma mērķi. Tāpat bija jānorāda ziņas par saņemtiem apbalvojumiem, noteiktiem partijas sodiem, karaklausību un militāro dienesta pakāpi, ģimenes stāvokli, uzskaitot ģimenes locekļus un norādot to vecumu un dzīves vietas adresi.

Otra nemainīga LKP CK nomenklatūru lietas sastāvdaļa bija pašrocīgi rakstīta autobiogrāfija, ko bieži nācās rakstīt vairākkārtīgi un kurā bija jāsniedz ziņas par vecākiem, savām darba gaitām un ģimenes locekļiem.

Pārceļot un apstiprinot darbinieku citā amatā, katrreiz bija jāaizpilda izziņa Nr. 1, kurā ietilpa viss kadru uzskaites anketas saturs un ko vajadzības gadījumā precizēja un papildināja.

Vēl viena nozīmīga lietas sastāvdaļa ir valsts drošības iestāžu vadības parakstītie darbinieku dienesta raksturojumi, kā arī partijas komitejas sekretāra parakstītie partijas un dienesta vai partijas raksturojumi. Lietās atrodas arī izraksti no LKP CK biroja un partijas rajonu komiteju biroju sēžu protokoliem par attiecīgo amatpersonu

[747] Vadošo kadru uzskaites anketa. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4316. l., 2. – 3. lp.
[748] Personāla kadru uzskaites lapa. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9126. l., 4. – 5. lp.

apstiprināšanu, pārcelšanu vai atcelšanu, kā arī izziņas par pārcelšanas vai atbrīvošanas iemesliem.

2. VDK darbinieku personu lietās pieejamās vispārīgās informācijas raksturojums

Laika posmā no 2015. gada septembra līdz decembrim izpētītas 73 VDK darbinieku personu lietas. Rezultātā sagatavots LPSR Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK), Valsts drošības tautas komisariāta (VDTK), Valsts drošības ministrijas (VDM), Iekšlietu ministrijas (IeM) un VDK darbinieku LKP CK nomenklatūras lietu rādītājs. Šajā radītājā sniegtas ziņas par attiecīgo valsts drošības dienesta darbinieku stāžu PSKP biedru rindās, atrašanās ilgumu valsts drošības dienestā, augstāko saņemto dienesta pakāpi un ieņemtajiem amatiem LPSR, ieskaitot arī amatus ārpus drošības iestāžu struktūrām.

No 73 valsts drošības iestāžu darbiniekiem 43 bija krievi, 24 – latvieši, trīs – ukraiņi, divi – baltkrievi un viens – tatārs. Pēc vecāku šķiriskās piederības 26 bija zemnieki, 10 – kalpotāji. Iegūtais izglītības līmenis bija sekojošs: augstākā, ieskaitot augstākajā izglītībā partijas un čekistu skolu izglītību, bija 24 cilvēkiem, no kuriem septiņi to ieguva dienesta laikā Latvijas teritorijā; nepabeigta augstākā – septiņiem; vidējā – 22, no kuriem pieci to ieguva dienesta laikā; nepabeigta vidējā izglītība – 15 un pamatskolas vai tikai dažu klašu izglītība – sešiem.

Kā liecina izskatītās padomju valsts drošības dienesta vadošo darbinieku LKP CK nomenklatūras lietas, 1944. gadā uz Latviju bija nosūtīti darbinieki ar pieredzei darbā LPSR IeTK, VDTK no 1940. līdz 1941. gadam. Piemēram, Aleksandrs Bokovikovs, ievērojot Savstarpējās palīdzības paktu starp Latviju un PSRS Latvijā, bija komandēts uz Latviju jau 1939. gada beigās Sarkanās armijas kontingenta sastāvā ietilpstošā 2. strēlnieku korpusa IeTK Sevišķās daļas vecākā operatīvā pilnvarotā amatā Liepājā. Pēc Latvijas Republikas okupācijas viņš tādu pašu amatu ieņēma LPSR IeTK 1. specdaļā, vēlāk viņu paaugstināja par nodaļas priekšnieku. No 1944. gada A. Bokovikovs jau ieņēma VDTK, VDM A daļas priekšnieka amatu.[749] Līdzīgā veidā 1939. gada novembrī kā 18. aviobrigādes IeTK

[749] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 877. l., 3. lp.

Sevišķās daļas operatīvais pilnvarotais Latvijā nonāca Ivans Korņejevs. 1945. gadā viņš ieņēma Baltijas kara apgabala pretizlūkošanas pārvaldes *SMERŠ*[750] daļas priekšnieka amatu.[751] Savukārt Mihailu Zarubinu atsūtīja uz Latviju 1940. gadā LPSR IeTK Rīgas ostas nodaļas un ūdeņu daļas nodaļas priekšnieka amatā.[752] No 1940. līdz 1941. gadam sākto darbību LPSR valsts drošības iestādēs 1944. gadā LPSR VDTK, VDM izmeklēšanas daļas priekšnieka vietnieka rangā turpināja Fotijs Pešehonovs.[753] No 1940. līdz 1941. gadam LPSR valsts drošības iestādēs sākto darbu turpināja arī atsevišķi vietējie latviešu tautības čekisti, taču viņu kāpiens pa karjeras kāpnēm bija salīdzinoši lēnāks, neraugoties uz to, ka viņi visi iepriekš savu uzticamību bija pierādījuši, darbojoties komunistiskajā pagrīdes kustībā Latvijā. Piemēram, Vladislavs Brolišs 1944. gadā bija tikai VDTK Daugavpils pilsētas un Jelgavas apriņķa daļas izmeklētāja statusā. V. Brolišs par nelegālo komunistisko darbību bija nonācis ieslodzījumā 1932. gada beigās un līdz 1935. gadam izcieta sodu Daugavpils cietumā.[754] Arī Jēkabs Alberts Bundulis, salīdzinot ar laiku no 1940. līdz 1941. gadam, amatā bija "audzis" tikai no operatīvā pilnvarotā līdz vecākajam operatīvajam pilnvarotajam. J. A. Bundulis par komunistisko darbību Latvijā pirmo reizi bija arestēts jau 1928. gadā, kam sekoja atrašanās ieslodzījumā no 1930. līdz 1931. gadam, no 1932. līdz 1933. gadam, no 1933. līdz 1937. gadam un no 1939. līdz 1940. gadam. Neskatoties uz minēto, viņa kompartijas biedra stāžs no 1933. gada nebija atzīts.[755] Gan no 1940. līdz 1941. gadam, gan 1944. gadā kā bija, tā arī palika vecākā izmeklētāja amatā Aleksandrs Vamža, kurš politieslodzītā statusā Rīgas Centrālcietumā atradās no 1939. līdz 1940. gadam.[756] 1941. gadā LPSR VDTK izmeklēšanas daļas tulka statusā pārtraukto darbību 1947. gadā

[750] Смерш (saīsinājums "Смерть шпионам!", "Nāve spiegiem!" – krievu val.) dibināts 1943. gada 19. aprīlī kā padomju armijas Galvenās izlūkošanas pārvaldes 4. nodaļa. Tā uzdevumos ietilpa pretizlūkošana un atbrīvoto padomju kara gūstekņu un PSRS okupēto zemju iedzīvotāju filtrēšana.
[751] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1442. l., 2. lp.
[752] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 372. l., 3. lp.
[753] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3744. l., 2., 4. lp.
[754] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1019. l., 3., 5. lp.
[755] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 107. l., 3., 6. lp.
[756] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1229. l., 2. lp.

VDM Izmeklēšanas daļā atsāka Jānis Poga, kurš apcietinājumā par komunistisko darbību bija atradies no 1929. līdz 1934. gadam.[757]

Pēc apriņķu likvidācijas un pārejas uz rajonu iedalījumu LPSR 1950. gada sākumā, sākotnēji izveidojot 57 nelielus lauku rajonus, radās nepieciešamība attiecīgi palielināt arī LPSR VDM štatu. Tam paredzētie kadri no komunistu vidus pēc izsludināta partijas iesaukuma bija ieskaitīti PSRS VDM dienestā jau 1948. gada janvārī un februārī un nosūtīti mācīties divarpus gadus ilgās mācībās PSRS VDM Augstākās skolas vadošo operatīvo darbinieku sastāva sagatavošanas kursos Maskavā. Rezultātā 1950. gada vidū šos kursus beidza šādas personas un bija ieceltas šādos amatos: Leonīds Cecers, kuru tūdaļ pat iecēla LPSR VDM Balvu rajona daļas priekšnieka amatā;[758] Mihails Jeršovs kļuva par LPSR VDM 5. daļas 3. nodaļas priekšnieku;[759] Gļebs Karpenko – LPSR VDM Alūksnes rajona daļas priekšnieku;[760] Jegors Larionovs – LPSR VDM Krustpils rajona daļas priekšnieku;[761] Leonīds Ļevkovičs – LPSR VDM 5. daļas priekšnieku;[762] Georgijs Pesterņikovs – LPSR VDM Kārsavas rajona daļas priekšnieku;[763] Viktors Produvnovs – LPSR VDM Elejas rajona daļas priekšnieku;[764] Andrejs Ščendrigins – LPSR VDM Ventspils pilsētas daļas priekšnieka vietnieku.[765] No 1950. gada līdz 1952. gadam apmācību kursu šajā pašā PSRS VDM Augstākajā skolā apguva Aleksejs Pastuhovs – LPSR VDM Saldus rajona daļas priekšnieks,[766] Aleksejs Repins – LPSR VDM Dobeles rajona daļas priekšnieks[767] un Mahmuds Karimovs – LPSR VDM Abrenes rajona daļas priekšnieks.[768] Visas iepriekš minētās personas bija ar iepriekš iegūtu vai nepabeigtu augstāko izglītību.

[757] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3836. l., 3. lp.
[758] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6290. l., 1. lp.
[759] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2487. l., 1., 2. lp.
[760] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 987. l., 2., 3. lp.
[761] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2014. l., 3. lp.
[762] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7693. l., 3. lp.
[763] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3648. l., 2., 3. lp.
[764] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4043. l., 3. lp.
[765] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8420. l., 3. lp.
[766] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3574. l., 3. lp.
[767] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4316. l., 1. lp.
[768] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 950. l., 1., 2. lp.

Neapšaubāmi lielu un plašāk pētāmu ietekmi atstāja PSRS iekšlietu ministra[769] Lavrentija Berijas centieni panākt pamattautības kadru izvirzīšanu republiku valsts drošības iestāžu vadošos amatos. Tā rezultātā 1953. gadā maijā un jūnija pirmajā pusē "sakarā ar amatu nokomplektēšanu ar pamattautības kadriem" atbrīvoti no darba vai pazemināti amatā bija daudzi, kas nebija latviešu izcelsmes, LPSR VDM, IeM vadošie darbinieki. LPSR VDM ar jau iepriekšminēto formulējumu no LPSR VDM Zilupes rajona daļas vadītāja amata atbrīvoja Genādiju Andrejevu,[770] Alūksnes rajona daļas priekšnieku Ivanu Burcevu,[771] Valkas rajona daļas priekšnieku Leonīdu Ceceru,[772] Saulkrastu rajona daļas priekšnieku Ivanu Korņejevu, kura personas lietā kā atbrīvošanas iemeslu ierakstīja latviešu valodas nezināšanu,[773] nepilnu gadu Abrenes rajona daļas priekšnieka amatā nostrādājušo Mahmudu Karimovu,[774] Neretas rajona daļas priekšnieku Vasiliju Kukuškinu arī sakarā ar latviešu valodas neprasmi.[775] Savukārt LPSR VDM Rēzeknes pilsētas daļas priekšnieku Mihailu Jeršovu pazemināja priekšnieka vietnieka amatā.[776] Līdzīgu pazemināju piedzīvoja LPSR VDM Valmieras rajona daļas priekšnieks Dmitrijs Mironovs,[777] Saldus rajona daļas priekšnieks Aleksejs Pastuhovs,[778] Priekules rajona daļas priekšnieks Konstantīns Vasins,[779] Dundagas rajona priekšnieks Fjodors Frolovs, kuru pārcēla uz LPSR IeM Kandavas rajona daļas priekšnieka vietnieka amatu.[780] Taču noteiktais amata pazemināju neturpinājās pārāk ilgi, un jau tā paša 1953. gada rudenī absolūtais vairākums šo čekistu atgriezās iepriekšējos amatos tajos pašos vai citos rajonos. Vienlaikus L. Berijas veiktās reformas ietekmēja latviešu

[769] 1953. gada 13. aprīlī LPSR VDM apvienoja ar LPSR IeM, izveidojot vienu LPSR IeM. *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs. Ведомости Президиума Верховного Совета Латвийской ССР*, Nr. 15, 1953, 22. aprīlis, 1. lpp.
[770] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 203. l., 1. lp.
[771] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1131. l., 1. lp.
[772] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6290. l., 1. lp.
[773] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1442. l., 1. lp.
[774] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 950. l., 1. lp.
[775] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1817. l., 1. lp.
[776] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2487. l., 1. lp.
[777] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2861. l., 1. lp.
[778] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3574. l., 3. lp.
[779] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1293. l., 1. lp.
[780] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6130. l., 14. lp.

tautības čekistu straujāku karjeras kāpumu. Piemēram, Aleksandrs Bidzāns no vecākā operatīvā pilnvarotā kļuva par LPSR IeM Ventspils rajona daļas priekšnieku.[781] Nepilnu gadu iepriekš PSRS VDM Mogiļevas skolu beigušais Laimonis Grasmanis no operatīvā pilnvarotā kļuva par LPSR IeM Viļānu rajona daļas priekšnieku un vēlāk par VDK pilnvaroto [priekšnieku] šajā rajonā.[782] Tāpat no operatīvā pilnvarotā amata par LPSR IeM rajona daļu priekšniekiem kļuva Julmars Krauklis (Valkas rajonā),[783] Vladimirs Kuplais (Krustpils rajonā),[784] Pēteris Pušmucāns (Maltas rajonā),[785] Jānis Poga (Alojas rajonā),[786] Jānis Rullis (Limbažu rajonā),[787] Aleksandrs Vidriks (Liepājā).[788] No nodaļas par daļas priekšnieku bija paaugstināts Mintauts Ziediņš,[789] bet Jānis Lukaševics no nodaļas priekšnieka vietnieka kļuva par daļas priekšnieka vietnieku.[790] Uzsverams, ka nacionālo kadru izvirzīšana vadošos amatos LPSR valsts drošības iestādēs 1953. gadā notika saskaņā ar PSRS Iekšlietu ministrijas pavēli un bija ministra L. Berijas iniciatīva, kura sava nozīmīguma ziņā LPSR vēsturē ir tikpat svarīga kā vēlāk nacionālkomunistu darbība, ko tā ievadīja.

LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku LKP CK nomenklatūras lietas satur virkni liecību par čekistu praktisko darbību. Piemēram, LPSR VDM Rīgas apgabala pārvaldes Limbažu rajona daļas priekšnieka valsts drošības dienesta apakšpulkveža J. Koroļova 1953. gada 5. janvārī parakstītajā Limbažu rajona daļas vecākā operatīvā pilnvarotā Riharda Antira raksturojumā norādīts, ka viņš 1950. gadā arestējis 14, bet 1951. gadā 10 "bandītus un bandītu atbalstītājus", 1952. gadā izskatījis trīs operatīvās uzskaites lietas – divas par soda akciju dalībniekiem un vienu par bijušo Latvijas Republikas Politiskās pārvaldes aģentu.[791] LPSR IeM 2-N daļas 2. nodaļas operatīvā pilnvarotā Aleksandra Bidzāna 1953. gada 15. aprīļa dienesta

[781] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 750. l., 1. lp.
[782] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1867. l., 1. lp.
[783] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1600. l., 2. lp.
[784] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1855. l., 1. lp.
[785] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9425. l., 4. lp.
[786] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3836. l., 2. lp.
[787] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8341. l., 3. lp.
[788] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1396. l., 1. lp.
[789] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 472. l., 3. lp.
[790] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9305. l., 5. lp.
[791] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 7. lp.

raksturojumā norādīts, ka viņš savu aģentūru audzinot "uzticības garā mūsu orgāniem un Padomju valstij, pareizi to mērķtiecīgi virza uz nacionālistiskās pagrīdes un tās bruņoto bandu lietu izstrādi, kā rezultātā viņa darbā ir pozitīvi sasniegumi".[792] LPSR VDM Jelgavas apriņķa daļas priekšnieka vietnieka Vladislava Broliša 1949. gada 15. janvāra raksturojumā uzsvērts, ka, pateicoties viņa prasmīgi veiktajai darbībai, 1948. gada oktobrī likvidēta bruņota banda, iznīcinot deviņus "bandītus – teroristus".[793] V. Broliša veiksmīgais dienests Jelgavā beidzās 1953. gada janvārī, kad LPSR valsts drošības ministrs A. Noviks atzina, ka V. Brolišs izjaucis VDM Jelgavas pilsētas daļas operatīvi čekistisko darbu.[794] Īpaši garš bija valsts drošības dienesta apakšpulkveža Jēkaba Alberta Bunduļa 1957. gada 15. maija dienesta raksturojumā sniegtais sasniegumu saraksts, kurā ietilpa personīgi veikta zviedru izlūka Andersona aizturēšana 1945. gada oktobrī, Latvijas Nacionālo partizānu organizācijas sagrāves vadīšana 1946. gada februārī, nogalinot deviņus un sagūstot divus šīs organizācijas dalībniekus, 1946. gada maijā viņš bija īstenojis aģentūras lietu *Zvejnieki*, šīs operācijas rezultātā bija apcietināti 29 cilvēki, kuri gatavojās bēgt uz Zviedriju.[795] LPSR VDM Kuldīgas apriņķa daļas priekšnieka Aleksandra Sobačkina raksturojumā 1946. gada 16. novembrī norādīts, ka viņš ieguvis virkni perspektīvu aģentu, kuri konstatējuši "bandītiski nacionālistiskos" formējumus apriņķī, atbilstoši aģentūras materiāliem 1946. gada janvārī bijusi sagrauta Kārkliņa vadītā "lielā teroristiskā banda", jūnijā ar A. Sobačkina un viņa vadītās aģentūras līdzdalību Kuldīgā likvidēta nacionālistiskās organizācijas *Latviešu demokrātu apvienība* šūniņa, arestējot astoņus šīs organizācijas dalībniekus, septembrī un oktobrī Sobačkina veiktās aģentūras kombinācijas rezultātā notverts "bandītiski nacionālistiskās" grupas vadītājs Caune.[796] LPSR VDM 2. daļas priekšnieka valsts drošības dienesta pulkveža Viktora Kozina 1949. gada 15. jūnija raksturojumā īpaši izcelta viņa aktīvā dalība 1949. gada 25. marta masveida deportācijās:

---

[792] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 750. l., 6. lp.
[793] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1019. l., 10. lp.
[794] LVA, PA-15500. f., 22. lp.
[795] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 107. l., 15. lp.
[796] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5176. l., 9. lp.

> "1949. gadā naidīgā elementa izsūtīšanas sagatavošanas posmā biedrs Kozins vadīja kulaku un nacionālistu noskaidrošanas darbu. Operācijas laikā viņš bija komendants vienā no lielākajām iekraušanas stacijām. Ar šo darbu viņš tika galā labi, parādot labas organizatoriskās un administratora spējas."[797]

Arī LPSR VDM Valmieras rajona daļas priekšnieka Dmitrija Mironova 1951. gada 10. oktobra raksturojumā uzsvērts, ka viņa vadībā 1949. gadā bija veikts liels darbs Valmieras apriņķa teritorijas "attīrīšanā no kontrrevlucionārā nacionālistiskā elementa."[798] LPSR MP VDK priekšsēdētāja J. Vēvera 1957. gada 9. augustā parakstītajā valsts drošības dienesta apakšpulkveža Vladislava Laizāna raksturojumā norādīts, ka, strādājot par VDK pilnvaroto bijušajā Cesvaines rajonā, viņš

> "veicis tur lielu darbu bruņotā bandītisma likvidācijā, vairākkārtīgi personīgi piedalījies kaujas operācijās pret bandām, kur parādījis drosmi un attapību".[799]

LPSR VDM Izmeklēšanas daļas priekšnieka Borisa Knipsta 1946. gada 26. oktobra raksturojumā norādīts, ka 1946. gada astoņu mēnešu laikā Izmeklēšanas daļa spējusi pabeigt vairāk nekā tūkstoti izmeklēšanas lietu.[800] Viņa pēcteča, Izmeklēšanas daļas priekšnieka, Fotija Pešehonova 1950. gada 27. jūnija raksturojumā norādīts, ka viņš

> "izmeklēšanas darbu mīl, sniedz palīdzību izmeklētājiem viņu ikdienas darbā. Viņa tiešā vadībā un ar viņa tiešu līdzdalību atmaskota virkne svarīgu valsts noziedznieku un ārvalstu izlūkdienestu aģentūra".[801]

Taču vēlākā Izmeklēšanas daļas priekšnieka Kārļa Vītola centīgā darbība bija novērtēta visai kritiski:

> "1960. gadā b. Vītols pieļāvis sociālistiskās likumības pārkāpšanas faktus, kas izpaudušies nekritiskā attieksmē pret ienākušajiem materiāliem. Tas novedis pie atsevišķu krimināllietu nepamatotas ierosināšanas un sekojošas to pārtraukšanas izmeklēšanas gaitā. Bez sevišķas nepieciešamības atsevišķās lietās tika pieļauta liela skaita

[797] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1290. l., 10. lp.
[798] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2861. l., 14. lp.
[799] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7680. l., 48. lp.
[800] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1253. l., 8. lp.
[801] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3744. l., 10. lp.

liecinieku izsaukšana. Par pieļautajām nopietnajām kļūdām izmeklēšanas darbā b. Vītols ar PSRS VDM priekšsēdētāja 1960. gada 29. decembra pavēli tika brīdināts par nepietiekamu atbilstību dienestam. Pēc tam b. Vītols sāka izturēties prasīgāk pret sevi un padotajiem. Izmeklēšanas daļa vairāk nepieļāva procesuālo normu pārkāpumus."[802]

LPSR IeM cietuma Nr. 1 vecākā operatīvā pilnvarotā Jāņa Ruļļa raksturojumā 1953. gada 19. maijā uzteikts, ka viņš īpaši labi apguvis aģentūras operatīvo darbu ieslodzīto vidū, kā rezultātā izmeklēšanas orgāniem izdevies papildus arestēt grupu "ievērojamu valsts noziedznieku". Vēlāk jau kā LPSR MP VDK pilnvarotais Liepājas pilsētā un ostā J. Rullis bija apbalvots ar PSRS MP VDK goda rakstu par to, ka 1963. gadā ar viņa tiešu līdzdalību bijis atmaskots Mētra, kurš "nodarbojies ar spiegošanas rakstura informācijas vākšanu."[803]

Iespaidīgs bija par darbību LPSR valsts drošības iestādēs apbalvoto čekistu saraksts. L. Avdjukevičs 1950. gada jūlijā bija apbalvots ar Ļeņina ordeni, 1965. gada oktobrī – ar Darba Sarkanā Karoga ordeni, 1967. gada oktobrī – ar Sarkanā Karoga ordeni un 1971. gada augustā atkārtoti apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni.[804]

A. Bidzāns 1952. gadā apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[805]

V. Brolišs 1948. gadā apbalvots ar Tēvijas kara I pakāpes ordeni;[806] J. A. Bundulis 1949. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni par valsts drošības orgānu uzdevumu izpildi, 1950. gadā – ar Darba Sarkanā Karoga ordeni, 1951. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni par sekmīgu valsts drošības speciālo uzdevumu izpildi aizrobežu pasākumos.[807]

I. Burcevs 1950. gada janvārī apbalvots ar medaļu *Par drošsirdību*, 1951. gada maijā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[808]

---

[802] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7339. l., 16. lp.
[803] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8341. l., 13., 32. lp.
[804] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 5., 48. lp.
[805] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 750. l., 3. lp.
[806] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1019. l., 4. lp.
[807] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 107. l., 4. lp.
[808] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1131. l., 3. lp.

K. Gothardsons 1947. gada maijā apbalvots ar Tēvijas kara III pakāpes ordeni, 1951. gada janvārī – ar Ļeņina ordeni, 1954. gada novembrī ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[809]

V. Gubenko 1954. gadā apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[810]

I. Ivansons 1949. gada jūlijā apbalvots ar Tēvijas kara I pakāpes ordeni par valdības uzdevumu izpildi, 1951. gada maijā – ar Sarkanā Karoga ordeni.[811]

B. Jassons 1949. gadā apbalvots ar Tēvijas kara II pakāpes ordeni, 1951. gadā ar – Sarkanā Karoga ordeni;[812]

V. Jastrebovs 1949. gada septembrī apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[813]

B. Knipsts 1946. gadā apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni, Sarkanās Zvaigznes ordeni, medaļu *Par kaujas nopelniem*;[814]

I. Korņejevs 1950. gadā apbalvots ar medaļu *Par drošsirdību* par sekmīgu valdības uzdevumu izpildi.[815]

V. Kozins 1946. gada maijā apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni par aktīvu cīņu ar kontrrevolucionāriem elementiem, 1949. gada jūlijā – ar Sarkanā Karoga ordeni par sekmīgu valdības speciālā uzdevuma izpildi, 1950. gada jūlijā – ar Darba Sarkana Karoga ordeni.[816]

V. Laizāns 1956. gada decembrī saņēmis PSRS MP VDK priekšsēdētāja pateicību un balvā personīgo pulksteni.[817]

M. Larjutins 1949. gada augustā apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni.[818]

J. Lukaševičs 1951. gada novembrī apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1950. gada janvārī – ar medaļu *Par drošsirdību*, 1952. gada maijā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1950. gada jūlijā – ar medaļu *Par izcilu darbu*;[819]

---

809 LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1843. l., 4. lp.
810 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8135. l., 3. lp.
811 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 641. l., 5. lp.
812 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7099. l., 6. lp.
813 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7100. l., 4. lp.
814 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1253. l., 4. lp.
815 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1442. l., 3. lp.
816 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1290. l., 2., 4. lp.
817 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7680. l., 48. lp.
818 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2021. l., 3. lp.
819 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9305. l., 5. lp.

I. Mašonkins 1949. gada septembrī apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1954. gada novembrī – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[820]

F. Migunovs 1950. gadā apbalvots ar Tēvijas kara II pakāpes ordeni par speciāla uzdevuma izpildi.[821]

D. Mironovs 1949. gada augustā apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni par teicamu valdības sevišķā uzdevuma izpildi, 1948. gada maijā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[822]

I. Novikovs 1949. gadā apbalvots ar Tēvijas Kara I pakāpes ordeni, 1945. gadā ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1950. gadā ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[823]

B. Ņefedovs 1949. gadā apbalvots ar medaļu *Par drošsirdību*, 1950. gadā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1954. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[824]

F. Pešehonovs 1945. gadā apbalvots ar Tēvijas kara I pakāpes ordeni, 1949. gadā – ar Tēvijas kara I pakāpes ordeni, 1950. gada jūlijā – ar Darba Sarkanā Karoga ordeni, medaļu *Par kaujas nopelniem*.[825]

P. Pumpens 1949. gadā apbalvots ar medaļu *Par drošsirdību* par valdības uzdevuma izpildi, 1952. gada novembrī saņēmis LPSR VDK pateicību un balvā prēmiju mēnešalgas apmērā.[826]

G. Ratovs 1949. gada augustā apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni par nevainojamu dienestu VDM karaspēkā un orgānos, 1949. gada augustā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni par valdības uzdevuma izpildi.[827]

F. Rekšņa 1950. gadā apbalvots ar Darba Sarkanā Karoga ordeni, 1954. gadā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[828]

J. Rullis 1963. gada novembrī apbalvots ar PSRS MP VDK Goda rakstu un krūšu nozīmi *Valsts drošības dienesta goda darbinieks*.[829]

---

[820] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7743. l., 5. lp.
[821] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2816. l., 4. lp.
[822] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2861. l., 4. lp.
[823] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3226. l., 4. lp.
[824] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7784. l., 4. lp.
[825] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3744. l., 3. lp.
[826] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4100. l., 4. lp.
[827] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4249. l., 4. lp.
[828] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4302. l., 4. lp.
[829] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8341. l., 32., 36. lp.

V. Sēja 1950. gada augustā apbalvots ar ordeni *Goda Zīme*, 1965. gada oktobrī – ar Darba Sarkanā Karoga ordeni, 1971. gada augustā – ar Sarkanā Karoga ordeni.[830]

A. Vamža 1949. gadā apbalvots ar medaļu *Par drošsirdību* par PSRS VDM sevišķo uzdevumu izpildi, 1951. gadā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem* par izdienu un nevainojamu darbu.[831]

K. Vītols 1960. gada jūlijā apbalvots ar krūšu nozīmi *Valsts drošības dienesta goda darbinieks*.[832]

M. Zarubins 1950. gada jūlijā apbalvots ar Darba Sarkanā Karoga ordeni, 1951. gada jūnijā – ar Sarkanā Karoga ordeni par ilggadīgu un nevainojamu darbu VDM orgānos.[833]

M. Ziediņš 1949. gadā apbalvots ar medaļu *Par drošsirdību* par speciālo uzdevumu izpildi.[834]

Norādes liecina, ka 1949. gada jūlijā un augustā saņemtie ordeņi un medaļas par "speciālu vai sevišķu valdības uzdevumu izpildi" ir apbalvojumi, ko čekisti saņēma par dalību 1949. gada 25. marta deportācijā.

Šajā sarakstā nav iekļauti apbalvotie un apbalvojumi, kas saņemti par dienestu ārpus LPSR teritorijas, apbalvojumi, kam nebija norādīts to saņemšanas laiks, kā arī jubilejas medaļas.

Valsts drošības dienesta darbinieku lietās atrodama arī informācija par viņu ārzemju komandējumiem vai tūrisma braucieniem, norādot valsti un komandējuma vai tūrisma ceļojuma ilgumu. Saskaņā ar šiem datiem PSRS VDTK operatīvās grupas sastāvā speciālā uzdevumā Čehoslovākijā un Ungārijā no 1943. gada augusta līdz 1945. gada martam darbojās M. Larjutins.[835] J. A. Bundulis atradās komandējumā Zviedrijā no 1945. gada marta līdz augustam.[836] N. Galkins bija devies dienesta uzdevumā uz Vācijas Demokrātisko Republiku (VDR) un Čehoslovākijas Sociālistisko Republiku 1968. gadā un vēlreiz uz VDR 1969. gadā.[837] V. Gubenko atradās PSRS MP VDK

[830] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 3., 5. lp.
[831] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1229. l., 5. lp.
[832] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7339. l., 16. lp.
[833] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 372. l., 2. lp.
[834] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 472. l., 4. lp.
[835] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2021. l., 4. lp.
[836] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2. apr., 107. l., 4. lp.
[837] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2. apr., 9644. l., 2., 4. lp.

padomnieku aparāta dienestā VDR no 1955. gada augusta līdz 1956. gada oktobrim.[838] Ilgstošā dienesta komandējumā Polijā no 1944. līdz 1946. gadam bija G. Orlovs.[839] No 1944. gada jūnija līdz decembrim specuzdevumu Itālijā pildīja un no 1945. gada februāra līdz 1947. gada oktobrim sabiedroto kontroles komisijas sastāvā Ungārijā darbojās N. Veļikanovs.[840] Visbiežāk īslaicīgos komandējumos bija jādodas J. Lukaševičam: 1956. gada septembrī uz desmit dienām Somijā, 1957. gada septembrī atkārtoti uz desmit dienām Somijā, 1958. gada augustā piecas dienas Beļģijā, 1959. gada septembrī atkārtoti 12 dienas Somijā, 1959. gada jūnijā 12 dienas Holandē, 1959. gada oktobrī 10 dienas Zviedrijā.[841] Par došanos tūrisma braucienā 1961. gada martā un aprīlī uz Apvienoto Karalisti, Dāniju, Franciju, Itāliju, Grieķiju un Turciju savā personālajā kadru uzskaites lapā norādījis A. Čeckis.[842]

2. VDK darbinieku amata zaudēšanas, pārcelšanas vai pazemināšanas iemesli

Kā liecina izskatītās 73 LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku personu lietas, galvenais amata zaudēšanas vai pazemināšanas iemesls bija nespēja tikt galā ar darba pienākumiem vai vadības nenodrošināšana. Tādā veidā savus amatus zaudēja A. Aksjonovs, A. Andrejanovs, E. Graudiņš, M. Jeršovs, V. Kuplais, D. Mironovs, A. Pastuhovs (viņa atbrīvošana no amata papildus minētajam bija pamatota ar nepieciešamību nostiprināt VDK aparātu Skrundas rajonā ar nacionālajiem kadriem), A. Repins, A. Vamža, K. Vasins.[843] Sakarā ar reorganizācijām un štatu samazināšanu amatus

[838] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2. apr., 8135. l., 4. lp.
[839] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2. apr., 7803. l., 5. lp.
[840] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1. apr., 1346. l., 2. lp.
[841] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2. apr., 9305. l., 5. lp.
[842] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2. apr., 9581. l., 5. lp.
[843] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 110. l., 14. lp.; LVA, PA-15500. f., 1. apr., 217. l., 35. lp.; LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1877. l., 15. lp.; LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2487. l., 32. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1855. l., 21. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2861. l., 27. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3574. l., 24., 26. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4316. l., 24. lp.; LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1229. l., 34. lp.; LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1293. l., 30., 31. lp.

zaudēja V. Allaberts, V. Brolišs, J. A. Bundulis, J. Larionovs, I. Novikovs, F. Pešehonovs, J. Poga un P. Pumpens.[844] Veselības stāvokļa dēļ amatu nācās zaudēt vai pat atstāt dienestu I. Ivansonam, L. Ļevkovičam, M. Zarubinam,[845] bet M. Paškovu "viņa veselībai kaitīgo Baltijas klimatisko apstākļu dēļ" tālākam dienestam pārcēla uz Ukrainas PSR MP VDK Krimas apgabala pārvaldi.[846] Viņa vietā VDK Ventspils pilsētas un ostas pilnvarotā postenī no tās pašas Krimas apgabala pārvaldes ar pazemējumu amatā atsūtīja G. Orlovu, kurš Krimas apgabala pārvaldē pildīja nodaļas priekšnieka amatu.[847]

Sakarā ar pensionēšanos, arī izdienas rezultātā no LPSR VDK dienesta dažādos laika posmos bija atvaļināti L. Avdjukevičs, A. Čeckis, B. Jassons, G. Orlovs, A. Ščendrigins, N. Veļikanovs.[848]

Pazemējumu amatā par "čekistiskās modrības notrulināšanos" piedzīvoja L. Burkovs, kuru no VDTK Kuldīgas apriņķa daļas priekšnieka posteņa 1946. gada janvārī pazemināja par Ilūkstes apriņķa daļas priekšnieka vietnieku (amats izslēgts no LKP CK nomenklatūras).[849]

Dažkārt pārcelšana bija saistīta ar sadzīviskiem iemesliem. Piemēram, LPSR VDM Balvu rajona daļas priekšnieks L. Cecers 1951. gada augustā bija pārcelts tādā pašā amatā uz Valkas rajonu, jo Balvos nebija krievu vidusskolas, kurā viņš vēlējās sūtīt savus bērnus.[850]

Aizkomandēti PSRS MP VDK rīcībā bija divi LPSR MP VDK priekšsēdētāja vietnieki – J. Lukaševičs 1972. gada novembrī un N. Galkins 1974. gada oktobrī.[851] Taču pārcelšana darbā uz citurieni varēja būt arī kā sods. Tādu sodīšanu piedzīvoja, piemēram, LPSR VDM

---

[844] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 155. l., 1. lp.; LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1019. l., 1. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 107. l., 21. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2014. l., 2. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3226. l., 2. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3836. l., 2. lp.; 4100. l., 19. lp.

[845] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 641. l., 41. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7693. l., 39. lp.; 372. l., 19. lp.

[846] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3601. l., 13. lp.

[847] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7803. l., 4. lp.

[848] LVA, 101. f., 46. apr., 1. l., 49. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9581. l., 33. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7099. l., 39. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8420. l., 26. lp.; LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1346. l., 9. lp.

[849] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1118. l., 2. lp.

[850] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6290. l., 9. lp.

[851] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9305. l., 39. lp.; 9644. l., 54. lp.

A daļas priekšnieks A. Bokovikovs. Viņa nepatikšanas sākās 1950. gada martā, kad

> "par kritikas apspiešanu, kas izpaudusies rupjos izkliedzienos [partijas] sapulcē, kuri bija adresēti runātājiem, un par sliktu darbu sava idejiski teorētiskā līmeņa paaugstināšanā"

(A. Bokovikovs bija par ieskaišu nenokārtošanu izslēgts no marksisma-ļeņinisma universitātes) bija izteikts rājiens. 1950. gada augustā sekoja jauns partijas sods – stingrais rājiens ar ierakstu uzskaites kartītē par "morāli sadzīvisko degradāciju", jo viņš bija pametis sievu ar diviem bērniem un dzīvojis kopā ar sev padotu darbinieci. Tādēļ LPSR VDM lūdza LKP CK piekrišanu, lai no PSRS VDM kadru pārvaldes saņemtu atļauju šī čekista atsaukšanai no LPSR, un 1951. gada maija beigās A. Bokovikovs bija nokomandēts Tadžikijas PSR VDM rīcībā.[852] Par līdzīgiem pārkāpumiem sodu saņēma arī VDK pilnvarotais Daugavpils pilsētā B. Ņefedovs. Viņš bija paspējis divreiz apprecēties un pēc tam sācis intīmas attiecības ar kādu VDK darbinieka sievu, taču arī ar to nav apmierinājies, bet stājies laulībā trešo reizi ar vēl kādu citu sievieti. Šajā gadījumā sods bija smagāks – stingrajam rājienam ar ierakstu uzskaites kartītē sekoja atbrīvošana no darba VDK.[853] Savukārt VDK pilnvarotā Jēkabpils rajonā V. Gubenko atbrīvošanu no amata izsauca viņa sarežģījumi nepilngadīgā dēla audzināšanā. LKP CK administratīvo orgānu nodaļa piekrita Jēkabpils rajona čekistu priekšnieka atlaišanai no darba, jo V. Gubenko dēla

> "necienīgā uzvedība bija kļuvusi plaši zināma rajona sabiedrībai, kā dēļ viņa autoritāte rajonā ir nopietni iedragāta".[854] L

PSR valsts drošības ministra inspekcijas priekšnieku B. Knipstu ar amata zaudēšanu sodīja par dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu. Viņš kā galvenais inspektors bija pasācis sistemātiski aizņemties naudu no pārbaudāmajiem čekistiem un atļāvies reibumā ierasties darbā un partijas sapulcē.[855] Spirtoto dzērienu lietošana darba laikā beidzās ar amata zaudēšanu arī VDK Jelgavas pilsētas un

[852] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 877. l., 2., 10., 11., 15. lp.
[853] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7784. l., 35., 37. lp.
[854] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8135. l., 24. lp.
[855] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1253. l., 18. lp.

dzelzceļa stacijas nodaļas priekšniekam P. Pušmucānam.[856] Augsto LPSR valsts drošības ministra vietnieka amatu līdzīgā veidā zaudēja arī V. Kozins, kurš

> "pieļāvis virkni nodarījumu, kas diskreditē viņu kā partijas biedru un valsts drošības ministra vietnieku (parādīšanās darbā reibuma stāvoklī, iedzeršana kopā ar padotajiem, trača sarīkošana dzērumā Rīgas tirgū, sakari ar politiski šaubīgām sievietēm)." [857]

Latvijas Komunistiskās boļševiku partijas (LK(b)P) CK birojs 1951. gada 26. oktobrī nolēma V. Kozinu atbrīvot no amata un Vissavienības komunistiskās (boļševiku) partijas (VK(b)P) CK apstiprināt šo lēmumu.[858]

Sevišķi plaša un izvērsta bija LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītāja Čurkina 1968. gada septembrī parakstītā izziņa par LPSR MP VDK priekšsēdētāja vietnieka J. Ruļļa atbrīvošanas iemesliem. 1967. gadā viņš neesot ziņojis komitejai par sava apbalvojuma – krūšu nozīmes *Valsts drošības dienesta goda darbinieks* – pazušanu un nelabvēlīgo stāvokli savā ģimenē. Kā vēlāk noskaidrojies, krūšu nozīmi no mājām aiznesis viņa dēls, 6. klases skolnieks, un to samainījis pret kaut ko ar pusaudžiem uz ielas. J. Ruļļa astoņpadsmit gadus vecā meita aizgājusi no mājām un uzturējusi sakarus ar jaunu cilvēku bez noteiktas nodarbošanās. J. Rullim sniegta palīdzība krūšu nozīmes meklēšanā un meitas atgriešanā ģimenē, kā arī vērsta viņa uzmanība uz atklātāku personisko uzvedību un nepieciešamību pievērst uzmanību savu bērnu audzināšanas jautājumiem. Neraugoties uz minēto, 1968. gada 20. augustā J. Rullis izdarījis jaunu pārkāpumu. Dienas otrajā pusē viņš aizgājis no darba, sakot sekretāram, ka dodoties dienesta darīšanās. Naktī no 1968. gada 20. uz 21. augustu sakarā ar PSRS vadīto Varšavas pakta valstu karaspēka ievešanu Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā arī LPSR VDK bija noteikts paaugstinātas kaujas gatavības stāvoklis. Šajā laikā J. Rullis ne mājās, ne darbā neesot bijis sastopams. Viņu atrada tikai 21. augusta dienā. Pārbaudē konstatēts, ka 20. augustā nekādas dienesta lietas viņš

[856] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9425. l., 12. lp.
[857] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1290. l., 6. lp.
[858] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1290. l., 6. lp.

pilsētā nav veicis. Jautājumā par savu neatrašanos ne mājās, ne darbā viņš nebijis atklāts un sniedzis apšaubāmus paskaidrojumus.[859]

Partijas sodus saņēma arī VDK darbinieki V. Kuplais un A. Čeckis. PSRS Augstākās Padomes vēlēšanu dienā 1954. gada 14. martā ar automašīnu, kurā brauca LKP Krustpils rajona komitejas sekretārs A. Sarguns un LPSR MP VDK pilnvarotais Krustpils rajonā V. Kuplais, bija sabraukts Krustpils stacijas vagonu iecirkņa strādnieks A. Ozoliņš. LKP CK birojs 1954. gada 11. maijā, izskatot šo lietu, atzina, ka izmeklēšana satiksmes negadījuma lietā V. Kuplā vainas dēļ notikusi lēni un paviršī, kā rezultātā vainīgais vēl aizvien nav notiesāts. V. Kuplais saņēma stingro rājienu ar ierakstu uzskaites kartītē.[860] Līdzīgu sodu LKP CK birojs 1959. gada 11. augustā noteica LPSR MP VDK Transporta daļas vadītājam A. Čeckim "par bezatbildīgu attieksmi pret darbu ar kadriem ārzemju jūras braucieniem" sakarā ar divu zvejas kuģu jūrnieku Ādolfa Ploņa un Viļņa Bertholda bēgšanu uz ārzemēm.[861] Abos šajos gadījumos atbrīvošana no amata vai pazeminājums nesekoja.

3. Turpmākās pētniecības nepieciešama

Veiktās pētniecības rezultāti liek secināt, ka attiecīgās tēmas pētniecība būtu jāturpina, nosakot LPSR valsts drošības dienestu vadošo darbinieku LKP CK nomenklatūras lietas, veicot to izpēti un biogrāfisko ziņu vākšanu, lai veiktu maksimāli aptverošu struktūranalīzi. Pētniecības rezultāti varētu kalpot par pamatu LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku biogrāfiskās vārdnīcas izveidošanai, kā arī kā palīglīdzeklis plašāku ar VDK darbību saistīto pētījumu veikšanai.

[859] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8341. l., 36. lp.
[860] LVA, PA-101. f., 17. apr., 27. l., 66. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1855. l., 16. lp.
[861] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9581. l., 20. lp.

4. LPSR IeTK, VDTK, VDM, IeM, VDK darbinieku LKP CK nomenklatūras lietu rādītājs

Aksjonovs Aleksandrs Mihaila d. (1916) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1939. g.; apakšpulkvedis. VDM – IeM – VDK Latvijas jūras baseina daļas pr-ks 1952.XI–1954.VII. *PA-15500. f., 1. apr., 110. l.*

Allaberts Vladimirs Aleksandra d. (1919) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1942. g.; apakšpulkvedis. Valsts drošības ministra vietn. kadru jautājumos 1952.XI–1953.V; IeM kadru daļas pr-ks 1953.X–1954.V; VDK pr-tāja vietn. kadru jautājumos 1954.V–1955.IX; VDK Baltijas dzelzceļa pārv. pr-ks 1955.IX–1956.V; VDK Latvijas dzelzceļa un Latvijas jūras baseina pārv. pr-ks 1956.V–1959.V. *PA-15500. f., 1. apr., 155. l.*

Andrejanovs Aleksejs Semjona d. (1915) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1940. g.; majors. VDM Izmeklēš. daļas 1. nod. vec. izmeklētājs 1949.II–V, Liepājas pils. daļas izmeklēš. nod. pr-ka vietn. 1949–1950, Liepājas pils. daļas izmeklēš. nod. pr-ks 1950–1952, Liepājas apg. pārv. Izmeklēš. daļas pr-ks 1952–1953, IeM Liepājas apg. pārv. 5. daļas pr-ka p.i. 1953.III–V, IeM Kuldīgas raj. daļas pr-ka vietn. 1953.V–VIII, Varkļānu raj. daļas pr-ks 1953.VIII–1954.IV, VDK pilnv. Varakļānu raj. 1954.IV–VII, Rēzeknes pils. 1954.VIII–1955, pilnv. vietn. Daugavpils pils. 1955–1956, pilnv. Dagdas raj. 1956.XII–1959.IV. *PA-15500. f., 1. apr., 217. l.*

Andrejevs Genādijs Ilariona d. (1922) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1945. g.; majors. VDM Madonas apr. daļas operat. pilnv. un vec. operat. pilnv. 1946.X–1947.VII; VDM Madonas un Gulbenes apr. starppagastu nod. pr-ks 1947.VII–1950.I; VDM Cesvaines raj. daļas pr-ks 1950.I–1952.VIII; VDM – IeM Zilupes raj. daļas pr-ks 1952.VIII–1953.V. *PA-15500. f., 1. apr., 203. l.*

Antins Rihards Ivana d. (1924) – PSDKP b. no 1950. g. V.d.d. no 1948. g.; kapteinis. VDM Limbažu apr. daļas tulks 1948.I–1949.VI; VDM Limbažu raj. daļas operat. pilnv. 1949.VI–1951.VII, vec. operat. pilnv. 1951.VII–1953.II; IeM Varakļānu raj. daļas pr-ks 1953.II–IX; Dundagas raj. daļas pr-ks 1953.IX–1954.V; VDK pilnv. Dundagas raj. 1954.V–1956.IV; VDK Madonas raj. pilnv. aparāta operat. pilnv. 1956.IV–1957.VII; MP VDK 4. daļas vec. operat. pilnv. 1957.VII–

1959.XI; VDK pilnv. Jelgavas pilsētā 1959.XI–1964.IX; pārcelts VDK 2. daļas nod. pr-ka amatā. *PA-15500. f., 2. apr., 7165. l.*

Avdjukevičs Longins Ivana d. (1916) – PSKP b. no 1940. g., V.d.d. no 1955. g.; ģenerālmajors. Nacionalizēto uzņēmumu komisārs, LK(b)P Daugavpils apr. komit. instruktors, Daugavpils apr. rūpkombināta direktors 1940.–1941. g., partizānu vienības un brigādes komisārs 1942.–1944. g.; LK(b)P Daugavpils apr. komit. sekret. 1944.VII–1947.VIII; LK(b)P Rēzeknes apr. (no 1950. g. – raj.) komit. 1. sekretārs 1949.VIII–1951.XI; LKP CK partijas, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu nod. vad. 1951.XI–1953.IX; PSKP CK Augstākās part. skolas klausītājs 1953.IX–1955.VIII, VDK pr-tāja vietn. operatīvajā darbā 1955.VIII –1963.I, pr-tājs 1963.I–1980.XI, pēc tam LPSR MP padomnieks. *PA-101. f., 46. apr., 1. l.*

Bidzāns Aleksandrs Eduarda d. (1922) – PSKP b. no 1948.I, V.d.d. no 1944. g.; kapteinis. VDTK Iekšējā cietuma pr-ka dežurējošais palīgs 1944–1946; LPSR VDM operat. d. arestu grupas operat. pilnv. palīgs 1946.III–XI; VDM 2-N daļas operat. pilnv. pal. 1946–1947, 3. nod. operat. pilnv. 1947–1949, 1. nod. vec. operat. pilnv. 1949–1950, 3. nod. vec. operat. pilnv. 1950–1952, 2. nod. vec. operat. pilnv. 1952–1953.VI; LPSR IeM Ventspils raj. d. pr-ks 1953.VI–1954.V; VDK pilnv. Ventspils raj. 1954.V–X. *PA-15500. f., 1. apr., 750. l.*

Bokovikovs Aleksandrs Andreja d. (1911) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1935. g.; apakšpulkvedis. Sarkanās armijas 2. strēlnieku korpusa IeTK Sevišķā daļas vec. operat. pilnv. Liepājā 1939–1940; IeTK 1. specdaļas vec. operat. pilnv. 1940.VIII–1941.III, nod. pr-ks 1941.III–VI; LPSR VDTK operat. grupas nod. pr-ks 1944.I–IX; VDTK – VDM A daļas pr-ks 1944.IX–1951.V. *PA-15500. f., 1. apr., 877. l.*

Brolišs Vladislavs Viktora d. (1910) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1940. g.; kapteinis. IeTK Rēzeknes apr. daļas operat. pilnv. 1940–1941; VDTK Daugavpils pils. daļas vec. izm. 1944.VII–IX, Jelgavas apr. daļas izm. 1944.IX–XII, vec. izm. 1944–1946, operatīvās nod. pr-ks 1946–1947, apr. daļas pr-ka vietn. 1947.III–1949.II; Jelgavas apr. daļas pr-ks 1949.II–1952.VI; VDM Liepājas apg. pārv. pr-ka vietn. 1952.VI–X; VDM – IeM Neretas raj. pr-ka vietn. 1952.X–1953.V, pr-ks 1953.V–1954.V, VDK pilnv. Neretas raj. 1954.V–1956.XII. *PA-15500. f., 1. apr., 1019. l.*

Bundulis Jēkabs Alberts Jāņa d. (1909) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1940. g.; apakšpulkvedis. IeTK Ventspils apr. daļas operat. pilnv. 1940.VI–1941.IV, VDTK vec. operat. pilnv. Ventspilī 1941.IV–VI; IeTK izmeklēšanas grupas izmeklētājs evakuēto ieslodzīto lietās Kraslagā, Krasnojarskas nov. 1941.VII–1942.VIII; VDTK operat. grupas operat. pilnv. 1943.XI–1944.IX; VDTK 2. daļas vec. operat. pilnv. 1944.IX–1945.III, 2. daļas 3. nod. vec. operat. pilnv. 1945.VIII–1946.I, 2. daļas 1. nod. pr-ka vietn. 1946.I–IV; VDM Ventspils apr. daļas pr-ka vietn. 1946.IV–1949.IV. (PSRS VDM skolas kursants Harkovā 1947–1949.) VDM 2-N daļas pr-ka vietn. 1949.IV–1953.V; LPSR IeM 1. daļas pr-ks 1953.V–1954.IV; VDK 2. daļas pr-ks 1954.IV–1959.VIII. *PA-15500. f., 2. apr., 107. l.*

Burcevs Ivans Dmitrija d. (1907) – PSKP b. no 1931. g. V.d.d. 1936–1939, no 1943. g.; majors. VDTK Izmeklēšanas daļas vec. izm. 1944–1945; VDTK – VDM vec. operat. pilnv. 2. d. 2. nod. 1945.III–VII, 1. nod. 1945–1946, daļas cīņai ar pretpadomju un nacionālistisko pagrīdi 2. nod. 1946–1947, 2-N daļas 3. nod. 1947–1950, 2-N daļas 3. nod. pr-ka vietn. 1950–1952.II; VDM Alūksnes raj. daļas pr-ks 1952.II–1953.VI. *PA-15500. f., 1. apr., 1131. l.*

Burkovs Leonīds Georgija d. (1902) – PSKP b. no 1926. g. V.d.d. no 1929. g.; majors. VDTK operatīvās grupas sastāvā Kuldīgas apr. nod. pr-ka amatā 1944.VII–1945.I; Kuldīgas apr. daļas pr-ks 1945.I–1946.I; Ilūkstes apr. nod. pr-ka vietn no 1946.I. *PA-15500. f., 1. apr., 1118. l.*

Cecers Leonīds Leontija d. (1911) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas kursu klausītājs 1948.I–1950.V; VDM Balvu raj. daļas pr-ks 1950.VI–1951.VII, Valkas raj. daļas pr-ks 1951.VIII–1953.VI. *PA-15500. f., 2. apr., 6290. l.*

Čeckis Aleksandrs Mihaila d. (1916) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1937–1965; pulkv. PSRS MP VDK Latvijas baseina ūdeņu daļas pr-ks 1954.VIII–1956.III, VDK Latvijas dzelzceļa un Latvijas baseina pārv. pr-ka vietn. 1956.III–1959.VII, VDK transporta daļas pr-ks 1959.VII–1960.III, VDK 2. daļas pr-ks 1960.III–1965.III; kapteiņa 1. palīgs uz Latvijas jūras kuģniecības kuģiem *Balašovs* 1965.IV–1968.IV, *Adlera* 1968.IV–1972.IX, *Stepans Halturins* 1972.IX–1976.III. *PA-15500. f., 2. apr., 9581. l.*

Frolovs Fjodors Prokofija d. (1915) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1943. g.; majors. 315. iznīcinātāju aviācijas divīzijas pretizlūkošanas

pārv. *Smerš* operat. pilnv. 1943.X–1946.VIII, PSRS VDM 336. iznīcinātāju aviācijas divīzijas pretizlūkošanas pārv. operat. pilnv. Tukumā 1946.VIII–1947.II; VDM Ventspils apr. daļas Piltenes starppagastu operat. nod. pr-ks 1947.V–1948.VII, Ventspils pils. daļas vec. operat. pilnv. 1948.VII–1949.IV, Ventspils apr. daļas Piltenes starppagastu nod. vec. operat. pilnv. 1949.IV–1950.III; VDM Dundagas raj. vec. operat. pilnv. 1950.III–1951.X, pr-ka vietn. 1951.X–1952.VIII, pr-ks 1952.VIII–1953.V; iecelts par IeM Kandavas raj. daļas pr-ka vietn. 1953.V. *PA-15500. f., 2. apr., 6130. l.*

Gailišs Leons Aleksandra d. (1937) – PSKP b. no 1961. g. LKP Rīgas pils. Maskavas raj. komit. rūpniecības nod. instruktors 1964.IV–1967.XII; ražošanas apvienības *Pirmais Maijs* partijas komit. sekretārs 1967.XII–1969.XII, LKP Maskavas raj. komit. propagandas un aģitācijas nod. vad. 1969.XII–1970.X, LKP Rīgas pils. komit. organizatoriskās daļas instruktors 1970.X–1972.II, LKP CK rūpniecības un transporta nod. instruktors 1972.II–1973.VIII, nosūtīts uz divgadīgajiem PSRS MP VDK Augstākās skolas kursiem vadošā sastāva sagatavošanai 1973.VIII. *PA-15500. f., 2. apr., 9126. l.*

Galkins Nikolajs Trofima d. (1919) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1939. g.; pulkvedis. VDTK – VDM Valkas apr. daļas nod. cīņai ar bandītismu vec. operat. pilnv., nod. pr-ks 1944.VII–1947.III, VDM Valkas apr. daļas pr-ka vietn. 1947.IV–1948.VI, Alūksnes apr. daļas pr-ka vietn. 1948.VI–X, pr-ks 1948.X–1950.VI; VDM Liepājas daļas pr-ka vietn. 1950.VI–1952.VII, VDM Daugavpils apg. pārv. 2. daļas pr-ks 1952.VII–1953.VI; IeM – VDK 2. daļas nod. pr-ks 1953.VI–1957, 1957–1961; PSRS MP VDK 102. skolas kursants Ļeņingradā 1956–1957; VDK partijas org. sekretārs 1961.VII–1963.VIII; VDK pilnvarotais Jūrmalas pils. 1963.IX–1965.III, VDK 2. daļas pr-ka vietn. 1965.III–1967.IX, 5. daļas pr-ks 1967.IX–1969.II, VDK pr-tāja vietn. 1969.II–1974.X. *PA-15500. f., 2. apr., 9644. l.*

Gothardsons Kārlis Jēkaba d. (1898) – PSKP b. no 1929. g. V.d.d. no 1924. g.; apakšpulkvedis. IeTK – IeM Jelgavas par. daļas pr-ks 1944.VII–1950.IX, IeM arhīvu daļas pr-ks 1950.IX–1953.V; IeM Talsu raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Talsu raj. 1954.V–1956.XII, Rīgas raj. 1956.XII–1959.I. *PA-15500. f., 1. apr., 1843. l.*

Grasmanis Laimonis Alberta d. (1929) – PSKP b. no 1950. g. V.d.d. no 1950. g.; leitnants. PSRS VDM Mogiļevas skolas kursants

1950.X–1952.VII; VDM Liepājas apg. pārv. 2. daļas 1. nod. operat. pilnv. 1952.VII–1953.V; IeM Viļānu raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Viļānu raj. 1954.V–1955, 24.I. – miris. *PA-15500. f., 1. apr., 1867. l.*

Graudiņš Elmārs Rūdolfa d. (1924) – PSKP b. no 1952. g. V.d.d. no 1943. g.; kapteinis. VDTK operatīvo darbinieku kursu klausītājs 1943.XII–1944.IV, LPSR VDTK operat. grupas operat. pilnv. 1944.IV–IX, VDTK 2. daļas 9. nod. operat. pilnv. palīgs 1944.X–1945.V, 2. daļas 8. nod. operat. pilnv. 1945.V–1946.VIII, VDM 2. daļas 5. nod. operat. pilnv. 1946.VIII–XI, VDM Rīgas pils. daļas operat. pilnv. 1946.XI–1947.XII; PSRS VDM Mogiļevas skolas klausītājs 1947.XII–1949.I; VDM Rīgas pils. daļas operat. pilnv. 1949.II–1950.II, VDM 2-N daļas 6. nod. operat. pilnv. 1950.III–1952.V, 2-N daļas 1. nod. vec. operat. pilnv. 1952.V–1953.V; IeM Valmieras raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V, VDK pilnv. Valmieras raj. 1954.V–1957.IX. *PA-15500. f., 1. apr., 1877. l.*

Gubenko Vadims Rodiona d. (1919) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1944. g.; apakšpulkvedis. IeM – VDK Baltijas dzelzceļa pārv. nod. pr-ka vietn. 1953.XI–1954.V; PSRS MP VDK 101. skolas klausītājs Maskavā 1954.IX–1955.VII; PSRS MP VDK padomnieku aparāta vec. operat. pilnv. Karlmarksštadtē, VDR 1955.VIII–1956.X; VDK Latvijas dzelzceļa un Latvijas jūras baseina pārvaldes Jelgavas stacijas līnijas daļas pr-ka vietn. 1956.X–1959.VIII; VDK pilnv. vietn. Jelgavas pils. 1959.VIII–1960.IV; VDK 2. daļas 5. nod. vec. operat. pilnv. 1960.IV–VIII; VDK pilnv. Ventspils pils. un ostā 1960.VIII–1961.XI, Krustpils raj. 1961.XI–1962.IV, Jēkabpils raj. 1962.IV–1966.XII. *PA-15500. f., 2. apr., 8135. l.*

Ivanovs Leonīds Georgija d. (1918) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1939. g.; pulkvedis. VDK sevišķās daļas pr-ks Baltijas kara apgabalā, VDK kolēģijas loceklis, 1959.VIII–1961.V. *PA-15500. f., 2. apr., 612. l.*

Ivansons Ivans Jakova d. (1901) – PSKP b. no 1926. g. V.d.d. no 1928. g.; apakšpulkvedis. VDTK Talsu apr. daļas pr-ks 1945.I–VII; VDTK – VDM Rēzeknes pils. daļas pr-ks 1945.VII–1951.XI, Daugavpils pils. daļas pr-ks 1951.XI–1952.VII, Daugavpils apg. pārv. pr-ka vietn. 1952.VII–1953.V, IeM Daugavpils pils. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Daugavpils pils. un stacijā 1954.V–1959.IX. *PA-15500. f., 2. apr., 641. l.*

Jassons [Jansons] Broņislavs Vikentija d. (1903) – PSKP b. no 1927. g. V.d.d. no 1920. g.; apakšpulkvedis. IeTK daļas cīņai ar bandītismu 3. nod. pr-ka vietn., pr-ks 1944.VII–1947.III; VDM Izmeklēš. daļas pr-ka vietn. 1947.III–1951.XII; A daļas pr-ks 1951.XII–1953.III, IeM Rīgas raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V, VDK pilnv. Rīgas raj. 1954.V–1956.XII. *PA-15500. f., 2. apr., 7099. l.*

Jastrebovs Vasilijs Mihaila d. (1903) – PSKP b. no 1927. g. V.d.d. no 1929. g.; pulkvedis. VDM Ventspils apr. daļas pr-ks 1946.VII–IX, Rīgas apr., no 1950.I – raj. daļas pr-ks 1946.IX–1952.VIII, VDM milicijas pārv. vīzu un ārzemnieku reģistrācijas daļas pr-ks no 1952.VIII. *PA-15500. f., 2. apr., 7100. l.*

Jerjomenko Nikolajs Pāvela d. (1917) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1942. g.; apakšpulkvedis. VDTK – VDM 2. daļas vec. operat. pilnv. 1944–1949, nod. pr-ka vietn. 1949–1952, VDM Rīgas apg. pārv. 2. daļas nod. pr-ks 1952–1953, IeM 1. daļas nod. pr-ka vietn. 1953–1954, VDK 4. daļas nod. pr-ks 1954–1959, 4. daļas vec. operat. pilnv. 1959.IX–1960.III, VDK pilnv. Jūrmalas pils. 1960.III–1963.IX, VDK saimn. nod. pr-ks no 1963.IX. *PA-15500. f., 2. apr., 7473. l.*

Jeršovs Mihails Andreja d. (1913) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas klausītājs 1948–1950; VDM 5. daļas 3. nod. pr-ks 1950.VI–1952.X, VDM Rēzeknes pils. daļas pr-ks 1952.X–1953.V, IeM Rēzeknes pils daļas pr-ka vietn. 1953.V–XI, Rēzeknes raj. daļas pr-ks 1953.XI–1954.V; VDK pilnv. Rēzeknes raj. 1954.V–1955.V, Rēzeknes pils. 1955.V–1958.XI. *PA-15500. f., 1. apr., 2487. l.*

Karimovs Mahmuds Karimova d. (1919) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1950. g.; kapteinis. PSRS VDM 102. skolas klausītājs Maskavā 1950.IV–1952.VI, VDM Abrenes raj. daļas pr-ks 1952.VII–1953.V. *PA-15500. f., 2. apr., 950. l.*

Karpenko Gļebs Andreja d. (1912) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1948. g. PSRS VDM Augstākās skolas klausītājs 1948.I–1950.VI; VDM Alūksnes raj. daļas pr-ks 1950.VI–1951.X; VDM Rīgas pils. milicijas pārv. pr-ka vietn. operat. darbā no 1951.X. *PA-15500. f., 2. apr., 987. l.*

Kirpičenko Filips Jevlana d. (1918) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1946. g.; majors. IeM labošanas darbu kolonijas daļas kadru nod. inspektors, vec. inspektors 1947.XI–1949.III, 1. nod. operat. pilnv.

1949.III–1950.X, IeM kadru daļas vec. operat. pilnv. un pr-ka vietn. 1950.X–1953.VI, kadru daļas vec. inspekt. 1953.VI–1954.III, IeM – VDK kadru daļas 1. nod. pr-ks 1954.III–1957.XI, VDK partijas komit. sekretārs 1957.XI–1961.VII. *PA-15500. f., 2. apr., 1141. l.*

Knipsts Boriss Antona d. (1903) – PSKP b. no 1927. g. V.d.d. no 1929.–1937. g., no 1941. g.; pulkvedis. VDTK – VDM izmeklēš. daļas pr-ks 1944.VII–1948.X; VDM inspekcijas pr-ks 1948.X–1952.IX, pārcelts VDM Rīgas apg. pārv. kriminālmeklēšanas daļas pr-ka amatā. *PA-15500. f., 2. apr., 1253. l.*

Korņejevs Ivans Andreja d. (1910) – PSKP b. no 1932. g. V.d.d. no 1936. g.; apakšpulkvedis. 18. aviobrigādes IeTK Sevišķās daļas operat. pilnv. Rīgā un Liepājā. 1939.XI–1940.XI; IeTK 2. Baltijas robežsardzes kuģu vienības sevišķās daļas operat. pilnv. Liepājā un Tallinā 1940.XI–1941.IX; Baltija kara apg. pretizlūkošanas pārv „Smerš" daļas pr-ks 1945.XII–1946.IV; 119. gv. divīz. pretizlūkošanas daļas pr-ka vietn. 1946.IV–VIII. 6. gv. armijas pretizlūkoš. daļas pr-ka vietn. 1946.VIII–1947.IV; VDM 2. daļas 5. nod. vec. operat. pilnv. 1947–1949, 2. daļas 6. nod. vec. operat. pilnv. 1949–1950; VDM Alsungas raj. daļas pr-ks 1950.I–1952.VIII, Saulkrastu raj. daļas pr-ks 1952.VIII–1953.V. *PA-15500. f., 2. apr., 1442. l.*

Kozins Viktors Nikolaja d. (1909) – PSKP b. no 1929. g. V.d.d. no 1929. g.; pulkvedis. VDTK – VDM 2. daļas pr-ks 1944.VIII–1949.VII; valsts drošības min. vietn. operatīvā darbā 1949.VII–1951.X. *PA-15500. f., 2. apr., 1290. l.*

Kraulis [Krauklis] Julmars Alberta d. (1927) – PSKP b. no 1952. g. V.d.d. no 1947. g.; leitnants. PSRS IeM Rīgas virsnieku skolas kursants 1947.VIII–1950.VIII; IeM Ugunsdzēsības pārv. kadru nod. inspektors 1950.VIII–1952.I, IeM kadru daļas sekretārs 1952.I–III, IeM ugunsdzēsības pārv. Rīgas pils. ugunsdzēsēju komandas vec. inspektors 1952.III–VI; IeM cietumu daļas operat. pilnv. 1952.VI–1953.V; IeM Valkas raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Valkas raj. 1954.V–1956.IV, operat. darbā VDK 1. daļā no 1956.IV. *PA-15500. f., 2. apr., 1600. l.*

Kukuškins Vasilijs Vasilija d. (1922) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1941. g.; vec. leitnants. PSRS IeTK starpnovadu skolas Kuibiševā, pēc tam Sverdlovskā kursants 1943.IX–1944.XII; IeTK Ludzas apr. daļas nod. cīņai ar bandītismu operat. pilnv. 1944.XII–1946.IV; VDM Talsu

apr. daļas operat. pilnv. [izmeklētājs] 1946.IV–19047.III, vec. operat. pilnv. 1947.III–1948.VIII, VDM Aizputes apr. daļas 2-N nod. pr-ka vietn. 1948.VIII–1950.III; VDM Ilūkstes raj. daļas pr-ka vietn. 1950.III–1952.IX, Neretas raj. daļas pr-ks 1952.IX–1953.V. *PA-15500. f., 2. apr., 1817. l.*

Kuplais Vladimirs Aleksandra d. (1914) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1944. g.; vec. leitnants. 2. Baltijas frontes Pretizlūkoš. pārv. „Smerš" 2. daļas tulks, operat. pilnv. 1944.VIII–1945.V, 43. gv. latv. strēln. div. 121. strēlnieku pulka operat. pilnv. 1945.V–1946.VIII; Baltijas kara apg. pretizlūkoš. pārv. operat. noskaidroš. nod. vec. izlūks 1946.VIII–1952.VI; IeM 7. daļas 2. nod. operat. pilnv. 1952.VI–1953.V, IeM Krustpils raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Krustpils raj. 1954.V–1955.X. *PA-15500. f., 2. apr., 1855. l.*

Laizāns Vladislavs Ādama d. (1916) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1943.–1960. g.; apakšpulkvedis. VDTK izmeklētājs – stažieris 1943.XI–1944.VI; VDTK – VDM Rēzeknes apr. daļas vec. operat. pilnv. 1944.VII–1949.XII; VDM Maltas raj. daļas vec. operat. pilnv. 1950.I–XII, Cesvaines raj. daļas pr-ka vietn. 1950.XII–1952.VII, pr-ks 1952.VII–1954.IV; VDK pilnv. Cesvaines raj. 1954.IV–1956.XI, Talsu raj. 1956.XI–1960.V; Talsu raj. PBS rūpkombināta direktors 1960.VI–1964.IX, LPBS kadru daļas pr-ks no 1964.IX. *PA-15500. f., 2. apr., 7680. l.*

Larionovs Jegors Lariona d. (1913) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1948. g.; apakšpulkvedis. PSRS VDM augstākās skolas vadošā operat. sastāva sagatavošanas kursu klausītājs 1948.I–1950.VII; VDM Krustpils raj. daļas pr-ks 1950.VII–1952.X; VDM Daugavpils apg. pārv. 2. daļas pr-ka vietn. 1952.X–1953.V; IeM Kārsavas raj. daļas pr-ka vietn. 1953.V–VIII, pr-ks 1953.VIII–1954.V; VDK pilnv. Kārsavas raj. 1954.V–1960.III. *PA-15500. f., 2. apr., 2014. l.*

Larjutins Mihails Pāvela d. (1919) – PSKP b. no 1939. g., V.d.d. no 1939. g.; apakšpulkvedis. VDTK – VDM Cēsu apr. daļas operat. pilnv. 1945.XII–1946.VII, vec. operat. pilnv. 1946.VII–1947.IV, pr-ka vietn. 1947.IV–1948.XII; Kuldīgas apr. daļas pr-ka vietn. 1948.XII–1949.VI, pr-ks 1949.VI–1950.XII; Ventspils pils. daļas pr-ks 1950.XII–1951.VI; PSRS VDM – IeM kadru rezervē 1951.VI–1953.X; IeM 1. daļas pr-ks 1953.X–1954.V, VDK 2. daļas pr-ks 1954.V–1957.VII. *PA-15500. f., 2. apr., 2021. l.*

Lazarčiks Vladimirs Jefrema d. (1910) – PSKP b. no 1929. g. V.d.d. no 1933. g.; apakšpulkvedis. VDM Liepājas apg. pārv. pr-ka vietn. kadru lietās 1952.X–1953.V. *PA-15500. f., 2. apr., 1942. l.*

Lukaševičs Jānis Konstantīna d. (1920) – PSKP b. no 1948. g. V.d.d. no 1942. g.; apakšpulkvedis. VDTK radiooperators 1944.III–1945.IX, B daļas vec. radiooperators 1945.IX–1946.XI, VDM 2. daļas operat. pilnv. 1946.XI–1948.I, vec. operat. pilnv. 1948.I–1949.XII, nod. pr-ka vietn. 1949.XII–1953.VI, IeM 1. daļas pr-ka vietn. 1953.VI–1954.IV; VDK 2. daļas pr-ka vietn. 1954.IV–1959.VIII, 1. daļas pr-ks 1959.VIII–1963.I, VDK pr-tāja vietn. 1963.II–1964.X, 1969.II–1972.XI, VDK aktīvajā rezervē 1964.X–1969.II. *PA-15500. f., 2. apr., 9305. l.*

Ļevkovičs Leonīds Nikolaja d. (1912) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1948. g.; pulkvedis. PSRS VDM Augstākās skolas kursu klausītājs 1948.I–1950.VI; VDM 5. daļas pr-ks 1950.VI–1952.VI; VDM Daugavpils apg. pārv. pr-ks 1952.VI–1953.VI; IeM 4. pārv. pr-ks 1953.VI–1954.IV, VDK 5. daļas pr-ks 1954.IV–1959.VIII, VDK operatīvi-tehniskās daļas pr-ks 1959.VIII–1964.VII. *PA-15500. f., 2. apr. 7693. l.*

Mašonkins Iļja Fjodora d. (1915) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1939. g.; majors. VDTK – VDM – VDK vec. operat. pilnv. 1945.I–1955, nod. pr-ka vietn. 1955–1959.IV, PSRS MP VDK skolu Nr. 303 Viļņā un Nr. 302 Mogiļevā pasniedzējs 1959.IV–1961.XI; VDK pr-tāja referentu grupā 1961.XI–1963.IX, VDK partijas komit. sekretārs 1963.IX–1965.VIII, VDK sektora vad. no 1965.VIII. *PA-15500. f., 2. apr. 7743. l.*

Migunovs Foma Ņikifora d. (1921) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1944. g.; majors. IeM Talsu apr. daļas nod. pr-ks 1946.III–1947.III, VDM Talsu apr. daļas pr-ka vietn. 1947.III–1949.V; PSRS VDM Ļeņingradas skolas klausītājs 1949.V–1950.VII; Gulbenes raj. daļas pr-ka vietn. 1950.VII–1952.VIII, pr-ks 1952.VIII–1953.V, IeM Liepājas pils. daļas pr-ka vietn. 1953.V–VIII, Ventspils pils. daļas pr-ks 1953.VIII–1954.V, VDK pilnv. Ventspils pils. 1954.V–VIII, Ventspils raj. 1954.VIII–1955.IV, Preiļu raj. 1955.IV–1956.XI. *PA-15500. f., 2. apr. 2816. l.*

Mironovs Dmitrijs Vasilija d. (1914) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1937. g.; apakšpulkvedis. VDM Valmieras apr. daļas pretizlūkošanas nod. pr-ks 1947.IV–XI, 2-N nod. pr-ka vietn. 1947.XI–1948.VII, Valmieras raj. daļas pr-ka vietn. 1948.VII–1949.XII, VDM Valmieras raj. daļas pr-ks 1950.I–1953.V, IeM Valmieras raj. daļas pr-ka vietn.

1953.V–XI, Gulbenes raj. daļas pr-ks 1953.XI–1954.V, VDK pilnv. Gulbenes raj. 1954.V–1956.VI. *PA-15500. f., 2. apr., 2861. l.*

Novikovs Ivans Ivana d. (1918) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1939. g.; vec. leitnants. IeTK – IeM Daugavpils pils. daļas operat. pilnv. 1944.VII–1945.VIII, vec. operat. pilnv. 1945.VIII–1946.II, nod. cīņai ar bandītismu pr-ks 1946.II–1947.III, 1. nod. pr-ka vietn. 1947.III–1948; VDM Daugavpils pils. daļas pr-ka vietn. 1948–1950.I, VDM Smiltenes raj. daļas pr-ka p.i. 1950.I–V, Talsu raj. daļas pr-ka vietn. 1950.V–1951.VIII, Jelgavas pils. daļas pr-ka vietn. 1951.VIII–1953.I, VDM – IeM Alsungas raj. daļas pr-ks 1953.I–1954.V, VDK pilnv. Alsungas raj. 1954.V–1956.XII. *PA-15500. f., 2. apr., 3226. l.*

Ņefedovs Boriss Pāvela d. (1916) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1939. g.; apakšpulkvedis. VDM nod. pr-ks 1947.VII–1951.V, VDM Liepājas pils. daļas pr-ka vietn. un pr-ks p.i. 1951.V–1952.VII, VDM Liepājas apg. pārv. pr-ka vietn. 1952.VII–1953.VI, IeM Liepājas pils. daļas pr-ka vietn. 1953.VI–1954.V, VDK pilnv. vietn. Liepājas pils. 1954.V–1955.I, VDK pilnv. Jelgavas pils. 1955.I–1959.IX, Daugavpils pils. 1959.IX–1964.III. *PA-15500. f., 2. apr., 7784. l.*

Ņikaškins Viktors Semjona d. (1918) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1937. g.; apakšpulkvedis. VDM 4. daļas 3. nod. pr-ks 1949.I–1951.XI, 1. nod. pr-ks 1951.XI–1952.VII, VDM Rīgas apg. pārv. 2. daļas pr-ka vietn. 1952.VII–1953.VI, IeM 4. pārv. 1. daļas 2. nod. pr-ks 1953.VI–1954.IV, VDK 4. daļas 2. nod. pr-ks 1954.IV–VIII, VDK pilnv. Ventspils pils. 1954.VIII–1960.VIII. *PA-15500. f., 2. apr., 3169. l.*

Orlovs Georgijs Sergeja d. (1909) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1942. g.; pulkvedis. VDK pilnv. Ventspils pils. 1962.XII–1965.II. *PA-15500. f., 2. apr. 7803. l.*

Pastuhovs Aleksejs Borisa d. (1918) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1950. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas klausītājs 1950.IV–1952.VIII; VDM Saldus raj. nod. pr-ks 1952.VIII–1953.VI, IeM Saldus raj. daļas pr-ka vietn. 1953.VI–1954.IV; VDK pilnv. Skrundas raj. 1954.IV–1958.IV. *PA-15500. f., 2. apr., 3574. l.*

Paškovs Mihails Vasilija d. (1917) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1948. g.; pulkvedis. VDK Latvijas dzelzceļa un Latvijas jūras baseina pārv. pr-ka vietn. 1955.VIII–1959.V, VDK transporta daļas pr-ka vietn. 1959.V–1960.III, 2. daļas nod. pr-ks 1960.III–1961.XI, VDK pilnv. Ventspils pils. un ostā 1961.XI–1962.XII. *PA-15500. f., 2. apr., 3601. l.*

Pesterņikovs Georgijs Nikolaja d. (1912) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1948. g.; apakšpulkvedis. PSRS VDM Augstākās skolas klausītājs 1948.II–1950.VI; VDM Kārsavas raj. daļas pr-ks 1950.VI–1952.X, Ventspils pils. daļas pr-ks 1952.X–1953.V; IeM Rēzeknes raj. daļas pr-ka vietn. 1953.V–1954.IV; VDK pilnv. Ludzas raj. 1954.IV–1959.VIII. *PA-15500. f., 2. apr., 3648. l.*

Pešehonovs Fotijs Vasilija d. (1913) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1935. g.; apakšpulkvedis. IeTK – VDTK vec. izmekl., Izmeklēš. daļas pr-ka palīgs 1940–1941, VDTK – VDM Izmeklēš. daļas pr-ka vietn. 1944.VII–1948.X, Izmeklēš. daļas pr-ks 1948.X–1951.X, valsts drošības min. vietn. operatīvajā darbā 1951.X–1953.IV. *PA-15500. f., 2. apr., 3744. l.*

Poga Jānis Pētera d. (1904) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. 1940.–1941. g., no 1947. g.; kapteinis. IeTK Ūdeņu daļas operat. pilnv. Liepājā 1940–1941.V, VDTK izmeklēš. daļas tulks 1941.V–VIII; 43. gv. latv. strēln. divīzijas artilērijas diviziona komandiera vietn. polit. darbā 1944–1946; Sagādes min. pilnv. Rīgas apr. 1946–1947; VDM izmeklēš. daļas tulks 1947.VIII–1948, 2. nod. jaunākais izmeklētājs 1948–1951, IeM izmeklēš. daļas 3. nod. izmeklētājs 1951–1953.VI; IeM Alojas raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Alojas raj. 1954.V–1956.XI. *PA-15500. f., 2. apr., 3836. l.*

Produvnovs Viktors Ivana d. (1912) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1948. g.; apakšpulkvedis. PSRS VDM Augstākās skolas klausītājs 1948.I–1950.VI; VDM Elejas raj. daļas pr-ks 1950.VI–1951.III, Saldus raj. daļas pr-ks 1951.III–1952.IX, VDM Rīgas apg. pārv. pr-ka vietn. kadru lietās 1952.IX–1953.VI; IeM 8. daļas pr-ka vietn. 1953.VI–1954.IV, VDK Izmeklēš. daļas pr-ks 1954.IV–1956.VI, VDK partijas komitejas sekretārs 1956.VII–1957.XI. *PA-15500. f., 2. apr., 4043. l.*

Pumpens Pāvels Pētera d. (1923) – PSKP b. no 1947. g. V.d.d. no 1942. g.; apakšpulkvedis. Baltijas republiku VDTK operatīvā sastāva sagatavošanas kursu kursants Pavlovoposadā 1943.XI–1944.III, LPSR VDTK operat. grupas operat. pilnv. palīgs 1944.III–VII, 1944.VII–1946. VDTK 2. daļas operat. pilnv., VDM 2. daļas 1. nod. vec. operat. pilnv. 1946–1949, 2. daļas 7. nod. pr-ka vietn. 1949.XII–1950.II, 2. nod. pr-ka vietn. 1950.II–1952.VII, 2. daļas 1. nod. pr-ks 1952.VII–1953.VI, IeM 2. daļas pr-ks 1953.VI–1954.IV; VDK 1. daļas pr-ka p.i. 1954.IV–1959.VIII. *PA-15500. f., 2. apr., 4100. l.*

Pušmucāns Pēteris Broņislava d. (1928) – PSKP b. no 1951. g. V.d.d. no 1949. g.; apakšpulkvedis. Komsorgs Rēzeknes apr. Stirnienas pag. 1945–1947, komjaunatnes Ogres apr. komit. instruktors 1948–1949; VDM Ogres apr. – raj. daļas operat. pilnv. 1949.IX–1950.II, Ērgļu raj. daļas operat. pilnv. 1950.II–1951.XI; PSRS VDM operatīvā sastāva sagatavošanas skolas klausītājs Taškentā 1951.XI–1952.XI; VDM Ērgļu raj. daļas operat. pilnv. 1952.XI–1953.II, Limbažu raj. daļas vec. operat. pilnv. 1953.II–V, IeM Maltas raj. daļas pr-ks 1953.V–VIII; Alsungas raj. daļas pr-ka vietn. 1953.VIII–1954.IV, VDK pilnv. vietn. Alsungas raj. 1954.IV–1955.VI, VDK pilnv. Jelgavas pils. aparāta vec. operat. pilnv. 1955.VI–1959.V, 1960.III–VIII, VDK pilnv. Madonas raj. aparāta vec. operat. pilnv. 1959.V–1960.II; PSRS MP VDK Augstākās skolas klausītājs 1960.VIII–1964.VII; VDK pilnv. Jelgavas pils. 1964.IX–1973.V (no 1967.IX amata nosaukums – VDK nod. pr-ks Jelgavas pils. un dzelzceļa stacijā). *PA-15500. f., 2. apr. 9425. l.*

Ratovs Georgijs Pētera d. (1906) – PSKP b. no 1926. g. V.d.d. no 1928. g.; pulkvedis. IeTK karaspēka izlūkoš. daļas pr-ka vietn. Rīgā 1945.XII–1946.V; VDM 2-N daļas 1. un 3. nod. pr-ks 1946.V–1948.X, VDM Liepājas daļas pr-ka vietn. 1948.X–1950.VI, VDM inspekcijas pr-ka vietn. 1950.VI–1952.X, pr-ks 1952.X–1953.IV. *PA-15500. f., 2. apr., 4249. l.*

Rekšņa Francis Nikodima d. (1919) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1942. g.; kapteinis. VDTK 4. daļas izlūks 1944.I–XI, VDTK – VDM Latvijas baseina daļas izlūks 1944.XI–1945, izmeklētājs 1945–1946, vec. izmeklētājs 1946–1949, VDM – IeM Latvijas baseina apsardzības daļas izmeklēš. daļas nod. pr-ks 1949–1954, VDK Latvijas jūras baseina daļas 1. nod. pr-ka vietn. 1954–1956, VDK pilnv. Saulkrastu raj. 1956.III–XII, VDK kadru daļas nod. pr-ks 1956.XII–1958.VIII, VDK 6. specdaļas pr-ka vietn 1958.VIII–1959.VIII, VDK kadru daļas pr-ka vietn. ar 1959.VIII. *PA-15500. f., 2. apr. 4302. l.*

Repins Aleksejs Ivana d. (1914) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1950. g.; apakšpulkvedis. PSRS VDM Augstākās skolas VDM orgānu vadošā operatīvā sastāva sagatavošanas fakultātes klausītājs 1950.IV–1952.VII; VDM Dobeles raj. daļas pr-ks 1952.VIII–1953.V, IeM Dobeles raj. daļas pr-ka vietn. 1953.V–XII, Kuldīgas raj. daļas pr-ks 1953.XII–1954.V, VDK pilnv. Kuldīgas raj. 1954.V–1961.X. *PA-15500. f., 2. apr., 4316. l.*

Rullis Jānis Hermaņa d. (1927) – PSKP b. no 1949. g. V.d.d. no 1946. g.; apakšpulkvedis. IeM Valmieras apr. daļas milicis 1946.IV–V, PSRS IeM Rīgas virsnieku skolas kursants 1946.VI–1948.VII; IeM Grobiņas starppagastu nodaļas pr-ks 1948.VIII–1950.I, cietuma Nr. 7 pr-ka vietn. operatīvajā darbā Liepājā 1950.I–1952.IV, cietuma Nr. 8 pr-ka vietn. operat. darbā Cēsīs 1952.IV–VII, cietuma Nr. 1 vec. operat. pilnv. Rīgā 1952.VII–1953.V; IeM Limbažu raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.IV, VDK pilnv. Limbažu raj. 1954.IV–1959.IX, VDK pilnv. Liepājas pils. un ostā 1959.IX–1963.XII, VDK 2. daļas pr-ka vietn. 1963.XII–1965.I, VDK pr-tāja vietn. 1965.I–1968.IX. *PA-15500. f., 2. apr., 8341. l.*

Sēja Vladimirs Alfrēda d. (1923) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1958. g.; apakšpulkvedis. LK(b)P Talsu apr. komit. orgnodaļas instruktors 1946.I–XI; LK(b)P CK republikāniskās partijas skolas klausītājs 1946.XI–1948.VIII, LK(b)P Cēsu apr. komit. propagandas un aģitācijas daļas vad. 1948.VIII–1950.I, LK(b)P Cēsu raj. komit. 2. sekretārs 1950.I–1952.VIII, 1. sekret. 1952.VIII–1957.XII, VDK pr-tāja vietn. kadru lietās 1958.I–III, VDK kadru daļas pr-ka vietn. 1958.III–1959.VIII, VDK pr-tāja palīgs kadru lietās 1959.VIII–1963.II, sabiedriskās kārtības sargāšanas, no 1968.XII iekšlietu ministrs 1963.II–1972.VI. *PA-15500. f., 2. apr., 9476. l.*

Seļezeņovs Nikolajs Dmitrija d. (1911) – PSKP b. no 1932. g. V.d.d. 1935.–1937. g., no 1952. g.; pulkvedis. IeM – VDK Baltijas dzelzceļa pārv. pr-ks 1953.VI–1955.IX. *PA-15500. f., 2. apr., 4849. l.*

Sobačkins Aleksandrs Timotija d. (1912) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1934. g.; kapteinis. VDTK nod. pr-ks Pavlovoposadā, Rīgā 1944.V–1945.VII, VDTK 2. daļas 3. nod. pr-ks 1945.VII–1946.I; VDM Kuldīgas apr. daļas pr-ks 1946.I–1949.I. *PA-15500. f., 2. apr., 5176. l.*

Ščendrigins Andrejs Andreja d. (1911) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1948. g.; pulkvedis. PSRS VDM Augstākās skolas vadošā sastāva kursu klausītājs 1948.I–1950.VI; VDM Ventspils pils. daļas pr-ka vietn. 1950.VI–1951.XI, Abrenes raj. daļas pr-ks 1951.XI–1952.IV; VDM – IeM kadru daļas pr-ka vietn. 1952.IV–1954.VIII; VDK 7. daļas pr-ka vietn. 1954.VIII–1955.V, 6. specdaļas pr-ks 1955.VI–1959.VIII, operatīvi – tehniskās daļas pr-ka vietn. 1959.VIII–1964.VII, pr-ks 1964.VII–1970.II. *PA-15500. f., 2. apr., 8420. l.*

Vamža Aleksandrs Sīmaņa d. (1902) – PSKP b. no 1938. g. V.d.d. no 1940. g.; kapteinis. IeTK vec. izmeklētājs 1940.VI–1941.VI, LPSR VDTK operat. grupas vec. izmeklētājs 1943.XII–1944, Izmeklēš. daļas vec. izmeklētājs 1944–1945, Izmeklēš. daļas 1. nod. izmeklētājs 1945–1946; VDM 4. daļas 2. nod. vec. operat. pilnv. 1946–1947.XII, VDM Bauskas apr. daļas pr-ka vietn. 1948.I–1949.XII, Rīgas raj. daļas pr-ka vietn. 1950.I–1952.VIII, pr-ks 1952.VIII–1953.V, IeM Saulkrastu raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V, VDK pilnv. Saulkrastu raj. 1954.V–1956.III. *PA-15500. f., 1. apr., 1229. l.*

Vasins Konstantīns Filipa d. (1912) – PSKP b. no 1937. g. V.d.d. no 1944. g.; kapteinis. PSRS VDM skolas kursants Novosibirskā 1947.XII–1949.II; VDM Liepājas daļas Aizvīķu starppagastu nod. vec. operat. pilnv. 1949.III–1950.I, VDM Priekules raj. daļas pr-ka vietn. 1950.I–1952.II, pr-ks 1952.II–1953.V, IeM Priekules raj. daļas pr-ka vietn. 1953.V–IX, pr-ks 1953.IX–1954.V, VDK pilnv. Priekules raj. 1954.V–1956.VI. *PA-15500. f., 1. apr., 1293. l.*

Vavilovs Ivans Filipa d. (1904) – PSKP b. no 1932. g. V.d.d. no 1937. g.; apakšpulkvedis. VDTK V daļas pr-ks 1944.IX–1945.III, VDTK – VDM partijas komit. sekretārs 1945.III–1950.II. *PA-15500. f., 1. apr., 1184. l.*

Veļikanovs Nikolajs Sergeja d. (1905) – PSKP b. no 1929. g. V.d.d. no 1928. g.; pulkvedis. VDK pr-tāja vietn. operatīvajā darbā 1954.XI–1958.I. *PA-15500. f., 1. apr., 1346. l.*

Vidriks Aleksandrs Augusta d. (1921) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1950. g.; majors. 43. gv. latv. strēlnieku divīzijas 121. strēln. pulka vada k-ris 1943.VII–1944.XI; LPSR kara komisariāta 2. daļas pr-ka pal. 1944.XI–1945.XI; Rīgas pils. Proletāriešu raj. IK dzīvokļu daļas pr-ks 1945.XI–1946.IV; LPSR ZA ārstniecības un sadzīves apstākļu daļas pr-ks 1946.V–1947.VI; Mežsaimniecības min. kancelejas pr-ks 1947.VI–1948.VIII, LK(b)P CK republikāniskās partijas skolas klausītājs 1948.IX–1950.VIII; VDM 2. daļas 1. nod. operat. pilnv. 1950.IX–1952.VII, 2. nod. operat. pilnv. 1952.VII–XI, vec. operat. pilnv. 1952.XI–1953.V; IeM Liepājas pils. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Liepājas pils. 1954.V–1959.X. *PA-15500. f., 1. apr., 1396. l.*

Vītols Kārlis Pētera d. (1924) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. 1948.–1962. g.; kapteinis. Kinoteātra *Splendid Palace* direkt. vietn. 1945–1946, kinoteātra *Gaisma* direkt. 1946–1947; LPSR

Kinematogrāfijas min. kadru daļas pr-ks 1947–1948; VDM 5. daļas 5. nod. operat. pilnv. 1948–1949, 6. nod. operat. pilnv. 1949–1950, vec. operat. pilnv. 1950–1952, 5. daļas 4. nod. pr-ka vietn. 1952.VIII–XI; PSRS VDM 201. skolas kursants 1952–1953, IeM 4. daļas 6. nod. pr-ka p.i. 1953.V–VI, 4. pārv. 2. daļas 3. nod. pr-ks 1953–1954, VDK 4. daļas 6. nod. pr-ks 1954–1956, Izmeklēš. daļas pr-ks 1956.VIII–1962.VIII; LPSR prokurora vietn. 1962.VIII–XII, prokurors 1962.XII–1965.III. *PA-15500. f., 2. apr., 7339. l.*

Zarubins Mihails Semjona d. (1902) – PSKP b. no 1931. g. V.d.d. no 1921. g.; pulkvedis. IeTK Rīgas ostas nod. un Ūdeņu daļas nod. pr-ks 1940.IX–1941.III, LPSR VDTK izlūkoš. daļas pr-ka vietn. 1941.III–VII; LPSR VDTK 4. daļas pr-ks 1944.I–IX; VDTK – VDM Rīgas baseina ūdeņu daļas pr-ks 1944.IX–1947.XI, Latvijas jūras baseina apsardzības daļas pr-ks 1947.XI–1952.XI. *PA-15500. f., 2. apr., 372. l.*

Ziediņš Mintauts Jāņa d. (1911) – PSKP b. no 1948. g. V.d.d. no 1945. g.; apakšpulkvedis. VDM Izmeklēš. daļas tulks 1945–1946, Izmeklēš. daļas 2. un 4. nod. izmeklētājs 1946–1947, 4. nod. vec. izmeklēt. 1947–1950, 3. nod. pr-ka vietn. 1950–1951, 6. nod. pr-ks 1951–1952, 2. daļas 5. nod. pr-ks 1952–1953; IeM 5. daļas pr-ks 1953.VI–1954.V; VDK pr-tāja vietn. 1954.V–1959.VII, 2. daļas pr-ks 1959.VIII–1960.III. *PA-15500. f., 2. apr., 472. l.*

The analysis of the 'nomenclatura' personnel files of the Central Committee of Communist Party of Latvia of the LSSR KGB staff

Identification and research of the structure of the LSSR KGB (hereinafter – KGB) personnel is a very important task in the work of the Government Commission for KGB Research. Unfortunately, the complete KGB archives or at least the full list of KGB staff are not available to Latvian scholars.

The only available documentary sources are the documents of the Central Committee of Communist Party of Latvia. This is the so-called 'nomenclatura' personnel list which includes the files of the leading KGB officials (these files are available at the premises of the Latvian State Archive of the Latvian National Archive). These files contain the biographical information of the mentioned officials, their career in the KGB, nationality, education, rewards, punishments (for breaking certain rules of the Communist Party), reassignments and the termination of their office. On the basis of these documents it is possible to create a list of notable KGB officials and even their biographical dictionary.

The KGB personnel files are not separated from other nomenclatura files of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR; there is no card files that could help to extract the necessary information. Therefore, the analysis of the nomenclatura files takes time. Moreover, one has to take into account that it is necessary to evaluate the protocols of the Bureau of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR. These contain information on matters of state security and the personnel of the KGB. However, research will not be complete without the files containing the KGB personnel records starting from the mid-1960s until 1991. Up to now, the search for these files has been unsuccessful. Thus, this research has mainly focused on files from 1944 until 1965.

The personnel files of the KGB officials from 1944 until 1965 testify that those officials actively took part or even organized the mass deportation on 25 March 1949 while fighting resistance movements. The 'chekist' personnel of the period from 1944 until

1965 could be characterized as being poorly educated, with most having only primary education. The majority of them began their 'chekist' career in the middle or late 1930s in the USSR. Some of them had the experience of 'chekist' activities in Latvia during the time period from 1940 until 1941. Among these KGB officials, there were former participants of Latvian communist underground.

Zinātniskā un sabiedriskā polemika par LPSR Valsts drošības komitejas dokumentāro mantojumu

Dr. hist. Jānis Taurēns
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) un plašākā nozīmē padomju režīma mantojums nu jau divdesmit piecus gadus ir plašu diskusiju objekts sabiedrībā un zinātniskajā literatūrā. Šīs diskusijas norisinās galvenokārt sabiedrībā, laikrakstos un Saeimas plenārsēžu zālē, ne tik daudz zinātniskajās aprindās. Tas arī ir radījis situāciju, kurā debašu lauvas tiesa bija veltīta VDK aģentūras kartotēkas problemātikai jeb vēstures profesionāļu nikni apkarotajam terminam "čekas maisiem". Zinātniskās diskusijas, savukārt veicināja 1998. gadā izveidotās Latvijas Vēsturnieku komisijas darbība, tās finansējums padomju režīma dažādu darbības aspektu izpētei. VDK kā padomju režīma sastāvdaļas problēma raisa jautājumus par visu padomju režīma mantojumu Latvijā kopumā un par Latvijas sabiedrības un elites gatavību pārvarēt šo mantojumu un tā sekas, atklāti diskutējot par tiem.

1. Sabiedriskās diskusijas par VDK dokumentāro mantojumu

Pati LPSR VDK kā padomju režīma struktūra un diskurss par šo *ļaunu vēstošo* institūciju ir bijuši klātesoši kopš atjaunotā Latvijas valstiskuma pirmsākumiem. VDK ēna, kā rāda Atmodas līderu memuāri, klājās pār nacionālās neatkarības organizāciju darbību kopš to dibināšanas. No tās nebija brīva arī 1990. gadā saskaņā ar LPSR normatīvajiem aktiem ievēlētā Augstākā Padome (AP), kura atjaunoja Latvijas neatkarību. 1991. gada 23. augustā AP plenārsēdē uzstājās pēdējais VDK priekšsēdētājs Edmunds Johansons. Šīs viņa runas

stenogramma nav publicēta Saeimas mājaslapā vēl šobrīd. No AP sēdes atklātās daļas debatēm pirms tam radās iespaids, ka VDK nav vēl zaudējusi visas cerības. AP deputāts Juris Bojārs bija iesniedzis lēmuma projektu, kas paredzēja, ka LPSR VDK arhīvi un ieroči līdz jautājuma galīgai izlemšanai, pārejot Latvijas Republikas jurisdikcijā, tiek nodoti Ģenerālprokuratūrai, bet sakaru līdzekļi – Sakaru ministrijai. Patiesībā formulējums pāriet Latvijas Republikas jurisdikcijā varēja slēpt sevī lamatas, paredzot, ka VDK kļūtu par neatkarīgās Latvijas valsts jaunveidojamo drošības struktūru kodolu. Juridiski gan kopš 1990. gada 4. maija LPSR VDK kā LPSR Ministru padomei (MP) pakļauta ministrijas līmeņa institūcija (līdzīgi kā, piemēram, LPSR Ārlietu ministrija) turpināja darbību kā formāli Latvijas Republikas Ministru padomei pakļauta augstākā līmeņa iestāde. Deputāts Ivars Silārs dzēlīgi jautāja, vai LPSR VDK tagad kļūšot par Latvijas Republikas VDK un algu saņems no tās budžeta. J. Bojārs faktiski nenoliedza un neapstiprināja to. Pret VDK "pārņemšanu Latvijas jurisdikcijā" iebilda arī deputāte Anna Seile. Interesanti un zīmīgi, ka frakcijas *Līdztiesība* (faktiski LPSR Darbaļaužu internacionālās frontes jeb Interfrontes) deputāts Aleksejs Aleksejevs ierosināja pieprasīt no VDK to AP deputātu sarakstu, "kas bija VDK līdzstrādnieki un aģenti". Šis priekšlikums varētu būt vēsturiski pirmais garajā neveiksmīgo mēģinājumu virknē publiskot VDK aģentūru.

LPSR VDK priekšsēdētājs E. Johansons brīdināja, ka republikā ir sarežģīta situācija un ka varot rasties tādi momenti, kurus ir grūti paredzēt. Johansons pat vēlējās, lai tiktu iekļauts komisijā, kura lemtu VDK likteni, un vairākkārt brīdināja par spriedzi republikā, par VDK kā Padomju Savienības līmeņa pakļautības struktūru, kas liedz tai pakļauties AP un tās lēmumiem. Augstākā Padome piekrita E. Johansonam uzklausīt viņu, atslēdzot sēdes radiotranslāciju un izraidot žurnālistus.[862] 2000. gada marta sākumā Totalitārisma seku dokumentēšanas centra (TSDC) vadītājs Indulis Zālīte ziņoja Saeimai, ka E. Johansons slēgtajā sēdē esot informējis parlamentu, ka 37 AP deputāti – visi no to vidus, kuri balsoja par neatkarības atjaunošanu –

[862] Augstākās Padomes 1991. gada 23. augusta rīta sēdes stenogramma. Pieejams: http://saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_910823.htm

bija sadarbojušies ar VDK.[863] Runājot par šo problēmu – VDK aģentiem neatkarības piekritēju vidē – komitejas priekšsēdētāja vietnieks Jānis Trubiņš intervijā Askoldam Rodinam un Jānim Škaparam prātoja, ka VDK aģenti, kas "dzīvoja ar noteiktām leģendām, sāka tās realizēt dzīvē. Aģentam vajadzēja tēlot nacionālistu, lai viņš būtu ietekmīgs un varētu pārvaldīt šo vidi". Šie aģenti "saauga ar VDK doto leģendu", "iesaistījās neatkarības atgūšanas sistēmā, kaut gan bija ļoti ilggadēji un uzticami Valsts drošības komitejas cilvēki".[864]

Jau nākamajā dienā – 24. augustā – AP izskatīja deputāta Linarda Muciņa iesniegto lēmuma projektu "Par PSRS valsts drošības iestāžu darbības pārtraukšanu Latvijas Republikā". Tas bija vēsturisks brīdis. PSRS valsts drošības iestādes bija darbojušās kopš Latvijas okupācijas, pati LPSR VDK bija dibināta 1954. gadā. Vēl 1990. gada 5. martā LPSR AP prezidijs, ko vadīja pats Anatolijs Gorbunovs, bija divas nedēļas pirms jaunās AP vēlēšanām klusi iecēlis Edmundu Johansonu par LPSR VDK priekšsēdētāju. Jaunais lēmuma projekts bija ievērojami radikālāks nekā Bojāra 23. augusta priekšlikums un nesaturēja slidenus kompromisus. Pašas PSRS straujā agonija neatstāja šaubas, ka E. Johansona atsauces uz PSRS prezidentu un padomju likumiem ir zaudējušas nozīmi. Lēmuma punkti paredzēja likvidēt LPSR VDK, sadarbību ar to pēc 1991. gada 21. augusta uzskatīt par "nodevību pret republiku", atņemt šai struktūrai izziņas un izmeklēšanas tiesības un pilnvaras slepenības režīma nodrošināšanai, pārņemt tās īpašumus. Arhīvam un kriminālllietām bija jāpāriet Latvijas Republikas arhīvu rokās, bet "operatīvajam arhīvam un kartotēkām" īpašas AP deputātu komisijas rokās. Lēmumu pieņēma bez īpašām debatēm. Jau pirms tā pieņemšanas AP priekšsēdētāja vietnieks Andrejs Krastiņš informēja deputātus, ka Iekšlietu ministrijas pirmais policijas bataljons pēc E. Johansona kunga "laipna aicinājuma" devies apsargāt VDK ēku.[865]

---

[863] Ločmele, Nellija "23 par neatkarību balsojušie sadarbojušies ar VDK", *Diena*, 2000, 2. marts, 1. lpp.

[864] Rodins, Askolds, Škapars, Jānis. "Par LTF un neatkarību bijušā čekas līdera skatījumā. Askolda Rodina un Jāņa Škapara saruna ar bijušo LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku Jāni Trubiņu", *Baltijas brīvības ceļš. Baltijas valstu nevardarbīgas cīņas pieredzes pasaules kontekstā*. Rīga: Zeltagrauds, 2005, 250. lpp.

[865] Augstākās Padomes 1991. gada 24. augusta vakara sēdes stenogramma Pieejams: http://saeima.lv/steno/AP_steno/1991/st_910824v.htm

Debates AP par VDK mantojumu un aģentu kartotēkas likteni turpinājās vēlāk. Diezgan plašas diskusijas par to likteni notika AP 1993. gada 16. marta rīta plenārsēdē. Sēdes vadītājs Anatolijs Gorbunovs ar sarkasmu to raksturoja kā "ļoti aizraujošu" darba kārtības jautājumu.[866] Pats sēdes vadītājs kā bijušais Padomju Savienības Komunistiskās partijas Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) pirmais sekretārs varēja neuztraukties, jo, pat ja viņš kādreiz būtu bijis VDK aģents, materiāliem par viņu bija jābūt iznīcinātiem jau partijas nomenklatūras kāpņu zemākajā posmā.

Sēdē bija iesniegti trīs priekšlikumi. Pirmais, ko iesniedza deputāts Juris Bojārs, paredzēja, ka Centrālajai vēlēšanu komisijai (CVK) ir tiesības salīdzināt 5. Saeimas deputātu kandidātu vārdus ar VDK aģentu kartotēku. Otrais ierosinājums bija

> "pieprasīt Krievijai nodot Latvijas rīcībā bijušās PSRS VDK, tai skaitā izvestos LPSR VDK, materiālus par izvirzītajiem deputātu kandidātiem 5. Saeimas vēlēšanām".

Trešais bija Pētera Lazdas priekšlikums par VDK dokumentu izmantošanu. AP vispirms uzsāka debates par trešo priekšlikumu. Deputāts Lazda ierosināja, ka

> "bijušās Valsts drošības komitejas un Padomju Savienības Komunistiskās partijas, arī Latvijas komunistiskās partijas, dokumentu, materiālu un citas informācijas, tajā skaitā arī to materiālu, kuri atrodas glabāšanā Augstākajā padomē, inventarizāciju un dokumentēšanu veic Augstākās padomes Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas komisija [TRNIK]".

Deputāts ierosināja arī, lai šai komisijai būtu tiesības no jebkuras personas pieprasīt un saņemt jebkura veida informāciju par minēto organizāciju un struktūru darbību. Var teikt, ka jau debatēs par minētajiem priekšlikumiem izpaudās visas galvenās tēmas, šaubas un argumenti, kas līdz pat mūsu dienām izskan, runājot par VDK dokumentu un aģentūras kartotēkas likteni. Deputāts Atis Kramiņš, kas jau bija apstiprināts par CVK priekšsēdētāju, iebilda pret tās iejaukšanu politiskos strīdos un vēlējās saglabāt tās neitralitāti. Viņš uzskatīja, ka šie jautājumi jārisina nākamajai Saeimai. Deputāts Ivars

[866] Augstākās Padomes 1993. gada 16. marta rīta sēdes stenogramma. Pieejams: http://saeima.lv/steno/AP_steno/1993/st_930316.htm

Ēlerts izteica šaubas par dokumentu autentiskumu. Viņš norādīja, ka komitejas lielākais panākums bijis "fakts, ka mēs viens otru turam aizdomās par sadarbību ar čeku". Viņš uzskatīja, ka nav normatīvo aktu, kas atļautu risināt šo problēmu, piemēram, "kā šos materiālus izskatīt, kāda ir to slepenības pakāpe", un nav likumprojekta par informācijas aizsardzību. I. Ēlerts paziņoja, ka deputāts J. Bojārs, kuram kā VDK štata darbiniekam bija liegts kandidēt Saeimas vēlēšanās, atriebjoties iesniedzis šo priekšlikumu. Deputāts Andrejs Panteļējevs iebilda pret to, ka šos jautājumus risina tik sasteigti, proti, trīs mēnešos līdz Saeimas vēlēšanām. Deputāts Aivars Endziņš ierosināja izveidot īpašu prokuratūras speciālu izmeklēšanas nodaļu, kas nodarbotos ar totalitāro režīmu noziegumiem. Deputāts Einārs Cilinskis ierosināja atstāt šo jautājumu risināšanu Saeimai. Viņš pauda neticību "partijas vēstures" darbiniekiem, kas esot saistīti ar TRNIK. Cilinskis atgādināja, ka AP frakcija *Satversme* jau pirms gada ierosinājusi sākt darbu ar šiem dokumentiem. Deputāts Dzintars Ābiķis uzskatīja, ka tikai "Dieva dots cilvēciņš" var noticēt maisu saturam. Deputāts Ivars Silārs norādīja, ka ir redzējis maisu saturu, bet par patieso pierādījumu varētu kalpot tikai "personīgās un darba lietas", kuru Latvijā nebija. Viņš ierosināja, lai komisijā ietilptu CVK priekšsēdētājs, tieslietu ministrs, parlamenta apstiprināts prokurors, partiju vadītāji. Komisija lai "atver, apskatās un izvērtē", un uzdod prokuratūrai meklēt pierādījumus. Deputāts Dainis Vanags atbalstīja dokumentu izpētes uzdošanu TRNIK. Kopumā AP pieņēma Pētera Lazdas priekšlikumu, bet Bojāra priekšlikumu un priekšlikumu vērsties pie Krievijas Federācijas noraidīja, izslēdzot tos no darba kārtības.[867]

VDK problemātika AP darba kārtībā nonāca vēl citos kontekstos. Tā, piemēram, 1992. gada 5. maija vakara sēdē Latvijas Republikas iekšlietu ministrs Ziedonis Čevers kritizēja AP priekšsēdētāja vietnieku Andreju Krastiņu, ka viņš Maskavas ietekmētu starpnieku darbības rezultātā iesniedzis priekšlikumus, kas vērsti pret bijušajiem VDK darbiniekiem, kas atraduši darbu Iekšlietu ministrijā. Vadoties no Maskavas avotu teiktā, apgalvoja Čevers,

[867] Augstākās Padomes 1993. gada 16. marta rīta sēdes stenogramma. Pieejams: http://saeima.lv/steno/AP_steno/1993/st_930316.htm

tādējādi Maskava cerēja šos nodevējus pārmācīt.[868] VDK problemātika kopumā pārgāja jau konstitucionālo Latvijas varas iestāžu pārziņā.

1993. gada 23. septembrī tieslietu ministrs Egils Levits, prezentējot Saeimai likuma projektu par VDK dokumentu izmantošanu, raksturoja koncepciju, kurā balstās šis likumprojekts. E. Levits uzskatīja, ka VDK ir bijusi viens no okupācijas režīma galvenajiem balstiem ("varbūt ne pats galvenais") un aktīvi īstenojusi okupācijas politiku un "totalitāro sistēmu" gan ar savu represīvo darbību, gan ar savstarpējās izspiegošanas sistēmu. E. Levits paziņoja, ka

> "mūsu projekts ir šāds: nevis izpludināt šo jautājumu pa ļoti dažādām sfērām, runāt par vispārēju genocīdu un citiem jautājumiem, bet gan koncentrēties tieši uz čekas darbību. Tātad gan uz aktīvo līdzstrādnieku, respektīvi, algoto līdzstrādnieku, gan uz aģentu, gan uz ziņotāju darbību, gan arī jāpievērš uzmanība cietušajiem un viņu reabilitācijai".

E. Levits ierosināja izveidot divas institūcijas. Vispirms tas būtu VDK dokumentācijas centrs, kura uzdevums būtu savākt un uzglabāt VDK dokumentus, veikt tās darbības zinātnisku analīzi, sagatavot mācību līdzekļus un zinātniskus sarīkojumus, sniegt informāciju personām, iestādēm un prokuratūrai. Otra institūcija bija TRNIK, kas sabiedriskā kārtā nodarbotos ar cietušajiem, vāktu viņu liecības, sniegtu viņiem juridisku un morālu palīdzību.[869] Tiesa, abas šīs struktūras bija izveidojusi jau AP. Šeit būtu interesanti un svarīgi atzīmēt vēl divus aspektus. Vispirms sākotnējā iecere nebija, ka VDK dokumenti tiks glabāti slepenībā vairāk nekā divdesmit gadu, ja reiz bija runa pat par tautas izglītību un mācību līdzekļiem. Otrkārt, izveidotā komisija nesasniedza neko paliekošu un, iespējams, tās darbība sabiedriskā kārtā bija viens no cēloņiem. Vienlaicīgi Saeimas Mandātu un iesniegumu komisijas priekšsēdētājs Māris Budovskis (Latvijas Nacionālās Neatkarības kustības (LNNK) frakcija) paziņoja, ka komisija sāks darbu ar piecu sadarbībā ar VDK apvainoto Saeimas deputātu problēmas izpēti. M. Budovskis piedāvāja risināt problēmu tā, ka

---

[868] Augstākās Padomes 1992. gada 5. maija vakara sēdes stenogramma. Pieejams: http://saeima.lv/steno/AP_steno/1992/st_920505v.htm

[869] 5. Saeimas 1993. gada 23. septembra sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/st2309.html

komisija vispirms iepazīstinātu deputātus ar materiāliem un tādā gadījumā, ja viņš noliegtu sadarbību ar VDK, tad vērstos prokuratūrā ar pieprasījumu pārbaudīt šos faktus.[870]

Likums pirmajā lasījumā Saeimā bija izskatīts 1994. gada 24. februārī. Tieslietu ministrs Egils Levits raksturoja likuma mērķus. Pirmkārt, sabiedrības konfrontācija ar savu neseno pagātni un tās seku likvidācija. Otrkārt, kriminālizmeklēšanas uzsākšana pret personām, kas saistībā ar VDK pastrādājušas noziegumus. Treškārt, kārtība, kādā veidā izmantot VDK dokumentus. Visbeidzot, rast iespēju vajāto personu reabilitācijai. E. Levits daudz uzmanības veltīja TSDC un TRNIK. TSDC viņš redzēja kā valsts tiešās pārvaldes iestādi ar profesionāliem ierēdņiem un juristiem, kas spētu attiecīgos materiālus profesionāli izvērtēt, glabāt, veikt attiecīgās analīzes un izsniegt izziņas. TRNIK paredzētais uzdevums bija palīdzēt no VDK rīcības cietušajiem. E. Levits uzsvēra, ka ļoti nozīmīga ir procedūra sadarbības fakta ar VDK konstatēšanai. To varētu ierosināt persona attiecībā uz sevi, valsts iestāde par savu strādājošo, deputātu un tamlīdzīgi, visbeidzot, privātpersona par kādu, kuru tā tur aizdomās par sadarbību ar VDK. Likums bija pieņemts pirmajā lasījumā bez debatēm.[871]

Dramatiska Saeimas sēde norisinājās 5. Saeimas pilnvaru laikā 1994. gada 27. aprīlī. Tajā Saeima lēma par Saeimas deputātu pilnvarām pieciem deputātiem, kuri bija apvainoti sadarbībā ar VDK. AP pieņemtā 5. Saeimas vēlēšanu likuma 21. pantu, kas saturēja mazliet nepraktisku normu, ka par Saeimas deputāta kandidātu var pieteikt

> "ikvienu Latvijas pilsoni, [..] ja viņš Centrālās vēlēšanu komisijas noteiktajā kārtībā ir parakstījis paziņojumu, ka nav bijis vai šobrīd nav PSRS, LPSR VDK, PSRS Aizsardzības ministrijas, Krievijas (PSRS tiesību mantinieces) [..] štata vai ārštata darbinieks, kā arī šo iestāžu aģents, rezidents vai konspiratīvā dzīvokļa turētājs".

Šajā Saeimas sēdē pirmo reizi oficiāli bija nosaukti arī piecu sadarbībā ar VDK vainoto Saeimas deputātu vārdi: Georgs Andrejevs, Edvīns Inkēns, Aivars Guntis Kreituss, Roberts Mīlbergs un Andrejs Siliņš.

---

[870] Turpat.

[871] 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdes stenogramma. Pieejams: //www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

Latvijas Republikas ģenerālprokurors Jānis Skrastiņš informēja par VDK dokumentiem, kuri bija Latvijas varas iestāžu rīcībā. To vidū bija aģentūras uzskaites žurnāli no 1953. gada 6. marta līdz 1987. gada janvārim. Ģenerālprokuratūras rīcībā bija "trīs veidu kartotēkas". Pirmkārt, viņš minēja alfabētisko kartotēku, kurā atradās aģenta kartītes. Kartīte saturēja aģenta vārdu, uzvārdu un tēva vārdu, pseidonīmu, vervēšanas datumu, vervētāja un vadoša VDK darbinieka parakstu. Otra kartīšu grupa, kas dublēja pirmo, bija statistikas kartotēka. Tā bija sakārtota pēc VDK struktūrām, lai būtu skaidrs, cik aģentu bija kurai struktūrai. Trešā kartotēka bija to aģentu kartotēka, kas bija savervēti PSRS Bruņotajos spēkos un tālāk nodoti VDK. Deputāti uzzināja to, kas tik bieži minēts vēlāk, ka ieraksti žurnālā atbilst kartotēkai, "ja kartītē ir šis ieraksts un kartītei ir numurs, atbilstoši šim numuram ir jābūt ierakstam arī šajos žurnālos".[872] Varas iestāžu rīcībā nebija ārējās izlūkošanas – LPSR VDK pirmās pārvaldes uzskaites žurnālu, bet bija aģentu kartotēka. J. Skrastiņš informēja par paveikto izpētes un izmeklēšanas darbu un paziņoja, ka

> "Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas komisijas Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošie aģentūras uzskaites dokumenti, žurnāli un kartiņas, kas satur informāciju par Andrejeva, Inkēna, Kreitusa, Milberga un Siliņa sadarbību ar Valsts drošības komiteju, ir autentiski".

Tomēr ģenerālprokurors norādīja, ka dokumenta autentiskums

> "pats par sevi nedod pietiekamu pamatu atzinumam par apzinātu slepenas sadarbības faktu. Šā fakta konstatēšanai, manuprāt, Saeimai būtu jānosaka īpaša kārtība, saskaņā ar kuru arī Prokuratūra tālāk rīkotos, lai nevis konstatētu dokumentu autentiskumu, bet lai varētu Saeimas noteiktā kārtībā spriest par to, vai ir bijusi faktiski šāda sadarbība".[873]

Saeimas Mandātu un iesniegumu komisijas priekšsēdētājs Māris Budovskis norādīja, ka ir vairāki ceļi, kā risināt radušos problēmu, un ierosināja paātrināti pieņemt likumu "Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personas

[872] 5. Saeimas 1994. gada 27. aprīļa sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2704.html
[873] Turpat.

sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu". Tad piecu deputātu liktenis tiktu izlemts likumā paredzētajā kārtībā. Otrs variants būtu uzdot pašai Mandātu un iesniegumu komisijai daļēji uzņemties tiesas funkcijas un iesniegt Saeimai lēmuma projektu, vai šo deputātu mandāti būtu anulējami. M. Budovskis komisijas vārdā iesniedza lēmuma projektu, kas paredzēja iet pirmo ceļu. Savukārt desmit Saeimas deputāti iesniedza alternatīvu lēmuma projektu: "Par mandātu anulēšanu pieciem Saeimas deputātiem – Andrejevam, Inkēnam, Milbergam, Kreitusam un Siliņam". Gala rezultātā pieņemtais lēmums bija kompromiss un paredzēja trīs punktus. Pirmais – paātrināt likuma pieņemšanu. Otrais – deputātu sadarbības fakta konstatēšanai ar VDK izmantot šo likumu. Trešais bija sekojošs:

> "Pārtraukt Saeimas deputātu Andrejeva, Inkēna, Kreitusa, Milberga, Siliņa mandātu darbību līdz tiesas spriedumam par sadarbības ar VDK fakta pierādīšanu."

Šo pēdējo punktu apšaubīja Saeimas deputāti – juristi Aivars Endziņš (*Latvijas ceļš*) un Lainis Kamaldiņš (*Latvijas ceļš*) –, norādot, ka Latvijas normatīvajos aktos "nav likumīgas bāzes, lai mēs varētu apturēt mandātu darbību" (A. Endziņš). Debates par jautājumu atšķīrās no vēlākajām debatēm divdesmit gadu garumā par "čekas maisu" atvēršanu, jo bija veltītas konkrētiem cilvēkiem. Neviens nevarēja noliegt G. Andrejeva, E. Inkēna vai, piemēram, R. Milberga nopelnus Latvijas labā. E. Inkēns un G. Andrejevs bija Latvijas delegācijas sastāvā sarunām ar Krieviju, un debates noritēja trīs dienas pirms 1994. gada 30. aprīlī bija parakstīta Latvijas un Krievijas līgumu pakete par Krievijas karaspēka izvešanu. Pats E. Inkēns mazliet nesaprotami norādīja, ka Krievijai nav bijis ar ko šantažēt tieši viņu un G. Andrejevu.[874] Debates kopumā izvērtās par politisku cīņu. Viskomfortablāk jutās tās frakcijas, kuru sastāvā nebija VDK aģentu, proti, *Saskaņa Latvijai* un *Līdztiesība*. Daudzi deputāti uzsvēra Latvijas traģisko vēsturi un pienākumu pret to. Deputāts Andris Rozentāls (Latvijas Zemnieku savienības (LZS) frakcija) norādīja uz to, ka daudzi represētie nevar atgūt savus īpašumus, jo tajos dzīvo tie, kas organizēja viņu izsūtīšanas. Cita tēma, kas izskanēja debatēs, skāra pārējo deputātu likteni. Deputāts Māris

[874] 5. Saeimas 1994. gada 27. aprīļa sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2704.html

Grīnblats (*Tēvzemei un brīvībai* (TB) frakcija) norādīja, ka neatrašanās kartotēkās nav garantija tam, ka kāds nav sadarbojies ar VDK, jo, piemēram, to darbinieku kartītes, kas bija sasnieguši noteiktu līmeni partijas, Komjaunatnes, padomju un valsts dienesta amatos, bija izņemtas no kartotēkas.

"Čekas piecīšu" lieta izraisīja nepieciešamību arī paātrināti pieņemt likumu par VDK dokumentu izmantošanu. 1994. gada 5. maijā likums par VDK dokumentu izmantošanu bija iekļauts Saeimas sēdes darba kārtībā. Vairāki Saeimas deputāti, kā Anna Seile (LNNK) un Aleksandrs Kiršteins (LNNK), izteica neapmierinātību ar steigu, kādā tas bija izdarīts. Debates izraisīja TRNIK iekļaušana likumprojektā. Deputāts A. Endziņš paziņoja, ka komisiju izveidojusi vēl AP, taču tā "ne ar ko nopietnu pašreiz nenodarbojas". Citus deputātus satrauca šādas potenciālas komisijas izveidošana, jo tā varētu kļūt par partijas *Latvijas ceļš* politisku ieroci. No vēlāko notikumu skatu punkta interesants bija paziņojums, ka TSDC nav paredzēts ilgstoši uzglabāt dokumentus un tiem jānonāk Valsts arhīvā. No likumprojekta izslēdza normu, ka personai ir tiesības ierosināt kāda cita sadarbības fakta ar VDK pārbaudi tiesā, tas, pēc likumprojektu izstrādātāju domām, "varētu radīt nevēlamu un pārmērīgu denunciācijas efektu sabiedrībā".[875] Diskusijas izraisīja arī jautājums par sadarbības apzināto raksturu un tiesas iespējām to konstatēt. Tas vēlāk kļuva par nozīmīgu klupšanas akmeni. Likums Saeimā bija pieņemts 1994. gada 19. maijā, un tas paredzēja, ka personas sadarbības fakta konstatēšanai ar VDK nosakāms desmit gadus ilgs laika periods. Tā laika cerības par problēmas drīziem un vienkāršiem risinājumiem bija nepamatotas. 1994. gadā nebija iespējams paredzēt, ka vēl pēc divdesmit gadiem problēmas risinājums nebūs rasts. Sadarbības fakta konstatēšana sadūrās ar problēmām jau visai drīz. Jābilst, ka viens no sadarbībā apsūdzētajiem Georgs Andrejevs atkāpās no ārlietu ministra amata, nolika Saeimas deputāta mandātu un publicēja plašus paskaidrojumus par notikušo.[876] Savukārt pārējo četru sadarbībā ar VDK vainoto Saeimas deputātu lietas izskatīja tiesas prāvās, kur

[875] 5. Saeimas 1994. gada 5. maija sēdes stenogramma. http://www.saeima.lv/steno/st_94/st0505.html

[876] Andrejevs, Georgs. "Tā, tas nu ir pateikts!" *Diena*, 1994, 7. jūnijs; *Neatkarīgā Cīņa*, 1994, 30. maijs, 1. jūnijs.

neatrada pierādījumus apzinātai sadarbībai ar VDK.[877] Savukārt TSDC 1995. gadā reorganizēja no Tieslietu ministrijas padotības iestādes par Satversmes aizsardzības biroja struktūrvienību, kas, protams, nevarēja veicināt atklātību un E. Levita minētos tautas izglītības uzdevumus.

6. Saeimas periodā (1995 – 1998) parlamentārās debates par aģentūras kartotēkas likteni turpinājās. 1996. gada februārī bija iesniegti trīs likumprojekti par grozījumiem likumā "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu". Vienu projektu iesniedza LNNK un Latvijas Zaļās partijas (LZP) deputāti, otru – Saeimas Juridiskā komisija, bet trešo – pieci Saeimas deputāti no Tautas kustības *Latvijai*, kura, jāievēro, bija uzskatīta par marginālu. Saeimas Juridiskās komisijas vārdā pret VDK dokumentu publiskošanu, ko paredzēja LNNK un LZP deputātu likumprojekts, uzstājās Aivars Endziņš (*Latvijas ceļš*). Viņš norādīja, ka aģentu vārdu publiskošana nozīmētu pretrunu, jo pasludinātu cilvēkus par VDK aģentiem bez tiesas sprieduma. A. Endziņš norādīja, ka tiesu praksē neizdodas pierādīt dokumentos minēto aģentu saistību ar VDK. LNNK un LZP likumprojekts bija noraidīts Saeimas sēdē jau 22. februārī. Tautas kustības *Latvijai* (*Zīgerista partijas*) likumprojekts izraisīja jau plašākas debates. Likumprojekts paredzēja, ka visi VDK dokumenti, arī tie, kas glabājas TSDC, ir pieejami atklātībai. Otrkārt, tas paredzēja publiskot VDK "informatoru" vārdus. Deputāts Odisejs Kostanda (frakcija *Latvijai*) norādīja, ka aģentu kartotēkas falsifikācijas iespējas nav ticamas, jo ir iespējams salīdzināt aģentūras kartotēku ar ierakstiem aģentu reģistrācijas žurnālā. O. Kostanda uzskatīja, ka datu publiskošana noņemtu psiholoģisko spriedzi sabiedrībā un liegtu Krievijas specdienestiem šantažēt bijušos VDK aģentus, un paziņoja, ka "jāpublicē VDK ziņotāju kartotēka". Deputāts uzskatīja, ka morāli ētiski apsvērumi ir svarīgāki par juridiskajiem, kurus nemitīgi piesauca juristi.[878] Laika trūkuma dēļ likumprojekta apspriešana turpinājās Saeimas 29. februāra sēdē. Tajā plaši izteicās deputāts Juris Galerijs Vidiņš (frakcija *Tēvzemei un Brīvībai*). Viņš runāja neparasti atklāti un

[877] Lapsa, Lato, Metuzāls, Sandris, Jančevska, Kristīne. *Mūsu vēsture 1985-2005. II.* Rīga: Atēna, 2008, 397. – 398. lpp.
[878] 6. Saeimas 1996. gada 22. februāra sēdes stenogramma. http://www.saeima.lv/steno/st_96/st2202.html

nosauca vairāku (kopumā astoņu) VDK aģentu segvārdus – "Pols", "Dzintars", "Viesturs", "Johans", "Muzikants", "Vonogs", "Žurnālists" un "Aivo". Šos datus J. G. Vidiņš varēja iegūt no savas lietas TSDC glabātajos VDK dokumentos, kur bijusi gan operatīvās izstrādes lieta, gan operatīvās novērošanas lieta. Viņš, pierādot, ka VDK aģenti saglabā bīstamību, pieminēja aģentu ar segvārdu "Pols", kurš 1995. gadā dibinājis Vienības partiju un bijis tās ideologs. Aģents "Viesturs" no Latvijas saskaņā ar dokumentu Nr. 0311388 devies automobiļu izbraucienā pa Ņujorku pēc Amerikas Latviešu apvienības konferences kopā ar Pasaules Brīvo latviešu apvienības priekšsēdētāja vietnieku Gunāru Meierovicu, savukārt aģents "Vonogs" bija ziņojis par disidentu tikšanos ar Nautrēnu ciema iedzīvotājiem.[879] Tādējādi VDK aģentūras darbības teritoriālais diapazons sniedzās no Ņujorkas līdz Nautrēniem. J. G. Vidiņš šaubījās par to, ka jābaidās no neskaitāmām tiesas prāvām, jo, viņaprāt, "nebūs to nekauņu tik daudz, kas sniegs tiesā [prasību], lai pierādītu, ka viņi nav sadarbojušies". Deputāts Kārlis Čerāns (frakcija *Latvijai*) norādīja uz četriem svarīgiem aspektiem, ko dotu dokumentu publiskošana. Pirmkārt, Saeimas spēja pārvarēt okupācijas laika mantojumu un pārvarēt tā sekas. Otrkārt, zustu iespēja šantažēt aģentu kartotēkās minētās personas. Treškārt, VDK aģentiem nāksies publiski izvērtēt savu darbību, veicinot sabiedrības attīrīšanos. Ceturtkārt, tauta spēj mierīgi un līdzsvaroti uzņemt publiskotās ziņas, tās radītu tikai mērenu diskusiju. Deputāts Imants Liepa (frakcija *Latvijai*) kritizēja Juridiskās komisijas sniegto analīzi par likumprojektu. Viņš noraidīja tās tiešām ļoti savdabīgo argumentu, ka aģentūras publiskošana varētu apgrūtināt Latvijas specdienestu darbību, jo cilvēki atteiktos ar tiem sadarboties, baidoties no atmaskošanas nākotnē.[880] Pielīdzināt demokrātiskās Latvijas specdienestus pēc būtības VDK un tādējādi Latvijas Republiku Padomju Savienībai tiešām bija īpatnēja pieeja. I. Liepa norādīja, ka Juridiskās komisijas bažas par aģentu tuvinieku likteni arī nav pamatotas. Jānis Mauliņš (frakcija *Latvijai*) noraidīja principu, kuru pats pierakstīja deputātam Aivaram Endziņam, proti, ka valsts savus aģentus neizdod, un atgādināja, ka VDK aģenti kalpoja

[879] 6. Saeimas 1996. gada 29. februāra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_96/st2902.html

[880] Turpat.

okupētājvalstij. Leopolds Ozoliņš (frakcija *Tēvzemei un Brīvībai*), atbalstot likuma pieņemšanu, norādīja uz kartotēkas nepubliskošanas sabiedrisko bīstamību, jautājot, vai kādam ir izdevīgi turēt bailēs "astoņus, divdesmit astoņus vai 75 000 aģentu", "Mūžīgās bailēs turēt atkarībā un ieteikt viņu balsojumus, dibināt un vadīt partijas, noklusēt, parakstīt, solīt [..]". Emocionālā runā, atsaucoties uz ģimenes vēsturi, arī Jura Bojāra mēģinājumu viņu savervēt VDK, likumprojektu atbalstīt ieteica deputāts Andris Rubīns (frakcija *Latvijai*). Viņš norādīja, ka G. Andrejevs pēc atzīšanās sadarbībā ar VDK kļuvis par Latvijas vēstnieku Kanādā, tātad *persona grata*, nevis *persona non grata* Latvijas valstī. Publiskošanu atbalstīja arī Aigars Jirgens (frakcija *Tēvzemei un Brīvībai*) un Valdis Krisbergs (Demokrātiskās partijas *Saimnieks* (DPS) frakcija). Jānis Ādamsons (frakcija *Latvijas ceļš*) norādīja, ka datu publiskošana būs pretrunā ar "nevainības prezumpciju", un paziņoja, ka pat Sabiedrotie pēc uzvaras nav publiskojuši gestapo aģentu sarakstu. Jānis Jurkāns (*Tautas saskaņas partijas* frakcija) norādīja, ka publiskošana unificētu visus VDK aģentus: gan tos, kuri atbildīgi par asiņainiem noziegumiem, gan tos, kuri snieguši apzinātu dezinformāciju, kā arī zinātniekus, kuri guvuši iespēju braukt zinātniskā apmaiņā. Jurkāns, novedot līdz absurdam, norādīja, ka būtu jāsoda visi padomju cilvēki, kas piedalījušies sociālisma celtniecībā. Būtu arī jāpublicē 18 000 nezināmo aģentu vārdi un citu (nezināmo) padomju specdienestu aģentu vārdi. J. Jurkāns jautāja, ko darīt ar tiem partijas un valdības funkcionāriem, kuri kontrolēja un vadīja represīvos orgānus un kuri nes vislielāko atbildību. J. Jurkāns biedēja parlamentu ar 7000 tiesas prāvām, kas beigtos ar to, ka "mums būtu ar tiesas lēmumu apliecināts, ka Latvijā vispār neviena čekas aģenta nav bijis". Kritiski pret likumprojektu izturējās Aleksandrs Kiršteins (LNNK un LZP frakcija), kurš pauda uzskatu, ka nav pieļaujami publicēt "automātiski" visu aģentu sarakstu, kas novestu pie tā, ka "šiem cilvēkiem vai, teiksim, viņu ģimenes locekļiem vai bērniem būtu jāatbild".[881] Leonards Stašs (*Tautas saskaņas partijas* frakcija) ierosināja aģentūras kartotēku iznīcināt, proti, "no čekas maisiem to saturs ir jāizber laukā, jāsadedzina un pelni jāizkaisa vējā", sliktākajā gadījumā saglabājot

[881] 6. Saeimas 1996. gada 29. februāra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_96/st2902.html

pētījumiem "pēc tūkstošiem gadu". Deputāts Antons Seiksts (frakcija *Latvijas ceļš*) izteica līdzjūtību visiem VDK upuriem, bet iebilda pret maisu publicēšanu, izsakot bažas par to, kas notiks ar emocionāli viegli ietekmējamo un sociāli smagajos apstākļos dzīvojošo latviešu tautu. Juris Dobelis (LNNK un LZP frakcija) visai pamatoti norādīja, ka arī tie, kas padomju laikā, piemēram, veica kratīšanas pie režīma pretiniekiem, vēl joprojām strādā tiesiskajās instancēs un "viņiem nav nekādu ierobežojumu". J. Dobelis norādīja, ka nav pārdomāts, kas notiks pēc dokumentu bezkaislīgās publiskošanas. Pati Saeimas priekšsēdētāja un vēstures doktore Ilga Kreituse (Demokrātiskās partijas *Saimnieks* frakcija) paziņoja, ka nav apsvērtas dokumentu publikācijas izmaksas, zaudējumi, kas varētu rasties daudzo tiesas prāvu rezultātā, norādīja uz sadarbības ar VDK dažādo raksturu. Likumprojektu galavārdā aicināja noraidīt arī Aivars Endziņš. Viņš iebilda pret normu, kas atbrīvoja visus VDK aģentus no tiesiskiem ierobežojumiem. Par likumprojekta pieņemšanu pirmajā lasījumā balsoja 37 deputāti, pret 40, 13 deputāti atturējās, tādējādi tas bija noraidīts.[882]

Pati VDK darbība vairāk uzmanības šajā periodā izraisīja kontekstā ar notikumiem ārpus Latvijas. 1997. gadā laikraksti ziņoja par apsūdzībām sadarbībā ar VDK, kas vērstas pret bijušo Lietuvas Augstākās padomes priekšsēdētāju Vītautu Landsberģi. Savukārt ļoti minimāli rakstīja par to, ka 1997. gada pašvaldību vēlēšanās bija ievēlēti 8 deputāti, par kuriem bija aģentu kartītes. 1997. gada oktobrī divi no viņiem bija atzinuši savu sadarbību ar VDK un nolikuši mandātus, četru lietas bija skatītas tiesā, bet divas lietas pat nebija nonākušas līdz tiesai. *Diena* izvairījās nosaukt šo pašvaldību deputātu vārdus.[883] Dažas dienas vēlāk izplatījās ziņas, ka Saeimas deputāts Andrejs Panteļejevs bijis VDK informators, ko deputāts kategoriski noliedza, uzsverot, ka jau divas reizes kandidējis Saeimā un abas pārbaudīts.[884]

---

[882] 6. Saeimas 1996. gada 29. februāra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_96/st2902.html

[883] Ločmele, Nellija. "4 tiesas par pašvaldības deputātu iespējamo darbību VDK", *Diena*, 1997, 21. oktobris., 4. lpp.

[884] "Noliedz sadarbību ar VDK", *Diena*, 1997, 27. oktobris., 3. lpp.

1998. gadā VDK problemātikai pievērsās jauno žurnālistu izveidotais NIP birojs: 14. aprīlī Dans Titavs rakstīja, ka prokuratūra izbeigusi pirms diviem gadiem ierosināto krimināllietu pret VDK amatpersonām, kuras veica Latvijā pēdējo disidentu vajāšanas akciju, proti, 1983. gadā bija notiesāti Gunārs Astra, Gunārs Freimanis, Lidija Doroņina, Jānis Rožkalns un Ints Cālītis. Prokuratūra secināja, ka varas iestādes darbojās atbilstoši LPSR spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, proti, atbilstoši LPSR Krimināl kodeksa 65. pantam. Lieta bija izbeigta pēc prokuratūras augstāko instanču spiediena. Prokuratūras pārbaudes komisijas vadītājs P. Paukšēns bija izteicies, ka lietas bija ierosinātas atbilstoši LPSR Krimināl kodeksam, to bija pieņēmusi LPSR AP, "kuru mēs paši ievēlējām. Tā nu sanāk, ka paši vien esam vainīgi pie represijām."[885] Pēc neatkarīgu ekspertu domām, atbildīgos tomēr varēja saukt pie krimināl atbildības par genocīdu pret Latvijas tautu, kas bija minēts Latvijas Republikas normatīvajos aktos. 1983. gada krimināllietās bija minēti 16 VDK darbinieku un vismaz 4 prokuroru uzvārdi. D. Titavs secināja, ka padomju laika prokuratūras darbinieki, kas ieņēma augstus amatus Latvijas Republikā, nepieļaus represiju izmeklēšanas turpināšanu.[886] Skandālu šajā laikā izraisīja pēdējā LPSR iekšlietu ministra un bijušā LPSR VDK 2. daļas jeb pretizlūkošanas daļas vadītāja Bruno Šteinbrika 8. aprīļa intervija *Latvijas radio*, kurā viņš iebilda pret jebkādu LPSR valsts drošības iestāžu darbinieku vajāšanu. Eksministrs visai neveiksmīgi iebilda pret valsts drošības darbinieku tiesāšanu par genocīdu un arī ļoti neveikli izteicās, ka izsūtīšanu mērķis bija iedzīvotāju pārvietošana, nevis iznīcināšana. Viņš bija uzrakstījis arī atklātu vēstuli Valsts prezidentam Guntim Ulmanim, Saeimas priekšsēdētājam Alfrēdam Čepānim, kā arī Krievijas prezidentam Borisam Jeļcinam un Krievijas Valsts domes priekšsēdētājam Genādijam Seļezņovam.[887] Aivars Ozoliņš, komentējot šo interviju un iesniegumu, rakstīja, ka "tik cinisku, trulu un necilvēcīgu runāšanu kopš komunistu varas gala nebija nācies Latvijā dzirdēt". Lopu vagonos nomirušie būtu nomiruši arī tāpat, iedzīvotāji bija pārvietoti, nevis izsūtīti; A. Ozoliņš rakstīja, ka slepeno aģentu vainu ir grūti vienmēr

[885] Titavs, Dans. "Viņi tika represēti … likumīgi", *Diena*, 1998, 14.aprīlis, 4. lpp.
[886] Turpat.
[887] Šāberte, Baiba, "Šteinbriks: viņi nebija iznīcināti, viņi tika pārvietoti", *Diena*, 1998, 11. aprīlis, 2. lpp.

izvērtēt un pierādīt, VDK štata darbiniekiem ierobežojumi ir dabiski, bet tie, kuri īstenojuši genocīdu jāsauc pie atbildības. [888]

1998. gadā sabiedrības uzmanību piesaistīja triju bijušo VDK virsnieku intervija NIP birojam.[889] Interviju sniedza VDK priekšsēdētāja vietnieks Jānis Trubiņš, 5. daļas jeb "ideoloģiskās daļas" apakšpulkvedis Arnis Jumītis, "kurš kontrolēja Tautas fronti", un VDK izmeklēšanas daļas priekšnieks pulkvedis Nikolajs Ņevickis. Trīs VDK virsnieki centās radīt iespaidu, ka bijuši tikai sistēmas daļa un galveno atbildību nes Padomju Savienības komunistiskā partija (PSKP). Viņus satrauca perspektīva, ka prokuratūra gatavojas tuvākajā laikā saukt pie atbildības bijušos VDK darbiniekus, un viņi norādīja, ka tikai kalpojuši partijas pavēlēm un bez tās sankcijas nekādi asi lēmumi nav pieņemti. Virsnieki izvairīgi runāja par saviem bijušajiem aģentiem. A. Jumītis izteicās, ka viņa aģentiem nav ietekmes tā laika Latvijā, "jo radošo darbinieku vide vēsturiskos posmos ir *kompleksaina un depresīva*". Ievērojams bija aģentūras vervēšanas salīdzinājums ar intīmām attiecībām. Aģents "bija nacionāli noskaņots, bet viņu piespieda strādāt komitejā, tā bija morāla izvarošana". Intervējamie, pieļaujams, ne bez nolūka centās radīt iespaidu, ka ilggadīgi VDK aģenti varēja tikai pēc, piemēram, desmit gadu darba uzzināt, ka strādājuši šai iestādei. Virsnieki norādīja, ka patiesībā represiju pret citādi domājošiem bija ļoti maz, "kriminālietas bija brāķis darbā". Viņi pievērsa uzmanību arī tam, ka nav mēģinājuši ar varu apspiest Atmodas procesus un faktiski to atbalstījuši.[890] Par šo pēdējo teikumu sašutumu pauda Sandra Kalniete, savos memuāros salīdzinot šos uzskatus ar PSKP LKP Partijas vēstures institūta direktores Ļubovas Zīles pārliecību, ka viņa bijusi Atmodas darbiniece.[891] 1998. gadā, palielinoties interesei par VDK mantojumu, prese par to rakstīja intensīvāk un sabiedrības rokās nonāca jauna informācija. Ieva Upleja sadarbībā ar jau minēto NIP biroju *Dienā* rakstīja, ka TSDC darbinieki neatlaidīgi atšifrē VDK elektronisko datu bāzi *Delta* un šī darba rezultātā atšifrēti vairāki

[888] Ozoliņš, Aivars. "Genocīds pret KGB", *Diena*, 1998, 11. aprīlis, 2. lpp.
[889] "Drošības komiteja ir kā pavesta jaunkundze", *Diena*, 1998, 11. aprīlis, 1998, 17. jūlijs, 2., 12. lpp.
[890] "Drošības komiteja ir kā pavesta jaunkundze", *Diena*, 1998, 11. aprīlis, 1998, 17. jūlijs, 2., 12. lpp.
[891] Kalniete, Sandra. e*s lauzu tu lauzi mēs lauzām viņi lūza*. Rīga: Jumava, 2000, 176. lpp.

tūkstoši aģentu ziņojumu par Latvijas iedzīvotājiem no 1961. līdz 1989. gadam, kļuvuši zināmi vairāki simti jaunu aģentu, kuru īstie vārdi datu bāzē gan nav bijuši minēti, iegūtie materiāli skar 80 tūkstošus (sic!) Latvijas iedzīvotāju. Datu bāzē bija

> "gan cilvēku raksturojumi, gan VDK aģentu ziņojumu konspektīvs atstāsts, gan ārējās novērošanas VDK darbinieku veiktās izsekošanas pieraksti, gan pārbaudītu vēstuļu un noklausītu telefonsarunu atstāsti. Tomēr tos bija grūti izmantot tiesiski, jo elektroniskos dokumentus tiesas atteicās atzīt par juridiskiem pierādījumiem".

Tos varēja izmantot tikai pētniecībai, secināja pats TSDC. Cilvēki, kuri interesēja VDK, bija klasificēti pēc noteiktiem standarta kodiem, kuriem bija noteikta definīcija, lasītājiem atklāja *Diena*. Komponists Imants Kalniņš bija raksturots ar kodiem

> "01602 – Nacionālistisku organizāciju dalībnieks vai persona, kura PSRS teritorijā veic antisociālistisku, antikonstitucionālu darbību. 03435 – Persona, kas perina emigrēšanas nodomus (*vinašivajet emigriacionnije namerenija* – krievu val.)".[892]

Citā I. Uplejas un D. Titava rakstā laikrakstā *Diena* bija minēti ap desmit aģentu vārdu un daudzas sabiedrībā pazīstamas personas kā VDK izsekošanas upuri. Lielu interesi izraisīja "kāzas, bēres un studentu kopmītnes".[893]

7. Saeimas periodā (1998 – 2002) notika divi ne pārāk veiksmīgi mēģinājumi publiskot VDK aģentu kartotēku. 2000. gada februārī pieci Tautas partijas deputāti iesniedza Saeimā likumprojektu – Grozījumi likumā "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personas sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu". Tas bez debatēm bija nodots Saeimas komisijām. [894] Šis Tautas partijas deputātu likumprojekts paredzēja "čekas štata darbinieku un aģentu publiskošanu" un šiem cilvēkiem noteikto

---

[892] Upleja, Ieva, Titavs, Dans. "Vai nav pienācis laiks vētīt čekas maisus?" *Diena*, 1998, 26. oktobris, 18. lpp.
[893] Upleja, Ieva, Titavs, Dans. "VDK aģenti ziņoja no kāzām, bērēm un studentu kopmītnēm", *Diena*, 1998, 6. novembris, 14. lpp.
[894] 7. Saeimas 2000. gada 17. februāra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2000/st1702.html

ierobežojumu pagarināšanu no 2004. gada vidus līdz 2006. gadam. [895] Likumprojekta izredzes palielināja tas, ka to iesniedza Ministru prezidenta Andra Šķēles partijas deputāti. Likumprojekts izraisīja nelielas debates un vairāku ekspertu aptaujāšanu. TB/LNNK frakcijas vadītājs Andrejs Požarnovs *Dienai* norādīja, ka frakcija atbalsta likumprojektu, bet neatbalsta ierobežojumu atcelšanu. Savukārt sociāldemokrātu frakcijas līderis Egils Baldzēns uzskatīja, ka katrs sadarbības gadījums jāizskata tiesā. Viņu satrauca radošās inteliģences liktenis, tās pārstāvji varēja būt minēti kartotēkās, lai arī reāli nebija sadarbojušies. Pret publiskošanu iebilda partiju *Latvijas ceļš*, *Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā* (PCTVL) un Jaunās partijas pārstāvji, minot tādus argumentus kā dokumentu nepilnīgums, to iespējamā atstāšana Latvijā ar nolūku destabilizēt situāciju, iespēja pārslogot tiesu sistēmu. Pret publiskošanu iebilda Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras virsprokurors Pēteris Dzalbe un TSDC priekšnieks Indulis Zālīte. Zālīte norādīja, ka "sarakstu publicēšana radītu haosu valstī un nepareizu mērķu uzstādīšanu", jo svarīgāka esot kara un pēckara asiņaino noziegumu izmeklēšana, kur liecinieki tiekot zaudēti katru dienu. Tas, ka Latvijas rīcībā bija tikai 4300 aģentu kartītes no divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu kontingenta, ļautu ārvalstu specdienestiem šantažēt pārējos[896], acīmredzot agrāko gadu aģentus.

2000. gada 16.martā Saeimā bija lemts par *Tēvzemei un Brīvībai*/LNNK deputātu iesniegtā "lustrācijas likuma projekta" nodošanu komisijām. Tā pilns nosaukums bija "Latvijas pilsoņu, nepilsoņu, bezvalstnieku un ārvalstnieku, kuri strādājuši bijušās PSRS speciālajos dienestos vai sadarbojušies ar tiem, atzīšanās, reģistrācijas un uzskaites kārtības likums", kas paredzēja, ka padomju specdienestu darbiniekiem pusgada laikā pēc īpaša paziņojuma publicēšanas oficiālajā laikrakstā *Latvijas Vēstnesis* būtu dota iespēja brīvprātīgi atzīties sadarbībā ar VDK. Tie, kuru atbildība nebūtu pārāk smaga, tiktu stimulēti atzīties ar solījumu viņu vārdus nepubliskot. Būtu publiskoti arī to aģentu vārdi, kuri neizmantotu iespēju atzīties. Visām publiskotajām personām desmit gadus būtu liegta iespēja

[895] Ločmele, Nellija. "Ar jaunu sparu par čekas maisiem", *Diena*, 2000, 8. februāris, 3. lpp.
[896] Ločmele, Nellija. "Ar jaunu sparu par čekas maisiem", *Diena*, 2000, 8. februāris, 3. lpp.

> "strādāt par amatpersonām un ierēdņiem, pedagogiem, advokātiem, bankās un "stratēģiskos saimniecības objektos", drošības dienestos".[897]

Likumprojektu nodošanai komisijām prezentēja deputāts J. G. Vidiņš (*Tēvzemei un Brīvībai*/LNNK frakcija). Viņš norādīja, ka VDK aģentu vārdu publiskošana izslēgtu to šantāžas iespējas no bijušo VDK darbinieku puses. Viņš salīdzināja brīvprātīgo atzīšanos ar grēku nožēlu Baznīcā un norādīja, ka tas ir izdevīgi valsts drošībai, bet neizdevīgi Krievijai, tās intereses pārstāvošiem deputātiem.[898] Pret likumprojekta nodošanu komisijām izteicās deputāts J. Jurkāns (apvienības *PCTVL* frakcija). Viņš atkal atzīmēja, ka lustrācija būtu jāsāk "no tā galvenā gala", proti, ar PSKP. Tomēr Jurkāns norādīja, ka šāds process maksimāli šķeltu sabiedrību un pārvērstu Latviju "par trakomāju".[899] Intervijās laikrakstam *Diena* likumprojektu atbalstīja Tautas partijas deputāts Jānis Lagzdiņš, uzskatot, ka Saeima diez vai atbalstīs Tautas partijas likumprojektu. Sociāldemokrātu pārstāvis Rišards Labanovskis norādīja, ka likumprojekts noteikti jāapspriež Saeimas komisijās.[900] Tomēr abi likumprojekti no Saeimas komisijām nenonāca līdz izskatīšanai plenārsēdē pirmajā lasījumā. Jāmin, ka 2000. gada pavasarī krita Andra Šķēles valdība, jaunajai Andra Bērziņa valdībai un Saeimas vairākumam acīmredzot bija citas prioritātes.

Indulis Zālīte marta sākumā gandrīz "uzspridzināja bumbu" sabiedrībā, paziņojot Saeimā, ka 23 no tiem AP deputātiem, kuri 1990. gada 4. maijā balsoja par Latvijas neatkarības atjaunošanu, bija sadarbojušies ar VDK. Tā viņš komentēja LPSR VDK priekšsēdētāja Edmunda Johansona paziņojumus AP 1991. gada 23. augusta slēgtajā sēdē. Tajā Johansons bija paziņojis, ka 37 neatkarības atbalstītāji bija sadarbojušies ar VDK. Turklāt ar VDK nebija sadarbojušies deputāti, kuri neatbalstīja 4. maija deklarāciju. Skaidrojot situāciju, I.Zālīte norādīja, ka daļu aģentūras lietu VDK iznīcināja atbilstoši instrukcijai

---

[897] Ločmele, Nellija. "Saeima atbalsta Lustrācijas likumu." *Diena*, 2000, 17. marts, 4. lpp.
[898] 7. Saeimas 2000. gada 16. marta plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2000/st1603.html
[899] Turpat.
[900] Ločmele, Nellija. "Saeima atbalsta Lustrācijas likumu", *Diena*, 2000, 17. marts, 4. lpp.

sakarā ar aģentu ievēlēšanu AP, neatkarības pretinieki, savukārt pārsvarā bija partijas nomenklatūras darbinieki un militārpersonas, kuras VDK nedrīkstēja vervēt.[901] Bija nosaukta arī virkne deputātu vārdu. Juris Bojārs un Andris Plotnieks bija VDK štata darbinieki. Par Arvīdu Ulmi un Mavriku Vulfsonu, viņiem kandidējot uz Saeimu, bija publicēta informācija kā par aģentiem. Savukārt par Ivaru Godmani, Alfrēdu Mačtamu, Visvaldi Mucenieku un Jāni Biezo tiesa sadarbības faktu nebija konstatējusi, bet Jura Celmiņa sadarbības lieta vēl nebija pabeigta.[902] Neatkarīgi no tā, vai 23 vai 37 Neatkarības deklarācijas balsotāji, šie paziņojumi bija skandalozi un lielā mērā varēja likt izteikt šaubas par veidu, kādā bija atjaunota Latvijas Republikas neatkarība. Jājautā, cik lielā mērā deputāti balsojuma brīdī vēl bija saistīti ar VDK. Maz ticams, ka viņi varēja būt aktīvi aģenti. Tāpat pamatoti jautājumi: vai VDK atbalstīja savu aģentu darbību LPSR parlamentā un vai sadarbība ar VDK bija kompromitējošāka no neatkarības atjaunošanas perspektīvas kā darbība partijas nomenklatūras amatos.

2000. gada 15. augustā Satversmes tiesa izskatīja un 30. augustā noraidīja opozīcijas deputātu pieteikumu atcelt aizliegumus kandidēt vēlēšanās personām, kuras bija sadarbojušās ar vēlāk aizliegtajām organizācijām kopš 1991. gada 13. janvāra un VDK štata darbiniekiem. Satversmes tiesa tomēr ieteica Saeimai regulāri pārskatīt ierobežojumu nepieciešamību un norādīja, ka šādi ierobežojumi var pastāvēt tikai noteiktu laiku.[903] Kopumā minētais Satversmes tiesas spriedums ir vērtīgs avots par lustrācijas vēsturi Latvijā, kas satur, piemēram, informāciju par mēģinājumiem ierobežot arī komunistiskās nomenklatūras pasīvās vēlēšanu tiesības.[904]

---

[901] Ločmele, Nellija. "23 par neatkarību balsojušie sadarbojušies ar VDK", *Diena*, 2000, 2. marts, 1. lpp.

[902] Ločmele, Nellija. "23 par neatkarību balsojušie sadarbojušies ar VDK", *Diena*, 2000, 2. marts, 1. lpp.

[903] Lase, Inta. "VDK štata darbinieki joprojām nevarēs kandidēt", *Diena*, 2000, 31. augusts, 2. lpp.

[904] Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta spriedums lietā Nr. 2000-03-01 "Par Saeimas vēlēšanu likuma 5.panta 5. un 6.punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9.panta 5. un 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101. pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25. pantam". Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2000-03-01.rtf

2004. gadā pagāja desmit gadi kopš likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" pieņemšanas. Tas pieņemšanas brīdī 1994. gada jūnijā noteica desmit gadus ilgus ierobežojumus bijušajiem VDK darbiniekiem un aģentiem. Nepieciešamība izlemt, ko darīt ar šiem ierobežojumiem, noveda pie likuma izskatīšanas Saeimā līdz liktenīgā termiņa iestāšanās brīdim.

2003. gada 15. oktobrī 8. Saeima pirmajā lasījumā izskatīja grozījumus likumprojektā "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu". Toreiz vispār nebija pieminēta iespēja publiskot bijušo VDK aģentu vārdus, bija paredzēta tikai 2002. gadā likvidētās TRNIK pieminēšana likumā. Debates bija minimālas, Latvijas Pirmās partijas deputāts Pēteris Simsons tikai norādīja, ka "pie šī likuma, es ceru, mēs vēl ķersimies klāt pēc būtības".[905] Otrajā lasījumā likumprojektu Saeima izskatīja 2003. gada 11. decembrī. Debates jau bija nopietnākas. Galvenais jautājums tajās bija, vai pagarināt 1994. gadā noteiktos ierobežojumus VDK darbiniekiem ieņemt amatus. Tomēr vairāki deputāti pieminēja VDK aģentu vārdu publiskošanas problēmu un norādīja, ka likumprojekta izskatīšana trešajā lasījumā vedīs pie būtiskiem labojumiem. Par aģentu vārdu publiskošanu iestājās deputāts Leopolds Ozoliņš (*Zaļo un zemnieku savienības* (ZZS) frakcija).[906]

2004. gada maijā Saeimai bija trešajā lasījumā jāizskata grozījumi likumā "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu". Galvenā intriga, kas interesēja sabiedrību, bija jautājums, vai Saeima izšķirsies par VDK aģentu kartotēkas publiskošanu. Diskusijas presē sākās jau maija sākumā. Pret "maisu" atvēršanu *Neatkarīgās Rīta Avīzes* slejās iebilda ietekmīgais publicists Viktors Avotiņš. Viņš izvirzīja virkni argumentu, kas vēlāk atkārtojās dažādās variācijās. Par galveno viņa argumentācijā varētu uzskatīt kartotēkā minēto aģentu sociālās bīstamības trūkumu un

[905] 8. Saeimas 2003. gada 15. oktobra sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_031015/st1510.htm
[906] 8. Saeimas 2003. gada 11. decembra sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_031211/st1112.htm

neiespējamību pierādīt katra indivīda tiešo atbildību. Tuvākajā nākotnē par dominējošo kļuva tieši otrais arguments, kaut arī bijušo aģentu radīto drošības draudu pakāpe vai tās neesamība kļuva par diskusiju objektu.[907]

19. maijā Saeima tomēr atbalstīja grozījumus likumā "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu", kas noteica, ka "VDK dokumenti ir izmantojami un publicējami bez ierobežojumiem.[908] Politiski tas bija delikāts brīdis – bija palikušas divas nedēļas līdz Latvijā pirmajām Eiropas Savienības Parlamenta vēlēšanām. Par lēmumu balsoja 78 deputāti no visām Saeimas toreizējo partiju frakcijām, izņemot Tautas saskaņas partiju, kas paziņoja, ka lūgs Valsts prezidenti likuma grozījumus neizsludināt. Drosmīgais lēmums, likās, pārsteidza pašu Saeimu, jo debašu gaitā partiju pārstāvji pārmeta cits citam pēkšņu viedokļa maiņu, atkāpjoties no iepriekšējiem solījumiem publiskošanu nepieļaut. Tomēr vēlākie atkārtotie Saeimas lēmumi 2006. gadā varētu likt domāt, ka Saeimas pozīcija bija konsekventa un Saeimas vairākums tiešām vēlējās publiskot aģentu kartotēku.

Saeimas debatēs lēmumu par visu dokumentu publiskošanu atbalstīja Tautas partijas deputāts Artis Pabriks, kurš norādīja, ka "maisus" nepieciešams atvērt tagad vai iznīcināt.[909] Sabiedrības rīcībā nokļuva TSDC informācija, ka valsts rīcībā ir apmēram 4300 padomju režīma aģentu uzskaites kartīšu un daļa kartotēkas uzskaites žurnālu, ka kopumā padomju režīma gados ar LPSR VDK varēja sadarboties apmēram 25 000 aģentu.

Saeimas lēmums izraisīja tūlītēju negatīvu reakciju. Jau tās pašas dienas vakarā notika diskusija televīzijas sarunu šovā *Kas notiek Latvijā?*. Tā vadītājs Jānis Domburs, rezumējot debašu rezultātus, rakstīja, ka nav atspēkoti pretargumenti par "visaptverošas publicēšanas jēgu", un aprakstīja notikušo kā populismu un Saeimas

---

[907] Avotiņš, Viktors. "Izbērt maisus partiju silēs", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2004, 6. maijs, 2. lpp.

[908] Kuzmina, Ilze. "Pēkšņi atver "čekas maisus"", *Latvijas Avīze*, 2004, 20. maijs, 1., 4. lpp.

[909] 8. Saeimas 2004. gada 19. maija sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_040519/st1905.htm

nespēju pretoties viena deputāta (Leopolda Ozoliņa) iniciatīvai.[910] Sabiedriskais diskurss tūlīt ieguva atklāti negatīvu raksturu arī laikrakstos. *Dienas* komentētājs Askolds Rodins par radušos situāciju nicinoši rakstīja piezīmē ar virsrakstu "Maisītāji: Deputātu pūlis nolemj uzšķērst čekas maisus", raksturojot notikušo ar izteicieniem "pahistēriska vieglprātība" un "parādes patriotisms". Pārejot pie nopietnas negatīvas argumentācijas, A. Rodins, atgādinot, ka valsts rīcībā ir vairāk nekā 4000 aģentu kartīšu, norādīja, ka zinātnieki, kas veikuši rūpniecisko spiegošanu, būtu diferencējami no glūniķiem, kuri ziņojuši par kaimiņu sarunām. To neiespējamu padarīja aģentūras lietu atrašanās Krievijā. Otrs būtisks arguments bija tas, ka "vairāki simti cilvēku" atzinušies brīvprātīgi un "devuši zvērestu" nekaitēt Latvijas valstij, A. Rodins gan neprecizēja, kā tas noticis. Žurnālists iebilda, ka šo cilvēku izlikšana publiskai apskatei nozīmētu, ka valsts pievīlusi viņu uzticību. A. Rodins norādīja arī, ka apkārtējo attieksmes maiņa kā smags sods varētu skart ne tikai pašus aģentus, bet arī jau mirušo aģentu tuviniekus. A. Rodins ierosināja izveidot darba grupu, kas izvērtētu situāciju un savus secinājumus nodotu ne tikai Saeimas, bet plašākas sabiedrības izvērtēšanai. Principā A. Rodina nostāja bija tuva TSDC uzskatiem un argumentācijai.[911] Šie argumenti par prioritāriem izvirza rūpes par bijušo VDK aģentu tiesībām uz privātumu un aicina uz selektīvu – ja vēlaties, pat individuālu – pieeju.

Citus argumentus izvirzīja *Latvijas Avīzes* žurnālists Māris Antonevičs. Viņš apšaubīja pašu aģentūras kartotēku autentiskumu, pieļaujot, ka tur var būt iekļauti cilvēki, kuri nav sadarbojušies ar VDK, bet "īstie aģenti kādā izdevīgā brīdī no turienes pazuduši".[912] Zīmīgi, ka pusoficiozā *Diena* vairījās izteikt tāda rakstura pieņēmumus, kas būtībā apšaubītu valsts varas iestāžu spēju glabāt konfidenciālus dokumentus un novērst manipulācijas ar tiem.

Būtībā laikrakstu negatīvais viedoklis sakrita ar varas elites viedokli. Saeimas nevēlamā lēmuma sekas varēja novērst tikai tā laika Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga Satversmes 71. pantā

---

[910] Domburs, Jānis. *Kas notiek Latvijā*, 2004, 20. maijs. Pieejams: http://lpra.vip.lv/maisi2004maijs.htm

[911] Rodins, Askolds. "Maisītāji", *Diena*, 2004, 21. maijs, 2. lpp.

[912] Antonevičs, Māris. "Vai uzzināsim bandiniekus?" *Latvijas Avīze*, 2004, 22. maijs. Pieejams: http://lpra.vip.lv/maisi2004maijs.htm

paredzētajā kārtībā, motivētā rakstā Saeimas priekšsēdētājam prasot likuma otrreizēju caurlūkošanu. *Diena* plašā publikācijā apkopoja daudzus viedokļus par aģentūras kartotēkas publiskošanu. Raksturīgi, ka bija saņemti vai atspoguļoti tikai publicēšanai nelabvēlīgi viedokļi. TSDC vadītājs Indulis Zālīte norādīja, ka no aģentu kartotēkā 4300 esošajiem aģentiem tikai aptuveni 600 snieguši ziņojumus par ideoloģiskiem un politiskiem jautājumiem. Viņš pasvītroja, ka kopš divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem tikai apmēram piecpadsmit procentu visu VDK aģentu nodarbojušies ar ideoloģisko pretdarbību. Pārējie sadarbojušies izlūkošanā un pretizlūkošanā, valsts noslēpuma aizsardzībā, cīņā pret organizēto noziedzību un korupciju. Interesanti, ka I. Zālītem saudzējami šķita arī tie aģenti, kuri bija darbojušies izlūkošanā un pretizlūkošanā. I. Zālīte uzsvēra arī, ka šī nelielā daļa zināmo VDK aģentu sabiedrības acīs būs atbildīgi par visiem pāridarījumiem. Valsts prezidente V. Vīķe-Freiberga arī uzsvēra, ka nav saprotama vajadzība tieši šobrīd publiskot kartotēku, un norādīja, ka likums paredz dubultas sankcijas – gan noteikt VDK aģentiem amatu ieņemšanas aizliegumu, gan publiskot viņu vārdus. Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs Mareks Segliņš norādīja, ka likums pieļaus jebkuram Latvijas iedzīvotājam pieprasīt aģentu sarakstu un tas būs jāizsniedz.

Vairāki aptaujātie eksperti un viedokļa līderi arī norādīja, ka aģentu kartotēkas publiskošana nav lietderīga, luterāņu mācītājs Juris Rubenis un Latvijas Republikas vēstnieks Eiropas Padomē Georgs Andrejevs norādīja uz nepilnīgo informāciju un sabiedrības šķelšanās draudiem un aicināja uz lustrāciju, ar to saprotot katra aģenta individuālās vainas izvērtēšanu. Protams, jābilst, ka sarunas ar 4500 cilvēkiem būtu dārgs un laikietilpīgs process, ņemot vērā arī to, ka cilvēki ne vienmēr vēlētos sadarboties.[913]

Jau 21. maijā Valsts prezidente, izmantojot Satversmē paredzētās veto tiesības, nodeva Saeimai otrreizējai caurlūkošanai divas dienas iepriekš pieņemto likumu. Tas bija izdarīts ļoti steidzami, jo Satversmes 71. pants paredz, ka Valsts prezidents var izmantot šīs tiesības desmit dienas pēc likuma pieņemšanas. Vēstulē Saeimas priekšsēdētājai Valsts prezidente norādīja, ka sabiedrībai ir tiesības

[913] Jemberga, Sanita. "Maisu atvēršana raisa bažas", *Diena*, 2004, 21. maijs, 1., 3. lpp.

zināt vēstures tumšās lappuses, arī VDK darbības apjomus, bet esot svarīgi atcerēties, ka ne visi aģenti darbojās pret disidentiem. Viņa uzsvēra, ka jāizstrādā precīza kārtība, kāds informācijas apjoms sabiedrībai būs pieejams, lai neapdraudētu cilvēkus, kuru darbība nav bijusi saistīta ar politiskām represijām. Prezidentes padomniece juridiskajos jautājumos Sandra Kukule norādīja, ka, spriežot pēc ekspertu teiktā, nevienā Austrumeiropas valstī neesot publiskota visa informācija. Saeimas lēmums bija izraisījis tūlītējas sekas: bijušie VDK aģenti bija Prokuratūrai izteikuši bažas par savu dzīvību un drošību.[914]

27. maijā Saeima vēl uz desmit gadiem pagarināja ierobežojumus bijušajiem VDK darbiniekiem un aģentiem. Šo likuma normu Satversmes tiesā apstrīdēja divdesmit 8. Saeimas deputāti no Tautas saskaņas partijas, bet viņu pieteikums bija noraidīts ar Satversmes tiesas 2005. gada 22. marta nolēmumu. Saeimas deputāts A. Bartaševičs, uzstājoties Satversmes tiesā, norādīja, ka Saeima bija noraidījusi priekšlikumus atcelt ierobežojumus kandidēt Saeimas un pašvaldību vēlēšanās, strādāt policijā, Prokuratūrā, iegūt Latvijas pilsonību. Kopumā dažādi ierobežojumi VDK štata darbiniekiem un aģentiem bija noteikti 14 likumos, protams, tie bija diferencēti štata darbiniekiem un aģentiem. A. Bartaševičs uzskatīja, ka šie ierobežojumi neatbilst cilvēka tiesību pamatprincipiem un nebija pienācīgi izvērtēti.

Tiesvedības gaitā bija minētas ievērības cienīgas ziņas. Prokurore Iveta Mētele liecināja, ka uz tiesu bija nosūtītas 213 lietas, lai konstatētu apzinātas sadarbības esības vai neesības faktu. Tikai desmit gadījumos tiesa bija atzinusi sadarbības faktu. Savukārt 61 pārbaudes lieta bija izbeigta, jo pats pārbaudāmais bija atzinies apzinātā sadarbībā.[915] Sabiedrībai ir pieejamas arī Satversmes tiesas atklātās sēdes materiāli šajā lietā ar prokurores Ivetas Mēteles un TSDC priekšnieka I. Zālītes liecībām. I.Zālīte norādīja, piemēram, ka

---

[914] Jemberga, Sanita. "Prezidente prasa Saeimai pārstrādāt VDK kartotēkas likumu", *Diena*, 2004, 22. maijs, 1., 4. lpp.

[915] Satversmes tiesas 2005. gada 22. marta spriedums lietā Nr. 2004-13-0106 "Par 2004. gada 27. maija likuma "Grozījumi likumā "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu"" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 101. pantam, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Pirmā protokola 3. pantam". Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2004-13-0106.rtf

visos gadījumos, kad notikusi aģenta uzskaites kartītes analīze, "šie dokumenti tikuši atzīti par autentiskiem".[916] Līdz 2015. gadam bija izskatītas 298 šādas lietas.[917]

2004. gada 29. maijā bija publicēta plaša TSDC priekšnieka Induļa Zālītes un Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras virsprokurora Pētera Dzalbes intervija *Latvijas Avīzes*, kas sniegta žurnālistei Inārai Mūrniecei. Intervējamie uzskaitīja ļoti plašu iemeslu klāstu, kāpēc VDK aģentu kartotēka neesot uzskatāma par pilnīgu un nebūtu publiskojama. Viņi norādīja, ka tikai ap piecpadsmit procentu no kartotēkā minēto aģentu ziņojuši par pretpadomju noskaņām. Pārējie darbojušies zinātniski tehniskā izlūkošanā, pretizlūkošanā, organizētās noziedzības apkarošanā, sabotāžas novēršanā transportā. Intervijā atkal I. Zālīte un P Dzalbe atgādināja, ka lielākajai daļai bijušo VDK aģentu "mēs nevaram likt pretī nekādus faktus", jo aģentūras lietas ar darba ziņojumiem ir aizvestas uz Krieviju. I. Zālīte aizstāvēja arī tos aģentus, kuri darbojās pretizlūkošanā, piemēram, pasargājot padomju militāros objektus, jo "ārzemju izlūkdienesti, iesūtot te it kā civilpersonas", mēģināja iegūt informāciju par tiem.

No intervijas izrietēja, ka notiek aktīvs process, kurā bijušie aģenti tomēr nonāk noteiktā mijiedarbībā ar varas iestādēm, tādu gadījumu bijuši simtiem. Daudzi, ņemot vērā likumā noteiktos ierobežojumus, bija atteikušies no dalības politiskajā dzīvē, cerot, ka viņu identitāte nenonāks atklātībā. Kopumā bija izteikts uzskats, kas izskanēja arī citu varas pārstāvju paziņojumos, proti, ka dokumentu publiskošana nedrīkst nodarīt ļaunumu, tai jābūt saprātīgai un pārdomātai.[918] Lasot interviju, rodas jautājumi par daudziem tajā

---

[916] Satversmes tiesas sēdes stenogramma 2005. gada 22. februārī. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/Steno_2004-13-0106.rtf

[917] Stukāns, Juris. "Sadarbības fakta ar Latvijas PSR Valsts drošības komiteju konstatēšanas tiesiskie un procesuālie aspekti", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija (ziņojumu kopsavilkumi starptautiskajai zinātniskajai konferencei 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā*). Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2015, 84. lpp. Šis izdevums elektroniski, papildinātā redakcijā (ISBN 978-9934-14-772-2) pieejams: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/VDKkomisija_Liepajas_konference_kopsavilkumi_2015-12-28dec.pdf

[918] Mūrniece, Ināra. "Rēķini ar pagātni. Par smagu šodienai?" Pieejams: http://lpra.vip.lv/dzalbe.htm

izteiktajiem apgalvojumiem. Piemēram, vai no okupētās Latvijas Republikas viedokļa okupētājvalsts padomju militārie noslēpumi tiešām bija tik aizsargājami? Vai tiešām pastāvēja plaši "sabotāžas" draudi padomju transporta sistēmā? Cik morāla bija šī "zinātniski tehniskā izlūkošana"? Ārvalstu zinātnieki, kontaktējoties ar padomju zinātnieku, uzskatīja, ka runā ar kolēģi, nevis "neredzamās frontes" cīnītāju. Arī uzskati par sabiedrības "dusmu vilni" Latvijā, kurā nav bijis politiski motivētas vardarbības kopš PSRS sabrukuma, liekas pārspīlēti.

2006. gadā VDK aģentūras kartotēkas publiskošanas jautājumi kārtējo reizi aktualizējās. Preses radītais informatīvais fons joprojām bija nelabvēlīgs. Reaģējot uz premjera Aigara Kalvīša marta sākuma paziņojumu televīzijā *LNT*, ka beidzot jārod risinājums "čekas maisu" jautājumiem, *Diena* ievietoja kārtējo publikāciju, kurā dominēja publiskošanai nelabvēlīgi viedokļi. Pret publiskošanu iebilda bijušais ģenerālprokurors Jānis Skrastiņš, kurš norādīja, ka "ir zudusi čekas maisu atvēršanas jēga un vienīgā nozīme ir ziņkārības apmierināšanai". Skrastiņš un citi domāja, ka kartotēkai ir tikai vēsturiska un zinātniska nozīme. Prokuratūru savukārt satrauca jautājums, kā pasargāt bijušos VDK aģentus, kuri jau atzinuši savu sadarbības faktu.[919] Faktiski arguments, ka "maisu" operatīvā nozīme ir zudusi, var kalpot arī publiskošanas nolūkiem, jo kartotēkas vēsturisko un zinātnisko nozīmi kompetentās amatpersonas nenoliedza, bet uzsvēra.

2006. gada 7. jūnijā, piecus mēnešus pirms sava pilnvaru termiņa beigām, 8. Saeima atkal atgriezās pie čekas maisu publiskošanas. To atbalstīja Saeimas Juridiskā komisija un Saeimas deputāts Juris Dobelis (frakcija *Tēvzemei un Brīvībai*/LNNK). Pret aģentu kartotēkas publiskošanu iestājās vairāki Saeimas deputāti. Valērijs Agešins no frakcijas *Saskaņas centrs* savu negatīvo viedokli pamatoja ar TSDC priekšnieka Induļa Zālītes viedokli. Deputāta Arvīda Ulmes (ZZS frakcija) noraidošo nostāju varētu rezumēt kā uzskatu, ka viņš bija disidents, nevis VDK aģents, vadoties no Prokuratūras pārbaudes lietas materiāliem. A. Ulme bija pārliecināts, ka īstie VDK arhīvi atrodas Maskavā, bet Latvijas rīcībā nonākušajiem dokumentiem varētu būt provokatīvs raksturs. Deputāts Paulis Kļaviņš

[919] Sloga, Gunta. "Maisu atvēršana lielu labumu nedošot", *Diena*, 2006, 10. marts, 4. lpp.

(frakcija *Jaunais laiks*) izmantoja plaši lietotos argumentus, ka galvenā atbildība par padomju režīma darbību jāuzņemas partijas vadībai, bet VDK aģenti bija "beidzamie tanī rindā – visu to rindā, kuri izpildīja padomju varas augstāko stratēģiju". P. Kļaviņš uzskatīja, ka 4880 cilvēku, kas ir aģentūras kartotēkās, nonāks aizdomu ēnā, bet tiesas ar Latvijas rīcībā esošajiem dokumentiem nespēs konstatēt katra konkrēto vainu, proti, "vai tas un tas bija īsts pakalpiņš un darbinieks vai nebija". Vairāki Saeimas deputāti runāja par VDK informatoru radiniekiem kā cilvēkiem, kuriem būs jācieš nevainīgiem. Pie frakcijām nepiederošais deputāts Jānis Jurkāns, argumentējot ar tuvinieku nevainību un ciešanām, paziņoja, ka būtu jāpublisko Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes zinātniskā komunisma docētāju vārdi, un ar nožēlu atcerējās, ka viņam nav bijis ļauts stāties pionieros un komjauniešos, jo viņa vecāki bija katoļi.[920]

2006. gada 26. oktobrī, atkal mēģinot pārvarēt Valsts prezidentes 2006. gada 16. jūnija veto, deputāti jautājumu lēma trešo reizi 8. Saeimas periodā. Pie frakcijām nepiederošais deputāts Aleksandrs Kiršteins, atbalstot kartotēkas publiskošanu, uzsvēra, ka nav ticami argumenti par kartotēkas viltošanu. Kartotēkas izvešanu aizkavēja, nevis tā ar nolūku speciāli atstāta Latvijā. VDK aparāts, viņaprāt, tobrīd loloja cerības kalpot arī neatkarīgajai Latvijai pēc PSRS sabrukuma. A. Kiršteins neticēja arī, ka kaut ko dotu aicinājums VDK kadriem un aģentiem brīvprātīgi pieteikties, īstenojot labprātīgu lustrāciju. Kiršteins iebilda pret to, ka, skatot likumu 26. oktobra sēdē, būs mainīts kartotēkas publiskošanas datums uz 2007. gada 1. martu. Ja Saeima atkārtoti pieņemtu likumu negrozītu, atstājot 1. novembri kā publiskošanas datumu, Valsts prezidentei saskaņā ar Satversmi vairs nebūtu iespējams to nosūtīt otrreizējai caurlūkošanai. A. Kiršteins nešaubījās, ka prezidente nelaidīs garām iespēju trešo reizi noraidīt likumu. Viņu arī satrauca problēma par latviešu inteliģenci, kas, viņaprāt, kalpoja "PSRS Valsts drošības komitejai laikā, kad bija jau skaidrs, ka PSRS sabrūk".[921]

---

[920] 8. Saeimas 2006. gada 7. jūnija sēdes stenogramma. Pieejams: http://saeima.lv/steno/2002_8/st_060607/st0706.htm

[921] 8. Saeimas 2006. gada 26. oktobra sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_061026/st2610.htm

V. Vīķe-Freiberga likumu divas reizes 2006. gadā nodeva otrreizējai caurlūkošanai. Valsts prezidentes argumentācija pausta viņas vēstulēs Saeimai 2004. gada 21. maijā, 2006. gada 16. jūnijā un 2006. gada 1. novembrī. Valsts prezidente argumentēja, ka Latvijai pieejamais dokumentu kopums "nedod iespēju izvērtēt katru atsevišķu sadarbības ar VDK faktu", "nesniedz informāciju par sadarbības motivāciju un raksturu, neliecina par sadarbības raksturu", neatspoguļo "katras personas individuālo attieksmi", nepierāda vainu. Ņemot vērā to, ka valsts rīcībā nav visu dokumentu, prezidente aicināja veikt izpēti, balstoties bijušo aģentu brīvprātīgā sadarbībā ar izmeklēšanas un pētniecības iestādēm. Prezidente ieteica iesaistīt šajā darbā Latvijas vēsturniekus.[922] Kopumā argumentus pret aģentu kartotēkas publiskošanu, kas izskanēja 8. Saeimas periodā un pirms tam, var rezumēt sekojoši.

Pirmo iebildumu grupu var raksturot kā viltojumu un provokāciju teorijas.

Pirmkārt, aģentu kartotēkas dokumenti esot pašas VDK provokācija, viltotie dokumenti īpaši esot safabricēti, lai šķeltu Latvijas sabiedrību un kompromitētu nevainīgus cilvēkus. Mērenāks un vismaz šķietami ticamāks variants ir, ka Latvijā ar kādu noteiktu nolūku atstāti tieši šie dokumenti.

Otrkārt, aģentu kartotēkas dokumenti nav ticami un nesniedz pilnīgu ainu, jo nav uzglabāti korekti, personas, kas piederēja politiskajai elitei vai spēja samaksāt adekvātus kukuļus, varēja panākt attiecīgo kartīšu iznīcināšanu.

Treškārt, aģentu kartotēka un uzskaites žurnāli principā nav apšaubāmi, tomēr šaubas izraisot, piemēram, tas, ka VDK darbinieks nolūkā atskaitīties vadībai varēja ierakstīt kartotēkā faktiski nesadarbojušos personu vārdus.

Šo versiju grupu noraida valsts institūcijas un šo institūciju eksperti – Prokuratūra, TSDC priekšstāvis Indulis Zālīte un Latvijas Nacionālā arhīva priekšstāvis Dr. hist. Ainārs Bambals.

Otro iebildumu grupu var raksturot kā šaubas par publikācijas lietderību un iespējamību tiesisku un morālu apsvērumu dēļ.

---

[922] Valsts prezidentes V. Vīķes-Freibergas 2006. gada 1. novembra vēstule 8. Saeimas priekšsēdētājai I. Ūdrei.

Pirmkārt, Latvijas rīcībā esošie dokumenti nedod iespēju secināt, kāda bija konkrēti katra aģenta loma, vai viņa darbība bija saistīta ar politiku un ideoloģiju vai, piemēram, cīņu ar organizēto noziedzību un korupciju. Pēdējā gadījumā *mafijai* un kukuļņēmējiem sarakstu publiskošana būšot kā negaidīta dāvana.

Otrkārt, sarakstu publiskošana sagādāšot morālas ciešanas cilvēkiem, viņu bērniem un mazbērniem, citiem tuviniekiem. Vēlme atjaunot savu godīgo vārdu vedīšot pie tiesas procesiem, kas nepilnīgo dokumentu dēļ būtu grūti novedami līdz galam.

Treškārt, pastāvot iespēja, ka dokumentu publiskošana izraisītu pārāk grandiozu skandālu, ja izrādītos, ka populāri literāti un mākslinieki, tautā mīlēti Atmodas līderi un politiķi būtu bijuši VDK aģenti. Nav apzinātas sekas, kas notiktu, ja noskaidrotos, ka, piemēram, par 1990. gada 4. maija deklarāciju balsojis būtisks skaits VDK aģentu – AP deputātu. Tas būšot morāls trieciens pašai Latvijas Republikas suverenitātei.

Ceturtkārt, VDK aģenti un pat kadru darbinieki bijuši tikai izpildītāji, būdami gandrīz vai zemākais posms padomju režīma varas sistēmā. Argumentēts, ka būtu nepieciešams aplūkot visu situāciju kompleksi kontekstā ar partijas un izpildvaras darbību. Esot labi zināms, ka daudzi padomju nomenklatūras darbinieki ieņēma ļoti augstus amatus Latvijas Republikā.

Publiskošanas piekritēji norādīja uz nepieciešamību pārvarēt komunistiskā režīma mantojumu un morāliem aspektiem. Daudzi atgādināja par tautas traģisko vēsturi un represijām, par upuru tiesībām uzzināt vajātāju vārdus. Viņi uzskatīja, ka sabiedrisku bīstamību izraisa tieši aģentu kartotēkas paturēšana slepenībā, nevis publiskošana.

Visā debašu gaitā galvenie dalībnieki bija pati Saeima, institūcijas, kas atbildēja par dokumentu saglabāšanu un darbu ar bijušajiem VDK aģentiem, proti, TSDC un Prokuratūra, vadošie laikraksti un Valsts prezidente. Trīs no minētajiem bija aktīvi pret dokumentu publiskošanu. TSDC aktīvi uzstājās presē, norādot uz nepilnīgo un izkropļoto ainu, ko radīs dokumentu atklāšana, un morāliem apsvērumiem. Šāda publiska aktivitāte bija pat mazliet netipiska šāda rakstura institūcijām. Prese labprāt publicēja negatīvus materiālus un savā argumentācijā acīmredzot bija atbildīgo struktūru

ietekmē. Valsts prezidente V. Vīķe-Freiberga divarpus gadu laikā trīs reizes izmantoja valsts galvas veto tiesības, lai nepieļautu kartotēkas publiskošanu. Visbeidzot, pati Saeima nemaz nebija tāda publiskošanas entuziaste, kā tas varētu šķist. Pret Saeimas atkārtoti pieņemto likumu tādā pašā redakcijā Valsts prezidents, kā nosaka Satversme, otrreiz iebildumus nevar celt. Šo iespēju Saeima neizmantoja. Nevar izslēgt pat savdabīgu Saeimas un Valsts prezidentes saspēli, vadošajiem politiķiem zinot, ka prezidente nodos likumu atkārtotai caurlūkošanai, un dodot viņai šādu iespēju.

Ir iespējams konstatēt vairākus šādas slēptas sadarbības starp Valsts prezidenti un parlamenta politiķiem piemērus. Piemēram, 2001. gadā politiķi lūdza Valsts prezidenti uzņemties iniciatīvu un ierosināt likuma grozījumus, kas atceltu prasību deputātu kandidātiem zināt latviešu valodu augstākajā – trešajā – līmenī. Valdība zināmā mērā baidījās šādu ierosinājumu izteikt.[923] Pēc prezidentes iniciatīvas attiecīgi likuma grozījumi bija pieņemti.

Protams, pamatots ir jautājums, kas būtu noticis, ja, piemēram, Saeima pārvarētu Valsts prezidentes veto un 2006. gada 1. novembrī *Latvijas Vēstnesī* būtu publicēti VDK aģentu vārdi. Uzskatu, ka, neskatoties uz to, ka sākotnēji tas izraisītu satricinājumus, skandālus un pat tiesas prāvas, šobrīd – pēc teju desmit gadiem – pirmais šoks jau sen būtu aiz muguras. Turklāt plaša zinātniska un sabiedriska diskusija jau sniegtu ieskatu par VDK aģentūras motivāciju, iespējams, atbildības pakāpi, daudzi varbūt saprastu, ka nav kļuvuši par "spitālīgajiem". Pašiem VDK aģentiem īstenotos princips, ka šausmīgas beigas ir labākas nekā nebeidzamas šausmas.

2. VDK izpēte zinātniskajā literatūrā

Vērtējot VDK un ar to saistītās problemātikas izpēti Latvijas historiogrāfijā, jānorāda, ka tā faktiski bijusi plašākas tēmas – padomju okupācijas periods Latvijā – sastāvdaļa. Savukārt šajā problemātikā viens no plašāk pētītajiem tematiem bija padomju okupācijas režīma represijas pret Latvijas tautu. Tomēr lielākā uzmanība bija veltīta

[923] Jemberga, Sanita, Raudseps, Pauls, Sloga, Gunta. *VVF. Prezidentes Vairas Vīķes – Freibergas politiskā biogrāfija.* Rīga: Dienas Grāmata, 2008, 104. lpp.

totalitārisma "karstajam" periodam divdesmitā gadsimta četrdesmitajos un piecdesmitajos gados. Specifiski VDK un tās priekštečiem veltīti Aināra Bambala [924] un Ritvara Jansona[925], kurš cita starpā bijis TSDC darbinieks, promocijas darbi. VDK darbības izpētei

[924] Bambals, Ainārs. "Lietiskie pierādījumi Latvijas PSR VDK kriminālliet ās – nacionālo partizānu vēstures avots", *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 17. sējums. Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2006, 154. – 177. lpp.; Bambals, Ainārs "Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljoni 1944 – 1956", *Okupētā Latvija 1940 – 1990*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 19. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 277. – 322. lpp.; Bambals, Ainārs "Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljonu komandējošais un algotais sastāvs (1944 - 1953). Struktūranalīze", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 21. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 374. – 400. lpp.; Bambals, Ainārs. "Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljonu darbība (1944 – 1956); kolaborācijas vēstures piemērs", *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940 – 1991*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 25. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009, 709. – 720. lpp.

[925] Jansons, Ritvars. *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā,* promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 244 lpp. Skat. arī: Jansons, Ritvars. "Totalitāro režīmu represīvo institūciju mijiedarbība un nozīme sabiedrības pārvaldē Latvijas PSR (1944 – 1959)", *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1964. gadā*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 13. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 2003, 442. – 488. lpp.; "Latvijas PSR drošības iestāžu vēstures pētīšanas rezultāti un perspektīvas", *Totalitārie režīmi Baltijā: izpētes rezultāti un problēmas*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 15. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 2005, 211. – 224. lpp.; Jansons, Ritvars. "Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas ietekme uz Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta darbību (1944 – 1945)", *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 16. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, 395. – 414. lpp.; Jansons, Ritvars. "Latvijas PSR Valsts drošības tautas komisariāts 1944 – 1945", *Okupētā Latvija 1940 – 1990, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 19. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 251. – 276. lpp., Jansons, Ritvars. "PSRS cīņa pret kapitālistisko valstu ideoloģisko diversiju (1967 – 1989)", *PSRS cīņa pret kapitālistisko valstu ideoloģisko diversiju (1967 – 1989)*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 107. – 115. lpp.; Jansons, Ritvars. "Kriminālvajāšana par pretpadomju propagandu un aģitāciju PSRS/Latvijas PSR: 1953 –1967", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 21. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 401. – 424. lpp.; Jansons, Ritvars. "Padomju represijas okupētajā Latvijā 1944. – 1945. gadā", *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940 – 1991, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 25. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009, 665. – 671. lpp.

pievērsušies arī TSDC darbinieki Aldis Bergmanis un Indulis Zālīte.[926] Organizatoriski šos pētījumus veicināja valsts finansiālais atbalsts, bet TSDC gadījumā arī darbinieku ekskluzīvie apstākļi. Nozīmīgākais nodibinājumspirms LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas izveides bija 1998. gadā izveidotā Latvijas Vēsturnieku komisija, kas savos ziedu laikos no 2005. līdz 2009. gadam izdeva pat divus un trīs zinātniskus sējumus gadā un samērā plaši finansēja arī padomju perioda vēstures problēmu izpēti, tostarp padomju valsts drošības dienestu darbības izpēti. Konceptuāli šie pētījumi bija, protams, tuvi, vadoties no LPSR valsts drošības struktūru darbības raksturojuma kā naidīgas Latvijai un Latvijas tautai, totalitārā režīma antihumānas politikas neatņemama sastāvdaļa. Ritvars Jansons, rakstot par totalitārā režīma izpētes aktualitāti, norāda, ka, lai panāktu sabiedrības sociālo integrāciju un demokrātiskā režīma stabilitāti, "nepieciešams kompetents sabiedrības pagātnes vēsturisks, juridisks un politoloģisks vērtējums". R. Jansons iestājas par to, ka jāanalizē visu tā laika situāciju un atbildīgo personu vai personu grupu vietu totalitārās varas hierarhijā. R. Jansona uzskatiem ļoti raksturīga atziņa, ka pati LKP kopā ar drošības dienestiem ir represīvās varas struktūra. "Latvijas komunistiskā partija nodrošināja kontroli **pār citām LPSR represīvajām institūcijām** [J. T. izcēlums]". Kā represīvu institūciju R. Jansons klasificēja arī LPSR Ministru padomi.[927] Turpinot domu par LKP

[926] Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis. "Latvijas PSR Valsts drošības komitejas nozīmīgākie darbības virzieni (1960 – 1964)", *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1964. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 13. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 2003, 537. – 579. lpp.; Bergmanis, Aldis., Jansons, Ritvars, Zālīte, Indulis., "The Activities and Main Repressive Tasks of Latvian SSR Agencies of National Security 1944 – 1956", *The Hidden and Forbidden History of Latvia under Soviet and Nazi Occupations 1940 – 1991*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 14. sējums. Riga: Institute of the History of Latvia, University of Latvia, 2005, pp 271 – 285; Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis. "Latvijas PSR Valsts drošības komiteja un sabiedrības ideoloģiskā kontrole (1965 – 1990*)", Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 19. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 449. – 502. lpp.

[927] Jansons, Ritvars. "Totalitāro režīmu represīvo institūciju mijiedarbība un nozīme sabiedrības pārvaldē Latvijas PSR (1944 – 1959)", *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1964. gadā*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 13. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 2003,442.-443., 485. lpp.

represīvo raksturu LTV raidījumā *Sastrēgumstunda* 2013. gada decembrī, R. Jansons paziņoja, ka

> "Vajadzētu publicēt, pirmkārt, galveno vainīgo totalitārās kontroles un represiju īstenošanā – Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas locekļus, VDK kadru darbiniekus un tikai ar zinātniskiem komentāriem, izskaidrojot VDK darbību".[928]

Ievērojamas ir R. Jansona teorētiskās pārdomas par VDK darbību. Tā, pētot kriminālvajāšanas problēmu par "pretpadomju propagandu un aģitāciju" 1953. – 1967. gadā, R. Jansons norāda, ka pēc tam, kad bija pasludināta sociālisma pilnīga un galīga uzvara PSRS, pat teorētiski vairs nevarēja būt iekšēju cēloņu pretestībai valsts virzībā uz komunismu. Tāpēc

> "pastiprinātu uzmanību pievērsa pretpadomju aģitācijai un propagandai, kā arī ārēju, nevis iekšēju cēloņu meklēšanai, to izplatībai".[929]

Līdzīgas teorētiskas nostādnes turpinājās arī vēlāk un noveda pie PSRS VDK piektās pārvaldes un attiecīgi LPSR VDK piektās daļas izveidošanās, kas kalpoja ideoloģiskās pretizlūkošanas uzdevumiem.[930] R. Jansons atzīmē ievērības cienīgu faktu par Atmodas tautas varoni Anatoliju Gorbunovu, kurš vēl 1985. gadā lūdzis ierobežot par 50 procentiem latviešu un vācbaltu izcelsmes tūristu iebraukšanu Latvijā.[931] Jāatzīmē, ka R. Jansons vēlākajās publikācijās izvairās tieši atzīt LKP par represīvu institūciju, atzīstot tās "pavēļu devējas" lomu un lomu veidot idejiski un psiholoģiski labvēlīgu fonu "VDK

---

[928] "Vēsturnieks aicina publiskot zinātniski pamatotu VDK kartotēku", *TvNet*, 2013, 18. decembrī. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/490830-vesturnieks_aicina_publiskot_zinatniski_pamatotu_vdk_kartoteku

[929] Jansons, Ritvars. "Kriminālvajāšana par pretpadomju propagandu un aģitāciju PSRS/Latvijas PSR: 1953 –1967", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 21. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 420. lpp.

[930] Jansons, Ritvars. "PSRS cīņa pret kapitālistisko valstu ideoloģisko diversiju (1967 – 1989)", *PSRS cīņa pret kapitālistisko valstu ideoloģisko diversiju (1967 – 1989), Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 109. lpp.

[931] Turpat, 110. lpp.

orientēšanai uz politiskām represijām".[932] Jābilst, ka R. Jansons savās zinātniskajās publikācijās nesniedz tiešas rekomendācijas par VDK dokumentārā mantojuma likteni.

Aināra Bambala galvenais ieguldījums ir tieši VDK dokumentārā mantojuma apzināšanā, kas paveikts viņa promocijas darbā. Tajā izmantoti desmit Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva fondi, vairāki Latvijas Valsts vēstures arhīva fondi, citu Latvijas un ārvalstu fondi, plaša normatīvu bāze.[933] A. Bambals analizējis pētniecības iespējas, ko piedāvā minētie VDK un tās organizāciju priekšteču dokumenti, un uzskata tās par visai plašām. Tomēr, viņaprāt, pētniekam vienmēr jārēķinās ar šo dokumentu ticamības pakāpi. Tā, piemēram, 1940. gada un 1941. gada dokumenti jāvērtē ļoti kritiski ne tikai principā safabricēto apsūdzību dēļ, bet arī padomju represīvo orgānu specifiskās prakses dēļ, piemēram "pratināšanas protokolus rakstīja pēc iepriekš izplānota satura un formas un ar tendētu mērķi".[934] A. Bambals iezīmē vairākas potenciālas pētniecības "iespējas" un "virzienus" Atzīmēšu tikai dažas no pētnieka minētajām: padomju represīvā režīma darbības mehānismi Latvijā no 1940. līdz 1941. gadam un sākt pilnīgi jaunu pētījumu tematiku (padomju represijas, nacionālās pretošanās kustība, kolaborācija, padomju represīvo iestāžu darbība). Pēdējā sakarā vietā neliela remarka. Spriežot pēc piedāvātā, acīmredzot A. Bambals uzskata, ka šie jau eksistējošie pētniecības virzieni iegūs jaunas dimensijas un aspektus. Citas pētniecības iespējas, viņaprāt, būtu biogrāfiski pētījumi par Latvijas elites grupām (virsnieki un diplomāti), socioloģiski pētījumi par padomju represīvo iestāžu upuriem, pielietojot šo faktiski masveida avotu kontentanalīzi. Visbeidzot, viņaprāt, būtu jāpēta padomju represīvo struktūru lietvedības dokumenti, kuri varētu interesēt arhīvniecības, arheogrāfijas, avotpētniecības un vēstures palīgdisciplīnu speciālistus.[935] Piemērs represīvo struktūru darbinieku

[932] Jansons, Ritvars. "PSRS cīņa pret kapitālistisko valstu ideoloģisko diversiju (1967 – 1989)", *PSRS cīņa pret kapitālistisko valstu ideoloģisko diversiju (1967 – 1989), Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 112. lpp.

[933] Bambals, Ainārs. *Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots 1940 – 1941; 1944 – 1991*, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 226 lpp.

[934] Turpat, 196. –197. lpp.

[935] Turpat, 197. – 198. lpp.

socioloģiskai vai strukturālai analīzei ir raksts Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu 21. sējumā. Tajā analizēti materiāli par 2825 personām – LPSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljonu komandējošo un algoto personālsastāvu. Ievērojami, piemēram, ir dati par šī kontingenta etnisko piederību (60,8 % krievu, tikai 28,5 % latviešu), izglītības līmeni (salīdzinoši zems) un motivāciju, kura gan avotos atspoguļota nepilnīgi. [936] A. Bambals, risinot sarežģītās LPSR VDK dokumentu likteņa lietas, ir viens no ļoti nedaudziem šīs problēmas ekspertiem. Šeit gan vietā bilst, ka Ainārs Bambals ir ilggadējs Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva darbinieks. Ievērojot A. Bambala ieguldījumu VDK dokumentu izpētē, viņš arī bijis biežs Latvijas preses izdevumu viesis. Piemēram, intervijā *Neatkarīgajā Rīta Avīzē* ar Elitu Veidemani viņš norāda, ka viņu kā ekspertu "tracina, ja kāds saka, – tur ir falsifikācijas, pierakstījumi", jo pēc aģentūras reģistrācijas žurnāliem var konstatēt, kādu materiālu trūkst. A. Bambals noraida arī idejas par VDK dokumentu iznīcināšanu un uzskata, ka, lai sabiedrība varētu diskutēt par VDK aģentūru, būtu nepieciešams iepriekš rūpīgs pētniecības darbs, kas ļautu noskaidrot patiesību, proti,

> "varēsim kliedēt mītus [par VDK aģentu kartotēku] par čekistiem, kuriem bija jāpilda plāns, vai par pierakstījumiem, vai par maisiem, kas iznīcināti". [937]

TSDC darbinieki A. Bergmanis un I. Zālīte savos darbos izmantojuši ne tikai Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva fondus, bet arī VDK elektronisko datu bāzi, kas ir TSDC rīcībā. Pēdējā saturot informāciju, kas ir tuvāka realitātei nekā aģentu ziņojumu atreferējumi, ko VDK darbinieki iesniedza priekšniecībai, jo "ziņojumā pausto informāciju saasināja vai arī otrādi – negācijas tika mazinātas". [938] Citētajā rakstā aplūkotas LPSR VDK 5. daļas struktūra un

---

[936] Bambals, Ainārs. "Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljonu komandējošais un algotais sastāvs (1944 – 1953). Struktūranalīze", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 21. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 374. – 400. lpp.

[937] Veidemane, Elita. "Vēstures doktors Ainars Bambals: Pagātni nevar sadedzināt", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2014, 13. augusts, 2., 4. lpp.

[938] Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis. "Latvijas PSR Valsts drošības komiteja un sabiedrības ideoloģiskā kontrole (1965 – 1990)", *Latvijas Vēsturnieku komisijas*

uzdevumi. Ievērojama ir, piemēram, autoru atziņa, ka partijas funkcionāri nebija ieinteresēti pārāk aktīvā VDK darbībā, jo tas grāva iespaidu par procesiem viņu pārvaldītajā teritorijā un perspektīvā partijas karjeru. Šo rindu autors kā Aukstā kara vēstures docētājs ar zināmu skepsi novērtē atziņu, ka

> "nav noliedzams, ka Rietumi izmantoja nacionālisma kārti, lai grautu Padomju Savienību no iekšpuses",

jo faktiski Rietumi nekad nesteidzās atbalstīt pat Baltijas valstu neatkarību. Tāpat ievērības cienīga ir arī autoru atziņa, ka VDK neapšaubāmi palēnināja procesus, kas bija bīstami PSRS pastāvēšanai, starp citu, krievu šovinisms nebija šo procesu vidū. Autori atzīmē latviešu konformismu un uzskatu, ka atklāta pretošanās režīmam nav iespējama.[939] Citā publikācijā, raksturojot VDK dokumentāciju, abi autori norāda – jo tuvāks mūsu dienām dokumenta tapšanas laiks, jo "dokumenti kļūst lakoniskāki vai arī tajos lasāmas tukšas frāzes".[940] Jāpiebilst, ka tā ir padomju laikmeta dokumentu vispārējā rakstura iezīme. Rakstā veikta plaša VDK dokumentārā mantojuma analīze, minot, piemēram, LVA 270. fondu – LPSR Ministru padomes priekšsēdētājam adresētie dokumenti – un publikai mazpazīstamās Fēliksa Sausverda atmiņas. Raksturojot VDK iekšējos procesus divdesmitā gadsimta sešdesmitajos gados, autori novērojuši tendenci atbrīvoties no VDK vadītājiem, kuri bija saistīti ar masveida represijām, tos nomainot ar partijas nomenklatūras darbiniekiem. Šāda tendence maksāja amatu LPSR VDK priekšsēdētājam Jānim Vēveram.[941] Protams, no vispārcilvēciskā viedokļa raugoties, veco profesionāļu nomaiņu ar partijas darbiniekiem, kas izraisīja pašu VDK darbinieku neapmierinātību, varēja tikai apsveikt. Tomēr gribētos piesardzīgi

---

raksti, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 19. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 449. – 450. lpp.

[939] Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis. "Latvijas PSR Valsts drošības komiteja un sabiedrības ideoloģiskā kontrole (1965 – 1990)", *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 19. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 451. – 455. lpp.

[940] Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis. "Latvijas PSR Valsts drošības komitejas nozīmīgākie darbības virzieni (1960 –1964)", *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1964. gadā*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 13. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 2003.

[941] Turpat, 542. – 543. lpp.

jautāt, vai ir iespējams vērtēt jebkādas VDK aktivitātes; ja cīņu pret korupciju partijas nomenklatūras vidū vēl varētu morāli akceptēt, tad vēršanos pret tā saucamo kontrabandu un valūtas operācijām arī varētu uzskatīt par okupētājvalsts absurdās padomju ekonomikas aizstāvību.[942] A. Bergmaņa un I. Zālītes darbiem raksturīga tāda pozitīva iezīme kā plašs konteksts, kas ietver gan norises PSRS varas struktūrās, etnisko politiku un situāciju Latvijā, gan latviešu trimdinieku vides pazīšanu.

Samērā plašu un dzēlīgi ironisku pārskatu par VDK darbību uzrakstījuši pazīstamie žurnālisti Lato Lapsa, Sandris Metuzāls un Kristīne Jančevska.[943] Viņi kritiski novērtē pašu VDK aģentu kartotēkas pārņemšanas procesu, balstoties liecinieku liecībās. Autori uzskata – "ticību, ka "čekas maisos" varētu būt palicis kas ļoti vērtīgs, sašķoba arī veids, kādā tie tika pārņemti", liecības par šo procesu, radot iespaidu, ka "tādu haosu", kāds tolaik valdīja "Stūra mājā un tās apkaimē, bieži redzēt negadās". Viņi, šķiet, ir starp ļoti nedaudziem, kas atspoguļo pašu VDK darbinieku viedokli, ka komitejas priekšsēdētājs Edmunds Johansons rīkojies neprofesionāli un "pat nodevīgi", pieļaujot, ka VDK aģentūras kartotēkas nonāca Latvijas varas iestāžu rokās. Daži VDK virsnieki izteica pieļāvumu, ka Johansons tādējādi cerējis izmantot to jau jaunās varas interesēs. [944] Autori raksta arī par piecu 5. Saeimas deputātu vainošanu sadarbībā ar VDK un, atsaucoties uz Paulu Kļaviņu, piesardzīgi izsaka skepsi par tiesas spriedumiem, kas nekonstatēja četru deputātu sadarbību. P. Kļaviņš arī dzēlīgi norādījis, ka, lai viltotu deputātu aģentu kartītes, VDK darbiniekiem bija jāparedz nākotne, proti, "būs dienām un naktīm zīlējuši, kuri no Latvijas pilsoņiem taps par 5. Saeimas deputātiem, lai tad tiem pamatīgi iezāģētu".[945] Autori apskata arī citas plašāk pazīstamās pārbaudes lietas sadarbībai ar VDK, minot bijušo izglītības un zinātnes ministru Juri Celmiņu, Augstākās Padomes un Saeimu deputātu Arvīdu Ulmi, bijušo *Privatizācijas*

[942] Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis. "Latvijas PSR Valsts drošības komitejas nozīmīgākie darbības virzieni (1960 –1964)", *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1964. gadā*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 13. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 2003, 561. – 563. lpp.
[943] Lapsa, Lato., Metuzāls, Sandris, Jančevska, Kristīne. *Mūsu vēsture 1985-2005 II*. Rīga: Atēna, 2008, 380., 416. lpp.
[944] Turpat, 386. – 387. lpp.
[945] Turpat, 395. – 397. lpp.

aģentūras padomes locekli, ministru prezidenta padomnieku Normundu Lakuču. Liela uzmanība pievērsta VDK darbinieku tālākajai darbībai, tostarp Latvijas Republikas specdienestos. Tikai divdesmitā gadsimta deviņdesmito gadu otrajā pusē Rietumi skaidri pateikuši, "ja gribat NATO, tad par padomju modeļa drošībniekiem aizmirstiet!".[946] Sociālās atmiņas veidošanai publiskajā telpā vērtīgi, ka šie autori toreiz publicējuši neoficiālu VDK divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu beigu štata darbinieku sarakstu.[947]

3. Padomju režīma funkcionāri kā mantojums neatkarīgajai Latvijai

Padomju režīma funkcionāri ieņēmuši nozīmīgu vietu neatkarīgās Latvijas varas struktūrās. Anatolijs Gorbunovs pēc LKP Centrālās komitejas (CK) ideoloģiskā sekretāra un LPSR AP priekšsēdētāja amata ieņēma 5. Saeimas priekšsēdētāja amatu un pēc tam vairākus ministru amatus. Alfrēds Čepānis, bijušais LPSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks, kļuva par 6. Saeimas priekšsēdētāju. LPSR Ministru padomes priekšsēdētājs Vilnis Edvīns Bresis bija vairāku Saeimu deputāts tāpat kā partijas Saldus rajona komitejas pirmais sekretārs Augusts Brigmanis. Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes LKP partijas komitejas sekretārs Aivars Endziņš kļuva par ietekmīgu juristu Saeimā un Satversmes tiesas priekšsēdētāju, bet 2011. gadā pat kandidēja uz Valsts prezidenta amatu. Šo partijas funkcionāru karjeru var izskaidrot ar viņu aktīvo darbību Atmodas laikā un aktīvajā LKP graušanā no iekšpuses, palīdzot veidot Latvijas Neatkarīgo Komunistisko partiju. Tomēr Latvijas sašķeltā sabiedrība un labvēlīgais normatīvais pamats devusi iespēju veidot karjeru arī neatkarības pretiniekiem. Tā par Eiropas Savienības Parlamenta deputātu no Latvijas kļuva PSKP CK Politbiroja pēdējā sasaukuma loceklis, 1991. gada Augusta puča atbalstītājs, par bruņotu valsts apvērsuma mēģinājumu notiesātais kriminālnoziedznieks Alfrēds Rubiks, šajā forumā Latviju vēl joprojām pārstāv aktīvā Latvijas

[946] Lapsa, Lato., Metuzāls, Sandris, Jančevska, Kristīne. *Mūsu vēsture 1985-2005 II*. Rīga: Atēna, 2008, 398. – 402. lpp.
[947] Turpat, 410. – 416. lpp.

neatkarības pretiniece Tatjana Ždanoka. Mēģinājumi juridiski ierobežot šo funkcionāru iespējas bijušas minimālas, vēršoties tikai pret tiem, kuri pēc 1991. gada 13. janvāra liktenīgās robežlīnijas darbojās pret Latvijas neatkarības atjaunošanu. Tomēr problēma ir plašāka, jo teju visa neatkarīgās Latvijas elite lielā mērā cēlusies no padomju Latvijas valdošā slāņa. Šai problēmai pievērsušies vairāki autori. Arturs Puga un Bonifācijs Daukšts 2000. gadā rakstīja par politiskās elites veidošanos Latvijā pēc 1990. gada 4. maija deklarācijas.[948] Viņi pievērš lielu uzmanību padomju elites transformācijai par jauno neatkarīgo valstu eliti, šis process norisinājās gan Borisa Jeļcina vadītajā Krievijā, gan, protams, arī Latvijā. Viņuprāt, liela nozīme bija arī kontrolei pār ekonomiku un īpašumu, kuras iegūšana bija viena no jaunās elites mērķiem. Autori norāda, citējot Pētera Laķa darbu, ka Latvijai trūka tādu personību kā Vāclavs Havels un viņa domubiedri, tāpēc LTF vadību veidoja PSKP LKP biedri. Autori secina, ka "Latvijas gadījumā LKP – LTF LR elites kontinuitātē " ir daudz elementu, iespējams, vairāk kā Lietuvā un Igaunijā.[949] Autori analizē padomju elites grupas Atmodas laikā un norāda, ka visas atradušas savu vietu Latvijā, ieskaitot pat savā ziņā neatkarības pretiniekus. Autori konstatē, ka Neatkarības deklarācija neradīja kādus aizliegumus LKP nomenklatūras pārstāvjiem kā sabiedrības locekļiem un pat politiskā nelojalitāte pret Latvijas Republiku neradīja kādas juridiskas sekas. Par šādu procesu rezultātu kļuva "nomenklatūras kapitālisma" izveide, bet tās pozitīvā puse bija iespēja izvairīties no "etnisko grupu asām kolīzijām un bruņotiem konfliktiem", piemēram, to ļāva panākt krievu ekonomiskās un latviešu politiskās elites "sadarbības demokrātija".[950] Faktiski LTF un līdz ar to arī padomju nomenklatūras "gaišo spēku" dalība neatkarības atjaunošanā tiek atspoguļota kā, Eiropas Komisijas viceprezidenta Valda Dombrovska vārdiem runājot, "veiksmes stāsts" un neizraisa kritiskus jautājumus. Atsevišķos gadījumos tiek izteikta nožēla par iespējamu alternatīvu attīstības ceļu neizmantošanu. Tā, piemēram, Latvijas Zinātņu akadēmijas

[948] Puga, Arturs, Daukšts, Bonifācijs. "4. maija Deklarācija un politiskās elites veidošanās Latvijā", *4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Rīga: Fonds Latvijas vēsture, 2000, 90. – 102. lpp.
[949] Turpat, 96. lpp.
[950] Turpat, 100. – 101. lpp.

akadēmiķis Tālavs Jundzis izsaka zināmu nožēlu par Latvijas Republikas un Pilsoņu Komitejas nespēju rast šādu alternatīvu, ko liedza ne tikai parlamentārā neatkarības ceļa uzvaras gājiens, bet arī pašas Latvijas Komitejas politiskās kļūdas.[951] Nožēlu par to, ka trimdas latviešiem neizdevās iegūt paliekošu nozīmi Latvijas politiskās varas sistēmā, izsaka Ojārs Celle. Pēdējais brīdis, kad tas bija iespējams, bija 1993. gada 5. Saeimas vēlēšanas, kurās Pasaules Brīvo Latviešu apvienība varēja nākt ar savu sarakstu. Daudzos trimdas latviešos reālā Latvija, proti, kāda tā bija deviņdesmito gadu sākumā, izraisīja vilšanos.[952] Visplašāk, protams, izteikta nožēla, ka pēc neatkarības atjaunošanas tik maza loma bijusi radošajai inteliģencei. Faktiski gan šādas žēlabas par liberālās demokrātijas funkcionēšanu lielu izpratni nedemonstrē, jo minētās inteliģences loma bija svarīga vēlīnā padomju periodā un Atmodas laikā. Jāatzīmē, ka, piemēram, Daina Bleiere kolektīvajā monogrāfijā *Latvijas vēsture: 20. gadsimts* vispār nesaskata komunistiskās nomenklatūras un VDK mantojuma problēmu, rakstot par neatkarīgās Latvijas attīstības problēmām tās pastāvēšanas periodā. Arī Artis Pabriks un Aldis Purs darbā *Latvija: pārmaiņu izaicinājums* par galvenajām uzskata pilsonības un etnopolitisko attiecību problēmas, partiju sistēmas veidošanos, nevis dekomunizācijas problēmu.[953] 1994. gada 5. maijā LNNK frakcija atkārtoti iesniedza Saeimā likumprojektu *Par amatu ierobežojumiem personām, kuras aktīvi sadarbojušās ar okupācijas režīmu*, paredzot ierobežojumus LKP nomenklatūrai vēlēšanās un ieņemt valsts amatus. Likumprojekts pat nebija nodots izskatīšanai Saeimas komisijām.[954]

Samērā piesardzīgi par VDK problemātiku rakstījusi Sandra Kalniete, tikai dažas reizes pieminot VDK vadošo darbinieku vārdus. S. Kalniete vadās no koncepcijas, ka pat Atmoda bija CK sankcionēta,

---

[951] Jundzis, Tālavs. "LR Pilsoņu Kongresa tiesiskais statuss un stratēģija Latvijas neatkarības atjaunošanai." Feldmanis, Inesis.; Taurēns, Jānis (red.). *1990. gada 4. maija Latvijas Neatkarības deklarācija starptautiskie un politiskie aspekti.* Rīga: Latvijas Universitāte, 2011, 205. –226. lpp.

[952] Celle, Ojārs. "Trimdas latviešu devums Latvijas neatkarības atjaunošanā." Blūzma, Valdis u.c. *Latvijas valsts atjaunošana. 1986. –1993.* Rīga, 1998, 411. – 462. lpp.

[953] Pabriks, Artis., Purs, Aldis. *Latvia: the Challenges of Change.* London, New York: Routledge, 2001, pp. 67-88.

[954] 5. Saeimas 1994. gada 5. maija plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st0505.html

bet neizbēgami "izgāja no kontroles". VDK roku viņa tiecas saskatīt tikai Atmodas radikālāko spēku darbībā. Piemēram, viņa uzskata, ka Pilsoņu kongresa "autorība" pieder VDK un šīs idejas virsuzdevums bija šķelt Latvijas sabiedrību, konkrētāk,

> "gadiem ritot, manas aizdomas, ka tā bija Drošības komitejas kuluāros meistarīgi izstrādāta teorija, ir tikai nostiprinājušās".[955]

S. Kalniete rezignēti raksta, ka VDK ik dienu ziņoja par Latvijas Tautas frontes un tās vadības aktivitātēm un "nebija nekādu ilūziju par VDK cilvēku klātbūtni valdes sēdēs". Tāpēc LTF vadītāji centās šaurā lokā tikties kādā vietā Latvijas laukos. Tomēr pēc "čekas maisu atvēršanas" (sic! – J. T.), viņasprāt, esot kļuvis skaidrs, ka arī "šaurā loka" cilvēku uzvārdi ir atrodami aģentu kartotēkās.[956] Sabiedriskās debates par VDK mantojumu ir bijušas diezgan neregulāras, un tās lielā mērā diktējušas norises oficiālajās varas struktūrās. Saeima, pieņemot 1994. gada likumu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personas sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* un nosakot ierobežojumus VDK aģentiem uz desmit gadiem, bija aizsākusi savdabīgu desmit gadu ciklu, kas saasināja debates gan 2004. gadā, gan 2014. gadā, pēdējā reizē rezultējoties ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveidošanu. Otrs debašu darba kārtības veidotājs bija TSDC, kas 1998. gadā informēja sabiedrību par aktuālajiem procesiem ar NIP biroja žurnālistu starpniecību, aktīvi piedalījās debatēs par "čekas maisu" atvēršanu 2004. gadā un zināmā mērā veica izpēti. Tomēr TSDC pozīcija, jābilst, bija pret aģentu kartotēkas publiskošanu.

Pēc LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas dibināšanas pētniecība, kas veltīta tieši VDK problemātikai, ir devusi diezgan daudz apkopojošas informācijas par VDK dokumentārā mantojuma lielāko daļu, apzinot arhīvu fondus, kas satur VDK dokumentus, tās korespondenci ar citām iestādēm, ziņojumus augstāk stāvošām instancēm. Diskusijas temats varētu būt VDK loma padomju režīma struktūrā: vai tā bija tikai režīma uzdevumu izpildītāja un balsts, ja tā, vai nav jāvērtē arī PKSP LKP kā galvenās represīvās struktūras loma.

---

[955] Kalniete, Sandra. *es lauzu tu lauzi mēs lauzām viņi lūza*. Rīga: Jumava, 2000, 178. – 179. lpp.

[956] Turpat, 211. lpp.

Discussions on the problem of the heritage of the KGB since the re-establishment of the independence of the Republic of Latvia

25 years since the restoration of the independence of the Republic of Latvia, there have been large discussions about the heritage of the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime and its fate within independent Latvia. One of the most topical issues discussed has been the agents of the KGB and the necessity to decide on its publishing. Since the early 1990s, there has been a never ending debate concerning the influence of the KGB on the Latvian political and intellectual environment. These perceived rather sensitively the influence of the KGB on the National Awakening and the Soviet 'intelligentsia'. The very idea that the KGB had a part to play during the Latvian National awakening seemingly reduces the legitimacy of re-established statehood. Anxiety about the presence of KGB agents still continues to poison the atmosphere within Latvian society. This effect is generated by the fear arising from the past presence of the agents of the KGB.

A recurrent growth in interest on the part of Latvian society has been observed towards the agents of the KGB and accordingly about the fate of the card file of the agents of the KGB. In 1994, the case of 'the KGB five' (five deputies of the *Saeima* – the Parliament of the Republic of Latvia – were suspected to be the agents of the KGB) revealed a necessity to adopt a special law and also led to large-scale public discussions. The second wave of interest appeared during the 8th *Saeima* when, on three occasions, the parliament passed law on the publishing of the card file of the agents of the KGB, but each time the law was met with the presidential veto exercised by Vaira Vīķe-Freiberga. This was met with great support from the press and the executive responsible for the documents of the KGB. In fact, the *Saeima* itself created the possibility for the President to exercise her veto power.

Some authors insist on the necessity to also evaluate the role of the Soviet nomenclature. They suggest that the decree of responsibility for the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian

regime is even greater than that of the KGB. It is impossible to deny the influence of the nomenclature in the independent Latvia, several historians suggest that the elite of the Republic of Latvia is a direct successor of the elite of the Latvian SSR. The lustration of the Soviet nomenclature is problematic because part of it is said to hold some historical merit concerning the restoration of the independence of the Republic of Latvia. However, their deeds during the Soviet occupation could nevertheless be characterized as being odious.

Since independence has been regained, the KGB has been little studied in Latvia, this despite the fact that there is a great number of publicly accessible documents on the KGB. Even in the twenty-first century, there have only been a small number of doctoral dissertations analyzing issues related to the KGB. Two of them have been in history. Researching the activities of the KGB has not been a priority for a long time even within the Commission of the Latvian Historians, the patron of which is the President of the Republic of Latvia. Secrecy with regard to part of the KGB documents such as the card file of the agents of the KGB creates myths and interferes with the representation of historical reality.

Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944 – 1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus

Dr. hist. Ineta Lipša
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas eksperte[957]

Raksta mērķis ir analizēt valsts represīvo mehānismu izmantošanu privātās dzīves uzraudzīšanā un kontrolē Latvijas PSR staļinisma periodā (1944 – 1953), balstoties uz divām avotu grupām – iedzīvotāju sūdzībām un iesniegumiem Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālajai komitejai (turpmāk LK(b)P CK), kā arī dokumentiem par tiesu praksi laulības šķiršanas lietās.

Izpētes stāvoklis privātās dzīves ideoloģizēšanas problemātikā

Pēc Otrā pasaules kara Padomju Savienībā atslāba pretrunas, kas bija padomju dzimtes pieejas centrā. Atsacīšanās no masu terora kā valdības rutīnas līdzekļa nozīmēja, ka brīvprātīga iedzīvotāju piekrišana kļuva arvien svarīgāka padomju sabiedrības funkcionēšanā. Vēsturniece Sāra Ešvina raksta, ka viens no veidiem, kā nodrošināt tādu piekrišanu, bija iepotēt *komunistisko morāli*, ar kuru saskaņā iedzīvotājiem jāpakļauj savas intereses valsts interesēm – tas nozīmēja, ka viņiem smagi jāstrādā un jādzīvo kārtīga privātā dzīve stabilās ģimenēs.[958]

[957] Darbs izstrādāts Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārļa Kangera zinātniskā vadībā.
[958] Ashwin, Sarah (2000). Introduction. Gender, state and society in Soviet and post-Soviet Russia. In: Ashwin Sarah (ed.). *Gender, state and society in Soviet and post-Soviet Russia*. London and New York: Routledge, p. 14.

Ārlaulības sakari, tas ir, leģitīma dzimtes kontrakta pārkāpums, tika uztverti tieši kā izaicinājums padomju sabiedriskajiem pamatiem.[959] Vēsturniece Jeļena Židkova raksta, ka zemnieku kopienā vai baznīcas draudzē kolektīvo kontroli skaidroja ar elementāras fiziskās izdzīvošanas uzdevumiem, savukārt padomju laikā uzraudzība pār seksuālo un reproduktīvo uzvedību, kam bija jāiekļaujas tikai ģimenes ietvarā, tika pozicionēta kā politisks un valstisks jautājums, kā masu tautsaimnieciskās ražošanas un dzimstības situācijas uzlabošanas organizēšanas priekšnoteikums.[960]

> "Politiskā pieskaņa pilsoņu privātās dzīves strukturēšanā sniedzās pagātnē (piekrāpa sievu – piekrāps arī Dzimteni). Tika kultivēta ticība par kolektīva noteicošo nozīmi audzināšanā, par kolektīvās ietekmes spēku, par netikumu sociālajām saknēm, kad "pūstošajai rietumu ietekmei" pretim stāvēja augsts morāli tikumiskais komunisma cēlāja līmenis. Tas daļēji izskaidro padomju ģimenes ideoloģiski piesātināto lasījumu, privātās sfēras politizāciju, kad parasti vārdi "ģimene, bērni, mīlestība, sadzīve" ieguva politisku nokrāsu un veidoja aģitācijas valodu."[961]

Padomju iedzīvotāji tomēr nevēlējās vai nespēja līdzsvarot personiskās un sociālās intereses, ko saskaņā ar padomju morālistu priekšstatiem viņiem vajadzēja būt spējīgiem darīt bez īpašām pūlēm. Pretrunas dzimtes kārtībā, kas ieviestas staļinisma laikā, var uztvert kā galveno šīs nespējas iemeslu. Valsts, iesaistot sievietes algotā darbā ražošanā un pabalstot mātes stāvokli ar valsts pabalstiem, distancēja padomju vīriešus no vienīgā apgādnieka lomas un mājas dzīves, paredzot, ka viņiem sevi jārealizē sabiedriskajā jomā. S. Ešvina uzskata, ka padomju dzimumu lomas nesekmēja laimīgas ģimenes, izraisot vēlmi šķirt laulības.[962]

Viens no veidiem, kā iedzīvotāji centās risināt privātās dzīves problēmas, bija sūdzību iesniegšana, kas izsenis ir bijusi parasta

---

[959] Zhidkova, Elena (2008). Praktiki razresheniia semeinykh konfliktov v 1950-60-e gody: obrashcheniia grazhdan v obshchestvennye organizatsii i partiinye iacheiki. V: Iarskaia-Smirnova E. R., Romanov P. V. (red.). *Sovetskaia sotsial'naia politika: stseny i deistvuiushchie litsa, 1940-1985*. Moskva: OOO „Variant", TsSPGI, s. 266-289; šeit: 277.

[960] Zhidkova, Elena (2008), 287.

[961] Zhidkova, Elena (2008), 287.

[962] Ashwin, Sarah (2000), 17.

komunikācijas forma starp indivīdu un kopienu un varas iestādēm.[963] Sūdzība veido komunikācijas telpu starp pilsoni un varas institūtiem, kurā izteikt sāpes un raizes par ļoti privātiem jautājumiem, kas saistīti ar kaunu un pieļaujamas piedienīgās publiskās uzvedības sociālo uztveri, tādējādi izplūdinot robežas starp publisko un privāto.[964]

Iesniegumi un sūdzības bija viens no mehānismiem, ar kuru vara komunicēja ar sabiedrību**,** mazinot sociālo spriedzi un nodrošinot atgriezenisko saiti ar indivīdiem,[965] īpaši svarīga loma tajā bija KGB.[966] Staļinisma sabiedrībā sūdzība bieži kļuva par stratēģisku rīku, lai lūgtu taisnīgumu ne tikai indivīda, bet arī plašākas sabiedrības labā, funkcionējot kā sava veida ombuds, kas izlabo gadījumus, kas radušies sliktas vadības dēļ.[967] Līdz šim pētnieki vairāk uzsvēruši sūdzības denunciējošo funkciju, lai uzsvērtu staļinisma sabiedrības vardarbīgo raksturu, un ir izstrādājuši dažādas sūdzību klasifikācijas (sūdzības, lūgumi, vēstules, ziņojumi, denunciācijas), kas tomēr parasti apiet

> "sūdzēšanas tiesisko pusi, proti, ka sūdzības iesniegšana rada juridisku faktu, kas materializējas konkrētās tiesiskās sekās, lai tie būtu civilprocesi, administratīvie procesi vai kriminālprocesi."[968]

Raksta tēmas kontekstā nozīmīga ir vēsturnieces Šeilas Ficpatrikas monogrāfija par identitāšu pārtaisīšanu 20. gadsimta Krievijas sabiedrībā, ko izraisīja boļševiku revolūcija.[969] Viņa pētī, kā indivīdi konstruēja sevi kā jaunu personu, lai iekļautos jaunajos dzīves apstākļos, kādas sociālās prakses (tīrīšana, paškritika, denunciācija) un mentalitātes (aizdomas, identitātes bažas) attīstījās situācijā, kur indivīdi bija aizņemti ar sevis atkal izgudrošanu un nupat izgudroto sevis aizsargāšanu un bija droši, ka viņu kaimiņi ir līdzīgi nodarbināti.[970]

---

[963] Muravyeva, Marianna (2014). The culture of complaint: approaches to complaining in Russia – an Overview. *Laboratorium*, 6(3): 93-104; šeit: 93.
[964] Muravyeva, Marianna (2014), 101.
[965] Bogdanova, Elena (2002). Gazetnye zhaloby kak strategii sashtsity potrbitel'skikh interesov. Pozdnesovetskii period. *Teleskop*. 2002, no. 6, s. 44-48.; šeit: 48.
[966] White, Stephen, Gill, Graeme, Slider, Darrell (1993). *The politics of transition: shaping a post-Soviet future*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 207.
[967] White, Stephen, Gill, Graeme, Slider, Darrell (1993), 208.
[968] Muravyeva, Marianna (2014), 94.
[969] Fitzpatrick, Sheila (2005). *Tear Off the Masks! Identity and Imposture in Twentieth –Century Russia*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
[970] Fitzpatrick, Sheila (2005), 4.

Ficpatrika analizē dažādas vēstules, ko iedzīvotāji sūtīja varas iestādēm staļinisma posmā. Viņas galvenais arhīvu materiāls par denunciācijām pēckara padomju telpā ir selektīvi izvēlētas LK(b)P CK adresētās sūdzības (Š. Ficpatrika ir atsaukusies uz astoņām lietām par 1947., 1948., 1949., 1951., 1952. gadu).[971] Galvenie denunciācijās izteiktie apsūdzību tipi bija politiska nelojalitāte, šķiriskā izcelsme, varas ļaunprātīga izmantošana un netikumība. Ficpatrika secina, ka padomju Krievijā pēckara periodā sievu īstenotā vīru denuncēšana atšķirībā no 30. gadiem esot kļuvusi ierasta. Secinājumu, ka pēckara gadu dokumentos lojāla sieva minēta retāk, viņa balsta uz novērojumu, ka, lasot iedzīvotāju vēstules LK(b)P CK fondā, neatrada nevienu sievas rakstītu lūgumu sava vīra labā[972]. Manuprāt, iemesls varētu būt nevis sievu nelojalitāte, bet gan fakts, ka 1941. un 1949. gada deportācijās tika izsūtītas ģimenes, tāpēc lūgumus varai rakstīja citi radinieki. Š. Ficpatrika secina, ka sievu ziņojumi liecina par dusmām un aizvainojumu, saistot to ar pēckara spriedzi starp dzimumiem. Viņa piezīmē, ka gandrīz visas rakstīja krieviski un viņām bija krievu vai ukraiņu vārdi, kas atspoguļoja padomju elites etnisko sastāvu Rīgā.[973]

Denunciāciju motivācija historiogrāfijā ir analizēta, izmantojot emociju vēstures pieeju. Pēc Otrā pasaules kara sarūgtinājums un naids motivēja daudzu cilvēku rīcību un raksturoja pēckara perioda publisko un politisko dzīvi.[974] Latvijā pēckara politisko, sociālo un kultūras vēsturi noteica daudzi satraucoši notikumi – pirmā padomju okupācija, 1941. gada 14. jūnija deportācijas, nacistu okupācija un holokausts, otrā padomju okupācija, nacionalizācija, kolektivizācija, 1949. gada 25. marta deportācijas, nepieciešamība sadzīvot ar migrantiem no Padomju Savienības, cerību zudums uz valsts neatkarības atjaunošanu, staļinisma politiskās un ekonomiskās sistēmas uzspiešana, vārda brīvības liegums, kas turklāt liedza pārvarēt kara laikā iegūtās personiskās traumas, un virkne citu sarūgtinājumu – radīja milzīgu potenciālā naida rezervuāru. Daudzi vēlējās atriebties, lai atbrīvotos no dusmām par to, kas bija sagādājis

[971] Fitzpatrick, Sheila (2005), 249, 240 – 243; 250 - 261.
[972] Fitzpatrick, Sheila (2005), 249, 34. ats.
[973] Fitzpatrick, Sheila (2005), 250, 37. ats.
[974] Bessel Richard (2005). Hatred after War. Emotion and the Postwar History of East Germany. *History & Memory*, Vol. 17, No. ½ (Spring/Summer 2005), pp. 195-216; šeit: 195.

ciešanas. Vēsturnieks Rihards Bezels konstatējis, ka starp personiskajām emocijām un sentimentiem, īpaši naidu, un pēckara politiku Austrumvācijā pastāvēja svarīga saite.[975] Sociālistu naida valoda tika aktīvi izmantota arī Padomju Savienībā staļinisma periodā, paužot publiskajās runās šķiru naidu, naidu pret imperiālistiem, pret sabotieriem un renegātiem, naidu pret fašistiem un kapitālistiem, pret Rietumiem. Tas izpaudās arī denunciāciju iesniegšanā.

Arī padomju Latvijā vara stimulēja iedzīvotājus par konfliktiem, kas saistīti ar privāto dzīvi, informēt partijas pirmorganizāciju savās darba vietās. Sūdzības kļuva par efektīvu instrumentu, lai ideoloģizētu privāto dzīvi. LK(b)P CK institucionalizēja efektīvu mehānismu, kas nodarbojās ar sūdzībām, radot atbilžu organizatoru amatu un deleģējot kontroli pār sūdzību izskatīšanu un pieņemto mēru izpildi Administratīvajai nodaļai. Tā sūtīja vēstules pārbaudei uz LPSR (šeit un turpmāk ar LPSR apzīmēta Latvijas PSR) Valsts drošības ministriju (turpmāk VDM), bet atbildes novirzīja sūdzību iesniedzēju informēšanai. Piemēram, lūgumus atļaut atgriezties Latvijā izsūtītajiem, notiesātajiem LK(b)P CK Sevišķais sektors nosūtīja VDM, kas iesniegumus līdz ar slēdzienu atdeva atpakaļ Sevišķā sektora Slepenajai daļai. Tad LKP CK darbinieks informēja lūdzēju par atteikumu. Piemēram,

> "informēju, ka Zirnis Laima Martinovna kā kulaka meita no Latvijas PSR teritorijas ir izsūtīta pareizi un lūgumā par izsūtījuma atcelšanu viņai ir atteikts"[976]

vai

> "informējam, ka Šūmanis Arturs Janovičs kā bandu atbalstītājas notiesātās vīrs (noformēja šķiršanos pēc sievas aresta) no Latvijas PSR

[975] Bessel Richard (2005), 206, 207.

[976] LNA LVA, PA-101-13-121 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 7. sējums, no burta „D" līdz „I", 1950. gads), 77. lp. (Latvijas PSR valsts drošības ministra vietnieks pulkvedis Vēvers LK(b)P CK sekretāra palīgam Sokurenko, saņemts 27.03.1050.; krievu val.). Tā bija atbilde uz 1949. gada 26. augustā datētu iesniegumu.

teritorijas izsūtīts pareizi un lūgumā atcelt izsūtījumu viņam atteikts".[977]

Šie dokumenti pārsvarā ir rakstīti krievu valodā.

Komunistiskās morāles uzspiešana

Ir sarežģīti identificēt brīdi, kad *privātā dzīve* vai tā laika terminoloģijā 'tā sauktā privātā dzīve' izvirzījās priekšplānā kā joma, par kuru sava teikšana ir partijai. Š. Ficpatrika uzskata, ka noteikti savu lomu spēlēja laulību problēmas saistībā ar karalaika nošķirtību.[978] 1948. gadā Maskavā izdotajā brošūrā par padomju cilvēka morālo stāju, kas bija paredzēta partijas propagandistu vajadzībām, tika atgādināts, ka "attiecības starp dzimumiem nav tikai personiska lieta", ka "tā sauktā privātā dzīve prasa saprast katra pienākumu pret ģimeni" un ka "mūsu sabiedrībā izlaidīga uzvedība izraisa vispārēju riebumu un nicinājumu".[979]

Kāds VK(b)P biedrs 1951. gada iesniegumā PSRS Iekšlietu ministrijas Baltijas apgabala Kara apgādes apgabala pārvaldes partijas organizācijas birojam norādīja, ka astoņpadsmit ar pus gadu

"ģimenes dzīve noritēja bez kādiem nopietniem ģimenes incidentiem, kā tam arī jābūt veselīgā padomju ģimenē"[980],

kur, kā uzsvēra cits sūdzētājs, nedrīkst atļaut

"savu dzīvniecisko nesavaldību stādīt augstāk par cilvēcisko pienākumu un komunistisko morāli"[981].

---

[977] LNA LVA, PA-101-13-128 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 14. sējums, no burta „T" līdz „Ja", 1950. gads), 141. lp. (Latvijas PSR VDM nodaļas priekšnieka vietnieks apakšpulkvedis Verbovskij, VDM „A" nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais Rozenšteins LK(b)P CK sekretāra palīga p. i. Stūrim, atbildot uz 06.09.1950. vēstuli Nr. 2796; saņemts 22.09.1950.; krievu val.)

[978] Fitzpatrick, Sheila (2005), 243.

[979] Fitzpatrick, Sheila (2005), 244.

[980] LNA LVA, PA-101-14-117, 111. – 112. lp. (VK(b)P biedrs no 1944. g. Korsaka Konstantina Petroviča 14.12.1951. iesniegums PSRS Iekšlietu ministrijas Baltijas apgabala Kara apgādes apgabala pārvaldes partijas organizācijas birojam; krievu val.)

[981] LNA LVA, PA-101-14-119 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 6. sējums, no burta „S" līdz „Ja", 1951. gads),

Pretējais tika interpretēts kā neatbilstošs padomju ideoloģijai un nosodāms:

> "Tajā laikā, kad mūsu partija izrāda pastāvīgas rūpes par padomju ģimenes nostiprināšanu, audzina padomju cilvēkus komunistiskās morāles garā un necieš sadzīves morāles pagrimumu sociālistiskajā sabiedrībā un pirmām kārtām partijas biedru rindās, – komunists Šteinbergs, būdams partijas organizācijas sekretārs un LVU pasniedzējs, tā vietā, lai visstingrāk īstenotu dzīvē partijas prasības, pats tās rupji pārkāpj, pieļauj amorālu rīcību un tādējādi grauj padomju ģimeni. Tāpēc pilnīgi taisnīgi rodas jautājums: kā tāds komunists var vadīt partijas organizāciju un audzināt padomju jaunatni komunistiskās morāles garā, ja viņš pats šajā ziņā ir tālu no morāla tīrīguma un morāli pagrimst. Lūdzam Centrālo komiteju faktu par Šteinberga V. A. sadzīves morāles pagrimšanu darīt zināmu LVU partijas organizācijai, lai tā izdarītu par viņu kā partijas organizācijas sekretāru atbilstošus secinājumus, par anti-partejisku rīcību saukt Šteinbergu pie bargas atbildības partijas priekšā un piespiest viņu cienīt un izpildīt partijas prasības par komunistisko morāli."[982]

Privātās dzīves politizēšanas praksi *komunistiskās morāles* kontekstā atklāj LPSR iekšlietu ministra (1944 – 1950) Augusta Eglīša gadījums. Tobrīd apmēram 54 gadus vecais ministrs, partijas biedrs no 1914. gada, precējies bija iesaistījies nereģistrētās seksuālās attiecībās ar Iekšlietu ministrijas ārsti. Šis gadījums arī parāda, kā sūdzība iedarbināja represīvo mehānismu, kura rezultātā izdevās panākt par ministra atcelšanu.

1949. gada 20. janvārī LK(b)P CK sekretārs Jānis Kalnbērziņš saņēma vēstuli, kas bija parakstīta ar formulējumu "Iekšlietu ministrijas veco darbinieku grupa". Sūdzības formulēšanā rakstītājs izmantoja ideoloģiskās ģeneralizācijas stratēģiju[983], ideoloģizējot

48. – 49. lp. (M. Sudmalis 05.05.1951. LK(b)P CK Sieviešu organizēšanas nodaļas vadītājai Ellai Ankupei; latviešu val.); šeit: 48. lp. o. p.

[982] LNA LVA, PA-101-14-117, 110. lp.

[983] Sociologe Jeļena Boganova ir aprakstījusi četras stratēģijas – problēmas ģeneralizācijas stratēģiju, simboliskā kapitāla izmantošanas stratēģiju, patrimoniālo (saukta arī par sociālistiskā paternālisma) stratēģiju un vainīgā atsmakošanas stratēģiju.. Sk.: Bogdanova, Elena (2002).). Gazetnye zhaloby kak strategii sashtsity potrbitel'skikh interesov. Pozdnesovetskii period. *Teleskop*. 2002, no. 6, s. 44-48.; 46, 47.

ministra uzvedību, tādējādi par cietušo padarot visu sabiedrību, un, parakstot to grupas vārdā, paplašināja arī iesniedzēju skaitu:

> "Mums, veciem Iekšlietu ministrijas darbiniekiem, ir īpaši dārgs katra, pat ierindas čekista gods un labā slava. Mūsu nesamierināmībai ir jāpieaug, un tā pieaug attiecībā uz tiem amorālas uzvedības un noziedzīgiem gājieniem, kas nāk no čekista ar sirmu galvu, ar ģenerāļa uzplečiem un ministra pakāpi.
>
> Cik acu ir vērsts mūsu padomju ministru, mūsu ģenerāļu virzienā! Padomju cilvēki skatās uz viņiem ar cerību un paļāvību, mūsu ienaidnieki – ar ļaunumu un naidu.
>
> Katrs viņu solis nepaliek nepamanīts, tas izraisa padomju cilvēkā pārliecību par mūsu uzvaru pār ienaidniekiem, par mūsu sasniegumiem komunisma celšanā, lepnuma sajūtu par mūsu tautu, par mūsu Dzimteni, par mūsu diženo Ļeņina-Staļina partiju.
>
> Tāpēc ir pilnīgi saprotama tā rūgtā padomju cilvēka vilšanās un dusmas, kas rodas mums pret visu iepuvušo, netikumisko un noziedzīgo, kas dažkārt nāk no atsevišķiem patvaļīgiem un pagrimušiem vadītājiem, kuri neattaisno mūsu partijas uzticību, grauj tās autoritāti, pieviļ mūsu padomju tautas cerības!"[984]

"Iekšlietu ministrijas veco darbinieku grupa" šo vēstuli paralēli nosūtīja arī PSRS iekšlietu ministra biedram ģenerālpulkvedim Sergejam Kruglovam un VK(B)P CK sekretāram Georgijam Maļenkovam. Vēstulē ministrs pirms nosodītajiem notikumiem tika raksturots kā "labsirdīgs večuks", kurš vairāk interesējies par sporta laukumiem nekā par ministriju, izraisot vēstures autoros vilšanos, tomēr viņi bijuši "mierīgi par mūsu autoritāti un Iekšlietu ministrijas funkciju, jo faktiskā vadība atrodas b. Sieks rokās". Bet tad nesen Iekšlietu ministrijā sāka strādāt minētā ārste. Sūdzības autori norādīja uz viņas sociāli nepareizo izcelsmi ("žandarma meita") un nepareizo seksuālo uzvedību ("sieviete, kas tā vai citādi tirgo savu ķermeni"), un

[984] PA 101-12-121 (LK(b)P CK Seviškā sektora nodaļa, strādājošo anonīmās sūdzības un iesniegumi, sarakste, 5. sējums no „A" līdz „Ia", 1949. gads), 96. - 97. lp. (Iekšlietu ministrijas veco darbinieku grupa 20.01.1949. LK(b)P CK sekretāram Kalnbērziņam; krievu val.); šeit: 96. lp.

negatīvo ietekmi uz ministra tēlu ("kopā ierodas sarīkojumos, uz futbolu un pat Kaukāza šašliku pārdotavā").[985]

Pēc divām nedēļām līdzīga satura vēstule, kas bija parakstīta "Iekšlietu ministrijas poliklīnikas darbinieki", bija adresēta VK(B)P Centrālajai Komitejai, avīzes *Pravda* redakcijai un LK(B)P CK, informējot par ministra favorīti. Savu viedokli tā izteicēji bija formulējuši, norādot uz rīcību, kādu sagaida no varas pārstāvjiem:

> "Tas viss no malas izskatās tik pretīgi, ka kļūst sāpīgi un sāp sirds par mūsu vadītājiem. Kad tiks pārtraukta šī nekrietnība? Kad iegrožos un noliks savā vietā izvirtušo favorīti? Un kad, visbeidzot, sauks pie kārtības iedomīgo augstmani, kurš savā aklumā spļauj uz savu ģimeni, aizmirsis par to, ka viņam ir sieva, aizmirsis par to, ka ir partijas loceklis un tāda autoritatīva padomju varas orgāna vadītājs?"[986]

Šajās vēstulēs tika lietota emocionāli krāšņa leksika, apgalvojot, ka ministrs "sāka viņai pakļauties visā",[987] atlaižot tai netīkamos ministrijas darbiniekus, sagādājot dažādus materiālus labumus par ministrijas līdzekļiem un tamlīdzīgi.

Vēstījums bija saņemts – LK(b)P CK birojs izteica A. Eglītim brīdinājumu, bet jau LK(b)P CK biroja lēmums 1950. gada 25. augustā par amorālu uzvedību sadzīvē, sevis kā komunista kompromitēšanu Eglītim izteikt stingro rājienu ar ierakstu uzskaites grāmatiņā un par to informēt PSRS iekšlietu ministru. Jo Eglītis nebija izdarījis nepieciešamos secinājumus un "turpina uzturēt sakarus", kas 11. augustā izraisīja publisku skandālu starp viņa sievu un "pilsoni

---

[985] PA 101-12-121 (LK(b)P CK Sevišķā sektora nodaļa, strādājošo anonīmās sūdzības un iesniegumi, sarakste, 5. sējums no „A" līdz „Ia", 1949. gads), 96. - 97. lp. (Iekšlietu ministrijas veco darbinieku grupa 20.01.1949. LK(b)P CK sekretāram Kalnbērziņam; krievu val.); šeit: 96. lp.

[986] PA 101-12-121 (LK(b)P CK Sevišķā sektora nodaļa, strādājošo anonīmās sūdzības un iesniegumi, sarakste, 5. sējums no „A" līdz „Ia", 1949. gads), 106. lp. (LPSR Iekšlietu ministrijas (turpmāk IeM) poliklīnikas darbinieki, reģistrēta 12.02.1949. VK(B)P CK, Avīzes „Pravda" redakcijai, LK(B)P CK; krievu val.)

[987] LNA LVA, PA-101-14-115 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 2. sējums, no burta „M" līdz „Ju", 1951. gads), 25. – 31. lp. (LPSR IeM darbinieks, VK(b)P biedrs no 1918. gada majors Rozenbergs 29.12.1950. LK(b)P CK; krievu val.); šeit: 27. lp.

Redčuk" apgabala kara hospitālī, kur viņš ārstējās.[988] Visbeidzot, 1950. gada beigās tika atbrīvots no ministra amata ("intīms sakars ar citu sievieti" kā nepartejiska izturēšanās pret ģimeni) un aizgāja no ģimenes.[989]

Tomēr "Iekšlietu ministrijas partijas organizācijas ierindas biedri" 1951. gada 16. februārī uzrakstīja kārtējo vēstuli VK(b)P CK sekretāram Georgijam Maļenkovam, PSKP CK Partijas kontroles komisijas priekšsēdētāja vietniekam Matvejam Škirjatovam Maskavā, LK(b)P CK sekretāram Jānim Kalnbērziņam, lai panāktu A. Eglīša atstādināšanu no LK(b)P CK locekļa un biroja locekļa amatiem, izslēgtu no partijas. Pirms pāris dienām bijušā ministra dzīvesbiedre jau otrreiz nesekmīgi bija mēģinājusi izdarīt pašnāvību (1950. gada oktobrī centās noindēties).

> "Tagad Eglīša sieva, ko šis briesmonis novedis līdz izmisumam, pārgrieza sev vēnas un guļ slimnīcā smagā stāvoklī. Bet Eglītim lai kas! Viņš staigā kā līgavainis, kā kāds "pārbriedis skaistulis" balzaka vecumā – nokrāsojis sev matus zeltītu salmu krāsā un atklāti dzīvo ar savu mīļāko, uzspļaujot visādiem partijas un padomju likumiem... Par to zina visa Rīga, visa mūsu republika, bet to nepamana tikai partijas organizācija. IeM partijas komiteja baidās ķerties klāt tādam lielam priekšniekam, bet augstākstāvošie partijas orgāni pieklājīgi atbrīvoja viņu no ieņemamā amata (ko viņš arī pats gribēja), tēvišķi viņu norāja ("esi labs zēns, nedari tā vairāk") un ar to viss beidzās. Un cilvēks, kurš ir līdz kaula smadzenēm degradējies, kurš samīdījis dubļos gan savu partijisko sirdsapziņu, gan partijisko godu, kurš sen zaudējis tiesības saukt sevi par komunistu, – kā nekas nebūtu bijis, turpina rādīt visnegatīvāko piemēru republikas partijas organizācijai, partijas ierindas biedriem, izraisot pilnīgu neizpratni komunistos – kā tāds cilvēks var vēl nēsāt savā kabatā partijas biedra karti, partijas CK biedra karti, piedalīties CK biroja sēdēs, tiesāt citus, kad pašam jau sen bija jābūt apspriestam un notiesātam partijas kārtībā? Jājautā, ja tāda

[988] PA 101-13-33.a (LKP CK biroja un sekretariāta protokoli, 1950), 18. lp. (LKP CK 25.08.1950. lēmums „Par b. A. P. Eglīša nepartejisko uzvedību"; krievu val.)
[989] LNA LVA, PA-101-14-115, 192. lp. (LPSR IeM partijas komitejas sekretārs Podosjonovs (Podosenov) 16.02.1951. LK(b)P CK Administratīvās nodaļas priekšniekam Dubovičam; krievu val.)

uzvedība ir CK locekļa, CK biroja locekļa cienīga, ko tad saukt par morāles pagrimumu sadzīvē?”.[990]

Pagaidām nav izdevies iegūt datus, vai A. Eglītis tika izslēgts no partijas. Tomēr viņa gadījums liecina, ka sūdzības autori varēja sasniegt mērķi pat augstākajos valsts pārvaldes līmeņos, ja izvēlējās pareizu sūdzības stratēģiju un ja “apsūdzētais” savu rīcību nenožēloja un nepildīja attiecīgās partijas struktūras lēmumu.

Publiskā apspriešana

‘Nepareiza’ seksuālā uzvedība tika izmantota savstarpējo rēķinu kārtošanā, un ziņošana par to bija efektīva citu diskreditēšanas metode, ko viens pret otru izmantoja arī paši represīvo struktūru darbinieki. Savukārt paša atzīšanās ‘pārkāpumā’ preventīvi novērsa iespējamu apsūdzību. Par rupju komunistiskās morāles pārkāpumu tika uzskatītas nereģistrētas attiecības (arī laulības pārkāpšana). Nereģistrēta kopdzīve (sozhitel’stvo) ar sievietēm minēta pat izziņā par Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas trūkumiem darbā ar kadriem.[991] Iesniegumu autori norādīja uz laulības pārkāpšanu,[992]

[990] LNA LVA, PA-101-14-115, 191. lp. (Anonīma vēstule, paraksts „IeM partijas organizācijas ierindas biedri”, adresēta VK(b)P CK Maļenkovam, Škirjatovam Maskavā, LK(b)P CK Kalnbērziņam Rīgā, saņemta LK(b)P CK 16.02.1951.; krievu val.)
[991] LNA LVA, PA-101-15-90 (LNA LVA, PA-101-15-90 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Sarakste par IeM, VDM, tiesas un prokuratūras, valsts kontroles un ārlietu iestāžu darbu, 4. sējums, 08.01.1952.-24.10.1952.), 8. – 12. lp. (LK(b)P CK Administratīvās nodaļas vadītāja Drozdova, LK(b)P CK Administratīvās nodaļas instruktora Vasiļjeva 25.09.1952. izziņa par Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas trūkumiem darbā ar kadriem, adresēta LK(b)P CK sekretāram Jeršovam V. N.; krievu val.); šeit: 11. lp.
[992] LNA LVA, PA-101-13-121 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 7. sējums, no burta „D” līdz „I”, 1950. gads), 76. lp. (LK(b)P CK Partijas, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu nodaļas instruktors Ziring 16.06.1950. LK(b)P CK sekretāram Titovam F. J.; krievu val.); LNA LVA, PA-101-14-115 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 2. sējums, no burta „M” līdz „Ju”, 1951. gads), 16. – 22. lp. (Kadru nodaļas un Sanitārās nodaļas (kr) [Anonīma vēstule – paraksts „Sanitārās nodaļas darbinieku grupa”, Rīgā, [bez datuma].07.1951. VK(b)P CK Škirjatovam, Maskavā, saņemts 14.07.1951.; krievu val.); šeit: 17., 19., 20. lp.

precēta partijas biedra uzmākšanos sievietēm.[993] Valsts drošības orgānu darbinieki pat "piespēlēja" sievieti, lai iegūtu kompromitējošu faktu. Ņemot vērā to, ka LPSR VDM karaspēka kara prokurors justīcijas pulkvedis Česnokovs bija pamanīts gadījuma sakaros ar sievietēm, VDM karaspēka Lietuvas pierobežas apgabala kara prokurors justīcijas pulkvedis S. Grimovičs, no Viļņas ieradies Rīgā, katrā tādā vizītē centās no komunistiem noskaidrot Česnokova uzvedību.[994] Nekādu signālu nav bijis. Tomēr izrādījās, ka VDM darbinieki piespēlēja Česnokovam nezināmu sievieti, ar kuru viņš apmeties vienā viesnīcā, bet ne numurā. Tādas sievietes varēja tikt kvalificētas par "politiski neuzticamām"[995], cits gadījums – "būdams milicijas orgānu darbinieks, stājies laulībā ar personu bez pilsonības"[996]. Partijas pārbaude konstatēja, ka Valsts drošības ministra vietnieks Viktors Kozins iesaistīja žūpošanā padotos, piedalījās skandālā sabiedriskā vietā un "uzturēja attiecības ar politiski apšaubāmām sievietēm", par ko LK(b)P CK birojs 1951. gada 26. oktobra sēdē nolēma atbrīvot Kozinu no ministra vietnieka amata.[997] Pārsvarā vainīgā atmaskošanu

[993] LNA LVA, PA-101-14-119 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 6. sējums, no burta „S" līdz „Ja", 1951. gads), 75. – 77. lp. (Izziņa par VK(b)P biedra Suhareva P. S. sūdzību; nedatēta, visticamāk nosūtīta kopā ar LK(b)P CK sekretāra 04.04.1952. vēstuli VK(b)P CK sekretariātā Maļenkovam G. M.: Turpat, 78. – 79. lp.; krievu val.); šeit: 75. lp.

[994] LNA LVA, PA-101-15-122 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 8. sējums, no burta „K" līdz „L", 1952. gads), 92. – 94. lp. (VK(b)P biedra, VDM karaspēka Lietuvas pierobežas apgabala kara prokurora justīcijas pulkveža Grimoviča Semjona Semjonoviča 06.01.1953. paskaidrojums LK(b)P CK Uļjanovam; krievu val.); šeit: 93. lp.

[995] LNA LVA, PA-101-15-121 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 7. sējums, no burta „V" līdz „I", 1952. gads), 36. – 38. lp. (Latvijas PSR VDM Kadru daļas Īpašās inspekcijas vecākā leitnanta Petuhova 25.03.1952. izziņa par izmeklēšanas materiāliem par bijušo Latvijas PSR valsts drošības ministra vietnieku pulkvedi Kozinu un VDM 7. nodaļas priekšnieku apakšpulkvedi Mostovoju; krievu val.); šeit: 38. lp.

[996] LNA LVA, PA-101-13-124 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 10. sējums no burta „L" līdz „M", 1950. gads), 69. lp. (Latvijas PSR VDM Rīgas pilsētas Milicijas pārvaldes priekšnieks pulkvedis Krastiņš 08.04.1950. LK(b)P CK sekretāra palīgam Sokurenko F. F., atbildot uz 23.03.1950. vēstuli N. 1675; krievu val.)

[997] LNA LVA, PA-101-15-121 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 7. sējums, no burta „V" līdz „I", 1952. gads), 41. – 42. lp. (LPSR VDM partijas komitejas sekretārs pulkvedis Kanters 12.04.1952.

nodrošināja tādi fakti kā paškritikas trūkums, kritikas apslāpēšana, kamēr pārmetumi par nepareizu seksuālu uzvedību tika izmantoti kā beidzamais arguments, kam vajadzēja norādīt uz īpašu indivīda amorālumu.[998]

Par seksualitātes izmantošanas efektivitāti argumentācijā var liecināt fakts, ka VKD pie LPSR MP pārstāvis, lai LPSR Krimināl kodeksa 1960. gada projektā iekļautu normu, kas ļautu novērst reliģisko organizāciju darbības aktivizēšanos, motivēja arī ar apgalvojumu, ka to darbība ir saistīta ar "dzimumizlaidību" un "bērnu pavešanu izvirtībā". "Veselovs no KGB" apgalvoja, ka "citādi mēs nekad nevarēsim pierādīt, ka viņi sapulcējušies tieši tāpēc, lai kropļotu bērnus vai viņus pavestu izvirtībā".[999] Juridiskās komisijas pie LPSR MP priekšsēdētājs Jānis Fridriksons uzsvēra, ka šo jautājumu ir pārrunājis ar VDK darbiniekiem un ka jāņem vērā, ka "mūsu republikā nav iznīdēta jaunu reliģisko sektu veidošana, reliģisko rituālu, reliģiskā kulta īstenošana", bet to "darbība ir saistīta ar miesas bojāšanu, kaitējuma radīšanu pilsoņu veselībai vai ar dzimumizlaidību".[1000]

Tika gaidīts, ka dažādu ģimenes un dzimumu savstarpējo attiecību nesaskaņu gadījumos partijas biedri meklēs palīdzību vai ziņos par citiem savā partijas pirmorganizācijā. LPSR AT ieteica par visiem vieglprātīgas attieksmes pret ģimeni gadījumiem ziņot laulātā darba vietā.[1001] Apspriežot kādu no tādiem gadījumiem, 1952. gada 7. janvārī Iekšlietu ministrijas Milicijas pārvaldes pirmorganizācijas biroja sēdē kāds no vadītājiem pārmetoši jautāja partijas biedram, par kura uzvedību bija saņemta sūdzība,

---

LK(b)P CK Administratīvās nodaļas vadītājam Drozdovam, atbildot uz 29.01.1952. vēstuli; krievu val.); šeit: 41. lp.

[998] Sk. arī: LNA LVA, PA-101-15-121,138. – 140. lp. (04.02.1952. izziņa Jegorova Nikolaja Konstantinoviča personas lietā, parakstījuši LPSR VDM Kadru daļas priekšnieka vietnieks Bunga, VDM J [Я]. nodaļas priekšnieka vietnieks Eidins; krievu val.); šeit: 139. lp.

[999] LNA LVA, 938-6-64 (Sēdes stenogramma Latvijas PSR Krimināl kodeksa projekta apspriešanā, 14.10.1960), 1. – 72. lp. (; šeit: 16. lp.

[1000] LNA LVA, 938-6-64, 9. lp.

[1001] LNA LVA, PA-101-14-83, (LK(b)P CK Sevišķais sektors Sarakste par LPSR Augstākās tiesas darba jautājumiem, 15.01.1951.-13.02.1951.), 30. – 45. lp. (Latvijas PSR Augstākās Tiesas priekšsēdētāja vietnieka A. Grīnberga 07.02.1951. ziņojums par tiesu prakses laulības šķiršanas lietās apkopošanas rezultātiem; krievu val.); šeit: 44. lp.

"kāpēc Jūs neizstāstījāt par savām ģimenes nesaskaņām partijas biroja sekretāram vai politiskajā nodaļā?".[1002]

Partijas biedram parasti lika paskaidrot uzvedību, nokārtot ģimenes attiecības, piemēram, samierināties un atgriezties ģimenē vai izšķirt pamesto laulību un tad noslēgt jaunu. Nepakļaušanās tika nosodīta aizrādījuma, vienkārša vai stingrā rājiena ar ierakstu partijas biedra uzskaites kartītē līdz pat izslēgšanai no partijas. Procedūra paredzēja arī pašnožēlu ("deva vārdu pārtraukt jebkādas attiecības"[1003]) apmēram šādā veidā:

"Es nenoliedzu savu amorālo rīcību, par kuru mani izskatīja, bet es uzstāju uz to, lai izmeklētu jautājumu attiecībā par manām attiecībām. Ja šis fakts apstiprināsies, es pelnu stingru partijas sodu."[1004]

Vai arī:

"Ļoti labi saprotu, ka, iestājoties tuvās attiecībās ar Funtikovu un uzturot šo sakaru vairāku gadu garumā, es kā komunists pieļāvu nopietnu nepartijisku pārkāpumu. Skaidroju savu pārkāpumu tikai ar to, ka biju ar Funtikovu aizrāvies un to visu nenovērtēju. Jāatzīmē, ka es ne reizi vien mēģināju pārtraukt sakaru, devu solījumus šajā jautājumā, bet, neskatoties uz to, nespēju pārtraukt savas ārkārtējās dziņas dēļ pret Funtikovu. Vienkārši sakot, es viņu mīlēju. Jāpaziņo, ka arī Funtikova visu laiku bija par mūsu sakara uzturēšanu, kaut gan

[1002] LVA 7265-1-6 (IeM Milicijas pārvaldes pirmorganizācijas biroja, partijas sapulču sēžu protokoli un darba plāni, 1952), 5.lp.

[1003] LKP Varakļānu rajona komitejas sekretārs Bogdanovs LK(b)P CK Partijas, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu nodaļas instruktora un pirmā un otrā sekretārs klātbūtnē. Sk.: LNA LVA, PA-101-13-125 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 11. sējums no burta „N" līdz „P", 1950. gads), 82. - 83. lp. (LK(b)P CK Partijas, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu nodaļas instruktors Grāvels partijas kolēģijas sekretāram Plēsumam, bez datējuma; krievu val.); šeit: 83. lp.

[1004] LNA LVA, PA-101-13-127 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 13. sējums, burts „S", 1950. gads), 145. – 147. lp. (VK(b)P biedra kandidāta, VDM Apsardzes pārvaldes Limbažu rajona nodaļas darbinieka Streļjajeva Jevdokima Aleksejeviča 27.12.1949. iesniegums LK(b)P Limbažu rajona komitejas sekretāram Čursinam; krievu val.); šeit: 147. lp.

savos iesniegumos rakstīja par to, ka ir gatava pārtraukt ar mani visu, bet ka tam it kā es traucēju."[1005]

Par līmeni, kādā varēja notikt 'amorālās' uzvedības iztirzāšana liecina justīcijas pulkveža S. Kamlova gadījums. Viņš tika atcelts no LPSR VDM karaspēka kara prokurora vietnieka amata par morālo nenoturību sadzīvē, kas tika paskaidrots kā sakars ar sievieti.[1006] Tas notika jau otru reizi, jo amatā LPSR viņš nonāca, kad par to pašu sakaru tika atcelts no Krimas kara prokurora amata. Šī fakta dēļ Maskavā netika ņemts vērā ieteikums iecelt viņu par LPSR apgabala kara prokuroru.

1952. gada 23. jūnijā, kad Rīgā uzturējās VDM karaspēka Lietuvas pierobežas apgabala kara prokurors, justīcijas pulkvedis S. Grimovičs, viņam zvanīja LPSR kara prokurors Česnokovs un ziņoja, ka "pirms dažām minūtēm viņam zvanīja advokātes Marijas Aleksejevičas Sparinskas meita un lūdza viņu pieņemt justīcijas pulkveža Kamlova necienīgās uzvedības jautājumā, jo tas iejaucies viņas vecāku privātajā dzīvē"[1007]. Viņa ar asarām acīs lūdza palīdzēt nokārtot vecāku ģimenes attiecības. Justīcijas pulkvedis S. Grimovičs detalizēti Padomju armijas Galvenā Kara prokurora vietniekam V. S. Žabinam Maskavā izklāstīja advokātes un pulkveža nereģistrēto attiecību stāstu, ko viņam pavēstīja advokātes draudzene. Grimovičs izsaucis uz sarunu Kamlovu, kurš sarunas beigās deva vārdu, ka pārtrauks sakaru. Grimovičs lūdza Žabinu atrisināt jautājumu par iespēju turpmāk atstāt Kamlovu Rīgā, ņemot vērā, ka sakars ar

[1005] LNA LVA, PA-101-15-124 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 10. sējums, no burta „N" līdz „S", 1952. gads), 148. – 152. lp. (Daugavpils cietuma saimniecības daļas priekšnieka kapteiņa Strada Pētera Jurjeviča 02.08.1952. paziņojums LK(b)P CK, LPSR Iekšlietu ministram Siekam; krievu val.); šeit: 149. lp.

[1006] LNA LVA, PA-101-15-122 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 8. sējums, no burta „K" līdz „L", 1952. gads), 92. – 94. lp. (VK(b)P biedra, VDM karaspēka Lietuvas pierobežas apgabala kara prokurora justīcijas pulkveža Grimoviča Semjona Semjonoviča 06.01.1953. paskaidrojums LK(b)P CK Uļjanovam; krievu val.); šeit: 92. lp.

[1007] LNA LVA, PA-101-15-122, 104. – 107. lp. (VDM karaspēka Lietuvas pierobežas apgabala kara prokurors justīcijas pulkvedis S. Grimovičs Viļņā, 27.06.1952. Padomju armijas galvenā kara prokurora vietniekam justīcijas pulkvedim Žabinam V. S. Maskavā; krievu val.); šeit: 104. lp.

advokāti var atkal rasties, pat pulkvedim to negribot, jo advokāte "ir spēcīgi ar viņu aizrāvusies"[1008].

Par šo gadījumu tika informēti Padomju armijas galvenā kara prokurora vietnieks Maskavā un VK(b)P CK[1009]. Kamlovs bija pārliecināts, ka, ja šis sakars kļūs zināms vadībai, "tad viņu "politiski nošaus", "izsūtīs" utt."[1010]. Arī advokāte tika izsaukta uz sarunu ar kādu augsti stāvošu partijas darbinieku, kurš ieteica pārtraukt sakaru. "Viņa apsolīja to izdarīt un noregulēt savas ģimenes attiecības. Pirms kāda laika, viņu atkal ievēlēja par advokātu kolēģijas partijas organizācijas sekretāri, [viņa apgalvoja], ka viņa šajā partijas sapulcē mēģināja pavēstīt komunistiem par savu morālo kritienu, bet pēdējā minūtē "pietrūka spēka un izlēmības"."[1011] LK(b)P CK rakstīja PSK(b)P CK, ka pulkveža atstāšana darbā Rīgā novestu pie vēl lielākiem sarežģījumiem advokātes ģimenē un vēl vairāk kompromitētu pašu pulkvedi.[1012] Par nopietnu kļūdu tika atzīts fakts, ka viņa uzvedība netika apspriesta partijas kārtībā, kas veicinātu, ka Kamlovs pats apzinās savu nepartijisko uzvedību.

Ideoloģiski "nepareizi" dzīvesbiedri

Galvenās denunciācijās izteiktās apsūdzības bija politiska nelojalitāte, šķiriskā izcelsme, varas ļaunprātīga izmantošana un netikumība.[1013] Sūdzību rakstītāji šķirisko izcelsmi bieži saistīja ar politisko nelojalitāti, uzsverot, ka *komunistiskā morāle* nav savienojama ar tādiem faktiem kā "pametis ģimeni, dzīvo ar sev padotu darbinieci", "nesaņēmis laulības šķiršanu ar iepriekšējo sievu, dzīvo ar šķiriski svešu sievieti", "dzīvo ar Ulmaņa policijas virsnieka

[1008] LNA LVA, PA-101-15-122, 107. lp.
[1009] LNA LVA, PA-101-15-122, 108. – 110. lp. (VDM karaspēka Lietuvas pierobežas apgabala kara prokurors justīcijas pulkvedis S. Grimovičs 14.07.1952. Padomju armijas galvenā kara prokurora vietniekam justīcijas pulkvedim Žabinam V. S. Maskavā; krievu val.)
[1010] LNA LVA, PA-101-15-122 , 110. lp.
[1011] LNA LVA, PA-101-15-122 , 110. lp.
[1012] LNA LVA, PA-101-15-122, 122. – 123. lp. (LK(b)P CK Administratīvās nodaļas vadītāja Drozdova 09.01.1953. vēstule Padomju Savienības Komunistiskās partijas CK Administratīvās nodaļas vadītājam Jegorovam N. V.; krievu val.); šeit: 122. lp.
[1013] Fitzpatrick, Sheila (2005), 209.

bijušo sievu"[1014], kas vērtējama kā naida politikas izpausme, nodrošinot režīma uzraugošo funkciju (negūstot sev kādu labumu).

Par "komunistiskās morāles" ignorēšanu tika sodīti arī partijas biedri, kuru dzīvesbiedriem komunistiskās partijas interpretācijā bija politiski apšaubāma pagātne, jo tika uzskatīts, ka tādējādi politiski neuzticams kļūst arī otrs dzīvesbiedrs. Ziņojums, ka Valdības apsardzes resora milicijas atsevišķā diviziona jaunākā leitnanta Alfrēda Kalviņa sieva (izrādījās neprecējušies) nacistu okupācijas laikā strādāja SS karaspēka štābā, no tā secinot, ka viņš ir politiski neuzticams.[1015] Valsts drošības orgānu darbinieki A. Kalviņam ierosināja "pārtraukt sakaru ar Stepanovu", ko viņš arī izdarīja ("no viņas dzīvokļa izrakstījās un aizbrauca dzīvot pie sava brāļa").[1016]

LPSR Valsts drošības ministrija 1953. gada 6. janvārī nosūtīja izziņu par disciplīnas stāvokļa pārbaudes rezultātiem LPSR VDM Liepājas apgabala pārvaldē LK(b)P CK Administratīvās nodaļas vadītājam[1017], norādot uz to, ka "darbinieka veselīga un spēcīga "aizmugure" arī ietekmē viņa uzvedību un disciplīnu". Savukārt "piemēram, biedrs Kaktiņš apprecēja meiteni, ar kuru viņš drīz bija spiests šķirt laulību, jo bija nopietni kompromitējoši dati par viņa

[1014] LNA LVA, PA-101-15-119 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 5. sējums, Anonīmās sūdzības, no burta „T" līdz „E", 1952. gads), 106. – 108. lp. (LKP Liepājas komitejas nodaļas vadītājs Krūmiņš LKP Liepājas komitejas sekretāram Desmitniekam I. I. 04.02.1953. izziņa par sūdzības par LKP Ventspils rajona komitejas otro sekretāru Škrabo Viktoru Ivanoviču; krievu val.), šeit: 108. lp.

[1015] LNA LVA, PA-101-13-123 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 9. sējums, burts „K", 1950. gads), 121. lp. (Resora milicijas diviziona nodaļas vada komandiera jaunākā leitnanta Kovaļkova J. K. 23.01.1950. iesniegums LK(b)P CK sekretāram Titovam F. J.; krievu val.)

[1016] LNA LVA, PA-101-13-123, 123. lp. (LPSR valsts drošības ministra vietnieka pulkveža Vēvera, LPSR VDM Apsardzes nodaļas priekšnieka majora Safonova 25.02.1950. parakstīta atbilde LK(b)P CK Administratīvās nodaļas vadītājam Kacenam; krievu val.)

[1017] LNA LVA, PA-101-16-100 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Sarakste par VDK iestāžu darbu, 05.01.-25.12.1953.), 9. lp. (LPSR valsts drošības ministra vietnieka kadru jautājumos V. Allaberta 06.01.1953. pavadvēstule LK(b)P CK Administratīvās nodaļas vadītājam Drozdovam A. T. ar piezīmi „Tikai personīgi, kancelejā neatvērt. Pilnīgi slepeni"; krievu val.)

sievas tuviem radiniekiem." [1018] Arī kāds cits bija gatavs šķirties no sievas ("no sievas šķiršos, jo bērnu neesamības dēļ dzīve ar viņu man ir bezjēdzīga, neskatoties uz to, ka viņa arī tika pakļauta represijām kā milicijas darbinieka sieva"[1019]), lai tiktu atjaunots VDM Apsardzes nodaļas Latvijas dzelzceļa Rēzeknes stacijas izmeklēšanas (*sysknaia*) grupas operatīvā pilnvarotā palīga amatā, no kura atlaists, kā pats domāja, sievas radinieku (trīs brāļi bija iesaukti nacistu armijā) un paša māsas sodāmības dēļ.[1020] LK(b)P CK viņa iesniegumu nosūtīja LPSR valsts drošības ministram A. Novikam,[1021] kurš informēja, ka pilnvarotā palīgs atlaists tāpēc, ka nav iespējas viņu tālāk izmantot darbā Valsts drošības ministrijā, jo ir kompromitējoši materiāli par viņa brāli un māsu, kā arī par sievas trijiem brāļiem,[1022] bet norādīja, lai palīdzēt iekārtot viņu citā darbā citā resorā.[1023]

Valsts pārvaldes amatpersonu biogrāfijas pārbaudīja valsts drošības orgāni, meklējot kompromitējošas ziņas. Par atrasto tika ziņots priekšniecībai attiecīgajā darba vietā. Tādā veidā pirms termiņa no Latvijas PSR Augstākās Tiesas locekļa amata tieslietu ministre Emīlija Veinberga atsauca Frici Friceviču Gaišpuiti, jo saskaņā ar LK(b)P CK viņa personas lietā esošo izziņu

---

[1018] LNA LVA, PA-101-16-100, 10. – 23. lp. (valsts drošības apakšpulkveža Bungas, valsts drošības apakšpulkveža Lazarčika, valsts drošības jaunākā leitnanta Borcova 29.12.1952. parakstīta izziņa par disciplīnas stāvokli VDM Liepājas apgabala pārvaldē; krievu val.); šeit: 18. lp.

[1019] LNA LVA, PA-101-13-118(LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 4. sējums no burta „A", 1950. gads; krievu val.), 67. – 73. lp. (VK(b)P biedra Anisimenoka Konstantīna Jegoroviča, dzīv. Rēzeknē, Amotnieku ielā 7, iesniegums LK(b)P CK sekretāram Kalnbērziņam, saņemts 05.09.1950.); šeit:, 73. lp.

[1020] LNA LVA, PA-101-13-118, 70. lp.

[1021] LNA LVA, PA-101-13-118, 74. lp. (LK(b)P CK, Nr. *5639, 05.09.1950. LPSR valsts drošības ministram Novikam*. Saskaņā ar LK(b)P CK sekretāra Kalnbērziņa rīkojumu Jums tiek nosūtīta izskatīšanai *Anisimenoka K. J.* vēstule jautājumā [nav norādīts – I. L.]. Rezultātus lūdzam paziņot LK(b)P CK, atpakaļ nododot iesniegumu, kā arī informēt iesniedzēju. LK(b)P CK sekretāra palīgs [paraksts nesalasāms – I. L.]; veidlapa, krievu val.; slīpraksta izcēlums mans – oriģinālā ierakstīts ar roku.)

[1022] LNA LVA, PA-101-13-118, 75. lp. (Latvijas PSR valsts drošības ministrs A. Noviks LK(b)P CK sekretāram Kalnbērziņam, saņemts LK(b)P CK 14.09.1950., pielikumā arī iesniegums uz 7 lapām; krievu val.)

[1023] LNA LVA, PA-101-13-118, 76. lp. (LK(b)P CK Sevišķā sektora vadītājs N. Kurbatovs 20.09.1950. LK(b)P Rēzeknes rajona komitejas sekretāram Avdjukevičam; krievu val.)

> "viņa sieva, bijusī Pavlova M. J., ir māsa teroristam Pavlovam Vasīlijam Jefimovičam, Kronštates dumpja dalībniekam un Deņikina armijas 2. Markova pulka bijušajam komandierim, kurš emigrējis uz Franciju."[1024]

F. Gaišpuitis ne tikai nebija partijas sapulcē nožēlojis šo faktu, bet

> "aizpildot kadru uzskaites personiskās veidlapas un savas autobiogrāfijas, neko neziņo par savu sievu".[1025]

Savukārt LKP Ventspils rajona komitejas otro sekretāru Škrabo Viktoru Ivanoviču atlaida no darba par to, ka "nesaņēmis laulības šķiršanu ar iepriekšējo sievu, dzīvo ar šķiriski svešu sievieti", ka viņam ir "tuvas attiecības ar sievietēm, kas nevieš politisku uzticamību".[1026] Turklāt viņa kolēģi izteica arī šaubas par paša V. Škrabo izcelsmi, jo viņa māte pārvaldījusi vairākas "svešvalodas (angļu, franču, vācu, ebreju)".[1027] LKP Liepājas apgabala komitejas sekretārs norādīja, ka uzskata par neiespējamu turpmāk izmantot Škrabo partijas darbā, tomēr lēmuma pamatmotivācija varēja būt antisemītiska.[1028]

Īpaši spilgti uz šķiriskās piederības pamata īstenotā naida politika saskatāma gadījumā, kad partijas biedram pirmorganizācija pieprasīja šķirties no sievas. Cesvaines rajona Lauksaimniecības arteļa *Lielais oktobris* valdes priekšsēdētājs Aleksandrs Petrovičs Lazdiņš pēc demobilizācijas no padomju armijas no 1946. gada strādāja partijas darbā Madonas un Gulbenes apriņķī, pēc tam Cesvaines rajona

---

[1024] LNA LVA, PA-101-16-104 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Sarakste par LPSR Tieslietu ministrijas, tautas tiesu un IeM darba jautājumiem, 02.01. - 06.04.1953.), 86. lp. (LPSR tieslietu ministre Veinberga 29.01.1953. LK(b)P CK sekretāram Jeršovam V. N. Par Latvijas PSR Augstākās Tiesas locekļa Friča Friceviča Gaišpuiša pirmtermiņa atsaukšanu; krievu val.)

[1025] LNA LVA, PA-101-16-104, 86. lp.

[1026] LNA LVA, PA-101-15-119 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 5. sējums, Anonīmās sūdzības, no burta „T" līdz „E", 1952. gads), 106. – 108. lp. (LKP Liepājas komitejas nodaļas vadītājs Krūmiņš LKP Liepājas komitejas sekretāram Desmitniekam I. I. 04.02.1953. izziņa par sūdzības par LKP Ventspils rajona komitejas otro sekretāru Škrabo Viktoru Ivanoviču; krievu val.), šeit: 108., 107. lp.

[1027] LNA LVA, PA-101-15-119, 108. lp.

[1028] LNA LVA, PA-101-15-119, 126. lp. (LKP Liepājas apgabala komitejas sekretārs Desmitnieks 1953. gada martā LKP CK sekretāram Jeršovam; krievu val.)

komitejā par partijas kabineta vadītāju. 1950. gadā viņam bieži bija asas vārdu pārmaiņas ar rajona komitejas pirmo sekretāri Čarpu, kura viņu aicināja šķirties no sievas, apgalvojot, ka Lazdiņa dzīvesbiedre "esot bijusi vācu fašistu atbalstītāja, viņai esot bijusi kulaku saimniecība un darbojusies pie fašistiem par tulku"[1029]. A. Lazdiņš informāciju pārbaudījis un novērtējis kā baumas. Tomēr pēc Čarpas norādījuma tika sasaukta partijas sapulce, kuras lēmumā tika ierakstīts, ja viņš nešķirsies no sievas, tad atlaidīs no darba un izslēgs no partijas. Bet A Lazdiņš arī šo lēmumu neizpildījis. Viņu atlaida un iecēla par kolhoza priekšsēdētāju, kas nozīmēja, ka jāatbrīvo dzīvoklis Cesvainē. Viņš devies uz jauno darbavietu, bet sieva un meita vēl palika dzīvoklī, lai novāktu ģimenes dārza ražu. Tomēr 20. septembrī namu pārvaldnieks un divi miliči, pamatojoties uz rajona prokurora rīkojumu, izlika viņu mantas uz ielas. 21. septembrī mantas tika aizvestas 6 km no mājas pretējā virzienā no jaunās dzīves vietas. Iesniegumā LK(b)P CK sekretāram Kalnbērziņam A. Lazdiņš lūdza Kalnbērziņa

> "gādību dziļi izmeklēt manas sievas darbību vācu okupācijas [laikā], jo Čarpas apvainojumi ir meli. Lūdzu Jūsu gādību izbeigt briesmīgo teroru no Čarpas puses pret mani un manu ģimeni, pretējā gadījumā būšu spiests patvarīgi pamest darbu, neskatoties ne uz kādām sekām."[1030]

Dokumenti liecina, ka A. Lazdiņa laulības lieta divas reizes bija tikusi apspriesta LK(b)P Cesvaines rajona komitejas pirmorganizācijas un biroja sēdēs.[1031] Pirmorganizācijas pilnsapulcē partijas biedri konstatēja, ka Lazdiņa dzīvesbiedre Ilga Zaļkalns nacistu okupācijas laikā "bija aktīva vāciešu atbalstītāja":

> "Svinīgā pasākumā reihskomisāram Fustam [Rīgas lauku apgabala komisārs SA štandartenfīrers Joahims Fusts – I. L.] pasniedza ziedus.

[1029] LNA LVA, PA-101-13-124 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 10. sējums no burta „L" līdz „M", 1950. gads), 13. – 15. lp. o. p. (Cesvaines rajona Lauksaimniecības arteļa „Lielais oktobris" valdes priekšsēdētāja Aleksandra Petroviča Lazdiņa 23.09.1950. lūgums LK(b)P CK sekretāram Kalnbērziņam; latviešu val.); šeit: 13. lp.

[1030] LNA LVA, PA-101-13-124, 15. – 15. lp. o. p.

[1031] LNA LVA, PA-101-13-124, 17. – 17. lp. o. p. (LK(b)P Cesvaines rajona komitejas pirmās sekretāres Čarpas 12.10.1950. paskaidrojošā zīmīte LK(b)P atbilžu organizatoram Vorslavam; krievu val.); šeit: 17. lp.

B.[iedrs] Lazdiņš partijas rajona komitejas birojā paziņoja, ka viņš ar viņu nedzīvos kopā un šķirsies, un informēja par to arī avīzi "Cesvaines Komunārs", tomēr pagājis vairāk kā pusotrs mēnesis, bet b.[iedrs] Lazdiņš ar viņu nešķiras.

Uzstājās:

b.[iedrs] Harkatovičs. – Biedri! B. Lazdiņš ne reizi paziņoja man kā partijas pirmorganizācijas sekretāram par to, ka viņš pārtrauks attiecības ar savu sievu. Tomēr savus vārdus viņš neizpilda, īsteno divkosīgu politiku. Izsaku priekšlikumu par divkosību un nepatiesumu b. Lazdiņu no partijas izslēgt un atbrīvot viņu no partijas rajona komitejas partijas kabineta vadītāja darba.

b.[iedrene] Lācis – Vācu okupācijas periodā es biju Latvijā, tāpēc man ir zināms, ka vācieši nozīmēja ziedus pasniegt tikai cilvēkus no kulaku ģimenes un vāciešu līdzskrējējus. Tāpēc es uzskatu, ka b. Lazdiņam ir nekavējoties jāsarauj attiecības ar vāciešu līdzskrējēju.

b. Krasovskis – b. Lazdiņš partijas kabineta darbu ir aizlaidis. Viņa sieva bieži nāk uz partijas kabinetu un palīdz viņam izlikt grāmatas. Es uzskatu, ka vāciešu līdzskrējējai nav vietas ieiet partijas rajona komitejā. B. Lazdiņam šodien ir boļševistiski jāpaziņo partijas sapulcei, ka viņš saraus attiecības ar mums svešu cilvēku, kas pasniedza ziedus Fustam.

b. Čarpa – Lazdiņa sieva ir morāli pagrimis elements, par ko ir atlaista no skolotājas darba. B. Lazdiņam ir jāizdara secinājums no šodienas partijas sapulces un godīgi jāpaziņo, ka viņš ar viņu pārtrauks attiecības, pretējā gadījumā mums būs jārisina jautājums par viņa partijas piederību.

b. Lazdiņš – Biedri, es sapratu, ka es dziļi kļūdos tajā, ka līdz šim vēl neesmu pārtraucis attiecības ar savu sievu. Par to, ka viņa pasniedza ziedus Fustam, man ir zināms, bet es līdz šim neesmu izdarījis īstos secinājumus. Es apņemos nekavējoties saraut ar viņu attiecības un mēneša laikā no viņas šķirties.

Nolēma: Izteikt priekšlikumu b. Lazdiņam saraut attiecības ar vāciešu līdzskrējēju un tuvākajā laikā šķirt ar viņu laulību."[1032]

[1032] LNA LVA, PA-101-13-124, 18. lp. (Izraksts no LK(b)P Cesvaines rajona komitejas partijas organizācijas pilnsapulces protokola Nr. 2: Komunista Lazdiņa A. P. personas lieta; nedatēts, krievu val.)

Minētajā gadījumā dokumenti liecina, ka ieguvējs ir tikai vara, kas demonstrē savas uzraudzīšanas un kontroles spējas. Arī citā gadījumā, kad bezpartejiskais Boriss Ozoliņš lūdza LK(b)P CK sekretāram novērst viņa laulības un ģimenes faktisko izšķiršanu, nav konstatējams cits mērķis. Ozoliņš Tālajos Austrumos bija apprecējis izsūtītā meitu, abi atgriezās Latvijā, bet tagad Talsu rajona valsts drošības orgāni arestējuši viņa sievu Zentu, viņa atradās Rīgas pārsūtīšanas cietumā, un viņam nezināma LPSR VDM orgānu lēmuma rezultātā tiks izsūtīta uz Krasnojarskas novadu.

Sievas tēvs Kārlis Saldus kopā ar ģimeni bija izsūtīts 1941. gadā, kad Zentai bija 16 gadi. Kara laikā 1942. gadā Boriss Ozoliņš strādāja Tālajos Austrumos kāda speciālā objekta celtniecībā kā celtniecības inženieris, kur strādāja arī Zenta Ozoliņa. Abi apprecējās 1944. gadā. Pēc objekta pabeigšanas viņš tika nosūtīts uz Komsomoļskas pilsētu vadīt kādas rūpnīcas darba kolonijas nodaļu. Sievas māte no Latvijas vēstulēs aicināja uz Latviju un 1947. gada 7. novembrī Ozoliņu ģimene, kurā tagad ir 3 gadus un 7 mēnešus veca meita, pārcēlās uz Latviju.[1033] Boriss un Zenta strādāja sovhozā *Okte*. Borisa Ozoliņa tēvs Ludvigs (Andrejs) Ozoliņš Borisa dēls, latvietis, Rīgas iedzīvotājs, tika izsūtīts no Rīgas 1905. gadā par studentu nemieriem Rīgas Politehnikumā uz Rževas pilsētu, pēc tam pārcēlās uz Maskavu, kur 1907. gadā piedzima Boriss Ozoliņš un dzīvoja līdz 1937. gadam (tēvs nomira Maskavā 1938. gadā).[1034]

> "Biedri Kalnbērziņ, paziņoju, ka pirms deviņiem gadiem miruša lauku tirgotāja dēļ [sievas tēva] nedrīkst ciest viņa ģimenes locekļi trešajā paaudzē, kā, piemēram, mana meita un vēl jo vairāk es, cilvēks, kurš viņu nekad nav pat redzējis. Lūdzu Jūs atjaunot taisnīgumu – atdot mātei bērnu un vīram sievu, tas ir, iestāties par lūgumu atcelt man pilnīgi nesaprotamo un, uzskatu, – nelikumīgo Latvijas PSR VDM orgānu lēmumu par puses no manas ģimenes specpārvietošanu/ specnometināšanu (спецпереселение) uz Krasnojarskas apgabalu. Biedri Kalnbērziņ, esmu dziļi pārliecināts, ka Jūs kā viens no padomju

[1033] LNA LVA, PA-101-13-125 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 11. sējums no burta „N" līdz „P", 1950. gads), 43. – 44. lp. (LPSR Sovhozu ministrijas sovhoza *Okte* inženiera-celtnieka Borisa Ozoliņa 26.07.1950. iesniegums LK(b)P CK pirmajam sekretāram Jānim Eduardovičam Kalnbērziņam; krievu val.)

[1034] LNA LVA, PA-101-13-125, 43. lp.

valsts vadītājiem un komunists nepieļausiet nevienam pilnīgi nevajadzīgo, vardarbīgo padomju cilvēka – vienkāršas strādnieku ģimenes – šķiršanu. Palīdziet man!"[1035]

Borisa Ozoliņa lūgumam atbrīvot viņa sievu no nometināšanas VDM atteica:

"Saldus Zenta Karlovna kopā ar māti bija izsūtītas 1941. gadā uz Krasnojarskas apgabalu kā arestētā Saldus Kārļa, bijušā "aizsargu" organizācijas biedra un liela kulaka, ģimenes locekles. Saldus Z. K. laulība ar Ozoliņu B. A. nevar būt pamats atbrīvošanai no izsūtījuma, jo pēdējais pēc mūsu rīcībā esošajām ziņām pats ir agrāk sodīts un viņam nav nopelnu Padomju varas priekšā. Par atteikumu paziņots iesniedzējam."[1036]

Savukārt Alūksnes mežsaimniecības 4. meža iecirkņa priekšnieka Antona Spuģa faktiskā dzīvesbiedre tika atstāta izsūtījumā, bet pats 1949. gadā tika izslēgts no partijas pēc tam, kad devies viņu apciemot uz Narimskas novadu.[1037]

"Es ar Rutu Balodis dzīvoju no 1945. g. kā vīrs un sieva, bet neesam reģistrējušies, kad izsūtīja manas sievas māti – vecu sievieti –, es biju komandējumā un mana sieva brīvprātīgi aizbrauca ar māti, jo tēvs miris 1943. gadā vācu okupācijas laikā un sieva kā meita nevarēja atstāt vecu sievieti-māti vienu, brauca kopā. 1949. gada augustā es atvaļinājuma laikā braucu pie savas sievas uz Parabela rajonu un, kad braucu, tad daļa vecāku iedeva naudu, vēstules un kādas nebūt paciņas aizvest, ko es arī izdarīju. Pabijis pie sievas, atgriezos mājās pie sevis Latvijā, tur man atkal iedeva vēstules uz Latviju radiniekiem, es tās paņēmu, lai nodotu, ceļā mani arestēja, jo nezināju krievu valodu, bet pēc tam atbrīvoja. Jautājums par mani pacelts pagasta partijas

[1035] LNA LVA, PA-101-13-125, 43. – 44. lp.
[1036] LNA LVA, PA-101-13-125, 45. lp. (Latvijas PSR valsts drošības ministra vietnieks Vēvers, LPSR VDM „A" nodaļas priekšnieks Bokovikovs 08.10.1950. LK(b)P CK sekretāra palīgam Stūrim, atbildot uz 21.08.1950. vēstuli Nr. 5244.; krievu val.)
[1037] LNA LVA, PA-101-13-127, 123. lp. (Alūksnes Ļespromhoza direktors Borodavko 24.03.1950. ražošanas raksturojums par Alūksnes mežsaimniecības 4. meža iecirkņa priekšnieku Antonu Karloviču Spuģi; krievu val.)

organizācijā un mani izslēdza no VK(b)P rindām it kā par saikni ar kulakiem."[1038]

Uzskata, ka izslēgts nepareizi, lūdz iejaukties un palīdzēt, "lai mana sieva dzīvotu kopā ar mani un kopīgi strādātu PSRS nostiprināšanai un manai jaunajai Latvijas Republikai", tāpēc

"Mans lūgums Jums, un es lūdzu Jūs kā vecāko biedru, padomju varas vadītāju izskatīt manu iesniegumu, jo es drīz būšu tēvs (viņa palika no manis stāvoklī) un kā katrs tēvs pārdzīvoju par savu bērnu, lūdzu man palīdzēt. 1. Pārskatīt, vai manas sievas māte bija jāizsūta kulaku saimniecības dēļ. Es domāju, ka vecā sieviete Balodis Otīlija nevar būt sociāli bīstama, jo viņas dēls ir VĻKJS biedrs un meita ir precējusies ar VK(b)P biedra kandidātu. 2. Atļaut izbraukt uz dzimteni manai sievai Balodis Rutai Voldemarovnai un atjaunot visās tiesībās. Vēršos pie Jums un lūdzu man palīdzēt atjaunot manu ģimeni un audzināt paaudzi padomju patriotisma un mīļās mūsu Dzimtenes un tautas vadoņa biedra Staļina garā. Lūdzu neatstāt manu lūgumu bez ievērības."[1039]

Neskatoties uz pozitīvo raksturojumu no darba vietas, partijas centrālkomiteja konstatēja, ka

"jautājumā par viņa faktiskās sievas Balodis Rutas atgriešanu no specizsūtījuma viņam jāvēršas Latvijas PSR VDM, tomēr pēdējais ir maz ticams, jo Spuģa laulība ar Balodis likumā noteiktajā kārtībā nav reģistrēta un viņa nevar tikt uzskatīta par viņa sievu".[1040]

Savukārt citā gadījumā Grīvas rajona komitejas sekretāram (agrākajam partijas Ludzas rajona komitejas sekretāram), par kuru kāds bija informējis LK(b)P CK, ka viņš "dzīvo faktiskā laulībā ar buržuāziskās Latvijas kaprāļa bijušo sievu", neprasīja pārtraukt attiecības, norādot, ka tā patiešām ir,

---

[1038] LNA LVA, PA-101-13-127, 120. lp. (Antona Karloviča Spuģa, dzīv. LPSR Gulbenes rajona Kalniņu ciema padomes „Kalniņu" mājās, iesniegums VK(b)P CK sekretāram Maļenkovam; krievu val.)

[1039] LNA LVA, PA-101-13-127, 121. – 122. lp. (Antona Karloviča Spuģa, dzīv. LPSR Gulbenes rajona Kalniņu ciema padomes *Kalniņu* mājās, 24.03.1950. iesniegums PSRS Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētājam Šverņikam; krievu val.); šeit: 121. lp.

[1040] LNA LVA, PA-101-13-127, 124. lp. (LK(b)P CK Partijas kolēģijas sekretārs Plēsums 13.04.1950. LK(b)P Alūksnes rajona komitejas sekretāram Fominam; krievu val.)

"bet viņa Lielā Tēvijas kara laikā bija evakuēta no Latvijas uz Padomju Savienību, uzņemta komjaunatnē, bet tagad ir VK(b)P biedrene, par viņu kompromitējošu faktu nav".[1041]

Tātad, kaut gan jau kopš 1944. gada jūlija Padomju Savienībā faktiskajām laulībām nebija juridiskas nozīmes (skatīt nākošajā nodaļā), rīcību noteica fakts, vai valsts drošības orgāni attiecīgo dzīvesbiedru novērtēja kā politiski lojālu.

Šķiršanas problēma

Padomju Latvijas tiesa, notiesājot iedzīvotājus politisku iemeslu dēļ, vienkārši sagrāva viņu privātās dzīves. Turklāt tiesu prakse atvieglotā kārtībā izskatīja laulības šķiršanas prasības, kurās atbildētāji bija administratīvi izsūtītie un notiesātie.

Padomju Krievijā laulības tiesiskais regulējums bija noteikts 1926. gadā pieņemtajā Laulības, ģimenes un aizbildnības likumu kodeksā[1042]. Tas atzina faktiskās laulības līdzās reģistrētajām, deva iespēju laulību šķirt dzimtsarakstu nodaļā bez otra laulātā klātbūtnes, vien informējot par izšķiršanas faktu. Tomēr jau 1936. gadā[1043] un 1944. gadā[1044] regulējums tika būtiski mainīts, sarežģījot laulības

[1041] LNA LVA, PA-101-13-128 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Darbaļaužu iesniegumi un sūdzības un sarakste šajos jautājumos, 14. sējums, no burta „T" līdz „Ja", 1950. gads), 36. – 37. lp. (LK(b)P CK atbilžu organizatora A. Guseva 26.07.1951. izziņa LK(b)P CK sekretāram J. E. Kalnbērziņam; krievu val.); šeit: 36. lp.

[1042] *Kodeks zakonov o brake, sem'e i opeke* (1926).

[1043] Viskrievijas Centrālās Izpildu komitejas un Tautas komisāru padomes 27.06.1936. lēmums „Par abortu aizliegšanu, materiālās palīdzības dzemdētājām palielināšanu" („O zapreshchenii abortov, uvelichenii material'noi pomoshchi rozhenitsam, ustanovlenii, gosudarstvennoi pomoshchi mnogodetnym sem'iam, rasshirenii seti rodil'nykh domov, detskikh sadov, usilenii ugolovnogo nakazaniia za neplatezh alimentov i o nekotorykh izmeneniiakh zakonodatel'stva o brake i sem'e").

[1044] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 08.07.1944. rīkojums „Par valsts palīdzības palielināšanu grūtniecēm, daudzbērnu un vientuļajām mātēm, mātes un bērna aizsardzības pastiprināšanu, par goda nosaukuma „Māte-varone" iedibināšanu un ordeņa „Mātes slava" un medaļas „Mātes medaļa" iedibināšanu. („Ob uvelichenii gosudarstvennoi pomoshchi beremennym zhenshchinam, mnogodetnym i odinokim materiam, usilenii okhrany materinstva i detstva, ob ustanovlenii pochetnogo zvaniia „Mat'-geroinia" i uchrezhdenii ordena „Materinskaia slava" i medali „Medal' materinstva"").

šķiršanu un juridisku nozīmi piešķirot tikai reģistrētai laulībai. Faktiskās laulības bija pienākums reģistrēt, norādot laulībā stāšanās datumu un kopējos bērnus. Laulību šķīra tikai tad, ja tiesa atzina tādu nepieciešamību, neņemot vērā to, ka abi laulātie vēlas šķirt laulību. Pēc prasības iesniegšanas par laulības šķiršanu tautas tiesā, norādot šķiršanās motīvus, vietējā avīzē vajadzēja publicēt paziņojumu par laulības šķiršanas lietas ierosināšanu. 1944. gada noteikumi neformulēja konkrētus motīvus, kurus vara atzītu par pietiekamiem laulības izšķiršanai, tādējādi atstājot to tiesas ziņā, kas radīja iespēju tiesnešiem spriest saskaņā ar katra subjektīvajiem priekšstatiem. Izskatot lietu, tiesai vajadzēja mēģināt laulātos samierināt, pēc tam lietu skatīja otrās instances tiesā, kas taisīja spriedumu.

Tiesas, izskatot prasības, izpildīja direktīvo orgānu prasības. Tāda bija PSRS Tieslietu tautas komisariāta 1944. gada instrukcija par kārtību, kādā tiesās izskatāmas laulības šķiršanas lietas,[1045] prasības, īpaši par laulāto izsaukšanu uz tiesas sēdi un šķiršanās motīvu noskaidrošanu pušu samierināšanas nolūkā. Instrukcija deva iespēju Augstākajai Tiesai izlemt prasības par laulības šķiršanu bez iepriekšējas lietas par samierināšanu izskatīšanas tautas tiesā, ja atbildētājs bija izsūtītais (piederēja personām, kas "administratīvā kārtībā izsūtītas un pārvietotas no Latvijas teritorijas"). Tāda iespēja tika motivēta ar argumentu, ka

> "prasītāja izbraukšana uz atbildētāja dzīves vietu nav vēlama politisku apsvērumu dēļ, bet virknē gadījumu (attālie rajoni) faktiski neiespējama. Tā, piemēram, pēc Boganovičas Jevgēnijas prasības šķirta viņas laulība ar pilsoni Bogdanoviču Albīnu Bonifatjeviču, kurš dienēja vācu armijā un pēc kara beigšanās izsūtīts uz Krasnojarskas novadu administratīvā kārtībā".[1046]

[1045] PSRS Tieslietu tautas komisariāta 27.11.1944. lēmums Nr.1622 „Par PSRS JTK instrukcijas „Par kārtību, kādā tiesās izskatāmas laulības šķiršanas lietas" apstiprināšanu" („Ob utverzhdenii instruktsii NKJ SSSR „O poriadke passmotreniia sudami del o rastorzhenii braka".

[1046] LNA LVA, PA-101-14-83 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Sarakste par LPSR Augstākās Tiesas darba jautājumiem, 15.01.1951.-13.02.1951.), 30. – 45. lp. (Latvijas PSR Augstākās Tiesas (turpmāk AT) priekšsēdētāja vietnieka A. Grīnberga 07.02.1951. ziņojums par tiesu prakses laulības šķiršanas lietās apkopošanas rezultātiem; krievu val.); šeit: 42. lp.

1950. gadā LPSR AT apmierināja 886 tādas prasības, no kurām 478 atbildētāji bija sodīti ar ilgstošu brīvības atņemšanu, 320 atradās bezvēsts prombūtnē, 68 bija pazuduši bez vēsts Lielā Tēvijas kara frontē, 11 bija slimi ar hronisku psihisku slimību, 1 – ar lepru, 5 atradās Vācijā angļu, amerikāņu vai franču okupācijas zonā, 3 bija izsūtīti uz attāliem PSRS rajoniem administratīvā kārtībā.[1047]

Direktīvās prasības noteica arī PSRS Augstākās Tiesas plēnuma 1949. gada 16. septembra norādījumi par padomju ģimenes un laulības stiprināšanu saskaņā ar jau minēto PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1944. gada 8. jūlija lēmumu.

Aplūkojot staļinisma posma laulību šķiršanas statistiku, jāņem vērā, ka prasības faktiski sastāvēja no divām grupām – (1) procesā piedalās abas puses un (2) procesā piedalās tikai prasītājs.

1949. gadā augsto apmierināto laulības šķiršanas prasību līmeni (laikā no 1949. gada septembra līdz novembrim prasības bija apmierinātas 60.7% lietu, bet no 1949. gada janvāra līdz augustam – 92.1%) noteica tas, ka daudzās lietās atbildētāji atradās bezvēsts prombūtnē vai bija notiesāti ar ilgstošu brīvības atņemšanu, tāpēc nebija likumīga pamata atteikt tādās prasībās laulības šķiršanu.[1048] Lietās, kurās piedalījās abas puses (277), LPSR AT no 1949. gada septembra līdz novembrim noraidīja 61.4% prasību. 1949. gada 4. ceturksnī LPSR AT izskatīja 664 lietas par laulības šķiršanu.[1049] No pabeigtajām 663 lietām apmierināja 62.4% (3. ceturksnī – 86.5%) prasību. Savukārt lietās, kurās piedalījās abas puses (378), noraidīja 48.4% prasību.[1050] LPSR tautas tiesās 1949. gadā bija iesniegtas 1495 prasības, no kurām izskatīta 1371, un laulāto samierināšanu tiesas

---

[1047] LNA LVA, PA-101-14-83, 34. lp.

[1048] LNA LVA, PA-101-12-84 (LK(b)P Sevišķais sektors, Sarakste par tiesu orgānu darbu, 2. sējums par 1949. gada 2. pusgadu, 07.05.1949.-30.12.1949.), 128. - 138. lp. (LPSR Augstākās Tiesas 22.12.1949. apskats par LPSR AT tiesu praksi laulības šķiršanas lietās par laiku no 1949. gada septembra līdz novembrim; krievu val.)

[1049] LNA LVA, PA-101-13-83 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Sarakste par tiesu orgānu darbības un par tautas tiesnešu papildus vēlēšanu jautājumiem, 1. sējums, 11.01.1950.-22.04.1950.), 54. – 63. lp. (LPSR AT priekšsēdētāja p. i. A. Francmans 30.01.1950. LK(b)P CK sekretāram Kalnbērziņam ziņojums Par LPSR AT darbu 1949. gada 4. ceturksnī.)

[1050] LNA LVA, PA-101-13-83, 54. – 56. lp.

sēdē izdevās panākt tikai 2.8% lietu (38).[1051] 1950. gadā (1760), salīdzinot ar 1949. gadu (2139), LPSR AT iesniegto prasību skaits samazinājās.[1052] Kopumā 1950. gadā izskatītas 1802 prasības, no kurām apmierinātas 78.2%, savukārt lietās, kurās piedalījās abas puses (916), tiesa atteica 23% prasību.

Prasību atteikumus saņēma gan nepartejiskie, gan partijas biedri un valsts drošības orgānu darbinieki, kas to uztvēra kā represīvu. Piemēram, Mihails Ņefedovs, LPSR VDM 2N. daļas 1. nodaļas priekšnieks 1949. gadā.[1053] Citas sievietes dēļ atstātā dzīvesbiedre vēlējās ģimeni saglabāt, un tiesa nosprieda, ka

> "pilnībā nebija apstākļu, kas varētu traucēt turpināt normālu dzīvi starp laulātajiem, un bērna intereses prasīja saglabāt šo ģimeni"[1054].

Pēc sprieduma pasludināšanas Ņefedovs tiesu publiski rupji lamāja un draudēja, pieprasot pieņemt spriedumu par laulības šķiršanu, norādot, ka "ieņem VDM augstu dienesta stāvokli un viņam ir lieli sakari"[1055]. Tiesnesis ieteica viņu saukt pie atbildības.[1056] Ministrijas partijas organizācijā izteica stingro rājienu ar ierakstu partijas uzskaites kartītē.[1057] Tomēr PSRS AT Tiesas kolēģija civillietās

---

[1051] LNA LVA, PA-101-13-84 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Sarakste par tiesu orgānu darbības un par tautas tiesnešu papildus vēlēšanu jautājumiem, 2. sējums, 05.05.1950.-25.12.1950.), 4. – 7. lp. o. p. (Latvijas PSR Tieslietu ministrijas Tiesu iestāžu pārvaldes vec. konsultants Berzin, 09.03.1950. Ziņojums „Par Latvijas PSR tautas tiesu prakses izpēti un apkopošanu lietās par laulības šķiršanu, kas izskatītas tautas tiesās 1949. gada 4. ceturksnī"; krievu val.)

[1052] LNA LVA, PA-101-14-83 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Sarakste par LPSR Augstākās Tiesas darba jautājumiem, 15.01.1951.-13.02.1951.), 30. – 45. lp. (Latvijas PSR Augstākās Tiesas priekšsēdētāja vietnieka A. Grīnberga 07.02.1951. ziņojums par tiesu prakses laulības šķiršanas lietās apkopošanas rezultātiem; krievu val.)

[1053] LNA LVA, PA 101-12-120 (LKP CK Sevišķā sektora nodaļa, Strādājošo iesniegumi un sūdzības un sarakste, 4. Sējums no „S" līdz „Ia", 1949), 101. – 102. lp. (Slepeni LPSR AT priekšsēdētājam ziņojums, ko parakstījis Augstākās Tiesas loceklis Ēķis un divi piesēdētāji [Albertiņš, Cinis?]; krievu val.)

[1054] LNA LVA, PA 101-12-120, 101. lp.

[1055] LNA LVA, PA 101-12-120, 102. lp.

[1056] LNA LVA, PA 101-12-120, 100. lp. (Latvijas PSR Augstākās Tiesas priekšsēdētāja J. Grīnberga 21.09.1949. ziņojums slepeni LK(b)P CK sekretāram b. Kalnbērziņam; krievu val.)

[1057] LNA LVA, PA 101-12-120, 103. lp. (LK(b)P CK Administratīvās nodaļas vadītājs Kacens 08.10.1949. LPSR VDM partijas komitejas sekretāram b. Vavilovam Par LPSR VDM 2N. daļas 1. nodaļas priekšnieka neciešamo uzvedību; krievu val.)

tiesas spriedumu par šķiršanas prasības noraidīšanu tajā pašā gadā atcēla.[1058]

LPSR AT ziņojumā par tiesu praksi laulības šķiršanas lietās skaidrots, ka ģimenes pagaidu izjukšanas gadījumos, konfliktos starp laulātajiem, ko izraisījuši nejauši un pārejoši cēloņi, un arī nepamatotu nenopietnu argumentu gadījumos prasība tika atteikta:

> "Lielākā daļā prasību tika atteikts tāpēc, ka pats prasītājs bija vainīgs ģimenes izjaukšanā, jo aizgāja no ģimenes un stājās faktiskās laulības attiecībās ar trešo personu, bet kā par cēloni laulības šķiršanai parasti norāda raksturu nesaderību un strīdus. Piemēram: Strīdi starp laulātajiem Omeļčuku Ivanu un Tatjanu, kas laulībā no 1938. gada un kuriem ir 1940. gadā dzimis dēls, kā noskaidroja Tiesas kolēģija, bija tāpēc, ka prasītājs, esot Maskavā komandējumā kursos, atradās intīmās attiecībās ar citu sievieti, kura pēc tam atbrauca pie viņa uz Rīgu. Atbildētāja piekrīt salabt un bērna dēļ saglabāt ģimeni. Tiesa prasību noraidīja, jo normālas ģimenes dzīves atjaunošana atkarīga no paša prasītāja."[1059]

Ziņojumā fiksēts, ka pēdējā laikā ir bijuši gadījumi, kad laulātie, vēloties panākt laulības šķiršanu, apzināti melo, ka atrodas intīmās attiecībās ar trešajām personām, ka laulībā nevar būt bērni vai norāda uz citiem neeksistējošiem cēloņiem, un vienā gadījumā prasītājs norādīja, ka atbildētāja ir pretpadomiski noskaņota.[1060]

Cits gadījums:

> "laulātie Koreņiki Jāzeps un Marija, laulībā no 1941. gada, bet no 1948. gada pavasara dzīvo atsevišķi. Prasītājs Jāzeps dzīvo ar citu sievieti, bieži žūpo. Atbildētāja arī lūdz šķirt laulību, jo prasītājs žūpo. Tiesas kolēģija biedra Jurševiča vadībā noraidīja prasību, norādot, ka "aizraušanās ar alkoholiskajiem dzērieniem un citām sievietēm nevar būt cēlonis prasītāja lūguma apmierināšanai". Šis jautājums tika apspriests Civillietu tiesas kolēģijas locekļu operatīvajā apspriedē, kas atzina, ka līdzīgos gadījumos prasības vajag atteikt, jo prasītājam nav

---

[1058] LNA LVA, PA-101-14-83 (LK(b)P CK Sevišķais sektors Sarakste par LPSR Augstākās Tiesas darba jautājumiem, 15.01.1951.-13.02.1951.), 30. – 45. lp. (Latvijas PSR Augstākās Tiesas priekšsēdētāja vietnieka A. Grīnberga 07.02.1951. ziņojums par tiesu prakses laulības šķiršanas lietās apkopošanas rezultātiem; krievu val.); šeit: 43. lp.

[1059] LNA LVA, PA-101-12-84, 130. – 131. lp.

[1060] LNA LVA, PA-101-12-84, 132. – 133. lp.

> pamata laulību šķirt. Savukārt, ja atbildētāja grib šķirt laulību, tad viņai jāiesniedz prasība vispārējā kārtībā, jo saskaņā ar Laulības, ģimenes un aizgādniecības likumu kodeksa 19. un 20. paragrāfu lieta pirms tam obligāti jāizskata tautas tiesā un jānodrošina pušu samierināšanas process un tikai tad, ja samierināšanās netiek panākta, prasītājam, bet nevis atbildētājam, ir tiesības vērsties augstākstāvošā tiesā ar prasību par laulības šķiršanu. Prasības tika apmierinātas tikai tajos gadījumos, kad tiesā tika konstatēti apmierinoši motīvi, proti, atbildētāja vaina, kuras dēļ nevarēja tikt izveidoti normāli apstākļi kopīgai dzīvei un bērnu audzināšanai. Tādi motīvi bija atbildētāja faktiska kopdzīve ar citu personu un sistemātiska žūpošana un skandalēšana, ko rīko atbildētājs."[1061]

Tomēr jau 1950. gadā ņēma vērā atbildētājas vēlēšanos šķirties, ja vien tā tika ideoloģiski pareizi pamatota, proti, ja atbildētājs vai atbildētāja uzskatīja, ka prasītāja rīcība ir pretrunā komunistiskās morāles principiem, un tāpēc atteicās samierināties ar prasītāju un atjaunot kopīgu laulības dzīvi,

> "tad Tiesas kolēģija nosprieda šķirt laulību saskaņā ar motīviem, ko norādīja atbildētājs, nevis prasītājs".[1062]

Tādējādi tiesu spriedumu represīvo ietekmi 50. gadu sākumā varēja izjust tie laulības šķiršanas prasītāji un prasītājas, kuru laulātie draugi vēlējās saglabāt laulību.

Kopumā analizētie dokumenti liecina, ka savstarpējo attiecību ikdienas līmenī Padomju Latvijā staļinisma posmā problemātiskās dzimšu attiecības tika iztirzātas dažādos pārvaldes līmeņos darbavietās un partijas organizācijās, kā rezultātā iedzīvotāju ikdienas dzīvi raksturoja krāšņs privātās dzīves diskurss, nevis tās diskursīvs noklusējums. Secināms, ka padomju kultūrā uzturētais priekšstats par laulību kā bezkonflikta dzimšu attiecībām nebalstījās padomju realitātē. Institucionalizējot iedzīvotāju sūdzību un iesniegumu apkalpošanas procedūru, ko iedarbināja katra sūdzība, un iesaistot tajā valsts drošības orgānus bieži "cietušās" puses iniciatīvas rezultātā, vara nodrošināja, ka privātās dzīves diskurss tiek ideoloģizēts komunikācijā starp varu un indivīdu.

[1061] LNA LVA, PA-101-12-84, 135. – 136. lp.
[1062] LNA LVA, PA-101-14-83, 37. lp.

Surveillance and control of private life in the Latvian SSR using repressive mechanisms of the state (1944 – 1953)

At the first phase of research, the relevant documents studied consisted of those from the Latvian National Archives in the form of both the complaints and applications of citizens to the Central Committee of the Latvian Communist (Bolshevik) Party and the Party Committee of Riga City. These documents were examined together with the responses prepared for them by the KGB, as well as the documents of the practice of the People's Courts of the Latvian SSR and the Supreme Court of LSSR on divorce.

Family relations and configurations and the respective discourses in the Soviet Union were prescribed by the politics of the state intervening in almost all aspects of human life. The complicating of the divorce procedure from 1944 actually meant the imposing of marriage. This was grounded in the idea about the specific communist morals that anticipated neat familial behavior. The efforts to impose the illusion about non-problematic, non-conflictual gender relations in Soviet society as the existent reality that positively described Soviet society exactly, as well as a willingness to provide the discursive concealing of sexuality were both characteristic not only during the Stalinist period, but also during the late Soviet periods.

Soviet power stimulated the population to inform the first level organizations of the party at their workplaces about the conflicts regarding the private life of their own or their colleagues. The complaints became a powerful tool to intervene in the private life and familial relations of people. Documents of the Central Committee of the Latvian Communist (Bolshevik) Party provide evidence that complaints were directed to the KGB to examine allegations and to make the decisions.

'Improper' behavior was used in the solving of mutual (also political) disagreements. The reporting on it was an effective method for the discrediting of the others and was used also by the employees of repressive state institutions who even thoroughly listed their contribution to the fighting of so-called 'political banditism' to show

their own political purity. They named family names, places and timing. It allows to use these documents also in the research of other topics of the totalitarian past in the LSSR.

If a man who was accused of 'improper' sexual behavior was a member of party or a candidate member or a member of Komsomol his/her 'problem' was discussed at the primary level of the party organization dealing with his personal file. It meant that he/she was asked to explain his/her behavior and to arrange family relations, for example, to settle and return to family. Unregistered sexual relations (cohabitation) were viewed as a moral 'decay' that was condemned by the means of reprimands or other forms of punishment as far as exclusion from the party. The didactics of such cases was – the member of the party had to live in a registered marriage that had to evade from gender conflicts. The members of the party whose spouses had a politically questionable past from the point of party were also were punished for ignoring of communist morality. The organization of the party demanded divorce; the contrary was punished by the exclusion from the party and dismissal from the workplace.

Thus the practice of the authorities regarding the member of party, the membership candidate or the member of Komsomol, as well as the so-called rank and file or non-problematic inhabitants can be characterized as the forced maintenance of marriage, regardless of the spouses' unwillingness to do so. The second group of inhabitants was the politically problematic inhabitants (the deported persons and convicts). The practice of the authorities as it applied to them can be characterized as the forced complicating of marriage aiming at its dissolution.

Research of the documents gives evidence showing that there were neither unproblematic gender relations nor the discursive concealing of sexuality at the everyday level of human relations in the Latvian SSR.

Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza *Boļševiks* (1952 – 1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija

Dr. hist. Jānis Ķeruss
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Ievads

Vēsturnieks Heinrihs Strods, rakstot par bēgšanu no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS), to definējis kā vienu no pretošanās komunistiskajam režīmam formām[1063]. Veicot trīs zvejnieku traleru bēgšanas gadījumu 1952., 1953. un 1957. gadā izpēti, pētījumā būs mēģināts atbildēt uz sekojošiem jautājumiem.

Pirmkārt, cik daudz apskatītie bēgšanas gadījumi ir saistāmi ar pretošanos padomju režīmam; vai un kādi citi apstākļi būtu jāņem vērā, analizējot šos bēgšanas gadījumus un bēgļu rīcības motīvus?

Otrkārt, kā darbojās padomju režīma represīvais mehānisms, reaģējot uz šo "noziegumu", un kādus sarīkojumus veica nākamo bēgšanu novēršanai, kādas tipiskas represīvās sistēmas darbības iezīmes var saskatīt, analizējot šos trīs bēgšanas gadījumus divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados?

Kopš 1953. gada, kā liecina Valsts drošības komitejas (VDK) krimināllietas, zināmi trīsdesmit personu sekmīgas bēgšanas no Latvijas gadījumi, vismaz trīs no šiem bēgļiem vēlāk atgriezās Latvijā. No šiem veiksmīgas bēgšanas gadījumiem astoņas personas attiecās uz Nīču bēgšanu 1953. gada ziemā[1064] un tralera RB-49 bēgšanu 1957.

[1063] Strods, Heinrihs. "Nevardarbīgā pretošanās Latvijā (1944 – 1985)", *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945 – 1991*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008.

[1064] Rūpnīcas *Tosmares* strādnieka Žaņa Nīča organizētā bēgšana ar ģimeni 1953. gada 20. janvārī.

gada vasarā. Pēc tam bēgšana notikusi galvenokārt individuāli vai nelielās grupās. Trīs bēgšanas gadījumi no Liepājas zvejnieku kolhoza (toreizējā terminoloģijā – arteļa) bija vienīgie zināmie sekmīgie zvejnieku traleru bēgšanas gadījumi no Latvijas. 1965. gadā no zvejas kuģa aizbēga Valdis Svarāns un Jānis Tēbergs. Neveiksmīgi bija divdesmit personu dažāda veida bēgšanas mēģinājumi uz Zviedriju, par ko ierosinātas krimināllietas.

Bēgšana no PSRS skaitījās viens no lielākajiem un smagāk sodāmajiem pretvalstiskajiem noziegumiem. PSRS Centrālā izpildu komiteja 1934. gada 8. jūnija lēmumā papildināja pretvalstiskā nozieguma jēdzienu. Saskaņā ar šo lēmumu Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Krimināl kodeksu papildināja ar 58.[1a] – 58.[1g] pantiem, kuri kļuva par politisko represiju pamatu.[1065] KPSFR 58.[1a] pants paredzēja, ka bēgšana no PSRS ir spiegošanai un valsts noslēpuma izpaušanai pielīdzināms noziegums un tas ir sodāms ar nāvi.[1066] Uzsverot bēgšanas kā pretošanās formas nozīmīgumu, H. Strods atgādināja Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) uzskatu, ka

> "PSRS ir "sociālisma cietoksnis", kas atrodas naidīgo kapitālistisko valstu ielenkumā. Tādējādi tika reproducēts Krievijas sensenais uzskats par tās izolētību, savdabību un unikalitāti".[1067]

Raimonds Bitenieks, kurš mēģināja bēgt no PSRS 1983. gadā, par cilvēku cieņu pazemojošo PSRS pašizolācijas politiku sacīja:

> "Ja es būtu laists ceļot, ātri būtu sapratis [Rietumu] sistēmu un mierīgi būtu braucis atpakaļ. Gribēju redzēt pasauli [..]. Dzīve bija pēc būtības sabojāta, ja mani nelaida uz ārzemēm."[1068]

[1065] Лунеев, Виктор. *Преступность XX века. Мировые, региональные тенденции*. Москва: Волтерс Клувер, 2005, С. 35.

[1066] Уголовный кодекс РСФСР. С изменениями на 1 июля 1938 г. Москва: Юридическое издательство Наркомюст СССР, 1938, С. 27 – 32. Pieejams: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/st_58.php

[1067] Strods, Heinrihs. "Nevardarbīgā pretošanās Latvijā (1944 – 1985)", *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945 – 1991*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008, 120. lpp.

[1068] Driķe, Nora. "Pāri jūrai, cauri dzelzs priekškaram uz dzīvību un nāvi", *Liepājas Vēstules*, Nr. 3, 2010, 39. lpp.

Divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados iedzīvotāju gatavība riskēt ar izkļūšanu no PSRS bija lielāka nekā vēlāk, kad totalitāri un autoritāri birokrātiskā režīma spaidi kļuva vaļīgāki. Būtisku lomu divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados spēlēja arī tas, ka daudzi vēl atcerējās savus tuvākos un tālākos radus ārzemēs, nesenā pagātnē bija Kurzemes zvejnieku masveida bēgšanas pieredze uz Zviedriju.

Tēmas izpētes nozīmi palielina arī apstāklis, ka bēgšana no PSRS, īpaši zvejnieku laivu un traleru aizdzīšana, izraisīja totalitāri un autoritāri birokrātiskās sistēmas drudžainu rosīšanos, izmeklēšanu visos pārvaldes līmeņos. Ievērojot minēto, šie bēgšanas gadījumi plaši dokumentēti. Galvenās dokumentālās liecības rodamas dažādu līmeņu partijas organizāciju apspriežu protokolos, tostarp kolhoza, Liepājas apgabala[1069] un Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (LKP CK) biroja sēžu protokolos. Minētā dokumentu kolekcija liecina par varas iestāžu īstenoto iedzīvotāju totālās kontroles mehānismu, īpaši jau attiecībā uz zvejniekiem – profesionālo grupu, kas sakarā ar iespēju izbraukt jūrā bija īpaši uzmanāma un kontrolējama un kas spēlēja būtisku lomu Latvijas tautsaimniecībā. Bez zvejniekiem iztikt nevarēja, šajā jomā bija liels kadru trūkums. Visnozīmīgākie šajā dokumentu kolekcijā ir tieši augstākā līmeņa – LKP CK – apspriežu protokoli, jo tajos ir runa par to, kā uzlabot drošības dienestu darbu, aģentūras darbību zvejnieku vidū. Zemākā līmeņa – kolhoza partijas organizācijas – dokumenti sniedz ieskatu apstākļos, kas liecina par kolhoza vadības kļūdām un nolaidību, kas veicinājusi bēgšanu. Rīcības izvērtēšanā neiztrūkst padomju režīma neatņemami elementi, kā partijas biedru kritika par nepietiekošu politiskās audzināšanas veikšanu un vērīguma trūkumu. Apspriesti arī praktiski jautājumi, kā kolhoza teritorijas apsargāšana un apgaismošana. Vadoties pēc Noras Driķes veiktā pētījuma, Andreja Tuklera laivas bēgšanas sakarā valde, spriežot pēc tās sēžu dokumentiem, lēmusi

[1069] Liepājas apgabals LPSR sastāvā izveidots 1952. gada 7. aprīlī, likvidēts 1953. gada 21. aprīlī. *Okupētās Latvijas administratīvi teritoriālais iedalījums: vēsturiskās uzziņas un pārvaldes iestāžu arhīvu fondu rādītājs (1940-1941, 1944-1990)*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvu ģenerāldirekcija, 1997.

tikai par visu zvejnieku izslēgšanu no arteļa.[1070] Savukārt Artūrs Heniņš, balstoties uz laikabiedru atmiņām, rakstīja, ka pēc 1957. gada bēgšanas kolhoza valdē esot prasīts piespriest nāves sodu "dzimtenes nodevējiem", tātad esot notikusi arī atbilstoša apspriede, kas nav dokumentēta.

Vēl jāmin valsts drošības un zvejniecību pārraugošo institūciju ziņojumi LKP CK birojam. Iepazīstoties ar attiecīgajiem ziņojumiem, var secināt, ka, sākot ar 1953. gadu – pēc otrās laivas bēgšanas gadījuma –, tie sagatavoti visai operatīvi, jau dienā, kad bēgšanas fakts kļuvis zināms varas iestādēm. Minētais liecina par varas iestāžu satraukuma palielināšanos ar katras laivas bēgšanas gadījumu. Hronoloģiski agrākais dokuments, kas pieejams Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Vēstures arhīvā, par 1952. gada 4. jūnija bēgšanas gadījumu ir LKP CK Zivju rūpniecības nodaļas vadītāja Antona Ozolinga[1071] 20. jūnija ziņojums. Savukārt Stefana Skudes 1957. gada 11. jūlijā organizētās bēgšanas sakarā jau 12. jūlijā Liepājas pilsētas partijas organizācijas vadība nosūtīja sīku ziņojumu Jānim Kalnbērziņam par bēgšanas apstākļiem. Šis ziņojums pamatojās uz sākotnējo tralera kapteiņa Mihaila Mikulaņeca liecību, kas gan minētās bēgšanas sakarā ierosinātās krimināllietas materiālos nav atrodama un kur minēti daži fakti, kuri krimināllietā nav atrodami. Analizējot ziņojumus, var atklāt arī partijas grupējumu specifiskās intereses. Piemēram, minētajā Liepājas partijas organizācijas ziņojumā parādās arī nacionālkomunistu nostāja, jo veicamo uzdevumu starpā, lai novērstu turpmāku bēgšanu, minēta arī nepieciešamība VDK darbiniekiem, kas strādā ar aģentūru, apgūt latviešu valodu.

Darbā izmantoti arī krimināllietu, kas ierosinātas 1953. gadā pret bēgļiem un viņu radiniekiem un 1957. gadā tikai pret bēgļiem, materiāli. Minētie dokumenti sniedz ieskatu par avotiem, kas bijuši izmeklēšanas iestāžu rīcības pamatā, kā arī to, cik selektīvi izmantoti avoti apsūdzības sagatavošanai. Piemēram, apsūdzība, kas celta pret 1957. gada bēgšanas organizētāju Stefanu Skudi, pamatojās uz kāda viņa radinieka stāstīto par Stefana Skudes pausto vēlmi bēgt uz

[1070] Driķe, Nora. "Pāri jūrai, cauri dzelzs priekškaram uz dzīvību un nāvi", *Liepājas Vēstules*, Nr. 3, 2010, 35. lpp.
[1071] Antons Ozolings Vladimira dēls – Krievijas latvietis. No 1953. gada 1. jūlija LPSR Valsts kontroles valsts ministrs.

Zviedriju 1945. gadā. Jābilst, ka tolaik ļoti daudzi Kurzemes piekrastes iedzīvotāji apsvēra šādu domu. Tomēr šāda liecība devusi pamatu pieļāvumam, ka Stefans Skude gribējis bēgt no Latvijas jau agrāk.

1. Tralera RB-984 bēgšana 1952. gada jūnijā

Pirmais kolhoza "Boļševiks" zvejnieku kuģītis, kurš sasniedza Zviedriju divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados, konkrēti 1952. gada 4. jūnijā, bija kapteiņa Andreja Tuklera vadītais traleris RB-984, uz kura atradās traļmeistars Juris Štāls, mašīnists Kārlis Strazds, mehāniķa palīgs Guntis Ore un kapteiņa palīgs Arnolds Reķis. Visi bija 22 līdz 29 gadus jauni vīrieši, kuri vēl nebija izveidojuši ģimenes. Padomju vara jauniešiem uzticējās vairāk nekā vecākiem cilvēkiem, jo viņi nevarēja būt "sasmērējušies" ar nacistiskās Vācijas okupācijas varu vai "kompromitējuši" sevi ar darbību Latvijas Republikas faktiskās neatkarības laikā. Turklāt zvejas flotē katastrofāli trūka kadru. Daudzi zvejnieki bija 18 līdz 20 gadus jauni. Liepājā trūka dzīves vietu, bet jūra vilināja jauniešus, un zveja bija vienīgais veids, kā tikt jūrā. Atbilstoši normatīviem katrā tralerī bija jābūt sešiem cilvēkiem, bet parasti jūrā devās kuģi ar četru līdz piecu cilvēku komandu. Par spīti zvejniecības nozares vadības pūlēm, kuģos nebija ierīkotas rācijas, galvenokārt tādēļ, ka trūka zvejnieku ar atbilstošām prasmēm. Jābilst, ka tralera RB-984 apkalpe izcēlās ar to, ka regulāri pārpildīja plānu un labi pelnīja.[1072] Kapteinis Tuklers 1951. gadā esot varējis iegādāties pat māju. Zivju rūpniecības ministra vietnieks Elmārs Briedis[1073] 1952. gada 24. jūnija LKP CK biroja sēdē norādīja, ka šo zvejnieku bēgšanas motīvs nebija materiālie apstākļi.[1074]

Bēgšanas organizētājs bija 23 gadus vecais kapteinis Tuklers kopā ar Štālu. Abi viņi bija dzimuši Lietuvā, Būtiņģes apkārtnē, un,

[1072] Antona Ozolinga 1952. gada 20. jūnija ziņojums. LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a l., 75. lp.
[1073] Elmārs Briedis (1908-1992), dzimis 1908. gada 14. februārī Rīgas apriņķa Skultes pagastā, Viļa Lāča brālēns, no 1919. gada komjaunatnē, PSRS izlūkdienestu aģents kopš 1928. gada, no 1935. gada LKJS CK sekretārs, 1935. – 1939. gadā ieslodzījumā, 1940. gada 21. jūnija demonstrācijas organizētājs, 1940. gada LK(b)P biroja sekretārs LPSR Iekšlietu ministrijā, 1953. gada līdz 1973. gadam LPSR Augstākās Padomes Prezidija lietu pārvaldnieks.
[1074] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 82. lp.

iespējams, ar šo apstākli var izskaidrot viņu draudzību un savstarpējo uzticēšanos. Viņi izdomāju viltību. Lai tiktu pēc iespējas tālāk no Latvijas piekrastes, kapteinis nolēma doties uz Hūborgas *(Hoburgsgubben)* sēkli netālu no Gotlandes it kā zvejot butes, lai arī Latvijas zvejniekiem robežsardze to stingri aizliedza. Vēlāk trimdas presē parādījās daudz izdomājumu un pārspīlējumu par ilgo bēgšanas plānošanu un gatavošanos, par to, ka zvejnieki redzējuši, kā padomju aviācija 1950. gada 8. aprīlī netālu no Kurzemes piekrastes notriec amerikāņu bumbvedēju.[1075] Jābilst, ka par bēgšanu neinformētajiem komandas locekļiem izdomājums neradīja aizdomas, ka kapteiņa īstie nodomi ir citi. Kad traleris bija nonācis līdz Gotlandei, kapteinis, noslēdzis mašīntelpu un ieslēdzies stūrmaņa telpā, iestūrēja kuģi Burgvīkas *(Borgvik)* ostā.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva materiāli neliecina par to, kā un kad varas iestādes uzzināja par šīs laivas bēgšanu. Skopu un grūti pārbaudāmu informāciju par šo jautājumu sniedz trimdas prese:

> "Sākotnēji Liepājā nebija nekādas informācijas par tralera Nr. 984 atrašanās vietu. Arnolda Rēķa brālis devies pat jūrā ar savu laivu to meklēt. Bet drīz saņemta ziņa no Maskavas, ka traleris ir Burgvīkas ostā, un par bēgšanu ziņoja arī "Amerikas Balss"."[1076]

Valsts drošības ministrijas (VDM) vadībai arī bija izdevīga versija par to, ka bēgšanu visi komandas locekļi esot sarunājuši un, iespējams, jau savlaicīgi plānojuši. LKP CK otrais sekretārs Fjodors Titovs 1952. gada 24. jūnija biroja sēdē pārmeta Liepājas pilsētas VDM vadītājam Pāvelam Ņefedovam[1077], ka tralera RB-984 komanda pirms došanās jūrā divas dienas esot dzērusi un drošības dienests neesot zinājis, ko viņi runā. Citādi starp komandas locekļiem būtu bijis VDM aģents un gatavošanās bēgšanai būtu konstatēta savlaicīgi.[1078] LKP CK vadībai bija jāatrod vainīgie, arī represīvajās struktūrās. Ja Kārļa Strazda versija par to, ka bēgšanu gatavoja tikai divi komandas locekļi un neviens cits par to nezināja, atbilst īstenībai, tad komandas dzeršanas (pat ja tāda

---

[1075] "Viņi tomēr redzēja", *Latvija*, 1952, 18. oktobris.

[1076] "Latvija cer un gaida", *Latvija*, 1953, 21. februāris.

[1077] Pāvels Ņefedovs (1905-1967), dzimis Maskavas apgabala Kurovskas rajona Starovas sādžā, čekists no 1920. gada, PSKP biedrs no 1939. gada, apakšpulkvedis.

[1078] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 84. lp.

bija notikusi) laikā nekas par bēgšanu nebūtu runāts, tādēļ arī aģents no komandas vidus bēgšanu novērst nevarētu. Tāpat pieļāvumam, ka starp komandas locekļiem bija VDM robežsardzes aģents, nav rasts dokumentāls pamatojums. LKP CK biroja materiālos ne par vienu no komandas locekļiem šādas informācijas nav. Tiesa, savās atmiņās Strazds raksta, ka viņu spieda kļūt par robežsardzes slepeno aģentu:

> "Tev kā kārtīgam padomju pilsonim ir jākalpo padomju varai, un jākalpo labi. Tāpēc tev jābūt mūsu slepenajam aģentam starp zvejniekiem un jāziņo mums viss, ko runā, dara un domā zvejnieki."[1079]

Viņš nav piekritis sadarboties, bet robežsargi viņu tāpat bija spieduši ziņot par to, ko komanda runā. Lai ievāktu šīs ziņas, Strazds esot izsaukts pat uz robežsardzes štābu. Viņus visvairāk interesēja runas par bēgšanu uz Zviedriju. Par padomju drošības dienestu aģentiem uz zvejas kuģiem laikabiedrs Rūdolfs Brūklis, kolhoza *Boļševiks* zvejnieks, laikrakstam *Liepājas Vēstules* stāstīja:

> "Uz katra zvejas kuģa bija viens stukačs – sūdzētājs. Man kāds paziņa atklāja – piespiests sadarboties ar čeku vai propusku ņems nost. Katru mēnesi vajadzēja iet uz Siena tirgu, "pelmeņiem" stāstīt, ko katrs runā."[1080]

Katram komandas loceklim, kurš pēc nokļūšanas Gotlandē (pat negribētas), atgrieztos dzimtenē, tālākais ceļš uz Sibīriju būtu ļoti ticams iznākums. Kārlis Strazds 1953. gadā izdotajā grāmatā *Es nāku no dzimtenes* raksta:

> "Es pats nebiju domājis un gatavojies bēgt uz Zviedriju, bet, redzot lielo starpību starp šīm divām zemēm, es jutos ieguvis. Es esmu ieguvis ne tikvien materiāli – nokļuvis nesalīdzināmi labākos dzīves apstākļos, bet jo vairāk – es esmu ieguvis brīvību."[1081]

Šajā grāmatā atrodams sīkāks bēgšanas apraksts. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā nav pieejama VDM krimināllieta šīs bēgšanas sakarā, lai gan bēgšana apspriesta gan LKP Liepājas apgabala komitejas biroja, gan LKP CK biroja sanāksmē. Gan kapteinis Kairis, gan

---

[1079] Strazds, Kārlis. *Es nāku no dzimtenes*. Rīga: Daugava, 2008, 156. lpp.
[1080] Driķe, Nora. "Pāri jūrai, cauri dzelzs priekškaram uz dzīvību un nāvi", *Liepājas Vēstules*, Nr. 3, 2010, 37. lpp.
[1081] Strazds, Kārlis. *Es nāku no dzimtenes*. Rīga: Daugava, 2008, 236. lpp.

Nīči, kuri bēga pusgadu vēlāk, trimdas presē apgalvoja, ka viņus pamudināja bēgt tieši ziņa par Tuklera laivas sekmīgo bēgšanu.[1082]

Hronoloģiski pirmais dokuments, kas atrodas LKP CK biroja "Sevišķās mapes" lietās, ir LKP CK Zivju rūpniecības nodaļas vadītāja Antona Ozolinga 1952. gada 20. jūnija ziņojums par šo zvejnieku bēgšanu. Dokumenta analīze liecina, ka tas bija rūpīgi sagatavots, iepriekš izmeklējot un noskaidrojot notikušā apstākļus. Ziņojums sniedz arī sīku katra zvejnieka personības raksturojumu un piemin aizbēgušo radus. Nekādi biogrāfijas "traipi", kā dienests leģionā vai tuvi radi ārzemēs, nav atklāti. Tas arī likumsakarīgi, jo tas būtu šķērslis, lai dotos jūrā, un maz ticams, ka šiem zvejniekiem šādi "traipi" bijuši. Ozolings norāda uz zvejnieku zemām morālām īpašībām, kā arī min, ka Tuklers un Strazds bieži dzerot, arī pirms došanās jūrā 3. jūnijā, un esot nedisciplinēti.[1083] Par minēto apgalvojumu atbilstību īstenībai liek šaubīties LPSR zivju rūpniecības ministra vietnieka E. Brieža norādītais LKP CK biroja sēdē 1952. gada 24. jūnijā, ka aizbēgusī komanda regulāri pārpildīja plānu.[1084] Rodas iespaids, ka alkoholisms zvejnieku vidū bija varas iestādēm izdevīga atruna, lai skaidrotu bēgšanas motīvus. Ministra vietnieks E. Briedis minētajā sēdē izteica viedokli, ka galvenais bēgšanas cēlonis esot zemais politiskais un izglītības darbs kolhozā, tā vadības nekompetence kadru atlasē un to politiskā audzināšanā. Minētais pamatots ar Ozolinga ziņojumā norādīto, ka, salīdzinot lielos piešķīrumus kolhoza kultūras sarīkojumiem, ārkārtīgi maz līdzekļu apgūts.[1085] Jābilst, ka kultūras sarīkojumus un politisko audzināšanu uzskatīja par līdzekli alkoholisma mazināšanai un darba disciplīnas paaugstināšanai.

Arī citos avotos sastopamas ziņas par aizbēgušo zvejnieku dzeršanas paradumiem. Apstiprinājumu komandas dzeršanai pirms došanās jūrā var atrast arī Strazda darbā *Es nāku no dzimtenes*. Autors to parādīja kā pavisam ierastu Vasarsvētku un saimnieces meitas dzimšanas dienas svinēšanu.[1086] Visticamāk, LKP CK ziņojumā alkoholisma un disciplīnas trūkuma problēma bija dramatizēta, lai

[1082] "Sacīt patiesību par Latviju. Speciālziņojums "Laikam" no Stokholmas", *Laiks*, 1953, 18. februāris.
[1083] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 73. un 74. lp.
[1084] Turpat, 82. lp.
[1085] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a l., 79. lp.
[1086] Strazds, Kārlis. *Es nāku no dzimtenes*. Rīga: Daugava, 2008, 235. lpp.

meklētu objektīvus iemeslus bēgšanai. Strazds arī atzīst, ka pirms bēgšanas sācis aizvien biežāk lietot alkoholu. Viņš gan to saista ar vairīšanos no došanās pie robežsargiem ar ziņojumu.[1087] No iedzērušiem cilvēkiem robežsargi ziņojumus neesot vēlējušies pieņemt. Līdz ar to grimšanu alkoholismā viņš skaidro ar pretošanos sadarbībai ar padomju drošības dienestiem.

Vairākus faktus par Andreja Tuklera laivas bēgšanu var uzzināt arī no 1953. gada Žaņa Nīča organizētās bēgšanas izmeklēšanas materiāliem. Tā, piemēram, 1953. gada 26. janvāra LPSR valsts drošības ministra vietnieka Fotija Pešehonova[1088] ziņojumā rakstīts, ka izmeklēšana, kas notika pēc 1952. gada bēgšanas gadījuma, atklājusi robežsargu un zvejnieku brāļošanās gadījumus, kad robežsargiem dotas zivis bez maksas. 1952. gada augustā it kā šī prakse esot pārtraukta.[1089] 1953. gada janvāra beigās notikušajā LKP CK biroja sēdē VDM vadītājs Alfons Noviks šausmināja̅s, ka, par spīti tam, ka Liepājas ostā ir tik daudz struktūru, kas veic pretizlūkošanu, līdz 1952. gada vasarai nav bijis zināms fakts par zvejnieku un robežsargu brāļošanos.[1090] Pēc šī bēgšanas gadījuma nomainīja 23. iecirkņa komendatūras štāba vadītāju un par pretizlūkošanu atbildīgo iecirkņa virsnieku.[1091] X`[1092] Šis ir vienīgais kopīgais visu no darba atlaisto dažādu struktūru darbinieku skaits, kas ir zināms visu trīs bēgšanas gadījumu sakarā.

Par to, kā varas iestādes reaģēja uz šo bēgšanu trimdas presē, informāciju sniedza arī Kairis un Nīcis pusgadu vēlāk trimdas presē. Saskaņā ar viņu stāstīto Tuklera laivas bēgšana izraisījusi "atombumbas sprādziena efektu" un masveida atlaišanas no darba – Rēķa tēvam bija jāaiziet no izpildu komitejas priekšsēdētāja amata, no darba atlaista Strazda māsa.[1093] Cieta arī amatpersonas – kolhoza

---

[1087] Strazds, Kārlis. *Es nāku no dzimtenes*. Rīga: Daugava, 2008, 240. lpp.
[1088] Fotijs Pešehonovs, Vasīlija dēls *(Фотий Васильевич Пешехонов)* (1913 – 1968), čekists, no 1940. gada Latvijā, LPSR VDM Izmeklēšanas daļas priekšnieka vietnieks, priekšnieks, LPSR VDM ministra vietnieks, no 1961. gada līdz 1965. gadam VDK rezidentūras vadītājs Čehoslovākijas Iekšlietu ministrijā, apakšpulkvedis.
[1089] LVA, PA-101. f., 16. apr.,41a. l., 52. lp.
[1090] Turpat, 66. lp.
[1091] Turpat, 63. lp.
[1092] Turpat, 62. lp.
[1093] "Latvija cer un gaida", *Latvija*, 1953, 21. februāris.

priekšsēdētājam Andrejam Lankam bija jāatstāj savs amats, tāpat arī kadru daļas vadītājam Miķelim Kortam. Viņš bija ieviesis sacensību starp zvejnieku traleriem un veidojis to komandas. Tieši šī sacensība bijusi iemesls, kas deva iespēju Tukleram aizbēgt.[1094]

LKP CK birojā sprieda par to, ko rakstīt lēmumā, kurā būtu formulētas dažādu institūciju rīcības vadlīnijas turpmākas bēgšanas nepieļaušanai. Alfons Noviks sacīja, ka biroja lēmumā nepietiek ierakstīt tikai to, ka vainīgie ir sodīti, bet jāieraksta arī tas, ko darīt, lai šāda rīcība neatkārtotos.

> "Ir apkaunota visa Latvija. Iepriekš nekas tāds nebija gadījies. Papildus jāņem vērā valsts drošības aspekts. Liepājā ārvalstu specdienesti vēlas iekļūt par katru cenu. Tas arī būtu jāatspoguļo lēmumā."[1095]

Vilis Lācis ierosināja vienkāršu lēmuma virsrakstu, atsakoties no attieksmes pret notikušā formulēšanu, jo "trijos teikumos attieksmi neizpaudīsi"[1096]. Viņa piedāvātais virsraksta variants – *Par tralera komandas aizbēgšanu uz ārzemēm*.[1097] Tomēr galīgais virsraksts pieņemts mazliet asākā redakcijā – *Par tralera Nr. 984 komandas dzimtenes nodevību*. Šajā lēmumā vispirms kritizēta kolhoza un zivsaimniecības nozares vadība, galvenokārt par to, ka pieļāvusi "šķiriski naidīgo" elementu iekļūšanu saimniecībā. Amatpersonas vainīgas, jo pašas neinteresējas par šī resora kadru politiku, bet atstāj to robežsargiem un kadru daļām.[1098] Seko kritika Liepājas pilsētas VDM vadībai, jo tā nav nodrošinājusi attiecīgā līmenī aģentūras iefiltrēšanu.[1099] Lēmumā izteikts stingrais partijas rājiens Elmāram Briedim, Fricim Bergam[1100] un Andrejam Lankam, Liepājas pilsētas partijas organizācijai uzdots lemt par Liepājas Mehanizētās zvejas stacijas, kurai piederēja Liepājā bāzētie zvejas traleri, direktora A. Četverikova atbildību. Paredzēja visas komandas nodrošināt ar

---

1094 "Pēc aizbēgšanas", *Latvju Ziņas*, 1953, 19. februāris.
1095 LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 89. lp.
1096 Turpat.
1097 Turpat.
1098 Turpat, 8. lp.
1099 Turpat.
1100 Fricis Bergs (1904 – 1994), LPSR Zvejnieku kolhozu savienības valdes priekšsēdētājs, PSKP biedrs kopš 1920. gada, bijis 4. Saeimas Strādnieku un zemnieku frakcijas deputāts, nelegālās "Tautas Saeimas" deputāts 1940. gadā, LKP Valkas apriņķa komitejas pirmais sekretārs.

komunistiem un komjauniešiem.[1101] Turklāt partijas orgāniem bija uzdots veikt komandu sastāvu tīrīšanu arī citos Latvijas rajonos, kuros ir zvejas saimniecības.[1102]

Lai arī nav ziņu par to, vai kādu arestēja pēc šīs bēgšanas, tomēr netiešie upuri bija. Šīs bēgšanas rezultātā nežēlastībā krita kolhoza *Boļševiks* priekšsēdētājs Andrejs Lanka. Par viņu liecības ir pretrunīgas. Kārļa Strazda atmiņās *Es nāku no dzimtenes* Lanka esot nevis vadījis, bet valdījis:[1103]

> "Uz labākajām laivām salika savus draugus un radus, bet uz sliktākajām tos, kuri bija iekrituši acīs laikā, kad viņš vēl bija partorgs. [..] Komunisti atkal bija parādījuši savu varu."[1104]

Trimdas presē Lanka pieminēts kā "varenais komunists."[1105] Partijas organizācijas materiālos Lankas raksturojuma negatīvie aspekti bija citādi – saistīti ar to, ka Liepājas apgabala partijas organizācijas acīs viņš licies neuzticams režīmam, bijis nacionālists. LKP CK Zivju rūpniecības nodaļas vadītāja Ozolinga 1952. gada 20. jūnija ziņojumā Lanka attēlots kā persona, kas esot kolhoza *Boļševiks* nacionālistu – grāmatveža Kražes un plānošanas daļas darbinieka Ķīvīša – iespaidā. Kolhoza partijas organizācijas biedri viņam pat ir pārmetuši komunistu un krievu nepieņemšanu darbā.[1106] Saskaņā ar trimdas presē esošajiem materiāliem zvejnieki viņu raksturojuši kā nežēlīgu strādājošo izdzinēju. Turpat minēts, ka bēgšanas izmeklēšanas gaitā viņam ir pārmests tas, ka viņš esot uzlicis pārlieku lielu naudas sodu Tukleram, kādu viņš nemaz neesot drīkstējis uzlikt. Tas ir bijis viens no iemesliem, kas "aizdzinis" Tukleru uz Zviedriju.[1107] Savukārt Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā pieejamajos partijas dokumentos šāds pārmetums Lankam nav atrodams. Šobrīd laikabiedru atmiņas par Lanku ir šādas:

> ""Man ir bēdīgi," pēc Tuklera aizbraukšanas zvejniekam Rūdolfam Brūklim klusībā teicis kolhoza priekšsēdētājs Andrejs Lanka, "katru

[1101] Turpat, 10. lp.
[1102] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 11. lp.
[1103] Strazds, Kārlis. *Es nāku no dzimtenes*. Rīga: Daugava, 2008, 139.lpp.
[1104] Turpat, 140., 147. lpp.
[1105] "Tīrīšanas Liepājas «Boļševikā»". *Latvju Ziņas*, 1952, 18. decembris.
[1106] LVA, PA-101.f., 15.apr., 43a., 78.lp.
[1107] "Tīrīšanas Liepājas «Boļševikā»". *Latvju Ziņas*, 1952, 18. decembris.

> nakti pie manis piebrauc čekisti un ved uz pratināšanu". Dažas dienas pēc šīs sarunas A. Lanka nomiris ar infarktu. R. Brūklis domā – priekšsēdētājs neizturēja stresu."[1108]

Kritizēja arī citus augstāka līmeņa zivsaimniecības nozares atbildīgos – zivju rūpniecības ministru Kārli Budi, viņa vietnieku Elmāru Briedi un LPSR Zvejnieku kolhozu savienības valdes priekšsēdētāju Frici Bergu.

2. Žaņa Nīča organizētā bēgšana 1953. gada 20. janvārī

2.1. Bēgšanas gaita

1953. gada 20. janvārī no kolhoza *Boļševiks* aizbēga traleris RB-984. Šī bēgšana ievērojama ar to, ka bija rūpīgi gatavota; bēga ģimene, kas bija noslēpta kuģa tukšajā dzeramā ūdens tvertnē un tilpnē zem grīdas. Lai arī bēgšana sekmējās, tomēr neiztika bez traģēdijas, jo bojā gāja mazs bērns.

Tā kā radinieki bija informēti par bēgšanu, tad varas iestādes apcietināja piecus bēgļu radiniekus un ierosināja krimināllietas pret tiem. Tāpat ierosināta krimināllieta pret vienu no četriem Latvijā atgriezušās komandas locekļiem. Zināms, ka apcietināti un tiesāti arī divi robežsargi, bet viņu krimināllietas Latvijā nav pieejamas.

Bēgšanu organizēja Žanis Nīcis, 40 gadu vecs rūpnīcas *Tosmare* elektrometinātājs, darbīgs un sabiedrisks cilvēks. Krimināllietas materiālos nav atrodamas norādes par jebkādu "traipu" esību Žaņa Nīča biogrāfijā. Vienīgais, ko izmeklētāji varēja atrast, bija norāde, ka pirms kara viņš bijis aizsargu organizācijas un sociāldemokrātu partijas biedrs.[1109] Ievērojot to, ka Nīcis dzimis 1912. gadā, maz ticams, ka viņš būtu paspējis pabūt vispirms aizsargu organizācijā[1110] un pēc tam sociāldemokrātu. Jābilst, ka LSDSP darbība bija apturēta 1934. gadā.

[1108] Driķe, Nora. "Pāri jūrai, cauri dzelzs priekškaram uz dzīvību un nāvi", *Liepājas Vēstules*, Nr. 3, 2010, 35. lpp.

[1109] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 46. lp.

[1110] Ž. Nīcis bija Dzelzceļa aizsargu pulkā Liepājā, 1936. gada 19. jūlijā piedalījās aizsargu vieglatlētikas sacīkstēs Jēkabpilī. "Sports, vasara", *Jēkabpils Vēstnesis*, 1936, 23. jūlijs.

Par bēgšanas motīviem ziņas ir samērā pretrunīgas, tomēr gan trimdas presē, gan VDM krimināllietu materiālos minēts, ka Nīcis baidījies no apcietināšanas. Piemēram, 1953. gada 1. februāra nopratināšanā uz jautājumu, kādēļ Nīcis bēga no PSRS, Lilijas Nīces viens no astoņiem brāļiem Teofils Čukurs atbildēja, ka Nīcim bija apnicis dzīvot Latvijā un viņš baidījies no aresta.[1111] Izmeklētājiem radās iespaids, ka Nīcis bija noziedzies pret padomju varu, tomēr nekas to nepierādīja. Visticamāk, ka bailes no aresta jāsaprot kā eifēmisms, proti, runa ir par bailēm no varas īstenotās terora politikas, kur arests bija šīs politikas īstenošanas līdzeklis. Šādas bailes tolaik bija gandrīz visiem Latvijas iedzīvotājiem. Tādēļ bēgšanu var vērtēt kā vēlmi atbrīvoties no šīm bailēm, ko rada dzīve totalitārismā. Tas saskan arī ar Nīča sacīto trimdas presē.[1112]

Savukārt Nīča meita Sarmīte Raita, aprakstot tēva bēgšanas motīvus, balstījās uz to, ko viņa zināja no ģimenē stāstītā. Viņasprāt, tēvam esot apnicis dzīvot nabadzībā un apspiestībā.[1113] Tāpat krimināllietu materiālos atrodamas norādes uz to, ka Nīcim trūcis draugu un dzīve Latvijā likusies pārlieku garlaicīga.[1114]

Kopā ar Nīci bēga arī viņa 27 gadus vecā sieva Lilija un viņas 18 gadīgais brālis Gunārs Čukurs – slīpētājs Liepājas lokomotīvju un vagonu remonta rūpnīcā. Līdzi ņemta arī abu laulāto divgadīgā meitiņa Inese. Pāri jūrai viņus pārveda draugs – 35 gadus vecais zvejas tralera kapteinis Andrejs Kairis. Viņš kādreiz arī bija strādājis rūpnīcā *Tosmare*. Tagad Kairis bija jūrnieks un beidzis zvejas kapteiņu kursus. Zvejas bāzē ik pusgadu kuģu komandas jauca, lai jūrnieki nepagūst sadraudzēties un radīt kopīgus plānus. Pat pratināšanā viņa komandas biedri teica, ka Kairis bijis komandas cienīts, ļoti cilvēcīgs un labs kapteinis. Brāli un māsu – Liliju Nīci un Gunāru Čukuru – Kairis, atrazdamies ostā, noslēpa tilpnē zem tralera grīdas, bet tēvu ar meitiņu – tukšajā ūdens tvertnē. Tur slēpdamies, Žanis Nīcis no gaisa trūkuma zaudēja samaņu, bet mazā Inese nosmaka. Trimdas presē Žanis Nīcis šo notikumu skaidroja

[1111] LVA, 1986. f., 1. apr., 41302. l, 192. lp.
[1112] Nīcis, Žanis. "Pēc saules rieta", *Latvija,* 1953, 9. maijs (Turpmāk – pēc saules rieta)
[1113] Sarmītes Raitas 2015. gada 3. decembra elektroniskā pasta sūtījums Jānim Ķerusam.
[1114] Teovila Čukura nopratināšanas protokols. LVA, 1986. f., 1. apr., 41302. l., 192.lp.

ar traģisku nejaušību. Kāds komandas loceklis bija nejauši aizgriezis ūdens krānu tvertnē, pārbaudot, vai tā tiešām tukša. Viena vienīga krāna aizgriešana esot atnesusi viņai nāvi.[1115] Arī Andreja Kaira krimināllietas materiāli apstiprina to, ka viens komandas loceklis, laivai izejot jūrā, bija aizgriezis ūdens krānu.[1116] Tomēr krimināllietā atrodamas liecības arī par miegazāļu lietošanu – tās lietojuši bēgļi un iedotas arī mazajai meitiņai.[1117]

1953. gada 20. janvārī ap plkst. 09-00 no rīta traleris RB-989 piebrauca pie Liepājas VDM robežapsardzes kontrolpunkta piestātnes.[1118] Harijs Edvīns Kalnītis iedeva staršinam Aleksejam Babenko visu tralera jūrnieku pases un kuģa rulli ar komandas locekļu vārdiem un paredzamo uzturēšanās ilgumu jūrā. Vienīgais trūkums šajā kuģa rullī bija tas, ka tur nebija ierakstīts traļmeistara Arvīda Silarāja vārds. Pēc tam, kad dokuments bija noformēts atbilstoši, Babenko atlaida brokastīs savu pārinieku staršinu Vladimiru Ščipunovu.[1119] Izmeklēšanas gaitā Babenko šo rīcību skaidroja ar to, ka bija gaidāma masveida zvejnieku laivu izbraukšana un abus vēlāk gaidīja intensīvs darbs. Veicis 10 līdz 15 minūšu ilgu virspusēju tralera pārbaudi, Babenko plkst. 09-10 atļāva tam doties jūrā.[1120]

Kaira traleris izbrauca it kā uz zvejas rajonu. Tas notika sliktos laika apstākļos. Lai arī izbraukšanas brīdī jūra bija pieklususi līdz 4 ballēm, divas iepriekšējās dienas un arī vēlāk plosījās 6 līdz 8 balles stiprs vējš. 20. janvārī plkst. 17-00 Klaipēdā bija izziņots pat vētras brīdinājums.[1121] Ievērojot to, ka zvejas traleri bija domāti braucieniem

---

[1115] Nīcis, Žanis. "Pēc saules rieta", *Latvija,* 1953, 9. maijs.
[1116] LVA, 1986. f., 1. apr., 41302. l., 83. lp.
[1117] Turpat, 326. lp.
[1118] Par zvejnieku laivu pārbaudi Kārlis Strazds rakstīja: "Lai izbrauktu jūrā, vispirms dežūrējošais brigadieris izrakstīja "sudovoi roļ" (kuģa rulli – J.K.) – izbraukšanas zīmi, kurā ierakstīti visi zvejnieku vārdi, uzvārdi, tēva vārdi, pases numurs, jūras "propuskas" (caurlaides – J.K.) numurs un darba apliecības numurs. [..] Kad viss paveikts, braucam ārā no zvejnieku ostas. Nākošā vieta, kur jāpiestāj, ir robežapsardzības postenis. Tur pārkontrolē laivu – vai nav līdzi kāda elles mašīna, vai neved kādu pasažieri, kā arī pārbauda visiem pases [..]" Strazds, Kārlis. *Es nāku no dzimtenes*. Rīga: Daugava, 2008, 128. lpp.
[1119] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 70. lp.
[1120] Turpat; A. Babenko nopratināšanas protokols. 1986. f., 1. apr., 41302. l., 223. lp.
[1121] A. Zanda lieta. 1986. f., 1. apr., 21393. l., 3. sēj., 211. lp.

arī lielos viļņos, nevienam krastā neradās nekādas aizdomas. Arī četri pārējie komandas locekļi par kapteiņa lēmumu nezināja.

Nepiederošu ļaužu parādīšanos uz klāja uzreiz pamanīja. Silarājs nopratināšanā 21. janvārī, kas ilga no plkst. 21-00 līdz 02-00, sacīja, ka par nepiederošu cilvēku atrašanos tralerī viņš uzzināja no Arnolda Zanda. 21. janvārī ap plkst. 14-00 Zands ienācis kubrikā un sacījis: "Ir slikti. Mēs braucam uz Zviedriju."[1122]

Atgriezušies komandas locekļi pratināšanā stāstīja, ka ir baidījušies no sava kapteiņa, jo viņš bijis bruņots, tādēļ neko neuzdrošinājušies pasākt pat naktī un tumsā. Velti izmeklētājs jūrniekiem atgādināja, ka viņiem kubrikā taču bijuši dažādi priekšmeti, kā cirvis, lauznis, naži un skrūvju atslēgas, ko varēja izmantot kā "aukstos ieročus". Turklāt kubriks, kur zvejnieki atradušies pēc kapteiņa pavēles, taču nav bijis aizslēgts. Tomēr zvejnieki noliedza, ka viņiem būtu bijusi iespēja pretoties kapteiņa pavēlēm.

Krimināllietas materiālos ar visagrāko datējumu – 1953. gada 22. janvāra vakaru – atrodams Arvīda Silarāja nopratināšanas protokols. Nopratināšana sākta plkst. 21-10, bet pabeigta plkst. 02-30. Silarājs par savu izbraukšanu zvejā sacīja:

> "Nīcis mani pamodināja ap plkst. 4 no rīta un tūlīt pat aizgāja. Puspiecos jau biju pie tralera. Kapteinis bija zivju glabātuvē, jautāju, ko viņš dara, uz ko viņš atbildēja – meklēju ogles un lika atnest man divus spaiņus ar ūdeni. Teicu, ka ūdens ir rezervuārā, uz ko kapteinis atbildēja, ka ir ūdeni izlaidis, lai tas nesasaltu."[1123]

Papildinot:

> "Bija jādodas jūrā jau plkst. 5 no rīta, bet, tā kā daži bija nokavējuši, devās tikai ap 9.00. Motorists Kalnītis ienesa dokumentus robežsardzes būdā. Pēc brītiņa atnāca divi robežsargi un pārbaudīja, vai attiecīgās personas arī ir kuģī, pēc tam sāka kuģa apskati. Neatraduši neko aizdomīgu, viņi ļāva kuģim doties jūrā. Tur Kairis lika visai komandai doties atpūsties. Ap plkst. 16.00 pamodos un visi brīnījāmies, kādēļ kapteinis mūs nemodina. Zands aizgāja skatīt, kas tur notiek. Drīz atgriezās un teica, ka nav labi, braucam uz Zviedriju. Kapteinis ir bruņots ar pistoli, uz kuģa atrodas vēl trīs sveši cilvēki. Kairis teica, lai neejam ārā no kubrika. Pa to laiku, kamēr braucām uz

[1122] A. Kaira lieta. 1986. f., 1. apr., 41302. l., 135. lp.
[1123] Turpat, 137. lp.

> Zviedriju, Kairis vairākas reizes sauca Zandu, lai tas labo motoru. Ap plkst. 13.00 nākamajā dienā Kairis mums atļāva iziet uz klāja. Tur arī ieraudzīju trīs svešos cilvēkus."[1124]

Nākamā pratināšana norisinājās 1953. gada 25. janvārī no plkst. 12-00 līdz 17-00. Jautājumi ir daudz konkrētāki. Jautāts ir par to, kas redzēts, izejot uz klāja, kur paslēpti nodevēji, kā tie tikuši kuģī, kā notika kontrole kontrolpunktā. Zīmīgi, ka Silarāja sacītais, ka viņam liekoties, ka Kairis ievedis nodevējus caur ieejas vārtiem, sarunājot ar sargu, ir pasvītrots.[1125] Pratināšanā norādīts, ka nekad neesot skatīta ūdens tvertne.

Bēgļu tālākajām gaitām var izsekot ar trimdas laikrakstu palīdzību. Piemēram, *Laiks* 1953. gada 11. februārī ziņoja, ka par patvēruma meklētājiem vispirms interesējušās Zviedrijas militārās iestādes un ka pēc tam aizturētos pārvietos uz izraudzīto dzīvesvietu pie Stokholmas.[1126] Latviešu palīdzības komiteja Stokholmā jau saņēmusi bēgļiem adresētus Komitejas Latvijas brīvībai un Amerikas latviešu Apvienības organizētus tautiešu naudas ziedojumus. 26. februārī Latviešu Nacionālais Fonds rīkojis preses konferenci ar viņu piedalīšanos. Tur piedalījušies visu lielāko Zviedrijas laikrakstu pārstāvji, kā arī citu valstu žurnālisti. Tajā bēgļi stāstījuši par iemesliem, kas spieduši viņus atstāt dzimteni.[1127] Tā paša gada maijā ar laikraksta *Laiks* izdevēja Helmāra Rudzīša atbalstu bēgļi pārcēlās uz Amerikas Savienotajām Valstīm (ASV). Šeit viņi piedalījās Latviešu Nacionālā Fonda organizētā izskaidrošanas kampaņā, stāstot par dzīvi Padomju Savienībā. Vēl pēc gada žurnālists apciemoja Nīčus Ņujorkā. *Laikā* parādījās ziņa, ka Žanis un Gunārs strādājot rūpnīcā, Lilija mājās šujot un auklējot jaundzimušo meitu Sarmīti. Dzīvojot viņi 81 kvadrātmetru lielā dzīvoklī. 1988. gadā publicētā rakstā "Nepiedodams "noziegums"" teikts, ka, neskatoties uz "perestroiku", Lilijas brālim Jēkabam Čukuram liegta braukšana ciemos pie māsas. Lai tas notiktu, ASV pilsoņiem Nīčiem prasa izņemt PSRS sūtniecībā atļauju dzīvot ASV. Raksts beidzas ar vārdiem:

[1124] A. Kaira lieta. 1986. f., 1. apr., 41302. l., 135. lp.
[1125] Turpat, 141. lp.
[1126] "Liepājas bēgļi nodod liecības", *Laiks*, 1953, 11. februāris.
[1127] "Pirmais gads brīvībā. Saruna ar Nīču ģimeni, kas pirms gada izlauzās cauri dzelzs aizkaram", *Laiks,* 1954, 27. janvāris.

> "Gribētu zināt šo tiesnešu [kas represēja Nīču ģimenes radiniekus] vārdus, lai varētu prasīt un saukt pašus pie atbildības [..] gribētos zināt šī varasvīra vārdu, kas ir vīzu daļas priekšnieks [..] Arī 35 gadi, izrādās, nav pietiekami ilgs laiks, lai piedotu bēgšanu no verdzības važām." [1128]

1953. gada 21. janvārī plkst. 04-00 no rīta traleris sasniedza Gotlandi. Nezināmajos ūdeņos tas trīs reizes uzskrēja uz sēkļa. Taču katru reizi tralerim izdevās tikt nost. Vienpadsmit stundas tas kursēja gar salas krastu. Zands pēc kapteiņa rīkojuma esot divreiz šāvis raķetes, līdz plkst. 15-00 kuģim pretim iznāca zviedru kuteris, un tauvā to ievilka ostā. Šeit bēgļi, aiznesot līdzi mirušo Inesi Nīci, kuģi atstāja. Kapteinis, nokāpdams no kuģa, vēl atstāja zīmīti, kurā uzņēmās visu vainu un lūdza nevainot komandu notikušajā. Tad kapteiņa palīgs Ervīns Kibelko, mehāniķa palīgs Harijs Kalnītis, traļmeistars Arvīds Silarājs un mehāniķis Arnolds Zands esot papildinājuši ūdens krājumus un devušies uz Latviju. Traleris atgriezās 1953. gada 22. janvārī plkst. 19-00. Visus komandas locekļus tūlīt aizturēja un sāka izmeklēšanu.

23. janvāra atskaitē atreferēts arī raidstacijas *Amerikas Balss* attiecīgās dienas rītā ziņotais:

> „No Stokholmas šodien saņemta "briesmīga" vēsts. Atkal četriem latviešiem [izdevies] aizbēgt no Komunistiskās tirānijas Latvijā un pārbēgt uz brīvo Zviedriju. Starp izbēgušajiem ir arī sieviete. Izkļūt no Latvijas, kuru sargā Noviks un Kalnbērziņš, bijis ļoti grūti. Bēgšana notikusi zvejnieku laivā. Varonīgie latvieši to atņēmuši komunistiem, pašus ieslēdzot bunkurā, un pagriezuši laivu uz brīvās Zviedrijas krastiem. Kā ziņo no Stokholmas, bēgļiem izdevies sasniegt Gotlandes salu. Atcerēsimies, ka pagājušā gadā Gotlandē piestājusi pirmā laiva ar Liepājas zvejniekiem – Andreju Tukleru, Gunti Ori, Kārli Strazdu, Arnoldu Rēķi un Juri Štālu. Zviedrijas valdība, par spīti Maskavas protestiem, devusi bēgļiem patvēruma tiesības. Tagad viņi ir brīvi cilvēki, brīvi strādā un dzīvo brīvajā Zviedrijā. Jaunie bēgļi arī lūdz patvērumu, bet komunistiem, kuri bija ieslēgti bunkurī, atļauts atgriezties Latvijā."[1129]

Neapšaubāmi, ka šis teksts bija attiecīgā laika ideoloģijas produkts, proti, starp zvejniekiem, kuri atgriezās Latvijā, bija tikai viens LKP

[1128] "Nepiedodams "noziegums"", *Laiks*, 1988, 10. augusts.
[1129] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 42. lp.

biedrs – Harijs Kalnītis, tādēļ viņu uzskatīšana par komunistiem ir nepārprotams pārspīlējums.

2.2. Panika varas institūcijās

VDM informāciju par bēgšanas faktu saņēma jau 1953. gada 20. janvārī plkst. 21-00 vakarā no piecpadsmitgadīga komjaunieša Benharda Elenberga par viņa drauga radinieka iespējamo bēgšanu, jo viens no bēgļa Gunāra Čukura brāļiem – toreiz vēl skolnieks – bija izpļāpājies par to, ka brālis bēg uz Zviedriju. Tūlīt pat sākta Nīču un Čukura meklēšana. 21. janvāra rītā izsūtīts robežsardzes kuģis uz zvejas rajonu pārbaudīt, vai traleris tomēr tajā neatrodas, bet kuģis tikai apskatīja tralera atrašanās vietas kvadrātu un neturpināja meklēšanu.[1130] No lidmašīnas sūtīšanas VDM robežapsardze un gaisa kara spēku vadība miglas dēļ atteicās. Tāpat jau 22. janvārī, vēl pirms tralera atgriešanās, bija noskaidrots, ka ne Žanis Nīcis, ne viņa sieva Lilija neatrodas savā dzīvesvietā.[1131]

Pirmais LPSR VDM ministra vietnieka Fotija Pešehonova ziņojums par Nīču bēgšanu datēts ar 22. janvāri, kad atgriezās zvejas traleris no Gotlandes un bēgšanas fakts kļuva acīmredzams, adresēts LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam:

> "Šā gada 22. janvārī pulksten 19.00 zvejnieku kolhoza *Boļševiks* (Liepājas rajonā) bāzē no reisa atgriezās šī arteļa zvejas traleris Nr. 989, kura komanda trīs cilvēku sastāvā paziņojusi, ka tralera kapteinis 1918. gadā dzimušais Kairis Andrejs, Andreja dēls kopā ar vēl ostā pirms iziešanas jūrā uz kuģa slepeni uzkāpušām trim svešām personām (to skaitā vienu sievieti) sagrābuši kuģi, aizveduši to līdz Gotlandes krastiem un palikuši Zviedrijā."[1132]

Par četru padomju pilsoņu bēgšanas faktu uz Zviedriju ziņojusi arī raidstacija *Amerikas Balss* 1953. gada 22. janvārī plkst. 18-45. Tātad, ja pēc pirmās laivas aizbēgšanas 1952. gadā biroja dokumentos pirmais pieejamais ziņojums bija sagatavots divas nedēļas pēc notikušās bēgšanas, tad šoreiz – jau dienā, kad atgriezās traleris ar izbēgušajiem zvejniekiem. Informācija LKP CK nosūtīta ātri, un tajā bija

[1130] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 41. lp.
[1131] Turpat.
[1132] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 41. lp.

dažas steigā pieļautas kļūdas. Tā, piemēram, 1953. gada 22. janvāra VDM ziņojumā bija minēts, ka atgriezusies komanda ar trim zvejniekiem, lai gan bijuši četri.[1133] Nākamajā dienā LKP CK adresētajā ziņojumā minēts, ka Nīči un Čukurs iekļuvuši laivā, uzpērkot sargus.[1134] Šis fakts vēlāk izmeklēšanā neapstiprinājās, bet acīmredzot varas iestādes bija ieinteresētas radīt iespaidu, ka atbalsts bēgļiem bijis liels, lai tādējādi mazinātu iespējamos pārmetumus neizdarībā un nolaidībā. 23. janvāra ziņojumā Pešehonovs informēja LKP CK par komandas locekļiem, to vārdiem un amatiem un norādīja, kuri no komandas bija VDM robežapsardzes aģenti (saskaņā ar LKP CK biroja materiāliem aģenti bijuši Kalnītis un Zands).[1135] Jāpiebilst, ka Kalnītis bija notiesāts 1938. gadā par telefona līnijas Grobiņa-Ķīburi huligānisku izdemolēšanu.[1136]

Vainīgos meklēja arī zvejas arteļa vadībā, starp ostas sargiem, robežsardzi un citiem čekistiem. Šo bēgšanu skatīja visos partijas organizāciju līmeņos, sākot ar kolhoza partijas organizāciju un beidzot ar LKP CK, kuras īpašā sēde notika 26. janvārī. Tajā piedalījās LPSR augstākie vadītāji, represīvo iestāžu, kā arī Liepājas pilsētas un apgabala partijas organizāciju vadītāji. Šīs biroja sēdes dokumenti acīmredzot nav saglabājušies pilnīgi, jo protokols atspoguļo aptuveni sēdes norises vidu. Vislielākā kritika bija vērsta pret VDM robežsardzes struktūrām. Tajā atspoguļojas tipiski tā laika varas institūciju savstarpējie apvainojumi un sistēmai raksturīgā paranoja. To apliecina tas, ka par aizdomīgu uzskatīja robežsargu rīcību, brīvajā laikā līdz 1952. gada augustam reizēm iedzerot ar zvejniekiem. Kā viens no briesmīgākajiem noziegumiem, kurš atklājies šajās pārbaudēs, bija apstāklis, ka zvejnieki robežsargiem mēdza zivis dot bez maksas.[1137] Kaira krimināllietas materiāli liecina, ka staršina Babenko turēts aizdomās par apzinātu palīdzību bēgļiem, ko apliecina mēģinājumi noskaidrot, vai viņam nav bijušas labas attiecības ar Kairi.[1138] Lai attaisnotu 23. robežapsardzes iecirkņa 1. komendantūras nolaidību,

[1133] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 41. lp.
[1134] Turpat, 44., 67. lp.
[1135] Turpat, 44., 45.lp.
[1136] *Kurzemes Vārds,* 1938, 3. februāris.
[1137] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 63. lp.
[1138] A. Kaira lieta. 1986. f., 1. apr., 41302. l., 135. lp.

viens no tās vadītājiem Lukjanovs LKP CK biroja sēdē pārmeta augstākstāvošām instancēm to veikto pārbaužu rezultātu slēpšanu.[1139] Pulkvedim Kuzmenko pārmeta, ka viņš pēc pirmā signāla saņemšanas tūdaļ nebija sūtījis vētrainajā jūrā robežsargu kuterīti. To sūtīja tikai nākamajā rītā, kad vētra jau pierimusi, un aprobežoja meklējumu loku ar zvejnieku tralera paredzamo uzturēšanās vietu.

Liepājas apgabala partijas komitejas vadītājs Ivans Desmitnieks[1140] sacīja, ka Liepājas kuģu remonta rūpnīcas "Tosmare" vadība nav saskatījusi to, ka Nīcis ir aizdomīgs. Kā vienīgais arguments "aizdomīgumam" ir apstāklis, ka Nīcis darbu uzsācis 1939. gadā, kad Liepājā izvietojies padomju karaspēks,[1141] tātad, iespējams, ir spiegs. Jābilst, ka šajā laikā tipiski pārvaldes struktūru darbiniekiem meklēt spiegus un ienaidniekus. Desmitnieks uzstāja, ka jāvēršas pie PSRS Kara flotes ministrijas un jāpanāk *Tosmares* direktora Kijasova atbrīvošana no amata. Kijasova vaina slēpjoties apstāklī, ka viņš neuzskatīja par savu pienākumu veikt kadru lojalitātes pārbaudi rūpnīcā.[1142] Faktiski Desmitnieks uzskatīja, ka Kijasovs ignorē Liepājas apgabala partijas struktūras un nerēķinās ar tām.[1143]

Robežapsardzes vadība par galveno grēkāzi uzskatīja staršinu Babenko, jo viņš it kā pavirši bija veicis laivas pārbaudi. Tomēr priekšniecības nolaidība te vainojama vairāk nekā pašu robežsargu rīcība. Gan Babenko[1144], gan nopratinātie komandas locekļi[1145] apstiprināja, ka robežsargi pārbaudījuši traleri kā parasti, proti, pārbaude zem tilpnes grīdas un ūdens bākā nebija parasta rīcība. Robežsargi nebija informēti par to, ka jau 1951. gada 28. decembrī Liepājas robežapsardzes kontrolpunktu vadība saņēma ziņu no

---

[1139] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 63. lp.

[1140] Ivans Desmitnieks, Ivana dēls (1899 – 1965), dzimis Bauskas apriņķa Stelpes pagastā, no 1915. gada Petrogradā, PSKP biedrs kopš 1917. gada jūlija, 1946. gadā Rīgas pilsētas izpildkomitejas priekšnieka vietnieks 1947. gadā Rīgas pilsētas Staļina rajona komitejas sekretārs, LPSR Augstākās padomes deputāts, Liepājas apgabala darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas loceklis, no 1952. gada Liepājas apgabala partijas komitejas sekretārs, no 1954. gada LPSR pārtikas preču rūpniecības ministrs.

[1141] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 61. lp.

[1142] Turpat.

[1143] Turpat.

[1144] LVA, 1986. f., 1. apr., 41302. l., 281. lp.

[1145] Turpat, 142. lp.

aģentiem, ka zvejnieki runājot par to, kā traleru ūdens un degvielas tilpnēs varētu ierīkot slēptuves bēgšanai uz ārzemēm. Šīs aģentūras ziņas netika "novadītas" līdz kontrolpunktos strādājošajiem robežsargiem.[1146]

2.3. Represijas pret komandu

Nespējot tikt klāt aizbēgušajiem, padomju represīvie orgāni atriebās viņu draugiem un radiniekiem. Padomju sistēma paredzēja bargus sodus par bēgšanu no PSRS, jo tā skaitījās dzimtenes nodevība. Krimināltiesiskā atbildība par neziņošanu bija paredzēta KPFSR Krimināl kodeksa 58.[12] pantā. Pievērsīšos argumentu un pierādījumu analīzei. Uzskatu, ka šī gadījuma tuvāka izpēte ļauj labāk izprast padomju represīvo institūciju praksi un šīs prakses pamatā esošos principus. Bēgļu radiniekiem piesprieda augstāko minētajā normā paredzēto sodu, neizvērtējos apstākļus, ko varētu vērtēt kā mīkstinošus. Šādas normas bija būtiska un neatņemama represīvās sistēmas sastāvdaļa. To piemērošana parasti balstījās uz principiem, ka šaubas interpretē par sliktu apsūdzētājai personai, piemēro bargāku sodu un neņem vērā mīkstinošus apstākļus.

Atgriezusies komanda bija aizturēta un ilgi pratināta. Izmeklētāji meklēja atgriezušos starpā personas, kas līdzdarbojušās bēgšanas organizēšanā. Centās noskaidrot, vai starp komandas locekļiem nav bijis kāds, kurš zinājis par kapteiņa nodomiem un tam palīdzējis. Rezultātā 1953. gada 4. februārī Arnoldu Zandu apcietināja, bet pret pārējiem komandas locekļiem vēlāk izmeklēšanu pārtrauca.

Visbargāk sodīja mehāniķi Arnoldu Zandu, jo viņu kapteinis Kairis divas reizes sauca remontēt kuģa motoru. Tas bija galvenais apsūdzības punkts. Viņu notiesāja uz desmit gadiem ar īpašuma konfiskāciju. Celtā apsūdzība skaidri parāda padomju tiesību sistēmas, kas bija vērsta pret t. s. politiskajiem noziedzniekiem, amoralitāti. Tiesas sēdē, kur skatīja bēgļu lietu, citiem komandas locekļiem nācās liecināt pret Zandu, it kā viņam vienīgajam esot bijusi iespēja aizkavēt bēgšanu motora labošanas laikā.[1147] Viņš bija labojis kuģa dzinēju, tādējādi palīdzēdams "dzimtenes nodevējiem". Tiesu ekspertīze

[1146] LVA PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 71. lp.
[1147] A. Kaira lieta. LVA, 1986. f., 1. apr., 454. lp.

atzina, ka dzinēju bijis viegli nemanot salauzt.[1148] Tāpat par nepieļaujamu bija atzīta Zandas rīcība, kad kuģis 6 līdz 7 ballu vētrā uzskrēja uz sēkļa pie Gotlandes, viņš šāvis no raķešpistoles gaisā, nevis uz kapteini.[1149] Līdzās apsūdzībai bēgšanas nenovēršanā Arnoldam Zandam inkriminēja arī tādas "pretpadomju literatūras" kā kalendārs *Latviešu gada grāmata 1944. gadam*, žurnāls namamātēm *Mana māja* (Nr. 3, 1942) un pirms Otrā pasaules kara Latvijā iznākušā bērnu žurnāls *Cīrulītis* glabāšanu. Rezultātā apsūdzība bija celta atbilstoši divām normām – 58.[1a] pants par bēgšanas sekmēšanu, par to saņemot atlīdzību, un 58.[10] pants par pretpadomju literatūras glabāšanu.[1150] Minētajā saskatāma padomju represīvās sistēmas domu gaita, ka "dzimtenes nodevība" novēršama par katru cenu – vētrā, naktī, atklātā jūrā, riskējot ar savu un citu cilvēku dzīvībām, mantu, bijis jāsalauž kuģa dzinējs, jāuzbrūk kapteinim, neskatoties uz to, ka viņš ir bruņots, un neņemot vērā, ka bijis agrāk draugs, kā tas bija Zanda gadījumā.

Spriežot pēc Zandas kriminālllietas materiāliem, rodas iespaids par tendenciozu pierādījumu piemeklēšanu tā, lai pastiprinātu viņa vainu. Piemēram, sakarā ar atrašanos kubrikā neviens no komandas, izņemot pašu Zandu, nevarēja liecināt par to, vai Kairim rokās ir vai nav bijis ierocis. Tomēr Zandam izvirzītā apsūdzība balstās uz Kalnīša apgalvojumu, ka ierocis kapteiņa rokās nav redzēts. Nevērtējot šo apstākli kopsakarā ar atrašanos kubrikā, tiesa Zanda apgalvojumu, ka Kairis būtu viņu spiedis ar ieroci rokās palīdzēt labot kuģa motoru, neuzskatīja par pierādāmu un tādēļ neņēma vērā, nosakot atbildību.[1151] Tiesa pat neņēma vērā Silarāja teikto, ka, atstājot kuģi Gotlandē, viņš bijis pārliecināts, ka Kairim ir kabatā noslēpts ierocis.[1152] Tas ir tikai viens piemērs. Tomēr arī citos gadījumos var izsekot tam, ka tiesa pierādījumu novērtēšanā nav bijusi objektīva, dodot priekšroku vainu apstiprinošiem apgalvojumiem. Ja liecības bija pretrunīgas, izmantoti tie apgalvojumi, kas pierādīja atbildību. Tā, piemēram, Zanda teikto, ka Kalnītis viņam esot ieteicis paklausīt Kairim un labot motoru, citādi Kairis visus nošaušot, tiesa neievēroja[1153], bet

[1148] LVA, 1986.f., 1.apr., 21393.l., 3. sēj, 306.lp.
[1149] Turpat.
[1150] Turpat, 224. lp.
[1151] Piemēram, H. Kalnīša liecība. LVA, 1986. f., 1. apr., 21393. l., 3. sēj., 346. lp.
[1152] A. Silarāja liecība. Turpat, 344. lp.
[1153] LVA, 1986. f., 1. apr., 21393. l., 3. sēj., 345. lp.

Kalnīša liecību, ka viņš esot Zandam ieteicis sabojāt motoru, ņēma par pamatu.[1154]

26. maijā sagatavotajā apsūdzības rakstā teikts, ka Zands sekmējis bēgšanu un par to saņēmis atlīdzību.[1155] Par atlīdzību nodēvēja Kaira pasniegtā konjaka iedzeršanu "nervu nomierināšanai", kā arī Kaira atstātās naudas, obligāciju un kažoka pieņemšanu.[1156] Tiesas materiāli nesniedz skaidru priekšstatu par to, vai un kādā veidā Zands saņēma šo "atlīdzību". Apsūdzībā minēta versija, ka Zands esot palūdzis konjaku un lūdzis, lai Kairis uzraksta zīmīti, ka aizdzinis kuģi piespiedu kārtā. Savā liecībā Zands apgalvoja, ka Kalnītis ir lūdzis komandai degvīna pudeli un rakstveida zīmīti, ka kuģis aizdzīts uz Zviedriju piespiedu kārtā.[1157] Visi komandas locekļi liecināja, ka tikai Zands ir saņēmis naudu no Kaira, bet pats Zands uzsver – naudu Kairis atstājis visiem komandas locekļiem.[1158] Šāda liecību nesakritība varētu būt skaidrojama ar to, ka, iespējams, komandas locekļi vēlējās novelt visu atbildību uz Zandu. Tāpat nav izslēgts, ka viņiem likts liecināt pret Zandu, lai būtu vieglāk notiesāt. Kalnītis pat minēja, ka Zands bieži esot gājis uz klāju un bijis ieinteresēts tralera ātrākā nonākšanā Zviedrijā.[1159] Savukārt Zandu ģimenē saglabājies stāsts par to, ka Zands vispār nav pieņēmis konjaku no Kaira, bet izmetis pudeli pār bortu, kad kapteinis viņam to piedāvājis. Šāda rīcība esot pamatota ar to, ka Zands un Kairis bijuši draugi, tāpēc Kaira lēmumu bēgt uz Zviedriju Zands uztvēra kā drauga nodevību.[1160] Ievērojot ģimenes izklāstīto versiju, apsūdzības rakstā minētais, ka Zands ir saņēmis atlīdzību par palīdzību, ir pat smieklīga. Cita starpā neviens liecinieks neminēja neko par to, ka Zands būtu palīdzējis Kairim par atlīdzību. Īstenībā viņš atstāja kuģī nelielu naudas summu 57 rubļu apmērā un savu darba mēteli, jo tas viņam Zviedrijā vairs nebūtu vajadzīgs. Apsūdzībā šis fakts bija interpretēts kā apzināta atlīdzības saņemšana par

[1154] Turpat, 346. lp.
[1155]Turpat, 224. lp.
[1156] Turpat, 223. lp.
[1157] LVA, 1986. f., 1. apr., 21393. l., 3. sēj., 261. lp.
[1158] LVA, 1986. f., 1. apr., 41302 .l., 455. lp.
[1159] Turpat, 278. o. p. lp
[1160] Aivas Lapiņas intervija ar Dzintru Zariņu, pierakstīta 2015, 27. novembris.

palīdzību.[1161] Minētais raisa šaubas, jo Zandam vajadzēja apzināties, ka, ja šāda atlīdzība būtu pieņemta, tad pēc atgriešanās Liepājā sekos notikušā izmeklēšana un ka šāds apstāklis varētu būt par pamatu krimināllatbildībai. Tāpat grūti iedomāties, ka Zands būtu lūdzis kādu atlīdzību, ievērojot to, ka abi bija draugi, ka atbalsts bija sniegts piespiedu kārtā un ka, spriežot pēc vēlāk Zanda stāstā savai ģimenei, izturējās pret Kaira rīcību nosodoši.

Gan Zands, gan viņa nepilngadīgais dēls tūlīt pēc notiesājošā sprieduma sāka rakstīt lūgumus par atbrīvošanu vai soda samazināšanu, tomēr tos visus noraidīja.

Tiesa neņēma vērā to, ka Zands rīkojies draudu ietekmē. Tāpat nav ievērots, ka konjaks, nauda un apģērbs ir tikai nosacīti vērtējami kā atlīdzība, jo ne jau šo lietu dēļ Zands palīdzēja Kairim, bet gan draudu dēļ.

1956. gadā reabilitācijas rezultātā Zands drīkstēja atgriezties Latvijā. Meita sacīja, ka pēc atgriešanās no ieslodzījuma Arnolds Zands jūrā doties nedrīkstēja, viņš strādāja citus, vienkāršus darbus Liepājā. Notikušais iespaidoja arī dēla dzīvi – Edgars Zands gribēja iet jūrā, taču varas iestādes viņam sākumā to vispār neļāva, bet vēlāk deva atļauju strādāt uz kuģiem, kas no rīta dodas zvejā, bet vakarā atgriežas.[1162]

2.4. Represijas pret radiniekiem

Laikraksts *Laiks* ziņoja, ka Žaņa Nīča patēvs pēc notikušā esot vairākkārt pratināts. Vienā no pratināšanas reizēm esot bijusi sirdslēkme, kuras dēļ viņš mira.[1163] Savukārt pieciem Čukuru ģimenes locekļiem piespriesti 10 un 25 gadi. Krimināllietas apsūdzības slēdzienā redzams, viņu notiesāšanas pamats bijusi neziņošana. Turklāt visiem ģimenes locekļiem inkriminēta raidījuma *Amerikas Balss* klausīšanās. Aizbraukušo radiniekam Miķelim Mazķuņķim atbildība noteikta vēl arī par to, ka mājās atrastas "buržuāziskās Latvijas" un vācu laikā iznākušās grāmatas. Par noziedzīgu atzīta arī viņa kādreizējā piederība latviešu sociāldemokrātiem, savukārt bēgļu

[1161] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999, 863. lpp.
[1162] Aivas Lapiņas intervija ar Dzintru Zariņu, pierakstīta 2015, 27. novembris.
[1163] "Nepiedodams "noziegums"", *Laiks*, 1988, 10. augusts.

tēvam Jēkabam Čukuram un viņa dēliem Jānim un Teovilam – dienests leģionā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā, rezultātā apsūdzībai par neziņošanu atbilstoši 58.[12] pantam klāt nāca vēl arī atbildība saskaņā ar 58.[1a] pantu (dienests leģionā) un 58.[10] pantu (ārzemju radiostacijas klausīšanās un neziņošana par šādu rīcību)[1164].

Galvenā radiniekiem izvirzītā apsūdzība bija līdzzināšana. Liecībā Teovils Čukurs sacīja, ka Žanis tiešām 14. janvārī sacījis, ka domā bēgt. Teovila sieva Rasma Čukurs nopratināšanā 25. janvārī sacīja, ka viņi ar vīru Teovilu par Žaņa bēgšanas plāniem uzzināja 14. janvārī.[1165] Teovils sacīja, ka Žanis bijis augstās domās par sevi un citi, pat radinieki, viņam neko nenozīmējuši.[1166] Par to, cik ticami bija Žaņa bēgšanas plāni, liecina apstāklis, ka jau 1952. gadā viņš esot kaut ko sacījis par to, ka viņam apnicis dzīvot Latvijā un ka ASV viņam esot draugs – bijušais rūpnīcas *Tosmare* direktors.[1167] Mātei Maigai Čukurs inkriminēts tas, ka, padzirdējusi par aizbraukšanu, viņa sagatavojusi ēdienu, ko līdz ar dažām lietām ielikusi savā tirgus somā un iedevusi meitai. Viņu apsūdzēja atbilstoši 58.[1a] panta pirmajai daļai, kā arī 58.[10] panta pirmajai daļai.[1168] Teovilu Čukuru apsūdzēja saskaņā ar 58.[1a], bet Jāni Čukuru – saskaņā ar 58.[1a] un 58.[10] panta pirmo daļu.[1169] Viņiem visiem piesprieda 25 gadu sodu. Visus apsūdzēja par neziņošanu, ārzemju radiopārraižu klausīšanos, Teovilu un Jāni arī par dienestu leģionā. Pārējiem diviem apsūdzētajiem piesprieda 10 gadus ieslodzījumā.

Par šo apsūdzību amoralitāti, tiesas bardzību un represīvo būtību liecina arī lietu pārskatīšanas process, kurš bija iesācies drīz pēc Staļina nāves. 1955. gada 18. aprīlī Baltijas kara apgabala kara tribunāla priekšsēdētājs ierosināja Maigas Čukurs lietu pārkvalificēt no 58.[1a] uz 58.[12] pantu, sodu samazinot uz septiņiem gadiem.[1170] Šajā vēstulē norādīts, ka 17. panta inkriminēšana nav pamatota, jo nekādu šajā pantā paredzēto kūdīšanu vai pamudināšanu veikt "noziegumu"

[1164] LVA, 1986. f., 1. apr., 21647. l., 1. sēj., 287. lp.
[1165] Teovila Čukura lieta. LVA, 1986. f., 1. apr., 21647. l., 1. sēj., 3. lp.
[1166] Turpat, 269. lp.
[1167] Teovila Čukura lieta. LVA, 1986. f., 1. apr., 41302. l., 462. lp.
[1168] Turpat, 21647. l., 1. sēj., 467. lp.
[1169] Turpat.
[1170] Teovila Čukura lieta. LVA, 1986. f., 1. apr., 41302. l., 469. lp.

apsūdzētā nebija veikusi.[1171] Krimināllietas materiāli nerada pilnīgi nekādu pamatu uzskatīt, ka viņa būtu veikusi kādu mudinājumu bēgt. Viņa nespēja bēgšanu aizkavēt, zinot Nīča raksturu.

Nepamatoti represēto iedzīvotāju lietu pārskatīšanas procesa gaitā Īpašo viedokli Maigas un Jēkaba Čukura lietā 1955. gadā uzrakstīja Baltijas Kara apgabala kara tribunāla kolēģijas loceklis Masko. Viņš norādīja, ka, lai arī tribunāls sodu Maigai Čukurs bija samazinājis no 25 līdz 7 gadiem, arī šis sods ir pārāk bargs.[1172] Šajā dokumentā norādīts:

> "Uzskatu, ka viņi kā vecāki, lai arī zināja par bērnu nodomu bēgt uz ārzemēm, par to neziņoja varas iestādēm, radniecīgu jūtu vadīti."[1173]

Pat tādā gadījumā, ja okupācijas varas likumi prasīja pat vistuvākajiem radiniekiem ziņot par tādu "noziegumu" kā bēgšanas gatavošanu, būtu bijis jāvērtē, cik viennozīmīgi ir vērtējama radinieku pārliecība, ka teiktais par Žaņa nodomiem bēgt uz Zviedriju atbilst īstenībai. Nopratināšanā Teovils sacīja, ka nav ticējis bēgšanas plānu iespējai sekmēties.[1174] To norādīja arī vēstulē PSRS ģenerālprokuratūrai, kas rakstīta pēc tiesas sprieduma, ka viņš nav ticējis Žaņa teiktajam par bēgšanu.[1175]

Tiesas sēde, kurā skatīja visu četru bēgļu lietu, notika Rīgā 1953. gada 25. un 26. jūlijā. Visiem bēgļiem aizmuguriski piespriests nāves sods, kuru atcēla noilguma dēļ tikai 1987. gadā. Pēc šīs bēgšanas zvejnieku laivas tika izbakstītas ar pīķiem, lai pārbaudītu, vai kaut kur neslēpjas bēgļi, bet tas nelīdzēja.

2.5. Partijas struktūru reakcija

LKP CK biroja sēde šīs bēgšanas sakarā bija sasaukta 1953. gada 26. janvārī. Pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš ieteicis turpmāk zvejas kuģus jūrā vispār laist tikai grupās, lai zvejnieki cits citu

---

[1171] Teovila Čukura lieta. LVA, 1986. f., 1. apr., 41302. l., 468. lp.
[1172] Pārkvalificētā lieta balstīta uz KPFSR Krimināl kodeksa 50.[12] un 58.[10] pantiem. 21647. l., 3. sēj., 425. lp.
[1173] Turpat.
[1174] Turpat, 395. lp.
[1175] Turpat, 397. lp.

pieskata.[1176] Bet LKP CK sekretārs Arvīds Pelše uzskatījis, ka ar to vien ir par maz:

> "Mums jāvēršas Maskavā pie paša biedra Maļenkova [tolaik PSRS faktiskais līderis] un jālūdz, lai šis robežas iecirknis tiek kārtīgi noslēgts. Jūnijā bija viens bēgšanas gadījums, tagad otrs. Vai mēs katrus 3 – 4 mēnešus piegādāsim spiegus imperiālistiem?"[1177]

Padomju nomenklatūrai šāda iedzīvotāju bēgšana bija ārkārtīgi nepatīkama. Viņš turpināja:

> "Šim notikumam ir starptautisks skanējums, starptautiska nozīme. Tas nav tā, ja cilvēks būtu naudu zadzis. Pat, ja kāds būtu nozadzis miljonu valsts naudas, arī tad tas būtu mazāks zaudējums mūsu valstij nekā šī nodevība. Šajā gadījumā visiem jānes nopietna disciplināra un partijas atbildība."[1178]

Vēstuli ar prasību PSRS pakļautības VDM robežapsardzības karaspēkā un uz robežas "ieviest kārtību" arī nosūtīja Georgijam Maļenkovam. Tajā bija lūgts arī Kurzemē izveidot Rietumu latviešu ziņu raidītāju slāpēšanas tīklu, jo par bēgšanas cēloņiem bija uzskatīta arī Rietumu raidstaciju propaganda.[1179] LKP CK biroja rīcība atgādināja neslēptu paniku, kuras rezultātā cieta ļoti daudz cilvēku. Lielā mērā šim uzskatam par Rietumu radiostaciju raidījumiem kā bēgšanu veicinošu faktoru varētu piekrist, jo arī trimdas presē Nīcis sacīja, ka viņu bēgt iedrošināja ziņas par Tuklera sekmīgo bēgšanu.

Partijas birojā skatīja arī VDM robežapsardzes un drošības dienestu kļūdas. Pārmeta Ceturtajai Kara flotes pavēlniecībai, ka tā, aizbildinoties ar vētru, lidmašīnas meklēt traleri uz zvejas rajonu sūtījusi tikai 22. janvārī. Tad kuģis jau nāca mājup no Gotlandes. Notikušajā vainota arī jūras kara flotes bāzes vadība, rūpnīcas "Tosmare" kadru daļa, tur strādājošie pretizlūkošanas dienesta darbinieki.

Liepājas apgabala partijas komiteja skatīja tralera bēgšanas lietu arī 26. janvārī. Sēdē pieņemts lēmums, kas vaino pilsētas partijas organizāciju, ka tā nav ņēmusi vērā mācības no 1952. gada bēgšanas

[1176] LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 67. lp.
[1177] Turpat, 65. lp.
[1178] Turpat.
[1179] Turpat, 59. – 60. lp.

un neko nav darījusi LKP CK 1952. gada 24. jūnija lēmumu pildīšanā. Lēmumā kritizēts Liepājas Mehanizētās zvejas stacijas direktora vietnieks Erenštreits un direktors Četverikovs. Bet visasāk – kolhoza vadītājs Jēkabs Brunzāts.[1180] Lēmuma otrajā punktā bija minēti septiņi sīkāki uzdevumi Liepājas pilsētas partijas komitejas birojam, kur pirmajā vietā bija punkts par politmasu darbības kvalitātes uzlabošanu zvejnieku vidū.[1181] Komunisti esot uz katra zvejas kuģa, bet nekādu reālu audzināšanas darbu neveic. Jēkabam Brunzātam izteica stingro partijas rājienu.[1182] Vienlaikus viņam vajadzēja nodrošināt divu nedēļu laikā uzcelt kārtīgu sētu ap *Boļševika* teritoriju un ieviest caurlaižu sistēmu, nodrošināt kuģu stāvvietas apgaismošanu. Liepājas zvejas ostas vadītāju Borisu Ļivanovu bija nolemts atbrīvot no amata un izteikt stingro rājienu.[1183] Līdzās tam prasīts sodīt Liepājas robežsargus, arī Liepājas Jūras Kara flotes bāzes VDM pretizlūkošanas daļas operatīvos un vadošos darbiniekus, kuru nolaidības dēļ bēgšana bija iespējama.[1184] Kā vēl viens nepieciešamais uzlabojums bija minēta kuģu apgādes ar radiostacijām nepieciešamība un to sūtīšana grupās.

Represijas izpaudās arī plašās atbrīvošanās no amata. Tas gan nenotika uzreiz, bet pakāpeniski. Acīmredzot partijas struktūras mēģināja atrast vēl kādus "grēkus" šo bēgšanu sakarā nežēlastībā kritušo amatpersonu rīcībā, lai atrastu papildus pamatojumu viņu atbrīvošanai. Pilsētas partijas komitejas transporta nodaļas vadītāja vietnieks 26. janvārī rakstīja, ka Brunzāts līdz pat 24. janvārim nav atbrīvojis vairākus uzticību zaudējušus cilvēkus – arteļa mašīnrakstītāju un galveno grāmatvedi.[1185] Tomēr pilsētas partijas komitejas biroja sēde jau 4. februārī "par nolaidību darbā ar kadriem un politiskās modrības trūkumu" nolēma atbrīvot Jēkabu Brunzātu no *Boļševiks* priekšsēdētaja amata."[1186] Arī abi robežsargi, kuri pārbaudīja traleri, bija sodīti ar astoņiem gadiem ieslodzījuma.[1187] Liepājas zivju

[1180] LVA, PA-5452. f., 1. apr., 11a. l.,13. lp.
[1181] Turpat.
[1182] Turpat, 15. lp.
[1183] Turpat.
[1184] Turpat, 18.lp.
[1185] LVA, PA-105. f.,13. apr.,6. l., 20. lp.
[1186] Turpat, 77. lp.
[1187] Driķe, Nora. "Pāri jūrai, cauri dzelzs priekškaram uz dzīvību un nāvi", *Liepājas Vēstules*, Nr. 3, 2010, 37. lpp.

kombināta direktoram izteikts stingrais partijas rājiens par nolaidību darbā ar kadriem.[1188] Nekur dokumentā nebija tiešas norādes uz Kaira bēgšanas faktu.

Turklāt šo represiju jēga bija maza, tās bija birokrātiska rakstura un tikai nedaudz, uz īsu brīdi iekustināja iesīkstējušās birokrātiskās institūcijas. Par spīti pastiprinātajiem drošības sarīkojumiem, 1957. gada 11. jūlija rītā jau atkal zvejas kuģis no Liepājas piestāja Gotlandes krastā. Šoreiz Zviedrijā bija nolēmuši palikt 4 tralera RB-49 komandas locekļi.

3. Tralera RB-49 bēgšana 1957. gada jūlijā

1957. gada 11. jūlijā plkst. 06-30 no rīta Gotlandē, Jugarnas (*Ljugarn*) ostā, ieradās Latvijas traleris RB-49. Četri komandas locekļi – kapteiņa palīgs Teofils Hartmanis, mehāniķa palīgs Stefans Skude, mehāniķis IImārs Arājums un traļmeistars Fricis Štīrmanis –, sagūstot un sasienot kapteini, noorganizēja kuģa kursa maiņu uz Gotlandi. Pēc atbrīvošanas kapteinis tūlīt, 11. jūlijā plkst. 08-00 no rīta, devās atpakaļ uz Liepāju, bet pārējie četri komandas locekļi palika Zviedrijā. Stundu vēlāk, plkst. 09-00, viņš pa radio informējis padomju robežapsardzi par bēgšanas faktu. Tūlīt no Liepājas robežapsardzes bāzes viņam pretim izsūtītas ātrlaivas, bet no Kara flotes bāzes – mīnu kuģis. Tralera meklēšanā iesaistījusies arī lidmašīna Li-2. Saskaņā ar kapteiņa stāstīto LPSR izmeklēšanas iestādēm pie viņa kubrikā 10. jūlijā plkst. 18-30 ienācis Skude un paziņojis, ka komanda ir nolēmusi ar kuģi doties uz Zviedriju. Kapteinis nav piekritis, izgājis uz klāja, tādēļ rezultātā sasiets un ievietots kubrikā, kur pastāvīgi bijis kāda komandas locekļa uzraudzībā.

Pēc tam, kad robežapsardze saņēma ziņu pa radio no tralera RB-49 11. jūlijā par to, ka komanda aizbēgusi uz Zviedriju, jau šajā pašā dienā VDK rīcībā bija informācija par visiem bēgļiem, to radiniekiem un norādi, kuri no jūrniekiem bija esošie un bijušie robežapsardzes aģenti. LKP CK sūtītajā VDK pilnvarotā, majora Vidriķa ziņojumā ar roku pasvītrotas tās rindiņas, kur bija runa par zvejnieku radiniekiem.[1189]

[1188] LVA, PA-105. f., 13. apr., 6. l, 78. lp.
[1189] LVA, PA-101. f., 21. apr., 48a l., 77. – 79. lp.

Jau 11. jūlijā VDK bija pārbaudījusi visu zvejnieku dzīvesvietas, saglabājies ziņojums par Teofila Hartmaņa dzīvesvietas pārbaudi ar norādi, ka tur dzīvojot viņa tēvs Jānis Hartmanis, māte Olga un pusmāsa Karīna Belousova.[1190]

12. jūlijā pret visiem četriem ierosināta krimināllieta, pamatojoties uz KPFSR Kriminālkodeksa 58.[1a] pantu – par dzimtenes nodevību. Tajā pašā dienā bija pieņemts lēmums par dzīvesvietu pārmeklēšanu, jo "tur varētu būt materiāli, kas liecina par viņu noziedzīgajiem plāniem".[1191] 16. jūlijā pieņemts lēmums par arestu, kam pievienota kapteiņa Mihaila Mikulaņeca liecība.[1192] Izmeklēšana neatklāja nekādus pierādījumus par to, ka bēgšana bijusi gatavota iepriekš.[1193]

Šajā komandā lielākā daļa bēgļu bija jauni cilvēki, izņemot 51 gadu veco Frici-Albertu Friča dēlu Štīrmani. Vienīgais komandas loceklis, kurš bija izveidojis ģimeni Latvijā, bija kapteinis, kurš ar kuģi atgriezās Latvijā. VDK par galvenajiem bēgšanas organizatoriem uzskatīja 39 gadus veco Pāvilostas iedzīvotāju Skudi un liepājniekus Hartmani un Štīrmani. Divi komandas locekļi bija atgriezušies no dienesta padomju armijā, viens bija komjaunietis, trīs aizbēgušie vairs neskaitījās aktīvie aģenti. Vienīgais bēgļu biogrāfijas "traips", kuru izmeklēšanas gaitā izdevās atrast, bija apstāklis, ka Stefans Skude nacistiskās Vācijas okupācijas laikā bija braucis uz nacistiskās Vācijas tirdzniecības kuģiem. Pat 1957. gada LKP CK biroja sēdē 16. jūlijā Liepājas pilsētas partijas komitejas sekretārs Indriķis Pinksis[1194] izteica izbrīnu, ka ne par vienu komandas locekli nekāds kompromitējošs materiāls nav atrasts.[1195] 1936. gadā gan septiņpadsmitgadīgais Stefans Skude apsūdzēts par neķītrību veikšanu Pāvilostā, Liepājas apgabaltiesa

[1190] LVA, PA-101. f., 21. apr., 48a l., 65. lp.
[1191] Skudes u.c. lieta. LVA, 1986. f., 1. apr., 41343. l., 1.sēj., 45.lp.
[1192] Turpat, 48. lp.
[1193] Turpat, 58. lp.
[1194] Indriķis Pinksis, Otto dēls (dz. 1910. gadā Rīgā), no 1927. gadā nelegālajā komjaunatnē, 1931. gadā kandidējis Saeimas vēlēšanās no Latvijas sociāldemokrātu opozicionāro strādnieku kandidātu saraksta, bijis ieslodzīts, PSKP biedrs no 1939. gada, 130. latviešu strēlnieku korpusa gvardes kapteinis, no 1946. gada Latvijas Ļeņina Komunistiskie Jaunatnes Savienības Centrālās komitejas sekretārs, no 1957. gada līdz 1959. gada LPSR arodbiedrību republikāniskās padomes priekšsēdētājs.
[1195] LVA, PA-101. f., 21. apr., 48a. l., 35. lpp.

aiz slēgtām durvīm viņu attaisnoja[1196]. PSRS VDK robežapsardzības karaspēka Baltijas apgabala priekšnieks Ņikiforovs centās pierādīt, ka bēgšana gatavota jau aptuveni no aprīļa, tās organizēšanā bija iesaistītas trīs personas – Skude, Štīrmanis un Hartmanis.[1197] Tomēr arī kuģa pārmeklēšanā nekādi pierādījumi par bēgšanas gatavošanu nebija atrasti.[1198] Rezultātā izrādījās, ka nav neviena pierādījuma par bēgšanas iepriekšēju gatavošanu.

Kurš un kādēļ organizēja šo bēgšanu, par to nav viennozīmīgi skaidras informācijas. Trimdas presē bēgļi sacīja, ka par bēgšanu zinājuši tikai divi komandas locekļi, kuru vārdi nebija minēti.[1199] Visticamāk, tie varēja būt Skude un Hartmanis. Turpat arī minēts, ka bēgļi esot priecājušies, ka nav braucienā devies cilvēks, ko uzskatīja par čekas aģentu.[1200] Patiesībā apkalpē saskaņā ar centrālkomitejas rīcībā esošajiem dokumentiem bija viens aktīvais VDK aģents – Mikulaņecs.[1201] Kā jau minēts, trīs aizbēgušie zvejnieki norādīti kā bijušie aģenti, ar kuriem sadarbība pārtraukta jau labu laiku iepriekš. Ar Štīrmani pārtraukta sadarbība, jo viņš esot bijis dzērājs[1202], ar Skudi – jo uzskatīts par dezinformatoru.[1203]. Arājums bija sadarbojies ar VDK tikai pirms dienesta armijā, bet pēc tam sadarbību ar šo iestādi pārtraucis.[1204] Sadarbības pārtraukšanas iemesli ar VDK varas iestādēm nebija zināmi.[1205] Visvarenās čekas informētību trimdas prese mēdza pārspīlēt. Tāpat jāņem vērā apstāklis, kas pieminēts jau saistībā ar pirmo bēgšanas gadījumu, pat, ja zvejnieks neskaitījās aģents, tad viņu tāpat "vīri ādas jakās [..] tincinājuši, par ko zvejnieki

[1196] "Ar dūres sitienu divās vietās lauzts žoklis". *Kurzemes Vārds,* 1936, 11. septembris.
[1197] LVA, PA-101. f., 21. apr., 48a. l., 37. lp.
[1198] LVA, 1986. f., 1. apr., 41343. l., 1. sēj., 58. lp.
[1199] "Latviešu zvejniekiem patvēruma tiesības Zviedrijā", *Latvija*, 1957, 7. septembris.
[1200] Turpat.
[1201] LVA, PA-101. f., 21. apr., 48a. l., 61. lp.
[1202] F. Štīrmanis patiesi vēl trīsdesmitajos gados vairākas reizes sodīts par sabiedriskā miera traucēšanu. "Liepājas dzīve", *Kurzemes Vārds,* 1936, 1. oktobris, "Liepājas dzīve", *Kurzemes Vārds,* 1938, 18. septembris.
[1203] LVA, PA-101. f., 21. apr., 48a. l., 57. lp.
[1204] Turpat.
[1205] Turpat.

uz kuģiem runājot".[1206] Trimdas presē minēts arī tas, ka zvejnieki plānojuši bēgšanu jau kopš ziemas.[1207] Šādi varoņstāsti iederējās trimdas latviešu propagandā, droši vien arī daudz necenšoties noskaidrot patiesību. Arī padomju izmeklēšanas orgāniem šāds pieņēmums bija izdevīgs, jo attaisnoja to pastāvēšanas nepieciešamību, deva iespēju izvērst represijas. Bēgļu krimināllietā VDK izmeklētāji ar treknu sarkanu svītru pasvītroja tieši to trimdas preses raksta par četru zvejnieku bēgšanu tulkojuma fragmentu, kur bēgļi teica, ka jau sen gatavojuši bēgšanu.[1208]

Apsūdzībās, kuras neklātienē izvirzītas zvejniekiem, visiem pārmesta līdzdalība kapteiņa sagūstīšanā un kuģa nolaupīšanā. LPSR Augstākā tiesa slēgtajā sēdē 2. oktobrī aizmuguriski visiem piesprieda ieslodzījumu – Stefanam Skudem 25 gadus, bet pārējiem diviem bēgļiem – 10 gadus. Apsūdzība pamatojās uz KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1a] un 58.[11] pantu. Minētais norāda, ka staļiniskā sodu piespriešanas prakse bija transformējusies un tiesāšanā ņēma vērā nianses, mēģinot pievērst uzmanību tiesājamo individuālai vainas pakāpei. Spriedumā bija atrunāts, ka tiesas kolēģija uzskata par iespējamu nepiemērot 58.[1a] pantā paredzēto augstāko soda mēru – nāves sodu – un tā izskatījusi katra tiesājamā vainas pakāpi.[1209] Skudi atzina par galveno vaininieku un organizatoru, jo viņš jau agrāk vairākkārt mēģinājis aizbēgt uz Zviedriju.[1210] Jau pēc pirmās Mikulaņeca liecības sniegšanas 11. jūlijā VDK sūtīja LKP CK ziņojumu: "Aktīvākais organizētājs bija Skude, Hartmanis un Štīrmanis bija viņa iespaidā."[1211] Pārējie trīs zvejnieki bija vainoti kā vienlīdz līdzatbildīgi. Apsūdzības pamatojums balstījās galvenokārt kapteiņa Mikulaņeca liecībās. Arī trimdas preses raksti izmantoti apsūdzības sagatavošanā[1212] un tie ņemti vērā apsūdzības slēdzienā.[1213]

[1206] Heniņš, Arturs. "Tai rītā pirms 34 gadiem", *Neatkarīgā Cīņa*, 1991, 29. augusts. Minētā publikācija atspoguļo A. Heniņa sarunu ar Ilmāru Arājumu.
[1207] "Četri latvieši izkļuvuši brīvībā", *Londonas Avīze*, 1957, 19. jūlijs.
[1208] LVA, 1986. f., 1. apr., 41343. l., 2. sēj., 206. lp.
[1209] Skudes, Štīrmaņa, Hartmaņa un Arājuma uzraudzības lieta. LVA, 1986. f., 1. apr., 41343. l., 76. lp.
[1210] Turpat.
[1211] LVA, PA-101. f., 21. apr., 48a. l., 52. lp.
[1212] LVA, 1986. f., 1. apr., 41343. l.,2. sēj., 203. – 213. lp.
[1213] Turpat, 69. lp.

Ziņas par to, kad un kā zvejniekiem izdevās sarunāt un īstenot bēgšanu, ir pretrunīgas. Viennozīmīgi var konstatēt, ka nekādi pierādījumi bēgšanas gatavošanai nebija un neviens Latvijā par tiem informēts nebija. Tāpat droši var apgalvot, ka Ilmārs Arājums[1214] nemaz nav vēlējies palikt Zviedrijā un nav zinājis, ka komandas biedri plāno bēgšanu. To apliecina gan dokumenti, gan viņa paša stāstītais. Atšķiras tikai dažas nianses un blakusapstākļi. 1991. gadā, pirmo reizi pēc 1957. gada viesojoties Latvijā, Ilmārs Arājums sarunā ar Artūru Heniņu apstiprināja šo versiju. Par notikumiem 1957. gada 11. jūlijā viņš atcerējās:

> "Ilmāram atmiņā, ka otrā rītā viņu uz nāras modinājis Štīrmanis un teicis: "Braucam uz Zviedriju!" "Braucam uz Zviedriju!" Ilmārs atbildējis, paģirainajā galvā vēl īsti neaptverdams šo vārdu īsto jēgu. Pa galvu jaukusies vēl dzēruma nenopietnība un jauna puikas piedzīvojumu kāre. Zviedrijā Arājumam bijušas tikai 10 – 15 minūtes, kurās izlemt, vai atgriezties Latvijā kopā ar kapteini vai nē. Kapteinis aicinājis braukt atpakaļ. Viņi bijuši lieli draugi. Bet tanī pašā laikā Skude baidījis ar 25 gadiem Sibīrijā. Ilmārs gan kāpis uz kuģa, gan kāpis nost."[1215]

Šis apgalvojums, ka Skude baidījis ar Sibīriju, pilnībā sakrīt ar kapteiņa 6. augustā sniegto liecību.[1216] Tomēr Mikulaņecs noliedza, ka kuģī būtu lietots alkohols, tiesa, viņš apstiprināja, ka dzēruši ap plkst. 12-00 krastā.[1217] Kapteiņa liecība ir izskaidrojama ar to, ka alkohola lietošana uz kuģa bija stingri noliegta, iespējams, ka kapteinis neteica taisnību. Citu liecinieku nebija, un Zviedrijā palikušie zvejnieki trimdas presei arī, iespējams, nevēlējās stāstīt par dzeršanu uz kuģa, lai nelaupītu bēgšanai varonības un mērķtiecības oreolu. Arājuma māsa Rita Kovaļevska intervijā uzsvēra, ka par nekādiem bēgšanas nodomiem nevarēja būt runa. Ilmāram Latvijā bija draudzene, un augustā viņš gatavojās precēties.[1218] Vienīgais, ko viņš mājiniekiem kādreiz sacīja par bēgšanu uz Zviedriju, bija par tās neiespējamību – jūrā nemitīgi bija

[1214] Ilmārs Arājums (dzimis Skrundā 1933. gada 16. februārī, miris Jakobsbergā 2001. gada 2. maijā).
[1215] Heniņš, Arturs. "Tai rītā pirms 34 gadiem", *Neatkarīgā Cīņa*, 1991, 29. augusts.
[1216] LVA, 1986. f., 1. apr., 41343. l., 2. sēj., 93. lp.
[1217] Turpat, 1. sēj., 68. lp.
[1218] Intervija ar Ritu Kovaļevsku, pierakstīta 2015, 7. decembris.

karakuģi un zvejniekus uzraudzīja.[1219] Saskaņā ar kapteiņa Mikulaņeca stāstīto Arājums nevēlējās palikt Zviedrijā, viņš esot pat raudājis, apzinoties, ka atgriešanās vairs nav iespējama.[1220] Tas, ka Arājums it kā raudājis, kad nonācis Gotlandē, jo apzinājies, ka atgriešanās Latvijā ir neiespējama, minēts tikai Liepājas pilsētas partijas komitejas sekretāra Indriķa Pinkša 1957. gada 12. jūlija ziņojumā, kurš sagatavots, vadoties no Mikulaņeca sākotnējās liecības, bet kas nav minēta vēlāk notikušās nopratināšanas protokolā. Šī versija pilnībā sakrīt ar paša Arājuma vēlāk sacīto radiniekiem un Artūram Heniņam.

VDK priekšsēdētājs Vēvers bēgšanā vainoja alkoholismu, kas esot bijusi visai izplatīta parādība zvejnieku vidē. LPSR augstāko amatpersonu ieskatā bēgšana bija iespējama arī daudzu varas institūciju kļūdu dēļ, piemēram, politiskās audzināšanas darbs kolhozā nav bijis pienācīgā līmenī, esot pārāk sadrumstalota drošības iestāžu struktūra un pārāk mazs darbinieku skaits, kas strādā ar aģentūru zvejnieku vidū.

Liepājas pilsētas partijas organizācijas dokumentos ziņas par šo bēgšanu gandrīz nevar atrast. Vienīgi 1957. gada 4. septembra sēdes protokolā pieminēts, ka "vājā ideoloģiskā audzināšana bija galvenais RB-49 četru komandas locekļu nodevības cēlonis".[1221] Kolhoza vadītājs Tālivaldis Frickaus pēc notikušā palika amatā, lai gan viņam izteica stingro partijas rājienu. Tā paša gada 10. decembrī "Boļševiks" partijas organizācija lūdza LKP CK noņemt kolhoza vadītājam Frickausam stingro partijas rājienu.[1222] Tas viņam bija noteikts par bezatbildīgu rīcību kadru izvēlē un audzināšanā pēc zvejnieku bēgšanas.

Galvenā bēgšanas organizatora Skudes biogrāfija bija tipiska Latvijas pēckara gadu iedzīvotājam. Par pozitīvu jaunā vara uzskatīja, ka nacistiskās Vācijas armijā viņš bija dienējis tikai vienu mēnesi – 1945. gada februārī.[1223] Viņš visu laiku esot slēpies un centies izvairīties no iesaukuma leģionā. Sieva Otīlija sagatavoja viltotus dokumentus, kuros apstiprināts, ka viņš ir zvejnieks un līdz ar to nav

[1219] Intervija ar Ritu Kovaļevsku, pierakstīta 2015, 7. decembris.
[1220] LVA, PA-101. f., 21. apr., 48a. l., 45. lp.
[1221] LVA, PA-105. f., 21. apr., 8. l., 107. lp.
[1222] Turpat, 145. lp.
[1223] LVA, 1986. f., 1. apr., 41343. l., 1. sēj., 148. lp.

iesaucams nacistiskās Vācijas armijā. Kā atbildību pastiprinošs apstāklis tam, ka Skude ilgi plānojis bēgšanu uz Zviedriju, izmantota bijušās sievas liecība, ka 1945. gadā, pēc nacistiskās Vācijas kapitulācijas, viņš it kā esot gribējis aizbēgt no Pāvilostas uz Zviedriju, paņemot līdzi arī citas ģimenes.[1224] Iecere neesot īstenota. Jābilst, ka minētajā laikā šādā veidā mēģināja rīkoties daudzi Latvijas iedzīvotāji. Tomēr ticama versija, ka viņš savu ieceri bēgt nebija atmetis un to paudis radiem, tāpēc tad, kad 1957. gadā radiniekus pratināja, viņiem bija pamats stāstīt par Skudes plāniem bēgt uz Zviedriju. Skudes atbildības noteikšanai izmantota arī kāda liecinieka informācija par to, ka Skudes klāstītie bēgšanas plāni sievai Otīlijai 1945. gadā esot bijis par pamatu tam, ka robežsargi viņam esot atņēmuši atļauju doties jūrā un vēlāk pat pārzāģējuši viņa laivu.[1225]

Tā kā bēgļi par saviem konkrētiem nodomiem nevienu Latvijā nebija informējuši, tad politiskie aresti nenotika, lai gan nav šaubu, ka tādi būtu, ja vien kāds Latvijā būtu zinājis par gaidāmo bēgšanu. Kapteinim Mikulaņecam nopratināšanā 1957. gada 6. augustā pārmeta, ka viņš nav pretojies un nav mēģinājis novērst kuģa aizdzīšanu: "Jums bija iespēja piespiest komandas locekļus atteikties no viņu noziedzīgajiem nodomiem. Kādēļ Jūs to nedarījāt?"[1226] Uz to viņš pamatoti atbildēja, ka pretoties četriem vīriem nav bijusi iespēja. Ja arī tas būtu iespējams, tas jāuzsver pārspēks, kāds bija komandas locekļiem. Jābilst, ka izmeklēšanas gaitā pārbaudītas kapteiņa rokas, lai konstatētu, vai uz tām redzamas virves nospiedumu pēdas, tomēr tādu nebija, kas raisīja aizdomas par teiktā atbilstību īstenībai. Kapteinis gan pastāvēja uz to, ka bija sasietas gan kājas, gan rokas, tomēr ne tik cieši, lai radītu paliekošus nospiedumus.[1227]

Radiniekus vairākkārt rūpīgi nopratināja, tomēr nekādi pierādījumi, ka viņi zinātu par plānoto bēgšanu, netika konstatēti.

Ārvalstu prese šim gadījumam pievērsa lielu uzmanību. Latviešu trimdas laikraksta *Laiks* korespondents 1957. gada 16. oktobrī, mēnesi pēc tam, kad visi četri bēgļi bija atstājuši Stokholmas policijas izmeklēšanas iecirkni, sarunājās ar viņiem. Visiem bija darbs

[1224] LVA, 1986. f., 1. apr., 41343. l., 1. sēj., 148. lp.
[1225] Turpat, 145. lp.
[1226] Turpat, 2. sēj., 95. lp.
[1227] LVA, 1986. f., 1. apr., 41343. l., 2. sēj., 95. lp.

kādā Viduszviedrijas pilsētiņas metālapstrādes uzņēmumā. Uz jautājumu, vai bēgļi nožēlo bēgšanu un vai domā par atgriešanos dzimtenē, visi to kategoriski noliedza. Štīrmanis pat sacīja:

> "Pa naktīm dažreiz nevaru gulēt, ir jādomā un jādomā. Visvairāk jādomā par to, kāpēc taisni mums četriem palaimējās, ja tik daudzi palika viņā pusē. Ar ko mēs tādu laimi izpelnījušies?"[1228]

Kapteinis Mikulaņecs liecināja, ka Štīrmanis jau pēc kapteiņa sasiešanas esot sacījis: "Ja mums tuvosies padomju robežsargu kuģis, dzīvs es viņiem rokās nedošos."[1229] Tomēr 1958. gada maijā Štīrmanis atgriezās Latvijā. Kā liecina trimdas preses materiāli, viņš esot sācis vēl stiprāk dzert nekā agrāk un pakļāvies PSRS vēstniecības Zviedrijā latviešu "kultūras atašeja", VDK štata darbinieka Leonīda Rimjana vilinājumiem atgriezties. Pēc atgriešanās Latvijā apsūdzību Štīrmanim atcēla un viņš iesaistījās pret trimdu vērstajā padomju propagandā. 1958. gada 22. jūlijā VDK priekšsēdētājs J. Vēvers apstiprināja lēmumu par lietas izbeigšanu pret Štīrmani un viņa atbrīvošanu. Šajā dokumentā minēts, ka Štīrmanis esot bijis stipri piedzēries un sava vājā rakstura nespēja pretoties Skudem un viņa biedriem aizbēgšanas novēršanai. 17. jūlijā notika Štīrmaņa un Mikulaņeca konfrontēšana, kur pēdējais neapstiprināja Štīrmaņa versiju un turpināja apgalvot, ka arī Štīrmanis viņu fiziski ietekmējis. Atbrīvošanas atzinumā teikts, ka Štīrmaņa noziedzīgā līdzdalība ir pierādīta, bet, ņemot vērā to, ka viņš savu noziegumu apzinājās un atgriezās Latvijā, kā arī to, ka viņš darbojies alkohola un savu komandas biedru ietekmē, sods Štīrmanim atceļams.[1230]

Secinājumi

Apskatā ietvertos bēgšanas gadījumus tikai daļēji var uzskatīt par politiski motivētiem. Tas saistīts ar to, ka ne visi zvejnieki, kuri nonāca Zviedrijā, vēlējās tur nokļūt. Ilmārs Arājums un vismaz divi Tuklera laivas komandas locekļi uzskatāmi par piespiedu kārtā

[1228] "Šīs vasaras noskaņas Latvijā. Saruna ar bēgļiem, kas vienu mēnesi nostrādājuši brīvā zemē un iepazinušies ar emigrantiem", *Laiks*, 1957, 10. oktobris.
[1229] LVA, 1986. f., 1. apr., 41343.l , 2. sēj., 90. lp.
[1230] LVA, 1986. f., 1. apr., 41343.l , 2. sēj., 80. lp.

Zviedrijā nonākušiem. Tāpat arī ne visos gadījumos bēgšana strikti saistāma ar motīvu politiski pretoties padomju režīmam.

Apskatītās vajāšanas, kas izcēlās bēgšanas rezultātā, īstenotas, vadoties no staļiniskās spriestspējas principiem. Radiniekus sodīja ar visbargākajiem sodiem par neziņošanu. Faktiski likums spieda radiniekus uz neiedomājami amorālu rīcību. Izvērtējot atbildību, nebija ņemts vērā apstāklis, ka Latvijā palikušie radinieki, iespējams, pat neticēja bēgšanas nodomam, kā tas bija Nīča bēgšanas gadījumā. Apsūdzētājiem, izmantojot izdevību, inkriminēja vēl arī papildus "noziegumus", piemēram, dienēšanu leģionā un pretpadomju literatūras glabāšanu, apsūdzot līdz ar to vēl atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1a] un 58.[10] pantiem.

Vadoties no apskatītajiem gadījumiem, var secināt, ka zvejnieki bija spiesti ziņot varas iestādēm par pretvalstiskām sarunām un īpaši par gatavošanos bēgt neatkarīgi no tā, vai viņi bija vai nebija t. s. aktīvo ziņotāju sarakstos. Kā liecina Zanda gadījums, ja arī persona bija aģentūras sarakstā kā čekas ziņotājs, tas neglāba viņu no varas iestāžu represijām.

Escaping from the fishermen kolkhoz 'Boļševiks' of Liepaja by fishing boats (1952 – 1957). Motives, performance, reaction of the state institutions

This report analyzes four cases of escape from the fishermen's kolkhoz 'Boļševiks' of Liepaja. All cases examine the instances of fishing boats taken over by their crew or some of the members of the fisherman's kolkhoz. In three cases, these attempts were successful, but one proved unsuccessful. Altogether, the coast of Sweden was reached by 13 people, one of them returned soon after the escape and one child died during the escape.

Sources are the most scarce concerning the boat led by Andrejs Tuklers which escaped to Sweden during the summer of 1952. Information from the exile press is contradictory. On the one hand, refugees are demonstrated as the patriots that for a long time had prepared their escape, on the other hand, their action is presented as being spontaneous and non-organized. This research attempts to investigate the circumstances of these cases in detail.

The escapes of 1953 and 1957 are well documented. The first was organised by Žanis Nīcis a worker in the factory 'Tosmare', with the help of Captain Andrejs Kairis. The second was organized by the fisherman Stefans Skude. The LSSR KGB criminal cases testify that investigators were trying to link the escaping motives with the biographies of those who escaped and their close relatives and, thus, to establish by this link evidence of the crime committed. In some cases, evidence of committed 'crimes' was established, with others, it was not. The documents also provide information on the repressions created by investigators with regard to members of the crew who had returned to Latvia. They were accused for being guilty of supporting escape.

The documents of the bureau of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR enable analysis of the reaction of the KGB border troops in the LSSR and the highest officials of the bureau of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR on the fishermens' escape. Reaction was fast and operative, but initially

based on faulty assumptions, stereotypical clichés which derived from the notions of Soviet ideology. In analyzing the minutes of the bureau, it is possible to establish the social status of refugees. There are also versions on the motives of those who escaped. The minutes even provide information on the agents of border guards among refugees. These documents provide grounds for establishing the future activities of the security institutions in their attempts to prevent future escapes.

Pielikums

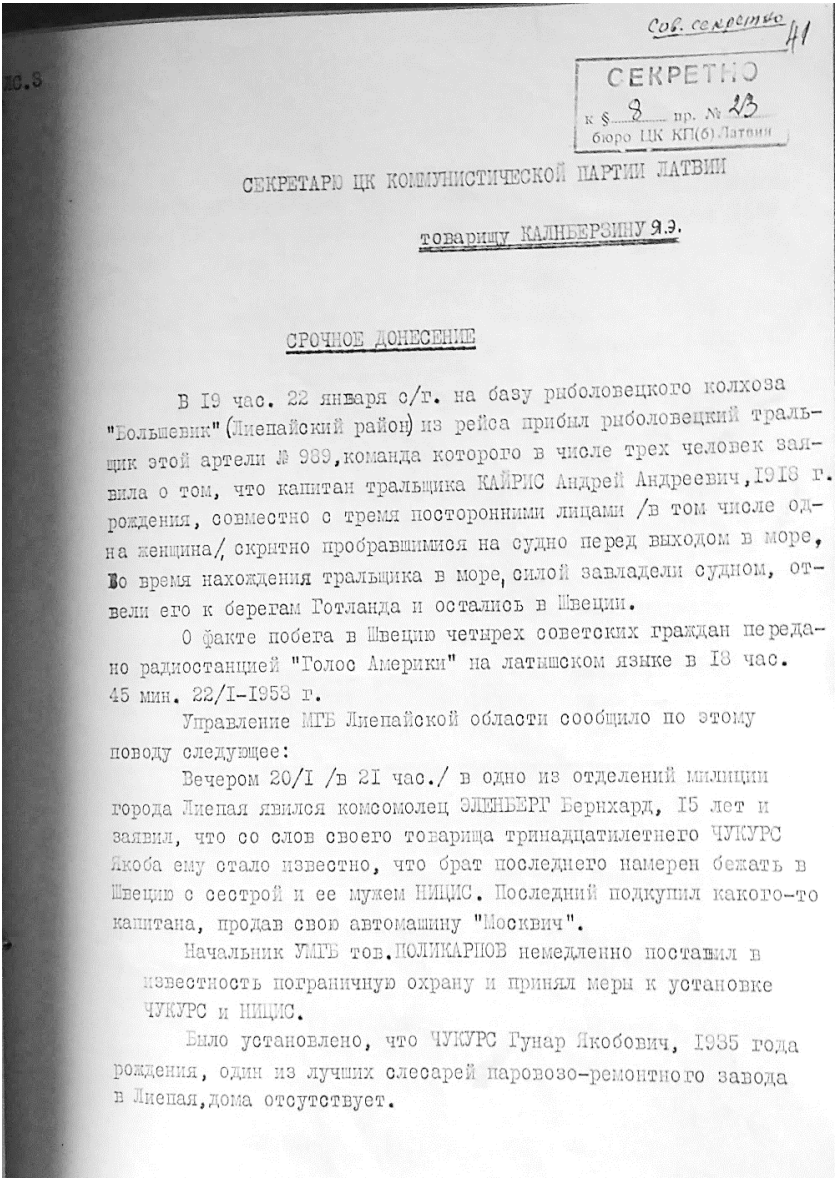

Соб. секретно 41

СЕКРЕТНО
к § 8 пр. № 23
бюро ЦК КП(б) Латвии

СЕКРЕТАРЮ ЦК КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЛАТВИИ

товарищу КАЛНБЕРЗИНУ Я.Э.

СРОЧНОЕ ДОНЕСЕНИЕ

В 19 час. 22 января с/г. на базу рыболовецкого колхоза "Большевик" (Лиепайский район) из рейса прибыл рыболовецкий тральщик этой артели № 989, команда которого в числе трех человек заявила о том, что капитан тральщика КАЙРИС Андрей Андреевич, 1918 г. рождения, совместно с тремя посторонними лицами /в том числе одна женщина/, скрытно пробравшимися на судно перед выходом в море, во время нахождения тральщика в море, силой завладели судном, отвели его к берегам Готланда и остались в Швеции.

О факте побега в Швецию четырех советских граждан передано радиостанцией "Голос Америки" на латышском языке в 18 час. 45 мин. 22/I-1953 г.

Управление МГБ Лиепайской области сообщило по этому поводу следующее:

Вечером 20/I /в 21 час./ в одно из отделений милиции города Лиепая явился комсомолец ЭЛЕНБЕРГ Бернхард, 15 лет и заявил, что со слов своего товарища тринадцатилетнего ЧУКУРС Якоба ему стало известно, что брат последнего намерен бежать в Швецию с сестрой и ее мужем НИЦИС. Последний подкупил какого-то капитана, продав свою автомашину "Москвич".

Начальник УМГБ тов. ЮЛИКАРПОВ немедленно поставил в известность пограничную охрану и принял меры к установке ЧУКУРС и НИЦИС.

Было установлено, что ЧУКУРС Гунар Якобович, 1935 года рождения, один из лучших слесарей паровозо-ремонтного завода в Лиепая, дома отсутствует.

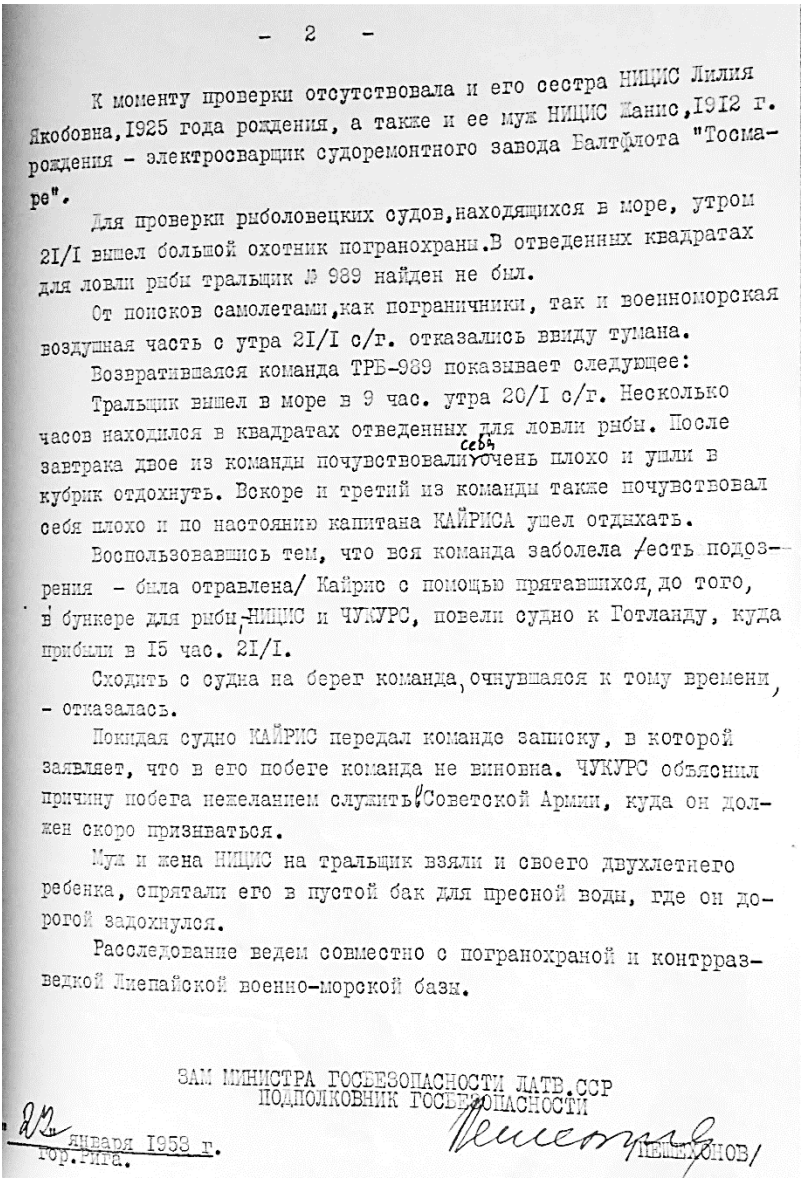

– 2 –

К моменту проверки отсутствовала и его сестра НИЦИС Лилия Якобовна, 1925 года рождения, а также и ее муж НИЦИС Жанис, 1912 г. рождения – электросварщик судоремонтного завода Балтфлота "Тосмаре".

Для проверки рыболовецких судов, находящихся в море, утром 21/I вышел большой охотник погранохраны. В отведенных квадратах для ловли рыбы тральщик № 989 найден не был.

От поисков самолетами, как пограничники, так и военноморская воздушная часть с утра 21/I с/г. отказались ввиду тумана.

Возвратившаяся команда ТРБ-989 показывает следующее:

Тральщик вышел в море в 9 час. утра 20/I с/г. Несколько часов находился в квадратах отведенных для ловли рыбы. После завтрака двое из команды почувствовали себя очень плохо и ушли в кубрик отдохнуть. Вскоре и третий из команды также почувствовал себя плохо и по настоянию капитана КАЙРИСА ушел отдыхать.

Воспользовавшись тем, что вся команда заболела /есть подозрения – была отравлена/ Кайрис с помощью прятавшихся, до того, в бункере для рыбы, НИЦИС и ЧУКУРС, повели судно к Готланду, куда прибыли в 15 час. 21/I.

Сходить с судна на берег команда, очнувшаяся к тому времени, – отказалась.

Покидая судно КАЙРИС передал команде записку, в которой заявляет, что в его побеге команда не виновна. ЧУКУРС объяснил причину побега нежеланием служить в Советской Армии, куда он должен скоро призываться.

Муж и жена НИЦИС на тральщик взяли и своего двухлетнего ребенка, спрятали его в пустой бак для пресной воды, где он дорогой задохнулся.

Расследование ведем совместно с погранохраной и контрразведкой Лиепайской военно-морской базы.

ЗАМ МИНИСТРА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ ЛАТВ.ССР
ПОДПОЛКОВНИК ГОСБЕЗОПАСНОСТИ

22 января 1953 г.
гор. Рига.

(ПЕШЕХОНОВ)

LPSR VDM ministra vietnieka Fotija Pešehonova 1953. gada 22. janvāra pirmais ziņojums LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam par Žaņa Nīča bēgšanu uz Zviedriju. LVA, PA-101. f., 15. apr., 43a. l., 41. lp., 41. lp. o. p.

Latvijā iebraukušo etnisko minoritāšu pārstāvju nevardarbīgā pretošanās padomju režīmam LPSR VDK kriminālllietu atspoguļojumā (1956 – 1968).

Anastasija Smirnova
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Darbs izstrādāts Dr. hist. Jāņa Ķerusa vadībā

Pretpadomju propaganda un aģitācija.

Ievads

Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupētajās valstīs un satelītvalstīs Austrumeiropā (šeit drīzāk kā politisks termins, nevis ģeogrāfisks[1231]) pretošanās padomju režīmam notika jau Otrā pasaules kara laikā un lielākoties līdz PSRS sabrukumam. Īpaši aktīva pretošanās bija valstīs, kur pēc Pirmā pasaules kara izveidojās stabilas, neatkarīgas nacionālās valstis vai kur notika valstiskuma izveides mēģinājumi. Padomju režīmu nepieņēma, nesaprata un tam pretojās arī Latvijā. Latvija kā Rietumeiropas vērtību "šūpulis" ar augstu "eiropeiskās attīstības līmeņa rādītāju"[1232] arī tiesiskās kultūras ziņā, saskaroties ar padomju varu, kur valsts pārvalde balstījās uz tādiem valsts pārvaldes līdzekļiem kā terors un kolektivizācija, piedzīvoja ievērojamu kultūršoku. Ievērojot minēto, Latvijas iedzīvotāju pretošanās šādai varai uzskatāma par loģisku.

[1231] Piemēram, skat.: Kramer, Mark. "Stalin, Soviet Policy, and the Consolidation of a Comunist Block in Eastern Europe, 1944 – 1953", *Divinatio*, No. 31, 2011, p. 1.
[1232] Strods, Heinrihs, "Ievads", *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 17. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006, 12. lpp.

Latvijas teritorijā pēc tās okupācijas varēja brīvi pārcelties uz dzīvi padomju pilsoņi, kas bija nākuši no citurienes,[1233] īpaši no tādām vietām, kur padomju režīmam bijusi senāka vēsture. Arī šādas personas, dzīvojot Latvijas teritorijā, pretojās padomju režīmam. Ievērojot to, ka minētais fenomens joprojām ir nepietiekami skatīts, pētījums ir veltīts atsevišķu tā aspektu analīzei. Turklāt jebkāda izpēte bieži tiek politizēta vai saistīta ar mītu un stereotipu atražošanu, tādēļ pētījuma mērķis ir sniegt konkrētos datos balstītu skatījumu. Ērtības labad apskatā būs lietots jēdziens "etniskās minoritātes" šaurākā izpratnē, attiecinot to tikai uz personām, kas atbilst trijiem kritērijiem, proti, pirmkārt, kas nav dzimušas Latvijā, otrkārt, etniski nav latvieši, un, treškārt, kurām nav radniecisku saišu ar Latvijas iedzīvotājiem. Tātad apskatā nebūs aptverta visu "etnisko minoritāšu" pretošanās padomju režīmam.

Pretošanās padomju režīmam būs skatīta caur krimināllietu prizmu. Vietā norāde, ka pretošanās padomju režīmam bijusi plaši definēta Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Krimināl kodeksā, paredzot atbildību vairākos tā pantos. Izvēlētā darba apjoma dēļ būs apskatīta tikai nevardarbīgā pretošanās padomju režīmam, kas izpaudusies "pretpadomju propagandas un aģitācijas" veidā. Ievērojot minēto, apskatā būs analizētas vien tās krimināllietas, kas pamatotas ar KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] panta pirmo daļu[1234] un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Krimināl kodeksa 65. pantu, kas līdz ar visu kodeksu stājās spēkā 1961. gada 1. aprīlī un atcēla līdz attiecīgajam brīdim Latvijas teritorijā darbojošos KPFSR Krimināl kodeksu.

Pētījuma hronoloģiskās robežas izvēlētas par pamatu ņemot divus notikumus: Ņikitas Hruščova Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) 20. kongresa ziņojumu, kurā bija nosodīts staļinisms,

---

[1233] *Migranti Latvijā. 1944 – 1989. Dokumenti*, sast. J. Riekstiņš. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, 2004, 245. lpp.

[1234] KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] panta pirmā daļa noteica: "Par propagandu vai aģitāciju, kurā aicina gāzt, graut vai vājināt Padomju varu vai izdarīt atsevišķus kontrrevolucionārus noziegumus (šā kodeksa 582. – 583. p.), kā arī par tāda paša satura literatūras izplatīšanu, izgatavošanu vai glabāšanu, noteikta – brīvības atņemšana uz laiku, ne mazāku par sešiem mēnešiem."

novērtējot to kā *personības kultu*,[1235] 1956. gadā un PSRS reakciju uz *Prāgas pavasari* 1968. gadā.

Ievērojot darba apjomu un to, ka apskatā skatītais jautājums saistīts ar etnisko izcelsmi, ko atbilstoši Fizisko personu datu aizsardzības likumam uzskata par sensitīviem personas datiem, un ka minētās personas ne tieši, ne netieši, piemēram, publiski stāstot savu dzīves gājumu, nav devušas piekrišanu šādu datu atspoguļojumam, kā arī tādēļ, ka autore nav noskaidrojusi, vai visas personas joprojām dzīvas, tātad, vai pastāv pamats personas datu aizsardzībai, ievērojot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* normas, apskats analizē jautājumu vispārīgi, pievēršot uzmanību statistikai, nevis konkrētu personu dzīvesstāstu analīzei. Tādēļ, turpinot minētā jautājuma pētniecību, būtu jāvērš uzmanība personu dzīvesstāstu izziņai, iesaistot arī represētās par nevardarbīgo pretošanos padomju varai personas, lai noskaidrotu dokumentos minētās informācijas ticamības pakāpi.

Ievērojot izvirzītās pētījuma robežas, noteikti sekojoši uzdevumi. Pirmkārt, vispārīgi noskaidrot ar krimināllietās pieejamās informācijas palīdzību apsūdzēto sociālo izcelšanos un etnisko piederību. Otrkārt, vispārīgi noskaidrot krimināllietās minētās nevardarbīgās pretošanās izpausmes. Treškārt, vispārīgi, pamatojoties uz krimināllietās pieejamo informāciju, noskaidrot apsūdzēto rīcību motīvus. Visbeidzot, konstatēt, vai un cik personas ir reabilitētas.

Pētījuma apjoma dēļ jautājuma izzināšanai izmantoti statistikas dati un atsevišķu krimināllietu analīze. Šādā veidā sniegts gan vispārīgs situācijas raksturojums, gan arī vidēji statistiskais nevardarbīgā pretošanās iesaistīto portrets.

1. Avotu un literatūras apskats

Ievērojot to, ka pētījums pamatā saistīts ar LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) krimināllietu analīzi, izmantots Latvijas

[1235] Gills, Nikandrs. "Reliģiskās minoritātes Latvijā komunistiskā režīma apstākļos. 20. gadsimta 40. – 80. gados", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60. – 80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 139. lpp.

Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LNA LVA) 1986. fonds *Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas*. No šī fonda atlasītas 26 lietas, kas bija atbilstošas kvalifikācijas un iekļāvās izvēlētajā hronoloģiskajā periodā. Atlasē izmantots "noziegumos pret padomju valsti" apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs[1236], ko LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas vajadzībām pielāgojis tā eksperts M. comp. Ilmārs Poikāns. Tomēr lietu skaits varētu būt lielāks, jo visām krimināllietām nav aprakstu, bet, ievērojot krimināllietu apjomu un veiktā pētījuma laika ierobežojumu – 2015. gada nogale, absolūta visu krimināllietu saturiskā izzināšana nebija iespējama.

Literatūras izvēle pamatojās uz vispāratzītiem un aktuāliem pētījumiem par Latvijas valstiskuma un nevardarbīgās pretošanās jautājumiem. Piemēram, nevardarbīgās pretošanās jautājumos autore vadījusies no *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945 – 1991)*[1237], kuru raksturo kā pirmo šāda veida pētījumu, kam ir "paliekoša vieta Latvijas visjaunākās vēstures historiogrāfijā" un kas noderīgs kā "bāze un pamats tālākiem vēstures pētījumiem"[1238]. Tāpat nevardarbīgās pretošanās jautājumu izpētē izmantoti *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, sevišķi LPSR VDK zinātniskās komisijas pētnieku agrākie darbi. Lai gūtu priekšstatu par attiecīgajā pētniecībā izmantojamo metodoloģiju, skatīts, piemēram, Jāņa Rimšāna[1239] darbs par jauniešu, ar to saprotot personas vecumā no 14 līdz 26 gadiem, nevis konvencionāli pieņemto vai Jaunatnes likumā noteikto vecumu no 13 līdz 25 gadiem, nevardarbīgo pretošanos divdesmitā gadsimta sešdesmitajos līdz astoņdesmitajos gados, analizējot 12 krimināllietas no LNA LVA 1986. fonda un četras

---

[1236] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999.

[1237] Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008.

[1238] Žvinklis, Artūrs. "Blūzma V., Jundzis T., Riekstiņš J., Strods H., Šārps Dž. *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš (1945 – 1991)*. – Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008, 640 lpp." Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls, Nr. 3, 2009, 189. lpp.

[1239] Rimšāns, Jānis. "Jaunatnes pretošanās izpausmes komunistiskajam režīmam Latvijas PSR (1965 – 1985)", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.– 80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 20. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007., 116. – 132. lpp.

lietas no LNA LVA 101. fonda. Savukārt izpratnes par dzīvi LPSR pētniecības hronoloģiskajā periodā izveidei izmantots Dainas Bleieres darbs *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*[1240].

2. Etnisko minoritāšu pretošanās padomju režīmam

No 26 atlasītajām krimināllietām par atbilstīgām pētījumā nospraustajiem nosacījumiem atzītas 17 krimināllietas pret 18 apsūdzētajiem. Krimināllietu sadalījums pa gadiem ir sekojošs: 1956. gadā – 1, 1957. gadā – 1; 1958. gadā – 6, 1959. gadā – 3, 1961. gadā – 3, 1962. gadā – 1, 1963. gadā – 1, 1968. gadā – 1. Visās šajās lietās apsūdzētie bija no citām Padomju Savienības republikām iebraukušās ar Latviju pēc izcelsmes un radniecības nesaistītas personas. Deviņās pārējās krimināllietās astoņi apsūdzētie – latvieši, kas dzimuši pašreizējā Krievijas teritorijā, un viens – krievs[1241], kas dzimis Abrenes apriņķī, Pleskavas apgabalā, kas savulaik piederējis Latvijas Republikai.

Zīmīgi, ka no visām atlasītajām krimināllietām apsūdzēta tikai viena sieviete, kas ir 2,63 % no visām apsūdzētajām personām. Lai gan attiecīgās personas lieta nebūs šajā darbā detalizētāk aplūkota, minētais fakts ievērības cienīgs, jo staļinisma laika krimināllietās apsūdzēto pilngadīgo sieviešu īpatsvars ir līdzīgs gan nepilngadīgo, gan pilngadīgo vīriešu īpatsvaram.

Ievērojamas arī izmaiņas, kas notiek KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] panta pirmās daļas piemērošanā gan attiecībā uz tā pamata tiesāto skaitu, gan to, cik daudzas no šīm personām ir etniskās minoritātes. Laika posmā no 1956. līdz 1968. gadam ir sekojošas "pretpadomju aģitācijā un propagandā" apsūdzēto skaita izmaiņas un attiecīgi etnisko minoritāšu skaits un īpatsvars: 1956. gadā no 21 apsūdzētā tikai viens bija etniskā minoritāte šī pētījuma izpratnē (4,8 %), 1957. gadā – 60/7 (11, 7 %), 1958. gadā – 59/13 (22 %), 1959. gadā – 21/3 (14,2 %), 1960. gadā – 26/0 (0 %), 1961. gadā – 35/4 (11, 4 %), 1962. gadā – 35/3 (8, 6 %), 1963. gadā – 30/ 3 (30 %), 1964. gadā – 5/0 (0 %), 1965. gadā – nav datu, 1966. gadā – 1/0 (0 %), 1967. gadā – nav datu, 1968. gadā – 2/0 (0 %). *Hruščova atkušņa* laikā (1956 – 1963) tiesāto etnisko minoritāšu skaita izmaiņas ir sinusoīdas.

[1240] Latvijas vēstures mazā bibliotēka. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2015.
[1241] LVA, 1986. f., 2. apr., P-6851. l., 22. lp.

Laika ietekmi uz apsūdzēto rīcību vislabāk raksturo sekojošs citāts no viena apsūdzētā pratināšanas protokola par to, kad attiecīgā persona sākusi veikt savas piezīmes:

> "Savas domas, ko pierakstīju burtnīcās, uz grāmatām un avīžu izgriezumiem, domātas tikai man, un uz tiem nav attiecināma izpratne par pretpadomju izdomājumiem. Galvenokārt mani pieraksti attiecināmi laika periodam pēc Staļina nāves, un vēl vairāk tie paplašinājās pēc 20. PSKP kongresa."[1242]

Minētais norāda uz to, ka Staļina nāve kļūdaini raisīja personu izpratni par apziņas brīvības robežu paplašināšanos vismaz tiktāl, lai savas domas pats sev varētu brīvi paust savā privātajā dzīves telpā. Tomēr *Hruščova atkusnis*, salīdzinot ar Leonīda Brežņeva laiku apskatāmā pētījuma hronoloģiskajās robežās (1964 – 1968), raksturīgs ar šādu robežu paplašināšanas tendencēm. Nomainoties padomju vadībai, apsūdzēto skaits par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" ievērojami sarūk, lai gan nav pilnīgu datu par šo periodu, turklāt kļūst arvien sarežģītāk noskaidrot datus par etniskām minoritātēm. Ticams skaidrojums varētu būt saistīts ar to, ka normu par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" vairs neattiecināja tik plaši un ka par darbībām, uz kurām iepriekš būtu attiecināta norma "pretpadomju aģitācija un propaganda", atbildību noteica pēc citas normas. Tāpat nav izslēdzams, ka LPSR Krimināl kodeksa pieņemšana varēja ietekmēt personu izpratni par tiesiskuma robežām.

2.1. Apsūdzēto vidējais statistiskais sociālais portrets

Darba ietvaros bija secināts, ka kopumā vidējais statistiskais apsūdzēto – etnisko minoritāšu – par "pretpadomju propagandu un aģitāciju" vecums bija 37 gadi. Atlasīto krimināllietu griezumā vidējais

[1242] Šeit un turpmāk autores Anastasijas Smirnovas citātu tulkojums no krievu valodas. LVA, 1986. f., 1. apr., 42679. l., 66. lp. Minētā persona – 65 gadu vecs vīrietis, krievs, ar nepabeigtu augstāko izglītību, precējies, bērni, līdz lietas nonākšanai tiesā astoņus gadus dzīvojis Latvijā. Rezultātā bija atzīts par nepieskaitāmu, spriedumā norādot, ka "izstrādā savu pretpadomju koncepciju", kas, spriežot pēc krimināllietas materiāliem, bija filozofisku domu kopums, kas, cita starpā, norādīja uz padomju ideoloģijas kļūdainību. Argumentācija ir skaidri izklāstīta un balstīta uz dažādiem pazīstamiem filozofisko skolu spriedumiem.

statistiskais apsūdzētā vecums bija 35 gadi. Gan sociāli, gan arī vidēji statistiski apsūdzētās personas bija ģimenes cilvēki, kam ir vismaz 90 % gadījumos viens bērns un kas 60 % gadījumos precējušies. Vietā gan aizrādījums, ka norāde uz to, vai persona ir precējusies, ne vienmēr nozīmēja oficiālu kopdzīves reģistrēšanu. Ievērojami, ka trīs no apsūdzētajiem bijuši bērnunamu audzēkņi. Visi apsūdzētie bijuši PSRS pilsoņi, arī ungārs – Otrā pasaules kara gūsteknis, kuram apsūdzības brīdī jau trīs gadus bijusi padomju pilsonība un kurš Padomju Savienībā bija nodzīvojis aptuveni 17 gadus, izveidojis Ungārijā un PSRS ģimeni, kurā bija bērni un, par spīti trim nesekmīgiem mēģinājumiem bēgt, uzsvēris: "[..] es bēgu un arī turpmāk bēgšu."[1243]

Jāsaka, ka pētāmajās kriminālllietās *šķiriskā izcelsme* raksturota trijos veidos: no zemnieku, strādnieku vai kalpotāju ģimenes. Septiņi bijuši cēlušies no strādnieku ģimenes, 5 – no zemnieku un 1 – no kalpotāju ģimenes. Jābilst, ka vienā kriminālllietā apsūdzētā anketā bija minēts, ka persona cēlusies no sīksaimnieku ģimenes, tomēr tālāk jau citos dokumentos norādīts, ka šī persona ir cēlusies no strādnieku ģimenes.[1244]

Vidējais statistiskais apsūdzētais bija pabeidzis sešas klases. Zemākais izglītības līmenis – divas sākumskolas klases, augstākais – divi apsūdzētie bija studējuši divus studiju gadus augstākās izglītības iestādē, viens – jurisprudenci, bet otrs – mehāniku, tomēr nesekmības dēļ studijas pārtraukuši. Jāņem gan vērā, ka vidējais statistiskais apsūdzētais bija ieguvis vidējo profesionālo izglītību (sešos gadījumos, kas atbilst 33 %) vai pabeidzis specializācijas kursus. Respektīvi, 3 – šoferi, vairāk par pusi – atslēdznieki, galdnieki, metinātāji, elektriķi. Tāpat vairāk nekā puse, apceļojot PSRS darba meklējumos, vismaz reizi bijuši kolhoznieki, savukārt Latvijas teritorijā līdz apsūdzības brīdim tikai 4 apsūdzētie bijuši kolhoznieki. Ievērojami, ka viens apsūdzētais, pārceļoties uz dzīvi Latvijas teritorijā, bijis atpūtas nama direktors (PSKP biedrs), tomēr par patvarību un diezgan rupju attieksmi gan pret atpūtas nama darbiniekiem, gan pret atpūtniekiem atbrīvots no darba; pirms apsūdzības strādājis Rīgas 40. vidusskolā.[1245]

[1243] LVA, 1986. f., 1. apr., 43923. l., 66. lp.
[1244] LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 3., 104. lp.
[1245] LVA, 1986. f., 1. apr., 42909. l., piem., 2. lp.

Trīs apsūdzētie bija PSKP biedri, un tikai viens bija izslēgts no partijas pirms apsūdzības par trockismu. Viens no apsūdzētajiem bijis Komjaunatnē. Visi iepriekš minētie – krievi.

Dienests PSRS armijā minēts tikai septiņos gadījumos, kas atbilst 39%. Turklāt trijos gadījumos apsūdzētajiem bija apbalvojumi par piedalīšanos kara darbībā, piemēram, medaļa *Par Staļingradas aizsardzību*.

Raksturojot tautību, vidējais statistiskais apsūdzētais bija krievs (11 jeb 61%). Minētais īpatsvars gan būtu saistāms arī ar attiecīgās tautības īpatsvaru Latvijas sabiedrībā. Vēl apsūdzēto vidū bija 3 ukraiņi (17%), 2 lietuvieši (11%), 1 polis un 1 ungārs. Vietā gan norāde, ka krimināllietas ietvaros minētā tautība vērtējama kritiski, jo, piemēram, viena apsūdzētā persona, kuras gadījums neiekļāvās izpētē sakarā ar pastāvošo saiti ar Latviju (ģimene dzīvojusi Latvijas Republikas parlamentārisma posmā, it kā ir krievu izcelsmes), tomēr krimināllietā secināts, ka attiecīgais cilvēks ir

"ļoti kareivīgs un nacionāli noskaņots, jo viņā plūst poļu asinis".[1246]

Tas nozīmē, ka atšķīrās izcelsme un pašidentificēšanās.

Vietā neliela atkāpe. Krimināllietu atlasē bija aplūkotas visas attiecīgā perioda ar atbilstošu kvalifikāciju saistītās lietas, lai konstatētu apsūdzēto personu tautību arī tad, ja LNA LVA kartotēkā norādīts, ka persona dzimusi ārpus Latvijas. Astoņdesmit procentos gadījumu apsūdzētie latvieši neprata krievu valodu, tādēļ procesā, arī liecību pierakstā bija jāpiesaista tulks. Tautības noskaidrošana bija svarīgs procesuāls aspekts, lai noskaidrotu tulka piesaistes nepieciešamību.

Tomēr krimināllietu atlase parādīja, ka ne izcelsme, ne valoda ir obligāti saistāmas. Tāpat konstatēts, ka tikai padziļināta krimināllietas izpēte var sniegt ziņas par personas izcelsmi. Piemēram, vienā lietā latviešu izcelsmes vīrietis, kas bija dzimis Krievijā, latviešu valodu pārvaldīja ar grūtībām.[1247] Vēl citā lietā apsūdzētais bija

[1246] LVA, 1986. f., 2. apr., P-6851. l., 47. lp.
[1247] Ārsts, precējies, divu bērnu tēvs, sodīts par mutvārdos paustajiem "pretpadomju izteicieniem", ko gan pats par tādiem neatzina. LVA, 1986. f., 2. apr., P-4525. l., 68. lp.

adoptēts lietuvietis, kuram bija grūtības mācīties latviešu valodā.[1248] Sastopamas arī tādas lietas, kur, tikai iepazīstoties ar kriminālliet as materiāliem, var konstatēt apsūdzētā saistību ar Latviju, piemēram, vienā lietā apsūdzētā meitas vēstulē bija norādīts, ka apsūdzētā māte ir latviete, kas 1915., 1916. gadā aizbrauca strādāt uz Gruziju, vēlāk atgriezās Latvijā, lai atkal dotos strādāt 1926. gadā uz Krieviju, kur arī piedzima apsūdzētā persona.[1249]

Atlasīto kriminālliet u analīze atklāj, ka izcelsme un valodas prasmes nesaista nodarīto ar attiecīgo personu. Piemēram, vienā gadījumā krievs, kas Latvijā nodzīvojis vien divus gadus un kam ar Latviju nav bijusi nekādas iepriekšējas saiknes, bija notverts, izplatot "pretpadomju skrejlapas" arī latviešu valodā.[1250] Jābilst, ka kriminālliet u atlase pierādīja, ka tautība un izcelsmes vieta nav obligāti savstarpēji saistāmas. Atlasītajās kriminālliet ās ir trīs šādi gadījumi: polis, kas dzimis Lietuvā, krievs, kas dzimis Mordvijā, un krievs, kas dzimis Baltkrievijā.

Vidējais statistiskais apsūdzētais pirms apsūdzības celšanas Latvijā bija nodzīvojis septiņus gadus. Vienā gadījumā – 16 gadus. Vismazāk Latvijā bija nodzīvojuši tie, kuri te bija nonākuši ieslodzījuma rezultātā. Ievērojot minēto, var secināt, ka vidējais statistiskais apsūdzētais pazina dzīves apstākļus Latvijā, izprata pastāvošās atšķirības Padomju Savienības ietvaros. Aptuveni pusei Latvija nebija pirmā dzīvesvieta ārpus dzimtenes robežām, tomēr tieši Latvijā šīs personas pavadīja ilgāko laiku pirms apsūdzības celšanas. Ievērojot minēto, pamatoti secināt, ka vismaz pētāmo kriminālliet u griezumā lielākā daļa etnisko minoritāšu pārstāvju bija tendēti meklēt labāku dzīvesvietu un ka Latviju atzina par tādu, kas neprasa vēl labākus meklējumus, cik nu tas bija vispār iespējams slēgtajā PSRS.

Vidējais statistiskais apsūdzētais par savu dzīvesvietu izvēlējās Rīgu (7 gadījumi). Vēl dzīvesvieta bija reģistrēta trijos gadījumos Jelgavā vai Jelgavas rajonā, divos – Liepājā vai Liepājas rajonā, divos – Ventspilī, vienā – Cēsu rajonā un vienā – Limbažu rajonā.

[1248] LVA, 1986. f., 1. apr., 42488. l., 29. lp.
[1249] LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 230. – 233. lp.
[1250] LVA, 1986. f., 1. apr., 39186. l.

2.2. Nevardarbīgās pretošanās izpausmes

Populārākais kriminālliet̄as minētais nevardarbīgās pretošanās izpausmes veids bija "pretpadomju propaganda un aģitācija" ar skrejlapu palīdzību vai mutvārdos darba vietā. Visbiežāk apsūdzības rakstā bija minēti abi veidi. 10 gadījumos "pretpadomju propaganda un aģitācija" notikusi rakstveidā, piemēram, "pretpadomju skrejlapas" (4 gadījumi), vēstules amatpersonām, kā Ņikitam Hruščovam, PSKP, Amerikas Savienoto Valstu (ASV) vēstniecībai (4 gadījumi). Mazāk kriminālliet̄as sastopama "pretpadomju propaganda un aģitācija" mutvārdos, proti, "pretpadomju izteikumi", ko varēja pierādīt ar liecinieku palīdzību. Ievērojot to, ka rakstveida "pretpadomju propaganda un aģitācija" bija vizualizējama un tātad vieglāk pierādāma, jāsecina, ka apsūdzību skaits neuzrāda patieso lietu būtību tā laika Latvijas sabiedrībā. Minētos secinājumus apstiprina arī citu pētnieku secinājumi, veicot pētniecību par salīdzināmiem gadījumiem, proti, mutvārdos paustā "pretpadomju propaganda un aģitācija" bijis izplatītākais nevardarbīgās pretošanās veids, tomēr daudz iedarbīgāka viedokļa paušana bija rakstveida forma, kas parasti izpaudās skrejlapiņu veidā.[1251] Acīmredzot iedarbīgums bija vēl viens apstāklis, kas ietekmēja VDK apsvērumus.

Jānorāda, ka aptuveni četri no desmit apsūdzētajiem par "pretpadomju propagandu un aģitāciju" rakstveidā liecināja, ka nebija domājuši, ka viņu darbība saistāma ar kriminālatbildību.

Trīs gadījumi saistīti ar bēgšanu no Padomju Savienības, kur apsūdzība "pretpadomju propagandā un aģitācijā" mutvārdos darba vietā bija tikai viens no apsūdzības punktiem. Vienā no jau minētajiem gadījumiem pretošanās izpaudusies "pretpadomju koncepcijas un teorijas" izstrādāšanā. Acīmredzot ievērojot to, ka persona pamatoti un skaidri izklāstīja rakstveidā un vēlāk arī mutvārdos kriminālliet̄as izmeklēšanas laikā savus filozofisko domu kopumu, cita starpā norādot

[1251] Rimšāns, Jānis. "Jaunatnes pretošanās izpausmes komunistiskajam režīmam Latvijas PSR (1965 – 1985)", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60. – 80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 120. – 121. lpp.

uz padomju ideoloģijas kļūdainību, šāda rīcība uzskatīta par sabiedriski bīstamu. Personu, kā jau iepriekš minēts, atzina par nepieskaitāmu.[1252]

2.3. Nevardarbīgās pretošanās motīvi

Lai gan nevardarbīgās pretošanās motīvu pilnīgai izzināšanai nepieciešama detalizēta katra konkrētā gadījuma analīze arī ar attiecīgās personas iespējamo piesaisti, tomēr motīvus var mēģināt izzināt arī no kriminālllietu dokumentiem. Visbiežāk kritizēja padomju ekonomisko situāciju un tehniskā progresa atpalicību no Rietumvalstīm. Vismaz pusē gadījumu apsūdzētie atzīstas, ka ietekmējušies no *Amerikas Balss* un *BBC* radioprogrammu klausīšanās. Viens apsūdzētais atzinies, ka ietekmējies no astoņu dažādu "pret padomju varu orientētu radioprogrammu" klausīšanās, proti, *Amerikas Balss, BBC, Brīvā Krievija, Mūsu Krievija, Belgradas radio, Brīvais itāliešu radio, Spāņu nacionālais radio "Šdrida".*[1253]

Vēl četros gadījumos minēts, ka apsūdzēto rīcību iespaidojusi "pretpadomju literatūra", kas pat analizēta atbilstoši marksisma-ļeņinisma prasībām. Trijos gadījumos norādīts, ka apsūdzēto rīcību iespaidojusi citu strādnieku rīcība stāstot par agrāko dzīvi Latvijā vai kā vienā gadījumā – mātes stāsti[1254] par Latviju pirms okupācijas.

Autores ieskatā gan apmēram puse no apsūdzētajiem "veica pretpadomju darbības", vadoties no personiskajiem ieskatiem par dzīvi Padomju Savienībā, ne tik daudz pakļaujoties citu iespaidam. Aptuveni tikpat daudz pauda savu politisko pārliecību. Vietā gan norādīt, ka, analizējot izteikumus, jāvērš uzmanība uz iepriekšējo sodāmību. Tāda ir mazāk kā pusē gadījumu. Tāpat jāvērtē, cik dzērumā paustais vērtējams kā personas pārliecība, piemēram, trijos gadījumos bija konstatēts, ka personas pārmērīgi lieto alkoholu. Visbeidzot jāvērtē arī izteikumi kopsakarā ar citu rīcību, piemēram, divos gadījumos, no kuriem viens veikts alkohola reibumā, apsūdzētā izteikumi saistāmi līdz ar citu par nelikumīgu atzītu darbību. Tā Cēsu kultūras nama kontroliera atteikšanās ielaist tajā personu, kas bija alkohola reibumā, izraisīja ne tikai izteikumus pret "padomju varu",

[1252] LVA, 1986. f., 1. apr., 42679. l., 66. lp.
[1253] LVA, 1986. f., 1. apr., 42488. l., 74. lp.
[1254] LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l, 231. lp.

bet arī uzbrukumu kontrolierim. Jāatzīmē gan, ka minētā persona ir reabilitēta.[1255]

2.4. Nevardarbīgā pretošanās atspoguļojums citātos

Lai ilustrētu to, ko atzina par "pretpadomju propagandu un aģitāciju", der citēt dažus piemērus. Viens no "pretpadomju skrejlapiņas" piemēriem:

> "Nost ar padomju imperializāciju!"[1256]

To izgatavoja latviešu valodā krievs, divdesmit gadus vecs, četrus gadus nodzīvojis Latvijas teritorijā, beidzis septiņas klases, precējies, viena bērna tēvs. Vēl viens "pretpadomju skrejlapiņas" piemērs:

> "Jaunieši! Tauta! Komunisti atņēma jums dzīvi. Nāvi komunistiem! Lai dzīvo Kenedijs!"[1257]

Šo skrejlapiņu krievu valodā izgatavoja ukrainis, 47 gadus vecs, beidzis septiņas klases, vairākkārt sodīts, neprecējies, bez bērniem, bērnunama audzēknis. Vēl piemēram minams šāds "pretpadomju skrejlapiņas" teksts:

> "Tautai laiks ir apgāzt komunistisko kārtību! Padomju paradīze ar margarīnu un aknu desu!"[1258]

Šādu padomju sadzīves kritikas pilnu "pretpadomju skrejlapiņu" krievu valodā izgatavoja krievs, beidzis septiņas klases, katlumājas strādnieks, precējies, viena bērna tēvs, nodzīvojis Rīgā četrus gadus.

Seko "pretpadomju spiedogu" piemēri, kur minēts arī okupācijas fakts:

> "Nāvi komunismam" un "Nāvi okupantiem"[1259]

Šo "pretpadomju spiedogu" latviešu valodā izgatavoja lietuvietis, 19 gadus vecs, beidzis sešas klases, mūrnieks, neprecējies, bez bērniem, Latvijā dzīvojis 9 gadus, iepriekš nesodīts. Apsūdzētais uzskatījis par

[1255] LVA, 1986. f., 1. apr., 41861. l., 267. lp.
[1256] LVA, 1986. f., 1. apr., 39186. l., 164. lp.
[1257] LVA, 1986. f., 1. apr., 44942. l., 3. lp.
[1258] LVA, 1986. f., 1. apr., 39186. l., 160. lp.
[1259] LVA, 1986. f., 1. apr., 42488. l., 18. lp.

savu pienākumu izgatavot spiedogus arī ar radiostaciju, ko viņš klausījās, nosaukumiem.

Ieskatam seko viens izvilkums no iesnieguma PSRS Iekšlietu ministrijai tulkojuma latviešu valodā:

> "Man nav nekā un neviena PSRS. Visā manā apziņā man nav nekā kopīga ar komunistu psiholoģiju, ar jūsu komunistisko pasaules skatījumu, ideoloģisko pārliecību. Neticu un nevēlos ticēt solījumiem. Komunisms ir paradokss, tā ir jaunākā reliģija, esmu pilnībā materiālists un ticu reālām lietām. Jūs, komunisti, solāt tautai dzīvi rītdienā, bet paši izmantojat visus dzīves labumus tagad. Jūs muļķojat tautu. Un jūs ir sapratuši.
>
> Es kategoriski pieprasu, lai man izsniedz vīzu un atņem PSRS pilsonību, lai būtu izdevība izbraukt uz Amerikas Savienotajām Valstīm, kur es pieņemšu ASV pilsonību un kur es būšu brīvs cilvēks nevis vilku suns, ar kuru veic eksperimentus 40 gadus.
>
> Kad es biju ASV vēstniecībā p.[ilsētā] Maskavā, man solīja nodrošināt visus nepieciešamos dzīves apstākļus. Un es tam ticu. Lai arī es dzīvotu sliktāk, kaut arī sliktāk nevar dzīvot kulturāls cilvēks. Lai arī sliktāk, jo ASV nav pienākums man nodrošināt dzīves apstākļus. Bet es būšu brīvs. Pār mani neplīvos VDM [Valsts drošības ministrija (МГБ)] tirānija un fanātiskā komunistu ideoloģija."[1260]

Šo vēstuli krievu valodā ar atsaucēm, piemēram, uz Borisa Pasternaka (1890 – 1960) romānos izteikto kritiku Padomju Savienībai, uzrakstīja krievs, 45 gadus vecs, beidzis četras klases, neprecējies, bez bērniem, nodzīvojis Latvijā septiņus gadus, vairākkārt sodīts. Rezultātā VDK atzina minēto personu par nepieskaitāmu.

Visbeidzot seko piemēri no kriminālprocesuāliem dokumentiem. Piemēram citējama pratināšanas par "pretpadomju filozofiskiem ieskatiem" protokola daļa:

> "22 gadu laikā esmu nonācis pie atziņas, ka zinātne par nākotni nav iedomājama. Esību nosaka tekošais [burtiski no krievu val.] moments, proti, zemes, dabas izaugsme. Caur šo izaugsmes punktu nākotne pāriet pagātnē, veido reliktu. Cilvēka rokās veidojas jauna energolietu pasaule, nepieejama dabas stihiskai jaunradei. Tomēr noteicošajā daļā tekošā [burtiski no krievu val.] momenta dominē objektīvi stihiski faktori. Tā kā pagātne un nākotne neeksistē, precīzāk, tikai nākotne neeksistē, zinātne par nākotni nav iespējama. Zinātnes par nākotni

[1260] LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 58. lp.

piemērs ir Engelsa darbs "Sociālisms no utopijas līdz zinātnei" ["Sociālisma izaugsme no utopijas līdz zinātnei"].[1261]

Šo domu autora gadījums jau iepriekš minēts. Protokolā minētā persona ir krievs, 65 gadus vecs, precējies, viena bērna tēvs, pensionārs, pulksteņmeistars. Rezultātā atzīts par nepieskaitāmu. Seko arī viens izvilkums no liecības par mutvārdos paustajām "pretpadomju domām":

"Padomju presei ticēt nedrīkst, jo viss, kas tajā rakstīts, ir rakstīts reklāmas nolūkā. Taisnību rakstīt padomju presē nedrīkst, jo cenzūra visu pārbauda, bet ārzemēs var rakstīt un publicēt visu, ko gribi, jo tur valda īsta brīvība."[1262]

Šādi liecinājis viens no lieciniekiem pret apsūdzēto ukraini, kam esot bijuši sakari ar ārzemniekiem – adreses, sarakste –, jo viņš esot sazinājies ar vietējiem matrožiem. Apsūdzētajam bija deviņu klašu izglītība. Viņš bija precējies un nodarbojās ar tā saucamo "spekulāciju", kas no *de iure* spēkā esošo Latvijas Republikas tiesību viedokļa bija atzīstama par uzņēmējdarbību.

2.5. Nevardarbīgās pretošanās motīvi

Saturiski novērtējot rakstveida liecības par notikušo "pretpadomju propagandu un aģitāciju", var izšķirt vairākus tematiskos blokus, kas atspoguļo gan Padomju Savienības kritiku un norises tajā, gan arī pauž konkrētas personu intereses un bažas.

Padomju prese, pastāvošā cenzūra, padomju propaganda ir jautājumi, kas rosina septiņas personas paust tāda veida kritiku, kas novērtēta kā "pretpadomju propaganda un aģitācija. Ievērojams, ka sešas personas izvēlējušās paust savus ieskatus ar vēstuļu palīdzību, tās adresējot, viņuprāt, ietekmīgām autoritātēm vai kritiku pelnījušiem subjektiem, piemēram, vienā gadījumā sūtīta vēstule ASV sūtnim, citos gadījumos vēstules sūtītas *Literārajai Avīzei (Литературная Газета)* . Tikai vienā gadījumā viedokļa paušanai izmantota skrejlapa, kas vērsta pret padomju propagandu.

[1261] LVA, 1986. f., 1. apr., 42679. l., 66. lp.
[1262] LVA, 1986. f., 1. apr., 44786. l., 135. lp.

Divi apsūdzētie izmanto padomju rakstnieka Borisa Pasternaka vārdu, kas 1958. gada 27. oktobrī bija izslēgts no PSRS Padomju rakstnieku savienības, vēlāk tiesāts, acīmredzot ar mērķi pastiprināt sava viedokļa nozīmīgumu. Šāda pieņēmuma pamatotību apstiprina divi gadījumi, kad viens no apsūdzētajiem 1959. gadā nosūtījis divas vēstules *Literārajai Avīzei* un parakstījis tās ar minētā rakstnieka vārdu.[1263] Cits apsūdzētais 1958. gadā, paužot savu nostāju vēstulē ASV sūtnim, norāda, ka piekrīt B. Pasternaka izteikumiem.[1264] Vēl ir konstatējams gadījums, kad atsaucas uz padomju rakstnieku Vladimiru Dudincevu (*Владимир Дмитриевич Дудинцев,* 1918 — 1998).[1265]

Ievērojams, ka tikai divos gadījumos rīcība, kas novērtēta kā "pretpadomju propaganda un aģitācija", bija saistīta ar vēlmi publicēties un neapmierinātību ar publicēšanās iespēju ierobežotību un konkrētajos gadījumos ar šādu iespēju neesību. Abas personas rezultātā bija atzītas par nepieskaitāmām.[1266] Ieskatam jāmin viena apsūdzētā tēze, kas izpelnījās drošības iestāžu interesi:

> "Padomju Savienība nav komunistiska valsts, tā ir valstskapitālistiska (госкапиталистическая – krievu val.), jo "joprojām pastāv nauda"."[1267]

Savukārt par otras personas "pretpadomju spriedumiem" neko detalizētāk nevar teikt, jo tās sacerējums *Ideālās Partijas ceļš*, ko atteicās publicēt, kriminālliet ai nav pievienots un detalizēta informācija par tā satura nav sniegta.[1268]

Neskatoties uz to, ka aptuveni puse no apsūdzētajiem varēja būt iespaidojušies no ārzemju radiostaciju klausīšanās, notikumi PSRS satelītvalstīs nav guvuši ievērojamu atspoguļojumu "pretpadomju izteikumos". Salīdzinājumam jāmin, ka, piemēram, 1953. gada Berlīnes sacelšanās nav pat pieminēta kādā no analizētajām 18 lietām. 1956. gada Ungārijas sacelšanās, kas iespaidojusi, piemēram, Gunāra Astras rīcību, guvusi atspoguļojumu tikai divās lietās. Jābilst, ka

---

[1263] LVA, 1986. f., 1. apr., 42909. l., 254. lp.
[1264] LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 58. lp.
[1265] LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 90. lp.
[1266] LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 42769. l.
[1267] LVA, 1986. f., 1. apr., 42769. l., 55. lp.
[1268] LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 46. lp.

1956. gada Ungārijas notikumi nav minēti apsūdzētā ungāra lietā. 1968. gada *Prāgas Pavasaris* nav apcerēts nevienā lietā.

Gandrīz visos gadījumos tieši vai netieši pausts viedoklis, ka citās valstīs dzīve ir labāka. Piecos gadījumos padomju sadzīve un Padomju Savienībā notiekošais un noteiktā kārtība kritizēta, norādot uz ASV kā priekšzīmīgu paraugu ne tikai tiesiskuma un labklājības jautājumos, bet arī zinātnes jautājumos, piemēram, 1958. gadā apsūdzētais piebilst, ka PSRS "vispār nepazīst tādu zinātni kā kibernētika", turpinot domu par to, ka jaunradei un zinātnei nav vietas PSRS.[1269] Trijos gadījumos risinājums paredzēts nenovēršamā karā starp PSRS un ASV, kas vienā lietā nodēvēts par Trešo pasaules karu,[1270] un pašsaprotamā ASV uzvarā. Divās lietās personas izceļ Vācijas Federatīvās Republikas priekšrocības pār Padomju Savienību, vēl divās, kas saistītas ar bēgšanas mēģinājumiem uz Zviedriju, norāda uz Zviedriju kā paraugu. Kopumā vienpadsmit gadījumos personas uzsver dzīves priekšrocības citās valstīs.

Gandrīz visos gadījumos jeb 16 lietās personas pauž kritiku par PSRS politisko un saimniecisko iekārtu: puse kritizē konkrētu aspektu, bet mazāk par pusi jeb 5 lietās pausta vispārīga rakstura kritika par padomju režīmu, pie kurām pieskaitāmi trīs bēgšanas un divi patvēruma meklēšanas mēģinājumi.

Krimināllietās sastopama arī konkrētu padomju līderu kritika. Ņ. Hruščovu kritizē divās krimināllietās, piemēram:

> „Kur Kaganovičs un Molotovs? Tie tik bija cilvēki, bet Hruščovs un Bulgaņins ir īsti rīkļu rāvēji!".[1271]

Arī Ļeņins izpelnījās kritiku divās krimināllietās.[1272]

2.5. Sodi par nevardarbīgo pretošanos

Pētījumā caurskatīto lietu sakarā noteiktie sodi ir dažādi – no naudas soda piemērošanai līdz pat septiņiem gadiem ieslodzījumā, tiesa, naudas sods tikai 15 % gadījumu. Vidēji statistiskais sods ir četri

[1269] LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l.., 41., 86. lp.
[1270] LVA, 1986. f., 1. apr., 42679. l., 79. lp.
[1271] LVA, 1986. f., 1. apr., 41861. l., 55. – 56. lp.
[1272] LVA, 1986. f., 1. apr., 41333. l.; 42679. l.

gadi brīvības atņemšanas. Minimālais brīvības atņemšanas laiks bija divi gadi, maksimālais – septiņi. Tiesa, personai, kurai bija noteikti septiņi gadi brīvības atņemšanas, kriminālatbildība bija noteikta arī saistībā ar citu normu pārkāpumu.

Ievērojami, ka deviņām personām noteikta medicīniskā ekspertīze, proti, tieši pusei. Rezultātā trijiem atzīta nepieskaitāmība, definējot to kā "šizofrēnija paranoidālā formā", "vecuma parafrēnija, sociāli bīstams" un "hroniska šizofrēnija". Divas no šīm personām bija izolētas psihiatriskajās slimnīcās, viena – nodota sievas apgādībā vecuma dēļ. Jāatzīmē, ka par pilnīgi psiholoģiski veseliem neatzina nevienu, kam bija noteikta medicīniskā ekspertīze. Raksturojot veselības stāvokli, piemēram, divos gadījumos norādīts uz "primitīvo personību", vienā uz "psihopātisku personību, pseido "krivuļantu" [žēlabnieku]" (*психопатическая личность, псевдо-кривулянт* – krievu val.)[1273] Divos gadījumos apsūdzētās personas atzina par "hroniskiem alkoholiķiem". Var piekrist Dr. hist. Gintam Zelmenim par "PSRS psihiatriskajām represijām", jo, iepazīstoties ar krimināllietu materiāliem, jāsecina, ka teju jebkuru varēja atzīt par psihiski slimu un ka psihiatriskās slimnīcas kalpoja kā ideoloģiski ieroči.[1274]

Cita starpā tikai viena persona medicīniskās ekspertīzes laikā atteicās no saziņas ar mediķiem. Līdzīgi attiecīgā persona rīkojās arī pratināšanas laikā, atsakoties sniegt liecības. Visi citi, kuriem noteica medicīnisko ekspertīzi, pārsteidzoši atklāti dalījās ar mediķiem par sevi un savas dzīves gaitām, tādējādi sniegdami informāciju, ko citādi nebūtu snieguši.

No deviņiem apsūdzētajiem, kuriem noteikta medicīniskā ekspertīze, četri nožēloja savu rīcību.

Analizējot apsūdzēto iepriekšējo sodāmību, var konstatēt, ka deviņi, tātad puse, bijuši iepriekš sodīti. No deviņiem, kas iepriekš bija sodīti, gandrīz visi bija sodīti vismaz divas reizes. Divos gadījumos personas bija sodītas pat septiņas reizes. No deviņiem apsūdzētajiem, kas iepriekš nebija sodīti, tie bija vai nu ļoti jauni cilvēki vecumā no 19 līdz 23 gadiem, vai arī ģimeniski cilvēki.

[1273] LVA, 1986. f., 1. apr., 44942. l., 66. lp.

[1274] Zelmenis, Gints. "1983. gada politiskās represijas okupētajā Latvijā", *Latvijas Arhīvi*, 2014, 187. lpp.

2.6. Reabilitācija

No apskatītajām krimināllietām nereabilitēja aptuveni 34%. Cik noprotams pēc iepazīšanas ar atteikumiem, nereabilitēja tos, kurus apcietināja saistībā ar "merkantiliem" un "nepolitiskiem" ieskatiem.

Septiņpadsmit lūgumi par reabilitāciju skatīti 1998. gadā, tikai viens –1999. gadā. Trijos gadījumos lūgumu par reabilitāciju iesniedza sodītā persona pati. Vienā gadījumā meita.

2.7. Krimināllietu vispārīgs raksturojums

Katra apsūdzētā krimināllieta ir aptuveni viens vai divi sējumi: 14 gadījumos 1 sējums, maksimālais sējumu skaits – 6 sējumi. Katrs sējums ir aptuveni 300 lappušu biezs. Uzraudzības lieta – līdz 100 lappušu bieza. 80% gadījumu krimināllietās esošā informācija ir krievu valodā. Pusē gadījumu spriedumi tulkoti arī latviešu valodā.

Jāievēro, ka krimināllietās esošā informācija var būt kļūdaina un neprecīza. To pierāda kaut vai tas, ka neprecizitātes konstatētas visās aplūkotajās krimināllietās, piemēram, vienā dokumentā teikts, ka persona ir precējusies, citā, savukārt norādīts, ka persona ir šķīrusies, un tas viss ar nelielu laika nobīdi. Vēl viens piemērs – apsūdzētajai personai pabeigto klašu skaits dažādos dokumentos atšķiras – divas vai četras klases. Minētais acīmredzami, nevar būt skaidrojams ar pēkšņu krimināllietas laikā iegūtu papildus divu klašu izglītību.

Ievērojams, ka apsūdzēto un liecinieku nopratināšanas atspoguļojums protokolā bieži vien ir pasvītrots. Pasvītrojumu kontentanalīze ļauj izdarīt secinājumus, ka pasvītrotas tieši tās frāzes, kas VDK darbiniekiem likušās derīgas apsūdzības sakarā vai arī lai noteiktu medicīnisko ekspertīzi.

Nobeigums

Veiktā pētījuma rezultātā secināms, ka nepastāvēja kāds konkrēts "padomju varas ienaidnieka tips". "Pretpadomju izteicienus" pauda dažādas izcelsmes cilvēki neatkarīgi no to piederības PSKP. Etnisko minoritāšu, kas sauktas pie kriminālatbildības par šāda veida izteicieniem pētījuma hronoloģiskajās robežās, vidēji statistiskais

portrets ir vīrietis, kas ir 35 gadus vecs, krievs, precējies, viena vai divu bērnu tēvs, nācis no strādnieku vai zemnieku ģimenes, ieguvis sešu klašu izglītību, apguvis arodu, nepārvalda latviešu valodu, strādnieks.

Tipiskākā etnisko minoritāšu nevardarbīgās pretošanās, kas kvalificētas kā "pretpadomju propaganda un aģitācija", izpaudās kā skrejlapiņu izgatavošana vai arī "pretpadomju izteicienu" paušana darbā. Visbiežāk kritizēja padomju ekonomisko situāciju un tehniskā progresa atpalicību, salīdzinot ar Rietumvalstīm. Ļoti bieži apsūdzētie atzīstas, ka ietekmējusi *Amerikas Balss* un *BBC* radioprogrammu klausīšanās, tomēr visbiežāk savus ieskatus veidojuši paši.

Noteiktie sodi variē no naudas soda līdz septiņiem gadiem brīvības atņemšanas. Lai gan pētījumā nav detalizēti analizētas konkrēto personu lietas, jo nav veikta saziņa ar personām, kuru krimināllietas ir skatītas, un nav pētīts šo personu dzīvesstāstu atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos, tomēr arī vispārīgs un pārsvarā statistisks krimināllietu apskats ļauj izdarīt secinājumus par personām, pret kurām vērsa šāda veida padomju represiju līdzekļus. Turpinot pētniecību par minēto jautājumu, būtu jāveic detalizēta izpēte, ļaujot paust viedokli arī iesaistītajām personām un vēsturiski, ja ne juridiski panākot šo personu reabilitēšanu sabiedrības acīs, jo publiskās sociālās atmiņas un vēstures pamatā ir konkrētība.

LVA 1986. f., 1. apr., 42488. l., 156. lpp.

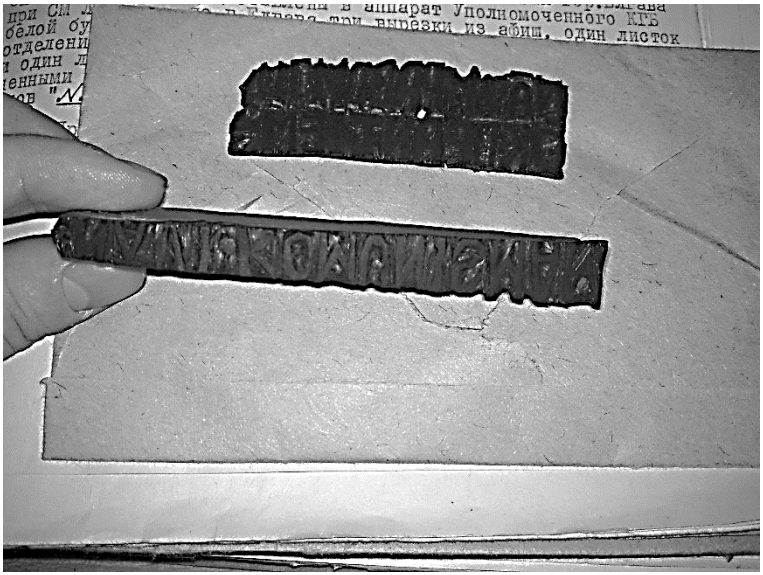

LVA 1986. f., 1. apr., 42488. l., 156. lpp; 1958. gada 1. jūlijs.

Nonviolent resistance of ethnic minorities migrated to Latvia to the Soviet regime reflected by the criminal cases of the LSSR KGB (1956 – 1968)

During the second-half of the 1950s, excessive industrialization and urbanization was organized in Latvia. This promoted inward migration from different parts of the USSR. Considering nonviolent resistance to the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime, many who came to Latvia by means of this migration were also involved. This paper aims to analyze the studied cases on nonviolent resistance while paying particular attention to the aforementioned groups.

This issue has not been reflected in Latvian historiography. Therefore, as a main source underlying this research, this study will examine the criminal cases concerning nonviolent resistance involving Latvian inhabitants who were not born in Latvia and with no blood relatives living in Latvia. This group can be categorized as an ethnic minority.

The criminal cases are selected on the basis of the qualification of crimes according to the norm of 'anti-Soviet propaganda and agitation', which also covered nonviolent resistance activities and which were punished on the basis of Article 58^{10} of the Criminal Code of the Russian SFSR and Article 65 of the Criminal Code of the LSSR.

The chronological borders of this research start from 1956 when, during the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union, Nikita Khrushchev denouncing the excesses of Stalinism as 'a personality cult', and end at 1968, which is linked to the end of the democratization elements in the satellite countries of the USSR.

Staļina kritikas atspoguļojums Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikas drošības iestāžu 1953. gada martā ierosinātajās krimināllietās

Mārtiņš Dātavs
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāts
Darbs izstrādāts Dr. hist. Jāņa Ķerusa vadībā

Par vienu no svarīgākajiem Padomju Savienības līdzekļiem savas varas nodrošināšanai bija kļuvušas dažādas represijas, kas bieži vien ar vai bez juridiska pamatojuma bija vērstas pret tās iedzīvotājiem, nešķirojot tos pēc sociālās, politiskās, nacionālās vai jebkādas citas piederības. Ar to palīdzību bija konstruēta sabiedrība, kurā nav vietas politiskajai opozīcijai, apziņas un vārda brīvībai. Visintensīvāk šāda represīva politika bija piekopta Josifa Staļina valdīšanas periodā no 1922. līdz 1953. gadam, ko historiogrāfijā apzīmē kā staļinisma periods.

Viens no izmantotākajiem juridiskajiem pamatojumiem represiju īstenošanā bija 1927. gadā pieņemtie grozījumi Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Krimināl kodeksā, kas virknē pantu (58.[1] – 58.[14)] uzskaitīja dažādas darbības, kas kvalificējamas kā kontrrevolucionāri noziegumi. Par kontrrevolucionāriem noziegumiem uzskatīja, piemēram, bruņotu sacelšanos, spiegošanu, sabotāžu, neatļautas literatūras izplatīšanu un aģitēšanu pret Padomju Savienību. Sodi par minētajiem noziegumiem variēja, sākot no 6 mēnešiem ieslodzījumā līdz nāves sodam. Arests uz aizdomu pamata par kādu no KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1] – 58.[14] pantiem visbiežāk rezultējās notiesājošā spriedumā. Ieslodzījuma vietās uz minētā pamata notiesātās personas apzīmēja kā "politiskais"

(*политический* – krievu val.) un ierādīja visai zemu sociālo stāvokli, kādēļ attiecīgās personas nereti kļuva par citu ieslodzīto upuriem.

Staļinisma periodam beidzoties un *Hruščova atkusnim* sākoties, apsūdzību un notiesāto personu skaits, pamatojoties uz KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1] – 58.[14] pantiem, ievērojami samazinājās. Pozitīvas pārmaiņas skāra arī jau notiesātās personas, kas, pateicoties dažādu normatīvu pieņemšanai, bija ātrāk atbrīvotas no ieslodzījuma vietas vai sodāmība bija dzēsta. Tā 1953. gada 27. martā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) Augstākās Padomes Prezidijs pieņēma dekrētu par amnestiju.[1275] Rezultātā pēc krimināllietu caurskatīšanas notiesātās personas masveidā bija pilnīgi vai daļēji atbrīvotas no uzliktā soda, bet kriminālsodu izcietušajām vai no soda atbrīvotajām personām bija dzēsta sodāmība. Šis normatīvs pamatā skāra personas, kurām noteiktais vai paredzamais sods par noziedzīgo nodarījumu nepārsniedza piecus gadus ieslodzījuma vietā. Šīs personas kas bija veikušas amatnoziegumus, saimnieciskus un atsevišķus militārus noziegumus, tāpat tās, ko var raksturot kā darbnespējīgas – sievietes, kurām ir bērni vecumā līdz 10 gadiem, grūtnieces, nepilngadīgie vecumā līdz 18 gadiem, vīrieši, kas vecāki par 55 gadiem, sievietes, kas vecākas par 50 gadiem, un notiesātie, kas slimo ar grūtu, nedziedināmu slimību. Amnestija skāra arī personas, kas bija apsūdzētas, pamatojoties uz KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1] – 58.[14] pantiem. Pat gadījumos, ja persona nebija atbrīvota no soda izciešanas vai pret viņu nebija izbeigta krimināllieta sakarā ar soda apmēru, tad tomēr dekrēts paredzēja soda samazināšanu uz pusi personām, kam tas noteikts vairāk kā uz pieciem gadiem ieslodzījumā. Jaunas amnestijas sekoja 1955. gada 17. septembrī sakarā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēta par to padomju pilsoņu amnestēšanu, kas 1941. – 1945. gada Lielā Tēvijas kara periodā sadarbojušies ar okupantiem, pieņemšanu.[1276] Dekrēts tieši paredzēja atbrīvot personas no soda un izbeigt krimināllietas, kas pamatotas uz KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1], 58.[3], 58.[4], 58.[6], 58.[10], 58.[12] pantu,

[1275] PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par amnestiju, 1953, 27. marts. Pieejams: http://lpra.vip.lv/atpludi.htm

[1276] PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par to padomju pilsoņu amnestēšanu, kas 1941. – 1945. gada Lielā Tēvijas kara periodā sadarbojušies ar okupantiem, 1955, 17. marts. Pieejams: http://lpra.vip.lv/atpludi.htm

ievērojot to, ka sods nav lielāks par 10 gadiem ieslodzījumā. Tādējādi par pretpadomju propagandu un aģitāciju, kas veikta laika periodā no 1941. līdz 1945. gadam, notiesātās personas bija amnestētas.[1277] Tomēr amnestija nenozīmē, ka represijas vispār uzskatīja par nepamatotām.

Minētie amnestijas procesi stājās spēkā visā Padomju Savienībā, tostarp arī Latvijas teritorijā, kur sabiedrība staļinisma represijas ar nelielu pārtraukumu nacistiskās Vācijas okupācijas laikā starp 1941. un 1944. gada vasaru bija piedzīvojusi kopš Latvijas Republikas okupācijas 1940. gada 17. jūnijā. Šīs represijas Latvijas teritorijā intensīvāk, lielā mērā pateicoties politiskajiem apstākļiem, bija īstenotas pēc Otrā pasaules kara. Vairāki tūkstoši Latvijas iedzīvotāju bija sodīti par sadarbību ar nacistiskās Vācijas okupācijas varu. Vēl vairāki tūkstoši cilvēku bija notiesāti un sodīti par nevardarbīgas pretošanās izrādīšanu padomju okupācijas režīmam. Līdzīgā veidā par bruņotas pretošanās izrādīšanu no 1944. līdz 1956. gadam bija notiesāti un sodīti 5489 cilvēki.[1278] Personas darbībai un motivācijai minētajā gadījumā bija maza nozīme, jo represīvais aparāts nebija ieinteresēts radīt robežas starp vainīgām vai nevainīgām personām. Persona, kas nebija pastrādājusi noziegumu, varēja būt notiesāta gluži tāpat kā persona, kas bija veikusi reālu noziegumu un kuras sodīšana būtu atzīstama par pamatotu arī Latvijas Republikā pirms okupācijas. Ievērojot minētos apstākļus, 1953. gads viennozīmīgi bija kļuvis par pagrieziena punktu Padomju Savienības vēsturē. Masveida represijas aizstāja ar izlases represijām, un cilvēks, kas bija politiski neaktīvs un nerīkojās pretēji padomju varai, varēja justies salīdzinoši drošs par to, ka netiks apcietināts un tiesāts.[1279]

Par vienu no visbiežāk izvirzītajām apsūdzībām šajā periodā bija kļuvusi "pretpadomju aģitācijas un propagandas" veikšana, kura

---

[1277] Jansons, Ritvars. "Krimināvajāšana par pretpadomju propagandu un aģitāciju PSRS/ Latvijas PSR: 1953 – 1967", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 21. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 403. lpp.

[1278] Strods, Heinrihs. *Nacionālo partizānu karš 1944 – 1956.* Rīga: Preses nams, 1996, 490. lpp.

[1279] Bergmanis, Aldis. "Politiskās pārmaiņas Latvijā 1953. gadā", *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944 – 1959: politika un tās sekas,* Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 110. lpp.

sevī iekļāva visplašāko apsūdzību spektru, sākot no apzinātas pretpadomju aģitācijas veikšanas un padomju varas politikas kritikas, beidzot ar nejaušiem un neplānotiem izteikumiem. Apsūdzību pamatoja ar KPFSR Kriminālkodeksa 58.[10] pantu, kur bija raksturotas pretpadomju propagandas un aģitācijas izpausmes.[1280] 1953. gada ietvaros īpaši liels Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) drošības iestāžu ierosināto krimināllietu skaits bijis 1953. gada martā. Veicot padziļinātu un plašāku šo krimināllietu satura izpēti, secināts, ka absolūtais vairākums apsūdzību "pretpadomju aģitācijā vai propagandā" bija saistītas ar vēršanos pret Padomju Savienības vadītāju Josifu Staļinu.[1281] Apskatā ir sniegta minēto krimināllietu satura un vispārīga statistiskā analīze, kas ļauj rast vispārīgu izpratni par tajās novērojamo Staļina kritikas atspoguļojumu, kā arī izdarīt secinājumus par šāda satura krimināllietu skaita pieaugumu 1953. gada martā.

1. Krimināllietu statistika

Krimināllietas atrodamas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1986. fondā. Tajā pieejamas 179 krimināllietas[1282], no

[1280] KPFSR Kriminālkodeksa 58.[10] panta pirmā daļa paredzēja: "Par propagandu vai aģitāciju, kurā aicina gāzt, graut vai vājināt Padomju varu vai izdarīt atsevišķus kontrrevolucionārus noziegumus (šā kodeksa 58.[2] – 58.[3] p.), kā arī par tāda paša satura literatūras izplatīšanu, izgatavošanu vai glabāšanu noteikta brīvības atņemšana uz laiku, ne mazāku par sešiem mēnešiem."

[1281] Staļina vārds krimināllietu apsūdzības rakstos tieši parādās samērā reti. Biežāk lietotie apzīmējumi ir, piemēram, "līderis", "vadonis", "viens no Komunistiskās partijas un Padomju valsts vadītājiem".

[1282] Pirmkārt, kartotēkā "Pretpadomju aģitācija un propaganda Latvijā 1953 – 1986" par 1953. gadu apkopota informācija par 152 krimināllietām, kuras ierosinātas atbilstoši KPFSR kriminālkodeksa 58.[10] pantam. No minētā krimināllietu kopskaita 92 jeb 60,5% krimināllietu uzsāktas martā, savukārt no martā uzsāktajām krimināllietām 40 jeb 43,5% krimināllietu uzsāktas, pamatojoties uz apsūdzību par "aģitācijas un propagandas" vēršanu pret Staļinu. No šīm uzsāktajām krimināllietām 10 jeb 25% ir izbeigtas. Otrkārt, kartotēkā "Citi politiskie noziegumi Latvijā 1953 – 1980" par 1953. gadu apkopota informācija par 27 krimināllietām, kuras ierosinātas atbilstoši dažādiem KPFSR Kriminālkodeksa pantiem, tostarp arī atbilstoši 58.[10] pantam. No šo krimināllietu kopskaita 20 jeb 74,1% krimināllietu uzsāktas martā. Savukārt, no šīm uzsāktajām krimināllietām 6 jeb 30% krimināllietas saistības ar apsūdzību par

kurām 112 jeb 62,6% krimināllietu sāktas 1953. gada martā, pamatojoties uz KPFSR Kriminālkodeksa 58.[10] pantu. No minētajām martā uzsāktajām krimināllietām 46 jeb 41% krimināllietu viena no izvirzītajām apsūdzībām pamatojas uz "pretpadomju aģitācijas un propagandas" vēršanu pret Staļinu. No šīm lietām, savukārt, 13 jeb 28,3% krimināllietu izbeigtas: piecos gadījumos krimināllietas ir pārtrauktas to izskatīšanas procesā, apsūdzētajām personām nepiespriežot sodu; atlikušajos astoņos gadījumos krimināllietas ir pārtrauktas, sākot ar 1954. gadu, un izbeigtas, pamatojoties uz iepriekš minētajiem dekrētiem par amnestiju. Lietu pārtraukšana visbiežāk pamatota ar pierādījumu vai nozieguma sastāva trūkumu, kā arī noziedzīga nodarījuma neesību.

1953. gadā kopējais uzsākto "politisko krimināllietu" skaits ir 616. Salīdzinājumam gadu iepriekš bija uzsāktas 969 "politiskās krimināllietas", savukārt gadu vēlāk uzsāktas vien 94, bet 1955. gadā jau tikai 54.[1283] Turpmākajos gados "politisko krimināllietu" skaits krasi nemainās. Minētais skaidri iezīmē staļinisma perioda beigas.

Minētajam KPFSR Kriminālkodeksa 58.[10] pantam bijušas divas daļas. Vairums no 1953. gada martā ierosinātajām krimināllietām atbilstoši KPSRS Kriminālkodeksa 58.[10] pantam, proti, 39 jeb 84,8%, rosinātas, pamatojoties uz panta pirmo daļu, savukārt, 7 jeb 15,2% krimināllietu pamatotas ar panta otro daļu. Šo abu daļu galvenā atšķirība ir "pretpadomju aģitācijas un propagandas" veikšanas apstākļi, proti, otrajā daļā paredzēta atbildība, ja pirmajā daļā aprakstītās darbības, ko var raksturot kā "pretpadomju aģitācija un propaganda", veiktas "masu nemieros vai izlietojot masu reliģiskos vai nacionālos aizspriedumus, vai kara apstākļos, vai apvidos, kuros izsludināts kara stāvoklis".

No 46 apsūdzētajām personām 3 jeb 6,5% personu krimināllietās minēta iepriekšējā sodāmība, savukārt 4 jeb 8,7% personu bija izgājušas filtrāciju.

Analizējamās lietās noteikti divu veidu krimināls odi – brīvības atņemšana un "tiesību atņemšana". Visbiežāk noteikta 10 gadu

"pretpadomju aģitācijas un propagandas" vēršanu pret Staļinu. No šīm krimināllietām 3 jeb 50% ir izbeigtas.

[1283] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999, 972.lpp.

brīvības atņemšana un "tiesību atņemšana" uz 5 gadiem. Šāds sods noteikts 16 jeb 48,5% personu. Vienai no notiesātajām personām, ievērojot to, ka apsūdzība pamatota arī ar KPFSR Kriminālkodeksa 58.[1a] pantu par "tēvijas nodevību", noteikta 25 gadu brīvības atņemšana un tiesību atņemšana uz 5 gadiem.[1284] Trijos gadījumos notiesātajām personām noteikta tikai brīvības atņemšana, savukārt 5 jeb 10,9 % personu dažādu iemeslu dēļ nav noteikts neviens no minētajiem sodiem. Jābilst, ka soda izciešana, izņemot atsevišķus gadījumus izsūtījumā, pārsvarā notikusi LPSR Valsts drošības ministrijas (VDM) cietumos.

Divām no apsūdzētajām personām noteikta ambulatorā izmeklēšana, taču tas nav bijis saistīts ar psihiskā veselības stāvokļa diagnosticēšanu, bet gan ar apsūdzētā vispārējā veselības stāvokļa noteikšanu. Šie slēdzieni abos gadījumos kalpojuši arī kā materiāls vēlākai sprieduma atcelšanai. Vairumā gadījumu, izņemot atsevišķus piemērus, notiesātajām personām, sākot ar 1954. gadu, brīvības atņemšanas sodu samazināja uz 5 gadiem bez tiesību atņemšanas, kā arī liela daļa personu bija tika atbrīvota no ieslodzījumu vietām.

Līdz ar Latvijas Republikas neatkarības atgūšanu visas notiesātās personas, izņemot vienu gadījumu, reabilitētas saskaņā ar Augstākās Padomes 1990. gada 3. augustā pieņemtā likuma *Par nelikumīgi represēto personu reabilitāciju*[1285] 1. panta 2. punktu vai 5. pantu. Viena persona nebija reabilitēta sakarā ar to, ka konkrētā tiesiskā situācija neatbilda likumā noteiktajiem nosacījumiem.[1286]

Visas apsūdzētās personas nebija Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) biedri. Neviena no apsūdzētajām personām nebija ieguvusi augstāko izglītību. Apmēram puse no apsūdzētajām personām bija mazizglītotas, proti, ieguvušas četru klašu izglītību. Savukārt otra puse bija ieguvusi desmit klašu izglītību. Minētais norāda, ka apsūdzētās personas uzskatāmas par vienkāršo sabiedrības daļu un ka nepieder pie tā dēvētās inteliģences.

[1284] LVA, 1986. f., 1. apr., 21618. l. Minētajā gadījumā persona no 1920. līdz 1940. gadam strādājusi Rīgas policijā par vecāko kancelejas vadītāju ārzemju pasu daļā. Savu darbu policijā turpinājusi arī nacistiskās Vācijas okupācijas laikā. Tas, iespējams, kalpojis par iemeslu bargāka soda noteikšanai.

[1285] Par nelikumīgi represēto personu reabilitāciju: likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 34, 1990, 23. augusts.

[1286] LVA, 1986. f., 1. apr., 19659. l.,147. lp.

Atbilstoši 1959. gada 15. janvāra Vissavienības tautas skaitīšanas datiem LPSR dzīvoja ap 2 093 458 iedzīvotāju,[1287] no kuriem latvieši – 1 305 025 (62,3%), krievi – 656 965 (31,4%), poļi – 34 306 (1,6%), baltkrievi – 29 030 (1,4%), citi – 68 132 (3,3%).

Salīdzinājumam personas, par kurām ierosinātas analizējamās krimināllietas, bijušas: latvieši – 22 (48%), krievi – 18 (39%), poļi – 3 (6,5%), baltkrievi – 2 (4,3 %), ebreji – 1 (2,2%).

Salīdzinājumam personas, par kurām analizējamās krimināllietās taisīts spriedums, bijušas: latvieši – 18 (54,5%), krievi – 11 (33,3%), poļi – 2 (6,1%), baltkrievi – 2 (6,1%).

Salīdzinājumam personas, pret kurām analizējamās krimināllietas pārtrauktas, bijušas: latvieši – 4 (30,8%), krievi – 7 (53,8%), poļi – 1 (7,7%), ebreji – 1 (7,7%).

Aplūkojot statistiku, var konstatēt, ka visvairāk apsūdzēto bijuši latvieši un krievi. Salīdzinot šo statistiku ar Latvijas teritorijā dzīvojošo personu skaitu 1959. gadā, var secināt, ka, lai gan skaitliski vairāk apsūdzību celts pret latviešiem, salīdzinoši lielāka apsūdzību daļa bijusi celta pret krieviem. Līdz ar to var secināt, ka liela daļa Latvijas teritorijā dzīvojušo krievu tautības iedzīvotāju pretēji izplatītiem stereotipiem nav bijuši noturīgi Padomju varas atbalstītāji. To pierāda arī aplūkotajās personu krimināllietās izvirzītās apsūdzības, kur līdzās izteikumiem pret Staļinu izteikta arī, piemēram, kritika par padomju iekārtu un kolhozu sistēmu. Divās no šīm krimināllietām izvirzītas apsūdzības par "buržuāziskās Latvijas" režīma slavināšanu. Ievērojami, ka viena no apsūdzētajām personām LPSR bija ieradusies no KPFSR, bet otra persona bija dzīvojusi Latvijā vēl pirms padomju okupācijas 1940. gada 17. jūnijā. Attiecīgā persona Semjons Aleksejevs savā darba vietā citu personu klātbūtnē esot teicis, ka pie Ulmaņa dzīvojis labāk, kam sekoja apvainojoši izteikumi par Staļinu.[1288] Secinājums par krievu tautības iedzīvotāju pārliecību nav attiecināms uz Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) biedriem. 1955. gadā LKP no

[1287] *Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Латвийская ССР*. Москва: Госстатиздат: 1962, С. 96. Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/1959_tautas_skaitisana_kr_val.pdf

[1288] LVA, 1986. f., 1. apr., 21093. l., 137. lp.

48 548 biedriem un kandidātiem latviešu bija tikai 32,01%.[1289] Tāpat tas nav attiecināms uz Latvijas teritorijā koncentrētajām Baltijas kara apgabala militārpersonām, kur latviešu īpatsvars bijis mazs. Abas iepriekš minētās personu grupas pamatoti uzskatāmas par noturīgām padomju režīma atbalstītājām. Savukārt ar LKP un militārajām aprindām nesaistītās krievu izcelsmes personas, kā iepriekš minēts, nav pamata uzskatīt par noturīgām padomju režīma atbalstītājām.

Iepriekš minētais norāda, ka 1953. gada marts attiecīgā gada ietvaros izceļas ar ievērojami lielu ierosināto krimināllietu skaitu, kur liels daudzums no tajās ietvertajām apsūdzībām saistītas ar "pretpadomju aģitācijas un propagandas" vēršanu pret Staļinu. Minētais saistāms ar Staļina nāvi. Staļina nāve reizē iezīmēja "politisku atkusni" Padomju Savienībā, kā rezultātā, sākot ar 1953. gada marta beigām, izmaiņas notika arī tās represīvajā politikā, to padarot daudz liberālāku un krietni samazinot "politisko krimināllietu" īpatsvaru. Aplūkotajās krimināllietās apsūdzētās personas savstarpēji saistāmas pēc izglītības līmeņa un neiesaistīšanās PSKP. Tāpat saistība meklējama pēc noteiktajiem sodiem.

2. Krimināllietu satura objektivitāte

Par galveno analizējamo krimināllietu problēmu jāuzskata to objektivitātes trūkums, kas atsevišķos gadījumos, neesot detalizētākai informācijai par celtajām apsūdzībām un pierādījumiem, neļauj spriest par to, vai celtā apsūdzība atbilst īstenībai un vai vispār tā atbilst KPFSR Kriminālkodeksa 58.[10] pantam. Vairumā gadījumu apsūdzētās personas ir notiesātas bez jebkāda iemesla, jo tās nav veikušas nevienu no sev inkriminētajiem pārkāpumiem. Tas skaidrojams ar to, ka izmeklēšanas un tiesvedības procedūras visbiežāk neatbilda nekādām juridiskām normām un nekādām vispārpieņemtām normām. Tās bieži pamatojās uz pašu izmeklētāju motivāciju krimināllietas izmeklēšanas veikšanā. Apsūdzētās personas nereti bija fiziski vai psiholoģiski ietekmētas, tādēļ atzinušās pārkāpumos, kurus nebija veikušas. Par vispārēju praksi bija kļuvusi izmeklēšanas materiālu falsificēšana, kā arī iesaistīto liecinieku sniegto liecību uzskatīšana par

[1289] Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas.. Dzīve Latvijas PSR.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 62. lpp.

neapgāžamu pierādījumu, uz kura pamata nereti bija veidota izteiktā sprieduma leģitimitāte. Šādos gadījumos nevar izslēgt arī liecinieku tīšu nepatiesu liecību sniegšanu. Kā piemēru tam var minēt Austras Balodes krimināllietā esošo kasācijas sūdzību. Tajā viņa min, ka viņas krievu tautības kolēģes, būdamas naidīgi noskaņotas pret viņu un ar zemāku darba stāžu, esot savstarpēji sarunājušas Balodi apmelot. Par to liecinot atšķirības to sniegtajās liecībās.[1290] No lietas materiāliem redzams, ka izmeklēšanas procesā pašas apsūdzētās sniegtā liecība guvusi pavisam otršķirīgu nozīmi. Neskatoties uz citām apsūdzībām, krimināllieta, pamatojoties uz dekrētu par amnestiju, 1954. gada aprīlī nozieguma sastāva neesības dēļ bijusi izbeigta.[1291] Tomēr lielākajā daļā gadījumu liecības savstarpēji ir saskanīgas, kas noteica to, ka ierosinātās krimināllietas iznākums par sliktu apsūdzētajam bija noteikts pirms aresta veikšanas. To pierāda arī nelielais pārtraukto krimināllietu skaits. Turklāt lielākā daļa krimināllietu pārtrauktas sakarā ar amnestiju.

Atsevišķos un retos gadījumos apsūdzēto vaina ir pierādīta pilnībā vai daļēji, kvalificējot atbilstoši celtajai apsūdzībai un esot atbilstoša KPFSR Kriminālkodeksa 58.[1] panta pirmajā daļā noteiktajai definīcijai par "pretpadomju aģitāciju un propagandu". Šīs apsūdzības pārsvarā saistītas ar tiem gadījumiem, kad izmeklētāju rīcībā nonākušas apsūdzētās personas rakstītās ziņas un kalpojušas par lietisku pierādījumu.

Jāmin, ka absolūti jebkura no aplūkotajām apsūdzībām uzskatāma par prettiesisku tā iemesla dēļ, ka krimināllietu izmeklējošās iestādes bija pakļautas padomju okupācijas varai, kuru kā neleģitīmu varas orgānu nevar uzskatīt par pilntiesīgu likumdevēju Latvijas teritorijā. Šo krimināllietu izvērtēšana notikusi gandrīz bez jebkādas objektivitātes, kā rezultātā vairākas noziegumos apsūdzētās personas notiesātas bez to vainas pierādīšanas.

[1290] LVA, 1986. f., 2. apr., 3138. l., 151. lp.
[1291] Turpat 161. lp.

3. Krimināllietu saturs

Par vienu no svarīgākajiem "politiskajiem noziegumiem" Padomju Savienībā divdesmitā gadsimta četrdesmitajos un piecdesmitajos gados bija kļuvušas tā dēvētās "pretpadomju satura sarunas", par ko bija sodīti vismaz 20% politieslodzīto.[1292] Par šādiem noziegumiem sodītie cilvēki bieži vien nebija pārliecināti režīma pretinieki, taču to vainu celtās apsūdzības atsevišķos gadījumos raksturo kā sistemātisku "pretpadomju uzskatu paušanu". Šī "pretpadomju uzskatu" definīcija bija visai plaša un bieži vien absurda, jo, piemēram, par "pretpadomju uzskatiem" mēdza uzskatīt arī "buržuāziskās Latvijas" dzīves slavināšanu, kā arī informācijas, kas iegūta ar ārzemju raidstaciju palīdzību, tālāku izpaušanu. Taču daudz biežāk par "pretpadomju satura sarunu" uzskatīja izteikumus, kas pauda kritiku vai neapmierinātību ar kādu no padomju dzīves vai valsts sastāvdaļām.

Pie šīs apsūdzību grupas pieskaitāmi arī tīši vai netīši izteikumi pret Staļinu. Šie pret Staļinu vērstie mutvārdu izteikumi aplūkotajā periodā lielākajā vairumā gadījumu izpaudās kā nosodošas attieksmes vai prieka paušana sakarā ar paziņojumiem par Staļina saslimšanu vai nāvi, par kuru bija publiski ar radio vai laikrakstu palīdzību paziņots 1953. gada 5. un 6. martā.[1293] Analoģiskas un līdzīga satura apsūdzības celtas sakarā ar Staļina nāvei sekojošo vairāku dienu sēru periodu. Tā, piemēram, 10 jeb 21,7% krimināllietu uzsāktas pirms Staļina nāves sakarā ar vina saslimšanu, savukārt pēc nāves fakta paziņošanas ierosinātas 29 jeb 63% no visām aplūkotajām krimināllietām. Lielākajā daļā šo krimināllietu apsūdzība par izteicienu vēršanu pret Staļinu ir tikai daļa no plašākas apsūdzības, kurā kā papildus apsūdzības nereti dominē "izdomājumu" izteikšana par kādu no padomju dzīves aspektiem, piemēram, kolhoziem vai Komjaunatni. Iepriekš pret personu celtās apsūdzības nereti kalpoja kā atbildību pastiprinošs apstāklis jaunajā apsūdzībā.

[1292] Strods, Heinrihs. "Nevardarbīgās pretošanās formas Latvijā. 1944 – 1985", *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas pieredze*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2006, 28. lpp.

[1293] 1953. gada 3.martā Staļins pēc asins izplūduma smadzenēs ieslīga komā un mira 5.martā. Ziņas par viņa slimību un nāvi publiski paziņotas ar vienas dienas nobīdi.

Jābilst, ka tieša Staļina vārda pieminēšana šo apsūdzību izvirzošajos dokumentos ir ārkārtīgi reta parādība un starp visām aplūkotajām krimināllietām konstatēta tikai vienā gadījumā, proti, Grigorija Orlova krimināllietā. Sākumā izvirzītajā apsūdzībā minēts, ka viņš 1953. gada 8. martā Viļānu dzelzceļa stacijas bufetē sakarā ar paziņojumu par biedra Staļina nāvi veica asu pretpadomju aģitāciju starp vietējiem iedzīvotājiem.[1294] Savukārt jau krimināllietas noslēgumā izvirzītajā apsūdzībā minēts, ka Orlovs dzelzceļa bufetē Viļānos apmelojis vienu no PSKP un valdības vadītājiem.[1295] Visās pārējās aplūkotajās krimināllietās dominē tieši šis Staļina apzīmējums, ko var uzskatīt par vienu no viņa daudziem tituliem. Līdzīgā formā Staļins attēlots liecinieku liecībās vai tiesu protokolos, kur savukārt Staļina tieša vārda pieminēšana novērojama daudz biežāk. Šāda krimināllietās iekļauto dokumentu satura atšķirības, visticamāk, izveidojušās sakarā ar izmeklētājiem noteiktajiem priekšrakstiem, kas, iespējams, noteica arī dokumentos lietojamo valodu.

Minētā veida apsūdzības visbiežāk pamatotas ar liecinieku sniegtajām liecībām, kas sniedz ieskatu par to, kādi tieši izteikumi bijuši vērsti pret Staļinu un vai tie bijuši tīši. Par netīša rakstura izteikumiem varētu uzskatīt tos, kuros konstatēts konkrēts fakts, no kura tālāk izdarīti dažādi secinājumi un to nepareiza interpretācija novedusi pie personas aresta. Aplūkotajās krimināllietās novērojami pāris šādu gadījumu. Tā, piemēram, Andrejs Stravenko savā kasācijas sūdzībā min, ka 1953. gada 6. martā, uzstājoties ar runu Staļina piemiņas mītiņā, bijis ļoti uztraucies, kā rezultātā pieļāvis kļūdu viena vārda izrunā, ko savukārt uztvēra kā izteiktu ar kontrrevolucionāru nodomu. A. Stravenko arī minēja to, ka kļūdu raisījusi viņa nervu kaite.[1296] Rezultātā A. Stravenko apsūdzēja par "pretpadomju izteiciena" pieļaušanu pret Staļinu, par ko piesprieda cietumsodu.[1297] 1954. gadā 6. martā ar tiesas nolēmumu minēto sodu atcēla sakarā ar nozieguma sastāva neesību gan minētajā, gan arī citās apsūdzībās.

Atsevišķas krimināllietas ierosinātas arī pret personām, kas pret Staļinu vērstus izteicienus veikušas "traucētas apziņas stāvoklī",

[1294] LVA, 1986. f., 1. apr., 21273. l., 3. lp.
[1295] Turpat 58. lp.
[1296] LVA, 1986. f., 2. apr., 1115. l., 136. lp.
[1297] LVA, 1986. f., 2. apr., 1115. l., 146. lp.

piemēram, alkohola reibumā. Starp aplūkotajām krimināllietām par personām, kas pret Staļinu izteikušās alkohola reibumā, ierosinātas piecas krimināllietas. Tā 1953. gada 19. martā arestēta Anna Zaiceva, kas sēru laikā 8. martā dziedājusi "pretpadomju dziesmas" un necenzēti izteikusies par Staļinu.[1298] Liecinieku liecībās minēts, ka Zaicevai šādu darbības veikšanu esot lūgts pārtraukt, bet viņa atbildējusi: "Ko gribu, to dziedu, gribu nopelnīt 25 gadus". Pēc tam turpinājusi dziedāt, līdz atnācis milicis un viņu aizvedis. Zaiceva vēlāk atgriezusies un turpinājusi dziedāt.[1299] Šajā gadījumā ir vērts izcelt, ka visas šīs personas, nekontrolēdamas, ko saka, veikušas "pretpadomju izteikumus", kurus varētu raksturot kā īpaši asus. Tā, piemēram, Aleksandrs Bauļins kādā Valkas bufetē 12. martā izteicis gandarījumu par Staļina nāvi un paudis uzskatu, ka būtu labi, ja šāds liktenis piemeklētu arī pārējos partijas un valdības vadītājus. Papildus tam viņš paudis, ka Staļins nav neko labu izdarījis un izsūtījis daudzus nevainīgus cilvēkus.[1300] Visas apsūdzētās personas, kuras sava pārkāpuma laikā bijušas alkohola reibumā, liecinot minējušas, ka neko no savām izdarībām neatceras. Šāds stāvoklis, izvirzot apsūdzību, nav ticis uzskatīts par atbildību mīkstinošu apstākli.

Daudz plašākā mērogā izvirzītas apsūdzības par izteikumiem, kuri bijuši sacīti tīši un apsūdzētajai personai esot pie pilnas apziņas. Lielākā daļa šādu izteikumu novērojami tieši sakarā ar paziņojumiem par Staļina saslimšanu un nāvi. Septiņas no apsūdzētajām personām paužot prieku un gandarījumu, izteikušās, ka līdz ar Staļina nāvi beigs pastāvēt arī kolhozi un cilvēku dzīves uzlabosies. Jābilst, ka šādi uzskati sabiedrībā bijuši daudz plašāki, nekā tie parādās aplūkotajās krimināllietās. Atsevišķos dokumentos fiksēts, ka daudzviet Latvijā runājuši, ka sīkīpašnieki atgūs savas tiesības uz zemi. Zemi sadalīšot no 15 līdz 30 hektāriem lielos gabalos, būšot atļauts izmantot arī algotu darbaspēku.[1301] Esot bijušas paustas arī cerības, ka būšot iespējams atgūt nacionalizēto īpašumu. Viens no šādu uzskatu paudējiem bija Boruks Dukarēvičs, kuram pirms padomju okupācijas piederējusi

[1298] LVA, 1986. f., 1. apr., 21094. l., 99. lp.
[1299] Turpat 100. lp.
[1300] LVA, 1986. f., 1. apr., 21274. l., 88. lp
[1301] Bergmanis, Aldis. "Politiskās pārmaiņas Latvijā 1953. gadā", *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944 - 1959: politika un tās sekas,* Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 9. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 115. lpp.

lauksaimniecības mašīnu rūpnīca[1302]. Apsūdzībā viņš raksturots kā izteikts "buržuāziskais nacionālists", kurš apvaino Staļinu, PSKP un padomju valdību valsts novešanā līdz nabadzībai. Staļinu viņš uzskata par sliktu līderi, tā vietā slavē Ļevu Trocki un pauž viedokli, ka viņš valsti līdz šādai situācijai nenovestu. B. Dukarēvičs esot izteicies, ka gaidot, kad sāksies PSRS un Amerikas Savienoto Valstu (ASV) karš, kurā PSRS zaudēšot, kas ļaus viņam atgūt savus īpašumus.[1303] Neraugoties uz plašu un detalizētu apsūdzību, pierādījumu trūkuma dēļ B. Dukarēvičs netika notiesāts.

Vairākās izvirzītajās apsūdzībās minēts tikai fakts, ka par Staļina nāvi izteikts prieks un gandarījums. Vienā no krimināllietām šāda attieksme izpaužas īpaši spilgti. Tā Imanta Viča apsūdzības rakstā minēts, ka viņš 6. martā atnācis uz darbu un "pretpadomju formā" izteicies par Staļina nāvi. Trīs aptaujātie liecinieki snieguši analoģiskas liecības par to, ka I. Vičis par Staļinu izteicies – "mūsu tētiņš nosprādzis".[1304] Tās pašas dienas pusdienlaikā I. Vičis izstāstījis arī pret Staļinu vērstu anekdoti, kuras saturs atbilstoši liecinieku teiktajam bijis sekojošs:

> "Maskavā spiegiem piespriests nāves sods. Viens no tiem savā pēdējā vārdā izteicies, ka grib, lai viņu apglabā starp PSKP un Padomju valsts vadoņiem."[1305]

Stils, kādā šāda veida apsūdzībās attēlots Staļins, ir visai līdzīgs iepriekš minētajam. Šie izteikumi parasti mēdz būt izteikti ciniski.

Starp aplūkotajām krimināllietām atrodamas arī tās, kas skatāmas īpašā kontekstā. Viens no šādiem gadījumiem ir tā saucamā "Ārstu lieta", kura bija uzsākta 1953. gada janvārī. Par it kā plāniem noindēt augstas PSKP amatpersonas, tostarp Staļinu, bija aizturēti un apvainoti deviņi ievērojami Maskavas ārsti. Šo lietu plaši atspoguļoja arī padomju presē. Aplūkotajās kriminālietās šis gadījums pret Staļinu vērstu izteikumu kontekstā parādās trīs reizes. Viens no šādiem

---

[1302] B. Dukarēvičs, dzimis 1908. gada 28. decembrī Rīgā, dzīvojot Tallinā 1937. gadā no Ābrama Dukarēviča mantoja lauksaimniecības rīku speciālfabriku *Razevskis Auls, Dukarēvičs un biedri* Margrietas ielā Rīgā (*Valdības Vēstnesis,* 1937, 24. aprīlis, 4. lpp.).

[1303] LVA, 1986. f., 2. apr., 1106. l., 3. lp.

[1304] LVA, 1986. f., 1. apr., 21092. l., 3. lp.

[1305] Turpat 100. lp.

gadījumiem janvārī noticis arī kādā Ludzas strādnieku kantorī, kur savstarpējā strādnieku sarunā par "Ārstu lietu" Mihails Trašenko izteicies, norādot ar pirkstu uz Staļina portretu: "Slikti, ka netika tam ūsainajam klāt."[1306] Uzrādot vēl citas apsūdzības, M. Trašenko arestēts tikai 19. martā. Apsūdzībā šie izteikumi pret Staļinu bija raksturoti kā teroristiski.[1307]

Mazā skaitā aplūkotajās krimināllietās parādās dažādi rakstiski izteikumi, kas vērsti pret Staļinu. Tie kā krimināllietu pierādījumi atrodami apsūdzētajām personām konfiscētajās vēstulēs, dzejoļu lapiņās, kā arī izplatītajās pretpadomju skrejlapiņās.

Kā vienu no pirmajiem šādiem piemēriem var minēt Helmuta Pallo krimināllietu, kurā viņš kā Sarkanajā armijā dienējošs karavīrs apsūdzēts "pretpadomju vēstuļu" rakstīšanā saviem radiniekiem Latvijā. 1953. gada 6.martā viņš savam brālim rakstīja sekojošo:

> "Sveiks, Brāļuk!!! Tavu vēstuli saņēmu. Par ko ļoti priecājos. Vai Jūs to arī ziniet, ka pats Staļins ir nomiris. 5. martā izlaidis savu nolādēto dvēseli. Varbūt ka tagad kaut kas grozīsies [..]."[1308]

Iespējamās vēstuļu perlustrācijas rezultātā H. Pallo arestēts 1953. gada 12. martā.

Divos gadījumos aplūkotajās krimināllietās personas apsūdz "pretpadomju noskaņojuma" dzejas rakstīšanā. Tā 1953. gada 9. janvārī Arvīds Reimanis dzērumā kādā Rīgas tramvajā skaļi aģitējis, ka sarkanie ir vissliktākie un ka tie okupējuši Latviju. Tāpat esot teicis, ka pienākšot laiks un latvieši tos padzīšot. Viņš arī norādījis, ka strādājot tikai latviešu labā.[1309] Šāda A. Reimaņa rīcība "palikusi neievērota" līdz 1953. gada 23. martam, kad viņu arestējuši. Dzīves vietā veiktās kratīšanas rezultātā atrasta papīra lapa, kura saturējusi "pretpadomju rakstura dzejoli" par dzīvi kolhozā. Pēdējā no šī dzejoļa rindiņām par Staļinu lasāms:

> "Iļjičs mācīs maizi taupīt;
> Josifs atkal zagt un laupīt;

[1306] LVA, 1986. f., 1. apr., 21624. l., 256. lp.
[1307] Turpat 185. lp.
[1308] LVA, 1986. f., 1. apr., 44227. l., 126b. lp.
[1309] LVA, 1986. f., 1. apr., 21282. l., 58. lp.

Kultūra, kultūra visaugstākā".[1310]

Līdzīga, bet apjoma ziņā iespaidīgāka krimināllieta ierosināta 1953. gada 28. martā, kad par "pretpadomju aģitācijas un propagandas" veikšanu personu grupā bija arestētas četras Balvu vidusskolas 10. klases skolnieces. Šajā krimināllietā atrodama arī aģentes "Dzidras"[1311] ievāktā un sniegtā informācija par visām iepriekš minētajām skolniecēm. Jābilst, ka šis ir vienīgais gadījums, kad aģentūras kartīte starp visām aplūkotajām krimināllietām pieejama krimināllietas sastāvā. Minētā skolnieču grupa apsūdzēta par krasa "pretpadomju satura dzejas" rakstīšanu un tās izplatīšanu iekšējā lokā, tā cerot mainīt pastāvošo sistēmu Latvijā.[1312] Staļina tēls šajā krimināllietā attēlots īpaši spilgti. Krimināllietas apsūdzībā minēts, ka šīs skolnieces periodiski tikušās minētās aģentes "Dzidras" dzīvoklī, kur pretpadomju garā veikušas pārrunas par padomju iekārtu un Staļinu. Tālāk apsūdzības dokumentos minēts, ka viena no šīm skolniecēm aģentes "Dzidras" klātbūtnē saķēpājusi Staļina portretu un par viņu uzrakstījusi lamu vārdus, savukārt cita no šīm skolniecēm apsūdzēta avīzes saplēšanā, kur attēlots Staļina portrets. Visas apsūdzētās esot

[1310] LVA, 1986. f., 1. apr., 21282. l., 76a. lp.
[1311] LVA 1986. f., 2. apr., 2749. l. ir norādīts, ka aģents "Dzidra" ir Anna Oskara meita Štoknis. Atrodams, ka 1905. gadā dzimusī Anna Štokne (Štoknis, Štokņa) Balvu pagasta Dubļevā [arī Dubļovā, tag. Briežuciema pagasts], 1926. gadā dzemdējusi meitenīti, kuru "nomušījusi" un aprakusi turpat istabā zem klona. ("Lauku dzīve", *Balss*, Nr. 11., 1926, 15. janvāris, 2. lpp.). Viņu apcietināja. ("Apcietināta māte", *Latvis*, Nr. 1286, 1926, 15. janvāris, 2. lpp.). Persona ar šādu vārdu un uzvārdu ir devusies uz PSRS, Sibīrijas Olugas kolhozu *Latviešu mednieks*, Ačinskas rajonā, no kurienes komandēta uz Omskas partijas skolas "latvju un latgaļu sektoru" (Levons J., "Oportunisti Ačinskas un Itates rajonkomitejās ignorē Omskas partskolu", *Sibīrijas Cīņa*, Nr. 2 (725), 1932, 6. janvāris, 2. lpp., *Sibīrijas Cīņa*, Nr. 133 (856), 1932, 21. decembris, 4. lpp.), mācījusies Ačinskas pedagoģiskajā tehnikumā, strādājusi kolhozā *Gaismas stars* (*Sibīrijas Cīņa*, Nr. 87, 1934, 9. augusts) par teļkopi, kur viņas ģimene 1933. gadā esot izplatījusi baumas, ka Staļins aizbēdzis no PSRS, ("Komunas "Gaismas Stors" valde auklejas ar kaiteklim (Nagornovas cim. p., Ačinska raj.)", *Taisneiba - Vyssavineibas Kompartijas Vokoru Sibira Apgobola Komiteta organ*, Nr.12 (518), 1933, 5. februāris, 3. lpp.; "Komunas "Gaismas stors" vadeitoji slep zagļus un irovejus", *Taisneiba* Nr. 29(535), 1933, 28. marts, 1. lpp.), kļuvusi kolektīva *Atbalss* skolotāja ("Olimpiade parōdēja, ka myusu storpā ir talanti", *Taisneiba*, Nr. 74(939), 1936, 15. augusts). Red. piez.
[1312] LVA, 1986. f., 2. apr., 2749. l., 3. lp.

smējušās Staļina sēru mītiņa laikā.[1313] Paradoksāli, bet šajā gadījumā minētās skolnieces pēc to vainas pierādīšanas un atzīšanās palikušas nesodītas, sniedzot atrunu par padomju iekārtas neizprašanu. Skolnieces uz šādām pretpadomju izdarībām esot pamudinājis 1948. gadā uz skolas jumta izkārtais Latvijas Republikas sarkanbaltsarkanais karogs. Rezultātā šo skolnieču rīcībā bija vainota slikta audzināšana, ko izmeklēšanā atzinis arī LKP Balvu rajona komitejas birojs. No pārmetumiem nav izvairījusies arī minētā aģente "Dzidra", kura savā dzīvoklī, ļaujot šīm skolniecēm rīkot satikšanos, savlaicīgi neesot pārtraukusi skolnieču sakropļoto izpratni par padomju iekārtu un pati esot pieļāvusi nepareizus izteicienus.[1314] Šajā gadījumā var uzskatīt par pierādītu tēzi, ka kļūšana par LPSR VDM ziņotāju nenozīmēja paglābšanu no apsūdzībām arī "politiskajos noziegumos". Minētajai krimināllietai pievienoti arī lietiskie pierādījumi – dzejoļi, saplēsta avīze un apķēpāts Staļina portrets.

Vienā no aplūkotajām krimināllietām apsūdzība izvērsta par "pretpadomju skrejlapu" izgatavošanu un izplatīšanu. Atšķirībā no citām aplūkotajām krimināllietām šī apsūdzība pēc definīcijas vistiešāk atbilst KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] pantam. Tā 1953. gada februāri Velta Ralmane izgatavoja skrejlapas, kas aicināja uz gaidāmo vēlēšanu izjaukšanu, un izvietoja tās pie Ainažu pilsētas izpildkomitejas durvīm. Mēnesi vēlāk V. Ralmane izgatavoja vēl 8 skrejlapas, kuras ar tādu pašu saturu kā iepriekš bija izvietotas Ainažu centrā netālu no izpildkomitejas ēkas.[1315] Četrās no tām bija uzsaukumi, kas vērsti pret Staļinu sakarā ar tā nāvi. Vienā no tām minēts:

> "Kungi, Staļins ir nosprādzis ar vēzi rīklē. Un par mums valda padomju vara."[1316]

Savukārt, citā, izmēros lielākā skrejlapā minēts:

> "Ievērībai. Biedri Pilsoņi! Mēs 1. martā balsosim par badu un iznīcību. Staļins ir miris, sen cilvēku asinis sūkdams. Par mums valda padomju

[1313] Turpat 165. lp.
[1314] LVA, 1986. f., 2. apr., 2749. l., 166. lp.
[1315] LVA, 1986. f., 1. apr., 19676. l., 158. lp.
[1316] Turpat 183. lp.

vara. Mēs, Kungi, jūs drīz atbrīvosim no komunistu jūga. Un par mums būs valdnieki kungs Zariņš un Feldmanis, kuri atrodas ārzemēs."[1317]

Visu skrejlapu teksta beigās V. Ralmane parakstījusies ar pseidonīmu "Fakts".

Pret Staļinu vērstie izteikumi LPSR ierosinātajās krimināllietās parādās visdažādākās formās un veidos, tomēr vairumā gadījumu izpaužas kā ciniskas un negatīvas izpausmes, kas spilgti parāda Latvijas iedzīvotāju noskaņojumu pret okupācijas režīmu un tā izvērsto politiku. Šāda situācija novērojama apsūdzēto personu mutvārdos vai rakstveidā paustajos izteikumos, kuros ir gandarījums par Staļina saslimšanu un nāvi. Ierosināto krimināllietu apsūdzības, izņemot gadījumus, kad iegūti lietiskie pierādījumi, pamatotas tikai ar liecinieku liecībām, kas apsūdzētajām personām nospriesto padara par visai neobjektīvu. Vairumā apsūdzību nav saskatāms arī noziedzīga nodarījuma sastāvs, kas atbilstu KPFSR 58.[10] panta tiešai definīcijai. To netieši apstiprina arī pēc Staļina nāves uz šīm lietām attiecinātie amnestijas noteikumi.

4. Nobeigums

Iepriekš apskatā sniegtā analīze parāda, ka 1953. gadā pret Staļinu vērstās izpausmes bijušas visdažādākajās formās. Staļina tēls martā ierosinātajās krimināllietās ir izteikti negatīvs, un vairākumā gadījumu vērtējums saistīts ar viņa slimības un nāves paziņošanas faktu, kas uzskatāms arī par vienu no faktoriem attiecīgo apsūdzību skaitliskajam pieaugumam. Šāda situācija, vismaz Latvijas apstākļos, nešķiet neparasta, jo Staļina izvērstās represijas pret tās iedzīvotājiem pamatoti radījusi dziļi antipātisku noskaņojumu gan pret režīmu kopumā, gan pret Staļinu kā personu atsevišķi. Šis noskaņojums tautas vidū nereti ir folklorizējies. Tā, piemēram, tautā runāja, ka Staļinam pēc nāves mutē atrasti suņa zobi. Latviešu vēsturnieks Heinrihs Strods to skaidro kā svarīgu pretpadomju tautas balss izpausmi, kas bija "vadošā un virzošā spēka" noteikto sakrālo jēdzienu un vērtējuma plus

[1317] Turpat 179. lp.

zīmes nomaiņa pret mīnus zīmi, panākot, ka impērijas mīti un simboli zaudēja savu noturību.[1318]

Aplūkotās krimināllietas var uzskatīt par paraugu tam, kāds noskaņojums 1953. gada martā ir valdījis Latvijas sabiedrībā. Tās attēlo tikai mazāko daļu no lielāka kopuma, proti, krimināllietās attēloti tikai tie gadījumi, par kuriem uzzinājušas padomju represīvās iestādes un par tām uzsākušas izmeklēšanu. Nenoliedzami, līdzīgu gadījumu skaits, kad pret Staļinu bijuši vērsti negatīvi izteikumi, bijis daudz augstāks, taču tie palikuši nepamanīti. Apstiprinājumu šādam faktam var rast dažādās laikabiedru atmiņās, kuru publicēšana bijusi iespējama tikai līdz ar Padomju Savienības sabrukumu 1991. gadā. Minētās krimināllietas ļauj izprast arī padomju represīvās un tiesu sistēmas dziļo neobjektivitāti.

Plašāka tēmas izpratne būtu iespējama, izpētot arī citas ar līdzīgu apsūdzības rakstu ierosinātas krimināllietas, kuras uzsāktas vēl pirms apskatā aplūkotā perioda, proti, krimināllietas, kuras uzsāktas vēl staļinisma perioda laikā. Papildus tam būtu izmantojami arī LKP rajonu komiteju sēžu dokumenti. Līdz ar to šīs tēmas padziļināta pētniecība būtu veicama arī nākotnē.

[1318] Strods, Heinrihs. "Nevardarbīgās pretošanās formas Latvijā. 1944 – 1985", *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas pieredze*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2006, 25. lpp.

1. pielikums. Čekas aģente "Dzidra" Balvu skolnieču kriminālllietā – Anna Štoknis. LVA 1986. f., 2. apr., 2749. l.

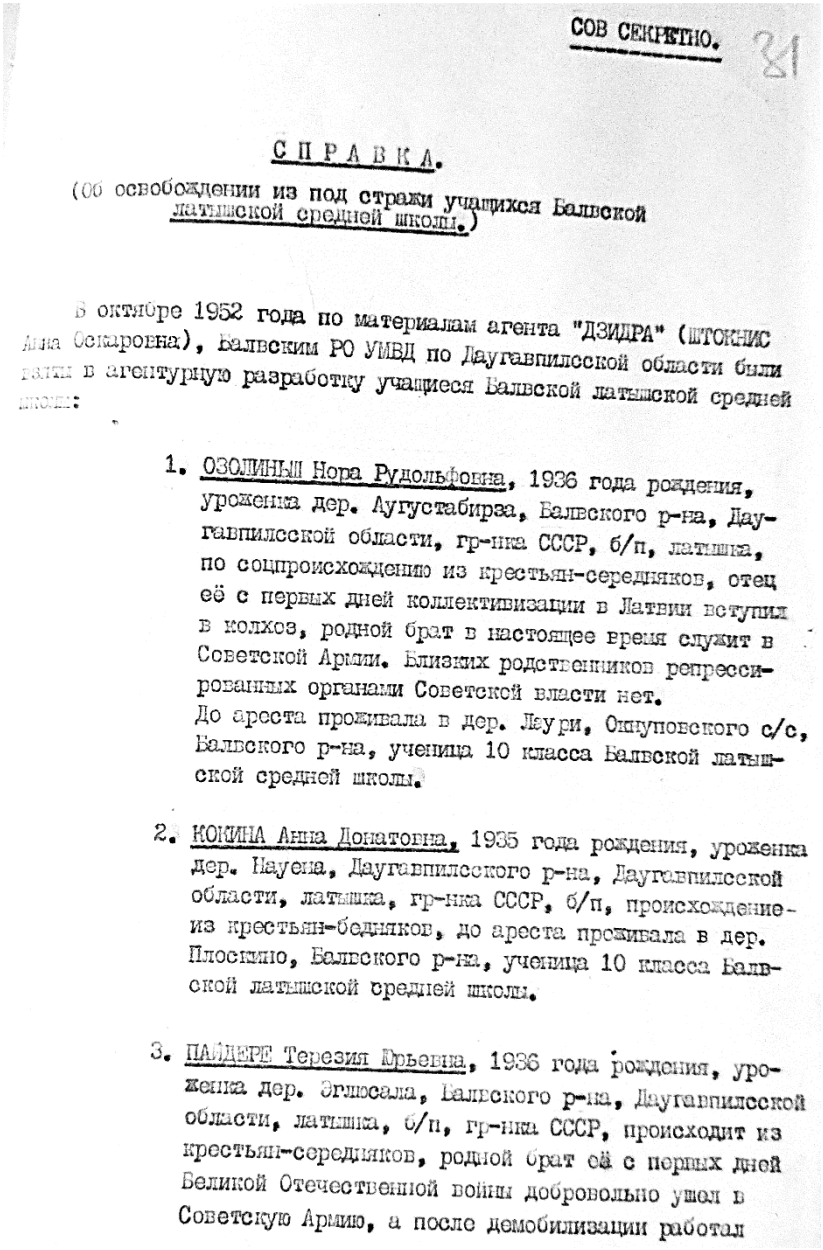

СОВ СЕКРЕТНО. 81

СПРАВКА.

(об освобождении из под стражи учащихся Балвской латышской средней школы.)

В октябре 1952 года по материалам агента "ДЗИДРА" (ШТОКНИС Анна Бенаровна), Балвским РО УМВД по Даугавпилсской области были взяты в агентурную разработку учащиеся Балвской латышской средней школы:

1. ОЗОЛИНЬШ Нора Рудольфовна, 1936 года рождения, уроженка дер. Аугустабирза, Балвского р-на, Даугавпилсской области, гр-нка СССР, б/п, латышка, по соцпроисхождению из крестьян-середняков, отец её с первых дней коллективизации в Латвии вступил в колхоз, родной брат в настоящее время служит в Советской Армии. Близких родственников репрессированных органами Советской власти нет.
До ареста проживала в дер. Лаури, Ошуповского с/с, Балвского р-на, ученица 10 класса Балвской латышской средней школы.

2. КОКИНА Анна Донатовна, 1935 года рождения, уроженка дер. Науена, Даугавпилсского р-на, Даугавпилсской области, латышка, гр-нка СССР, б/п, происхождение из крестьян-бедняков, до ареста проживала в дер. Плоскиню, Балвского р-на, ученица 10 класса Балвской латышской средней школы.

3. ПАЙДЕРЕ Терезия Юрьевна, 1936 года рождения, уроженка дер. Эглюсала, Балвского р-на, Даугавпилсской области, латышка, б/п, гр-нка СССР, происходит из крестьян-середняков, родной брат её с первых дней Великой Отечественной войны добровольно ушел в Советскую Армию, а после демобилизации работал

Reflection of the criticism of Stalin in the criminal cases of the security services of the LSSR

This report analyses the criminal cases initiated by the KGB because of anti-Soviet agitation in relation to the defamation of Stalin. Although this kind of anti-Soviet manifestation existed throughout the whole Soviet occupation, this research is based on criminal cases which were initiated in March 1953, when the death of Stalin provoked the negative attitude and criticism of the leader the LSSR.

The analyzed criminal cases predominantly had been initiated because of the defamation of Stalin shortly after his death. In most of the cases, the expression of opinion took place in the presence of a small group of people. However, on the basis of the testimonies of the witnesses, the accusations had been brought against persons on the basis of Article 58[10] of the Criminal Code of the Russian SFSR. The norm to criminalize in this regard was constituted as 'propaganda or agitation, containing a call for the overthrow, subversion, or weakening of Soviet authority or for the carrying out of other counterrevolutionary crimes and likewise the distribution or preparation or keeping of literature of this nature'. There are fourteen criminal cases in the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia which are corresponding to the subject and period of this research. They form part of this research.

Getting acquainted with the mentioned cases while comparing them with the previous court practice and analyzing amnesty, it follows that decisions on criminal liability had been influenced by the liberalization process in the USSR. It can be observed in six analyzed cases, which after the investigation had taken place had been terminated. Nevertheless, most of the analyzed cases ended with real punishment. There are forty six cases of that kind, which make approximately 41% of all analyzed cases in the reviewed period.

This report analyzes in detail the circumstances of the previously mentioned criminal cases, as well as the reasons for determining criminal liability.

Latvju Nacionālās Jaunatnes Apvienības Valkas grupa (1945). Atmiņu mantojums

Mag. iur., mag. philol. Kristīne Rotbaha
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Darbs izstrādāts Dr. hist. Jāņa Ķerusa, Dr. iur. Elīnas Grigores-Bāras vadībā

Ievads

Latvijas Republikas Satversmes ievadā nostiprināts Latvijas tautas pienākums pieminēt svešo varu upurus, nosodot "komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus". 2016. gada martā aprit septiņdesmit gadu, kopš padomju vara notiesāja Valkas jauniešus, kas bija apvienojušies Latvju Nacionālās Jaunatnes Apvienībā (LNJA), lai nevardarbīgi pretotos padomju totalitārajam režīmam, un nosūtīja tos "labošanas darbos" uz Sibīriju un Krievijas Tālajiem Ziemeļiem.

Par nevardarbīgo pretošanos padomju totalitārajam režīmam LNJA biedrus un līdzzinātājus sagaidīja nežēlīgas padomju varas represijas. 1946. gada 15. martā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) karaspēka Kara tribunāls tiesāja 19 personas, no kurām 13 personas par dalību LNJA, divas personas par šīs "pretpadomju organizācijas" atbalstīšanu un četras personas par neziņošanu padomju varai par organizācijas esamību. Neatkarīgi no līdzdalības pakāpes un veiktajām darbībām visām 19 personām bija piespriesta brīvības atņemšana, īsākais spriedumā noteiktais soda izciešanas laiks bija trīs gadi, bet garākais – 20 gadi. Vairākām personām noteikta arī mantas konfiskācija un tiesību degradēšana. Visus nosūtīja uz labošanas darbu lēģeriem.[1319]

[1319] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 4. sēj. 494. – 500. lp.

Vairākiem jauniešiem pēc soda izciešanas sekoja aizliegums atgriezties Latvijā, un nometinājums turpinājās izsūtījuma vietās vēl vairākus gadus. Divas jaunas dzīvības, nesagaidot soda izciešanas termiņa beigas, izdzisa tūkstošiem kilometru attālumā no mājām un tuviniekiem, viņu nāves apstākļi un pēdējās atdusas vietas nav zināmas.

Šī pētījuma mērķis ir, izmantojot un salīdzinot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (LNA LVA) un citviet esošos materiālus un notikumus laikabiedru atmiņās, izpētīt jauniešu nevardarbīgo pretošanos padomju totalitārajam režīmam 1945. gadā Valkā, sniedzot ieskatu par LNJA Valkas grupas rašanos, darbību un likvidēšanu.

Represēto Valkas jauniešu atmiņas sniedz liecības, kādas nav iespējams atrast nevienā dokumentētajā vēstures avotā, proti, kāda bija viņu personīgā motivācija uzsākt nevardarbīgo pretošanos. Salīdzinot rakstīto un nerakstīto vēstures avotu sniegtās liecības, iespējams konstatēt gan konkrētas pretošanās aktivitātes, gan izsekot darbībām, kas noveda līdz grupas likvidācijai un sekojošām represijām pret tās dalībniekiem.

Ar šo pētījumu autore sniedz savu ieguldījumu izpētē par jauniešu nevardarbīgo pretošanos padomju okupācijas varai Latvijā, pieminot, kā to paredz Satversme, tos latviešu jauniešus, kas padomju represīvā aparāta nežēlībā zaudēja savas dzīvības, proti, Modri Rudīti (1930 – 1952) un Dzintru Purviņu (1930 – 1946). Dzintra Purviņa savas ģimenes atmiņās vienmēr paliks kā padsmitniece, kas no fotogrāfijām raugās ar ļoti gaišu, nopietnu, tomēr vēl bērnišķīgu skatienu. Fotogrāfija ir kā atslēga uz labi noglabātām atmiņām:

> "Atmiņu dūmakā daudz kas izplēnē. Nereti, tikai pateicoties [..] fotogrāfijām kā atbalsta nūjām, var mēģināt iet atpakaļ laikā."[1320]

Dzintras Purviņas fotogrāfija rosināja šo pētījumu un palīdzēja raisīties viņas laikabiedru stāstiem, kuros atklājās septiņdesmit gadus senie un skaudrie notikumi.

Pētījuma mērķa sasniegšanai bija izvirzīti sekojoši uzdevumi: apzināt LNJA Valkas grupas darbības dokumentācijas un pētniecības

[1320] Kursīte, Janīna. *Sfumato nesfumato: Ekspedīciju ceļi un neceļi*. Rīga: Madris, 2008, 19. lpp.

vēsturi; veikt LNA LVA pieejamo dokumentāro liecību izpēti par LNJA Valkas grupas izveidi, darbību un likvidēšanu un šo notikumu kontekstu atspoguļojošo vēstures avotu atlasi; apkopot, sistematizēt un apstrādāt lauka pētījumā iegūto daļēji strukturēto kvalitatīvo interviju materiālu, tādējādi izveidot un sagatavot pētījumam tekstu korpusu, kas liecinātu par LNJA Valkas grupas izveidi, darbību un likvidēšanu; veikt savākto datu kvalitatīvo apstrādi un analīzi; apkopot, sintezēt un hronoloģizēt no dokumentārajām liecībām, rakstītajiem vēstures avotiem un lauka pētījumā iegūto informāciju par LNJA Valkas grupas izveidi, darbību un likvidēšanu, analizējot un salīdzinot to; izdarīt secinājumus par LNJA Valkas grupas izveidi, darbību un likvidēšanu; izdarīt secinājumus par turpmākajiem izpētes aspektiem saistībā ar LNJA Valkas grupu.

Pētījumā izmantotas galvenokārt divas avotu grupas – rakstītie un mutvārdu vēstures avoti. Konkrētāk, LNA LVA 1986. fonds "Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem, pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas (1940 – 1985)", kurā iekļautas 56 612 krimināllietas[1321]; Latvijas Okupācijas muzeja fondi; kvalitatīvās intervijas ar LNJA Valkas grupas dalībniekiem un viņu piederīgajiem laika periodā no 2012. līdz 2015. gadam. Papildus izmantotas LNJA dalībnieku atmiņas – gan publicētās, gan nepublicētās –, meklēts notikumu atspoguļojums periodikā. Sakarā ar pēdējo konstatēts, ka, izpētot toreizējā Valkas apriņķī izdoto periodiku, nebija atrasta neviena publikācija, kas vēstītu par pētījumā aprakstītajiem notikumiem.

Informācijas atlase LNA LVA fondos veikta, izmantojot noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītāju[1322]. Šādā veidā atlasītas ar analizējamo jautājumu saistītās krimināllietas, kas sniedz bagātīgu informāciju ne vien par nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem, bet arī par čekas dienestu darbību pret tiem.

[1321] Bambals, Ainārs. "1941. gada 14. jūnijā izsūtīto Latvijas iedzīvotāju arhīva lietu dokumenti kā vēstures avots", *1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegums pret cilvēci, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 6. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002, 374. lpp.

[1322] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999.

Vācot materiālus par LNJA Valkas grupu, no 1986. fonda izmantota 2. apraksta (LPSR VDK pārtrauktās kriminālietas) krimināllieta P-9259 piecos sējumos, kuras nosaukums ir "Krimināllieta Nr. 8075 Pences Lūcijas Dāvida meitas un citu apsūdzībā"[1323]. Krimināllietā glabājas materiāli par 19 personām – apsūdzēto personu pratināšanas protokoli, pašrocīgi rakstītas atzīšanās, procesuālas liecības, arestēto mantas apraksts, izvirzītās apsūdzības un tiesas spriedums, protesti, kā arī reabilitācijas materiāli (lielākā daļa krievu valodā), kā arī lietiskie pierādījumi, kas iegūti šo personu dzīvesvietās viņu aizturēšanas brīdī, piemēram, LNJA statūti – iekārtas un dalības noteikumi un instrukcija apvienības slepenai darbībai–, Latvju Nacionālās Apvienības statūti, paštaisīti sarkanbaltsarkanie karogi.

No krimināllietas materiāliem redzams, ka dokumenti ir savstarpēji pretrunīgi, ar ortogrāfijas kļūdām, konstatējamas neprecizitātes personvārdos[1324], vietumis nav norādīta klase, kurā skolēns mācījies,[1325] konstatējamas neprecīzas vai nepilnīgas ziņas par arestēto jauniešu vai viņu vecāku nodarbošanos[1326], piemēram, "tautas ienaidnieks", "bezvēsts pazudusi", "atrodas Krievijā". Šis avots vērtēts kritiski, ņemot vērā padomju represīvo iestāžu izmeklēšanas metodes un mērķi, kā arī acīmredzamo faktu, ka vairākas liecības ir tipveida, t.i., it kā pārrakstītas cita no citas. Konfrontējot šīs liecības ar dzīvo liecinieku stāstīto, var konstatēt atšķirības ne vien faktu interpretācijā, bet arī pašos faktos. Tēzi, ka personas sodīja vien par piederību noteiktai sociālai grupai, kuru bija nolemts represēt neatkarīgi no faktiskās rīcības, kas neinteresēja čekas izmeklētājus, apstiprina intervētie LNJA Valkas grupas dalībnieki, vairākkārt intervijās uzsverot, ka vairums arestēto Valkas jauniešu nav pratuši krievu valodu, pieaicinātais tulks viņu garo atbilžu tulkojumu nereti

[1323] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. – 5. sēj.

[1324] Alfons Meiris vietām nosaukts par Adolfu Miri, arī Meeri. Gaida Labsvīra vietām dēvēta par Lobsvīru, bet Alīda Sapols par Sīpolu un Modris Rudītis par Rudzīti.

[1325] 20 gadus vecās Brunhildes Pūces apsūdzības rakstā norādīts, ka viņa mācījusies Valkas vidusskolas 9. klasē, ko neapstiprina ne toreizējie 9. klases skolēni, ne arī citi izmeklēšanas dokumenti.

[1326] Tiesas spriedumā norādīts, ka Alfons Meiris ir zemnieks – kulaks, kuram ir nepilna vidējā izglītība, kas ir neprecējies un bezpartejisks, taču nav norādīts, ka viņš ir 9. klases skolnieks, kā tas ir vairākiem citiem tiesājamajiem jauniešiem.

atreferējis izmeklētājam pāris vārdos, parakstāmie dokumenti bieži nav pat nolasīti.

Papildus izmantotas kriminālllietas, kas tieši neattiecas uz LNJA Valkas grupu, taču ir ar to netieši saistītas. Tās ir 1986. fonda 2. apraksta P-10774. lieta 10 sējumos par LNJA Viļakas grupu un 1894. fonda 1. apraksta 3776., 3781., 1697. lietas, kurās ir ziņas par represijām pret Valkas jauniešu ģimenēm.

No Latvijas Okupācijas muzeja 9435. un 7522. fonda izmantoti tie eksponāti, kas saistīti ar LNJA Valkas grupas dalībniekiem, bet vairāk kalpo kā jauniešu nacionālo nostāju raksturojošs fons.

Pētījumam papildus izmantoti arī interviju autoru personīgo arhīvu materiāli – dažādi dokumenti, vēstules un fotogrāfijas, kas tapušas ieslodzījuma un nometinājuma vietās.

Ļoti nozīmīgs pētniecības avots ir vēl dzīvo aculiecinieku atmiņas. Tas ir vienīgais avots, no kura iespējams iegūt LNJA Valkas grupas dalībnieku viedokli gan par tā laika notikumiem, gan viņu motivāciju. Šīs atmiņas sniedz liecības gan par apstākļiem, kas sekmēja nevardarbīgo pretošanos un iestāšanos LNJA, gan par grupas mērķiem, gan arī par represijām, kas sekoja pēc jauniešu aresta, soda izciešanas un pat pēc atgriešanās Latvijā. 2015. gada nogalē, kad veikts pētījums, autorei zināmi vēl dzīvi trīs grupas dalībnieki: Alfons Meiris (1930), Lilita Forstmane (dzim. Plotniece, 1929) un Judīte Gudrīte (dzim. Vēvere, 1930). Pētījumā izmantotas divu pirmo dalībnieku, kā arī Tomskā mirušās grupas dalībnieces Dzintras Purviņas (1930 – 1946) ģimenes locekļu atmiņas, kas liecina par represiju atstātajām sekām uz notiesāto ģimenes locekļiem. Ieteicams veikt papildus lauka pētījumu, iekļaujot arī represēto Valkas jauniešu klasesbiedrus.

Rakstot par pretošanās kustību Latvijā, ar ko parasti saprot tautas, iestāžu, sabiedrisko, politisko un reliģisko organizāciju nepakļaušanos totalitārajam režīmam[1327], jaunākajā historiogrāfijā

[1327] Strods, Heinrihs. "Latvijas skolu jaunatnes nacionālā pretošanās kustība (1944. gads – 50. gadu vidus)", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002, 592. lpp.

izveidojies iedalījums atbilstoši tipoloģijai – bruņotā, nevardarbīgā, garīgā pretošanās un šo veidu konkrētas formas.[1328]

Latvijas jauniešu nacionālo pretošanos kā nevardarbīgās pretošanās formu pētījuši daudzi, dažādu nozaru un raudzes pētnieki.

Pētījuma robežas – faktoloģiskā materiāla, kas ļauj spriest par LNJA Valkas grupas izveidi, tās dalībniekiem, veiktajām darbībām, kā arī likvidēšanas apstākļiem, proti, līdz LNJA Valkas grupas dalībnieku notiesāšanai, konstatēšana un izpēte. Ārpus pētījuma robežām paliek vairāki zinātniskās izpētes virzieni un aspekti, ko iespējams veikt nākotnē, piemēram, vēsturiskais fons, ar Valkas grupu saistītās LNJA grupas un citi nacionālās pretošanās kustības veidi Valkā, fiziskās un morālās represijas pret LNJA Valkas grupas dalībniekiem pēc viņu notiesāšanas. Tāpat nākotnē iespējams veikt LNA LVA dokumentu padziļinātu izpēti, salīdzinot grupas dalībnieku sniegtās liecības, veicot izmeklēšanas un tiesas procesa tiesisko analīzi, analizējot LNJA statūtus un citus tās darbību regulējošos tiesiskos pamatus. Tāpat būtu pētāmi aspekti, kas atainotu represiju atstātās sekas uz represēto jauniešu dzīves kvalitāti pēc atgriešanās no nometnēm, uz tālāku izglītību un profesionālo darbību, uz iespēju uzturēt savstarpējo komunikāciju, runāt un spēt runāt par notikušo. Pētāma arī sabiedrības attieksme pret represētajiem jauniešiem. Nākotnē izpētes vērti ir arī represēto jauniešu ģimeņu likteņi, ņemot vērā, ka vairāku jauniešu ģimenes locekļi bija pakļauti padomju varas represijām un izsūtīti no 1941. līdz 1949. gadam.[1329] Šajā pētījumā vairāki no iepriekš minētajiem aspektiem būs tikai ieskicēti, paverot iespēju plašākiem pētījumiem turpmāk.

1. LNJA Valkas grupas izveides fons

Otrajam pasaules karam beidzoties, Latvijā bija jūtams pretpadomju noskaņojums, notika aktīva bruņotā pretošanās, tai

[1328] Ivanovs, Aleksandrs. "Nacionālā pretošanās kustība Latvijā pēc Otrā pasaules kara Latvijas historiogrāfijā (40. gadu otrā puse – 80.gadu otrā puse)", *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 17. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006, 144. lpp.

[1329] LVA, 1894. f., 1. apr., 3776. l., 3781. l., 1697. l.

skaitā Ziemeļvidzemes apkārtnē, kur bija nodibinājušās vairākas Latvijas nacionālo partizānu grupas.[1330] Latvijas aktīvākie, patriotiski noskaņotie jaunieši, sekojot pieaugušo paraugam, veidoja pretošanās grupas, kas aptvēra visus novadus. Pretošanos padomju varai aktīvi pauda jaunieši, kas bija dzimuši un izglītojušies vēl neatkarīgajā Latvijā. Pretošanās grupas izveidotas vairākās Latvijas vidusskolās, kā arī citās mācību iestādēs.[1331]

Vairākas jaunatnes pretošanās organizācijas Latvijā izveidotas tūlīt pēc Otrā pasaules kara, tai skaitā LNJA. LNJA statūtus izstrādāja Latvijas Nacionālo partizānu apvienības (LNPA) vadītājs Pēteris Supe[1332]. Apvienībai bija savas grupas Viļakā, Rīgā, Alūksnē un Valkā.[1333] Dažām bija nosaukumi, piemēram, Alūksnes pilsētas skolēnu pagrīdes grupa "Tālavas sili"[1334], taču Valkas grupai nosaukums nebija dots, lai gan apspriests nosaukums "Koknese".[1335]

LNJA jaunākajā Latvijas historiogrāfijā dēvē arī par Latvijas Nacionālo jaunatnes apvienību[1336] vai Latviešu Nacionālās jaunatnes savienību[1337]. Šajā pētījumā izmantots nosaukums tādā redakcijā, kāda lietota latviešu valodā LNJA darbības laikā, kā pirmavotu izmantojot

---

[1330] Par bruņotu pretošanos Ziemeļvidzemē skat. Turčinskis, Zigmārs. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944. – 1953. gads.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011.

[1331] Kramiņš, Gunārs. "Jauniešu pretestības kustība okupācijas varai Latvijā 1944. – 1962." *Latviešu karavīrs vēsturiskā skatījumā.* Rīga: Latviešu virsnieku apvienība, 2009, 82. – 102. lpp.

[1332] Šaicāne, Irēna. "Viļakas jauniešu nevardarbīgās pretošanās organizācijas 1945. gadā", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 21. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 483. lpp.

[1333] Kramiņš, Gunārs. "Jauniešu pretestības kustība okupācijas varai Latvijā 1944. – 1962." *Latviešu karavīrs vēsturiskā skatījumā.* Rīga: Latviešu virsnieku apvienība, 2009, 82. lpp.

[1334] Turčinskis, Zigmārs. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944. – 1953. gads.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011, 109. lpp.

[1335] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 232. lp.

[1336] Šaicāne, Irēna. "Viļakas jauniešu nevardarbīgās pretošanās organizācijas 1945. gadā", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 21. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 475. – 502.lpp.

[1337] *Latvijas nacionālo partizānu karš: dokumenti un materiāli, 1944 – 1956*, sast. H. Strods. Rīga: Preses nams, 1999, 176. lpp.

LNJA statūtus[1338]. Terminoloģiskās atšķirības varētu būt radušās, dažādi tulkojot vēstures avotu materiālus no krievu valodas. Jāatzīst, ka pat nianses spēj mainīt termina semantisko jēgu. Vienā gadījumā LNJA izvērstais nosaukums atspoguļo apvienojušās jaunatnes nacionālo stāju, citā – piešķir apvienībai valstiska veidojuma mērogu.

LNJA grupas dibinātas, pamatojoties uz Latvju Nacionālās Apvienības statūtiem[1339], LNJA statūtiem – iekārtas un dalības noteikumiem un instrukciju apvienības slepenai darbībai[1340]. Visi šie priekšraksti rakstīti rokrakstā uz rūtiņu lapām, turpmāk kopā saukti – statūti –, kā lietiskie pierādījumi atklāti kratīšanas laikā jauniešu dzīvesvietās[1341].

Latvju Nacionālās Apvienības statūtu 5. nodaļas 30. § d apakšpunktā noteikts:

> "[..] līdz pastāvīgas jaunatnes organizācijas nodibināšanai organizēt pie apvienības jaunatnes sekciju zem nosaukuma "Latvju Nacionālā jaunatnes Apvienība" (LNJA) un tās darbību, mērķus un uzdevumus nosakot tuvāk īpaši izstrādātos "Iekārtas un darbības noteikumos"."

LNJA statūtu – iekārtas un dalības noteikumu 1. nodaļas 1. § noteikts:

> "Latvju Nacionālās Jaunatnes Apvienība (LNJA) nodibināta saskaņā ar Latvju Nacionālās Apvienības (LNA) statūtu 30. § d punktu, un tās darbība aptver visu Latviju."

Pirms pievērsties LNJA Valkas grupas izveidei, nedaudz jāieskicē grupas izveides iespējamības fons un pašu jauniešu motivācija. Ziņas par to sniedz bijušo LNJA Valkas grupas dalībnieku Alfona Meira un Lilitas Forstmanes atmiņas, kas daļēji skaidro jauno cilvēku rīcību. Lai cik vērtīgi un informatīvi būtu rakstītie vēstures avoti, tie jāskata kontekstā ar mutvārdu vēstures avotiem, jo arhīva dokumenti atklāj pagātni no okupācijas varas pozīcijām un gandrīz pilnīgi ignorē šajā notikumā iesaistīto cilvēku individuālo pieredzi.[1342]

[1338] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 4. sēj., 3., 4. lp.
[1339] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 4. sēj., 15. – 16. lp.
[1340] Turpat, 3., 4. lp.
[1341] Turpat, 1. – 2. lp.
[1342] *1949. gada 25. martā izvesto balsis: dažu Daugavpils un Ilūkstes apriņķa deportēto ģimeņu likteņi mutvārdu vēstures avotos un arhīva dokumentos*, sast. I. Saleniece. Daugavpils: Saule, 2008, 10. lpp.

Lilita Forstmane atceras, ka Latvijas okupācijas pirmajā gadā pazuduši daudzi valcēnieši. 1941. gada jūlijā pēc nacionālsociālistiskās Vācijas armijas ienākšanas Valkā atrakti masu kapi, kur bijuši apglabāti Baigā gada upuri.[1343] Lilita Forstmane situāciju raksturo šādi:

> "Visa tā šaušana jau notika pāri Pedelei Tālavas ielā, kur apriņķa valde, pie sētas mājas. Tur krievi ierīkoja kameras un cietumu. Atceros, es pagalmā spēlējos un dzirdu, un nevaru saprast, ko tās mašīnas sprakšķ tur – pāri Pedelei, tas – pirms krievi atkāpās. Nu tak' cilvēkus šāva! Valkā daudzi pazuda, un aprakuši viņi bij' turpat šķūnī, un tad viņi atradās. Vistrakāk jau atstāja iespaidu, kad atraka tos krievu nošauto kapus, atraka paši latvieši vācu laikā. Es atceros to drausmīgo formalīna smaku, kad tos līķus raka ārā. Tur līķi bija strīpām. Tad cilvēki gāja atpazīt savējos, tad tur bija tās runas, kā viņi bijuši mocīti – gan nagi maukti, gan krūtis nogrieztas, izkropļoti, nu briesmīgi! Un tas taču viss palika mums atmiņā. Un tad bija tās bēres, kad viņus tur glabāja, to vēl atceros."[1344]

1944. gadā Latvijai, tai skaitā Valkai nonākot otrreizējā padomju varas okupācijā, šādas atmiņas jauniešos uzvirmoja ar jaunu sparu, ko pastiprināja marodierisms un bandītisms, kas izplatījās līdz ar Sarkano armiju.[1345] Lilita Forstmane atceras:

> "[19]44. gada, laikam taču, oktobrī mēs atgriezāmies mājā no bēgļu gaitām Vidzemē.[..] Mūsu māja bija vesela. Bet pirmais, ko es ieraudzīju – "plintniece"! Armijas formā un rokā mūsu vecāsmātes ogļu gludeklis, un iet pāri ielai no mūsu mājas uz pretējo māju, un man jau... O! [Lilita Forstmane paceļ gaisā rādītājpirkstu] ... Mūsu gludeklis "plintniecei" rokā! Māja jau bija izvākta tukša, gulējām uz salmiem tad."[1346]

[1343] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1344] Turpat.
[1345] Strods, Heinrihs. Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944 – 1956. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 12. lpp.
[1346] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

Nākamais faktors, kas mudināja jauniešus pretoties okupācijas varai, bija padomju represijas, kas jau bija skārušas vairākas valcēniešu ģimenes. Alfons Meiris dalās pieredzētajā:

> "Man tēvs jau bija arestēts. [..] Tēvam piederēja apavu veikals; labi dzīvojām; lauku māja bija nopirkta. 1940. gadā atņēma veikalu, kurā arī dzīvojām, un mēs aizgājām uz laukiem. Kara laikā tā māja nodega, kā par laimi. [..] Vācu laikā tēvam bija jāiet sargāt tilti kā aizsargam. Tēvu arestēja [19]45. gada 19. janvārī; viņš bija lāgerī [lēģerī] Ņižņij Tagila, Kušvā [*Нижний Тагил, Кушва* – krievu val.]; atbrīvojās [19]49. gada rudenī; es jau tad biju lāgerī."[1347]

Valkas grupas kriminālllietas materiāli sniedz informāciju, ka vairāku Valkas grupas dalībnieku piederīgie bijuši arestēti jau iepriekš, piemēram, ziņās par Alfona Meira tēvu Jāni Meiri norādīts - "tautas ienaidnieks, kas arestēts 1945. gadā"[1348]. Par Vidāru Andersonu, dzimušu 1931. gadā, sniegtas ziņas, ka viņa tēvs atrodas Krievijā, māte pazudusi bez vēsts,[1349] tomēr līdz tiesai LPSR Valsts drošības tautas komisariāts (VDTK/НКГБ)[1350] jau bija ieguvis detalizētāku informāciju, kas fiksēta sekojoši: "[..] padomju varas orgānu represēts 1941. gadā, māte labprātīgi bēgusi ar vāciešiem."[1351] Par Vizbulītes Radziņas, dzimušas 1931. gadā, tēvu ievāktas ziņas, ka to "represējuši padomju valsts orgāni"[1352], savukārt Gaidas Labsvīras, dzimušas 1930. gadā, tēva sakarā norādīts, ka "ar padomju varas orgāniem arestējās [sic! – K.R.]".[1353]

Trešais faktors bija jauniešu nacionālais noskaņojums, ko bija sekmējusi patriotiskā audzināšana līdz 1940. gadam skolā un ģimenēs, kā arī taisnīguma izjūta, kas pastiprinājās apkārt valdošo ētisko un morāles normu degradācijā. Latvijā pirms padomju okupācijas pastāvošā izglītības sistēma spēja ieaudzināt jauniešos tik dziļu un

---

[1347] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1348] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 52. o. p., 57. lp.
[1349] Turpat, 130. o. p. lp.
[1350] *1949. gada 25. martā izvesto balsis: dažu Daugavpils un Ilūkstes apriņķa deportēto ģimeņu likteņi mutvārdu vēstures avotos un arhīva dokumentos*, sast. I. Saleniece. Daugavpils: Saule, 2008, 14. lpp.
[1351] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj. 226. lp.
[1352] Turpat.
[1353] Turpat.

noturīgu patriotismu un savas dzimtenes mīlestību, ka viņi nespēja samierināties ar svešas varas okupāciju.[1354] To apliecina Lilita Forstmane:

> "Patriotisms mums auga šo apstākļu varā – tās valdību maiņas, tas Baigais gads, kas mūs atmodināja, un tie leģionāri! Karogs sarkanbaltsarkanais vējos atraisījies skrej…[1355] [Edvarta] Virzas dzejoli vēl tagad atceros, ko skolā mācīja.[..] Pirms tam gan man mamma taisni noliedza – nekādu politiku, ir nemierīgs laiks, ir partizāni, nekur neiesaisties!".[1356]

Līdzīgā pieredzē dalās Alfons Meiris:

> "Es jau tajā laikā biju tāds patriotisks… Par daudz varbūt… Bet tā mūs mācīja – godāt Latviju, savu zemi, karogu, vecākus, vienam otru; cieņa pret to visu bija liela. [..] Mans tēvs bija aizsargos; mana māte bija aizsardzēs."[1357]

Viņš atzīst, ka savus uzskatus nav mainījis: "Kāds es biju tad, tāds esmu tagad: nevienam neesmu slēpies, ka esmu bijis pret padomju iekārtu."[1358]

Represētās, Tomskā mirušās Valkas grupas dalībnieces Dzintras Purviņas (1930 – 1946), brālis Juris Lapkasis (1943), atminoties kopējo noskaņu savā ģimenē, apstiprina minēto pieņēmumu:

> "Mums ģimenē bija ļoti patriotiska audzināšana, neskatoties uz visiem padomju gadiem. Atklāti jau ne, bet tāpat, jubilejās dziedājām visas

[1354] Kramiņš, Gunārs. "Jauniešu pretestības kustība okupācijas varai Latvijā 1944. – 1962." *Latviešu karavīrs vēsturiskā skatījumā.* Rīga: Latviešu virsnieku apvienība, 2009, 82. lpp.

[1355] Precīzs citāts no Edvarta Virzas dzejoļa "Karogs": "Karogs sarkanbalti sarkans vējos atraisījies skrej."

[1356] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

[1357] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

[1358] "Viņus Valkā "paņēma" no skolas soliem", *Ziemeļlatvija,* Nr. 68, 1997, 14. jūnijs, 1. lpp.

aizliegtās dziesmas. Visu par to zināju… Par tiem laikiem… Kaut pats nebiju piedzīvojis… Tā noskaņa jau bija."[1359]

Rīgā, 1945. gada 18. decembrī nopratinot Dzintru Purviņu ar VDTK/НКГБ tulka Ziediņa palīdzību, atklājās, ka viņas māte bijusi aizsargu biedre.[1360] Šādas ziņas neparādās nevienā no agrākajiem lietas materiāliem, tomēr šo ziņu atbilstību īstenībai apstiprina Dzintras Purviņas māsa Maija Pūliņa: "Jā, mammīte bija aizsargos, man vēl saglabājies apsveikums viņai no tiem."[1361] Atliek vien minēt, kāpēc šis fakts bija paslīdējis garām Valkā veiktās izziņas laikā un kāpēc tas bija jāatklāj Rīgā notikušās pratināšanas laikā. Nav ziņu par to, vai tie bija izmeklēšanas apstākļi vai jaunības naivums, kas lika atklāt līdz tam noklusēto. Jābilst, ka minētās ziņas, lai arī vēlāk norādītas apsūdzības rakstā pie apsūdzētās personas datiem,[1362] neatstāja acīmredzamas tālejošas sekas, piemēram, atklātas represijas pret Purviņas māti nesekoja.

Ceturtais un noteicošais faktors, kas veicināja Valkas grupas izveidi, bija to dalībnieku ciešā draudzība un savstarpējā uzticēšanās, kas vienoja Valkas vidusskolas audzēkņus. Kā atzīst Alfons Meiris, vairums LNJA Valkas grupā iesaistīto bija savstarpēji pazīstami kopš bērnības, draudzējās ne tikai viņi, bet arī viņu ģimenes. Vairāki jaunieši bija bijušie klasesbiedri jau kopš Valkas pilsētas Ādama Tērauda pamatskolas (tautā sauktas arī par Tēraudskolu) laikiem.[1363] Lilita Forstmane grupā iestājusies, savas labākās draudzenes Dzintras Purviņas aicināta, neskatoties uz mātes aizliegumu iesaistīties kādās politiskās aktivitātēs.[1364]

Jāņem vērā grupā iesaistīto vecums. Spriežot pēc dokumentos pieejamās informācijas, daudzi no viņiem vēl bija visai

[1359] Kristīnes Rotbahas intervija ar Juri Lapkasi (1943), ierakstīta 2012. gada 4. augustā Rīgā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1360] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 229. lp.
[1361] Kristīnes Rotbahas intervija ar Maiju Pūliņu (1944), ierakstīta 2015. gada 11. decembrī Olaines pagastā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1362] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj. 226. lp.
[1363] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1364] Kristīnes Rotbahas Intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

naivi un bērnišķīgi, pratināšanas protokolos jauniešu atbildēs bieži figurē tādi vārdi kā "piedzīvojums", "interesanta lieta", "likās aizraujoši", "puikas interesēja ieroči". To apstiprina arī pašu dalībnieku stāstītais, piemēram, Alfons Meiris darbošanos grupā raksturo kā "varenu piedzīvojumu":'

> "Toreiz jau bijām tādi glupi... Visi – i bērni, i pieaugušie. Arī skolotāja nedomāja jau, ka būs tādas sekas. Neviens vēl nezināja to laiku likumus un tikumus."[1365]

Līdzīgs raksturojums ir Lilita Forstmanes atmiņās:

> "Biju naivs bērns, kurš audzis skolotāju ģimenē, mācīta tikai labām attiecībām sabiedrībā – visur "lūdzu", "paldies"! Melus nezināju."[1366]

Minētie apstākļi, kādos 1945. gada rudenī izveidojās LNJA Valkas grupa, liek secināt, ka pusaudžu skatījums uz apkārtējiem apstākļiem caur visai bērnišķīgo prizmu piešķīra notiekošajam vieglumu un ļāva nedomāt par nopietnākiem aspektiem, piemēram, darbības plānošanu, mērķiem, konspirāciju un iespējamām sekām.

2. LNJA Valkas grupas izveidošanās

1945. gada jūlija beigās Valkas vidusskolas latviešu valodas skolotāja Lūcija Pence devās uz skolotāju apmācības kursiem, kas notika Rīgā no 28. jūlija līdz 18. augustam, kur satikās ar bijušo studiju biedreni Margaritu Bratušku[1367], Rīgas svešvalodu institūta[1368]

[1365] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1366] Lilitas Forstmanes (dz. Plotnieces, 1929) atmiņas, rakstītas 2014. gada 13. februārī, oriģināls pieejams L. Forstmanes personīgajā arhīvā.
[1367] Kriminālllietas materiālos krievu valodā uzvārdu atveido gan kā "Bratuška" , gan "Bratuškina". Spriežot pēc presē pieejamās informācijas, runa ir par Margaritu Bratušku, ko vēlāk piemin kā Jāņa Endzelīna studenti, represēto filoloģi, ar kuru profesors veica saraksti tikmēr, kamēr viņa bijusi izsūtīta. Skat., piemēram, Grīsle, Rasma. "Endzelīns par latgaliešiem", *Laiks*, Nr. 81, 1990, 10. oktobris, 4. lpp.
[1368] 1945. gadā Izglītības ministrijas angļu valodas institūts bija reorganizēts par Latvijas Valsts pedagoģisko valodu un literatūras institūtu, tomēr tautā to joprojām mēdza dēvēt par "kā valodu jeb svešvalodu institūtu". Ķēniņš [Ķeniņš], Atis. "Par L. V.

docētāju, dzimušu 1920. gadā, ar ko kopā bija studējusi Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē[1369]. Kursu laikā Lūcija Pence un Margarita Bratuška bija apmetušās vienā dzīvoklī Rīgā.

Margarita Bratuška tajā laikā jau bija iesaistījusies Viļakā izveidotajā LNJA grupā, kuru vadīja viņas māsa Antoņina Bratuškina[1370], Viļakas vidusskolas 11. klases skolniece, kuras ģimenei bija tieši sakari ar LNPA komandieri Pēteri Supi[1371]. Viļakā LNJA grupa bija izveidota 1945. gada pavasarī; arī šīs grupas jauniešus padomju varas iestādes atklāja un arestēja tā paša gada rudenī; 1946. gada pavasarī tiesāja un nosūtīja uz labošanas darbu nometnēm.[1372] Abu grupu jaunieši satikās lopu vagonos un vēlāk bija kopā arī labošanas darbu nometnē Taišetā (*Таўшем* – krievu val.).[1373] Iespaidus par represiju apjomu pret jauniešiem var gūt no Lilitas Forstmanes atmiņām:

> "Taišetā ieradāmies apmēram 80 skolēnu no Viļakas, Valkas un vēl citurienes. Visi bijām bērnišķīgi un izraisījām izbrīnu pat apbruņotajā konvojā."[1374]

Margarita Bratuška LNJA uzdevumā bija devusies uz Rīgu, lai te veidotu jaunatnes organizācijas nodaļas. 1945. gada 27. augustā Margaritas Bratuškas māsai Valērijai Bratuškinai Pēteris Supe vēstulē rakstīja:

---

pedagoģiskā valodu un literatūras institūta darbu", *Latvijas Skola*, Nr. 10, 1945, 1. decembris, 89. lpp.

[1369] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj. 13. o. p. lp. Jābilst, ka abas minētas starp 1940. gadā "Latvijas PSR ūniversitātes [..] Vēstures un filozofijas fakultātē" uzņemtām studentēm publikācijā "Jaunie studenti", *Jaunais Komunārs*, Nr. 26, 1940, 14. septembris, 5. lpp.

[1370] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10774. l., 5. sēj. 546. lp.

[1371] Šaicāne. Irēna. "Viļakas jauniešu nevardarbīgās pretošanās organizācijas 1945. gadā", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 21. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 483. lpp.

[1372] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10774. l., 5. sēj., 475. – 502. lpp.

[1373] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

[1374] Lilitas Forstmanes (dz. Plotnieces, 1929) atmiņas, rakstītas 2014. gada 13. februārī, oriģināls pieejams L. Forstmanes personīgajā arhīvā.

> "[..]Lūdzu padomāt par iesaistīšanos sava novada jauniešu – meiteņu vadītājas darbā.
> Margai mūsu kopējo pasākumu labā, kā arī personīgi būtu ieteicams no Viļakas izrauties un darboties Rīgā.
> Vienoti augsim un audzināsim Latvijai!"[1375]

1945. gada augusta sākumā sarunās ar Margaritu Bratušku Lūcija Pence, uzzinot par to, kā nevardarbīgā pretošanās padomju varai noris Latgalē, nolemj līdzīgi rīkoties Valkā.[1376] 1945. gada 5. decembra Lūcijas Pences nopratināšanas protokolā krievu valodā norādīts sekojošais par Margaritas Bratuškas teikto:

> "Bratuškina man stāstīja par to, ka Latgalē daudzas personas, vēloties izbēgt no padomju varas orgānu represijām, slēpjas mežā. Turpat Latgalē vietējie iedzīvotāji organizējuši nelegālas organizācijas, kas bandītiem, kuri slēpjas mežā, palīdz ar pārtiku un informāciju."[1377]

Tālāk nopratināšanas protokolā minēts, ka Lūcija Pence jautājusi Margaritai Bratuškai par šo organizāciju vadītājiem un to atrašanās vietu, ko Margarita Bratuška nav norādījusi, vien informējusi, ka šo organizāciju vadība izstrādā LNJA un Latvju Nacionālās Apvienības statūtus. Statūti vēlāk atvesti uz Rīgu Margaritai Bratuškai, kas tos savukārt iedevusi Lūcijai Pencei pārrakstīšanai. Vēlāk Lūcija Pence statūtu norakstu nogādājusi Valkā.[1378]

Vairākos Lūcijas Pences nopratināšanas protokolos atzīmēti visi vēlāk arestētie Valkas grupas dalībnieki kā personas, kam viņa devusi lasīt statūtus. Tieši statūtu lasīšanu personu vainas pierādīšanai vēlāk izmanto represīvās varas iestādes, saistot to ar personas labprātīgu un apzinātu iestāšanos LNJA grupā.

Taču tālejošas sekas varēja izraisīt ne vien LNJA statūtu lasīšana, bet pat to nodošana citiem vai glabāšana. Jau minētajā Lūcijas Pences nopratināšanas protokolā norādīts:

> "[..] uzzinot par Bratuškinas arestu, baidoties, ka statūtus var atrast pie manis, atdevu tos Rukai Mildai, dzīvojošai Tālavas ielā 18,

[1375] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10774.l., 9. sēj.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10774.l., 1.sēj., 48. lp.
[1376] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10774.l., 1. sēj., 26. lp.
[1377] Turpat, 14. lp.
[1378] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10774. l., 1. sēj., 14. lp.

> strādājošai Valkas patērētāju kooperatīva kantorī, kuru pazinu kopš bērnības."[1379]

1946. gada 15. martā Milda Ruka, dzimusi 1916. gadā, tika tiesāta un, pamatojoties uz Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Krimināl kodeksa 58.[12] pantu, sodīta ar brīvības atņemšanu uz pieciem gadiem un tiesību degradēšanu uz trim gadiem par neziņošanu padomju varas iestādēm.[1380] Nav ziņu par to, kas saistījis L. Penci ar M. Ruku. Lilita Forstmane minēto saistību komentē sekojoši:

> "Paralēli jau [Valkā] darbojās pieaugušo grupa… Šrāders, Ruka... Tie bija pie mūsu lietas klāt – Šrāders nē, bet Ruka."[1381]

Konfrontējot krimināllietas nopratināšanas protokolus ar dzīvo liecinieku atmiņām, atklājas vairākas pretrunas. Piemēram, Alfons Meiris atminas, ka par statūtiem pirmo reizi dzirdējis sapulcē, kur tos jaunieši esot kopā lasījuši. Katram nemaz neesot bijusi sava kopija.[1382] Minētais saskan ar viņa pašrocīgi rakstītu liecību 1945. gada 17. decembrī.[1383] Savukārt Lilita Forstmane neatceras statūtus redzējusi vai tos lasījusi vispār[1384], lai gan abi – gan Alfons Meiris, gan Lilita Forstmane – minēti Lūcijas Pences nopratināšanas protokolā kā personas, kam viņa personiski devusi lasīt statūtus.[1385]

Iepazīstoties ar krimināllietas materiāliem un tur pieejamajiem jauniešu nopratināšanas protokoliem, var konstatēt, ka LNJA Valkas grupa paplašinājās pamazām, pašiem jauniešiem iesaistot tādus draugus, ko tie labi pazinuši un kam esot varējuši uzticēties. Iesaiste sākusies ar to, ka 1945. gada septembra beigās skolotāja L. Pence pastāstīja par LNJA un iedeva izlasīt statūtus savām trim

---

[1379] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj. 14. lp.
[1380] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj. 499. – 500. lp.
[1381] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1382] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1383] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj. 62. – 64. lp.
[1384] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1385] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 15. lp.

skolniecēm, ar kurām mācību laikā mitinājusies vienā dzīvoklī Valkā. To apstiprina arī grupas dalībnieces Judītes Vēveres pašrocīgi rakstītā liecība.[1386] Tādējādi pašu pirmo grupas dalībnieku izvēle pavisam nejauši krita uz Valkas lauku pagastu meitenēm Judīti Vēveri, dzimušu 1930. gadā, Ausmu Pogu, dzimušu 1929. gadā, un Olgu Rosicku, dzimušu 1928. gadā, kurām vecāki uz skolas laiku bija sarunājuši gultas vietu dzīvoklī Rīgas ielā 32a, Valkā, kur istabu īrēja arī Ērģemē dzīvojošā skolotāja Lūcija Pence[1387].

Ziņa par "interesanto lietu", kā to nosauca Judīte Vēvere[1388], kopā ar LNJA statūtiem pēc skolotājas ieteikuma pāris dienu laikā no mutes mutē bija nodota draudzenēm Elgai Kagainei, dzimušai 1930. gadā, un Dzintrai Purviņai, dzimušai 1930. gadā. Par Dzintras Purviņas iesaisti var spriest no 1945. gada 7. decembra nopratināšanas protokola:

> "1945. gada septembra beigās [..] paziņa Vēvere Judīte man piedāvāja iestāties pagrīdes jaunatnes nacionālajā organizācijā. Es tai pat reizē piekritu iestāties tajā organizācijā. Par organizācijas mērķiem un uzdevumiem Vēvere man neko nestāstīja."[1389]

Skolā Dzintra Purviņa ziņu par organizāciju pastāstīja savam bērnības draugam Alfonam Meirim,[1390] kas savukārt notikušo raksturo sekojoši:

> "Sākusies tā grupa Viļakā. [..] Tā mūsu skolotāja Rīgā bija gājusi kopā kursos ar vienu no Viļakas grupas. [..] Tā ideja bija skolotājai. 1945. gadā oktobra sākumā pienāca pie manis Dzintra un teica, ka organizējas latviešu nacionālā organizācija, un prasīja, vai es gribu piesaistīties, es piekritu, un tā vadītāja bija latviešu valodas skolotāja Lūcija Pence. Tā apvienība bija tā kā jaunatnes apvienība, kas izvērš aģitāciju iedzīvotāju vidū, vāc materiālus partizāniem. Dzintra, es – mēs jau bijām veci draugi, tikai viņa man piedāvāja, neviens man arī vairāk nepiedāvāja."[1391]

[1386] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 105. – 108. lp.
[1387] Turpat, 105. lp.
[1388] Turpat.
[1389] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 226. lp.
[1390] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 105. lp.
[1391] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

Ievērojami, ka Dzintras Purviņas pirmajā nopratināšanas protokolā lietots tāds izteiksmes stils, kas nav raksturīgs tā laika jaunatnes leksikai: "Meiri organizācijā savervēju es un Vēvere Judīte".[1392]

Tā kā skolotāja Pence bija uzdevusi iesaistīt abu dzimumu jauniešus, kā to paredzēja LNJA statūti, Meiris par apvienību izstāstījis saviem draugiem Vidāram Andersonam, dzimušam 1931. gadā, Modrim Rudītim, dzimušam 1930. gadā, un Ilgvaram Brokam, dzimušam 1931. gadā; kopā ar Dz. Purviņu iesaistījuši Lilitu Plotnieci, dzimušu 1929. gadā.[1393] Lilita Forstmane savu iesaisti raksturo sekojoši:

> "Dzintra un Alfons sauc: "Lilit, panāc šurp!" [..] abi divi man tagad par to organizāciju. [..] jāstājas ir organizācijā... Mēs Latviju mīlam? Mīlam! Un es uzreiz: "Vai, man mamma neatļauj!" Un Dzintra bija tā, kas atgriezās: "Vai, Tu mūs nodosi!" "Dzintra! Nekad dzīvē, nē! Es eju ar jums! Un nedomādama!" Nu, noziegums man pret mammu, bet es tak nevarēju savus biedrus pamest. [..] Es pat riktīgi nezinu, kā viņa saucās, tā organizācija."[1394]

Savukārt Elga Kagaine organizācijā iesaistījusi savas draudzenes Vizbulīti Radziņu, dzimušu 1931. gadā, un Gaidu Labsvīru, dzimušu 1930. gadā.[1395]

Spriežot pēc kriminālliet ā pieejamiem dokumentiem, jauniešiem nebija skaidrības par turpmāko rīcību, piemēram, Judīte Vēvere liecinājusi: "Skolā Meiris sacīja, ka nu jau ir diezgan daudz biedru, ka vajadzētu kaut ko darīt."[1396] Lai noskaidrotu, kas būtu jādara, jaunieši vērsās pie skolotājas Pences. Kā skolēniem, tā arī skolotājai Pencei nebija skaidra priekšstata par turpmāko rīcību.

Spriežot pēc Lūcijas Pences pratināšanas protokola,[1397] Pence nosūtīja pa pastu vēstuli Margaritai Bratuškai, informējot, ka LNJA grupa Valkā ir nodibināta, statūti izstrādāti, un lūdzot sniegt

---

[1392] LVA, 1986. f., 2. apr., P9259. l., 1. sēj. 227. lp., 2.puse

[1393] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

[1394] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

[1395] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 106. lp.

[1396] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 106. lp.

[1397] Turpat, 15. – 16. lp.

norādījumus tālākai rīcībai. Bratuška esot Pencei atbildējusi arī pa pastu sūtītā vēstulē oktobra beigās, informējot, ka vēstuli saņēmusi un ka norādījumus sniegšot klātienē. Novembra sākumā skolotāja Pence rakstīja jaunu vēstuli Margaritai Bratuškai, kura jau 30. oktobrī bija arestēta,[1398] bet šoreiz uzticēja tās nogādāšanu "kurjerēm" – Valkas vidusskolas 12. klases skolniecēm Veltai Lielausei, dzimušai 1926. gadā, un Brunhildei Pūcei, dzimušai 1925. gadā. Abām esot bijis jādodas skolas uzdevumā uz Rīgu, lai sagatavotos žetonu vakaram, tāpēc viņas piekritušas nogādāt vēstuli Margaritai Bratuškai Rīgas dzīvoklī.[1399] Lai gan meitenes par vēstules saturu nebija informētas, abas nonāca uz apsūdzēto sola un bija tiesātas kopā ar pārējiem LNJA Valkas grupas dalībniekiem. Par viņu saistību ar LNJA citi grupas jaunieši nebija informēti. Kā atzīst Alfons Meiris un Lilita Forstmane, par abu 12. klases skolnieču līdzdalību viņi uzzinājuši tikai tiesā, ko apliecina arī nopratināšanas protokoli.

Jānorāda, ka padomju represīvās varas tīkls bija, tēlaini izsakoties, ar mazām, bet daudz acīm. Margaritas Bratuškas atmiņu stāstījumā minēts, ka viņa 1945. gada rudenī nemaz Rīgā nedzīvoja, vien pašās oktobra beigās no Viļakas bija ieradusies Rīgā, kur uzreiz apcietināta.[1400] Ievērojot minēto, M. Bratuška nemaz nevarēja sūtīt Pencei atbildes vēstuli no Rīgas, aicinot uz tikšanos. To, ka viņa vēstuli nav sūtījusi, apliecina arī pati M. Bratuška.[1401] Nav ziņu par to, vai Lūcija Pence bijusi informēta par situāciju, tomēr, spriežot pēc pieejamās informācijas, tieši viņas vēstule bija pavediens čekas rokās, lai atklātu Valkas grupas esību. Kriminālllietas materiāli norāda, ka abu "kurjeru" ierašanās jau 30. oktobrī[1402] arestētās M. Bratuškas Rīgas dzīvoklī tika novērota un fiksēta. Tāpat dokumenti liecina, ka vēstuli meitenes L. Pencei atpakaļ neatveda.

Lūcija Pence aicināja uz nevardarbīgo pretošanos arī vecākus jauniešus Valkā, Rīgā un Ķegumā, tomēr centieni nesekmējās.

[1398] Vilciņš, Tālivaldis. "Jāņa Endzelīna sarakste ar represētajiem filologiem", *Karogs*, 1990, 1. marts.

[1399] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 14. – 17.lp.

[1400] Margaritas Bratuškas atmiņas, pierakstītas 1994. gadā. Pieejamas Latvijas Okupācijas muzeja fondā, inv. Nr. 1079.

[1401] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 4. sēj., 39. lp.

[1402] Vilciņš, Tālivaldis. "Jāņa Endzelīna sarakste ar represētajiem filologiem", *Karogs*, 1990, 1. marts.

L. Pences ar Veltas Lielauses starpniecību uzrunātās paziņas Ķegumā Dzidru Pogu, dzimušu 1923. gadā, Aīdu Sapolu, dzimušu 1923. gadā, un Amandu Irmu Baroni, dzimušu 1913. gadā, arestēja un par statūtu lasīšanu un neziņošanu padomju varas iestādēm, ko atzina par "pretpadomju pagrīdes organizācijas kontrrevolucionārās darbības atbalstu"[1403], tiesāja kopā ar LNJA Valkas grupas jauniešiem, bet par statūtu nodošanu ķegumietēm 1926. gadā dzimusī Velta Lielause tika sodīta kā "sakarniece".

LNJA Valkas grupas kodols, kas par savu vadītāju uzskatīja skolotāju Lūciju Penci, bija divpadsmit Valkas vidusskolas skolēni no trim klasēm – 8., 9.a un 9.b. Jaunieši mēģināja sadalīties divās grupās atbilstoši LNJA statūtos noteiktajam grupu lielumam, taču no krimināllietas un interviju materiāliem secināms, ka jaunieši faktiski darbojās nevis kā organizētas grupas, bet gan kā draugu puduri. LNJA Valkas grupas dalībnieki faktiski organizējās, sava biedriskuma vadīti, atsaucoties draugu aicinājumam un nepievēršot uzmanību tam, ka nesaņēma detalizētu informāciju par apvienības plāniem un dalībnieku pienākumiem. Daži jaunieši bija lasījuši statūtus, kas noteica, ka LNJA galvenais mērķis ir "apvienot visu latvju jaunatni vienā nacionālā jaunatnes organizācijā ar mērķi izkopt latvisko dzīvesziņu un sekmēt latvju tautas vispārējo nacionāli politisko centienu piepildīšanos";[1404] viņi minēto atbilstoši savai izpratnei mēģināja iedzīvināt. Krimināllietā savukārt pieejamas cita citai līdzīgas "atzīšanās". Piemēram:

> "Uzrādītajās apsūdzībās pilnībā atzīstu savu vainu un paskaidroju, ka, esot naidīgi noskaņots pret padomju varu, 1945. g. oktobrī iestājos nelegālajā kontrrevolucionārajā organizācijā "latvju nacionālistiskā jauniešu apvienība", par savu mērķi uzstādot gāzt padomju varu Latvijā, nodibināt tās teritorijā buržuāzistisko režīmu, biju aktīvs organizācijas biedrs, vairākkārtīgi piedalījos nelegālās sapulcēs, kur tika apspriesti jautājumi par praktisko organizācijas darbību, kā arī par teroraktu veikšanu pret padomju partijas iestādēm, šim nolūkam vācu ieročus un munīciju, ko glabāju pie sevis."[1405]

[1403] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj., 225. lp.
[1404] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 4. sēj., 3. lp.
[1405] Piemēram, LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 239. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj., 35. lp.

3. LNJA Valkas grupas darbība

1945. gada oktobra beigās, kad Valkas skolēni uzskatīja, ka ir savākušies pietiekamā skaitā, lai varētu sākt darboties, bet uzdevumi no LNJA vadības nesekoja, viņi sanāca kopā, lai paši nospriestu par turpmāko rīcību. Krimināllietas materiālos ziņas par notikušo sapulču skaitu būtiski atšķiras. Minētas gan divas, gan četras, gan sešas, gan vairākkārtējas sapulces. Līdzīgi ir arī ar ziņām par pulcēšanās vietu. Atšķirības liecībās acīmredzot noteica izpratne par to, kas ir sapulce. To apliecina norādes par sapulces norises vietu, pratināšanā norādītas gan jauniešu dzīvesvietas, gan skola, gan mežs. Dažās liecībās norises vieta raksturota vispārīgi – "satiekoties". Minēto pieņēmumu apstiprina arī atmiņu stāstījumi, piemēram, Lilita Forstmane norāda, ka jaunieši bieži sanākuši kopā gan uz vakarēšanu pie kāda klasesbiedra dzīvoklī, lai parunātos un padziedātu, gan pulcējušies lielākos vai mazākos bariņos pēc skolas, taču nekad šīs tikšanās neesot bijušas organizētas LNJA sapulces. Par rīcību grupas ietvaros vairāk sprieduši skolā, starpbrīžu laikā.[1406] Lilitas Forstmanes atmiņas par tādām sapulcēm, par kādām klāsta kriminālllietas materiāli, vai nu nav saglabājušās, vai arī viņa patiešām tādās nav piedalījusies. Ievērojams, ka L. Pences pratināšanas protokolā norādīts, ka viena no divām, viņasprāt, notikušajām sapulcēm esot notikusi tieši pie Lilitas Plotnieces (tagad Forstmanes), kas maz ticams, ņemot vērā Forstmanes izklāstīto mātes nostāju pret iesaistīšanos politiskās aktivitātēs.[1407]

Alfona Meira atmiņās sapulces raksturotas vispārīgi tikai kā daļa no Valkas grupas organizēšanās:

> "Tad mums sākās tā saiešana. Astoņi cilvēki mēs bijām. Tad mēs sākām iepazīt viens otru. [..] Sanācām sanāksmēs un aprunājāmies. Tikšanās mums bija ārā, mežā. 9. klasē mēs gājām visi. Skolā sarunājām, kad tiksimies. Mani ievēlēja par grupas vecāko un Judīti Vēveri ievēlēja par manu palīdzi. Tad sāka organizēties otra grupa – Radziņa, Labsvīra, Andersons, mans labs draugs Broks. Viņi četri bija tajā grupā, kad sāka

[1406] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1407] LVA, 1986. f., 2. apr., P9259. l., 1. sēj., 15. lp. otra puse.

> organizēties. Tā bija otra grupa. Visi 8. klases vienklasnieki. Vecāki pilnīgi neko nezināja. Tā bija mūsu pašu iniciatīva. Tad mēs pārspriedām visus privātos notikumus un skolas gaitas, un tā… Tajā laikā jau tā doma bija tāda – jādara un viss."[1408]

Tikmēr krimināllietas materiālos, tostarp vairāku personu pratināšanas protokolos, norādīta detalizēta sapulču gaita un tajā apspriestie jautājumi, lai gan arī te fiksētās liecības par apspriestajiem jautājumiem atšķiras. Ievērojot liecībās lietoto valodu, piemēram, "gāzt padomju varu", "gatavoties teroraktiem", "paplašināt nelegālo pretpadomju darbību", rodas pamatotas šaubas, vai liecība fiksēta precīzi, vadoties pēc jauniešu teiktā, vai arī notikuši pierakstījumi.

Analizējot krimināllietas un atmiņu interviju materiālus, nerodas precīzs priekšstats arī par skolotājas L. Pences lomu grupas vadībā vai līdzdalībā. Nenoliedzami ir vien tas, ka pēc viņas iniciatīvas grupa bija izveidota.

Spriežot pēc kriminālliet ā pieejamajām ziņām, pirmā grupas sapulce 1945. gada oktobra sākumā notikusi dzīvoklī, kur vienlaicīgi dzīvojusi skolotāja Pence un vairākas grupā iesaistītās skolnieces. Minēto informāciju apstiprina vairāku grupas dalībnieku sniegtās liecības. To nav noliegusi arī L. Pence. Viedokļu atšķirības rodas attiecībā uz minētās sapulces dalībniekiem, arī par to, vai pati skolotāja bijusi klāt. Spriežot pēc kriminālliet as dokumentiem, Lūcija Pence pratināšanā apgalvojusi, ka jauniešu sapulcēs nav piedalījusies. Viņu esot apmierinājis tas, ka grupa izveidojusies un aktīvi darbojas. Par grupas nodomiem un aktivitātēm bijusi informēta ar kāda grupas dalībnieka vai atbalstītāja starpniecību. Sakrīt liecības attiecībā uz to, ka pirmajā sapulcē lasīti rokrakstā uz rūtiņu klades lapas rakstīti LNJA statūti, ievēlēti grupas vadītāji – A. Meiris un J. Vēvere –, izdomāti segvārdi, tomēr nekas konkrēts par turpmāko grupas darbību nebija runāts.[1409] To, ka jaunieši faktiski pašorganizējās un visas aktivitātes veica bez jebkādas vadības norādījumiem, apliecina gan kriminālliet as, gan interviju materiāli. Tāpat abi avoti apliecina, ka skolotāja L. Pence bijusi informēta par visām aktivitātēm. Turklāt tas arī paskaidro apstākli, ka pēc Lūcijas Pences atkārtotas pratināšanas 1945. gada

[1408] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1409] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 17. lp.

6. novembra naktī[1410] nākamajā vakarā aizturēti visi LNJA Valkas grupas jaunieši.

Judītes Vēveres nopratināšanas protokols sniedz šādu ieskatu par pirmās sapulces norisi:

> "Vispirms kopīgi izlasījām statūtus un pārrunājām atsevišķus punktus, kas bija neskaidrāki. Pēc statūtu izlasīšanas visi biedri ar nobalsošanu ievēlēja par grupas vecāko Meiri Alfonu un par grupas vecākā vietas izpildītāju Judīti Vēveri. Vairāk nekādi sevišķi jautājumi šai sapulcē netika iztirzāti. Pēc sapulces beigām visu, kas sapulcē bija pārrunāts, es izstāstīju skolotājai Pencei, kas skaitījās mūsu augstākā priekšniece. Viņa man sacīja, ka katram grupas biedram ir vajadzīgs savs pieņemtais vārds. Uz jautājumu, ko mēs varam sākt darīt, Pence atbildēja, lai sākot vākt sīkas ziņas par iestāžu darbiniekiem, ko mēs jau arī statūtos bijām izlasījuši."[1411]

Savukārt atšķirīgu pirmās sapulces norisi atspoguļo Dzintras Purviņas pratināšanas protokols, kurā norādīts, ka jau pirmajā sapulcē esot izvirzīts uzdevums vākt ziņas par partijas darbiniekiem, ka norādījumus devuši A. Meiris un J. Vēvere, no kā bijis noprotams, ka viņi ir sapulces vadītāji.[1412] Ievērojot minētās atšķirības vien par pirmās sapulces norisi, jautājums par notikušo sapulču skaitu, vietu un norisi paliek atklāts.

Intervijā Lilita Forstmane norādīja, ka viens no galvenajiem Valkas grupas uzstādījumiem bija nepieļaut jauniešu iestāšanos Komjaunatnē: "[..] mēs tak viņus medījām un gānījām."[1413] Kādā no LNJA Valkas grupas sapulcēm dalībnieki sprieduši, ka būtu jāsoda tie, kas iestājas Komjaunatnē.[1414] Viens šāds "nosodāmais" esot bijis vēlākais laikraksta *Cīņa* redaktors Ilmārs Īverts, tolaik Valkas apriņķa laikraksta *Mūsu zeme* atbildīgais redaktors, viens no pirmajiem Valkas komjauniešiem, dzimis 1924. gada 24. martā.[1415] Nacionāli noskaņotie

---

[1410] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 13. – 24. lp.
[1411] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 106. lp.
[1412] Turpat, 227. lp.
[1413] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1414] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 231. lp.
[1415] "Mēs saņemam mantojumu", *Padomju Jaunatne*, 1969, 6. oktobris; Kainaizis, Vents. "Ilmārs Īverts 1924. 24. III 1995. 1. IV", *Rīgas Balss*, 1995. 4. aprīlis.

Valkas vidusskolēni esot gatavojušies savam bijušajam skolasbiedram, komjaunietim I. Īvertam uzmaukt galvā piķa maisu, par ko uzzinājis gan pats I. Īverts, gan liela daļa vecāko klašu skolēnu, šī iecere gan netika īstenota sakarā ar Valkas grupas dalībnieku arestu.[1416]

Daļa jauniešu savu pretošanos pauda, izvairīdamies no līdzdalības padomju propagandas sarīkojumos un padomju varas izveidotajās organizācijās, šādā veidā izrādot noraidošu attieksmi pret padomju ideoloģiju, kas bija ienākusi arī skolas vidē. 1945./46. mācību gadā Valkas vidusskolas direktors un reizē ģeogrāfijas skolotājs bija Alfrēds Indriksons.[1417]. Viņa vadītās ģeogrāfijas stundas esot bijušas saturiski pielāgotas padomju ideoloģijai, kas jauniešiem nav bijusi ne saprotama, ne pieņemama. Spriežot pēc presē pieejamās informācijas, Alfrēds Indriksons veica arī vietējo skolotāju apmācību Valkā 1945. gada nogalē.[1418] Vairāki skolēni savus iebildumus pret padomju saturu un A. Indriksonu personiski, kurš, kā liecina L. Forstmane, esot bijis "sarkanais partizāns, pauda, traucējot viņa vadītās stundas, skaļi uzvedoties, uzdodot provokatoriskus jautājumus un pat izturoties nievājoši.[1419] Jaunieši pat esot bijuši iecerējuši skolas direktoram nosūtīt brīdinājuma vēstuli, lai viņš nekavējoties pārtrauc sadarbību ar padomju varu.[1420] Tas, vai minētā iecere īstenota, nav zināms.

Padomju režīma noliegums un pretošanās tam pausta arī simboliski, piemēram, sagraizot Josifa Staļina portretu tautas namā.[1421] Tomēr LNJA Valkas grupas dalībnieku galvenās aktivitātes saistītas ar Latvijas Republikas proklamēšanas atceres sarīkojumiem, ko pēc pašu iniciatīvas veica vairāki Valkas vidusskolas skolēni. Šādas rīcības pamatojums meklējams, piemēram, Judītes Vēveres liecībā,

---

[1416] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

[1417] Valkas ģimnāzija. "Skolas vēsture". Pieejams: http://www.valkasgimnazija.lv/vesture/; "Lektoru grupa Valkā", *Cīņa*, Nr. 291, 1945,13. decembris, 1. lpp.

[1418] "Lektoru grupa Valkā", *Cīņa*, Nr. 291, 1945 , 13. decembris, 1. lpp.

[1419] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

[1420] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 231. lp.

[1421] Turpat, 15. lp.

kur viņa norāda, ka, ievērojot to, ka skolotājai bija pārtrūkuši sakari ar LNJA augstāko vadību, viņa nekādus rīkojumus nav varējusi dot un ieteikusi jauniešiem "kaut ko pašiem ar labu gribu izgudrot un izdarīt".[1422] Tā kā J. Vēvere bija "sakarniece" starp skolotāju un grupu, tad vairāki jaunieši vēlāk pratināšanā norāda, ka uzdevumus J. Vēvere devusi vai nu pati savā, vai grupas priekšnieka vārdā.[1423] Citos nopratināšanas protokolos norādīts, ka ierosinātāji bijuši grupas zēni.[1424] Arī intervētie vairs neatminas aktivitāšu iniciatorus, toties labi atceras pašas aktivitātes.

1945. gada novembrī grupas dalībnieki vairākkārtīgi sprieda, kā rīkoties sakarā ar Latvijas Republikas proklamēšanas gadadienu. Esot bijuši izvirzīti trīs galvenie uzdevumi, kas vēlāk arī veiksmīgi īstenoti. Pirmkārt, bija nolemts uzrakstīt uzsaukumus uz pilsētas namu sienām. Otrkārt, vienojās apkopt un izrotāt ar ziediem un nacionālajiem karogiem kritušo brīvības cīnītāju kapus Valkā. Treškārt, nolēma pacelt Latvijas Republikas valsts karogu pilsētas laukumā pretī Valkas apriņķa izpildkomitejai.[1425] Sprieduši arī par proklamāciju izgatavošanu un izplatīšanu, ko it kā ierosinājusi Elga Kagaine. Lai gan šāds ierosinājums esot izteikts, tomēr neesot atbalstīts, jo nevienam neesot bijusi drosme proklamācijas rakstīt ar roku, bet rakstāmmašīna grupas dalībniekiem nebija pieejama.[1426]

1945. gada 18. novembris bija sestdiena, tādēļ vairākiem grupas dalībniekiem, kas nākuši no lauku pagastiem, bija jādodas mājup, Valkā palika tikai pilsētnieki. Tādēļ jau dažas dienas iepriekš, vakaros pastaigādamies, jaunieši bija sarakstījuši uz Valkas namu sienām un žogiem aicinājumus pieminēt 18. novembri. Alfons Meiris atminas, ka tikmēr, kamēr viņš esot rakstījis, citi bijuši sardzē.[1427] Savā "vaļsirdīgajā atzīšanās", kā to nosaukuši padomju izmeklētāji, 1945. gada 17. decembrī viņš liecinājis:

[1422] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 107. lp.
[1423] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 107. lp.
[1424] Piemēram, LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 227. lp.
[1425] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 203. lp.
[1426] Turpat, 227. lp.
[1427] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 12. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

> "Uz 18. novembri visa grupa gāja rakstīt uz māju sienām un sētām visādus uzsaukumus. Šī rakstīšana notika 15. un 16. novembrī. Uzrakstījām uz kādām trīsām mājām."[1428]

Uzraksti bija rakstīti ar krāsainiem krītiņiem un vēstījuši, piemēram: "Latvieši, pieminiet 18. novembri!"[1429] "Dievs, svētī Latviju!"[1430] "Dievs, sargi Latviju, velns parauj Krieviju,"[1431] "Nāvi tautas nodevējiem,"[1432] "Sitiet krievus!"[1433]

17. novembra vakarā daļa grupas dalībnieku – V. Andersons, G. Labsvīra un V. Radziņa - devās uz Brāļu kapiem, kur tolaik vēl atradās piemineklis Latvijas atbrīvošanas cīņās 4. Valmieras kājnieku pulka kritušo karavīru piemiņai, ko divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu sākumā demontēja un apraka netālu no uzstādīšanas vietas Varoņu ielas pretējā pusē.[1434] Jaunieši nolika uz karavīru kapiem krustus un ziedus, kā arī pie pieminekļa pacēla sarkanbaltsarkano karogu.[1435] Tādi papīra karodziņi bijuši vairākiem jauniešiem, izgatavoti ar mērķi izlikt uz karavīru kapiem. Tie jaunieši, kas uz Brāļu kapiem neaizgāja, šos karodziņus saglabāja neizmantotus. Dzintra Purviņa, uzzinot par skolotājas L. Pences arestu, divus šādus karodziņus kopā ar LNJA statūtiem noslēpa šķūnītī, par ko pastāstīja vairākiem grupas biedriem.[1436] Vēlāk, veicot kratīšanu Dz. Purviņas dzīvesvietā, VDTK operatīvie darbinieki, rīkojās tā, it kā zinājuši, ka paslēptās lietas jāmeklē šķūnītī. Rezultātā atrasto izmantoja kā lietiskos pierādījumus krimināllietā.[1437] Viens no šiem karogiem, uz kura baltās joslas mūžīgs paliks pratināšanas laika apliecinājums: "Izgatavoju es. Dz. Purviņš", bija publiski apskatāms 2000. gadā Latvijas Okupācijas muzeja rīkotajā izstādē *Karogi stāsta*.[1438]

[1428] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 64. lp.
[1429] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 203. lp.
[1430] Turpat, 108. lp.
[1431] Turpat, 234. lp.
[1432] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 4. sēj., 220. lp.
[1433] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 108., 234. lp.
[1434] Zudusī Latvija. "Brāļu kapi Valkā, [192-]." Pieejams: http://www.zudusilatvija.lv/objects/object/18554/
[1435] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 203. o. p. lp.
[1436] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 227. o. p. lp.
[1437] Turpat, 184. lp.
[1438] "Latvijas Okupācijas muzejs", *Lauku Avīzes pielikums,* 2000, 17. novembris.

Vadoties pēc krimināllietas materiāliem, secināms, ka M. Rudītis, V. Andersons, L. Plotniece, O. Rosicka un vēl daži jaunieši izkāra karogu pie Valkas apriņķa padomes.[1439] Savukārt Lilitas Forstmanes atmiņās tieši karoga pacelšana, faktiski papīra karoga piespraušana pie kioska sienas pretī apriņķa padomei, saglabājusies kā vienīgā viņas pašas veiktā aktīvā darbība. Taču apsūdzības rakstā šīs darbības veikšanu inkriminē vairākiem citiem grupas dalībniekiem, bet ne L. Plotniecei (tagad Forstmanei). Vēl dažos dokumentos norādīts, ka L. Plotniece novietojusi karogu Brāļu kapos. Lilita Forstmane intervijā norādīja uz citādu lietu norisi, nekā apsūdzībā minēts:

> "Tagad bij' 18. novembris. 18. novembrī ir jātaisa brīnumi. Un es nesaprotu, kāpēc skolā žetonvakars bija laikam 17. novembra vakarā. Nu laikam netīšām [..]. Mēs tagad dancojam, dancojam. Tagad jātek strādāt. Man bija liels no papīra sarkanbaltsarkanais karogs. To es salocīju, uzliku uz krūtīm. To vajag uzspraust te. [Zīmē Valkas pilsētas laukumu, kur atradās čeka, kur kiosks, kur Rīgas iela.] Nu un tiem čekistiem jāiet gar to kiosku garām. Nu un es tur uzspraudu to karogu. Tāds biezs bija… No kartona… [..] Kur dabūju, neatceros, laikam tak Alfons sagādāja. Bet Alfons tajā laikā uz Brāļu kapiem… Tur to pieminekli apkopt bija. Nu tas lielākais varoņdarbs, laikam."[1440]

Krimināllietā glabājas karogs, uz kura ar roku rakstīts uzraksts vēsta: "Šo karogu kopā ar citiem izliku Valkas kapos 1945. gada 17. novembŗa vakarā. V. Andersons, M. Rudītis, V. Radziņa, G. Labsvīra."[1441] Tā Valkas vidusskolas skolēni okupētajā Latvijā 1945. gadā pieminēja Latvijas Republikas 27. gadadienu. Ievērojami, ka nopratināšanas protokolos minēta gan 17.[1442], gan arī 26. gadadiena.[1443] Daļēji šāds skaitļu juceklis skaidrojams ar Valkas vidusskolas žetonvakaru, ko Valkas vidusskolas 12. klases audzēkņi kopā ar skolotāju L. Penci rīkoja 17. novembrī, svinēdami skolas 26. gadadienu. Starp citu, arī žetonu vakara rīkošanas laika izvēle bija viens no pratināšanas jautājumiem, ko uzdeva LNJA Valkas grupas

---

[1439] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 203. o. p. lp.
[1440] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1441] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 4. sēj., 41. lp.
[1442] Turpat, 194. lp.
[1443] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 17. lp.

dalībniekiem. Pratināti, vai tā esot bijusi sava veida pretošanās izpausme un neatkarīgās Latvijas Republikas gadadienas pieminēšana vai arī sakritība. Apzinātu žetonu vakara laika pieskaņošanu gadadienai visi noliedza. Ne apsūdzības rakstā, ne tiesas spriedumā šis apstāklis arī vairs netika pieminēts.

Sākotnēji VDTK galveno vērību pievērsa tam, vai jaunieši ir vākuši ieročus un munīciju. Spriežot pēc krimināllietas dokumentos pieejamās informācijas, apcietinātie vairākkārt par to pratināti, acīmredzot mēģinot panākt atzīšanos, lai varētu jauniešiem inkriminēt uzbrukumus padomju varas pārstāvjiem un teroraktu veikšanu. Vēlāk pierādījumu trūkuma dēļ apsūdzībā norādīta gatavošanās šādu darbību veikšanai. Šādas apsūdzības pamatā esot bijis uzbrukums kādai partijas aktīvistei. Lai gan jauniešiem ar šo notikumu nekāda sakara nebija, tomēr tas sekmēja LNJA Valkas grupas dalībnieku arestus 1945. gada decembrī. Lilita Forstmane atminas uzbrukumu šādi:

> "4. decembrī ir Konstitūcijas diena. Gaida no Rīgas cilvēku, kas lasīs priekšlasījumu tanī tautas namā, un tas kukuruzņiks [*Кукурузник* – krievu val., sarunvalodā lietots apzīmējums padomju lidmašīnām, piemēram, У-2 (По-2) vai Ан-2 – *Red. piez.*] nolaižas ar to lektori Lugažu laukumā. Viņa kāpj no lidmašīnas laukā, un uz viņu šauj. Un šauj ar tādām lodēm, ar tiem sarkaniem galiņiem kā mums. Mums no sākuma bija "piesiets" terorakts arī, sestais punkts pie piecdesmit astoņi viens, jā. Kas šāva, palika nezināms. [..] Ieroči mums nebija, bet manā mājā vēl tagad vajag būt tām patronām ar tiem sarkaniem galiņiem. Priekš kam mums tās patronas, nezinu. Puikām patika, kā jau puikas, mēs tiem puikām līdz gājām."[1444]

Lilita Forstmane un Alfons Meiris intervijās uzsver, ka ieroču, munīcijas un sprāgstvielu, kā jau pēc kara, mežā bijis daudz, tos tolaik meklēja un vāca daudzi jaunieši, par spīti nelaimes gadījumiem, piemēram, saspridzinoties uz atrastas nesprāgušas mīnas, 1944. gadā gāja bojā Alfona Meira brālis. Meklēt un vākt munīciju ierosināja arī LNJA Valkas grupas puiši. Jānorāda, ka statūti kā vienu no organizācijas uzdevumiem noteica palīdzību nacionālās pretošanās pieaugušo

[1444] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

grupām. Lai gan LNJA Valkas grupai nebija nekādu sakaru ar nacionālajiem partizāniem, ne arī viņi kādu no tiem zināja, intervijās pavīd doma, ka ieroči bijuši vākti ar domu viņiem palīdzēt:

> "Pa mežiem bija partizāni, bet mums neiznāca ar viņiem sazināties, nebija nekāda sakara, bet domājām tiem partizāniem vismaz ko palīdzēt. [..] Mēs vācām munīciju, ieročus, bet tikai individuāli, lai neviens neko nezin' par otru. Tajā laikā jau bija pilni meži. [..] Man bija kara šautenes laukos rijā nobēdzinātas, viens kara automāts te Valkā, šķūnītī. Granātas bija un patronas. Dzintrai bija daudz patronas. Es visu Dzintrai stāstīju, un viņa man visu, un par to visu čeka neko neuzzināja. Citiem ko stāstīja, viss nāca gaismā. Dzintrai tās patronas bija te Raiņa ielā uz bēniņiem. Tās arī nekad neatrada."[1445]

Neskatoties uz izplatīto jauniešu paradumu un reālu sakaru ar nacionālajiem partizāniem neesību, aizturēto LNJA valcēniešu dzīves vietās kratīšanu laikā atrastie šaujamieroči, munīcija un sprāgstvielas bija atzīti par pierādījumu tam, ka LNJA Valkas grupas dalībnieki gatavojās "veikt diversijas un teroraktus pret partijas iestādēm un darbiniekiem".[1446] No vairākiem izmeklēšanas materiāliem gan noprotams, ka viss šis arsenāls bijis faktiski nelietojams, kaut gan tas acīmredzot nebija ņemts vērā. To apliecina arī 1990. gadā uzraudzības kārtībā izvirzītā protesta slēdziens.[1447]

4. LNJA Valkas grupas likvidēšana

LNJA Valkas grupas likvidēšanas izpēte saistāma ar jautājumu par Viļakas grupu.

Jau 1945. gada rudenī IeTK atklāja LNJA organizācijas esību, kam sekoja iesaistīto jauniešu aresti visā Latvijā.[1448] Pirmos Viļakas grupas dalībniekus arestēja jau 1945. gada septembrī un oktobrī,

---

[1445] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1446] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 4. sēj., 198. lp.
[1447] Uzraudzības lieta. LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 5. sēj., 34. lp.
[1448] Šaicāne, Irēna. "Viļakas jauniešu nevardarbīgās pretošanās organizācijas 1945. gadā", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 21. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 483. lpp.

31. oktobrī arestēja Margaritu Bratušku[1449], kas izmeklēšanā minējusi arī Lūciju Penci,[1450] norādot, ka L. Pence esot paņēmusi LNJA statūtus un apņēmusies dibināt līdzīgu grupu Valkā.[1451] Minētā sakarā ievērojams Alfona Meira viedoklis:

> "Tajā laikā jau nezinājām, ka Viļakas grupa jau bija arestēta, kad mums tikai organizējās grupa. Mūsu skolotāja bija pazīstama ar to Viļakas grupas skolotāju, kas jau bija arestēta, un tā mūs nocopēja caur viņu. Viņa jau pati arī nezināja."[1452]

Tātad padomju represīvajām iestādēm bija iespēja novērot Valkas grupu no tās dibināšanas brīža līdz tās darbības beigām. Šo aspektu apcer arī abi intervētie bijušie Valkas grupas dalībnieki. Tomēr nevar izslēgt iespēju, ka Valkas grupas aktivitātes piedēvēja nacionālajiem partizāniem, kuri 1945. rudenī Valkas apriņķī veica aktīvu darbību un masveida uzbrukumus okupācijas varas pārstāvjiem un to atbalstītājiem.[1453] Alfons Meiris šādu pieļāvumu apstiprina, norādot, ka Valkas grupas izliktais nacionālais karogs Brāļu kapos nostāvējis līdz pat 18. novembrim. Esot bijis izlikts slēpnis ar bruņotiem čekistiem, kuri esot gaidījuši nacionālos partizānus. Pilsētā paklīdušas runas, ka partizāni esot aktivizējušies. Nevienam neesot ienācis prātā, ka šādi rīkojušies bērni.[1454]

[1449] Šaicāne, Irēna. "Viļakas jauniešu nevardarbīgās pretošanās organizācijas 1945. gadā", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 21. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 483. lpp; Vilciņš, Tālivaldis. "Jāņa Endzelīna sarakste ar represētajiem filologiem", *Karogs*, 1990, 1. marts.

[1450] Vērtējot M. Bratuškas nonākšanu čekas uzmanības lokā, jāņem vērā apstāklis, ka, spriežot pēc presē pieejamās informācijas, Margarita Bratuška iepriekš, 1937. gadā, bijusi administratīvi sodīta par "sabiedriskā miera un kārtības traucēšanu" ar LVL 20 vai astoņām dienām arestā. *Gulbenes Ziņas*, Nr. 51, 1937, 31. decembris, 3. lpp.

[1451] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj., 39. lp.

[1452] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 2. augustā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

[1453] Turčinskis, Zigmārs. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944. – 1953. gads.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011, 109. – 113. lpp.

[1454] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

Tomēr, vērtējot čekas informētības pakāpi, jāņem vērā, ka par Valkas grupas esību zināja arī jaunieši, kas atteicās tajā piedalīties. Nevar arī viennozīmīgi novērtēt grupā ievēroto konspirāciju. Lai gan jauniešiem bija segvārdi, par 12. klases "sakarniecēm" bija informēta tikai skolotāja, aktivitātes bija pārrunātas tikai ar tuvākajiem draugiem, tomēr jāņem vērā arī jaunības ideālisms, praktiskās pieredzes pretošanās organizēšanai totalitārā režīma apstākļos un piesardzības trūkums. To apliecina vairāki gadījumi, par ko izmeklēšanā liecina liecinieki. Piemēram, Vidārs Andersons, novembra vidū meklējot šriftu proklamāciju drukai, esot atklājis savu nodomu paziņam avīzes spiestuvē, kas to tālāk pastāstījis kādam komjaunietim. Līdzīgi nepiesardzīgi rīkojās arī Milda Ruka, rādīdama paziņām somiņā paslēpto revolveri un sakot, ka nošaušoties aresta gadījumā. Kā atzina Lilita Forstmane, arī runas par vēršanos pret komjauniešiem zinājuši daudzi. Tomēr nekāda rīcība no padomju varas iestādēm sākotnēji nesekoja. Turklāt pirmie liecinieki nopratināti tikai mēnesi pēc jauniešu aresta, 1946. gada janvārī. Pieci liecinieki liecinājuši, ka viņiem piedāvāts iestāties LNJA, divi, ka redzējuši vai zinājuši, ka jauniešiem ir ieroči.[1455]

Aresti sekoja 4. decembra notikumiem. Alfons Meiris situāciju raksturo:

> "4. decembrī bija sašauta viena partijas darbiniece, un uz mums domāja… Laikam jau par to skolotāju Lūciju zināja no Viļakas grupas. Varbūt par mums arī zināja, bet viss bija tādā kā novērošanā. Pēc tās šaušanas viņu ņēma ciet, un tad jau mūs arī. Mums jau no sākuma piesēja arī to šaušanas lietu, bet tur bija vecas mīlas lietas. Mums ar to nebija nekāda sakara."[1456]

No kriminālllietas materiāliem redzams, ka 1945. gada 5. decembrī aizturēta Lūcija Pence. Taču VDTK 2. nodaļas vecākā operpilnvarotā kapteiņa Kuzmina lēmums par L. Pences aizturēšanu personības noskaidrošanai un ievietošanu iepriekšējā ieslodzījuma kamerā datēts tikai ar 8. decembri,[1457] bet lēmums par arestu un kratīšanu – ar 9.

[1455] Skat., piemēram, liecinieku liecības. LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 4. sēj. 96. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 5. sēj., 33. lp.
[1456] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 11. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1457] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 1. lp.

decembri.[1458] Šie paši datumi norādīti arī visu divpadsmit LNJA Valkas grupas 8. un 9. klases skolēnu aizturēšanas un aresta lēmumos. Abu 12. klases "sakarnieču" aresta datums norādīts 15. decembris. Ķegumā dzīvojošo pieaugušo "līdzzinātāju" aresta datums norādīts 20. decembris.[1459]

L. Penci pirmo reizi nopratina 5. decembra vakarā no plkst. 20-10 līdz 20-30, kur uz jautājumu: "Jūs esat aizturēta par aktīvu pretpadomju darbību, izmeklēšana piedāvā jums vaļsirdīgi liecināt par šo jautājumu," L. Pence sniedz atbildi: "Pretpadomju darbību es neveicu."[1460] Taču jau nākamajā pratināšanā, kas seko tā paša vakara plkst. 22-00 un turpinās līdz 6. decembra rītam, L. Pence uzrāda visas viņai zināmās ar LNJA saistītās personas.[1461] Līdz nākamās dienas vakaram visi Valkas grupas jaunieši jau bija arestēti un LNJA Valkas grupa likvidēta. Faktisko aresta dienu apliecina arī 1945. gada 7. decembra IeTK Valsts drošības pārvaldes protokoli[1462] un uzraudzības lietas materiāli.

Notikušo detalizēti raksturo aculiecinieku stāstījumi. Tā Alfons Meiris norāda:

> "5. decembrī, trešdien, Padomju Savienības konstitūcijas dienā arestēja skolotāju Lūciju Penci. 6. decembrī skolā uzzinājām, un mēs jau sākām uztraukties. Ja mēs aizbēgtu, tad mūsu vecākus paņemtu ciet, tāpēc nebēgām. 7. decembra vakarā, naktī mūs arestēja. Vakarā ienāca tēva brālis pa priekšu, to bija čekisti speciāli paņēmuši, domāja, ka es kaut kā pretošos. Aiz viņa viens ar automātu un viens ar pistoli. Ienāca un teica: "Ruki v verh! [Rokas augšā! – krievu val.]" Tas bija tāds gaidīts pārsteigums. Skolotāja jau visu bija izstāstījusi. Nedomāja jau, ka būs tādas sekas. Tad mūs aizveda uz Stendera ielu, uz čeku. Mūs visus vienā vakarā paņēma. Visi vienā istabā bijām kopā. Pence jau bija citur. Mēs tur bijām – Radziņa, Plotniece, Vēvere, Lielause, Purviņa, Poga, Labsvīra, Kagaine, Rosicka un četri puiši, t.i., Meiris, Andersons,

[1458] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 2. lp.
[1459] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj., 465. – 466. lp.
[1460] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 12. o. p. lp.
[1461] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 13. – 20. lp.
[1462] Piemēram, LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 1. sēj., 225. lp.

Rudīts, Broks. Ruka, Sapola, Barona – tās, ko ar mums tiesāja, ar tām mums nebija nekāda sakara. Tās tur nemaz nebija."[1463]

Savukārt Lilita Forstmane savās atmiņās raksta:

"7.XII – divas dienas pēc mūsu latviešu val. skolotājas aresta – mēs jutām apjukumu, nomācošas gaidas. [..] Bija ziemas vakars, ar salu līdz -20^0. Apmēram 20-20 atskanēja klauvējiens pie durvīm. [..] Šoka nebija – jāģērbjas silti, pats galvenais – izturēt, nevienu draugu nenodot. [..] Tad jau bija ceļš uz Valkas cietumu, pratināšana turpinājās visu nakti. Tad sekoja pārsteigums, ka savākta visu mūsu skolēnu grupa bez izņēmuma. Tā taču bija nodevība, ko arī vēlāk sapratām. Pēc 2 dienām, 20 grādu salā, sēdināja mūs vaļējā kravas mašīnā. Sekoja ceļš 170 km garumā līdz Rīgai. Raudoši, cits pie cita piespiedušies, lai nedaudz saglabātu siltumu, vakarā ieceļojām Stabu ielas ellē [..], asaras pār nosalušajiem vaigiem sasala. Sekoja pratināšanas, mocības un tiesa. Viss notika pilnībā svešajā krievu valodā – nesapratu neviena vārda krieviski. Tāpat arī visi pratināšanas tiesas procesi bija man pilnībā nezināmi, varbūt tāpēc arī tiesu neatceros."[1464]

Intervijā Lilita Forstmane precizē:

"Mūs – bērnus – nodeva tūlīt pēc aresta tā skolotāja Pencīte. [..] Visu to, ko viņa zināja, zināja čekā. [..] Visus kā putniņus vienā vakarā krātiņā salika. [..] Mēs bijām noņēmušies nerunāt, nenodot nevienu, a viņa visu pēdējo sīkumu. Ā, uz viņu varbūt ka iedarbojās? Nezinu, nezinu... Nu kā viņa tā varēja darīt!? [..] Es vēl, kad mani arestēja, domāju: "Ā, Judīte [Vēvere] atnāca līdzi čekistam, tātad Judīte ir ciet un es – nevienu nenodot, nevienu nenodot!" [..] Kad pratināja – nevienu vārdu! Ā, kur ņēmām tās zināšanas? Krievi paši vainīgi. Rādīja filmas tādas – Zoja Kosmodemjanska[1465] [..]. Tas viss palika iespaidā.

[1463] Kristīnes Rotbahas intervija ar Alfonu Meiri (1930), ierakstīta 2012. gada 12. jūlijā Valkā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.
[1464] Lilitas Forstmanes (dz. Plotnieces, 1929) atmiņas, rakstītas 2014. gada 13. februārī, oriģināls pieejams L. Forstmanes personīgajā arhīvā.
[1465] 1944. gada režisora Leo Arnštama spēlfilma "Zoja" par Zoju Kosmodemjansku (1923 – 1941), kas pēc devītās klases pabeigšanas 1940. gadā, 1941. gadā pieteicās par brīvprātīgo, kļuva par partizāni un pēc nāves atzīta par padomju jaunatnes varonības simbolu.

> Ka tagad ar mums tā, nu un tagad mums jāuzvedas tāpat kā Zojai. Bet nevajadzēja jau. Čekai jau pilnīgi viss, viss bija zināms!"[1466]

Intervijas atklāj metodes, ar kādām čeka panāca jauniešu liecības. Lilita Forstmane atceras pārkurinātās telpas. Neizturamā karstuma dēļ esot bijis jāspiežas pie sienas, lai nenoģībtu. Situāciju vēl nepanesamāku darījis vienīgā kameras gaismekļa "ploškas" smārds un dūmi. Lilita Forstmane norāda arī uz steka sitieniem, lai panāktu Alfona Meira un Judītes Vēveres "vaļsirdīgu atzīšanos", kas tomēr neatviegloja viņiem piespriesto sodu.

1946. gada 11. februārī IeTK prokurors izvirzīja apsūdzību 19 personām, kurā norādīts, ka VDTK laika posmā no 1945. gada septembra līdz decembrim Rīgā un Valkas apriņķī ir "atklāta un likvidēta pretpadomju nacionālā organizācija, saukta "Latvju nacionālā jaunatnes apvienība", kuru dibinājis un vadījis viens no Latgales bandītiskā formējuma organizatoriem Pēteris Supe (atrodas nelegālā stāvoklī)".[1467] Jābilst, ka Pēteris Supe čekas uzdevumā bija nogalināts 1946. gada pavasarī.[1468] Apsūdzībā norādīts, ka visi pie atbildības sauktie ir LNJA Valkas un Ķeguma grupu dalībnieki.

Kur nenoteica tiešu "dzimtenes nodevību" (KPFSR Kriminālkodeksa 58.^{1a} pants), terora aktu veikšanu pret padomju varas pārstāvjiem (KPFSR Kriminālkodeksa 58.^{8} pants) vai infrastruktūras un sabiedriskās mantas bojāšanu kontrrevolucionārā nolūkā (KPFSR Kriminālkodeksa 58.^{9} pants), tur atzina "līdzdalību" (KPFSR Kriminālkodeksa 19. pants) vai "atbalstīšanu" (KPFSR Kriminālkodeksa 17. pants). Visas personas bija apsūdzētas pretpadomju darbībā, proti, noziegumos, kas bija paredzēti KPFSR Kriminālkodeksa 58.^{1} – 58.^{14} pantos. Vienpadsmit personām atbildība noteikta atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 58.^{1a} pantam, 19. pantam kopsakarā ar 58.^{8} pantu, 19. pantam kopsakarā ar 58.^{9} pantu un 58.^{11} pantam. Septiņām personām atbildība noteikta atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 58.^{1a} pantam, 19. pantam kopsakarā ar 58.^{8} pantu, 17. pantam kopsakarā ar 58.^{9} pantam un 58.^{11} pantam, bet viena persona atbilstoši KPFSR

[1466] Kristīnes Rotbahas intervija ar Lilitu Forstmani (dzim. Plotniece, 1929), ierakstīta 2015. gada 9. decembrī Carnikavā, audioieraksts pieejams K. Rotbahas personīgajā arhīvā.

[1467] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj., 215. lp.

[1468] Rancāns, Antons. *Šaipus. Viņpus.* Rēzekne: Latgales druka, 2012, 15. lpp.

Krimināl kodeksa 17. pantam kopsakarā ar 58.[1a] pantu, 17. pantam kopsakarā ar 58.[8] pantam, 17. pantam kopsakarā ar 58.[9] pantu un 58.[11] pantam. Pirms lietas nodošanas tiesai 1946. gada 1. martā pēdējai KPFSR Krimināl kodeksa 58.[11] pants no apsūdzības izslēgts, jo nebija pierādīts, ka viņa ir organizācijas dalībniece.[1469]

IeTK karaspēka Kara tribunāls 1946. gada 15. martā slēgtā tiesas sēdē tiesāja 19 personas[1470], no kurām jaunākajai bija tikai 14 gadi, sešiem jauniešiem – 15 gadi, diviem – 16, Ausmai Pogai tā bija 17. dzimšanas diena, bet septiņas pilngadīgās personas bija vecumā no 18 līdz 33 gadiem. Divpadsmit jaunieši aresta laikā mācījās astotajā un devītajā klasē. No visiem tiesājamajiem sešas personas nebija LNJA dalībnieces. Velta Lielause un Brunhilde Pūce, kurām 1946. gads būtu bijis izlaiduma gads, bija pildījušas tikai "sakarnieču" pienākumus, savukārt Milda Ruka, Dzidra Poga, Alīda Sapola un Amanda Irma Barona nebija veikušas nekādas ar LNJA saistītas aktivitātes. Viņas tiesāja par "pretpadomju elementu" atbalstīšanu, neziņojot par tiem padomju varas iestādēm.[1471]

Tiesas sēdē piedalījies arī kāds advokāts Mandelštams, ko Ādolfs Šilde min kā piederīgu čekas priekšnieka Simona (Semjona, Sīmaņa) Šustina "tiesnešu un advokātu štābam"[1472], kas palīdzēja tiesas procesus organizēt kā dekorāciju brutālām represijām. Jāatzīmē, ka intervētie neatceras ar viņu ne tikušies, ne runājuši. Minētais apliecina Ādolfa Šildes tēzi par procesu dekoratīvo nozīmi, radot tikai iespaidu par taisnīgu padomju tiesu, kur katram apsūdzētajam it kā nodrošinātas tiesības uz aizstāvību. Īstenībā pat ziņas par advokātu nav pieejamas.

[1469] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj. 215. – 229. lp.
[1470] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj., 256. – 274. lp.
[1471] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj., 270. – 271. lp.
[1472] Melliņš, Arvīds. "Šilde, Ādolfs – Pasaules revolūcijas vārdā. Grāmatu drauga apgāds. 1983", *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, Nr. 5, 1984, 1. septembris, 49. lpp. Presē latviešu valodā pieejama informācija tikai par zvērinātu advokāta palīgu Borisu Mandelštamu, kas 1936. gada nogalē, pamatojoties uz Zvērinātu advokātu padomes lēmumu, kļuva par zvērinātu advokātu. "Jauni zvērināti advokāti", *Latvijas Kareivis*, Nr. 275 (4930), 1936, 3. decembris. Vērā ņemams, ka iepriekš presē pieejama informācija par zvērinātu advokātu palīgu Benjamiņu Mandelštamu, kas, piemēram,1936. gada publicējis referātu, kas bijis sagatavots Rīgas apgabaltiesas zvērinātu advokātu palīgu konferencei. "Grāmatu apraksti II – IV", *Valsts Bibliotēkas Biļetens*, Nr. 2 – 4, 1936, 1. februāris, 32. lpp.

Apsūdzība pamatā bija saistīta ar "dzimtenes nodevību", "līdzdalību dzimtenes nodevībā", "dalību pretpadomju organizācijā", "teroraktu un diversijas mēģinājumiem" un neziņošanu padomju varas iestādēm par organizāciju.[1473] Jāatzīmē, ka tiesa kā nepierādītas atcēla vairākas apsūdzības, tādējādi attaisnojot Mildu Ruku, Dzidru Pogu, Alīdu Sapolu apsūdzības daļā par KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1a], 19. pantu kopsakarā ar 58.[8] pantu, 19. pantu kopsakarā ar 58.[9] pantu un 58.[11] pantu, tomēr atzīstot apsūdzību daļā par neziņošanu atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[12] pantam, un nosakot brīvības atņemšanu uz pieciem gadiem ar tiesību degradāciju uz trim gadiem.[1474] Amandu Irmu Baronu par tādu pašu "noziegumu" sodīja ar brīvības atņemšanu uz trim gadiem ar tiesību degradāciju uz diviem gadiem. Savukārt Brunhildei Pūcei visus "noziegumus" pārkvalificēja kā šo noziegumu atbalstīšanu, notiesājot ar brīvības atņemšanu uz astoņiem gadiem, mantas konfiskāciju un tiesību degradāciju uz pieciem gadiem.[1475]

Alfonam Meirim un Judītei Vēverei kā aktīvākajiem LNJA Valkas grupas dalībniekiem tiesa nolēma atņemt brīvību, nosūtot viņus uz labošanas darbu nometnēm, uz desmit gadiem un konfiscējot visu personīgo mantu.[1476] Tādu pašu, tikai par diviem gadiem īsāku, sodu saņēma Vidārs Andersons, Ausma Poga, Modris Rudītis (spriedumā kļūdaini nosaukts – Rudzītis, miris Karagandas apgabala Stepes nometnē 1950. gada 7. martā[1477]), Dzintra Purviņa (mirusi 1946. gada 13. decembrī Tomskā[1478]), Olga Rosicka, Vizbulīte Radziņa, Velta Lielause, Elga Kagaine (vēlākā habilitētā filoloģijas zinātņu doktore), Ilgvars Broks, Lilita Plotniece un Gaida Labsvīra. Līdzīgi mēnesi vēlāk bija notiesāti arī LNJA Viļakas grupas jaunieši.[1479]

Taču visbargāko sodu saņēma Lūcija Pence – brīvības atņemšana uz 20 gadiem, mantas konfiskācija un tiesību degradācija uz pieciem gadiem. Jāatzīmē, ka vēl 1990. gada 17. maija prokurora atzinumā, ko 1990. gada 6. jūnijā apstiprinājis LPSR prokurors

---

[1473] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj., 494. – 496. lp.
[1474] Turpat, 499. – 500. lp.
[1475] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj., 499. lp.
[1476] Turpat.
[1477] Turpat, 475. lp.
[1478] Lilitas Plotnieces 53. vēstule mātei, rakstīta 1947. gada 5. janvārī, oriģināls pieejams L. Forstmanes personīgajā arhīvā.
[1479] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10774. l., 8. sēj., 392. – 397. lp.

Valentīns Daukšis[1480], otrās klases justīcijas valsts padomnieks, norādīts, ka spriedums attiecībā uz Lūciju Penci ir pamatots un reabilitācijai nav pamata.[1481] Tomēr vēlāk visas deviņpadsmit 1946. gada 10. martā tiesātās un padomju represijās cietušās personas bija atzītas par reabilitētām.[1482]

Kā intervijās atzina abi LNJA Valkas grupas bijušie dalībnieki, par pagātnes notikumiem viņi nav daudz runājuši – ne savā starpā, ne ar citiem, ne agrāk, kad visur bijušas čekas ausis, ne arī tagad, kad it kā varētu nodot pēcnācējiem šīs skaudrās atmiņas. Minētais norāda uz to, ka te vietā tēlains apzīmējums – "čukstētāju sabiedrība"[1483].

Lai kā vēlētos, klāt neesošie tomēr nekad nevarēs šo daudz dziļākas nozīmes traģēdiju izprast līdz galam, atliek vien mēģināt tai pielāgot savas zināšanas un ar vislielāko rūpību glabāt šo iepriekšējās paaudzes atstāto atmiņu mantojumu nākamajām paaudzēm.

Secinājumi

Padomju okupācijas veikto represiju rezultātā 1945. gada septembrī un oktobrī Valkā izveidojās nevardarbīgās pretošanās kustība. Divu mēnešu laikā bez ārēja atbalsta un stingras vadības Valkas vidusskolas 8. un 9. klases jaunieši, kuri nevēlējās samierināties ar totalitāro padomju režīmu, sekojot savas divdesmit piecus gadus vecās skolotājas Lūcijas Pences iniciatīvai, izveidoja 13 cilvēku lielu grupu, kas darbojās vien līdz 1945. gada decembrim, kad visi grupas dalībnieki arestēti, bet grupa likvidēta.

Šo var uzskatīt par organizētu LNJA Valkas grupu, kas darbojās, pamatojoties uz LNPA vadītāja Pētera Supes izstrādātiem LNJA statūtiem, ko LNJA Viļakas grupas dalībniece Margarita Bratuška bija nodevusi Lūcijai Pencei.

[1480] Sebastjans Valentīns Daukšis (1937-2009), beidzis P. Stučkas LVU Juridisko fakultāti, no 1961. gada strādājis LPSR prokuratūrā, no 1963. gada sevišķi svarīgu lietu izmeklētājs, astoņdesmitajos gados LPSR prokurora vietnieks. 1991. gadā tieši cīnījies pret Latvijas Republikas neatkarību PSRS prokuratūrai pakļautajā LPSR prokuratūrā.

[1481] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 5. sēj., 25. lp.

[1482] LVA, 1986. f., 2. apr., P-9259. l., 3. sēj., 464. lp.

[1483] Ločmele, Klinta. *(Ne)izstāstītā vēsture. Skola. Mājas. Atmiņa*. Rīga: LU ZZF SPPI, 2011, 108. lpp.

Lai gan LNJA Valkas grupa nevienojās par kādu konkrētu kopēju mērķi, tomēr visus grupas jauniešus vadīja alkas pēc brīvas, neatkarīgas Latvijas, kas bija vadmotīvs viņu veiktajām darbībām. LNJA Valkas grupas nevardarbīgā pretošanās padomju varai izpaudās dažādās formās: bija rakstīti nacionāla satura uzsaukumi, izgatavoti Latvijas Republikas valsts karogi, sakopti Latvijas atbrīvošanas cīņās kritušo karavīru kapi. Atzīmējot Latvijas Republikas proklamēšanas 27. gadadienu, LNJA Valkas grupas dalībnieki Valkas pilsētas centrā un Brāļu kapos novietoja Latvijas Republikas valsts karogus. Lai arī čeka atrada jauniešu dzīvesvietās ieročus, sprāgstvielas un munīciju, tomēr tās vākšana un glabāšana bija raksturīga pēckara jaunatnes nodarbe. Bruņoti uzbrukumi padomju varas pārstāvjiem nebija konstatēti.

Jauniešiem trūka praktiskās pretošanās pieredzes totalitārā režīma apstākļos. Nebija pievērsta pienācīga uzmanība konspirācijai. Tomēr visvairāk Valkas grupas atklāšanu un likvidēšanu sekmēja LNJA Viļakas grupas likvidēšana 1945. gada rudenī.

Lūcija Pence apcietināta sakarā ar Margaritas Bratuškas iesaistes LNJA atklāšanu un pašas neinformētību. Visi LNJA Valkas grupas jaunieši tika arestēti 1945. gada 7. decembrī, pamatojoties uz Lūcijas Pences pratināšanā iegūto informāciju. Astoņi jaunieši aresta laikā mācījās Valkas vidusskolas 8. klasē, četri – 9. klasē, divas meitenes – 12. klasē.

1946. gada 10. martā IeTK karaspēka Kara tribunāls, imitējot tiesas procesu, notiesāja 19 personas vecumā no 14 līdz 33 gadiem – trīspadsmit LNJA Valkas grupas dalībniekus, divas "līdzdalībnieces" un četras "līdzzinātājas". Gan izmeklēšana, gan tiesas process notika krievu valodā, ko jaunieši nepārvaldīja, bez reālas aizstāvības iespējām. Spriežot pēc aculiecinieku stāstītā un salīdzinot to ar krimināllietās pieejamo informāciju, var secināt, ka tulka un advokāta piesaiste bijusi formāla. Turklāt advokāta Mandelštama loma tiesas procesā būtu atsevišķas pētniecības vērts temats, ievērojot to, ka intervētie viņa dalību neatminas, bet pētnieki izteikuši aizdomas par apzinātu līdzdalību čekas organizētajās "dekoratīvajās" prāvās.

Lilitas Plotnieces vēstulē mātei, kas rakstīta no soda izciešanas vietas Taišetā tieši gadu pēc notiesāšanas, Ēzopa valodā lieliski aprakstītas tiesas dienas, kādas tās palikušas pusaudzes atmiņā. Vēstule atspoguļo gan jaunietes pārdzīvojumus, gan stingro raksturu

un spītu, kas neļauj nožēlot notikušo, bet sniedz cerību uz drīzu atgriešanos mājās:

"Tiesa. Taišetā 1947. gada 16. martā 73. vēstule.

Manu mīļo māmuliņ!

Šodien ir svētdiena un brīvdiena. Uzrakstīšu Tev kaut ko tuvāk par pagājušā gada šīm dienām. Bija 13. marta vakars, kad satikāmies ar Dzintru un visiem pārējiem kādā "istabā". Rīt būs "eksāmens". Savāda, baiga sajūta. Ārā jau nakts, deg elektrība, bet telpā atskan aizmigušu cilvēku elpošana, aiz durvīm klaudz vienmērīgi soļi. Mēs ar Dzintru esam pārlieku laimīgas, esam kopā, tik daudz ko runāt un atstāstīt, par gulēšanu nemaz nedomājam.
Paiet nakts, un negaidīts pienācis lielais rīts, kad 1x redzēju Rīgas "skolas" telpas un iepazinos ar "eksāmenu" kārtību. Bija auksts, sniegs arī čirkstēja zem mūsu soļiem, kad steidzāmies uz automašīnu. Sals knieba degunā un sprēgāja žogu stabos. Ejam klusēdami, bet domās aizklīstu mājās, nezinu, ko tu darīji šai brīdī. Tad esam visi 1 ciešā mašīnā un jūtam, ka braucam. Tad apstājamies pie lielas mājas vārtiem, uz ielas valdīja dzīvība, tur cilvēki varēja brīvi kustēties, bet mēs nokāpām tumšā pagrabā. Gaidījām. Tur caur mazu lodziņu varēja redzēt ielu ar kūsājošu dzīvību. Acis piesietas šim skatam – tā gribētos izskriet tikai drusku ārā un paraudzīties brīvos cilvēkos, un paklausīties ielas troksni, bet tas ir liegts. Vienīgi var redzēt cilvēku kājas un auto, un riteņus.
"Eksāmeni" sākās, "skolotāji" nežēlīgi, bet tā tam jābūt un mūs tas neuztrauc. Diena paiet ātri, un naktī braucam atpakaļ, lai rītu viss tas pats sāktos no gala. 15. marts, šī bija diena, kurā Dzintra [Purviņa] lūdza aizvest mīļus sveicienus savai māmiņai. Tad es smējos, bet tagad saprotu savu nabaga draudziņu. Un šīs dienas vakarā, kad Rīgas jumtos spoguļojās rietošā saulīte un tās spožie stari krita logu stiklos, mums paziņoja... un tagad zināju, ka "eksāmenu" esmu nolikusi labi.
Ar šo brīdi auga vēl lielāka spītība un naids. Neskumu par sevi, jo zinu, kas esmu, tas nav kauns, bet asaras sakāpa acīs, domājot par jums mājās, manu mīļo māmuliņ! Bet tad domāju un domāju arī tagad, ka nekas nav mūžīgs, ilgi šis dzīves posms nevilksies, un būšu atkal mājās pie Tevis, un tā tas būs.

Tagad beigšu rakstīt. Lilita."[1484]

Pēc tiesas sprieduma LNJA Valkas grupas dalībnieki tika sodīti ar brīvības atņemšanu no 8 līdz 20 gadiem un nosūtīti "pāraudzināt" uz Sibīriju un Krievijas Tālo Ziemeļu apgabaliem. Divi jaunieši mira, sodu neizcietuši. Visas notiesātās personas šobrīd ir reabilitētas.

[1484] Lilitas Plotnieces 73. vēstule mātei, rakstīta 1947. gada 16. martā, oriģināls pieejams Lilitas Forstmanes personīgajā arhīvā.

The Valka Group of the Latvian National Youth Association's (LNJA) (1945). Memory heritage

The preamble of the *Satversme* (the Constitution of the Republic of Latvia) provides the duty to commemorate the victims of retaliations by invaders' forces and to condemn the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime and its crimes. This year marks seventy years since this regime robbed twelve young people from Valka (Latvia) of their youth, freedom and homeland. These included Dzintra Purviņš who lost her life. Archives and museum exhibits provide documented information regarding this event in the autumn of 1945, however, the best information has been provided by the contemporaries to this event, the victims and their descendants. Life story interviews help to go back in time and reconstruct the tragic events of that era.

The above-mentioned young people were all between 14 and 19 years old. All of them were pupils at the Valka City High School and taught to be patriots, nationalists and activists. They could not come to terms with the re-occupation Latvia, which had reached Valka on 19 September 1944. The young people were close to one another not only because of their school life, but also because of their participation in the Latvian National Youth Association (LNJA).

The Valka group of the LNJA had been organized during late September, early October of 1945 by Lūcija Pence. She was a student at the University of Latvia and worked as a teacher at the Valka City High School. Within a month, Alfons Meiris, Judīte Vēvere, Vidārs Andersons, Ausma Poga, Modris Rudītis, Dzintra Purviņš, Olga Rosicka, Vizbulīte Radziņa, Elza Kagaine, Ilgvars Broks, Lilita Plotniece and Gaida Labsvīra had become members of the group. The group had adopted statutes, rules for participation and internal order, clearly defining duties and obligations. According to the verdict of 15 March 1946 of the war tribunal by the People's Commissariat for Internal Affairs of the Latvian SSR, all youngsters and their teacher were sentenced to imprisonment and confiscation of property. Later, all had been deported to labour camps or colonies of the reinforced regimen in

Siberia and the Russian Far North. One of the 'crimes' they had been accused was related to displaying of the national flag of the Republic of Latvia on the eve before 18 November 1945 in Valka.

Special attention within the research towards the mentioned case as an example of nonviolent resistance was paid to acknowledgment their memories because, if these are not recorded, they will have lesser life within the documents.

LPSR Valsts drošības komitejas Bauskas rajona nodaļas darbība un iedzīvotāju nevardarbīgā pretošanās (1954 – 1985)

B. hist. Agnija Ruhocka
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte
Darbs izstrādāts Dr. hist. Jāņa Ķerusa vadībā

Ievads

Apskats ir veltīts Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) Bauskas rajona nodaļas darbības izpētei, pievēršot uzmanību padomju totalitāri un autoritāri birokrātiskā režīma vērstajām represijām pret vietējiem Bauskas rajona iedzīvotājiem. Šajā tēmā iekļauti arī vietējo iedzīvotāju mēģinājumi pretoties vietējai varai ar nevardarbīgu metožu palīdzību. Līdz šim LPSR VDK darbība lielākoties pētīta visas Latvijas mērogā, tāpēc šī pētījuma prioritāte un mērķis bija atspoguļot reģionālo LPSR VDK nodaļu nozīmi, kā piemēru izvēloties autores dzimto pilsētu Bausku, laika posmā no 1954. gada līdz 1985. gadam.

LPSR VDK darbība aptvēra visu Latvijas teritoriju, izveidojot LPSR VDK teritoriālās struktūras, kas bija izvietotas atbilstoši republikas administratīvi teritoriālajam iedalījumam. Republikas nozīmes pilsētās bija izvietotas pilsētu daļas (Rīgā, Ventspilī, Liepājā, Daugavpilī, Jūrmalā un Jelgavā), pārējās – rajonu nodaļas, tostarp Bauskas rajonā, kur darbojās LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa. LPSR VDK nodaļu kontroli dažādu lēmumu un darba koordinēšanas veidā visbiežāk nodrošināja ar Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) pirmorganizāciju palīdzību. 1954. gadā dibinātā VKD oficiāli bija Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Ministru Padomei (PSRS MP) pakļauta institūcija ar ministrijas tiesībām, bet faktiski to kontrolēja nevis valdība, bet gan Padomju Savienības komunistiskās

partijas (PSKP) Centrālā komiteja (CK)[1485]. LKP Bauskas nodaļa izveidoja LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas LKP pirmorganizāciju, kurai bija noteicošā loma, jo tā kontrolēja LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbu un līdzdarbojās jautājumos, kas bija saistīti ar valsts drošības nostiprināšanu Bauskas rajonā.

Laika posms no 1944. līdz 1956. gadam bija raksturīgs ar plašām, pret Latvijas iedzīvotājiem vērstām masveida represijām – 1949. gada deportācija, bruņotās nacionālās pretošanās kustības dalībnieku fiziska iznīcināšana, spiegu atmaskošanas akcijas, represijas pret cilvēkiem to ideoloģisko vai citu uzskatu dēļ, kā arī dažādas provokācijas, kuru rezultātā cieta daudzi nevainīgi cilvēki. Plašas akcijas risinājušās arī Bauskas apriņķī – gan deportācija, gan cīņa ar daudzām partizānu grupām.

Pēc valsts drošības sistēmas reorganizācijas, kas notika 1953. gadā, 1954. gadā kā VDK un tās aparātu reorganizēja okupācijas varas drošības iestādes rajonos un pilsētās. Mainījās arī represīvo metožu kopums, pārejot no masveida akcijām uz individuālajām vai atsevišķu personu grupu represēšanu, kā arī bija izveidota visaptveroša sabiedrības kontroles sistēma. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi atspoguļot LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbību un tās nozīmi reģionālajā kontekstā, apskata struktūra veidota divās daļās. Pirmajā daļā aplūkota LPSR VDK Bauskas nodaļas struktūra un darbība, bet otrajā daļā apskatītas vietējo iedzīvotāju nevardarbīgās pretošanās izpausmes un LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas operatīvās metodes pret tām.

1. Vēstures avotu un literatūras apskats

1.1. Vēstures avotu raksturojums

Tēmas pētniecībā izmantoti un analizēti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (LNA LVA) pieejamie fondi, kas ietver valsts drošības institūciju dokumentus, kā arī LKP dokumentus, sniedzot ieskatu LPSR varas un represīvo institūciju darbībā.

[1485] Bleiere, Daina, *Eiropa ārpus Eiropas… Dzīve Latvijas PSR*. Rīga: LU akadēmiskais apgāds, 2012, 43. lpp.

Pētījumā analizēts PA-848. fonds, kurā ietilpst Bauskas rajona Tautas deputātu padomes izpildu komitejas iekšlietu daļas LKP pirmorganizācijas dokumenti, aptverot laika posmu no 1944. līdz 1990. gadam. Šajā fondā pieejami dažādi dokumenti, tostarp protokoli, darba plāni par iekšlietu daļu darbu, vispārīga un fragmentāra informāciju par LPSR VDK Bauskas rajona VDK darbu atskaišu veidā. Fondā iekļauti arī daudzi milicijas pirmorganizācijas dokumenti, kas sniedz informāciju par cīņu ar noziedzību un veicamajiem darbiem rezultātu uzlabošanā. Par kriminālizmeklēšanas daļas darba rezultātiem nekas konkrēts nav minēts, sniegti pārsvarā tikai vispārīgi vērtējumi, atklāto noziedzīgo nodarījumu procentuālie rādītāji, nevis veikto noziedzīgo nodarījumu konkrēts raksturs.

Tāpat pētījumā caurskatīts arī PA-849. fonds, kurā ir LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas LKP pirmorganizācijas dokumenti laika periodā no 1945. līdz 1957.gadam. Fonds ietver dažādus protokolus, darba plānus. Šie dokumenti lielākoties atspoguļo informāciju par iekšējās disciplīnas jautājumiem, iedzīvotāju, kolhozu, sovhozu, Mašīnu un traktoru staciju (MTS) uzraudzību. Tāpat tie sniedz informāciju par apspriedēm sakarā ar pagājušajiem plēnumiem. Šajā fondā pieejamie dokumenti satur ļoti vispārīgu informāciju.

Izskatīts arī PA-7518. fonds, kurā pieejami Bauskas rajona tautas tiesas un prokuratūras LKP pirmorganizācijas dokumenti no 1950. līdz 1975. gadam, tostarp protokoli, atskaites, darba plāni, priekšlikumi par tiesu darbu aktivizēšanu, darba disciplīnu, uzdevumiem cīņā pret noziedzību, informāciju par dažādu direktīvu apspriešanu, lekciju organizēšanu kolhozos par juridiskiem jautājumiem, partijas un valdības lēmumu izskaidrošanas plāni sabiedrībai, informācija par audzināšanas darbu sociālistiskās likumības izskaidrošanā. Tāpat fondā pieejamas vispārīgas atskaites par ierosinātajām krimināllietām, civillietām un administratīvajām lietām.

Pētījumā izmantotas arī 16 krimināllietas, kas pieejamas 1986. fondā *Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas*. Šīs krimināllietas ir svarīgs vēstures avots, apzinot Bauskas rajona iedzīvotājus, par kuru rīcību rosinātas attiecīgas krimināllietas. Krimināllietās, kas bieži

izvērstas vairākos sējumos, iekļauti tādi dokumenti kā pratināšanas un kratīšanas protokoli, lēmumi, personas raksturojumi un liecības.

Cenzūra radījusi situāciju, ka padomju prese gandrīz vispār neatspoguļoja nacionālās pretošanās kustības izpausmes un cīņu pret to, vēl jo mazāk tajā pieejama informācija par VDK darbību. Plašāki apcerējumi pieejami trimdas laikrakstos, kā, piemēram, *Brīvība*, kas atspoguļoja dažādus piemēri par VDK vērstajām represijām pret latviešiem, tostarp Juri Ziemeli, kura lieta aplūkota šajā pētījumā. Latvijā minētā tematika presē parādās, sākot ar Latvijas Tautas frontes laiku, kad sākta apcerēt informācija par nepieļaujamo VDK rīcību. Šāds piemērs ir Latvijas Republikas Pilsoņu Kongresa izdotais iknedēļas laikraksts *Pilsonis*.

1.2. Literatūras apskats

Padziļinātākam priekšstatam par represīvo drošības dienestu darbību no historiogrāfijas izmantoti Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. Drošības dienestu represīvo darbību izpēte ir viena no Latvijas Vēsturnieku komisijas zinātniskās izpētes tēmām. Komisijas pētnieki ir devuši būtisku papildinājumu Latvijas jaunāko laiku vēstures historiogrāfijā attiecīgās tematikas izzināšanā. Eksistē Dr. hist. Ritvara Jansona un Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra darbinieku Alda Bergmaņa un Induļa Zālītes publikācijas par represīvo iestāžu darbību dažādos kontekstos. Nacionālās pretošanās tematikai liela uzmanība veltīta Dr. habil. hist. Henriha Stroda darbos, kur analizētas gan nacionālo partizānu aktivitātes, gan Latvijas skolu jaunatnes nacionālās pretošanās kustība.

2. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas raksturojums

2.1. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas struktūra

Analizējot LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas struktūru, jāvērš uzmanība, ka LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa bija iekļauta Bauskas rajona Tautas deputātu padomes izpildu komitejas iekšlietu daļā. Iekšlietu nodaļas uzdevumos ietilpa nodrošināt valsts normatīvu

ievērošanu, cīnīties pret noziedzību un veikt sabiedriskās kārtības nodrošināšanu Bauskas rajonā. Bauskas rajona Tautas deputātu padomes izpildu komitejas iekšlietu daļa sastāvēja no šādām struktūrvienībām: Kriminālmeklēšanas nodaļa, Ārējais dienests, Autoinspekcijas un ceļu uzraudzības vads, Izmeklēšanas nodaļa, Kaitniecības un spekulācijas nodaļa, Bērnu istaba (veica darbu saistībā ar nepilngadīgo lietām), Ugunsdzēsības inspekcija, Speckomandatūra, Valsts drošības komiteja, Pasu galds, Sekretariāts, Medicīniskā atskurbtuve, Iekšlietu daļas vadība.

Lai iekšlietu nodaļas darbs sabiedriskās kārtības nodrošināšanā būtu pēc iespējas veiksmīgāks, visas iepriekšminētās struktūrvienības papildināja cita citu un intensīvi sadarbojās. LKP iekšienē tas bija uzdots pat kā pienākums – pastāvīga iekšlietu daļas darbinieku sadarbības uzlabošana, lai daudz labāk spētu cīnīties pret personām, kuras ir "kaitīgas padomju Latvijas sabiedrībai".

Tā kā Bauskas rajonam bija nodaļas statuss, atbilstoši 1959. gada Nolikumam par PSRS MP Valsts drošības komiteju un tās reģionālajiem orgāniem[1486] tās darba nodrošināšanai bija paredzēti trīs līdz pieci darbinieki. Spriežot pēc iekšlietu nodaļas protokolos un atskaitēs pieejamās informācijas, LPSR VDK Bauskas rajona nodaļā divdesmitā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados bija trīs pastāvīgie operatīvie darbinieki (PSKP biedri), no 1981. līdz 1983. gadam – 4, bet no 1984. līdz 1985. gadam – 5. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa sastāvēja no administratīvās daļas, kurā ietilpa šie operatīvie darbinieki (PSKP biedri). Saņemot iedzīvotāju iesniegumus vai cita veida informāciju, tālākam darbam izmantoja sadarbību ar pārējām iekšlietu daļas struktūrvienībām. Ziņas par pašiem LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbiniekiem ir ļoti skopas, īpaši pēc 1957. gada, jo atsevišķas LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas fondu lietas LNA LVA nav.

Divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas protokolos parādās tādi uzvārdi (bez personvārdiem)

[1486] "Положение о Комитете государственной безопасности при Совете Министров СССР и его органах на местах)", *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917-1991. Справочник*. Под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 693. Pieejams: http://www.memo.ru/uploads/files/724.pdf

kā Titovs, Purviņš, Borisovs, Ošmanis un Dāvis. Dokumentos nav norādīta informācija par to, kurš ir nodaļas priekšnieks. Informācija pieejama tikai par sekretāru, kurš katru mēnesi tika pārvēlēts. No sešdesmitajiem gadiem un turpmāk parādās jau tādi uzvārdi (bez personvārdiem) kā Ziediņš, Jegorovs, Serkovs un Burbo. Sākot no septiņdesmitajiem gadiem Iļja Burbo kļūst par vadošo pilnvaroto LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas LKP pirmorganizācijā, vēlāk (līdz pat LPSR VDK likvidēšanai 1991. gada 24. augustā) strādāja kā LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas priekšnieks. Sākot ar astoņdesmitajiem gadiem, iekšlietu daļas pilnvarotie jo īpaši uzteica I. Burbo darbu. Viņa vadībā vairs nebija konstatēti darba disciplīnas pārkāpumi LPSR VDK Bauskas rajona nodaļā, bija veikts veiksmīgs "profilaktēšanas" darbs, novērsti dažādi nevardarbīga rakstura "pretpadomju aktivitāšu" draudi[1487]. Salīdzinājumam sešdesmito un septiņdesmito gadu iekšlietu daļas protokolos var lasīt pastāvīgus aizrādījumus par darbinieku disciplīnas pārkāpumiem, nepilnvērtīgi veiktu darbu.

Līdzās pastāvošajiem sarežģījumiem apzināt konkrētus LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbiniekus ir arī tie, kas liedz precīzi noteikt LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas iekšējo struktūru. Pieejamajos un līdz šim izskatītajos dokumentos neparādās, piemēram, informācija par operatīvā darba struktūrvienībām jeb "daļām". Ievērojot nodaļas statusu, nav izslēgts, ka likts uzsvars uz administrāciju, kuras darbinieku skaits variē no trīs līdz pieciem, bet citu struktūrvienību detalizētai noteikšanai nav pievērsta uzmanība. Ievērojot to, ka atbilstoši PA 848. fondā pieejamajām iekšlietu daļas atskaitēm, LPSR VDK Bauskas nodaļa ļoti intensīvi sadarbojās ar citām iekšlietu daļas struktūrvienībām, un pieļaujams, ka tās aizstāja nepieciešamību pēc atsevišķām operatīvā darba struktūrvienībām.

LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas centrālā iestāde atradās Uzvaras ielā 3, Bauskā – ēkā, kas atrodas tagadējās Parka ielas un Uzvaras ielas stūrī. Otra adrese ir Padomju iela 16 (tagad Kalna iela 16), Bauskā, kur VDK atradās tās darbības nogalē, nav fiksēt precīzs darbības laika sākums pēdējā adresē.

Līdzās LPSR VDK Bauskas rajona nodaļai LKP Bauskas nodaļas uzraudzībā darbojās arī Bauskas rajona milicijas daļa, kas sadarbojās ar LPSR VDK. Bauskas rajona milicijas daļa sastāvēja no

[1487] LVA, PA-848. f., 1. apr., 37. l., 152. lpp

kriminālnodaļas un kaitniecības un spekulācijas nodaļas. Kriminālnodaļas kompetencē bija noziedzīgu nodarījumu atklāšana, cīņa ar visa veida noziedzību. Valsts aparātam "bīstamos elementus" tā nodeva LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas rokās. Kaitniecības un spekulācijas nodaļas pārraudzībā lielākoties bija ekonomisko noziedzīgo nodarījumu izmeklēšana, cīņa ar "spekulantiem", "sabiedriskā īpašuma izšķērdētājiem" un "parazītiskiem elementiem", kuri dzīvoja pāri saviem līdzekļiem un kuri nonāca arī LPSR VDK uzmanības lokā. Daudzus it kā noziedzīgos nodarījumus tautsaimniecībā radīja Latvijas Republikas tiesiskajai sistēmai pretējā okupācijas režīma iekārta, kura noliedza privāto iniciatīvu, un personas, kas veica mazo uzņēmējdarbību vai bija pašnodarbinātas, darbojās pretēji pastāvošajiem normatīviem, kā, piemēram, atsevišķi Bauskas rajona lauku veikala vadītāji nonāca milicijas un LPSR VDK redzeslokā, jo tie caur pazīšanos no noliktavām saņēma maizes miltus un citus produktus daudz vairāk nekā paredzēts[1488].

LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas sadarbība notika arī ar Valsts ugunsdzēsības inspekciju. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbinieki ar inspekcijas palīdzību organizēja kopīgus reidus[1489] lauksaimniecības uzņēmumos ražas novākšanas laikā, lai nepieļautu neatļautas spekulācijas ar ievākto ražu.

Nozīmīgs palīgspēks ne tikai visai iekšlietu nodaļai, bet arī LPSR VDK Bauskas rajona komitejai bija komjaunieši. Komjaunieši veikuši ievērojamu darbu cīņā par sabiedriskās kārtības ievērošanu un noziedzības likvidēšanu. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa bija sevišķi ieinteresēta, lai ar komjauniešu palīdzību varētu panākt vietējo jauniešu ikdienas gaitu kontroli. Bauskas rajonā bija organizētas komjauniešu patruļas[1490], kas ne tikai uzraudzīja sabiedrisko kārtību, bet arī centās iesaistīt "problemātiskos" jauniešus Komjaunatnē, kas atsevišķos gadījumos bija arī daļa no tā saucamās "profilaktēšanas".

[1488] LVA, PA-848. f., 1. apr., 19. l., 70. lp.
[1489] LVA, PA-848. f., 1. apr., 37. l., 134. lp.
[1490] LVA, PA-848. f., 1. apr., 20. l., 79. lp.

2.2. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbības prioritātes

LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas iekšlietu daļai iesniegtajās dažāda veida atskaitēs par padarīto bija norādīts, ka bieži saņemta informācija un tādēļ izvirzīti uzdevumi cīņai pret šādu rīcību, kā politiski un nacionālistiski nepareizi un pretvalstiski izteicieni, ideoloģiski kaitīgās literatūras glabāšana, pretvalstisku lapiņu izplatīšana, nelikumīga ieroču glabāšana, vietējo kontakti ar ārzemniekiem.

LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa pieņēma iesniegumus no Bauskas rajona iedzīvotājiem, veica "profilaktēšanas" darbu, lasīja lekcijas, veica pratināšanas, kratīšanas, vāca pierādījumus, bet visbiežāk lietas nodeva LPSR VDK izmeklēšanas daļai Rīgā, kur pieņēma lēmumu par lietas tālāko virzību.

1944. gadā, PSRS karaspēkam otrreiz okupējot Latvijas Republiku, Bauskas rajonā no 1944. gada līdz piecdesmito gadu pirmajai pusei vērojamas izteiktas Latvijas nacionālo partizānu aktivitātes, pret kurām PSRS valsts drošības spēki vērsa dažādas akcijas. Šo akciju un operāciju kulminācija piedzīvota no 1950. līdz 1951. gadam, kad Bauskas rajonā bija likvidētas gandrīz visas nacionālo partizānu grupas[1491]. Dažas operācijas pret nacionālajiem partizāniem norisinājās vēl līdz 1954. gadam. Pēc valsts drošības sistēmas reorganizācijas drošības iestāžu uzmanība Bauskas rajonā līdz pat divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem joprojām bija pievērsta personām, kas bija iesaistītas partizānu aktivitātēs vai bija šo aktivitāšu atbalstītāji.

Plaši aresti līdz pat divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem vērojami arī bijušo pašaizsardzībnieku, leģionāru, latviešu policijas bataljona darbinieku un citu "vāciešu atbalstītāju" vidū, par ko liecina LNA LVA 1986. fonda aprakstā iekļauto cilvēku saraksts. Tas norāda, ka minētajā laika posmā vislielākā uzmanība bija pievērsta tādiem "pretpadomju elementiem", kas bija saistīti ar Otrā pasaules kara aktivitātēm. Piemēram, pētot LNA LVA 1986. fonda krimināllietas,

[1491] Ābelnieks, Raitis, Urtāns, Aigars. "Nacionālā pretošanās kustība un padomju okupācijas represīvo iestāžu pretdarbība Bauskas apriņķī /rajonā (1944. gads – 50. gadu vidus)", *Okupētā Latvija 1940 – 1990, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 19. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, 396. lpp.

var konstatēt, ka 1954./ 1955. gada ziemā ticis arestēts bijušais pašaizsardzībnieks Viktors Lasmanis (1900 –?), kuram piesprieda astoņus gadus ilgu cietumsodu[1492]. Bauskas apriņķī mitinājušās arī atsevišķas personas, kas ietilpa tā sauktajā "Arāja komandā". 1955. gada augustā bija ierosināta krimināllieta un par "dzimtenes nodevību" un nelikumīgu ieroča glabāšanu apcietināts 1911. gadā dzimušais Pēteris Iklāvs[1493]. 1941. un 1942. gadā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā P. Iklāvs strādāja laikrakstā "Zemgale" par ārštata korespondentu, bet 1942. un 1943. gadā bija "Arāja komandas" sastāvā, apsargājot vienu no Bauskas rajonā esošajiem geto un piedaloties ebreju šaušanas akcijās, pēc tam ticis mobilizēts Latviešu SS brīvprātīgo leģionā un piedalījies kaujās pret padomju armiju. Pēc nacistiskās Vācijas kapitulācijas saņemts padomju gūstā un pildījis dažādus darbus sagrauto pilsētu atjaunošanā. 1946. gadā, atgriezdamies no filtrācijas nometnes, nolūkā slēpt savu piedalīšanos nacistiskās Vācijas armijā, sācis dzīvot "nelegāli", slēpdamies tēva mājās Iecavas ciema *Iklāvos*. P. Iklāvs ar tēva starpniecību dabūjis "krievu sistēmas kara šauteni" un munīciju. Milicija notvēra P. Iklāvu un nodeva LPSR VDK rokās. Rezultātā P. Iklāvam noteikta brīvības atņemšana uz 10 gadiem.[1494]

LPSR VDK Bauskas rajona pārstāvji jo īpaši aicināja biedrus būt modriem attiecībā uz politiski apcietinātajiem, kuri divdesmitā gadsimta sešdesmitajos gados atgriezās no apcietinājuma. Šādas personas uzskatīja par "politiski nedrošiem elementiem". Šīs "politiski neuzticamās personas" LPSR VDK ieskatā centās savu iepriekš sodīto darbību atsākt un iesaistīt jaunatni[1495]. Ievērojot to, ka vietējie darba ņēmēji, pieņemot darbā, bieži nepārbaudīja attiecīgo personu identitāti un nenoskaidroja pagātni, arī to, vai persona atgriezusies no specnometinājuma, LPSR VDK darbinieki aicināja vietējiem būt uzmanīgiem un pārbaudīt ikkatra aizdomīga cilvēka identitāti un ziņot LPSR VDK Bauskas rajona nodaļai. Ja radās aizdomas par saistību ar

[1492] LVA, 1986. f., 1. apr., 28387. l., 10. lp.
[1493] LVA, 1986. f., 1. apr., 41277. l., 2. sēj., 5. lp.
[1494] Turpat, 22. lp.
[1495] LVA, PA-848. f., 1. apr., 19. l., 48. lp.

pretpadomju aktivitātēm, šie cilvēki nonāca LPSR VDK pastāvīgā uzraudzībā.[1496]

Viena no metodēm, lai valsts drošības iestāžu darbs būtu pēc iespējas efektīvāks, bija ziņotāju vervēšana, pretī solot gan naudas samaksu, gan iespēju izvairīties no obligātā dienesta padomju armijā, gan citus labumus, piemēram, profesionālajā darbībā.

1954. gada 12. martā PSKP CK pieņēma lēmumu *Par valsts drošības orgānu darbu*[1497], kas paredzēja, ka pretizlūkošanas galvenais uzdevums ir "imperiālistisko valstu iesūtīto spiegu, diversantu un teroristu atklāšana un atmaskošana".[1498] Tā rezultātā LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa lielu uzmanību pievērsa arī vietējo iedzīvotāju saziņai ar ārzemēm, kā arī kontaktiem ar ārzemniekiem. Piemēram, divdesmitā gadsimta septiņdesmito gadu otrajā pusē LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas atskaitēs iekšlietu daļai atspoguļots, ka katru gadu gan republikas iekšienē, gan ārpus tās ar ārzemniekiem satikās vidēji 60 līdz 80 Bauskas rajona iedzīvotāju[1499]. Šajā sakarā bija saņemta informācija, ka dažas personas, satiekoties ar ārzemniekiem, neatbilstoši uzvedas. Proti, vietējie iedzīvotāji esot ļāvušies ārzemju ideoloģiskai iedarbībai un pieļāvuši citas "kaitīgas darbības"[1500]. Konkrēti piemēri gan nav minēti. Lai ar šo parādību cīnītos, LPSR VDK darbinieki ciešā kontaktā ar Pasu galda darbiniekiem cīnījās par pasu režīma ievērošanu Bauskas rajonā un valsts noziedznieku meklēšanu. Katru gadu pārbaudīti vairāk nekā 100 cilvēki, kuri brauca uz ārzemēm no Bauskas rajona personīgās un citās darīšanās[1501]. Nodaļas pilnvarotie uzturēja arī ciešus sakarus ar partijas un padomju aktīvu, veicot aģitācijas darbu lekciju veidā.

Saistībā ar LPSR VDK ārštata darbinieku vervēšanu jāmin Leopolds Kļaviņš. Viņš bija viens no pirmajiem, kurš 1991. gadā publiski

---

[1496] LVA, PA-7518. f., 1. apr., 4. l., 31. lp.
[1497] Постановление ЦК КПСС "О работе органов государственной безопасности".
[1498] Jansons, Ritvars. *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā 1944 – 1956*, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 5. lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4560/13698-Ritvars_Jansons_2009.pdf?sequence=1
[1499] LVA, PA-848. f., 1. apr., 31. l., 80. lp.
[1500] LVA, PA-848. f., 1. apr., 31. l., 80. lp.
[1501] Turpat.

atzinās, ka bijis LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas ziņotājs, pamatojot savu atklāsmi šādi:

> "Es nespēju un arī negribu vairs slēpt patiesību. Gribu, lai man nebūtu noslēpumu no darbabiedriem, draugiem un tuviniekiem. Tikai tad varēšu justies kā cilvēks, vēl jo vairāk tādēļ, ka nevienu neesmu nodevis".[1502]

Kad Rundāles pilī sākās restaurācijas darbi, tur sāka vest arī ārzemju tūristus, tādēļ LPSR VDK Bauskas rajona nodaļai Rundāle kļuva par pirmās nozīmes objektu. Bija jāpasargā vietējie no nekontrolējamiem sakariem ar ārzemniekiem, īpaši no saskares ar latviešu emigrantiem. Bija steidzīgi jāmeklē "savi cilvēki". Tobrīd L. Kļaviņš bija Rundāles pils direktora vietnieks, tādēļ kā LPSR VDK darbinieku izvēlējās tieši viņu. Kļaviņam tika doti dažādi norādījumi, kuru izpilde bieži pat neesot bijusi iespējama. Šādu situāciju L. Kļaviņš raksturoja sekojoši: "Tad jau katram ārzemniekam būtu jāpieliek novērotājs."[1503] Reizēm viņš tika izsaukts arī pie LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas priekšnieka I. Burbo, kas šādās reizēs veica "audzināšanas darbu". Bieži sekoja arī pamudinājumi aktīvi iesaistīties darbabiedru sarunās, organizēt debates, organizēt iedzeršanas, lai varētu iegūt pēc iespējas izsmeļošāku informāciju par katru potenciāli aizdomīgo personu.

3. Nevardarbīgā pretošanās

Sākot no divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem, kad bija apspiesti Otrā pasaules kara un nacionālās bruņotās pretošanās "pretpadomju elementi", Bauskas rajonā vērojamas nevardarbīgās pretošanās izpausmes, kurām piemīt nacionālistisks raksturs. Viena no LPSR VDK darba prioritātēm bija cīņa ar "nacionālisma izpausmēm", jo tās uzskatīja par "bīstamām" PSRS iekšējai stabilitātei. Par galvenajām "nacionālisma izpausmēm" atzina tādas darbības kā nacionālu uzskatu paušanu, "pretpadomju un nacionālistisku" radiopārraižu klausīšanos, "pretvalstiskas" literatūras lasīšanu, izplatīšanu un latviešu patriotisku dziesmu dziedāšanu.

[1502] Leopolds, Kļaviņš. "Es biju ziņotājs...", *Pilsonis*, Nr. 42, 1991, 22. oktobris, 5. lpp.
[1503] Leopolds, Kļaviņš. "Es biju ziņotājs...", *Pilsonis*, Nr. 42, 1991, 22. oktobris, 5. lpp.

LPSR VDK par sevišķi bīstamiem uzskatīja politiski aktīvos jauniešus, jo atšķirībā no vecākās paaudzes, kura bija diezgan atturīga, tieši jaunieši bija tie, kuri atļāvās paust daudz radikālākus uzskatus nacionālajos jautājumos. Latviešu jaunieši dažādās protesta formās vērsās pret Latvijas pilsoņu, īpaši latviešu, nacionālo apspiešanu. Par sevišķi bīstamiem uzskatīja informāciju par to, ka kāds gatavojas izveidot pretpadomju grupu.

Lai novērstu šādas aktivitātes, LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa organizēja kultūrmasu sarīkojumus, lasīja informatīvas lekcijas, kā arī ļoti rūpējās par pašu pilnvaroto darbinieku izglītību, lai liktu uzsvaru uz "profilaktiskā" darba paplašināšanu rajonā. Vietā citāts no viena protokola:

> "Profilaktiskais darbs ir kā ķīla tam, ka, jūtot un zinot mūsu darbinieku vienmēr un visur, noziedzīgie elementi baidīsies izvērst savu noziedzīgo darbību".[1504]

Minētā "profilakse" (saukta arī "profilaktēšana") jeb brīdinošu sarīkojumu kopums, kas visbiežāk izpaudās kā izsaukšana uz LPSR VDK, bija biežākais lietotais līdzeklis pret jauniešu rīcību. Daudzus "profilaktēja" ar milicijas palīdzību, bet gadījumos, kad "varai naidīgā" darbība turpinājās, sodīja kā "antisabiedriskus elementus" un huligānus. Saistībā ar iepriekšminēto Bauskas rajonā plaši vērojama milicijas darbība, piemēram, 1963. gadā kopā ar citām iekšlietu daļas struktūrvienībām bija izstrādāts kopējs sarīkojumu plāns cīņai ar noziedzības likvidēšanu nepilngadīgo vidū. Tas saistāms arī ar to, ka 1962. gadā "profilaktiskajā uzskaitē" nonāca 32 jaunieši[1505]. Savukārt 1960. gadā Bauskas rajonā atklāja Jura Ziemeļa jauniešu pretpadomju grupu, kas izvērsa pretpadomju aģitāciju.

1941. gadā Bauskas rajona Bārbeles ciemā dzimušais Juris Ziemelis, sasniedzis vien astoņpadsmit gadu vecumu, 1959. gada 23. janvārī bija sodīts ar brīvības atņemšanu uz diviem gadiem[1506]. Minētā kriminālliet a plaši atspoguļota LNA LVA 1986. fonda 43919. lietā un sastāv no pieciem sējumiem.

[1504] LVA, PA-848. f., 1. apr., 24. l., 96. lp.
[1505] LVA, PA-848. f., 1. apr.,19. l., 48. lp.
[1506] LVA, 1986. f., 1. apr., 43919. l., 128. lp.

1958. gada novembrī J. Ziemelis bija nodomājis izkārt Bauskā Latvijas Republikas valsts karogu, bet uz sienām uzrakstīt "pretpadomju lozungus". Savā dzīvoklī glabājis un lasījis "pretpadomju literatūru", piemēram, laikrakstus *Tēvija* un *Laikmets* un grāmatas, kā, piemēram, *Tev mūžam dzīvot, Latvija!* (izdota 1938. gadā).[1507] Taču tas bija tikai sākums, jo jau pēc atbrīvošanas kopā ar domubiedriem bijis gatavs izvērst bruņotu pretošanos.

1959. gada septembrī pēc pirmstermiņa atbrīvošanas no ieslodzījuma Mordvijas Autonomajā padomju sociālistiskajā republikā (APSR) ceļā uz dzīvesvietu J. Ziemelis kopā ar Vilni Krūkliņu apsprieda jautājumu par "pretpadomju" darbības atjaunošanu savās dzīvesvietās. J. Ziemelis, dzīvodams Bauskas rajona Bārbeles ciemā no 1959. gada beigām līdz 1960. gada jūlijam, savu paziņu starpā veica "pretpadomju aģitāciju", vērstu pret padomju varu, kolhoziem, un izteica gatavību turpināt cīņu pret padomju varu līdz savas dzīves beigām. J. Ziemeļa aģitācijas iespaidā viņam pievienojās arī Zigurds Masulis un Jānis Jadzevičs. Visu triju ieskatā okupācijas vara bija netaisnīga, kolhoznieki un strādnieki par savu darbu maz saņēma un padomju valstī tauta bija aplaupīta. Rezultātā nodibināja primitīvu pagrīdes tipogrāfiju "pretpadomju lapiņu" izgatavošanai, meklēti ieroči[1508]. 1960. gadā bija gaidāms, ka J. Ziemeli iesauks padomju armijā, kurā viņš negribēja dienēt, tāpēc Ziemelis nolēma atstāt darbu un pāriet "nelegālā stāvoklī" ar nolūku cīnīties pret padomju varu. J. Jadzevičs un Z. Masulis pievienojās J. Ziemelim. Visi trīs apsprieda iespējamos cīņas veidus pret padomju varu bruņotā ceļā, "pretpadomju lapiņu" izgatavošanu un izplatīšanu, nacionālo karogu izkāršanu un naudas līdzekļu rašanu ieroču iegādes. Viņu mērķis bija rīkoties līdzīgi, kā tas bija darīts 1956. gadā Ungārijā, kur bija pieredzēta spontāna sacelšanās pret Ungārijas staļinistu valdību un tās Padomju Savienības atbalstīto politiku.

Šajā laikā J. Ziemelis esot izteicies, ka jāiznīcina personas, kas, viņaprāt, ir latviešu tautas nodevēji. Viņš uzskatīja, ka latviešu tautas nodevējiem esot pieskaitāmi Bauskas rajona kolhoza *Gaisma* priekšsēdētājs A. Laugalis, vairāki LKP Bauskas nodaļas biedri, Bauskas rajona Bārbeles ciema padomes priekšsēdētājs, LPSR VDK Bauskas

[1507] LVA, 1986. f., 1. apr., 45182. l., 2. sēj., 284. lp.
[1508] LVA, 1986. f., 1. apr. 43919. l., 129. lp.

rajona nodaļas pilnvarotie un divas personas, kas bija liecinājušas pret viņu 1959. gadā[1509]. Savā dienasgrāmatā Ziemelis rakstījis, ka viņš vēlas cīnīties par brīvību, asinīm, biedru ciešanām, kuri jau miruši, jo tie krituši cīņā par Latvijas neatkarību vai smok ieslodzījuma vietās[1510].

1960. gada 28. augustā J. Ziemelis un J. Jadzevičs apmeklēja Rīgas Brāļu kapus, kur 1960. gada 18. novembrī nolēma noraut LPSR karogu un tā vietā iekārt Latvijas Republikas valsts karogu. Šo ieceri viņiem neizdevās īstenot, jo drīz vien tika aizturēti. Pirms aizturēšanas abi devās uz Talsu rajonu pie V. Krūkliņa, lai ar viņa palīdzību iegādātos ieročus, kā arī kopīgi, paļaujoties uz uzticamām personām, mēģinātu apzināt vietas, kur no Otrā pasaules kara laika saglabājušies ieroči un munīcija. Viņi esot noteikti apņēmušies izrēķināties ar latviešu tautas nodevējiem, pie kuriem pieskaitīja partijas aktīvu. Lai iegūtu līdzekļus ieroču iegādei savas "pretpadomju grupas" vajadzībām, visi trīs vienojušies aplaupīt veikalu Saldus pilsētas tuvumā un atrakt kapavietas Dobeles rajona Vadakstes apkaimes kapos, lai mēģinātu atrast vērtslietas. Tāpat bijis izstrādāts tālāks plāns aplaupīt veikalu Lietuvas Pučekalna ciematā un kiosku Ķekavā. Tad bija nolemts kādu laiku slēpties Bauskas apriņķa Taurkalnes mežos, kur būtu iespējams atrast ieročus un munīciju un vēlāk izbūvēt mežā bunkurus pārtikai un munīcijai, kā arī iesaistīt vairāk cilvēku, lai sāktu aktīvu cīņu pret padomju varu.

Par spīti vērienīgajām iecerēm, 1960. gada 28. septembrī visi trīs tika notverti un vēlāk tiesāti[1511]. J. Ziemelim noteica 14 gadus brīvības atņemšanas par "politiska terora" plānošanu un "pretpadomju propagandu". Tāpat tika tiesāti arī domubiedri J. Jadzevičs un Z. Masulis. Rezultātā vienam piesprieda 10 gadus brīvības atņemšanas, bet otram – 6. J. Ziemelis sodu izcieta Vladimiras cietumā un Mordvijas Autonomās Padomju Sociālistiskās Republikas (APSR) nometnēs. Pēc atbrīvošanas 1975. gadā atradies drošības iestāžu uzraudzībā[1512].

Analizējot jauniešu grupas, noteikti minams arī Aivars Kalniņš, dzimis 1952. gada 16. janvārī Bauskas rajona Gailīšu ciemā. 1970. gadā

[1509] Turpat, 130. lp.
[1510] Turpat, 131. lp.
[1511] Turpat 132.lpp
[1512] Brīvība, nr.1,-2, 01.01,1980, 14.lpp

ticis saukts pie kriminālatbildības par to, ka, atrodoties "buržuāziski nacionālistisko" ideju iespaidā, 1969. gadā kopā ar Jāni Veidmani un Hariju Bērziņu apsprieda jautājumus par aktīvas propagandas un aģitācijas īstenošanu nolūkā musināt uz "nacionālu naidu un nesaticību" starp latviešu un krievu tautības pilsoņiem, dzīvojošiem LPSR, kā arī vienojās par "musinoša rakstura" skrejlapu izplatīšanu, kas bija vērstas pret krievu tautības pilsoņiem[1513]. 1969. gada vasarā kopā ar bijušo skolasbiedru un draugu J. Veidmani, ar kuru mācījās kopā Bauskas vidusskolā, laikā, kad abi stājās Rīgas Politehniskajā institūtā, uzsāka nacionāla satura sarunas, kas bija vērstas pret LPSR dzīvojošajiem krievu tautības pilsoņiem. J. Veidmanis stāstījis, kā cilvēki dzīvojuši agrāk Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma laikā un ka padomju Latvijā neesot īstas brīvības, jo, ja pateikšot kādu vārdu pretī varas orgāniem, tad uz šo teicēju tūlīt skatīšoties ar aizdomām. J. Veidmanis ierosinājis organizēt darbības, kas vērstas pret krievu tautības pilsoņiem. Rezultātā abi jaunieši, pieaicinot vēl Hariju Bērziņu, sāka īstenot savu ieceri. Tās mērķis nebija pastāvošās varas gāšana, bet cīņa pret krievvalodīgajiem, lai panāktu to aizbraukšanu no LPSR[1514]. Viņi uzskatījuši par savu uzdevumu "musināt latviešu tautu" pret dzīvojošiem Latvijā krieviem un izplatīt nacionālistiska satura skrejlapas[1515] Rīgā, Baldonē, Bauskā, Jelgavā un Dobelē.

LPSR VDK uzdevumā LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas pilnvarotajiem uzdeva veikt kratīšanu Aivara Kalniņa un viņa ģimenes dzīvesvietās – Bauskas rajona Gailīšu ciema *Saulīšos* un Codes ciema *Traniņu* mājās – ar mērķi atrast uz "nacionālo naidu musinošu" literatūru, dokumentus, sacerējumus, personības raksturojošus vai citus dokumentus un to izgatavošanas līdzekļus. Kratīšanas rezultātā atrastas rakstāmmašīnu papīra lokšņu pakas un kopējamā papīra loksnes[1516]. Ievērojot minēto, A. Kalniņš bija izslēgts no Rīgas Politehniskā institūta un īslaicīgi apcietināts.

Kopš divdesmitā gadsimta septiņdesmitajiem gadiem skolas vecuma jaunieši, ievērojot to, ka atšķirībā no augstākās izglītības vidējā izglītība bija obligāta un ka tādēļ skolēnam nedraudēja izslēgšana no

[1513] LVA, f.1986, apr.1, l.45182, 2.sējums, 65.lpp
[1514] LVA, 1986. f., 1. apr., 45182. l., 2. sēj., 44. lp.
[1515] LVA, 1986. f., 1. apr., 45182. l., 1. sēj., 9. lp.
[1516] LVA, 1986. f., 1. apr., 45182. l., 2. sēj., 18. lp.

skolas, atšķirībā no studenta, kam izslēgšana faktiski sagrāva nākotnes izredzes uz sekmīgu karjeru, iesaistījās dažāda veida darbībās, par kurām interesējās okupācijas varas drošības iestādes.

Tā, piemēram, 1976. gada novembrī "profilaktētā" skolēnu grupa – Valdis Vītoliņš, Ojārs Kirilka un Māris Ramanis – atklāti pie žaketēm nēsāja leģionāru zīmes ar Latvijas Republikas valsts karoga attēlu[1517]. Lai gan daudzi to bija redzējuši, tomēr neviens neko neziņoja ne LPSR VDK Bauskas rajona nodaļai, ne milicijai. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas atskaitēs iekšlietu daļai minēti "signāli", ka ne tikai skolēni, bet arī pieauguši puiši braukājot ar motocikliem un uz ķiverēm uzzīmēti dažādu ārvalstu karogi, pat Latvijas Republikas valsts ģerbonis[1518]. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas pilnvarotie nolēma, ka šajā jautājumā jāpiestrādā arī ceļu uzraudzības vada darbiniekiem, organizējot sabiedrību un izskaužot šādu parādību.

Starp represētajiem minams arī 1965. gadā dzimušais baušķenieks Jānis Legzdiņš, Vides aizsardzības kluba informācijas nozares vadītājs. No 1985. gada J. Legzdiņu un viņa ģimeni sistemātiski vajāja LPSR VDK[1519]. 1985. gadā J. Legzdiņš kopā ar vēl diviem jauniešiem 15 gadu vecumā ceļamkrāna galā uzvilka "buržuāziskās Latvijas karogu". VDK to novērtēja kā sevišķi cinisku rīcību. Saskaņā ar J. Lagzdiņa mātes Annas Legzdiņas atmiņām izmeklēšanas laikā dēls ticis provocēts. Turklāt viņam esot pat uzbrukts, piemēram, 1986. gada maijā J. Legzdiņam Iecavā uzbrukuši iereibuši vīrieši. Otrā rītā LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas priekšnieks I. Burbo zvanījis puiša mātei uz darbu un interesējies par Jāni. Līdz minētajam notikumam I. Burbo telefoniski nekad nebija interesējies par J. Legzdiņu. Notikušā uzbrukuma rezultātā J. Legzdiņš nonāca slimnīcā ar smadzeņu satricinājumu. J. Legzdiņš mācījās Rīgas 4. medicīniskajā skolā, un, kad LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa informēja skolas vadību par J. Legzdiņa "cinisko rīcību", proti, par karoga uzvilkšanu, J. Legzdiņu no skolas izslēdza, jo ārsta profesija neesot savienojama ar šādu rīcību[1520]. Turpmāk visa J. Legzdiņa dzīve līdz Latvijas Republikas neatkarības

[1517] LVA, PA-848. f., 1. apr., 31. l., 79. lp.
[1518] LVA, PA-848. f., 1. apr., 31. l., 79. lp.
[1519] Baltgalve, Inta. "Vai tiešām VDK var darīt ko grib?", *Pilsonis*, Nr. 6, 1990, 9. oktobris, 3. lpp.
[1520] Turpat.

atgūšanai noritēja LPSR VDK uzraudzībā. 1990.gadā par J. Legzdiņu iestājās Bauskas rajona Tautas deputātu padomes deputāte Inta Baltgalve, kura laikrakstam *Pilsonis* un tās izdevējam Latvijas Republikas Pilsoņu Kongresam uzrakstīja atklātu vēstuli par šo nepieņemamo LPSR VDK rīcību.

Starp jauniešu aktivitātēm vērts minēt arī "pretpadomju literatūras" izplatīšanu. Kā raksturīgs piemērs minams gadījums ar Laimoni Bračku, dzimušu 1924. gadā Bauskas rajonā, un Veru Valteri, dzimušu 1903. gadā Bauskas rajonā. Šo gadījumu atspoguļojošā krimināllieta detalizēti lasāma LNA LVA 1986. fondā.

V. Valtere bija bijušā Paņemūnes luterāņu baznīcas draudzes mācītāja Teodora Valtera sieva. V. Valtere sākusi rakstīt reliģiozus "pretpadomju satura sacerējumus" un glabājusi reliģioza rakstura "pretpadomju literatūru", ko deva lasīt citiem. Savos apcerējumos viņa esot apmelojusi Padomju Savienības vadītājus, sniegusi par viņiem fantastiskus izdomājumus un nosaukusi par zvēriem. Tāpat viņa esot apmelojusi PSKP un padomju valdības politiku, izteikusies par padomju varas krišanu. Šos apcerējumus V. Valtere sākusi izplatīt 1958. gadā Bauskas apriņķa Brunavas ciemā. Laimonis Bračka, kurš tobrīd bija Paņemūnes kūdras purva tehniskais vadītājs, palīdzējis sacerējumus pavairot, pārrakstot tos ar rakstāmmašīnu, un izplatīt[1521]. Sarunās ar L.Bračku laika posmā no 1958. līdz 1959. gadam V. Valtere viņu esot aģitējusi "pretpadomju garā", uzsverot viedokli par antikristu (antikristu personificējot ar Padomju Savienību). Viņa esot norādījusi, ka antikrists pārņemšot visu pasauli un pēc tam tā tiks iznīcināta. Šie lielie notikumi sākšoties drīz, tāpēc cilvēkiem jābūt gataviem – nedrīkst piedalīties sabiedriskā darbā, nedrīkst apmeklēt skolu, teātri, kino, slimnieki nedrīkst saņemt medicīnisko palīdzību.

LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa veica kratīšanu L. Bračkas un viņa ģimenes locekļu mājās Vecsaules un Brunavas ciemos, kā arī V. Valteres pastāvīgajā dzīvesvietā Rīgā. L. Bračkas dzīvesvietās bija atklāti gan reliģiozie apcerējumi, gan "fašistiskās Latvijas" aizliegtā literatūra, gan Latvijas Republikas valsts karogs. L. Bračkam 1960. gadā tika noteikts divu gadu ilgs cietumsods, par V. Valteri dots ekspertu slēdziens, ka viņa savu "pretpadomju aģitāciju" esot veikusi

[1521] LVA, f. 1986, apr.1, l. 43874, 1.sēj., 33.lpp

nepieskaitāmības stāvoklī, tāpēc kā psihiski slimai noteikta piespiedu ārstēšana apvienojumā ar izolāciju no sabiedrības[1522].

Par "pretpadomju aktivitātēm" varēja atzīt arī dedzināšanu. Bauskas rajonā 1939. gadā dzimušais Laimonis Liepa kopā ar 1911. gadā Šauļu apriņķī dzimušo Albertu Zartmani atriebības nolūkā kolhoza vadībai ļaunprātīgi nodedzinājuši Bauskas rajona kolhozos *Dzintars* un *Svitene* divus šķūņus ar labību[1523]. A. Zartmanis ar mērķi izrādīt savu nepatiku pret kolhozu vadību 1959. gada augusta beigās, satiekot L. Liepu, pierunāja viņu palīdzēt aizdedzināt kolhozu šķūņus. Kā atlīdzību par šķūņu aizdedzināšanu apsolījis četras pudeles degvīna. L. Liepa piekrita. 1959. gada naktī no 13. uz 14. septembri L. Liepa ar velosipēdu brauca līdz kolhozam *Dzintars* piederošajam šķūnim un ar sērkociņiem aizdedzināja šķūnī esošo labību. Pēc tam L. Liepa nolēma aizdedzināt vienu no kolhoza *Svitene* šķūņiem.

Papildus minētajam A. Zartmanis esot sistemātiski veicis arī "pretpadomju aģitāciju". No 1955. līdz 1959. gadam A. Zartmanis risināja "pretpadomju rakstura sarunas" savas ģimenes lokā[1524]. Viņš esot cildinājis dzīvi "buržuāziskajā Latvijā", "apmelojot" "padomju dzīves īstenību", kā arī izteica cerību par varas maiņu un amerikāņu atnākšanu LPSR. Saistībā ar minēto dedzināšanu un "pretpadomju aģitācijām" LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas pilnvarotie veica plašas un intensīvas nopratināšanas, kas atspoguļotas LVA 1986. fonda 43592. lietā. Rezultātā L. Liepa tika sodīts ar četru gadu cietumsodu, bet A. Zartmanim tika noteikti pieci gadi brīvības atņemšanas. Tāpat nosprieda piedzīt no abiem grēkāžiem par labu Bauskas rajona valsts apdrošināšanas inspekcijai atlīdzību par nodarītajiem zaudējumiem.

Secinājumi

No 1954. gada līdz sešdesmito gadu sākumam LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbībai raksturīgas lietu izmeklēšanas un aresti, kas attiecināmi uz nacionālajiem partizāniem, to atbalstītājiem, bijušajiem leģionāriem, pašaizsardzībniekiem. Minētais liek secināt, ka

[1522] LVA, f. 1986, apr.1, l. 43874, 2.sēj., 16.lpp
[1523] LVA, f. 1986, apr.1, l.43592, 2.sēj., 421.lpp
[1524] Turpat, 142.lpp

šajā laika posmā VDK Bauskas rajona nodaļas redzeslokā lielākoties ietilpa "pretpadomju elementi", kas saistīti ar Otrā pasaules kara laikā norisēm.

Sākot ar divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa noteica plašākus veicamos uzdevumus, jo pārraugāmais "pretpadomju darbību" loks paplašinājās. Īpaši tas ir attiecināms uz Bauskas rajonā vērojamām nevardarbīgās pretošanās izpausmēm, kurām piemita nacionālistisks raksturs. Minētās nevardarbīgās nacionāla rakstura pretošanās izpausmes dominēja līdz pat 1985. gadam un turpinājās arī visu Atmodas laiku. Kā galvenās prioritātes bija cīņa ar politiski un nacionālistiski "nepareiziem" un citiem pretvalstiskiem izteicieniem, ideoloģiski kaitīgās literatūras glabāšanu, "pretvalstisku skrejlapu" izplatīšanu, nelikumīgu ieroču glabāšanu, kā arī vietējo iedzīvotāju kontaktu ar ārzemniekiem kontrolēšana.

Pētot dažādus LNA LVA fondu materiālus, secināts, ka LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa ar savu darbības piemēru atspoguļo to, ka reģionālās LPSR VDK nodaļas funkcionējušas kā nozīmīgi zobrati lielajā valsts drošības sistēmā, spēdamas nodrošināt visaptverošu iedzīvotāju kontroli visas Latvijas teritorijas mērogā, būdamas kā starpnieks starp iedzīvotājiem un LPSR VDK centrālo aparātu. To parāda tas, ka LPSR VDK Bauskas rajona nodaļa pārsvarā veikusi pārrunas, pratināšanas, "profilaktiskos" darbus, kratīšanas, pierādījumu vākšanu, bet tālāko kriminālllietas gaitu noteica LPSR VDK centrālais aparāts, lemjot par kriminālllietas turpmāko virzību. LPSR VDK centrālais aparāts deva arī uzdevumus par konkrētas personas pārbaudi.

Pētniecības laikā noteiktas LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas galvenās prioritātes un uzdevumi, taču sarežģījumus rada konkrētu ziņu iegūšana par attiecīgās nodaļas darbiniekiem. Daudzos izmantotajos LNA LVA pieejamajos dokumentos bieži vien ir atrodami tikai notikumos iesaistīto personu uzvārdi bez personvārdiem vai uzvārdi ar personvārda iniciāli.

Papildus konkrētu LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbinieku apzināšanai turpmāki pētījumi veicami arī citos aspektos. LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas protokoli aptver tikai laika periodu no 1945. līdz 1957. gadam. Tālākais attiecīgās nodaļas darbības atspoguļojums laika posmā līdz 1985. gadam VDK darbības

fragmentāri iepazīstams ar iekšlietu daļas protokolu palīdzību, īpaši ikgadējās atskaitēs par padarīto darbu. Sarežģījumus rada arī LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas iekšējās struktūras noteikšana. Pieejamajos un līdz šim izskatītajos dokumentos neparādās informācija par operatīvā darba struktūrvienībām jeb "daļām". Izteikts pieņēmums, ka nodaļa nav izvērsta, bet likts uzsvars uz administrāciju, kurā dažādos gados darbinieku skaits variēja no trim līdz pieciem. Tāpat izteikts pieņēmums, ka operatīvā darba veikšanai izmantotas citas iekšlietu daļas struktūrvienības vai vismaz likts liels uzsvars uz sadarbību.

Lai apzinātu visbiežāk piemēroto kriminālsodu iemeslus, kopumā no visām pieejamajām "politiskajām krimināllietām" bija izskatītas 16 krimināllietas, kas pieejamas LNA LVA 1986. fondā un aptver gan Otrā pasaules kara "pretpadomju elementu" veiktus noziegumus, gan krimināllietas par nevardarbīgo pretošanos, kas raksturīga, sākot no divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem. Konstatēts liels skaits pārkāpumu, kuru rezultātā nav rosinātas krimināllietas, bet izmantoti "profilaktiski līdzekļi", izteikti brīdinājumi. Kopējais šādu pārkāpumu skaits ir grūti nosakāms, jo tikai dažos protokolos parādās uzskaite ar konkrētiem skaitļiem konkrēta gada ietvaros. Piemēram, 1982. gada LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas atskaitē iekšlietu daļai minēti 11 "profilaktēšanas" gadījumi[1525], tāpēc kā nākamais pētījuma uzdevums ir apzināt plašāku LNA LVA pieejamo dokumentu loku laika posmā no 1954. līdz 1985. gadam ar mērķi noskaidrot detalizētāku informāciju par "profilaktēšanas" gadījumiem.

Pētījuma laikā secināts, ka jautājums par LPSR VDK Bauskas rajona nodaļas darbību un tās īstenotajām represijām apskatā izvēlētajā laika posmā ir maz pētīts jautājums, tādēļ pētniecība ir turpināma. Papildus dokumentu izpētei būtu jāpievēršas arī laikabiedru atmiņu apzināšanai.

[1525] LVA, PA-848, apr.1, l.36, 112.lpp

Activities of the Bauska district department of the LSSR KGB and nonviolent resistance of locals (1954 – 1985)

This report reflects the results of research on the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB; in particular, it analyzes the repressions of the totalitarian and bureaucratic authoritarian regime against the inhabitants of Bauska. This research project includes analysis of the attempts made by locals towards nonviolent resistance.

So far, the activities of the LSSR KGB have been studied largely from a general perspective, disregarding local aspects. In striving to reflect the importance of separate divisions of the LSSR KGB, research will focus on Bauska during the period from 1954 to 1985 to capture the influence of the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB on both the town and local people during the mentioned period of time.

In 1953, after the reorganization of the state security system, changes in the use of repressive methods took place, shifting from mass repressions to the repression of single individuals and smaller groups of individuals. Therefore, in studying the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB and their influence on Bauska and its locals, research will focus on several questions concerning direct repressions such as the detentions and prosecutions carried out by the Bauska District Department of the LSSR KGB, indirect repressions such as public control systems, the nonviolent resistance of locals and the activities of Bauska District Department of the LSSR KGB with regard to nonviolent resistance. Analysis will pay attention towards the understanding of the Bauska District Department of the LSSR KGB concerning the counterintelligence tasks of the KGB.

This research is based on the documents available from the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia. These include the documents of the Bauska District Department of the LSSR KGB and those of the Bauska District Committee of the Communist Party of the LSSR, as well as those from the Communist Party of the LSSR party cells

in the Bauska District People's Court and the Prosecutors' Office. These documents reflect the activities of the Bauska District Department of the LSSR KGB and their influence on Bauska and its locals. The research includes analysis of the information attained from local newspapers published at that particular time as well as the memories of people involved in nonviolent resistance, those directly or indirectly repressed and those involved in repressions as employees for the Bauska District Department of the LSSR KGB.

Fonda[1526] *PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas* dokumentu analīze

B. hist. Gatis Liepiņš
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis
Darbs izstrādāts Dr. hist. Jāņa Ķerusa zinātniskā vadībā

Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) pārbaudes un filtrācijas nometnes un punktus izveidoja Otrā pasaules kara laikā, kur filtrācijai pilsoņu politiskās lojalitātes pārbaudei ievietoja sarkanarmiešus, kuri izbēguši no nacionālsociālistiskās Vācijas gūsta vai izlauzušies no aplenkuma[1527]. Vēlāk tur ievietoja personas, kuras dienējušas nacionālsociālistiskās Vācijas armijas formējumos (Vācijas armijā), tai skaitā latviešu policijas bataljonos un latviešu leģiona 15. un 19. divīzijā, mobilizētos Vācijas armijas valsts darba dienestā, izvestos piespiedu darbos uz Vāciju vai koncentrācijas nometnēm, aizsargus, personas, kuras sadarbojušās ar Vācijas okupācijas iestādēm, kā arī personas bez dokumentiem un uz aizdomu pamata aizturētos Latvijas

[1526] Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā esošais fonds *PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas*.

[1527] Pavisam laika posmā no 1944. līdz 1945. gadam "uz Sarkanās armijas savākšanas–pārsūtīšanas punktiem LPSR Kara komisariāts nosūtīja 1428 vācu ielenkumā vai gūstā bijušus Sarkanās armijas karavīrus". Riekstiņš, Jānis. "Latvijas iedzīvotāju mobilizācija Sarkanajā armijā (1944 – 1945)", *Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, Nr. 16. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2005, 433. lpp., atsaucoties uz LVA, 1248. f., 3s. apr., 4. l., 13. lp.

iedzīvotājus, tai skaitā kara noslēgumā Kurzemē. 1945. gadā personu nokļūšana filtrācijā kļuva masveida.

Uz filtrācijas nometnēm nosūtīja padomju bruņoto spēku gūstā nokļuvušos PSRS pilsoņus no angļu, amerikāņu, franču okupācijas zonām, pārbaudīja no Vācijas repatriēto un PSRS armijas ieņemto teritoriju iedzīvotāju lojalitāti. Filtrācijas oficiālais mērķis bija pārbaudīt visu, ko persona ir darījusi nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, un konstatēt, vai sadarbojusies ar okupantiem. Tā kā PSRS ekonomika un infrastruktūra kara laikā bija sagrauta un filtrācijā pārsvarā nonāca jauni cilvēki darbspējīgā vecumā, tad filtrācija faktiski kļuva par līdzekli, lai padomju tautsaimniecības atjaunošanā spaidu apstākļos nodarbinātu vairākus miljonus PSRS okupēto teritoriju iedzīvotāju. Filtrējamie nonāca speciālās nometnēs, kas atradās visā PSRS teritorijā, un tur veica dažādus darbus necilvēcīgos apstākļos.

Latvijas teritorijā bija izveidotas desmit PSRS IeTK filtrācijas nometnes un punkti, tostarp Rīgā, Daugavpilī un Jelgavā. PSRS šādas nometnes un punkti bija, piemēram, Medvežegorskā (Karēlijā), Maskavā un tās apgabalā, Tambovas apgabala Moršanskā, Molotovas (Permas) apgabala Soļikamskā, Sverdlovskas apgabalā, Habarovskas novada (Magadanas apgabala) Kolimā, Komsomoļskā pie Amūras. Pavisam PSRS teritorijā bija 87 filtrācijas nometnes un punkti. Filtrācija notika arī ārpus PSRS robežām, kopumā 77 dažādās Eiropas valstu teritorijās: Vācijā – 48, Polijā – 7, Čehoslovākijā – 12, Austrijā – 6, Rumānijā– 1, Ungārijā – 1, Francijā – 1, Sarkanās armijas dienvidu grupā – 1.[1528]

Pamatoti uzskatīt, ka filtrācijā bijuši aptuveni 80 līdz 90 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju. Pašlaik gan nav zināms precīzs filtrācijai pakļauto Latvijas iedzīvotāju skaits, jo Latvijā atrodas arī to PSRS iedzīvotāju, kurus Latvijā ieveda Otrā pasaules kara laikā, lietas, savukārt Latvijas iedzīvotāju lietas var atrasties citos bijušās PSRS arhīvos. Tomēr filtrāciju piedzīvojušo Latvijas iedzīvotāju skaits ir

[1528] Перечень мест хранения документальных материалов спецлагерей, проверочно–фильтрационных лагерей, пунктов и сборно – пересыльных пунктов, С. 1 – 16; Beika, Aivars. "Filtrācijas dokumenti liecina", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 1994, 52. – 54. lpp. Citēts pēc Bambals, Ainārs, *Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots. 1940 – 1941; 1944 – 1991*, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012, 97. lpp.

iespaidīgs un pārsniedz masveida deportāciju apjomus 1941. vai 1949. gadā.

Līdz šim Latvijā nav veikti ievērojami pētījumi par filtrāciju un tās mērķiem, norisi un apjomiem. Tāpat nav izdarīti nopietni secinājumi par filtrācijas procesa iespaidu uz Latvijas sabiedrību, tās sociālo atmiņu, valstī, sabiedrībā un katra indivīda dzīvē notiekošo procesu uztveri. Jāvērš uzmanība, ka Latvijā filtrācijas tēma ir ne tikai zinātniski maz pētīta, bet tā arī nav izpelnījusies plašsaziņas līdzekļu uzmanību, pat publiskajās diskusijās par šo jautājumu runā maz vai nelabprāt.

Filtrācijas lietas, salīdzinot ar citu represēto personu, kā deportēto un politiski sodīto lietām, pētniecībā izmantotas daudz retāk. Daži pētnieki ir filtrāciju pieminējuši savās publikācijās. Piemēram, dzejnieks un publicists Egīls Zirnis savā publikācijā *Pēc kara* citē kādu filtrācijas aculiecinieci un raksturo filtrāciju kopumā:

> ""Pa lauku viena pēc otras nāca armijas ķēdes, cik vien tālu varēja redzēt. Visus jaunos vīriešus paņēma līdzi uz filtrāciju." Oficiāli gan filtrācijas ideja bija noskaidrot, vai cilvēks vainojams nodarījumos pret padomju varu. Taču arī tos leģionārus, kas leģionā nebija iestājušies brīvprātīgi un nebija darbojušies policijas bataljonos, mājās atlaida tikai 1946. gada beigās."[1529]

Savukārt Dr. hist. Aivars Beika[1530] filtrāciju raksturojis kā neredzamo un visaptverošo Valsts drošības komitejas (VDK) kontroli, bet filtrācijas dokumentus kā atspulgu mehānismam, kurā bija ierauts katrs filtrācijā bijušais Latvijas iedzīvotājs. Vēl Latvijas iedzīvotāju filtrācijas jautājumu aprakstījuši un pētījuši, piemēram, Darjušs Roguts *(Dariusz*

[1529] Zirnis, Egīls. *Pēc kara*. Pieejams: http://lpra.vip.lv/pec_kara.htm
[1530] Beika, Aivars. "Filtrācijas dokumenti liecina", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 1994, 48. lpp.

Rogut'[1531], Jānis Riekstiņš[1532], Dr. habil. hist. Tālivaldis Vilciņš[1533] un Dr. hist. Ainārs Bambals[1534].

Pētījuma mērķis bija izvērtēt filtrācijas personu lietu dokumentus un to saturu, raksturot to fizisko stāvokli un sniegt ieskatu par šo dokumentu pētniecības iespējām. Ņemot vērā filtrācijas lietu fonda apmēru un apgrūtinošo tehnisko atlasi pēc noteiktiem kritērijiem, pētījuma veikšanai bija atlasītas trīsdesmit divas filtrācijas personu lietas, atlasē izmantojot nejaušās atlases metodi.

1. Filtrācijas lietu vispārīgs raksturojums

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LNA LVA) fonds Nr. 1821 "PSRS Iekšlietu tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas" sastāv no diviem aprakstiem.

Pirmais apraksts ir *Filtrācijas lietu pamatfonds*, kur glabājas to Latvijas iedzīvotāju filtrācijas lietas, kas dienējuši Vācijas militārajos formējumos, latviešu leģionā, darba bataljonos (neatkarīgi no vecuma), kas bijuši izvesti Otrā pasaules kara laikā uz Vāciju piespiedu darbos vai ievietoti nacionālsociālistiskās Vācijas koncentrācijas nometnēs (personas, kas dzimušas no 1910. līdz 1930. gadam ieskaitot).[1535]

Otrais apraksts ir *Filtrācijas lietu pārtrauktais fonds*, kur glabājas to Latvijas iedzīvotāju filtrācijas lietas, kas dienējuši regulārās nacionālsociālistiskās Vācijas karaspēka daļās, policijas formējumos un latviešu leģiona vienībās (personas, kas dzimušas no 1922. līdz 1929.

[1531] Roguts, Darjušs. "Latvieši padomju pārbaudes – filtrācijas nometnēs pēc Otrā pasaules kara", *Baltijas reģiona vēsture 20. gadsimta 40. – 80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, Nr. 24. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009, 581. – 597. lpp

[1532] Riekstiņš, Jānis. "Varas un pārvaldes institūciju politika un mehānismi politisko represiju īstenošanā pret Latvijas iedzīvotājiem, 1944. – 1945. gads", *Otrais pasaules karš un Latvija: notikumi un sekas 20. gadsimta 40. – 60. gadi, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, Nr. 27. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011, 148. – 169. lpp

[1533] Vilcinš, Tālivaldis. "Latviešu leģionārs 50 gadu pēc kara. Socioloģisks aspekts", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 2, 1994, 32. – 40. lpp.

[1534] Bambals, Ainārs, Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots. 1940 – 1941; 1944 – 1991, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012.

[1535] LVA, 1821. f., vēsturiskā izziņa, 7. lp.

gadam). Saskaņā ar PSRS VDK 1979. gada 10. decembra pavēli Nr. 00185 par filtrācijas dokumentu glabāšanas termiņiem PSRS VDK arhīvos filtrācijas lietu glabāšanas ilgums VDK arhīvos bija noteiks atbilstoši attiecīgo personu vecumam, proti, attiecīgo personu lietas iznīcināja, vīriešiem sasniedzot 80 gadu vecumu, bet sievietēm 75 gadu vecumu.[1536] Rezultātā līdz 1991. gadam bija iznīcinātas filtrācijas lietas par personām, kas dzimušas līdz 1910. gadam.

Vadoties no filtrācijas lietu reģistrācijas žurnālu ierakstiem, var spriest, ka filtrācijas lietu fonds LPSR VDK arhīvā veidojies laika posmā no 1945. gada 9. februāra, kad ar pirmo lietas numuru reģistrēta Olgas Semerovas filtrācijas lieta[1537], līdz 1957. gada 15. novembrim, kad kā pēdējais 91034. kārtas numurs piešķirts Zinovija Maksimova filtrācijas lietai[1538]. Minētais ļauj secināt, ka filtrācijā bijušas 91 034 personas. 1821. fondā ir 26 lietu reģistrācijas žurnāli. Spriežot pēc šī fonda uzskaites lietā norādītās informācijas par veikto esības pārbaudi, fondā atrodas 58 421 lieta.[1539]

Ievērojot to, ka 1821. fonds joprojām nav pilnībā aprakstīts, veikts daļējs 1. apraksta lietu apraksts, lietu aprakstu vietā izmanto iepriekš minētos 26 reģistrācijas žurnālus. Šajos žurnālos ir reģistrētas lietas par katru aprakstu atsevišķi hronoloģiskā secībā. Tāpat izmantojama filtrācijas lietu meklēšanā un atlasē filtrācijas alfabētiskā uzskaites kartotēka, kas kārtota pēc uzvārda, vārda un tēva vārda kirilicas alfabēta secībā.[1540] Daudzos gadījumos latviešu vārdi krievu valodā atveidoti un pierakstīti nepareizi. Šāda personu reģistrācijas kārtība pastāvēja visos PSRS IeTK un VDK arhīvos. Laikmetīga apraksta neesība apgrūtina 1821. fonda dokumentu izmantošanu pētniecībā. Turklāt, ievērojot to, ka nav pārbaudīta alfabētiskās uzskaites kartotēkas un tajās norādīto personas filtrācijas lietu numuru atbilstība numerācijai, kas fiksēta reģistrācijas žurnālos, lietu atlase ir nopietni apgrūtināta. Faktiski atlase, kas balstītos uz noteiktu personu kopuma identificēšanu, veicama, vien izmantojot alfabētisko uzskaites

[1536] LVA, 1821. f., vēsturiskā izziņa, 8. lp.
[1537] LVA, 1821. f., 2. apr., žurnāls Nr. 1, 1. lp.
[1538] LVA, 1821. f., 2. apr., žurnāls Nr. 26, 1. lp.
[1539] LVA, 1821. f., fonda uzskaites lieta.
[1540] LVA, 1821. f., vēsturiskā izziņa, 6. lp.

kartotēku. Tā kā kartīšu skaits ir milzīgs, tad šāda veida atlase ir laikietilpīga.

Novērtējot filtrācijas lietu fizisko stāvokli, jāsecina, ka tas ir apmierinošs. Dažviet dokumenti sagatavoti, izmantojot zemas kvalitātes papīru vai rakstāmpiederumus, kā zīmulis, tinte, tādēļ vietām teksts sācis dzist un kļuvis grūti salasāms. Ievērojot laiku, kad dokumenti sagatavoti, arī padomju represīvajām iestādēm trūka papīra, tādēļ bieži rakstāmpapīra vietā dokumentu sagatavošanai izmantoja jebkuru tobrīd pieejamo papīru, tostarp topogrāfiskās kartes, tapetes, aprakstīta papīra otru pusi, siļķu ietinamo papīru. Lielākā daļa dokumentu rakstīta rokrakstā krievu valodā, tāpēc pētniekam, kurš tos pēta, jābūt gan krievu valodas pratējam un padomju lietvedības zinātājam, gan arī rokrakstu pazinējam. Iepazīstoties ar filtrācijas lietām, jāņem vērā IeTK darbinieku izglītības līmenis un zināšanu apjoms par Latviju, tādēļ dokumentācijā ir kļūdas pat adrešu vai vietu nosaukumu pierakstā. Filtrācijas lietas parasti ir līdz divdesmit lapām biezas, tomēr sastopamas gan plānākas, gan biezākas. Tas, cik apjomīga lieta, atkarīgs no filtrējamās personas un IeTK intereses par konkrēto personu.

Filtrācijas personu lietas parasti sastāv no lietas vāka, lietā esošo dokumentu iekšējā apraksta, dokumentu izmantošanas lapas, aizturēšanas protokola, kratīšanas protokola, aptaujas lapas, reģistrācijas lapas, anketas, nopratināšanas protokola, pagaidu apliecības, pašrocīgi rakstītas autobiogrāfijas, medicīniskās komisijas slēdziena, pārbaudes – filtrācijas komisijas slēdziena filtrācijas lietā, lietiskiem pierādījumiem, kā personas dokumenti, fotogrāfijas un vēstules, tāpat dokumentiem pēc Latvijas Republikas neatkarības atgūšanas sakarā ar filtrētās personas iesniegumu LNA LVA izziņas saņemšanai par atrašanos filtrācijā un attiecīgi LNA LVA izziņu par atrašanos filtrācijā. Filtrācijas nometnēs daudzus piespieda būt par ziņotājiem, tomēr ļoti retās lietās var atrast aģentūras ziņojumus. Šādu dokumentu atrašanās lietā liecina par VDK darbinieku nolaidību. Piemēram, Jāņa Kalnakārkļa lietā ir iekļauti trīs nedēļu laikā sniegtie aģentūras ziņojumi no ziņotāja ar segvārdu “Koņkovs” , ko ir pieņēmis Ļeņingradas Valsts drošības tautas komisariāta (VDTK) pārvaldes opergrupas 2. nodaļas darbinieks M. Fjodorovs. Šajos ziņojumos “Koņkovs” sniedz kompromitējošas ziņas par J. Kalnakārkļa darbībām

Vācijas okupācijas laikā, kā arī to, ka 1945. gada jūlija beigās viņš plāno izbēgt no nometnes:

> "Tuvākajā laikā negrasās bēgt, domā pagaidīt līdz tam laikam, kamēr dārzos nogatavosies dārzeņi."[1541]

Lai gan filtrācijas lietas acīmredzami veidotas pēc vienotiem priekšrakstiem, tomēr katra filtrācijas lieta ievērojami atšķiras, kas to salīdzināšanu padara sarežģītu. Atšķirības saistāmas arī ar tādu parādību, ka lietās bieži iztrūkst svarīgu dokumentu. To var skaidrot ar dažādu PSRS represīvo iestāžu iesaisti filtrācijā, kā arī materiāltehniskā nodrošinājuma trūkumu, piemēram, papīra un veidlapu trūkums pirmajos pēckara gados.

1.1. Lietas vāks

Lietas vāks ir nozīmīga filtrācijas lietas sastāvdaļa. Tā galvenā funkcija ir nosegt un saudzēt lietu, kā arī sniegt informāciju, par kuru personu ir šī lieta un kāds ir attiecīgās lietas numurs. Tomēr lietas vāks netieši liecina arī par visas PSRS represīvo sistēmu un tajā iesaistītajām iestādēm, jo uz tā ir redzami dažādu iestāžu nosaukumi un šo iestāžu darbinieku veiktās atzīmes. Lietu vāki ir tipveida un parasti iespiesti tipogrāfijā. Visbiežāk uz lietu vāka norādītās iestādes ir PSRS Iekšlietu ministrija (IeM) un tām piekritīgo labošanas darbu nometņu operatīvās daļas, LPSR IeM apriņķu daļas, LPSR IeM 1. specdaļa, LPSR VDK, PSRS Aizsardzības tautas komisariāta pretizlūkošanas daļa *SMERŠ*[1542] un PSRS IeTK.

Filtrācijas lietas dēvētas arī citādi, piemēram, "uzskaites – pārbaudes lietas", "uzskaites lietas" un "repatriācijas lietas".

Personas uzvārds, vārds un tēva vārds parasti norādīts rokrakstā krievu valodā.

Uz vāka norādīti vairāki lietas numuri. Vispirms katrai lietai numuru piešķīra filtrācijas nometnē vai pārbaudes punktā. Kad lietas nonāca LPSR VDK arhīvā, tām piešķīra citus numurus, kas atbilda attiecīgā laika VDK operatīvajām interesēm. Pašreizējais LNA LVA lietas

---

[1541] LVA 1821. f., 1. apr., 56173. l. 9. – 11. lp.

[1542] "SMERŠ" (*Смерш* (saīsinājums "Смерть шпионам!", latviski "Nāve spiegiem!").

numurs ir norādīts zīmogailē vāka kreisajā apakšējā stūrī. Norādīts lietas sākuma un pabeigšanas datums.

Uz lietu vākiem darba ērtību labad izmeklētāji veica dažādas atzīmes, piemēram, tās varēja būt pārbaudāmās personas dzīvesvieta vai cita personu raksturojoša atzīme. Uz Arnolda Krima lietas[1543] vāka specnometnē 0316 Tallinā ir sekojoši uzraksti: viņa dzīvesvieta "Viļķenes pagasts, Valmieras apriņķis", iemesls, kāpēc atrodas filtrācijā, proti, "dienēja vācu armijā" un ar sarkanu zīmuli izcelts "speckontingents". Līdzīgi arī uz Jāņa Bites[1544] lietas vāka ir sekojoša informācija: ar zilu zīmuli uzraksts "Gavieze", jo viņš bija no Liepājas apriņķa Gaviezes pagasta, un ar violetu zīmuli norāde "latvietis". Tā kā izmeklētāji strādāja ar lielu lietu skaitu, tad šādas atzīmes, visticamāk, palīdzēja sistematizēt pārbaudāmo personu lietas, sadalot tās pa kategorijām.

Papīrs, kas izmantots lietu vāku izgatavošanai, vairumā gadījumu ir plāns un nekvalitatīvs. Lietas sākotnējā vāka materiāls varēja būt pat avīzes un informatīvi materiāli[1545]. Citkārt tas ir bijis tik nepiemērots, ka divdesmitā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados plānais papīrs aizvietots ar citu speciāli tipogrāfijā izgatavotu vāku[1546].

1.2. Lietā esošo dokumentu apraksts

Gandrīz katrā lietā atrodas represīvās iestādes darbinieka sastādīts un ar parakstu apliecināts lietā esošo dokumentu apraksts *(опись документов, находящихся в деле)*. Diemžēl tajos nav norādīts dokumenta sagatavošanas datums. Domājams, ka iekšējie apraksti sagatavoti divdesmitā gadsimta četrdesmito gadu beigās un piecdesmito gadu sākumā, kad filtrācijas lietas bija nonākušas VDK (VDM) arhīvā. Par to liecina tas, ka lietā esošo dokumentu aprakstā nav norādīti visi dokumenti. Hronoloģiski pēdējais norādītais dokuments parasti ir izziņa no rajona milicijas četrdesmito gadu

[1543] Lietas vāks. LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l.
[1544] Lietas vāks. LVA, 1821. f., 1. apr., 46721. l.
[1545] LVA, 1821. f., 2. apr., 50106. l. 10. lp.
[1546] Lietas vāks. LVA, 1821. f., 1. apr., 12542. l.

beigās[1547], kad filtrējamā persona no filtrācijas nometnes atgriezusies savā dzīvesvietā. Var būt arī tā, ka ir iešūta iekšējam aprakstam speciāli domāta lapa, bet tā nav aizpildīta.[1548]

1.3. Aizturēšanas protokols

Aizturēšanas protokolā *(протокол задержания/акт задержания)* norādīja aizturētās personas uzvārdu, vārdu un tēva vārdu, operatīvā darbinieka, kurš veica aizturēšanu, uzvārdu un dienesta pakāpi, kā arī īsu aprakstu par aizturēšanas apstākļiem. Tas ir retāk sastopams dokuments. Aizturēšanas protokolā iekļautas pirmās ziņas, kas iegūtas no aizturētā, līdz ar to tās, iespējams, sniegtas steigā un bailēs par savu dzīvību vai veselību. Aizturēšanas protokoli ir vērtīgs informācijas avots, kas netieši parāda to, kā pēc Vācijas kapitulācijas rīkojās kareivji un kurp devās, jo aizturēšanas protokolos ir iekļautas ziņas par aizturēšanas vietu, kā arī gūstā nokļūšanas veidu. Tomēr iegūtās ziņas jāvērtē kritiski, jo šādai steigā fiksētai informācijai nav augsta ticamības pakāpe, jo aizturētais sākotnēji varbūt izstāstījis nepatiesību vai militārpersona, kura veica aizturēšanu, nav pierakstījusi kādas svarīgas detaļas. Tā kā protokols bija rakstīts lauka apstākļos, tad mēdza rakstīt uz dažāda izmēra papīra. Piemēram, vēlākā Dailes teātra aktiera Harija Liepiņa aizturēšanas protokols[1549] uzrakstīts uz baltas 20 x 14 cm lapas ar zīmuli. To 1945. gada 18. maijā aizpildījis 198. strēlnieku divīzijas pretizlūkošanas daļas *SMERŠ* pilnvarotais leitnants Sverakjevs ierindnieka Repina klātbūtnē. Norādīti aizturēšanas apstākļi, kuros minēts, ka Harijs Liepiņš aizturēts *civilajā apģērbā* Skrundas pagasta *Plostniekos*, kur esot strādājis pie Jāņa Jurševska. Paskaidrots, ka Harijs Liepiņš dienējis Vācijas armijā, līdz 1944. gadā PSRS armija bija ieņēmusi Tukumu un nogriezusi ceļu uz Rīgu. Tad viņš "pārgājis fronti" un nokļuvis padomju komandantūrā, no kuras pēc desmit dienām atbrīvots un devies atkal uz Rīgu, kur atkal pievienojies Vācijas armijai[1550]. Divas dienas vēlāk, 20. maijā, viensētā *Gravas* pretizlūkošanas daļas *SMERŠ* operatīvais pilnvarotais Arhipovs

[1547] LVA, 1821. f., 2. apr., 41600. l. 3. lp.
[1548] LVA, 1821. f., 2. apr., 50098. l.
[1549] LVA, 1821. f., 2. apr., 28779. l., 3. lp.
[1550] LVA, 1821. f., 2. apr., 28779. l., 3. lp.

aizturēja Jāni Kanderi. Aizturot nav minēts, ka tas būtu izdarīts kāda klātbūtnē, kā arī nav paraksta par to, ka nav pretenziju par aizturēšanu. Aizturēšanas apstākļos minēts, ka Kanderis

> "dienējis vācu armijā un kapitulācijas dienā aizgājis no savas daļas, pārģērbies civilajā apģērbā un dzīvojis viensētā *Gravas*, slēpjoties no reģistrācijas [..]"[1551].

Ievērības cienīgs ir Cieceres pagasta iedzīvotāja Kārļa Kalnakārkļa aizturēšanas protokols[1552]. Viņš bija dezertējis no Vācijas armijas un slēpās savā dzīvesvietā, kamēr viņu 1945. gada 11. martā aizturēja *SMERŠ*. Aizturēšanas protokols un atspoguļotie aizturēšanas apstākļi ir līdzīgi iepriekšējos protokolos minētajiem, tomēr ievērojamas ir protokolā minētās detalizētās norādes par aizturēšanas apstākļiem:

> „Viņš atbilst viensētā atrastajai fotogrāfijai. Fotografēts viņš bez galvassegas, mednieku kreklā un uz rokas fašistiskā zīme. Viensētā atrodas tēvs, māte un sieva ar bērniem. Nopratināt viņu nebija iespējams, jo viņš neprata krieviski."[1553]

Minētais norāda, pirmkārt, uz to, ka Jāņa Kalnakārkļa mājās *SMERŠ*, iespējams, piedaloties sarkanarmiešiem, veica kratīšanu, kā arī, iespējams, laupīšanu, kuras laikā atrasta protokolā minētā fotogrāfija[1554], kas ir pievienota filtrācijas lietai un kur J. Kalnakārklis attēlots ar svastiku uz labās rokas. Atrastā fotogrāfija arī kļuva par galveno iemeslu Jāņa Kalnakārkļa aizturēšanai. Otrkārt, aizturēšanas apraksts liecina, ka neviens no tiem, kas piedalījās aizturēšanā, neprata latviešu valodu.

1.4. Kratīšanas protokols

Filtrācijas lietās kratīšanas protokols *(протокол обыска)* ir retāk sastopams dokuments. Tas ir veidots līdzīgi aizturēšanas protokolam. Dokumentā norādīts, kādas mantas aizturētajam kratīšanas laikā atņemtas. Tās bija lietas, kas nedrīkstēja atrasties

[1551] LVA, 1821. f., 2. apr., 41603. l., 2. lp.
[1552] LVA, 1821. f., 1. apr., 56173. l., 2. lp.
[1553] LVA ,1821. f., 1. apr., 56173. l., 2. lp.
[1554] LVA, 1821. f., 1. apr., 56173. l., 47. lp

personas rīcībā pēc aizturēšanas, piemēram, ieroči, personas dokumenti, fotogrāfijas, vēstules, vērtslietas, kā arī citas personiskās lietas. Tipisks piemērs ir Jāņa Kandera lieta, kuram kratīšanā 1945. gada 19. maijā atņēma karavīra grāmatiņu, personas apliecību, maku un bikšu siksnu.[1555] Savukārt, Jānim Kalnakārklim atņēma Latvijas Republikas pasi, Latvijas Republikas karaklausības apliecību, pamatskolas atestātu, rīkojumu par iesaukšanu Vācijas armijā, fotogrāfiju, kur viņš attēlots ar svastikas zīmi uz rokas.[1556] Visas kratīšanā atņemtās iepriekšminētās lietas pievienotas filtrācijas lietas materiāliem kā pierādījumi par sadarbību ar Vācijas okupācijas varu.

Protokolus rakstīja atbildīgā militārpersona un parakstīja attiecīgā persona un liecinieks. Aizturētajam protokola beigās bija jāparakstās, norādot standartfrāzi par to, ka viņam nav iebildumu pret veikto kratīšanu. Uzskatāms, ka šāds formulējums neatspoguļo patieso aizturētā attieksmi pret veikto kratīšanu, jo iebildumi pret padomju militārpersonu, sevišķi pretizlūkošanas daļas *SMERŠ* vai IeTK virsnieku rīcību, varēja apdraudēt personas veselību un dzīvību.

Pieaicinātie lieci nieki, visticamāk, sadarbojās ar represīvo iestāžu darbiniekiem. Piemēram, Jāni Biti[1557] un Juri Vilni (Veisbuku)[15581559] 1945. gada 16. maijā pārmeklēja PSRS IeTK Liepājas opersektora vecākais operatīvais pilnvarotais gvardes vecākais leitnants Ceļins (Celiņš?), bet abos gadījumos pieaicinātais "liecinieks" esot bijis Aleksejs Lupašins.

1.5. Reģistrācijas lapa

Reģistrācijas lapa *(регистрационный лист)* ir ļoti nozīmīgs dokuments, kurā pārskatāmā un koncentrētā veidā izklāstīta informācija par filtrējamo personu. To nopratinot aizpildīja IeTK dienošā persona neilgi pēc filtrējamās personas aizturēšanas un ievietošanas filtrācijas pārbaudes punktā, kas atradās netālu no

[1555] LVA, 1821. f., 2. apr., 41603. l., 3. lp.
[1556] LVA, 1821. f., 1. apr., 56173. l., 3. lp
[1557] LVA, 1821. f., 1. apr., 46721. l., 2. lp.
[1558] Ģimene nomainīja uzvārdu no Veisbuks uz Vilnis. Sal., "Sludinājums. Iekšlietu ministrijai iesnieguši uzvārdu maiņas lūgumus šādi Latvijas pilsoņi:", *Valdības Vēstnesis,* 1940, 30. aprīlis, 12. lpp.
[1559] LVA, 1821. f., 1. apr., 47221. l., 3. lp.

apdzīvotām vietām[1560]. Reģistrācijas lapās norādīta filtrācijas pārbaudes punkta atrašanās vieta un 14 jautājumi: 1. Uzvārds, vārds, tēva vārds; 2. Dzimšanas gads un vieta; 3. Tautība; 4. Izglītība; 5. Specialitāte; 6. Pēdējā pastāvīgā dzīves un darbavieta PSRS teritorijā; 7. Vai ir bijis Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) vai Komjaunatnes biedrs? 8. Kāpēc atradās citas valsts teritorijā? 9. Vai bijis pakļauts nacionālsociālistiskās Vācijas varas arestam, nopratināšanai, aizturēšanai, sodiem? 10. Vai atradās pretinieka specnometnēs, un ko tur darīja? 11. Vai dienējis Vācijas armijā, policijā, vienībās, kara daļās, hospitāļos, būvbataljonos u.tml.? 12. Kādi dokumenti reģistrācijas laikā atņemti? 13. Kur dzīvo tuvākie radinieki, kuri tieši? 14. Kurp dodas uz pastāvīgu dzīvi?[1561]

Pirmie septiņi jautājumi bija domāti, lai identificētu personu, bet pārējie – lai noskaidrotu, ko tieši persona darījusi nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā. Iemesli, kādēļ filtrējamā persona varēja atrasties Vācijā, bija dažādi, piemēram, persona varēja būt holokausta upuris, ievietota koncentrācijas nometnē[1562], mobilizēta spaidu darbos[1563] vai dienējusi Vācijas armijā[1564]. Tā kā šis nav filtrētās personas pašrocīgi rakstīts dokuments, tad padomju militārpersona teikto noformēja tā, kā saprata un uzskatīja par pareizāku. Atbildes reģistrācijas lapās ir noformētas lakoniski, un tajās tikpat kā nav manāms padomju klišejiskais uzslāņojums. Piemēram, ja persona bija dienējusi kādā no Vācijas militārajiem formējumiem, tad atbilde pierakstīta, piemēram, šādi: „No 1944. gada 23. augusta līdz 1945. gada 10. aprīlim dienēja vācu armijā 101. zenītbatareju bataljonā."[1565] Ja, savukārt, persona atradās "vācu specnometnē", tad atbilde formulēta, piemēram,:

> „Koncentrācijas nometnē – Magdeburgā no 1943. gada jūnija līdz 1945. gada 10. maijam – bija melnstrādniece."[1566]

[1560] LVA, 1821. f., 1. apr., 979. l., 2. lp.
[1561] LVA, 1821. f., 1. apr., 979. l., 2. lp.
[1562] LVA, 1821. f., 1. apr., 8227. l., 1. lp.
[1563] LVA, 1821. f., 1. apr., 12542. l., 2. lp.
[1564] LVA, 1821. f., 2. apr., 50102. l., 4. lp.
[1565] LVA, 1821. f., 2. apr., 50102. l., 4. lp.
[1566] LVA, 1821. f., 1. apr., 8227. l., 1. lp.

Ievērojams, ka uz atsevišķām reģistrācijas lapām var būt uzlīmēta filtrētās personas portreta fotogrāfija.[1567]

Jābilst, ka reģistrācijas lapas, iespējams, veidlapu trūkuma dēļ nav iekļautas visu personu filtrācijas lietās.

1.6. Aptaujas lapa (LNA LVA saukta arī par iztaujas lapu)

Aptaujas lapa *(опросный лист)* bija tipveida dokuments, kas domāts aizturētajām militārpersonām un kas ietvēra PSRS represīvajām iestādēm raksturīgus standarta klišejiskos jautājumus, piemēram, par šķirisko piederību, sociālo stāvokli, dienestu *Baltajās armijās*, dalību bandās u.tml. Daļa jautājumu formulēti tendenciozi, lai jau sākotnēji atbildes būtu viens no pierādījumiem par filtrējamā noziedzīgo darbību Vācijas okupācijas laikā. Piemēram, aptaujas lapā ietverts jautājums: "Atradās aplenkumā, gūstā vai dzīvoja okupētajā teritorijā?"[1568] Padomju izpratnē vairumā gadījumu Otrā pasaules kara laikā gūstā nokļuvušie sarkanarmiešu bija "dzimtenes nodevēji", ievērojot 1942. gada 28. jūlija Staļina izdoto pavēli Nr. 227 "Ne soli atpakaļ"[1569]. Iekļaujot vienā jautājumā nokļūšanu gūstā ar palikšanu dzīvot Vācijas okupētajā teritorijā, PSRS represīvās iestādes formulēja savu izpratni, ka neevakuēšanās un palikšana Vācijas okupētajā teritorijā, arī Latvijā, ir apliecinājums sadarbībai ar nacionālsociālistiskās Vācijas varu un tātad noziegums.

1.7. Anketa

Anketa *(анкета)* vairumā gadījumu aizpildīta ap 1946. un 1947. gadu, arī vēlākos gados vietējā pilsētas vai rajona milicijas nodaļā vai izpildkomitejā pēc personas atgriešanās dzīvesvietā. Anketas aizpildīšana notika arī iepriekš, atrodoties filtrācijas nometnē, dažus mēnešus pēc Otrā pasaules kara beigām, kā arī vēlāk atkārtoti[1570]. Anketa atspoguļoja detalizētas ziņas par filtrējamo

[1567] LVA, 1821. f., 1. apr., 8228. l., 7. lp.
[1568] LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l., 2. o. p. lp.
[1569] Ни шагу назад! Krievu val.
[1570] LVA 1821. f., 1. apr., 8233. l., 1. – 18. lp.

personu viegli pārskatāmā veidā. To aizpildīja operatīvais darbinieks atbilstoši pārbaudāmā stāstītajam.

Anketas ir dažādas. Visizplatītākais anketas veids ietver 29 jautājumus par personas identitāti, tautību, tuviniekiem. Personai pratināšanā bija jāatbild uz vairākiem detalizētiem jautājumiem par to, ko darījusi Vācijas okupācijas laikā, kurš var apliecināt sniegto ziņu atbilstību īstenībai, kas faktiski nozīmēja, ka bija jābūt kādam galvotājam. Anketu parakstīja filtrējamais, veicot labā rādītājpirksta nospiedumu atsevišķā ailē, un atbildīgais operatīvais darbinieks, norādot savu dienesta pakāpi, anketas aizpildīšanas datumu un vietu. Dokuments rakstīts krievu valodā, bet bija arī izņēmumi, kad operatīvie darbinieki anketu aizpildīja latviešu valodā.[1571] Šāda rīcība saistāma, iespējams, ar to, ka atsevišķi operatīvie darbinieki vāji pārvaldīja krievu valodu.

Anketa ir drukāta uz dubultā atvēruma standarta veidlapas. Tās apjoms ir četras lapaspuses. Tā aizpildīta rokrakstā. Ja kādu iemeslu dēļ veidlapa nebija pieejama, operatīvais darbinieks anketu sagatavoja pats[1572] vai arī pavairoja ar kopējamā papīra palīdzību[1573].

Anketa rodama gandrīz visās filtrācijas lietās. Tās galvenā priekšrocība bija tā, ka operatīvie darbinieki, kuri ar šīm lietām strādāja, iepazīdamies ar anketā norādītajām ziņām, varēja ātri identificēt personu un iegūt interesējošo informāciju. Būtiski, ka katrs represīvo iestāžu darbinieks, iepazīstoties ar anketu vien, varēja radīt sev priekšstatu par filtrētās personas "sociālo portretu", ievietojot kādā no padomju ideoloģijā radītajām klišejiskajām kategorijām. Anketas svarīgumu parāda arī tās novietojums lietā, proti, vairumā gadījumu anketa iešūta lietas sākumā.

Arī šobrīd, veicot filtrācijas lietu izpēti, anketa ir svarīgs dokuments. Pateicoties anketā iekļautajām ziņām, ir iespējams atlasīt personu lietas pēc noteiktiem kritērijiem, iegūt ziņas par personu, kas citos dokumentos nav pieejamas. Anketa, pateicoties tajā iekļauto ziņu koncentrētībai un saturīgumam, gan pētniekam, gan arhīva darbiniekam nākotnē var derēt datubāžu un struktūranalīžu veidošanai. Jābilst, ka šobrīd nav pieejama statistika par filtrētajām

[1571] LVA 1821. f., 1. apr., 12546. l., 2. lp.
[1572] LVA, 1821. f., 1. apr., 8233. l., 11. lp.
[1573] LVA, 1821. f., 1. apr., 12543. l., 1. lp.

personām. Ievērojot filtrēto personu skaitu un to, ka anketās iekļautas tādas ziņas par filtrēto personu kā tēva vārds, dzimšanas datums un vieta, tautība, ģimenes locekļi un ģimenes stāvoklis, anketas ir arī nozīmīgs ziņu avots ģenealoģijā, kā arī vispusīgai ģimenes vēstures pētniecībai.

Anketās iekļautajai informācijai ir augsta ticamības pakāpe, tomēr tā ir jāprot pareizi nolasīt. Operatīvie darbinieki, kuru dzimtā valoda nebija latviešu valoda, bieži pratināmā mutvārdos teikto pierakstīja tā, kā dzirdēja vai saprata, nevis tā, kā tas būtu jāraksta, tāpēc kritiski jāanalizē tādu ziņu pieraksts kā personvārdi, toponīmi, iestāžu nosaukumi. Piemēram, uzvārds "Jonass" pārklausīšanās rezultātā kļuvis par "Jeonas"[1574], "Kodols" pārtapa par "Kodals"[1575], Liepāja "atguva" Krievijas impērijas laika nosaukumu Lībava[1576] un Rēzekne "atkal kļuva" par Režica[1577]. Nav izslēgts, ka arī aptaujātās personas sniedza ziņas atbilstoši savai izpratnei, neprecīzi. Tā kā anketa ir rakstīta rokrakstā krievu valodā, tad jāņem vērā katra individuālās rokraksta atšķirības, kas var ietekmēt salasāmību.

Spriežot pēc konstatētā gadījuma, anketa lietā varēja būt iešūta neaizpildīta, iekļaujot tikai labās rokas rādītājpirksta nospiedumu.[1578]

1.8. Nopratināšanas protokols

Nopratināšanas protokols *(протокол допроса)* ir filtrācijas lietas nozīmīgākais dokuments, sevišķi avotpētnieciski, un ir atrodams gandrīz visās filtrācijas lietās. Nopratināšanas galvenais mērķis bija noskaidrot visu, ko filtrējamā persona darījusi nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, kā arī kompromitējošu informāciju, ko panāca, uzdodot detalizētus un viltīgus jautājumus. Nopratināšanas protokoli pierakstīti rokrakstā krievu valodā. Rakstīti uz vienkāršām, aptuveni A4 izmēra baltām lapām, tomēr ir dažādi izņēmumi, kur, piemēram, papīra trūkuma dēļ protokols rakstīts uz sagrieztām

[1574] LVA 1821. f., 2. apr., 50098. l., 4. lp.
[1575] LVA 1821. f., 2. apr., 41605. l., 2. lp.
[1576] LVA 1821. f., 2. apr., 50098. l., 4. lp.
[1577] LVA 1821. f., 2. apr., 50098. l., 4. lp.
[1578] LVA 1821. f., 2. apr., 50106. l., 4. lp

Strādnieku un zemnieku Sarkanās armijas štāba topogrāfiskajām kartēm.[1579] Parasti nopratināšanas protokoli ir divas līdz trīs lappuses gari.

Nopratināšana notika, personai atrodoties filtrācijas nometnē vai vēlāk filtrējamās personas dzīvesvietai atbilstošajā milicijas nodaļā. Protokola augšpusē norādīts pratināšanas datums un pratinātāja amats, dienesta pakāpe. Ievērojami, ka nopratināmie dēvēti dažādi, piemēram, liecinieks, repatriants, pārbaudāmais, aizturētais. Minētais rada pamatotu jautājumu par to, vai un kā bija juridiski noteikts noteikts filtrējamā statuss pratināšanas laikā. Tad sekoja būtiskāko datu uzskaitījums par personu: uzvārds, vārds, tēva vārds, dzimšanas gads un vieta, dzīvesvietas adrese, tautība, šķiriskā piederība, izglītība (parasti, ja nebija augstākā izglītība, iegūto izglītības līmeni norādīja pēc pabeigto klašu skaita), partejiskā piederība, ģimenes stāvoklis, iepriekšējā sodāmība (atsevišķas pozīcijas var nebūt iekļautas). Katra pratināmā persona parakstījās zem brīdinājuma, ka par nepatiesu liecību sniegšanu draud kriminālatbildība atbilstoši Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksa 95. pantam. Visas protokola lapas pratinātajam bija jāparaksta pēc pratināšanas protokola noformēšanas, apliecinot, ka „protokols pēc viņa vārdiem pierakstīts pareizi". Protokolu noslēdza operatīvā darbinieka, kurš veica nopratināšanu, paraksts, norādot ieņemamo amatu un dienesta pakāpi. Pratināšanas protokols neiekļauj ziņas, cikos pratināšana sākta un cikos beigta, tādējādi no paša protokola nav iespējams uzzināt, cik ilga bija nopratināšana. Tātad arī tas, cik precīzi protokols atspoguļo sniegtās ziņas, nav nosakāms.

Vieglatlēts, matemātikas zinātnieks, bijušais latviešu leģiona 19. divīzijas virsnieka vietnieks Arvīds Nusbergs[1580] savās atmiņās raksta, ka kopumā pratināts trīs reizes. Pirmo reizi 1945. gada maija vidū, kad viens protokols bija uzrakstīts un tūliņ iznīcināts, līdzko noskaidrojies, ka A. Nusbergs tomēr dienējis latviešu leģionā, bet otrs protokols vēlāk neesot saglabājies. Otrreiz pratināšana notikusi vairāk kā pēc gada, 1946. gada vasarā, atrodoties filtrācijas nometnē Maskavā, kur nopratināja aptuveni desmit personas dienā. Trešo reizi

[1579] LVA 1821. f., 2. apr., 28779. l., 5. – 9. lp.

[1580] Ievērojot to, ka Arvīds Nusbergs dzimis 1905. gadā, viņa filtrācijas lieta nav saglabājusies. Viņa atmiņas var izmantot, lai ilustrētu līdzīgus gadījumus.

pēdējā filtrācijas posmā pratināja Rīgā, Skolas ielā atbilstoši pieraksta vietai[1581].

Pratināšanu veica atbilstoši noteiktai shēmai, uzdodot standarta jautājumus atbilstoši konkrētai situācijai. Uzsākot pratināšanu, visbiežāk jautāja: "Kādos apstākļos nonācāt vācu okupētajā teritorijā?"[1582] Atkārtoti jāmin, ka Vācijas okupētajā teritorijā palikušie padomju izpratnē bija iespējamie noziedznieki. Tāpat mēdza uzdot līdzīgā nolūkā jautājumu: "Kur dzīvojāt un ar ko nodarbojāties līdz vācu okupācijai un tās laikā?"[1583] Atbilde uz šo jautājumu varēja norādīt uz Padomju Savienības nodevību.

Ja sākumā izmeklētājs uzdeva jautājumu: "Izstāstiet savu autobiogrāfiju!"[1584] – viņš, iespējams, vēlējās no nopratināmās personas izvilināt kādu, viņaprāt, kompromitējošu ziņu par pagātnē veikto, ko turpmāk iztirzāt nopratināšanā. Tāpat jautājums: "Vai sastāvējāt kādās organizācijās?"[1585] – bija uzdots ar līdzīgu nodomu. Jāņem vērā, ka padomju represīvās darbības staļinisma periodā liecina par to, ka "pretvalstiska", "buržuāziska", "fašistiska", "kontrrevolucionāra", "ārvalstu spiegu" u.tml. varēja izrādīties jebkura organizācija, kas darbojusies Latvijas Republikas vai nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā.

Tālākā nopratināšana jau virzījās atkarībā no tā, kādas atbildes sniedza pratināmais. Piemēram, ja persona atbildēja, ka Vācijā atradusies spaidu darbos, tad parasti sekoja jautājums, kura armija viņu atbrīvojusi.[1586] Filtrācijā nokļuvušajam izdevīgāk bija, ja viņu atbrīvojusi Sarkanā armija. Ja tomēr viņu bija atbrīvojusi kāda no sabiedroto – britu vai amerikāņu – armijām, tad šī persona iekļuva riska grupā kā iespējamais ārvalstu spiegs. Līdzīgi bija arī ar tiem, kas dienēja Vācijas armijā un sākotnēji nokļuva britu vai amerikāņu gūstā.

Reizēm, ievērojot formalitāti, izmeklētāji sākumā vaicāja: "Kādā valodā vēlaties sniegt liecību?"[1587] Ja pratināmais teica, ka

---

[1581] Nusbergs, Arvīds. *Atmiņu zīmējumi*. Rīga: Artava, 1996, 526., 548., 560. lpp.
[1582] LVA, 1821. f., 2. apr., 50104. l., 4. lp.
[1583] LVA 1821. f., 1. apr., 979. l., 3. lp.
[1584] LVA 1821. f., 1. apr., 8223. l., 10. lp.
[1585] LVA 1821. f., 2. apr., 41606. l., 4. lp.
[1586] LVA 1821. f., 1. apr., 12543. l., 5. lp.
[1587] LVA 1821. f., 2. apr., 41606. l., 4. lp.

krievu valodu prot labi un tulks nav nepieciešams[1588], tad nopratināšana turpinājās krieviski, bet, ja pratināmais teica, ka liecību sniegs latviešu valodā, tad viņam piedāvāja tulku.[1589] Reizēm protokolos ir fiksēts tulka paraksts uz katras protokola lapas un zem brīdinājuma par krimināllatbildību, kas paredzēta par nepareizu tulkojumu.[1590]

Filtrācijā esošajām personām, kas dienēja Vācijas militārajos formējumos, gandrīz vienmēr prasīja, lai nosauc dienesta biedrus. To darīja, lai pārbaudītu nopratināmās filtrējamās personas sniegto atbilžu atbilstību īstenībai un spētu identificēt pēc iespējas lielāku personu loku, kas bija "sadarbojušās" ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas varas iestādēm vai veikušas kādas citas "pretpadomju darbības" un tādēļ būtu jāapzina represīvajām iestādēm. Gandrīz katrreiz iztaujāja dienesta biedru, pievienojot lietai klāt izrakstu no liecības. Šādi konfrontētas Medvežgorskas (Karēlija) pārbaudes – filtrācijas nometnē bijušo dienesta biedru Izidora Ločmeļa[1591] un Andreja Zelča[1592] liecības, kuru lietās esošie izraksti no pratināšanas protokoliem atbilst pratināšanas protokolu oriģināliem.

Jurim Vilnim nopratināšanā tajā pašā Medvežegorskas nometnē 1945. gada 16. maijā jautāja: „Ar ko Jūs kopā dienējāt Latviešu leģionā?" Juris Vilnis esot atbildējis, ka dienēja kopā ar Jāni Biti.[1593] Rezultātā lietā ievietots izraksts no garāka Jāņa Bites nopratināšanas 1945. gada 16. maija protokola ar jautājumiem, kas attiecas vienīgi uz Juri Vilni. Šajā nopratināšanas protokola izrakstā[1594] Jānim Bitem jautāts, kas viņam zināms par pilsoni Vilni Juri, uz ko izmeklētājs saņēmis atbildi, kur un cik ilgi kopā dienējuši.[1595]

Jāņa Bites filtrācijas lietā[1596] atrodams pilns 16. maija nopratināšanas protokols, kurā arī viņam uzdots jautājums, ar ko kopā

[1588] LVA 1821. f., 1. apr., 46721. l., 5. lp.
[1589] LVA 1821. f., 2. apr., 28779. l., 5. lp.
[1590] LVA 1821. f., 1. apr., 46721. l., 3. lp.
[1591] LVA 1821. f., 1. apr., 55830. l., 8. – 9. lp.
[1592] LVA 1821. f., 1. apr., 55517. l., 8. – 9. lp.
[1593] LVA 1821. f., 1. apr., 47221. l., 4. – 5. lp.
[1594] LVA 1821. f., 1. apr., 47221. l., 6. lp.
[1595] LVA 1821. f., 1. apr., 47221. l., 6. lp.
[1596] LVA 1821. f., 1. apr., 46721. l.

dienējis Latviešu leģionā, uz ko izmeklētājam Jānis Bite esot sniedzis atbildi, ka dienējis kopā ar Juri Vilni.[1597]

Salīdzinot nopratināšanas protokolu Jāņa Bites lietā ar šī protokola izrakstu Jura Viļņa lietā, redzams, ka dokumentu saturs ir atšķirīgs. Jura Viļņa lietā esošajā Jāņa Bites nopratināšanas protokola izrakstā norādīts, ka Jānis Bite esot sniedzis atbildi, kur un līdz kuram laikam dienējis kopā ar Juri Vilni, tomēr pašā protokolā viņš nevienu atbildi nav sniedzis tādā formā, kāda tā ir iepriekšminētajā izrakstā. Jānim Bitem esot arī jautāts, vai Juris Vilnis atradies Aizsargu organizācijā, par ko protokola izrakstā nekas nav minēts.[1598]

Šādas acīmredzamas nesakritības ļauj izvirzīt hipotēzi, ka izraksts no Jāņa Bites nopratināšanas protokola ir viltots un IeTK izmeklētājs ar svarīgiem juridiskiem dokumentiem, kāds neapšaubāmi ir nopratināšanas protokols, rīkojās paviršu un patvarīgi. Tas bija iespējams arī tāpēc, ka abus bijušos dienesta biedrus 1945. gada 16. maijā pratināja viens izmeklētājs – PSRS IeTK Liepājas opersektora vecākais operatīvais pilnvarotais gvardes vecākais leitnants Ceļins (Celiņš?).

Pratināšanā jautāja par to, kādos apstākļos persona nokļuvusi Vācijas dienestā. Izmeklētāju interesēs bija, lai atbildes būtu pēc iespējas plašas, lai varētu noskaidrot iespējami vairāk informācijas par sadarbību ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas varas iestādēm. Jautāts, vai persona sadarbojusies brīvprātīgi vai piespiedu kārtā, vai bijusi ārpus Latvijas. Jānis Kanders pratināšanā izmeklētājam stāstīja, ka dienestā nonācis pēc pavēstes saņemšanas 1944. gada augustā, ieradies iesaukšanas punktā Valmierā, no kurienes nosūtīts uz militārajām apmācībām Vācijā, bet Latvijā atgriezies 1945. gada 19. janvārī, lai cīnītos pret Padomju Savienību.[1599] Arī Arnolds Krims liecināja, ka viņu mobilizēja 1943. gada 1. aprīlī un pēc komisijas slēdziena saņemšanas un apmācībām ārpus Latvijas viņš kļuva par 123. tehniskās divīzijas auto rotas ierindnieku.[1600] Harijs Liepiņš

[1597] LVA 1821. f., 1. apr., 46721. l., 3. – 4. lp.
[1598] LVA, 1821. f., 1. apr., 47221. l., 6. lp.
[1599] LVA, 1821. f., 2. apr., 41603. l., 4. lp.
[1600] LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l., 4. lp.

liecināja, ka viņu Vācijas armijā iesauca 1944. gada septembrī un viņš dienēja 385. zenītartilērijas pulkā kā ierindas kareivis.[1601]

Tiem, kuri iestājās nacionālsociālistiskās Vācijas dienestā brīvprātīgi, bija jāliecina par to, kāda bija viņu motivācija to darīt. Reizēm pratināmie centās norādīt uz Vācijas okupācijas varasiestāžu šantāžu. Piemēram, Izidoru Ločmeli esot izsaucis Tilžas pagasta vecākais pie sevis un teicis, ka "vajag iestāties vācu armijā, vajag aizstāvēt savu dzimteni". Viņš devis savu piekrišanu un brīvprātīgi aizgājis dienēt Vācijas armijā.[1602] Viņa dienesta biedrs Andrejs Zelčs liecināja plašāk par to, kāpēc tik brīvprātīgi iestājies Vācijas dienestā. Pēc Sarkanās armijas daļu atkāpšanās viņš esot paņēmis divas "krievu šautenes", par ko viņam cēluši apsūdzību policijas darbinieki, teikdami, ka, lai no šīs situācijas izkļūtu un lai policisti viņam to piedotu, viņam jāpievienojas armijai. Rezultātā viņš piekritis.[1603]

Arī uz Vāciju spaidu darbos nosūtītās personas liecināja par apstākļiem, kā tur nokļuvušas. Leontija Silinēviča liecināja, ka viņa strādājusi mājās līdz brīdim, kad viņu 1942. gada maijā Vācijas okupācijas varas iestādes nosūtīja strādāt uz Vāciju. Tur viņa strādāja uz dzelzceļa līdz brīdim, kad 1945. gada 1. maijā viņu atbrīvoja Sarkanā armija[1604]. Pratināšana sniedz daudz ziņu par dzīvi Vācijas okupācijas laikā, piemēram, Serafima Grante savā liecībā stāsta, ka viņas vīrs esot pazudis, Sarkanajai armijai atkāpjoties un Vācijas armijai uzbrūkot 1941. gada vasarā. Vācijas okupācijas vara 1944. gadā viņu sūtījusi strādāt uz Frankfurti pie Mainas, bet viņa vēlējusies būt tuvāk mājām, tāpēc izdevies aizbraukt uz Kēnigsbergu un tur iekārtoties pārtikas produktu bāzē par uzskaitvedi. Tur viņa esot strādājusi līdz 1945. gada 9. aprīlim. Tāpat S. Grante liecināja, ka pēc vakara kursu beigšanas un kvalifikācijas celšanas ieguvusi 25 marku algas pielikumu un kopumā mēnesī saņēmusi 125 markas. Informēja arī, ka Vācijas okupācijas vara viņu ir vairākkārt pratinājusi.[1605]

Pratināšanās mēdza uzdot arī ar filtrāciju sākotnēji šķietami nesaistītus jautājumus, piemēram: "Kāda saimniecība Jums piederēja?

[1601] LVA, 1821. f., 2. apr., 28779. l., 6. lp.
[1602] LVA 1821. f., 1. apr., 55830. l., 8. lp.
[1603] LVA 1821. f., 1. apr., 55517. l., 8. lp.
[1604] LVA 1821. f., 1. apr., 12543. l., 5. lp.
[1605] LVA 1821. f., 1. apr., 8223. l., 14. – 15. lp.

Vai izmantojāt darbaspēku? (algādžus).”[1606] Tomēr jautājums nemaz nav tik nesaistīts, jo gadījumā, ja saimniecība tik tiešām izmantoja algotu darbaspēku, tas varēja būt par pamatu aizdomām, ka Vācijas okupācijas laikā saimniecībā izmantots piespiedu darbaspēks.

Nav ziņu, kas noticis brīžos, kad un kāpēc pratināmā persona strauji mainīja savu liecību. Iespējams, notikusi psiholoģiska vai fiziska iespaidošana. Kad Jānim Kalnakārklim 1945. gada 12. martā 21. strēlnieku gvardes *SMERŠ* izmeklētājs kapteinis Jurkevičs jautāja, ko nozīmē pie viņa kratīšanā atņemtā fotogrāfija, kurā viņš redzams ar ieroci un svastiku uz rokas, J. Kalnakārklis atbildēja, ka viņš bija foto cienītājs. 1941. vai 1942. gadā pie viņa pienākuši aizsargi un viens no viņiem lūdzis viņu nofotografēties ar ieroci un svastiku, ko viņš arī izdarījis. Kad izmeklētājs teica, ka J. Kalnakārklis sniedz nepatiesu liecību, un pieprasīja sniegt īstenībai atbilstošas liecības, J. Kalnakārklis it kā esot atzinis, ka teicis nepatiesību un tiešām esot Vācijas okupācijas laikā bijis aizsargs un šucmanis, kādēļ bija spiests pastāstīt par savu līdzdalību aizsargu grupā un to, kas vēl ir līdzdarbojies.[1607]

Nopratināšanas protokolu noformēšanā varēja būt dažādi izņēmumi, piemēram, protokolā, kas pierakstīts Vostoklagā, fiksēts tikai viens jautājums: “Pastāstiet par savu dienestu vācu armijā!”[1608] Iespējams, ka izmeklētājs uzdevis vairākus jautājumus, bet papīra vai laika taupīšanas nolūkā protokolā fiksējis tikai vienu jautājumu un atbildi uz to. Neraksturīgi filtrācijas lietām ir noformēts 1946. gada 24. maijā Borislavā milicijas jaunākā leitnanta Bistrova rakstītais nopratināšanas protokols. Tajā viņš, cik noprotams, ir uzdevis vairākus jautājumus, bet pierakstījis tikai atbildes. Šajā protokolā Gunārs Žagata esot liecinājis, ka strādājis saimniecībā pie tēva, bet 1944. gadā vācieši viņu nosūtījuši strādāt darba bataljonā Vācijā, kur esot strādājis līdz 1945. gada novembrim, kad tika nosūtīts uz Padomju Savienību, Borislavu, kur atkal bijis jāstrādā darba bataljonā. Protokolā redzama padomju represīvo iestāžu izpratne par represijām, proti, protokolā norādīts ka G. Žagata Vācijas represijās neesot cietis, lai arī pats G. Žagata liecināja, ka nosūtīts uz Vāciju spaidu darbos[1609].

[1606] LVA 1821. f., 1. apr., 56173., l. 5. lp.
[1607] LVA 1821. f., 1. apr., 56173. l., 5. lp.
[1608] LVA 1821. f., 2. apr., 50107. l., 4. lp.
[1609] LVA 1821. f., 2. apr., 50102. l., 1. lp.

Nopratināšanas protokoli parāda, ka izmeklētāji uzdevuši standarta jautājumus, bet pratināto personu atbildes atspoguļotas tendenciozi, pēc IeTK iepriekš izdomāta scenārija, jo, viņuprāt, personas, kas sadarbojās ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas varas iestādēm vai kaut vai tikai dzīvoja to okupētajā teritorijā, bija noziedznieki. Ievērojams, ka atbildes pierakstītas, izmantojot tādu leksiku, kādu nav izmantojis pratināmais. Izmeklētāji, pierakstot pratināmo teikto, ir izmantojuši standartizētu *čekistisko* leksiku un žargonus, piemēram, maz ticams, ka, piemēram, teju visi pratināmie teikuši vienādus formulējumus "vācu fašistiskā armija"[1610], "vācu okupācija"[1611], "militāri fašistiskā aizsargu organizācija"[1612]. Protokolos katra atbilde ir strukturēta, tāpēc, visticamāk, izmeklētājs uzdeva lielo jautājumu, kas fiksēts protokolā, un atbildes laikā uzdeva precizējošus jautājumus. Piemēram, atbildes uz jautājumiem par biogrāfiju ir strukturētas, izceļot tieši izmeklētājam interesējošos aspektus. Tāpat arī par dienestu Vācijas armijā atbildēs secīgi parādās apstākļi iesaukšanai vai brīvprātīgajam dienestam Vācijas armijā, atspoguļota dienesta gaita, ģeogrāfiskās vietas, kā arī dienesta laiks un ilgums. Līdzīgi rīkojās arī tad, ja pratināja sakarā ar atrašanos spaidu darbos, proti, bija atspoguļoti notikušā apstākļi, pilsēta, darbavieta, kurā bija jāstrādā, kā arī tas, kura armija atbrīvoja.

1.9. Autobiogrāfija

Filtrācijas lietās salīdzinoši bieži atrodas pašrocīgi rakstītas autobiogrāfijas *(автобиография)*. To rakstīšana padomju gados bija ļoti izplatīta, stājoties darbā, augstskolā, PSKP, organizācijās, kā arī citviet. Autobiogrāfija bija jāraksta filtrācijas nometnē, bet visbiežāk vietējā pilsētas vai rajona milicijas nodaļā vai izpildkomitejā pēc personas atgriešanās dzīvesvietā. Šis ir viens no retajiem dokumentiem latviešu valodā, jo ne visi prata krievu valodu tik labi, lai spētu pašrocīgi izklāstīt savu dzīves gājumu. Ievērojami, ka autobiogrāfijas lielākoties atrodas tajās lietās, kurās nav nopratināšanas protokolu. Tā var secināt, ka pēc sniegtās informācijas

[1610] LVA, 1821. f., 1. apr., 56173. l., 6. lp.
[1611] LVA, 1821. f., 2. apr., 50106. l., 1. lp.
[1612] LVA, 1821. f., 1. apr., 46721. l., 3. lp.

īpatnībām autobiogrāfija vismaz daļēji aizstāj nopratināšanas protokolos esošo informāciju. Tajās personas sniedza ziņas par savu dzimšanas vietu, šķirisko piederību, izglītību, bijušo un pašreizējo dzīvesvietu, dienestu Latvijas Republikas armijā, darba pieredzi, apstākļiem nonākšanai spaidu darbos vai Vācijas militārajā dienestā, ziņas par atrašanos ārvalstīs un tur esošajās nometnēs. Iekļautas arī ziņas par veselības stāvokli pēc pārdzīvotā un atgriešanos Padomju Savienībā. Lai gan teksts rakstīts brīvā formā, tomēr nav izslēgts, ka pastāvēja kāds noteikts šablons vai priekšraksts tam, kādas ziņas obligāti iekļaujamas autobiogrāfijā. Autobiogrāfiju rakstīja pati filtrētā persona ar tinti vai zīmuli. Parasti tā ir vienu līdz divas lapaspuses gara.

Iepazīstoties ar autobiogrāfijām, rodas iespaids, ka filtrējamās personas, vēloties sevi pasargāt un veiksmīgi tikt filtrācijai cauri, centušās uzsvērt bērnībā, Latvijas Republikas neatkarības laikā vai Otrajā pasaules karā pārciestās grūtības, izvairoties kritizēt filtrāciju vai padomju varu. Vērojami pat centieni paust lojalitāti padomju varai. Piemēram:

> "No šejienes 1945. gada 24. aprīlī tikām izcelti malā Pillavas ostā (Rītprūsijā). Tad man jau sen bija skaidrs, ka vācu pretošanās ir veltīga. [..] Tagad esmu atradis savām spējām piemērotu nodarbošanos, kurā vēlos strādāt mūsu valsts uzbūves labā,"[1613] –

vai arī:

> "1945. gada 28. martā mūs varonīgā Sarkanā armija atsvabināja no vāciešiem".[1614]

Tā kā autobiogrāfija bija līdzeklis, lai noskaidrotu, ko persona veikusi Vācijas okupācijas laikā, tad tajā ir daudz informācijas par attiecīgajā laikā piedzīvotām nacionālsociālistiskā totalitārā režīma pārestībām un represijām pret iedzīvotājiem:

> "Darbs bija jāpārtrauc, jo mani nozīmēja tranšeju rakšanas darbos. Mājās atgriezos oktobrī (1944. g.). Bet novembrī vācu žandarmērija atkal saķēra un līdz ar citiem apsardzībā aizdzina uz Krotes pagastu tranšeju darbos. Tanī laikā vecākiem bija pavēle atstāt mājas. Prasīju, lai atļauj atgriezties pie ģimenes, bet to man liedza. Tādēļ bēgu, lai vēl

[1613] LVA 1821. f., 2. apr., 41597. l., 1. lp.
[1614] LVA 1821. f., 1. apr., 8228. l., 4. lp.

tiktu pie vecākiem. Pēc divām dienām biju atkal savu vajātāju rokās. Man piedraudēja ar iesaistīšanu soda bataljonā."[1615]

Holokaustā cietusī, Rīgā dzimusī ebrejiete Sulamifa Gaļinkina 1948. gada 26. novembrī rakstīja, ka 1941. gada 30. novembrī viņu ievietoja Centrālcietumā, kur kamerā necilvēcīgos apstākļos turēja aptuveni mēnesi, bet vēlāk nosūtīja uz darba nometni. 1944. gada septembrī, kad Rīgai tuvojās Sarkanā armija, viņu aizsūtīja uz Štuthofas nometni, bet tēvu uz Buhenvaldes koncentrācijas nometni, "pēc pārdzīvotā viņa ir darba nespējīga un dzīvo vīra apgādībā".[1616]

Autobiogrāfijā norādītās ziņas mēdza pārbaudīt. Piemēram, Vladislavs Amantovs 1946. gada 13. martā autobiogrāfijā ierakstīja, ka šobrīd strādā būvniecības – montāžas trestā *Ļeshimpromstroj* par namdari. Ievērojot minēto, nosūtīta attiecīgās iestādes kadru daļas priekšnieka parakstīta izziņa IeTK, ka Amantovs tur patiešām strādā.[1617] Ievērojot to, ka Harijs Liepiņš bija nesen atgriezies no Komi Autonomās Padomju Sociālistiskās Republikas (APSR) Vorkutlaga un tikai meklēja darbu, tad biogrāfijā neko par darba vietu nebija minējis, jo filtrācijas punktā tas jau bija zināms. LPSR Mākslas lietu pārvaldes kadru pārvaldes priekšniece desmit dienas iepriekš, 1947. gada 10. februārī, bija nosūtījusi uz filtrācijas punktu izziņu, ka Harijs Liepiņš veic pārrunas, lai kā aktieris uzsāktu darbu Rīgas teātros.[1618] Arī Arvīds Nusbergs atmiņās raksta, ka viņa autobiogrāfija bija uzrakstīta jau Maskavā, kur izmeklētājs koriģējis to, kas tajā jāraksta un kas ir mazsvarīgi. Pēc kartotēkas pārbaudes Rīgā kapteinis Bergmanis licis uzrakstīt jaunu autobiogrāfiju ar papildinājumiem.[1619]

Kopumā autobiogrāfijas vērtējamas kā vērtīgs izziņas avots par konkrēto personu, tomēr tās ir jāvērtē arī kritiski. Jārēķinās, ka tās, lai arī pašrocīgi un brīvā formā rakstītas, ir formāls dokuments, kas ar lielu varbūtības pakāpi neatspoguļo personas patiesās domas un politisko pārliecību. Pamatots pieļāvums, ka filtrējamās personas autobiogrāfijās neatspoguļoja pilnīgi visu informāciju par sevi,

[1615] LVA 1821. f., 1. apr., 35540. l., 13. lp.
[1616] LVA 1821. f., 1. apr., 8227. l., 6. – 8. lp.
[1617] LVA 1821. f., 1. apr., 8233. l., 20., 22. lp.
[1618] LVA 1821. f., 2. apr., 28779. l., 23. lp.
[1619] Nusbergs, Arvīds. *Atmiņu zīmējumi*. Rīga: Artava, 1996, 559. – 560. lpp.

izvairoties minēt to, ko padomju režīms varētu uzskatīt par kompromitējošu ziņu.

1.10. Medicīniskās komisijas slēdziens, izziņa

Šajā sadaļā par medicīniskās komisijas slēdzieniem *(заключение/справка)* ētisku apsvērumu dēļ nav minēti konkrēti piemēri. Nedaudzās personu lietās atrodami medicīniskās komisijas slēdzieni par filtrējamās personas, kas nosūtīta piespiedu darbos, veselības stāvokli. Medicīniskajā komisijā bija viens vai vairāki ārsti un pārstāvis no nometnes administrācijas. Slēdzienos ir norādīts medicīniskās komisijas slēdziena veikšanas datums, filtrējamās personas identifikācijas dati – uzvārds, vārds, tēva vārds, dzimšanas gads, dzimšanas vieta –, filtrējamās personas sūdzības par veselības stāvokli, ļoti īsa anamnēze – stāsts par slimības attīstību un slimnieka dzīvi –, diagnoze un slēdziens par veselības stāvokli. Tā kā nometnēs bija jāstrādā smags fizisks darbs, tad šādas medicīniskās apskates mērķis nebija saistīts ar rūpēm par veselību, bet ar nepieciešamību noskaidrot attiecīgās personas darbaspēju, lai nometnes administrācija varētu plānot darbus un izpildīt nometnei noteiktās darba normas.

Ārstu noteiktās diagnozes un piezīmes – distrofija, plaušu fibroze, plaušu tuberkuloze, plaušu karsonis (pneimonija), stipri novārdzis un avitaminoze – liecina par ilgstoši nepietiekamu uzturu vai pat badu, reizē pārmērīgu darbu aukstumā un vējā. Tomēr svarīgākais bija slēdziens, vai konkrētā persona derīga fiziskam darbam, proti, vai ir darbaspējīga.

1.11. Paraksts par nometnes režīma neizpaušanu pēc atbrīvošanas

Retos gadījumos filtrācijas lietās var atrast parakstītu apņemšanos, sauktu "paraksts", par nometnes režīma neizpaušanu pēc atbrīvošanas *(подписка)*. Piemēram, pirms atbrīvošanas 1946. gadā no Vostoklaga Persijam Jonastam[1620], Godfrīdam

[1620] LVA, 1821. f., 2. apr., 50107. l., 8. lp.

Rudzītim[1621] un Antonam Zaharevičam[1622] bija jāsniedz paraksts, ka, pirmkārt, apņemas neizpaust ziņas par ieslodzīto iekšējās kārtības noteikumiem un veikto darbu un citiem ieslodzītajiem. Otrkārt, bija jāapliecina, ka nepieņems uzdevumus no ieslodzītajiem. "Paraksta" pārkāpšanas gadījumā bija paredzēta krimināltatbildība atbilstoši KPFSR Krimināltkodeksa 16. pantam kopsakarā ar 121. pantu. "Paraksts" nodrošināja to, ka atbrīvotie vēl gadiem ilgi pēc atbrīvošanas baidījās stāstīt par nometnē piedzīvoto. Gadījumā, ja persona būtu bijusi pieķerta, stāstot par to, ko parakstījusies neizpaust, padomju represīvajām iestādēm būtu bijis pamats ne tikai krimināltatbildības rosināšanai, bet arī attiecīgās personas šantāžai ar mērķi panākt sadarbošanos.

1.12. Apliecība

Otrā pasaules kara laikā un vēl ilgi pēc tā PSRS teritorijā nedrīkstēja pārvietoties starp apdzīvotajām vietām bez personu apliecinošiem dokumentiem. Apliecību *(удостоверение)* izsniedza IeTK kā pagaidu pasi, lai persona var doties uz savu dzīvesvietu. Nonākot dzīvesvietā, lai saņemtu pasi un pabeigtu filtrāciju, bija jāierodas vietējā milicijas vai IeTK nodaļā. Izdotās apliecības ir ļoti dažādas, tomēr visas satur personas galvenos identifikācijas datus – uzvārdu, vārdu, dzimšanas laiku un vietu, no kurienes ieradies, piemēram, no Vācijas, un uz kurieni dodas, proti, dzīvesvietas adrese.[1623]

1.13. Dokumentu izmantošanas lapa operatīvo darbinieku, kuri iepazinušies ar arhīva lietu, uzskaitei

Dokumentu izmantošanas lapu operatīvo darbinieku, kuri iepazinušies ar arhīva lietu, uzskaitei *(контрольный лист – учета оперативных сотрудником, знакомившихся с архивным делом)*[1624] lietās ievietoja pēc to nonākšanas VDK arhīvā. Tās galvenais

[1621] LVA, 1821. f., 1. apr., 66762. l., 10. lp.
[1622] LVA, 1821. f., 2. apr., 50104. l., 11. lp.
[1623] LVA, 1821. f., 1. apr., 8223. l., 6. lp.
[1624] Jāievēro, ka tā nav LNA LVA dokumentu izmantošanas lapa.

mērķis bija kontrolēt, veicot atbilstošu uzskaiti, tos, kuri iepazīstas ar filtrācijas lietu. Šāda uzskaites lapa bija "pilnīgi slepena". Tā parasti atrodas lietas sākumā, bet var būt iešūta arī citviet – lietas vidū vai ievietota aploksnē lietas beigās.

Minētais dokuments pierāda, ka filtrētās personas saskarsme ar VDK nebeidzās līdz ar atbrīvošanu no filtrācijas nometnes, bet turpinājās gandrīz visu dzīvi. VDK paturēja operatīvo interesi par filtrētajiem vīriešiem līdz 80 gadu vecumam, bet sievietēm līdz 75 gadu vecumam. Personu lietās redzamas vēlākajos gadu desmitos VDK darbinieku veiktās atzīmes dokumentu izmantošanas lapās, norādot atzīmi izdarījušā darbinieka vārdu, datumu un iepazīšanās ar lietu iemeslu. Minētais liecina par PSRS īstenoto kolektīvās vainas principu un kontroli pār filtrācijā bijušajiem un viņu tuvākajiem radiniekiem kā "politiski neuzticamām" personām. Izvirzīta hipotēze, ka atzīmes dokumentu izmantošanas lapās liecina:

> „..ar lietām iepazinās, saņemot informāciju par konkrēta cilvēka politiski neizturētu rīcību, šo personu vervējot par ziņu pienesēju, personai un tās tuvākajiem radiniekiem formējot dokumentus izbraukšanai uz ārzemēm vai uzņemot ārzemju viesus no tām, vēloties strādāt uz tālbraucējiem kuģiem vai iesaucot dienestā jūras un iekšlietu karaspēkā. Personālās (filtrācijas) lietas izskatīja arī pirms atļauju došanas strādāšanai ar kopējamo aparatūru, strādāšanai slepenos objektos vai ārzemniekus apkalpojošā sfērā un citos līdzīgos gadījumos."[1625]

Šādas atzīmes VDK veica līdz tās likvidēšanai 1991. gada 24. augustā.

Šāda rīcība ļauj filtrētajiem un viņu tuviniekiem izskaidrot tādus "savādus" notikumus viņu dzīvē padomju laikā, kā grūtības tikt vēlamā darbā, iestāties augstskolā, atteikuma saņemšanu izbraukšanai uz ārzemēm. Pēc šīm lietām var mēģināt noteikt "aktīvos" VDK darbiniekus, kuri tieši īstenoja represēto kontroli, bet ne vienmēr tas ir iespējams, jo ieraksti dokumentu izmantošanas lapās ir izdarīti steidzīgi un sliktā rokrakstā, kā arī VDK darbinieki bieži norādīja tikai uzvārdu. Izmantojot citus avotus, sevišķi LNA LVA atrodamo Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (LKP CK), Rīgas, Daugavpils, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Ventspils pilsētu partijas komiteju,

[1625] Beika, Aivars. "Filtrācijas dokumenti liecina", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 1994, 48. lpp.

Latvijas Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes Savienības (LĻKJS) fondu kartotēku (1944 – 1990)[1626], iespējams identificēt tos filtrācijas lietu skatījušos VDK darbiniekus, kuri bija LKP biedri.

1962. gada 20. novembrī Jura Viļņa lietā esošajā "kontroles lapā", kurā parakstījies kāds Rudzītis, LPSR VDK Liepājas pilsētas nodaļas darbinieks, kā iemeslu, lai iepazītos ar lietu, viņš norādījis "pārbaudi", un rezultātā "sastādīta izziņa".[1627]

Lietā nav norādīts, kas tā par izziņu un kam tā domāta, tomēr var secināt, ka Rudzītis ar šo lietu iepazinies un, visticamāk, sagatavojis arī izziņu atbilstoši LPSR VDK Liepājas pilsētas nodaļas majora U. Ruļļa (pilns vārds nav minēts) rīkojumam. 1962. gada 21. oktobrī U. Rullis LPSR VDK arhīva un uzskaites daļai lūdz atsūtīt Jura Viļņa lietu uz Liepāju, lai ar to "iepazītos",[1628] bet 9. novembrī Rudzītis parakstījies, ka šo lietu saņēmis[1629]. Šajā kartotēkā atrodami padomju perioda LKP augstākie darbinieki un funkcionāri, tā saucamā "nomenklatūra", kā arī LĻKJS (Komjaunatnes) augstākās amatpersonas. Ar šīs kartotēkas palīdzību bija iespējams identificēt arī VDK darbinieku Rudzīti. Ar 1953. gada 29. decembrī aizpildītās LKP kadru uzskaites anketas[1630] palīdzību noskaidrota viņa identitāte – Uldis Rudzītis Mārča dēls, dzimis 1927. gadā. Lai arī kadru anketā nav norādes par darbu VDK, tomēr iepriekšminētajā kartotēkas kartītē ir norāde, ka Uldis Rudzītis 1958. gadā nosūtīts VDK rīcībā.[1631] No 1958. gada 2. līdz 8. jūlijam LKP CK biroja sēdēs lemtā par "Republikāniskās partijas skolas un Padomju partijas skolas absolventu nosūtīšanu darbā" redzams, ka reizē ar četriem citiem partijas skolas absolventiem Uldis Rudzītis norīkots darbā LPSR VDK.[1632]

Ir lietas, kurās nav atrodamas dokumentu izmantošanas lapas, bet tādas ir bijušas. Uz to norāda VDK 10. (arhīva) daļas norādījumi pēc

[1626] LVA, LKP CK, Rīgas, Daugavpils, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Ventspils pilsētu partijas komiteju, LĻKJS fondu kartotēka (1944 – 1990).
[1627] LVA, 1821. f., 1. apr., 47221. l., 1. lp.
[1628] LVA, 1821. f., 1. apr., 47221. l., 16. lp.
[1629] LVA, 1821. f., 1. apr., 47221. l., 15. lp.
[1630] LVA, PA-15500. f., 3. apr., 9. l., 51. lp.
[1631] LVA, LKP CK, Rīgas, Daugavpils, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Ventspils pilsētu partijas komiteju, LĻKJS fondu kartotēka (1944 – 1990).
[1632] LVA, PA-101. f., 21. apr., 29. l., 15. lp.

iepazīšanās ar lietu veikt atzīmes "kontroles lapā".[1633] Vairāki jautājumi paliek atklāti: kur dokumentu lapas pazudušas un vai tās steigā visas būtu mēģināts iznīcināt, vēl atrodoties VDK arhīvā. Noteikti būtu pastiprināti jāpievērš uzmanība tām lietām, kurās šie dokumenti vēl saglabājušies, jo daudzviet tie pat nav numurēti un lietas aizmugurē esošajās LNA LVA apliecinājuma lapās to esība nav fiksēta.

Piemēram, par Andreja Zelča lietu VDK interesējās trīs reizes. Ja dokumentu izmantošanas lapa būtu pazudusi, tad par to nekad vairs neuzzinātu, jo šajā lietā nav citu dokumentu, kas liecinātu par VDK interesi par attiecīgo personu pēc filtrācijas beigām. Pirmo reizi VDK par viņu interesējās 1964. gada 22. maijā. LPSR VDK Ludzas rajona nodaļas kapteinis esot pārbaudījis "signālu par Zelča piedalīšanos padomju partizānu nogalināšanā", par ko sagatavojis izziņu. Otrā reize bija 1969. gada 18. septembrī, kad LPSR VDK specdaļas izmeklētājs sagatavoja "plašu izziņu" par kādu "Ivisalu J. O.". Trešā reize bija 1971. gada 18. novembrī, kad VDK specdaļas majors Lukins iepazinās ar lietu sakarā ar A. Zelča dēla braucienu ārzemju komandējumā.[1634]

Nerimstoša VDK interese pēc atbrīvošanas no filtrācijas bija par Dailes teātra aktieri, mobilizēto bijušo gaisa spēku izpalīgu Hariju Liepiņu, par kura lietu, spriežot pēc dokumentu izmantošanas lapas, VDK interesējās sešas reizes. 1959. gada 4. februārī VDK 4. daļas 4. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais Kokorevičs iepazinās ar viņa lietu saistībā ar nepieciešamību iepazīties vervēšanas nolūkā, par ko sagatavojis izziņu pēc lietas materiāliem. Tāpat ar lietu 1968. gada 11. jūlijā iepazinies izmeklētājs Zaicevs. 1976. gada 12. maijā viņa anketu pārbaudījis 5. daļas 2. nodaļas operatīvais pilnvarotais Teibe. 1977. gada 28. novembrī ar lietu iepazinusies VDK 10. (arhīva) daļas inspektore Provorova. Tajā pašā dienā VDK 5. daļas virsnieks iepazinies ar lietu sakarā ar "lēmumu par nopratināšanu", bet divus gadus vēlāk 1979. gada 2. oktobrī Rubļevs iepazinies ar lietu sakarā ar braucienu uz ārzemēm.[1635]

1944. gada 3. augustā Sarkanās armijas gūstā nonāca Latvijas leģiona 19. divīzijā dienējušais Arnolds Krims.[1636] 1983. gada

[1633] LVA, 1821. f., 1. apr., 46721. l.
[1634] Dokumentu izmantošanas lapa. LVA, 1821. f., 1. apr., 55517. l.
[1635] LVA, 1821. f., 2. apr., 28779. l., 24. lp.
[1636] LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l., 1. lp.

2. novembrī, 39 gadus pēc filtrācijas beigām, PSRS VDK sevišķās nodaļas 74162. kara daļas (Ļeņingradā) priekšnieks pulkvedis V. S. Jurmanovs sakarā ar karadienestā iesauktā iepriekšminētā Arnolda Krima dēla pielaidi režīma objektam lūdz iepazīšanās nolūkā izsūtīt attiecīgo filtrācijas lietu un otra dēla aģentūras lietu Nr. 25810.[1637] Atbildē 10. novembrī LPSR VDK 10. (arhīva) daļas priekšnieka vietnieks apakšpulkvedis A. J. Upenieks nosūta Arnolda Krima filtrācijas lietu, bet norāda, ka aģentūras lieta Nr. 25810 glabājas LPSR IeM arhīvā. Arī šajā lietā dokumentu izmantošanas lapa nav saglabājusies, bet atzīmēm dokumentu izmantošanas lapā bija jābūt veiktām.[1638] Katrai operatīvajai iestādei varēja būt aģentūra, kas sekmēja iestādes operatīvo darbību. Šajā gadījumā persona, kam bija aģentūras lieta, varēja sadarboties ar miliciju vai kādu citu LPSR IeM pakļautu iestādi, lai ziņotu un palīdzētu atklāt noziedzīgus nodarījumus vai arī uzraudzīt ar to veikšanu saistītās darbības. Nav arī izslēgts, ka viņš varēja atrasties VDK ārštata ziņotāju aģentūras kartotēkā. Tomēr, lai apstiprinātu šādu hipotēzi, būtu jāiepazīstas ar to dokumentu daļu, kas šobrīd glabājas Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrā (TSDC) un kas joprojām nav zinātniskajai izpētei pieejama. Šajā gadījumā Arnolda Krima un Alekseja Zelča filtrācijas lietas ilustrē, kā VDK paturēja operatīvo interesi vairāku desmitu gadu garumā ne tikai par filtrētām personām, bet arī par viņu bērniem.

Lai atbildētu uz jautājumu, vai personas dienests latviešu leģionā un vēlākā atrašanās filtrācijā, kas padomju režīma izpratnē nozīmēja apšaubāmu reputāciju, politisku neuzticamību, varēja būt iemesls liegumam šādas personas bērnam dienēt VDK karaspēkā, studēt augstskolā vai apmeklēt ārvalstis, jāveic padziļināta izpēte, izmantojot papildus avotus un konfrontējot ar tiem filtrācijas lietas materiālus.

1.14. Personīgās lietas

Nereti lietām pievienotas kratīšanā atņemtās personīgās lietas. Kā jau iepriekš minēts, tie varēja būt personas dokumenti,

[1637] LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l., 5. lp.
[1638] LVA, 1821. f., 2. apr., 41606. l., 6. lp.

fotogrāfijas, vēstules, vērtslietas un citas personīgās lietas, ko filtrētā persona nedrīkstēja paturēt savā rīcībā, kā arī lietas, kas varēja kalpot par pierādījumu sadarbībai ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīmu. Tāds personas dokuments kā Vācijas karavīra grāmatiņa bija tiešs un neapstrīdams pierādījums par "nodevīgu rīcību", proti, dienestu Vācijas armijā. Atlika vēl tikai noskaidrot, vai dienests bija brīvprātīgs un vai cīnījās pret Sarkano armiju. Derīgus personas dokumentus, kā, piemēram, pasi, konfiscēja, lai persona neizvairītos no pilnīgas filtrācijas iziešanas, jo tikai pēc pases saņemšanas cilvēks varēja uzsākt pilnvērtīgu dzīvi, tostarp brīvi pārvietoties, dabūt pierakstu dzīvesvietā un atrast darbu.

Serafimai Grantei atņemtās fotogrāfijas, uz kurām redzami vīrieši uniformās, bija ar personiski sentimentālu nozīmi, jo uz tām – priekšpusē vai aizmugurē – bija rakstīti novēlējumi, piemēram, "par mīļu atmiņu"[1639]. Ievērojot to, ka fotogrāfijās norādītie datumi sakrita ar Vācijas okupācijas laiku un attēlos redzamie vīrieši bija uniformās, viņa bijusi turēta aizdomās kā iespējamā kolaborante. Savukārt Jānim Kalnakārklim atņemtā fotogrāfija[1640], kur viņš redzams ar svastiku uz rokas, bija galvenais aizturēšanas iemesls un pierādījums kolaborācijai.

1.15. Slēdziens filtrācijas lietā

Gandrīz katrā lietā atrodams slēdziens filtrācijas lietā *(заключение по фильтрационному делу)*, kurā filtrācijas komisijas amatpersonas norādīja, vai filtrācijas laikā iegūtas kompromitējošas ziņas par personu. Ja tādu nebija, personu atbrīvoja un nosūtīja uz dzīvesvietu, bet, ja atrada ko kompromitējošu, to nosūtīja tālākai kriminālvajāšanai. Ja lietā atrodas citi dokumenti, tad slēdziens nekādu papildus informāciju nesniedz.

1.16. Dokumenti pēc Latvijas Republikas neatkarības atgūšanas

Vairumā filtrācijas nometnēs bijušo lietās kā pēdējie atrodas dokumenti, kas sagatavoti pēc Latvijas Republikas neatkarības atgūšanas. Tie parasti sastāv no diviem uz LVA veidlapām pašrocīgi

[1639] LVA, 1821. f., 1. apr., 1821. l., 21. – 23. lp.
[1640] LVA, 1821. f., 1. apr., 56713. l., 47. lp.

rakstītiem dokumentiem – iesnieguma izziņas sniegšanai par dienestu Vācijas armijā un atrašanos filtrācijā un prasītās izziņas.[1641] Šajos dokumentos norādītās ziņas ir rakstītas, ievērojot lietā atrodamo informāciju. Vienīgā jauniegūstamā informācija ir iesniedzēja dzīvesvietas adrese.

Retos gadījumos tomēr var atrast pašrocīgi rakstītus plašākus iesniegumus arhīvam, kuros jau parādās ļoti sīkas detaļas par dienestu un filtrācijā pārdzīvoto. Andrejs Zelčs 1992. gadā rakstīja, ka 1943. gada vasarā brīvprātīgi iestājies Latviešu sapieru bataljonā, aprakstīja, kādi bijuši viņa pienākumi, kā kritis sarkanarmiešu gūstā un cik grūti apstākļi bija filtrācijas nometnē.[1642] Šādi ar lielu laika atstarpi rakstīti iesniegumi jāvērtē kritiski, jo atsevišķas ziņas var būt aizmirsušās, bet citas "apaugušas" ar vēlākās dzīves pieredzi, uzskatiem, sabiedrības skatījumu, aktualitātēm. Piemēram, iesniegumā A. Zelčs norāda, ka bataljonā iestājies 1943. gada vasarā, lai gan, vadoties no lietas materiāliem, tas noticis vairāk nekā gadu agrāk – 1942. gada martā.[1643]

2. Pētniecības perspektīvas

Filtrācijas lietu turpmāko pētniecību, pēc autora ieskatiem, varētu iedalīt divās grupās –nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika pētniecība un padomju represiju vēsture.

2.1. Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika pētniecība

Ievērojot to, ka filtrācijas procesa laikā detalizēti izzināja visu, ko persona veikusi Vācijas okupācijas laikā, tad likumsakarīgi, ka filtrācijas lietas var kalpot par attiecīgā laika izziņas avotu.

Filtrācijas lietas var kalpot kā avots militārai vēsturei. Dokumentos – anketās, nopratināšanas protokolos un konfiscētajos personīgajos dokumentos – atrodamas ziņas par Vācijas armijā dienējušo motivāciju dienēt, informācija, vai dienests bijis brīvprātīgs vai persona ir mobilizēta. Nopratināšanas protokolos atrodas plašs dienesta gaitu izklāsts, kā arī minētas vietas, kur persona dienējot

[1641] LVA, 1821. f., 1. apr., 55830. l., 16. – 17. lp.
[1642] LVA, 1821. f., 1. apr., 55517. l., 17. lp.
[1643] LVA, 1821. f., 1. apr., 55517. l., 1. lp.

atradusies. Aizturēšanas protokolos un nopratināšanas protokolos parādās plašākas ziņas par dezertēšanas gadījumiem vai cita veida informācija par dienesta izbeigšanu Vācijas armijā, kā arī tas, ko persona darījusi pēc Vācijas kapitulācijas un gūstā krišanas vai aizturēšanas. Filtrācijas lietas var kalpot kā papildus izziņas avotu Otrā pasaules kara militārajā vēsturē, latviešu leģiona izpētē. Daudzas lietas ietver stāstu par laiku no dienesta uzsākšanas līdz dienesta izbeigšanai, nonākot padomju gūstā.

Filtrācijas lietas sniedz ziņas par Vācijas represijām pret civiliedzīvotājiem. Anketās, nopratināšanas protokolos un autobiogrāfijās ir ziņas par Vācijas represijām pret Latvijas iedzīvotājiem, piemēram, nosūtīšanu spaidu darbos un ievietošanu koncentrācijas nometnēs. Filtrācijai bija pakļauti arī ebreji, kuri bija atbrīvoti no koncentrācijas nometnēm Polijā, Vācijā un citviet, tāpēc filtrācijas lietas ir papildus izziņas avots holokausta pētniecībā.

Kolaborācija ar nacionālsociālistiskās Vācijas režīmu ir vēl viens temats, kas arī izzināms ar filtrācijas lietu palīdzību. Anketas, nopratināšanas protokoli un autobiogrāfijas var atklāt atsevišķu personu kolaboracionismu vai iesaistes līmeni sadarbībā ar Vācijas varas iestādēm un attiecīgo personu motivāciju.

2.2. Padomju represiju vēsture

Filtrācijas lietu dokumentu analīze var sniegt arī nopietnu informāciju par padomju represijām.

Lai veiktu padziļinātu pētniecību, sākotnēji būtu jāveic statistiskie pētījumi par filtrāciju pieredzējušām personām. Būtu nepieciešams izveidot datubāzi, kā tas ir izdarīts attiecībā uz citiem Latvijas represētajiem – deportētajiem un krimināli sodītajiem. Lai gūtu kaut nelielu, bet objektīvu ieskatu par filtrācijai pakļautajiem, to dzimumu, vecumu, "nodarījumu" u.tml., jāveic struktūranalīze, izskatot 58421 lietu vai vismaz to daļu. Ieskats par vienu no filtrēto kategorijām – leģionāriem – jau ir veikts, 1993. gadā aptaujājot 1225 no 11 500 tolaik vēl dzīvajiem bijušajiem leģionāriem. Šajā pētījumā[1644], izmantojot filtrācijas lietas, apkopoti dzimšanas dati,

[1644] Vilcinš, Tālivaldis. "Latviešu leģionārs 50 gadu pēc kara. Socioloģisks aspekts", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 2, 1994, 32. – 40. lpp.

ziņas par dzīvesvietu, iesaukšanu leģionā vai citādu iesaistīšanos Otrajā pasaules karā, dienesta gaitām, nonākšanu un atrašanos gūstā un personas tālākajām gaitām, atstājot gūsta vietu. Veicot anketēšanu, iegūta informāciju par bijušo leģionāru dzīves gaitām.

Konfrontējot filtrācijas lietu dokumentus ar atmiņām un citiem avotiem, var gūt pilnīgāku ainu par filtrācijas norisi un dokumentu saturu, sevišķi par tajos ietvertās informācijas ticamību.

Filtrācijas lietu dokumenti, sevišķi dokumentu izmantošanas lapas, aģentūras ziņojumi, iekšējā sarakste, uzdotie jautājumi, veiktās atzīmes dokumentos, ilustrē VDK darbību un tās metodes. Atsevišķos gadījumos, izmantojot citus LKP un VDK dokumentus, iespējams noteikt arī atsevišķu VDK darbinieku personības un darbības motīvus.

Filtrācijas lietas ir nozīmīgs avots arī ģimenes vēstures pētniecībai. Kopš filtrācijas jau ir pagājuši 70 gadi, vairāk kā 58 000 filtrēto pēcnācējiem, kurus no filtrācijas laiku nu jau šķir divas līdz četras paaudzes, ir iespēja plaši izpētīt savu ģimeņu vēsturi un veikt ģenealoģisku izziņu. Paredzams, ka politiski represēto personu dokumenti nākotnē tiks izmantoti arvien biežāk tieši šādam mērķim.

Nopietni pētāmi arī filtrācijas juridiskie aspekti, nosakot kaut vai to, kas ir filtrācija – administratīvā izsūtīšana vai kriminālsods –, kā arī novērtējot filtrēto personu statusu padomju juridiskās doktrīnas izpratnē un filtrācijas atbilstību "sociālistiskajai likumībai".

Secinājumi

Filtrācijas dokumenti liecina, ka filtrācijas pamatmērķis nebija nacionālsociālistiskās Vācijas kolaborantu identificēšana un sodīšana, bet gan viena no padomju totalitārās varas izpausmēm pret atbrīvoto un okupēto teritoriju iedzīvotājiem. Sarkanarmiešu gūstā kritušajiem leģionāriem karš beidzās krietni vēlāk nekā 1945. gada 8. maijā, jo viņiem vēl bija jāizcīna cīņa par savu dzīvību filtrācijas nometnēs skarbos apstākļos. Spriežot pēc ārstu diagnozēm medicīniskās komisijas slēdzienos, nometnēs ieslodzīto ikdiena bija smags darbs necilvēcīgos apstākļos un nepietiekams uzturs. Tas viss bija veikts karā izpostītās padomju infrastruktūras atjaunošanas un industrializācijas vārdā.

Nacionālsociālistiskās Vācijas upuriem – koncentrācijas nometnēs ieslodzītajiem un spaidu darbos nodarbinātajiem Latvijas iedzīvotājiem – atgriešanās Latvijā nozīmēja pazemojošu birokrātisku procedūru veikšanu vai pat atkārtotu represēšanu.

IeTK izmeklētāji, kuri pārsvarā slikti pārzināja Latvijas apstākļus, darbojās pēc iepriekš izdomāta scenārija un uz katru filtrējamo raudzījās ar aizdomām caur padomju režīma ideoloģijā radītu klišeju prizmu. To parāda gan veidlapās esošie, gan izmeklētāju pratināšanās uzdotie jautājumi un pierakstīto atbilžu interpretācija.

VDK izmeklētāju veiktās atzīmes dokumentu izmantošanas lapās, meklējot kompromitējošus faktus, norāda uz to, ka no filtrācijas nometnes atbrīvotie un pat viņu ģimenes locekļi joprojām bija pakļauti totālai kontrolei kā "politiski neuzticami". Gan dokumentu izmantošanas lapas, gan arī citi dokumenti filtrācijas lietās atklāj represiju veicējus, to, kuras VDK struktūras un kuri konkrēti darbinieki to veica. Neskatoties uz tādiem sarežģījumiem filtrācijas lietu pētniecībā kā milzīgais neaprakstīto dokumentu apjoms, lietu atlases grūtības un visu VDK dokumentārā mantojuma dokumentu grupu nepieejamība zinātniskai darbībai, nākotnes pētniecības perspektīvās ietilpst nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika pētniecība, iekļaujot militāro vēsturi, veiktās represijas un holokaustu. Tikpat perspektīva ir padomju represiju vēstures un VDK darbības izpētes turpināšana, apkopojot datus par filtrāciju pieredzējušām personām, konfrontējot filtrācijas lietas ar citiem avotiem, sevišķi vēl dzīvu palikušo atmiņām, izpētot filtrācijas juridiskos aspektus. Jāveicina filtrāciju pieredzējušo pēcnācēju iespējas pētīt savu ģimeņu vēsturi patstāvīgi un pieaicinot pieredzējušus pētniekus.

Analysis of the documents of the fund 'Personal files on inhabitants of Latvia detained in the screening-filtration stations and camps of the USSR NKVD'

The purpose of this report is to analyze the personal files of those that have gone through the screening-filtration stations and camps of the USSR NKVD (hereinafter – filtration) and the content, physical condition and perspectives for future research concerning those documents.

91 034 persons were sent through filtration. This consists of almost half of the repressed inhabitants of Latvia. Thus, filtration has caused significant damage to the Republic of Latvia.

The personal files of filtration were created at the end of World War II. The persons subjected to filtration were those who had served in the army of Nazi Germany or who had been captured by the armies of the USSR or allies and had returned to the USSR. Persons also subjected to filtration included soldiers of the army of the USSR captured by the army of Nazi Germany, persons which were sent to forced labour in Germany and those who were arrested on suspicious grounds. The personal files of filtration include standard Soviet documents such as protocols for detention; search and interrogation protocols; internal correspondence between Soviet institutions; as well as statements and lists of seized property. Personal files of filtration have also included the documents and photos that were confiscated at the time of arrest or were obtained in another way and which could prove an instance of collaboration with the occupation regime of Nazi Germany. Compared to other personal files of repressed persons deposed in the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia – criminal cases and deportation files – the personal files of filtration have been studied the least.

This report contains document analysis of the personal files of filtration. Interrogation protocols and questionnaires provide information on a person and his past, mainly on his actions during the time period of the occupation by Nazi Germany starting from 1941 until 1944 and 1945. For example, these contain information

concerning service in the military formations of Nazi Germany. Thus, these documents are sources that can clarify the facts about military service. Similarly, the documents contain information on the sending of individuals to forced labour and concentration camps. At the same time, interrogation protocols provide information on the standard questions of investigators and biased recorded answers. Altogether, the filtration documents illustrate the biased procedures of the NKVD.

Filtration cannot be considered as being a legitimate procedure for ascertaining Nazi war criminals or the principal Nazi collaborators. Instead, filtration should be treated as a demonstration of power towards the inhabitants of an occupied territory. Thus, the actions of the investigators demonstrate little except Soviet stereotypes and *clichés*.

The legacy of filtration followed a person throughout the rest of their life. Operative interest lasted until men reached the age of eighty. For women, this interest ceased at the age of 75. This has been proven by remarks made by KGB employees in personal files in later decades. In these cases, the documents provide information on the name of the employee and the date and reason for the examination of a personal file. This altogether testifies that the USSR deemed the application of collective guilt through the controlling of filtered persons and their closest relatives as politically unreliable. The remarks show that the KGB kept an interest in most of these documents until 24 August 1991, when the KGB was announced as illegal and responsible for crimes committed against inhabitants of Latvia.

Pielikumi

1. pielikums. Dokumenta noraksts[1645].

Latvijas Valsts arhīvam
Kara dalībnieka Zelča Andreja Alekseja d.,
dzimis 1915. g. 30. IV Abrenes apr. Baltinavas pag.

Iesniegums.

1943. g. vasarā brīvprātīgi iestājos Latviešu sapieru bataljonā. Bat. Nr. neatceros[1646]. Bataljona štābs atradās Abrenē. Bataljona sastāvs bija tikai latvieši un viens vācu virsnieks. Bataljona komandieri bija: majors Saulītis. No rotas komandieriem atceros: leitnants Lauva. Pavisam bija trīs rotas. Es biju bataljona ziņnesis ar kaprāļa pakāpi. Bataljonam bija vācu Vērmahta formas apģērbs. Frontes līnijai tuvojoties Latvijas robežai, bataljons atkāpās līdz Kurzemes "katlam", kur arī kapitulējām.

Pēc kapitulācijas mūs visus sapulcēja Kuldīgā, kur bija ar dzeloņstieplēm nožogota teritorija. No turienes mūs uzlādēja lopu vagonos un aizveda uz Belamor kanālu atjaunošanas darbiem, jo kanāls 60 km garumā bija saspridzināts. Filtrācijas štābs atradās Medvežagorskā. Barakas, kur mēs dzīvojām, atradās uz kanāla krasta. Strādājām sevišķi grūtos apstākļos. Cietām badu un aukstumu. Lielākā apcietināto gūstekņu daļa gāja bojā.

Pamatojoties uz Latvijas Republikas Augstākās Padomes Prezidija 1991. g. 19. sept. lēmumu, kur paskaidrots, ka kara dalībnieks ir persona, kas kara darbības periodā ir bijusi aktīvās armijas sastāvā un pēc kapitulācijas izcietis "filtrācijas lēģeros". Filtrācijā biju apmēram divus gadus. Pēc tam strādāju sabiedriski derīgu darbu vēl šodien. Tādēļ lūdzu izsūtiet pārlieksni [izziņu – G.L.] par manu piedalīšanos aktīvā kara darbībā līdz 1945. g. maijam, kā arī par filtrācijā pavadīto laiku Belamor kanāla atjaunošanā.

[paraksts]

[1645] LVA, 1821. f., 1. apr., 55517. l., 17. lp.
[1646] 278. Abrenes Sapieru bataljons.

2. pielikums. Arnolda Krima filtrācijas lietas vāks, ko izveidoja PSRS Aizsardzības tautas komisariāta pretizlūkošanas daļas *SMERŠ* specnometnē 0316 Tallinā un kur ir viņa dzīvesvieta "Viļķenes pagasts, Valmieras apriņķis", iemesls, kāpēc atrodas filtrācijā, "dienēja vācu armijā", un ar sarkanu zīmuli izcelts "speckontingents

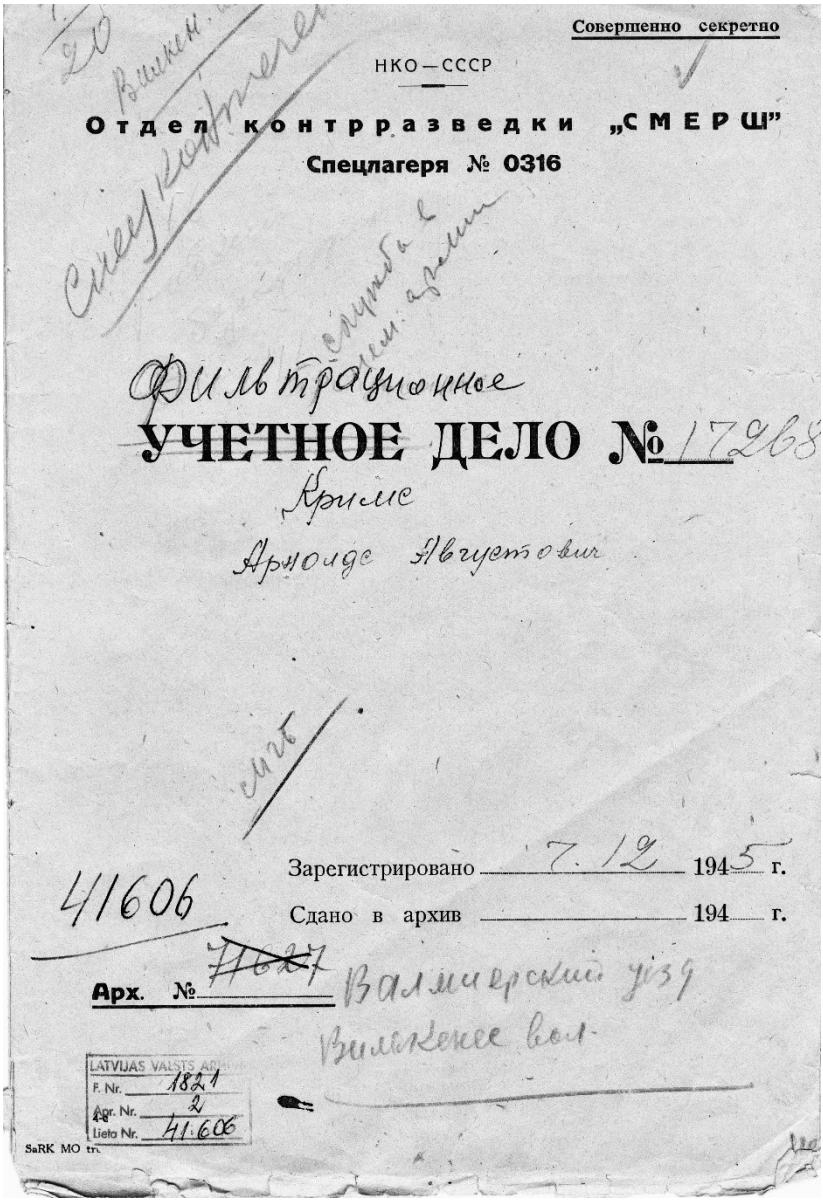

Совершенно секретно

НКО—СССР

Отдел контрразведки „СМЕРШ"

Спецлагеря № 0316

Фильтрационное

УЧЕТНОЕ ДЕЛО № 17268

Кримс

Арнолдс Августович

Зарегистрировано 7.12 1945 г.

Сдано в архив _____ 194__ г.

41606

Арх. № ~~71627~~ Валмиерский уезд

Вилькенес вол.

LATVIJAS VALSTS ARHIVS
F. Nr. 1821
Apr. Nr. 2
Lieta Nr. 41.606

SaRK MO tr.

3. pielikums. Dokumentu izmantošanas lapa operatīvo darbinieku, kuri iepazinušies ar arhīva lietu, uzskaitei *(контрольный лист – учета оперативных сотрудником, знакомившихся с архивным делом)*.[1647] Nerimstoša VDK interese pēc atbrīvošanas no filtrācijas bija par Dailes teātra aktieri Hariju Liepiņu, mobilizēto bijušo gaisa spēku izpalīgu, par kura lietu, spriežot pēc dokumentu izmantošanas lapas, VDK interesējās sešas reizes.

24 18

Сов. секретно

Контрольный лист

учета оперативных сотрудников, знакомившихся с архивным

ф/ делом № 28779

Дата	Орган, управление, отдел, должность, фамилия и инициалы	В связи с чем ознакамливается с делом	Что сделано по делу: составлена справка, сделана выписка, снята копия (указать лист дела)	Расписка об ознакомлении с делом
4/II 59 г.	Конорев[illegible] – ст. оп/уп. 4 отд. в 4 отделе КГБ при СМ ЛССР	В связи с изучением на вербовку	Составлена справка на матер. дела	[illegible]
11/VIII 66	[illegible]	по заказу [illegible]	[illegible]	[illegible]
12/V 76 г.	т. Теббе – оп/уп. 2 отд-ия 5 отдела КГБ Латвии	проверка [illegible]	ознакомил	[illegible]
28 XI-77 г.	инсп Проворова 10 отд. КГБ при СМ ЛССР	по запросу [illegible]	ознакомилась	[illegible]

[1647] LVA, 1821. f., 2. apr., 28779. l., 24. lp.

4. pielikums. Annas Saulītes filtrācijas lietas atvērums. Personas anketā norādīts, ka Saulīte PSRS atgriezusies no Vācijas ASV okupācijas zonas, un blakus anketai lietai pievienots nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika personu apliecinošs dokuments[1648].

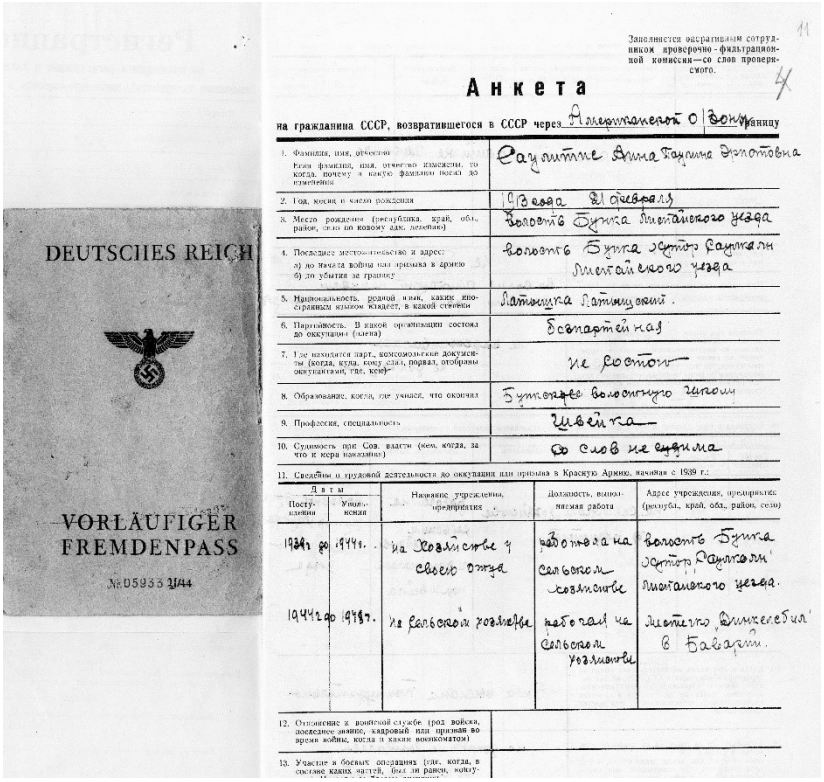

DEUTSCHES REICH

VORLÄUFIGER FREMDENPASS

№ 05935 1/44

Заполняется оперативным сотрудником проверочно-фильтрационной комиссии—со слов проверяемого.

11

4

Анкета

на гражданина СССР, возвратившегося в СССР через Мюнстерлагерь о Вюрцбург

1. Фамилия, имя, отчество. Если фамилия, имя, отчество изменялись, то когда, почему и какую фамилию носил до изменения	Саулитте Анна Паулина Эдуардовна
2. Год, число и место рождения	12 года 21 февраля
3. Место рождения (республика, край, обл., район, село по новому адм. делению)	Волость Бунка Мягтайского уезда
4. Последнее местожительство и адрес: а) до начала войны или призыва в армию б) до убытия за границу	волость Бунка уезда Рауталя Мягтайского уезда
5. Национальность, родной язык, какими иностранными языками владеет, в какой степени	Латышка Латышский.
6. Партийность. В какой организации состоял до оккупации (плена)	Беспартейная
7. Где находился парт., комсомольские документы (когда, куда, кому сдал, порвал, отобраны оккупантами, где, кем)	не состоит
8. Образование, когда, где учился, что окончил	Бунтарре волостную школу
9. Профессия, специальность	Швейка
10. Судимость при Сов. власти (кем, когда, за что и кара наказание)	Ни слов не судима

11. Сведения о трудовой деятельности до оккупации или призыва в Красную Армию, начиная с 1939 г.:

Поступления	Увольнения	Название учреждения, предприятия	Должность, выполняемая работа	Адрес учреждения, предприятия (республ., край, обл., район, село)
1939 до	1944 г.	на хозяйстве у своего отца	работала на сельском хозяйстве	Волость Бунка уезда Рауталя Мягтайского уезда.
1944 г. до	1987 г.	на сельской хозяйстве	работал на сельском хозяйстве	Жительство Вюрцбург в Баварии.

12. Отношение к воинской службе (род войска, последнее звание, кадровый или призван во время войны, когда и каким военкоматом)

13. Участие в боевых операциях (где, когда, в составе каких частей, был ли ранен, контуженный)

[1648] Lietas atvērums. LVA, 1821. f., 35540. l.

5. pielikums. Harija Liepiņa aizturēšanas protokols, ko aizpildījis 198. strēlnieku divīzijas pretizlūkošanas daļas *SMERŠ* pilnvarotais leitnants Sverakjevs ierindnieka Repina klātbūtnē. Norādīti aizturēšanas apstākļi, kuros minēts, ka Harijs Liepiņš aizturēts civilajā apģērbā Skrundas pagasta *Plostniekos*, kur strādājis pie Jāņa Jurševska. Paskaidrots, ka Harijs Liepiņš dienējis nacionālsociālistiskās Vācijas armijā, kamēr 1944. gadā Sarkanā armija ieņēmusi Tukumu un nogriezusi ceļu uz Rīgu. Tad esot pārgājis fronti un nokļuvis padomju komandantūrā, no kuras pēc desmit dienām atbrīvots un devies uz Rīgu, kur atkal pievienojies nacionālsociālistiskās Vācijas armijai[1649].

[1649] LVA, 1821. f., 2. apr., 28779. l., 3. lp.

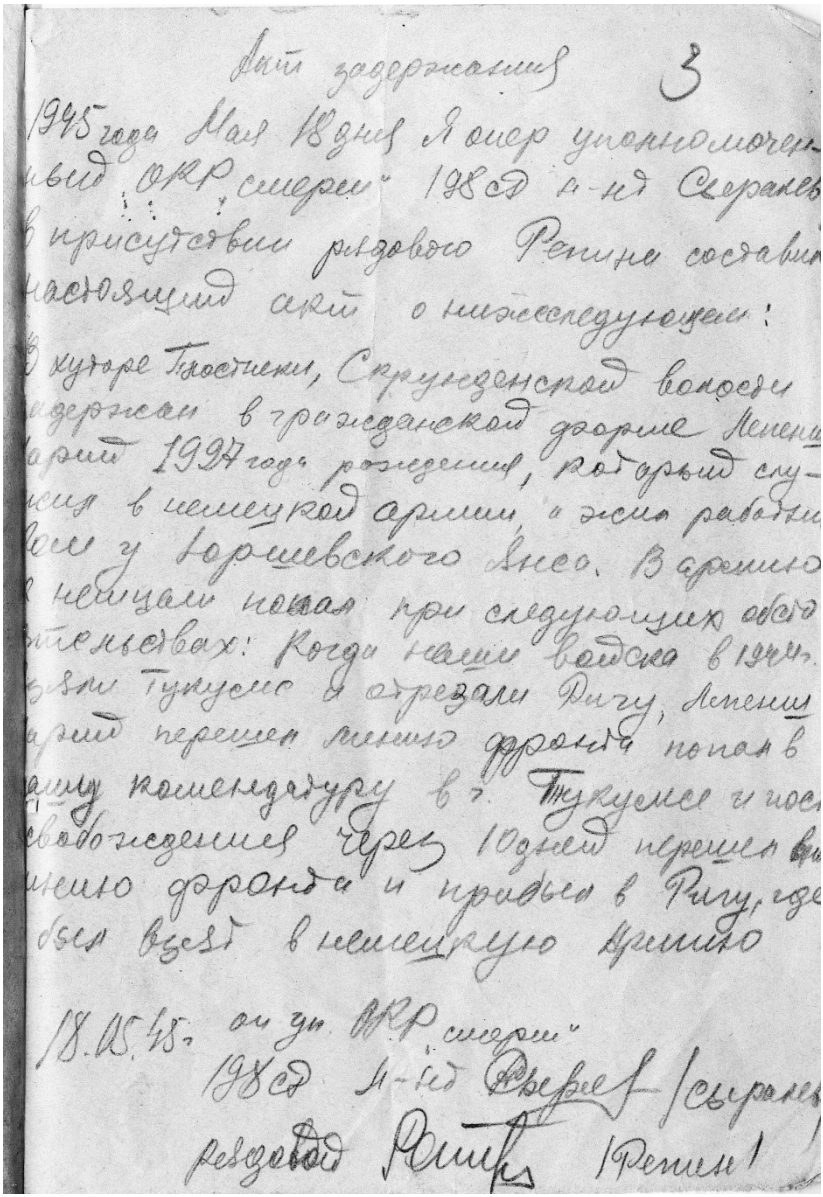

Акт задержания 3

1945 года Мая 18 дня Я опер уполномоченный ОКР „смерти" 198 сд л-нт Сыралев в присутствии рядового Репина составил настоящий акт о нижеследующем:

В хуторе Плостники, Скрунденской волости задержан в гражданской форме Лепеш Марий 1927 года рождения, который служил в немецкой армии, а жил работником у Юршевского Янса. В армию к немцам попал при следующих обстоятельствах: Когда наши войска в 1944 г. взяли Тукумс и отрезали Ригу, Лепеш Марий перешел линию фронта попал в нашу комендатуру в г. Тукумсе и после освобождения через 10 дней перешел в линию фронта и прибыл в Ригу, где был взят в немецкую Армию

18.05.45 г. оп. уп. ОКР „смерти"
198 сд л-нт [signature] /Сыралев/
рядовой [signature] /Репин/

6. pielikums. Serafimai Grantei atņemtās fotogrāfijas, uz kurām redzami vīrieši uniformās, ar personiski sentimentālu nozīmi, jo uz tām – priekšpusē vai aizmugurē – rakstīti novēlējumi, piemēram, "par mīļu atmiņu"[1650]. Ievērojot to, ka fotogrāfijās norādītie datumi sakrita ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laiku un attēlos redzamie vīrieši ir uniformās, tad viņa turēta aizdomās kā iespējamā Vācijas kolaborante.

[1650] LVA, 1821. f., 1. apr., 1821. l., 21. – 23. lp.

LIETAS Nr. 8223
APLIE
Lietā iešūtas (ievietotas) 23 lp
ai sk
zlaist
Lietas
Lapu aizpilc
2004.
paraksta atšifrējums

7. pielikums. Paraksts par nometnes režīma neizpaušanu pēc atbrīvošanas *(подписка)*. Piemēram, pirms atbrīvošanas 1946. gadā no Vostoklaga Godfrīdam Rudzītim[1651] bija jāparaksta, ka viņš neizpaudīs ziņas par ieslodzīto iekšējās kārtības noteikumiem, veikto darbu un citiem ieslodzītajiem. Tāpat bija noliegts pieņemt uzdevumus no ieslodzītajiem. Par paraksta pārkāpšanu bija paredzēta krimināltiesiskā atbildība atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 16. panta kopsakarā ar 121. pantu.

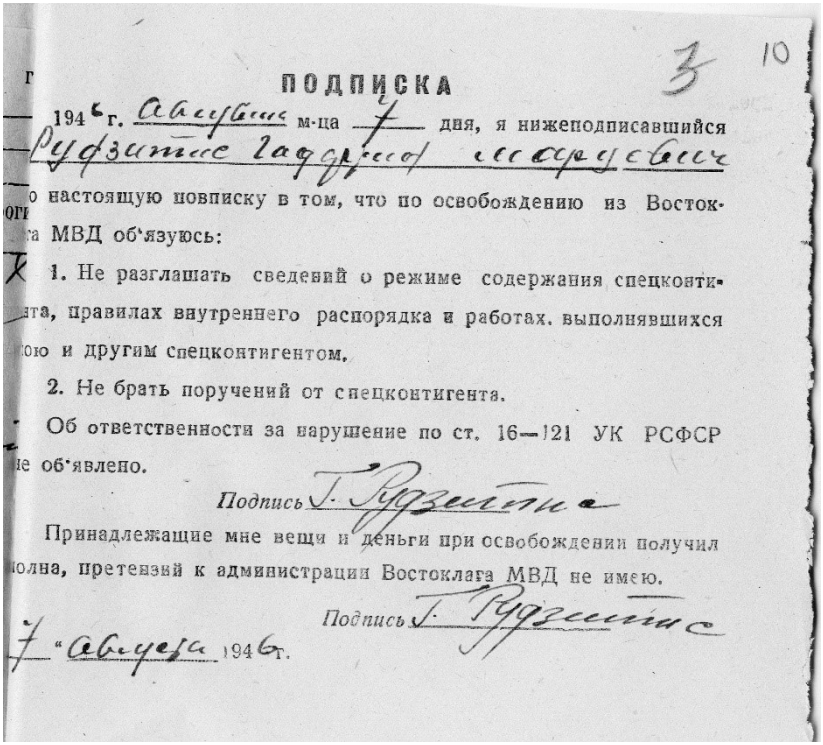

ПОДПИСКА

194[6] г. августа м-ца 7 дня, я нижеподписавшийся Рудзитис Годфрид Янович

о настоящую новписку в том, что по освобождению из Восток-
га МВД об'язуюсь:

1. Не разглашать сведений о режиме содержания спецконти-
нта, правилах внутреннего распорядка и работах, выполнявшихся
ою и другим спецконтингентом.

2. Не брать поручений от спецконтингента.

Об ответственности за нарушение по ст. 16—121 УК РСФСР
не об'явлено.

Подпись Г. Рудзитис

Принадлежащие мне вещи и деньги при освобождении получил
полна, претензий к администрации Востоклага МВД не имею.

Подпись Г. Рудзитис

7 "августа 1946 г.

[1651] LVA, 1821. f., 1. apr., 66762. l., 10. lp.

LPSR Valsts drošības komitejas un Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības sadarbība (1953-1961)

M. hist. Bonifācijs Daukšts
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis[1652]

Tas, kas Padomju Savienībā tika darīts ar bērniem un jauniešiem, ir varbūt padomju varas lielākais noziegums…
Lauri Vahtre[1653].

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Komjaunatnes, kuras pilnais nosaukums bija Latvijas Ļeņina Komunistiskā jaunatnes savienība (LĻKJS), visu struktūru, kā arī vadošo personāliju attiecības ar LPSR Valsts drošības komiteju (VDK) un tās struktūrām, piesegorganizācijām un personālijām līdz šim nav bijušas īpaša, apkopojoša un sistēmiska pētījuma objekts. Cenšoties izaudzināt jauniešu kontingentu par komunisma idejas fanātiskiem piekritējiem, Padomju Savienības komunistiskā partija (PSKP) un VDK to mēģināja darīt totāli – visu pakļauto tautu jauniešiem, tajā skaitā okupētajās Baltijas valstīs, faktiski nosakot iesaistīšanos Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienībā (VĻKJS).

Tēmas zinātniskai izpētei visai noderīgas, bet pašlaik Latvijas pētniekiem praktiski maz pieejamas ir tā saucamās *slēgtās*, laika posmā no 1940. gada līdz divdesmitā gadsimta astoņdesmitajiem gadiem PSRS resoru vajadzībām pasūtītās, sabiedrībai vien daļēji zināmās zinātņu kandidātu un doktoru disertācijas Maskavā, arī tās, kas atrodas bijušajā Ļeņina bibliotēkas īpašajā specfondā. Kopš Mihaila Gorbačova *pārkārtošanās* politikas sākuma, ilgākā laika posmā

[1652] Darbs izstrādāts Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārļa Kangera zinātniskā vadībā.
[1653] Vahtre, Lauri. *Absurda impērija.* Rīga: Drukātava, 2011. 183. lpp.

ir tapuši vairāki mūsu profesionālo vēsturnieku radīti dokumentāli fundēti VDK un LĻKJS sadarbības tēmas pētījumu aizmetņi Latvijā, kas publicēti virknē rakstu gan Latvijas, gan Baltijas periodikā un rakstu krājumos, kā arī pāris brošūras.[1654] Trimdā ir izdota P. Babra grāmata ar pretenziju dziļi izvērtēt Baltijas jaunatnes situāciju okupācijas laikā, taču sadarbības ar VDK gadījumu aspektā tā nesniedz dokumentāli nozīmīgu materiālu.[1655] Eksistē daži Eiropas valstu vēsturnieku pētījumi par LPSR VDK un Komjaunatnes saskari tuvās un tālās ārzemēs[1656]. Bijušo PSRS un tās satelītvalstu valsts drošības iestāžu vēstures izpētes jomā izceļas *Stasi* jaunos kadrus gatavojušo, tā saucamo *čekistisko augstskolu* "zinātnisko" produkciju vērtējošās publikācijas[1657].

Savdabīgs, pēc formas šķietami populārzinātnisks, bet gandrīz vienmēr uz nopietniem vēstures avotiem balstīts publiskas informācijas kopums, sevišķi sadaļās *KGB* un *Dokumenti*, atrodams personīgajā autora blogā *www.bonis.lv*.

[1654] Guščins, Viktors. *Valsts drošība Jelgavā: 1944. – 1964*. Jelgava: GIV, 1994, 20 lpp.

[1655] Babris, Peter. *Baltic Youth Under Communism.* Arlington Heights, Ill.: Research Publishers, 1967, 351 p.

[1656] Skat., piemēram, Instytut Pamięci Narodowej. Dostępny: http://ipn.gov.pl/publikacje/ksiazki/czekisci.-organy-bezpieczenstwa-w-europejskich-krajach-bloku-sowieckiego-194419; Swain, Geoffrey. "Before national communism: joining the Latvian Komsomol under Stalin", *Europe-Asia Studies*, 64 (7), 2012, p. 1252.

[1657] Bennewitz, Inge. "Die Juristische Hochschule des MfS – SED-Juristen gestern, heute – und morgen?" *Zwie-Gespräch,* Nr. 20, 1994, S. 22ff; "Doktorarbeiten im Auftrag der Stasi (Dokumentation)", *Deutschland Archiv*, Heft 12, 1993, S. 1439ff; Fischer, Dietrich. "Die 'Juristische Hochschule Potsdam'", *Deutschland Archiv,* Heft 12, 1990, S. 1891ff; Förster, Günter."Tschekistik als Wissenschaft. Die juristische Hochschule des MfS", *Humanistischer Sozialismus*, Bd. II, Hrsg. von Lothar Mertens und Dieter Voigt, Münster, 1995; Förster, Günter "Die Juristische Hochschule des Ministeriums für Staatssicherheit. Die Sozialstruktur ihrer Promovenden" *Studien zur DDR-Gesellschaft*, Hrsg. von Lothar Mertens und Dieter Voigt, Münster, 2001; Gries, Sabine. "Inoffizielle Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR: Täter oder Opfer? Eine Analyse von Diplomarbeiten und Dissertationen der Juristischen Hochschule Potsdam", *Opfer und Täter im SED-Staat*, Hrsg von Lothar Mertens und Dieter Voigt, Berlin, 1998; Kowalczuk, Ilko-Sascha. "Die Hub und das MfS", *Geschichte der Universität Unter den Linden 1810 - 2010*, Bd. 3, Hrsg. von Rüdiger vom Bruch, Berlin, 2012, S. 437ff; Wiedmann, Roland. *Die Diensteinheiten des MfS, MfS-Handbuch Anatomie der Staatssicherheit*, Hrsg. vom Bundesbeauftragten für die Stasi-Unterlagen, Berlin, 2012.

Pētījums balstīts galvenokārt uz līdz šim tēmas aspektā gandrīz nepētītiem, Latvijas Nacionālā arhīva (LNA) Latvijas Valsts arhīva (LVA) LPSR LĻKJS centrālā aparāta Sevišķā sektora un rajonu nodaļu slepeno saraksti atspoguļojošiem LĻKJS un Valsts drošības ministrijas (VDM), kopš 1954. gada VDK, saraksti aptverošo lietu dokumentiem un materiāliem[1658]. Izmantoti arī PSKP Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) Komjaunatnes vadību un darbību regulējošie, okupācijas varas sistēmas funkcionēšanā augstāk nozīmīgie LKP CK direktīvie dokumenti.[1659] Uz okupēto Baltiju kā kopību attiecināmie dokumenti, kā pavēles, instrukcijas, centra izziņas VDK darbības vadīšanai, koordinācijai un aktīvu reģionāla aptvēruma sarīkojumu virzīšanai, ir bijuši pieejami pagaidām tikai epizodiski. Līdzīga situācija ir arī attiecībā uz informācijas fragmentiem par visu Baltijas, tā saucamo "padomju republiku", VDK reģionālās sadarbības slēpto norisi. Ierobežots ir dokumentu loks par LPSR VDK sadarbību ar PSRS satelītvalstu drošības dienestiem, kā, piemēram, Vācijas Demokrātiskās Republikas (VDR) *Stasi*, un citu totalitāro valstu drošības iestādēm, kā Rumānijas *Securitate*.

PSRS okupētajā Latvijā VDK un LĻKJS attiecības bija daļa no tā attiecību kopuma, ko no Maskavas noteica augstākā vadība – PSKP CK ģenerālsekretārs, PSKP CK Politbirojs un tiem pakļautā PSRS VDK vadība, pieskaņojoties gan, no vienas puses, PSKP oficiālās programmas aktuālajām interpretācijām, gan, no otras puses, faktiskajai situācijai PSRS iekšienē un starptautiskajā telpā. Īpaši jāakcentē, ka visā Baltijā šīs attiecības bija virzītas ar PSRS Bruņoto Spēku ģenerālštāba un Baltijas kara apgabala vadības un tā militāro specdienestu neatslābstošu paralēlu uzraudzību.

VĻKJS bija PSKP vadībai cieši pakļauta, lai arī ārēji it kā patstāvīga iestāde. Būtībā tā bija PSKP jaunatnes un rekrutēšanas struktūra, kā tādu PSRS VDK to respektēja, un, kā mēdz uzsvērt bijušie LĻKJS funkcionāri, tās nomenklatūru VDK uzcītīgi apkalpoja visās akcijās un sarīkojumos periodā no Hruščova aizsāktās staļinisma daļējas kritikas posma divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados līdz pat PSRS sabrukumam.

[1658] LVA, 201. fonds.
[1659] LVA, 101. fonds.

LPSR VDK un LĻKJS sadarbojās faktiski karabāzē, proti, apstākļos, kad okupētā Latvijas teritorija teju vienlaidus veidota kā īpaši militarizēts Baltijas reģiona funkcionāli centrāls rajons, kā PSRS jūras, sauszemes spēku un kodolraķešu eksponēta moderna telpa ar Rīgu kā sevišķa kara apgabala centru, kurā koncentrējās visas galvenās militārās, drošības dienestu un militārā izlūkdienesta reģionālās pakļautības iestādes. Te koncentrēja arī daudzus speciālās personālajās pensijās, tā sauktajās "Jūrmalas pensijās", aizgājušos PSRS VDK nomenklatūras kadrus, tostarp, pat VDK pasaules mēroga aģentus, kā arī bijušos *GULAG* vergu nometņu komandējošā un spīdzinātāju sastāva kadrus, kuriem bija apzināti mainīta identitāte. Piemēram, aizmugures "lēģeru žurkas" nereti kļuva par "frontiniekiem", apbalvotiem "Lielajā Tēvijas karā".

Okupētajā Latvijā īpaša bija "slēgtā pilsēta" Liepāja. Bija arī citas civiliedzīvotājiem slēgtas zonas ar īpašu režīmu. Kodolraķešu karaspēka izvietošanas sākums Latvijas teritorijā divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados, ar to saistītās militārās un specdienestu perturbācijas ārkārtīgi deformēja un savdabīgākajos pavērsienos ietekmēja visu politiskās ainas virzību (salīdzinot ar Lietuvu un Igauniju). Tieši militārā komponenta ārkārtīgi spēcīgās ietekmes nosaka izpētes tēmas savdabības galveno akcenta virzienu. Dokumenti par VDK un LĻKJS sadarbību šajā īpašajā jomā un telpā pieejami minimāli.

Metodoloģijas aspektā var balstīties uz Lietuvas kolēģu sasniegto arhīvu materiālu strukturālās analīzes jomā. Pārvaldot viegli apgūstamo lietuviešu valodu, būtu nepareizi neizmantot pētniecībā Lietuvas kolēģu metodoloģiskās nostādnes, izpētes darba pieejas, kuras pēc iespējas būtu jāpiepilda un radoši jāpapildina ar precīzu Latvijas savdabību. Jāuzsver tēmas galvenā pētnieka Lietuvā Arvīda Anušauska (*Arvydas Anasauskas*) nozīmīgais devums ne tikai historiogrāfijas plašuma aspektā, bet arī VDK izpētes fundamentālajā metodoloģijā[1660]. Pieminami arī Kristinas Burinskaites (*Kristina Burinskaitė*) un Linas Okuličiūtes (*Lina Okuličiūtė*) pētījumi, abu

[1660] http://www.patogupirkti.lt/Arvydas-Anusauskas-knygos/

dokumentu krājums ar vērtīgu analītisku ievadu[1661], Darius Juoža *(Darius Juodis)*[1662], kā arī virknes citu[1663] Lietuvas kolēģu pētījumi. Jābilst, ka VDK un Komjaunatnes attiecību aspektu īpašā monogrāfiskā pētījumā Lietuvas kolēģi nav eksponējuši, taču viņu veikums izpētei arī Latvijā ir noderīgs un nozīmīgs.

Autors apzinājis bijušās PSRS satelītvalstu, PSRS ietekmes zonas specdienestu attiecību ar turienes komunistisko partiju jaunatnes organizācijām izpētes virziena historiogrāfiju. Secināts, ka pagaidām nav plašu starptautiski izcilu pētījumu šajā jomā, kaut gan nozīmīgi šīs tēmas aspekti pētījumos, sevišķi pēdējā laika starptautisku konferenču materiālos[1664], skarti visai dziļi.

2015. gada septembrī autors pētnieciskas vizītes gaitā tikās ar Rumānijas Timišoaras pilsētas Antikomunistiskās revolūcijas memoriāla muzeja un attiecīgā dokumentācijas centra vadītāju Trajānu Orbanu viņa dzimtajā Banāta novada galvaspilsētā, veidojot plānu *Securitate* un LPSR VDK kontaktu noskaidrošanai, akcentējot totalitāro jaunatnes savienību nomenklatūras kontaktu lomu. Tas gan attiecas vairāk uz Andropova laiku[1665] VDK jeb divdesmitā gadsimta septiņdesmitajiem gadiem un astoņdesmito gadu sākumu, balstoties uz dokumentiem un atmiņām par rumāņu nomenklatūras un drošības dienesta grupu uzturēšanos Rīgā. Latvijā varētu būt plašāks dokumentu materiāls par LPSR VDK un VDR *Stasi* sadarbību.

[1661] *KGB slaptieji archyvai. 1954–1991 m.: dokumentų rinkinys*. Sud. dr. Kristina Burinskaitė ir Lina Okuličiūtė. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2011, 564 p.

[1662] Juodis, Darius. *KGB veikla prieš pabėgusius ir išvykusius Lietuvos gyventojus XX a. šeštajame–devintajame dešimtmetyje*, Galima rasti: http://genocid.lt/centras/lt/913/a/

[1663] Tremtinys. Galima rasti: http://www.lpkts.lt/ankstesne/tremtinys.htm

[1664] Międzynarodowa konferencja *Współpraca NKWD/KGB ze służbami bezpieczeństwa państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1945–1989*. Kraków, 2013, 6–7 czerwca.

[1665] Jurijs Andropovs vadīja PSRS Valsts drošības komiteju no 1967. gada 18. maija līdz 1982. gadam, kad kļuva par PSKP CK ģenerālsekretāru – faktisko PSRS vadītāju. Tehniski J. Andropovs beidza vadīt LPSR VDK 1982. gada 26. maijā, divas dienas pēc tam, kad, rodoties vakancei pēc tolaik galvenā PSKP ideologa Mihaila Suslova nāves, viņu atjaunoja augstajā PSKP CK sekretāra amatā, kurā J. Andropovs atradās no 1962. gada līdz 1967. gadam. Rietumos to uztvēra kā Leonīda Brežņeva "mantinieka" iecelšanu, kas būtu neiespējama bez pēdējā piekrišanas.

1. LĻKJS kā VDK "kadru kalve"

Komjaunatne bija PSKP un VDK rezerve. Komjaunatnes funkcionāri bija pirmatnīgā kadru bāze PSRS valsts drošības iestādēm, militārajai izlūkošanai, padomju režīma ideoloģiskās un politiskās kontroles uzraudzības institūcijām, visiem PSKP pakārtotajiem specdienestiem un to piesegstruktūrām. Piederība VĻKJS, aktīvas darbības posms tajā, vēlākos periodos arī aktīva darbība oktobrēnos un pionieros, bija ceļš režīmam uzticamu kadru gaitā uz VDK, čekistiskās karjeras obligāts biogrāfijas posms. Jaunus kadrus VDK meklēja galvenokārt LĻKJS struktūrās. Staļina dzīves pēdējos gados LĻKJS nomenklatūra un aktīvākie biedri bija līdzdalībnieki noziegumos sasaistē ar VDK orgāniem, par to liecināja toreiz lietotais *komjaunatnes noslēpuma* jēdziens un nomenklatūras obligātie paraksti par komjaunatnes *darbu* neizpaušanu, kas ietvēra arī līdzdalību noziedzīgās deportācijās.[1666]

Attiecībā uz 1940. gada okupācijas sākumā no PSRS iebraukušo personu, galvenokārt krievu, iesaistīšanu padomju režīma iedibināšanā, salīdzinājumā ar 1944. gada situāciju britu pētnieks Džefrijs Svains uzsver, ka viņu sevišķi pārsteigusi krievu dominance pēckara drošības iestāžu personālsastāvā. Ja 1940. gadā latviešus iekļāva drošības iestādēs un ievestos PSRS krievus izmantoja citu uzdevumu veikšanai, tad kopš 1944. gada latviešu čekisti bija kļuvuši vairāk par izņēmumu nevis ierastu praksi.[1667] 1949. gada 1. janvārī arī LĻKJS rindās bija tikai 43,6 % latviešu, no pirmorganizāciju sekretāriem – 55,4%.[1668] Sakarā ar latviešu valodu pārzinātāju trūkumu LPSR VDM jāmin spilgts ilustratīvs gadījums. 1947. gada jūnijā LPSR VDM vadība vērsās pie LĻKJS ar lūgumu norīkot piecdesmit komjauniešus mācīt latviešu valodu vadošajem čekistiem.[1669]

Zīmīgs ir Latvijas čekista Riharda Antina karjeras piemērs, par kura darbību LSPR VDK Jelgavas apriņķa un pilsētas vadībā zināms daudz vairāk nekā par viņa kolēģiem J. Bungu, A. Brolišu, P. Reinholdu

---

[1666] LVA, 201. f., 1. apr., 689. l.

[1667] Swain, Geoffrey. *Between Stalin and* Hitler. *Class war and race war on the Dvina*, 1940–46, London, New York: Routledge, 2004, pp. 219 – 220.

[1668] LVA, 201. f., 1. apr., 561. l., 67. lp.

[1669] LVA, 201. f., 1. apr., 332. l., 12. lp.

un B. Ņefedovu, kuri centušies vien minimāli izgaismoties. Toties R. Antins, Jelgavas VDK pilsētas nodaļas vadītājs no 1959. gada līdz 1964. gadam, burtiski katrā LKP pilsētas konferencē vai plēnumā lūdza vārdu un kvēlās čekista runās pastāvīgi uzsvēra augošos Rietumu imperiālisma draudus PSRS, brīdināja par to sasaukšanos ar pretpadomju elementu intrigām un par nepieciešamību tāpēc stiprināt modrību, bez žēlastības vēršoties pret PSKP ienaidniekiem.

R. Antins ir Krievijas latvietis, dzimis Ļeņingradas apgabala Gorbeņiču sādžā zemnieku ģimenē. Pēc bēdīgi slavenā LKP CK VII slēgtā plēnuma 1959. gada 7., 8. jūnijā *Par nopietniem trūkumiem un kļūdām darbā ar kadriem un nacionālās politikas īstenošanu republikā* viņš pieteica sevi kā viens no pārliecinātākajiem cīnītājiem pret "buržuāzisko nacionālismu". Ievērojams ir viņa darbības ģeogrāfiskais vēriens un profesionālā amplitūda. 1940. gadā viņš ieguvis nepilnu vidējo izglītību Tihvinas rajonā Krievijā. Bijis Maskavas apgabala Iļjinas stacijā dislocētā atsevišķā latviešu strēlnieku rezerves pulka kursants no 1942. gada septembra līdz 1943. gada novembrim, pēc tam Podoļskas karaskolas kursants Ivanovā līdz 1944. gada martam. 1944. un 1945. gadā karojis 2. Baltijas frontē, 1946. gadā demobilizējies, strādājis gadījuma darbus, no 1946. gada oktobra līdz 1947. gada jūnijam bijis Preiļu spirta brūža apgādes daļas priekšnieks. 1948. gada janvārī iekārtojies VDM Limbažu nodaļā par krievu valodas tulku, jau 1949. gadā bijis VDK Limbažu apriņķa nodaļas operatīvais pilnvarotais, no 1951. gada VDM Limbažu rajona nodaļas pilnvarotais Rīgas apgabalā. Sākumā darbojies līnijā 2-N, uzsācis virkni aģentūras izstrādņu, ko vēlāk īstenojis, arestējot izstrādnēs figurējušās personas. 1950. gadā arestējis 14 "bandītus un bandu pabalstītājus", bet 1951. gadā desmit, piedalījies čekistu kaujas operācijās nacionālo partizānu jeb "bandītu grupu" nonāvēšanai. 1952. gadā bijis 5. nodaļas darbinieks, pabeidzis trīs operatīvās uzskaites lietas: divas par iepriekš sodītajiem un vienu par bijušo Latvijas Republikas Politiskās pārvaldes aģentu.

R. Antina personība interesanta ar to, ka viņš kļuva par 1. daļas vadītāju jeb VDK kadru lietu uzraudzītāju LPSR Latvijas Zinātņu akadēmijas Latvijas vēstures institūtā un šādi būtiski ietekmēja ne vien Komjaunatnes vecuma pētnieku, bet pat institūta vadības pārstāvju,

plaši pazīstamu vēsturnieku, "partejiski vienīgi pareizo" ceļu zinātnē Latvijā un ārpus tās robežām.

2. Vai Staļina laikā bija LĻKJS sadursmju tendence ar LPSR VDK?

Pirmie LĻKJS pirmie sekretāri bija: Indriķis Pinksis – līdz 1945. gada maijam, Eduards Berklavs – no 1945. gada maija līdz 1948. gada augustam, Vilis Krūmiņš – no 1948. gada augusta līdz 1951. gada maijam un Elmārs Bēmanis no 1951. gada maija. Apstāklis, ka tieši bijušie aktīvie LĻKJS līderi Pinksis, Berklavs un Krūmiņš 1959. gadā kļuva par teju galvenajām nacionālkomunistu vajāšanas figūrām, pamatoti liek pētīt, vai kādas nacionālkomunisma iezīmes nebūtu parādījušās viņu un Komjaunatnes darbībā jau desmit gadus agrāk. Vai bija *nacionālkomjaunietisms* pirms nacionālkomunisma? Dokumentos to atklāt nav izdevies, tādēļ apstiprinoša atbilde būtu riskants pārspīlējums.

Pēc 1949. gada 25. marta noziedzīgās deportācijas LĻKJS CK un VDM attiecības nenotika "bez rīvēšanās", piemēram, Komjaunatnes CK vērsās pie VDM Personāla daļas, pieprasot pamatojumu Komjaunatnes biedra Jasinska izsūtīšanai uz Omskas apgabalu.[1670] Pavisam kopā ar ģimenēm 1949. gada martā izsūtīja arī ap divsimt LĻKJS biedru, to vidū arī Komjaunatnes vidējā ranga nomenklatūras pārstāvjus, kas formāli deva LĻKJS pamatu interesēties par viņu, bet vēl vairāk par viņu līdzi paņemto "svēto dokumentu" – biedra kartes– likteni.

Daži komjaunieši toreiz pauda neizpratni par deportāciju brutalitāti. Komjaunatnes laikraksta *Padomju Jaunatne* redaktors Rafaels Blūms atzina, ka 1949. gada jūnija LĻKJS CK plēnumā bijuši tādi, kas pauduši neizpratni par deportāciju īstenošanas veidu.[1671] Nav atrasti dokumenti, kas liecinātu par to, ka VDM vispār ir reaģējusi uz dažu LĻKJS nomenklatūras pārstāvju visai kautrīgo, formālo komjauniešu aprindu "interesi un sāpi". Jādomā, ka VDM vadība

[1670]Swain, Geoffrey. "Before national communism: joining the Latvian Komsomol under Stalin", *Europe-Asia Studies*, 64 (7), 2012, p. 1252.
[1671] Swain, Geoffrey. "Before national communism: joining the Latvian Komsomol under Stalin", *Europe-Asia Studies*, 64 (7), 2012. p. 1253.

neuzskatīja par vajadzīgu vispār ielaisties savas rīcības apspriešanā vai skaidrošanā, par to, ko PSKP vadība Kremlī kā vadošā un virzošā bija pavēlējusi VDM un LĻKJS vadībai saistībā ar izvešanas norisi.

Lietas par LĻKJS saraksti ar VDM pēc deportācijas 1949. gadā liecina, ka Komjaunatnes vadība LĻKJS CK sekretāra V. Vaļļa personā vienmēr paklausīgi un izdarīgi reaģēja uz VDM kadru daļas vadītāja pulkveža Jefimova pārliecinošajiem oficiālajiem lūgumiem pieņemt VDM vajadzīgos lēmumus par aizvien jaunu VDM jau iepriekš atlasītu un noformētu, "pēc savām lietišķajām un politiskajām īpašībām" čekistu darbam atbilstošu LĻKJS personu vai pat veselu to grupu nosūtīšanu darbam drošības iestādēs.[1672] Vienlaikus VDM periodiski noformēja un neatteicami lūdza noņemt no uzskaites LĻKJS Rīgas rajona un rajonu komitejās arī desmitiem komjauniešu, ko bija nolemts sūtīt uz mācībām VDM skolā Maskavā, to vidū 1949. gada 18. jūlija dokumentā minēts arī priekšpēdējais LPSR VDK priekšsēdētājs, 1929. gadā dzimušais Staņislavs Viktora dēls Zukulis.[1673]

3. Ko VDK un LĻKJS CK zināja par komjaunatnes dzīves analītiskajiem atspoguļojumiem latviešu trimdas presē?

Prese un radio okupācijas laikā bija vienīgie pētniekiem trimdā pieejamie, lai arī VDK cenzūras kontrolēti avoti, tāpēc Rietumu pētnieku pieejai, lai atklātu Latvijas jaunatnes dzīves īstos apstākļus, bija jābūt ārkārtīgi vērīgai, kritiskai un analītiskai. VDK un LĻKJS kontrpropagandas vadība, kā arī īpaši čekas "mājās vilinātāji" jaunajā piesegstruktūrā *Par atgriešanos Dzimtenē*, tā saucamajā "ģenerāļa Maksimova kantorī" PSRS vēstniecībā Berlīnē, kuru 1955. gadā vadīja LPSR VDK darbinieks Ādolfs Talcis, bet vēlāk – VDK darbinieks Žanis Zakenfelds, ārkārtīgi rūpīgi, ar cenzoru aci sekoja Rietumu latviešu informācijas saturam. VDK ievērību guva Visvalža Klīves programmatiska patosa cauraustie latviešu trimdas jaunatnes efektīvākas pretkomunisma cīņas ceļu meklējumiem veltītie raksti žurnālā *Jaunā Gaita*, kurā V. Klīve 1955. gada rudenī rakstīja:

[1672] LVA, 201. f., 1. apr., 572. l.
[1673] LVA, 201. f., 1. apr., 572. l., 38. lp.

„Ir nenoliedzami, ka cīņā pret komunismu latviešu jaunatne ir darījusi ļoti daudz. Jaunatnei, apmeklējot amerikāņu skolas un darbojoties amerikāņu sabiedriskajās organizācijās, ir bijušas daudz plašākas iespējas piedalīties cīņā par mūsu zemes atbrīvošanu nekā daudziem vecākās paaudzes darbiniekiem. Tomēr neskatoties uz visām mūsu kopējām pūlēm, mērķis nav vēl sasniegts. Pat vēl vairāk: pašreizējā Rietumu pasaules t. s. "koeksistences" politika ir radījusi jaunas problēmas. Un lai gan sakarā ar vadību maiņām Kremlī ir varbūt notikuši mazi uzlabojumi dažās okupētajās zemēs, latviešu grūtā dzīve dzimtenē nav kļuvusi vieglāka. Jaunatnes deportācija joprojām turpinās un rusifikācija ar katru dienu izvēršas plašumā. Ir dabīgi, ka šādos mainīgos apstākļos ir meklējami jauni paņēmieni cīņā pret komunismu. Vecās metodes, kuras varbūt bija piemērotas 4 vai 5 gadus atpakaļ nav vairs efektīvas jaunajā situācijā. Tāpat veco metožu pastāvīga atkārtošana iespaido nelabvēlīgi pašus cīnītājus un svarīgā pretkomunisma cīņa kļūst par trafaretu frāžu atkārtošanu. Šāda jaunu metožu meklēšana ietveŗ sevī divus noteiktus posmus mūsu pārdomā: (1) mūsu cīņas pamatprincipu pārbaudi un (2) dažādu tehnisku paņēmienu izvērtēšanu un jaunradi. Ar katru dienu vairāk cīņa par Latvijas neatkarības atgūšanu kļūst par latviešu jaunatnes pienākumu un uzdevumu. Jaunatnei šie jautājumi rūpīgi jāpārdomā un jādara viss iespējamais šīs cīņas sekmēšanai."[1674]

Citā toreiz VDK dokumentos pamanītā pētījumā[1675] Visvaldis Klīve konstatē, ka LĻKJS ir centrālā, faktiski vienīgā jaunatnes organizācija, kas darbojas okupētajā Latvijā; pionieri un citas specifiskas, kā sporta organizācijas, Klīves skatījumā bija tikai LĻKJS sastāvdaļas[1676]. Ievērojamākais notikums viņa ieskatā ĻLKJS dzīvē bija gadskārtējie kongresi, kuros it kā "demokrātiski ievēlēja" CK, kuras priekšgalā bija birojs. Šis LĻKJS CK birojs tad arī bija visas okupētās Latvijas jauniešu dzīves noteicējs. No biroja vienpadsmit locekļiem 1955. gadā trīs bija krievi (spriežot pēc uzvārdiem). LĻKJS izdeva trīs avīzes un vienu žurnālu. Laikraksti *Sovetskaja Molodež (Советская*

[1674] "Dažas piezīmes par mūsu cīņu pret komūnismu", *Jaunā Gaita*, Nr. 1, 1995, rudens. Pieejams: http://jaunagaita.net/jg1/JG1_Klive.html

[1675] "Jaunatnes dzīve Latvijā", *Jaunā Gaita*, Nr. 4, 1956, vasara. Pieejams: http://www.zagarins.net/jg/jg4/JG4_Klive.html

[1676] Salīdzinājumam skat. Ansorg, Leonore. *Kinder im Klassenkampf. Die Geschichte der Pionierorganisation von 1948 bis Ende der fünfziger Jahre. Zeithistorische Studien*, Band 8. Berlin: Akademie Verlag, 1997, 244 S.

Молодежь) un *Padomju Jaunatne* iznāca lielā eksemplāru skaitā, īpaši pēdējais, kurš nozīmēja jaunatnei to pašu, ko *Cīņa* pieaugušajiem. *Padomju Jaunatne* iznāca piecas reizes nedēļā, nenodarbojās vien ar jaunatnes problēmu apskati, bet sniedza vispārēja rakstura ziņas, ieskaitot pat dažus ārzemju aprakstus. Laikraksts *Pionieris* iznāca reizi nedēļā, arī tas bieži pieminēja vispārējos notikumus. Žurnāls *Bērnība* iznāca reizi mēnesī un bija veltīts desmit līdz piecpadsmit gadus vecajiem.[1677]

Trimdiniekiem bija grūti spriest, cik daudz latviešu jauniešu spiesti piedalīties LĻKJS, jo biedru skaits Latvijas presē minēts ļoti reti. Pirms LĻKJS piektā kongresa, kas risinājās no 1946. gada 13. līdz 15. maijam, bija 18 633 biedru, pirms sestā kongresa, kas notika no 1948. gada 3. līdz 4. jūnijam, bija 39 210 biedru, pirms 10. kongresa, kas norisinājās 1954. gada 15., 16. janvārī, – 118 498 biedru.[1678] 1954. gadā Latvijā bija 1 526 skolas ar 273 115 audzēkņiem. Klīve aprēķinājs, ka ar mācību iestādēm nesaistītu jauniešu varēja būt apmēram 80 000. No skolas audzēkņu un ārpus skolas esošo jauniešu kopskaita maksimāli trešdaļa varējusi būt saistīta ar komunistu jaunatnes organizācijām. Kādā vidusskolā no 293 skolēniem komjaunatnes vecumā tikai 81 bija komjaunietis, bet no 256 skolēniem pionieru vecumā bija apmēram 100 pionieru. Šie skaitļi nenozīmē, ka visi jaunieši, kuri bija saistījušies ar Komjaunatnes organizācijām, bija arī aktīvisti un tie, kuri atradās ārpusē, bija brīvi no Komjaunatnes nodarbībām. Taisni otrādi – ikviens jaunietis bija padots Komjaunatnes organizāciju iespaidam, bet asā kritika par organizāciju darbu pierādīja, ka aktīvistu skaits ir daudz mazāks nekā iespējamais biedru skaits. Jaunatnes dzīves centrālo daļu okupētajā Latvijā parasti aizņēma fizisks darbs rūpniecībā vai kolhozos. Jaunatnes izglītība bija veidota šādu darbinieku sagatavošanai. Gandrīz ikvienā *Padomju Jaunatnes* izdevumā bija vismaz viens raksts par jauniešiem, kuri ir kļuvuši par "darba varoņiem". Jaunatnes literatūrā nepārtraukti rakstīja par darbu, tā ražīguma kāpināšanu un palielināšanu. Pirmajās okupācijas laika bērnu grāmatās bija lasāms par ievērojamiem

[1677] LVA, 201. f., 1. apr., 428. l., 5., 6. lp; Ieskatam: http://bonis.lv/2015/12/23/politiski-samaitatie-latviesu-berni-1947/
[1678] *Latvijas Padomju enciklopēdija,* 5 (2). sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 304. lpp.

"cehiem" un kolhoziem. *Bērnība* un *Pionieris* ievietoja rakstus par darba tematiem: kūdras sagatavošanu, metalurģijas paplašināšanu, elektromašīnu rūpniecību. Šie temati parādījās arī oficiālajās skolu lasāmgrāmatās.

Skolas joprojām bija vietas, kur gūt neapmaksātu darbaspēku. Parādījās akcijas bērnu darbaspēka izmantošanai: bērnu nodarbināšana mežā, lai lasītu kolhoza lopiem skujas, un metāllūžņu vākšana. Daži jaunieši, kuri "brīvprātīgi" piedalījušies vecaiņu atgūšanā Sibīrijā, bija atgriezušies Latvijā, un viņu ziņojumi, neskatoties uz izpušķojumiem, atklāja bēdīgu ainu. Cik trimdā bijis iespējams noskaidrot, tad šī "izsūtīšanas akcija" 1955. gadā apstājusies, lai gan PSKP XX kongresa direktīvas par saimniecības attīstību paredzēja jaunus un plašus vecaiņu atgūšanas projektus. Domājot tieši par okupētās Latvijas skolām, pirmkārt, jāsecina, ka, lai gan skolēnu skaits bija aptuveni tāds pat kā neatkarīgās Latvijas laikā, piemēram, 1940. gada sākumā 268 618, tad skolu skaits bija samazināts, ja salīdzinām 1916 pamata un vidusskolas 1940. gada sākumā ar 1526 skolām 1956. gada sākumā. Otrkārt, jāatzīmē, ka daudzi mācījās neklātienē, īpaši arodskolās, pedagoģiskajos institūtos un augstskolās. Treškārt, jāievēro, ka virkne skolu bija savienotas ar rūpnīcām, īpaši Rīgā, kā Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes "nodaļa" VEF. Ceturtkārt, pats skolas darbs bija tik cieši saistīts ar padomju ideoloģisko audzināšanu tik ļoti, ka grūti pateikt, vai skolas vadība atradās skolotāju vai arī VĻJKS rokās. Rusifikācija turpinājās, to okupētās Latvijas kultūras dzīvē definēja odiozais LPSR Ministru padomes priekšsēdētājs Vilis Lācis *Latviešu mākslas un literatūras dekādē Maskavā* 1955. gadā, kad plaši aprakstīja, kā, sākot jau no 19. gadsimta vidus, krievu kultūra ir bijusi izšķirīga latviešu mākslā, literatūrā un zinātnē.

Padomju skolu sekmju līmenis bija zems, to atzina paši komunistu skolotāji un jaunatnes vadītāji. Piemēram, Rīgas pilsētas Molotova rajona skolotāji kādā sanāksmē konstatēja, ka, sākot ar 1951./52. mācību gadu, nesekmīgo skolēnu skaits strauji pieaudzis. Piektajā strādnieku jaunatnes vidusskolā nesekmīgi bija 43%, 11. vidusskolā 37%, 30. septiņgadīgajā skolā 25% un tā tālāk. Arī augstskolu studentu sekmes bija zemas. LĻKJS kongresā asus pārmetumus izteica īpaši Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas

pārstāvjiem, ka daudzās mašīnu un traktoru stacijās agronomi, zootehniķi un mehanizatori ir vāji sagatavoti. Žēlojās arī Liepājas *Sarkanais metalurgs*, kura vadība bija īpaši neapmierināta ar jaunajiem inženieriem. Lai arī padomju ideoloģiskajai audzināšanai bija jānotiek katrā skolā, darba vietā, politpulciņiem jādarbojas, kur vien tas iespējams, propagandistus sagatavoja īpašas skolas un viņu vajadzībām publicēja plašus materiālus, tomēr LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš LKP XIV kongresā uzsvēra:

> „Šis darbs ir atrauts no dzīves, no praktiskajiem uzdevumiem, kas jāveic tautai un partijai. Politiskais masu darbs vēl maz audzina cilvēkos apzinīgu izturēšanos pret darbu un saviem pienākumiem, trūkst pienācīgas cīņas pret kapitālisma paliekām cilvēku apziņā, it īpaši pret reliģiskiem aizspriedumiem. Propagandas zemais līmenis izskaidrojams ar to, ka partijas pilsētu un rajonu komitejas maz nodarbojas ar propagandistiem."[1679]

Sarkano stūrīšu ierīkošana arī neveicās. Apskatot dažādos tā laika komjaunatnes biedru uzvārdus, atklājās, ka vismaz trīs ceturtdaļas no tiem ir krievu.

Kas bija komunistiskās jaunatnes morāle, kuru izveidot padomju jaunatnes organizācijas uzskatīja par vienu no galvenajiem uzdevumiem? *Skolotāju Avīzē* šī morāle formulēta šādi:

> „Partija māca, ka padomju cilvēka morālo stāju raksturo komunistisks idejiskums, pārliecība komunisma lietas uzvarai, darba mīlestība un prasme pārvarēt grūtības, neapslāpējama enerģija, materiālistiskais pasaules uzskats un internacionālistiskā ideoloģija, kolektīvisms un konsekventa pakļaušanās sociālistiskās sadzīves normām."

Definīcijā, kura pēc savas būtības nekā jauna neatklāj, nav neviena vārda par katra atsevišķa cilvēka personīgo stāju. Tāpat nav arī neviena vārda par savu īpatnējo spēju un talantu attīstību. Kādā veidā šī komunistiskā morāle izpaužas praktiski? Pārskata noslēgumā, kurš, bez šaubām, neskar visas jaunatnes dzīves nozares, Visvaldis Klīve izdarīja vairākus secinājumus. Pirmkārt, viņaprāt, jaunatnes necilvēcīgā izdzīšana darbā rūpniecībā un kolhozos, lai ražotu Krievijas patēriņam, joprojām turpinājās. Bija iespējamas jaunas izsūtīšanas

[1679] Jaunbērziņš, Jānis. "Bībele blakus Ļeņina rakstiem", *Laiks*, Nr. 84, 1956, 20. oktobris, 2. lpp.

darbos uz PSRS. Otrkārt, jaunatne gribēja mācīties un iet skolās, bet tās iespējas bija ierobežotas īpaši smago darba apstākļu dēļ. Treškārt, latviešu jaunatne bija spiesta formāli piedalīties LĻJS organizācijās, bet propagandas darbs bija izrādījies nesekmīgs. Ceturtkārt, rusifikācija bija smaga. Piektkārt, morāliskā ziņā latviešu jaunatnei jāsastopas ar visām tām problēmām, kuras parādās ikvienā PSRS okupētā zemē. Un, sestkārt, cīņa ar "buržuāziskajām atliekām" vēl joprojām turpinājās, kas nozīmēja, ka cerības par neatkarīgu Latvijas laiku nebija iznīcinātas.

4. LPSR VDK pretizlūkošanas darba analīze Maskavā

1950. gadu vidū LPSR VDK savus vadošos kadrus turpināja izraudzīties pārsvarā no krieviem un citiem nelatviešiem. Latviešu un latviešu valodas pratēju skaits, pēc LPSR VDK priekšsēdētaja ziņām, 1956. gada 1. janvārī bija 35,2%, perifērijas operatīvajās iestādēs – 45,2%; no VDK centrālā aparāta sešpadsmit daļu vadītājiem tikai trīs bija latvieši, no daļu vadītāju divdesmit vietniekiem – tikai divi.[1680] VDK centrālā aparāta "tīrīšana" Hruščova laikā notika negribīgi un lēni. 1955. gada 30. jūnijā notika PSRS VDK Otrās galvenās pārvaldes apspriede, kas bija veltīta LPSR VDK pretizlūkošanas nodaļas darbam, uzlūkojot to kā sava veida paraugu, jo tajā vispilnīgāk atspoguļojās galvenās pretizlūkošanas darbības līnijas. Secinājumu izpildei un pretizlūkošanas nostiprināšanai apspriedes stenogrammas nosūtīja uz visām republikām. LPSR VDK pretizlūkošanas nodaļas priekšnieks Mihails Larjutins aprakstīja trīs galvenos virzienus nodaļas darbā: pirmkārt, kapitālistisko valstu izlūkdienestu aģentūras atklāšana; otrkārt, pretinieka sakaru kanālu atklāšana, pārtveršana un savu aģentu infiltrēšana pretinieka rindās; treškārt, ārvalstu jūrnieku pārbaudes. Ziņojums apspriedē izpelnījās asu kritiku no PSRS VDK pretizlūkošanas pārvaldes vadošo darbinieku puses, kas LPSR VDK pārmeta aģentūras mazskaitlīgumu, aģentu zemo kvalifikāciju, operatīvo darbinieku virspusīgo darbu ar aģentūru; aizrādīja, ka aizvien turpina darboties ar neperspektīvām Staļina laiku operatīvajām lietām, bet perspektīvās lietas virza pasīvi, maz uzmanības pievērš repatriantiem un veic vāju repatriācijas komiteju propagandas darbu,

[1680] LVA, 101. f.,19.apr., 79. l., 6., 7. lp.

aicinot atgriezties "padomju dzimtenē". Operatīvā tehnika un pretizlūkošanas darbinieku veiktā ārējā izsekošana esot zemā līmenī, kamdēļ vairākas pretizlūkošanas operācijas izgāzušās Pretizlūkošanas nodaļas nepietiekamas sadarbības ar 6. nodaļu dēļ. Līdzīgus Maskavas pretizlūkošanas centra aizrādījumus VDK acīmredzot saņēma arī okupētajā Igaunijā un Lietuvā.[1681] Apspriedē konstatēja, ka VDK nav pienācīgi sekojusi Latvijas iedzīvotāju personiskajai starptautiskajai sarakstei un to pienācīgi analizējusi. Apspriedes lēmumu iespaidā pastiprinājās sadarbība starp visu trīs okupēto valstu VDK dienestiem, ieviesa VDK darba grupu pieredzes apmaiņas braucienus uz kaimiņu republikām. ĻĻKJS CK arhīva fonda dokumentos šīs tendences atspoguļojumi nav bieži atrodami, toties Latvijas aspektā tie ir skatāmi dokumentu kopijās portālā *KGB Lietuvoje* ievietoto materiālu klāstā.

5. LPSR VDK kadriem pieejamās čekistu skolas un LĻKJS kadru virzīšana darbībai VDK

Lai taptu par LPSR VDK štata darbinieku, vispirms bija jākļūst par PSKP biedru vai vismaz jābūt aktīvam VĻKJS biedram. Vien izpildot vēl virkni neapejamu priekšnosacījumu, okupācijas varai padevīgais censonis varēja uzsākt savas slepenās skolas gaitas. Mācīties parasti devās uz PSRS VDK ar Sarkanā karoga ordeni apbalvoto institūtu Maskavā, kuru vēlāk nosauca Jurija Andropova vārdā, kam bija filiāle Taškentā, Uzbekijā. PSRS VDK mācību sistēmai bija arī Augstākie kursi Minskā, kas bija vidēja ranga mācību iestāde, kuras uzdevums bija īsā laikā iepazīstināt ar "drošībnieku ābeci" civilās augstskolas beigušus VDK štata darbinieku kandidātus. VDK Augstākie kursi darbojās arī Ļeņingradā, tā sauktā KGB 401. skola, Alma-Atā, Gorkijā, Kijevā, Novosibirskā, Sverdlovskā, Tbilisi un Harkovā. Maskavas skolā mācības ilga divus līdz četrus gadus, operatīvo VDK darbinieku kursos – piecus mēnešus. Kandidāti uz mācībām Maskavas institūtā nedrīkstēja būt vecāki par trīsdesmit gadiem, bet tie, kas mācījās svešvalodas, par 32 gadiem. 1952. gadā, kad Maskavas skolu reorganizēja par augstskolu, tajā mācīja septiņus speciālos kursus: pretizlūkošana; imperiālistisko valstu izlūkošana un tās graujošā darbība; ārējā izsekošana un

[1681] Lietuvas Republikas Sevišķais arhīvs, K-1. f., 3. apr., 635. l., 1. – 62. lp.

operatīvā darbība; operatīvās tehnikas līdzekļi un to pielietošanas taktika; pretizlūkošana kara apstākļos; izlūkošana; PSRS drošības dienestu vēsture. Vēlāk iekļāva administratīvo tiesību kursu un reģionālās ģeogrāfijas kursu. Ap 1980. gadu Maskavas augstskolā bija desmit fakultātes ar 42 katedrām. Vairākiem tūkstošiem studentu čekista amatu mācīja simt septiņdesmit profesori un docenti. Vēl bija mazāk zināma VDK profesionāli tehnisko izglītības iestāžu kategorija. Viļņā, J. Basanaviča ielā līdz 1953. gadam bija Baltijā vienīgie *GULAG* vergu nometņu komandējošā sastāva kvalifikācijas paaugstināšanas kursi, par ko pat lietuviešu vēsturniekiem zināms maz.

Divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu vidū starp VDK darbiniekiem parādās vairāk meiteņu, kas ir LĻKJS aktīvistes un vienlaikus svešvalodu zinātājas VDK vēstuļu perlustrācijā. Arī Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē topošos svešvalodu zinātājus sāka aktīvāk vervēt par LPSR VDK darbiniekiem jeb ārštata aģentiem.

Pēc Ņ. Hruščova slepenās runas PSKP XX kongresa delegātiem pēc tā oficiālā noslēguma 1956. gada 25. februārī PSRS veica daļēju destaļinizāciju, kuras laikā samērā daudzās epizodēs nosodīja VDK līdz tam pastāvošo praksi, sodīja vai vismaz atlaida pašus odiozākos masu slepkavas, noziedzniekus pret cilvēci un citos staļinisma noziegumos iesaistītos VDK darbiniekus. Hruščovs tiecās viņus aizstāt ar gados jaunu personālu un lielu daļu meklēja VĻKJS nomenklatūras aprindās. Arī pati LĻKJS vadība saskaņā ar PSKP stingri noteikto nomenklatūras uzturēšanas praksi dažādos līmeņos rekomendēja darbam VDK savus kandidātus.

Jaunu kadru izvirzīšana VDK vajadzībām no komjauniešiem, kas ir vietējas izcelsmes, okupētajā Latvijā noritēja krietni sašaurinātākā apjomā salīdzinājumā gan ar "vecajām" PSRS republikām, gan "jauno" Lietuvu. Starp cēloņiem bija apstāklis, ka lielākā daļa okupētās Latvijas iedzīvotāju bija ar toreiz nevēlamu biogrāfiju attiecībā uz *šķirisko piederību*, radurakstiem, tuviniekiem pirmskara pilsoniskajās partijās un organizācijās, leģionā vai emigrācijā. Vēl joprojām zināmu ietekmi saglabāja arī neatkarīgās Latvijas kreiso politisko spēku pārstāvjiem veltītie staļiniskie apvainojumi revizionismā, trockismā, kā arī pārmetumi par iedarbīgas rīcības neesību pagātnē – attiecībā uz 1940. gada okupācijas

sagatavošanu. Šis ierobežojošo faktoru kopums vēsturiskās attīstības īpatnību dēļ vismazāk attiecās uz Latgales iedzīvotājiem.

VDK jauniesaukto skaitā joprojām bija liels krievu un citu iebraucēju no PSRS īpatsvars, tomēr sešdesmitajos gados situācija mainījās. Latvijas sabiedrībā pieauga jaunu cilvēku īpatsvars ar okupācijas varai vēlamām biogrāfijām. Hruščova varas gados PSRS piebremzēja valdošo lielkrievu etnisko šovinismu, kas savā dziļākajā būtībā bija savulaik ļeņiniešu oficiāli noraidītais, bet faktiski ap 1938. gadu PSRS pārsvaru ieguvušais lielkrievu nacionālboļševisms – Vācijā uzvarējušā nacionālsociālisma līdzinieks. Neraugoties uz nozīmīgām atkāpēm no lielkrievu etniskā šovinisma kundzības, PSKP vadība līdz pēdējam turpināja uzturēt spēkā šo dominanci, tomēr mazāk krasā veidā. PSRS VDK turpinājās arī 1938. gadā noteiktais lielkrievu etniski šovinistiskais antisemītisms, iespējami izvairoties no ebreju pieņemšanas VDK štata darbinieku dienestā. Piemēram, 1956. gadā, neraugoties uz LĻKJS Rīgas pilsētas sekretāru Z. Osmaņa un A. Raskolova ieteikumu, dienestu gandrīz atteica vēlāk pazīstamajam čekistam Fēliksam Sausverdam, kam pasē bija ierakstīta latviešu tautība, jo viņa tēvs bija Krievijas latvietis, taču māte bija ebrejiete un arī "ārienē jautās semītiski vaibsti".[1682] Vietējās izcelsmes latviešu īpatsvars LPSR VDK palika neproporcionāli mazs, pat neskatoties uz Latvijas Komjaunatnes rindu straujo skaitlisko pieaugumu.

6. Militārā faktora loma VDK sadarbībā ar Komjaunatni un par pretpadomju aģitāciju notiesāto komjauniešu skaita pieaugums piecdesmito un sešdesmito gadu mijā

Latvijas jaunāko laiku historiogrāfijā, pat pētījumos par okupācijas laiku politiskajām, ekonomikas, kultūras un sabiedriskajām norisēm, ne tikai nereti, bet pat slimīgi bieži aizmirst fundamentāli ietekmējošu faktoru, ka okupētā Latvija bija pret Rietumiem eksponēta PSRS karabāze ar visām no tā izrietošajām sekām. Izpētes gaitā piesaista paradoksālie dokumenti par Komjaunatnes

[1682] *Советская Молодежь Сегодня*, 1995, 3, 6. июнь.

organizācijām karagūstekņu nometnēs okupētajā Latvijā uzreiz pēc Otrā pasaules kara.

Latvijas pārvēršana par PSRS kodolraķešu kara bāzi, kas strauji izvērtās divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu beigās, ietekmēja VDK, militāristu un VĻKJS savstarpējo sadarbības veidu un kopējo sabiedrisko vektoru okupētajā Latvijā. PSRS bruņotajiem spēkiem piešķīra aizvien dominējošāku lomu visā PSKP pakļautības hierarhijā. Savos memuāros PSRS militārās pretizlūkošanas lietpratējs Leonīds Ivanovs atceras piecdesmito gadu nogali savā karjerā okupētajā Rīgā un Latvijas "raķešu mežos":

> „Rīgā es biju Latvijas Republikas [?– B.D] VDK Kolēģijas loceklis. VDK priekšsēdis bija Veress [J. Vēveris – B.D.], ļoti pieredzējis un autoritatīvs vadītājs. Kolēģijas sēdēs nācās risināt daudzus operatīvus uzdevumus, kuri attiecās uz Latviju. Bet republikas VDK daudz palīdzēja [Baltijas kara apgabala – B.D.] Sevišķajai nodaļai [ko vadīja šis L. Ivanovs – B.D.] tās smago problēmu risināšanā. Bet uzdevumu Sevišķajai nodaļai bija daudz, un tās tika risinātas kopumā pozitīvi, neskatoties uz objektīvajām grūtībām un nacionālajām īpatnībām."[1683]

Ne bez LPSR VDK pūliņiem divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu politiskais "atkusnis" Latvijā "nosala" ātrāk nekā citur. 1957. un 1958. gadā par "pretpadomju propagandu un aģitāciju" notiesāto skaits PSRS un arī LPSR krasi pieauga. Cēlonis šādam pieaugumam bija 1956. un 1957. gada politiskās norises PSRS un Austrumeiropā. 1956. gada PSKP 20. kongresa nostādnes par staļinisma nosodīšanu un līdz ar to saistītās cerības par režīma liberalizāciju, ortodoksālo staļinistu apjukums jaunajā situācijā, 1957. gadā Vjačeslava Molotova, Lazara Kaganoviča un Grigorija Maļenkova nostumšana no varas. 1957. un 1958. gadā par pretpadomju propagandu un aģitāciju notiesāto skaitu palielināja arī cilvēki, kuri izteicās par 1956. gadā notikušo sacelšanos Ungārijā un tās apspiešanu ar PSRS bruņotajiem spēkiem.[1684] 1959. gadā pret nacionālkomunistiem noteikto represiju kontekstā pēc Hruščova pretrunīgās vizītes okupētajā Latvijā no amata

---

[1683] Иванов, Леонид. *Правда о "СМЕРШ"*. Москва: Яуза, 2015, С. 221.

[1684] Jansons, Ritvars. *"*Kriminālvajāšana par pretpadomju propagandu un aģitāciju PSRS/LPSR*", Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 21. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 403. lpp.

atlaida LĻKJS pirmo sekretāru, aglonieti Vladislavu Ruskuli un vēl virkni vadošu darbinieku, piemēram, Valteru, Brenci un citus. V. Ruskulis vēlāk stāstīja, ka LĻKJS CK birojs plēnumā viņu esot rosinājis atcelt no pirmā sekretāra amata formāli tāpēc, ka VDK piespēlē tapis zināms, ka viņam Rietumos dzīvo tante.[1685]

Atkušņa laikā un arī vēlāk visas PSRS kaut arī ārkārtīgi smagnējai, bet tomēr arī Rietumos pamanītai virzībai uz demokrātiju liela nozīme bija jaunatnes izglītības līmeņa kāpumam. Pārmaiņas rosināja arī tas, ka jūtami pieauga jauniešu zināšanu apjoms par staļinisma ļaundarībām un pasaules valstu pieredzi sabiedrības aktuālo jautājumu risināšanas jomās, neraugoties uz informācijas dozēšanu par to. Tas viss nevarēja neradīt PSRS okupācijas varai bīstamus noskaņojumus – atsevišķos gadījumos tas izpaudās arī vairāk un plašāk reālo dzīvi zinošo LĻKJS un VDK darbinieku vidū. Periodā pastiprinājās Baltijas sadarbības centieni kopīgai cīņai pret PSRS okupācijas imperiālismu. 1962. gadā VDK arestēja un LPSR Augstākā tiesa (AT) slepeni notiesāja uz Latviju pārcēlušos jauno Krievijas latvieti, vēsturnieku un žurnālistu, komjaunieti Viktoru Kalniņu par centieniem kopā ar vairākiem citiem saviem sabiedrotajiem kā Knutu Skujenieku, Gunāru Rodi un citiem panākt kopīgu Baltijas PSRS republiku statusa maiņu atbilstoši to tautu interesēm[1686]. LPSR AT spriedumā 1962. gada 28. decembrī, īpaši norādot viņa VĻKJS biedra statusu, pasvītrots, ka Viktors Kalniņš

> "izteicās, ka par Latvijas PSR karogu esot vajadzējis atstāt buržuāziskās Latvijas sarkanbaltsarkano karogu un būtu [bijis] labāk, ja padomju vara nebūtu nostiprināta, jo tad Baltijas republikas tagad neietilptu Padomju Savienības sastāvā un nebūti radušies it kā esošie nacionālās politikas izkropļojumi. [..] Sarunā ar Knutu Skujenieku Kalniņš apsprieda jautājumu par metodi, kā panākt it kā esošo izkropļojumu novēršanu nacionālajā politikā, pie kam noraidīja kā nederīgu Knuta Skujenieka ieteikumu par to, ka šajā nolūkā būtu lietderīgi iegūt atbalstu no [komunistiskās] partijas orgānu puses".

[1685] Helmane. Inga "Grēkus neesmu nožēlojis nekad..." *Padomju Jaunatne*, 1989, 1. marts.
[1686] Celmiņa, Helēna. *Sirdsapziņas cietumnieks*. Rīga: ARTO-1, 2010, 41. – 47. lpp.

V. Kalniņam piespriesta brīvības atņemšana uz desmit gadiem stingra režīma labošanas darbu kolonijā, ko viņš izcieta un vēlāk kļuva par radiostacijas *Brīvā Eiropa/Brīvība* līdzstrādnieku Ņujorkā.

Hruščova atkušņa periodā par "pretpadomju propagandu un aģitāciju" apsūdzēja ievērojami vairāk Latvijas iedzīvotāju nekā laikā no 1954. līdz 1956. gadam. 1957. gadā par "pretpadomju propagandu un aģitāciju" PSRS bija apsūdzēti 1964 cilvēki, no tiem vismaz divdesmit Latvijas iedzīvotāju. 1958. gadā visā PSRS atbilstoši 58.[10] pantam apsūdzēti 1416 cilvēku, vismaz 24 Latvijas iedzīvotāji. PSRS pretpadomju izpausmes, to pieaugošā skaita un daudzveidības dēļ, skaidroja ar "kapitālistisko valstu ideoloģisko diversiju".[1687] Jauna iezīme cīņā ar "pretpadomju aģitāciju un propagandu" parādījās pēc PSKP 21. kongresa 1959. gada janvāra lēmuma, ka PSRS sociālisms uzvarējis ne tikai pilnīgi, bet arī galīgi. Līdz ar to PSRS teorētiski vairs nevarēja būt sociālas grupas, kas pretotos virzībai uz komunismu. Pēc šī kongresa pastiprināti pievērsa uzmanību "pretpadomju propagandai un aģitācijai", kā arī ārēju, nevis iekšēju cēloņu meklēšanai to izplatībai. LPSR "pretpadomju propagandas un aģitācijas" apkarošanas pastiprināšanai divdesmitā gadsimta sešdesmito gadu sākumā labvēlīgu augsni radīja LKP CK 1959. gada jūlija plēnums. No 1960. gada līdz 1964. gadam Latvijā par "pretpadomju propagandu un aģitāciju" apsūdzēja vismaz simt desmit cilvēku. Jāņem vērā, ka arī pašā Krievijā, īpaši Maskavā un Ļeņingradā, divdesmitā gadsimta sešdesmitajos gados strauji izplatījās skepse attiecībā uz oficiāli sludināto PSRS un, vispirms, krievu, spēju visās ekonomikas un kultūras lietās būt planētas priekšgalā.

PSKP noteikto uzdevumu pildīšanas gaitā LĻKJS un LPSR VDK atradās saskarē, īpaši jautājumos par aktīvā opozīcijā režīmam radušos nacionāli noskaņoto jauniešu un nereti formālo Komjauniešu grupu darbības neitralizēšanu. Grupu darbība, kas visbiežāk, spriežot no dokumentos minētā, sastāvēja no vidusskolēniem, regulāri izskatīta pilnīgi slēgtās LĻKJS CK biroja sēdēs. Ievērojams, ka par tām informāciju presei nesniedza, tikai pauda viedokli, ka pat citiem LĻKJS CK locekļiem un personālam nekas par šīm lietām nebūtu jāzina. Šīs

[1687] Jansons, Ritvars. "Kriminālvajāšana par pretpadomju propagandu un aģitāciju PSRS/LPSR", *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40. – 90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 21. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 409., 420. lpp.

sēdes protokolētas atsevišķi un turētas slepenībā, tādēļ protokoli mūsdienās ir vērtīgs avots par nozīmīgām epizodēm opozicionāra rakstura strāvojumos jaunatnes, arī LĻKJS biedru vidū.

Kad LĻKJS Jūrmalas pilsētas pirmais sekretārs Sergejs Zamasčikovs tūrisma brauciena laikā Rietumos lūdza politisku patvērumu, viņa protežētājs LKP Jūrmalas komitejas pirmais sekretārs Arturs Ņevickis zaudēja savu amatu. S. Zamasčikovs, cēlies no padomju armijas krievu virsnieka ģimenes, Rietumos atmaskoja LPSR VDK īstenoto represīvo režīmu, pauda solidaritāti ar baltiešu emigrācijas cīņu pret padomju okupāciju un iestājās pret rusifikāciju.[1688]

PSKP LKP CK, LPSR VDK un LĻKJS CK turpināja savstarpējo sadarbību cenšoties nepieļaut nekādas opozicionāras masveidīgas izpausmes, to raksturo gadījums 1968. gada novembrī. Rīgas pilsētas LĻKJS komiteja kopā ar Rīgas Tautas deputātu padomes izpildkomiteju radio un televīzijā izziņojušas tūkstoš dalībnieku jaunatnes masveida tūrisma pārgājienu no Raiņa pieminekļa Komunāru laukumā (Esplanādē) Rīgā līdz kādai vietai Pārogrē, lai tur naktī no sestdienas uz svētdienu palīksmotu pie ugunskuriem ar ģitārām un rīkotu uguņošanu ar raķetēm. Pārgājiena dienas bija 17. un 18. novembris, kad nacionālās neatkarības atbalstītāji plānoja svinēt Latvijas Republikas proklamēšanas piecdesmito gadadienu. LPSR VDK un LKP Rīgas pilsētas vadītāji vien īsi pirms lielās jubilejas apķērās, ka ideoloģiskās konstrukcijās pārrēķinājušies, kļūdījušies un aptvēruši, ka iecerētā tūkstoš jauniešu pārgājiena un uguņošanas iniciatīva var izvērsties par vērienīgu padomju režīma leģitimitātes publisku apšaubījumu. Lai tas nenotiktu, nolēma izkārtot, ka pārgājiena dalībnieku obligātās maršruta lapas pie Raiņa pieminekļa izdala pārsvarā VDK cilvēkiem, kuru uzdevums bija pārgājienu sabotēt. LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas sekretārs Alberts Oboļevičs un LPSR VDK priekšsēdētājs Longins Avdjukevičs katrs kopā ar saviem līdzstrādniekiem devās uz Pārogri, lai uzraudzītu samērā daudzos, aptuveni 200, atlikušos dalībnieku tā, lai triju ugunskuru vietā sakurtu piecus un novērstu līdzību ar trim zvaigznēm Latvijas Republikas

[1688] Zamascikov, Sergei. "Soviet Methods and Instrumentalities."*Journal of Baltic Studie*s, Vol. XVIII, No. 3 Fall 1987. pp. 221 – 234

ģerbonī, bet uguņošanu ar raķetēm aizliedza.[1689] Interesanti, ka L. Avdjukevičs un A. Oboļevičs abi nākuši no kopš sendienām savstarpēji radnieciskām baltkrievu ģimenēm Krāslavas rajona Indras pagastā.

7. VDK piesegstruktūras – Jaunatnes organizāciju komiteja un *Sputņiks* – LĻKJS sakabē

LPSR VDK un LĻKJS koordinēja sakarus ar jaunatni ārvalstīs kopā ar VDK piesegstruktūrām, kā Jaunatnes organizāciju komitejas (līdz 1956. gada 5. jūnijam Padomju jaunatnes antifašisma komiteja) LPSR filiāli, kur kā atbildīgais sekretārs[1690] strādāja vēlākais VDK 1. nodaļas jeb izlūkošanas nodaļas vadītājs Roberts Anspaks laikā, kad PSRS līmenī šo komiteju vadīja vēlākais PSKP CK sekretārs, PSRS viceprezidents, 1991. gada "augusta puča" vadonis Genādijs Janājevs (*Геннадий Иванович Янаев*). Cita piesegstruktūra bija 1958. gada 3. jūnijā ar PSRS Ministru padomes rīkojumu Nr. 1731 dibinātais Starptautiskā jaunatnes tūrisma birojs *Sputņiks* un tā 1963. gadā izveidotā Rīgas nodaļa, kuru ilgstoši vadīja Gaļina Romadanova[1691], tajā skaitā kā pilnvarotā LPSR[1692], iebraucēja no PSRS, mordviete, kādreizējā Popova Rīgas radio rūpnīcas komjauniete[1693], bijusī LĻKJS Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komitejas sekretāre[1694], vēlākā LKP CK Politiskās izglītības nama Komjaunatnes politiskās izglītības sistēmas konsultante[1695], savukārt šī biroja instruktors, kurš organizēja "tūristu" braucienus ne vien uz Bulgāriju, Ungāriju, Čehoslovākiju un Poliju, bet arī Indiju un Nepālu, un kurš eksponējās VDK laikrakstā *Dzimtenes balss,* bija jau pieminētais VDK štata darbinieks R. Anspaks[1696].

[1689] Oboļevič, Albert. *Kak eto bylo*. Riga: Daugavpils tipogrāfija, 2002. 74. – 76. lpp.
[1690] "Mazais forums – Rīgā!", *Padomju Jaunatne,* 1964, 16. septembris
[1691] "Ar *Sputņik* gādību – ceļojumā!", *Dzimtenes balss,* 1972, 18. maijs.
[1692] "Спутник" ORBĪTAS, *Padomju Jaunatne,* 1965, 25. aprīlis.
[1693] "Viņa sirds uz mūžiem paliek dzīva", *Padomju Jaunatne,* 1957, 22. jūnijs.
[1694] "Latvijas ĻKJS CK un Rīgas pilsētas komitejas plēnums", *Padomju Jaunatne*, 1962, 11. maijs.
[1695] Laksovs, Juris. "Pieņemt zināšanai...", *Padomju Jaunatne*, 1989, 21. novembris.
[1696] "No Latvijas pa Eiropu, Ameriku, Āziju un Āfriku", *Dzimtenes Balss,* 1965, 1. maijs.

Atkusnim raksturīgās PSKP nostādnes divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados izpaudās centienos paplašināt un izveidot no jauna VĻKJS kontaktus ar tādām ārzemju jaunatnes organizācijām, kas nebija krasās pretpadomju pozīcijās. Ņemot vērā Rietumos izplatīto netīksmi pret vārdu "komunistisks", nolēma paplašināt un atjaunināt – daudz atvērtākā – veidā izvērst kopš 1941. gada pastāvošās Padomju jaunatnes antifašistiskās komitejas darbību. Atbilstoši jauno pārmaiņu gaisotnes nostādnēm šai VDK piesegstruktūrai deva jaunu nosaukumu – PSRS Jaunatnes organizāciju komiteja (JOK). Izveidi veicināja 1957. gada vasarā Vispasaules jaunatnes un studentu festivāls Maskavā ar plašu okupētās Latvijas pārstāvju (ap 800 cilvēku) piedalīšanos ar LĻKJS CK pirmo sekretāru V. Ruskuli priekšgalā.

PSRS JOK filiāle LPSR kā VDK piesegstruktūra izveidota 1961. gada 24. februārī. Formālie dibinātāji bija LĻKJS, LPSR pionieru organizācija, jauno rakstnieku, mākslinieku, komponistu, kinematogrāfu un žurnālistu, kā arī sporta biedrību un citu organizāciju pārstāvju sapulcē esošie pārstāvji. Dibināšanas sapulce, piedaloties ap 500 dalībnieku, notika toreizējā LKP CK Politiskās izglītības namā, pirmskara Rīgas ebreju kopienas namā Skolas ielā, Rīgā. LPSR JOKu "ievēlēja" 69 cilvēku sastāvā, par priekšsēdētāju iecēla LĻKJS CK ideoloģisko sekretāru Ludi Himelreihu[1697]. Oficiālais VDK piesegorganizācijas statuss skanēja:

> "Ar LPSR Jaunatnes organizāciju komitejas starpniecību LĻKJS uztur sakarus ar sociālistisko valstu komjaunatnes organizācijām un progresīvo jaunatni visā pasaulē."[1698]

Autoritatīvais politologs Dmitrijs Portņikovs Krievijā pat pauž viedokli, ka PSRS JOK bijusi *čekistu superkomjaunatne*.[1699] LPSR JOK

[1697] "Nodibināta Latvijas PSR Jaunatnes organizāciju komiteja", *Cīņa*, 1961, 26. februāris; "Nodibināta Latvijas PSR Jaunatnes organizāciju komiteja", *Padomju Jaunatne,* 1961, 25. februāris

[1698] *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija,* 2. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1968, 278. lpp.

[1699] Портников, Виталий. "Дима и ЧК", *Свободная Зона*, 2015, 19 август. Доступен в: http://www.szona.org/vitalij-portnikov-dima-i-chk/#t20c Raksturojot JOK, Vitālijs Portnikovs norāda: "Katrs informēts cilvēks PSRS zināja, ka tā bija speciālā instance, kas imitēja valstī pastāvošo kaut cik "nekomunistisku" jauniešu kustību – vienkāršāk sakot, atvieglojot VDK kontaktus ar tiem Rietumos, kas

priekšsēdētāja posteni izskata pēc, amatu savienošanas kārtībā ieņēma LĻKJS CK sekretārs ideoloģijas jautājumos, bet viņa vietnieks sakaru jautājumos ar ārzemju jaunatni bija algots darbinieks – LPSR JOK atbildīgais sekretārs.

Divdesmitā gadsimta sešdesmitajos gados bez minētā R. Anspaka par atbildīgo sekretāru bija arī Ivans Aboimovs, kurš no 1988. gada līdz 1990. gadam bija PSRS Ārlietu ministra vietnieks un Borisa Jeļcina Krievijas Federācijas sūtnis Ungārijā, Somijā un Ukrainā, kā arī VDK štata darbinieks, valcēnietis Ivars Ķezbers[1700] (1944 – 1997), vēlāk PSRS "diplomāts" Zviedrijas Karalistē (1973 – 1978), uztverts kā VDK spiegs trimdas latviešu sabiedrībā, LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītāja vietnieks (1984 – 1985), LPSR Radio un televīzijas komitejas vadītājs (1986 – 1987), PSRS Valsts televīzijas un radioraidījumu komitejas vadītāja vietnieks (1988), LPSR "kultūras ministrs" jeb Valsts kultūras komitejas priekšsēdētājs, LKP CK ideoloģiskais sekretārs no 1989. gada, Latvijas Neatkarīgās komunistiskās partijas priekšsēdētājs, arī Latvijas Republikas 6. Saeimas deputāts. Vēlākos gados šo struktūru vadīja arī Pēteris Blaus[1701], vēlākais LPSR Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs revīzijas komisijas darbinieks[1702], Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridiskās fakultātes izcilnieks[1703] Gatis Lazdiņš[1704], Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes vācu nodaļas LĻKJS pirmorganizācijas sekretārs[1705] Valērijs Turko[1706], Juris

negribēja tieši atzīt savus sakurs ar komunistiem un komjauniešiem. Un strādāja JOK parasti čekisti un stukači."

[1700] "Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas sekretārs", *Cīņa*, 1988, 26. oktobris.

[1701] "Preses konference skolā", *Padomju Jaunatne*, 1971, 2. marts.

[1702] "Sabiedriskie darbinieki okupētajā Rīgā…", *Latvija,* 1978, 8. aprīlis; "Jaunatnei", *Austrālijas Latvietis,* 1978, 28. aprīlis; "Revīzijas komisija", *Dzimtenes Balss,* 1978, 16. februāris.

[1703] Štālmane, Lidija. "Juristi diplomdarbus aizstāvējuši", *Padomju Students, 1966,* 26. maijs.

[1704] "Draudzības namā", *Dzimtenes balss,* 1976, 12. februāris.

[1705] "Cīņā par vispusīgām zināšanām!", *Padomju Students,* 1964, 20. novembris.

[1706] Prūse, Dace. "Un vēl vairāk – katrs komjaunietis!', *Padomju Students,* 1980, 14. februāris.

Prikulis[1707] un Māris Riekstiņš[1708], vēlāk Latvijas Republikas ārlietu ministrs.

LPSR VDK vadīja LPSR JOK un *Sputņika* Rīgas nodaļas tūristu grupas. Grupu personālsastāva apstiprināšanā un izbraukšanas atļaujas došanā izšķiroša nozīme bija LKP CK Izbraukšanas komisijai, kurā izvērtēja LĻKJS un VDK argumentus personas izbraukšanas pieļaušanai no PSRS. LKP CK divdesmitā gadsimta sešdesmitajos gados valdīja nostādne, ka VĻKJS kā organizācijai nav īpaši jāizvērš sakarus ar Rietumos dzīvojošiem latviešu jauniešiem, bet šīs funkcijas jāveic citai VDK piesegstruktūrai – LPSR Komitejai kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs.

Daļai pēcstaļinisma LĻKJS nomenklatūras bija loma Latvijas neatkarības atjaunošanā. Pazīstamākais ir LĻKJS divdesmitā gadsimta sešdesmito gadu veterāns, LKP CK ideoloģiskais sekretārs un LPSR Augstākās padomes (AP) priekšsēdētājs no 1989. gada Anatolijs Gorbunovs, kurš kļuva ne vien par 1990. gada 4. maijā neatkarības atjaunošanu izsludinājušās LPSR AP priekšsēdētāju, bet arī Latvijas Republikas Satversmei atbilstošās 5. Saeimas priekšsēdētāju.

[1707] Prikulis, Juris. "Dzīvot cilvēka cienīgi", *Cīņa,* 1985, 27. februāris.
[1708] Riekstiņš, Māris. "Jaunatne – starptautiskie sakari", *Padomju Jaunatne,* 1988, 2. marts.

Cooperation of the LSSR KGB and the Komsomol (1945 – 1964)

So far, the relationship between the Leninist Young Communist League (hereinafter – Komsomol) of the LSSR and the LSSR KGB has not been an object of either summary or systemic research. There have been series of articles reflecting 'study buds' based on documented information. This report analyzes the previously less studied collections of the Special Sector and the Departments of Districts of the Central Committee of the Komsomol available at the State Archive of Latvia of the National Archive of Latvia.

Within the occupied Latvia, the relations between the Komsomol of the LSSR and the KGB were determined by the Politburo of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and were surveilled by the heads of the General Staff of the Armed Forces of the USSR, Baltic Military District and the military security services. Membership in Komsomol was regarded as being a mandatory step for a staff employee of the KGB. Thus, the functionaries were the main suppliers of staff employees to all security services of the USSR such as the KGB and the Main Intelligence Directorate (GRU) responsible for the foreign military intelligence and their cover institutions. The LSSR KGB was not an exception in recruiting their staff employees from the nomenclature of the Komsomol. During the Stalinist period, the nomenclature closely cooperating with the KGB had participated in the crimes of the Soviet totalitarian regime. Evidence for the previously mentioned comes through the concept of secrecy for Komsomol activities, in particular, the subscription for keeping the work of Komsomol secret, for example, its participation in repressions.

After the report of Nikita Khrushchev during the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union in 1956, partial De-Stalinization took place. The leadership of the Komsomol of the LSSR, following instructions of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR, nominated their members for positions at various levels of the KGB and provided support for renewing its network of agents and staff. However, overall, the nomination process concerning the members of the Komsomol of the LSSR can be judged

as comparatively inactive in filling positions within the KGB. The nomination process was much more active in other republics of the USSR, including occupied Lithuania.

By the mid-1960s the situation had changed, however, and the involvement of Latvians in the LSSR KGB remained comparatively low. In 1959, because of the campaign against "bourgeois nationalism" and the national communists relying on compromising information provided by the KGB, the first secretary of the Komsomol of the LSSR Vladislavs Ruskulis was dismissed along with other leaders of the Komsomol of the LSSR. Overall, the De-Stalinization strengthened the cooperation between the Baltic States in fighting the USSR. In 1962, the KGB had arrested and the Supreme Court had sentenced the Latvian historian, journalist and the member of the Komsomol, Viktors Kalniņš, who had just arrived in Latvia from Russia in an attempt together with his allies to change the status of the Baltic Republics in order to more suit the interests of their people. On the basis of such examples, the report emphasizes the peculiarities of the changes that took place in the KGB and the Komsomol in comparison to the occupied Lithuania and Estonia.

During the period of time under observation for this research, the Komsomol and the KGB closely cooperated in fulfilling the tasks set by the Communist Party of the Soviet Union especially with regard to neutralizing dissenters of the regime, nationalists, young people and even a group of young activists of the Komsomol. This group of cases was evaluated secretly by the secretariat of the Central Committee of the Komsomol of the LSSR. It was even insisted that there is no necessity to inform all the Central Committee members in the Komsomol. The previously mentioned meetings were recorded separately and were made secret. These protocols have to be regarded as a valuable source for the evaluation of opposing episodes within the Komsomol.

חַוָה רעל ע(ל"נ)

VDK

IZPĒTE

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija

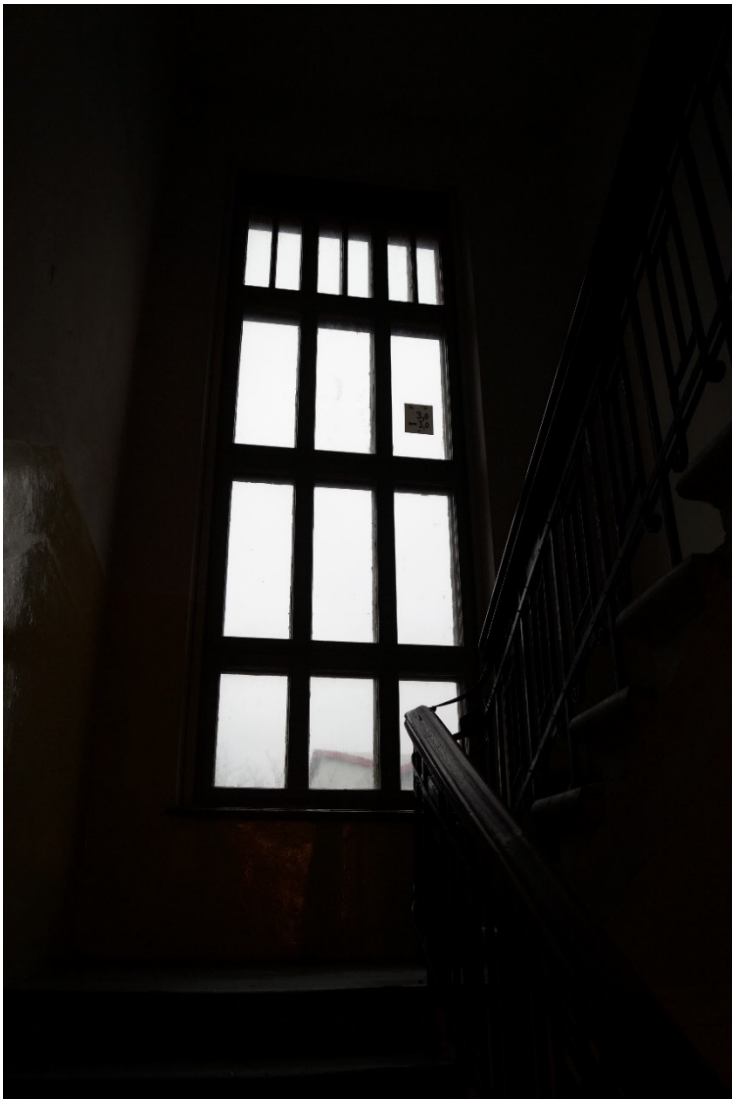

Starptautiskās zinātniskās konferences *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā ziņojumi

Jansons, R. **LPSR drošības iestāžu darbība 1944. – 1956. (ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepājā).** Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, elektroniskais izdevums, 300 lpp.

Konferences 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī zinātniskā redakcijas kolēģija: Dr. hist., Dr. h.c. (LZA) Kārlis Kangeris, komisijas priekšsēdētājs, pētnieks, zinātniskās redakcijas kolēģijas priekšsēdētājs, Dr. iur. Kristīne Jarinovska, komisijas priekšsēdētāja vietniece, vadošā viespētniece, Dr. hist. Arūns Bubnis (*Arunas Bubnys*), Lietuvas Republika, Dr. hist. Mēlis Maripū (*Meelis Maripuu*), Igaunijas Republika, Dr. habil. philol., Dr. hist. Boriss Sokolovs, Krievijas Federācija.

Konferences 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī rīcības komiteja: Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone, vadošā viespētniece (literatūrzinātne), rīcības komitejas priekšsēdētāja, Dr. iur. Jānis Lazdiņš, komisijas loceklis, vadošais viespētnieks (juridiskā zinātne), Dr. hist. Ineta Lipša, vadošā pētniece (vēsture), Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, komisijas loceklis, vadošais viespētnieks (komunikācijas zinātne), Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, komisijas locekle, vadošā viespētniece (filozofija).

Autors Dr. hist. Ritvars Jansons.

Darbs aktualizēts Dr. hist., Dr. h.c. (LZA) Kārļa Kangera vadībā. Darba pamatā ir promocijas darbs, kas 2009. gadā aizstāvēts Latvijas Universitātē, veidots no 2004. gada līdz 2009. gadam, disertācijas vadītājs: Dr. hist. Aivars Stranga, recenzenti: Dr. hist. Ēriks Jēkabsons, Dr. hist. Daina Bleiere, Dr. habil. hist. Heinrihs Strods.

Zinātniskā redaktore Dr. iur. Kristīne Jarinovska.
Literārā redaktore Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone.

1. vāks *Stūra māja*, LPSR Iekšlietu tautas komisariāta galvenā ēka, Brīvības ielā 61, Rīgā 1940. gada novembrī, 4. vāks *Stūra mājas* ieslodzīto pastaigu laukums, Latvijas Okupācijas muzeja foto. Titullapas: *Zilais brīnums*, Liepājā, Kristīnes Jarinovskas foto. Kristīnes Jarinovskas, Didža Šēnberga, Jāņa Indrika, Jāņa Vasiļevska, Marģera Vītoliņa, Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra, Latvijas Okupācijas muzeja krājuma fotogrāfijas.

CC BY NC ND

ISBN 978-9934-8587-3-4

Pamatojoties uz Satversmes ievadā iekļauto totalitāro režīmu un to noziegumu nosodījumu, ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* pirmo sekunda daļu un Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumu Nr. 433 izveidotā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, tās piesaistītie eksperti, stipendiāti un ārvalstu zinātnieki starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* 2015. gada 16. decembrī Liepājā *Lielais Dzintars, Civitas Nova*

Ritvars Jansons

LPSR drošības iestāžu darbība (1944 – 1956)

Saturs

Saturs 9

Detalizēts satura rādītājs 11

Priekšvārds 15

Ievads 20

1. Avotu un literatūras apskats 28

2. LPSR drošības iestāžu darbības normatīvais pamats un evolūcija no 1940. līdz 1956. gadam 90

3. LPSR drošības iestādes un Latvijas reokupācija 125

4. LPSR drošības iestāžu cīņa ar bruņoto pretošanās kustību 173

5. LPSR VDM darbība 1949. gada 25. marta Latvijas iedzīvotāju deportācijas sagatavošanā un realizēšanā 195

6. LPSR drošības iestāžu pretizlūkošana un izlūkošana 205

7. LPSR drošības iestāžu cīņa ar pretpadomju darbību 243

8. LPSR drošības iestāžu loma okupācijas režīma nostiprināšanā un mijiedarbība ar citām LPSR institūcijām 270

Secinājumi 282

Saīsinājumi 294

Activities of the security services of the Latvian SSR (1944 – 1956) ... 296

Detalizēts satura rādītājs

Saturs 9

Detalizēts satura rādītājs 11

Priekšvārds 15

Ievads 20

1. Avotu un literatūras apskats 28

1.1. Pētījuma avoti 28

1.1.1. PSRS normatīvie akti 28

1.1.2. Citi PSKP un LKP dokumenti, kas atspoguļo drošības iestāžu darbību 30

1.1.3. PSRS un LPSR drošības iestāžu dokumenti 34

1.2. Literatūra par LPSR drošības iestāžu darbību 42

1.2.1. Literatūra LPSR periodā 42

1.2.2. Latviešu trimdas literatūra Rietumvalstīs 59

1.2.3. Rietumvalstu literatūra ārpus latviešu trimdas. 69

1.2.4. Literatūra Latvijas Republikā: akadēmiski izdevumi un raksti akadēmiskos izdevumos 73

1.2.5. Literatūra Krievijā 86

2. LPSR drošības iestāžu darbības normatīvais pamats un evolūcija no 1940. līdz 1956. gadam 90

2.1. LPSR drošības iestāžu darbības normatīvais pamats 90

2.2. LPSR drošības iestāžu evolūcija no 1940. līdz 1956. gadam 97

2.2.1. LPSR IeTK/VDTK evolūcija 97

2.2.2. LPSR VDM evolūcija 112

2.2.3. LPSR IeM/VDK evolūcija.....115

3. LPSR drošības iestādes un Latvijas reokupācija 125

3.1. PSRS un LPSR represīvo iestāžu veiktā Latvijas teritorijas "tīrīšana".....125

3.1.1 Laika periods no 1944. gada līdz 1945. gadam 125

3.2. LPSR drošības iestāžu veiktā nacionālsociālistiskā režīma kara noziedznieku un tā saukto "vāciešu atbalstītāju" represēšana ...145

3.3. LPSR drošības iestāžu veiktās izmeklēšanas metodes 161

4. LPSR drošības iestāžu cīņa ar bruņoto pretošanās kustību 173

4.1. LPSR drošības iestāžu darbības uzsākšana pret nacionālo bruņoto pretošanās kustību 173

4.2. Speciālo grupu un aģentu izmantošana komunistiskā režīma pretinieku likvidēšanai un neitralizēšanai no 1945. līdz 1953. gadam 178

4.3. LPSR VDK darbība bruņotās pretošanās kustības iznīcināšanā 1953.-1956. gadā 189

5. LPSR VDM darbība 1949. gada 25. marta Latvijas iedzīvotāju deportācijas sagatavošanā un realizēšanā 195

5.1. PSRS VDM karaspēka un operatīvās darbības pielietošana pret bruņotās pretošanās kustības dalībniekiem un viņu atbalstītājiem pirms 1949. gada 25. marta deportācijas 199

5.2. Legalizēto nacionālo partizānu arestēšana pirms deportācijas 200

5.3. Totalitārā režīma represīvo iestāžu profilakses pasākumi, lai nodrošinātu paredzēto deportācijas norisi 201

5.4. Pretošanās pret LPSR VDM veiktajiem pasākumiem deportēšanas laikā 203

6. LPSR drošības iestāžu pretizlūkošana un izlūkošana 205

6.1. LPSR drošības iestāžu pretizlūkošana no 1945. līdz 1953. gadam 205

6.1.1. Specgrupu pielietojums LPSR teritorijā Apvienotās Karalistes un PSRS izlūkošanas un pretizlūkošanas dienestu operatīvās spēles laikā 214

6.1.2. LPSR drošības iestāžu darbība repatriantu no Rietumu valstīm vidē 217

6.2. LPSR drošības iestāžu pretizlūkošana no 1953. līdz 1956. gadam 220

6.3. LPSR drošības iestāžu izlūkošana no 1952. līdz 1956. gadam ... 233

7. LPSR drošības iestāžu cīņa ar pretpadomju darbību 243

7.1. LPSR drošības iestāžu cīņa ar "pretpadomju propagandu un aģitāciju" 243

7.1.1. 1956. gada Ungārijas revolūcija un pretpadomju izpausmju apkarošana LPSR 246

7.2. LPSR drošības iestāžu darbība Latvijas reliģisko konfesiju vidē 255

8. LPSR drošības iestāžu loma okupācijas režīma nostiprināšanā un mijiedarbība ar citām LPSR institūcijām 270

8.1. LPSR drošības iestāžu loma okupācijas režīma nostiprināšanā no 1944. līdz 1945. gadam 270

8.2. LPSR drošības iestāžu attiecības ar PSKP partiju un izpildvaru, institūciju savstarpējā mijiedarbība 275

Secinājumi 282

Saīsinājumi 294

Activities of the security services of the Latvian SSR (1944 – 1956) ...296

Priekšvārds

Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs

Ar 2014. gada 20. augusta Ministru kabineta rīkojumu Nr. 433 Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) izveidotās Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējumā *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas* bija publicēti VDK zinātniskās izpētes komisijas materiāli no 2015. gada 15., 16. un 17. decembra Liepājas konferences, kurā par saviem pētniecības rezultātiem ziņoja LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas

locekļi, pieaicinātie eksperti un konkursā izraudzītie, komisijas atbalstītie Latvijas Universitātes Fonda stipendiāti. Vienlaikus LPSR VDK zinātiskās izpētes komisijas rakstu 1. sējumā nav iekļauti virkne pētījumu, tajā skaitā E. Eglājas-Kristsones, M. Kaprāna, M. Maripū, J. Lazdiņa, E. Grigores-Bāras, L. Muciņa un citu pētnieku 2015. gadā veidotie darbi, kurus izdos rakstu 3. sējumā 2016. gada maijā (4. sējumu paredzēts veidot 2016. gada septembrī ar 2016. gada 11., 12. un 13. augusta starptautiskās zinātiskās konferences materiāliem), savukārt rakstu 2. sējumā gaismu ierauga plašākais Ritvara Jansona pētījums *LPSR drošības iestāžu darbība (1944 – 1956)*. Par šo tematu ar nosaukumu *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā 1944. – 1956*. R. Jansons 2009. gadā aizstāvēja promocijas darbu, tāpēc VDK zinātniskās izpētes komisijas vadība uzskatīja par lietderīgāku īsāka referāta vietā publicēt R. Jansona iesniegto, mazliet pārstrādāto disertāciju visā pilnībā. Jāuzsver, ka R. Jansons līdz 2015. gada martam veica komisijas priekšsēdētāja vietnieka vēstures jautājumos pienākumus.

Patlaban LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija savā pētniecības darbā vairāk ir pievērsusies laika posmam pēc Staļina nāves, pēc 1953. gada, tāpēc R. Jansona pētījums esošajā komisijas darba posmā nosedz to laika periodu, kuram komisijas pētniecības darbā pašlaik veltīts mazāk uzmanības. R. Jansons promocijas darba veidošanas laikā strādāja Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrā, viņam arī bija pieejami šī centra rīcībā esošie materiāli, kas atspoguļojas historiogrāfijā. Izmantots plašs materiālu klāsts, parādot LPSR drošības iestāžu darbību, to struktūru un saistību ar PSRS centrālajām iestādēm un politisko varu Maskavā. Var teikt, ka R. Jansona pētījums varēs citiem pētniekiem, kuri strādās pie VDK tematiem par laika posmu līdz 1956. gadam, būt labs ievads un ceļvedis tālākā problēmas izzināšanā un izprašanā. Jāatzīmē, ka krājuma 2. sējumā ietvertais Ritvara Jansons pētījums *LPSR drošības iestāžu darbība (1944 – 1956)* būtībā būs pirmā Latvijā publicētā monogrāfija par VDK vispārējo darbību. Ja Latvijā ir iznākušas atsevišķas monogrāfijas, tad tās līdz šim ir bijušas saistītas tikai ar specifiskiem VDK darbības aspektiem.

R. Jansons savā pētījumā tuvāk analizē LPSR drošības struktūru izveidošanos galvenokārt sākot ar 1944. gadu — kad Latviju vēlreiz okupēja PSRS bruņotie spēki. Lielākā problēma, veidojot drošības struktūras, bija vietējo kadru trūkums. Tas nozīmēja, ka līdz 1956. gadam LPSR drošības struktūras pakāpeniski papildināja kadri no citām PSRS teritorijām. Cita īpatnēja iezīme bija, ka 1944. un 1945. gadā LPSR drošības iestādes darbojās kopīgi ar PSRS Aizsardzības tautas komisariāta Galveno pretizlūkošanas pārvaldi *SMERŠ*. Kopējais represīvajām iestādēm PSKP dotais uzdevums bija Latvijas attīrīšana no "pretpadomju elementiem", tās no 1944. līdz 1945. gadam represijām pakļāva vairāk nekā 78 000 Latvijas iedzīvotāju. Latvijā 1945. gadā "tīrīšanas" akcijām spēkā bija tās pašas pavēles un paņēmieni, kādus PSRS pielietoja sava Otrā pasaules kara ienaidnieka — nacionālsociālistiskās Vācijas — teritorijās. Represijas atkārtoti okupētajā Igaunijā, Lietuvā un Latvijā bija līdzīgas tām, kādas risinājās Vācijā PSRS okupācijas zonā.

LPSR bija PSRS ārējo robežu teritorijā, kas, atšķirībā no vairuma citu PSRS republiku LPSR drošības iestādēm, izveidoja pienākumu pievērsties pretizlūkošanas darbībai. To noteica arī plašā latviešu trimda Eiropā un vēlāk citur pasaulē, repatriantu atgriešanās un vēlākajos gados arī pirmo Rietumu tūristu parādīšanās okupētajā Latvijā. Sevišķi plašā mērogā LPSR drošības iestādēm iznāca piedalīties "operatīvajās spēlēs" ar Apvienotās Karalistes un ASV izlūkdienestiem. Tāpēc LPSR drošības iestādes arī vērsās pret okupētās Latvijas iedzīvotājiem, daudzus turot aizdomās par sakariem ar ārzemēm un ārzemniekiem. Nonākot LPSR drošības iestāžu redzes lokā, šiem cilvēkiem ceļā lika šķēršļus tālākai normālai dzīvei un izaugsmei, kas, kā uzskata pētījuma autors, arī ir uzlūkojamas par politiskām represijām.

Ja pirmajos pēckara gados LPSR drošības iestādēm galvenais mērķis bija okupētās Latvijas "tīrīšana", "vāciešu atbalstītāju atmaskošana" un citādi, tad ar 1947. gadu par prioritāti kļuva bruņotās pretošanās kustības apkarošana, kas līdz piecdesmito gadu vidum bija LPSR drošības iestāžu spilgtākā darbības pazīme. Šim uzdevumam arī Latvijā cīņā pret nacionāliem partizāniem izveidoja speciālas reģionālo drošības struktūrvienību daļas — LPSR Valsts drošības ministrijas 2N

daļas. Arī 1949. gada marta deportāciju rīkošanā, kurā no Latvijas uz Sibīriju izsūtīja pāri par 44 000 Latvijas iedzīvotāju, LPSR Valsts drošības ministrija bija galvenā represīvā institūcija.

Tikai 1956. gadā nacionālās bruņotās pretošanās kustības darbība skaitījās pilnībā likvidēta. Tad LPSR drošības iestādes varēja pilnībā pāriet uz citu darbības prioritāti — pretizlūkošanu: atmaskot "imperiālistisko valstu" iesūtītos "spiegus, diversantus un teroristus", kaut šai jomā arī jau agrāk represīvās iestādes darbojās.

R. Jansona pētījumā aptverto divpadsmit gadu laikā no LPSR drošības iestāžu darbības starp 1944. un 1956. gadu cieta ap 120 000 Latvijas iedzīvotāju. Līdz divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu vidum drošības iestādes bija izveidojušas visaptverošu sabiedrības kontroles mehānismu:

> "Pateicoties LPSR drošības iestāžu darbībai, okupācijas režīms 1944. – 1956. gadā spēja pakļaut Latvijas sabiedrību un to kontrolēt. PSRS un LPSR drošības iestādēm 1944. – 1956. gadā Latvijā bija galvenā loma represiju veikšanā un sabiedrības kontrolē. Līdz ar to LPSR drošības iestādes sekmēja arī tālāku Latvijas sovjetizāciju."

Vēsturnieks Ritvars Jansons vienmēr uzsvēris *varas vertikāli* — tiešo pavēļu došanu LPSR drošības struktūrām no Maskavas, tāpat arī drošības iestāžu saistību un pakļautību Padomju Savienības komunistiskajai partijai (PSKP). Pētījums neapšaubāmi arī parāda, ka LPSR VDK un tās priekšgājēji – LPSR Valsts drošības tautas komisariāts, LPSR Valsts drošības ministrija, LPSR Iekšlietu ministrija – pēc atkārtotās okupācijas 1944. gadā Latvijā līdz 1956. gadam bija aktīvi līdzdalībnieki Latvijas iedzīvotāju represēšanā, to darbība uzskatāma par prettiesisku.

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas drošības iestāžu darbība (1944 – 1956)

Dr. hist. Ritvars Jansons
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas eksperts

Ievads

1940. gada 17. jūnijā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) un nacionālsociālistiskās Vācijas 1939. gada 23. augusta slepenās vienošanās par ietekmes sfēru sadali Eiropā rezultātā PSRS okupēja Baltijas valstis, tajā skaitā Latviju. Lai nodrošinātu okupācijas režīma pastāvēšanu, apspiežot iedzīvotāju pretošanos režīmam, tūlīt pēc valsts okupācijas Latvijā darbību uzsāka PSRS kontrolētās drošības iestādes. PSRS un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) drošības iestādes Latvijā darbojās visas PSRS okupācijas laikā – no 1940. līdz 1990. gadam – un atjaunotajā Latvijas Republikā līdz 1991. gada 23. augustam.[1] Pēc Latvijas Republikas pilnīgas faktiskās neatkarības atgūšanas tās Augstākā Padome (AP) 1991. gada 23. augustā pieņēma lēmumu *Par PSRS Valsts drošības iestāžu darbības izbeigšanu Latvijas Republikā*. Saskaņā ar minēto lēmumu tika aizliegta PSRS Valsts drošības komitejas (VDK) un LPSR VDK darbība Latvijas Republikas teritorijā. Augstākā Padome VDK darbību Latvijā atzina par noziedzīgu.

Pētījumā analizēta PSRS drošības iestāžu reģionālo struktūrvienību – LPSR drošības iestāžu – darbība no 1944. līdz 1956. gadam. Pētījumā termins "drošības iestādes" attiecināts uz iestādēm, kas nodrošina valsts drošību un valsts iekārtas neaizskaramību, veicot izlūkošanas un pretizlūkošanas darbības, kā arī valsts iekārtas politisko apdraudētāju – valsts noteikto konstitucionālo normu pārkāpēju – neitralizēšanu.

Okupācijas režīma apstākļos LPSR drošības iestādes veica padomju normu pārkāpēju politisko represēšanu, pamatojoties uz Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Krimināl kodeksu (KK). PSRS un LPSR drošības iestādes pašas sevi definēja par valsts drošības sargātājām; ar "valsts drošību" tās saprata PSRS valsts un sabiedriskās iekārtas nesatricināmību, negrozāmību un nesagraujamību apstākļos, kad darbojas iekšēji un ārēji šķiriski naidīgi

[1] PSRS Valsts drošības komitejas (VDK) sevišķās daļas PSRS bruņoto spēku Baltijas kara apgabala kontingentā darbojās līdz pat PSRS sabrukumam 1991. gada decembrī. *Šeit un turpmāk, ja nav atzīmēts citādi – autora piezīmes.*

spēki. Tāpat ar "valsts drošību" izprata padomju valsts spēju pretoties iekšējo un ārējo ienaidnieku kaitnieciski graujošai darbībai.[2] Savukārt par "valsts drošības sargāšanu" padomju drošības iestādes uzskatīja valsts nodrošinātu sistēmu, kas veidota valsts un sabiedriskās iekārtas, valsts neatkarības, teritoriālās neaizskaramības, militārās un ekonomiskās varenības, zinātniski tehniskā potenciāla, kā arī citu PSRS interešu sargāšanai no iekšējo un ārējo ienaidnieku graujošām darbībām. PSRS un LPSR drošības iestāžu uzdevumu starpā bija panākt drošību, savlaicīgi konstatējot drošības pārkāpumu, novēršot pretinieka izlūkošanu, politiskas, ideoloģiskas, militāras, ekonomiskas un citas akcijas, kuras vērstas pret PSRS. Tāpat PSRS un LPSR drošības iestāžu uzdevumos ietilpa ar pretizlūkošanas palīdzību nodrošināt to objektu aizsardzību, kas ir vai varētu būt pakļauti ienaidnieka uzbrukumam, garantējot šo objektu aizsardzības režīma ievērošanu.[3] Vēršanos pret iekšējiem un ārējiem ienaidniekiem valsts drošības iestādes pamatoja ar "sociālisma iekarojumu" nosargāšanas nepieciešamību.

Komunistiskais totalitārais režīms[4] drošības iestādes noteica kā "izpildu-rīcības orgānus", ko, ievērojot iestāžu reālo darbību, uzskatīja par "politiskiem orgāniem"[5]. PSRS un LPSR drošības iestāžu kā politisku iestāžu definējums nosaka to būtību. Demokrātiskiem režīmiem nav raksturīga drošības iestāžu klaji politiska ievirze, kas gan atsevišķos gadījumos neizslēdz to politizāciju. Savukārt viena no totalitārisma iezīmēm ir režīma nodrošināšana ar hipertrofētu slepeno

---

[2] *Контрразведывательный словарь,* Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: Научно-издательский отдел, 1972, С. 72 – 73. Pieejams: http://www.pseudology.org/Abel/KRSlovar2.pdf

[3] *Контрразведывательный словарь,* Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: Научно-издательский отдел, 1972, С. 205 – 206.

[4] Terminu "komunistiskais režīms" autors lieto šaurākā, Satversmē nostiprinātā kontekstā, saprotot PSRS totalitāro, autoritāri birokrātisko režīmu. *Red. piez.*

[5] *История советских органов государственной безопасности: учебник,* Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: 1977. С. 5. Pieejams: http://www.fas.harvard.edu/~hpcws/istoria1.pdf

policiju, kas panāktu iedzīvotāju bezierunu pakļaušanos totalitārajam režīmam. Vardarbība un terors ir totalitārisma universāls līdzeklis iekšējās un iespēju robežās arī ārējās politikas īstenošanai. Komunistiskā totalitārā režīma nodrošināšanas līdzeklis bija PSRS un LPSR drošības iestādes. Padomju Savienības komunistiskā partija (PSKP) drošības iestādēm deva uzdevumu uzticīgi sargāt padomju sabiedrību no imperiālistisko valstu izlūkdienestu kaitīgas darbības, dažāda veida ārvalstu pretpadomju centriem un citiem naidīgiem elementiem.[6] Drošības panākšana PSRS un LPSR drošības iestādēm saistījās arī ar valsts noslēpumu sargāšanu ministrijās, resoros un uzņēmumos, valsts slepeno – šifrēto un kodēto – sakaru funkcionēšanas kontroli, slepenās korespondences nogādi, ministriju un resoru radiosakaru kontroli.

Ievērojams, ka sākotnēji drošības iestāžu darbība LPSR netika atainota PSRS plašsaziņas līdzekļos. Pirmie dokumentālā kino kadri par drošības iestāžu darbību sabiedrībai kļuva pieejami tikai divdesmitā gadsimta sešdesmito gadu sākumā. Par drošības iestāžu darbību sāka rakstīt presē tikai divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu beigās. Sākot ar laiku, kad padomju sabiedrību sāka informēt par valsts drošības iestāžu darbību, LPSR valsts drošību definēja kā padomju sociālistiskās valsts politisko un ekonomisko pamatu un valsts robežu aizsardzības sistēmu.

Valsts drošības aizsardzība saskaņā ar PSRS 1936. gada konstitūciju ietilpa PSRS augstāko valsts varas un valsts pārvaldes orgānu kompetencē. Valsts drošības orgānu sistēmas centrālais posms bija PSRS Ministru Padomes (MP) VDK. 1954. gadā nodibinātā LPSR VDK veica valsts drošības aizsardzību okupētās Latvijas teritorijā.[7]

Pētījumā analizēta LPSR drošības iestāžu darbība, ievērojot minētās definīcijas un komunistiskā totalitārā režīma nostādnes. Konkrētajā drošības iestāžu darbības apskatā neietilpst citu LPSR represīvo iestāžu – LPSR Iekšlietu ministrijas (IeM) un tās pakļautībā

---

[6] Брежнев, Л. И. *Отчет Центрального Комитета КПСС и очередные задачи партии в области внутренней и внешней политики*. Москва: Политиздат, 1976, С. 100.

[7] "Valsts drošība", *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija*, 3. sēj., Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Rīga: Zinātne, 1970, 623. lpp.

esošo iekšlietu iestāžu darbības analīze. Tas saistāms ar to, ka iekšlietu iestādes šeit izprastas kā iestādes, kas apkaro noziedzīgus nodarījumus, kas nav saistīti ar valsts iekārtas apdraudējumu un padomju konstitucionālo normu pārkāpumiem. LPSR represīvo iestāžu – Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) un IeM – darbība laika posmā no 1944. līdz 1956. gadam bija salīdzinoši atšķirīga no drošības iestāžu darbības. LPSR iekšlietu iestādes ne tikai apkaroja noziedzīgo darbību, bet no divdesmitā gadsimta četrdesmito gadu otrās puses līdz piecdesmito gadu sākumam aptvēra plašu kompetenču klāstu, kas neatbilst iepriekš raksturotajai drošības iestāžu kompetencei. LPSR IeTK ietilpa tādas pārvaldes kā Milicijas, Ieslodzījumu vietu, Šoseju un Arhīvu pārvaldes. LPSR IeTK arī veica politiskās represijas, tomēr tās neuzskatīja par iekšlietu iestāžu prioritāti. Īpaši spilgti LPSR IeTK piedalīšanās politiskajās represijās izpaudās laikā no 1944. līdz 1947. gadam, apkarojot nacionālās bruņotās pretošanās kustības dalībniekus. Minētajā laikā cīņa pret nacionālajiem partizāniem bija LPSR IeTK Bandītisma apkarošanas daļas (BAD) kompetence. Viens no apstākļiem, kādēļ 1947. gadā šo daļu nodeva LPSR Valsts drošības ministrijai (VDM), bija apstāklis, ka cīņa ar pretošanās kustības dalībniekiem bija atzīta par drošības iestāžu prioritāti. Ievērojot minēto, pētījumā, analizējot LPSR drošības iestāžu darbību pret bruņoto pretošanās kustību, būs skatīta arī LPSR IeTK BAD darbība, tomēr kopumā LPSR iekšlietu iestāžu darbība ir atsevišķa pētījuma vērts jautājums, kas konkrētajā apskatā nav ietverts.

Pētījumā analizēta tikai LPSR drošības iestāžu kā PSRS drošības iestāžu struktūrvienību darbība. Galvenokārt pētniecībai nepieciešamo avotu nepieejamības dēļ PSRS tiešās pakļautības drošības iestāžu, kā PSRS Aizsardzības tautas komisariāta Galvenā pretizlūkošanas pārvalde *SMERŠ*[8] un robežapsardzes vienības, darbības Latvijā atspoguļojums apskatā nav iekļauts. Tomēr pētījumā ir ieskicēti LPSR drošības iestāžu kontakti ar šīm iestādēm.

Pētījumā analizēta šādu LPSR drošības iestāžu darbība: LPSR Valsts drošības tautas komisariāts (VDTK) (1944. gada jūlijs – 1946. gada 22. marts); LPSR VDM (1946. gada 22. marts – 1953. gada

[8] СМЕРШ (saīsinājums *Смерть шпионам!*, "Nāve spiegiem!" – krievu val.).

15. marts); LPSR IeM Drošības pārvalde (1953. gada 15. marts – 1954. gada 13. marts); LPSR VDK (1954. gada 13. marts – 1956. gads).

Divdesmitā gadsimta četrdesmitajos un piecdesmitajos gados LPSR drošības iestāžu statuss mainījās. LPSR valsts pārvaldes sistēmā LPSR VDTK, VDM un IeM bija LPSR ministrijas statuss, bet VDK – komitejas. Turklāt pēc Lavrentija Berijas (1899 – 1953) apstiprināšanas par PSRS iekšlietu ministru no 1953. gada 13. aprīļa līdz 1954. gada 10. aprīlim PSRS un attiecīgi LPSR iekšlietu un drošības ministrijas tika apvienotas. Ievērojot minēto, pētījumā analizēta vairāku LPSR drošības iestāžu darbība, nevis definēts, ka no 1944. līdz 1956. gadam darbojusies viena LPSR drošības iestāde.

Pētījuma hronoloģija noteikta, ņemot vērā LPSR drošības iestāžu darbībā notikušās izmaiņas. 1944. gads izvēlēts kā sākuma gads tāpēc, ka līdz ar PSRS veikto reokupāciju 1944. gada jūlijā LPSR drošības iestāžu darbība nostabilizējās. Savukārt 1956. gads kā pētījuma gala robeža, jo minētajā laikā ievērojami mainījās LPSR VDK prioritātes. Bruņotās pretošanās kustības apspiešanas vietā par vienīgo prioritāti kļuva pretizlūkošana. Sakarā ar bruņotās pretošanās likvidēšanu LPSR VDK vadība 1956. gada 25. oktobra sanāksmē LPSR VDK darbiniekiem uzdeva jaunus uzdevumus: "izstrādāt"[9] personas, kuras bija potenciālie "kapitālistisko valstu izlūkdienestu aģenti", no ieslodzījuma vietām atgriezušies "naidīgi elementi", "legalizēti" nacionālie partizāni un citi "buržuāziskie nacionālisti". Vēl pirms tam – 1954. gadā – jaunie pretizlūkošanas uzdevumi bija iezīmēti PSKP Centrālās komitejas (CK) 1954. gada 12. marta lēmumā *Par valsts drošības iestāžu darbu*[10], kas bija saistošs arī LPSR drošības iestādēm. Minētajā lēmumā par pretizlūkošanas galvenajiem uzdevumiem pasludināja imperiālistisko valstu iesūtīto spiegu, diversantu un teroristu atklāšanu un atmaskošanu.

LPSR drošības iestāžu darbība 1950. gados bija atšķirīga no vairuma citu PSRS republiku drošības iestāžu darba, jo bruņotās pretošanās izpausmes Latvijā notika vēl 1956. gadā. Turklāt

---

[9] *Izstrādāt* – veikt operatīvo darbību pret trimdu, nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem un citādi. *Izstrādē* ietilpst novērošana, informācijas ieguve par cilvēku ar aģentu un informatoru palīdzību u.c., kas visas ir operatīvas darbības.

[10] Постановление ЦК КПСС *О работе органов государственной безопасности*.

piecdesmito gadu vidū un otrajā pusē Latvijā no ieslodzījuma atgriezās pēc Otrā pasaules kara beigām ar salīdzinoši nelieliem brīvības atņemšanas termiņiem – pieciem līdz desmit gadiem – politiski notiesātie okupētās Latvijas iedzīvotāji, kā arī vairums iedzīvotāju, kuri bija izdzīvojuši pēc masveida deportācijām. Minētās izmaiņas LPSR drošības iestāžu darbībā tieši no 1944. gada līdz 1956. gadam ļauj analizēt iestāžu darbību visā tās daudzpusībā un dinamikā, pievēršot uzmanību dažādiem iestāžu attīstības posmiem.

Pētījumā analizēta arī LPSR drošības iestāžu loma okupācijas režīma nostiprināšanā, sniedzot zinātnisku pamatojumu 1996. gada 22. augusta Saeimas *Deklarācijas par Latvijas okupāciju* sniegtajam PSRS veiktās okupācijas novērtējumam:

> "[..] Otrā pasaules kara beigu posmā PSRS atjaunoja savu okupācijas režīmu Latvijā. [..] Okupācijas režīms iznīcināja nevainīgus cilvēkus, vairākkārt veica iedzīvotāju masveida deportācijas un citas represijas, nežēlīgi sodīja tos, kuri bruņotā vai citādā veidā iestājās par Latvijas neatkarības atjaunošanu [..]."[11]

Termins "okupācijas režīms" pētījumā izmantots LPSR drošības iestāžu darbības analīzei izvēlētajā laika posmā atbilstoši Latvijas Republikas tiesību aktos, kā *Deklarācija par Latvijas okupāciju* un Saeimas 2005. gada 12. maija *Deklarācija par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko republiku savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu*, lietotajam. 1940. gada PSRS veiktā Latvijas okupācija un 1944. gada reokupācija ir ne tikai juridisks, bet arī vēsturisks fakts, tādēļ pētījumā vērsta uzmanība uz to, lai noskaidrotu, kā reokupācijas process bija saistīts ar LPSR drošības iestāžu darbību.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot LPSR drošības iestāžu darbības raksturīgākās iezīmes PSRS drošības iestāžu sistēmā no 1944. līdz 1956. gadam un šo iestāžu mijiedarbību ar PSRS un LPSR politiskās varas institūcijām. Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi:

1) izvērtēt visus pieejamos pētījuma tematikai atbilstošos avotus un šo avotu pietiekamību tēmas atspoguļošanai;

---

[11] Deklarācija par Latvijas okupāciju: Saeimas 1996. gada 22. augusta deklarācija, *Latvijas Vēstnesis*, 2000, 4. janvāris, Nr. 1 (1912).

2) atrast to, kāds bija PSRS un LPSR drošības iestāžu darbības normatīvais pamatojums, PSRS un LPSR drošības iestāžu represiju normatīvais pamats;
3) analizēt LPSR drošības iestāžu darbību;
4) izpētīt LPSR drošības iestāžu pakļautību un PSRS drošības iestāžu vadības ietekmi uz LPSR drošības iestāžu darbību;
5) noteikt, kā LPSR drošības iestādes, būdamas PSRS drošības iestāžu reģionālās struktūrvienības, okupētās Latvijas Republikas teritorijā veica drošības iestāžu funkcijas;
6) noskaidrot, kā LPSR drošības iestādes kontrolēja sabiedrību un pret kādiem okupētās Latvijas iedzīvotājiem, iedzīvotāju grupām PSRS un LPSR drošības iestādes vērsās pastiprināti;
7) analizēt, kādas represijas LPSR drošības iestādes lietoja laikā no 1944. līdz 1956. gadam un kādi apstākļi noteica represiju veidu maiņu;
8) izpētīt, kādas bija LPSR drošības iestāžu attiecības ar PSKP un izpildvaru, kā tās savstarpēji mijiedarbojās; noskaidrot, kāda bija LPSR drošības iestāžu un to veikto represiju nozīme okupācijas režīma nostiprināšanā Latvijā.

Pētījumā analīzei izmantotas vairākas pētniecības metodes. Pārsvarā darbā izmantota vēsturiski salīdzinošā metode. Lai izpētītu LPSR drošības iestāžu kā PSRS drošības iestāžu struktūrvienību darbību, nepieciešams salīdzināt LPSR drošības iestāžu darbību ar kopējo PSRS drošības iestāžu darbību. Daudzos gadījumos LPSR drošības iestāžu dokumentu trūkuma dēļ LPSR drošības iestāžu darbība salīdzināta ar Lietuvas PSR un Igaunijas PSR drošības iestāžu darbību. Salīdzinājums ar Lietuvas PSR un Igaunijas PSR drošības iestāžu darbību ir nepieciešams arī tādēļ, ka PSRS veiktā trīs Baltijas valstu reokupācija 1944. gadā notika gandrīz vienlaicīgi. Turklāt tādi apstākļi kā nacionālā sastāva, ģeogrāfiskā novietojuma, lielā emigrantu skaita uz Rietumu valstīm līdzība noteica padomju drošības iestāžu darbības līdzību. Dažos gadījumos, lai parādītu kopsakarības ar drošības iestāžu darbību PSRS ietekmes sfērā Austrumeiropā, LPSR drošības iestāžu darbība salīdzināta ar "sociālistisko valstu" drošības iestāžu darbību.

Pētījumā izmantota arī vēsturiski ģenētiskā metode, lai atspoguļotu LPSR drošības iestāžu darbības īpatnības dažādos laika posmos un šo darbību izmaiņu cēloņus. Šī metode noderīga, analizējot LPSR drošības iestāžu evolūciju un izmaiņas represiju veidos un to pielietojumā.

Lai pētījumā pilnvērtīgi atspoguļotu LPSR drošības iestāžu darbības attīstību izvēlētajā laika posmā, izmantota arī problēmu hronoloģiskā metode, proti, problemātika izklāstīta hronoloģiskā secībā.

Pētījumā izmantoti arī struktūru sistēmu metodes elementi. Darbā pētāmais fenomens – LPSR drošības iestādes – atainotas kā sistēma, kura darbojas kā lielākas sistēmas – PSRS drošības iestāžu – sastāvdaļa. Pētīta LPSR drošības iestāžu struktūra un funkcijas. Līdz ar to tiek modelēta elementu savstarpējā mijiedarbība gan pašās LPSR drošības iestādēs, gan LPSR drošības iestāžu mijiedarbība ar PSRS drošības iestādēm kopumā. Viena no struktūru sistēmu metodes pielietošanas priekšrocībām ir iespēja modelēt sistēmas mijiedarbību ar ārpasauli. Pētījuma kontekstā bija svarīgi atspoguļot LPSR drošības iestāžu mijiedarbību ar ārpasauli; šajā gadījumā LPSR drošības iestāžu mijiedarbību ar Latvijas komunistisko partiju (LKP) (arī dēvēta par Latvijas komunistisko (boļševiku) partiju (LK(b)P))un LPSR MP. Šī elementu mijiedarbības atainošana ir svarīga, lai noskaidrotu, kāda bija LPSR drošības iestāžu darbības mijiedarbība ar PSRS un LPSR politiskās varas institūcijām, kā arī LPSR drošības iestāžu un to veikto represiju nozīmi okupācijas režīma nostiprināšanā Latvijā.

LPSR drošības iestāžu darbības, to mijiedarbību ar PSRS drošības iestāžu vadību un tai pakļautajām struktūrām izpēte ir nozīmīgs solis visa komunistiskā okupācijas režīma Latvijā, it īpaši šī režīma represīvās politikas, izpētē. LPSR drošības iestāžu darbības izpēte līdz šim nav bijusi pietiekama.

Ievērojams, ka analīzei izmantoti daudzi līdz pētījuma veikšanai nepublicēti drošības iestāžu dokumenti un citi avoti par PSRS un LPSR drošības iestāžu darbību.

1. Avotu un literatūras apskats

1.1. Pētījuma avoti

LPSR drošības iestādes bija pakļautas PSRS normatīvajiem aktiem. Tās izpildīja PSRS drošības iestāžu pavēles un varas hierarhijā augstāk par drošības iestādēm stāvošās PSKP[12] lēmumus. Apskatā avoti izkārtoti atbilstoši svarīgumam. Pirmkārt, analizēti PSRS normatīvie akti un tiem līdzvērtīgs Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas (VK(b)P) CK 1943. gada lēmums. Otrkārt, izvērtēti PSRS varas hierarhijā augstāk par LPSR drošības iestādēm stāvošās PSKP dokumenti, kas atspoguļo drošības iestāžu darbību. Treškārt, apskatīti PSRS drošības iestāžu dokumenti, kas piemērošanas ziņā augstāki par LPSR drošības iestāžu dokumentiem. Visbeidzot, analizēti LPSR drošības iestāžu dokumenti.

1.1.1. PSRS normatīvie akti

PSRS normatīvo aktu kā avotu izmantošana ļauj izprast PSRS un LPSR drošības iestāžu darbības normatīvo pamatu un LPSR drošības iestāžu pakļautības aspektus. Laika posmā no 1944. līdz 1956. gadam atsevišķi LPSR drošības iestāžu darbību regulējošie normatīvie akti nebija pieņemti. PSRS VDTK un VDM izveidoja, pamatojoties uz 1943. gada 14. aprīļa PSRS AP dekrētu un 1946. gada 15. marta PSRS AP lēmumu. Atzīmējams, ka Krievijas arhīvisti publicēto PSRS drošības dokumentu arheogrāfiskajos paskaidrojumos tikai atsaucas uz minētajiem dokumentiem[13], publicējot VK(b)P CK 1943. gada 14 aprīļa lēmumu *Par Valsts drošības tautas komisariāta izveidošanu* un PSRS

[12] Šeit un turpmāk avotu apskatā PSKP vispārīgā kontekstā attiecināts gan uz PSKP, gan uz LKP, kā arī aptver iepriekšējos nosaukumus.

[13] "Органы внутренних дел и госбезопасности Советского государства: хроника реорганизаций и назначений", *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 138 – 139. Pieejams: http://www.memo.ru/uploads/files/724.pdf

VDM 1946. gada 22. marta pavēli par VDM dibināšanu[14]. Šāds publicēšanas veids liecina, ka 1943. gada 14. aprīļa PSRS AP dekrēts un 1946. gada 15. marta PSRS AP lēmums kā avoti neatklāj drošības iestāžu darbības saturu. Tas labāk izdarāms ar VK(b)P CK 1943. gada 14. aprīļa lēmuma par PSRS VDTK dibināšanu[15] publicēšanas palīdzību.

Jābilst, ka PSRS totalitārajā režīmā PSKP bija valdošā valsts institūcija, kas noteica citu valsts institūciju darbību, arī to, kas formāli īstenoja likumdošanas varu. Faktiski PSKP bija saplūdusi ar likumdošanas varu. PSKP CK un tās Prezidija lēmumiem par PSRS un LPSR drošības iestāžu darbību bija normatīvs raksturs, un tie vienlīdz vērtējami kā formālie PSRS normatīvie akti. Vairākos gadījumos PSKP CK un tās Prezidija lēmumiem bija lielāks svars nekā PSRS AP un MP normatīvajiem aktiem par drošības iestāžu darbību. Tas secināms, ievērojot to, ka lēmumi bija detalizētāki, atainoja drošības iestādēm uzticētās funkcijas, niansētāk definēja galvenos uzdevumus un drošības iestāžu struktūru. Ievērojot minēto, darbā drošības iestāžu analīze veikta, pamatojoties uz VK(b)P CK 1943 gada 14. aprīļa lēmumu *Par Valsts drošības tautas komisariāta izveidošanu*. Minētais lēmums sniedz informāciju par PSRS un līdz ar to arī par LPSR drošības iestāžu evolūciju un pamatfunkcijām.

Vadoties no PSRS normatīvajiem aktiem, iespējams noteikt, kad konkrētas PSRS un attiecīgi LPSR drošības iestādes sākušas savu darbību un kad beigušas. Minētā noskaidrošanā izmantots arī 1954. gada 13. marta PSRS AP Prezidija dekrēta par PSRS VDK izveidošanu projekts[16], jo dekrēts līdz šim nav publicēts.

---

[14] "Постановление ЦК ВКП(Б) "Об организаци народного комиссарата государственной безопасности""; "№155. Приказ МГБ СССР № 00107 "О переименовании органов НКГБ", *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 622 – 623; 634 – 635.

[15] 1946. gadā notikusī VDTK pārveide par VDM neizmainīja iepriekšminētajā CK lēmumā ietvertos drošības iestāžu darbības pamatuzdevumus

[16] "№ 1. Протокол от 8 февраля. 1.0.3. [Приложение 3]. Проект. Указ Президиума Верховного Совета СССР "Об образовании Комитета по делам государственной безопасности при Совете Министров СССР" [4 февраля 1954 г.]", *Постановления. 1954 – 1958*, том 2. Президиум ЦК КПСС. 1954 – 1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления. В 3

Drošības iestāžu statusu un uzdevumus vispārīgi noteica PSRS un LPSR konstitūcijas[17]. Savukārt PSRS un LPSR drošības iestāžu no 1944. līdz 1956. gadam izmantotās materiālās krimināltiesību normas bija KPFSR Kriminālkodekss[18], īpaši tā panti par kontrrevolucionāriem noziegumiem un sevišķi bīstamiem noziegumiem pret pārvaldības kārtību, kas sniedz ieskatu par drošības iestāžu īstenoto represiju formālo normatīvo ietvaru.

1.1.2. Citi PSKP un LKP dokumenti, kas atspoguļo drošības iestāžu darbību

Arī citi PSKP dokumenti ļauj analizēt LPSR drošības iestāžu un PSKP attiecības, izdarīt secinājumus par LPSR drošības iestāžu pakļautību. Īpaša vieta pētījumā ierādīta PSKP CK 1953. gada 12. jūnija lēmumam par LPSR, kura projektu uzrakstīja PSKP CK sekretariāta vadītājs un sekretārs Ņikita Hruščovs (1894 – 1971). Ņ. Hruščova vadības laikā politiskās konjunktūras dēļ neminētais lēmums nekur līdz šim nav publicēts. Autora rīcībā esošo – Ņ. Hruščova ziņojuma par LPSR un PSKP CK 1953. gada 12. jūnija lēmuma par LPSR – dokumentu kopijas ļauj secināt, ka tekstuāli abi dokumenti ir gandrīz vienādi.[19] 1953. gada 12. jūnija lēmumā par LPSR norādīts, ka LKP galvenais uzdevums ir īsā laikā sagatavot, audzināt un izvirzīt latviešu kadrus vadošā partijas, padomju un saimnieciskajā darbā.[20] Ņ. Hruščovs savā ziņojumā par LPSR, kas kalpoja par pamatu PSKP CK lēmumam, secināja, ka Latvijā ar "nacionālistisko pagrīdi" galvenokārt cīnījušies uz Latviju atbraukušie VDM darbinieki, kuri neprot latviešu valodu,

томах, глав. ред. А. Фурсенко. Москва: РОССПЕН, 2006, С. 20. Pieejams: http://sovdoc.rusarchives.ru/elib/prezidium-ck-kpss-1954-1964-volume-2/files/assets/basic-html/page6.html

[17] *Zociālistisko Padomju Republiku Savienības Konstitūcija (Pamatlikums). Visu zemju proletārieši, savienojaties!* Maskava: Literatūras izdevniecība svešās valodās, 1940; *Latvijas Padomju Zociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums)*. Ar Latvijas PSR Augstākās Padomes 2. un 3. sesijā pieņemtiem grozījumiem un papildinājumiem. Rīga: Polītisko rakstu apgāds, 1944.

[18] Уголовный кодекс РСФСР. Москва: ГИЮЛ, 1950, С. 256.

[19] Krievijas Valsts Jaunāko laiku arhīvs (KVJLA), 5. f., 30. apr., 6. l., 20. – 29. lp.

[20] KVJLA, 5. f., 30. apr., 6. l., 28. lp.

slikti orientējas vietējos apstākļos un tādēļ viņiem nav saikne ar vietējiem iedzīvotājiem. Nacionālisti to izmantojot un uzsverot, ka notiekot okupantu cīņa pret latviešiem.[21] Līdz ar to Ņ. Hruščovs uzsvēra, ka LPSR jāizvirza latviešu kadri, īpaši LPSR Iekšlietu ministrijā. Šādu viedokli akceptēja PSKP CK. Abi dokumenti ir būtiski, lai izprastu 1953. gadā notikušās pārmaiņas LPSR IeM un tās darbībā.

Darbā drošības iestāžu darbības analīzei izmantota arī PSRS iekšlietu ministra Sergeja Kruglova[22] (1907 – 1977) 1954. gada 4. februāra vēstule PSKP CK Prezidijam par valsts drošības iestāžu atdalīšanu no iekšlietu iestādēm[23], kas kalpoja par pamatu PSKP CK Prezidija 1954. gada 12. marta lēmumam par PSRS VDK izveidošanu. PSKP CK Prezidija 1954. gada 12. marta lēmumā tika noteikta PSRS VDK struktūra, kas būtiski mainījās tikai 1967. gadā sakarā ar ideoloģiskās pretizlūkošanas pārvaldes izveidošanu un astoņdesmito gadu beigās sakarā ar PSKP vēlmi demonstrēt drošības iestāžu demokratizāciju.

PSKP CK un tās Prezidija lēmumi vērtējami kā PSRS un attiecīgi arī LPSR drošības iestādēm uzticēto uzdevumu objektīvi atspoguļotāji. Lēmumos definētā PSRS drošības iestāžu struktūra un attiecīgi veidotais LPSR drošības iestāžu struktūras pakārtojums arī objektīvi atbilst tai struktūrai, kuru PSRS drošības iestādes izmantoja savai uzbūvei.

PSKP CK Prezidija 1954. gada 8. februāra sēdes protokols[24] ataino PSKP attieksmi pret drošības iestādēm un atklāj PSKP centienus nodrošināt kontroli pār drošības iestādēm. Dokumentā daļēji stenografēts minētās sēdes otrais darba kārtības jautājums *Par PSRS*

---

[21] KVJLA, 5. f., 30. apr., 6. l., 21. lp.

[22] Сергей Никифорович Круглов.

[23] "Письмо С. Н. Круглова в Президиум ЦК КПСС о выделении органов Государственной безопасности из МВД", *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 684 – 687.

[24] "Протокол № 50. Заседание 8 февраля 1954 г. 2 пункт [Об образовании Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР]", *Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы*, том 1. Президиум ЦК КПСС. 1954 – 1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления. В 3 томах, глав. ред. А. Фурсенко. Москва: РОССПЕН, 2003,-С. 19 – 24.

valsts drošības komitejas dibināšanu. Stenogrammā, kur pierakstīts sēdē apspriestais par PSRS VDK dibināšanu, parādīta PSKP vadības attieksme pret drošības iestādēm pēc L. Berijas gāšanas no PSRS MP priekšsēdētāja vietnieka un iekšlietu ministra amatiem. PSKP CK Prezidija 1954. gada 8. februāra sēdē paustais, ka drošības iestādes ir tikai PSKP nodaļa, sakrīt ar citos PSKP dokumentos no 1953. gada vasaras līdz 1964. gadam minēto un atspoguļo partijas vadības, arī Ņ. Hruščova nostāju par drošības iestāžu stingras pakļautības PSKP nepieciešamību. Stenogrammas saturs pamatvirzienos atbilst sēdē spriestajam. Kā vēsta dokumenta arheogrāfiskais apraksts, minēto CK Prezidija sēdi protokolēja tikai melnrakstā. Ar roku rakstītais teksts vietām grūti saprotams, lietoti saīsinājumi, norautas vārdu galotnes. Minētais ļauj secināt, ka, vēlāk, interpretējot runāto, varēja rasties kļūdas.

Pētījumā LPSR drošības iestāžu darbības izpētē kā avoti izmantoti 1953. gada jūnija LKP CK Plēnuma lēmumi.[25] Lēmumi pētījumā kalpo par avotu, lai izsekotu izmaiņām LPSR drošības iestādēs tūlīt pēc Josifa Staļina (1878 – 1953) nāves. 1953. gada jūnija LKP CK Plēnuma lēmumi pierāda nacionālo kadru izvirzīšanu LPSR drošības iestāžu vadībā. Jāņem vērā, ka Plēnums notika L. Berijas veikto un paredzēto reformu gaisotnē. Viena no L. Berijas 1953. gada politikas pamatiezīmēm bija nacionālo republiku atbalsta iegūšana savas varas nostiprināšanai. Pēc L. Berijas gāšanas no amata un notiesāšanas 1953. gada vasarā arī PSKP un LKP kadru politika nacionālo republiku drošības iestādēs mainījās – nacionālo kadru daudzums vadošos amatos tika krasi samazināts. Līdz ar to 1953. gada jūnija LKP CK Plēnuma lēmumi kā vēsturiski dokumenti satur informāciju par kadru politikas izmaiņām vienīgi 1953. gada jūnijā un jūlijā.

Lai pētītu LPSR drošības iestāžu kadru sastāvu un tā izmaiņas no 1953. gada augusta līdz 1956. gada decembrim, pētījumā izmantoti citi LKP dokumenti**.** Darbā analizēta LKP CK sarakste ar LPSR drošības iestādēm.[26] Lielākā daļa no tās ir LKP CK pieprasījumi LPSR drošības iestādēm par dažādu LKP CK un LPSR drošības iestāžu, kā arī citu

[25] LVA, PA-101. f. (LKP CK, 1940. – 1991), 16. apr., 9. l.
[26] LVA, PA-101. f.; PA-102. f. (LKP Rīgas pilsētas komiteja, 1940 – 1991).

institūciju, piemēram, par LPSR iekšlietu iestāžu, *SMERŠ*, PSRS bruņoto spēku daļu, robežapsardzes, savstarpējām domstarpībām, kā arī pieprasījumi par atsevišķiem partijas biedriem. Minētie dokumenti ir autentiski dokumentu otrie eksemplāri. Ievērojams, ka šie dokumenti atspoguļo subjektīvu īstenības atspoguļojumu, jo kā prioritāro un vienīgo pareizo patiesības noskaidrošanā izvirza LKP viedokli. Šādu subjektivitāti nosaka totalitārā režīma uzbūve, kurā valdošā ir PSKP. Neskatoties uz minēto, LPSR drošības iestāžu analīzei šo dokumentu izmantošana ir nepieciešama, lai iegūtu faktu materiālu par LPSR drošības iestāžu pakļautību un to, kā LPSR drošības iestādes darbojās mijiedarbībā ar PSKP. Citi dokumenti, kas atspoguļotu LKP un LPSR drošības iestāžu konfliktsituācijas, nav saglabājušies. Līdz ar to minēto dokumentu sniegtais faktu materiāls problemātikas izpētē ir neatsverams.

LKP apriņķu un rajonu komiteju fondi[27] pētījumā izmantoti LKP apriņķu un rajonu komiteju un LPSR drošības iestāžu apriņķu daļu attiecību analīzei. LKP apriņķu daļu dokumentos konstatējams, kā LKP apriņķu daļas vadīja drošības iestāžu apriņķa daļu darbību, taču galvenais iemesls, kādēļ minētie dokumenti izmantoti pētījumam, ir LKP un drošības iestāžu cīņas par varu dokumentējums pēc Otrā pasaules kara Latvijas apriņķos. Apriņķu LKP komiteju un drošības iestāžu daļu konkurence un mijiedarbība pētījumā ļauj atklāt tendences arī LKP un LPSR drošības iestāžu attiecībās četrdesmito gadu otrajā pusē. Lai gan minētie LKP dokumenti atspoguļo arī LPSR drošības iestāžu viedokli, tajos dominē LKP viedoklis par to, kā būtu jādarbojas drošības iestādēm. Līdz ar to dokumenti skatāmi kā LKP vadības subjektīvs ieskats par atbilstošu drošības iestāžu rīcību, tomēr tie atsevišķos jautājumos neatspoguļo drošības iestāžu viedokli un tātad arī rīcību. Konstatējot minētās neatbilstības, var izdarīt secinājumus par izšķirošo lomu gan attiecīgajos drošības iestāžu jautājumos, gan arī vispārīgi.

[27] LVA, PA-102. f.; PA-103. f. (LKP Daugavpils pilsētas komiteja, 1940 – 1950); PA-111. f. (LKP Rīgas pilsētas Oktobra rajona komiteja, 1940 – 1991); PA-114. f. (LK(b)P Bauskas apriņķa komiteja, 1940 – 1950); PA-120. f. (LK(b)P Kuldīgas apriņķa komiteja, 1940 – 1950); PA-131. f. (LKP Ventspils pilsētas komiteja, 1945 – 1991).

1.1.3. PSRS un LPSR drošības iestāžu dokumenti

a. PSRS un LPSR drošības iestāžu nolikumi un rīkojumi

PSRS un LPSR drošības iestāžu nolikumu un rīkojumu analīze izmantota, lai analizētu LPSR drošības iestāžu darbību, pētītu LPSR drošības iestāžu pakļautību un PSRS drošības iestāžu vadības ietekmi uz LPSR drošības iestāžu darbību un noteiktu, kā LPSR drošības iestādes, būdamas PSRS drošības iestāžu struktūrvienības, okupētajā Latvijas teritorijā veica drošības iestāžu funkcijas. Darbā analizētajā laika posmā PSRS VDTK (no 1946. gada VDM) un līdz ar to arī LPSR VDTK un VDM darbību noteica PSRS Tautas Komisāru Padomes (TKP) 1943. gada 2. jūnijā apstiprinātais *PSRS Valsts drošības tautas komisariāta nolikums*. Tas ir vienīgais zināmais nolikums, kurš laikā no 1944. līdz 1959. gadam noteica PSRS drošības iestāžu darbību. Nolikums līdz šim nav publicēts. Autora rīcībā ir šī nolikuma atslepenotā, bet Krievijas Valsts Federācijas arhīvā vēl nefondētā dokumenta kopija, kuras saturs neliek šaubīties par dokumenta autentiskumu. 1943. gada 2. jūnijā apstiprinātais *PSRS Valsts drošības tautas komisariāta nolikums* sniedz bagātīgu informāciju par PSRS VDTK dibināšanu un tā funkcijām.

Pētījumā izmantots 1953. gada 17. jūnijā PSRS iekšlietu ministra L. Berijas parakstītais *Nolikums par PSRS Iekšlietu ministriju*, kas noteica PSRS drošības iestāžu darbību no 1953. gada jūnija līdz 1954. gada februārim, kā arī drošības sargāšanas sfēras, IeM sastāvā esošo drošības darbinieku pakļautību un darbību savstarpēju saskaņošanu.

PSRS drošības iestāžu pavēles kalpo kā objektīvi atspoguļotās īstenības atspoguļojošs avots. Pētījumā izmantotas PSRS drošības iestāžu pavēles, kas autoram bija pieejamas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīvā, Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra un Lietuvas Sevišķā arhīva

fondos[28].[29] Laikā no četrdesmito gadu otrās puses līdz piecdesmito gadu sākumam minētās pavēles nosūtītas LPSR drošības un iekšlietu iestādēm, kā arī Lietuvas PSR drošības iestādēm.

Diemžēl darbā izmantots tikai neliels daudzums PSRS drošības iestāžu pavēļu, jo atslepenotas un publicētas tikai dažas pavēles[30]. Pilnīgi visas PSRS drošības iestāžu pavēles atrodas vienīgi Krievijas Federālā drošības dienesta (FDD) arhīvā. Tās joprojām ir slepenas.

Pieejamās PSRS drošības iestāžu pavēles liecina, ka drošības iestādes izpildīja PSKP (un attiecīgi LKP) un PSRS (un attiecīgi LPSR) MP lēmumus un attiecīgos drošības iestāžu vadības uzdevumus. Ievērojot to, ka drošības iestāžu darbinieku darba attiecības bija noformētas kā regulārs dienests, kas ir analogs militārajam dienestam, drošības iestāžu pavēles to darbiniekiem bija jāizpilda bez iebildumiem un burtiski. Par pavēļu izpildīšanu bija jāatskaitās dienesta augstākstāvošajai vadībai. Līdz ar to minētie drošības iestāžu dokumenti atspoguļo pavēļu izpildes mehānismu, proti, kāda bija drošības iestāžu rīcība, izpildot pavēlē minēto uzdevumu. Ievērojot minēto, dokumentos ietvertās informācijas ticamības pakāpe ir ļoti augsta. Tomēr PSRS drošības iestāžu pavēļu kā avota trūkums slēpjas apstāklī, ka pavēles nesniedz informāciju par doto uzdevumu izpildes rezultātu. Ja pavēle kādu iemeslu dēļ netika izpildīta (visbiežāk drošības iestādes nespēja izpildīt pavēles par bruņotās pretošanās apspiešanu), avots nesniedz informāciju par neveiksmju cēloņiem. PSRS drošības iestāžu pavēles ļauj spriest par LPSR drošības iestāžu pakļautības veidu PSRS drošības iestādēm un LPSR drošības iestāžu rīcību, izpildot PSRS drošības iestāžu vadības uzdevumus. Tas darīts

[28] Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīvs (IeM ICA), 1. f. (LPSR IeM pavēles, 1940 – 1990); Lietuvas Sevišķais arhīvs (LSA), K-1. f. (Lietuvas PSR VDK, 1940 – 1991), 46. apr. (Lietuvas PSR VDK, 1940 – 1991); Satversmes aizsardzības biroja (SAB) Totalitārisma seku dokumentēšanas seku dokumentēšanas centra (TSDC) arhīvs, 1. f.

[29] Ievērojams, ka pētījuma autors strādājis SAB TSDC. *Red. piez.*

[30] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд “Демократия”, 2003, С. 768.

tādēļ, ka LPSR drošības iestāžu sarakste ar PSRS drošības iestāžu vadību Latvijā nav saglabājusies, bet Krievijas Federācijā tā ir slepena.

Latvijā saglabājušās tikai dažas LPSR drošības iestāžu pavēles, kas izdotas četrdesmitajos un piecdesmitajos gados. Minētais apgrūtina LPSR drošības iestāžu darbības analīzi. Tādēļ darbā papildus pavēlēm izmantotas LKP dokumentos esošās norādes par drošības iestāžu pavēlēm, kā arī direktīvas, ko drošības iestādes savstarpējas darbības koordinēšanai izdeva kopīgi.[31] Minētajās direktīvās atrodamas atsauces uz LPSR drošības iestāžu pavēlēm. LPSR iekšlietu un drošības iestāžu kopīgās direktīvas ir dokumentu pirmie eksemplāri, kas apliecina šo dokumentu autentiskumu.

Darbā izmantotas PSRS IeM un PSRS VDK 1953. gada 9. septembra un 1954. gada 8. maija līdz šim nepublicētas direktīvas par nepieciešamību, koordinējot drošības iestāžu, iekšlietu ministriju un PSRS IeM Iekšējās apsardzes karaspēka darbību, koncentrēt spēkus un iznīcināt nacionālo partizānu grupas Baltijā, Rietumukrainā un Rietumbaltkrievijā.[32] Minētās direktīvas ilustrē sarežģījumus, ko LPSR drošības iestādēm vēl piecdesmito gadu vidū sagādāja bruņotās pretošanās apspiešana.

Vēl detalizētāk nekā drošības iestāžu pavēles drošības iestāžu darbību parāda LPSR iekšlietu iestāžu direktīvas no 1944. līdz 1947. gadam[33], kas izdotas kopīgi ar LPSR drošības iestādēm. LPSR drošības iestāžu direktīvas dotas, izpildot konkrētas LPSR drošības iestāžu pavēles. Līdz ar to konstatējams arī cēlonis, kāpēc izdota konkrētā direktīva.

Ja pavēlēs minētas svarīgākās drošības iestāžu darbības, ar kuru palīdzību jāveic konkrēti uzdevumi, tad direktīvās minētās darbības izklāstītas soli pa solim. Līdz ar to, salīdzinot direktīvas ar LPSR drošības iestāžu atskaitēs, ziņojumos un arī kriminālliet ās

---

[31] LVA, 1822. f. (LPSR VDM iznīcinātāju bataljoni, 1944 – 1991), 1. apr., 244. l. (LPSR IeTK direktīvas, 1944 – 1951).

[32] Krievijas Federācijas Valsts arhīvs (KFVA), r-9401. f. (PSRS IeM, 1934 – 1960, 1966 – 1991), 1. apr. (PSRS IeM sekretariāts), 1338. l., 192. – 197. lp.; r-9401. f., 1. apr., 1393. l., 41. – 45. lp.

[33] LVA, 1822. f. (LPSR VDM iznīcinātāju bataljoni), 1. apr., 244. l. (LPSR IeTK direktīvas, 1944 – 1951).

dokumentētiem faktiem par drošības iestāžu darbības rezultātiem, darbā iegūta kopaina par drošības iestāžu darbībām dažādu tām uzticēto uzdevumu veikšanā. Direktīvu preambulā parasti dots risināmās problēmas izklāsts, visbiežāk atsaucoties uz jau notikušiem faktiem. Tā, piemēram, direktīvās par cīņu ar bruņoto pretošanos Latvijā preambulās dots iepriekš notikušo nacionālo partizānu aktivitāšu apraksts, kā arī novērtējums par drošības iestāžu darbību partizānu apkarošanā līdz direktīvas izdošanas brīdim. Līdz ar to direktīvas sniedz drošības iestāžu darbības raksturojumu konkrētā laika periodā kādā no minētajām drošības iestāžu darbības sfērām, piemēram, bruņotā pretošanās un pretpadomju aģitācijas un propagandas apkarošana.

Salīdzinot ar PSRS drošības iestāžu pavēlēm, direktīvas nesniedz pilnīgi konkrētu priekšstatu, kā drošības iestādēm bija jāveic uzdotais. Tā kā direktīvas bija paredzētas kā norādes operatīvu uzdevumu veikšanai mainīgas operatīvās situācijas apstākļos, sevišķi militāras kaujas operācijas gadījumos, tajās nebija iespējams reglamentēt visas drošības iestāžu darbinieku, šo iestāžu aģentu un informatoru veicamās darbības. Praksē drošības iestāžu darbinieki, vadoties no kopējām direktīvām, veica tādas darbības, kuras diktēja operatīvā situācija. Līdz ar to direktīvas kā dokumenti nesniedz niansētu konkrēto drošības operāciju atspoguļojumu. Lai iegūtu niansētāku skatījumu, pētījumā direktīvas salīdzinātas ar pieejamām drošības iestāžu atskaitēm.

b. PSRS VDK 2. galvenās pārvaldes 1955. gada 30. jūlija sapulces stenogramma

PSRS VDK 2. galvenās pārvaldes 1955. gada 30. jūlija sapulces stenogramma[34] darbā izcelta īpaši, jo pagaidām tā ir svarīgākais pieejamais dokuments par LPSR drošības iestāžu pretizlūkošanas darbību. Jābilst, ka pretizlūkošana ir operatīvu darbību veikšana, lai

[34] "Сокращенная стенограмма совещания,проведенного 2-м Главным Управлением КГБ при СМ СССР 30-го июля 1955 г.". Pieejams SAB TSDC bibliotēkā.

neitralizētu ārvalstu izlūkošanas dienestu mēģinājumus gūt informāciju par valsts aizsargātiem noslēpumiem. Tas bija viens no LPSR drošības iestāžu pamatuzdevumiem. PSRS VDK ar pretizlūkošanu nodarbojās 2. galvenā pārvalde, bet LPSR VDK – 2. daļa. PSRS valdošā totalitārā režīma apstākļos arī pretizlūkošanas darbības bija politizētas un hipertrofētas, piemēram, netika pieļautas varas nesankcionētas iedzīvotāju tikšanās ar ārvalstu pilsoņiem, notika vispārēja iedzīvotāju korespondences ar "kapitālistiskajām valstīm" perlustrācija (pasta nodaļās drošības iestāžu veiktā vēstuļu pārbaude pirms sūtīšanas uz ārvalstīm vai saņemot ārvalstu sūtījumu). Neskatoties uz ideoloģisko faktoru ietekmi uz pretizlūkošanas darbu, kas, analizējot dokumentu, konstatējami arī VDK 2. galvenās pārvaldes 1955. gada 30. jūlija sapulces stenogrammā, minētais dokuments sniedz informāciju par LPSR drošības iestāžu pretizlūkošanas darbību pret ārvalstu izlūkdienestiem okupētajā Latvijas teritorijā. Stenogramma ļauj secināt kādi bija PSRS 2. galvenās pārvaldes ieskati par prioritātēm LPSR VDK 2. daļas darbībā, piemēram, par pretizlūkošanas darbību ostu pilsētās. Tāpat minētais dokuments ļauj secināt par to, kuru ārvalstu izlūkošanas dienestu aktivitātēm LPSR drošības iestādes bija pievērsušas uzmanību. Visbeidzot, sapulces stenogramma sniedz informāciju par to, cik veiksmīga bija dokumentā minētā pretizlūkošanas darbība un kādus uzdevumus PSRS 2. pārvalde deva LPSR drošības iestādes pretizlūkošanas darbiniekiem.

c. LPSR drošības iestāžu atskaites un ziņojumi

LPSR drošības iestādes sniedza atskaites un ziņojumus PSRS drošības iestāžu vadībai, kā arī virknei citu valsts institūciju – PSKP CK, PSRS MP, LKP CK un LPSR MP –, jo minētās institūcijas, veicot drošības iestāžu kontroli, pieprasīja regulāras atskaites par paveikto darbu. Ja LPSR drošības iestāžu atskaites PSRS drošības iestāžu vadībai Latvijā nav saglabājušās, jo tās atrodas Krievijas FDD arhīvā, tad autentiski atskaišu, kā arī LKP CK un MP sūtīto ziņojumu pirmie eksemplāri

saglabājušās bagātīgā klāstā.[35] LPSR drošības iestāžu atskaites LKP CK un MP darbā izmantotas, lai apkopotu drošības iestāžu darbības rezultātus konkrētā laika posmā. Salīdzinot ar drošības iestāžu pavēlēm, atskaites sniedz salīdzinoši subjektīvāku īstenības atspoguļojumu. LPSR drošības iestāžu atskaitēs LKP CK ir daudz ideoloģiskas frāžainības, lai šādā veidā pasvītrotu to, ka LPSR drošības iestādes ievēro PSKP ideoloģiskos norādījumus konkrētajā laika posmā un lai faktiski sekotu dokumentu izklāsta tradīcijai. Tādēļ bieži drošības iestāžu darbība raksturota vispārīgi, neminot konkrēto operatīvo darbu, bet atsaucoties tikai uz PSKP ideoloģiskās audzināšanas uzdevumu izpildi. Atskaitēs izcelta drošības iestāžu rīcība PSKP un LKP kongresu un plēnuma lēmumu izpildei, savukārt par konkrēto drošības iestāžu darbību bieži ir dots tikai vispārējs pārskats. Turklāt LPSR drošības iestādes atskaitēs cenšas akcentēt savu ieguldījumu valsts drošības stiprināšanā, uzsverot veiksmīgākās darbības un noklusējot neveiksmes. Minētie dokumenti izmantoti pētījumā, jo, neraugoties uz šo avotu trūkumiem, tie sniedz informāciju par visām drošības iestāžu darbības sfērām. Līdz ar to atskaites palīdz analizēt LPSR drošības iestāžu darbību kopumā. LPSR drošības iestāžu atskaitēs LKP par drošības iestāžu darbību iegūstami fakti, kas nav atrodami nevienā citā autoram pieejamā avotā, piemēram, par drošības iestāžu operatīvās darbības veikšanu pret kādu personu un personu profilaktēšanu.

LPSR drošības iestāžu atskaites – speciālie ziņojumi LPSR MP–, salīdzinot ar atskaitēm LKP CK, ir daudz precīzāki un par objektīviem vērtējami avoti. Specziņojumus par drošības iestāžu paveikto darbu un notikumiem, kuri, pēc drošības iestāžu domām, apdraud "sociālistisko likumību", ir "kontrrevolucionāri" un "buržuāziski nacionālistiskas" izcelsmes, četrdesmitos un piecdesmitajos gados sniedza MP ik nedēļu, tādēļ tie ir daudz koncentrētāki un precīzāki nekā atskaites LKP CK. Tajos, salīdzinot ar drošības iestāžu atskaitēm LKP CK, nav ideoloģiskā uzslāņojuma. Specziņojums ir īss katras nedēļas darbības apraksts, kas sagatavots, izmantojot operatīvās darbības dokumentus.

[35] LVA, PA-101. f.; PA-270. f., 1-s apr. (LPSR VDTK un VDM specziņojumi LPSR MP, 1944. – 1953.).

Pētījumā LPSR drošības iestāžu atskaites MP izmantotas statistiskas informācijas ieguvei, piemēram, lai salīdzinātu arestēto skaitu dažādos laika posmos un militāro operāciju biežumu. Tā kā LPSR drošības iestāžu ziņojumos ietvēra galvenokārt informāciju par cīņu ar bruņoto un nevardarbīgo pretošanos, tie nesniedz informāciju par citām drošības iestāžu darbības jomām, kā izlūkošana un pretizlūkošana.

LKP CK un MP, saņemot drošības iestāžu atskaites un ziņojumus, savu viedokli ietvēra atbildes rakstā, novērtējot drošības iestāžu darbu, norādot uz tālāk veicamajiem uzdevumiem, kas izrietēja no atskaitēs un ziņojumos sniegtās informācijas. Ievērojot minēto, LPSR drošības iestāžu atskaites LKP CK un MP ir vērtīgs avots gan drošības iestāžu darbības izpētē, gan drošības iestāžu un LKP savstarpējās mijiedarbības analīzei.

Pētījumā izmantoti arī daži PSRS IeM sekretariāta dokumenti– LPSR IeM ziņojumi PSRS iekšlietu ministram L. Berijam – laikā, kad PSRS un LPSR iekšlietu iestādes bija apvienotas. Ievērojot to, ka ziņojumi sūtīti PSRS represīvās iestādes vadītājam, tie bija rūpīgi sagatavoti. Tomēr sakarā ar to, ka ziņojumiem neseko PSR iekšlietu vadības atbilde, minētie dokumenti nav izmantojami, lai izzinātu LPSR un PSRS iekšlietu un drošības iestāžu sadarbības aspektus.

d. LPSR drošības iestāžu sarakste

Lai spriestu par drošības iestāžu un LKP attiecībām, pētījumā izmantota LPSR drošības iestāžu sarakste ar LKP CK[36]. Sarakste atspoguļo drošības iestāžu padotības LKP aspektus, savstarpējo attiecību problēmas, kā arī uzdevumus, ko drošības iestādes saņēma no LKP. Minētā avotu grupa darbā kalpo kā līdzeklis, lai parādītu drošības iestāžu lomu okupācijas režīma nostiprināšanā Latvijā. Minēto avotu trūkums vērojams drošības iestāžu vadības subjektīvismā, attaisnojot drošības iestāžu darbinieku izdarītos pārkāpumus un neatbilstīgu rīcību. Minētais liedz atklāt notikušā būtību un faktus, kas konstatējami ar citu dokumentu palīdzību,

[36] LVA, PA-101. f, 6. apr., 5. l., 6. l., 21. l; 7. apr., 31a. l.; 8. apr., 18. l., 19. l.; 12. apr., 79. l., 81. l., 140 a l.; 16. apr., 41a l.; 17. apr., 102. l.; 19. apr., 71. l., 72. l, 518. l.; 21. apr., 85. l.; 22. apr., 48 a l. u.c.

piemēram, ar notiesāto drošības iestāžu darbinieku krimināllietu palīdzību.

e. LPSR drošības iestāžu krimināllietas

Pētījumā plaši izmantotas LPSR VDK krimināllietas[37], kuras sniedz bagātīgu informāciju par LPSR drošības iestāžu darbības represīvo politiku. LPSR VDK krimināllietas ir kriminālprocesuālo dokumentu kopums, sākot ar drošības iestāžu rīcību pirms formālā kriminālprocesa uzsākšanas un beidzot ar spriedumiem konkrētajās lietās, kas sniedz bagātīgu ilustratīvu materiālu par okupācijas režīma represijām pret Latvijas iedzīvotājiem. Kritisku pieeju VDK krimināllietām kā vēstures avotam nosaka apstāklis, ka drošības iestādes izmantoja dažādas spīdzināšanas metodes, ar kuru palīdzību izmeklēšanā bieži vien panāca drošības iestādēm vēlamās liecības. Par to liecina pēc J. Staļina nāves un īpaši pēc 1956. gada PSKP XX kongresa, kad Ņ. Hruščovs savā ziņojumā nosodīja staļinismu, novērtējot to kā personības kultu, krimināllietās esošie notiesāto iesniegumi pārskatīt viņiem noteikto brīvības atņemšanas termiņu. Krimināllietās novērojama pratināšanas protokolu oriģinālu un to kopiju teksta savstarpēja neatbilstība, neprecīzi tulkojumi no latviešu valodas uz krievu valodu un citi aspekti, kas liek apšaubīt liecinieku un apsūdzēto sniegtās informācijas atbilstību īstenībai. Līdz ar to LPSR VDK krimināllietu dokumenti pētījumā analizēti, krimināllietās pieejamo informāciju konfrontējot ar citiem dokumentiem, kā LKP CK un LPSR MP dokumenti, citi LPSR drošības iestāžu dokumenti, Latvijas Republikas tiesībsargājošo institūciju dokumenti – personu reabilitācijas lietas, kara un genocīda noziegumu izmeklēšanas lietas un paskaidrojumi – par laika posmu līdz 2006. gadam. Ievērojams, ka krimināllietas saglabājušas aktus par LPSR drošības iestāžu veiktajām operācijām, kā arī protokolus ar informāciju par drošības iestāžu represīvo darbību. Šāda informācija nav atrodama citos dokumentos.

[37] LVA 1986. fonds (Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas), 1. apr. (nepārtrauktās LPSR VDK krimināllietas), 2. apr. (pārtrauktās LPSR VDK krimināllietas)

Tādēļ pētījumā kriminālliet as kalpo ne tikai LPSR drošības iestāžu izmeklēšanas darbību, bet arī represīvo operāciju izpētei.

Neskatoties uz to, ka nav saglabājušies vai slepenības statusa dēļ nav pieejami visi LPSR drošības iestāžu dokumenti, pētījumā izmantotais avotu klāsts ļauj izpētīt LPSR drošības iestāžu darbību no 1944. līdz 1956. gadam.

1.2. Literatūra par LPSR drošības iestāžu darbību

1.2.1. Literatūra LPSR periodā

Valdošās ideoloģijas, cenzūras, drošības iestāžu darbības slepenības un tādēļ šo iestāžu dokumentu nepieejamības dēļ nopietnu pētījumu par LPSR drošības iestāžu darbību PSRS komunistiskās okupācijas laikā nebija iespējams veikt. Tikai divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados sāka parādīties pirmie (daļēji uz LPSR VDK dokumentiem balstītie) vēsturnieku zinātniskie raksti. Šajos rakstos drošības iestāžu darbība tika vērtēta vienpusīgi. Neobjektivitāti noteica gan PSKP prasības pēc ideoloģiski pareiziem pētījumiem, gan arī tas, ka autoriem ļāva izmantot tikai atsevišķus VDK dokumentus. Minētie dokumenti netika konfrontēti ar citiem dokumentiem vai cilvēku atmiņām. Līdz ar to sabiedrība no vēsturnieku pētījumiem ieguva heroizētu stāstījumu par LPSR drošības iestāžu darbību. Monogrāfijas un raksti sniedza tikai fragmentāru informāciju un neparādīja LPSR darbības daudzpusību. Pētījumi neatspoguļoja arī patiesos LPSR drošības iestāžu veikto represiju apjomus. Pētījumus un rakstus par LPSR drošības iestādēm komunistiskais režīms izmantoja propagandas nolūkiem.

Situācija mazliet mainījās tikai astoņdesmito gadu beigās, kad PSKP vadība pasludināja arī atklātības procesa nepieciešamību un bija iespējams piesardzīgi sākt runāt par pārspīlējumiem J. Staļina valdīšanas laikā PSRS un LPSR drošības iestāžu veiktajām represijām. Objektīvie un subjektīvie faktori Latvijas okupācijas periodā neļāva veikt nopietnu, zinātnisku LPSR drošības iestāžu darbības izpēti. PSKP CK astoņdesmito gadu beigās pasludinātais atklātības kurss pavēra iespēju arī LPSR vēsturnieku darbos ieviest jaunus notikumu

traktējumus un paust sabiedrībai līdz šim slēptu informāciju, kas gan tika dozēta un cenzēta.

a. Monogrāfijas

LPSR netika sarakstīta atsevišķa monogrāfija par LPSR drošības iestāžu darbību. Vienīgais darbs, kurš pretendēja uz monogrāfijas statusu un daļēji pētīja LPSR drošības iestāžu darbību, ir Aleksandra Stroda (1929) disertācija *Latvijas Komunistiskās partijas darbība sabiedriskās kārtības nostiprināšanā 1940. – 1950. gados*, par kuru 1975. gadā, A. Strods ieguva vēstures zinātņu kandidāta grādu.[38] Atbilstoši tēmai galvenā nozīme darbā bija pievērsta LKP, nevis LPSR drošības iestāžu darbībai. Autors disertācijā atklāti definēja, ka pētījums palīdzēs īstenot PSKP CK 1974. gadā doto ideoloģisko uzdevumu – vispusīgi parādīt PSKP vadošās lomas pieaugumu, tās darbības lielo pārveidojošo spēku. Tāpēc autors disertācijā pārsvarā pievērsies jautājumam, kā PSKP ietekmēja LPSR drošības iestāžu darbības uzsākšanu LPSR, rūpējās par to kadru papildināšanu un deva uzdevumus konkrētām drošības iestāžu darbībām, visbiežāk "cīņai ar bandītismu", proti, cīņai ar nacionālajiem partizāniem. Vienlaikus, lai pētītu sabiedriskās kārtības nostiprināšanu LPSR, autors pievērsies arī LPSR drošības iestāžu darbības izpētei četrdesmitajos un piecdesmitajos gados. LKP loma LPSR drošības iestāžu vadībā pētīta disertācijas pirmajā daļā *Latvijas Komunistiskā partija – valsts drošības iestāžu un milicijas, un darbaļaužu masu organizāciju vadītāja cīņā par sabiedriskās kārtības nostiprināšanu 1940. – 1950. gadā*. Disertācijas pirmajā daļā autors galveno uzmanību veltījis tam, lai pierādītu PSKP

[38] Строд, А. *Деятельность Коммунистической партии Латвии по укреплению общественного порядка 1940 – 1950. гг.*, диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, 07.00.01. История КПСС. Рига: Министерство высшего и среднего образовния Латвийской ССР, Латвийский ордена Трудогого Красного Знамени государственный университет им. П. Стучки, 1975; Строд, А. *Деятельность Коммунистической партии Латвии по укреплению общественного порядка 1940 – 1950. гг.*, автореферат. Рига: ЛГУ, 1975.

vadošās lomas pieaugumu. Šāda nostādne neveicināja disertācijā minēto faktu objektīvu atlasi un interpretāciju.

Neskatoties uz ideoloģisko ievirzi, disertācija tomēr ir nozīmīgs izziņas avots tāpēc, ka pirmoreiz komunistiskās okupācijas laikā kāds no vēsturniekiem pievērsās LPSR drošības iestāžu darbības aprakstīšanai. Līdz tam LPSR drošības iestāžu darbību bija aprakstījuši vienīgi pašu LPSR drošības iestāžu darbinieki un publicisti. Ar disertāciju pirmoreiz Latvijas vēsturnieku darbos izmantots LPSR Iekšlietu ministrijas arhīvs, pārsvarā gan tikai iekšlietu darbinieku personu lietas. Tomēr pārsvarā disertācijas pirmā daļa balstīta nevis uz avotu apskatā minēto vairāku arhīvu – LKP CK Partijas vēstures institūta, Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas un sociālistiskās celtniecības Centrālā valsts arhīva, LPSR IeM u.c. – fondiem, bet jau uz publicētu LPSR vēsturnieku darbiem. Arhīvu materiāli izmantoti, aprakstot vienīgi milicijas un strādnieku gvardes 1940. un 1941. gadā, nevis LPSR drošības iestāžu darbību. Līdz ar to disertācija par LPSR drošības iestādēm nesniedz novitātes, bet ir jau iepriekš aprakstītu pētījumu faktu kompilējums.

Autors disertācijas pirmajā daļā vēsta, kā tika pārveidota Latvijas Republikas Politpārvalde, piemērojot to okupācijas režīmam, taču atkārto arī LPSR VDK darbinieka Jāņa Vēvera (1899 – 1978) brošūrā *Indīgās saknes* minētos absurdos apgalvojumus. Piemēram, uz safabricēto kriminālllietu faktiem balstītos izteikumus, ka PSRS komunistiskā okupācijas režīma Politpārvalde 1940. gada vasarā likvidējusi kontrrevolucionāru apvērsumu un novērsusi Saeimas vēlēšanu falsifikāciju.

Disertācijas pirmās daļas vērtīgākais aspekts ir LPSR drošības iestādēm doto PSKP un LKP CK lēmumu un rīkojumu uzskaitījums, sākot no 1940. gada LPSR IeTK līdz pat 1950. gadam LPSR VDM. Tas arī no šodienas vēstures zinātnes viedokļa pārliecinoši pierāda, ka PSKP deva uzdevumus LPSR drošības iestādēm.

Disertācijas pirmajā daļā ir arī paša autora apgalvojumi, ka, sākoties Otrā pasaules kara darbībai Latvijas teritorijā, 1941. gadā drošības iestāžu darbinieki vadījuši kaujas vienības, kas cīnījušās pret ienaidnieka spiegiem un diversantiem. No tagad pieejamajiem LPSR VDTK dokumentiem var secināt, ka par ugunskuru dedzināšanu

1941. gada 23. jūnijā jeb Jāņos vairāki cilvēki nošauti bez tiesas sprieduma. Ugunskuru dedzināšanu uzskatīja par signalizēšanu ienaidniekam. Haosa apstākļos pēc 1941. gada 22. jūnija LPSR VDTK darbiniekiem vairs neatlika laika atmaskot kādu patiesu nacionālsociālistiskās Vācijas izlūkdienestu aģentu.

Runājot par Latvijas reokupāciju 1944. gadā, A. Strods pirmoreiz atklāti minēja, ka LPSR VDTK operatīvā grupa darbam Latvijas teritorijā formēta no 1944. gada janvāra līdz aprīlim, proti, ārpus Latvijas. Līdz A. Stroda disertācijai šādi fakti nevienā LPSR vēsturnieka pētījumā netika minēti. Arī runājot par LPSR drošības iestāžu darbības posmu no 1944. gada, autors akcentē LK(b)P CK un LPSR TKP lēmumu nozīmi, kuriem patiešām bija liela loma LPSR drošības iestāžu darbības orientēšanā uz dažādu represiju veikšanu un drošības iestāžu kadru nostiprināšanā. Atklāti arī minēts, ka 1949. gada iedzīvotāju deportēšanu veica LPSR drošības iestādes. Vēl 1986. gadā iznākušajā autoru kolektīva darbā *Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām,* 2. sējumā[39] deportācijas veicēji palika anonīmi.

Neskatoties uz visā LPSR laikā vēl nebijušu atklātību par drošības iestāžu veikto, pievēršoties darbības posmam pēc Otrā pasaules kara, A. Strods pauž arī ideoloģiski, bet ne faktoloģiski pamatotus secinājumus, piemēram, 1948. gadā esot likvidētas visas lielākās "buržuāzisko nacionālistu bandas". Minētais secinājums pilnībā noraidāms, jo pēc 1949. gada deportācijas kopējais nacionālo partizānu skaits Latvijā palielinājās. Partizāniem pievienojās no represijām bēgošie cilvēki. Tādas lielas nacionālo partizānu grupas kā Puzes-Piltenes grupa Kurzemē un Kārļa Mūsiņa (1919 – 1955) grupa Vidzemē tika likvidētas tikai 1953. gadā, proti, astoņus gadus pēc Otrā pasaules kara beigām.

Autors disertācijā pievēršas arī Iznīcinātāju bataljonu darbībai *sociālistiskās likumības* nostiprināšanā līdz 1950. gadam. A. Strods uzsver LKP nozīmi Iznīcinātāju bataljonu vadīšanā, taču neakcentē, ka

[39] *Latvijas PSR vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām*: 2 sēj., red. A. Drīzulis, 3. pārstr. un papild. izd., Rīga: Zvaigzne, 1986.

Iznīcinātāju bataljoni bija pakļauti iekšlietu iestādēm, bet no 1947. gada LPSR drošības iestādēm.

Disertācijas otrā daļa veltīta PSKP vadošajai lomai tiesu un prokuratūras sistēmā. Tajā LPSR drošības iestāžu sadarbība ar minētajām institūcijām nav apskatīta. Disertācijas galvenais secinājums – LPK veiksmīgi vadīja LPSR drošības iestāžu izveidošanu un virzīja tās sabiedriskās kārtības sargāšanā. Ņemot vērā pašreizējo LPSR drošības iestāžu izpētes līmeni, var piekrist tikai secinājuma otrajai daļai. LPSR drošības iestāžu izveidošanā 1940. gadā un atkārtotā izveidošanā 1944. gadā Latvijas reokupācijas apstākļos LPK loma atzīstama par niecīgu. LPSR drošības iestādes pēc PSRS vadības rīkojuma būtu izveidotas ar PSRS drošības iestāžu palīdzību pat bez LKP līdzdalības. Disertācijas trūkums ir arī tas, ka A. Strods pilnīgi ignorējis LK(b)P apriņķu komiteju darbinieku un LPSR drošības iestāžu apriņķu daļu darbinieku savstarpējās pretrunas, kas ietekmēja LPSR drošības iestāžu darbību apriņķos J. Staļina laikā.

Par monogrāfiju savu darbu *Pagasta partorgs. Ieskats LK(b)P CK partijas organizatoru darbības vēsturē*[40] nosaucis vēsturnieks Jānis Riekstiņš (1942). 1984. gadā, pamatojoties uz minēto darbu, autors aizstāvēja vēstures zinātņu kandidāta disertāciju *Latvijas Komunistiskās partijas CK pagastu partijas organizatoru organizatoriskais un idejiski politiskais darbs (1944. – 1950. gadā)*[41]. Neapšaubāmi, ka Latvijas pagastu partorgu darbība minētajos gados bija nesaraujami saistīta ar LPSR iekšlietu un drošības iestāžu apriņķu daļu darbību, taču grāmatā *Pagasta partorgs. Ieskats LK(b)P CK partijas organizatoru darbības vēsturē* šim aspektam pievērsta maza uzmanība. Divi partorgi – Valkas apriņķa Dūres pagasta partordze Alise

[40] Riekstiņš, J. *Pagasta partorgs. Ieskats LK(b)P CK partijas organizatoru darbības vēsturē*. Rīga: Avots, 1983.

[41] Риекстиньш, Я. *Организаторская и идейно политическая работа волостных организаторов ЦК Компартии Латвии (1944 – 1950. гг.)*, автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, 07.00.01. История Коммунистической партии Советского Союза. Таллин, Институт истории партии при ЦК КП Эстонии, филиал института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Специализированный совет, 1984.

Ābrama (? – 1945)[42] un Daugavpils apriņķa Asūnes pagasta partorgs Pēteris Prusaks (1913 – 1988) – minēti kā piemēri tiem partorgiem, kuri kopā ar padomju represīvajām struktūrām cīnījās pret nacionālajiem partizāniem. Taču par pašu cīņu grāmatā ziņas sniegtas maz: valsts drošības iestādes iznīcinājušas vienu partizānu grupu, A. Ābrama piedalījusies partizānu legalizēšanas procesā, bet P. Prusaks kopā ar miličiem piedalījies partizānu aizturēšanā. Acīmredzot tas, ka grāmata domāta plašam lasītāju lokam, noteica tikai daļēju partizānu apkarošanas tēmas atklāšanu. 1980. gadu sākumā vēl joprojām neviens neuzdrošinājās atklāt nacionālās pretošanās kustības patieso apmēru. Līdz ar to noklusējums par partorgiem dotu būtisku PSKP uzdevumu – noskaņot sabiedrību pret nacionālajiem partizāniem un pašiem cīnīties pret tiem – neveicina vēsturnieka darba kvalitāti. Šādu nepilnību dēļ grāmatu arī nevarētu saukt par monogrāfiju. Grāmatas nobeigumā J. Riekstiņš secina, ka "kulaku" likvidēšana notika asas šķiru cīņas apstākļos.[43] Tomēr grāmatā nemaz nav minēts, ka notika tā saukto "kulaku" deportācija. Līdz ar to nav minēta arī LPSR drošības iestāžu loma operācijas īstenošanā. Visu grāmatu caurstrāvo ievirze, ka Latvijas laukos šķiru cīņas rezultātā asi konfliktēja dažādu sociālo slāņu Latvijas iedzīvotāji. Būtībā lasītājam bija jāsecina, ka noticis pilsoņu karš, lai gan šādu apzīmējumu J. Riekstiņš nekur nelieto. Par to, ka Latvijas reokupācijas rezultātā sovjetizācija, tajā skaitā kolektivizācija un nacionālo partizānu likvidēšana, tika panākta, izmantojot arī okupētājvalsts – PSRS – lēmumus, rīkojumus, VDM Iekšējā karaspēka divīziju pulkus, ne grāmatā, ne J. Riekstiņa disertācijā konjunktūras dēļ nav minēts.

Salīdzinot ar J. Riekstiņa grāmatu *Pagasta partorgs. Ieskats LK(b)P CK partijas organizatoru darbības vēsturē*, viņa disertācija ir atklātāka. Tās piektajā nodaļā skaidri definēts, ka pagastu partorgi organizējuši un iedvesmojuši cīņu pret "buržuāziski nacionālistisko" pagrīdi un "kulakiem". Nav arī slēpts, ka partizāni fiziski iznīcinājuši 1660 PSKP, padomju un saimnieciskos aktīvistu. Disertācijā savukārt

[42] Eižens Vēveris (1899 – 1976) veltījis dzejoli "Partordzes Alises Abramas piemiņai". Piemēram, publicēts *Padomju Jaunatne*, 1984, 27. janvāris. *Red. piez.*

[43] Riekstiņš, J. *Pagasta partorgs. Ieskats LK(b)P CK partijas organizatoru darbības vēsturē*. Rīga: Avots, 1983, 169. – 170. lpp.

nav minēts PSRS un LPSR drošības iestāžu un karaspēka nogalināto partizānu skaits. Disertācijas secinājumos minēts, ka partorgiem bijusi milzīga loma gan nacionālo partizānu, gan daļas Latvijas zemniecības – "kulaku" – likvidēšanā, bet nav uzsvērta drošības iestāžu piedalīšanās minētajā likvidēšanā. Nodaļas nobeigumā secināts, ka proletariāta un zemniecības savienības rezultātā 1953. un 1954. gadā "buržuāziski nacionālistiskā" pagrīde likvidēta.[44] Radīts iespaids, ka tas noticis masveida tautas spiediena, nevis asiņainas drošības iestāžu un partizānu cīņas rezultātā. Šāds secinājums ir pilnīgs faktu sagrozījums, jo nav ņemts vērā lielais deportēto nacionālo partizānu, viņu ģimenes locekļu un tiesāto nacionālo partizānu atbalstītāju skaits. Minēto cilvēku kategorijas bija pastāvīgā LPSR drošības iestāžu apriņķu un rajonu daļu uzmanības lokā līdz pat piecdesmito gadu vidum. Drošības iestāžu izšķirošo lomu bruņotās pretošanās likvidēšanā Latvijā J. Riekstiņš disertācijā nemin. Disertācijas noslēguma daļas secinājumi par partorgu lomu sociālisma celtniecībā, sociālistisko pārveidojumu ieviešanā un plašu masu idejisko audzināšanu[45] LPSR drošības iestāžu izpētes kontekstā nav izmantojami.

b. Raksti akadēmiskos izdevumos

LPSR laikā vairākkārt publicēti vēsturnieku LPSR vēstures apkopojumi. Trijos sējumos publicētās *Latvijas PSR vēstures* Kārļa Strazdiņa (1890 – 1964) redakcijā 1958. gadā izdotajā trešajā sējumā[46]

---

[44] Риекстиньш, Я. *Организаторская и идейно политическая работа волостных организаторов ЦК Компартии Латвии (1944 – 1950. гг.)*, автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, 07.00.01. История Коммунистической партии Советского Союза. Таллин, Институт истории партии при ЦК КП Эстонии, филиал института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Специализированный совет, 1984, С. 15 – 16.

[45] Риекстиньш, Я. *Организаторская и идейно политическая работа волостных организаторов ЦК Компартии Латвии (1944 – 1950. гг.)*, автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, 07.00.01. История Коммунистической партии Советского Союза. Таллин, Институт истории партии при ЦК КП Эстонии, филиал института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Специализированный совет, 1984, С. 16.

[46] *История Латвийской ССР*, том III, с 1917. г по 1950 г., отв. ред. К. Страздиньш. Рига: Академия наук ЛССР, 1958.

apskatīts laika posms no 1917. līdz 1950. gadam, tomēr LPSR drošības iestāžu darbība, 1949. gada deportācija un nacionālo partizānu grupu likvidēšana netika minēta. Kā iemesli šādai nostājai varētu būt vēlme neafišēt plašākai sabiedrībai personības kulta nosodīšanas iemeslus, tostarp komunistiskā režīma veiktos noziegumus okupētajā Latvijas Republikas teritorijā. Šāda nostāja klaji disonēja ar sabiedrības atmiņu, jo grāmatas sarakstīšanas laikā dzīvojošā paaudze visus notikumus bija pieredzējusi.

1986. gadā iznākušajā autoru kolektīva Aleksandra Drīzuļa (1920 – 2006) redakcijā darbā *Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām* 2. sējumā[47] pieminēti LPSR drošības iestāžu darbības rezultāti – iedzīvotāju izsūtīšanas un cīņa ar nacionālajiem partizāniem. Tomēr drošības iestādes tikai vienreiz konkrēti minētas, tāpat nav jebkādas to darbības analīzes. 1941. gada 14. jūnija Latvijas iedzīvotāju deportācija novērtēta kā tāda, kas veikta J. Staļina valdīšanas apstākļos. Vienlaikus Aleksandrs Drīzulis un Ēriks Žagars (1935 –) norāda, ka

> "[..] izsūtīšana, kas notika šķiru cīņas saasināšanās un kara draudu apstākļos, lielā mērā paralizēja naidīgo elementu darbību un deva triecienu viņu politiskajai virsotnei".[48]

Savukārt 1949. gada marta izsūtīšana minētajā darbā interpretēta kā tāda, kas veikta pēc darbaļaužu lūguma, lai likvidētu šķiriskos ienaidniekus laukos. Ne LPSR drošības iestādes izsūtīšanas procesa kontekstā, ne arī šo iestāžu loma 1949. gada iedzīvotāju deportēšanas īstenošanā netika pieminēta. Savukārt nacionālo partizānu apspiešanā galveno lomu Vincents Karaļuns (1918 – 1988) un Irēne Šneidere ierādīja LPSR iekšlietu un vēlāk drošības iestāžu pakļautībā esošajiem Iznīcinātāju bataljoniem. Autori gan bilst, ka Iznīcinātāju bataljonus vadīja LPSR drošības iestādes[49], taču nekonkretizē, ka LPSR iekšlietu un drošības iestādes, kā arī operācijās pret nacionālajiem partizāniem piesaistītie PSRS Iekšlietu un Valsts

[47] *Latvijas PSR vēsture: no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām*, 2 sēj., red. A. Drīzulis, 3. pārstr. un papild. izd., Rīga: Zvaigzne, 1986.
[48] Turpat, 173. lpp.
[49] Turpat, 220. lpp.

drošības ministriju Iekšējā karaspēka 5. divīzijas pulki bija galvenie bruņotās nacionālās pretošanās kustības apspiedēji. Domājams, ka tas tika darīts, lai akcentētu, ka okupētās Latvijas teritorijā pēc Otrā pasaules kara notika šķiru cīņa, nevis reokupācija. Iznīcinātāju bataljonus 1944. gadā sāka formēt Latvijas teritorijā, iesaistot arī vietējos iedzīvotājus. Citur PSRS teritorijā Latvijai paredzētie Iznīcinātāju bataljoni netika formēti. Savukārt reokupācija nebija iespējama bez okupētājvalsts – PSRS – iekšlietu un drošības institūcijām pakļautā Iekšējā karaspēka un Krievijā izveidoto LPSR represīvo iestāžu darbinieku iesūtīšanas Latvijā no PSRS teritorijas.

Vienīgais no LPSR vēsturniekiem, kurš līdz 1988. gadam piekļuva slepenajiem LPSR VDK 10. (arhīva) daļas dokumentiem, bija Jānis Dzintars[50]. Piekļūšanu LPSR VDK dokumentiem nodrošināja apstāklis, ka J. Dzintars bija LPSR VDM Ventspils apriņķa daļas darbinieks ar pieredzi gan civiliedzīvotāju deportēšanā ārpus Latvijas, gan bruņotās pretošanās likvidēšanā. LPSR VDK J. Dzintaram garantēja pieeju slepeniem dokumentiem, jo autors rakstīja ideoloģizētu apoloģētiku par nacionālās bruņotās pretošanās apspiešanu Latvijā pēc Otrā pasaules kara. Autora vienīgais zinātniskais darbs par bruņoto pretošanos PSRS komunistiskajam režīmam un LPSR represīvo iestāžu pretdarbību ir raksts *Latviešu fašistiskā buržuāzija hitleriešu izlūkdienesta kalpībā*[51]. Minētais darbs neatspoguļo objektīvi faktus. Autors nacionālo partizānu kustības ģenēzi skaidro vienīgi kā kalpošanas nacionālsociālistiskās Vācijas drošības un militārajiem izlūkdienestiem turpinājumu, absolūti neskarot bruņotās cīņas cēloņus – nesamierināšanos ar komunistisko okupācijas režīmu, nevēlēšanos pakļauties mobilizācijai PSRS bruņotajos spēkos, pāriešanu "nelegālā stāvoklī", baidoties no komunistiskā totalitārā režīma represijām pret civiliedzīvotājiem. Jāņem vērā, ka personiskā piedalīšanās represiju veikšanā nosaka J. Dzintara sniegtā LPSR represīvo iestāžu darbības apraksta subjektivitāti. Autors akcentē tikai represīvo iestāžu darbu ar nacionālsociālistiskās Vācijas izlūkdienestu aģentu likvidēšanu, nenorādot, ka represīvās iestādes represēja arī

[50] Jānis Dzintars (1928 – 2007) īst. v. Valdis Klucis. *Red. piez.*

[51] Dzintars, J. "Latviešu fašistiskā buržuāzija hitleriešu izlūkdienesta kalpībā", *LPSR ZA Vēstis*, Nr. 10, 1982, 52. – 56. lpp.

vairākus tūkstošus bruņotās pretošanās kustības dalībnieku, kuriem ar nacionālsociālistiskās Vācijas specdienestiem nebija nekādu kontaktu. Pat J. Dzintars astoņdesmitajos gados nedrīkstēja iepazīties ar operatīvās darbības dokumentiem, kas visprecīzāk parāda cīņas ar nacionālajiem partizāniem būtību un rezultātus, tomēr, spriežot pēc darba satura, J. Dzintaram bija pieejamas atsevišķas LPSR VDK kriminālliet as, tādēļ subjektīvisms slēdzienos ir motivēts. Jāievēro gan, ka neobjektivitāti slēdzienos veicināja cenzūra, kas liedza citēt VDK dokumentos fiksētās bruņotās pretošanās dalībnieku liecības par sadursmēm ar represīvo iestāžu darbiniekiem. Cenzūra un citi ierobežojošie apsvērumi mazina jau tā ar obligāti nepieciešamiem ideoloģijas un propagandas kanoniem pildītā raksta objektivitāti. Tādēļ J. Dzintara rakstā minētie apgalvojumi šajā pētījumā nav izmantojami.

PSKP CK divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu beigās noteiktā atklātības procesa ietekmē tika analizēta arī kolektivizācijas gaita LPSR, kas nesaraujami saistīta ar LPSR drošības iestāžu darbību. Vēl 1989. gada nogalē pausti viedokļi, ka nacionālo partizānu darbība deva LPSR drošības iestādēm iemeslu represēt Latvijas iedzīvotājus un pat tos deportēt 1949. gada martā[52]. Tā saukto "kulaku" represēšanu savos rakstos no 1988. līdz 1990. gadam jau daudzšķautņaināk apskatīja Jānis Riekstiņš. 1990. gada rakstā *Daži kolektivizācijas sagatavošanas un norises jautājumi Latvijas laukos (1944 – 1953)*[53] J. Riekstiņš atšķirībā no saviem iepriekšējiem darbiem atsakās no secinājuma, ka 1949. gada Latvijas iedzīvotāju deportācija notika tādēļ, ka "kulaki" atbalstīja politisko bandītismu, proti, "buržuāzisko nacionālistu bandas". Tika atklāti pateikts, ka Latvijas iedzīvotājus 1949. gadā izsūtīja, pamatojoties ne tikai uz LPSR MP 1949. gada

[52] Samsons, V. "Priekšvārds", *Latvijas suverenitātes ideja likteņgriežos. Vācu okupācijas laika dokumenti. 1941 – 1945*, sast. V Samsons. Rīga: Zinātne, 1990, 24. lpp.

[53] Riekstiņš, J. "Daži kolektivizācijas sagatavošanas un norises jautājumi Latvijas laukos (1944 – 1953)", *Pretstatu cīņā. Latvija 1917. – 1950*, sast. V. Leitāns. Rīga: Avots, 1990.

17. marta lēmumu, bet arī PSRS MP 1949. gada 29. janvāra lēmumu, kas norāda, ka pirmajam bijusi vien sekundāra nozīme[54].

Okupētās Latvijas Republikas teritorijas padomju vēsturnieku darbi ilustrēja ideoloģisko ieskatu, ka 1944. un 1945. gadā notika "padomju varas atjaunošana Latvijā"[55], nevis reokupācija. Ievērojot minēto, to saturs ir pakļaujams nopietnai kritikai.

c. Populārzinātniskas grāmatas un raksti

Līdz pat divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu vidum LPSR drošības iestāžu darbība slepenības dēļ netika aprakstīta arī populāros rakstos. Tas skaidrojams ar to, ka LPSR drošības iestāžu darbības virzieni un metodes tika turētas lielā slepenībā. Pirmie raksti par LPSR drošības iestāžu darbību bija veltīti LPSR drošības iestāžu pretizlūkošanas darbībai, cīnoties pret Amerikas Savienoto Valstu (ASV) latviešu izcelsmes izlūku darbības mēģinājumiem PSRS teritorijā[56]. Redaktors Rafaels Blūms rakstā izklāstījis LPSR VDK veikto ASV latviešu izcelsmes izlūka Leonīda Bromberga (1914 – 1972) izsekošanu un arestēšanu 1956. gadā, akcentējot VDK meistarību. Raksts vērtējams kā neobjektīvs. Tajā nav parādīts, ka L. Brombergs, būdams dubultaģents, ilgāku laiku maldināja VDK un brīdināja ASV izlūkdienestu par darbību tās kontrolē, piemēram, radioraidīšanu uz Rietumiem. Līdz ar to raksts nepilnīgi atklāj pret ASV izlūkošanu vērstās LPSR VDK pretizlūkošanas operācijas ar L. Bromberga izmantošanu.

1970. gadā iznāca bijušā LPSR VDK priekšsēdētāja J. Vēvera sarakstītā brošūra *Indīgās saknes*[57], kurā atainota LPSR drošības iestāžu darbība pret nacionālajiem partizāniem un piedalīšanās izlūkošanas un pretizlūkošanas operatīvajā spēlē ar Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes (Apvienotās Karalistes)

---

[54] Riekstiņš, J. "Daži kolektivizācijas sagatavošanas un norises jautājumi Latvijas laukos (1944 – 1953)", *Pretstatu cīņā. Latvija 1917. – 1950*, sast. V. Leitāns. Rīga: Avots, 1990, 357. – 358. lpp.

[55] Savčenko, V. "Padomju Latvija Lielā Tēvijas kara gados (1941. – 1945. g.)", *Latvijas PSR vēsture no vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām*, 2. sēj., 210. – 214. lpp.

[56] Blūms, R. "Ēnas snaikstās pāri okeānam", *Zvaigzne*, Nr. 23 – 24, 1957.

[57] Vēvers, J. *Indīgās saknes*. Rīga: Liesma, 1970, 104. lpp.

izlūkdienestu. Darbs satur daudz propagandas elementu un drošības iestāžu darbinieku slavināšanas. Ievērojams, ka LPSR drošības iestāžu darbinieki dažos gadījumos nav atšifrēti, bet saukti segvārdos. Tādēļ tie apgalvojumi, kuriem nav rodams apstiprinājums padomju dokumentos un cilvēku atmiņās, ir apšaubāmi vai kritiski vērtējami.

Astoņdesmitajos gados vairākus rakstus presē par partorgu darbību pēc Otrā pasaules kara publicējis vēsturnieks Jānis Riekstiņš[58]. Tajos viņš arī atzīmējis LPSR drošības iestāžu darbību nacionālo partizānu apkarošanā. Rakstā *Ziemeļvidzemes mežos*, balstoties uz bijušā LPSR VDK priekšsēdētāja J. Vēvera liecībām, autors pirmoreiz sniedza VDK 1953. gadā veiktās nacionālo partizānu komandiera K. Mūsiņa aizturēšanas operācijas aprakstu, minot daudzus līdz tam nezināmus faktus par drošības iestāžu darbību. Rakstā, iespējams, valdošo ideoloģisko nostādņu par "bandītisma apsīkšanu pēc budžu izsūtīšanas 1949. gadā" dēļ, netika uzsvērts, ka LPSR VDK K. Mūsiņa aizturēšanas laikā vēl nespēja likvidēt pilnīgi visu bruņoto nacionālās pretošanās kustību.

J. Dzintara populārajos rakstos[59] par LPSR drošības iestāžu darbību – cīņu ar nacionālajiem partizāniem – autors maz izmantojis VDK dokumentus. Raksti pieskaņoti astoņdesmito gadu sākuma padomju propagandas kampaņai Latvijā. Rietumvalstu un PSRS savstarpējo attiecību saasināšanās dažādu iemeslu dēļ, kā kodolbruņojuma izplatība un Afganistānas kara laiks, propagandas mērķis bija parādīt, ka augsni nacionālās pretošanās kustībai komunistiskajam režīmam veidojusi nacionālsociālistiskā Vācija. Līdz ar to "buržuāziskie nacionālisti" gan Latvijā, gan trimdā atbilstoši padomju ideoloģiskajām nostādnēm bija uzskatāmi par "nacistu pakalpiņiem". Arī J. Dzintars savos rakstos ideoloģisko štampu nepieciešamības un VDK dokumentu nepieejamības dēļ pārsvarā

[58] Riekstiņš, J. "Viņi bez maskas", *Literatūra un Māksla*, 1985, 1. marts; Riekstiņš, J. "Partorga Grinšpona ikdiena", *Zvaigzne*, Nr. 9, 1983; Riekstiņš, J. "Pēdējais pļāvums", *Padomju Jaunatne*, 1983, 5. augusts; Riekstiņš, J. "Ziemeļvidzemes mežos", *Cīņa*, 1986,-26. novembris.

[59] Skat., piemēram, Dzintars, J. "Frontes varoņdarbiem līdzīgi", *Padomju Jaunatne*, 1984, 24. februāris, 7. marts; Dzintars, J. "Ar lāstiem apkrautie", *Cīņa*, 1984, 27. jūnijs – 1. jūlijs.

izmantojis nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika dokumentus, mēģinot tēlot bruņoto pretošanos komunistiskajama režīmam kā nacionālsociālistiskās Vācijas speciāldienestu radītu un apgādātu kustību. J. Dzintara koncepciju izmantoja arī propagandas kampaņas laikā radīto Latvijas televīzijas dokumentālo filmu *Pa vilkaču pēdām* un *Vilkaču gals* autori. Lai paspilgtinātu savas darbības nozīmību, J. Dzintars organizēja LPSR VDM Iznīcinātāju bataljonu kaujinieku salidojumu un viņu atmiņu vākšanu. Ievērojot to, ka J. Dzintara rakstiem ir propagandas ievirze, apšaubāmi arī tajos minētie fakti.

J. Dzintars apraksta, ka bijušais *SS Jagdverband Ostland* komandieris Latvijā Boriss Jankavs ņirgādamies ar rokas zāģīti nozāģējis galvu Kuldīgas apriņķa iekšlietu darbiniekam Indriķim Tīrumam. LPSR VDK izmeklēšanas protokoli apsūdzētā Žaņa Hofmaņa lietā savukārt liecina, ka I. Tīrumu sagūstījuši nacionālie partizāni, kas nepakļāvās B. Jankavam. Milici ar pistoles šāvienu nogalinājis ierindas nacionālais partizāns Mārtiņš Krišjānis. Kā norāda vēsturnieks Zigmārs Turčinskis, J. Dzintars par visa Smiltenes novada partizānu komandieriem 1945. un 1946. gadā minējis cilvēkus – Kārli Mežuli un Voldemāru Krieviņu – , kuriem ar partizāniem nebija nekāda sakara. Viņu biogrāfijas atbilda J. Dzintara vēlmēm parādīt partizānus kā kolaborantus nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīmam. K. Mežulis bija nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā policijas vada komandieris, bet V. Krieviņš – aizsargu vada komandieris. LPSR VDM veiktajā izmeklēšanā abiem apsūdzētajiem spēja pierādīt vienīgi pāriešanu "nelegālā stāvoklī" un dažu pretpadomju uzsaukumu izgatavošanu.[60] Ievērojot šādus izdomājumus pēc skata nopietnos rakstos, apšaubāmas arī citas J. Dzintara aprakstītās epizodes par LPSR drošības iestāžu kaujas operācijām pret nacionālajiem partizāniem. Minēto iemeslu dēļ J. Dzintara rakstu faktu materiāls pētījumā nav izmantots.

[60] Turčinskis, Z. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas un Alūksnes apriņķos 1945. – 1953. gads* (manuskripts), 2001, 4. lpp.

J. Riekstiņa 1988. gada rakstā *Šķiru cīņa laukos: jauni fakti un atziņas*[61] autors gan turpina savā disertācijā *Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas pagastu organizatoru organizatoriskais un idejiski politiskais darbs 1944. – 1950. gadā* nostādni, ka "kulaku" un ar viņiem cieši saistīto "politisko bandītu" pretošanās kolektivizācijai noveda pie "kulaku" izsūtīšanas. Tomēr J. Riekstiņš jau atklāti runāja par tā sauktā politiskā bandītisma jeb nacionālās bruņotās pretošanās patiesajiem apjomiem. Rakstā arī tika minēts, ka LPSR drošības iestādes represējušas aptuveni 4000 nacionālo partizānu[62]. Par to, ka notika tik masveidīga drošības iestāžu vēršanās pret nacionālajiem partizāniem, sabiedrība uzzināja pirmoreiz. Jāatzīmē, ka J. Riekstiņš akcentēja nacionālās bruņotās pretošanās kustības saistību ar nacionālsociālistiskās Vācijas kolaborantiem. J. Riekstiņš apskatīja šādu partizānu legalizāciju, neanalizējot pret šīm personām veiktās represijas 1949. gada marta deportācijas laikā. Kā ļoti apsveicams solis tā laika vēstures pētniecībā bija VDK krimināllietu kā avota izmantošana, nebaidoties no partizānu liecību un nelegālo dokumentu publicēšanas. Pirmoreiz arī tika minēts, ka 1949. gada deportācija tika veikta, pamatojoties uz LPSR MP 1949. gada 17. marta lēmumu. Tajā pašā laikā noklusēts, ka minētais lēmums bija izdots, sekojot atbilstošam PSRS MP lēmumam par deportāciju. Autors pirmoreiz rakstā uzdrošinājās apgalvot, ka, gan sastādot izsūtāmo "kulaku" ģimeņu sarakstus, gan veicot "kulaku" ģimeņu pārvietošanu, pieļauti nopietni pārkāpumi, jo tikuši izsūtīti arī vidējie zemnieki, kas iepriekš netika iekļauti sarakstos. J. Riekstiņš, pieļaujams, tobrīd vēl nebija izpētījis, ka LPSR VDM darbinieki gadījumos, kad kāda ģimene neatradās dzīvesvietā, izveda citu ģimeni, kas iepriekš veidotajos sarakstos nebija iekļauta. J. Riekstiņš rakstā arī minēja, ka, sastādot izsūtamo "kulaku" sarakstus, par pamatu ņemti 1939. gada lauksaimniecības skaitīšanas dati, nevis šo saimniecību faktiskais

[61] Riekstiņš, J. "Sociālistiskie pārveidojumi un šķiru cīņa Latvijas laukos pirmajos pēckara gados", *Latvijas likteņgadi II*, red. Ļ. Zīle., I. Daudišs, E. Pelkaus. Rīga: Avots, 1987, 83. – 103. lpp.

[62] Riekstiņš, J. "Sociālistiskie pārveidojumi un šķiru cīņa Latvijas laukos pirmajos pēckara gados", *Latvijas likteņgadi II*, red. Ļ. Zīle., I. Daudišs, E. Pelkaus. Rīga: Avots, 1987, 85. lpp.

stāvoklis laikā no 1947. līdz 1949. gadam, noklusējot, ka tā rīkojās tieši LPSR VDM darbinieki. Liela novitāte tā laika vēstures pētniecībā bija secinājumos izteiktā atziņa, ka, likvidējot "kulakus" kā šķiru, tika pārkāpta "sociālistiskā likumība", jo cilvēki represēti, nekonstatējot noziedzīga nodarījuma sastāvu.[63]

Astoņdesmito gadu beigās un līdz deviņdesmito gadu sākumam latviešu vēsturnieki sāka analizēt arī PSRS un LPSR drošības iestāžu lomu Latvijas okupācijā. Minēto tematiku savos rakstos apskatīja Aivars Stranga (1954) un Ilga Gore (1952, dzimusi Grava, tagad Kreituse).[64]

d. Populārā literatūra

Kā darbs ar spilgti izteiktu padomju propagandas ievirzi vērtējams Jāņa Lapsas (1930 – 2006), Nikolaja Kokorēviča[65], Laimoņa Vāczemnieka (1929 – 1989) publicistiskā *Ugunsgrāmata*[66]. Tajā kā galvenais varonis izvirzīts LPSR VDK priekšsēdētājs sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados Longins Avdjukēvičs (1916 – 1988). Ievērojot L. Avdjukēviča bijušo ieņemamo amatu, viņa nopelni LPSR drošības iestādēs Otrā pasaules kara laikā un pēc tam krietni pārspīlēti. Viena no galvenajām darba līnijām ir LPSR iekšlietu un drošības iestāžu cīņa pret nacionālajiem partizāniem, it sevišķi LPSR VDM specaģenta Jāņa Klimkāna (1921 – 1970) darbība. *Ugunsgrāmatas* autoru apraksti par J. Klimkāna piedalīšanos Riharda Pārupa (1914 – 1946) nacionālo partizānu grupas apšaušanā un citās epizodēs iesakņojušies vecākās

[63] Riekstiņš, J. "Sociālistiskie pārveidojumi un šķiru cīņa Latvijas laukos pirmajos pēckara gados", *Latvijas likteņgadi II*, red. Ļ. Zīle., I. Daudišs, E. Pelkaus. Rīga: Avots, 1987, 102. lpp.

[64] Stranga, A. "Dižās kaimiņvalsts slepenajā tēmeklī", *Skolotāju avīze,* 1989, 22., 29. nov.; Gore, I., Stranga, A. "Ne visi gali ir ūdenī, PSRS pilsoni Novik!", *Pilnīgi Atklāti*, Nr. 10., *Latvija Amerikā,* 1991, 13. apr.

[65] Nikolajs Kokorēvičs, Vissavienības autortiesību aģentūras Latvijas republikāniskās nodaļas priekšnieka vietnieks (1977), *Dzimtenes balss* redakcijā (1965 – ?), VDK komandēts izjaukt Vispasaules latviešu jauniešu kongresu Berlīnē (1968), LPSR VDK majors, Lešinskis, I. "Kalpības gadi", *Laiks*, Nr. 54, 1980, 5. jūlijs. *Red. piez.*

[66] Lapsa, J., Kokorēvičs, N., Vāczemnieks, L. *Ugunsgrāmata. Stāsti par čekistiem*. Rīga: Avots, 1987, 307. lpp.

paaudzes, īpaši Latvijas austrumu daļas iedzīvotāju, atmiņās. Spilgtākais piemērs tam ir Donata Greižas (1928, pseidonīms Donats Griezis) darbs *Karš, par kuru klusēja*[67]. D. Grieža darba vairākās lappusēs nekritiski, gandrīz vārds vārdā atstāstīts *Ugunsgrāmatas* teksts. Salīdzinot D. Grieža no *Ugunsgrāmatas* ņemtos faktus ar LPSR iekšlietu iestāžu dokumentiem, secināms, ka abās iepriekš minētajās grāmatās fakti pārstāstīti paviršī. Galvenā loma aprakstos atvēlēta J. Klimkānam. Līdz ar to paliek noklusēts, ka J. Klimkānu vadīja un operācijas sīki izstrādāja LPSR IeM, bet vēlāk LPSR drošības iestāžu darbinieki.

1979. gadā iznākušajā Franča Rekšņas[68] un Harija Gāliņa (1931 – 1983) grāmatā *Spartaks Kurzemē*[69] apgalvots, ka LPSR drošības iestāžu darbinieki Kurzemē pēc Otrā pasaules kara cīnījušies vienīgi ar militārā formējuma *SS Jagdverband Ostland* paliekām. Grāmatā nav parādīts, ka nacionālās bruņotās pretošanās kustības sociālā bāze bija skaitliski lielāka, un arī tas, ka LPSR drošības iestādes ar represijām vērsās pret daudz plašākiem Kurzemes iedzīvotāju slāņiem.

Vienīgais literārais darbs, kas LPSR periodā aprakstīja LPSR drošības iestāžu darbinieku darbību, bija Arvīda Griguļa (1906 – 1989) 1965. gadā izdotais romāns *Kad lietus un vēji sitas logā*[70], pēc kura motīviem uzņemta arī šāda nosaukuma Rīgas kinostudijas aktierfilma. Grāmata papildināja sešdesmito gadu sākumā LPSR VDK vadībā sarakstītās Pauļa Ducmaņa (1921 – 2000) un, iespējams, vēl kāda autora propagandas brošūras, kuras parakstītas ar pseidonīmiem, piemēram, *Kas ir Daugavas Vanagi?*, *Viņu īstā seja* un *Politiskie bēgļi bez maskas*. Minēto brošūru un A. Griguļa darba mērķis bija parādīt, ka latviešu trimda sadarbojusies ar nacionālsociālistisko Vāciju un naidīgu darbību pret Latviju izvērš, sadarbojoties ar Rietumvalstu izlūkdienestiem. Līdz ar to darbs vērtējams kā propagandas materiāls ar subjektīvu faktu izklāstu.

---

[67] Greizis, D. *Karš, par kuru klusēja: vēsturisks stāstījums.* Rīga: SOL VITA, 2001.

[68] Francis Rekšņa (1919 – 1992), LPSR VDK apakšpulkvedis, LPSR VDTK 4. daļas izlūks (1944), izmeklētājs (1945 – 1949), LPSR VDK kadru daļas priekšnieka vietnieks (1959). LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4302. l. *Red. piez.*

[69] Rekšņa, F., Gāliņš, H. *Spartaks Kurzemē*: dokumentāls stāsts. Rīga: Liesma, 1979.

[70] Grigulis, A. *Kad lietus un vēji sitas logā*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1965.

A. Grigulis romāna sarakstīšanai no LPSR VDK saņēma informāciju, kas citādi viņam nebūtu pieejama. Romānā minēti reāli bijušie, romāna sarakstīšanas laikā dzīvie nacionālie partizāni, kā arī ASV izlūkdienesta darbinieks Freds Launags. No romāna pirmoreiz Latvijas lasītājs varēja uzzināt par Latvijas Centrālās padomes (LCP) darbību. Tāpat minētas LPSR drošības iestāžu operācijas pret Rietumvalstu izlūkiem un nacionālajiem partizāniem, kuru gaita bija zināma vienīgi VDK darbiniekiem. Romāna sarakstīšanai izmantotas Apvienotās Karalistes izlūka Riharda Zandes atmiņas. Vienlaikus romānā ļoti primitīvi aprakstītas LPSR represīvo iestāžu izmeklēšanas darbības, drošības darbiniekiem piedēvētas īstenībai neatbilstošas pilnvaras, piemēram, veikt operācijas, tās nesaskaņojot ar LPSR un PSRS drošības iestāžu vadību. Drošības iestāžu darbinieki romānā arī heroizēti.

Ar J. Dzintara propagandas rakstiem līdzīgu ievirzi, cenšoties atainot bruņoto pretošanās kustību PSRS okupācijas komunistiskajam režīmam kā nacionālsociālistiskās Vācijas specdienestu radītu un apgādātu, par LPSR drošības iestāžu darbību nacionālās bruņotās pretošanās kustības apspiešanā 1988. gadā vēstīja bijušais LPSR VDK darbinieks Ivans Loginovs. Viņš savā rakstā *Karš pēc kara* galvenokārt pievērsās tikai bijušā LPSR VDM aģenta kaujinieka J. Klimkāna darbības atspoguļojumam.[71]

e. Uzziņu literatūra

LPSR laikā iznākušajās enciklopēdijās LPSR drošības iestāžu darbība netika atspoguļota. 1969. gadā iznākušajā *Latvijas PSR Mazās enciklopēdijas* 2. sējumā autors Akots Brakšs (1919 – 1981), runājot par kolektivizāciju, pat nenorādīja, ka 1949. gadā notikusi "budžu" deportācija. Autora interpretācijā "budžu" saimniecību īpatsvars samazināts ar ekonomiskām metodēm. Tieši tādēļ 1949. gads esot dēvējams par lūzuma posmu, pēc kura sākušas dibināties kolektīvās

[71] Логинов, И. "Война после войны", *Горизонт*, Н. 8, 1988, С. 31 – 33; Н. 9, 1988, С. 42 – 43; Н. 10, 1988, С. 25 – 26; Н. 11, 1988, С. 30 – 33; Н. 12., 1988, С. 56 – 57.

saimniecības[72]. Savukārt 1984. gadā iznākušajā *Latvijas Padomju enciklopēdijas* 5.² sējumā V. Karaļuns min, ka 1949. gada deportācija notikusi darbaļaužu neatlaidīgu prasību rezultātā, nenorādot LPSR drošības iestāžu lomu minētajā procesā. Savukārt cīņu pret nacionālajiem partizāniem, pēc autora teiktā, izvērsuši vienīgi Iznīcinātāju bataljoni[73], kas tikai daļēji ir taisnība.

1.2.2. Latviešu trimdas literatūra Rietumvalstīs

Latviešu trimdas vēsturnieku un publicistu rīcībā bija tikai fragmentāra informācija par LPSR drošības iestāžu darbību. To pārsvarā ieguva no Rietumos nokļuvušajām drošības iestāžu represēto personu atmiņām un oficiāliem padomju izdevumiem. Trimdā otrreizējās komunistiskās okupācijas perioda LPSR drošības iestāžu izpēti nopietni traucēja autentisku dokumentu trūkums. Vienīgie autentiskie dokumenti trimdas vēsturnieku rīcībā bija jauniešu organizācijas *Nacionālā sardze* uz Rietumiem izvestie 1940. un 1941. gada LPSR IeTK un VDTK dokumenti. Tos, haotiski un steigā atkāpjoties, LPSR drošības iestādes bija atstājušas Latvijā. Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā *Nacionālā sardze* veica izstāžu rīkošanu par komunistiskā režīma zvērībām bijušajā LPSR VDTK ēkā *Stūra mājā,* Stabu un Brīvības ielu krustojumā, Rīgā. Jauniešiem dodoties trimdas gaitās, vismaz daļa dokumentu nonāca Rietumos.

a. Monogrāfijas

Par trimdā izdotu monogrāfiju, kas atspoguļo LPSR drošības iestāžu darbību, var uzskatīt vēlākā pedagoģijas doktora Alberta

[72] Brakšs, A. "Kolektivizācija", *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija*, 2. sēj., Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija. Rīga: Zinātne, 1969, 97. lpp.
[73] Karaļuns, V. "Tautas saimniecības atjaunošana un sociālisma pamatu uzcelšana. Sociālistiskās sabiedrības nostiprināšana un tālākā attīstība Latvijā (1945 – 1961)", *Latvijas PSR*/ Latvijas Padomju enciklopēdija, 5.² sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984, 238. lpp.

Kalmes 1951. gadā sarakstīto darbu *Totālais terors. Genocīds Baltijā*[74]. 1993. gadā grāmata iznāca arī Latvijā. Šajā izdevumā pārstrādāta pirmā nodaļa, kurā autors atklāti min faktus par savu represēšanu, nebaidoties par Latvijas radinieku vajāšanu. Papildināti arī grāmatas pielikumā publicētie dokumenti. A. Kalmes grāmata bija pirmais darbs trimdā par visu trīs Baltijas valstu likteni komunistiskā un nacionālsociālistiskas Vācijas režīma apstākļos. Autors pievērsies Baltijas valstu okupācijas aspektiem – normām un okupācijas mehānismam, kurā nozīme bija arī padomju drošības iestāžu darbībai. Darbā viņš samērā daudzpusīgi attēlojis laika posmus no 1940. līdz 1941. gadam un no 1944. līdz 1951. gadam, kad Baltijas valstis pieredzēja komunistisko teroru un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā veiktās represijas, arī holokaustu. Grāmatā arī parādīts, kā padomju un nacionālsociālistiskās Vācijas drošības iestādes represējušas nacionālās pretošanās kustības dalībniekus un citas personas, kas atļāvās izteikt valdošajai ideoloģijai pretējus uzskatus. Darbā arī pētīts, kā komunistiskais režīms vērsās pret reliģiju un tā drošības iestādes represēja Baltijas garīdzniekus. Monogrāfijā tika izmantoti līdz 1951. gadam iznākuši darbi par abu okupācijas režīmu noziedzīgo darbību Baltijā. Tika apkopta visa līdz 1951. gadam pieejamā literatūra un avoti par okupācijas režīmu darbību Baltijā un pretošanos šiem režīmiem.[75] A. Kalme pats ilgāku laiku pavadījis abu režīmu ieslodzījumā, un ar viņa paša atmiņu, vēsturisku faktu analīzes palīdzību A. Kalme parāda kopīgo abu režīmu politikā Baltijā. Kopīgais teritorijas pārvaldīšanā ir vietējo iedzīvotāju iznīcināšana un mēģinājumi viņu dzīves totāli pakārtot okupācijas režīma interesēm.

Spriežot pēc satura, galvenais darba mērķis ir pierādīt, ka okupācijas režīmu terors Baltijas valstīs ir sagrāvis šīs valstis un ka tas ir vērsts uz vietējo tautu pilnīgu iznīcināšanu. Lai sasniegtu šo mērķi,

---

[74] Kalme, A. *Total Terror*: an *Expose of Genocide in the Baltics*, ed. W. Arm. New York: Appleton-Century-Crofts, 1951; Kalme, A. *Totālais terors. Genocīds Baltijā*. Rīga: Kabata, 1993.

[75] Skat., piemēram, Berzinsh, A. *I Saw Vishinsky Bolshevize Latvia*. Washington,D.C.: The Latvian Legation, 1948; Pakstas, K. *Lithuania and World War II*. Chicago: The Lithuanian Cultural Institute, 1947; Pelekis, K. *Genocide Lithuania's Threefold Tragedy*. Germany: Venta, 1949; Gulbis, M. *The Structure of the NKVD in Latvia*, manuskripts.

autors izvirzījis uzdevumu pierādīt, ka abu okupācijas režīmu veiktās represijas Baltijā bija genocīds. Tas, ka nacionālsociālistiskās Vācijas veiktais holokausts bija genocīds, ne tiesiski, ne vēsturiski nav apšaubāms. Savukārt komunistiskā režīma represijas, skatot tās katru atsevišķi – piemēram, 1941. gada deportācijas Baltijā, Baltijas iedzīvotāju filtrācija un nosūtīšana spaidu darbos pēc Otrā pasaules kara, atsevišķu iedzīvotāju grupu nošaušanas bez tiesas sprieduma –, neatbilst 1948. gada ANO *Konvencijai par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to*. Autors norāda, ka abu okupācijas režīmu darbības rezultātā Baltijas valstu pamatiedzīvotāju skaits jau līdz 1951. gadam radikāli samazinājās. Monogrāfijas nobeigumā iezīmēta aina, ka, turpinoties komunistiskajām represijām, ap 1961. gadu latviešu valodu Latvijā vairs nelietos. Autora paredzējums nepiepildījās, jo līdz ar J. Staļina valdīšanas beigām pienāca gals arī masveida represijām Latvijā.

Ievērojams, ka autors jēdzienu "genocīds" konstruē, atmetot strikti juridiskās robežas. Viņš jēdzienu attiecina uz procesu, kura rezultāts ir okupācijas režīma apzināta virzība uz agrāk neatkarīgu valstu iedzīvotāju iznīcināšanu un sabiedrības deformēšana, vēršoties pret vietējām valodām, reliģijām un tradīcijām. A. Kalmes konstruētais "genocīda" jēdziens apzīmē Baltijas tautu ilglaicīgu un apzinātu iedzīvotāju iznīcināšanu un paverdzināšanu, ko veikuši abi okupācijas režīmi. Šādā veidā A. Kalme izpilda monogrāfijā izvirzīto mērķi.

Ņemot vērā ierobežotu autentisku dokumentu, kas atspoguļo LPSR drošības iestāžu darbību, pieejamību, monogrāfijā konstatējamas vairākas kļūdas un pārspīlējumi. Piemēram, autors pieļauj, ka komunistiskā režīma laikā no 1940. līdz 1941. gadam Latvijā nogalināti 12 000 cilvēku.[76] Vēl joprojām nav aprēķināts 1940. un 1941. gadā deportēto un arestēto skaits, kurus nogalināja vai kuri nomira ieslodzījumā Krievijā. Jāatzīmē gan, ka Latvijā minētajā periodā bez tiesas sprieduma bija nošauti tikai 341 cilvēki.[77]

---

[76] Kalme, A. *Totālais terors. Genocīds Baltijā*. Rīga: Kabata, 1993, 79. lpp.

[77] PSRS okupācijas režīma Latvijā veiktās noslepkavošanas bez tiesas sprieduma un upuru skaits: Komisijas PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma upuru skaita un masu kapu vietu noteikšanai, informācijas par represijām un masveida

Tāpat ievērojams, ka informācijas trūkuma dēļ A. Kalme pieļauj būtiskas faktu kļūdas attiecībā uz PSRS un LPSR represīvo struktūru nošķiršanu. Piemēram, pievēršoties LPSR Valsts drošības ministrijai, uzsvērts, ka tās centrālā ēka Rīgā atrodas Stabu un Brīvības ielas krustojumā. A. Kalme ministriju konsekventi dēvē par MVD, proti, transliterējot IeM saīsinājumu krievu valodā. No 1946. līdz 1951. gadam tās bija pilnīgi autonomas ministrijas ar dažādām funkcijām. Kļūdaini minēts arī L. Berijas stāšanās PSRS iekšlietu ministra amatā – norādīts 1951, tomēr tas notika tikai 1953. gadā. Tāpat vērojamas neprecizitātes arī LPSR drošības iestāžu struktūru aprakstā. A. Kalme pareizi bija noteicis jomas, kurās darbojās LPSR VDM, proti, pretizlūkošana, cīņa ar "pretpadomju elementiem", taču nebija informēts, ka vesela VDM daļa nodarbojās ar nacionālo partizānu apkarošanu. A. Kalme neprecīzi novērtēja LPSR VDM Administratīvi saimnieciskās un finanšu daļas nozīmi, nodēvējot to par vienu no trim svarīgākajām daļām, kas neatbilst īstenībai. Savukārt, runājot par pretizlūkošanas daļu, A. Kalme kļūdaini tulko šīs daļas saīsinājumu krievu valodā. Latvijas un ārvalstu iedzīvotāju sakarus, kā to apraksta autors, kontrolēja pretizlūkošanas daļa (*отдел контрразветки* – krievu val.), nevis kontrrevolūcijas apkarošanas daļa (*отдел контрреволюции* – krievu val.). Kontrrevolūcijas daļas PSRS drošības iestāžu struktūrā nebija. Neskatoties uz minēto, līdz pat Heinriha Stroda (1925 – 2012) darbam *Latvijas nacionālo partizānu karš* 1996. gadā un jau divdesmit pirmajā gadsimtā izdotajiem Alda Bergmaņa, Ritvara Jansona un Induļa Zālītes darbiem latviešu vēsturnieki LPSR drošības iestāžu struktūrai pēc Otrā pasaules kara nebija pievērsuši vairāk uzmanības kā A. Kalme.

Jāatzīst, ka līdzās neprecizitātēm konstatējams arī pārsteidzošs fakts, ka A. Kalme bija informēts par darbībai Rietumvalstīs domāto LPSR drošības iestāžu aģentu sagatavošanu speciālā skolā Siguldā. Ja pat šāda informācija bija ASV izlūkdienestu rīcībā, nav zināms, kā šādas ziņas nonāca A. Kalmes grāmatā. Latvijā

deportācijām apkopošanai un Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīto zaudējumu aprēķināšanai dokuments, 26. lpp.

nav pieejami dokumenti par šādas izlūku skolas atrašanos Latvijas teritorijā piecdesmito gadu sākumā.

A. Kalmes monogrāfijā 1941. gadā deportēto Latvijas iedzīvotāju skaits netika aplēsts. Autors min no Latvijas izbraukušus 36 vilcienus.[78] Salīdzināšanai jāmin, ka atbilstoši padomju dokumentiem 1941. gada 14. jūnijā deportētos aizveda tikai deviņos ešelonos[79]. Šādu ziņu nesakritību var skaidrot ar apstākli, ka dzelzceļa stacijās Latvijas teritorijā vairākus vilcienu sastāvus apvienoja ešelonos. Tomēr noraidāms pārspīlējums, ka no Igaunijas 1941. gada 14. jūnijā deportēts vairāk nekā no Latvijas. No Igaunijas minētajā laikā izsūtīja10 861 personu.[80]

Kopumā A. Kalmes monogrāfija novērtējama kā nozīmīgs solis komunistiskā režīma represiju izpētē Latvijā. Līdz 1983. gadam, kad iznāca Ādolfa Šildes (1907 – 1990) monogrāfija *Pasaules revolūcijas vārdā*, A. Kalmes darbs bija pamatīgākais arī LPSR drošības iestāžu darbības izpētē.

Ā. Šilde darbā *Pasaules revolūcijas vārdā* nozīmīgu vietu atvēlējis LPSR drošības iestāžu darbības izpētei. Ņemot vērā, ka darbs tapa astoņdesmito gadu sākumā, Ā. Šildes grāmatā ievietota visa tobrīd jau pieejamā un aktuālākā informācija par drošības iestāžu izmeklēšanas darbībām, apcietināšanas paņēmieniem, izsūtīto iedzīvotāju dzīvi nometinājumā. Salīdzinot ar 1951. gada A. Kalmes monogrāfiju, informācijas ir vairāk un tā ir precīzāka. A. Šilde komunistisko režīmu Latvijā no 1940. līdz 1941. gadam un no 1944. gada, kā arī šī režīma represīvo politiku uzskatīja par 1919. gadā Latvijā valdošā boļševiku režīma turpinājumu. Līdz ar to monogrāfija strukturēta, lai hronoloģiski parādītu visu trīs periodu represijas.

---

[78] Kalme, A. *Totālais terors. Genocīds Baltijā*. Rīga: Kabata, 1993, 147. lpp.

[79] "PSRS IeTK labošanas darbu nometņu un koloniju galvenās pārvaldes Darba nometinājuma un specnometinājuma daļas izziņa VDTK 3. pārvaldei par ešelonu norīkošanu no Lietuvas PSR, Latvijas PSR un Igaunijas PSR", *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*, otrais papildinātais izdevums, zin. redaktors E. Pelkaus. Rīga: Nordik, 2007, 14. lpp.

[80] Рахи-Тамм, А. "Человеческие потери", *Белая книга. О потерях, причененных народу Эстонии оккупациями. 1940 – 1991*, Государственная комиссия по раследованию репрессивной политики оккупационных сил,ред. Ю. Эннусте, Э. Пармасто и др.,Таллин: Kirjastusilo, С. 27.

Spriežot pēc satura, viens no autora monogrāfijas mērķiem bija parādīt, ka PSRS *GULAG*[81] sistēmā latvieši veidoja ievērojamu ieslodzīto daļu, kas skaidrojams ar to, ka vēl astoņdesmitajos gados Rietumu vēsturnieku darbos par PSRS ieslodzījuma vietām baltieši tika maz minēti. Ā. Šildem izdevās sasniegt izvirzīto mērķi, jo darbā apraksta daudzu latviešu likteņus ieslodzījuma nometnēs un specnometinājumā. Šie latviešu likteņstāsti monogrāfijā ir primārie. Drošības iestāžu darbība Latvijas teritorijā attēlota salīdzinoši mazāk.

Salīdzinot ar A. Kalmes monogrāfiju, autors sniedz aplēses par deportēto iedzīvotāju skaitu 1941. un 1949. gadā. Ā. Šilde, pamatojoties uz nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā darbojošās organizācijas *Tautas palīdzība* datiem, min, ka 1941. gadā deportēti apmēram 15 581 cilvēki.[82] Minētās aplēses, salīdzinot ar jaunākajiem pētījumiem, atzīstamas par diezgan objektīvām. Precizētie Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva dati liecina, ka 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas tika izsūtīti 15 424 cilvēki.[83]

Ā. Šilde pievēršas arī latviešu virsnieku represēšanai Litenes un Ostraviešu nometnēs, aprakstot, kā virsnieki ieslodzīti un iznīcināti ieslodzījuma nometnēs Krievijā. Autors izvirza hipotēzi, ka Latvijā nošauti vairāki virsnieki, kuri pretojās arestam. Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras veiktās izmeklēšanas dokumenti liecina, ka padomju drošības iestādes Latvijā 1941. gadā nogalināja ne mazāk kā 50 Latvijas iedzīvotājus, proti, 24. teritoriālā korpusa 181. strēlnieku divīzijas militārpersonas.[84] Autors arī min precīzu 1940. un 1941. gadā pie Baltezera nošauto cilvēku skaitu – 113. Šādu skaitu konstatējušas arī Latvijas Republikas izmeklēšanas iestādes. Savukārt par 1941. gadā Krustpilī nogalinātajiem Ā. Šilde izsakās poētiski, norādot uz latviešu

---

[81] Akronīms, kas atbilst vārdiem krievu valodā – *Главное управление лагерей*.

[82] Šilde, Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā*. Rīga: Elpa, 1993, 149. lpp.

[83] Riekstiņš, J. "1941. gada 14. jūnija deportācija Latvijā", *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*, otrais papildinātais izdevums, zin. redaktors E. Pelkaus. Rīga: Nordik, 2007, 14. lpp.

[84] PSRS okupācijas režīma Latvijā veiktās noslepkavošanas bez tiesas sprieduma un upuru skaits: Komisijas PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma upuru skaita un masu kapu vietu noteikšanai, informācijas par represijām un masveida deportācijām apkopošanai un Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīto zaudējumu aprēķināšanai dokuments, 26. lpp.

līķu grēdu[85]. Latvijas Republikas izmeklēšanas dokumenti liecina, ka 1941. gada jūnija beigās Krustpils lidlauka apkaimē – Krustpils Dekšņu silā – LPSR IeTK nogalināja sešus Latvijas pilsoņus[86], tādēļ A. Šildes norādītais ir vērtējams kā pārspīlējums.

Padomju drošības iestāžu darbību Latvijā no 1944. gada autors apskatījis nodaļā *Deportāciju nemitīgā plūsma*. Autors precīzi atzīmē, ka padomju drošības iestādes Latvijā, sākot jau no 1944. gada, īstenoja dažādas terora formas, taču par masveida deportācijām Ā. Šildem, acīmredzot dokumentu trūkuma dēļ, monogrāfijā ir neprecīzas ziņas. Autors norāda, ka deportācijas sākušās 1944. gada rudenī un ar pārtraukumiem turpinājušās līdz pat 1951. gadam. Runājot par deportācijām, autors nav izdalījis divas lielākās deportēšanas akcijas – 1945. gada 5. un 6. februāra vāciešu un bezpavalstnieku izsūtīšanu un 1949. gada marta deportāciju. Tā saukto "dzimtenes nodevēju" ģimenes locekļu izsūtīšanas notika no 1945. gada līdz 1953. gadam[87]. Taču izsūtīto kopskaits katrā gadā, salīdzinot ar lielajām izsūtīšanas akcijām, bija neliels. 1945. gadā – 67, 1946. gadā – 186, 1947. gadā – 135, 1948. gadā – 21, 1949. gadā – 10, 1950. gadā – 12, 1951. gadā – 37, 1952. gadā – 113, 1953. gadā – 26 cilvēki. 1951. gada 31. martā tika izsūtīti 44 jehovieši.[88] Savukārt par bijušo Latvijas Republikas pilsoņu – Abrenes apriņķa iedzīvotāju – izsūtīšanu no Pleskavas apgabala trimdā nebija informācijas. Iespējams, ka Ā. Šilde deportēšanas akcijas vienādoja ar masveida arestiem. Masveida aresti īpaši izplatīti bija 1944. un 1945. gadā. Tie gan turpinājās visā J. Staļina valdīšanas laikā. Arestētie arī tika izvesti no Latvijas uz ieslodzījuma nometnēm Krievijā un Kazahijā. Ievērojot vienādošanas tendenci, rodas kļūdains iespaids, ka arī pārējās

[85] Šilde, Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā*. Rīga: Elpa, 1993, 172. lpp.
[86] PSRS okupācijas režīma Latvijā veiktās noslepkavošanas bez tiesas sprieduma un upuru skaits: Komisijas PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma upuru skaita un masu kapu vietu noteikšanai, informācijas par represijām un masveida deportācijām apkopošanai un Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīto zaudējumu aprēķināšanai dokuments, 26. lpp.
[87] Šilde, Ā. *Pasaules revolūcijas vārdā*. Rīga: Elpa, 1993, 214. lpp.
[88] *Aizvestie. 1949. gada 25. marts,* 2.daļa, zin. redaktore D. Bleiere. Rīga: Nordik, 2007, 742. lpp.

deportācijās izsūtāmo skaits bija līdzvērtīgs 1949. gada deportācijai. Minētais neatbilst vēsturiskajiem faktiem. Tāpat kļūdaini ir autora priekšstati, ka 1946. gadā no filtrācijas nometnēm Krievijā uz Latviju atvestie un atbrīvotie bijušie latviešu leģionāri vēlākajos gados gandrīz visi represēti kā "kara noziedznieki".

Diemžēl A. Šilde, raksturojot no Latvijas uz Krieviju aizvesto represēto cilvēku kopskaitu, atsevišķi neizdala deportētos un arestētos. Pēc Ā. Šildes domām, 1940. un 1941. gadā no Latvijas uz PSRS teritoriju aizvestas ap 40 828 personas. No 1940. gada 17. jūnija līdz 1941. gada jūlijam tika arestēti 7292 iedzīvotāji.[89] Savukārt 1941. gada 14. jūnijā deportēti 15 424 cilvēki[90], tātad kopsummā mazāk nekā minēts Ā. Šildes darbā. 1949. gadā izsūtīto skaits, pēc autora aplēsēm, ir ap 70 000 cilvēku. Pēc jaunākajiem aprēķiniem 1949. gada 25. marta deportācijā izsūtīts 44 271 cilvēks[91]. Kopējais deportēto skaits līdz piecdesmitajiem gadiem, pēc autora domām, ir 200 000 cilvēku[92]. Šāds skaits gan būtu reāls, ja tiktu saskaitīti arestētie un deportētie. 1953. gada LKP CK Plēnumā, kas noritēja no 22. līdz 23. jūnijam, LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš (1893 – 1986) minēja, ka laikā no 1945. līdz 1953. gadam bija politiski represēti 119 000 cilvēku.[93]

Spriežot par LPSR drošības iestāžu izmeklēšanas metodēm, autors secina, ka piecdesmito gadu beigās tās mainījušās. Brutāla fiziskā spīdzināšana vairs nav notikusi. Tomēr Ā. Šildes aprakstā izmeklēšanas metožu maiņas iemesli nav analizēti, tādēļ rodas iespaids, ka pārmaiņas notikušas pašas no sevis.[94] Nav ņemts vērā, ka

---

[89] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 971. lpp.

[90] Riekstiņš, J. "1941. gada 14. jūnija deportācija Latvijā", *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*, otrais papildinātais izdevums, zin. redaktors E. Pelkaus. Rīga: Nordik, 2007, 14. lpp.

[91] *Aizvestie. 1949. gada 25. marts,* 1.daļa, zin. redaktore D. Bleiere. Rīga: Nordik, 2007, 180. lpp.

[92] Šilde, A. *Pasaules revolūcijas vārdā*. Rīga: Elpa, 1993, 221. lpp.

[93] Gore, I. "Politiskās norises Latvijā 1953. gada vasarā", *Latvijas Vēsture*, Nr. 1, 1992, 40. lpp.

[94] Šilde, A. *Pasaules revolūcijas vārdā*. Rīga: Elpa, 1993, 394. lpp.

spīdzināšanas metožu lietošanu ar speciālu rīkojumu ierobežoja PSRS iekšlietu ministrs L. Berija 1953. gadā un to pēc 1956. gada vairs atklāti neļāva izmantot PSKP J. Staļina personības kulta "pārmērību" nosodījums. Kopumā Ā. Šildes darbs jāvērtē kā nopietna monogrāfija, kas deva ieguldījumu LPSR drošības iestāžu un padomju represīvās sistēmas izpētē.

Vēsturnieks Andrievs Ezergailis (1930) savā darbā par padomju dezinformāciju, kura trimdas latviešus saistīja ar holokausta un kara noziegumu veikšanu, atspēko LPSR VDK veiktās dezinformācijas kampaņas.[95]

b. Akadēmiski izdevumi un raksti akadēmiskos izdevumos, populārzinātniski raksti

Ā. Šilde izdeva arī vairākas atsevišķas grāmatas, kas analizēja komunistisko represīvo sistēmu un līdz ar to apskatīja arī LPSR drošības iestāžu darbību. Jau 1956. gadā iznāca autora grāmata *Pa deportēto pēdām. Latvieši padomju vergu darbā*[96]. Grāmatai liela nozīme deportēto latviešu likteņu atainošanā, tomēr tā LPSR drošības iestāžu darbiniekus parāda tikai kā cilvēku nogādātājus līdz deportēto ešelonam. Minētais skaidrojams ar apstākli, ka par drošības iestāžu darbinieku lomu deportācijas sagatavošanā autoram informācijas nebija.

Darbā *Resistance Movement in Latvia*, kas pirmoreiz izdots 1972. gadā un vēlāk pārpublicēts 1985. gadā[97], autors, izmantojot viņam pieejamo informāciju, analizējis LPSR drošības iestāžu darbību pret nacionālajiem partizāniem. Darba pamatavots ir padomju prese. Līdz ar to darbā nav plašāka skatījuma uz drošības iestāžu cīņu pret nacionālajiem partizāniem.

---

[95] Ezergailis, A. "Nazi", *Soviet Disinformation about the Holocaust in Nazi – Occupied Latvia Daugavas Vanagi:Who are They?* Rīga: Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds, 2005.

[96] Šilde, Ā. *Pa deportēto pēdām. Latvieši padomju vergu darbā*. Ņujorka: Grāmatu draugs, 1956.

[97] Shilde, A. *Resistance Movement in Latvia*. Stockholm: LNF, 1985.

Tas attiecināms arī uz citu Ā. Šildes darbu *Važu rāvēji. Latviešu tauta cīņā pret padomju okupācijas varu un komunismu*[98]. 1952. gadā darbu par komunistiskajām represijām Latvijā *Lielā sāpju draudze: latviešu tautas posta, ciešanu un sāpju asinsliecinieki. Kristus ceļa gājēji-mocekļi*[99] sarakstīja cits trimdas latvietis – Osvalds Freivalds (1907 – 1986). Grāmatā akcentētas vienīgi 1940. un 1941. gada komunistiskās represijas Latvijā, kas nerada pilnīgu priekšstatu par represiju loģisku turpinājumu arī pēc Otrā pasaules kara.

1952. gadā iznāca arī bijušā organizācijas *Nacionālā sardze* dalībnieka Modra Gulbja (1927 – 2002) grāmata, kas tika balstīta uz LPSR drošības iestāžu Latvijā atstātajiem un uz Rietumiem izvestajiem dokumentiem *Čeka (NKVD) Latvijā. Dokumentējums*[100]. Darba ieguvums ir autentisku dokumentu izmantošana. Diemžēl tas, ka dokumenti netika publicēti, apgrūtināja vēsturniekiem to izpēti līdz pat divdesmit pirmajam gadsimtam.

Andrievs Namsons savā darbā analizējis Latvijas sovjetizācijas kultūrģeogrāfiskās, saimnieciskās un sociālās sekas, kuras izraisījušas arī komunistiskās represijas[101].

Apjomīgu un apkopojošu darbu *Latviešu nacionālo partizānu pēckara karš* 1987. gadā publicēja latviešu vēsturnieks Indulis Kažociņš. Viņš savā darbā izmantoja visu sev pieejamo Rietumos un LPSR publicēto informāciju par bruņoto pretošanos okupētajā Latvijā. Pozitīvi novērtējams, ka I. Kažociņš deva visas līdz tam laikam izdotās literatūras un publicēto avotu apskatu.[102] Darbā, pamatojoties uz padomju presi, kā galvenie partizānu apkarotāji minēti Iznīcinātāju bataljonu kaujinieki, nevis LPSR drošības iestādes. Atsaucoties uz vēsturnieku Jāni Dzintaru, uzskaitīts Iznīcinātāju bataljonu operāciju

---

[98] Šilde, Ā. *Važu rāvēji. Latviešu tauta cīņā pret padomju okupācijas varu un komunismu*. Kopenhāgena: Imanta, 1960.

[99] Freivalds, O. *Lielā sāpju draudze: latviešu tautas posta, ciešanu un sāpju asinsliecinieki. Kristus ceļa gājēji-mocekļi.* Kopenhāgena: Imanta, 1952.

[100] Gulbis, M. *The Cheka (NKVD) at Work in Latvia. Documentary*. Stockholm: Latvian National Fund, 1952.

[101] Namsons, A. *Die kulturgeographischen, wirtschaftlichen und soziologischen Auswirkungen der Sowjetisierung Lettlands*. Stuttgart: Verlag, 1958.

[102] Kažociņš, I. "Latviešu nacionālo partizānu peckara karš", *Archivs. Raksti par latviskām problēmām*, XXVII. Melburna: PBLA un K. Zariņa fonds, 1987.

pārspīlēts skaits. Lai gan I. Kažociņš min, ka čekisti izveidojuši un apmācījuši konspiratīvas grupas partizānu izspiegošanai un nodošanai, tomēr I. Kažociņš, acīmredzot informācijas trūkuma dēļ, nenorāda, ka šīs grupas partizānus arī fiziski iznīcināja.

Kolektivizācijas noteiktās represijas savā darbā *Baltijas valstu sovjetizācija. Latvijas lauksaimniecības kolektivizācija 1944 – 1956* apskata Jānis Labsvīrs (1907 – 2002).[103]

Vēstures doktora Edgara Andersona, Leonīda Siliņa un citu autoru darbā *Latvijas Centrālā padome*[104] pirmoreiz tika apkopota LPSR drošības iestāžu darbība pret tiem Latvijas nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem, kuri iestājās gan pret komunistisko, gan nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīmu. Darbā arī izmantoti un citēti autentiski LPSR VDK dokumenti, kas latviešu trimdas autoru darbos ir retums.

Visā Latvijas komunistiskās okupācijas laikā pēc Otrā pasaules kara trimdas presē laiku pa laikam parādījās raksti par režīma represīvo politiku un tās īstenotājām – PSRS un LPSR drošības iestādēm. Kā autori minami, piemēram, Jānis Breikšs (1887 – 1965), Kārlis Zīverts (1907 – 1961), Rita Jaunzeme.[105]

1.2.3. Rietumvalstu literatūra ārpus latviešu trimdas.

a. Monogrāfijas un raksti akadēmiskos izdevumos

Rietumvalstīs atsevišķa monogrāfija par LPSR drošības iestādēm nav sarakstīta. Rietumu autori LPSR drošības iestāžu darbību apskata saistībā ar Baltijas un Latvijas sovjetizāciju. Pētījumam atbilstoši un svarīgi ir arī Rietumos sarakstītie darbi par Latvijas reokupāciju. Tradicionāli Rietumu vēsturnieki Baltijas valstis lielākoties

---

[103] Labsvirs, J. *The Sovietization of Baltic States.Collectivization of Latvian Agriculture, 1944 – 1956*. Gladstone: Taurus, 1989.

[104] *Latvijas Centrālā padome. LCP. Latviešu nacionālā pretestības kustība*. Upsala: LCP, 1995.

[105] Breikšs, J."Republikai bojā ejot", *Latvju Ziņas*, Nr. 19, 1948; Zīverts, K. "Latviešu tautas zaudējumi otrās boļševiku okupācijas laikā", *Latvju Ziņas,* Nr. 13, 1953; Jaunzeme, R. "GULAG", *Latvija Amerikā*, Nr. 42, 1980.

apskata kā kopumu. Divdesmitajā gadsimtā Rietumvalstu vēsturnieki Baltijas jautājumu analizēja Eiropas iekarošanas karu Krievijas Impērijas paplašināšanās kontekstā. Tika uzrakstīti darbi par Baltijas vēsturi dažādu laika posmu ietvaros, arī par Otrā pasaules kara laiku. Tajos uzmanība pievērsta arī Baltijas sovjetizācijas posmam. Piemēram, plašāk zināmā pētījumā – D. Kirbija *Baltijas pasaule 1772 – 1993: Eiropas ziemeļu perifērija un pārmaiņu laiks*[106] – atzīts, ka Baltiju PSRS okupēja, taču okupācija kā process sīkāk nav analizēta.

Vairumā Rietumos sarakstītajos darbos reokupācija tika apskatīta kā loģisks PSRS solis – 1940. gadā veiktās Baltijas valstu okupācijas turpinājums – 1944. un 1945. gadā. Tādēļ arī jāmin darbi, kuros reokupācija analizēta visa Baltijas sovjetizācijas laika posma kontekstā vai Austrumeiropas sovjetizācijas kontekstā. Kā nozīmīgākie minami Ernesta Birkes un Rūdolfa Neimaņa rediģētais pētījums *Sovjetizācija Austrumu un Viduseiropā*, Endela Karedas *Ekonomikas sovetizācijas tehnika*, Reina Tāgepera *Padomju dokumentācija par Igaunijas bruņoto pretošanās kustību, 1945 – 1952*, Tomasa Remeiķa *Opozīcija padomju varai Lietuvā*, *1945 – 1980*, Stenlija Vardisa *Partizānu kustība pēckara Lietuvā*, K. V. Taurasa *Partizānu kara gaita Dintarjūras krastā*, Jouzasa Daumantasa *Cīnītāji par brīvību. Lietuvas partizāni pret PSRS (1944 – 1947)*, Kestuta Girniusa *Lietuvas partizānu cīņa*, Elenas Tervidites *Lietuvas bruņotā pretošanās*, Džona Kīgena *Waffen SS Asfalta kareivji.*[107]

---

[106] Kirby, D. *The Baltic World. 1772 – 1993. Europe's Northern Periphery in a Age of Change*. New York: Longman, 1995.

[107] Die Sowjetisierung Ost-Mitteleuropas, E. Birke, R. Neumann (Hg.). Frankur: Alfred Metzner Verlag, 1959; Kareda, E. *Technique of Economic Sovietization. A Baltic Expirence*. London: Boreas, 1947; Taagepera, R. "Soviet documentation on the Estonian pro-independence guerilla movement, 1945 – 1952", *Journal of Baltic Studies*, X 2, 1979; Vardys, S. "The Partisan Movement in Postwar Lithuania", *Lithuania under Soviets: Portrait of a Nation 1940 – 1965.* New York: Frederick A. Praeger, 1965; Remeikis, T. *The Opposition of Soviet Rule in Lithuania 1945 – 1980.* Chicago: Institute of Lithuanian Studies Press, 1980; Vardys, S. "The Partisan Movement in Postwar Lithuania", *Lithuania under Soviets: Portrait of a Nation 1940–1965*, New York: Frederick A. Praeger, 1965; Tauras, K. V. [pseud.] *Guerilla warfare on the Amber Coast*. New York: Voyages Press, 1962; Daumantas, J. [pseud.] *Fighters for freedom. Lithuanian partisans versus the USSR (1944 – 1947)*, transl. by E. J. Harrisson. New York: Mayland Books, 1975; Girnius, Kęstutis K. Partizanų kovos

Daļa ārvalstu vēsturnieku no 1944. gada Latvijā uzsākto procesu raksturo kā Latvijas sovjetizāciju, nediskutējot, vai tā notika otrreizējas okupācijas apstākļos vai arī otrreizēja okupācija nav notikusi. No astoņdesmito gadu beigām līdz deviņdesmito gadu sākumam Rietumu historiogrāfijā pastiprināti sāka pievērsties Baltijas sovjetizācijas jautājumam un līdz ar to arī reokupācijai. Tas saistīts ar lielāku interesi par Baltijas vēsturi saistībā ar Baltijas tautu neatkarības centieniem. Darbu, kas apskata Baltijas reokupāciju, starpā jāmin Manfreda Helmaņa *Vēsturisks pētījums par Baltijas valstīm pēc 1945. gada*, Reina Misiūnasa un Romualda Tāgepera *Baltijas valstis. Atkarības gadi, 1940 – 1991.*[108] Šajā laika posmā iznāca arī bijušā PSRS VDK virsnieka, pārbēdzēja uz Rietumiem Oļega Gordijevska kopā ar Oksfordas universitātes profesoru Kristoferu Endrjūsu sarakstītā VDK ārpolitisko operāciju vēsture.[109] Tajā analizēta LPSR drošības iestāžu darbība četrdesmitajos un piecdesmitajos gados. O. Gordijevska darbā minētie fakti būtu vērā ņemami, jo par slepenās informācijas izpaušanu ārvalstīm O. Gordijevskim Krievijā piespriests nāvessods.

No darbiem, kuros analizēta Otrā pasaules kara darbība Latvijā, jāmin 1989. gada *Otrā pasaules kara atlants* britu militārā vēsturnieka Džona Kīgena redakcijā.[110] Tajā Kīgens norādīja, ka 1944. un 1945. gadā baltieši komunistisko reokupāciju uztvēra kā nenovēršamu. Taču, salīdzinot ar nacionālsociālistiskās Vācijas ignoranci nacionālajā jautājumā, gaidāmā padomju reokupācija baltiešiem solījusi lielāku ļaunumu – represijas. Militāro vēsturnieku

Lietuvoje Chicago: Draugas, 1987; Tervidyte, E. "Der bewaffnete Widerstand in Litauen (1940 – 1952)", *Acta Baltica*, Bd. XXIX/XXX, 1991/92, S. 263 – 270.; Keegan, J. *Waffen SS. The Asphalt Soldiers.* New York: Ballantine Books, 1970.

[108] Hellmann, M. "Die historische Forschung über die baltischen Länder nach 1945", *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, Bd. 38, 1989; Misiunas, R., Taagepera, R. The Baltic States. Years of Dependence 1940 – 1991. Berkeley, California: University of California Press, 1993.

[109] Эндрю, К., Гордиевский, О. *История внешнеполитических операций от Ленина до Горбачева*. Москва: Nota Bene, 1992.

[110] *The Times Atlas of the Second World War*, J. Keagan J. (ed.). London: Harpercollins, 1989.

darbi viennozīmīgi pierāda, ka 1944. un 1945. gadā Sarkanā armija veica militāru iebrukumu Latvijā.[111]

Latvijas reokupācijas posma salīdzinājumu ar 1940. un 1941. gada okupāciju sniedzis Ervīns Oberlenders referātā *Sovjetizācijas instrumenti 1939./ 1940. gadā un pēc 1944./ 1945. gada* konferencē *Padomju okupācijas režīms,* Rīgā 2002. gada 13. jūnijā. Viņš uzsvēra, ka attiecībā uz 1939. un 1940. gada pievienotajām teritorijām sovjetizācijas plāns pastāvēja. PSKP CK Politbiroja 1939. gada 1. oktobra rezolūciju *Par Rietumukrainu un Rietumbaltkrieviju* 1944. un 1945. gadā izmantoja atkal. Abās teritorijās – Ziemeļu Bukovinā un Besarābijā – arī 1939. un 1941. gada sovjetizācija notika pēc vienota parauga. Tās bija: armijas ievešana, terors, politiskās sistēmas maiņa, komunistiskā partija kā vienīgais politiskais spēks, padomju darbinieku iepludināšana no PSRS, nacionalizācija, zemes reforma, kultūras vienādošana. Kā norādīja E. Oberlenders, reokupācijas laikā papildus notika lauksaimniecības kolektivizācija un industrializācija. Taču autors nav minējis būtisko dzīves stila, cilvēku uzvedības modeļa laušanu. E. Oberlanders uzskata, ka no piecdesmitajiem gadiem nacionālā elite pakāpeniski izmantoja izdevības īstenot nacionālās intereses un celt tautas pašapziņu, proti, noticis desovjetizācijas process.[112]

Olafs Mertelsmans izdala divas sovjetizācijas fāzes. Pēc viņa domām, pirmās fāzes pirmais posms beidzās līdz ar Aukstā kara sākšanos, spriedzi PSRS iekšienē un *ždanovščinas* akciju. Otrais posms līdz J. Staļina nāvei, viņaprāt, saistīts ar spēka lietošanu, teroru, lai sekmētu ātrāku padomju modeļa ieviešanu. Otrā fāze, pēc O. Mertelsmana domām, sākusies pēc J. Staļina nāves. Tās laikā nostiprinātas jau sasniegtās pārmaiņas un padomju modelis jaunajās teritorijās. Otrā fāze, pēc viņa domām, ilga desmitgadēm.[113]

---

[111] Лиддел-Гарт, Б. *Вторая мировая война*. Москва: АСТ; Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2003, С. 620.

[112] Skat., piemēram, Oberländer, E. "Instruments of Sovietization in 1939/40 and after 1944/45", *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944. – 1959. gadā: politika un tās sekas*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 9. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 50. – 57. lpp.

[113] Mertelsmann, O. "Introduction", *The Sovietization of the Baltic States, 1940 – 1956*, O. Mertelsmann (ed.). Tartu: KLEIO Ajalookirjanduse Sihtasutus, 2003.

b. Populārzinātniskas grāmatas

LPSR drošības iestāžu pretizlūkošanas un izlūkošanas darbību savos darbos apskata Toms Bauers un Eduards Kokridžs.[114] T. Bauers izmantojis arī Apvienotās Karalistes Ārlietu ministrijas, ASV Nacionālā arhīva dokumentus. Tomēr T. Bauera darbā *Sarkanais zirnekļa tīkls. MI6 un VDK meistarsacīkstes* izmantotās intervijas ar LPSR VDK darbiniekiem vērtējamas kritiski.[115] 1989. gadā LPSR VDK T. Baueram sniegtā informācija vairākos gadījumos ir izskaistināta. Nav izslēgts, ka T. Bauers bija arī tīši dezinformēts.

1.2.4. Literatūra Latvijas Republikā: akadēmiski izdevumi un raksti akadēmiskos izdevumos

Kad pēc Latvijas neatkarības atgūšanas deviņdesmito gadu sākumā Latvijas vēsturnieki ķērās pie četrdesmito un piecdesmito gadu komunistiskā režīma izpētes, bija skaidrs, ka režīms nespēja funkcionēt bez LPSR drošības iestāžu efektīvas darbības. Līdz ar to bija svarīgi objektīvi izpētīt drošības iestāžu darbības lomu Latvijas vēsturē. Minētais darbs bija jāsāk faktiski no nulles, jo nekādu nopietnu pētījumu iepriekš valdošās ideoloģijas un drošības iestāžu darbības slepenības dēļ veikt nebija iespējams. 1991. gada 13. jūnijā Rīgā notika konference *Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā*. Tās uzdevums bija uz visas tobrīd pieejamās informācijas pamata apjaust represiju apjomu, kas bija vērsts pret latviešu tautu ar dažādu metožu palīdzību komunistiskās okupācijas gados. Galvenā konferences dalībnieku uzmanība bija veltīta LKP apsūdzēšanai. LPSR drošības iestāžu darbību neviens zinātnieks atsevišķi neanalizēja. Heinrihs Strods vienīgi izmantoja jaunākos atslepenotos LPSR VDK datus par

[114] Bover, T. *The Red Web. MI6 and the KGB Master Coup.* London: Aurum Press, 1989; Cookridge, E. H. *Gehlen: Spy of the Century*. London: Hodder & Stoughton. 1971.
[115] Bover, T. *The Red Web. MI6 and the KGB Master Coup.* London: Aurum Press, 1989, p. viii.

represēto kopskaitu.[116] Tas ļāva spriest arī par LPSR VDK līdzatbildību represijās. Konference bija jauns pavērsiens Latvijas vēstures pētniecībā, jo tika uzsākta visu Latvijā un arī ārpus tās pieejamo arhīvu dokumentu pētīšana, lai noskaidrotu, kā ar represiju palīdzību komunistiskais režīms vērsās pret tautu.

Sekoja līdzīgas ievirzes raksti jaundibinātajā Latvijas Universitātes žurnālā *Latvijas Vēsture* un atjaunotajā *Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā*. Jāņem vērā, ka deviņdesmito gadu sākumā bija svarīgi apjaust komunistiskā režīma laikā pret Latvijas valsts iedzīvotājiem vērsto represiju apjomu, tādēļ sākumā sīkāki pētījumi tieši par drošības iestāžu vēsturi netika izdarīti. Pētīt drošības iestāžu darbību apgrūtināja fakts, ka vēsturniekiem vēl nebija pieejami pašas LPSR VDK dokumenti, izņemot saraksti ar LKP. No 1991. gada vēsturnieku rakstiem, kuros skarta LPSR drošības iestāžu darbība, jāatzīmē J. Riekstiņa darbi *Staļinisko represiju aizsākums Latvijā* un *Genocīds (1949. gada 25. marta deportācijas akcija Latvijā).*[117] Tajos autors, pamatojoties uz LKP dokumentiem, atklāj, kā drošības iestādes, sākot ar informācijas vākšanu un beidzot ar varas pielietošanu, kopā ar LK(b)P un izpildinstitūciju LPSR TKP, vēlāk LPSR MP iesaistījās režīma izveidotajā represiju mehānismā.

1992. gadā iznāca Ilgas Gores un Aivara Strangas grāmata *Latvija: neatkarības mijkrēslis. Okupācija. 1939. gada septembris – 1940. gada jūlijs.*[118] Tajā analizēts, kā PSRS drošības iestādes pārņēma Latvijas Politpārvaldi, liekot pamatu LPSR drošības iestādēm. Darba novitāte ir tā, ka, pamatojoties uz PSRS VDK krimināllietām, pētīta arī drošības iestāžu veiktā Latvijas Republikas valstsvīru lietu izmeklēšana, parādīta PSRS drošības iestāžu provokatīvā darbība, ievadot Latvijas okupāciju.

---

[116] Strods H. "Genocīda galvenās formas un mērķi Latvijā 1940 – 1985", *Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā*, konferences materiāli. Rīga: Zinātne, 1992, 15. – 31. lpp.

[117] Riekstiņš, J. "Staļinisko represiju aizsākums Latvijā", *Latvijas Vēsture*, Nr. 1 (1), 1991, 21. – 30. lpp.; Riekstiņš, J. "Genocīds (1949. gada 25. marta deportācijas akcija Latvijā)", *Latvijas Vēsture*, Nr. 2 (2), 1991, 34. – 39. lpp.; Nr. 3 (3), 1991, 24. – 29. lpp.

[118] Gore, I., Stranga, A. L*atvija: neatkarības mijkrēslis. Okupācija. 1939. gada septembris – 1940. gada jūlijs*. Rīga: Izglītība, 1992.

Deviņdesmito gadu sākumā LPSR drošības iestāžu vēstures izpēte bija minimāla. Daudzu autoru darbos ir minēta drošības iestāžu darbība, tomēr tikai netieši un bez kādas dziļākas drošības iestāžu uzdevumu, metožu un to darbības rezultātu analīzes. Bija raksti par drošības iestāžu represīvo darbību dažādās dzīves sfērās un pret dažādu sociālo grupu pārstāvjiem, taču nebija neviena apvienojoša raksta, kas kompilētu informācijas fragmentus par drošības iestādēm.

Jaunu pavērsienu LPSR drošības iestāžu vēstures izpētē deva LPSR VDK dokumentu nonākšana Latvijas vēsturnieku rokās. Līdz ar to minētā temata pētīšana kļuva kvalitatīvāka. 1991. un 1992. gadā Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs pārņēma bijušās LPSR VDK ieviestās Latvijas iedzīvotāju filtrācijas lietas (64 000 glabāšanas vienības), uz ārzemēm izbraukušo personu kartotēku (120 000 kartītes), bijušo LPSR VDK Iznīcinātāju bataljonu lietas, iznīcinātāju kartotēku, kā arī citas lietas. Sekoja arī LPSR VDK krimināllietu nodošana no Ģenerālprokuratūras arhīva Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvam (48 093 personu lietas).[119] Pagāja zināms laiks, lai arhīvisti un pētnieki pārbaudītu lietu stāvokli, izprastu bijušo LPSR VDK lietu klasifikācijas īpatnības un apjaustu, kā vislabāk šos vēstures avotus izmantot. Kā 1996. gadā secināja vēsturnieks Tālivaldis Vilciņš, kurš nodarbojās tieši ar LPSR VDK dokumentu – vēstures avotu – analīzi, LPSR VDK dokumenti bija uzskatāmi par jaunu un vērtīgu Latvijas vēstures avotu komunistiskā okupācijas perioda pilnīgākai izpētei, kā arī dokumentu saturs lielākā mērā nekā vairums citu vēstures avotu prasīja īpaši kritisku pieeju ticamu faktu bāzes veidošanā.[120]

LPSR VDK krimināllietu un filtrācijas lietu vienveidīgie dokumenti, kuri saskaņā ar padomju kriminālprocesuālajām normām bija jāievieto lietās, pavēra iespējas arī vēstures socioloģiskajiem

---

[119] Бамбалс, А. "Документальное наследие бывшего КГБ ЛатвССР в Латвийском государственном архиве: хранение, использоавание и перспективы", *Эстонско-латышско-литовский совместный семинар "Документы КГБ в Балтийских странах"*, доклады. Таллинн: Филиал Государственного архива Эстонии, 1996, С. 18 – 19.

[120] Vilciņš, T. "PSRS (Latvijas PSR) Valsts drošības komitejas dokumenti Latvijas Valsts arhīvā kā vēstures avots", *Latvijas arhīvi*, Nr. 1 – 2, 1996, 5. – 6. lpp.

pētījumiem, pielietojot satura analīzes metodi. Līdz deviņdesmito gadu vidum tika apgūti arī tie Latvijā esošie LKP un MP dokumenti, kuros parādījās LPSR VDK atskaites un sarakste.

1994. gadā tika publicēti daudzi jau uz LPSR VDK arhīva dokumentiem balstīti darbi. Novitāte – T. Vilciņš, izmantojot socioloģijas metodes, veicot aptauju un izmantojot LPSR VDK bijušo filtrāciju lietu dokumentus, ieguva bijušo latviešu leģionāru socioloģisko portretu, informāciju par leģiona sastāvu un leģionāru likteni pēckara sabiedrībā, tajā skaitā par LPSR drošības iestāžu represijām pret viņiem.[121] Izmantojot LPSR VDK kriminālllietu materiālus, T. Vilciņš sagatavoja arī darbu *Partizāni pēckara Latvijā: dokumentāls ieskats*[122], kurš ir pirmais nopietnais zinātniskais darbs, kas parādīja, kā LPSR drošības iestādes fiziski iznīcināja bruņoto pretošanos. Izceļams arī Aivara Beikas darbs *Filtrācijas dokumenti liecina*[123], kurš ne tikai atklāja LPSR drošības iestāžu lomu vienā no represiju veidiem – Latvijas iedzīvotāju filtrēšanā –, bet arī parādīja PSRS drošības iestāžu veikto izspiedzi filtrācijas nometnēs un LPSR drošības iestāžu īstenoto bijušo ieslodzīto uzraudzību ar aģentūras palīdzību pēc viņu atgriešanās Latvijā. 1994. gadā žurnālā *Latvijas arhīvi* tika pirmoreiz publicēti arī LPSR drošības iestādes raksturojoši dokumenti, t. i., LPSR VDK ziņojumi – atskaites.[124]

1994. gadā pirmie darbi tika sarakstīti arī, izmantojot LPSR drošības iestāžu dokumentus par laika posmu no sešdesmitajiem līdz deviņdesmitajiem gadiem. Balstoties uz LPSR VDK operatīvās lietas par personiski pieredzētu izsekošanu, pētniecisku darbu sarakstīja Andrejs Ditrihs Lēbers (1923 – 2004). Tas ir labs piemērs, kā, izmantojot LPSR drošības iestāžu operatīvo informāciju, var korekti veikt pētījumu.[125]

---

[121] Vilciņš, T. "Latviešu leģionārs 50 gadu pēc kara. Socioloģisks aspekts", *Latvijas arhīvi*, Nr. 2, 1994. 32. – 40. lpp.

[122] Vilciņš, T. "Partizāni pēckara Latvijā: dokumentāls ieskats", *Latvijas arhīvi*, Nr. 1, 1994, 42. – 47. lpp.

[123] Beika, A. "Filtrācijas dokumenti liecina", *Latvijas arhīvi*, Nr. 1, 1994, 48. – 54. lpp.

[124] "Slepens dienesta ziņojums", *Latvijas arhīvi*, Nr. 1, 1994, 37. – 41. lpp.; Šmits, U. "1960. gads VDK skatījumā", *Latvijas arhīvi*, Nr. 1, 1994, 64. – 65. lpp.

[125] Лебер, Д. "Нами разрабатывается Лёбер Дитрих Андрей. О деле оперативной разработки Бер КГБ Латвийской ССР 1961 –1990 гг.", Эстонско-латышско-литовский совместный семинар "Документы КГБ в Балтийских

Uz TSDC dokumentu un informācijas bāzes pētījumu *Pretizlūkošanas operatīvā darba atspoguļojums LPSR VDK dokumentos un to izmantošana VDK darba pētniecībā* sarakstīja Indulis Zālīte.[126] 1996. gadā iznāca H. Stroda grāmata *Latvijas nacionālo partizānu karš*[127], kas īpaši ievērojama pret nacionālajiem partizāniem vērstās LPSR VDK darbības izpētē.

No 1998. gada, kad darbu uzsāka Latvijas Vēsturnieku komisija, arī LPSR drošības iestāžu vēstures pētniecība Latvijā kļuva intensīvāka. Tas izskaidrojams ar to, ka autoriem radās iespēja publicēt savus rakstus *Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstos* un diskutēt starptautiskajās konferencēs. Salīdzinot ar deviņdesmito gadu sākumu un vidu, no 1998. gada LPSR drošības iestāžu darbība apskatīta daudz vairāk pētījumos, publicēts vairāk VDK dokumentu. Tādēļ izcelšu tikai būtiskākos.

LPSR drošības iestāžu darbība kā atsevišķs pētījuma objekts Latvijas historiogrāfijā skatīta maz. 2000. gadā klajā nāca pirmie atsevišķie raksti par LPSR drošības iestāžu darbību kādā noteiktā laika posmā. Aldis Bergmanis[128] secina, ka, lai gan Latvijas sabiedrībā gadu desmitiem valdīja uzskats par LPSR drošības iestāžu visvarenību, dokumenti liecina, ka drošības iestādes vadījās no PSKP direktīvām, kā arī PSRS drošības iestāžu centrālās vadības pavēlēm. Diemžēl raksta tapšanā maz izmantotas minētās PSKP direktīvas un PSRS drošības iestāžu pavēles. Rakstā nav tiešas norādes, vai LPSR drošības iestādes bija PSRS varas un represīvajā aparātā integrētas perifēras vienības.

странах", доклады. Таллинн: Филиал Государственного архива Эстонии, С. 41 – 56.

[126] Залите, И. "Отражение контрразведывательной оперативной работы в материалах КГБ Латв.ССР и их использование в исследовании деятельности КГБ", Эстонско-латышско-литовский совместный семинар "Документы КГБ в Балтийских странах", Таллинн: Филиал Государственного архива Эстонии, С. 27 – 33.

[127] Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš 1944. – 1956*. Rīga: Preses nams, 1996, 573. lpp.

[128] Bergmanis, A. "LPSR drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā (1944. – 1953)", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 477. – 538. lpp.

Tāpat nav detalizēti analizēta PSKP loma. Darbā uz pieejamās Latvijas un Krievijas arhīvu dokumentu bāzes minētā problēma tiek risināta.

Ritvars Jansons un Indulis Zālīte[129] mēģina parādīt drošības iestāžu funkcionēšanu gandrīz visās to darbības jomās. Skatoties uz darbu ar laika distanci, šķiet, ka tādas drošības iestāžu darbības jomas, kā pretizlūkošana, cīņa ar ideoloģiskajiem pretiniekiem, parādītas nepilnīgi. Jaunapgūtie Krievijas un Latvijas arhīvu dokumenti par PSRS un LPSR drošības iestādēm darbā ļauj arī atsevišķi analizēt katras LPSR drošības iestāžu struktūrvienības (daļas) darbu.

A. Bergmaņa un I. Zālītes kopdarbā[130] autori secina, ka, lai gan pēc J. Staļina nāves drošības iestādes neveica masveida represijas, tika lietotas izsmalcinātas individuālās represijas. Diemžēl darba nozīmi mazina Krievijā publicēto bijušo drošības iestāžu darbinieku atmiņu un uz to pamata rakstīto publicistisko darbu uztveršana par nopietnu vēstures literatūru. Tajā pašā laikā rakstā nav izmantoti VDK pārbēdzēju uz Rietumu valstīm darbi. Piemēram, vairākas LPSR pretizlūkošanas darba nianses, kuras nav atrodamas dokumentos, parādītas O. Gordijevska un K. Endrjūsa VDK ārpolitisko operāciju vēsturē. Kā pozitīvs pienesums jāmin autoru analizētās izmaiņas individuālajās represijās no 1956. līdz 1959. gadam. Minētais laika posms vairs nav apskatīts darbā. Raksts atklāj individuālo represiju mehānismu, sākot no piecdesmito gadu vidus, un līdz ar to manā pētījumā ļauj salīdzināt, vai individuālo represiju evolūcija Latvijā piecdesmito gadu sākumā patiešām laikā no 1956. līdz 1959. gadam noveda pie tāda represiju mehānisma, kā savā darbā apraksta A. Bergmanis un I. Zālīte.

LPSR drošības iestāžu nevis kā vienota mehānisma, bet tikai kā represētāju darbību pētījuši daudzi Latvijas vēsturnieki.

---

[129] Jansons, R., Zālīte, I. "LPSR valsts drošības dienesta izveidošana un tā galvenie represīvie uzdevumi 1944. – 1956. gadā", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku Komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 373. – 476. lpp.

[130] Bergmanis, A., Zālīte, I. "Okupācijas varas represīvā sistēma: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība (1953 – 1959)", *Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1959. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 10. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004 373. – 432. lpp.

Diemžēl tādas drošības iestāžu darbības sfēras, kas mazāk saistīta ar represijām, piemēram, pretizlūkošana, pētītas minimāli. LPSR drošības iestāžu dažādas represiju formas pētījuši tādi vēsturnieki kā H. Strods[131], Ainars Bambals[132], J. Riekstiņš[133], Ainārs Lerhis[134], Daina Bleiere[135], Rudīte Vīksne[136], Dzintars Ērglis[137]. Represiju formas pētījuši arī I. Šneidere[138], Ēriks Jēkabsons[139].

---

[131] Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš: 1944. – 1956.* Rīga: Preses nams, 1996; Strods, H. "Latvijas skolu jaunatnes nacionālā pretošanās kustība (1944. gads – 50. gadu vidus)", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 592. – 675. lpp.

[132] Jēkabsons, Ē., Bambals, A. "Latvijas armijas iznīcināšana un represijas pret tās karavīriem 1940. – 1941. gadā", 120. – 172. lpp.; Bambals, A. "1941. gada 14. jūnijā izsūtīto Latvijas iedzīvotāju arhīva lietas", *Aizvestie – 1941. gada jūnijs*. Rīga: Nordik, 2001, 27. – 33. lpp.

[133] Riekstiņš, J. "1941. gada deportācija Latvijā", *Aizvestie – 1941. gada jūnijs*. Rīga: Nordik, 2001, 9. – 25. lpp.; Riekstiņš, J. *"Kulaki" Latvijā (1940. – 1953. gads)*. Rīga: Ievanda, 1996; Riekstiņš, J. *Ekspropriācija (1940. – 1959. gads)*. Rīga: Ievanda, 1998.

[134] Lerhis, A. "Padomju režīma represijas pret neatkarīgās Latvijas diplomātiem", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 71. – 119. lpp.

[135] Bleiere, D. "Represijas pret zemniecību Latvijā 1944. – 1953. gadā", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 539. – 591. lpp.; "Represijas pret Latvijas iedzīvotājiem 1944. – 1965. gadā", *Latvijas vēstures institūta žurnāls*,-Nr. 1, 2006, 110. – 135. lpp.

[136] Vīksne, R. "Politiskās prāvas Latvijā – avots vācu okupācijas laika režīma izpētei", *Vēsturnieks profesors Dr. phil. LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 322. – 333. lpp.

[137] Ērglis, Dz. "Represēto Latvijas Centrālās padomes dalībnieku un viņu atbalstītāju kriminālllietas bijušajā LPSR MP VDK arhīvā", *Latvijas Vēstures Institūta "'Žurnāls*, Nr. 3, 2003, 91. – 111. lpp.

[138] Šneidere, I. "Padomju režīma represijas pret Latgales civiliedzīvotājiem 1941. gada jūnijā – jūlija sākumā", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 16. – 50. lpp.; Šneidere, I. "Arestētie 1941. gada jūnijā – jūlija sākumā: Latgales civiliedzīvotāju liktenis Gulaga nometnēs", *Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 7. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002, 15. – 34. lpp.

[139] Jēkabsons, Ē. "Padomju represijas pret Latvijas poļiem, lietuviešiem un baltkrieviem 1940. – 1941. gadā", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. –*

Ņemot vērā, ka minētie autori pārsvarā balstās tikai uz Latvijas arhīvu dokumentiem, viņu raksti bieži neskar šajā pētījumā analizējamo laika posmu, pētījuma izstrādei noderīga ir vienīgi statistika par represiju apjomu, kuru vēsturnieki apkopojuši, izmantojot visu pieejamo dokumentāro informāciju. Papildus informāciju par represiju apjomu autors nevar balstīt uz subjektīvām aculiecinieku atmiņām. Tādēļ vēsturnieku no dokumentiem iegūtā un rakstos publicētā statistika atzīstama par iespējami precīzāko. Latvijas historiogrāfijā, sākot no deviņdesmitajiem gadiem, nepastāv vairāki LPSR drošības iestāžu vēstures pētniecības virzieni. Vēsturnieku, kas raksta par drošības iestādēm, nav tik daudz. Tie autori, kas analizē LPSR drošības iestāžu darbību, ir vienās domās par LPSR drošības iestāžu veikto represiju noziedzīgo raksturu un to, ka drošības iestādes nostiprināja komunistisko režīmu gan 1940. un 1941. gadā, gan pēckara gados. Līdz ar to nav iespējams salīdzināt dažādus virzienus minētās jomas pētniecībā. Pētījumā līdz ar to nav iespējama dažādu virzienu analīze.

No 2000. gadu pētījumiem jāmin I. Šneideres darbs *Padomju režīma represijas pret Latgales civiliedzīvotājiem 1941. gada jūnijā – jūlija sākumā*[140]. Autore, analizējot LPSR VDK sastādīto personu izsūtīšanas lietas un krimināllietas, Latvijas Republikas reabilitācijas dokumentus, kā arī atmiņas, izdarīja struktūranalīzi par deportētajiem cilvēkiem no Latgales, apkopoja arestēto un bez tiesas nošauto skaitu, atklājot arī represiju mehānismu.

1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 51. – 70. lpp.; Jēkabsons, Ē., Bambals, A. "Latvijas armijas iznīcināšana un represijas pret tās karavīriem 1940. – 1941. gadā", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 120. – 172. lpp.

[140] Šneidere, I. "Padomju režīma represijas pret Latgales civiliedzīvotājiem 1941. gada jūnijā – jūlija sākumā", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 16. – 50. lpp.

2000. gada Latvijas Vēsturnieku komisijas pētījumos PSRS drošības iestāžu darbību Latvijā analizēja Ē. Jēkabsons[141], A. Lerhis[142], bet A. Bambals kopā ar Ē. Jēkabsonu pievērsās PSRS un LPSR drošības iestāžu represīvajai darbībai pret Latvijas armijas militārpersonām 1940. un 1941. gadā, citu dokumentu skaitā izmantojot arī LPSR VDK krimināllietas[143].

2000. gadā drošības iestāžu darbību atbilstoši savu pētījumu tēmām analizēja D. Bleiere darbā *Represijas pret zemniecību Latvijā 1944. – 1953. gadā* un H. Strods darbā *Latvijas skolu jaunatnes nacionālā pretošanās kustība (1944. gads – 50. gadu vidus)*[144].

2001. gadā I. Šneidere, izmantojot LPSR VDK dokumentus, turpināja sekot represēto Latgales iedzīvotāju liktenim[145], Inese Dreimane pieskārās LPSR drošības iestāžu represijām pret kristīgo konfesiju garīdzniekiem (1944 – 1953)[146], bet Z. Turčinskis drošības iestāžu darbībai, represējot Ziemeļvidzemes nacionālos partizānus

---

[141] Jēkabsons, Ē. "Padomju represijas pret Latvijas poļiem, lietuviešiem un baltkrieviem 1940. – 1941. gadā", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 51. – 70. lpp.

[142] Lerhis, A. "Padomju režīma represijas pret neatkarīgās Latvijas diplomātiem", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 71. – 119. lpp.

[143] Jēkabsons, Ē., Bambals, A. "Latvijas armijas iznīcināšana un represijas pret tās karavīriem 1940. – 1941. gadā", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 120. – 172. lpp.

[144] Strods, H. "Latvijas skolu jaunatnes nacionālā pretošanās kustība (1944. gads – 50. gadu vidus)", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 592. – 675. lpp.

[145] Šneidere, I. "Arestēti 1941. gada jūnijā – jūlija sākumā: Latgales civiliedzīvotāju liktenis Gulaga nometnēs", *Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 7. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002, 15. – 34. lpp.

[146] Dreimane, I. "Latvijas kristīgo konfesiju garīdznieki nacionālās pretošanās kustībā (1944 – 1953)", *Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 7. sēj, 221. – 284. lpp.

(1945 – 1953)[147]. D. Bleiere pievērsās tiesu un prokuratūras sistēmas darbībai komunistiskā režīma apstākļos no 1940. līdz 1953. gadam[148]. Darbs lieliski parāda minēto struktūru iekļaušanos kopējā režīma represīvajā sistēmā, tomēr tas neatklāj tiesu un prokuratūras saistību ar drošības iestādēm. Lai gan tāds nav bijis autores uzdevums, tomēr minētais aspekts drošības iestāžu vēsturē būtu ļoti perspektīva tēma. Daudzi autori drošības iestāžu darbību skāra arī 2001. gada 12. – 13. jūnija konferencē *1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegums pret cilvēci*[149].

Kā uzziņas materiāls ļoti nozīmīgs arī Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta sagatavotais *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs* R. Vīksnes un Kārļa Kangera redakcijā[150].

No 2002. gada pētījumiem, kuros parādīta drošības iestāžu darbība, jāmin Z. Turčinska darbs par Latvijas Nacionālo partizānu apvienības darbību[151] un starptautiskās konferences *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944. – 1959. gadā: politika un tās sekas* Rīgā 2002. gada 13. – 14. jūnijā referāti[152].

---

[147] Turčinskis, Z. "Ziemeļvidzemes nacionālie partizāni: 1945. – 1953. gads", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 285. – 367. lpp.

[148] Bleiere, D. "Tiesas un prokuratūras sistēma un tās darbinieki 1940. – 1941. un 1944. – 1953. gadā", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, 368. – 404. lpp.

[149] *1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegums pret cilvēci*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 6. sēj., Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002, 415. lpp.

[150] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999.

[151] Turčinskis, Z. "Latvijas Nacionālo partizānu apvienības izveidošanās un darbība Stampaku periodā (1944. gada oktobris –1945. gada marts)", *Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1959. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 10. sēj, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, 433. – 483. lpp.

[152] *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944. – 1959. gadā: politika un tās sekas, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 9. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003, 462. lpp.

Pēdējos gados LPSR staļinisma laika varas sistēmas izpētei nozīmīgu devumu sniegusi Daina Bleiere darbā *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*[153], norādot, ka minētā perioda svarīgākā iezīme ir tā, ka represijas tika plaši un pastāvīgi izmantotas kā galvenais sabiedrības vadības un veidošanas instruments. Vēsturniece norāda, ka represijas tika lietotas, lai panāktu lauksaimniecības kolektivizāciju, lai sekmētu valsts industrializāciju. D. Bleiere pētījumā arī izdara secinājumu – valsts drošības iestādēm bija piešķirtas lielas pilnvaras, tās varēja darboties samērā autonomi no vietējā līmeņa un republikas partijas institūcijām, kas ir polemisks attiecībā uz LKP CK un LPSR drošības iestāžu attiecībām.

Heinrihs Strods savā pēdējā pētījumā par nacionālajiem partizāniem: *Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944 – 1956*[154] nodaļās *Čekas armija* un *Karadarbība* apkopojis visus pieejamos datus par PSRS drošības iestāžu darbības mehānismu pret Baltijas nacionālajiem partizāniem, tā parādot arī LPSR drošības iestāžu darbības metodes pret bruņotās pretošanās dalībniekiem. Jābilst, ka autors pētījumā izmantojis Krievijas arhīvu dokumentus, kuri nav citu autoru rīcībā. Tas palielina pētījuma vērtību.

Ainārs Bambals darbā *Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljoni: 1944 – 1956*[155] secina, ka LPSR drošības Iznīcinātāju bataljoni, kuros no 1944. gada augusta līdz 1956. gadam tika iesaistītas apmēram 44 000 personu, bija reāls militārs palīgspēks Latvijas teritorijā izvietotajām PSRS IeTK (vēlāk IeM, VDM) militārajām vienībām gan cīņā pret Latvijas nacionālo partizānu kustību, gan padomju varas iedibināšanā un nostiprināšanā Latvijā.

2012. gada 30. novembrī Latvijas Universitātē A. Bambals aizstāvēja promocijas darbu *Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti*

---

[153] Bleiere, D. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR.* Latvijas vēstures mazā bibliotēka. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015.

[154] Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944 – 1956*. Latvijas vēstures mazā bibliotēka. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2012.

[155] Bambals, A. "Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljoni: 1944 – 1956", *Okupētā Latvija, 1940 – 1990, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 19. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 277. – 322. lpp.

kā vēstures avots 1940 – 1941; 1944 – 1991.[156] Tas ir plašs LPSR drošības iestāžu dokumentu kā avotu pētījums. Autora būtisks secinājums ir, ka VDK arhīva dokumenti kā vēstures avots paver iespēju pētīt PSRS represīvā režīma darbību Latvijā 1940. un 1941. gadā un pēckara posmā. Tas ir jauns informācijas avots, kas ļauj pētīt Latvijas vēstures mazpētītus jautājumus: komunistiskā represīvā režīma darbību, represijas, nacionālo pretošanās kustību, kolaborāciju utt. Šis avots paver iespējas biogrāfiska rakstura pētījumiem un lokālās vēstures pētījumiem.

Dzintars Ērglis pētījumā *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses*[157] detalizēti apraksta LPSR drošības iestāžu darbību pret LCP locekļiem, tā manam pētījumam sniedzot informāciju un izpratni par LPSR drošības iestāžu darbības metodēm, apkarojot nacionālās pretošanās kustības dalībniekus. Savukārt rakstā *Padomju režīma arestētie Latvijas Centrālās padomes aktīvisti un atbalstītāji (1944 – 1953): struktūranalīze*[158] Dz. Ērglis izskaitļojis, kādi sodi un kad LPSR drošības iestāžu darbības rezultātā tika piespriesti Latvijas Centrālās padomes dalībniekiem. Līdz ar to saprotams, ka drošības iestāžu represijas skāra gandrīz visus LCP locekļus.

Zigmāra Turčinska grāmata *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944. – 1953. gads*[159] analizēta LPSR represīvo iestāžu darbības izveidošana Ziemeļvidzemē Latvijas reokupācijas rezultātā 1944. – 1945. gadā un represīvo, t. sk. drošības iestāžu darbība pret

---

[156] Bambals, A. Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots 1940 – 1941; 1944 – 1991, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/4822/33111Ainars_Bambals_2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[157] Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2003.

[158] Ērglis, Dz. "Padomju režīma arestētie Latvijas Centrālās padomes aktīvisti un atbalstītāji (1944 – 1953): struktūranalīze", *Okupētā Latvija 1940 – 1990, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 19. sēj. Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 323. – 355. lpp.

[159] Turčinskis, Z. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valkas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā. 1944. – 1953. gads*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011.

nacionālajiem partizāniem. Grāmata, salīdzinot ar vispārīgiem darbiem par partizānu apkarošanu, pamatīgi parāda, kā drošības iestādes pret viņiem veica represijas atsevišķā novadā.

LPSR VDK darbības un dokumentu izpēti nevar pilnvērtīgi uzskaitīt, nepieminot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva darbu šajā jomā. Jāmin krājumi *Aizvestie* ar arhīva darbinieku zinātniskajiem rakstiem un visa arhīva kolektīva veikto dokumentu apstrādi.[160] Jānis Riekstiņš LPSR drošības iestāžu darbību parādījis arī dokumentu krājumos *"Kulaki" Latvijā* un *Ekspropriācija*[161]. Protams, VDK darbības izpētē nozīmīgs arī dokumentu krājums *Okupācijas varu politika Latvijā. 1939. – 1991.*[162] un citi arhīva dokumentu krājumi.

Atsevišķi izdalāms Latvijas reokupācijas jautājums, kuru Latvijas vēsturnieki sāka pētīt no deviņdesmito gadu sākuma. Latvijas Republikā līdz šim nav bijušas lielas atšķirības minētā procesa interpretācijā. Vēsturnieki pārsvarā to dēvē par otrreizēju padomju okupāciju[163], otro boļševiku okupāciju[164], otrreizējo komunistisko[165] vai reokupāciju[166]. Deviņdesmitajos gados un gadsimtu mijā atsevišķi reokupācijas jautājumi tika izpētīti pamatīgi: pirmkārt, represijas un masveida terors (Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva, Latvijas Vēsturnieku komisijas, Latvijas okupācijas muzeja, Latvijas vēstures institūta pētnieki), arī lauksaimniecības kolektivizācija (J. Riekstiņš, D. Bleiere), bruņotās pretošanās apspiešana (H. Strods), militārā reokupācija (Aivars Pētersons, I. Kažociņš). Taču līdz pat

---

[160] *Aizvestie – 1941. gada jūnijs*. Rīga: LVA, Nordik, 2001; *Aizvestie. 1949. gada 25. marts*, Rīga: Nordik, 2007.

[161] Riekstiņš, J. *"Kulaki" Latvijā (1940 – 1953. gads).* Rīga: Ievanda, 1996, 128. lpp.; Riekstiņš, J. *Ekspropriācija (1940. – 1959. gads)*. Rīga: Ievanda, 1998, 126. lpp.

[162] *Okupācijas varu politika Latvijā 1939 – 1991: dokumentu krājums*. Rīga: Nordik, 1999, 589. lpp.

[163] Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. *Latvija Otrajā pasaules karā (1939 – 1945)*. Rīga: Jumava, 2008, 54. lpp.

[164] Strods, H. "PSRS okupācijas administrācija Latvijā", *Cīņa par Baltiju. Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata*. Rīga: LOMF, 2005, 133. lpp.

[165] Jansons, R. "PSRS represīvā aparāta darbība Latvijā 1944.-1945. gadā – valsts otrreizējās komunistiskās okupācijas rezultāts", *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*, VI. Rīga: LKM, 2005, 30. lpp.

[166] Bleiere, D., Butulis, I., Feldmanis, I., Stranga, A., Zunda, A. *Latvijas Vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 2005, 287. lpp.

2005. gadam Latvijas reokupācija netika analizēta kompleksi. Plašu izplatību nebija guvis arī reokupācijas jēdziens. 2005. gadā D. Bleieres, Ilgvara Butuļa, Ineša Feldmaņa, A. Strangas, Antonija Zundas grāmatā *Latvijas vēsture 20. gadsimts* tika izdalīta atsevišķa nodaļa *Latvijas reokupācija*. Tajā analizēta militārā, institucionālā reokupācija, represijas reokupācijas posmā, kolaborācija ar okupantiem, okupantu attieksme pret vietējiem iedzīvotājiem un reokupācijas iespaids uz iedzīvotāju noskaņojumu. Autori secina, ka Latvija tika atbrīvota no nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma, taču tai atkārtoti tika uzspiests padomju režīms. Iepriekš minētais autoru kolektīvs padziļinātu reokupācijas izpēti un tās saistību ar represijām veiksmīgi turpinājis arī savā 2007. gada darbā *Latvija Otrā pasaules karā*.

1.2.5. Literatūra Krievijā

LPSR drošības iestādes bija PSRS drošības iestāžu struktūrvienības un pētāmas kā vienota PSRS drošības iestāžu sastāvdaļa. Līdz ar to LPSR drošības iestāžu darbības pētīšanā svarīgi ir Krievijā iznākušie pētījumi par PSRS drošības iestāžu vēsturi un tur valdošie pētniecības virzieni. Diemžēl Krievijas vēsturnieki, izņemot Aleksandru Kokurinu[167], LPSR drošības iestādēm nav pievērsuši uzmanību.

Krievijas vēsturniekus, kuri pievērsušies PSRS drošības iestāžu darbības izpētei, var iedalīt divos virzienos. Pirmo virzienu pārstāv Krievijas vēsturnieki arhīvisti. Arhīvistu Ņikitas Petrova, A. Kokurina, Vladimira Naumova, Jurija Sigačeva, Vladimira Kozlova, Sergeja

[167] "Ieslodzīto evakuācija no Latvijas PSR Iekšlietu Tautas komisariāta cietumiem 1941. gadā", *Genocīda politika un prakse. Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata,* 1999. Rīga: Latvijas 50 gadu Okupācijas muzeja fonds, 2000, 159. – 163. lpp.; Кокурин, А. "Органы НКВД – МВД СССР по борьбе с вооруженным националистическим подпольем (Западная Украина и Белоруссия, Латвия, Литва и Эстония) (1939 – 1953). *Материалы научной конференции (круглого стола) "Современная историография и источниковедение истории отечественных органов госбезопасности (от Ф. Э. Дзержинского до Ю. В. Андропова). Тенденции развития"*." Труды Общества изучения истории отечественных спецслужб. Том III. Москва: Кучково поле, 2007, С. 254 – 276.

Miroņenko ar arhīvu līdzdalību izdotie dokumentu krājumu[168] komentāri sniedz ne tikai zinātnisko aparātu dokumentiem, bet arī objektīvu PSRS drošības iestāžu evolūcijas atspoguļojumu, kas ļoti svarīgs LPSR drošības iestāžu izpētē arī manā pētījumā. Latvijā dokumentu par PSRS drošības iestāžu institucionālajām pārmaiņām nav. Minēto dokumentu krājumu komentāros trūkst analīzes par drošības iestāžu darbību.

Ar PSRS drošības iestāžu analīzi izceļas arhīvistu Ņikitas Petrova, V. Kozlova, S. Miroņenko, Oļega Mozjuhina tie darbi[169], kuri pieskaitāmi pētījumu kategorijai. Minētie autori savos darbos sniedz vispārīgu ainu par drošības iestāžu lomu sabiedrībā. LPSR kā struktūrvienības darbības izpētei tie sniedz izpratni par PSRS un republikas drošības iestāžu savstarpēju saistību. Līdz ar to pētījumā atrodamas atsauces uz minētajiem darbiem. Tomēr konkrētu informāciju par Maskavas un Rīgas drošībnieku darba koordināciju autori nesniedz.

Otro virzienu pārstāv propagandistiskas ievirzes vēsturnieki. Šīs ievirzes vēsturnieki pārstāv FDD, Ārējās izlūkošanas dienesta izdevumus. Tā, piemēram, Ārējās izlūkošanas dienesta no 1995. līdz

---

[168] "Органы внутренних дел и госбезопасности Советского государства: хроника реорганизаций и назначений"; "Карательные органы советского государства (1917 – 1960 гг.)", *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 14 – 180; 7 – 102; "Введение", *Лаврентый Берия 1953: Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы.* Россия. XX век. Документы, сост. В. Наумов., Ю. Сигачев. Москва: Международный фонд Демократия, 1999; "История сталинского гулага: краткий обзор основных проблем и концепций", *Массовые репрессии в СССР*, том 1. История сталинского гулага. Конец 1920-х – первая половина 1950-х год. Собрание документов в семи томах, ответственные редакторы Н. Верт, С. Мироненко. Москва: РОССПЕН, 2004, С. 33 – 45.

[169] Крамола. Инакомыслие при Хрущеве и Брежневе. 1953 – 1982 гг. Рассекреченные документы Верховного суда и Прокуратуры СССР, под ред. В. А. Козлова, С. В. Мироненко. Москва: Материк, 2005; Козлов, В. *Неизвестный СССР: Противостояние народа ивласти 1953 – 1985 гг*. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2006; Мозохин, О. *Право на репресии: Внесудебные полномчия органов государственной безопасности (1918 – 1953)*. Москва: Кусково поле, 2006; Петров, Н. *Иван Серов Первый председатель КГБ*, Москва: Материк, 2005.

2006. gadam sešos sējumos izdotie Krievijas ārējās izlūkošanas vēstures apcerējumi zīmīgi ar subjektivitāti, jo sniedz tikai ar VDK veiksmīgo ārējo operāciju aprakstu. Par LPSR VDK piedalīšanos izlūkoperācijās, pat slavenās PSRS un Apvienotās Karalistes izlūkošanas un pretizlūkošanas operācijas laikā, pētījumā informācijas nav.[170] No propagandistiskās ievirzes drošības iestāžu vēsturniekiem vēl jāmin Alekseja Požarova – juridisko zinātņu kandidāta FDD Akadēmijas Tēvzemes vēstures katedras pasniedzēja – darbs *Daži drošības iestāžu darbības aspekti no piecdesmito līdz sešdesmito gadu pirmās puses*, sarakstīts 1997. gadā, un autoru kolektīva bez afišēta galvenā redaktora Tēvzemes specdienestu vēstures pētīšanas biedrības raksti[171], un autoru kolektīva darbs vēstures doktora R. Baiguzina redakcijā par Krievijas valsts drošības vēsturi[172]. Lai gan minētie autori analizē ne tikai PSRS drošības iestāžu kā vienota mehānisma darbību, bet arī piemin drošības iestāžu darbību Latvijā, šajos pētījumos jāuzsver vairākas nepilnības. Pirmkārt, darbos nav pietiekama zinātniskā aparāta. Izmantoti dokumenti, bet bieži nav noprotams, kādi konkrēti avoti izmantoti, jo nav nekādu atsauču. Otrkārt, drošības iestāžu darbība pētījumā heroizēta un nesniedz objektīvu un konkrētu drošības iestāžu operāciju atspoguļojumu. Ņemot vērā iepriekšminētos trūkumus, manā pētījumā propagandas ievirzes vēsturnieku darbi vienīgi pieminēti, analizējot drošības iestāžu veiktās operācijas, un kā alternatīva viedokļa sniedzēji.

Lielākā daļa Krievijas vēsturnieku izmanto PSRS perioda koncepciju par padomju varas atjaunošanu Baltijā. Daļa Krievijas vēsturnieku, kā Natālija Naročnickaja[173], Aleksandrs Sedunovs[174],

---

[170] *Очерки истории Российской внешней разведки*, том 5, 1945 – 1965 годы, гл. ред. С. Лебедев. Москва: Служба внешней разведки, Международные отношения, 2003.

[171] *Труды Общества изучения истории отечественных спецслужб*, том 1 – 3. Москва: Кучково поле, 2006 – 2007.

[172] *Государственная безопасность России: История и современность*, ред. Р. Байгузин. Москва: РОССПЕН, 2004.

[173] Нарочницкая, Н. *За что и с кем мы воевали*. Москва: Минувшее, 2005.

[174] Литвинов, М., Седунов, А. *Шпионы и диверсанты.Борьба с Прибалтийским шпионажем и националистическими бандформированиями на Северо-западе России*. Псков: Типография Псковской области, 2005, С. 343.

Mihails Ļitvinovs[175], N. Vladimircevs, A. Kokurins[176], 1944. un 1945. gada komunistiskās represijas pret Latvijas iedzīvotājiem uzskata par cīņu ar fašistiem, nevis par okupācijas varas instrumentu šīs pašas varas nostiprināšanai. Citi Krievijas vēsturnieki 1944. gada Latvijā uzsākto procesu raksturo kā Latvijas sovjetizāciju, nediskutējot, vai tā notika otrreizējas okupācijas apstākļos, vai arī tomēr notika reokupācija. Tā, piemēram, pēdējā nopietnākajā ārvalstīs veiktajā pētījumā par Baltijas padomju periodu *Baltija un Kremlis* Krievijas vēsturniece Jeļena Zubkova par diskutablu uzskata apzīmējumu "okupācija" 1940. gada jūnijā un augustā Latvijā notikušajam[177]. Taču, runājot par 1944. un 1945. gadu Latvijā, vēsturniece pievēršas pamatīgai sovjetizācijas analīzei, neskarot reokupācijas problemātiku. Tas pats arī Jūlijas Kantores darbā *Baltija: Karš bez noteikumiem (1939 – 1945)*[178].

Jāsecina, ka iepriekšējie pētījumi par daudzpusīgu LPSR drošības iestāžu darbību bijuši tikai sākuma stadijā vai arī neatspoguļo visas minētās darbības formas. Līdz šim Latvijā pētījumos izcelta vienīgi LPSR drošības iestāžu represīvā loma. Krievijā izdotie pētījumi LPSR drošības iestāžu darbību tikai piemin. LPSR drošības iestāžu darbība līdz šim izpētīta nepietiekami.

---

[175] Литвинов, М., Седунов, А. *Шпионы и диверсанты.Борьба с Прибалтийским шпионажем и националистическими бандформированиями на Северо-западе России*. Псков: Типография Псковской области, 2005, С. 343.

[176] "Введение", *НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939 – 1956). Сборник документов*, сост. Н. Владимирцев, А. Кокурин. Москва: Обьединенная редакция МВД России, 2008, С. 3 – 10.

[177] Зубкова, Е. Прибалтика и Кремль. 1940 – 1953. Москва: РОСПЕН, Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2008, С. 93 – 101.

[178] Кантор, Ю. *Прибалтика: война без правил (1939 – 1945)*. Санкт-Петербург: Журнал "Звезда", 2011, С. 243 – 259.

2. LPSR drošības iestāžu darbības normatīvais pamats un evolūcija no 1940. līdz 1956. gadam

2.1. LPSR drošības iestāžu darbības normatīvais pamats

LPSR drošības iestādes 1940. un 1941. gadā un no 1944. gada līdz 1956. gadam sargāja padomju konstitūcijā noteikto valsts iekārtu. Līdz ar okupāciju uz Latvijas teritoriju attiecināja PSRS 1936. gada konstitūciju. Tās 14. panta (g) un (i) apakšpunkti noteica, ka PSRS konstitūcijas izpildes un republiku konstitūciju atbilstības PSRS konstitūcijai kontroli un valsts drošības aizsardzību PSRS pārrauga PSRS augstākās varas un valsts pārvaldes institūcijas. Līdz ar to valsts drošības aizsardzība okupētajā Latvijā bija PSRS drošības iestāžu un to struktūrvienību LPSR drošības iestāžu uzdevums. Savukārt PSRS valsts pārvaldes institūcija – PSRS TKP – pārraudzīja PSRS un LPSR drošības iestāžu darbu. Ievērojams, ka konstitūcija neminēja PSKP lomu drošības iestāžu kontrolē.

1940. gada 25. augustā LPSR "Tautas saeimas" pieņemtās LPSR konstitūcijas 13. pants noteica, ka LPSR savā teritorijā valsts varu ar suverēnām tiesībām īsteno patstāvīgi, izņemot PSRS konstitūcijas 14. pantā noteiktos ierobežojumus, t. sk. arī PSRS pilnvaras valsts drošības garantēšanā. LPSR konstitūcijas 48. un 49. pants noteica, ka LPSR Valsts drošības tautas komisariāts ir koprepublikāniska institūcija, kas vada tai uzticētās LPSR valsts pārvaldes nozares, pakļaujoties PSRS koprepublikāniskam Valsts drošības tautas komisariātam. Minētās PSRS un LPSR konstitūcijas Latvijā eksistēja visā pētījumā analizētajā laika posmā. Jaunu konstitūciju PSRS pieņēma tikai 1977. gadā, bet LPSR pēc PSRS parauga – 1978. gadā.

Līdz 1940. gada 25. novembrim LPSR IeTK rīcības, izvirzot apsūdzības Latvijas iedzīvotājiem, novērtējums saistībā ar PSRS postulētajām konstitucionālajām normām ļauj secināt, ka konstitūcijā ietvertās normas neievēroja. LPSR TKP tikai 1940. gada 25. novembrī pieņēma paziņojumu par PSRS spēkā esošā KPFSR KK, Kriminālprocesa

likumu un citu padomju normu attiecināšanu uz okupēto Latvijas teritoriju.[179] Līdz ar šo paziņojumu okupētajā Latvijas teritorijā, ievērojot padomju postulētajās normas, formāli varēja piemērot Padomju Savienībā spēkā esošo KPFSR KK. Šāda rīcībā jāvērtē tikai kā formalitāte, kas nevarēja tiesiski radīt sekas okupētajai teritorijai. Pamatojoties uz KPFSR KK normām, LPSR drošības iestādes arestēja Latvijas iedzīvotājus un izvirzīja viņiem apsūdzības par padomju normatīvo aktu neievērošanu arī tad, ja šie pārkāpumi būtu notikuši pirms KPFSR normu formālās attiecināšanas uz okupēto Latvijas teritoriju.

Jāievēro, ka represijas pret Latvijas iedzīvotājiem sākās jau pirms 1940. gada 21. jūlija, kad Latvijas Republika pat vēl netika pasludināta par padomju republiku. Vēl līdz KPFSR KK ieviešanai 1940. gada 25. novembrī Latvijā bija arestēti apmēram 1500 cilvēku.[180] 1940. gadā liela daļa Latvijas Republikas pilsoņu tika pasludināti par ekspluatētājiem, pie buržuāzijas šķiras piederošiem; viņu represēšanai izmantoja KPFSR KK. Daudzi okupētās Latvijas iedzīvotāji tika tiesāti par Latvijas Republikas faktiskās neatkarības laikā (1918 – 1940) un pat Krievijas Impērijas laikā it kā veiktajiem noziegumiem pret PSRS un "strādnieku šķiru". Šādu rīcību noteica "padomju tiesībās", tajā skaitā KPFSR Krimināl kodeksā, ietvertais "šķiriskuma princips". Šķiriskuma princips paredzēja diskrimināciju pēc šķiriskas pazīmes, t. i., pēc cilvēka piederības kādai noteiktai ļaužu šķirai sabiedrībā. Latīnisko apzīmējumu *clasis* (klase, grupa, šķira) marksistiskajā teorijā izmantoja, lai apzīmētu lielas ļaužu grupas, uz kurām balstoties, veidojas sabiedrības politiskā organizācija. Vladimira Ļeņina (1870 – 1924) interpretācijā šķiru dažādību noteica pēc tā, vai konkrētajai

[179] "Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes 1940. gada 25. novembra paziņojums par KPFSR Krimināl, Krimināl procesa, Civilā, Civilprocesa, Darba likumu un Laulības, ģimenes un aizbildnības likumu kodeksa piemērošanu Latvijas PSR teritorijā", *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939 – 1991: dokumentu krājums.* Rīga: Nordik, 1999, 122. lpp.

[180] Vīksne, R. "Represijas pret Latvijas iedzīvotājiem 1940. – 1941. un 1944. – 1945. gadā: kopējais un atšķirīgais", *Latvija Otrajā pasaules karā*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 1. sēj. Rīga: Latvijas vēstres institūta apgāds, 2000, 289. lpp.

cilvēku grupai piederēja vai nepiederēja ražošanas līdzekļi, kāda bija šīs grupas vieta sabiedriskajā darba dalīšanā un vai tā ieguva vai neieguva saražoto galaproduktu. Līdz ar to cilvēki tika iedalīti ekspluatētājos un to pakļautībā esošos (ekspluatētie).

Līdz ar "padomju tiesībām" bija ievērojams "šķiriskuma princips", kas faktiski paredzēja pozitīvu diskrimināciju par labu "strādnieku šķirai", lai novērstu tai it kā nodarīto pārestību pagātnē.

Krievijā KK stājās spēkā 1922. gada 1. jūnijā. Tā autoru deklarētā iecere bija ar KK palīdzību valstij likt aizsargāt plašas darbaļaužu masas no kontrrevolucionāriem noziegumiem, kuriem piemītot šķiriska nokrāsa (aktīva pretdarbība pret strādnieku šķiru un arī aģitācija ar mērķi stiprināt starptautisko buržuāziju).[181] KPFSR KK 1926. gada redakcijā Padomju Savienībā stājās spēkā 1927. gada 1. janvārī. Minētajā redakcijā KK no 1940. gada 17. jūnija līdz 1961. gadam, kad stājās spēkā LPSR KK, bija piemērots arī okupētajā Latvijas teritorijā. KPFSR KK kontrrevolucionārie noziegumi, kas bija ietverti no 58.[1] panta līdz 58.[18] pantam, kā valstij bīstami noziegumi bija apvienoti atsevišķā nodaļā.

Pārsvarā gan 1940. un 1941. gadā, gan pētījumā apskatītājā laika posmā no 1944. līdz 1956. gadam, LPSR drošības iestādes iedzīvotājus politisku iemeslu dēļ represēja, vadoties no KPFSR KK kontrrevolucionāro noziegumu definējuma (58. *prim* panti), t. sk. visbiežāk piemērojot pantu 58.[1a] pantu par dzimtenes [PSRS] nodevību.[182] Minētie panti noteica, ka personai jāsaņem sods par dzimtenes nodevību – kaitēšanu PSRS militārajam spēkam, valsts neatkarībai un teritorijas neaizskaramībai, proti, par spiegošanu, militāra vai valsts noslēpuma izpaušanu, pāreju ienaidnieka pusē, bēgšanu vai pārlidošanu uz ārzemēm. Sods bija no desmit gadiem ieslodzījuma nometnē līdz nāvessodam.

1940. un 1941. gadā iedzīvotājus bieži notiesāja, pamatojoties uz KPFSR KK 58.[4] pantu – palīdzības sniegšana starptautiskajai buržuāzijai – un 58.[13] pantu – aktīva darbība "pret strādnieku šķiru un revolucionāro kustību, kas izdarīta atbildīgā vai slepenā (aģentūras)

[181] Соломон, П. *Советская юстиция при Сталине*. Москва: РОССПЭН, 1998, С. 30.
[182] *Уголовный кодекс РСФСР*. Москва: ГИЮЛ, 1950, С. 35.

amatā cariskajā iekārtā vai kontrrevolucionārajās valdībās pilsoņu kara posmā". Padomju Savienībā KPFSR KK panti par dzimtenes nodevību (58.[1a], 58.[1b], 58.[1v] un 58.[1g]) Valsts noziegumu sadaļā tika ieviesti jau ar 1934. gada 8. jūnija PSRS Centrālās Izpildu komitejas lēmumu. Jau trīsdesmitajos gados KK "dzimtenes nodevības pantus" interpretēja ļoti plaši. Stingri sodi tika piemēroti arī par neziņošanu, ja personai bija zināms, ka kāds cits grasās "nodot dzimteni".[183]

Pētījumā atsevišķa nodaļa atvēlēta LPSR drošības iestāžu cīņai ar pretpadomju aģitāciju un propagandu. Apsūdzības izvirzīšanai un notiesāšanai par šo noziegumu PSRS izmantoja atsevišķu KK pantu. Krimināls odāmību par pretpadomju aģitāciju un propagandu Latvijā sāka piemērot pēc tās okupācijas 1940. gadā.

1922. gadā, apspriežot KK saturu, V. Ļeņins pret jaundibināto režīmu Krievijā vērsto propagandu un aģitāciju gribēja definēt kā vienu no vissmagākajiem noziegumiem, par kuriem pienākas nāvessods. Pēc V. Ļeņina domām, propaganda un aģitācija, kura atbalsta starptautisko buržuāziju, bija jāsoda ar "augstāko soda mēru, vainu mīkstinošu apstākļu dēļ augstāko mēru nomainot ar brīvības atņemšanu vai izsūtīšanu no valsts"[184].

Pretēji V. Ļeņina vēlmēm KPFSR KK 69. pants par pretpadomju propagandu un aģitāciju nāvessodu nošaujot paredzēja tikai ārkārtējos apstākļos. Parastos apstākļos soda mērs par propagandu un aģitāciju bija ne mazāks par trim gadiem stingra režīma ieslodzījumā.[185]

KPFSR KK 58.[10] pants noteica, ka

> "Par propagandu vai aģitāciju, kurā aicina gāzt, graut vai vājināt Padomju varu vai izdarīt atsevišķus kontrrevolucionārus noziegumus (šī Kodeksa 58[2] līdz 58[9] p.), kā arī par tāda paša satura literatūras izplatīšanu, izgatavošanu vai glabāšanu noteikta brīvības atņemšana uz laiku, ne mazāku par sešiem mēnešiem. Par tādiem pašiem

[183] *Книга для учителя. История политических репрессий и сопротивления несвободе в СССР*, науч. ред. В. Шелохаев. Москва: Мосгорархив, 2002, С. 69.
[184] *Книга для учителя. История политических репрессий и сопротивления несвободе в СССР*, науч. ред. В. Шелохаев. Москва: Мосгорархив, 2002, С. 63.
[185] *Книга для учителя. История политических репрессий и сопротивления несвободе в СССР*, науч. ред. В. Шелохаев. Москва: Мосгорархив, 2002, С. 63.

nodarījumiem masu nemieros vai, izmantojot masu reliģiskos vai nacionālos aizspriedumus, vai kara apstākļos, vai apvidos, kuros izsludināts kara stāvoklis, noteikti šī Kodeksa 58.[2] pantā norādītie sociālās aizsardzības līdzekļi"

Krimināl kodeksa 58.[10] pants norādīja uz 58.[2] līdz 58.[9] pantos definēto kontrrevolucionāro noziegumu būtību:

58.[2] – bruņota sacelšanās;

58.[3] – sazināšanās kontrrevolucionāros nolūkos ar ārvalsti;

58.[4] – palīdzība starptautiskajai buržuāzijai;

58.[5] – svešas valsts vai arī kādas tās sabiedrības grupas pamudināšana uzbrukt PSRS;

58.[6] – spiegošana;

58.[7] – valsts ekonomikas graušana;

58.[8] – terora aktu veikšana pret padomju varas pārstāvjiem;

58.[9] – infrastruktūras un sabiedriskās mantas bojāšana kontrrevolucionārā nolūkā.

Savukārt KPFSR KK 58.[10] pantā pieminētais 58.[2] pants kā augstāko "sociālās aizsardzības līdzekli" noteica nošaušanu vai izsludināšanu par darbaļaužu ienaidnieku, konfiscējot mantu, atņemot PSRS pavalstniecību un uz visiem laikiem izraidot no PSRS, bet vainu mīkstinošos apstākļos pieļaujot sodu – brīvības atņemšanu vismaz uz trīs gadiem, vienlaikus konfiscējot mantu vai tās daļu.

KPFSR KK 58.[10] pantu vienu pašu vai arī kombinējot ar citiem pantiem, pastiprināti piemēroja tautas tiesa no 1929. līdz 1934. gadam kolektivizāciju veicinošajās kampaņās. Tad pret kolhoziem vērstie zemnieku izteikumi juridiski tika traktēti nevis kā saimniekošanas kritika, bet kā pretpadomju aģitācija ar KPFSR KK 58.[10] pantā izrietošo krimināl atbildību. Minēto gadu kampaņā KPFSR KK 58. *prim* pantu valsts noziegumi kopā ar 61. pantā definēto valsts uzdevumu neizpildi, 111. un 109. pantos noteikto atbildību par nolaidību un dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu bija galvenais juridiskais pamats kolektivizācijas pretinieku sodīšanai. Piemēram, KPFSR Centrālo-Melnzemes apgabalu tieslietu darbinieki "pavasara sējas kampaņas laikā" no 1930. gada 1. janvāra līdz 15. martam 53 brigādēs 347 reizes

izbrauca uz laukiem, un tā rezultātā tika notiesāti 4580 cilvēku, tajā skaitā 117 par kontrrevolucionāro aģitāciju[186].

Tāpat pastiprināti 58.[10] pantu izmantoja 1937. un 1938. gadā "lielā terora" apstākļos. 1938. gada aprīlī PSRS Prokuratūra nosūtīja instrukciju apgabalu un republiku prokuratūrām, ka kriminālllietu ierosināšanai pēc KPFSR KK 58. *prim* pantiem nepieciešams PSRS Prokuratūras akcepts. Tajā pašā instrukcijā PSRS Prokuratūra norādīja, ka padomju dzīves "apmelotājus" var tiesāt bez minētā akcepta.[187]

Pēc komunistiskās okupācijas 1940. gada 17. jūnijā Latvijas teritorijā represīvās iestādes KPFSR KK 58.[10] pantu reālu un iedomātu režīma pretinieku apsūdzēšanai izmantoja ilggadēju tā piemērošanas pieredzei politiskajos procesos Krievijā. KPFSR KK 58.[10] pants bija viens no visbiežāk piemērotajiem pantiem jau no 1940. gada jūnija līdz augustam okupētajā Latvijas teritorijā.[188]

Tūlīt pēc Latvijas otrreizējās okupācijas 1944. gadā komunistiskais totalitārais režīms izmantoja 58.[10] pantu, lai represētu okupētās Latvijas teritorijas iedzīvotājus par darbību nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma laikā. Tikai pēc 1955. gada 17. septembra PSRS AP Prezidija lēmuma *Par padomju pilsoņu amnestiju, kuri sadarbojās ar okupantiem Lielā Tēvijas kara posmā 1941. – 1945. g.* pirmo reizi PSRS vēsturē par pretpadomju propagandu un aģitāciju notiesātie tika amnestēti.[189]

Veicot Latvijas iedzīvotāju represēšanu, LPSR drošības iestādes laikā no 1944. līdz 1956. gadam piemēroja ne tikai KPFSR KK, bet arī citus padomju normatīvos aktus. Otrā pasaules kara gados PSRS represīvās institūcijas izveidoja normatīvo bāzi, uz kuras pamata rīkoties no nacionālsociālistiskās Vācijas armijas atkarotajā teritorijā.

---

[186] Соломон, П. *Советская юстиция при Сталине*. Москва: РОССПЭН, 1998, С. 86 – 87.

[187] Соломон, П. *Советская юстиция при Сталине*. Москва: РОССПЭН, 1998, С. 43.

[188] Ērglis, Dz., Šneidere, I., Vīksne, R., Žvinklis, A. "Padomju represijas Latvijā 1940. gada jūnijā – augustā", *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1964. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 13. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, 103. lpp.

[189] *Книга для учителя. История политических репрессий и сопротивления несвободе в СССР*, науч. ред. В. Шелохаев. Москва: Мосгорархив, 2002, С. 74.

1943. gada 2. jūnijā PSRS TKP apstiprinātais nolikums noteica, ka atbilstoši PSRS konstitūcijas 78. pantam, PSRS VDTK ir savienības un republikas tautas komisariāts (visā PSRS – PSRS VDTK, LPSR – LPSR VDTK). Atbilstoši PSRS konstitūcijas 14. panta (i) punktam PSRS VDTK bija jāsargā PSRS drošība.[190]

1944. un 1945. gadā, tā sauktajā okupētās Latvijas teritorijas "tīrīšanas" laikā, kad padomju represīvās iestādes veica lielu teritoriju totālu kontroli, represējot, pēc šo iestāžu domām, padomju varu apdraudošas personas, spēkā bija 1943. gada 19. aprīļa PSRS AP Prezidija dekrēts *Par sodu vācu fašistiskajiem ļaundariem, kuri vainīgi padomju civiliedzīvotāju un gūstā kritušo sarkanarmiešu nogalināšanā un spīdzināšanā, spiegiem, dzimtenes nodevējiem no padomju pilsoņu vidus un viņu atbalstītājiem*. Dekrēts iepriekš minētajām kategorijām pielīdzinātos cilvēkus atļāva tiesāt Sarkanās armijas divīziju kara tribunālos.[191]

Lielākā Latvijas iedzīvotāju deportācija pētījumā apskatītajā posmā, proti, 1949. gada martā, notika, pamatojoties uz 1949. gada 29. janvāra PSRS MP lēmumu Nr. 390-138-ps. Lēmums PSRS VDM uzdeva izsūtīt no Lietuvas, Latvijas un Igaunijas PSR "kulakus" ar ģimenēm, "nelegālā stāvoklī" esošu, bruņotās sadursmēs nošauto, notiesāto "bandītu", proti, nacionālo partizānu, un nacionālistu ģimenes, "legalizētos bandītus", kuri turpina naidīgu darbību un viņu ģimenes, represēto "bandītu" atbalstītāju ģimenes.[192] Lēmumus par konkrētu Latvijas iedzīvotāju izsūtīšanu pieņēma un iedzīvotājus ešelonos nogādāja LPSR VDM darbinieki.

---

[190] Ar PSRS TKP 1943. gada 2. jūnija lēmuma Nr. 621-191-ss *Par PSRS Valsts drošības tautas komisariāta nolikuma apstiprināšanu* apstiprinātais PSRS VDTK nolikums.
[191] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999, 970. lpp.
[192] *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939 – 1991: dokumentu krājums.* Rīga: Nordik, 1999, 279. lpp.

2.2. LPSR drošības iestāžu evolūcija no 1940. līdz 1956. gadam

2.2.1. LPSR IeTK/VDTK evolūcija

LPSR drošības iestāžu darbība bija nesaraujami saistīta ar PSRS drošības iestāžu darbību un to evolūciju, ko noteica PSRS politiskās pārmaiņās, Otrā pasaules kara norises, PSRS represīvā mehānisma izmaiņas. Tāpēc LPSR drošības iestāžu evolūcija apskatāma kontekstā ar PSRS drošības iestāžu evolūciju. Pārmaiņas PSRS drošības iestādēs automātiski ietekmēja LPSR drošības iestāžu darbību.

1940. gada jūnijā un augustā represiju veikšanai Latvijā PSRS IeTK izmantoja Latvijas Republikas politiskās policijas struktūras, t. i., Drošības policijas departamentu un tā Politisko pārvaldi[193], nomainot vadību un darbiniekus. No 1940. gada 17. jūnija līdz 1940. gada 5. augustam (kad Latviju nelikumīgi iekļāva PSRS sastāvā) Politiskā pārvalde jau arestēja 184 cilvēkus – pie varas vairs neesošās Latvijas Republikas valdības locekļus, policistus, tiesu darbiniekus, ierēdņus u.c.[194].

1941. gada 26. augustā sāka funkcionēt LPSR izpildvara – LPSR TKP, tomēr LPSR iekšlietu un drošības dienestus izveidoja tikai 30. augustā, kad tika saņemta tobrīd Padomju Savienībā par valsts iekšlietām un drošību atbildīgā komisariāta – PSRS IeTK 1940. gada 29./30. augusta pavēle Nr. 001072 *Par Latvijas PSR IeTK organizēšanu*. Saskaņā ar minēto pavēli 1940. gada septembrī sāka strādāt LPSR IeTK centrālais aparāts Rīgā, LPSR IeTK Daugavpils un Liepājas pilsētu daļas, 7 apriņķu daļas un 10 apriņķu nodaļas.[195] No 1940. gada 3. septembra par LPSR IeTK galveno struktūrvienību vadītāju vietniekiem kļuva no Maskavas atsūtītie IeTK darbinieki.

---

[193] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999, IX lpp.

[194] Vīksne, R. "Represijas pret Latvijas iedzīvotājiem 1940. – 1941. un 1944. – 1945. gadā: kopējais un atšķirīgais", *Latvija Otrajā pasaules karā*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 1. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 288. lpp.

[195] KFVA, r-9401. f., 1. apr., 561. l., 155. – 156. lp.

Minētie fakti liecina, ka PSRS IeTK bija lielāka loma LPSR IeTK izveidošanā un līdz ar to arī darbības nodrošināšanā nekā LPSR izpildvarai – TKP. LPSR IeTK bija vairākas daļas un nodaļas, t. sk. Izmeklēšanas daļa, Ekonomiskā, Ūdens u.c., tomēr režīma drošību Latvijā no 1940. gada 30. augusta līdz 1941. gada martam nodrošināja LPSR IeTK Valsts drošības pārvalde.[196]

1941. gada 3. februārī PSRS no IeTK atdalīja VDTK. Valsts drošības tautas komisariātam nodeva politiskās policijas funkcijas. Automātiski tika izveidots arī LPSR VDTK ar tādām pašām funkcijām. PSRS un arī LPSR IeTK tika atstātas iekšlietu funkcijas. 1941. gada 20. jūlijā ar PSRS AP Prezidija lēmumu PSRS VDTK un IeTK tika apvienoti, lai, Otrā pasaules kara darbībai notiekot jau PSRS teritorijā, represīvo institūciju darbība būtu centralizēta un vieglāk vadāma atbilstoši kara laika situācijai.[197]

Latvijas reokupācijas laikā (no 1944. gada jūlija) un 1945. gada 8. maijā notikusī Vācijas armijas kontingenta kapitulācija Kurzemē nepārtrauca Latvijas Republikas okupāciju. PSRS veiktā Latvijas reokupācija nomainīja nacionālsociālistiskās Vācijas okupāciju. PSRS un LPSR represīvās institūcijas (arī LPSR VDTK) kā vienas no otrreizējās komunistiskās okupācijas nodrošinātājām Latvijā jau no 1944. gada vasaras (sākot ar 17. jūliju) darbojās Sarkanās armijas ieņemtajās teritorijās Latgalē, Vidzemē, Zemgalē un Kurzemes dienviddaļā. Pēc 1945. gada 8. maija tās savu darbību izvērsa arī visā Kurzemes teritorijā.

Otrā pasaules kara gados PSRS represīvās institūcijas izveidoja normatīvo bāzi, uz kuras pamata rīkoties no Vācijas armijas atkarotajā teritorijā. Savukārt LPSR represīvās iestādes nacionālsociālistiskās Vācijas neokupētajā PSRS teritorijā tika veidotas darbībai okupētajā Latvijā. PSRS represīvās struktūras, kuras no 1944. gada darbojās Latvijā, jau bija noformējušās: IeTK un tās karaspēks no 1934. gada, VDTK un Aizsardzības tautas komisariāta galvenā pretizlūkošanas

---

[196] Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta darbība 1940. gadā. *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939 – 1991*: Dokumentu krājums, 123. lpp.

[197] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд “Демократия”, 2003, С. 28.

pārvalde *SMERŠ* no 1943. gada 14. aprīļa. Krievijā, Maskavā 1943. gada 3. janvārī ar PSRS IeTK rīkojumu izveidoja LPSR operatīvi čekistisko grupu, kura pakļāvās PSRS IeTK.[198] No šīs grupas izveidoja LPSR IeTK, kas darbojās Sarkanās armijas ieņemtajā Latvijas teritorijā 1944. gadā.

1943. gadā, Sarkanajai armijai frontēs gūstot panākumus, uzlabojās arī PSRS drošības iestāžu stāvoklis. 1941. – 1942. gadā, kad Sarkanā armija atkāpās arvien dziļāk PSRS teritorijā, PSRS drošības un iekšlietu iestādēm bija jākoncentrē spēki cīņai ar Vācijas karaspēku, savas daļas izvietojot Sarkanās armijas daļās un aizmugurē un tikai minimālu darbību veicot Vācijas iekarotajā PSRS teritorijā. Gan drošības, gan iekšlietu funkcijas nodrošināja vienīgi PSRS IeTK un tā struktūrvienības, arī LPSR IeTK operatīvās grupas darbinieki. 1943. gadā pēc PSRS militārajiem panākumiem PSRS drošības iestādēm pavērās plašākas iespējas pretizlūkošanas darbībai Vācijas armijas aizmugurē un no tās atkarotajās teritorijās. Centralizētais IeTK aparāts vairs nebija piemērots dažādu pretizlūkošanas un izlūkošanas uzdevumu veikšanai. Tādēļ 1943. gada aprīlī Valsts aizsardzības komiteja, VK(b)P CK un PSRS TKP pieņēma lēmumu par PSRS IeTK reorganizāciju, no IeTK atsevišķi nodalot valsts drošības struktūrvienības.

Ar PSRS Tautas Komisāru Padomes 1943. gada 14. aprīļa lēmumu Nr. 393-129-ps mēneša laikā PSRS represīvo iestāžu darbiniekiem tika uzdots izveidot PSRS VDTK. Uz šī lēmuma pamata no PSRS IeTK uz jaunizveidoto PSRS VDTK pārcēla tās operatīvās pārvaldes un daļas, kuras nodarbojās vienīgi ar drošības jautājumiem, bet nenodarbojās ar kriminālās noziedzības apkarošanu u.c. iekšlietu jautājumiem. Uz VDTK no IeTK pārceltās daļas kļuva par pamatu, uz kura izveidoja PSRS VDTK. Iepriekš minētais PSRS TKP lēmums noteica, ka VDTK drošības uzturēšanas uzdevumi ir izlūkošanas darbs ārzemēs, cīņa ar ārvalstu izlūkdienestu graujošu, spiegošanas un diversiju darbību valsts iekšienē (izņemot Sarkanās armijas daļās un iestādēs, Jūras Kara flotes un PSRS IeTK karaspēka daļās, kur ar pretizlūkošanu

[198] Truska L., Anušauskas A., Petravičiūtė I. *Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940 – 1953 metais*. Vilnius, 1999, P. 22.

nodarbojās šo resoru SMERŠ daļas), cīņa ar pretpadomju elementiem un izpausmēm PSRS iedzīvotāju vidū, rūpniecībā, transportā, sakaru sistēmā, lauksaimniecībā un citur, vadošo komunistiskās partijas darbinieku un valdības apsargāšana. PSRS TKP 1943. gada 14. aprīļa lēmums Nr. 393-129-ps noteica, ka citi pienākumi VDTK nav uzliekami. Lēmums vēl arī paredzēja, ka PSRS savienotajās republikās, tātad arī LPSR, jāizveido VDTK. Nolikums noteica, ka PSRS VDTK jāvada VDTK vietējās iestādes, tātad arī LPSR VDTK.[199]

1943. gada 14. aprīļa lēmums Nr. 393-129-ps arī noteica, ka republiku VDTK pašiem jāizveido savs strukturālais iedalījums, to veidojot pēc PSRS VDTK struktūras parauga. Minētais lēmums PSRS VDTK iedalīja šādās apakšvienībās:

1. Komisariāta vadība;
2. Sekretariāts;
3. Pirmā (Izlūkošanas) pārvalde;
4. Otrā pārvalde (Pretizlūkošana – "cīņa ar pretpadomju elementiem un ārvalstu izlūkdienestu aģentūru PSRS iekšienē, ārvalstu vēstniecību un pavalstnieku novērošana");
5. Trešā pārvalde (cīņa ar pretpadomju elementiem un ārvalstu izlūkdienestu aģentūru transportā);
6. Ceturtā pārvalde (diversiju veikšana pretinieka aizmugurē);
7. Piektā (šifrēšana – atšifrēšana);
8. Apsardzes pārvalde (vadošo komunistiskās partijas darbinieku un valdības apsargāšana);
9. Izmeklēšanas daļa (valsts un politisko noziegumu lietās) ar pārvaldes tiesībām;
10. Maskavas Kremļa komandanta pārvalde;
11. Administratīvi saimnieciskā un finanšu pārvalde;
12. "A" daļa (arhīvs, statistika, iekšējie cietumi un noziedznieku meklēšana);
13. "B" daļa (zinātniski pētnieciskais un izmēģinājumu darbs, dokumentu veidlapu viltošana, radiopretizlūkošana);

[199] PSRS TKP 1943. gada 14. aprīļa lēmums 393-129ss. Atslepenota KVFA (bez fondējuma) oriģināldokumenta kopija. Autora kolekcija.

14. "V" daļa (korespondences perlustrācija);
15. Kadru daļa.[200]

Pēc minētās struktūras (izņemot Izlūkošanas daļu un komandanta pārvaldi) atbilstoši izveidoja arī LPSR VDTK struktūru. Tikai LPSR VDTK nebija pārvalžu ar tām piešķirtajām komandēšanas tiesībām, bet mazākas struktūrvienības – daļas, kuras pakļāvās profilam atbilstošajai PSRS VDTK pārvaldei.

PSRS TKP 1943. gada 2. jūnija lēmums Nr.621-191-ss *Par PSRS Valsts drošības tautas komisariāta nolikuma apstiprināšanu* apstiprināja PSRS VDTK nolikumu. Minētais nolikums bija pamatā PSRS drošības iestāžu darbībai līdz pat 1959. gada 9. janvārim, kad PSKP CK apstiprināja jaunu PSRS VDK nolikumu[201].

PSRS VDTK nolikums arī noteica tās pilnvaras, kas nodrošināja VDTK uzdevumu izpildi:

1. Veikt darbu ar aģentūru, iegūstot informāciju;
2. Likumā noteiktā kārtība veikt izņemšanas, kratīšanas un aizdomās par noziedzīgu darbību turētu personu arestu;
3. Veikt izmeklēšanu VDTK arestēto personu lietā un, saskaņojot ar PSRS prokuratūru, krimināllietas nodot izskatīšanai atbilstošām PSRS tiesu institūcijām un PSRS IeTK Sevišķajai apspriedei;
4. Veikt dažādus speciālus pasākumus, lai atklātu ārvalstu aģentūras un "kontrrevolucionāro formējumu" naidīgo darbību valsts iekšienē;
5. Izdot pavēles, instrukcijas, norādījumus un rīkojumus, kuri nosaka PSRS VDTK un tās perifēro institūciju darbību visos PSRS VDTK kompetences jautājumos.[202]

---

[200] PSRS TKP 1943. gada 14. aprīļa lēmums 393-129-ss. Atslepenota KVFA (bez fondējuma) oriģināldokumenta kopija. Autora kolekcija.

[201] "№ 177. Выписка из прокола [tā tekstā – Aut.] № 200 заседания Президиума ЦК КПСС с утверждением проекта положения о КГБ при СМ СССР", *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 693 – 698.

[202] Ar PSRS TKP 1943. gada 2. jūnija lēmuma Nr.621-191-ss *Par PSRS Valsts drošības tautas komisariāta nolikuma apstiprināšanu* apstiprinātais PSRS VDTK nolikums. Autora kolekcija.

Analogas iepriekš minētās pilnvaras līdz ar to ieguva arī LPSR VDTK. PSRS VDTK nolikums uzsvēra, ka PSRS republikās veidojami republiku VDTK, pielīdzinot republikānisko struktūru PSRS VDTK. Republiku VDTK struktūra bija jāapstiprina PSRS VDTK. PSRS VDTK nolikums arī noteica, ka visu PSRS VDTK un vietējo VDTK institūciju atklāti strādājošo darbinieku un to slepeno kadru darbinieku, kuri tika leģendēti (sabiedrībai uzdoti par it kā ar VDTK nesaistītu profesiju pārstāvjiem), tiesības, savukārt pienākumi un statuss pielīdzināms Sarkanās armijas komandējošajiem kadriem. PSRS VDTK kadri uz šī nolikuma pamata tika noņemti no PSRS Tautas aizsardzības komisariāta uzskaites un pārvietoti PSRS VDTK uzskaitē. Saskaņā ar nolikumu PSRS VDTK komandējošiem kadriem tika piešķirtas speciālās valsts drošības dienesta pakāpes. Šādas pakāpes (ieskaitot 3. ranga valsts drošības komisāra pakāpi) varēja piešķirt vienīgi PSRS VDTK.[203] Tātad LPSR VDTK komandējošo kadru dienesta pakāpes arī piešķīra PSRS VDTK. 1. un 2. ranga valsts drošības komisāra pakāpi piešķīra ar PSRS TKP lēmumu. Nolikums atļāva visiem PSRS VDTK un vietējo VDTK institūciju atklāti strādājošiem darbiniekiem valkāt formas un atšķirības zīmes. Saskaņā ar PSRS VDTK nolikumu PSRS VDTK un tā vietējo institūciju (tātad arī LPSR VDTK) štatu skaitu un to izvietojumu apstiprināja PSRS TKP. PSRS TKP apstiprinātie kadri savukārt bija jāizvieto un amatā jāapstiprina PSRS VDTK.[204] Tātad LPSR VDTK savus kadrus varēja nodarbināt tikai tad, kad tos apstiprināja PSRS TKP un PSRS VDTK.

PSRS VDTK nolikums noteica, ka nauda, kuru PSRS TKP piešķir PSRS VDTK operatīvā darba ar aģentūru veikšanai, tiek turēta slepenā PSRS VDTK rīcībā esošā fondā un izlietota pēc VDTK noteiktām tāmēm slepeno kadru darbinieku, aģentūras un ziņotāju atalgošanai un ar viņu darbu saistītiem izdevumiem.[205]

Lietuvas PSR VDTK operatīvā grupa veidoja vēlāko Lietuvas PSR VDTK kadru sastāvu, kas Viļņā oficiāli sāka strādāt 1944. gada

---

[203] Turpat.

[204] Ar PSRS TKP 1943. gada 2. jūnija lēmuma Nr. 621-191-ss *Par PSRS Valsts drošības tautas komisariāta nolikuma apstiprināšanu* apstiprinātais PSRS VDTK nolikums. Autora kolekcija.

[205] Turpat.

15. jūlijā. Lietuvas PSR VDTK operatīvā grupas uzdevumi bija Lietuvas PSR VDTK kadru formēšana, izlūku un diversiju grupu organizēšana darbam Vācijas armijas aizmugurē Lietuvā un to darbības koordinēšana[206]. Analoģiskiem uzdevumiem vajadzēja būt arī Latvijas PSR VDTK operatīvajai grupai. Mainījās tikai darbības vieta – Vācijas armijas aizmugure Latvijā. Lietuvas PSR VDTK grupā tika izveidota 4. daļa, kas organizēja izlūkošanas un diversiju grupu darbību Lietuvā, to savstarpēji koordinējot. Lietuvas PSR operatīvajā grupā funkcionēja arī "A" daļa (operatīvais arhīvs), administrācija, kadru grupa, saimnieciskā un finanšu grupa. 1943. – 1944. gadā sāka formēt arī 2. (pretizlūkošanas) daļu.[207] Līdzīgs iedalījums, visticamāk, bija arī Latvijas PSR operatīvajai grupai.

Uz VDTK operatīvo apakšvienību bāzes 1943. gadā arī tika izveidoti PSRS republiku, autonomo republiku un apgabalu valsts drošības komisariāti un pārvaldes.[208] No 1943. gada 1. septembra Krievijā, Pavlovo Posadā, sāka darboties Lietuvas PSR VDTK operatīvā grupa.[209] 1943. gada septembrī turpat sāka veidot arī LPSR VDTK operatīvo grupu. LPSR VDTK operatīvajā grupā iesaistīja no Latvijas evakuētos drošības iestādes darbiniekus. Operatīvā grupa sāka darboties 1943. gada decembrī. No minētā laika līdz 1944. gada jūlijam operatīvo grupu vadīja Alfons Noviks. Īpašos kursos apmācīja jaunos drošības iestāžu kadrus[210].

PSRS TKP 1943. gada 14. aprīļa lēmums Nr. 393-129-ps noteica, ka republiku, novadu, apgabalu un rajonu VDTK jāveido, no IeTK uz VDTK pārceļot operatīvi čekistiskās pārvaldes, daļas un nodaļas[211]. Tātad arī tos 1943. gada 3. janvārī Maskavā izveidotās LPSR operatīvi čekistiskās grupas darbiniekus, kuri atbilda drošības

---

206 Truska, L., Anušauskas, A., Petravičiūtė, I. P. 23.
207 Turpat, P. 24.
208 *История советских органов государственной безопасности: учебник,* Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: 1977, С. 346.
209 Truska, L., Anušauskas, A., Petravičiūtė, I. P. 23.
210 LVA, PA-101. f., 6. apr., 5. l., 1. lp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2., 4., 5. lp.
211 PSRS TKP 1943. gada 14. aprīļa lēmums 393-129-ss. Atslepenota KVFA (bez fondējuma) oriģināldokumenta kopija. Autora kolekcija.

komisariāta darbinieka profilam, pārcēla uz LPSR VDTK operatīvo grupu. 1943. gada 3. janvārī izveidotās LPSR operatīvi čekistiskās grupas vadība atradās Maskavā, taču, spriežot pēc tā, ka Lietuvas PSR operatīvi čekistiskās grupas vadība arī atradās Maskavā, bet atsevišķas tai pakļautas operatīvi čekistiskās grupas (2 līdz 5 operatīvie darbinieki) dažādās PSRS vietās, kurās atradās evakuētie Lietuvas iedzīvotāji[212], visticamāk, analoga situācija bija arī ar Latvijas operatīvi čekistisko grupu. Pavēles par Baltijas republiku iekšlietu institūciju darbību PSRS IeTK izdeva vienādas visām trim Baltijas padomju republikām. Centrālo Lietuvas operatīvi čekistisko grupu Maskavā veidoja vadība (vadītājs un vietnieki), operatīvā daļa (13 darbinieki), administratīvi saimnieciskā daļa (22 darbinieki). Visā Lietuvas PSR operatīvi čekistiskajā grupā darbojās 67 darbinieki, t. sk. 53 operatīvie darbinieki. Operatīvā grupa rūpējās par kadru rezervi, veica izlūkdarbību Lietuvas teritorijā, strādāja ar arhīvu materiāliem (t. sk. aģentūras materiāliem), kas izvesti no Lietuvas, izsekoja evakuētos Lietuvas iedzīvotājus, vervēja tos, veica apcietināšanu un izmeklēšanu[213]. Nav pieejami dokumenti par LPSR operatīvi čekistiskās grupas kadru skaitu un izvietojumu. Spriežot pēc PSRS IeTK pakļautībā esošās Lietuvas PSR operatīvi čekistiskās grupas darbības un kadru skaita, arī Latvijas PSR operatīvi čekistiskās grupas iespējas ļāva deleģēt kadrus LPSR VDTK operatīvās grupas izveidošanai.

Lietuvas PSR VDTK grupa no 1943. gada 1.septembra darbojās kā PSRS VDTK 4. (diversiju veicējas ienaidnieka teritorijā) pārvaldes 2. daļas 3. nodaļa (informācija par nodaļas precīzām funkcijām dokumentos nav pieejama).[214] Acīmredzot Latvijas PSR operatīvā grupa no 1943. gada nogales līdz 1944. gada vasarai darbojās kā kāda no 4. pārvaldes 2. daļas nodaļām. Par to varētu liecināt fakts, ka 1943. gada 11. novembrī Latvijas Partizānu kustības štāba priekšnieks pulkvedis Artūrs Sproģis atmaskoto gestapo spiegu un dzimtenes nodevēju sarakstu LPSR VDTK operatīvās grupas vadītājam A. Novikam nosūtīja kā PSRS VDTK 4. pārvaldes valsts drošības komisāram (LPSR

[212] Truska L., Anušauskas A., Petravičiūtė. P. 22.
[213] Turpat, P. 23.
[214] Turpat.

drošības komisāra amatā A. Noviku iecēla tikai 1944. gada martā).[215] A. Novika kadru anketā minēts, ka no 1941. gada oktobra līdz 1943. gada decembrim viņš vadījis PSRS IeTK un VDTK nodaļu (acīmredzot PSRS IeTK 4. pārvaldes mazāko struktūrvienību).[216]

1943. gada decembrī izveidotā LPSR VDTK operatīvā grupa formēja kadrus darbam Latvijā, organizēja izlūku un diversantu grupu sūtīšanu pāri frontes līnijai. Operatīvās grupas dalībnieki arī veica izlūkošanu Vācijas okupētajā Latvijā. Otrā pasaules kara gados, tajā skaitā pētījumā aplūkotajā 1944. un 1945. gadā, Latvijā darbojās PSRS diversantu grupas, kas padomju historiogrāfijā tika dēvētas vienīgi par "partizāniem". Pēdējo gadu Krievijas vēsturnieku pētījumi pierāda PSRS iekšlietu un drošības iestāžu lomu Otrā pasaules kara laika PSRS diversantu grupu darbības organizēšanā un vadībā.[217]

Lai organizētu un vadītu Vācijas armijas aizmugurē desantējamās padomju diversantu grupas, kā arī jau Vācijas armijas okupētajos apgabalos esošos padomju partizānus, 1942. gada janvārī tika izveidota PSRS IeTK 4. pārvalde. PSRS IeTK 4. pārvalde no 1942. gada 30. maija galveno uzmanību pievērsa PSRS IeTK operatīvo grupu veiktās izlūkošanas un diversiju darbības organizēšanai un vadībai vācu aizmugurē (t. sk. Latvijā). Operatīvās un speciālās grupas uz Vācijas armijas aizmuguri nosūtīja arī PSRS VDTK, Sarkanās armijas pretizlūkošanas pārvalde *SMERŠ* un Sarkanās armijas Galvenā izlūkošanas pārvalde. VDTK speciālajām grupām bija konkrēti uzdevumi: noteiktu personu iznīcināšana vai diversijas veikšana. Latvijā tika desantētas PSRS IeTK 4. pārvaldei pakļautās PSRS speciālās grupas *Pobeda* un *Razgrom*. 1945. gadā Latvijas partizānu kustības štābs secināja, ka materiāli par *Razgrom*, kura sadarbojās arī ar citām

---

[215] *PSRS kaujinieki Latvijā (1941 – 1945).* II daļa. Dokumenti un materiāli. Sast. Strods, H. Rīga, Žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2007, 285. lpp.

[216] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2., 4., 5. lp.

[217] Попов А. *Диверсанты Сталина*. Москва: Яуза: ЭКСМО, 2004; Хаустов В. Органы государственной безопасности в тылу и на фронте. *Война и общество, 1941 – 1945*. Книга 2. Москва: Наука, 2004. С. 368 – 370; Попов А. *НКВД и партизанское движение*. Москва: ОЛМА – ПРЕСС, 2003; Боярский В. *Партизаны и армия. История утерянных возможностеей*. Минск; Москва: Харвест: АСТ, 2001.

diversantu grupām, atrodas nevis minētā štāba vai kāda cita PSRS teritorijā izvietotā partizānu štāba rīcībā, bet operatīvajā izmantošanā LPSR VDTK.[218] *Razgrom* kadrus formēja arī PSRS VDTK 4. pārvaldes nodaļas vadītājs A. Noviks un viņa vietnieks J. Vēvers. Kā savās atmiņās raksta *Razgrom* diversants Ivans Bogdanovs, abi iepriekš minētie drošības komisariāta darbinieki 1943. gada 6. jūnijā viņu iekļāvuši 24 cilvēku lielajā specgrupā *Razgrom*. Grupa tikusi desantēta Osvejas rajonā, lai tālāk virzītos uz Latviju [219] 1965. gadā LPSR VDK sniedza informāciju LKP CK Ideoloģiskajai daļai, kurā minēts, ka "Lielā Tēvijas kara" gados LPSR IeTK un VDTK uz Latviju nosūtīja 16 specgrupas ar 126 cilvēkiem, to skaitā grupas, kurās bija speciāli sagatavoti šo komisariātu darbinieki. Pēc LPSR VDTK informācijas 1943. – 1944. gadā Latvijā specgrupu sastāvā tika iesūtīti komisariātam 52 zināmi represīvo iestāžu darbinieki. Taču minētie skaitļi ir apšaubāmi, jo divos LPSR VDTK dokumentos atšķiras kopējais uz Latviju kara gados nosūtītais represīvo iestāžu darbinieku skaits, svārstoties no 126 līdz 156 cilvēkiem.[220] Svārstības izskaidrojamas ar to, ka Latvijā Vācijas pretdiversantu pasākumu rezultātā sagrauto PSRS specgrupu atliekas pievienojās no PSRS iesūtītajiem vai vietējiem diversantiem, kuri pakļāvās Latvijas partizānu kustības štābam vai Sarkanās armijas frontšu pavēlniecībām. Iespējams, ka drošības iestāžu darbinieku pievienošanās diversantu grupām noteica atšķirīgo LPSR IeTK/VDTK specgrupu skaitu. Maz ticams, ka minēto personu skaitā tika iekļauti diversanti no ar PSRS IeTK/VDTK struktūrvienībām, nesaistītām ar LPSR, jo specgrupu sūtīšana pāri frontes līnijai notika konspiratīvos apstākļos. PSRS VDTK, IeTK Sarkanās armijas pretizlūkošanas pārvalde *SMERŠ*, Sarkanās armijas Galvenā izlūkošanas pārvalde un frontšu pavēlniecības konspirācijas dēļ nekoordinēja grupu nosūtīšanu ienaidnieka teritorijā, kas izraisīja traģiskas sekas un savstarpējus apvainojumus. Tā PSRS IeTK specgrupa *Razgrom*, kuru formēja arī A. Noviks un J. Vēvers, 1943. gada jūnijā nonāca Latvijas partizānu brigādes vienību izvietojuma rajonos, Latvijā meklēja sev aģentūru un

[218] LVA, PA-302. f., 3. apr., 7. l., 207. lp.
[219] Strods, H. *PSRS kaujinieki Latvijā (1941 – 1945)*. I daļa. Rīga: Žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2006, 124. lpp.
[220] Turpat, 123. – 124. lpp.

drošu vietu darbam ar rāciju. *Razgrom* ar Latvijas partizānu brigādi nesadarbojās, Latvijā vervēja diversantus un uzdevās par 2. Latvijas partizānu brigādi, lai gan tobrīd tādu organizēt Latvijas partizānu kustības štābs nebija paredzējis. Uztraucies par šādu rīcību, Latvijas partizānu kustības štāba priekšnieks (LPKŠ) A. Sproģis 1943. gada 19. augustā vaicāja Centrālā partizānu kustības štāba priekšniekam S. Beļčenko, vai minētās grupas atrašanās Latvijā un 2. Latvijas partizānu brigādes formēšana bez sakariem ar Latvijas partizānu kustības štābu ir sankcionēta.[221] Par *Razgrom* darbību Latvijā no 1943. gada augusta, kā arī par LPSR VDTK operatīvās grupas pāri frontei sūtīto specgrupu darbību no 1943. gada rudens līdz 1944. gada jūlijam Latvijas arhīvu dokumentos trūkst informācijas. Vācijas okupētajā Kurzemē 1945. gadā LPSR VDTK specgrupas neizmantoja. 1944. gada martā A. Noviku PSRS VDTK iecēla par LPSR valsts drošības tautas komisāru[222]. Līdz 1944. gada jūlijam viņš turpināja vadīt LPSR VDTK operatīvo grupu[223], jo LPSR VDTK darbību kā komisariāts uzsāka 1944. gada jūlijā Latvijā.

Pēc 1943. gada 5. maija LK(b)P CK biroja sēdes, kad tika apstiprināti pirmie partijas un padomju darbinieki, kurus bija paredzēts sagatavot darbam Latvijā, LPSR pārvaldītājus pastiprināti gatavoja LK(b)P[224]. LK(b)P pirms savas darbības atjaunošanas Latvijā 1944. gadā par darbības programmu pieņēma VK(b)P CK un PSRS TKP 1943. gada 21. augusta lēmumu par neatliekamiem pasākumiem saimniecības atjaunošanai no vācu okupācijas atbrīvotajos rajonos. Balstoties uz šo lēmumu, no 1944. gada maija LK(b)P veidoja arī

---

[221] *PSRS kaujinieki Latvijā (1941 – 1945)*. II daļa. Dokumenti un materiāli. Sast. Strods, H. Rīga, Žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2007, 59. lpp.

[222] Кокурин, А. "Органы НКВД – МВД СССР по борьбе с вооруженным националистическим подпольем (Западная Украина и Белоруссия, Латвия, Литва и Эстония) (1939 – 1953).*Материалы научной конференции (круглого стола) "Современная историография и источниковедение истории отечественных органов госбезопасности (от Ф. Э. Дзержинского до Ю. В. Андропова). Тенденции развития"*."Труды Общества изучения истории отечественных спецслужб. Том III. Москва: Кучково поле, 2007, с. 262

[223] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2., 4., 5. lp.

[224] Strods, H. "PSRS okupācijas administrācija Latvijā 1944. gadā". *Cīņa par Baltiju.* Latvijas Okupācijas muzejs: Gadagrāmata 2004. Rīga: LOMF, 2005, 137. – 139. lpp.

operatīvās grupas darbam Latvijā. Tajās ietilpa vadoši LK(b)P, LPSR TKP, padomju un ministriju darbinieki. LK(b)P veidotās operatīvās grupas republikas un apriņķu vadībai uz Latviju tika nosūtītas, sākot ar 1944. gada jūliju. 1944. gada vasarā līdz vietējo padomju institūciju izveidošanai tās faktiski kļuva par vietējo padomju varu. Šīs grupas atjaunoja vietējās partijas un padomju institūcijas, izraudzījās kadrus.

1944. gada jūlija sākumā uz PSRS 1. Baltijas frontes rajonu izbrauca pirmā operatīvā grupa – vadoši LPSR darbinieki. Grupas atbildīgie vadītāji: no LK(b)P CK Kārlis Ozoliņš, bet no TKP – K. Celovs. Tajā bija 28 partijas darbinieki, tajā skaitā no partijas centrālā aparāta 5 cilvēki, 50 padomju darbinieki, 51 TKP komisariātu darbinieks, 14 komjaunatnes darbinieki, 13 arodbiedrību darbinieki u.c.[225] Otra grupa, kuras sastāvā bija arī trīs prokurori, uz frontes rajonu izbrauca 7. jūlijā.[226] Grupu sastāvā drošības iestāžu darbinieku nebija. Par operatīvo grupu došanos uz Latvijas teritoriju, kas bija PSRS kontrolē, ziņas ir līdz 1944. gada 31. augustam.[227] Acīmredzot pēc tam partijas, padomju un valdības darbinieki uz Latviju nedevās organizēti grupās. LPSR VDTK operatīvā grupa pārbaudīja uz Latviju sūtāmos LK(b)P un padomju operatīvo grupu kadrus un atsevišķi uz Latviju nosūtītos kadrus. Šādas pārbaudes notika vismaz no 1944. gada 7. maija līdz 1944. gada 20. decembrim.[228] Līdz ar to tika atsijāti politiski neuzticami darbinieki, kurus vadošos amatos nesūtīja.

Atbilstoši iestrādātajam mehānismam LK(b)P CK Sevišķais sektors partijas operatīvo grupu darbinieku sarakstus nodeva pārbaudei LPSR VDTK operatīvai grupai. Tad grupa deva savu atzinumu. Līdz ar to tika atsijāti darbinieki, kurus vadošos amatos nesūtīja. Tā 1944. gada 7. maijā LPSR VDTK operatīvā grupa LK(b)P CK Sevišķajam sektoram atsūtīja 8 cilvēku sarakstu, kurus bija paredzēts iekļaut tautas komisariātu un iestāžu sastāvos, bet par kuriem tika atrasta kompromitējoša informācija. Kompromitējošās informācijas pamatā bija dažādu Krievijas apgabalu un rajonu pārvalžu un daļu

[225] LVA, PA-101. f, 6. apr., 6. l., 5. – 6. lp.
[226] Turpat, 7. – 13. lp.
[227] Turpat, 87. – 89. lp.
[228] LVA, PA-101. f, 6. apr., 5. l.

materiāli.[229] VDTK informācija atradās arī par augstākās partijas nomenklatūras darbiniekiem. Tā, pārbaudot uz Latviju nosūtāmo operatīvo grupu, kurā bija LKP CK pirmais sekretārs J. Kalnbērziņš, TKP priekšsēdētājs Vilis Lācis u.c. augstas amatpersonas, atklājās, ka Jānis Ostrovs – LK(b)P CK propagandas un aģitācijas daļas vadītājs – 1937. gadā politisku iemeslu dēļ saukts pie kriminālatbildības, bet, tā kā neesot bijis nozieguma sastāva, viņa lieta pārtraukta. 1938. gadā atkal arestēts un saukts pie kriminālatbildības pēc Uzbekijas PSR normatīvajiem aktiem, taču ar Uzbekijas PSR IeTK 1939. gada lēmumu no apcietinājuma atbrīvots. J. Kalnbērziņš ar šo informāciju tikai iepazinās, un J. Ostrova darbībai šķēršļi netika likti.[230]

Pēc LK(b)P CK biroja lūguma 1944. gadā LPSR VDTK operatīvā grupa pārbaudīja arī atsevišķus komunistiskās partijas biedrus, par kuriem bija aizdomas, ka tie neatbilst komunista politiskajam standartam[231]. Acīmredzot minētajā laikā grupai bija pietiekamas pilnvaras, lai kontrolētu LKP nomenklatūru. Visu J. Staļina varas laiku LPSR VDTK/VDM veiktā LPSR vadošo kadru pārbaude kavēja latviešu izvirzīšanos dažādos amatos. Gandrīz katram latvietim radi bija represēti, atradās emigrācijā vai tika ieskaitīti politiski neuzticamo kategorijā.

Līdz 1944. gada jūlijam LPSR VDTK operatīvās grupas 2. Baltijas frontes darbinieki pratināja sagūstītos *Latviešu SS brīvprātīgā leģiona* 15. un 19. divīzijas militārpersonas par stāvokli Latvijā, 15. divīzijas formēšanu, par leģiona militārpersonu noskaņojumu, par evakuēto no PSRS uz Latviju likteni, baumām par paredzēto Latvijas iedzīvotāju izvešanu uz citām Eiropas zemēm un dažādu objektu mīnēšanu, Sarkanajai armijai ienākot Latvijā u.tml.[232]

1944. gada pavasarī 2. Latvijas partizānu brigādes bāzē Lubānas–Madonas mežos tika desantēta Sarkanās armijas Aizmugures karaspēka pārvaldes, PSRS IeTK un VDTK operatīvā grupa.[233]

---

[229] LVA, PA-101. f, 6. apr., 5. l, 1. lp.
[230] Turpat, 7. lp.
[231] Turpat, 2. lp.
[232] LVA, PA-101. f., 6. apr., 21. l., 3. lp.
[233] Strods, H. *PSRS kaujinieki Latvijā (1941 – 1945)*. I daļa. Rīga: Žurnāla "Latvijas vēsture" fonds, 2006, 126. lpp.

Noprotams, ka šīs grupas uzdevums bija uzsākt PSRS represīvo iestāžu pastāvīgu darbību Latvijā un vākt informāciju par komunistiskajam režīmam nelabvēlīgām personām teritorijā, kurā bija paredzēts ienākt Sarkanajai armijai. Par to, ka operatīvajai grupai bija šādi uzdevumi, var spriest pēc Lietuvas PSR piemēra. 1944. gada jūnija otrajā pusē tika izveidotas divas speciālas Lietuvas PSR drošības iestāžu darbinieku operatīvās grupas. Viena kapteiņa M. Čiobotova vadībā Ziemeļlietuvā, bet otra leitnanta B. Ļevikova vadītā grupa Lietuvas centrālajā daļā. Minētās grupas kopā ar Sarkanās armijas daļām devās uz Lietuvu un nostiprinājās Lietuvas apriņķu centros un lielākajās pilsētās. Tur tās pārņēma nacionālsociālistiskās Vācijas administrācijas, militāristu, izlūkdienesta dokumentus un materiālās vērtības (radiostacijas, transporta mezglus u.c.), uzņēma sakarus ar jau Lietuvā aktivizētām VDTK grupām (visticamāk, desantētajām specgrupām – Aut.).[234] Domājams, ka 1944. gada jūlijā Latvijā iesūtītajai PSRS VDTK 4. pārvaldes operatīvajai grupai, kuras sastāvā bija arī LPSR VDTK operatīvā grupa, bija tādi paši uzdevumi Latvijas teritorijā.

PSRS VDTK 4. pārvaldes operatīvā grupa tika desantēta 2. Latvijas partizānu brigādes bāzē Lubānas–Madonas mežos 1944. gada jūlijā. Par tās ierašanos Latvijā bija vienojies LPSR valsts drošības tautas komisārs A. Noviks un LPKŠ priekšnieks A. Sproģis.[235] Līdz ar ierašanos Latvijā LPSR VDTK operatīvās grupas darbinieki, kuri no 1943. gada rudens bija formējuši kadrus darbam Latvijā, no 1944. gada jūlija varēja ķerties pie LPSR VDTK izveidošanas.

LPSR VDTK operatīvās grupas tika nosūtītas uz Latvijas apriņķiem. Tās kļuva par kodoliem, ap kuriem 1944. gadā veidojās LPSR VDTK apriņķu daļas Latgalē, Vidzemē un Zemgalē.[236] A. Noviks atmiņās minējis, ka vienlaikus ar frontes tuvošanos Latvijai LPSR VDTK bija oficiāli noformēts. Komisariātam kadru nav trūcis, un tie bijuši gatavi ķerties pie darba.[237] Minētais apgalvojums gan ir apšaubāms. 1944. gadā LPSR IeTK, kurš arī pildīja represīvās funkcijas, kadru (it

[234] Truska, L., Anušauskas, A., Petravičiūtė, I. P. 24
[235] Strods, H. "PSRS okupācijas administrācija Latvijā 1944. gadā". *Cīņa par Baltiju*. Latvijas Okupācijas muzejs. Gadagrāmata 2004. Rīga: LOMF, 2005. 146. lpp.
[236] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2. lp.
[237] Strods, H. "PSRS okupācijas administrācija Latvijā 1944. gadā", 138. lpp.

īpaši tie, kas pārzināja Latvijas situāciju) trūka. Otrā pasaules kara darbības dēļ daļēji izira tā LPSR IeTK sistēma, kura Latvijā tika izveidota 1940. – 1941. gadā. 1944. gada sākumā, kad bija prognozējama Sarkanās armijas ielaušanās Latvijā jau minētā gada laikā, darbam LPSR steidzami vajadzēja formēt LPSR IeTK kadrus. 1944. gada septembrī LPSR IeTK bija 7281 štata vieta, no kurām 19. septembrī, kad LPSR IeTK vadība atrodās Daugavpilī, tika nokomplektētas 2026 vietas. Komisariātam trūka 5255 darbinieku. Līdz ar to IeTK funkcionēja nepilnvērtīgi. Milicijā trūka 2274 darbinieku, LPSR IeTK pakļautajā Šoseju pārvaldē – 453 inženiertehniskie speciālistu, ugunsdzēsējos – 1371, bet cietumos – 660 darbinieku. LPSR iekšlietu tautas komisārs Augusts Eglītis uzskatīja, ka no nacionālajiem kadriem vairāk cilvēku komisariātam piesaistīt nevar un brīvus kadrus nevar atrast arī citās PSRS republikās. LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš bija devis norādījumu Latvijas partizānu kustības štābam norīkot 1000 cilvēku darbam LPSR IeTK. Štābs uz LPSR IeTK bija nosūtījis 400, taču IeTK darbā varēja noformēt tikai 264. Pārējie vai nu nebija spējīgi veikt iekšlietu darbinieka uzdevumus, vai arī nebija politiski atbilstoši.[238] A. Eglītis J. Kalnbērziņam lūdza radušos situāciju glābt, pārceļot darbā LPSR IeTK bijušos darbiniekus, kuri strādā citos PSRS republiku tautas komisariātos, komunistiskās partijas un padomju organizācijās, nododot LPSR IeTK rīcībā esošos partizānus, kurus var izmantot iekšlietu darbam, komplektēt ārštatniekus no rezervē esošām militārpersonām, piesaistot LPSR darba rezervju skolu audzēkņus un komunistiskās partijas kursus pabeigušos. LK(b)P pilsētu un apriņķu komitejām tika lūgts palīdzēt kadru komplektēšanā.[239] Jau 1944. gada 3. augustā LPSR IeTK vajadzībām Latvijā iesūtīja 878 cilvēkus no Krievijas[240], jo trūka vietējo kadru. Ņemot vērā iepriekš minētās grūtības LPSR IeTK kadru komplektēšanā, nav ticams, ka tās 1944. gadā neizjuta arī LPSR VDTK. Tomēr šīs grūtības noteikti bija mazākas, jo atalgojums LPSR VDTK ierindas darbiniekiem bija augstāks nekā LPSR IeTK milicijā, Šoseju pārvaldē un citās IeTK struktūrās

[238] LVA, PA-101. f., 6. apr., 21. l., 22. lpp.
[239] Turpat, 23. lpp.
[240] Strods, H. "PSRS okupācijas administrācija Latvijā 1944. gadā", 145. lpp.

(neskaitot centrālo IeTK aparātu). Atkāpjoties no Latvijas teritorijas 1941. gadā, daudzi LPSR IeTK bijušie darbinieki 1943. gadā pārgāja strādāt darbā uz citu republiku VDTK daļām.[241]

LPSR VDTK apriņķa daļas visā Latvijā darbu uzsāka tikai pēc karadarbības beigām Kurzemē 1945. gada 8. maijā. Jau pirms tam, 1945. gada pavasarī, LK(b)P CK lūdza Latvijas Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes savienības Centrālo Komiteju, konkrētāk, Indriķi Pinksi, kopā ar VDTK pārstāvjiem izvēlēties 150 komjauniešus darbam drošības iestādēs.[242] Tomēr vēl 1945. gada 25. maijā trūka 250 darbinieku, galvenokārt operatīvo darbinieku. Tad LK(b)P CK uzdeva darbam LPSR VDTK apriņķa daļās atlasīt vismaz 150 cilvēkus no LPSR IeTK Iznīcinātāju bataljonu kaujinieku, komjauniešu un komunistiskās partijas biedru vidus, kurus apmācītu mēnesi ilgos kursos Rīgā.[243] Stingrās prasības pret kandidātu biogrāfijām rezultējās ar to, ka darbam Latvijas teritorijā bija grūti atrast piemērotus latviešu tautības kandidātus. Tas gan neattiecās uz Krievijas latviešiem. No LPSR VDTK vadības viedokļa vispiemērotākie bija padomju armijas karavīri – latvieši, kuri nebija atradušies vācu okupētajā teritorijā[244]. Nacionālo kadru trūkums bija sevišķi jūtams apriņķos, kur iedzīvotāju vairākums neprata krievu valodu. Arī partijas biedri dažādu apsvērumu dēļ ne vienmēr vēlējās pieteikties darbā LPSR VDTK.[245]

2.2.2. LPSR VDM evolūcija

1946. gada 22. martā ar PSRS VDTK pavēli Nr. 00107, kura tika izdota saskaņā ar PSRS AP 1946. gada 15. marta lēmumu, PSRS VDTK tika pārdēvēts par Valsts drošības ministriju. Līdz ar to arī LPSR VDTK kļuva par LPSR VDM. PSRS VDM pārvaldes kļuva par Galvenajām pārvaldēm. 1946. gada 4. maijā notika PSRS VDM paplašināšanās un Vsevoloda Merkulova vietā par PSRS VDM priekšsēdētāju tika nozīmēts Viktors Abakumovs, bet viņa vadītā PSRS Bruņoto spēku

[241] LVA, PA-101. f., 6. apr., 21. l., 31. lp.
[242] LVA, PA-101. f., 7. apr., 31a. l., 11. lp.
[243] Turpat, 19. – 20. lp.
[244] LVA, PA-7962. f., 1. apr., 21. l., 106. – 107. lp.
[245] LVA, PA-114. f., 5. apr., 108. l., 9. lp.

ministrijas Galvenā pretizlūkošanas pārvalde *SMERŠ* iekļāvās PSRS VDM. Saskaņā ar VK(b)P Politbiroja 1946. gada 4. maija lēmumu P 51/IV militārā pretizlūkošana iekļāvās PSRS VDM kā 3. Galvenā pārvalde. Tā kontrolēja arī Latvijā dislocētās PSRS bruņoto spēku vienības, taču 3. Galvenās pārvaldes daļas Latvijā neatradās LPSR VDM pakļautībā. Atbilstoši PSRS VDM struktūrai 1946. gadā izveidojās arī LPSR VDM struktūra:

2.daļa (pretizlūkošana),
Meklēšanas daļa – meklēja "PSRS iesūtīto ārzemju izlūkdienesta aģentūru un citus naidīgus elementus"[246],
Operatīvā daļa,
Šifrēšanas un atšifrēšanas daļa,
Transporta daļa (transporta drošība),
"A" daļa (arhīva un statistikas daļa),
"B" daļa (operatīvās tehnikas daļa – tehnikas pielietošana),
"V" daļa (korespondences perlustrācija),
"D" daļa (ekspertīzes un dokumentu viltošana),
"O" daļa (operatīvais darbs visās reliģiskajās konfesijās),
"R" daļa (radio pretizlūkošana),
"T" daļa (cīņa ar personām, "kuras izsaka teroristiskus draudus partijas un padomju vadītājiem"[247]),
Izmeklēšanas daļa īpaši svarīgās lietās (t. sk. politiskajās),
Administratīvi saimnieciskā,
Finanšu daļa,
Lietvedības daļa,
Kadru daļa,
Sekretariāts,
Inspekcija (izmeklēja VDM darbinieku dažādus pārkāpumus),

[246] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 35.
[247] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 36.

Cietuma daļa (pārraudzīja LPSR VDM izolatoru VDM ēkā Rīgā, Stabu un Brīvības ielu krustojumā).[248]

No 1947. gada daļa PSRS IeM funkciju tika deleģētas VDM. Tas izskaidrojams ar J. Staļina vēlmi izveidot vienu spēcīgu centralizētu PSRS drošības dienestu, V. Abakumova ietekmes augšanu un cenšanos pakļaut sev daļu IeM aparāta. Saskaņā ar 1947. gada 20. janvāra PSRS Ministru Padomes lēmumu, no Baltijas republiku IeM, Ukrainas un Baltkrievijas rietumu apgabalu IeM pārvaldēm Bandītisma apkarošanas daļas pārgāja republiku un apgabalu VDM rīcībā. Minētajos PSRS reģionos IeM Bandītisma apkarošanas daļas nespēja likvidēt bruņotās pretošanās grupas. Lai pastiprinātu cīņu pret bruņoto pretošanos, ar šo pašu lēmumu Iekšējais karaspēks no PSRS IeM tika nodots VDM. Latvijā, tāpat kā citur Baltijā, uz Bandītisma apkarošanas daļas bāzes 1947. gada martā tika izveidota 2N daļa (cīņa ar bandītismu).[249]

Ņemot vērā PSRS IeM un VDM 1947. gada 21. janvāra pavēli Nr.0074/0029, Iekšējais karaspēks no IeM tika nodots VDM. Latvijā dislocētie PSRS IeM 5. divīzijas pulki, kuri piedalījās bruņotās pretošanās apspiešanā, nonāca LPSR VDM rīcībā. No LPSR IeM LPSR VDM pārņēma Iznīcinātāju bataljonus, kurus izmantoja nacionālo partizānu apkarošanā.

Balstoties uz 1947. gada 21. janvāra PSRS IeM un VDM pavēli Nr. 0075/0030, transporta milicija no IeM nonāca PSRS VDM Transporta pārvaldes pakļautībā. Tātad Latvijā transporta milicija nonāca LPSR VDM Transporta daļas rīcībā.

1948. gada aprīlī no PSRS IeM Valsts drošības ministrijas pakļautībā nonāca dzelzceļa apsardzes karaspēks[250]. Līdz ar to arī Latvijā visa transporta drošības sistēma nonāca LPSR VDM pārziņā.

---

[248] Turpat, C. 35 – 36.

[249] Государственная безопасность России: История и современность. Саратовский государственный социально-экономический университет.Институт общественной мысли. Ред. Байгузин Р. Москва: РОССПЕН, 2004, С. 596.

[250] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд “Демократия”, 2003, С. 37.

1949. gada 10. septembrī, ņemot vērā PSRS IeM un VDM pavēli, no PSRS VDM 5. (operatīvās) pārvaldes tika nodalīti ārējās novērošanas (izsekošanas) un personu noteikšanas dienesti. Šie dienesti tika apvienoti VDM 7. (operatīvajā novērošanas) daļā. Šādu daļu izveidoja arī LPSR VDM, kur tā pastāvēja līdz 1991. gadam.

1949. gada 6. decembra PSRS VDM pavēle Nr. 00386 noteica jaunu PSRS VDM 5. Galvenās pārvaldes struktūru. PSRS VDM "O" daļa (garīdzniecības un ticīgo kontrole) tika likvidēta. Šīs funkcijas tika nodotas 5. Galvenajai pārvaldei (LPSR VDM – atbilstoši 5.daļai). Par PSRS VDM 5. Galvenās pārvaldes un LPSR VDM 5. daļas galvenajiem uzdevumiem kļuva politiska rakstura darbības: cīņa ar naidīgiem un pretpadomju elementiem, vēršanās pret garīdzniecību, pretpadomju sacerējumu rakstītāju un izplatītāju meklēšana[251].

Saskaņā ar 1949. gada 17. oktobra PSRS IeM un PSRS VDM pavēli Nr. 00968/00334, no Iekšlietu ministrijas miliciju pārcēla Valsts Drošības ministrijas pakļautībā. Līdz ar to visa milicija arī LPSR tika pakļauta LPSR VDM, bet Latvijā dislocētās PSRS VDM robežsardzes karaspēka daļas palika PSRS līmeņa pakļautībā.

VK(b)P CK 1949. gada 19. septembra lēmuma rezultātā viss šifrēšanas un atšifrēšanas darbs no PSRS VDM pārgāja VK(b)P CK pakļautībā. Tika likvidētas PSRS VDM 6. Galvenā pārvalde un LPSR VDM 6. daļa.[252] Ar PSRS VDM 1952. gada 11. janvāra pavēli Nr. 0029 darbību uzsāka LPSR VDM 1. (Izlūkošanas) daļa.

2.2.3. LPSR IeM/VDK evolūcija

J. Staļina nāve 1953. gada 5. martā satricināja ne tikai PSRS politisko sistēmu, bet arī ieviesa būtiskas izmaiņas PSRS un LPSR drošības iestāžu uzbūvē. PSRS MP priekšsēdētaja vietnieks un iekšlietu ministrs L. Berija, kā arī viņu atbalstošie nomenklatūras komunistiskās

---

[251] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 37 – 38.

[252] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 38.

partijas biedri, drošības iestāžu darbinieki centās valsts politisko un arī represīvo varu pakļaut sev. Līdz ar to notika PSRS VDM un PSRS IeM sapludināšana PSRS IeM, kura bija pakļauta iekšlietu ministram L. Berijam. Jau J. Staļina nāves dienā notika PSKP CK Plēnuma, PSRS MP un PSRS AP Prezidija kopīga sēde. Šajā sēdē tika pieņemts lēmums par abu iepriekš minēto ministriju apvienošanu Iekšlietu ministrijā. Juridiski šo saplūšanu noformēja 1953. gada 15. marta PSRS AP likums par abu ministriju apvienošanu vienā, kā arī par L. Berijas iecelšanu PSRS iekšlietu ministra un PSRS MP priekšsēdētāja pirmā vietnieka amatā[253]. Latvijā VDM un IeM saplūšana notika vienlaikus ar L. Berijas centieniem iegūt PSRS, tā saukto nacionālo, republiku vadošo kadru atbalstu. Pēc L. Berijas iniciatīvas 1953. gada maijā un jūnijā tapa PSKP CK Prezidija lēmumi par stāvokli nacionālajās republikās. L. Berija pats vērsās PSKP CK Prezidijā ar ziņojumiem *Lietuvas PSR jautājumi*, *Ukrainas PSR Rietumu apgabalu jautājumi, Baltkrievijas PSR jautājumi*. Ziņojumos L. Berija pamatoja nacionālās politikas principu pārskatīšanu – atteikšanos no rusifikācijas un nacionālo kadru izvirzīšanas nepieciešamību.[254] Kopējā ziņojumu nostāja ļāva nacionālo republiku vadībai izdarīt secinājumus, ka jāmaina visa kadru izvirzīšanas politika. L. Berija iestājās arī par nacionālo kadru izvirzīšanu iekšlietu sistēmā.

PSKP CK ziņojumu un lēmumprojektu par Latviju sagatvoja PSKP CK sekretariāta vadītājs un sekretārs Ņ. Hruščovs. 1953. gada 12. jūnijā PSKP CK šo lēmumu arī pieņēma. Jau pēc mēneša un vēlākajos Ņ. Hruščova valdīšanas gados lēmums politiskās konjunktūras dēļ netika pieminēts. Īpaši nepatīkami Ņ. Hruščova sastādīto 1953. gada ziņojumu par LPSR un PSKP CK 1953. gada 12. jūnijā lēmumu par Latviju bija pieminēt pēc LKP CK 1959. gada

---

[253] "Карательные органы советского государства (1917 – 1960 гг.)", *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 72.

[254] "№ 15. Постановление Президиума ЦК КПСС о политическом и хозяйственном состоянии Западных областей Украинской ССР", "№ 16. Постановление Президиума ЦК КПСС о положении в Литовской ССР", *Лаврентый Берия 1953: Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы.* Россия. XX век. Документы, сост. В. Наумов., Ю. Сигачев. Москва: Международный фонд Демократия, 1999, С. 46 – 52.

jūlija plēnuma, kad Ņ. Hruščova spiediena rezultātā tika atstādināti tā sauktie LKP nacionālkomunisti. Ņ. Hruščovs L. Beriju nosodošajā PSKP CK 1953. gada jūlija plēnumā par atbildīgu lēmuma pieņemšanā par Latviju pasludināja vienīgi L. Beriju, pierakstot viņam pretvalstisku rīcību[255]. L. Berija Ņ. Hruščovu bija pārliecinājis, ka PSKP CK lēmuma projektam par Latviju pamatā jāņem viņa sastādītais ziņojums par Lietuvas PSR. Ziņojumā L. Berija norādīja, ka Lietuvas PSR izkropļota nacionālā politika un amatos nepietiekami izvirzīti nacionālie kadri. Savukārt represīvo iestāžu darbība pret Lietuvas nacionālajiem partizāniem bijusi pārspīlēta, jo balstījusies vienīgi uz klaju un masveidīgu partizānu likvidēšanu ar spēka metodēm.[256]

Autora rīcībā esošie Ņ. Hruščova ziņojuma par LPSR un PSKP CK 1953. gada 12. jūnija lēmuma par Latvijas PSR (dokumentu kopijas) teksti ļauj izdarīt secinājumus, ka tekstuāli abi dokumenti ir gandrīz vienādi.[257] Tātad 1953. gada 12. jūnijā tika pieņemts Ņ.Hruščova variants, uzskatot, ka viņš vadījies pēc L. Berijas ziņojuma par Lietuvas PSR. L. Berija savu ziņojumu par Lietuvu uzskatīja par piemēru arī ziņojumam par Latviju, lai pasvītrotu savu lomu procesu virzīšanā. L. Berijas ziņojuma par Lietuvas PSR teksts pauž tās pašas iepriekš minētās atziņas par nacionālo kadru izvirzīšanas nepieciešamību (t. sk. Iekšlietu ministrijā) un pārmērībām nacionālo partizānu apkarošanā ar spēku kā Ņ. Hruščova ziņojums. Šie dokumenti pēc sava satura ir radniecīgi.

1953. gada jūnija (dokumenta kopijā nav datuma) ziņojumā par LPSR Ņ. Hruščovs uzsvēra, ka laikā no 1944. gada līdz 1952. gadam Latvijā tika arestēti, nogalināti un izsūtīti 119 000 cilvēki. No tiem VDTK/VDM arestēja 26617 cilvēku, bet nogalināja 2321 nacionālo partizānu. No Latvijas izsūtīja 43702 cilvēkus.[258] Tomēr, neraugoties uz

---

[255] *История России. XX век*. отв. редактор Дмитренко В. Инсттитут Российской истории РАН. Москва: АСТ, 2001, С. 519.

[256] "№ 16. Постановление Президиума ЦК КПСС о положении в Литовской ССР", *Лаврентый Берия 1953: Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы.* Россия. XX век. Документы, сост. В. Наумов., Ю. Сигачев. Москва: Международный фонд Демократия, 1999, С. 49 – 52.

[257] KVJLA, 5. f., 30. apr., 6. l., 20 – 29. lp.

[258] KVJLA, 5. f., 30. apr., 6. l., 20. lp.

to, "nacionālistiskā pagrīde" turpinot aktīvi darboties un to atbalstot daļa Latvijas iedzīvotāju. Tam tika rasts skaidrojums: veicot pasākumus cīņā ar nacionālistisko pagrīdi, pieļautas lielas kļūdas un izkropļojumi. Gandrīz vienīgi VDM cīnoties ar nacionālo pagrīdi. Pasākumi pret nacionālajiem partizāniem netiekot veikti vienlaikus ar masu politisko darbu un galvenokārt tiekot pielietotas represijas, kuras bieži skarot arī nevainīgus cilvēkus. Cīņā ar nacionālo pagrīdi vāji iesaistīti latvieši.[259] Domājams, ka Ņ. Hruščova paustās rūpes par nevainīgu cilvēku upuriem bija tēlotas. Runājot par nacionālās pagrīdes apspiešanu, galveno uzsvaru viņš lika uz to, ka cīņā ar partizāniem nav iesaistīti latvieši. Kā piemēru Ņ. Hruščovs minēja, ka VDM pilsētu un apriņķu daļās latvieši kā vadītāji bija tikai 9%. Latvijā 15 rajonu daļās nebija neviena operatīvā darbinieka – latvieša. No šī secinājuma izrietēja tālākie secinājumi, kas kļūtu par pamatu, lai LPSR iekšlietu ministrijas un tās daļu vadībā nostiprinātos L. Berijam uzticīgi latvieši, kaut vai cilvēki ar latviskiem uzvārdiem. Ņ. Hruščovs secināja, ka Latvijā ar "nacionālistisko pagrīdi" galvenokārt cīnījušies uz Latviju atbraukušie VDM darbinieki, kuri nezina latviešu valodu, slikti orientējas vietējos apstākļos un tādēļ viņiem nav saiknes ar vietējiem iedzīvotājiem. Nacionālisti to izmantojot un uzsverot, ka notiekot okupantu cīņa pret latviešiem.[260] Ņ. Hruščovs ziņojumu veidoja tā, lai uzsvērtu, ka LPSR jāizvirza latviešu kadri, īpaši LPSR Iekšlietu ministrijā. Šādu viedokli akceptēja PSKP CK 1953. gada 12. jūnija lēmumā par LPSR, norādot, ka LKP galvenais uzdevums ir īsākajā laikā sagatavot, audzināt un izvirzīt latviešu kadrus vadošā partijas, padomju un saimnieciskajā darbā.[261] Lai gan latviešu darbinieku izvirzīšana iekšlietu ministrijā atsevišķi netika uzsvērta, tā izrietēja no lēmuma konteksta par latviešu darbinieku izvirzīšanu vadošos amatos.

Pēc L. Berijas gāšanas no PSRS varas virsotnes un viņa aresta 1953. gada 15. augustā PSKP CK inspektors Poļehins ziņoja Ņ. Hruščovam par PSKP CK jūlija plēnuma apspriešanu LKP. Viņš uzsvēra, ka LPSR iekšlietu sistēmā, apvienojot VDM un IeM, tiešām notika latviešu kadru izvirzīšana, kas ietekmēja LPSR IeM kadru

[259] Turpat, 20. – 21. lp.
[260] Turpat, 21. lp.
[261] Turpat, 5. f., 30. apr., 6. l., 28. lp.

sastāvu, un tāpēc nopietni tikusi vājināta IeM cīņa pret "nacionālistisko pagrīdi". Dažu dienu laikā ministrijā visi vadošos amatos esošie nelatvieši tikuši aizstāti ar vietējiem kadriem. No ministrijas 17 daļu darbiniekiem pēc nacionālās pazīmes tika nomainīti 16, no 56 pilsētu un rajonu daļu vadītājiem – 51. Tikuši izvirzīti pat sakompromitējušies darbinieki. Piemēram, par IeM Dundagas rajona vadītāju ticis izvirzīts majors Rozentāls, kurš agrāk ticis atvaļināts no IeM par politiskās modrības zaudēšanu un sakariem ar naidīgiem elementiem. Par IeM Jelgavas daļas vadītāju izvirzīts majors Reinholds, kura sievas vecāki slēpuši "bandītu grupas" u.c. Kopumā ministrijā bez darba palikuši 232 nelatvieši.[262]

Latviešu kadri 1953. gada jūnijā tika izvirzīti arī tajās LPSR daļās, kas skaitījās operatīvi čekistiskās daļas, tātad nodrošināja LPSR drošību. Saskaņā ar 1953. gada 15. marta PSRS AP likumu par abu ministriju apvienošanu vienā šīs daļas bija:

1. daļa (pretizlūkošana);
2. daļa (izlūkošana);
4. daļa (politiskā izspiedze, cīņa ar nacionālajiem partizāniem);
5. daļa (ekonomiskie noziegumi);
6. daļa (transporta drošība);
7. daļa (ārējā novērošana, personu meklēšana, kratīšanas, aresti);
8. daļa (šifrēšana),
9. daļa (LPSR vadības apsardze);

Sevišķi svarīgo lietu izmeklēšanas daļa;
Arhīva un uzskaites daļa;
Slepenās noklausīšanās tehnikas daļa;
Radiopretizlūkošanas daļa;
Cenzūras daļa;
Operatīvās tehnikas izgatavošanas daļa;
Speciālo sakaru daļa.[263]

---

[262] KVJLA, 5. f., 15. apr., 445. l., 72. lp.

[263] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 72 – 73.

Pēc PSKP CK 1953. gada jūlija plēnuma, kur nosodīta L. Berijas pretvalstiskā darbība, LPSR IeM kadru sastāvs atkal mainījās. Līdz 1954. gada sākumam nomainīja 27 vadošos ministrijas un rajonu daļu darbiniekus. Savus agrākos amatus atguva 13 krievi, kas bija pilsētu un daļu priekšnieki.[264]

Galvenokārt, lai novērstu represīvo iestāžu centralizāciju un līdz ar to, lai novērstu ministrijas vadītāja teorētiski iespējamo vēlmi sagrābt varu PSRS ar represīvo iestāžu palīdzību (kā to tiešām bija iecerējis L. Berija), 1954. gadā PSRS IeM drošības uzturēšanas funkcijas tika nodotas PSRS VDK. Šāds process automātiski notika arī LPSR. PSRS VDK izveidoja ar PSKP CK Prezidija 1954. gada 8. februāra lēmumu *Par Valsts drošības komitejas izveidošanu pie PSRS MP*.[265] 1954. gada 13. martā arī PSRS AP Prezidijs pieņēma lēmumu par PSRS VDK izveidošanu un VDK varēja sākt darboties. PSRS VDK Padomju Savienībā darbojās līdz tās sabrukumam 1991. gada beigās, LPSR VDK Latvijā darbojās līdz 1991. gada 23. augustam, kad Latvijas Republikas AP tās darbību atzina par nelikumīgu. Tātad darbā apskatāmajā laika posmā no 1954. gada līdz 1956. gada beigām LPSR drošības iestāde bija LPSR VDK.

Nodibinoties LPSR VDK, tajā bija šādas daļas:

1. Izlūkošanas daļa;

2. Pretizlūkošanas daļa;

4. daļa (cīņa ar pretpadomju pagrīdi (t. sk. ar atlikušajiem nacionālajiem partizāniem), "nacionālistiskiem elementiem", cionistiem, garīdzniecības uzraudzība, skrejlapu un anonīmo

---

[264] Bergmanis, A., Zālīte, I. "Okupācijas varas represīvā sistēma: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība (1953 – 1959)". *Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1959. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 10. sēj. Otrais izdevums, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 384. lpp.

[265] "№ 1. Протокол № 50 от 8 февраля 1.0. Постановление Президиума ЦК КПСС "Об образовании Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР", *Постановления. 1954 – 1958*, том 2. Президиум ЦК КПСС. 1954– 1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы., глав. ред. А. Фурсенко. Москва: РОССПЕН, 2006, С. 15.

dokumentu autoru meklēšana, bijušo Latvijas Republikas politisko partiju biedru izstrāde, darbs ar emigrāciju[266]),

5.daļa (pretizlūkošana sevišķi svarīgos valsts objektos);
6.daļa (pretizlūkošana transportā);
7.daļa (ārējā novērošana);
8. daļa (šifrēšanas–atšifrēšanas daļa);
9. daļa (LPSR vadības apsardze);
Izmeklēšanas daļa;
Kadru daļa;
Operatīvās tehnikas pielietošanas daļa;
Dokumentu izgatavošanas daļa;
Radiopretizlūkošanas daļa;
Izolatora daļa;
Operatīvās tehnikas izgatavošanas daļa;
Valdības sakaru daļa;
Arhīva un uzskaites daļa;
Saimniecības daļa;
Finanšu daļa;
Mobilizācijas daļa;
LPSR VDK Inspekcija;
LPSR VDK sekretariāts.

1955. gadā tika izveidota arī Perlustrācijas daļa. Pirms tam šīs funkcijas pildīja atsevišķa 4. daļas nodaļa.[267]

1954. gadā par LPSR VDK prioritāti arvien noteiktāk kļuva ne tikai cīņa pret nacionālajiem partizāniem, bet arī pretizlūkošanas darbību veikšana. Lielā mērā to noteica 1954. gada 12. marta PSKP CK lēmums *Par valsts drošības orgānu darbu*, kas paredzēja, ka pretizlūkošanas galvenais uzdevums ir atklāt un atmaskot

[266] Identiski 4. daļas uzdevumi bija arī Igaunijas PSR VDK, kuras 4. daļā bija septiņas nodaļas (Igaunijas Valsts arhīvs (IVA), 131. f., 1. apr., 328. l., 85. lp.). No minēto nodaļu darbības virziena var spriest par LPSR VDK darbību.

[267] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 81 – 82.

imperiālistisko valstu iesūtītos spiegus, diversantus un teroristus.[268] Saskaņā ar šo lēmumu PSRS un LPSR drošības iestādēs uzsāka mazvērtīgu aģentu izslēgšanu no aģentūras.[269]

Lai pretizlūkošanā koncentrētos uz svarīgāko uzdevumu veikšanu, saskaņā ar PSRS VDK 1954. gada 10. augusta direktīvu Nr. 74 tika pārtrauktas valsts noziedznieku meklēšanas lietas, ja par valsts nozieguma izdarīšanu aizdomās turētā persona dzīvoja kapitālistiskajās valstīs un nenodarbojās ar pretpadomju darbību. Par katru pārtraukto lietu vajadzēja rakstīt izziņu, un tā bija jānosūta uz PSRS VDK 1. Galveno (izlūkošanas) pārvaldi.[270]

1954. gada 1. decembrī PSRS VDK izdeva norādījumu *Par operatīvo darbinieku, kuriem nav nepieciešamās sagatavotības vai arī kas neveic viņiem uzticētos pienākumus, nomaiņu*[271]. Štatu samazināšana turpinājās arī nākamajos gados, un 1956. gada februārī VDK pie PSRS MP priekšsēdētājs ģenerālis Ivans Serovs ziņoja PSKP CK par 16 tūkstošu VDK darbinieku atbrīvošanu no darba laikā no 1954. līdz 1956. gadam, par atbrīvošanas iemeslu minot

> "politiski neuzticams, sociālistiskās likumības pārkāpējs, karjerists, morāli nestabils, zems izglītības līmenis u.c."[272].

---

[268] *История советских органов государственной безопасности: учебник*, Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: 1977, С. 497.

[269] Līdz ar to izskaidrojams, kāpēc no LPSR VDK pārņemtajā kartotēkā bija tikai vairāk par 8000 aģentiem un informatoriem. J. Staļina valdīšanas laikā aģenti tika vervēti masveidīgi un kopējam LPSR drošības iestāžu bijušo aģentu skaitam jābūt daudz lielākam. Ar Latvijas arhīvos esošajiem dokumentiem šo skaitu noskaidrot nevar.

[270] *Отчет о работе 2-го контрразведывательного отдела Комитета госбезопасности при СМ ЭССР за период 1954 – 1955 гг*. Филиал Государственного Архива Эстонии (ПАРТАРХИВ). Таллин: УМАРА, 1998, С. 56

[271] *История советских органов государственной безопасности: учебник,* Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: 1977, С. 506.

[272] Bergmanis A., Zālīte I. "Okupācijas varas represīvā sistēma:Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība (1953 – 1959)". *Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1959. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 10. sēj. Otrais izdevums, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 386. lpp.

Tajā pat laikā PSKP CK nosūtīja darbā uz VDK vairāk nekā četrus tūkstošus jaunu darbinieku.[273]

Latvijā darbinieku nomaiņu atbilstoši darba kvalitātei uzsvēra LKP CK Administratīvās daļas vadītājs Drozdovs runā VDK centrālā aparāta partijas sapulcē 1955. gada 25. martā:

> "[..] izrādās, ka mūsu čekistu darba pamats, darbs ar aģentiem gandrīz visās līnijās ir neapmierinošs. Ilgu laiku mūsu darbinieki nodarbojās galvenokārt ar bandu un bandītu atbalstītāju represēšanu, kuru, kā jūs zināt, bija ne mazums. Šajā darbā daudzi biedri izrādīja iniciatīvu un drosmi, bet jāatzīst, ka šajā darbā pieļāva daudz ko tādu, kas tagadējos apstākļos čekistu darbā nav pieņemami. Kad bandītu bija daudz un bandītu atbalstītāji bija gandrīz katrā viensētā, šo uzdevumu varēja veikt vieglāk ar vienkāršotiem darba paņēmieniem. Tagad, kad valsts drošības iestādēm izvirzīts sarežģītāks [uzdevums], mūsu čekistiem nepieciešams dziļāk iekļūt nacionālistiskajā pagrīdē – zvēra midzenī, un agrāk izmantotā uzbrukuma pastiprināšanas metode izrādījusies pavisam nepiemērota. Bet biedri, ilgstoši pieraduši pie vienkāršotām darba metodēm, nespēj laikus pārkārtoties uz dziļāku, nopietnāku izlūkošanas un pretizlūkošanas darbu[..]"[274].

1955. gadā no darba LPSR VDK atlaida 186 darbiniekus (no 1315 štata vietām), bet vietā no jauna pieņēma 88 atbilstošākus darbiniekus.[275]

1956. gada 25. oktobrī notika LPSR VDK centrālā aparāta, VDK pilsētu un rajonu aparātu pilnvaroto operatīvā sastāva sapulce, kurā sakarā ar bruņotās pretošanās likvidēšanu Latvijā VDK izvirzīja jaunus uzdevumus: pievērst vislielāko uzmanību operatīvā darba ar aģentūru nostiprināšanai, "kapitālistisko valstu un nacionālistiskās pagrīdes darbības novēršanai LPSR teritorijā".

---

[273] *История советских органов государственной безопасности: учебник,* Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: 1977, С. 505.

[274] LVA, PA-7962. f., 1. apr., 41. l., 84. – 86. lp.

[275] Bergmanis A., Zālīte I. "Okupācijas varas represīvā sistēma: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība (1953 – 1959)". *Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1959. gadā.* Latvijas Vēsturnieku komisijas 2002. gada pētījumi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 10. sēj. Otrais izdevums, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 387. lpp.

LPSR VDK primārais uzdevums no 1956. gada nogales vairs nebija cīņa ar bruņoto pagrīdi – nacionālajiem partizāniem, bet, pirmkārt, bija jāizstrādā personas, kuras varētu būt kapitālistisko valstu izlūkdienestu aģenti, "naidīgie elementi", kuri atgriezušies no ieslodzījuma vietām, legalizētie nacionālie partizāni un "citi buržuāziskie nacionālisti"[276].

LPSR VDK vadība 20. gadsimta piecdesmito gadu vidū. Pirmajā rindā ceturtais no kreisās – LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra foto.

[276] LVA, 270. f., 1.s. apr., 1095. l., 289. lp.

3. LPSR drošības iestādes un Latvijas reokupācija

3.1. PSRS un LPSR represīvo iestāžu veiktā Latvijas teritorijas "tīrīšana"

3.1.1 Laika periods no 1944. gada līdz 1945. gadam

1944. – 1945. gadā Latvijas reokupācijas laikā, tūlīt pēc Sarkanās armijas ienākšanas, darbojās padomju represīvās iestādes: PSRS IeTK un tās karaspēks, VDTK, Aizsardzības komisariāta galvenā pretizlūkošanas pārvalde *SMERŠ*. PSRS un LPSR drošības iestāžu (arī LPSR VDTK) darbību no Vācijas armijas atkarotajā teritorijā noteica dažādas PSRS IeTK un PSRS VDTK pavēles, kā arī direktīvas.

PSRS represīvo iestāžu pastiprinātu pievēršanos Latvijas iedzīvotāju un tās teritorijā mītošo personu pastiprinātai pārbaudei un represēšanai, veicot Latvijas teritorijas tā saukto "tīrīšanu", noteica vēsturiskie apstākļi: Latvijas nonākšana PSRS sastāvā 18 gadus vēlāk nekā vairumam citu PSRS republiku, komunistiskā režīma īsais valdīšanas laiks 1940. – 1941. gadā, sovjetizācijas otrreizēja uzsākšana līdz ar Latvijas reokupāciju 1944. gadā, divdesmitajā gadsimta četrdesmitajos gados un līdz piecdesmito vidum sabiedrībā dzīvās atmiņas par neatkarīgo Latvijas Republiku, tajā valdošajām vērtībām (krasi atšķirīgas no PSRS ideoloģijas sludinātā šķiriskuma principiem), Latvijas iedzīvotāju viengabalainais nacionālais sastāvs, beidzoties Otrajam pasaules karam (lielākā daļa bija latvieši), sabiedrības mazais atbalsts okupācijas režīmam (īpaši laukos) Latvijas reokupācijas laikā.

Otrā pasaules kara laikā Kurzeme kļuva par pēdējo Vācijas bastionu Baltijā. Sākot no 1944. gada 16. oktobra, kad Vācijas armijas grupējums *Nord* (Ziemeļi) ieņēma aizsargpozīcijas frontes līnijā Jūrmalciems-Bārta-Vaiņode-Auce-Zebrus-Maisukrogs-Vikšele-Klapkalnciems, tā kļuva par pēdējo teritoriju Latvijā un vēlāk arī visā

PSRS, kurā atradās Vācijas armijas vienības.[277] Arī tas lielā mērā noteica PSRS un LPSR represīvo iestāžu pastiprinātu pievēršanos "tīrīšanai" no Vācijas armijas atkarotajā teritorijā.

PSRS liela mēroga "tīrīšanas" operācijas veica jau divdesmitā gadsimta trīsdesmitajos gados. PSRS Apvienotās valsts politiskās pārvaldes un IeTK operatīvie sektori jau darbojās tā saukto "kulaku" deportācijās trīsdesmitajos gados, kā arī 1937. – 1938. gada lielā terora laikā. Tie tika izveidoti, lai konkrētā teritorijā pēc iespējas ātrāk tiktu represētas visas direktīvajos dokumentos represēt paredzētās iedzīvotāju kategorijas. Otrajā pasaules kara laikā PSRS IeTK/VDTK operatīvie sektori tika izveidoti, lai "iztīrītu" no Vācijas karaspēka atbrīvoto PSRS teritoriju. 1942. gada 9. janvārī ar PSRS Iekšlietu tautas komisariāta pavēli Nr. 0031 PSRS IeTK 2. pārvaldes 1. daļas sastāvā tika izveidota īpaša nodaļa *cīņai ar Vācijas izlūkdienesta aģentūru, nodevējiem un vāciešu atbalstītājiem Sarkanās armijas no vāciešiem atbrīvotājās teritorijās*. Pirmais un galvenais šīs nodaļas uzdevums bija

> "nodevēju, provokatoru, personu, kuras pie vāciešiem dienējušas administratīvajos amatos, policijā, pašpārvaldē, un citu vāciešu atbalstītāju atrašana un likvidācija"[278].

Papildinot šo pavēli, 1942. gada 18. februāra PSRS IeTK norādījums Nr. 64 noteica:

> "1. Pēc okupantu padzīšanas attiecīgajām IeTK/VDTK pārvaldēm reizē ar IeTK pastāvīgā aparāta atjaunošanu uz atbrīvotajām pilsētām un rajoniem nekavējoties nosūtīt IeTK/VDTK pārvalžu operatīvās čekistu

[277] Лиддел, Гарт Б. *Вторая мировая война*. Москва: act;Санкт – Петербург: Terra Fantastica, 2003, С. 620; Фуллер, Дж. *Вторая мировая война*. Смоленск: Русич, 2004, С. 429; Kažociņš, I. *Latviešu karavīri zem svešiem karogiem 1940.-1945*. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1999, 149. – 150. lpp.

[278] "№ 773. Приказ НКВД СССР № 0031 об организации в составе 1-го отдела 2-го Управления НКВД СССР отделения по борьбе с агентурой германской разведки,предателями и немецкими пособниками на освобожденной от немецко-фашстских войск территории СССР 9 января 1942 г.". *Органы Государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне*.Сборник документов.Том третий. Книга 1. Крушение "Блицкрига". 1 января-30 июня 1942 год. ред. Дубровин Дьяков Ф., Ерошин В. и др.-Москва: Русь, 2003, С. 24

grupas ar uzdevumu attīrīt tos no okupantu ielikteņiem un atbalstītājiem, noskaidrot Vācijas izlūkdienestu aģentūru un organizēt pret tiem aktīvus pretizlūkošanas pasākumus.

2. Atbrīvotajās pilsētās un rajonos darbu sākt ar visu agrāk atklāto vācu ielikteņu un aktīvo atbalstītāju arestiem, nodibinot sakarus ar aģentūru, kura bija atstāta vai palikusi uz laiku okupētajā teritorijā, iztaujājot pieteikumu iesniedzējus un vietējos iedzīvotājus." [279]

PSRS IeTK 1941. gada 30. septembra pavēle Nr. 001414 un 1942. gada 14. oktobra pavēle Nr. 002264 noteica IeTK Bandītisma apkarošanas daļas uzdevumus: organizēt operatīvo darbu ar aģentūru, lai noskaidrotu un likvidētu visus "bandītiskos formējumus", t. i., nacionālo partizānu vai Sarkanās armijas dezertieru grupas un to atbalstītājus, vadīt un kontrolēt IeTK cīņu ar dezertieriem.

Balstoties uz iepriekš nosauktajām pavēlēm, LPSR IeTK Bandītisma apkarošanas daļas priekšnieka vietnieks Kārlis Bediks jau 1944. gada 26. maijā izdeva rīkojumu LPSR IeTK apriņķu un pilsētu daļu darbiniekiem momentāni darboties Sarkanās armijas ieņemtajā Latvijas teritorijā un, sadarbojoties ar LPSR VDTK, apcietināt PSRS IeTK pavēlēs minētos režīma apdraudētājus:

"[..] apcietināt vācu fašistisko okupantu ielikteņus un atbalstītājus, nodevējus, Dzimtenes nodevējus [..]." [280]

Tīrīšanu laikā spēkā bija arī 1943. gada 19. aprīļa PSRS AP Prezidija dekrēts *Par sodu vācu fašistiskajiem ļaundariem, kuri vainīgi padomju civiliedzīvotāju un gūstā kritušo sarkanarmiešu nogalināšanā un spīdzināšanā, spiegiem, dzimtenes nodevējiem no padomju pilsoņu vidus un viņu atbalstītājiem*, kurš minētās personas atļāva tiesāt Sarkanās armijas divīziju kara tribunālos.[281] LPSR IeTK un VDTK darbinieki ar savu aģentu palīdzību apzināja Sarkanās armijas

[279] *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне*: Сборник документов. Том третий, Книга 1.: Крушение Блицкрига, 1 января – 30 июня 1942 года. Москва: Русь, 2003, С. 130 – 136.
[280] LVA, 1822. f, 1. apr., 244. l., 1. lp.
[281] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 970. lpp.

aizmugurē palikušos latviešu leģionārus un citas Vācijas armijas militārpersonas, policistus, nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika amatpersonas, Sarkanās armijas dezertierus, nacionālās pretošanās kustības dalībniekus un viņus represēja.

Lai veiktu teritorijas "tīrīšanu", 1944. gadā PSRS un arī Latvijā darbojās PSRS IeTK/VDTK operatīvie sektori. Tāpat kā citur PSRS teritorijā tie tika veidoti no IeTK un VDTK darbiniekiem, un tie operācijās varēja piesaistīt PSRS IeTK karaspēku. Padomju Savienībā 1944. gadā minētos operatīvos sektorus izvietoja: Kabardijas-Balkārijas APSR – balkāru deportēšanai, izpildot PSRS iekšlietu komisāra L. Berijas 1944. gada 26. februāra pavēli, Krimas APSR – "pretpadomju elementu" – tatāru, bulgāru, grieķu, armēņu un ārvalstu pilsoņu deportēšanai, izpildot L. Berijas un PSRS valsts drošības komisāra V. Merkulova 1944. gada 13. aprīļa pavēli, Gruzijas PSR – turku, kurdu un hemšilu deportēšanai, izpildot L. Berijas 1944. gada 20. septembra pavēli.

Iepriekš minēto deportēšanai katrā republikā izveidoja 4 līdz 7 operatīvos sektorus. Tos vadīja augsta ranga PSRS IeTK vai VDTK darbinieki. Gruzijas PSR – arī vietējie iekšlietu un drošības iestāžu darbinieki. Palīgā operatīvajiem sektoriem, kuros darbojās arī vietējo republiku represīvo struktūru darbinieki, no PSRS IeTK un VDTK centrālā aparāta uz katru republiku norīkoja 4000 – 5000 operatīvos darbiniekus un 17 000 – 20 000 iekšlietu karaspēka militārpersonas.[282] Salīdzinot ar 1944. gadā izsūtītajiem 37 103 balkāriem, 225 009 no Krimas izsūtītajiem un 91 095 no Gruzijas izsūtītajiem[283], Latvijā 1944. – 1945. gadā represēto skaits bija mazāks. Līdz ar to varētu pieņemt, ka Latvijā operatīvajiem sektoriem tika piesaistīts mazāk represīvo iestāžu darbinieku un iekšlietu karaspēka karavīru.

Par PSRS IeTK/VDTK operatīvo sektoru darbību Latvijā 1944. gadā trūkst dokumentu. Spriežot pēc tā, ka šādus operatīvos

---

[282] "История сталинского гулага: краткий обзор основных проблем и концепций", *Массовые репрессии в СССР*, том 1. История сталинского гулага. Конец 1920-х – первая половина 1950-х год. Собрание документов в семи томах, ответственные редакторы Н. Верт, С. Мироненко. Москва: РОССПЕН, 2004, С. 481 – 483, 494 – 495, 505 – 507.

[283] Turpat, C. 484, 503, 510.

sektorus Lietuvas PSR izveidoja 1944. gada decembrī, analoģiska situācija varēja būt arī Latvijā. Lietuvas PSR centrālo VDTK aparātu Viļņā izveidoja jūlija vidū. IeTK/VDTK operatīvos sektorus Lietuvā izveidoja, balstoties uz 1944. gada 16. decembra V. Merkulova un Nikolaja Kruglova PSRS VDTK un IeTK pavēli.[284] Tie tika veidoti, lai pastiprinātu darbu ar aģentūru, un iedalīti pēc teritoriāla principa. Visa Lietuvas teritorija tika sadalīta deviņos (no 1945. gada jūnija – septiņos) operatīvajos sektoros. Katrs sektors aptvēra vairāku apriņķu teritoriju. Operatīvo sektoru vadītāji bija pilnvaroti koordinēt Lietuvas PSRS VDTK un IeTK apriņķu daļu darbību.[285] Lietuvas VDTK un IeTK rīcībā uz diviem mēnešiem tika norīkoti 150 PSRS VDTK un 300 PSRS IeTK darbinieki.[286] Līdzīgi un ap to pašu laiku operatīvie sektori tika izveidoti arī Latvijā. PSRS IeTK/VDTK operatīvie sektori Latvijā nav darbojušies agrāk par 1944. gada decembri, jo pirmā atskaite par to darbību ir 1945. gada 26. janvārī. 12. decembrī – laikā, kad arī Lietuvas PSR vēl nepastāvēja operatīvie sektori, LPSR IeTK noteica arī *"tīrāmo"* skaitu. LPSR IeTK ziņojums, kuru LK(b)P sekretāram J. Kalnbērziņam nosūtīja 1944. gada 12. decembrī, paredzēja arestēt 23 324 policistus, aizsargus un nacionālsociālistiskās Vācijas varas pārstāvjus. Tomēr, lai gan sarakstā bija 5034 policisti, 3054 no tiem bija devušies līdzi vāciešiem, 1236 bija paslēpušies un 744 mājās gaidīja arestu. No 8430 aizsargiem 4973 bija aizbēguši, 2074 slēpās un 1383 uzturējās mājās; no 9860 varas pārstāvjiem 5819 bija aizbēguši, 2424 slēpās un 1616 uzturējās mājās.[287]

No L. Berijas 1945. gada 26. janvāra ziņojuma PSRS Valsts aizsardzības komitejas priekšsēdētājam J. Staļinam, PSRS Tautas

---

[284] Nr.00489/001526

[285] Truska, L., Anušauskas, A., Petravičiūtė I. *Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940-1953 metais*. P. 24 – 25.

[286] Кокурин, А. "Органы НКВД – МВД СССР по борьбе с вооруженным националистическим подпольем (Западная Украина и Белоруссия, Латвия, Литва и Эстония) (1939 – 1953)". *Материалы научной конференции (круглого стола) "Современная историография и источниковедение истории отечественных органов госбезопасности (от Ф. Э. Дзержинского до Ю. В. Андропова). Тенденции развития"*. Труды Общества изучения истории отечественных спецслужб. Том III. Москва: Кучково поле, 2007, С. 267.

[287] LVA, PA-101. f., 6. apr., 21. l., 56. – 58. lp.

Komisāru Padomes priekšsēdētāja vietniekam Vjačeslavam Molotovam un VK(b)P CK sekretāram Georgijam Maļenkovam par pasākumiem LPSR attīrīšanai no naidīgiem elementiem var spriest, ka 1945. gada janvārī Latvijā darbojušies seši PSRS IeTK/VDTK operatīvie sektori. Tos vadīja pieredzes bagāti, no Maskavas iesūtīti represīvo iestāžu darbinieki. Operatīvo sektoru pakļautībā bija nodotas arī PSRS IeTK karaspēka apakšvienības, kas atradās Latvijā. Ja operatīvo sektoru vadītāji bija pilnvaroti koordinēt Lietuvas PSRS VDTK un IeTK apriņķu daļu darbību, abām republikām kopēja pavēle vai direktīva noteica tādu pašu kārtību arī Latvijā. Tomēr par konkrētu operatīvo sektoru, LPSR VDTK un IeTK sadarbību dokumentu Latvijā nav.

Kā liecina 1944. gada 8. janvāra PSRS iekšlietu komisāra L. Berijas ziņojums J. Staļinam un V. Molotovam par PSRS IeTK karaspēka darbību Sarkanās armijas aizmugurē 1943. gadā, PSRS IeTK karaspēks "ienaidnieka aģentūru, Dzimtenes nodevējus, nodevējus, bandītus, dezertierus, vācu okupantu ielikteņus un atbalstītājus un citus noziedzīgus elementus nodeva IeTK, VDTK un *SMERŠ* pretizlūkošanai, kuri atradās attiecīgajā teritorijā"[288].

1945. gada janvārī Rīgā kopā ar PSRS operatīvo darbinieku grupu ieradās PSRS valsts drošības tautas komisārs V. Merkulovs. Līdzīgi kā Lietuvas PSR, kur 1944. gada decembrī tika ievesti PSRS VDTK un IeTK darbinieki, Latvijā operatīvā grupa V. Merkulova vadībā veica papildus organizatoriskus pasākumus, lai Latvijas PSR nostiprinātu represīvās institūcijas, t. sk. LPSR VDTK operatīvā novērošanas un operatīvā darba ar aģentūru labākai organizēšanai. Īpaša uzmanība tika pievērsta LPSR VDTK un IeTK daļu nostiprināšanai piefrontes joslā.[289] 1945. gada janvāra vidū 1. Baltijas un 2. Baltijas frontes

---

[288] "№31 Доклад народного комиссара внутренних дел СССР Л. П. Берия И. В. Сталину и В. М. Молотову о деятельности войск НКВД по охране тыла Действующкй Красной Армии в 1943 г.". *НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939 – 1956)*: Сборник документов. Сост.: Владимирцев, Н., Кокурин, А., Москва: Обьединенная редакция МВД России, 2008, С. 116.

[289] "PSRS iekšlietu tautas komisāra Lavrentija Berijas ziņojums PSRS Valsts aizsardzības komitejas priekšsēdētājam Josifam Staļinam, PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietniekam Vjačeslavam Molotovam un VK(b)P CK

atradās Slokas-Auces-Vaiņodes-Bārtas līnijā. Piefrontes represīvo institūciju daļu nostiprināšana izskaidrojama ar to, ka Kurzemē karojošie Vācijas armijas militārie formējumi 1945. gada janvārī atradās vistuvāk PSRS vidienei. Citi Vācijas armijas grupējumi bija atspiesti jau līdz Austrumprūsijai un Polijai. Sarkanā armija 1945. gada 17. janvārī jau bija iegājusi Varšavā. Līdz ar to pamatotas bija PSRS bailes, ka no Kurzemes un Zemgales rietumu daļas Vācija veiks izlūkošanas un diversiju darbību PSRS teritorijā. 1945. gada janvārī bija arī skaidrs, ka Latvijas teritorijā, kuru kontrolēja PSRS, nav aprimusi iedzīvotāju bruņotā pretošanās režīmam. 1945. gada janvārī Viļakas apkaimē jau bija izveidojies vairāk nekā 300 vīru liels Latvijas Nacionālo partizānu apvienības formējums. 1944. gada nogalē – 1945. gada sākumā PSRS represīvās iestādes, īstenojot "tīrīšanas akcijas", bruņotās pretošanās grupām Baltijas padomju republikās nepievērsa pastiprinātu uzmanību. PSRS represīvās iestādes tās uzskatīja par nacionālsociālistiskās Vācijas veidotām un par Vācijas militāro formējumu paliekām Sarkanās armijas ieņemtajā teritorijā. Bruņoto pretošanos minētajā periodā cerēja uzveikt pārsvarā ar masveidīgu IeTK karaspēka uzbrukumu teritoriju "tīrīšanu" laikā. Par to liecina 1944. gada 12. oktobra L. Berijas un V. Merkulova parakstītā PSRS IeTK un PSRS VDTK pavēle Nr. 001257/00388 *Par pasākumiem, lai pastiprinātu cīņu ar pretpadomju pagrīdi un likvidētu bruņotās bandas Lietuvas PSR teritorijā*, ar kuru "operatīvā darba ar aģentūru veikšana cīņai ar pretpadomju pagrīdi un tās bruņotajām bandām, kuras Lietuvas PSR izveidoja un atstāja vācu izlūkiestādes", tika uzticēta Lietuvas PSR iekšlietu tautas komisāram Josifam Bartašūnam, kam palīgā tika piekomandēts Lietuvas PSR valsts drošības tautas komisārs Aleksandrs Guzjāvičs un PSRS IeTK Iekšējā karaspēka 4. divīzijas komandieris Pāvels Vetrovs. Bruņoto pretošanos Lietuvā L. Berija un V. Merkulovs paredzēja likvidēt 1945. gadā. Lai pārbaudītu, kā pavēle tiek izpildīta, uz Lietuvu bija jāaizbrauc PSRS iekšlietu tautas komisāra vietniekam I. Serovam un Baltkrievijas PSRS valsts drošības tautas

sekretāram Georgijam Maļenkovam par "pasākumiem Latvijas PSR attīrīšanai no naidīgiem elementiem"." *Aizvestie. 1949. gada 25. marts*. 1. daļa. Latvijas Valsts arhīvs. Sastādītāji: Āboliņa, A., Kalnciema, A., Kārkliņš, Z. u. c. Rīga: Nordik, 2007, 69. lpp.

komisāram L. Canavam.[290] Analoģiskai pavēlei vajadzētu būt arī par Latviju, tikai LPSR iekšlietu tautas komisāram A. Eglītim palīgos visticamāk tika piekomandēts LPSR valsts drošības tautas komisārs A. Noviks un Latvijā dislocētās PSRS IeTK Iekšējā karaspēka 5. divīzijas komandieris Aleksandrs Ļeontjevs. Republikas pārbaudei uz Latviju 1945. gada janvārī izbrauca V. Merkulovs ar palīgiem.

Arī VK(b)P vadība 1944. gada beigās – 1945. gada sākumā uzskatīja, ka bruņotā pretošanās kustība Baltijā ir nacionālsociālistiskās Vācijas izveidotas un atstātas grupas, ar kurām IeTK ātri tiks galā teritoriju "tīrīšanas" laikā. Līdz 1945. gada pavasarim par bruņoto pretošanos Baltijā nesprieda vai arī šādas PSRS augstākās vadības apspriedes nedokumentēja. PSRS Baltijas okupācijas jautājumu jau bija atrisinājusi, un tobrīd tās prioritāte bija savas ietekmes sfēras nostiprināšana Austrumeiropā.

1944. gada oktobrī VK(b)P Organizatoriskā biroja sanāksmēs tika izvērtētas Baltijas republiku komunistisko pariju CK pirmo sekretāru atskaites par situāciju republikās. Rezultātā tika pieņemti VK(b)P CK lēmumi par katru republiku atsevišķi. Lēmumu saturs: par republiku partijas organizāciju trūkumiem un uzdevumiem politiskajā darbā. Lēmumos tika uzsvērts, ka nepietiekoši novērtēta cīņas ar nacionālistiem nozīme, taču netika noteikts, ka šī cīņa partijas organizācijām būtu prioritāra. Pēc VK(b)P CK domām Igaunijā joprojām saglabājās igauņu–vācu nacionālistu ietekme, kuri propagandē buržuāziski–fašistiskās kārtības atjaunošanu Igaunijā. Lēmumos nekas netika teikts par "pretpadomju pagrīdi" un "tās bruņotajām bandām". Minētos terminus no 1946. gada līdz pat 1954. gadam regulāri izmantoja VK(b)P un drošības iestāžu direktīvajos dokumentos par situāciju Baltijas republikās.[291]

---

[290] Кокурин, А. "Органы НКВД – МВД СССР по борьбе с вооруженным националистическим подпольем (Западная Украина и Белоруссия, Латвия, Литва и Эстония) (1939 – 1953).*Материалы научной конференции (круглого стола) "Современная историография и источниковедение истории отечественных органов госбезопасности (от Ф. Э. Дзержинского до Ю. В. Андропова). Тенденции развития"*." Труды Общества изучения истории отечественных спецслужб. Том III. Москва: Кучково поле, 2007, С. 265.

[291] Зубкова, Е. *Прибалтика и Кремль: 1940 – 1953*. Москва: РОСПЭН: Фонд Первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2008, С. 225 – 226.

PSRS represīvo iestāžu represēto cilvēku skaits no 1944. gada jūlija, kad Latvijā ienāca Sarkanarmija, līdz 1945. gada 20. janvārim sasniedza 5223 cilvēkus. No tiem Rīgā represēti 962, bet piefrontes joslā – 542 cilvēki.

Arestēto vidū bija šādas PSRS represīvo iestāžu definētās cilvēku kategorijas:

"ienaidnieka izlūkošanas un pretizlūkošanas orgānu aģenti" – 625,

"ienaidnieka izlūkošanas un pretizlūkošanas orgānu oficiālie darbinieki" – 379,

"latviešu nacionālistisko organizāciju dalībnieki" – 479,

"nodevēji, Dzimtenes nodevēji, vāciešu ielikteņi un atbalstītāji" – 2721,

"bandītu formējumu dalībnieki un viņu atbalstītāji" – 376,

"dažādi pretpadomju elementi" – 643.[292]

Arestēto skaitā bija 11 vācieši, kuri bija Rīgā dzīvojošas civilpersonas un Vācijas pavalstnieki. 1945. gada janvārī tika gatavota vāciešu – PSRS pilsoņu un bezpavalstnieku (galvenokārt poļu, krievu un latviešu) masveida izsūtīšanas operācija no Latvijas uz Krieviju.[293]

SMERŠ līdz 1944. gada 19. septembrim izmeklēja 168 cilvēku– bijušo aizsargu organizācijas dalībnieku lietas. 16 no viņiem piesprieda nāvessodu, pārējiem 20 līdz desmit gadu katorgu.[294]

Pēc iepriekš minētajām represēto kategorijām var secināt, kuri represīvo iestāžu vērtējumā bija bīstamākie komunistiskā režīma ienaidnieki un tāpēc jārepresē vispirms. Par komunistiskā režīma

---

[292] "PSRS iekšlietu tautas komisāra Lavrentija Berijas ziņojums PSRS Valsts aizsardzības komitejas priekšsēdētājam Josifam Staļinam, PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietniekam Vjačeslavam Molotovam un VK(b)P CK sekretāram Georgijam Maļenkovam par "pasākumiem Latvijas PSR attīrīšanai no naidīgiem elementiem"." *Aizvestie. 1949. gada 25. marts*. 1. daļa. Latvijas Valsts arhīvs. Sastādītāji: Āboliņa, A., Kalnciema, A., Kārkliņš, Z. u.c. Rīga: Nordik, 2007, 69. lpp.

[293] Turpat.

[294] Чернов, В., Шляхтунов, А. *Прибалтийские WAFFEN – SS*. Москва: ЛИН-ИНТЕР, 2004, С. 154.

lielākajiem apdraudētājiem uzskatīja cilvēkus, kuri bija saistīti (vai arī kuriem teorētiski bija iespēja saistīties) ar Vācijas speciālajiem dienestiem.

LPSR VDTK un IeTK 1945. gada 8. – 20. janvārī arestēja 1369 *"*naidīgos elementus*"*[295]. Tātad 1945. gada janvārī LPSR VDTK un IeTK arestēja gandrīz trešo daļu no 1944. gada jūlija līdz 1945. gada janvārim Latvijas teritorijā arestētajiem 5223 cilvēkiem. Tas izskaidrojams ar to, ka 1945. gada janvārī LPSR VDTK tika piekomandēti 40 VDTK darbinieki no Maskavas un PSRS iekšējiem apgabaliem. Papildus palīgā no Krievijas vēl tika izsaukti 100 VDTK darbinieki. Nav gan ziņu, vai viņi ieradās Latvijā.[296] Ar kopēju PSRS IeTK un PSRS VDTK 1945. gada 10. marta pavēli Nr. 201/364 bijušais KPFSR VDTK Čeļabinskas pārvaldes priekšnieks Nikolajs Babkins tika iecelts par PSRS IeTK/VDTK pilnvaroto LPSR.[297] Viņš arī tika iekļauts speciāli izveidotas VK(b)P institūcijas – VK(b)P Latvijas biroja sastāvā. Līdzīgi pilnvarotie tika iecelti arī Lietuvas PSR (Ivans Tkačenko no 1944. g. 14. decembra) un Igaunijas PSR (N. Sazikins no 1944. gada 22. novembra).

No 1944. gada jūlija līdz 12. decembrim LPSR IeTK apcietināja (bet ne arestēja) 4914 cilvēkus, no kuriem pie kriminālatbildības sauca 1377 cilvēkus, uz Sarkanās armijas soda daļām nosūtīja 1100, uz filtrācijas un karagūstekņu nometnēm pārvietoja 774, LPSR VDTK nodeva 216, bet *SMERŠ* – 427 cilvēkus. LPSR IeTK arī likvidēja 21

---

[295] "PSRS iekšlietu tautas komisāra Lavrentija Berijas ziņojums PSRS Valsts aizsardzības komitejas priekšsēdētājam Josifam Staļinam, PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietniekam Vjačeslavam Molotovam un VK(b)P CK sekretāram Georgijam Maļenkovam par "pasākumiem Latvijas PSR attīrīšanai no naidīgiem elementiem"." *Aizvestie. 1949. gada 25. marts*. 1. daļa. Latvijas Valsts arhīvs. Sastādītāji: Āboliņa, A., Kalnciema, A., Kārkliņš, Z. u.c. Rīga: Nordik, 2007, 69. lpp.

[296] Turpat.

[297] Кокурин, А. "Органы НКВД – МВД СССР по борьбе с вооруженным националистическим подпольем (Западная Украина и Белоруссия, Латвия, Литва и Эстония) (1939 – 1953).*Материалы научной конференции (круглого стола) "Современная историография и источниковедение истории отечественных органов госбезопасности (от Ф. Э. Дзержинского до Ю. В. Андропова). Тенденции развития"*." Труды Общества изучения истории отечественных спецслужб. Том III. Москва: Кучково поле, 2007, С. 267.

nacionālo partizānu grupu (arestējot un nogalinot 222 cilvēkus)[298]. Tātad LPSR IeTK arestēja 2151 cilvēku, kuru sauca pie kriminālatbildības vai nosūtīja uz filtrācijas un karagūstekņu nometnēm. Tā ir ievērojama daļa no visiem 1944. gada jūlijā – 1945. gada janvārī Latvijā arestētajiem 5223 cilvēkiem, ja zināms, ka no 1944. gada jūlija līdz 1944. gada 31. oktobrim Latvijā dislocētais PSRS IeTK karaspēks bija arestējis 380 cilvēku.[299] Aresti Latvijas teritorijā 1944. gadā: LPSR IeTK –2151; PSRS IeTK karaspēks –380; SMERŠ –168.

Par LPSR VDTK arestētajiem cilvēkiem 1944. gadā Latvijā nav apkopjošu dokumentu. Nav zināms, cik cilvēku arestējis LPSR VDTK, neskaitot tam no LPSR IeTK nodotos cilvēkus, kuru skaits ir zināms. Ja tik liels ir LPSR IeTK arestēto iedzīvotāju skaits salīdzinājumā ar karaspēka veiktajiem arestiem, tad jāpieņem, ka LPSR VDTK arestēto personu skaits arī nebija mazs. Tomēr tas ir tikai hipotētisks pieņēmums, jo nav arī zināms, cik arestus 1944. gadā veikuši Maskavai pakļautie PSRS IeTK/VDTK operatīvo sektoru represīvo iestāžu darbinieki. Nav arī zināms, vai LPSR IeTK saviem nopelniem "nepierakstīja" tos arestētos cilvēkus, kurus komisariātam nodeva PSRS IeTK karaspēks. Nav arī zināms, cik gadījumos operatīvā sektora darbinieki Latvijā arestēto lietās paši veica izmeklēšanu un cik arestētos nodeva LPSR VDTK. Vēsturnieks Jānis Riekstiņš, kurš pētījis PSRS IeTK/VDTK operatīvo sektoru darbību Latvijā, uzskata, ka PSRS IeTK/VDTK operatīvajiem sektoriem un *SMERŠ* 1944. – 1945. gadā bijusi liela loma cilvēku represēšanā Latvijas teritorijā[300], bet par 1944. gadu šis apgalvojums bez statistiska pamatojuma arī ir tikai hipotētisks.

No 1944. gada jūlija līdz 1945. gada 20. janvārim LPSR IeTK/VDTK bija konfiscējusi arī ievērojamus ieroču un munīcijas krājumus: 12 370 šautenes, 1145 rokas ložmetējus un trieciensautenes, 16 balsta ložmetējus, 610 pistoles un revolverus,

[298] LVA, PA-101. f., 6. apr., 21. l., 56. – 58. lpp.
[299] Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš*. Rīga: Preses nams, 1996, 123. lpp.
[300] Riekstiņš, J. "Slepenie Latvijas "tīrītāji"", *Latvijas Avīze*, 2004, 13. sept.

1 171 596 patronas, 1471 mīnmetējus, 3398 granātas, 2510 mīnas un šāviņus.[301]

Vienā no Kurzemes apriņķiem – Tukuma apriņķī – LPSR IeTK un VDTK varēja sākt darboties Sarkanarmijas realizētā pārrāvuma laikā (1944. gada 30. jūlijs – 20. augusts). 20. augustā, sākoties Vācijas armijas artilērijas apšaudei un tanku iebrukumam Tukumā, pilsētā ieradās vesela LPSR IeTK un VDTK darbinieku grupa – LPSR IeTK Milicijas pārvaldes priekšnieks Spriņģis un Talsu milicijas priekšnieka vietnieks Meķis, valsts drošības majors Vasilijs Sirovatskis, valsts drošības kapteinis Dorohins kopā ar 19 Tukuma pagaidu milicijas darbiniekiem, kā arī Sarkanās armijas karaspēka daļas – KLP[302]43759 štāba priekšnieks Karahtonovs un Tukuma kara komisariāta darbinieki.[303] Trūkst liecību par to, vai steidzīgā ierašanās izskaidrojama ar mainīgo frontes stāvokli vai arī vēlmi veikt pastiprinātas represijas (līdzīgi kā Sarkanajai armijai atkāpjoties no Latvijas 1941. gadā).

Ģenerāļa Jāņa Kureļa grupējuma dienasgrāmatā minēti vairāki 1944. gada 30. jūlijā – 20. augustā padomju represīvo iestāžu Tukumā aizturētie cilvēki:

> "[..] no 18 saķertiem aizsargiem Tukumā paspējuši nošaut 15, pārējie 3 izbēguši. Runāju personīgi ar X kundzi, kuras draudzene, kas bijusi Tukumā, zinājusi stāstīt, ka nošauti 10 ierēdņi. Lielāks vairums vīriešu arestēti un kājām dzīti prom, bet vairums izbēdzis (bijis šinī grupā ap 150 personu)[..]."[304]

Padomju dokumentos tikai minēts, ka Sarkanās armijas pārrāvuma laikā par sadarbošanos ar nacionālsociālistiskās Vācijas

---

[301] "PSRS iekšlietu tautas komisāra Lavrentija Berijas ziņojums PSRS Valsts aizsardzības komitejas priekšsēdētājam Josifam Staļinam, PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja vietniekam Vjačeslavam Molotovam un VK(b)P CK sekretāram Georgijam Maļenkovam par "pasākumiem Latvijas PSR attīrīšanai no naidīgiem elementiem"." *Aizvestie. 1949. gada 25. marts*. 1. daļa. Latvijas Valsts arhīvs. Sastādītāji: Āboliņa, A., Kalnciema, A., Kārkliņš, Z. u.c. Rīga: Nordik, 2007, 69. lpp.

[302] Kara lauka pasts.

[303] LVA, 270. f., 1.s. apr., 92. l., 23. lp.

[304] Andersons, E., Siliņš, L. u.c. *Latvijas Centrālā Padome. LCP: Latviešu nacionālā pretestības kustība 1943 – 1945*. Upsala: LCP, 1995, 305. lpp.

okupācijas režīmu LPSR IeTK ar milicijas palīdzību aizturēja 12 cilvēku.[305]

1945. gada 11. janvārī tika izdota PSRS IeTK pavēle Nr. 0016 par pasākumiem, lai Sarkanās armijas aizmuguri "attīrītu" no ienaidniekiem, kā arī nozīmētu PSRS IeTK pilnvarotos Sarkanās armijas Baltijas, Baltkrievijas un Ukrainas frontēs. Kurzemes dienvidos esošajai 1. Baltijas frontei un 2. Baltijas frontei, kas tobrīd atradās Slokas-Auces-Vaiņodes-Bārtas līnijā, nozīmēja PSRS IeTK/VDTK pilnvarotos un viņu vietniekus. Par vienu vietnieku – frontes pretizlūkošanas pārvaldes *SMERŠ* priekšnieku, par otru vietnieku – IeTK karaspēka, kurš darbojās frontes aizmugurē, priekšnieku. Tātad 1. un 2. Baltijas frontes aizmugurē minētās institūcijas darbojās koordinēti. Par to liecina arī fakts, ka 2. Baltijas frontes SMERŠ daļa LPSR VDTK nodeva VDTK interesējošas personas.[306]

PSRS IeTK pilnvarotajiem saskaņā ar pavēli vajadzēja veikt pasākumus, lai arestētu vācu spiegus, teroristus, diversantus, Vācijas armijas militārpersonas, "dažādu pretinieka organizāciju dalībniekus" (kategorija, kurai varēja pieskaitīt arī Latvijas civiliedzīvotājus). Bija jāarestē "bandītu – nemiernieku grupas, neskatoties uz viņu nacionālo piederību un pilsonību", nacionālsociālistiskās Vācijas represīvo un tiesībsargājošo institūciju darbiniekus, kara komandantus, bijušo pašvaldību vadītājus, lielāko administratīvo un saimniecisko iestāžu vadītājus, fašistisko organizāciju dalībniekus, kuriem praksē pieskaitīja arī bijušos aizsargus, skautus, mazpulkus u.c., žurnālistus, kā arī "citus aizdomīgus elementus". Formulējums par aizdomīgajiem elementiem pavēra iespējas visplašākajām represijām. Lai uzdevumu varētu izpildīt, IeTK/VDTK, *SMERŠ* un IeTK karaspēkam vēl palīgā nosūtīja 9024 PSRS IeTK karaspēka pulku militārpersonas.[307] 1. Baltijas fronte Kurzemē karoja līdz 1945. gada februāra sākumam, bet 2. Baltijas fronte līdz 1945. gada 1. aprīlim. Vēsturnieks J. Riekstiņš pierādījis, ka 1945. gadā PSRS IeTK/VDTK operatīvie sektori represējuši cilvēkus,

[305] LVA, 270. f., 1.s. apr., 92. l., 23. lp.
[306] LVA, PA-101. f., 8. apr., 19. l., 32. lp.
[307] *Специальные лагеря НКВД МВД СССР в Германии 1945 –1950 гг.*: Архив новейшей истории Россиии. Серия "Публикации". Том 2. Сборник документов и статей. ред. Мироненко, С. Москва: РОССПЕН, 2001, С. 11 – 13.

kurus nav represējis ne LPSR VDTK, ne VDTK. 1945. gada 3. februārī veselības aizsardzības tautas komisārs E. Ameriks LK(b)P CK pirmajam sekretāram J. Kalnbērziņam ziņoja par ārstu Čakstes, Matuļenko, Smilgas, Timenieka, Gūtmanes un Puriņa arestu. J. Kalnbērziņš šo dokumentu pāradresēja LPSR valsts drošības tautas komisāram A. Novikam, kurš 24. februārī paziņoja, ka "LPSR VDTK šīs personas nav aizturējis un arestējis". 1945. gada 18. martā par plašiem skolotāju arestiem Bauskas apriņķī J. Kalnbērziņam ziņoja LPSR izglītības tautas komisārs K. Strazdiņš:

> "Divas dienas, kuras es pavadīju Bauskas pilsētā, mani pārliecināja par to, ka Bauskas apriņķī ar skolotāju arestiem patiešām ir pieļauti pārspīlējumi, pieļauta rupja kļūda, kuru vajag nekavējoties izlabot. No 180 skolotājiem arestēti divdesmit divi."

A. Noviks arī šoreiz atbildēja, ka Strazdiņa minētos Bauskas skolotājus viņa vadītā struktūra nav arestējusi. Tāpat atbildēja LPSR iekšlietu tautas komisārs A. Eglītis.[308]

LPSR VDTK un IeTK teritorijas "tīrīšanā" palīdzēja ne tikai PSRS IeTK/VDTK operatīvie sektori, bet arī LPSR kara komisariāti. 1945. gada 29. janvārī LPSR kara komisārs Malahovskis un komisariāta 1. daļas priekšnieks Poļakovs LPSR apriņķu kara komisariātu priekšniekiem pavēlēja palīdzēt LPSR IeTK un VDTK cīņā ar nacionālajiem partizāniem un dezertieriem, nozīmējot LPSR IeTK un VDTK vienībās kara komisariātu virsniekus, kā arī piesaistot vietējo komunistu un padomju darbinieku aktīvu. Pavēlē tika noteikts, ka no LPSR IeTK un VDTK saņemtie aizturētie dezertieri saskaņā ar PSRS Aizsardzības tautas komisariāta 1943. gada pavēli Nr. 0413 jānosūta uz soda daļām, pieņemot no IeTK/VDTK izziņas dokumentus par viņiem.[309]

Visā Sarkanās armijas frontes aizmugurē no 1945. gada janvāra līdz 15. aprīlim tika arestēti 27880 cilvēku, kurus pieskaitīja kategorijai "PSRS pilsoņi", tajā skaitā latvieši, lietuvieši, krievi, ukraiņi, baltkrievi, kazahi u.c. Puse no arestētajiem bija veci cilvēki un nederīgi

---

[308] Riekstiņš, J. "Slepenie Latvijas "tīrītāji"", *Latvijas Avīze*, 2004, 13. sept.
[309] 1945. g. 29. janvāra LPSR kara komisāra pavēle. LVA, PA-101. f., 8. apr., 18. l., 1945. g. 29. janvāra LPSR kara komisāra pavēle.

fiziskam darbam IeTK koncentrācijas nometnēs.[310] Par to, ka tā saukto *Sarkanās armijas aizmugures tīrīšanu* (t. i. cilvēku represēšanu pēc komunistiskā režīma noteiktajiem kritērijiem) iepriekš uzskaitītās institūcijas veica veiksmīgi, liecina fakts, ka sekmīgākos *"tīrīšanas"* veicējus PSRS iekšlietu tautas komisārs L. Berija 1945. gada 20. aprīlī izvirzīja apbalvošanai ar augstiem PSRS apbalvojumiem[311]. Nav zināms, cik Latvijas iedzīvotāji minētajā laikā tika represēti tieši 1. un 2. Baltijas frontes aizmugurē Zemgales un Kurzemes teritorijā.

Pēc Vācijas armijas kapitulācijas Otrajā pasaules karā komunistiskais režīms 1945. gada 8. maija lielu uzmanību pievērsa ne tikai bijušo Vācijas armijas militārpersonu, bet arī to Kurzemes civiliedzīvotāju, kuri ilgāku laiku bija atradušies nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā teritorijā, represēšanai. Kā noprotams pēc analoģijas ar PSRS represīvo iestāžu saskaņoto darbību 1. un 2. Baltijas frontes aizmugurē 1945. gada janvārī un februārī, PSRS IeTK/VDTK, *SMERŠ* un IeTK karaspēks koordinēti darbojās arī tad, kad Sarkanās armijas Ļeņingradas frontes formējumi (nomainīja Baltijas frontes Kurzemē 1945. gada aprīlī) pēc 1945. gada 8. maija iegāja visā novada teritorijā. Kurzemē pēc 1945. gada 8. maija Sarkanā armija, PSRS un LPSR represīvās iestādes, PSRS IeTK Iekšējā karaspēka Ļeņingradas frontes aizmugures "tīrīšanas vienības" izvērsa plašas politiskās represijas: totālu teritorijas pārbaudi, pielietojot represēšanas formas, kuras citos Latvijas novados neizmantoja (vairākkārtēja teritorijas "tīrīšana", iedzīvotāju filtrēšana). Karaspēka vienības izvietojās ķēdēs un sistemātiski pārstaigāja Kurzemes teritoriju, aizturot un filtrēšanas punktos nogādājot visus 16 līdz 60 gadus vecus vīriešus: Kurzemes iedzīvotājus, bēgļus, bijušās Vācijas armijas militārpersonas, vācu gūstā nonākušos sarkanarmiešus u.c. Bēgšanas gadījumā viņi tika nogalināti.

"Tīrot" Kurzemi, spēkā bija 1945. gada 18. aprīlī izdotā PSRS IeTK pavēle Nr. 00315, kuru pildīja arī LPSR VDTK, par daļēju PSRS IeTK 1945. gada 11. janvāra pavēles Nr. 0016 grozīšanu, kā arī uzdevumu

---

[310] *Специальные лагеря НКВД МВД СССР в Германии 1945 –1950 гг.*:Архив новейшей истории Россиии. Серия "Публикации". Том 2. Сборник документов и статей. ред. Мироненко, С. Москва: РОССПЕН, 2001, С. 15

[311] KFVA r-9401. f., 2. apr., 95. l., 103. lp.

frontes PSRS IeTK pilnvarotajiem ierīkot cietumus un nometnes personām, kuras arestētas no Vācijas armijas atbrīvotajā teritorijā. Saskaņā ar minēto pavēli uz vietas bija jāiznīcina personas, kuras veica diversijas un terora aktus. Pavēle arī noteica, ka, pārskatot lietas, no aresta jāatbrīvo jau iepriekš arestētie invalīdi, par 60 gadiem vecāki cilvēki un sievietes, ja minētie neskaitījās režīmam sevišķi bīstami (spiegi, diversanti, nacionālsociālistiskās Vācijas laika administratīvo iestāžu darbinieki, žurnālisti u.c. kategorijas). Vēl 1945. gada 18. maija pavēle Nr. 00315 determinēja, ka uz PSRS teritoriju nedrīkstēja izvest personas, kuras arestētas, "tīrot" aizmuguri. Tās cietumos, karagūstekņu un filtrācijas nometnēs pavēlēja ievietot aresta vietas tuvumā (šī pavēles daļa gan vairāk attiecās uz Sarkanās armijas iekaroto teritoriju Austrumeiropā un Vācijā, lai gan karagūstekņu un filtrācijas nometnes izveidoja arī Baltijā). Pēc pārbaudes IeTK nometnēs bija jāatstāj sevišķi bīstamo kategoriju cilvēki. Pārējos fiziskam darbam derīgos, par kuriem netiks iegūti papildus kompromitējoši materiāli, IeTK paredzēja nosūtīt uz darbiem rūpniecības objektos, bet vecus cilvēkus un darba nespējīgos atbrīvot un nosūtīt uz dzīvesvietām.[312] 16 līdz 60 gadus vecos Kurzemes vīriešus sadzina t.s. pārbaudes un filtrācijas punktos, kur ar personu filtrēšanu nodarbojās Sarkanās armijas pretizlūkošana un LPSR VDTK. Tādus 1945. gada maijā izveidoja Liepājā, Ventspilī, Talsos, Tukumā un Kuldīgā, Zemgalē – Jelgavā,[313] No Latvijas tālākai filtrēšanai citur PSRS teritorijā tika izvesti vismaz 58 410 cilvēku.[314]

---

[312] *Специальные лагеря НКВД МВД СССР в Германии 1945 –1950 гг.*:Архив новейшей истории Россиии. Серия "Публикации". Том 2. Сборник документов и статей. ред. Мироненко, С. Москва: РОССПЕН, 2001, С. 16 – 17.

[313] Strods, H. "Padomju Savienības otrreizējā Latvijas okupācija (1944 – 1945)". *Latvija Otrajā pasaules karā.* Starptautiskās konferences materiāli (1999. gada 14. – 15. jūnijs), Rīga. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LVIA, 2000, 283. lpp.; K. Grīnupa autoram sniegtās atmiņas audioierakstā 1999. gada 23. novembris; Muižniece, Z. "Tad "septītā pļauja" nāca". *Tukuma Ziņotājs*, 1989, 21. marts

[314] Strods, H. "Padomju Savienības otrreizējā Latvijas okupācija (1944 – 1945)". *Latvija Otrajā pasaules karā.* Starptautiskās konferences materiāli (1999. gada 14.-15. jūnijs), Rīga. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LVIA, 2000, 283. lpp.;

Viens no filtrācijas punktiem atradās pie Kuldīgas dienvidu robežas. Tajā tika turēts vairāk nekā tūkstotis cilvēku: civilpersonas un arī bijušās Vācijas armijas militārpersonas. Kā savā 1945. gada 15. maija ziņojumā LK(b)P Kara daļai atzina Kuldīgas LK(b)P apriņķa komitejas Kara daļas vadītājs Dambergs, lai gan punktā vienā dienā varēja nopratināt tikai apmēram 100 cilvēku, līdz 1945. gada 14. maijam tajā netika organizēta nekāda ēdināšana (vienīgais iztikas avots bija civilpersonu pienesumi ieslodzītajiem). *SMERŠ* daļu veikto pārbaudi gaidošie cieta badu. Cilvēki bez atbilstoša apģērba dienu un nakti, pat lietainā laikā tika turēti zem klajas debess.[315] Kā autoram norādīja aculiecinieks – Kuldīgas filtrācijas ieslodzītais Nikolajs Brūveris, starp ieslodzītajiem notikusi cīņa par pārtiku, kas noslēgusies ar regulāriem nonāvēšanas gadījumiem. Punktā izplatījusies dizentērija.[316]

Par Kurzemes vīriešu filtrēšanu uztraucās LK(b)P Kurzemes apriņķu komiteju un apriņķu izpildu komiteju vadītāji. Gandrīz visu Kurzemes apriņķu vadītāji uzsvēra, ka filtrēšanas dēļ iedzīvotāju noskaņojums ir nomākts, izplatās baumas un visur aizkavējas sējas darbi. Vairākos gadījumos arī pagastu Izpildu Komiteju priekšsēdētājus LPSR VDTK aizturēja divas trīs dienas. Tas kavēja gan sējas norisi, gan pagasta vadību kopumā.[317] Sevišķi pesimistisks bija Aizputes apriņķa komunistu vadītājs Matvejs Orlovs. Viņš LPSR vadību iepazīstināja ar Alsungas pagasta Izpildu komitejas vadītāja ziņojumu, ka

> "pagasta mājā nāk simtiem žēloties par patvarībām, par uz kontroli paņemtiem vīriešiem. No iedzīvotāju pārbaudes atgriezušies ap 20% iedzīvotāju"[318].

Daudzi no viņiem nonāca jau krietni stingrāka režīma koncentrācijas nometnēs – tā sauktajās "labošanas darbu nometnēs" vai filtrācijas nometnēs PSRS attālajos rajonos. 1945. gada 24. maijā PSRS iekšlietu tautas komisārs L. Berija un valsts drošības tautas komisārs V. Merkulovs apstiprināšanai PSRS vadītājam J. Staļinam

---

[315] LVA, PA-101. f., 8. apr., 18. l., 38. – 39. lp.
[316] Nikolaja Brūvera autoram sniegtās atmiņas audioierakstā 2005. gada 6. janvārī.
[317] LVA, 270. f., 1-s apr., 120. l., 115. lp.
[318] LVA, 270. f., 1-s apr., 120. l., 123. lp.

nosūtīja PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēta projektu, kurš paredzēja apbalvot 1120 Baltijas padomju republiku drošības un iekšlietu iestāžu darbiniekus par īpaši veiksmīgu Sarkanās armijas ieņemtās teritorijas "tīrīšanu".[319]

Latvijā tika izveidotas arī vairākas nometnes Vācijas armijas karagūstekņiem, kuri netika atzīti par PSRS pilsoņiem. Latgalē – Rēzeknē un Daugavpilī, Kurzemē no 1945. gada maija tādas atradās Ventspilī, Kuldīgā, Tukumā, Pāvilostā, Saldū un Stendē.[320]

Dažādos 1945. gada maija datumos LPSR IeTK un VDTK varēja uzsākt darbību visā Kurzemē. LPSR drošības iestādes Tukumā atkārtoti uzsāka darbību jau 8. maijā[321], Liepājā LPSR VDTK un IeTK darbu uzsāka 1945. gada 9. maijā, bet milicija 10. maijā[322], Aizputē IeTK un VDTK – 10. un 11. maijā[323], Kuldīgā – 9. un 10. maijā, Talsos, visticamāk, 9. maijā, bet Ventspilī – 11. maijā, kad minētajās pilsētas ieradās speciāli nokomplektētās operatīvās grupas padomju vadībai.[324] Kā liecina LK(b)P Tukuma apriņķa komitejas sekretāra Aleksandra Mazjēča ziņojums, Tukumā un dažos apriņķa pagastos 1945. gada 8. maijā (dokumentā – 7. maijā – Aut.) vienlaicīgi ieradušās atsevišķas komunistiskās partijas, padomju un drošības iestāžu operatīvās grupas.[325] Domājams, ka līdzīgi iepriekš minētās operatīvās grupas dalījās arī Talsu, Ventspils, kā arī citos Kurzemes apriņķos. Atsevišķos apriņķos, piemēram, Aizputes apriņķī, IeTK un VDTK daļas vēl maija vidū nebija pilnīgi nokomplektētas.[326]

No 1945. gada maija līdz 1945. gada decembrim Latvijā represīvās iestādes politisku iemeslu dēļ arestēja 6450 cilvēku.[327]

---

[319] KVFA, r-9401. f., 2. apr., 96. l., 409. – 410. lp.
[320] Карнер, С. *Архипелаг ГУПВИ: Плен и интернирование в Советском Союзе 1941 – 1956*. Москва, 2002, С. 82.
[321] LVA, 270. f., 1-s apr., 120. l., 6. lp.
[322] LVA, 270. f., 1-s apr., 123. l., 134. lp.
[323] LVA, 270. f., 1-s apr., 123. l., 153. lp., precīzs datums, kad darbu sāka katra atsvišķa iestāde, nav zināms – Aut.
[324] Turpat, 150. lp.
[325] LVA, 270. f., 1-s apr., 120. l., 6. lp.
[326] Turpat, 12. lp.
[327] Vīksne, R. "Represijas pret Latvijas iedzīvotājiem 1940. – 1941. un 1944. – 1945. gadā: kopējais un atšķirīgais". *Latvija Otrajā pasaules karā*. Starptautiskās

Salīdzinot arestēto skaitu pa mēnešiem, vislielākais skaits arestēto – 1777 bija maijā, tātad pēc Vācijas armijas kapitulācijas. Lielais arestēto skaits minētajā mēnesī izskaidrojams ar Kurzemes "tīrīšanu".

konferences materiāli (1999. gada 14. – 15. jūnijs), Rīga. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LVIA, 2000, 290. lpp.

1945. gada maijā PSRS IeTK karaspēka veiktās "tīrīšanas" laikā noslepkavoto Talsu apriņķa civiliedzīvotāju ekshumācijas vieta Talsu rajona Lībagu pagastā pie Čumalu ezera 1989. gadā, Jāņa Vasiļevska foto. Atrastie upuriem piederējušie priekšmeti, Latvijas Okupācijas muzeja krājums.

3.2. LPSR drošības iestāžu veiktā nacionālsociālistiskā režīma kara noziedznieku un tā saukto "vāciešu atbalstītāju" represēšana

Noslēdzoties Otrajam pasaules karam, Sabiedrotajām valstīm bija viennozīmīga nostāja, ka jāizskata nacionālsociālistiskās Vācijas amatpersonu un militārpersonu juridiskā atbildība par kara izraisīšanu un kara laikā pastrādātajiem kara, genocīda noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci. Jau Sabiedroto valstu Potsdamas konferencē 1945. gadā tika nolemts, ka nepieciešams iznīdēt vācu militārismu un nacionālsociālismu, kara noziedzniekus nododot ātrai un taisnīgai tiesai. Sekoja Nirnbergas procesi, kuru rezultātā tika notiesāti Vācijas nacionālsociālistiskā režīma kara noziedznieki. PSRS jau 1944. gadā bija ieinteresēta paplašināt "kara noziedznieku" jēdzienu. Padomju diplomāts I. Maiskis 1944. gada 10. janvāra ziņojumā PSRS TKP priekšsēdētāja pirmajam vietniekam V. Molotovam piedāvāja "kara noziedznieku" jēdzienā iekļaut ne tikai tās personas, kuras veica noziegumus kaujas laukā vai okupētajos rajonos, bet arī SS, SA, Vācu nacionālsociālistiskās strādnieku partijas visa sazarojuma biedrus un plašu loku no militāristu administratīvās vadības[328]. PSRS centās paplašināt "kara noziedznieka" jēdzienu, cenšoties tajā ietvert arī tā sauktos "vāciešu atbalstītājus". Tā bija kategorija, kuru PSRS lietoja, lai savā teritorijā masveidā represētu iedzīvotājus (arī šo apzīmējumu izmantojot tikai par ieganstu represēšanai). "Kara noziedznieka" jēdziena paplašināšana ļāva PSRS attaisnot asiņainās represijas pret savas valsts iedzīvotājiem un iezīmēja centienus izrēķināties ar Austrumeiropas valstu politisko eliti. PSRS plānoja pārņemt Austrumeiropu savā kontrolē, un šo valstu elites vainošana kolaborācijā ar Vācijas nacionālsociālistiem palīdzētu šīs minētās elites iznīcināt. Arī visu Austrumeiropas valstu pirmās jaunās valdības, sekojot PSRS piemēram, savos programatiskajos dokumentos iekļāva punktus par fašistu un kolaboracionistu tiesāšanu. Austrumeiropas valstīs jaunie režīmi ne tika tiesāja īstus kara noziedzniekus, bet arī

[328] Волокитина Т., Мурашко Г., Носкова А., Покивйлова Т. *Москва и Восточная Европа.Становление политических режимов советског типа. 1949 – 1953*: *Очерки истории*. Москва: РОССПЕН, 2002, С. 63

kara noziedznieku un kolaboracionistu medīšanu un tiesāšanu izmantoja politiskās interesēs, lai atbrīvotos no politiskajiem konkurentiem. Izrēķināšanās ar bijušo politisko eliti notika paralēli jaunu kadru iesaistīšanai visos līmeņos. Kara noziedznieku tiesāšanu un vienlaikus izrēķināšanos ar kara noziedzniekiem un "fašistu atbalstītājiem" veica jaunizveidotās tautas tiesas, izmantojot ārkārtējās normas. Atšķirībā no okupētās Latvijas Austrumeiropas valstīs kara noziedzniekus vai tiem mākslīgi pielīdzinātus cilvēkus tiesāja nevis pēc KPFSR KK, bet pēc šo valstu suverēnās likumiem un šo valstu suverēnas tiesas. Represēšanu veica šo valstu drošības iestādes, kas tikai sadarbojās ar PSRS represīvajām iestādēm, bet nebija ar normatīvo aktu palīdzību tām pakļautas. Ungārijā, ņemot vērā valdības 1945. gada 25. janvāra lēmumu par tautas tiesvedību, sešu mēnešu laikā pēc lēmuma pieņemšanas kā kara noziedznieki tika arestēti 22 000 cilvēki, no kuriem 9000 internēja, bet tiesai nodeva 2000. Savukārt Ungārijas Komunistiskā partija nebija apmierināta ar tiesas procesu ieilgšanu, kas kavējot ātrāku apsūdzēto notiesāšanu ar nāvessodu. Pēc Ungārijas komunistu partijas ģenerālsekretāra I. Rakoši domām, bija jātiesā arī lieli politiski noziedznieki, ne tikai mazi blēži. Līdz 1950. gada 1. aprīlim Ungārijā izskatīja 58953 lietas, kuru dēļ tika notiesāti 26 286 cilvēki, tajā skaitā piespriežot 476 nāvessodus.[329] Bulgārijā valdošās Tēvzemes frontes dalībnieki 1944. gadā tautas tiesas atbalstīja ne tikai, lai uzvarētu taisnīgums, bet arī lai "novāktu masas no ielām", "izveidotu stabilu mierīgu situāciju"[330]. Līdz 1945. gada 1. februārim Bulgārijā tika arestēti 1400 "kara noziedznieki", bez tiesas nošauti 300, 200 cilvēki bez tiesas sprieduma nosūtīti uz koncentrācijas nometni, pārējos un vēl 100 cilvēkus bija paredzēts tiesāt.[331] No 1940. gada beigām līdz divdesmitā gadsimta sākumam izrēķināšanās ar "kara noziedzniekiem" Austrumeiropā bija iespējama plašāka, jo PSRS politiskajai vadībai bija lielas iespējas iespaidot galvenās represiju veicējas Austrumeiropas valstīs – šo

[329] Волокитина Т., Мурашко Г., Носкова А., Покивйлова Т. *Москва и Восточная Европа.Становление политических режимов советског типа. 1949 – 1953*: *Очерки истории*. Москва: РОССПЕН, 2002, С. 63 – 64.
[330] Turpat, C. 65.
[331] Turpat, C. 67.

valstu drošības iestādes, kuras minētajā laikā bija nostiprinājušas savas politiskās pozīcijas un funkcijas Austrumeiropas valstu politiskajās sistēmās. Austrumeiropas drošības iestādes atradās dubultā pakļautībā: savas valsts vadībai un saistībā ar PSRS drošības iestādēm (kuru informāciju un palīdzību tās izmantoja) arī PSRS politiskajai vadībai. Līdz ar to arī Austrumeiropas drošības dienesti vadījās pēc J. Staļina tēzes, ka, tuvinoties sociālismam, saasinās šķiru cīņa. Līdz ar to pret šķiras ienaidniekiem bija jācīnās aktīvāk. Masu represiju izvēršanai Austrumeiropā no divdesmitā gadsimta četrdesmitajiem gadiem līdz piecdesmito gadu sākumam kalpoja dekrēti un likumi par valsts aizsardzību un "demokrātisku iekārtu", kuri tika pieņemti 1944. un 1946. gadā Polijā, 1945. gadā Bulgārijā, 1946. gadā Ungārijā. Toreiz tie tika orientēti, pirmkārt, uz fašisma un kolaboracionisma apspiešanu (Bulgārija, Ungārija), kā arī spēkiem, kas bruņoti pretojās kompartijas monopolstāvoklim (Polija). Jau minētajā laika posmā šie likumi tika lietoti pret plašu iedzīvotāju skaitu, lai piespiedu kārtā iedzīvotāji atzītu režīma varu.[332]

Latvijā, kuru bija okupējusi PSRS, situācija represiju pielietošanā pret "kara noziedzniekiem" un "kolaboracionistiem" atbilda kopējai tendencei Padomju Savienībā. Represējamos izvēlējās okupācijas vara, tos tiesājot pēc okupētājvalsts KK. LPSR situācija bija līdzīga kā PSRS okupētajā Vācijas Austrumu daļā. Saskaņā ar KPFSR KK pantiem, no 1945. gada līdz 1950. gadam PSRS drošības iestādes 154 000 vāciešu un 35 000 cittautiešu internēja speciālās nometnēs. No 1945. gada oktobra arestēti un tiesāti tika 82 000 vāciešu[333]. Daudzus no viņiem aizveda uz PSRS, kur tos notiesāja, piespriežot arī nāvessodus. LPSR okupācijas režīms atbrīvojās gan no cilvēkiem, kuri bija pastrādājuši reālus kara noziegumus, gan no "buržuāziskajiem nacionālistiem", kuru atrašanās nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā teritorijā vien jau radīja drošības iestāžu interesi. Vēl neaplēsts, bet tūkstošos mērāms skaits (kopumā no 1944. gada jūlija līdz 1945. gada decembrim politisku iemeslu dēļ Latvijā arestēja

[332] Волокитина Т.,Мурашко Г., Носкова А., Покивйлова Т. С. 437.
[333] Gieseke, J. *Der Mielke-Konzern. Die Geschichte der Stasi 1945 – 1990*. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2006, S. 31.

18 340 cilvēkus) tika notiesāti kā "vāciešu atbalstītāji", "dzimtenes nodevēji", tātad kolaboranti, vai izsūtīti kā minēto kategoriju ģimenes locekļi vai vienkārši tautības dēļ. Atbrīvoties no "vāciešu atbalstītājiem" un "dzimtenes nodevējiem" bija ieinteresēta gan PSRS centrālā vara, gan vietējā komunistu elite. Maskavai "buržuāziskie nacionālisti" traucēja ātrāk veikt okupētās Latvijas sovjetizāciju, bet vietējai kompartijas elitei represijas lielā mērā garantēja kadru tīrību republikas administratīvajā un saimnieciskajā pārvaldē. Vienīgais LPSR TKP solis "vāciešu atbalstītāju" glābšanā bija latviešu leģionāru pārvietošana no filtrācijas nometnēm uz Latviju 1946. gadā un viņu atbrīvošana, to motivējot ar darbaspēka trūkumu. Minētie leģionāri nebija notiesāti pēc KPFSR KK, bet tikai filtrēti, tomēr viņus par "dzimtenes nodevējiem" neatzina pat nometnēs, kas izdzīvošanas apstākļu dēļ atgādināja padomju koncentrācijas nometnes. Pat ja LPSR komunistu vadība būtu gribējusi iejaukties pēc KK tiesāto vai izsūtīto personu liktenī, PSRS un LPSR drošības iestādes, kuras rīkojās saskaņā ar vissavienības pavēlēm, direktīvām un KPFSR KK, nevarēja represijas pārtraukt.

Latvijai identiska "vāciešu atbalstītāju" represēšana notika arī IPSR. 1944. gadā un 1945. gadā Igaunijā tika arestēti 10 000 cilvēku. Viņi tika apsūdzēti kā "dzimtenes nodevēji", "vāciešu atbalstītāji", par dienestu Vācijas armijā, darbošanos nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas perioda pašvaldībās u.c. Vēlākajos gados no Igaunijas deportēja viņu ģimenes locekļus.[334]

Vēl tad, kad Latvijā noritēja Otrā pasaules kara darbība – 1944. gadā un 1945. gada sākumā, bet īpaši pēc karadarbības beigām 1945. gada maijā – LPSR VDTK ļoti aktīvi nodarbojās ar to cilvēku represēšanu, kurus apsūdzēja sadarbībā ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīmu Latvijā. Kā iepriekš minēts, jau kara gados informāciju par nacionālsociālistiskās Vācijas amatpersonām, militārpersonām un viņu atbalstītājiem vāca Latvijā desantēto PSRS diversantu grupu dalībnieki. Tā nonāca no Latvijas evakuēto PSRS IeTK darbinieku, vēlāk arī LPSR VDTK operatīvās grupas rīcībā. Kā liecina

[334] Хийо, Т., Каазик, П. "Репресии после II мировой войны". *Обзор периода оккупации.* Таллин: Целевое учреждение-Фонд Кистлер-Ристо Ээсти, 2004., С. 34.

Latvijas Partizānu kustības štāba fonda daudzi dokumenti[335], diversantu informatori, precīzāk, Latvijas iedzīvotāji, parakstoties sadarbībai ar Latvijas partizānu kustības štāba pakļautībā esošo diversantu grupu operatīvajiem darbiniekiem (diversantu grupās pārstāvēja IeTK intereses), apsolījās vākt ziņas IeTK ne tikai par Vācijas nacionālsociālistiem, bet arī par "buržuāziskajiem nacionālistiem", t. i., latviešiem.

1944. gada 28. jūlijā PSRS iekšlietu tautas komisārs L. Berija nosūtīja J. Staļinam, V. Molotovam un G. Maļenkovam ziņojumu par stāvokli Vācijas okupētajā Latvijā. Informācija tika iegūta no operatīvās grupas (nav saprotams, vai no LPSR IeTK operatīvās grupas) gūstā nonākušajiem latviešu leģionāriem, padomju diversantiem. Ziņojumā tika ieskicēta informācija ne tikai par Ostlandes pārvaldi, militārajiem formējumiem, bet arī par politiskajām organizācijām, kuras darbojās Latvijā. No ziņojuma teksta saprotams, ka represīvajai iestādei – PSRS IeTK – interesē apzināt arī komunistiskajam režīmam netīkamu politisko organizāciju biedrus. Kā minēts ziņojumā, LPSR IeTK uzskaitē 1944. gada 28. jūlijā (t. i., potenciāli represējamo uzskaitē) bija ņēmusi 1895 cilvēkus, kuri atradās Latvijā, konkrētāk, ne tikai vācu izlūkdienestu aģentus, bet arī "nodevējus un dzimtenes nodevējus". Pie politiski kaitīgām organizācijām līdz ar aizsargu organizāciju tika minēta arī *Latvijas jaunatnes organizācija*, kura esot veidota pēc nacionālsociālistu jaunatnes organizācijas *Hitlerjugend* parauga un kurai esot šūniņas visās mācību iestādēs, uzņēmumos un gandrīz visos pagastos. Lai gan ārējie formālie rituāli nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā visām organizācijām uzlika par pienākumu slavēt Hitleru, *Latvijas jaunatnes organizācijas* dalībnieki nebija nacionālsociālisti, jo nacioālsociālistu rasistiskās nostādnes neatļāva zemākas rases pārstāvjiem (tātad arī Latvijas pamatiedzīvotājiem) darboties Vācu nacionālsociālistiskajā strādnieku partijā vai *Hitlerjugend*. Taču viņi pēc kolektīvās vainas principa automātiski tika iekļauti potenciāli represējamo skaitā.[336] Ja politiski bīstamo personu uzskaiti minētajā laikā veica LPSR IeTK, tad skaidrs, ka šādu uzskaiti

[335] LVA, PA-302. f.

[336] KVFVA, r-9401. f., 2. apr., 66. l., 62. – 65. lp.

veica arī VDTK. 1943. gadā organizētā LPSR VTDK operatīvā grupa, izpētot 1941. gadā uz PSRS deportēto personu arhīva dokumentus, sameklēja vairāk nekā 500 cilvēkus – "nacionālistus" un "aģentus", par kuriem sagatavoja materiālus arestam tūlīt pēc vācu karaspēka padzīšanas[337]. Latvijā no 1944. gada jūlija līdz 1945. gada 20. janvārim PSRS/LPSR IeTK/VDTK arestēja 2721 cilvēku: "nodevējus, Dzimtenes nodevējus, vāciešu ielikteņus un atbalstītājus". Tas ir vairāk nekā LPSR IeTK 1944. gada 28. jūlijā uzskaitē ņemtie 1895 cilvēki. Vēsturniece R. Vīksne, kas pētījusi LVA fondētās bijušās LPSR VDK kriminālllietas, secina, ka pēc Otrā pasaules kara LPSR VDTK visvairāk ierosinājusi lietas un uzrādījusi apsūdzības pašaizsardzības grupu dalībniekiem. No LVA 52 612 LPSR VDK kriminālllietām pāri par 5000 lietām ir pašaizsardzībnieku lietas.[338] Pašaizsardzības termins ir vācu nacionālsocālistu lietots termins. Kā raksta vēsturnieks Andrievs Ezergailis,

> "Partizānu spēki atradās latviešu virsnieku kontrolē, *Hilfspolizei* (uzsvars bija uz vārdu *Hilfs* (palīgpolicija – Aut.)) pat policijas iecirkņu līmenī bija vācu kontrolē. Kārtības palīgpolicijas uniformas bija latviešu armijas uniformas ar norautām zīmotnēm, lai gan lietotas tika arī citas, un identifikācijai vīri uz kreisās piedurknes valkāja zaļu lenti ar uzrakstu *Ordnungs Hilfspolizei,* vēlāk nomainot ar *Schutzmannschaften* (aizsardzības vienības – Aut.)".[339]

Ar terminu "pašaizsardzības grupas" LPSR VDTK un VDM apzīmēja arī 1941. gadā radušās nacionālo partizānu grupas, kuras vairumā gadījumu bija nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma pašaizsardzības grupu priekšteces. Taču partizānu grupas darbojās jau pirms Vācijas armijas ienākšanas konkrētās apdzīvotās vietās. Tās uzbruka Sarkanās armijas daļām, kuras atkāpās, pagastos bezvaras periodā, kad teritorijā nebija neviena armija, tur pārņēma varu. Plašāk

---

[337] Riekstiņš, J. "Slepenie Latvijas "tīrītāji"", *Latvijas Avīze*, 2004, 13. sept.
[338] Vīksne, R. "Politiskās prāvas Latvijā – avots vācu okupācijas laika režīma izpētei". *Vēsturnieks profesors Dr. Phil. LZA ārzemju loceklis Andrievs Ezergailis. Bibliogrāfija*. Darbabiedru veltījumi 70 gadu jubilejā. Sastādījis J. Bērziņš, LU Latvijas vēstures institūts. Latvijas vēsturnieki. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000, 328. lpp.
[339] Ezergailis, A. *Holokausts vācu okupētajā Latvijā 1941 – 1944*, Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999, 59. lpp.

zināms ir partizānu mēģinājums ieņemt Limbažus 1941. gada 4. jūlijā – laikā, kad Vācijas armija bija ieņēmusi tikai Rīgu un neatradās vēl Limbažiem tuvumā, tur saimniekoja padomju jūrnieki un strādnieku gvardi. Nav gadījumu, kad partizānu grupas būtu iznīcinājušas ebrejus. Tikai daļa partizānu darbojās nacionālsociālistiskās Vācijas izveidotajās pašaizsardzības grupās, kuras formēja tūlīt pat, kad apdzīvotajā vietā nodibinājās nacionālsociālistiskās Vācijas vara. Vairākas pašaizsardzības grupas tika iesaistītas holokausta īstenošanā, līdz ar to nacionālo partizānu grupu un pašaizsardzības grupu termini ir šķirami. LPSR drošības iestādes šādu dalījumu apzināti neieviesa, lai pastiprinātu apsūdzības. Arī personas, kuras darbojās kā nacionālie partizāni, tika notiesātas kā "pašaizsardzībnieki". Tāpēc arī ir tik liels skaits LPSR drošības iestāžu krimināllietu, kur persona apsūdzēta kā "pašaizsardzībnieks". Apsūdzībās atsevišķiem 1941. gada partizāniem vārds "pašaizsardzībnieks" parādās arī tad, ja pamata apsūdzība ir par "bandītismu", "pretpadomju propagandu" u. c. Piemēram, 1947. gada 19. jūnijā arestētais Maksis Cālītis, kuru pēc kara apsūdzēja par sakariem ar bandītu grupu, 1941. gadā bija partizānu grupas vadītājs. Viņa vadītā grupa 1941. gada 4. jūlijā uzbruka Sarkanās armijas kolonnai pie Raganas Rīgas apriņķī un darbojās Murjāņu apkārtnē. Līdzīgas apsūdzības izvirzītas arī 1949. gada 4. augustā arestētajam un par bandītismu apsūdzētajam Fricim Ozolam. LPSR drošības iestāžu veiktajās 1941. gada nacionālo partizānu pratināšanās to grupu dalībnieki gandrīz vienprātīgi liecināja, ka viņu cīņas mērķis bijis Latvijas Republikas atjaunošana un iedzīvotāju glābšana no 1941. gada 14. jūnija deportācijai līdzīgas akcijas atkārtošanās. Tikpat kā nav atrodamas 1941. gada nacionālajiem partizāniem uzrādītas apsūdzības par cīņu, lai okupētajā Latvijā nodibinātu Vācijas nacionālsociālistiskajam režīmam līdzīgu iekārtu. Atsevišķos gadījumos partizāni pret Sarkano armiju bija cīnījušies kopā ar Vācijas armijas daļām. Dažos gadījumos viņi no vāciešiem saņēma ieročus. Tie 1941. gada jūlijā nacionālsociālistiskās Vācijas iestādēm nodeva aizturētos sarkanarmiešus, Zemgalē un Kurzemē vairākos gadījumos

partizāni vāciešiem nodeva aizturētos padomju aktīvistus.[340] Šādas darbības LPSR drošības iestādēm pavēra iespēju visus partizānus ieskaitīt "pašaizsardzībnieku", "vāciešu atbalstītāju" un "dzimtenes nodevēju" kategorijā. Daudzos gadījumos cilvēkus LPSR drošības iestādes apsūdzēja un viņus notiesāja par darbību pašaizsardzības grupās jau nacionālsociālistiskās Vācijas okupētā teritorijā, taču VDTK/VDM izmeklēšanā netika noskaidrots personu konkrētais nodarījums vai arī tas tika noskaidrots formāli. Bieži no kriminālliet̄am nav skaidrs, ko tad pašaizsardzībnieks ir darījis: kā nacionālais partizāns cīnījies vēl pirms vācu ienākšanas noteiktā apdzīvotajā vietā, izmantots apsardzē, patrulējis vai piedalījies padomju aktīvistu un ebreju aizturēšanā vai pat nošaušanā. Līdz ar to VDTK/VDM dokumentos konstatējams juceklis personu apzīmējumos: "baltie partizāni", "zaļie", "aizsargi" u.c.[341] Jāņem vērā arī fakts, ka 1945. gada vidū LPSR drošības iestādēm bija skaidrs, ka nacionālo partizānu apspiešana Latvijā pēc kara nebūs viegla un tādēļ jebkurš "pašaisardzībnieks" ar savu 1941. gada partizāna vai citu militāru pieredzi bija bīstams un tātad represējams. Lielu skaitu cilvēku no 1944. gada jūlija un 1945. gadā LPSR VDTK represēja kā "vāciešu atbalstītājus" vai par "sadarbību ar vācu okupantiem". Šie cilvēki nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā ieņēma administratīvus amatus (bija pilsētu galvas, pagastu vadītāji u.c.). Vēl liels skaits cilvēku tika represēti kā nacionālsociālistiskās Vācijas represīvo un militāro formējumu dalībnieki: palīgpolicisti, policijas bataljonu dalībnieki, *SD* (*Sicherheitsdienst* – drošības dienesta) Latviešu palīgpolicijas (tā sauktās Viktora Arāja komandas) dalībnieki (LPSR VDTK represēja vismaz 312 komandas dalībnieku[342]), SD darbinieki, aģenti, Vācijas izlūkošanas un pretizlūkošanas iestāžu darbinieki un aģenti, Vācijas radīto partizānu grupu *Jagdverband* un citi dalībnieki, Latviešu leģiona divīziju militārpersonas, kā arī aizsargi.

---

[340] Pelkaus, E. *Cīņa un cerība. Partizāni Latvijā 1941. gada vasarā*. Rīga: 2004, 149. – 150. lpp.

[341] Vīksne, R. *Politiskās prāvas Latvijā – avots vācu okupācijas laika režīma izpētei*. 328. lpp.

[342] Turpat, 330. lpp.

Cilvēki pat tika apcietināti par to, ka izdzīvojuši holokaustā vai palikuši dzīvi Salaspils ieslodzījuma nometnē, par to, ka ticis izmantots karagūstekņu darbos, ka persona 1941. gadā nebija evakuējusies uz PSRS, kā repatriants negribējusi atgriezties Latvijā. Operdziedātājas Mildas Brehmanes-Štengeles apcietināšana 1945. gada 29. janvārī pierāda, ka arī kultūras darbiniekus varēja apsūdzēt par "vāciešu atbalstīšanu", t. i., sagaidīšanu ar ziediem, padomju aktīvista izdošanu vācu iestādēm, bezmaksas koncertu sniegšanu Vācijas armijas daļās u.c.[343] Lielāko daļu cilvēku, kurus apsūdzēja par darbību saistībā ar nacionālsociālistiskās Vācijas okupāciju Latvijā, tiesāja, saskaņā ar KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1a] pantu par dzimtenes nodevību. Nelielai daļai apsūdzēto 1944. –1944. gadā piemēroja arī 1943. gada 19. aprīļa PSRS AP Prezidija dekrētu *Par soda mēriem vācu fašistiskajiem ļaundariem, kuri vainīgi padomju civiliedzīvotāju un gūstā kritušo sarkanarmiešu nogalināšanā un spīdzināšanā, spiegiem, dzimtenes nodevējiem no padomju pilsoņu vidus un viņu atbalstītājiem* [344]. Dekrēts noteica, ka "fašistu atbalstītāji" – vietējie iedzīvotāji, kuriem pierādīta vaina par izrēķināšanos ar civiliedzīvotājiem un gūstā nonākušajiem sarkanarmiešiem – sodāmi ar izsūtījumu katorgas darbos uz laiku no 15 līdz 20 gadiem.[345]

Represējamo kategoriju *"*aizsargi*"* PSRS represīvās iestādes traktēja plaši. *SMERŠ* ar *"*aizsargiem" saprata gan aizsargus, kuri darbojās Latvijas Republikas laikā, gan nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā atjaunoto aizsargu organizāciju, to uzskatot par vienu un to pašu organizāciju. Tāpat "aizsargi" SMERŠ izpratnē bija "pašaizsardzībnieki", 1941. gada un pēckara gadu nacionālie partizāni, policijas bataljonu dalībnieki, žandarmi, cietumu apsargi, dažādu

[343] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 110. lpp.

[344] Vīksne, R. "Represijas pret Latvijas iedzīvotājiem 1940. – 1941. un 1944. – 1945. gadā", *Latvija Otrajā pasaules karā*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 1. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 292. lpp.

[345] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 970. lpp.

nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma sabiedrisko organizāciju un biedrību dalībnieki, ebreju šāvēji, izlūkošanas un pretizlūkošanas aģenti, leģionāri u.c.[346] 2. Baltijas frontes pretizlūkošanas pārvaldes *SMERŠ* vadība 1944. gada 15. augustā ziņoja, ka no karagūstekņiem iegūtās ziņas par organizāciju *Aizsargi*, *SD* kadru darbiniekiem un aģentūru un "dzimtenes nodevējiem" *SMERŠ* realizē ar LPSR VDTK operatīvo grupu (acīmredzot domātas VDTK grupas, kuras apriņķos sāka veidot VDTK daļas) un teritoriālo daļu palīdzību.[347] 1944. gada 19. septembrī 3. Baltijas frontes pretizlūkošanas pārvaldes *SMERŠ* vadība Galvenajai pretizlūkošanas pārvaldei *SMERŠ* Maskavā ziņoja, ka izmeklēšanas gaitā atrasti vairāk nekā 300 aizsargi, par kuriem dokumenti operatīvai izmantošanai nodoti LPSR VDTK[348]. Tā kā *SMERŠ* uzskatīja, ka "aizsargu" darbība bija ļoti daudzpusīga, var pieļaut iespēju, ka, dokumentiem par "aizsargiem" no *SMERŠ* nonākot līdz VDTK, apsūdzībā figurēja formulējums "aizsargs". Tomēr patiesībā persona aizsarga statusam varēja arī neatbilst.

Padomju represīvās iestādes par aizsargiem uzskatīja arī ģenerāļa J. Kureļa militārā formējuma dalībniekus, lai gan kurelieši būtībā ietilpst pilnīgi atsevišķā par darbību Otrā pasaules karā padomju drošības iestāžu represēto kategorijā. Vēsturnieks Dz. Ērglis pētījumā aprēķinājis, ka padomju drošības iestāžu represēto kureliešu skaits sasniedz vismaz 308 cilvēkus[349], taču visus minētos kureliešus

---

[346] "Из докладной записки УКР "СМЕРШ" 3-го Прибалтийског фронта в ГУКР "СМЕРШ" о деятельности латышских националистических организаций". Чернов, В., Шляхтунов, А. *Прибалтийские Waffen-SS. Герои или палачи…?* Москва: Лин-Интер, 2004, С. 152 – 153.

[347] "Докладная записка УКР "СМЕРШ" 2-го Прибалтийског фронта в ГУКР "СМЕРШ" одеятельности националистических буржуазных партий и формирований на временно оккупированной немецко-фашистскими захватчиками территории Латвийской ССР" Чернов, В., Шляхтунов, А. *Прибалтийские Waffen-SS. Герои или палачи…?* Москва: Лин-Интер, 2004, С. 142.

[348] "Из докладной записки УКР "СМЕРШ" 3-го Прибалтийског фронта в ГУКР "СМЕРШ" о деятельности латышских националистических организаций". С. 154.

[349] Ērglis, Dz. "Padomju represīvo orgānu arestētie ģenerāļa Kureļa grupas dalībnieki". *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2000. gada pētījumi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 3. sēj. Rīga, 2001, 332. lpp.

nerepresēja LPSR VDTK. Tā Kurtu Aleksandru Grīnupu, kurš bija saistīts ar kureliešiem, *SMERŠ* represēja kā bandītu, izmeklēšanā viņa saistību ar LCP un kureliešiem neatklājot[350]. LPSR represīvo iestāžu izmeklētāji neņēma vērā J.Kureļa militārā formējuma Roberta Rubeņa bataljona cīņu pret Vācijas karaspēka daļu, tāpat cīņu pret vāciešiem kopā ar padomju diversantu grupu *Sarkanā bulta* Kurzemē. Arī bruņotu pretošanos komunistiskajam režīmam kurelieši nebija izvērsuši. 1944. gadā pēc Vācijas armijas atkāpšanās Rīgas apriņķī palikušie kurelieši bez cīņas tika arestēti 1944. gada beigās un 1945. gada sākumā. No J. Kureļa grupējuma nāvessods tika piespriests 13 (izpildīts 7), pirms tiesas apcietinājumā mira 12 personas. Izmeklēšanas laikā tika atbrīvoti desmit, bet attaisnoti septiņi kurelieši.[351] Nav pareizs Dz. Ērgļa secinājums, ka, ja kurelietis sadarbojās ar padomju represīvajām iestādēm, tad vispār netika arestēts. Patiesi, tādi gadījumi attiecībā uz savervētajiem LPSR drošības iestāžu aģentiem bija. Pastāvēja arī LPSR drošības iestāžu izstrādātā kārtība, kad krimināllietu pārtrauca un pievienoja brīvībā palaistā aģenta lietai. Vajadzības gadījumā, ja aģents negribēja strādāt LPSR drošības iestāžu interesēs, lietu varēja atjaunot. Tomēr Dz. Ērgļa citā pētījumā – *Latvijas Centrālās Padomes vēstures nezināmās lappuses* – tieši minēts gadījums, kad LCP bijušā dalībnieka Augusta Bergmaņa krimināllietu LPSR VDM ar 1946. gada 6. jūnija lēmumu pārtrauca, bet viņu pašu kā VDM savervētu aģentu atbrīvoja.[352] Šī krimināllieta netika pievienota aģenta lietai un tādēļ šobrīd atrodas Latvijas Valsts arhīvā, nevis Krievijā, kur glabājas aģentu lietas. Ne vienmēr pietiekami ātri LPSR drošības iestādes sev vajadzīgo cilvēku izmeklēšanas laikā spēja garīgi salauzt un savervēt. Vervēšana notika arī operatīvo vajadzību dēļ (piemēram, ja atklājās, ka arestēto var izmanto kāda cita brīvībā esoša cilvēka izspiegošanā). Kamēr persona atradās apcietinājumā, operatīvā situācija varēja mainīties. Arī A. Bergmani no aresta izlaida,

[350] LVA, 1986. f., 1. apr., 8082. l.

[351] Ērglis, Dz. "Padomju represīvo orgānu arestētie ģenerāļa Kureļa grupas dalībnieki". 333. lpp.

[352] Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās Padomes vēstures nezināmās lappuses.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, 130. lpp.

jo radās nepieciešamība viņu VDM interesēs izmantot kā pazīstamu radistu pret Apvienotās Karalistes izlūkdienestu (SIS).

R. Vīksne, izmantojot LVA 1986. fonda LPSR VDK izveidoto uzziņu kartotēku par LPSR VDK krimināllietām, aprēķinājusi, ka laikā no reokupācijas sākuma līdz 1945. gada decembrim Latvijā arestēti 18 438 cilvēki (1944. gadā – 3001, 1945. gadā – 15437), t. sk. 1413 sievietes.[353] Minētajā periodā Latvijā arestus un izmeklēšanas veica arī LPSR IeTK, dažādas PSRS Aizsardzības tautas komisariāta pretizlūkošanas *SMERŠ* daļas un PSRS IeTK/VDTK operatīvie sektori.[354] Līdz ar to ne visus 18 438 cilvēkus represēja LPSR VDTK.

1996. gadā vairāku Latvijas Republikas valsts iestāžu un to struktūrvienību darbības rezultātā tika uzsākta *PSRS okupācijas režīmā politiski represēto personu datu bāzes* veidošana. Līdz 1998. gadam elektroniski tika apkopota informācija no LPSR VDK krimināllietām par 2479 notiesātām un apsūdzētām personām.[355] Šobrīd joprojām nepabeigtajā PSRS okupācijas režīma laikā politiski tiesāto personu datu bāzē (turpmāk – politiski tiesāto datu bāze) 2479 ievietotās personas netika atlasītas pēc kādas noteiktas pazīmes. Salīdzinot ar kopējo apsūdzēto skaitu (49 321) Latvijā esošajās LPSR VDK krimināllietās, informācija par 2479 personām neļauj izdarīt nopietnus secinājumus. Jāņem arī vērā, ka ne visas minētās personas represēja LPSR VDTK. Tomēr arī pieejamā informācija no elektroniskās politiski tiesāto datu bāzes raksturo LPSR VDTK darbību 1944. – 1945. gados un parāda, kādas būtu tās iespējas, ja PSRS okupācijas režīma laikā politiski tiesāto personu datu bāze būtu pabeigta. No pieejamajiem elektroniski apstrādātajiem datiem par 2479 apsūdzētajiem secināms, ka 1944. gadā arestēti 95 cilvēki, bet 1945. gadā – 345.

---

[353] Vīksne, R. "Represijas pret Latvijas iedzīvotājiem 1940. – 1941. un 1944. – 1945. gadā", 290. – 291. lpp.

[354] Riekstiņš, J. "Slepenie Latvijas "tīrītāji"", *Latvijas Avīze*, 2004, 13. sept.

[355] Datu bāze atrodas arī SAB TSDC rīcībā, kuru darba laikā izmantojis autors.

1) Arestu intensitāte 1944. gadā pēc *PSRS okupācijas režīmā politiski represēto personu datu bāzes* datiem

Politiski tiesāto datu bāzē ir apkopota informācija tikai par 95 personām, kas arestētas 1944. gadā. Tik niecīga informācija neļauj izdarīt nopietnus secinājumus. 67 no 95 personām arestētas 1944. gada novembrī. Pēc R. Vīksnes aprēķiniem 1944. gada jūlijā arestētas 97 personas, augustā – 734, septembrī – 705, oktobrī – 799, novembrī – 671, decembrī – 625.[356]

2) Arestu intensitāte 1945. gadā pēc PSRS okupācijas režīmā politiski represēto personu datu bāzes datiem

Janvārī – 57, februārī – 50, martā – 20, aprīlī – 12, maijā – 41, jūnijā – 9, jūlijā – 19, augustā – 41, septembrī – 30, oktobrī – 24, novembrī – 40, decembrī – 38.

Salīdzinot autora rīcībā esošo politiski tiesāto datu bāzes informāciju ar R. Vīksnes izdarītajiem aprēķiniem, jāsecina, ka pēc R. Vīksnes sniegtās informācijas 1945. gadā vislielākais arestēto skaits bija tieši janvārī (3177) un februārī (3084)[357]. Arī politiski tiesāto datu bāzes informācija liecina, ka 1945. gadā visvairāk personu arestēts janvārī un februārī. Jāsecina, ka, neraugoties uz nepilnīgo informāciju, datu bāze, tāpat kā R. Vīksnes pētījums, apstiprina faktu, ka 1945. gadā visplašākie aresti notikuši janvārī un februārī. Tātad bāzes informācija izmantojama arī citu represijas raksturojošu iezīmju noteikšanai. Arestu intensitātes pieaugums 1945. gada janvārī un februārī varētu būt izskaidrojams ar komunistiskā režīma represīvo institūciju, tajā skaitā LPSR VDTK, nostiprināšanos un aktīvāku darbību Latvijā pēc Sarkanās armijas ierašanās Rīgā 1944. gada 13. oktobrī.

---

[356] Vīksne, R. "Represijas pret Latvijas iedzīvotājiem 1940. – 1941. un 1944. – 1945. gadā", *Latvija Otrajā pasaules karā*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 1. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 290. lpp.

[357] Turpat.

3) Arestēto vecums pēc *PSRS okupācijas režīmā politiski represēto personu datu bāzes* datiem

Nepabeigtā politiski tiesāto datu bāze ļauj ieskatīties arī politiski tiesāto personu vecuma kategorijās. Tā sniedz priekšstatu, kuras iedzīvotāju vecuma grupas PSRS un LPSR represīvās iestādes, t. sk. LPSR VDTK, uzskatīja par politiski aktīvākām, līdz ar to bīstamākām.

1944. gadā arestētie pēc dzimšanas gada: no 1881. līdz 1889. gadam dzimušie – 22, no 1900. līdz 1910. gadam dzimušie – 35, no 1911. līdz 1920. gadam dzimušie – 29, no 1921. līdz 1926. gadam dzimušie – 9.

1945. gadā arestētie pēc dzimšanas gada: no 1873. līdz 1880. gadam dzimušie – 6, no 1881. līdz 1885. gadam dzimušie – 9, no 1886. līdz 1890. gadam dzimušie – 20, no 1891. līdz 1895. gadam dzimušie – 22, no 1896. līdz 1900. gadam dzimušie – 34, no 1901. līdz 1905. gadam dzimušie – 53, no 1906. līdz 1910. gadam dzimušie – 44, no 1911. līdz 1915. gadam dzimušie – 49, no 1916. līdz 1920. gadam dzimušie – 39, no 1921. līdz 1925. gadam dzimušie – 45, no 1926. līdz 1929. gadam dzimušie – 24.

No minētās statistikas secināms, ka visvairāk PSRS un LPSR represīvās iestādes, tajā skaitā LPSR VDTK, uzmanību pievērsušas 19 līdz 45 gadus veciem cilvēkiem – personām militārai iesaukšanai atbilstošā vecumā. Cilvēkiem minētajā vecuma posmā bija novērojama arī lielākā sabiedriskā un politiskā aktivitāte. Līdz ar to minētā vecuma cilvēki potenciāli varēja izrādīt visefektīvāko pretestību komunistiskajam režīmam. 1901. – 1905. gadā dzimušie, kā arī pat jaunāka gadagājuma cilvēki nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Latvijā 1941. – 1945. gadā varēja ieņemt amatus pašpārvaldē, represīvajās struktūrās, dienēt policijas bataljonos. Līdz ar to, komunistiskajam režīmam pārņemot varu 1944. – 1945. gadā, iepriekš minētie iedzīvotāji tika represēti kā "dzimtenes nodevēji", "vāciešu atbalstītāji" un kā personas, kuras "sadarbojušās ar vācu okupantiem". Līdz ar nacionālsociālistiskās Vācijas izsludināto totālo mobilizāciju iesaukšanai "Latviešu SS brīvprātīgajā leģionā" tika

pakļauti visi no 1906. līdz 1928. gadam dzimušie vīrieši.[358] Latvijā palikušos leģionārus, kuriem pēc Vācijas armijas kapitulācijas 1945. gada 8. maijā izdevās izvairīties no nokļūšanas filtrācijas punktos Latvijā un filtrācijas nometnēs Krievijā, vajāja LPSR VDTK un IeTK. Pēc aizturēšanas viņus varēja tiesāt par pāriešanu nelegālā stāvoklī (pārsvarā ar formulējumu "bruņots nelegālis").

Jāatzīmē, ka represijas skāra arī nepilngadīgos. Politiski tiesāto datu bāze arī parāda, ka 1945. gadā apsūdzēti vismaz trīs 1928. gadā dzimušie, kuri tad bija apmēram 17 gadus veci, un trīs 1929. gadā dzimušie, kuri tad bija apmēram 16 gadus veci. Vismaz pieci no 1945. gadā notiesātajiem bija sasnieguši 69 līdz 70 gadu vecumu.

4) Notiesātajiem piemērotie KPFSR Krimināl kodeksa panti pēc *PSRS okupācijas režīmā politiski represēto personu datu bāzes* datiem

Politiski tiesāto datu bāzes informācija par KPFSR Krimināl kodeksa pantiem, uz kuru pamata personas notiesāja ar dažāda ilguma ieslodzījuma termiņiem, liecina par represiju raksturu.

1944. gadā notiesātajiem piespriestie KPFSR Krimināl kodeksa panti un notiesāto skaits: 58.^{1a} – 87, 58.^{2} – 2, 58.^{3} – 3, 58.^{8} – 1, 58.^{9} – 1, 58.^{10} – 2, 58.^{11} – 2, 58.^{12} – 2, 182.^{1} – 1.

1945. gadā notiesātajiem piespriestie KPFSR Krimināl kodeksa panti un notiesāto skaits: 58.^{1} – 3, 58.^{1a} – 243, 58.^{1b} – 6, 58.^{2} – 3, 58.^{3} – 5, 58.^{4} – 53, 58.^{8} – 6, 58.^{10} – 7, 58.^{11} – 5, 58.^{12} – 3, 58.^{14} – 1, 109 – 1, 137 – 1, 193.^{1} – 1.

Jāņem vērā, ka 1994. – 1945. gadā notiesāto vairākumu tiesāja pēc vairākiem KPFSR Krimināl kodeksa pantiem. Arī politiski tiesāto datu bāzē reģistrētās 1944. gadā apsūdzētās 95 personas un 1945. gadā apsūdzētās 345 personas galvenokārt tiesātas, saskaņā ar vairākiem KPFSR Krimināl kodeksa pantiem. Kā redzams no datu bāzes informācijas, visbiežāk tiesātajiem piemērots 58.^{1a} pants. KPFSR Krimināl kodeksa 58.^{1a} pants noteica, ka personai jāsaņem atbildība par

[358] Neiburgs, U. "Latviešu leģiona izveidošana". *Latviešu leģionāri. Latvian Legionnaires*. Rīga: Daugavas Vanagi, 2005, 14. lpp.

dzimtenes nodevību – kaitēšanu PSRS militārajam spēkam, valsts neatkarībai un teritorijas neaizskaramībai, t. i., par spiegošanu, militāra vai valsts noslēpuma izpaušanu, pāreju ienaidnieka pusē, bēgšanu vai pārlidošanu uz ārzemēm. Sods – no desmit gadiem koncentrācijas nometnē līdz nāvessodam.[359] Izmantojot PSRS okupācijas režīma laikā politiski represēto personu datu bāzes datus, secināms, ka LPSR VDTK arestētās personas 1945. gadā ļoti bieži tiesātas pēc KPFSR 58.[3] un 58.[10] pantiem. Vēl no politiski tiesāto datu bāzes secināms, ka cilvēki notiesāti arī pēc KFPSR Krimināl kodeksa 58.[1b] (dzimtenes nodevība, ko izdarījusi militārpersona), 58.[2] (bruņota darbība grupā), 58.[4] (palīdzības sniegšana starptautiskajai buržuāzijai), 58.[8] (terora aktu veikšana), 58.[9] (transporta ceļu tīša bojāšana), 58.[11] (piedalīšanās dzimtenes nozieguma sagatavošanā), 58.[12] (neziņošana par kontrrevolucionāru noziegumu), 58.[14] (kontrrevolucionāra sabotāža)[360], 109. (varas ļaunprātīga izmantošana), 137. (tīša slepkavība), 182.[1] (sprāgstvielu izgatavošana, glabāšana), 193.[1] (militārpersonas izdarīts noziegums) pantiem[361].

LPSR VDTK Izmeklēšanas daļas rīcībā nonākušie upuri – lielākoties 19 līdz 45 gadus veci vīrieši – visbiežāk tika apsūdzēti pēc KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1a] panta par dzimtenes, t. i., PSRS nodevību, kaitējot valsts spēkam un varenībai. Cilvēki minētajā vecumā bija sabiedriski visaktīvākie. Vīrieši šādā vecumā spēja efektīvi darboties militārās vienībās. Pēc politiskās neuzticamības principa iznīcinot vai turot ieslodzījumā daļu minētā vecuma Latvijas iedzīvotāju, okupācijas režīms līdz ar to neitralizēja tos Latvijas iedzīvotājus, kuri potenciāli varēja izrādīt pretošanos (arī bruņotu) režīmam. Tika apsūdzēti tūkstošiem nevainīgu cilvēku, kuri nebija veikuši krimināla rakstura noziegumus.

---

[359] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 959. lpp.

[360] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 959. – 961. lpp.

[361] *Уголовный кодекс РСФСР*. Москва: ГИЮЛ, 1950. С. 81, 96, 115, 119.

3.3. LPSR drošības iestāžu veiktās izmeklēšanas metodes

1947. gada 17. jūlijā PSRS valsts drošības ministrs V. Abakumovs ziņoja J. Staļinam par to, kā PSRS izmeklē spiegu, diversantu, teroristu un pretpadomju pagrīdes dalībnieku lietas.[362] Drošības iestādes izmantoja praksi, ka aresta laikā arestējamā dzīves vietā piedalījās arī tas operatīvais darbinieks, kurš vadīja upura operatīvo izstrādi pirms aresta, un izmeklēšanas daļas izmeklētājs.[363] Operatīvais darbinieks, saskaņā ar jau iepriekš slepeni veiktu arestētā dzīves vietas izpēti, zināja, kādus "pret valsts iekārtu vērstus" vai "pretpadomju" materiālus var atrast pie arestējamā. Savukārt izmeklētājs aresta procesā piedalījās, lai aresta laikā izņemtu tos materiālus, kuri izmantojami arestētā pretvalstiskās darbības pierādīšanai. Izmeklētājs kopā ar operatīvajiem darbiniekiem ieradās notikuma vietā, ja bija notikuši "terora akti", "diversijas", izkaisītas pretpadomju skrejlapas, kā arī nozagti vai pazuduši sevišķi valstiski svarīgi dokumenti. Izmeklētājs un operatīvie darbinieki tad veica notikuma vietas apskati un fotografēšanu, atrodot nozieguma izdarīšanas pēdas un pierādījumus, noskaidroja visus aculieciniekus, kuri jānopratina, un nekavējoties meklēja vainīgo.[364]

Izmeklētājiem palīdzēja drošības iestāžu tehniskā daļa. Ja kāda iemesla dēļ nevarēja veikt oficiālo kratīšanu (piemēram, ārvalstu diplomāta, kuram piemita diplomātiskā neaizskaramība, dzīvoklī u.tml.), tad tehniskā daļa nodrošināja slepenu dzīvokļa apskati, izņēma un nofotografēja dokumentus, kuri tika izmantoti arestētā vainas pierādīšanai[365]. Tāpat tehniskā daļa veica potenciāli arestējamā slepenu fotografēšanu, lai izmeklēšanas gaitā izmeklētajam būtu vieglāk pierādīt spiegošanas faktu vai kontaktēšanos ar pretpadomju elementiem. Operatīvie darbinieki pārbaudīja arestētā cilvēka apģērbu un viņam piederošos priekšmetus, lai tajos atrastu iespējamās informācijas slēptuves. PSRS teritorijā iesūtīto ārvalstu izlūkdienesta izlūku (arī LPSR iesūtīto ārvalstu latviešu izlūku) aresta

[362] KVJLVA, 89. f., 18. apr., 12. l., 1. – 10. lp.
[363] Turpat, 2. lp.
[364] Turpat, 2. – 3. lp.
[365] Turpat, 3. lp.

laikā viņiem atņemtos dokumentus un pierakstus pārbaudīja speciālās VDM laboratorijās, lai atklātu slepenrakstu, nosacītas zīmes un paroles.[366]

Kad izmeklētājs uzsāka krimināllietas izmeklēšanu, viņa rīcībā bija arī visa drošības iestāžu informācija, kas iegūta potenciāli arestējamās personas operatīvajā izstrādē ar aģentūru un bija sekmējusi arestu.[367] Līdz ar to PSRS un LPSR nebija nodalīta cilvēka operatīvā novērošana un viņa lietas izmeklēšana. Tāpēc izmeklētājs slepeni iegūto informāciju varēja izmantot izmeklēšanā pret iepriekš novēroto personu. Lai arī apsūdzību oficiāli nevarēja izvirzīt pamatojoties uz aģentu informāciju, izmeklētājs, falsificējot krimināllietu, aģentūras informāciju varēja ievietot apsūdzētā pratināšanas protokolos un, izmantojot spīdzināšanu, likt parakstīt protokolu vai arī viltot apsūdzētā parakstu. Tika izmantota arī psiholoģiska iespaidošana: apsūdzētajam vai lieciniekam darot zināmu slepeni iegūto informāciju, izmeklētājs radīja ilūziju, ka "drošības orgāni zina visu" un nav vērts informāciju par sevi un pārējiem lietā iesaistītajiem slēpt. Šāda priekšstata radīšanai izmeklētājs varēja izmantot VDM rīcībā esošās ziņas par arestētā intīmo dzīvi, netikumiem un trūkumiem, kurus arestētais slēpa no sabiedrības.[368]

Pratināšanas laikā izmeklētājs centās panākt pratināmā atzīšanos ne tikai attiecībā uz viņu pašu, bet arī mēģinot panākt, lai viņš liecinātu par citu personu nodarījumiem. Tas tika darīts, izmeklēšanas laikā pratinot par visiem apsūdzētā sakariem ar citām aizdomās turētām personām un personām, kurām ir "naidīgi nolūki". Visticamāk, vadoties pēc iekšējām izmeklēšanas daļas instrukcijām, izmeklētājs sākumā mudināja arestēto vaļsirdīgi stāstīt par "noziegumiem, kas pastrādāti pret padomju varu" un izdot pārējos nozieguma dalībniekus, arestētajam nepaziņojot operatīvā ceļā iegūto informāciju vai citu liecinieku sniegto informāciju. Pēc cietušo atmiņām secināms, ka bieži šajā spēlē pret arestēto vienlaikus tika iesaistīti vairāki "bargie" izmeklētāji, kuri varēja jebkurā laikā arī fiziski

[366] KVJLVA, 89. f., 18. apr., 12. l., 4. lp.
[367] Turpat, 3. lp.
[368] Turpat, 89. f., 18. apr., 12. l., 5. lp.

iespaidot, un "labie" izmeklētāji, kuri mudināja vaļsirdīgi izstāstīt notikušo, piedāvājot pat papirosu vai tēju.

Minētajā sākuma fāzē izmeklētājs centās izpētīt arestētā raksturu un noteikt, kā visvieglāk arestēto salauzt, lai iegūtu vajadzīgo atzīšanos.[369] Lai panāktu atzīšanos, tika izmantoti dažādi paņēmieni. Vienā gadījumā arestētajam labsirdīgas atzīšanās gadījumā tika piesolīti labāki režīma apstākļi cietumā[370] (Rīgā šajā gadījumā vai nu LPSR VDM izolatorā Stabu ielas ēkā, vai Centrālcietumā, nodrošinot produktu piegādi ar radinieku palīdzību, atļaujot lasīt grāmatas, pagarinot pastaigu laiku u. tml.), citā gadījumā uz arestēto tika izdarīts spiediens, biedējot ar visstingrāko atbildību par noziegumiem savas vainas neatzīšanas gadījumā.

Vēl tika izmantots pārliecināšanas paņēmiens, izmantojot arestētā reliģisko pārliecību (īpaši, ja arestētais bija garīdznieks), atgādinot par ģimeni vai mīļoto cilvēku.

Atklātās arestētā rakstura īpašības – patmīlība, godkārība, kā arī sajūta, ka viņš ir nenovērtēts – tika izmantotas izmeklēšanas interesēs. Savās interesēs izmantojot minētās arestētā īpašības, drošības iestādes varēja ne tikai no arestētā iegūt informāciju par citām lietā iesaistītajām personām, bet arī arestēto personu izmantot par VDM informatoru ieslodzījuma vietās un, atbrīvojot no aresta, iesaistīt citu VDM interesējošo cilvēku izstrādē.

Ja arestētais pēc iepriekš minēto metožu pielietojuma vēl nesniedza vajadzīgo informāciju, tad izmeklētājs arestētā iespaidošanai izmantoja drošības iestāžu rīcībā esošu kompromitējošu informāciju par arestēto, kas varēja nebūt saistīta ar izmeklējamo lietu.

Izmeklēšanas gaitā pierādījumus par arestētā vainu izmeklētājs arestētajam uzrādīja pakāpeniski, lai arestētais nevarētu nojaust, cik daudz drošības iestādēm par viņu ir zināms.[371] Izmeklētājs arestētajam pierādījumus atklāja tad, kad arestētais bija psiholoģiski visvairāk novājināts.[372] Kā stāstīja bijušais Latvijas Nacionālo partizānu

[369] Turpat, 4. lp.
[370] KVJLVA, 89. f., 18. apr., 12. l., 4. – 5. lp.
[371] Turpat, 5. lp.
[372] Turpat, 89. f., 18. apr., 12. l., 5. – 6. lp.

apvienības komandieris Kārlis Rusovs, tad LPSR VDM izmeklēšana viņu salauzusi nevis fiziski iespaidojot, bet gan turot miega badā un pratinot. Turklāt izmeklētājs bija izmantojis informāciju, kuru no partizāniem uzzinājis apvienībā iefiltrētais VDM darbinieks. Citu nacionālo partizānu Eduardu Auzu – A. Krišjāna grupas dalībnieku– izmeklētāji pratinājuši tūlīt pēc sašautās kājas amputācijas, turklāt E. Auza arī ticis spārdīts kājām.[373]

Kā pierādījumus LPSR drošības iestādes visbiežāk izmantoja: citu arestēto un liecinieku liecības, pie arestētā kratīšanas laikā izņemtos materiālus (sarakste, pieraksti, grāmatas, fotogrāfijas u.c. lietiskie pierādījumi), ekspertu slēdzienus no aģentūras, ārējās (slepenās) novērošanas, ar operatīvās tehnikas palīdzību iegūto informāciju.[374]

Gadījumos, kad arestētais pilnībā noliedza savu vainu, izmeklētājs pielietoja liecinieku konfrontēšanu: arestēto konfrontēja ar citu arestēto liecinieku, kas vai nu labprātīgi, vai drošības iestāžu piespiests pauda citādu viedokli nekā jau minētais arestētais. Bieži vien konfrontēšanas laikā lieciniekiem uzdeva tikai vienu jautājumu, par kuru abām pusēm sākotnēji bija atšķirīgi viedokļi, tādējādi konfrontēšanas laikā vai arī pēc tās iegūstot viena arestētā atzīšanos. LPSR drošības iestāžu kriminālliet̄as[375] bieži konstatējami gadījumi, kad arestētais konfrontēšanas laikā spītīgi turējās pie savas taisnības. Ja izmeklētājs nevarēja panākt arestētā atzīšanos pratināšanas laikā, tad ieslodzījumā drošības iestāžu izolatorā viņam radīja skarbākus apstākļus: samazināja miegam atvēlēto laiku, samazināja pārtikas normu, ievietoja vieninieka kamerā, neatļāva pastaigāties pagalmā, aizliedza saņemt produktu sūtījumus, lasīt grāmatas. Stingrākais no režīma pasliktinājumiem bija ievietošana speciālā ieslodzījuma kamerā–karcerī (līdz 20 diennaktīm). Šaurajā karcerī bija tikai pie grīdas pieskrūvēta lāviņa gulēšanai un taburete. Gulēt atļāva 6 stundas diennaktī vai pat mazāk. Diennakts uztura norma bija 300 grami maizes un ūdens, bet reizi trijās dienās – sliktas kvalitātes siltais

[373] J. Podnieka studijas dokumentālās filmas *Nesalauztie* materiāli. Autora intervijas ar K. Rusovu un E. Auzu.
[374] KVJLVA, 89. f., 18. apr., 12. l., 6. lp.
[375] LVA, 1986. fonds.

ēdiens.[376] Šādus apstākļus LPSR drošības iestāžu Cietuma daļa radīja pēc Izmeklēšanas daļas pieprasījuma.

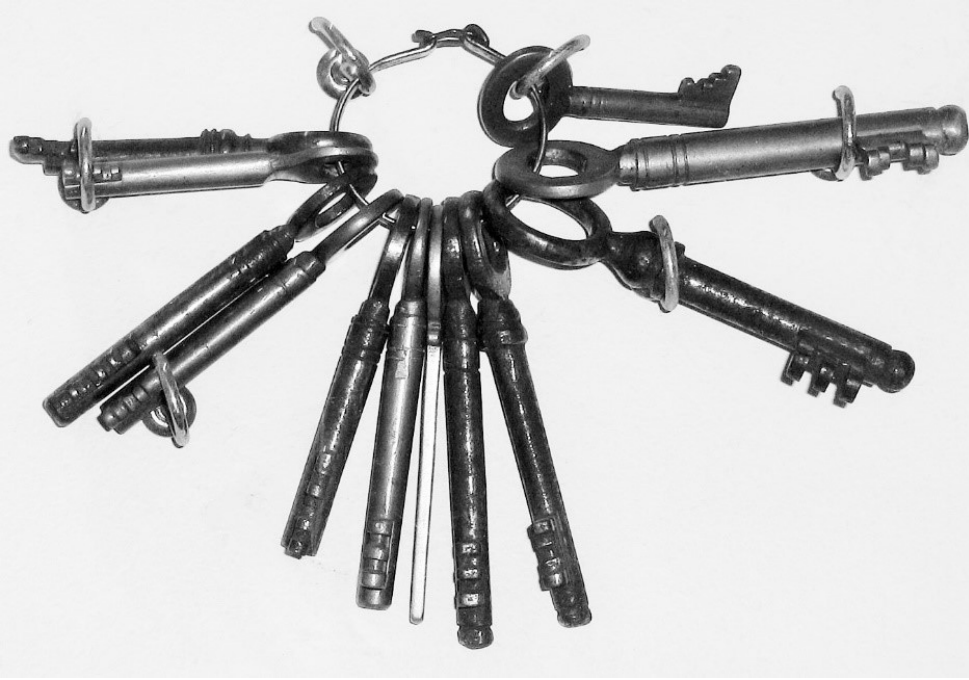

Kameru atslēgas, ko izmantoja LPSR IeTK un VDTK Iekšējā cietumā, LPSR IeTK/VDTK galvenās ēkas jeb *Stūra mājas* Brīvības ielā 61, Rīgā pagrabā 1941. gadā. Latvijas Okupācijas muzeja krājums.

[376] KVJLVA, 89. f., 18. apr., 12. l., 6. – 7. lp.

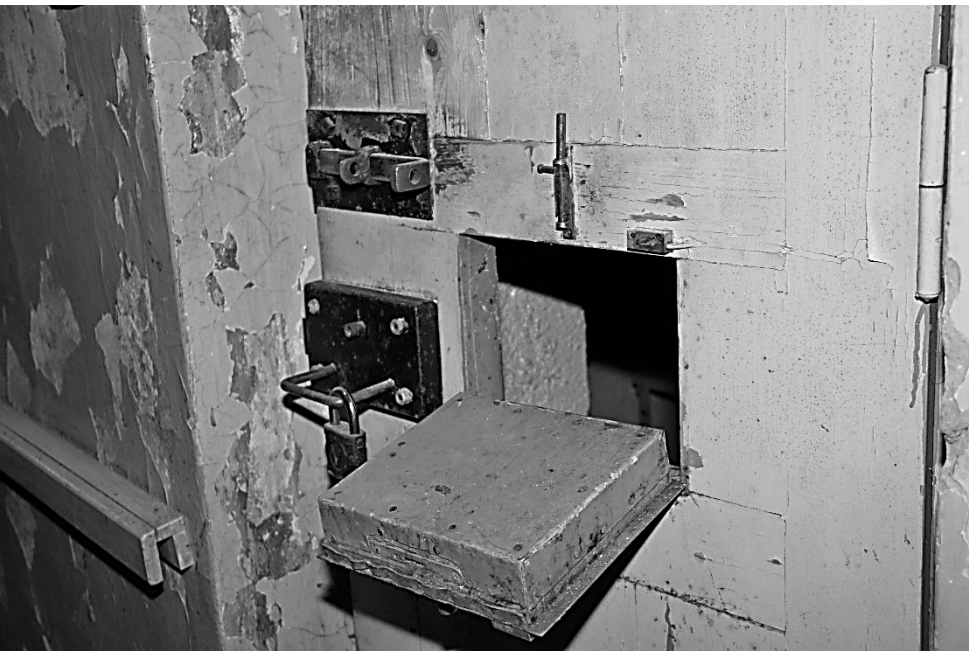

LPSR VDTK/VDM/VDK Iekšējā cietuma kameras durvis. Latvijas Okupācijas muzeja foto.

Ja nelīdzēja visas iepriekš aprakstītās arestētā salaušanas metodes, tad PSRS un LPSR drošības iestādes ķērās pie radikālākā līdzekļa – fiziskas spīdzināšanas. Tā notika saskaņā ar 1939. gada 10. janvāra VK(b)P CK norādījumu par izmeklēšanā atmaskoto spiegu, diversantu, teroristu un citu aktīvu padomju tautas ienaidnieku, kuri atsakās izdot savus līdzdalībniekus un nedod liecības par savu noziedzīgo darbību, fizisko iespaidošanu.[377]

Teorētiski šādai fiziskai iespaidošanai vajadzēja LPSR drošības ministra sankciju, tomēr praksē ieslodzīto sišana notika bez kādas ministra sankcijas.

Tipisks piemērs ir Veronikas Valtmanes nāve 1952. gada 3. septembrī LPSR VDM Ventspils daļas telpās. V. Valtmane tika tur nogādāta 1952. gada 30. augustā un pratināta par saistību ar

[377] Turpat, 7. lp.

nacionālajiem partizāniem Ventspils rajonā. Pret V. Valtmani tika izmantotas dažādas spīdzināšanas metodes. Pratināšanā tika mēģināts panākt drošības iestāžu darbiniekiem vēlamās liecības. Ne aizturēšanas, ne pratināšanas protokoli sastādīti netika.

Naktī uz 1952. gada 3. septembri pēc kārtējās pratināšanas Veronika Valtmane bez uzraudzības atradās atsevišķā telpā ēkas otrajā stāvā, kur tika atrasta pakārusies savu kurpju auklās uz durvju eņģes. Lai noslēptu šo noziegumu, LPSR VDM Ventspils nodaļas darbinieki sastādīja fiktīvu aktu par to, ka mežā atrasts nezināmas pakārušās sievietes līķis. Kā neatpazīta persona V. Valtmane tika ievietota Ventspils morgā un apbedīta Ventspils kapsētā.

Morgā veiktajā tiesu medicīniskajā ekspertīzē tika uzrādīts, ka nāve iestājusies no nosmakšanas (asfiksijas), respektīvi, ka sieviete pakārusies (vai pakārta) un uz ķermeņa atrastie miesas bojājumi izcēlušies nejauši – nāves agonijā atsitoties pret koka stumbru, kad viņa mēģinājusi atbrīvoties no valga. Pēc V. Valtmanes vīra un māsas sūdzībām LPSR VDM Kadru daļas Sevišķā inspekcija ierosināja krimināllietu, kuras izmeklēšanas gaitā tika pierādīts, ka Veronika Valtmane VDM Ventspils daļā tika aizturēta nelikumīgi, bez tā laika likumā paredzēto dokumentu noformēšanas. Tika arī pierādīts, ka pratināšanas laikā pielietotas spīdzināšanas metodes – fiziska ietekmēšana (piekaušana), ilgstoša turēšana bez ēdiena u. tml.

Krimināllietas izmeklēšanas gaitā tika nozīmēta atkārtota tiesu medicīniskā ekspertīze, kuras slēdzienā norādīts, ka V. Valtmanei konstatētie miesas bojājumi (brūces žokļu, deniņu un pakauša apvidū) nevarēja rasties nejaušu kustību rezultātā, bet gan radīti, izmantojot cietu un trulu priekšmetu (respektīvi, viņu piekaujot), turklāt vēl viņas dzīves laikā. To ņemot vērā, krimināllietā secināts, ka V. Valtmane izdarījusi pašnāvību pakaroties, neizturot spīdzināšanu pratināšanas laikā.

1953. gada 13. maijā Baltijas robežsardzes apgabala kara tribunālā par pieļauto vardarbību pret V. Valtmani un arī pret viņas vīru E. Valtmani (viņu VDM Ventspils daļa arī aizturēja 1952. gada 30. augustā) tika notiesāts LPSR VDM Ventspils daļas priekšnieks A. Fjodorovs un šīs daļas operatīvi pilnvarotais K. Bugrovs. A. Fjodorovu,

Saskaņā ar 1953. gada 27. marta amnestiju no soda atbrīvoja. K. Bugrovs tika notiesāts uz 5 gadiem ieslodzījumā.

Krimināllietas iepriekšējā izmeklēšanā tika konstatēts, ka V. Valtmanes spīdzināšanā piedalījās arī toreizējie LPSR VDM Ventspils daļas darbinieki J. Dzintars, Viktors Toropigins un Arvīds Romanovskis. Viņus pie atbildības nesauca, vienīgi J. Dzintars un V. Toropigins tika aizturēti uz 20 diennaktīm.[378]

Lai izmeklēšanas gaitā pārbaudītu arestētā atklātumu, ieslodzījuma kamerā viņam līdzās ievietoja VDM aģentu. Tādiem nolūkiem LPSR VDM izmantoja īpašu aģentu kategoriju – kameras aģentus (*агент внутрикамерник* – krievu val.). Aģenta uzdevums bija no aizdomās turētā arestētā izzināt, vai viņš izmeklētājam stāsta patiesību, kā arī uzzināt informāciju, kuru viņš izmeklētājam neuzticēja, un citus lietā iesaistītos, par kuriem izmeklētājam nebija ziņu. Lai pārbaudītu kameras aģenta sarunas ar arestēto vai arestētā sarunas ar citiem arestētajiem, izmantojot VDM tehniskās daļas palīdzību, drošības iestādes varēja veikt kameras slepenu noklausīšanos. Par kameras aģentiem tika izmantoti drošības iestāžu savervētie un instruētie arestētie, kuri bija vaļsirdīgi atzinušies nodarītajā, vai ar VDM iejaukšanos tiesvedībā uz neilgu laiku notiesātie cilvēki. Pirms uzdevuma uzticēšanas kameras aģentu uzticamību pārbaudīja ar citu kameras aģentu un operatīvās tehnikas palīdzību (noklausoties). Īpaši svarīgos gadījumos kā kameras aģents darbojās drošības iestāžu darbinieks. Ja bija nepieciešams iegūt arestētā uzticēšanos, kā kameras aģentu varēja izmantot arī kādu brīvībā esošu aģentu[379].

Arestētajam piemeklēja atbilstoša intelekta un ievirzes kameras aģentu. Tā, piemēram, ASV lidotāja Pauersa, kurš veica nelegālus izlūklidojumus Padomju Savienībā, izstrādei Vladimiras cietumā Krievijā, visticamāk, izmantoja latvieti – bijušo Apvienotās Karalistes izlūkdienesta *(SIS* jeb *Secret Intelligence Service)* izlūku. Cita

[378] Latvijas Republikas Kriminālllietas Nr. 38205089 (Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas nodaļas rīcībā), uzraudzības lieta, 1. sēj., 40. – 41. lp.
[379] KVJLVA, 89. f., 18. apr., 12. l., 7 – 8. lp.

Vladimiras cietumā ieslodzītā N. Brūvera atmiņas[380] liecina, ka šis latvietis tika turēts vienā kamerā ar Pauersu. Savukārt LPSR VDK aģentūras kartotēkā minētais latvietis atrodams kā LPSR drošības iestāžu aģents, kurš tika savervēts jau pirms atrašanās Vladimiras cietuma kamerā kopā ar Pauersu.

Izmeklējot "spiegu" lietas, izmeklēšanas uzdevums bija ne tikai iegūt pietiekami daudz informācijas arestētā apsūdzēšanai un notiesāšanai, bet arī atklāt visu arestētajam zināmo ārvalstu aģentūru, kura tika vērsta pret PSRS. Tā, jau Latvijā aizturot ASV izlūku – latvieti L. Brombergu, LPSR VDM ieguva informāciju par ASV aģentu – igauņu – desantēšanu Igaunijas PSR. To nodeva Igaunijas PSR VDM operatīvai izmantošanai. Tāpat izmeklēšanas laikā bija jānoskaidro, kā aģenti ieradās un ieradīsies PSRS teritorijā, kā nokļūs viņus interesējošajos objektos, kādus uzdevumus aģenti saņēma un kā tie jāizpilda, jāuzzina ārvalstu izlūkdienestu metodes un līdzekļi, ar kuru palīdzību bija iespējama spiegošana.

Minētā informācija bija ne tik daudz vajadzīga apsūdzētā notiesāšanai, bet gan PSRS un LPSR drošības iestāžu pretizlūkošanai, kura informāciju varēja izmantot savām vajadzībām.

"Teroristu" un "diversantu" lietās izmeklētājam bija sīki jāizzina nodarījuma iedvesmotāji un līdzzinātāji, nozieguma veikšanas paņēmieni un metodes. Izmeklētājam bija arī jāuzzina, kas "terora" veicējam bija iedevis partijas, valdības vai padomju darbinieku, pret kuriem bija vērsts "terora akts", adreses, māju plānus un pārvietošanās maršrutus (šī informācija tika nodota LPSR drošības iestāžu daļai, kas nodrošināja uzbrukumu novēršanu augsta līmeņa režīma funkcionāriem), pilsētu un apdzīvoto vietu plānus, militāro objektu un rūpniecības uzņēmumu shēmas diversiju veikšanai. Tāpat izmeklētājam bija jāzina, kas diversantam bija iedevis ieročus, sprāgstvielas u.c.[381]

Naidīgo organizāciju un grupu lietā izmeklētājs vispirms noskaidroja, kāda politiska ievirze ir minētajām grupām, un to

[380] J. Podnieka studijas dokumentālās filmas *Nesalauztie* materiāli. Autora intervija ar N. Brūveri.

[381] KVJLVA, 89. f., 18. apr., 12. l., 8. lp.

iespējamo saistību ar ārvalstu izlūkdienestiem vai emigrantu organizācijām ārvalstīs. Minētā informācija tika nodota LPSR drošības iestāžu daļai, kas izstrādāja pretpadomju organizāciju darbību, un arī pretizlūkošanas daļai, kurai bija aģentūra ārvalstīs. Grupu lietās izmeklētājam bija arī jānoskaidro, kā tika pavairota komunistiskajam režīmam naidīgā literatūra, kur glabājas ieroči, sprāgstvielas, kur nozīmētas satikšanās vietas un kādas ir paroles.[382]

Izmeklēšanas laikā izmeklētāja pienākums bija pārbaudīt arestētā pagātni. Tika pārbaudīts kratīšanas laikā arestētajam izņemto personas dokumentu autentiskums, kā arī viņa biogrāfija. Biogrāfiju pārbaudīja, nosūtot pieprasījumus un saņemot atbildes no visām iepriekšējām dzīves un darba vietām. Tajās vietās, kur dzīvoja arestētā radinieki un paziņas, vietējās drošības iestāžu daļas pārliecinājās par personības atbilstību dokumentiem, uzrādot cilvēkiem arestētā fotoattēlus. Ziņas pēc tam nonāca izmeklētāja rīcībā. Arestētā atpazīšanai izmantoja arī citus arestētos un lieciniekus. Ļoti daudzās LPSR VDK krimināllietās atrodams arestētā atpazīšanas protokols, kur lieciniekiem vai citiem arestētajiem trīs dažādu cilvēku fotogrāfijās bija jāatpazīst viens konkrēts arestētais.[383]

Izmeklētājs izmeklēšanas procesa gaitā salīdzināja arestētā liecības ar aģentūras iegūto informāciju, lietā ievietotajiem dokumentiem, citu arestēto un liecinieku liecībām, ekspertīžu slēdzieniem, kā arī ar drošības iestāžu palīdzību nodeva meklēšanai un operatīvajai izstrādei tās personas, kuras arestētais nosauca pratināšanas laikā. Ja arestētais savās liecībās minēja drošības iestāžu aģentus, saglabājušies protokoli kriminālllietās liecina, ka izmeklētājs šādas liecības pat fiksējis un tās iešūtas lietā, bet par aģentiem, tāpat kā par citām lietā vēl nenoskaidrotām personām, izmeklētājs pieņēma lēmumu šo personu lietas izmeklēt atsevišķā lietvedībā.

Krimināllietas par drošības iestāžu aģentiem ierosināja tad, ja aģents bija slēpis kādus faktus par savu darbību pirms savervēšanas vai arī maldināja drošības iestādes savervēšanas laikā, nepildīja to dotos uzdevumus. Citos gadījumos par aģentu darbību krimināllietas

[382] Turpat, 8. – 9. lp.
[383] LVA, 1986. fonds

neierosināja. Izmeklētājam bija tiesības nodot arestētā liecības drošības iestāžu operatīvajām daļām, lai tās liecības pārbauda ar aģentu palīdzību.[384]

Totalitārās sistēmas apstākļos izmeklēšana nevadījās pēc nevainīguma prezumpcijas principa. Drošības iestādēm, pašām vācot informāciju par arestēto un veicot izmeklēšanu arestētā lietā, pavērās iespējas krimināllietu virzīt sev vēlamā gultnē. 1947. gada 17. jūlijā V. Abakumovs ziņoja J. Staļinam, ka izmeklētāji iepriekš minētajā praksē daudz ko izkropļoja (domājams, ka ar to V. Abakumovs norādīja uz spīdzināšanu prioritāti izmeklēšanā un lietu falsificēšanu), savukārt jaunie izmeklētāji vairākas no izmeklēšanas iespējām neizmantojot.[385]

Viepadsmit Latvijas cietumos 1945. gada 29. oktobrī bija ieslodzīti 5416 cilvēki, lai gan cietumi bija paredzēti ne vairāk kā 4330 cilvēkiem. Izmeklēšanas iestādes – LPSR VDTK, LPSR IeTK, prokuratūra, milicija un *SMERŠ* – vilcināja izmeklēšanu. Daudzi ieslodzītie arestā tika turēti pat 5 līdz 6 mēnešus, daži pat gadu, līdz ar to rupji pārkāpjot normatīvus par aizturēšanas termiņiem. Liepājas cietumā 1945. gada oktobrī jau pēc notiesāšanas atradās 92 cilvēki, lai gan viņi bija jānosūta uz ieslodzījuma nometnēm. Cietumos bija antisanitāri apstākļi, nebija gandrīz nekādas medicīniskās aprūpes. 1945. gada 9 mēnešos (līdz oktobrim) LPSR cietumos necilvēcīgo apstākļu un spīdzināšanas dēļ nomira 98 cilvēki.[386] 1944. – 1945. gadā Rīgas Centrālcietumā vien mira 62 ieslodzītie (neskaitot ar nāvi notiesātos, par kuriem informācija nav pieejama).

Salīdzinājumam: no 1944. līdz 1953. gadam Centrālcietumā mira 170 ieslodzītie, tātad 1944. – 1945. gadā mira nepilna viena trešdaļa no J. Staļina valdīšanas gados minētajā cietumā ieslodzītajiem[387].

---

[384] KVJLVA, 89. f., 18. apr., 12. l., 9. – 10. lp.

[385] Turpat, 10. lp.

[386] *Okupācijas varu politika Latvijā. 1939 – 1991*: Dokumentu krāj. Latvijas Valsts arhīvs. Rīga: Nordik, 1999, 266 – 269. lpp.

[387] IeM ICA, Centrālcietumā mirušo personu lietu fonds.

Ieslodzīto spīdzināšana tika ierobežota tikai pēc J. Staļina nāves, kad 1953. gada 4. aprīlī PSRS iekšlietu ministrs L. Berija izdeva pavēli par spīdzināšanas pārtraukšanu[388].

[388] "Приказ министра внутренних дел СССР Л. П. Берии "О запрщении применения к арестованным каких – либо мер принуждения и физического воздействия", "Введение", *Лаврентый Берия 1953: Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы.* Россия. XX век. Документы, сост. В. Наумов., Ю. Сигачев. Москва: Международный фонд Демократия, 1999, С. 28 – 29.

4. LPSR drošības iestāžu cīņa ar bruņoto pretošanās kustību

4.1. LPSR drošības iestāžu darbības uzsākšana pret nacionālo bruņoto pretošanās kustību

Kurzemes nacionālie partizāni 1946. gada rudenī pie Usmas ezera. LPSR VDTK/VDM/VDK aģenta Marģera Vītoliņa foto. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra foto.

Cīņai ar pretošanās kustību, īpaši ar bruņoto pretošanos, Latvijā visā pētījumā analizētajā laika posmā bija pievērsta pastiprināta uzmanība. Līdz ar Latvijas reokupāciju 1944. gadā atsākās pretošanās komunistiskajam režīmam. Bruņota pretošanās komunistiskajiem

okupantiem 1944. gadā aizsākās jau vismaz no 30. jūlija, kad bruņotās pretošanās kustības dalībnieki apšaudīja PSRS IeTK Baltijas apgabala 130. robežsargu pulka meklēšanas grupu.[389] No 1944. gada līdz 1953. gadam Latvijā bija 20 193 nacionālie partizāni un bruņoti nelegāļi. No viņiem vairāk nekā 10 000 grupās apvienojušies partizāni bruņoti cīnījās pret režīmu. Par bruņotās pretošanās kustības mērķi – atjaunot neatkarīgu Latvijas Republiku – liecina pretošanās kustības dokumenti. Nacionālo partizānu likvidācija bija sarežģīta un no drošības iestādēm prasīja konspiratīvu operatīvo darbu ar aģentūru. Partizānu izstrādei bija nepieciešami ne tikai aģenti, kuri bija domāti vienīgi partizānu izstrādei, bet arī citu drošības iestāžu aģentu un to iegūtās informācijas kompleksa izmantošana. Līdz ar to cīņai pret bruņoto pretošanos LPSR VDM 1947. gada martā izveidoja jaunu – 2N daļu. 2N daļa pārņēma LPSR IeM Bandītisma apkarošanas daļas (BAD) funkcijas. Latvijā no 1944. gada jūlija operatīvo un militāro darbību pret nacionālajiem partizāniem izvērsa LPSR IeTK BAD, krieviski *отдел борьбы с бандитизмом (ОББ)*. Vienlaicīgi ar LPSR IeTK BAD operatīvo darbību nacionālās pretošanās, t. sk. bruņotās pretošanās dalībnieku vidē izvērsa arī LPSR VDTK. Cīņa ar nacionālās pretošanās kustību, īpaši nacionālajiem partizāniem bija viena no LPSR VDTK darbības funkcijām 1944. – 1945. gadā, kas dublējās ar LPSR IeTK veikto darbību šajā jomā. Latvijā no 1944. gada jūlija pret nacionālajiem partizāniem cīnījās arī PSRS IeTK Iekšējā karaspēka pulki, LPSR IeTK Iznīcinātāju bataljoni. To darbību koordinēja LPSR IeTK BAD. Gan IeTK, gan VDTK šajos jautājumos saņēma uzdevumus un norādījumus no LK(b)P. 1946. gadā tika veikta bijušo tautas komisariātu reorganizācija. IeTK BAD iekļāva LPSR Iekšlietu ministrijas struktūrā. Līdz ar LPSR VDM pievienošanu LPSR Iekšlietu ministrijai 1953. gada 13. aprīlī cīņa ar bruņoto pretošanos nonāca pēdējās kompetencē. LPSR drošības uzturēšanas funkcijas atņemot Iekšlietu ministrijai un 1954. gada 10. aprīlī izveidojot LPSR VDK, pēdējā līdz pat 1956. gada oktobra beigām nodarbojās ar bruņotās pretošanās apspiešanu. LPSR IeTK vērtējumā neveiksmīgas bija tās 1944. – 1945. gada pirmās puses militārās operācijas, kuras veiktas bez nacionālo partizānu iepriekšējas

[389] LVA, PA-101. f., 6. apr., 21. l., 21. lp.

operatīvās izstrādes (informācijas iegūšanas maskētā veidā) un aģentūras izmantošanas partizānu grupās.

LPSR IeTK Limbažu apriņķa Iznīcinātāju bataljona Vidrižu pagasta kaujinieki. Latvijas Okupācijas muzeja krājums.

1945. gada 20. aprīlī LPSR iekšlietu tautas komisāra vietnieks A. Sieks, LPSRS valsts drošības tautas komisāra vietnieks Jānis Vēvers un IeTK Iekšējā karaspēka 5. divīzijas komandieris A. Ļeontjevs kopējā pavēlē norādīja, ka militārās kaujas operācijas cīņā pret partizāniem ir mazefektīvas, bet vairākas pat bez rezultāta. Karaspēks koncentrēts lielos garnizonos, bet spēj kontrolēt tikai nelielu teritoriju. Reaģējot uz partizānu uzbrukumiem, tas ierodas ar nokavēšanos, jo atrodas pārāk tālu no notikuma vietas. Operatīvie darbinieki nepietiekami strādā ar aģentūru un karaspēkam izvirza nekonkrētus uzdevumus.[390] No teiktā izrietēja pavēles: 1. Visiem IeTK un VDTK apriņķu priekšniekiem kopā ar karaspēka daļu komandieriem, izmantojot iegūtos aģentūras un izmeklēšanas materiālus, izstrādāt konkrētus plānus un izvērst

[390] IeM ICA, 1. f., 3. apr., 2. l., 7. lp.

enerģisku cīņu pret nacionālajiem partizāniem. 2. Karaspēku daļu un apakšvienību komandieriem sadarbībā ar operatīvā darba priekšniekiem sistemātiski analizēt situāciju, partizānu taktiku, darbības metodes un, veicot militāras operācijas, rūpīgi instruēt izpildītājus.[391]

Vēl 1945. gada septembrī PSRS valsts drošības komisāra vietnieks konstatēja, ka LPSR IeTK un VDTK darbojušies neveiksmīgi, jo viņi sistemātiska operatīvā darba vietā cerot, ka vienīgi ar militārajām operācijām var likvidēt "bandītismu"[392]. LPSR IeTK savas kļūdas nepilnīgajā operatīvajā darbā ar aģentūru ņēma vērā un 1945. gada nogalē secināja, ka, lai sasniegtu efektivitāti bruņoto pretpadomju grupu likvidēšanā, kaujas operācijas nepieciešams savienot ar iepriekšēju operatīvo darbu, plaši izmantojot aģentūru.

Lai salauztu bruņoto pretošanos režīmam, PSRS un LPSR drošības iestāžu vadība – PSRS valsts drošības tautas komisāra vietnieks Bogdans Kobulovs, LPSR valsts drošības tautas komisārs A. Noviks un LPSR iekšlietu tautas komisārs A. Eglītis – 1945. gada 1. septembrī izdeva pavēli Nr. 00113/0016 *Pasākumi, lai aktivizētu cīņu ar pretpadomju nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotajām bandām*, kurā secināja, ka nav izpildīta PSRS IeTK/VDTK 1945. gada 22. marta pavēle par nacionālistiskās pagrīdes un tās bruņoto bandu likvidēšanu. Ar minēto 1945. gada 1. septembra pavēli Kurzemē un Latgalē – novados ar tobrīd visaktīvāko nacionālo partizānu darbību – cīņai pret partizāniem izveidoja operatīvos sektorus. Par Kurzemes Operatīvā sektora priekšnieku tika iecelts LPSR valsts drošības komisāra vietnieks Aleksejs Salomatovs, par sektora priekšnieka vietnieku militāros jautājumos – pulkvedis Maiboroda. A. Salomatovam un LPSR iekšlietu tautas komisāra vietniekam Albertam Siekam, kurš bija arī Latgales operatīvā sektora priekšnieks, uzdeva apvienot LPSR IeTK un VDTK apriņķu daļu darbību, lai visīsākā laikā likvidētu nacionālos partizānus un "pretpadomju pagrīdi". Operatīvo sektoru rīcībā nodeva 40 LPSR IeTK un VDTK centrālā aparāta operatīvos darbiniekus, tos izmantojot IeTK un VDTK apriņķu

[391] Turpat, 8. lp.
[392] Turpat, 40. lp.

daļu vadībai cīņai pret nacionālajiem partizāniem. Ar šo pavēli visiem IeTK/VDTK daļu priekšniekiem tika uzdots: pirmkārt, nekavējoties izveidot aģentūru, kura varētu piekļūt lielo partizānu formējumu dalībniekiem un iefiltrēties pretpadomju pagrīdē, šos aģentus pavēlēja izmantot pretpadomju organizāciju likvidēšanai un partizānu grupu pakļaušanai IeTK/VDTK operatīvo grupu triecienam; otrkārt, pastiprināt operatīvo darbu, iefiltrējot aģentūru inteliģences un garīdzniecības vidē. Tas pēc komisāru domām nepieciešams, jo pretpadomju elementi šajā vidē vadot un iedvesmojot nacionālos partizānus (acīmredzot dažu katoļu garīdznieku darbošanās partizānu centrālajās organizācijās Latgalē tika vispārināta un attiecināta uz visu Latviju), treškārt, par aģentiem vervēt arī sievietes, ņemot vērā, ka nacionālie partizāni un pretpadomju pagrīde sievietes bieži izmanto par sakarniecēm, satikšanās vietu nodrošinātājām dzīvokļos un tamlīdzīgi, ceturtkārt, iefiltrēšanai partizānu grupās sagatavot maršruta aģentus, katrā atsevišķā gadījumā rūpīgi izstrādājot atbilstošas leģendas, lai novērstu izgāšanos u.c.[393]

Jāuzsver, ka lielāki panākumi cīņā pret nacionālajiem partizāniem bija iekšlietu tautas komisāra vietnieka vadītajā Latgales, nevis Kurzemes operatīvajā sektorā. 1945. gada novembrī IeTK operācijas laikā gāja bojā viens no Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības vadītājiem (LTS(p)A) Juris Rudzāts[394], decembrī LTS(p)A Ilūkstes pulka komandieris Staņislavs Urbāns legalizēja vairāk nekā 90 no 200 pulka partizāniem[395], bet 1946. gada 9. februārī, kad LPSR IeTK operatīvā grupa uzbruka LTS(p)A vadības sapulcei, tika arestēts viens no organizācijas vadītājiem Jānis Zelčāns.[396] Kurzemē centralizētās nacionālo partizānu organizācijas iekšlietu un drošības iestādēm izdevās likvidēt tikai 1946. gada oktobrī.[397]

---

[393] IeM ICA. 1. f., 3. apr., 2. l., 40. – 41. lp.

[394] LVA, 1986. f., 1. apr., 28806. l, 1. sēj., 1. lp.

[395] Blūzma, G. "Nacionālo partizānu karš Sēlijā". *Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā.* Rīga: SolVita, 1997, 283. lpp.

[396] LVA, 1986. f, 1. apr., 28785. l., 1. sēj., 150. lp.

[397] Jansons, R., Zālīte, I. "LPSR valsts drošības dienesta izveidošana un tā represīvie uzdevumi". *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940. – 1956. gadā*. Latvijas

No 1944. gada iekšlietu resora izmantotā militārā darbība pret bruņoto pretošanos bija samērā neefektīva. Kopumā karaspēks un iznīcinātāji nogalināja vairāk nacionālos partizānus un bruņotos nelegāļus, nekā to spēja veikt LPSR represīvo iestāžu aģenti. Tomēr ar karaspēka un iznīcinātāju palīdzību Latvijā nevarēja likvidēt centralizētās partizānu organizācijas, kuras pastāvēja 1944. – 1946. gados, atsevišķas spēcīgākās partizānu grupas. Karaspēks un iznīcinātāju bataljoni kā militāras regulāras vienības bez operatīvās darbības ceļā iegūtās informācijas nespēja noteikt partizānu grupu atrašanās vietas, nespēja piekļūt atsevišķiem partizāniem un veikt partizānu fizisku iznīcināšanu vai apcietināšanu.

1944. – 1946. gados kļuva skaidrs, ka nacionālo partizānu grupas vissekmīgāk varēja likvidēt, izmantojot slepenas operatīvās darbības metodes. Jebkura operatīvā darbība nav iespējama bez aģentūras (t. i., drošības orgānu savervētu aģentu) izmantošanas.

Minēto iemeslu dēļ no 1947. gada marta galveno lomu bruņotās pretošanās apkarošanā piešķīra nevis iekšlietu, bet ar operatīvās darbības pieredzi bagātākajai un konspirētākajai LPSR VDM. 1944. – 1946. gadā, izmantojot partizānu grupās iesūtītos aģentus, LPSR IeTK guva informatīvu pieredzi, kura kalpoja partizānu grupu iznīcināšanai. Šo pieredzi pārņēma LPSR VDM 2N daļa.

4.2. Speciālo grupu un aģentu izmantošana komunistiskā režīma pretinieku likvidēšanai un neitralizēšanai no 1945. līdz 1953. gadam

LPSR iekšlietu un drošības iestādes no 1945. līdz 1953. gadam kā visefektīvāko līdzekli nacionālo partizānu likvidēšanai izmantoja speciālos aģentus-kaujiniekus (specaģentus), visbiežāk apvienotus speciālās grupās (specgrupas). Plašāka specgrupu pielietošana sākās tikai no 1946. gada. Specaģenti leģendēti uzdevās par bruņotās pretošanās kustības dalībniekiem un izmantoja vienīgi drošības iestādēm raksturīgas slepenas, arī pretlikumīgas darbības

Vēsturnieku komisijas 2000. gada pētījumi. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 3. sēj. Rīga: LVIA, 2001, 430. lpp.

paņēmienus. Kā definēja PSRS drošības iestādes, operācijās pret bruņotās pretošanās kustības dalībniekiem specaģenti pielietoja kaujas līdzekļus. Kā liecina dokumenti un nacionālo partizānu atmiņas, minētie kaujas līdzekļi bija ieroči un narkotiskās vielas. Latvijas partizānu apvienības, kuras izveidojās, apvienojoties spēcīgākajām bruņotajām grupām, LPSR represīvās iestādes līdz 1947. gadam varēja likvidēt tikai ar operatīvās darbības palīdzību – organizācijās iefiltrējot savu aģentūru, ar specaģentu kaujinieku palīdzību fiziski iznīcinot centralizēto apvienību vadītājus.

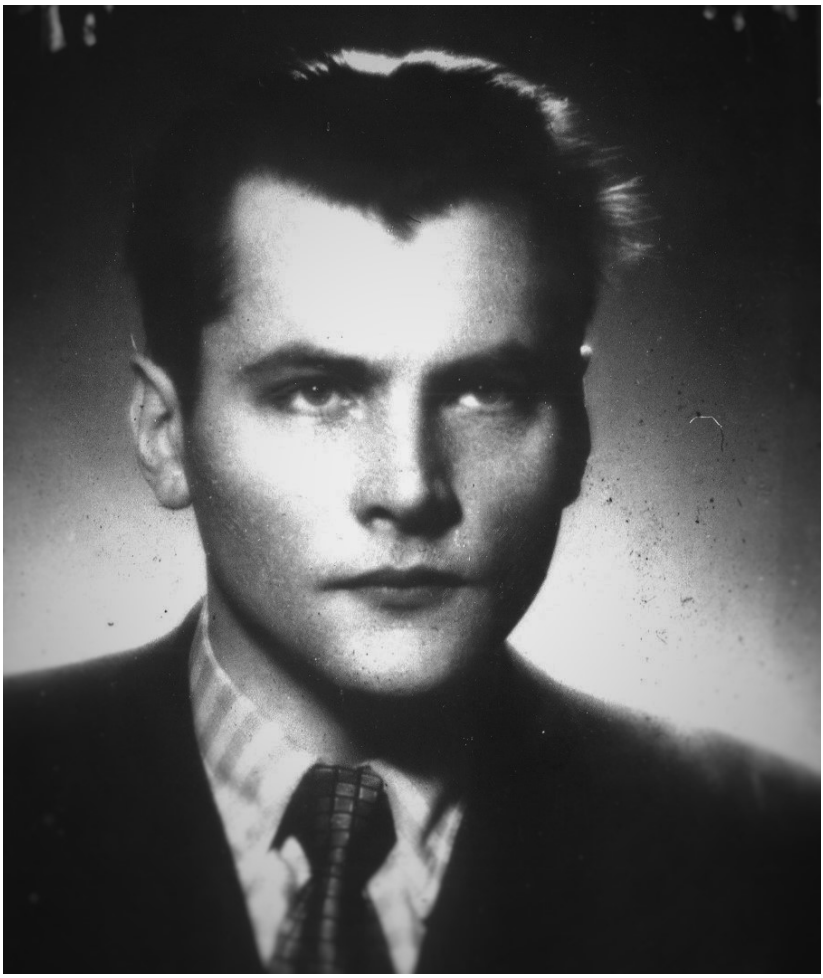

LPSR IeM/VDM/VDK speciālais aģents, kaujinieks Jānis Klimkāns. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra foto.

No 1945. līdz 1953. gadam LPSR darbojušies vismaz 64 LPSR represīvo iestāžu speciālie aģenti kaujinieki. Viņi iznīcinājuši vismaz 167 un sagūstījuši 58 nacionālos partizānus. Visrezultatīvāk LPSR IeTK/VDM uzdevumus izpildīja aģenti kaujinieki Arvīds Gailītis, segvārds "Grosbergs": 18 nogalināti un 12 sagūstīti partizāni; aģents

kaujinieks "Ļev": 13 nogalinātie un 2 sagūstītie; aģents kaujinieks J. Klimkāns ar segvārdu "Dubins": 12 nogalinātie un 1 sagūstītais.[398] Specgrupas dalībnieki, tēlodami partizānus, vai nu iekļāvās kādā no pretestības grupām vai arī satikās ar īstajiem partizāniem un tad veica operatīvo darbinieku uzdotos uzdevumus. Pielāgojoties situācijai, specgrupa partizānus, vai nu fiziski likvidēja vai sagūstīja, vai arī pakļāva karaspēka daļu triecienam.

1945. gadā darbu ar specaģentiem veica IeTK BAD. 1946. gadā – līdz ar IeM izveidošanu – IeM BAD. IeM BAD, cīnoties pret bruņoto pretošanos, specgrupas izmantoja jau kā īpaši svarīgu līdzekli partizānu iznīcināšanai un partizānu organizāciju likvidēšanai. Vienīgais šobrīd pieejamais direktīvais dokuments par specgrupām Latvijā ir LPSR IeM 1946. gada 30. septembra direktīva *Par aģentu-kaujinieku un no bijušajiem bandītiem un nelegāļiem komplektēto specgrupu izmantošanu cīņā pret bandītismu*[399], kurā pavēlēts specgrupas visā Latvijas teritorijā pielietot šādiem uzdevumiem: 1) likvidēt partizānu vadības centrus, fiziski iznīcinot vai aizturot to komandierus; 2) likvidēt sadrumstalotās mazās partizānu grupas un to komandierus; 3) pakļaut partizānu grupas drošības iestāžu darbinieku un karaspēka triecienam; 4) iegūt izlūkošanas informāciju par partizānu dislokācijas vietām, viņu bruņojumu, partizānu sakarniekiem; 5) atklāt partizānu grupu ieroču krātuves un sakaru līdzekļus.[400]

Reālā darbība pierādīja, ka Latvijā galvenokārt specgrupas izstrādāja un likvidēja partizānu centrālās organizācijas, lielākās partizānu grupas, bet retāk tās tika raidītas pret atsevišķiem partizāniem.

1946. gada 30. septembra LPSR Iekšlietu ministrijas direktīvā norādīts, ka ar aģentu kaujinieku un to veidotu specgrupu palīdzību veiksmīgi iespējams ne tikai fiziski likvidēt pretošanās kustības grupu

---

[398] Jansons, R., Zālīte, I. "LPSR valsts drošības dienesta izveidošana un tā represīvie uzdevumi". *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.-1956. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2000. gada pētījumi. *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 3. sēj. Otrais izdevums. Rīga: LVIA, 2007, 435. lpp.

[399] LVA, 1822. f., 1. apr., 244. l., 260. – 264. lp.

[400] Turpat, 264. lp.

līderus, bet arī sagraut tās centrus (štābus). Kā piemērs minēta LTS(p)A 2. Latgales partizānu divīzijas štāba likvidēšana, aktīvi piedaloties štāba jaunatnes nodaļas vadītājam J. Klimkānam.[401] Ģenerālprokuratūras Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas nodaļa (TRNIN) izmeklēšanas rezultātā secinājusi, ka J. Klimkāns bija LPSR IeM/VDM/VDK specaģents ar segvārdu "Dubins" un piedalījies genocīda īstenošanā pret nacionālajiem partizāniem.[402]

Specgrupu pielietošanas metodes pēc LPSR IeM vadības rekomendācijām bija šādas:

> "Aģenti – kaujinieki un specgrupas tika leģendētas kā pazīstamu bandītu centru pārstāvji vai kā pastāvīgu bandītu grupu dalībnieki un, atkarībā no situācijas, izpildīja bandu vadītāju un aktīva saņemšanu vai fizisku iznīcināšanu, mazu, izkaisītu bandītisku grupu likvidāciju, kā arī cītīgu aktīvi darbojošos bandu izstrādi un to pakļaušanu Iekšlietu ministrijas orgānu un karaspēka operatīvam triecienam.
>
> Aģentu-kaujinieku un specgrupu darba efektivitāte lielā mērā bija atkarīga no viņu prasmes izmantot savus sakarus, bandītu atbalstītājus, slēpšanās vietas, bandītu pielietotos paradumus un taktiskos paņēmienus"[403].

Direktīvā kā piemērs minēta partizānu fiziskas iznīcināšanas pamācība. Tajā atspoguļota specaģenta J. Klimkāna veiktā Pētera Supes noslepkavošana 1946. gada 1. aprīlī[404]. Specgrupu aģentūru vervēja no drošības iestāžu darbinieku

> "slepeno tikšanos aicinātajiem partizāniem, sarkanarmijas dezertieriem, vācu okupācijas režīma laikā sakompromitējušām personām, kuras devušas atzīšanās liecības un gatavas izpirkt savu vainu pret padomju varu, palīdzot Iekšlietu ministrijai [..]"[405].

Reāli specaģentus savervēt un specgrupas komplektēt nebija tik vienkārši šādu iemeslu dēļ:

---

[401] Turpat, 261. lp.
[402] Latvijas Republikas kriminālliета 8120309, 3. sēj., 104., 116. lp.
[403] Latvijas Republikas kriminālliета 8120309, 3. sēj., 260. lp.
[404] LVA, 1825. f., 2. apr., tēma 17-B, A sadaļa.
[405] LVA, 1822. f., 1. apr., 244. l., 263. lp.

Pirmkārt, nacionālie partizāni kļuva par specaģentiem ne tādēļ, ka brīvprātīgi gribēja nogalināt savus bijušos cīņas biedrus, tā izpērkot "savu vainu". Visbiežāk viņi tika nostādīti izvēles priekšā starp nāves sodu un sadarbošanos ar drošības iestādēm. Raksturīgs piemērs bija LPSR VDM (no 1947. gada marta aģentu kaujinieku specgrupu darbību vadīja LPSR VDM 2N daļa) specaģenta Jura Upmaņa liktenis, kurš divas reizes tika savervēts un iekļauts specgrupas sastāvā partizānu fiziskai likvidēšanai. Abas reizes, pārejot partizānu pusē, J. Upmanis kļuva par, drošības iestāžu terminoloģiju izmantojot, dubultaģentu. Tādēļ VDM J. Upmani arestēja un veicināja viņa notiesāšanu ar nāves sodu. J. Upmaņa kriminālliet a kalpo kā svarīgs specaģentu vervēšanas un to darbības izpētes avots.[406]

Ne viss iepriekš minētajā direktīvā minētais vervējamo specaģentu kontingents no nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma laikā sakompromitētām personām bija spējīgs veikt specaģentu darbu, tādēļ drošības iestādes par specaģentiem vervēja nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma laikā pat genocīdu vai citus noziegumus izdarījušas personas. Tā viens no spējīgākajiem LPSR VDK specaģentiem Alberts Dābols 1941. gadā piedalījās padomju aktīvistu nogalināšanā un genocīdā pret ebrejiem, bet netiesāts LPSR VDK labā strādāja no 1948. gada februāra līdz 1964. gadam.[407] Ģenerālprokuratūras TRNIN konstatējusi, ka A. Dābols kā LPSR VDM specaģents ar VDM segvārdu "Kārkliņš" piedalījies genocīda noziegumu izdarīšanā.[408]

Citā gadījumā LPSR VDM 1952. gadā veiktās izmeklēšanas laikā apsūdzētie norādīja, ka Tukuma ebreju apšaušanu pie Valguma ezera 1941. gadā vadījis cilvēks, kuru pēc Latvijas Republikas kriminālliet as 86000397 materiāliem 1948. gadā VDM savervēja kā aģentu kaujinieku ar VDM segvārdu "Lielgabals". "Lielgabals" no 1948. gada oktobra LPSR VDM specgrupas sastāvā piedalījās nacionālo partizānu fiziskā iznīcināšanā Kuldīgas un Tukuma apriņķos.[409] Minēto

[406] LVA, 1986. f., 1. apr., 29683. l.
[407] LVA, 1986. f., 1. apr., 45028. l., 1. sēj., 107. lp.
[408] Latvijas Republikas kriminālliet a 81202997, 9. sēj., 160. lp.
[409] LVA, 1986. f., 1. apr., 19202. l.

personu par piedalīšanos genocīdā pret ebrejiem LPSR VDM/VDK nav represējusi.

Otrkārt, savervētos specaģentus – bijušos partizānus kontrolēja, šantažējot ar iespēju mazākās nepaklausības gadījumā notiesāt par partizānu darbību, dienestu vācu okupācijas laikā un tamlīdzīgi. Tas specaģentus disciplinēja. Par specaģentiem savervēja arī nelegālā stāvoklī esošos cilvēkus, kuriem draudēja ieslodzīšana soda nometnē, balstoties uz KPFSR kriminālkodeksa 58. pantu. Uz šī panta pamata par tā saukto dzimtenes nodevību varēja tiesāt Vācijas armijas militārpersonas – latviešus un vāciešus, kurus kā specaģentus vervēja LPSR drošības iestādes. Piemēram, par LPSR VDM specgrupas komandieri kļuva specaģents "Grosbergs" vai, kā to noskaidroja Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras TRNIN, bijušais Latviešu leģiona leitnants A. Gailītis.[410] Viņa vadītā grupa tika izveidota cīņai ar partizāniem, Rietumvalstu izlūku kontrolei un neitralizēšanai. Aģentūras papildināšanai izmantoja arī brīvprātīgi legalizējušos, no režīma viedokļa kompromitējušos cilvēkus, kurus drošības iestādes izstrādāja pasu maiņas laikā. Tas secināms pēc PSRS iekšlietu tautas komisāra vietnieka Černišova un PSRS valsts drošības tautas komisāra vietnieka B. Kobulova 1945. gada 4. novembra pavēles par represīvo iestāžu darbību iedzīvotāju pasu maiņas laikā:

> "[..] pasu maiņas laikā nepieļaut legalizēto personu arestu. [..] izmantot pasu maiņu, lai iegūtu jaunu aģentūru, to iesūtot bandās un nacionālistiskajā pagrīdē ar nolūku tās izstrādāt"[411].

Treškārt, lai savervētu specaģentus, tika pārkāpti arī okupētājvalsts jeb PSRS normatīvie akti. Izmeklēšanas gaitā Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras TRNIN ir secinājusi, ka ar segvārdu "Kauliņš" pret nacionālo partizānu kustību Latvijas vairākos apriņķos darbojies LPSR VDM specaģents Leonīds Fomins.[412] Padomju drošības iestādes viņu 1946. gadā aizturēja, izvirzīja apsūdzību par darbībām nacionālo partizānu grupās Kurzemē, līdzdalību vienotas Kurzemes

[410] Latvijas Republikas krimināllieta 81202795, 9. sēj., 249. lp.
[411] LSA, K-1. f., 17. apr., 1. l., 11. – 12. lp.
[412] Latvijas Republikas krimināllieta 81202795, 9. sēj., 273. lp.

partizānu vadības izveidošanā un fiktīvi uzdeva par bēgot nošautu[413]. Laikā, kad par L. Fominu tika formēti dokumenti, viņš darbojās pret nacionālo partizānu grupām kā specaģents. PSRS normatīvo aktu pārkāpšana izskaidrojama ar to, ka vērtīgi aģenti kaujinieki, kuri, kā mācīja padomju pretizlūkošanas pamati, bija "[..] gatavi idejiskas pārliecības dēļ rīkoties enerģiski, riskēt ar savu dzīvību un kuriem ir tam nepieciešamās spējas un īpašības [..]"[414] un par kuru darbību saglabājies dokumentāls pamats, Latvijā bija tikai 63.[415]

Speciālo grupu pielietošana visā PSRS bija ļoti konspirēta. Jau 1946. gada 18. septembrī PSRS IeM Galvenās pārvaldes bandītisma apkarošanai priekšnieka vietnieks Prošins Lietuvas PSR iekšlietu ministram pavēlēja:

> "Lai slepenās darbības neatklātu, izstrādājot specgrupu darbības plānu un to leģendēšanu, katru reizi jāpielieto jaunas kombinācijas. Specgrupu darbības metožu atšifrēšana var novest pie to darbības izgāšanās un bezmērķīgiem upuriem."[416]

Arī LPSR IeM direktīvā tika norādīts, ka

> "[..] sakarā ar to, ka aģentu kaujinieku un specgrupu izmantošanas metodes cīņā ar bandītismu ir pašas svarīgākās un slepenākās, IeM apriņķu daļu priekšniekiem jānodrošina, lai šīs metodes netiktu atšifrētas un neizgāztos"[417].

Šos principus vēlākajos gados ievēroja arī LPSR drošības iestādes. To sekmēja padomju valsts nerakstītie likumi. Piemēram, LPSR valsts drošības ministrs vai viņa vietnieks vērsās pie PSRS Sevišķās apspriedes (SA), lūdzot ar specgrupas palīdzību aizturēto partizānu lietu izskatīt SA, nevis normālā kārtībā parastajā tiesā. Šādi LPSR Valsts drošības ministrijas vadība rīkojās, jo, kā 1949. gada 9. novembrī sakarā ar specgrupas sagūstīto Friča Ozola, Friča Krastiņa un vēl 11

---

[413] LVA, 1986. f., 2. apr., 1219. l.

[414] *Советская контрразведка: Научно-практическое пособые*. ред. Цвигун, С.: Москва: ВКШ при КГБ при СМ, 1976, С. 58.

[415] Jansons, R., Zālīte, I. "LPSR valsts drošības dienesta izveidošana un tā represīvie uzdevumi". 435. lpp.

[416] LSA, K-1 f., 3. apr., 135. l., 1. lp.

[417] LVA, 1822. f., 1. apr., 244. l, 264. lp.

partizānu tiesāšanu rakstīja LPSR valsts drošības ministra vietnieks J. Vēvers,

> "Šīs lietas izskatīšana tiesā var novest pie mūsu darba metožu un aģentūras atšifrēšanas, kas jo īpaši nav vēlama tādēļ, ka minēto specgrupu arī šobrīd mēs izmantojam bandītu pagrīdes palieku likvidēšanai [..]"[418].

Tāds pats J. Vēvera lūgums sekoja pēc Roberta Ķuzes bruņotās nelegāļu grupas apšaušanas (izveidojās no 1949. gada 25. marta iedzīvotāju deportācijas bēgļiem) tā paša gada 21. aprīlī Tukuma apriņķa Sēmes pagastā:

> "Minēto bandu [..] pilnīgi likvidēja mūsu aģentu kaujinieku specgrupa, kura izsekoja bandas sakarus un konstatēja bandītu atbalstītāju A. K. Šteinbergu un citus šajā lietā apsūdzētos. Ņemot vērā, ka, lietu virzot uz tiesu, pastāv bīstama iespēja atšifrēt mūsu vērtīgo aģentūru, uzskatu par mērķtiecīgu lietu izskatīt Sevišķajā apspriedē [..]"[419].

Specaģentu atšifrēšana nebija īpaši vēlama, ja specaģentus bija paredzēts izmantot operācijās pret tās pašas partizānu grupas dalībniekiem vai citām nacionālo partizānu grupām. Gadījumos, kad arestētie partizāni izmeklēšanas gaitā drošības iestāžu darbiniekiem liecināja par specaģentiem (aģenti tēloja partizānus), drošības iestāžu vadība ar tiesu vienojās par specaģentu kā liecinieku neizsaukšanu uz tiesas sēdi. Bieži izmeklētāji nopratināšanā par drošības iestāžu aģentūru jautājumus neuzdeva un liecības par specaģentiem nefiksēja.

Lai slēptu specgrupu metodes, dažos gadījumos (piemēram, iepriekš minētajā J. Upmaņa lietā) VDM izmeklēšanu virzīja tā, lai tiesai būtu iemesls apsūdzēto tiesāt ar nāves sodu. Raksturīgs piemērs ir LPSR VDM specaģenta Jura Valdmaņa krimināllieta, kura iesākta tikai tad, kad aģenta rīcību VDM vairs nespēja kontrolēt. Šāda iemesla dēļ VDM apsūdzībā sasummēja visas agrākās pēc PSRS normatīvajiem aktiem sodāmās J. Valdmaņa darbības Kurzemes nacionālo partizānu

[418] LVA, 1986. f., 1. apr., 4118. l., uzr. l., 107. lp.
[419] LVA, 1986. f., 1. apr., 4075. l., uzr. l., 72. lp.

grupās un tiesa viņam piesprieda nāvessodu. Šajā krimināllietā iztirzāts arī J. Valdmaņa brāļa iesniegums LPSR VDK, ka

> "[..] viņam pazīstamās personas, kuras ar viņa brāli (Juri Valdmani – Aut.) bijušas bandā, visas gājušas bojā dažādos apstākļos [..]"[420].

Ņemot vērā, ka Jura Valdmaņa viens no partizānu grupas un vēlāk specaģentu biedriem bija ar nāvessodu notiesātais Juris Upmanis, varētu meklēt saistību starp bijušo partizānu nāves apstākļiem un VDM slepeno metožu slēpšanu. Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras TRNIN secinājusi, ka J. Valdmani LPSR VDM savervējusi par specaģentu ar segvārdu "Orlov" un tās uzdevumā J. Valdmanis piedalījies genocīda noziegumos.[421]

Runājot par specgrupu darbību, nevar neminēt, ka partizānu neitralizēšanas operācijās tās pielietoja speciālos ķīmiskos līdzekļus – spēcīgas narkotiskas vielas. Parasti šīs ātri iedarbīgās vielas pievienoja alkoholiskiem dzērieniem, tā vēl vairāk pastiprinot to darbību. Partizānu aizmidzināšana atviegloja to sagūstīšanu vai fizisku likvidēšanu. Sagūstītos partizānus vēlāk izmantoja informācijas iegūšanai. Par to dokumentāri liecina Lietuvas PSR valsts drošības ministra Kondakova 1952. gada 4. jūnija pavēle, kurā norādīts, ka lietuviešu nacionālistu bruņoto pretošanās grupu atklāšanas un likvidēšanas pasākumos svarīga loma ir VDM pārvaldes specaģentu kaujinieku grupām un operatīvās tehnikas izmantošanai. Šo divu komponentu izmantošanas rezultātā likvidēti lieli partizānu formējumi, taču pēdējā laikā VDM darbinieki pietiekoši nekontrolējot tehnisko līdzekļu izmantošanu.[422] Tādēļ VDM apgabalu priekšniekiem tika uzdots pasākumos, kuros izmanto operatīvo tehniku, nodrošināt karaspēka un atbilstošu operatīvo grupu atbalstu. Personīgi Lietuvas VDM 2N pārvaldes priekšniekam tika uzdots stingri kontrolēt operatīvās tehnikas izmantošanu, prasot no padotajiem sistemātisku informāciju par veicamajiem pasākumiem un šo līdzekļu izmantošanu.[423]

---

[420] LVA, 1986. f., 1. apr., 25474. l., uzr. l., 47. lp.
[421] Latvijas Republikas krimināllieta 81203097, 3. sēj., 275., 277. lp.
[422] LSA, K-1. f., 16. apr., 916. l, 6. lp.
[423] Turpat, 9. lp.

Arī nacionālo partizānu liecības vēsta, ka LPSR VDM pielietoja narkotiskās vielas. Pētera Čevera nacionālo partizānu grupas dalībnieki Valdis Dzelzgalvis un Ārends Lapiņš min, ka, vienīgi pateicoties narkotikām, kuras šķidruma veidā partizāniem tika piedāvātas kā alkoholisks dzēriens, 1950. gada naktī no 1. uz 2. novembri VDM specgrupa sagūstīja septiņus šīs grupas dalībniekus. V. Dzelzgalvis stāsta, ka sagūstīšanai grupas dalībnieki nespējuši pretoties, jo narkotikas paralizējušas rīcības spēju un partizāni vai nu zaudējuši samaņu vai ieslīguši dziļā miegā. Pēc apziņas atgriešanās V. Dzelzgalvim bijušas redzes halucinācijas – zaudēta attāluma sajūta telpā.

Kad 1947. gada martā izveidoja LPSR VDM 2N daļu cīņai ar nacionālajiem partizāniem, tā no LPSR IeTK un IeM Bandītisma apkarošanas daļas pārņēma specgrupu aģentus kaujiniekus un izmantoja iepriekšējo iekšlietu resora pieredzi specgrupu izmantošanā pret partizānu grupām. Ņemot vērā, ka no 1947. gada marta specgrupas izmantoja drošības iestādes – LPSR VDM 2N daļu, specgrupu izmantošana kļuva konspirētāka un operatīvie pasākumi ar specgrupu pielietošanu, ņemot vērā LPSR VDM plašo aģentūru, komplicētāki. Pārmaiņas pakļautībā nemainīja specgrupu darbības noziedzīgo raksturu. LPSR VDM specgrupas turpināja partizānu grupas apšaušanu miegā, izmantoja narkotiskus līdzekļus partizānu apreibināšanai. Piemēri LPSR VDM specgrupu darbībai pret bruņotās pretošanās dalībniekiem ir Jura Vilcāna nacionālo partizānu grupu dalībnieku apšaušana 1948. gadā.

Jura Vilcāna – bijušā LTS(p)A sūtņa Kurzemē LTS(p)A 1. Kurzemes partizānu divīzijas dibināšanai grupa 1948. gadā darbojās Daugavpils apriņķī. Minētā gada 12. aprīlī LPSR VDM izstrādāja operatīvo pasākumu plānu Jāņa Vilcāna un Alfona Kalvāna grupu (darbojās Līvānu, Preiļu, Vārkavas, Rudzātu pagastu teritorijās) izstrādei ar aģentu kaujinieku specgrupas palīdzību. Rezultātā no 15. līdz 23. aprīlim J. Vilcāna grupai piesūtīja LPSR VDM specgrupu[424]. Kā rakstīja LPSR VDM 2N daļas darbinieks Dzirns, tad, specgrupai atrodoties pie J. Vilcāna partizāniem, savstarpējās sarunās bieži

[424] LVA, 1825. f, 2. apr., tēma 17, G sadaļa.

izskanējusi doma, ka atriebjoties par Rudzātu iznīcinātāja vada nošautajiem nacionālajiem partizāniem, vajag likvidēt Rudzātu izpildu komiteju, nodedzināt visas iznīcinātāju mājas, iznīcināt iznīcinātāju ģimenes utt. Lai iecerēto partizāni neveiktu, specgrupa partizānus fiziski likvidējusi. Par specgrupas paveikto 22. aprīlī, ierodoties uz slepeno tikšanos ar operatīvo darbinieku, pavēstīja specaģents "Švāns". Ierodoties apšaušanas vietā, LPSR VDM darbinieki konstatēja J. Vilcāna partizānu grupas pagaidu nometni Līvānu pagasta Krievu purvā un to, ka tur atrodas septiņu partizānu līķi.[425] J. Vilcāna partizānu grupas dalībnieku līķus pēc publiskas izrādīšanas Līvānu tirgus laukumā LPSR VDM darbinieki iemeta Otrā pasaules kara tranšejās pie Līvānu-Steķu ceļa.[426]

4.3. LPSR VDK darbība bruņotās pretošanās kustības iznīcināšanā 1953.-1956. gadā

Lai gan valsts drošības iestādes līdz 1953. – 1954. gadam bija veikušas pasākumus bruņotās pretestības apspiešanai, bruņotā pretošanās Latvijā turpinājās vēl desmit gadus pēc kara beigām. Par to, ka pretestības kustība Latvijā arī vēl piecdesmito gadu sākumā nopietni uztrauca PSRS vadību, liecina PSRS Valsts drošības ministrijas 1953. gada 24. janvārī izdotā pavēle Nr. 006 *Par nacionālās pagrīdes un tās bruņoto bandu likvidēšanu Ukrainas un Baltkrievijas PSR rietumu rajonos, Lietuvas, Latvijas un Igaunijas PSR*.[427]

1953. gada septembrī PSRS iekšlietu ministrs Sergejs Kruglovs izdeva direktīvu Baltijas padomju republiku, Ukrainas PSR un Baltkrievijas PSR iekšlietu ministriem, kurā uzdeva novērst par nenormālu novērtēto situāciju, kad pirms cīņas ar partizāniem nav precīzi izstrādātas operācijas un kopā ar iekšlietu karaspēka daļu

[425] LVA, 1894. f, 1. apr., 1268. l. 2. – 6. lp.
[426] A. Ušackas 2000. gada 17. augusta paskaidrojums, SAB TSDC arhīvs.
[427] *История советских органов государственной безопасности: учебник,* Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: 1977, С. 522, 612.

vadību apspriests, kā rīkoties operācijas laikā.[428] 1954. gada 8. maijā S. Kruglovs un PSRS VDK priekšsēdētājs I. Serovs izdeva kopīgu direktīvu Baltijas padomju republiku, Ukrainas PSR un Baltkrievijas PSR iekšlietu ministriem un VDK vadītājiem, kurā stingri uzdeva sekot, lai gaidāmās operācijas pret partizāniiem netiktu atšifrētas, tajā skaitā karaspēka vienībām bezjēdzīgi pārvietojoties[429].

Ar VDM darbību nacionālo partizānu likvidēšanā nebija apmierināta arī LKP CK. Tā savā 1953. gada 24. februāra biroja sēdē sprieda par nopietniem trūkumiem darbā ar LPSR VDM kadriem. Biroja sēdē LKP CK loceklis Nikolajs Bisenieks atzīmēja, ka galvenais šķērslis neapmierinošiem rezultātiem cīņā ar nacionālo pagrīdi un bandītismu radies tādēļ, ka centrālās un LPSR VDM perifērās iestādes nav uzturējušas sakarus ar komunistu partijas institūcijām. LPSR VDM neesot kompartijai devušas vajadzīgo informāciju par notiekošo, no rajona partijas komiteju sekretāriem pat informāciju slēpusi. KP kaut ko varējusi uzzināt tikai ar skandālu palīdzību. Biseniekam bijuši gadījumi, ka tikai no LKP CK viņš varējis uzzināt par savā apriņķī notiekošo. Uz LKP CK biroja sasaukšanas laiku stāvoklis esot nedaudz uzlabojies, lai gan arī esot nepilnības. Turpinot darboties gan lielākas, gan mazākas partizānu grupas un bandīti vienīnieki. Pēdējā laikā cīņa ar bandītiem esot gandrīz pārtraukta. Par galveno savstarpējās sadarbības trūkumu Bisenieks uzskatīja kompartijas nepietiekamo kontroli, uzņēmuma drošības iestāžu darbiniekiem, tāpat kā jebkuram direktoram vai komunistu partijas sekretāram prasot konkrētus rezultātus cīņā ar bandītismu. Viņu LK(b)P apriņķa komiteja esot pirmā, kas LPSR VDM Dagdas rajona daļas priekšniekam Ļevkovičam noteikusi konkrētu laiku, lai minētajā rajonā bandītismu likvidētu.[430]

1953. gadā VDM (no 1953. gada 13. aprīļa Iekšlietu ministrijas) svarīgākās operācijas pret nacionālajiem partizāniem bija šādas: 1953. gada 25. februārī Līvānu rajonā VDM daļēji likvidēja Vaivoda bruņoto grupu, nogalinot 8 partizānus; 1953. gada jūlijā Ērgļu rajonā likvidēta Zariņa partizānu grupa; 1953. gada augustā Talsu rajonā likvidēta Alberta Feldberga partizānu grupa, 1953. gada

[428] KFVA, r-9401. f., 1. apr., 1338. l., 192. – 197. lp.
[429] KFVA, r-9401. f., 1. apr., 1393. l., 41. – 45. lp.
[430] LVA, PA-101. f., 16. apr., 41a. l., 118. lp.

septembrī LPSR IeM likvidēja Puzes-Piltenes partizānu grupas pamatsastāvu Ventspils rajonā un 1953. gada septembrī Ludzas rajonā tika iznīcināta Šalamagina partizānu grupa.

Vairāku LPSR IeM operāciju rezultātā no 26. septembra līdz 12. oktobrim IeM likvidēja K. Mūsiņa grupu, divus dalībniekus nogalinot, bet divus, t. sk. K. Mūsiņu, arestējot. Par 1953. gada operāciju rezultātiem apbalvoja 73 LPSR VDM – Iekšlietu ministrijas, IeM iekšējās apsardzes 2. vienības militārpersonas un iznīcinātāju bataljonu kaujiniekus. Minētais skaitlis ļauj aptuveni spriest par operācijās iesaistīto IeM darbinieku minimālo skaitu.[431]

1953. gadā LPSR IeM vadība partizānu darbības rajonos izveidoja 12 operatīvās grupas (katrā 4 līdz 7 cilvēki), kuras vadīja darbinieki ar iepriekšēju pieredzi cīņā ar nacionālajiem partizāniem. Citos Latvijas rajonos, uz kuriem nacionālo partizānu neesības vai to aktivitātes trūkuma dēļ LPSR IeM operatīvās grupas nenosūtīja, partizānu vienīnieku un nelegālistu likvidēšana bija LPSR IeM rajonu daļu priekšnieku pienākums. LPSR IeM vadība rajonu daļu priekšniekiem pavēlēja arī cīņu pret bruņotajām grupām saskaņot ar LKP CK un rajonu komiteju attiecīgiem politiskajiem pasākumiem. Uz partizānu darbības rajoniem izsūtītajām operatīvajām grupām nozīmēja 12 vadošos un operatīvos darbiniekus no centrālā LPSR IeM aparāta. No tām LPSR IeM rajonu daļām, kuru pārraugāmajā teritorijā partizāni vairs nedarbojās, operatīvo grupu papildināšanai IeM vadība nosūtīja 12 operatīvos darbiniekus (visticamāk vienu darbinieku katrai grupai).[432] Operatīvās grupas komandēja un kontrolēja LPSR IeM vadība. Šo operatīvo grupu darbību kritizēja komunistiskā partija – LKP CK Administratīvo un tirdzniecības finanšu orgānu daļas priekšnieks Aleksandrs Drozdovs un instruktors Vasiļjevs norādīja, ka grupas 1953. gadā strādājušas slikti. Praktiskajā darbā tās vilcinoties, izrādot neapdomību operāciju īstenošanā, izmantojot partizāniem jau zināmas metodes. Grupu darbs netiekot pietiekoši kontrolēts. Vēl kā kļūda akcentēta LPSR IeM rajonu daļu praktizētā nepieredzējušo darbinieku iesaistīšana operācijās pret bruņotajām grupām. Šo kļūdu

[431] LVA, PA-101. f., 16. apr., 41a. l., 191. – 192. lp.
[432] LVA, PA-101. f., 16. apr., 41a. l., 188. lp.

dēļ nopietnas izgāšanās pieļauta Staņislava Zavadska, K. Mūsiņa, Plotkāna un Vucāna grupu likvidēšanas mēģinājumu gaitā. Neskatoties uz iepriekšējos gados cīņā ar partizāniem iegūto operatīvās un militārās darbības pieredzi, LPSR IeM 1953. gadā pieļāva vairākas rupjas kļūdas. 1953. gada jūnijā Valkas rajonā LPSR IeM veica operāciju, aplencot K. Mūsiņa grupu, taču LPSR IeM iekšējās apsardzes karaspēks, veidojot slēpņus, sevi atklāja. Partizāni netraucēti no operācijas vietas aizgāja. Tajā pašā mēnesī LPSR IeM Ludzas rajona daļas vadītājs apakšpulkvedis Buligins neveiksmīgi vadīja Plotkāna – Šalamagina partizānu grupas likvidēšanu, lai gan precīzi bija zināma grupas atrašanās vieta. Savukārt tajā pašā laikā LPSR IeM Preiļu daļa saņēma informāciju, ka kādā no sētām ienākuši Vucāna partizānu grupas trīs dalībnieki. Tā kā LPSR IeM Preiļu daļas vadītājs Vanags nesekmīgi vadīja operāciju pret šiem partizāniem, tiem izdevās aizbēgt. Rezultātā Vanagu atstādināja no amata pienākumu pildīšanas.

1953. gadā laikā līdz oktobrim kaujās ar partizāniem krita divi LPSR IeM iekšējās apsardzes karavīri un trīs tika ievainoti. Vēl operācijās ievainojumus guva četri IeM, milicijas un iznīcinātāju kaujinieki. Partizāni minētajā laikā aplaupīja divus veikalus, vienu padomju iestāžu darbinieku, sešus iedzīvotājus, veica vienu terora aktu ar aplaupīšanu. S. Zavadska grupa Gaujienas rajonā aplaupīja sviesta rūpnīcu, bet Cesvaines rajonā nolaupīja astoņas kannas ar pienu. Kopumā 1953. gadā līdz 5. oktobrim LPSR VDM – IeM izdevās likvidēt un neitralizēt 9 partizānu grupas (45 cilvēki), 58 partizānus vieninieku. Savukārt tika aizturēti 140 nelegāļi, no tiem legalizēti 67, bet 73 arestēti. Neskatoties uz drošības iestāžu pūlēm likvidēt bruņoto pretošanos, 1953. gada nogalē pēc LPSR IeM informācijas Latvijā turpināja darboties 10 bruņotas grupas ar 32 partizāniem, 70 partizāni vieninieki, 59 nelegāļi.[433]

Bruņoto grupu darbība Latvijā turpinājās arī nākamajā – 1954. gadā. 1954. gada aprīļa otrajā pusē Latvijā Abrenes, Ventspils, Gaujienas, Madonas, Cesvaines, Līvānu, Preiļu, Maltas, Kuldīgas un Viļānu rajonos saskaņā ar LPSR VDK uzskaiti darbojās 29 partizāni. Savukārt LPSR VDK 4. daļas (cīnījās ar nacionālo bruņoto pretošanos)

[433] LVA, PA-101. f., 16. apr., 41a. l., 185. lp.

priekšnieka vietas izpildītājs Poļikarpovs šiem cilvēkiem, pēc viņa domām, kā būtisku pretspēku uz partizānu darbības rajoniem nozīmēja 24 vadošus un pilnvarotos VDK darbiniekus sabiedriskajam izskaidrošanas darbam.[434] No 1954. gada 1. aprīļa līdz 1956. gada 30. oktobrim LPSR VDK nošāva 11 partizānus, 49 partizāni tika arestēti un tiesāti, 39 legalizēti.[435] Šie skaitļi liecina, ka 1953. gada LPSR IeM un 1954. gada LPSR VDK informācija neparādīja patieso partizānu skaitu, un tas tika samazināts. Vēl lielāka neatbilstība starp 1953. gada LPSR IeM un 1956. gada LPSR VDK sniegto informāciju par nelegāļu (t. sk. bruņoto) skaitu. Ja 1953. gada 5. oktobrī iekšlietu ministrs Ivans Zujāns uzrādīja 59 nelegāļus, tad 1956. gada 2. novembrī LPSR VDK priekšsēdētājs J. Vēvers atskaitījās, ka no 1954. gada 1. aprīļa līdz 1956. gada 30. oktobrim neitralizēti 401 nelegāļi, no tiem viens nošauts, 23 arestēti, bet 377 legalizēti.[436]

1956. gada 30. oktobrī, vienīgi pateicoties LPSR VDK priekšsēdētāja J. Vēvera solījumiem par represiju nepielietošanu, legalizējās trīs vēl nelegālā stāvoklī esošie S. Zavadska partizānu grupas dalībnieki. Tā kā S. Zavadska grupā aģentūru iefiltrēt nevarēja, partizānus varēja vienīgi lūgt legalizēties. J. Vēvera solījums tika lauzts 1968. gadā, kad, visticamāk Čehoslovākijas notikumu ietekmē, grupas dalībniekus Ivaru Grabānu un Pēteri Tirzīti arestēja. 1969. gadā I. Grabānu notiesāja uz 15, bet P. Tirzīti uz 7 gadiem labošanas darbu nometnē.[437]

1953. – 1956. gadā, kad no Latvijas otrreizējās okupācijas un 2. pasaules kara beigām bija pagājuši jau vairāk nekā 10 gadi, Latvijā joprojām darbojās partizānu grupas un slēpās individuāli nelegālisti (t. sk. bruņoti). Tas liecina, ka LPSR VDM – IeM – VDK bruņoto grupu darbību likvidēja lēni un ar grūtībām. Jo īpaši spilgti par to liecina neveiksmīgā S. Zavadska partizānu grupas izstrāde. Bruņotā pretošanās 1953. – 1956. gados tika likvidēta ar operatīvo grupu un iekšlietu karaspēka triecieniem, taču operatīvajā darbībā ļoti reti

[434] LVA, PA-101. f., 17. apr., 102. l., 79. lp.
[435] Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli. 1944 – 1956*. Rīga: Preses nams, 1999, 584. lpp.
[436] Turpat, 585. lpp.
[437] LVA, 1986. f., 1. apr., 45163. l., uzr. l. sēj., 141.1. – 192. lp.

izmantoja LPSR VDK aģentu kaujinieku speciālās grupas. Ir zināms vienīgi fakts, ka 1953. gada 18. jūnijā K. Mūsiņa partizānu grupas dalībnieku Vili Kamarūtu nošāva savervētais šīs grupas bijušais dalībnieks – IeM aģents "Apse".[438]

Speciālās grupas 1953. – 1956. gados neizmantoja vairāku iemeslu dēļ: pirmkārt, visticamāk LPSR VDM – VDK saskaņā ar savu prioritāšu maiņu neņēma vērā Latvijas komunistiskās partijas pārmetumus par necīnīšanos pret bruņoto pretošanos un kā prioritāti izvirzīja pretizlūkošanas darbu. Līdz ar to LPSR VDM – IeM – VDK specgrupas ar vērtīgākajiem aģentiem kaujiniekiem 1953. – 1956. gadā piedalījās no LPSR VDK viedokļa daudz svarīgākajā operatīvajā spēlē ar Apvienotās Karalistes izlūkdienestu, otrkārt, nacionālie partizāni, it sevišķi tie, kuri partizāna darbību uzsāka 1946. gadā vai agrāk, no savas vai citu partizānu pieredzes bija pazīstami ar LPSR drošības iestāžu slepenajām operatīvās darbības metodēm, tajā skaitā aģentu kaujinieku darbību, un tādēļ specgrupu pielietojums būtu izgāzis drošības iestāžu pret partizāniem vērstās operācijas. Par to, ka partizāni baidījās no LPSR VDK viņiem piesūtīto aģentu darbības sekām, liecina S. Zavadska partizānu grupas trīs pēdējo gadu nekontaktēšanās ar nevienu svešu cilvēku. Līdz ar to LPSR VDK bija apgrūtināta grupas izstrāde.

Specaģentu neizmantošana izskaidro lēno bruņoto grupu likvidēšanu 1953. – 1956. gados un liela skaita nelegāļu netraucētu slēpšanos 1953. – 1954. gadā.

[438] LVA, 1825. f., 2. apr., tēma 17, G sadaļa.

5. LPSR VDM darbība 1949. gada 25. marta Latvijas iedzīvotāju deportācijas sagatavošanā un realizēšanā

1949. gada 18. janvārī, lai spriestu par 1949. gada Latvijas iedzīvotāju deportāciju, pie PSRS MP priekšsēdētāja un VK(b)P CK ģenerālsekretāra J. Staļina ieradās LK(b)P CK pirmais sekretārs J. Kalnbērziņš.[439] Mazliet vēlāk, 1949. gada 29. janvārī PSRS Ministru Padome pieņēma lēmumu Nr. 390-138-ps, kas PSRS VDM uzdeva izsūtīt no Lietuvas, Latvijas un Igaunijas kulakus ar ģimenēm, nelegālā stāvoklī esošo, bruņotās sadursmēs nošauto, "notiesāto bandītu" (domāti nacionālie partizāni, nevis apolitiski kriminālnoziedznieki) un nacionālistu ģimenes, legalizētos bandītus, kuri turpina naidīgu darbību un viņu ģimenes, represēto bandītu atbalstītāju ģimenes.[440] Atliek secināt, ka LPSR VDM vadība un PSRS VDM Iekšējā karaspēka 5. divīzijas, kuras pulki darbojās Latvijā, komandieri norādījumus par pastiprinātu cīņu pret partizāniem varēja saņemt ne ātrāk kā pēc 1949. gada 18. janvāra. Spriežot pēc iepriekšējos gados pastiprinātās darbības lielāku notikumu (PSRS un LPSR AP, tautas tiesnešu vēlēšanu, valsts svētku) priekšvakarā, viņi norādījumus saņēma pēc 29. janvāra. Jau 1948. gadā bija centieni steidzināt deportācijas sagatavošanu un attiecīgi vērsties pret bruņotās pretošanās dalībniekiem. 1948. gada 21. septembrī vēstulē J. Kalnbērziņam LPSR prokurors Aleksandrs Mišutins norādīja, ka 1948. gadā sakarā ar kolhozu skaita palielināšanos ar katru mēnesi pieaug "kontrrevolucionāro elementu" naidīgā darbība.

---

[439] Bergmanis, A. "LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā (1944 –1953)". *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.-1956. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2000. gada pētījumi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 3. sēj. Rīga: LVIA, 2001, 478. lp.

[440] *Okupācijas varu politika Latvijā, 1939 – 1991*: Dokumentu krāj. Latvijas Valsts arhīvs. Rīga: Nordik, 1999, 279. lpp.

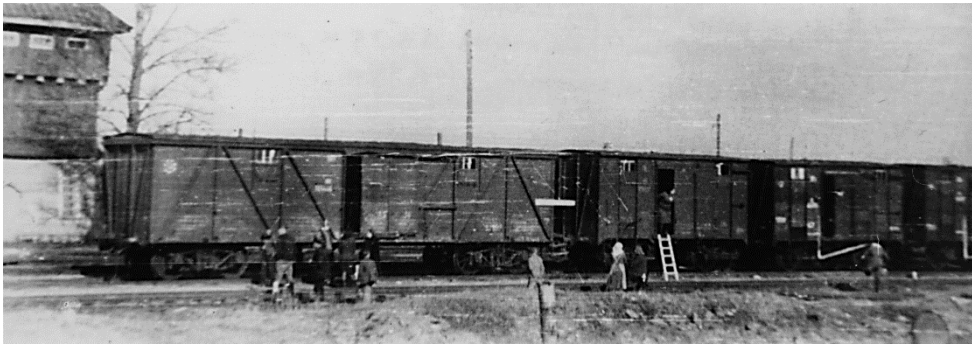

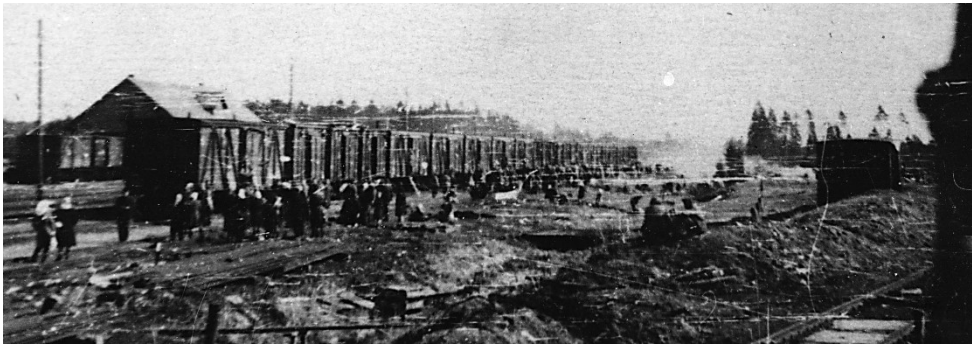

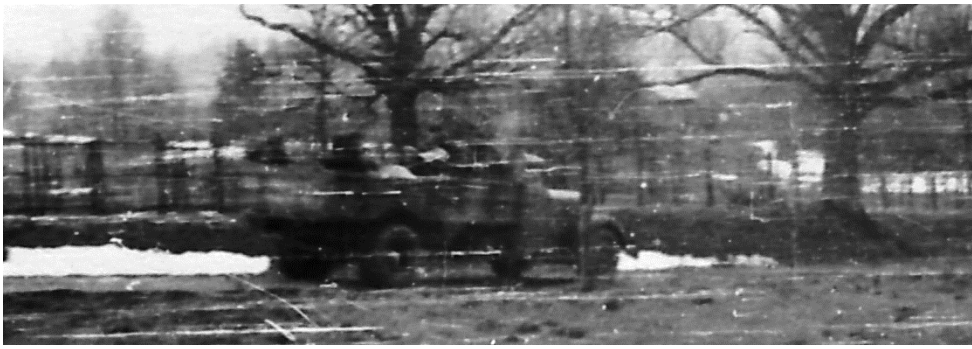

Deportācijas norise Talsu apriņķa Stendes dzelzceļa stacijā un deportējamo vešana uz staciju kravas automašīnā. Jāņa Indrika foto. Latvijas Okupācijas muzeja krājums.

A. Mišutins J. Kalnbērziņam ierosināja, ka ar LPSR VDM palīdzību nepieciešams uzskaitīt visus "naidīgos kontrrevolucionāros elementus", tajā skaitā "bijušo teroristu bandu dalībniekus", attīrīt

valsts aparātu no "šķiriski naidīgiem elementiem" un uzdot LK(b)P CK komisijai sagatavot lēmumu par "[..] visnaidīgāko un šķiriski svešo elementu izsūtīšanu ārpus Latvijas"[441]. Nav pierādījumu, ka, pateicoties A. Mišutina ieteikumiem, LPSR VDM un LPSR IeM bijušos un legalizētos partizānus būtu operatīvi izstrādājušas intensīvāk. Ir zināms, ka 1948. gada oktobrī apriņķu izpildu komiteju rīcībā bija Iekšlietu ministrijas pārbaudes lietu fakti par legalizētajiem partizāniem[442]. Pārbaudes lietu faktus izmantoja personu iekļaušanai izvedamo sarakstos. LPSR VDM izsūtīto "kulaku" uzskaites lietās izmantoti nevis 1947. un 1948. gadā sastādītie apriņķu un pagastu izpildu komiteju oficiāli apstiprinātie "kulaku" saimniecību saraksti, bet gan 1939. gadā veiktās iedzīvotāju tautsaimniecības uzskaites dati, kurus LPSR VDM darbinieki sameklēja arhīvā. Pēc LPSR VDM sagatavotajām "kulaku" ģimeņu uzskaites lietām izveidotos izsūtāmo sarakstus apstiprināja apriņķu izpildu komiteju priekšsēdētāji, pēc tam tos iesniedza LPSR MP.[443] 1949. gada 17. martā, balstoties uz PSRS MP 1949. gada 29. janvāra lēmumu, LPSR MP nolēma izsūtīt specnometinājumā no LPSR uz PSRS attālām vietām 10 000 "kulaku" ģimeņu, ne vārda neminot par nacionālo partizānu un viņu ģimeņu represēšanu.[444] Vēlākā prakse pierādīja, ka minētās personas tika iekļautas "kulaku" skaitā. 1949. gada 28. februārī PSRS VDM ministrs ar pavēli Nr. 0068 1949. gada Baltijas republiku civiliedzīvotāju deportēšanas operāciju uzdeva veikt PSRS VDM Iekšējā karaspēka Galvenajai pārvaldei.[445] 1949. gada 7. martā PSRS Valsts drošības

---

[442] LVA 270. f., 1-s apr., 371. l., 181. – 183. lp.

[443] Riekstiņš, J. "1949. gada 25. marta deportācija Latvijā". *Aizvestie. 1949. gada 25. marts.* 1 .daļa. Latvijas Valsts arhīvs. Sastādītāji Āboliņa A., Kalnciema A., Kārkliņš Z. u.c. Rīga: Nordik, 2007, 21. lpp.

[444] Riekstiņš, J. "1949. gada 25. marta deportācija Latvijā". *Aizvestie. 1949. gada 25. marts.* 1 .daļa. Latvijas Valsts arhīvs. Sastādītāji Āboliņa A., Kalnciema A., Kārkliņš Z. u.c. Rīga: Nordik, 2007, 277. lpp.

[445] Strods, H. "PSRS valsts Drošības ministrijas pilnīgi slepenā Baltijas valstu iedzīvotāju izsūtīšanas operācija "Krasta banga" (Priboj)". *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940 – 1990*. Memento, Daugavas vanagi: Stokholma; Toronto, 2000, 256. lpp.

ministra vietnieks Sergejs Ogoļcovs apstiprināja *Plānu, kas jāievēro, nodrošinot slepenību karaspēka koncentrēšanas operāciju rajonos*[446].

1949. gada 25. martā deportētie Latvijas iedzīvotāji Tomskas apgabalā. Pirmajā rindā ceturtais no kreisās Jevdokijas Losevas dēls Vasilijs Losevs, miris 1949. gada 19. maijā. 1949. gadā 25. martā deportēto sadale pa kolektīvajām saimniecībām Tomskas apgabalā. Ludzas apriņķa deportētās Jevdokijas Losevas ģimenes arhīva foto. Latvijas Okupācijas muzeja krājums.

[446] Strods, H. "PSRS valsts Drošības ministrijas pilnīgi slepenā Baltijas valstu iedzīvotāju izsūtīšanas operācija "Krasta banga" (Priboj)". 261. lpp.

5.1. PSRS VDM karaspēka un operatīvās darbības pielietošana pret bruņotās pretošanās kustības dalībniekiem un viņu atbalstītājiem pirms 1949. gada 25. marta deportācijas

Balstoties uz PSRS VDM *Plānu, kas jāievēro, nodrošinot slepenību karaspēka koncentrēšanas operāciju rajonos*, LPSR drošības ministrs A. Noviks 1949. gada 15. martā apstiprināja *Plānu par karaspēka izmantošanu, kurš ieradies bandītisma apkarošanai un mācībām sakarā ar IeK GP plānu*.[447] Plāns paredzēja pastiprināt cīņu ar nacionālajiem partizāniem apriņķos, kuros notika visaktīvākā bruņotā pretdarbība okupācijas režīmam.[448] Latvijā līdz šo pavēļu izdošanai atradās PSRS VDM Iekšējā karaspēka 5. divīzijas pulki. Lai izpildītu 1949. gada 28. februāra VDM pavēli par deportācijas realizēšanu, Latvijā operācijā vajadzēja iesaistīt 6900 IeK militārpersonas.[449] Latvijā līdz minētās pavēles izdošanai atradās PSRS VDM IeK 5. divīzijas pulka 2400 militārpersonas.[450] 1949. gada martā Latvijā ieradās vēl papildus PSRS VDM karaspēka vienības – 4500 cilvēku.[451] Minētajam skaitam operācijas laikā pievienojās PSRS VDM transporta apsardzes korpusa karavīri, un kopumā deportācijā iesaistījās 8313 karaspēka militārpersonas. Latvijā daļa no papildus ievestā karaspēka 1949. gada 15. līdz 23. martā tika izmantota nacionālo partizānu apkarošanai. Saskaņā ar PSRS VDM 1949. gada 28. februāra pavēli, deportācijas laikā partizānu darbības aktīvākajos rajonos – Baltinava, Preiļi, Rudzāti, Līvāni, Viļaka, Varakļāni, Aknīste, Dobele, Valdemārpils, Dignāja, Rubene – izvietoja deviņas mobilas PSRS VDM karaspēka vienības, kopumā 180 cilvēkus.[452] Vienības pa ceļiem pārvietojās visā deportācijas laikā, tā nodrošinot izvedamo cilvēku transportēšanas

[447] Turpat.
[448] Turpat, 262. lpp.
[449] Strods, H. "Latvijas nacionālo partizānu karš: Dokumenti un materiāli. 1944 – 1956". 546. lpp.
[450] Turpat, 537. lpp.
[451] Turpat, 546. – 547. lpp.
[452] Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš*. Rīga: Preses nams, 1996, 532. lpp.

drošību. Diemžēl nav informācijas, kā papildus karaspēka daļām veicās cīņā ar Latvijas nacionālajiem partizāniem. Ir zināms, ka minētajā laikā viss Baltijā koncentrētais karaspēks piedalījās 14 operācijās un 1739 patruļās pret partizāniem, nogalinot 54 un sagūstot 94 partizānus.[453] PSRS VDM IeK 5. divīzijas 24. pulks, kurš no 20. līdz 31. martam nodrošināja deportāciju Alūksnes, Viļakas, Gulbenes, Valkas, Madonas, Jēkabpils un Liepājas apriņķos, no minētā neitralizēto partizānu skaita pēc LPSR VDM norādījumiem un informācijas nogalināja vienu partizānu, bet aizturēja 12.[454] Pirms tam, 18. martā, pulks ar skaitlisku pārākumu kaujā bija ieņēmis Visvalža Brizgas latviešu – lietuviešu grupas bunkuru, nošaujot 15 partizānus un deviņus sagūstot.[455]

5.2. Legalizēto nacionālo partizānu arestēšana pirms deportācijas

Viens no LPSR VDM pasākumiem, lai nepieļautu partizānu pretošanos deportācijas laikā, bija legalizēto partizānu, īpaši komandieru arestēšana īsu laiku pirms deportācijas. 1945. gada nogalē LTS(p)A Ilūkstes pulka komandieris S. Urbāns, paklausot LPSR iekšlietu ministra A. Eglīša solījumam partizānus nerepresēt, no 1945. gada 16. līdz 31. decembrim legalizēja 76 sava pulka partizānus un iekšlietu orgāniem palīdzēja legalizēt arī citu pulku partizānus.[456] Tā kā legalizētais Staņislavs Urbāns publiskā sanāksmē 1949. gada sākumā legalizētajiem partizāniem Bebrenē bija teicis:

> "[..] ticēsim padomju varas dotajam solījumam, bet, ja mūs vils, būsim visi kā viens! Kā toreiz!"[457],

[453] Turpat, 548. lpp.
[454] Turpat, 543. lpp.
[455] LVA, 1986. f., 1. apr., 2889. l., 3. sēj., 47. – 50. lp.
[456] LVA, 270. f., 1-s apr., 197. l., 13. lp.
[457] Blūzma, G. "Nacionālo partizānu karš Sēlijā". *Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā*. Rīga: SolVita, 1997, 286. lpp.

tad pirms deportācijas, 1949. gada 10. martā, VDM viņu arestēja.[458] 1949. gada 16. martā arestēja S.Urbāna vietnieku Jāni Baltmani[459] un pulka 2. bataljona komandieri Albertu Dreimani[460], bet 13. martā 1. bataljona komandieri Oto Sudrabiņu[461]. Abu pakļautībā partizānu cīņu laikā bija ap 80 partizānu (katram). 1949. gada 14. februārī tika arestēts Ilūkstes pulka partizāns Kazimirs Plānis.[462] Visi iepriekš minētie partizāni pirms aresta bija legalizējušies. Lai gan arestējot A. Dreimani un J. Baltmani abiem tika paziņots, ka viņus aiztur par pretpadomju darbību pēc legalizēšanās, izmeklēšana viņu liecībās šādus pierādījumus neguva.[463] Jānis Baltmanis norādīja, ka pēc legalizēšanās partizānu darbību neveica un sakarus ar citiem partizāniem neuzņēma.[464] Tas pierāda, ka legalizēto partizānu aizturēšana īsi pirms 1949. gada marta deportācijas bija pasākums, lai novērstu varbūtēju bruņotu pretošanos deportācijas veicējiem. 1949. gada 3. martā LPSR VDM arestēja arī Miķeli Raščevski, vienu no vadošajiem LTS(p)A partizānu komandieriem Daugavpils apriņķī, kurš arī pirms aresta bija legalizējies.[465] Nav zināms, vai LPSR VDM represēja visus 1945. gada un 1946. gada centralizēto partizānu organizāciju legalizētos grupu komandierus. LTS(p)A piemērs ļauj domāt par analoģisku notikumu norisi arī citos Latvijas novados.

5.3. Totalitārā režīma represīvo iestāžu profilakses pasākumi, lai nodrošinātu paredzēto deportācijas norisi

1949. gada 2. martā LK(b)P Liepājas pilsētas pirmais sekretārs Dubovics ierosināja LK(b)P Centrālajai Komitejai lūgt PSRS valdībai piešķirt Liepājai pierobežas rajona statusu ar atbilstošiem administratīviem ierobežojumiem, jo Liepāja bija tikai 1. kategorijas

[458] LVA, 1986. f., 1. apr., 39056. l., 1. sēj., 18. lp.
[459] Turpat, 148. lp.
[460] Turpat, 2. sēj., 13. lp.
[461] Turpat, 1. sēj., 214. lp.
[462] Turpat, 2. sēj., 70 . lp.
[463] Turpat, 3. sēj., 225. lp., 247. lp.
[464] J. Baltmaņa atmiņas autoram sniegtās audioierakstā 2002. gada 1. novembrī.
[465] LVA, 1986. f., 1. apr., 28216. l.

režīma pilsēta ar daudz brīvākiem pārvietošanās un apmešanās (uz pastāvīgu dzīvi) noteikumiem, salīdzinot ar Liepājas apriņķa jūras piekrastes teritorijām.[466] Dubovics prasību pamatoja ar to, ka Liepāja Otrā pasaules kara laikā bija viena no pēdējām teritorijām, kur iegāja Padomju armija. Pilsētā tādēļ koncentrējies liels skaits "vāciešu atbalstītāju" un citādu "nodevēju". Lauku iedzīvotāji esot filtrēti, taču tas neesot izdarīts Liepājā. 1. kategorijas režīms ļaujot Liepājā dzīvot virknei personu, kurām nav atļauts dzīvot pierobežas teritorijā. Tādēļ pilsēta esot piesārņota ar "naidīgiem un krimināliem elementiem". Liepājā 1949. gada 2. martā dzīvoja 669 uz Iekšlietu ministrijas darba nometnēm nosūtītie un atpakaļ atgrieztie cilvēki, 800 tiesātie, kas reģistrēti kā kriminālisti, 300 aktīvi bijušie leģionāri, 250 ģimenes, kuru locekļi tiesāti par kontrrevolucionāru darbību, 1893 repatrianti no angļu – amerikāņu zonas. Tā kā Liepājā pēc Dubovica domām nebija pienācīgas pasu kontroles, minētie skaitļi varēja būt neprecīzi. Dubovics arī uzsvēra, ka kolektivizācijas dēļ "kulaki" cenšas iestāties darbā pilsētas iestādēs un uzņēmumos.[467] Atsaucoties uz Liepājas komunistu lūgumu, martā (precīzāks norises laiks nav zināms) notika Liepājas iedzīvotāju tīrīšana un nepārtraukta pilsoņu dokumentu pārbaudīšana pierobežas joslā. Pasākumu rezultātā operatīvā grupa aizturēja un filtrācijas grupa filtrēja 940 cilvēkus, no kuriem LPSR VDM tālākai izmeklēšanai nodeva deviņus, 145 cilvēki parakstījās par izbraukšanu no pilsētas, 26 anulēja Liepājas pierakstu, par atkārtotu pasu režīma pārkāpšanu pie kriminālatbildības tika saukti septiņi, pēc KPFSR KK pie kriminālatbildības tika saukti divi cilvēki. Tika atrastas četras personas, kuras atradās PSRS līmeņa jeb vissavienības meklēšanā, noķerti divi Padomju armijas dezertieri, par pasu režīma pārkāpumiem sodīti 53, brīdināti 30, uzskaitīti tālākai novērošanai – 51 cilvēks.[468] Minēto pasākumu rezultātā LPSR iekšlietu un drošības ministrijas pirms deportācijas gandrīz pilnīgi kontrolēja situāciju Liepājas apriņķī. Šādi pasākumi acīmredzot tika veikti, lai pirms deportācijas un deportācijas laikā personas, kuras izvairītos no deportēšanas vai tai pretotos, nevarētu brīvi pārvietoties.

[466] LVA, PA, 101. f., 12. apr., 79. l., 40. lp.
[467] Turpat, 41. – 42. lp.
[468] Turpat, 79. l., 57. lp.

5.4. Pretošanās pret LPSR VDM veiktajiem pasākumiem deportēšanas laikā

Skaitliski lielu PSRS VDM karaspēka daļu, PSRS un LPSR VDM, IeM darbinieku, vietējo komunistiskās partijas, padomju aktīva un iznīcinātāju bataljonu piedalīšanās, kā arī iepriekš minētie preventīvie pasākumi nodrošināja samērā mierīgu 1949. gada marta deportācijas norisi. Bija tikai atsevišķi gadījumi, kad izsūtāmie vai nacionālie partizāni mēģināja bruņoti pretoties.[469] Deportācijas laikā bija gadījumi, kad izvedamie slēpās, dodoties prom no savas dzīvesvietas.[470] Vairāki no minētajiem pēc izvešanu pārtraukšanas atgriezās savās mājās.[471] 1949. gada deportācijas laikā nopietnāki pretošanās mēģinājumi (salīdzinot ar slēpšanos) bija deportējamo iesaistīšanās nacionālo partizānu grupās deportācijas laikā vai drīz pēc tās. Kopumā Latvijas 13 apriņķos no deportācijas izvairījās 54 cilvēki, kuri pievienojās nacionālo partizānu vai bruņotu nelegāļu grupām. 20 no minētajiem bēgļiem bija sievietes, kas norāda uz viņu bezizejas stāvokli, labāk izvēloties ekstremālo partizānu dzīvi nekā akli pakļaujoties represētāju patvaļai. Nav izpētīts, vai šo cilvēku pievienošanās jau iepriekšējos gados izveidotajām nacionālo partizānu grupām deportācijas laikā notika ar nacionālo partizānu palīdzību, bēgot no deportētājiem, vai arī bēgļi partizānu grupām pievienojās jau pēc deportācijas beigām. 25 no bēgļiem, kuri pievienojās partizānu grupām, padomju represīvās iestādes nogalināja 1949. gadā, vēl 25 arestēja tajā pašā gadā. Četri no bēgļiem: Antons Strods, Jānis Ziemelis, V. Dzelzgalvis un Z. Āls partizānu darbību turpināja vēl 1950. gadā. Bruņotās pretošanās kustības nespēja deportācijas laikā pretoties deportācijas veicējiem izskaidrojama ar vairākiem cēloņiem:

1) 1949. gada marta deportācijas laikā deportācijas veicējiem un Latvijas bruņotajai pretošanās kustībai nebija vienāds spēku samērs. Minēto deportētāju skaits sasniedza 33 4113, taču šim

[469] LVA, PA-101. f., 12. apr., 81. l., 52. lp.
[470] LVA, PA-120. f., 9. apr., 11. l., 14. lp.; LVA, PA-111. f., 1. apr., 18. l., 3. lp.
[471] LVA, PA-101. f., 12. apr., 81. l., 9. lp, 48. lp.; LVA, PA-101. f., 12. apr., 140a. l., 28. lp.

skaitlim jāpieskaita liels daudzums (precīzs skaits nav zināms) PSRS Iekšlietu ministrijas un LPSR Iekšlietu ministrijas darbinieku. Partizānu skaits bija krietni mazāks. Tā pēc PSRS VDM IeK 24. pulka informācijas 1949. gadā pulka darbības rajonā – Valkas, Alūksnes, Gulbenes, Madonas, Viļakas, Rēzeknes, Viļānu, Jēkabpils, Ilūkstes, Daugavpils, Krāslavas un Ludzas apriņķos – darbojās 30 nacionālo partizānu grupas (kopā 219 partizāni) un 15 partizāni, kuri darbojas vienatnē;

2) tieši pirms deportācijas pēc LPSR VDM norādījumiem un informācijas PSRS VDM IeK 5. divīzijas 24. pulks veica rezultatīvas operācijas pret nacionālajiem partizāniem, nogalinot 16, bet aizturot 21 partizānu;

3) baidoties no iespējamās bruņotās pretošanās deportācijas laikā, LPSR VDM 1949. gadā – īsi pirms deportācijas – arestēja iepriekšējos gados legalizējušos partizānu komandierus un partizānus, kuriem represīvo iestāžu vadība bija solījusi viņus nekad nerepresēt. Lai gan vairāki no partizāniem tika aizturēti ar ieganstu, ka viņi pretpadomju darbību veikuši arī pēc legalizācijas, izmeklēšana to nepierādīja un partizāni tika notiesāti vienīgi par bruņoto darbību pirms legalizācijas. Tas pierāda, ka legalizēto partizānu aizturēšana īsi pirms 1949. gada marta deportācijas bija pasākums, lai novērstu varbūtēju bruņoto pretošanos deportācijas veicējiem. Nav zināms, vai LPSR VDM represēja visus 1945. – 1946. gada centralizēto partizānu organizāciju legalizētos komandierus. 1949. gada martā arestēja piecus legalizētos LTS(p)A vadošos komandierus Sēlijā un Latgalē. Minētais fakts ļauj domāt par analoģisku norisi arī citos Latvijas novados;

4) pirms deportācijas PSRS un LPSR represīvās struktūras veica profilakses pasākumus, lai nepieļautu pretošanos deportācijai un cilvēku bēgšanu no deportētājiem. Visā Latvijā pastiprināja pasu režīma, t. i., iedzīvotāju pārvietošanās kontroli. Atsevišķu apgabalu iedzīvotājus (piemēram, Liepājā un Liepājas apriņķa pierobežas rajonos) pirms deportācijas filtrēja, tas ir – pārbaudīja īpaši rūpīgi, aizturot arī ilglaicīgi vai izraidot no izfiltrētā apgabala bez tiesībām atgriezties. Nelielais cilvēku skaits, kuri izvairījušies no deportācijas, liecina, ka minētie totalitārā režīma veiktie profilakses pasākumi bija veiksmīgi.

6. LPSR drošības iestāžu pretizlūkošana un izlūkošana

6.1. LPSR drošības iestāžu pretizlūkošana no 1945. līdz 1953. gadam

No 1944. līdz 1945. gadam Latvijā ar pretizlūkošanas darbību pret reālu un potenciāli iespējamu ārvalstu izlūkošanas dienestu un to izlūku darbību nodarbojās LPSR VDTK 2. daļa, bet no 1946. gada 22. marta LPSR VDM 2. daļa. 1953. gada 13. martā, apvienojot PSRS valsts drošības un iekšlietu iestādes vienotā PSRS IeM, arī pašā valsts drošības koncepcijā tika mainītas tradicionālās prioritātes. Līdz 1953. gadam PSRS valsts drošības iestāžu prioritāte bija izlūkošana. Līdz ar to par izlūkošanu atbildēja Pirmā galvenā pārvalde. 1953. gada martā, prioritārai kļūstot pretizlūkošanai, Pirmās galvenās pārvaldes nosaukumu piešķīra pretizlūkošanas pārvaldei, bet Otrās galvenās pārvaldes nosaukumu – izlūkošanas pārvaldei. Šāda situācija pastāvēja līdz PSRS drošības iestāžu reorganizācijai 1954. gada 13. martā, kad izlūkošanas un pretizlūkošanas pārvaldēm atjaunoja iepriekšējos pārvalžu nosaukumus. Atbilstoši PSRS drošības iestāžu struktūras izmaiņām no 1953. gada 15. marta ar pretizlūkošanu nodarbojās LPSR IeM 1. daļa, bet no 1954. gada 13. marta LPSR VDK 2. daļa.

Atšķirībā no vairuma citu PSRS republiku drošības iestādēm LPSR drošības iestādes īpaši pievērsās pretizlūkošanas pasākumiem. Latvijā objektīvu iemeslu dēļ varēja būt vairāk ārvalstu izlūkdienestu iefiltrētu aģentu nekā citās PSRS republikās. To noteica vēsturiskie apstākļi: līdz pat 1940. gadam Latvijā darbojās ārvalstu vēstniecības, ar kuru palīdzību Latvijas iedzīvotāji tika savervēti par ārvalstu aģentiem un informatoriem; līdz pat 1945. gada 8. maijam Kurzemē cīnījās Sarkanās armijas Ļeņingradas frontes grupējumi un Vācijas armijas militārais grupējums *Nord*. Pārējā PSRS teritorijā Vācijas armijas daļas vairs nekaroja. Tas Latvijā ļāva ilgāk darboties Vācijas speciālo dienestu aģentūrai. Atsevišķa pētījuma tēma būtu, cik lielā mērā Latvijā 1944. līdz 1945. gadā reāli darbojās ārvalstu aģenti un cik

lielā mērā LPSR drošības iestādes par spiegiem uzskatīja kādu iedzīvotāju daļu (it sevišķi, ja izmeklēšanas laikā atzīšanās panākta ar spīdzināšanas palīdzību). Fakti liecina, ka Latvijas teritorijas "tīrīšanas" laikā šādus cilvēkus LPSR drošības iestādes arestēja masveidā; salīdzinot ar citām republikām, 1944. – 1945. gadā proporcionāli liels bēgļu skaits no Latvijas devās trimdā uz Rietumu valstīm. Vairāk nekā 200 000 latviešu 1944. – 1945. gadā devās bēgļu gaitās uz Rietumu valstīm vai arī uz Vāciju tika nogādāti piespiedu kārtā. Rietumos nonāca arī Vācijas armijā dienējušie Latvijas iedzīvotāji. Daļa no viņiem Latvijā atgriezās kā repatrianti. Daļa aktīvi sarakstījās ar dzimtenē mītošajiem radiem.

PSRS un LPSR VDTK Otrā pasaules kara laikā un vēl pēc kara lielu interesi izrādīja par nacionālsociālistiskās Vācijas izlūkdienestu aģentiem un diversantiem. PSRS iekšlietu ministra L. Berijas 1945. gada 26. janvāra ziņojumā PSRS Valsts aizsardzības komitejas priekšsēdētājam J. Staļinam, PSRS Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja vietniekam V. Molotovam un VK(b)P CK sekretāram G. Maļenkovam par pasākumiem LPSR attīrīšanai no naidīgiem elementiem tika minēts, ka laikā no 1944. gada jūlija līdz 1945. gada 20. janvārim Latvijas teritorijā arestēti 625 "ienaidnieka izlūkošanas un pretizlūkošanas iestāžu aģenti" un 379 "ienaidnieka izlūkošanas un pretizlūkošanas iestāžu oficiālie darbinieki". PSRS drošības iestādes Latvijas teritorijā bija fiksējušas 7 Vācijas izveidotās izlūku un diversantu skolas. Šajās skolās apmācību izgāja arī daudzi iepriekš minētie arestētie. Viņu arestus paralēli LPSR VDTK izdarīja arī LPSR IeTK un *SMERŠ* daļas. 1945. gada janvāra beigās padomju represīvās iestādes bija nofiksējušas 224 cilvēkus, kuri izlūku un diversantu skolās strādāja par apkalpojošo personālu (pavāri, oficianti, apkopējas u.c.) vai bija pazīstami ar skolu kursantiem. Daļu no viņiem (tos, kuri tika savervēti par *SMERŠ* aģentiem) *SMERŠ* izmantoja izlūkskolu kontingenta meklēšanai un identificēšanai. Pārējie *SMERŠ* aģentūrai nederīgie kā šaubīgi un aizdomīgi elementi nonāca LPSR VDTK uzraudzībā. Viņus, lai novērstu iespējamu saistīšanos ar Vācijas

izlūkdienestiem, PSRS represīvo iestāžu vadība nolēma pakļaut represēšanai.[472]

1945. gada 16. martā PSRS valsts drošības tautas komisāra vietnieks B. Kobulovs vērsās pie Baltijas republiku un Baltkrievijas PSR valsts drošības tautas komisāriem, kā arī vairāku KPFSR apgabalu VDTK pārvalžu priekšniekiem, paužot satraukumu, ka Vācijas armijas okupētajā Latvijas teritorijā bāzējas vācu izlūkdienesti, kas Sarkanās armijas aizmugurē desantē izlūkus un diversantus. PSRS VDTK vadību uztrauca vairāku izlūku un diversantu bāžu atrašanās Latvijas teritorijā – Kurzemē *(Frontaufklärungsgruppe 212* Matkules pagastā, *Stab Aleksander* Sabilē, *Z–Nord* pie Liepājas). Tādēļ B. Kobulovs LPSR VDTK deva uzdevumus: uzskaitīt visas personas, kuras kā bēgļi devušās uz vācu okupēto Kurzemi, un nodrošināt ar VDTK aģentūru vietas, kur minētos bēgļus vācu izlūkdienesti varētu desantēt Sarkanās armijas aizmugurē. Ja tiktu konstatēts kāds cilvēks, kurš brīvprātīgi devies uz nacionālsociālistiskās Vācijas okupēto Kurzemi un pēc tam slepus atgriezies Sarkanās armijas aizmugurē, viņš jāarestē un detalizēti jānopratina, lai atklātu pretinieka aģentūru.[473]

Par iepriekš minēto 1945. gada 16. marta B. Kobulova rīkojumu LPSR VDTK informēja arī LPSR IeTK, jo 1945. gada 25. maijā LPSR iekšlietu tautas komisāra vietnieks A. Sieks visiem LPSR IeTK pilsētu un apriņķu priekšniekiem, balstoties uz arestētā bijušā *Frontaufklärungsgruppe 212* aģenta Roberta Vanaga Vasiļjeva liecībām, uzdeva vajāt bijušos grupas aģentus, kā arī bijušos kureliešus. A. Sieks arī pavēlēja atklāt un neitralizēt viņu ieroču paslēptuves.[474] Tātad LPSR IeTK un LPSR VDTK darbība, lai atklātu Vācijas izlūkdienesta aģentus, dublējās, un LPSR IeTK bija saistošas arī

---

[472] "PSRS iekšlietu tautas komisāra Lavrentija Berijas ziņojums PSRS Valsts aizsardzības komitejas priekšsēdētājam Josifam Staļinam, PSRS Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja vietniekam Vjačeslavam Molotovam un VK(b)P CK sekretāram Georgijam Maļenkovam par "pasākumiem Latvijas PSR attīrīšanai no naidīgiem elementiem"." *Aizvestie. 1949. gada 25. marts*. 1. daļa. Latvijas Valsts arhīvs. Sastādītāji: Āboliņa, A., Kalnciema, A., Kārkliņš, Z. u.c. Rīga: Nordik, 2007, 69. lpp.

[473] LSA, K-1 f., 17. apr., 1. l., 7. – 7a lp.

[474] LVA, 1822. f., 1. apr., 244. l., 150. – 154. lp.

PSRS VDTK norādes. 1945. gada 22. jūnijā sekoja LPSR IeTK komisāra A. Eglīša pavēle visiem LPSR IeTK pilsētu un apriņķu daļu priekšniekiem meklēt un arestēt arī *SS Jagdverband Ostland* (paredzēta partizānu cīņai Sarkanās armijas okupētajā teritorijā) dalībniekus.[475]

Beidzoties Otrajam pasaules karam, interesi par okupētajām Baltijas valstīm kā izlūkinformācijas iegūšanas vietu un kā izejas vietu tālākai izlūkdarbības izvēršanai PSRS teritorijā izrādīja Apvienotās Karalistes izlūkdienests, ASV izlūkdienests Centrālā izlūkošanas pārvalde *(CIA)*, kurus atbalstīja Zviedrijas izlūkdienests. Otrā pasaules kara beigās Apvienotās Karalistes un ASV izlūkdienestu aģentūras tīkls Padomju Savienības teritorijā bija sabrucis. PSRS pretizlūkošana bija arestējusi arī tos Apvienotās Karalistes aģentus, kuri bija iefiltrējušies Vācijas slepenajos dienestos Padomju Savienības teritorijā. Vismaz divi angļu aģenti, kuri bija iefiltrējušies Vācijas pretizlūkošanas dienestā *Abwehr,* tika arestēti arī Latvijā.[476] Lai pēckara situācijā atjaunotu aģentūras tīklu un veiktu izlūkošanas darbību PSRS teritorijā, Apvienotās Karalistes *SIS* un vēlāk ASV *CIA* aģentus desantēja, šķērsojot PSRS Rietumu robežu. Par bāzi aģentu izlūkdarbībai Padomju Savienībā *SIS* izvēlējās nacionālās pretošanās kustības dalībniekus, it sevišķi Baltijā. 1945. gadā Baltijā bija jau izveidojušās spēcīgas nacionālo partizānu grupas. Nacionālos partizānus *SIS* cerēja iesaistīt izlūkdarbībā. Tika ņemts vērā, ka Baltijā pamatiedzīvotāji pēc pārciestā padomju terora nebūs labvēlīgi režīmam. Šādu viedokli atbalstīja arī Harijs Karrs, kurš pēc Otrā pasaules kara atbildēja par SIS izlūkošanas darbību Eiropas ziemeļos un kara laikā strādāja Stokholmā. 1945. gada martā viņš nodeva radioraidīšanas un uztveršanas aparatūru LCP dalībniekam un *SIS* aģentam latvietim Artūram Arnītim un R. Zandem, kuri nelegāli ar laivām pa Baltijas jūru no Zviedrijas ieradās Latvijā. LCP ar A. Arnīša un R. Zandes starpniecību cerēja uzņemt sakarus ar nacionālajiem partizāniem. PSRS VDK izlūkdienesta virsnieks – pārbēdzējs uz Apvienoto Karalisti – O. Gordijevskis pieturas pie viedokļa, ka šajā gadījumā tika panākta vienošanās starp *SIS* un latviešu emigrantu vadību par iegūtās informācijas daļēju nodošanu

[475] Turpat, 169. – 173. lpp.
[476] "Arhīva lieta "Lursens – S"" (Totalitārisma seku dokumentēšanas centra publikācija). *Latvijas arhīvi*. 1996., Nr. 1 – 2., 91. lpp.

Apvienotās Karalistes izlūkdienestam.[477] LCP bijušais dalībnieks L. Siliņš šo vienošanos aprakstīja aizplīvurotāk:

> "[..] lai nodibinātu slepenus radio sakarus ar okupētās Latvijas pretestības organizāciju LCP, mūsu vienīgais ceļš bija akceptēt attiecīgo zviedru iestāžu kontroli, kā par slepeno laivu satiksmi, tā par radio sakariem. Visu šo sarežģīto diplomātisko darbu veica mūsu sūtnis V. Salnais ar kundzi M. Salno."[478.]

A. Arnītis un R. Zande sakarus ar nacionālajiem partizāniem neuzņēma, jo pirms Vācijas armijas kapitulācijas Kurzemē viņi atgriezās Zviedrijā. Ventspilī atstāto radioaparatūru vēlāk konfiscēja LPSR pretizlūkošana[479]. No 1945. gada maija A. Arnītis sadarbībā ar SIS gatavojās vēlreiz ierasties jau PSRS okupētajā Kurzemē, lai vāktu izlūkinformāciju. 1945. gada naktī uz 15. oktobri viņš kopā ar Jāni Šmitu, Eduardu Andersonu un Laimoni Pētersonu ar laivu nelegāli ieradās Kurzemes piekrastē.

Pēc Otrā pasaules kara beigām gandrīz visi *SIS* mēģinājumi nokļūt PSRS no Baltijas republikām līdz pat Turcijas ziemeļiem cieta neveiksmi. PSRS pretizlūkošana pret *SIS* un *CIA* izmantoja jau 1920. gados operācijā *Trests* aprobēto taktiku, kad Rietumu izlūkdienesti tika maldināti par informācijas sniedzējiem, tiem piespēlējot PSRS pretizlūkošanas aģentus – fiktīvus "pagrīdes cīnītājus". Līdz divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu sākumam *SIS* un *CIA* un PSRS pretizlūkošanas un izlūkošanas spēlē PSRS pretizlūkošana maldināja Rietumu izlūkdienestus. Pēc Laimoņa Pētersona stāstījuma[480], visiem LCP dalībniekiem nebija jāizsēžas Latvijas krastā, taču piepūšamā laiva atpakaļceļam uz bāzes kuteri vairs nebija derīga, un visi izsēdās Latvijas piekrastē. Nākošajā dienā no nogrimušās laivas izkritušo aprīkojumu, kurš tika izskalots krastā, atrada PSRS IeTK robežapsardzes karaspēka karavīri. Pēc dažām

---

[477] Эндрю, К., Гордиевский, О. *История внешнеполитических операций от Ленина до Горбачева*. Москва: Nota Bene, 1992, С. 392.

[478] Andersons, E., Siliņš, L. u.c. aut. *Latvijas Centrālā Padome-LCP*, Upsala: LCP, 1994, 283. lpp.

[479] "Arhīva lieta "Lursens – S""(Totalitārisma seku dokumentēšanas centra publikācija). *Latvijas arhīvi*. 1996., Nr. 1 – 2., 92. lpp.

[480] Raita Valtera personīgais videoarhīvs, L. Pētersona kasete.

nedēļām LPSR VDTK LCP dalībniekus aizturēja, bet tas notika jau pēc tam, kad SIS bija saņēmusi informāciju par viņu veiksmīgu nokļūšanu Latvijā.[481]

Lai neitralizētu Apvienotās Karalistes izlūkdienesta darbību Latvijā, LPSR VDTK 2. daļas darbinieks – majors Jānis Lukašēvics piedāvāja kādu no 1945. gada oktobrī – novembrī aizturētajiem LCP dalībniekiem – A. Arnīti, J. Šmitu, E. Andersonu vai L. Pētersonu savervēt kā LPSR VDTK aģentu un izmantot operatīvajā spēlē pret Apvienotās Karalistes izlūkdienestu, neatklājot britiem minēto cilvēku saistību ar VDTK. Tā tiktu neitralizēta britu izlūkdienesta darbība Latvijā. Acīmredzot, saņemot PSRS VDTK vadības atļauju, LPSR VDTK uzsāka operatīvo spēli ar Apvienotās Karalistes izlūkdienestu, izmantojot A. Arnīša LCP grupai atņemto radioaparātu un šifrus. A. Arnīti un viņa biedrus operatīvajā spēlē LPSR VDTK 2. daļa vairs iesaistīt nevarēja, jo LPSR VDTK Izmeklēšanas daļa pratināšanas laikā viņus tā bija spīdzinājusi, ka operatīvai darbībai arestētie vairs nebija derīgi. E. Andersonam piesprieda nāvessodu. Operatīvā spēle ar *SIS* tika uzsākta, kad J. Lukašēvics saņēma atļauju operatīvajā spēlē iesaistīt LPSR VDTK 1945. gada 8. novembrī arestēto bijušo LCP radistu A. Bergmani, kuru atbrīvoja no apcietinājuma.[482] Kā LPSR VDTK aģents A. Bergmanis no 1946. gada marta radioraidīšanai izmantoja A. Arnīša LCP grupas atvesto radioraidītāju un kodus. Viņš SIS informēja, ka neilgi pirms aresta kodus viņam iedevuši arestētās LCP grupas dalībnieki. Pēc ilgāka laika A. Bergmanis ieguva *SIS* uzticību, un sākās LPSR VDTK operatīvā spēle ar Apvienotās Karalistes izlūkdienestu.[483] Operatīvās spēles rezultātā LPSR VDTK līdz 1953. – 1954. gadam gandrīz pilnīgi kontrolēja *SIS* darbību Latvijā, iepazīstoties ar SIS operatīvo darbību un aģentu iefiltrēšanas paņēmieniem. Tika izzinātas Apvienotās Karalistes izlūkdienesta vēlmes Baltijā un daļa no interešu virzieniem Krievijas teritorijā. Lai pārliecinoties, ka izlūkdarbībai Latvijā var atrast atbilstošus cilvēkus, un noskaidrotu A. Arnīša grupas likteni,

---

[481] Эндрю, К., Гордиевский, О. *История внешнеполитических операций от Ленина до Горбачева*. Москва: Nota Bene, 1992, С. 392.

[482] Turpat, 393. lpp.

[483] "Arhīva lieta "Lursens – S"" (Totalitārisma seku dokumentēšanas centra publikācija). *Latvijas arhīvi*. 1996., Nr. 1 – 2., 92. – 93. lpp.

SIS 1946. gada 6. augusta naktī zvejnieku motorlaivā Rīgas jūras līča piekrastē iesūtīja savus aģentus – arī bijušos LCP dalībniekus – R. Zandi un Ēriku Tomsonu. R. Zande un Ē. Tomsons Latvijā ne tikai vāca izlūkinformāciju, bet arī nodibināja sakarus ar plašu Latvijas iedzīvotāju loku. Viņus visus pēc R. Zandes un Ē. Tomsona aresta LPSR VDTK represēja kā ārvalstu spiegu atbalstītājus. Ilgāku laiku LPSR VDTK nevarēja fiksēt R. Zandes un Ē. Tomsona atrašanās vietu, izmantojot arī radiopeilēšanu.[484] Taču tad R. Zandem sabojājās radioraidītājs un, lai veiktu radioraidīšanu, 1946. gada novembrī *SIS* viņam rekomendēja uzņemt kontaktus ar A. Bergmani. R. Zandem neradās aizdomas, ka A. Bergmanis strādātu LPSR VDM interesēs. Līdz ar to no 1946. gada novembra LPSR VDTK varēja kontrolēt R. Zandes, Ē. Tomsona un viņu atbalstītāju darbību. Plašāku dezinformācijas operāciju LPSR VDTK neuzsāka, baidīdamās no *SIS* aģentūras tīkla tālākas izvēršanās Latvijā un iziešanas no kontroles.[485] Apmēram gadu LPSR VDTK veica novērošanu, un R. Zandi un Ē. Tomsonu arestēja 1947. gada 16. oktobrī. A. Bergmanis *SIS* deva informāciju par R. Zandes un Ē. Tomsona arestu, apgalvojot, ka raidīšanu atsāks tikai tad, kad pats būs drošībā.[486]

1948. gada 11. oktobrī LPSR VDTK pretizlūkošana Zviedrijā iefiltrēja savu aģentu – bijušo Latviešu leģiona virsnieku, *SS Jagdverband Ost*, LCP dalībnieku Vidvudu Šveicu, kurš pēc Otrā pasaules kara beigām uzturēja sakarus ar Latvijas Nacionālo partizānu organizācijas grupām Kurzemē, t. sk. ar grupu sakarnieku F. Launagu. F. Launags kopā ar vairākiem citiem Kurzemes partizāniem 1945. gada oktobrī nelegāli devās uz Zviedriju. Vai nu nejaušības pēc, vai arī ar LPSR VDTK sankciju šī bēgšana arī izdevās. Zviedrijā V. Šveics uzņēma sakarus ar *SIS* un *CIA* saistītajiem Verneru Tepferu – bijušo LCP priekšsēdētāju (no 1944. gada 12. jūlija), Hugo Ginteru, Fredu Launagu u.c. latviešu emigrācijas organizāciju pārstāvjiem. V. Tepfera uzticību V. Šveics iemantoja ar Latvijā dzīvojošā bijušā LCP dalībnieka un V. Tepfera paziņas Osvalda Bileskalna rekomendācijas vēstules

[484] "Arhīva lieta "Lursens – S"" (Totalitārisma seku dokumentēšanas centra publikācija). *Latvijas arhīvi*. 1996., Nr. 1 – 2., 93. lpp.
[485] Эндрю, К., Гордиевский. С. 393.
[486] Turpat.

palīdzību. Lai iegūtu šo vēstuli, V. Šveics LPSR VDTK uzdevumā 1948. gada vasarā O. Bileskalnam paziņoja, ka tuvākajā laikā grasās bēgt uz Zviedriju, lai nodibinātu kontaktus ar angļu un amerikāņu izlūkdienestiem, tad, iespējams, atgriezīsies Latvijā un turpinās pagrīdes darbību. V. Šveics prasīja O. Bileskalnam šifrētu viņa rekomendācijas vēstuli, ko uzrādīt V. Tepferam. O. Bileskalns tādu arī uzrakstīja.[487] Zviedrijā V. Šveics ar latviešu emigrācijas starpniecību ieguva SIS un Zviedrijas izlūkdienesta uzticību. Viņu kopā ar citiem baltiešu emigrantiem minētie dienesti gatavoja izlūkinformācijas vākšanai Latvijā. 1949. gada 1. maijā V. Šveicu kopā ar pieciem īstiem SIS aģentiem – trim lietuviešiem un diviem igauņiem ātrgaitas kuterī nogādāja Baltijas jūras piekrastē, Lietuvas PSR pilsētas Palangas apkaimē. V. Šveics, atdalījies no grupas, gandrīz momentā uzņēma kontaktus ar vietējo VDM daļu un trīs grupas dalībnieki tūlīt pēc ierašanās tika nošauti.[488] Pateicoties PSRS izlūkdienesta savervētajam Apvienotās Karalistes izlūkdienesta darbiniekam Kimam Filbijam, šajā laikā par SIS aģentu sūtīšanu uz Baltiju zināja arī PSRS VDM.[489] V. Šveics, lielīdamies ar Zviedrijā uzņemtajiem sakariem, LPSR VDM uzdevumā Latvijā turpināja potenciālo Rietumu izlūkdienestu atbalstītāju apzināšanu un provocēšanu. O. Bileskalnam V. Šveics uzrādīja V. Tepfera vēstuli nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem Latvijā. O. Bileskalns V. Tepferam uzrakstīja atbildes vēstuli slepenrakstā, ko ar LPSR VDM sankciju nosūtīja uz Zviedriju. Līdz ar to Zviedrijā apstiprinājās V. Šveica kā uzticama cilvēka statuss. 1949. gada 6. jūlijā LPSR VDM arestēja bijušo LCP dalībnieku Robertu Ķīsi, kuru V. Šveics kopā ar O. Bileskalnu pierunāja pieņemt V. Šveica no Zviedrijas sūtīto radioinformāciju. PSRS VDM Sevišķā apspriede 1950. gada 1. aprīlī R.Ķīsim piesprieda 25 gadus ieslodzījumā un mantas konfiskāciju par "dzimtenes nodevību". Kad O. Bileskalna starpniecība vairs nebija nepieciešama, lai nodrošinātu V. Šveica

[487] Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās Padomes vēstures nezināmās lappuses*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, 145. lpp.
[488] Эндрю, К., Гордиевский, О. С. 393.
[489] Zunda, A. ""Angļi" Kurzemē – tikai ilūzijas", *Latvijas avīze*, 2005, 19. sept.

darbību, LPSR VDM 1951. gada 29. maijā O. Bileskalnu apcietināja. 1951. gada 6. septembrī viņu notiesāja ar nāvessodu.[490]

1949. gada 1. novembrī Ventspils apriņķī pa jūras ceļu tika iesūtīti vēl divi latvieši – SIS aģenti: Vitolds Berķis un Andrejs Galdiņš. Viņu izsēšanos PSRS VDM robežsardze nepamanīja, taču, pateicoties V. Šveica iedotajām "sakarnieku" adresēm, Latvijā viņi uzreiz nonāca divu LPSR VDM aģentu dzīvesvietās. Viens no viņiem – A. Bergmanis 1949. gada 6. novembrī informēja LPSR VDM par aģentu ierašanos Rīgā, vēlāk V. Berķi un A. Galdiņu savedot kopā ar V. Šveicu.[491] V. Berķis un A. Galdiņš izpauda, ka viņi ir pirmie no SIS aģentu virknes, kuri tiks sūtīti uz Latviju. Tādēļ viņu uzdevums ir vākt izlūkošanas rakstura informāciju un radīt nosacījumus citu PSRS iesūtīto *SIS* aģentu uzņemšanai. LPSR VDM pretizlūkošanas daļa secināja, ka daudzos *SIS* aģentus Latvijā jāneitralizē, izvietojot viltus nacionālo partizānu grupās, kuru dalībnieki būtu LPSR VDM darbinieki un aģenti. PSRS VDM 2. Galvenā pārvalde šo ideju akceptēja. Tā pirmoreiz tika noraidīta 1947. gadā.[492] Visticamāk, 1949. gada nogalē PSRS VDM secināja, ka līdz ar 1949. gada masveida iedzīvotāju deportācijas realizēšanu Latvijā apsīks īsto nacionālo partizānu kustība. Līdz ar to SIS aģentiem nebūtu iespējas kontaktēties ar Latvijas nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem. 1949. – 1950. gada ziemā viltus partizānu komandiera "Makša" (LPSR VDM pretizlūkošanas majors Alberts Bundulis) grupa trenējās *SIS* aģentu uzņemšanai mežos Tukuma rajonā. V. Berķis un A. Galdiņš uz viltus partizānu nometni tika nogādāti 1950. gada 13. maijā.[493] Līdz ar to sākās LPSR VDM viltus nacionālo partizānu grupu darbība izlūkošanas un pretizlūkošanas dienestu operatīvajā spēlē okupētās Latvijas teritorijā.

---

[490] Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās Padomes vēstures nezināmās lappuses*. 145 – 148.; 165. lpp.

[491] Berķis, A. "Atmiņas par brāli Vitoldu un viņa līdzgaitniekiem.Čekas spēle no 1949. līdz 1956. g. "*Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā. Atmiņās un dokumentos no 1941. gada līdz 1956. gadam*, Rīga: Sol Vita, 1997, 219 – 220. lpp.

[492] Эндрю, К., Гордиевский, О. С. 394.; "Arhīva lieta "Lursens – S"" (Totalitārisma seku dokumentēšanas centra publikācija). *Latvijas arhīvi*. 1996., Nr. 1 – 2., 95. lpp.

[493] Эндрю, К., Гордиевский, О. С. 394.; "Arhīva lieta "Lursens – S"" (Totalitārisma seku dokumentēšanas centra publikācija). *Latvijas arhīvi*. 1996., Nr. 1 – 2., 97. lpp.

6.1.1. Specgrupu pielietojums LPSR teritorijā Apvienotās Karalistes un PSRS izlūkošanas un pretizlūkošanas dienestu operatīvās spēles laikā

Operatīvās darbības jomā specgrupu un specaģentu izmantošana augstāku pakāpi sasniedza no divdesmitā gadsimta četrdesmito beigām līdz pat piecdesmito gadu sākumam, kad LPSR VDM piedalījās sāncensībā ar Apvienotās Karalistes izlūkdienestu. Minētajā laikā operatīvajā spēlē ar Rietumu izlūkdienestu pārstāvjiem darbojās ne tikai operatīvie darbinieki, bet arī divas no aģentiem kaujiniekiem izveidotas specgrupas. LPSR VDM un VDK minētajiem riskantajiem pasākumiem izvēlējās tikai pieredzes bagātus aģentus kaujiniekus, kuri savu profesionalitāti un uzticību bija pierādījuši, nogalinot un gūstot nacionālos partizānus. Tāds, piemēram, bija J. Klimkāns, kuru LPSR VDK, izmantojot operatīvo spēli un uzdodot par nacionālās pagrīdes cīnītāju, divas reizes iesūtīja Apvienotās Karalistes teritorijā (1952. un 1956. gadā).

Latvijas teritorijā operatīvās spēles laikā no aģentiem kaujiniekiem izveidoja divas specgrupas – vienu Kurzemē, otru Vidzemē. Tajās kopā ar aģentiem kaujiniekiem darbojās arī LPSR VDK operatīvie darbinieki – K. Ķipurs, A. Kalve, H. Melbārdis.[494] Abas specgrupas dzīvoja mežos, tēlodamas bruņotus nacionālos partizānus. Šie pasākumi tika veikti, lai piesaistītu *SIS* un tās aģentu uzmanību. *SIS* ar latviešu pretestības kustības palīdzību cerēja iegūt nepieciešamo izlūkošanas informāciju un, izmantojot radiosakarus, kontaktējās ar LPSR VDK viltus partizānu grupām. Vēlāk tajās iesūtīja Apvienotās Karalistes izlūkdienesta aģentus – latviešus. Operatīvās spēles laikā pirmo viltus nacionālo partizānu grupu Engures mežos LPSR VDM izvietoja 1950. gadā, lai no Rīgas uz specaģentu meža bunkuru pārvietotu *SIS* aģentus V. Berķi un A. Galdiņu.[495] Specaģentu grupā, SIS aģentiem nezinot patieso situāciju, jebkādu izlūkošanas vai nacionālās pretestības darbību varēja neitralizēt. Arī vēlākajos gados Latvijā iesūtītie Apvienotās Karalistes aģenti nonāca nevis patiesu, bet viltus partizānu specaģentu (kaujinieku) grupās. Līdz 1953. gadam *SIS* pilnīgi

[494] *Справка по материалам архивног дела "Лурсен-С"*. SAB Totalitārisma seku dokumentēšanas centra bibliotēka, 102. lp.
[495] Turpat, 19. lp.

uzticējās čekas specgrupām, tomēr, vēlākais, 1953. – 1954. gadā angļiem radās aizdomas, ka Latvijas pretošanās grupas vai nu pilnībā ir veidotas no LPSR drošības dienestu aģentiem, vai arī tās atrodas Valsts drošības ministrijas kontrolē. Aizdomas radīja fakts, ka represijas neskāra vienīgi tos Apvienotās Karalistes aģentus, kuri nekontaktējās ar viltus pagrīdes grupām. V. Berķi, kurš, visticamāk, tēloja, ka tic viltus partizāniem, LPSR VDK Apvienotās Karalistes izlūkdienesta pārliecināšanai aizsūtīja atpakaļ uz Apvienoto Karalisti. Latvijā viņš vairs neatgriezās un ļoti ticami, ka britus brīdināja par leģendēto LPSR VDK darbību. Savukārt A. Galdiņu, kurš diezgan atklāti apšaubīja viltus partizānu īstumu, LPSR VDK uz Apvienoto Karalisti neizlaida un viņam piesprieda nāvessodu.

LPSR drošības iestādes operatīvajā spēlē cieta neveiksmi lielā mērā PSRS VDK vadības stūrgalvīgās politikas dēļ. Pārmērīgi ievērojot instrukcijas, tā neatļāva LPSR drošības iestāžu darbiniekiem sniegt Apvienotās Karalistes pusei pat vispārīga rakstura ziņas par PSRS rūpnieciskajiem un militārajiem objektiem. SIS prasītās ziņas varēja pārbaudīt ar citur PSRS teritorijā iefiltrētās aģentūras palīdzību. Operatīvajā spēlē padomju puses izgāšanos sekmēja arī PSRS VDK laboratorijā sagatavotais *Isetas upes ūdens paraugs*, kuru no LPSR VDK viltus "pagrīdes" pieprasīja SIS. Tā pārlieku augstā radioaktivitāte, šķiet, bija pēdējais arguments, lai SIS pieņemtu lēmumu, ka visa viņu "pagrīdes" aģentūra Latvijā ir LPSR drošības iestāžu kontrolē. Arī LPSR VDK pieļāva kļūdas: aģentu kaujinieku teatrālā uzvešanās un numuru piestiprināšana pie SIS izlūku mantām bija kliedzošākās no tām. Līdz ar to padomju propagandā plaši aprakstītā it kā veiksmīgā LPSR VDK aģenta Marģera Vītoliņa iefiltrēšanās SIS, ierodoties Londonā 1954. gadā, patiesībā bija pilnīga izgāšanās. SIS no 1954. gada veica pretspēli pret LPSR VDK, tēlojot, ka tic LPSR VDK izveidotajai viltus "pagrīdei".[496]

Neskatoties uz neveiksmīgo operatīvās spēles gaitu, LPSR VDK vadība 1956. gadā nolēma uz Apvienoto Karalisti sūtīt aģentu J. Klimkānu. Viņš, neizturot psiholoģisko spiedienu SIS rīkotajās

[496] Bauer, T. P. 173 – 192.; V. Berķa atmiņas, SAB TSDC bibliotēka.

pratināšanās, atzinās, ka ir LPSR VDK aģents un tika atsūtīts atpakaļ uz Latviju[497].

PSRS izlūkdienesta 1936. gadā savervētais aģents Marģeris Vītoliņš 20. gadsimta trīsdesmito gadu beigās dienesta laikā Latvijas Republikas armijā. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra foto.

[497] *Справка по материалам архивног дела "Лурсен-С"*. SAB Totalitārisma seku dokumentēšanas centra bibliotēka, 99. lp.

6.1.2. LPSR drošības iestāžu darbība repatriantu no Rietumu valstīm vidē

Viena no sabiedrības grupām, kurai PSRS drošības iestāžu pretizlūkošana pievērsa pastiprinātu uzmanību, bija repatrianti un reemigranti. PSRS drošības iestādes šiem cilvēkiem masveidā falsificēja apsūdzības. PSRS VDM centrālais aparāts izdarīja spiedienu uz perifērajām drošības iestādēm, prasot atklāt ASV un Apvienotās Karalistes spiegus. Tā kā perifērijā spiegošanas gadījumus neizdevās atklāt, vietējās drošības iestādes atklāto ārvalstu aģentu skaitu papildināja uz repatriantu un reemigrantu rēķina. Lielākoties viņi tika arestēti uz aizdomu pamata un izmeklēšanas laikā tika spīdzināti, tā panākot VDM vēlamo rezultātu. Absolūto vairākumu PSRS par spiegošanu no 1945. gada līdz 1953. gadam notiesāto repatriantu un reemigrantu deviņdesmitajos gados Krievijas Federācijā reabilitēja, atzīstot viņu lietu izmeklēšanu un tiesāšanu par nelikumīgu.[498]

Arī LPSR VDTK/VDM 2. pretizlūkošanas daļa repatriantiem kā potenciāliem Rietumu valstu spiegiem veltīja pastiprinātu uzmanību. Otrā pasaules kara rezultātā bēgļu gaitās uz Rietumiem devās vairāk nekā 160 000 Latvijas iedzīvotāju, neskaitot *SS* 15. divīzijas un citu Vācijas militāro vienību latviešu militārpersonas, kuras, karam beidzoties, atradās Vācijā. Ievērojamu skaitu Latvijas iedzīvotāju nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīms Otrā pasaules kara gados aizdzina darbos uz Vāciju. Kara beigu posmā PSRS varas iestādes uzsāka plašu kampaņu par pārvietoto personu atgriešanos PSRS, t. sk. Latvijā. PSRS TKP 1944. gada 4. oktobrī pieņēma lēmumu par PSRS pilsoņu atgriešanos no Vācijas un citām okupētām teritorijām. Balstoties uz šo lēmumu, repatrianti varēja ierasties Latvijā. 1945. gadā Latvijā atgriezās vislielākais skaits repatriantu vienā gadā – 47668 (kopumā līdz 1952. gadam 77368).[499] To skaitā bija arī Vācijas

---

[498] *Государственная безопасность России: История и современность*. Саратовский государственный социально-экономический университет. Институт общественной мысли. Под общей редакцией Р.Байгузина: Москва: РОССПЕН, 2004, С.614.

[499] Riekstiņš, J. "Ar varu un viltu.Repatriantu atgriešanās Latvijā 1945. – 1953. gadā". *Latvijas arhīvi*. 1994, Nr. 1., 58. lpp.

gūstā nonākušās bijušās Sarkanās armijas militārpersonas. Ja tās bija iesaukšanas vecumā, saskaņā ar PSRS Aizsardzības komitejas 1945. gada 18. augusta lēmumu Nr. 9871, tika nosūtītas uz PSRS IeTK pakļautības darba bataljoniem rūpniecībā un celtniecībā. Lai repatrianti neapdraudētu režīma drošību un starp viņiem atrastu ārvalstu aģentus, darba bataljonu sastāvu pārbaudīja LPSR VDTK komisariāta un *SMERŠ* darbinieki. Mazāk uzticamos repatriantus – bijušos karagūstekņus – nosūtīja specnometinājumā uz Krieviju vai uz PSRS IeTK filtrācijas nometnēm.

1947. gadā LPSR nodibināja LPSR MP Repatriācijas lietu komisiju. Tajā darbojās arī LPSR valsts drošības ministra vietnieks A. Salamatovs. No 1949. gada darbojās LPSR MP Repatriācijas daļa. LPSR Ārlietu ministrija lūdza LPSR VDM sniegt viedokli par konkrētu personu atgriešanās lietderību Latvijā. Bieži vien LPSR VDM neatzina par lietderīgu Latvijas iedzīvotāju, it īpaši bijušo Vācijas militārpersonu atgriešanos dzimtenē.[500] 1947. gada 10. martā kā repatriants Latvijā ieradās Fēlikss Melbārdis Rūmnieks. Viņš 1945. gada 30. aprīlī kā Vācijas izlūkdienesta aģents nelegāli no Latvijas ieradās Zviedrijā. Pēc tikšanās ar V. Tepferu 1945. gada 3. maijā, kuram Melbārdis izstāstīja par nevēlēšanos pildīt vācu uzdevumu, zviedri viņu no nometnes atbrīvoja. 1945. gadā viņš kļuva arī par PSRS vēstniecības darbinieka Zviedrijā informatoru. 1945. gada 24. jūnijā zviedri viņu internēja otrreiz. No internēto nometnes F. Melbārdi atbrīvoja 1946. gada aprīlī. 1946. gada decembrī F. Melbārdis kļuva par dubultaģentu un piekrita sadarboties ar SIS. Jau tūlīt pēc ierašanās – 1947. gada martā– LPSR VDM viņam piesūtīja kontrolaģentu – V. Šveicu, kuram bija jāinformē LPSR VDM par F. Melbārža rīcību. F. Melbārdis jau martā ķērās pie pagrīdes organizācijas izveidošanas, kurai perspektīvā bija jāvāc informācija SIS interesēs. Saņēmis SIS uzdevumu iefiltrēties LPSR VDM pretizlūkošanā, F. Melbārdis kopā ar LPSR VDM aģentu Ansi Baumani, kuru bija uzaicinājis darboties savā pagrīdes organizācijā, 1947. gada septembrī sastādīja un LPSR VDM nodeva provokatīvu dokumentu it kā par lielas pagrīdes organizācijas eksistenci Latvijā, kas

[500] Riekstiņš, J. "Ar varu un viltu.Repatriantu atgriešanās Latvijā 1945. – 1953. gadā". 55, 57. – 58. lpp.

pārsūtot spiegošanas ziņas uz Zviedriju. A. Baumanis par to, ka VDM noklusējis F. Melbārža darbību nolūkā izveidot īstu pagrīdes grupu (no 1947. gada marta), vēlāk tika arestēts. Pēc tam, kad F. Melbārdis centās iegūt laivu, lai bēgtu uz Zviedriju ar iegūto informāciju, viņš 1947. gada 27. oktobrī tika arestēts.[501] 1949. gada 28. septembrī LPSR VDM arestēja bijušo repatriantu Heinrihu Volbedahtu. 1944. gada oktobrī viņš kā bēglis bija devies uz Vāciju. LPSR VDM Volbedahtu apsūdzēja, ka 1945. gada jūnijā viņu savervējis *SIS* un pēc atgriešanās Latvijā viņš veicis pretpadomju aģitāciju.[502]

1949. gada 18. oktobrī LPSR VDM arestēja repatriantu Elmāru Vizuli, kurš bija dienējis *SS* 15. divīzijā un palicis Vācijā. Viņu apsūdzēja par to, ka 1948. gada jūnijā viņu savervējis *SIS.* Pēc repatriēšanās uz Latviju E. Vizulis sācis veidot pretpadomju grupu Liepājas apriņķī.[503]

Divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu vidū LPSR VDK 2. daļas daudzi darbinieki un arī priekšnieka vietnieks Sobačkins uzskatīja, ka darbs ar aģentūru repatriantu vidē sekmēs repatriantu masveida izstrādi un represēšanu. Tādēļ operatīvais darbs repatriantu vidū nebija tik aktīvs. Par to LPSR VDK saņēma pārmetumus no PSRS VDK. PSRS VDK norādīja, ka nav jāapzina visi repatrianti, bet viņu vidū jāatrod cilvēki, kuru dzīvesveids, uzvedība un sakari varētu liecināt par spiegošanu.[504]

---

[501] Ērglis, Dz. *Latvijas Centrālās Padomes vēstures nezināmās lappuses*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, 138. – 144. lpp.

[502] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 852. lpp.

[503] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 844. – 845. lpp.

[504] *Сокращенная стенограмма совещания, проведенного 2-м Главным Управлением КГБ при СМ СССР 30-го июля 1955 г.* Latvijas Republikas Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs. SAB TSDC bibliotēka, 20. lp.

6.2. LPSR drošības iestāžu pretizlūkošana no 1953. līdz 1956. gadam

Nozīmīga loma PSRS un LPSR drošības iestāžu darbības taktikas maiņā divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu sākumā bija 1954. gada 12. marta PSKP CK lēmumam *Par valsts drošības iestāžu darbu*, kas paredzēja, ka pretizlūkošanas galvenais uzdevums ir atklāt un atmaskot imperiālistisko valstu Padomju Savienībā iesūtītos spiegus, diversantus un teroristus.[505] Nostiprinot PSKP ietekmi pār valsts drošības iestādēm, partija PSRS valsts drošības iestādei pretizlūkošanā deva skaidru uzdevumu un prasīja stingru atskaiti par uzdevuma izpildi. Masveida pretizlūkošanas pasākumus pret PSRS iedzīvotājiem PSRS drošības iestādes nomainīja ar dziļi konspirētu ārvalstu izlūkdienestu izlūku un informatoru meklēšanu. Šādu ievirzi LPSR VDK pretizlūkošanas darbam deva arī PSRS VDK 2. Galvenās pārvaldes vadība. 1955. gadā 2. Galvenās pārvaldes priekšnieka vietnieks Gribanovs norādīja, ka:

> "Ja izstrādes tiek veiktas pasīvi un primitīvi, tad diez vai var cerēt, ka mēs pretinieku varēsim atmaskot. [..] pretinieks ar katru dienu. graujošajā darbībā pielieto izsmalcinātus paņēmienus. Izstrāžu līmenis mums ir zems. Tas nozīmē, ka atmaskot īstos Padomju valsts ienaidniekus, kā to prasa partijas Centrālā Komiteja savā lēmumā, mēs nespēsim."[506].

Domājams, ka PSRS VDK vadība īpaši uzsvēra KP prasības, lai LPSR VDK pierādītu, ka Latvijā masveida represiju laikā pielietotās metodes neatbilst pretizlūkošanas aktuālajiem uzdevumiem. LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers LPSR VDK komunistiskās partijas biedru kopējā slēgtajā sanāksmē 1955. gada 25. martā saviem padotajiem izvirzīja prasību sekmīgi veikt arī sarežģītus pretizlūkošanas uzdevumus. Viņš uzsvēra, ka ienaidnieki mainot savu

---

[505] *История советских органов государственной безопасности: учебник,* Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: 1977, С. 497.
[506] Сокращенная стенограмма совещания, проведенного 2-м Главным Управлением КГБ при СМ СССР 30-го июля 1955 г. С. 59 – 60.

taktiku un kļūstot viltīgāki. Tādēļ LPSR VDK uzdevums ir ienaidnieka metožu atklāšana un tā nodomu apsteigšana.[507] J. Vēvera viedokli atbalstīja arī iepriekš minētās sapulces dalībnieki, savā rezolūcijā norādot, ka, lai gan vairāki operatīvie darbinieki apbalvoti ar PSRS apbalvojumiem par ārvalstu aģentu sagūstīšanu, operatīvais darbs jāmaina kardināli.[508] 1954. gada decembrī un 1956. gada aprīlī PSRS VDK nosūtīja pārbaudes veicējus uz LPSR VDK. Pārbaudes atklāja nepilnības arī LPSR VDK pretizlūkošanas darbā. Tieši tādēļ arī 1956. gadā LPSR VDK vadība no komitejas 2. daļas prasīja enerģisku rīcības maiņu, lai atklātu ārvalstu aģentus Latvijā. 1956. gada 14. martā LPSR VDK komunistiskās partijas pirmorganizācijas sapulcē J. Vēvers norādīja, ka LPSR VDK darbs atšķiras no vairuma citu PSRS republiku drošības iestāžu darba. Darbības atšķirības nosakot PSRS robeža gar visu Latvijas Rietumu krastu, Rīgas un Ventspils tirdzniecības ostas, kurās iebrauc ārvalstu kuģi. Ārvalstu izlūkdienesti Latvijā iebraukušos jūrniekus izmantojot kā savu aģentūru. Tāpat daudzi bijušie Latvijas iedzīvotāji atrodoties ārvalstīs. Arī šos cilvēkus LPSR VDK uzskatīja par ārvalstu izlūkdienestu intereses objektiem. LPSR VDK uzskatīja, ka jākontrolē arī Latvijas ebreju sakarus ar citiem ebrejiem ārpus republikas, un tādi raksturīgi tieši LPSR. J. Vēvers arī uzsvēra, ka republikā ir liels skaits personu, kas notiesātas par valstij naidīgu darbību un atgriezušās Latvijā. LPSR VDK vadība 1956. gadā secināja, ka pirms 5 līdz 10 gadiem LPSR VDK bija jāstrādā citādā situācijā. Lai apspiestu "padomju valsts ienaidniekus", t. i. – pretošanās kustības dalībniekus, LPSR VDK varēja pielietot "vienkāršotus paņēmienus" (visticamāk domātas masveida represijas ar brutāla spēka pielietošanu). 1956. gadā pēc J. Vēvera domām darba paņēmieniem jābūt smalkākiem. Tieši pirms 1956. gada 14. marta sapulces LPSR VDK vadība bija saņēmusi sūdzības no PSRS VDK vadības par to, ka LPSR VDK 2. (pretizlūkošanas) daļas darbā novērojams primitīvisms.[509] LPSR VDK partijas pirmorganizācijas slēgtā sapulcē 1956. gada 14. martā pēc minētās J. Vēvera runas nolēma, ka LPSR

[507] LVA, PA-101. f., 7962. f., 1. apr., 41. l., 137. lp.
[508] Turpat, 138. lp.
[509] LVA, PA-101. f., 7962. f., 1. apr., 51. l., 2. – 3. lp.

VDK operatīvo darbu nepieciešams uzlabot, stingri ievērojot sociālistisko likumību.[510] 1956. gada 25. jūlijā LPSR VDK partijas pirmorganizācijas sekretāra vietas izpildītājs Pristavkins atskaitē LPSR VDK vispārējai partijas biedru kopsapulcei norādīja, ka pēc 1956. gada aprīļa veiktās pārbaudes Latvijā PSRS VDK secinājusi, ka LPSR VDK, neraugoties uz tās zināmiem panākumiem, pretizlūkošanas jomā pilnībā nav izpildījusi PSRS VDK pavēli Nr. 00420.[511] Minētā pavēle noteica, ka jāpaaugstina līmenis darbā ar aģentūru. Aģentūras vervēšanu PSRS VDK uzdeva veikt mērķtiecīgi un noteiktiem mērķiem, viņus pamatīgi instruējot. Aģentiem bija jābūt izglītotiem (vismaz ar vidējo izglītību), lai viņi noderētu ne tikai aizdomās par spiegošanu turēto izstrādē, bet arī "valsts noziedznieku" meklēšanā.[512] 1956. gada 25. jūlijā LPSR VDK partijas pirmorganizācijas sekretāra vietas izpildītājs Pristavkins norādīja, ka LPSR VDK darbu ar aģentūru organizē, neņemot vērā operatīvo situāciju republikā. Nav uzlabojies slikti veiktais pretizlūkošanas darbs aizsardzības un īpaši svarīgos rūpniecības objektos.[513] Var secināt, ka no 1954. gada līdz 1956. gadam iezīmējās PSRS VDK un LPSR vadības vēlme pretizlūkošanu veikt augstākā līmenī, lai atklātu ārvalstu izlūkdienesta darbības Latvijā. Ja 1944. – 1945. gadā LPSR drošības iestāžu pretizlūkošana vairāk pievērsās nacionālsociālistiskās Vācijas izlūkdienestu aģentu neitralizēšanai un līdz divdesmitā gadsimta piecdesmito sākumam galvenokārt pievērsās operatīvajai spēlei ar Apvienotās Karalistes izlūkdienestu, tad piecdesmito gadu vidū pretizlūkošanas virzieni bija daudzveidīgāki – pirms Otrā pasaules kara un kara laikā Latvijā iefiltrēto, pēc kara repatriācijas rezultātā nokļuvušo un nelegāli desantēto "kapitālistisko valstu" izlūkdienestu aģentūras atrašana un likvidēšana LPSR teritorijā; ārvalstu aģentu desantēšanas ceļu atklāšana, ārvalstu izlūkdienestos iefiltrējot LPSR

[510] Turpat, 18. lp.
[511] Turpat, 125. lp.
[512] *История советских органов государственной безопасности: учебник,* Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: 1977, С. 508.
[512] Сокращенная стенограмма совещания, проведенного 2-м Главным Управлением КГБ при СМ СССР 30-го июля 1955 г., С. 6.
[513] LVA, PA-101. f., 7962. f., 1. apr., 51 . l., 125. lp.

VDK aģentūru, ārvalstu aģentūras atrašana ārvalstu jūrnieku vidē, kuru kuģi piestājas Rīgas un Ventspils ostās. Jūrnieku sakaru ar Latvijas iedzīvotājiem kontrolēšana.

Lielu satraukumu LPSR VDK darbiniekos izraisīja arī ārvalstu izlūkdienestu centieni iefiltrēt savu aģentūru centās padomju jūrnieku vidē.[514] Savukārt LPSR VDK pret ārzemnieku aktivitātēm nodrošinājās, aktīvi vervējot par aģentiem kontrabandas preču uzpircējus, ar kuriem ārzemnieki visbiežāk kārtoja dažādus darījumus. Šīs kategorijas personas jebkurā brīdī varēja saukt pie kriminālatbildības par normatīvo aktu pārkāpumiem. Sadarbība ar VDK ļāva viņiem rūpalu turpināt un tirgoties ar ārzemju jūrniekiem.

1955. gada augustā VDK Ventspils daļas darbinieku rīcībā nonāca informācija, ka kāda ārzemju kuģa jūrnieki diviem jauniešiem par labu atlīdzību lūguši sagādāt padomju pases un kara klausības apliecības. 1955. gada maijā kāds ārzemju jūrnieks bija mēģinājis pierunāt Ventspils iedzīvotāju sniegt ziņas par pilsētas apgādi ar pārtiku. Kā samaksu par pakalpojumu jūrnieks apsolījis jaunieti nelegāli nogādāt ārzemēs. Tā paša gada oktobrī kāds ārzemju jūrnieks interesējies par iedzīvotāju reakciju sakarā ar Vācijas kanclera vizīti Maskavā.[515]

Pretizlūkošanas darbu ostu pilsētās šajā laika periodā veica galvenokārt PSRS MP VDK Latvijas dzelzceļu un Latvijas jūras flotes pārvalde. Taču, lai vieglāk būtu kontrolēt iebraukušos jūrniekus un citus ārzemniekus, tika nolemts Rīgā un Ventspilī izveidot tā saucamos "interklubus", kuros bija paredzēts sagādāt apstākļus viesu "atpūtai". Kamēr šādi klubi tika veidoti, lai nezaudētu laiku, LPSR VDK Latvijas dzelzceļa un jūras baseina pārvaldes priekšnieks V. Allaberts lūdza LKP CK sekretāru J. Kalnbērziņu atbalstīt viņa priekšlikumu izveidot pie PSRS un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības Latvijas nodaļas 3 līdz 4 cilvēku grupu, kas nodarbotos ar ārzemju jūrnieku ideoloģisko apstrādi. Šī grupa VDK radītu labvēlīgus apstākļus veikt operatīvos pasākumus ārvalstu jūrnieku vidē.[516]

---

[514] LVA, PA-7962. f., 1. apr., 51. l., 2. lp.
[515] LVA, PA-131. f., 14. apr., 17. l., 34. – 35. lp.
[516] LVA, PA-101. f., 19. apr., 72. l., 23. – 27. lp.

Jāakcentē, ka Rīgā un Ventspilī jau bija plaši izvērsusies tirdzniecība ar kontrabandas precēm un prostitūcija.[517] Straujo pārmaiņu rezultātā drošības iestādes zaudēja visaptverošu kontroli ne tikai pār ārzemniekiem, bet arī pār vietējiem zvejniekiem. Kā savā sūdzībā J. Kalnbērziņam minēja LPSR VDK pārstāvis V. Allaberts, LPSR Zivsaimniecības pārvaldē nodarbinātos jūrniekus, kuri uzturas ārpus republikas teritoriālajiem ūdeņiem, kuģu kapteiņi pārvietojot no viena kuģa uz otru, šo jautājumu izlemjot pēc saviem ieskatiem un nesaskaņojot ar Valsts drošības komiteju. Tā, piemēram, 1956. gada 1. septembrī zvejas ekspedīcijas pārvalde nav zinājusi, uz kura kuģa atrodas vairāk nekā 200 zvejnieku. Šāds stāvoklis liedzot VDK darbiniekiem organizēt viņu operatīvo "apkalpošanu".[518] Protams, iedzīvotāju kontaktus ar ārzemniekiem ostu pilsētās uzmanīja arī vietējo VDK struktūrvienību darbinieki. Šajā sakarā 1956. gada beigās partijas sapulcē Ventspils VDK darbinieki ziņojuši, ka viņi notvēruši trīs personas, kas ar ārzemju jūrnieku palīdzību mēģinājušas aizbēgt uz Rietumiem.[519]

Lai veiktu ārzemju izlūkdienestu aģentu meklēšanu un atklāšanu Daugavpilī, LPSR VDK Daugavpils daļas darbinieki saskaņā ar LPSR VDK 1955. gada direktīvo norādījumu Nr. 6 sastādīja attiecīgu plānu, kurš paredzēja pievērst pastiprinātu uzmanību noteiktām personu kategorijām. Šajās kategorijās ietilpa personas, kuras ilgstoši dzīvojušas ASV, Apvienotajā Karalistē, Zviedrijā, Francijā, Vācijā un citās kapitālistiskajās valstīs vai strādājušas ārzemju pārstāvniecībās, darbojušās krievu baltemigrantu organizācijās, kādreiz bijušas nekomunistisko partiju biedri, kā arī cilvēki, kuri aktīvi sarakstās ar ārzemēm. Vēl plānā bija paredzēts aģentūras izstrādes laikā atklāt jaunas personas, kuras ietilpst iepriekšminēto kategoriju lokā. VDK Daugavpils daļas operatīvajiem darbiniekiem un pilsētas milicijas darbiniekiem tika uzdots pastiprināt darbu ar aģentūru, uzticības personām un milicijas atbalsta brigādēm, lai meklētu personas, kuras Daugavpilī ieradušās nesen, sevišķi, ja tās dzīvo bez pieraksta,

[517] LVA, PA-101. f., 21. apr., 85. l., 106. lp.
[518] LVA, PA-101. f., 19. apr., 71. l., 5. – 6. lp.
[519] LVA, PA-131. f., 16. apr., 1. l., 45. lp.

neatbilstoši saviem līdzekļiem, kuru dzīves veids šķiet aizdomīgs, kuri bieži maina dzīves un darba vietas.

Saskaņā ar augstākminēto plānu VDK Daugavpils daļas operatīvajiem darbiniekiem savos iecirkņos pēc saskaņošanas ar milicijas daļas priekšniecību pasākumos bija jāiesaista milicijas iecirkņu pilnvarotie. Valsts noziedznieku meklēšanā rekomendēja izmantot patriotiski noskaņotas personas, kuras strādā apkalpojošā sfērā – namu pārvaldniekus, restorānu darbiniekus, bufetniekus u.c. VDK pieļāva iespēju, ka iesūtītie ārzemju izlūkdienestu aģenti var pārvietoties, izmantojot sauszemes un ūdens transporta līdzekļus. Tāpēc milicijas darbiniekiem nepieciešams ierīkot patstāvīgus posteņus autoostās un kuģu piestātnēs. Majoram Jurkēvičam tika uzdots meklēt uzticības personas starp taksistiem, kasieriem, kontrolieriem.

Savus uzdevumus ārvalstu spiegu atmaskošanā saņēma arī Daugavpils izpildkomitejas un partijas komitejas darbinieki, partijas pirmorganizāciju sekretāri un partijas komiteju locekļi, kuru darbs bija saistīts ar iedzīvotāju apkalpošanu. Viņiem tika norādīts pastiprināt modrību valsts noziedznieku meklēšanā un ziņot par visām personām, kuras ir aizdomīgas vai kuras ir līdzīgas meklēšanā izsludinātiem noziedzniekam. Par katru aizdomīgu gadījumu nekavējoties bija jāinformē VDK. Gadījumā, ja Daugavpilī tiktu atklāts ārvalstu izlūkdienestu aģents, par to nekavējoties bija jāziņo LKP Daugavpils pilsētas partijas komitejas sekretāram Mūkinam un izpildkomitejas priekšsēdētājam Pakalnam.[520]

Divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu beigās LPSR VDK pastiprinātu uzmanību pievērsa bijušajiem, proti, atmaskotajiem un sodītajiem, ārzemju izlūkdienestu aģentiem, kuri bija atgriezušies no ieslodzījuma vietām. Nedrīkstēja pieļaut, ka Vācijas izlūkdienests mēģinātu atjaunot sakarus ar pirmskara aģentūru. Uzskaitē tika ņemti visi Latvijā dzīvojošie Baltijas vācieši.[521] Plašais uzraugāmo personu kontingents nebija aptverams ar VDK rīcībā esošajiem spēkiem, tādēļ

[520] LVA, PA-103. f., 15. apr., 10 a. l., 81. – 84. lp.
[521] LVA, PA-1178. f., 1. apr., 15. l., 10. lp.

tika lūgta milicijas palīdzība.[522] LPSR VDK Ventspils daļas darbinieki apgalvoja, ka pilnvērtīgu šaubīgo iedzīvotāju pārbaudi pēckara gados nav bijis iespējams veikt tāpēc, ka daļas galvenie spēki bijuši mobilizēti cīņā pret "bandītiem". VDK darbinieki partijas sapulcē skaidroja, ka pēckara periodā daudzi noķertie spiegi tikuši tiesāti pēc citiem krimināLkodeksa pantiem, nevis tieši par spiegošanu. Sapulcē tika nolemts lielāku uzmanību pievērst personām, kuras izcietušas sodu par sevišķi bīstamu valsts noziegumu izdarīšanu un atgriezušās Latvijā, kā arī sakārtot repatriantu uzskaiti un viņu vidē vervēt aģentūru.[523] Kā jau tika minēts, salīdzinot ar agrākiem gadiem, divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu vidū PSRS arvien biežāk ieradās Rietumvalstu pārstāvju delegācijas. Latviju tās apmeklēja retāk, tomēr arī Rīgā augusta sākumā ieradās zviedru kara kuģis, kura komandas locekļi vizītes laikā tikās ar daudziem Latvijas iedzīvotājiem. Vēlāk, analizējot šīs vizītes norisi un kontroli, konstatēja, ka milicijas, LPSR VDK un kara komandantūras darbība nav bijusi koordinēta, jo neesot bijis izveidots štābs, kurš saskaņotu visu iepriekšminēto iestāžu darbību. Gadījies, ka ekskursiju vadītāji patvaļīgi mainījuši maršrutus, ekskursanti neparedzētās vietās izkāpuši no autobusa u.tml. Ievērojot šos trūkumus, Rīgas milicijas priekšnieks Maculēvičs ierosināja viesu uzņemšanā iesaistīt partijas un komjaunatnes aktīvistus, kuri sagaidītu ārzemniekus un sniegtu atbildes uz viņu jautājumiem, tādā veidā novēršot dažu neapzinīgu pilsoņu necienīgu rīcību[524] un uzlabotu LPSR iedzīvotāju un ārzemnieku tikšanās kontroli. Nepietiekamas kontroles dēļ šādas tikšanās bija kļuvušas neprognozējamas. Piemēram, bijušais sociāldemokrāts Fricis Menders kādā tikšanās reizē informējis zviedru sociāldemokrātu avīzes korespondentu Lundbergu par apstākļiem politieslodzīto soda izciešanas vietās un par Padomju Savienības nacionālo politiku Latvijā.[525] Lai izslēgtu šādu nekontrolētu tikšanos nelabvēlīgās sekas, vairāki jaunieši, kuri bija tikušies ar zviedru jūrniekiem, aizvesti uz milicijas iecirkni, lai noskaidrotu viņu

[522] LVA, PA-1178. f., 1. apr., 16. l., 13. lp.
[523] LVA, PA-1178. f., 1. apr., 15. l., 10. lp.
[524] LVA, PA-102. f., 14. apr., 13. l., 169. – 170. lp.
[525] Военные архивы России. 1993, выпуск 1., С. 267.

dzīvesvietu un personības datus.[526] Tas nozīmēja, ka jaunieši tika ņemti VDK uzskaitē un šāds kompromitējošs fakts (nesankcionēta tikšanās ar ārzemniekiem) varēja ietekmēt viņu turpmāko dzīvi. Dažkārt šādus cilvēkus piespieda sadarboties ar drošības iestādēm, lai viņus iesaistītu ārzemnieku izstrādē.

Lai gan pretizlūkošanas pasākumu rezultātā tika kontrolēts liels skaits Latvijas iedzīvotāju, PSRS VDK vadība ar LPSR VDK pretizlūkošanu nebija apmierināta. Visticamāk, neapmierinātības iemesls bija tas, ka, izņemot operatīvās spēles ar Apvienotās Karalistes un ASV izlūkdienestiem laikā arestētos un pārvervētos aģentus divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu sākumā, nevienu citu ārvalstu aģentu piecdesmito gadu vidū LPSR VDK pretizlūkošana atklāt nespēja. Tādēļ 1955. gada 22. janvārī PSRS VDK pieņēma lēmumu par LPSR VDK pretizlūkošanas daļas darbību. Lēmuma pamatā bija secinājumi pēc 1954. gada decembrī LPSR VDK veiktās pārbaudes. PSRS VDK vadība secināja, ka LPSR VDK veic maz pasākumus, lai atklātu ceļus, kā Rietumu valstu aģentūra nokļūst republikā. Nav atklāti un aģentūras kontrolei pakļauti latviešu trimdas centrālo organizāciju dalībnieku (turēti aizdomās kā Rietumu valstu izlūkdienestu aģenti) sakari ar radiem un citiem pazīstamiem cilvēkiem Latvijā; vāji veikti operatīvās izstrādes pasākumi ar aģentūras izmantošanu, lai izstrādātu personas, kas tiek turētas aizdomās par sakariem ar ārvalstu izlūkdienestiem. Šādi pasākumi tiek veikti primitīvi un neļauj konstatēt konkrētu spiegošanas darbību un personu sakaru ceļus ar ārvalstu izlūkdienestiem; zemā līmenī tur darbu ar aģentūru, tās audzināšanu un pārbaudi. Ar jaunas aģentūras vervēšanu, kura varētu izpildīt drošības iestāžu uzdevumus nodarbojas mazs skaits LPSR VDK 2. daļas operatīvo darbinieku; savā LPSR VDK 2. daļa nepietiekoši atbalsta perifēro LPSR VDK daļu darbību spiegošanas atklāšanā.[527]

1955. gadā LPSR VDK pretizlūkošanai visā PSRS VDK struktūrā bija vislabākās iespējas iefiltrēt savus aģentus ārvalstu izlūkdienestos. Kā tika minēts iepriekš, Apvienotās Karalistes un arī ASV izlūkdienesti

[526] LVA, PA-101. f., 19. apr., 518. l., 26. lpp.

[527] Сокращенная стенограмма совещания, проведенного 2-м Главным Управлением КГБ при СМ СССР 30-го июля 1955 г. С. 7.

gan bija atšifrējuši, ka viņu Rietumos uzņemtie latviešu "pretošanās kustības cīnītāji" īstenībā ir LPSR VDK aģenti. To PSRS puse nezināja. PSRS VDK vadība LPSR VDK pārmeta, ka tā neizmanto iespējas iefiltrēt aģentus izlūkdienestos, lai gan ārvalstnieki prasījuši Latvijas iedzīvotājus apmācīt savās izlūku skolās. PSRS VDK to nevarēja – briti un amerikāņi apmācībai savās valstīs prasīja latviešus. Maskava LPSR VDK pārmeta, ka tā no savas lielās aģentūras uz ārvalstīm spējot izsūtīt tikai tādus aģentus, kas tur padzīvo trīs mēnešus, savācot naudu, un atgriežoties Latvijā. Savukārt Latvijā LPSR VDK neesot spējīga atklāt ārvalstu aģentūru, lai gan LPSR VDK informācija liecinot, ka ārvalstu izlūkdienestiem Latvijā ir avoti. Vislielākais paradokss divdesmitā gada piecdesmito gadu vidū bija tas, ka LPSR VDK 2. daļa un LPSR VDK 2N daļa, kas no 1947. gada marta nodarbojās ar bruņotās pretošanās apspiešanu, bet piecdesmito gadu vidū ar savu aģentu iefiltrēšanu ārvalstu izlūkdienestos, nespēja veikt kopīgas operācijas ar aģentūras izmantošanu ārvalstīs.[528]

Viens no LPSR VDK pretizlūkošanas uzdevumiem ārvalstīs bija nepieļaut, lai ārvalstu izlūkdienesti pret PSRS izmanto latviešu trimdiniekus. Tikai divdesitā gadsimta piecdesmito gadu vidū LPSR VDK sāka apgūt metodes darbam pret latviešu trimdu, kuras sekmīgi varēja izmantot vēlākajās desmitgadēs. LPSR VDK, organizējot darbu pret trimdas organizācijām, vadījās no pieņēmuma, ka visas trimdas organizācijas lielākā vai mazākā mērā saistītas ar Rietumvalstu speciālajiem dienestiem. Savukārt Rietumvalstu specdienesti pēc VDK domām emigrantu organizācijas izmantoja, lai grautu Padomju Savienību. Ņemot vērā šīs VDK nostādnes, pati VDK pret trimdas organizācijām pielietoja aktīvas un uzbrūkošas metodes. VDK uzskatīja, ka pretinieka plānus var uzzināt jau iepriekš, vienīgi apsteidzot un paralizējot pretinieka jeb trimdas organizāciju nodomus.

Pret trimdas organizācijām vērsās PSRS VDK centrālā aparāta un vietējo struktūrvienību, tajā skaitā LPSR VDK izlūkošanas un pretizlūkošanas daļas. PSRS VDK varēja sasniegt nepieciešamos

[528] Сокращенная стенограмма совещания, проведенного 2-м Главным Управлением КГБ при СМ СССР 30-го июля 1955 г. С. 61.

rezultātus tikai tad, ja izlūkošana un pretizlūkošana centrā un perifērijā pareizi koordinēja savstarpējo darbību.

PSRS VDK operatīvajiem darbiniekiem, kuri Rietumvalstīs darbojās PSRS diplomāta statusā jau Otrā pasaules kara gados, pēc kara uzdeva uzņemt personiskus kontaktus ar emigrācijas organizāciju biedriem, sevišķi organizāciju vadītājiem. Tomēr VDK radās problēma – diplomātu aprindās, kurās strādāja PSRS operatīvie darbinieki, emigrantu organizāciju dalībnieki neapgrozījās. Savukārt, ja PSRS diplomāts, pēc tautības krievs, ierastos baltiešu trimdas organizācijās vai mājās pie kāda emigrācijas organizāciju darbinieka, tas, mazākais, šķistu dīvaini un noteikti piesaistītu arī pastiprinātu Rietumu specdienestu uzmanību. Tādēļ pret baltiešiem PSRS VDK izmantoja baltiešu izcelsmes ārējās pretizlūkošanas darbiniekus. Tā tūlīt pēc kara Austrumberlīnē nodibinātajā Padomju komitejā par atgriešanos dzimtenē, kas patiesībā bija PSRS VDK filiāle, strādāja Latvijas LPSR VDK pārstāvis majors Krišjānis Krūmiņš, "rakstnieki" Ādolfs Talcis, Žanis Zakenfelds, Bruno Zēbergs. Vēlāk VDK piesegorganizācijas nosaukums mainījās uz *Padomju Komiteja repatriācijas veicināšanai un kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs*. Tomēr VDK darbs ar latviešu trimdiniekiem organizācijā, kas it kā rūpējās par sakaru uzņemšanu ar visu no PSRS teritorijas emigrējušo tautu pārstāvjiem, nesekmējās. No 1955. gada līdz 1958. gada maijam Rīgā divreiz nedēļā iznāca avīze *Par atgriešanos dzimtenē*. Pirmsākumos avīze pārpublicēja krievu emigrantiem veltītu rakstu tulkojumus latviešu valodā par krievu repatriantu atgriešanos nabadzīgajā Krievijas vidienē un laimīgo dzīvi vietējā kolhozā. Protams, ka latviešu trimdinieku vidū šādi raksti sasniedza pilnīgi pretēju efektu tam, ko vēlējās avīzes izdevēji. Šādai politikai oponents bija uz Austrumberlīni 1956. gadā nosūtītais Ā. Talcis, kurš pieprasīja avīzes pārkārtošanu, lai tā būtu latviešu emigrācijai saprotamāka, tuvāka. Komitejas vadība šādu brīvdomību nepieļāva, un Ā. Talcim bija jāatgriežas Rīgā.[529] PSRS VDK vadība Ā. Talča domu pieņēma un pat pārmeta, ka LPSR VDK 2. daļa nedod atbilstošus rakstus saviem trimdiniekiem ar *Padomju Komitejas repatriācijas veicināšanai un kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs*

[529] Lešinskis, I. "Kalpības gadi", *Latvija Šodien*. 1986, 47. – 48. lpp.

palīdzību.[530] Kopš 1958. gada *Par atgriešanos dzimtenē* tika pārkārtota un kļuva par latviski orientētu LPSR VDK avīzi latviešu trimdiniekiem *Dzimtenes Balss*.[531]

Lai mazinātu emigrācijas organizāciju ietekmi, VDK izvirzīja šādus sava darba mērķus: 1. Emigrantu organizāciju skaita un ietekmes samazināšana, vienlaikus cenšoties palielināt emigrantu sakarus ar dzimteni un simpātijas pret PSRS; 2. VDK vēlējās arī panākt emigrantu neuzticēšanos savām organizācijām; 3. Otrs mērķis: emigrantu jaunatnes nošķiršana no emigrantu vecākās paaudzes un tās uzskatiem, līdz ar to cenšoties panākt emigrantu organizāciju vadības novecošanu un kadru trūkumu; 4. Ideju par personiskās karjeras prioritāti un asimilēšanās noskaņojuma veicināšana, tā mazinot emigrācijas pieķeršanos brīvas Latvijas un latviskuma ideāliem; 5. dažādu emigrācijas organizāciju pretrunu un domstarpību paspilgtināšana, kā arī attiecību saasināšana starp grupējumiem organizāciju iekšienē. 6. Lai cīnītos ar pašas VDK definēto lielo Rietumvalstu specdienestu ietekmi emigrācijas organizācijās, VDK par vienu no saviem mērķiem uzskatīja neuzticības radīšanu pret emigrācijas organizācijām no Rietumu specdienestu puses kā pret organizācijām, kas pilnas ar krievu aģentūru. VDK pieņēma, ka Rietumvalstu specdienesti interesējas par latviešu emigrāciju kā potenciālajiem spiegiem, kurus varētu iesūtīt PSRS un Latvijā kā tūristus. VDK cerēja, ka emigrācijas organizāciju kompromitēšana, radot aizdomas par krievu aģentūru tajās, mazinās PSRS iesūtīto spiegu skaitu. 7. VDK centās panākt arī emigrācijas organizāciju dalībnieku idejisku pāraudzināšanu, kas gan izdevās visvājāk. 8. Kā vēl viens no VDK mērķiem jāmin organizāciju kompromitēšana Rietumvalstu pamatiedzīvotāju sabiedrībā.

VDK galamērķis bija trimdas organizāciju pilnīga sagraušana. Nevajadzētu pārspīlēt VDK iespējas ietekmēt emigrācijas organizāciju darbību. VDK resursi arī nebija neierobežoti un ārvalstīs cīņa ar emigrāciju nebija prioritāte. Prioritātes bija spiegošana un ārvalstu politiskās vadības ietekmēšana. Tādēļ arī pati VDK spēkus koncentrēja

[530] Сокращенная стенограмма совещания, проведенного 2-м Главным Управлением КГБ при СМ СССР 30-го июля 1955 г., С. 48.
[531] Lešinskis I., 47. – 48. lpp.

uz vienu šauru, bet labi izmantojamu lauciņu emigrācijā, sevišķi izmantojot nesaskaņas, kuras eksistēja vai kuras varēja izraisīt starp emigrācijas organizācijām ar VDK aģentūras palīdzību. Aģentūra jeb VDK aģenti bija pamats un arī VDK efektīgākais līdzeklis, lai izzinātu emigrantu organizācijas un ietekmētu to darbu. Ja VDK bija aģents emigrācijas organizācijā, tad VDK ar visiem iespējamajiem līdzekļiem centās nostiprināt aģenta pozīcijas organizācijā, lai iegūtu plašāku ietekmi un informāciju. Organizācijā aģents nedarbojās tikai kāda viena uzdevuma izpildīšanai. Izmantot viņu bija paredzēts ilglaicīgi. Ja aģentus iesaistīja emigrācijas organizāciju šķelšanā vai kompromitēšanā, VDK vadība stingri raudzījās, lai VDK operatīvie darbinieki savos pasākumos aģentu neatšifrētu. Interesanti, ka pret emigrantu organizācijām izmantoja ne tikai VDK aģentūru – savervētos emigrantus, bet arī savervētos Rietumvalstu pilsoņus un PSRS pilsoņus.

PSRS VDK uzskatīja, ka vislielāko efektu var sasniegt, ja operatīvo pasākumu rezultātā izdodas sanaidot emigrācijas organizācijas, it sevišķi, ja domstarpības izskan presē. Tad VDK varēja minētās domstarpības izmantot saviem pasākumiem. Atsevišķu organizācijas biedru vilšanos trimdas organizāciju darbībā vai neapmierinātību ar organizāciju vadību VDK uzskatīja par labvēlīgu apstākli, lai vervētu sev jaunus aģentus. Iepriekš minēto VDK interešu dēļ tā svarīgu nozīmi pievērsa arī iekļūšanai Rietumu presē.[532]

Piecdesmito gadu beigās LPSR VDK pastiprināja ārzemnieku kontroli. Viesnīcu numuros ievietoja noklausīšanās ierīces, lai noklausītos viņu telefonu sarunas. Tūristu uzraudzību nodrošināja šim nolūkam izveidots aģentūras tīkls. Vairākums ekskursiju vadītāju un tulku bija VDK aģenti. Slepenie ziņotāji netrūka arī viesnīcas darbinieku, draudzības biedrību u.c. organizāciju pārstāvju vidū, kas bija saistīti ar ārzemnieku uzņemšanu un apkalpošanu. Nereti aģentiem bija uzdots nodibināt kontaktus ar ārzemniekiem (sevišķi augsti tika novērtēta ilgstoša sarakste ar kādu kapitālistisko valstu

[532] Фабричников, А.,Мышко, В. *Антисоветское эмигрантские организации за рубежом и работа против них.* Краснознаменный институт комитета Государственной безопасности при Совете Министров СССР, Москва: НИРО, 1972, С. 32 – 100.

iedzīvotāju), veikt novērošanu un novērst nevēlamas nacionālistiski noskaņotu cilvēku tikšanās ar ārzemniekiem.[533]

LPSR VDK 1959. gadā nonāca pie secinājuma, ka ārzemju tūristu un delegāciju vidū nereti sastopami Rietumu valstu izlūkdienestu pārstāvji, par ko arī informēja LKP CK. Piemēram, Latvijā bija viesojusies Zviedrijas varietē grupa, kuras administrators, kā ticis noskaidrots, bijis zviedru izlūkdienesta pārstāvis. Tāpat ārzemju tūristu vidū netrūkstot personu, kuras uzdodas par dāņiem un norvēģiem, kaut gan patiesībā ir latvieši.[534] Lai sekmīgāk veiktu ārzemju spiegu atmaskošanu, PSRS VDK 2. daļas vadība uzdeva LPSR VDK rūpīgi izpētīt latviešus, kuru radinieki vai tuvi paziņas strādā un dzīvo ASV vai Apvienotajā Karalistē.[535] Šādas ziņas palīdzētu vervēt aģentus LPSR iedzīvotāju vidū, kuri varētu tikt iesaistīti VDK uzdevumu izpildē pret ārzemniekiem. Lai sekmīgāk veiktu darbu ar ārzemniekiem, VDK darbiniekiem prasīja apgūt svešvalodas.[536]

Divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu beigās IPSR VDK, tāpat kā LPSR VDK, pastiprināja ārzemnieku kontroli. Viesnīcu numuros ievietoja noklausīšanās ierīces, lai noklausītos viņu telefonu sarunas. Tūristu uzraudzību nodrošināja šim nolūkam izveidots aģentūras tīkls. Vairākums ekskursiju vadītāji un tulki bija VDK aģenti. Slepenie ziņotāji netrūka arī viesnīcas darbinieku, draudzības biedrību u. c. organizāciju pārstāvju vidū, kas bija saistīti ar ārzemnieku uzņemšanu un apkalpošanu. Nereti aģentiem bija uzdots nodibināt kontaktus ar ārzemniekiem (sevišķi augsti tika novērtēta ilgstoša sarakste ar kādu kapitālistisko valstu iedzīvotāju), veikt novērošanu un novērst nevēlamas nacionālistiski noskaņotu cilvēku tikšanās ar

[533] Юрьё, И. "О некоторых архивных документах КГБ как исторических источниках". *Эстонско – латышско – литовский семинар "Документы КГБ в Балтийских странах. Доклады"*. Филиал Государственног архива Эстонии. Таллинн, 1996, С. 62 – 63.
[534] LVA, PA-101. f., 22. apr., 48a. l., 163. lpp.
[535] Сокращенная стенограмма совещания,проведенног 2-м Главным Управлением КГБ при СМ СССР 30-го июля 1955. г., С. 19. SAB TSDC bibliotēka.
[536] LVA, PA-103. f., 1. apr., 44. l., 25. lp.

ārzemniekiem.[537] Vēl pirms tam – 1953. gada 21. decembrī – PSRS iekšlietu ministrs bija izdevis pavēli Nr. 001156, kurā noteica stingru kārtību, kādā ārvalstu diplomāti un citi ārvalstnieki PSRS teritorijā drīkstēja filmēt un fotografēt.[538]

6.3. LPSR drošības iestāžu izlūkošana no 1952. līdz 1956. gadam

Pēc Otrā pasaules kara PSRS VDTK izlūkošana Rietumu valstīs vairs nebija tik rezultatīva. Kara beigās padomju izlūkošanai bija labas iespējas iegūt slepenu informāciju daudzos interesējošos politiskajos un militārajos jautājumos, bet pēc kara situācija mainījās. PSRS vadības uzdevumus PSRS VDTK izlūkošanai nebija viegli izpildīt. Vieni informatori, karadarbībai beidzoties, zaudēja iespējas iegūt informāciju. Citi aģenti un informatori pēc kara atteicās strādāt PSRS labā, jo bija ar VDTK izlūkošanu sadarbojušies pret kopējo ļaunumu – nacismu. Pēc nacionālsociālistiskā režīma likvidēšanas Vācijā viņi vairs neuzskatīja par pienākumu atbalstīt PSRS, kura arvien ekspansīvāk nostiprināja savas pozīcijas Austrumeiropā. Otrajam pasaules karam beidzoties, sākās Aukstais karš, kura propagandas elementi un PSRS agresīvā ārpolitika arī ietekmēja bijušos PSRS izlūkdienesta aģentus Padomju Savienībai nelabvēlīgā virzienā. Līdz ar to PSRS izlūkdienestam bija jāizveido gandrīz jauns aģentūras aparāts, lai iekļūtu dažādās NATO valstu struktūrās.[539] PSRS izlūkdienestam, šos uzdevumus veicot pētījumā apskatāmajā laika posmā (1944 – 1956), bija mainīgas sekmes.

LPSR un abas pārējās Baltijas padomju republikas no citām padomju republikām atšķīrās ar proporcionāli lielu emigrantu skaitu,

---

[537] Юрьё, И. "О некоторых архивных документах КГБ как исторических источниках". *Эстонско- латышско- литовский семинар "Документы КГБ в Балтийских странах,* С. 62 – 63.

[538] SAB TSDC arhīvs, 1. f., Приказ министра внутренных дел СССР № 001156 от 21. декабрья 1953 года

[539] *Очерки истории Российской Внешней разведки*.Том 5. 1945 – 1965 годы. Главный редактор С. Лебедев. Москва: Служба внешней разведки: Международные отношения, 2003, С. 10 – 11.

kas Otrajam pasaules karam beidzoties, dažādos veidos no Baltijas bija nonākuši Rietumvalstīs (no Latvijas ap 160 000). PSRS izlūkošanas iestādes uzskatīja baltiešu emigrāciju par Padomju Savienībai naidīgu un emigrācijas organizācijas par Rietumvalstu (pirmkārt, ASV) izlūkdienestu inspirētām un vadītām. PSRS drošības iestāžu izlūkošana darbībā pret baltiešu emigrāciju izvirzīja šādus mērķus: kompromitēt emigrācijas līderus tā, lai šo kompromitēšanu ievērotu Rietumu valstu valdības un izlūkošanas dienesti, kā arī pēc iespējas vairāk emigrantu, emigrācijas politisko grupējumu sašķelšana, mākslīgi saasinot to attiecības, emigrācijas organizāciju darbības dezorganizēšana, to vadībā radot nervozitāti un aizdomīgumu, emigrācijas organizāciju un to vadītāju aktivitātes mazināšana un neitralizēšana.[540]

Lietuvas PSR drošības iestādēs 1. (Izlūkošanas) daļa tika izveidota daudz agrāk nekā Latvijas PSR – jau ar 1945. gada 4. maija PSRS VDTK pavēli Nr. 0043.[541] Tas, iespējams, izskaidrojams ar to, ka lietuviešiem bija lielāka emigrācijas plūsma nekā latviešiem. Vēl viens faktors: Lietuvas PSR VDTK veica izlūkošanu Polijā, ar kuru PSRS bija kopēja sauszemes robeža un līdz ar to lielākas iespējas aģentūras iefiltrēšanai. Zviedrijai, kurā atradās liela latviešu emigrantu kopiena, sauszemes robežas ar PSRS nebija. Uz Lietuvas PSR 1. daļas 1. nodaļas pamata tika izveidota Lietuvas VDTK operatīvā grupa, kura kļuva par PSRS VDTK 1. galvenās (izlūkošanas) pārvaldes filiāles Berlīnē sastāvdaļu. Tajā darbojās 5 līdz 6 drošības iestādes darbinieki. Operatīvās grupas uzdevums bija Vācijā lietuviešu emigrantu vidē atrast lietuviešus – Otrā pasaules kara noziedzniekus, savulaik augstu amatu ieņēmušus bijušos nacionālsociālistu atbalstītājus, Vācijas speciālo dienestu bijušos aģentus un darbiniekus. Lietuvas PSR VDTK operatīvā grupa uz Austrumberlīni izveda bijušo Lietuvas armijas ģenerāli un nacionālsociālistiskās Vācijas perioda ģenerāldirekcijas amatpersonu Petru Kubiļunu, kurš tālāk tika nogādāts PSRS[542]. Izlūkošanas darbu pret latviešu emigrāciju Vācijā arī kūrēja PSRS 1. galvenā pārvaldes filiāle Berlīnē, bet, vai tur bija arī LPSR VDTK

[540] Каринаускас, В. *Краткий обзор деятельности 1-го отдела КГБ Литовской ССР за 1945 – 1965 годы*, С. 177. SAB TSDC bibliotēka
[541] Каринаускас В. С. 1.
[542] Каринаускас В. С. 6, 16 – 26.

operatīvā grupa, nav ziņu. Var pieņemt, ka tieši PSRS (1943. gadā) un, iespējams, LPSR VDTK izlūkošanas aģentūra (1944. –1945. gadā) izrādīja interesi par LCP, bijušā Latvijas vēstnieka Zviedrijā V.Salnā un citu latviešu emigrantu kā komunistiskā režīma pretinieku darbību Zviedrijā un viņu iespējamo saistību ar Zviedrijas izlūkdienestu. Par to varētu liecināt dažas norādes LPSR VDK 1987. gadā sastādītajā izziņā par arhīva lietu *Lursens-S*. Rodas iespaids, ka tās iegūtas no aģentūras ziņojumiem un VDTK tās papildinājis ar aizdomām, ka lielākā daļa latviešu emigrantu Zviedrijā kalpo Rietumvalstu drošības iestādēm:

> "[..] aktīvi darbojās bijušais buržuāziskās Latvijas sūtnis Zviedrijā Voldemārs Salnais, kurš dzīvoja Stokholmā. 1943. gada martā viņš nodibināja kontaktus ar ASV un Anglijas izlūkdienesta pārstāvi Stokholmā un izklāstīja savā rīcībā esošus datus par "nacionālo spēku" esamību Latvijā. Salnais saņēma ārzemju izlūkdienestu piekrišanu piegādāt nacionālistiem Latvijā ieročus, lai pēc tam, kad Padomju Armijas uzbrukumu rezultātā republikas teritoriju būs spiesti atstāt vācu fašistiskie okupanti, organizētu pretošanos padomju varas atjaunošanai. Atsaucoties Salnā ieteikumam okupētajā Latvijā veidot organizācijas, kas pretotos Padomēm, 1943. gada 22. jūlijā nacionālistu līderi organizēja sava "kurjera" – žurnālista Leona Siliņa[543] nelegālu pārvešanu uz Zviedriju, lai informētu par stāvokli Latvijā. 1944. gada janvārī Salnais no ārzemju izlūkdienesta saņēma 50 000 zviedru kronas, kas bija paredzētas iesāktā darba aktivizēšanai. Trešo reizi Arnītis ieradās Latvijā 1945. gada martā ar izlūkošanas un diversijas rakstura uzdevumu, kuru bija saņēmis no [..] ģenerāļa Vernera Tepfera. V. Tepfers šai laikā bija angļu izlūkdienesta rezidents Zviedrijā un vienlaikus uzturēja sakarus ar amerikāņu un zviedru izlūkdienestiem"[544].

No divdesmitā gadsimta četrdesmito gadu vidus līdz piecdesimto sākumam LPSR VDTK izlūkošanas informāciju ieguva operatīvajā spēlē ar Apvienotās Karalistes izlūkdienestu, bet no piecdesmito gadu sākuma arī operatīvajā spēlē ar ASV izlūkdienestu. Tomēr LPSR VDTK/VDM aģenti, kurus operatīvās spēles laikā Rietumu

---

[543] Domāts Latvijas Centrālās padomes dalībnieks Leonīds Siliņš.

[544] "Arhīva lieta "Lursens – S""(Totalitārisma seku dokumentēšanas centra publikācija). *Latvijas arhīvi*. 1996., Nr. 1 – 2., 92. lpp.

valstīs pārvervēja šo valstu izlūkdienesti un kuri uzņēma kontaktus ar latviešu emigrantiem, ilgstošu sistemātisku izlūkošanas darbību nevarēja veikt. Pēc īsas apmācības Rietumu izlūkdienesti viņus nosūtīja uz Latviju (iespējams, baidoties, ka no Latvijas Rietumos nonākušie ir VDTK aģenti, kā tas arī patiešām bija).

Līdz 1952. gadam izlūkošanas informāciju ārvalstīs vāca LPSR VDM 2. (pretizlūkošanas daļas) 7. daļa, bet operatīvās spēles ar Apvienotās Karalistes izlūkdienestu laikā – arī uz ārvalstīm izsūtītie 2N daļas aģenti.

Piecdesmito gadu sākumā PSRS un LPSR drošības iestādes secināja, ka ārvalstu izlūkdienesti aktivizē savu darbību pret PSRS, izmantojot arī latviešu emigrantus un nacionālo pagrīdi Latvijā. Tādēļ pret Rietumvalstu izlūkdienestiem PSRS un LPSR drošības iestādes nolēma izmantot jaunas darbības formas un metodes. LPSR VDM nebija pārliecības, ka tā zina visus Rietumvalstu izlūkošanas aģentu nokļūšanas vietu un veidu Latvijā. LPSR VDTK aģenti ārzemēs pabija ļoti īsu laiku un tādēļ nevarēja zināt par visu Rietumu izlūkošanas aģentu sūtīšanu uz Latviju. LPSR VDM bija nepieciešama pastāvīga aģentūra ārzemēs, vismaz lielo emigrācijas organizāciju iekšienē. LPSR VDM uzskatīja, ka emigrantu organizācijas gatavo kadrus Rietumu izlūkdienestiem. Otrs iemesls, kādēļ bija nepieciešama izlūkošana latviešu emigrācijā, pēc LPSR VDM domām arī bija ļoti praktisks. Latvieši divdesmitā gadsimta piecdesmito gaduu sākumā tuvinājās vietējām Rietumvalstu politiskajām, zinātnes un biznesa aprindām. Līdz ar to pavērās iespējas ar latviešu emigrantu palīdzību iegūt politisko, ekonomisko un zinātniski tehnisko informāciju.

Lai izpildītu iepriekš minētos uzdevumus, PSRS VDM LPSR Valsts drošības ministrijā nolēma izveidot savu izlūkošanas daļu. LPSR VDM 1. daļa tika izveidota ar PSRS VDM 1952. gada 11. janvāra pavēli Nr. 0029. Dibinoties LPSR VDM 1. daļai, tajā darbojās 17 cilvēki. LPSR VDM 1. daļa pakļāvās PSRS VDM 1. galvenajai pārvaldei un ar LPSR VDM vadību bija saistīta tikai organizatoriskajos jautājumos. PSRS VDM 1. galvenā pārvalde kontrolēja LPSR VDM 1. daļu. LPSR VDK 1. daļas sākotnējo darbību apgrūtināja pāreja PSRS IeM pakļautībā 1953. gadā un turpmākā pārformēšana par LPSR VDK 1. daļu 1954. gadā.

PSRS VDM noteica LPSR VDM 1. daļai šādus uzdevumus: izlūkošanas darba veikšana ārvalstīs no LPSR, aģentu vervēšana un sagatavošana Latvijā, lai aģenti pēc tam ilgstoši varētu darboties ārvalstīs, to Latvijas PSR drošības iestāžu pirmskara arhīva aģentu (aģenti, kuri no aģentūras tika izslēgti, bet par kuriem informāciju saglabāja LPSR VDM arhīva daļa) apzināšana, kuri pēc Otrā pasaules kara atradās ārvalstīs, un operatīvo attiecību ar šiem aģentiem atjaunošana, latviešu emigrantu noskaidrošanu, kurus varētu vervēt par LPSR VDK aģentiem un viņiem atbilstošas pieejas (rakstura, radniecības, interešu, sakaru, vājību u.c.) atrašana.

Izlūkošanu ārvalstīs LPSR VDK 1. daļa veica, sadarbojoties ar PSRS VDM 1. galveno pārvaldi vai PSRS Augstākā komisāra Vācijā Inspekciju drošības jautājumos. Pirmajos divos darbības gados LPSR VDK 1. daļa izmantoja atklātos informācijas avotus (Rietumu avīzes, vēstules u.c.), kā arī informāciju ieguva, izstrādājot Latvijas iedzīvotājus, kuriem bija sakari ārzemēs. Tika atjaunoti sakari ar aģentūru, kura bija nonākusi ārzemēs Otrā pasaules kara rezultātā. Tā LPSR VDK 1. daļas darbinieks Vidriķis, dodoties uz Zviedriju sportistu delegācijas sastāvā, atjaunoja sakarus ar pirmskara aģentu "Voldiņu", kurš bija viens no latviešu emigrantu organizācijas vadītājiem. Ar aģenta "Rozetka" palīdzību, kurš bija jūrnieks, tālbraucējā kuģī notika Anglijā dzīvojošā aģenta "Ļistika" izpēte. "Rozetkas" un "Ļistika" tikšanās sekmēja pēdējā otrreizēju savervēšanu, ko veica jau LPSR VDK 1. daļas darbinieks. Vienlaikus LPSR VDK 1. daļa veica lielu darbu, lai noskaidrotu tos Latvijas iedzīvotājus, kuri bija dzimuši ārvalstīs, un lai izpētītu vācbaltiešus, kuri 1939. – 1940. gadā bija repatriējušies no Latvijas uz Vāciju. Šos cilvēkus izstrādāja, lai no viņiem dabūto informāciju izmantotu citu cilvēku, īpaši vērtīgu aģentu nelegāļu sūtīšanas uz Rietumiem nodrošināšanai.[545]

1954. gadā LPSR VDM 1. daļa sāka sūtīt savus aģentus uz ārzemēm. Kā repatriants uz vienu no Eiropas valstīm tika izsūtīts aģents "Moriss", kurš veiksmīgi iefiltrējās Rietumu sabiedrībā. Tas arī

[545] Кучанс, М. "Из истории разведывательного подразделения Органов Латвийской ССР". *Очерки истории первых подразделений территориальных органов КГБ СССР.* Сборник №2., Москва: Первое Главное Управление КГБ СССР, С. 30 –37.

bija vienīgais LPSR VDK aģents piecdesmito gadu vidū, kurš ārvalstīs īslaicīgi kontaktējās ar LPSR VDK 1. daļu. No sešām operācijām, kuru mērķis bija aģentūras iefiltrēšana emigrantu organizācijās (tajā skaitā *Daugavas Vanagu* vadītāja Viļa Januma un Viļa Hāznera izstrādē ar aģentūras palīdzību), daļēji veiksmīga bija tikai viena – izmantojot "Morisu". Pārējie aģenti, nokļuvuši Rietumos, no sadarbības ar LPSR VDK 1. daļu atteicās. Šo aģentu iefiltrēšana Rietumos notika, maskējoties ar izceļošanu, jo aģentiem bija radinieki ārvalstīs. Šādi rezultāti neapmierināja LPSR VDK 1. daļas vadību. Piecdesmito gadu pirmajā pusē LPSR VDK 1. daļas operatīvie darbinieki nebija spējīgi sagatavot aģentus nopietnam darbam ārvalstīs. LPSR VDK par to vainoja PSRS VDK 1. Pārvaldi, kas pēc LPSR VDK domām teritoriālajām izlūkošanas daļām pievērsa maz uzmanības. 1954. gada 10. februārī PSKP CK Prezidijs pieņēma lēmumu par drošības iestādes atdalīšanu no PSRS IeM. Sākotnēji šis lēmums tika pieņemts, lai mazinātu represīvo struktūru centralizāciju, palielinātu komunistiskās partijas kontroli pār drošības iestādi. PSKP CK Prezidija 1954. gada 12. marta lēmums par drošības iestāžu galvenajiem uzdevumiem un 1954. gada 13. marta PSRS AP Prezidija lēmums par PSRS Ministru padomes Valsts drošības komitejas izveidošanu ne tikai mazināja represīvo iestāžu centralizāciju, bet arī pret ārvalstīm vērsto izlūkošanu un pretizlūkošanu izcēla kā drošības iestāžu galvenos uzdevumus.

PSKP CK Prezidija 1954. gada 12. marta lēmums par drošības iestāžu galvenajiem uzdevumiem izlūkošanā noteica, ka izlūkošana jāpastiprina pret kapitālistiskajām valstīm, pirmkārt, ASV un Apvienoto Karalisti, iegūstot svarīgāko militāro un zinātniski tehnisko informāciju par šīm valstīm, savlaicīgi atklājot un neitralizējot Rietumvalstu izlūkošanas nodomus pret PSRS.[546]

PSKP CK 1954. gada 30. jūnija lēmums *Par drošības iestāžu izlūkošanas pasākumu pastiprināšanu* noteica, ka izlūkošana galvenokārt jāizvērš ASV un Apvienotajā Karalistē, kā arī tajās valstīs, kuras ASV un Apvienotā Karaliste izmanto spiegošanai pret PSRS –

[546] *История советских органов государственной безопасности: учебник,* Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского. Москва: 1977, С. 497.

pirmkārt, VFR, Francijā, Austrijā, Turcijā, Irānā, Pakistānā un Japānā.[547] LPSR VDK 1. daļai no minētajām valstīm prioritāras nebija Āzijas valstis.

PSRS VDK izlūkošanas teritoriālo struktūrvienību, tajā skaitā LPSR VDK 1. daļas uzdevumus noteica PSRS VDK 1954. gada 20. jūlija pavēle Nr. 00405. Pavēlē tika definēta teritoriālo struktūrvienību loma kopējā PSRS izlūkošanas sistēmā, tām tika doti noteikti uzdevumi un konkretizētas metodes, kā veikt izlūkošanu ārvalstīs. Līdz ar to LPSR VDK 1. daļa arī ieguva skaidrāku priekšstatu par tām prasībām, ko daļai izvirzīja PSRS VDK 1. Galvenā pārvalde. Lai atskaitītos par LPSR VDK 1. daļas darbību, pie PSRS VDK vadības 1955. gada janvārī tika izsaukts LPSR VDK priekšsēdētājs J. Vēvers. Pēc J. Vēvera ziņojuma PSRS VDK pieņēma lēmumu par LPSR VDK izlūkošanas darba stāvokli un tā uzlabošanu. LPSR VDK izlūkošanai tika uzdots Rietumvalstīs organizēt izlūkošanu ar aģentu–nelegāļu palīdzību.[548] 1955. gada februārī PSRS VDK konkretizēja LPSR VDK 1. daļas uzdevumus: iegūt ticamu informāciju par VFR un Zviedrijas valdību darbību, t. sk. aizsardzības politikas jautājumos, kas vērsta pret PSRS, iegūt informāciju par ASV un Apvienotās Karalistes valdību un izlūkdienestu darbību pret PSRS, atklāt ceļus, kā Rietumvalstu aģentūra tiek iesūtīta PSRS, izstrādāt latviešu emigrantu organizācijas ārvalstīs un lokalizēt to darbību, nepieļaujot emigrantu organizāciju koordinētu darbību visā pasaulē. PSRS VDK 1. Galvenā pārvalde LPSR VDK 1. daļai uzdeva 1955. gadā Zviedrijā un VFR izveidot uzticamu aģentūras tīklu, tos iesūtot no PSRS, vervējot jaunus aģentus minētajās valstīs un atjaunojot sakarus ar iepriekš izmantoto aģentūru, ar kuru ilgāku laiku nav uzturētas operatīvas attiecības. Lai nākotnē izveidotu rezidentūras – veidotu operatīvo darbību tā, ka viens izlūkošanas darbinieks – rezidents ārvalstīs vāc informāciju no veselas aģentu grupas, LPSR VDK 1. daļai tika uzdots ārvalstīs nelegāli iefiltrēt un legalizēt rezidentus. Vēl LPSR VDK 1. daļai uzdeva vervēt izlūkošanas aģentūru Latvijā un pēc tam to iefiltrēt ASV un Apvienotajā Karalistē ar tur dzīvojošu radinieku – latviešu– netiešu palīdzību.

---

[547] *Очерки истории Российской Внешней разведки*. Том 5. 1945 – 1965 годы. Гл.ред. Лебедев С. Москва: Служба внешней разведки: Международные отношения, 2003., С. 9.

[548] Кучанс М., С. 37 – 38.

Lai veiktu iepriekš minētos uzdevumus, LPSR VDK 1. daļa ķērās pie aģentu nelegāļu sagatavošanas.[549] Nelegāļi bija VDK virsnieki un aģenti. Vairākums no viņiem bija padomju izcelsmes un strādāja zem dziļa piesega ārzemēs, pieņēmuši ārvalstu pilsoņu identitātes. Pēc otrā pasaules kara PSRS VDM centās sasniegt pirmskara laika panākumus, līdzās "legālajām rezidentūrām", kuras strādāja zem diplomātiskā vai cita oficiāla piesega, ārvalstu galvaspilsētās izveidojot komplicētu "nelegālo rezidentūru" tīklu. Par nelegāļiem plašāku informāciju sniedzis vienīgi uz Apvienoto Karalisti pārbēgušais bijušā PSRS VDK arhīva darbinieks Vasilijs Mitrohins, kurš strādāja arī ar PSRS VDK 1. Galvenās Pārvalde visslepenākās S daļas (daļa darbam ar nelegāļiem) arhīva lietām. Pēc V. Mitrohina informācijas PSRS VDM nelegāļi, kuriem sekmīgi izveidoja fiktīvas ārvalstu pilsoņu identitātes, bija daudzu un dažādu profesiju pārstāvji, sākot ar Ņujorkas gubernatoru un Kostarikas vēstnieku, beidzot ar klavieru skaņotāju. Blakus pārliecības pilniem PSRS VDM Pirmās galvenās pārvaldes virsniekiem, kuri, strādājot zem piesega, visā savā ārvalstu uzturēšanās laikā stingri ievēroja profesijas diktēto disciplīnu, bija arī tādi, kas nespēja pārdzīvot, kad savām acīm pārliecinājās par kontrastu starp padomju propagandas radīto kapitālistiskās ekspluatācijas tēlu un Rietumu dzīves realitāti.[550]

Kā nelegāļus LPSR VDK 1. daļa centās sagatavot komunistiskās partijas aktīvistus, kuri Otrā pasaules kara laikā bija palikuši nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā Latvijā un par kuriem VDK nebija kompromitējošas informācijas. Nelegāļus LPSR VDK 1. daļa sagatavoja Latvijā, iepazīstinot ar izlūkdienestu interesējošo personu izstrādes un vervēšanas metodēm, mācot atpazīt Rietumvalsts pretizlūkošanas novērošanu, sakaru uzturēšanu ar radioraidītāja vai šifrēta slepenraksta palīdzību. LPSR VDK 1. daļa arī pati sagatavoja nelegālim nepieciešamos viltotos dokumentus. Nelegāļus apmācīja arī šaušanā un sambo paņēmienos. Perspektīvākie nelegāļu kandidāti ieguva LPSR VDK 1. daļas virsnieku pakāpes. Lai Zviedrijā izveidotu nelegālu rezidentūru, šajā valstī bija paredzēts iefiltrēt LPSR VDK

[549] Кучанс, М., С. 38.
[550] Andrew, C., Mitrochin, W. *Das Schwarzbuch des KGB. Moskau Kampf gegen den Westen*. Berlin: Ullstein, 2006, S. 18 – 19.

1. daļas rezidentu "Hermani". Viņam kā izlūkdienestu interesējošo Zviedrijas pilsoņu izstrādātāju paredzēja nosūtīt aģentu "Neptūnu". Lai strādātu par "legālu" rezidentu, maskējot viņu par PSRS iestādes darbinieku, uz Zviedriju paredzēja nosūtīt aģentu "Ozolu".[551] Padomju iestādēm bija pienākums izlūkošanai rezervēt noteiktu štata vietu skaitu gan ārvalstīs, gan pašā PSRS, stingri ievērojot konspirāciju – neatšifrējot, ka noteiktajā amatā ir maskēts izlūkdienesta darbinieks vai aģents.[552]

LPSR VDK 1. daļa, sagatavojot nelegāļus, tomēr nebija pietiekami labi izpētījusi viņu raksturu. Operatīvajiem darbiniekiem un aģentūrai, kura bija paredzēta nelegālas rezidentūras izveidošanai VFR, bija jāstažējas VDR, lai pierastu pie darbības vāciskā vidē. Uz VDR tika komandēts LPSR VDK 1. daļas operatīvais darbinieks, lai vadītu tur nosūtītos nelegāļu kandidātus. Tomēr nelegāļus vienu pēc otra bija jāsūta atpakaļ uz Latviju. Darbam ārvalstīs viņi nebija derīgi.

Neveiksmīgi tika veidota arī rezidentūra Zviedrijā. LPSR VDK potenciālais rezidents "Hermanis" šaubījās par savām spējām jau Latvijā. Savukārt aģents "Neptūns", kurš sākumā tika iefiltrēts VFR dislocētājā lietuviešu sardzes rotā, tur lauza kāju. Pēc tam darbu viņš vairs atrast nevarēja. Atgriežoties VDR, "Neptūns" tika izslēgts no aģentūras, tā arī Zviedriju nesasniedzis. Uz šādām neveiksmēm asi reaģēja PSRS VDK 1. galvenā pārvalde un LPSR VDK 1. daļai turpmāk tika uzticēta vienīgi nelegāļu kandidātu atlase un sākuma pārbaude. Ar "nelegāļu" sagatavošanu un pārbaudi nodarbojās PSRS VDK 1. galvenā pārvalde.

Organizējot nelegālās rezidentūras Zviedrijā un VFR, LPSR VDK 1. daļa turpināja mēģinājumus iefiltrēt savus aģentus abu minēto valstu specdienestos tā, lai specdienesti paši uzņemtu sakarus ar VDK aģentu. 1955. gadā uz Zviedriju kā it kā nacionālās pagrīdes sakarnieks nelegāli tika nogādāts LPSR VDK aģenta V. Šveica rekomendētais un vēlāk par LPSR VDK aģentu savervētais "Tūrists". Viņam līdzi bija LPSR VDK izstrādāti dezinformācijas materiāli. Pēc trīs nedēļām ar ASV

---

[551] Кучанс М., С. 38.

[552] *Очерки истории Российской Внешней разведки*. Том 5. 1945 – 1965 годы. глав. Ред. Лебедев, С. Москва: Служба внешней разведки: Международные отношения, 2003, С. 9.

izlūkdienesta palīdzību "Tūrists" atgriezās Latvijā ar naudu, radioaparatūru, šifriem un ieročiem. LPSR VDK uzskatīja, ka arī turpmākā "Tūrista" izmantošana operatīvajā spēlē ar Rietumvalstu izlūkdienestiem bijusi veiksmīga.[553] Taču no 1954. gada, ja ne agrāk, Rietumvalstu izlūkdienesti zināja, ka no Latvijas iesūtītie "nacionālās pagrīdes" pārstāvji visi ir LPSR VDK aģenti. Līdz ar to dezinformēta tika LPSR VDK. Ārvalstu izlūkdienesti tēloja, ka tic LPSR VDK iesūtītajiem aģentiem un viņu pārvervēšanu izmantoja vienīgi nepareizas informācijas sniegšanai un uzmanības novēršanai no citiem uz Latviju potenciāli sūtītiem, ar LPSR VDK nesaistītiem Rietumvalstu izlūkdienestu aģentiem.

Neliels starptautiskās situācijas atslābums ap 1955. gadu ļāva LPSR VDK 1. daļai izmantot iespēju no latviešu emigrācijas ievākt informāciju, neizmantojot nelegālas rezidentūras. Izmantojot augošo padomju pilsoņu izbraukšanu uz ārvalstīm un ārvalstu pilsoņu iebraukšanu Latvijā, LPSR VDK 1. daļas operatīvie darbinieki ieguva vairākus avotus valstīs, kur kompakti dzīvoja latviešu emigranti. Latviešu trimdas organizāciju līderiem tika piespēlēti LPSR VDK aģenti no Latvijas. Līdz ar to LPSR VDK ieguva informāciju par latviešu emigrācijā notiekošajiem procesiem, nodeva LPSR VDK 2. daļai informāciju par iespējamiem Rietumvalstu izlūkdienestu aģentiem – trimdas latviešiem. Kopīgi ar PSRS VDK 1. Galvenās pārvaldes rezidentūrām LPSR 1. VDK vervēja aģentus – Rietumvalstu pilsoņus.

LPSR VDK 1. daļas iegūtā informācija, izstrādājot emigrācijas organizāciju līderus un aktīvistus, un pēc VDK domām atrastie pierādījumi par trimdinieku saikni ar ārvalstu specdienestiem tika izmantoti emigrācijas šķelšanai. Šādu uzdevumu LPSR VDK bija izvirzījusi LKP.[554] To VDK centās panākt, latviešu trimdas līderus apsūdzot nacionālsociālistu kara noziegumos (apogeju kampaņa sasniedza 1960. gados), kā arī cenšoties mākslīgi radīt opozīciju pašā emigrācijā. Viens no pirmajiem emigrācijas šķelšanas pasākumiem bija Zviedrijā dzīvojošo diriģenta Leona Reitera un viņa sievas Aldonas Tepferes, kura bija Zviedrijā dzīvojošā ģenerāļa V. Tepfera meita,

[553] Кучанс, М. С. 40.
[554] Кучанс, М. С. 41.

iespaidošana ar aģentūras palīdzību, lai panāktu abu atgriešanos Latvijā. 1956. gadā ar Leonu Reiteru pēc LPSR VDK 1. daļas norādījuma kontaktējās kāds "latviešu padomju rakstnieks", kurš Zviedrijā kā tūrists izspiegoja vairākus latviešus. 1957. gadā LPSR VDK 1.daļa L. Reitera izstrādi turpināja un 1958. gada sākumā viņš ar sievu atgriezās Latvijā.[555] Tur viņi politiski represēti netika un līdz ar to vismaz Zviedrijas latviešu trimdā vairs nevarēja runāt, ka trimdinieki pēc atgriešanās Latvijā nokļūst Sibīrijā.

Kopumā LPSR VDK izlūkošanas darbība ārvalstīs līdz divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu vidum vērtējama kā nesekmīga, jo LPSR VDK šajā jomā neguva nekādus vērā ņemamus panākumus. Minētajā laika posmā LPSR VDK nespēja izmantot arī tā sauktās komitejas darbam ar trimdiniekiem ārvalstīs, lai no trimdas latviešiem iegūtu izlūkinformāciju.

7. LPSR drošības iestāžu cīņa ar pretpadomju darbību

7.1. LPSR drošības iestāžu cīņa ar "pretpadomju propagandu un aģitāciju"

LPSR drošības iestāžu viena no visbiežāk izvirzītajām apsūdzībām visā pētījumā apskatītajā laika posmā bija apsūdzība par "pretpadomju propagandu un aģitāciju". Jau pēc Latvijas okupācijas 1940. gadā represīvās iestādes KPFSR Kriminālkodeksa 58.[10] pantu reālu un iedomātu režīma pretinieku apsūdzēšanai varēja izmantot, ņemot vērā ilggadējo pieredzi tā pielietošanā politiskos procesos Krievijā. 58.[10] pants bija viens no visbiežāk piemērotajiem pantiem jau 1940. gada jūnijā – augustā apsūdzētajiem Latvijas iedzīvotājiem.[556]

[555] Кучанс, М. С. 42.

[556] Ērglis, Dz., Šneidere, I., Vīksne, R., Žvinklis, A. "Padomju represijas Latvijā 1940. gada jūnijā – augustā". *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1964. gadā:*

Lielākajai daļai no šajā laikā apsūdzēto bijušās organizācijas *Pērkoņkrusts* 54 dalībniekiem 58.[10] panta minētais nodarījums blakus citiem "kontrrevolucionāriem" pantiem bija apsūdzību pamatā.[557]

1940. gadā un 1941. gadā Latvijā izveidojās vairākas pret režīmu vērstas pagrīdes organizācijas. Viena no skaitliski lielākajām bija organizācija *Tēvijas Sargi*, kas izdeva arī savu nelegālo avīzi *Ziņotājs*. 1941. gadā LPSR VDTK arestēja 73 organizācijas dalībniekus. Vairākiem no viņiem apsūdzībā uzrādīts arī 58.[10] pants. Par PSRS represīvo iestāžu nopietno attieksmi pret organizāciju liecina PSRS drošības komisāra V. Merkulova 1941. gada 8. aprīļa ziņojums par grupas arestu VK(b)P CK, PSRS TKP un PSRS IeTK.[558] Latvijas reokupācijas laikā režīms izmantoja 58.[10] pantu, lai represētu Latvijas iedzīvotājus par darbību Vācijas nacionālsociālistiskā režīma valdīšanas laikā Latvijā Otrā pasaules kara gados. 1944. gada 23. novembrī LPSR VDTK uzsāka 1944. – 1945. gadā vismasveidīgāko krimināllietu par Latvijas iedzīvotāju darbību nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā – krimināllietu par organizācijas *Latvijas sargi* darbību.[559] Organizācija izplatīja arī nelegālu avīzi *Par Latviju*. Organizācijas dalībnieks Ādolfs Krastiņš tika tiesāts pēc KPFSR Kriminālkodeksa 58.[2] panta – par bruņotu sacelšanos un pēc 58.[10] panta.[560] Izmantojot 58.[10] pantu, tika tiesāts arī organizācijas dalībnieks Maksis Cīrulis.[561]

Kā liecina nelegālās preses izdevumi un nelegālie uzsaukumi, pēc Otrā pasaules kara – četrdesmito gadu otrajā pusē – aktīvākie pretpadomju aģitācijas veicēji bija nacionālie partizāni un skolu

---

Latvijas vēsturnieku komisijas 2003. gada pētījumi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 13. sēj., Rīga: LVIA, 2004, 103. lpp.

557 Ērglis, Dz., Šneidere, I., Vīksne, R., Žvinklis, A., 118. – 119. lpp.

558 *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне.Сборник документов*. Том I. Книга вторая. Москва, 1995., С. 79 – 81.

559 LVA, 1986. f., 1. apr., 62. l.

560 *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 959., 961. lpp.

561 *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 145. lpp.

jaunieši.[562] 1948. gadā vien LPSR Iekšlietu ministrijas karaspēka Kara tribunāls izskatīja trīs jauniešu pretošanās grupu lietas (kopā 89 cilvēki), kuru dalībniekus apsūdzēja arī par pretpadomju aģitāciju.[563]

Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, Latvijas iedzīvotāju represēšana par pretpadomju aģitāciju un propagandu neapsīka arī pēc J. Staļina nāves 1953. gada 6. martā un PSRS MP priekšsēdētāja vietnieka un iekšlietu ministra L. Berijas valsts reformu laikā un arī pēc L. Berijas notiesāšanas. 1953. gadā no marta PSRS Prokuratūrā uzraudzības lietvedība tika uzsākta par 50 LPSR iedzīvotājiem, kuri tika apsūdzēti pēc 58.[10] panta. Vairāki no apsūdzētajiem tika apsūdzēti par necienīgu izteikšanos sakarā ar J. Staļina slimību un nāvi.[564] Tā, piemēram, vēl pirms J. Staļina nāves – 1953. gada 4. martā tika aizturēta un pēc tam notiesāta strādniece Faina Stepanova, kura par J. Staļinu bija teikusi:

> "Nomirs – tad būs labāk. Viņš neko labu nav izdarījis. Tikai organizējis kolhozus."[565]

Par tajā pašā dienā izteiktajiem pret J. Staļinu vērstajiem apvainojumiem LPSR VDM 11. martā Rīgā arestēja arī uzskaitvedi Liliju Bobrovu[566].

Rīgas cementa rūpnīcas strādnieks Rūdolfs Adamovičs 1953. gada 7. martā tika aizturēts par J. Staļina nonievāšanu sakarā ar viņa nāvi[567]. Tādu pašu nodarījumu inkriminēja 13. martā aizturētajam strādniekam Imantam Vičim. Arī L. Berijas veikto reformu laikā 1953.

---

[562] Bambals, A. "Lietiskie pierādījumi Latvijas PSR VDK kriminālliet̄as – nacionālo partizānu vēstures avots (1944 – 1956)". *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. Starptautiskās konferences materiāli, 2005. gada 7. – 8. jūnijs, Rīga. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 17. sēj. Rīga: LVIA, 2006, 154. – 177. lpp.

[563] LVA, 270. f., 25. apr., 373. l., 86. – 93. lp.

[564] *58.[10]. Надзорные производства Прокуратуры СССР по делам об антисоветской агитации и пропаганде: Аннотированный каталог. Март 1953 – 1991*. Россия. XX век. Документы. ред. Козлов В., Мироненко С., Москва: Международный фонд Демократия, 1999, С. 12 – 212.

[565] 58.[10]. С. 42.

[566] 58.[10]. С. 67.

[567] 58.[10]. С. 38.

gadā turpinājās Latvijas iedzīvotāju aizturēšana. 1953. gada 27. martā tika aizturēts salicējs Eduards Gūtmanis par pretpadomju literatūras turēšanu savā dzīvoklī[568]. 1953. gada 3. aprīlī par pretpadomju aģitāciju – padomju varas un kolhozu iekārtas gānīšanu tika aizturēts un vēlāk notiesāts Kandavas rajona kolhoznieks Osvalds Zeps[569].

1957. – 1958. gadā par pretpadomju propagandu un aģitāciju notiesāto skaits PSRS un LPSR krasi pieauga. Tam pamatā 1956. – 1957. gada politiskās norises Padomju Savienībā un Austrumeiropā: 1956. gada PSKP XX kongresa nostādnes par staļinisma nosodīšanu un līdz ar to saistītās cerības par režīma liberalizāciju, ortodoksālo staļinistu apjukums jaunajā situācijā, 1957. gada V. Molotova, Lāzara Kaganoviča un Grigorija Maļenkova atstumšana no PSRS varas virsotnes.

1957. – 1958. gadā par "pretpadomju propagandu un aģitāciju" notiesāto skaitu palielināja arī cilvēki, kuri izteica savu viedokli par 1956. gada pārmaiņām Polijas un Ungārijas iekšpolitikā.

7.1.1. 1956. gada Ungārijas revolūcija un pretpadomju izpausmju apkarošana LPSR

1956. gada 22. – 24. oktobrī Ungārijā notika sacelšanās pret tā sauktās "sociālistiskās valsts" režīmu. Ungāri pieprasīja demokrātisku režīmu un PSRS armijas izvešanu no valsts. Par jauno valdības vadītāju kļuva Imre Nāģs, kurš 1. novembrī paziņoja par Ungārijas neitralitāti un izstāšanos no PSRS vadītās Varšavas līguma valstu militārās savienības. 4. novembrī pēc asiņainām kaujām, ungāriem zaudējot ap 20 000 cilvēkus, Budapeštas ielās ieripoja PSRS tanki. Sacelšanās tika apspiesta.

Okupētajā Baltijā Ungārijas notikumi atbalsojās diezgan plaši. Visskaļāk Ungārijas piemērs tika izkliegts Lietuvā. 1956. gada novembra sākumā – laikā, kad lietuviešu kapos katoļi arī tagad aizlūdz par mirušo dvēselēm – notika stihiskas demonstrācijas. Skanēja izsaucieni: "Brīvību Lietuvai", "Sekosim Ungārijas piemēram", "Nost

[568] 58.[10]. C. 139 – 140.
[569] 58.[10]. C. 158.

komunistus", "Krievi, vācieties ārā no Lietuvas", tika dziedāta Lietuvas Republikas himna. Kauņā demonstrācijā piedalījās pat vairāk nekā 20 000 cilvēku – tam laikam tas bija milzīgi liels skaits visas PSRS mērogā. Viļņā – vairāk nekā 500 cilvēku. Kauņā ap 150 demonstrantiem caur milicijas ķēdēm izdevās izlauzties līdz pilsētas centram un ar pret Maskavu vērstiem saucieniem doties garām VDK un kompartijas komitejas ēkām. Savukārt Igaunijā visaktīvākie Igaunijas notikumu atbalstītāji bija studenti. 27. oktobrī studentu sarīkojumā Tallinas Politehniskajā institūtā studenti publiski izteica atbalstu Ungārijas notikumiem. Institūta laborants M. Sipiso uzstājās ar runu, ka visi studenti jūt līdzi ungāriem un viņu vēlmei atbrīvoties no krieviem. Ja līdzīgi nemieri notiktu Igaunijā, Sipiso apsolīja pirmais ieņemt Igaunijas PSR valdības ēku. 26. oktobrī vairāki Tallinas Politehniskā institūta studenti vērsās pie Tartu Universitātes studentiem ar vēstuli, kurā aicināja uz līdz tam nedzirdētu pārdrošību – komunistiskās jaunatnes organizācijas vietā izveidot neatkarīgu studentu organizāciju. Idejai radās piekritēji ne tikai Tartu Universitātē, bet arī Igaunijas Lauksaimniecības akadēmijā. Sava pieeja komjaunatnes jautājumam bija Viļņas Universitātes studentiem. Viņi universitātes 28. oktobra komjaunatnes konferencē aicināja augstskolā likvidēt krievu valodas apmācību un studentu grupas, kuras tika apmācītas vienīgi krievu valodā. Rezultātā, lai gan vairāk nekā piektdaļa universitātes komjauniešu bija cittautieši, tās komjaunatnes komitejā tika ievēlēti vienīgi lietuvieši.

Rīgā atbalstu ungāriem atklāti izteica vairāku uzņēmumu strādnieki, atbalstot ungāru strādnieku prasības savai valdībai un uzskatīja, ka tāpat jārīkojas arī pie mums. Dzelzceļa depo strādnieks Kohans pat izteicās:

> "Mums arī varēja būt tāda sacelšanās kā Ungārijā, jo strādnieku materiālais stāvoklis ir ļoti slikts".

Savukārt VEF virpotājs Ušakovs no vietējā kompartijas pirmorganizācijas vadītāja gribēja dzirdēt atbildi jautājumam, kāpēc

Ungārijā strādnieki streiko, lai uzlabotu savu stāvokli, bet Latvijā streikot nedrīkst.[570]

1956. gada novembra vidū Ventspils 1. vidusskolas 10. klasē politinformācijas nodarbībā par Ungārijas notikumiem viens no klases skolniekiem atklāti stāstīja, visticamāk, no Rietumu radiopārraidēm iegūtas ziņas par PSRS armijas zvērībām Ungārijā. Klases audzinātāja puisim ļāva runāt. Lai gan jau oktobra vidū 11. klases skolēns Ābols visas klases vārdā bija uzrakstījis vēstuli Ņ. Hruščovam, kurā aizstāvēta neatkarības piešķiršana Latvijai, skolas kompartijas biedru sapulcē par notikušo klusēja.[571] Par Ungārijas notikumiem LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājam V. Lācim vēstuli nosūtīja dzejnieks Ojārs Vācietis.

LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs un LKP CK loceklis V. Lācis 1959. gada 1. jūlija PSKP CK Prezidija sēdē par Ungārijas notikumu ietekmi Latvijā izteicās šādi:

> "Jāsaka tieši, ka ungāru notikumi sacēla daudz putekļu gan inteliģencē, gan jaunatnē. Viņi sākumā nesaprata, kas tie par notikumiem, un uzskatīja tos par revolūciju [..] Mūsu nacionālisti pacēla galvas pat tiktāl, ka draudēja: "Ja mums būs tāda situācija – pakārsim, nošausim". Dažus bija jāpieliek pie vietas. Un tad daži mūsu biedri, paturot prātā ungāru notikumus un aizbildinoties, ka jāņem vērā visi faktori, sāka rūpēties, lai pie mums tādu asumu nebūtu. Tā arī tas sākās [domātas nacionālkomunistu aktivitātes – Aut.]."[572]

Pēc Ungārijas revolūcijas – 1957. gadā LPSR VDK ierosināja vairākas krimināllietas par pretpadomju propagandu un aģitāciju pret cilvēkiem, kuri vārdos atbalstīja Ungārijas sacelšanos. 1956. gada 21. novembrī tika aizturēts kurinātājs Hugo Briedis. Viņš 1956. gada

---

[570] KVJLVA, 5. f., 31. apr., 59. l., 203. – 206. lp.; 62. l., 89, 90. lp.
[571] LVA, PA-131. f., 16. apr., 32. l., 1. – 3. lp.
[572] "№ 198. Стенографический запись заседания Президиума ЦК КПСС по "Информации Н. А. Мухитдинова о поездке в Латвию" и информации т. Шикина "О результатах проверки работы в Азербайджанской парторганизации", *Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы*, том 1. Президиум ЦК КПСС. 1954 – 1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления. В 3 томах, глав. ред. А. Фурсенко. Москва: РОССПЭН, 2003, С. 374.

6. novembra svinīgajā sanāksmē par godu 1917. gada oktobra apvērsumam pajautāja:

"Kad pie mums mainīsies vara tāpat kā Ungārijā?"[573].

1957. gada 14. februārī LPSR VDK arestēja atslēdznieku Juriju Lobānovu par ungāru sacelšanās slavēšanu milicijas iecirknī pēc viņa aizturēšanas par huligānismu.[574]

Represijas pret Ungārijas revolūcijas piekritējiem Latvijā izrietēja no PSKP CK politikas pret Ungāriju un attieksmes pret revolūcijas atbalstītājiem PSRS. Tā kā Latvija bija tā sauktā PSRS nacionālā republika, Latvijā represīvā vēršanās pret Ungārijas notikumu atbalsīm bija saasināta. Situāciju Latvijā saasināja arī PSKP CK neuzticība daļai no LKP CK vadības. Maskava un vietējie kompartijas stingrā kursa aizstāvji vēršanos pret tiem LKP biedriem, kuri mēģināja kaut cik iestāties par latviešu interesēm, uzsāka tūlīt pēc Ungārijas sacelšanās. PSKP CK neapmierinātība ar LKP vadību, kas apogeju sasniedza 1959. gada LKP jūlija plēnumā, brieda jau tūlīt pēc Ungārijas notikumiem. Taču cīņas par varu LKP saistība ar pastiprinātu Latvijas iedzīvotāju represēšanu par pretpadomju aģitāciju un propagandu divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu otrajā pusē vēl jāpēta.

Par LKP CK biroja attieksmi pret Ungārijas notikumu atbalsīm Latvijā liecina biroja izteiktais stingrais rājiens LPSR kultūras ministra vietniekam Pāvelam Čerkovskim, kas tika pieņemts LKP CK sekretāra Miglinika spiediena rezultātā. Pēc Ungārijas notikumiem P. Čerkovskis izteicās, ka nepareizi traktētais nacionālais jautājums izraisīja Ungārijas notikumus un satraucoši, ka šādi notikumi iespējami arī Latvijā. P. Čerkovski pēc LKP Daugavpils komitejas sekretāra Rudomjotova domām aizstāvējis E. Berklavs.[575] E. Berklavs gan bija aizstāvējis Rudomjotovam pretējo P. Čerkovska viedokli par nepieciešamību Daugavpilī kultūras dzīvi attīstīt arī latviski.[576] Taču par E. Berklava atbalstu P. Čerkovskim Ungārijas jautājumā ziņu nav.

---

[573] 58.[10]. C. 12 – 265.

[574] 58.[10]. C. 309 – 310.

[575] "Latvijas KP Centrālās Komitejas VII, slēgtā plēnuma stenogramma 1959. gada 7.-8. jūlijā", *Padomju Latvijas Komunists*, 1989, Nr. 6, 80. – 81. lpp.

[576] Berklavs, E. *Zināt un neaizmirst*. Rīga: Preses nams, 1998, 170. – 176. lpp.

1956. gada 6. novembrī – divas dienas pēc PSRS vadītās militārās intervences Ungārijā – PSKP CK savienoto republiku partijas orgānu daļas vadītāja vietnieks P. Pigaļevs PSKP CK nosūtīja izziņu par savienoto republiku partijas organizāciju veikto darbu, lai darbaļaudīm izskaidrotu notikumus Ungārijā. Dokumentā fiksēts, ka PSRS, īpaši Baltijas republikās un Rietumbaltkrievijā atsevišķi cilvēki izteikuši arī oficiālajam padomju viedoklim Ungārijas jautājumā neatbilstošus uzskatus.[577]

1956. gada 24. novembrī PSKP CK Savienoto republiku partijas orgānu daļas vadītājs J. Gromovs ar pavadvēstuli nosūtīja CK tai adresētu LKP CK sekretāra Jāņa Kalnbērziņa ziņojumu par vairāku LKP CK biroja un CK locekļu politiski kļūdainu viedokli valodu jautājumā. 1956. gada 23. novembrī LKP vadītājs J. Kalnbērziņš parakstīja PSKP CK adresētu vēstuli ar sūdzību, ka LKP CK biroja 12. novembra sanāksmē E. Berklavs, kā arī Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs Kārlis Ozoliņš sazvērējušies un uzstājušies ar iepriekš sagatavotām politiski kļūdainām runām. Minētajā sanāksmē E. Berklavs, kurš tobrīd bija LKP Rīgas komitejas pirmais sekretārs, operēja ar statistiku par latviešu mazākumu LKP un republikas pārvaldes institūcijās, kā arī arvien pieaugošo cittautiešu migrantu skaitu Latvijā un it sevišķi Rīgā. K. Ozoliņš uztraucās par to, ka, LKP dominējot krieviem, tā nestrādā vietējā valodā un kļūst līdzīga sektai.

J. Kalnbērziņš Maskavai sūdzējās arī par E. Berklava uzstāšanos 19. novembra LKP CK biroja sanāksmē, kurā E. Berklavs ierosinājis izvirzīt prasību republikas iestāžu vadītajiem iemācīties latviešu valodu divos gados, pretējā gadījumā atceļot no darba un piedāvājot izbraukt no Latvijas. Tāpat J. Kalnbērziņa dusmas izpelnījās LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Vilis Krūmiņš, kurš pauda satraukumu par daļas LKP vadības vēlmi nepieļaut latviešu valodas lietošanu publiskajā telpā, un Latvijas Valsts Universitātes rektors Jurgens, kurš norādīja, ka "bauru" valodā bija ielauzījušies pat vācu baroni, bet LKP rajonu sekretāri, kuri ir krievi, latviski nemāk. Savukārt ar notiekošo neapmierinātais LKP CK otrais sekretārs Kašņikovs steidza zvanīt uz Maskavu, ka pēc 19. novembra sēdes pie

[577] KVJLVA, 5. f., 31. apr., 62. l., 89. – 91. lp.

viņa vērsušies vairāki augsta līmeņa republikas vadītāji – latviešu valodas nepratēji, kuri lūdza norīkojumu aizbraukšanai no Latvijas.[578]

28. novembrī J. Gromovs vērsās pie PSKP vadības ar minētās daļas ziņojumu par nacionālistisku un pretpadomju izpausmju pastiprināšanos Baltijas republikās. Ziņojumā īpaši uzsvērts, ka Maskavai netīkamās izpausmes Baltijā pastiprinājušās pēc notikumiem Ungārijā. Pēc PSKP CK Savienoto republiku partijas orgānu daļas domām Baltijas republikās pretpadomju un nacionālistiski izlēcieni notikuši arī tādēļ, ka partija, tautu audzinot, neņem vērā vietējos apstākļus un īpatnības. Baltijas republikās vēl spēcīgas esot buržuāziskās ideoloģijas paliekas. Iedzīvotāji klausoties Rietumu radiostacijas un sarakstoties ar tautiešiem Rietumvalstīs.[579] Ja 1955. gadā Latvijas PSR un Lietuvas PSR vadītājiem J. Gromovs pārmeta neprasmi saimniekot un vairākus vietējos kompartijas CK un Ministru Padomju darbiniekus ieteica nomainīt ar kadriem no Krievijas Federācijas, Baltkrievijas un Ukrainas[580], tad 1956. gadā Baltijas republiku vadītājiem tika pārmesta nespēja nodrošināt politisko vadību. Minētajā PSKP CK savienoto republiku partijas orgānu daļas 1956. gada 28. novembra izziņas pavadvēstulē PSKP CK tika norādīts, ka Baltijas republiku kompartiju vadītāji pietiekami nevēršas pret nacionālistiskajām un pretpadomju izpausmēm. Bet daži no viņiem pat izsakot viedokli, ka stāvokli var vienīgi mainīt, ja krievu darbiniekus nomainot ar vietējiem. Izziņā tika pieminēta LKP Rīgas komitejas pirmā sekretāra E. Berklava prasība darbiniekiem prast latviešu valodu.[581]

PSKP CK Savienoto republiku partijas orgānu daļas 1956. gada 28. novembra ziņojumā E. Berklava, V. Krūmiņa un J. Jurgena izteikumi LKP CK biroja sanāksmēs tika nodēvēti daudz spēcīgāk nekā J. Kalnbērziņa 23. novembra ziņojumā uz Maskavu. Ja Kalnbērziņš tā saukto nacionālkomunistu izteikumus atzina par politiski kļūdainiem, tad Maskavā tie tika atzīti par politiski kaitīgiem nacionālistiskiem izlēcieniem. Pēc J. Gromova domām pieņēmumi, ka situāciju var uzlabot, vadošos amatos krievus nomainot ar vietējiem, jāatzīst par

[578] KVJLVA, 5. f., 31. apr., 59. l., 58. – 61. lp.
[579] Turpat, 202. – 212. lp.
[580] KVJLVA, 5. f., 31. apr., 26. l., 40. – 41., 45. – 46. lp.
[581] KVJLVA, 5. f., 31. apr., 59. l., 202. – 212. lp.

kļūdainiem. J. Gromovs novērtēja, ka pretpadomju izpausmes Baltijā vietējie vadītāji neapkaro un pat nenovērtē. Tādēļ daļa CK ieteica Baltijas republiku komunistisko partiju vadītājus pa vienam izsaukt uz Maskavu, lai viņiem norādītu, kā republikās uzlabot organizatorisko un politisko darbu.[582] PSKP vadībā izpaudās gan neapmierinātība ar pretpadomju noskaņojumu Latvijā, gan neapmierinātība ar to, ka LKP CK pietiekami aktīvi nereaģē uz pretpadomju izpausmēm un pati pieļauj nacionālistiskus izlēcienus.

Neskatoties uz Maskavas dusmām par vēršanos pret krievu tautības un krievu valodas dominējošo stāvokli Latvijas PSR, 1956. gada 6. decembrī LKP CK birojs pēc E. Berklava un viņa atbalstītāju pūliņiem pieņēma lēmumu *Par latviešu un krievu valodas mācīšanos vadošajiem kadriem*.[583] Lēmums paredzēja, ka partijas un valsts iestāžu darbiniekiem latviešu valoda jāapgūst divu gadu laikā, savukārt latviešu darbiniekiem jāprot krievu valoda. Tajā pašā dienā PSKP CK Prezidijs pieņēma lēmumu apstiprināt CK vēstuli visām partijas organizācijām par pretpadomju un naidīgu elementu izlēcienu novēršanu, kā arī uzdeva PSRS Prokuratūrai, Augstākajai tiesai un VDK pastiprināti vērsties pret padomju valsts vājinātājiem.[584] Vēstule brīdināja par "nacionālistisko elementu" valstij bīstamo darbību arī Baltijas republikās. Partijas biedriem gluži staļiniskā stilā tika atgādināts:

> "[..] Attiecībā uz ienaidnieka pabirām nevar būt cita viedokļa kā ar viņiem cīnīties. Proletariāta diktatūrai pret viņiem jāvēršas stingri un nesaudzīgi. Mūsu svarīgākajam pienākumam jābūt boļševistiskā vērīguma paaugstināšanai, revolucionāras modrības pastiprināšanai, ar proletariāta diktatūras visiem līdzekļiem jau saknē nocērtot noziedzīgas prettautiskas darbības"[585].

---

[582] KVJLVA, 5. f., 31. apr., 59. l., 202. lp.

[583] "Latvijas KP Centrālās Komitejas VII, slēgtā plēnuma stenogramma 1959. gada 7.-8. jūlijā". *Padomju Latvijas Komunists*, 1989, Nr. 6., 91. lpp.

[584] *Постановления. 1954 – 1958*, том 2. Президиум ЦК КПСС. 1954 – 1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления. В 3 томах, глав. ред. А. Фурсенко. Москва: РОССПЕН, 2006, С. 493.

[585] *Постановления. 1954 – 1958*,. том 2, С. 503 – 504.

Notikumiem Ungārijā un to ietekmei uz PSRS sabiedrību PSKP CK pievērsa lielu uzmanību. PSKP CK Prezidija 1956. gada 19. decembra sēdē tika nolemts apstiprināt PSKP CK vēstuli partijas organizācijām *Par partijas organizāciju masu politiskā darba pastiprināšanu un naidīgu, pretpadomju elementu izlēcienu novēršanu*. PSKP CK Prezidijs vēstuli nolēma nosūtīt komunistiskās partijas savienoto republiku CK, novadu, apgabalu, pilsētu un rajonu komitejām ar rīkojumu vēstuli apspriest visās PSKP pirmorganizācijās.[586] Vēstulē tika norādīts, ka 1956. gada oktobra–novembra notikumi Ungārijā bijuši kontrrevolūcijas mēģinājums sagraut proletariāta diktatūru un iznīcināt sociālistisko iekārtu, atjaunojot muižnieku un kapitālistu varu, uzspiest Ungārijai fašistisku režīmu, izraisīt jaunu kara perēkli utt., taču ungāru tauta ar padomju karaspēka palīdzību sociālistiskos iekarojumus nosargājusi. Tomēr starptautiskās kapitālistiskās reakcijas ietekmē nožēlojamas pretpadomju elementu paliekas vēl sastopamas arī PSRS. Šie elementi izmantojot vairāku komunistu un partijas organizāciju vadītāju bezrūpību un mietpilsonisko labsirdību un savu rīcību maskē ar vārdiem par kritiku un paškritiku, cīņu par demokrātiju. Viņi cenšas saviem mērķiem izmantot valstī vēl joprojām pastāvošās grūtības un neizdarības. Pretpadomiski noskaņotie apmelojot komunistiskās partijas un valsts politiku un izplatot provokatīvas baumas. Naidīgajiem elementiem dažviet izdodoties ietekmēt nepietiekami idejiski nobriedušus cilvēkus, kuri atkārto radiostaciju *Amerikas Balss*, *BBC* un *Brīvā Eiropa* izdomājumus par padomju iekārtu.

Minētajā PSKP CK vēstulē atrodami arī vārdi, kas, domājams, tieši vērsti Baltijas, varbūt pat īpaši Latvijas virzienā:

> "Ir ne mazums piemēri, kad komunisti un partijas darbinieki izlēmīgi nevēršas pret pretpadomju propagandu, ienaidnieka izlēcieniem un velkas notikumu astē. Vēl trakāk. Ir arī tādi "komunisti", kuri maskējoties ar partejiskumu un izmantojot cīņas ar personības kultu lozungus, paši nostājas pretpartijiskās pozīcijās. Viņi pieļauj izlēcienus pret partiju, apšauba tās kursa pareizību [..] bīstami un nepiedodami ir tas, ka partijas organizācijas ir pasīvas. Viņus novērtējot, tās bieži

[586] KVJLVA, 89. f., 6. apr., 2. l., 1. lp.

> palaiž garām šos faktus un neparāda ļeņinisko principialitāti un partejiskumu, nedod organizētu pretsparu pretpartijiskām un demagoģiskām runām un izlēmīgi nevēršas pret pretpadomju, naidīgiem elementiem. Jāsaka tieši, ka partijas organizācijas vairākos gadījumos aizmirst, ka pret pretpadomju, naidīgiem elementiem partija vienmēr cīnījusies un cīnīsies nesamierniecisku un noteikti"[587].

Šādas PSKP norādes varēja sekmēt cīņas ar pretpadomju aģitāciju un propagandu pastiprināšanos.

Neskatoties uz novērotajām pretpadomju izpausmēm PSRS pēc 1956. gada Ungārijas un Polijas notikumiem, 1956. gadā PSKP vēl nerunāja par plašu "kapitālistisko valstu ideoloģisko diversiju" kā 1960. gados, secinot, ka imperiālistu propagandu pieņēmis niecīgs skaits PSRS iedzīvotāju, bet 1956. gada Ungārijas notikumi ietekmējuši galvenokārt tikai dažus tūkstošus Baltijas republiku iedzīvotāju.[588] 1957. gadā PSRS par "kontrrevolucionāriem noziegumiem" tiesāto skaits sasniedza 2498 cilvēkus.[589] No minētajiem 84,5% tika notiesāti par pretpadomju aģitāciju un propagandu.[590] 1957. gadā par pretpadomju propagandu un aģitāciju PSRS tika apsūdzēti 1964 cilvēki, no tiem vismaz divdesmit LPSR iedzīvotāji. 1958. gadā visā PSRS pēc 58.[10] panta tika apsūdzēti 1416 cilvēki, t. sk. vismaz 24 LPSR iedzīvotāji. 1959. gadā pēc 58.[10] panta tika apsūdzēti vismaz 15 LPSR iedzīvotāji. Salīdzinot ar 1953. gadu, kad par propagandu un aģitāciju tika apsūdzēti vismaz 50 cilvēki, 1957. – 1959. gados apsūdzēto LPSR iedzīvotāju skaits nav liels. Taču jāņem vērā, ka gados, kas sabiedrības lielā daļā tiek saistīti ar Hruščova atkušņa periodu, par samāksloto un nebūt ne smagāko KPFSR Krimināl kodeksā definēto noziegumu pretpadomju propagandu un aģitāciju tika apsūdzēti ievērojami vairāk LPSR iedzīvotāju nekā 1954. – 1956. gadā (13 cilvēki).[591]

---

[587] KVJLVA, 89. f., 6. apr., 2. l., 1. – 13. lp.
[588] KVJLVA, 5. f., 31. apr., 59. l.; 62. l.
[589] Крамола. *Инакомыслие при Хрущеве и Брежневе: 1953 – 1982* гг., Москва, С. 38.
[590] Крамола. С. 39.
[591] Крамола. С. 36.

7.2. LPSR drošības iestāžu darbība Latvijas reliģisko konfesiju vidē

No 1946. gada PSRS un Latvijā ticīgo uzraudzību un daļēji arī represēšanu veica speciāla "O" daļa Vissavienības un republiku drošības iestādēs reliģisko kultu uzraudzīšanai. "O" daļu PSRS VDM struktūrā izveidoja 1946. gadā 4. maijā. Pirms tam šīs funkcijas veica PSRS VDTK 2. pārvalde un LPSR VDTK 2. daļa. 1953. gadā, kad apvienoja VDM un IeM vienotā PSRS IeM, reliģiskās konfesijas uzraudzīja PSRS IeM 4. pārvalde, LPSR VDTK 4. daļa, bet no 1954. gada PSRS VDK 4. pārvalde un LPSR VDTK 4. daļa[592].

Padomju Savienībā valdošā režīma ideoloģija paredzēja, ka "sociālisma apstākļos reliģija nav nepieciešams sociālās sistēmas elements", jo sociālais taisnīgums padomju valstī mazina pieprasījumu pēc reliģijas kā "aizkapa atmaksas". Komunistiskā partija noraidīja "mēģinājumus reliģiju izmantot, lai kaitētu sabiedrības un personības interesēm"[593]. Teorētiski PSRS bija garantēta apziņas brīvība, taču tā bija deklaratīva. 1944. – 1956. gados komunistiskais režīms Latvijā uzsāka dažādu konfesiju baznīcu pakļaušanu savām interesēm, izrēķinoties ar garīdzniekiem un ticīgajiem, kuri neatbalstīja režīmu un tā politiku reliģijas jautājumos. Konfesijas Latvijā nevarēja iespiest reliģisko literatūru. Uzlikto nodokļu dēļ draudzēm bija jāatsakās no daudzām baznīcu celtnēm, kuras pēc tam tika izpostītas un apgānītas. Mākslīgo ierobežojumu (augsti nodokļi, prasība pēc liela draudžu locekļu skaita u.c.) dēļ režīms likvidēja daudzas draudzes, klosterus un spieda dažādas konfesijas apvienoties vienā baznīcā. Reliģiju PSRS komunistiskais režīms uzskatīja par ienaidnieci, baidoties, ka paša režīma definētais formās izplūdušais un reāli kā ideoloģija neeksistējošais "klerikālais antikomunisms" un "klerikālais nacionālisms" reliģiskās jūtas ļaunprātīgi izmanto antikomunistiskiem

---

[592] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 34 – 81.

[593] "Reliģija". *Politiskā enciklopēdija*. Galv. redaktors P. Jērāns. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1987, 579. lpp.

mērķiem. Pēc komunistiskā režīma domām buržuāziskā propaganda reliģiju bija pārvērtusi par ideoloģiskās cīņas ieroci, piešķirot tai nacionālistisku pretpadomju ievirzi.[594] Komunistiskais režīms konfesijas Latvijā vienkārši aizliegt nevarēja, jo 1940. gados baznīcai uzticīgi bija vēl ļoti daudzi Latvijas iedzīvotāji. 1935. gadā Latvijā bija 1 075 641 luterāņi, t. i. 55,14% iedzīvotāju.[595] Lai gan karadarbības un emigrācijas rezultātā ticīgo skaits bija samazinājies, reliģijai joprojām bija dziļas tradīcijas sabiedrībā. Lai cīnītos pret klerikālo antikomunismu un klerikālo nacionālismu, Latvijas PSR režīms izmantoja PSRS MP (nevis LPSR MP) pakļauto Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto Latvijā un LPSR drošības iestādes. Latvijas "tīrīšanās", ko veica padomju represīvās iestādes 1944. gada beigās – 1945. gada sākumā, LPSR VDTK arestēja 24 pareizticīgo un piecus katoļu priesterus, astoņus luterāņu mācītājus.[596] 1945. gada janvārī LPSR VDTK jau īstenoja operatīvo pasākumu plānu un plānu ar aģentūras izmantošanu, lai izstrādātu luterāņu, katoļu un pareizticīgo garīdzniecību.[597]

Latvijas luterāņu un katoļu baznīcas okupācijas režīms sev centās pakļaut par katru cenu tādēļ, ka luteriskā un katoļu baznīca nebija pakļauta vienotam PSRS režīmam lojālam garīdzniecības vissavienības centram. 1944. un 1945. gadā Latvijas pareizticīgie un baptisti tika iekļauti vienotā vissavienības struktūrā, kas nodrošināja kontroli pār šo Latvijas konfesiju ticīgajiem. Savukārt katoļu baznīcai centrs atradās Vatikānā, bet Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas vadītājs (līdz 1948. gada martam) arhibīskaps Teodors Grīnbergs atradās emigrācijā.

Kā liecina Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotā V. Šeškena darbība tūlīt pēc Latvijas otrreizējās okupācijas, pilnvarotā un LPSR VDTK uzdevumi un taktika pilnībā saskanēja. Nav dokumentu par

---

[594] "Reliģija". *Politiskā enciklopēdija*. Galv. redaktors P. Jērāns. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1987, 579. lpp.
[595] LVA, 1448. f., 1. apr., 239. l., 22. – 24. lp.
[596] Dreimane, I. "Latvijas kristīgo konfesiju garīdznieki nacionālās pretošanās kustībā (1944 – 1953)". *Okupācijas režīmi Latvijā 1940. – 1956. gadā*. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2001. gada pētījumi. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 7. sēj. Rīga: LVIA, 2002, 224. lpp.
[597] KFVA, r-9401. f., 2. apr., 92. l., 212. – 219. lp.

V. Šeškena un LPSR VDTK sadarbību, taču garīdzniecības kontrole ar VDTK aģentūras palīdzību, nepaklausīgo garīdznieku represēšana pilnībā atbilst V. Šeškena parakstītajos dokumentos paustajiem mērķiem: konfesiju pakļaušanai padomju varai un to darbības ievirzīšanai varai vajadzīgajā gultnē.

Divdesmitā gadsimta četrdesmito gadu otrajā pusē LPSR vislielākās problēmas konfesiju pakļaušanā sagādāja Romas katoļu baznīca, kuras vadība atradās Vatikānā. Citām Latvijas reliģiskajām konfesijām centrs nebija ārvalstīs. Tāpēc LPSR drošības iestādes pastiprināja katoļu konfesijas kontroli Latvijā, lai nepieļautu "pretpadomju aģitāciju un propagandu" un spiegošanu. PSRS visādi centās traucēt savas valsts katoļu garīdznieku kontaktus ar Vatikānu. Kā 1956. gada 4. aprīlī PSRS MP Reliģisko kultu lietu padomes priekšsēdētājs I. Poļanskis ziņoja PSKP CK, pirmajos gados pēc Otrā pasaules kara Lietuvā, Latvijā, Rietumukrainā un Rietumbaltkrievijā katoļu baznīca nebija lojāla padomju varai. Tā nav atzinusi PSRS normatīvos aktus kultu lietās, atteikusies no draudžu un baznīcu reģistrācijas, atklāti propagandējusi reliģiju. Režīmam problēmas sagādājis tas, ka konservatīvie katoļi dažādi pretojušies vietējās varas pasākumiem, kuri bija vērsti pret baznīcu. Tāpat visās iepriekš minētajās teritorijās katoļu baznīcas garīdznieki atbalstījuši nacionālos partizānus[598] (Latvijā tie bija gan tikai 10 garīdznieki[599]). PSRS MP Reliģisko kultu lietu padomes priekšsēdētāja 1956. gada 4. aprīļa ziņojumā arī tika teikts, ka iepriekš uzskaitīto iemeslu dēļ pēckara gados tika veikti pasākumi, kas ierobežoja katoļu baznīcas darbību un ierobežoja šīs konfesijas tiesības, salīdzinot ar citām konfesijām. 1945. – 1949. gados PSRS Rietumu teritorijās tika represēti daudzi ksendzi un vairāki bīskapi, likvidēti visi katoļu klosteri, aizliegta visu ordeņu (jezuītu, franciskāņu, bernardīnu, kapucīnu u.c.) un citu katoļu organizāciju darbība. Ar speciāliem Latvijas PSR un Lietuvas PSR Ministru Padomes lēmumiem tika aizliegta jauniešu masveida iesvētīšana. Katoļiem neļāva drukāt baznīcas literatūru, ksendziem ierobežoja piedalīšanos svinīgajos dievkalpojumos. Katoļiem neļāva

[598] KVJLVA, 5. f., 33. apr., 23. l., 1. lp.
[599] Dreimane I., 266. lpp.

celt jaunas un remontēt kara gados sagrautās baznīcas. Kā secināja PSRS MP Reliģisko kultu lietu padome priekšsēdētājs I. Poļanskis, tad 1956. gadā katoļu garīdzniecība (arī tās virsotne) tiešo un netiešo represiju rezultātā bija kļuvusi lojāla padomju varai un tās pasākumiem. Visi bīskapi lielākā vai mazākā mērā tika iesaistīti cīņā par mieru – PSRS ideoloģizētajā kampaņā, kas it kā propagandēja mieru[600], par militāro konfliktu cēloni uzskatot vienīgi kapitālistu imperiālistisko politiku un nepieminot PSRS agresijas (piemēram, Vācijas Demokrātiskās Republikas strādnieku apspiešanu 1953. gadā). Neskatoties uz katoļu garīdzniecības attieksmes maiņu pret padomju varu, vēl 1956. gadā katoļu konfesija nebija vienlīdzīga, salīdzinot ar pārējām PSRS eksistējošām konfesijām.[601] Ņemot to vērā, arī vēl 1956. gadā pastāvēja uzticības plaisa starp varu un Romas katoļu baznīcu.

1945. gada sākumā LPSR VDTK centās izmantot Latvijas Romas katoļu baznīcu savās interesēs. LPSR valsts drošības ministrs A. Noviks pieprasīja arhibīskapam metropolītam Antonijam Springovičam izdot apkārtrakstu, kurā nosodīta nacionālo partizānu darbība. A. Springovičam iedeva jau uzrakstītu tekstu, kurš metropolītam bija jāparaksta. Taču parakstot 1945. gada 20. marta apkārtrakstu katoļu draudzēm, A.Springovičs vārdu *bandīti* aizstāja ar vārdu *dezertieri* un teksta beigās ieteica garīdzniekiem neizsludināt apkārtrakstu, kamēr valsts drošības iestāžu pārstāvji neizplatīs oficiālu paziņojumu, ka legalizētie partizāni netiks apcietināti.[602] Apkārtraksts tika nolasīts draudzēs un bērēs[603], taču rezultātu nesasniedza. Ātrāk par 1945. gada nogali masveida legalizēšanās nenotika.

1945. gadā katoļu baznīcu Latvijā jau bija skārušas nopietnas represijas. 1945. gada 10. janvārī tika arestēts Rīgā kalpojošais garīdznieks Ādolfs Tarbunas (notiesāts 1945. gada 15.decembrī uz 7 gadiem), 1945. gada 30. janvārī tika arestēts Skaistas draudzes garīdznieks Staņislavs Trojanovskis (mira apcietinājumā 1945. gada

[600] KVJLVA, 5. f., 33. apr., 23. l., 1. lp.
[601] Turpat, 2. lp.
[602] Šādu paziņojumu 1945. gada 12. septembrī laikrakstā *Cīņa* izplatīja LPSR iekšlietu tautas komisārs A. Eglītis
[603] Dreimane I., 227. – 228. lpp.

15. februārī).[604] Vēl 1945. gada janvārī jau bija arestēts arī prelāts Alfons Pastors un prāvests Kazlas no Romas katoļu baznīcas kūrijas.[605] 1945. gada 19. februārī arestēts Cēsu garīdznieks Alberts Piebalgs (notiesāts 1945. gada 19. novembrī uz 8 gadiem)[606], 1945. gada 8. jūnijā tika arestēts katoļu garīdznieks Jāzeps Gailēvičs.[607] 1945. gada 16. septembrī tika arestēts Krāslavas dekāns Pēteris Rudzītis (notiesāts 1946. gada 29. jūnijā), 1945. gada 17. septembrī Borovkas priesteris Antons Ļahs (notiesāts 1946. gada 29. jūnijā uz 10 gadiem), 1945. gada 25. septembrī Augškalnes draudzes priesteris Leons Dzenis (notiesāts 1946. gada 29. jūlijā uz 10 gadiem)[608], 1945. gada 18. decembrī par darbošanos palīdzības fondā *Tautas palīdzība* nacionālsociālistiskās okupācijas laikā, Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības skrejlapu izplatīšanu un "pretpadomju apmelojumiem" tika arestēts katoļu kūrijas lietvedis un arhibīskapa metropolīta A. Springoviča palīgs Julijans Začests (1947. gada 1. martā tika notiesāts uz trim gadiem ieslodzījumā, bet atbrīvots 1948. gadā)[609], 1945. gada 26. decembrī tika arestēts Balvu prāvests Andrejs Ābeltiņš (pierādījumu trūkuma dēļ atbrīvots 1946. gada 20. jūnijā).[610]

Vissliktākā situācija bija Viļakā, kur tika arestēti abu baznīcu katoļu garīdznieki. 1945. gada 22. decembrī tika arestēts Viļakas kapucīnu klostera priekšnieks Kārlis Gumpenbergs (notiesāts 1946. gada 9. decembrī uz 10 gadiem) un 1945. gada 5. decembrī arestēts Viļakas dekāns Antons Skromans (notiesāts 1946. gada

---

[604] Cakuls, J. "Latvijas katoļu baznīca okupācijas jūgā". *Okupācijas varu nodarīties postījumi Latvijā 1940 – 1990. Rakstu krājums*. Redaktors Puisāns, T. Stokholma; Toronto: Memento: Daugavas Vanagi, 2000, 381. – 385. lpp.

[605] KVFA, r-9401. f., 2. apr., 92. l., 212. – 219. lp.

[606] Cakuls, J., 381. – 385. lpp.

[607] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 222. lpp.

[608] Cakuls, J., 381. – 385. lpp.

[609] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 857. lpp.; Cakuls, J., 385. lpp.

[610] Cakuls, J., 381. – 385. lpp.

5. jūlijā uz 10 gadiem).[611] Līdz ar to arī Viļakas pagastam trūka garīdznieku.[612] Garīdznieki lielākoties tika apsūdzēti par darbošanos Katoļu jaunatnes biedrībā Latvijas Republikas laikā, "vācu okupantu atbalstīšanu" (t. i. pateicības dievkalpojumu rīkošanu, aicināšanu ziedot *Tautas palīdzībai*), katoļu literatūras pavairošanu un izplatīšanu, pretpadomju aģitāciju, arī no kanceles, nacionālo partizānu atbalstīšanu un viņu grēksūdžu pieņemšanu.

Lai mazinātu katoļu neapmierinātību ar padomju varas rīcību un baznīcas drūmo noskaņojumu, V. Šeškens katoļiem Rīgā atļāva uzturēt garīgo semināru, tomēr A. Springovičam atgādināja, ka "sējot vēju, cilvēki aizmirst, ka pļaus vētru"[613]. Šis brīdinājums, lai katoļi nepretojas padomju varai, jo par to tiks represēti, piepildījās nākamajos gados. 1946. gada 24. aprīlī tika arestēts un 1947. gadā notiesāts viens no LTS(p) A vadītājiem – bijušais Vanagu draudzes prāvests Antons Juhņēvičs. Tas ir vienīgais gadījums, kad pēc LPSR drošības iestāžu veiktās izmeklēšanas garīdzniekam piespriests nāvessods.

Kopumā no 1945. gada līdz 1953. gadam tika represēts 61 Latvijas katoļu garīdznieks.[614] Latvijā pēc Otrā pasaules kara tik daudz garīdznieku netika represēts no nevienas citas konfesijas.

Pēc J. Staļina nāves katoļu garīdznieku arestēšana tika pārtraukta līdz 1958. gada sākumam, kad 11. janvārī par "reliģiska satura pretpadomju grāmatu sarakstīšanu un izplatīšanu" tika arestēts Liepājas garīdznieks Julians Vaivods.[615]

Kā noprotams no iepriekš uzskaitītajām apsūdzībām katoļu garīdzniekiem, LPSR VDM visasāk reaģēja gadījumos, kad uzzināja par garīdznieku piedalīšanos vai atbalstu nacionālajai pretošanās kustībai. Taču tādi apsūdzībās minētie fakti kā dalība katoļu partijā, katoļu jaunatnes organizācijā Latvijas Republikas periodā, katoļu ticības

---

611 Cakuls, J., 381. – 385. lpp.
612 LVA, 1448. f., 2. apr., 239. l., 57. – 60. lp.
613 LVA, 1448. f., 2. apr., 239. l., 57. – 60. lp.
614 KJLVA., 5. f., 30. apr., 6. l., 23. lp.
615 *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 810. lpp.

propagandēšana un katoļu literatūras izplatīšana, nelegāļu grēksūdzes pieņemšana vai aizlūgums par kritušu nelegāli, nemaz nerunājot par plaši interpretējamo "pretpadomju aģitāciju", liecina, ka J. Staļina valdīšanas laikā teorētiski no represijām nebija pasargāts neviens katoļu garīdznieks. Rodas iespaids, ka regulāra ar pretošanās kustību nesaistīta katoļu garīdznieku arestēšana liecina par LPSR drošības iestāžu vēlmi baznīcu iebaidīt.

Arī Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītāju represēšana sākās gandrīz tūlīt pēc Latvijas otrreizējās komunistiskās okupācijas. Jau 1945. gada janvārī LPSR VDTK gatavoja Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskapa pagaidu vietas izpildītāja Kārļa Irbes arestu, par aresta pamatojumu uzskatot viņa sadarbošanos ar Vācijas izlūkdienestu un naidīgu attieksmi pret padomju varu. LPSR VDTK paredzēja, ka pēc K. Irbes aresta baznīcas vadītāja amatā tiks virzīts LPSR VDTK aģents, kurš baudot draudzes un garīdzniecības autoritāti.[616] K. Irbi LPSR VDTK arestēja tikai 1946. gada 21. februārī[617], un izmeklēšanā viņa saistība ar Vācijas izlūkdienestu netika pierādīta. K. Irbem apsūdzībā pārmeta kaitniecības organizēšanu pret padomju varu. K. Irbem piesprieda 10 gadus ieslodzījuma nometnē, no kuras viņš tika atbrīvots tikai 1956. gada 15. novembrī.[618] Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotais V. Šeškens bija vienisprātis ar LPSR VDTK par K. Irbes darbības pretpadomisko raksturu, taču uzskatīja, ka K. Irbes piespiedu atstumšana no luteriskās baznīcas vadīšanas jāveic tikai pēc Vācijas armijas sagraušanas Kurzemē. Ticami, ka V. Šeškens cerēja uz luterāņu baznīcas izmantošanu propagandas pasākumos sakarā ar karadarbības izbeigšanu Kurzemē 1945. gadā. Par to 1945. gadā varētu liecināt LPSR VDTK norādījums savai aģentūrai garīdzniecības vidū ar baznīcas palīdzību veicināt padomju patriotisko darbību.[619] V. Šeškens 1945. gada 13. jūnijā ziņoja PSRS TKP Reliģisko

[616] KFVA, r-9401. f., 2. apr., 92. l., 212. – 219. lp.
[617] LVA, 1986. f, 2. apr., 10758. l., 2. sēj., 37. lp.
[618] LVA, 1986. f, 2. apr., 10758. l., 1. sēj., 227. – 235., 239., 342. lp.
[619] "Nr. 57 Izvilkums no Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas pilnīgi slepenā slēdziena par evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītāja A. Siļķes vervēšanu un viņa kā aģenta izmantošanas neiespējamību". *Latvija padomju režīma varā. 1945 – 1986.*

kultu lietu padomes priekšsēdētājam I. Poļanskim, ka Latvijā luteriskās baznīcas darbība radikāli jāmaina.[620] 1945. gada 5. oktobrī V. Šeškens I. Poļanskim nosūtīja ziņojumu par K. Irbi. Tajā K. Irbe tika raksturots kā naidīgs padomju varai, nepakļāvīgs padomju varas dotajiem norādījumiem. Kā nepakļāvības piemēru V. Šeškens minēja K. Irbes atteikšanos tik ilgi baznīcā izplatīt LPSR VDTK sagatavoto aizcinājumu nacionālajiem partizāniem un nelegālistiem legalizēties, kamēr valdība nebūs publicējusi dekrētu par iepriekš LPSR padomju represīvo iestāžu arestēto amnestiju.[621] PSRS TKP Reliģisko kultu lietu padomes priekšsēdētāja vietnieks Sadovskis V. Šeškenam atbildēja, ka K. Irbe no pārējās luterāņu garīdzniecības jāizolē ar nodokļu politikas palīdzību.[622] Paralēlus pasākumus K. Irbes novērošanai un tai sekojošai izolēšanai no baznīcas veica LPSR VDTK. LPSR VDTK izsekot K. Irbi uzticēja 1944. gada 6. decembrī savervētajam aģentam – Latvijas luterāņu baznīcas Virsvaldes pagaidu loceklim, mācītājam Artūram Siļķem. Viņš uzdevumu nepildīja un jau 1944. gada 21. decembrī kategoriski atteicās no sadarbības ar LPSR VDTK. A. Siļķe tika aizturēts un pratināts. Tā kā A.Siļķe liecinājis pret sevi – nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā spredikos vērsies pret padomju varu, noturējis dievkalpojumus sakarā ar Vācijas karaspēka ienākšanu Rīgā, 1941. gada 14. jūnija upuru piemiņai un teicis Latvijas Republikas proklamēšanas gadadienas atcerei veltītu spredikī 1943. gadā, kā arī lūdzis par latviešu leģionāriem un vācis viņiem ziedojumus, – jāsecina, ka mācītājs, visticamāk, pratināšanā fiziski iespaidots. Par to varētu

---

Dokumentu krājums. Atbildīgā redaktore Irēne Šneidere. Rīga: Latvijas Vēsturs Institūta apgāds, 2001, 304. lpp.

[620] Zālīte, I. "Latvijas evaņģeliski luteriskā baznīca 1944 – 1990". *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940 – 1990*: Rakstu krājums. Redaktors Puisāns, T. Stokholma; Toronto: Memento: Daugavas Vanagi, 2000, 357. lpp.

[621] *Latvija padomju režīma varā. 1945 – 1986. Dokumentu krājums.* Atbildīgā redaktore Irēne Šneidere: Rīga: Latrvijas Vēsturs Institūta apgāds, 2001, 299. lpp.

[622] "Nr. 56 PSRS Tautas Komisāru Padomes reliģijas kulta lietu pilnvarotā Latvijas PSR V. Šeškena un PSRS Reliģijas kulta lietu padomes priekšsēdētāja I. Poļanska slepenā sarakste par stāvokli atsevišķās konfesijās. J.Sadovska atbilde V. Šeškenam 1946. gada 22. janvārī". *Latvija padomju režīma varā. 1945 – 1986: Dokumentu krājums*. Atbildīgā redaktore Irēne Šneidere. Rīga: Latvijas Vēsturs Institūta apgāds, 2001, 300. lpp.

liecināt arī neloģiskā ticības mācības saistīšana ar skolēnu pretpadomju audzināšanu A. Siļķes liecībās:

> "Ar vāciešu ienākšanu Latvijas skolās tika atjaunotas "ticības mācības" stundas. Es izteicu vēlēšanos un sāku strādāt par "ticības mācības" skolotāju Rīgas 1. ģimnāzijā, audzināju jaunatni pretpadomju garā"[623].

Pēc piecām dienām, neizturot pratināšanas, A. Siļķe piekrita sadarboties ar LPSR VDTK. Ar izdomātu stāstu (leģendu), kas slēpa A. Siļķes atrašanos nebrīvē, mācītājs tika no apcietinājuma atbrīvots. A. Siļķes darbību baznīcā LPSR VDTK uzdeva novērot LPSR VDTK aģentiem ar segvārdiem "Demokrāts", "Krupnovs", "Astra" un "Kalniņš". Drīz vien LPSR VDTK noskaidroja, ka A. Siļķe nesniedz drošības iestādei vajadzīgo informāciju. Kā LPSR VDTK bija informēta no aģentu ziņojumiem, tad K. Irbe zināja par A. Siļķes slepeno sadarbību ar LPSR VDTK un abi mācītāji savstarpējās lietas pārrunā slepus no citiem garīdzniekiem (iespējams, nojaušot, ka garīdznieku vidū ir vēl kāds LPSR VDTK aģents). Savukārt no cita aģenta LPSR VDTK uzzināja, ka A. Siļķe maldina VDTK. Salīdzinot aģenta "Demokrāta" un A. Siļķes ziņojumus, atklājās, ka 1945. gada 10. jūlijā A. Siļķe no K. Irbes saņēmis emigrējušā Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas arhibīskapa T. Grīnberga vēstījumu. LPSR VDTK A. Siļķe bija slēpis, ka K. Irbe izplata un viņš saņēmis šādu uzsaukumu. Kā A. Siļķes noziedzīgu darbību LPSR VDTK fiksēja arī mācītāja izteikumus, ka piedalīšanās PSRS AP vēlēšanās nav obligāta un par fiktīvu dzimšanas izziņu izdošanu. Lai gan ar A. Siļķi LPSR VDTK veica profilaktiskas pārrunas, situācija neuzlabojās. LPSR VDTK secināja, ka A. Siļķe pretpadomju elementu izstrādei un patriotiska darba veikšanai baznīcā ir bezperspektīvs. Līdz ar to LPSR VDTK viņu no aģentūras izslēdza, nolēma arestēt un nodot tiesāšanai.[624] 1946. gada 12. februārī A. Siļķe

[623] "Nr. 57 Izvilkums no Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas pilnīgi slepenā slēdziena par evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītāja A.Siļķes vervēšanu un viņa kā aģenta izmantošanas neiespējamību". *Latvija padomju režīma varā. 1945 – 1986: Dokumentu krājums*. Atbildīgā redaktore Irēne Šneidere. Rīga: Latvijas Vēsturs Institūta apgāds, 2001, 303. lpp.

[624] "Nr. 57 Izvilkums no Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas pilnīgi slepenā slēdziena par evaņģēliski luteriskās baznīcas mācītāja A.Siļķes vervēšanu un viņa kā aģenta izmantošanas neiespējamību". *Latvija padomju režīma varā. 1945 – 1986:*

tika arestēts un apsūdzēts par pretpadomju aģitāciju.[625] LPSR VDTK no aģenta "Demokrāts" saņēma ziņojumus arī par Luteriskās baznīcas Virsvaldes locekli, Rīgas apriņķa iecirkņa prāvestu Paulu Rozenbergu. Aģents ziņoja, ka Virsvaldes sēdē P. Rozenbergs apšaubījis, ka luteriskajai baznīcai būtu jāatbalsta LPSR iekšlietu tautas komisāra A. Eglīša 12. septembra aicinājums nacionālajiem partizāniem legalizēties. Luterāņu baznīca tā arī nepublicēja savu atsevišķu aicinājumu legalizēties. K. Irbe atteicās parakstīt V. Šeškena piedāvāto aicinājuma variantu, kamēr valdība nepublicēs dekrētu par politisku iemeslu dēļ arestēto Latvijas iedzīvotāju amnestiju sākot no 1940. gada, norādot arī vēl uz 1945. gada oktobrī valdošo represīvo iestāžu teroru.[626] K. Irbes vēstījumu draudzēm sakarā ar nacionālo partizānu legalizēšanos V. Šeškens nodēvēja par gandrīz pretpadomisku. LPSR VDTK rīcībā nonāca informācija, ka sakarā ar minēto K. Irbes vēstījumu P. Rozenbergs izteicies, ka nelegālistiem legalizēties neļauj tautiešu par viņiem izteiktie apmelojumi varas iestādēm un nodevība. Pēc mācītāju K. Irbes, A. Siļķes u.c. aresta P. Rozenbergs bija gatavs apsūdzētos aizstāvēt un izveidoja Baznīcas Virsvaldes delegāciju, kura devās pie V. Šeškena prasīt apcietināšanas cēloni un mācītājus atbrīvot.[627] LPSR VDTK P. Rozenbergu aizturēja 1946. gada 28. februārī un arestēja 1946. gada 9. martā, apsūdzot pretpadomju aģitācijā un vāciešu atbalstīšanā nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Koknesē.[628] Kopumā LELB no 1944. gada oktobra līdz 1946. gada martam tika arestēti 11 luterāņu mācītāji, bet no 1944. gada līdz 1950.

Dokumentu krājums. Atbildīgā redaktore Irēne Šneidere. Rīga: Latvijas Vēsturs Institūta apgāds, 2001, 305. lpp.

[625] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999.

[626] LVA, 1986. f, 2. apr., 10758. l., 2. sēj., 1. lp.

[627] "Nr. 58 Izvilkums no Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas pilnīgi slepenās izziņas par arestētā evaņģēļiski luteriskās baznīcas mācītāja P.Rozenberga pretpadomju darbību 1946. gada 1. jūlijā". *Latvija padomju režīma varā. 1945 – 1986.Dokumentu krājums*. Atbildīgā redaktore Irēne Šneidere. Rīga: Latvijas Vēsturs Institūta apgāds, 2001, 309. – 310. lpp.

[628] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999.

gadam notiesāts 31 luterāņu mācītājs (divi no viņiem pabija arī filtrācijas nometnē), trīs tika ieslodzīti filtrācijas nometnēs, bet viens deportēts 1949. gada 25. martā .[629]

Pēc iepriekš minēto mācītāju represēšanas Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotais V. Šeškens ķērās pie Latvijas luteriskās baznīcas vadības nomaiņas. V. Šeškena atbalstītais mācītājs Gustavs Tūrs 1946. gada 8. marta sēdē tika iekļauts Baznīcas Virsvaldē un iecelts par arhibīskapa vietas izpildītāju līdz Ģenerālās Sinodes sasaukšanai. Baznīcas Virsvalde vairs netika vēlēta, bet pie varas turējās ar V. Šeškena atbalstu. 1948. gada 14. un 15. marta Ģenerālā sinode, kas tika sasaukta, V. Šeškenam vienpersoniski sev par labu sagrozot luteriskās baznīcas Satversmi, par arhibīskapu ievēlēja G. Tūru un apstiprināja V. Šeškena izstrādātos baznīcas statūtus. Līdz ar to Latvijas luteriskā baznīca sadalījās trimdas baznīcā un LELB.[630] Vēsturnieks A. Bergmanis, kurš izpētījis luteriskās baznīcas vadības nomaiņu Igaunijas PSR, secināja, ka Igaunijā baznīcas vadības nomaiņu sekmēja Igaunijas PSR VDM un velk paralēles ar LPSR 1948. gadā notikušo.[631] Igaunijā režīmam labvēlīgā arhibīskapa J. Kivita ievēlēšanu nodrošināja 32 IPSR VDM aģenti Ģenerālajā sinodē (sinodē kopumā bija 44 mācītāji). Latvijā arhibīskapa pārvēlēšanu nodrošināja V. Šeškena un LPSR VDTK pret mācītājiem kopīgi vērstā represīvā politika. Vismaz viens aģents – "Demokrāts" – bija Latvijas evaņģēliski luteriskās baznīcas virsvaldē[632].

---

[629] Talonens, J. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evanģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*.Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 203. – 204. lpp

[630] Zālīte I. Latvijas evanģeliski luteriskā baznīca 1944 – 1990., 358. lpp.

[631] Bergmanis, A. "LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā", 519. lpp.

[632] "Nr. 58 Izvilkums no Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas pilnīgi slepenās izziņas par arestētā evanģēļiski luteriskās baznīcas mācītāja P. Rozenberga pretpadomju darbību 1946. gada 1. jūlijā". *Latvija padomju režīma varā. 1945 – 1986: Dokumentu krājums*. Atbildīgā redaktore Irēne Šneidere. Rīga: Latvijas Vēsturs Institūta apgāds, 2001, 309. lpp.

No 1944. gada līdz 1950. gadam LPSR drošības iestādes apcietināja 32 luterāņu mācītājus un teologus, galvenokārt apsūdzot pēc KPFSR KK "par dzimtenes nodevību"[633].

Vēsturniece Inese Dreimane, kura pētījusi Latvijas kristīgo konfesiju garīdznieku piedalīšanos pretošanās kustībā, konstatējusi, ka seši luterāņu mācītāji no 1945. gada līdz piecdesmito gadu vidum represēti par nacionālo partizānu atbalstīšanu.[634]

Latvijas baptistu draudzes 1945. gadā tika iekļautas vienotā Vissavienības Evaņģēlisko kristiešu un baptistu savienībā. Pakļaušana vissavienības struktūrai nodrošināja kontroli pār šīs Latvijas konfesijas ticīgajiem. Lai panāktu Latvijas baptistu bezierunu pakļaušanos vissavienības baptistu centram, LPSR VDTK represēja Latvijas baptistu draudzū bīskapu Kārli Lācekli. Jau 1945. gada pirmajā pusē LPSR VDTK veica K. Lācekļa izstrādi. 1945. gada 14. maijā LPSR VDTK aģents "Gordejevs" ziņoja, ka bīskaps uzstājies ar runu, kurā K. Lāceklis paudis atbalstu nacionālo pazīmju saglabāšanai. K. Lāceklis uzskatīja, ka Latvijas baptistiem nepieciešamas savas izdevniecības un reliģiskā literatūra latviešu valodā, nevis jālasa Vissavienības Evaņģēlisko kristiešu un baptistu savienības literatūra krieviski. K. Lāceklis, lai gan nav pilnīgi noliedzis iestāšanos vissavienības struktūrā, atgādinājis, ka pat cara laikos latviešu baptistu draudzēm bija sava savienība.[635] 1946. gada 20. martā LPSR VDTK K. Lācekli arestēja par pretpadomju aģitāciju.[636] J. Staļina valdīšanas laikā nacionālo savdabību saglabāšanu latviešu baptistu draudzēs neviens vairs neprasīja. Notiesāti tika arī trīs baptistu garīdznieki, kuri no 1945. gada līdz piecdesmito gadu sākumam sadarbojās ar nacionālo pretošanās kustību.[637]

---

[633] Zikmane, E. "Latvijas evaņģēļiski luteriskās Baznīcas attiecības ar valsti 1944. – 1959. gadā". *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944. – 1959. gadā: Politika un tās sekas*. Starptautiskās konferences materiāli 2002. gada 13. – 14. jūnijs, Rīga, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. 9. sēj. Otrais izdevums, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 293. lpp.

[634] Dreimane I., 3. lpp.

[635] LVA, 1986. f., 2. apr., 10758. l., 2. sēj., 5. lp.

[636] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999.

[637] Dreimane, I., 273. lpp.

Represijas negāja secen arī Latvijas pareizticīgo konfesijai un pareizticīgajiem Latvijā. 1944. gada beigās – 1945. gada sākumā tika arestēti 24 pareizticīgo priesteri. Viņus apcietināja par līdzdalību Pareizticīgo misijā, kura kopš 1941. gada augusta nodarbojās ar baznīcu ēku atjaunošanu un pareizticības izplatīšanā Pleskavas, Novgorodas un Ļeņingradas apgabalos.[638] Tāpat Latvijā tika represēti Latvijas pareizticīgo priesteri, kuri, kalpojot baznīcai, no 1944. gada līdz piecdesmito gadu vidum nonāca saskarē ar nelegālā stāvoklī esošiem cilvēkiem. Tika represēti pieci pareizticīgo priesteri – nelegāļi un nelegāļu atbalstītāji.[639]

LPSR VDM veiktās represijas skāra arī Jehovas liecinieku draudzes locekļus. PSRS valsts drošības ministrs V. Abakumovs 1950. gada 30. maijā ziņoja J. Staļinam par jehoviešu un viņu ģimenes locekļu izsūtīšanu no Ukrainas PSR Rietumu apgabaliem un Baltijas padomju republikām. Ziņojumā V. Abakumovs norādīja, ka VDM 1947. gadā Rietumukrainā, Baltkrievijā, Moldāvijā un Baltijas republikās bija likvidējusi vairākas nelegālo jehoviešu draudžu "pretpadomju grupas un organizācijas". Tikuši arestēti 430 cilvēki, likvidētas 3 pagrīdes tipogrāfijas un izņemti vairāk nekā 30000 eksemplāri "jehoviešu pretpadomju" literatūras – lapiņas, žurnāli, brošūras u.c. Taču pēc V. Abakumova domām brīvībā palikuši jehovieši nelegāli turpina pretpadomju darbību un nostiprina draudzes. Rietumukrainā jehovieši esot izveidojuši savu centru, kuram esot ietekme Baltijā, tajā skaitā Latvijā. Jehovieši nodarbojoties ar pretpadomju aģitāciju, izplata provokatīvus izdomājumus un vēlas PSRS teokrātisku iekārtu, kur valdītu garīdzniecība. Jehovieši neatbalstot kolhozu iekārtu un dienestu padomju armijā. Satraucoši esot arī tas, ka jehovieši vervējot savās draudzes rindās jaunus biedrus. Rodas iespaids, ka visvairāk PSRS VDM uztraucās par to, ka jehoviešus Padomju Savienībā vada jehoviešu Austrumeiropas birojs Polijā. Šis birojs esot pakļauts Pasaules jehoviešu centram Bruklinā, Amerikas Savienotajās Valstīs. Rietumukrainas jehoviešu centrs mēģinot uzņemt sakarus ar Austrumeiropas biroju ar vēstuļu un sakarnieku

[638] Dreimane, I., 224. lpp.
[639] Dreimane, I., 273. lpp.

palīdzību.[640] PSRS VDM satraukums par PSRS ticīgo sakariem ārpus valsts robežām izskaidrojams ar PSRS VDM "O" daļas piedesmito gadu sākuma pieņēmumu, ka Rietumos esošie konfesionālo centri cenšoties nodibināt sakarus ar ticīgajiem PSRS, lai tos izmantotu pretpadomju un izlūkošanas mērķiem. Tā "O" daļa uzskatīja, ka Vācijas luteriskās baznīcas centru kontrolējot ASV un Apvienotās Karalistes izlūkdienesti un šis centrs mēģinot uzņemt sakarus ar luterāņiem PSRS, lai tos izmantotu izlūkošanas mērķiem.[641] Latvijas luterāņiem un jehoviešiem LPSR VDM nekontrolētus kontaktus ar ticības brāļiem Rietumos piecdesmito gadu sākumā nebija iespējams nodibināt. Tomēr minētās PSRS VDM nostādnes dēļ ticīgie Latvijā nonāca vēl stingrākā LPSR VDM uzraudzībā, jehovieši pat tika deportēti no Latvijas – PSRS Rietumu republikas – uz Sibīriju – tālāk no valsts robežas.

PSRS valsts drošības ministra V. Abakumova 1950. gada 30. maija ziņojumā J. Staļinam tika uzsvērts, ka VDM iestādes, t. sk. LPSR VDM Padomju Savienībā esot noskaidrojuši 400 aktīvākos un vadošos jehoviešus. Abakumovs ierosināja, ka līdz ar 400 jehoviešu arestu pārējie 7055 cilvēki (2 237 ģimenes) jāizsūta uz Sibīriju, tajā skaitā no Latvijas – 120 cilvēki (30 ģimenes). V. Abakumovs ziņojumam bija pievienojis jau sagatavotu VK(b)P projektu, kas paredzēja jehoviešus ar ģimenēm no Rietumukrainas un Baltijas republikā izsūtīt mūžīgā nometinājumā Krasnojarskas un Tomskas novados.[642] 1951. gada 19. februārī V. Abakumovs sūtīja vēl vienu šāda rakstura ziņojumu par jehoviešu izsūtīšanas nepieciešamību. Kopējais izsūtāmo jehoviešu skaits Padomju Savienībā, salīdzinot ar V. Abakumova 1950. gada 30. maija ziņojumā minēto, bija pieaudzis līdz 8576

---

[640] "№ 128. Спецсообщение В. С. Абакумова И. В. Сталину о необходимости выселения из Западных областей Украины, Латвийской и Эстонской ССР участников секты иеговистов и членов их семей", *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 312. – 313.

[641] LSA, K-1. f., 16. apr., 35. l., 14. lp.

[642] "№ 128. Спецсообщение В. С. Абакумова И. В. Сталину о необходимости выселения из Западных областей Украины, Латвийской и Эстонской ССР участников секты иеговистов и членов их семей", *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 312. – 313.

cilvēkiem. Tas izskaidrojams ar to, ka izsūtīt jehoviešus paredzēja arī no Baltkrievijas un Moldāvijas. No Latvijas izsūtīt paredzēto jehoviešu skaits 1951. gada 19. februāra ziņojumā bija mazāks – 52 cilvēki (27 ģimenes).[643] Iespējams, ka daļa no V. Abakumova 1950. gadā minētajiem Latvijas jehoviešiem tika arestēti, jo 1950. gada 30. maija ziņojumā bija minēts, ka no 1947. līdz 1949. gadam visā PSRS arestēti 430 jehovieši[644], bet 1951. gada 19. februāra ziņojumā tika minēts, ka no 1947. līdz 1950. gadam arestēti 1048 cilvēki.[645] Rezultātā no Latvijas jehoviešus izsūtīja, balstoties uz PSRS MP 1951. gada 3. marta lēmumu Nr. 129-467. 1951. gada 31. martā uz Tomskas apgabalu izsūtīja 44 jehoviešus (19 ģimenes) no 48 sarakstā iekļautajiem jehoviešiem.[646]

---

643 "№ 194 Докладная записка МГБ СССР И. В. Сталину о нобходимости выселения из западных областей Украины и Белорусии, Молдавской, Латвийской, Литовской и Эстонской ССР участников антисоветской секты иеговистов и членов их семей". *История сталинского Гулага. Конец 1920-х-первая половина 1950-х годов*. Собрание документов в семи томах. Ответственные редакторы Н. Верт, С.В.Мироненко: Москва: РОССПЕН, 2004, С. 542. – 543.

644 "№ 128. Спецсообщение В. С. Абакумова И. В. Сталину о необходимости выселения из Западных областей Украины, Латвийской и Эстонской ССР участников секты иеговистов и членов их семей", *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ 1917 – 1991. Справочник*, под. ред. акад. А. Н. Яковлева. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, С. 313.

645 "№ 194 Докладная записка МГБ СССР И.В.Сталину о нобходимости выселения из западных областей Украины и Белорусии, Молдавской, Латвийской, Литовской и Эстонской ССР участников антисоветской секты иеговистов и членов их семей". *История сталинского Гулага. Конец 1920-х-первая половина 1950-х годов*. Собрание документов в семи томах. Ответственные редакторы Н. Верт, С.В.Мироненко: Москва: РОССПЕН, 2004, С. 542. – 543

646 Riekstiņš, J. "Citas deportāciju akcijas (1945 – 1953)". *Aizvestie. 1949. gada 25. marts*. 2.daļa. Latvijas Valsts arhīvs, Rīga: Nordik, 741. – 742. lpp.

8. LPSR drošības iestāžu loma okupācijas režīma nostiprināšanā un mijiedarbība ar citām LPSR institūcijām

8.1. LPSR drošības iestāžu loma okupācijas režīma nostiprināšanā no 1944. līdz 1945. gadam

Komunistisko represiju Latvijā 1944. – 1945. gadā problemātika ir cieši saistīta ar jautājumu, vai šajā laikā notika Latvijas reokupācija, vai arī notika 1940. gadā notikušās okupācijas evolūcija.

Militāro vēsturnieku darbi viennozīmīgi pierāda, ka 1944. – 1945. gadā PSRS bruņotie spēki veica militāru iebrukumu Latvijā.[647] Latvijas Republikas kā neitrālas valsts stāvokli Otrā pasaules kara laikā noteica 1907. gada 18. oktobra Hāgas V konvencija *Par neitrālo valstu un personu tiesībām un pienākumiem sauszemes karā* saskaņā ar ko cita starpā karojošās puses nedrīkst pārkāpt neitralitāti, nedrīkst veikt karadarbību neitrālas valsts teritorijā, pārvietot caur to savu karaspēku, ieročus un kara apgādes, veidot tur kombatantu vienības vai veikt rekrutēšanu, savukārt neitrālās valsts cetieni arī ar spēku pretoties neitralitātes pārkāpšanai nevar tikt vērtēti kā ienaidnieka karadarbība, kā arī 1907. gada 18. oktobra XIII konvencija *Par neitrālo valstu tiesībām un pienākumiem jūras karā*.

Latvijas Republikai neviena no Otrajā pasaules kara nobeigumā karojošām pusēm viedokli par karadarbību tās teritorijā neprasīja. Latvijas Republika tobrīd pastāvēja *de iure*. Ar Latvijas Republikas diplomātiskajiem pārstāvjiem ASV un Apvienotajā Karalistē šo lietu ne sabiedrotie, ne nacionālsociālistiskā Vācija neapsprieda. Līdz ar to PSRS bruņoto spēku iebrukums Latvijā 1944. – 1945. gadā

---

[647] Лиддел, Гарт Б. *Вторая мировая война*. Москва: act; Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2003, С. 620.; Pētersons A. "Sarkanās armijas iebrukums Latvijā 1944. gadā". *Cīņa par Baltiju*. Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata. Rīga, 2005, 109. – 132. lpp.; Silgailis, A. *Latviešu leģions. Dibināšana, formēšana un kauju gaitas Otrā pasaules karā*. Rīga: Junda, 2001, 110. – 129. lpp.; Kažociņš, I. *Latviešu karavīri zem svešiem karogiem 1940. – 1945*. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1999, 134. – 142. lpp.

vērtējams kā ienaidnieka veikta militāra okupācija. 1907. gada 18. oktobra IV Hāgas konvencijas *Par sauszemes kara likumiem un tradīcijām* pievienoto nolikumu III sekcijas 42. pants paredz, ka teritorija uzskatāma par okupētu, ja tā atrodas ienaidnieka armijas varā, kā arī okupācija attiecināma uz teritoriju, kur šī vara ir nodibināta un var tikt īstenota. 1944. – 1945. gadā PSRS Latvijā veica militāru okupāciju, kuras raksturīga pazīme bija represijas pret Latvijas civiliedzīvotājiem. PSRS bruņotie spēki devās dziļāk okupētās Latvijas Republikas teritorijā, lai piedalītos frontes kaujās. Aizmugurē represīvais iekšējais karaspēks un represīvās iestādes vērsās pret Latvijas Republikas civiliedzīvotājiem nevis kā pret PSRS pilsoņiem, bet kā pret okupētas teritorijas iedzīvotājiem.

Latvijā 1944. – 1945. gadā represijas režīmam bija nepieciešamas, lai okupētajā teritorijā nodibinātu savu varu un spētu darboties. Minētajā laikā PSRS bez represiju veikšanas nevarēja atjaunot jau 1940. – 1941. gadā iedibinātās politiskās institūcijas un dibināt jaunas. Latvijā 1944. – 1945. gadā zemākā līmeņa politisko un saimniecisko institūciju darbību režīms nevarēja nostiprināt sava vājuma dēļ. It īpaši Latvijas pagastos komunistiskajam režīmam nebija sociālās bāzes, tur valdīja iedzīvotāju masveida neapmierinātība un pat bruņota pretošanās tam. Kā raksturīgākos piemērus var minēt LK(b)P pilnvarotā Jāņa Dīmaņa 1945. gada 6. jūnija ziņojumu LK(b)P CK un VK(b)P Birojam, ka Abrenes apriņķī pagasta līmenī nacionālo partizānu uzbrukumu dēļ nevar organizēt ne padomju, ne saimnieciskās institūcijas[648], kā arī 1945. gada jūnijā LPSR TKP no Ilūkstes apriņķa komunistu vadības saņemtā informācija:

> "[..] bandītiskie elementi mēneša un 10 dienu laikā paralizējuši saimnieciski politisko kampaņu 10 pagastos. Sagrautas 2 ciema padomes, piecas ciema padomes pilnīgi nefunkcionē, sagrauta viena pagasta izpildu komiteja [..]"[649].

[648] Зубкова, Е. *Прибалтика и Кремль: 1940 – 1953.* Москва: РОСПЕН: Фонд Первого Президента России Б.Н.Ельцина, 2008, С. 232.
[649] LVA, 270. f., 1-s. apr., 235. l.

Minētās situācijas dēļ PSRS bruņoto spēku iekarotajos Latvijas apriņķos PSRS vara nevarēja pastāvēt bez masveida politisku represiju pielietošanas.

Noraidāms Krievijas vēsturnieces Jeļenas Zubkovas secinājums darbā *Baltija un Kremlis*, ka represijas Latvijā bijušas visraksturīgākās otrajam pēckara sovjetizācijas posmam no 1947. gada rudens līdz 1953. gada martam.[650] Patiesi, minētajā laika posmā par represējamu kategoriju sāka uzskatīt arī "kulakus". Vismasveidīgākā deportācijas akcija 1949. gada martā aptvēra 44 271 represētos.[651] Tomēr, ja saskaita 1944. – 1945. gadā politisku iemeslu dēļ arestētos 18 410 cilvēkus[652], 1945. gadā no Latvijas uz PSRS filtrācijas nometnēm nosūtītos 58 410 cilvēkus[653], 1945. gada 5. un 6. februārī deportētos 521 Latvijas vāciešu kategorijā ieskaitītos un 145 bezpavalstniekus, 67 1945. gadā no Latvijas izsūtītos tā saukto notiesāto "dzimtenes nodevēju" ģimeņu locekļus[654], 1945. gadā nogalinātos 715 nacionālos partizānus[655], iznāk, ka 1944. – 1945. gadā represēti vismaz 78 268 Latvijas iedzīvotāji. Domājams, ka J. Zubkova nav iedziļinājusies represiju apjomos Latvijā. Uzsverot, ka pirmajā sovjetizācijas posmā pēc Otrā Pasaules kara līdz 1947. gadam notika nosacīta koķetēšana ar LPSR komunistiskās partijas eliti, Latvijas nacionālajām īpatnībām un nenotika masveida kolektivizācija, J. Zubkova automātiski pieņem, ka arī represiju vilnim pirmajā sovjetizācijas periodā jābūt mazākam. Iepriekš minētie skaitļi par represiju apjomu 1944. – 1945. gadā liecina pretējo.

---

650 Зубкова, Е., С. 130.

651 Āboliņa, A, Kalnciema, A., Kļaviņa, D., Riekstiņš, J., Šķiņke, I. "1949. gada 25. marta deportācijas struktūranalīze". *Aizvestie. 1949. gada 25. marts*. 1. sēj. Latvijas Valsts arhīvs. Rīga: Nordik, 2007, 180. lpp.

652 *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940 – 1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*, red. R. Vīksne, K. Kangeris. Rīga: LVIA, 1999, 972. lpp.

653 Strods, H. "Padomju Savienības otrreizējā Latvijas okupācija (1944 – 1945)". *Latvija Otrajā pasaules karā*. Starptautiskās konferences materiāli. (1999. gada 14. – 15. jūnijs, Rīga). Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LVIA, 2000., 283. lpp.

654 *Aizvestie. 1949. gada 25. marts*. Latvijas Valsts arhīvs. Rīga: Nordik, 2007, 742. lpp.

655 Strods, H. *Latvijas nacionālo partizānu karš*. Rīga: Preses nams, 1996, 487. lpp.

Komunistiskā režīma iestāžu vēršanās pret bruņoto pretestību Latvijā 1944. – 1945. gadā arī notika kā pret ienaidnieka valsts – Vācijas organizētu kustību. Tātad okupētās Latvijas Republikas teritorijā PSRS ieskatā karoja nevis pret vietējiem pretošanās dalībniekiem, bet pret vācu un nacionālsociālistiskās Vācijas atbalstītiem ienaidniekiem.[656] Tikai no 1946. gada Maskava un Baltijas republiku vadības sāka runāt vienīgi par "buržuāziski nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotajām bandām"[657], tātad iekšēju, nevis ārēju apstākļu determinētu cēloni bruņotajai pretestībai Latvijā.

Analizējot Latvijas otrreizējo okupāciju, nevar apiet divus jautājumus. Vai komunistiskais režīms Latvijas teritorijā 1944. – 1945. gadā tikai attīstīja jau 1940. – 1941. gadā ieviestās represīvās institūcijas, vai arī visu vajadzēja sākt no sākuma? Vai komunistiskās represijas varēja veikt vienīgi ar vietējo kadru palīdzību, vai arī represīvo iestāžu darbinieki bija jāiesūta no PSRS?

Par to, ka svarīgākās politiskās darbības un represijas 1944. – 1945. gadā Latvijā nevarēja notikt bez Maskavas iejaukšanās un tiešas kontroles pār LPSR vadību, liecina VK(b)P Latvijas biroja darbība. Birojs darbojās kā PSRS politikas īstenotājs un vietējo pārvaldītāju uzraudzītājs. Ja 1940. gadā, kad PSRS pirmoreiz okupēja Latviju, paralēli tradicionālajām padomju institūcijām darbojās tikai speciāli novērotāji – VK(b)P un PSRS Tautas Komisāru Padomes pilnvarotie, tad 1944. gada 29. decembrī VK(b)P CK pieņēma lēmumu par atsevišķas institūcijas – Latvijas biroja izveidošanu.[658] Tā bija augstāka institūcija par LK(b)P.

VK(b)P Latvijas biroja lēmumi bija obligāti LK(b)P CK. LK(b)P arī ievēroja VK(b)P Latvijas biroja lēmumus un rekomendācijas. Kā norāda britu vēsturnieks Džefrijs Sveins, VK(b)P Latvijas biroja pienākums bija uzraudzīt ikvienu partijas un padomju sistēmas darbības jomu Latvijā. Tas kontrolēja arī visu kadru, t. sk. LPSR

---

[656] Зубкова, Е., С. 240.

[657] LVA, 270. f., 1-s. apr., 265. l., 128. – 141. lp.

[658] Swain, G. ""Cleaning up Soviet Latvia": the Bureau for Latvia (Latburo), 1944 – 1947". *The Sovietization of the Baltic States, 1940 – 1956*; edited by O. Mertelsmann, Tartu, 2003, p. 67.

represīvo iestāžu kadru, kustību.[659] Lai panāktu labvēlīgu lēmumu, LPSR VDTK vadība pirms vēršanās pie LK(b)P CK sev nodrošināja VK(b)P Latvijas birojā par represīvajām iestādēm atbildīgās personas atbalstu.

Par to, ka nevarēja notikt vietējo institūciju evolūcija uz vietējo kadru bāzes, bet bija jāiesūta jauni kadri no okupētājvalsts, liecina sekojoši fakti. 1945. gada sākumā LK(b)P, kura lielā mērā pati pildīja represīvās institūcijas funkcijas, aparāts bija noformēts ne vairāk kā ar 40%. Tajā bija tikai ap 30% latviešu, t. i. 1263 cilvēki. Uz Latviju 1945. gadā partijas darbā tika nosūtīti 540 komunisti latvieši[660], kas visbiežāk formāli skaitījās latvieši un latviešu valodu neprata.

1946. gada sākumā latviešu skaits partijā bija pieaudzis tikai līdz 33%.[661] Turklāt puse Latvijas komunistu bija uzskaitē LPSR IeTK, VDTK un militārās struktūrās.[662] Partijas biedru skaits Latvijā uz iebraucēju rēķina no 1945. gada 1. janvāra līdz 1947. gada janvārim pieauga gandrīz seškārt – līdz 21 037 partijas biedriem un kandidātiem.[663] Līdzīga situācija bija arī LPSR IeTK un VDTK. Kā jau iepriekš darbā minēts, Maskavā 1943. gada 3. janvārī izveidoja LPSR IeTK operatīvi čekistisko grupu, kura pakļāvās PSRS IeTK, bet 1943. decembrī Pavlovo Posadā – LPSR VDTK operatīvo grupu.[664] No šīm grupām izveidojās tie LPSR IeTK un VDTK, kuri darbojās ieņemtajā Latvijas teritorijā 1944. gadā.

Minētie fakti liecina, ka Latvijā 1944. – 1945. gadā PSRS veiktās represijas notika tūlīt pēc PSRS bruņoto spēku realizētās militāras okupācijas, galvenokārt izmantojot PSRS institūcijas un resursus. Jau 1940. gadā darbību uzsākušo LPSR represīvo iestāžu atjaunošana bez ārējās palīdzības un uzraudzības no PSRS nebija iespējama. LPSR represīvās iestādes nevarēja evolucionēt uz vietējo kadru bāzes. Līdz ar to nebija iespējama padomju represīvās politikas evolūcija Latvijā 1944. – 1945. gadā. Represīvās iestādes Latvijā varēja attīstīties vienīgi līdz ar otrreizēju okupāciju un jaunu kadru nosūtīšanu

---

659 Ibid., p. 68.
660 Зубкова, Е., С. 146 – 147.
661 Swain, G., p. 68.
662 Зубкова, Е., С. 146
663 Зубкова, Е., С. 149.
664 Truska., L., Anušauskas, A., Petravičiūtė, I. P. 22. – 23.

uz Latviju, nevis pilnveidojot jau 1940. – 1941. gadā izveidotās LPSR represīvās institūcijas. PSRS, veicot represīvo darbību Latvijā 1944. – 1945. gadā, rīkojās līdzīgi kā okupētajās Vācijas un Austrijas teritorijās.[665] Vairākos gadījumos vienas un tās pašas represīvo iestāžu pavēles tika izmantotas okupētajām teritorijām Vācijā un Latvijā.

LKP CK VI plēnumā 1953. gada 22. – 23. jūnijā LKP CK pirmais sekretārs J. Kalnbērziņš bija spiests secināt, ka no 1945. gada līdz 1953. gadam LPSR politiski represēti 119 000 cilvēku. No tiem LPSR drošības iestādes arestējušas 26 500. Kā nacionālie partizāni nogalināti 2321cilvēki, bet no LPSR deportēti 43 702 Latvijas iedzīvotāji.[666]

Var arī secināt, ka Latvijas reokupāciju 1944. – 1945. gadā nodrošināja represīvā politika, t. sk. LPSR VDTK darbība. Bez reokupācijas komunistiskais režīms Latvijā 1944. – 1945. gadā nevarētu funkcionēt. LPSR VDTK veiktās represijas nodrošināja komunistiskā režīma nostiprināšanos Latvijā.

8.2. LPSR drošības iestāžu attiecības ar PSKP partiju un izpildvaru, institūciju savstarpējā mijiedarbība

1944. gada 29. decembrī VK(b)P Politbiroja nodibinātā VK(b)P CK Latvijas biroja uzdevumos ietilpa LK(b)P un LPSR TKP kontrole ne tikai PSKP varas un TKP varas nostiprināšanā, bet arī:

---

[665] Pret Latvijas civiliedzīvotājiem 1944. – 1945. gadā daudz noziegumu veica arī Sarkanā armija – līdzīgi kā okupētajās Vācijas un Austrijas teritorijās. Skat., Bīvors, A. *Berlīnes krišana*. *1945*. Rīga: Atēna, 2003, 495. – 512. lpp.; *Die Rote Armee in Österreich.Sowjetische Besatzung 1945 – 1955*: Dokumente. *Красная Армия в Австрии.Советская оккупация 1945 – 1955*: Документы; red. Karner, S., Stelz-Marx, B., Tschubarjan, A., Graz-Wien-München, 2005., S. 134, 146, 308, 524, 528. Piemēram, 1945. gada 21. maijā LPSR Tautas Komisāru Padomes lietu pārvaldnieka vietnieka Ivana Bastina apkopojums ar Kurzemes apriņķu izpildvaru un prokuratūru ziņojumus par Sarkanās armijas noziegumiem pret civilpersonām, LVA, 270. f., 1-s. apr., 120. l., 37. lp.

[666] "Politiskās norises Latvijā 1953. gada vasarā", *Latvijas Vēsture*, 1992, Nr. 1 (4), 40. – 41. lpp.

"buržuāziski nacionālās pagrīdes un tās bruņoto bandu iznīcināšanā un idejiskā sagraušanā kulaku ekonomiskā ierobežošanā".

VK(b)P CK Latvijas birojs akceptēja LK(b)P CK un LPSR TKP lēmumu projektus.[667] VK(b)P CK Latvijas biroja loceklis Aleksejs Babkins personīgi pārraudzīja LPSR VDTK un IeTK (no 1946. gada marta VDM un IeM) darbību kā PSRS IeTK/VDTK pilnvarotais LPSR. A. Babkins kā Maskavas pilnvarotais Latvijā vadīja gan teritorijas "tīrīšanu", gan cīņu ar bruņoto pretošanos.[668] Tikai 1947. gada 24. martā VK(b)P Politbirojs secināja, ka VK(b)P birojiem Baltijas republikās uzliktos uzdevumus vietējās kompartijas, t. sk. LK(b)P var veikt patstāvīgi. Latvijas biroja vadība ziņoja VK(b)P CK, ka Latvijā nopietni uzlabojies politiskais stāvoklis. Pamatos esot sagrauta buržuāziski–nacionālistiskā pagrīde. Vairākos republikas apriņķos izveidojusies normāla un mierīga situācija.[669] Tādēļ VK(b)P CK birojus Baltijas republikās likvidēja.[670]

LPSR VDTK un tā vadībai bija saistoši ne tikai LK(b)P CK rīkojumi par drošības jautājumiem LPSR. LKP spēja veikt LPSR drošības iestāžu vadību un kontroli arī ar CK lēmumu un rīkojumu palīdzību, 1945. – 1946. gadā ar CK, Valsts drošības tautas komisariāta, Iekšlietu tautas komisariāta un Tieslietu tautas komisariāta Kadru sektora, no 1948. gada – Administratīvā un tirdzniecības finanšu daļa (īstenoja arī kadru politiku VDK) tiešas pārraudzības palīdzību.[671] LKP šajā jomā pildīja PSKP norādījumus, kurus, piemēram, precīzi formulēja VK(b)P CK sekretārs, vienlaikus arī CK Kadru pārvaldes priekšnieks Aleksejs Kuzņecovs. Viņš kādā 1948. gada sanāksmē paziņoja, ka Kadru pārvaldei jākontrolē ne tikai partijas, bet arī ministriju darbinieki, tajā skaitā VDM un brīdināja VDM darbiniekus:

---

667 Krievijas Valsts Sociālpolitiskais arhīvs (KVSPA), 600. f., 1. apraksta lietu rādītājs, 1. – 2. lp.

668 Bergmanis, A. *LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā,* 479. lpp.

669 KVSPA, 600. f., 1. apr., 23. l., 1. lp.

670 *ЦК ВКП(б) и региональные партийные комитеты 1945 – 1953*. Москва: РОССПЕН, 2004, С. 23.

671 Кринкина, А., Литвиненко, А., Бондарев, П. *Развитие и совершенствование организационной структуры компартии Латвии*. Рига, 1984, С. 78 – 93.

> "[..] Valsts drošības orgānu darbs ir turpināt Centrālās Komitejas darbu, bet tikai citiem līdzekļiem" un "[..] mazākā valsts drošības dienestu pretnostatīšana partijas aparātam pārvērš to par nepartejisku dienestu".[672]

LPSR augstākos nomenklatūras darbiniekus VDK amatos apstiprināja PSKP CK, tikai tad analogus lēmumus pieņēma LKP CK[673], bet atlaida no darba tikai ar īpašu PSKP CK lēmumu[674].

Kad 1954. gada decembrī visā PSRS tika uzsākta VDK darba kvalitātes uzlabošana, darbiniekiem pieprasīja augstāko izglītību un atbrīvojās no tiem asiņaino represiju veicējiem, kuri nespēja strādāt intelektuāli. Arī LPSR VDK notika atbilstošas pārmaiņas. Pārmaiņas iezīmēja tieši LKP CK Administratīvās daļas vadītāja Aleksandra Drozdova runa LPSR VDK centrālā aparāta partijas sapulcē 1955. gada 25. martā, kurā viņš norādīja, ka čekisti vairs nevar strādāt ar primitīvajiem un rupjajiem paņēmieniem[675]. Pēc A. Drozdova runas sākās masveidīga "vecās gvardes" drošībnieku atlaišana, to pāreja strādāt iestāžu kadru daļās un citur.

LK(b)P kontroli pār LPSR VDTK nodrošināja arī ar LK(b)P pirmorganizācijas izveidošanu LPSR VDTK centrālajā aparātā, kā arī LPSR VDTK apriņķu un pilsētu daļās. 1944. gada 28. maijā notika LPSR VDTK LK(b)P pirmorganizācijas biroja sekretāra Kārļa Vida un divu viņa vietnieku Dupļevska un Vasiļjeva ievēlēšana. Sapulcē tika nolemts izveidot LK(b)P grupas arī VDTK daļās, uzdodot partorgus ievēlēt līdz 1944. gada 7. novembrim. Savukārt K. Vidam LK(b)P biedru sapulce uzdeva LPSR VDTK LK(b)P organizācijas biroja locekļus sadalīt pa jaunizveidotajām partijas grupām, lai partorgu vēlēšanas noritētu sekmīgi.[676] No LPSR VDTK LK(b)P organizācijas biroja sēžu 1945. gada protokoliem (6. janvāris – 28. decembris) var secināt, ka partijas darbs LPSR VDTK jau ritēja pēc noteiktas un labi funkcionējošas kartības.

---

[672] Зубкова, Е. *Кадровая политика и чиски в КПСС (1949 – 1953)*. Свободная мысль: 1999. Н. 4., С. 97.
[673] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2. lp.
[674] Зубкова, Е. *Кадровая политика и чиски в КПСС (1949 – 1953)*. Свободная мысль: 1999. Н. 4., С. 97.
[675] LVA, PA-7962. f., 1. apr., 41. l., 84. – 86. lp.
[676] LVA, PA-7962. f., 1. apr., 2. l., 1. – 3. lp.

Birojā tika izskatīti organizatoriskā darba jautājumi – VDTK personas lietas dažādu pārkāpumu gadījumā, sienas avīzes *Čekists* veidošanas jautājumi, sadzīves apstākļu uzlabošanas jautājumi, ideoloģisko lekciju un kultūras pasākumu organizēšana u.c.[677] LPSR VDTK (no 1946. gada VDM) atklātā dienesta komunisti bija iekļauti partijas organizācijā, kuras komiteja bija pakļauta Rīgas Proletāriešu vai Molotova rajona partijas komitejai pēc teritoriāla principa. Rajonu partijas komitejās tika izskatīti darbinieku uzņemšanas un personīgo lietu jautājumi. Maskētie – ārējās novērošanas daļas darbinieki bija ar konkrētu numuru šifrētas partijas pirmorganizācijas biedri. Šīs pirmorganizācijas tika tieši pakļautas Rīgas pilsētas partijas komitejai. Numurēta pirmorganizācija bija arī Ventspilī. Apriņķos un pilsētās, kur drošības iestādēs bija pietiekams skaits komunistu, viņi veidoja savu pirmorganizāciju. 1954. gada vidū izveidoja VDK un tās aparātu rajonos un pilsētās. Atbilstoši tam izveidojās arī attiecīgās partijas pirmorganizācijas.

LKP ietekmi VDK ar partijas pirmorganizāciju palīdzību visspilgtāk raksturo notikumi PSRS vadībā pēc L. Berijas gāšanas un viņa aresta 1953. gada jūlijā. Visās IeM (iekļāva arī drošības darbiniekus) pirmorganizācijās sapulces par PSKP 1953. gada jūlija plēnumu, kas akceptēja L. Berijas noņemšanu un arestu 1953. gada 26. jūnijā, vadīja vai nu vadoši LKP CK darbinieki vai rajonu un pilsētu partijas komiteju 1.sekretāri. Viņi atgādināja, ka L. Berijas vadībā valsts drošības iestādes izslīdējušas no komunistiskās partijas vadības. Latvijā šo nostādni pastiprināja LKP CK biroja 1953. gada 24. februāra lēmums, kurš pēc A. Novika atbrīvošanas no LPSR drošības iestādes vadības uzsvēra, ka Latvijā valsts drošības orgāni piesārņoti ar politiski svešiem elementiem. Arī šo lēmumu daļu partijas sapulcēs apsprieda plaši. Pēc šiem notikumiem partijas rajonu vai pilsētu komiteju 1. sekretāri pastāvīgi piedalījās daļu partijas sapulcēs un LKP aparāta un VDK darbinieku savstarpējos konfliktus atrisināja par labu partijas aparātam. VDK struktūrvienību vadītājus darbā apstiprināja LKP CK birojs.

[677] LVA, PA-7962. f., 2. apr., 1. l.

Minētais mehānisms atklāj, kā tika panākta gan PSKP, gan LKP kontrole pār kadriem. LPSR VDK vadītājs, kā likums, bija LKP biroja loceklis. Apriņķos, rajonos un pilsētās attiecīgās daļas vadītājs iekļāvās vietējās partijas komitejas biroja sastāvā. Tādējādi reģionos notika svarīgāko jautājumu mutiska vai rakstiska saskaņošana starp LKP un VDK. Šādas sadarbības paraugs četrdesmito gadu otrajā pusē bija Rīgas apriņķis, kur partijas komitejas 1. sekretārs Mucenieks lika saviem darbiniekiem iepazīstināt VDM daļas vadību ar partorgu rakstiskajiem ziņojumiem par politisko stāvokli pagastos, bet daļas vadība savukārt ziņoja par veiktajiem pasākumiem pret norādītajām personām. Savstarpējās informētības rezultātā starp LK(b)P un VDM, Valkas un Talsu apriņķos VDM daļu vadība un darbinieki vairākkārt tika atmaskoti konfiscēto mantu un aģentūras vajadzībām paredzētās naudas nozagšanā. Ilūkstes, Viļakas, Daugavpils un Madonas apriņķos LK(b)P cieši iejaucās VDM darbā, jo to noteica cīņas principi pret nacionālajiem partizāniem.[678]

Tomēr realitātē drošības dienestu darbinieku un komunistiskās partijas pārstāvju attiecības nebija tik vienkāršas. Jāsecina, ka kara beigās un pirmajos pēckara gados LPSR drošības iestāžu darbinieki bija relatīvi neatkarīgāki no komunistiskās partijas nekā vēlāk un šo relatīvo neatkarību, it īpaši LPSR drošības iestāžu apriņķu daļu līmenī, centās uzsvērt. Process izskaidrojams ar drošības iestāžu spēcīgās varas nostiprināšanos karadarbības laikā, kā arī LPSR drošības iestāžu darbinieku, kuru vairums bija piedalījušies masveida terorā Krievijā divdesmitā gadsimta trīsdesmito gadu beigās, pārspīlēto izpratni par savas darbības nozīmību LPSR. Turklāt komunistiskās partijas lomas pastiprināšanās visā PSRS, t. sk. LPSR, notika pakāpeniski un nebija (kā tas vienkāršoti var šķist) saistāma tikai ar 1953. gadu – J. Staļina nāvi un Ņ. Hruščova izvirzīšanos. KP varas nostiprināšanas process aizsākās 1951. gadā ar S. Ignatjeva iecelšanu par VK(b)P CK pārstāvi PSRS VDM un turpinājās ar KP realizētās drošības iestāžu kadru politikas palīdzību, kad KP PSRS drošības

[678] Niedre, O. *Pārskats par Latvijas Valsts arhīva LPSR valsts drošības orgānu apriņķu, rajonu un pilsētu daļu partijas pirmorganizāciju materiāliem*, 7. – 8. lpp, SAB TSDC bibliotēka).

dienestā izvirzīja partijas nomenklatūras biedrus vai citus sev uzticamus cilvēkus. Analoģiski kā daudzu citu procesu gadījumā KP nomenklatūras kadru iecelšana darbam drošības iestādēs no divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu vidus notika arī LPSR. Nenoliedzami, KP nomenklatūras ietekmei pieaugot, tā centās mazināt drošības iestāžu lomu, lai pilnīgi monopolizētu varu, kā arī pasargātu sevi no represijām. KP ietekmes palielināšanās pierādījums piecdesmito gadu vidū ir tas, ka LPSR drošības iestāžu darbinieki bija spiesti pakļauties pat sev neizdevīgajai LKP CK kadru un valodas politikai, bet, tiklīdz pārsvars LKP CK nonāca ortodoksālo komunistu rokās, LPSR VDK skaļi pieslējās ortodoksālā spārna idejām un atkal bija gatava pildīt LKP jaunos – šoreiz stagnācijas pilnos norādījumus.

Realizējot valsts varu, Padomju Savienībā būtiska nozīme bija attiecībām starp augstākajām varas struktūrām – Padomju Savienības komunistisko partiju, likumdošanas varu PSRS AP, izpildvaru PSRS MP un drošības iestādēm, kuras papildināja centrālo institūciju attiecības ar perifērajām institūcijām republikās.

Institūciju savstarpējās attiecības ilustrē pētījumā apskatītā 1949. gada 25. marta deportācijas sagatavošana un norise. Varas dalīšana starp PSRS un LPSR struktūrām, savstarpējā pakļautībā virzot lēmumu īstenošanu, shematiski izskatījās šāda: pirmkārt, mutvārdu vai rakstveida lēmuma pieņemšana VK(b)P CK, otrkārt, mutvārdu vai rakstveida lēmuma pieņemšana LK(b)P CK, treškārt, VK(b)P CK apstiprināts PSRS MP lēmums, ceturtkārt, balstoties uz PSRS MP lēmumu, pavēles izdod PSRS ministrijas, t. sk. PSRS VDM un IeM, piektkārt, balstoties uz PSRS MP lēmumu, savu lēmumu pieņem LPSR MP, sestkārt, LPSR VDM un IeM pilda PSRS un MP lēmumus, PSRS VDM un IeM pavēles, septītkārt, zemāka līmeņa lēmumus pieņem LPSR ministriju, apriņķu un pilsētu funkcionāri.

Apskatītā varas dalīšanas shēma nav universāla, taču kopumā parāda "varas dalīšanas" mehānismu no PSRS uz LPSR jeb faktisko PSRS centrālās varas pilnīgo kundzību pār vietvaru okupētās Latvijas teritorijā. No shēmas var redzēt, ka atbildīga par lēmumu pieņemšanu ir gan PSRS centrālā vara, gan LPSR totalitārais režīms, taču primāros lēmumus, kuri var nebūt dokumentēti, pieņēma VK(b)P, juridiski noformēja PSRS MP un tikai pēc tam savu lēmumu varēja pieņemt

LPSR MP. Tikai tad sekoja LPSR VDM un IeM kā izpildītāju darbība. LPSR MP pieņēma lēmumus par tā saukto kulaku izdzīšanu no kolhoziem, to mantas konfiskāciju un visbeidzot par deportēšanu, dodot pavēli arī LPSR VDM un IeM. Tātad arī LPSR MP kā izpildvara sinhroni ar Padomju Savienības komunistisko partiju sekmēja represiju veikšanu un ir atbildīga par tām.

Secinājumi

Pētījumā apskatītajā laika posmā – no 1940. gada līdz 1956. gadam – LPSR drošības iestādes darbojās kā PSRS drošības iestāžu reģionālās struktūrvienības Latvijas PSR. LPSR drošības iestāžu darbības analīze pierāda, ka to darbību noteica šādi faktori.

Pirmkārt, LPSR drošības iestāžu autonomija bija ierobežota, jo LPSR drošības iestādes atradās centralizētā PSRS drošības iestāžu sistēmā. Sistēma tika izveidota ar PSRS normatīvo aktu palīdzību.

Otrkārt, LPSR drošības iestādēm obligāti bija jāpilda PSRS drošības iestāžu pavēles un norādījumi, neapšaubot PSRS drošības iestāžu pavēļu likumību vai noderību LPSR drošības iestādēm. PSRS valdošais totalitārais režīms noteica vertikālu varas sistēmu. Tāda bija arī drošības iestādēs, kuru īpašais iekšējais režīms un slepenības statuss vēl papildus nodrošināja precīzu pavēļu izpildi un nepieļāva nepaklausību.

Treškārt, tā kā pārsvarā PSRS un LPSR drošības iestāžu uzdevumi bija būtībā identiski, izmaiņas PSRS drošības iestāžu darbībā kopumā un katrā drošības iestāžu darbības nozarē arī automātiski ietekmēja LPSR drošības iestāžu darbību.

Neskatoties uz minētajiem LPSR drošības iestāžu darbību ietekmējošajiem faktoriem, LPSR drošības iestādēm bija arī atšķirīgas darbības iezīmes. LPSR drošības iestāžu darbība vairākās jomās bija atšķirīga no vairuma citu PSRS drošības iestāžu reģionālo struktūrvienību darbības. Savdabīgo LPSR drošības iestāžu darbībā noteica Latvijas vēsture un ģeogrāfiskais izvietojums.

Vēsturiskie apstākļi bija Latvijas Republikas okupācija un inkorporācija PSRS sastāvā 18 gadus vēlāk nekā vairums citu PSRS teritoriju, komunistiskā režīma īsais valdīšanas laiks 1940. – 1941. gadā, sovjetizācijas otrreizēja uzsākšana līdz ar Latvijas reokupāciju 1944. gadā, četrdesmitajos gados un līdz piecdesmito gadu vidum sabiedrībā dzīvās atmiņas par neatkarīgo Latvijas Republiku, tajā

valdošajām vērtībām (krasi atšķirīgas no PSRS ideoloģijas sludinātā šķiriskuma principiem), Latvijas iedzīvotāju viengabalainais nacionālais sastāvs beidzoties Otrajam pasaules karam (lielākā daļa bija latvieši), sabiedrības mazais atbalsts okupācijas režīmam (īpaši laukos) Latvijas reokupācijas laikā, noteica PSRS un LPSR pievēršanos masveida represijām 1944. – 1945. gadā, kādas nenotika lielākajā daļā Sarkanās armijas iekarotajās teritorijās citur PSRS. Tieši 1944. – 1945. gadā, nevis 1949. gada deportācijas laikā komunistiskā režīma represijas Latvijā sasniedza savu apogeju. 1944. – 1945. gadā politisku iemeslu dēļ tika represēti vismaz 78 268 Latvijas iedzīvotāji.

Teritorijas "tīrīšanā" lielākoties tika izmantotas PSRS institūcijas un resursi. PSRS drošības iestāžu operatīvie sektori, SMERŠ daļas un LPSR drošības iestādes no 1944. gada beigām līdz 1945. gadam Latvijā darbojās kopīgi, veicot "tīrīšanu no pretpadomju elementiem" – režīmu reāli apdraudošu un iedomātu ienaidnieku masveida represēšanu. Tikai no 1946. gada LPSR drošības iestādes Latvijā darbojās relatīvi patstāvīgi – bez PSRS operatīvo sektoru palīdzības. Tas pierāda LPSR drošības iestāžu lielo atkarību no PSRS drošības iestādēm.

Teritorijas "tīrīšana" Sarkanās armijas tikko iekarotajā teritorijā nebija nekas īpašs arī frontšu aizmugurē PSRS teritorijā. Taču Latvijā 1945. gadā teritorijas "tīrīšanai" bija spēkā tās pašas pavēles un līdz ar to arī paņēmieni, kādus PSRS pielietoja okupētajā Otrā pasaules kara pretinieka – Vācijas – teritorijā. Citās PSRS teritorijas daļās nenotika tik pamatīgas vairākkārtējas teritorijas "tīrīšanas" kā 1945. gadā Kurzemē. Latvijā, atšķirībā no pārējās PSRS teritorijas, 1945. gadā civiliedzīvotājus ilgstoši turēja filtrācijas – pārbaudes punktos. 1944. – 1945. gadā frontšu aizmugurē represīvais iekšējais karaspēks un represīvās iestādes, tajā skaitā LPSR VDTK vērsās pret civiliedzīvotājiem nevis kā pret PSRS pilsoņiem, bet praktiski kā pret okupētas teritorijas iedzīvotājiem. Latvijas reokupācijas rezultātā tūkstoši Latvijas iedzīvotāju tika represēti kā "vāciešu atbalstītāji". Represētie tika apsūdzēti kolaboracionismā, kas gan bija tikai ieganstš, lai lielāko daļu "vāciešu atbalstītāju" pakļautu represijām. 1944.-1945. gadā LPSR VDTK Izmeklēšanas daļas rīcībā nonākušie upuri – lielākoties 19 līdz 45 gadus veci vīrieši, kuri visbiežāk apsūdzēti pēc

KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1a] panta par dzimtenes, ar kuru domāta PSRS, nodevību. Vīrieši šādā vecumā potenciāli visaktīvāk spēja vērsties pret režīmu. Secināms, ka okupācijas režīms, izmantojot LPSR drošības iestādes, neitralizēja tos Latvijas iedzīvotājus, kuri potenciāli varēja izrādīt pretošanos (arī bruņotu) režīmam un līdz ar to traucēt okupācijas varas nostiprināšanos.

Izrēķināšanās ar politiski aktīviem iedzīvotājiem, kā ieganstu izmantojot apsūdzības par kara noziegumiem un sadarbību ar Vācijas nacionālsociālistiem, pēc PSRS parauga notika visā Austrumeiropā. Galvenā atšķirība LPSR bija tā, ka represējamos PSRS un LPSR drošības iestādes izvēlējās okupācijas apstākļos, tos tiesājot pēc okupētājas valsts galvenās sastāvdaļas – KPFSR KK. Pēc LPSR drošības iestāžu veiktās izmeklēšanas tika notiesāti arī cilvēki, kuri bija pastrādājuši reālus kara noziegumus. Vienlaikus okupācijas režīms ar LPSR drošības iestāžu palīdzību atbrīvojās arī no "buržuāziskajiem nacionālistiem", kuru atrašanās nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā teritorijā vien jau radīja drošības iestāžu interesi. Atbrīvoties no "vāciešu atbalstītājiem" un "dzimtenes nodevējiem" bija ieinteresēta gan PSRS centrālā vara, gan vietējo komunistu elite. Maskavai "buržuāziskie nacionālisti" traucēja paātrināt okupētās Latvijas sovjetizāciju, bet vietējai kompartijas elitei LPSR drošības iestāžu veiktās represijas lielā mērā garantēja kadru "tīrību" republikas administratīvajā un saimnieciskajā pārvaldē. Latvijā represēšana par sadarbību ar Vācijas nacionālsociālistiem bija līdzīga abās Baltijas republikās un PSRS okupētajā Vācijas Austrumu daļā notiekošajam.

Atšķirībā no vairuma citām PSRS republiku drošības iestādēm LPSR drošības iestādes īpaši pievērsās pretizlūkošanas pasākumiem. Latvijā objektīvu iemeslu dēļ varēja būt vairāk ārvalstu izlūkdienestu iefiltrētu aģentu nekā citās PSRS republikās. To noteica šādi vēsturiskie apstākļi: līdz pat 1940. gadam Latvijā darbojās ārvalstu vēstniecības, ar kuru palīdzību Latvijas iedzīvotāji tika savervēti par ārvalstu aģentiem un informatoriem; līdz pat 1945. gada 8. maijam Kurzemē cīnījās Sarkanās armijas Ļeņingradas frontes grupējumi un Vācijas armijas militārais grupējums *Nord*. Pārējā PSRS teritorijā Vācijas armijas daļas vairs nekaroja. Tas Latvijā ļāva ilgāk darboties Vācijas speciālo dienestu aģentūrai Atsevišķa pētījuma tēma būtu, cik lielā mērā Latvijā 1944. –

1945. gadā reāli darbojās ārvalstu aģenti un cik lielā mērā LPSR drošības iestādes par spiegiem uzskatīja kādu iedzīvotāju daļu (it sevišķi, ja izmeklēšanas laikā atzīšanās panākta ar spīdzināšanas palīdzību). Fakti liecina, ka Latvijas teritorijas "tīrīšanas" laikā šādus cilvēkus LPSR drošības iestādes arestēja masveidā; salīdzinot ar citām republikām, 1944. – 1945. gadā proporcionāli liels bēgļu skaits no Latvijas devās trimdā uz Rietumu valstīm. Vairāk nekā 200 000 latviešu 1944. – 1945. gadā devās bēgļu gaitās uz Rietumu valstīm vai arī uz Vāciju tika nogādāti piespiedu kārtā. Rietumos nonāca arī Vācijas armijā dienējušie Latvijas iedzīvotāji. Daļa no viņiem Latvijā atgriezās kā repatrianti. Daļa aktīvi sarakstījās ar dzimtenē mītošajiem radiem.

PSRS un LPSR drošības iestāžu pastiprināto pievēršanos pretizlūkošanas pasākumiem noteica arī ģeogrāfiski faktori. LPSR jūras robeža sakrita ar PSRS Rietumu robežu. To vairākus gadus pēc Otrā pasaules kara vēl bija iespējams šķērsot nelegāli. Tuvu LPSR un PSRS jūras robežai atradās Zviedrija. Divdesmitā gadsimta četrdesmito gadu beigās un piecdesmito gadu sākumā sākumā okupētās Latvijas teritorijaā iefiltrēja Apvienotās Karalistes un ASV izlūkdienestu aģentus. Viņus, izmantojot robežas tuvumu ārvalstīm, izlūkdienesti nogādāja Latvijā pa Baltijas jūru, kā arī desantējot no lidmašīnām. Līdz ar to LPSR drošības iestāžu pretizlūkošanai pavērās iespēja piedalīties tik plaša mēroga operatīvajā spēlē ar ārvalstu izlūkdienestiem, kāda divdesmitā gadsimta četrdesmitajos un piecdesmitajos gados nebija nekur citur PSRS. Rīgas un Ventspils ostās iebrauca ārvalstu kuģi un to apkalpēm bija iespēja kontaktēties ar vietējiem iedzīvotājiem. No PSRS un LPSR drošības iestāžu viedokļa iepriekš minēto iemeslu dēļ bija jāpastiprina pretizlūkošanas darbība pret Latvijas iedzīvotājiem un repatriantiem, lai kontrolētu viņu iespējamo spiegošanas darbību Rietumu valstu labā.

Vēsturiskie un ģeogrāfiskie iemesli noteica tās iedzīvotāju kategorijas, pret kurām LPSR drošības iestāžu pretizlūkošanas daļas vērsās pastiprināti – atrašanās nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā Latvijas teritorijā, etniskā piederība (piemēram, piederība etniskai vācu izcelsmei), kontaktēšanās ar citu valstu pilsoņiem – kļuva par iemeslu, lai LPSR drošības iestāžu pretizlūkošana pievērstu uzmanību konkrētiem cilvēkiem. Drošības iestādes īpaši kontrolēja, lai Rietumu

valstu labā nespiegotu repatrianti. Pretizlūkošanas un izlūkošanas darbības tās pastiprināti veica arī pret latviešu trimdu Rietumvalstīs. Divdesmitā gadsimta četrdesmitajos un piecdesmitajos gados LPSR drošības iestādes gandrīz visas trimdas organizācijas uzskatīja par ārvalstu specdienestu inspirētām un vadītām. Tādēļ sevišķi uzmanīgu pretizlūkošanu veica pret tiem trimdas latviešiem, kuri ieradās Latvijā.

Pretizlūkošana bija viena no darbības sfērām, kur parādās PSRS un LPSR drošības iestāžu darbības atšķirības, salīdzinot ar demokrātisku režīmu drošības iestāžu darbību. Latvijas PSR, tāpat kā citur Padomju Savienībā, pretizlūkošanas pasākumi bija vērsti ne tikai pret ārvalstu izlūkdienestu interesēm. Kā liecina divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu notikumi Latvijā, totalitārais režīms un līdz ar to LPSR drošības iestādes faktiski jebkuru Rietumu valstu pilsoni uzskatīja par potenciālu spiegu. Līdz ar to LPSR drošības iestādes divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados Latvijā veica masveidīgu ārvalstnieku kontroli un novērošanu. LPSR drošības iestāžu pretizlūkošanas daļas vērsās pret tiem Latvijas iedzīvotājiem, kuri režīma nesankcionēti vēlējās kontaktēties ar ārvalstniekiem vai bēgt no PSRS. Šiem cilvēkiem, nokļūstot LPSR drošības iestāžu uzskaitē, tika likti šķēršļi tālākai normālai dzīvei un izaugsmei. Līdz ar to minētās LPSR drošības iestāžu darbības uzskatāmas par politiskām represijām pret Latvijas iedzīvotājiem. LPSR drošības iestādes īstenoja "dzelzs priekškara" politiku, vēršot pretizlūkošanas pasākumus pret Latvijas iedzīvotājiem, trimdas latviešiem, kuri ieradās Latvijā, un pret latviešu trimdu Rietumu valstīs.

No pētījumā veiktās LPSR drošības iestāžu darbības analīzes secināms, ka divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu vidū mainījās drošības iestāžu darbības prioritātes. Pēc Otrā pasaules karadarbības beigām LPSR drošības iestāžu prioritāte bija "teritorijas tīrīšana", cīņa ar bruņoto pretošanos. Kopš 1954. gada LPSR VDK paralēli cīņai ar nacionālajiem partizāniem arvien vairāk par prioritārām sāka uzskatīt pretizlūkošanas darbības. Cēlonis tam bija PSKP CK un PSRS VDK vadības nostāja, ka pretizlūkošanas galvenais uzdevums ir atklāt un atmaskot "imperiālistisko valstu" iesūtītos "spiegus, diversantus un teroristus", nevis iekšējos ienaidniekus. Kopš 1956. gada nogales, kad LPSR VDK bija neitralizējusi pēdējos nacionālos partizānus, LPSR VDK

primārais uzdevums vairs nebija cīņa ar bruņoto pagrīdi, bet gan pretizlūkošana.

Par to, ka Latvijā līdz pat divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu sākumam okupācijas režīmam bija tikai daļējs sabiedrības atbalsts, liecina nacionālās bruņotās pretošanās kustības darbība. Padomju Savienībā vienīgi okupētajās Baltijas valstīs, Rietumukrainā un Rietumbaltkrievijā līdz pat divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu sākumam darbojās spēcīgas bruņotas nacionālās pretošanās kustības. Minēto iemeslu dēļ no 1947. gada, kad cīņu ar nacionālajiem partizāniem veica vienīgi drošības iestādes, bruņotās pretošanās apspiešana kļuva par to prioritāti līdz pat 1956. gadam. Cīņa ar bruņoto pretošanos vēl divdesmitā gadsimta piecdesmitajos gados bija pati spilgtākā LPSR drošības iestāžu darbības iezīme, kas LPSR drošības iestādes atšķīra gandrīz no visām pārējām PSRS drošības iestāžu reģionālajām struktūrvienībām. Lai gan cīņā ar nacionālajiem partizāniem LPSR drošības iestādes guva panākumus, vēl divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu sākumā bruņoto pretošanos tās nebija spējīgas likvidēt. Cīņa ar partizāniem novirzīja LPSR drošības iestāžu spēkus no pretizlūkošanas. Tādēļ tikai 1956. gadā, pilnībā neitralizējot nacionālās bruņotās pretošanās kustības grupas, LPSR drošības iestādes varēja par darbības prioritāti pasludināt pretizlūkošanu.

Pētījumā apskatīto LPSR drošības iestāžu – LPSR VDTK/VDM/IeM/VDK darbību no 1944. līdz 1956. gadam noteica PSRS drošības iestāžu evolucionārās izmaiņas. Minētās izmaiņas notika gan PSRS drošības iestāžu darbības optimizēšanas, gan PSRS politisko līderu cīņas par varu rezultātā. PSRS drošības iestāžu evolūcijai atbilda arī LPSR drošības iestāžu evolūcija. Tomēr iepriekš minētās LPSR drošības iestādēm raksturīgās darbības iezīmes diktēja tām pieņemt lēmumus par palielinātas uzmanības pievēršanu konkrētām darbības jomām. LPSR drošības iestāžu autonomiju noteiktu darbības jomu pastiprināšanā nodrošināja arī 1943. gadā pieņemtais PSRS VDTK nolikums. Tas reģionālajām struktūrvienībām deva daļēju brīvību lemt par iekšējo uzbūvi. LPSR VDTK 1944. – 1945. gadā un LPSR drošības iestādēm arī vēlāk nebija nepieciešamas tik daudzas nodaļas politiskās vadības un slepenu objektu apsardzei kā PSRS VDTK centrālajam

aparātam. Tādēļ LPSR drošības iestādes tādas neizveidoja lielā skaitā. LPSR drošības iestādes līdz pat 1952. gadam nebija tik spēcīgas, lai uzsāktu sarežģītās izlūkošanas operācijas ārvalstīs. Tādēļ minētajā laikā LPSR drošības iestādes nekoncentrējās uz izlūkošanas darbību veikšanu. Šāda PSRS drošības iestāžu vadības atbalstīta LPSR drošības iestāžu nostāja noteica arī LPSR drošības iestāžu strukturālo uzbūvi. Minētajā periodā LPSR drošības iestādēs nebija izveidotas izlūkošanas daļas. LPSR drošības iestādēm savukārt bija nepieciešams pastiprināt 2. (pretizlūkošanas) daļas nodaļu darbību, ko tās arī izdarīja. LPSR drošības iestādes pastiprināja to 2. daļas nodaļu darbību, kuras pārbaudīja repatriantus no Rietumvalstīm, uzmanīja ārvalstu jūrniekus. Īpašu vērību LPSR drošības iestādes pievērsa pretizlūkošanas jomai operatīvās spēles ar Apvienotās Karalistes un ASV izlūkdienestiem laikā. Tomēr operatīvā spēle pierādīja arī to, ka LPSR drošības iestādēm, pakļaujoties PSRS drošības iestāžu vadībai Maskavā, ir tikai ierobežotas iespējas pastiprināt kādu savas darbības jomu. Lai gan tieši LPSR VDTK 1945. gadā izplānoja, kā sākt operatīvo spēli ar Apvienotās Karalistes izlūkdienestu un izstrādāja tās taktiku, PSRS drošības iestāžu vadības aizdomīguma un pārmērīgas slepenības normu ievērošanas dēļ LPSR drošības iestādes spēli nevarēja sekmīgi pabeigt. Lielā mērā PSRS drošības iestāžu vadības rīcība noteica to, ka piecdesmito gadu sākumā operatīvajā spēlē PSRS puse izgāzās.

1947. gadā PSRS teritorijā vienīgi Baltijā, Rietumukrainā un Baltkrievijā cīņai pret nacionālajiem partizāniem izveidoja reģionālo drošības struktūrvienību daļas – 2N daļas, t. sk. LPSR VDM 2N daļu. Arī tas liecina, ka LPSR drošības iestādes izjuta nepieciešamību pastiprināt šo darbības jomu un tādēļ veica strukturālas izmaiņas.

LPSR drošības iestādēm bija arī citas formālas autonomijas pazīmes, kuras noteica to darbību: tās varēja patstāvīgi izdot pavēles, kuru saturs bija pakārtots PSRS drošības iestāžu pavēlēm vai arī atbilda PSRS drošības iestāžu realizētajai represīvai politikai. LPSR drošības iestādes varēja izstrādāt operatīvās darbības plānus vietējām operācijām, lemt par operatīvās darbības pielietošanas formām.

Salīdzinot LPSR drošības iestāžu darbību ar kaimiņrepubliku – Lietuvas PSR un Igaunijas PSR – drošības iestāžu cīņu pret bruņoto pretošanos, "teritorijas tīrīšanu", izlūkošanas un pretizlūkošanas

darbības, secināms, ka visu trīs republiku drošības iestāžu darbība pamatā bija līdzīga. Visu trīs padomju republiku drošības iestādes pildīja to vadības – PSRS drošības iestādes pavēles un uzdevumus. Tomēr tas, ka šīs trīs republikas bija okupētas neatkarīgas valstis un ģeogrāfiski bija PSRS robežrepublikas, noteica Baltijas republiku drošības iestāžu darbības atšķirības no citu PSRS republiku drošības iestāžu darbības, kā arī drošības iestāžu pastiprinātas darbības nepieciešamību Baltijā. Lai nodrošinātu komunistiskā okupācijas režīma pastāvēšanu un tā politisko institūciju funkcionēšanu, režīmam bija nepieciešams apspiest iedzīvotāju pretošanos. Režīms nevarēja pieļaut arī alternatīvu viedokļu paušanu, kas politiskos jautājumos būtu pretēji oficiālajam. Šos okupācijas režīma uzdevumus sasniedza ar politisko represiju palīdzību. PSRS 1944. – 1945. gadā veiktā Latvijas militārā okupācija notika vienlaikus ar Latvijas politisko okupāciju, kā raksturīga pazīme bija politiskas represijas pret civiliedzīvotājiem. PSRS un LPSR drošības iestāžu uzdevums Latvijas reokupācijas un sovjetizācijas mehānismā bija īstenot represijas, kontrolēt sabiedrību, panākot komunistiskā okupācijas režīma ilgstošu stabilitāti.

Latvijas reokupācijas gaitā 1944. – 1945. gadā LPSR VDTK tikai ar Latvijas cilvēkresursiem vien nevarēja izveidot. Trūka atbilstošu kadru. Kadru apmācībai bija vajadzīgs ilgāks laiks. Kadru trūkumu veicināja arī PSRS politiskā nostādne, ka Vācijas okupētajā PSRS teritorijā palikušie pilsoņi automātiski uzskatāmi vismaz par "aizdomīgiem elementiem", ja ne par "vāciešu atbalstītājiem un pakalpiņiem". Reokupācijas laikā notikušās represijas neveicināja arī plašas sabiedrības atbalstu LPSR VDTK darbībai. Līdz pat 1956. gadam LPSR VDTK papildināja kadri no citām PSRS teritorijām. Izņēmums te bija vienīgi īsais PSRS iekšlietu ministra L. Berijas veikto reformu posms 1953. gadā, kad LPSR IeM, pateicoties L. Berijas rīkojumiem, izvirzījās latvieši. LPSR VDTK Latvijā nevarēja evolucionēt uz vietējo kadru bāzes, bet varēja attīstīties vienīgi reokupācijas rezultātā, kadrus papildinot no Krievijas un t. s. "vecajām PSRS republikām". LPSR VDTK attīstība arī kopumā veicināja Latvijas reokupācijas procesu. Pētījuma analīze pierāda, ka LPSR drošības iestāžu represīvā politika Latvijā 1944. – 1945. gadā nodrošināja otrreizēju komunistisko okupāciju. Savukārt bez otrreizējas okupācijas komunistiskais režīms Latvijā 1944. –

1945. gadā nevarētu funkcionēt. Pētījumā minētie fakti liecina, ka jau 1940. gadā darbību uzsākušo LPSR valsts drošības iestāžu atjaunošana 1944. – 1945. gadā bez ārējās palīdzības un uzraudzības no PSRS nebija iespējama. LPSR drošības iestādes nevarēja evolucionēt uz vietējo kadru bāzes. Minētajā laikā drošības iestādes LPSR varēja attīstīties vienīgi līdz ar reokupāciju un jaunu kadru nosūtīšanu uz Latviju, ne pilnveidojot jau 1940. – 1941. gadā izveidotās LPSR represīvās institūcijas. Tas ir viens no cēloņiem, kāpēc Latvijas sovjetizācija 1944. – 1945. gadā nevarēja notikt evolucionāri. Sovjetizācija bija iespējama līdz ar militāru okupāciju, ar PSRS iestāžu palīdzību attīstot un uzraugot LPSR drošības iestādes kā politisku represiju veicējas. Var arī secināt, ka Latvijas reokupāciju 1944. – 1945. gadā nodrošināja represīvā politika, t. sk. LPSR VDTK darbība. LPSR drošības iestādēm, par apsūdzību izmantojot no 1940. gada LPSR nelikumīgi ieviesto KPFSR Kriminālkodeksu, pavērās plašas iespējas represēt teju katru neatkarīgās Latvijas Republikas pilsoni. Šādu iespēju atļāva KK Valsts noziegumu daļas pantu plašās interpretācijas iespējas. Atšķirībā no tiesiskām valstīm, balstoties uz KPFSR KK Valsts noziegumu daļu, cilvēkus varēja apsūdzēt kā šķiriski kaitīgus. Tā kā atbilstoši PSRS un LPSR drošības iestāžu vērtējumam Latvijas Republikas iedzīvotāju lielākā daļa piederēja ekspluatētāju šķirai, pret viņiem varēja izmantot vienu vai pat vairākus Kriminālkodeksa pantus. Balstoties uz faktiem par LPSR VDTK veikto izmeklēšanu, darbā secināts, ka bieži vien izmeklētājam vajadzīgās apsūdzētā liecības tika panāktas, fiziski iespaidojot pratināmo. Rezultātā no 1944. gada līdz 1956. gadam PSRS un LPSR drošības iestādes arestēja 38 612 cilvēkus. Vadoties pēc starptautisko tiesību normām, lielākā daļa represēto represēti pretlikumīgi. No 1944. gada līdz 1953. gadam, balstoties uz PSRS izpildvaras lēmumiem un represīvo iestāžu rīkojumiem, Latvijas iedzīvotājus arī nelikumīgi deportēja. Vismasveidīgākā deportācijas akcija LPSR 1949. gadā aptvēra 44 271 Latvijas iedzīvotāju. LPSR drošības iestāžu loma, veicot deportācijas, bija: pieņemt lēmumus par iedzīvotāju izsūtīšanu, fiziski represēt iedzīvotājus, nogādājot viņus uz deportēšanai paredzētajiem ešeloniem un novērst pretošanos deportācijām. No LPSR institūcijām LPSR VDM 1949. gada 25. marta deportācijas praktiskajā izpildē bija vislielākā loma. LPSR VDM ne tikai

nogādāja izsūtāmos uz ešeloniem, bet arī veica viņu apzināšanu jau pirms izsūtīšanas. Pieņemot lēmumus par ģimenes izsūtīšanu, tieši LPSR VDM, ne izpildvara jeb apriņķu tautas deputātu padomju izpildu komitejas noteica ģimeņu represēšanu. Vienīgi LPSR VDM ziņā bija deportējamo skaitā iekļaut noteiktas iedzīvotāju kategorijas – "bandītu", "nacionālistu" ģimenes locekļus, "legalizētos bandītus" vai citus tā sauktos "nacionālistus". 1949. gada 25. marta deportācija Latvijā notika bez izteiktām pretošanās formām. Secināms, ka tieši LPSR VDM veiktie profilakses pasākumi pirms deportācijas – legalizēto nacionālo partizānu arestēšana, aktīvāko nacionālo partizānu grupu iznīcināšana, iedzīvotāju filtrēšana pierobežā – noteica to, ka deportācijas laikā nacionālo partizānu bruņotās pretošanās iespējas bija minimālas. Cīņā ar nacionālo bruņoto pretošanās kustību panākumus galvenokārt guva, izmantojot LPSR drošības iestāžu aģentus-kaujiniekus, kurus nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem iztēloja par nacionālajiem partizāniem. Aģenti-kaujinieki represēja svarīgākās un labāk konspirētās nacionālo partizānu grupas un to komandierus. Par to, ka bez specgrupās apvienotajiem LPSR drošības iestāžu aģentiem-kaujiniekiem PSRS bija grūtības likvidēt bruņoto pretošanos Latvijā, liecina nacionālo partizānu grupu lēnā likvidēšana no 1954. līdz 1956. gadam.

Sekmīgi veicot Latvijas teritorijas masveida "tīrīšanu", apspiežot nacionālo bruņoto pretošanās kustību, realizējot izvērstu pretizlūkošanas darbu, represējot atsevišķus cilvēkus un to grupas par "pretpadomju darbību", veicot iedzīvotāju profilaktēšanu, kontrolējot iestāžu kadru uzticamību, LPSR drošības iestādes savus uzdevumus (izņemot vienīgi izlūkošanā) izpildīja. Kopumā laika posmā no 1944. gada līdz 1956. gadam PSRS un LPSR drošības iestādes veica politiskas represijas, kuru rezultātā cieta ap 120 000 Latvijas iedzīvotāju. Divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu Latvijā nodrošināja visaptveroša sabiedrības kontroles mehānisma izveidi nodrošināja LPSR drošības iestādes. Izmantojot tās, PSRS 1944. – 1956. gadā spēja pakļaut Latvijas sabiedrību un to kontrolēt. PSRS un LPSR drošības iestādēm šajā laikā Latvijā bija galvenā loma represiju veikšanā un sabiedrības kontrolē. Līdz ar to LPSR drošības iestādes sekmēja arī tālāku okupētās Latvijas Republikas sovjetizāciju.

Melnais slieksnis – piemiņas zīme komunistiskā režīma upuriem pie *Stūra mājas* – bijušās LPSR VDK galvenās ēkas Rīgā, Brīvības ielā 61. Autori: tēlnieks Gļebs Panteļejevs un arhitekts Andris Veidemanis. Latvijas Okupācijas muzeja foto.

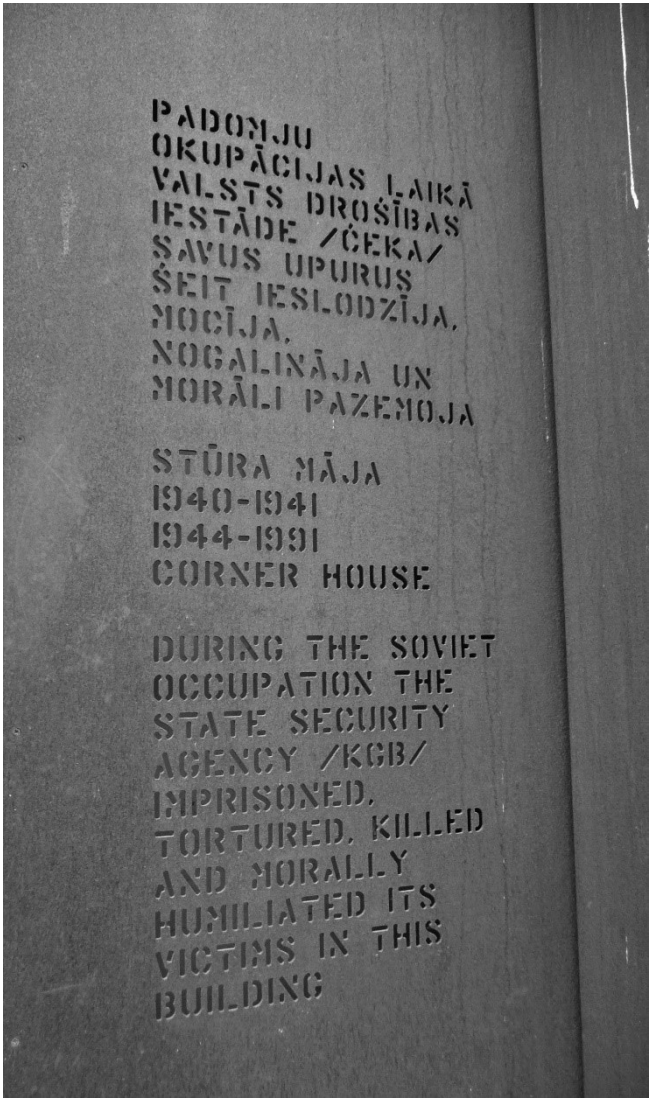

PADOMJU
OKUPĀCIJAS LAIKĀ
VALSTS DROŠĪBAS
IESTĀDE /ČEKA/
SAVUS UPURUS
SEIT IESLODZĪJA
NOGALINĀJA UN
NORĀJA PAZEMĒ.
STŪRA MĀJ.
1940-1941
1944-1991
CORNER HOUSE
DURING THE SOVIET
OCCUPATION THE
STATE SECURITY
AGENCY /CHEKA/
IMPRISONED
TORTURED, KILLED
AND BURIED
HUMILIATED ITS
VICTIMS IN THIS
BUILDING

Saīsinājumi

AP – Augstākā Padome
ASV – Amerikas Savienotās Valstis
BAD – Bandītisma apkarošanas daļa
CK – Centrālā Komiteja
FDD – Federālais drošības dienests
GP – galvenā pārvalde
IC – Informācijas centrs,
IeK – Iekšējais karaspēks
IeM – Iekšlietu ministrija
IeMICA – Iekšlietu ministrijas Informācijas centra arhīvs
IeTK – Iekšlietu tautas komisariāts
IPSR – Igaunijas Padomju Sociālistiskā Republika
KFVA – Krievijas Federācijas Valsts arhīvs
KK – Krimināl̦kodekss
KP – Komunistiskā partija
KVJLA – Krievijas Valsts Jaunāko laiku vēstures arhīvs
KPFSR – Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika
LCP – Latvijas Centrālā Padome
LELB – Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca
LK(b)P – Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partija
LKP – Latvijas Komunistiskā partija
LPKŠ – Latvijas Partizānu Kustības štābs
LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
LTS(p)A – Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienība
LVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs
MP – Ministru Padome
PA – partijas arhīvs
PSKP – Padomju Savienības komunistiskā partija
PSR – Padomju Sociālistiskā Republika
PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
SA – Sevišķā apspriede
SAB TSDC – Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs
SD – Drošības dienests *(Sicherhaitsdienst)*

TKP – Tautas Komisāru Padome
TRNIN – Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas nodaļa
VDK – Valsts drošības komiteja
VDTK – Valsts drošības tautas komisariāts
VDM – Valsts drošības ministrija
VFR – Vācijas Federatīvā republika
VK(b)P – Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija
2N – daļa cīņai ar bruņoto pretošanās kustību

Activities of the security services of the Latvian SSR (1944 – 1956)

This report provides the characteristics for the security services of the Latvian SSR within the system of the security services of the USSR starting from 1944 until 1956 and their interaction with the holders of political power in the USSR and the Latvian SSR. This issue of interaction has been insufficiently studied by Latvian historians; therefore, this research provides a significant contribution to the reflection on the occupation of the Republic of Latvia by the USSR.

This report reflects the results of the studies of the respective sources and analyzes the sufficiency of them for covering the theme. Furthermore, it establishes the legal basis for the activities and repressions carried out by the security services of the USSR and Latvian SSR, provides analysis on the activities of the security services of the Latvian SSR, and provides description on the subordination structure of the security services of the Latvian SSR and conclusions on the influence of activities of the security services of the USSR on the security services of the Latvian SSR. It highlights how the security services of the Latvian SSR as the regional bodies of the security servicers of the USSR performed functions of the security services within the territory of Latvia. The report also establishes how the security services of the Latvian SSR controlled society and which categories of persons and groups residing in Latvia were mostly surveilled by the security services of the USSR and the Latvian SSR. It identifies and analyzes the ways by which the repressions were performed by the security services starting from 1944 until 1956 and the main causes for the changing in ways of these repressions. This research illustrates the relations between the security services of the Latvian SSR, from one side, and the communist party and executive power on the other side. Finally, this report establishes the role of the security services of Latvian SSR in strengthening the occupying regime in Latvia.

This research makes frequent use of the comparative historical method in order to examine the activities of the security services of the Latvian SSR within the system of the secret services of the USSR. Due to the lack of documents on the security services of the Latvian SSR, a comparison is undertaken with the security services of the Lithuanian SSR and the Estonian SSR. It has been established that this comparison is appropriate because all three Baltic States were reoccupied in 1944 almost simultaneously by the USSR. Moreover, this appropriateness has also been established due to the assumption that the objectives of the Soviet security services within the territory of the Baltic States were similar due to such factors as the compositions of ethnic groups and the geographical situation.

During a period from 1940 to 1956, the LSSR security institutions operated as regional units of the USSR security institutions in Latvia SSR. An analysis of activities of the LSSR security institutions proves that their activities were determined by the following factors:

1. As the LSSR security institutions operated within the centralized system of the USSR security institutions, they autonomy was restricted. This system was invented by means of the USSR laws and legislative acts.

2. The LSSR security institutions were obliged to function in accordance with orders and instructions of the USSR security institutions, without questioning their legitimacy and necessity. The totalitarian regime determined vertical power system. The same vertical power system existed also within security institutions,which special regime and status of confidentiality additionally ensured precise execution of orders and prevented insubordination.

3. As most often the tasks of the USSR and LSSR security institutions were the same, changes within the activities of the USSR security institutions or in some filed of activity necessarily affected also activities of the LSSR security institutions.

However, despite the above mentioned factors,which affected activities of the LSSR security institutions, they also had several specific traits. In some areas their activity diverged from the activities of the most regional security institutions of the Soviet

Republics. The specific traits in the LSSR security institutions` activities were determined by a history and a geographical location of Latvia.

Historical developments such as incorporation of Latvia within the USSR 18 years later than the most other USSR republics, a short period of existence of the Communistic regime in 1940-1941, the second period of Sovietization along with the reoccupation of Latvia in 1944, alive memory of people about the independent Republic of Latvia and its values in the middle of 1940-1950, a homogeneous ethnical structure of residents of Latvia after the World War II, a low level of support to the occupation regime (especially in countryside) during reoccupation of Latvia, caused the USSR/LSSR to carry out mass repressions in 1944-1945, which were not executed in the most part of the USSR territory.

Te LSSR security institutions, unlike security institutions of other Soviet republics, had focused on counter-intelligence activities. Due to objective reasons there possibly were more infiltrated agents (informers) than in most Soviet republics. It was determined by the historical developments. The USSR and LSSR security institutions focused on counter-intelligence activitaties also due to geographical factors. The LSSR sea border was corresponding with the USSR Western border. It was possible to cross it illegally several years after the war as Sweden was situated near the USSR/LSSR sea border. The agents of the intelligence services of the United Kingdom and the USA were planted in Latvia from end of 1940-ies to beginning of 1950-ies. Foreign intelligence services sent them to Latvia across the Baltic Sea, as well as landed from airplanes. Thus counter-intelligence departments of the LSSR security institutions had possibility to participate in a so large scale of intelligence game with foreign intelligence agencies than nowhere else in the USSR in 1940-1950.

Only in the Baltic Republics, in West Ukraine and West Belorussia strong units of armed national resistance movement had existed. In 1947, the fighting against national partisans was carried out only by security institutions. From this time to 1956, a suppression of the armed resistance became a priority of the security institutions. Fight against national resistance as far back as 1950 was the most indicative trait of the LSSR security institutions and differentiated the

LSSR security institutions from other regional units of the USSR security institutions.

Evolutionary changes of the LSSR security institutions – the LSSR NKGB/MGB/MVD/KGB – determined their activities from 1944 to 1956. The mentioned changes were introduced in a process of optimization of those institutions or as a result of political struggle. Structural changes within the LSSR security institutions were corresponding to evolutionary processes within the USSR security institutions. However, the mentioned traits of activities of the LSSR made the LSSR security institutions to focus on certain areas. The LSSR security institutions had also other formal traits of autonomy, which determined their activities. They were authorized on their account issue orders, which were subordinated to orders of the USSR security institutions or corresponding to their repressive policy. The LSSR security institutions were authorized to produce operative plans for local operations and to decide which form of operative activities to implement.

From 1944 to 1956 the USSR and the LSSR security institutions carried out political repressions, all in all repressing 120 00 Latvian residents. In the middle of 1950-ies, mainly activities of the LSSR security institutions ensured developing of comprehensive mechanism of controlling society. Due to activities LSSR security institutions in various areas the occupation regime succeeded in controlling Latvian society from 1944 to 1956. The USSR/LSSR security institutions had a main role in repressing and controlling society from 1944 to 1956. This is why the LSSR security institutions enabled further Sovietization of the LSSR.

VDK

IZPĒTE

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija

Starptautiskās zinātniskās konferences
LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras,
veltītas 1991. gada Augusta puča izgāšanās divdesmit piektajai gadadienai un sekojošajai VDK likvidēšanai Latvijas Republikā,
2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā ziņojumi. Pirmā daļa.

LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, elektroniskais izdevums, 611 lpp.

Konferences zinātniskā redakcijas kolēģija
Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris, komisijas priekšsēdētājs, pētnieks, redakcijas kolēģijas priekšsēdētājs, Dr. iur. Kristīne Jarinovska, komisijas priekšsēdētāja vietniece, vadošā viespētniece, Dr. hist. Arūns Bubnis (*Arunas Bubnys*), Lietuvas Republika, Dr. hist. Mēlis Maripū (*Meelis Maripuu*), Igaunijas Republika.

Recenzenti
Dr. sc. pol. Ivars Ījabs, Dr. hist. Uldis Neiburgs.

Autori
M. iur. Juris Stukāns, Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Dr. philol. Inguna Daukste-Silasproģe, M. hist. Mārtiņš Dātavs, Dr. hist. Jānis Ķeruss, Dr. hist. Uldis Krēsliņš, Dr. hist. Dzintars Ērglis, B. hist. Madara Brūnava, B. hist. Marta Starostina, M. hist. Arturs Žvinklis, Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris (komisijas pārskats).

Zinātniskā redaktore
Dr. iur. Kristīne Jarinovska.

Literārie redaktori
Dr. philol. Ieva Kalniņa, M. sc., M. A. Eoin Micheál McNamara.

Konferences rīcības komiteja
Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone, administratīvā sekretāre (literatūrzinātne), priekšsēdētāja, B. hist. Madara Brūnava, sekretāre, Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, komisijas loceklis, (komunikācijas zinātne), Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, komisijas locekle, vadošā viespētniece (filozofija), M. sc. comp. Ilmārs Poikāns (informācijas tehnoloģiju zinātne), M. sc. pol. Didzis Šēnbergs (politikas zinātne), komisijas loceklis, Dr. hist. Gints Zelmenis, vadošais viespētnieks (vēsture).

Vāki, titullapa: *Šēla savrupnams*, Rīgā, Kristīnes Jarinovskas foto.
Foto: Kristīne Jarinovska, Kristīne Lindberga, Didzis Šēnbergs un autori.

CC BY NC ND

ISBN 978-9934-8587-5-8

Pamatojoties uz Satversmes ievadā iekļauto totalitāro režīmu un to noziegumu nosodījumu, ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* pirmo *secunda* daļu un Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumu Nr. 433 izveidotā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, tās piesaistītie eksperti un stipendiāti starptautiskajā zinātniskajā konferencē *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras* 2016. gada 11. augustā *Pilsētas bibliotēkā*

LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO:

VDK un tās piesegstruktūras

Saturs

Saturs 9

Detalizēts satura rādītājs 11

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats par laikposmu no 2016. gada 1. janvāra līdz 30. novembrim 22

Priekšvārds 38

Tiesu secinājumi un argumenti sadarbības fakta ar LPSR VDK konstatēšanai un iemesli sadarbības fakta nekonstatēšanai 44

Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un PSRS valsts drošības institūcijas 83

Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja no 1951. līdz 1990. gadam: izveide, struktūra, darbības virzieni 152

Pretpadomju propaganda un aģitācija LPSR valsts drošības iestāžu ierosinātajās krimināllietās: pretpadomju skrejlapu izplatīšanas piemērs no 1953. līdz 1956. gadam 241

LPSR Valsts drošības komitejas vēršanās pret *pretpadomju propagandu un aģitāciju*: 1957. gada krimināllietu analīze 294

LPSR Valsts drošības komiteja un represīvās psihiatrijas prakse: 20. gadsimta sešdesmitie līdz astoņdesmitie gadi 355

Filtrācijas nometņu dokumenti un aculiecinieku atmiņas: Dundagas pagasta Dūmeles ciema iedzīvotāja Gustava Eltmaņa (1911–1994) dzīvesstāsta fragments 402

Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: baptistu un septītās dienas adventistu piemēri no 1944. līdz 1953. gadam 457

Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam 498

LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā 542

Detalizēts satura rādītājs

Saturs 9

Detalizēts satura rādītājs 11

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats par laikposmu no 2016. gada 1. janvāra līdz 30. novembrim 22

- Komisijas sastāvs 23
- Pētnieki un pētniecība 24
- Uzdevumi 2016. gadā 24
- Galvenie sarīkojumi 31
- Ieceres 31
- Pateicības 32
- Augusta konferences pirmie rezultāti 33

Priekšvārds 38

Tiesu secinājumi un argumenti sadarbības fakta ar LPSR VDK konstatēšanai un iemesli sadarbības fakta nekonstatēšanai 44

- Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa 46
- Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa 47
- Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 48
- Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa 53
- Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa 54

Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa 55
Ventspils tiesa 65
Rīgas rajona tiesa 66
Jēkabpils rajona tiesa 68
Rēzeknes tiesa 69
Daugavpils tiesa 70
Balvu rajona tiesa 71
Secinājumi 75
1. pielikums 78
2. pielikums 79
Conclusions and Argumentation of the Judiciary within the Cases Brought to Establish the Fact of Collaboration with the KGB and the Reasons for Not Establishing the Fact of Collaboration 81
Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un PSRS valsts drošības institūcijas 83
Ievads. Varas maiņa un reliģiskā politika pēc Josifa Staļina nāves 83
1. nodaļa. Maskavas priekšnieki un viņu pilnvarotie Latvijā 95
2. nodaļa. Vara un baznīca: uzraudzības noteikumu maiņa 113
2.1. “Aģentūras kombinācijas” Latvijas Romas katoļu baznīcā 113
2.2. Valerijana Zondaka un Henrika Tropa lieta 131
2.3. Baznīca un VDK vervēšanas darba stratēģija sešdesmitajos gados 141
Secinājumi 148
Controlling the Church in the LSSR and the State Security Institutions of the USSR 150
Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja no 1951. līdz 1990. gadam: izveide, struktūra, darbības virzieni 152

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas tapšana: vēsturisks atskats156

Ieskats dažās nozīmīgākajās komitejas konferencēs vai paplašinātajos plēnumos 162

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas struktūra 175

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas atrašanās vieta 183

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbības virzieni 184

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas budžets 196

Padomju Miera fonda veicināšanas komisija, iemaksas Padomju Miera fondā 198

Miera stunda 204

Kopsavilkums 208

Pielikums. Hronika 213

1949 213

1950 213

1951 213

1952 214

1953 214

1955 214

1957 215

1958 215

1959 215

1961 215

1962 216

1963 216

1964 217

1965 217
1966 217
1967 217
1969 218
1970 218
1971 219
1972 219
1973 220
1974 221
1975 222
1976 223
1977 223
1978 225
1979 226
1980 226
1981 227
1982 227
1983 228
1984 230
1985 231
1986 232
1987 234
1988 235
1989 236
1990 236

The Latvian Committee for the Defence of Peace (1951–1990): Formation, Structure, Activities.....237

Pretpadomju propaganda un aģitācija LPSR valsts drošības iestāžu ierosinātajās krimināllietās: pretpadomju skrejlapu izplatīšanas piemērs no 1953. līdz 1956. gadam.....241

1. Krimināllietās apsūdzēto personu sociālais portrets.....245

2. Ievērojamākie *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanas mērķi.....250

2.1. Vēlēšanu gaitas traucēšana.....250

2.2. Valsts ekonomiskā stāvokļa kritizēšana.....256

2.3. Baumu izplatīšana par iespējamu karu starp ASV un PSRS...258

2. 4. Aicinājums uz pretošanos okupācijas varai.....264

3. Jaunatnes pretošanās organizācijas.....268

4. Krimināllietu izmeklētāji.....273

5. Tiesvedība un noteiktie sodi.....280

Nobeigums.....286

1. pielikums.....288

2. pielikums.....289

3. pielikums.....290

4. pielikums.....291

5. pielikums.....292

Anti-Soviet Propaganda and Agitation in the Cases of the LSSR KGB: the Example of the *Anti-Soviet* Leaflets form 1953 until 1957.....293

LPSR Valsts drošības komitejas vēršanās pret *pretpadomju propagandu un aģitāciju*: 1957. gada krimināllietu analīze.....294

1957. gada LPSR VDK krimināllietu apzināšanas metodoloģijas aspekti.....300

Analizējamo personu vispārīgs raksturojums 304
Apsūdzēto vecums 304
Iepriekšējā sodāmība 306
Tautība 307
Dzīvesvieta 309
Pretpadomju propagandas un aģitācijas izpausmes 309
LKP CK un tās rosinātā reakcija 321
LPSR VDK darbības metodes 323
Aģentūras izmantošana 329
Citu personu pretpadomju darbības un potenciālo upuru apzināšana 331
Sodi 333
Secinājumi 336
1. pielikums 338
2. pielikums 341
3. pielikums 345
4. pielikums 347
5. pielikums 348
6. pielikums 351
The KGB Actions against the *Anti-Soviet Agitation and Propaganda*: Analysis of Criminal Cases of the LSSR KGB in 1957 353
LPSR Valsts drošības komiteja un represīvās psihiatrijas prakse: 20. gadsimta sešdesmitie līdz astoņdesmitie gadi 355
Tiesu psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšanas un īstenošanas kārtība 367
Tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta attīstība LPSR 370

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšanas motivācija 374

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes saturs 378

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanā iesaistītie speciālisti.....383

Piespiedu ārstēšanai pakļauto cilvēku ārstēšanas termiņi, ārstēšanas vietas un ārstēšanas rezultāti 391

Ārstēšanas termiņi.....391

Ārstēšanas režīms un ārstēšanas norises vietas 392

Ārstēšanas rezultāti 393

Secinājumi.....395

1. pielikums.....398

The LSSR KGB and the Repressive Psychiatry Practice: the 1960s until the 1980s 400

Filtrācijas nometņu dokumenti un aculiecinieku atmiņas: Dundagas pagasta Dūmeles ciema iedzīvotāja Gustava Eltmaņa (1911–1994) dzīvesstāsta fragments 402

Ievadvārdi 402

Īsa Gustava Eltmaņa biogrāfija 403

Gustava Eltmaņa sniegtās intervijas (atmiņu stāstījumi).....404

Gustava Eltmaņa filtrācijas lieta 406

Atmiņu stāstījumu un filtrācijas lietas dokumentu sintēze 407

Gustavs Eltmanis nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika Aizsargu organizācijā 408

1. Iesaistīšana Aizsargu organizācijā 409

2. Dažas aizsargu priekšrocības 410

3. Reālā darbība aizsargu organizācijā.....412

Gustavs Eltmanis padomju pārbaudes un filtrācijas nometnē 421

1. Ierašanās Dūmelē 421
2. Apcietināšana....422
3. Nopratināšanas Vīdales ciemā un Talsos....424
5. Iespējamais padomju aģents aizturēto vidū Talsos....428
6. Nosūtīšana uz filtrācijas nometni 431
7. Filtrācijas nometnes dokumentācija....432
8. Dzīve nometnē....438
9. Mājupceļš no nometnes 445
10. Atgriešanās Dūmelē....447
11. Nometnē pavadītā laika hronoloģiskie ietvari....451
Nobeigums....452
1. pielikums....454
2. pielikums....455
Microhistory of the Soviet Filtration Repressions after World War II: the example of the life story of Gustavs Eltmanis (1911–1994) from Dūmele village of the Dundaga parish....456
Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: baptistu un septītās dienas adventistu piemēri no 1944. līdz 1953. gadam 457
Ievads....457
1. Reliģijas kontroli īstenojošās struktūras LPSR....458
2. Baptistu konfesijas piemērs....467
3. Septītās Dienas Adventistu konfesijas piemērs....478
Secinājumi....482
1. pielikums....483
2. pielikums....484
3. pielikums....485

4. pielikums....487
5. pielikums....489
6. pielikums....491
7. pielikums....492
8. pielikums....493
9. pielikums....495
10. pielikums....496
Control of Religion in the LSSR: The Example of Baptists and the Seventh-Day Adventists (1945–1953) 497
Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam 498
1. pielikums....532
2. pielikums....534
3. pielikums....538
4. pielikums....539
5. pielikums....540
'Intourist' – Cover Organisation of the KGB 541
LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā 542
Kadru atlase darbībai LPSR valsts drošības iestādēs....543
LPSR valsts drošības iestāžu darbinieku raksturojumi....551
Apbalvojumi....564
Ārzemju komandējumi un braucieni 574
Saņemtie sodi un atbrīvošana no darba....576

Pielikums.....579

The Analysis of the ‘Nomenclature’ Personnel Files of the Central Committee of the Communist Party of Latvia of the LSSR KGB Staff 610

Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats par laikposmu no 2016. gada 1. janvāra līdz 30. novembrim

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisijas izveides un darbības galveno pamatu veido divi normatīvie akti.

Pirmkārt, Latvijas Republikas Saeimas 2014. gada 19. jūnijā pieņemtie Latvijas Republikas Satversmes grozījumi, kuros iekļauts paplašināts Satversmes ievads, kas cita starpā piešķīra konstitucionālu rangu valsts pienākumam godināt savus brīvības cīnītājus, pieminēt svešo varu upurus un nosoda "komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus".

Otrkārt, tie ir 2014. gada 8. maijā pieņemtie grozījumi likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, papildinot 18. pantu ar jaunu – pirmo *secunda* – daļu, kurā noteica Ministru kabinetam pienākumu izveidot speciālu starpdisciplināru komisiju (LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija jeb Komisija), lai beidzot nodrošinātu likuma mērķu īstenošanai nepieciešamo atbildīgo zinātnisko struktūru.

Ievērojot to, ka atsevišķas izpildvaras amatpersonas kavēja komisijas darbu pilnvērtīgu sākšanu, par ko LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sniedza izvērstu informāciju arī tās rakstu 1. sējumā, likumdevēja dotā uzdevuma izpildes īstenošanas uzsākšana faktiski bija iespējama, vien sākot ar 2015. gada 1. oktobri. Apritējis viens gads. Neskatoties uz politiskiem un administratīviem šķēršļiem, Komisija pildīja 2015. gada 6. martā vienbalsīgi apstiprinātajā un Ministru kabineta paredzētajā Komisijas pētniecības plānā (2015–2018) atbilstošus uzdevumus 2015. gadam. 2015. gada pētniecības rezultāti publicēti kopsavilkumu veidā 2015. gadā un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. un 2. sējumā 2016. gadā. Daļa no nepublicētajiem, bet 2015. gadā kopsavilkumos pieteiktajiem pētniecības rezultātiem akadēmisku un administratīvu apsvērumu dēļ atrodas sagatavošanas, izvērtēšanas vai pilnveidošanas stadijās.

Komisijas sastāvs

Ievērojot Ministru kabineta lēmumu par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pakāpenisku pārveidi no *ad hoc* struktūras zinātniskā darba veikšanai uz Zinātniskās darbības likumam un Augstskolu likumam atbilstošu zinātnisku struktūru, nododot tās administrēšanu Latvijas Universitātei, kas tieši apstiprināts 2015. gada 19. oktobra Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei* grozījumos (Rīkojums Nr. 433), LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas Ministru kabineta apstiprinātais sastāvs ieguva divas svarīgas īpašības. Šādā veidā, ievērojot Komisijas vienbalsīgu vienošanos 2015. gada nogalē, pirmkārt, sabiedrība tiek informēta par personām, kuras ir ieguldījušas darbu komisijas uzdevumu veikšanā, un, otrkārt, attiecīgās personas, kas ir piedalījušās zinātniskajā izpētē un kas tātad ir iepazinušās ar LPSR VDK dokumentiem, un piedalīsies LPSR VDK – šā termina visplašākajā un likumdevēja apstiprinātajā nozīmē – priekšlikumu izstrādei, lai īstenotu atklātību. Šeit atkārtoti būtu jāmin, ka Komisija 2015. gada 6. martā vienbalsīgi ir vienojusies par pilnīgu, visu, tūlītēju LPSR VDK dokumentu nodošanu atklātībai un to brīvu un bez līdzšinējās diskriminācijas izmantošanu pētniecības nolūkos. Tātad atliek tikai praktisku soļu minēšana atklātības sasniegšanai. Ievērojot iepriekš minēto, Ministru kabinetam lūgts, pamatojoties uz iepriekšēju Komisijas lēmumu, un valdība to atbalstija, paplašināt Komisijas sastāvu ar sešiem locekļiem – M. sc. comp. Ilmāru Poikānu, Dr. hist. Gintu Zelmeni, M. iur. Juri Stukānu, M. sc. pol. Didzi Šēnbergu, kā arī diviem 2015. gada stipendiātiem M. hist. Mārtiņu Dātavu un B. hist. Madaru Brūnavu, kas ne tikai ar savu iepriekšēju darbu vairāk nekā pusgada garumā apliecinājuši vēlmi piedalīties Komisijas mērķu īstenošanā, bet arī uzņēmušies atbildību sniegt savu ieguldījumu atklātības priekšlikumu izstrādei. Madaru Brūnavu Ministru kabinets iekļāvis komisijas sastāvā tikai kā Latvijas vēstures institūta zinātnisko sekretāri, jo 2016. gadā viņa veica komisijas sekretāres pienākumus.

Pētnieki un pētniecība

Ievērojot strukturālās izmaiņas Latvijas Universitātē, LPSR VDK zinātniskajai komisijai 2016. gadā paralēli zinātniskajam darbam bija jāiesaistās arī administratīvu jautājumu kārtošanā, jo nebija Izglītības un zinātnes ministrijas nepieciešamais atbalsts atbilstošu Ministru kabineta lēmumu veidā.

Ievērojot 2015. gada 6. martā Komisijas vienbalsīgi apstiprināto un Ministru kabineta paredzēto Komisijas pētniecības plānu (2015–2018), Komisijas locekļu priekšlikumu, 2015. gada pētniecībā iesaistīto pētnieku darbu, kā arī vadoties no Latvijas Universitātes noteiktās kārtības, 2016. gada pētniecībā iesaistīti 20 zinātnieki, no kuriem divpadsmit darbojās 2015. gadā kā pētnieki, bet pieci ir jauni, savukārt trīs personas, kas bija stipendiāti 2015. gadā, arī 2016. gadā atzītas par perspektīvām darbam Komisijā – Mārtiņš Dātavs, Madara Brūnava un maģistrante, B. hist. Marta Starostina. Liela daļa Komisijas locekļu, to skaitā komisijas zinātniskā vadība, bija iesaistīti zinātniskajā darbībā 2016. gadā, veicot vai nu pastāvīgu pētniecību, vai arī recenzējot, konsultējot, rediģējot un sekmējot akadēmiskā godīguma un zinātniskās kvalitātes principu ievērošanu. Darbā piedalījās Sociālās atmiņas pētniecības centrs.

Uzdevumi 2016. gadā

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs, rīkojoties atbilstoši Rīkojuma Nr. 433 2. un 5. punktam, atbilstošām Komisijas reglamenta normām, kā arī Latvijas Universitātes noteiktajai kārtībai, iesniedza Latvijas Universitātei priekšlikumus par 2016. gada uzdevumiem. Priekšlikumi izstrādāti, kā jau iepriekš minēts, ņemot vērā vairākus aspektus, no kuriem svarīgākais ir 2015. gada 6. martā Komisijas vienbalsīgi apstiprinātais un Ministru kabineta paredzētais Komisijas pētniecības plāns (2015–2018). 2016. gada sākumā noteikti uzdevumi papildināti ar aktuālām tēmām. Minēšu piemērus.

Vienu no šiem uzdevumiem detalizēti pamatojusi priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos Dr. iur. Kristīne

Jarinovska, raksturojot Dr. hist. Ulža Krēsliņa pētījumu Komisijas sadaļā Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē:

> "2013. gada 20. jūnijā 11. Latvijas Republikas Saeima pieņēma likumu *Par Latvijas un PSRS psihiatriskajās ārstniecības iestādēs laika posmā no 1940. gada 17. jūnija līdz 1991. gada 21. augustam nepamatoti ievietotajām personām* (*Latvijas Vēstnesis*, 2013, 20. jūnijs), kura mērķis atbilstoši 1. pantam ir "atjaunot vēsturisko taisnīgumu un to personu godu un cieņu, kuras laika posmā no 1940. gada 17. jūnija līdz 1991. gada 21. augustam bez tiesas nolēmuma nepamatoti – par savu politisko pārliecību, par politisko darbību, par pretošanos totalitārajiem režīmiem, par reliģiskajiem uzskatiem, par rases vai nacionālo piederību, par piederību pie noteiktas sabiedrības grupas – ievietotas Latvijas vai PSRS psihiatriskajās ārstniecības iestādēs (arī ārstniecības iestāžu psihiatriskajās nodaļās), kā arī likvidēt šīm personām radītās nelabvēlīgās tiesiskās sekas."
>
> 2015. gada 3. martā, gadu un septiņus mēnešus pēc likuma spēkā stāšanās, atbilstoši Specializētās vairāku nozaru prokuratūras virsprokurores Sandras Daugavietes sniegtajai informācijai Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas deputātiem iespēju atjaunot godu un cieņu, kā arī novērst nelabvēlīgas tiesiskās sekas izmantoja vien sešas personas, no kurām jau vienas personas lūgums bija noraidīts (Lībeka, Māra. "Atbrīvo no padomju laiku piespriestās diagnozes", *Latvijas Avīze*, 2016, 4. marts). Ievērojot to, ka likumā noteiktā vēsturiskā taisnīguma atjaunošana nav panākama tikai ar juridiskiem līdzekļiem, bet pamatā saistāma ar sabiedrības priekšstatu veidošanu un stereotipu laušanu, kam nepieciešami zinātniski pamatoti un izsvērti argumenti, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, kuras uzdevumos ietilpst arī padomju totalitāri un autoritāri birokrātiskā režīma seku konstatēšana un to zinātniska analīze, nolēma rosināt sabiedrību, valsts varas īstenotājus apzināties sekas, ko savulaik ir radījusi represīvā psihiatrija, kā to izmantojusi Valsts drošības komiteja sabiedrības kontroles īstenošanai un neatkarības novilcināšanai, un novērst šīs sekas, arī pilnveidojoties nākotnei. 2016. gada 30. jūnijā publiski tapa zināms vēl par vienu atteikumu, kas izsauca plašu sabiedrības rezonansi. Specializētās vairāku nozaru prokuratūras prokurors Sandris Zvejnieks 2016. gada 29. jūlijā Ģedertam Melngailim atbildēja: "Pārbaudes gaitā nodibināts, ka tiesas lēmums par stacionārās psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšanu un ievietošanu stacionārā bija pamatots, obligāts, tiesisks. To

apstiprina ārstu komisijas atzinums Nr. 1/2016, datēts ar 2016. gada 30. jūniju." Konkrētā pētījuma autors pauda arī savu kā zinātnieka viedokli gan publikācijās laikrakstā *Latvijas* Avīze, gan interneta vietnē *pietiek.com* (sk. "Vai LPSR tiesu psihiatrija patiešām atzīstama kā pamatota, obligāta un tiesiska?" Pietiek.com, 2016, 8. augusts. [..], gan arī starptautiskajā zinātniskajā konferencē (sk. Starptautiskā konference LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras, 12. augusts. [..]. Sabiedrības, sevišķi plašsaziņas līdzekļu, spiediena rezultātā Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētās prokuratūras virsprokurora vietniece un virsprokurora pienākumu izpildītāja Gita Biezuma atcēla minēto lēmumu (Lībeka, Māra. "Pēc publikācijas «Latvijas Avīzē» atceļ neatkarības cīnītājam piespriestos apvainojumus", *Latvijas Avīze*, 2016, 29. oktobris).

Minēto notikumu gaita skaidri ilustrēja to, ka likumdevēja griba nav izprasta un ka par vēsturiskā taisnīguma atjaunošanu atbildīgo valsts varas īstenotāju priekšstati par Latvijas Republikas Satversmē ietvertajiem pamatjautājumiem ir galvenais šķērslis gan padomju represīvās psihiatrijas upuru tiesiskai aizsardzībai, gan arī Latvijas Republikas pamatvērtību aizsardzībai, kas taču ir galvenais Latvijas Republikas Prokuratūras uzdevums. Laikraksta *Latvijas Avīze* žurnālistes Ilzes Kuzminas izpēte par to, kā īsteno medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus ("Psihiatrijas krēslas zona: valsts svētlaimīgā neziņā par slimu noziedznieku likteni", *Latvijas Avīze*, 2016, 27. oktobris), un līdz ar to arī izpratnes un attieksmes līmeni politikas veidojošās un īstenojošās institūcijās, liecina, ka šīs dienas attieksmes daudzos veidojusi padomju pagātne, arī personām, kas šo pagātni tieši nav pieredzējušas."

Otra pētniecības aktualitāte saistīta ar nepieciešamību LPSR VDK dokumentus konfrontēt ar personu dzīvesstāstiem un liecībām. Kā pareizi 2014. gada 24. septembrī 11. Saeimas Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijas sēdē norādīja Komisijas loceklis Dr. iur. Jānis Lazdiņš, kura pētījuma publicēšana ir vēl priekšā, iespējams, ka finansiāli un tehnoloģiski LPSR VDK dokumentu pētniecība būtu labāk veicama pēc desmitiem gadu, tomēr tad patiešām nebūtu dzīvs neviens, kas varētu liecināt par šo dokumentu saturu. Publiskās atmiņas fiksēšana ir tagadnes jautājums. Katra kavēšanās nozīmē nozīmīgas publiskās atmiņas daļas dzēšanu. To ļoti spilgti savā pētījumā parāda Dr. hist. Dzintars Ērglis, atklājot filtrācijas

nometņu jautājumu ar viena cilvēka – Gustava Eltmaņa – dzīvesstāsta palīdzību:

> "Bez aculiecinieku atmiņu papildinājuma Gustava Eltmaņa filtrācijas lieta, tāpat kā absolūtais vairākums citu šāda veida materiālu, būtu "tekstuāli sausa", un pat tiem, kuri personīgi pazina represēto, atsevišķas epizodes notikumu gaitā paliktu līdz galam neskaidras. Abas totalitārās okupācijas varas tā vai citādi piespieda Eltmani, tāpat kā tūkstošiem citu Latvijas teritorijā dzīvojošo, pildīt to pavēles, un reālas iespējas pretoties vai vienaldzīgi novērot notiekošo viņam nebija.
>
> Ja Eltmaņa dzīves laikā būtu pieejamas šā brīža pētniecības iespējas, būtu iespējams papildināt rakstā trūkstošo informāciju, pateicoties Eltmaņa komentāriem par viņa filtrācijas lietā atrodamo informāciju. Savukārt tagad, kad represētajiem ir tiesības pašiem iepazīties ar savu lietu LVA un pētniekiem ir iespēja iepazīstināt intervējamo personu ar attiecīgo lietu, lūdzot komentārus, līdz minimumam ir ierobežota iespēja radīt līdzīga satura darbus, jo dzīvi palikušo filtrācijas nometnes izgājušo personu skaits ir neliels, piemēram, miruši ir pilnīgi visi Gustava Eltmaņa atmiņās minētie Dūmeles ciema iedzīvotāji. Tāpēc pētniekiem, kuri turpina strādāt pie tēmām par padomju represijām vēlākajās desmitgadēs, t. i., līdz pat divdesmitā gadsimta astoņdesmitajiem gadiem, jācenšas vākt un izmantot zinātniskajā darbā aculiecinieku atmiņas, kamēr vēl tas ir iespējams.
>
> Raksts veltīts viena cilvēka dzīvesstāstam, kas dažiem varētu likties pārlieku šaura pieeja. Taču tā saucamā mikrovēsture jau vairākus gadu desmitus ir atzīta vēstures zinātnes joma un metode, tāpēc nav iemesla uzskatīt, ka šo pieeju nevar izmantot arī attiecībā uz padomju represiju problemātiku. Cerams, ka viena Latvijas Republikas iedzīvotāja – Gustava Eltmaņa – pieredze filtrācijas nometnēs palīdzēs lasītājiem labāk izprast šo parādību kopumā."

Šādiem pētījumiem noteikti ir prioritāte, ievērojot laika aspektu, tomēr, kā pareizi norāda Dzintars Ērglis, to veikšana prasa iedziļināšanos cilvēka dzīvesstāstā un pat dzīvošanu līdzās, nevis formālu intervēšanu par konkrētiem jautājumiem. Tāpat konkrētais dzīvesstāsts atklāja arī citu būtisku pētniecības aspektu – LPSR VDK dokumentu reālu pieejamības nodrošināšanu personām, kas minētas šajos dokumentos.

Trešā pētniecības aktualitāte saistīta ar nepieciešamību pilnībā atklāt VDK struktūru, atsedzot tās piesegstruktūras, šo piesegstruktūru nozīmi VDK kompetences īstenošanā, iesaistītās personas un liecības, kas zinātniski pierāda šo struktūru darbību VDK kompetences jautājumos un, cik tas ir iespējams, jo nav nodrošināta pilnīga pieejamība visiem LPSR VDK dokumentiem, VDK dotos uzdevumus un šo uzdevumu izpildē iesaistītās personas. Šīs aktualitātes atsegšanai bija veltīta arī 2016. gada 11., 12. un 13. augustā rīkotā starptautiskā zinātniskā konference *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Minētās tematikas atklāšana bija saistīta ar vairākiem nopietniem izaicinājumiem, kādēļ atsevišķa tēmu grupa bija nodalīta Sociālās atmiņas pētniecības centra projekta veidā, kas ir LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskā aktivitāte. Projekta vadītājs, kas ir arī Sociālās atmiņas centra kopīgais vadītājs, ir Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns. Sociālās atmiņas pētniecības centrs dibināts 2011. gadā, reģistrēts 2012. gada sākumā, tā mērķi ir īstenot augstvērtīgu zinātnisko pētniecību sociālās atmiņas zinātnes apakšjomā, tiekties uz zinātnisko izcilību tajā, popularizēt un skaidrot Latvijas atmiņu politiku nacionālā un starptautiskā līmenī, veicināt Latvijas sociālās atmiņas starpdisciplināru izpēti, modelēt Latvijas atmiņu politiku starptautiskā, nacionālā un novadu līmenī.

Ceturtā pētniecības aktualitāte un arī pēdējā, kas minēta šajā apskatā, ir valsts drošības dienestu aģentūras jautājums. Lai gan joprojām Komisijai nav pieejami visi LPSR VDK dokumenti, tomēr šā jautājuma izpēte ir iespējama. Sadarbības fakta lietu pētniecība, kā to atklājusi Komisijas priekšsēdētāja vietniece Dr. iur. Kristīne Jarinovska, ievadrakstā, raksturojot Latvijas Universitātes tīmekļa vietnes Komisijas sadaļā M. iur. Jura Stukāna pētījumu, liecina:

> "Iepazīstoties ar 2007. gada pārbaudes lietās iesaistītajām personām, piesaista uzmanību VDK amatpersonas, kas aktīvi darbojušās kultūras sakaru un draudzības saišu dibināšanā un kas piesaistījušas arī trimdas laikrakstu uzmanību. Piemēram, viens no lieciniekiem, izrādās, 1972. gadā piedalījies VDK piesegstruktūras Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības organizētajā LPSR Valsts deju ansambļa *Daile* koncerttūrē ārvalstīs kā ārlietu ministrijas pārstāvis. Draudzēties gribētāju pulks stipri pārsniedza tieši koncertēšanā iesaistītos, tāpēc trimdinieki uzskatīja par savu pienākumu publiski

paust bažas. Ievērojams, ka attiecīgā persona ir reizē Imanta Lešinska publicētā darba *Kalpības gadi* varonis. Tāpat ievērību pelna arī tas, ka par lieciniekiem aicina personas, kas ne tikai nespēj atcerēties aģentūras sarakstā iekļautās personas, kas aģentūras sarakstā personas iekļāvušas, lai it kā faktiski viltotu vervēšanas plāna izpildes rezultātus, bet arī tādi, kas, publiski uzdodoties par ilggadējiem iekšlietu sistēmas darbiniekiem, mēģinājuši rast pieeju Latvijas Republikas drošības sistēmai, bet bijuši atturēti, pateicoties atmiņu bagātiem līdzcilvēkiem. Pārsteidz ne tikai tas, liecinieku atmiņas zudums un vēlme izpildīt vervēšanas plānu netiek kritiski novērtēta, bet arī tas, ka no vervēšanas plāna formāliem pildītājiem neviens ne reizi nav prasījis kaut vai tikai civiltiesisko atbildību sakarā ar tiesas atziņu par to, ka nav konstatējams sadarbības fakts.

Gan vervētāju, gan vervējamo gaitu analīze liek secināt, ka daudzos gadījumos runa ir par izglītotiem un uz sekmēm orientētiem cilvēkiem, kas acīmredzot tādēļ piesaistījuši Valsts drošības komitejas uzmanību. Lai izprastu izvēles, kādēļ vieni izvēlējušies dienestu, bet citi iekļauti aģentūras sarakstā, kaut vai tikai vervēšanas plāna pildīšanas nolūkā, ja tāds patiešām bijis, izzināma sistēma, kas radīja šīs izvēles.

2007. gadā pārbaudes lietu klāstā ievērojama lieta, kas saistīta ar personu, kas 1949. gada 14. aprīlī bijusi arestēta par dalību "pretpadomju pagrīdes organizācijā" *Latgales vanagi* un atbilstoši Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Krimināl kodeksa 58.[1a] pantam, 58.[10] panta pirmajai daļai un 58.[11] pantam notiesāta, nosakot desmit gadus brīvības atņemšanas. Minētā lieta aktualizē ne tikai Valsts drošības komitejas kriminālllietu analīzes nepieciešamību, bet arī nepieciešamību dokumentu analīzi saistīt ar konkrēto personu liecībām. Konkrētā pārbaudes lieta, esot formāli juridiski novērtēta, faktiski ir publiskās atmiņas zinātnieku zaudējums, jo liedzis izmantot iespēju zinātniski izzināt jautājumu."

Šīs aktualitātes atsegšanai bija veltīta arī 2016. gada 13. augustā *Apaļā galda* diskusija starptautiskajā zinātniskajā konferencē *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Diskusijas iniciators Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis Ivars Lācis rosināja Komisiju organizēt akadēmisku diskusiju par LPSR VDK aģentūras jautājumiem, kur, piedaloties personām, kas personiski pieredzēja vervēšanu, un Komisijas zinātniekiem, varētu atklāt ne tikai sadarbību, bet arī diskutēt par sadarbības aspektiem. Diskusiju atbalstīja un ar savu

pieredzi dalījās Romas katoļu baznīcas Rīgas Metropolijas Jānis kardināls Pujats, Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis, bijušais Latvijas Universitātes rektors Ivars Lācis un aģentūras *LETA* starptautisko ziņu redaktors Uģis Šulcs. Turklāt kardināls Pujats savu vārdu apstiprināšanai sniedza arī liecības. Atklātība un iepriekšējās intervijas kopā devušas nozīmīgu pienesumu 2016. gada pētījumiem.

Ievērojot to, ka pilns LPSR VDK dokumentu pieejamības jautājums ne tikai attiecībā uz Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrā esošajiem dokumentiem, arī tiem, kas bija jāsaņem no Drošības policijas, bet arī uz Latvijas Nacionālā arhīva dokumentiem, piemēram, audiovizuāli dokumentēto informāciju, atlikts līdz 2017. gada otrajam pusgadam, tad 2017. gada uzdevumi tiek plānoti, rēķinoties ar faktisko situāciju. Ievērojot izveidojušos situāciju, kā arī izvērtējot likumdevēja iecerētās zinātniskās izpētes aprises, Komisija sadarbībā ar Latvijas Universitāti iecerējusi un veic atbilstošu rīcību, lai Komisiju pakāpeniski veidotu par nacionālā līmeņa Publiskās atmiņas centru sadarbībā ar Latvijas Universitāti. Ieceri atbalstījušas vairākas 12. Latvijas Republikas Saeimas komisijas, piemēram, Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija, kura šim jautājumam veltījusi arī komisijas sēdi, kā arī Saeimas priekšsēdētāja Ināra Mūrniece. Atsaucība izteikta arī no līdzīgiem ārvalstu veidojumiem. Zinātniskās izpētes turpināšanas plāni, gan zinātnieku ieskatā, neliedz nodot atklātībai LPSR VDK dokumentus. Tieši pretēji – to publiskošana būs saistīta ar nepieciešamību skaidrot aktuālos jautājumus un apzināt to personu dzīvesstāstus, kas vēlēsies tajos dalīties.

Komisija ar Latvijas Universitātes rektoru ir saskaņojusi Publiskās atmiņas centra, kurš strādātu kā universitātes, kura ir atvasināta publiska persona, pastarpinātās pārvaldes iestāde, nolikumu, kā arī vērsusies pie izglītības un zinātnes ministra, lūdzot rast iespēju atbilstoši precizēt 2015. gada 11. septembra publisko tiesību līgumu starp Latvijas Universitāti un attiecīgo ministriju šajā jautājumā. Centra nolikums vēl ir jāapstiprina universitātes Senātā.

Galvenie sarīkojumi

2016. gadā publicēti nu jau pirmie trīs LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu sējumi. Visi publicētie raksti brīvi pieejami Komisijas mājaslapā, kas ir izveidota Latvijas Universitātes portāla ietvaros.

2016. gada 11., 12. un 13. augustā rīkota starptautiskā zinātniskā konference *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Visa norise filmēta un publiskota, tāpēc ikviens interesents var iepazīties ar to, izmantojot, jo uzfilmētais publiskots pasaules tīmeklī.

Minēto sarīkojumu uzskatījums nav izsmeļošs. Komisija regulāri rīko seminārus, tikšanās, intervijas, kas nepieciešamas zinātniskā darba veikšanai. Tāpat Komisija veic sabiedrības un valsts institūciju informēšanu. Komisija 2016. gada nogalē vai 2017. gada sākumā plāno apmeklēt Ukrainas Nacionālās atmiņas institūtu, lai izmantotu iespēju, ka garantē Ukraina ikvienam interesentam, brīvi iepazīties ar tās rīcībā esošajiem VDK dokumentiem.

Ieceres

2017. gada pirmajā pusē plānota starptautiska zinātniskā konference Rēzeknē sadarbībā ar Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmiju, tās rektoru Edmundu Teirumnieku. Konference iecerēta kā atsevišķu 2016. gada otrajā pusē veiktu Komisijas pētījumu prezentēšana un ārvalstu referentu par Komisijai aktuālajiem jautājumiem uzstāšanās.

Ievērojot nepieciešamību paaugstināt zinātnisko darbu kvalitāti un atskaitāmību, 2017. gada pētniecība būs pārsvarā organizēta, atlasot pētniekus konkursa kārtībā. Tāpat ilgstspējīgās attīstītas nolūkā Komisija organizēs studentu piesaisti ne tikai patstāvīgu pētījumu veikšanai, bet arī lai sniegtu atbalstu citiem pētniekiem vai pētnieku grupām, šādā veidā apgūstot nepieciešamās iemaņas darbam ar LPSR VDK dokumentiem, iepazīstot pētniecības specifiku, kā arī sagatavojoties patstāvīgai pētniecībai nākotnē.

2017. gada nogalē plānota arī otra starptautiska zinātniskā konference visu 2017. gadā veikto pētījumu prezentēšanai. Šīs

konferences saturiskās aprises atkarīgas no 2016. gada otrās puses pētījumu rezultātiem, kā arī no 2017. gada pirmajā pusē zinātniskā progresa.

Neatkarīgi no informācijas pieejamības nodrošināšanas Komisija turpinās darbu, izmantojot pieejamos avotus. Turklāt, ievērojot Ukrainas un Vācijas Federatīvās Republikas atbildīgo institūciju atsaucību, Komisija cer uz šo valstu arhīvos pieejamās informācijas derīgumu 2015. gada 6. martā Komisijas vienbalsīgi apstiprinātā un Ministru kabineta paredzētā Komisijas pētniecības plāna (2015–2018) īstenošanai, kā arī priekšlikumu sagatavošanai Ministru kabineta vajadzībām, lai nodrošinātu LPSR VDK dokumentu atklātību un tādu pieejamības līmeni, kas sniedz laikmetīgas iespējas veikt pētniecību jebkuram, neizjūtot diskriminējošu attieksmi amata, piederības kādai noteikti institūcijai vai finansiālu apsvērumu dēļ.

Pateicības

Komisija pauž pateicību par atbalstu Ingrīdai Ābolai, Andrim Ārgalim, Dr. med. Mārim Baltiņam, Inita Bērziņai, Ingai Bitei, Ijai Circenei, Lolitai Čigānei, Intam Dālderim, Denam Dimiņam, Dr. habil. philol. Inai Druvietei, Almai Eihentālei, Artim Freimanim, Elīnai Gediņai, Viktorijai Annai Graudiņai, Uldim Gravam, Annai Hrapan-Gromņickai, Dr. hist. Ritvaram Jansonam, Dagnim Jefimovam, Kārlim Krēsliņam, Aleksandram Kiršteinam, Lailai Kundziņai-Zvejniecei, Gatim Kupšem, Gregoram Ķibulim, Dr. phys. Ivaram Lācim, Atim Lejiņam, Aivaram Liepam, Kristīnei Lindbergai, Aleksejam Loskutovam, Daigai Matrozei, Dr. biol. Indriķim Muižniekam, Inārai Mūrniecei, Dr. hist. Uldim Neiburgam, Diānai Paldiņai, Dr. iur. Jānim Plepam, Viņa Eminencei Jānim Kardinālam Pujatam, Olafam Pulkam, Gatim Puriņam, Klārai Radziņai, Mārcim Raudim, Ingunai Rībenai, Veiko Spolītim, Viņa Ekselencei Zbigņevam Stankevičam, Mārai Sprūdžai, Dr. math. Kārlim Šadurskim, Vilnim Špatam, Uģim Šulcam, Līgai Upeslācei-Kukainei, Diānai Vīlipai, Jānim Vucānam, Anastasijai Tetarenko, Oļģertam Tipānam, Dr. philol. Laurai Treimanei, un Evitai Zvēriņai.

Augusta konferences pirmie rezultāti

2016. gada 11., 12. un 13. augustā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*, kas veltīta 1991. gada Augusta puča izgāšanās divdesmit piektajai gadadienai un sekojošajai VDK likvidēšanai Latvijas Republikā, raisījās diskusijas par to, kā nosakāmas un attiecīgi definējamas VDK piesegstruktūras, kā nošķirt Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) un konkrētāk Latvijas Komunistiskajai partijai padotās institūcijas un struktūras, tai skaitā tādu laikrakstu kā *Cīņa* no institūcijām un struktūrām, kuru pamatmērķis ir VDK un konkrētāk LPSR VDK uzdevumu izpilde, no skata rīkojoties nesaistīti ar VDK un tātad arī ar tai līdzi nākošo reputāciju, kā tas ir, piemēram, ar piesegstruktūru Latvijas Komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs un tai formāli padoto citu piesegstruktūru laikrakstu *Dzimtenes Balss*. Šo diskusiju noslēgumā atgādināju par to, ka, nosakot piesegstruktūru saturiskās aprises, būtu jāņem vērā iepriekšējās zinātniskās diskusijas, kā arī pasaules pieredzi, vērtējot piesegstruktūru fenomenu. Nošķirta šīs lietas skatīšanai nav zinātniska pamatojuma. Centieniem apgāzt esošos pieņēmumus par VDK piesegstruktūrām jābūt izsvērtiem, jo tādas struktūras kā *Intūrists*, kā arī aprakstīts B. hist. Martas Starostinas pētījumā, izaugušas no čekas un veidotas, skaidri apzinoties nepieciešamību veidot piesegu.

Piemēram minēšu dažus piesegstruktūru skaidrojumus:

Vācijas Demokrātiskās Republikas (VDR) Valsts drošības ministrija savā 1985. gada *Vārdnīcā politiski operatīvai darbībai* (*Wörterbuch der politisch-operativen Arbeit*) piesegstruktūras (sk. šķirkli *Tarneinrichtung, geheimdienstliche*) raksturo kā līdzekli, ko izmanto konspirācijas nolūkos izlūkošanas vajadzībām. Izšķir tādas struktūras, kas veic tikai slepenus uzdevumus, tomēr, to darot, rada iespaidu, ka veic citas darbības. Pirmkārt, struktūras var būt organizētas gan kā atsevišķas institūcijas, organizācijas vai uzņēmumi, gan arī kā struktūrvienības, biroji, pakalpojumi vai pat fiziski objekti, piemēram, pastkastītes, kas nodrošina saziņas uzturēšanu valsts drošības dienestu vajadzībām. Šo veidojumu, darbību vai objektu saistību ar valsts drošības dienestiem slēpj no skata nesaistīti

nosaukumi, izkārtnes vai līdzināšanās parastai darbībai. Otrkārt, struktūras var eksistēt arī kā reāli darbojošās politiskas, ekonomiskas, zinātniskas, kultūras un cita veida institūcijas, kas veic tādām parasti raksturīgas darbības (piemēram, zinātniskās institūcijas īsteno pētniecību), tomēr reizēm vai patstāvīgi piedalās arī valsts drošības dienestu slepeno uzdevumu īstenošanā.[1]

VDK leksikons. Padomju izlūdienesta virsnieka uzziņu grāmata (KGB Lexicon. The Soviet Intelligence Officer's Handbook) piesegorganizāciju (Sk. šķirkli *Vedomstva prikrytiya*, domāts *ведомства прикрытия*), kura redaktors ir uz Rietumiem pārbēgušais PSRS VDK virsnieks Vasilijs Mitrohins (1922–2004), piesegstruktūras skaidro kā tādas institūcijas vai tādus dienestus, kas izveidoti valsts drošības dienesta valstī un kam ir oficiāli sakari ar ārvalstīm, kur attiecīgo institūciju vai dienestu ārvalstu daļās vai pārstāvniecības izlūkdienests rod iespēju oficiāli tikt nodarbinātam, lai šādā veidā slēptu faktu, ka attiecīgo personu faktiski nodarbina izlūkdienests un ka oficiālās darbavietas piesegā šī persona veic izlūkdienesta uzdevumus.[2]

---

[1] Sk. "Tarneinrichtung, geheimdienstliche", *Wörterbuch der politisch-operativen Arbeit* (GVS JHS 001 – 400/81), JHS Potsdam-Eiche, April 1985, *Das Wörterbuch der Staatssicherheit. Definitionen des MfS zur "politisch-operativen Arbeit"*, Hg. vom BStU, 2. Auflage Berlin 1993, S. 389, 390.

[2] *KGB Lexicon. The Soviet Intelligence Officer's Handbook*, Vasili Mitrokhin (ed.). Abingdon: Routledge, 2002, pp. 16–17. Salīdzinājumam jāmin skaidrojumi, kas sniegti Fēliksa Dzeržinska VDK Augstākās skolas sevišķi slepenā 1972. gada mācību līdzeklī *Pretizlūkošanas vārdnīcā*. Mācību līdzeklī teikts, ka izšķir diplomātisko un operatīvo piesegu, kur pirmo skaidro kā situāciju, kur izlūkdienests izmanto savas valsts diplomātiskās pārstāvniecības un viņu darbiniekus ārvalstīs, lai slēptu izlūkdienesta vai to struktūru darbību, kā arī atsevišķus izlūkus un aģentus ārvalstīs. Savukārt operatīvais piesegs ir oficiālais un publiskais amats, ko ieņem izlūks vai aģents, lai slēptu to piederību izlūkdienestam. Rezultātā izlūki un aģenti rīkojas, izmantojot to tiesisko stāvokli, ko sniedz attiecīgais publiskais amats. Parasti šādam piesegam ārvalstīs kalpo darbs savas valsts iestādēs un pārstāvniecībās, bet savas valsts teritorijā tam kalpo darbs organizācijās un iestādēs, kuru darbība saistīta ar ārzemnieku uzņemšanu un apkalpošanu. Operatīvajam piesegam, neesot citiem pieseglīdzekļiem, izmanto arī studijas un pasūtījuma darbus. Operatīvo piesegu izmanto gan izlūkošanai, gan arī pretizlūkošanai, piemēram, veicot pārbaudes, dibinot kontaktus ar ārzemniekiem, iespējamiem vervēšanas kandidātiem. Šādos gadījumos valsts drošības dienesti uzstājas dažādu valsts iestāžu un organizāciju

Abas definīcijas jāskata kontekstā ar to, kādiem nolūkiem un kad konkrēti minētās vārdnīcas izstrādātas. Primāri tās skaidro *pretinieku* rīcību, proti, dod pamatinformāciju, lai atklātu citu valstu drošības dienestu piesegstruktūras.

LPSR VDK konspiratīvais tīklojums aptvēra plašu valsts un tās sankcionēto institūciju, organizāciju, uzņēmumu lomu. Pazīstamākās un redzamākās LPSR VDK piesegstruktūras bija Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja, Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrība, Latvijas Komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, formāli tās padotībā esošais laikraksts *Dzimtenes Balss*, Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļa ar visu tās pārziņā esošo infrastruktūru, tai skaitā viesnīcām kā, piemēram, viesnīca *Latvija*, Padomju Juristu asociācijas Latvijas nodaļa, LPSR Jaunatnes organizāciju komiteja, Latvijas radioprogrammas *Dzintarkrasts* redakcija. Piesegam kalpoja arī PSRS Reliģisko kultu lietu padomes un PSRS Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes, vēlāk PSRS Reliģiju lietu padomes pilnvarotie LPSR, Latvijas Republikānisko arodbiedrību padome, kas aktīvi piedalījās *miera aizstāvju* kustībā, kuras telpās LPSR VDK veica vervēšanu un profilaktēšanu un kuras Ārzemju tūrisma nodaļa pirms *Intūrista* Rīgas nodaļas un vēlāk līdztekus veica tūrisma organizēšanu, LPSR Politisko zinību un zinātņu popularizēšanas biedrību, LPSR Centrālais Valsts arhīvs, kas VDK uzdevumā veica "arhīva dokumentālo materiālu operatīvi čekistisko apstrādi"[3], LPSR Zinātņu akadēmija, kā arī daudzi citi. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētniecības rezultāti liek secināt, ka līdzās daudzu institūciju ietvaros veidotajām *pirmajām nodaļām* VDK uzdevumā turpat un ne tikai darbojās arī *kadru daļas*, institūciju, organizāciju, uzņēmumu un citu vienību vadītāju vietnieki kā, piemēram, Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes prorektori, jūras kuģu kapteiņu palīgi politiskajos jautājumos u. tml.

---

vārdā vai pat kā privātpersonas. *Контрразведывательный словарь,* Высшая школа КГБ им. Ф. Э. Дзержинского. Москва: Научно-издательский отдел ВШКГБ им. Ф. Э. Дзержинского, 1972, с. 231. *Red. piez.*

[3] Strods, Heinrihs. "Vai 1950.—1953. gadā Latvijā tika gatavotas vēl jaunas masu deportācijas?", *Lauku Avīze*, 1992, 25. septembris. *Red. piez.*

Dr. philol. Ingunas Daukstes-Silasproģes pētījums par Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteju ne tikai sniedz pamatinformāciju par šo valsts sankcionēto un LPSR VDK piesegam domāto organizāciju un tās darbību, bet arī dod būtisku pienesumu citu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas iepriekš un arī šajā krājumā publicēto darbu padziļinātai izpratnei. Skatot šo darbu kopsakarā ar Dr. phil. Solveigas Krūmiņas-Koņkovas un B. hist. Madaras Brūnavas darbiem par reliģisko organizāciju kontroli, kā arī ar B. hist. Martas Starostinas darbu par *Intūristu*, atklājas VDK veidotā konspiratīvā tīklojuma aprises, tā funkcionēšanas pamati, atklājas personu atlases kritēriji, to saistība ar VDK. Dr. hist. Ulža Krēsliņa, Dr. hist. Jāņa Ķerusa un M. hist. Mārtiņa Dātava darbi ne tikai atsedz VDK metodes cīņā ar citādi domājošajiem, bet arī, pateicoties zinātniskās redakcijas un M. hist. Artura Žvinkļa darbam, atklāj tiešu sakarību starp čekista sekmēm cīņā ar *pretpadomju* rīcību (neatkarīgi no tā, vai to būtu veikusi pieskaitāma vai arī par nepieskaitāmu nepamatoti atzīta, un varbūt vēlāk arī par psihiski slimu, izmantojot Fēliksa Dzeržinska īstās vai tikai garīgās meitas vadīto *represīvo psihiatriju*, patiešām padarīta persona) un šī čekista turpmāko karjeru konspiratīvā tīklojuma ietvaros.

M. iur. Jura Stukāna pētījuma sakarā Komisijas pētniekiem radās iespēja gūt apstiprinājumus, pateicoties pārbaudes lietās sniegtajām liecībām, citos dokumentos atklātajām sakarībām starp pētāmo veidojumu un VDK konspiratīvo tīklojumu. Turklāt tas vien, ka tiesas nav varējušas konstatēt apzinātu sadarbību ar VDK lielākajā daļā gadījumu, kā to nepārprotami ilustrē pētnieks, ir sadarbības fakta procesa trūkumu, prokuratūras un, iespējams, arī TSDC formālas un virspusējas gadījumu analīzes dēļ, faktiski ignorējot piesegstruktūru esību un to darbības metodes, nenozīmē, ka šāda sadarbība patiešām nav bijusi. Cits jautājums, vai un kad šāda sadarbība patiešām būtu salīdzināma ar nodarījumiem, kas pakļauti kriminālprocesuālajam novērtējam, un vai un cik šo sadarbības fakta procesu pieredzējušās personas izmantotas, lai saņemtu ziņas par noziedzīgiem nodarījumiem, kuriem nav iestājies noilgums un ko veikuši VDK darbinieki neatkarīgi no to formālās darba vietas.

Dr. hist. Dzintara Ērgļa pētījums, atklājot viena cilvēka dzīvesstāstu un viņa pieredzi filtrācijas nometnē, aktualizē ne tikai

atmiņu stāstījumu svarīgumu dokumentu novērtēšanā, bet arī atbildības un vēsturiskā taisnīguma panākšanas jautājumu.

Lai arī pilnais nosaukums bija LPSR Ministru padomes (MP) Valsts drošības komiteja, MP pieminēšana tajā norāda vien uz to, ka tā – līdzīgi kā Valsts celtniecības, Valsts profesionāli tehniskās izglītības un citas komitejas – bija LPSR ministrijas līmeņa institūcija. Tāpēc konsekventi lietojam likumā Saeimas izvēlēto terminu – LPSR VDK.

Pētījumu izklāsts veidots, lai vairāk sniegtu ziņas, kas rosinātu citiem pētniekiem sniegt savu devumu. Vēres, kas ietver gan autoru, gan arī redakcionālās piezīmes, faktiski ir karte nākotnes pētījumiem. Zinātniskās redaktores un autoru kopīgiem spēkiem, izmantojot dažādus avotus, šajā krājumā sevišķi pastiprināti vērsta uzmanība uz personību atklāšanu. Tas vēlreiz liecina: ja Komisijai nesniedz pieeju visiem Latvijas Republikas rīcībā esošiem VDK dokumentiem, arī tad Komisija spēj veikt uzticēto, protams, daudz sarežīgātākā darbā un ilgstošākā laikposmā. Pētniecības laikā atklājies, cik svarīgi nodrošināt pieeju vēsturniekiem un visiem pētniekiem Latvijas Nacionālā arhīva dokumentiem, līdzīgu tai, kādu Komisijai noteicis Ministru kabinets kā izņēmumu. Maksas pakalpojumi, veidoti, pārprotot nacionālo arhīvu lomu demokrātiskā valstī, sevišķi tad, kad nedaudz vairāk nekā divarpus desmiti gadi šķir no okupācijas un totalitāri un autoritāri birokrātiskās sistēmas pieredzes, nenodrošinot nepieciešamo finansējuma apjomu, ir būtiski kavējuši Latvijas vēstures izpēti, lieguši laikus cīnīties pret Kremļa propagandu un atbalstījuši mūsdienām pārlieku konservatīvu izpratni par avotu pieejamību. Ja nav reāla iespēja verificēt datus un ziņas, pilnvērtīga zinātne nav iespējama.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija atklātības jautājumā jau savu viedokli ir paudusi oficiālā, protokolētā lēmumā, taču ir gatava arī turpmāk sniegt priekšlikumus Ministru kabinetam, zinātniskā darba sakarā ir paudusi savu gatavību turpināt izpēti, ievērojot noteikto termiņu, iekļaujoties Latvijas Universitātē Publiskās atmiņas centra kā atvasinātas publiskās personas pastarpinātās pārvaldes iestādes veidā. Atklātība ir saistīta arī ar izpratni, bet atklātībai nodoti dokumenti rosinās diskusijas, kurās radušās atziņas spēcinās vēstures izpratni, pētniecības metodes, demokrātismu sabiedrībā un Latvijas valsti.

Priekšvārds

Dr. sc. pol. Ivars Ījabs,
Latvijas Universitātes asociētais profesors, politologs

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājuma 3. sējums iezīmē jaunu posmu komisijas darbā. Iepriekšējie sējumi ietvēra vairāk pētnieciskos nodomus un metodoloģiskas diskusijas par komisijas turpmākā darba virzieniem, kā arī fundamentālus pētījumus par VDK darbību Latvijas teritorijā okupācijas sākumā. 3. sējums turpretī iezīmē jau komisijas ietvaros paveiktus nobeigtus pētījumus, kas sniedz jaunas atziņas par totalitāro režīmu Latvijas teritorijā.

Līdzīgi kā iepriekšējos sējumos, arī šeit pētnieki nav koncentrējušies tikai uz VDK darbību šaurā nozīmē. Viņi ir pievērsušies arī tās izmeklēto *noziegumu* specifikai, kas ļauj spriest par Latvijas sabiedrības daudzveidīgo pretošanos PSRS varai. Tāpat īpaša nozīme pievērsta dažādām ar VDK saistītām organizācijām, kuras īstenoja PSRS politiku noteiktos sabiedriskās dzīves sektoros (piemēram, reliģijas un tūrisma jomās) vai arī tikai kalpoja par VDK piesegstruktūrām. VDK kā Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) partijas izpildorgāns, no vienas puses, fanātiski īstenoja partijas politisko programmu, tai skaitā iebiedējot, spīdzinot un fiziski iznīcinot nevainīgus cilvēkus. Taču, no otras puses, VDK bija spiesta rēķināties arī ar cilvēka dabu, sabiedrības reālo dzīvi, ļaužu pārliecību un vajadzībām. Šā iemesla dēļ VDK dokumentārā mantojuma pētniecībā nav pieļaujams apmierināties vienīgi ar VDK kā institūcijas darbu. Lai gan 3. sējumā ietvertie pētnieciskie raksti neaptver tik plašu pētniecisko jomu spektru, kāds bija raksturīgs pirmajam LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu sējumam. tomēr lasītāja rokās ar krājumu nonāk padziļināti pētījumi, kuros autori apliecina ļoti labu avotu un sekundārās literatūras pārvaldīšanu. Vairākiem no šeit iekļautajiem rakstiem ir ļoti informatīvi un labi izstrādāti pielikumi, kas ir izmantojami turpmāko pētījumu veikšanai.

Ne viens vien krājuma rakstu autors norāda uz to apgrūtinājumu pētniecībai, ko rada nepietiekama piekļuve zinātniskajiem avotiem, jo īpaši VDK aģentūras kartotēkai u. c. Satversmes aizsardzības biroja Totalitāro seku dokumentēšanas centra rīcībā esošajiem dokumentiem, kas zinātnei šobrīd liegti. Tomēr jāatzīst, ka arī pašlaik pieejamie avoti (arhīvu materiāli, periodika, jau publicētie avoti, aculiecinieku un notikumu dalībnieku intervijas) sniedz ievērojamu daudzumu informācijas par VDK darbību Latvijas teritorijā, par tās lomu PSRS varas saglabāšanā okupētajā Latvijā, kā arī daudzveidīgajām aktivitātēm sabiedrības kontrolēšanā. Rakstu krājumā ir atspoguļotas daudzveidīgas VDK darba izpausmes: gan tās, kas saistītas ar tiešām represijām un valsts terora īstenošanu, gan tās, kuras kalpoja PSRS varas leģitimācijai ar dažādiem propagandas un ietekmēšanas līdzekļiem. Lai arī ne visā pilnībā, tomēr šajā krājumā ir atsegti arī dažādi VDK un tās piesegstruktūru darbības posmi: sākot no šīs institūcijas darbības izpausmēm Latvijas teritorijā Otrā pasaules kara laikā un pēc tam, līdz pat institucionalizētai sabiedrības kontrolei septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados. Rakstu autori nav atstājuši bez ievērības to *pagātnes pārvērtēšanas* procesu analīzi, kuri Latvijā notika pēc neatkarības faktiskās atjaunošanas.

Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāja Jura Stukāna raksts turpina šā kvalificētā jurista aizsāktos pētījumus par tiesu praksi pēc neatkarības atjaunošanas. Viņa krājumā iekļautais pētījums jau sniedzas tālāk par šīs prakses aprakstu, šoreiz iedziļinoties tiesu argumentācijā un secinājumos par to, kādos gadījumos un kā sadarbības fakts ar VDK var tikt konstatēts.

Solveiga Krūmiņa-Koņkova arī turpina savu pētījumu sēriju par VDK attiecībām ar baznīcām un centieniem tās instrumentalizēt PSRS vajadzībām. Šoreiz viņas pētījums cenšas sniegt atbildi uz jautājumu, kādā veidā valsts drošības dienesti, izmantojot arī pilnvaroto darbības iespējas, ir ne tikai pārraudzījuši, bet arī pakāpeniski pārveidojuši baznīcu par PSRS varas īstenotājiem, to skaitā valsts drošības iestādēm, vieglāk izmantojamu organizāciju. Protams, Krūmiņas-Koņkovas pētījums pieskaras PSRS Reliģisko kultu lietu padomes un PSRS Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes, vēlāk PSRS Reliģiju lietu padomes (RLP), "pilnvaroto" darbībai un šo padomju un tās

amatpersonu attiecībām un saistībai ar VDK pamatstruktūrām. Šo lomu ir iespējams analizēt plašākā, visas PSRS VDK līmenī, kur reliģiskās organizācijas itin bieži izmantoja arī PSRS varas leģitimācijai ārzemēs, velkot paralēles ar Krievu pareizticīgās baznīcas lomu šādos procesos. Krūmiņa-Koņkova secina:

> "To, ka šāda saistība starp VDK un RLP un tās pilnvarotajiem ir bijusi, pierāda 1995. gadā Krievijas Federācijā publicētie PSRS VDK arhīva materiāli par VDK aģentūras darbību Krievu pareizticīgā baznīcā un citi dokumenti, taču pilnībā izprast šīs saistības apmērus bez LPSR [Valsts drošības ministrijas] un VDK dokumentu izpētes nav iespējams."

Reliģijas kontroles tēmai ir veltīts arī Madaras Brūnavas raksts, kur reliģiju kontroles atspoguļošanai laikposmā no 1944. līdz 1953. gadam, izvēlēts divu Latvijas teritorijā ticīgo skaita ziņā mazāku konfesiju – baptistu un septītās dienas adventistu – piemērs.

Mūsdienu humanitāro un sociālo zinātņu starptautiskā kontekstā īpašu interesi raisa Ingunas Daukstes-Silasproģes raksts par Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteju, sauktu arī par Latvijas republikānisko Miera aizstāvēšanas komiteju un republikānisko miera aizstāvēšanas komiteju, kas t. s. *miera kustības* ietvaros tika plaši izmantota PSRS varas leģitimācijai septiņdesmitajos un jo īpaši astoņdesmitajos gados. PSRS apsēstība ar *miera* propagandu sev labvēlīgā mērcē, protams, bija saistāma ar dienestu, kas veica izlūkošanu un pretizlūkošanu, un šo dienestu centieniem daudzveidīgām metodēm panākt, ka citas pasaules valstis uztver PSRS kā miermīlīgu valsti. Interesanti, ka šajā pētījumā atklājas, ka *miera cīnītāju armijā* LPSR iesaistījās redzami Latvijas kultūras darbinieki. Daukste-Silasproģe ne reizi vien piemin Viju Artmani un citē Andri Vējānu saistībā ar 1982. gada *miera stundu* skolās:

> "1. septembrī noskan zvans, kuram uzgavilē pasaule. Miera zvans iezvana Miera stundu. Vēsture kā māte klusiņām apsēžas solā, lai mirkli pabūtu ar audzēkņiem un audzinātājiem, ar tēviem un mātēm,"[4]

Interesants ir arī Martas Starostinas pētījums par PSRS *tūrisma politiku* Latvijas teritorijā. Savā darbā viņa koncentrējas uz padomju ideoloģijas un propagandas izpausmēm Vissavienības akciju

[4] Vējāns, Andris. *Latvijas miera balss*. Rīga: Avots, 1986, 115. lpp.

sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā, atspoguļojot šīs organizācijas darbu ar ārvalstu tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam, kā arī sniedzot spilgtus citātus par šīs organizācijas sakņošanos čekā. Starostina secina, ka VDK izmantoja *Intūristu* kā efektīvu līdzekli savu kompetenču īstenošanai, kas galvenokārt saistījās ar ārzemju tūristu uzraudzīšanu, izsekošanu un vervēšanu. Turklāt tas, ka daudzi *Intūrista* darbinieki bija VDK rezidenti, uzticības personas vai savervēti aģenti, kas vai nu atskaitījās VDK, vai arī pildīja tiešus VDK uzdevumus, liecina, ka *Intūrists* bija kas daudz vairāk, nekā to gribētu iztēlot, proti, vairāk nekā čekistu pensijas gadu oāze.

Balstoties agrākajās iestrādnēs, Mārtiņš Dātavs savā rakstā analizē *pretpadomju propagandu un aģitāciju* LPSR valsts drošības iestāžu ierosinātajās krimināllietās, par piemēru izmantojot *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanu no 1953. līdz 1956. gadam. Dātavs analizē VDK represijas pret skrejlapu izplatītājiem un taktikas, kas vērstas tamlīdzīgu aktivitāšu novēršanai. Vienlaikus pētnieks nevairās arī analizēt skrejlapu saturu, secinot, ka patstāvīgu priekšstatu par dzīvi neatkarīgajā Latvijas Republikā un okupāciju 1940. gadā varēja izveidot tikai retais no šiem jauniešiem. Tādēļ visbiežāk viņus pamudināja izgatavot un izplatīt *pretpadomju* skrejlapas informācija, kas iegūta no ārzemju raidstacijām un literatūras, kura izdota pirms otrreizējās PSRS okupācijas.

Pretpadomju propagandas un aģitācijas kā īpašas tiesiski represīvas prakses paraugu par savu pētījuma objektu ir izvēlējies arī Jānis Ķeruss. Viņa uzmanības centrā ir izmaiņas, kuras šā panta lietošanā izraisīja 1956. gada PSRS iebrukums Ungārijā, kas sekoja antikomunistiskajai revolūcijai šajā valstī. Ķeruss cita starpā izdara arī interesantu secinājumu, ka okupācijas varas iestādes apsūdzības pretpadomju aģitācijā un propagandā galvenokārt balstīja uz pilsoņu denunciācijām.

Uldis Krēsliņš pievēršas LPSR VDK represīvās psihiatrijas prakses kontekstā, analizējot laikposmu no sešdesmitajiem līdz astoņdesmitajiem gadiem. Šis ir īpaši interesants pētniecības objekts, ņemot vērā, ka *psihiskās saslimšanas* definīcija ļoti bieži ir tikusi pakļauta politiskām manipulācijām. Krēsliņš secina, ka tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzienu balstīšana vienīgi uz apsekojamā

izteikumiem, nevis objektīviem somatiskiem un neiroloģiskiem rādītājiem, ekspertīzes aktos plaši izmantotais manipulatīvais formulējums *murgainas idejas*, analizējamo cilvēku uzskatu politiski angažētie vērtējumi, piezīmes par *medicīniski pētīto* tuvāko radinieku psihiskajiem sarežģījumiem, neargumentējot, kā tās ir saistītas ar paša čekas nagos kritušā un ekspertējamā objekta lomā nonākušā stāvokli, – tas viss norāda, ka ekspertīzes rīcībā nebija noteiktu un drošu kritēriju, lai noteiktu cilvēka nepieskaitāmību.

Dzintars Ērglis savā pētījumā turpina jau LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas 1. sējumā cita pētnieka aizsākto tēmu par filtrācijas nometnēm. Minētais pētījums līdzās arhīvu dokumentiem pievēršas aculiecinieka atmiņām. Šis raksts izmanto inovatīvu pieeju, konkrētajai tēmai veltītās historiogrāfijas gaismā analizējot notikumu dalībnieka un aculiecinieka atmiņas. Konkrētāk, runa ir par Dundagas pagasta Dūmeles ciema iedzīvotāja Gustava Eltmaņa mūža stāstu, kurā Dzintars Ērglis detalizēti attēlo notikumus, kas atklāj filtrācijas nometņu represīvo raksturu un par ko Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā saglabājušās vien formāli pieraksti. Skaudri atklājas laika zoba nenovēršamā ietekme uz publiskās atmiņas veidošanas iespējām, un līdz galam nav izprotama Latvijas Valsts arhīva rīcība, nesniedzot pašā sākumā represiju upuriem visus dokumentus, bet aprobežojoties ar formālu izziņu.

Īpašu vietu krājumā ieņem Artūra Žvinkļa raksts. Tas ir īpaši saistošs, jo aplūko PSRS represīvās sistēmas galvenās personālijas, proti, LPSR VDK vadošos darbiniekus. Šis raksts ne tikai izdara pamatotus slēdzienus, kas balstīti attiecīgajos arhīva materiālos, bet pielikumā sniedz arī ļoti rūpīgi izstrādātu biogrāfisko katalogu par 120 LPSR vadošajiem čekistiem, kurā ir norādīts viss nepieciešamais turpmāko pētījumu veikšanai zinātniekiem ne tikai komisijas ietvaros, bet arī plašāk. Šī darba mesto sēklu augļi redzami arī citu pētnieku darbos, kuri, pateicoties publicētajai informācijai, varējuši identificēt analizētajos notikumos iesaistītās personas, kā arī izsekot šo personu čekistiskās karjeras līkločiem, vadoties pēc viņu to darbiem, kas, protams, nebija fiksēti personāla dokumentos. Žvinklis apraksta minētās personas tā, ka portretējas LPSR vadošā čekista socioloģiskais profils. Vienlaikus šis raksts sniedz ieskatu VDK ikdienas kadru politikā

un atspoguļo priekšstatus, kādu privātās dzīves uzvedību šī organizācija sagaidīja no saviem štata darbiniekiem jeb *tikumiskumu* čekista ikdienas dzīvē.

Komisijas darbs ļauj Latvijas sabiedrībai gūt plašāku ieskatu PSRS totalitārās okupācijas varas mehānismos, kā to paredz Satversmes ievads.

.

Tiesu secinājumi un argumenti sadarbības fakta ar LPSR VDK konstatēšanai un iemesli sadarbības fakta nekonstatēšanai

M. iur. Juris Stukāns,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis[5]

Sākot pētniecības darbu 2015. gada nogalē LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā par personas sadarbības fakta ar bijušās Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas (VDK)[6] esības vai neesības konstatēšanu un iepazīstoties ar tiesu arhīvos pieejamajām pārbaudes lietām, nācās konstatēt, ka tikai dažos gadījumos tiesas taisījušas spriedumu, atzīstot, ka persona apzināti ir sadarbojusies ar VDK. Turpinot pārbaudes lietu par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu analīzi, ir svarīgi identificēt tiesu secinājumus, argumentus un pamatojumu sadarbības fakta konstatēšanai, kā arī iemeslus, kas liedza konstatēt sadarbības faktu. Tāpat izvērtējamas iespējas sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas procesā iegūt un pārbaudīt ziņas, kas pierādītu personas sadarbību ar VDK. Ievērojot minēto, apskatā ietvertā pētījuma atspoguļojuma mērķi bija analizēt pārbaudes lietās par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu esošos dokumentus un tiesas konstatēto un spriedumos atspoguļoto pierādījumu, ko satur liecinieku liecības, eksperta atzinumi, lietiskie pierādījumi, pārbaudes lietas protokoli un citi dokumenti, novērtējumu, kā arī kritiski novērtēt

[5] Pilns pētījuma nosaukums – *Tiesu secinājumi un argumenti sadarbības fakta ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komiteju konstatēšanai un iemesli sadarbības fakta nekonstatēšanai*.

[6] Saīsinājums lietots arī atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs) 1. panta 1. punkta izpratnei.

spriedumos ietverto tiesību normu piemērošanu, pievēršot uzmanību izvēlētajam tiesiskajam pamatam un argumentācijai.

Saskaņā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta piekto un sesto daļu rajona (pilsētas) tiesa, pārbaudot sadarbības fakta esību, vadās pēc krimināllietu izskatīšanas kārtības pirmās instances tiesā, tātad arī attiecīgā kārtībā pārbauda pierādījumus, un pārbaudes rezultātā taisa spriedumu par sadarbības fakta konstatēšanu, atbildot uz jautājumu, vai persona bijusi darbinieks vai informators, kā arī lemj par rīcību ar "izņemtajiem dokumentiem un citiem priekšmetiem"[7]. Likuma 15. panta astotā daļa paredz: "Pārbaudāmajai personai un tās advokātam ir tiesības iesniegt sūdzību, bet prokuroram — protestu apelācijas un kasācijas kārtībā atbilstoši Kriminālprocesa likumā paredzētajiem noteikumiem par spriedumu pārsūdzēšanu un protestu iesniegšanu krimināllietās".

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējumā publicēts pētījuma apskats par pārbaudes lietām laikposmā no 2008. līdz 2013. gadam.[8] Šajā apskatā analizētas 2007. gada pārbaudes lietas.

Atbilstoši Tiesu informācijas sistēmai rajona (pilsētas) tiesās 2007. gadā izskatītas 17 pārbaudes lietas: 1 – Rīgas pilsētas Centra rajona tiesā, 1 – Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesā, 3 – Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesā, 1 – Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesā, 1 – Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesā, 4 – Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesā, 1 – Ventspils tiesā, 1 – Rīgas rajona tiesā, 1 – Jēkabpils rajona tiesā, 1 – Rēzeknes tiesā, 1 – Daugavpils tiesā un 1 – Balvu rajona tiesā. Minētās lietas analizētas atbilstošā secībā.

---

[7] Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta sestās daļas 2. punkts.

[8] Stukāns, Juris. "Tiesu nolēmumu analīze lietās par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 116.–146. lpp.

Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa

Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa tiesneša Anda Celma sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada 4. aprīļa spriedumu lietā Nr. 7/356 (K27-131/07/4), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Spriedumā konstatēts, ka pirmstiesas pārbaudē Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra savā atzinumā norāda, ka nav iegūti tādi pierādījumi, kas kategoriski ļautu secināt, ka pārbaudāmā persona M. Š. ir bijis VDK informators. Tāpat tiesa konstatēja, ka Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra (TSDC) rīcībā esošajās VDK operatīvajās lietās nav atrastas aģenta "Anna" ziņojumu kopijas vai cita veida materiāli, kuros būtu minēts aģents "Anna". TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē nav atrasti aģenta "Anna" ziņojumi, kā arī nav atrasti citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka pirmstiesas izmeklēšanā liecinieks V. G. liecināja, ka VDK sistēmā strādājis no 1974. līdz 1983. gadam, veicot operatīvo darbu vidējās un speciālās izglītības iestādēs. V. G. liecināja, ka pašrocīgi aizpildījis statistiskās uzskaites kartīti par aģentu "Anna", savukārt V. K. kā toreizējais daļas priekšnieka vietnieks šo kartīti parakstījis. Pārbaudāmo personu M. Š. viņš noformējis par VDK aģentu bez attiecīgās personas ziņas, jo bijis jāpilda aģentu vervēšanas plāns; V. G. pat personīgi esot izdomājis segvārdu. Liecinieks V. G. paskaidroja, ka pārbaudāmā persona M. Š. nekad nav pildījusi VDK informatora funkcijas, nekādus ziņojumus nav sniegusi un nekādus uzdevumus nav pildījusi.

Ievērojot minēto, tiesai nācās atzīt, ka tiesas sēdē netika iegūts neviens pārliecinošs pierādījums, kas liecinātu par to, ka būtu notikusi pārbaudāmās personas apzināta sadarbība ar VDK. Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu*

sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa

Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa tiesneses Ināras Janēvičas sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada 29. maija spriedumu lietā Nr. 7/343 (K29-255/07), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Spriedumā konstatēts, ka pirmstiesas pārbaudē Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra savā atzinumā norāda, ka nav gūti pierādījumi, kas apstiprinātu faktu, ka pārbaudāmā persona N. K. būtu informators. Liecinieks J. K. tiesas sēdē liecināja, ka viņš esot no 1985. gada strādājis VDK 4. daļas 3. nodaļā un reizē līdz 1989. gadam strādājis Rīgas civilās aviācijas institūtā par prorektoru režīma jautājumos, kur viņa pienākumos ietilpa nodrošināt slepenības aizsardzību, jo institūtā mācījās daudzu ārvalstu studenti. Savu pienākumu ietvaros liecinieks tikās ar institūta darbiniekiem, to skaitā arī ar pārbaudāmo personu N. K. Sarunas nebija konkrētas, bet vispārējas. Galvenokārt tās notika tad, kad bija paredzēts ārzemju komandējums. Liecinieks noliedza, ka pārbaudāmā persona N. K. bijis savervēts VDK informatora statusā. N. K. nekad nav sadarbojies ar J. K. kā VDK informators. Aizpildītās kartītes sakarā liecinieks J. K. pieļāva, ka varētu būt aizpildījis, tomēr viennozīmīgi apstiprināt nevarot, jo esot pagājis ilgs laiks un visu atcerēties nevarot. Tāpat liecinieks J. K. norādīja, ka sistēma paredzēja savervēt noteiktu skaitu cilvēku un tādēļ kartītes varēja būt aizpildītas "pa tukšo".

Tiesas spriedumā norādīts, ka no TSDC saņemtas VDK aģentūras alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes F-3. Minētie dokumenti liecina, ka N. K. savervēts aģenta statusā 1977. gada 29. oktobrī ar segvārdu "Aleksandr" un reģistrēts VDK 6. daļas 2. nodaļā, piešķirot darba un personas lietas numuru 18376. Dokumentus parakstījis daļas priekšnieka vietnieks Z. Z. 1979. gada 31. oktobrī nodots sakariem 2. daļai. 1982. gada 22. janvārī nodots

sakariem 4. daļai. 1990. gada 10. februārī izslēgts no aģentūras aparāta.[9] TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē nav atrasti aģenta "Aleksandr" ziņojumi. Nav atrasti arī citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts N. K.[10]

Ievērojot minēto, tiesa atzina, ka procesā netika konstatēts fakts, ka N. K. būtu apzināti un slepeni sniedzis kādu informāciju VDK darbiniekiem. Sadarbību nepierāda ne pašas pārbaudāmās personas liecības, ne liecinieka J. K. liecības, ne arī lietas materiāli.

Tiesa savu spriedumu argumentēja ar to, ka uzskaites kartītes esība vēl nav pierādījums tam, ka pārbaudāmā persona ir apzināti un slepeni sadarbojusies ar VDK. Tāpat tiesa atzina par pārliecinošu liecinieka J. K. liecību, ka persona par savas uzskaites kartītes esību nekādā gadījumā nav varējusi būt informēta un ka konkrēti N. K. lieciniekam J. K. nekad nav sniedzis nekādu informāciju un nekad nav izmantots kā VDK aģents. Tāpēc tiesa nevarēja izdarīt viennozīmīgu secinājumu no J. K. liecībām par to, ka N. K. būtu sadarbojies ar VDK, lai slepeni sniegtu informāciju par citām personām. Visbeidzot, tiesa atzina par svarīgu apstākli, ka TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes elektroniskajā datubāzē nav atrasti ne aģenta "Aleksandr" ziņojumi, ne arī citu aģentu ziņojumi par N. K.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa tiesneses Kristīnes Zdanovskas sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada 18. maija spriedumu lietā **Nr. 7/344 (K30-168/14)**, nekonstatēja

[9] Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas lieta Nr. 7/343 (K29-255/07), 10.–15. lp.
[10] Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas lieta Nr. 7/343 (K29-255/07), 79. lp.

sadarbības faktu ar VDK.[11] Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Spriedumā konstatēts, ka Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra savā atzinumā norāda, ka pirmstiesas gaitā nebija iespējams iegūt pierādījumus, kas ļautu izdarīt kategorisku secinājumu par pārbaudāmās personas L. T. apzinātu slepenu sadarbību ar VDK.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka no TSDC saņemtas VDK aģentūras alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes, kas norāda, ka L. T. savervēta aģenta statusā 1982. gada 20. maijā ar segvārdu "Ponomarjov" un reģistrēta VDK 4. daļas 2. nodaļā, piešķirot personas lietas numuru 19793. Kartīti parakstījis daļas priekšnieks F. T.[12] Tomēr tiesa atzina, ka aģenta uzskaites kartīšu esība vēl nav pietiekams pierādījums, lai konstatētu L. T. sadarbības faktu ar VDK.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks J. K. tiesas sēdē liecināja, ka pārbaudāmo personu L. T. agrāk nekad nav redzējis. Kartīti aizpildījis VDK darbinieks A. D., bet parakstījis viņš. Tāpat tika sniegta liecība, ka VDK 4. daļas darbinieki nodarbojās ar pretizlūkošanu kuģniecības jomā. J. K. norādīja, ka kartīte noformēta formāli, lai uzlabotu statistiskos rādītājus, tādēļ L. T. faktiski VDK informatora funkcijas nepildīja un nekādus ziņojumus nerakstīja. Liecinieks J. K. apliecināja, ka ar pārbaudāmo personu ir ticies dienesta pienākumu ietvaros, jo pārbaudāmā persona strādājusi kuģniecībā un dienesta pienākumos ietilpa tikšanās ar VDK darbiniekiem.

Tiesa konstatēja, ka TSDC rīcībā esošajās VDK operatīvajās lietās nav atrastas aģenta "Ponomarjov" ziņojumu kopijas vai cita veida materiāli, kuros būtu minēts aģents "Ponomarjov" (personas lieta 19793).[13]

Tiesa atzina, ka fakts vien, ka L. T. ir ticies ar VDK darbiniekiem, nevar būt par pamatu, lai atzītu sadarbību ar VDK, jo šīs tikšanās bija

---

[11] Lieta rosināta pēc Pilsonības likuma 17. panta otrās daļas, kas paredz: "Naturalizācijas iesnieguma izskatīšanu aptur, ja [..] attiecībā uz viņu [iesniedzēju] ierosināta pārbaudes lieta par sadarbības ar VDK fakta konstatēšanu, līdz stājas spēkā tiesas spriedums vai lieta tiek izbeigta."

[12] Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas lieta Nr. 7/344 (K30-168/14), 15.–16. lp.

[13] Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas lieta Nr. 7/344 (K30-168/14), 26. lp.

saistītas ar VDK darbinieku pretizlūkošanas pasākumu veikšanu uz kuģiem, uz kuriem strādāja L. T.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa tiesneses Kristīnes Zdanovskas sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada 23. aprīļa spriedumu lietā Nr. 7/350 (K30-273/14), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK.[14] Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesa konstatēja, ka Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra ir taisījusi atzinumu par to, ka pirmstiesas gaitā netika iegūtas ziņas, kas ļautu izdarīt kategorisku secinājumu par I. S. apzināti slepenu sadarbību ar VDK. Tāpat konstatēts, ka no TSDC saņemtas VDK aģentūras alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes, no kurām redzams, ka I. S. savervēts aģenta statusā 1988. gada 21. oktobrī ar segvārdu "Mark" un reģistrēts VDK 4. daļas 2. nodaļā, piešķirot personas lietas numuru 23784. Kartīti parakstījis daļas priekšnieks J. G.[15] Tāpat no TSDC tika saņemts VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē atrastais aģenta "Mark" ziņojums NS=0312172 VDK 4. daļas 2. nodaļas darbiniekam A. No tā izriet, ka 1988. gada janvārī aģents "Mark" sniedzis ziņojumu par to, ka Roterdamā veikala *Novoteks* īpašnieks kontaktējas ar padomju jūrniekiem un ietekmē viņus veikt kontrabandas darījumus.[16] Tiesa savā argumentācijā vadījās no pieņēmuma, ka aģenta uzskaites

[14] Lieta rosināta pēc Pilsonības likuma 17. panta otrās daļas, kas paredz: "Naturalizācijas iesnieguma izskatīšanu aptur, ja [..] attiecībā uz viņu [iesniedzēju] ierosināta pārbaudes lieta par sadarbības ar VDK fakta konstatēšanu, līdz stājas spēkā tiesas spriedums vai lieta tiek izbeigta."

[15] Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2007. gada 23. aprīļa lieta Nr. 7/350 (K30-273/14), 8.–9. lp.

[16] Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2007. gada 23. aprīļa lieta Nr. 7/350 (K30-273/14), 14. lp.

kartītes un ziņojuma esība vēl nav pietiekams pierādījums, lai konstatētu pārbaudāmās personas sadarbības faktu ar VDK.

Tiesas sēdē pārbaudāmā persona I. S. neatzina apzinātu sadarbību ar VDK un paskaidroja, ka, atgriežoties no ārvalstu reisiem, kuģus regulāri apmeklēja un kuģa darbiniekus aptaujāja VDK darbinieki. Minētā ietvaros arī pārbaudāmajai personai nācies kontaktēties ar VDK darbiniekiem.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks V. S. tiesas sēdē liecināja, ka bijis VDK darbinieks un strādājis VDK Informācijas analīzes daļā. Liecinieka pienākumos ietilpa informācijas apstrāde un sagatavošana ievadīšanai elektroniskajā datubāzē. Dati elektroniskajā datubāzē tika ievadīti, pamatojoties uz VDK operatīvo darbinieku sniegto informāciju, kas tika apstrādāta un atbilda noteiktiem kritērijiem. Lietas materiālos esošais ziņojums, kuru sniedzis aģents "Mark", ir oriģināls, taču ziņojumā iekļautā informācija pēc satura ir tāda, kas varēja tikt iegūta arī pārrunās ar kuģa apkalpi, nevis pamatojoties uz slepenā aģenta rakstisku ziņojumu.

Ievērojot minēto, tiesa atzina, ka faktu vien, ka I. S. ir ticies ar VDK darbiniekiem, nevar uzskatīt par sadarbību ar VDK, jo šīs tikšanās bija saistītas ar VDK darbinieku pretizlūkošanas pasākumu veikšanu uz kuģa, uz kura strādāja I. S. Tāpat tiesa atzina, ka VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē atrastais aģenta "Mark" ziņojums NS=0312172 pēc tajā norādītā sagatavots 1988. gada janvārī, savukārt aģenta "Mark" kartīte aizpildīta tikai 1988. gada 21. oktobrī. Ievērojot liecinieka V. S. sniegtās liecības, minētais fakts liek apšaubīt, vai šo ziņojumu tiešām rakstījis un iesniedzis aģents "Mark", jo jebkura aģenta sadarbība ar VDK tika sākta pēc tam, kad aģents ievests kartotēkā – par viņu aizpildīta kartīte, nevis pirms.

Tiesa atzina, ka tiesas sēdē netika iegūti neapstrīdami pierādījumi par pārbaudāmās personas apzinātu sadarbību ar VDK kā informatoram. Turklāt norādīja, ka tiesas ieskatā likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 3. pantā ietvertās tiesību normas interpretējamas tādējādi, ka sadarbībai ir jābūt apzinātai, bet konkrētās lietas izskatīšanas laikā minētais nosacījums netika pierādīts.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa tiesneses Agitas Dmitrenokas sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada 28. maija spriedumu lietā Nr. 7/347 (K30-347/10), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesa spriedumā konstatējusi, ka Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra savā atzinumā secinājusi, ka nav bijis iespējams savākt pietiekamus pierādījumus, lai secinātu, ka pārbaudāmā persona S. B. apzināti slepeni sadarbojusies ar VDK.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka no TSDC saņemtas VDK aģentūras alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartīte, no kuras redzams, ka S. B. savervēta aģenta statusā 1989. gada 19. oktobrī VDK 7. daļas 3. nodaļā ar segvārdu "Katja" un reģistrēta VDK 10. daļā, piešķirot darba un personas lietas numuru 24129.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks A. O., kurš ir strādājis VDK 7. daļas 3. nodaļā kā operatīvais darbinieks, liecināja, ka kartīti noformējis, personai nezinot, un faktiski pārbaudāmā persona VDK informatora pienākumus nav veikusi un ar liecinieku kā VDK darbinieku nav sadarbojusies. Liecinieks norādīja, ka dokumentus noformējis, lai izpildītu vervēšanas plānu. Savukārt liecinieks S. S., kurš agrāk bijis VDK 7. daļas priekšnieka vietnieks un parakstījis kartīti, un liecinieks A. K., kurš bijis LPSR VDK 7. daļas 3. nodaļas priekšnieks, liecināja, ka pārbaudāmo personu nepazīst un kontroltikšanās nav bijušas. Tāpat abi neatcerējās, ka būtu jebkad lasījuši aģenta "Katja" ziņojumus.

Tiesa konstatēja, ka TSDC rīcībā esošajās VDK operatīvajās lietās nav atrastas aģenta "Katja" ziņojumu kopijas vai cita veida materiāli, kuros būtu minēts aģents "Katja". Līdzīgi VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē nav atrasti aģenta "Katja"

ziņojumi vai citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.

Savukārt argumentāciju tiesa balstīja ieskatā, ka aģenta uzskaites kartītes esība vēl nav pietiekams pierādījums, lai konstatētu pārbaudāmās personas slepenu apzinātu sadarbības faktu ar VDK. Tiesa uzsvēra, ka sadarbībai ir jābūt apzinātai, kas tiesas sēdē netika pierādīts, jo tiesas izmeklēšanā pārbaudītie pierādījumi nesatur ziņas par to, ka pārbaudāmā persona būtu sniegusi slepenu informāciju par citām personām vai arī izpildījusi kādus VDK uzdevumus.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa

Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa tiesneša Mārtiņa Sviķa sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada 7. februāra spriedumu lietā Nr. 7/345 (K-72/07-7), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesa konstatēja, ka Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra savā atzinumā ir secinājusi, ka pirmstiesas izmeklēšanas laikā nebija iespējams iegūt ziņas, kas ļautu izdarīt kategorisku secinājumu par A. R. apzinātu slepenu sadarbību ar VDK.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka no TSDC saņemtas VDK aģentūras alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes, no kurām redzams, ka A. R. savervēts aģenta statusā 1989. gada 28. jūnijā ar segvārdu "Arnis" un reģistrēts VDK Ogres nodaļā. Kartīti aizpildījis S. L. un parakstījis nodaļas priekšnieks Ē. A. Tāpat konstatēts, ka TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē un operatīvajās lietās nav atrasti aģenta "Arnis" ziņojumi vai citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.

Tiesas spriedumā norādīts, ka pirmstiesas izmeklēšanas laikā liecinieki – bijušie VDK darbinieki – atzinuši, ka neatceras, ka pārbaudāmā persona būtu iesaistīta VDK darbībā.

Ievērojot minēto, tiesa atzina, ka netika iegūti pierādījumi tam, ka pārbaudāmā persona būtu bijis informators, proti, apzināti sadarbojusies ar VDK, lai slepeni sniegtu informāciju par citām personām. Tiesa atzina, ka tiesas izmeklēšanas laikā nav guvusi pierādījumus par sadarbības laiku, vietu, veidu un formu.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa

Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa tiesneša Normunda Riņķa sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada 24. janvāra spriedumu lietā Nr. 7/347 (K32-80/07/1), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK.[17] Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka no TSDC saņemtas VDK aģentūras alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes, no kurām redzams, ka J. B. savervēta aģenta statusā 1986. gada 14. martā ar segvārdu "Irina" un reģistrēta LPSR VDK 10. daļā, nosakot darba un personas lietas numuru 1255. Kartīti aizpildījis S. S. un parakstījis nodaļas priekšnieks G. V. P.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē un operatīvajās

[17] Lieta rosināta pēc Pilsonības likuma 17. panta otrās daļas, kas paredz: "Naturalizācijas iesnieguma izskatīšanu aptur, ja [..] attiecībā uz viņu [iesniedzēju] ierosināta pārbaudes lieta par sadarbības ar VDK fakta konstatēšanu, līdz stājas spēkā tiesas spriedums vai lieta tiek izbeigta."

lietās nav atrasti aģenta "Irina" ziņojumi vai citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.

Tiesas spriedumā teikts, ka liecinieki – bijušie VDK darbinieki – tiesas sēdē norādīja, ka neatceras, ka pārbaudāmā persona būtu iesaistīta VDK darbībā, tomēr apstiprināja kartītes aizpildīšanu un parakstīšanu.

Tiesas sēdē liecinieks S. S. liecināja, ka no 1986. gada strādājis par operatīvo darbinieku 1. daļas 4. nodaļā, kura nodarbojās ar jautājumiem, kas saistīti ar ārējo izlūkošanu. Kā operatīvais darbinieks liecinieks bieži apmeklēja Rīgas Civilās aviācijas inženieru institūtu, jo liecinieku interesēja ārzemju studenti. Kartīti liecinieks S. S. aizpildīja bez attiecīgās personas ziņas; arī pārbaudāmā persona apliecināja, ka nav zinājusi, ka liecinieks viņu noformējis kā VDK aģentu. Liecinieks S. S. ar pārbaudāmo personu ir ticies trīs vai četras reizes. Uzdotie jautājumi bijuši saistīti ar ārvalstu studentiem, lai noskaidrotu informāciju par attiecīgajām personām, viņu spējām un cita veida informāciju. Liecinieks S. S. norādīja, ka pārbaudāmā persona nav apzināti sadarbojusies ar VDK, lai gan zinājusi, ka liecinieks ir VDK darbinieks.

Ievērojot minēto, tiesa atzina, ka nav iegūti pierādījumi tam, ka pārbaudāmā persona būtu apzināti sniegusi jebkādas ziņas par citām personām VDK, līdz ar to tiesa secināja, ka tiesas izmeklēšanas gaitā tiesa nav ieguvusi pierādījumus par pārbaudāmās personas apzinātu, slepenu sadarbību ar VDK.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa

Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa tiesneša Jāņa Utāna sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada

7. janvāra spriedumu lietā **Nr. 7/343 (K31-89-07)**, nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesa spriedumā konstatējusi, ka no VDK aģentūras statistiskās uzskaites kartītes F3 redzams, ka G. Ķ. aģenta kategorijā savervēts 1982. gada 22. jūnijā VDK Rīgas pilsētas daļā ar segvārdu "Alfa" un reģistrēts VDK Rīgas pilsētas daļā, nosakot darba un personas lietas numuru 19846.

Tāpat tiesas spriedumā konstatēts, ka TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē nav atrasti aģenta "Alfa" ziņojumi vai citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks J. T. liecinājis, ka 1982. gadā strādājis VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieka vietnieka amatā un parakstījis statistiskās uzskaites un alfabētisko kartīti, tomēr nevarēja atcerēties aģentu ar segvārdu "Alfa", līdzīgi kā neatcerējās, ka būtu lasījis šā aģenta ziņojumus. Liecinieks J. T. informēja, ka nav personīgi pazīstams ar pārbaudāmo personu.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks V. B. liecinājis, ka strādājis VDK 4. daļā par operatīvo darbinieku un ka lieciniekam nav bijis sakaru, kā minēts TSDC rīcībā esošajos dokumentos, ar aģentu, kura segvārds ir "Alfa". Lieciniekam V. B. nekas nebija zināms par pārbaudāmās personas darbību VDK aģentūras tīklā.

Tiesa, neapstrīdot faktu, ka pārbaudāmā persona ar segvārdu "Alfa" un personas lietas Nr. 19846 ir bijusi iekļauta VDK aģentu sarakstā, ka kartītes par viņu aizpildītas tajās norādītajā laikā, tās aizpildījis VDK Rīgas pilsētas daļas darbinieks un parakstījis daļas priekšnieka vietnieks, ka dokumentu noformēšana notikusi atbilstoši instrukcijai par VDK aģentūras aparātu un uzticības personām, tomēr nekonstatēja pārbaudāmās personas apzinātu sadarbību ar VDK.

Tiesa secināja, ka, iepazīstoties ar lietas materiāliem un noklausoties pārbaudāmās personas paskaidrojumus un liecinieku liecības, sadarbības fakts ar VDK nav pierādīts.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās*

Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas tiesneša Jāņa Utāna sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokuroram Vilhelmam Sausiņam, taisot 2007. gada 2. marta spriedumu lietā Nr. 7/348 (K31-0156-07), nekonstatēja sadarbības ar VDK.

Tiesa spriedumā konstatēja, ka no VDK aģentūras statistiskās uzskaites kartītes F3 redzams, ka L. Š. aģenta kategorijā savervēta 1982. gada 15. novembrī ar segvārdu "Alisa" un reģistrēta VDK 2. daļā, nosakot darba un personas lietas numuru 20068.

Tāpat tiesas spriedumā konstatēts, ka TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē ir atrastas aģenta "Alisa" ziņojumu kopijas DS-0309683, 0309733, 0310630, 0311262, 0311264.

Tiesas spriedumā norādīts, ka pārbaudāmā persona sadarbības faktu neatzina un paskaidroja, ka laikposmā no 1977. līdz 1978. gadam nejauši satikusi V. K., ar kuru esot pazīstama kopš studijām Rīgas Politehniskajā institūtā, kur V. K. strādājis par docētāju, un sarunas laikā uzzinājusi, ka viņš strādājot VDK. Pārbaudāmā persona bija devusies uz Dienvidslāvijas Sociālistisko Federatīvo Republiku; pēc atgriešanās piezvanījis V. K. un uzaicinājis uz tikšanos. Sarunas laikā V. K. izdarījis uz pārbaudāmo personu psiholoģisku spiedienu, mēģinot panākt sadarbību ar VDK. Viņš esot izklāstījis sekas, kādas varot rasties ne tikai viņas turpmākajā karjerā, bet arī pārbaudāmās personas tēvam, kurš esot bijis *Zapriba* galvenās pārvaldes[18] priekšnieka pirmais vietnieks[19]. Pārbaudāmā persona

[18] PSRS Zivsaimniecības ministrijas Vissavienības Rietumu baseina zivju rūpniecības apvienības *Zapriba* Latvijas zivju rūpniecības ražošanas apvienības *Latribprom* Rīgas traleru flotes bāze galvenā pārvalde. *Red. piez.*

[19] Minēto draudu novērtēšanai der iepazīties ar PSRS Zivsaimniecības ministrijas Vissavienības Rietumu baseina zivju rūpniecības apvienības *Zapriba* Latvijas zivju rūpniecības ražošanas apvienības *Latribprom* Rīgas traleru flotes bāzes galvenās pārvaldes padotību, kā arī personālu. Piemēram, 1964. gada 26. janvāra un 28. marta laikraksta *Cīņa* numuros lasām, ka par LPSR Augstākās Padomes deputāta kandidātu no Rīgas 35. apgabala bijis izvirzīts un ievēlēts Nikolajs Zicars, kas dzimis

devusi parakstu par sadarbošanos ar VDK. Tikšanās notikušas viena vai pusotra gada laikā. VDK darbinieks vēlējies, lai pārbaudāmā persona, satiekoties ar ārzemniekiem, veido uzticības attiecības un līdz ar to iegūst interesējošo informāciju. Pārbaudāmā persona liecināja, ka šādu kontaktu neesot bijis, tādēļ dotos uzdevumus neesot pildījusi.

Tiesas sēdē liecinieks J. K. liecināja, ka 1982. gadā strādāja VDK par 2. daļas priekšnieku, tomēr pārbaudāmo personu nepazīst un neatceras.

Tiesas sēdē liecinieks V. K. liecināja, ka VDK sācis strādāt no 1971. gada jūlija un strādājis līdz 1991. gadam, kad VDK likvidēta. Par pārbaudāmo personu liecinieks V. K. liecināja, ka viņu pazīst un ir ticies, ka personīgi aizpildījis kartīti, ka tikšanās ar pārbaudāmo personu notikušas bieži, jo abu vasarnīcas atradušās blakus. Ar pārbaudāmo personu notikusi ilga saruna par kontaktiem ar Dienvidslāvijas pilsoni. Liecinieks V. K. lūdzis palīdzēt tikt skaidrībā par Dienvidslāvijas pilsoņa mērķiem un nodomiem. Tāpat liecinieks V. K. liecināja, ka pārbaudāmā persona bijusi spiesta sadarboties, jo pretējā gadījumā gan viņas tēvs, tobrīd augstu stāvoša amatpersona, gan pārbaudāmā persona būtu zaudējuši darbu. Lai saglabātu sarunu slepenību, pārbaudāmā persona parakstījusies par sarunu satura neizpaušanu, viņai noteikts segvārds "Alisa". Liecinieks saņemto informāciju ierakstījis diktofonā, vēlāk pārdrukājis un reģistrējis kā aģenta ziņojumus. V. K. norādījis, ka labprātīgi pārbaudāmā persona neko nav darījusi. Par cilvēkiem, kuri minēti elektroniskajās izdrukās, neko pateikt nevarot, jo neatceroties. Ar pārbaudāmo personu kā aģentu "Alisa" sakarus V. K. esot uzturējis trīs līdz piecus gadus.

Tiesas sēdē liecinieks V. S. liecināja, ka strādājis VDK Informācijas analīzes daļā par operatīvo pilnvaroto. Darba pienākumos bijis operatīvās informācijas apstrāde un sagatavošana ievadīšanai VDK elektroniskajā datubāzē. Aģentu ziņojumu oriģināli Informācijas analīzes daļai nekad nav tikuši sniegti, bet viņi apstrādājuši

1905. gadā, ir PSKP biedrs, veic valsts Rietumu baseina zivju rūpniecības galvenās pārvaldes *Zapriba* priekšnieka pirmā vietnieka pienākumus. N. Zicaru izvirzījuši LPSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta un izdevniecības darbinieki un apavu fabrikas *Ērglis* strādnieki, kalpotāji un inženiertehniskie darbinieki. Jāteic gan, ka 1967. gada 29. martā, "pildot dienesta pienākumus, automobiļa katastrofā traģiski gāja bojā" N. Zicars. "N. Zicars", *Cīņa*, 1969, 31. marts. *Red. piez.*

mašīnrakstā drukāto dokumentu, kas sagatavots uz aģenta ziņojuma pamata. Liecinieks V. S. liecināja, ka uzrādītās izdrukas (kartīšu kserokopijas) no elektroniskās datubāzes nav viltojums, jo tās sastādītas saskaņā ar visiem VDK noteikumiem, uzrādot visus nepieciešamos rekvizītus: konkrētu dokumentu reģistrācijas datus, ziņu avota (aģenta) datus, informācijas saņēmēja (operatīvā darbinieka) un citu datu tulkojumu.

Tiesas spriedumā norādīts, ka konfrontēšanas laikā starp pārbaudāmo personu un vervētāju V. K. tika noskaidrots, ka viņi esot pazīstami. Vervētājs pilnīgi apstiprināja agrāk sniegtās liecības par vervēšanas iemesliem un vervēšanas norisi, paraksta saņemšanu par sadarbošanos ar VDK, tikšanās vietu un laiku, par saņemto informāciju no aģenta "Alisa". Pārbaudāmā persona apstiprināja liecības par tikšanās vietu un iemesliem. Tāpat pārbaudāmā persona apstiprināja, ka zinājusi savu segvārdu, devusi parakstu par sadarbošanos ar VDK un informācijas neizpaušanu.[20]

Pārbaudāmā persona tiesas sēdē noliedza prokurora atzinumā uzrādīto un liecināja, ka personas, par kurām, kā atzinumā norādīts, pārbaudāmā persona ir sniegusi informāciju, pārbaudāmai personai nav bijušas pazīstamas, izņemot vienu.

Tiesa spriedumu taisīja, vadoties no ieskata, ka no ziņojumiem nav iespējams noteikt, ka informācijas avots ir tieši pārbaudāmā persona, jo nav ne parakstu, ne citu ziņu, kas liecinātu, ka informācijas sniedzēja bijusi tieši pārbaudāmā persona.[21] Tāpat tiesa ievērojusi, ka pārbaudāmā persona noliedza, ka būtu pildījusi VDK uzdevumus satikties ar ārzemniekiem, lai dibinātu uzticības attiecības ar mērķi iegūt VDK interesējušo informāciju, un faktiski atteikusies kļūt par VDK štata darbinieci.

Ievērojot minēto, kā arī pārbaudāmās personas un liecinieka V. K. liecību pretrunīgumu, ko nav iespējams novērst, tiesa, vadoties no Kriminālprocesa likuma[22] 19. panta trešās daļas, kas paredz:

---

[20] Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas lieta Nr. 7/348 (K31-0156-07), 93.–104. lp.

[21] Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas lieta Nr. 7/348 (K31-0156-07), 65.–66. lp.

[22] *Latvijas Vēstnesis*, Nr, 74 (3232), 2005, 11. maijs

> Visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību,

atzina, ka tiesas izmeklēšanas laikā netika iegūti pierādījumi par pārbaudāmās personas apzinātu sadarbošanos ar VDK. Līdz ar to tiesa nosprieda, ka pārbaudāmā persona nav apzināti sadarbojusies ar VDK un nav bijusi tās informators.

Prokurors, izmantojot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta astotās daļas tiesības, iesniedza apelācijas protestu par pirmās instances tiesas spriedumu.

Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģija tiesnešu Ingūnas Amoliņas (priekšsēdētāja), Ārijas Ždanovas un Smaidas Gļazeres sastāvā 2007. gada 29. maijā, izskatot prokurora Vilhelma Sausiņa apelācijas protestu, atcēla Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2007. gada 2. marta spriedumu un konstatēja faktu, ka L. Š. ir apzināti sadarbojusies ar VDK, būdama tās informatore (KA04-417/07).

Tiesas spriedumā norādīts, ka saskaņā ar Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurora atzinumu pārbaudes lietā par L. Š. sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu, L. Š. sadarbību ar VDK apstiprina sekojošais. No TSDC saņemtās aģenta divas alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes F-3 kopijas, kuras aizpildītas uz L. Š. vārda. No šiem dokumentiem redzams, ka L. Š. savervēta 1982. gada 15. novembrī aģenta kategorijā ar segvārdu "Alisa", nosakot aģenta personīgajai un darba lietai kārtas 20068. Vervētājs bijis VDK 2. daļas 1. nodaļas darbinieks V. K. Aģenta uzskaites kartītes esot parakstījis VDK 2. daļas priekšnieka vietnieks L. G., L. Š. nav izslēgta no aģentūras aparāta. TSDC rīcībā esošajā VDK elektroniskajā datubāzē ir atrastas aģenta "Alisa" ziņojumu kopijas DS-0309683, 0309733, 0310630, 0311262, 0311264, kuras ir sniedzis aģents "Alisa".

Pārbaudāmā persona L. Š. tiesas sēdē iesniegto apelācijas protestu neatzina, paskaidroja, ka nekad nav apzināti sadarbojusies ar VDK, un uzturēja pirmās instances tiesas sēdē sniegtās liecības. Papildus L. Š. paskaidroja, ka viņa bijusi spiesta gan parakstīties par ziņu neizpaušanu, gan ierasties uz tikšanos ar V. K., jo pretējā gadījumā viņas karjeras izaugsme tiktu izbeigta, turklāt viņas tēvs, kurš tajā laikā

ieņēma augstu posteni uzņēmumā *Zapriba*, būtu zaudējis darbu. Nekad nekādus ziņojumus viņa nav rakstījusi, no personām, par kurām it kā sniegusi informāciju, pazīst tikai J. G. Tikšanās ar V. K. notikušas parasti kafejnīcās, un viņu sarunas bijušas par ģimenēm, bērniem un darbu.

Tiesa atzina, ka likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 14. panta sestā daļa paredz, ka konstatējams sadarbības fakts ar VDK, nevis aģenta sniegto ziņu saturs vai kvalitāte.

Tiesas sēdē liecinieks V. K. liecināja, ka viņš VDK strādājis no 1971. līdz 1991. gadam. VDK 2. daļā strādājis dažādos amatos. Par aģentu "Alisa" var liecināt, ka aģenta kartīte aizpildīta uz L. Š. vārda, ka viņš ir ticies ar šo cilvēku un pazīst viņu. Aģenta kartīti aizpildījis personīgi; pazīst savu rokrakstu. Liecinieks V. K. norādīja, ka L. Š. pazīst kopš laika, kad strādājis Rīgas Politehniskajā institūtā par docētāju. L. Š. bijusi studente un kursa komjaunatnes biroja locekle. Tikšanās ar L. Š. notikušas bieži, jo viņu vasarnīcas atradušās kaimiņos. L. Š. zinājusi, ka viņš strādā VDK, ko arī netika slēpis. 1981. gadā tika saņemts rakstisks norādījums no PSRS VDK Otrās galvenās pārvaldes pārbaudīt L. Š. par viņas kontaktiem ar Dienvidslāvijas pilsoni, kurš bija operatīvās izstrādes objekts. Tikšanās ar L. Š. notikusi Rīgā, bijušajā Sarkanarmijas (tagad Bruņinieku) ielā 29/31,[23] 102. kabinetā[24]. Starp viņiem notikusi ilga saruna par kontaktiem ar Dienvidslāvijas pilsoni un par tālākajiem viņas plāniem. Viņš lūdzis palīdzēt tikt skaidrībā par Dienvidslāvijas pilsoņa mērķiem un nodomiem. L. Š. bijusi spiesta sadarboties, jo tika draudēts, ka pretējā gadījumā gan pārbaudāmā persona, gan viņas tēvs zaudētu darbu. Lai saglabātu sarunu slepenību, L. Š. parakstījās par sarunu satura neizpaušanu, un viņai tika piešķirts segvārds "Alisa". Visu saņemto informāciju V. K. ierakstījis diktofonā, vēlāk pārdrukājis un reģistrējis kā aģenta ziņojumus. L. Š. nevarēja nesniegt informāciju, taču labprātīgi neko nedarīja. V. K.

[23] Minētajā adresē Sarkanarmijas (tagadējā Bruņinieku) ielā ir atradusies Latvijas Republikāniskā arodbiedrību padome. *Red. piez.*

[24] Minētajā istabā, piemēram, atbilstoši 1961. gada 12. jūlija publikācijai laikrakstā *Padomju Jaunatne* atradusies arī arodbiedrību sporta biedrības *Daugava* Rīgas pilsētas padome. *Red. piez.*

liecināja, ka ar L. Š. kā aģentu uzturējis sakarus trīs līdz piecus gadus, tomēr no aģentūras vēlāk neizslēdza, kādēļ L. Š. bijusi sistēmā līdz pat 1991. gadam.

Tiesa konstatēja, ka VDK elektroniskajā datubāzē atrasti aģenta "Alisa" ziņojumi DS–0309683, 0309733, 0310630, 0311262, 0311264.

Apelācijas instances tiesa spriedumā norādīja, ka pirmās instances tiesa, taisot spriedumu, atzinusi, ka lietā ir pretrunas starp pārbaudāmās personas un liecinieka V. K. liecībām, atzīstot šīs pretrunas par šaubām, kuras nav iespējams novērst un vērtējusi tās par labu pārbaudāmajai personai. Tāpat apelācijas instances tiesa, izskatot lietu apelācijas kārtībā, secināja, ka nav strīda par to, ka pārbaudāmā persona ir parakstījusies par ziņu neizpaušanu, zinājusi par piešķirto segvārdu "Alisa", kā arī vairākkārt devusies uz tikšanos ar VDK darbinieku. Šos faktus nenoliedz pati pārbaudāmā persona, gan uzsverot, ka viņa ir bijusi spiesta to darīt, baidoties par savu tuvinieku likteni, taču nekādu ziņojumus nekad nav sniegusi, arī ne rakstveidā. Apelācijas instances tiesa atzina, ka saskaņā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 14. panta sesto daļu konstatējams sadarbības fakts, nevis novērtējams aģenta sniegto ziņu saturs vai kvalitāte. Rezultātā apelācijas instances tiesa secināja, ka pārbaudāmā persona ir sniegusi ziņas un apzināti sadarbojusies ar VDK, jo, kā izriet no viņas pašas un liecinieka V. K. liecībām, viņa to nevarēja nedarīt, jo tika apdraudēta kā viņas pašas, tā arī tuvinieku karjeras izaugsme. Tiesa uzskatīja, ka nav izšķirošas nozīmes apstāklim, ka pati L. Š. ziņojumus nerakstīja, jo, kā jau minēts V. K. liecībās, tikšanās laikā sarunas tika ierakstītas diktofonā, kuras V. K. pēc tam apstrādāja un noformēja kā aģenta ziņojumus, tātad informācija tika iegūta sarunu veidā. Tādējādi tiesa secināja, ka ir pierādīts, ka pārbaudāmā persona ir apzināti sadarbojusies ar VDK un bijusi tās informatore.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums 2007. gada 4. augustā ir stājies spēkā. Laikraksts *Latvijas Vēstnesis* pretēji likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu*

sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu 15. panta devītajai daļai publicējis nevis 10 dienu laikā pēc tā spēkā stāšanās, bet 2007. gada 20. oktobrī, tātad vairāk nekā divus mēnešus pēc spēkā stāšanās.[25]

Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa tiesneša Jāņa Utāna sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokuroram Vilhelmam Sausiņam, taisot spriedumu 2007. gada 25. aprīļa lietā Nr. 7/353 (K31-199-07), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesa spriedumā konstatēja, ka no VDK aģentūras statistikās uzskaites kartītes F3 redzams, ka J. D. aģenta statusā savervēts 1978. gada 29. novembrī VDK 1. daļas 3. nodaļā ar segvārdu "Georg", nosakot darba un personas lietas numuru 899.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē nav atrasti aģenta "Georg" ziņojumi vai citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks T. P. liecinājis, ka 1959. gadā sācis strādāt VDK 1. daļā un ka ir parakstījis pārbaudāmās personas statistiskās uzskaites un alfabētisko kartīti. Tāpat T. P. liecināja, ka 1978. gadā strādājis LPSR Ministru Padomē un ieņēmis vecākā referenta amatu, tomēr neatcerējās aģentu ar tādu segvārdu, kā arī to, ka būtu lasījis šā aģenta ziņojumus.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks G. V. P. liecinājis, ka strādājis VDK 1. daļā par priekšnieku. Atbilstoši viņa liecībām VDK 1. daļas 3. nodaļa nodarbojusies ar zinātniski tehnisko izlūkošanu. Lieciniekam nekas nebija zināms par pārbaudāmās personas darbību VDK aģentūras tīklā.

Tiesa, neapstrīdot faktu, ka pārbaudāmā persona ar segvārdu "Georg" un personas lietas Nr. 899 ir bijusi iekļauta VDK aģentu sarakstā, ka kartītes par viņu aizpildītas tajās norādītajā laikā, tās

[25] Publicētā sprieduma rezolutīvā daļa: "Ar Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 29. maija spriedumu konstatēts fakts, ka LUDMILA ŠIRJAJEVA, pers. kods 090251-XXXXX, ir apzināti sadarbojusies ar bijušo Latvijas PSR Valsts drošības komiteju un ir bijusi tās informatore," *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 186 (3762), 2007, 20. novembris. *Red. piez.*

aizpildījis VDK 1. daļas 3. nodaļas darbinieks U. R. un parakstījis attiecīgās daļas priekšnieka vietnieks, ka dokumentu noformēšana notikusi atbilstoši instrukcijai par VDK aģentūras aparātu un uzticības personām, tomēr nekonstatēja pārbaudāmās personas apzinātu sadarbību ar VDK.

Tiesa secināja, ka iepazīstoties ar lietas materiāliem, noklausoties pārbaudāmās personas paskaidrojumus un liecinieku liecības, sadarbības fakts ar VDK nav pierādīts.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa tiesneša Jāņa Utāna sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada 27. aprīļa spriedumu lietā Nr. 7/358 (K31-206-07), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK.

Spriedumā konstatēts, ka no VDK aģentūras statistikās uzskaites kartītes F3 redzams, ka P. B. aģenta statusā savervēts 1975. gada 24. decembrī VDK 2. daļas 11. nodaļā ar segvārdu "Siliņš", nosakot darba un personas lietas numuru 16318.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka TSDC rīcībā esošajās operatīvajās lietās un VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē nav atrasti aģenta "Siliņš" ziņojumi vai citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks B. Š. pirmstiesas izmeklēšanā liecinājis, ka strādājis VDK 2. daļā par priekšnieku un ka ir parakstījis statistiskās uzskaites un alfabētisko kartīti. Tāpat savās liecībās norādīja, ka neatceras ne aģentu ar tādu segvārdu, ne arī to, ka būtu lasījis šā aģenta ziņojumus.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks V. Z. pirmstiesas izmeklēšanā liecinājis, ka strādājis VDK 2. daļas 11. nodaļā par operatīvo darbinieku un par 4. daļas 3. nodaļas priekšnieku.

Lieciniekam nekas nebija zināms par pārbaudāmās personas darbību VDK aģentūras tīklā.

Tiesas spriedumā atzīts, ka VDK aģentūras vervēšana, viņu lietu reģistrācija un aģentu uzskaite notika saskaņā ar nolikumu par VDK aģentūru un uzticības personām, kurš ieviests VDK iestāžu darbībā ar 1983. gada pavēli Nr. 00140, un instrukciju par aģentūras uzskaiti, kas apstiprināta ar 1983. gada pavēli Nr. 00145.

Tiesa, neapstrīdot faktu, ka pārbaudāmā persona ar segvārdu "Siliņš" un personas lietas Nr. 16318 ir bijusi iekļauta VDK aģentu sarakstā, ka kartītes uz viņu aizpildītas tajās norādītajā laikā, ka tās aizpildījis VDK darbinieks V. B. un parakstījis 2. daļas priekšnieks, ka dokumentu noformēšana notikusi atbilstoši instrukcijai par VDK aģentūras aparātu un uzticības personām, tomēr nekonstatēja pārbaudāmās personas apzinātu sadarbību ar VDK.

Tiesa secināja, ka, iepazīstoties ar lietas materiāliem, noklausoties pārbaudāmās personas paskaidrojumus un lieciniekuliecības, sadarbības fakts ar VDK nav pierādīts.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Ventspils tiesa

Ventspils tiesa tiesneses Vijas Videnieces sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada 21. jūnija spriedumu lietā Nr.7/336 (K40-0080-07/4), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesa spriedumā konstatējusi, ka no VDK aģentūras statistiskās uzskaites kartītes F3 redzams, ka V. R. satikšanās dzīvokļa turētāja kategorijā savervēts 1973. gada 11. jūnijā VDK Ventspils pilsētas daļā ar segvārdu "Volna", reģistrēts VDK 10. daļā, nosakot darba un personas lietas numuru 15073.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka TSDC rīcībā esošajās VDK operatīvajās lietās nav atrasti aģenta "Volna" ziņojumi. Tāpat TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē nav atrasti aģenta "Volna" ziņojumi vai citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks N. K. pirmstiesas izmeklēšanā liecinājis, ka laikā no 1969. gada līdz 1974. gadam strādājis VDK par operatīvo pilnvaroto Ventspils daļā; darbība bijusi saistīta ar dzelzceļa satiksmes nodrošināšanu un ostu, kur tajā laikā strādāja pārbaudāmā persona V. R. un ar ko lieciniekam nekādu saistību nav bijis. Liecinieks ar pārbaudāmo personu nav pazīstams. Lai arī konstatēts, ka liecinieks N. K. aizpildījis aģenta ar segvārdu "Volna" statistiskās uzskaites kartīti, tomēr viņš šo aģentu nevarēja atcerēties.

Tiesa, neapstrīdot faktu, ka pārbaudāmā persona ar segvārdu "Volna" un personas lietu Nr. 15073 bijusi iekļauta VDK aģentu sarakstā, kā arī to, ka kartītes uz viņu aizpildītas tajās norādītajā laikā, to darījis VDK Ventspils pilsētas daļas darbinieks, konkrētajā lietā liecinieks N. K., bet parakstījis daļas priekšnieks M. D., ka dokumentu noformēšana notikusi atbilstoši instrukcijai par VDK aģentūras aparātu un uzticības personām, tomēr nekonstatēja pārbaudāmās personas apzināti slepenu sadarbību ar VDK.

Tiesa secināja, ka, iepazīstoties ar lietas materiāliem, noklausoties pārbaudāmās personas paskaidrojumus un liecinieka liecību, sadarbības fakts ar VDK nav pierādīts.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rīgas rajona tiesa

Rīgas rajona tiesa tiesneses Ineses Siliņevičas sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokuroram Vilhelmam Sausiņam, taisot spriedumu 2007. gada

9. februāra lietā **Nr. 7/351 (K33-01/53/07)**, nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka no TSDC saņemtas VDK aģentūras alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes, no kurām redzams, ka I. O. savervēts aģenta statusā 1965. gada 11. oktobrī ar segvārdu "Gunārs" un reģistrēts VDK Dobeles rajona daļā, nosakot darba un personas lietas numuru 12273. Kartīti aizpildījis A. E. G. un parakstījis nodaļas priekšnieks I. A.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē nav atrasti aģenta "Gunārs" ziņojumi vai citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.[26]

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieks A. E. G. tiesas sēdē liecināja, ka VDK strādājis no 1965. līdz 1985. gadam: Dobeles rajona VDK daļā par operatīvo pilnvaroto – līdz 1972. gadam, tad pārcelts darbā uz Rīgu, kur strādājis 5. daļas 1. nodaļā. Tāpat liecinieks norādīja, ka VDK darbiniekiem bija jāpilda aģentūras vervēšanas plāns, tādēļ bieži aģentu kartītes tika sagatavotas formāli par cilvēkiem, kuri faktiski ar VDK nesadarbojās un nepildīja aģenta funkcijas. A. E. G. ar pārbaudāmo personu I. O. ticies sakarā ar noziedzīgiem nodarījumiem Dobeles pusē. Liecināja, ka toreiz notika dedzināšanas, zādzības, tāpēc meklējuši vainīgos. Tomēr ar pārbaudāmo personu nekāda sadarbība nav bijusi, pārbaudāmā persona nekādus ziņojumus nav ne rakstījusi, ne citādi sniegusi.

Tiesa spriedumā secināja, ka atrašanās VDK aģentūras uzskaitē VDK aģenta statusā pati par sevi nepierāda sadarbības faktu ar VDK. Tādēļ, izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, pārbaudāmās personas paskaidrojumus, liecinieka liecības, tiesa sprieda, ka nav konstatējams, ka pārbaudāmā persona būtu bijusi VDK darbinieks vai informators.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās*

[26] Rīgas rajona tiesas lieta Nr. 7/351 (K33-01/53/07), 65. lp.

Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Jēkabpils rajona tiesa

Jēkabpils rajona tiesa tiesneses Lilitas Bārbeles sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokuroram Vilhelmam Sausiņam, taisot 2007. gada 28. maija spriedumu lietā Nr. 7/357 (K16-148/07), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka no TSDC saņemtas VDK aģentūras alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes, no kurām redzams, ka pārbaudāmā persona J. S. savervēts aģenta statusā 1986. gada 22. augustā ar segvārdu "Arkādijs" un reģistrēts VDK Jēkabpils rajona nodaļā. Kartīti aizpildījis V. P. un parakstījis nodaļas priekšnieks K. E.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē un operatīvajās lietās nav atrasti aģenta "Arkādijs" ziņojumi vai citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.

Tiesas spriedumā norādīts, ka liecinieki V. P., I. R. un V. D. – bijušie VDK darbinieki – tiesas sēdē norādīja, ka neatceras pārbaudāmās personas iesaistīšanu VDK darbībā, tomēr apstiprināja kartītes aizpildīšanu un parakstīšanu.

Tiesa atzina, ka, ievērojot minēto, netika iegūti pierādījumi tam, ka pārbaudāmā persona būtu apzināti sniegusi jebkādas ziņas par citām personām VDK. Savu spriedumu tiesa pamatoja ar atziņu, ka apstāklis, ka pārbaudāmā persona bijusi iekļauta VDK aģentūras tīklā, nedod objektīvu pamatu atzīt faktu, ka līdz ar to attiecīgā persona ir apzināti un slepeni sadarbojusies ar VDK. Līdz ar to tiesa secināja, ka tiesas izmeklēšanas laikā nav gūti pierādījumi par pārbaudāmās personas sadarbību ar bijušo LPRS VDK.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās*

Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Rēzeknes tiesa

Rēzeknes tiesa tiesneša Harija Raščevska sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokuroram Vilhelmam Sausiņam, taisot 2007. gada 4. jūnija spriedumu lietā **Nr. 7/359 (K26-271/07/1)**, nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka no TSDC saņemtas VDK aģentūras alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes, no kurām redzams, ka A. L. savervēts aģenta statusā 1963. gada 12. decembrī ar segvārdu "Krūms", nosakot aģenta personīgajai un darba lietai kārtas 11247 un reģistrējot VDK Ludzas rajona daļā.

A. L. par sevi liecinājis, ka 1949. gada 14. aprīlī bijis arestēts par dalību "pretpadomju pagrīdes organizācijā" *Latgales vanagi*, tiesāts atbilstoši Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksa 58.[1a] pantam, 58.[10] panta pirmajai daļai un 58.[11] pantam.[27] Sevišķā apspriede noteikusi desmit gadus brīvības atņemšanu. Atbrīvots 1956. gadā, atgriezies Latvijas teritorijā. No 1958. līdz 1959. gadam viņu vairākkārt aicinājuši uz VDK, lai nopratinātu par skrejlapu izlīmēšanu. Sešdesmito gadu vidū esot pārcēlies uz Rēzekni, kur esot sācis strādāt valsts uzņēmumā *Rēzeknes Lauktehnika* par šoferi. Esot bijis gadījums, kaa viņu izsauca uz priekšnieka kabinetu un lika rakstīt paskaidrojumu, kāpēc viņš lamājot krievus, lai gan viņš neesot to darījis. Pārbaudāmā persona norādīja, ka citu kontaktu viņam ar VDK nav bijis un ka viņam nekas nav zināms arī par segvārdu; nekādus dokumentus neesot parakstījis.

Tiesas spriedumā norādīts, ka pirmstiesas izmeklēšanā nebija iespējams savākt pierādījumus, kas ļautu izdarīt secinājumu par pārbaudāmās personas apzinātu sadarbību ar VDK. Tāpat teikts, ka

[27] Arhīva lieta Nr. 39394.

liecinieki V. P. un O. D. – bijušie VDK darbinieki – tiesas sēdē norādīja, ka neatceras, ka pārbaudāmā persona būtu iesaistīta VDK darbībā.

Ievērojot minēto, tiesa atzina, ka lietā nav iegūti pierādījumi tam, ka pārbaudāmā persona apzināti sadarbojies ar VDK un bijusi VDK aģents.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Daugavpils tiesa

Daugavpils tiesa tiesneša Vladimira Isajeva sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurorei Baibai Rozenbergai, taisot 2007. gada 9. augusta spriedumu lietā Nr. 7/360 (K12-548/07), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK.[28] Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka no TSDC saņemtas VDK aģentūras alfabētiskās un statistiskās uzskaites kartītes, no kurām redzams, ka S. Z. savervēts aģenta statusā 1983. gada 28. jūnijā ar segvārdu "Kuļikov" un reģistrēts VDK 10. daļā, nosakot darba un personas lietas numuru 20429.[29]

Tiesas spriedumā atzīts, ka pirmstiesas izmeklēšanā nebija iespējams savākt pierādījumus, kas ļautu izdarīt kategorisku secinājumu par pārbaudāmās personas apzinātu slepenu sadarbību ar VDK.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka TSDC rīcībā esošajā VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē un operatīvajās

[28] Lieta rosināta pēc Pilsonības likuma 17. panta otrās daļas, kas paredz: "Naturalizācijas iesnieguma izskatīšanu aptur, ja [..] attiecībā uz viņu [iesniedzēju] ierosināta pārbaudes lieta par sadarbības ar VDK fakta konstatēšanu, līdz stājas spēkā tiesas spriedums vai lieta tiek izbeigta."

[29] Daugavpils tiesas lieta Nr. 7/360 (K12-548/07), 12.–17. lp.

lietās nav atrasti aģenta "Kuļikov" ziņojumi. Nav atrasti arī citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēta pārbaudāmā persona.

Tiesas spriedumā norādīts, ka pārbaudāmā persona S. Z. noliedza sadarbību ar VDK un paskaidroja, ka 1983. gadā strādāja par mākslinieku noformētāju maizes kombinātā. Pārbaudāmo personu uzaicināja uz Kadru daļu un lūdza atbildēt uz VDK darbinieka jautājumiem. VDK darbinieks interesējās par ģimeni, kura bija izbraukusi uz pastāvīgu dzīvi Izraēlā. Pārbaudāmā persona paskaidroja VDK darbiniekam, ka ar ģimeni nekādas attiecības neuztur. VDK darbinieks interesējās arī par pārbaudāmās personas radiniekiem, kuri dzīvoja Izraēlā. VDK darbinieks lika pārbaudāmajai personai uzrakstīt dokumentu par to, ka gadījumā, ja pārbaudāmā persona uzzinās, ka kāds no pārbaudāmās personas radiem vai paziņām gatavojas veikt kādas pretpadomju rakstura darbības, pārbaudāmajai personai par to jāziņo VDK darbiniekam. Pārbaudāmā persona parakstīja attiecīgo dokumentu ar segvārdu "Kuļikov". Šādi pārbaudāmā persona rīkojusies, jo baidījusies zaudēt darbu. Dokumentu rakstīja tikšanās laikā ar VDK darbinieku kādā dzīvoklī, kur bija uzaicināts tikties. Ar VDK darbinieku bija ticies kādas četras vai piecas reizes. Pārbaudāmā persona tikšanās reizēs vienmēr atbildējusi, ka neko pastāstīt nevar un ka nekas par pretpadomju rakstura darbību viņam nav zināms. VDK darbinieku, kas varētu liecināt minētā sakarā nebija, tādēļ tiesas spriedums taisīts, neesot liecinieku liecībām.

Ievērojot iepriekš minēto, tiesa atzina, ka lietā nav iegūti pierādījumi tam, ka pārbaudāmā persona apzināti sadarbojies ar VDK.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Balvu rajona tiesa

Balvu rajona tiesa tiesneša Eduarda Veisa sastāvā, piedaloties Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokuroram Jurijam

Švēdem, taisot spriedumu 2007. gada 14. novembra spriedumā lietā Nr. 7/361 (K09-148/1), nekonstatēja sadarbības faktu ar VDK. Minētais spriedums taisīts, ievērojot sekojošos apsvērumus.

Tiesa spriedumā konstatējusi, ka, pamatojoties uz V. S. iesniegumu Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūrā, tika ierosināta pārbaudes lieta.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka liecinieks E. K. tiesas sēdē liecināja, ka pazīst pārbaudāmo personu, jo kopā ir studējuši Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā. Liecinieks strādājis VDK Balvu rajona nodaļā par operatīvo pilnvaroto. Katram operatīvajam pilnvarotajam vajadzēja noteiktu skaitu aģentu, lai varētu pildīt savus darba pienākumus, piemēram, informācijas vākšanu iedzīvotāju vidū. Pārbaudāmajai personai nezinot, liecinieks E. K. noformēja viņu par aģentu, izdomājot segvārdu "Garais". Liecinieks ar savu roku aizpildīja uzskaites kartīti – forma Nr. 3. Kartīti parakstīja nodaļas priekšnieks A. K. Uz aģenta vārda tika noformēta arī lieta, kurā visus datus liecinieks E. K. ierakstīja pats, pārbaudāmajai personai nezinot, ka tāda lieta ir sagatavota. Lietā norādītais, ka informācija iegūta ar pārbaudāmās personas starpniecību, neatbilst īstenībai. Bijusi kārtība, ka aģentam nebija obligāti pašrocīgi jāraksta ziņojumi par to, ko tikšanās un sarunas laikā ar atbildīgo VDK darbinieku, ziņoja. Turklāt saskaņā ar instrukciju nebija obligāti jāparaksta piekrišana sadarbībai vai apņemšanās neizpaust informāciju. Parasti darba kolēģi par otra kolēģa aģentiem neko nezināja.

Tiesas spriedumā konstatēts, ka liecinieks A. K. tiesas sēdē liecināja, ka strādāja līdz 1990. gada decembrim par VDK Balvu rajona nodaļas priekšnieku. VDK Balvu rajona nodaļas darbības virziens atbilstoši liecinieka A. K. sniegtajai informācijai bija saistīts ar pretizlūkošanu, kas ietvēra darbu valsts noslēpumu aizsardzības jomā, ārkārtēju notikumu novēršanu transportā un rūpniecībā, cīņu ar iespējamām ekonomiskajām diversijām rūpniecībā, valdības sakaru nodrošināšanu, ieroču glabāšanas drošības nodrošināšanu Iekšlietu ministrijas iestādēs, iekšējās drošības nodrošināšanu iestādēs, cīņu ar ideoloģiskajām diversijām un nacionālisma izpausmēm. Arī liecinieks A. K. norādīja, ka saskaņā ar instrukcijām aģenta paraksts par sadarbību un informācijas neizpaušanu nebija obligāts, tāpat kā nebija

obligāta aģenta rakstisku ziņojumu iesniegšana. Aģenta lietā darbinieks parasti aģenta sniegto informāciju pierakstīja izziņas formā, atspoguļojot, kāda informācija un no kura aģenta saņemta. Liecinieks A. K. norādīja, ka viņam nav ziņu, vai pārbaudāmā persona bijusi reāls aģents, jo kontroltikšanās ar aģentu bija stingri reglamentēta, un viņam kā priekšniekam faktiski bija ierobežotas iespējas tikties un pārbaudīt padoto darbu ar aģentūru; arī augstākstāvošai priekšniecībai bija ierobežotas iespējas. Par konkrēto aģentu bija atbildīgs tas VDK darbinieks, ar kuru aģentam bija paredzēta sadarbība.

Tiesa liecinieku sniegtās liecības pārbaudīja, iepazīstoties ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) VDK 1983. gada 4. jūlija pavēļu Nr. 00145 un Nr. 00140 kopijām. Pavēles Nr. 00140 3. punkta 11. apakšpunkts paredz:

> [..] aģentu vervēšana tiek veikta, pakāpeniski vervējamās personas iekļaujot VDK uzdevumu izpildē, kā arī izsakot tiešu vervēšanas piedāvājumu. Aģentu savervēšana var būt nostiprināta ar parakstu saistību (parakstu), saņemto operatīvo informāciju [..].

Pavēlēs Nr. 00140 4. punkta 8. apakšpunkts paredz:

> [..] atsevišķos gadījumos no aģenta saņemto informāciju operatīvais darbinieks var noformēt izziņas veidā [..].

Pavēle Nr. 00145 nosaka aģentūras uzskaiti. Spriežot pēc noteiktās kārtības, paraksts un rakstiska informācija nav obligāta; aģenta autobiogrāfiju un fotogrāfiju personas lietai iegūst operatīvā ceļā; kategoriski aizliegts aģentus iepazīstināt ar anketām un citām uzskaites formām.[30]

Tiesa spriedumā vadījās no atziņas, ka faktiski par aģentu varēja noformēt personu, neesot attiecīgajai personai informētai par minēto faktu, jo rakstisku saistību un rakstiskas informācijas sniegšana nebija obligāta, savukārt pārbaude, vai persona kā aģents reāli eksistē un darbojas, bijusi ievērojami ierobežota. Tāpat tiesa sprieda, ka tikai uzskaites kartītes – forma Nr. 3 – eksistēšana nav neapgāžams pierādījums, lai konstatētu personas sadarbības faktu ar VDK, ja nav

[30] Balvu rajona tiesas lieta Nr. 7/361 (K09-148/1), 62.–68. lp.

iegūti citi pierādījumi kā, piemēram, darba lietas ar aģentūras ziņojumiem un dotajiem uzdevumiem.

Rezultātā tiesa atzina, ka lietā nav iegūti pietiekami pierādījumi tam, ka pārbaudāmā persona apzināti sadarbojies ar VDK, jo lietas materiāli neapliecina, ka pārbaudāmā persona būtu sniegusi slepenu informāciju par citām personām vai izpildījusi kādus VDK uzdevumus.

Tiesas spriedumu lietas dalībnieki nav pārsūdzējuši vai noprotestējuši, tādēļ spriedums ir stājies spēkā. Pārbaudāmā persona nav lūgusi un tādēļ arī tiesa nav publicējusi atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta desmitajai daļai sprieduma rezolutīvo daļu.

Izņemot vienu pārbaudes lietu, visās citās pierādījumu apjoms un to saturs bijis līdzīgs. Proti, par sadarbību ar VDK liecināja VDK aģenta alfabētiskās uzskaites kartīte, tomēr TSDC rīcībā esošajās VDK operatīvajās lietās nebija atrasti attiecīgā aģenta ziņojumi vai citi materiāli, kuros būtu minēts aģents. Tāpat VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskajā datubāzē nebija atrasti attiecīgā aģenta ziņojumi vai citu aģentu ziņojumi, kuros būtu minēts attiecīgais aģents. Novērtējot iepriekšminēto pārbaudes lietu materiālus un tiesai nodotu pierādījumu saturu, viennozīmīgi var izdarīt secinājumu, ka visos gadījumos, kad pierādījumi aprobežojas ar VDK aģenta alfabētisko uzskaites kartīti, tiesa taisījusi spriedumu, ka nav iegūti pierādījumi, ka pārbaudāmā persona būtu apzināti sadarbojusies ar VDK, tādēļ tiesa uzskatījusi, ka nav pamata atzīt personu par VDK darbinieku vai informatoru. Tas pierāda, ka šajā jautājumā izveidojusies noturīga tiesu prakse. Kritiski novērtējot tiesas iespējas konstatēt sadarbības faktu esošā procesa ietvaros, jāsecina, ka nav iespējams objektīvi izvērtēt sadarbības fakta esību ar VDK, ja lietā ir tikai uzskaites dokumenti, lai gan secināms, ka tiesu prakse viennozīmīgi atzīst šo dokumentu īstumu.

2007. gadā tiesās izskatītās pārbaudes lietas rosinātas, pamatojoties uz pārbaudāmās personas iesniegumu. Pamatu personai vērsties prokuratūrā, lai pārbaudītu sadarbības faktu ar VDK, pārsvarā

noteica personas vēlme saņemt Latvijas Republikas pilsonību (60 procentos gadījumu). Dažos gadījumos pārbaudāmā persona, kļūstot par politisko organizāciju (partiju) biedru un veicot biedra naudas iemaksāšanu vai dāvinājumu (ziedojumu), saņēma informāciju no Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja, ka par personu TSDC ir ziņas saistībā ar VDK darbību (25 procentos gadījumu). Dažos gadījumos pārbaudāmā persona pēc savas iniciatīvas ir vērsusies TSDC ar lūgumu pārbaudīt, vai TSDC rīcībā ir VDK dokumenti par pārbaudāmo personu (15 procentos gadījumu).

Secinājumi

Tiesu spriedumu analīze pārbaudes lietās liecina, ka ir nodibināta tiesu prakse, kas uzskaites kartīšu esību vēl neuzskata par pietiekamu pierādījumu pastāvošā procesa ietvaros, lai pārbaudāmo personu atzītu par apzināti un slepeni sadarbojušos ar VDK. Saskaņā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 14. panta sestās daļas 1. punktu, taisot spriedumu par personas sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu, tiesai spriedumā ar pierādījumiem jāpamato faktu, ka sadarbība ar VDK ir notikusi, proti, jākonstatē sadarbības laiks, vieta, forma, kā arī citi apstākļi. Turklāt atbilstoši 14. panta sestās daļas 2. punktam jākonstatē personas subjektīvā attieksme pret sadarbību, proti, vai sadarbība bijusi apzināta vai neapzināta. Neizpildoties abiem 14. panta sestajā daļā apstākļiem, sadarbības fakts ar VDK esošā procesa ietvaros nav konstatējams.

Visos gadījumos pārbaudes lietas tika ierosinātas, pamatojoties uz pārbaudāmās personas iesniegumu. Pamatu personai vērsties prokuratūrā sadarbības fakta ar VDK pārbaudei pārsvarā noteica personas vēlme saņemt Latvijas Republikas pilsonību. Pilsonības likuma 11. panta pirmās daļas 6. punkts liedz pilsonību personām, kuras bijušas VDK darbinieki, informatori, aģenti vai arī konspiratīvo dzīvokļu turētāji, ja šis fakts konstatēts likumā noteiktajā kārtībā. Dažos gadījumos pārbaudāmā persona, kļūstot par politisko organizāciju (partiju) biedru un veicot biedru naudas iemaksu, saņēma

informāciju no Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja, ka par personu TSDC ir ziņas saistībā ar VDK darbību. Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likuma[31] 6. panta pirmā daļa no 2004. gada 12. marta līdz 2008. gada 12. augustam noteica bijušajiem Valsts drošības komitejas štata, ārštata darbiniekiem un informatoriem aizliegumu dāvinājumu (ziedojumu) vai jebkādā citā veidā finansēt politiskās organizācijas (partijas).

Tiesu praksē nodibināts, ka nerodas šaubas par aģentu uzskaites kartīšu autentiskumu šādu iemeslu dēļ: tie ietilpst vienotā VDK aģentūras uzskaites sistēmā; tos aizpildījuši un parakstījuši attiecīgā laika periodā strādājošie darbinieki; šo dokumentu pārņemšana no VDK notikusi saskaņā ar spēkā esošajām tiesību normām, un tā ir atbilstošā veidā fiksēta. Tāpat atzīstams, ka ir nodibināta tiesu prakse, ka personas sadarbības fakta ar VDK nekonstatēšana tiek argumentēta ar to, ka pirmstiesas un tiesas izmeklēšanas laikā pārbaudes lietā nav iegūti pierādījumi, ka persona apzināti piekritusi sadarbībai ar VDK, kā arī apzināti, slepeni sadarbojusies ar VDK, izpildot tās uzdevumus.

Pamatoti ir apgalvot, ka par atzītu judikatūru uzskata tiesas atzinumu, ka, novērtējot pārbaudāmās personas sadarbības faktu ar VDK atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 14. panta sestajai daļai, tiesai jāizdara secinājumi par sadarbības faktu, nevis jāveic aģenta sniegto ziņu satura vai kvalitātes novērtējums.

Par tiesu praksē balstītu secinājumu jāatzīst, ka izdrukas (kartīšu kserokopijas) no TSDC rīcībā esošās VDK Informācijas analīzes daļas elektroniskās datubāzes ir īstas, jo tās sastādītas atbilstoši VDK saistošiem normatīviem un satur visus nepieciešamos rekvizītus: konkrētā dokumenta reģistrācijas datus, ziņu avota (aģenta) datus, informācijas saņēmēja (operatīvā darbinieka) datus un citu datu tulkojumu.

Daudzos gadījumos tiesas saskārās ar to, ka nebija iespējams nopratināt VDK darbiniekus, kuri bija aizpildījuši vai parakstījuši uzskaites dokumentus, jo viņi ir miruši vai viņu dzīvesvieta nav zināma.

---

[31] *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 114 (397), 1995, 2. augusts.

Vairākumā gadījumu, kad bija iespējams nopratināt bijušos VDK darbiniekus, tiesai nācās konstatēt, ka liecības nesatur ziņas par faktiem, kas dod pamatu atzīt personas apzinātu slepenu sadarbības faktu ar VDK, jo pārbaudāmo personu liecinieki vai nu nepazīst vai neatceras sadarbības faktu un apstākļus.

Ievērojot tiesu praksē konstatēto, ir pamatoti secināt, ka ir nepieciešams izvērtēt likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* ietvertās sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas kārtības saglabāšanas un atbilstīgas pilnveidošanas nepieciešamību. Izvērtēšanā būtu jāpievērš uzmanība judikatūras atzinumam par sadarbības saturu un kvalitāti, iespējams, veicot attiecīgu aspektu iekļaušanu pārbaudes procesa aprakstā.

1. pielikums

Aģenta “Katja” aģentūras uzskaites kartīte (anonimizēta).[32]

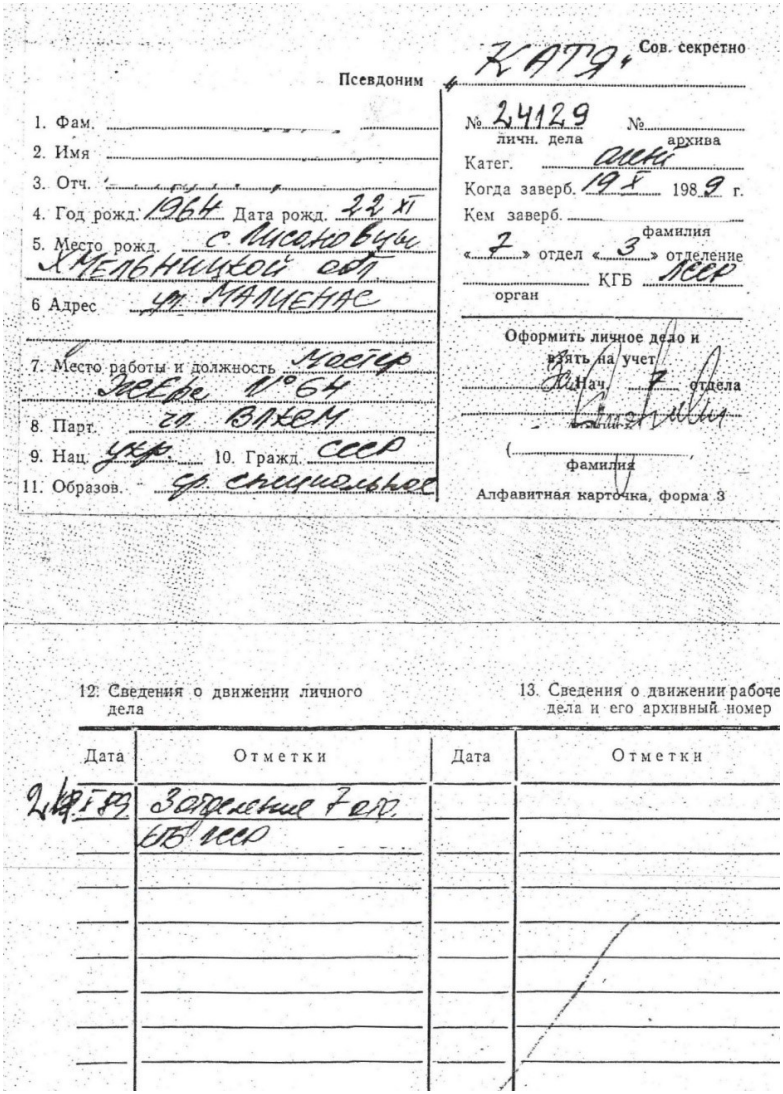

Псевдоним КАТЯ Сов. секретно

1. Фам.
2. Имя
3. Отч.
4. Год рожд. 1964 Дата рожд. 22 XI
5. Место рожд. с. Писановцы Хмельницкой обл
6 Адрес ул. Малиенас
7. Место работы и должность мастер ЖЕРЕ №64
8. Парт. чл. ВЛКСМ
9. Нац. укр. 10. Гражд. СССР
11. Образов. ср. специальное

№ 24129 личн. дела № архива
Катег. ОИН
Когда заверб. 19 X 1989 г.
Кем заверб. фамилия
«7» отдел «3» отделение
КГБ ЛССР
орган

Оформить личное дело и взять на учет
Нач. 7 отдела
фамилия

Алфавитная карточка, форма 3

12. Сведения о движении личного дела

13. Сведения о движении рабоче дела и его архивный номер

Дата	Отметки	Дата	Отметки
2 [illegible] 89	3 отделение 7 отд. КГБ ЛССР		

[32] Lieta Nr. 7/347 (K30-347/10), 11. lp.

2. pielikums

Aģentūras ziņojumu, ko sniedzis aģents "Alisa", personas lietas numurs 20068, atspoguļojums datu bāzē (anonimizēts).[33]

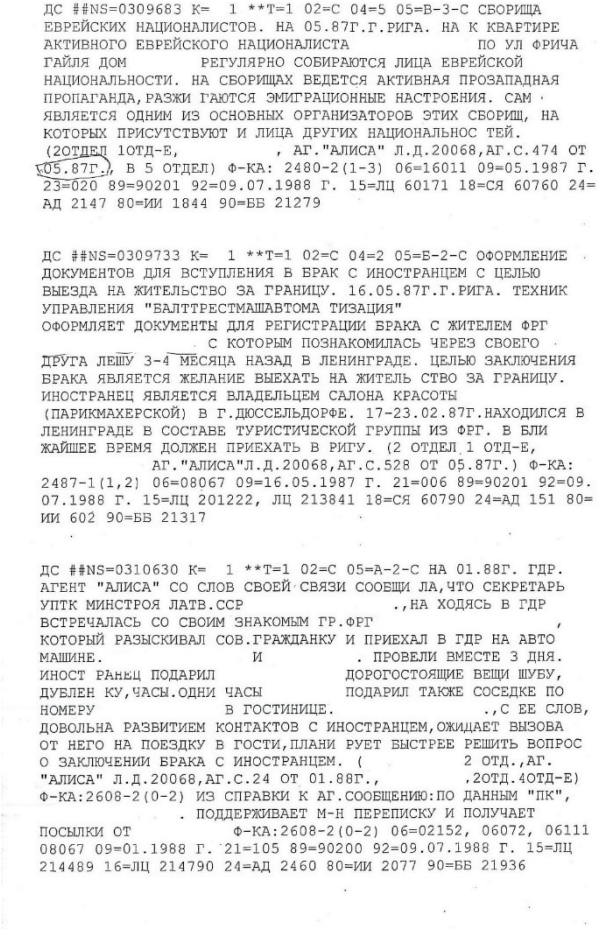

ДС ##NS=0309683 К= 1 **Т=1 02=С 04=5 05=В-3-С СБОРИЩА ЕВРЕЙСКИХ НАЦИОНАЛИСТОВ. НА 05.87Г.Г.РИГА. НА К КВАРТИРЕ АКТИВНОГО ЕВРЕЙСКОГО НАЦИОНАЛИСТА ПО УЛ ФРИЧА ГАЙЛЯ ДОМ РЕГУЛЯРНО СОБИРАЮТСЯ ЛИЦА ЕВРЕЙСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОСТИ. НА СБОРИЩАХ ВЕДЕТСЯ АКТИВНАЯ ПРОЗАПАДНАЯ ПРОПАГАНДА,РАЗЖИ ГАЮТСЯ ЭМИГРАЦИОННЫЕ НАСТРОЕНИЯ. САМ ЯВЛЯЕТСЯ ОДНИМ ИЗ ОСНОВНЫХ ОРГАНИЗАТОРОВ ЭТИХ СБОРИЩ, НА КОТОРЫХ ПРИСУТСТВУЮТ И ЛИЦА ДРУГИХ НАЦИОНАЛЬНОС ТЕЙ. (2ОТДЕЛ 1ОТД-Е, , АГ."АЛИСА" Л.Д.20068,АГ.С.474 ОТ 05.87Г.), В 5 ОТДЕЛ) Ф-КА: 2480-2(1-3) 06=16011 09=05.1987 Г. 23=020 89=90201 92=09.07.1988 Г. 15=ЛЦ 60171 18=СЯ 60760 24= АД 2147 80=ИИ 1844 90=ББ 21279

ДС ##NS=0309733 К= 1 **Т=1 02=С 04=2 05=Б-2-С ОФОРМЛЕНИЕ ДОКУМЕНТОВ ДЛЯ ВСТУПЛЕНИЯ В БРАК С ИНОСТРАНЦЕМ С ЦЕЛЬЮ ВЫЕЗДА НА ЖИТЕЛЬСТВО ЗА ГРАНИЦУ. 16.05.87Г.Г.РИГА. ТЕХНИК УПРАВЛЕНИЯ "БАЛТТРЕСТМАШАВТОМА ТИЗАЦИЯ" ОФОРМЛЯЕТ ДОКУМЕНТЫ ДЛЯ РЕГИСТРАЦИИ БРАКА С ЖИТЕЛЕМ ФРГ С КОТОРЫМ ПОЗНАКОМИЛАСЬ ЧЕРЕЗ СВОЕГО ДРУГА ЛЕШУ 3-4 МЕСЯЦА НАЗАД В ЛЕНИНГРАДЕ. ЦЕЛЬЮ ЗАКЛЮЧЕНИЯ БРАКА ЯВЛЯЕТСЯ ЖЕЛАНИЕ ВЫЕХАТЬ НА ЖИТЕЛЬ СТВО ЗА ГРАНИЦУ. ИНОСТРАНЕЦ ЯВЛЯЕТСЯ ВЛАДЕЛЬЦЕМ САЛОНА КРАСОТЫ (ПАРИКМАХЕРСКОЙ) В Г.ДЮССЕЛЬДОРФЕ. 17-23.02.87Г.НАХОДИЛСЯ В ЛЕНИНГРАДЕ В СОСТАВЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ГРУППЫ ИЗ ФРГ. В БЛИ ЖАЙШЕЕ ВРЕМЯ ДОЛЖЕН ПРИЕХАТЬ В РИГУ. (2 ОТДЕЛ 1 ОТД-Е, АГ."АЛИСА"Л.Д.20068,АГ.С.528 ОТ 05.87Г.) Ф-КА: 2487-1(1,2) 06=08067 09=16.05.1987 Г. 21=006 89=90201 92=09.07.1988 Г. 15=ЛЦ 201222, ЛЦ 213841 18=СЯ 60790 24=АД 151 80= ИИ 602 90=ББ 21317

ДС ##NS=0310630 К= 1 **Т=1 02=С 05=А-2-С НА 01.88Г. ГДР. АГЕНТ "АЛИСА" СО СЛОВ СВОЕЙ СВЯЗИ СООБЩИ ЛА,ЧТО СЕКРЕТАРЬ УПТК МИНСТРОЯ ЛАТВ.ССР .,НА ХОДЯСЬ В ГДР ВСТРЕЧАЛАСЬ СО СВОИМ ЗНАКОМЫМ ГР.ФРГ , КОТОРЫЙ РАЗЫСКИВАЛ СОВ.ГРАЖДАНКУ И ПРИЕХАЛ В ГДР НА АВТО МАШИНЕ. И . ПРОВЕЛИ ВМЕСТЕ 3 ДНЯ. ИНОСТ РАНЕЦ ПОДАРИЛ ДОРОГОСТОЯЩИЕ ВЕЩИ ШУБУ, ДУБЛЕН КУ,ЧАСЫ.ОДНИ ЧАСЫ ПОДАРИЛ ТАКЖЕ СОСЕДКЕ ПО НОМЕРУ В ГОСТИНИЦЕ. .,С ЕЕ СЛОВ, ДОВОЛЬНА РАЗВИТИЕМ КОНТАКТОВ С ИНОСТРАНЦЕМ,ОЖИДАЕТ ВЫЗОВА ОТ НЕГО НА ПОЕЗДКУ В ГОСТИ,ПЛАНИ РУЕТ БЫСТРЕЕ РЕШИТЬ ВОПРОС О ЗАКЛЮЧЕНИИ БРАКА С ИНОСТРАНЦЕМ. (2 ОТД.,АГ. "АЛИСА" Л.Д.20068,АГ.С.24 ОТ 01.88Г., ,2ОТД.4ОТД-Е) Ф-КА:2608-2(0-2) ИЗ СПРАВКИ К АГ.СООБЩЕНИЮ:ПО ДАННЫМ "ПК", . ПОДДЕРЖИВАЕТ М-Н ПЕРЕПИСКУ И ПОЛУЧАЕТ ПОСЫЛКИ ОТ Ф-КА:2608-2(0-2) 06=02152, 06072, 06111 08067 09=01.1988 Г. 21=105 89=90200 92=09.07.1988 Г. 15=ЛЦ 214489 16=ЛЦ 214790 24=АД 2460 80=ИИ 2077 90=ББ 21936

[33] Lieta Nr. 7/348 (K31-0156-07), 65. – 66. lp.

ДС ##NS=0311262 К= 1 **Т=1 02=С 05=НА 06.88.,РИГА. ПО ДАННЫМ АГЕНТА "АЛИСА", ЖИТЕЛЬНИЦА РЕСПУБЛИКИ . ВЫНАШИВАЕТ ЭМИГРАЦИОННЫЕ НАСТРОЕНИЯ. РАССКАЗАЛА АГЕНТУ "АЛИСЕ" О СВОЕЙ ПОЕЗДКЕ В ШВЕЦИЮ К СЕСТРЕ ., ЭМИГРИРОВАВШЕЙ ИЗ СССР В 1982 ГОДУ. ВОСТОРЖЕННО ОТЗЫВАЛАСЬ О ВЫСОКОМ ЖИЗНЕННОМ УРОВНЕ В ШВЕЦИИ. ВЫСКАЗАЛАСЬ ИСТОЧНИКУ, ЧТО В БУДУЩЕМ НАМЕРЕНА УЕХАТЬ НА ПОСТОЯННОЕ МЕСТО ЖИТЕЛЬСТВА В ШВЕЦИЮ. ЕСЛИ ВЫЕЗД НА ПОСТОЯННОЕ МЕСТО ЖИТЕЛЬСТВА НЕ БУДЕТ РАЗРЕШЕН, НАМЕРЕНА ВЫЕХАТЬ В ОЧЕРЕДНОЙ РАЗ В ГОСТИ К СЕСТРЕ В ШВЕЦИЮ СОВМЕСТНО С ДОЧЕРЬЮ И ОСТАТЬСЯ ТАМ. (АГЕНТ "АЛИСА", Л.Д.N 20068,АГ.С.N 568 ОТ 06.88., 2 ОТДЕЛ КГБ,) 06=03077, 15070 09=06.1988 Г. 12=06.1988 Г. 89=90200 92=25.11.1988 Г. 15=ЛЦ 215499 24=АД 40 80=ИИ 5579 90=ББ 36024

ДС ##NS=0311264 К= 1 **Т=1 02=С 05=НА 06.88Г. РИГА.ПО ДАННЫМ АГЕНТА "АЛИСА",ЖИТЕЛЬНИЦА РИГИ . РАССКАЗАЛА ИСТОЧНИКУ,ЧТО В МАЕ С.Г. ВСТРЕЧАЛАСЬ СО СВОИМИ ДРУЗЬЯМИ,ПРИЕХАВШИМИ ИЗ США В РИГУ.ИНОСТРАНЦЫ ОБЕЩАЛИ ПОДЫСКАТЬ ЕЙ "ЖЕНИХА",КОТОРЫЙ ВСТУПИТ С НЕЙ В БРАК В ЦЕЛЯХ СОЗДАНИЯ УСЛОВИЙ ДЛЯ ПОСЛЕДУЮЩЕГО ВЫЕЗДА В США НА ПОСТОЯННОЕ ЖИТЕЛЬСТВО.СО СЛОВ . "ЖЕНИХ" ДОЛЖЕН ПРИЕХАТЬ В АВГУСТЕ 1988 ГОДА. МАТЬ В 1988 ГОДУ ХОДАТАЙСТВОВАЛА О ВЫЕЗДЕ В США В ГОСТИ,ОДНАКО В ВЫЕЗДЕ ЕЙ БЫЛО ОТКАЗАНО. (АГЕНТ "АЛИСА",Л.Д.20068, АГ.С. N567 ОТ 17.06.88Г.,2 ОТД.) Ф-КА:2716-2(2-3) 06=08067 09=06.1988 Г. 89=90250 92=04.10.1988 Г. 15=ЛЦ 215418 24=АД 40 80=ИИ 3519 90=ББ 29200

Conclusions and Argumentation of the Judiciary within the Cases Brought to Establish the Fact of Collaboration with the KGB and the Reasons for Not Establishing the Fact of Collaboration

In 2015, research began on how the fact of collaboration with the KGB is elaborated by the judiciary and when and how the fact of collaboration can be established. The researcher was led to confirm public suspicions that there are few cases when the court had established deliberate collaboration with the KGB. Therefore, in the continuing analysis of each case, most attention was paid to the grounds and argumentation employed by the court to come to the conclusions on the existence of the fact of deliberate collaboration with the KGB and, more importantly, on the reasons why the fact of collaboration was not established by the court.

The research was mainly based on the assessment of the evidence available in the cases on establishing the fact of collaboration with the KGB. This included the testimonies of witnesses, experts' conclusions, material evidence, documents and the protocols of the court procedure.

According to the law *On maintenance, use of documents of the former Committee for State Security and establishing the fact of collaboration of a person with the KGB*[34] (hereinafter – the Law on the KGB Documents) a District (city) Court establishing the fact of collaboration with the KGB follows the special order set by the particular law and the Criminal Procedure Law with regard to certain issues such as gathering evidence (Part 9 of the Article 14) and exercising a right to appeal and protest (Part 8 of the Article 15).

The courts examining test cases and assessing the evidence submitted by the verified person and the prosecutor found that – in almost every instance – the verified persons have not deliberately and secretly collaborated with the KGB. Courts have found that the

[34] Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: law, *Latvijas Vēstnesis*, No 65 (196), 2 June 1994.

existence of inventory cards is not proof that the verified person deliberately and secretly collaborated with the KGB. The application of criminal procedure with regard to establishing the fact of collaboration with the KGB is to blame for the low number of established facts of collaboration because the court is obliged to establish this fact while having no doubt towards the basic questions of collaboration such as the specific time, place and form of collaboration. The same is the case regarding the subjective attitude of a person towards the collaboration, in particular regarding the question of whether a person was conscious or unconscious of their collaboration. If there is doubt on any question, the court rules that collaboration with the KGB cannot be established.

Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un PSRS valsts drošības institūcijas

Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekle

Ievads. Varas maiņa un reliģiskā politika pēc Josifa Staļina nāves

Apskata sākumā īsumā iezīmēšu politisko un baznīcas un padomju varas attiecību fonu, kuru veido un kurā arī aktīvi darbojas reliģiskie pilnvarotie Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (LPSR). Laikposms no 1950. līdz 1953. gada 5. martam ir Josifa Staļina (1878–1953) pēdējie gadi. Šajā laikā visā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) teritorijā turpinās garīdzniecības "tīrīšana no pretpadomju elementiem" un sistemātiska dievnamu slēgšana, un šīs represijas, protams, skāra arī Latvijas teritoriju. Piemēram, 1950. gadā, pamatojoties uz kādu no Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksa 58. *prim* pantiem, kas bija vērsti uz kontrrevolucionāru noziegumu apkarošanu,[35] bija notiesāti, nosakot brīvības atņemšanu uz desmit gadiem darba nometnēs, trīs Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas[36] un astoņi Latvijas Romas

[35] Sk. plašāk: Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944.–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 91.–93. lpp.

[36] Talonens, Jouko. *Baznīca staļinisma žņaugos. Latvijas Evaņģēliski luteriskā baznīca padomju okupācijas laikā no 1944. līdz 1950. gadam*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2009, 203.–205. lpp. Salīdzinot minēto informāciju ar datubāzi, kas pamatā izdevumam *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986* (Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999) un kas pielāgota LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās

katoļu baznīcas garīdznieki.[37] Taču ne visi padomju varai nevēlamie garīdznieki bija tiesāti. Spriežot pēc pieejamās informācijas, kriminālprocesuālo darbību veikšana nebija pat fiksēta attiecībā uz Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Dundagas draudzes mācītāju Augustu Briedi.[38] Garīdznieks pratināšanas laikā LPSR Valsts drošības ministrijas (VDM) vietējā nodaļā bija sists līdz nāvei, kas iestājās 1950. gada 6. novembrī, bet viņa mirstīgās atliekas bija pārvietotas piecus kilometrus tālāk uz Dižkārļiem.[39]

---

izpētes komisijas vajadzībām, secināms, ka skaitlis aptver sekojošas personas: Nikolajs Malcenieks, dzimis 1916. gadā, apcietināts 1950. gada 28. novembrī; Alfreds Freibergs, dzimis 1890. gadā apcietināts 1950. gada 21. decembrī; Roberts Feldmanis, dzimis 1910. gadā, apcietināts 1950. gada 29. aprīlī.

[37] Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940–1990*. Rīga: Romas katoļu metropolijas kūrijas izdevums, 1992, 70.–73. lpp. Salīdzinot minēto informāciju ar datubāzi, kas pamatā izdevumam *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986* (Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999) un kas pielāgota LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas vajadzībām, secināms, ka skaitlis aptver sekojošās personas: Jāzeps (Josifs) Borodzuļa, dzimis 1893. gadā, apcietināts 1949. gada 10. novembrī; Staņislavs Čužāns, dzimis 1922. gadā, apcietināts 1950. gada 12. februārī; Jāzeps (Josifs) Gailevičs, dzimis 1893. gadā, apcietināts 1945. gada 8. jūnijā un 1949. gada 10. septembrī; Staņislavs Ivbulis (Ivbuls), dzimis 1907. gadā, apcietināts 1949. gada 2. februārī; Eduards Kopeika (Kopeiks), dzimis 1906. gadā, apcietināts 1949. gada 15. novembrī; Jānis Voitiņš, dzimis 1913. gadā, apcietināts 1950. gada 10. februārī; Izidors Ancāns, dzimis 1889. gadā, apcietināts 1950. gada 29. maijā; Klements (Klemenss) Apšs, dzimis 1913. gadā, apcietināts 1949. gada 21. septembris. Savukārt ziņas par Leonu Dzeni (Dzeņu), dzimušu 1915. gadā, apcietinātu 1945. gada 25. septembrī, H. Trūpa-Tropa grāmatā nav precīzas.

[38] Augusts Briedis dzimis 1904. gada 7. septembrī Mazsalacā. 1938. gadā beidzis Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāti. Tajā pašā gadā ordinēts par mācītāju un kalpojis par vikāru Kandavas prāvesta iecirknī. No 1939. līdz 1940. gadam bijis Tukuma aizsargu pulka 1. bataljona kapelāns. No 1941. gada līdz nāves brīdim 1950. gada 6. novembrī bijis pirmais latviešu mācītājs Dundagas evaņģēliski luteriskajā draudzē. Bijis viens no mācītājiem, kas piedalījās Kandavas un Piltenes prāvesta iecirkņu mācītāju sapulcē Ārlavā 1945. gada februārī; par šo faktu sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 40742. l., 110. lp.

[39] Sk.: "Ar mācītāja acīm", *Dundadznieks*, Nr. 5 (110), 2011, marts, 3. lp. Pieejams: http://novads.dundaga.lv/avize/d110_20110315.pdf; "Ar mācītāja acīm", *Dundadznieks*, Nr. Nr. 7 (112), 2011, aprīlis, 3. lpp. Pieejams. http://novads.dundaga.lv/avize/d112_20110415.pdf; Briedis, Guntis. "Pirms 70 gadiem Dundagas baznīcā, *Dundadznieks,* Nr. 16 (187), 2014, septembris, 3. lpp. Pieejams: http://novads.dundaga.lv/avize/d187_20140911.pdf.

Pēc Staļina nāves, sekojot PSRS iekšlietu ministra Lavrentija Berijas (1899–1953) norādījumiem, PSRS Augstākās Padomes Prezidijs (APP) 1953. gada 27. martā izdeva dekrētu par amnestiju.[40] Lai gan amnestija noteica plašu gadījumu loku, kad personas atbrīvojamas no soda izciešanas, sods samazināms uz pusi, sodāmība dzēsta, atceļami tiesību īstenošanas ierobežojumi un izbeidzami kriminālprocesi, dekrēta 7. pants noteica, ka amnestiju neattiecina

> "uz personām, kas notiesātas ar soda termiņu ilgāk par pieciem gadiem par kontrrevolucionāriem noziegumiem, sociālistiskā īpašuma izlaupīšanu, bandītismu un slepkavību ar iepriekšēju nodomu".

Savās atmiņās par Latvijas Romas katoļu baznīcas prelātu Alfonu Pastoru (1890–1968) viņa brāļa dēls Vladimirs Pastors šo situāciju apraksta sekojoši:

> "Kas attiecas uz politiskajiem, jāatzīmē tas, ka mazāk par pieciem gadiem par kontrrevolucionāriem noziegumiem (viss *58. pants*[41]) deva ļoti reti.[42] Tomēr politiskie ieslodzītie turpināja cerēt uz amnestiju."[43]

Cerības pārauga konkrētā rīcībā, kad tā paša gada aprīlī laikrakstā *Pravda* parādījās raksts, kas atmaskoja "ārstu lietu".[44] Ziņas par to, ka šajā lietā apsūdzētie ir atbrīvoti, jo lieta izrādījusies safabricēta, bet

---

[40] Sk. PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par amnestiju, 1953, 27. marts. Pieejams: http://lpra.vip.lv/atpludi.htm.

[41] Avotos kļūdaini KPFSR Krimināl kodeksa 58. *prim* pantus dēvē par 58. pantu. Katrs 58. *prim* pants ir atsevišķs pants, kas satur nošķirtu noziedzīga nodarījuma sastāvu, kvalificējošas pazīmes un atbilstošu sankciju un kas var būt dalīts daļās. *Red. piez.*

[42] Piemēram, Julijans Vaivods (1895–1990) 1958. gada 13. maijā bija sodīts atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] panta pirmajai daļai – par propagandu vai aģitāciju, kurā uzaicina gāzt, graut vai vājināt padomju varu, kā arī par tāda paša satura literatūras izplatīšanu, izgatavošanu vai glabāšanu –, nosakot divu gadu brīvības atņemšanas. Sk. LVA, 1986. f., 2. apr., 5447. l., 275. lp.

[43] Пастор, Владимир. "Альфонс Пастор прелат Апостольского престола", ч. 2, *Проза.ру.* Pieejams: https://www.proza.ru/2016/01/01/746 [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[44] Sk., piemēram, Костырченко, Геннадий. "Дело врачей", *Альманах "Россия. XX век",* Архив Александра Н. Яковлева. Pieejams: http://www.alexanderyakovlev.org/almanah/inside/almanah-intro/55550.

apsūdzēto atzīšanās – falsificētas, nokļuva arī līdz *Gulagam*.[45] Taču vēl aktīvāka politieslodzīto un viņu piederīgo rīcība sākās pēc tam, kad 26. jūnijā Kremlī Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) Centrālās Komitejas (CK) Prezidija sēdes laikā apcietināja Beriju.[46] Oficiāli par to paziņoja 29. jūnijā, un tūlīt pēc tam PSRS Ģenerālprokuratūra, PSKP CK un jaunais PSRS iekšlietu ministrs Sergejs Kruglovs[47] (1907–1977) sāka saņemt politieslodzīto lūgumus pārskatīt viņu krimināllietas, kā arī sūdzības par to, ka izmeklēšanas gaitā pret viņiem izmantotas nelikumīgas pratināšanas metodes.[48] Šādu lūgumu un sūdzību piemēri atrodami arī vairākās Latvijā notiesāto garīdznieku krimināllietās.[49] Tā 1953. gada 6. jūlijā savu sūdzību PSRS iekšlietu ministram adresēja notiesātais Latvijas Pareizticīgās Baznīcas priesteris Dmitrijs Okolovičs (1915–1985).[50] Citēšu šīs sūdzības ievadu, jo tas precīzi atspoguļo tā laika politisko ieslodzīto noskaņojumu:

> "Es vienmēr domāju, ka manas pilsoņa tiesības droši sargā padomju likumība. PSRS Konstitūcijā taču ir ierakstītas padomju sociālistiskās valsts pilsoņu diženās tiesības. PSRS Konstitūcijas 127. pants PSRS pilsoņiem nodrošina personas neaizskaramību. Nevienu nevar apcietināt citādi, kā vien ar tiesas lēmumu vai prokurora sankciju.
>
> Taču es vēlos darīt zināmu, kas notika 1949. gada naktī no 8. uz 9. augustu. Nevaru to noklusēt, jo ir pārkāpta padomju likumība. Leitnants Streļajevs (VDM [Valsts drošības ministrijas] pārstāvis LPSR Limbažu rajonā) ieradās pie manis bez jebkāda apcietināšanas ordera un ar ieroci rokās piespieda mani atzīt sevi par arestētu, un nekādi ne

[45] Akronīms no Labošanas darbu nometņu un koloniju galvenās pārvaldes nosaukuma krievu valodā, proti, *ГУЛАГ – Главное управление исправительно-трудовых лагерей и колоний*.

[46] Beriju un vairākus citus augsta ranga PSRS Iekšlietu ministrijas darbiniekus tiesāja 1953. gada decembrī un gandrīz visiem noteica augstāko soda mēru – nāves sodu.

[47] *Сергей Никифорович Круглов.*

[48] Хлобустов, Олег. *КГБ СССР 1954–1991. Тайна гибели Великой державы.* Москва: Аква-Терм, 2012, с. 29.

[49] Sk., piemēram, LVA, 1986. f., 1. apr., 40001. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., 5447. l.

[50] Dmitriju Okoloviču 1949. gada 14. decembrī notiesāja atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.^{1a} un 58.^{10} panta pirmajai daļai – par dzimtenes nodevību un pretpadomju literatūras glabāšanu –, nosakot kopumā brīvības atņemšanu uz divdesmit pieciem gadiem. Sk. LVA, 1986. f., 1. apr., 40001. l.

> mani, ne arī Salacgrīvas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes priekšsēdētāja K. Pētersona protesti par to, ka bez aresta un kratīšanas ordera Streļajeva rīcība ir nelikumīga, neko nedeva. Es tiku arestēts, un pēc šausminošām pratināšanas metodēm, redzējis un pārliecinājies par izmeklēšanas darbību patvaļu, es parakstīju visus protokolus par manām lietām."[51]

Okoloviča vēstules noslēgums savukārt rāda, ka politieslodzītie bija labi informēti gan par atzinumu, ka "ārstu lieta" bijusi safabricēta, gan arī par Berijas mēģinājumiem ierobežot Sevišķās apspriedes pilnvaras. Okolovičs raksta:

> "Visa manas apsūdzības lieta taču balstās uz visīstākajiem meliem, un Sevišķā apspriede mani notiesāja neklātienē, neuzklausot mani un nenopratinot lieciniekus, kuri pierādītu lietas būtību, proti, tiktu pierādīts, ka man nav bijis nekā kopīga ar tādiem "faktiem", kādi tika uzskaitīti apsūdzības lietā. Izmeklēšanas laikā es atspēkoju melus, un man tika apsolīts, ka manu lietu izskatīs Kara tribunāls, kurā tiks izvērtēti arī mani labie darbi.
>
> Es nekad neesmu bijis pretpadomju cilvēks, un man nav arī bijis ne mazākā mērķa uz tādām darbībām, kādās mani apsūdzēja.
>
> Lūdzu Jūs pārskatīt manu lietu."[52]

1953. gada 14. septembrī par PSKP CK pirmo sekretāru kļūst Ņikita Hruščovs (1894–1971). Hruščova laiks, no kura daļu tautā dēvē arī par *Hruščova atkusni*, faktiski padomju varas attieksmi pret baznīcu neietekmēja. Mainījās tikai metodes, ar kurām varas iestādes mēģināja likvidēt baznīcas ietekmi sabiedrībā: fizisku izrēķināšanos ar padomju varai mazāk lojāliem garīdzniekiem nomainīja attiecīgo garīdznieku psiholoģiska ietekmēšana un aktīvas antireliģiskas propagandas kampaņas.

1954. gada 7. jūlijā PSKP CK pieņem lēmumu *Par lieliem trūkumiem zinātniski ateistiskajā propagandā un pasākumiem tās*

[51] LVA, 1986. f., 1. apr., 40001. l., 102. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[52] LVA, 1986. f., 1. apr., 40001. l., 103. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

uzlabošanai[53].[54] Šajā lēmumā uzsvērts, ka ir aktivizējusies "baznīcu un dažādu reliģisko sektu darbība" un pieaudzis to PSRS pilsoņu skaits, kuri praktizē reliģiskos rituālus. Lēmums norāda, ka PSKP, komjaunatnes, arodorganizācijām, kā arī Izglītības ministrijai obligāti jāveic "antireliģiskais darbs" sistemātiski, neatlaidīgi, pārliecinot un pacietīgi skaidrojot, meklējot individuālu pieeju katram ticīgajam. Tā paša gada 10. novembrī PSKP CK pieņem vēl vienu lēmumu *Par kļūdām zinātniski ateistiskās propagandas darbā iedzīvotāju vidū*,[55] kurā, no vienas puses, uzdod

> "PSKP apgabalu komitejām un novadu komitejām, savienoto republiku Kompartiju Centrālajām Komitejām un visām partijas organizācijām radikāli novērst kļūdas ateistiskajā propagandā un turpmāk nekādā gadījumā nepieļaut ticīgo un garīdznieku jūtu jebkādu aizskaršanu, kā arī administratīvu iejaukšanos baznīcas darbībā",

no otras puses, izvērsti pamato, kādēļ

---

[53] *О крупных недостатках в научно-атеистической пропаганде и мерах её улучшения.*

[54] Ievērojot to, ka daudzi dokumenti nav pieejami latviešu valodā, šeit un turpmāk, ja vien nav norādīts citādi, dokumenta nosaukumu autore tulkojusi, vadoties pēc citiem saistītiem dokumentiem un autorei konsultējoties ar VDK piesegstruktūras *Dzimtenes Balss* bijušo redaktori. Šeit salīdzinājumam sk. 1963. gada Lietuvas PSR Komunistiskās partijas CK sekretāra A. Barkauska referāta nosaukumu "Par zinātniski ateistiskās propagandas stāvokli republikā un pasākumiem tās uzlabošanai" ("Lietuvas KP CK plēnums", *Padomju Jaunatne*, 1963, 13. februāris). Jānorāda, ka Ringolda Baloža piedāvātais tulkojums *Par lieliem trūkumiem zinātniskā ateisma propagandā un tās uzlabošanas pasākumiem* viņa agrīnajos darbos (piemēram, "Diena, kad pieminam arī komunistu represētos ticīgos". Pieejams: http://lpra.vip.lv/ticigos.htm) un ko izmanto diplomdarbos (piemēram, Brūnava, Madara. *Reliģiju politika LPSR (1953–1959): baptistu un adventistu konfesiju piemērs* [bakalaura darbs vēsturē]. Rīga: Latvijas Universitāte, 2016), nav precīzs. Tāpat neprecīzi tulkot arī *Par zinātniski-ateistiskās propagandas galvenajiem trūkumiem un pasākumiem tās uzlabošanai* (piemēram, Giļdejeva, Kristīna. *Ateistiskā darba pamatvirzieni LSPR [LPSR – red. piez.] 1954.–1964. gadā* [maģistra darbs vēsturē]. Rīga, Latvijas Universitāte, 2016). *Red. piez.*

[55] "PSKP CK Lēmums Par kļūdām zinātniski ateistiskās propagandas darbā iedzīvotāju vidū", *Cīņa*, 1954, 12. novembris. Salīdzinājumam nosaukums krievu val. *Об ошибках в проведении научно-атеистической пропаганды среди населения.*

> "dziļa, pacietīga un prasmīgi nostādīta zinātniski ateistiskā propaganda ticīgo vidū palīdzēs viņiem galu galā atbrīvoties no reliģiskiem maldiem",

un norāda:

> "Garīdznieki savā vairākumā, kā to liecina fakti, tagad arī ir lojāli pret padomju varu. Tāpēc cīņa pret reliģiskajiem aizspriedumiem pašlaik jāuzskata kā zinātniska, materiālistiskā pasaules uzskata ideoloģiska cīņa pret antizinātnisko, reliģisko pasaules uzskatu."

Rezultātā pastiprinās cīņa ar reliģiskiem uzskatiem, audzinot darbaļaudis "karojošā materiālisma" garā.[56]

Latvijā uz šo PSKP CK lēmumu reaģē ar LPSR Ministru Padomes (MP) 1955. gada 26. marta lēmumu Nr. 174. *Par zinātniski izglītojošā darba pastiprināšanu iedzīvotāju vidū*.[57] Lēmumā uzsvērts, ka zinātniski izglītojošo propagandu iedzīvotāju vidū veic neapmierinoši, un šo situāciju

> "izmanto reakcionāri elementi un baznīca, lai aktīvi jauktos padomju ģimenē un darbaļaužu sadzīvē, ieviešot reliģiskos rituālus un mēģinot pakļaut savai ietekmei visvairāk atpalikušos sabiedrības slāņus".[58]

Būtiska vieta šajā lēmumā ierādīta zinātniskā ateisma propagandai un jaunu ģimenes un sadzīves tradīciju radīšanai, ar kurām jānomaina reliģiskās tradīcijas kā, piemēram, padomju kapu svētki un laulību un bēru ceremonijas.

Pēc četriem gadiem 1958. gada 12. septembrī, apkopojot šīs "ideoloģiskās cīņas" rezultātus, tiek izstrādāts slepens PSKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas apkārtraksts padomju republikām *Par zinātniski ateistiskās propagandas trūkumiem*.[59] Šajā apkārtrakstā, ilustrējot baznīcas ietekmes pieaugumu padomju sabiedrībā, no jauna aicina PSKP, komjaunatnes un arodorganizācijas, PSRS Kultūras ministriju, PSRS MP Radioraidījumu un televīzijas komiteju, PSRS

---

[56] Sk. Записка Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам "О недостатках научно-атеистической пропаганды", № 39. Pieejams: http://rusoir.ru/03print/03print-02/03print-02-239/

[57] LVA, 1448. f., 1. apr., 7. l., 25.–28. lp.

[58] LVA, 1448. f., 1. apr., 7. l., 26. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[59] *О недостатках научно-атеистической пропаганды.*

Augstākās izglītības ministriju un republikāniskās ministrijas nopietni aktivizēt zinātniski ateistiskās propagandas un kultūrizglītojošo darbu, īpaši jaunatnes vidū. Apkārtrakstā nav minētas PSRS Reliģisko kultu lietu padome (RKLP) un PSRS Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padome (KPBLP), taču, spriežot pēc pilnvaroto LPSR arhīvu dokumentiem,[60] abas šīs institūcijas kopā ar Latvijas Komunistiskās partijas CK Aģitācijas un propagandas nodaļu plānoja un īstenoja antireliģiskās jeb zinātniski ateistiskās propagandas kampaņas Latvijas teritorijā. Šādu kampaņu veiksmīgai īstenošanai bija nepieciešami pilnvarotie ar līdzīga darba pieredzi, un tas, jādomā, bija viens no iemesliem arī daļējai pilnvaroto nomaiņai divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu beigās, jo, kā lasāms iepriekš minētajā apkārtrakstā, LPSR bija to republiku skaitā, kuru

> "partijas organizācijas, ideoloģiskās iestādes un nodaļas CK 7. jūlija un 10. novembra lēmumus nepilda[61], zinātniski ateistiskās propagandas pastiprināšanas vietā tās to ir būtiski vājinājušas un dažās vietās pārtraukušas pilnīgi".[62]

1960. gada 13. janvārī PSKP CK pieņēma lēmumu *Par pasākumiem, lai likvidētu garīdzniecības pieļautos padomju likumdošanas par kultiem pārkāpumus*[63], [64] kas izvirza jaunus uzdevumus tieši RKLP un KPBLP un

---

[60] LVA, 1448. f., 1. apr., 66. l., 50. lp.; LVA, 1448. f., 1. apr., 69. l., 4. lp.; LVA, 1448. f., 1. apr., 80. l., 52. lp. u. c.; LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 986. l., 183.–185. lp., 210. lp.

[61] Apkārtrakstā par nepietiekamu antireliģiskās propagandas darbu papildus LPSR kritizē arī Lietuvas PSR, Ukrainas PSR, Baltkrievijas PSR, Kirgīzijas PSR, Kazahijas PSR un KPFSR.

[62] Записка Отдела пропаганды и агитации ЦК КПСС по союзным республикам "О недостатках научно-атеистической пропаганды", № 39. Pieejams: http://rusoir.ru/03print/03print-02/03print-02-239/ [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[63] *О мерах по ликвидации нарушений духовенством советского законодательства о культах.*

[64] Par nepilnīgi precīzu uzskatāms tulkojums "Par pieņemamajiem mēriem, lai likvidētu kulta likumdošanas pārkāpumus garīdzniecības vidū". Sk., piemēram, Rozentāls, Linards. *Sinodālais pārvaldes princips Latvijas evaņģēliski luteriskajā Baznīcā 1948.–1984. gadā* [promocijas darbs]. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. Jāatzīmē, ka padomju dokumentos jēdziens "likumdošana" lietots neprecīzi, attiecinot to gan uz ārējo normatīvo aktu pieņemšanas procesu, gan arī uz ārējo normatīvo aktu kopumu, lai gan jēdziens aptver tikai pirmo nozīmi. Tādējādi arī tad,

to pilnvarotajiem padomju republikās. Starp uzdevumiem minama reliģisko organizāciju iesaistīšana cīņā par mieru un pretpadomju propagandas atmaskošanā. Lēmums būtiski paplašina ne tikai abu padomju veicamos uzdevumus, bet arī to pilnvaras, lemjot par jautājumiem, kas saistīti ar reliģisko kultu darbību,[65] piemēram, pilnvaroto kompetencē bija izlemt, kuriem ar baznīcu saistītiem cilvēkiem atteikt pierakstu Rīgā.[66]

1964. gada 6. jūnijā LPSR MP pieņem lēmumu Nr. 321 *Par "Nolikuma par padomju sadzīves tradīciju ieviešanas un reliģisko kultu likumievērošanas kontroles komisijām" apstiprināšanu*,[67] kurš paredzēja "pilsētu, rajonu, ciematu un ciemu darbaļaužu deputātu padomju izpildkomitejās" izveidot īpašas administratīvās komisijas, kuru uzdevums bija ieviest jaunas padomju sadzīves tradīcijas un kontrolēt, kā "padomju likumdošanu par reliģiskajiem kultiem uz vietām" ievēro konkrētā Latvijas teritorijā.

Nolikums noteica, ka "komisijās ietilpst partijas, padomju, arodbiedrību, komjaunatnes un citu organizāciju pārstāvji" un tās "apstiprina attiecīgās darbaļaužu deputātu padomju izpildkomitejas".[68] Kā jau liecina Nolikuma nosaukums, komisijām bija jākontrolē,

> "vai reliģiskās biedrības, kultu kalpotāji un amatpersonas ievēro padomju likumdošanu par reliģiskajiem kultiem, kā arī palīdz aktivizēt zinātniski ateistisko un antireliģisko propagandu, ko veic Zinību biedrības, sabiedriskās organizācijas, kultūrizglītības un citas iestādes".[69]

Arī šo komiteju veikto darbu reliģisko kultu likumievērošanas kontroles jomā uzraudzīja reliģisko lietu pilnvarotie. Pilnvarotais Prolets Liepa,[70]

---

kad dokumentu necitē, zinātnieki mēdz lietot kļūdainu terminoloģiju, attiecinot jēdzienu "likumdošana" arī uz normatīvo aktu kopumu. *Red. piez.*

[65] LVA, 270. f., 1ᶜ. apr., 1422. l., 23.–29. lp.

[66] LVA, 1448. f., 1. apr., 84. l., 41. lp.

[67] LVA, 270. f., 3. apr., 2010. l., 76.–82. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.], 83.–90. lp. [dokuments latviešu val.].

[68] LVA, 270. f., 3. apr., 2010. l., 84. lp.

[69] LVA, 270. f., 3. apr., 2010. l., 85. lp.

[70] Par Proletu Liepu sk. plašāk tālāk tekstā.

piemēram, 1967. gadā izziņā par šo komisiju darbu rakstījis, ka atsevišķos Latvijas rajonos komisijas vai, kā rakstīts ziņojumā, sekcijas[71] ir strādājušas neapmierinoši, bez pamatota iemesla aizliedzot reliģiskos "kapu svētkus", kulta ēku remontu, kā arī pieļaujot kulta ēku demolēšanas un izlaupīšanas gadījumus. Izziņas noslēgumā Liepa uzsvēris, ka

> "par visiem faktiem savlaicīgi informētas republikas direktīvās organizācijas un veikti vajadzīgie pasākumi šo pārkāpumu novēršanai".[72]

Par to, ka reakcija uz antireliģisko kampaņu interesēja gan LPSR valdību, gan RKLP un KPBLP LPSR, gan arī LPSR valsts drošības institūcijas, un to, cik cieši šīs intereses bija saistītas, liecina, piemēram, KPBLP pilnvarotā Aleksandra Saharova (1919–?)[73] speciņojums LPSR MP priekšsēdētāja vietniekam Eduardam Berklavam (1914–2004) *Par Krievu pareizticīgās baznīcas LPSR garīdzniecības attieksmi pret antireliģiskās propagandas pastiprināšanu presē*.[74]

Saharovs savā ziņojumā pārstāsta vairāku garīdznieku reakciju uz Krievu pareizticīgās baznīcas arhibīskapa Filareta[75] runu Rīgas garīdznieku sanāksmē 1954. gada 17. septembrī, citējot arī dažus divdomīgus garīdznieku izteikumus, piemēram, eparhijas padomes tehniskā sekretāra Dmitrija Ņesadomova[76] teikto:

---

[71] Katrā komisijā darbojās šādas sekcijas: civilstāvokļa aktu reģistrācijas rituālu (laulības un dzimšanas reģistrācija), bērnības svētku, pilngadības, pirmās pases izsniegšanas svētku un sēru rituālu (bēres un mirušo piemiņas dienas) sekcijas, kā arī reliģisko kultu likumievērošanas kontroles sekcija. Liepas izziņā acīmredzot domāts tieši pēdējās sekcijas darbs.

[72] LVA, 1419. f., 3. apr., 4. l., 105. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[73] Par Aleksandru Saharovu sk. plašāk tālāk tekstā.

[74] Ziņojums rakstīts krievu valodā; oficiālais nosaukums: *Об отношении духовенства русской православной церкви в Латвийской ССР к усилению антирелигиозной пропаганды в печати*, LVA, 270. f., 986. l., 143.–144. lp.

[75] Filarets (Aleksandrs Ļebedjevs, 1887–1958) bijis Rīgas un Latvijas arhibīskaps no 1951. līdz 1958. gadam.

[76] 1940. gadā 5. augustā kā subasistents svītrots no LPSR Universitātes mācību spēku un darbinieku saraksta sakarā ar Teoloģijas fakultātes likvidēšanu. "Svītroti no ūniversitātes mācību spēku un darbinieku saraksta", *Padomju Latvija*, Nr. 33, 1940, 17. septembris, 2. lpp.

"Kamēr pastāv Rietumi, mums nav, no kā baidīties."

Saharovs tūlīt pat piebilst, ka šim apgalvojumam piekritis priesteris Nikolajs Haritonovs (1915–1983).[77] No ziņojuma nevar spriest, vai Aleksandrs Saharovs ir personīgi piedalījies sanāksmē vai arī izmantojis savas aģentūras materiālus.

Neskatoties uz iepriekš minēto apstākļu neskaidrību, dokuments ir ievērojams ar to, ka uzvārdi – Ņesadomovs un Haritonovs – ir izcelti, un uz Saharova ziņojumu pavadošā dokumenta redzama ar Eduarda Berklava roku rakstīta rezolūcija krievu valodā, uzdodot LPSR iekšlietu ministram:

[77] LVA, 270. f., 1ᶜ. apr., 986. l., 144. lp.

"Biedr. Zujān.[78] Lūdzu sagatavot kopiju un nosūtīt Valsts drošības komitejai uz komitejas priekšsēdētāja vietnieka Ziediņa[79] vārda. Es ar viņu jau esmu sarunājis."[80]

Jautājums par valsts drošības iestāžu iesaisti antireliģiskās kampaņas īstenošanā ir ļoti būtisks un pētāms atsevišķi. Šajā apskata daļā vispirms aplūkošu to RKLP, KPBLP un reorganizētās PSRS Reliģiju lietu padomes[81] (RLP) priekšsēdētāju un attiecīgo padomju pilnvaroto LPSR, kuri bija šajos amatos no 1950. līdz 1970. gadam, biogrāfijas.

---

[78] Ivans Zujāns (viņš arī Jānis, "Latvijas PSR Augstākās padomes prezidijā", *Cīņa,* 1953, 4. jūnijs, "Par Latvijas PSR Augstākās padomes prezidija dekrētu [..]", 1953, 20. augusts), dzimis 1910. gada 11. decembrī Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta Loču (un Tipanu) sādžā Donata Zujāna Kondratija dēla (*Valdības Vēstnesis,* Nr. 172, 1932, 4. augusts, 3. lpp.) ģimenē, aktīvs PSRS okupācijas veikto represiju organizētājs, Alfona Novika skolasbiedrs un biedrs kopīgā nelegālajā darbībā pret Latvijas Republiku 20. gadsimta trīsdesmitajos gados, No 1944. gada augusta līdz septembrim – VDTK Abrenes apriņķa daļas priekšnieks, no 1944. gada septembra līdz 1945. gada jūlijam – LPSR VDM 2. daļas 3. nodaļas priekšnieks, no 1945. gada jūlija līdz 1946. gada novembrim – VDTK 2. daļas priekšnieka vietnieks, no 1946. gada novembra līdz 1950. gada aprīlim LPSR VDM 2-N daļas (*cīņai ar pretpadomju nacionālistisko pagrīdi*) priekšnieks, no 1950. gada aprīļa līdz 1953. gada maijam – VDM 2. daļas (pretizlūkošana) priekšnieks, LPSR iekšlietu ministrs no 1953. gada līdz 1962. gadam, tātad arī periodā, kad viņam bija pakļauti visi čekisti LPSR, jo Valsts drošības un Iekšlietu ministrijas tad (no 1953. gada 3. jūnija līdz 1954. gada 10. aprīlim) bija apvienotas vienā resorā, līdz 1963. gada 1. februārim LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrs, ministra amatā cieši sadarbojās ar VDK, atvaļināts 1963. gadā kā ģenerālmajors, miris 1975. gada 1. janvārī. "Ivans Zujāns", *Cīņa*, 1975, 4. janvāris, "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Dekrēts par b. l. Zujāna atbrīvošanu no Latvijas PSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministra pienākumiem", *Cīņa,* 1963, 1. februāris, "Jauns vadītājs čekai Latvijā", *Laiks,* 1963, 6. februāris*, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs. Ведомости Президиума Верховного Совета Латвийской ССР*, Nr. 24, 1953, 8. jūnijs, 1. lpp. *Red. piez.*

[79] Te domāts Mintauts Ziediņš. Sk. Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 370. lpp.

[80] LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 986. l., 142. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[81] *Совет по делам религий.*

Manuprāt, arī šo personu dzīvesstāsti rāda to, kā mainās valsts drošības iestāžu izmantotās baznīcas kontroles metodes.

1. nodaļa. Maskavas priekšnieki un viņu pilnvarotie Latvijā

Ņikitas Hruščova darbības sākumā PSRS Reliģisko kultu lietu padomi līdz 1956. gadam turpināja vadīt Ivans Poļanskis[82] (1898–1956) – Valsts drošības ministrijas (VDM), vēlāk Valsts drošības komitejas (VDK) darbinieks ar pulkveža dienesta pakāpi, bet PSRS Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes priekšgalā līdz pat

[82] Ivans Poļanskis (*Иван Васильевич Полянский*) dzimis 1898. gadā Kalugā strādnieka ģimenē. PSKP biedrs no 1918. gada. 1918. gadā dažus mēnešus strādājis par sākumskolas skolotāju Ufā, pēc tam karojis Sarkanajā armijā, bijis 41. Simbirskas pulka komandiera vietnieks un 27. strēlnieku divīzijas Revolucionārā kara tribunāla loceklis. No 1921. gada augusta līdz 1922. gada februārim – Ufas guberņas Ārkārtas komisijas (ĀK, *Чрезвычайная комиссия*) priekšnieka vietnieks. No 1922. līdz 1924. gadam – Valsts politiskās pārvaldes (VPP, *Государственное политическое управление*) Baškīrijas nodaļas slepeni operatīvās daļas (*секретно-оперативная часть*) priekšnieks un pārvaldes priekšnieka vietnieks, pēc tam Amūras guberņas VPP pretizlūkošanas nodaļas priekšnieks. No 1925. līdz 1926. gadam – Burjatijas-Mongolijas apgabala VPP nodaļas slepeni operatīvās daļas priekšnieks un nodaļas priekšnieka vietnieks. No 1926. gada augusta līdz 1930. gada 25. februārim Poļanskis bija Apvienotajā valsts politiskajā pārvaldē (AVPP, *Объединённое государственное политическое управление*) Slepenās daļas 6. jeb "garīdznieku" nodaļas priekšnieka vietnieks; tad līdz 1931. gada 14. martam – šīs nodaļas priekšnieks. No 1931. gada 14. marta līdz 1933. gada 5. aprīlim viņš bija Slepenās daļas 3. nodaļas (aģentūras un operatīvais darbs ar visu konfesiju garīdzniekiem, sektantiem, monarhistiem, kadetu organizācijām utt.) priekšnieka vietnieks, tad līdz 1934. gada 10. jūlijam – šīs nodaļas vadītājs. Nav ziņu par to, kādu specifisku operatīvu darbu viņš veicis turpmākajos desmit gados Ļeņingradas apgabala Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK, *Народный комиссариат внутренних дел*) pārvaldē. Ir zināms, ka no 1939. līdz 1942. gadam viņš vadīja specnodaļu, kura nodarbojusies ar kratīšanām, arestiem un ārējo novērošanu. Pie darba ar garīdzniecību viņš atgriežas 1944. gadā, kļūstot par 2. daļas 5. nodaļas (cīņa ar pretpadomju elementiem visu konfesiju garīdznieku, sektantu un mistiķu vidū) priekšnieka vietnieku, to pašu turpinot darīt VDM "O" daļas (operatīvais darbs ar garīdzniecību) priekšnieka vietnieka amatā. Vienlaikus viņš no 1944. gada 6. jūnija ir PSRS RKLP priekšsēdētājs. Miris 1956. gada 15. oktobrī Maskavā un apglabāts Novodevičjes kapsētā. / Pamatinformācijas biogrāfiskajai informācijai avots – Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности 1941–1954.* Москва: Мемориал, 2010, с. 706–707. Pieejams: http://www.memo.ru/uploads/files/845.pdf

1960. gadam atradās cits profesionāls čekists – ģenerālmajors Georgijs Karpovs[83] (1898–1967).

Ivans Poļanskis Viskrievijas ārkārtas komisijā (VĀK)[84] sāka strādāt 1921. gadā. Pēc VĀK reorganizācijas 1922. gadā viņš turpināja darbu AVPP, kur jau no 1926. gada viņa darbs bija saistīts ar garīdznieku izsekošanu un vervēšanu. Arī vēlāk IeTK, Valsts drošības tautas

[83] Georgijs Karpovs (*Георгий Григорьевич Карпов*) dzimis 1898. (pēc dažām ziņām 1897.) gadā Kronštatē mēbeļu galdnieka ģimenē. Mācījies Kronštates pilsētas sākumskolā un arodskolā. Pēc dažām ziņām – beidzis pareizticīgo garīgo semināru. 1920. gadā sācis mācīties Petrogradas Universitātē, taču to nav pabeidzis PSKP biedrs no 1920. gada. Dienējis Sarkanajā armijā: bijis karakuģa *Arguna* (*Аргунь*) mašīnists un komisārs uz karakuģa *Borgo* (*Борго*), organizējis politisko nodaļu un bijis komisārs uz kanonieru laivas *Hiviņec* (*Хивинец*). No 1936. gada 21. jūlija norīkots darbā Ļeņingradas apgabala IeTK pārvaldē un strādājis slepenajā politiskajā daļā, bijis arī šīs nodaļas priekšnieks. 1938. gadā viņš kļuva par IeTK Pleskavas apgabala nodaļas priekšnieku, 1939. gadā – par IeTK Galvenās valsts drošības pārvaldes (GVDP, *Главное управление государственной безопасности*) 8. daļas (kūrēja PSRS un KPFSR Veselības aizsardzības tautas komisariātu un tā izglītības iestādes) 2. (slepeni operatīvās) nodaļas priekšnieka vietnieku. 1940. gadā sāka vadīt pārvaldes 2. daļu, kas nodarbojas ar "meņševikiem, anarhistiem, klerikāļiem, provokatoriem, izlūkiem, žandarmiem, monarhistiem", bet 1941. gadā kļuva par 3. daļas 3. nodaļas (pārzināja "cīņu ar pretpadomju formējumiem akadēmiskās, tehniskās, medicīniskās, pedagoģiskās, juridiskās inteliģences vidū") priekšnieka vietnieku un pēc tam par 3. daļas 4. nodaļas ("cīņa ar baznīcas un baltgvardu kontrrevolūciju", Krievu pareizticīgo baznīcu un baznīcas sektām, aģentūras darba organizēšana lauku apvidū") priekšnieku. No 1943. gada 22. maija vadīja IeTK Otrās (pretizlūkošanas) pārvaldes 5. nodaļu (atbildīga par "cīņu ar pretpadomju elementiem visu konfesiju garīdzniecības, sektantu un mistiķu vidū"), bet 1943. gada 14. septembrī ar Vjačeslava Molotova (1890–1986) rekomendāciju kļuva arī par Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes priekšsēdētāju un vadīja šo padomi līdz 1960. gada 6. februārim. 1946. gada 6. jūlijā viņš sāka vadīt "O" daļu (operatīvais darbs ar garīdzniecību) VDM. Lai gan no darba ministrijā atvaļināts veselības apsvērumu dēļ 1947. gada 25. augustā, tomēr paturēts VDM/VDK aktīvajā rezervē. Pilnībā atvaļināts no VDK 1955. gadā. No 1960. gada februāra – PSRS nozīmes pensionārs. Miris 1967. gada 19. decembrī. Apglabāts Novodevičjes kapsētā. / Pamatinformācijas biogrāfiskajai informācijai avots – Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности 1941–1954.* Москва: Мемориал, 2010, с. 444–445. Pieejams: http://www.memo.ru/uploads/files/845.pdf

[84] *Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем.*

komisariātā (VDTK)[85] un VDM viņš bija saistīts ar operatīvo darbu garīdzniecības vidū.

Georgija Karpova čekista karjera sākas 1922. gadā Petrogradas kara apgabala VPP pilnvarotās pārstāvniecības[86] īpašajā nodaļā. Tad viņš vadīja Petrogradas (Ļeņingradas) 11. strēlnieku divīzijas īpašo nodaļu un AVPP Ļeņingradas kara apgabala pilnvarotās pārstāvniecības pretizlūkošanas nodaļu. Arī vēlāk viņa darbība galvenokārt norisinājās valsts drošības iestādēs Ļeņingradas apgabalā un Kareļu-Somu[87] Padomju Sociālistiskajā Republikā (KSPSR). Ir ziņas, ka viņš aktīvi piedalījies Krievu pareizticīgās baznīcas Ļeņingradas eparhijā kalpojošo garīdznieku (arī psalmotāju) arestos un likvidācijā *Lielajā terorā* 1937. un 1938. gadā.[88] Saskaņā ar Krievu pareizticīgās baznīcas datiem šajā laikā nošāva 758 garīdzniekus (86 % no Ļeņingradas eparhijas klēra). Izceļoties ar īpašu nežēlību, Karpovs aktīvi piedalījies arī Ļeņingradas "kontrrevolucionārās fašistiskās teroristiskās organizācijas" biedru arestos un nopratināšanā. Piemēram, pieejamas ziņas, ka viņš personīgi piedalījies izcilo fiziķu Matveja Bronšteina[89] (1906–1938) un Pjotra Lukirska[90] (1894–1954), kā arī komjaunatnes darbinieka Aleksandra Tammi[91] (1906–1996), kas lūdza Andrejam Ždanovam[92] (1896–1948) aizstāvēt arestēto paziņu no komjaunatnes darba, pratināšanā, un viņa pratināšanas metodes bijušas īpaši nežēlīgas. Karpovs ir atbildīgs arī par "rakstnieku lietu", kuras rezultātā tika nošauts dzejnieks futūrists Benedikts Lifšics[93] (1887–1938, uz Lifšica nopratināšanas protokola ir arī Karpova

---

[85] *Наркомат государственной безопасности.*
[86] *Полномочное представительство.*
[87] "PSRS Augstākās padomes piektā sesija", *Padomju Jaunatne,* 1956, 17. jūlijs.
[88] Par Karpova falsificēto lietu, kuras rezultātā tika nogalinātas 62 Beloreckas rajona Goricas klosterī kalpojošās mūķenes un novices, kā arī citiem Karpova veiktiem noziegumiem sk. Смыслов, Олег. *Богоборцы из НКВД.* Москва: Вече, 2012. Pieejams: http://litbook.net/book/21885/bogoborcy-iz-nkvd/
[89] Matvejam Bronšteinam (*Матвей Петрович Бронштейн*) piesprieda nāves sodu un nekavējoties to arī izpildīja 1938. gada 18. februārī.
[90] *Пётр Иванович Лукирский*.
[91] *Александр Карлович Тамми*.
[92] *Андрей Александрович Жданов*.
[93] *Бенедикт Константинович Лившиц*.

paraksts[94]), rakstnieks Jurijs Jurkuns (1895–1938),[95] dzejnieks Valentīns Steničs[96] (1897–1938) un vairāki citi Ļeņingradas rakstnieki. Ar nežēlību Karpovs izcēlies arī Otrā pasaules kara sākumā, un 1941. gadā Ļeņingradas apgabala IeTK Kara tribunāla kolēģija[97] pat sāka pret viņu kriminālvajāšanu saistībā ar viņa darbību Pleskavā, kur jau no 1939. gada sākuma Karpova vadībā notika aktīva cīņa ar "kontrrevolucionārajām grupām". Karpovam un citiem čekistiem tika inkriminēta lietu falsifikācija, nepamatoti aresti un spīdzināšana nopratināšanas laikā. Vairākus IeTK Pleskavas apgabala nodaļas darbiniekus notiesāja, taču pret Georgiju Karpovu lietu slēdza un viņu pašu norīkoja darbam Maskavā.[98] Par 1937. un 1938. gada noziegumiem Karpovu 1960. gada 25. janvārī izslēdza no PSKP, taču tā paša gada 9. februārī izslēgšanu aizstāja ar stingro rājienu.[99]

1960. gada 16. februārī Kremlī notika "padomju sabiedrības konference par atbruņošanos", un tajā ar runu uzstājās arī Krievu pareizticīgās baznīcas patriarhs Aleksijs I[100] (1877–1970), atgādinot par gadsimtiem ilgo pareizticīgo kalpošanu Krievijas labā. Runa izsauca asu kritiku, taču vēlāk tika publicēta *Maskavas Patriarhijas Žurnālā*,[101] kļūstot par sava veida pareizticīgo manifestu. Šis notikums sekmēja Karpova atstādināšanai no PSRS KPBLP priekšsēdētāja amata,[102] un tā paša gada 21. aprīlī republiku pilnvaroto sapulcē jaunais padomes priekšsēdētājs Vladimirs Kurojedovs[103] (1906–1994) par Karpova vadītās padomes darbu secināja:

---

[94] Смыслов, Олег. *Богоборцы из НКВД.* Москва: Вече, 2012, с. 284. Pieejams: http://litbook.net/book/21885/bogoborcy-iz-nkvd/

[95] *Юрий Иванович Юркун*.

[96] *Валентин Иосифович Стенич.*

[97] *Коллегия войск НКВД Ленинградского округа.*

[98] Смыслов, Олег. *Богоборцы из НКВД.* Москва: Вече, 2012, с. 283. Pieejams: http://litbook.net/book/21885/bogoborcy-iz-nkvd/

[99] Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности 1941–1954.* Москва: Мемориал, 2010, с. 445. Pieejams: http://www.memo.ru/uploads/files/845.pdf

[100] *Сергей Владимирович Симанский.*

[101] *Журнал Московской Патриархии.*

[102] Смыслов, Олег. *Богоборцы из НКВД.* Москва: Вече, 2012, с. 280. Pieejams: http://litbook.net/book/21885/bogoborcy-iz-nkvd/

[103] *Владимир Алексеевич Куроедов.* Sk. plašāk tālāk tekstā.

> "Galvenā Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes kļūda bija tā, ka tā nekonsekventi īstenoja partijas un valdības kursu attiecībā uz Baznīcu un bieži noslīdēja līdz baznīcas organizāciju apkalpošanas pozīcijai."[104]

Kaut gan patiesībā svarīgāko iemeslu, kāpēc Georgijam Karpovam nācās atstāt amatu, jau pirms laba laika 1953. gada jūlijā plēnumā bija nosaukuši gan Georgijs Maļenkovs (1902–1988), gan Ņikita Hruščovs – valsts drošības iestādēm jābūt partijas kontrolē. Tieši šā iemesla dēļ arī RKLP un KPLP vadītāju, kā arī republiku pilnvaroto amatos vecā kaluma čekistus pakāpeniski nomainīja partijas funkcionāri, bieži ar iepriekšēju pieredzi aģitācijas un propagandas darbā.

Georgijs Karpovs bija Jevgeņija Tučkova[105] (1892–1957) protežē, kurš savukārt no 1922. līdz 1929. gadam vadīja AVPP 6. nodaļu, kas PSRS organizēja cīņu pret reliģiskajām organizācijām, un vēl pirms tam bija viens no tiem, kas veidoja jaunās revolucionārās varas reliģisko politiku. Tieši viņš 1925. gadā sāka izmeklēšanu par Krievu pareizticīgās baznīcas "kontrrevolucionāriem", kuru priekšgalā, pēc viņa domām, atradās patriarhs Tihons[106] (lieta Nr. 32530), kā arī piedalījās patriarha pratināšanā. 1931. gadā Tučkovs vadīja AVPP Slepenās daļas 6. jeb "garīdznieku" nodaļu, un viņa vietnieks bija Ivans Poļanskis, kurš vēlāk kļuva par šīs nodaļas vadītāju. 1946. gadā Poļanskis bija priekšnieka vietnieks VDM "O" daļā, kuru vadīja Georgijs Karpovs, un tieši ar Tučkova un Karpova "svētību" Poļanskis kļuva par RKLP priekšsēdētāju. Karpovs ar Poļanski vienā laikā – no 1934. līdz 1938. gadam – strādāja Ļeņingradas apgabala IeTK pārvaldē.

Grūti precīzi pateikt, kur krustojās Georgija Karpova, Ivana Poļanska un RKLP pilnvaroto LPSR, arī profesionālo čekistu, Voldemāra

---

[104] Смыслов, Олег. *Богоборцы из НКВД.* Москва: Вече, 2012, с. 286. Pieejams: http://litbook.net/book/21885/bogoborcy-iz-nkvd/

[105] *Евгений Александрович Тучков.*

[106] *Василий Иванович Белавин.*

Šeškena[107] (1895–?) un Jūlija Restberga[108] (1892–1973) ceļi. Salīdzinot biogrāfijas, redzams, ka šādas iespējas ir vairākas. Piemēram, Poļanskis un Šeškens vienā laikā – 1925. un 1926. gadā – darbojās Burjatijas-Mongolijas apgabala VPP nodaļā: Šeškens īsu brīdi bija nodaļas priekšnieka vietnieks, bet Poļanskis – slepeni operatīvās daļas priekšnieks. 1932. un 1933. gadā gan Šeškens, gan Poļanskis strādāja AVPP Slepenajā daļā Maskavā. 1937. gadā, kad Ļeņingradā sākas "tīrīšanas" zinātniskās inteliģences vidū, kurās aktīvi darbojās gan Karpovs, gan Poļanskis, tur atradās arī Šeškens, strādājot par direktora vietnieku Vissavienības zinātniski pētnieciskajā mākslīgā šķidrā kurināmā un gāzes institūtā,[109] viņš uzraudzīja (un vervēja) zinātniekus un 1938. gadā pat tika arestēts, taču drīz vien atbrīvots pierādījumu trūkuma dēļ. No 1934. līdz 1938. gadam Ļeņingradas apgabalā darbojās arī Restbergs – viņš bija IeTK Kara tribunāla kolēģijas loceklis.

Vietā būtu norādīt vēl uz vienu personu – PSRS KPBLP pilnvaroto LPSR Aleksandru Saharovu,[110] kas attiecīgajā amatā bija no 1949. gada oktobra[111] līdz 1966. gada maijam. Pirms stāšanās jaunajā

---

[107] Sk. plašāk: Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 151.–174. lpp.

[108] Sk. plašāk: Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 175.–192. lpp.

[109] *Всесоюзный научно-исследовательский институт искусственного жидкого топлива и газа*

[110] Aleksandrs Saharovs dzimis 1919. gada 31. jūlijā strādnieku ģimenē Mariupolē, Ukrainas dienvidaustrumos. No 1928. līdz 1937. gadam mācījies Mariupoles vidusskolā, no 1937. līdz 1939. gadam – 2. Ļeņingradas medicīnas institūtā. PSKP biedrs no 1942. gada. Šie un citi Saharova biogrāfiskie dati atrodami viņa LKP CK nomenklatūras lietā: LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4779. l.

[111] Atšķirībā no Restberga, kura apstiprināšana amatā notikusi LPSR MP un atbilstošu lēmumu parakstījis MP priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdonis (1892–1963), lēmumu par Saharova apstiprināšanu pilnvarotā amatā parakstījis Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas (LK(b)P) CK sekretārs Jānis Kalnbērziņš (1893–

amatā viņš bija Rīgas pilsētas Kirova rajona Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas dzīvokļu pārvaldes priekšnieks. Iepazīstoties ar viņa biogrāfiju, redzams, ka no 1939. līdz 1948. gadam arī Saharovs bijis valsts drošības iestāžu darbinieks, un viņa pēdējā darba vieta, pirms viņš sāka strādāt Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Kirova rajona izpildu komitejā, bija LPSR VDM.[112] Saharova personālajā kadru uzskaites lapā, ko viņš aizpildījis 1960. gadā, norādīts, ka viņam ir VDK majora pakāpe.[113] Autobiogrāfijā, kas datēta ar 1949. gada 13. oktobri un acīmredzot iesniegta LKP CK, sākot pildīt KPBLP pilnvarotā pienākumus, Saharovs norādījis, ka viņš veicis operatīvo darbu, būdams gan operatīvais pilnvarotais, gan vēlāk nodaļas priekšnieks. Saharovs vadījis nodaļu arī LPSR VDM. Tāpat autobiogrāfijā Saharovs atzīmējis, ka no 1941. gada 20. jūlija līdz 1946. gadam viņš dienējis "īpašajās Sarkanās armijas pretizlūkošanas daļās SMERŠ Ļeņingradas, Volhovas, Karēlijas un Tālo Austrumu frontēs".[114] Saharovs apbalvots ar diviem ordeņiem un piecām medaļām.[115] Pēc dienesta Tālajos Austrumos viņš tika nosūtīts darbā uz Latviju, jo "pazīstams ar darba specifiku Latvijā un zina latviešu valodu".[116] Šī ir visai svarīga norāde, jo ne lietā, ne autobiogrāfijā nav ziņu par to, ka Saharovs būtu bijis Latvijā pirms 1946. gada. Pēc dokumentāli neapstiprinātām ziņām Saharovs ir beidzis izlūkošanas skolu un darbojies Latvijā vēl pirms tās okupācijas 1940. gadā[117].

1986). Salīdzinājumam sk. LPSR MP 1948. gada 14. septembra lēmumu Nr. 1082. (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6593. l., 9. lp.); LKP CK biroja sēdes 1949. gada 13. oktobra protokola Nr. 53 12. § (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4779. l., 9. lp).

[112] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4779. l., 5. lp.

[113] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4779. l., 5. lp.

[114] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4779. l., 6. lp.

[115] *Kaujas Sarkanā karoga ordenis* 1945. gadā, 2. pakāpes *Tēvijas kara ordenis* 1944. gadā; medaļas *Par kaujas nopelniem*, *Par uzvaru pār Vāciju*, *Par Ļeņingradas aizsardzību*, *Par Padomju polārā loka aizsardzību, Par uzvaru pār Japānu, Ļeņingradas 250 gadi, Par darba varonību.* 1948. gadā viņš apbalvots ar medaļu *Padomju Armijas 30 gadi.* LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4779. l. 5. lp., 6. apr. lp.

[116] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4779. l., 6. apr. lp.

[117] Šāda informācija izskanēja Gaļinas Sedovas referātā *Baznīcas un valsts attiecības Latvijas PSR: Krievu pareizticīgās baznīcas lietu pilnvaroto darbība 1944. – 1954. gadā* starptautiskā konferencē "Baznīca un totalitārais režīms: sekularizācija un

Jāņem vērā arī Saharova piezīme, ka viņa sieva Klaudija strādājusi LPSR VDM, ieņemot leitnantes dienesta pakāpi.

Atšķirībā no Restberga Saharovs saglabā savas pozīcijas arī pēc Hruščova vadībā uzsāktās PSKP varas nostiprināšanas laikā, kad, kā jau iepriekš minēts, jaunās kadru politikas rezultātā tika nomainīta gan RKLP un KPBLP vadība, gan to pilnvarotie republikās. Veco, ar valsts drošības iestādēm tieši saistīto pilnvaroto vietā, tika izraudzīti jauni pilnvarotie, kuri savukārt visbiežāk bija profesionāli partijas funkcionāri un kuru iespējamo saistību ar VDK noskaidrot ir daudz grūtāk, tomēr šāda saistība neapšaubāmi bija. Runājot par Saharovu, viens no iemesliem tam, kāpēc viņš, būdams bijušais VDM darbinieks, iepriekš nosaukto reformu rezultātā amatu tomēr nezaudēja, manuprāt, ir tieši viņa profesionālā pieredze izlūkošanas un pretizlūkošanas darbā. VDK pārstrukturizācija un primāro darbības virzienu maiņa, liekot uzsvaru uz izlūkošanu un pretizlūkošanu, prasīja izmaiņas arī pilnvaroto darbā, tāpēc nepieciešamība pēc attiecīgām zināšanām un pieredzes ievērojami pieauga divdesmitā gadsimta piecdesmito un sešdesmito gadu mijā un saglabājās arī nākamajos gados.

Lai pamatotu iepriekš minēto pieņēmumu, atgriezīšos pie kadru pārbīdēm Maskavas padomēs. Pēc Karpova par jauno PSRS KPBLP priekšsēdētāju kļuva Vladimirs Kurojedovs. Kad 1965. gadā RKLP un KPBLP tika apvienotas, Kurojedovs kļuva arī par reorganizētās RLP priekšsēdētāju un ieņēma šo amatu līdz pat 1984. gadam. Par Kurojedova biogrāfiju precīzas informācijas ir maz,[118] tāpat nav pierādīti viņa sakari ar VDK, tomēr internetā atrodams pieņēmums par to, ka arī viņš bijis VDK ģenerālleitnants.[119] Samērā plaši ir aprakstīta

izdzīvošanas stratēģijas", Rīgā, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūtā 2016. gada 28. oktobrī.

[118] Par Vladimiru Kurojedovu zināms, ka viņš dzimis Ņižņijnovgorodas guberņā un 1930. gadā beidzis Ņižņijnovgorodas Pedagoģisko institūtu. PSKP biedrs kopš 1936. gada. Bijis Sverdlovskas (1949–1958) un Gorkijas apgabala partijas komitejas 1. sekretārs.

[119] Sk., piemēram, *Чем отличается православие от католицизма # 3.* Pieejams: http://vartaua.jimdo.com/2015//01/10/чем-отличается-православие-от-католицизма-3/

viņa un PSRS VDK priekšsēdētāja Aleksandra Šeļepina[120] (1918–1994) 1960. gada pavasarī kopīgi organizētā un arī īstenotā Krievu pareizticīgās baznīcas Ārējo sakaru nodaļas vadītāja Krutickas un Kolomenskas metropolīta Nikolaja atstādināšana no visiem baznīcas un sabiedriskajiem amatiem.[121] Jāpiebilst, ka metropolīts Nikolajs bija Vispasaules Miera padomes loceklis, aktīvi piedalījās padomju varas uzsāktajā miera kampaņā un arī citādi izrādīja savu lojalitāti padomju varai. Šīs lojalitātes dēļ krievu pareizticīgie emigrācijā viņu sauca par "čekas aģentu",[122] tomēr viņa nostāja kanoniskajos jautājumos, nevēlēšanās veidot noturīgus sakarus ar citu kristīgo konfesiju baznīcām, kā arī atklātie protesti pret Hruščova rosināto antireliģisko kampaņu[123] padarīja viņa atrašanos baznīcas vadībā par nevēlamu, pat padomju varai kaitīgu. Par metropolīta Nikolaja atstādināšanas patiesajiem iemesliem lasāms fragmentā no Sergeja Grigorjanca darba *Полвека советской перестройке* (Pusgadsimts padomju *pārbūvei* –

[120] Aleksandrs Šeļepins (*Александр Николаевич Шелепин*) Otrā pasaules kara laikā organizējis partizānu nodaļu darbu. No 1952. līdz 1958. gadam bija Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienība (VĻKJS) CK 1. sekretārs, tad īsu brīdi vadīja nodaļu PSKP CK. 1958. gadā Hruščovs nozīmēja viņu vadīt VDK, uzsverot, ka VDK vadībā ir vajadzīgs cilvēks, kas nesamierināmi cīnītos pret "čekistu ļaunprātībām". Šeļepins vadīja VDK līdz 1961. gadam. Viņa vadībā tika īstenota VDK reorganizācija, centralizējot tās struktūras un pārorientējot to uz "starptautiskām lietām". Par to sk.: Бобков, Филипп. *Как боролся с террором КГБ СССР*. Pieejams: http://www.whoiswho.ru/old_site/russian/Curnom/12005/fb.htm

[121] Pēc šīs atstādināšanas metropolītam Nikolajam (*Борис Дорофеевич Ярушевич*, 1891 (pēc jaunā stila 1892) – 1961) faktiski bija liegta publiska kalpošana. Viņš mira 1961. gada 13. decembrī Botkina slimnīcā. Viņa nāve tiek uzskatīta par aizdomīgu, taču VDK saistība ar to nav pierādīta. Metropolītu Nikolaju mēdz saukt par pirmo "Hruščova vajāšanu upuri". Преображенский, Константин. *КГБ в русской эмиграции*. [B.v.]: Русский Обще-Воинский Союз, 2010. Pieejams: http://pereklichka.livejournal.com/77386.html

[122] Sk., piemēram, *Святые Новомученики и Исповедники Российские о ереси сергианства и "Московской патриархии"*. Pieejams: http://www.eshatologia.org/downloads/books/listovka-protiv-sergianstva-i-mp.pdf; Портал-Credo.Ru. "Протоиерей Михаил Ардов", интервью. Pieejams: http://www.st-rexnikolas.narod.ru/inter/int_29.html

[123] Tiek uzskatīts, ka tieši viņš bijis iepriekš pieminētās Aleksija I 1960. gada 16. februāra runas autors.

krievu val.) nodaļā, kas veltīta VDK priekšsēdētāja Šeļepina darbībai.[124] Neliels ieskats šajā publikācijā ir noderīgs, jo tas ļauj vilkt paralēles ar situāciju Latvijas teritorijā divdesmitā gadsimta sešdesmito gadu sākumā.

Kā raksta Grigorjancs, 1959. gada maijā VDK augstāko virsnieku konferencē Šeļepins jaunos VDK uzdevumus raksturojis sekojoši: inteliģences vidū esošā VDK aģentūra jāpārorientē uz ārējiem kontaktiem; no jauna izveidotajai dezinformācijas nodaļai (šo nodaļu pārraudzīja pats Šeļepins) jāstrādā ciešā sadarbībā ar partijas un valsts aparātu; visiem partijas vadītājiem, sākot ar republiku partijas pirmajiem sekretāriem, jāsniedz VDK orgāniem vispusīga palīdzība; jāplāno kopējas dezinformācijas operācijas kopā ar citu komunistisko valstu specdienestiem.[125] Tomēr, kā 1992. gadā rakstīja bijušais VDK priekšsēdētājs Vadims Bakatins[126] (1937), nemainoties totalitārajai padomju sistēmai, kas bija balstīta uz bailēm un pakļaušanos, kvalitatīvi nevarēja mainīties arī tās funkcijas, kuras īstenoja valsts drošības iestādes, kas kalpoja šai sistēmai.

> "Jā, VDK sāka izmantot daudz delikātākas, smalkākas metodes, taču to represīvā būtība palika iepriekšējā."[127]

Nozīmīga vieta tikko minēto jauno VDK uzdevumu īstenošanā bija paredzēta arī baznīcai, kuras pārstāvjiem Rietumos tomēr uzticējās vairāk nekā, piemēram, padomju diplomātiem. Šā iemesla dēļ bija nepieciešama būtiska garīdzniecības nomaiņa, panākot, lai baznīcu vadībā nonāktu padomju varai un arī VDK lojāli cilvēki, rosinot baznīcas vadību vecākās paaudzes garīdznieku vietā iecelt gados jaunus, padomju sistēmā izaugušus garīdzniekus, kuriem mazāk rūpēja

---

[124] Григорянц, Сергей. "Шелепин", *Полвека советской перестройке*. Pieejams: http://grigoryants.ru/sovremennaya-diskussiya/shelepin-2/

[125] Grigorjancs atsaucas uz VDK majora, 1961. gadā uz Rietumiem pārbēgušā Anatolija Goļicina (*Анатолий* Михайлович *Голицын*, 1926) aprakstīto VDK "jauno metodoloģiju", kas savukārt publicēts Golitsyn, Anatoliy. "The Shelepin Report and Changes in Organization", *New Lies for Old. The Communist Strategy of Deception and Disinformation.* New York: Dodd, Mead, and Company, 1984. Pieejams: https://archive.org/details/GolitsynAnatoleTheNewLiesForOldOnes

[126] *Вадим Викторович Бакатин.*

[127] Бакатин, Вадим. *Избавление от КГБ.* Москва: Новости, 1992, с. 32 [S. K.-K. tulkojums no krievu val.].

kristīgās tradīcijas saglabāšana, vairāk – karjeras iespējas, kuri bija mobilāki ārējo kontaktu dibināšanā un tālab labāk izmantojami ne tikai dezinformācijas, bet arī izlūkošanas darbā, vai tādus vidējās paaudzes garīdzniekus, par kuru uzticamību padomju varai šaubu nebija. To, kā notika šī nomaiņa, lieliski parāda jau nosauktais piemērs ar Krievu pareizticīgās baznīcas Ārējo sakaru nodaļas vadītāja metropolīta Nikolaja nomaiņu 1960. gada 16. aprīlī, tātad vēl pirms Šeļepina runas, ar tiešu Šeļepina un Kurojedova iejaukšanos metropolīta Nikolaja vietā ieliekot VDK jauno uzdevumu īstenošanai daudz piemērotāko Borisu Rotovu[128] (1929–1978). Dažos avotos, kuru ticamība gan vērtējama dažādi, minēts pat Rotova VDK aģenta segvārds – "Svjatoslavs".[129] Vēlākajam metropolītam Nikodimam, izmantojot baznīcas Ārējo sakaru nodaļu, bija jāiesaistās nozīmīgākajās starptautiskajās organizācijās, piemēram, Vispasaules Baznīcu padomē. Kā uzsver Grigorjancs, cits būtisks metropolīta Nikodima uzdevums bija pēc iespējas ciešāku attiecību nodibināšana un tuvināšanās ar Vatikānu. Jāpiebilst, ka šāda veida ekumenisms vecākās paaudzes pareizticīgajiem garīdzniekiem (arī metropolītam Nikolajam un patriarham Aleksijam I) kanonisku iemeslu dēļ bija nepieņemams. Šo uzdevumu Nikodims veiksmīgi īstenoja, un Krievu pareizticīgās baznīcas delegācija novērotāja statusā piedalās Vatikāna II koncilā,[130] pretēji citām Austrumu ortodoksālajām baznīcām, kas uz šo koncilu savus novērotājus nesūta. Grigorjancs citē Grieķu katoļu Baznīcas garīdznieku vēsturnieku Sergeju Golovanovu[131] (1968), kurš, rakstot

---

[128] *Борис Георгиевич Ротов.*

[129] Sk., piemēram, *Чекисты в рясах*, 2015, 5 мая. Pieejams: http://fakeoff.org/religion/chekisty-v-ryasakh; Перчаткин, Борис, *Патриархи в погонах или КГБ = ФСБ = РПЦ + УПЦ (МП).* Pieejams: http://perchatkin.com/perchatkin/archives/6252; *Подлинное лицо и личина митрополита Никодима (Ротова)*, 2012, 20 апреля. Pieejams: http://www.3rm.info/4644-podlinnoe-lico-i-lichina-mitropolita-nikodima.html. Plašāka un uz PSRS VDK arhīva dokumentiem balstīta informācija par VDK aģentūru Krievu pareizticīgajā baznīcā pieejama: Челноков, Алексей. *"Богородица, прогони!" Кто заказал "наезд" на Церковь?* Москва: Яуза-пресс, 2013. Pieejams: http://fictionbook.ru/static/trials/06/00/21/06002171.a4.pdf

[130] Vatikāna II koncils norisinājās no 1962. gada 11. oktobra līdz 1965. gada 8. decembrim.

[131] *Сергей Владимирович Голованов.*

par šo tuvināšanos, atzīmēja, ka viens no noteikumiem, pēc kuriem tika īstenota šī tuvināšanās, paredzēja, ka Vatikāns atteiksies no PSRS iekšpolitikas kritikas, pirmām kārtām no PSRS pastāvošās reliģiskās nebrīves kritikas, un neatbalstīs reliģiskos disidentus, piemēram, pagrīdes bīskapus un Ukrainas grieķu katoļu garīdzniekus.[132] Līdzīgi uzdevumi, proti, aktīvāku starptautisku kontaktu dibināšana un līdzdalība nozīmīgākajās starptautiskajās baznīcu organizācijās, tika izvirzīti arī citām kristīgajām baznīcām un visās padomju republikās.

Noslēdzot sadaļu par situāciju Maskavā, vēl jāpiemin, ka 1957. gadā RKLP uzticēja vadīt Aleksejam Puzinam[133] (1904–1987), kurš līdz iecelšanai šajā amatā PSKP uzdevumā bija nodarbojies galvenokārt ar aģitācijas un propagandas darbu. Pastāv uzskats, ka atšķirībā no pārējiem abu padomju vadītājiem viņš nav bijis VDK štata darbinieks. Iespējams, tieši šā iemesla dēļ par RLP priekšsēdētāju 1965. gadā kļūst Kurojedovs. Tomēr arī Puzinam bija jānodrošina VDK jauno stratēģisko uzdevumu īstenošana.

Atgriežoties pie RKLP pilnvarotajiem LPSR, Jūlijs Restbergs RKLP pilnvarotā amatā darbojās līdz 1960. gadam, tad pilnvarotā pienākumi tika uzticēti Pāvelam Pizānam[134] (1918–1971), bijušajam

---

[132] Головков, Сергей. *Очерк истории Русского католического экзархата византийского обряда.* Pieejams: http://www.vselenskiy.narod.ru/Rusapos24.htm

[133] Aleksejs Puzins (*Алексей Александрович Пузин*) bija PSKP biedrs kopš 1926. gada. 1938. gadā bijis Jaroslavļas apgabala komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītājs; no 1940. līdz 1942. gadam bijis Vissavienības komunistiskās (boļševiku) partijas (VK(b)P) CK Propagandas un aģitācijas pārvaldes priekšnieka vietnieks; tad vadījis lekciju organizāciju. No 1944. līdz 1949. gadam bijis Vissavienības radiofikācijas un radiofonijas komitejas priekšsēdētājs, līdz 1957. gadam PSRS Kultūras ministrijas Radioinformācijas galvenās pārvaldes priekšnieks. PSRS RKLP vadīja līdz tās apvienošanai ar PSRS KPBLP 1965. gadā.

[134] Pāvels Pizāns dzimis 1918. gada Daugavpils apriņķa Asūnes pagasta (tagad Dagdas novada Andrupenes pagasta) Pilānos. Mācījies Asūnes skolā, bet no 1933. līdz 1938. gadam – Aglonas ģimnāzijā, kur, kā viņš raksta autobiogrāfijā, izveidojis nelegālu strādnieku jaunatnes pulciņu. No 1938. gada oktobra līdz 1940. gada maijam dienējis Latvijas Republikas armijā. Bijis ierindnieks, vēlāk pēc pulka skolas beigšanas – daļas komandieris. No 1940. gada jūlija līdz 1941. gada jūnijam strādājis Daugavpils apriņķa izpildkomitejas izdotā laikraksta *Taisneiba* redakcijā, bijis nodaļas vadītājs. VĻKJS biedrs no 1940. gada, PSKP biedrs no 1945. gada. No 1941. līdz 1942. gadam bijis pagrīdē un organizējis partizānu grupu. No 1942. līdz 1944. gadam bijis partizānu nodaļas komandieris. Veicis izlūkošanas

laikraksta *Cīņa* redaktoram, kurš gan šajā amatā noturējās tikai īsu brīdi – no 1960. gada marta līdz 1961. gada aprīlim. 1961. gada 25. aprīlī LKP CK biroja lēmumā *Par katoļu baznīcu Daugavpils rajonā* rakstīts:

> Par kļūdainu, politiski kaitīgu pozīciju jautājumā par katoļu baznīcas celtniecības pabeigšanu PSRS Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotajam b. Pizānam P. A. izteikt stingro rājienu ar ierakstu uzskaites kartiņā un atbrīvot viņu no ieņemamā amata.[135]

Nepieciešams tuvāks paskaidrojums par šo LKP CK biroja lēmumā vārdā nenosauktās baznīcas lietu. Lēmumā bija domāta Juzefovas (Jezupovas) Svēto Pētera un Pāvila baznīca Daugavpils rajona Naujenē. Juzefovas baznīcas ēka, par kuras celtniecību runāts rīkojumā, bija nepabeigta mūra jaunceltne. To sāka celt 1934. gadā, un kara gados tā bija nopostīta. Koka kapela, kuru iepriekš izmantoja dievkalpojumiem, nodega 1944. gadā, kopš tā laika 3000 ticīgo lielā draudze bija palikusi bez baznīcas. Pēc vairākkārtējiem neveiksmīgiem mēģinājumiem Daugavpils rajona izpildu komitejā saņemt atļauju

---

darbu un vadījis īpašo uzdevumu grupas. Strādājis partizānu kustības štābā Maskavā, kā arī darbojies partizānu kustības štābā Latvijā. Bijis štāba priekšnieks vēlākā LPSR izglītības ministra Viļa Samsona (1920–2011) vadītajā partizānu nodaļā. Sarkanās Armijas dienesta pakāpe – vecākais leitnants. Jāņem vērā, ka partizānu kustību vadīja Šeļepins, vēlākais VDK priekšsēdētājs. 1943. gadā ievainots, ārstējies Maskavā, beidzis trīs mēnešu partizānu vienības komandieru kursus, 1944. gadā pēc atgriešanās frontē Lubānas mežos atkārtoti ievainots. 1944. gadā apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni, 1945. gadā – ar Tēvijas Kara 1. pakāpes ordeni. 1944. gadā strādājis Daugavpils izpildkomitejā, VK(b)P CK kadru nodaļā, bet no 1944. gada oktobra līdz 1946. gada martam bijis LK(b)P CK laikraksta *Cīņa* lauksaimniecības nodaļas vadītāja vietnieks. No 1945. gada februāra līdz 1945. gada augustam mācījies Maskavā un ar teicamām sekmēm pabeidzis VK(b)P CK Centrālos laikrakstu kursus. Tad līdz 1947. gada septembrim – Liepājas laikraksta *Komunists* redaktors, kur viņu ieteica ar "cildinošu [LKP CK pirmā sekretāra] J. Kalnbērziņa raksturojumu". No 1947. līdz 1950. gadam mācījies VK(b)P Augstākajā partijas skolā Maskavā. No 1950. līdz 1951. gadam bijis VK(b)P CK instruktors Maskavā, pēc tam norīkots partijas darbā Latvijā un no 1951. gada jūlija līdz 1960. gada janvārim bijis LKP CK laikraksta *Cīņa* galvenais redaktors. No 1951. gada septembra līdz 1956. gada janvārim bijis LKP CK biroja loceklis. LPSR Augstākās Padomes 4. sasaukuma deputāts. LVA, PA-15500. f., 2. apr.,3753. l. Salīdzinājumam sk. Heniņš, Artūrs. "Vējš augstākās priedes nolauza", *Cīņa*, 1989, 31. marts.

[135] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3753. l., 22. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

pabeigt pirms kara iesāktās mūra baznīcas celtniecību draudzes pārstāvji meklēja palīdzību Maskavā – PSRS MP un pie tās priekšsēdētāja Hruščova. Jāsaka, Juzefovas draudzes apņēmība un drosme ir apbrīnas vērta. 1959. gada jūnijā draudzes pārstāvji devās uz Maskavu, lai personīgi runātu ar Hruščovu. Kad delegācijai tas neizdevās, tā turpat Maskavā uzrakstīja Hruščovam pirmo sūdzību. 1959. gada 12. jūlijā draudze raksta viņam atkārtoti:

> Tā kā līdz šim brīdim mēs pat neesam saņēmuši atbildi, vai mūsu sūdzība vispār līdz Jums ir nonākusi, mēs nosūtām Jums atkārtotu sūdzību un lūdzam pēc tās izskatīšanas dot mums pozitīvu atbildi.[136]

Lai gan Maskavā šī vēstule saņemto dokumentu sarakstā ir iereģistrēta 27. jūlijā, taču jau 15. jūlijā, proti, dažas dienas pēc šīs sūdzības nosūtīšanas, Restbergs saņem Maskavas atbildi uz pirmo Juzefovas draudzes sūdzību. Atsaucoties uz Hruščovam adresēto sūdzību, RKLP priekšsēdētājs Puzins raksta:

> Padome uzskata, ka nepieciešams rūpīgi risināt doto jautājumu, lai nepieļautu iedzīvotāju saniknošanos.[137]

Bija pagājis gandrīz gads, nomainījušies pilnvarotie, taču jautājums nebija atrisināts līdz 1960. gada 18. maijam, kad Pizāns ar savu lēmumu atļauj pabeigt Juzefovas baznīcas celtniecību. Iemesli šādai rīcībai saistāmi gan ar aktuālu nepieciešamību novērst draudzes "saniknošanos", gan ar to, ka Pizāns bija no Daugavpils puses, nav izslēdzams arī, ka sava artava lēmuma pieņemšanā bija tam, ka Pizāns bija izglītojies Aglonas ģimnāzijā, kuras direktors prāvests Aloizs Broks (1898–1943) 1936. gadā bija iesvētījis baznīcas pamatus. Lai gan to, kas patiešām pamudināja pieņemt minēto lēmumu, nav zināms, tomēr diezgan pamatoti var uzskatīt, ka tas bija pretējs – apzināti vai neapzināti – Hruščova antireliģiskajai nostājai.

1960. gada 3. augustā LPSR Valsts plānā apstiprināja baznīcas projektu, bija saņemti visi nepieciešamie saskaņojumi, tādēļ draudze par saviem līdzekļiem 1961. gada sākumā pabeidza celtniecību, kopumā iztērējot šim mērķim draudzes saziedotos 40 000 rubļus.

---

[136] LVA, 1448. f., 1. apr., 156. l., 20. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[137] LVA, 1448. f., 1. apr., 83. l., 18. lp.

Par situāciju, kas izveidojās 1961. gadā pēc Pizāna atcelšanas, liecina Juzefovas draudzes "divdesmitnieka" vēstule LPSR MP priekšsēdētājam Jānim Peivem (1906–1976) tā paša gada 14. maijā. Šajā laikā Pizāns savas lietas jau bija nodevis, un viņa pienākumus līdz jauna RKLP pilnvarotā nozīmēšanai pildīja KPBLP pilnvarotais Saharovs. Vēstulē draudzes locekļi norāda, ka ir radušās grūtības ar ēkas nodošanu ekspluatācijā, un lūdz palīdzību šā jautājuma atrisināšanā, lai baznīcā pēc iespējas ātrāk varētu sākties dievkalpojumi. Vēstules noslēgums pauž padomju garu:

> Mēs ar dziļu cerību un ticību gaidām Jūsu rīkojumu atbilstošajām organizācijām par visdrīzāko lēmumu atvērt dievnamu, lai draudze varētu mierīgi strādāt, dzīvot un lūgties par kopīgo lietu, visu darbaļaužu labklājību un tālāko progresu, un mūsu Dzimtenes uzplaukumu.[138]

Uz vēstules ir lasāma LPSR MP priekšsēdētāja vietnieka Viļa Krūmiņa (1919–2000) rezolūcija:

> B. Saharovam A. A. Lūdzu izskaidrot divdesmitnieka pārstāvjiem, ka par ēkas pieņemšanu nevar būt ne runas, jo celtniecība vispār nav noformēta atbilstoši likuma noteiktajai kārtībai, un tā ir pārtraukta kā nelikumīga.[139]

Draudzei jaunuzcelto baznīcu atņēma un tajā iekārtoja klubu un pēc tam bibliotēku.

Izvērtējot pieejamo informāciju, ir pamatoti uzskatīt, ka Pizāns bijis vienīgais no pilnvarotajiem, kuram nonākšana šajā amatā bija sods, nevis kāpums karjerā. Šāda soda pamats saistāms ar kadru "tīrīšanu" no latviešu nacionālkomunistiem, ko aizsāka LKP CK plēnums 1959. gada 7. un 8. jūlijā un kas turpinājās līdz 1962. gadam. Pizāna atstādināšana no pilnvarotā amata 1961. gadā ir minētās "tīrīšanas" turpinājums.

Jau 1959. gada 10. februārī LKP CK biroja sēdē Pizānam tiek izteikts rājiens par to, ka laikraksts ir "izrādījis politisku tuvredzību", 1959. gada 1. janvārī publicējot Jāņa Silazara dzejoli *Gadu kāpes*,

---

[138] LVA, 1448. f., 1. apr., 162. l., 24. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[139] LVA, 1448. f., 1. apr., 162. l., 24. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

> kas izsauca darbaļaužu sašutumu, kā arī kļuva par iemeslu dažādiem neveselīgiem spriedumiem, īpaši vēl no šur, tur esošo nacionālistiski noskaņoto elementu puses.[140]

Iepriekš pieminētajā 1959. gada jūlija plēnumā Pizānu kritizēja par to, ka viņa vadītajā laikrakstā publicēti nacionālistiski un politiski kaitīgi materiāli (te domāti, piemēram, Zigmunda Skujiņa (1926), Jezupa Laganovska (1920–1987), Voldemāra Kalpiņa (1916–1995) un Eduarda Berklava (1914–2004) raksti), vēlāk plēnuma lēmumā izsakot viņam brīdinājumu par "nestabilitāti politiski asos jautājumos".[141] 1960. gada sākumā – 27. janvārī – LKP CK plēnumā tiek pieņemts lēmums par Pizāna atbrīvošanu no *Cīņas* galvenā redaktora amata un svītrošanu no LKP CK biroja locekļu kandidātu saraksta. Lūk, šī lēmuma teksts:

> "Apstiprināt Latvijas KP CK biroja 1960. gada 2. janvāra lēmumu un par politiska brieduma trūkumu, kas izpaudās, nopublicējot laikrakstā *Cīņa* idejiski nepareizus un politiski kaitīgus materiālus, par laikraksta redakcijas kadru piesārņotību, par nestabilitātes izpausmēm daudzos politiski asos jautājumos un autobiogrāfisku faktu slēpšanu, iestājoties partijā, b. Pizānu Pāvilu Aleksandra dēlu atbrīvot no laikraksta *Cīņas* redaktora pienākumiem un izslēgt no LKP CK biroja locekļu kandidātu sastāva."[142]

Lēmumu parakstījis LKP CK sekretārs Arvīds Pelše.

Pēc atcelšanas no pilnvarotā amata no 1961. gada maija Pizāns sāka strādāt par Latvijas Republikāniskā grāmatu tirdzniecības kantora Centrālā grāmatu veikala direktoru. Eduards Berklavs ir nosaucis viņa vārdu to 17 cilvēku sarakstā, kuri atbalstījuši viņa uzrakstīto un 1972. gadā Zviedrijā publicēto *Septiņpadsmit komunistu vēstuli*. Berklavs raksta, ka 1971. gada beigās:

> "Kad nu bija radusies izdevība vēstuli izvest, savācu no visdrošākajiem domubiedriem apliecinājumu, ka viņi visam vēstulē minētajam piekrīt. Šie drosminieki bija Emma Ērenštreite, Jānis Kacens, Jānis Galdiņš, Arnolds Zandmanis, Valentīna Borka, Jānis Gustsons, Ella Ankupe, Pēteris Sadovskis, Elvīra Zēberga, Rasma Siliņa, Pāvels Pizāns, Zālmans

[140] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3753. l., 17. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[141] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3753. l., 19. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[142] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3753. l., 21. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

> Jofe, Fricis Jānis Sadovskis, Pēteris Plēsums, Olga Vāvere, Frīdmanis (vārdu neatminos). Šķiet, ka bija vēl kādi, kurus diemžēl neatminos."[143]

Jāatzīmē, ka minētajā laikā Pizāns šādu apliecinājumu vairs nevarēja dot, jo bija miris 1971. gada pavasarī.[144] Tomēr nav izslēdzama versija par apliecinājuma došanu arī no Pizāna puses, jo vēstule, kā atceras Berklavs, esot bijusi uzrakstīta jau 1969. gadā.

1962. gada janvārī Pizāna vietā pilnvarotā amatā stājās Prolets Liepa,[145] pēdējais pilnvarotais konkrētajā apskatā analizējamā laika

---

[143] Berklavs, Eduards. *Zināt un neaizmirst.* Rīga: Eraksti, 2011, 195. lpp.

[144] Miris 1971. gada 16. maijā un apglabāts Rīgas Meža kapos.

[145] Prolets Ivana dēls Liepa dzimis 1923. gada 5. augustā Smoļenskas guberņā, Beļskas apriņķī (pēc citām ziņām – Kaļiņinas apgabala Belijas rajonā). Vecāki ir PSKP biedri. Tēvs Ivans Liepa dzimis 1894. gadā Liepājas rajonā; 1911. gadā sācis strādāt Liepājas ostā par krāvēju; 1915. gadā iesaukts armijā; kopš 1920. gada PSKP biedrs; bijis Beļskas izpildkomitejas priekšsēdētājs; 1930. gadā sācis mācības Sociālistiskajā zemkopības akadēmijā (*Академия социземледелия*) Maskavā, ko pabeidzis 1932. gadā. Šajā laikā Maskavā sākās Proleta Liepas skolas gaitas. 1932. gadā ģimene pārcēlās uz Petrozavodsku, jo tēvs tika iecelts par Autonomās Karēlijas Padomju Sociālistiskās Republikas (AKPSR) zemkopības tautas komisāru. No 1935. līdz 1938. gadam dzīvojis Mongolijā, kur Proleta Liepas tēvs bija valdības padomnieks lopkopības un zemkopības jautājumos. Tad ģimene pārcēlās dzīvot uz Krimu, kur tēvs vadīja Krimas valsts selekcijas staciju un kur Prolets Liepa 1938. gadā sāka mācības vidusskolā. Krimā 1939. gadā Prolets Liepa iestājās VĻKJS. Otrā pasaules kara sākumā cīnījies Krimas APSR, sākumā Tēlmaņa rajona partizānu vienībā, pēc tam 828. strēlnieku bataljonā. Sākot ar 1941. gadu, pildījis komjaunatnes rajona komitejas instruktora amatu Krimas apgabalā. Piedalījies Sevastopoles aizstāvēšanā. 1941. gada 31. decembrī ievainots un ārstējies hospitālī Gruzijas PSR, kur evakuācijā atradusies arī viņa ģimene (pēc gūtā ievainojuma Liepa ieguva gaitas defektu, kura dēļ atmiņās viņu nereti dēvē par *klibo*, piemēram, Romas katoļu baznīcas Jānis kardināls Pujats 2016. gada intervijā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai). Citu ziņu par to, ko viņš darījis līdz 1944. gadam, uzskaites kartītē vai oficiālajās publikācijās nav. Norādīts, ka no 1944. līdz 1947. gadam dzīvojis pie vecākiem Krimas apgabalā. 1946. gadā tēvu norīkoja uz Latviju par Stendes selekcijas un izmēģinājumu stacijas direktoru, un uz Latviju vēlāk pārcēlās arī pārējie ģimenes locekļi. No 1946. līdz 1949. gadam Liepa studējis Vissavienības juridiskajā neklātienes institūtā Simferopoles filiālē. PSKP kopš 1948. gada. No 1947. līdz 1950. gadam Liepa strādājis par prokurora palīgu Talsu apriņķī, pēc tam bijis prokurors Aizputes rajonā. 1952. gadā viņš kļuva par Liepājas apgabala prokurora vietnieku. 1955. gada augustā viņu iecēla par Kuldīgas rajona izpildu komitejas priekšsēdētāju. Šajā amatā viņš bija līdz 1960. gada maijam. 1962. gada 4. janvārī LKP CK biroja sēdē viņu apstiprināja par

periodā. Pirms iecelšanas pilnvarotā amatā viņš bija Kuldīgas rajona izpildkomitejas priekšsēdētājs, bet viņa ievērojamākais postenis līdz 1962. gadam – Liepājas apgabala prokurora vietnieks. No šodienas skatpunkta grūti pilnībā izvērtēt šo nosaukto amatu nozīmību, taču salīdzinājumā ar iepriekšējo pilnvaroto biogrāfijām, manuprāt, rodas visnotaļ pamatots jautājums par to, kāpēc tieši Liepu LKP CK apstiprināja pilnvarotā amatam. Vēl vairāk jautājumu rodas, lasot dažādos gados rakstītās Liepas autobiogrāfijas. Tās ir bezpersoniskas, absolūti identas, un tajās Liepa vairāk rakstījis par vecākiem, nevis par sevi pašu.

Atceroties Šeļepina izstrādāto un arī ieviesto jauno VDK "metodoloģiju" un to, cik nozīmīga vieta tajā bija atvēlēta baznīcai, ņemot vērā izseno VDK interesi par Latvijas Romas katoļu baznīcas sakariem ar Vatikānu, kā arī to, ka KPBLP pilnvarotā LPSR amatā joprojām strādāja profesionāls VDK darbinieks, nav izskaidrojams, vadoties tikai no publiski pieejamiem datiem, kāpēc RKLP pilnvarotā amatā, kura uzdevumos ietilpa arī Latvijas Romas katoļu baznīcas uzraudzīšana, nozīmēja personu bez iepriekšējas pieredzes PSKP augsta līmeņa funkcionāra darbā un arī darbā ar reliģiskām organizācijām. Nekas tieši neliecina, ka Proletam Liepam vispār bijušas zināšanas par reliģiskās dzīves specifiku. Tāpēc pamatoti rodas jautājums par Proleta Liepas autobiogrāfijā noklusēto. Manuprāt, informācijas trūkums par Liepas gaitām no 1941. gada beigām līdz 1944. gadam, kā arī mācības Vissavienības juridiskajā neklātienes institūtā, kura absolventu sarakstā atrodami daudzi VDK darbinieku vārdi, liecina par viņa saistību ar VDK. Šo institūtu vienā laikā ar Proletu Liepu absolvējis, piemēram, vēlākais VDK priekšsēdētājs Vladimirs

PSRS RKLP pilnvaroto LPSR. Ar 1966. gada 10. maija LKP Prezidija lēmumu Prolets Liepa tika apstiprināts apvienotās PSRS Reliģiju lietu padomes pilnvarotā amatā. Miris 1978. gada 3. augustā. Apglabāts Rīgā Raiņa kapos. LVA, PA-15500 f., 35. apr., 33. l.; LVA, PA-101. f., 18. apr., 13. l., 23. lp.; LVA, PA-101. f., 23. apr., 30. l., 28. lp.; LVA, PA-101. f., 25. apr., 15. l., 19. l.; LVA, PA-101. f., 29. apr., 32. l., 90. lp. Salīdzinājumam sk. arī "Prolets Liepa", *Cīņa*, 1978, 2. augusts; "Deputātu kandidāti rajona padomes vēlēšanām", *Padomju Kuldīga*, 1955, 13. februāris, "Rīgā miris "baznīcu ministrs"", *Laiks*, Nr. 70, 1978, 2. septembris, 4. lpp.; "Ivans Liepa", *Cīņa*, 1964, 6. maijs.

Krjučkovs[146] (1924–2007). Tajā izglītojušies arī tādi augsta ranga VDK darbinieki kā Aleksandrs Koržakovs[147] (1950), Ivans Gudkovs[148] (1956), Fjodors Haritonovs[149] (1907–1991), Sergejs Baņņikovs[150] (1921–1989).

2. nodaļa. Vara un baznīca: uzraudzības noteikumu maiņa

Par padomju valsts drošības iestāžu kontroli pār Latvijas kristīgajām baznīcām, īpaši pār Latvijas Romas katoļu baznīcu un Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu, divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu sākumā esmu rakstījusi jau iepriekšējā apskatā, kur izmantoju galvenokārt RKLP pilnvarotā LPSR materiālus.[151] Šoreiz vēlos atgriezties pie jau aprakstītiem notikumiem, atsevišķu detaļu precizēšanai izmantojot dokumentus, kas glabājas atsevišķu garīdznieku kriminālllietās un kas arī parāda, kādā veidā valsts drošības dienesti, izmantojot arī pilnvaroto darbības iespējas, ne tikai pārraudzījuši, bet arī pakāpeniski pārveidojuši baznīcu par padomju varai, to skaitā valsts drošības iestādēm, vieglāk izmantojamu organizāciju.

2.1. "Aģentūras kombinācijas" Latvijas Romas katoļu baznīcā

1947. gada 25. jūlijā metropolīts Antonijs Springovičs (1876–1958) Rīgas Svētā Jēkaba katedrālē, vēl nesaņēmis atļauju no Romas, konsekrēja divus bīskapus – Pēteri Strodu (1892–1960) un Kazimiru Duļbinski (1906–1991). Rīgas arhidiecēzes palīgbīskaps Kazimirs

---

146 *Владимир Александрович Крючков.*
147 *Александр Васильевич Коржаков.*
148 *Геннадий Владимирович Гудков.*
149 *Фёдор Петрович Харитонов.*
150 *Сергей Григорьевич Банников.*
151 Sk.: Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 147.–204. lpp.

Duļbinskis tika iecelts par ģenerālvikāru, bet Rīgas arhidiecēzes palīgbīskaps Pēteris Strods – par Liepājas diecēzes apustulisko administratoru. Tiesa, PSRS varas iestādes, arī RKLP pilnvarotais LPSR Voldemārs Šeškens, šo iecelšanu formāli neatzina. 1949. gada 12. maijā Duļbinski apcietināja. Viņu apsūdzēja aktīvā darbībā pretpadomju organizācijās – skautu organizācijā, Latvijas katoļu jaunatnes biedrībā – laikā līdz 1940. gadam, nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā – organizācijā *Tautas palīdzība* – un pēc PSRS varas atjaunošanas 1944. gadā.[152] Viena no epizodēm saistīta ar "valsts noziedznieka" Nautrēnu draudzes prāvesta Antona Šļahotas (Šļakotas)[153] (1891–1963) slēpšanu 1948. gada jūlijā.[154] Šajā un citās epizodēs, kas saistītas ar Duļbinska darbību nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, parādās arī Springoviča vārds. No vairākiem Duļbinska pratināšanas protokoliem redzams, ka izmeklētājus īpaši interesējuši Duļbinska "noziedzīgie sakari ar Vatikānu un nacionālistisko pagrīdi".[155] Jāatzīmē, ka Duļbinska uzraudzības lietā[156] atrodams dokuments ar nosaukumu *Aģentūras materiālu memorands*

[152] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 152.–153. lp.

[153] Antons Šļahota (Šļakota) Nautrēnu draudzē kalpoja no 1945. gada, bija arī dekanāta dekāns, iepriekš arī Landskoronas draudzē prāvests, ar 1934. gada 13. septembra iekšlietu ministra Viļa Gulbja rīkojumu iecelts par Šķaunes pagasta padomes priekšsēdētāju, *Rīts,* Nr. 20, 1934, 14. septembris.

[154] Sk., piemēram, LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l, 2. sēj. (uzraudzības lieta), 3. lp. Jāievēro, ka Duļbinskis viņa lietas atkārtotas izskatīšanas laikā 1979. gada 27. novembra nopratināšanā par šo notikumu sacījis: "Man nebija zināms, ka Šļahota ir noziedznieks. Turpmākie notikumi arī neapstiprināja šo apstākli. Tieši otrādi: man ir zināms, ka Šļahota pie kriminālatbildības netika saukts un pēc zināma pārtraukuma turpināja savu kulta kalpotāja darbību, būdams Romas katoļu baznīcas prāvests Aucē līdz pat savas nāves dienai 1960. gadā," LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 220. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]. Jānorāda, ka Duļbinska ziņas nav precīzas, jo no 1956. līdz 1959. gadam Šļahota kalpojis Pustiņas draudzē, bet Aucē – tikai īsu laiku. Tāpat Šļahota miris nevis 1960., bet gan 1963. gadā. Par to, kur viņš bijis no 1948. līdz 1956. gadam, informācija ir pretrunīga. Piemēram, Henriks Trūps-Trops atzīmējis vien to, ka Šļahota "no aresta slēpās, pēc tam amnestēts" (Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940–1990.* Rīga: Romas katoļu metropolijas kūrijas izdevums, 1992, 72. lpp.), savukārt citur atrodamas ziņas, ka viņš astoņus gadus (tātad no 1948. līdz 1956. gadam) pavadījis izsūtījumā.

[155] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 153. lp.

[156] *Наблюдательное дело.*

(datēts ar 1949. gada 8. augustu), kurš rāda, ka Duļbinskim izvirzītā apsūdzība pretpadomju darbībā balstījās uz desmit aģentu ziņojumiem,[157] savukārt apsūdzība par viņa saistību ar Šļahotas slēpšanos formāli balstījās galvenokārt uz viena liecinieka – Valerijana Zondaka (1908–1986) – sacīto pratināšanā 1949. gada aprīlī, proti, vēl pirms Duļbinska apcietināšanas.[158] Šajā sakarā būtiski minēt, ka pratināšanā Zondaks atzīst, ka tieši viņš ir ziņojis Duļbinskim par to, ka Šļahota, baidoties no apcietināšanas, ir "pārgājis nelegālā stāvoklī" un gaida norādījumus, ko viņam darīt tālāk. Fragments no Zondaka pratināšanas protokola:

> "[..] bīskaps Duļbinskis teica, ka viņa [Šļahotas – S. K.-K.] pāriešana nelegālā stāvoklī var kaitēt katoļu baznīcai, un par to mums jādomā."[159]

Tālāk protokolā lasāms, ka ar Springoviča un Duļbinska ziņu Šļahotasaņēmis sešus mēnešus garu atvaļinājumu, taču viņš no tā nav atgriezies, tāpēc 1948. gada novembrī vai decembrī ar Springoviča "direktīvu" no "katoļu garīdzniecības tika izslēgts".[160] Jāvērš uzmanība, ka šis fakts protokolā aprakstīts tādā formā, kas liecina par to, ka daļa no protokola ir pārstāsts, nevis precīzs Zondaka teiktā pieraksts, tāpēc protokolā ietvertā pārstāsta atbilstību īstenībai var apšaubīt. Nav izslēgts, ka šī vai citas liecības Duļbinska lietā ir falsificētas. Turklāt jāatzīmē, ka pēc Duļbinska apcietināšanas Zondaks aktīvi meklēja iespējas viņa atbrīvošanai. Vēlāk jau paša Zondaka krimināllietā mēģinājums palīdzēt Duļbinskim kļūst par vienu no apsūdzības epizodēm.

Duļbinska lietas izmeklēšanas rezultātā izmeklētāji – LPSR VDM Izmeklēšanas daļas 3. nodaļas vecākais izmeklētājs Soldatovs un šīs nodaļas priekšnieks Daši Pildanovs (1916–1984)[161] – izveidoja

---

[157] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l, 2. sēj. (uzraudzības lieta), 104.–106. lp.
[158] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 103.–104. lp.
[159] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 104. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[160] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 104. lp.
[161] Daši Pildanovs (*Пилданов Даши Пирнаевич*) dzimis 1916. gadā Galtaja ulusā Muharšeberas rajonā Burjatijā, KPFSR, dienestā no 1937. gada, IeTK mācību kursos Novosibirskā, 1947. gadā kapteinis, LPSR VDM Izmeklēšanas daļas 1. nodaļas priekšnieka vietnieks, 1948. gadā šīs daļas 3. nodaļas priekšnieks, 1950. gadā tās

sarakstu ar divdesmit viena aizdomās turamā uzvārdiem.[162] No Duļbinska pratināšanas protokoliem redzams, ka par šiem cilvēkiem izmeklētāji zināja jau iepriekš, tāpēc no Duļbinska puses pat netika sagaidīts apstiprinājums. Par to, kādā veidā tika veikta pratināšana, liecina pats Duļbinskis savā iesniegumā PSRS Ģenerālprokuroram Romānam Rudenko[163] (1907–1881) 1955. gada 2. februārī:

> "Izmeklēšanas gaitā mani turēja Latvijas PSR VDM iekšējā cietumā; lielākoties pagrabā, vieninieku kamerā. Sešus ar pusi mēnešus es sēdēju vieninieku kamerā. Tur vairākas reizes, līdz pat sešām diennaktīm bez pārtraukuma man nedeva gulēt, spīdzināja ar bezmiegu. No tā es slimoju ar sirdi." [164]

Pret personām, kuras bija iekļautas izmeklētāju izveidotajā sarakstā, tika sākta jauna izmeklēšana. Daļai no viņiem nebija zināma atrašanās vieta,[165] taču astoņu aizdomās turamo – Boļeslava Grišāna

priekšnieka vietnieks, majors, vēlāk LPSR VDK apakšpulkvedis, demobilizēts 1959. gadā. 1960. gadā kapteiņa J. Rudzīša palīgs politiskajos jautājumos Latvijas Jūras kuģniecībā, triju Sarkanās Zvaigznes ordeņu ieguvējs, apbalvots ar Goda zīmes ordeni. Miris 1984. gadā Rīgā. Sk. *Огни Курумкана*, Nr. 5 (61148), 2015, 13 февраля. с. 6. Pieejams: http://kurumkan.burnet.ru/Gazeta/2015/05_15.pdf, Vanags, Ļ. "Darbs dara vīru", *Cīņa,* 1960, 7. oktobris, *Информация о сельском поселении Барагхан*, 3 апреля 2012. Pieejams: http://selorodnoe.ru/history/show/id3630216/; *Книга Памяти Республики Бурятия*, том V. Улан-Удэ: Бурядское книжное издательство, 2000, с. 73, 228; том IX, с. 228, Pieejams: http://патриот03.рф/wp-content/uploads/2015/12/5tom.pdf; http://патриот03.рф/wp-content/uploads/2015/12/9tom.pdf. Sk. arī: http://blog.stepanivanovichkaragodin.org/?p=6165, LVA, 1987. f., 1. apr., 16474. l., 6. lp., LVA, 1986. f., 1. apr., 5921. 1., 91.–93. lp., LVA, 1986. f., 2. apr., P-40444. 1., 45., 46. lp. *Red. piez.*

[162] Lēmums par materiālu nošķiršanu atsevišķā tiesvedībā (*Постановление о выделение материалов в отдельное производство*), LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 158. lp.

[163] *Роман Андреевич Руденко*.

[164] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 173. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[165] Minētais, iespējams, skaidrojams ar informācijas iegūšanas veidu, piemēram, izmantojot Latvijas katoļu jaunatnes biedrības dokumentus, kas saturēja nepilnīgu informāciju par tās biedriem. *Red. piez.*

(1984–1983),[166] Viktora Ikaunieka (Ikaunīks, Ikovniks),[167] Pētera Jakovela (Jakoveļs) (1907–1980)[168], Henrika Tropa (1903–1994)[169], Franča Lazdāna (1907–1981)[170], Matildes Omules (Omuls, Omuļs,

[166] Līdztekus garīdznieka gaitām no 1935. līdz 1938. gadam bijis Latvijas katoļu jaunatnes biedrības priekšsēdētājs. Duļbinski pirmo reizi Centrālajā valdē ievēlēts 1935. gada 4. martā. 1938. gadā viņš pirmo reizi kļuva par priekšsēdētāju. Sk.: LVVA, 3706. f.

[167] Sarakstā minēts "V. Ikaulieks", tomēr, kontekstuāli analizējot dokumentu un salīdzinot to ar citiem dokumentiem un periodikā pieejamo informāciju, jāsecina, ka šeit domāts Viktors Ikaunieks (Ikaunīks), kas bijis skolotājs un aktīvi darbojies Latvijas Katoļu jaunatnes biedrības Centrālajā valdē, ieņemot kasiera amatu, piemēram, 1936. gada aprīlī un 1940. gada februārī biedrības priekšsēdētājs ir K. Duļbinskis, bet kasieris ir V. Ikaunieks. Sk.: *Sauleite*, Nr. 4, 1936, aprīlis, 24. lpp., "Kongresa gaita", *Sauleite*, Nr. 2, 1940, februāris.
Latvijas katoļu jaunatnes biedrības Centrālās valdes sēžu pirmajos protokolos "Viktors Ikaunīks" pierakstīts "Ikovniks". Viņš ir viens no biedrības dibinātājiem, un viņa uzvārds parādās jau pirmajā protokolā. Bijis gandrīz visu valžu sastāvā. Kopš 1935. gada paralēli valdes locekļa pienākumiem bijis arī biedrības kasieris. Sk. LVVA, 3706. f.

[168] Līdztekus garīdznieka gaitām piedalījies Latvijas katoļu jaunatnes biedrībā, ievēlēts vairākas reizes Centrālajā valdē. Sk. LVVA, 3706. f.

[169] Kopš 1935. gada ar Springoviča rīkojumu pildījis Latvijas katoļu jaunatnes biedrības kapelāna pienākumus. Sk. LVVA, 3706. f.

[170] Līdztekus garīdznieka gaitām piedalījies Latvijas katoļu jaunatnes biedrībā, 1938. gadā ievēlēts Centrālajā valdē. Sk. LVVA, 3706. f.

Omulis, Omuļis, Omuļe),[171] Staņislava (Stanislava)[172] Keiša (1896–1976), Vladislava Zundo (1891–1959) un Antonija Springoviča (1876–1958) – gadījumā tika atzīts, ka nepietiek materiālu, lai viņus sauktu pie kriminālatbildības.[173] Acīmredzot Duļbinskis nebija pateicis neko tādu, kas būtu varējis kalpot par pamatu viņu apcietināšanai. No šīm astoņām personām, no kuriem daļa bija garīdznieki, 1953. gadā tika apcietināti un par pretpadomju darbību notiesāti divi – Henriks Trops un Vladislavs Zundo –, nosakot desmit gadu brīvības atņemšanas,[174] 1959. gadā – par vairākkārtēju nepilngadīgo sagatavošanu konfirmācijai apcietināja un uz vienu gadu notiesāja Pēteri Jakovelu.[175] Visos gadījumos – ar Duļbinska krimināllietu tieši nesaistītu iemeslu dēļ. Dokumentā, ko 1949. gada 12. augustā parakstījis LPSR VDM "O" daļas priekšnieks majors Smetaņins, lasāms, ka četras no

[171] Sarakstā minēts "M. Omulis", tomēr, kontekstuāli analizējot dokumentu un salīdzinot to ar citiem dokumentiem un periodikā pieejamo informāciju, jāsecina, ka šeit domāta Matilde Omule, kas bijusi skolotāja, aktīvi darbojusies Latvijas Katoļu jaunatnes biedrības Centrālajā valdē, piemēram, 1940. gada februārī biedrības priekšsēdētājs bijis K. Duļbinskis, bet viena no valdes loceklēm – "M. Omuls". Tāpat Omule darbojusies arī Katoļu sieviešu centrālajā biedrībā, kur, piemēram, 1936. gada 16. augustā bijusi ievēlēta valdē par kasieri. Sk.: *Sauleite*, Nr. 4, 1936, aprīlis, 24. lpp.; "Kongresa gaita", *Sauleite*, Nr. 2, 1940, februāris; "Par myusu draudzem", *Katoļu Dzeive*, Nr. 10, 1936, 1. oktobris, 370. lpp.
Latvijas katoļu jaunatnes biedrības Centrālās valdes sēžu protokoli liecina, ka "Matilde Omuls" pirmo reizi protokolos minēta 1930. gadā, kad viņa kandidē uz vietu valdē, tomēr paliek aiz svītras; pēc gada viņu ievēlē revīzijas komisijā. M. Omuli valdē ievēlē 1938. gadā; pēc diviem gadiem viņu atkal pārvēlē šajā amatā; līdz 1940. gada 27. augustā, kad uzrakstīts pēdējais protokols, viņu ievēlē valdes priekšsēdētāja biedra postenī. Sk. LVVA, 3706. f.

[172] Latvijas katoļu jaunatnes biedrības Centrālās valdes sēžu protokolos pirmo reizi parādās 1940. gada 14. martā. Piedalās nodaļu pārstāvju sapulcē, un Duļbinskis ierosina viņu ievēlēt par sapulces vadītāju. Šajā sapulcē viņu ievēlē arī valdē (no 100 balsīm viņam atdotas 86, kas ir otrais lielākais balsu skaits; salīdzinājumam par Matildi Omuli – 76 balsis). Pirms tam valdē vairākos sasaukumos darbojies Pīters Keišs. Staņislavs Keišs pēc tam piedalās tikai vienā valdes sēdē – 1940. gada 8. jūnijā, un arī tad viņa vārds ierakstīts ar citas krāsas tinti, kas var liecināt arī par to, ka viņš nemaz pats nebija klāt. Sk. LVVA, 3706. f.

[173] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 158. lp.

[174] Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados*, 1940–1990, 72. –73. lpp.

[175] Trūps-Trops, Henriks. *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados*, 1940–1990, 70. lp.

Duļbinska lietā iesaistītajām personām nav lietderīgi pratināt operatīvu iemeslu dēļ.[176] Šīs personas bija garīdznieki Dominiks Jaudzems[177] (1892–1958), Jāzeps Gaiļevičs[178] (1893–1971), Boļeslavs Grišāns[179] un Valerijans Zondaks. Citā dokumentā, kas arī rakstīts 1949. gada augustā,[180] adresēts Sevišķās apspriedes sekretariāta priekšniekam Anatolijam Esaulovam[181] (1905–1954) un ko parakstījis

[176] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 108. lp.

[177] Dzimis 1892. gada 25. maijā Rēzeknes apriņķī, Sakstagalā. Mācījies Pēterpils Garīgajā seminārā un Garīgajā akadēmijā. Ordinēts 1915. gadā. Bijis Latvijas izglītības ministra biedrs un Teoloģijas augstskolu profesors Aglonā un Rīgā. Viņa vadībā klajā nācis pirmais *Katōļu Dzeives* numurs. Bijis Rēzeknes skolotāju institūta direktors un Latgales tautas universitātes padomes priekšsēdētājs. Apbalvots ar pāvesta piešķirtu Baznīcas zelta krustu. 1935. gadā apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. Miris 1958. gada 10. oktobrī. Apbedīts Aglonas kapsētā.

[178] Dzimis 1893. gada 10. martā Drujā (tagad Baltkrievijā). Mācījies Mogiļevas Garīgajā seminārā un Pēterpils Garīgajā seminārā. Jaundibinātās, pārdalot Piedrujas draudzi, Balbinovas (Indras) draudzes prāvests 1921. gadā. Ministru kabinets kā Polijas pavalstniekam viņam deva atļauju pasniegt Valsts Daugavpils baltkrievu vidusskolā, Indras pamatskolā. 1928. gadā apbalvots ar V šķiras Triju Zvaigžņu ordeni – gan kā priekšzīmīgs lauksaimnieks Piedrujā kopā ar citiem lauksaimniecības darbiniekiem. Kalpo Balbinovā arī no 1943. līdz 1949. gadam un no 1959. līdz 1971. gadam. Miris 1971. gada 18. oktobrī. Apbedīts Balbinovas (Indras) kapos. Sk.: *Valdības Vēstnesis,* Nr. 202, 1926, 10. septembris, Nr. 183, 1927, 19. augusts, Nr. 282, 1928, 17. novembris, 12. lpp. *Red. piez.*

[179] Dzimis 1894. gada 12. septembrī Kaunatas draudzē. 1927. gadā beidzis Rīgas Garīgo semināru. Draudžu prāvests Atašienē (1919–1932), Malnavā (1932–1934), Rēzeknē (1934–1938), Asūnē (1938–1943), Vidusmuižā un Ostronā (1943–1953), Varakļānos (1953–1957) un Rudzātos (1957–1980). Bijis biedrības *Latgales centrālais muzejs* valdes priekšsēdētājs. Miris 1983. gada 14. decembrī.

[180] Datums ir divciparu skaitlis, kur pirmais ir nesalasāms, bet otrais – 9. Tā kā minētais dokuments sējumā seko dokumentam, kas sagatavots 12. augustā, secināms, ka tas varētu būt sagatavots 19. vai 29. augustā.

[181] Anatolijs Esaulovs (*Анатолий Александрович Эсаулов*) – viens no aktīviem staļinisko represiju dalībniekiem. Drošības orgānos strādājis no 1932. gada. Baltkrievijas PSR valsts drošības ministra vietnieks no 1944. līdz 1947. gadam. PSRS VDM Sevišķās apspriedes sekretariāta priekšnieks no 1947. līdz 1952. gadam. Atvaļināts rezervē 1952. g. Plašāku biogrāfiju sk.: http://www.memo.ru/history/NKVD/kto/biogr/index.htm

LPSR Valsts drošības ministra vietnieks ģenerālmajors Viktors Kozins[182] (1909–?), teikts, ka Duļbinska

> "apsūdzība pamatojas uz viņa paša atzīšanos, agrāk tiesātā J. K. Gaiļeviča liecībām[183] un aģentūras materiāliem. Citus lieciniekus, kuri varētu apstiprināt viņa pretpadomju darbību izmeklēšanās gaitā noskaidrot nav izdevies".[184]

Savāds ir pieminējums par Gaiļeviča agrāko tiesāšanu. Bīskapa Jāņa Cakula (1926) grāmatā *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918–1995: uzziņas* atrodamā informācija liecina, ka Jāzepu Gaiļeviču apcietina tikai 1949. gada 10. septembrī un notiesā 1950. gada 8. aprīlī saskaņā ar KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1] panta pirmo daļu, 58.[10] otro daļu, 58.[11] pantu un 121. pantu.[185] Nav ziņu, ka Jāzeps Gaiļevičs būtu tiesāts līdz 1950. gadam. Jāņem vērā, ka viņu pirmo reizi apcietināja 1945. gada 20. jūnijā, taču tā paša gada 13. oktobrī lieta pret viņu tika izbeigta. Pieņemot, ka dokumentā domāta 1945. gada apcietināšana, var secināt, ka Duļbinskis valsts drošības iestāžu redzeslokā nonācis jau tajā laikā.

---

[182] *Виктор Николаевич Козин.* Sk.: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze"; Lipša, Ineta. "Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944–1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 374., 388., 454. lpp. Jāņem vērā, ka Viktoru Kozinu PSRS Augstākā Padome apbalvojusi 1949. gada 24. augustā ar Sarkanā Karoga ordeni par izsūtīšanu veikšanu. *НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956)*, сост. Н. И. Владимирцев, А. И. Кокурин. Москва: Объединенная редакция МВД России, 2008, с. 291.

[183] Gaiļevičs apstiprinājis izmeklētā teikto, ka nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Duļbinskis vācis naudu organizācijai *Tautas palīdzība*. To pašu viņš liecinājis arī lietas otrreizējā izmeklēšanā 1979. gadā. Sk. LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 352. lp.

[184] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 110. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[185] Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918–1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996, 71. lpp.

Krimināllietā ir vēl viens dokuments, kuru vēlos apskatīt. Tas ir 1949. gada 13. augusta apsūdzības raksts, ko parakstījuši VDM izmeklēšanas daļas 3. nodaļas vecākais izmeklētājs Soldatovs, 3. nodaļas priekšnieks kapteinis Daši Pildanovs un izmeklēšanas daļas priekšnieks majors Fotijs Pešehonovs[186] (1913–1968). Dokumentu apstiprinājis Kozins. Slēdzienā teikts:

> [..] būdams nopratināts kā apsūdzētais, Duļbinskis viņam izvirzītajā apsūdzībā par vainīgu sevi neatzina, taču pilnībā apstiprināja visus savas noziedzīgās pretpadomju darbības faktus. Turklāt viņa noziedzīgo darbību apstiprina liecinieku V. Krūmiņa (83.–87. l. lp.), K. Zariņa (91.–99. l. lp.), E. Gavara (100.–102. l. lp.), V. Zondaka (103.–105. l. lp.), J. Gavara (110.–113. l. lp.), kā arī citās lietās apsūdzēto J. Gaiļeviča (109. l. l) un P. Onckuļa (114.–115. l. lp.) liecības, *Glavļita* [Galvenā literatūras un izdevniecību lietu pārvalde – S. K.-K.] slēdziens (126., 151. l. lp.), kā arī lietiskie pierādījumi (116.–125., 127.–150. lp.).”[187]

Salīdzinot abus dokumentus, redzams, ka Kozins, ziņojot Sevišķajai apspriedei par izmeklēšanas rezultātiem, ir sniedzis informāciju, kura būtiski atšķiras no apsūdzības rakstā pieminētās, faktiski falsificējis to. Pirmkārt, no apsūdzības raksta redzams, ka Duļbinskis nav atzinis savu vainu, kā to ziņojumā Esaulovam apgalvo Kozins. Otrkārt, Kozins, nosaucot kā vienīgo lecinieku Gaiļeviču, ir “aizmirsis” citus lieciniekus, kuru vārdi nosaukti apsūdzības rakstā. Neņemos spriest, kas ir bijis iemesls konkrētajai “operatīvai kombinācijai”, taču, manuprāt, viens no iemesliem bijis saistīts tieši ar Gaiļeviču. Iespējama versija, ka Gaiļevičs varētu būt sākotnēji, piemēram, 1945. gada apcietināšanas laikā vai pēc tās, piekritis sniegt kādu informāciju, pēc tam atklāti pastāstījis par šo sadarbības faktu un atteicies no tālākas sadarbības ar

---

[186] *Фотий Васильевич Пешехонов.* Sk.: Žvinklis, Arturs. “LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze”; Ķeruss, Jānis. “"Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza “Boļševiks” (1952–1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 367., 372., 375., 378., 392., 483. lpp.

[187] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 160. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

valsts drošības iestādēm. Par to varētu liecināt arī KPFSR krimināLkodeksa panti, saskaņā ar kuriem viņš pats vēlāk notiesāts. Pie šā jautājuma atgriezīšos apskata nākamajā sadaļā.

1949. gada 26. novembrī PSRS VDM Sevišķā apspriede Duļbinski notiesā atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 58.[3] un 58.[10] panta pirmajai daļai (lēmuma protokols Nr. 65), nosakot desmit gadus labošanas darbu iestādē. Sods izciests īpaša režīma nometnē *Mineraļnij*[188] (plašāk pazīstams arī kā *Minlags*).[189]

Duļbinska krimināllietā ir vairāki dokumenti, kas norāda, ka Duļbinska notiesāšana ir daļa no VDM īstenotās "aģentūras kombinācijas".[190] Dokumenti neļauj secināt, vai šīs kombinācijas mērķis ir Latvijas Romas katoļu baznīcas vadības nomaiņa vai vismaz tās iespaidošana VDM vēlamā virzienā, vai arī tā ir daļa no kādas daudz plašākas operācijas. Laika ziņā šī operācija sakrīt ar LPSR VDM, vēlāk VDK, operatīvo spēli ar angļu izlūkdienestu no 1948. līdz 1954. gadam *Lursen-S*[191] un, iespējams, ir saistīta tieši ar to.[192] Par to liecina arī Duļbinska krimināllietas dokumentos minētās VDM struktūrvienības, kas saistītas ar izlūkošanas un pretizlūkošanas[193] darbu. Kā jau minēju, lēmumu par Duļbinska notiesāšanu Sevišķā apspriede pieņem 1949. gada 26. novembrī. Taču jau 21. novembrī LPSR VDM "O" daļas

---

188 LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj.,162. lp.

189 Labošanas darbu nometnes nosacītā nosaukuma krievu valodā *Минеральный* atveidojums latviešu valodā. Minētais nosaukums ieviesies vēlākajos gados pēc nometnes izveides. Plašāk nometne pazīstama pēc krievu valodas *Минлаг* akronīma atveides latviešu valodā. Tas savukārt ir saīsinājums no nosaukumam krievu valodā *Минеральный лагерь*.

190 LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 58. lp.

191 Sk., piemēram, latviešu valodā publikāciju kopumu: "Arhīva lieta "Lursens-S" (LPSR VDK operatīvā spēle ar angļu izlūkdienestu no 1948. gada līdz 1954. gadam) (04.02.1986)", *Latvijas arhīvi*, Nr. 1/2, 1996, 89.–99. lpp.; Nr. 3/4, 1996, 125.–131. lpp.; Nr. 1, 1997, 65.–70. lpp.; Nr. 2, 1997, 97.–108. lpp. Pieejams: http://www.historia.lv/dokumenti/arhiva-lieta-lursens-s-lpsr-vdk-operativa-spele-ar-anglu-izlukdienestu-no-1948gada-lidz

192 Par Springoviča un viņam pietuvināto personu iesaisti *Lursen-S* pieejamie materiāli, manuprāt, nav pietiekami, lai pilnībā atklātu katoļu garīdznieku lomu minētajā operatīvajā spēlē, piemēram, Turčinskis, Zigmārs. "Katoļu baznīca un čekas operācija "Lursen-S"", *Latvijas Avīze*, 2016, 13. marts.

193 LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l, 2. sēj. (uzraudzības lieta), 40.–41. lp.

1. nodaļas priekšnieks apakšpulkvedis Josifs Ļihoļets[194] un "O" daļas priekšnieka vietnieks majors Stepanovs paraksta vēstuli LPSR VDM "A" nodaļas priekšniekam apakšpulkvedim Aleksandram Bokovikovam[195] (1911–1992) ar lūgumu neinformēt apcietināto Duļbinski par Sevišķās apspriedes spriedumu viņa lietā.[196] Tā paša gada decembrī (Duļbinska kriminālllietā glabājas dokumenta kopija bez konkrēta datuma) LPSR valsts drošības ministrs ģenerālmajors Alfons Noviks[197] raksta PSRS valsts drošības ministra vietniekam ģenerālleitnantam Afanasijam Bļinovam[198] (1904–1961) sekojošo:

> "Mēs īstenojam aģentūras kombināciju, lai atklātu nopietnus faktus par katoļu baznīcas metropolīta Springoviča un citu Latvijas katoļu baznīcas vadošo personu pretpadomju darbību. Sakarā ar to ir radusies nepieciešamība uz laiku nepaziņot arestētajam bīskapam Duļbinskim Kazimiram Staņislava dēlam Sevišķās apspriedes lēmumu par to, ka viņš ir notiesāts uz 10 gadiem L. D. N. Lūdzam Jūsu sankciju."[199]

Drīz šāda sankcija tiek saņemta, un 1950. gada 26. janvārī "O" daļas 1. nodaļas darbinieki Ļihoļets un Stepanovs raksta LPSR VDM "A" daļas priekšniekam pulkvedim Bokovikovam, ka ar Bļinova sankciju Duļbinska izmeklēšanas lieta tiek paturēta līdz 1950. gada 1. martam, lai

---

[194] Vadoties no informācijas par PSRS Augstākās Padomes 1949. gada 24. augusta apbalvojumiem, var secināt, ka apakšpulkvedis Ļihoļets ir Josifs Ļihoļets (*Лихолет Иосиф Владимирович*), kas saņēmis Sarkanās Zvaigznes ordeni.

[195] Sk. Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 367., 379., 383. lpp.

[196] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 2. sēj. (uzraudzības lieta), 62. lp.

[197] LPSR valsts drošības ministrs līdz 1953. gada 3. martam.

[198] *Афанасий Сергеевич Блинов.*

[199] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l, 2. sēj. (uzraudzības lieta), 58. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

> veiktu aģentūras operatīvo darbu Latvijas katoļu baznīcas episkopātā.[200]

Sarakste starp LPSR un PSRS VDM turpinās līdz pat 1950. gada 30. novembrim, kad beidzot Duļbinskim, kurš visu laiku, būdams neziņā par savu likteni, atradies LPSR Iekšlietu ministrijas (IeM) 1. cietumā, tiek paziņots Sevišķās apspriedes lēmums.[201]

Tam, kāpēc Duļbinskim netiek pasludināts spriedums, varētu būt vairāki iemesli. Vienu no tiem jau minēju: tā ir iespēja strādāt ar izmeklēšanas lietu un vajadzības gadījumā turpināt arī Duļbinska pratināšanu. Protams, jāpatur prātā arī psiholoģiskais iespaids, kādu uz Duļbinski varēja atstāt ilgais neziņas laiks. Trešais un, manuprāt, svarīgākais iemesls, paturot Duļbinski izolācijā cietumā, padarīt neiespējamu viņa saziņu ar citiem, tādējādi izslēdzot iespēju, ka viņš varētu brīdināt tos, kurus viņš pratināšanas gaitā varētu būt nosaucis, vai arī nodot tālāk kādu ziņu par VDK aģentiem, ja tādus būtu atšifrējis. Par to liecina arī LPSR VDM "A" daļas priekšnieka pulkveža Aleksandra Bokovikova vēstulē LPSR Iekšlietu ministrijas (IeM) 1. cietuma priekšnieka p. i. majoram Apiņam 1950. gada 18. janvārī rakstītais:

> "Pirms nosūtīšanas uz nometni ievietojiet vienīnieka kamerā, izolēti no citiem apsūdzētajiem, atņemiet Duļbinskim jebkuru saikni ar apcietinātajiem."[202]

Jau pieminētajā iesniegumā PSRS Ģenerālprokuroram Duļbinskis atceras sekojošo:

> "Iekšējā cietumā mani turēja pat pēc Sevišķās apspriedes lēmuma pasludināšanas. Par to es iesniedzu protestu operatīvās nodaļas izmeklētājam. Es teicu, ka tas ir nelikumīgi un netaisnīgi. Izmeklētājs man atbildēja: Mēs ne jau paši to darām, par to zina ministrs, prokurors un pat Maskava."[203]

---

[200] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l, 2. sēj. (uzraudzības lieta), 55. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[201] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l, 2. sēj. (uzraudzības lieta), 82. lp.
[202] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l, 2. sēj. (uzraudzības lieta), 62. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[203] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 173. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

Arī vēlākajos gados turpinājās Duļbinska izolācija no Latvijas Romas katoļu baznīcas. Kā raksta bīskaps Jānis Cakuls savā grāmatā *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918–1995: uzziņas*, sakarā ar amnestiju Duļbinski atbrīvoja 1954. gadā.[204] 1954. gada rudeni kā savu atbrīvošanas laiku Duļbinskis piemin lūgumā par reabilitāciju PSRS Ģenerālprokuroram 1979. gada 3. septembrī.[205] Tomēr Duļbinska krimināllietā ir vairāki dokumenti, kas norāda, ka patiesībā viņš ir atbrīvots 1955. gadā. Pirmkārt, uz to norāda Duļbinska 1955. gada 2. februāra lūgums par apžēlošanu. Šajā laikā viņš vēl ir nometnē Mordovijā. Otrkārt, 1955. gada 26. aprīļa vēstulē Centrālās krimināllietu pārskatīšanas komisijas[206] sekretariāta priekšniekam Jakovam Pļetņovam[207] (1912–1974) PSRS VDK Ceturtās pārvaldes priekšnieka vietnieks pulkvedis Vladimirs Izmailovs[208] (1905–1967), atsaucoties uz LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera (1899–1978) 18. aprīļa vēstuli, lūdz uz laiku apturēt Duļbinska lūguma izskatīšanu, kā iemeslu minot to, ka viņa atgriešanās LPSR ir nevēlama.[209] 1955. gada 12. augustā Izmailovs nosūta Pļetņovam vēl vienu vēstuli, kurā norāda, ja gadījumā tomēr tiks pieņemts lēmums par Duļbinska pirmstermiņa atbrīvošanu, viņš ir jāatstāj nometinājumā, tālu prom no Latvijas, jo Duļbinska atgriešanās Latvijā joprojām ir nevēlama.[210]

---

[204] Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918 - 1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996. 323. lpp.

[205] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj.,186. lp.

[206] Комиссия Прокуратуры-МВД-КГБ СССР "по пересмотру дел на лиц, осужденных за контрреволюционные преступления и находящихся в лагерях, колониях, тюрьмах и в ссылке на поселении". Sk. plašāk, piemēram, Лавинская, Ольга. "Документы прокуратуры о процессе реабилитации жертв политических репрессий в 1954–1956 гг." *Отечественные архивы*, № 3, 2007, с. 38–46. Pieejams: http://rabkrin.org/dokumentyi-prokuraturyi-o-protsesse-rea/

[207] Jakovs Pļetņovs (*Яков Алексееви Плетнёв*) vienlaikus ar komisijas sekretariāta vadību bija PSRS VDK 10. daļas, kas bija atbildīga par arhīvu un operatīvo uzskaiti, priekšnieks no 1954. gada 17. marta līdz 1959. gada 11. jūlijam. Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности 1941–1954.* Москва: Мемориал, 2010, с. 695–696. Pieejams: http://www.memo.ru/uploads/files/845.pdf

[208] *Владимир Александрович Измайлов.*

[209] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 165. lp.

[210] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 166. lp.

Visbeidzot, arī RLP pilnvarotā LPSR Eduarda Kokara-Tropa[211] parakstītajā un viņa vietnieka Aleksandrova sagatavotajā vēstulē 1979. gada 16. novembrī LPSR prokuratūrai rakstīts, ka Duļbinskis Latvijā ir atgriezies 1955. gadā.[212] Šajā vēstulē arī lasāms, ka "pēc atgriešanās Duļbinskis uzstājies ar pretpadomju sprediķi", un tāpēc

> "pēc vietējo varas iestāžu lūguma Ģenerālprokurors noprotestē lēmumu par Duļbinska pirmstermiņa atbrīvošanu no ieslodzījuma, 1957. gada martā viņu no jauna apcietina, un viņš atrodas ieslodzījumā līdz 1958. gada novembrim".[213]

Arī pēc otrreizējās atbrīvošanas Duļbinskim līdz pat 1964. gadam bija aizliegts atgriezties Latvijā.[214] Šajā laikā viņš dzīvo blakus LPSR administratīvajai robežai – vispirms tieši otrpus Daugavai Drujā, Baltkrievijas PSR, pēc tam okupētās Latvijas Abrenē jeb Pitalovā KPFSR. Pēc atgriešanās LPSR viņš dzīvo tēva mājās Viļakā un strādā lauku brigādē. Kā raksta pats Duļbinskis 1966. gadā,[215] viņam ļauts dzīvot pie baznīcas, taču pildīt savus bīskapa pienākumus vai pat kalpot baznīcā viņam ir aizliegts. Pēc Stroda nāves no 1960. līdz 1962. gadam Duļbinskis raksta lūgumus par savu reabilitāciju, kā arī lūdz atļauju uzņemties Latvijas katoļu baznīcas vadību, kā to ir gribējis Strods, taču

---

[211] Eduards Kokars-Trops dzimis Madonas rajona Barkavas pagasta Murmastienes ciemā. Vecāki bijuši zemnieki. Beidzis Varakļānu vidusskolu, mācījies Madonas pedagoģiskajā skolā, pēc tam studējis žurnālistiku. Strādājis skolās, vadījis Gulbenes rajona kultūras nodaļu, Jaungulbenes lauku mehanizācijas skolas VĻKJS sekretārs, bijis lektors jautājumā par padomju tiesībām apziņas brīvības sakarā. "Apziņas brīvība un valsts", *Dzimtenes Balss*, 1978, 14. decembris, iepriekš uzvārds arī vienīgi kā Kokars, piemēram, Barkavas pagasta valde izsludina par nederīgu nozaudēto karaklausības apliecību, ko Rēzeknes kara apriņķa pārvalde izdevusi Edvardam Alekša dēlam Kokaram-Tropam 1928. gada 17. augustā. *Valdības Vēstnesis,* Nr. 295, 1934, 31. decembris, Rēzeknes apriņķa Varakļānu iecirkņa policijas priekšnieks izsludina par nederīgu Latvijas iekšzemes pasi, kas izdota no Barkavas pagasta valdes 1923. gada 15. septembrī Nr. 1844 uz Eduarda Alekša dēla Kokara vārda, *Valdības Vēstnesis,* Nr. 44, 1927, 24. februāris. *Red. piez.*

[212] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 198. lp.

[213] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 198. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[214] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 198. lp.

[215] Atbilstoši Cakula ziņām – 1965. gadā. Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918–1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996. 323. lpp.

viņa lūgumi tiek noraidīti.[216] 1977. gadā viņš vēlreiz raksta lūgumu par lietas pārsūdzību un reabilitāciju un atļauju pildīt savus bīskapa pienākumus LPSR Augstākas Padomes Prezidija priekšsēdētājam, 1979. gadā, kā jau minēts iepriekš, – PSRS Ģenerālprokuroram, taču viņam tiek atteikts. 1979. gada novembrī, pamatojoties uz Duļbinska iesniegumu, viņa lietā tiek veikta papildu izmeklēšana un gala slēdzienā 1979. gada 18. decembrī secināts, ka viņš "pie kriminālatbildības saukts pamatoti un nav reabilitējams". Tiesa, vienlaikus tiek norādīts, ka krimināllietas daļa, kas attiecas

> "uz pretpadomju propagandu pēc Vācijas kapitulācijas un kriminālnoziedznieka slēpšanu, ir pārtraucama".[217]

Duļbinski reabilitē tikai 1988. gada 20. decembrī, taču, kā raksta Cakuls,

> "bīskapam bija jau 82 gadi, palīgbīskapa pienākumus pildīt viņš vairs nevarēja".[218]

Lūgumus par iespēju Duļbinskim atgriezties Latvijā vairākkārt rakstījis gan bīskaps Strods, gan pēc Stroda nāves – uz laiku Rīgas arhidiecēzes administratora amatu ieņēmušais bijušais Rēzeknes draudzes prāvests, prelāts Julijans Začests (1914–2004), taču vienmēr sekojis atteikums.[219] Strods Duļbinskī redzēja savu pēcteci, un Začests – Rīgas diecēzes apustulisko administratoru, jo Duļbinskis bija pēdējais kanoniski ordinētais bīskaps. Arī padomju varai, kura pēc Springoviča nāves plānoja Rīgas diecēzes pakļaušanu tiešai RKLP pilnvarotā vadībai,[220] viņš bija nevēlams tā paša iemesla dēļ.

---

[216] Пастор, Владимир. "Альфонс Пастор прелат Апостольского престола", ч. 2, *Проза.ру*. Pieejams: https://www.proza.ru/2016/01/01/746

[217] LVA, 1986. f., 2. apr., 5360. l., 1. sēj., 355. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[218] Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918–1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996, 323. lpp.

[219] LVA, 1448. f., 1. apr., 162. l., 3.–4. lp.

[220] Sk. Strods, Heinrihs. *Latvijas Romas katoļu baznīcas vēsture (1075–1995)*. Rīga: [b. i.], 1996. Šajā kontekstā vērtējamas arī pusgadu pēc Antonija Springoviča nāves publicētās viņa brāļa dēla Zigmunda Springoviča (Balevica) rakstu kopas "Melnās sutanas ēnā" (*Cīņa*, 1959, 26., 27., 28., 29. maijs) un "Rīgas Romas katoļu metropolīta kūrijas namā" (*Cīņa*, 1959, 17., 18., 19. jūnijs), priekšlasījums ""Klusējošā baznīca" un sirdsapziņas brīvība", kā arī cita līdzīga publiska viedokļa paušana.

1962. gada 15. novembrī LPSR varas iestāžu spiediena rezultātā Julijans Začests nozīmēja par savu ģenerālvikāru faktisko Rīgas diecēzes pārvaldītāju Julijanu Vaivodu, Rīgas Svētā Jēkaba katedrāles prāvestu.

Runājot par notikumiem laikposmā no 1949. līdz 1953. gadam, jāpiemin vēl viens arests, kurš, manuprāt, arī bija daļa no VDM, vēlāk VDK, spēles: tā ir Svētā Krēsla galma prelāta, bijušā Valsts zemes bankas padomes locekļa, 2., 3. un 4. Saeimas deputāta Alfona Pastora, kurš bijis tuvs Antonija Springoviča draugs, apcietināšana. Viņu 1950. gada 17. decembrī apcietina jau iepriekš pieminētais apakšpulkvedis Josifs Ļihoļets un pratina izmeklētājs Soldatovs, viens no tiem izmeklētājiem, kas pratināja arī Duļbinski. No Pastora atmiņām varam uzzināt par Soldatova pratināšanas metodēm: nogurdinošas 13 līdz 17 stundu garas pratināšanas, kad pratinātais vairs nesaprot, kas notiek, "jūtas kā miglā", reizēm krīt bezsamaņā un tādu pratināšanu beigās paraksta protokolu, pat nesaprotot, ko teicis un kas protokolā ierakstīts.[221] Līdzīgi kā Duļbinskim, arī Pastoram inkriminēja aktīvu darbību pretpadomju organizācijās pirmskara Latvijā, un tieši tāpat kā Duļbinska gadījumā izmeklētājus interesēja Springoviča sakari ar Vatikānu.

Sevišķajā apspriedē Pastora lieta tika izskatīta 1951. gada 26. maijā. Viņu tiesāja atbilstoši KPFSR Kriminālkodeksa 58.[3], 58.[4] pantam un 58.[10] panta otrajai daļai, nosakot desmit gadus labošanas darbu nometnē. 28. maijā arī viņš, tāpat kā Duļbinskis, nonāk *Minlagā*.[222]

Domājot par Springoviču, manuprāt, ar Duļbinska un Pastora arestiem valsts drošības iestādes panāca divus mērķus: pirmkārt, ļāva saprast, ka arī metropolītu var piemeklēt viņa palīgbīskapa un tuva drauga liktenis, otrkārt, izolēja viņu no cilvēkiem, kuriem viņš uzticējās. Pēc šiem arestiem manipulēt ar viņu, tāpat kā ar bīskapu Strodu, jau bija daudz vieglāk.

---

[221] Пастор, Владимир. "Альфонс Пастор прелат Апостольского престола", ч. 1, *Проза.ру.* Pieejams: https://www.proza.ru/2015/12/31/1161

[222] Пастор, Владимир. "Альфонс Пастор прелат Апостольского престола", ч. 1, *Проза.ру.* Pieejams: https://www.proza.ru/2015/12/31/1161

Duļbinska un arī Pastora arestos pilnvarotā Restberga līdzdalība atklāti neparādās, lai gan pamatoti pieļaut, ka arī viņa rīcībā nonāca un tālāk drošības iestādēm tika nodota šos un citus garīdzniekus kompromitējoša informācija, bet bīskapa Stroda piespiešanā pieņemt padomju varas nosacījumu kā vienīgo iespēju viņa apstiprināšanai Rīgas diecēzes administratora amatā 1959. gadā Restberga loma ir nozīmīga. To pašu var teikt par Proleta Liepas lomu Julijana Vaivoda iecelšanā par Rīgas metropolijas apustuliskā administratora ģenerālvikāru 1962. gadā. Par to liecina vairāki dokumenti, kas glabājas pilnvarotā arhīvā. Minēto gadījumu analizēšu turpmākajā pētījumā.

Pēc Springoviča nāves Strods, atsaucoties uz to, ka 1958. gada 4. februārī pāvests Pijs XII (1876–1958, amatā no 1939. gada 2. marta) ar savu dekrētu iecēlis viņu par Rīgas diecēzes apustulisko administratoru, vairākkārt vēršas ar lūgumu gan pie LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja Viļa Lāča (1904–1966) un viņa vietnieka Eduarda Berklava, gan pie LKP CK pirmā sekretāra Jāņa Kalnbērziņa, gan pie PSKP CK pirmā sekretāra Ņikitas Hruščova ar lūgumu apstiprināt viņa iecelšanu.[223] Kopš viņa iecelšanas ir pagājis gads, kad 1959. gada 5. janvārī ar viņu tiekas Berklavs, kuram Lācis uzticējis pārraudzīt ar reliģiju saistītos jautājumus un kurš norāda, ka Stroda apstiprināšana amatā ir atkarīga no tā, kā uz to skatīsies republikas vadība, jo Vatikāna viedoklis nav obligāti jāievēro. Sarunas gaitā Berklavs uzsver, ka Strods nav pietiekami aktīvi iesaistījies cīņā par mieru.[224] Pēc tikšanās ar Berklavu Strods 10. februārī pārsūta Berklavam savu miera konferencēs nolasīto referātu kopijas, taču Berklava pozīcija vēl aizvien ir noraidoša. Rezolūcijā, kas adresēta Restbergam, Berklavs raksta:

[223] LVA, 1448. f., 1. apr., 11. l., 2.–3., 14. 17. lp.; LVA, 1448. f., 1. apr., 83. l., 8.–19., 68.–84. lp.
[224] Saruna atstāstīta RKLP pilnvarotā LPSR atskaitē RKLP par darbu 1958. gada otrajā pusgadā. Sk. LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 1294. l., 25. lp.

> "Kas attiecas uz atzīšanu, tad viss ir pa vecam, jo pāvests turpina ignorēt padomju iestādes, padomju republikās (Kijeva) bez to ziņas ieceļot amatos."[225]

Arī uz Kalnbērziņam adresētās vēstules, kuru Strods nosūtījis vienā laikā ar iepriekš minēto vēstuli, ir Berklava rezolūcija, kas ir atkal adresēta Restbergam:

> "Lūdzu vēlreiz darīt zināmu bīskapam Strodam, ka viedokli, kuru es viņam pateicu, pilnā mērā atbalsta LPSR vadība un LKP CK vadība. Atzīšana vai nē jaunajā amatā galvenokārt būs atkarīga no bīskapa Stroda nostājas un praktiskā darba mūsu sarunas garā. Neviens jau nenoliedz, ka kaut ko jau viņš miera labā ir darījis, bet mēs vēlamies vairāk, – konkrētāk atmaskot kara kurinātājus."[226]

Visbeidzot Stroda "pāraudzināšanā" ar Restberga starpniecību iesaistās arī RKLP priekšsēdētājs Aleksejs Puzins, 23. martā nosūtot LPSR MP priekšsēdētājam Vilim Lācim dokumentu ar nosaukumu *Paskaidrojums bīskapam Pēterim Strodam*. Uz šā dokumenta ir lakoniska Lāča norāde Berklavam: "Priekšlikumam piekrītu." Maskavā izstrādātais paskaidrojums paredz, ka LPSR valdība un RKLP var pieļaut Stroda atrašanos Rīgas diecēzes apustuliskā administratora amatā vienīgi tad, ja bīskaps izpildīs trīs nosacījumus:

> "[..] a) ja viņš reāli apliecinās savu lojalitāti Padomju valstij, ievēros likumus un noteikumus par reliģiskajiem kultiem, kurus noteikušas padomju valsts iestādes; b) ja viņš pieprasīs šo noteikumu ievērošanu arī no visiem Romas katoļu baznīcas kalpotājiem LPSR un atzīs šo noteikumu pārkāpumu no viena vai otra baznīcas kalpotāja puses kā rīcību, kas nav savienojama ar šāda kalpotāja atrašanos baznīcas amatā; c) ja viņš reāli piedalīsies cīņā par mieru un atomieroču aizliegšanu, kā arī veicinās citu Romas katoļu baznīcas darbinieku iesaistīšanos miera piekritēju kustībā. Gadījumā, ja bīskaps Pēteris Strods pieļaus no savas puses rīcību, kas pārkāps augstāk minētos noteikumus, neatkarīgi no tā, vai viņš to darīs pēc savas gribas vai pēc kāda cita norādījuma, viņam tiks atņemtas tiesības pildīt Romas katoļu baznīcas administratora funkcijas LPSR."[227]

---

[225] LVA, 1448. f., 1. apr., 83. l., 20. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[226] LVA, 1448. f., 1. apr., 83. l., 68. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[227] LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 1294. l., 59.–61. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

Lai nepieļautu Rīgas diecēzes iznīcināšanu, Strods ir spiests šos noteikumus pieņemt.

2.2. Valerijana Zondaka un Henrika Tropa lieta[228]

Valerijana Zondaka un Henrika Tropa lietu atspoguļoju LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējumā, izmantojot RKLP pilnvarotā LPSR arhīvā esošos dokumentus, kā arī sekundāro literatūru par šo gadījumu.[229] Šajā apskatā vēlreiz vēlos atgriezties pie šā gadījuma, šoreiz galvenokārt vēršot uzmanību uz materiāliem no Zondaka un Tropa krimināllietām.[230] Jāatzīmē, ka krimināllietā ir vairāki dokumenti, kuru satura paskaidrošanai būtu nepieciešami VDK arhīva, arī tās daļas, kas atrodas Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra (TSDC) rīcībā, materiāli. Diemžēl pagaidām, arī veicot zinātnisko izpēti LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijā, pieeja TSDC materiāliem ir liegta, tāpēc daži mani turpmāk izvirzītie pieņēmumi ir radušies, vienīgi salīdzinot vairākas krimināllietas, nevis balstoties uz dokumentos apstiprinātiem faktiem. Tāpat jāpiebilst, ka arī krimināllietas neatspoguļo pilnībā īstenībai atbilstošus faktus, jo pastāv varbūtība, ko apliecina citi avoti, ka tajās minētie fakti un liecības ir falsificēti vai vismaz atspoguļoti tādā veidā, lai panāktu procesa virzītāju mērķi.

Valerijana Zondaka un Henrika Tropa krimināllieta rāda, ka valsts drošības struktūras arī pēc PSRS pirmo personu nomaiņas saglabā savas pozīcijas un darba metodes. Zondaku arestēja 1953. gada 3. februārī, tātad mēnesi pirms Staļina nāves.[231] Tropu

---

[228] Lai nerastos pārpratumi, šeit vārdu "lieta" lietoju nevis juridiskā, bet fenomenoloģiskā nozīmē, apzīmējot gadījumu vai notikumu kopumu.

[229] Sk. Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 185.–192. lpp.

[230] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l. Lieta sastāv no diviem sējumiem un uzraudzības lietas.

[231] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 1. sēj., 7. lp.

arestē nedaudz vēlāk – 17. februārī.[232] Galīgais slēdziens lietā sagatavots 10. augustā.[233] Tiesas process norit 25. septembrī[234] – jau Hruščova laika sākumā. Zondaku un Tropu tiesāja LPSR IeM Kara tribunāls. Lietā atrodama izziņa, ka Zondaka un Tropa arestu ir sankcionējis PSRS Valsts drošības ministra vietnieks ģenerālleitnants Boriss Obručņikovs (1905–1988)[235].[236] Tribunāls piesprieda Zondakam 25 gadus atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1] panta pirmajai daļai un 58.[10] pantam, Tropam – 10 gadus atbilstoši 58.[1] panta pirmajai daļai un 58.[4] pantam.

1953. gada 27. septembrī Valerijans Zondaks savā kasācijas lūgumā Lietuvas pierobežas apgabala IeM Kara tribunālam, kuru advokāts iesniedz 20. oktobrī,[237] raksta:

> "Esmu tagad 45 gadus vecs. Un 25 gadus ilgais sods turpināsies līdz manas dzīves beigām. Tā man nav tagad ne mazāko cerību tikt reiz brīvībā."[238]

1954. gada 16. septembrī Zondaka kasācijas lūgums tiek noraidīts.[239]

1954. gada 12. decembrī Zondaks raksta RKLP priekšsēdētājam Poļanskim. Aprakstot savu situāciju nometnē, kā arī bēdājoties par savas vecās mātes likteni, Zondaks uzsver, ka

> "bez Jums mani, kā kulta kalpotāju, neviens neapžēlos, un man būs jāiet bojā nometnē. Tikai Jūs, kā atbildīgais par reliģisko kultu lietām mūsu Valstī, varat mani glābt. Pateicoties Jūsu vārdam par labu man, es varu tikt glābts."[240]

---

[232] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 1. sēj., 160. lp.
[233] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 63.–64. lp.
[234] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 68.–71. lp.
[235] *Борис Павлович Обручников.*
[236] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 86.–87. lp.
[237] Dokumentā minēts advokāts *Булинь* krievu valodā bez iniciāļiem, visticamāk, tā ir LPSR Advokātu kolēģijas prezidija priekšsēdētaja vietniece 1959. gadā M. Buliņa, advokāte ar šādu uzvārdu arī 1961. gada 18. Kurzemes policijas bataljona prāvā. *Laiks,* 1994, 3. augusts, 8. lpp.
[238] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 276. lp.
[239] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 306.–310. lp.
[240] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 315. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

1955. gada 19. jūnijā seko Zondaka sūdzība PSRS Ģenerālprokuroram.[241] Pie šīs sūdzības atgriezīšos nedaudz vēlāk.

1956. gada 21. jūnijā PSRS Augstākās Padomes Prezidija komisija pieņem lēmumu samazināt Zondaka soda termiņu līdz pieciem gadiem, un viņš tiek atbrīvots no apcietinājuma 1956. gada 17. jūlijā. Zondaks atgriežas Latvijas teritorijā un sāk pildīt Asūnes draudzes prāvesta pienākumus, taču saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1957. gada 11. maija lēmumu Zondaka soda termiņš vēlreiz mainīts, šoreiz pagarinot to līdz desmit gadiem,[242] tādēļ Zondaks no jauna 15. jūnijā tiek arestēts un nonāk apcietinājumā, kur viņš atrodas līdz 1960. gada 5. septembrim.

Trops ieslodzījumā atradās no 1953. gada 27. februāra līdz 1956. gada 27. jūnijam.

Ievērojot to, ka publiski pausts viedoklis, ka kriminālietā un citos man diemžēl nepieejamos avotos pieejama informācija, kas liecina par Zondaka un Tropa iespējamo sadarbību ar VDM, vēlāk VDK,[243] uzskatu par nepieciešamu minēto informāciju analizēt, izmantojot publiski pieejamos avotus. Zondaka un Tropa kriminālietā patiešām atrodamas izziņas, kas apliecina, ka aģents "Annuss" ir Valerijans Zondaks,[244] bet aģents "Aleksejevs" ir Henriks Trops.[245] Izziņā par "Annusu" teikts, ka viņš savervēts 1940. gadā, kad strādāja par skolotāju Aglonas ģimnāzijā,[246] taču piekritis sadarboties "ārkārtīgi negribīgi un drīzumā no sadarbības sācis atteikties".[247] Lietā ir pievienota ziņotāja "Annusa" atteikšanās vēstule 1940. gada 24. septembrī, kurā viņš raksta:

---

[241] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 321. lp.
[242] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 1. sēj., 324. lp.
[243] Turčinskis, Zigmārs. "Katoļu baznīca un čekas operācija "Lursen-S"", *Latvijas Avīze*, 2016, 13. marts.
[244] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj. 88.–89. lp.
[245] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj. 92.–93. lp.
[246] Dokumentā nav minēts, taču saskaņā ar Jāņa Cakuļa publicēto izziņu, Zondaks strādājis par skolotāju Aglonas zēnu ģimnāzijā līdz 1940. gada 27. septembrim, pēc tam no darba aizgājis un kalpojis par prāvestu Raipoles draudzē. Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918–1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996. 326. lpp.
[247] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 88. lp.

> "Esmu uzņēmies tādu pienākumu, kurš nav manos spēkos. Katru dienu man jāpārdzīvo mokas, ka es esmu tas, kuram vajag kaut kā pieķerties pie saviem pazīstamiem. Tādās mokās es ilgāk dzīvot nevaru. Tāpēc ar šo dienu, 1940. gada 24. septembri es atsakos no politiskā darba – ziņu sniegšanas. [..] Ja mani skolas darbam, neiemaisot politiku, nevarat izmantot, tad es arī esmu ar mieru no skolas darba atteikties."[248]

Dažas dienas vēlāk 27. septembrī Zondaks no darba skolā patiešām aiziet. Jādomā, ka tā viņam ir bijusi grūta izvēle, jo skolotāja darbu viņš uzskatīja par savu aicinājumu un, kā var spriest no dažu bijušo Aglonas ģimnāzistu teiktā, bijis lielisks skolotājs, pilns jaunu ideju un audzēkņiem ļoti paticis. Taču atteikšanās neko nenozīmē, un, atjaunojoties padomju varai, viņš tiek uzrunāts atkal. Šoreiz viņa atteikšanās ir kategoriska. Tas notiek laikā no 1946. līdz 1950. gadam, kad Zondaks jau ir profesors Rīgas Romas katoļu garīgajā seminārā, un, kā rakstīts izziņā:

> "[..] jau pirmajā tikšanās reizē viņš no turpmākās sadarbības ar VDK iestādēm sāka kategoriski atteikties, skaidrojot, ka tā ir nesavienojama ar viņa kā reliģiskā kulta kalpotāja stāvokli. Būdams katoļu baznīcas autoritāte un pietuvināts metropolītam Springovičam, viņš atklājās saviem kolēģiem un nostājās uz divkosīga ceļa",[249]

respektīvi, kļuva par t. s. dubultaģentu. Izziņas noslēgumā norādīts, ka, pildot Springoviča norādījumus, "Zondaks zināja un praktiski piedalījās palīdzības sniegšanā" priesterim Šļahotam, kā arī jau ilgstoši meklēja iespējas nodibināt nelegālus sakarus ar Vatikānu.[250]

Domāju, ka šī izziņa neļauj mums uzskatīt Zondaku par aģentu, kas apzināti un aktīvi iesaistījies iepriekš minētajā VDM, vēlāk VDK spēlē ar ārzemju izlūkdienestiem *Lursen-S* epizodē ar Romas katoļu baznīcas vadības autoritātes kā veiksmīga piesega izmantošanu padomju izlūka ar segvārdu "Lists" darbības nodrošināšanai ārzemēs, kā to apraksta avotos.[251]

---

[248] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 90. lp.
[249] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 88. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[250] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 89. lp.
[251] Turčinskis, Zigmārs. "Katoļu baznīca un čekas operācija "Lursen-S"", *Latvijas Avīze*, 2016, 13. marts.

Citēšu arī fragmentu no PSRS Galvenās kara prokuratūras galvenā kara prokurora vietnieka justīcijas pulkveža Borisa Viktorova[252] (1916–1993) vēstules PSRS VDK Izmeklēšanas pārvaldes priekšniekam justīcijas ģenerālmajoram Mihailam Maļarovam[253] (1909–1984) 1956. gada 26. janvārī:

> "[..] notiesātais Zondaks līdz arestam arī bija VDK iestāžu neoficiālais darbinieks, un par šo jautājumu ir liels operatīvais materiāls, ar kuru viņam nebija iespējas iepazīties."[254]

Par to, kāds ir šis materiāls un uz kuru periodu attiecas, nav iespējams spriest, taču, ja arī Zondakam nebija iespējas ar to iepazīties, var pieņemt, ka tie nebija viņa ziņojumi, jo šādā gadījumā tā saturs viņam būtu jāzina. Citu tiešu norāžu par Zondaka aģenta darbu lietā nav.

No izziņas par Tropa kā aģenta "Aleksejeva" darbību var uzzināt, ka viņš savervēts 1945. gadā un viņa piespiešanai kļūt par ziņotāju tika izmantoti kompromitējošie materiāli par viņa aktīvo darbību katoļu sabiedriskajās organizācijās un politiskajās partijās, kā arī publikācijas presē divdesmitā gadsimta divdesmitajos līdz četrdesmitajos gados, ko definēja kā pretpadomju darbību un propagandu. Viena no apsūdzības epizodēm bija arī nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas režīma atbalstīšana.[255] Par šādiem noziegumiem draudēja pat 25 gadu apcietinājums. Izziņā teikts, ka sadarbībai Trops piekritis

> "ar nevēlēšanos. Darba periodā nekādus materiālus nav devis un jau no pirmajām vervēšanas dienām nostājies uz divkosības ceļa."[256]

Zondaka un Tropa uzraudzības lietā atrodama arī LPSR VDM 4. daļas 1. nodaļas priekšnieka, jau vairākkārt pieminētā apakšpulkveža Ļihoļeta 1953. gada 8. aprīlī ar roku rakstīta izziņa par VDM aģentu "Aleksejevu", kuru citēšu pilnībā:

---

[252] *Борис Алексеевич Викторов.*
[253] *Михаил Петрович Маляров.*
[254] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 313. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[255] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 92. lp.
[256] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 92. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

> "Aļeksejevs ar divkosīgu mērķi satikās ar VDM orgāniem līdz 1951. gada jūlija mēnesim, tomēr nekādus materiālus par katoļu garīdzniecības pretpadomju darbību nedeva un noslēpa savu personisko nodomu par nelegālu bēgšanu uz ārzemēm un personas, kuras viņu uz to kūdīja – metropolītu Springoviču un Zondaku."[257]

Atgādināšu, ka Trops savu saistību ar VDK pats ir aprakstījis savā grāmatā *Latvijas Romas katoļu baznīca komunisma gados, 1940–1990*.

No izziņas par Tropa sadarbību ar drošības iestādēm iespējams secināt vairākas lietas. Pirmkārt, kas attiecas uz viņu pašu, tad viņš, tieši tāpat kā Zondaks, kā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējuma aprakstā pieminētais luteriskās Baznīcas mācītājs Arturs Siļķe[258] un kā iepriekšējā nodaļā pieminētais Jāzeps Gaiļevičs VDK dokumentos tiek apzīmēts ar krievu valodas vārdu *двурушник*. Latviski šo vārdu parasti tulko kā "dubultaģents", taču minētais tulkojums neatsedz nievājošo un arī naidīgo attieksmi, kas piemīt oriģinālajam krievu vārdam un kas nedaudz atklājas citā iespējamā tulkojumā – "divkosis". Lasot kriminālliet as, rodas iespaids, ka gan Zondakam, gan Tropam viņiem izvirzīto apsūdzības epizožu sarakstā iztrūkst vienas, izmeklētāju acīs, iespējams, vissvarīgākās – apcietinātais ir šāds "двурушник".

Vienā no kriminālliet ām, ar kurām iepazinos, atrodams dokuments, no kura secināms, ka tās lietas, kurās parādījās kāda saistība ar ziņotājiem, netika publiskotas, respektīvi, tās nenonāca līdz tiesai vai tribunālam, bet tās izskatīja VDM Sevišķā apspriede, uz kuras sēdēm ne pats apsūdzētais, ne liecinieki netika pieaicināti. Dokumentā, kas rakstīts 1949. gada februārī un adresēts PSRS VDM Sevišķās apspriedes sekretariāta priekšniekam ģenerālmajoram Anatolijam Esaulovam un ko parakstījis LPSR valsts drošības ministra vietnieks Jānis Vēvers, teikts:

---

[257] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj. 94. lp.

[258] Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 160.–161. lpp.

> "[..] lūdzu lietu izskatīt PSRS VDM Sevišķajā apspriedē sekojošu iemeslu dēļ:
>
> 1. Lietā ir virkne materiālu, kas stāsta par mūsu orgānu aģentūras un operatīvā darba metodēm, par šo metožu atšifrēšanu no dubultaģentu [divkošu][259] puses, ko izskatīt tiesā nav noderīgi.
>
> 2. Atsevišķas personas, kā tās, kuras iesaistītas lietā, tā arī tās, kuras zina par apsūdzētā noziedzīgo pretpadomju darbību, nav pratinātas operatīvu apsvērumu dēļ."[260]

Šāda prakse attiecās uz vairākām garīdznieku krimināllietām, kuras izskatīja Sevišķā apspriede, piemēram, uz iepriekš aprakstīto Duļbinska krimināllietu. Tāpēc ir neparasti, ka Zondaka un Tropa lietā minētā dokumenta 1. punkts tiek pārkāpts un tiek publiskota informācija par VDK aģentūras darbu. Iespējams, ka iemesls meklējams situācijā ap Sevišķo apspriedi laikā, kad tiesāja Zondaku un Tropu. Viņu lietu nācās nosūtīt steigā, un tāpēc tajā parādījās dokumenti, kuriem tur nevajadzēja būt. Tikpat labi iemesls šādai valsts drošības iestāžu rīcībai varēja būt cits – diskreditēt konkrētās personas. Jānorāda, ka visi nosauktie garīdznieki bijuši dubultaģenti, kurus vieno arī apsūdzības pants: KPFSR Krimināl kodeksa 58.[1] panta pirmā daļa, kas paredz ieslodzījumu no desmit gadiem līdz pat bargākajam soda mēram – nāves sodam (to atjaunoja 1951. gadā), vai arī atsevišķos gadījumos KPFSR Krimināl kodeksa 121. pants – par neatļautu ziņu izpaušanu. Piemēram, persona notiesāta uz trim gadiem par to, ka tūlīt pēc savervēšanas publiskojusi pašu vervēšanas faktu un tālāk nekāda sadarbība ar drošības iestādēm nav notikusi, respektīvi, šī persona pat nav darbojusies kā dubultaģents. Taču, atklājot valsts drošības iestāžu darbinieku izmantoto vervēšanas metodi, persona bija veikusi noziegumu, tādēļ tikusi notiesāta.[261]

Tāpat Tropa izziņā rakstītais rāda, ka, iespējams, par daudziem garīdzniekiem, kuri bija dažādu sabiedrisko vai politisko partiju biedri vai citādi aktīvi darbojušies neatkarīgās Latvijas laikā vai kuri kaut vai

---

[259] Dokumentā lietots arī krievu vārdu salikums *агенты-двурушники*, kas arī tulkojams kā "dubultaģenti".
[260] LVA, 1986. f., 2. apr., 6141. l., 2. sēj., 33. lp.
[261] LVA, 1986. f., 9021. l., 18. lp.

sprediķos bija izrādījuši pretpadomju nostāju nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, varēja un droši vien bija savākts kompromitējošais materiāls, ko bija iespējams izmantot viņu vervēšanai. Līdz ar to arī valsts drošības iestāžu aģentu patiesais skaits garīdzniecības vidū varēja būt diezgan ievērojams. Taču līdz šim no manis aplūkotajām kriminālllietām redzams, ka spēkā ir iepriekš minētās Vēvera vēstules 2. punkts, proti, šo personu identitāte tiek slēpta aiz formālas frāzes, ka viņu pratināšana vai liecināšana nav vēlama "operatīvu apsvērumu dēļ". Tomēr arī šī frāze varēja tikt attiecināta ne tikai uz aģenta identitātes aizsardzību. Pastāv liela varbūtības pakāpe, ka sarakstos varēja nokļūt arī cilvēki, ar kuriem aģents ir cieši saistīts, un šā iemesla dēļ viņa aģenta darbs varēja tikt apdraudēts. Tikpat labi iespējams, ka sarakstā varēja ierakstīt tās personas, kuru sakarā konkrētās kriminālllietas izmeklēšanas laikā tika veikts operatīvais darbs, piemēram, Zondaka un Tropa lietā šādi saraksti ir vairāki.[262] Vienā no tiem lasāms Springoviča vārds, proti, "operatīvu apsvērumu dēļ viņu pratināt nav iespējams".[263] Tajā pašā laikā saskaņā ar citu dokumentu 1953. gada 26. maijā LPSR IeM 3. izmeklēšanas nodaļas priekšnieka vietnieks, kapteinis Berkovičs, iepazinies ar Valerijana Zondaka un Henrika Tropa kriminālllietas materiāliem, secina, ka

> "lietas materiāli kompromitē metropolītu Springoviču. Ņemot vērā, ka materiālu, lai Springoviču sauktu pie atbildības vienā lietā ar Zondaku un Tropu, nepietiek, saskaņā ar KPFSR Kriminālprocesa kodeksa 117. pantu nolemj: materiālus par Springoviču izdalīt atsevišķā lietvedībā un turpināt izmeklēšanu."[264]

Zondaks savā 1955. gada 19. jūnija sūdzībā PSRS Ģenerālprokuroram plaši apraksta notikumu ar Henrika Tropa nenotikušo bēgšanu uz Zviedriju un vēstuli Vatikānam 1952. gadā. Lasot to, var labāk saprast, kāda atmosfēra valdīja sabiedrībā pēc Otrā pasaules kara un kādu ētisko dilemmu priekšā atradās arī tie cilvēki, kurus ar apcietināšanas un fiziskas izrēķināšanās draudu palīdzību spieda sadarboties ar okupācijas valsts drošības iestādēm. Ne visiem

[262] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 105.–106. lp.
[263] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 105. lp.
[264] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 41. lp.

pietika spēka atteikties. Zondaka stāsts parāda arī citas VDK darba metodes.

> "No 1945. līdz 1951. gadam katoļu garīdzniekus Latvijas PSR sistemātiski apcietināja. Katrs katoļu garīdznieks Rīgas metropolijā gaidīja, kad pienāks viņa aresta kārta. Viens gaidīja mierīgi, cits ļoti nervozēja. Tā arī manu biedru Henriku Tropu valsts drošības orgāni daudzas reizes sauca uz pratināšanām, kur viņam draudēja ar arestu. Tādi draudi no valsts drošības orgānu puses noveda viņu līdz nervu uzbudinājumam, un viņš bija gatavs bēgt vienalga kur, lai tikai izglābtos no aresta. Tādos apstākļos viņš lūdza mani iepazīstināt ar juriskonsultu Suščiju[265] Mihailu.
>
> Pēc tam, kad sākās pārrunas ar Suščiju, aina mainījās. Suščijs ar Tropa nosūtīšanu uz ārzemēm nesteidzās un pārrunas ievilkās uz ļoti ilgu laiku. Valsts drošības orgāni tūlīt pat, pēc tam, kad sākās pārrunas ar Suščiju, pārtrauca izsaukt uz pratināšanām kā Tropu, tā arī mani. Turklāt Suščijs ne reizi vien jau iepriekš zināja teikt, kurus garīdzniekus arestēs. No tā mums kļuva skaidrs, ka Suščijs ir valsts drošības orgānu darbinieks un patiesībā viņš nemaz netaisās Tropu Henriku nogādāt ārzemēs, bet tikai provocē uz šo noziegumu. Taču, neskatoties uz to, ne es, ne Trops sakarus ar Suščiju nepārtraucām, tāpēc, ka tas mums bija izdevīgi: a) valsts drošības orgāni mūs nesauca uz pratināšanām un, b) tā kā Tropam draudēja arests, tad ar to viņš cerēja arestu novilcināt. Un beigās, kad Suščijs pieprasīja, lai Trops brauktu uz ārzemēm, viņš no braukšanas atteicās."[266]

Te jāatzīmē, ka šis Zondaka apgalvojums ir pretrunā ar oficiālo, paša Tropa apgalvoto, kā arī ar ārsta izziņām apstiprināto versiju par pēkšņu slimību. Atgriežoties pie stāsta par Suščiju, svarīgs ir vēl kāds Zondaka apgalvojums:

> "Turklāt tiesā visa apsūdzība balstījās tikai uz maniem un Tropa vārdiem. Nebija nekādu liecinieku, ne pierādījumu, ka vispār bija kaut kāda gatavošanās doties uz ārzemēm. Tieši tāpat ne tiesā, ne pratināšanā nebija Suščija. Ja viņš būtu bijis kaut kāds valsts noziedznieks, tad pirmām kārtām viņam nāktos stāties tiesas priekšā.

---

[265] Krievu valodā *Сущий*. Arī viņš bija viens no tiem, kuri Zondaka lietā neparādās "operatīvu apsvērumu dēļ".

[266] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 320. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

> Taču, ja valsts drošības orgāni to uzskatīja par nevajadzīgu, tas ļoti skaidri parāda to, ka Suščijs Mihails bija valsts drošības orgānu darbinieks."[267]

Savā sūdzībā Zondaks atgriežas arī pie notikumiem Maskavā 1952. gadā un pirmoreiz apgalvo, ka, tieši tāpat kā Suščijs, valsts drošības iestāžu darbinieks ir arī Jāzeps Buturovičs[268] (1904–1986), kurš, līdzīgi kā Suščijs, izmeklēšanas gaitā netiek pratināts ne kā apsūdzētais, ne kā liecinieks, kaut viņa vārds protokolos pieminēts daudzas reizes. Šajā ziņā zīmīga ir kāda ar roku rakstīta izziņa, kuru 1953. gada 2. jūnijā[269] parakstījis LPSR VDM Izmeklēšanas daļas 3. nodaļas priekšnieka vietnieks kapteinis Ježovs un kura glabājas Zondaka uzraudzības lietā:

> "Personu, kuras parādās apsūdzēto liecībās Zondaka V. D. un Tropa H. A. izmeklēšanas lietā Nr. 17246, nav."[270]

Par to, kādas metodes tika izmantotas pratināšanās, liecina sevišķi slepens dokuments – Baltijas kara apgabala Kara tribunāla 1953. gada 19. oktobra blakus lēmums[271] Zondaka un Tropa lietā, kurā citēti Zondaka un liecinieka Romanovska paziņojumi:

> "Tiesas sēdē (c. lp. 245) Zondaks liecināja: "Es jau teicu, ka izmeklēšanā, redzot izmeklētāja rokās savu vēstuli,[272] nolēmu apstiprināt visu, kas interesēja izmeklētāju. Reiz viņš man stādīja priekšā cilvēku ģenerāļa formā un paziņoja, ka tas ir PSRS [tā tekstā!] Valsts drošības ministra vietnieks.[273] Viņš divreiz iesita man pa kājām ar gumijas steku, un pēc tam es sāku apstiprināt visu, ko no manis

[267] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 321. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[268] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., 2. sēj., 321. lp.
[269] Mēneša pieraksts labots, tāpēc neskaidrs.
[270] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., uzraudzības lieta, 56. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]
[271] *Частное определение.*
[272] Te domāta Zondaka 1952. gada vēstule Vatikānam.
[273] Zondaks šo tikšanos piemin pratināšanas protokolā 1953. gada 8. februārī: "Pēc manas sarunas ar PSRS valsts drošības ministra vietnieku š. g. 5. februārī es nonācu pie secinājuma, ka izmeklēšanas orgāniem ir pietiekami daudz ziņu par manu noziedzīgo darbību pret Padomju valsti, un tāpēc es nolēmu atzīties vienā, man smagā noziegumā pret Dzimteni." LVA, 1986., 1. apr., 21659. l., 1. sēj., 50. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

> prasīja. Turklāt es arī teicu, ka aicināju ticīgos palīdzēt vāciešiem, taču tas neatbilst patiesībai. Izmeklētājs toreiz bija Pildožovs,[274] kā arī bija nodaļas priekšnieks. Prokuroram es par to neteicu, jo kāpēc gan teikt, ja tā rīkojas pats ministra vietnieks.
>
> Liecinieks Romanovskis liecināja (c. lp. 249): Mani pratināja Čumakovs, taču tādu liecību es nesniedzu: liecību par to, ka seminārā uzņēma pirmām kārtām personas, kuras bija sakompromitējusi padomju vara, bet parakstīju to, Čumakova piespiests."[275]

Tā kā 1953. gada oktobrī politiskā situācija PSRS ir mainījusies, un formāli notiek valsts drošības iestāžu kadru "tīrīšana", Kara tribunāls nolemj, ja fakti par iepriekš minētajām nelikumībām apstiprināsies, vainīgās personas tiks sauktas pie atbildības un sodītas.

2.3. Baznīca un VDK vervēšanas darba stratēģija sešdesmitajos gados

Jaunu vilni reliģisko organizāciju stingrākā uzraudzībā no VDK puses ievada 1967. gada 3. jūlija PSRS VDK specziņojums PSKP CK[276] un tam sekojošais 17. jūlija CK Politbiroja lēmums par VDK Piektās pārvaldes izveidošanu. Šīs pārvaldes uzdevums ir

> "pretizlūkošanas darba organizēšana cīņai ar pretinieka ideoloģiskajām diversijām".[277]

Šis lēmums paredzēja, ka pārvaldes uzdevumos ietilpst, piemēram,

---

[274] No 1953. gada 8. februāra protokola redzams, ka pratināja Daši Pildanovs, iespējams, ka Zondaks sajaucis kopā vienā uzvārdā divus čekistus – Pildanovu un Ježovu. – *Red. piez.*

[275] LVA, 1986. f., 1. apr., 21659. l., uzraudzības lieta, 77. lp. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[276] Šajā laikā PSKP vadītājs jau ir Leonīds Brežņevs.

[277] "О создании в КГБ при Совете Министров СССР самостоятельного (пятого) управления по организации контрразведывательной работы по борьбе с идеологическими диверсиями противника", Кокурин Александр, Петров, Никита. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917–1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 712–714. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

> "pretpadomju, nacionālistisko un baznīcu sektantisko elementu naidīgās darbības atklāšana un novēršana"[278]
>
> vai "pretizlūkošanas darba organizēšana saistībā ar ārzemju delegācijām un kolektīviem, kas ierodas PSRS".[279]

No citiem PSRS VDK specziņojumiem redzams, ka totālai kontrolei pakļāva arī padomju cilvēkus un grupas, kas devās uz ārzemēm. Tā PSRS VDK priekšsēdētāja Jurija Andropova (1914–1984) specziņojumā PSKP CK ģenerālsekretāram Leonīdam Brežņevam (1906–1982) 1968. gada 6. maijā[280] varam lasīt:

> "1967. gadā uz kapitālistiskām valstīm braucošo delegāciju, tūristu grupu, izstāžu dalībnieku sastāvā tika nosūtīti 378 operatīvie darbinieki, kā arī vairāk nekā 2200 aģentu un 4400 pilnvaroto personu."[281]

122 uz ārzemēm nosūtīto VDK aģentu uzdevums bijis saistīts tieši ar izlūkdarbību ārzemju reliģiskajos un cionistiskajos centros.[282] Jādomā,

---

[278] Кокурин Александр, Петров, Никита. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917–1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 713. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[279] Кокурин Александр, Петров, Никита. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917 – 1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 713. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[280] "Доклад Андропова Брежневу № 1025-А/ОВ "О результатах работы Комитета Государственной Безопасности при Совете Министров СССР и его органов на местах за 1967 год", Кокурин Александр, Петров, Никита. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917–1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 714 – 723.

[281] Кокурин Александр, Петров, Никита. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917–1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 718. [S. K.-K. tulkojums no krievu val.]

[282] Кокурин Александр, Петров, Никита. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917–1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 718.

ka iepriekš nosauktajos skaitļos daļa attiecas arī uz atbilstošās LPSR VDK 5. daļas darbību.

Tāpat Andropova ziņojumā uzsvērts, ka starptautiskā pasta kanālā ir konfiscēts vairāk nekā 114 tūkstoši vēstuļu un bandroļu ar pretpadomju un politiski kaitīgu literatūru.[283] Tiesa, šāda prakse valsts drošības iestāžu darbībā nebija nekas jauns, piemēram, jau 1958. gada 15. septembrī Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītājam Hugo Maksimilianam Grīvānam (1901–1987) piesprieda astoņus gadus labošanas darbu nometnē, pamatojoties uz KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] panta pirmo daļu, par to, ka viņš bija uzrakstījis pretpadomju sacerējumu *Nataniēla atmiņas* un mēģinājis nosūtīt to uz Zviedriju.[284]

Kopš piecdesmito gadu beigām reliģisko kultu kalpotāju izvēli par labu sadarbībai ar VDK noteica ne tikai kompromitējoši materiāli par "pretpadomju darbību" Latvijā pirms PSRS okupācijas vai nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas periodā. Kā liecina vairākas manā rīcībā esošas liecības, aizvien lielāku nozīmi sāka iegūt, ja tā varētu šīs izvēles apzīmēt, praktiski apsvērumi: iespēja braukt uz ārzemēm, tai skaitā, mācīties ārzemju teoloģiskajās augstskolās, vēlme kalpot prestižākā – lielākā un līdz ar to bagātākā draudzē. Par atteikšanos sadarboties apcietinājums visbiežāk nedraudēja, taču ar atteikšanās sekām vajadzēja rēķināties. Garīdzniekam tas nozīmēja mazu lauku draudzi, bez lielām nākotnes cerībām. Jau pieminētajā 1967. gada 3. jūlija VDK speciņojuma par "ideoloģiskā kara" saasināšanos sakarā par būtisku piespiešanas līdzekli varēja kļūt arī apsūdzība spiegošanā par labu Amerikas Savienotajām Valstīm (ASV) vai kādai citai Rietumu valstij, kuru baznīcas kalpotājiem varēja piemērot samērā vienkārši.

VDK jaunā stratēģija un ar to saistītie taktiskie uzdevumi noteica tās mēģinājumus izmantot baznīcu, lai ar tās palīdzību iefiltrētu savus darbiniekus un savervētos aģentus starptautiskās reliģiskās organizācijās, rietumvalstu teoloģiskajās mācību iestādēs,

---

[283] Кокурин Александр, Петров, Никита. *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ. 1917 – 1991: Справочник*, ред. Р. Г. Пихоя. Москва: Международный фонд Демократия (МФД. Фонд Александра Н. Яковлева), 2003, с. 718.

[284] LVA, 1986. f., 1. apr., 40742. l., 327. lp.

tādējādi izmantojot tos ne tikai izlūkošanas un pretizlūkošanas uzdevumu veikšanai, bet arī veidojot jaunu, ar VDK cieši saistītu garīdzniecības slāni.

Pašlaik manā rīcībā nav konkrētu datu par to, cik daudz operatīvo darbinieku, aģentu un pilnvaroto darbinieku devās uz ārzemēm baznīcu delegāciju sastāvā, taču no RLP pilnvarotā LPSR arhīva dokumentiem ir redzams, ka baznīcu piedāvātais delegāciju sastāvs bieži tika mainīts, jo kāds no delegācijas sastāva neapmierināja "ieinteresētās organizācijas" vai arī pilnvarotais rekomendēja delegācijās iekļaut konkrētus, acīmredzot uzticību iemantojušus garīdzniekus.[285] No pilnvarotā sarakstes redzams, ka delegāciju sastāvu apstiprināja ne tikai RLP, bet arī LKP CK.[286] Ir dokumenti, kuri rāda, ka "ieinteresētās organizācijas" izvēlējās arī to, kurus ārzemēs plānotos pasākumus būtu lietderīgi apmeklēt. Piemēram, 1969. gada 3. aprīlī pilnvarotais Prolets Liepa informē RLP priekšsēdētāja vietnieku Pjotru Makarcevu[287] par to, ka Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca saņēmusi ielūgumu piedalīties Kristiešu miera konferences apgabala komitejas sēdēs Vācijas Federatīvajā Republikā (VFR). Liepa uzsver, ka:

> "ieinteresētās organizācijas šo braucienu uzskata par vēlamu un izdevīgu".[288]

Arhīvā ir saglabātas garīdznieku atskaites par ārzemju komandējumiem.[289] Lielākajā daļā no tām ir aprakstītas teoloģiskās diskusijas un konferenču plenārsēdēs nolasītie referāti, taču atsevišķas atskaites satur arī citu delegācijas locekļu kompromitējošu informāciju.[290] Arhīvā ir atrodama arī instrukcija par to, kādai jābūt atskaitei par ārzemju braucienu: varas iestādēm bija jāsniedz ne tikai

---

[285] Piemēram, LVA, 1448. f., 1. apr., 157. l., 31., 124. lp.; LVA, 1448. f., 1. apr., 8. l., 28. lp.; LVA, 1419. f., 3. apr., 5. l., 15., 22. lp.

[286] Piemēram, LVA, 1419. f., 3. apr., 4. l., 171. lp.

[287] *Петр Власович Макарцев.*

[288] LVA, 1419. f., 3. apr., 5. l., 55. lp.

[289] LVA, 1448. f., 1.apr., 8. l., 120.–144. lp.; LVA, 1448. f., 1. apr., 68. l., 43.–48. lp.; LVA, 1419. f., 3. apr., 5. l., 136.–147., 174.–190. lp., 200.–213. lp.

[290] Piemēram, mācītāja, Teoloģijas neklātienes semināra rektora no 1969. gada, vēlāk arhibīskapa Jāņa Matuļa otrā vietnieka Roberta Priedes (1907–1980) atskaite par Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas delegācijas vizīti Dānijā 1962. gadā. LVA, 1448. f., 1. apr., 157. l., 84.–89. lp., *Laiks,* 1980, 18. oktobris, 7. lpp.

vispārēja atskaite par apmeklēto konferenci vai citu sarīkojumu, bet detalizēti jāapraksta tikšanās un sarunas ar rietumu garīdzniecības pārstāvjiem un jāraksturo arī konkrēti garīdznieki.[291] Par to, ka šāda instrukcija tika pildīta, liecina, piemēram, luteriskās Baznīcas mācītāja Viktora Ozoliņa[292] atskaite par braucienu uz Dāniju, VFR un Franciju 1959. gada janvārī.[293]

Turpmākajos pētījumos, aplūkojot konkrētus dokumentus, kā arī vairākas intervijas, iezīmēšu arī iespējamos ceļus, kā, izmantojot baznīcu, VDK aģentus iefiltrēja ārzemju reliģiskajos centros un dažādās starptautiskās organizācijās. Šajā apskatā minēšu tikai vienu piemēru: tā ir VDK iniciētā un RKLP, KPBKL, vēlāk – RLP un to pilnvaroto republikās īstenotā kampaņa, kuras mērķis bija iesaistīt kristīgās baznīcas Vispasaules baznīcu padomē. Šīs kampaņas īstenošanu pārraudzīja PSKP CK. Gan PSKP CK, gan VDK šī kampaņa bija svarīga, jo tādējādi daudzkārt palielinājās baznīcu ārzemju kontakti, iespēja piedalīties dažādās konferencēs un citos ārzemju sarīkojumos, kā arī uzņemt pie sevis ārzemju delegācijas. Tas, protams, interesēja arī garīdzniecību, jo pavēra iespēju izrauties otrpus *dzelzs priekškaram*. Jāpiebilst, ka ar šīm starptautiskajām aktivitātēm saistītie izdevumi ar pilnvaroto starpniecību lielākoties tika segti no valsts budžeta.

Protams, jau kopš divdesmitā gadsimta četrdesmito gadu beigām lielāko kristīgo baznīcu pārstāvji aktīvi piedalījās dažādās miera piekritēju konferencēs, arī starptautiskās, taču tās lielākoties notika t. s. "padomju bloka" valstīs, un to auditorija, ja runājam par reliģisko organizāciju pārstāvjiem, galvenokārt bija marksisma-ļeņinisma idejām simpatizējoša. Protams, tika saņemti arī ielūgumi apmeklēt dažādas Rietumu valstu reliģisko organizāciju rīkotās konferences un citus sarīkojumus, PSRS brīdi pa brīdim ieradās ārzemju delegācijas, taču t. s. "ieinteresēto" jeb "direktīvo" (tieši šādi apzīmējumi redzami tā laika dokumentos) organizāciju attieksme lielākoties bija noraidoša, un šādi kontakti netika veicināti. Pirmās norādes par izmaiņām šo organizāciju nostājā parādās 1954. gada otrajā pusē, kad, piemēram, LPSR MP priekšsēdētājs Vilis Lācis 28. decembrī no RKLP

[291] LVA, 1448. f., 1. apr., 68. l., 43. lp.
[292] Viktors Ozoliņš (1907–1989) šajā laikā kalpoja Svētā Pāvila draudzē Rīgā.
[293] LVA, 1448. f., 1. apr., 68. l., 45.–48. lp.

priekšsēdētāja Ivana Poļanska saņem vēstuli, kuras pielikumā ir PSRS Ārlietu ministrijas informācija par Zviedrijas baznīcu un tās vadītājiem. Vēstulē Poļanskis uzsver, ka

> "pēc PSRS vēstniecības Zviedrijā domām, saikņu nodibināšana starp luterisko baznīcu PSRS un luterisko baznīcu Zviedrijā pozitīvi ietekmētu zviedru luteriskās baznīcas attieksmi pret PSRS un miera piekritēju kustību".[294]

Taču atsevišķu sakaru vietā daudz būtiskāk bija panākt attieksmes maiņu pret PSRS no ietekmīgākās starptautiskās baznīcu organizācijas – Vispasaules baznīcu padomes (VBP) – puses.

Jau iepriekš pieminēju, kā Krievijā notika Krievu pareizticīgās baznīcas Ārējo sakaru nodaļas vadītāja metropolīta Nikolaja nomaiņa ar VDK uzdevumu īstenošanai daudz piemērotāko Borisu Rotovu, kurš panāca Krievu pareizticīgās baznīcas uzņemšanu VBP.

Pazīstamais krievu garīdznieks, disidents un politiķis Gļebs Jakuņins[295] (1934–2014) un žurnālists Georgijs Urušadze[296] (1972), kuri līdzdarbojās Krievijas Federācijas Augstākās Padomes komisijā, kas skaidroja VDK lomu 1991. gada Augusta puča organizēšanā, 1995. gadā publiskoja PSRS VDK arhīva dokumentus, no kuriem daļa atspoguļo arī VDK aģentūras darbību Krievu pareizticīgajā baznīcā. Piemēram, viens no šiem dokumentiem informē, ka 1969. gada augustā VBP Centrālās Komitejas darbā kā Krievu pareizticīgās baznīcas delegāti piedalījās septiņi VDK aģenti, ar kuru palīdzību izdevās vēl vienu aģentu, kurš acīmredzot jau darbojās padomes Centrālajā Komitejā, izvirzīt VBP vadībā.[297] Savukārt par Krievu pareizticīgās baznīcas lomu VDK darbībā liecina speciālais apkārtraksts 1970. gada 28. jūlijā *Par VDK struktūru Krievu pareizticīgās baznīcas iespēju izmantošanu pretizlūkošanā valstī un ārzemēs*.[298]

---

[294] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1058. l., 1. lp.

[295] *Глеб Павлович Якунин.*

[296] *Георгий Урушадзе.*

[297] Челноков, Алексей. "Богородица, прогони!" Кто заказал «наезд» на Церковь? Политический скандал. Запретная правда о власти. ЛитРес: [b. v.], 2013.

[298] "*Об использовании органами КГБ возможностей Русской православной церкви в контрразведывательных мероприятиях внутри страны и за рубежом*", Челноков, Алексей. "Богородица, прогони!" Кто заказал «наезд» на

Pagaidām mūsu rīcībā nav nekādu VDK arhīva dokumentu, kas ļautu spriest, cik VDK aģentu pārstāvēja Latvijas baznīcas VBP, tāpēc varu minēt tikai tos dokumentus, kuri atrodami RKLP pilnvarotā LPSR Proleta Liepas arhīvā. Viens no šādiem dokumentiem ir RKLP priekšsēdētāja Puzina aicinājums 1962. gada 10. aprīlī ierasties Maskavā, lai apspriestu jautājumus, kā īstenot direktīvo iestāžu lēmumu par Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas iestāšanos VBP.[299] Liepas arhīvā glabājas arī izraksts no šīs apspriedes protokola. No protokola secināms, ka bijušas instruktīvas norādes par to, kādā veidā jāsagatavo materiāli, lai iestātos VBP, ka bijis noteikts baznīcu saraksts, kurām būtu lietderīgi šajā padomē darboties, turklāt bijis paredzēts iestāšanās kalendārais plāns. Protokolā, piemēram, lasāms, ka Armēņu Apustuliskās Baznīcas katolikosam Vazgenam I[300] (1908–1994) jāiesniedz lūgums baznīcas līdzdalībai padomē līdz 1962. gada 1. maijam, ne vēlāk kā līdz 25. aprīlim iesniedzot RKLP visus nepieciešamos materiālus. Protokolā īpaši uzsvērts, ka Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vadītājs Gustavs Tūrs (1890–1973) jau ir iesniedzis VBP visus nepieciešamos materiālus un Proletam Liepam līdz 30. maijam RKLP jāiesniedz ziņas par personām, kas pārstāvēs baznīcas delegāciju VBP CK apspriedē Parīzē tā paša gada augustā.[301] Iespējams, ka šis ir arī vēl viens piemērs tam, ka Tūrs atkal rīkojies patstāvīgi, laikus neinformējot pilnvaroto par savu nodomu. No dokumentiem redzams, ka viņš savu vēstuli nosūtījis VBP 1962. gada 6. februārī un VBP ģenerālsekretāra atbildi saņēmis tā paša gada 20. februārī.[302] 28. aprīlī Liepa nosūta Puzinam Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas delegācijas sastāvu: arhibīskaps Gustavs Tūrs, prāvesti Pēteris Kleperis (1904–1968) un Arvīds Kauliņš (1904–1967). Kā raksta Liepa: "Kandidatūras ir saskaņotas."[303]

Церковь? Политический скандал. Запретная правда о власти. ЛитРес: [b. v.], 2013, с. 8.

[299] LVA, 1448. f., 1. apr., 157. l., 16. lp.

[300] *Վազգէն Ա Բուխարէստցի.*

[301] LVA, 1448. f., 1. apr., 157. l., 23.–24. lp.

[302] LVA, 1448. f., 1. apr., 157. l., 17.–18. lp.

[303] LVA, 1448. f., 1. apr., 157. l., 31. lp.

Secinājumi

Strādājot ar RKLP, KPBLP un RLP pilnvaroto LPSR lietām no 1950. līdz 1970. gadam, esmu atradusi salīdzinoši maz dokumentu, kas būtu tieši adresēti VDM, vēlāk VDK. Tomēr netieša saistība ir vērojama. Pirmkārt, pilnvarotie Jūlijs Restbergs un Aleksandrs Saharovs iepriekš bijuši valsts drošības iestāžu darbinieki un, spriežot pēc manā rīcībā esošajām biogrāfiskajām ziņām, vadoši darbinieki. Jādomā, ka arī savā darbā RKLP un KPBLP viņi pilnā mērā izmantoja ne tikai savas profesionālās iemaņas, bet arī sakarus. Iespējams, ka ar VDK bijis saistīts arī Prolets Liepa.

Otrkārt, arhīva dokumenti pierāda, ka "ieinteresēto organizāciju" vidū, kuras tieši pārraudzīja pilnvaroto darbu, bija LKP CK un LPSR MP, kas nepieciešamības gadījumā, kā tas redzams atsevišķos dokumentos, deva norādījumus arī valsts drošības iestādēm. Tādējādi baznīcas uzraudzību veica sarežģīts tīklojums, kuru veidoja LKP CK, LPSR MP, VDM, vēlāk VDK, un to pakļautībā esošās struktūras pilsētās un rajonos.

Treškārt, reliģisko pilnvaroto institūciju vāktie dati bija viens no primārajiem informācijas avotiem par reliģisko organizāciju darbību. Sniedzot to rīcībā esošo kompromitējošu informāciju par garīdzniekiem, pilnvarotie piedalījās arī VDM, vēlāk VDK, aģentu vervēšanā. Vairāki dokumenti satur norādes par pilnvaroto saistību ar konkrētu VDM, vēlāk VDK operatīvo izstrādi un realizāciju, piemēram, līdzdarbojoties VDK lojālu garīdznieku iesaistei starptautiskajās baznīcu organizācijās. Jāatzīst, ka patlaban izpētītie dokumenti dod iespēju tikai fragmentāriem spriedumiem par šo sadarbību, tāpēc arhīva izpēte jāturpina. To, ka šāda saistība starp VDK un RLP un tās pilnvarotajiem ir bijusi, pierāda 1995. gadā Krievijas Federācijā publicētie PSRS VDK arhīva materiāli par VDK aģentūras darbību Krievu pareizticīgā baznīcā un citi dokumenti, taču pilnībā izprast šīs saistības apmērus bez LPSR VDM un VDK dokumentu izpētes nav iespējams.

Ceturtkārt, atsevišķu gadījumu skaidrākai izpratnei veicu arī notiesāto garīdznieku krimināllietu izpēti, taču jāsecina, ka šajās krimināllietās atrodamo dokumentu ticamības pakāpe ir dažāda. Ir dokumenti, kas, manuprāt, satur falsificētu un provokatīva rakstura

informāciju. Tomēr kriminālliet as atspoguļo arī to, kādām nežēlīgām pratināšanās metodēm bija pakļauti apcietinātie un ar kādām bieži neatrisināmām morālām dilemmām viņiem nācās sadurties. Kopā pilnvaroto arhīvu un kriminālliet u dokumenti paver iespēju labāk saprast pret baznīcu vērsto okupācijas varas uzraudzības sistēmu un tās kontroles mehānismus.

Turpmāk būtu nepieciešama sīkāka izpēte, kā laikā no 1950. līdz 1970. gadam padomju varas iestādes īstenoja vadības nomaiņu lielākajās kristīgajās baznīcās, un, analizējot konkrētus dokumentus un vairākas intervijas, jāprecizē iespējamā taktika, kā, izmantojot baznīcu, VDK aģentus mēģināja iefiltrēt ārzemju reliģiskajos centros un dažādās starptautiskās organizācijās. Tāpat atsevišķs pētījums nepieciešams, lai noskaidrotu VDK iesaisti antireliģiskās kampaņas īstenošanā.

Controlling the Church in the LSSR and the State Security Institutions of the USSR

This review continues research into a topic started in 2015 regarding interaction between both representatives in the LSSR for the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR and the Council for the Affairs of the Russian Orthodox Church of the USSR (later united in one institution), the state security institutions of the USSR (referred to altogether as the KGB) and the churches in the LSSR during the period from the end of the 1940s until the 1970s.

The author undertakes in-depth analysis of the personalities of the Chairmen of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR and the Council for the Affairs of the Russian Orthodox Church of the USSR (later united in one institution) and the Representatives of these Councils in the LSSR, discusses their role within the plans of the KGB for using the churches in the interests of the occupying USSR power and to ensure a totalitarian and later bureaucratic authoritarian system within the LSSR. By analysing cases from the history of the Roman Catholic Church of Latvia, the Evangelical Lutheran Church of Latvia and the Russian Orthodox Church of Latvia, the author shows the ways how the control of the occupying power of the USSR was executed. Using the conceptual approaches of descriptive and practical ethics, the reviewer also describes how this control determined the choices made by certain representatives of the churches.

The author bases her review on the documents available in the State Archive of Latvia of the National Archive Latvia, in particular, the archives of the Representatives of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR (No. 1448, 1419), the Council for the Affairs of the Russian Orthodox Church of the USSR (No. 1452, 1419) and the joined Council of Religious Affairs of the USSR (No.938). Moreoever, the author bases her analysis on the personal files of the Representatives (No. PA-101, PA-15500), the correspondence of the Council of Ministers of the LSSR (No. 270), the criminal cases of the KGB brought against clergy (No. 1986), and several interviews. As a means to provide a deeper insight into these the analysed issues, the

author also draws on the materials and the assessments of the publicly available quality publications of Latvian and foreign authors.

Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja no 1951. līdz 1990. gadam: izveide, struktūra, darbības virzieni

Dr. philol. Inguna Daukste-Silasproģe,
VDK zinātniskās izpētes komisijas piesaistītā eksperte Sociālās atmiņas pētniecības centra[304] projekta ietvaros

> "Vēsturniekiem, kas kādreiz novērtēs lielos un svarīgos notikumus pēckara gados, droši vien radīsies jautājums, kas šajā laika posmā ir bijis pats galvenais, apvienojošais visas pasaules tautu centienos. Un atbildēt nenāksies pārāk grūti: tā ir visas cilvēces nerimtīgā cīņa par mieru."[305] (Andrejs Balodis)

Rakstā sniegts ieskats Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas (saukta arī par Latvijas republikānisko Miera aizstāvēšanas komiteju un Republikānisko miera aizstāvēšanas komiteju) darbā, pamatojoties Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LVA) Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas fonda Nr. 1052 materiālos. Šā fonda vēsturiskā uzziņā apgalvots, ka komiteja esot izveidota kā "sabiedriska organizācija" un tās locekļi esot strādājuši sabiedriskā kārtā. Komitejas struktūrā nozīmīgs bija prezidija darbs, kurā ietilpa dažādu Rīgas organizāciju un uzņēmumu pārstāvji, Sociālistiskā Darba Varoņa goda nosaukuma nesēji, Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) pārstāvji, kā arī pazīstami Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) literāti un kultūras darbinieki. Citā avotā rodamas ziņas:

---

[304] Sociālās atmiņas pētniecības centra projekta vadītājs ir centra vadītājs Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns.

[305] Balodis, Andrejs. "Piecpadsmit cildenas cīņas gadi", *Literatūra un Māksla*, Nr. 35, 1964, 29. augusts, 1. lpp.

> "Komiteja ir miera piekritēju kustības vadošais orgāns LPSR, darbojas Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas vadībā. [..] Komitejas darbība vērsta uz PSKP izstrādātās Miera programmas īstenošanu, solidaritātes stiprināšanu starp tautām. [..] LPSR miera piekritēji aktīvi piedalās visos pasākumos, ko organizē Padomju Miera aizstāvēšanas komiteja un Vispasaules Miera padome."[306]

Miera aizstāvju kustību vadīja Vispasaules Miera padome, kurā apvienojās partiju pārstāvji, dažādas institūcijas un miera aizstāvju nacionālās komitejas simt trīsdesmit valstīs. Viens no visaktīvākajiem Vispasaules Miera padomes locekļiem bija Padomju Miera aizstāvēšanas komiteja, kuras sastāvā ietilpa arī Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja.[307]

LVA pieejamo Miera aizstāvēšanas komitejas dokumentu kopumu nosaka sekojoša rīcība ar dokumentiem. Arhivējot dokumentus, LVA ir veikta Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas dokumentu (1951–1978) ekspertīze un konstatēta šādu dokumentu neesība fondā: 1) Prezidija sēžu protokoli (1951–1961, 1963–1971); 2) darba plāni (1951–1971); 3) informācija par Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteju (1951–1961); 4) apstiprināto izdevumu tāmes (1951–1972); 5) finanšu atskaites (1951–1971). 1987. gadā veiktajā dokumentu (1978–1985) ekspertīzē secināts, ka tie dokumenti, kuriem beidzies uzglabāšanas termiņš, nodoti iznīcināšanai, ko apliecina 1987. gada 28. janvāra akts Nr. 5. 1996. gadā, pamatojoties uz aktu Nr. 2/8, LVA pieņemtas vēl neaprakstītas Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas lietas (kopskaitā 22) par laikposmu no 1985. līdz 1995. gadam, tādējādi papildinot fonda krājumu un liekot pamatu jauna fonda Nr. 2170 izveidei. 1999. gadā LVA veikta vēl viena fonda Nr. 1052 dokumentu vērtības ekspertīze un aprakstīšana, kā rezultātā sagatavots akts par dokumentu atlasi iznīcināšanai. Uzziņai par fondu Nr. 1052 pievienotie papildinājumi liecina, ka laikposmā no 1978. līdz 1990. gadam komitejas nosaukums, funkcijas, struktūra un darbības veids nav mainījies.

---

[306] *Latvijas Padomju enciklopēdija*, 5. sējuma 2. daļa. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984, 308. lpp.
[307] LVA, 1052. f., 1. apr., 17. l., 14. lp.

> "Apvienojot dažādu profesiju pārstāvjus – strādājošos un zinātniekus, augstskolu pārstāvjus un kultūras darbiniekus, kolhozniekus un mākslinieku –, Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja ir piedalījusies dažādās starptautiskās sadarbības un miera nostiprināšanas kampaņās. [..] Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegācijas sastāvā ne reizi vien dažādos starptautiskos miera aizstāvju forumos bijusi pārstāvēta arī mūsu republikas sabiedrība un komitejas aktīvisti."[308]

Ievērojot to, ka Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja turpināja darbību arī pēc Latvijas Republikas neatkarības atgūšanas, par ko liecina LVA pieejamie dokumenti un ieraksts, ka 1991. gada janvārī Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja esot kļuvusi "par patstāvīgu sabiedrisku organizāciju, neatkarīgu no Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas",[309] LVA, kā jau iepriekš minēts, bija izveidots atsevišķs fonds Nr. 2170 *Latvijas miera kustība*[310]. Šā fonda dokumenti rakstā nav aplūkoti.

Kopumā jāsecina, ka LVA fonds Nr. 1052 nesniedz pilnīgu informāciju par Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbību visā tās pastāvēšanā, jo nav saglabāti visi ar komitejas darbību saistītie dokumenti; par komitejas darbu līdz 1962. gadam saglabāti atsevišķi

---

[308] LVA, 1052. f., 1. apr., 17. l., 16., 17. lp.

[309] Atbilstoši Uzņēmumu reģistra publiski pieejamajai informācijai 1993. gada 15. februārī reģistrēta sabiedriskā organizācija *Latvijas Miera kustība*, Nr. 40008000460, kuras adrese bija Rīga, Vecpilsētas iela 3/2 un kura izslēgta no reģistra 2007. gada 27. novembrī. 2008. gada 4. aprīlī dibināta jauna biedrība, Nr. 4000812614 ar apsūdzošu kalku nosaukumā *Latvijas miera komitets* (nevis komiteja, bet tieši "komitets"), kas 2008. gada 8. maijā pārdēvēta par Latvijas miera komiteju, tās adrese ir Citadeles ielā 2, vienā ēkā ar Alfrēda Rubika vadīto Latvijas Sociālistisko partiju (LSP), tās valdes loceklis kopš 2011. gada 22. decembra ir 1985. gada 22. martā dzimušais Ingars Burlaks, bijis arī LSP valdes loceklis, tās priekšsēdētāja vietnieks, kurš 11. Saeimas vēlēšanās kandidēja no saraksta *Saskaņas centrs*. "6. saraksts Politisko partiju apvienība "Saskaņas centrs"", *Latvijas Vēstnesis,* Nr. 139 (4537), 2011, 5. septembris; "Politisko partiju reģistra ziņa", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 25 (5343), 2015, 5. februāris. *Red. piez.*

[310] Vēsturiskā uzziņa – datēta ar 1980. gada 14. janvāri, to parakstījusi Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētāja vietniece Biruta Šneidere (1930–2003) un atbildīgā par arhīvu Larisa Rozenberga. LVA, 1052. f., 2.–5. lp.

dokumenti,[311] plašāks arhīva dokumentu kopums pieejams, sākot no 1962. gada:

1) saglabāti plašāki dokumentu kopumi, stenogrammas no atsevišķām Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas konferencēm;[312]

2) Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darba plāni (1972–1977);

3) informācija par Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbu (ietverot arī atskaites par darba rezultātiem), sākot no 1962. gada līdz 1989. gadam;

4) Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija sēžu protokoli, sākot no 1972. gada;

5) finanšu atskaites, apstiprinātie izdevumi;

6) ieņēmumu grāmatas par biedru naudu iemaksām Padomju Miera fondā (1965–1987) un citi nomenklatūras un atsevišķi grāmatvedības dokumenti.

Lielā materiālu kopuma dēļ rakstā sniegts ieskats komitejas izveides gaitā, struktūrā, galvenajos darbības virzienos. Kā papildus izziņas avoti par komitejas darbību izmantoti LKP CK periodiskie izdevumi *Cīņa*, *Padomju Jaunatne*, *Literatūra un Māksla* un *Zvaigzne*,[313] informatīvi izdevumi, tostarp Augusta Lediņa (dzimis 1933. gadā) *Miera piekritēju kustība, tās izaugsme un uzdevumi* (1976), Andra Vējāna (1927–2005) *Latvijas miera balss* (1986), Jāņa Anerauda (1924–2010) sastādītais krājums *Šo zemi, šīs debesis*

---

311 Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 1. l., 21. l., 22. l.

312 Sk.: LVA, 1052. f., 1. apr.: 6. l. – 1955. gada 28. maija paplašinātā plēnumu stenogramma; 2. l. – 1962. gada konferences materiāli; 3. l. – 1962. gada konferences sagatavošanas materiāli; 4. l. – 1973. gada 11. janvāra konferences stenogramma; 15. l. – materiāli par konferenci 1973. gada 11. janvārī; 16. l. – materiāli par 1976. gada 16. decembra plēnumu; 17. l. – 1981. gada 26. decembra konferences stenogramma; 35. l. – Trīsdesmit piektajai komitejas gadadienai veltītās konferences 1986. gada 30. oktobrī dokumenti.

313 Tajos regulāri sniegta informācija par konferencēm, plēnumiem, ikdienas darbu, aktivitātēm, darba rezultātiem, braucieniem un uzņemtajiem viesiem, delegācijām. Rakstu autoru vidū gan žurnālisti un norišu korespondenti, gan komitejas priekšsēdētāji un vietnieki. Tajos tiešāk iespējams izjust laikmeta dogmatismu, ideoloģiskās nodevas, atsauces uz neskaitāmiem Padomju Savienības Komunistiskā partijas (PSKP) lēmumiem, atzīmējamām Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (PSRS) nozīmīgām gadskārtām.

nosargāt… Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai 35 gadi (1986), Augusta Lediņa grāmata, žurnālista piezīmes, *Kas ir, tas ir* (2011) un citi papildavoti.

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas tapšana: vēsturisks atskats

1949. gadā no 20. līdz 25. aprīlim vienlaikus Parīzē (Francija) un Prāgā (Čehoslovākija) aizritēja I Vispasaules miera piekritēju kongress, aizsākot plašo miera aizstāvju, piekritēju kustību. Tā paša gada augustā Maskavā notika I Vissavienības miera piekritēju konference un tika nodibināta Padomju Miera aizstāvēšanas komiteja. Savukārt 1950. gadā Varšavā (Polija) notikušā II Vispasaules miera piekritēju kongresa laikā nodibināta Vispasaules Miera padome. LPSR šajā forumā pārstāvēja rakstniece Anna Sakse (1905–1981).[314] Par pirmo LPSR iedzīvotāju miera atbalsta akciju vēl pirms komitejas izveides uzskatāma parakstīšanās zem Vispasaules miera piekritēju kongresā Stokholmā (no 1950. gada 15. līdz 19. martam) pieņemtā *Uzsaukuma par atomieroču aizliegšanu*. Kopš šā laika vairākas desmitgades LPSR iedzīvotāju ikdiena bija cieši saistīta ar miera kustību, kas bija organizēts spēks un ko simbolizēja *miera balodis*, iezīmēja ikgadējie *miera reisi, miera nedēļas, miera stundas, miera gājieni, miera konferences, miera stafetes*, bērnu zīmējumu un dziesmu konkursi, proti, dažādas "cīņas par mieru" izpausmes formas, papildinātas ar plašu ideoloģiskās propagandas darbu. Visā komitejas darbības laikā galveno lomu gan LPSR, gan PSRS iekšpolitisko un ārpolitisko norišu kontekstā ieguva jēdzieni un ar tiem saistītās norises kā miers, drošība, kodolieroču apdraudējums, politiskas propagandas akcijas, uzsaukumi, parakstīšanās, mītiņi, demonstrācijas. Miers un drošība kā propagandas sauklis PSRS iedzīvotāju apziņā bija gana iedarbīgs, tomēr atbilstoši tā laika politiskajai retorikai ietvēra arī aloģismu – "cīņa par mieru" bija tā laika biežāk lietotais lozungs vai sauklis. Abi vārdi, savienoti vienā jēdzieniskā pārī, ir semantiski

[314] LPSR Nopelniem bagātā kultūras darbiniece (1945), PSRS Valsts prēmijas ieguvēja (1949), Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas locekle (1950–1958), LPSR Tautas rakstniece (1965).

pretrunīgi, jo katrs ietver diametrāli atšķirīgas nozīmes. Vēl daiļrunīgāk pretrunas iezīmējas rakstnieces Annas Sakses miera aizstāvju konferencē Rīgā 1951. gada rudenī teiktie vārdi: "Lai aug un stiprinās starptautiskā miera cīnītāju armija!"[315] Plaši debatējot par *mieru*, tika akcentēts, ka šis jautājums esot aktuāls ikvienam *padomju pilsonim* – sākot no kolhoznieka, slaucējas, traktorista līdz pat augstskolu docētājam, zinātniekam, kultūras darbiniekam. Gadu gaitā šajā "cīņā par mieru" iesaistīja pat skolēnus.

1951. gada vasaras izskaņa uzlūkojama par organizētu miera kustības aktivitāšu sākumu LPSR. 1951. gada 30. augustā laikraksta *Padomju Jaunatne* pirmajā lappusē publicēta Miera aizstāvēšanas padomju komitejas plēnuma rezolūcija,[316] kurā vienprātīgi atbalstīts Vispasaules Miera padomes *Aicinājums par miera pakta noslēgšanu starp piecām lielvalstīm – ASV, Apvienoto Karalisti, Ķīnu, Franciju un PSRS* un paziņots, ka 1951. gada septembrī PSRS tiks sākta kampaņa – parakstu vākšana – šā aicinājuma atbalstam. Tādējādi visā PSRS tiek mērķtiecīgi virzīts darbs, lai tiktu izveidotas šādas dažādu kampaņu, akciju un citu sarīkojumu koordinējošas un padomju ideoloģiju propagandējošas organizācijas. 1951. gada 1. septembrī LPSR tika organizēta dažādu organizāciju, arī zinātnisko un kultūras, priekšstāvju tikšanās, lai nodibinātu iniciatīvas komiteju (grupu) LPSR Miera piekritēju konferences sasaukšanai.[317] Komitejā ievēlēti tolaik sabiedrībā pazīstami dažādu nozaru pārstāvji;[318] par komitejas

[315] *Literatūra un Māksla*, Nr. 38, 1951, 23. septembris, 2. lpp.
[316] Publicēta arī *Padomju Latvijas Kolhoznieks*, Nr. 9, 1951, 1. septembris, 2. lpp.
[317] Sk. *Cīņa*, 1951, 2. septembris.
[318] Latvijas republikāniskās miera piekritēju konferences iniciatīvas komitejā pārstāvēti: LPSR Zinātņu akadēmijas sekretārs Jānis Peive, rakstnieks Andrejs Upīts (1877–1970), LPSR Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis Aleksandrs Šmits (1892–1978), Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) CK sekretārs Arvīds Pelše (1899–1983), rakstniece Anna Sakse, Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes priekšsēdētājs Kārlis Voltmanis (1910–1995), režisors Eduards Smiļģis (1886–1966), LPSR izglītības ministrs Vilis Samsons (1920–2011), LPSR Padomju komponistu savienības valdes priekšsēdētāja vietnieks Pēteris Smilga (1901–1968), LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Jānis Ostrovs (1896–1966), Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes rektors Jānis Jurgens (1900–1983), LPSR Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis Jānis Zutis (1893–1962), Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) CK sekretārs Elmārs Bēmanis (1926–1987), Rīgas medicīnas

priekšsēdētāju kļuva toreizējais LPSR Zinātņu akadēmijas sekretārs Jānis Peive (1906–1976).[319] Iniciatīvas komiteja apsprieda arī Latvijas republikāniskās miera piekritēju konferences sagatavošanas un sarīkošanas jautājumus, nosakot, ka konference rīkojama 1951. gada 17. septembrī Rīgā ar šādu darba kārtību: 1) Padomju tauta cīņā par miera saglabāšanu un nostiprināšanu: 2) Latvijas Republikāniskās miera aizstāvēšanas komitejas ievēlēšana; 3) delegātu ievēlēšana trešajai Vissavienības miera piekritēju konferencei.

Jāatzīmē, ka šādas miera piekritēju konferences līdz tam bija notikušas arī citviet, piemēram, Baltkrievijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (PSR) un Lietuvas PSR. Iezīmējas kampaņveidīgas aprises, jo

> "visās savienotajās un autonomajās republikās, un visos apgabalos un autonomajās republikās darbaļaudis nodibinājuši iniciatīvas komitejas miera piekritēju konferenču sasaukšanai"[320]

ar vienojošo moto:

> "Padomju tautas cīņā par miera saglabāšanu un nostiprināšanu."

LPSR miera piekritēju pirmā konference[321] notika 1951. gada 17. septembrī Rīgā, LPSR Valsts akadēmiskajā drāmas teātrī (tagadējais Latvijas Nacionālais teātris), kas

---

institūta direktors Ernests Burtnieks (1898–1958), Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas arhibīskaps Gustavs Tūrs (Turss) (1890–1973), mākslinieks Arturs Lapiņš (1911–1983), Tekstilrūpniecības strādnieku arodbiedrības republikāniskās komitejas priekšsēdētāja Lidija Smite (Smits), Rīgas medicīnisko preparātu rūpnīcas galvenā tehnoloģe Erna Daugaviete (1906–1991) u. c. Pilnu sarakstu sk. *Padomju Jaunatne*, Nr. 174, 1951, 5. septembris, 1. lpp.

[319] Agroķīmiķis, bijis Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas rektors (1944–1950), LPSR Zinātņu akadēmijas prezidents, PSRS Tautību padomes priekšsēdētājs (1958–1966), LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs (1959–1962), Sociālistiskā Darba varonis (1969), pirmais Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētājs (1951–1962).

[320] *Zvaigzne*, Nr. 18, 1951, 15. septembris, 4. lpp.

[321] Materiālu kopumu par konferenci sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 1. l. – atklāšanas runa, referāts *Padomju tauta cīņā par miera saglabāšanu un stiprināšanu* un noslēguma ideoloģiskā frāze: "Mēs esam pārliecināti, ka miera spēki uzvarēs kara tumšos spēkus, jo miera cīnītāju priekšgalā iet un tos vada pirmais un labākais miera cīnītājs – lielais Staļins." (14. lpp.). Konferences norise atspoguļota reportāžā laikrakstā *Padomju Jaunatne*, Nr. 183, 1951, 18. septembris, 1.–2. lpp.

> "bija tērpies svētku rotā, dekorēts sarkaniem audekliem un karogiem, [..] sapulcējās latviešu tautas pārstāvji, kas daudzās darbaļaužu sapulcēs ievēlēti par delegātiem republikāniskajai miera piekritēju konferencei. To vidū — izcili rūpniecības un transporta stachanovieši, sociālistiskās zemkopības meistari, zinātnieki, rakstnieki, kultūras un mākslas darbinieki. Padomju Latvijas darbaļaudis deva saviem pārstāvjiem norādījumu, no konferences tribīnes paziņojot, ka latviešu tauta nelokāmi apņēmusies aizstāvēt cēlo miera lietu un nosargāt mieru visā pasaulē."[322]

Tajā ar pamatreferātu uzstājās toreizējais LPSR Zinātņu akadēmijas sekretārs Jānis Peive:

> "Padomju Latvijas darba ļaudis ar lielu sajūsmu uzņēma ziņu par Latvijas republikāniskās miera piekritēju konferences sasaukšanu. Latviešu tauta tiecas pēc miera, un šīs cēlās tieksmes spilgti izpaužas sanāksmēs, kurās Latvijas PSR darba ļaudis dedzīgi atbalsta Miera aizstāvēšanas padomju komitejas plēnuma rezolūciju un viņi uzņemas jaunas saistības, lai atzīmētu parakstu vākšanas kampaņu ar jaunām darba uzvarām, lai vēstulē biedram Staļinam doto solījumu izpildītu pirms termiņa. [..] Nav šaubu, ka republikāniskās konferences delegāti izteiks latviešu tautas nelokāmo gribu cīnīties par mieru, pret jauniem kara kurinātājiem. Padomju tauta boļševiku partijas un lielā Staļina vadībā iet vispasaules miera frontes avangardā, viņi droši skatās nākotnē un ceļ komunistisko sabiedrību. Slava padomju tautas uzvaru iedvesmotājam un organizatoram biedram Staļinam!"[323]

Kā liecina arhīva materiāli, konferences prezidiju veidoja 53 locekļi, tostarp – LKP CK sekretārs Jānis Kalnbērziņš (1893–1986), LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs Vilis Lācis (1906–1964), LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs Augusts Kirhenšteins (1872–1963), LKP CK sekretārs Arvīds Pelše.[324] Konferencē tika atbalstīts iniciatīvas grupas priekšlikums par miera cīnītāju darbības paplašināšanu un Latvijas republikāniskās Miera aizstāvēšanas komitejas izveidošanu. Šāds organizācijas nosaukums, kurā akcentēta hierarhiskā pakļautība Padomju Miera aizstāvēšanas komitejai,

[322] *Padomju Jaunatne*, Nr. 183, 1951, 18. septembris, 1. lpp.
[323] LVA, 1052. f., 1. apr., 1. l., 2. lp.
[324] Skat. LVA, 1052. f., 1. apr., 1. l.

eksistēja ilgāku laiku, vēlāk nomainot ar Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja.

> "Toreiz sāka pūst "aukstā kara" bargie vēji, bet tiem pretī jau varēja celties reāls spēks, kas spētu savaldīt jaunus iznīcības draudus. Pretkara kustība, kas tolaik radās Eiropā un plaši izplatījās pasaulē, vairs nebija atsevišķu indivīdu protesta izpaudums. Šai kustībai stiprs, drošs atbalsts un vairogs – sociālistiskās valstis,"[325]

komitejas sākuma laiku atminas dzejnieks Andris Vējāns, trešais Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētājs.

1951. gada 18. septembrī Latvijas Padomju rakstnieku savienībā pulcējās republikas literatūras un mākslas darbinieki, citu profesiju pārstāvji, lai parakstītu Vispasaules Miera padomes Aicinājumu par Miera pakta noslēgšanu starp lielvalstīm.

> "Šī aplecinājuma un šī aicinājuma izpildei bijuši veltīti visi trīsdesmit aizvadītie Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbības gadi. Komitejas locekļi un aktīvisti par savu vispirmo pienākumu vienmēr uzskatījuši uzdevumu propagandēt Padomju Savienības Komunistiskās partijas un Padomju valdības miera politiku, nodibināt draudzīgus kontaktus ar citu valstu miera cīnītājiem, aktīvi piedalīties Padomju Miera komitejas un Vispasaules Miera padomes rīkotajos pasākumos."[326]

Kampaņa par parakstu vākšanu zem *Aicinājuma par Miera pakta noslēgšanu starp piecām lielvalstīm* kļuva par jaunizveidotās republikāniskās miera piekritēju komitejas pirmo organizatorisko darbu. Laikraksts *Padomju Jaunatne* 1951. gada 16. oktobrī ziņo, ka izvērstā parakstu vākšanas kampaņa kļuvusi par "īstu visas tautas kustību".[327]

---

[325] Vējāns, Andris. *Latvijas miera balss*. Rīga: Avots, 1986, 9., 10. lpp.

[326] Lediņš, Augusts. "Miers 30 gadi un 750. numurs", *Zvaigzne,* Nr. 20, 1981, 15. oktobris, 3. lpp.

[327] Par septembrī savāktajiem parakstiem ziņas sniegtas Maskavai. Apkopojums liecina: Ukrainas PSR – 18 617 592, Baltkrievijas PSR – 4 569 800, Uzbekijas PSR – 2 868 393, Kazahijas PSR – 2 501 107, Gruzijas PSR – 2 181 061, Azerbaidžānas PSR – 1 579 799, Lietuvas PSR – 1 465 747. Moldāvijas PSR – 1 321 790, Latvijas PSR – 1 239 418. Kirgīzijas PSR – 717 563, Tadžikijas PSR – 656 490, Armēnijas PSR – 800 795. Turkmēnijas PSR – 399 184, Igaunijas PSR – 621 567, Karēļu-somu PSR – 239 427 cilvēki.

> "Parakstu vākšana Vispasaules Miera padomes Aicinājumam PSR Savienībā noris lielas politiskas un darba sajūsmas atmosfērā un palīdz vēl vairāk mobilizēt mūsu zemes darbaļaudis, lai tālāk stiprinātu Padomju valsti kā miera balstu visā pasaulē."[328]

Šis teikums precīzi iezīmē laikmeta ideoloģiskos un propagandas vaibstus, kas neizbēgami iespaidos arī Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbu. Šādas masveidīgas kampaņas – parakstu vākšanas – būs iezīmīgas turpmākajās desmitgadēs. Jēdzieni "miers", "solidaritāte", "draudzība" un "sadraudzība" padomju cilvēka apziņā nereti saplūda vienā jēdzienā. To apliecina Birutas Šneideres sacītais 1981. gada 26. novembrī, Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas konferencē, akcentējot, ka *padomju cilvēkam* ir divi svēti jēdzieni – "dzimtene" un "miers":

> "XXIV un XXV PSKP kongresos izstrādātā Miera programma kļuva par drošu kompasu pasaules tautu cīņā par kara draudu likvidēšanu, starptautiskā stāvokļa normalizēšanos. Savā iekšpolitikā Padomju valsts vienmēr likumsakarīgi īsteno miera kursu, cīnās par starptautiskā saspīlējuma mazināšanu un tajā pašā laikā izlēmīgi nostājas pret pasaules agresīvajiem spēkiem."[329]

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas otrais priekšsēdētājs Žanis Grīva (īstajā vārdā Žanis Folmanis; 1910–1982) runā 1976. gada plēnumā pauda:

> "Miera programma kā milzīgā akumulatorā sevī akumulējusi visu tautu ilgas pēc miera, patstāvības, atbrīvošanās no koloniālisma jūga un neokoloniālisma žņaugiem. [..] Mūsu padomju valsts galvaspilsēta Maskava tagad kļuvusi par vispasaules miera kustības pilsētu."[330]

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti par nopelniem miera un tautu draudzības stiprināšanā apbalvoti ar Vispasaules Miera padomes piemiņas medaļām (kopskaitā – 11), Padomju Miera

---

[328] Identiska informācija: *Padomju Jaunatne*, Nr. 203, 1951, 16. oktobris, 1. lpp.; *Literatūra un Māksla*, Nr. 42, 21. oktobris, 1. lpp.; *Padomju Students*, Nr. 23, 19. oktobris, 1. lpp.
[329] LVA, 1052. f., 1. apr., 17. l., 11. lp.
[330] LVA, 1052. f., 1. apr., 16. l., 74., 75. lp.

aizstāvēšanas komitejas un Padomju Miera fonda Goda medaļām (kopskaitā – 48) un Goda rakstiem (kopskaitā – 154).

Ieskats dažās nozīmīgākajās komitejas konferencēs vai paplašinātajos plēnumos

Tā kā par Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pirmajām divām darbības desmitgadēm saglabāts neliels skaits dokumentu, rakstā netiks detalizēti analizēti visi komitejas kongresi vai paplašinātie plēnumi, vien sniegts neliels ieskats (ar mērķi – iezīmēt laikmeta ideoloģiski politisko kontekstu) nozīmīgākajās konferencēs, kurās galvenokārt pārvēlēts vai papildināts komitejas sastāvs, vadība un pieņemti kādi nozīmīgi lēmumi. Konferences, plēnumi norisēja pēc noteikta scenārija, kas ietvēra, piemēram, PSKP vadības uzrunu, konferences darba prezidija izveidi, referātu priekšlasījumus, debates, redakcijas komisijas izveidi, rezolūcijas izstrādi un pieņemšanu. Šādus sarīkojumus apmeklēja plašs, iepriekš izvirzīts un apstiprināts delegātu skaits.

Arhīvā saglabāta Latvijas republikāniskās Miera aizstāvēšanas komitejas 1955. gada 28. maija paplašinātā plēnuma stenogramma,[331] kas uzmanību piesaista ar frāžainu retoriku, akcentējot nesenās kara šausmas, PSRS miermīlīgo politiku, sasniegumus un izaugsmi, vienlīdzību, padomju pilsoņu ikdienas idilli, pateicību PSKP un politiskajiem vadoņiem. Daži izteikumi plēnumā.

> "Padomju vara izvedusi mūsu tautu uz brīvības un laimes ceļa, uz mūžīgiem laikiem esam saistījuši mūsu tautu ar padomju daudzināciju tautu un uz tā ceļam savu nākotni. [..] Mēs, miera piekritēji, esam stiprāki par bīstamo avantūristu – kara kūrēju saujiņu. Un, ja ārprātīgie mūsdienu cilvēkēdāji, kara kūrēji neuzklausīs miermīlīgo tautu brīdinājumu un sāks plosīties, mums atradīsies viņiem trako krekli."[332]

[331] Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 6. l. Plēnuma atreferējumu sk. arī: *Cīņa*, Nr. 74, 1955, 29. marts. 1. lpp.
[332] LVA, 1052. f., 1. apr., 6. l., 23., 24. lp.

(Valsts Elektrotehniskās rūpnīcas (VEF) atslēdznieks Aleksandrs Grass[333])

"[..] lai kā vēstures okeānā grimstošā imperiālisma kuģa žurkas necenstos izglābties uz cilvēces progresa rēķina, tas tām neizdosies. Varenā miera kustība pasaulē liek domāt par to, ka tām būs jāpaiet zem ūdens, norijušām savas atombumbas. Miera ideja, iekarojusi simtiem miljonu ļaužu manas, ir kļuvusi par materiālu spēku, kas neļaus vairs nokrist nevienai agresora atombumbai nevienā cilvēku apdzīvotā teritorijā."[334] (Mākslinieks Arturs Lapiņš[335])

"Ikviens kolchoznieks un kolchozniece apzinās, ka, stājoties miera cīnītāju rindās, nav pašreiz svarīgāka uzdevuma, kā realizēt partijas Centrālās Komitejas janvāra Plenuma lēmumā nosauktos uzdevumus.

---

[333] Aleksandrs Grass (1913–1981) bijis PSRS Augstākās Padomes deputāts, ikdienas darbā propagandēja saukli "Mūsu darbs – mieram", Sociālistiskā Darba varonis. Aleksandrs Grass ir ievērojams ar to, ka viņu kā paraugu padomju pilsonim izmantoja padomju propaganda, par ko liecina VEF "atslēdznieka Aleksandra Grasa" dzīves un panākumu stāsta tiražēšana padomju presē un viņa kā propagandista panākumi – "Te Izpaužas Staļina mīlestība uz latviešu tautu," saka VEF stachanovietis Aleksandrs Grass. "Šajās neaizmirstamajās vēlēšanu kampaņas dienās republikas darba ļaudis ar sevišķu lepnumu pārrunā, kā biedrs Staļins gādā par latviešu tautu." ("Latviešu tautas kandidāti", *Literatūra un Māksla*, 1951, 22. janvāris.) Sk. arī: "Uzvarētāji pirmsoktobra sociālistiskajā sacensībā", *Cīņa*, 1949, 5. novembris; Goba, Z. "Atslēdznieks Aleksandrs Grass", *Zvaigzne*, 1954, 15. februāris; Heimanis, B. "Atslēdznieks Aleksandrs Grass", *Cīņa*, 1954, 19. februāris; "Atslēdznieks Aleksandrs Grass", *Padomju Jaunatne*, 1954, 24. februāris; "76 sienas avīzes vienā rūpnīcā", *Padomju Jaunatne*, 1954, 5. maijs; Zaļenieks, V. "Uzvara darba frontē", *Cīņa*, 1955, 8. maijs; "PSRS Augstākās Padomes sēdes", *Cīņa*, 1950, 22. jūnijs; Bormanis, H. "Uz jauniem panākumiem", *Cīņa*, 1957, 13. novembris. *Red. piez.*

[334] LVA, 1052. f., 1. apr., 6. l., 27. lp.

[335] Gleznotājs Arturs Lapiņš, tolaik LPSR Mākslinieku savienības priekšsēdētājs. Lapiņš dzimis 1911. gada 11. februāri Tukuma rajona Sātu pagastā, mācījies Tukuma vidusskolā, studējis Latvijas Mākslas akadēmijā. Būdams komjaunietis, izplatīja nelegālo literatūru, par ko bija sodīts ar ieslodzījumu. Teātra mākslai pievērsās līdz ar Latvijas Republikas okupāciju 1940. gadā, kļūstot par LPSR Valsts drāmas teātra galveno mākslinieku, tad arī esot kļuvis par PSKP biedru. Otrā pasaules kara laikā Ivanovā LPSR Valsts mākslas ansambļa galvenais mākslinieks. 1944. gadā viņam piešķīra LPSR Nopelniem bagātā mākslas darbinieka nosaukumu. Pēc otrreizējās Latvijas okupācijas sāka strādāt LPSR Valsts akadēmiskajā operas un baleta teātrī, drīz kļūstot par galveno mākslinieku, kur strādā līdz pensijai, miris 1983. gadā. "Arturs Lapiņš", *Cīņa*, 1983, 1. septembris; "Pēdējā gaitā", *Padomju Jaunatne*, 1983, 3. septembris. *Red. piez.*

> [..] Biedri, partijas CK janvāra Plenuma lēmums ir mūsu cīņas programma. [..] Kara kurinātāji lai apzinās, ka katrai bumbai ir sava pretbumba. Mēs, lauku darba ļaudis, dosim savas dzimtenes varenības stiprināšanai arī savu ieguldījumu: rūpniecībai izejvielas, pilsētas darba ļaudīm vairāk piena, gaļas, olu un citu lauksaimniecības produktu. Strādāsim pašaizliedzīgi, zinot, ka miera sardzē stāv visa progresīvā cilvēce."[336] (Kolhoza *Mārupe* priekšsēdētājs Arvīds Kalējs)

> "Ja ieklausāmies pagājušos laikos, visjaukāk skan dziesmas par mieru un darbu, par cilvēka cīņu ar dabu, par varenajām tautu brīvības cīņām, par tautu draudzību un sadarbību. [..] Komponistam vai artistam, kas komponistu sacerēto muziku iemieso skaņās ar savu balsi vai instrumentu, miers nepieciešams un dārgs, tāpat kā kolchoza vai rūpnīcu strādniekam, studentam vai profesoram. [..] Vai nošu papīrs un spalva, vai zīmulis ir vērā liekami miera ieroči? [..] Ar lielu dedzību strādā visa Padomju Latvijas Komponistu saime. Spalva un nošu papīrs, harmonija un melodija, – mēs domājam, – ir stipri ieroči cīņā par mieru."[337] (Komponists Ādolfs Skulte[338])

Šajā paplašinātajā plēnumā, kura galvenie izskatāmie jautājumi bija kampaņas sarīkošana pret atomkara gatavošanu un delegātu vēlēšanas Vissavienības miera piekritēju konferencei, pieņemtajā rezolūcijā akcentēts, ka padomju pilsonis ik uz soļa izjūt partijas un valdības gādību, ka "padomju vara izvedusi mūsu tautu uz brīvības un laimes ceļa",[339] un jau tolaik kultivēts, ka ikkatrs ar savu darbu var veicināt "lielo cīņu par mieru", ka arī katrs radoša cilvēka

---

[336] LVA, 1052. f., 1. apr., 6. l., 30.–32. lp.

[337] LVA, 1052. f., 1. apr., 6. l., 46.–48. lp.

[338] Komponists Ādolfs Skulte (1909–2000), tolaik LPSR Padomju komponistu savienības priekšsēdētājs. Dzimis 1909. gada 28. oktobrī Kijevā (tagadējā Ukrainas Republika). 1921. gadā pārbraucis uz Latviju, kur pēc vidusskolas 1928. gadā iestājies Latvijas Universitātes Inženieru fakultātē un Latvijas Konservatorijā, kur beidzis Jāzepa Vītola kompozīcijas klasi 1934. gadā un praktiskās kompozīcijas klasi 1935. gadā. Studiju laikā strādājis vidusskolās par dziedāšanas un mūzikas skolotāju Balvos un Jēkabpilī, bet, pabeidzis konservatoriju, no 1936. gada sāka strādāt konservatorijā, kur arī nostrādāja līdz mūža beigām. Bijis arī ērģelnieks Krustpils evaņģēliski luteriskajā baznīcā. Bijis LPSR Augstākās Padomes deputāts. "Konservatorijas jaunie docenti", *Jaunākās Ziņas*, Nr, 23, 1936, 23. septembris, 16. lpp.; "Ādolfa Skultes skanošie pretmeti", *Dzimtenes Balss*, 1979, 18. oktobris. *Red. piez.*

[339] LVA, 1052. f., 1. apr., 6. l., 23., 27. lp.

veikums, tostarp mākslas darbs, mūzika, daiļliteratūras darbs, aktieru skatuves darbs u. c., var kļūt par miera demonstrēšanas formu, formātu vai tribīni.

1959. gada 14. aprīlī Rīgā LPSR Valsts akadēmiskajā drāmas teātrī notika LPSR miera piekritēju konference,[340] kurā piedalījās arī miera piekritēji no Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) – Ļeņingradas un Maskavas – un Igaunijas PSR. Konferences prezidijā ievēlēja okupācijas varas Latvijā vadību – LKP CK pirmo sekretāru Jāni Kalnbērziņu, LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāju Vili Lāci, LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāju Kārli Ozoliņu (1905–1987), vadošos republikāniskās miera aizstāvēšanas komitejas, PSKP un valdības, zinātnes un mākslas darbiniekus, priekšzīmīgus strādniekus propagandistus.[341] Konferencē tika ievēlēts jauns Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas sastāvs. 1962. gada 14. aprīlī notika Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija sēde, kurā nolēma 9. maijā sasaukt republikānisko miera piekritēju konferenci. Konferences norises nodrošināšanas pamatā bija LPSR Ministru Padomes rīkojums:

> "Izdalīt Latvijas draudzības un kultūras sakaru biedrībai ar tautiešiem ārzemēs[342] Latvijas republikāniskās miera aizstāvju vajadzībām no LPSR Ministru padomes rezerves fonda 1962. gada 2. kvartālā 2 tūkstošus rubļu sakarā izdevumiem, kas saistīti ar republikāniskās miera aizstāvju konferences norisi."[343]

Republikāniskā miera aizstāvju konference[344] notika 1962. gada 9. maijā Rīgā LPSR Valsts akadēmiskajā drāmas teātrī. Līdzās referātiem par miera tēmu, delegātu apstiprināšanai Vispasaules kongresam par atbruņošanos un mieru, kas norisinājās no 1962. gada 9. līdz 19. jūlijam pēc Vispasaules Miera padomes iniciatīvas, uzrunā skaidri tika pateikts:

---

340 Ļoti plaša konference ar 800 delegātiem.
341 *Cīņa*, Nr. 87, 1959, 14. aprīlis, 1. lpp.
342 LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) piesegstruktūra. *Red. piez.*
343 Sk. sēdes protokolu: LVA, 1052. f., 1. apr., 5. l., 1.–3. lp.
344 Uz konferenci izvirzīti 250 delegāti, piedalījās 241 delegāts.

> "Padomju miera piekritēju darbu ļoti atvieglo tas, ka viņiem nav nekādu nesaprašanos ar savas zemes valdību. Tāpat tiem nav vajadzīgs aģitēt padomju sabiedrību par to, lai tā iestātos cīņā par mieru. [..] Mūsu republikas komiteja vienmēr ir centusies cieši sadarboties ar pārējām mūsu republikas sabiedriskajām organizācijām, sevišķi tas attiecināms uz Latvijas un ārzemju [draudzības un kultūras] sakaru biedrību, Arodbiedrību republikānisko padomi, [LPSR] Politisko zināšanu un zinātņu popularizēšanas biedrību[345], [Latvijas Padomju] [r]akstnieku savienību un citām organizācijām. Mūsu darba īpatnība ir arī tā, ka mums, līdzīgi pārējo Baltijas republiku komitejām, paši ciešākie sakari izveidojušies ar to valstu miera cīnītājiem, kas, līdzīgi mums, dzīvo Baltijas jūras krastos.

[345] LPSR Politisko zināšanu un zinātņu popularizēšanas biedrība bija Vissavienības politisko zināšanu un zinātnes popularizēšanas biedrības Latvijas nodaļa. Tās pirmais valdes priekšsēdētājs bija Augusta Kirhenšteina valdības izglītības ministrs, nelikumīgās Tautas Saeimas loceklis, LPSR Zinātņu akadēmijas prezidents (1946–1951) Pauls Lejiņš (1883–1959). 1947. gada 1. maijā PSRS organizēja "zinātnes, kultūras un mākslas darbinieku" aicinājumu stiprināt Josifa Džugašvili diženumu Staļina tēlā un veicināt zinātnisko un politisko zināšanu izplatīšanu iedzīvotāju vidū, dibinot šo pūļu veiksmīgākai īstenošanai īpašu biedrību – Vissavienības biedrību politisko zināšanu un zinātņu popularizēšanai. Tam sekoja "vietējo" "zinātnes, kultūras un mākslas darbinieku" atsaucība, aicinot dibināt vietējo biedrību politisko zināšanu un zinātņu popularizēšanai. Rezultātā maija beigās dibina organizācijas komiteju aicinājuma īstenošanai, kurā **bija** akadēmiķis Pauls Lejiņš, profesors Matvejs Kadeks (1897–1950), profesors Jānis Peive, profesors Pēteris Vāleskalns (Valeskalns) (1899–1987), Tautas rakstnieks Andrejs Upīts un citi LPSR padomju zinātnes un kultūras darbinieki. Līdzīgi kā daudzas citas "sabiedriskā kārtībā" un publisku aicinājumu rezultātā dibinātas organizācijas, Vissavienības politisko zināšanu un zinātnes popularizēšanas biedrība un tās republikāniskās nodaļas pildīja ne tikai noteiktu PSRS ideoloģijas propagandas uzdevumu, kļūstot par līdzekli pamatbrīvību kā vārda, apziņas, jaunrades un zinātniskās darbības brīvības ierobežošanai (sevišķi, lai kontrolētu un pat izrēķinātos ar sabiedrībā autoritāti ieguvušām personām kā Pauls Stradiņš (1896–1958), bet arī VDK uzdevumu īstenošanai. Tas, ka šādu organizāciju dibināšana bijusi okupācijas varas pasūtījums, liecina līdzība dibināšanas organizēšanā un organizētāju un dibinātāju izvēle. "Aicinājums", *Cīņa*, 1947, 4. maijs; Pakalns, I. "Zinātnes ieguvumiem visīsākajā laikā jāsasniedz visplašākās tautas masas", *Padomju Jaunatne*, 1947, 29. maijs; Oparins, A. "Vissavienības politisko zināšanu un zinātņu popularizēšanas biedrības pieci gadi", *Cīņa*, 1952, 6. jūlijs; Dreimanis, Aleksis. "Latvijas un zinātnes labā", *Brīvā Latvija*, Nr. 8, Nr. 9, Nr. 10, 1997, 24. februāris, 3. marts, 10. marts, 5. lpp. *Red. piez.*

> Mūs visus apvieno mums kopējais un vienotais lozungs: Baltijas jūra – miera jūra!"[346]

Konferencē tika ievēlēta jauna komitejas vadība. Arī šajā konferencē tika pieņemta rezolūcija, apliecinot LPSR miera aizstāvju nelokāmo pārliecību pievienoties un atbalstīt padomju valdības cīņu par mieru.

Ieskatam piemērs no konferences retorikas.

> "Tas, ka pasaulē pastāv varenā sociālisma nometne ar Padomju Savienību priekšgalā, kas savā karogā kā galveno lozungu ierakstījusi cīņu par mieru un vispārēju atbruņošanos, dod cilvēcei pārliecību, ka kopīgā aktīvā rīcībā mieru ir iespējams nosargāt, ir iespējams novērst pasaules karu. Iznīcināt karus, nodibināt mūžīgu mieru uz zemes – tāda ir komunisma vēsturiskā misija."[347]

Kā liecina konferences sagatavošanas dokumenti, republikāniskā miera aizstāvēšanas komiteja saņēmusi rīkojumu, kura 2. punkts skanējis šādi:

> "Prasīt Latvijas KP CK izrādīt sadarbību ar komiteju, organizējot visos rajonu centros un pilsētās sapulces, kurās arī referāti par atbruņošanos un mieru."[348]

Aizvien aktuālāka kļuva nepieciešamība dibināt plašus sakarus ar ārzemju organizācijām un sabiedriskiem darbiniekiem, aizvien plašāk izvēršot savu darbu, tostarp miera ideju propagandu un aģitāciju, un akcentējot Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas atbildīgumu.

Ieskatam neliels fragments no Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas arhibīskapa Gustava Tūra runas.

> "Mēs, šīs konferences dalībnieki, esam ļaudis no dažādām tautībām un ticībām, galvenā kārtā latvieši un krievi, bet še atrodas arī citu tautību pārstāvji, mēs draudzīgi pārrunājam mums visiem svarīgo miera jautājumu. [..] Mums, latviešiem, draudzība ar citām tautām ir bijusi cieņā jau senos laikos. [..] Veicinādami tautu draudzību, mēs veicināsim mieru un miermīlīgu pastāvēšanu – koeksistenci starp

[346] LVA, 1052. f., 1. apr., 2. l., 10. lpp.
[347] LVA, 1052. f., 1. apr., l. 2, 6.–7. lp.
[348] LVA, 1052. f., 1. apr., l. 3, 2. lp.

> tautām. [..] Viena ticība mums visiem ir kopīga. Tā ir ticība mieram, ticība miera uzvarai."[349]

Savukārt konferences rezolūcijā ierakstīti arī šādi vārdi:

> "Mēs zinām, ka pats labākais, pats augstvērtīgākais padomju cilvēka ieguldījums miera nostiprināšanā – ir pašaizliedzīgs darbs Tēvijas labā."[350]

1973. gada 11. janvārī Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes Kultūras namā (tagadējā Mazā ģilde – *red. piez.*) notika Latvijas miera aizstāvju konference,[351] kuru vadīja toreizējais Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes priekšsēdētājs Viktors Blūms (1923–2011)[352].[353]

---

[349] LVA, 1052. f., 1. apr., 2. l., 52. lp.

[350] LVA, 1052. f., 1. apr., 2. l., 54. lpp.

[351] Konferences materiālus sk.: LVA, 1052. f., 1. apr., 4. l. un 15. l.; konferences atreferējumu sk.: *Padomju Jaunatne*, Nr. 8, 1973, 12. janv., 1. lpp.

[352] Viktors Blūms dzimis 1923. gadā Pleskavas apgabala Bežancu rajona Nazarkinas sādžā kalpotāju ģimenē, 1941. gadā pabeidzis vidusskolu, brīvprātīgi pieteicies dienestā PSRS bruņotajos spēkos, no kurienes nosūtīts mācībās Andreja Ždanova Ļeņingradas kara inženieru skolā, kas kopš 1941. gada un līdz Otrā pasaules kara beigām bija evakuēta uz Kostromu un kara apstākļos veica apmācības vien pāris mēnešus. Tobrīd tā bija vienīgā mācību iestāde, kas apmācīja virsniekus, kuri nodrošināja reaktīvās artilērijas mašīnu *Katjuša* ekspluatāciju. Pēc apmācību beigšanas Blūmu nosūtīja uz fronti. 1945. gadā strādājis Republikāniskajā darba rezervju pārvaldē Rīgā, vēlāk – par partorgu Adulienas pagastā. No 1946. līdz 1948. gadam mācījies Republikāniskajā partijas skolā, kuru beidzot nosūtīts darbam Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes Kultūras un sadzīves nodaļas vadītāja amatā. Tad bijis LKP Skrundas rajona komitejas otrais sekretārs, vēlāk – Skrundas rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs, pēc tam LKP Liepājas apgabala komitejā par Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāju. 1953. gadā Blūms bija LKP Alsungas rajona komitejas pirmais sekretārs, vēlāk – LKP Kuldīgas rajona komitejas pirmais sekretārs. 1959. gadā Blūms kļuva par Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes priekšsēdētāju, šai amatā bija līdz 1973. gadam. 1966. gadā PSRS Augstākajā Padomē, bijis Prezidija priekšsēdētāja vietnieks, 1975. gadā LPSR Augstākajā Padomē, kur arī pildījis Prezidija priekšsēdētāja vietnieka amatu. "12. jūnijā – PSRS Augstākās Padomes vēlēšanas", *Plēsums*, 1966, 3. jūnijs; "Jauni varas vīri Latvijā", *Brīvība*, Nr. 6, 1973, 1. jūnijs, 2. lpp.; *Cīņa*, 1975, 28. maijs; Hāzners, Vilis. "1975. gada vēlēšanas Latvijā", *Latvija Šodien*, 1976, 1. jūnijs. *Red. piez.*

[353] Bijis LKP Skrundas rajona komitejas otrais sekretārs, Skrundas rajona izpildkomitejas priekšsēdētājs, LKP Liepājas apgabala komitejas Propagandas un

> "Mēs visi esam par to, lai izpildītu mūsu partijas noteikto – saglabāt uz zemes mieru. Tā labā mēs strādājam, tā dēļ mēs dzīvojam."[354]

Konferencē piedalījās arī viesi no Maskavas un Ļeņingradas miera aizstāvēšanas komitejām. Runas noslēgumā Rīgas vagonu rūpnīcas (RVR) frēzētājs, Sociālistiskā Darba Varonis Alberts Ikaunieks (dzimis 1928. gadā)[355] bilda patosa pilnas frāzes:

> "Noslēgumā atļaujiet man izteikt pārliecību Latvijas Padomju Komunistiskās Partijas Centrālajai Komitejai, Republikas valdībai un Padomju Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai, ka mēs, republikas strādnieku šķira, pieliksim visus spēkus miera stiprināšanai starp tautām. Mieru un brīvību visām tautām!"[356]

Šajā konferencē Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīcas arhibīskapa Jāņa Matuļa (1911–1985) runā iezīmējas baznīcas un ekumenisma nozīme miera kustības procesos:

> "[..] kristīgā baznīca nevar stāvēt nomaļus, jo viņas sludinājumā no pašiem sākumiem sevi atgādina miera balss. [..] Latvijas visu kristīgo konfesiju ticīgie savā ekumeniskā kopībā apliecina, ka viņi stāv par miera īstenošanu visā pasaulē."[357]

Jāpiebilst, ka reliģisko organizāciju darbība PSRS bija problemātiska, tā bija saistīta ar izvēļu izdarīšanu, kuru pamatmērķis bija pašsaglabāšanās. Tādu izvēļu starpā bija gan dalība Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejā un tās sarīkojumos, gan arī regulāru iemaksu veikšana Padomju Miera fondā.

---

aģitācijas nodaļas vadītājs, LKP Alsungas, pēc tam Kuldīgas rajona komitejas pirmais sekretārs.

[354] LVA, 1052. f., 1. apr., 4. l., 1. lp.

[355] Arī republikas Darbaudzinātāju padomes priekšsēdētājs, vēlākos gados LKP CK loceklis, LPSR Augstākās Padomes Prezidija loceklis, LPSR Augstākās Padomes deputāts, saņēmis Vispasaules Miera padomes apbalvojumu, grāmatas *Priekšnojauta. Darbaudzinātāja pārdomas* (V. Valguna literārais atstāstījums. Rīga: Liesma, 1978) autors. Alberts Ikaunieks ir ievērojams ar to, ka viņu kā paraugu padomju pilsonim izmantoja padomju propaganda, par ko liecina raksti presē. "Nesatricināmā komunistu un bezpartejisko bloka vārdā", *Cīņa*, 1971, 28. aprīlis; "Izaugsme", *Cīņa*, 1971, 3. jūnijs; "Dažas pārdomas, Stepanu Vitčenko lasot", *Padomju Jaunatne*, 1982, 11. maijs.

[356] LVA, 1052. f., 1. apr., 4. l., 25. lp.

[357] LVA, 1052. f., 1. apr., 4. l., 66., 67. lp.

1973. gada 11. janvāra konference iezīmīga ar Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas profesora Jāņa Āboltiņa (1906–1990) ierosinājumu:

> "[..] lai Rīgā un citās mūsu republikas pilsētās dēstītu miera parkus un miera birzis un lai nākamās paaudzes zinātu, kā mūsdienu cilvēki ir rūpējušies par mieru. Arī turpmāk visi aktīvi piedalīsimies miera saglabāšanā."[358]

Trūkst informācijas par šīs ieceres īstenošanu.

1976. gada 16. decembrī VDK piesegstruktūras *Latvijas un ārzemju draudzības kultūras sakaru biedrība* telpās Rīgā notika Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas paplašinātais plēnums,[359] kur piedalījās arī obligātā šādiem sarīkojumiem redzamāko sabiedrības pārstāvju izlase – PSRS Tautas skatuves mākslinieces Lilita Bērziņa (īstajā vārdā Lilija Priede-Bērziņa, 1903–1983), VEF direktors Oļegs Leņovs (1926–1987), Rīgas mēbeļu kombināta galdnieks Sociālistiskā Darba Varonis Pāvels Āboltiņš (1916–1981), Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas arhibīskaps Jānis Matulis un dzejnieks Andris Vējāns.[360] Plēnumā akcentēja komitejas darbu divdesmit piecu gadu laikā, miera aizstāvju uzdevumus cīņā par vispārēju atbruņošanos, kur pārrunāti organizatoriski jautājumi, pasniegti apbalvojumi, pausta solidaritāte ar Čīles *miera cīnītājiem* un analizēti 1976. gada centrālā akcijas – parakstu vākšanas zem *Jaunā Stokholmas aicinājuma par bruņošanās sacensības pārtraukšanu un atbruņošanās kampaņu* – rezultāti.[361] Šīs akcijas sekmīgai norisei Rīgas pilsētā un tās sešos rajonos tika dibinātas Veicināšanas komisijas. Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas fonda lietā Nr. 20 (114 lapu apjomā) saglabāta apjomīga informācija par parakstu vākšanas kampaņu, piemēram, apkopoti rezultāti, veiktās organizatoriskās darbības, sarīkojumi. Atskaites iesniegtas uz attiecīgo rajonu partijas komiteju veidlapām.

> "Rajonu partijas komiteju un izpildkomiteju vadībā ir padarīts liels organizatorisks darbs. Pilsētas klubos, kultūras namos, sarkanos

[358] LVA, 1052. f., 1. apr., 4. l., 96. lp.
[359] Plēnuma materiāli: LVA, 1052. f., 1. apr., 16. l.
[360] "Miera aizstāvēšanas komitejas plēnums", *Cīņa*, 1976, 17. decembris.
[361] LVA, 1052. f. 1. apr., 16. l., 8. lpp.; akcijas gaita atspoguļota LPSR presē, tostarp *Zvaigzne*, Nr. 18, 1976, 20. sept., 4. lpp.

> stūrīšos, bibliotēkās u. c. vietās ir notikuši tematiski vakari, tikšanās, kinofestivāli, lektoriji, izrādes, kas bijuši veltīti miera stiprināšanas jautājumiem, cīņai pret bruņošanos un agresiju."[362]

Atskatoties uz komitejas 25 darbības gadiem, Biruta Šneidere rezumēja:

> "Daudzpusīgais miera aizstāvēšanas komitejas darbs nevarētu sekmīgi noritēt, ja nebūtu tai atbalsta no partijas organizācijām, nebūtu savs aktīvs, komitejas locekļi, komisijas. Esam pateicīgi republikas partijas CK, Padomju Miera aizstāvēšanas komitejai par ikdienišķo vadību un palīdzību."[363]

1981. gada 26. novembrī notika kārtējā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas konference. LKP CK ideoloģiskais sekretārs Imants Andersons (dzimis 1923. gadā)[364] uzrunā uzsvēra sava laika politiskās aktualitātes: cīņa par mieru pasaulē iegūst īpaši svarīgu nozīmi, un jāpieņem izšķiroši lēmumi, lai novērstu jaunus kara draudus.

> "Visi padomju cilvēki kvēli atbalsta PSKP un Padomju valdības miermīlīgo iekšējo politiku. [..] Liela loma šajā laikā miera aizstāvjiem. Miera aizstāvji – tie ir īstenie cīnītāji. Viņu ieroči ir stiprāki par raķetēm un atombumbām – tie ir patiesības vārdi par Padomu Savienības un padomju sadraudzības republiku miermīlīgo politiku, tā ir aktīva darbība, atmaskojot tos, kas kurina jauna pasaules kara ugunsgrēku, grūžot tautas bojāejā."[365]

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai pasniedza LPSR Augstākās padomes Goda rakstu. Savukārt kā dāvana uz konferences laiku iznāca dzejas izlase *Sudraba sētuve*,[366] tā sastādīta un izdota pēc komitejas Jauniešu sekcijas iniciatīvas, tematiski to veltot cīņai par mieru, un visi

---

[362] LVA, 1052. f. 1. apr., 16. l., 21. lpp.
[363] LVA, 1052. f., 1. apr., 16. l., 65. lp.
[364] Darbojies arī LĻKJS CK, bijis LĻKJS sekretārs, LKP CK Zinātnes, skolu un kultūras nodaļas vadītāja vietnieks, vēlāk Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītājs, LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrs.
[365] LVA, 1052. f., 1. apr., 17. l., 5., 6. lp.
[366] *Sudraba sētuve*. Mieram veltītu dzejoļu izlase, sastādījis Pēteris Zirnītis. Rīga: Liesma, 1981.

dzejnieki savus honorārus ir atvēlējuši Padomju Miera fondam. 1981. gada konferencē pieņemtajā rezolūcijā ierakstīti vārdi:

> "Mēs, Padomju Latvijas miera aizstāvju konferences dalībnieki, atzīmējam, ka Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja kopā ar visu republikas sabiedrību ir paveikusi noteiktu darbu, propagandējot miermīlīgo PSKP un Padomju valdību, uzturējusi draudzīgus kontaktus ar miera aizstāvjiem citās zemēs, īpaši ar miera aizstāvjiem Baltijas jūras valstīs, kā arī sekmējusi brīvprātīgas republikas iemaksas Padomju Miera fondā."[367]

1985. gada 8. februārī notika Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas plēnums, kura jauna darba kārtības sadaļa bija koncerts.[368]

> "Ja atskatāmies uz pagājušajā gadā veikto darbu, tad jāsaka, ka manifestācijas, mītiņi, konkursi, dziesmu festivāli, izstādes, koncerti u. c. pasākumi bija galvenās formas, kurās republikas darbaļaudis piedalījās miera ideju propagandēšanā un tā atbalstīšanā,"[369]

ziņoja komitejas priekšsēdētāja vietniece Biruta Šneidere. Plēnuma dalībnieku pulkā bijuši profesors Ivars Knēts (dzimis 1938. gadā), Rīgas porcelāna rūpnīcas brigadiere, PSRS Augstākās Padomes deputāte Marija Baltā, Latvijas Padomju rakstnieku savienības sekretārs Ēvalds Strods (1933–1998), Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas arhibīskaps Jānis Matulis, LPSR Jaunatnes organizāciju komitejas[370] jeb

---

[367] LVA, 1052. f., 1. apr., 17. l., 63. lp.

[368] Par minētā koncerta repertuāru un koncertu kā obligāto sastāvdaļu valsts sankcionētu organizāciju sarīkojumos liecina Andris Vējāns, daloties atmiņās par to, ka "jaunākais PSRS Tautas skatuves mākslinieks" Raimonds Pauls bija atnācis uz Latvijas Padomju rakstnieku savienību, lai tiktos ar saviem cienītājiem, lai būtu blakus *Dzeguzēniem* un Aijai Kukulei, bet jau pāris dienas vēlāk kopā ar Viktoru Lapčenoku izpildīja savu jauno dziesmu par mieru. Vējāns, Andris. "Spēku savākšanas laiks", *Cīņa*, 1985, 24. februāris. *Red. piez.*

[369] LVA, 1052. f., 1. apr., 12. l., 129. lp.

[370] LPSR VDK piesegstruktūra. *Red. piez.*

čekistu superkomjaunatnes[371] priekšsēdētājs Māris Gulbis.[372] Savukārt plēnumā pieņemtajā rezolūcijā ierakstīta apņemšanās:

> "Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas plēnums vienprātīgi atbalsta Vissavienības miera piekritēju konferences rezolūciju, uzskatot to par pamatu, turpmāk plānojot un organizējot Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbu pretkara kustības aktivizēšanā ar mērķi atbalstīt Padomju valsts miera politiku, novērst kodolkara draudus un veicināt atbruņošanos. [..] Plēnums uzdod Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai savlaicīgi izstrādāt konkrētu pasākumu plānu, lai 1986. gadu atzīmētu kā Starptautisko miera gadu un Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas dibināšanas 35. gadskārtu."[373]

1986. gada 30. oktobrī notika Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas 35. gadadienas konference,[374] kuru atklāja toreizējais LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītājs Vladimirs Laukmanis[375] (dzimis 1924. gadā) un vadīja toreizējais LPSR Valsts televīzijas un radioraidījumu komitejas priekšsēdētājs Ivars Ķezbers (1944–1997).[376]

---

[371] Daukšts, Bonifācijs. "Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas un Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības sadarbība (1953–1961)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 691. lpp.

[372] Pakalns, K. "Mūsu laikmeta vissvarīgākais uzdevums", *Cīņa*, 1985, 9. februāris.

[373] LVA, 1052. f., 1. apr., 12. l., 148. lp.

[374] LVA, 1052. f., 1. apr., 35. l. Minētajā lietā glabājas apjomīgs dokumentu kopums uz 103 lapām no attiecīgās konferences (stenogramma, priekšsēdētāja referāts, revīzijas komisijas ziņojums u. c.).

[375] Bijis arī LKP Ļeņina rajona komitejas pirmais sekretārs, LKP CK Rūpniecības un transporta nodaļas vadītāja vietnieks, Jūrmalas starprajonu zvejnieku patērētāju biedrības valdes priekšsēdētājs.

[376] Bijis LPSR Jaunatnes organizāciju komitejas atbildīgais sekretārs, LĻKJS CK nodaļas vadītāja vietnieks, LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietnieks, LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas instruktors, strādājis PSRS vēstniecībā Zviedrijas Karalistē, bijis Latvijas Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs prezidija vadītājs, LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītāja vietnieks, PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmijas aspirants, vēlāk LKP CK sekretārs, 1990. gadā kļuva par Latvijas Neatkarīgās komunistiskās partijas vadītāju, kuru pārdēvēja par Latvijas Demokrātisko Darba partiju un kura vēlāk turpināja darboties bijušā LPSR VDK darbinieka Jura Bojāra vadībā.

Uzrunu konferencē teica toreizējais LKP CK Administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Anatolijs Gorbunovs (dzimis 1942. gadā):

> "Es domāju, ka miera cīnītāju uzdevums ir ne tikai propagandēt mūsu miera politiku, bet arī miera cīnītāju uzdevums ir arī tuvināt tautas un caur šo tuvināšanos arī propagandēt un cīnīties par mieru. [..] mūsu Padomju Latvijas miera cīnītāju komitejai ir autoritāte ne tikai mūsu republikā, bet tai ir autoritāte arī pasaulē, jo šai kustībā ir iesaistījušies cilvēki ar autoritāti un ir iesaistījušies cilvēki, kas konkrēti darbojas šai kustībā gan ar savu mākslu, gan ar savu organizatorisko darbību un citādi."[377]

Akadēmiķis Jānis Stradiņš (dzimis 1933. gadā) šo konferences laiku iesaistīja politiskās situācijas kontekstā:

> "Mēs esam sanākuši šodien kopā tādā dīvainā rudenī, rudenī – pēc Reikjavīkas, pēc Kopenhāgenas, pēc Jūrmalas tikšanās, arī pēc Černobiļas, rudenī, kad cerības mijas ar bažām un vilšanos,"[378]

aktualizējot ļoti būtisku jautājumu, kā un kādiem mērķiem tiek izmantoti zinātnes sasniegumi un izgudrojumi, mudinot domāt ieklausīties otra argumentos un panākt uzticību un saprašanos.

> "Vai nav amorāli vest šādu militāru sacensību laikmetā, kad vai puspasaules cieš badu, kad nav uzvarētas briesmīgās slimības – vēzis, infekcijas, arī tuberkuloze, parādās jaunas vīrusu slimības? Ja jau grib taisīt lielo tehnoloģisko lēcienu XXI gadsimtā, vai tad nebūtu labāk to nedarīt vis militārā laukā, bet to darīt caur tautas dzīves līmeņa pacelšanu un vispār trešo valstu dzīves līmeņa pacelšanu."[379]

Šis ir laiks, kad aizvien vairāk, salīdzinot ar iepriekšējām desmitgadēm, parādās argumentēti viedokļi un mazāk vērojama akla un bezierunu paklausība.[380] Līdzās miera problēmām vairāk tiek aktualizēta dabas

---

[377] LVA, 1052. f., 35. l., 6., 7. lp.
[378] LVA, 1052. f., 35. l., 6., 10. lp.
[379] LVA, 1052. f., 35. l., 6., 15. lp.
[380] Salīdzinot iepriekšējo gadu publikācijas par Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas sarīkojumiem, var ievērot, ka publikācijās par 1986. gada 30. oktobra konferenci uzmanība vairāk pievērsta uzrunu un priekšlasījumu saturiskajam izklāstam nekā formāliem konferences atribūtiem, piemēram, trūkst ievērojamu dalībnieku uzskaitījuma. Atšķirību novērtēšanā sevišķi jāvērš uzmanība kļūdām, kas iepriekš pieļautas, piemēram, dalībnieku raksturojumā. Tā, *Padomju Jaunatne*, Nr. 174, 1951,

un tīras vides problemātika un apdraudētība. Šī problēma aktualizējās arī Rīgas rajona kolhoza *Ādaži* priekšsēdētāja, vēlākā PSRS prezidenta padomnieka Alberta Kaula (1938–2008)[381] teiktajā:

> "Šodien miera un dabas, apkārtējās vides aizsardzība ir cieši saistīti, jo, neņemot vērā to, mēs varam novest dabu līdz atomkara seku līmenim. [..] Patreiz Latvijā visam pāri līdzās Miera un Pārtikas problēmām parādās Daugavas problēma. [..] Viena no mūsu komisijas darba formām – ir tautu draudzības stiprināšana, mūsu dzīvesveida izskaidrošana."[382]

Tika paplašinātas arī Miera fonda veicināšanas komisiju funkcijas, uzliekot tām arī visu pretkara kustības sarīkojumu organizēšanu.

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas struktūra

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētāji bijuši Jānis Peive (1951–1962), Žanis Grīva (1962–1981) un Andris Vējāns (1981–1990).

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas sastāvs tika ievēlēts, pārvēlēts vai papildināts komitejas konferencēs vai paplašinātajos plēnumos. Tāpat tika izvirzīti un ievēlēti komitejas priekšsēdētājs, vietnieki (sākumgados atbildīgais sekretārs), kopš 1974. gada – referents. Lai šajās konferencēs vai plēnumos nodrošinātu komitejas darbību, tika izvirzīts un ievēlēts komitejas prezidijs, kurš koordinēja komitejas darbu, – sasaucot un noturot regulāri sēdes (reizēm arī paplašinātas prezidija sēdes), pārrunājot un apstiprinot komitejas gadskārtējos darbības plānus, pārrunājot un izvērtējot paveikto,

---

5. septembris, 1. lpp. Tekstilrūpniecības strādnieku arodbiedrības republikāniskās komitejas priekšsēdētāja Lidijas Smites (Smits) uzvārds norādīts vīriešu dzimtē ("priekšsēdētājs"), kas nozīmē, ka publikāciju sagatavoja pēc dokumentiem, nevis pēc faktiski redzētā. *Red. piez.*

[381] Alberts Kauls (1938–2008) bijis PSRS prezidenta Mihaila Gorbačova padomnieks, kurš PSRS VDK organizētā 1991. gada Augusta puča laikā atbalstīja apvērsumu un Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju, kādēļ Kaulam vēlāk likums liedza kandidēt Saeimas vēlēšanās. Kad 1995. gadā viņa vadītā *Vienības partija* iekļuva 6. Saeimā. Kauls kļuva par Latvijas Republikas ministru prezidenta biedru Andra Šķēles valdībā. *Red. piez.*

[382] LVA, 1052. f., 35. l., 6., 20.–22. lp.

izskatot komitejas darbības finanšu tāmes un izdevumus, kas saskaņoti un apstiprināti Padomju Miera aizstāvēšanas komitejā. Gan par ik gadu paveiktajiem darbiem, gan izdevumu tāmēm regulāri rakstītas atskaites Padomju Miera fondam.

1951. gada 17. septembrī pirmās miera aizstāvju konferences noslēgumā tika ievēlēta komiteja piecdesmit biedru sastāvā – par priekšsēdētāju kļuva Jānis Peive, par vietniekiem ievēlēti Andrejs Balodis (1908–1987),[383] Jānis Jurgens (1900–1983)[384] un Jānis Sudrabkalns (1894–1975),[385] par sekretāri – Erna Daugaviete,[386] komitejas prezidijā[387] ievēlēti Andrejs Balodis, Jānis Jurgens, Jānis Sudrabkalns, Erna Daugaviete, Arvīds Pelše, Kārlis Voltmanis (1898–1984),[388] Elmārs Bēmanis (1926–1987)[389] un Aleksandrs Grass. 1958. gadā komitejā tika ieviests jauns amats – atbildīgais sekretārs,

---

[383] Dzejnieks, žurnāla *Karogs* atbildīgais sekretārs (1946), atbildīgais redaktors (1948–1964).

[384] 1980. gada 25. decembra publikācija *Padomju Studentā* un tur lietotais "padomju eifēmisms" – "strādāja padomju darbā Maskavā" – liecina, ka Jānis Jurgens no 1940. gada līdz 1941. gadam bijis vai nu PSRS Iekšlietu tautas komisariāta vai arī PSRS Valsts drošības tautas komisariāta darbinieks, tad pirmā atsevišķā latviešu rezerves strēlnieku pulka politdarbinieks. No 1941. līdz 1946. gadam – LKP CK trešais sekretārs, "veicot nozīmīgu darbu zemes reformas realizācijā republikā", proti, nacionalizācijā. Kopš 1946. gada Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Ekonomikas fakultātes dekāns, mācību prorektors (1949. gadā) un Politekonomijas katedras vadītājs līdz 1964. gadam, rektors (1941, 1949–1962). PSRS Augstākās Padomes un LPSR Augstākās Padomes deputāts. Ieguvis dažādas PSRS un LPSR balvas. Rikšis, Visvaldis. "Dzīves dominantes", *Padomju Students*, 1980, 25. decembris. Formulējuma "padomju darbs" vai konkrētāk "padomju darbā Rīgas pilsētas Maskavas rajonā" saistību ar darbu VDK apstiprināja Latvijas Universitātes arhīvā pieejamie dokumenti par Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes prorektoru (1981–1987), arī Juridiskās fakultātes docētāju Edgaru Meļķisi (1929–2009). Sk. Apsītis, Romāns. "Edgars Meļķisis", *Padomju Students*, 1967, 16. marts; Plotnieks, Andris. "Edgars Meļķisis", *Padomju Students*, 1975, 22. maijs. *Red. piez.*

[385] Dzejnieks, LPSR Tautas dzejnieks (1947), PSRS Valsts prēmija (1948) un LPSR Valsts prēmija (1964), LPSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķis (1973), LKP CK loceklis (1963–1971), Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes loceklis (1941–1975).

[386] Rīgas Medicīnas preparātu rūpnīcas galvenā tehnoloģe.

[387] *Padomju Jaunatne*, Nr. 189, 1951, 19. sept., 2. lpp.

[388] Latvijas arodbiedrību Centrālās padomes priekšsēdētāja vietnieks, arī Latvijas Arodbiedrību republikāniskās padomes priekšsēdētājs.

[389] Tolaik LĻKJS CK sekretārs, vēlāk LPSR Tautas kontroles komitejas priekšsēdētājs.

šajā amatā no 1958. līdz 1972. gadam atradās biedrs Vladimirs Baranovskis,[390] bet no 1962. gada šis amats tika pārdēvēts – priekšnieka vietnieks.

Nākamās izmaiņas attiecināmas uz 1959. gada 14. aprīļa konferenci, kad par priekšsēdētāju atkārtoti ievēlēja Jāni Peivi, par vietniekiem – Andreju Balodi, Jāni Sudrabkalnu un Jāni Jurgenu, komitejas prezidiju septiņpadsmit cilvēku sastāvā; komitejas struktūrā parādījās jauns amats – atbildīgais sekretārs, kurā apstiprināja Vladimiru Baranovski. Plenārsēdē tika aktualizēts jautājums par Baltijas jūru kā miera jūru, kā arī ierosināja ciešāk sadarboties šo valstu miera cīnītājiem. 1962. gada 9. maija komitejas konferencē notika izmaiņas tās vadībā: par komitejas priekšsēdētāju ievēlēja rakstnieku Žani Grīvu (komiteju vadīja līdz 1981. gadam), par vietniekiem apstiprināja Andreju Balodi, Vladimiru Baranovski,[391] Emīliju Gudrinieci (1920–2004)[392] un Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes rektoru Valentīnu Šteinbergu (1915–2011).[393]

---

[390] 1950. gadā VEF frēzētājs, stahanovietis. 1957. gadā LĻKJS CK Aģitācijas un propagandas daļas vadītāja vietnieks. Laikā no 1975. līdz 1979. gadam Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes Ārzemju tūrisma nodaļas vadītājs. Deviņdesmitajos gados Stokholmas Starptautiskā miera pētniecības institūta speciālists Krievijas jautājumos. Cilvēks ar šādu vārdu un uzvārdu pēc okupācijas 1940. gada jūlijā iecelts policijas palīgdienestā Demenes pagastā. "Jauni policijas palīgi", *Daugavas Vēstnesis*, Nr. 156, 1940, 10. jūlijs; Klints, A. "Darba veltes Padomju Latvijas 10. gadadienai. Ražo arvien vairāk un labāk", *Padomju Jaunatne*, 1950, 19. jūlijs; "Ievērojama apspriede VEF", *Cīņa*, 1950, 4. augusts; *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts*, 1957, 26. oktobris; Bērziņš, V. "Ceļošanas prieks", *Zvaigzne*, 1975, 20. decembris; "Tūrisma padomju variants", *Latvija*, 1977, 27. augusts; "Rietumi atbalstīja un atbalstīs Jeļcinu", *Diena*, 1993, 17. novembris. *Red. piez.*

[391] 1962. gadā LKP CK plašsaziņas līdzekļi norāda, ka komitejas priekšsēdētājam Žanim Grīvam ir četri vietnieki, no kuriem trim ir "profesijas" vai amati – dzejniekam Andrejam Balodim, Rīgas Politehniskā institūta profesorei Emīlijai Gudriniecei un Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes rektoram Valentīnam Šteinbergam, bet ceturtais – Vladimirs Baranovskis – tiek traktēts kā "sabiedriskais darbinieks", kas kontekstā ir svarīgs eifēmisms. "Tautas grib mieru", *Cīņa,* 1962, 11. maijs. *Red. piez.*

[392] Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes ķīmijas fakultātes dekāne, Rīgas Politehniskā institūta ķīmijas profesore, LPSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķe.

[393] Filozofs un vēsturnieks, Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes rektors (1962–1970), LPSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķis, LPSR Zinātņu akadēmijas Vēstures un filozofijas institūta direktors.

Konferencē apstiprināja jaunu prezidija sastāvu,[394] ievēlēja Latvijas republikānisko Miera aizstāvēšanas komiteju septiņdesmit piecu cilvēku sastāvā.[395] Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas 1972. gada 29. marta sēdes[396] protokola izraksts liecina, ka LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītājs Jānis Brolišs (1929–1985) ierosināja atbrīvot viņu no Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētāja vietnieka amata sakarā ar to, ka tiek pārcelts darbā [tātad pārcelts darbā no "sabiedriskās organizācijas", kur ir ievēlēts, uz "arodbiedrību", kas nebūtu iespējams, ja šīm struktūrām pašām būtu kaut mazākā noteikšana par savu personālu, kaut vai tik maza kā Latvijas Padomju rakstnieku savienībā – *Red. piez*.] uz Latvijas Republikānisko arodbiedrību padomi par Ārzemju tūrisma nodaļas vadītāju.[397] Viņa vietā pēc komitejas priekšsēdētāja Žaņa Grīvas ierosinājuma tiek ievēlēta līdzšinējā LKP CK instruktore Biruta Šneidere.[398] Biruta Šneidere vietnieces amatā darbojās līdz pat komitejas darba beigām 1990. gadā. Sakarā ar to, ka komitejas un prezidija sastāvs bija vēlēts pirms vienpadsmit gadiem (1962. gadā) un daudzi locekļi dažādu iemeslu dēļ vairs komitejā aktīvi nedarbojās, 1973. gada 11. janvāra Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija sēdē atkal dienas kārtībā ir jautājums par prezidija sastāva un republikāniskās komisijas sastāva sadarbībā ar Miera fondu apstiprināšanu. Pēc LKP CK sekretāra Rūdolfa Verro (1925–1992) priekšlikuma ievēlēts komitejas sastāvs

[394] Prezidija sastāvā: Imants Andersons, Andrejs Balodis, Vladimirs Baranovskis, Jevgeņijs Bīrons (1915–1985; Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības priekšsēdētāja vietnieks), Viktors Blūms, Aina Brikše (1933–2011), Žanis Grīva, Emīlija Gudriniece, Arnolds Deglavs (1904–1969), Jānis Jēgermanis (1885–1968), Vladislavs Kaupužs (1918–1959), Jāzeps Lūriņš (dzimis 1930. gadā), Lilija Priede-Bērziņa (vēlāk pazīstama kā Lilita Bērziņa), Valentīna Pihele, Ludis Himelreihs (1931–1994), Valentīns Šteinbergs, V. Elsters (Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieks, LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieks).

[395] LVA, 1052. f., 1. apr., 6. l., 71. lp.

[396] LVA, 1052. f., 1. apr., 7. l., 4. lp.

[397] Jānis Brolišs šajā amatā nav ilgu laiku, jo jau 1975. gadā minēts, ka vadību pārņēmis Broliša kolēģis no Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas, "sabiedriskais darbinieks" Vladimirs Baranovskis. *Red. piez.*

[398] LVA, 1052. f., 1. apr., lieta Nr. 7, 1. lp.

piecdesmit septiņu cilvēku sastāvā,[399] komitejas prezidijs trīspadsmit cilvēku sastāvā,[400] tostarp Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētājs Žanis Zakenfelds (1931–1989),[401] LPSR Valsts Radio un televīzijas komitejas priekšsēdētājs Ilmārs Īverts (1924–1995) u. c., kā arī izraudzīta komisija piecpadsmit cilvēku sastāvā sadarbībai ar Padomju Miera fondu.[402] Prezidija sēdē atkārtoti par priekšsēdētāju ievēlēts Žanis Grīva, par priekšsēdētāja vietniekiem ieteikti un arī ievēlēti Biruta Šneidere, Andrejs Balodis un LPSR sociālā nodrošinājuma ministre Valentīna Pihele (1920–2006).[403] 1974. gadā Padomju Miera aizstāvju komiteja Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejā ieviesa jaunu štata vietu, nosakot samaksu 100

[399] Saraksts pieejams LVA, 1052. f., 1. apr., 15. l., 122. lp.
[400] LVA, 1052. f., 1. apr., 15. l., 125. lp.
[401] Ievērojams VDK un tās piesegstruktūru darbinieks Žanis Zakenfelds, Žaņa-Arvīda dēls dzimis 1931. gada 5. maijā Jelgavā, tēvs advokāts, PSKP biedrs kopš 1959. gada, beidzis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes Žurnālistikas nodaļu 1955. gadā un PSKP CK Augstāko partijas skolu Maskavā 1964. gadā. No 1954. gadā strādājis par žurnālistu Austrumberlīnē, no 1956. līdz 1959. gadam – darbojies VDK piesegstruktūrā padomju komitejā *Par atgriešanos dzimtenē*. Tad no 1959. līdz 1962. gadam bijis VDK piesegstruktūras *Dzimtenes Balss* redaktors. Turpinājis darbu VDK piesegā PSRS vēstniecībā Stokholmā kā atašejs no 1964. līdz 1967. gadam. No 1967. līdz 1970. gadam darbojies VDK piesegstruktūrā *Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs* un tad no 1970. līdz 1977. gadam un no 1983. gada VDK piesegstruktūrā *Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrība*. No 1977. līdz 1983. gadam darbojies VDK ar piesegu PSRS vēstniecībā kā pirmais sekretārs Vīnē (Austrijā). Kopš 1986. gada pildījis LKP Revīzijas komisijas locekļa pienākumus. Pausts viedoklis, ka studiju laikā nodevis savu draugu Timmermani (Kārlis Timmermanis, Arvīda dēls, dzimis 1931. gadā Jelgavas apriņķa Lielvircavas pagastā, arestēts 1952. gada 17. oktobrī par *pretpadomju* aģitāciju, krimināllieta Nr. 19260) kopā ar citiem *pretpadomju* grupas dalībniekiem. Spriežot pēc LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas sniegtās informācijas intervijā ar Viesturu Gaili (dzimis 1955. gadā), Žanis Zakenfelds, par spīti Imanta Lešinska atmaskojošajam darbam *Kalpības gadi*, radīja atsevišķās personās pārliecību, ka patiešām darbojas tikai amatā, kurā formāli skaitījās, un ka rīkojas ar vislabākajiem nodomiem. "Rīgas čekistu diplomātiskais koncerts", *Latvija Šodien*, 1983, 1. novembris; "Daži kompartijas funkcionāri, čekas ierēdņi un tās ziņotāji okupētajā Latvijā", *Pavalstnieks*, 1992, 17. novembris. *Red. piez.*
[402] 1973. gada 11. janvāra protokols Nr. 1, LVA, 1052. f., 1. apr., 8. l, 8. lp.
[403] 1973. gada 11. janvāra protokols Nr. 1, LVA, 1052. f., 1. apr., 8. l, 10. lp. LPSR sociālā nodrošinājuma ministre (1961–1983), pirms tam LKP Valkas rajona pirmā sekretāre, pirmā Latvijas Miera fonda Veicināšanas komisijas priekšsēdētāja.

rbļ. mēnesī, pēc Birutas Šneideres ieteikuma komitejas prezidijs šajā amatā apstiprināja bijušo Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības referenti Larisu Rozenbergu.[404] 1976. gada 2. decembrī komitejas prezidija sēdē nolēma papildināt komitejas sastāvu ar desmit cilvēkiem, tostarp ar Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs prezidija priekšsēdētāju Albertu Liepu (1931–1994),[405] LĻKJS CK sekretāru Georgu Reihmani (dzimis 1942. gadā)[406] un citiem.

1976. gada 16. decembra komitejas paplašinātā plēnuma laikā tiek papildināts komitejas sastāvs, no jauna ievēlēti vienpadsmit biedri,[407] to vidū Latvijas Republikas arodbiedrību padomes priekšsēdētājs Augusts Zitmanis (1929–2005),[408] LPSR Valsts televīzijas un radioraidījumu komitejas priekšsēdētājs Leonards Bartkevičs (dzimis 1932. gadā),[409] LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes Kultūras, izglītības, veselības aizsardzības un sociālās nodrošināšanas nodaļas vadītāja Mirdza Brencsene (1928–2016),[410] Latvijas Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs prezidija priekšsēdētājs Alberts Liepa, Rīgas pilsētas Oktobra rajona partijas komitejas sekretāre Ņina Braže,[411] un prezidija sastāvs papildināts ar sešiem biedriem. 1978. gadā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejā izveidoja Jaunatnes sekciju,[412] un par tās priekšsēdētāju iecēla Andreja Upīša

[404] Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija 1974. gada 7. jūnija sēdes protokols Nr. 6, LVA, 1052. f., 1. apr., 7. l., 19., 20. lp.

[405] Bijis PSRS vicekonsuls Zviedrijā.

[406] Bijis arī LKP CK lektors.

[407] Sarakstu sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 16. l., 83. lpp.

[408] Bijis arī LĻKJS CK pirmais sekretārs.

[409] Bijis arī LĻKJS CK pirmais sekretārs, LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks, LPSR ārlietu ministrs.

[410] Arī LKP Ļeņina rajona izpildkomiteja sekretāre, Rīgas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētājas vietniece, LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes Kultūras, izglītības, veselības aizsardzības un sociālā nodrošināšanas nodaļas vadītāja.

[411] Arī Latvijas kultūras darbinieku arodbiedrību komitejas priekšsēdētāja, Zinību nama direktore.

[412] Jaunatnes sekcijā darbojušies Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sekretāre, ārzemju konsultante Anna Velēda Žīgure (dzimusi 1948. gadā), Ēriks Tivums (*Dzimtenes Balss* korespondents), Normunds Grostiņš (dzimis 1964. gadā, 1980. gadā vēl kā Rīgas 2. vidusskolas 10.a klases skolnieks, vēlāk *Padomju Jaunatnes*

Valsts akadēmiskā drāmas teātra galvenā režisora palīdzi literārajos jautājumos Ritu Melnaci (dzimusi 1939. gadā). 1981. gada 26. novembra konferencē apstiprināts Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas sastāvs piecdesmit trīs cilvēku sastāvā,[413] ievēlēta komisija sadarbībai ar Padomju Miera fondu piecpadsmit cilvēku sastāvā. Toreizējais Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētājs Žanis Grīva veselības problēmu dēļ konferencē nepiedalījās, un tika izvirzīts un ievēlēts jauns komitejas priekšsēdētāja kandidāts – rakstnieks, žurnāla *Karogs* galvenais redaktors Andris Vējāns, bet par komitejas priekšsēdētāja vietniekiem apstiprinātas – Biruta Šneidere un Valentīna Pihele, apstiprināts komitejas prezidijs septiņpadsmit cilvēku sastāvā[414] un komitejas Jaunatnes sekcija deviņu cilvēku sastāvā[415] un piešķirti Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas apbalvojumi. 1984. gada 3. aprīļa Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija sēdē par prezidija locekli tika ievēlēts Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības priekšsēdētājs Žanis Zakenfelds. 1986. gada 30. oktobrī komitejas konferencē ievēlēta Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja piecdesmit piecu cilvēku sastāvā un prezidijs deviņpadsmit cilvēku sastāvā un atkārtoti par komitejas priekšsēdētāju ievēlēts Andris Vējāns, par vietnieci – Biruta Šneidere, Republikas Miera fonda veicināšanas komiteja septiņpadsmit cilvēku sastāvā un par komisijas priekšsēdētāju – LPSR Mākslinieku savienības valdes priekšsēdētāja Džemma Lija Skulme (dzimusi 1925. gadā), ievēlēta komitejas Jaunatnes sekcija septiņpadsmit cilvēku sastāvā, kam par priekšsēdētāju atkārtoti ievēlēts Igors Tipāns (dzimis 1953. gadā),[416] ievēlēta revīzijas komisija piecu cilvēku sastāvā žurnālista

korespondents, kā Vēstures un filozofijas fakultātes students arī P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētājs, šīs pašas universitātes ateistu kluba priekšsēdētājs), un citi. Žihare, Laima. "Anna Žīgure", *Liesma,* 1986, 1. septembris; Grīva, Žanis. "Cilvēces viscildenākais uzdevums", *Karogs,* 1981, 1. septembris; Raubišķis, M. "Miera vārdā", *Dzimtenes Balss,* 1984, 1. marts.

[413] LVA, 1052. f., 1. apr., 17. l., 67.–70. lp.

[414] LVA, 1052. f., 1. apr., 17. l., 75. lpp.

[415] LVA, 1052. f., 1. apr., 17. l., 77. lpp.

[416] Bijis arī Rīgas Politehniskā institūta Internacionālā draudzības kluba priekšsēdētājs, docents.

Augusta Lediņu vadībā. 1986. gada 28. janvāra Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija sēdē[417] apstiprināts jauns komitejas Jaunatnes sekcijas sastāvs.

Jāatzīmē, ka no piecdesmit toreizējās komitejas sastāva locekļiem bija vairāki vienas paaudzes rakstnieki, tostarp Andrejs Balodis, Anna Brodele (1910–1981),[418] Žanis Grīva,[419] Fricis Rokpelnis (1909–1969),[420] Anna Sakse, kā arī vecāki kolēģi – Jānis Sudrabkalns, Andrejs Upīts[421] un Nikolajs Zadornovs (1909–1992).[422] Tomēr viennozīmīgi pateikt, cik tieši viņi iesaistījās *miera nešanas misijā* vai komitejas ikdienas darbā, nav iespējams. Rodas iespaids, ka viņus izmantoja kā sabiedrībā plaši pazīstamus cilvēkus, kā sava, padomju, laika rakstniecības spilgtus pārstāvjus, sociālistiskā reālisma kanona īstenotājus latviešu padomju kultūrā un konkrēti literatūrā. Tas vedina uz pārdomām, ka šajā miera propagandas ceļā cerēts uz nozīmīgu literātu "balsi" – atbilstošas tematikas dzejoļiem, prozas, darbiem, publicistiku. Šīs "cerības" attaisnojās jau itin drīz, jo jau 1951. gadā Rīgā izdotas divas antoloģijas – dzejas antoloģija *Miera sardzē*[423] un miera tematikai veltīts prozas krājums *Cilvēces sirdsapziņas balss*.[424] Šāda tendence vērojama arī turpmākajās desmitgadēs, kad komitejas darba plānos ierakstīta šādu tematisku izlašu vai antoloģiju sagatavošana un izdošana.[425] Valdošā ideoloģija apzinājās, ka publiski paustam vārdam ir iedarbīgs spēks un vara. Pirmās komitejas sastāvā bija arī vairāki

[417] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 2. lp.

[418] Jaunatnes teātra literārās daļas vadītāja, redaktore Kinematogrāfijas ministrijā līdz 1948. gadam.

[419] Vispasaules Miera padomes loceklis.

[420] LPSR Ministru Padomes Mākslas lietu pārvaldes priekšnieks (1944–1952, 1954–1960), LPSR Kinodarbinieku savienības valdes sekretārs (1962–1965).

[421] LPSR Tautas rakstnieks (1943), LPSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķis (1946).

[422] LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks.

[423] *Miera sardzē*. Dzejas antoloģija, sakārtojis Pāvils Vīlips. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951.

[424] *Cilvēces sirdsapziņas balss*. Mieram veltīts prozas krājums, sakārtojis Edgars Damburs. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951.

[425] *Šalko laimei, Dzintarjūra!* Dzejas antoloģija, sakārtojis Valdis Rūja. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959; *Sudraba sētuve.* Mieram veltītu dzejoļu izlase, sakārtojis Pēteris Zirnītis. Rīga: Liesma, 1981; *Pasaule šodien no jauna*. Miera grāmata latviešu, krievu, angļu un vācu valodā, sakārtojis Pēteris Zirnītis. Rīga: Liesma, 1989.

tolaik vadoši LPSR aktieri vai režisori, radošo profesiju pārstāvji, galvenokārt radošo savienību priekšsēdētāji, mākslas augstskolu rektori u. tml., tostarp režisori Alfrēds Amtmanis-Briedītis (1885–1966)[426] un Eduards Smiļģis (1886–1966),[427] operdziedātāja Elfrīda Pakule (1912–1991), aktrise Lilita Bērziņa, Jurijs Jurovskis (īstajā vārdā Grigorijs Saruhanovs; 1894–1959), gleznotājs Arturs Lapiņš, arhitekts Kārlis Plūksna (1906–1973), gleznotājs un grafiķis Oto Skulme (1889–1967),[428] komponists Ādolfs Skulte, – proporcionāli aptuveni viena trešdaļa no visa sastāvā. Šāda tendence vērojama arī turpmākajā komitejas darbībā un prezidija sastāvā, tiesa, aizvien vairāk tajā pamanāmi LKP CK pārstāvji, īpaši no propagandas un aģitācijas struktūrām, LKP instruktori, vadošo LKP CK plašsaziņas līdzekļu pārstāvji, LPSR VDK piesegstruktūru vadošie darbinieki un citi no publicitātes un varas pozīcijām ievērojami darbinieki. Uzmanības vērts būtu pētījums par Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejā iesaistītajām personībām, kurām ir nenoliedzama nozīmē Latvijas kultūras vēsturē. Jau pirmās Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas sastāvs apliecina, ka tā veidošanā būtisku lomu ieņēma noteikta veida personu atlase, iekļaujot dažādu profesiju pārstāvjus, arī vienkārša darba strādniekus, kas izpelnījušies uzmanību, būdami, piemēram, stahanovieši un Sociālistiskā Darba varoņi. Tāpat būtiska loma bijusi arī nopelniem bagātajiem skatuves darbiniekiem vai māksliniekiem, augstskolu, centrālo periodisko izdevumu un dažādu radošo organizāciju pārstāvjiem, un sabiedrībā plaši pazīstamām personām. Allaž sastāvā bijušas arī ideoloģiski un politiski nozīmīgas personas.

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas atrašanās vieta

Sākotnēji Latvijas republikāniskā Miera aizstāvēšanas komiteja (lietoti dažādi nosaukumi) atradās Latvijas Padomju rakstnieku savienības namā, Krišjāņa Barona ielā 12. Vēlāk (laiku precīzi nav izdevies fiksēt, bet pēc komitejas veidlapām var secināt

[426] LPSR Valsts akadēmiskā drāmas teātra galvenais režisors.
[427] Akadēmiskā Raiņa Dailes teātra galvenais režisors.
[428] Latvijas Mākslas akadēmijas docētājs (1944–1956), rektors (1940–1941, 1944–1961).

vismaz desmitgadi – kopš divdesmitā gadsimta sešdesmitajiem gadiem) Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja pārcēlās uz telpām Gorkija ielā 11a (tagadējā Krišjāņa Valdemāra iela 11a, Kultūras ministrija), pelēcīgā savrupnamā, kur tolaik atradās arī vēl vismaz divas citas piesegstruktūras – Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrība un Komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs (vēlāk arī *Intūrists* un LPSR Jaunatnes organizāciju komiteja).

> "Visām trim organizācijām ir ļoti daudz kopēju mērķu un uzdevumu. Mēs dzīvojam un strādājam, uzturot ciešus, draudzīgus savstarpējos kontaktus. Draudzības nams. Tā mēdz dēvēt šo mītni, kuru ieskauj liepas un daudz atmiņu. Te viesojušās delegācijas no tuvām un tālām pasaules zemēm. Te iegriežas cilvēki, lai apvaicātos par to, kur un kā varētu pielikt savus spēkus un pūles miera labā,"[429]

atskatoties uz Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas trīsdesmit pieciem gadiem, rakstīja tās toreizējais priekšsēdētājs, dzejnieks Andris Vējāns.[430]

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbības virzieni

Padomju miera aizstāvēšanas komiteja sadarbojās ar 120 dažādu valstu miera organizācijām (tostarp Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja) un kustībām, it sevišķi ciešus sakarus uzturot ar attiecīgajām organizācijām sociālistiskajās valstīs. Sadarbība izpaudās visdažādākajās formās kā, piemēram, delegāciju apmaiņa, piedalīšanās starptautiskajos un citu zemju nacionālajos sarīkojumos, "apaļā galda" konferences, simpoziji, dažādu valstu pārstāvju reģionālās tikšanās, kontakti ar dažādu zemju arodbiedrībām, jaunatnes un sieviešu organizācijām, miera cīnītāju grupu braucieni uz ārzemēm u. c.[431] Komitejas darba pamatā bija vietējās miera aizstāvēšanas komitejas iniciatīvas, Vissavienības Miera padomes un

[429] Vējāns, Andris. *Latvijas miera balss*. Rīga: Avots, 1986, 7., 8. lpp.
[430] Ēkā Gorkija ielā 11a atradās arī LPSR Jaunatnes organizāciju komiteja. *Pionieris*, 1972, 25. februāris.
[431] Pamatinformācija ņemta no Lediņš, Augusts. *Miera piekritēju kustība, tās izaugsme un uzdevumi.* Palīgmateriāls lektoriem. Rīga: LPSR Zinību biedrības starptautisko jautājumu propagandas zinātniski metodiskā padome, 1976, 6. lpp.

Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas noteikto sarīkojumu īstenošana un miera ideju propaganda ārzemju sabiedrības vidū.[432] Latvijas Miera aizstāvji piedalījās visos sarīkojumos, ko organizēja Padomju Miera aizstāvēšanas komiteja un Vispasaules Miera padome, piemēram, Vispasaules Kongresā par mieru un atbruņošanos Maskavā (1962, 1973) un mieram veltītos starptautiskos forumos (Indijā, Kubā, Grieķijā un citur), deleģēja pārstāvjus miera forumos un kongresos. Komitejas pārstāvji aktīvi iesaistījās miera kustībā, akcijās, kampaņās, solidaritātes sarīkojumos un protesta akcijās, miera gājienos, miera konferencēs, miera stafetēs, parakstu vākšanas kampaņās, regulāri koordinēja un veica iemaksas Padomju Miera fondā u. c. aktivitātēs.

Nozīmīgu informāciju par komitejas darbu iespējams rast LVA saglabātajos komitejas un tās prezidija sēžu protokolos (1972–1990).[433] Galvenie jautājumi bijuši: izskatīt un apstiprināt ikgadējo darba plānu un finanšu tāmi, reaģēt uz nozīmīgiem PSKP lēmumiem, rezolūcijām, ārpolitiskā kursa nostādnēm, apspriest Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas sanāksmēs vai Padomju Miera fonda sanāksmēs paustās atziņas un norādījumus un pieņemt zināšanai, izvirzīt un apstiprināt delegātus dažādām konferencēm, kongresiem, sniegt informāciju un analizēt LPSR veiktās iemaksas Padomju Miera fondā, vēlākos gados arī izvirzīt dažādu ārzemju braucienu dalībniekus, kā arī apspriest organizatoriskus jautājumus. Notikusi arī atskaitīšanās par dalību miera komitejas sapulcēs, sanāksmēs, kongresos, braucienos – tur pieredzēto, veikto propagandas darbu, tikšanās nozīmi un rezultātiem, tiesa, bez plašāka izvērsuma, un nav arī pašu atskaišu tekstu.

Arhīvā glabājas Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darba plāni (1972–1989),[434] kas ļauj ieraudzīt katra gada "novitātes", kā arī apjaust zināmu trafaretu un klišeju lietošanu, īpaši klišejiskums un zināmā mērā pat formalitāte iezīmējas Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas atskaitēs Padomju Miera aizstāvēšanas komitejai par paveikto un arī par līdzekļu izlietojumu, kur gadu no gada vērojama formāla, vienveidīga izteiksme (sarīkot, stiprināt, noturēt, sagatavot,

[432] LVA, 1052. f., 1. apr., 12. l., 26. lp.
[433] LVA, 1052. f., 1. apr., 7. l., 12. l. un 34. l.
[434] Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 8. l., 13. l., 38. l. (kopumā 38 lapas).

parakstīt, atbalstīt, sekot, deleģēt, rekomendēt, nosūtīt, pieņemt, ņemt dalību, organizēt, sagatavot, izdot, paaugstināt aktivitāti, līdzdarboties u. tml.). Šie darba plāni iezīmē arī komitejas darba virzienus citā aspektā: 1) globālās norises, līdzdarbība utt.; 2) komitejas lokālā darbība – sarīkojumi, notikumi, aģitācijas un propagandas darbs, akcijas, mītiņi, tikšanās, līdzekļu vākšanas darbs Miera fondam utt., 3) līdzdalība *miera nedēļās, miera reisos, miera braucienos*. Un galvenais akcents ik gadus bija – paaugstināt komitejas locekļu aktivitāti, ieviest dzīvē Miera programmu un Vispasaules kongresa miermīlīgo spēku lēmumus. Jāatzīst, ka šie plāni ir ļoti konspektīvi, ar formālām iezīmēm. Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbs vai darbības virzieni ietvert gan lokālu, gan starptautisku mērogu, proti, darbs noritēja gan LPSR teritorijā (Rīgā un ārpus tās), ietverot ikdienas miera kustības propagandas darbu, sarīkojumu, sapulču, tikšanos, mītiņu u. c. organizēšanu, ārvalstu miera piekritēju delegāciju uzņemšanu, gan ārpus LPSR robežām – piedaloties PSRS miera programmas īstenošanā, Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegāciju sastāvā dodoties uz citām zemēm, iesaistoties *miera akcijās*.

> "Lielu un vērtīgu darbu veikuši mūsu komitejas locekļi un aktīvs, plaši uzstājoties gan presē, pa radio, gan arī priekšlasījumu, referātu veidā propagandējot un apgaismojot miera cīņas jautājumus. [..] Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja kopā ar citām sabiedriskām organizācijām plaši atzīmējusi Vispasaules Miera padomes rekomendētās pasaules izcilo kultūras un zinātnes darbinieku piemiņai veltītās gadadienas."[435]

Komitejas pārstāvji aktīvi uzstājušies Padomju Latvijas presē, radio, televīzijā, propagandējot miera kustību, un šīs aktivitātes, norises regulāri tika atspoguļotas laikrakstos *Cīņa*, *Padomju Jaunatne*, žurnālā *Zvaigzne* u. c.

Komitejas darba plāni ir atsevišķs izpētes avots, kas sniedz ieskatu komitejas ikdienas darbībā, turklāt vai ik gadu, sekojot politiskajām norisēm pasaulē, mainās arī politiskie akcenti. Piemēram, 1975. gadā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbs

[435] LVA, 1052. f., 1. apr., 2. l., 12., 13. lp.

> "aizritēja Padomju tautu cīņā pār vācu fašismu 40 gades un Starptautiskā Sievietes gada zīmē."[436]

1976. gadā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbs bija

> "[..] programmas par tālāko cīņu par mieru propaganda un padomju tautas sasniegumu komunisma celtniecībā popularizēšana ārzemēs. Komiteja īpašu uzmanību veltīja republikas mobilizācijai, lai atbalstītu pasākumus, kas veltīti bruņošanās sacensības pārtraukšanai. Liels organizatoriskais darbs tika veikts Jaunā Stokholmas uzsaukuma kampaņas atbalstam."[437]

1977. gadā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas organizatoriskais masu un propagandas darbs bija koncentrēts, lai plaši izskaidrotu Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas vēsturisko nozīmi, propagandētu PSRS sešdesmitgades sasniegumus, runātu par Ļeņina dekrētu par pasaules tautu cīņu par mieru; īpaša uzmanība veltīta jaunās PSRS Konstitūcijas popularizēšanai, kurā nostiprināti PSRS un padomju valdības iekšējās politikas miermīlīgie principi.[438] Tā 1981. gadā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbība

> "galvenokārt bija veltīta PSKP 26. kongresā izvirzīto miera nosargāšanas ideju plašai propagandai kā ārpus mūsu zemes robežām, tā Miera komitejas pasākumu organizēšanai mūsu republikā. Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegācijas sastāvā, tūristu grupas sastāvā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti un darbinieki apmeklēja ārzemju miera piekritēju organizētos pasākumus, piedalījās pārrunās par miera kustības aktivizēšanu un mūsu valsts jaunās miera iniciatīvas popularizēšanā."[439]

1982. gadā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darba centrā bija: 1) masveidīgu republikas sabiedrības uzstāšanos organizēšana pret bruņošanās sacensību un kodolieroču draudiem; 2) ārvalstu sabiedrības informēšanas par padomju miera aizstāvju rīkoto pretkara pasākumu norisi.

---

[436] LVA, 1052. f., 1. apr., 7. l., 15. lp.
[437] LVA, 1052. f. 1. apr., 9. l., 11. lp,
[438] LVA, 1052. f., 1. apr., 9. l., 1. lp.
[439] LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 15. lp.

> "Plaša iedzīvotāju dalība bija protestā pret bruņošanās sacensību, to izpauda 165000 parakstu zem Padomju miera aizstāvju aicinājuma."[440]

1983. gada darba atskaite iezīmē kādu jaunu iezīmi – PSRS notikušie mītiņi, gājieni, sapulces, koncerti, izstādes, izrādes u. tml. tika atzīmēti kā

> "republikas iedzīvotāju masu līdzdalības formas cīņā par kara draudiem un miera saglabāšanu".[441]

Kā liecina 1983. gada komitejas atskaite, tad 1983. gada septembrī LPSR Augstākās Padomes komisijas sēdē tika uzklausīts arī jautājums par Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbu PSRS miermīlīgās ārpolitikas propagandā, tika iezīmēti tālākie uzdevumi, lai aktīvai darbībai piesaistītu jaunatni un paplašinātu kontaktus ar citām republikas sabiedriskajām organizācijām.[442] Tādējādi ieskicējas komitejas vairāku pakāpju atskaišu sistēma (komitejas prezidija – sēdēs un konferencēs, tad komitejas – LKP institūcijām un, visbeidzot, komitejas – Padomju Miera aizstāvēšanas komitejai Maskavā). Tā kā Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja faktiski bija pakļauta Padomju Miera aizstāvēšanas komitejai, tad par katru gadu tika sniegta informācija par komitejas darbu LPSR, kas ietvēra atskaiti par katrā gadā paveikto; tāpat ik gadu tika sagatavoti, Prezidija sēdē izspriesti darba plāni, kuri tika saskaņoti un apstiprināti Padomju Miera aizstāvēšanas komitejā, tāpat tika apstiprinātas arī Latvijas komitejas izdevumu tāmes (arī interesants informācijas avots). 1985. gads Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejā veltīts Uzvaras četrdesmitgadei.[443] 1986. gadā atsevišķi darba plāni parādās arī Jaunatnes sekcijai, Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē izveidots Miera klubs, kas maijā organizē Miera nedēļu, parādās Rīgas Ekoloģiskais klubs, kas cīnās par apkārtējās vides aizsardzību un mieru.

---

[440] Informācija par Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbu 1982. gadā. Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 19. lp.
[441] LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 23. lp.
[442] Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 30. lp.
[443] LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 37. lp.

Ieskatam komitejas perspektīvais pasākumu (norišu) plāns (projekts) 1976.–1980. gadam, kas iezīmē kopīgās tendences komitejas darbības virzienos:

"[..] ņemt dalību, organizējot un noturot Ziemeļu valstu Miera dienu

katru gadu

organizēt mītiņus un sapulces sadarbībā ar Republikas sabiedrību jautājumos par cīņu par mieru

pēc nepieciešamības

nosūtīt nacionālajām miera aizstāvēšanas komitejām propagandas materiālus (brošūras, albumus, plakātus, fotoizstādes u. c.) par miera kustību, padomju tautas sasniegumiem un dzīvi republikā

katru gadu

sagatavot un izdot brošūras, plakātus, fotoizstādes u. c. jautājumos cīņā par mieru

visu periodu

regulāri republikas presē un radio un televīzijā apgaismot jautājumus par mieru un Padomju Miera fonda pieredzi līdzekļu vākšanā

katru gadu

uzņemt miera aizstāvju delegācijas un tūristu grupas, kuras apmeklē republiku

katru gadu

rekomendēt, deleģēt un nosūtīt Padomju Miera aizstāvju komitejas organizēto delegāciju sastāvos un arī kā tūristus aktīvākos republikas miera aizstāvjus

katru gadu [..]."[444]

Jāpiebilst, ka šim plānam bija arī piebilde, ka pasākumu plāns par delegātiem un tūristiem, kā arī nosūtīšanu aiz robežas tiks pievienots papildus, līdz ko būs saņemtas Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas konkrētā gada pasākumu plāns, kas liecina,

[444] LVA, 1052. f., 1. apr., 8. l., 5.–6. lp.

par Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pakļautību un iekļaušanos kā apakšstruktūrai šajā lielajā veidojumā.

Būtiska komitejas darbības forma bija sakaru nodibināšana un uzturēšana[445] ar miera aizstāvju organizācijām visā plašā pasaule (ļoti plaša ģeogrāfija un eventuāla atsevišķa pētījuma tēma). Ik gadu miera aizstāvjiem dažādās zemēs tika nosūtīti jaunākie izdevumi – literatūra par ekonomikas, zinātnes un kultūras sasniegumiem LPSR. Parasti notika tikšanās ar Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija pārstāvjiem un arī vadošām LKP amatpersonām, pārstāvji no citurienes tika vesti ekskursijās uz LPSR rūpnīcām, fabrikām, kolhoziem un citām vietām, lai iepazīstinātu ar padomju cilvēka "saulaino ikdienu". Šādas tikšanās ietvēra krietnu devu miera propagandas. Braucienu laikā tika veikts propagandas darbs, bet pēc atgriešanās LPSR notika uzstāšanās radio un televīzijā, dažādās organizācijās, kā arī parādījās publikācijas presē.

Jau 1958. gadā LPSR, Lietuvas PSR un Igaunijas PSR Miera aizstāvēšanas komiteju priekšsēdētāji nosūtīja vēstules Baltijas baseina valstu – Vācijas Demokrātiskajai Republikai (VDR), Vācijas Federatīvajai Republikai (VFR), Dānijas Karalistei, Somijas Republikai, Norvēģijas Karalistei, Polijas Tautas Republikai un Zviedrijas Karalistei – miera piekritēju nacionālajām komitejām, lai dibinātu kontaktus un sadarbotos. Un ilgus gadus šo valstu vienojošais sauklis bija "Baltijas jūra – miera jūra!". Tolaik Rostokā katru pavasari notika miera cīnītāju salidojumi, kuros piedalījās arī Baltijas zemju pārstāvji. Ciešākas saites izveidojās ar Somijas un Vācijas Demokrātiskās Republikas miera cīnītājiem, vēlāk kontaktu un sakaru ģeogrāfija paplašinājās.

> "Katru ārzemnieku delegācijas ierašanos Latvijā izmantojam ciešāku sakaru nodibināšanai ar šīs zemes sabiedriskajām organizācijām. [..] Latvijas miera cīnītājiem kļuvis par tradīciju katru gadu plaši piedalīties tā sauktajā Rostokas nedēļā, uz kurieni izbrauc gan arodbiedrību, jaunatnes, sieviešu un sporta organizāciju pārstāvji, gan arī rakstnieki un sabiedriski darbinieki."[446]

[445] Dokumentos rodama norāde, ka Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai bijusi viesu grāmata, tomēr nav zināma tās atrašanās vieta.
[446] LVA, 1052. f., 1. apr., 2. l., 12. lpp.

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai bija izveidojušās draudzīgas saites ar Somijas, Polijas Tautas Republikas, Bulgārijas, Ungārijas, VDR, VFR miera piekritēju komitejām vai kustībām. Ar šo valstu miera piekritējiem komiteja uzturēja regulārus kontaktus, saraksti, informācijas apmaiņu par darba pieredzi, nosūtīja informatīvus materiālus – grāmatas, bukletus, laikrakstus un žurnālus. Tomēr līdzās šim darbam ik gadu Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija locekļi un citi pārstāvji aktīvi piedalījās dažādos miera piekritēju sarīkojumos darbaļaužu kolektīvos, publicējās presē, uzstājās radio un televīzijā,

> "lai popularizētu un propagandētu Padomju miera programmas uzdevumus, atbalstītu to īstenošanu dzīvē".[447]

> "Turpmāk jāpanāk, lai miera piekritēju rindās iesaistītu plašāku sabiedrisko aktīvu, jāpaplašina sadarbība ar sabiedriskajām organizācijām, it īpaši, jaunatnes, aktivizētu Miera fonda veicināšanas komisijas darbu visos rajonos un pilsētās."[448]

Septiņdesmito un astoņdesmito gados komitejā viesojās pretkara kustības un miera delegācijas no Austrijas, Jaunzēlandes, Indijas, Rumānijas, Kubas, Spānijas, Afganistānas, Bangladešas, Vjetnamas Sociālistiskās Republikas, Laosas, Kampučijas (Kambodžas), Ganas, Austrālijas, Taizemes, Filipīnām, Zimbabves, Madagaskaras, Venecuēlas, Amerikas Savienotajām Valstīm (ASV), Dānijas Karalistes, Apvienotās Karalistes, Jamaikas un citām zemēm. Veicot komitejas dokumentu revīziju par laikposmu no 1982. līdz 1986. gadam, tika konstatēts, ka atskaites periodā LPSR viesojušās miera piekritēju delegācijas no Austrijas, Austrālijas, Afganistānas, Bulgārijas, Bangladešas, Filipīnām, Ganas, Grieķijas, Indijas Japānas, Jaunzēlandes, Kampučijas (Kambodža), Kubas, Laosas, Apvienotās Karalistes, Mozambikas, Peru, Rumānijas, Spānijas, Somijas, Taizemes, Zimbabves (kopā no 23 valstīm), bet Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji (pavisam 76) izbraukuši uz 16 zemēm – Austriju, Austrāliju, ASV, Dienvidslāvijas Sociālistisko Federatīvo Republiku,

[447] Informācija par Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbu 1981. gadā. Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 16. lpp.
[448] LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 17. lpp.

Francijas Republiku, Grieķiju, Itālijas Republiku, Indiju, Jaunzēlandi, Korejas Tautas Republiku, Kubu, Nikaragvu, Apvienoto Karalisti, Somijas Republiku, Ungārijas Tautas Republiku, VDR.

1989. gadā pirmo reizi parādās, ka vienotu koncepciju par Baltijas jūru kopā izstrādā LPSR, Lietuvas PSR un Igaunijas PSR miera aizstāvēšanas komitejas, tāpat rīkotas vairākas diskusijas, piemēram, par izglītības sistēmas demilitarizācijas problēmām, par bērnu rotaļieroču ražošanas un tirdzniecības samazināšanu un alternatīvo rotaļieroču izplatīšanas popularizēšanas iespējām; par Baltijas reģionālās ekoloģijas problēmām u. c. [449] 1990. gada perspektīvajā plānā parādās jaunas aktivitātes: no janvāra līdz martam veikt pasākumus naudas līdzekļu vākšanai, lai atbalstītu veco ļaužu veselības stāvokļa uzlabošanos; jūnijā – organizēt kopā ar Lietuvas PSR un Igaunijas PSR miera organizācijām miera gājienu pa Baltijas republikām; jūlijā – veikt organizatoriskus sarīkojumus, lai LPSR miera aktīvisti varētu piedalīties miera velobraucienā Zviedrijā un Dānijā; augustā – plānota došanās uz Sāremā; oktobrī – organizēt dalībnieku piedalīšanos *miera reisā* pa Ķīnas Tautas Republiku un Japānu.[450]

> "Arī Latvijas Republikas miera aizstāvēšanas komitejas darbs aizvadītajā laika posmā ir jānovērtē kā auglīgs un panākumiem bagāts, kas vienmēr saņēmis savas tautas atbalstu un patiesi dziļu atsaucību. Mūsu komitejai ir izveidojušās ļoti siltas un draudzīgas attiecības ar mūsu tuvāko kaimiņu zemju miera cīnītājiem – somiem, poļiem, vāciešiem, arī zviedriem, norvēģiem un dāņiem. [..] Šāda ciešu kontaktu veidošanās palīdz labāk izprast citam citu, atrast pašos sarežģītākajos jautājumos kopīgu valodu un ir labs mierīgas līdzāspastāvēšanas un tautu draudzības priekšnoteikums,"[451]

Tā par apmēram pirmajiem desmit komitejas darbības gadiem rakstīja komitejas priekšsēdētāja vietnieks Andrejs Balodis.

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegāciju sastāvā piedalījās daudzos Vispasaules Miera padomes rīkotajos *miera reisos* pa Baltijas jūru,

[449] LVA, 1052. f., 1. apr., 38. l., 12. lp.
[450] LVA, 1052. f., 1. apr., 38. l., 15. lp.
[451] Balodis, Andrejs. "Piecpadsmit cildenas cīņas gadi", *Literatūra un Māksla*, Nr. 35, 1964, 29. augusts, 1. lpp.

Ziemeļjūru un Donavu. Piemēram, 1971. gada rudenī divdesmit dienu Miera braucienā pa Donavu, apmeklējot Čehoslovākiju, Ungāriju, Bulgāriju, Rumāniju un Dienvidslāviju,[452] devās miera cīnītāju grupa; no 1973. gada 18. maija līdz 9. jūnijam notika speciāls tūrisma brauciens pa Baltijas un Ziemeļjūru ar tvaikoni *Mihails Kaļiņins*. Arhīvā glabājas šī *Miera reisa* programma un pieturvietu datējums: Ļeņingrada, Gdiņa, Varnemunda, Kopenhāgena, Oslo, Hamburga, Stokholma, Helsinki un Ļeņingrada.[453] Šādi braucieni ar LPSR miera aizstāvju līdzdalību notika arī turpmākajos gados. Kā liecina atsevišķi komitejas prezidija sēžu protokoli, sēdēs notikusi arī atskaitīšanās par šiem braucieniem – izvērsta informācija arhīva dokumentos nav pieejama vai nav saglabāta, vai arī meklējama ārpus fonda *Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja*, piemēram, LKP dokumentu fondos –, tāpēc arhīva materiāli nesniedz plašāku ieskatu šo reisu norisē, notikumos, braucēju iespaidos un tikšanos mērogos. Šādas reportāžas *post factum* nereti publicētas LPSR periodiskajos izdevumos.

Nozīmīga Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbības forma biju Baltijas jūras baseina tautu miera cīnītāju dažādās sanāksmes, kurās risināts jautājums, kā tālāk attīstīt miera kustību un saglabāt Baltijas jūru kā miera jūru. Tādēļ kā viens no Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbības virzieniem atzīmējama līdzdalība gadskārtējo Ziemeļu (Baltijas jūras) valstu Miera dienu darbā. Tas bija vairāku dienu, pat nedēļu ilgs brauciens pa Baltijas un Ziemeļu jūru ar dažādām pieturvietām un uz vietas izvērstām miera propagandas akcijām. Pirmo reizi šāds *miera brauciens* notika 1966. gadā. Jāatzīmē, ka 1969. gadā Miera dienas sarīkotas Rīgā. Uz tām ieradušies pārstāvji no Polijas Tautas Republikas, VDR, Dānijas Karalistes, Norvēģijas Karalistes, Zviedrijas Karalistes un Somijas. Latvijas miera cīnītāju balss skanējusi daudzos starptautiskos forumos. Cieša un sirsnīga draudzība bija izveidojusies ar Somijas miera piekritējiem. Miera dienas ir norisējušas Oslo un Ķīlē. Vairākkārt LPSR pārstāvjus ir uzņēmusi Zviedrijas Karalistes galvaspilsēta Stokholma.

---

[452] *Cīņa*, Nr. 222, 1971, 24. septembris; 2. lpp.; *Padomju Jaunatne*, Nr. 187, 1971, 24. septembris, 3. lpp.

[453] LVA, 1052. f., 1. apr., 14. l., 6.–9. lp.

Īpašu popularitāti ieguva reģionālās miera cīnītāju tikšanās un Baltijas jūras baseina valstu *Miera dienas*. Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas uzstājās šajos miera aizstāvju forumos kā dalībnieki, bet arī kā organizatori (piemēram, 1969. gadā Rīgā notika Baltijas jūras Miera dienas). LPSR izraudzīta arī kā miera aizstāvju foruma vieta starptautiskos mērogos (piemēram, 1977. gadā Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas organizētā XI Dortmundas tikšanās, piedaloties PSRS un ASV). Kā atzīmējis šo Miera dienu pasākumu dalībnieks, žurnālists un žurnāla *Zvaigzne* galvenais redaktors Augusts Lediņš:

> "[..] bija izdevība personīgi vērot, kādu nozīmi šim mūsu reģiona tautu miera un draudzības pasākumam piešķir visu 8 valstu (PSRS, Polijas, VDR, VFR, Dānijas, Norvēģijas, Zviedrijas un Somijas) sabiedrisko spēku pārstāvji, cik labvēlīgi šajos forumos valdošais sadarbības gars un sabiedrisko spēku pieņemtie lēmumi ietekmē vispārējo starptautisko klimatu Baltijas jūras rajonā".[454]

Jāatzīmē, ka *Miera dienās* un *Miera reisos*, braucienos devās parasti viens Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas rekomendēts pārstāvis Padomju Miera aizstāvēšanas delegācijas sastāvā, kā arī devās apstiprināta speciāla tūristu grupa, kuras sastāvā bija komitejas aktīvisti (par aktīvu darbu un arī par devīgākām iemaksām Padomju Miera fondā) un viens grupas vadītājs. Katrā braucienā līdzi tika ņemti suvenīri, dažādi informatīvi materiāli.

> "Sakarā ar liela skaita suvenīru, kinofilmu un citiem uzskates materiāliem, kas iegādāti Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas tūristiem-aktīvistiem, kuri devās Miera reisā, tiek nolemts, ka visus izdevumus, kas saistīti ar glabāšanu un tūristu bagāžas pārvadāšanu kruīza laikā, segt no komitejas līdzekļiem 23 rubļu un 5 kapeiku apmērā (ir pievienots čeks),"[455]

liecina komitejas prezidija 1973. gada 13. jūlija protokols Nr. 3.

---

[454] Lediņš, Augusts. *Miera piekritēju kustība, tās izaugsme un uzdevumi*. Palīgmateriāls lektoriem. Rīgas: LPSR Zinību biedrības starptautisko jautājumu propagandas zinātniski metodiskā padome, 1976, 8. lpp.

[455] LVA, 1052. f., 1. apr., 7. l., 13. lp.

> "Mūsu komitejai, kura pati nepraktizē sūtīt savas grupas un delegācijas uz ārzemēm, ārvalstu apmeklēšana Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegācijas sastāvā ir neaizvietojama darba puse, lai stiprinātu draudzīgas saites ar citu zemju miermīlīgajiem spēkiem,"[456]

rakstīts komitejas 1970. gada atskaitē un attiecīgi tiek lūgts izskatīt Padomju Miera aizstāvēšanas komiteju,

> "plānojot 1971. gadu, iespēju paredzēt mūsējo līdzdalību delegācijās, grupās uz Centrālo un Ziemeļeiropu, tostarp uz VFR, Dāniju, Norvēģiju, Beļģiju un Somiju".[457]

Izpētes vērts ir jautājums par LPSR miera kustības aktīvistu vadītajām delegācijām Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas ietvaros.

Rīgas vagonu rūpnīcas frēzētājs Alberts Ikaunieks, kurš speciālās tūristu grupas sastāvā bija piedalījies *Miera dienās* Ķīlē, 1973. gadā atzina:

> "Jau tas vien man, vienkāršam darba cilvēkam, manā dzīvē bija nozīmīgs notikums, ka man bija iespēja piedalīties starptautiska mēroga konferencē ārpus mūsu Dzimtenes robežām. Šajā miera aizstāvju konferencē, kas notika Ķīlē, piedalījās miera cīnītāji no visas Baltijas jūras piekrastes: te ieradās somi, norvēģi, dāņi, poļi, vācieši no VDR un VFR, kā arī pārstāvji no Rīgas, Viļņas, Tallinas un Ļeņingradas."[458]

Citi iespaidi par kādu braucienu 1987. gadā bija publicistei Marinai Kosteņeckai (dzimusi 1945. gadā):

> "[..] biju Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas speciālās tūristu grupas sastāvā Indijā un Malaizijā. Brauciens bija ļoti interesants no eksotikas viedokļa, bet formāls no mūsu organizētāju viedokļa. Mūs pieņēma indiešu draugi ar lielu sirsnību. Savukārt no Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas bija darbinieki, kuri, pēc manām domām, neatbilda ne pēc erudīcijas, ne uzvedības kultūras sev uzliktajiem pienākumiem. Tas radīja daudz formālisma tikšanās reizēs."[459]

---

[456] LVA, 1052. f., 1. apr., 9. l., 89. lp.
[457] LVA, 1052. f., 1. apr., 9. l., 90. lp.
[458] LVA, 1052. f., 1. apr., 4. l., 21. lp.
[459] LVA, 1052. f. 1. apr., 34. l., 40. lp.

Rakstā nav plašāk un detalizētāk analizēta Latvijas miera aizstāvju dalība dažādos sarīkojumos kā *miera reisi, miera braucieni un miera dienas*. Tam nepieciešams plašāks kontekstuāls pētījums, izmantojot plašo periodikas bāzi.

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas budžets

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbības nodrošināšanai bija paredzēts un ik gadu Maskavā apstiprināts budžets (caurmērā no 6000 līdz 7000 rbļ., tiesa 1972. gadā tikai 4580,25 rbļ.), kā arī finanšu tāmes (arhīvā pieejamas, sākot ar 1972. gadu).[460] 1973. gadā pēc Padomju Miera fonda vadības rīkojuma piešķirti 180 rbļ. inventāra iegādei. Arī šis arhīva materiālu kopums ir interesants izpētes objekts, jo ietver dažādu informāciju – par štata vietām un to apmaksu, par to, kam un kādiem izdevumiem, pasākumiem bija paredzēts finansējums u. tml. Ir arī atskaites par finanšu plūsmu; kā arī atbilsmes starp apstiprināto tāmi un reāli izlietoto par katru tāmes pozīciju. Tomēr, salīdzinot ik gada finanšu tāmes, redzams, ka lielāko summu veido nauda aģitācijas un propagandas pasākumiem (vidēji 1000 līdz 1500 rbļ.). Turklāt šie pasākumi norisēja pēc plāna, kas iepriekš bija saskaņots ar LKP vadību, savukārt otru lielāko pozīciju sastādīja izdevumi – fonda aktīva atbalstīšanai (braucieni, tūristu grupu braucieni; ik gadu vidēji 1000–1500 rbļ.); budžetā rodama arī tāmes pozīcija "prēmijas", kas izmaksātas saskaņā ar apstiprināto finanšu tāmi, galvenokārt gan tās saņēmusi Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētāja vietniece Biruta Šneiderei, uz kuras pleciem arī gūla visu atskaišu sagatavošana, iesniegšana un saziņa ar uzraugošo PSRS līmeņa komiteju. Sava neliela daļa bija paredzēta šādiem izdevumiem: kancelejas izdevumi, tipogrāfijas izdevumi (veidlapas, aploksnes, ielūgumi, ziņojumi utt.), pasta izdevumi (vēstules, bandroles, apsveikumu kartītes, telegrammas), periodisko izdevumu un literatūras iegāde, apgabalu konferences, plēnumi un sapulces,

[460] LVA, 1052. f., 1. apr., 10. l. – tāmes no 1973. līdz 1979. gadam.

komitejas prezidija locekļu un komisiju locekļu komandējumi uz rajoniem.

Piemēram, 1974. gadā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai bija tikai viena štata vieta – referents ar 100 rbļ. mēnešalgu,[461] ārštatā bija paredzēta samaksa mašīnrakstītājai. Caurlūkojot šīs finanšu tāmes, iespējams izsekot, kādas finanšu sadaļas tiek ieviestas no jauna, piemēram, 1975. gada tāmē parādās jauna pozīcija – telefona uzstādīšana un abonēšanas maksa (30 rbļ.), starptautiskās sarunas (70 rbļ.); 1976. gada tāmē – telpu īre un komunālie maksājumi (100 rbļ.), dienesta braucienu izdevumi pa pilsētu, kā arī tulkošana citās valodās (250 rbļ.); 1977. gadā papildināta pozīcija ārštata darbiem – mašīnrakstīšana un stenografēšana (350 rbļ.), un inventāra iegādei ieplānoti 500 rbļ.; 1978. gadā – parādās jauna ārštata pozīcija – fotodarbi (100 rbļ.) un telpu uzkopšana; savukārt ar Padomju Miera fonda 1978. gada 27. decembra rīkojumu Nr. 1096 – Latvijas republikāniskajai Miera aizstāvēšanas komitejai un Miera fonda veicināšanas komisijai apstiprinātajā tāmē iekļauta vieglās automašīnas iegāde (1000 rbļ.), tādēļ 1978. gada apstiprinātajā tāmē ir jauna pozīcija – ½ slodze šoferim (30 rbļ. mēnesī) – un pēc Padomju Miera fonda vadības rīkojuma atļauts iegādāties inventāru par 2000 rubļiem. 1980. gada tāmē iekļauti jauni štata darbinieki: grāmatvedis ar atalgojumu 90 rbļ. mēnesī un štata darbinieks ir arī atbildīgais sekretārs (180 rbļ. mēnesī). 1981. gada tāmē ietverti gida pakalpojumi (50 rbļ.), samaksa par arhīva darbu (81,20 rbļ.), paredzēts izgatavot foto stendus, par lekcijām noteikta samaksa (10 rbļ. par lekciju). 1983. gadā pie ārštata darbiniekiem ieviests amats, kam jānodrošina kartotēkas izveide un uzturēšana un uzskaite par iemaksām Miera fondā (104 rbļ.); 1988. gadam štatu sarakstā apstiprinātas pozīcijas – priekšsēdētāja vietnieks (220 rbļ. mēnesī), galvenais grāmatvedis (150 rbļ.) un vecākais instruktors (150 rbļ.); jāprecizē, ka 1986. gada štatu sarakstā šāda instruktora nav, bet ir atbildīgais sekretārs – 180 rbļ., galvenais grāmatvedis – 120 rbļ.[462] utt. Šie piemēri liecina gan par komitejas darbības un darba pienākumu

[461] LVA, 1052. f., 1. apr., 7. l., 20. lp.
[462] LVA, 1052. f., 1. apr., 48. l., 1.–4. lp.

papildināšanos, gan arī apliecina hierarhisko – ne vien ideoloģisko, bet arī finanšu – atkarību, pakļautību.

Tomēr iespējams secināt, izsekojot iemaksu (Padomju Miera fondā) uzskaites kladēm, ka, lai arī ik gadu šīs iemaksas pieauga, Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas rīcībā esošais finanšu līdzekļu apjoms palielinājās proporcionāli nevienmērīgi, kas, īpaši astoņdesmito gadu vidū un izskaņā, Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas locekļu vidū raisīja jautājumus, kā arī izskanēja neapmierinātība un neizpratne par to, kā tiek tērēti LPSR iemaksātie ļoti ievērojamie līdzekļi, jo pretī saņemta vien niecīga daļa.

Kāds inventārs piederējis Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai? 1980. gada 25. janvāra inventarizācijas aktā konstatēts, ka ir paklājs, galda lampa, televizors, rakstāmgalds, diaprojektors, rakstāmmašīna *Erika*, kinoprojektors *Rusj*, kinokamera *Kvarc 2 x 8*, kinolentes, prese, kinolenšu montāžas galds.[463] 1987. gada sākumā kā mazvērtīgais inventārs atzīmēts elektroniskais pulkstenis, paklājs, aizkari, galda lampa, telefona aparāts *Elta*, porcelāna servīze, elektriskais radiators, kantora krēsli, ziedu vāzes, kalkulators, krūzītes ar apakštasītēm. Un visi šie uzskaitījumi norāda, cik liela, tostarp finansiāla, bija Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas atkarība no augstākstāvošo institūciju lēmumiem.

Padomju Miera fonda veicināšanas komisija, iemaksas Padomju Miera fondā

1961. gada 27. aprīlī Maskavā pēc daudzu organizāciju, tostarp Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas, Padomju un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības savienības, Āzijas un Āfrikas valstu solidaritātes padomju komitejas, Padomju sieviešu komitejas, PSRS kara veterānu komitejas u. c., iniciatīvas tika nodibināts Padomju Miera fonds. Fonda darbību regulēja statūti.[464]

---

[463] LVA, 1052. f., 1. apr., 33. l., 5. lp.

[464] Sk. *Padomju Savienības Miera fonda statūti* [apstiprināti 1978. gada 22. martā], sastādītāja B. Strazda. Rīga: 1979; *Padomju Miera fonda statūti* [apstiprināti 1984. gada 31. janvārī], sastādītāja B. Strazda. Rīga: 1984.

Savukārt Padomju Miera aizstāvēšanas komitejai padotajās republikāniskajās komitejās tika izveidotas republikāniskās komisijas sadarbībai ar Padomju Miera fondu, sauktas arī par Padomju Miera fonda veicināšanas komisijas,[465] kuru galvenais uzdevums bija propagandēt un popularizēt Miera fonda ideju, aktualizēt samilzušos apdraudējumus visā pasaulē, lai ik gadu palielinātu LPSR iemaksas šajā fondā. Šā fonda līdzekļi ir miera kustības darbības, attīstības, propagandas un aģitācijas materiālais pamats. Tā veidošanā ar savām brīvprātīgajām iemaksām (tā vismaz tika deklarēts) piedalījās miljoniem cilvēku.

> "Par šīm iemaksām atbilstoši fonda statūtiem tiek finansēta 16 mūsu valsts [PSRS] sabiedrisko organizāciju darbība – Padomju Miera aizstāvēšanas komiteja, Padomju Sieviešu padome, Padomju Kara veterānu padome u. c.,"[466]

stāstīja Biruta Šneidere.

Dati par iemaksām Padomju Miera fondā ienāca komitejā no PSRS Valsts bankas iestādēm. Pēc datu saņemšanas katru mēnesi komitejas darbinieki tos analizēja, veica uzskaiti. LVA fondā Nr. 1052 glabājas lietas Nr. 23–30 – biezas kantorgrāmatas, kur ar roku skrupulozi ierakstīts katrs vismazākais maksājums Padomju Miera fondā no 1965. līdz 1987. gadam. Iemaksas reģistrētas sīki pa iemaksu datumiem un mēnešiem. Reizēm pie iemaksām parādās piezīme, no kuriem līdzekļiem, darbiem (makulatūras, metāllūžņiem, talkas, dzejas dienām, *Draudzības loterijām*, koncerta, mākslas darbu pārdošanas, strādājošo algas, skolēnu nopelnītās naudas, hokeja spēlēm, sociālistiskās sacensības, prēmijas utt.) un kādiem mērķiem vēlams novirzīt šo maksājumu (Vjetnamas bērniem, Čīlei, arābu valstīm utt.). Nereti vērojamas piezīmes vai atzīmes, kas veiktas ar sarkanu zīmuli pie lielākajiem maksātājiem vai arī pie tādiem, kuri veikuši niecīgas iemaksas. Caurlūkojot šīs informatīvi bagātīgās klades (neizvēršot šajā rakstā plašāku analīzi, kas gan sniegtu nozīmīgu skatu; īpaši salīdzinošā aspektā analizētu iemaksāto summu apjomu), vērojams, ka

[465] Padomju Miera fonda veicināšanas komisiju vadījušas Valentīna Pihele, Rita Melnace, Džemma Lija Skulme un Marina Kosteņecka.
[466] Pakalns, Kārlis. "Kā jutīgs seismogrāfs", *Cīņa*, Nr. 250, 1986, 30. oktobris, 1. lpp.

pakāpeniski maksājumu veikšanā iesaistīti aizvien jauni maksātāji – sākot no skolām, slimnīcām, rūpniecības uzņēmumiem, kolhoziem, sovhoziem, zvejnieku kolhoziem, dažādiem uzņēmumiem un sabiedrisko pakalpojumi sniedzējiem, augstskolām, kultūras iestādēm, Sieviešu padomēm, Kara veterānu padomēm, arī reliģiskām organizācijām līdz pat mazām lauku draudzēm, individuālām iemaksām un pat testamentāriem novēlējumiem pēc nāves. Rita Melnace atzīmējusi, ka iemaksas Miera fondā ir savdabīgs planētas starptautiskā stāvokļa saspriegtības seismogrāfs. Tas reģistrē ikvienu novirzi iespējamās kritiskās situācijas virzienā.

> "Cīņā par mieru pats būtiskākais ir ne jau augošās iemaksu summas, kaut arī tās ir svarīgas. Būtiska ir padomju cilvēku pilsoniskā aktivitāte, tās pieaugums. Šiem cilvēkiem piemīt lieliskas īpašības – spēja nebūt vienaldzīgiem pret otra nelaimi, just līdzi citu bēdām, neiekapsulēties savā labklājības čaulā, ja kaut kur, kaut arī zemeslodes otrā pusē, nepieciešama palīdzība."[467]

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas dokumentos atrodama detalizēta informācija par veiktajām iemaksām. Komitejas prezidija sēžu protokolos nereti fiksēts, ka ticis pārrunāts arī jautājums par iemaksām Padomju Miera fondā. Piemēram, 1972. gadā, izvērtējot iemaksas, Biruta Šneidere konstatēja, ka maz iemaksājuši zinātnieki un augstskolas, vairāk esot varējušas dot reliģiskās organizācijas:

> "Par neizpildēm ir ziņots atbilstošām organizācijām, lai tās tiktu novērstas."[468]

1979. gada Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas atskaitē konstatēts, ka uzlabojies Padomju Miera kustības propagandas darbs presē, radio un televīzijā, ka 1979. gadā Miera fondā no LPSR iemaksāts ap 350 tūkstošiem rubļu, kas ir par 120 tūkstošiem vairāk nekā iepriekšējā gadā, ka Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja sarīkojusi neskaitāmas tikšanās un pasākumus ar mērķi nodrošināt tālāku patriotiskās

[467] Melnace, Rita. "Sākt ar sevi", *Šo zemi, šīs debesis nosargāt… Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai 35 gadi*, sastādītājs J. Anerauds. Rīga: Avots, 1986, 141. lpp.
[468] Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija 1972. gada 29. augusta sēdes protokols Nr. 2. Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 7. l., 4. lp. – šī frāze apliecina, ka iemaksas nebija brīvprātīgas, bet tika koordinētas.

Padomju Miera fonda kustības attīstību.[469] 1980. gada atskaite liecina, ka Padomju Miera fondā pārskaitīti vairāk par 320 tūkstošiem rubļu;[470] 1982. gadā iemaksu apjoms sasniedza 400 tūkstošus rubļu, no kuriem viens pats VEF iemaksājis 30 tūkstošus rubļu.[471] 1984. gadā iemaksas Padomju Miera fondā pārsniegušas 1 miljonu rubļu.[472] Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija un arī paplašinātajās sēdēs reizi gadā skatīts jautājums par iemaksām Padomju Miera fondā, analizēta dinamika, kāpumi un kritumi, salīdzinātas agrākās iemaksas, tāpat vārdā saukti aktīvākie (dāsnākie) iemaksu veicēji, kā arī ik gadu norādīts arī uz trūkumiem, uz tām republikas pilsētām un rajoniem, kuri veikuši mazas iemaksas, piemēram, par 1978. gadu norādīts, ka Rīgā – Oktobra, Maskavas un Ļeņina rajona, Balvu, Bauskas, Kuldīgas, Ludzas, Ogres, Preiļu Miera fonda komisijas strādā slikti, tiek aizrādīts, ka par maz runāts sanāksmēs un presē par Padomju Miera fonda ieguldījumu un tiek rosināts izstrādāt Pateicības vēstules tekstu.[473] Ieskatam veiktās atzīmes pie atsevišķiem maksātājiem salīdzinošā aspektā, piemēram, par 1979. gadu: Daugavpils rajons – "iemaksas ļoti augušas", Alūksnes rajons – "labāk kā līdz šim", Balvu rajons – "sliktāk kā iepriekš", Cēsu rajons – "daudz labāk strādā", Dobeles rajons – "arī labi, kā vienmēr", Jēkabpils rajons – "salīdzinājumā ar citiem gadiem daudz labāk", Krāslavas rajons – "strādā apmierinoši", Kuldīgas rajons – "tikai reliģiskās organizācijas", Liepājas rajons un pilsēta – "nedaudz labāk kā iepriekšējā gadā", Ludzas rajons – "ļoti vāji", Preiļu rajons – "vāji rezultāti", Talsu rajons – "salīdzinot ar citiem rajoniem – ļoti vāji", Valkas rajons – "kā vienmēr vāji", Valmieras rajons – "vidēji – salīdzinot ar citiem rajoniem", Ventspils rajons – "labāk kā citus gadus".[474] 1980. gada 29. jūlija Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija sēdes protokols atklāj, ka ne visos darba kolektīvos bijusi sapratne, kāpēc jāveic šie maksājumi Padomju Miera fondā, un tiek ierosināts:

---

[469] LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 6. lp. Tāds pats secinājums arī 1980. gada atskaitē. Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 12. lp.
[470] LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l.
[471] LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 20. lp.
[472] LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 34. lp.
[473] LVA, 1052. f., 1. apr., 12. l., 15. lp.
[474] LVA, 1052. f., 1. apr., 12. l., 32.–37. lp.

> "Būtu vēlams, ja uz rūpnīcu atnāktu kāds no Prezidija locekļiem un pastāstītu par Miera fondu, tā izlietošanu, par Miera fonda nepieciešamību un cilvēku cilvēcisko pienākumu," (b. [Emma] Kaļiņņikova[475]);
>
> "Kolhozā kolhoznieki paši bez ierosinājuma iemaksā Miera fondā ievērojamas summas, jo vārds "Miers" visiem ir skaidrs bez paskaidrojumiem," (b. [Alberts] Kauls);
>
> "[..] vajadzētu presē vairāk atspoguļot par cilvēku patriotisko rīcību kolhozā *Ādaži*, rūpnīcā *VEF*. Derīgs būtu Miera fonda veicināšanas komisiju priekšsēdētāju seminārs gada nogalē," (b. Āboliņš);
>
> "Visus ierosinājumus ņemsim vērā. Iemaksas aug, bija gadi, kad Miera fondā iemaksāja par gadu 100.000 rubļus, tagad gandrīz 240.000 par pusgadu. Pievērsīsim uzmanību vairāk tiem rajoniem, kuri mazāk maksā" (b. [Valentīna] Pihele).[476]

Savukārt 1983. gada 23. aprīļa Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija sēdē galvenais akcents tiek likts uz jaunatnes iesaisti un piesaisti. 1984. un 1985. gadā LPSR Padomju Miera fondā iemaksāja vairāk par 1 miljonu rubļu, vākta nauda arī Černobiļas fondam.

Vērojams, ka tika organizēta ne vien līdzekļu vākšana, bet šis process izmantots arī internacionālajai un patriotiskajai audzināšanai. Par rosīgu darbu varēja gūt arī kādu gandarījumu, piemēram, doties tūrisma braucienā ārpus LPSR robežām. Tā 1971. gada komitejas atskaites liecina, ka ar Padomju Miera fonda palīdzību no aktīva nosūtītas speciālās tūristu grupas uz Polijas Tautas Republiku, Čehoslovākiju, Bulgāriju, *Miera svētkiem* Luleo (Zviedrijas Karalistē), Baltijas jūras valstu *Miera dienām* Kopenhāgenā, *Miera reisā* pa Donavu.[477] Arhīva materiāli atklāj, ka Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darba panākumi, sekmes LPSR ideoloģiskā līmenī tika sasaistītas ar iemaksu apjomu Padomju Miera fondā. LPSR Augstākās Padomes Ārlietu komisijas 1983. gada 22. septembra rīkojumā Nr. 2-80, kuru parakstījis komisijas priekšsēdētājs Vladimirs Laukmans, atzīmēts:

---

[475] Rīgas apgaismes tehnikas rūpnīcas strādniece.
[476] LVA, 1052. f., 1. apr., 12. l., 45. lp.
[477] LVA, 1052. f. 1. apr., 9. l., 63. lp.

> "Par Latvijā pieaugošo aktīvo miera aizstāvju kustību liecina Padomju Latvijas ikgadējo iemaksu pieaugums Padomju Miera fondā, salīdzinājumā ar 1972. gadu brīvprātīgo iemaksu apjoms pieaudzis 13 reizes."[478]

Komisijas sniegtās rekomendācijas uzrāda vēl kādu pakļautību (iekšēju) un arī to, ka Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja par paveikto atskaitījusies šai komisijai[479] (meklējams, kur glabājas dokumenti).

Ieskatam LPSR iemaksas Padomju Miera fondā atsevišķos gados.

1970. g. – 64 314 rbļ.
1972. g. – 124 011 rbļ.
1973. g. – 165 302,23 rbļ.
1976. g. – 200 000 rbļ.
1977. g. – 238 044,60 rbļ.
1978. g. – 224 908,19 rbļ.
1979. g. – 347 148,77 rbļ. (no šīs summas reliģiskās organizācijas iemaksājušas 64 473 rbļ.[480])

Visdevīgākie darba kolektīvi un individuālie ziedotāji tika apbalvoti ar Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas Goda rakstiem un pateicības vēstulēm, aktīvākajiem tika izteikta arī Padomju Miera fonda valdes atzinība – Goda medaļas.[481] Tomēr divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu otrajā pusē kļuva grūtāk motivēt padomju pilsoņus veikt iemaksas šajā fondā, jo kādreizējie propagandas saukļi vairs nebija iedarbīgi, iemaksu veicējiem vairāk radās jautājumi – cik un kā tiek izmantoti ievērojamie līdzekļi, kas ik mēnesi (gadu) pārskaitīti Padomju Miera fondam, piemēram, rezumējot 1987. gada Padomju Latvijas iemaksas Padomju Miera fondā, secināts, ka to apjoms samazinājies,

> "jo izveidojušies Kultūras fonds un V. I. Ļeņina Bērnu fonds, kuros tagad arī cilvēki iegulda savus ietaupījumus, bet ir arī subjektīvi

[478] LVA, 1052. f., 1. apr., 12. l., 94. lp.
[479] LVA, 1052. f., 1. apr., 12. l., 96. lp.
[480] LVA, 1052. f., 1. apr., 12. l., 37. lp.
[481] Šādi apbalvošanas fakti atspoguļoti arī LPSR preses izdevumos.

iemesli, mums vajadzēja aktīvāk propagandēt miera fondu un vairāk strādāt ar miera fonda priekšsēdētājiem".[482]

Izmaiņas Padomju Miera fonda iemaksās vērojamas 1989. gadā, kad lielāki līdzekļi atdoti LPSR iekšējo sociālo programmu īstenošanai, tostarp 120 miljoni rubļu bērnu namu un internātu materiālās bāzes uzlabošanai, arī žēlsirdības kustībai. Tāpat jāatzīmē, ka 1989. gada 15. aprīlī LPSR nodibināts Žēlsirdības fonds, kas lielāko iemaksu darbības sākšanai saņem no Padomju Miera fonda.

"Tagad pagriežamies ar Miera fonda līdzekļiem uz mūsu iekšējās dzīves pusi. Vajadzētu pārbaudīt, kā šī nauda republikas rajonos tiek izlietota. Savā ziņā vajadzētu sadarboties ar Rēriha biedrību. Šobrīd tai augsta autoritāte – miers caur kultūru. Viena no jaunākām formām – Rēriha biedrība un Tautas Fronte, tās idejas atbilst mūsu miera cīnītāju interesēm. Tikai sadarbība un praktiska atskaite tautas priekšā veicinās darbību."[483]

1989. gadā atkal aktualizējās jautājums par iemaksām Padomju Miera fondā, rosinot vairāk līdzekļu atstāt pašu rīcībā.[484] 1989. gadā no Miera fonda vadības atsakās Džemma Lija Skulme un par to kļūst Marina Kosteņecka, tomēr komitejas darbības laiks tuvojas norietam. Bet šīs aktivitātes analīze prasa plašāku izpēti.

Miera stunda

Paplašinot Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbības lauku un mēģinot šajā kustībā ieinteresēt un iesaistīt jaunus interesentus un palielināt kustības apmērus, jo dažādi materiāli, protokoli liecina, ka interese par miera kustību gadu gaitā LPSR samazinājās, īpaši mainoties paaudzēm, 1983. gada 1. septembrī LPSR vispārizglītojošajās skolās par pirmo mācību stundu kļuva *Miera stunda*. Tajās piedalījās Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji un aktīvisti. Jāpiebilst, ka 1983. gada 1. septembrī Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja savos darba plānos iekļāva šādu jaunu

[482] LVA, 1052. f. 1. apr., 34. l., 39. lp.
[483] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 68. lp.
[484] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 69. lp.

aktivitāti. *Miera stundas* ideoloģiskais uzslāņojums nepārprotami atklājas skolotājas Rasmas Rācenes paustajā:

> "Pirmā stunda jaunajā mācību gadā tiek veltīta padomju tautas un visas pasaules progresīvo spēku miera cīņas problēmām, jautājumiem par mūsu Dzimtenes ekonomiskās varenības nostiprināšanu, par komunismu. Miera stundas uzdevums ir palīdzēt skolēniem labāk izprast PSRS Ļeņiniskās ārpolitikas kursu, kas nemainīgi virzīts uz kara draudu novēršanu, miera nostiprināšanu, uzticēšanās un savstarpēji izdevīgas sadarbības attiecību veidošanu un attīstīšanu starp valstīm. [..] Miera stundai jāstiprina skolēnos apziņa, ka viņu galvenais patriotiskais pienākums ir apzinīgi mācīties, aktīvi piedalīties sabiedriski politiskajā dzīvē, veikt uzticētos sabiedriskos pienākumus, strādāt ražošanā, apzinīgi gatavoties karadienestam Padomju armijā, lai izpildītu Konstitūcijā ierakstīto svēto pienākumu – aizstāvēt sociālistisko tēviju. [..] Kopš 1984. gada 1. septembra Miera stunda kļuva par Zinību dienas organisku sastāvdaļu. Sagatavojot Miera stundu, tiek izmantoti PSKP un PSRS valdības dokumenti, preses materiāli un daiļliteratūra."[485]

Te atklājas padomju ideoloģijas pamatpostulāti – darbs, šajā gadījumā mācības, aktīva sabiedriskā dzīve (līdzdalība) utt. Šis laiks iezīmīgs ar talkām, politisko plakātu konkursiem, solidaritātes tirdziņiem, *miera stafetēm*, goda sardzēm, lāpu gājieniem, līdzekļu vākšanu Miera fondam, aģitbrigāžu skatēm, tematiskiem skolēnu sacerējumu konkursiem u. tml.

Komitejas prezidija sēžu protokolos var atrast liecības, ka tika apzināts arī komitejas darba smagākais punkts – jaunatnes un skolēnu iesaistīšana miera kustībā, tajā pašā laikā atzīts, ka jānovērtē skolēnu zināšanas, zinātkāre, ka *Miera stundai* nevajadzētu pieiet formāli, tika domāts, kā vairāk izmantot vizuālās mākslas – kino (kino lektoriji, atsevišķi kino žurnālu numuri, filmas, dokumentālās filmas utt.), teātri u. c. Tomēr tāpat apjaušams, ka pat astoņdesmitajos gados vēl nav aprimis miera kustības propagandas un aģitācijas darbs, kad, piesaistot Zinību biedrību, tiek lasītas atbilstošas tematikas lekcijas.

---

[485] Rācene, Rasma. "Miera stunda", *Šo zemi, šīs debesis nosargāt... Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai 35 gadi*, sastādītājs J. Anerauds. Rīga: Avots, 1986, 176., 177. lpp.

Vēl bērnu iesaiste – bērnu zīmējumu konkursi, bija ierosināts pat sešās LPSR pilsētās veidot bērnu zīmējumu mūrus. 1986. gads – *Miera gads* – pat Vecrīgu plānoja vasarā pārvērst par *miera pilsētiņu*. Astoņdesmitajos gados aizvien vairāk vērojama tendence, ka līdzās kultūras dzīves sasaistei ar miera tēmu, iespējams, lai piesaistītu jauno paaudzi, klāt nāk arī sports – skrējieni, stafetes, *miera maršs, miera gājieni*, masu skrējieni utt. Prezidija sēžu protokoli, īpaši astoņdesmito gadu vidū, iezīmē tendenci, ka komitejas locekļi kritiskāk izvērtē savu darbu un darba metodes, atzīstot, ka formāls darbs nenodrošina rezultātu un neuzrunā jauno paaudzi, ka jādomā par saturu, arī jaunu, kas ietverts šajā formā, runājot par miera tēmām. Piemēram, Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētāja vietniece, LPSR Teātra biedrības valdes priekšsēdētāja, LPSR Augstākās Padomes deputāte Vija Artmane (1929–2008, īstajā vārdā Alīda Artmane) 1986. gada 28. janvāra sēdē norāda:

> "Mums ir slikts paņēmiens – neļaut pašiem izteikties; liekam uzrakstīt. Mums ir telegrāfisks stils, kas nevienu neinteresē, it īpaši jaunatni. Mēs bieži formāli atrakstāmies, ja runājam par miera cīņu. Bet pats galvenais – mums jāmācās runāt ar jaunatni, neliekot viņiem priekšā vecos štampus."[486]

Komponists Raimonds Pauls (dzimis 1936. gadā) pamatoti norāda uz mūzikas iedarbīgumu, secinot, ka maz tiek izmantota mūzika, jaunieši jāpiesaista ar rokmūziku:

> "Ja mēs raidījām dziesmas par mieru, kuras bija populāras 30. gados, toreiz Izaka Dunajevska[487] dziesmu dziedāja visi, tad tagad mēs ar to nepiesaistīsim jaunatni. Biju izbrīnījies, cik jaunieši no [Rīgas Politehniskā institūta] uzmanīgi klausījās *Credo* izpildīto *Melno kliedzienu* par Hirosimas tēmu. Bet mums nav gaismas efektu, daudz tehnikas trūkst. Vajag sadarboties ar jaunatni, spēlēt to, ko viņi prasa, dzīvot laikam līdzi."[488]

> "1. septembrī noskan zvans, kuram uzgavilē pasaule. Miera zvans iezvana Miera stundu. Vēsture kā māte klusiņām apsēžas solā, lai

[486] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 4. lp.
[487] Padomju komponists (1900–1955).
[488] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 6. lp.

> mirkli pabūtu ar audzēkņiem un audzinātājiem, ar tēviem un mātēm,"[489]

raksta Andris Vējāns.

Astoņdesmito gadu otrajā pusē komitejas prezidija protokolos aizvien biežāk norādīts, ka vēl joprojām pastāv iesīkstējušas instrukcijas sakarā ar ārzemnieku uzņemšanu, ka pastāv formālisms,[490] nevis patiesa interese un komitejas darbā ir jāmeklē jaunas darba formas un jauni akcenti. LPSR Zinātņu akadēmijas sekretārs, bijušais LPSR izglītības ministrs Vilis Samsons iesaka vairāk veicināt tiešos kontaktus zinātnieku saziņā. LPSR Mākslinieku savienības valdes priekšsēdētāja Džemma Lija Skulme atzina, ka runas no tribīnes jau apnikušas un vairs nepārliecina:

> "Nekad nevajag kaut ko iegalvot, vajag rādīt savu mākslu. Un mums ir, ar ko lepoties."[491]

Jaunatnes sekcijas vadītājs Igors Tipāns norādīja:

> "Miera komitejai arī nav sava suvenīra, ko iedot ārzemniekiem, lai tas tieši attiektos uz mūsu darbību, tā varētu būt kaut maza pārlokāma lapiņa par miera kustību."[492]

Savukārt 1989. gadā sēdē tika spriests par komitejas suverenitātes jautājumu,

> "lai mēs varētu būt pastāvīgi. Pretkara kustībai jaunas formas, jauni veidi, par ko pēdējā laikā maz raksta. Patstāvība bez līdzekļiem nav iespējama. Cilvēki nezina, kur aiziet miera fonda nauda. [..] Mums sola dot 10 % no līdzekļiem. Līdz šim bija tikai 1 %. Vēl jādibina tiešos sakarus un ne jau caur Maskavu. [..] Mums jāmeklē jaunas formas visās jomās,"[493] [A. Vējāns].

Šajā laikā daudz izteiktāk akcentēts ekoloģijas aspekts, tiek runāts par Baltijas vienotību. Astoņdesmito gadu otrajā pusē parādās uzdrošināšanās kritizēt, apšaubīt "augšu" lēmumus un rīcību, ka

---

[489] Vējāns, Andris. *Latvijas miera balss*. Rīga: Avots, 1986, 115. lpp.
[490] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 25. lp.
[491] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 25. lp.
[492] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 25. lp.
[493] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 53. lp.

nevajadzētu gaidīt kādus lēmumus no Maskavas, bet jārīkojas pašiem. Kā jauns komitejas darbs virziens tika uzlūkota arī pagaidu Olimpiskā komiteja (ar tās iespējām iet pasaulē, dibināt kontaktus u. tml.). Pēc ilgiem komitejas pastāvēšanas gadiem atklājās, ka tā darbojusies bez statūtiem (visticamāk, ka pēc Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas statūtiem). 1989. gadā Ivars Knēts[494] izsaka bažas jautājuma formā par kara katedras nepieciešamību. Vai tā ir lietderīga?

> "Iznāk, ka students 8 gadus mācās par kara lietām."[495]

Tāpat aktualizējās jautājums par iespējām dibināt savu Latvijas Miera komiteju. Tika aktualizēts jautājums – sasaukt konferenci, pārkārtoties, iestrādāt jaunu programmu, darbības virzienus, pārvēlēt jaunus vadītājus, tomēr, kaut arī 1951. gadā dibinātās komitejas darbība lēnām apsīka, jauna komiteja savu darbu plašāk neizvērsa. 1990. gada 3. aprīļa komitejas sēžu protokols ir pēdējais, kas saglabāts LVA Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas fondā. Šajā sēdē nolemts par miera fonda līdzekļu naudas pārveduma nodošanu Veselības aizsardzības ministrijai un Sarkanā Krusta biedrībai[496] un par Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētāja vietnieku tika ievēlēts Ivars Knēts, kā arī izveidota organizācijas komiteja Miera konferences sagatavošanai, tomēr vairāk dokumentu par turpmāko komitejas darbību nav pieejami.

> "Caur Miera komiteju varējām iziet pasaulē, kad vēl radošajiem darbiniekiem ceļš uz "pasauli" bija slēgts,"

atzina Džemma Lija Skulme.[497]

Kopsavilkums

Caurlūkojot LVA Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas fonda materiālus, daļu no tiem veido komitejas darba plāni[498] – ieceres,

[494] Zinātnieks, ilggadējs Rīgas Tehniskās universitātes rektors.
[495] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 53. lp.
[496] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 75. lp.
[497] LVA, 1052. f., 1. apr., 34. l., 56. lp.
[498] Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darba plāni (1972–1977). Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 8. l., 15 lp.

projekti, izstrādātie un apstiprinātie darba plāni (tos apstiprināja gan komitejas prezidijs savās sēdēs, gan arī Padomju Miera aizstāvēšanas komiteja), atskaites par paveikto, arī apstiprinātas finanšu, izdevumu tāmes un atskaites par izlietoto Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas piešķirto ikgadējo finansējumu. Šie arhīvā uzglabātie materiāli ļauj provizoriski iezīmēt komitejas darba galvenos virzienus, kas gan mainās atkarībā no PSRS ārpolitikas kursa, notikumiem pasaules politikā, jaunākajiem PSKP kongresu lēmumiem, plēnumiem, rezolūcijām, programmām, izvirzītajiem mērķiem, uzdevumiem un sasniedzamajiem rezultātiem. Komitejas finanšu tāmēs lielākais finansējums bija paredzēts tieši propagandas un aģitācijas darbam.

> "Biedri, pēc sava sastāva Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja nav liela, bet, atskatoties šodien uz noieto ceļu, ar gandarījumu varam teikt, ka tā ir vienmēr aktīvi atbalstījusi visus mūsu Padomju Valsts miermīlīgos pasākumus. Daudzpusīgais miera aizstāvēšanas komitejas darbs nevarētu sekmīgi noritēt, ja nebūtu tai atbalsta no partijas organizācijām, nebūtu savs aktīvs, komitejas locekļi, komisijas. Esam pateicīgi republikas partijas CK, Padomju Miera aizstāvēšanas komitejai par ikdienišķo vadību un palīdzību,"[499]

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas ilggadējās priekšsēdētāja vietnieces Birutas Šneideres teiktais atskaites runā 1976. gada komitejas paplašinātajā plēnumā precīzi iezīmē politiski ideoloģisko kontekstu. Savukārt 1981. gada konferencē pieņemtajā rezolūcijā ierakstīti šādi vārdi:

> "Mēs, Padomju Latvijas miera aizstāvju konferences dalībnieki, atzīmējam, ka Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja kopā ar visu republikas sabiedrību ir paveikusi noteiktu darbu, propagandējot miermīlīgo PSKP un Padomju valdību, uzturējusi draudzīgus kontaktus ar miera aizstāvjiem citās zemēs, īpaši ar miera aizstāvjiem Baltijas jūras valstīs, kā arī sekmējusi brīvprātīgas republikas iemaksas Padomju Miera fondā,"[500]

kas rezumējoši definē komitejas darbības "saskaņotos" darbības virzienus.

---

[499] LVA, 1052. f., 1. apr., 16. l., 65. lp.
[500] LVA, 1052. f., 1. apr., 17. l., 63. lp.

Organizētā miera kustība apsīka pēc PSRS sabrukuma.

> "Izrādījās, ka mieru var nosargāt bez speciāli organizētas masu sabiedriskās kustības, ja lielvalstis atrod ceļus savu domstarpību mierīgai pārvarēšanai, bez savstarpējas klaji naidīgas abu pašu apvainošanas kara kurināšanā. Bet personīgi šī līdzdalība toreizējās miera kustības pasākumos deva starptautiskajam komentētājam labu iespēju nokļūt tuvāk politiskās dzīves procesiem pasaulē. Jo Padomju Latvijas žurnālistiem jau līdzekļi ārzemju komandējumiem netika paredzēti, un arī *Zvaigznes* redaktors, ja devās ārzemju ceļojumos, tad ar citu organizāciju palīdzību, kā Miera aizstāvēšanas komitejas vai Latvijas un ārzemju draudzības biedrība,"[501]

atminas kādreizējais Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija loceklis, žurnālists Augusts Lediņš.

Strādājot ar arhīva un tā laika periodiskajiem materiāliem un citiem avotiem, nākas secināt, ka uzlūkot Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteju par sabiedrisku organizāciju, kā tā definēta kopš izveides 1951. gada 17. septembrī, gluži nav iespējams, jo, kaut arī tajā nenoliedzami bija pārstāvēti visdažādāko profesiju pārstāvji, tomēr jaušams, ka allaž bijusi kāda augstāka ideoloģiska uzraudzība. Ja caurlūkojam komitejas sastāvu (un šis būtu atsevišķs pētījums ietvars) nepilnos četrdesmit pastāvēšanas gados, allaž tās prezidija sastāvā bija pārstāvēti augsti PSKP funkcionāri, instruktori, propagandas aparāta un komjaunatnes pārstāvji. Tāpat jāatzīmē, ka dažādu organizāciju mērķi un uzdevumi pārklājas, ka vienas un tās pašas personas darbojas dažādās organizācijās, ka vienviet nereti saplūst Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības un Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs veiktās "misijas" vai aktivitātes. Savukārt, ja raugāmies uz Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas Jaunatnes sekcijas darbu, tad tas aplūkojams kontekstā un kopsakarā ar LPSR Jaunatnes organizāciju komitejas darbu, kas visas četras vienubrīd koeksistēja zem viena jumta un arī, iespējams, vēl ar kādām. Vēl viens eventuālais pētījumu aspekts – komitejas sadarbība ar Latvijas republikānisko arodbiedrību padomi.

[501] Lediņš, Augusts. *Kas ir, tas ir.* Rīga: Visual Studio, 2011, 126. lpp.

Dažādu struktūru līdzīgās funkcijas atklāj Jāņa Anerauda teiktais, apkopojot Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas 35 gadu darbību:

> "Jau trīsdesmit piecus gadus, propagandējot un izplatot miera idejas, aktivizējot miera cīnītājus, darbojas Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja. Trīsdesmit gadus, attīstot un veicinot kultūras sakarus un sadarbību starp tautām, draudzības, saprašanās, sadarbības un stabila miera nodrošināšanas vārdā darbojas Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrība. [..] Vairāk nekā divdesmit gadus pāri tālumiem pie latviešiem ārzemēs miera un saprašanās vārdā pa kultūras sakaru ceļiem dodas Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs. [..] Šis plaši izvērstais miera, sadraudzības, kultūras vērtību apmaiņas darbs arvien spēcīgāk atbalsojas tuvās un tālās pasaules valstīs. [..] šodienas sarežģītajā, pretrunu satrauktajā pasaulē visspēcīgākajiem jābūt tiem ieročiem, uzskatiem un pārliecībai, kas spēj saglabāt, nodrošināt pasaules tautām mieru, dzīvību, nākotni."[502]

Savukārt plaši visā LPSR izvērstais propagandas un aģitācijas darbs gan dažādās miera jautājumu akcijās, gan arī iemaksu vākšanā Padomju Miera fondam būtu skatāms kontekstā ar LPSR Zinību biedrības un Starptautisko jautājumu propagandas zinātniski metodiskās padomes darbību. Nereti ir problemātiski pateikt, no kuras organizācijas "miera vārdā" devies kāds braucējs no LPSR – mērķi, lozungi un frāzes pārklājas. Un iespējams, ka tas darīts apzināti, lai būtu sarežģīti atšķetināt saaustos ideoloģiskos un, iespējams, uzraudzības tīklus. Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbības izvērtējums prasa vēl papildus citu arhīva materiālu un fondu kontekstuālu vērtējumu, kā arī tajā iesaistīto personību izpēti, jo jautājums līdz šim maz pētīts.

Miera kustības propaganda, īpaši astoņdesmitajos gados, atbalsojās arī LPSR kultūras dzīvē – tapa atbilstošas tematikas dziesmas, grafikas, plakāti, miera kustībai pakļauta vai visa kultūras dzīve – Teātra dienas, Dzejas dienas un Mākslas dienas aizritēja *miera*

---

[502] Anerauds, Jānis. Mana paaudze. *Šo zemi, šīs debesis nosargāt… Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejai 35 gadi,* sastādītājs J. Anerauds. Rīga: Avots, 1986, 93., 94. lpp.

zīmē, jo, šķiet, tika meklētas jaunas formas, lai vēl joprojām LPSR iedzīvotājos spētu uzturēt atbalstošu interesi par PSRS īstenotās *miera politikas* idejām un saukļiem.

> "Cīņai par mieru tajos gados ir patiesi liels vēriens, tā daudziem pasaulē palīdz iestāstīt, ka galvenā cīnītāja par mieru pasaulē, lai nesāktos trešais pasaules karš, ir Padomju Savienība un tās sabiedrotie, kas savā pusē mobilizē arī mieru mīlošos cilvēkus no citām zemēm,"[503]

atzinis Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas loceklis, žurnāla *Zvaigzne* galvenais redaktors Augusts Lediņš. Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbības izpēte ir aizsākta, un turpmākie eventuālie pētījuma kopsakari ieskicēti. Jāteic, ka ikviens, kura dažādi dzīves gadi sakrita ar LPSR pastāvēšanas laiku, tieši vai pastarpināti bija šai "kustībai" piederīgs. Miers arī divdesmit pirmā gadsimtā pasaulē ir trausls un jutīgs jēdziens, diemžēl tā aizsegā vai ar šo saukli vieglāk ideoloģiski smalki manipulēt ar cilvēku, kurš alkst savu mūžu nodzīvot mierīgā, sakārtotā un neapdraudētā vidē.

[503] Lediņš, Augusts. *Kas ir, tas ir*. Rīga: Visual Studio, 2011, 123. lpp.

Pielikums. Hronika[504]

1949

Parīzē (Francijā) un Prāgā (Čehoslovākijas Republika) I Vispasaules miera piekritēju kongress

(aprīlis)

Maskavā I Vissavienības miera piekritēju konference. Nodibināta Padomju Miera aizstāvēšanas komiteja

(augusts)

1950

Maskavā I Vissavienības miera piekritēju kongress

(augusts)

Maskavā II Vissavienības miera piekritēju konference

(oktobris)

Varšavā (Polijas Tautas Republikā) II Vispasaules miera piekritēju kongress. Ievēlēta Vispasaules Miera padome

(novembris)

LPSR iedzīvotāji paraksta Vispasaules miera piekritēju kongresa Stokholmā plēnumā pieņemto *Uzsaukumu par atomieroču aizliegšanu*

1951

Berlīnē Vispasaules Miera padomes I sesija

(februāris)

LPSR organizāciju pārstāvji nodibina Iniciatoru komiteju LPSR miera piekritēju konferences sasaukšanai

(1. septembrī)

[504] Tai ir informatīvs raksturs, nepretendējot uz pilnību, veidota, balstoties Jāņa Anerauda apkopotajā informācijā grāmatā *Šo zemi nosargāt* (1986), to precizējot un papildinot.

LPSR Valsts akadēmiskajā Drāmas teātrī Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas dibināšanas konference

(17. septembrī)

LPSR literatūras un mākslas darbinieki paraksta Vispasaules Miera padomes I sesijā (Berlīne, 21.–26. februāris) pieņemto *Aicinājumu par Miera pakta noslēgšanu starp lielvalstīm*

(septembris)

Maskavā III Vissavienības miera piekritēju konference

(29. novembrī)

Dzejas antoloģija *Miera sardzē* un miera tematikai veltīts prozas krājums *Cilvēces sirdsapziņas balss*

1952

Maskavā IV Vissavienības miera piekritēju konference

(decembris)

Vīnē (Austrija) tautu kongress par miera aizstāvēšanu

(decembris)

1953

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas un republikas sabiedrības pārstāvju paplašinātais plēnums

(septembris)

1955

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas paplašinātais plēnums pieņem Vispasaules Miera padomes aicinājumu (Vīnes) aizliegt atomieročus un novērst atomkara draudus

(28. marts)

Maskavā V Vispasaules miera piekritēju konference, piedalās arī 20 delegāti[505] no Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas

(maijs)

[505] Pilnu sarakstu sk. LVA, 1052. f. 1. apr., 6. l, 18. lp.

Helsinkos (Somija) Vispasaules miera aizstāvēšanas asambleja (jūnijs)

1957

Padomju Latvijā darbaļaužu mītiņi un sapulces, prasot aizliegt atomieročus

1958

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas un republikas sabiedrības pārstāvju paplašinātais plēnums (maijs)

LPSR *Miera nedēļas* pasākumi (jūnijs)

Rostokā (VDR) Baltijas zemju *Miera nedēļa* (jūlijs)

Stokholmā (Zviedrijas Karalistē) Vispasaules tautu kongress par atbruņošanos un miermīlīgu līdzāspastāvēšanu (jūlijs)

1959

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas un sabiedrisko organizāciju pārstāvju sapulce, veltīta Vispasaules miera cīnītāju kustībai (14. aprīlī)

Pēc Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas ielūguma Rīgā viesojās Somijas miera piekritēju Centrālās komitejas delegācija (4.–10. jūlijs)

Latviju apmeklē Norvēģijas miera cīnītāju delegācija

Dzejas antoloģija *Šalko laimei, Dzintarjūra!*

1961

Maskavā nodibina Padomju Miera fondu

(27. aprīlī)

Padomju Miera vilciens uz Polijas Tautas Republiku un Polijas miera vilciens, kas piestāja Rīgā;

tā ietvaros Rīgā poļu un padomju tautu draudzības un miera demonstrācija

(aprīlis)

1962

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas konference

(9. maijā)

Maskavā Vispasaules miera cīnītāju kongress par vispārēju atbruņošanos un mieru, piedalās delegāti no Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas[506]

(9.–19. jūlijs)

1963

Rīgā Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Lielajā aulā Miera fondam veltīts muzikāli literārs sarīkojums

(maijs)

Varšavā Vispasaules Miera padomes sesija[507]

(novembris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji Miera nedēļā Rostokā, Miera delegāciju sastāvā Gvinejā, Meksikā, Zviedrijas Karalistē, Ēģiptē

komitejas aktīvisti tūristu braucienos uz Čehoslovākiju, Ungāriju, VDR, Rumāniju, Bulgāriju, Polijas Tautas Republiku, Somiju, Ēģipti

[506] Žanis Grīva, Lilita Bērziņa, Andrejs Balodis, Vladimirs Baranovskis, Jevgeņijs Bīrons, Emīlija Gudriniece, Jāzeps Lūriņš.

[507] No LPSR piedalījās Emīlija Gudriniece.

1964

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas un republikas sabiedrības pārstāvju paplašinātais plēnums

(janvāris)

1965

Maskavā padomju sabiedrības pārstāvju Vissavienības konference par mieru, nacionālo neatkarību un atbruņošanos

(jūnijs)

Helsinkos Vispasaules miera cīnītāju kongress par mieru, nacionālo neatkarību, vispārēju atbruņošanos

(jūlijs)

LPSR apmeklēja VDR Miera padomes, Ungārijas Miera padomes un Dānijas organizācijas *Kampaņa pret kodolieročiem* delegācija

1966

Darbaļaužu mītiņi LPSR solidaritātes nedēļā ar Dominikas Republikas tautu

(aprīlis)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji piedalījās Ziemeļvalstu tautu miera un draudzības svētkos Murmanskā

(augusts)

1967

LPSR solidaritātes nedēļas ar Vjetnamas tautu norises

(marts)

Starptautiskā Miera stafete no Helsinkiem cauri Ļeņingradai un Tallinai sasniedza Rīgu

(7. jūnijā)

Stokholmā (Zviedrijas Karaliste) Starptautiska miera cīnītāju konference

(jūlijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji Habarovskā organizētajos sarīkojumos *Par mieru un draudzību Padomju Savienības un Japānas tautām*

(augusts)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 50. gadadienai veltītajā Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas jubilejas sesijā Ļeņingradā

(oktobris)

Vispasaules Miera padomes prezidente koordinatore Izabella Blūma (dzimusi 1892. gadā) Salaspils memoriālā ansambļa atklāšanā

(1. novembris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Baltijas jūras zemju *Miera dienās* Tallinā

1969

Rīgā Baltijas jūras zemju *Miera dienas* un Starptautiska miera cīnītāju konference

(maijs)

Berlīnē (VDR) Vispasaules miera cīnītāju asambleja

(jūnijs)

Vīnē (Austrija) miera piekritēju un citu sabiedrisku organizāciju konference pa drošību un sadarbību Eiropā

(novembris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas organizētajā *Miera reisā* ar tvaikoni *Marija Uļjanova*

Speciālo tūristu grupu sastāvā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti VFR, Polijas Tautas Republikā, Rumānijā, Bulgārijā, Somijā, Norvēģijā, Beļģijā u. c.

1970

Maskavā Vladimira Uļjanova (Ļeņina) 100. dzimšanas dienai veltīta Vispasaules Miera padomes sesija

(aprīlis)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Baltijas jūras zemju *Miera dienās* Gdaņskā[508] (Polijas Tautas Republika) un Starptautiskajā miera cīnītāju konferencē Sopotā (Polijas Tautas Republika)

(maijs)

Dalība *Miera nedēļā* Rostokā (VDR; Padomju Miera aizstāvēšanas delegāciju vadīja LKP CK Kultūras nodaļas vadītājs Aivars Goris, dzimis 1931. gadā)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvistu grupas Somijā, Šveicē, Japānā un Francijā

1971

Budapeštā (Ungārija) Vispasaules Miera padomes asambleja

(maijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Baltijas jūras zemju *Miera dienās* Kopenhāgenā (Dānija) un Ziemeļu Kalotas tautu miera un draudzības svētkos Luleo (Zviedrija)

1972

Vispasaules miera un Indoķīnas tautu neatkarībai veltīta asambleja Versaļā

(februāris)

Padomju Latvijā pasākumi, veltīti solidaritātes nedēļai ar arābu tautām

(jūnijs)

Ženēvā Starptautiska konference par atbruņošanos

(oktobris)

Stokholmas miera konference veltīta Vjetnamas jautājumam

Briselē forums-asambleja par sabiedrisko spēku drošību un sadarbību Eiropā

[508] Kā Padomju Miera aizstāvju delegācijas vadītājs un pārstāvis no LPSR devās LKP CK sekretārs Aleksandrs Drīzulis (1920–2006). Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 9. l., 83. lp.

Biruta Šneidere vadīja speciālo tūristu grupu Baltijas jūras zemju *Miera dienu* Ķīlē

(VFR; 12.–24. septembris)

1973

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas atskaites, vēlēšanu konference

(janvāris)

LPSR Solidaritātes diena ar palestīniešu un arābu tautu cīņu norisi

(21. martā)

Dalība *Miera reisā*[509] pa Baltijas un Ziemeļjūru[510] ar tvaikoni *Mihails Kaļiņins*, delegācijas vadītāja Biruta Šneidere[511]

(18. maijs – 9. jūnijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas plēnums *Par sagatavošanos Vispasaules miermīlīgo spēku kongresam un Latvijas miera aizstāvju uzdevumiem*

(jūlijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija[512] Vispasaules miera kongresā Maskavā

(oktobris)

Ar mērķi uzlabot komitejas darbu sakaros ar miera aizstāvju organizācijām kapitālistiskajās valstīs, izveidota pie Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas Sakaru komisija

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Ziemeļeiropas valstu *Miera dienās* Oslo (Norvēģija) un Miera aizstāvju konferencē Hamburgā (VFR)

---

[509] *Miera reisā* piedalījās 22 Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti, tostarp desmit komitejas locekļi. Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 9. l., 39. lp.

[510] Šādos reisos devās arī apstiprināta speciāla tūristu grupa, kurā tika iekļauts kāds Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvists.

[511] No Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas līdzekļiem apmaksāti izdevumi 600 rbļ. apmērā. LVA, 1052. f., 1. apr., l. 8.; 11. lp.

[512] Biruta Šneidere, Augusts Lediņš, Jānis Matulis, Pēteris Vāleskalns, Valentīna Pihele.

1974

"Aktīva dalība Miera programmas un Vispasaules miermīlīgo spēku kongresa materiālu propaganda."[513]

Sofijā (Bulgārija) Vispasaules Miera padomes sesija

(februāris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Baltijas jūras zemju *Miera dienās* Ļeņingradā

(augusts)

Sadarbībā ar LPSR Žurnālistu savienību Rīgā ceļojoša starptautiska fotogrāfiju izstāde *Miers vajadzīgs visiem*

(septembris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Padomju miera piekritēju konferencē Maskavā

(oktobris)

Rajonu un pilsētu komisiju priekšsēdētāju sanāksme un iemaksu Padomju Miera fondā izvērtējums

(decembris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvis Jevgeņijs Bīrons piedalījās Padomju Miera komitejas delegācijas sastāvā, tiekoties ar Ungārijas miera aizstāvjiem

Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja sarīkoja Rostokas dienas Rīgā un uzņēma VFR Rostokas apgabala miera aizstāvju delegāciju[514]

LPSR viesojās Argentīnas miera aizstāvju delegācija

LPSR presē un radio plaši atzīmēta Vispasaules miera aizstāvju kongresa 25 gadu atcere

Sakarā ar Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas darbības 35 gadiem sagatavoti apbalvojumi – jubilejas zīme un Goda raksts – un apbalvoti labākie Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti, sagatavots izziņas materiāls par komitejas līdzšinējo darbību, kā arī

[513] LVA, 1052. f., 1. apr., 9. l., 23. lp.

[514] Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija 1974. gada 20. septembra protokols Nr. 7, nolemts: "1) samaksāt no tāmē paredzētiem propagandai veltītiem līdzekļiem rēķinu par 125, rbļ., kas izlietoti VDR Rostokas apgabala Miera piekritēju delegācijas uzņemšanai." Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 7. l., 18. lp.

sadarbībā ar televīziju un radio sagatavota speciāla pārraide par miera kustības 35 gadiem un sarīkots komitejas jubilejas plēnums

1975

"Padomju tautas cīņā pār vācu fašismu 30 gades un Starptautiskā Sievietes gada[515] zīmē."[516]

Padomju Miera konference[517]

(8.–11. janvāris)

LPSR rīcības nedēļas par atbruņošanos sarīkojumi

(aprīlis)

Padomju Miera komitejas delegācijas sastāvā Somijā Žanis Grīva

(maijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Baltijas jūras zemju *Miera dienās* Stokholmā[518]

Baltijas jūras zemju Miera nedēļa Rostokā (piedalās Biruta Šneidere)

(jūlijs)

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas un republikas sabiedrisko organizāciju pārstāvju sapulce Vispasaules Miera padomes jaunā Stokholmas aicinājuma atbalstīšanai

(decembris)

Piedalās Eiropas valstu kustības par mieru pārstāvju sanāksmē Minskā un Brestā

Sadarbībā ar Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības Sieviešu sekciju LPSR uzņemtas delegācijas no Francijas, Bulgārijas, Itālija u. c. valstīm

---

[515] Republikas rajonos un pilsētās tika organizēti dažādi vakari, tikšanās, sapulces, kulinārijas un rokdarbu izstādes, loterijas u. c. LVA, 1052. f., 1. apr., 9. l., 19. lp.

[516] LVA, 1052. f., 1. apr., 9. l., 15. lp.

[517] Piedalījās septiņi delegāti no Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas.

[518] Pēc PSRS vēstniecības Stokholmā ielūguma LPSR miera aizstāvju grupa piedalījās vakarā ar latviešu trimdiniekiem, kuri dzīvoja Stokholmā. Sk. LVA, 1052. f. 1. apr., 9. l., 17. lp.

Padomju Miera aizstāvēšanas delegācijas sastāvā Venecuēlā LPSR Arodbiedrību savienības priekšsēdētājs Augusts Zitmanis

No februāra līdz decembrim kopā ar Rīgas pilsētas sabiedrības pārstāvjiem sarīkojumi "par bruņošanās sacensības pārtraukšanu un atbruņošanos"

No marta līdz jūlijam kopā ar Rīgas pilsētas sabiedrības pārstāvjiem vairāki pasākumi "par visu politieslodzīto atbrīvošanu, par cilvēktiesību atjaunošanu Čīlē"

1976

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Baltijas jūras valstu un Norvēģijas *Miera dienās* Helsinkos *Par Eiropas drošību un vispārēju atbruņošanos*

(28.–30. maijs)

Helsinkos Vispasaules miera piekritēju konference par bruņošanās pārtraukšanu, atbruņošanos un saspīlējuma atslābumu

(septembris)

Rīgā, Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības telpās paplašināts Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas paplašināts plēnums (komitejas divdesmit piecu gadu pastāvēšana)

(2. decembris)

Vispasaules Miera Padomes dibināšanas 25 gadu atcere un starptautiskā nacionālo miera komiteju konference Ļeņingradā

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Baltijas jūras zemju *Miera dienā* Helsinkos

LPSR iestādēs un organizācijās izveidotas komitejas, kas organizē Vispasaules Miera padomes Jaunā Stokholmas aicinājuma parakstīšanu, parakstu vākšanu sākta 16. jūnijā, un pirmā parakstījās miera kustības veterāne rakstniece Anna Sakse

1977

Maskavā Vispasaules mieru mīlošo spēku forums

(14.–16. janvāris)

Padomju Miera komitejas delegācijas Pori (Somija) sastāvā Biruta Šneidere

(15. februāris)

Varšavā (Polijas Tautas Republika) Vispasaules miera asambleja

(maijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejā viesojās Pori (Somija) miera cīnītāju delegācija

(22.–25. jūnijs)

Jūrmalā Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas rīkotā PSRS un ASV sabiedrisko pārstāvju *XI Dortmundas konference*

(jūlijs)

LPSR viesojās miera aizstāvju delegācijas no Helsinkiem (Somija)

(6.–8. septembris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Baltijas jūras zemju *Miera dienās* Malmē (Zviedrija)

(13.–20. septembris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 60. gadadienai veltītajā Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas svinīgajā plēnumā Ļeņingradā

LPSR viesojas Polijas miera padomes delegācija

(septembris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas plēnums *Lielā Oktobra Sociālistiskā revolūcija un padomju tautas cīņa par mieru*

(oktobris)

Pori (Somija) viesojās Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji

(novembris)

Sadarbībā ar žurnāla *Zvaigzne* redakciju foto konkurss *Latvijas darbaļaudis cīņā par mieru*

(novembris)

Visu gadu kampaņa pret bruņošanās sacensību un kampaņa par parakstu organizēšanu *Otrajam Stokholmas aicinājumam*

Izgatavoti 5000 eksemplāri plakātu somu miera piekritējiem

1978

LPSR seminārs pilsētu un rajonu Miera fonda veicināšanas komisiju priekšsēdētājiem[519]

(aprīlis)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji Vispasaules Miera padomes sesijā

(maijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji Kijevā Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas organizētajā padomju un bulgāru miera aizstāvēšanas komiteju darbinieku seminārā

(maijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvis Volgogradā Jaunatnes sekciju priekšsēdētāju seminārā.

> "Rezultātā pie Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas tika izveidota jaunatnes sekcija, kuras pārziņā būs jaunatnes problēmas miera cīņā, kā arī kontaktu dibināšana ar ārvalstu jaunajiem miera cīnītājiem."[520]

(oktobris)

Vasarā LPSR viesojās miera piekritēju grupa no Pori (Somija)

Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegācijas sastāvā Somijā Zigmunds Osmanis.

Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes priekšsēdētājs Augusts Zitmanis Padomju Miera aizstāvēšanas delegācijas sastāvā Kostarikā un Jamaikā

Informatīvo materiālu apmaiņa ar miera aizstāvjiem VDR, Polijas Tautas republikā un Somijā

---

[519] Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija 1978. gada 25. aprīļa protokolā Nr. 2 apzīmēts: "Pēc tās ievērojami savu darbu aktivizēja daudzas rajonu komisijas, kā rezultātā savukārt pieauga republikas ieskaitījumi Padomju Miera fondā, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem." Sk. LVA, 1052. f.; 1. apr., 12. l, 7. lp.

[520] Latvijas Miera aizstāvēšanas veiktais darbs 1978. gadā. Sk. LVA, 1052. f., 1. apr., 19. l., 2. lp.

1979

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas paplašinātā prezidija sēde

(janvāris)

Vija Artmane piedalās Vispasaules Miera padomes sesijā

(1.–5. februāris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija[521] Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas plēnumā Maskavā

(marts)

Biruta Šneidere piedalās sociālistisko zemju Miera komiteju sanāksmē Ļvovā

(29. maijs – 1. jūnijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Vissavienības miera piekritēju konferencē Maskavā

(decembris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija *Miera reisā* pa Baltijas jūru ar kuģi *Mihails Kaļiņins*

LPSR apmeklēja Somijas, Jamaikas, Madagaskaras miera cīnītāju delegācijas, Vispasaules Miera padomes locekļa garīdznieka Konrāda Liberta vadītā VFR miera aizstāvju kustības aktīvistu delegācija

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti delegācijas sastāvā Bulgārijā, VDR un Somijā

1980

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas paplašinātā prezidija sēde

(februāris)

Maskavā Vispasaules konference *Par mierīgu un laimīgu nākotni visiem bērniem*

(septembris)

[521] Žanis Grīva, Valentīna Pihele, Alberts Ikaunieks, Augusts Zitmanis, Egons Kalnciems (1932–1993), Raimonds Pauls, Vija Artmane, Jānis Matulis, Biruta Šneidere.

LPSR apmeklēja Indijas miera cīnītāju grupa, Somijas miera cīnītāju delegācija un Somijas Miera padomes loceklis Satakuntas apgabala Miera komitejas priekšsēdētājs Ika Vehkalahti, Miera kustības pārstāvji no ASV Sandra un Alekss Milleri un Kolorado štata universitātes socioloģijas profesors Fards Klirs

Kanādā viesojās Vija Artmane

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāves Biruta Šneidere un Anna Žīgure pēc Somijas Satakuntas apgabala Miera komitejas ielūguma Pori

1981

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas konference; ievēlēts jauns komitejas un prezidija sastāvs

(novembris)

Padomju Latviju apmeklēja Rumānijas, Somijas, Austrijas un Afganistānas miera piekritēju delegācijas

Padomju Miera aizstāvēšanas delegācijas sastāvā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji apmeklēja Mali, Senegālu un Somiju

Mieram veltītu dzejoļu izlase *Sudraba sētuve*

1982

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas plēnumā Maskavā

(marts)

LPSR Mākslas dienu darbi veltīti Padomju Miera fondam

(aprīlis)

LPSR apmeklē Vispasaules Miera padomes viceprezidents Žaks Denī

(augusts)

Rīcības nedēļas pasākumi, mītiņi sakarā ar atbruņošanās nedēļu

(24.–31. oktobris)

Pirms Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Ģenerālās Asamblejas II speciālās atbruņošanās sesijas atklāšanas LPSR "darbaļaudis" nosūta vairāk nekā 2000 vēstuļu, pieprasot rīcību, lai apturētu drudžaino bruņošanos

Vākti paraksti zem Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas aicinājuma par atbruņošanos, nosūtīti uz ANO. No republikas parakstījās vairāk nekā 165 000 pilsoņu.

Vākti paraksti zem Apvienotās Karalistes aicinājuma par atbruņošanos.

LPSR apmeklēja Somijas Miera padomes un Spānijas miera cīnītāju delegācijas

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegāciju sastāvā Austrijā, VFR, Somijā, seminārā Taškentā

LPSR apmeklēja Vispasaules Miera padomes prezidenta Romeša Čandras vadītā delegācija

(decembris)

1983

Rīgā Miera fondam veltīts koncerts

(19. marts)

Rīgas Sporta pilī plašs pretkara mītiņš – manifestācija un pretkara plakātu izstāde pret jaunu ASV raķešu izvietošanas plāniem VFR

(19. aprīlis)

Republikas Mākslas dienas ar devīzi *Mākslinieki mieram* (izstādes atklāšana, gājiens, mītiņš Doma laukumā utt.)

(23. aprīlis)

Republikas Literatūras dienas *Mūsu darbs mieram un laimei* ar Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvistu līdzdalību (LPSR Valsts akadēmiskajā operas un baleta teātrī, koncerts Miera fondam, uzstāšanās mieram utt.)

(23. maijs)

Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Lielajā aulā mītiņš ar devīzi *Darbam un mieram*

(25. maijs)

Dalība Helsinkos Miera cīnītāju festivālā

(maijs)

Somijā Eiropas bērnu organizāciju *Miera stafete*

(jūnijs)

Prāgā (Čehoslovākija) Vispasaules asambleja par mieru un dzīvi, pret atomkaru

(jūnijs)

Rīgā, Mežaparkā, plaša miera cīnītāju manifestācija-mītiņš, piedalās ap 20 000 LPSR jauniešu un Somijas miera cīnītāju delegācija

(26. jūnijs)

Vispārizglītojošajās skolās jauno mācību gadu pirmo reizi sāk ar *Miera stundu*

(1. septembris)

LPSR Zinātņu akadēmijas konferences laikā jauno republikas zinātnieku pretkara mītiņš

(24. oktobris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas plēnums *Par uzdevumiem kara draudu atvairīšanas cīņā* Vispasaules miermīlīgo spēku asamblejas Prāgā (Čehoslovākija) lēmumu gaismā

(oktobris)

LPSR pilsētās un republikas rajonos *Starptautiskā rīcības nedēļa par atbruņošanos* pasākumi

(oktobris)

Starptautiskajā rīcības nedēļā pret ASV raķešu izvietošanu Eiropā LPSR vairāk nekā 3000 pretkara mītiņu

(decembris)

LPSR skolās zīmējumu konkurss *Miers un laime visiem planētas bērniem*

LPSR apmeklē miera aizstāvji no Pori (Somija), Konstitucionālās līgas aizstāvju delegāti no Japānas, Prāgas asamblejas delegācijas locekļi no Somijas, Taizemes, Venecuēlas, Kolumbijas, Bangladešas, Japānas, Somijas miera cīnītāju delegācijas

Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegāciju sastāvā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti ASV, Kubā Itālijā, Francijā, Somijā

Padomju Miera komitejas delegāciju uz Indiju vadīja Vija Artmane

Padomju Miera komitejas delegāciju uz Kubu vadīja LKP CK sekretārs Imants Andersons

1984

Maskavā Padomju Miera fonda Vissavienības konference

(janvāris)

Rietumberlīnē Vispasaules Miera padomes prezidija ārkārtējā sesija

Kubas miera piekritēju delegācija Nacionālās Miera komitejas prezidenta Severo Agirres del Kristo vadībā

(17.–18. janvārī)

Republikas profesionālo teātru jauno aktieru darba skate – konkurss, veltīts miera tēmai (kopā ar LPSR Kultūras ministriju, LPSR Teātra biedrību, LĻKJS CK)

(20.–22. februārī)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas plēnumā Maskavā

(marts)

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas paplašinātā prezidija sēde, Miera fonda aktīvistu apbalvošana un koncerts

(aprīlis)

Pretkara masu pasākumi republikas pilsētās un rajonos Eiropas drošības nedēļas ietvaros

(3.–9. maijā)

Dalība 3. Starptautiskajā jaunatnes konferencē, ko organizēja LĻKJS CK un Jaunatnes organizāciju komiteja

(3.–6. maijs)

LPSR skolās Vissavienības skolēnu sacerējumu *Es balsoju par mieru* konkurss

(septembris)

Masu pretkara pasākumi republikas pilsētās un rajonos *ANO atbruņošanās nedēļas* ietvaros

(24.–31.oktobrī)

Miera cīņai veltīts mītiņš uz burukuģa *Sedovs*

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas plēnums par darba gada rezultātiem

(decembris)

LPSR apmeklē miera piekritēju delegācijas no Somijas, Ganas, Austrijas, Laosas un Kampučijas, kā arī Ziemeļu miera draugu komitejas fonda delegācija no Apvienotās Karalistes

Padomju Miera aizstāvēšanas delegāciju sastāvā Nikaragvā, Vija Artmane vadīja Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegāciju Austrālijā un Jaunzēlandē

Dalība *miera braucienā* pa Baltijas un Ziemeļjūras valstīm

Pie Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas izveidota Izdevniecības sekcija, kuras uzdevumos ir strādāt pie komitejas trīsdesmit piecu gadu pastāvēšanas izdevuma sagatavošanas – par Latvijas miera aizstāvju kustību, jauna dzejas krājuma par mieru un reprezentatīva vizīšu izdevuma-suvenīra četrās valodās par Latvijas darbaļaužu ieguldījumu cīņā par mieru

1985

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas delegācija Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas konferencē Maskavā

(janvāris)

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas paplašināts plēnums *Par vissavienības miera piekritēju konferences rezultātiem un Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas uzdevumiem*, Miera fonda aktīvistu apbalvošana un koncerts

(8. februāris)

Rīgā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas paplašināts plēnums, veltīts miera cīņas aktīvistu – Lielā Tēvijas kara dalībnieku – apbalvošanai. Plēnuma dalībnieki paraksta aicinājumu pret *zvaigžņu kariem*

(26. aprīlis)

Pretkara masu pasākumi republikas pilsētās un rajonos *Eiropas drošības un sadarbības nedēļas* ietvaros

(maijs)

Vija Artmane vadīja Padomju miera aizstāvēšanas delegāciju Zviedrijas Karalistē

(5.–12. maijs)

LPSR viesojās miera aizstāvju delegācija no Somijas

(jūlijs)

Rīgā padomju un bulgāru seminārs

(11.–12. oktobris)

Masu pretkara pasākumi republikas pilsētās un rajonos ANO atbruņošanās nedēļas ietvaros

(24.–31. oktobrī)

Sadarbībā ar LĻJS CK, Izglītības ministriju, Profesionāli tehniskās izglītības komiteju skolēnu sacerējumu konkurss par tēmu *Es balsoju par mieru*

(1. oktobris – 15. novembris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas paplašināta prezidija sēde par darba gada rezultātiem

(decembris)

Latvijas miera aizstāvji pēc ielūguma Pori (Somija)

Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegāciju sastāvā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti VFR, VDR, Ungārijā, Grieķijā, Apvienotajā Karalistē

Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas delegāciju Šveicē vadīja Vija Artmane

Padomju Latvijā viesojas Somijas miera piekritēji, delegācijas no Austrālijas, Zimbabves, Austrijas u. c.

Vija Artmane atkārtoti ievēlēta par Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētāja vietnieci

Pie Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas izveidota informatīvo materiālu izdevniecības sekcijas

1986

Miera gads

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija paplašināta sēde

(janvāris)

Uzņemta ASV delegācija

Kopā ar LĻKJS CK, LPSR Izglītības ministriju, LPSR Mākslinieku savienību Vissavienības bērnu mākslinieciskās jaunrades konkurss *Es balsoju par mieru!*

(februāris)

Kopā ar Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas Jaunatnes sekciju izveidota koncertējoša aģitbrigāde dalībai pretkara sarīkojumos rajonos un republikas pilsētās

(marts)

Kopā ar LPSR Valsts radio un televīzijas komiteju konkurss par labāko televīzijas raidījuma sižetu par miera tēmu

(marts)

Kopā ar LPSR Mākslinieku savienību Mākslas dienas, veltītas *Miera gadam*, viesojās un runu Doma laukumā teica Kubas Miera padomes priekšsēdētāja Orlando Fundore

(aprīlis)

Eiropas drošības rīcības nedēļas sarīkojumi, mītiņi, miera sardzes utt.

(8.–15. maijs)

Viesojās Somijas miera aizstāvju grupa

(jūlijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvistu dalība LPSR skolās *Miera stundā*

(1. septembris)

Latvijas Miera aizstāvju konference, veltīta komitejas trīsdesmitpiecgadei

(septembris)

Aktīva dalība *Atbruņošanās rīcības nedēļas* sarīkojumos (200 sarīkojumi ar 600 tūkstošu cilvēku piedalīšanos)

(24.–31. oktobris)

LPSR viesojās Somijas, Francijas, Grieķijas, ASV, Kubas, Šrilankas miera piekritēju delegācijas

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji Kubā, Grieķijā, Korejā, Dienvidslāvijā, Somijā, dalība *Miera braucienā* pa Misisipi (ASV)

Izdota Jāņa Anerauda sakārtotā komitejas trīsdesmit piecu gadu pastāvēšanai veltītā grāmata *Šo zemi, šīs debesis nosargāt*

Izdota Andra Vējana grāmata *Latvijas miera balss* (suvenīrizdevums)

1987

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas Prezidija sēde

(janvāris)

Rīgā Vissavienības Baltijas un Ziemeļu reģionālais seminārs Miera fonda organizatoriem (dalībnieki no Baltijas republikām, Ļeņingradas, Kaļiņingradas, Pleskavas, Murmanskas u. c.)

(marts)

Mākslas dienas

(aprīlis)

Dalība Eiropas drošības un sadarbības nedēļas sarīkojumi

(8.–15. maijs)

Kopā ar LPSR Izglītības ministriju, LĻKJS, LPSR Mākslinieku savienību bērnu jaunrades konkurss *Es balsoju par mieru*

(jūnijs)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas Jaunatnes sekcijas organizētie aģitācijas braucieni par republikas pilsētām un rajoniem

(jūlijs)

Rīgā viesojās VFR reliģisko organizāciju miera aktīvistu grupa, kuru uzņēma komiteja

(jūlijs)

Kopā ar Jaunatnes organizāciju komiteju dalība 6. PSRS un Somijas jaunatnes draudzības festivāla organizēšanā LPSR

(8.–13. augusts)

Kopā ar Sporta komiteju organizēja fizkultūras dienas, svētkus *Sports un miers* Doma laukumā

(augusts)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvistu dalība LPSR skolās *Miera stundā*

(1. septembris)

Atbruņošanās veicināšanas nedēļas sarīkojumi LPSR, tostarp *Miera vilnis*

(oktobris)

Somijas miera kuģis, tikšanās skolās, kolhozos

(1.–3. novembris)

Sagatavota un parakstīta vēstule ASV prezidentam Ronaldam Reiganam ar aicinājumu neizmēģināt kodolieročus

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji delegāciju sastāvos Spānijā, Indijā un Malaizijā, ASV[522]

1988

Eiropas drošības nedēļas sarīkojumi (5.–15. maijs)

Kopā ar Igaunijas miera aizstāvjiem *miera brauciens* uz Sāremā, mītiņš, koncerts un tikšanās

(2.–3. jūnijs)

Kopā ar republikas Bērnu fondu Starptautiskajai bērnu aizsardzības dienai veltīts tematisks vakars

(jūnijs)

Dalība *Miera maršā* ASV

(14. jūnijs – 15. jūlijs)

ANO pretkara atbruņošanās nedēļas ietvaros dažādi sarīkojumi

(oktobris)

LPSR viesojās Velsas miera piekritēju delegācija

LPSR pārstāvji viesojās pie Pori (Somijas) miera piekritējiem, pēc Velsas miera piekritēju ielūguma Velsu apmeklēja Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas pārstāvji

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti ASV, Vjetnamā, Apvienotajā Karalistē, arī Velsā, Spānijā, VFR, Grieķijā, Zviedrijā, Ekvadorā, Bolīvija, Ungārijā

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti *Miera maršā Kijeva–Odesa*

Latvijas Miera komitejas aktīvisti Miera gājienā ASV

[522] Ārzemēs bijuši 15 aktīvisti, tostarp četri prezidija locekļi.

1989

Uzņemta Zviedrijas Karalistes parlamenta delegācija

(februāris)

LPSR, Lietuvas PSR un Igaunijas PSR miera komiteju pārstāvju apspriede par Baltijas reģiona miera kustības koncepciju *Dzīvību Baltijas jūrai, drošību Baltijas krastiem* izveidošanu, atbilstošu jaunu darbības formu pilnveidošana

LPSR un ASV miera pārgājiens *Miera maršs* pa Vidzemi (3 nedēļas)

(2.–24. jūlijs)

Viesojās Vjetnamas delegācija

(augusts)

Viesojās VFR delegācija

(septembris)

Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas sastāvā Japānā, ASV, Indijā, Kanādā, Botsvānā, Brazīlijā, Spānijā, Mongolijā, Korejā, Zviedrijas Karalistē, Somijā

Daļēji segtas izmaksas tūristu grupām uz Somiju, Portugāli, Bulgāriju, Ungāriju, VDR, Čehoslovākiju un Kubu

Izdota miera grāmata *Pasaule šodien no jauna*

1990

Dalība *Miera riteņbraucienā* par Zviedrijas un Dānijas Karalistēm

(jūlijs)

Dalība *Miera skrējienā* apkārt Baltijas jūras valstīm

Dalība *Miera reisā* uz Ķīnas Tautas Republiku un Japānu

(oktobris)

Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas aktīvisti braucienos Kubā, Spānijā, Polijas Tautas Republikā, VDR, ASV, Zviedrijas Karalistē, VFR, Beļģijā, Ungārijā, Grieķijā un neatkarības atjaunošanu pasludinājušajā Igaunijas Republikā, toreiz to vēl komitejā dēvējot par Igaunijas PSR

The Latvian Committee for the Defence of Peace (1951–1990): Formation, Structure, Activities

> 'The historians that once will evaluate the great and important events of the after-war years will surely have to answer the question – what was the central, focal and uniting aspect in the endeavours of the world's nation over this period. And the answer will be a relatively easy one: it is the incessant fight for peace of the whole humankind,'[523] (A. Balodis).[524]

The present paper provides an insight into the work of the Latvian Committee for the Defence of Peace (Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja). The paper studies materials in the Latvian State Archive of the Latvian National Archive (LVA, funds No. 1052). The Latvian Committee for the Defence of Peace founded on 17 September 1951 at the Conference of the Supporters of Peace of the LSSR functioned under the leadership and supervision of the Soviet Committee for the Defence of Peace and pretended to be a public organisation. Its declarative activities were aimed at the implementation of the Peace Programme provided by the Communist Party of the Soviet Union. The *defenders of peace* of the LSSR took part in the events organised by the Soviet Committee for the Defence of Peace and those organised by the World Peace Council such as *peace voyages*, *peace weeks*, *peace processions, peace conferences, peace relay actions*. This included petitioning, signing campaigns, as well as fund-raising actions for the Soviet Peace Foundation. In Moscow, on 27 April 1961, following the initiative of a number of so-called Soviet public organisations such as the Soviet Committee for the Defence of Peace, the Union of Soviet Societies for Friendship and Cultural Contacts (previously – 'VOKS'), the Soviet Afro-Asian Solidarity Committee, the Committee of Soviet Women and the Soviet Committee of War Veterans the Soviet Peace Foundation was

[523] Balodis, Andrejs. "Piecpadsmit cildenas cīņas gadi [Fifteen Years of Noble Fight]", *Literatūra un Māksla*, Nr. 35, 1964, 29. augusts, 1. lpp. [translated by I. D.-S.]
[524]

established. The local committees for the defence of peace, in their turn, had to form the promotion commissions for popularising the Soviet Peace Foundation and emphasising the impending threats to peace all over the world in order to increase the financial contributions to the Soviet Peace Foundation.

The Latvian Committee for the Defence of Peace functioned under the direction of a chairman with one or more deputy chairmen. From 1974, a new position – the rapporteur – was introduced. In 1978, a youth section was established, and in 1984, a publishing section. The activities of the Committee were formally coordinated by the elected presidium that organised meetings, approved action plans, cost estimates, and delegated representatives for diverse voyages or participation in congresses or conferences of *defenders of peace*. In the 1980s a significant number of cultural events were subjected to the *peace movement* such as the *Theatre Days*, *Poetry Days* and *Art Days* of the LSSR. This phenomenon has to be considered together with a tendency starting from 1970s to place in different positions of the Committee persons from organisations such as the Union of Soviet Societies for Friendship and Cultural Contacts – the Latvian Division, the Committee for Cultural Relations with Countrymen Abroad of the LSSR, the Committee of the Soviet Youth Organizations of the LSSR, the LSSR Riga division of the All-Union state travel agency 'Intourist' ('Inturist'), and the LSSR Council of Trade Unions, some of them known as KGB officers.

The archive materials cannot provide comprehensive information on the activities of the Committee over the whole period of its existence because part of the funds of documents has been destroyed. A wider range of documents reflecting the activities of the Committee is available in the LVA starting with 1962. Archive materials provide insight into the following aspects of the activities of the Committee through the following documents: 1.) transcripts of some of the conferences of the Latvian Committee for the Defence of Peace; 2.) the action plans of the Latvian Committee for the Defence of Peace (1972–1977; 1982–1985); 3.) information regarding the activities of the Latvian Committee for the Defence of Peace (1962–1989); 4.) the minutes of the meetings of the presidium of the Latvian Committee

for the Defence of Peace (1972–1989); 5.) financial reports and the approved expenditure; 6.) accountancy, including lists fixing the membership fees paid to the Soviet Peace Foundation (1965–1987).

The present paper provides a concise insight into the spheres of activities of the Committee both on the territory of the LSSR (e.g., everyday popularisation work of the *peace movement*, organisation of events and meetings, hosting delegations of foreign *peace supporters*) and abroad. The everyday work of the Committee included reviewing and approval of annual action plans and financial plans (both were to be approved by the Soviet Committee for the Defence of Peace), responding to important resolutions of the Communist Party of the Soviet Union, official discourse and instructions of the Soviet Committee for the Defence of Peace and of the Soviet Peace Foundation, selection and approval of delegates to different conferences and congresses, analysis of the financial contributions from the LSSR to the Soviet Peace Foundation and, if necessary, reporting on unsatisfactory contributions, selection of participants to the delegations going abroad, and organisation of local conferences. The main activities of the Latvian Committee for the Defence of Peace included to organise, manage, and to establish new contacts with the representatives of the *peace movement* in different countries along with maintaining the existing contacts, popularisation of the *peace movement*, promotion and the increase of annual payments from the LSSR into the Soviet Peace Foundation. The representatives of the Latvian Committee for the Defence of Peace participating in the delegations of the Soviet Committee for the Defence of Peace took part in the *peace voyages* organised by the World Peace Council on the Baltic Sea, the North Sea and the Danube. On several occasions members of the Latvian Committee for the Defence of Peace acted as leaders of the delegations of the Soviet Committee for the Defence of Peace.

Over the whole period of activity of the Committee it focused itself on internal and foreign policies related mainly to peace, security, nuclear threats, and disarmament actions. The words ‘peace’ and ‘security’ put into propaganda slogans became an effective tool for addressing the society of the LSSR and the outer world, yet the real

intent of these actions is found within the mutually contradictory expression 'fight for peace'. The financial plans and approved expenditure of the Committee show that most of its funds were allocated for propaganda.

The evaluation of the activities of the Latvian Committee for the Defence of Peace requires contextual evaluation of additional archive materials because they have been little studied so far.

Pretpadomju propaganda un aģitācija LPSR valsts drošības iestāžu ierosinātajās krimināllietās: pretpadomju skrejlapu izplatīšanas piemērs no 1953. līdz 1956. gadam

M. hist. Mārtiņš Dātavs,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Sabrūkot Padomju Sociālistisko Republiku Savienībai (PSRS), tā aiz sevis atstāja plašu vēsturisko mantojumu, kas izpaudās gan garīgā, gan fiziskā formā. Šī mantojuma daļa ir arī Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) drošības iestāžu ierosinātās krimināllietas apsūdzībās par kontrrevolucionāru noziegumu veikšanu atbilstoši 1922. gada Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas Krimināl kodeksa (KPFSR KK) ar grozījumiem, sākot ar 1926. gadu, 58.[1]–58.[14] pantiem.[525] Īpaši izceļams ir KPFSR KK 58.[10] pants, kas noteica par krimināli sodāmu *pretpadomju propagandu un aģitāciju*. Spriežot pēc LPSR tiesu prakses, *pretpadomju aģitācija un propaganda* varēja izpausties, piemēram, sarunā, sarakstē, dzejas sacerēšanā, dziesmu izpildīšanā, laikrakstu un skrejlapu izplatīšanā, ja šādu un līdzīgu darbību rezultātā bija pausts okupācijas varai nevēlams vai tās ieskatos tās varu vājinošs viedoklis. Šādu viedokli saskatīja, piemēram, rīcībā, kuras rezultātā slavēja dzīvi neatkarīgajā Latvijas Republikā, kritizēja dažādus dzīves aspektus PSRS vai izplatīja informāciju, kas iegūta ar ārzemju raidstaciju palīdzību. Ievērojot minēto,

[525] Par KPFSR KK piemērošanu Latvijā no 1944. līdz 1956. gadam sk. plašāk: Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 92.–95. lpp.

likumsakarīgi, ka *pretpadomju aģitācija un propaganda* bija viena no visbiežāk izvirzītajām LPSR valsts drošības iestāžu apsūdzībām laika periodā no 1944. līdz 1956. gadam.[526] Ar šādiem un līdzīgiem krimināltiesiskiem līdzekļiem padomju totalitārais režīms faktiski apkaroja vārda brīvību, pakļaujot to totālai kontrolei un cenšoties uztiept savas ideoloģijas premisas okupētās Latvijas sabiedrībai. Skrejlapu, kas ietvēra aicinājumu cīnīties ar padomju varu vai graut tās ietekmi, rakstīšana un izplatīšana ir biežākais atzītais *pretpadomju aģitācijas un propaganda* izpausmes veids. Tāpēc atbilstoša satura skrejlapu izplatīšanu uzskata par attiecīgā laika aktīvu nevardarbīgās pretošanās formu un svarīgu opozīcijas izpausmi pret padomju varu.[527]

Pētījumā ar jēdzienu "skrejlapa" apzīmē rakstveida uzsaukumu sabiedrībai, kas satur PSRS varai opozicionāru viedokli un atbilst KPFSR KK 58.[10] panta sastāvam. Savukārt ar LPSR valsts drošības iestādēm pētījumā apzīmētas iestādes, kas laikposmā no 1953. līdz 1956. gadam bija atbildīgas par *pretpadomju aģitācijas un propagandas* apkarošanu Latvijas teritorijā. Ievērojot izmaiņas PSRS valsts drošības iestāžu sistēmā, mainījās arī institucionālā *pretpadomju aģitācijas un propagandas* apkarošanas piekritība. Rezultātā *pretpadomju aģitācijas un propagandas* apkarošanā katra savā laikā iesaistījās LPSR Valsts drošības ministrija (VDM), LPSR Iekšlietu ministrija (IeM), kā arī LPSR Valsts drošības komiteja (VDK).[528]

---

[526] Par KPFSR KK piemērošanu Latvijā no 1944. līdz 1956. gadam sk. plašāk Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 243. lpp.

[527] Strods, Heinrihs. "Nevardarbīgā pretošanās Latvijā (1944–1985)", *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008, 111. lpp.

[528] Par valsts drošības institucionālo kompetenci sk. Zelmenis, Gints. "Latvijas PSR Valsts drošības komiteja: oficiālie nosaukumi un vadītāji (1940 –1991)", LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija. Pieejams: http://www.lu.lv/vdkkomisija/isi-par-valsts-drosibas-komiteju/vdk-hronologiska-struktura-un-vaditaji/

Pētījuma hronoloģiskās robežas noteiktas, ievērojot divus svarīgus PSRS okupāciju raksturojošus vēstures notikumus. Pirmkārt, tā ir Josifa Staļina (1887–1953) un tam sekojošās pārmaiņas un Ņikitas Hruščova (1894–1971) laika sākums, kuru iezīmē personības kulta nosodījums PSKP XX kongresa slēgtajā sēdē 1956. gada naktī uz 25. februāri. Pētījumā aplūkotais periods raksturīgs ar PSRS pāreju no totalitārā uz autoritāri birokrātisko režīmu, kas izpaudās gan kā izmaiņas padomju represīvo iestāžu sistēmā, gan kā attieksmes maiņa pret *kontrrevolucionāriem noziegumiem*, ko savukārt raksturo būtisks attiecīgajos noziegumos apsūdzēto personu skaita kritums. Piemēram, 1953. gadā LPSR, apsūdzot par kontrrevolucionāra nozieguma veikšanu, arestēja 616 personas. Salīdzinājumam – 1952. gadā uz šādu apsūdzību pamata arestēto skaits bija 969 personas, tātad apsūdzību skaits, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, samazinājās līdz 63,6 procentiem. 1954. gadā uz attiecīgās apsūdzības pamata arestēto skaits saruka pat līdz 94 personām, 1955. gadā – līdz 54 personām, bet 1956. gadā tās jau bija tikai 43 personas.[529] Politisko pārmaiņu laiks viesa izmaiņas arī apsūdzēto par kontrrevolucionāriem noziegumiem jautājumā, jo no 1956. līdz 1957. gadam apsūdzēto personu skaits atkal palielinājās.[530]

Starp minētajā laika periodā arestētajām personām ir arī 28 personas, kuras apsūdzētas par *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanu un pret kurām ierosināto krimināllietu dokumentācijas kopums atrodams 21[531] lietā, kas atrodamas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LVA) 1986. fondā *Latvijas PSR Valsts drošības komitejas par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto*

---

[529] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999, 972 lpp.

[530] Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 246. lpp.

[531] Vairākums jeb astoņas no pētījumā analizētajām krimināllietām ierosinātas 1953. gadā. Salīdzinājumam 1954. gadā – 6, 1955. gadā – 3, bet 1956. gadā – 4 krimināllietas.

personu krimināllietas".[532] Šīs lietas ir pamatavots konkrētajam pētījumam. Krimināllietu atlase veikta, pamatojoties uz fonda aprakstā uzskaitītiem apsūdzības formulējumiem. Tādējādi izvēlētas tikai tās krimināllietas, kas raksturotas kā *pretpadomju* satura skrejlapu izplatīšana. Tā kā trūkst laikmetīga kataloga, kā arī ievērojot krimināllietu apjomu, krimināllietas, kas raksturotas kā *pretpadomju dokumentu uzglabāšana*, pētījumā nav aplūkotas, lai gan arī tās var ietvert apsūdzības, kas celtas sakarā ar *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanu. Tāpat nav izslēgts, ka arī citādi raksturotas krimināllietas, var saturēt *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanas aspektu. Detalizētai visu ar *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanu saistīto lietu analīzei būtu nepieciešama atbilstoša krimināllietu kataloģizēšana.[533] Tādējādi pētījums dod vispārēju ieskatu analizēto krimināllietu dokumentācijā, konstruē tajās apsūdzēto personu sociālo portretu, atklāj *pretpadomju* skrejlapu saturu un to tapšanas apsvērumus, kā arī sniedz krimināllietu izmeklēšanas un tiesas procesu gaitu analīzi.

[532] Minētās krimināllietas sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 19657. l.; 19675. l.; 19676. l.; 21088. l.; 21671. l.; 21688. l.; 21689. l.; 21707. l.; 21783. l.; 21810. l.; 25505. l.; 28391. l.; 28564. l.; 28705. l.; 28706. l.; 28708. l.; 38302. l.; 39184. l.; 39359. l., kā arī sk. LVA, 1986. f., 2. apr. 1145. l.

[533] Iepriekš uzskaitītās krimināllietas skaitliski neattēlo visu *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanas praksi Latvijas teritorijā, jo ne visos gadījumos sekoja LPSR valsts drošības iestāžu rīcība, kas sekmējās apsūdzības celšanā pret *pretpadomju* skrejlapu izplatītājiem, piemēram, LPSR valsts drošības iestādes nevarēja atklāt vainīgos. Ziņojumi par šādiem gadījumiem atrodami, piemēram, LVA, 270. f., 1. c. apr. (lietās par LPSR valsts drošības iestāžu darbību). Tāpat nav pieejama informācija, cik šāda satura skrejlapu, kas palika bez valsts drošības iestāžu ievērības vai noteiktas rīcības, nonāca sabiedrības locekļu rīcībā. Minēto jautājumu izzināšana saistīta ar publiskās atmiņas pētniecību, cita starpā vācot liecības un stāstījumus, kuru precizitātei un pilnīgumam, laikam ritot, ir tendence samazināties. Piemērs ir 2016. gada 22. aprīlī LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijai sniegtās Zigfrīda Peniķa ziņas par viņa veikto *pretpadomju* rīcību, kurām pagaidām nav rasti dokumentāli apstiprinājumi un par kurām komisijas veiktās aptaujas rezultātā nav gūtas citu personu apstiprinošas liecības. *Red. piez.*

1. Krimināllietās apsūdzēto personu sociālais portrets

Pētījumā analizēto krimināllietu informācijas apjoms par apsūdzētajām personām ir pietiekami plašs, lai no tā varētu izveidot šo personu sociālo portretu. Tas savukārt ļauj izdarīt vispārīgus secinājumus par apsvērumiem, kas bijuši par pamatu attiecīgo *pretpadomju* skrejlapu izgatavošanā un izplatīšanā. Apsūdzēto personu sociālā portreta noskaidrošanai īpaši noderīgas ir krimināllietām pievienotās "arestēto anketas", kas sniedz detalizētu informāciju par attiecīgās personas dzīves gaitām. Personu raksturojoša informācija atrodama arī citos dokumentos, piemēram, apsūdzības slēdzienos vai tiesas spriedumos, tādēļ ir svarīgi šo informāciju skatīt kopsakarā.

Apkopojot dzimšanas datus par 28 analizētajās krimināllietās apsūdzētajām personām, var konstatēt, ka absolūtais vairākums šo personu bijuši jaunieši[534]: 22 personas aresta brīdī bija sasniegušas 15 līdz 24 gadu vecumu; no tām deviņas nebija sasniegušas 18 gadu vecumu.[535] Sešas personas aresta brīdī bijušas vecākas par 24 gadiem.[536] Septiņas personas bija dzimušas vēl pirms 1933. gada, tātad kā skolas vecumu sasniegušas personas atbilstoši mūsdienu izpratnei bija izveidojušas patstāvīgu priekšstatu par dzīvi neatkarīgajā Latvijas Republikā un okupāciju 1940. gadā. Jaunāku personu priekšstatus savukārt vairāk iespaidoja apkārtējie cilvēki un materiālās vēstures liecības.[537]

Apkopojot ziņas par apsūdzēto personu izglītības līmeni, jāsecina, ka nedaudz vairāk kā pusei jeb 16 no apsūdzētajām

---

[534] Jaunatnes likuma (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 82 (3866), 2008, 28, maijs) izpratnē, kura 1. pants paredz, ka jaunietis ir persona vecumā no 13 līdz 25 gadiem.

[535] Aresta brīdī divas personas bija sasniegušas 15 gadu vecumu, divas personas – 16 gadu vecumu, piecas personas – 17 gadu vecumu, četras personas – 18 gadu vecumu, piecas personas – 19 gadu vecumu, viena persona – 20 gadu vecumu, divas personas – 21 gadu vecumu un viena persona – 24 gadu vecumu. Vidējais vecums – 18 gadi.

[536] Aresta brīdī šīs personas bija sasniegušas 28, 33, 42, 44, 56 un 57 gadu vecumu.

[537] Strods, Heinrihs. "Nevardarbīgā pretošanās Latvijā (1944–1985)", *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008, 69. lpp.

personām ir nepabeigta pamatizglītība, bet 11 personas ir ieguvušas pamatizglītību. Vidējo izglītību ieguvusi tikai viena persona – Dmitrijs Prokofjevs (dzimis 1913. gadā), kurš strādāja Cesvaines pamatskolā par skolotāju.[538] Augstāko izglītību nebija ieguvusi neviena no apsūdzētajām personām. Vidējais izglītības līmenis ir astoņu klašu jeb pamatizglītība. Šāds izglītības līmeņa rādītājs, pirmkārt, saskan ar apsūdzēto personu vecumu. Otrkārt, tas vedina secināt, ka, jo augstāks izglītības līmenis, jo mazāka bijusi personu iesaiste *pretpadomju propagandā un aģitācijā* ar skrejlapu palīdzību. Tam var būt vairāki skaidrojumi, arī tas, ka skrejlapas ir vispieejamākais protesta veids un vecums un izglītība paver plašākas iespējas paust *pretpadomju* viedokli.

Informācija par apsūdzēto personu nodarbošanos liecina, ka 12 personas strādājušas algotu darbu, 11 – bijuši skolnieki, četras – bezdarbnieki un viena persona bijusi pensionēta.[539] Apsūdzēto vidū ir arī persona, kura aresta brīdī dienēja PSRS bruņotajos spēkos, proti, 1956. gada 16. februārī par iepriekšēju dalību jauniešu pagrīdes pretpadomju organizācijā *Antisemītiskā un antikomunistiskā savienība* tika arestēts Staņislavs Peipiņš (dzimis 1935. gadā).[540]

Krimināllietās atrodama arī informācija par apsūdzēto personu *šķirisko izcelsmi*. Septiņpadsmit personas bija cēlušās no zemniekiem, astoņas – no strādnieku ģimenes, divas – no kalpotāju ģimenes. Vienā gadījumā jeb Dzintras Švalbes (dzimusi 1937. gadā) krimināllietā norādīts, ka viņa cēlusies no zvejnieku ģimenes.[541]

Par 26 no 28 apsūdzētajām personām norādīts, ka viņu tautība ir latvietis, savukārt Dmitrija Prokofjeva un Vladimira Petrova (dzimis 1911. gadā) gadījumā norādīts, ka viņu tautība ir krievs. Jāņem vērā, ka abas minētās personas dzimušas neilgi pirms Latvijas Republikas proklamēšanas, tādēļ viņi bija uzauguši un lielāko daļu savas dzīves pavadījuši neatkarīgajā Latvijas Republikā, tātad identificējot sevi kā piederīgus Latvijas Republikai. Minēto pašidentifikāciju apstiprina vairāki apstākļi: gan Prokofjevs, gan

[538] LVA, 1986. f., 1. apr., 28705. l.
[539] LVA, 1986. f., 1. apr., 25505. l.
[540] LVA, 1986. f., 1. apr., 25505. l., 331. lp.
[541] LVA, 1986. f., 1. apr., 39359. l.

Petrovs skrejlapas bija rakstījuši latviešu valodā; Prokofjevs, jau atrodoties ieslodzījumā, savu biogrāfiju bija uzrakstījis latviešu valodā un iesniedzis to VDK izmeklētājiem,[542] savukārt Petrova māte lūgumus tiesai rakstījusi latviešu valodā.[543] Tāpat par pašidentificēšanos ar neatkarīgo Latvijas Republiku un latviešiem liecina Petrova 1955. februārī uzrakstīto skrejlapu saturs. Vienā no tām rakstīts:

> "Latvieši! Latvija pieder latviešiem. = Neticiet. = Nav tālu atmaksas stunda. = "Melnais""[544]

1943. gada 16. jūnijā Vladimiru Petrovu kā dezertieri ieskaitīja latviešu leģiona soda rotā, kur atrodoties viņš pats sev sašāvis kreiso roku. Rezultātā Petrovu deportējuši uz Vāciju, kur viņš bijis ieslodzīts ostas noliktavā. Izmantojot bombardēšanas trauksmi, viņš esot izmucis un kā bēglis devies uz Dānijas Karalisti, kur uzturējies līdz 1945. gada 5. maijam. Tad devies atpakaļ uz okupētās Latvijas teritoriju, kur Petrovu 1946. gada 26. martā arestēja un sodīja, pamatojoties uz KPFSR KK 58.[1a] pantu par "dzimtenes nodevību", ar desmit gadiem ieslodzījumā.[545] Šajā sakarā svarīgi minēt, ka Petrovs, noslēdzoties Otrajam pasaules karam, no Dānijas Karalistes teritorijas okupētajā dzimtenē atgriezies brīvprātīgi. 1955. gada februārī Petrovu atbrīvoja no ieslodzījuma, bet pēc nepilna gada 1956. gada 24. janvārī viņu arestēja par *pretpadomju* satura skrejlapu izplatīšanu.[546] Ievērojot minēto, Vladimira Petrova dzīves gājumu izmantoja kriminālprocesā.

Atbildību pastiprinoši apstākļi no padomju tiesību skatpunkta bija atklāti arī citām personām. Piemēram, atbilstoši PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1947. gada 4. jūnija dekrētam *Par kriminālatbildību par valsts un sabiedriskā īpašuma izlaupīšanu*[547] 1948. gada 21. oktobrī bija tiesāta Vera Ginters (dzimusi 1922. gadā), kuras dzīvoklī kratīšanas laikā bija atrasti cita starpā arī divi Latvijas Republikas karogi

---

[542] LVA, 1986. f., 1. apr., 28705. l., 2. sēj., 34. lp.
[543] LVA, 1986. f., 1. apr., 28705. l., 2. sēj., 19.–20., 39.–40. lp.
[544] LVA, 1986. f., 1. apr., 28708. l., 2. sēj., 155. lp.
[545] LVA, 1986. f., 1.apr., 28708. l., 1. sēj., 137. lp.
[546] LVA, 1986. f., 1.apr., 28708. l., 1. sēj., 175. lp.
[547] Sk. *Cīņa*, 1947, 6. jūnijs.

un *nacionālistiska satura* literatūra.[548] Ievērojot PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1953. gada 27. marta dekrētu par amnestiju[549], Veru Ginters atbrīvoja no soda izciešanas. Tomēr jau 1955. gada 8. jūnijā viņu tiesāja par *pretpadomju propagandas un aģitācijas* veikšanu.[550] Neskatoties uz amnestiju, Veras Ginters rīcību, spriežot pēc krimināllietas materiāliem, vērtēja gan iepriekš nodarītā gaismā, gan arī kopsakarā ar apstākli, ka viņas vīrs Tālivaldis Ginters (dzimis 1914. gadā) 1945. gadā 20. maijā bija arestēts un tiesāts atbilstoši KPFSR KK 58.^{1a} pantam, nosakot brīvības atņemšanu uz divdesmit gadiem, par to, ka 1940. gada jūnijā esot apšaudījis bēgošos PSRS bruņotos spēkus Ventspilī.[551] Līdzīgi, analizējot divu jauniešu – Visvalža Jāņa Ķīseļa (dzimuša 1936. gadā) un Jura Siksnas (dzimuša 1936. gadā)[552] – krimināllietu slēdzienus, var konstatēt, ka viņu biogrāfiju izklāstā cita starpā minēts, ka Ķīseļa māte un Siksnas tēvs 1945. gadā sodīti par *pretpadomju* darbību.[553] Vietā uzsvērt, ka faktiski jebkura aktīva politiska vai sabiedriska rīcība neatkarīgajā Latvijas Republikā pēc PSRS īstenotās okupācijas varēja būt atzīta par *kontrrevolucionāru* un atbilstoši sodīta, jo tiesību normām, kas paredz atbildību par kontrrevolucionāru noziegumu veikšanu, bija atpakaļejošs spēks. Tāpēc varbūtība, ka šādu aktivitāti un sevišķi tad, ja tā bijusi sodīta, piesauks arī ģimenes locekļu krimināllietās, bija liela.

Starp 28 analizētajās krimināllietās apsūdzētajām personām vairākums jeb 24 personas raksturotas kā "bezpartejiskas", ar ko jāsaprot, ka tās nav bijušas ne Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP), ne arī Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) biedri.

Četras no apsūdzētajām personām nozieguma izdarīšanas brīdī bijušas VĻKJS biedri, un, spriežot pēc krimināllietā pieejamiem

---

548 LVA, 1986. f., 1. apr., 28391. l., 1. sēj., 4. lp.

549 Sk. PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par amnestiju, 1953, 27. marts. Pieejams: http://lpra.vip.lv/atpludi.htm.

550 LVA, 1986. f., 1. apr., 28391. l., 1. sēj., 194. lp.

551 LVA, 1986. f., 1. apr., 28391. l., 1. sēj., 4. lp.

552 Juris Siksna, Jāņa dēls, dzimis 1936. gadā Rīgas apriņķa Slokas pagasta Lapmežciemā; tēvs Jānis Siksna, Jāņa dēls, dzimis 1903. gadā Cēsīs, arestēts 1945. gada 18. martā par dienestu vācu soda akciju vienībā. *Red. piez.*

553 LVA, 1986. f., 1.apr., 39184. l., 6. sēj., 157.; 159.–160. lp.

dokumentiem, skaidri apzinājušās savas rīcības *pretpadomju* raksturu. Piemēram, komjaunietis un reizē jauniešu pagrīdes *pretpadomju* organizācijas biedrs Visvaldis Jānis Ķīselis (dzimis 1936. gadā)[554] bija galvenais teksta autors trijām *pretpadomju* satura skrejlapām, kuras viņa pārstāvētā organizācija plānoja pavairot un izplatīt.[555] Komjaunietis Ivars Lorencis (dzimis 1940. gadā) tiesas sēdē minēja, ka esot kļuvis par VĻKJS biedru, lai iesaistītos sabiedriskajā dzīvē un tiktu sadzirdēts varas augstāko personu vidū.[556] Tiesas sēdē viņš pauda ieskatus, kas ievērojami disonēja ar VĻKJS pamatnostādnēm. Dalību VĻKJS bija pārpratuši arī divi Krāslavas rajona Izvaltas komjaunieši,[557] kas 1952. gada beigās piedalījās jauniešu pagrīdes *pretpadomju* organizācijas *Antisemītiskā un antikomunistiskā savienība* izveidē. Jāņem vērā, ka bez *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanas minētās organizācijas biedri vēl bija vākuši dažādas ziņas par 13 Izvaltas vidusskolas komjauniešiem.[558] Saprotamu iemeslu dēļ abi jaunieši pēc apsūdzības celšanas *par pretpadomju aģitāciju un propagandu* bija izslēgti no VĻKJS biedru rindām.

Apkopojot informāciju par kriminālllietās apsūdzēto personu dzīvesvietām, noskaidrots, ka aresta brīdī deviņas personas dzīvojušas ārpus pilsētām dažādos ciemos vai lauku vienētās Latvijas teritorijā. Savukārt 18 dzīvojušas pilsētās, visvairāk Rīgā, kur dzīvoja desmit apsūdzēto personu; citas personas dzīvoja arī citās pilsētās – Saldū, Ainažos, Ventspilī, Jelgavā, Pļaviņās un Durbē. Viena persona dzīvoja tobrīd rajona centrā – Cesvainē, kas nebija pilsēta. Spriežot pēc apsūdzēto personu dzīvesvietas, var secināt, ka *pretpadomju* skrejlapu prakse laika periodā no 1953. līdz 1956. gadam bija novērojama visā okupētās Latvijas teritorijā. Izvēli par labu skrejlapām, protams, noteica iespēja tās izplatīt, līdz ar to saprotamu iemeslu dēļ vairums apsūdzēto dzīvojuši blīvi apdzīvotās vietās.

---

[554] Visvaldis Jānis Ķīselis, Jāņa dēls, dzimis 1936. gadā Abrenes apriņķa Balvu pagastā.
[555] LVA, 1986. f., 1. apr., 39184. l., 1. sēj., 74. lp.
[556] LVA, 1986. f., 1. apr., 28706. l., 1. sēj., 195. lp.
[557] LVA, 1986. f., 1. apr., 38302. l., 2. sēj., 355. lp.
[558] LVA, 1986. f., 1. apr., 38302. l., 3. sēj., 47. lp.

2. Ievērojamākie *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanas mērķi

2.1. Vēlēšanu gaitas traucēšana

Viens no iemesliem, kādēļ tika nolemts izplatīt pretpadomju skrejlapas, bija vēlme ietekmēt 1953. gada 1. martā LPSR teritorijā rīkoto vietējo darbaļaužu deputātu padomju vēlēšanu gaitu. Starp pētījumā aplūkotajām krimināllietām par šādu ieceri apsūdzētas trīs personas, piemēram, Vera Ginters iepriekš minēto vēlēšanu dienā bija uzrakstījusi *pretpadomju* satura skrejlapu un iemetusi to Ventspils 10. vēlēšanu iecirkņa urnā.[559] Šīs skrejlapas saturs bija sekojošs:

> "Cik jūs nožēlojamie komunisti, vai jūs apzināties arī cik tuvu jums ir nāve. Latvija, brīvā Latvija dzīvos, atbrīvošanas brīdis ir klāt, Latvijas sarkanbaltsarkanais karogs drīz plīvos. Nāvi komunistiem, nāvi komunistiem. Vēlētājs."[560]

Protams, minēto skrejlapu atrada, tomēr tās autores identificēšana izrādījās nesekmīga.

Situācija mainījās 1955. gada 20. aprīlī, kad pēc Veras Ginters dzīvoklī veiktās kratīšanas, tajā atrasta *pretpadomju* satura vēstule, kas krimināllietā nav pieejama, tāpat kā nav pieejams vismaz tās satura izklāsts, kā dēļ Veru Ginters arestēja. Minēto vēstuli Vera Ginters bija uzrakstījusi 1953. gadā (atbilstoši pašas liecībām, tomēr citviet apgalvots, ka vēstule rakstīta 1954. gadā) brālēnam Kārlim Salmiņam, kas tobrīd dzīvoja Vācijas Federatīvajā Republikā Osterodē pie Harcas,[561] tomēr nav nosūtījusi.[562] Izmeklēšanas gaitā reizē atklājās, ka viņa ir arī 1953. gada 1. martā vēlēšanu urnā iemestās *pretpadomju* skrejlapas autore. Jāņem vērā, ka atbilstoši krimināllietas dokumentiem 1953. gada 1. martā atklātās skrejlapas grafoloģisko ekspertīzi veica divreiz – 1955. gada 23. februārī un 1955. gada 3. martā –, tomēr Veras Ginters arests, kad atklāta *pretpadomju* vēstule, notika tikai 1955. gada 20. aprīlī. Grafoloģiskās ekspertīzes

[559] LVA, 1986. f., 1. apr., 28391. l., 1. sēj., 4. lp.
[560] LVA, 1986. f., 1. apr., 28391. l., 1. sēj., 157. lp.
[561] *Osterod am Harz.*
[562] LVA, 1986. f., 1. apr., 28391. l., 1. sēj., 194. lp.

pamatjēga ir vai nu vispārīgi raksturot rakstītāju, vai arī, izmantojot paraugus, atklāt konkrēto rakstītāju. Jāteic, ka atbilstoši mūsdienu standartiem vispārīgi raksturot rakstītāju nebūtu iespējams tikai no 31 vārda, bet, lai konkrēto rakstītāju identificētu, salīdzinājumam būtu jābūt attiecīgās personas rokraksta paraugiem.[563] Krimināllietā nav citu norāžu par veiktās kratīšanas iemesliem, tādēļ jāsecina, ka formāli kratīšanas pamatā bijuši iepriekš minēto grafoloģisko ekspertīžu rezultāti. Tiesas sēdē skrejlapas sakarā Vera Ginters paskaidrojusi, ka lapiņu urnā iemetusi Lilijas Šķēles ietekmē, kura apgalvojusi, ka, atgriežoties apsūdzētās vīram, Veru Ginteri arestēs. Šādas sarunas iespaidā viņa izgatavojusi minēto *pretpadomju* satura lapiņu.[564] Nopratināšanā Lilija Šķēle noliedza, ka šāda saruna būtu bijusi, un, tā kā nebija neviena cita, kas varētu apstiprināt Veras Ginters teikto, tiesa, taisot spriedumu, nav ņēmusi vērā šo aspektu. Kā pierādījums Veras Ginters atbildībai izmantota apsūdzētās atzīšanās un grafoloģiskās ekspertīzes rezultāti.[565] Tomēr tiesa ņēma vērā, kā jau iepriekš minēts, gan to, ka Veras Ginters dzīvesvietā 1948. gada 21. oktobrī veiktās kratīšanas rezultātā atrasti divi Latvijas Republikas karogi un *nacionālistiska* satura grāmatas, lai gan soda izciešana izpalika amnestijas dēļ, gan arī to, ka viņas vīrs Tālivaldis Ginters 1945. gada 26. maijā bija arestēts un sodīts atbilstoši KPFSR KK 58.[1a] pantam par *dzimtenes nodevību*.

Par vairāku *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanu 1953. gada 21. martā arestēja Veltu Ralmani (dzimusi 1934. gadā). Vienu no šīm skrejlapām viņa izgatavojusi 1953. gada februāra beigās un piestiprinājusi to pie Ainažu pilsētas izpildkomitejas ēkas ieejas. Šīs skrejlapas saturs ir sekojošs:

> "Ievērībai. Biedri, pilsoņi! Mēs 1. martā balsosim par badu un iznīcību. Staļins ir miris sen cilvēku asinis sūkdams. Par mums valda padomju

[563] Salīdzinājumam sk. Latvijas Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldes Dokumentu tehniskās ekspertīžu nodaļas sniegto informāciju. Pieejams: http://www.ekspertize.vp.gov.lv/?sadala=5.
[564] LVA, 1986. f., 1. apr., 28391. l., 1. sēj., 191. lp.
[565] LVA, 1986. f., 1. apr., 28391. l., 1. sēj., 194. lp.

> vara. Mēs Kungi, jūs drīz atbrīvosim no komunistu jūga. Un par mums būs valdnieki kungs Zariņš un Feldmanis kuri atrodas ārzemēs."[566]

Skrejlapas saturs ir ievērojams vairāku apsvērumu dēļ. Pirmkārt, skrejlapas izplatīšanas dienā Staļins vēl nebija miris; par to oficiāli paziņoja tikai 1953. gada 6. martā. Otrkārt, ar Zariņu un Feldmani, visticamāk, skrejlapas autore domājusi Jūliju Feldmani[567] (1889–1953) un Kārli Zariņu[568] (1879–1963), kas, būdami trimdā Latvijas Republikas pilnvaroti diplomāti, centās pārstāvēt Latvijas Republiku Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV) un Apvienotajā Karalistē. Treškārt, skrejlapas saturs liecina, ka tās autore klausījusies kādu no ārzemju raidstacijām, kurās tika pārrunāts arī Baltijas valstu jautājumu, solot brīvību.[569]

Krimināllieta atklāj, ka minēto *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanā bija tieši vai netieši iesaistītas vairākas citas personas. Tikai viena – Velta Tolls (Tols), dzimusi 1926. gadā, – nopratināta. Savukārt

---

[566] LVA, 1986. f., 1. apr., 19676. l., 1. sēj., 179. lp. [Teksts rakstīts drukātiem burtiem, tādēļ grūti noteikt, kad domāts lielais un kad mazais burts.]

[567] Jūlijs Feldmanis (1989–1953) – Latvijas ārlietu dienestā no 1919. gada. No 1930. gada pastāvīgs delegāts Tautu Savienībā Ženēvā. 1940. gada 25. jūlijā iesniedzis Šveices valdībai protesta notu pret Latvijas Republikas okupāciju un gaidāmo inkorporāciju PSRS. Turpināja darboties Tautu Savienībā līdz 1946. gada aprīlim. 1947. gada 27. novembrī iesniedzis protesta notu Šveices valdībai pret lēmumu pārņemt Baltijas valstu diplomātiskos un konsulāros īpašumus un arhīvus. No 1949. gada marta darbojies kā pilnvarotais lietvedis un sūtniecības vadītājs Vašingtonā, no 1951. gada janvāra arī kā ģenerālkonsula vietas izpildītājs ASV. Sk. *Jūlijs Feldmanis*. Pieejams: http://www.mfa.gov.lv/data/file/e-izstade/Content/Data/Feldmans/Biography.html

[568] Kārlis Zariņš (1879–1963) – vienam no pirmajiem piešķirts ārkārtējā sūtņa un pilnvarotā ministra rangs Latvijas Republikā. Kopš 1933. gada jūlija līdz mūža nogalei bijis sūtnis Apvienotajā Karalistē. Īstenojot Latvijas Republikas Ministru kabineta 1940. gada 17. maija ārkārtējās pilnvaras, Kārlis Zariņš uzņēmās valsts diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību vadību, un pēc Otrā pasaules kara viņa pilnvarojums bijis par pamatu pārstāvju darbībai ārvalstīs, arī starptautiskajās organizācijās Ženēvā. *Diplomāts un valstsvīrs Kārlis Zariņš (1879–1963). Četrdesmit četri gadi ārlietu dienestā*. Pieejams: http://www.mfa.gov.lv/ministrija/arlietu-dienesta-vesture/izstades/diplomats-un-valstsvirs-karlis-zarins-1879-1963-cetrdesmit-cetri-gadi-arlietu-dienesta

[569] Sk., piemēram, *Jūlijs Feldmans*, red. kolēģ. P. Lejiņš. Linkolna, Nebraska: Vaidava, 1963, 175.–176. lpp.

"Krīgers" un "Pāršu Uldis", kas esot bieži nākuši pie Veltas Ralmanes, ir tikai minēti kriminālllietas materiālos.

Velta Ralmane liecināja, ka uz *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanu pamudinājusi Velta Tolls, sakot:

> "Man bija bailes, bet Tolls Velta mani mierināja un teica ka nevajag baidīties, drīz laiki mainīsies, nāks amerikāņi un viss būs labi."[570]

Tāpat Ralmane norādīja, ka Tolls esot *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanas laikā "stāvējusi uz vakts". Savukārt Tolls liecināja, ka Ralmane bieži nākusi pie viņas ciemos un teikusi, ka Alojas rajona Salacas ciema kolhozā *Zaļā druva* neesot, ko strādāt[571] un ēst un ka kolhoza priekšnieks nedodot viņai darbu, tādēļ viņa gribot atdarīt sev nodarīto pārestību, uzrakstot *pretpadomju* satura uzsaukumu. Pirmo uzsaukumu Velta Ralmane piestiprinājusi netālu no Ainažu pilsētas izpildkomitejas pie koka (protokolā nosvītrots vārds "stabs") un aicinājusi Veltu Tollu līdzi, bet viņa atteikusies, sakot, ka, šādi rīkojoties, neko nepanāks. Otrreiz Velta Ralmane uzrakstījusi astoņas lapiņas un tās nolasījusi Veltai Tolls priekšā. Tolls arī norāda, ka viņa par Ralmanes ieceri un rīcību nevienam nav ziņojusi. Neskatoties uz minēto, Veltu Ralmani arestēja Veltas Tolls dzīvoklī, kur arī tapušas *pretpadomju* skrejlapas. Sūdzības par Veltu Ralmani iesniedzis Alojas rajona Mērnieku ciema padomes izpildu komitejas priekšsēdētājs J. Steikāns, norādot, ka Velta Ralmane patstāvīgi pametusi Mērnieku ciema *Putnakalnus*,[572] lai dzīvotu Ainažos.

Veltas Tolls raksturošanai izmantota informācija, ka viņas vīra tēvs, iespējams, Georgs Tolls, esot bijis izpildu komitejas

---

[570] LVA, 1986. f., 1. apr., 19676. l., 1. sēj., 128. lp.

[571] Spriežot pēc publicētā, Alojas rajona kolhozu *Zaļā druva* patiešām šajā laikā piemeklējušas dažādas likstas, ironiski, ka tas nonācis pat daiļliteratūrā – desmit gadu vēlāk rakstnieks Visvaldis Lāms uzsver, ka iepriekš tam nav bijis laba vadītāja. "Mums raksta", *Padomju Jaunatne*, 1949, 27. jūlijs, "Šefu piezīmes Alojas rajonā", *Cīņa*, 1950, 10. oktobris, "Noslēpumains cilvēks melnā mētelī ar kailu galvu", *Latvju Ziņas*, 1950, 2. novembris, "Salacas meita", *Zvaigzne*, 1962, 20. augusts. *Red. piez.*

[572] Divdesmitā gadsimta divdesmitajos gados Ainažu *Putnakalni* bija Jāņa Grasmaņa mājas. "Walsts kara zaudejumu komisija", *Latvis*, Nr. 1120, 1925, 28. jūnijs, 2. lpp. *Red. piez.*

priekšsēdētājs.[573] Savukārt Velta Ralmane raksturota kā slinka, kā persona, kas nepilda viņai uzticētos darba pienākumus Pamatojoties uz rokraksta grafoloģisko ekspertīzi, Veltas Tolls liecībām un pašas Veltas Ralmanes atzīšanos, Velta Ralmane atzīta par vainīgu un viņas tiesas spriedumā lasāms šāds tiesas secinājums:

> "Augstākā tiesa atzina Ralmani par vainīgu pretpadomju rakstura skrejlapu, kas vērstas uz padomju vēlēšanu noraušanu 1953. gadā, kas satur ļaunu ienaidu pret atsevišķiem partijas un padomju valdības vadītājiem, neapmierinātību ar sociālistisko iekārtu un kas pauž cerību uz drīzu buržuāziski nacionālistiskās varas atjaunošanu, izgatavošanā un izplatīšanā."[574]

Līdzīgi kā Velta Ralmane *pretpadomju* satura skrejlapu vēlēšanu urnā Ainažos vēlējies iemest arī Uldis Noriņš (dzimis 1932. gadā). Par tās tapšanas apstākļiem viņš liecinājis sekojošo:

> "Tajā pašā naktī, izlasot laikrakstus *Cīņa*, *Pionieris*, ko es abonēju, manī radās domā izmantot konkrēto laikrakstu izgriezumus, pārveidot tekstu uz pretpadomju saturu, aizlīmēt dažas teksta vietas un tādā veidā safabricēt pretpadomju dokumentu."[575]

---

[573] Kāds Igaunijas Republikas pavalstnieks, Ainažu zvejniecības biedrības revīzijas komisijas loceklis Georgs Tolls, dzimis 1899. gada 30. jūnijā (v. st.), kuram 1928. gadā nelaimes gadījumā bija norautas rokas, uzņemts ar sievu Fevroniju un meitu Mirdzu Latvijas Republikas pavalstniecībā, pēc 1931. gada vēlēšanām 1934. gada janvārī kļuvis par Ainažu domes deputātu no strādnieku listes, bet 1940. gadā rudenī, tātad jau pēc okupācijas, bijis Ainažu strādnieku arodbiedrības priekšsēdētājs, savukārt nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā 1944. gadā skaitījās bezvēsts prombūtnē. *Zvejnieku Vēstnesis*, Nr.2 (58), 1928, 1. februāris, 29., 30. lpp.; "Iz biedrību dzīves", *Lauku Darbs*, Nr. 238, 1929, 18. aprīlis, 6. lpp.; "Saraksts par personām, kuras ar Ministru Kabineta lēmumu uzņemtas Latvijas pavalstniecībā 1928. gada 19. aprīļa sēdē", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 142, 1929, 26. jūnijs, 5., 6. lpp.; *Lauku Darbs*, Nr. 307, 1930, 14. augusts, 3. lpp.; *Valdības Vēstnesis*, Nr. 74, 1931, 1. aprīlis, 5. lpp.; *Lauku Darbs*, Nr. 345, 1931, 14. maijs, 3. lpp., "Buhwès tiltu pahr Blusas upi", *Dienas Lapa*, Nr. 20, 1934, 12. janvāris, 10. lpp.; "Veco zemturu atbalsts jaunajiem darba zemniekiem", *Brīvais Zemnieks*, Nr. 57, 1940, 26. oktobris, 9. lpp.; "Vecie zemturi atbalsta jaunos darba zemniekus", *Padomju Latvija*, Nr. 74, 1940, 4. novembrī, 4. lpp.; *Rīkojumu Vēstnesis*, Nr. 98, 1944, 27. aprīlis, 393. lpp. *Red. piez.*

[574] LVA, 1986. f., 1. apr., 19676. l., 1. sēj., 158. lp. [M. D. tulkojums no krievu val.]

[575] LVA, 1986. f., 1. apr., 19657. l., 1. sēj., 3. lp. [M. D. tulkojums no krievu val.]

Skrejlapa izgatavota 28. februāra naktī, un par viņa darba rezultātu var spriest pēc pašas skrejlapas, kura kā lietiskais pierādījums pievienots Noriņa krimināllietai. Skrejlapas apskate ļauj iegūt detalizētāku informāciju par atsevišķiem tās tapšanas apstākļiem, nekā norādīts krimināllietas dokumentos. Proti, Noriņš skrejlapas tapšanā izmantojis 1953. gada 24. februāra *Padomju Jaunatnes* numurā publicēto LPSR Augstākās Padomes trešās sesijas informatīvo ziņojumu,[576] kura padomju frazeoloģija pārveidota ar atsevišķiem vārdiem, kas izgriezti no citiem laikrakstiem, izveidojot *pretpadomju* saturu. Noriņa skrejlapā lasāms:

> "Runāt par tīro demokratiju, par demokratiju vispār, par vienlīdzību, par brīvību, par vistautiskumu, kad strādnieki un visi darbaļaudis iedzīti badā, noskranduši, izputināti, nomocīti... **Komunistiskās partijas**[577] verdzībā ..., bet **komunistiem**[578] un spekulantiem joprojām pieder viņu pašu salaupītais "īpašums" un "gatavais" valsts varas aparāts, tas nozīmē ņirgāties par darbaļaudīm un ekspluatētiem".[579]

Ar izgatavoto skrejlapu Noriņš 1. marta rītā devies uz vēlēšanu iecirkni, lai skrejlapu iemestu vēlēšanu urnā, taču no šādas rīcības viņu atturējušas bailes, ka apkārt esošie cilvēki ievēros notiekošo. Nodoms paliktu neievērots, ja vien Noriņš 1953. gada 3. martā kādā Ainažu bufetē nebūtu no savas kabatas izvilcis iepriekš sagatavoto skrejlapu un uz tās otras puses ar zīmuli uzrakstījis:

> "Tādas es izplatu pa visu Latviju."[580]

Tad Noriņš nolicis skrejlapu uz galda bufetes oficiantei priekšā un teicis viņai:

> "Ja vēlaties, ķeriet mani",[581]

---

[576] "Latvijas PSR Augstākās Padomes trešā sesija", *Padomju Jaunatne,* 1953, 24. februāris, 1. lpp.
[577] Raksta vārdi "algotā kapitālistiskā" aizstāti ar "Komunistiskās partijas".
[578] Raksta vārds "kapitālistiem" aizstāts ar "komunistiem".
[579] LVA, 1986. f., 1. apr., 19657. l., 1. sēj., 74.[a] lp. [Izcēlumi attēlo ielīmēto tekstu.]
[580] LVA, 1986. f., 1. apr., 19657. l., 1. sēj., 4. lp. [M. D. tulkojums no krievu val.]
[581] LVA, 1986. f., 1. apr., 19657. l., 1. sēj., 4. lp. [M. D. tulkojums no krievu val.]

tad devies laukā. Noriņu VDM arestēja pēc trim dienām 1953. gada 6. martā.

2.2. Valsts ekonomiskā stāvokļa kritizēšana

Padomju ekonomiskā situācija raisīja kritiku, tomēr viedokļa izteikšana par minēto jautājumu varēja tikt uzskatīta *par pretpadomju aģitāciju un propagandu* un attiecīgi sodīta. Starp pētījumā aplūkotajām krimināllietām par šāda veida kritikas paušanu skrejlapās apsūdzētas divas personas.

Tā Pauli Bidegu (dzimušu 1898. gadā) apsūdzēja par to, ka no 1951. līdz 1954. gadam sistemātiski izgatavojis un izplatījis vairāk nekā 200 dažāda satura *pretpadomju* satura skrejlapas.[582] Tajās kritizēta ne tikai PSRS ekonomiskā atpalicība, bet arī politiskā iekārta kopumā, kā arī izteikti aicinājumi rīkoties. Daļa no Bidega izgatavotajām un izplatītajām *pretpadomju* skrejlapām kā lietiskie pierādījumi pievienoti krimināllietai, piemēram, vienā no skrejlapām [teksts uz abām pusēm] latviešu valodā pausta neapmierinātība ar augstajām cenām LPSR:

> "Darbaļaužu katastrofiskais stāvoklis Lat. PSR. Sakarā ar šausmīgo cenu celšanos un pārtikas trūkumu, darbaļaužu stāvoklis ļoti smags! Komunistu bandai nav pārtikas priekš strādniekiem. Par normētām cenām, lai strādnieki pirktu par lētāku cenu! Arī neizved cenu kontroli pret spekulantiem! Baidās rādīties tautai! Nāvi strādnieku izmantotājiem!!!"[583]

Kādā citā skrejlapā Pauls Bidegs uzrunā pastniekus, norādot uz atbildīgajām personām, kuras vainojamas par viņu sliktajiem darba apstākļiem. Šo skrejlapu Bidegs esot piestiprinājis netālu no dzīvojamo māju pastkastītēm. Tās uzsaukums ir sekojošs:

> "Pastnieki! Jūsu alga ubagu graši! Jūs skrieniet kā izsalkuši suņi. Trīs reizes dienā ar somu smagu pa trepēm V. st.[584] atkal lejā kamēr apskrien 20 mājas. Par savu veselību nedomājiet viens, otrs jau slimojiet ar diloni. Žēli uz Jums noskatīties! Jūs dzīvojiet pusbadā, Jums

[582] LVA, 1986. f., 1. apr., 25505. l., 1. sēj., 3. lp.
[583] LVA, 1986. f., 1. apr., 25505. l., 3. sēj., 41. lp. [Viss teksts rakstīts lielajiem burtiem.]
[584] Domāts – piektajā stāvā.

> rbļ. 300- mēn.[585] Vienu reizi dienā ko paēst! Valdība Jūs ekspluatē. Uz Jūsu rēķina dzīvo čekisti, zaķi, lāči, kirķi, upīši utt. Tie taisa taukainus vēderus, resnus mūļus. Un tie saucās strādnieku aizstāvji! Nāvi komunistu bandai – ekspluatatoriem. Lai dzīvo patiesa strādnieku valdība!"[586]

Citu skrejlapu Bidegs izgatavojis no laikraksta *Padomju Jaunatne*, izplēšot tajā publicēto rakstu "Anglijai draud smaga krīze"[587] un ar zīmuli veicot svītrojumus. Tādējādi Bidegs raksta nosaukumu pārveidoja par "PSRS ir jau smaga krīze".[588]

Pauli Bidegu VDK arestēja 1954. gada 13. septembrī. Nopratināšanas laikā viņš norādījis, ka līdz aresta brīdim savu rīcību nav uzskatījis par noziedzīgu. LPSR VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētājs majors Černiševs[589] noteica, ka Bidegam veicama tiesu psihiatriskā ekspertīze, kas konstatēja, ka Bidegs noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī esot slimojis ar psihisku slimību un bijis nepieskaitāms. Ievērojot minēto, P. Bildegam bija noteikta piespiedu ārstēšana speciālajā jeb cietuma tipa psihiatriskajā slimnīcā.[590] No piespiedu ārstēšanās atbrīvots 1956. gada 22. jūnijā.

1955. gada 26. decembrī LPSR VDK arestēja Cesvaines vidusskolas skolotāju Dmitriju Prokofjevu. Apsūdzības slēdzienā lasāms, ka Prokofjevs 1955. gada oktobra beigās izgatavojis un Cesvaines vidusskolā izplatījis astoņas *pretpadomju* satura skrejlapas, kurās nomelnojis padomju valdību, kolhozu sistēmu un PSKP. Nākamajā dienā viņš tās iemetis Cesvaines vidusskolas jautājumu un atbilžu kastē, un šīs *pretpadomju* skrejlapas izlasīja vairāki skolas

---

[585] Domāts – 300 rubļu mēnesī.
[586] LVA, 1986. f., 1. apr., 25505. l., 3. sēj., 27. lp. [Viss teksts rakstīts lielajiem burtiem.]
[587] "Anglijai draud smaga krīze", *Padomju Jaunatne,* 1952, 23. jūlijs, 5. lpp.
[588] LVA, 1986. f., 1. apr., 25505. l., 3. sēj., 9. lp.
[589] Černiševs pieņēmis lēmumu par tiesu psihiatriskās ekspertīzes veikšanas nepieciešamību arī Aleksandram Kasjanovam (dzimis 1913. gadā), kas 1958. gada novembrī bija arestēts par mēģinājumu iekļūt ASV vēstniecībā Maskavā. Sk. plašāk Ulda Krēsliņa pētījumu "LPSR Valsts drošības komiteja un represīvās psihiatrijas prakse: 20. gadsimta sešdesmitie līdz astoņdesmitie gadi". *Red. piez.*
[590] LVA, 1986. f., 1. apr., 25505. l., 1. sēj., 55. lp.

skolotāji.[591] Šajā pašā apsūdzības slēdzienā uzskaitīti visi skolotāji, pavisam septiņi, kuri skrejlapas izlasījuši. Starp minētajām skrejlapām divās ir izvērsta kritika pret dažādiem padomju ekonomikas aspektiem. Vienā no tām lasāms:

> "Lai dzīvo privats īpašums!!!!! Nost nolādetus kolhozus un zvēriskos tautas ienaidniekus komunistus!!" [592]

Otrajā skrejlapā Prokofjevs uzdevis jautājumu:

> "Vai pareizi, ka arzemes stradnieks pelna ap seši tūkstoši rbļ. mēnesī!"[593]

Informāciju par atalgojumu ārzemēs Dmitrijs Prokofjevs, visticamāk, ieguvis, klausoties ārzemju raidstacijas. Par to liecina fakts, ka viņš labi bija informēts par padomju varas centieniem tās slāpēt. Šī atziņa parādās arī vienā no viņa rakstītajām skrejlapām, kuras viņš izplatīja Cesvaines vidusskolā.[594]

2.3. Baumu izplatīšana par iespējamu karu starp ASV un PSRS

Otrajam pasaules karam beidzoties, Latvijas teritorijā dzīvojošo vidū saglabājās pārliecība, ka Rietumu demokrātiskās valstis, īpaši ASV, novērsīs Baltijas atrašanos PSRS sastāvā un ka ar bruņota konflikta palīdzību tiks atjaunota šo valstu neatkarība. Šī pārliecība atspoguļojas arī skrejlapās, kas kā lietiskie pierādījumi pievienoti sešām pētījumā analizētajām krimināllietām.

Šādu cerību iespaidots, bija, piemēram, komjaunietis Pēteris Plušs (dzimis 1934. gadā), kurš 1953. gada jūlijā trijās līdzīga satura skrejlapās detalizēti aprakstīja ASV plānus Baltijas valstīs. Vienā no skrejlapām, ko Plušs parakstīja kā "ASV aģitators Latvijas atbrīvošanas komitejā", bija norādīts, ka 1953. gada 12. jūlijā ASV valdības sēdē tika pieņemta rezolūcija, un izklāstīts tās teksts, informējot, ka to Ņujorkā parakstījis ASV prezidents Dvaits Eizenhauers (1890–1969). Lūk, izvilkumi, kas atspoguļo skrejlapā minētās rezolūcijas saturu:

---

[591] LVA, 1986. f., 1. apr., 28705. l., 1. sēj., 143. lp.
[592] LVA, 1986. f., 1. apr., 28705. l., 1. sēj., 40[a]. lp.
[593] LVA, 1986. f., 1. apr., 28705. l., 1. sēj., 40[c]. lp.
[594] LVA, 1986. f., 1. apr., 28705. l., 1. sēj., 40[e]. lp.

> "1) Atbrīvot Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valstis no komunisma diktatūras, garantējot tām nākotnē brīvību un nacionālo neatkarību [..]. 2) Sastādīt jaunu valdības sastāvu [..] no vietējo tautu aktīviem patriotiem un aktīviem cīnītājiem pret komunisma diktatūru [..]. 3) Uzsākt pakāpenisku krievu un pārējo cittautiešu evakuāciju no Latvijas, Lietuvas un Igaunijas teritorijas, atstājot tos, kas ir agrāk apdzīvojuši minēto valstu teritorijas. 4) Uzsākt pakāpenisku valdības sastāva maiņu, izspiežot no vadošajiem valsts orgāniem krievus un cittautiešus. 5) Stingri aizliegt bojāt un izvest uz Krieviju rūpnīcu un fabriku iekārtas [..] no Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valstīm. 6) Uzsākt pakāpenisku uz Krieviju izvesto latviešu, lietuviešu un igauņu atbrīvošanu, garantējot tiem iespēju atgriezties dzimtenē. 7) Visus latviešu, lietuviešu un igauņu mobilizētos kareivjus atgriezt savās valstīs. 8) [..] komunistiskās partijas vadošajām iestādēm un atsevišķiem komunistiem [..] kategoriski pieprasīt atstāt minēto valstu teritorijas. 9) ASV stingri kontrolēs minētā lēmuma izpildi līdz 1954. gada 1. janvārim [..]. Lēmuma neizpildes vai bruņotas pretošanās gadījumā notiks ASV militāro spēku iejaukšanās, kas neizbēgami radīs karu ar PSRS."[595]

Nav drošticamu ziņu, ka šāda deklarācija būtu bijusi pieņemta. Visticamāk, ka skrejlapā esošo apgalvojumu pamatā ir ārzemju raidstacijās dzirdētā informācija. Šādu pieņēmumu gan neapstiprina kriminālllietas dokumenti, jo tāda versija Pētera Pluša lietā nav apskatīta. Apsūdzētais pats kā savu informācijas avotu esot norādījis Romas katoļu baznīcas garīdzniecību, jo bijis ministrants.[596] Tā

[595] LVA, 1986. f., 1. apr., 21671. l., 1. sēj., 162.–163.lp.

[596] Spriežot pēc Pētera Pluša liecībām, viņš dzīvoja Preiļu rajona Anetpoles ciemā, iespējams, viens bijis mācītājs Broks no Stoļerovas ciema, bet otrs – Kiselevskis, pie kura viņš strādājis kopš bērnības. Precīzāku ziņu par minētajām personām kriminālllietā nav. Viens, iespējams, ir domāts mācītājs Izidors Broks (1906–1964), kurš dzimis Varakļānu draudzē, ordinēts 1932. gada 8. maijā, aktīvi darbojies Latvijas katoļu jaunatnes biedrībā, piemēram, 1936. gada 4. janvārī ievēlēts Centrālās valdes sastāvā (*Sauleite*, Nr. 1, 1933, janvāris, 10. lpp.). No 1944. līdz 1947. gadam bijis ekskomunicēts. Tad atsācis kalpošanu. No 1950. līdz 1955. gadam bijis Stoļerovas un Kaunatas draudzes prāvests. Tātad minētajā laika periodā patiešām Plušam bija iespējama saskarsme ar Broku, pildot ministranta pienākumus Stoļerovas Svētās Trīsvienības Romas katoļu baznīcā. Izidors Broks miris 1964. gada 14. martā, apbedīts Varakļānu kapsētā. Sk. Preiļu galvenā bibliotēka. Pieejams: http://www.preilubiblioteka.lv/?menu=21&smenu=26

1953. gada 10. oktobrī Pēteris Plušs savā lūgumā PSRS Ministru Padomes priekšsēdētājam Georgijam Maļenkovam (1902–1988) raksta:

> "Daži mācītāji ķērās pie manas "atgriešanas un audzināšanas", apgādājot mani ar pretpadomju un kaitīgu, padomju cilvēkam neatbilstošu literatūru. [..] Tā sakaru ar katoļu baznīcas garīdzniecības audzināšanas un neapdomības rezultātā es 1953. gada 9. jūlijā uzrakstīju četras pretpadomju lapiņas, no kurām trīs izplatīju, ar ko man tomēr nekādu nopietnu nolūku nebija."[597]

Saturiski līdzīgu lūgumu Pēteris Plušs 1953. gada 30. septembrī uzrakstīja arī PSRS Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājam Klimentam Vorošilovam (1981–1961).[598]

Minētie lūgumi adresātus nesasniedza, bet tika pievienoti krimināllietas dokumentu kopumam. Šos vēstulēs minētos attaisnojumus Plušs izmantoja arī savai aizstāvībai tiesā, taču šāda taisnošanās bija veltīga, jo spriedumā garīdzniecības ietekme nav ņemta vērā un secināts:

Otrs, iespējams, ir mācītājs Joņs (Jānis) Kiselevskis, kurš dzimis 1904. gadā Rēzeknes rajona Dorotpolē, Pušas draudzē. Garīgo izglītību ieguvis Rīgas arhidiecēzes Romas katoļu Teoloģiskajā augstskolā un Latvijas Universitātes Romas katoļu teoloģijas fakultātē. Par priesteri ievētījis arhibīskaps Antonijs Springovičs (1876–1958) 1931. gada 22. martā Rīgas Svētā Jēkaba katedrālē. Nepilnu gadu kalpojis kā Rēzeknes un vēlāk kā Krāslavas draudzes vikārs. No 1932. līdz 1934. gadam darbojies Izvaltas draudzē un no 1934. gada 8. jūlija sācis kalpot Pieniņu draudzē, kur arī pavadījis visu savu mūžu. Uzņēmies jaunas baznīcas ēkas būvniecības organizēšanu, kuras iesvētīšanā nav varējis piedalīties slimības dēļ. Kalpojis arī Riebiņu draudzē. Ievērojot to, ka Pluša dzīvesvieta atradusies 12 km no Pieniņu Jēzus Sirds Romas katoļu baznīcas un 21 km no Riebiņu Svētā Pētera un Svētā Pāvila Romas katoļu baznīcas, pastāv liela varbūtība, ka Plušam bijusi saskarsme ar Kiselevski. Joņs Kiselevskis miris 1982. gada 11. janvārī. Apbedīts Baibu kapsētā. Sk. "Ziņas nu dzimtines", *Latgolas Bolss*, 1982, 27. marts, "Paziņojumi"; Katoļu Dzeive, Nr, 5, 1931, 1. maijs, 199. lpp.; Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu priesteri, 1918–1995: uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrija, 1996. 88. lpp., Pieniņu baznīca. Pieejams: http://paxvobis.lv/pienini/ *Red. piez.*

[597] LVA, 1986. f., 1. apr., 21671. l., 1. sēj., 81. lp.

[598] LVA, 1986. f., 1. apr., 21671. l., 1. sēj., 82. lp.

> "Plušs izgatavotās pretpadomju lapiņās aicināja cīņai pret padomju varu, apmeloja padomju īstenību un izteica citus pretpadomju izdomājumus."[599]

Cerības uz neatkarības atgūšanu ar ASV palīdzību pieauga arī, izmainoties PSRS iekšpolitikai, kas sekoja Staļina nāvei. Šādu cerību iespaidā bija arī brālēni Jānis Zvaigzne (dzimis 1938. gadā) un Mārtiņš Elstiņš (dzimis 1935. gadā).[600] Abi 1953. gada 7. martā Staļina nāves iespaidā izgatavoja un Rauzas (šobrīd Palsmanes pagasts, Smiltenes novads) kultūras namā sēru mītiņa laikā izplatīja četras pretpadomju skrejlapas. Skrejlapās minēts:

> "Staļins nosprāga lai dzīvo Amerika";[601]

> "Lai dzīvo卐"Latvija" $ nost komunismu."[602]

Nopratināšanā noskaidrojās, ka *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanas datums izvēlēts apzināti, piešķirot tam simbolisku jēgu, proti, tās tika izplatītas pirmajā PSRS oficiāli noteiktajā sēru dienā Staļina nāves sakarā.[603] Par *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanas idejas galveno autoru atzina Elstiņu, kurš sava idejas īstenošanā iesaistīja savu brālēnu Zvaigzni, kam atteikšanās gadījumā piedraudējis, ka tad, kad ASV un PSRS kara gadījumā amerikāņi ieradīsies Latvijas teritorijā, ar viņu izrēķināsies.[604] Šādu draudu iespaidā Zvaigzne esot piekritis. Elstiņš viņam nodiktēja *pretpadomju* skrejlapu tekstu un uzticēja atrast uzticamus cilvēkus, kuri būtu gatavi iesaistīties šādu skrejlapu izplatīšanā. Jānis Zvaigzne par izpalīgiem sarunāja Laimoni Zālīti un Gunti Kasparu, kuri izgatavoja skrejlapas ar atbilstošu tekstu, tomēr

---

[599] LVA, 1986. f., 1. apr., 21671. l., 1. sēj., 147. lp.
[600] Rādītājā kļūdaini norādīts, ka Mārtiņš Elstiņš dzimis 1905. gadā. Ievērojot minēto, precizējams rādītājs *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999. *Red. piez.*
[601] LVA, 1986. f., 1. apr., 21088. l., 1. sēj., 230[b]. lp. [Viss teksts rakstīts lieliem burtiem.]
[602] LVA, 1986. f., 1. apr., 21088. l., 1. sēj., 230[c]. lp. [Viss teksts rakstīts drukātiem burtiem, iekļaujot svastikas un dolāra zīmi.]
[603] LVA, 1986. f., 1. apr., 21088. l., 1. sēj., 4. lp.
[604] LVA, 1986. f., 1. apr., 21088. l., 1. sēj., 65. lp.

tās neizplatīja.[605] VDM 1953. gada 13. martā arestēja skrejlapu izgatavotāju Jāni Zvaigzni, bet teksta autoru Mārtiņu Elstiņu arestēja apmēram mēnesi vēlāk 1953. gada 10. aprīlī. Tiesas sēdē, kas norisinājās 1953. gada 2. jūnijā, Elstiņš noliedza, ka savam brālēnam licis rakstīt *pretpadomju* skrejlapas, norādot, ka vēlējies, lai būtu izgatavotas cita satura skrejlapas. Proti, tajās bija jābūt rakstīts nevis "komunistiskās partijas vadītājs miris", bet gan "jaunais vadītājs būs sliktāks". Tiesā viņam aizrādīja uz iepriekš nopratināšanā teikto, kas atšķiras no tā, kas stāstīts tiesā. Elstiņš atbildējis, ka Smiltenes izmeklētājs viņam esot iedvesis bailes, kuras pazudušas Rīgā, jo tur neviens no izmeklētājiem viņam neesot draudējis. Tiesas sēdes noslēgumā Elstiņš tomēr atzina sev inkriminētās apsūdzības, bilstot:

> "Un, braucot darbos, kolhoznieki runā, ka drīz būs karš. Tāpat runā par buržuāziskās Latvijas laikiem."

Šādā veidā faktiski Elstiņš tieši norādīja uz motīviem, kas vadījuši viņa rīcību. Noslēgumā Elstiņš atzinies:

> "Es nemaz nezinu, kas tie komunisti ir. Man liekas, ka komunisti ģērbjas formas tērpos."[606]

Laimonis Zālītis un Guntis Kaspars bija mazgadīgi, tāpēc viņus nesauca pie krimināltatbildības par *pretpadomju* skrejlapu izgatavošanu.

Cerības par Latvijas Republikas drīzu neatkarību saskatāmas arī nākamajā gadījumā. 1955. gada naktī no 11. uz 12. augustu Ērika Čekatovska (dzimusi 1927. gadā) Jelgavā izplatīja 14 *pretpadomju* skrejlapas, no kurām vairākās tika pausts atbalsts ASV, kā arī Latvijas Republikas neatkarības atgūšanai. Trijās no 14 skrejlapām šī doma izteikta sekojošās dzejas rindās:

> "Krieviņ, krieviņ slikti klāsies

---

[605] Skolēnu līdzdalības *pretpadomju* skrejlapu izgatavošanā analīzei minams arī Ivara Lāča (dzimis 1949. gadā) intervijā LPSR VDK zinātniskajai komisijai liecinātais, ka bijis iesaistīts *pretpadomju* skrejlapu izgatavošanā līdz ar citiem klasesbiedriem nevilšus, jo izpildījis klasē doto uzdevumu. Starptautiskā konference "LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras", 2016. gada 13. augusts. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=vDsaIpjVpE8 *Red. piez.*

[606] LVA, 1986. f., 1. apr., 21088. l., 1. sēj., 277.–278. lp.

tava vara drīzi stāsies

Rietumvēji brāzīsies

Kremļa torņi gāzīsies."[607]

Divās no skrejlapām piesolīta Latvijas Republikas neatkarība pēc oktobrī gaidāmās konferences Ženēvā. Minētais liek domāt, ka Ērika Čekatovska bija iespaidojusies no informācijas, ko sniedza ārzemju raidstacijas. Skrejlapās aprakstītajā 1955. gada Ženēvas konferencē tikās ASV, Apvienotās Karalistes, Francijas un PSRS ārlietu ministri, taču tajā pretēji Čekatovskas cerībām netika pārspriests neviens jautājums par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Nopratināšanā Čekatovska, atbildot uz jautājumu par savu motivāciju skrejlapu izplatīšanā, atbildēja:

"Manuprāt, Latvijā latviešiem šķietami slikti klājas un sevišķi kolhozos, un es domāju, ka pēc konferences Ženēvā Latvijā nodibināsies jauna sociāldemokrātiskā iekārta un būs vārda brīvība un domas brīvība, kuru, manuprāt, tagad Latvijā šķietami nav."[608]

Krimināllietas izskatīšanas gaitā atklāts, Čekatovska atzinusies, ka arī iepriekš, 1949. gada februārī, izplatījusi *pretpadomju* skrejlapas, kas bija vērstas pret tautas tiesnešu vēlēšanām un izplatītas to norises laikā. Reizē ar šo apstākli apsūdzībā norādīts, ka līdz 1955. gada 4. oktobrim Čekatovska savā dzīvoklī rakstījusi *pretpadomju* dzejoļus un lasījusi tos savām paziņām.[609] Tomēr minētā sakarā jānorāda, ka neviena no pratinātajām personām nav apgalvojusi, ka dzejas priekšlasījumi saturējuši politiska rakstura informāciju. Ērikas Čekatovskas dzīvokļa biedrene Biruta Neimane (Kārļa meita) tiesā liecināja, ka dzejoļi bijuši par mīlestību un ka par politiku abas neesot runājušas. Līdzīgi liecinājusi arī viņas skolas gaitu līdzgaitniece Biruta Armanoviča (Artura meita), sakot, ka dzeja bijusi par draudzību un mīlestību.

[607] LVA, 1986. f., 1. apr., 28564. l., 1. sēj., 268.–270. lp.
[608] LVA, 1986. f., 1. apr., 21088. l., 1. sēj., 28. lp. [M. D. tulkojums no krievu val.]
[609] LVA, 1986. f., 1. apr., 21088. l., 1. sēj., 231. lp.

2. 4. Aicinājums uz pretošanos okupācijas varai

Absolūtais vairākums jeb desmit no pētījumā analizētajām krimināllietām ierosinātas par tādu skrejlapu izgatavošanu un izplatīšanu, kurās pausts aicinājums uz pretošanos PSRS okupācijas varai. Vismaz 150 šāda satura skrejlapas laika periodā no 1953. gada marta līdz oktobrim Rīgā izplatīja Laimonis Rudzītis (dzimis 1934. gadā). Skrejlapas izplatītas ne tikai uz ielām, bet arī iemetot pastkastītēs. Turklāt viena skrejlapa 4. oktobrī bija nosūtīta LPSR Ministru Padomei.[610] Trijās no šīm skrejlapām rakstīts:

> "Draugs Latvieti! Tu reiz cīnījies pret komunistiem latviešu leģionā Volchovas purvos. Tur palika daudz Latvijas dēlu līdz ar savu pulkvedi V. Veisu.[611] Viņš atzina pirmais nepieciešamību cīnīties pret boļševismu, tādēļ viņš gāja karā. Viņš gāja karā tādēļ, lai Latvijā vairāk nekad nenonāktu komunistu zābaki. Bet Jūs attieksmē Volchovas varoņi nesnaudiet. Tava dzimtene Latvija smok komunistu varā. Vai tu Volchovieti komunistu uzvarēts. Taču nē. Cel kājās uz cīņu savu tautu, ved cīņā pret komunistiem. Lai Latvju roka nepagurst un lai Latvju zobens nesarūs. Nāvi komunistiem. – Motovilo –"[612]

Citā skrejlapā Laimonis Rudzītis izteica šādu aicinājumu:

> "Latvieti Tev vajag brīvības, kuru Tev nolaupīja komunistu bari. Atgūt to vairs var tikai ar ieročiem rokās. Uz tautas karu celies Latviešu tauta. Nāvi komunistiem! Visa pasaule palīdzēs mums šai cīņā uzvarēt. Motovilo."[613]

Pārējo Rudzīša izgatavoto skrejlapu saturs ir līdzīgs.

Krimināllietas slēdzienā minēts, ka ar skrejlapām Rudzītis aicinājis uz cīņu pret padomju varu Latvijas teritorijā, cēlis neslavu PSKP vadītājiem un padomju īstenībai, nopēlis strādnieku un kolhoznieku dzīves apstākļus PSRS, kā arī lolojis cerības, ka LPSR atdalīsies no PSRS, kā rezultātā būs izveidota "buržuāziski nacionāla"

---

[610] LVA, 1986. f., 1. apr., 21688. l., 1. sēj., 64. lp.

[611] Voldemārs Veiss (1899–1944) – Latvijas Republikas armijas un Latviešu leģiona virsnieks. Ievainots Volhovas frontē, evakuēts uz Rīgu, kur miris; apglabāts Rīgas Brāļu kapos.

[612] LVA, 1986. f., 1. apr., 21688. l., 2. sēj., 86. lp.

[613] LVA, 1986. f., 1. apr., 21688. l., 2. sēj., 70. lp.

valdība.[614] Tiesas sēdē Rudzītis piekritis apsūdzībai, izņemot daļu par kolhozu nomelnošanu:

> "Mans nolūks bija gāzt padomju varu ar aģitācijas palīdzību. Es rakstīju pretpadomju satura lapiņas, tāpēc ka 1949. gadā daudz latviešus aizsūtīja uz Sibīriju, apmēram 10 % no visas Latvijas iedzīvotāju skaita."[615]

Par citu skrejlapu izgatavošanas un izplatīšanas iemeslu viņš uzskatījis arī savas algas neizmaksāšanu laikus un kolhoznieku sliktos dzīves apstākļus. Rezultātā Laimonis Rudzītis tika notiesāts un sodu līdz savai amnestijai 1960. gadā izcieta Vorkutā un Mordvijas Autonomajā Padomju Sociālistiskajā Republikā (APSR).

Uz cīņu pret padomju varu LPSR aicinājis arī Ritvars Jaunpetrovičs (dzimis 1937. gadā), kurš 1953. gada 18. novembrī Saldū izplatījis 11 pretpadomju skrejlapas. Skrejlapu izplatīšanas datums, atbilstoši apsūdzētā paustajam, pieskaņots Latvijas Republikas proklamēšanas dienai.[616] Vienā no skrejlapām aicināts:

> "Stājieties partizānu rindās un iznīciniet komunistus – tautas apspiedējus!!"[617]

Jānorāda, ka minētajā laikā bruņota pretošanās PSRS okupācijas varai bija apslāpēta, tāpēc liekas neparasti, ka Jaunpetrovičs aicina uz bruņotu pretošanos.

Krimināllietas slēdzienā lasāms, ka viņš no 1950. gada līdz aresta brīdim 1953. gada 26. novembrī klausījies ārzemju *pretpadomju* raidstacijas, kā arī lasījis "ideoloģiski kaitīgu" literatūru.[618] Jaunpetrovičs liecināja, ka klausījies *Amerikas Balsi,* pārnākot mājās no skolas un saviem vecākiem klāt neesot. Savukārt kā iedvesmas literatūru minējis Aleksandra Grīna (1895–1941) grāmatu *Pasaules vēsture* un romānu *Dvēseļu putenis*. Minētās grāmatas viņam iedevis kaimiņš Strazds, kurš teicis, ka pēc to izlasīšanas viņš zināšot patiesību par pastāvošo iekārtu un to, kas darāms tālāk. Viss iepriekš minētais

[614] LVA, 1986. f., 1. apr., 21688. l., 1. sēj., 141. lp. [M. D. tulkojums no krievu val.]
[615] LVA, 1986. f., 1. apr., 21688. l., 1. sēj., 157. lp.
[616] LVA, 1986. f., 1. apr., 21689. l., 1. sēj., 108. lp.
[617] LVA, 1986. f., 1. apr., 21689. l., 1. sēj., 131. lp.
[618] LVA, 1986. f., 1. apr., 21689. l., 1. sēj., 95. lp.

viņu noskaņojis pret padomju varu, bet ideju par skrejlapu izgatavošanu aizguvis no līdzīga satura skrejlapas, ko atradis, ejot no skolas uz mājām.[619]

Ritvara Jaunpetroviča krimināllietas slēdzienā norādīts, ka *pretpadomju* skrejlapas izgatavotas jau 1952. gada vasarā un ka mēģinājumi tā paša gada rudenī Saldū izveidot jaunatnes *pretpadomju* grupu bijuši nesekmīgi.[620] Ievērojot to, ka Jaunpetrovičs bija nepilngadīgs, soda izciešana tika noteikta nepilngadīgo audzināšanas kolonijā.[621]

Pretpadomju skrejlapas ar aicinājumiem pret padomju varu izplatīja arī citi skolēni. 1955. gada decembrī Rīgas 8. vidusskolas (Gaujas ielā, tagadējā – Rīgas Jāņa Poruka vidusskola) skolēns Ivars Lorencis (dzimis 1940. gadā)[622] savas skolas gaitenī izplatīja vienu *pretpadomju* skrejlapu. Lapiņa nonāca skolas vadības rokās (1955. gadā skolas direktore bija Zenta Dubriniece, Rūdolfa meita[623]), kas ar Lorenci veica pārrunas, kuru rezultātā viņš solīja šādi vairs nerīkoties.[624] Tomēr jau 1956. gada 4. janvārī Lorencis skolas tualetē

---

[619] LVA, 1986. f., 1. apr., 21689. l., 1. sēj., 119. lp.

[620] LVA, 1986. f., 1. apr., 21689. l., 1. sēj., 95. lp.

[621] Atbilstoši dokumentiem nav zināms, kur tieši izciests sods, tomēr dokumenti liecina, ka 1953. gada 31. decembrī un 1954. gada 20. jūnijā Ritvars Jaunpetrovičs atradās ieslodzījumā Rīgas 1. cietumā.

[622] Ivars Lorencis, dzimis 1940. (pēc citām ziņām 1941.) gadā Apē, tēvs – Emīls Arnolds Lorencis, Jāņa dēls, mežzinis, vēlāk ģeodēzists, māte – Alma Lorence. 1964. gadā minēts kā jaunais dzejnieks kopā ar Valentīnu Šķēli, Edgaru Priekuli un Tālivaldi Treici, ticams, ka 1956. gadā Ivars Lorencis dzīvoja Glika ielā 9, Mežaparkā. "Ivars Lorencs, Valentīns Šķēle, Edgars Priekulis, Tālivaldis Treicis", *Padomju Jaunatne*, 1964, 31. decembris; *Meža Dzīve*, Nr. 66, 1931, 1. februāris, 2474. lpp.; *Brīvā Zeme*, Nr. 243, 1937, 26. oktobris; *Saulcerīte Neilande – Mežaparka iedzīvotāja, vēstures liecību krājēja.* Pieejams: http://www.mezaparks.eu/2008/01/saulcerte-neilande-meaparka-iedzvotja.html

[623] Zenta Dubriniece, Rūdolfa meita. Iepriekš bijusi Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona izpildkomitejas izglītības nodaļas arodorganizācijā. "Par iecirkņu komisiju apstiprināšanu Rīgas pilsētas un Proletāriešu rajona darbaļaužu deputātu padomes vēlēšanām", *Cīņa*, 1950, 2. novembris; "Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas 1954. gada 27. janvāra LĒMUMS Nr. 43 "Par iecirkņu vēlēšanu komisiju apstiprināšanu PSRS Augstākās Padomes vēlēšanām", *Cīņa*, 1954, 29. janvāris. *Red. piez.*

[624] LVA, 1986. f., 1. apr., 28706. l., 1. sēj., 19. lp.

uz sienas uzrakstīja *pretpadomju* tekstu un līdz sava aresta brīdim tā paša gada 19. martā izplatīja Rīgā vismaz 20 *pretpadomju* lapiņas.[625] Lapiņā, kuru Ivars Lorencis izplatīja savā skolā, bija teikts:

> "Skolēni, arī jums ir laiks iesaistīties cīņā par savu tēvzemes brīvi pret tās ienaidniekiem! Izplatāt mūsu skrejlapiņas, boikotējiet politinformācijas un krievu valodas stundas! Lai jūsu devīze ir brīva Latvija. Draugi, ieslēdziet šos vārdus savās jaunajās sirdīs uz mūžiem."[626]

Citā skrejlapā, kuru Ivars Lorencis bija izplatījis Mežaparkā, lasāms:

> "Latvju tauta! Ir pienācis laiks! Vai mēs ilgāk vēl varam pieļaut to, ka mūs apsmej un pazemo? Latvija nav kritusi, tā ir tikai no ienaidnieka okupēta. Lai viņi izved mūsu ļaudis, lai nošauj tos, mēs tomēr uzvarēsim. Atceraties 1918. gadu, mēs bijām saujiņa un tomēr uzcēlām un izcīnījām sev valsti. Lasiet un izplatiet mūsu skrejlapas. Pārrakstiet tās. Esiet modri. Lai jūsu devīze ir brīva Latvija. Latvju tautas cīņas štābs."[627]

Ievērojot to, ka Ivars Lorencis dzimis 1940. gadā, viņš par notikumiem, kurus aprakstīja savās skrejlapās, sprieda pēc lasītā un dzirdētā. Spriežot pēc krimināllietas dokumentiem, var secināt, ka viņa negatīvā attieksme pret padomju varu sākusi veidoties jau 1953. gada beigās Aleksandra Grīna apcerējuma *Pasaules vēsture* un citu neatkarīgās Latvijas Republikas laikā izdoto grāmatu iespaidā. Minēto literatūru viņš esot atradis sava vectēva mājās. Tiesas sēdē viņš minējis arī to, ka 1948. gadā viņa vecāku mājās vienu dienu atradušies latviešu nacionālie partizāni, kā arī to, ka 1950. un 1951. gadā dzirdējis nostāstus, ka mežos joprojām esot dzīvi latviešu nacionālie partizāni. Minētais ievērojami iespaidojis Lorenci, par ko liecina viņa teiktais tiesai:

---

[625] LVA, 1986. f., 1. apr., 28706. l., 1. sēj., 2. lp.
[626] LVA, 1986. f., 1. apr., 28706. l., 1. sēj., 94.[f]. lp. [Viss teksts lieliem drukātiem burtiem.]
[627] LVA, 1986. f., 1. apr., 28706. l., 1. sēj., 94[d]. lp. [Viss teksts lieliem drukātiem burtiem.]

> "Tā kā no izlasītajām grāmatām biju sajūsmā par Ulmaņa diktatūras režīmu, tad es jutu līdzi šiem bandītiem,[628] kuri bija noskaņoti pret padomju varu, kaut gan man ar bandītiem nebija nekādu sakaru. [..] Es nolēmu, ka nepietiek tikai jūsmot par buržuāzisko iekārtu,[629] bet vajag sākt ko darīt. Tad es arī sāku izgatavot pretpadomju satura lapiņas. Es gribēju panākt, lai Latvija kļūtu neatkarīga valsts, lai tā kļūtu suverēna valsts. Man bija mērķis radīt tautas pretestību pret padomju varu, lai pieprasītu Latvijas atdalīšanos no PSRS un, ja vien būs iespējams, uzsākt bruņotu sacelšanos. Gribēju nodibināt sakarus ar citiem pretpadomju elementiem Latvijā. Mans uzskats bija tāds, ka Latvijā vajadzīga Satversmes Sapulce, jo, manuprāt, mūsu Augstākās Padomes deputāti neizsaka savas domas, bet klausa rīkojumus un pavēles no augšas."[630]

Tiesas sēdes noslēgumā Lorencis izteicies, ka viņš savu rīcību uzskatījis par pareizu un skrejlapu izplatīšanas brīdī apzinājies, ka viņa rīcība ir sodāma, tādēļ baidījies par to runāt ar citiem cilvēkiem. Rezultātā Lorencim tika noteikta brīvības atņemšana labošanas darbu kolonijā.

3. Jaunatnes pretošanās organizācijas

Pretošanās PSRS okupācijas varai pēc Otrā pasaules kara izpaudās ne tikai atsevišķu personu rīcībā, bet arī kā organizāciju dibināšana šādam mērķim un to darbība. Jaunatnes pretošanās organizācijas bija viens no līdzekļiem, kā veidot nevardarbīgu pretošanos. Starp pētījumā analizētajām krimināllietām divas krimināllietas uzsāktas pret šādu organizāciju dalībniekiem, pavisam 14 personām.

---

[628] Domāti latviešu nacionālie partizāni. Vārdu "bandīti", spriežot pēc konteksta, Ivaram Lorencim acīmredzot "ielicis mutē" tiesas sēdes protokolētājs.
[629] Domāta tiesiskā iekārta. Vārdu salikumu "buržuāziskā iekārta", spriežot pēc konteksta, Ivaram Lorencim acīmredzot "ielicis mutē" tiesas sēdes protokolētājs.
[630] LVA, 1986. f., 1. apr., 28706. l., 1. sēj., 194.–195. lp. Jāvērš uzmanība, ka teiktais ir fiksēts tiesas protokolā latviešu valodā. Salīdzinot Lorenča rīcību, sevišķi iepriekš rakstīto, maz ticams, ka rakstītais precīzi atspoguļo teikto. Domājams, ka, pierakstot liecību, tā ietērpta protokolētāja jēdzienos un saskaņota ar viņa izpratni par lietu kārtību.

Kā pirmā minama 1952. gada beigās Krāslavas rajona Izvaltas vidusskolas 7. un 8. klašu skolnieku dibinātā organizācija *Antisemītiskā un antikomunistiskā savienība*, kura aktīvi darbojās līdz 1954. gada beigām.[631] Tajā dažādos laikposmos bija iesaistījušies 13 Izvaltas vidusskolas skolēni,[632] no kuriem organizācijas darbībā aktīvākie bija Boļeslavs Boliņš (segvārdā Ozoliņš, dzimis 1938. gadā),[633] Jāzeps Sitņiks Fēliksa dēls (Sitniks, Sitnieks, segvārdā Kucāns),[634] Staņislavs Umbraško (segvārdā Zelinskis, dzimis 1936. gadā)[635] un Staņislavs Peipiņš (segvārdā Uzkalniņš, dzimis 1935. gadā)[636]. Atšķirībā no pārējiem organizācijas dalībniekiem tikai minētās personas bija arestētas.[637]

Par organizācijas galveno mērķi kļuva dažādu *pretpadomju* skrejlapu izplatīšana, kā arī organizācijas biedru sapulču organizēšana, lai apspriestu jautājumus par jaunu biedru uzņemšanu, ieroču sagādi, kā arī ziņu vākšana par vietējiem komjauniešiem. Katram biedram izsniedza biedra karti un katru mēnesi iekasēja biedra naudu 1 līdz 2 rubļu apmērā. Līdz organizācijas darbības pārtraukšanai tika

---

631 Organizācijas darbību vispārīgi raksturojis Heinrihs Strods. Sk. Strods, Heinrihs. "Nevardarbīgā pretošanās Latvijā (1944–1985)", *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš, 1945–1991*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008, 145. lpp.

632 Šie skolēni bija Boleslavs Boliņš, Jāzeps Sitņiks, Staņislavs Umbraško, Staņislavs Peipiņš, Pēteris Sitnieks, Fēliksa dēls (iespējams, vēlākais Daugavpils rajona veterinārās laboratorijas vadītājs), Arkādijs Umbraško (visticamāk, Staņislava brālis, jo sakrīt gan tēva vārds, gan arī dzimšanas vieta), Vitālijs Plociņš, Anatolijs Kusiņš, Pēteris Krīviņš (iespējams, vēlākais PSRS Valsts prēmijas laureāts, Baltijas hidrotehniskās celtniecības un montāžas darbu tresta 422. celtniecības pārvaldes elektrometinātājs, "Par 1977. gada Latvijas PSR Valsts prēmiju piešķiršanu", *Padomju Jaunatne*, 1977, 6. novembris), Zigfrids Miglāns, Alberts Vilmanis, Aloizs Rimšāns un Vladislavs Celitāns. Arkādijs Umbraško un Pēteris Sitnieks nav uzaicināti uz tiesas sēdi, lai gan dokumentos viņi norādīti kā liecinieki.

633 Boļeslavs Boliņš, Jāzepa dēls, dzimis 1938. gadā Izvaltas pagasta Šķeltovā, arestēts 1956. gada 16. februārī, miris 1993. gada 18. maijā.

634 Jāzeps Sitņiks, Fēliksa dēls, dzimis 1937. gadā Krāslavas pagastā.

635 Staņislavs Umbraško, Jāzepa dēls, dzimis 1936. gadā Krāslavas pagastā.

636 Staņislavs Peipiņš, Donāta dēls, dzimis 1935. gadā Krāslavas pagastā.

637 LVA, 1986. f., 1. apr., 38302. l., 4. sēj., 47. lp.

organizētas 12 sapulces, kuras arī protokolētas, vēlāk krietni atvieglojot VDK izmeklētāju darbu apsūdzību celšanā.[638]

Nopratināšanas un protokolu izpētes rezultātā krimināllietas izmeklētāji noskaidroja, ka *Antisemītiskā un antikomunistiskā savienība* 1953. gada februārī, martā un aprīlī, kā arī 1954. gada novembrī un decembrī Izvaltas skolā, Izvaltas ciema apkārtnē, kā arī Krāslavā izplatīja apmēram 188 *pretpadomju* skrejlapas, katrā izplatīšanas reizē – aptuveni no 5 līdz 16 skrejlapām.[639] Viena no skrejlapām tapusi sakarā ar Darba svētkiem 1. maijā:

> "Padomju Darba tautas svētki
>
> Kā piekrāpj komunisti tautu, saucot 1. maija svētkus par Darba tautas svētkiem. Viņi runā kā padomju Krievijā svētkos strādnieki un zemnieki demonstrē savus sasniegumus, bet vai tas tā ir, ko var teikt katrs iedzīvotājs. Mūsu paradīzē uz svētkiem demonstrē nevis sasniegumus, bet alkanumu, nabadzību un verdziskumu. Bet ko var darīt ja tiem draud cietums. Latvieši padomājiet kāpēc mums Latvijā dzīvo žīdi, krievi, poļi, vācieši u. c. Vai tad Latvija ir priekš svešnācijām? Kāpēc tajā nedzīvo vien latvieši? Tagad publicē laikraksti, ka Latvijā ir 76 % latviešu. Vai tas ir taisnība? Vai mēs aizmirsīsim 1940. un 1941. gadu, kurā kā nosauc *Baigajā gadā* ir noslepkavots un izvests apmēram 10 tūkstošu latviešu. No Latgales 6 tūkstošu labāko latviešu, kuri ir noslepkavoti vai aizvesti uz Sibīriju. Bet kā mēs svinēsim šos svētkus? Vai varam nacionāli un brīvi uzelpot, kā ir tautieši? Tautieši, brāļi, māsas, visi, visi latvieši esiet saliedēti un varonīgi, un cīnāties kopīgi pret sarkano ienaidnieku, kurš ir dzēris un dzer mūsu latviešu tautas asinis. Nestājaties žīdiskajās organizācijās, protestējiet, sabotējiet pret pastāvošo iekārtu, pret komunismu!!!"[640]

Par skrejlapu tekstu galveno autoru atzina Boļeslavu Boliņu, kura sacerētos tekstus pārsprieda sapulcēs un vēlāk kolektīvi pavairoja uz papīra lapām. Pēc aresta kratīšanas laikā pie Boliņa tika atrastas arī 24 neatkarīgās Latvijas Republikas un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā izdoti žurnāli un grāmatas, kas, visticamāk, bija viņa

[638] LVA, 1986. f., 1. apr., 38302. l., 4. sēj., 46. lp.
[639] LVA, 1986. f., 1. apr., 38302. l., 4. sēj., 47.–48. lp.
[640] LVA, 1986. f., 1. apr., 38302. l., 3. sēj., 163. lp. [Viss teksts lieliem drukātiem burtiem.]

galvenais ierosmes avots skrejlapu sacerēšanā un organizācijas nosaukuma izvēlē. Starp atrastajām grāmatām bija, piemēram, Jāņa Dāvja[641] (1867–1959) *Izredzētās tautas dzīves pamati*, *Ciānas gudro protokoli* ar L. Kalnieša[642] (īstajā vārdā Oļģerts Liepiņš, 1906–1983) sniegtiem komentāriem, M. Doņa *Brīvmūrnieki – žīdu slepenā armija*,[643] kā arī cita antisemītiska rakstura literatūra.[644]

Lai gan minētā jauniešu pretošanās organizācija savu darbību neformāli pārtrauca 1954. gada beigās, tomēr to dalībnieku aresti notika tikai laikā no 1956. gada 14. līdz 18. februārim. Lēmums par organizācijas darbības pārtraukšanu tiesas procesā tika atzīts par atbildību mīkstinošu apstākli. Jau tiesā jaunieši teica, ka viņus uz organizācijas izveidošanu pamudinājuši stāsti par to, ka "buržuāziskā valstī esot labāk dzīvot". Iespējams, ka par motīvu kalpoja arī baumas par kara sākumu, jo pie organizācijas dalībnieka Boliņa atrasti arī ieroči, kuri, atbilstoši viņa liecībai savākti, lai ""tāpat vien" pašaudītos, bet kara gadījumā organizācija būtu apbruņota".[645] Noslēdzoties tiesas sēdei, visi jaunieši atzina savu vainu, kā attaisnojumu minot to, ka nav sapratuši savu rīcību, solījās būt "cienīgi padomju pilsoņi".[646] Lai gan tiesa konstatēja, ka paveikts smags pretvalstisks noziegums, tomēr, ievērojot to, ka, iestājoties organizācijā, visi bijuši nepilngadīgi, ka organizācijas darbība neformāli pārtraukta 1954. gada decembrī, ka visas personas atzinušās izdarītajā un to nožēlojušas un visi cēlušies no "darba zemniekiem", tiesa atzina, ka konkrētajos apstākļos atbilstoši būtu noteikt nosacītu soda izciešanu. Tāpēc Boļeslavam Boliņam bija noteikts piecu gadu nosacīts sods ar pārbaudes laiku uz pieciem gadiem, Jāzepam Sitņikam un Staņislavam Umbraško katram bija noteikts četru gadu nosacīts sods ar pārbaudes laiku uz četriem gadiem, bet Staņislavam Peipiņam bija noteikti trīs gadi nosacīta soda

[641] Jānis Dāvis – latviešu sabiedriskais darbinieks, Latvijas Pretalkohola un pretnikotīna biedrības dibinātājs (1929–1940), vairāku antisemītiska satura grāmatu autors.
[642] Oļģerts Liepiņš – latviešu rakstnieks.
[643] Minētā grāmata izdota Otto Pelles izdevniecībā, kas nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā izdeva vairākas citas līdzīga satura grāmatas.
[644] LVA, 1986. f., 1. apr., 38302. l., 2. sēj., 307. lp.
[645] LVA, 1986. f., 1. apr., 38302. l., 2. sēj., 355. lp.
[646] LVA, 1986. f., 1. apr., 38302. l., 2. sēj., 362. lp.

ar pārbaudes laiku uz trim gadiem. Visi no apcietinājuma bija atbrīvoti jau tiesas zālē.[647]

Citu jaunatnes pretošanās grupu VDM izdevās likvidēt 1953. gada jūlijā. Tās sastāvā ietilpa 11 personas, vairumā Rīgas 2. vidusskolas skolēni. Organizācijas galvenie uzdevumi bija ieroču un munīcijas iegūšana, dažādu karšu sagādāšana, lai organizētu bēgšanu no PSRS, kā arī *pretpadomju* skrejlapu izplatīšana.[648] Ar skrejlapu izgatavošanu un izplatīšanu nodarbojās četri organizācijas biedri – Zigurds Saniks (dzimis 1936. gadā), Visvaldis Jānis Ķīselis, Juris Siksna un Jēkabs Imants Cērps (dzimis 1935. gadā), kurš bija arī organizācijas dibinātājs un vadītājs. Skrejlapu teksta sagatavošana tika sākta līdz ar organizācijas dibināšanu 1953. gada sākumā. 1953. gada janvārī un februārī Cērps savā dzīvoklī Ķīselim uzdeva sacerēt tekstu *pretpadomju* skrejlapām, kuru vēlāk abi jaunieši apsprieda.[649] Ķīselis nopratināšanā liecināja, ka Cērps šādu uzdevumu devis visiem sapulcē klātesošajiem biedriem, kuri tam arī piekrituši.[650] Šajā pašā laikā starp organizācijas biedriem radās doma savā rīcībā iegūt tipogrāfisko aparātu, kas ļautu minēto skrejlapu tekstus pavairot lielākos apjomos; tas arī tika izdarīts, un ar Sanika palīdzību tika iegūti šrifta burti.[651]

Organizācijas izgatavotās skrejlapas kā lietiskais pierādījums starp konkrētās krimināllietas dokumentiem nav atrodamas, līdz ar to par to saturu ir iespējams spriest tikai pēc citiem dokumentiem. Tā Cērps nopratināšanā minējis, ka 1953. gada janvārī Ķīselis uzrakstījis un viņam nodevis skrejlapas, kurās minēti apmelojumi par stāvokli LPSR kolhozos.[652] Savukārt Arnolds Līberts savā nopratināšanā minējis, ka Visvaldis Jānis Ķīselis uzrakstījis trīs *pretpadomju* lapiņas, kurās

---

[647] Salīdzinājumam sk. Rotbaha, Kristīne. "Latvju Nacionālās Jaunatnes Apvienības Valkas grupa. (1945)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 557.–598. lpp.

[648] Šīs personas bija: Visvaldis Jānis Ķīselis, Jēkabs Imants Cērps, Zigurds Saniks, Juris Aizpurietis, Raimonds Jurašs (1937 – 1963), Juris Siksna, Edgars Balevičs, Arnolds Līberts, Harijs Friedenvalds, Janis Lezdiņš, Zigurds Saniks.

[649] LVA, 1986. f., 1. apr., 39184. l., 1. sēj., 74. lp.

[650] LVA, 1986. f., 1. apr., 39184. l., 2. sēj., 178. lp.

[651] LVA, 1986. f., 1. apr., 39184. l., 2. sēj., 3. lp.

[652] LVA, 1986. f., 1. apr., 39184. l., 1. sēj., 5. lp.

tikuši atspoguļoti sliktie dzīves apstākļi Rīgā un smagā zemnieku dzīve kolhozos.[653] Sagatavotās lapiņas bija paredzēts izplatīt Rīgā. Pēc aresta 1953. gada 27. jūlijā Cērps skaidrojis izmeklētājiem iemeslus attiecīgās organizācijas izveidei. Tie bijuši smagie dzīves apstākļi un nabadzība, kuras dēļ viņš bieži vairākas dienas pavadījis neēdis. Savos dzīves sarežģījumos viņš vainoja padomju varu. Tāpat ierosmi devusi literatūra par brīvību un netaisnības apkarošanu, kas viņu iedvesmojusi rīkoties. Savā liecībā viņš nosauc arī visu organizācijas dalībnieku vārdus un personas, kuras par viņa darbību zinājušas.[654]

Tikai Cērpam un Sanikam tika noteikts sods – vienu gadu ilga brīvības atņemšana. Savukārt citiem organizācijas biedriem piemēroja vai nu amnestiju, vai arī atbrīvoja no krimināltiesībām noziedzīgā nodarījuma sastāva neesības dēļ.

4. Kriminālllietu izmeklētāji

Lai varētu veidot precīzu un objektīvu ieskatu par katra konkrēta LPSR valsts drošības iestādes darbinieka lomu represijās pret Latvijas tautu, seko uzskaitījums ar to izmeklētāju uzvārdiem, dienesta pakāpēm un konkrētajiem amatiem, kuri veica pētījumā analizēto kriminālllietu izmeklēšanu. Šī informācija būtu izmantojama turpmākajos pētījumos par LPSR valsts drošības iestādēm un katra konkrētā darbinieka atbildību. Saraksts veidots, secīgi norādot kriminālllietas numuru, izmeklētāja uzvārdu, arī vārdu, ja tas nosakāms atbilstoši konkrētajai kriminālllietai un citiem dokumentiem, dienesta pakāpi un ieņemamo amatu kriminālllietas izmeklēšanas laikā.

19657, Romancāns, leitnants, LPSR VDM operatīvais pilnvarotais Alojā, Rīgas rajonā.

19657, Sabitovs,[655] kapteinis, LPSR VDM Izmeklēšanas daļas darbinieks Rīgas pilsētā.

---

[653] LVA, 1986. f., 1. apr., 39184. l., 1. sēj., 86. lp.
[654] LVA, 1986. f., 1. apr., 39184. l., 1. sēj., 125. lp.
[655] Iespējams, LPSR Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) Bandītisma apkarošanas daļas priekšnieka vietnieks, apakšpulkvedis Saberžans Sabitovs, Šakira dēls, dzimis 1892. gadā Krievijas Impērijā, Čeļabinskas apgabala Troickas rajona Verhņeueļskā, tatārs, čekā no 1920. gada, PSKP biedrs no 1945. gada, apbalvots ar Ukrainas PSR

19675, Iļinihs, vecākais leitnants, LPSR VDM vecākais operatīvais pilnvarotais Pļaviņās, Rīgas rajonā.

19675, Andrejevs, kapteinis, LPSR IeM Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs Rīgas pilsētā.

19676, Ogurečnikovs, majors, LPSR VDM vecākais operatīvais pilnvarotais Alojas rajonā.

19676, Krohins, vecākais leitnants, LPSR VDM Izmeklēšanas pārvaldes vecākais izmeklētājs Rīgas pilsētā.

21088, Belocerkovskis, jaunākais leitnants, LPSR VDM operatīvais pilnvarotais Smiltenes pilsētā.

21088, Kosihs, leitnants, LPSR IeM Izmeklēšanas daļas darbinieks Rīgas pilsētā.

21671, Trandins, nav informācijas par dienesta pakāpi, LPSR IeM operatīvais pilnvarotais Varakļānu pilsētā

21671, Grišajevs, majors, LPSR IeM Ceturtās pārvaldes 4. daļas priekšnieks.

21688, Kārlis Vītols,[656] leitnants, LPSR IeM Ceturtās pārvaldes 2. daļas 3. nodaļas priekšnieks.

21688, Grišajevs, majors, LPSR IeM Ceturtās pārvaldes 4. daļas priekšnieks.

Darba Sarkanā Karoga ordeni 1932. gada 9. novembrī, Sarkanā Karoga ordeni 1945. gada 15. janvārī, Sarkanās Zvaigznes ordeni 1945. gada 31. maijā, Ļeņina ordeni 1946. gada 30. aprīlī, 1949. gada 24. augustā apbalvots par speciālu uzdevumu izpildi – par izsūtīšanām Baltijā, Moldāvijā un Kaukāza Melnās jūras piekrastē, 1945. gada 21. decembrī Saberžans Sabitovs, Šakira dēls "par sekmīgu Valdības speciālo uzdevumu izpildīšanu" apbalvots ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija Goda Rakstu "un vērtīgām balvām". *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 279, 1945, 30. decembris, 4. lpp. *НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956)*, сост. Владимирцев Н. И., Кокурин А. И. Москва: Объединенная редакция МВД России, 2008, с. 281. ГАРФ. Ф. 7523. Оп. 7. Д. 545. Л. 32-35. *Red. piez.*

[656] Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 372.–373., 376., 395.–396. lpp.

21689, Kārlis Vītols, leitnants, LPSR IeM Ceturtās pārvaldes otrās daļas 3. nodaļas priekšnieks.

21689, Jermakovs, kapteinis, LPSR IeM Ceturtās pārvaldes darbinieks.

21689, Gothards,[657] jaunākais leitnants, LPSR IeM operatīvais pilnvarotais Saldus pilsētā.

21707, Gothards, jaunākais leitnants, LPSR IeM operatīvais pilnvarotais Saldus pilsētā.

21707, Fiļipovs, vecākais leitnants, LPSR IeM priekšnieks Saldus pilsētā.

21707, Trubiņš,[658] vecākais leitnants, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētājs.

21773, Virsis, vecākais leitnants, LPSR VDM priekšnieka vietnieks Smiltenes pilsētā.

21773, Morozovs, kapteinis, LPSR VDM 4. Izmeklēšanas daļas izmeklētājs.

21783, Novikovs, leitnants, LPSR VDM Piektās pārvaldes pilnvarotā aparāta Rīgas rajona operatīvais pilnvarotais.

21783, Artjuhovs, vecākais leitnants, LPSR VDM Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs Rīgas rajonā.

21810, Kārlis Vītols, vecākais leitnants, LPSR VDK 4. daļas 6. nodaļas priekšnieks.

21810, Jermakovs, kapteinis, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

25505, Pudels,[659] vecākais leitnants, LPSR VDK 6. daļas 4. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais.

---

[657] Iespējams, Voldemārs Fridrihs Gothards, Viktora dēls, dzimis 1929. gadā, studējis jurisprudenci P. Stučkas Latvijas Valsts universitātē, pēc tam sācis strādāt LPSR valsts drošības iestādēs; vēlāk bijis LPSR VDK 5. daļas 1. nodaļas priekšnieks. Pēc PSRS sabrukuma dzīvojis Krievijā, tad atgriezies Latvijā, pensionējies. *Red. piez.*

[658] Minētais Trubiņš nav Jānis Trubiņš, kurš dzimis 1945. gadā un VDK dienestā izkalpojies līdz ģenerālmajora dienesta pakāpei, kļūstot par pēdējo VDK priekšsēdētāja vietnieku. *Red. piez.*

[659] Iespējams, Gunārs Pudels, kurš dzimis 1930. gadā un LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļā sācis darbu no 1977. gada. Imanta Lešinska darbā minēts kā LPSR VDK Izlūkošanas daļas priekšnieka vietnieks, apakšpulkvedis, kurš darbojies VDK piesegstruktūrā *Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs*, tāpat uzdodoties par

25505, Černiševs, majors, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētājs.

28391, Kursišs, leitnants, LPSR VDK pilnvarotā aparāta Ventspils pilsētā operatīvais pilnvarotais.

28391, Kojalo, kapteinis, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

28391, Sipiņš, vecākais leitnants, LPSR VDK 6. daļas 4. nodaļas operatīvais pilnvarotais.

28564, Produvnovs Viktors, apakšpulkvedis, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieks.

28564, Kokorēvičs,[660] leitnants, LPSR VDK pilnvarotā aparāta Jelgavas pilsētā vecākais operatīvais pilnvarotais.

LPSR Ārlietu ministrijas darbinieku, piemēram, 1972. gadā piedalījies VDK piesegstruktūras Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības organizētajā LPSR Valsts deju ansambļa *Daile* koncerttūrē ārvalstīs. Liecinājis sadarbības fakta ar VDK konstatēšanās lietās. Sk., piemēram, Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2007. gada 24. janvāra spriedumu lietā Nr. 7/347 (K32-80/07/1), Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas spriedumu 2007. gada 25. aprīļa lietā Nr. 7/353 (K31-199-07). Tāpat sk. Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks*, Nr. 47, 1980, 11. jūnijs, 8. lpp., "Četru dienu "kultūras kontakti" Toronto", *Laiks*, 1972, 23. decembris, 1. lpp., "Īpaši bīstami okupanti un kolaboranti (VDK veterāni)", *Pavalstnieks*,1994, 31. maijs. *Red. piez.*

[660] Visticamāk, tas pats Kokorevičs, kas 1959. gada 4. februārī kā VDK 4. daļas 4. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais iepazinās ar Harija Liepiņa (1927–1998) filtrācijas lietu saistībā ar nepieciešamību iepazīties vervēšanas nolūkā, par ko sagatavojis izziņu pēc lietas materiāliem. Sk. Liepiņš, Gatis. "Fonda PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas dokumentu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 649. lpp. Nikolajs Kokorevičs ir pazīstamākais VDK un tās piesegstruktūru darbinieks ar šādu uzvārdu. Viņa karjeras virzība un tās izpausmes, strādājot VDK piesegstruktūrā *Dzimtenes Balss*, kura saturu veidoja tikai VDK, tāpēc tajā aplūkotais atklāj vienīgi tos aspektus, kas nepieciešami VDK izlūkošanas un pretizlūkošanas operācijām, atspoguļoti Imanta Lešinska darbā *Kalpības gadi*. Tajā cita starpā minēts, ka Nikolajs Kokorevičs, sākot darbu *Dzimtenes Balss* redakcijā 1965. gadā, esot VDK darbā sasniedzis kapteiņa dienesta pakāpi. Atbilstoši Lešinska atmiņām viņš esot dzimis "Viļakas pusē", *Dzimtenes Balsī* esot ieguvis palamu "Koka", savu karjeru turpinājis citās VDK piesegstruktūrās kā, piemēram, PSRS Vissavienības autortiesību aģentūras Latvijas republikāniskās nodaļas priekšnieka vietnieks. Tas arī atbilst presē

28564, Daši Pildanovs,[661] apakšpulkvedis, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieka vietnieks.

---

minētajam (Kokorevičs, Nikolajs, "Attīstot Helsinku garu", *Karogs*, 1977). Tad Nikolaja Kokoreviča gaitām varam izsekot daļēji ar dokumentu, daļēji ar plašsaziņas līdzekļu un atmiņu stāstījumu palīdzību. Kokorevičs turpinājis darbu VDK piesegstruktūrā PSRS Reliģijas lietu padomes pilnvarotā LPSR vietnieka amatā, aktīvi iesaistoties "miera cīņās" ar vēl vienas VDK piesegstruktūras palīdzību Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteju. Viņa darbību šajā amatā atminas arī Romas katoļu baznīcas Jānis kardināls Pujats 2016. gada intervijā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai, stāstot par pieredzētajām VDK vervēšanas metodēm un savas dzīves epizodi, kad, lai nokārtotu nepieciešamās formalitātes Romas katoļu baznīcas kūrijai, pateicoties PSRS Reliģijas lietu padomes pilnvarotā LPSR atbalstam, esot devis "pateicības dāvanu" naudas izteiksmē, no kuras pēc brīža esot atteikušies PSRS Reliģijas lietu padomes pilnvarotais LPSR un viņa vietnieks. Pilnvarotais esot teicis, kas viņš neko neziņošot, bet "tas otrais čekists" to darīs. Minēto stāstījumu apstiprina arī Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra 2000. gada 7. februārī sniegtā informācija Nr. A/P-038 (bez norādes par informācijas pieejamības ierobežojumiem) Romas katoļu baznīcas Jānim kardinālam Pujatam, ar kuru LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju iepazīstināja kardināls intervijas laikā, lai pamatotu un ilustrētu savu stāstījumu. Vēstules pielikumā *Informācija par Pujātu Jāni Tadeuša d. no LPSR VDK Informācijas analīzes daļas materiāliem Informācija par Pujātu Jāni Tadeuša d. no LPSR VDK Informācijas analīzes daļas materiāliem* norādīts, ka 1984. gada februārī par automašīnas ГАЗ-24 iegādi kūrijas vajadzībām Pujats esot iedevis kukuli, ko vēlāk skaidrojis kā "pateicības dāvanu", pilnvarotajam un viņa vietniekam, katram 1 000 rubļu apmērā. Saziņā ar VDK Piekto pārvaldi nolemts krimināllietu nerosināt, lai gan esot bijis pamats, bet tā vietā veikt profilaktiskas darbības, lai panāktu Pujata atcelšanu no kanclera amata un pārcelšanu kalpot ārpus Rīgas. 1984. gada 24. augustā esot veiktas profilaktiskās pārrunas ar Pujatu vienā no viesnīcas *Latvija* numuriem, kā rezultātā ir piekodināts uzvesties "klusi" un nemēģināt veikt darbības sevis aizstāvēšanai. Turpat norādīts, ka Pujata uzraudzība turpināsies. Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks*, Nr. 54, 1980, 5. jūlijs, 8. lpp., Nr. 55, 1980, 9. jūlijs, 8. lpp., "No baznīcu dzīves", *Dzimtenes Balss*, 1986, 31. jūlijs, Starptautiskā konference "LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras", 13. augusts. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=vDsaIpjVpE8 *Red. piez.*

[661] Daši Pildanovs Pirnaja dēls (*Пилданов Даши Пирнаевич*) dzimis 1916. gadā Galtaja ulusā Muharšeberas rajonā Burjatijā, KPFSR, dienestā no 1937. gada, IeTK mācību kursos Novosibirskā, 1947. gadā kapteinis LPSR VDM Izmeklēšanas daļas 1. nodaļas priekšnieka vietnieks, 1948. gadā šīs daļas 3. nodaļas priekšnieks, 1950. gadā tās priekšnieka vietnieks, majors, vēlāk LPSR VDK apakšpulkvedis, demobilizēts 1959. gadā. 1960. gadā kapteiņa J. Rudzīša palīgs Latvijas Jūras kuģniecībā politiskajos jautājumos, triju Sarkanās Zvaigznes ordeņu ieguvējs, apbalvots ar Goda zīmes ordeni. Miris 1984. gadā Rīgā. Sk. *Огни Курумкана*, Nr. 5 (61148), 2015, 13 февраля. с. 6. Pieejams: http://kurumkan.burnet.ru/Gazeta/2015/05_15.pdf,

28705, Vladislavs Laizāns,[662] majors, LPSR VDK pilnvarotais Cesvaines rajonā.

28705, Iļja Burbo,[663] leitnants, LPSR VDK Izmeklēšanas pārvaldes izmeklētājs Cesvaines rajonā.

28705, Jermakovs, kapteinis, LPSR VDK Izmeklēšanas pārvaldes vecākais izmeklētājs.

28706, Kārlis Vītols, vecākais leitnants, LPSR VDK 4. daļas 6. nodaļas priekšnieks.

28706, Černiševs, majors, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

28708, Mihejevs, vecākais leitnants, LPSR VDK pilnvarotā aparāta Jelgavas pilsētā vecākais operatīvais pilnvarotais.

28708, Eglītis, nav informācijas, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētājs.

38302, Ivans Lavrovs, apakšpulkvedis, LPSR VDK operatīvais. pilnvarotais Krāslavas rajonā.

Vanags, Ļ. "Darbs dara vīru", *Cīņa,* 1960, 7. oktobris, *Информация о сельском поселении Барагхан*, 3 апреля 2012. Pieejams: http://selorodnoe.ru/history/show/id3630216/; *Книга Памяти Республики Бурятия*, том V. Улан-Удэ: Бурядское книжное издательство, 2000, с. 73, 228; том IX, с. 228, Pieejams: http://патриот03.рф/wp-content/uploads/2015/12/5tom.pdf; http://патриот03.рф/wp-content/uploads/2015/12/9tom.pdf. Skat. arī: http://blog.stepanivanovichkaragodin.org/?p=6165, LVA, 1987. f., 1. apr., 16474. l., 6. lp., LVA, 1986. f., 1. apr., 5921. 1., 91. 93. lp., LVA, 1986. f., 2. apr., P-40444.1., 45., 46. lp. *Red. piez*.

662 Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 374., 389. lpp.

663 Sk. plašāk: Ruhocka, Agnija. "LPSR Valsts drošības komitejas Bauskas rajona nodaļas darbība un iedzīvotāju nevardarbīgā pretošanās (1954–1985)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 374., 604., 609., 614. lpp.

38302, Šenderovs, majors, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

38302, Jānis Kiršteins,[664] kapteinis, LPSR VDK 4. daļas. 4. nodaļas priekšnieks.

38302, Černišev, majors, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

39184, Žguns,[665] vecākais leitnants, LPSR VDM Ceturtās pārvaldes 2. daļas 2. nodaļas operatīvais pilnvarotais.

39184, Hitrovs, majors, LPSR VDM 4. Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

39184, Morins, jaunākais leitnants, LPSR VDM operatīvais pilnvarotais Alsungas rajonā.

39359, Šķēle, leitnants, LPSR VDK 6. daļas 4. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais.

39359, Krohins, kapteinis, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

P-1145, Saltups, leitnants, LPSR VDM vecākais operatīvais pilnvarotais Liepājā.

---

[664] Jānis Kiršteins dzimis 1927. gadā, PSKP biedrs no 1948. gada. 1944. gadā LPSR Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) Madonas apriņķa daļas Meirānu pagasta milicis, LĻKJS Madonas apriņķa komitejas Meirānu pagasta komjaunatnes organizators, 1945. gadā apriņķa komitejas kadru instruktors, LPSR Valsts drošības tautas komisariāta, vēlāk VDM Madonas apriņķa daļas tulks, 1946. gadā operatīvā pilnvarotā palīgs, vēlāk operatīvais pilnvarotais, 1947. gadā Gulbenes apriņķa daļas 2-N nodaļas operatīvas pilnvarotais, 1948. gadā vecākais operatīvais pilnvarotais, 1950. gadā kļūst par Neretas rajona daļas 2-N nodaļas vecāko operatīvo pilnvaroto, 1951. gadā kļūst par Bauskas rajona daļas vecāko operatīvo pilnvaroto, 1952. gadā ir VDM, vēlāk IeM Rīgas apgabala pārvaldes vecākais operatīvais pilnvarotais, vēlāk 2. daļas 2. nodaļas priekšnieka vietnieks, 1953. gadā Cēsu rajona daļas priekšnieks, kopš 1953. gada mācās PSRS IeM, vēlāk VDK skolā Maskavā, 1954. gadā kļūst par VDK 4. daļas 4. nodaļas priekšnieku, kopš 1957. gada VDK 4. daļas priekšnieka vietnieks, kopš 1959. gada strādājis ārzemēs, uzturējis sakarus ar VDR valsts drošības un iekšlietu iestādēm Berlīnē, kopš 1963. gada ir VDK 1. daļas priekšnieka vietnieks, kopš 1965. gada 2. daļas priekšnieks, kur strādā līdz pat 1972. gadam. Sk. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9233. l. *Red. piez.* sadarbībā ar darba recenzentu M. hist. Arturu Žvinkli.

[665] Georgs Andrejevs (1932) kā savu vervētāju VDK nosaucis Georgu Žgunu. Zars, Pēteris. "Tādas tās lietas", *Pavalstnieks*, 1993, 9. marts. *Red. piez.*

P-1145, Murajevs, vecākais leitnants, LPSR VDM 4. Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

5. Tiesvedība un noteiktie sodi

No pētījumā analizētās 21 krimināllietas līdz to izskatīšanai tiesā nonāca 19 krimināllietas. Divas krimināllietas līdz tiesai nenonāca, jo vienā gadījumā apsūdzētais nosūtīts piespiedu ārstēšanai speciālajā psihiatriskajā slimnīcā, bet otra krimināllieta izbeigta noziedzīga nodarījuma sastāva neesības dēļ. Izņemot trīs gadījumus – lietas Nr. 21783 un Nr. 39184, kuras izskatīja Baltijas kara apgabala Kara tribunāls un lietu Nr. 19657, visos citos gadījumos lietas skatījusi LPSR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesas kolēģija. Tādēļ krimināllietu iztiesāšanā dažādos laikposmos piedalījās samērā vienveidīgs personu loks. Piemēram, septiņās lietās tiesas sastāva priekšsēdētājs bijis Nikolajs Krūmiņš (1889–1959),[666] piecās – Jānis

[666] Nikolajs Krūmiņš, LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētāja vietnieks, Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājs, dzimis 1889. gadā Krustpils apkārtnē, piedalījies 1905. gada revolūcijā kā Ventspils ostas strādnieks, PSKP biedrs no 1906. gada, darbojies Viskrievijas Ārkārtas komisijā cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu (VĀK) jeb čekā kopš pašiem tās pirmsākumiem Krievijā, no 1921. gada 8. oktobra līdz 1922. gada 6. februārim vadījis Brjanskas guberņas čeku, līdz 1923. gada aprīlim Galvenās politiskās pārvaldes Brjanskas guberņas nodaļu, arī "diplomātiskajā dienesta ārzemēs", PSKP XII, XIII, XIV kongresu delegāts, no 1923. gada 25. aprīļa līdz 1927. gada 2. decembrim PSKP Centrālās kontroles komitejas loceklis, strādājis KPFSR Tieslietu tautas komisariātā, kopš 1935. gada PSRS Augstākās tiesas loceklis, 1945. gadā pārcelts uz LPSR Augstāko tiesu, miris 1959. gada 26. janvārī. "Nikolajs Krūmiņš", *Cīņa,* 1959, 29. janvāris. *Red. piez.*

Rīdziņš (1894–1961),[667] trijās – Ludmila Balode[668]. Katrs vienu reizi aprakstītajās lietās tiesas sastāvu priekšsēdētāji bija Vladimirs Kabaškins[669] un Valfrīds Kauke[670]. Minētajās lietās apsūdzību uzturēja septiņi prokurori. Tā desmit lietās apsūdzību uzturēja prokurors Eduards Zaļais, katrs divās lietās uzturēja apsūdzību prokurori Jānis Pommers un Ņikita Zaicevs[671]. Savukārt katrs vienā lietā apsūdzību

[667] Jānis Rīdziņš, Pētera dēls, LPSR Augstākās tiesas loceklis, dzimis 1894. gadā Meirānu pagastā, strādājis par drēbnieku, 1918. gadā brīvprātīgi iestājās Sarkanajā Armijā, no 1920. gada Iekšlietu tautas komisariāta dienestā, PSKP biedrs kopš 1920. gada, LPSR tieslietu ministra vietnieks, miris 1961. gada 11. septembrī. *Cīņa,* 1950, 25. jūlijs. "Jānis Rīdziņš", *Cīņa,* 1961, 13. septembris, Sk. plašāk Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes dekāniem veltītajā Dekānu galerijā, kas veidota, "izrādot cieņu par lojalitāti un nesavtīgu darbu daudzu gadu garumā". Juridiskās fakultātes dekāni no universitātes dibināšanas līdz mūsdienām, 2016, 20. septembris. Pieejams: http://www.jf.lu.lv/par-fakultati/dekanu-galerija/ *Red. piez.*

[668] Ludmila Balode, Jura meita, "Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmums Par Latvijas Padomju Socialistiskās Republikas Augstākās tiesas ievēlēšanu", *Padomju Jaunatne*, 1956, 10. jūlijs. *Red. piez.*

[669] Vladimirs Kabaškins, Mihaila dēls, "Par Latvijas PSR Augstākās Tiesas locekļu ievēlēšanu", *Cīņa,* 1953, 20. augusts. *Red. piez.*

[670] Valfrīds Kauke, Ādama dēls, LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētāja vietnieks, LPSR nopelniem bagātais jurists, no 1926. gada 9. marta līdz 28. maijam Ainažu muitā uz brīvā līguma pamata dienestā sastāvošais jaunākā muitas uzrauga vietas pagaidu izpildītājs, 1937. gadā beidzis tieslietu studijas Latvijas Universitātē (Mag. iur., kopā arī ar Arvīdu Griguli), 1938. gadā apprecējies ar Martu Leiti, aktīvs PSRS okupācijas slavinātājs kopš 1940. gada vēl pirms Latvijas aneksijas PSRS sastāvā, personīgi likvidējis Rīgas Latviešu biedrību, ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija lēmumu no 1941. gada 8. februāra pirmās PSRS okupācijas laikā Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja vietnieks, LPSR Augstākās tiesas biļetena redaktors no 1958. gada līdz 1975. gadam. "Jauni akadēmiski izglītoti pilsoņi", *Jaunākās ziņas*, Nr. 15, 1937, 20. janvāris; "Rīgas dzimtsarakstu nodaļās", *Jaunākās ziņas*, Nr. 206, 1938, 11. septembris, 10. lpp.; "Mainas dienesta personas", *Cīņa*, 1940, 6. jūlijs, 2. lpp.; Kauke, V., "Valsts būtība pārejas laikā no kapitālisma un komūnismu", *Tieslietu Vēstnesis: Tieslietu komisariata izdevums*, Nr.1, 1940, 36. lpp.; "Dekrēts", *Cīņa,* 1941, 12. februāris; "Uzdevumi tautas tiesnešiem", *Darbs*, 1941, 20. maijs; "Preses konference par sociālistisko likumību", *Padomju Jaunatne*, 1959, 17. maijs; "Aizrādījums", *Cīņa*, 1959, 19. maijs; "Tautas tiesai vai biedru tiesai?", *Cīņa*, 1960, 25. novembris; "Zagtas mantas pircēji – noziegumu veicinātāji", *Cīņa*, 1983, 9. jūnijs; *Jurista Vārds,* Nr. 1 (700), 2012, 3. janvāris, 5. lpp. *Red. piez.*

[671] Ņikita Zaicevs, Leona dēls, pēc smaga ievainojuma Otrajā pasaules karā bijis Ludzas apriņķa prokurors. "Latvijas PSR Augstākas Padomes Prezidija dekrēts", *Cīņa*,

uzturēja prokurori Valentīns Kuzņecovs,[672] Čerepova, Rimbergs un Juris Sproģis[673]. Šajās lietās krimināllietu iztiesāšanai Augstākajā tiesā bija piesaistīti divdesmit piesēdētāji. Biežāk piedalījušies šādi tautas tiesas piesēdētāji: O. Piliņš – 5 reizes; Eduards Vaskis[674] – 4 reizes; D. Poišs, J. Liepnieks un Zoja Gļibina[675] – 3 reizes; Jānis Voldemārs Apsītis[676] un Anete Breča[677] – 2 reizes.

1947, 28. maijs; Rekšņa, Francis, "Gājām, kur sūtīja komjaunatne", *Padomju Jaunatne*, 1988, 22. jūnijs. *Red. piez.*

[672] Valentīns Kuzņecovs, dzimis 1903. gadā Tulā, Krievijas Impērijā, strādājis PSRS Maskavas apgabala prokuratūrā, no 1930. līdz 1934. gadam darbojies Maskavas pilsētas kontroles komisijā un strādnieku un zemnieku inspekcijā, PSKP biedrs kopš 1939. gada, no 1944. gada LPSR prokurora vietnieks, LPSR prokuratūras nodaļas prokurors, LPSR prokurora palīgs speclietās. "Valentīns Kuzņecovs", *Cīņa*, 1964, 5. jūnijs. *Red. piez.*

[673] Juris Sproģis, Aleksandra dēls, kopš 1947. gada LPSR prokuratūras izmeklēšanas daļas prokurors, bijis Rīgas pilsētas Staļina rajona prokurors, LPSR prokurora vietnieks līdz 1962. gadam. "Latvijas PSR Augstākas Padomes Prezidija dekrēts", *Cīņa*, 1947, 28. maijs; "Privātuzņēmējs valsts uzņēmumā", *Cīņa*, 1958, 9. janvāris; *Laiks*, Nr. 99, 1962, 12. decembris, 1. lpp. *Red. piez.*

[674] Eduards Vaskis, Otto dēls, LPSR Augstākās tiesas piesēdētājs, dzimis 1893. gadā, bijis Rīgas pilsētas izpildu komitejas Komunālās saimniecības nodaļas vadītājs, miris 1975. gadā. Kostikovs, F. "No ierindas radista līdz pulkvedim", *Pionieris,* 1962, 23. februāris. *Red. piez.*

[675] Zoja Glibina (Gļibina), Ivana meita, 1950. gadā LPSR Vietējās rūpniecības ministrijas daļas inženiere, apbalvota ar PSRS APP dekrētu, LPSR Augstākās Tiesas tautas piesēdētāja kopš 1952. gada, 1952. gadā rūpnīcas *Spēks* galvenā inženiere, PSKP Latvijas komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) Rūpniecības un transporta daļas instruktore 1957. gadā, mirusi 1979. gada 2. martā. "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kultūras un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām", *Cīņa*, 1950, 28. jūlijs; "Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmums Par Latvijas PSR Augstākās Tiesas tautas piesēdētāju ievēlēšanu", *Cīņa*, 1952, 15. aprīlis; "Pirms termiņa izpildīts septiņu mēnešu plāns", *Cīņa*, 1952, 11. jūlijs; "Rīgas radio stāsta", *Latvija,* 1957, 20. aprīlis. *Red. piez.*

[676] Jānis Voldemārs Apsītis, Andža dēls, dzimis 1891. gadā, LPSR Augstākās Tiesas tautas piesēdētājs no 1949. gada, izvirzījusi Latvijas Valsts universitātes kalpotāju, studentu un mācības spēku kopsapulce, no 1935. gada LPSR Vieglās rūpniecības ministrijas Ādu, apavu un gumijas rūpniecības tresta *Kožobuvrezina* pārvaldnieks, PSKP biedrs, "«Cīņas» pielikums Rīgas lasītajiem", *Cīņa,* 1949, 28. janvāris. *Red. piez.*

[677] Anete Breča, Pētera meita, dzimusi 1915. gada Smoļenskas apgabalā, LPSR Augstākās Tiesas tautas piesēdētāja, beigusi Ļeņingradas pedagoģisko institūtu, strādājusi Rīgas 1. strādnieku jaunatnes vidusskolā, no 1949. gada LPSR Izglītības

Absolūtajā vairākumā jeb 27 personu krimināllietās tiesas spriedums bija pamatots ar KPFSR KK 58.[10] pantu *pretpadomju aģitāciju un propagandu*. Tikai vienā – Visvalža Jāņa Ķīseļa krimināllietā – tiesas spriedums balstīts uz KPFSR KK 58.[12] pantu "par noteikti zināma gatavota vai izdarīta kontrrevolūcionāra nozieguma nepaziņošanu". Šī pati norma piemērota arī Jurim Siksnam un Jēkabam Imantam Cērpam kopsakarā ar KPFSR KK 58.[10] pantu, jo bija konstatēta viņu atbildība par *pretpadomju* skrejlapu izgatavošanu un izplatīšanu.

Ievērojot to, ka septiņās krimināllietās bez *pretpadomju* skrejlapu izgatavošanas un izplatīšanas bija konstatēti arī citu noziedzīgo nodarījumu sastāvi, tajos bez jau minētajām tiesību normām piemērotas citas. Piecos gadījumos tiesas spriedums pamatots arī uz kādu no KPFSR KK 182. panta daļām, četros – 182. panta pirmā daļa,[678] bet vienā gadījumā – 182. panta ceturtā daļa.[679] Abas tiesību normas nosaka krimināltiesisku atbildību par nelikumīgu ieroču vai munīcijas glabāšanu. Četriem *Antisemītiskās un antikomunistiskās savienības* biedriem atbildība pamatota ar KPFSR KK 58.[11] pantu, proti, par darbību organizētā kontrrevolucionārā grupā. Jānorāda, ka atbildības konstatēšana atbilstoši vairākām KPFSR KK tiesību normām nenozīmēja bargāka soda noteikšanu.

Noteiktie sodi bija dažādi: no nosūtīšanas uz piespiedu ārstēšanu speciālajā psihiatriskajā slimnīcā līdz ieslodzījumam

---

ministrijas Skolu pārvaldes priekšnieka vietniece, no 1952. gada Skolu un bērnu iestāžu pārvaldes galvenā metodiķe, apbalvota ar Darba Sarkanā Karoga ordeni, mirusi 1968. gada 28. augustā. "Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmums Par Latvijas Padomju Socialistiskās Republikas Augstākās tiesas ievēlēšanu", *Cīņa*, 1956, 10. jūlijs; "PSRS Augstākas Padomes Prezidija dekrēts Par Latvijas PSR skolotāju un izglītības darbinieku apbalvošanu ar PSRS ordeņiem un medaļām", *Cīņa*, 1960, 28. decembris; Pārupe, A. "A. Breča", *Kopsolī*, 1968, 30. augusts; "A. Breča", *Cīņa*, 1968, 30. augusts. *Red. piez.*

[678] KPFSR KK 182. panta pirmā daļa: "Par sprāgstvielu vai šāviņu, kā arī šaujamo ieroču (izņemot medību ieročus) izgatavošanu, glabāšanu, pirkšanu un pārdošanu bez pienācīgas atļaujas noteikta – brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem, konfiscējot minētās vielas, šāviņus un ieročus."

[679] KPFSR KK 182. panta ceturtā daļa: "Par dunču, somu nažu un tamlīdzīgu auksto ieroču izgatavošanu, glabāšanu, pārdošanu un nēsāšanu bez noteiktā kārtībā izdotas IeTK [konkrētajā gadījumā IeM] atļaujas, noteikta – brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem, konfiscējot ieročus."

labošanas darba nometnēs ar vēlēšanu tiesību atņemšanu uz vairākiem gadiem. Svarīga un raksturīga tendence pētījumā aplūkotajā periodā bija šo sodu pakāpeniska samazināšanās, kas lielā mērā saistāma ar iepriekš minētajām pārmaiņām PSRS. Piemēram, 1953. gadā tika notiesātas astoņas personas, no kurām vienai personai – Ritvaram Jaunpetrovičam tika noteikti trīs gadi ieslodzījumā, Jānim Zvaigznem – pieci gadi ieslodzījumā, trim personām – Gunāram Ķirsonam (dzimis 1936. gadā), Mārtiņam Elstiņam, Pēterim Plušam – septiņi gadi ieslodzījumā, Veltai Ralmanei – astoņi gadi ieslodzījumā, bet L. Rudzītim un U. Noriņam katram tika noteikts desmit gadus ilga brīvības atņemšana. Gadu vēlāk noteikto sodu apmērs ir ievērojami mazāks. Tā 1954. gadā par *pretpadomju* skrejlapu izplatīšanu vai izgatavošanu tika notiesātas astoņas personas, no kurām vienai personai – G. Jēkabsonam – noteikti trīs gadi ieslodzījumā, Voldemāram Tirusam (dzimis 1903. gadā) – četri gadi ieslodzījumā, Gunāram Zemitānam (dzimis 1930. gadā) – pieci gadi ieslodzījumā, bet četrām personām – Visvaldim Jānim Ķīselim, Jēkabam Imantam Cērpam, Zigurdam Sanikam un Jurim Siksnam – viens gads nosacīta soda. Jānim Kļaviņam (dzimis 1937. gadā) noteikti pieci gadi ieslodzījumā, tomēr jau tiesas sēdes laikā atcelts, pamatojoties uz amnestiju. 1955. gadā tika notiesātas divas personas: Verai Ginters noteikti trīs gadi ieslodzījumā, bet Ērikai Čekatovskai – pieci gadi ieslodzījumā. Viena persona – Paulis Bidegs – atzīta par psihiski nepieskaitāmu un nosūtīta uz piespiedu ārstēšanos speciālajā psihiatriskajā slimnīcā. Vēl vairāk noteikto sodu apmērs samazinājās 1956. gadā, kad tika notiesātas deviņas personas. Tā Vladimiram Petrovam un Dmitrijam Prokofjevam noteica trīs gadu ilgu sodu ieslodzījumā, bet Ivaram Lorencim – vienu gadu ieslodzījumā. Sešām no iepriekš minētajām personām šis sods tika noteikts nosacīti, bez brīvības atņemšanas. Trim personām – Staņislavam Peipiņam, Lilijai Plūmei (dzimusi 1939. gadā), Dzintrai Švalbei – trīs gadi, Staņislavam Umbraško un Jāzepam Sitņikam – četri gadi, savukārt Boļeslavam Boliņam piecus gadus ilgs nosacīts sods.

1936. gada 5. decembra PSRS Konstitūcijas 135. pants noteica, ka vēlēšanu tiesības ir astoņpadsmit gadu sasniegušajām personām. Šīs tiesību normas aprobežojumu noteica ar tiesas

spriedumu arī *pretpadomju* skrejlapu izgatavošanas un izplatīšanas gadījumos. Vēlēšanu tiesību atņemšana kā daļa no sprieduma starp pētījumā analizētajām krimināllietām noteikta tikai astoņām personām. Piecām personām tāds sods noteikts 1953. gadā, trijām no tām vēlēšanu tiesības atņemtas uz trim gadiem, bet divām personām – uz pieciem gadiem. Savukārt 1954. gadā vēlēšanu tiesības atņemtas divām personām, attiecīgi uz diviem un pieciem gadiem. 1956. gadā tās uz trijiem gadiem atņemtas vienai personai.

Starp pētījumā analizētajām krimināllietām atrodama arī viena krimināllieta, ko izbeidza, neatklājot noziedzīga nodarījuma sastāvu. Minēto krimināllietu 1953. gada 10. oktobrī ierosināja pret Pēteri Šenbergu (dzimis 1896. gadā),[680] kurš savās mājās esot uzglabājis 70 nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā nodrukātās *pretpadomju* skrejlapas:

> "Zemnieki un laukstrādnieki! Sargājiet savu ražu un savus īpašumus. Miljoniem vācu kareivju smagās cīņās pret boļševikiem deva Jums iespēju – netraucētiem no ārējā ienaidnieka – turpināt savu ikdienišķo darbu. Tagad Jūsu pienākums – sava darba augļus sargāt un nodrošināt pret uguns un citām nelaimēm. [..] Tā Jūs ņemat dalību atjaunotās Eiropas varenajā jaunbūves darbā."[681]

Nopratināšanā viņš liecinājis, ka šīs skrejlapas izmantojis sadzīvē, tajās ietinot tirgū pārdotos dārzeņus, ko apstiprinājuši arī liecinieki.[682] Rezultātā minētās skrejlapas tika konfiscētas, Šenbergs atbrīvots no aresta, bet krimināllieta izbeigta.

Svarīga pētījumā aplūkotā perioda iezīme ir amnestija, kas bija attiecināta arī uz visām pētījumā minēto krimināllietu rezultātā sodītajām personām. Visvēlāk no ieslodzījuma atbrīvots Laimonis Rudzītis. Viņš ieslodzījumā desmit gadu vietā pavadīja nepilnus septiņus gadus, proti, no 1953. gada 30. decembra līdz 1960. gada 1. oktobrim. Citas personas, kurām bija noteikts reāls ieslodzījums,

---

[680] Rādītājā kļūdaini norādīts "Šēnbergs". Ievērojot minēto, precizējams rādītājs *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999.

[681] LVA, 1986. f., 2. apr., 1145. l., 1. sēj., 3. lp.

[682] LVA, 1986. f., 2. apr., 1145. l., 1. sēj., 128. lp.

atbrīvotas no tā vidēji starp 1954. un 1957. gadu pēc tam, kad bija pavadījušas vienu līdz trīs gadus ieslodzījumā.

Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas, pamatojoties uz likumu *Par nelikumīgi represēto personu reabilitāciju*,[683] visas iepriekš minētās personas reabilitētas.

Nobeigums

Pētījumā sniegtā analīze parāda to, ka laikposmā no 1953. līdz 1956. gadam Latvijas teritorijā dzīvojošo personu izplatītās *pretpadomju* skrejlapas saturiski ir iedalāmas četrās grupās, precīzāk, skrejlapās, kas izplatītas ar nodomu traucēt vietējo darbaļaužu deputātu padomju vēlēšanu gaitu 1953. gada 1. martā; skrejlapās, kurās kritizēts PSRS ekonomiskais stāvoklis; skrejlapās, kurās izteiktas baumas par gaidāmo ASV un PSRS karu un aicinājumi uz pretošanos *padomju* okupācijas varai. Būtiski, ka pirmo divu minēto grupu skrejlapu autori, izņemot divus gadījumus, pārsvarā ir personas, kas vecākas par 24 gadiem. Savukārt pēdējo divu pieminēto grupu skrejlapu autori pārsvarā ir personas, kas nav vecākas par 24 gadiem, tātad jaunieši. Patstāvīgu priekšstatu par dzīvi neatkarīgajā Latvijas Republikā un okupāciju 1940. gadā varēja izveidot tikai retais no šiem jauniešiem, tādēļ visbiežāk viņus pamudināja izgatavot un izplatīt *pretpadomju* skrejlapas informācija, kas iegūta ar ārzemju raidstaciju un literatūras, kas izdota pirms otrreizējās PSRS okupācijas. Nopietni vārda brīvības aprobežojumi, cenzūra apgrūtināja iespēju veidot objektīvus un kritiskā domāšanā balstītus priekšstatus, tādēļ nepatika pret padomju okupācijas varu, izpratne par patriotismu un piederības izjūtu paušanu Latvijas Republikai, nacionālo pašlepnumu mijās ar bērnišķīgu naivumu un pārprastu radikālismu, pat antisemītismu. Nav izslēgts, ka daudzos gadījumos runa ir par apzinātu provokāciju. Krimināllietu dokumenti vairumā gadījumu apliecina, ka jaunieši nav kritiski novērtējuši savu rīcību, tādēļ *pretpadomju* skrejlapu izgatavošana un izplatīšana nav atzīstama par nobriedušu vēlmi aktīvi

[683] *Ziņotājs*, Nr. 34, 1990, 23. augusts.

pretoties padomju okupācijas varai. Protams, ir izņēmumi. Uzskatu, ka Laimoņa Rudzīša vēlme pretoties bijusi nobriedusi un izsvērta.

Atšķirībā no citām krimināllietām, kas ierosinātas par *pretpadomju aģitāciju un propagandu*, skrejlapu izplatīšanas apkarošana visprecīzāk atbilst attiecīgās normas jēgai.

1. pielikums

Skrejlapa, ko Uldis Noriņš izgatavoja, par pamatu ņemot laikrakstu *Padomju Jaunatne*.[684]

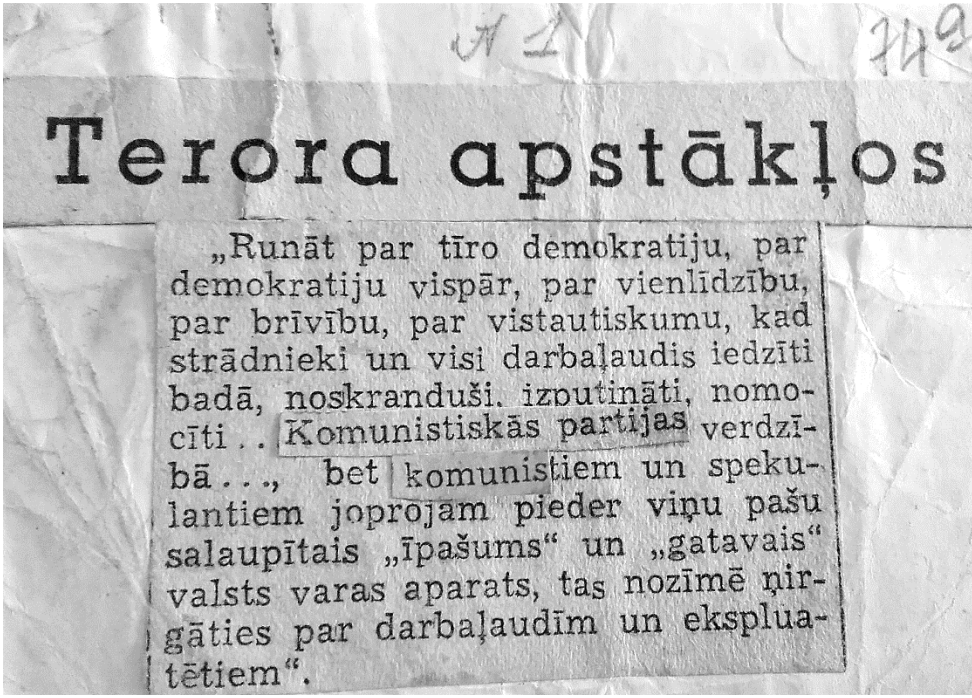

Terora apstākļos

„Runāt par tīro demokratiju, par demokratiju vispār, par vienlīdzību, par brīvību, par vistautiskumu, kad strādnieki un visi darbaļaudis iedzīti badā, noskranduši, izputināti, nomocīti .. Komunistiskās partijas verdzībā ..., bet komunistiem un spekulantiem joprojām pieder viņu pašu salaupītais „īpašums" un „gatavais" valsts varas aparats, tas nozīmē ņirgāties par darbaļaudīm un ekspluatētiem".

[684] LVA, 1986. f., 1. apr., 19657. l., 1. sēj., 74.[a] lp.

2. pielikums

Skrejlapa, kuru 1956. gada 20. septembrī izgatavojušas un izplatījušas Tukuma 1. vidusskolas 11. klases skolnieces Lilija Plūme un Dzintra Švalbe.[685]

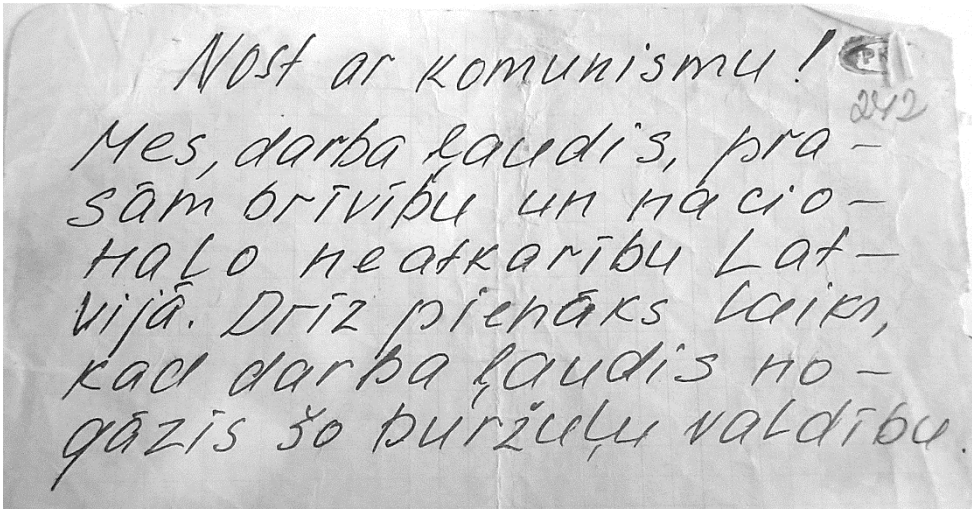
Nost ar komunismu!
Mes, darba ļaudis, pra-
sām brīvību un nacio-
nālo neatkarību Lat-
vijā. Drīz pienāks laiks,
kad darba ļaudis no-
gāzis šo buržuāzu valdību.

[685] LVA, 1986. f., 1. apr., 39359. l., 1. sēj., 242. lp.

3. pielikums

Viena no vairāk nekā 200 *pretpadomju* skrejlapām, ko laikā no 1951. gada līdz arestam 1954. gada 13. septembrī izplatījis Paulis Bidegs. LPSR VDM izmeklētāju rokās nonākusi 1951. gada 12. novembrī – dienu pēc Lāčplēša dienas.[686]

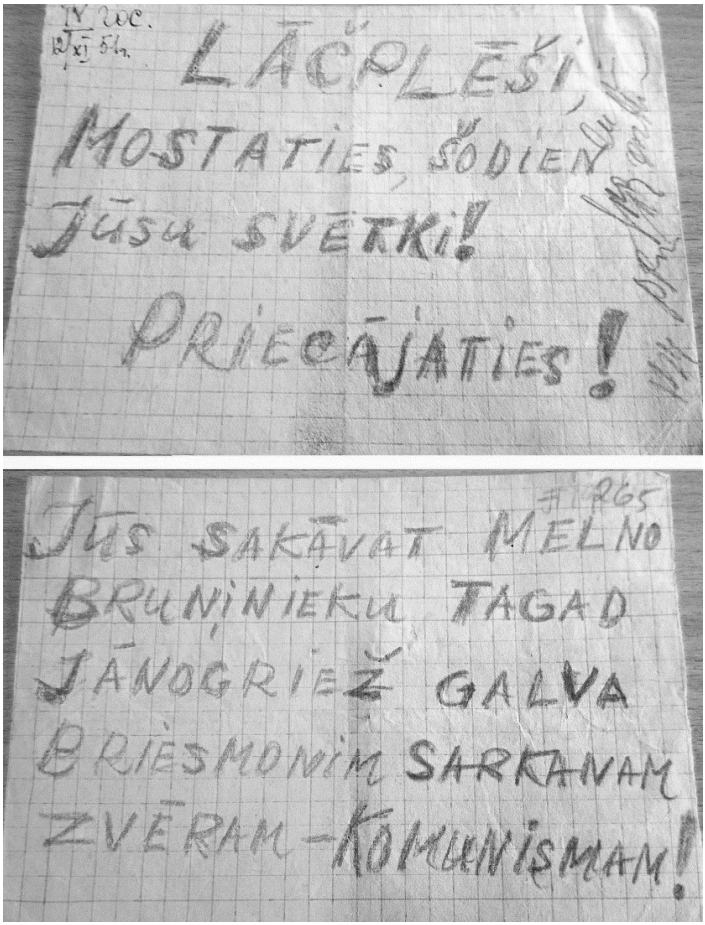

[686] LVA, 1986. f., 1. apr., 25505. l., 3. sēj., 265. lp.

4. pielikums

Jauniešu pagrīdes *pretpadomju* organizācijas *Antisemītiskā un antikomunistiskā savienība* 1953. gadā izgatavotā un izplatītā skrejlapa.[687]

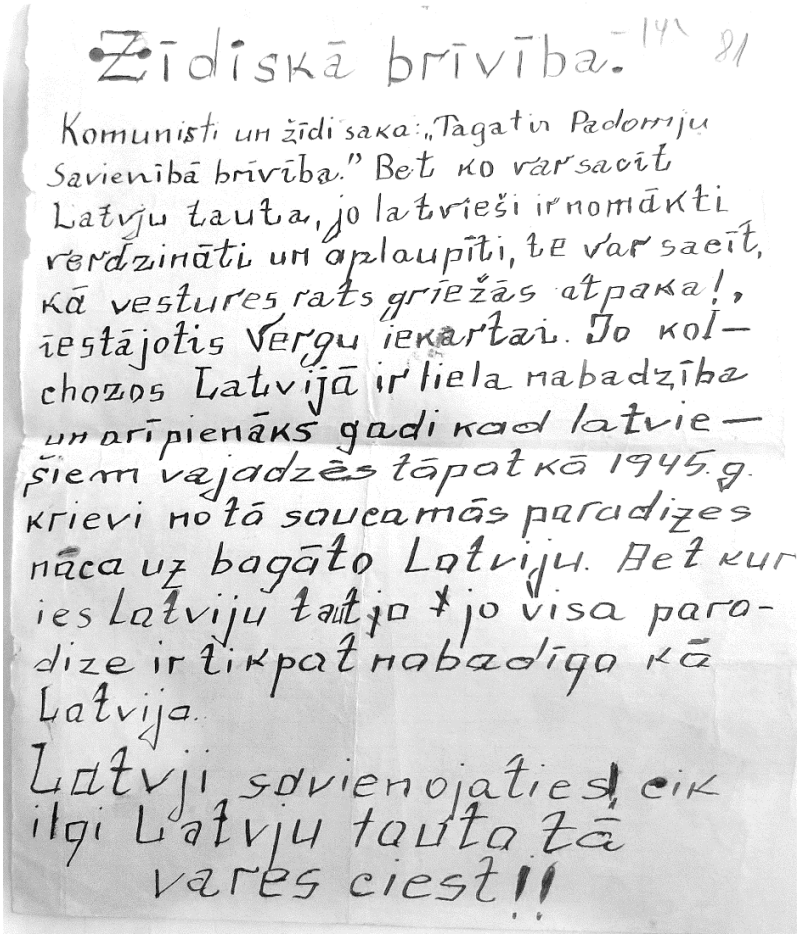

Žīdiskā brīvība. 14^ 81

Komunisti un žīdi saka: „Tagatin Padomju Savienībā brīvība." Bet ko var sacīt Latvju tauta, jo latvieši ir nomākti verdzināti un aplaupīti, te var saeīt, kā vestures rats griežās atpaka!, iestājotis Vergu iekartai. Jo kol- chozos Latvijā ir liela nabadzība un ari pienāks gadi kad latvie- šiem vajadzēs tāpat kā 1945.g. krievi notā saucamās paradizes nāca uz bagāto Latviju. Bet kur ies Latviju taitja + jo visa para- dize ir tikpat nabadīga kā Latvija.

Latvji savienojaties! cik ilgi Latvju tauta tā vares ciest!!

[687] LVA, 1986. f., 1. apr., 38302. l., 3. sēj., 81. lp.

5. pielikums

Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijā izgatavotā propagandas skrejlapa, kuru privātajām vajadzībām 1953. gadā no Durbes pilsētas māju apsaimniekošanas noliktavas savācis Pēteris Šenbergs. Dzīvesvietas kratīšanas laikā 1953. gada 9. oktobrī atrastas 70 šādas skrejlapas, kuras Šenbergs izmantojis saimniecībā kā makulatūru.[688]

Zemnieki un laukstrādnieki!

Sargājiet savu ražu un savus īpašumus!

Miljoniem vācu kareivju smagās cīņās pret boļševikiem deva Jums iespēju — netraucētiem no ārējā ienaidnieka — turpināt savu ikdienišķo darbu.

Tagad **Jūsu** pienākums — sava darba augļus sargāt un nodrošināt pret uguns un citām nelaimēm.

Jūsu raža ir nepieciešama Jūsu un Jūsu pilsētu iedzīvotāju pārtikai.

Vācu kareivis nav ienācis šinī zemē, lai atņemtu Jums grūtā darbā iegūto, bet lai arī Jūs atpestītu no boļševisma asiņainā terora.

Tādēļ neticiet ļaunprātīgām baumām un aizkavējiet katru tumšo elementu mēģinājumu saboļāt jeb iznīcināt ražu, vai Jūsu īpašumus.

Esiet upuŗu cienīgi, kuŗus uzņēmušās Eiropas tautas, ņemot dalību lielajā boļševisma iznīcināšanas cīņā.

Stājieties stingri un bez žēlastības pretim katram boļševiku graušanas un iznīcināšanas mēģinājumam pašu zemē!

To jūs esat parādā savas zemes nākotnei, savām sievām un bērniem.

Tā Jūs ņemat dalību atjaunotās Eiropas varenajā jaunuzbūves darbā.

[688] LVA, 1986. f., 2. apr., 1145. l., 1. sēj., 151. lp.

Anti-Soviet Propaganda and Agitation in the Cases of the LSSR KGB: the Example of the *Anti-Soviet* Leaflets form 1953 until 1957

This article draws its analysis from the criminal cases of the LSSR KGB related anti-Soviet leaflets – concerning both their making and distribution. Although this kind of anti-Soviet action was present for all of the time of the occupation of Latvia by the USSR, there are some remarkable differences in these cases during the period from March 1953 until March 1958 due to changes of those in power and institutional changes concerning state security.

Most of the cases involving anti-Soviet leaflets were based on Article 58^{10} of the Criminal Code of the Russian SFSR meaning that these actions were considered to be *anti-Soviet propaganda and agitation*, which, in its turn, formed one of a number of counter-revolutionary crimes. Research in the State Archive of Latvia of the National Archive Latvia, having no modern electronic catalogues or official databases, revealed that there were 28 criminal cases related to anti-Soviet leaflets.

Evaluation of these criminal cases revealed that compared to previous periods, the punishment was much milder. Moreover, there are some cases to indicate apparent favouritism towards persons whose relatives were related to the 'nomenclatura'. This brings about questions on the establishment of influence or even recruitment to the KGB agency of these particular individuals. Finally, the analysed cases indicate that, until March 1953, the KGB had established an effective control system of society, which allowed it to not only spy on persons of interest and to be informed beforehand about their actions, but also to identify the handwriting of a particular person before bringing charges against them. Thus, there are sound grounds to consider that the KGB had been gathering handwriting samples in sufficient amounts so as to identify particular individuals.

LPSR Valsts drošības komitejas vēršanās pret *pretpadomju propagandu un aģitāciju*: 1957. gada kriminālllietu analīze

Dr. hist. Jānis Ķeruss,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Pētījumā skatītas Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) krimināllietas, kas ierosinātas 1957. gadā un kas saistāmas ar Ungārijas 1956. gada notikumiem, līdz ar to vērtējamas kā šīs sacelšanās atbalsis. Šajā laikā sabiedrības noskaņojumu ietekmēja arī

> "1956. gada PSKP XX kongresa nostādnes par staļinisma nosodīšanu un līdz ar to saistītās cerības par režīma liberalizāciju, ortodoksālo staļinistu apjukums jaunajā situācijā, 1957. gada V[jačeslava] Molotova [Skrjabina], [Lācara] Kaganoviča un Georgija Maļenkova atstumšana no PSRS varas virsotnes."[689]

Zinātniski precīzāka rezultāta sasniegšanai būtu pētāms un detalizēti izvērtējams plašāks posms – no 1956. līdz 1959. gadam, jo šajā laikā par *pretpadomju propagandu un aģitāciju* ierosināto krimināllietu skaits bija visai liels, salīdzinot ar dažu gadu periodu pirms un pēc šī posma. 1956. gadā ierosinātas divdesmit šāda veida krimināllietas, 1957. gadā – sešdesmit divas, bet 1958. gadā – piecdesmit deviņas krimināllietas. Vēlāk to skaits samazinās. Tieši 1957. gads raksturīgs ar to, ka, skatot to lielākā laika skalā – pirms un pēc Josifa Staļina nāves –, par *pretpadomju propagandu un aģitāciju* tiesāts vislielākais personu skaits Latvijas teritorijā. 1957. gadā kopumā Padomju Sociālistisko

---

[689] Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944.–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 246. lpp.

Republiku Savienībā (PSRS) par *kontrrevolucionāriem noziegumiem* tiesāto skaits sasniedza 2498, no minētajiem 84,5 % notiesāja par *pretpadomju propagandu un aģitāciju*, savukārt 1958. gadā šis skaits samazinājās arī visā PSRS kopumā – šajā gadā bija tiesāti 1416 cilvēki.[690] Aprobežošanās ar 1957. gadā ierosinātajām krimināllietām saprotamu iemeslu dēļ izlaiž to gadījumu analīzi, kas sekojuši kā nekavējoša reakcija uz 1956. gada Ungārijas notikumiem, piemēram, 1956. gada krimināllietās par *pretpadomju propagandu un aģitāciju* dominē aizturēto atsauces uz Ungārijas notikumiem. Tāpat šādā veidā nebūs analizētas arī vēlāko gadu krimināllietās, kur konkrētu personu kriminālvajāšana sākta gandrīz ar gadu novēlošanos, piemēram, 1938. gadā dzimušais jaunietis, *Latvenergo* elektromontieris Alberts Petrovs, Ivana dēls, 1957. gada naktī uz 15. maiju Rīgas radiotornī pie Rīgas pilsētas milicijas pārvaldes ēkas, tātad pulkveža Mečislava Maculēviča (1916–1961)[691] *acu priekšā*[692] pacēla sarkanbaltsarkano

---

690 Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944.–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 254. lpp.

691 Mečislavs Maculevičs, dzimis 1916. gadā vēlākajā Dagdas rajonā zemnieku ģimenē, no 1929. līdz 1940. gadam bija strādnieks Rīgā, pēc Latvijas okupācijas 1940. gadā iestājies PSKP, no 1940. līdz 1942. gadam bija betonētāju brigadieris aviācijas rūpnīcas celtniecībā PSRS aizmugurē, no 1942. gada karojis PSRS bruņotajos spēkos, kopš 1953. gada bija vadošos amatos LPSR iekšlietu sistēmā, Rīgas pilsētas tautas deputātu padomes deputāts, kopš 1955. gada Rīgas pilsētas milicijas pārvaldes priekšnieks, izpildu komitejas loceklis un Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Rīgas pilsētas komitejas loceklis, pulkvedis, LPSR Ministru Padomes (MP) priekšsēdētāja pirmā vietnieka Eduarda Berklava "atbalstītājs", miris 1961. gada 13. aprīlī. Mečislavs Maculevičs", *Cīņa,* 1961, 14. aprīlis.

692 1958. gada janvāra LKP CK biroja sēdes apspriede par politiskā darba kvalitātes paaugstināšanu sabiedrībā sakarā ar naida izpausmju parādīšanās faktu republikā apliecina, ka tas, ka cilvēki uzdrošinās pulkveža Mečislava Maculēviča *acu priekšā* izkārt "veco karogu" raisīja ievērojamu saspringumu ne tikai valsts drošības iestādes vadībā, jo LPSR VDK priekšsēdētājam Jānim Vēveram bija palūgts pārtraukt sniegt nepārtrauktus ziņojumus par konkrēto gadījumu un rīkoties tā, lai beidzot uzzinātu vainīgo vārdus, bet arī LKP vadībā, kas saskatīja šajā un citos līdzīgos gadījumos nopietnus draudus PSRS varai. LPSR Augstākās Padomes (AP) Prezidija priekšsēdētājs Kārlis Ozoliņš (1905–1987) norādīja, ka jāpanāk, lai tuvākajos gados vairs nekas līdzīgs neatkārtotos, un, ja tomēr kāds iedomātos uzvilkt "veco karogu", tad kādā

karogu. Tikai 1958. gada marta beigās operatīvās darbības rezultātā LPSR VDK noskaidroja vainīgo,[693] kā arī aizturēja līdzzinātājus – Imantu

nomalē, bet ne Rīgā. Viņš arī padalījās savā pirms PSRS okupācijas laika pieredzē – acīmredzot domāja sarkano boļševiku karoga uzvilkšanu Latvijas Republikas varas laikā, kad pats darbojies nelegāli –, stāstot, ka "viņi arī tā darīja, apspriedām, kur labāk izkārt mūsu karogu, un centāmies to izdarīt līdzās policijai" [tulkojums no krievu valodas – K. J.]. Tam esot bijuši labi panākumi, jo reiz bija uzvilkts karogs Dzirnavu ielā, lai būtu aizdomas, ka tas darīts ar policijas ziņu. Nākamajā dienā esot atcelts attiecīgās policijas nodaļas priekšnieks. Līdz ar to tas vien, ka milicijas acu priekš paceļ karogu, ir "baisa lieta". LVA, PA-101. f., 20. apr., 48a. l., 29., 31., 32. lpp. *Red. piez.*

[693] Ievērojot to, ka raksta autors, analizējot LPSR krimināllietas, vadās no informācijas, kas noskaidrota no LPSR VDK ziņojumiem LPSR MP un kas sniedz ieskatu par LPSR VDK darbības metodēm, arī aģentūras iesaisti pretpadomju darbību atklāšanā, šeit ilustrācijai iekļauts piemērs par tekstā minēto gadījumu. Kā liecina LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera 1958. gada 5. aprīļa pilnīgi slepens specziņojums Nr. 1/309 LPSR MP priekšsēdētājam Vilim Lācim, kas ar 8. aprīļa rezolūciju uzdeva ar minēto dokumentu iepazīstināt "b. Krūmiņu", 1957. gada nakts no 14. uz 15. maiju notikumos iesaistītās personas atklāja, pateicoties operatīvajam aģentūras darbam un izmeklēšanas darbībām. Izmeklēšanas gaitā 1958. gada 30. martā nopratināja 1938. gadā dzimušo Leonu Leščovu, Savelija dēlu, kas liecināja, ka viņa draugs Rolands Grass, Jāņa dēls, 1957. gada pavasarī esot viņam pastāstījis, ka viņu kopīgais paziņa Alberts Petrovs piedāvājis viņam piedalīties Latvijas Republikas karoga uzvilkšanā uz radiotorņa. Lai gan Grass atteicās piedalīties karoga uzvilkšanā, tomēr piekrita glabāt Petrova atvesto karogu. 1957. gada vasarā Leščovs apjautājās Petrovam, vai tas esot viņa roku darbs, ka 15. maijā bija izkārts karogs, par ko savukārt Petrovs esot atbildējis, ka, "ja tu par to zini, tad mazāk pļāpā". Leščovs arī norādīja, ka no paziņām, kas varētu būt līdzējušas Petrovam viņa ieceres īstenošanā, ir 1940. gadā dzimušais Romāns Gāršnieks, Gerharda dēls.

1958. gada 30. martā bija nopratināts arī Grass, kas apstiprināja Leščova liecības un papildināja, ka Petrovs no viņa esot paņēmis karogu aptuveni laikā no 10. līdz 12. maijam. Uz atkārtotu aicinājumu piedalīties karoga uzvilkšanā Grass atteicās. Petrovs esot teicis, ka viņam palīdzēšot viņa draugi *Ļeņka* un *Koļka*. Līdzīgas liecības sniedza arī 30. martā nopratinātais Gāršnieks. Turpat specziņojumā norādīts, ka gan Gāršnieka, gan arī Grasa liecības esot pārbaudītas ar operatīviem līdzekļiem. Šādas norādes nav Leščova gadījumā.

Jau 1958. gadā atklāja Petrova minētos draugus: 1940. gadā dzimušo rīdzinieku Leonīdu Plūdumu, Alfrēda dēlu (bezpartejisks, latvietis, astoņu klašu izglītība, krāsotājs, dzīvesvieta – Lāčplēša 56), un 1940. gadā dzimušo rīdzinieku Nikolaju Veļu, Jāņa dēlu (bezpartejisks, latvietis, deviņu klašu izglītība, krāsotājs, dzīvesvieta – Revolūcijas (tagadējā Matīsa) 107). Atklājās, ka abi bija 1957. gada martā tiesāti par zādzību – pirmais uz diviem gadiem labošanas darbu nometnē, bet otrais – uz diviem gadiem nosacīti. Abi bija nopratināti 1958. gada 31. martā. Veļa

Laimoni Radziņu[694] un Nikolaju Veļu[695], kurus tiesāja 1958. gadā. Alberts Petrovs no kriminālvajāšanas izvairījās, jo 1957. gada 14. jūlijā noslīka, peldot pāri Lielupei, neilgi pēc sarkanbaltsarkanā karoga pacelšanas Rīgas radiotornī.[696]

---

liecināja, ka par ieceri uzvilkt karogu Petrovs bija runājis jau kopš 1956. gada, piedāvājot piedalīties šīs ieceres īstenošanā. Plūdums Veļas teikto papildināja, ka pirms uzvilkšanas visi trīs esot devušies divreiz izpētīt vietu. Šīs atklātības sakarā Veļu vairākkārt pratinājuši, tomēr par iepriekšēju vietas izpēti viņš neko nebija teicis, tādēļ uzskatīts, ka šādā veidā viņš apliecinājis savu līdzdalību. Minētā iemesla dēļ 1. aprīlī saskaņā ar LPSR prokurora sankciju Veļa tika arestēts sakarā ar noziedzīgā nodarījuma veikšanu, par ko paredzēta atbildība KPFSR Krimināl kodeksa 58.[12] pantā – par *kontrrevolucionāra* nozieguma neziņošanu.

Specziņojums atklāj, ka informācija par notikušo vākta, arī izmantojot Veļa kameras biedrus. Norādīts, ka kameras biedriem Veļa esot pastāstījis, ka viņš ir arestēts par karoga izkāršanu, ko veica viņa draugs Petrovs, un ka viņš zinājis, kur karogs bija glabāts un kas viņu bija izgatavojis.

Neskatoties uz to, ka specziņojuma noslēgumā ir minēts, ka 1957. gada 14. jūlijā Petrovs ir noslīcis Lielupē, ko apliecina aculiecinieki, tomēr specziņojumā iekļauts viņa un viņa abu nelaiķa vecāku personības izklāsts. Minēts, ka viņš ir "cēlies no godīgas padomju ģimenes", ka viņa tēvs ir krievs, kas bijis Lielā Tēvijas kara dalībnieks un kas esot saņēmis vairākus valdības apbalvojumus, ka tēvs miris 1956. gadā. Savukārt Petrova māte – Alīda Bērziņa, Mārtiņa meita, ir bijusi PSKP biedre, strādājusi par inženieri *Latvenergo* kabeļu tīklā, un arī viņa ir nesen, 1957. gada oktobrī, mirusi. Savukārt par Petrovu norādīts, ka mācījies 28. vidusskolā, ko nav pabeidzis, strādājis *Latvenergo* sistēmā par elektromontieri, ka viņš ir bijis labi fiziski sagatavots, nodarbojies skolā ar boksu, pēc izpletņlēcēju skolas lēca ar izpletni no lidmašīnas, bija drosmīgs, apņēmīgs un ar dzelzs gribu, neskatoties uz to, ka slimojis ar epilepsiju. Paziņas teica, ka laikā no 1956. līdz 1957. gadam, kas ir laiks, kad Petrova vecāki nomira, kļuva pēkšņi naidīgi noskaņots pret padomju varu, par ko arī pauda savu viedokli. Minētais raksturojums acīmredzot vedināja LPSR VDK turpināt operatīvo aģentūras darbu un izmeklēšanas darbību, lai noteiktu tos, kas Petrovu iedvesmoja un pamudināja veikt karoga izkāršanu, kā arī noteikt citas personas, kas saistītas ar šo pretpadomju darbību. Šāds nodoms tieši minēts. Specziņojumā nav nekādu norāžu par to, kā tieši LPSR VDK nonāca pie slēdziena par Imanta Laimoņa Radziņa iesaistīti un kādēļ tikai divas personas sodītas, jo faktiski visas nopratinātās personas nebija ziņojušas par minēto notikumu, pirms LPSR VDK tās uzrunāja. LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1205. l., 27.–29. lp. *Red. piez.*

[694] Imants Laimonis Radziņš, dzimis 1940. gadā Rīgā, apcietināts 1958. gada 29. maijā.

[695] Nikolajs Veļa, Jakova dēls, dzimis 1940. gadā Rīgā, apcietināts 1958. gada 5. jūlijā.

[696] LPSR VDK specziņojums LPSR MP priekšsēdētājam Vilim Lācim 1958. gada 5. aprīlī. LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1205. l., 28. lp.

Sākot ar 1956. gadu, apzināta pretošanās padomju varai ieguva *pretpadomju propagandas un aģitācijas* aprises, jo bruņotā pretošanās vairs nebija reāla. Protams, ne jau visas *pretpadomju* noskaņas uzskatāmas par apzinātu pretošanos, tomēr minētais neliedza LPSR VDK arī attieksmes interpretēt kā *pretpadomju propagandu un aģitāciju*. Visai nozīmīga attiecīgā laika iezīme bija represēto Latvijas iedzīvotāju atgriešanās no izsūtījuma. Tā, piemēram, no 1957. līdz 1962. gadam Latvijas teritorijā atgriezās aptuveni 31 tūkstotis cilvēku.[697] Viņi veidoja samērā lielu pret esošo varu noskaņotu iedzīvotāju kategoriju, kas, bieži nespējot kontrolēt emocijas, publiski pauda asu viedokli, ko attiecīgajā laikā interpretēja kā pretvalstisku. Nozīmīga laikmeta iezīme ir arī tās paaudzes pašizpausmes meklējumi, kas apzinīgā vecumā nebija pieredzējusi Otro pasaules karu un masu represijas un kuru pasaules uzskatu veidoja pārmaiņas PSRS varas struktūrās piecdesmito gadu otrajā pusē. Samazinoties bailēm, cilvēki atļāvās vairāk izteikt savas domas, faktiski neapzinoties, ka PSRS tas bija aizliegts.[698] Nepieciešamību izteikties radīja totalitārismam un autoritāri birokrātiskai sistēmai raksturīgās iezīmes, kur ikdiena kļūst politizēta, piemēram, tiek īstenota iekšējā aizņēmumu politika un attiecīgi seko šīs politikas ideoloģiskā pamatošana.[699]

Ungārijas revolūcijas iespaidā PSRS vadība ar represīvu soļu palīdzību centās saknē nocirst brīvdomības izplatīšanos. Krievu vēsturnieks Vladimirs Kozlovs[700] (1950) uz jautājumu, kādēļ tieši Ņikitas Hruščova (1894–1971) vadībā PSRS notika masveida pretošanās politiskajai varai, atbild, ka to noteica divi apstākļi. Pirmkārt, viņaprāt, Hruščovs centās vājināt VDK atšķirībā no sava pēcnācēja Leonīda Brežņeva (1906–1982), kas to savukārt nostiprināja. Otrkārt, viņaprāt, Brežņevam izdevās "uzpirkt"

---

[697] *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs.* Zinātniskais redaktors E. Pelkaus. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs, Nordik, 2001, 20. lpp.

[698] Козлов, Владимир. *Неизвестный СССР. Противостояние народа и власти 1953–1985* гг. Москва: Олма-пресс, 2006, с. 6.

[699] *Zwischen Selbstbehauptung und Anpassung. Formen des Widerstandes und Opposition in der DDR.* U. Poppe, R. Eckert, K. Ilko-Sascha (Hg). Berlin: Ch. Links Verlages, 1995, S. 56.

[700] *Владимир Александрович Козлов.*

sabiedrību ar ienākumiem no naftas eksporta.[701] Laika periodu no 1956. gada beigām līdz 1958. gadam uzskata arī par Hruščova represīvās politikas kulminācijas periodu.[702] Vēsturnieks Ritvars Jansons (1968) par Ungārijas notikumu ietekmi uz PSRS politiku brīvdomības apspiešanā raksta:

> "Notikumiem Ungārijā un to ietekmei uz PSRS sabiedrību PSKP CK pievērsa lielu uzmanību. PSKP CK Prezidija 1956. gada 19. decembra sēdē nolēma apstiprināt PSKP CK vēstules projektu partijas organizācijām *Par partijas organizāciju masu politiskā darba pastiprināšanu un naidīgu, pretpadomju elementu izlēcienu novēršanu*. Vēstuli nosūtīja Komunistiskās partijas savienoto republiku CK, novadu, apgabalu, pilsētu un rajonu komitejām, ar norādījumu, ka vēstule jāapspriež visās partijas pirmorganizācijās. Vēstulē norādīts, ka 1956. gada oktobra un novembra notikumi Ungārijā bijuši kontrrevolūcijas mēģinājums sagraut proletariāta diktatūru un iznīcināt sociālistisko iekārtu, atjaunojot muižnieku un kapitālistu varu, uzspiest Ungārijai fašistisku režīmu, izraisīt jaunu kara perēkli utt., taču ungāru tauta ar padomju karaspēka palīdzību sociālistiskos iekarojumus nosargājusi."[703]

Šī vēstule un ideoloģiskās cīņas saasināšanās jautājumi skatīti, piemēram, Latvijas Padomju rakstnieku savienības partijas pirmorganizācijā 1957. gada 8. janvārī, kurā var vērot šīs iestādes vadības vēršanos pret brīvdomību rakstnieku aprindās. Valdis Lukss (1905–1985)[704] informēja sapulci par apspriedi Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) Centrālajā Komitejā (CK) par ideoloģiju. Runāts par to, ka

---

[701] Козлов, Владимир. *Неизвестный СССР. Противостояние народа и власти 1953–1985* гг. Москва: Олма-пресс, 2006, с. 13.

[702] *Крамола: инакомыслие в СССР при Хрущеве и Брежневе 1953–1982 гг.: рассекреченные документы Верховного суда и Прокуратуры СССР*. В. Козлов и С. Мироненко ред Москва: Материк, 2005, с. 100.

[703] Jansons, Ritvars. "Kriminālvajāšana par pretpadomju propagandu un aģitāciju PSRS/Latvijas PSR: 1953–1967." *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 21. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 410. lpp.

[704] Valdis Lukss – Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes pirmais sekretārs (1955–1965).

> "aizvien biežāk balsis paceļ naidīgi elementi. Pret viņiem jācīnās visiem spēkiem. [..] Heislers[705] rakstījis no nepareizām pozīcijām, visus izsūtītos parādot kā nevainīgus. [..]".[706]

Arī okupētās Latvijas teritorijas visaugstākā līmeņa pārvaldes struktūrās piecdesmito gadu beigās izskanēja bažas par *pretpadomju* noskaņojumu pieaugumu. LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera (1899–1978) 1958. gada 11. janvāra ziņojumā LPSR MP par stāvokli republikā norādīts uz *pretpadomju* aktivitāšu pieauguma draudiem sakarā ar to, ka norit masveida atgriešanās no izsūtījuma. Pamatots ir jautājums, vai tiešām bijušie izsūtītie Latvijas iedzīvotāji veidojuši lielāko daļu no *pretpadomju propagandā un aģitācijā* apsūdzētajiem. Protams, piedzīvotās represijas bija nozīmīgs faktors *pretpadomju* noskaņojuma pieaugumā piecdesmito gadu otrajā pusē, tomēr uzskatu, ka tas nebija galvenais iemesls. To apliecina apstāklis, ka liela daļa apsūdzēto par *pretpadomju* rīcību bija cilvēki, kas represijas nebija pieredzējuši apzinīgā vecumā.

1957. gada LPSR VDK krimināllietu apzināšanas metodoloģijas aspekti

Ievērojot to, ka Latvijas Nacionālajā arhīvā Latvijas Valsts arhīvā nav pieejams zinātniskās darbības veikšanai laikmetīgs krimināllietu katalogs, šobrīd galvenais avots LPSR VDK krimināllietu atlases avots ir krājums *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā: 1940 – 1986.*[707] Krājuma informācija ļauj secināt, ka 1957. gadā par *pretpadomju propagandu un aģitāciju*, proti, noziedzīgo nodarījumu, kas bija paredzēts Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Krimināl kodeksa 58.[10] pantā, sodīti 63 Latvijas teritorijā dzīvojošie. Ja ņem vērā, ka divas krimināllietas pret piecām

[705] Harijs Heislers (1924–1985) – dzejnieks.

[706] Latvijas Padomju rakstnieku savienības partijas organizācijas sēdes protokols. Apspriesta ir Heislera poēma *Nepabeigtā dziesma*, kas publicēta 1956. gadā žurnālā *Zvaigzne* un kurā autors pievērsa uzmanību deportāciju tēmai. LVA, PA-7263. f., 1. apr., 10. l., 150. lp.

[707] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā: 1940–1986.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999.

personām bija ierosinātas par pornogrāfisku materiālu glabāšanu un izplatīšanu, lai gan principā apsūdzības drīzāk atbilstu *pretpadomju propagandai un aģitācijai*, kopā 1957. gadā konstatējamas 55 krimināllietas par politisku ieskatu paušanu pret 68 personām.[708] Minētās lietas izmantotas pētījumā, par ko sagatavots konkrētais apskats. Salīdzinājumam – visā PSRS 1957. gadā par politisku ieskatu paušanu apsūdzētas 1964 personas.[709]

Saskaņā ar minētajā krājumā esošajām ziņām 1957. gadā LPSR VDK bija ierosinājusi 111 krimināllietas, to skaitā 16 – par ekonomiskiem noziegumiem, astoņas – par bēgšanu no LPSR, 13 – par t. s. Otrā pasaules kara noziegumiem. Viena lieta ir līdzīga skatīto 68 personu krimināllietām, tomēr nav uzskatīta par tādu, kas atbilstu politisku uzskatu paušanai un ko tādēļ definēja kā *pretpadomju propaganda un aģitācija*, tomēr, izskatot lietu, konstatēts, ka lieta saistīta ar antisemītisku izteicienu lietošanu, tādēļ rosināta atbildība atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 59.^{7} pantam,[710] turklāt lietas izskatīšanas gaitā nodarījums atzīts par maznozīmīgu un nepierādītu.[711]

Dažos gadījumos apsūdzība *pretpadomju propagandā un aģitācijā* celta kopā ar apsūdzību huligānismā un sabiedriskās kārtības traucēšanā, tātad līdzās KPFSR Krimināl kodeksa 58.^{10} pantam apsūdzība pamatota arī ar KPFSR Krimināl kodeksa 74. pantu,[712] 182. panta pirmo daļu,[713] kā arī 58.^{11} pantu.[714]

---

[708] Tas, ka minētās lietas faktiski saistītas ar politisku uzskatu paušanu, liecina apstāklis, ka kriminālvajāšana sākta pēc LKP CK iniciatīvas.

[709] Jansons, Ritvars. "Kriminālvajāšana par pretpadomju propagandu un aģitāciju PSRS/Latvijas PSR: 1953–1967." *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 21. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 410. lpp.

[710] KPFSR Krimināl kodeksa 59.^{7} pants paredzēja atbildību par *propagandu vai aģitāciju*, kas musina uz nacionālu vai reliģisku naidu vai nesaticību, kā arī par šāda rakstura literatūras izplatīšanu vai izgatavošanu un glabāšanu.

[711] LVA, 1986. f., 2. apr., P-2437. l., 14. lp.

[712] Piemēram, LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 1144. l., 48. lp.

[713] KPFSR Krimināl kodeksa 182. pants paredzēja atbildību par ieroču un sprāgstvielu neatļautu glabāšanu.

[714] KPFSR Krimināl kodeksa 58.^{11} pants paredzēja atbildību par *kontrrevolucionāras organizācijas* veidošanu vai darbību tajā.

No šiem 68 apsūdzētajiem 18 apsūdzēti par skrejlapu izplatīšanu, no kuriem 12 bija izplatījuši skrejlapas trīs *pretpadomju* grupu ietvaros, savukārt trīs personas – Bruno Tits,[715] Juris Jirgens[716] un Artūrs Štulbergs[717] – apsūdzētas arī par Latvijas Republikas karogu uzvilkšanu Ainažos un Talsos. Karoga uzvilkšanas sagatavošana inkriminēta gandrīz visiem grupas *Dzirkstele* jauniešiem.

Līdzās LPSR VDK kriminālllietām būtisks avots šo lietu izpētē ir LPSR VDK ziņojumi LPSR MP[718] un Rīgas pilsētas partijas organizācijai.[719] Šajos ziņojumos ir īsas ziņas par *pretvalstiskā* nodarījuma raksturu, neliela biogrāfiska informācija par attiecīgajā lietā aizturētajiem vai profilaktētajām personām. Kopumā šajos ziņojumos ir īsas ziņas par 28 no šajā pētījumā skatītajām lietām par 68 personām. Viens no LPSR VDK ziņojumos LPSR MP minētajiem apsūdzētajiem nav minēts krājumā *No NKVD līdz KGB*. Attiecīgā persona ir 1934. gadā dzimušais Heino Lārs, igaunis, LPSR MP Fiziskās kultūras un sporta komitejas Latvijas Valsts fiziskās kultūras institūta students. Heino Lāra ģimene 1941. gadā bija izsūtīta no Igaunijas teritorijas. Heino Lāru aizturēja 1957. gada beigās, jo viņš studentu vidū

> "apmeloja padomju valsti, slavēja Igaunijas buržuāzisko iekārtu, [..] apgalvoja, ka demokrātija PSRS pastāv tikai uz papīra".[720]

Minētie LPSR VDK ziņojumi ļauj labāk izprast, kāda veida nodarījumus uzskatīja par *pretpadomju propagandu un aģitāciju*, bet kādus nodeva izmeklēšanai citām struktūrām. Ziņojumi rakstīti īsu brīdi pēc izmeklēšanas sākšanas un nodarījumā vainīgo noskaidrošanas. Tāpēc nereti tajās ir informācija par kādas lietas uzsākšanu sakarā ar aizdomām par *kontrrevolucionāra* rakstura

---

[715] Bruno Tits, Jāņa dēls, dzimis 1939. gadā Ainažos, apcietināts 1957. gada 8. decembrī, darbojās pretpadomju grupā *Dzirkstele*.

[716] Juris Jirgens, Jāņa dēls, dzimis 1941. gada Ainažos, apcietināts 1957. gada 8. decembrī, darbojās pretpadomju grupā *Dzirkstele*.

[717] Artūrs Štulbergs, Žaņa dēls, dzimis 1940. gadā Talsos, apcietināts 1957. gada 4. decembrī.

[718] LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 1144. l.

[719] LVA, PA-102. f., 15. apr., 8. l.

[720] LVA, 1221. f., 1^{c}. apr., 167. l., 6. lp.

noziegumu, kas vēlāk lietas izskatīšanas gaitā negūst apstiprinājumu, tāpēc sastāvs tiek pārkvalificēts, bet lieta nodota citai kompetentai iestādei. Piemēram, Tālivaldis Brūveris[721] neilgi pēc atgriešanās no ieslodzījuma par to, ka Otrā pasaules kara laikā bijis aizsargs, 1957. gada sākumā Ventspils rajonā uzbruka milicim Robertam Kļaviņam par to, ka Kļaviņš viņu apsargājis 1951. gada 20. oktobra veiktā aresta laikā. Tālivaldi Brūveri apsūdzēja atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 73.[1] panta pirmajai daļai[722] un 74. panta pirmajai daļai.[723] Izmeklēšanu veica LPSR VDK, un tās ziņojumā teikts:

> "VDK izmeklēšanas daļa mēģina atklāt nozieguma kontrrevolucionāro raksturu."[724]

Tomēr minētā lieta nav atrodama arī krājumā *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā: 1940–1986.* LPSR VDK ziņojumā LPSR MP minēts, ka Ezeres 1941. gadā dzimušie skolēni Juris Blaus un Jānis Gubelis spridzinājuši tiltu pār Ezeres upi, izmantojot atrastu 81 mm kara laika mīnu. Spriežot pēc LPSR VDK ziņojuma, politisku motīvu jauniešu rīcībā nespēja atrast. Minētā kriminālliet a nav atrodama krājumā, savukārt LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera ziņojumā LPSR MP priekšsēdētājam Vilim Lācim (1904–1966) minēts, ka lietas materiāli nodoti Saldus rajona prokuratūrai.[725] Acīmredzot izmeklēšana ņēma vērā jauniešu skaidrojumu, ka viņi gribējuši vien uzzināt, kas notiek, ja tiltu spridzina ar 81 mm mīnu, tāpēc apsūdzība *kontrrevolucionāros* motīvos izpalika.

---

[721] Tālivaldis Brūveris, Friča dēls, dzimis 1927. gada Ventspils apriņķa Ventas pagastā, apcietināts 1951. gada 20. oktobrī par to, ka bijis aizsargs.
[722] KPFSR Krimināl kodeksa 73.[1] panta pirmā daļa paredzēja atbildību par draudiem nogalināt, iznīcināt īpašumu vai veikt cita veida varmācību pret amatpersonām vai sabiedriskajiem darbiniekiem.
[723] KPFSR Krimināl kodeksa 74. panta pirmā daļa paredzēja atbildību par huligānisku darbību veikšanu uzņēmumos, iestādēs vai sabiedriskās vietās.
[724] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1144. l., 39. lp.
[725] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1144. l., 17. lp.

Analizējamo personu vispārīgs raksturojums

Apsūdzēto vecums

Analizētās krimināllietas par 68 personām liecina, ka vidējais apsūdzēto vecums ir samērā neliels – 35 gadi. No tiem teju trešdaļa jeb divdesmit bija jaunieši vecumā no 16 līdz 24 gadiem. Vecākie bija 1900. gadā dzimušais rīdzinieks Aleksandrs Grīnbergs[726] un tajā pašā gadā dzimušais rīdzinieks Rūdolfs Piebalgs,[727] bet jaunākais – 1942. gadā dzimušais Talsu jauniešu *pretpadomju* grupas dalībnieks Edvīns Treilībs.[728] Par jaunatnes attiecībām ar PSRS okupācijas varu Jānis Rimšāns raksta:

> "Jaunatne savā būtībā ir noskaņota liberāli, tai ir raksturīga brīvdomība un interese par jaunām idejām. Konservatīvas ideoloģijas vidē tai rodas konflikts ar pastāvošo varu, ko totalitāra režīma apstākļos var konstatēt vislabāk."[729]

Jaunieši izceļas ar to, ka mērķtiecīgi un apzināti veica *pretpadomju propagandu un aģitāciju*, izplatot skrejlapas. Tomēr, lai pilnībā apzinātos jauniešu rīcības motīvus, jāņem vērā, ka lielākā daļa jauniešu, kas 1957. gadā izplatīja *pretpadomju* skrejlapas, bija profilaktēti. Gandrīz visi divdesmit tiesātie jaunieši izplatīja skrejlapas un, to darot, piedalījās *pretpadomju* grupās. Lai gan vairums no viņiem bija ar nepabeigtu vidējo izglītību, neviens nestudēja augstskolā, tomēr viņus var uzskatīt par izglītotāko personu kategoriju, kas bija apsūdzētas atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] pantam. Izņēmums

[726] Aleksandrs Grīnbergs, Krišjāņa dēls, dzimis 1900. gadā Rīgā, apcietināts 1957. gada 1. martā.
[727] Rūdolfs Piebalgs, Jēkaba dēls, dzimis 1900. gadā Rīgā, apcietināts 1957. gada 17. maijā.
[728] Edvīns Treilībs, Rūdolfa dēls, dzimis 1942. gada Ventspils apriņķa Puzes pagastā, apcietināts 1957. gada 13. decembrī.
[729] Rimšāns Jānis. "Jaunatnes pretošanās izpausmes komunistiskajam režīmam Latvijas PSR (1965–1985)", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 118. lpp.

ir Jānis Matejunas,[730] kurš saskaņā LPSR VDK ziņojumā LPSR MP bija lasīt un rakstīt nepratējs.[731] Skrejlapu rakstīšanai nepieciešamās iemaņas tomēr netraucēja skrejlapu izgatavošanai, jo to izgatavošanu viņš bija licis savai trīspadsmit gadu vecajai māsai Birutai Matejunas.[732] LPSR situācijas salīdzinājums ar PSRS piecdesmitajos gados norāda, ka tā ir raksturīga iezīme, ka par *pretpadomju propagandu un aģitāciju* sauca pie atbildības personas, kam galvenokārt bija nepabeigta pamatizglītība.

Apskatītajās lietās 33 personas bija vecumā no 24 līdz 45 gadiem, no tām 25 bija dzimušas laika periodā no 1910. līdz 1930. gadam. Minētās personas apzinīgā vecumā bija pieredzējušas Latvijas Republiku, kas nenoliedzami ietekmēja viņu pasaules uzskatu un vērtību sistēmu. Šajā vecuma grupā apsūdzētie par *pretpadomju propagandu un aģitāciju* minēto darbību bija veikuši dažādās formās, turklāt daudz biežāk šīs vecuma grupas pārstāvji pretpadomju propagandu un aģitāciju veikuši, publiski traucējot sabiedrisko kārtību.

Aresta brīdī 40 gadu vecumu sasnieguši bija 19 apsūdzētie. Šīs vecuma kategorijas iedzīvotāji veica *pretpadomju propagandu un aģitāciju* galvenokārt savā darbavietā un tuvāko kolēģu vidū. Viņu rīcībai nav raksturīga apzināta politisku ieskatu paušana un klaja pastāvošās varas kritika. No vienas puses, tas liecina, ka šīs vecuma grupas pārstāvji nav jutušies tik droši kā jaunieši, kas, lai arī daļa alkohola reibumā, tomēr biežāk izteica kritiku par PSRS, PSKP vai veica kādu citu par *pretpadomju* rīcību uzskatītu darbību. Tomēr arī šīs vecuma grupas apsūdzētie savas domas nereti izteica mazpazīstamiem vai pat svešiem cilvēkiem, kritizējot PSRS rīcību Ungārijā, PSRS īstenoto tautsaimniecības politiku, piemēram, vēršoties pret PSRS valsts aizņēmumiem vai slavējot Latvijas Republikas sasniegumus iepretim dzīves realitātei okupācijā.

Analizētajās krimināllietās sešiem apsūdzētajiem inkriminēta *pretpadomju* satura vēstuļu rakstīšana augstākām PSRS varas iestādēm, ārvalstu plašsaziņas līdzekļiem un pat paziņām. Šāda

[730] Jānis Matejunas, Antona dēls, dzimis 1939. gadā Jelgavas apriņķa Naudītes pagastā, apcietināts 1957. gada 20. jūlijā.
[731] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1144. l., 58. lp.
[732] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1144. l., 58. lp.

pretpadomju propagandas un aģitācijas izpausme bija raksturīga vecumā no 30 līdz 54 gadiem. Arī vienīgās divas sievietes, kuru krimināllietas bija atlasītas atbilstoši izvirzītajiem kritērijiem, bija apsūdzētas tieši par *pretpadomju* vēstuļu sūtīšanu.

Iepriekšējā sodāmība

Par spīti LPSR VDK vadības apgalvojumiem, ka *pretpadomju* uzskatus Latvijas teritorijā izplata galvenokārt bijušie represētie, kuri atgriezās no ieslodzījuma un izsūtījuma vietām, tikai sešas no 68 personām 1957. gadā atbilst politiski represēto kategorijai. Protams, krimināllietu izmeklēšanas gaitā atklājās "traipi" vai nu konkrēto personu, vai arī viņu vecāku biogrāfijās. Astoņu personu krimināllietās konstatējama norāde, ka viņi bija karojuši nacionālsociālistiskās Vācijas pusē. Dažos gadījumos var konstatēt, ka šāda izvēle nav bijusi brīvprātīga, turklāt atsevišķas personas bija paspējušas būt arī PSRS bruņoto spēku dienestā. Tā, piemēram, Ādolfs Ķepītis[733] bija iesaukts leģionā 1944. gada janvārī 17 gadu vecumā, jau aprīlī bija mēģinājis dezertēt, tomēr notverts un piespiests sadarboties ar nacionālsociālistiskās Vācijas izlūkdienestu. 1946. gadā Baltijas kara apgabala Kara tribunāls noteica Ādolfam Ķepītim 15 gadus ieslodzījumā.[734] Pēteris Leja[735] bija iesaukts leģionā, publicējies 1944. gadā *Tēvijā*[736], tomēr Otrā pasaules kara beigās iesaukts arī PSRS bruņotajos spēkos, ievainots. Analizētajās lietās trīs personas

[733] Ādolfs Ķepītis, Ērika dēls, dzimis 1926. gadā Rīgā, apcietināts 1957. gada 29. aprīlī.
[734] Ziņas par to, vai viņš ticis iesaukts vai iestājies leģionā brīvprātīgi, ir pretrunīgas LVA, 1986. f., 1. apr., 2. sēj., 66., 67., 76. lp.
[735] Pēteris Leja, Pāvila dēls, dzimis 1919. gadā Tomskas apgabalā Krievijā Pilsoņu kara laikā, apcietināts 1957. gada 27. decembrī.
[736] Sk., piemēram, fragmentu no dzejoļa:
"Vīru simts spēj izkalt vienas važas,
Bet vai tāpēc tam par vergu būt?
Paliek griba vēl un lepna spīts bez gala –
Reiz no jauna atkal brīvam būt," Leja, Pēteris. "Dzejolis", *Tēvija*, Nr. 119, 1944, 22. maijs, 3. lpp. Pēteris Leja publicēja savu dzeju, kopš sāka skolas gaitas un turpināja, esot leģionārs, arī *Daugavas Vanagos*. Leja, Pēteris. "Nes dienas pelēkus vakarus", *Skolu Dzīve*, Nr. 3/4, 1939/1940, 3. lpp.; Leja, Pēteris. "Kad nākšu mājās", *Daugavas Vanagi*, Nr. 21, 1943, 28. maijs, 4. lpp. *Red. piez.*

atradušās ieslodzījumā nodarījuma izdarīšanas brīdī, viens no tiem Voldemārs Tamanis[737] bija iepriekš 1950. gadā tiesāts par saviem politiskajiem uzskatiem.

Tautība

No 68 personām, kas bija apsūdzētas par savu politisko uzskatu paušanu, lielākā daļa bija latvieši, tomēr apsūdzēti bija arī citu tautību personas: astoņi krievi, trīs ebreji, viens polis un viens lietuvietis. No minētajām citu tautību personām divi ebreji, viens lietuvietis un viens polis dzīvoja Latvijas teritorijā arī pirms Otrā pasaules kara. Citi nelatvieši Latvijas teritorijā ieradās pēc Otrā pasaules kara. Cittautiešu daļa, proti, septiņas personas, bija apsūdzētas atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] pantam, bet trīs bija apsūdzētas atbilstoši 182.[1] pantam[738] par pornogrāfisku materiālu glabāšanu un izplatīšanu.

Iedzīvotāji, kuri nebija etniskie latvieši, pārstāvēja visai atšķirīgus sabiedrības sociālos slāņus. No vienas puses, bija personas, kas nodarījuma veikšanas brīdī atradās ieslodzījumā. No otras puses, par politisko uzskatu *pretpadomju* raksturu apsūdzēti arī LPSR kultūras elites pārstāvji – Ļevs Samoilovs-Babins,[739] Jurijs Abizovs[740] un Pēteris Pečerskis.[741]

Septiņu cittautiešu, kas bija apsūdzēti atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] pantam, vidējais vecums ir 36 gadi, kas līdzinās citu analizētajās krimināllietās apsūdzēto personu vidējam vecumam.

---

[737] Voldemārs Tamanis, Jāzepa dēls, dzimis 1930. gadā Ventspilī, arestēts 1957. gada 12. aprīlī.

[738] KPFSR Krimināl kodeksa 182.[1] pants paredzēja atbildību par pornogrāfiska rakstura sacerējumu, attēlu un citu priekšmetu izgatavošanu, izplatīšanu, reklamēšanu, kā arī tirgošanu vai glabāšanu ar mērķi tos izplatīt vai tirgot.

[739] Ļevs Samoilovs-Babins (*Лев Самойлов-Бабин*, 1918–1988) – mākslinieks, grafiķis, karikatūrists, arestēts 1957. gada 20. aprīlī.

[740] Jurijs Abizovs (*Юрий Иванович Абызов,* 1921–2006) – rakstnieks un literatūrzinātnieks, apcietināts 1957. gada 25. maijā.

[741] Pēteris Pečerskis (*Петр Львович Печерский*, 1914–1974) – pianists, koncertmeistars, pedagogs, muzikālais redaktors, lektors, apcietināts 1957. gada 25. maijā.

Tomēr apsūdzēto cittautiešu vidū nav tik jaunas personas kā latviešu vidū.

Salīdzinoši cittautiešu *pretpadomju* izteicieni pausti galvenokārt alkohola reibumā sabiedriskās vietās, piemēram, pie friziera, kasē, saņemot algu rūpnīcā, pat milicijas iecirknī. *Pretpadomju* viedokļos dominē padomju saimnieciskās politikas kritika un dzīves īstenību salīdzinājums PSRS un kapitālistiskajās valstīs. Piemēram, 1929. gadā dzimušais PSRS Traktoru un lauksaimniecības mašīnbūves ministrijas Ziemeļu un Rietumu rajonu lauksaimniecības mašīnbūves galvenās pārvaldes Rīgas Valsts lauksaimniecības mašīnbūves rūpnīcas *Rižseļmaš* strādnieks Viktors Rokutovs[742] 1957. gada 16. maijā kritizēja PSRS iekšējo aizņēmumu politiku:

> "Kādēļ vajadzīgs aizņēmums atombumbai? Kapitālistiem nav aizņēmuma, un strādnieki tur dzīvo labāk. Kāda nozīme, kādā iekārtā dzīvot, un tādēļ tērēt naudu bumbai, man vienalga kur dzīvot."[743]

Krimināllietu materiāli liecina, ka visi septiņi atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] pantam par *pretpadomju* izteikumiem apsūdzētie bija pauduši līdzīgu viedokli arī agrāk. Savukārt Pečerskis, Samoilovs-Babins un Abizovs pārstāvēja pavisam citu, augsti izglītotu sabiedrības daļu. Samoilovs-Babins apcietināšanas brīdī bija sasniedzis 39 gadu vecumu, jau guvis atzinību ar savām Otrajā pasaules kara laikā zīmētajām karikatūrām PSRS līmenī. Viņa darbus publicēja gan LPSR, gan arī PSRS preses izdevumi, piemēram, žurnāli *Odoņok (Огонек)*, *Smena (Смена)*, *Nedeļa (Неделя)*, *Krokodil (Крокодил)*, laikraksti *Pravda (Правда)*, *Izvestija (Известия)*.[744] Pēteris Pečerskis apcietināšanas brīdī bija sasniedzis 42 gadu vecumu, bija atzīts muzikologs un pianists. Pēteris Pečerskis bija dzimis Vīnē, Austroungārijas Impērijā, viņa tēvs Ļevs Pečerskis savulaik bija pazīstams PSRS militārais un saimnieciskais darbinieks, nošauts 1938. gadā terora laikā, apsūdzot spiegošanā. Pats Pēteris Pečerskis

---

[742] Viktors Rokutovs, Mihaila dēls, dzimis 1929. gadā Čeļabinskas apgabalā (KPFSR), apcietināts 1957. gada 25. maijā.

[743] LVA, 1986. f., 1. apr., 41281. l., 4. lp. [tulkojums no krievu valodas – J. Ķ.]

[744] "Самойлов-Бабин Лев Самойлович (1918–1988)", *Советский плакат*. Pieejams: http://tramvaiiskusstv.ru/plakat/spisok-khudozhnikov/item/104-samojlov-babin-lev-samojlovich-1918.html

1937. gadā bija beidzis Maskavas konservatoriju, līdz arestam paguvis jau uzrakstīt vairākas grāmatas, to skaitā arī par latviešu mūzikas vēsturi, kopš 1952. gada PSRS Komponistu savienības biedrs.[745]

Dzīvesvieta

Liela daļa no apsūdzētajiem jeb divdesmit divas personas aresta brīdī dzīvoja Rīgā. Abas lielākās *pretpadomju* grupas analizētajā laika nogrieznī veidoja mazpilsētu jaunieši, tomēr, kā liecina LPSR VDK ziņojumi LPSR MP par jaunatnes *pretpadomju* noskaņojumiem, tad lielākā daļa jauniešu grupu, kas izplatīja skrejlapas, veidojās Rīgas skolās. Analizēto lietu apsūdzēto vidū visās vecuma grupās ir salīdzinoši maz Latgalē dzīvojošo.

Pretpadomju propagandas un aģitācijas izpausmes

Lielākā daļa krimināllietu ir apsūdzības pret atsevišķām personām, tomēr pret divdesmit personām celtas apsūdzības grupās, no tām divas krimināllietas pret četrām personām ir par *pretpadomju* dziesmu dziedāšanu un saukļu skandēšanu, traucējot sabiedrisko kārtību un atrodoties alkohola reibumā. Tās ir arī vienīgās grupu krimināllietas, kur *pretpadomju propaganda un aģitācija* saistīta ar sabiedriskās kārtības traucēšanu, pārējās grupu krimināllietas saistītas ar aktīvu un apzinātu politisku rīcību – skrejlapu, lai arī nereti naiva, nepārdomāta un pat radikāla satura, izplatīšanu, kā arī Latvijas Republikas karoga pacelšanu. Ļeva Samoilova-Babina, Jurija Abizova, Pētera Pečerska un Gunāra Rakes[746] darbības skatītas vienas krimināllietas ietvaros. Te gan jāatgādina, ka minētās darbības nebija skatītas KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] panta ietvaros.

Kopumā *pretpadomju propagandas un aģitācijas* lietu mazākums izriet no apsūdzēto spontānas darbības alkohola reibumā publiskās vietās, piemēram, *pretpadomju* runu teikšana un

[745] "Pečerskis Pēteris", *Latvijas padomju enciklopēdija*, 7. sējums. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1986, 603. lpp.
[746] Gunārs Rake Kriša dēls dzimis 1927. gadā Rīgā, apcietināts 1957. gada 25. maijā.

draudēšana sabiedriskajā transportā, kino vai frizētavā. Kopumā šādi gadījumi konstatējami krimināllietās pret 12 personām. Alkohola lietošanu krimināllietās konstatē ar liecinieku vai pašu apsūdzēto liecībām, mēģinot rast attaisnojumu savai rīcībai. Vēsturnieks Vladimirs Kozlovs raksta, ka naidu pret varu izjuta ne tikai tās "dabiskie ienaidnieki" huligāni un bandīti, bet arī miljoni politisko represiju un cita veida staļinisma upuru.

> "Varas pārstāvju nežēlība atrāva daudzus cilvēkus no normālas dzīves, padarot tos par sabiedrības atkritumiem. Līdz ar to "priekšniecības" apvainošana bija vairāk nekā pamatota."[747]

Latvijas apstākļos konfliktu starp PSRS varu un sabiedrību padziļināja arī nesaskaņas nacionālajos jautājumos. No visām aplūkotajām krimināllietām pret 68 personām sešas personas bija agrāk sodītas par tādiem noziedzīgiem nodarījumiem, par kuriem patiesi bija paredzēta krimināllatbildība likumā, proti, pilsoņiem saistošās Latvijas Republikas tiesību normās arī pirms PSRS okupācijas, piemēram, zādzība vai miesas bojājumu nodarīšanu. Divas no minētajām personām nodarījuma veikšanas brīdī turklāt izcieta brīvības atņemšanas sodu par attiecīga rakstura noziedzīgu nodarījumu.

Krimināllietas materiāli vien nesniedz iespēju pilnīgi novērtēt reālo personas subjektīvo attieksmi pret veikto nodarījumu. Atsevišķos gadījumos sabiedrības kārtības traucēšana ar spontānu rīcību, kuru pavada arī varas kritika, grūti nošķirt no mērķtiecīgas un apzinātas varas kritikas. Piemēram, dzejnieku Ludvigu Otomāru Rikmani (1928–1989)[748] apcietināja 1957. gada 9. oktobrī par 1. oktobrī veikto *pretpadomju* izrunāšanos, proti:

---

[747] Козлов, Владимир. *Неизвестный СССР. Противостояние народа и власти 1953 – 1985* гг. Москва: Олма-пресс, 2006, с. 117.

[748] Ludvigs Otomārs Rikmanis dzimis 1928. gada 22. janvārī Rīgā, uzaudzis Iļģuciemā. Savas bērnības tēlojumus iekļāvis jaunajiem lasītājiem domātajos sacerējumos. Tēvs – gleznotājs Jānis Rikmanis, sieva – Milda Rikmane, māsa – mākslinieces Māra Rikmane. Personiski esot pieredzējis notikumus *Kurzemes cietoksnī,* mitinājies mājās, kur bija izvietojies Jāņa Kureļa (1882–1954) neatkarīgo leģionāru štābs. Rikmanis pēc Otrā pasaules kara strādāja *Padomju Jaunatnē*. Tad arī "aizsākās viņa skanīgais dzejnieka ceļš", kā to raksturo Viktors Līvzemnieks (Liuzenieks, 1936–2015). Līvzemnieks Rikmani salīdzina ar Tālivaldi Bričku (1927–1954), Bruno Saulīti (1922–1970), Laimoni Vāczemnieku (1929–1998) un Ojāru Vācieti (1933–1983). Viktors

"[Latvijas Padomju] [r]akstnieku savienības ēdnīcā dzērumā lamājis krievus, komunistus, draudējis ar Ungārijas notikumiem".[749]

Tomēr lietas materiāli rada iespaidu, ka Rikmanis samērā regulāri un konsekventi vērsies pret PSRS varu, gan 1945. un 1946. gadā piedaloties *pretpadomju* sarunās ar paziņām, gan arī 1950. gadā demonstratīvi nometot Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) biedra karti un izstājoties no komjaunatnes.[750] Tāpat minēto 12 personu, pret kurām lieta par pretpadomju propagandu un aģitāciju sākta pēc alkohola reibumā izraisīta konflikta publiskā vietā, kriminālllietas materiāli liecina, ka gandrīz visos gadījumos *pretpadomju* rīcība bijusi vairākkārtīga.

Analizētās 1957. gada kriminālllietas satur liecības par tādu mērķtiecību un apzinātu rīcību, kas ļauj uzskatīt to par nevardarbīgu pretošanos PSRS okupācijai, sevišķi tas izpaužas jauniešu gadījumā, par spīti tam, ka mērķtiecība un apzināta rīcība mijās ar nenopietnību un neuzmanība. Analizēto lietu starpā konstatēts arī viens politiski motivēts bruņotās pretošanās gadījums, proti, jelgavnieku Arvīdu

---

Līvzemnieks norāda, ka Rikmanim "dažu neģēļu ļaunprātības dēļ nācās aizvadīt gadus Mordovijas politisko lēģerī", proti, apcietināts 1957. gada 9. oktobrī, Rikmani arestē par *pretpadomju* rīcību. Pēc atbrīvošanas Rikmanis turpināja literāro darbību. 1957. gadā Rikmani ne tikai publicēja, bet arī slavēja kā jaunu dzejnieku, kas desmit gadu kļūmju un mēģinājumu rezultātā sasniedzis slavējamu rezultātu. 1958. gadā pašsaprotami ir vien pieejamas ziņas par Rikmani trimdas presē, sniedzot informāciju, ka viņš, līdzīgi kā daudzi citi literāti pirms viņa, ir notiesāti. Turklāt trimdas laikraksts *Laiks* izmanto šo gadījumu kā iemeslu kritizēt *Literatūru un Mākslu*, kas neatspoguļo reālo situāciju literatūrā un mākslā, aizmirstot par izsūtītajiem un notiesātajiem literātiem un par tiem, kas, atgriežoties no izsūtījuma, vairs nepārvalda latviešu valodu. 1964. gada 25. aprīlī iepriekš kritizētā, arī Rikmaņa sakarā, *Literatūra un Māksla* vērtēja Rikmaņa literārā darba atsākšanas centienus, norādot uz grūtībām "piemēroties mūsu dzejas stingrajam solim". Rikmaņa dzīve aprāvās 1989. gada 17. novembrī un viņu apglabāja Meža kapos. Lejietis Ē. "Divu jaunu dzejnieku pirmā atskaite", *Padomju Jaunatne*, 1957, 25. maijs; "Notikumi okupētajā Latvijā", *Laiks*, Nr. 57, 1958, 16. jūlijs, 4. lpp.; "Galvenais – izveidot personību", *Literatūra un Māksla*, 1964, 25. aprīlis; Līvzemnieks, Viktors. "Otomārs Rikmanis", *Karogs*, 1990, 1. februāris. *Red. piez.*

[749] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1144. l., 92. lp.

[750] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1144. l., 94. lp.

Zelgalvi[751] apsūdzēja par dzelzceļa spridzināšanu un regulāru *pretpadomju aģitāciju un propagandu*. Arvīds Zelgalvis gan savu vainu dzelzceļa spridzināšanā neatzina.[752] Konstatēts arī mērķtiecīgas un apzinātas politiskās pretošanās gadījums ieslodzījuma vietā, proti, 1930. gadā dzimušais Voldemārs Tamanis[753] bija atgriezies okupētajā Latvijā no Apvienotās Karalistes 1949. gadā un jau gadu vēlāk arestēts par *pretpadomju aģitāciju un propagandu*. 1957. gadā viņu notiesāja vēlreiz par to, ka regulāri protestējis pret saviem ieslodzījuma apstākļiem un rakstījis asas pretpadomju vēstules augstām PSRS amatpersonām.[754] Bruno Javoišs[755], kurš 1963. gada decembrī uzvilka Latvijas Republikas karogu Rīgas radiotornī, rakstā *Mans karoga stāsts* stāsta par vairākiem saviem vistuvākajiem ieslodzījuma likteņa biedriem:

> "Tā vai citādi viņi tomēr ir iespaidojuši visu mūsu tautas ceļu uz neatkarības atjaunošanu un, uz nācijas altāra jaunību un saturīgāko

[751] Arvīds (Alfrēds) Zelgalvis, Jāņa dēls, dzimis 1920. gadā Rīgas apriņķa Lēdurgas pagastā, arestēts 1957. gada 13. novembrī par spridzināšanu Jelgavas stacijas tuvumā un *pretpadomju* rīcību. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 80, 1939, 8. aprīlis, 8. lpp.
[752] LVA, 1986. f., 1. apr., 43848. l., 63. lp.
[753] Voldemārs Tamanis, Jāzepa dēls, dzimis Ventspilī, 1957. gadā. Par Voldemāra Tamaņa likteni pieejamas ziņas trimdas avīzēs, piemēram, *Laiks* informē, ka Tamanis esot ieradies PSRS caur Murmansku no kādas rietumvalsts nelegāli ar mērķi organizēt pretošanās kustību, 1967. gadā bija izcietis 17 gadus ieslodzījumā, bet gadu vēlāk nomiris. Gunārs Freimanis atcerējās, ka Voldemārs Tamanis, kuru viņš saticis apcietinājumā, bija pievērsies dievturu kustībai, atrodoties nometnēs Vācijā. Tāpat Tamanis esot stāstījis, ka "bijis kasieris un ka Jaunsudrabiņš bijis visdāsnākais dievtuļu labvēlis un ziedojis samērā palielas summas". Tamanis esot stāstījis par latvju zīmēm, mācījis tās atpazīt, stāstījis par Brastiņa darbiem. Tāpat Gunārs Freimanis arī atcerējās, ka Voldemārs Tamanis bija divreiz tiesāts, atrodoties apcietinājumā. Rezultātā viņa kopējais ieslodzījumā pavadāmais laiks bijis 45 gadi. "No Urāliem uz Potmu", *Laiks*, Nr. 93, 1969, 22. novembris, 5. lpp.; Freimanis, Gunārs. "Kolimas zvaigznājs. Kur ir grāmata par Kolimu?" *Pilsonis*, Nr. 42, 1991, 22. oktobris, 6. lpp.; Freimanis, Gunārs. Dievtuļu rosība Sibirijā, Brīvā Latvija, Nr. 31, 1989, 28. augusts, 2. lpp. *Red. piez.*
[754] LVA, 1986. f., 1. apr., 41320. l., 32. lp.
[755] Bruno Javoišs, Broņislava dēls, dzimis 1941. gada Rīgā, apcietināts 1963. gada 5. decembrī.

> dzīves daļu upurēdami, pienesuši savu artavu Latvijas neatkarības atdzimšanai."[756]

Dažas viņa minētās personas apcietinātas arī 1957. gadā – Visvaldis Žīgurs[757] un Arvīds Zelgalvis.

VDK attiecīgajā gadā izmeklēja arī vairāku *pretpadomju grupu* lietas, kuru darbība koncentrējās uz pretošanos PSRS okupācijai. Lielākā no tām bija deviņu Salacgrīvas vidusskolēnu organizācija *Dzirkstele*, *Dzirksteles* dibināšanas iniciators bija 11. klases skolnieks Māris Buliņš.[758] Organizāciju atklāja un biedrus arestēja 1957. gada 10. un 11. decembrī.[759] Jaunieši bija izplatījuši *pretpadomju* skrejlapas un uzvilkuši sarkanbaltsarkano karogu naktī no 17. uz 18. novembri uz Ainažu zivju apstrādāšanas fabrikas kūpinātavas skursteņa. 1958. gada 18. janvāra pratināšanā Buliņš liecināja, ka nolēma kopā ar Raini Radziņu[760] izveidot *pretpadomju* organizāciju 1956. gada novembrī "Ungārijas *kontrrevolucionāro notikumu iespaidā*".[761] Ungārijas notikumi kā pretošanās ieganstsminēts arī grupas apsūdzības rakstā:

> "Ungārijas Tautas Republikā notikušo kontrrevolucionāro notikumu iespaidā 1956. gada rudenī Latvijas PSR Limbažu rajonā pēc Salacgrīvas vidusskolas skolnieku Buliņa Māra un Radziņa Raiņa iniciatīvas no minētās skolas skolniekiem tiek izveidota pretvalstiska organizācija *Dzirkstele*, kura stādīja sev par mērķi aktīvas pretpadomju aģitācijas izvešanu, izgatavojot un izplatot pretpadomju lapiņas un izkarot buržuāziskās Latvijas karogus."[762]

Dzirksteles jautājums bija apspriests arī LKP CK biroja sēdē 1958. gada 10. janvārī līdzās citiem jautājumiem par naidpilnas attieksmes pret PSRS varu izpausmi sabiedrībā un atbilstošu rīcību, lai

---

[756] Javoišs, Bruno. "Mans karoga stāsts", *Gunāra Astras piemiņas fonda izdevums*, atbildīgais redaktors Austris Grasis, 2015, 79. lp.
[757] Visvaldis Žīgurs, Arvīda dēls, dzimis 1938. gadā Gulbenē, apcietināts 1957. gada 27. decembris.
[758] Māris Buliņš, Eduarda dēls, dzimis 1940. gadā Ainažos.
[759] LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 1144. l., 117. lp.
[760] Rainis Radziņš, Artūra dēls, dzimis 1940. gadā Kuldīgā.
[761] LVA, 1986. f., 1. apr., 41999. l., 1. sēj., 9. lp.
[762] LVA, 1986. f., 1. apr., 41999. l., 7. sēj., 131. lp.

šādu rīcību apkarotu.[763] LKP CK sekretārs Eduards Beišans, Roberta dēls, ieskicēja *pretpadomju* aktivitāšu pieauguma cēloņus LPSR sabiedrībā. Viņaprāt, tie saistījās ar represēto atgriešanos no izsūtījuma, minot piemēru – Limbažu rajonā to bijis ap piecsimt. Tāpat viņš norādīja, ka īpaša *pretpadomju* darbības aktivizēšanās esot vērojama pēc Ungārijas "kontrrevolucionārajiem notikumiem".[764] Izskaidrojot jauniešu motīvus, dibinot *Dzirksteli*, viņš šādu rīcību saistīja ar jauniešu vecākiem, kas piederējuši PSRS varai naidīgai šķirai –

> "[..] vienam tēvs bijis aizsargs, otra vadītāja tēvs ir atgriezies no izsūtījuma, grupas kasiera tēvs dzīvo ārzemēs".[765]

Tomēr konkrētāki fakti par vecāku tiešo ietekmi uz jauniešu *pretpadomju* rīcību LKP CK biroja 1958. gada 10. janvāra sēdē nebija minēti. Iepazīstoties ar krimināllietas materiāliem, jāsecina, ka Eduarda Beišana apgalvojumi par vecāku sociālo izcelsmi un tās ietekmi uz jauniešiem tikai daļēji apstiprinās, proti, tikai dažu jauniešu krimināllietas materiālos iekļauto vecāku biogrāfijas dati liecina, ka viņi patiešām piederētu "varas ienaidnieku" kategorijām. 1939. gadā dzimušais Bruno Tits[766] patiesi kā vienu no *pretpadomju* darbības

---

[763] 1958. gada janvāra LKP CK biroja sēdes apspriedē par politiskā darba kvalitātes paaugstināšanu sabiedrībā sakarā ar naida izpausmju parādīšanās faktu republikā sevišķi bija uzsvērta nepieciešamība naida izpausmju pret PSRS izpausmju samazināšanai veikt profilaktisko darbu, arī palielināt skolotāju skaita pieaugumu PSKP biedru rindās. LKP CK sekretārs Nikolajs Bisenieks (1906–1981) izteica aicinājumu LPSR izglītības un zinātnes ministram Vilim Samsonam (1920–2011) un Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) CK veikt nepieciešamo, lai novērstu situāciju, ka pēdējā laikā parādījušās vairāki desmiti organizāciju skolās. Vienbrīd to nebija, kad tam sekoja līdzi, strādāja atbilstošā veidā, bet tagad izrādās, ka ir pagrīdes organizācijas. Bisenieka ieskatā par to vainojams LPSR izglītības ministrs, LPSR Izglītības ministrija un VĻKJS CK. Viņaprāt, skolotājs – atslēgas persona šādu gadījumu atklāšanā. Savukārt to skolu sakarā, kur atklātas pagrīdes organizācijas, būtu jāpapēta vērīgāk, "kas tā par skolu, kas to vada, kas tur par skolotājiem strādā, kāda tur kārtība" [tulkojums no krievu valodas – K. J.], arī. LVA, PA-101. f., 20. apr., 48a. l., 32. lp. *Red. piez.*

[764] LVA, PA-101. f., 20. apr., 48a. l., 36. lp.

[765] LVA, PA-101. f., 20. apr., 48a. l., 36. lp.

[766] Bruno Tits, Jāņa dēls, dzimis 1939. gadā Ainažos.

motīviem minēja aizvainojumu par tēva[767] arestu 1944. gadā.[768] Vēl Beišana "varas ienaidnieku" kategorijai varētu pieskaitīt Arnolda Elstiņa[769] māti, kura PSRS bija arestēta 1937. gada Lielā terora laikā. Tomēr citu jauniešu vecāku biogrāfijas dati nesatur liecības, kas varētu būt par pamatu Eduarda Beišana apgalvojumiem.[770] Turklāt vairāki – Juris Jirgens, Rainis Radziņš, Bruno Tits, Arnolds Elstiņš – bija arī komjaunieši,[771] kas acīmredzot minētajā LKP CK biroja sēdē izraisīja lielāko sašutumu, kādēļ *pretpadomju* izpausmju parādīšanās skolās vainoja arī VĻKJS CK.[772]

Dzirksteles gadījuma skaidrošanai LKP CK biroja sēdē līdzās apsvērumiem par izcelsmi minēja arī iespējamību, ka jauniešus ietekmējusi un vadījusi kāda naidīga "roka".[773] Tomēr ne šajā sēdē, ne arī kriminālllietas materiālos minētie pieņēmumi nav faktos balstīti. Kriminālllietas materiāli liecina, ka jaunieši rīkojušies patstāvīgi, un viņu motīvi bijuši komplicēti, piemēram, vairāki no viņiem nebija apmierināti ar PSRS sociālekonomisko iekārtu, sevišķi ar kolhozu sistēmu.[774] Eduards Beišans minētajā sēdē ieskicē jauniešu domu gaitu, kā viņi bija nonākuši pie konkrētiem secinājumiem. Proti, viņš norādīja, ka jaunieši bija kritiski domājoši, analizējuši marksisma-ļeņinisma klasiķu darbus, PSRS konstitūciju, sprieduši par tās pozitīvajiem un negatīvajiem aspektiem, tādēļ, viņaprāt, "te nav runa tikai par romantiku".[775]

Otra lielākā grupa 1957. gadā tika izveidota Talsos. Tajā ietilpa Talsu vidusskolas skolēni Imants Blūms,[776] Edvīns Treilībs, Ilmārs

[767] Jānis Tits, Kārļa dēls, dzimis 1906. gadā Valmieras apriņķa Ainažu pagastā, apcietināts 1944. gada 26. novembrī par to, ka bijis aizsargs un pašaizsardzībnieks.
[768] LVA, 1986. f., 1. apr., 41999. l., 1. sēj., 223. lp.
[769] Arnolds Elstiņš, Augusta dēls, dzimis 1937. gadā Frunzē (tagad Biškeka, Kirgizstāna).
[770] LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 1144. l., 118. lp.
[771] LVA, 1986. f., 1. apr., 7. sēj., 41999. l., 151.–154. lp.
[772] LVA, PA-101. f., 20. apr., 48a. l., 32. lp.
[773] LVA, PA-101. f., 20.apr., 48a. l., 36. lp.
[774] LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 1144. l., 120. lp.
[775] LKP CK biroja sēde 1958. gada 10. janvārī, LVA, PA-101. f., 20.apr., 48a. l., 36. lp.
[776] Imants Blūms, dzimis 1943. gadā, bija Talsu vidusskolas 8. klases skolnieks.

Pavārs[777], Leons Edgars Zaķis[778], Artūrs Štulbergs[779] un Andrejs Dīriķis.[780] Tiesāja Edvīnu Treilību, Artūru Štulbergu un Leonu Edgaru Zaķi. Šīs grupas nodarījums izpaudās kā Latvijas Republikas karoga naktī no 17. uz 18. novembri uzvilkšana un *pretpadomju* skrejlapu izplatīšana 7. novembrī. Vecāku ietekme uz jauniešu rīcības motīviem netika konstatēta.[781] Vadoties no LPSR VDK ziņojuma LPSR MP, zināms, ka Edvīna Treilība un Artūra Štulberga vecāki nebija tiesāti par *kontrrevolucionāriem* noziegumiem.[782] Izmeklēšanas gaitā bija atklāts, ka jaunieši iespaidojušies no trimdas latviešu radiopārraidēm, kas atklājušas, ka dzīve Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV) ir labāka nekā PSRS, kādēļ viņi nolēmuši uzsākt cīņu "par brīvu Latviju".[783]

Par trešo 1957. gadā aizturēto un tiesāto jauniešu grupu var uzskatīt divu 1939. gadā dzimušo rīdzinieku – Harija Kalniņa[784] un Laimoņa Izotova[785] – izveidoto organizāciju *Brīvā Latvija*, ko viņi bija iecerējuši paplašināt, bet nebija paspējuši to izdarīt. Abi mācījās Rīgas 11. vidusskolā. No 1954. līdz 1956. gada novembrim bija izplatījuši Rīgā *pretpadomju* skrejlapas.[786] Pārmeklējot Harija Kalniņa dzīvokli, atrada viņa tēva – 1914. gadā dzimušā Jāņa Kalniņa – burtnīcu ar piezīmēm par Latvijas vēsturi, kas visai atšķīrās no oficiālā vēstures skaidrojuma:

> "Laika periodā no 1954. līdz 1955. gadam, sakarā ar saviem pretpadomju uzskatiem, [Jānis Kalniņš] rakstīja dienasgrāmatu ar pretpadomju ierakstiem, kuros pauda izteikti pretpadomiskus uzskatus [..]."[787]

---

[777] Ilmārs Pavārs dzimis 1944. gadā.
[778] Leons Edgars Zaķis, Kārļa dēls, dzimis 1940. gadā Talsos, arestēts 1957. gada 13. decembrī.
[779] Artūrs Štulbergs, Žaņa (Jāņa) dēls, dzimis 1940. gadā Talsos, apcietināts 1957. gada 4. decembrī.
[780] Andrejs Dīriķis, dzimis 1941. gadā, bija Talsu vidusskolas VĻKJS organizācijas biedrs.
[781] LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 1144. l., 111. lp.
[782] LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 1144. l., 111. lp.
[783] LVA, 270. f., 1^{c}. apr., 1144. l., 111. lp.
[784] Harijs Kalniņš, Jāņa dēls, dzimis 1939. gadā Rīgā, apcietināts 1957. gada 1. aprīlī.
[785] Laimonis Izotovs, Edvīna dēls, dzimis 1939. gadā Rīgā, apcietināts 1957. gada 1. aprīlī.
[786] LVA, 1986. f., 1. apr., 41211. l., 5. sēj., 1.–3. lp.
[787] LVA, 1986. f., 1. apr., 41211. l., 5. sēj., 33. lp.

LPSR VDK konstatēja, ka Jāņa Kalniņa dienasgrāmata satur tik atklātus un "padomju varai naidīgus izgudrojumus", ka autors ir apcietināms un tiesājams.[788] Laimoni Izotovu un Hariju Kalniņu notiesāja, nosakot četrus gadus brīvības atņemšanu, bet Harija Kalniņa tēvam Jānim Kalniņam[789] bija noteikti divi gadi brīvības atņemšanas.[790]

Līdzās *pretpadomju* grupām konstatējami arī vairāki atsevišķi veikti, jauniešu apzinātas un mērķtiecīgas pretošanās gadījumi, piemēram, Voldemārs Tamanis, atrazdamies ieslodzījuma vietā Mordovijā,

> "būdams naidīgi noskaņots pret padomju varu, laikā no 1954. līdz 1957. gadam starp ieslodzītajiem veicis pretpadomju aģitāciju un rakstījis vēstules saviem pazīstamajiem, kā arī nosūtījis vairākas niknas pretpadomju satura vēstules varas iestādēm, kuras apmeloja padomju varu".[791]

Voldemāra Tamaņa likteni savās atmiņās pieminējis arī Gunārs Freimanis.[792]

Par apzinātu un mērķtiecīgu *pretpadomju* darbību 1957. gada 27. decembrī bija apcietināts 1938. gadā dzimušais Visvaldis Žīgurs, kurš 1954. gadā bija izveidojis jauniešu grupu, kas sastāvēja no divpadsmit jauniešiem un kas veica *pretpadomju* aģitāciju. Grupa bija atklāta un profilaktēta.[793] Apcietināšana sekoja tikai tad, kad Visvaldis Žīgurs 1957. gada jūlijā vērsās ar lūgumu LPSR prokuratūrai atļaut izbraukt uz ārzemēm. LPSR VDK ieskatā lūgumraksts "apmelojot PSRS dzīves īstenību".[794] Izmeklēšanās gaitā atklājies, ka Visvaldis Žīgurs bija mēģinājis organizēt vēl vienu *pretpadomju* organizāciju *Signāls*.[795]

---

[788] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1144. l, 51. lp.
[789] Jānis Kalniņš, Augusta dēls, dzimis 1914. gadā Rīgas apriņķa Vildogas pagastā, apcietināts 1957. gada 1. aprīlī.
[790] LVA, 1986. f., 1. apr., 41211. l., 5. sēj., 108. lp.
[791] LVA, 1986. f., 1. apr., 41320. l., 32. lp.
[792] Sk., piemēram, "No Urāliem uz Potmu", *Laiks*, Nr. 93, 1969, 22. novembris, 5. lpp.; Freimanis, Gunārs. "Kolimas zvaigznājs. Kur ir grāmata par Kolimu?" *Pilsonis*, Nr. 42, 1991, 22. oktobris, 6. lpp.; Freimanis, Gunārs. Dievtuŗu rosība Sibirijā, Brīvā Latvija, Nr. 31, 1989, 28. augusts, 2. lpp. *Red. piez.*
[793] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1205. l., 11. lp.
[794] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1205. l., 11. lp.
[795] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1205. l., 11. lp.

Kopumā no divdesmit personām, kuras šajā pētījumā definētas kā jaunieši, 17 izplatīja skrejlapas, bija iesaistīti Latvijas Republikas karoga uzvilkšanā un organizēja vai piedalījās kādā no jauniešu *pretpadomju* grupām.

Dzejoļu un *pretpadomju* satīras izplatīšana tuvāko paziņu lokā uzskatāma par vienu no pretošanās formām. Šeit būtu vietā minēt Ludviga Otomāra Rikmaņa lietu, par kuru LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Nikolajs Veļikanovs[796] ziņoja LPSR MP priekšsēdētāja Viļa Lāča vietniekam Eduardam Berklavam (1914–2004), kas uz attiecīgā ziņojuma ar rezolūciju uzdeva LPSR VDK noskaidrot rakstniekus, ar kuriem Rikmanis bija uzturējis kontaktus.[797] Šādas izvērstas rezolūcijas uz LPSR VDK ziņojumiem LPSR MP ir salīdzinoši retas. Minētā rezolūcija vedina domāt, ka radošās inteliģences kontroles īstenošana pelnīja gan LPSR VDK, gan LPSR MP pastiprinātu uzmanību un raisīja pat personīgu vēlmi iesaistīties jautājuma noskaidrošanā.

1957. gada decembra beigās apcietināja Pēteri Leju par *pretpadomju* dzejoļu izplatīšanu. 1957. gada oktobrī Kuldīgas bufetē Pēteris Leja bija aizmirsis 33 lappušu garu *pretpadomju* sacerējumu *Tirgonis*, kas ar bufetnieces gādību nonāca LPSR VDK rokās. 1957. gada decembrī Pēteris Leja atkal apmeklēja bufeti, kur nodeva Jānim Apiņam piecus dzejoļus, vienu no kuriem vēlāk atzina par *pretpadomju* rakstura. Apiņu drīz aizturēja milicija sakarā ar "sabiedriskās kārtības traucēšanu alkohola reibumā" un atrada Lejas doto dzeju.[798]

Kopumā *pretpadomju* literatūras glabāšana un sacerēšana kā galvenais apsūdzības iemesls sastopams četrās krimināllietās.

Reālie iemesli, kas mudināja sākt krimināllietu pret māksliniekiem Juriju Abizovu, Ļevu Samoilovu-Babinu, Pēteri Pečerski un fotogrāfa Gunāra Rakes lieta, nav zināmi. 1957. gada 20. aprīlī apcietināti Ļevs Samoilovs-Babins, Jurijs Abizovs, kā arī grafiķis Gunārs

[796] Sk. Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 377., 378., 395. lpp.

[797] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1205. l., 93. lp.

[798] LVA, 1986. f., 1. apr., 41862. l., 27. lp.

Vīndedzis (1918–1991); pēdējais bija apsūdzēts par pornogrāfisku zīmējumu pagatavošanu, pavairošanu un jauniešu iepazīstināšanu ar attiecīgiem zīmējumiem citas krimināllietas ietvaros. Pirmo lietu izmeklēja Vladimirs Izvestnijs (1929–2012), otru lietu vadīja cits LPSR VDK izmeklētājs. Mēnesi vēlāk apcietināja Pečerski un Raki. Lai gan visi apsūdzēti atbilstoši KPFSR 182.[1] pantam par pornogrāfiska rakstura sacerējumu, attēlu un citu priekšmetu izgatavošanu, izplatīšanu, reklamēšanu, kā arī tirgošanu vai glabāšanu ar mērķi tos izplatīt vai tirgot, krimināllietā, pirmkārt, nekas neliecina, ka minētās personas būtu izplatījušas, tirgojušas vai reklamējušas šos materiālus. Otrkārt, iepazīstoties ar krimināllietai pievienotajiem lietiskajiem pierādījumiem, var konstatēt, ka par pornogrāfiju uzskatīti samērā nevainīgi sacerējumi vai attēli, no kuriem daļa ir ar politisku zemtekstu, kas ļauj secināt, ka radošās inteliģences pārstāvjus bija situatīvi neizdevīgi apsūdzēt pretpadomju rīcībā, tādēļ izvēlējās tādu apsūdzību, kas vismaz atbilstu sabiedrībā valdošajiem stereotipiem par mākslinieku bohēmiskajām tieksmēm. Šādam pieņēmumam par labu liecina arī tas, ka Abizovs un Samoilovs-Babins vāca par izsmējīgu un vulgāru atzītu *pretpadomju* folkloru.[799] Savai aizstāvībai Abizovs nopratināšanā norādīja, ka viņam nebija zināms, ka pēc 1956. gada PSKP XX kongresa šādu materiālu glabāšana nav pieļaujama.[800]

Papildu informāciju par krimināllietu, kā jau iepriekš minēts, var atrast arī LKP CK dokumentos. LKP CK *speciālajā mapē* ir, piemēram, viens no lieciniekiem minētajā lietā: *Sovetskaja Latvija* (*Советская Латвия*) žurnālists Vladislavs Gehts 1957. gada 24. jūlija

[799] Jurijs Abizovs vāca laikmetīgu folkloru – sakāmvārdus un anekdotes –, kas saturēja arī rupjības un padomju realitāti un politisko varu izsmejošus izteicienus. Piemēram minama šāda anekdote: "Iesēdinājuši kādu. Ieiet viņš kamerā, bet tur viens jau priekšā. – Sen sēdi? – 15 gadus. – Par ko? – Staļinu lamāju. Bet tu par ko? – Slavēju." Cita anekdote no Jurija Abizova kolekcijas: "Grūti kļuvis anketas aizpildīt. Tur ir tāds nejauks punkts: vai esat piedalījies opozīcijas kustībās, vai esat svārstījies, īstenojot partijas līniju? Ja atbildēsi, ka neesi svārstījies, – tātad slikti. Esi bijis akls un mierīgi noskatījies uz to ļaunumu, ko nesis Staļina oficiāli tagad visaugstākajā līmenī nosodītais personības kults. Bet, ja atbildēsi, ka svārstījies, – apsūdzēs antipartejiskā darbībā. Tāpēc gudri cilvēki tagad rakstot – svārstījos kopā ar partijas ģenerālo līniju!" LVA, 1986. f., 1. apr., 41864. l., lietiskie pierādījumi, 27. lp. [tulkojums no krievu valodas – J. K.]

[800] LVA, 1986. f., 1. apr., 41864. l., 1. sēj., 202. lp.

vēstulē LPSR VDK priekšsēdētājam Jānim Vēverim sūdzas par pārāk maigajiem sodiem konkrētajā lietā, norādot, ka pēc tiesas sprieduma Samoilova-Babina dzīvoklī laikraksta *Sovetskaja molodjož* (*Советская молодёж*) kolēģi rīkojuši iedzeršanu par godu atbrīvošanai.[801] Jānis Vēveris iesniegumu ar savu komentāru, kurā norādīja, ka Gehta iebildumi ir pamatoti, pārsūtīja LKP CK otrajam sekretāram Fiļipam Kašņikovam, Ivana dēlam:

> "Pirms Samoilova u. c. aresta es iepazīstināju ar materiāliem biedrus [LKP CK pirmo sekretāru Jāni] Kalnbērziņu un [LKP CK sekretāru Nikolaju] Bisenieku, pēdējo iepazīstināju ar [Jurija] Abizova sacerētajiem pornogrāfiska rakstura pantiem, kuri bija caurausti ar pretpadomju garu. Biedrs Bisenieks ierosināja šo pūstošo inteliģenci, šo izvirtušo jaunatni arestēt un nodot tiesai. To mēs arī izdarījām, bet, ņemot vērā atsevišķu Augstākās tiesas darbinieku politiskā mugurkaula trūkumu, lieta tika nogremdēta."[802]

Minētais liecina, ka LPSR VDK bija ziņojusi par savākto kompromitējošo materiālu LKP CK vadībai. Liecības par to, ka dotas tiešas norādes LPSR Augstākajai Tiesai, nav rodamas tās partijas organizācijas dokumentos. Konstatējams vien pārmetums par pārlieki maigu sodu noteikšanu.[803]

---

[801] LVA, PA-101. f., 20. apr., 95. l., 70.–74. lp.

[802] LVA, PA-101. f., 20. apr., 95. l., 70. lp. [tulkojums no krievu valodas – J. Ķ.]

[803] 1957. gada 30. septembra LPSR Augstākās tiesas partijas organizācijas sanāksmē Valfrīds Kauke sacīja: "Pēdējā gadā Augstākā tiesa samazinājusi spriedumus 15 % gadījumā. Mums nākas uzklausīt pretenzijas, ka nepamatoti samazinām soda ilgumu. Tomēr lielākā daļā gadījumu pretenzijas bijušas nepamatotas. Piemēram, pretenzijas nākušas no Krustpils rajona, bet pēc pārbaudes konstatēts, ka soda samazināšana bija pamatota. Šīs pretenzijas liecina par pagātnes pieradumu, kad mūs aicināja pastiprināt represijas. Tagad soda prakse ir stabilizējusies, un vajag uzmanīgi risināt sodu samazināšanas jautājumus," LVA, PA-357. f., 1. apr., 8. l., 74. lp. Valfrīds Kauke, Ādama dēls, LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētāja vietnieks, LPSR nopelniem bagātais jurists, no 1926. gada 9. marta līdz 28. maijam Ainažu muitā uz brīvā līguma pamata dienestā sastāvošais jaunākā muitas uzrauga vietas pagaidu izpildītājs, 1937. gadā beidzis tieslietu studijas Latvijas Universitātē (Mag. iur., citstarp kopā ar Arvīdu Griguli), 1938. gadā apprecējies ar Martu Leiti, aktīvs PSRS okupācijas slavinātājs kopš 1940. gada vēl pirms Latvijas aneksijas PSRS sastāvā, personīgi likvidējis Rīgas Latviešu biedrību, ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija lēmumu no 1941. gada 8. februāra pirmās PSRS okupācijas laikā Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja vietnieks, LPSR Augstākās tiesas biļetena redaktors no 1958. gada līdz 1975. gadam. "Jauni akadēmiski izglītoti pilsoņi", *Jaunākās ziņas*, Nr. 15, 1937,

Tas, ka minētā krimināllieta bija iecerēta kā paraugprāva, apstiprina *Cīņas* 1957. gada 1. augusta raksts *Nosodīti pornogrāfisti*.[804] Līdz ar to secināms, ka minētais gadījums apliecina, ka krimināl vajāšana bija viens no līdzekļiem citādi domājošo, arī inteliģences apkarošanā, ko nereti mudināja LKP CK vadība.

Analizējot krimināllietās, kur galvenais apsūdzības pamats ir *pretpadomju* satura vēstuļu sūtīšanu PSRS un LPSR institūcijām un to vadībai (šādā nodarījumā 1957. gadā bija apsūdzētas sešas personas), jāvērš uzmanība, ka vēstuļu autori nereti neslēpa savu personību, norādot gan savu vārdu, gan arī dzīvesvietu. Piemēram, 1920. gadā dzimušais, Aizputē dzīvojošais Aleksejs Skupovs[805] bija apsūdzēts par to, ka uzrakstīja *pretpadomju* rakstura vēstuli ASV vēstniekam PSRS,

> "kurā apmelojis Padomju Savienības Komunistisko partiju, padomju īstenību, slavējis ASV un citu kapitālistisko valstu dzīvesveidu".[806]

Viņš bija arī iecerējis sūtīt līdzīga rakstura vēstuli arī PSRS AP Prezidija priekšsēdētājam Klimentam Vorošilovam (1881–1969) un laikraksta *Komunists* redakcijai,[807] tomēr ieceri neizdevās īstenot.

LKP CK un tās rosinātā reakcija

Pretpadomju rīcība un tās izplatība skolēnu un komjauniešu vidū, radīja ievērojamu satraukumu LPSR varas virsotnēs. Spilgtākā

---

20. janvāris; "Rīgas dzimtsarakstu nodaļās", *Jaunākās ziņas*, Nr. 206, 1938, 11. septembris, 10. lpp.; "Mainas dienesta personas", *Cīņa*, 1940, 6. jūlijs, 2. lpp.; Kauke, V., "Valsts būtība pārejas laikā no kapitālisma un komūnismu", *Tieslietu Vēstnesis: Tieslietu komisariata izdevums*, Nr.1, 1940, 36. lpp.; "Dekrēts", *Cīņa,* 1941, 12. februāris; "Uzdevumi tautas tiesnešiem", *Darbs*, 1941, 20. maijs; "Preses konference par sociālistisko likumību", *Padomju Jaunatne*, 1959, 17. maijs; "Aizrādījums", *Cīņa*, 1959, 19. maijs; "Tautas tiesai vai biedru tiesai?", *Cīņa*, 1960, 25. novembris; "Zagtas mantas pircēji – noziegumu veicinātāji", *Cīņa*, 1983, 9. jūnijs; *Jurista Vārds,* Nr. 1 (700), 2012, 3. janvāris, 5. lpp. *Red. piez.*

[804] "Notiesāti pornogrāfisti", *Cīņa*, 1987, 1. augusts.

[805] Aleksejs Skupovs, Jakova dēls, dzimis 1920. gadā Vitebskas apgabalā (Baltkrievijā), apcietināts 1957. gada 16. aprīlī.

[806] LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera komentārs Alekseja Skupova vēstulei LKP CK, kurā pēdējais lūdza sevi apžēlot. LVA, PA-101. f., 20. apr., 63. lp

[807] LVA, 1221. f., 1[c]. apr., 123. l., 9. lp.

liecība šādam satraukumam ir 1958. gada 10. janvārī LKP CK biroja sēdes protokols. Tā, piemēram, LPSR AP Prezidija priekšsēdētājs Kārlis Ozoliņš par 1957. gada naktī no 14. un 15. maiju radiotornī uzvilkto Latvijas Republikas karogu, pauž:

> "Es nezinu, kā strādā orgāni [domāts VDK – *red. piez.*], tomēr es domāju, ka viņiem ir maz sakaru ar citām organizācijām, vāji šie sakari. Sevišķi es domāju miliciju, ar to viņiem ļoti slikti sakari.
>
> Vajag, lai orgāni komandētu šīs organizācijas, un tai skaitā arī miliciju, lai dod norādījumus, lai nebūtu šādu lietu."[808]

Savukārt Nikolajs Bisenieks norādīja uz LPSR izglītības ministra, viņa vadītās ministrijas un VĻKJS CK atbildību, aprādot arī veicamos darbus:

> "Bet par tām lapiņām, par kurām mums nemitīgi raksta Vēvers. [..] Domāju, ka [LPSR izglītības ministram Vilim] Samsonam[809] un komjaunatnes CK jāpievērš uzmanība tam, ka pēdējā laikā parādījušās skolās vairāki desmiti dažādu [pretpadomju] organizāciju. Kādu laiku tādu nebija. Tas bija toreiz, kad uzmanīgi sekoja kārtībai [..], bet tagad izrādās, ka vienā otrā skolā ir pagrīdes organizācijas. [..] agrāk tas bija ārkārtas gadījums, izbrauca vesela komjaunatnes CK organizēta brigāde, izglītības ministrijas darbinieki, uztraucās. Tagad tā vairs nav. Domāju, ka jāvienojas, ka Samsons un komjaunatnes CK darīs visu, lai tas vienreiz beigtos. Šīs skolas vajag pieskatīt uzmanīgāk, kas tās par skolām, kas tās vada, kādi skolotāji tajās strādā, kāda kārtība tajās valda."[810]

LKP CK bija neizpratnē par to, kā traktēt *pretpadomju* izpausmju pieauguma tendenci un kā savienot to ar tēzi, ka PSKP XX kongress uzlabojis sabiedrības attieksmi pret PSRS varu. LPSR MP priekšsēdētāja vietnieks Vilis Krūmiņš jau minētajā 1958. gada LKP CK biroja sēdē salīdzināja stāvokli 1945. un 1946. gadā, norādot, ka "ienaidnieki tagad ir simtiem reižu vājāki",[811] bet *pretpadomisko* izlēcienu palielināšanās ir saistāma ar bijušo *ienaidnieku* atgriešanos Latvijas teritorijā. Ievērojot to, ka bijušie politieslodzītie veidoja tikai

[808] LVA, PA-101. f., 21. apr., 48a. l., 29. lp. [tulkojums no krievu valodas – J. Ķ.]
[809] Vilis Samsons – LPSR izglītības ministrs no 1950. līdz 1960. gadam.
[810] LVA, PA-101. f., 20. apr., 48a. l., 32. lp. [tulkojums no krievu valodas – J. Ķ.]
[811] LVA, PA-101. f., 20. apr., 48a. l., 38. lp.

salīdzinoši nelielu daļu no 1957. gadā par *pretpadomju propagandu un aģitāciju* apsūdzētajiem un ka pētījuma ietvaros nav atklāta šo persona tieša ietekme uz būtisku daļu citu šajā gadā apsūdzēto, jāsecina, ka minētais LKP CK protokols atspoguļo tobrīd pastāvošos stereotipus, nevis reālo situāciju.

Acīmredzot, sekojot LKP CK vadošajiem norādījumiem, arī rajonu partijas organizācijās pievērsta uzmanība pretpadomju aktivitātēm un to pieaugumam jauniešu vidū, piemēram, Limbažu rajona partijas komiteja 1958. gada sākumā šajā sakarā pieņēma lēmumu par politiskās darbības uzlabošanu iedzīvotāju vidū sakarā ar naidīgiem izlēcieniem rajonā. Dokumentā minēts, ka 1957. gadā un 1958. gada janvārī LPSR VDK rajonā arestējusi par *pretpadomju darbībām* 12 cilvēkus;[812] deviņi no tiem bija *Dzirksteles* grupas biedri.

LPSR VDK darbības metodes

LPSR VDK lietas par *pretpadomju propagandu un aģitāciju* parasti ierosināja: 1) pēc kādas "atbildīgu pilsoņu" grupas vai indivīda iesnieguma, kur minēti aizdomās turētā *pretpadomju* izteicieni; 2) pēc personas publiskiem un saturiski negatīviem izteikumiem par PSRS okupācijas režīmu vai tā vadošajām amatpersonām un simboliem, nereti savus izteikumus apvienojot ar sabiedriskās kārtības traucēšanu; 3) pēc *pretpadomju akcijās* iesaistīto personu atklāšanas; 4) pēc LKP vadības norādījuma izmantoja iepriekš operatīviem līdzekļiem iegūtu kompromitējošās informācijas vākšanas rezultātu.

Analizētās kriminālllietas liecina, ka LPSR VDK vāca informāciju par interesējošām personām, vēl pirms tās veica par *pretpadomju propagandu un aģitāciju* atzītu darbību. Piemēram, 1955. gadā no ieslodzījuma atbrīvotā Jāņa Rupā[813] lietā pieejamas 6. un 10. maijā sniegtās liecības par viņa *pretpadomju* rīcību, kam sekoja LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vadītāja Kārļa Vītola[814] 20. maijā izdots aresta

[812] LVA, PA-4135. f., 17. apr., 6., 54. lp.
[813] Jānis Rupais, Jēkaba dēls, dzimis 1917. gadā Cēsu apriņķa Ērgļu pagastā.
[814] Sk. Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās

orderis.[815] Arī Arvīds Spunde[816] bija brīvībā īsu laiku, proti, 1955. gadā atbrīvots no 1948. gadā piespriestā soda izciešanas, bet 1957. gada 24. janvārī apcietināts atkārtoti par "asu pretpadomju aģitāciju".[817] Arī viņa lietā liecinieku nopratināšanas protokoli pieejami kopš 1956. gada.[818]

Aleksandra Grīnberga[819] lieta norāda, ka LPSR VDK izmantoja ne tikai liecības, bet arī arhīvā pieejamos dokumentos, par ko liecina VDK 4. daļas vadītāja Nikolaja Poļikarpova[820] 1957. gada 15. februāra pieprasījums LPSR Centrālajam Valsts arhīvam par to, kādi dokumenti pieejami arhīvā par Aleksandru Grīnbergu. LPSR Centrālajam Valsts arhīvam atbilde bija gatava 21. februārī, un Centrālais Valsts arhīvs norādīja, ka Grīnbergs jau 1918. gada 24. novembrī bijis iestājies pulkveža Oskara Kalpaka bataljonā, tad darbojies Latvijas Republikas Politiskajā pārvaldē un dažās "fašistiskās organizācijās".[821] Agrākā darbabiedri, spriežot pēc liecību sniegšanas laika, bija nopratināti jau pēc izziņas saņemšanas, proti, 23. februārī. Aresta orderis bija izsniegts 1957. gada 28. februārī.

Lielākā daļa krimināllietu ierosinātas par atkārtotu *pretpadomju propagandu un aģitāciju*, piemēram, Ādolfu Ķepīti apcietināja 29. aprīlī, bet 27. maijā leitnanta Eglīša sagatavotajā apsūdzības rakstā bija minēti astoņi Ķepīša *pretpadomju* izteicienu

izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 372., 373., 376., 396. lpp. *Red. piez.*

[815] LVA, 1986. f., 1. apr., 41280. l., 1. sēj., 4. lp.

[816] Arvīds Roberts Spunde, Ernesta dēls, dzimis 1918. gadā Rīgā.

[817] LVA, 1986. f., 1. apr., 41263. l., 4. lp.

[818] Piemēram, A. Kušķa nopratināšanas protokols, LVA, 1986. f., 1. apr., 41263. l., 52. lp.

[819] Aleksandrs Grīnbergs, Krišjāņa dēls, dzimis 1900. gadā Rīgā.

[820] Nikolajs Poļikarpovs, Ivana dēls, dzimis 1915. gadā, PSKP biedrs no 1940. gada, valsts drošības dienestā no 1930. gadā, beidzis PSRS Valsts drošības ministrijas (VDM) Augstākās skolas VDM vadošā sastāva kursus, kopš 1952. gada LPSR VDM Liepājas apgabala pārvaldes priekšnieks, kopš 1952. gada nogales LKP Liepājas apgabala komitejas biroja loceklis, kopš 1953. gada LPSR Iekšlietu ministrijas (vēlāk VDK) 4. specdaļas priekšnieks. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3888. l. *Red. piez.* sadarbībā ar darba recenzentu M. hist. Arturu Žvinkli.

[821] LVA, 1986. f., 1. apr., 40845. l., 254. lp.

vien 1957. gadā.[822] Jurijam Lobanovam[823] cēla apsūdzību par *pretpadomju aģitāciju* 1957. gada 12. janvārī Rīgas pilsētas Kirova rajona milicijas iecirknī, kur viņš bija nogādāts sakarā ar sīko huligānismu. Lobanovs milicijas iecirknī kritizēja komunistus un slavēja Ungārijas revolūciju. Izmeklēšanas gaitā noskaidrots, ka viņš jau 1956. gada decembrī bija veicis *pretpadomju aģitāciju* savā darbavietā, par ko liecināja vairāki darbabiedri.[824] Ādolfam Lapeniekam[825] 1957. gada septembrī celtajā apsūdzībā minēts, ka viņš 1955. gadā jaunatnes vakarā Mērsraga septiņgadīgajā skolā, esot ieģērbies skrandās, "vecās krievu dziesmas *Klaidonis*[826] meldiņā izsmējis padomju varu".[827] Par aresta cēloni kalpoja viņa anonīmi rakstītā vēstule PSKP CK, kurā "asi kritizēta padomju realitāte".[828] Dzejnieka Ludviga Otomāra Rikmaņa apsūdzības rakstā norādīts, ka viņš jau 1945. un 1946., kā arī 1956. gadā bija veicis *pretpadomju aģitāciju*, ko izmantoja kā atbildību pastiprinošu apstākli.[829] Rezultātā viņam piesprieda četrus gadus ieslodzījumā.[830]

1957. gada 17. jūnija aresta orderī norādīts, ka 1903. gadā dzimušais Francis Širiņš[831] vainojams par

> "Ļaunprātīgas pretpadomju aģitācijas veikšanu no 1949. gada līdz pat šim brīdim. Apmelo partijas un padomju valdības politiku."[832]

Kriminālllietas materiāli liecina, ka informācija par Širiņu vākta ilgu laiku pirms tam, lai gan tam objektīvi nebūtu nekāda pamata. Širiņš nebija agrāk sodīts. Pirmais liecinieku nopratināšanas protokols, kurā

---

[822] LVA, 1986. f., 1. apr., 41262. l., 17. lp.
[823] Jurijs Lobanovs, Aleksandra dēls, dzimis 1927. gadā Uzbekistānā.
[824] LVA, 1986. f., 1. apr., 41022. l., 16. lp.
[825] Ādolfs Lapenieks, Josifa dēls, dzimis 1904. gadā Rīgā.
[826] Dziesmas nosaukums ir *По диким степям Забайкалья* (reizēm saukta arī *Бродяга*). Tā ir krievu tautas dziesma, kas kļuva populāra divdesmitā gadsimta sākumā, bet dziedāta vēl kopš 1880. gada Sibīrijā ieslodzīto vidū. PSRS dziesma kļuva par simbolu Krievijas Impērijas nežēlībai pret parasto tautu. *Red. piez.*
[827] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1144. l., 71. lp.
[828] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1144. l., 70. lp.
[829] LVA, 1986. f., 1. apr., 41560. l., 362. lp.
[830] LVA, 1986. f., 1. apr., 41560. l., 363. lp.
[831] Francis Širiņš, Aleksandra dēls, dzimis 1903. gadā Ilūkstes apriņķa Silenes pagastā.
[832] LVA, 1986. f., 1. apr., 41332. l., 1. sēj., 3. lp.

iztaujāts par Širiņa uzskatiem, sagatavots 1952. gada 5. novembrī. 1953. gada 17. janvārī 1920. gadā dzimušais jelgavnieks, dzelzceļa strādnieks Jānis Ļaksa pratināts nepilnas divas stundas kā liecinieks. Izmeklētājs Starostins (1957. gadā PSRS VDK Latvijas dzelzceļa un Latvijas jūras baseina pārvaldes izmeklētājs, leitinants[833]) iztaujāja Ļaksu par Širiņa darbību nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, kā arī par to, kuru personu klātbūtnē Širiņš izteicis *pretpadomju* uzskatus.[834] 1956. gada 3. aprīlī tas pats izmeklētājs Starostins nopratināja 1924. gadā dzimušo jelgavnieku Stepanu Kalmikovu, lai noskaidrotu jautājumu par Širiņa uzskatiem. Kopumā no 1952. līdz 1957. gadam Širiņa lietā nopratināti desmit liecinieki.

Apsūdzība parasti pamatoja tikai ar konkrēto *pretpadomju* rīcību. Tā, piemēram, 1900. gadā dzimušais Rūdolfs Piebalgs vainots par to, ka 9. maijā veikalā Mārupes ielā 2, Rīgā

> "vairāku pilsoņu klātbūtnē apmeloja Padomju varu un pielaida izlēcienus attiecībā pret Padomju Savienības komunistisko partiju un Padomju valdības vadītājiem, kā arī izteica draudus [..]".[835]

Tūlīt pat viņš ticis aizturēts, un 16. maijā VDK 4. daļas 1. nodaļa pieņēma lēmumu par Rūdolfa Piebalga arestu.[836] Spriežot pēc vairākuma analizēto krimināllietu, apsūdzētās personas nebija aprobežojušās ar vienu vien pretpadomju izteikumu. Piemēram, rīdzinieku Imantu Spuri[837] arestēja 30. aprīlī par to, ka viņš 1. aprīlī kafejnīcā Kārļa Marksa ielā (tagadējā un arī agrāk – Ģertrūdes ielā), citiem apmeklētājiem dzirdot, aicināja atkārtot Ungārijas notikumus, izrēķināties ar komunistiem un cīnīties par Latvijas neatkarību.[838] LPSR VDK rīcībā jau bija informācija par to, ka 1956. gada 28. decembrī Spure 1934. gadā dzimušajam rīdziniekam, VĻKJS biedram Anatolijam Timofejevam bija teicis, ka nepieciešams atkārtot Ungārijas notikumus

[833] Starostina darbības 1957. gadā saskaņoja PSRS VDK Latvijas dzelzceļa un Latvijas jūras baseina pārvaldes Izmeklēšanas nodaļas priekšnieks apakšpulkvedis Anosovs un pārvaldes priekšnieks pulkvedis Vladimirs Allaberts.
[834] LVA, 1986. f., 1. apr., 41332. l., 1. sēj., 38.–39. lp.
[835] LVA, 1986. f., 1. apr., 41323. l., 28. lp.
[836] LVA, 1986. f., 1. apr., 41323. l., 28. lp.
[837] Imants Spure, Jāņa dēls, dzimis 1922. gadā Rīgā.
[838] LVA, 1986. f., 1. apr., 41226. l., 3.–5. lp.

Latvijas teritorijā, vispirms saorganizējot mītiņu pie LKP CK ēkas.[839] Kopumā par minētajām darbībām LPSR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesas kolēģija 31. jūlijā noteica trīs gadus ieslodzījuma.

Atklājot *pretpadomju* rīcību, meklēja agrākās *pretpadomju* rīcības izpausmes. Minēto apliecina, piemēram, LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera ziņojums, kas sagatavots 1958. gada 15. janvārī par Alberta Eglīša[840] un Alfrēda Šauriņa[841] publiski paustu viedokli Krimuldas kinoteātrī 1957. gada 21. decembrī;[842] vīri kinoseansa laikā, kad rādīja PSRS vadītājus, atrodoties laivā, viesošanās laikā Birmā, skaļi izkliedza cerību, ka laiva apgāzīsies un braucēji noslīks, tāpat viņi izteica draudus komunistiem un nodziedāja Latvijas Republikas himnu *Dievs, svētī Latviju!*. Ziņojumā norādīts, ka Šauriņš jau kopš 1951. gadu veicis *pretpadomju* aģitāciju, kas konstatēts liecinieku nopratināšanas rezultātā.[843] Kopumā krimināllietā Šauriņam un Eglītim celtajā apsūdzības rakstā Šauriņam uzrādītas trīs *pretpadomju* viedokļa paušanas epizodes, sākot no 1951. gada, un divas – Eglītim.[844] 1958. gada 12. janvārī Eglīti un Šauriņu apcietināja.[845] Visai līdzīgi rīkojās Leona Šadovska[846] un Agra Vasariņa[847] krimināllietas sakarā. Abiem celta apsūdzība par Latvijas Republikas himnas dziedāšanu 2. maršruta sabiedriskajā autobusā Rīgā un *pretpadomju* lozungu izteikšanu,[848] meklēta agrāka *pretpadomju* darbība, bet nav konstatēta.

Krimināllietas liecina, ka par apsūdzētām personām tika vākta "kompromitējoša informācija" arī par laikposmu pirms PSRS okupācijas. Piemēram, 1900. gadā dzimušā Aleksandra Grīnberga

---

[839] LVA, 1986. f., 1. apr., 41226. l., 3.–4. lp.
[840] Alberts Eglītis, Kristapa dēls, dzimis 1929. gadā Liepājas apriņķa Vaiņodes pagastā.
[841] Alfrēds Šauriņš, Kristapa dēls, dzimis 1909. gadā Rīgas apriņķa Bīriņu pagastā.
[842] LVA, 270. f., 1 c. apr., 1144. l., 12. lp.
[843] LVA, 270. f., 1 c. apr., 1144. l., 4. lp.
[844] LVA, 1986. f., 1.apr., 40643. l., 283. lp.
[845] LVA, 270. f., 1c. apr.,1144. l., 4. lp.
[846] Leons Šadovskis, Romana dēls, dzimis 1938. gadā Rīgā.
[847] Agris Vasariņš, Arvīda dēls, dzimis 1934. gadā Bauskas apriņķa Misas pagastā.
[848] LVA, 1986. f., 1. apr., 41329. l., 95. lp.

kriminālllietā par "kompromitējošu informāciju" uzskatīts, ka Grīnbergs

> "1919. gadā iestājies buržuāziskās Latvijas armijā un karojis pret Sarkano Armiju, par ko saņēmis Triju Zvaigžņu ordeni".[849]

Tas, ko uzskatīja par "kompromātu", varēja būt visai dažāda veida informācija. Kā liecina krimināllietas materiāli, šādas informācijas iegūšanā noderīgs bija arhīva darbinieku ieguldījums, kas veica izpēti LPSR VDK uzdevumā. Piemēram, līdzīgi kā Grīnberga gadījumā, arī Efraima Hiršsona[850] krimināllietas sakarā, kas ierosināta par *pretpadomju* vēstuļu rakstīšanu PSKP CK un laikraksta *Pravda (Правда)* redakcijai, LPSR Centrālais Valsts arhīvs veica izpēti par attiecīgo personu un sniedza ziņas,[851] ka Hiršsons bija ne tikai 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā Otrā pasaules kara laikā un PSKP biedrs kopš 1943. gada, bet arī to, ka viņš bijis līdzīpašnieks[852] vienam tirdzniecības uzņēmumam Latvijas Republikas faktiskās neatkarības gados.[853]

Atsevišķos gadījumos var konstatēt, ka LPSR VDK vāca konkrētu "kompromitējošu" informāciju, lai atrastu slēptus iemeslus

---

[849] LVA, 1986. f., 1. apr., 40845. l., 3. lp.

[850] Efaims Hiršsons, Josifa dēls, dzimis 1908. gadā Talsos.

[851] Savulaik Heinrihs Strods pētījis jautājumu, vai, pamatojoties uz Centrālā valsts arhīva darbību, laikposmā no 1950. gada līdz 1953. gadam Latvijā tika gatavotas jaunas deportācijas, proti, Centrālā valsts arhīva 1. nodaļa lielāko vērību šajā laikā pievērsa "arhīva dokumentālo materiālu operatīvi čekistiskajai apstrādei", kuras rezultātā, kā ziņojis Ivans Zujāns, "atklātas un sastādītas 13 839 kartītes par provokatoriem, spiegiem, ziņotājiem [..]", Strods, Heinrihs. "Vai 1950.–1953. gadā Latvijā tika gatavotas vēl jaunas masu deportācijas?", *Lauku Avīze*, 1992, 25. septembris. *Red. piez.*

[852] Iespējams, arhīvisti pārpratuši un domāta prokūrista, pilnvarnieka vieta Vilhelma Jafes tirdzniecības firmā no 1935. gada līdz 1940. gadam. Hiršsons ar savu principālu Jafi bija kaimiņi, proti, Hiršsons dzīvoja Tomsona ielas otrā nama 26. dzīvoklī, bet Jafe – 5. dzīvoklī. Vien 1940. gada februārī Hiršsona vārds parādās pilnsabiedrības statūtos kā biedram, kas izskaidrojams ar Jafes vecumu, šis rūpals bija galantērijas preču tirdzniecība K. Hāberlanda celtajā Zāmuela Holandera namā Šķūņu ielā 17, dzīvoklis 2. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 177, 1935, 8. augusts, 3. lpp.; *Valdības Vēstnesis*, Nr. 18, 1939, 23. janvāris, 9. lpp.; *Valdības Vēstnesis*, Nr. 41, 1940, 20. februāris, 5. lpp. *Red. piez.*

[853] LVA, PA-102. f., 15. apr., 8. l., 91. lp.

pretpadomju rīcībai. Piemēram, 1957. gada 16. aprīlī apcietinātā Alekseja Skupova lietā atrodama informācija, ka LPSR VDK interesējās par apstākļiem, kādos viņš Otrā pasaules kara laikā nonācis nacionālsociālistiskās Vācijas gūstā. 23. aprīlī izmeklētājs, kapteinis Kārlis Vītols pieprasīja PSRS Aizsardzības ministrijas arhīva vadītājam:

> "Lūdzu pārbaudīt pēc arhīva materiāliem, vai patiesi Skupovs 1941. gadā bija dienējis 71. Atsevišķajā dzelzceļa bataljonā un kādos apstākļos nonācis gūstā."[854]

Atbildē šoreiz gan nebija nekādu nozīmīgu ziņu.[855]

Aģentūras izmantošana

Par aģentūras iesaisti izmeklēšanas gaitā ir samērā maz ziņu. Tomēr to izmantoja aizturēto personu paziņu loka uzskatu un iespējamo līdzzinātāju noskaidrošanā. Piemēram, grupas *Dzirkstele* krimināllietā ir LPSR VDK 4. daļas vadītāja pulkveža Ivana Vasiljeva[856] pieprasījums Valmieras rajona sakaru kantora vadītājam nosūtīt LPSR VDK visu Salacgrīvas 10. klases skolnieces 1940. gadā dzimušās Laimas Treijas no 14. līdz 20. decembrim izsūtīto korespondenci, jo

> "šajā laikā viņas paziņai vai radiniecei, kura dzīvo Valmieras rajonā, tiks adresēta pretpadomju rakstura vēstule".[857]

Šajā gadījumā ne tik daudz ievērību pelna fakts, ka Latvijas teritorijā dzīvojošo saraksti perlustrēja LPSR VDK, cik tas, ka bija zināms pat

---

[854] LVA, 1986. f., 1. apr., 40845. l., 230. lp.
[855] LVA, 1986. f., 1. apr., 40845. l., 230. lp.
[856] Ivans Vasiļjevs, Onufrija dēls, dzimis 1911. gadā, PSKP biedrs no 1940. gadā, valsts drošības dienestā no 1940. gada, bijis PSRS Valsts drošības tautas komisariāta Augstākās skolas kursu klausītājs Maskavā. Savu karjeru sācis kā Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) 3. specdaļas 1. nodaļas grupas priekšnieka palīgs 1940. gadā, kopš 1941. gada bijis LPSR IeTK izmeklēšanas grupas izmeklētājs Vjatlagā, turpinājis kopš 1942. gada darbu kā PSRS IeTK Kirovas apgabala pārvaldes izmeklētājs, tajā pašā gadā kļuva par Irkutskas apgabala pārvaldes izmeklētāju un Ļeņingradas apgabala pārvaldes 4. daļas 4. nodaļas vecāko operatīvo pilnvaroto. Kopš 1944. gada strādāja LPSR valsts drošības iestādēs. *Red. piez.* sadarbībā ar darba recenzentu M. hist. Arturu Žvinkli.
[857] LVA, 1986. f., 1. apr., 41999. l., 5. sēj., 112. lp.

aptuvens laiks, kad aizturēto jauniešu klasesbiedrene rakstīs *pretpadomju* vēstuli. Šo vēstuli patiešām arī pārtvēra. Tajā Treija izsaka simpātijas pret aizturētajiem jauniešiem. Mēnesi vēlāk viņu nopratināja un šo vēstuli izmantoja kā pierādījumu tam, ka viņa zinājusi par to, ka klasesbiedri izgatavo *pretpadomju* skrejlapas, bet nav ziņojusi par to, ka jaunieši iesaistīti šādā darbībā. LPSR VDK Limbažu rajona nodaļa brīdināja Treimani par to, ka turpmākās *pretpadomju* darbības gadījumā pret viņu tiks ierosināta krimināllieta.[858]

Par aģentūras iesaisti liecina, piemēram, arī Gunāra Vīndedža samērā neliela apjoma krimināllieta. Lēmumu par Gunāra Vīndedža apcietināšanu 1957. gada 19. aprīlī pieņēmis LPSR VDK 4. daļas vecākais pilnvarotais Fiļipovs,[859] it kā pamatojoties uz gleznotāja Harija Veldres (1927–1999) 1957. gada 18. aprīlī uzrakstīta ziņojuma pamata, kurā mākslinieks rakstījis, ka Vīndedzis esot rādījis pornogrāfiska rakstura zīmējumus gleznotājam Romim Bēmam (1927–1993), dzejniekam Jānim Rikmanim un gleznotājam Leo Koklem (1924–1964) un ka tas noticis Leo Kokles dzīvoklī.[860] 1957. gada 18. aprīlī Vīndedža dzīvoklī veica kratīšanu.[861] Šāda notikumu secība un fantastika operativitāte tikumiskuma lietā liek domāt, ka Vīndedzis novērots jau sen. Arī viņu apcietināt un tiesāt šīs kampaņas ietvaros bijis nolemts jau iepriekš. Harija Veldres "ziņojums" no viņa ir izspiests pēdējā brīdī tieši lietas ierosināšanas vajadzībām, kad radās nepieciešamība pamatot sāktās darbības. Te jāņem vērā, ka Gunāru Vīndedzi arestēja gandrīz vienlaikus ar jau pieminētajiem Juriju Abizovu un Ļevu Samoilovu-Babinu, pret kuriem izvirzītas visai līdzīgas apsūdzības. Kā jau iepriekš minēts, informācija par šo lietu sakarā veiktajām operatīvajām darbībām iesniegtas pat LKP CK. Gunāra Vīndedža arests, visticamāk, bija kā ūdenī mesta akmens izraisīta viļņa rezultāts.

[858] LVA, 1986. f., 1. apr., 41999. l., 5. sēj., 122.–127. lp.
[859] LVA, 1986. f., 1. apr., 41349. l. 2. lp.
[860] LVA, 1986. f., 1. apr., 41349. l. 3. lp.
[861] LVA, 1986. f., 1. apr., 41349. l. 7. lp.

Citu personu pretpadomju darbības un potenciālo upuru apzināšana

LPSR VDK *pretpadomju propagandas un aģitācijas* gadījumu atklāšanai izmantoja visas iespējamās metodes, to skaitā pratinot personas vienā lietā par personām citā lietā. Piemēram, Samoilova-Babina un citu lietā izmeklētājus interesēja LPSR Zinātņu akadēmijas Vēstures un materiālās kultūras institūta[862] līdzstrādnieks Vasilijs Dorošenko.[863] "Kompromitējošas" informācijas iegūšanai veltīta 29. aprīļa Samoilova-Babina pratināšana, kas sākās plkst. 16-00, bet beidzās 19-20.[864] Atklājās, ka Dorošenko esot izteicis dažādus *pretpadomju* izdomājumus dažus gadus iepriekš, Jurija Abizova kāzās. Izmeklētājus interesēja, kādi cilvēki vēl var apstiprināt šo *pretpadomju* izteicienu faktus[865] un kāds bija šo izteicienu saturs.[866] Beigās nolēma lietu pret Vasiliju Dorošenko neuzsākt minētās lietas ietvaros, bet izmeklēšanu pret viņu veikt atsevišķas lietas ietvaros.[867] Spriežot pēc publiski pieejamas informācijas, Vasilijs Dorošenko nebija ne apcietināts, ne tiesāts, nav arī zināms, vai viņš bija informēts par LPSR VDK interesi.

Kriminālllietu izmeklēšanu uzraudzīja LPSR prokuratūra. Parasti prokuratūras iejaukšanās fakts vai norādes par to kriminālllietās neparādās, tomēr *Dzirksteles* gadījumā LPSR prokuratūra izrādīja neparastu interesi. 1958. gada 3. martā LPSR prokurora vietnieks Juris Sproģis[868] atdeva *Dzirksteles* gadījuma izmeklēšanas lietu LPSR VDK

---

[862] Zeids, T. "Saudzējiet senatnes pieminekļus!", *Cīņa,* 1957, 27. augusts.

[863] Vasilijs Dorošenko (1921–1992), Dr. habil. hist., dzimis 1921. gadā Krasnodaras apgabalā, Krievijā, piecdesmito gadu sākumā ieradies Rīgā, 1965. gadā ieguvis vēstures doktora grādu, pētījis Latviju XVI–XVII gadsimtā, LPSR Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis, LPSR Nopelniem bagātais zinātnieks, LPSR Valsts prēmijas laureāts, vecākais zinātniskais līdzstrādnieks. *Padomju historiogrāfija Latvijā,* ELJAS informācija, 1973, 6. janvāris; *Cīņa,* 1981, 22. janvāris; *Cīņa,* 1982, 30. decembris. *Red. piez.*

[864] LVA, 1986. f., 1. apr., 41864. l., 1. sēj., 33.–36. lp.

[865] LVA, 1986. f., 1. apr., 41864. l., 1. sēj., 33.–34. lp.

[866] LVA, 1986. f., 1. apr., 41864. l., 1. sēj., 34. lpp.

[867] LVA, 1986. f., 1. apr., 41864. l., 1. sēj., 42. lp.

[868] Juris Sproģis, Aleksandra dēls, kopš 1947. gada LPSR prokuratūras izmeklēšanas daļas prokurors, bijis Rīgas pilsētas Staļina rajona prokurors, PSRS prokurora vietnieks līdz 1962. gadam. "Latvijas PSR Augstākas Padomes Prezidija dekrēts",

izmeklēšanas daļai rūpīgākai izpētei, uzdodot atbildēt uz sekojošiem jautājumiem, kuri lielākoties bija saistīti ar jauniešu motīvu izzināšanu: 1) kādi bija grupas darbības mērķi; 2) noskaidrot katra individuālo atbildību, cik kopumā organizācija bija rīkojusi sapulces un cik bieži katrs grupas dalībnieks tajās bija piedalījies, kādi uzdevumi uzticēti katram grupas loceklim; 3) nopratinot skolas skolotājus, klases audzinātājus, VĻKJS biedrus, vecākus, noskaidrot sīkāk apsūdzēto personības, noskaņojumus un politiskos uzskatus; 4) noskaidrot, kas grupas locekļiem nav paticis Kārļa Marksa, Fridriha Engelsa, Vladimira Uļjanova (Ļeņina), Josifa Džugašvilli (Staļina) rakstu darbos.[869]

Neliela uzmanība jāpievērš vēl jautājumam, vai jaunieši gatavojās ķerties pie politiski motivētas bruņotas un vardarbīgas cīņas paņēmieniem. Piemēram, līdzās Latvijas Republikas karoga uzvilkšanai un skrejlapu izplatīšanai jauniešu grupai *Dzirkstele* inkriminēja arī uzbrukumu sprāgstvielu noliktavai un Salacas tilta spridzināšanas gatavošanu. LPSR MP priekšsēdētājam Vilim Lācim adresētajā ziņojumā neilgi pēc grupas aizturēšanas LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers rakstīja, ka jaunieši gribējuši spridzināt tiltu pār Salacu.[870] Tomēr vēl 1958. gada pavasarī uzraugošais prokurors rakstīja, ka nepieciešams noskaidrot,

> "kurš bija tilta spridzināšanas idejas iniciators, kā viņi plānoja nolaupīt sprāgstvielas, cik vispār bija reāla tilta spridzināšanas ideja un kas konkrēta jau izdarīts šī mērķa sasniegšanai".[871]

Tālāk norādīts, ka gadījumā, ja neizdosies atrast pierādījumus šīs epizodes uzturēšanai, izmeklēšanu šajā virzienā nāksies pārtraukt. Tāpat prokurors norādīja uz vairākiem kriminālprocesuālo normu pārkāpumiem, kurus pieļāvuši izmeklētāji Voldemārs Frīdrihs

Cīņa, 1947, 28. maijs; "Privātuzņēmējs valsts uzņēmumā", *Cīņa*, 1958, 9. janvāris; *Laiks*, Nr. 99, 1962, 12. decembris, 1. lpp. *Red. piez.*

[869] LVA, 1221. f.,1[c]. apr., 162. l., 31.–32. lp.

[870] LVA, 270. f., 1 [c]. apr., 1144. l., 117. lp.

[871] LVA, 1221. f., 1[c]. apr., 162. l., 32. lp. [tulkojums no krievu valodas – J. Ķ.]

Gothards[872] un vēl daži, nopratinot aizdomās turamos.[873] Apsūdzības rakstā tilta spridzināšanas gatavošanas epizode izpalika.[874] Arī Antona Klibā[875] krimināllietā var atrast norādi, ka papildu apsūdzība par KPFSR Krimināl kodeksa 79.[2] pantā paredzētajām darbībām – par lauksaimniecības tehnikas bojāšanu – nav pamatota.[876]

Sodi

Smagāko sodu no pētītajām personām piesprieda Arvīdam Zelgalvim – desmit gadi ieslodzījumā, jo viņam inkriminēja ne tikai *pretpadomju* aģitāciju, bet arī dzelzceļa spridzināšanu.[877] Desmit gadus piesprieda arī Voldemāram Tamanim, kurš jau atradās ieslodzījumā no 1949. gada. Tamaņa lietā par vainu pastiprinošu apstākli uzskatīja viņa konsekvento *pretpadomju* darbību ieslodzījuma vietā un apstākli, ka viņš jau agrāk ir bijis sodīts par *pretpadomju* aģitāciju.[878] Vieglākais sods – viens gads ieslodzījumā – noteikts Jāzepam Gribonikam[879] un Aleksandram Grīnbergam. Jāzepam Gribonikam inkriminēja pretpadomju sarunas paziņu vidū 1957. gada 8. novembrī un šaušanu gaisā no revolvera tajā pašā dienā.[880] Viņa krimināllieta ir zīmīga ar to, ka viņš ir vienīgais no 63 personām, kuram vispār apsūdzību atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] pantam atcēla, bet atstāja spēkā apsūdzību atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa

[872] Sk. Zelmenis, Gints. "Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: izpētes iespējas", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 102. lpp.
[873] LVA, 1221. f., 1[c]., 162. l., 34. lp.
[874] LVA, 1986. f., 1. apr., 41999. l., 1. sēj., 152.–157. lp.
[875] Antons Klibais, Jāņa dēls, dzimis 1908. gadā Daugavpils apriņķa Preiļu pagastā.
[876] LVA, 1986. f., 1. apr., 41321. l., 216. lp.
[877] LVA, 1986. f., 1. apr., 43848. l., 65. lp.
[878] LVA, 1986. f., 1. apr., 41320. l., 83. lp.
[879] Jāzeps Griboniks, Stepana dēls, dzimis 1914. gadā Daugavpils apriņķa Preiļu pagastā, apcietināts 1957. gada 10. novembrī par pretpadomju aģitāciju un nelikumīgu ieroča glabāšanu.
[880] LVA, 1986. f., 1. apr., 41848. l., 1. sēj., 299. lp.

74. panta pirmajai daļai. Gribonika gadījumā ņēma vērā viņa rīcību nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, kad viņš palīdzējis padomju gūstekņiem, labvēlīgās atsauksmes no darbavietas un apstākli, ka galvenais liecinieks sniedzis "krasi pretrunīgās liecības".[881] Aleksandram Grīnbergam savukārt kā vainu mīkstinošu apstākli LPSR Augstākās tiesas Krimināllietu kolēģija minēja viņa vecumu, zemo izglītības līmeni un to, ka

> "neapmierinātību ar padomju varu viņš izteicis daļēji savas politiskās izpratnes trūkuma dēļ".[882]

Visticamāk, ka apsūdzētās personas vecums kā atbildību mīkstinošs apstāklis nav konsekventi ņemts vērā, jo citai personai – 1900. gadā dzimušajam Rūdolfam Piebalgam – vecums kā atbildību mīkstinošs apstāklis nav ņemts vērā.

Līdzās dažām lietām, kur reizē piemērots KPFSR Kriminālkodeksa 74. pants, Stepana Semjonova krimināllietā ir piemērots arī 59.[7] pants – par propagandu un aģitāciju, kas ir vērsta uz nacionālā un reliģiskā naida kurināšanu. Viņam inkriminēja

> "pretpadomju izteicienu lietošanu, kuri ir vērsti uz partijas un padomju valdības politikas graušanu valsts aizņēmumu jomā",[883]

kā arī draudēšanu ebrejiem. Nogādāts milicijas nodaļā, viņš turpinājis *pretpadomju* izteicienu lietošanu.[884] LPSR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu kolēģija 1957. gada 9. augustā nosprieda:

> "SEMJONOVAM Stepanam, Semjona dēlam, pamatojoties uz KPFSR [Kriminālkodeksa] 58.[10] pirmo daļu, noteikt brīvības atņemšanu uz trim (3) gadiem bez tiesību atņemšanas.
>
> Viņam arī, pamatojoties uz KPFSR [Kriminālkodeksa] 59.[7] pantu, noteikt brīvības atņemšanu uz vienu (1) gadu un sešiem (6) mēnešiem.
>
> Ievērojot veikto noziegumu kopību, atbilstoši [KPFSR Kriminālkodeksa] 49. pantam galīgo sodu SEMJONOVAM noteikt atbilstoši KPFSR [Kriminālkodeksa] 58.[10] panta pirmajai daļai – brīvības atņemšanu uz

[881] LVA, 1986. f., 1. apr., 41848. l., 1. sēj., 315.–316. lp.
[882] LVA, 1986. f., 1. apr., 41848. l., 1. sēj., 335. lpp.
[883] LVA, 1986. f., 1. apr., 41330. l., 1. sēj. [tulkojums no krievu valodas – J. Ķ.]
[884] LVA, 1986. f., 1. apr., 41330. l., 1. sēj.

trim (3) gadiem bez tiesību atņemšanas, nosakot soda izciešanu labošanas darbu nometnēs.

Soda izciešana, ieskaitot iepriekšējo apcietināšanu, SEMJONOVAM skaistāma no 1957. gada 30. maija."[885]

Pretpadomju propagandas un aģitācijas aktivitātēs iesaistītie jaunieši, kuri nebija sasnieguši 16 gadu vecumu, galvenokārt tika profilaktēti, bet vecākie – tiesāti. Par šādu sistēmu liecina LPSR VDK ziņojumi LPSR MP. Saskaņā ar minētajiem ziņojumiem 1957. gadā kopumā profilaktēti 68 jaunieši, kopā 55 jaunieši un 13 jaunietes. Dažviet ziņojumā norādīts arī uz krimināllietas neierosināšanas iemeslu. Piemēram, LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera ziņojumā Rīgas pilsētas tautas deputātu padomes izpildu komitejai par Andra Zviedra un Edgara Kārkliņa naidīgo darbību,[886] lemts, ka pirmā *invaliditātes* un otrā *jaunības* dēļ varas iestādes aprobežosies ar profilaktēšanu.[887] Saskaņā ar LPSR VDK rīcībā esošo informāciju Kārkliņa nodarījums arī nebija diez ko liels – viņš vien bija taisījis skrejlapas, bet nebija tās izplatījis.[888]

Jauniešu grupu dalībniekiem sodi bija diferencēti. *Dzirksteles* izveidotājiem stingrāki – Buliņam piesprieda piecus un Radziņam četrus gadus ieslodzījumā, bet pārējiem šīs grupas dalībniekiem –

[885] LVA, 1986. f., 1. apr., 41330. l., 1.sēj, 140. lp. [tulkojums no krievu valodas – J. Ķ.]
[886] 1938. gadā dzimušais Andris Zviedris bija II grupas invalīds. Viņš tika aizturēts 22. aprīlī uz aizdomu pamata par skrejlapu izplatīšanu. Nopratināšanā Andris Zviedris liecināja, ka 12. martā izgatavojis 19 skrejlapas, ko izplatīja Rīgas centrā, lai sabiedrībai parādītu, ka eksistē "pretpadomju pagrīdes organizācija, kura cīnās pret esošo padomju varu un vecā buržuāziskā režīma atjaunošanu Latvijā. [..] Bez tam Zviedris sacīja, ka pretpadomju lapiņu izgatavošanā un izplatīšanā viņš iesaistījis savu draugu Edgaru Kārkliņu," (LVA, PA-102. f., 15. apr., 8. l. 178.–179. lp.). LPSR VDK ziņojumā viņa vecāki raksturoti pozitīvi. Līdzīgi kā citi tā laika jaunieši, kas iesaistījās *pretpadomju* darbībā, arī Andris Zviedrs ietekmējās no Aleksandra Grīna (1895–1941) darbiem *Dvēseļu putenis* un *Pasaules vēsture*. Pamatojoties uz Andra Zviedra liecībām, bija aizturēt 1941. gadā dzimušais Edgars Kārkliņš, kurš bija izgatavojis 8 skrejlapas, bet nebija tās izplatījis. Arī Kārkliņa vecāku biogrāfijas izpēte nesniedz "kompromitējošu materiālu". Viņa māte, 1904. gadā dzimusī Olga Kārkliņš, bija trikotāžas fabrikas strādniece, bet tēvs kopš 1948. gada ar ģimeni kopā vairs nedzīvoja. LVA, PA-102. f., 15. apr., 8. l., 180. lp.
[887] LVA, PA-102. f., 15. apr., 8. l., 181. lp.
[888] LVA, PA-102. f., 15. apr., 8. l., 181. lp.

divus gadus ieslodzījumā. Visi *Dzirksteles* dalībnieki bija tiesāti atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] pantam un 58.[11] pantam. Rīcība Talsu jauniešu grupas ietvaros arī bija atšķirīga, ko noteica vecums. Vecākie – Treilībs, Štulbergs un Zaķis – tika notiesāti, bet attiecībā uz pārējiem trim

> "tika lemts par viņu nosūtīšanu uz nepilngadīgo koloniju".[889]

Pēteri Leju sodīja ar trim gadiem. Viņu tiesāja tikai atbilstoši KPFSR Krimināl kodeksa 58.[10] pantam. Turklāt viņš atdeva LPSR VDK lielāko daļu no saviem *pretpadomju* dzejoļiem.[890] Par atbildību mīkstinošu apstākli tika uzskatīts arī tas, ka viņš ir bijis III grupas invalīds un karojis PSRS bruņotajos spēkos.[891] Tomēr jāšaubās, vai piespriesto sodu var uzskatīt par samazinātu, salīdzinot ar to, kādu parasti piesprieda par līdzīga rakstura nodarījumiem Šīriņam, kuram septembrī tiesa piesprieda divus gadus ieslodzījuma, kā atbildību mīkstinošu apstākli atzīstot:

> "apsūdzētā personība, labais un nevainojamais darbs [..], labais raksturojums no darba vietas".[892]

Secinājumi

Vēršanos pret *pretpadomju propagandas un aģitācijas* veicējiem 1957. gadā bija saistīta ar plašākiem notikumiem. LPSR MP priekšsēdētājs Vilis Lācis 1959. gada 1. jūlija PSKP CK Prezidija sēdē par Ungārijas notikumu ietekmi Latvijā izteicās šādi:

> "Jāsaka tieši, ka ungāru notikumi sacēla daudz putekļu gan inteliģencē, gan jaunatnē. Viņi sākumā nesaprata, kas tie par notikumiem, un uzskatīja tos par revolūciju [..] Mūsu nacionālisti pacēla galvas pat tiktāl, ka draudēja: "Ja mums būs tāda situācija – pakārsim, nošausim." Dažus bija jāpieliek pie vietas."[893]

---

[889] LVA, 270. f., 1[c]. apr., 1144. l., 133. lp.
[890] LVA, 1986. f., 1. apr., 41862. l., 26. lp.
[891] LVA, 1986. f., 1. apr., 41862. l., 26. lp.
[892] LVA, 1986. f., 1. apr., 41332. l., 207. lp.
[893] Citēts pēc: Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944.–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas

Līdz ar to vēršanās pret *pretpadomju propagandas un aģitācijas* izplatītājiem saistāma arī ar politiskās vadības vēlmi apspiest brīvdomību Ungārijas nemieru iespaidā.

Pretpadomju propaganda un aģitācija izpaudās visai dažādos veidos, un tajā iesaistīto personu motivācija un *pretpadomju* darbības izpausmes bija visai dažādas. Darbā secināts, ka 1957. gadā LPSR VDK aizsāka krimināllietas pret 111 cilvēkiem, no kurām 55 krimināllietās pret 68 cilvēkiem, kurus tiešā vai netiešā veidā apsūdzēja *pretpadomju propagandā un aģitācijā*. PSRS okupācijas varas iestādes apsūdzības pretpadomju *propagandā un aģitācijā* galvenokārt pamatoja uz operatīvās aģentūras darbu un denunciāciju. Krimināllietās un ar tām saistītajos dokumentos rodamas norādes, kas denunciācijas izmantoja savstarpēju rēķinu kārtošanā, lai gan šis aspekts prasa papildu pētījumus, to skaitā konkrēto personu intervēšanu.

PSRS kopumā *pretpadomju propaganda un aģitācija* saturiski bijusi visai eklektiska, tajā bija pārstāvēts ļoti plašs, bieži savstarpēji pretrunīgs uzskatu spektrs, savukārt Latvijas teritorijā *pretpadomju propagandas un aģitācijas* izpausmēs izteikti dominē neapmierinātība ar Latvijas teritorijā notiekošajām izmaiņām, arī salīdzinot ar Latvijas Republikas ekonomisko, tiesisko un politisko situāciju.

zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 248. lpp.

1. pielikums

1957. gada 14. marta pratināšanas protokols Aleksandra Grīnberga lietā uz 3 lapām.[894]

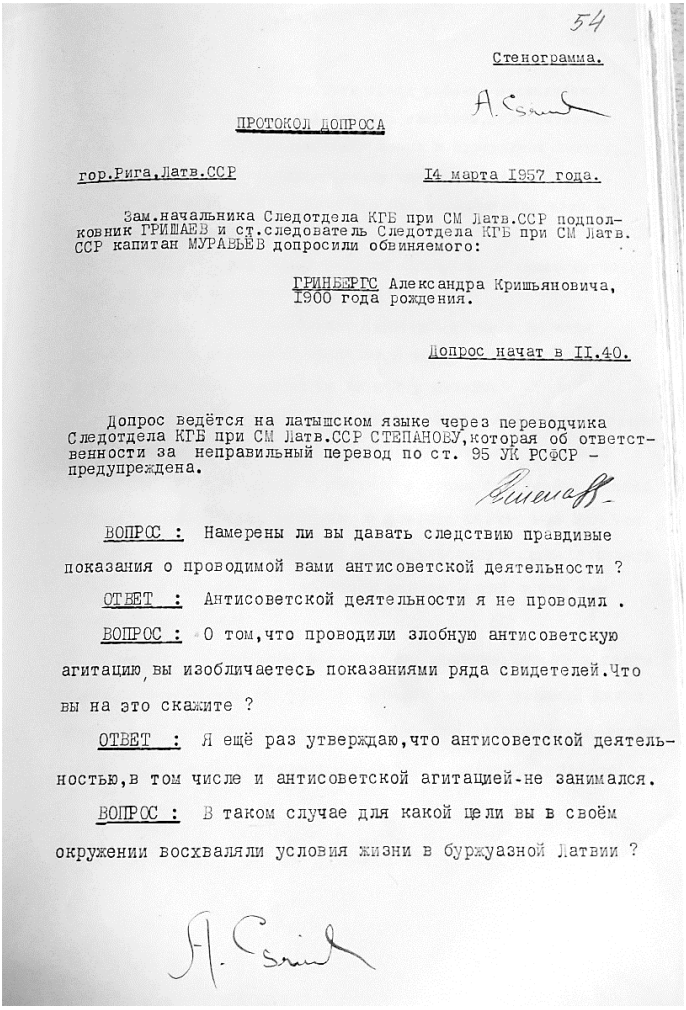

54

Стенограмма.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

гор.Рига,Латв.ССР 14 марта 1957 года.

Зам.начальника Следотдела КГБ при СМ Латв.ССР подполковник ГРИШАЕВ и ст.следователь Следотдела КГБ при СМ Латв. ССР капитан МУРАВЬЁВ допросили обвиняемого:

ГРИНБЕРГС Александра Кришьяновича, 1900 года рождения.

Допрос начат в 11.40.

Допрос ведётся на латышском языке через переводчика Следотдела КГБ при СМ Латв.ССР СТЕПАНОВУ, которая об ответственности за неправильный перевод по ст. 95 УК РСФСР – предупреждена.

ВОПРОС : Намерены ли вы давать следствию правдивые показания о проводимой вами антисоветской деятельности ?

ОТВЕТ : Антисоветской деятельности я не проводил .

ВОПРОС : О том,что проводили злобную антисоветскую агитацию, вы изобличаетесь показаниями ряда свидетелей.Что вы на это скажите ?

ОТВЕТ : Я ещё раз утверждаю,что антисоветской деятельностью,в том числе и антисоветской агитацией-не занимался.

ВОПРОС : В таком случае для какой цели вы в своём окружении восхваляли условия жизни в буржуазной Латвии ?

[894] LVA, 1986. f., 1. apr., 40845. l., 54.–56. lp.

55

2.-

ОТВЕТ : Да,я признаю,что среди рабочих механической мастерской ГУКтреста,где я работал слесарем,действительно в 1957 году я восхвалял условия жизни в буржуазной Латвии, поскольку считал,что раньше народ жил лучше,нежели теперь - при Советской власти.Делал это без определённой цели в беседе с рабочими.

ВОПРОС : А для какой цели вы охаивали условия жизни при Советской власти ?

ОТВЕТ : Я был недоволен налогами,которые на меня накладывались в связи с наличием у меня собственного дома, а также вычетами с зарплаты по месту работы.

Кроме того,я считал,что цены на товары и продовольствие теперь выше,чем это было в буржуазной Латвии и поэтому, сравнивая условия жизни в настоящее время с условиями жизни в буржуазной Латвии, говорил о том,что сейчас мне живётся труднее,чем до 1940 года,тем более,что раньше,т.е. в период буржуазной Латвии я зарабатывал хорошо и жил лучше чем в настоящее время.

ВОПРОС : Следствие располагает данными,что вы в своём окружении касались не только себя,но вообще условий жизни всего народа Латвии.Причём говорили,что теперь народ живёт якобы хуже,чем при буржуазном строе в Латвии.Признаёте это?

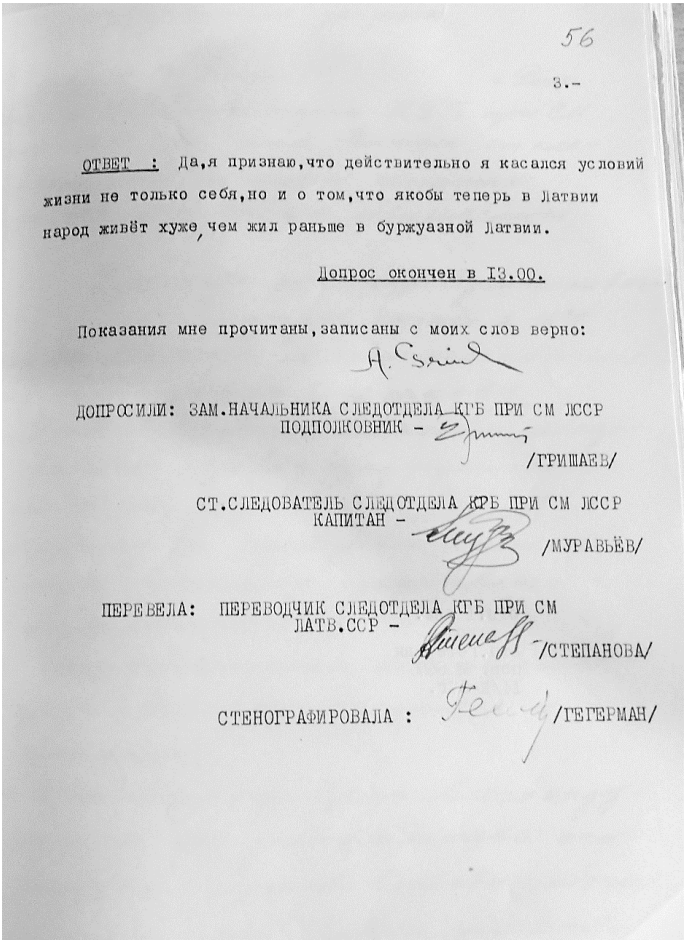

56

3.-

ОТВЕТ : Да,я признаю,что действительно я касался условий жизни не только себя,но и о том,что якобы теперь в Латвии народ живёт хуже, чем жил раньше в буржуазной Латвии.

Допрос окончен в 13.00.

Показания мне прочитаны,записаны с моих слов верно:

ДОПРОСИЛИ: ЗАМ.НАЧАЛЬНИКА СЛЕДОТДЕЛА КГБ ПРИ СМ ЛССР
ПОДПОЛКОВНИК - /ГРИШАЕВ/

СТ.СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТДЕЛА КГБ ПРИ СМ ЛССР
КАПИТАН - /МУРАВЬЁВ/

ПЕРЕВЕЛА: ПЕРЕВОДЧИК СЛЕДОТДЕЛА КГБ ПРИ СМ ЛАТВ.ССР - /СТЕПАНОВА/

СТЕНОГРАФИРОВАЛА : /ГЕГЕРМАН/

2. pielikums

1958. gada janvāra LKP CK biroja sēdes protokola fragments uz četrām lapām.[895]

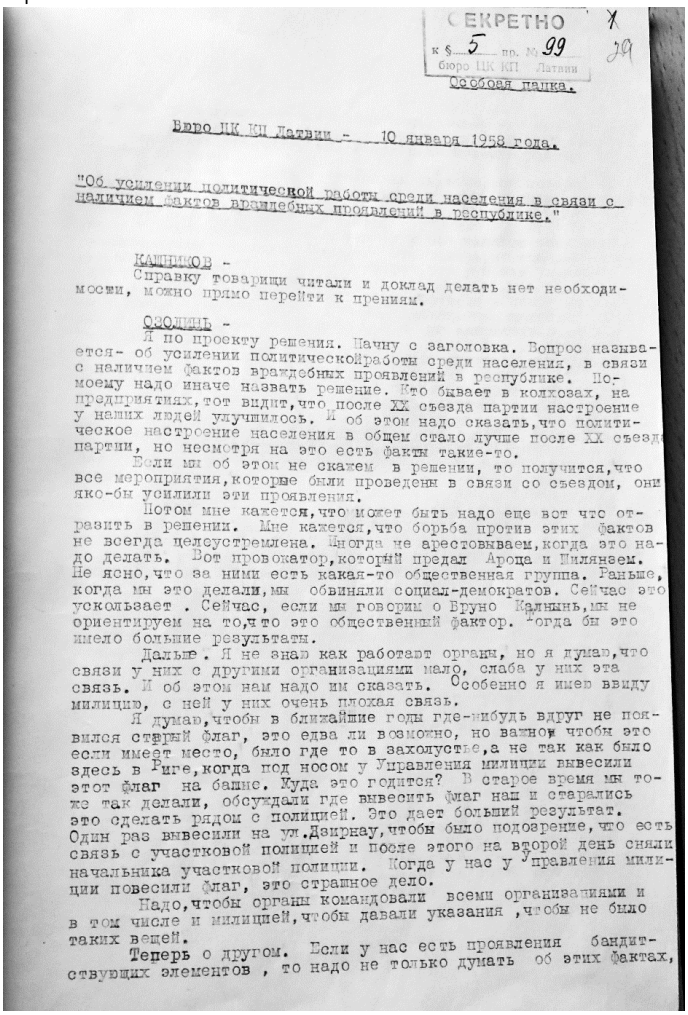

СЕКРЕТНО
К § 5 пр. № 99
Бюро ЦК КП Латвии
Особая папка.

Бюро ЦК КП Латвии - 10 января 1958 года.

"Об усилении политической работы среди населения в связи с наличием фактов враждебных проявлений в республике."

КАЛНЫНЬ -
Справку товарищи читали и доклад делать нет необходимости, можно прямо перейти к прениям.

ОЗОЛИНЬ -
Я по проекту решения. Начну с заголовка. Вопрос называется- об усилении политическойработы среди населени, в связи с наличием фактов враждебных проявлений в республике. По-моему надо иначе назвать решение. Кто бывает в колхозах, на предприятиях,тот видит,что после XX съезда партии настроение у наших людей улучшилось. И об этом надо сказать,что политическое настроение населения в общем стало лучше после XX съезда партии, но несмотря на это есть факты такие-то.
Если мы об этом не скажем в решении, то получится,что все мероприятия,которые были проведены в связи со съездом, они яко-бы усилили эти проявления.
Потом мне кажется,что может быть надо еще вот что отразить в решении. Мне кажется,что борьба против этих фактов не всегда целеустремлена. Иногда не арестовываем,когда это надо делать. Вот провокатор,который предал Ароца и Лиляневм. Не ясно,что за ними есть какая-то общественная группа. Раньше, когда мы это делали,мы обвиняли социал-демократов. Сейчас это ускользает . Сейчас, если мы говорим о Бруно Калныне,мы не ориентируем на то,что это общественный фактор. Тогда бы это имело больше результаты.
Дальше. Я не знаю как работают органы, но я думаю,что связи у них с другими организациями мало, слаба у них эта связь. И об этом нам надо им сказать. Особенно я имею ввиду милицию, с ней у них очень плохая связь.
Я думаю,чтобы в ближайшие годы где-нибудь вдруг не появился старый флаг, это едва ли возможно, но важно чтобы это если имеет место, было где то в захолустье,а не так как было здесь в Риге,когда под носом у Управления милиции вывесили этот флаг на башне. Куда это годится? В старое время мы тоже так делали, обсуждали где вывесить флаг наш и старались это сделать рядом с полицией. Это дает больший результат. Один раз вывесили на ул.Дзирнау,чтобы было подозрение,что есть связь с участковой полицией и после этого на второй день сняли начальника участковой полиции. Когда у нас у Управления милиции повесили флаг, это страшное дело.
Надо,чтобы органы командовали всеми организациями и в том числе и милицией,чтобы давали указания ,чтобы не было таких вещей.
Теперь о другом. Если у нас есть проявления бандитствующих элементов , то надо не только думать об этих фактах,

[895] LVA, PA-101. f., 20. apr., 48a. l., 29.–32. lpp.

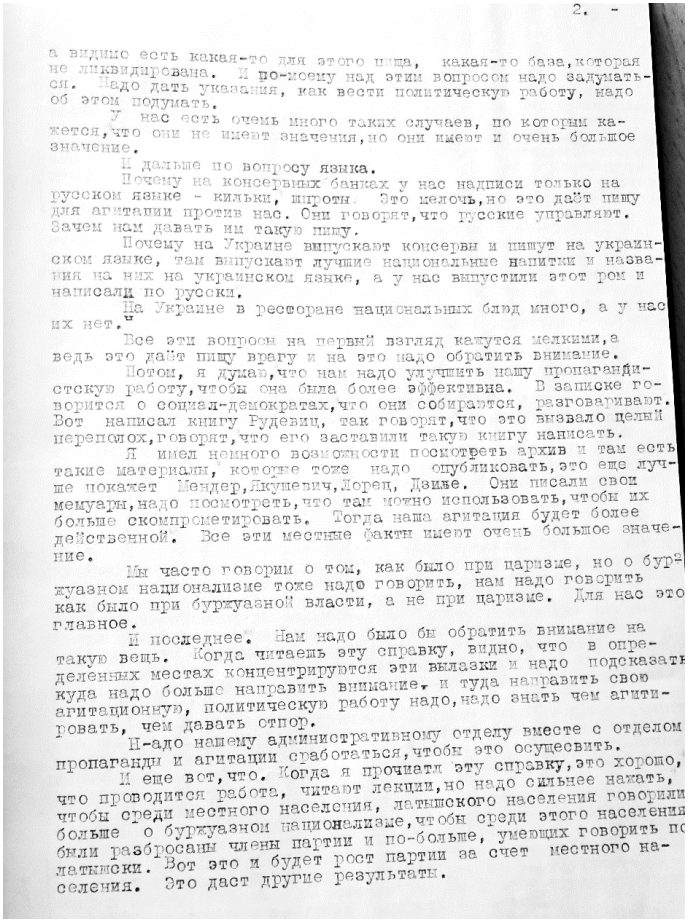

2. -

а видимо есть какая-то для этого ниша, какая-то база, которая не ликвидирована. И по-моему над этим вопросом надо задуматься. Надо дать указания, как вести политическую работу, надо об этом подумать.

У нас есть очень много таких случаев, по которым кажется, что они не имеют значения, но они имеют и очень большое значение.

И дальше по вопросу языка.

Почему на консервных банках у нас надписи только на русском языке - кильки, шпроты. Это мелочь, но это дайт пищу для агитации против нас. Они говорят, что русские управляют. Зачем нам давать им такую пищу.

Почему на Украине выпускают консервы и пишут на украинском языке, там выпускают лучшие национальные напитки и названия на них на украинском языке, а у нас выпустили этот ром и написали по русски.

На Украине в ресторане национальных блюд много, а у нас их нет."

Все эти вопросы на первый взгляд кажутся мелкими, а ведь это дайт пищу врагу и на это надо обратить внимание.

Потом, я думаю, что нам надо улучшить нашу пропагандистскую работу, чтобы она была более эффективна. В записке говорится о социал-демократах, что они собираются, разговаривают. Вот написал книгу Рудевич, так говорят, что это вызвало целый переполох, говорят, что его заставили такую книгу написать.

Я имел немного возможности посмотреть архив и там есть такие материалы, которые тоже надо опубликовать, это еще лучше покажет Мендер, Якушевич, Лорец, Дзибе. Они писали свои мемуары, надо посмотреть, что там можно использовать, чтобы их больше скомпрометировать. Тогда наша агитация будет более действенной. Все эти местные факты имеют очень большое значение.

Мы часто говорим о том, как было при царизме, но о буржуазном национализме тоже надо говорить, нам надо говорить как было при буржуазной власти, а не при царизме. Для нас это главное.

И последнее. Нам надо было бы обратить внимание на такую вещь. Когда читаешь эту справку, видно, что в определенных местах концентрируются эти вылазки и надо подсказать куда надо больше направить внимание, и туда направить свою агитационную, политическую работу надо, надо знать чем агитировать, чем давать отпор.

И-надо нашему административному отделу вместе с отделом пропаганды и агитации сработаться, чтобы это осуществить.

И еще вот, что. Когда я прочитал эту справку, это хорошо, что проводится работа, читают лекции, но надо сильнее нажать, чтобы среди местного населения, латышского населения говорили больше о буржуазном национализме, чтобы среди этого населения были разбросаны члены партии и по-больше, умеющих говорить по латышски. Вот это и будет рост партии за счет местного населения. Это даст другие результаты.

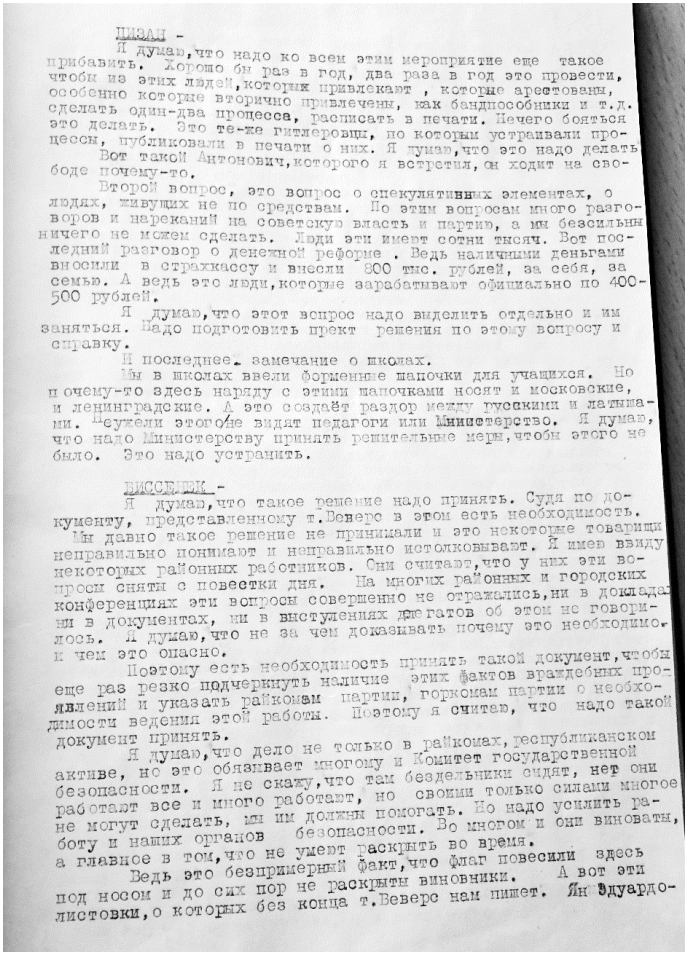

ПИЗАН -

Я думаю, что надо ко всем этим мероприятие еще такое прибавить. Хорошо бы раз в год, два раза в год это провести, чтобы из этих людей, которых привлекают, которые арестованы, особенно которые вторично привлечены, как бандпособники и т.д. сделать один-два процесса, расписать в печати. Нечего бояться это делать. Это те-же гитлеровцы, по которым устраивали процессы, публиковали в печати о них. Я думаю, что это надо делать

Вот такой Антонович, которого я встретил, он ходит на свободе почему-то.

Второй вопрос, это вопрос о спекулятивных элементах, о людях, живущих не по средствам. По этим вопросам много разговоров и нареканий на советскую власть и партию, а мы безсильны ничего не можем сделать. Люди эти имеют сотни тысяч. Вот последний разговор о денежной реформе. Ведь наличными деньгами вносили в страхкассу и внесли 800 тыс. рублей, за себя, за семью. А ведь это люди, которые зарабатывают официально по 400-500 рублей.

Я думаю, что этот вопрос надо выделить отдельно и им заняться. Надо подготовить прект решения по этому вопросу и справку.

И последнее замечание о школах.

Мы в школах ввели форменные шапочки для учащихся. Но почему-то здесь наряду с этими шапочками носят и московские, и ленинградские. А это создаёт раздор между русскими и латышами. Неужели этого не видят педагоги или Министерство. Я думаю, что надо Министерству принять решительные меры, чтобы этого не было. Это надо устранить.

ВИССЕЛЕК -

Я думаю, что такое решение надо принять. Судя по документу, представленному т.Веверс в этом есть необходимость.

Мы давно такое решение не принимали и это некоторые товарищи неправильно понимают и неправильно истолковывают. Я имею ввиду некоторых районных работников. Они считают, что у них эти вопросы сняты с повестки дня. На многих районных и городских конференциях эти вопросы совершенно не отражались, ни в докладах ни в документах, ни в выступлениях делегатов об этом не говорилось. Я думаю, что не за чем доказывать почему это необходимо и чем это опасно.

Поэтому есть необходимость принять такой документ, чтобы еще раз резко подчеркнуть наличие этих фактов враждебных проявлений и указать райкомам партии, горкомам партии о необходимости ведения этой работы. Поэтому я считаю, что надо такой документ принять.

Я думаю, что дело не только в райкомах, республиканском активе, но это обязывает многому и Комитет государственной безопасности. Я не скажу, что там бездельники сидят, нет они работают все и много работают, но своими только силами многое не могут сделать, мы им должны помогать. Но надо усилить работу и наших органов безопасности. Во многом и они виноваты, а главное в том, что не умеют раскрыть во время.

Ведь это безпримерный факт, что флаг повесили здесь под носом и до сих пор не раскрыты виновники. А вот эти листовки, о которых без конца т.Веверс нам пишет. Ян Эдуардо-

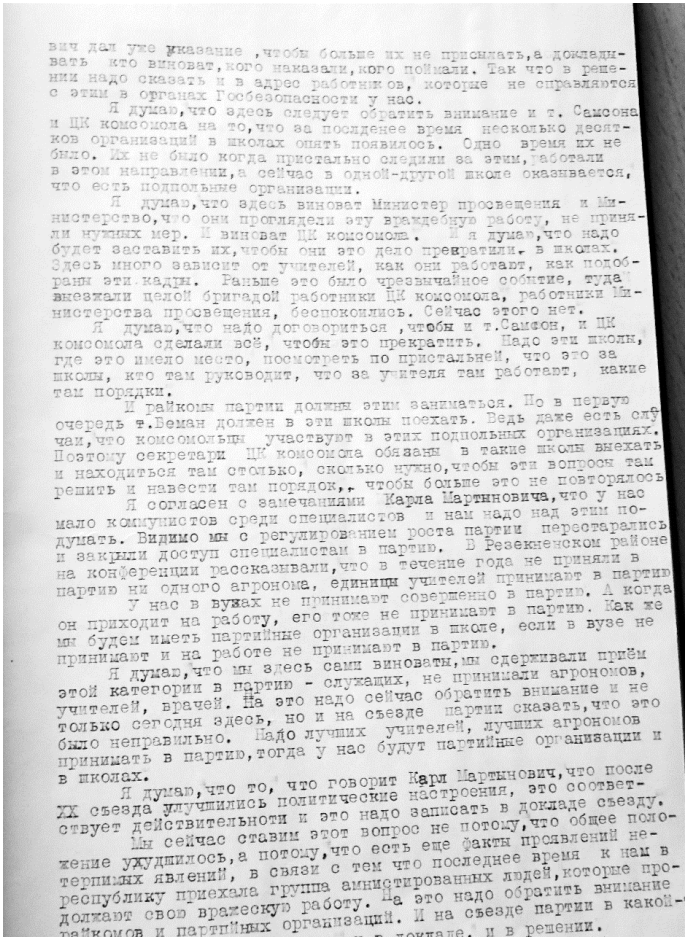

вич дал уже указание ,чтобы больше их не принимать,а докладывать кто виноват,кого наказали,кого поймали. Так что в решении надо сказать и в адрес работников, которые не справляются с этим в органах Госбезопасности у нас.

Я думаю,что здесь следует обратить внимание и т. Самсона и ЦК комсомола на то,что за последнее время несколько десятков организаций в школах опять появилось. Одно время их не было. Их не было когда пристально следили за этим,работали в этом направлении,а сейчас в одной-другой школе оказывается, что есть подпольные организации.

Я думаю,что здесь виноват Министер просвещения и Министерство,что они проглядели эту враждебную работу, не приняли нужных мер. И виноват ЦК комсомола. Я думаю,что надо будет заставить их,чтобы они это дело прекратили в школах. Здесь много зависит от учителей, как они работают, как подобраны эти кадры. Раньше это было чрезвычайное событие, туда внезжали целой бригадой работники ЦК комсомола, работники Министерства просвещения, беспокоились. Сейчас этого нет.

Я думаю,что надо договориться ,чтобы и т.Самсон, и ЦК комсомола сделали всё, чтобы это прекратить. Надо эти школы, где это имело место, посмотреть по пристальней, что это за школы, кто там руководит, что за учителя там работают, какие там порядки.

И райкомы партии должны этим заниматься. По в первую очередь т.Веман должен в эти школы поехать. Ведь даже есть случаи,что комсомольцы участвуют в этих подпольных организациях. Поэтому секретари ЦК комсомола обязаны в такие школы внехать и находиться там столько, сколько нужно,чтобы эти вопросы там решить и навести там порядок,, чтобы больше это не повторялось.

Я согласен с замечаниями Карла Мартиновича,что у нас мало коммунистов среди специалистов и нам надо над этим подумать. Видимо мы с регулированием роста партии перестарались и закрыли доступ специалистам в партию. В Резекненском районе на конференции рассказывали,что в течение года не приняли в партию ни одного агронома, единицы учителей принимают в партию. У нас в вузах не принимают совершенно в партию. А когда он приходит на работу, его тоже не принимают в партию. Как же мы будем иметь партийные организации в школе, если в вузе не принимают и на работе не принимают в партию.

Я думаю,что мы здесь сами виноваты,мы сдерживали приём этой категории в партию - служащих, не принимали агрономов, учителей, врачей. На это надо сейчас обратить внимание и не только сегодня здесь, но и на съезде партии сказать,что это было неправильно. Надо лучших учителей, лучших агрономов принимать в партию,тогда у нас будут партийные организации и в школах.

Я думаю,что то, что говорит Карл Мартынович,что после XX съезда улучшились политические настроения, это соответствует действительности и это надо записать в докладе съезду.

Мы сейчас ставим этот вопрос не потому,что общее положение ухудшилось,а потому,что есть еще факты проявлений нетерпимых явлений, в связи с тем что последнее время к нам в республику приехала группа амнистированных людей,которые продолжают свою вражескую работу. На это надо обратить внимание райкомов и партийных организаций. И на съезде партии в какой-

3. pielikums

1958. gada 3. martā LPSR prokurora vietnieka Jura Sproģa slepenu iebildumu Nr. 2-447c. fragments uz divām lapām.[896]

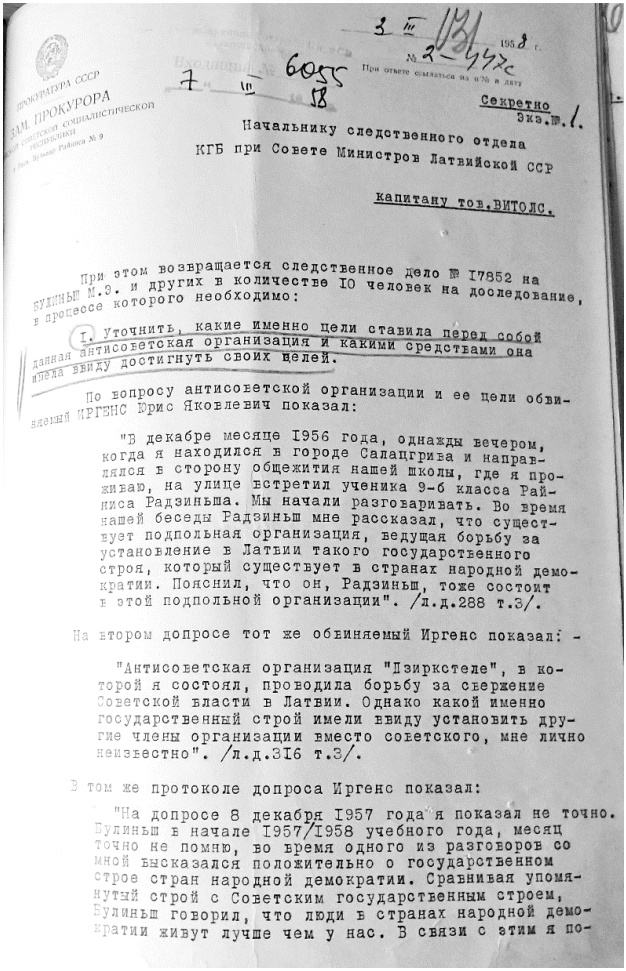

ПРОКУРАТУРА СССР
ЗАМ. ПРОКУРОРА
Латвийской Советской Социалистической
Республики
г. Рига, Бульвар Райниса № 9

3 III 1958 г.
№ 2-447с
При ответе ссылаться на № и дату

7 III 6035 58

Секретно
Экз.№ 1.

Начальнику следственного отдела
КГБ при Совете Министров Латвийской ССР

капитану тов.ВИТОЛС.

При этом возвращается следственное дело № I7852 на БУЛИНЬ М.Э. и других в количестве IO человек на доследование, в процессе которого необходимо:

I. Уточнить, какие именно цели ставила перед собой данная антисоветская организация и какими средствами она имела ввиду достигнуть своих целей.

По вопросу антисоветской организации и ее цели обвиняемый ИРГЕНС Юрис Яковлевич показал:

"В декабре месяце I956 года, однажды вечером, когда я находился в городе Салацгрива и направлялся в сторону общежития нашей школы, где я проживал, на улице встретил ученика 9-б класса Райниса Радзиньша. Мы начали разговаривать. Во время нашей беседы Радзиньш мне рассказал, что существует подпольная организация, ведущая борьбу за установление в Латвии такого государственного строя, который существует в странах народной демократии. Пояснил, что он, Радзиньш, тоже состоит в этой подпольной организации". /л.д.288 т.3/.

На втором допросе тот же обвиняемый Иргенс показал: -

"Антисоветская организация "Дзиркстеле", в которой я состоял, проводила борьбу за свержение Советской власти в Латвии. Однако какой именно государственный строй имели ввиду установить другие члены организации вместо советского, мне лично неизвестно". /л.д.3I6 т.3/.

В том же протоколе допроса Иргенс показал:

"На допросе 8 декабря I957 года я показал не точно. Булиньш в начале I957/I958 учебного года, месяц точно не помню, во время одного из разговоров со мной высказался положительно о государственном строе стран народной демократии. Сравнивая упомянутый строй с Советским государственным строем, Булиньш говорил, что люди в странах народной демократии живут лучше чем у нас. В связи с этим я по-

[896] LVA, 1221. f.,1ᶜ. apr., 162. l., 31.–32. lp.

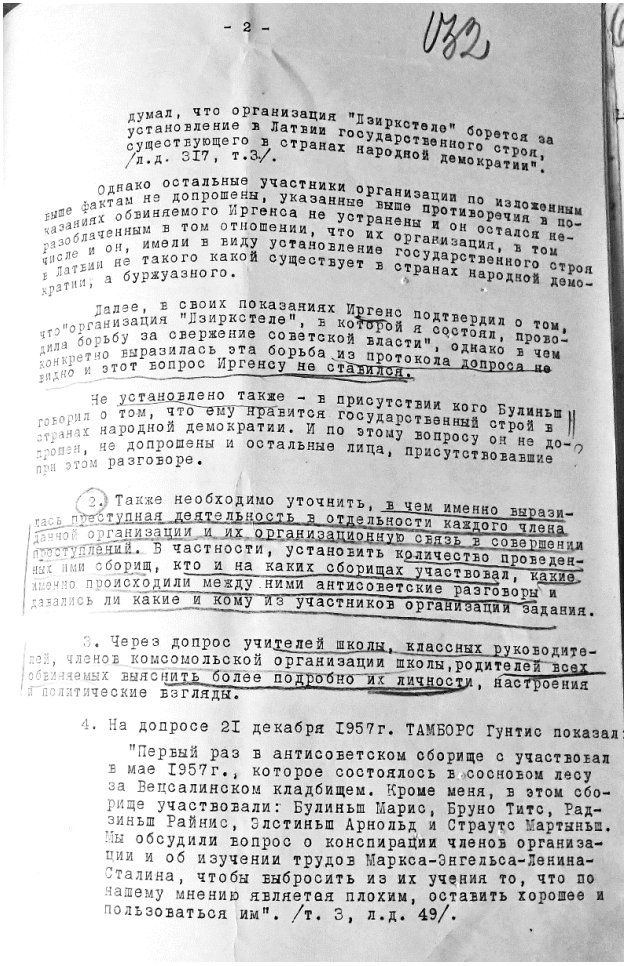

- 2 -

думал, что организация "Дзиркстеле" борется за установление в Латвии государственного строя, существующего в странах народной демократии". /л.д. 317, т.3/.

Однако остальные участники организации по изложенным выше фактам не допрошены, указанные выше противоречия в показаниях обвиняемого Иргенса не устранены и он остался неразоблаченным в том отношении, что их организация, в том числе и он, имели в виду установление государственного строя в Латвии не такого какой существует в странах народной демократии, а буржуазного.

Далее, в своих показаниях Иргенс подтвердил о том, что "организация "Дзиркстеле", в которой я состоял, проводила борьбу за свержение советской власти", однако в чем конкретно выразилась эта борьба из протокола допроса не видно и этот вопрос Иргенсу не ставился.

Не установлено также - в присутствии кого Булиньш говорил о том, что ему нравится государственный строй в странах народной демократии. И по этому вопросу он не допрошен, не допрошены и остальные лица, присутствовавшие при этом разговоре.

2. Также необходимо уточнить, в чем именно выразилась преступная деятельность в отдельности каждого члена данной организации и их организационную связь в совершении преступлений. В частности, установить количество проведенных ими сборищ, кто и на каких сборищах участвовал, какие именно происходили между ними антисоветские разговоры и давались ли какие и кому из участников организации задания.

3. Через допрос учителей школы, классных руководителей, членов комсомольской организации школы, родителей всех обвиняемых выяснить более подробно их личности, настроения и политические взгляды.

4. На допросе 21 декабря 1957г. ТАМБОРС Гунтис показал:

"Первый раз в антисоветском сборище с участвовал в мае 1957г., которое состоялось в сосновом лесу за Вецсалинском кладбищем. Кроме меня, в этом сборище участвовали: Булиньш Марис, Бруно Титс, Радзиньш Райнис, Элстиньш Арнольд и Страуте Мартиньш. Мы обсудили вопрос о конспирации членов организации и об изучении трудов Маркса-Энгельса-Ленина-Сталина, чтобы выбросить из их учения то, что по нашему мнению являетая плохим, оставить хорошее и пользоваться им". /т. 3, л.д. 49/.

4. pielikums

LPSR VDK 4. daļas 4. nodaļas vecākā operatīvi pilnvarotā Voldemāra Dembovska 1957. gada 13. decembra nolēmums par pasta korespondences izņemšanu uz vienas lapas.[897]

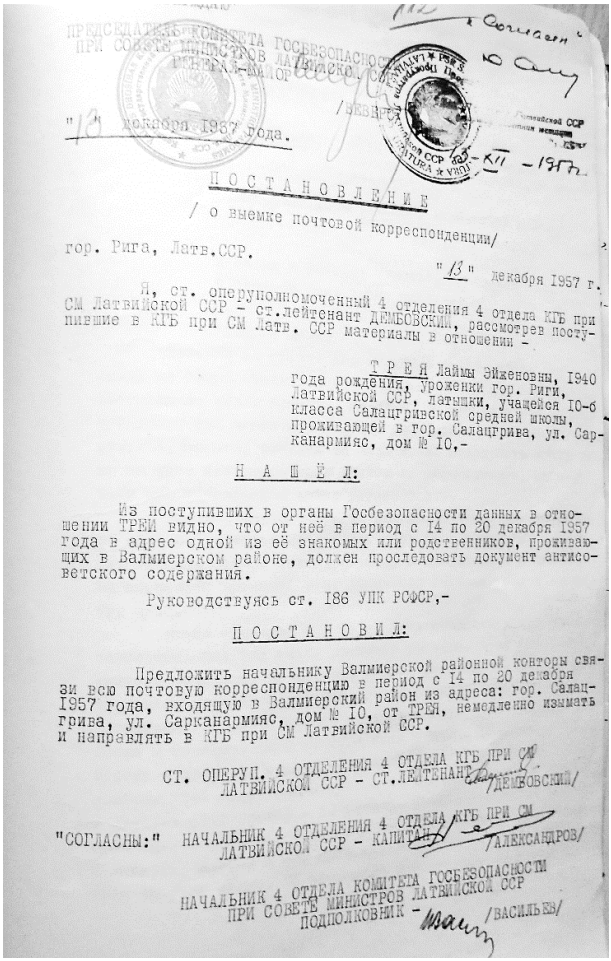

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР

"13" декабря 1957 года.

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е

/ о выемке почтовой корреспонденции/

гор. Рига, Латв.ССР. "13" декабря 1957 г.

Я, ст. оперуполномоченный 4 отделения 4 отдела КГБ при СМ Латвийской ССР - ст.лейтенант ДЕМБОВСКИЙ, рассмотрев поступившие в КГБ при СМ Латв. ССР материалы в отношении -

ТРЕЙ Лаймы Эйженовны, 1940 года рождения, уроженки гор. Риги, Латвийской ССР, латышки, учащейся 10-б класса Салацгривинской средней школы, проживающей в гор. Салацгрива, ул. Сарканармияс, дом № 10,-

Н А Ш Ё Л:

Из поступивших в органы Госбезопасности данных в отношении ТРЕЙ видно, что от неё в период с 14 по 20 декабря 1957 года в адрес одной из её знакомых или родственников, проживающих в Валмиерском районе, должен проследовать документ антисоветского содержания.

Руководствуясь ст. 186 УПК РСФСР,-

П О С Т А Н О В И Л:

Предложить начальнику Валмиерской районной конторы связи всю почтовую корреспонденцию в период с 14 по 20 декабря 1957 года, входящую в Валмиерский район из адреса: гор. Салацгрива, ул. Сарканармияс, дом № 10, от ТРЕЙ, немедленно изымать и направлять в КГБ при СМ Латвийской ССР.

СТ. ОПЕРУП. 4 ОТДЕЛЕНИЯ 4 ОТДЕЛА КГБ ПРИ СМ
ЛАТВИЙСКОЙ ССР - СТ.ЛЕЙТЕНАНТ /ДЕМБОВСКИЙ/

"СОГЛАСНЫ:" НАЧАЛЬНИК 4 ОТДЕЛЕНИЯ 4 ОТДЕЛА КГБ ПРИ СМ
ЛАТВИЙСКОЙ ССР - КАПИТАН /АЛЕКСАНДРОВ/

НАЧАЛЬНИК 4 ОТДЕЛА КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР
ПОДПОЛКОВНИК - /ВАСИЛЬЕВ/

[897] LVA, 1986. f., 1. apr., 41999. l., 5. sēj., 112. lp.

5. pielikums

LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera 1958. gada 5. aprīļa pilnīgi slepens speciņojums Nr. 1/309 LPSR MP priekšsēdētājam Vilim Lācim uz trim lapām.[898]

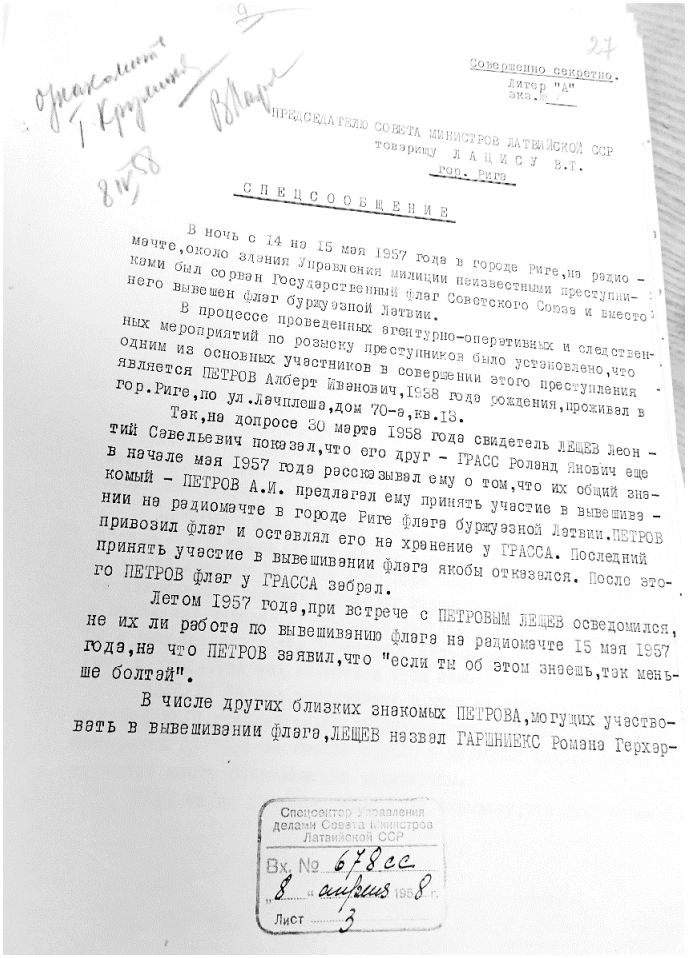

Совершенно секретно.
Литер "А"
Экз. №

ПРЕДСЕДАТЕЛЮ СОВЕТА МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР
товарищу ЛАЦИСУ В.Т.
гор. Рига

СПЕЦСООБЩЕНИЕ

В ночь с 14 на 15 мая 1957 года в городе Риге,на радио - мачте,около здания Управления милиции неизвестными преступниками был сорван Государственный флаг Советского Союза и вместо него вывешен флаг буржуазной Латвии.

В процессе проведенных агентурно-оперативных и следственных мероприятий по розыску преступников было установлено,что одним из основных участников в совершении этого преступления является ПЕТРОВ Альберт Янович,1938 года рождения,проживал в гор.Риге,по ул.Лачплеша,дом 70-а,кв.15.

Так,на допросе 30 марта 1958 года свидетель ЛЕЩЕВ Леонтий Савельевич показал,что его друг - ГРАСС Роланд Янович еще в начале мая 1957 года рассказывал ему о том,что их общий знакомый - ПЕТРОВ А.И. предлагал ему принять участие в вывешивании на радиомачте в городе Риге флага буржуазной Латвии.ПЕТРОВ привозил флаг и оставлял его на хранение у ГРАССА. Последний принять участие в вывешивании флага якобы отказался. После этого ПЕТРОВ флаг у ГРАССА забрал.

Летом 1957 года,при встрече с ПЕТРОВЫМ ЛЕЩЕВ осведомился, не их ли работа по вывешиванию флага на радиомачте 15 мая 1957 года,на что ПЕТРОВ заявил,что "если ты об этом знаешь,так меньше болтай".

В числе других близких знакомых ПЕТРОВА,могущих участвовать в вывешивании флага,ЛЕЩЕВ назвал ГАРШНИЕКС Ромэна Герхэр-

Спецсектор Управления делами Совета Министров Латвийской ССР
Вх. № 678сс
„8" апреля 1958 г.
Лист 3

[898] LVA, 270. f., 1ᶜ. apr., 1205. l., 27.–29. lp.

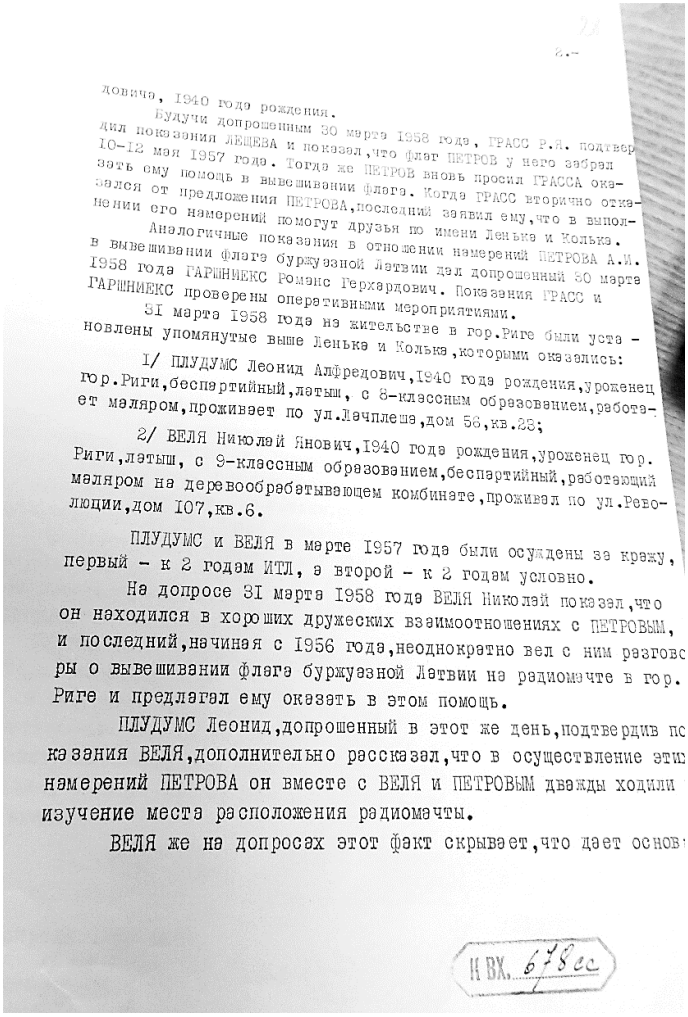

ДОВИЧА, 1940 ГОДА РОЖДЕНИЯ.

Будучи допрошенным 30 марта 1958 года, ГРАСС Р.А. подтвер
дил показания ЛЕЩЕВА и показал, что флаг ПЕТРОВ у него забрал
10-12 мая 1957 года. Тогда же ПЕТРОВ вновь просил ГРАССА ока-
зать ему помощь в вывешивании флага. Когда ГРАСС вторично отка-
зался от предложения ПЕТРОВА, последний заявил ему, что в выпол-
нении его намерений помогут друзья по имени Леньке и Кольке.

Аналогичные показания в отношении намерений ПЕТРОВА А.И.
в вывешивании флага буржуазной Латвии дал допрошенный 30 марта
1958 года ГАРШНИЕКС Роланс Герхардович. Показания ГРАСС и
ГАРШНИЕКС проверены оперативными мероприятиями.

31 марта 1958 года на жительстве в гор.Риге были уста -
новлены упомянутые выше Леньке и Кольке, которыми оказались:

1/ ПЛУДУМС Леонид Алфредович, 1940 года рождения, уроженец
гор.Риги, беспартийный, латыш, с 8-классным образованием, работа-
ет мэляром, проживает по ул.Лачплеша, дом 58, кв.23;

2/ ВЕЛЯ Николай Янович, 1940 года рождения, уроженец гор.
Риги, латыш, с 9-классным образованием, беспартийный, работающий
мэляром на деревообрабатывающем комбинате, проживал по ул.Рево-
люции, дом 107, кв.6.

ПЛУДУМС и ВЕЛЯ в марте 1957 года были осуждены за кражу,
первый - к 2 годам ИТЛ, а второй - к 2 годам условно.

На допросе 31 марта 1958 года ВЕЛЯ Николай показал, что
он находился в хороших дружеских взаимоотношениях с ПЕТРОВЫМ,
и последний, начиная с 1956 года, неоднократно вел с ним разгово
ры о вывешивании флага буржуазной Латвии на радиомачте в гор.
Риге и предлагал ему оказать в этом помощь.

ПЛУДУМС Леонид, допрошенный в этот же день, подтвердив по
казания ВЕЛЯ, дополнительно рассказал, что в осуществление эти
намерений ПЕТРОВА он вместе с ВЕЛЯ и ПЕТРОВЫМ дважды ходили
изучение места расположения радиомачты.

ВЕЛЯ же на допросах этот факт скрывает, что дает основ

Н ВК. 678 сс

3.-

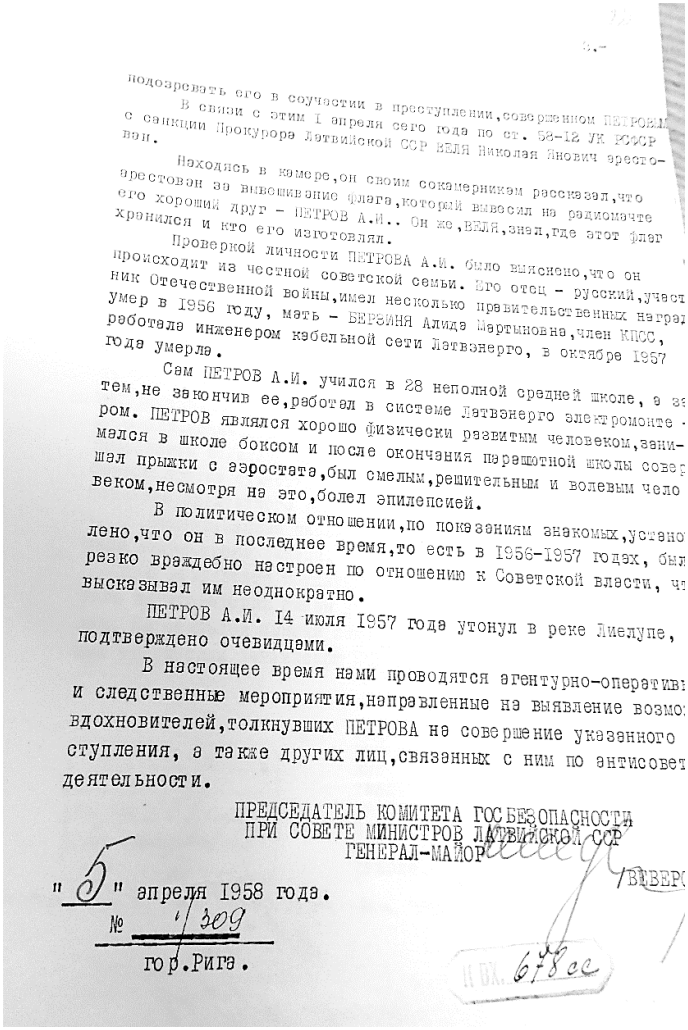

подозревать его в соучастии в преступлении,совершенном ПЕТРОВЫМ
В связи с этим I апреля сего года по ст. 58-12 УК РСФСР
с санкции Прокурора Латвийской ССР ВЕЛЯ Николая Янович аресто-
ван.

Находясь в камере,он своим сокамерникам рассказал,что
арестован за вывешивание флага,который вывесил на радиомачте
его хороший друг - ПЕТРОВ А.И.. Он же,ВЕЛЯ,знал,где этот флаг
хранился и кто его изготовлял.

Проверкой личности ПЕТРОВА А.И. было выяснено,что он
происходит из честной советской семьи. Его отец - русский,участ
ник Отечественной войны,имел несколько правительственных награ
умер в 1956 году, мать - БЕРЗИНЯ Алида Мартыновна,член КПСС,
работала инженером кабельной сети Латвэнерго, в октябре 1957
года умерла.

Сам ПЕТРОВ А.И. учился в 28 неполной средней школе, а за
тем,не закончив ее,работал в системе Латвэнерго электромонте
ром. ПЕТРОВ являлся хорошо физически развитым человеком,зани-
мался в школе боксом и после окончания парашютной школы совер
шал прыжки с аэростата,был смелым,решительным и волевым чело
веком,несмотря на это,болел эпилепсией.

В политическом отношении,по показаниям знакомых,устано
лено,что он в последнее время,то есть в 1956-1957 годах, был
резко враждебно настроен по отношению к Советской власти, ч
высказывал им неоднократно.

ПЕТРОВ А.И. 14 июля 1957 года утонул в реке Лиелупе,
подтверждено очевидцами.

В настоящее время нами проводятся агентурно-оперативн
и следственные мероприятия,направленные на выявление возмо
вдохновителей,толкнувших ПЕТРОВА на совершение указанного
ступления, а также других лиц,связанных с ним по антисовет
деятельности.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР
ГЕНЕРАЛ-МАЙОР /ВЕВЕР

"5" апреля 1958 года.
№ 1/309
гор.Рига.

К ВХ. 678сс

6. pielikums

LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera ziņojums LKP CK otrajam sekretāram Fiļipam Kašņikovam par Vladislava Gehta 1957. gada 24. jūlija sūdzību (bez pielikuma).[899]

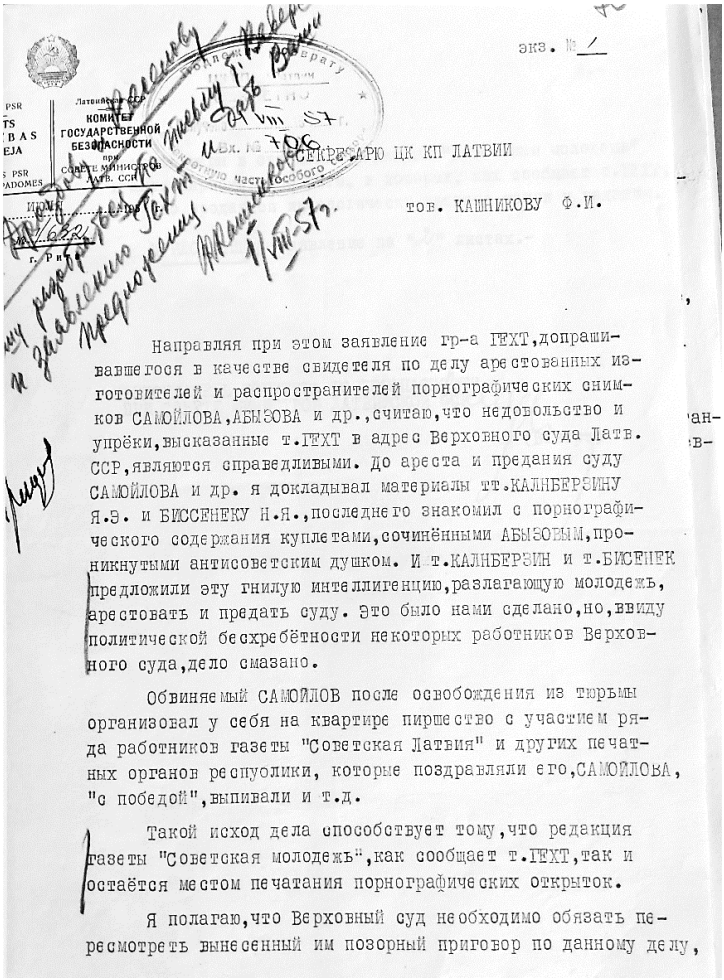

Латвийская ССР
КОМИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ Латв. ССР

экз. № 1

СЕКРЕТАРЮ ЦК КП ЛАТВИИ

тов. КАШНИКОВУ Ф.И.

Направляя при этом заявление гр-а ГЕХТ,допрашивавшегося в качестве свидетеля по делу арестованных изготовителей и распространителей порнографических снимков САМОЙЛОВА,АБЫЗОВА и др.,считаю,что недовольство и упрёки,высказанные т.ГЕХТ в адрес Верховного суда Латв. ССР,являются справедливыми. До ареста и предания суду САМОЙЛОВА и др. я докладывал материалы тт.КАЛНБЕРЗИНУ Я.Э. и БИССЕНЕКУ Н.Я.,последнего знакомил с порнографического содержания куплетами,сочинёнными АБЫЗОВЫМ,проникнутыми антисоветским душком. И т.КАЛНБЕРЗИН и т.БИССЕНЕК предложили эту гнилую интеллигенцию,разлагающую молодежь, арестовать и предать суду. Это было нами сделано,но,ввиду политической бесхребётности некоторых работников Верховного суда,дело смазано.

Обвиняемый САМОЙЛОВ после освобождения из тюрьмы организовал у себя на квартире пиршество с участием ряда работников газеты "Советская Латвия" и других печатных органов республики, которые поздравляли его,САМОЙЛОВА, "с победой",выпивали и т.д.

Такой исход дела способствует тому,что редакция газеты "Советская молодежь",как сообщает т.ГЕХТ,так и остаётся местом печатания порнографических открыток.

Я полагаю,что Верховный суд необходимо обязать пересмотреть вынесенный им позорный приговор по данному делу,

[899] LVA, PA-101. f., 20. apr., 95. l., 70.–71. lp.

принять меры в отношении редакции "Советская молодежь" и антиквариатов гор.Риги, в которых, как сообщает т.ТЕХТ, открыто продаются идеологически вредные книги и издания.

ПРИЛОЖЕНИЕ: заявление на "2" листах.-

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР

(Веверс)

The KGB Actions against the *Anti-Soviet Agitation and Propaganda*: Analysis of Criminal Cases of the LSSR KGB in 1957

This article presents the analysis of the LSSR KGB criminal proceedings which were initiated in 1957 against those accused of *anti-Soviet propaganda and agitation*. This time is significant because of the increasing anti-Soviet and anti-communist attitudes especially in the Eastern European region due to the anti-communist uprisings in Hungary in 1956. Those attitudes were present in the LSSR, which can be detected because of the increasing number of prosecutions during 1957 and 1958. If in 1956 the criminal proceedings on the grounds of *anti-Soviet agitation and propaganda* were brought against around 20 residents of the LSSR, then in 1957 there were more than 60 cases. All of the mentioned proceedings were based on Article 58^{10} of the Criminal Code of the Russian SFSR; in some cases there were additional charges of hooliganism and possession of arms. Additional influence on the attitudes of society and the actions of the LSSR KGB was brought by those returning from deportation and amnestied also for political charges. Moreover, the new generation acting in a way defined as *anti-Soviet agitation and propaganda* not having the fear of the previous generation desired to express themselves and protested against Soviet ideologies.

This research presents analysis on those involved in *anti-Soviet agitation and propaganda* and evaluates the actions described as being *anti-Soviet agitation and propaganda*.

The analysis concludes that in 1957 the KGB initiated criminal cases against 111 persons. 68 of those persons faced politically motivated accusations. Most of those politically motivated where defined as *anti-Soviet agitation and propaganda*. A*nti-Soviet agitation and propaganda* was detected in the following actions: 1.) criticism of the USSR or its functionaries; and 2.) singing prohibited Latvian songs and displaying the prohibited flag of the Republic of Latvia in public places. The following actions were also considered to be *anti-Soviet agitation and propaganda*: 1.) spontaneous propaganda and agitation, carried out mainly under the influence of alcohol, often

associated with public disorder; 2.) deliberate and purposeful resistance in case to draw public attention on the occupation of Latvia by the USSR, the poor socio-economic situation in the USSR or on the lack of civil rights and freedoms; 3.) writing anti-Soviet letters to senior functionaries of the USSR. The counteractions against *anti-Soviet agitation and propaganda* could be established in some cases on the grounds of the distribution of pornographic material (cases against five persons), yet, in fact, these cases where politically motivated and intended to fight against those collecting anti-Soviet folklore.

The majority of those accused of *anti-Soviet agitation and propaganda* in 1957 previously did not face political persecutions: only 6 persons out of the 68 were persecuted. Most of the accused were young people. The average age is about 35 years. 25 of all accused persons were born during the period 1910 until 1930. Thus, their worldview had been formed before the occupation of the LSSR. 20 out of 68 were persons under 24 years old. Yet their worldview was based on the assumption that the Republic of Latvia is a model example of statehood while criticising the USSR. The choice of the *anti-Soviet agitation and propaganda* accusation seems to depend on age because correspondence or anonymous letters to high officials of the USSR were mainly sent by older people. Younger people preferred to act more actively. Evaluation brought attention to the fact that the ethnicity of those charged with *anti-Soviet agitation and propaganda* in the LSSR was mostly Latvian. Yet more than ten persons were of other ethnicity and some even immigrants from other republics of the USSR.

Anti-Soviet agitation and propaganda was mainly proven by the testimonies of witnesses. The material evidence such as *anti-Soviet leaflets* where found examining handwritings and making content analysis, yet the contribution by KGB agents cannot be excluded. Certain criminal cases provide evidence that the KGB was surveilling persons long before formal initiation of the criminal case. *Anti-Soviet agitation and propaganda* at a particular time could be punished starting from two to five years in prison.

LPSR Valsts drošības komiteja un represīvās psihiatrijas prakse: 20. gadsimta sešdesmitie līdz astoņdesmitie gadi

Dr. hist. Uldis Krēsliņš,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētnieks

Norma, kas nosaka, ka psihiski slims cilvēks nav atbildīgs likuma priekšā, ir izaugusi no sabiedrības attīstības pieredzes un pauž humānisma ideālus. Vienlaikus šī norma ir pavērusi iespējas arī ļaunprātīgām manipulācijām: vieniem, simulējot vājprātu, tā ļāva cerēt izbēgt no likumā noteiktā soda, bet citi tajā atrada līdzekli savu mantisko attiecību risināšanai.[900] Tomēr īpaši biedējošus mērogus šādas manipulācijas iegūst tad, ja tās kļūst par valsts varas akceptētu metodi, lai vērstos pret šīs varas kritiķiem un oponentiem. Spilgta

[900] Viens no skaļākajiem šādiem gadījumiem Latvijas vēsturē bija saistīts ar Bieriņu muižas mantinieka barona Heinriha Bērensa fon Rautenfelda (*Heinrich Berens von Rautenfeld*, 1882–1929) vārdu. 1907. gadā viņš sava radinieka barona Alfrēda Šulca fon Ašerādena piederošajā Aizkraukles muižā iepazinās ar daiļo kalponi Emīliju Elizabeti Kuģenieci. Abi nolēma precēties, tomēr pret to iebilda barona piederīgie un panāca viņa ievietošanu Šēnfelda nervu klīnikā. 1912. gadā Heinrihs Bērenss fon Rautenfelds izbēga no klīnikas un brīdī, kad viņu mēģināja aizturēt, Andreja [tagad – Pumpura] ielā 3, Rīgā nošāva psihiatru un klīnikas īpašnieku Maksu Šēnfeldu (dzimušu 1861. gadā). Heinrihs Bērenss fon Rautenfelds nomira 1929. gada 14. janvārī Sarkankalna vājprātīgo slimnīcā, kur viņš ārstējās no 1924. gada 1. janvāra līdz nāves brīdim. Ar viņa vārdu saistīta viena no pirmajām latviešu pilnmetrāžas spēlfilmām *Vilkiem mests laupījums*, ko 1922. gadā izlaida akciju sabiedrība *Latvju filma*, ar Voldemāru Švarcu barona un Lilitu Bērziņu viņa mīļotās Emīlijas Laivenieks lomās. Sk.: "Sarkankalna vājprātīgo slimnīcā…", Jaunākās Ziņas, 1929, 16. janvāris, 6. lpp.; "Ariztokrata dzihwes noslehgums Sarkankalna wahjprahtigo eeztahdē", *Pehdejā Brihdī*, Nr. 278, 1928, 6. decembris, 6. lpp.; "Sabeedribai bihztami cilweki", *Pēdējā Brīdī*, Nr. 178, 1933, 11. augusts, 6. lpp.; "Wahcu barona traģedijas noslehgums", *Sociāldemokrāts*, Nr. 14, 1929, 17. janvāris, 2. lpp.; Bērzons, Ingus. "Barona un kalpones ērkšķainais ceļš", *TVNET*, 2010, 30. jūlijā. Pieejams: http://www.tvnet.lv/egoiste/attiecibas/340480-barona_un_kalpones_erkskainais_cels *Red. piez.*

liecība tam ir apsūdzēto tiesas prāvas par politiski motivētu rīcību, kas divdesmitā gadsimta otrajā pusē notika Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (PSRS) un kurās ekspertu psihiatru loma vēstures literatūrā ieguva jaunu – represīvās psihiatrijas – apzīmējumu. Šā pētījuma uzdevums ir izsekot un izvērtēt ekspertu psihiatru līdzdalību divdesmitā gadsimta otrajā pusē notikušajos izmeklēšanas un tiesas procesos Latvijā PSRS okupācijas laikā, mēģinot noskaidrot, cik šo ekspertu darbību vadīja profesionālie principi un cik – politiski uzstādījumi.

Pirmie politiski motivētie psihiatrijas izmantošanas gadījumi PSRS pieredzē ir attiecināmi jau uz divdesmito gadu sākumu, un labāk zināmais piemērs ir jaunās boļševiku varas vēršanās pret Krievijas Satversmes sapulces deputāti, Krievijas Kreiso sociālrevolucionāru-internacionālistu (eseru) partijas līderi Mariju Spiridonovu[901] (1884–1941). Plašāku mērogu šīs represijas ieguva divdesmitā gadsimta vidū, kad vispirms 1939. gadā Kazaņā un pēc tam 1951. gadā Ļeņingradā izveidoja divas pirmās speciālās jeb cietuma tipa psihiatriskās slimnīcas. Pēc Josifa Staļina (1878–1953) nāves represīvās psihiatrijas prakse tika krasi ierobežota, un piecdesmito gadu vidū notika arī pirmā vēršanās pret psihiatrijas izmantošanu politiskās interesēs: 1956. gadā bijušais Ļeņingradas cietuma tipa psihiatriskās slimnīcas pacients Sergejs Pisarevs[902] (1902–1979) uzrakstīja vēstuli Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) Centrālās Komitejas (CK) Partijas kontroles komitejai (PKK), kurā, atsaucoties uz paša pieredzēto, kritizēja cietuma tipa psihiatrisko slimnīcu darbību PSRS. Viņa minēto faktu pārbaudei tika izveidota speciāla komisija, kas sagatavoja ziņojumu, taču ar administratīvām metodēm šā jautājuma tālāka virzīšana tika apturēta.[903] Atgriešanās pie psihiatrijas represīvās

[901] *Мария Александровна Спиридонова.*

[902] *Сергей Петрович Писарев.*

[903] Sergeja Pisareva vēstulē minēto faktu pārbaudei izveidotās komisijas sastāvā bija, piemēram, PSKP CK Partijas kontroles komitejas locekles Olgas Šatunovskas palīgs Aleksejs Kuzņecovs (*Алексей Ильич Кузнецов*) un PSRS Medicīnas zinātņu akadēmijas Psihiatrijas institūta direktors profesors Dmitrijs Fedotovs (*Дмитрий Дмитриевич Федотов*, 1908–1982). Komisija pārbaudīja abas speciālās jeb cietuma tipa psihiatriskās slimnīcas Kazaņā un Ļeņingradā, gūstot apstiprinājumu Sergeja Pisareva minētajiem faktiem.

izmantošanas prakses notika sešdesmito gadu sākumā, kad Ņikita Hruščovs (1894–1971) bija paziņojis, ka tikai psihiski nenormāli cilvēki var uzstāties pret sociālistisko iekārtu.[904] 1961. gadā sekoja jauns *pretpadomju* darbībā apsūdzēto tiesu psihiatrisko ekspertīžu vilnis un turpinājās speciālo psihiatrisko slimnīcu veidošana. 1961. gadā šādu slimnīcu izveidoja Sičevkā,[905] 1965. gadā – Čerņahovskā,[906] 1966. gadā – Minskā, bet 1968. gadā – Dņepropetrovskā. Tomēr lielāko uzplaukumu represīvās psihiatrijas prakse PSRS piedzīvoja līdz ar Jurija Andropova (1914–1984) stāšanos PSRS Valsts drošības komitejas (VDK) priekšsēdētāja amatā 1967. gada 18. maijā.

Jau tūlīt pēc Andropova stāšanās jaunajā amatā par valsts drošības iestāžu darbības prioritāti kļuva cīņa pret *ideoloģiskajām diversijām*, kas izpaudās jebkādu citādi domājošo izpausmju ierobežošanā. Pēc Andropova ierosinājuma, ar šādu mērķi – lai uzraudzītu un jau preventīvi novērstu iespējamās *ideoloģiskās novirzes* sabiedrībā – ar 1967. gada 17. jūlija rīkojumu VDK tika izveidota Piektā pārvalde.[907] Par vienu no iedarbīgākiem līdzekļiem citādi domājošo izpausmju ierobežošanā kļuva psihiatrijas izmantošana. Pēc 1967. gada 31. augustā Andropova parakstītā ziņojuma PSKP CK par pieaugošo psihiski slimo cilvēku skaitu, viņu radīto apdraudējumu un nepietiekamo speciālo psihiatrisko slimnīcu skaitu (uz to brīdi tādas bija sešas) šādu slimnīcu skaits strauji pieauga.

---

[904] Patiesi izcilu šīs Ņikitas Hruščova tēzes traktējumu dod viens no pazīstamākajiem padomju disidentiem Vladimirs Bukovskis (*Владимир Константинович Буковский*, 1942), raksturojot to kā jaunu "vadošu norādi" PSRS valsts drošības iestāžu darbībai: iepriekšējā, vēl 1937. gadā Staļina izvirzītā tēze postulēja, ka līdz ar komunisma celtniecību notiek šķiru cīņas saasināšanās, savukārt Hruščova tēze deva jaunu uzstādījumu – par psihisko slimību saasināšanos komunisma celtniecības gaitā. Sk. Буковский, Владимир. *И возвращается ветер*. Москва: Захаров, 2007, с. 181–182.

[905] *Сычевка.*

[906] *Черняховск.*

[907] Sākotnēji PSRS VDK Piektajā pārvaldē bija sešas nodaļas, bet līdz astoņdesmito gadu vidum to skaits pieauga līdz piecpadsmit. Pārvaldes uzdevumos ietilpa arī uzraudzīt radošās inteliģences aprindu noskaņojumu, kultūras un zinātnes sakarus ar ārzemēm, augstskolu studentu un docētāju, kā arī reliģisko kopienu locekļu noskaņojumu, cionistu kustību. Sk. Млечин, Леонид. *Юрий Андропов: Последняя надежда режима*. Москва: Центрполиграф, 2008, с. 159–160.

Jāuzsver, ka 1988. gadā, kad tika likvidēta PSRS represīvās psihiatrijas sistēma, šādu speciālo jeb cietuma tipa psihiatrisko slimnīcu jau bija sešpadsmit. Īpaši aktīvi psihiatrijas represīvā izmantošana sākās laikposmā no 1968. līdz 1969. gadam, lai risinātu ar iespējamiem disidentu tiesas procesiem saistītos sarežģījumus. Tiesas procesa publiska norise kompromitēja padomju tiesu sistēmu un piesaistīja plašu starptautisku uzmanību. Lai no tā izvairītos, valsts varas īstenotāji centās pēc iespējas biežāk panākt disidentu atzīšanu par psihiski nepieskaitāmiem.[908] Atbilstoši 1969. gada 29. aprīļa PSKP CK adresētajam Jurija Andropova ierosinājumam ārstiem tika uzdots sagatavot to slimību sarakstu, kuru diagnosticēšana ļāva atzīt apsūdzētos par nepieskaitāmiem un nosūtīt uz speciālajām psihiatriskajām slimnīcām.[909] Par populārāko psihiatrisko diagnozi sešdesmito gadu beigās, nomainot Ņikitas Hruščova laikā izmantoto diagnozi "paranojāla personības attīstība",[910] kļuva Andreja Sņežņevska (1904–1987)[911] izveidotā diagnoze "lēni ritoša šizofrēnija";[912] saskaņā ar šīs diagnozes teoriju šizofrēnija var attīstīties ļoti lēni un bez redzamiem simptomiem, un tas šo diagnozi padarīja ļoti piemērotu VDK vajadzībām.[913] Padomju psihiatriskās sistēmas represīvais raksturs spilgti atklājās divdesmitā gadsimta astoņdesmito

[908] Pirmās disidentu uzstāšanās PSRS notika laikposmā no 1956. līdz 1958. gadam, kad PSKP XX kongresa ietekmē vairāki intelektuāļi pieprasīja vēl noteiktāku vēršanos pret staļinisma mantojumu dažādās tā izpausmēs. Līdzīgas uzstāšanās turpinājās arī sešdesmito gadu sākumā, piemēram, 1965. gada 5. decembrī Maskavā notikušo mītiņu uzskata par padomju cilvēktiesību aizstāvju kustības sākumu. Līdz 1968. gadam šādas uzstāšanās notika ierobežoti un epizodiski, tāpēc par disidentu kustības dzimšanas gadu PSRS tiek uzskatīts tieši 1968. gads, kad kustība kļuva organizēta un guva ievērību arī ārpus PSRS. Pirmais skaļais disidentu tiesas process notika jau 1968. gada janvārī Maskavā, kur tiesāja Aleksandru Ginzburgu (*Александр Ильич Гинзбур*г, 1936–2002) un vēl trīs viņa domubiedrus. Tiesas procesa norise izsauca aktīvus sabiedrības protestus un plašu atbalsi Rietumu radio.

[909] Млечин, Леонид, *Юрий Андропов: Последняя надежда режима*. Москва: Центрполиграф, 2008, с. 175–177.

[910] *Паранойяльное развитие личности.*

[911] *Андрей Владимирович Снежневский.*

[912] *Вялотекущая шизофрения.*

[913] Буковский, Владимир. *И возвращается ветер*. Москва: Захаров, 2007, с. 198–200; Яковлев, Александр. *Сумерки*, 2-е доп. и перераб. Издание, Москва: Материк, 2005, с. 191–193.

gadu beigās, kad līdzšinējo instrukciju vietā pieņēma *Nolikumu par psihiatriskās palīdzības sniegšanas kārtību* un mainīja psihiatrisko slimnieku uzskaites principus – tūlīt pēc tam tikai 1988. gada laikā vien PSRS no psihiatriskās uzskaites tika noņemti 734 tūkstoši cilvēku.[914]

Būdama PSRS okupācijā, arī Latvija divdesmitā gadsimta četrdesmitajos gados nonāca padomju represīvās psihiatrijas telpā,[915] tomēr, salīdzinot ar pieredzi citviet PSRS, psihiatrijas represīvās izmantošanas izpausmes Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (LPSR) bija mērenākas un mazāk skarbas. Ilustrācijai – LPSR, tāpat kā Lietuvas Padomju Sociālistiskajā Republikā (PSR) un Igaunijas PSR, neizveidoja nevienu speciālo jeb cietuma tipa psihiatrisko slimnīcu. Galvenais šāda fenomena izskaidrojums, visdrīzāk, meklējams neatkarības laika tiesiskās izpratnes un prakšu ietekmē arī uz okupācijas laika izpratni un praksēm. Domājams, ka salīdzinoši krass psihiski slimu cilvēku skaita pieaugums – un daudziem no viņiem tuvinieki vai draugi pēc Otrā pasaules kara bija nonākuši Rietumos – varēja izsaukt okupācijas varai nevēlamus salīdzinājumus un secinājumus. Paradoksāli, ka pēc Otrā pasaules kara, publiski nosodot nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Latvijas teritorijā notikušo psihiatrisko slimnīcu pacientu masveida nogalināšanu, PSRS uzstājās ar humānisma ideālu un miera cīnītāju lozungiem. Minētais lika mīkstināt jau citviet PSRS aprobētās padomju represīvās psihiatrijas izpausmes Latvijas teritorijā.

Ar šo represīvās psihiatrijas izpausmju salīdzinošo mērenību vismaz daļēji ir izskaidrojams arī tas, kāpēc par represīvās psihiatrijas izpausmēm LPSR ir pieejams salīdzinoši maz informācijas. Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) disidentu kustība ar Rietumu izdevniecību un vietējo disidentu izdevumu starpniecību jau no 1965. gada sāka informēt pasaules sabiedrību par

---

914 "Психиатрия: взгляд "изнутри" и "со стороны"", *Аргументы и Факты*, Nr. 29, 1989, с. 22–28. июля. Sk. arī Сафронова, Н. Лечение "по Снежневскому", *Независимая балтийская газета*, Nr. 8, 1991, апрель.

915 Viens no pirmajiem padomju represīvās psihiatrijas upuriem no bijušajām Baltijas valstīm pēc šo valstu okupācijas 1940. gadā bija Igaunijas prezidents Konstantīns Petss (*Konstantin Päts*, 1874–1956), kurš ilgu laiku tika turēts Kazaņas cietuma tipa psihiatriskajā slimnīcā un 1956. gadā nomira psihiatriskajā klīnikā Kaļiņinas apgabalā.

PSRS īstenoto psihiatrijas izmantošanu politiskās interesēs,[916] un laika gaitā šim jautājumam veltītās literatūras sarakstā ir parādījušās ne tikai bijušo represīvās psihiatrijas pacientu atmiņas,[917] bet arī padomju represīvās psihiatrijas sistēmas vēsturei un attīstībai veltīti apraksti,[918] savukārt aprakstu un atmiņu par represīvās psihiatrijas izpausmēm LPSR diemžēl ir salīdzinoši maz. Plašāku publicitāti literatūrā ir ieguvusi 1969. gadā arestētā, bijušā Krāslavas rajona kolhoza *Jaunā gvarde* priekšsēdētāja Ivana Jahimoviča (dzimis 1931. gadā) lieta, un viņa pēdējās tiesu psihiatriskās ekspertīzes aktu, ko 1970. gada janvārī bija devis Maskavas Profesora V. Serbska Vissavienības zinātniski pētnieciskais vispārējās un tiesu psihiatrijas institūts[919] (Serbska

---

[916] Par pamanāmāko publisko uzstāšanos pret represīvās psihiatrijas praksi PSRS kļuva rakstnieka Valerija Tarša (*Валерий Яковлевич Тарсис*, 1906–1983) autobiogrāfiskais stāsts *7. palāta* (*Палата № 7*), kas 1965. gadā tika publicēts Rietumos. Pateicoties publicitātei Rietumos, Tarsis kļuva par pirmo padomju disidentu, kuram 1966. gadā ļāva emigrēt (Буковский, Владимир. *И возвращается ветер*. Москва: Захаров, 2007, с. 224–227, 241). 1968. gadā sāka publicēt padomju cilvēktiesību aizstāvju kustības pazīstamāko periodisko izdevumu *Aktuālo notikumu hronika* (*Хроника текущих событий*), kas līdzās citam publicēja arī informāciju par speciālo psihiatrisko slimnīcu darbību.

[917] Piemēram, Vladimira Bukovska atmiņu stāstījums (Буковский, Владимир. *И возвращается ветер*. Москва: Захаров, 2007), degradētā ģenerālmajora Pjotra Grigorenko (*Петр Григорьевич Григоренко*, 1907–1987) atmiņas (Григоренко, Петро. *В подполье можно встретить только крыс…* Нью-Йорк: Детинец, 1981), Viktora Nekipelova (*Виктор Александрович Некипелов*, 1928–1989) atmiņas (Некипелов, Виктор. *Институт дураков.* Барнаул: Издательство организации "Помощь пострадавшим от психиатров", 2005).

[918] Pirmais nopietnais pētījums par padomju represīvās psihiatrijas sistēmu bija ātrās palīdzības ārsta Aleksandra Podrabiņeka (*Александр Пинхосович Подрабинек*, 1953) 1977. gadā iznākušais darbs *Карательная медицина* (под ред. Л. Алексеевой. Нью-Йорк: Хроника, 1979). Tāpat var nosaukt vēsturnieka arhīvista Anatolija Prokopenko (*Анатолий Стефанович Прокопенко*, 1934–2013) dokumentālo pētījumu *Безумная психиатрия* (Москва: Совершенно секретно, 1997). Lai apkopotu liecības un materiālus par PSRS represīvās psihiatrijas sistēmu, 1977. gada janvārī disidentu kustības aktīvisti Maskavā paziņoja par īpašas komisijas, kas izmeklētu psihiatrijas izmantošanu politiskiem mērķiem, dibināšanu Maskavas Helsinku grupas ietvaros (*Рабочая комиссия по расследованию использования психиатрии в политических целях*), sk. Подрабинек, Александр. *Диссиденты*. Москва: АСТ, 2014, с. 83 – 86.

[919] *Центральный научно-исследовательский институт судебной психиатрии им. проф. Сербского*.

institūts), kā vienu no spilgtākiem padomju psihiatrijas represīvās prakses piemēriem atzīmē arī pazīstamais padomju disidents Bukovskis.[920] Uz Ivana Jahimoviča lietu, raksturojot laikmeta norises LPSR, savos aprakstos atsaucas Ādolfs Šilde (1907–1990),[921] un 1991. gadā Ivana Jahimoviča lietai veltītu plašāku aprakstu publicēja žurnāls *Daugava*.[922] Atsevišķās publikācijās ir pieminētas *pretpadomju* nodarījumos apsūdzēto un piespiedu ārstēšanai pakļauto Iļjas (Elijas) Ripsa (dzimis 1948. gadā),[923] Ģederta Melngaiļa (dzimis 1951. gadā)[924] un Pētera Lazdas (dzimis 1936. gadā) lietas,[925] vēl dažu ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzieniem par nepieskaitāmiem atzītu cilvēku vārdi ir minēti VDK zinātniskās izpētes komisijas pētnieku darbos,[926] tomēr aptverošu šim jautājumam veltītu pētījumu joprojām trūkst. Tādējādi šis pētījums ir pirmais mēģinājums apskatīt vienkopus

---

[920] Буковский, Владимир. *И возвращается ветер*. Москва: Захаров, 2007, с. 334.

[921] Sk.: Šilde, Ādolfs. *Pasaules revolūcijas vārdā*. Rīga: Elpa, 1993, 395.–400. lpp., Šilde, Ādolfs. "Pasīvā pretestība okupētajā Latvijā", *Okupācijas varu nodarītie postījumi Latvijā 1940–1990*, rakstu krājums (atkārtots izdevums), redaktors T. Puisāns. Stokholma, Toronto: Memento, Daugavas Vanagi, 2001, 443.–444. lpp.

[922] Равдин, Борис, Яхимович, Иван. "Дело Яхимовича", Даугава, Nr. 7–8, 1991, с. 96–120.

[923] Grūtups, Andris. *Observators: Par mākslinieka Jurģa Skulmes tiesāšanu*. Rīga: Atēna, 2009, 80.–86. lpp.

[924] Sk. Salnāja, Mersede. "Sestās palātas (prostitucionālais) variants", *Literatūra un Māksla*, 1992, 18. aprīlis. Diemžēl Ģederta Melngaiļa krimināllietas materiāli šā pētījuma tapšanas laikā atradās Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūrā un pētniecībai nebija pieejami.

[925] "Jauns čekas upuris – Pēteris Lazda: Psihiatrijas ļaunprātīgā izmantošana turpinās", *Laiks*, 1980, 26. aprīlis, 1. lpp.

[926] Sk.: Zelmenis, Gints. "Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: izpētes iespējas", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 93.–96. lpp.; Smirnova, Anastasija. "Latvijā iebraukušo etnisko minoritāšu pārstāvju nevardarbīgā pretošanās padomju režīmam LPSR VDK krimināllietu atspoguļojumā (1956–1968)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 525.–534. lpp.

vairāku *pretpadomju* darbībā apsūdzēto un tiesu psihiatriskajā ekspertīzē par nepieskaitāmiem atzīto cilvēku lietas, kā centrālo jautājumu izvirzot tieši psihiatriskās ekspertīzes īstenošanu: ekspertīzes kārtību, motivāciju, saturu un ekspertīzes slēdzienā rekomendēto ārstniecisko darbību rezultātus. Pētījums nepretendē uz pilnīgu darba virsrakstā izvirzītās tēmas atklāsmi, tomēr tas sniedz pamatu un ierosinājumu tālākiem pētījumiem.

Pētījuma pamatā ir no LPSR VDK pieņemtās krimināllietas (LVA 1986. fonds), kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā. Ievērojot to, ka zinātniskās izpētes vajadzībām nav pieejams laikmetīgs katalogs, krimināllietu atlasē galvenokārt izmantota plašsaziņas līdzekļos un literatūrā, arī VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējumā pieejamā informācija, kā arī zinātnieku sastādīts attiecīgo krimināllietu rādītājs *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986*.[927] Kopumā pētījumā apzināti materiāli par 25 cilvēkiem, par kuriem ir tiesu psihiatriskās ekspertīzes akti, no kuriem 18 cilvēki ekspertīzes slēdzienā tika atzīti par nepieskaitāmiem. Lai varētu izsekot tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta attīstībai, kā materiāls salīdzinājumam trīs no šiem 18 ekspertīzes slēdzieniem attiecas uz četrdesmito gadu beigām un piecdesmito gadu pirmo pusi. Tātad kopumā uz pētījuma virsrakstā apzīmēto laika periodu attiecas piecpadsmit gadījumi.

Vairāk nekā pusē – deviņos no 15 – apskatīto gadījumu apsūdzības tika izvirzītas par *pretpadomju* aģitāciju un propagandu, kas praksē vairumā gadījumu nozīmēja *pretpadomju* satura vēstuļu vai skrejlapu izplatīšanu.[928]

Kas raksturo šos cilvēkus? Vispirms acīmredzams ir vīriešu pārsvars – tikai divos no 15 gadījumiem apsūdzēto statusā bija sievietes.

---

[927] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999.

[928] Līdz 1961. gada 1. aprīlim, kad stājās spēkā LPSR Kriminālkodekss, *pretpadomju* nodarījumos apsūdzētie LPSR tika tiesāti saskaņā ar KPFSR Kriminālkodeksu un 1958. gada 25. decembra PSRS likumu *Par kriminālatbildību par valsts noziegumiem*. Attiecīgi līdz brīdim, kad stājās spēkā LPSR Kriminālkodekss, par minētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem piemēroja galvenokārt KPFSR Kriminālkodeksa 58.[10] pantu, bet vēlāk LPSR Kriminālkodeksa 65. panta pirmo daļu.

Pārsteigums ir tas, ka vairākiem no šiem cilvēkiem bija ne tikai augsts izglītības līmenis un veiksmīga profesionālā karjera, bet viņi savu nopelnu dēļ bija kļuvuši par publiskām personām, piemēram, Ivans Jeļistarovs[929] (dzimis 1893. gadā) no 1929. līdz 1932. gadam bija strādājis Īpašajā speciālas nozīmes militāro izgudrojumu tehniskajā birojā,[930] bet no 1932. līdz 1936. gadam – PSRS Aviācijas rūpniecības ministrijas profesora N. Žukovska Centrālajā aerohidrodinamikas institūtā (ЦАГИ).[931] Iļja Ripss kļuva ievērojams, vēl būdams Rīgas 23. vidusskolas absolvents, kurš sekmīgi bija piedalījies starptautiskajās matemātikas olimpiādēs un kuru Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Fizikas un matemātikas fakultātē uzņēma bez iestājeksāmeniem, un par kuru 1967. gada 17. maijā *Padomju Jaunatnē* Vissavienības kolokvija organizācijas priekšsēdētājs, fizikas un matemātikas zinātņu doktors, profesors Boriss Plotkins norādīja, ka

> "bez mazākā pārspīlējuma varu teikt, ka šī skolnieka pētījumi atbilst kandidāta disertācijas līmenim".

Ripss bija ieguvis Ļeņina stipendiju un jau bija saņēmis norīkojumu darbā LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūtā.[932] Pēteris Lazda (1936) bija absolvējis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridisko fakultāti 1968. gadā, strādājis par izmeklētāju Tukuma rajona milicijā, vēlāk Tukuma rajona un Jūrmalas pilsētas prokuratūrā un, izslēgts no aspirantūras par iecerētās disertācijas saturu, aresta brīdī

---

[929] Rādītājā kļūdaini norādīts "Jeļistratovs", tomēr kriminālietā lietots "Jeļistarovs". Ievērojot minēto, precizējams arī rādītājs *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999.

[930] *Особое техническое бюро по военным изобретениям специального назначения – Остехбюро*. Par minētā biroja darbu plašāk sk. Помогайбо Александр. *Вырванный меч империи. 1925–1940.* Москва: Вече, 2006, с. 7–24. Jeļistarovs minēts, piemēram, Арлазоров, Михаил. *Фронт идет через КБ*, издание второе, исправленное и дополненное. Москва: Знание, 1975.

[931] Центральный аэрогидродинамический институт имени профессора Н. Е. Жуковского (ЦАГИ). LVA, 1986. f., 1. apr., 42679. l., 28., 176. lp.

[932] LVA, 1986. f., 1. apr., 45165. l., 1. sēj., 287.–288., 297. lp.
Sk. arī "Notiesāti uz ārprātu", *Laiks*, 1971, 17. novembris; "Baiga statistika. 14 zināmi", *Austrālijas Latvietis*, Nr. 1394, 1977, 9. septembris, 4. lpp.; "PBLA ziņu apskats", *Ritums*, 2009, 1. jūnijs. *Red. piez.*

bija zvejnieku kolhoza *Selga* juriskonsults.[933] Tāpat publiski ievērojams un panākumiem bagāts bija Krāslavas rajona kolhoza *Jaunā gvarde* priekšsēdētājs Ivans Jahimovičs, kurš 1956. gadā bija beidzis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāti, filologs, mācījis lauku bērnus, bijis tautas izglītības inspektors, uzlabojis atpalikušā kolhoza saimniecību un bijis tā priekšsēdētājs līdz 1968. gada martam.[934] Jahimovičs bija vairāku publikāciju autors republikāniskajos laikrakstos *Cīņa* un *Padomju Jaunatne*.[935] *Padomju Jaunatne* 1967. gada 1. novembrī pat publicēja izrakstu no Ivana Jahimoviča dienasgrāmatas, kas tapis 1963. gadā un sākas ar vārdiem:

> "Kas tā gan par katorgu – būt kolhoza priekšsēdētajam! Cik stundu viņš strādā? Visu diennakti. Cik guļ? Tieši tik, lai nenogāztos no kājām. Bet nomāc ne jau tas. Kalpot tautai — tas ir grūts, bet goda pilns pienākums. Pretīgi ir, ja to traucē birokrātisms. Kā apnikusi sīkumaina aizbildniecība! [..] Mēs atkal un atkal atgriezīsimies pie Ļeņina, un nevis skolēna vai studenta pienākuma dēļ, bet dabiskas nepieciešamības dēļ – pēc padoma, domām, tikumiskas tīrības."

Grūtāk ir spriest par sakarībām, kas raksturo šo cilvēku vecumu viņiem inkriminēto nodarījumu brīdī. Kopējā vecuma amplitūda bija no 21 (Ripss) līdz 65 (Jeļistarovs) gadiem. Turklāt viegli pamanāms, ka līdz sešdesmito gadu sākumam tie vairāk bija cilvēki ap 50 gadu vecumu, bet laikposmā no sešdesmitajiem līdz astoņdesmitajiem gadiem vairāk vecumā no 20 līdz 30 gadiem. Pirmajā brīdī acīmredzams šķiet secinājums, ka tas ir saistīts vienīgi ar paaudžu maiņu, kas notikusi kopš Otrā pasaules kara, tomēr šāda cēloņsakarība nav tik viennozīmīga, jo minētā cilvēku vecuma sakarība pārklājās ar vēl kādu – konkrētā nodarījuma raksturu. Līdz sešdesmitajiem gadiem – ar vienu izņēmumu (Aleksandrs Kasjanovs, dzimis 1913. gadā) – vienīgais *pretpadomju* nodarījums bija vēstuļu un

---

933 "Jauns čekas upuris – Pēteris Lazda", *Laiks*, Nr. 34, 1980, 26. aprīlis, 1. lpp.; "Tukumā apcietināts cīnītājs par cilvēku tiesībām, Pēteris Lazda", *Latvija*, 1980, 3. maijs; "Partijās iestrēgst lieta par "psihiski slimiem" PSRS politieslodzītajiem", *TVNET*, 2013, 24. marts. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/458286-partijas_iestregst_lieta_par_psihiski_slimiem_psrs_politieslodzitajiem *Red. piez.*

934 "Nākamajām paaudzēm", *Padomju Jaunatne*, 1967, 1. novembris.

935 "Tavas tiesības, izmanto tās!" *Cīņa*, 1967, 1. jūnijs; "Neapjaustā priekšrocība", *Cīņa*, 1967, 1. janvāris. *Red. piez.*

skrejlapu izplatīšana, bet, sākot ar sešdesmitajiem gadiem, *pretpadomju* nodarījumu sarakstā parādījās pašsadedzināšanās mēģinājums (Ripss), mēģinājums bēgt uz Rietumiem (Eduards Putnaērglis,[936] dzimis 1949. gadā), privātās sarunās izteikti *pretpadomju* apmelojumi (Anatolijs Sokurenko, dzimis 1955. gadā)[937] un draudi valsts vadītājiem (Vladimirs Šuņenkovs,[938] dzimis 1949. gadā). Uz vēstuļu un skrejlapu fona šie akti laika periodā no sešdesmitajiem līdz astoņdesmitajiem gadiem bija skaļāki un efektīgāki, taču, ja vēstuļu un skrejlapu izgatavotāju darbība bija neapšaubāma viņu pārliecības izpausme, tad *pretpadomju* aktos, kas sākās ar sešdesmitajiem gadiem, bija daudz nepārdomāta un impulsīva. To koncentrēti formulē Biruta Geidāne[939] (dzimusi

[936] Eduards Putnaērglis, Artūra dēls, dzimis Jelgavas apriņķa Vecsvirlaukas pagastā, bijis matrozis ar humora izjūtu un vēlmi bēgt no PSRS. Rauhvargere, Līva. "Atjauno godu un cieņu nelikumīgi psihiatriskajās slimnīcās ievietotajiem", *LSM.LV*, 2014, 14. jūnijs. *Red. piez.*

[937] "Jānis Rožkalns atbild uz jautājumiem", *Laiks*, Nr. 89, 1987, 7. novembris, 5. lpp. Jānis Rožkalns intervijā norāda, ka Anatolijs Sokurenko esot bijis "lielākās padomju lidmašīnas stūrmanis" un atklāti paudis viedokli saviem darbabiedriem par Afganistānu un stāvokli LPSR. Abi vecāki – ārsti – esot bez rezultātiem mēģinājuši aizstāvēt savu dēlu. Izteica aizdomas, ka automašīnas avārija – mašīna uzbrauca abiem vecākiem pēc tam, kad viņi bija meklējuši taisnību Maskavā, tēvs mira, bet māte kļuva par invalīdi – saistīta ar viņu nevēlēšanos samierināties ar dēla likteni. *Red. piez.*

[938] Būdams dienestā, 1974. gada 19. martā uzrunāja citus karavīrus par to, ka PSRS Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs Leonīds Brežņevs (1906–1982) nav vis miera cīnītājs, bet gan kara izraisītājs. Trīs dienas vēlāk, 22. martā, Brežņevam piešķīra armijas ģenerāļa dienesta pakāpi, apejot ģenerālpulkveža dienesta pakāpi. Sk. Rimšāns, Jānis. "Jaunatnes pretošanās izpausmes komunistiskajam režīmam Latvijas PSR (1965–1985)", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 119. lpp.

[939] Biruta Dmitrijeva (dzimusi Geidāne), dzimusi 1950. gada 2. februārī, mirusi 2002. gada 25. augustā ir rakstnieces Mildas Geidānes, dzimušas Ābolas (1928–2004) meita. Milda Geidāne laikā, kad pret meitu celtas apsūdzības strādājusi par Dundagas bibliotēkas vadītāju. Amats bijis jāpamet, jo meita notiesāta par *pretpadomju* darbību. Lai gan publicējās kopš 1951. gada, viņa tomēr nav bijusi Latvijas Padomju Rakstnieku savienības biedre. "Padomju koncentrācijas nometņu brīvības dzirksts", *Latvija* 1970, 7. novembris; "Ieslodzītie latvieši Potmas nometnē", *Latvija*, 1970, 27. jūnijs; "Apelācija no vergu nometnēm", *Londonas Avīze*, 1971, 12. februāris; Zariņa Skultāne, Lilija. "Stāsts par bailēm", *Latvija Amerikā*, 1972,

1950. gadā) savā paskaidrojumā par to, kāpēc viņa 1968. gada 18. novembrī Dundagas baznīcas tornī pacēlusi neatkarīgās Latvijas Republikas karogu:

> "Sakarā ar to, ka dzīve Dundagā ir ļoti vienmuļa, nolēmu, ka karoga izkāršana baznīcas tornī būtu kaut kas tāds, kas spētu padarīt dzīvi interesantāku. [..]"[940]

Grūti spriest, vai *pretpadomju* aktos apsūdzēto un par nepieskaitāmiem atzīto cilvēku vecuma samazināšanās tendence bija saistīta ar paaudžu maiņu un attiecīgi ar masu represiju tiešu aculiecinieku skaita samazinājumu vai varbūt tā bija saistīta ar pašu *pretpadomju* izpausmju maiņu un pielāgošanos atbilstošam vecumam, proti, dažādas vecuma grupas izvēlējās dažādas protesta formas. Jaunatne arī "kompānijas pēc" dedzināja sarkanos karogus (Igors Titovs,[941] dzimis 1944. gadā), vecākās paaudzes pārstāvji sešdesmitajos gados savukārt deva priekšroku klusējoša protesta aktiem kā svecīšu nolikšana pie Latvijas Republikas Valsts Prezidenta

---

5. aprīlis, *Kurzemes kultūras enciklopēdiskā vārdnīca. Literatūra un teātris. 1987.–2014*, 4.–5. lpp. Pieejams: http://khi.liepu.lv/wp-content/uploads/2014/05/Literatūra-.pdf; Rimšāns, Jānis. "Jaunatnes pretošanās izpausmes komunistiskajam režīmam Latvijas PSR (1965–1985)", *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 20. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007, 121. lpp. *Red. piez.*

[940] LVA, 1986. f., 1. apr., 45166. l., 1. sēj., 65. lp.

[941] Plašsaziņas līdzekļos minēts, ka bijis izcils vieglatlēts, par kura vieglatlētikas progresu un panākumiem publicētas ziņas kopš 1956. gada. 1961. un 1962. gadā bijis viens no desmit LPSR jaunatnes labākajiem vieglatlētiem, sacensībās 1961. gadā pārstāvot Latvijas Valsts fiziskās kultūras institūtu, bet 1962. gadā rūpnīcu *Sarkanā planēta*. Minēto apstiprina arī krimināllietas materiāli, kur teikts, ka Titovs apsūdzības celšanas brīdī bija ieguvis astoņu klašu jeb pamatizglītību un strādāja rūpnīcā *Sarkanā planēta.* Psihiatriskās ekspertīzes aktā ir pieminēts, ka no bērnības nodarbojies ar vieglatlētiku, bet sportista karjeras jautājums detalizētāk nav atspoguļots, faktiski ignorējot Titova paskaidrojumus, ka jaunkundzes dzimšanas dienas svinību norises laikā notikusī astoņu karogu dedzināšana viņa gadījumā vērtējama kā "iegāšana". Titovs, Igors. "Laba mācība", *Pionieris*, 1956, 16. augusts; "Pie finiša lentas", *Pionieris*, 1956, 16. augusts; "Sacenšas skolēni", *Pionieris*, 1958, 1. oktobris; "Latvijas PSR jaunatnes 10 labākie vieglatlēti", *Padomju Jaunatne*, 1961, 8. jūlijs; "Latvijas PSR jaunatnes 10 labākie vieglatlēti", *Padomju Jaunatne*, 1962, 29. augusts; "Latvijas PSR jaunatnes 10 labākie vieglatlēti", *Padomju Jaunatne*, 1962, 11. novembris. *Red. piez.*

Jāņa Čakstes kapa vai Latvijas Republikas politisko un sabiedrisko darbinieku kapu sakopšana.[942]

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšanas un īstenošanas kārtība

Tiesu psihiatriskā ekspertīze bija viena no krimināllietu izmeklēšanas procesuālām darbībām, ko veica izmeklēšanas procesa noslēgumā, un tās uzdevums bija noteikt, vai apsūdzētais nozieguma izdarīšanas brīdī ir bijis spējīgs atbildēt par savu rīcību vai ne. Ekspertīzes nozīmēšanas un īstenošanas vispārējos principus noteica kriminālprocesa kodekss,[943] savukārt ekspertīzes uzdevumus un kārtību noteica speciāla instrukcija *Par tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanu PSRS*.[944]

Kārtība, kādā tika īstenota tiesu psihiatriskā ekspertīze, paredzēja divus secīgus soļus.

---

[942] Cilvēku vecuma samazināšanās tendence ir konstatējama tikai šajā pētījumā apskatīto 25 cilvēku krimināllietās. Šo tendenci nevar shematiski pārnest un attiecināt uz visām krimināllietām, kas saistītas ar *pretpadomju* darbību. Secinājums izdarīts, iepazīstoties ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas starptautiskās zinātniskās konferences *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras* (Rīgā 2016. gada 11., 12., 13. augustā) ziņojumiem. Pieejams:
https://www.youtube.com/watch?v=Ihy9MVfRl60,
https://www.youtube.com/watch?v=BhjiFVPNm40,
https://www.youtube.com/watch?v=a4PXOgsrnLc,
https://www.youtube.com/watch?v=KRnOcXBxsNk,
https://www.youtube.com/watch?v=JjFx1nVGtic

[943] Līdz 1961. gadam piemēroja 1923. gada 15. februārī apstiprināto KPFSR Kriminālprocesa kodeksu, bet 1961. gada 6. janvārī tika pieņemts LPSR Kriminālprocesa kodekss, kas stājās spēkā no 1961. gada 1. aprīļa.

[944] *О производстве судебно-психиатрической экспертизы в СССР*. Laikposmā no 1940. līdz 1970. gadam šajā instrukcijā tika veiktas izmaiņas un papildinājumi. Tādējādi bija trīs redakcijas: pirmo apstiprināja 1940. gada 17. februārī, otro – 1954. gada 31. maijā un trešo – 1970. gada 27. oktobrī, to izdeva PSRS veselības aizsardzības ministrs Pjotrs Burgasovs (1915–2006) un saskaņoja PSRS Augstākā tiesa, PSRS Prokuratūra un PSRS Iekšlietu ministrija ar 1970. gada 3. novembra Nr. 10-91/14-70. Pieejams:
https://ceur.ru/library/docs/departmental_regulations/item130466/

Pirmais solis bija lēmums par tiesu psihiatriskās ekspertīzes noteikšanu. Šo lēmumu pieņēma konkrētās lietas izmeklētājs, argumentējot ekspertīzes nepieciešamību un izvirzot jautājumus, uz kuriem ekspertīzei vajadzēja atbildēt. Lēmumā tika noteikts arī viens no diviem ekspertīzes veidiem: ambulatorā ekspertīze, proti, ekspertīze bez ilgākiem apsūdzētā novērojumiem, vai stacionārā ekspertīze, kad apsūdzētais uz laiku tika ievietots psihiatriskajā slimnīcā un, lai pieņemtu ekspertīzes slēdzienu, atradās ārstu uzraudzībā.[945] Dažkārt lēmumā par tiesu psihiatriskās ekspertīzes noteikšanu tika nosaukti arī konkrētu ekspertu vārdi, kuriem lietas izmeklētājs uzdeva veikt ekspertīzi. Šo pirmo soli noslēdza protokols par apsūdzētā iepazīstināšanu ar lēmumu par tiesu psihiatriskās ekspertīzes noteikšanu, kurā apsūdzētais apliecināja, ka viņš ir iepazīstināts ar savām tiesībām, tostarp ar tiesībām pieteikt nozīmētajiem ekspertiem noraidījumu, lūgt uzaicināt paša izraudzītus ekspertus un lūgt uzdot papildus jautājumus, par kuriem ekspertīzei ir jādod atzinums.

Otrais solis bija pati tiesu psihiatriskā ekspertīze, kuras rezultātā tika sagatavots ekspertu komisijas parakstīts akts. Eksperti, kuri veica tiesu psihiatrisko ekspertīzi, pirms ekspertīzes parakstīja speciālu izmeklētāja sagatavotu protokolu, kurā viņi apliecināja, ka ir informēti un brīdināti par savu atbildību, ja atsakās dot ekspertīzes slēdzienu un ja dod apzināti nepareizu slēdzienu. Ekspertīzes akta galvenās daļas bija:

[945] Atkarībā no krimināllietas izmeklētāja nozīmētās ekspertīzes veida tika izvēlēta tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanas vieta. Līdz sešdesmito gadu vidum tiesu psihiatriskā ekspertīze visbiežāk notika LPSR Iekšlietu ministrijas 1. cietuma telpās: ambulatorās ekspertīzes notika cietuma Sanitārās nodaļas telpās (Voldemāra Kaktiņa lietas sakarā 1948. gadā), bet stacionārās ekspertīzes – cietuma slimnīcā (Imanta Rozes lietas sakarā 1963. gadā). Sākot ar sešdesmito gadu otro pusi, tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošana parasti notika jau pašu psihiatriskās ārstniecības iestāžu telpās: ambulatorās ekspertīzes – Republikāniskajā psihoneiroloģiskajā dispanserā Rīgā (Jahimoviča lietā 1969. gadā), bet stacionārās ekspertīzes – Rīgas republikāniskajā psihiatriskajā slimnīcā (Putnaērgļa lietā 1971. gadā un Viktora Volkova lietā 1978. gadā).

1) anamnēze jeb apsekojamā personības un viņa slimības attīstības apraksts, kas balstīts uz paša apsekojamā vārdiem un lietas materiāliem;

2) apsekojamā somatiskais stāvoklis – fizioloģiskie dati, gūtās traumas u. tml.;

3) apsekojamā neiroloģiskais stāvoklis – ķermeņa refleksi, smadzeņu EEG raksturojums u. tml.;

4) apsekojamā psihiskais stāvoklis – orientācija laikā un telpā, gatavība kontaktēties, uzvedība, emocijas, spriedumi par esošo situāciju un savu veselības stāvokli;

5) slēdziens, kurā, pamatojoties uz visu iepriekš konstatēto, tika novērtēts apsekojamā psihiskais stāvoklis un pieskaitāmība vai nepieskaitāmība; nepieskaitāmības gadījumā ekspertīzes akta slēdzienā tika formulēta apsekojamā psihiskās slimības diagnoze un dota rekomendācija nepieciešamajai ārstniecībai.

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzienā izdarītajiem secinājumiem varēja būt vairāki iespējamie varianti. Atkarībā no tiem notika tālākā lietas virzība:

1) ja apsūdzētais bija atzīts par pieskaitāmu, sekoja tiesas process un spriedums atbilstoši nodarījumam;

2) ja apsūdzētais bija atzīts par nepieskaitāmu, sekoja tiesas process un spriedums par nepieciešamo ārstniecību;

3) ja pēc ekspertu atzinuma ekspertīzē apsekojamā psihiskais stāvoklis nebija pietiekami noskaidrots un tāpēc bija grūti novērtējams, pēc ekspertu rekomendācijas lietas izmeklētājs noteica jaunu ekspertīzi; parasti šajos gadījumos pirmā bija ambulatorā, bet atkārtotā – stacionārā ekspertīze.

Krimināllietas materiālos iekļāva vēl divus noslēguma aktus: konkrētās ārstnieciskās iestādes ekspertu komisijas tiesu psihiatriskās ekspertīzes aktu ar slēdzienu par ārstēšanas rezultātiem un rekomendāciju par piespiedu ārstēšanas atcelšanu, kam savukārt sekoja tiesas lēmums, kas akceptēja ekspertu rekomendāciju, atceļot piespiedu ārstēšanu psihiatriskajā slimnīcā un nosakot ar piespiedu līdzekļiem nesaistītu ārstēšanas vai uzraudzības veidu (ārstēšanu psihiatriskajā slimnīcā vispārējā kārtībā atbilstoši dzīvesvietai,

psihoneiroloģiskā dispansera uzraudzību, tuvāko radinieku aizgādnību).

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta attīstība LPSR

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta veidošanās LPSR sākās četrdesmito gadu beigās, kad tika dibinātas divas vadošās psihiatriskās ārstniecības iestādes: 1945. gada septembrī uz bijušās *Aleksandra augstumu* slimnīcas bāzes Pētera Pirmā pils dārza teritorijā Sarkandaugavā organizēja Rīgas republikānisko psihiatrisko slimnīcu,[946]un 1948. gada aprīlī darbu sāka Republikāniskais psihoneiroloģiskais dispansers Rīgā.[947]

Četrdesmito gadu beigās LPSR tika veiktas tikai ambulatorās tiesu psihiatriskās ekspertīzes, kurās kā eksperti piedalījās psihoneiroloģiskā dispansera ārsti. Stacionārās ekspertīzes šajā laikā nepieciešamības gadījumā tika īstenotas Serbska institūtā.

Pirmie tiesu psihiatriskās ekspertīzes akti bija salīdzinoši īsi – no vienas lappuses (Jevstigneja Kmita,[948] dzimuša 1888. gadā, lietā

[946] No dibināšanas līdz Latvijas neatkarības atjaunošanai 1991. gadā slimnīca vairākkārt mainīja nosaukumu: no 1945. gada septembra līdz 1951. gada janvārim – Valsts Pirmā Rīgas psihiatriskā slimnīca, no 1951. gada janvāra līdz 1963. gada janvārim – Republikāniskā Rīgas psihoneiroloģiskā slimnīca, no 1963. gada janvāra līdz 1977. gada februārim – Rīgas republikāniskā psihiatriskā slimnīca un no 1977. gada februāra – Rīgas republikāniskā psihoneiroloģiskā slimnīca. Visu darbības laiku slimnīcai bija viena adrese – Aptiekas ielā 1. Sk. LVA, 1749. f., vēsturiska izziņa.

[947] Republikāniskais psihoneiroloģiskais dispansers Rīgā tika organizēts, pamatojoties uz LPSR Veselības aizsardzības ministrijas 1947. gada 10. maija pavēli, lai izvērstu darbu ar psihiski slimiem iedzīvotājiem visā Latvijas teritorijā. 1948. gadā dispansera uzskaitē bija 3814 cilvēku ar psihiskām problēmām, bet 1956. gadā – jau 24 091 slimnieks. Ar 1964. gadu, kad LPSR tika izveidoti psihoneiroloģiskie dispanseri Jelgavā, Liepājā, Daugavpilī un Strenčos, Rīgas dispansers apkalpoja tikai Rīgas un Jūrmalas pilsētas un Rīgas un Ogres rajona iedzīvotājus. Ar 1977. gada 1. janvāri Republikāniskais psihoneiroloģiskais dispansers Rīgā tika pārdēvēts par Rīgas pilsētas psihoneiroloģisko dispanseru. Dispansera adrese vairākkārt mainījās: no 1948. gada tas atradās Skolas ielā 13 (Hrapovicka īres nams, pašlaik – Igaunijas Republikas vēstniecība), no 1952. gada marta – Aptiekas ielā 1 un no 1961. gada maija – Kalēju ielā 9/11 (Konventa sēta). Sk. LVA, 1816. f., vēsturiska izziņa.

[948] Spriežot pēc publikācijas 1940. gada 30. marta *Valdības Vēstnesī* Nr. 71, Jevstignejs Kmits, Jāņa (Ivana) dēls, dzimis Ilūkstes apriņķa Grīvā, bija radoša

pirmā – ambulatorā) līdz trim lappusēm (Kaktiņa lietā). Un jau ar pirmajiem tiesu psihiatriskās ekspertīzes aktiem kļūst skaidri redzams tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta impēriskais raksturs: jau pirmajās lietās 1948. gadā tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanā valdošā ir krievu valoda, kas gadījumos, kad cilvēka dzimtā valoda bija latviešu un viņš nepārvaldīja krievu valodu, neapšaubāmi ietekmēja ekspertīzē apsekojamā cilvēka izturēšanos; īpaši tas ir attiecināms uz stacionārajām ekspertīzēm Serbska institūtā.[949] Taču nevienā no ekspertīzes aktiem valodu barjeras aspekta nozīme pat netika pieminēta.

Piecdesmitie un sešdesmitie gadi ir laiks, kad tiek noslīpēta tiesu psihiatriskās ekspertīzes formālā procedūra. Līdz ar pirmo vietējās augstskolās sagatavoto padomju speciālistu parādīšanos LPSR tiek veiktas arī stacionārās tiesu psihiatriskās ekspertīzes. Ekspertīzes akti nepārsniedz divas līdz trīs lappuses, apsekojamo psihiskais stāvoklis praktiski visos gadījumos tiek noteikts jau pirmajā ekspertīzē, lietās nav ne apsekojamo, ne viņu advokātu iebildumu vai jautājumu par ekspertīzes slēdzienu. Rodas iespaids, ka tiesu psihiatriskā ekspertīze strādā kā konveijers. Plānveida saimniecības apstākļos arī tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta darbs iegūst plānveida iezīmes, un psihoneiroloģiskā dispansera gada atskaitēs parādās norāde par veikto ekspertīžu skaitu, salīdzinot ar iepriekšējo gadu.[950]

Par pavērsienu tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta darbībā LPSR kļūst sešdesmito gadu beigas, kad tiesā nonāk divas plašu sabiedrības uzmanību piesaistījušas lietas – jau pieminētā Ivana

personība, kas 1940. gada 23. februārī saņēma patenta aizsardzības apliecību Nr. 38. inovācijas – sliežu salaidne ar taisnu slīpgalu pārlaidumu, kas novērš riteņu triecienus, – sakarā. *Red. piez.*

[949] Izteiksmīgs piemērs ir Voldemāra Kaktiņa (dzimuša 1908. gadā) tiesu psihiatriskā ekspertīze: ambulatorās ekspertīzes aktā eksperti atzīmēja atšķirības apsekojamā runas manierē atkarībā no sarunas valodas – dzimtajā valodā viņa runa bija bagāta un izvērsta, savukārt krieviski viņš runāja vāji un aprauti (LVA, 1986. f., 1. apr., 1900. l., 42. lp.) –, bet stacionārās ekspertīzes aktā Serbska institūtā apsekojamā psihiskā stāvokļa apraksts sākās ar konstatējumu, ka apsekojamais ir apjucis un saspringts (LVA, 1986. f., 1. apr., 1900. l., 49. lp.).

[950] Rīgas republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera atskaitē par dispansera darbu 1966. gadā, piemēram, ir minēts, ka 1966. gadā kopumā ir īstenotas 610 ekspertīzes, kas ir par 176 ekspertīzēm vairāk nekā 1965. gadā. LVA, 1816. f., 2. apr., 10. l., 24. lp.

Jahimoviča lieta un talantīgā matemātiķa Iļjas Ripsa lieta. Par abām šīm lietām ziņo Rietumu radiostacijas un PSRS disidentu izdevumi, tāpēc tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanai tiek pievērsta īpaša uzmanība: Jahimoviča stacionārās ekspertīzes akts ir uzrakstīts uz sešām lappusēm, bet Ripsa akts – pat uz 13 lappusēm. Turklāt Ripsa apsekošanā kā ekspertu komisijas locekle piedalījās arī Serbska institūta pārstāve, institūta vecākā zinātniskā līdzstrādniece Margarita Talce[951] (1922). Serbska institūta speciālistu ietekme bija redzama arī ekspertīzes aktos: Jahimoviča ekspertīzē viņa politiskie uzskati tiek raksturoti kā "slimīgas reformatorisma idejas"[952] – formulējumā, kas tolaik plaši tika izmantots Maskavas disidentu procesos –, savukārt Ripsa lietā arī LPSR beidzot iepazinās ar Andreja Sņežņevska[953] (1904–1987) izstrādāto diagnozi "lēni ritoša šizofrēnija", kas bija viena no tā laika spilgtākajām padomju represīvās psihiatrijas zīmēm. Taču tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanā ieguldīto lielo darbu satrieca kāds apstāklis: abās lietās kā apsūdzēto aizstāvji piedalījās PSRS vadošie advokāti no Maskavas – Sofija Kaļistratova[954] (1907–1989) un Semjons Arija[955] (1922–2013) –, kuri lietu izmeklēšanā vairs nebija tikai statisti. Viņi uzdeva jautājumus ne tikai par apsūdzības saturu, bet arī par tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzieniem. Advokātu aktīvā rīcība deva rezultātus: Ripsa lietā advokāta uzstāšanās panāca to, ka tiesas lēmumā tika mainīts ekspertīzes slēdzienā rekomendētais ārstniecības režīms, un speciālās psihiatriskās slimnīcas vietā viņš nonāca Rīgas republikāniskajā psihiatriskajā slimnīcā, bet Jahimoviča lietā jau tiesā pieaicinātā eksperte Gaļina Bregmane pēc daudzo Jahimovičam par

---

951 *Маргарита Феликсовна Тальце,* dzimusi 1922. gada 26. jūnijā, kura norādījusi, ka ir Viskrievijas Ārkārtas komisijas cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu jeb *čekas* izveidotāja un pirmā vadītāja Feliksa Dzeržinska meita. Šādi atbilstoši P. Grigorenko atmiņām stādījusies priekšā arī saviem pacientiem, kas gan šāda fakta atbilstību īstenībai apšauba. Поляновский, Эдвин. "Мятежный генерал", *Известия*, Nr. 59–61, 1994.
http://nomerorg.com/moskva/lastName_%D0%A2%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%A6%D0%95_pagenumber_0.html

952 LVA, 1986. f., 2. apr., P-10997. l., 2. sēj., 342. lp.

953 *Андрей Владимирович Снежневский.*

954 *Софья Васильевна Каллистратова.*

955 *Семён Львович Ария.*

labu liecinājušo cilvēku uzstāšanās atzina, ka ir nepieciešams veikt vēl vienu tiesu psihiatrisko ekspertīzi.[956]

Šie abi tiesas procesi izmainīja tiesu psihiatriskās ekspertīzes veikšanu. Turpmāk lietu izmeklēšanā un tiesas procesos par ierastu praksi kļūst apsūdzības puses jautājumi ekspertiem un ekspertu uzaicināšana uz tiesas sēdēm. Septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados ekspertīzes akti kļūst izvērstāki un detalizētāki – parasti piecu līdz sešu lappušu apjomā, bet Sokurenko lietā Rīgas republikāniskās psihiatriskās slimnīcas veiktās stacionārās ekspertīzes aktā ir pat 15 lappuses. Gadījumos, kad apsekojamais ekspertīzē tiek atzīts par nepieskaitāmu, ekspertīzes slēdzienos parādās atzinumi par iespējamo slimības sākuma laiku un cēloņiem. Tiesu psihiatriskās ekspertīzes autoritātes palielināšanai septiņdesmito gadu pirmajā pusē ekspertīzes aktos parādās jauna prakse – ekspertu vārdiem tiek pievienota informācija ne tikai par ieņemamo amatu, bet arī par zinātnisko grādu, kas līdz ar to ekspertu atzinumiem piešķir zinātnisku oreolu.

Nepilnu četrdesmit gadu laikā tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūts LPSR bija attīstījies līdz ar padomju psihiatrijas jaunākajām atziņām, taču nemainīgs palika viens – šā institūta impēriskais raksturs. Par to spilgti liecina Ripsa gadījums. Viņš 1969. gada aprīlī mēģināja pašsadedzināties pie Brīvības pieminekļa, un norises vieta visos izmeklēšanas materiālos un liecinieku nopratināšanas protokolos tika fiksēta kā "tā saucamais Brīvības piemineklis". Šāda attieksme bija arī tiesu psihiatriskās ekspertīzes aktā, kur pieminekļa nosaukums bija likts pēdiņās.[957]

---

[956] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10997. l., 2. sēj., 329. lp.

[957] LVA, 1986. f., 1. apr., 45165. l., 2. sēj., 89. lp.
Salīdzinājumam – Brīvības pieminekli 1967., 1968. un 1969. gadā bez pēdiņām un bez apzīmējuma "tā saucamais" nosauc daudzi tā laika periodiskie izdevumi, arī VDK piesegstruktūra *Dzimtenes Balss*. "Rēnā pavasara dienā", *Dzimtenes Balss*, 1969, 1. maijs; Skulme, Jurģis. "Aizmirstu latviešu reālistiskās mākslas meistaru atceroties", *Zvaigzne*, 1969, 20. jūlijs; ""Neticamais notikums Čikāgā" un tās dabiskās atbalsis", *Dzimtenes Balss*, 1968, 19. janvāris; "Tikšanās ar pagātni", *Padomju Jaunatne*, 1967, 24. februāris. *Red. piez.*

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšanas motivācija

Pirmais solis tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanā bija lēmums par tiesu psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšanu, ko pieņēma konkrētās lietas izmeklētājs, vadoties pēc atbilstošām tiesību normām.[958] Uzdodot ekspertīzes veikšanu psihiatru ekspertu komisijai, izmeklētājs savu lēmumu pamatoja ar "speciālu zināšanu" nepieciešamību.

Tas, ka tiesu psihiatriskajai ekspertīzei bija izlases raksturs, proti, tā netika noteikta visās lietās un visiem apsūdzētajiem, pirmajā brīdī liek domāt, ka šādai izlasei bija objektīvs raksturs un katrā atsevišķajā gadījumā to noteica skaidri un objektīvi kritēriji un apsvērumi. Taču, iepazīstoties ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes noteikšanas lēmumos minēto motivāciju, vērojams noteiktu kritēriju sistēmas trūkums, līdz ar to jāsecina, ka lēmums par tiesu psihiatriskās ekspertīzes veikšanu bija atkarīgs no konkrētā izmeklētāja subjektīvajiem spriedumiem un iespaidiem.

No apskatītajiem 25 gadījumiem tikai septiņos gadījumos tiesu psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšanai bija skaidri un saprotami argumenti: agrāk gūtās galvas traumas un organiskie bojājumi (piemēram, LPSR karoga sadedzināšanā kā *pretpadomju* darbībā vainotais Titovs savulaik bija cietis autoavārijā, kurā guvis smadzeņu satricinājumu),[959] paša apsūdzētā sūdzības par sliktu pašsajūtu (mēģinājumā nodot uz Rietumiem savus literāros sacerējumus

[958] Līdz 1961. gadam LPSR krimināllietu izmeklētāji, pieņemot lēmumu par tiesu psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšanu, vadījās pēc KPFSR Kriminālprocesa kodeksa 63. un 171. panta: 63. pants paredzēja ekspertu pieaicināšanas kārtību krimināllietu izmeklēšanā, nosakot, ka ekspertu uzaicināšana ir obligāta apsūdzētā psihiskā stāvokļa noteikšanai gadījumos, kad izmeklētājam šajā sakarā rodas šaubas; 171. pants noteica, ka izmeklētājs un apsūdzētais izvirza ekspertam jautājumus, uz kuriem ir jāsaņem atbilde, un ekspertam šim nolūkam ir tiesības ar izmeklētāja atļauju iepazīties ar tiem lietas apstākļiem, kas viņam ir nepieciešami sprieduma izdarīšanai. No 1961. gada, kad LPSR stājās spēkā LPSR Kriminālprocesa kodekss, krimināllietu izmeklētāji šajos gadījumos vadījās no LPSR Kriminālprocesa kodeksa 58., 186. un 189. pantiem.

[959] LVA, 1986. f., 1. apr., 44875. l., 2. sēj., 133. lp.

apvainotais Imants Roze, dzimis 1931. gadā,[960] izmeklēšanas laikā sūdzējās par savu nervu veselības stāvokli)[961] un apsūdzētā ilgstošā alkoholisko un narkotisko vielu lietošanas pieredze, kas atsaucās uz apsūdzētā uzvedību un atmiņu (piemēram, Ogres rajona darba pirmrindnieku Goda plāksnes apgānīšanā apsūdzētais Staņislavs Sasnovskis[962] (dzimis 1947. gadā) ilgstoši bija lietojis narkotiskas vielas saturošus medikamentus[963]).[964]

Tomēr vairumā gadījumu tiesu psihiatriskās ekspertīzes motivācijā minētie argumenti bija subjektīvi un nepārliecinoši. Dažos no šiem gadījumiem ekspertīze tika nozīmēta tikai ar vispārinātu norādi: ņemot vērā uzvedību izmeklēšanas laikā (Kmits un Jahimovičs), citos gadījumos kā arguments tika uzskaitītas liecinieku minētās dīvainības apsūdzētā uzvedībā (Ripss, Geidāne, Sokurenko), turklāt pat nemēģinot kritiski izvērtēt ne šo liecību acīmredzamo subjektīvismu (Geidānes lietā starp dīvainībām tika atzīmēta arī viņas ģērbšanās maniere un "puiciskā" uzvedība,[965] lai gan meitene tikko bija sasniegusi pilngadību, savukārt kādam lieciniekam likās dīvaina Sokurenko gaita,[966] lai gan vietā būtu atcerēties iespējamās, ar pilota profesiju saistītās stājas problēmas), ne apsūdzētā tuvinieku un draugu centienus, izceļot uzvedības dīvainības, pasargāt viņus no reāla kriminālsoda (Kmits, Ripss). Atsevišķi jāpiemin *pretpadomju* satura skrejlapu izgatavošanā un izplatīšanā apsūdzētais Konstantīns Muhins (dzimis 1928. gadā), kad, pamatojot tiesu psihiatriskās ekspertīzes

---

960 Dzimis 1931. gada 13. decembrī, miris 2009. gada 20. maijā, 1938. gadā Nīkrāces pagasta Ievalda Everta dēlam Rozem piederošo Rūpnieku gana palīgs. "Brālis sapļāvis brālim kāju", *Kurzemes Vārds,* Nr. 172, 1938, 3. augusts, 3. lpp.; *Valdības Vēstnesis,* Nr. 87, 1934, 20. aprīlis, 2. lpp.

961 LVA, 1986. f., 1. apr., 44906. l., 198. lp.

962 Lai gan kriminālllietā atrodamas uzvārda pieraksta atšķirības – vietām "Sasnovskis", citviet "Sosnovskis", tomēr lietas vāks un personas izcelsme liecina, ka pareizais uzvārda atveidojums latviešu valodā ir "Sasnovskis". Ievērojot minēto, precizējams arī rādītājs *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999.

963 Jānorāda, ka Sasnovskis liecinājis, ka narkotisko vielu atkarība viņam radusies PSRS bruņoto spēku dienesta laikā.

964 LVA, 1986. f., 1. apr., 45227. l., 3. sēj., 280.–281. lp.

965 LVA, 1986. f., 1. apr., 45166. l., 2. sēj., 229. lp.

966 LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l., 3. sēj., 103. lp.

nozīmēšanu, izmeklētājs kā argumentu minējis skrejlapu izgatavošanas un izplatīšanas veidu,[967] proti, skrejlapas bija izplatītas diennakts gaišajā laikā un skrejlapu tekstā bija norādīta apsūdzētā dzīvesvietas adrese, kas, pēc izmeklētāja domām, bija acīmredzami "slimīgi", jo "normāli" šāda darbība jāveic anonīmi un iespējami nepiesaistot citu cilvēku uzmanību.

Īpašu uzmanību pelna divi argumenti, kas lēmumos par tiesu psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšanu visbiežāk tika minēti kā galvenie.

Pirmais arguments izteikts formulējumā: apsūdzētais nopratināšanā uzrādījis psihiskas nepilnvērtības pazīmes (Edgars Jurjāns, dzimis 1916. gadā; Ivans Jeļistarovs; Nikolajs Bunka,[968] dzimis 1914. gadā). Pat ja neievēro šā argumenta formālo pusi – to, ka šādu atzinumu izteica lietas izmeklētājs, proti, cilvēks bez "speciālām zināšanām", bet tieši to psihiatri parasti pārmet sava darba kritiķiem –, ir skaidrs, ka tas ir subjektīvs atzinums, un sevišķi asi šis subjektīvisms ir redzams tajos gadījumos, kad apsūdzētais bija reliģiozs cilvēks (Aleksandrs Kaktiņš, dzimis 1907. gadā; Matilde Sprūde, dzimusi 1908. gadā; Vera Valtere, dzimusi 1903. gadā[969]), par kura uzskatiem un reliģiskajiem pārdzīvojumiem izmeklētājs ar ateistisku vai agnostisku pasaules skatījumu nevarēja objektīvi spriest.[970] Turklāt

[967] LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 197. lp.

[968] Spriežot pēc publicētā, Nikolajs Bunka jaunībā bijis tik ļoti zinātkārs, ka, lai pārbaudītu, vai nostāsti, ka Leonarda Paula Ādolfa fon Ungerna-Šternberga (1849–1902) vietā Purmsātu muižas kapos 1902. gadā esot guldīts koka klucis, bet pats barons it kā aizlaidies uz Krieviju, ir patiesi, mēģinājis atrakt kapu. Ievērojot minēto, Liepājas apgabaltiesa sodījusi Nikolaju Bunku ar vienu nedēļu aresta. Vērtējot šādas rīcības motīvus, būtu jāievēro, ka dzirdēto nostāstu pamatā varētu būt stāsts par vienu no Ungerniem-Šternbergiem, konkrēti par Romānu (Robertu) Nikolausu Maksimiliānu fon Ungernu-Šternbergu (19885–1921), kas bijis vācbaltiešu virsnieks, piedalījies Krievijas pilsoņu karā, Mongolijas neatkarības cīņās un viņam piešķirt hana tituls. "Domājis, ka barona līķa vietā zārkā atradīs koka kluci", *Kurzemes Vārds*, Nr. 263, 1936, 18. novembris, 10. lpp. *Red. piez.*

[969] Vera Valtere (arī Valteris), Mārtiņa meita, dzimusi 1903. gadā Bauskā.

[970] Kā ilustrāciju šim spriedumam var pieminēt apgrieztu situāciju, proti, asi kritisko nostāju, ar kuru Krievijas Impērijas sabiedrība deviņpadsmitā gadsimta otrajā pusē uzņēma Ivana Sečenova (*Иван Михайлович Сеченов*, 1828–1905) 1866. gadā monogrāfijā iznākušo klasisko darbu *Рефлексы головного мозга* (*Galvas smadzeņu refleksi*): Krievijas Impērijas cenzūra šo Sečenova darbu nodēvēja par "tikumību

izmeklētāja sprieduma subjektīvismu par psihiskas nepilnvērtības pazīmēm pastiprināja tas, ka konkrēto krimināllietu izmeklēšanas materiālos, arī nopratināšanas protokolos, ar atsevišķiem izņēmumiem (Valtere), trūkst minētā argumenta pamatojuma vai apraksta, proti, tajos nav fiksētas konstatētās psihiskas nepilnvērtības pazīmes, tātad vismaz teorētiski izmeklētājs ieganstus savam lēmumam varēja izdomāt un pieskaņot konkrētajai vajadzībai, ja tāda rastos.

Otrs arguments bija apsūdzētā vai viņa tuvāko radinieku psihisko slimību vēsture, norādot, ka ekspertīzei pakļautais jau agrāk ir ārstējies psihiatriskā slimnīcā (Jānis Ungers, dzimis 1907. gadā,[971] Imants Roze, Indulis Pūce – tas ir vienīgais arguments) vai psihiska rakstura problēmas ir bijušas radiniekiem (Eduards Putnaērglis, Viktors Volkovs, dzimis 1951. gadā). Šajā argumentā var atrast racionālu pamatu, pieņemot, ka apsūdzētā iepriekšējās veselības problēmas ir atstājušas ietekmi uz viņa personības attīstību, taču kā arguments juridisku darbību veikšanai, kas pamatotu šaubas par apsūdzētā psihisko pieskaitāmību, tas neiztur kritiku. Tam, ka psihiska rakstura problēmas ir bijušas apsūdzētā radiniekiem, būtu nozīme, pieļaujot, ka psihiskām slimībām ir ģenētiska vai infekcijas izcelsme, tomēr šādiem pieņēmumiem būtu jābalstās zinātniskos atklājumos, atbilstoši dokumentētā slimības vēsturē un iepriekš izmeklētāja vajadzībām sagatavotā sarakstā, kas dokumentu izvērtēšanas gadījumā rastu pamatu šā argumenta piesaukšanai. Izpētot konkrētās krimināllietas, radies iespaids, ka arguments par ģimenes psihisko slimību vēsturi izmantots drīzāk ar mērķi pastiprināt negatīvu fonu apsūdzētā personības raksturojumā. Un vēl vairāk tas attiecināms uz paša apsūdzētā agrākās psihiatriskās ārstēšanās vēstures pieminēšanu. Jāatzīmē, ka, uzdodot tiesu psihiatriskajai ekspertīzei noskaidrot un atbildēt uz jautājumu par apsūdzētā pieskaitāmību nodarījuma veikšanas brīdī, apsūdzētā agrāko psihisko slimību vēsturei nav praktiskas nozīmes. Minētā prakse slimību vēstures

graujošu" materiālistisku teoriju, kas tikumības un morāles normu vietā visu cilvēka darbību skaidro ar refleksiem.

[971] Jānis Ungers, Jāzepa dēls, dzimis 1907. gadā Rēzeknes apriņķa Ozolmuižas pagasta Kozaru sādžā.

piesaukšanā ir vēl viens apliecinājums tam, ka psihiatriskā diagnoze cilvēkam tika piešķirta uz mūžu. Ja viņš jau reiz ir ārstējies, tad psihiski vesels viņš vairs nevar būt.

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes saturs

Galvenais tiesu psihiatriskās ekspertīzes posms bija pati ekspertīze un tās rezultātā sagatavotais ekspertīzes akts, kurā, pamatojoties uz aprakstošajā daļā – cilvēka biogrāfijas, somatiskā, neiroloģiskā un psihiskā stāvokļa raksturojums – fiksētajām iezīmēm, tika izdarīts slēdziens par apsekojamā cilvēka psihisko pieskaitāmību. Tā kā šis akts tika sagatavots, izmantojot psihiatru ekspertu "speciālās zināšanas", bez atbilstošas izglītības būtu nezinātniski uzņemties apstrīdēt ekspertu secinājumus. Tomēr šādu "speciālu zināšanu" trūkums nevar būt šķērslis, lai nepamanītu pretrunas un nepilnības šo tiesu psihiatriskās ekspertīzes aktu saturā.

Visvieglāk pamanāmā nepilnība tiesu psihiatriskās ekspertīzes aktos ir faktiskās kļūdas un neprecizitātes ekspertīzei pakļautā cilvēka biogrāfijā. Dažos gadījumos tās var pieņemt par pārrakstīšanās kļūdām, piemēram, Matildes Sprūdes (dzimusi 1908. gadā) lietā ambulatorās ekspertīzes aktā ir norāde, ka skolu viņa ir beigusi 1931. gadā[972],[973] bet stacionārās ekspertīzes aktā – 1941. gadā,[974] tātad vienā gadījumā 23, otrā – 33 gadu vecumā. Tomēr vairākos gadījumos kļūdas var izskaidrot tikai kā ekspertu absolūtas vienaldzības apliecinājumu, piemēram, Kaktiņa ambulatorās ekspertīzes aktā ir norādīts, ka viņam ir četri bērni,[975] bet divus mēnešus vēlāk stacionārās ekspertīzes aktā – tikai divi bērni;[976] Kmits pirmās ambulatorās ekspertīzes aktā ir beidzis četras klases,[977] bet

[972] Minētais saskan ar Valsts Jelgavas lauksaimniecības vidusskolas 1931. gada absolventu sarakstu. Sk. Kandavas Lauksaimniecības tehnikuma Saulaines teritoriālā struktūrvienība. Pieejams: http://www.saulaine.lv/absolventi/19311943/ *Red. piez.*
[973] LVA, 1986. f., 1. apr., 42765. l., 310. lp.
[974] LVA, 1986. f., 1. apr., 42765. l., 316. lp.
[975] LVA, 1986. f., 1. apr., 1900. l., 42. lp.
[976] LVA, 1986. f., 1. apr., 1900. l., 49. lp.
[977] LVA, 1986. f., 1. apr., 3487. l., 32. lp.

otrās ambulatorās ekspertīzes aktā – tikai divas klases.[978] Pat ja tās ir tikai paviršības kļūdas, arī tad tās liek nopietni apšaubīt psihiatru ekspertu komisijas atbildību par savu darbu.

No tiesu psihiatriskās ekspertīzes aktā dotā apsekojamā cilvēka izmeklēšanas raksturojuma lielākos iebildumus izsauc samērs starp ekspertīzes aktā fiksēto apsekojamā somatisko un neiroloģisko stāvokli – faktoriem, kas atspoguļo objektīvus organisma rādītājus – un apsekojamā psihisko stāvokli, kas tiek balstīts uz apsekojamā izteikumu, spriedumu un uzvedības analīzi. Visos ekspertīzes aktos šī objektīvo rādītāju sadaļa ir ne tikai ļoti īsa (piemēram, Matildes Sprūdes ambulatorās ekspertīzes aktā tā ir formulēta vienā teikumā,[979] bet Konstantīna Muhina, dzimuša 1928. gadā, ekspertīzes aktā – divos[980]), bet arī nesamērīgi īsa attiecībā pret psihiskā stāvokļa raksturojumu, turklāt praktiski visos gadījumos, izņemot norādes par savam vecumam atbilstošām novirzēm, šajos objektīvajos radītājos nav konstatētas atkāpes. Tas nozīmē, ka, nosakot apsekojamā pieskaitāmību, ekspertu komisijas skatījumā galvenais ir viņa izturēšanās un uzskati, nevis objektīvi fiksējami rādītāji un tas, ka šie objektīvie rādītāji ir normas robežās un neuzrāda nekādas atkāpes, nekādi neietekmēja ekspertu komisijas slēdzienu.[981]

Apsekojamā psihiskā stāvokļa raksturojumā, ko, balstoties uz "speciālām zināšanām", sagatavoja psihiatru ekspertu komisija, lielākos iebildumus izsauc subjektīvie formulējumi. Kā neatņemami psihisko slimību pazīmju konstatējumi visbiežāk minētas uzvedības

[978] LVA, 1986. f., 1. apr., 3487. l.,, 34. lp.
[979] LVA, 1986. f., 1. apr., 42765. l., 311. lp.
[980] LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 199. lp.
[981] Šīs pieejas trūkumus vislabāk var izprast, ja iedomājas, ka tiesu psihiatriskajai ekspertīzei ir pakļauts kurlmēms cilvēks, jo šādā gadījumā ar minēto tiesu psihiatriskās ekspertīzes pieeju slēdziena izdarīšana būtu praktiski neiespējama.

dīvainības[982] un "murgainas idejas".[983] Acīmredzot ir jāpieņem, ka kādā normatīvā eksperti psihiatri bija definējuši, kā zinātniski noteikt šīs slimības pazīmes, jo bez šādas instrukcijas tie bija ne vairāk kā tikai subjektīvi spriedumi. Sevišķi grūti ir saprast, kā un pēc kādiem kritērijiem eksperti psihiatri noteica "murgainas idejas", īpaši gadījumos, kad šīm idejām bija tehnisks raksturs.

Atsevišķi ir jāpiemin Jahimoviča ekspertīzes. Parasti LPSR īstenotajās ekspertīzēs eksperti psihiatri izvairījās no politiskiem vērtējumiem, ieturot profesionālu nostāju, bet Jahimoviča gadījumā viņi atkāpās no savām pozīcijām, un ekspertīzes aktos jau skaidri ir redzama tiesu psihiatriskās ekspertīzes politiskā angažētība. Vispirms ambulatorās ekspertīzes aktā ir konstatēts, ka Jahimoviča "politiskajās pārdomās ir daudz rupju pretrunu" un ka viņš nesaprot savas darbības "noziedzīgo, nodevīgo raksturu".[984] Minētā sakarā viņa advokāts norādīja, ka ar politiskiem vērtējumiem ekspertīze iziet ārpus savas kompetences un par noziedzīgām apsūdzētā darbības var atzīt tikai

---

[982] Parasti šajā sakarā ekspertīzes akti apraksta apsekojamā tuvinieku un paziņu spriedumos atzīmētās viņa uzvedības dīvainības (Sprūde un Roze) un izmanto dažādus formulējumus (Valteres lietā, piemēram, ekspertīzes aktā parādās konstatējums, ka mājās viņa "izturējās nepareizi"; LVA, 1986. f., 1. apr., 43874. l., 2. sēj., 96. lp.). Tomēr dažkārt būtiskus secinājumus dod arī pašas ekspertu komisijas novērojumi, piemēram, Jahimoviča ambulatorās ekspertīzes aktā apsekojamā psihiskā stāvokļa raksturojumā ir fiksēts: "Āriene savdabīga – bārda, apģērbs."(LVA, 1986. f., 2. apr., P-10997. l., 2. sēj., 99. lp.)

[983] *Бредовые идеи.* Kmita lietā, piemēram, "murgaino ideju" aprakstā ir arī viņa kritiskie spriedumi par kolhozu sistēmu Latvijā (LVA, 1986. f., 1. apr., 3487. l., 34. lp.), Ungera lietā – sūdzības par ārstēšanas dēļ sabojāto veselību (LVA, 1986. f., 1. apr., 43963. l., 90. lp.), Vladimira Šuņenkova, dzimuša 1949. gadā, lietā – viņa sabiedrības reformēšanas idejas un uzskats, ka viņš tiek izsekots (LVA, 1986. f., 1. apr., 45247. l., 167. –168. lp.). Visbiežāk un ar īpašu akcentu šajā "murgaino ideju" uzskaitījumā tiek izcelta "vajāšanas mānija", sagatavojot jau iepriekš paredzamu secinājumu, ka šāds cilvēks nevar būt psihiski pieskaitāms. Acīmredzot tieši tāpēc tiesu psihiatriskās ekspertīzes leksikonā šīs mānijas apzīmējumā tika lietots termins "vajāšanas", nevis izsekošanas, jo pēdējā gadījumā varētu rasties nevēlamas šaubas. Tomēr nevienā no šiem tiesu psihiatriskās ekspertīzes aktiem nav norādes, ka konkrētais cilvēks patiešām nav izsekots vai, lietojot ekspertīzes terminoloģiju, vajāts. Ekspertu apgalvojumi nav balstīti faktos, bet pieņēmumos. Sekojot šādai tiesu psihiatriskās ekspertīzes spriedumu loģikai, būtu jādomā, ka LPSR VDK Septītā jeb ārējās novērošanas daļa bija izveidota, lai sabiedrībā uzturētu "murgainas idejas".

[984] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10997. l., 2. sēj., 99. lp.

tiesa.[985] Vēl tiešāk savu politisko angažētību apliecināja Serbska institūta ekspertu komisija, ekspertīzes aktā konstatējot, ka jau 1963. gadā[986] Jahimovičs ir sācis "atklāti izteikt savus nepareizos spriedumus par stāvokli lauksaimniecībā".[987]

Uz šā fona izceļas trīs tiesu psihiatriskās ekspertīzes gadījumi, kuros *pretpadomju* nodarījumos apsūdzētie savas darbības ir veikuši alkoholisko vai narkotisko vielu iespaidā, un visos gadījumos apsūdzētie ir atzīti par pieskaitāmiem. Šos tiesu psihiatriskās ekspertīzes aktus atšķir tas, ka apsekojamo psihiskais stāvoklis raksturots īsi un lakoniski, izmantojot striktus formulējumus – "apziņa skaidra", "spriedumi loģiski", "uzvedība pareiza".[988] Tomēr īpašu ievērību pelna viens no šiem gadījumiem, kurā apsekojamais ir cilvēks, kurš līdz tam četrus gadus lietojis narkotisko vielu un alkohola kokteili, kā narkomāns un psihopātiska persona ārstējies Lielstraupes psihoneiroloģiskajā slimnīcā, savulaik pievērsies reliģijai un, pēc sievas vārdiem, reibumā bijis agresīvs, bieži viņai draudējis un runājis par pašnāvību.[989] Neviens no minētajiem faktiem tiesu psihiatrisko ekspertīzi nav kavējis izdarīt slēdzienu par šā cilvēka pieskaitāmību. Nav iemesla apšaubīt ekspertīzes slēdzienu (un "speciālo zināšanu" trūkums to arī neļauj darīt), tomēr uz vairāku iepriekšminēto lietu fona šāds slēdziens tikai pastiprina neizpratni par kritērijiem, kas vadīja tiesu psihiatriskās ekspertīzes speciālistu darbu.

Viss minētais ļauj secināt, ka tiesu psihiatriskās ekspertīzes darbā, nosakot apsekojamā cilvēka psihisko pieskaitāmību, dominē subjektīvisms, un tas nereti dod iemeslu šaubām par ekspertīzes slēdzienā izdarītajiem secinājumiem. Uz to norādīja arī Jahimoviča advokāts, vēstulē prokuratūras izmeklētājam uzsverot, ka ekspertīzes aktā dotais apraksts – ne Jahimoviča objektīvie somatiskā un neiroloģiskā stāvokļa rādītāji, ne viņa psihiskā stāvokļa apraksts –

---

[985] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10997. l., 2. sēj., 214.–215. lp.
[986] Acīmredzot šis apgalvojums saistīts ar laikrakstā *Padomju Jaunatne* 1967. gada 1. novembrī publicēto 1963. gada Ivana Jahimoviča dienasgrāmatas fragmentu. *Red. piez.*
[987] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10997. l., 2. sēj., 340. lp.
[988] LVA, 1986. f., 1. apr., 44993. l., 129. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 44875. l., 136. lp.
[989] LVA, 1986. f., 1. apr., 45227. l., 289.–291. lp.

nekādi nepamato ekspertīzes slēdzienu par Jahimoviča psihisko nepieskaitāmību.[990]

Kā izteiksmīgāko ilustrāciju šim tiesu psihiatriskās ekspertīzes darba subjektīvismam var minēt Jevstigneja Kmita gadījumu. 1949. gada 19. aprīlī par anonīmu *pretpadomju* vēstuļu rakstīšanu un izsūtīšanu LPSR vadītājiem un laikrakstu redakcijām Rīgā tika arestēts sešdesmit vienu gadu vecais Kmits. Noslēdzot izmeklēšanas darbības, lietas izmeklētājs 29. aprīlī nozīmēja ambulatoru tiesu psihiatrisko ekspertīzi, un 10. maijā ekspertu komisija deva slēdzienu, ka Kmits ir psihiski pieskaitāms.[991] Tad pēkšņi vēlmi liecināt sava vīra lietā izteica viņa sieva, un 1. jūnija nopratināšanā viņa izmeklētājam liecināja, ka viņas vīram ir lieluma mānija, ka viņam ir dīvaini sapņi un idejas un ka mājinieki viņu uzņem kā cilvēku ar psihiskām atkāpēm.[992] Tūlīt pēc tam lietas izmeklētājs nozīmēja atkārtotu tiesu psihiatrisko ekspertīzi, kas 10. jūnija ekspertīzes aktā nonāca pie savam iepriekšējam atzinumam pretēja slēdziena, proti, ka Kmits ir psihiski slims un viņam inkriminētajos nodarījumos nav atbildīgs.[993] Te varētu nodoties ilgiem meklējumiem, lai mēģinātu saprast, kādi apsvērumi tik pēkšņi izmainīja izmeklētāja nostāju un tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzienu. Kā teorētisku pieņēmumu, protams, var pieļaut iespēju, ka šā mēneša laikā Kmits patiešām bija kļuvis psihiski nepieskaitāms, tomēr daudz ticamāka versija ir, ka izskaidrojums meklējams "radu būšanā". Kmita meita Jevdokija Kudrjavskaja (dzimusi Kmits), Jevstigneja meita, dzimusi 1918. gadā, Pedagoģiskā institūta studente, ir bijusi Valsts drošības ministrijas līdzstrādniece, savukārt dēls Leonīds Kmits, Jevstigneja dēls, dzimis 1922. gadā, bija LPSR Augstākās Padomes Prezidija darbinieks.[994]Acīmredzot radniecība ar represīvo institūciju un okupācijas nomenklatūras vadības locekļiem arī izskaidro faktu, kāpēc Kmita kriminālllietas materiālos nav nevienas norādes par viņam piemērotās piespiedu ārstēšanas īstenošanu.

[990] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10997. l., 2. sēj., 215.–218. lp.
[991] LVA, 1986. f., 1. apr., 3487. l., 32. lp.
[992] LVA, 1986. f., 1. apr., 3487. l., 27.–29. lp.
[993] LVA, 1986. f., 1. apr., 3487. l., 34. lp.
[994] LVA, 1986. f., 1. apr., 3487. l., 103. lp.

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanā iesaistītie speciālisti

Kā liecina konkrēto lietu materiālos minētais tiesu psihiatriskās ekspertīzes komisiju sastāvs, tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanā tika iesaistīti vadošie un labākie attiecīgo psihiatriskās ārstniecības iestāžu speciālisti. Uz to norāda ekspertu ieņemamie amati un zinātniskie grādi, un viņu statusu apliecina arī tas, ka ekspertu komisiju sastāvu apstiprināja LPSR Veselības aizsardzības ministrija. Tiesa formulējumam "labākie speciālisti" šajā gadījumā ir vēl viena nozīme – politiskā uzticamība –, un sevišķi spilgti tas ir redzams četrdesmito gadu beigās, kad psihiatriskā dispansera ārstu sarakstā līdzās citiem datiem bija jāaizpilda arī vairākas ailes ar jautājumiem par ārsta sociālo izcelsmi, dzīves un darbavietu nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā un viņa radiniekiem ārzemēs.[995]

Lielākās grūtības – ar atsevišķiem izņēmumiem – sagādā ļoti nepilnīgie dati par šiem cilvēkiem, vairākos gadījumos liekot aprobežoties tikai ar viņu vārdiem un amatiem.

Apskatītajās lietās tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanā iesaistītie speciālisti.[996]

Raisa Andrēziņa (dzimusi 1938. gadā) – Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas galvenā ārsta vietniece (Volkovs, stacionāri, 1978), Rīgas Medicīnas institūta psihiatrijas katedras asistente (Lazda, stacionāri, 1979), Triju Zvaigžņu ordeņa kavaliere.[997]

Taisija Bažanova (dzimusi 1925. gadā) – 1949. gadā absolvējusi Astrahaņas Medicīnas institūtu, Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā psihiatre eksperte (Antons Bobrovskis, dzimis 1920. gadā, ambulatori, 1963).

---

[995] LVA, 1816. f., 1. apr., 2. l., 3. lp.

[996] Gadījumos, kad eksperts vairākkārt bijis tiesu psihiatriskās ekspertīzes komisijas sastāvā, minēta hronoloģiski pirmā un hronoloģiski pēdējā ekspertīze. Katra eksperta darbībā atsevišķi ir norādītas tās ekspertīzes, kurās ir mainījies eksperta amats, darbavieta, dienesta pakāpe vai zinātniskais grāds.

[997] Raisai Andrēziņai 2006. gadā piešķirts V šķiras Triju Zvaigžņu ordenis. "Ordeņu kapitula paziņojums", *Laiks*, Nr. 45, 2006, 4. novembris, 1. lpp.

Lidija Benjamiņš – Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas ārste (Sprūde, stacionāri, 1958), Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas nodaļas vadītāja (Valtere, stacionāri, 1960).

Nikolajs Bičkovs – LPSR IeM 1. cietuma Sanitārās daļas vadītājs, medicīniskā dienesta majors (Jurjāns, stacionāri, 1954), apakšpulkvedis (Bunka, stacionāri, 1958; Roze, stacionāri, 1963).

Boldina – LPSR IeM republikāniskās cietuma slimnīcas tiesu psihiatriskās nodaļas vadītāja pienākumu izpildītāja (Roze, stacionāri, 1963).

Gaļina Bregmane – Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas tiesu ekspertīžu nodaļas vadītāja (eksperte Jahimoviča tiesas procesā; Šuņenkovs, stacionāri, 1974).

Ārija Briška (1921–2011) – 1951. gadā absolvējusi Rīgas Medicīnas institūtu, 1954. un 1961. gadā Maskavā papildinājusi zināšanas kursos tiesu psihiatrijā,[998] Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā galvenā ārste (Bobrovskis, ambulatori, 1963; Ripss, stacionāri, 1969)[999].

Kazimirs Dauksts – LPSR IeM cietuma 1. slimnīcas psihiatriskās nodaļas vadītājs (Jeļistarovs, stacionāri, 1958), medicīniskā dienesta vecākais leitnants (Valtere, stacionāri, 1960; Muhins, stacionāri, 1962).

Pāvels (Pjotrs) Gauhmans (dzimis 1924. gadā), 1948. gadā absolvējis Čkalovas (Orenburgas) Medicīnas institūtu, līdz 1956. gadam strādājis KPFSR, no 1956. gada Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas galvenā ārsta vietnieks, no 1959. gada 10. jūlija līdz 1963. gadam LPSR Veselības aizsardzības ministrijas galvenais psihiatrs (Jeļistarovs, stacionāri, 1958; Roze, stacionāri, 1963).

---

[998] LVA, 1816. f., 2. apr., 7. l., 1. lp.

[999] Plašsaziņas līdzekļi savulaik atspoguļojuši arī par ekspertīzes veikšanu atbildīgo vārdus, piemēram, Jahimoviča ekspertīzi parakstījusi Ārija Briška kopā ar Lauru Liguri un Zigrīdu Vitenbergu, bet Serbska institūta ziņojumu parakstījuši Tamāra Pečerņikova (*Тамара Павловна Печерникова*, 1927–2007), Daniils Luncs (*Даниил Романович Лунц,* 1912–1977), Margarita Talce un Ļubova Tabakova. (*Любовь Иосифовна Табакова*, dzimusi 1932. gadā). "Notiesāti uz ārprātu", *Laiks*, 1971, 17. novembris.

Z. Graudiņa – Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas konsultatīvā centra ārste (Lazda, stacionāri, 1979).

O. Juhno – LPSR IeM 1. cietuma Sanitārās daļas ārsts psihiatrs, medicīniskā dienesta vecākais leitnants (Kmits, ambulatori, 1949; Jurjāns, stacionāri, 1954).

Julians (Jūlians) Kacins (1908–1982) – dzimis Daugavpilī, 1934. gadā (citviet 1939. gadā vai 1940. gadā) absolvējis Bāzeles Universitāti, Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā ārsts (Kaktiņš, ambulatori, 1948; Kmits, ambulatori, 1949).[1000]

Oļģerts Teodors Kiršentāls (1925–2000) – Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā galvenais ārsts (Sokurenko, ambulatori, 1986), zemessardzes rotas padomnieks medicīniskajos jautājumos 1992. gadā.[1001]

L. Kovarskis – Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā ambulatorās tiesu psihiatriskās ekspertīzes kabineta vadītājs (Sokurenko, ambulatori, 1986).[1002]

Oļegs Krasņanskis (dzimis 1925. gadā) – 1956. gadā absolvējis Rīgas Medicīnas institūtu, no 1958. gada jūlija ārsts 289. kara apgabala hospitālī, 1960. gada februārī pārgājis darbā uz Rīgas republikānisko psihoneiroloģisko slimnīcu, 1960. gada maijā ar LPSR veselības aizsardzības ministra pavēli norīkots tiesu psihiatriskās ekspertīzes komisijā, 1963. gada novembrī pārgājis darbā LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijas orgānos, amatu apvienošanas kārtībā turpinot darbu arī slimnīcā, 1965. gadā atbrīvots no darba Rīgas

---

[1000] Medicīnas zinātņu kandidāts, izpētes objekts ir cilvēka uzmanība, LPSR oficioza *Cīņa* uzmanību izpelnījies arī ap 1961. gadu, kad vairs nestrādāja dispanserā, bet vēlējās apmeklēt mājās savu bijušo pacientu, Lāčplēša ielas 35 nama padomes priekšsēdētāju S. Vasiļevski, kurš viņu interesējis "kā sklerotiķis". Interesanti, ka laikrakstā *Cīņa* "psihiskās" slimības raksturošanai lietotas pēdiņas, tātad pārnestā nozīmē. Riņķe, S. "Cienījamā", *Liesma*, 1967, 1. marts; Kaļita P., "Aizvainojums", *Cīņa,* 1964, 7. februāris.

[1001] Krapāne, Līga. *Diena,* 1992, 9. aprīlis.

[1002] Iespējams, ka L. Kovarskis ir Levas Kovarskis, kas dzimis 1950. gadā, 1973. gadā beidzis Viļņas Universitāti, 1985. gadā ieguvis psihiatra kvalifikāciju, 1990. gadā pārcēlies uz dzīvi Somijā, studējis psihoanalīzi, 1995. gadā kļuvis par Somu psihoanalīzes biedrības asociēto biedru, šobrīd konsultē un uzrauga studentu izaugsmi studentu poliklīnikās Helsinkos, turpat ir privātā prakse. *Levas Kovarskis*. Pieejams: https://www.blogger.com/profile/13655522864851840307 *Red. piez.*

republikāniskajā psihoneiroloģiskajā slimnīcā, LPSR IeM 1. izmeklēšanas izolatora psihiatriskās nodaļas vadītājs (Jahimovičs, stacionāri, 1969; Andrejs Pūce, dzimis 1948. gadā,[1003] stacionāri, 1972).

Laura Ligure (1928–2012) – 1953. gadā absolvējusi Rīgas Medicīnas institūtu, Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā ārste (Jahimovičs, ambulatori, 1969)

L. Marķis (Marķe) – Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas tiesu psihiatriskās nodaļas vadītāja (Roze, stacionāri, 1963), Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas galvenā ārsta vietniece (Jahimovičs, stacionāri, 1969), medicīnas zinātņu kandidāte (Šuņenkovs, stacionāri, 1974; Sokurenko, stacionāri, 1986).[1004]

R. Rancāne – Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas 2. nodaļas vadītāja pienākumu izpildītāja (Indulis Pūce, dzimis 1937. gadā, psihiatriskā ekspertīze nozīmēta kā lieciniekam viņa brāļa Andreja lietā, ambulatori, 1972).

Ērika Rāts (Rāte) (1915–1993) – Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas nodaļas vadītāja (eksperte Jurjāna tiesas procesā; eksperte Lazdas tiesas procesā).

J. Rumelis – LPSR IeM 1. cietuma Sanitārās daļas vadītājs, medicīniskā dienesta kapteinis (Kaktiņš, ambulatori, 1948; Kmits, ambulatori, 1949).

[1003] Andreja Pūces gadījums savulaik plaši izklāstīts presē. Dzimis Skrīveros, mācījies Skrīveru vidusskolā, kuru 1966. gadā beidzis, 1967. gadā iesaukts Padomju Armijā, pēc dienesta nolēmis paust *pretpadomju* ieskatus, pārcēlās uz Rīgu, jo gribēja studēt Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Fizikas un matemātikas fakultātē, tikmēr strādāja 60. celtniecības pārvaldē par namdari. Kopā ar domubiedriem dibināja organizāciju, nodēvējot to par Latvijas Nacionālās Vienības Partiju. Atmiņu stāstījums vedina secināt, ka jaušama apņēmība ne tikai mainīt sabiedrības viedokli, bet arī pievērst sev uzmanību, izmantojot, piemēram, plakātu ar uzrakstu "Šoreiz patiešām mīnēts" līdzās Skrīveros tornī izkārtajam LPSR karogam ar sēru lenti un uzrakstu "14. jūnija lielinieku upuru piemiņai". Sk. Ozoliņa, Ārija. "Par Latviju pirms 20 gadiem", *Brīvā Latvija*, Nr. 17 (174), 1990, 7. maijs, 6., 10. lpp.

[1004] LPSR Augstākās Padomes Prezidijs 1975. gadā, pamatojoties uz dekrētu *Par LPSR nopelniem bagātās ārstes goda nosaukuma piešķiršanu L. Marķei*, piešķīris L. Marķei par nopelniem veselības aizsardzības attīstībā minēto goda nosaukumu. *Cīņa*, 1975, 20. marts.

Zuzanna Sočņeva (Rusinova) (1925–2015), Gregorija meita, 1951. gadā absolvējusi Rīgas Medicīnas institūtu, no 1952. gada Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā galvenā ārste, no 1953. gada Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas galvenā ārste (Jeļistarovs, stacionāri, 1958), LPSR Veselības aizsardzības ministrijas galvenā psihiatre[1005] (Ripss, stacionāri, 1969), medicīnas zinātņu kandidāte (Šuņenkovs, stacionāri, 1974), Rīgas Medicīnas institūta docente (Sokurenko, stacionāri, 1986).

Mirdza Upeniece (dzimusi 1924. gadā) – 1951. gadā absolvējusi Rīgas Medicīnas institūtu, no 1965. gada Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas ārste, no 1966. gada vecākā ārste, 1974. gadā piešķirts LPSR nopelniem bagātās ārstes goda nosaukums (Putnaērglis, stacionāri, 1971).[1006]

F. Vistropovs – Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā psihiatrs (Ozoliņš, ambulatori, 1972 – vienīgais ārsts komisijā).

Olga Višņevska (1898–1962) – dzimusi Rīgā, 1927. gadā absolvējusi 2. Maskavas Valsts universitāti, Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā ārste (Kaktiņš, ambulatori, 1948), Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas tiesu psihiatriskās nodaļas vadītāja (Jurjāns, stacionāri, 1954).

Zigrīda Vitenberga (1928–2009)[1007] – 1953. gadā absolvējusi Rīgas Medicīnas institūtu, no 1954. gada Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā ārste, no 1970. līdz 1971. gadam amatu apvienošanas kārtībā strādājusi arī Rīgas republikāniskās

---

[1005] "Pietiek auklēties!", *Padomju Jaunatne,* 1971, 12. maijs.

[1006] LPSR Augstākās Padomes Prezidijs 1975. gadā, pamatojoties uz dekrētu *Par LPSR nopelniem bagātās ārstes goda nosaukuma piešķiršanu M. Upeniecei*, piešķīris M. Upeniecei par nopelniem veselības aizsardzības attīstībā minēto goda nosaukumu (*Cīņa*, 1975, 19. novembris). 1984. gada augusta numurā žurnāla *Karogs* sadaļā "Hronika" rakstīts, ka "liela garīga tuvība" vienoja Jāni Sudrabkalnu (1894–1975) arī ar ārsti Mirdzu Upenieci. *Red. piez.*

[1007] Iespējams, Zigfrīda Vitenberga, Rūdolfa meita, ir Zigrīda Gailītis, Rūdolfa Gailīša un Zelmas Gulbis meita, kurai 1943. gada 26. novembrī laikrakstā *Smiltenietis* publicēts dzejolis, kas, būdams iespiests nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, varētu viņu kompromitēt PSRS okupācijas varas acīs, *Kara taure* – "Tver, latviet, zobenu, pūt kalnā kara tauri. Tumst dziļa nakts, mums rīts ir jāatved!... [..] ". *Red. piez.*

psihoneiroloģiskās slimnīcas tiesu psihiatriskās ekspertīzes nodaļā[1008] (Jahimovičs, ambulatori, 1969).

E. Vologdina – Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas tiesu ekspertīzes nodaļas ārste (Putnaērglis, stacionāri, 1971), tiesu ekspertīzes nodaļas vadītāja (Sokurenko, stacionāri, 1986).

F. Zubarevs – Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā tiesu psihiatriskās ekspertīzes eksperts (Sokurenko, ambulatori, 1986).

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanā iesaistīto speciālistu sarakstā atsevišķu ievērību pelna divi cilvēki – Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas galvenā ārste Zuzanna Sočņeva un Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā galvenais ārsts Oļģerts Kiršentāls. Tas, kas šo divu LPSR vadošo psihiatriskās ārstniecības iestāžu vadītājus padara ļoti līdzīgus, ir viņu oficiālo biogrāfijas datu nabadzība un nepārprotamais iespaids, ka aiz viņu karjerām stāvēja kādas īpašas un pietiekami ietekmīgas intereses.

Atbilstoši vienai norādei 1925. gadā dzimusī Zuzanna Sočņeva, poliete, Latvijas teritorijā ieradusies no Baltkrievijas un kara gados Rīgā piedalījusies komunistiskās pagrīdes grupas *Jaunie komunāri* darbībā; viens no grupas vadītājiem bija Marģers Sočņevs (dzimis 1925. gadā),[1009] vēlākais Zuzannas Sočņevas vīrs, LPSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta, Vēstures institūta un Kadru sagatavošanas daļas līdzstrādnieks, tās Filozofijas katedras vadītājs līdz 1989. gadam. 1951. gadā Sočņeva absolvējusi Rīgas Medicīnas

[1008] LVA, 1876. f., 2. apr., 718. l., 1. lp.

[1009] Šo norādi savās atmiņās sniedz filozofe Oksana Vilnīte. Sk. Vilnīte, Oksana. *Poēzijas balss un filozofija*. Rīga: Latvijas Universitātes aģentūra Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2013, 128.–129. lpp. Minēto faktu apstiprina arī sešdesmitajos gados publicētie LPSR vēstures pētījumi. Sk.: *Latvijas PSR ZA Vēstures institūts. Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā (1941–1945).* Rīga: Zinātne, 1966, 323. lpp.; Dzintars, Jānis. *Neredzamā fronte*:, otrais papild. izdevums. Rīga: Zvaigzne, 1970, 112.–113. lpp. Plašāku aprakstu par *Jauno komunāru* grupas darbību 1953. gadā publicēja žurnāls *Bērnība*, rakstot, ka 1941. gadā izveidotajā grupā bija apvienojušies Rīgas 6. pamatskolas audzēkņi, grupu vadīja Viktors Andrejevs un viņa tuvākie draugi Jurijs Mihailovs un Marģers Sočņevs. Šajā aprakstā kā viena no grupas dalībniecēm ir pieminēta arī Zuzanna Koņuhova. Sk. "Mazie varoņi", *Bērnība*, 1953, Nr. 9, 24.–26. lpp.

institūtu, jau 1952. gadā viņa kļūst par Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā galveno ārsti, bet gadu vēlāk, 1953. gadā – par Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas galveno ārsti, paliekot šajā amatā līdz pat Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai.[1010] Nav šaubu, ka aiz tik straujas karjeras virzības stāvēja politisks uzstādījums: jaunajai padomju republikai bija vajadzīgi jauni padomju psihiatri. Tomēr tas, kāpēc starp citiem jaunajiem speciālistiem tika izvēlēta tieši Sočņeva, joprojām ir jautājums.[1011]

Līkumotāka ir Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā galvenā ārsta Oļģerta Kiršentāla karjera. Cilvēks, kura vārds līdz

[1010] Vēl vienu iemeslu sajukumam ar Zuzannas Sočņevas biogrāfiju rada tas, ka sešdesmito gadu beigās tiesu psihiatrisko ekspertīžu komisiju sastāvā kā Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas galvenā ārste parakstījās Zuzanna Rusinova (šo sajukumu spilgti raksturo Jahimoviča lietas izmeklētāja lēmums par stacionārās tiesu psihiatriskās ekspertīzes nozīmēšanu, uzdodot veikt ekspertīzi Sočņevai un Rusinovai). Ticami, ka uzvārda maiņas izskaidrojums ir privātas dabas un saistāms ar Aleksandru Rusinovu (dzimis 1935. gadā), kurš 1961. gadā bija absolvējis Viļņas universitāti un 1963. gadā tika pieņemts darbā Rīgas republikāniskajā psihoneiroloģiskajā slimnīcā kā ārsts metodists. 1967. gadā Rusinovam Tartu universitātē tika piešķirts medicīnas zinātņu kandidāta grāds, bet septiņdesmito gada beigās viņš slimnīcā uzrakstīja atlūgumu, lai pārietu darbā uz Organiskās sintēzes institūtu par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku. Patiesībā viņš vienā dienā uzrakstīja divus iesniegumus, pirmajā – lūdzot atļauju amatu savienošanas kārtībā pāriet uz Organiskās sintēzes institūtu, bet otrajā – aizejot no darba slimnīcā. Šādi acīmredzot ir izskaidrojama arī sekojošā pretējā uzvārdu maiņa, un, ja vēl septiņdesmito gadu sākumā kā Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas galvenā ārste parakstās Z. Rusinova (Putnaērglis, stacionāri, 1971), tad jau septiņdesmito gadu vidū šajā amatā atkal ir Z. Sočņeva (Šuņenkovs, stacionāri, 1974). Rusinovs dzīvoja okupētajā Latvijā no 1961. gada līdz 1978. gadam, emigrēja uz Izraēlu, apmetās ASV, nodibināja uzņēmumu *Ralex* un atgriezās Latvijā, lai 1988. gada 20. maijā nodibinātu ASV un PSRS kopuzņēmumu ar LPSR Zinātņu akadēmijas Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūtu un *InterLatviju,* lai ražotu datorus. Krūmiņš, Jānis, *Liesma,* 1988, 1. jūlijs.

[1011] Tikai kā piezīme spriedumos par Sočņevas vadītās Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas darbību ir pieminams fakts, ka 1970. gadā – īsajā laikposmā starp sava pirmā soda termiņa beigām 1968. gadā un skaļo lidmašīnas aizdzīšanas mēģinājumu 1970. gada jūnijā – Rīgas republikāniskajā psihoneiroloģiskajā slimnīcā par metodiķi strādāja arī Eduards Kuzņecovs (*Эдуард Самуилович Кузнецов*, 1939). Sk. LVA, 1986. f., 1. apr., 45188. l., 12. sēj., 231.–232. lp.

tam neparādās ne dispansera, ne psihoneiroloģiskās slimnīcas darbinieku sarakstos, 1976. gada 17. decembrī ar Veselības aizsardzības ministra pavēli pēkšņi tika nozīmēts par dispansera galveno ārstu.[1012] Tomēr lielākais pārsteigums, sekojot dažām norādēm, kas publiskotas jau pēc tūkstošgades mijas,[1013] ir atklājums, ka tieši trīsdesmit gadus pirms nonākšanas Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā galvenā ārsta amatā, 1946. gadā Kiršentāls kā bijušais nacionālsociālistiskās Vācijas izlūkdienesta un diversiju grupu dalībnieks tika tiesāts, un ar Baltijas kara apgabala Kara tribunāla spriedumu 1946. gada 16. maijā viņam bija noteikts izsūtījums katorgas darbos uz 20 gadiem ar tiesību atņemšanu uz pieciem gadiem.[1014] Par viņa izsūtījuma vietu kļuva Vorkuta, Komi Autonomā Padomju Sociālistiskā Republika (APSR), kur viņš pavadīja desmit gadus, līdz 1956. gadā pēc Rietumos nonākušo radinieku vairākkārtīgiem lūgumiem tika priekšlaikus atbrīvots.[1015] Nav iemesla apšaubīt literatūrā izteiktos spriedumus, ka, jau atrodoties

[1012] LVA, 1816. f., 5. apr., 178. l., 67. lp.

[1013] Sk. Grūtups, Andris. *Maniaks: Par Staņislava Rogaļova apsūdzību seksuālos noziegumos un slepkavībās*. Rīga: Atēna, 2010, 149.–151. lpp.

[1014] Arestēts 1946. gada 25. martā, Kiršentāls tika apsūdzēts par to, ka 1944. gada septembrī viņš ir savervēts nacionālsociālistiskās Vācijas izlūkdienestā, izgājis speciālu sagatavošanu izlūkdienestā *Einheit Aleksander* un vēlāk nacionālsociālistiskās Vācijas 212. frontes izlūku grupā *Frontaufklärungstruppe-212* 1944. gada decembrī desantēts PSRS bruņoto spēku aizmugurē, pēc atgriešanās apbalvots ar otrās šķiras Dzelzs krustu, 1945. gada sākumā piedalījies soda akcijās pret vietējiem iedzīvotājiem Kurzemē, pēc nacionālsociālistiskās Vācijas kapitulācijas slēpis savu darbību kara laikā. Izgājis filtrāciju, aresta brīdi Kiršentāls strādāja par Liepājas jūras kara bāzes dzīvokļu ekspluatācijas daļas mēbeļu noliktavas vadītāju. Sk. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10780. l., 93.–96. lp.

[1015] Oļģerta Kiršentāla tēvs bija ārsts, līdz 1940. gadam vadījis kara hospitāli Rīgā, nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā no 1941. gada vadījis Rīgas pilsētas veselības aizsardzības nodaļu, no 1944. gada bijis Latvijas veselības aizsardzības departamenta vadītājs, 1944. gada beigās ar ģimeni aizbēdzis uz Vāciju. Sk. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10780. l., 14., 59.–60., 84. lp. 1956. gada sākumā Kiršentāla radinieki – Norvēģijā dzīvojošais tēvs, Vācijas Federatīvajā Republikā dzīvojošā māte un Apvienotajā Karalistē dzīvojošā māsa – ar vēstulēm vērsās pie PSRS Ministru Padomes priekšsēdētāja Nikolaja Bulganina (*Николай Александрович Булганин*, 1895–1975) ar lūgumu par Kiršentāla atbrīvošanu no apcietinājuma. 1956. gada septembrī ar tiesas lēmumu viņš tika atbrīvots.

ieslodzījumā, Kiršentāls bija piekritis sadarboties ar VDK,[1016] taču šajā gadījumā interesantākais ir kas cits. 1976. gadā, stājoties Republikāniskā psihoneiroloģiskā dispansera Rīgā galvenā ārsta amatā, pavēlē par iecelšanu ir minēts viņa medicīniskā darba stāžs – 24 gadi. Tātad no 1952. gada, laikā, kad viņš vēl atradās izsūtījumā, Kiršentāls praktizēja kā mediķis.[1017] Visa stāsta kontekstā, ievērojot PSRS oficiāli pausto nostāju pret Otrā pasaules kara norisēm, jau pieļāvums par bijušā nacionālsociālistiskās Vācijas izlūkdienesta aģenta un Dzelzs krusta nesēja nonākšanu LPSR psihiatrijas speciālistu virsotnē skan neticami, bet situācijā, kad tā ir realitāte, acīmredzams ir secinājums, ka aiz Kiršentāla karjeras stāvēja noteiktas intereses.[1018]

Piespiedu ārstēšanai pakļauto cilvēku ārstēšanas termiņi, ārstēšanas vietas un ārstēšanas rezultāti

Ārstēšanas termiņi

Piespiedu ārstēšanai pakļauto cilvēku ārstēšanas termiņi bija atšķirīgi un variējās robežās no gada (Valtere, 1960–1961; Putnaērglis, 1971–1972) līdz sešiem vai astoņiem gadiem (Kasjanovs, 1959–1967; Volkovs, 1979–1985). Īsākie termiņi tiesu psihiatriskās ekspertīzes lēmumos par piespiedu ārstēšanas atcelšanu parasti tika pamatoti ar cilvēka vecuma veselības problēmām (Jeļistarovs, Valtere); tāpat īsāki termiņi tika piemēroti arī "politiski jūtīgos" gadījumos (Jahimovičs, 1970–1971; Ripss, 1969–1971), kas gan, saprotams, netika minēts kā arguments ekspertīzes lēmumā. Tomēr runāt par kādu noteiktu un skaidru sakarību piespiedu ārstēšanas termiņos nevar, un spilgts piemērs ir Konstantīns Muhins. 1962. gada 4. oktobrī tiesu psihiatriskā ekspertīze viņam uzstādīja diagnozi "šizofrēnija" un rekomendēja

[1016] Grūtups, Andris. *Maniaks: Par Staņislava Rogaļova apsūdzību seksuālos noziegumos un slepkavībās*. Rīga: Atēna, 150. lpp.
[1017] LVA, 1816. f., 5. apr., 178. l., 67. lp.
[1018] Bijušais LPSR VDK Pirmās daļas darbinieks Juris Savickis, atceroties ārstu Kiršentālu, tieši norāda, ka Kiršentāls sadarbojās ar VDK nepieciešamo psihiatrisko ekspertīžu veikšanā. Sk. Šleiers Juris, Pastalnieks Aivars. "Īpašs kadrs", *Klubs*, Nr. 6., 2013, jūnijs, 20.–26. lpp.

piespiedu ārstēšanu. Formāli ārstēšana sākās tikai pēc tiesas lēmuma 1963. gada 3. janvārī, bet jau 1963. gada 24. jūnijā ekspertīze atzina, ka piespiedu ārstēšana viņam vairs nav nepieciešama. Tik strauju ekspertīzes slēdzienu maiņu kritiski uzņēma arī VDK, un pēc 1963. gada 3. augusta tiesas kolēģijas lēmuma, kas akceptēja ekspertīzes slēdzienu un atcēla piespiedu ārstēšanu, VDK izteica protestu, apzīmējot tiesas lēmumu par sasteigtu un nepamatotu (LPSR prokurors Kārlis Vītols savā atbildes rakstā šo VDK ieteikumu noraidīja, un tiesas lēmums palika spēkā).[1019]

Ārstēšanas režīms un ārstēšanas norises vietas

Atbilstoši tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzienam un tiesas spriedumam cilvēkam, kuram tika noteikta piespiedu ārstēšana, tika noteikts arī ārstnieciskās iestādes režīms – vai nu speciālā psihiatriskā slimnīca (slimnīca savienojumā ar izolāciju), vai slimnīca atbilstoši dzīvesvietai.

Tā kā LPSR nebija nevienas speciālās psihiatriskās slimnīcas, tad gadījumos, kad cilvēkam bija noteikta ārstēšanās speciālā tipa psihiatriskajā slimnīcā, bija jāārstējas ārpus Latvijas teritorijas. Kurš institūts un kādi apsvērumi noteica konkrētās ārstēšanās vietas izvēli, kriminālliet u materiālos neparādās. No apskatītajiem gadījumiem biežāk izraudzītā ārstēšanās vieta bija Ļeņingradas Speciālajā psihiatriskajā slimnīca (SPS) (Jeļistarovs, Bunka, Kasjanovs), ko acīmredzot noteica slimnīcas tuvums Latvijas teritorijai; retāk tās bija Kazaņas SPS (Sprūde, Valtere), Volgogradas SPS (Volgogradas apgabala Kamišinas rajona Dvorjanskas ciemā) (Volkovs, Lazda) un Čerņahovskas SPS (Šuņenkovs).

Nosakot piespiedu ārstēšanos atbilstoši dzīvesvietai, visbiežāk ārstēšanās vieta bija Rīgas republikāniskā psihiatriskā slimnīca (Jahimovičs, Ripss, Sokurenko), arī Jelgavas (Putnaērglis) un Daugavpils (Ungers) republikāniskās psihiatriskās slimnīcas.

[1019] LVA, 1986. f., 1. apr., 44793. l., 229. lp.

Ārstēšanas rezultāti

Galvenais un no sabiedrības interešu viedokļa nozīmīgākais izvēlēto ārstēšanas līdzekļu efektivitātes indikators ir ārstēšanas rezultāti. Jau tas vien, ka tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta darbā piedalījās psihiatriskās ārstniecības iestāžu vadošie un akadēmiski atzītie speciālisti, dod iemeslu domāt, ka ārstēšanas rezultāti atspoguļos sava laika psihiatrijas jaunākos sasniegumus un praktiskās iespējas. Tomēr reālie ārstēšanas rezultāti izrādījās vēl viens liels pārsteigums.

Vispirms šaubas par psihiatriskās ārstēšanas iespējām rosina tie gadījumi, kad cilvēks, kurš savulaik jau bijis pakļauts piespiedu ārstēšanai un pēc ārstēšanas kursa atzīts par atbrīvojamu no piespiedu ārstēšanas, pēc zināma laika atkal tiek aizturēts par līdzīgu nodarījumu un atkal tiek nosūtīts uz piespiedu ārstēšanu. Spilgts piemērs ir Aleksandrs Kasjanovs. Kad viņu 1958. gada novembrī arestē par mēģinājumu iekļūt Amerikas Savienoto Valstu (ASV) vēstniecībā Maskavā, viņš jau divas reizes – 1950. gada novembrī un 1954. gada septembrī – ir bijis arestēts par līdzīgiem mēģinājumiem. Abas reizes Kasjanovs atzīts par psihiski nepieskaitāmu un nosūtīts uz piespiedu ārstēšanu, bet 1957. gada februārī ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzienu atbrīvots no tās.[1020] Pieredze ar Kasjanovu liecina, ka piespiedu psihiatriskās ārstēšanas kursam nebija gaidītās iedarbības uz viņa uzskatiem.

Tomēr lielākais pārsteigums ir tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzienos minētie piespiedu ārstēšanas rezultāti. Nevienā no rakstā apskatītajiem tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzieniem par piespiedu ārstēšanas atcelšanu nav konstatēts, ka cilvēks ir psihiski vesels, proti, ka ārstēšana ir sasniegusi savu medicīnisko mērķi. Vēl vairāk – ar dažiem izņēmumiem[1021] – lēmumā par piespiedu ārstēšanas atcelšanu

[1020] LVA, 1986. f., 1. apr., 42764. l., 73., 102.–104. lp.

[1021] Jeļistarovam ir izmainīta slimības diagnoze (1958. gada ekspertīzē uzstādītā diagnoze "hroniska psihiska slimība vecuma parafrēnijas formā" 1960. gada ekspertīzē nomainīta ar diagnozi "psihiska slimība paranoiskas personības attīstības formā"); Kasjanovs slimnīcā miris, bet Putnaērglis, kuram 1971. gada ekspertīzē bija diagnosticēta "epileptiska psihoze ar depresīvu sindromu", pēc 1972. gada ekspertīzes atzinuma, ārstēšanas rezultātā ir atbrīvojies no epileptiskās psihozes.

cilvēkam uzstādītā diagnoze praktiski atkārto pirmstiesas ekspertīzē noteikto diagnozi. Rodas jautājums: kas tad atšķīra pirmstiesas un pēcārstēšanas ekspertīžu slēdzienus, un ko paši psihiatrijas eksperti apzīmēja kā piespiedu ārstēšanas kursa rezultātu? Atbilde ir vienā formulējumā: cilvēks pēc ārstēšanas vairs nebija sociāli bīstams. Ko tas nozīmē tiesu psihiatriskās ekspertīzes terminos? Tas nozīmē, ka cilvēks vairs nav aktīvs (Ripss), cilvēks ir "mierīgs un neaktīvs slimais, kuram nav murgainu pretpadomju spriedumu" (Kaktiņš) vai kurš murgainas idejas "aktīvi neizsaka" (Jeļistarovs), jo sapratis, ka savu ideju sludināšana ir bezjēdzīga, tā kā tās neviens neuzklausa (Muhins). Tāpat tas nozīmē, ka tas ir cilvēks, kam "ārstēšanas rezultātā ir norimušas paranojālās idejas" (Jahimovičs), kam nav mērķtiecīgu antisociālu izpausmju, un pieaugošās plānprātības dēļ tās nevar būt sistemātiskas (Bunka). Citiem vārdiem, piespiedu ārstēšanas rezultātā cilvēks nav atbrīvojies ne vien no savas slimības diagnozes, bet arī no savām "murgainajām idejām" – viņš tikai kļuvis vai, pareizāk būtu teikt, padarīts apātisks un "murgainās idejas" vairs aktīvi neizsaka vai nespēj izteikt.[1022]

Tieši ārstēšanas rezultātos koncentrēti kļūst redzams tas, kas visos citos tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta darba posmos tika rūpīgi slēpts aiz zinātnisko grādu un "speciālo zināšanu" nesatricināmās sienas; tieši ārstēšanas rezultāti un pašu psihiatru ekspertu izpratne par to, kad (kurā brīdī) ar tiesas lēmumu uz psihiatrisko slimnīcu nosūtītam cilvēkam piespiedu ārstēšana ir sasniegusi savu mērķi, ir tās divas pozīcijas, kurās visuzskatāmāk redzams, ka psihiatrija tiek izmantota nevis ārstniecisku, bet politisku

[1022] Atsevišķs represīvās psihiatrijas aspekts ir piespiedu ārstēšanai psihiatriskajās slimnīcās pakļauto cilvēku "speciālās" ārstēšanas metodes un izmantotie ārstnieciskie preparāti. Izmeklēšanas lietu materiālos šāda informācija saprotamu iemeslu dēļ neparādās, un vienīgais izņēmums ir dažas aprautas norādes ekspertīzes slēdzienos. Ilustrācijai – Nikolajs Bunka; pamatojot lēmumu par viņa atbrīvošanu no piespiedu ārstēšanas, pieminēts, ka slimnīcā ir izmantots arī amitāls smadzeņu darbības bremzēšanas procesa noņemšanai (*при растормаживании амиталом*), un, spriežot pēc turpmākā apraksta, tā mērķis bija noskaidrot Bunkas attieksmi pret izdarīto, proti, visdrīzāk amitāls tika izmantots nevis kā medicīnisks preparāts, bet kā "patiesības serums", lai "atraisītu mēli". Sk. LVA, 1986. f., 1. apr., 42766. l., 161. lp.

mērķu sasniegšanai, un kopumā tas dod pamatu arī LPSR sešdesmito līdz astoņdesmito gadu pieredzē runāt par represīvo psihiatriju.

Secinājumi

No vienas puses, vērtējot tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta darba formālo pusi, vairāki nosacījumi – ekspertīzes nozīmēšanas izlases raksturs, ekspertu komisiju akadēmiskais sastāvs un ekspertīzes īstenošanas procesuālo normu ievērošana – rada iespaidu, ka tiesu psihiatriskā ekspertīze bija juridiski korekta, objektīva un zinātniskās atziņās balstīta procesuāla darbība. Taču, no otras puses, izvērtējot tiesu psihiatriskās ekspertīzes konkrēto saturu, ir grūti runāt par kādu skaidru un vienotu pieeju, un gandrīz ikvienā no rakstā apskatītajām lietām nepamet sajūta, ka cilvēku likteņus katrā atsevišķā gadījumā noteica subjektīvi faktori. Un tieši vienotās, stingri zinātniskos principos un argumentos balstītās pieejas trūkums ir arī tas, kas dod pamatu runāt par represīvo psihiatriju.[1023]

Tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzienu balstīšana vienīgi uz apsekojamā izteicieniem, nevis objektīviem somatiskiem un neiroloģiskiem rādītājiem, ekspertīzes aktos plaši izmantotais

[1023] Lai izvairītos no pārpratumiem, jānorāda, ka, gan pēc raksta autora uzskatiem, gan literatūrā izteiktajiem citu pētnieku spriedumiem, ar represīvo psihiatriju nav jāsaprot kāda "īpašā" psihiatrija, kurai ir raksturīgas kādas specifiskas iezīmes un noteikti kritēriji. Psihiatrija iegūst represīvu raksturu, proti, tā kļūst par represīvo psihiatriju, tad, kad tiek izmantota kādu citu ar ārstniecību nesaistītu, visbiežāk – politisku mērķu, sasniegšanai. Protams, var izcelt atsevišķas parādības, ko var pieņemt kā represīvās psihiatrijas pazīmes – pēc vairāku disidentu atmiņām, piemēram, Serbska institūta ārsti nēsājuši militāras formas –, tomēr galvenais, kas raksturo represīvo psihiatriju, ir vienotas un stingri zinātniskos principos balstītas pieejas trūkums tiesu psihiatriskās ekspertīzes īstenošanā, kas neļauj izprast, kādi tieši argumenti ekspertīzes akta slēdzienā pamato atzinumu par cilvēka pieskaitāmību vai nepieskaitāmību un kāpēc dažos gadījumos vienādi argumenti pamato pretējus atzinumus (ilustrācijai var pieminēt LPSR biedējošākā slepkavas Staņislava Rogaļova lietu, kurš izmeklēšanā stāstīja par savām dīvainajām izjūtām un halucinācijām, taču tiesu psihiatriskā ekspertīze viņu atzina par pieskaitāmu). Starp citu, šai represīvai psihiatrijai ir arī otra, apgrieztā puse, ko Aleksandrs Podrabiņeks apzīmē kā "attaisnojošo psihiatriju", kad šādas vienotas pieejas trūkums ļauj cilvēku atzīt par nepieskaitāmu, lai palīdzētu viņam izvairīties no reāla soda.

manipulatīvais formulējums "murgainas idejas", apsekojamo cilvēku uzskatu politiski angažētie vērtējumi, piezīmes par apsekojamo tuvāko radinieku psihiskajām problēmām, neargumentējot, kā tās ir saistītas ar paša apsekojamā stāvokli, – tas viss norāda, ka ekspertīzes rīcībā nebija noteiktu un drošu kritēriju, lai noteiktu cilvēka nepieskaitāmību. Tieši šis subjektīvisms psihiatriju padarīja par lielisku līdzekli politiskās varas institūtu represijās pret citādi domājošiem. Vairs nevajadzēja meklēt argumentus, lai atspēkotu pret režīmu vērsto kritiku, vairs nevajadzēja meklēt izskaidrojumu citādi domājošo rīcībai, visbeidzot, vairs nevajadzēja uztraukties par pārmetumiem, ka arī PSRS ir politieslodzītie, – pietika ar atzinumu, ka šie cilvēki ir psihiski slimi. Tāpēc lasot daudzās lietas, analizējot un salīdzinot dažādus tiesu psihiatriskās ekspertīzes aktus, ir grūti izvairīties no iespaida, ka ekspertīzes slēdzieni ir formulēti vēl pirms ekspertīzes un to patiesie sastādītāji nav ekspertu komisiju sastāvā. Un, ja parasti šis tiesu psihiatriskās ekspertīzes subjektīvisms paliek nepierādāms, tad jau pieminētajā Jevstigneja Kmita lietā šādai diagnosticēšanas "tehnikai" ir arī dokumentāls apstiprinājums.

Protams, rakstā aplūkotie gadījumi ir tikai neliela daļa no visiem tiesu psihiatriskajai ekspertīzei pakļauto cilvēku stāstiem, tāpat kā visa tiesu psihiatriskās ekspertīzes institūta darbība ir tikai viena šķautne psihiatrijas daudzveidīgajā politiskās izmantošanas pieredzē PSRS. Vēl plašāku un acīmredzot vēl vājāk dokumentētu represīvās psihiatrijas šķautni veidoja pret citādi domājošajiem vērstie īslaicīgās psihiatriskās hospitalizācijas paņēmieni, kas tika pieskaņoti valstiski nozīmīgiem notikumiem un svētkiem. Šāda prakse no sešdesmitajiem līdz astoņdesmitajiem gadiem tika īstenota KPFSR,[1024] un šāda pat prakse tika izmantota arī LPSR.[1025] Tāpēc ir tik būtiski un nepieciešami

[1024] Подрабинек, Александр. *Диссиденты*. Москва: АСТ, 2014, с. 62.

[1025] 1991. gadā, neilgi pirms Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas jau pieminētais Oļģerts Kiršentāls kādā zinātniskā konferencē uzstājās ar ziņojumu par represīvās psihiatrijas praksi Latvijā, pieminot arī "svētku laika ieslodzījumu", kas, viņaprāt, bija ļaunākais, ko psihiatri bija spiesti darīt. Sk. Kiršentāls, Oļģerts "Psihiatrija un totalitārais režīms", *Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā,* zinātniskās konferences materiāli, sastādītāja I. Šneidere. Rīga: Zinātne, 1992, 163.–165. lpp.

izvērtēt represīvās psihiatrijas dažādās izpausmes, lai šī pieredze paliktu tikai pagātne.

1. pielikums

Ievērojot izmeklētāja pilnvaras, lemjot par tiesu psihiatriskās ekspertīzes noteikšanu, rakstā minēti tie izmeklētāji, kuri pētījumā analizētajās lietās parakstīja pirmās tiesu psihiatriskās ekspertīzes noteikšanu. Informācija izkārtota atbilstoši personām, kurām bija noteikta ekspertīze. Informācija par konkrēto izmeklētāju sniegta atbilstoši analizētajās krimināllietās un publiski pieejamajai informācijai.

Voldemārs Kaktiņš (1908) – majors Severinovs, LPSR VDM Izmeklēšanas daļas 3. nodaļas vecākais izmeklētājs.

Jevstignejs Kmits (1888) – jaunākais leitnants Meliksetovs, LPSR VDM Izmeklēšanas daļas 2. nodaļas izmeklētājs.

Ivans Jeļistarovs (1893) – apakšpulkvedis Anosovs, LPSR VDK Latvijas Dzelzceļa un Latvijas jūras baseina pārvaldes Izmeklēšanas daļas priekšnieks.

Nikolajs Bunka (1914) – kapteinis Novikovs, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

Matilde Sprūde (1908) – kapteinis Popovs, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

Aleksandrs Kasjanovs (1913) – majors Černiševs, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

Vera Valtere (1903) – vecākais leitnants Gothards,[1026] LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

Jānis Ungers (1907) – leitnants Vācietis, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētājs.

Konstantins Muhins (1928) – vecākais leitnants Samukovs, LPSR Izmeklēšanas daļas izmeklētājs.

Imants Roze (1931) – vecākais leitnants Vācietis,[1027] LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

[1026] Iespējams, Voldemārs Fridrihs Gothards (dzimis 1929. gadā). "Čekistu liecības atklāj padomju tiesu staļinistiskās metodes", *Laiks*, Nr. 7, 1992, 22. janvāris, 5. lpp.
[1027] Raksturots, piemēram, "Šie vārdi paturāmi prātā", *Laiks*, Nr. 98, 1978, 9. decembris, 8. lpp. *Red. piez.*

Ivans Jahimovičs (1931) – otrās klases jurists Eižens Kaķītis,[1028] Rīgas pilsētas Ļeņina rajona prokuratūras izmeklētājs.

Iļja Ripss (1948) – majors Rēvalds,[1029] LPSR VDK Izmeklēšanas daļas īpaši svarīgu lietu vecākais izmeklētājs.

Eduards Putnaērglis (1949) – majors Staņislavs Bravackis, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas īpaši svarīgu lietu vecākais izmeklētājs

Vladimirs Šuņenkovs (1949) – majors Popovs, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas īpaši svarīgu lietu vecākais izmeklētājs.

Viktors Volkovs (1951) – kapteinis Kirilovs, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

Pēteris Lazda (1936) – majors Kārkliņš,[1030] LPSR VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs.

Anatolijs Sokurenko (1955) – apakšpulkvedis Voldemārs Dembovskis,[1031] LPSR VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieka vietnieks.

[1028] Vēlāk kļuva par LPSR prokuratūras sevišķi svarīgu lietu izmeklētāju. Zakrevska, M. "Viena diena Rīgas prokuratūrā", *Padomju Jaunatne*, 1972, 26. maijs.

[1029] Visticamāk, Arnolds Rēvalds, dzimis 1930. gadā, PSKP biedrs no 1954. gada, valsts drošības iestādēs no 1950. gada, sācis kā PSRS VDM Mogiļevas skolas kursants. Beidzot mācības 1952. gadā, kļuvis par LPSR VDK Saulkrastu rajona daļas operatīvo pilnvaroto, turpinājis kā LPSR VDK pilnvarotā aparāta Saulkrastu rajona operatīvais pilnvarotais līdz 1954. gada nogalei, kļuvis par vecāko operatīvo pilnvaroto. Sākot ar 1956. gadu, pilnvarotais Alojas rajonā, ar 1957. gadu pilnvarotais Ērgļu rajonā. 1983. gadā jau bija sasniedzis apakšpulkveža pakāpi. Pēc: "Čekistu liecības atklāj padomju tiesu staļinistiskās metodes", *Laiks*, Nr. 7, 1992, 22. janvāris, 5. lpp.; LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4265. l., LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 10. sēj., 271.–273. lp. Red. piez. sadarbībā ar M. hist. Arturu Žvinkli.

[1030] Visticamāk, Zigmunds Kārkliņš, Mārtiņa dēls. "Īpaši bīstami okupanti un kolaboranti (VDK veterāni)", *Pavalstnieks*, 1994, 26. jūlijs. *Red. piez.*

[1031] Raksturots, piemēram, "Šie vārdi paturāmi prātā", *Laiks*, Nr. 98, 1978, 9. decembris, 8. lpp. *Red. piez.*

The LSSR KGB and the Repressive Psychiatry Practice: the 1960s until the 1980s

The norm which outlines that a person with a mental illness should not be responsible before the law has its roots in humanistic ideals and has emerged from the experience of humanity. However, this norm brings along the possibility for abusive manipulations. In particular, it grants the possibility for the state to deal with its critics and opponents. The most vivid example of state abuse of the mentioned norm appeared in the 20th century in the USSR in the form of repressive psychiatry. The main aim of this research is to evaluate the involvement of psychiatrists in the LSSR KGB cases, to establish whether the psychiatric experts followed professional principles or were led by some other motivation – political or state security.

The findings of this research are based on the criminal charges brought against persons which were acting in an *anti-Soviet* manner and which were suspected of having mental incapacity. This research is firstly focused on the critical evaluation procedure set for establishing mental incapacity and recommendations for mental treatment prescribed as a result of criminal charges. The research was based on materials found in the State Archive of Latvia of the National Archive Latvia having no modern electronic catalogues or official databases, in particular, on criminal cases brought against 25 persons, where 18 persons due to the conclusions of psychiatric experts were established to be mentally incapable and assigned mental treatment due to their mental illness. In some cases, this was invented by Soviet repressive psychiatry.

The late 1940s was the time when the first institutions of forensic psychiatry of the LSSR were established. At the beginning, the forensic psychiatry in the LSSR mainly relied on the expertise of the Serbsky State Scientific Centre for Social and Forensic Psychiatry. Yet in the 1950s and 1960s the necessary ability to insure forensic psychiatry in the LSSR was assessed. The end of 1960s revealed the problems for Soviet forensic psychiatry to the public. The cases of public persons, previously praised by the Soviet propaganda, Ivans Jahimovičs and Iļja Ripss (Eliyahu Rips) illustrated that Soviet forensic

psychiatry was used as a repressive instrument. In both cases, the councils for the defendants – leading lawyers at that time and brought from Moscow to Riga – revealed the repressive nature of Soviet forensic psychiatry, indicating during court procedure the main problems of the procedure set for evaluating mental capacity.

The investigator of the criminal case had a right to decide on the necessity to assign forensic psychiatric examination. This decision had to be motivated. Examination of the motivations invoked in the particular cases revealed subjectivity and a lack of comprehensive criteria. Moreover, in some cases, the motivation was based on the arguments that would require expertise in psychiatric matters. In cases where the accused person was questioned in the Russian language that person might have held only passive Russian language skills, or when the accused person was questioned on religious matters by an official who was a presumable atheist, the argumentation is highly inconclusive. The conclusions of psychiatric experts in the analysed cases seem to follow the pattern set by the investigator. The wording of the conclusions proves this.

The compulsory mental treatment set by the court relying on the recommendations of psychiatric experts in the LSSR did not have a certain aim. It is rather difficult to establish what the reason for this treatment is and what a satisfactory outcome is, especially because of the cases when persons were repeatedly tried for anti-Soviet activities and were established to be mentally incapable and repeatedly sent for compulsory mental treatment.

Taking into account that repressive psychiatry is recognised to be a part of political repressions by the USSR, it is necessary to establish the cases when the forensic psychiatric examination can be considered to be repression.

Filtrācijas nometņu dokumenti un aculiecinieku atmiņas: Dundagas pagasta Dūmeles ciema iedzīvotāja Gustava Eltmaņa (1911–1994) dzīvesstāsta fragments

Dr. hist. Dzintars Ērglis,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētnieks

Ievadvārdi

Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju vispārīgs personas lietu un šajās lietās esošo dokumentu raksturojums salīdzinoši izsmeļoši iepriekš analizēts.[1032] Diemžēl līdz šim publicētas tikai dažas no filtrācijas nometnēm atbrīvoto cilvēku atmiņas par savu ieslodzījuma laiku.[1033] Šobrīd tādu personu, kuras pabijušas filtrācijas punktos un nometnēs, mūsu vidū ir palicis ļoti maz. Turklāt atklāts paliek jautājums, cik no šiem ļoti cienījama vecuma cilvēkiem ir gatavi dalīties savās atmiņās un kāda būs to kvalitāte. Vēl ir jāņem vērā, ka ir zināma

[1032] Sk., piemēram, Beika, Aivars. "Filtrācijas dokumenti liecina", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 1994, 48.–54. lpp.; Vilciņš, Tālivaldis. "Latviešu leģionārs 50 gadu pēc kara. Socioloģisks aspekts", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 2, 1994, 32.–43. lpp.; Bambals, Ainārs. Latvijas PSR represīvo iestāžu dokumenti kā vēstures avots. 1940–1941; 1944–1991, promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2012; Liepiņš, Gatis. "Fonda PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas dokumentu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 621.–668. lpp.

[1033] Sk. piemēram: Liepiņš, Harijs. *Manas dzīves skatuve.* Rīga: Māksla, 1991, 159 lpp., Nusbergs, Arvīds. *Atmiņu zīmējumi.* Rīga: Artava, 1996, 765 lpp. u. c.

atšķirība starp diviem kontaktēšanās veidiem ar intervējamo personu. Viens ir nepazīstamas personas apmeklējums ar tam sekojošu īsāku vai garāku interviju, savukārt pavisam kas cits – gadiem ilgi brīvā un nepiespiestā atmosfērā sarunāties ar sev labi pazīstamu cilvēku. Tieši tādas bija manas attiecības ar šīs publikācijas galveno varoni Gustavu Eltmani.

Īsa Gustava Eltmaņa biogrāfija

Gustavs Kārlis Eltmanis ir dzimis 1911. gada 11. maijā Ventspils apriņķa Dundagas pagasta Dūmeles ciemā *Eltmaņu* mājās. Viņa vecāki Eduards Eltmanis (1878–1945)[1034] un Lizete Eltmane, dzimusi Mežgrāve (1882–1956), bija zemnieki, kuriem piederēja neliela mājiņa un daži hektāri zemes.

Pirmā pasaules kara laikā Vācijas armija Eltmaņu ģimeni tāpat kā pārējos Dūmeles ciema iedzīvotājus izdzina no savām mājām, un tā aptuveni pusotru gadu dzīvoja Dundagas pagasta Laptevciema *Juzupu*, Vīdales ciema *Juru* un Muņu ciema *Pinniņu* mājās.

Latvijas Republikas veiktās agrārās reformas rezultātā Gustava Eltmaņa tēvs Eduards Eltmanis Dūmeles ciemā blakus savam nelielajam zemes gabalam ieguva jaunsaimniecību, kuru nodēvēja par *Straujniekiem*.

Divdesmito gadu sākumā Eltmanis četras ziemas mācījās Dundagas pagasta Mazirbes pamatskolā. Turpināt izglītību tālāk par ceturto klasi Eltmanim neļāva vecāku materiālie apstākļi, un viņš pēc skolas beigšanas strādāja sava tēva saimniecībā, bet kopš 1932. gada – arī par kuļmašīnu meistara izpalīgu jeb "iekšālaidēju" rudeņos. No 1933. gada augusta līdz 1934. gada oktobrim Eltmanis dienēja Latvijas Republikas armijas Vidzemes artilērijas pulkā Rīgā.

1939. gada 1. oktobrī Mazirbes luterāņu baznīcā Gustavs Eltmanis salaulājās ar Mildu Helēni Gūtmani (1919–1971) no Dūmeles ciema *Mežmaču* mājām. Viņu laulībā piedzima divi bērni – dēls Aldons (1942) un meita Vija (1944).

[1034] Eduards Eltmanis dzimis 1878. gadā Irbes draudzē Pētera Eltmaņa un viņa sievas Līzes ģimenē. LVVA, 235. f., 2. apr., 754. l., 69. lp. *Red. piez.*

Lai izvairītos no dienesta nacionālsociālistiskās Vācijas armijā, Eltmanis 1943. gada pavasarī bija spiests iestāties aizsargos. 1944. gada oktobrī viņu kopā ar citiem Dūmeles ciema izdzīvotājiem, izņemot dažus nacionālsociālistiskās Vācijas varas atbalstītājus, izdzina no mājām Dūmeles ciemā, un līdz nacionālsociālistiskās Vācijas kapitulācijai viņš ar ģimeni dzīvoja Dundagas pagasta Cirstes ciema *Kalnu*, *Jušu* un *Pētermaču* mājās.

Otrajam pasaules karam beidzoties, Gustavs Eltmanis atgriezās savās mājās, bet jau 1945. gada 24. maijā viņu Dūmelē aizturēja un nosūtīja uz filtrācijas nometni pie Maskavas, no kuras Latvijas teritorijā viņš atgriezās 1946. gada novembrī. Atgriezies dzimtajā ciemā, Eltmanis turpināja strādāt savā saimniecībā, bet pēc 1949. gada kolektivizācijas – vietējos kolhozos. 1974. gadā viņš no Dūmeles pārcēlās dzīvot uz Talsu rajona Kolkas ciemu.

Gustavs Eltmanis miris 1994. gada 27. janvārī Kolkas pagasta Kolkas ciemā. Apglabāts 1994. gada 5. februārī Dūmeles kapsētā.

Gustava Eltmaņa sniegtās intervijas (atmiņu stāstījumi)

Ar Gustavu Eltmani biju pazīstams no 1974. gada, jo viņš Kolkā dzīvoja pavisam netālu no mūsu mājām un labi pazina manu vectēvu Antonu Ērgli (1913–1982). Viņi abi ilgus gadus bija dzīvojuši nelielajā Dūmeles ciemā, strādājuši pie kuļmašīnām un tvaika katliem. Eltmaņa atmiņas par to, ko viņš sauca par vecajiem laikiem, sāku pierakstīt 1985. gadā, kad vasarā beidzu Talsu rajona Rojas vidusskolu un iestājos Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē, bet jau novembrī tiku iesaukts dienēt PSRS bruņotajos spēkos. Gustavs Eltmanis cerēja, ka ar laiku es kļūšu par labu vēsturnieku, un izteicās, ka viņa stāstītais man varbūt kādreiz noderēs. Viņš tikai neticēja, ka nodzīvos tik ilgi, lai sagaidītu mani atpakaļ no armijas. Tomēr Eltmanis pieredzēja garu mūžu, un tieši pēc manas demobilizēšanās no armijas 1987. gada novembrī sākās mūsu ražīgākais kopdarbības laiks. Bieži apciemoju Gustavu Eltmani Kolkas ciema *Dzelmes* mājās, dzīvoklī Nr. 1, kur viņš līdz mūža beigām mitinājās pie savas meitas Vijas Ernštreites, un turpināju pierakstīt viņa stāstīto. Vairāku gadu desmitu laikā esmu intervējis aptuveni simts

aculieciniekus gan saistībā ar novadpētniecību, gan par visdažādākajām pētniecības tēmām, strādājot Latvijas vēstures institūtā, bet labāku intervējamo par Gustavu Eltmani neesmu sastapis.

Gustava Eltmaņa milzīgā priekšrocība bija tā, ka viņu pašu vienmēr bija interesējusi tuvākās apkārtnes vēsture. Viņš jau no jaunības bija centies daudz ko noskaidrot sarunās ar vecākās paaudzes vīriem un apmeklēt dažādas ievērības cienīgas celtnes un vietas. Ja Eltmanis intervijas laikā ko nezināja vai neatcerējās, tad to arī uzreiz godīgi pasacīja. Pārsvarā intervijas bija veltītas mums abiem tik dārgajam Dūmeles ciemam un tā tuvākajai apkārtnei, bet bieži vien mūsu sarunu laikā Eltmanis pastāstīja arī ne mazums epizožu no savām armijas un filtrācijas nometnes gaitām. Eltmanim tas bija svarīgi arī tāpēc, ka tikai divas reizes mūžā viņš uz ilgāku laiku bija šķirts no sava dzimtā pagasta: 1933. un 1934. gadā, dienot Latvijas Republikas armijā Rīgā, kā arī 1945. un 1946. gadā, atrodoties filtrācijas nometnē Maskavas apgabalā. Rakstiski fiksēju pilnīgi visu, ko Eltmanis man stāstīja vairākus gadus ilgušo interviju laikā.

Daudzus gadus pēc Gustava Eltmaņa nāves, strādājot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA), lai ar tajā esošā Vidzemes artilērijas pulka fonda materiāliem dokumentāli papildinātu viņa atmiņu stāstījumus par dienestu Latvijas Republikas armijā, atkal un atkal pārliecinājos par Eltmaņa perfekto atmiņu, kas viņam saglabājās līdz pašai mūža nogalei. Eltmanis nevainojami precīzi bija nosaucis sastapto personu uzvārdus, dienesta pakāpes, notikumu datumus un citas detaļas. Tieši tāpēc vērtīgas ir arī viņa atmiņas par notikumiem, kas saistīti ar atrašanos nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Aizsargu organizācijā un tai sekojošo filtrācijas nometni. Jāuzsver, ka atšķirībā no atmiņām par dienesta laiku Latvijas Republikas armijā Eltmanis nekad neizrādīja sajūsmu, stāstot par savu atrašanos un darbību aizsargos Otrā pasaules kara beigu posmā, jo, pat formāli kalpodams nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas varai, viņš piedzīvoja no tās ne mazums pazemojumu.

Līdz šim Gustava Eltmaņa atmiņas vairākkārt izmantotas manos un Baibas Šuvcānes darbos par Dundagas novada vēsturi.[1035]

Gustava Eltmaņa filtrācijas lieta

Gustava Eltmaņa filtrācijas lieta glabājas Latvijas Nacionāla arhīva Latvijas Valsts arhīva (LVA) fondā *PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas*. Lieta atrodas šā fonda pirmajā aprakstā *Filtrācijas lietu pamatfonds* un tās kārtas numurs ir 49002.[1036]

Uz lietas vāka Gustava Eltmaņa uzvārds vispirms kļūdaini uzrakstīts kā "Elmatmanis", tad tas pārsvītrots un uzrakstīts pareizi.[1037] Ar problēmu, ka viņa uzvārdu gan latviski, gan krieviski pierakstīja nepareizi, visbiežāk gan kā "Eltermanis", Gustavs Eltmanis saskārās visu mūžu. Gan uz lietas vāka, gan dokumentos Eltmaņa vārds rakstīts gan kā "Gustavs", gan kļūdaini "Gusts". Lietā dažviet aiz Gustava Eltmaņa pirmā vārda lietots arī viņa otrais vārds "Kārlis", bet tēva vārds "Eduarda d." kļūdaini aizstāts ar "Edvarda d.". Tāpat vairākos dokumentos nepareizi ierakstīts Ventspils apriņķa Dundagas pagasta un, protams, Eltmaņu ģimenei piederošo *Straujnieku* māju nosaukums.

Uz vāka norādītais lietas uzsākšanas datums (1945. gada 24. maijs) ir pareizs, bet datums, kad lieta pabeigta (1945. gada 27. maijs), vēlāk nav izlabots un tāpēc neatbilst īstenībai, jo lietā atrodami daudzi dokumenti ar vēlāku datējumu. Ja neskaita Gustava Eltmaņa 1993. gadā rakstīto iesniegumu LVA, pēdējie dokumenti datēti 1965. gada decembrī un 1966. gada janvārī, kad Latvijas

---

[1035] Ērglis, Dzintars. "1941. gada 14. jūnijs Ventspils apriņķa Dundagas pagastā", *1941. gada 14. jūnija deportācija – noziegumi pret cilvēci. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 6. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002, 269.–330. lpp.; Ērglis, Dzintars. "Ventspils apriņķa Dundagas pagasta ebreju liktenis: 1941. gada vasara", *Holokausta izpēte Latvijā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 12. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, 112.–163. lpp.; Šuvcāne, Baiba. *Sauc par Vaidi mūsu ciemu.* Rīga: AS Lauku Avīze, 2015, 383 lpp.

[1036] Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk – LVA), 1821. f., 1. apr., 49002. l.

[1037] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., lietas vāks.

Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) pilnvarotā aparāta Talsu rajonā vecākais operatīvais pilnvarotais vecākais leitnants Rubulis iepazinās ar lietu un sagatavoja izziņu. Gustava Eltmaņa filtrācijas lieta toreiz pēc VDK pilnvarotā Talsu rajonā apakšpulkveža Mihaila Saveļjeva[1038] pieprasījuma bija atvesta no VDK uzskaites un arhīvu daļas Rīgā uz Talsiem.[1039]

Kopumā lietu veido šādas sastāvdaļas un dokumenti: vāks, dokumentu izmantošanas lapa to operatīvo darbinieku uzskaitei, kuri iepazinušies ar arhīva lietu; aizturēšanas protokols, divi aizturētā Gustava Eltmaņa un trīs liecinieku nopratināšanas protokoli; izmeklētāju lēmumi un slēdzieni; vairākas izziņas par Eltmani, dažāda veida pieprasījumi un atbildes uz tiem, viena izziņa par Eltmaņa došanos no filtrācijas nometnes uz savu dzīvesvietu, kā arī Eltmaņa iesniegums 1993. gadā LVA un sniegtā atbilde.[1040]

Atmiņu stāstījumu un filtrācijas lietas dokumentu sintēze

Jāatzīmē apstākļi, kas neizbēgami ietekmējuši raksta saturu un uzbūvi. Interviju mērķis nebija filtrācijas nometnēs ieslodzīto atmiņu vākšana, bet gan novadpētnieciskā materiāla apkopošana par Dūmeles ciemu. Intervējot Gustavu Eltmani, vēl nebiju skatījies viņa filtrācijas lietu. Lai gan kopš 1992. gada novembra kā Latvijas vēstures institūta darbinieks varēju sākt iepazīties ar VDK arhīva lietām, tomēr Eltmaņa dzīves laikā viņa filtrācijas lieta man nebija pieejama. Tāpat jāpiebilst, ka Eltmanis pats arī nebija redzējis savā filtrācijas lietā esošos dokumentus un tāpēc nevarēja komentēt tajos atrodamo informāciju. 1993. gada oktobrī Eltmanis pieprasīja izziņu par savu atrašanos filtrācijas nometnē un neilgi pirms savas nāves arī paspēja

[1038] Mihails Saveļjevs, Jegora dēls, dzimis 1922. gadā, PSKP biedrs no 1945. gada, valsts drošības dienestā no 1943. gada. Dienesta gaitas sācis kā LPSR Valsts drošības tautas komisariāta operatīvās grupas operatīvā pilnvarotā palīgs. Uz Talsu rajonu pārcelts 1960. gada martā, no 1967. gada septembra līdz atvaļināšanās brīdim 1970. gada februārī bijis šīs nodaļas priekšnieks. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8706. l. *Red. piez. sadarbībā ar M. hist. Arturu Žvinkli*.

[1039] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 1., 24., 25. lp.

[1040] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 1., lietas vāks, 1. – 25. lp.

to saņemt. Man tas kļuva par iemeslu atsākt analizēt Eltmaņa filtrācijas nometnes pieredzi, taču pārsvarā visu svarīgāko informāciju viņš man bija sniedzis jau iepriekš. Tādējādi šis pētījums pamatā balstās uz intervijām, kuras esmu veicis, pirms sāku savu zinātnisko darbību, kad praktiski neko par padomju pārbaudes un filtrācijas nometnēm nezināju.

Lai pētījuma saturā būtu ievērota notikumu hronoloģiska secība, Gustava Eltmaņa atmiņu teksti ir papildināti ar dokumentiem no viņa filtrācijas lietas, nevis otrādi. Ja raksts būtu veidots uz filtrācijas lietā esošās informācijas pamata, to neizbēgami nāktos pārblīvēt ar neskaitāmām atkāpēm, un saturs kļūtu lasītājam grūti uztverams.

Gustava Eltmaņa atmiņu stāstījumu pierakstos pilnībā saglabāta viņa valoda, tāpēc nav laboti atsevišķi Ziemeļkurzemes reģionam raksturīgie vārdi. Saglabāti arī Eltmaņa lietotie filtrācijas nometnes apzīmējumi "lāģeris", "lāgeris" un "lēģeris". Lai lasītāji orientētos Dundagas pagasta ģeogrāfijā, proti, vietu nosaukumos, kas mums intervēšanas laikā bija pašsaprotami, piemēram, Vīdale, Cirstes, *Ķīši, Indrāni*, esmu tiem daudzviet Eltmaņa atmiņu tekstos pierakstījis klāt vārdus "ciems" vai "mājas". Tie arī ir mani vienīgie papildinājumi.

Gustavs Eltmanis nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika Aizsargu organizācijā

Gustava Eltmaņa filtrācijas nometnē pavadītais laiks nesaraujami saistīts ar atrašanos nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Aizsargu organizācijā, jo tieši šā iemesla dēļ viņš 1945. gada maijā tika represēts. Tāpēc arī Eltmaņa dzīvesstāsta fragments sākas nevis ar PSRS un nacionālistiskās Vācijas kara sākumu 1941. gadā, bet gan ar viņa iesaistīšanu pretēji savai gribai aizsargos 1943. gadā un tā īsu priekšvēsturi.

1. Iesaistīšana Aizsargu organizācijā

"Vācu okupācijas laika sākumā uz Mazirbi par policistu atnāca Jānis Pildavs.[1041] Viņa sieva bija skolotāja. 1942. gada rudenī J. Pildavs bija arī Dūmelē pie *Rūķīšu* māju saimnieka Franča Braunfelda [(1901–1959)], kurš bija "sastrādājis kaut kādus mēslus". Pie G. Eltmaņa toreiz bija mašīnballe, un tajā ieradās arī J. Pildavs. Viņš pārgulēja G. Eltmaņa mājās arī pa nakti un vēl nosvieda savu pistoli uz galda. G. Eltmanis pistoli ielika skapī, lai tā nepazūd. Promejot J. Pildavs sacīja, ka viņam vajagot šeit nomaļā vietā divus aizsargus, lai G. Eltmanis bez Rummana[1042] esot otrs. G. Eltmanis atbildēja J. Pildavam, lai viņš neākstoties.

Ja māja atradās pa ceļam no Mazirbes uz Dūmeles ciema pasta nodaļu *Jūrmalnieku* mājās, bet tālāk par vienu kilometru no pasta, tad ciema iedzīvotāji varēja izlikt savu pasta kastīti, lai tajā, garām braucot, iemet pasta sūtījumus. Arī Rummanam tāda bija pie Dūmeles kapiem, lai gan viņam bija mazāk par vienu kilometru līdz pastam.

1943. gada pavasarī Rummana pasta kastītē bija iemestas divas aizsargu apliecības: viena viņam, otra – G. Eltmanim. Viņi abi nekavējoties brauca uz Mazirbi pie J. Pildava, lai atdotu viņam apliecības, jo negribēja būt aizsargi. J. Pildavs paskaidroja G. Eltmanim un Rummanam, ka viņi, ja jau gribot, varot apliecības atdot, bet tad viņš rakstīšot savai priekšniecībai. J. Pildavs uzsvēra, ka tādā gadījumā lai abi mājās atvadoties no tuviniekiem, jo viņš par tiem negalvojot. Tā arī G. Eltmanis bija spiests kļūt par aizsargu."[1043]

[1041] Policijas kārtībnieks Jānis Pildavs, dzimis 1904. gada Taurkalnes pagastā. Dundagas pagasta Mazirbes ciema *Kalēju* mājās reģistrēts 1941. gada 15. jūlijā. Pirms tam viņš dzīvoja Rīgas Jūrmalā, Jomas ielā 27. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 45. l., 79. lp.

[1042] Augustu Rumpenbergu (1906–1982) vietējie iedzīvotāji bija iesaukuši par Rummanu, saīsinot un pārveidojot uzvārdu. Tā viņu savās atmiņās vienmēr dēvēja arī Gustavs Eltmanis. Augusts Rumpenbergs bija Dūmeles ciema *Akmeņkalnu* māju saimnieks un attāls Gustava Eltmaņa radinieks: Gustava Eltmaņa tēva Eduarda Eltmaņa māsīcas (Gustava tēva tēva Pētera brāļa meitas) Alvīnes Rumpenbergas (dzimušas Eltmanes) (1876–1959) dēls, proti, Gustava Eltmaņa otrās pakāpes brālēns.

[1043] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

2. Dažas aizsargu priekšrocības

Atrašanās Aizsargu organizācijas rindās deva Gustavam Eltmanim atsevišķas oficiālas un neoficiālas priekšrocības. Pie neoficiālajām varētu pieskaitīt malumedniecību ar aizsargu šautenēm.

> "1943. gadā pirms Jāņiem Ķīsis[1044] brauca no Mazirbes un iegriezās pie Rummana, lai iedod viņam kara šauteni. Sākumā aizsargiem šautenes tika atņemtas, bet pēc tam atkal izdalītas no vācu puses. Pusdienas laikā Ķīsis nošāva alni. Viņš gaidīja buku, bet, ja nu pa ķērienam nāca alnis, tad to arī nelaida garām. Ķīsis atnāca pie Rummana, pateica, ap kuru vietu viņš alni "nogāzis", un aizgāja atpakaļ, sacīdams, lai paziņo arī G. Eltmanim un Bazim.[1045] Rummans bija saslimis, un uz Ķīša norādīto vietu devās vecais Rummans,[1046] G. Eltmanis un Bazis. Viņi nodīrāja alni un mājās devās tik pēc pusnakts. Vasaras nakts gan bija gaiša. Āda un vēl daudz gaļas tā arī palika medījuma vietā. Pēc tam sievas ilgi gatavoja no aļņa gaļas kotletes. Vārīta jau aļņa gaļa nebija garšīga, tikai kotletēs."[1047]

Toties viena no oficiālajām aizsargu priekšrocībām Gustavam Eltmanim bija tā, ka viņš drīkstēja nopirkt vairāk papirosu nekā citi lauku iedzīvotāji.

> "Vācu laikā laucinieki varēja iegādāties 90, bet pilsētnieki – 150 papirosus mēnesī. Vairāk "uz kartiņas" netika dots. Smēķus jau "uz kartiņām" varēja dabūt par lētu maksu. G. Eltmanim kā aizsargam

[1044] Teodoru Rūdolfu Leimani (1893–1960) vietējie iedzīvotāji bija iesaukuši par Ķīsi pēc viņa mājas vārda. Tā viņu savās atmiņās vienmēr dēvēja arī Gustavs Eltmanis. Teodors Rūdolfs Leimanis bija Dūmeles ciema *Ķīšu* māju saimnieks.

[1045] Teodoru Gūtmani (1893–1961) vietējie iedzīvotāji bija iesaukuši par Bazi pēc viņa mājas vārda. Tā viņu savās atmiņās vienmēr dēvēja arī Eltmanis. Teodors Gūtmanis bija Dūmeles ciema *Baždieviņu-Mežmaču* māju saimnieks un Gustava Eltmaņa sievastēvs.

[1046] Kārli Rumpenbergu (1875–1953) vietējie iedzīvotāji bija iesaukuši par veco Rummani, saīsinot un pārveidojot uzvārdu, bet, lai nesajauktu ar viņa vienīgo dēlu, lietoja apzīmētāju "vecais". Kārlis Rumpenbergs bija Dūmeles ciema *Akmeņkalnu* māju saimnieka Augusta Rumpenberga tēvs.

[1047] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1991. gada 28. decembrī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

arī pienācās 150 smēķi. Iznāca tad nu pieci smēķi dienā, bet parastajiem lauciniekiem – trīs."[1048]

Kurzemes cietokšņa laikā Gustavs Eltmanis kā aizsargs bija atbrīvots no iesaistīšanas tranšeju rakšanas darbos tālu prom no savas dzīvesvietas.

"1945. gada ziemā visi no 1906. līdz 1926. gadam dzimušie vīri tika savākti, sadzīti Vīdales ciema *Krēķu* māju stallī, bet no turienes vesti uz Dundagu. No Dundagas stacijas visa pagasta vīrus veda uz Ventspili ar veselu mazbānīša sastāvu. Katrā vagonā sēdēja četri vācu zaldāti. Ventspils stacijā vēl gaidīja citi vācieši ar suni. Vīri tika nostādīti kolonnā un dzīti uz pilsētas cietumu. Blakus gāja vāciešu ķēde ik pa pieci soļi. Neviens jau gan negrasījās bēgt. Suns uzpasēja ejošos. Ejot Ventspilī pa Lauku ielu uz Kuldīgas ielu, ķēdei blakus gāja kāds vīrs, bet kad viņš gribēja nogriezties, tad suns bija priekšā un šo nekur nelaida. Vācieši tad uzsauca sunim, jo redzēja, ka tas nav viņu apsargājamais.

Ventspilī visus sadzina cietuma sētā, jo cietuma kantora telpās notika pārbaude. Visu laiku bija jāstāv cietuma sētā. Bija ziema, tāpēc atdzītos vīrus sastādīja pa četri ierindā, un kādu pusstundu viņi skrēja pa apli, lai sasildītos. Mājās atlaida tikai tos, kuriem bija t. s. baltā biļete. No Dundagas bija ieradies policists Jānis Strādnieks,[1049] kurš G. Eltmani un Alfonu Pagilu[1050] kā aizsargus pievāca sev, un viņi tika atbrīvoti. Kopumā aizsargi bija kādi seši, septiņi, un viņus atstāja policijas rīcībā. Pārējos vīrus, kuriem nebija nekādu atbrīvojumu, aizsūtīja uz Aizputi un Saldu rakt tranšejas."[1051]

[1048] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1993. gada 24. jūlijā. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1049] Policijas kārtībnieks Jānis Strādnieks, dzimis 1906. gadā Popes pagastā, Dundagas pagasta Dundagas ciema *Aizsargu* mājā reģistrēts 1942. gada 9. oktobrī. Pirms tam viņš dzīvoja Ances pagastā. 1943. gada 22. janvārī Strādnieks brīvprātīgi devās kara dienestā, no kura Dundagas ciema *Aizsargu* mājās atgriezās 1943. gada 9. aprīlī. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 51. l., 34. lp.
[1050] Alfons Jānis Kārlis Pagils, dzimis 1914. gadā Dundagas pagastā, dzīvoja Dundagas pagasta Cirstes ciema *Pētermaču* un *Rīgzemju* mājās. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 43. l., 68. lp.
[1051] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī un 1993. gada 18. novembrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

3. Reālā darbība aizsargu organizācijā

"G. Eltmanis kā aizsargs bija meklēt purvā partizānus, apsargāja Ventspilī benzīna tanku, dežurēja pie telefona Dundagā un Mazirbē, kā arī piecas nedēļas sargāja Ugālē tiltu."

3.1. Padomju partizānu tvarstīšana

"1943. gada vasarā G. Eltmanis ar Rummanu saņēma ziņu, ka abiem kā aizsargiem vienu vakaru jāierodas Dundagā. Netika norādīts, kāpēc viņiem vajag ierasties.

G. Eltmanis un Rummans uz Dundagu aizbrauca ar riteņiem vakarā. Izrādījās – bija ienākusi ziņa, ka Ūķenes purvā esot partizāni, un tagad vīri devās tos "medīt". Tolaik vēl G. Eltmanim nemaz "uz rokas" šautene vēl nebija izdota. Policijas telpās nācās gaidīt, kamēr viņus ar mašīnu aizvedīs uz Ģibzdes ceļu, kas veda uz Ūķenēm. Vīru bija tik daudz, ka uz vienu reizi viņus visus ar kravas mašīnu nevarēja aizvest, tāpēc mašīna brauca divas reizes. G. Eltmanis ar Rummanu brauca otrajā kārtā.

Kad viņi ieradās pie Ģibzdes ceļa, jau palika gaišs. Bija sanācis liels bars ar vīriem. Otrpus Dundagai [skatoties no Dūmeles puses – *Dz. Ē.*] dzīvojošie bija ieradušies ar riteņiem vai kājām. Ar gaismu visi devās iekšā purvā, kurā bija meža bogas. Viena no tām bija sevišķi liela – ap 2 km gara un 1 km plata. Visu dienu viņi izstaigājās pa purvu, bet neko neatrada, pat nekādas pazīmes, ka te būtu dzīvojuši cilvēki. Purvā aizsargi sadalījās divās grupās. Tā grupa, kurā nebija G. Eltmanis, sacīja, ka redzējusi ezeru. Izmeta līkumu un nāca atpakaļ uz salām. Aizgāja gandrīz līdz Stikliem.[1052]

Brāļi Šeptes, kuri bija muzikanti, sacīja, ka viena veca sieva esot redzējusi krītošu zvaigzni un iedomājusies, ka tā esot partizānu raķete. Šeptes arī bija aizsargi."[1053]

[1052] Stikli jeb Annahite ir ciems, kas izveidots pie 1897. gadā uzceltās stikla fabrikas tagadējā Ventspils novada Puzes pagastā.

[1053] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1993. gada 29. augustā. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

3.2. Apsardzes dienests Ventspilī

> "1943. gada rudenī G. Eltmanim kā aizsargam vienu nedēļu nācās Ventspilī apsargāt degvielas bāzi (benzīna tanku). Tad vēl viņam nebija izdota šautene "uz rokas". Vēlāk to jau izdeva "uz rokas". G. Eltmanis bija kopā ar Rummanu un Fromholdu Zariņu.[1054] Viņi dzīvoja kā armijā kazarmās kādreizējā iesaukšanas punkta telpās. Aizsargi nomainīja B grupu, kas bija aizsūtīta uz Baltkrieviju.
>
> G. Eltmanis ar Rummanu aizgāja arī līdz aerodromam. Tur vēl no 1941. gada mētājās kādas 10 sadegušas krievu lidmašīnas. Krievu uzceltais stikla angārs bija sašauts. Rummans izlauza no krievu lidmašīnām rores priekš kandžas aparāta, aiznesa tās uz kazarmām un paslēpa zem matrača. Kad viņi brauca mājās, tad Rummans tikai Ventspils stacijā atcerējās, ka rores palikušas zem matrača. Viņš gribēja tamdēļ gandrīz vai iet atpakaļ un braukt tikai nākamajā dienā, bet tā arī galu galā aizbrauca uz mājām bez rorēm.
>
> Ventspilī Dienvidu kazarmās 1941. gadā bija šauti ebreji. 1943. gadā, kad G. Eltmanis sargāja benzīna tanku, tad runāja, ka tur vēl joprojām esot līķu smaka, bet suņi esot izkasījuši no zemes vecas lupatas un kaulus. Dienvidu kazarmas atradās uz aerodroma pusi, bet G. Eltmanis tajās netika bijis."[1055]

3.3. Dežūras pie telefona Dundagā un Mazirbē

Gustavam Eltmanim kā aizsargam divas reizes vajadzēja dežurēt pie telefona aparāta: vienu reizi Dundagā kopā ar Kuvaldu [iespējams, ka viņa uzvārds bija Kuvalts – *Dz. Ē.*] no Žocenes, bet otrreiz – Mazirbē mežniecības telpās kopā ar Zambergu [iespējams, ka viņa uzvārds bija Zandbergs – *Dz. Ē.*].

> Kad krievi 1944. gadā [30. jūlijā – *Dz. Ē.*] ielauzās Tukumā, tad G. Eltmanim kā aizsargam vajadzēja vienreiz dežurēt Dundagā. G. Eltmanis uz Dundagu aizbrauca ar riteni, bet otrs vīrs – Kuvalds no

---

[1054] Eduards Fromholds Zariņš-Petravis (saukts Fromholds Zariņš) dzimis 1910. gada Dundagas pagastā, dzīvoja Saunaga ciema *Zariņu* mājās.

[1055] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī un 1993. gada 18. novembrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

Žocenes – atnāca kājām. Abiem vajadzēja dežurēt barakās pretī stacijai. Piezvanīja kāds izmeklētājs un latviski prasīja, lai atsaucot uz Dundagu tādu Blaubergu no *Vīgriežu* mājām, kas atradās aiz Pāces. Tā kā G. Eltmanis bija ar riteni, tad viņš arī brauca pēc šī vīra. Aiz Pāces dzirnavām kādu 2 km attālumā bija *Kalēju* mājas. Bija jābrauc aiz Pāces dīķa. Pēc tam no *Kalējiem* vēl kādus 4 km vajadzēja braukt pa meža ceļu līdz *Vīgriežu* mājām, kuras arī G. Eltmanis laimīgi atrada. Mājās bija Blauberga sieva, kura sacīja, ka vīrs pašlaik neesot mājās, bet pie kulšanas *Silkalēju* mājās. No *Vīgriežiem* varēja dzirdēt mašīnas troksni, bet pašas *Silkalēju* mājas redzēt nevarēja. Varbūt, ka *Silkalēji* atradās jau Ances pagastā. Sieva tad gāja pēc sava vīra uz *Silkalējiem*, bet G. Eltmanis brauca atpakaļ uz Dundagu. Pēc kādas stundas arī izsauktais vīrs bija klāt Dundagā.

Dežūrējot Mazirbē, G. Eltmanis skatījās grāmatu *Baigais gads*, un viņam kļuva tā baismi vienam, jo Zambergs tik sēdēja ārā un klausījās motoros, kas aizgāja uz Zviedriju. Pats viņš arī ļoti gribēja braukt projām un apskauda tos, kuri jau aizbraukuši. Visas motorlaivas no Melnsila un Kolkas jau gāja uz Zviedriju gar Mazirbi. G. Eltmanis teica Zambergam, ko nu viņš kā zvejnieks tur klausoties motoru skaņās, it kā nebūtu tās dzirdējis, lai labāk nākot iekšā un palasot kādu grāmatu, bet Zambergs tik klausījās un skaitīja motorus. Vēlāk arī Zambergs aizbrauca uz Zviedriju."[1056]

3.4. Tilta apsargāšana Ugālē

"1945. gada martā G. Eltmanis tika izsaukts uz Dundagu, tālāk aizvests uz Talsiem, bet no turienes – uz Ugāli.

Komandā, kas devās no Dundagas uz Ugāli sargāt tiltu, G. Eltmanis bija kopā ar brāļiem Petroviciem, Eduardu Vilcmeijeru no Kaļķu ciema, A. Pagilu, Rūdolfu Jaunvalku [*Bunkeru Rūdi*] no Mazirbes ciema, Rūdolfu Landmani [dzimis 1908. gadā][1057] no Melnsila ciema, Robertu

[1056] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1991. gada 28. jūnijā un 1992. gada 7. februārī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

[1057] Rūdolfs Teodors Landmanis, dzimis 1908. gadā Dundagas pagastā, dzīvoja Melnsila ciema *Baķu* mājās. 1944. gada 2. maijā pārcēlās uz Ezermuižu, miris 2009. gadā. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 32. l., 115. lp.

Ozollapu [dzimis 1920. gadā][1058] no Dundagas un Eduardu Strazdiņu no Sabdagas ciema. Vēl vienībā, kurā pavisam kopā bija 13 cilvēki, bija vīri no Ventas un Puzes pagastiem. Komandas priekšnieks bija R. Landmanis. Viņš Latvijas armijas kājnieku pulkā bija bijis kaprālis un instruktors, labāk par citiem prata arī vāciski, un tādēļ tika iecelts par komandieri.

Dundagā aizsargiem izdalīja vecas 1912. vai 1913. gada izlaiduma krievu šautenes, kas bija ar galīgi sarūsējušiem stobriem. Durkļu arī šīm šautenēm nebija. R. Ozollapam iedeva angļu šauteni, ar kuru varēja labi trāpīt, tāpēc ar to arī viņi Ugālē šāva briežus, tikai patronu gan šai šautenei bija maz. E. Strazdiņam – lielam vīram – bija arī lielāka krievu šautene, kas bija garāka par pārējo krievu šautenēm. Ugālē vīri šāva arī pa dzelzceļa sliedēm: ar angļu šauteni lode gāja cauri sliedei, bet krievu lode iestrēga sliedē, kaut gan daudz netrūka, ka tā arī ietu cauri. G. Eltmanim iedotajai šautenei stobrs bija galīgi pierūsējis, tāpēc viņam bija bail ar to pirmo reizi izšaut, ka neplīst vai nepārsprāgst šautenes piesērējušais stobrs. Sacījuši, lai ņem paši līdz no mājām krievu patronas, kuriem tādas ir. E. Vilcmeijers bija paņēmis līdz veselu maisiņu ar patronām. Viņš arī, braucot ar vilcienu no Dundagas uz Talsiem, visu laiku šaudījās kā nelabais. Vīri brauca malkas vāģī kā jau kara laikā. G. Eltmanis deva E. Vilcmeijeram, lai tas izšauj arī no viņa šautenes. E. Vilcmeijers tūlīt arī izšāva, un stobrs uzreiz bija tīrs un spīdošs.

Talsos aizsargi nodzīvoja trīs, četras dienas, graužot zirgu desas. Talsos viņus apģērba, izdalot vācu formas frenčus un bikses, arī "tankus" [puszābakus – *Dz. Ē.*], zeķes gan netika dotas. Bija jau marta beigas. Deva arī itāliešu šineli, bet cepuru nebija, tāpēc aizsargi staigāja ar savām žokejnīcām. Viņu 13 cilvēku komandā tik diviem vīriem no Ventas pagasta bija armijas cepures: vienam artilērista, bet otram – laiviņa.

No Talsiem uz Ugāli vīri tika vesti ar mašīnām, jo vilcieni tobrīd negāja, bet ar kājām viņi negribēja iet.

Ugālē komanda sargāja dzelzceļa tiltu pār Engures upi no Ugāles uz Stendes pusi. Tilts bija no dzelzsbetona pāri upītei uz Ventspils–Stendes dzelzceļa, ap 2 m augsts. Kādu gabalu tālāk no G. Eltmaņa

[1058] Roberts Eduards Kārlis Ozollapa, dzimis 1920. gadā Dundagas pagastā, dzīvoja Dundagas ciema *Ozollapu* mājās. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 42. l., 15. lp.

posteņa bija vēl viens postenis pie cita tilta pāri upei uz Stendes pusi, kuru apsargāja ventspilnieki. Usmā bija priekšniecība. No turienes trīs vācieši ar suņiem naktī nāca līdz G. Eltmaņa komandas postenim, taču sprādzieni tik un tā notika. Piecu nedēļu laikā dzelzceļš tika uzspridzināts kādas piecas reizes. Vācieši, protams, naktī pēc sprādziena nekur negāja. Neies jau naktī līst mežā!

Netālu no apsargājamā tilta vāci bija nolaiduši no sliedēm kādus sešus, septiņus vagonus un tajos ierīkojuši lazareti. Slimnīcu vācieši apsargāja, un, tā kā tā atradās tik kādus 200 m no tilta, tad arī G. Eltmaņa posteni sarkanie partizāni netraucēja, bet spridzināja vairāk uz Usmas pusi. Bija tieši viena tāda vieta, kur parasti partizāni spridzināja dzelzceļu.

Lokomotīvei pa priekšu vienmēr tika stumts viens vai pat divi vagoni ar smiltīm un akmeņiem. Šie vagoni uzsprāga, bet lokomotīvēm nekas nekaitēja. Vienreiz viena lokomotīve viena pati bez sastāva ātri brauca un uzdūrās spridzeklim. Vagons uzsprāga, bet lokomotīve pārlēca pāri bedrei. Uz sliedēm gan lokomotīve nenokrita. Parasti pēc sprādzieniem tūlīt no Ugāles šurp atbrauca remontvilciens, un dzelzceļš ātri vien tika salabots.

Vienreiz naktī, kad G. Eltmaņa komandas vīri satikās ar kaimiņu patruļu – ventiņiem –, tie sacīja, ka tikko partizāni pārgājuši pāri ceļam spridzināt dzelzceļu. No rīta gan izrādījās, ka tie bija bijuši brieži.

Kad G. Eltmanis vēl nebija ieradies Ugālē, tad vienreiz divi partizāni paši bija uzsprāguši gaisā. Vēl ilgi tajā vietā esot bijusi tāda maitas smaka.

Katru dienu diviem vīriem bija jāiet uz Ugāli pēc paroles. Viņi tad arī vilka abas armijas cepures. Parole sastāvēja no diviem vārdiem. Vienu vārdu nosauca nācējs, bet otru – postenī stāvošais. Vācietis kā nosauca paroli, tad tur parasti neko nevarēja saprast. Parole bija vācu valodā.

G. Eltmaņa postenī dienā uz tilta stāvēja viens vīrs, bet naktī visi dežurēja pārmaiņus. Divi vai trīs vīri gāja uz posteni Ugālē, kur vajadzēja parakstīties pie dežurējošā vācieša. Vācietis būdiņā vienmēr, apsedzies ar šineli, gulēja pie telefona, un viņam dega maza zila uguntiņa. Viens vīrs parakstījās ar kādu stundu ātrāku laiku, vīri pasēdēja laukā kādu pusstundu un tad gāja iekšā otrs, kurš atkal parakstījās par kādu stundu uz priekšu. Pēc tam otrā maiņa gāja otru

reizi. Tādējādi vajadzīgo trīs reižu vietā viņi gāja uz posteni tikai divas reizes.

Pirmajā naktī, kad viņi aizbrauca un nomainīja vāciešus uz tilta, G. Eltmanis, E. Vilcmeijers un R. Ozollapa gāja uz Usmu pie Ventspils komandas, lai aiznestu viņiem arī paroli. Atceļā visi trīs dzirdēja uz šosejas tā kā motocikla troksni, taču ieraudzīja gaisā "kukuruzņiku".[1059] Tas izsvieda sveci, tad lidoja uz Usmas pusi, kur nosvieda bumbu. Kad tika izmesta svece, vīri uz dzelzceļa baidījās, ka tik lidotājs nepamana viņus. Otrā dienā ventspilnieki stāstīja, ka pie Usmas stacijas kādā būdā vācu pavārs vārīja ēdienu. Krievu lidotājs, gaismu pamanījis, meta bumbu, un tās sprādziens norāva pavāram kāju.

"Kukuruzņiki" bieži lidoja naktīs, arī uz Dundagas pusi, kur tie mežos partizāniem nometa kādu paku. Šī lidmašīna varēja izslēgt motoru un lielu gabalu planēt. Gaisā "papurkšķēja" un pēc laika bija dzirdama pavisam citur prom. Vācieši no šīm lidmašīnām baidījās.

Vienreiz divas krievu lidmašīnas bombardēja Ugāles dzelzceļa staciju. G. Eltmanis tikai redzēja no tilta, ka divas lidmašīnas riņķoja virs stacijas un nosvieda divas bumbas. Vāciešiem jau stacijā varbūt bez pistolēm citu šaujamo nemaz nebija, un lidmašīnas varēja mierīgi riņķot. Izrādījās, ka viena bumba bija trāpījusi laukā, bet otra mazmājiņā, un tad sūdi vien bija gājuši pa gaisu.

Vienu nakti krievu lidmašīna riņķoja virs Ugāles tilta. Gandrīz visi izskrēja laukā no būdas, kurā viņi gulēja, un paslēpās tranšejās, kas bija izraktas gar dzelzceļa malu. G. Eltmanis gan palika būdā guļot. Pēc kāda laika arī pārējie atgriezās un stāstīja, ka "kukuruzņiks" nosviedis trīs sveces apmēram trīsstūrī un tad aizlidojis. Viena svece nokrita pie vācu lazaretes uz sliedēm, kas bija nolaistas no dzelzceļa. Pārējās divas sveces vīri no rīta gāja meklēt, bet neko neatrada. Sveces tika laistas lejā ar izpletnīšiem. Citreiz lejup laistās sveces vēl sadalījās vairākās. Apakšā tad viss bija gaišs, un lidotājam no augšas pārredzams.

[1059] *Кукурузник* – krievu val., sarunvalodā lietots apzīmējums PSRS ražoto lidmašīnu У-2 un Ан-2 modeļiem. Tā kā Ан-2 sāka ražot vien 1946. gadā, iespējams, domāts uz Nikolaja Poļikarpova 1928. gadā konstruētās По-2 bāzes radītais vieglais nakts bumbvedējs У-2ЛНБ. *Red. piez.*

Naktīs Ugālē bija jauks skats uz frontes pusi, jo tālumā debesīs bija redzamas kauju ugunis, tika šauts ar zenītartilēriju, mestas sveces, fotografēts no augšas utt.

G. Eltmaņa komanda Ugālē dzīvoja tādā uzceltā būdā turpat pie tilta, kur gulēja divstāvu nārās. Kādus 30 m nostāk bija maza būdiņa, kurā gatavoja ēst. Pa dienu jau viņi tieši tur vairāk uzturējās, jo būdā, kurā gulēja, bija ļoti slapjš.

Maizes deva bija 400 g dienā. Reizi 10 dienās atveda zirga gaļu, ko viņi parasti svieda pāri tiltam upē, jo tā bija jau sabojājusies. Bez tam vēl katram tūtiņā tika iedots cukurs, stērķele, pudiņa pulveris un citas garšvielas. Ja visu sabēruši kopā, tad vienu reizi varēja izvārīt biezputru. Ēst, protams, viņi vārīja paši. Apkārt skraidīja briežu bari, un kādus trīs, četrus vīri arī nošāva. Bukus gan nevarēja dabūt rokā. Bez tam vēl kāds kaut ko atnesa no mājām. Diezgan pašvaki un bēdīgi jau visumā bija ar pārtiku, bet izdzīvot varēja.

Reiz G. Eltmaņa komandai tika izsniegti asins konservi. Sākumā vīri nevarēja saprast, kas ir iekšā izsniegtajās bundžās, kurām vāki bija aprūsējuši. E. Vilcmeijers sacīja, ka viņš visu ko varot ēst un ja šis nevarēšot ieēst to, kas tur iekšā, tad citiem nemaz neesot ko mēģināt. Attaisīja vienu bundžu, un tur iekšā bija sarkana kunkuļaina masa. Gaiši sarkanajai masai cauri spīdēja putraimu gabaliņi. E. Strazdiņš, kurš jau bija dienējis vācu armijā, sacīja, ka tie esot asins konservi. Bez E. Vilcmeijera vēl kādi vīri mēģināja ieēst, bet nevienam negāja pie dūšas. Mēģināja sildīt bundžu uz uguns, bet tik un tā tās saturs nebija ēdams. Bundžu iekšpuse bija iedzeltena, ārpusē nekādas etiķetes nebija. Otrā rītā aizsargi pārējās 12 bundžas atdeva kādam vecam vācietim, kurš katru rītu gāja no Ugāles uz Usmu pa dzelzceļu un pina dzeloņdrātis zem mazajiem dzelzceļa tiltiņiem. Vācietis bija jau uz kādiem 50 gadiem, bet izskatījās vēl vecāks. Neko jau viņš uz dzelzceļa nedarīja, tik dienu pavadīja, staigājot un pārbaudot, jo visur jau zem tiltiņiem dzeloņdrātis bija sapītas, lai tur partizāni netiktu klāt nolikt sprāgstvielas. Vācietis bija pārsteigts un laimīgs, kad viņam atdeva konservus. Viņš noteica: "Lettland ist ein Speckland!" ["Latvija ir speķa zeme!" – *Dz. Ē.*] un piebilda, ka latvieši paši nezina, ko gribot ēst. Vecais vācietis uzreiz sakrāmēja bundžas sev mugursomā, lai gan viņam sacīja, ka tās varēs paņemt, atpakaļ nākot. Tomēr vācietis aizsargiem neuzticējās un visu salādēja sev mugursomā. Vācieši jau tā runāja, ka latviešiem cilvēki un zirgi esot par trekniem. Citur jau tā

neēduši kā latviešu zemnieki. Pilsētās, protams, gan bija stipri vien knapāk.

Ugālē G. Eltmanim un citiem vīriem sāka parādīties utis. Nekādas pirts nebija. Vīri mazgājās upē, bet ūdens jau bija auksts, jo kā nekā bija marts un aprīlis. Upi vietējie sauca par Angaras[1060] upi. Tā iztecēja no Usmas ezera un nāca caur Ugāli. Pie Ugāles uz upes bija dzirnavas. Upe ietecēja laikam Lielirbes upē. Upei bija līdzena leja. Upe bija pārplūdusi, un tās krastus nemaz neredzēja.

Ugālē G. Eltmanis pavadīja piecas nedēļas, un mājās tika tikai aprīļa pēdējās dienās – apmēram divas nedēļas pirms kapitulācijas. G. Eltmaņa komandai laimējās tādā ziņā, ka parādījās bijušais Latvijas flotes seržants Žagars no Liepājas, kurš kara laikā dzīvoja Ugālē. Žagars apņēmās saformēt pats Ugālē no vietējiem jaunu komandu, kas nomainītu G. Eltmaņa vienību, lai tādējādi pašiem nebūtu jāiet uz fronti.

Nu tikai vajadzēja par to ziņot priekšniecībai Usmas stacijā. G. Eltmanis ar A. Pagilu gāja uz Usmu ziņot, jo labāk par citiem prata vāciski. Taču stacijā bija tikai kāds seržants, kurš neko nezināja. Abi devās atpakaļ. Izrādījās, ka viņu komandieris R. Landmanis jau bija nometis formas tērpu un aizbraucis prom ar vilcienu. R. Landmanim bija apnicis te stāvēt, un tāpēc viņš laidies projām. Vīri nu sameklēja Žagaru un teica, lai viņš jau rīt ir ar savu komandu klāt. Tā arī notika. Ugālniekiem pašiem bija ieroči, daudziem pat automāti. Viņi apmainījās tikai ar drēbēm. G. Eltmaņa komanda atdeva ugālniekiem formas tērpus, jo pašiem jau savas drēbes bija līdz.

Tolaik jau vilcieni reti kursēja, tāpēc atpakaļ no Ugāles aizsargi paši ķēra vilcienu un tika līdz Stendei. No Stendes vēl gāja vilciens tikai uz Roju, un tad ar to viņi aizbrauca līdz Valgales stacijai, bet no turienes kājām devās uz Dundagu.

Atgriežoties no tilta sargāšanas, G. Eltmanis savu Latvijas laika pasi atstāja Dundagas pagasta namā, kur to grasījās sūtīt tālāk uz Ventspili zīmoga iespiešanai. Ap to laiku, kamēr vīri bija Ugālē, bija notikusi atkal kaut kāda komisija un visiem pasēs spiesti zīmogi. Pasi G. Eltmanis nodeva kopā ar R. Ozollapu un E. Vilcmeijeru. Toreiz no Dundagas

[1060] Domāta Engures upe Ventspils novadā, kas iztek no Usmas ezera, šķērso Rīgas-Ventspils dzelzceļa līniju un ietek Puzes ezerā. Šeit saukta identiski kā Baikāla izteka Angara jeb Ankarmurena. *Red. piez.*

G. Eltmaņa un citu vīru pases (kopumā četras) tika sūtītas uz Ventspili, lai tur iespiestu zīmogus. Tā arī G. Eltmanis savu pasi atpakaļ vairs nekad nedabūja, jo drīz vien beidzās karš.

Dundagā aizsargi gribēja nodot arī šautenes, bet tās pretī neņēma. Sacījuši, lai liekot šautenes, kur paši gribot. Atnākot mājās, G. Eltmanis šauteni pabāza *Kopmaņu* aplokā zem kādas eglītes, kur jau ātrāk bija sabēris patronas, jo ar tām bija pilna māja, un viņa dēls Aldons tās svieda plītī. Šauteni jau mājās nevarēja turēt.

Šautene nogulēja *Kopmaņu* aplokā visu laiku, kamēr G. Eltmanis bija "lāģerī". Kad G. Eltmanis atgriezās, tad [1947. gada – *Dz. Ē.*] pavasarī Rummana māsas dēlam Dundagā bija bēres. Atbraukuši no bērēm mājās, bet Rummans vēl iegrieza savus zirgus pie *Eltmaņiem*, un tur vīri dzēra alu. Te piepeši dzirdējuši šāvienus, kas nāca no *Kopmaņu* aploka puses, kādus 300 m no G. Eltmaņa mājām. G. Eltmanis jau noprata, kas par lietu, bet klusēja, kad citi brīnījās, kas tur šauj. Otrā rītā G. Eltmanis gāja skatīties, kas tad palicis pāri. Patronas visas bija vidū pārsprāgušas pušu. Lodes laukā no patronām nebija lidojušas, jo bija ierūsējušas. Pašu šauteni bija pievācis Kārlis Kopmanis [(1881–1967)], kurš, dedzinot zāli, to bija atradis. Tā vieta, kur zemē iespiesta bija gulējusi šautene, bija smuki apdegusi visapkārt. Vēlāk K. Kopmanis stāstīja, ka tad, kad sāka sprāgt patronas, viņš aizkrita aiz kāda ciņa, jo domāja, ka šauj mežabrāļi, kuriem tur ir bunkurs, un bļāva: "Biedri, nešaujiet, es neko neesmu darījis!"

Vēlāk pēc vairākiem gadiem G. Eltmanis satika kādu armijas biedru no Ventspils, kurš bija dienējis Vidzemes artilērijas pulka 6. baterijā, bet kara beigās sargāja vienu tiltu tālāk pie Ugāles. G. Eltmaņa armijas biedrs sacīja, ka viņi sagaidīja kapitulāciju, un tad katrs laidās uz savu pusi.

R. Landmanis nokļuva izsūtījumā kopā ar E. Strazdiņu, kādu vīru no Ugāles un diviem vīriem no Ventspils. Visi četri aizgāja bojā "lāgerī" Karēlijā. No šiem tilta sargiem tikai vīrs no Ugāles jau bija vecs un

švaks, bet pārējie braši vīri. R. Landmanis vienīgais no viņiem atgriezās no Belomorkanāla[1061] un pēc tam vēlreiz tika izsūtīts uz Omsku."[1062]

Gustavs Eltmanis padomju pārbaudes un filtrācijas nometnē

Gustava Eltmaņa dzīvesstāsts mūsu sarunās nekad netika aplūkots hronoloģiskā secībā, tāpēc nenoskaidrots palika fakts, kur Eltmanis atradās laikposmā no 1945. gada aprīļa beigām, kad viņš no Ugāles ieradās Dundagā, līdz atgriešanās brīdim Dūmelē jau pēc nacionālsociālistiskās Vācijas kapitulācijas 1945. gada 8. maijā. Diemžēl šodien to noskaidrot vairs nav iespējams.

1. Ierašanās Dūmelē

"G. Eltmanis atgriezās ar R. Jaunvalku, kurš Mazirbes ciemā bija krasta sargu priekšnieks (šefs), bet izdzīšanas laikā dzīvoja Cirstes ciema *Rīgzemju* mājās. Atgriežoties Dūmelē, abi dzirdēja, kā tur bļāva krievi, šāva, pat sprāga rokas granātas. Izrādījās, ka visi vīri līdz 60 gadiem bija aizdzīti uz Dundagas skolu. Tie, kuri atgriezās Dūmelē no Dundagas, bija dabūjuši izziņas, ka viņi ir uzticīgi padomju varai. G. Eltmanis ar R. Jaunvalku paslēpās, tad satika G. Eltmaņa tēvu, kurš laboja žogu. Viņi abi turpināja slēpties, jo krievi nāca vēlreiz ķēdē meklēt vāciešus. Tad R. Jaunvalks gāja uz Mazirbi skatīties, kas tur notiek.

[1061] *Беломорско-Балтийский канал имени Сталина (Беломорканал, ББК).* Belomorkanāls ir kanāla saīsinātā nosaukuma atveidojums latviešu valodā. Staļina Baltās–Baltijas jūras kanālu (saukts arī Belomorskas kanāls, Baltijas jūras kanāls) uzbūvēja laikposmā no 1931. līdz 1933. gadam, tas savienoja Balto jūru ar Oņegas ezeru un nodrošināja izeju uz Baltijas jūru un Volgas–Baltijas ūdensceļu. Kanālu atklāja 1933. gada 2. augustā. Otrā pasaules karā kanāls bija nopietni bojāts un pat daļēji iznīcināts. Kanāla darbību atjaunoja 1946. gada 28. jūlijā. "Padomju zemē Staļina vārdā nosauktais Baltās–Baltijas jūras kanāls", *Zemgales Komunists*, 1947, 2. marts; Paršins, L. "Tur, kur bija taiga", *Pionieris*, 1970, 6. janvāris. Red. piez.

[1062] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī, 1989. gada 3. jūnijā, 1989. gada 6. novembrī, 1989. gada 30. decembrī, 1991. gada 22. jūnijā, 1991. gada 25. jūnijā, 1992. gada 10. janvārī, 1992. gada 28. oktobrī, 1993. gada 14. janvārī, 1993. gada 15. janvārī, 1993. gada 28. februārī, 1993. gada 31. augustā, 1993. gada 18. novembrī, 1993. gada 25. decembrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

R. Jaunvalks nedevās rokās krieviem. Viņš slapstījās Mazirbē, tad iegriezās vēl Dūmelē pie G. Eltmaņa vecākiem un devās uz Vīdales ciema *Juru* mājām, kur viņam dzīvoja radi. Tur kūtī zem govs kastes R. Jaunvalks ierīkoja bunkuru, tajā nodzīvoja apmēram desmit gadus un pieteicās varas iestādēm tikai tad, kad jau reabilitēja izsūtītos. Vācu laikos uz Vīdali atnāca tāda Reile, kura viņu visu laiku kopa. R. Jaunvalks vēlāk teica, ka būtu jau padevies, no nāves nebaidījies, bet bijis žēl, ja cietīs tie cilvēki, kuri viņu slēpa. Turpmāk vietējie iedzīvotāji R. Jaunvalku sauca tikai par Bukuru Rūdi jeb Bunkeru Rūdi".[1063]

2. Apcietināšana

"24. maijā, kad G. Eltmanis savā saimniecībā ara zemi, brauca divi pajūgi ar krievu robežsargiem, vienā bija divi, bet otrā – trīs vīri. Viņi saņēma ciet G. Eltmani un Rummanu. Pēdējais vēl rādīja izziņu, kas nevienam nebija vajadzīga. Tad *Bažu* mājās gribēja ņemt Alfrēdu Otomeru,[1064] bet viņš bija ar diviem spieķiem, un tāpēc šo nepaņēma. Pēc tam pievāca Ķīsi un Teodoru Krūtaini [(1902–1995)]. Ķīsis atšifrēja, ka viens no robežsargiem ir bijušais dūmelnieks Pēteris Šubins,[1065] kurš bija tāds sakaunējies, laikam viņam ierunājās sirdsapziņa.

[1063] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī un 1989. gada 25. novembrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

[1064] Alfreds Ernsts Otomers (1885–1946) – Dūmeles ciema *Ezergalu* māju saimnieks. LVVA, 5770. f., 3. apr., 41. l., 134. lp. Bijis Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Piltenes prāvesta iecirkņa Irbes draudzes pārvaldes priekšnieks Dūmeles ciemā, Dundagas pagasta padomes loceklis. "Pārmaiņas lauku pašvaldībās", *Pašvaldību Dzīve*, Nr. 40, 1937, 1. oktobris, 635. lpp.; "Apstiprināto baznīcas valžu un pārvalžu un to priekšnieku 2. saraksts", *Baznīcas Ziņas*, Nr. 22, 1943, 23. maijs, 2. lpp. *Red. piez.*

[1065] Pēteris Šubins, dzimis 1925. gadā, bija dēls Pāvilam Šubinam, Kirila dēlam, Vīdales ciema padomes loceklim 1947. gadā, vēlēšanu komisijas loceklim, no *Dzirnavām*. "Piena un gaļas piegāde Vīdāle apstājusies", *Brīvā Venta*, 1947, 23. septembris; "Par pilsētu, pagastu un ciemu vēlēšanu komisiju apstiprināšanu pilsētu, pagastu un ciemu darbaļaužu deputātu Padomju vēlēšanām", *Brīvā Venta*, 1947, 24. novembris. *Red. piez.*

Pa ceļam robežsargi vēl pievāca Dūmeles ciema iedzīvotājus Ernestu Kaleru,[1066] Pekmani un Aleksandru Boitmani[1067] un visus aizveda uz Vīdales ciema *Krēķu* mājām, kur priekšā jau bija ieslodzītais Alberts Šultners[1068] no Vīdales. Vēlāk tika savesti vēl citi vīri.

Otrā pasaules kara laikā visiem mežsargiem vajadzēja būt aizsargos, un viņiem izdalīja šautenes. Tāpēc arī A. Boitmani, kurš bija mežsargs, aizveda uz Vīdali, bet E. Kalers nekas nebija. Viņš tika uzdots kā labs A. Boitmaņa draugs. Pekmanis vācu laikā vairāk nebija aizsargs, bet arī tika aizvests uz Vīdali. Visus jau uzdeva P. Šubins. Šos trīs vīrus: E. Kaleru, Pekmani un A. Boitmani pēc pratināšanas tomēr atbrīvoja. A. Šultners, Rummans un T. Krūtainis tika aizsūtīti uz Tālajiem Austrumiem.

Tajā dienā, kad G. Eltmani saņēma un viņi ar Rummanu, stāvēdami *Ķīšu* ceļgalā, gaidīja, kad saņems Ķīsi un T. Krūtaini, pa ceļu nāca Antons Ērglis un Edvīns Ērglis,[1069] kuri devās tālāk caur *Bērzkalnu* mājām uz Vīdali. Abiem Ērgļiem robežsargi arī prasīja dokumentus, bet viņu sarakstā nebija.

Andrejam Berkam[1070] un E. Ērglim atšķirībā no pārējiem izsūtītajiem dūmelniekiem bija tiesa par no Sāmsalas (Sāremā salas) atbēgušo padomju karavīru izdošanu vāciešiem 1941. gadā. A. Berks toreiz pa telefonu izsauca vāciešus, bet E. Ērglis viņiem rādīja ceļu uz padomju karavīru atrašanās vietu Dūmelē. Viņi abi tika paņemti vēlāk nekā pārējie dūmelnieki. T. Krūtainim laimējās, ka viņu paņēma jau ātrāk uz filtrācijas nometni, jo viņš arī bija iesaistīts šajā lietā kā vāciešu ceļvedis un noteikti tiktu arestēts."[1071]

[1066] Ernests Kalers, dzimis 1905. gadā Dundagas pagastā, bija Dūmeles ciema *Cepļu* māju saimnieks. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 28. l., 66. lp.
[1067] Aleksandrs Boitmanis, dzimis 1900. gadā, Ventspilī, dzīvoja Dūmeles ciema *Zviedru* mājās, miris 1994. gadā. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 11. l., 148. lp.
[1068] Alberts Šultners, dzimis 1913. gadā Dundagas pagastā, dzīvoja Vīdales ciema *Vaurēju* mājās. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 56. l., 26. lp.
[1069] Antons Ērglis (1913–1982) un Edvīns Ērglis (1915–1969) bija brāļi, un abi dzīvoja Dūmeles ciema *Ziedkalnu* mājās.
[1070] Andrejs Berks, dzimis 1887. gadā Dundagas pagastā, dzīvoja Dūmeles ciema *Ozolkalnu* mājās, miris 1960. gadā. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 9. l., 145. lp.
[1071] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī, 1989. gada 10. februārī, 1991. gada 28. jūnijā un 1993. gada 7. oktobrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

Pats T. Krūtainis atcerējās, ka krievu robežsargi, atnākot uz *Bērzkalnu* mājām, viņam prasīja: "Вы Крутайнис?" ["Vai jūs esat Krūtainis?" – *Dz. Ē.*] Kad T. Krūtainis atbildēja, ka esot, tad robežsargi teica: "Одевайтесь, собирайтесь!" ["Apģērbieties, taisieties!" – *Dz. Ē.*][1072]

Eltmaņa aizturēšanu 1945. gada 24. maijā veica IeTK 130. Rīgas robežapsardzes pulka robežsargi, kad arī sagatavots aizturēšanas protokols, kur rakstīts, ka Eltmanim pārbaudes laikā nebija dokumentu.[1073] Tā bija taisnība, tomēr galvenais aizturēšanas iemesls bija viņa atrašanās nacionālsociālistiskās Vācijas laika Aizsargu organizācijā, jo Gustava Eltmaņa kaimiņam Augustam Rumpenbergam dokumenti bija kārtībā, taču tas viņu, vienalga, neglāba no aizturēšanas. Robežsargi neveica dokumentu pārbaudi visiem Dūmeles ciema iedzīvotājiem pēc kārtas vai tikai kādai daļai, bet plānveidīgi iegriezās atsevišķās mājās, lai veiktu aizturēšanu. Robežsargus pavadīja vietējais iedzīvotājs Šubins, kurš lieliski zināja, kurās mājās dzīvo katrs aizturēšanai paredzētais vīrs un kā viņš izskatās. Tiesa, epizodiski neesot klāt Šubinam, robežsargi pārbaudīja dokumentus arī garāmejošajiem, jo viņi nevarēja zināt, vai tās nebija aizturēšanai paredzētās personas. Aizturēšanas protokolā minēti trīs karavīru vārdi: Meļņikovs, Samoilovs un Iļjincevs.[1074] Tā kā ceturtais bija Šubins, tad nezināms paliek tikai viena robežsarga uzvārds. Tajā dienā Dūmelē veikt aizturēšanas ieradās piecas personas, kuras aizturēja septiņus vīrus, bet astoto invaliditātes dēļ neaizturēja, bet atstāja mājās.

3. Nopratināšanas Vīdales ciemā un Talsos

> "G. Eltmanis vispirms tika pratināts Vīdales ciema *Lauku* mājās. Pratinātājs bija krievu virsnieks, bet tulks – P. Šubins. Ko viņš tur satulkoja, G. Eltmanis nezina, jo krieviski nekā nesaprata. G. Eltmanis

[1072] Dzintara Ērgļa intervija ar Teodoru Krūtaini 1990. gada 30. novembrī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1073] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 3. lp.
[1074] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 3. lp.

sacīja virsniekam, lai tikai P. Šubins pats stāstot, jo viņam jau labāk zināms. Virsnieks uzbļāva, lai liekot P. Šubinam mieru.

No Vīdales aizvesti uz Talsiem, kur skolā atkal tika pratināti. Vienu brīdi G. Eltmanis, Ķīsis un tāds puika, uzvārdā Bocmanis, no Pampāļiem, kurš gan bija liels augumā, bet tikai 16 gadu vecs, svētdienas rītā Talsu skolas augšā trijatā palika pēdējie. Nosprieduši, ka nu viņus varbūt laidīs mājās, jo pārējie jau sen ar mašīnām bija aizvesti uz Jelgavu. Bija pietrūcis benzīns, un mašīnas vairs nebrauca no rītiem pa trim, četrām kā vienmēr. Viņi trīs vēl nebija nopratināti. Kurus nopratināja, tos jau uzreiz veda uz pagrabiem. Tomēr tad izsauca Bocmani, tad Ķīsi un kā pēdējo arī G. Eltmani.

Pratinātājs bija kājnieku kapteinis, bet tulks – "privātais" [civilpersona – *red. piez.*]. Kad vajadzēja pratināt G. Eltmani, kapteinis aizgāja un atstāja tulku vienu. Viņš sāka ar G. Eltmani runāt un sacīja, ka esot Talsu skolotājs, kuru atsaukuši šurp par tulku. Kapteinis izejot esot sacījis, lai viņš kaut ko uzrakstot. Skolotājs tad nu uzrakstīja, ka G. Eltmanis apcietināts, strādājot uz lauka utt. Tā kā tā bija jau vienalga, ko raksta papīros, jo galamērķis visiem bija viens – Sibīrija."[1075]

1945. gada 24. maijā IeTK 130. Rīgas robežapsardzes pulka 2. rajona nodaļas vecākais priekšnieka palīgs leitnants Ahmedzjanovs (*Ахмедзянов*) Vīdales ciemā nopratināja Eltmani kā aizturēto. Nopratināšana notika ar tulka Šubina starpniecību.

Nopratināšanas protokola teksts:

"Jautājums: Sakiet, ar ko jūs nodarbojāties vācu okupācijas periodā?

Atbilde: Vācu okupācijas periodā es dzīvoju un strādāju savā lauku saimniecībā, vietā, kur biju dzimis. Vairāk ne ar ko citu nenodarbojos.

Jautājums: Pastāstiet kad un kādos apstākļos jūs iestājāties militāri fašistiskajā aizsargu organizācijā?

Atbilde: Es aizsargu organizācijā iestājos brīvprātīgi, lai nenonāktu frontē. Tajā mani pierakstīja Dundagas policijas priekšnieks 1943. gada aprīlī, kur arī atrados līdz Sarkanās Armijas atnākšanai.

[1075] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1990. gada 8. septembrī un 1993. gada 1. novembrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

Jautājums: Sniedziet patiesas liecības par savu praktisko darbību militāri fašistiskajā aizsargu organizācijā!

Atbilde: Aizsargu uzdevums bija sekojošs: cīņa ar komunistiem, partizāniem, izpletņlēcējiem. Pēdējos vajadzēja atklāt un aizturēt, tāpēc mums iedeva šauteni.

Kā aizsargu organizācijas loceklis es personīgi gāju uz posteni, tas ir, dežurēju policijas kantorī un aizsargu barakā pie telefona aparāta. Gāju apsargāt tiltus, piedalījos aizsargu sanāksmēs.

Jautājums: Izmeklēšanai zināms, ka jūs piedalījāties cīņas operācijās ar partizāniem, sniedziet par to liecības!

Atbilde: Es tvarstīšanās nepiedalījos, strādāju tikai aizmugures apsardzē.

Jautājums: Sakiet, cik komunistus un partizānus jūs atklājāt un aizturējāt saskaņā ar jums izvirzīto uzdevumu?

Atbilde: Dienesta laikā aizsargu organizācijā es nevienu neaizturēju, jo nebija ko aizturēt.

Jautājums: Ar ko vēl varat papildināt savas liecības?

Atbilde: Savas liecības ne ar ko nevaru papildināt."[1076]

Salīdzinot ar Eltmaņa atmiņām, redzams, ka viņš nopratināšanā liecināja visu, kā īstenībā bijis. Eltmanis tikai noliedza, ka piedalījies padomju partizānu tvarstīšanā, bet Ūķenes purvā nekādu partizānu arī nebija. Kāda veca sieviete bija sacēlusi viltus trauksmi, un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas varas iestādes pavēlēja veikt tvarstīšanu "tukšā" purvā. Tādējādi šajā epizodē Eltmanis vienlaikus gan meloja, gan izklāstīja īstenībai atbilstošu informāciju. Savukārt aizsargu uzdevumu – cīņu ar komunistiem, partizāniem un izpletņlēcējiem – uzskaitījumu nopratināšanas laikā, visticamāk, priekšā pasacīja tulks vai izmeklētājs vai arī pierakstīja atbilstoši savai izpratnei.

Otrreiz Eltmani kā aizturēto Talsos nopratināja IeTK Talsu operatīvā sektora izmeklētāja kapteinis Bogomolovs (*Богомолов*)

[1076] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 4. lp. [Dz. Ē. tulkojums no krievu val.]

1945. gada 27. maijā. Tulka pienākumus šajā nopratināšanā veica V. Mūrnieks, kurš visticamāk bija Eltmaņa minētais Talsu skolotājs.

Nopratināšanas protokola teksts:

"Jautājums: Ar ko jūs nodarbojāties pirms padomju varas nodibināšanas Latvijā?

Atbilde: Pirms padomju varas nodibināšanas strādāju sava tēva lauku saimniecībā. Tēva saimniecībā bija 25 ha zemes, divi zirgi, piecas govis.[1077] Zemi apstrādājām savām rokām.

Jautājums: Ar ko jūs nodarbojāties pēc padomju varas nodibināšanas?

Atbilde: Pēc padomju varas nodibināšanas es strādāju sava tēva lauku saimniecībā.

Jautājums: Pastāstiet par savu darbību laikā, kad vācieši bija okupējuši Latvijas teritoriju?

Atbilde: Laikā, kad vācieši bija okupējuši Latvijas teritoriju, es tāpat strādāju lauku saimniecībā pie vecākiem.

Jautājums: Kādās politiskās partijās un organizācijās jūs bijāt?

Atbilde: No 1943. gada marta līdz 1945. gada maijam sastāvēju "aizsargu" organizācijā.

Jautājums: Pastāstiet par savu praktisko darbību "aizsargu" organizācijā!

[1077] "Valsts statistiskās pārvaldes veiktā lauksaimniecības skaitīšanā Straujniekos 1939. gada 2. jūlijā uzrādīja sekojošus skaitļus: saimnieciskās zemes kopplatība – 67,81 pūrvieta, zirgi – 2, govslopi – 5, aitas – 13, cūkas – 4. Aramzeme Straujniekos bija 5,5 ha. Eltmaņiem bija piecas govis, bet, kad 1939. gadā pēc kāzām Gustava Eltmaņa sieva Milda Eltmane no savām mājām atveda vēl vienu, tad kopā viņiem bija jau sešas govis. Savukārt nacistu okupācijas gados Eltmaņiem bija trīs govis, ko apliecina šāds gadījums. Vienreiz [visticamāk, 1944. gadā – *Dz. Ē.*] kulšanas laikā vācieši nāca Dūmelē pa kalna malu no A. Gerdiņam piederošo *Valkleju* māju puses un sāka dzīt prom visas govis. Eltmanis pameta darbu pie kuļmašīnas, skrēja uz mājām un iedzina savas trīs govis mežā. Pārējiem visiem vācieši toreiz govis atņēma un dzina tās prom uz Āžu ciemu. Arī t. s. izdzenamā laikā Eltmaņiem Cirstes ciema *Pētermaču* mājās bija trīs govis." Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 2. februārī, 1990. gada 17. novembrī, 1991. gada 19. februārī un 1991. gada 22. jūlijā. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

> Atbilde: Kā "aizsargam" man bija uzdevums aizturēt partizānus un izpletņlēcējus, apsargāt tiltus un ceļus. Personīgi es piedalījos dzelzceļa tilta apsargāšanā. Partizānu tvarstīšanā nepiedalījos, jo tur, kur es dzīvoju, tādu personu nebija.
>
> Jautājums: Nosauciet personas, kuras kopā ar jums bija "aizsargu" organizācijā un kur viņas atrodas šobrīd?
>
> Atbilde: Gandrīz visas personas, kuras kopā ar mani bija "aizsargu" organizācijā, jau aizturējuši Padomju [tā tekstā – *Dz. Ē.*] varas orgāni."[1078]

Šajā protokolā īpaši jāuzsver Eltmaņa atbilde uz pēdējo no izmeklētāja jautājumiem. Viņš tā arī nenosauca nevienu konkrētu personu. Atšķirībā no Eltmaņa daudzi arestētie un aizturētie jau pirmajā pratināšanas reizē mēģināja glābt sevi, nosaucot visas ar nopratināšanā uzdoto jautājumu tieši vai netieši saistītās personas, kuras vien spēja atcerēties. Piemēram, nereti notika tā, ka aizturētās "nelegāla statusa" personas nekavējoties uzskaitīja varas iestādēm pilnīgi visas sievietes, kuras kaut reizi dažādu iemesla dēļ bija devušas, piemēram, pārtiku un naktsmājas.

5. Iespējamais padomju aģents aizturēto vidū Talsos

Gustavs Eltmanis Talsos sastapa arī kādu aizdomīgu vīru, kurš varēja būt PSRS valsts drošības iestāžu aģents. Lai labāk izprastu šo epizodi, atmiņu stāstījumā atstāta arī tās garā priekšvēsture, kas pilnīgi neattiecas uz aizturēto turēšanu ieslodzījumā un nopratināšanu Talsos 1945. gada maija beigās, bet labi raksturo atmosfēru Dundagas pagasta Pāces dzirnavās kara laikā un, protams, kārtējo reizi – Eltmaņa labo atmiņu:

> "1943. gada decembrī Pāces dzirnavas, kā dzirdējuši, visu laiku bijušas ļaužu pilnas, ka bez pusnedēļas cauri nevarējuši tikt, bet G. Eltmanim un Bazim vēl nebija milti sabīdelēti, tāpēc sievas rājās, ka Ziemassvētkos nekādu raušu nebūšot.
>
> Ziemassvētki togad bija kaut kur nedēļas vidū, un iepriekšējā svētdienā – zelta svētdienā – G. Eltmanis un Bazis brauca uz Pāci tā, lai

[1078] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 5. lp. [*Dz. Ē.* tulkojums no krievu val.]

vakarā būtu dzirnavās. Bija pliksals, tāpēc abi brauca ar ratiem, bet sals pieņēmās līdz kādiem –20 °C. Iebrauca dzirnavās, tur priekšā bija kāda sieva – sardze. Viņa sacīja, ka šie gan laikā iebraukuši, jo neviena dzirnavās neesot, kurpretī visu nedēļu cilvēku bijis kā biezs, pat kāvušies te. Vācu laikā sieva bija kā naktssardze, lai neizceļas ugunsgrēks vai kas cits nenotiek. G. Eltmanis ar Bazi iebrauca iekšā, maļamistaba bija aizslēgta, bet istaba ar nārām – vaļā. Bija auksti, un viņi abi sameklēja laukā malku, lai varētu naktī iekurināt, jo zem uzgaidāmās istabas bija turbīnas un vilka augšā vējš. Krāsns arī nesildīja, tāpēc kurināja plīti. Tajā vakarā virsmeldera Kauliņa bērnam turpat Pācē bija kristības, un visi melderzeļļi u. c. bija tur.

Pēc kāda laika atbrauca no Mazirbes Eidenbergs un Rūdolfs Zembahs, bet vēl pēc brīža no Ances puses pieripoja trīs lieli vezumi, kuru saimnieki arī bija liela auguma vīri. Tie ienāca iekšā, paskatījās, ka četri vīri tik priekšā un tiem nav pārāk daudz maisu, tāpēc atstāja savus ratus izjūgtus pie durvīm, bet zirgus veda stallī. Tūlīt arī pa durvīm ielīda kāds sīks vīrelis, ģērbies tikai pabiezā kreklā un svārkos bez cepures, pats melns un netīrs. Runāja latviski ar poļu akcentu. Līda uzreiz klāt pie plīts un sildījās. Divi no ancniekiem gribēja šo gandrīz sviest laukā, jo ko viņš te meklējot, ja neesot braucis uz dzirnavām. Vīrelis stāstīja, ka protot latviski, poliski, vāciski un krieviski, bet tas ancniekus neinteresēja, neesot viņam te ko meklēt, tik nozagšot vēl kaut ko. Prasījuši, no kurienes viņš nākot. Vīrelis izlikās tā kā piedzēries, lai gan staigāja taisni. Vīrelis teica, ka bijis pie Kaziņu mežsarga, kur uz Ziemassvētkiem esot izbrūvēts alus un bijusi iedzeršana. Viens ancnieks iesaucās, ka nu gan šis melojot, jo Kaziņu mežsargs esot viņa švāģeris, un viņš, šurp braucot, bijis tur, bet nekāda dzeršana *Kaziņu* mājā neesot bijusi. Nu vīrelis teica, lai šo nesviežot laukā, jo viņš uzdziedāšot angliski, un sāka arī dziedāt. Vecais Eidenbergs, kurš kādreiz bija braucis uz kuģiem un nedaudz prata angliski, sacīja, ka viņš dziedot angliski gan par jūras malu, gan meiteni utt. Nu vīrelis tālāk stāstīja, ka dzēris pie Kauliņa kristībās, taču tobrīd dzirnavās ieradās kurinātājs Birzenbergs (tas pats, kurš strādāja Dūmelē uz kuļmašīnas) un bīdelzellis Vilcmeijers, kuri abi bija bijuši kristībās. Ancnieki prasīja viņiem, vai kristībās bijis arī šis vīrelis, bet tie atbildēja, ka tādu neesot redzējuši. Nu viens ancnieks gribēja šo nogrābt, bet vīrelis paspruka zem apakšējās lāvas un vairāk laukā nelīda. Ancnieks paskatījās zem lāvas un sacīja, ka pakaļ jau viņam nelīdīšot, lai nu šis tur guļot, bet, ja līdīšot laukā, tad nositīšot viņu. Tā arī vīrelis atlikušo nakts daļu tur

nogulēja, kaut gan no apakšas vilka vējš, un pārējie uz lāvām gulēja savīstījušies.

Sešos no rīta sāka bīdelēt, Bazim nospricēja, G. Eltmanim jau bīdelēja, kā jau pirmajiem. Pa nakti bija piebraukuši klāt arī vēl citi vīri. Pirms bīdelēšanas nospricēja, t. i., laida caur tīrāmmašīnu, ar magnētu izvilka metāla gabaliņus, izvilka ārā dzijas pavedienus, tas bija pēdējais tīrījums. To darīja tikai pirms bīdelēšanas, kur ierīce bija smalkāka.

Vīri gāja nu pie plīts apēst maizi. Bija izlīdis laukā arī melnais vīrelis, galīgi pārsalis, un no plīts cauruma vairāk nost negāja. Bazis pie plīts taisīja vaļā savu maizes kasti, un vīrelis piemetās šim arī klāt pa draugam. Bazis cienāja viņu arī. Vīri gāja atkal maļamtelpā, un tā arī vīrelis pazuda kā ūdenī iekritis. Neviens neredzēja, ka viņš būtu aizgājis. Ancnieki teica, ka tas esot kāds vācu spiegs. Viņš nākot te skatīties, kurš maļ bez maļamzīmes.

1945. gada maijā G. Eltmanis Talsos, gaidot nopratināšanu, atkal ieraudzīja šo vīreli, kurš arī bija saņemts. G. Eltmanis viņa seju, protams, atcerējās un teica T. Krūtainim, ka te ir viens, kurš protot daudzas valodas, lai ejot ar viņu parunāties. T. Krūtainis mēģināja ar šo runāt vāciski, bet vīrelis atbildēja, ka protot tikai krieviski un poliski. Pēc kāda laika, kad ieveda vācu feldfēbeli Šmitu, viņš apsēdās vīrelim blakus, un abi tik mīlīgi runāja vāciski. Šo vīreli arī vienīgo atlaida, to varēja redzēt pa logu. Tātad noteikti viņš bija kāds krievu spiegs.

Feldfēbelis Šmits bija no Kolkas garnizona. Kara beigās gandrīz katru nedēļu viņš brauca uz Cirstes ciemu un tur andelējās [tirgojās – *Dz. Ē.*] ar cukuru. Līdzi viņam ragavās vienmēr bija pusmaiss cukura. Vīdales ciemā Šmits netirgojās, jo tur bija pārāk daudz vācu priekšniecības, bet Cirstēs mainīja kilogramu cukura pret kilogramu sviesta vai speķa. Cilvēki jau nekur citur cukuru nevarēja dabūt, bet bērniem sevišķi tas bija vajadzīgs.

Šmits sagājās ar Maču Kārļa pirmo sievu – Elmu Žagatu, kura arī bieži grozījās *Maču* [*Pētermaču – Dz. Ē.*] mājās. Vēlāk kara beigās Šmits pazuda. Kā G. Eltmanis ar viņu Talsos runāja, tad Šmits ar trim zaldātiem dzīvoja bunkurā pie *Žagatu* mežsarga mājām, un Elma viņus baroja. Jau pēc kapitulācijas viņi nolēma doties uz Vāciju. Tikuši jau līdz Mēmelei [Klaipēdai – *Dz. Ē.*], bet tur tika saņemti. Šmits nezināja, kur palika trīs zaldāti, bet viņš atvests atpakaļ, lai parāda bunkuru. Bunkurs vēl stāvējis kārtībā. Pēc tam viņš tika atvests uz Talsiem kopā ar

latviešiem. Šmits bija vēl vācu feldfēbeļa formā. Tad aizvests arī Šmits, un G. Eltmanis viņu vairāk netika redzējis."[1079]

6. Nosūtīšana uz filtrācijas nometni

1945. gada 28. maijā IeTK Talsu operatīvā sektora priekšnieks valsts drošības apakšpulkvedis Petrovs (*Петров*) apstiprināja IeTK Talsu operatīvā sektora izmeklētāja kapteiņa Bogomolova (*Богомолов*) 1945. gada 27. maija lēmumu nosūtīt Eltmani uz IeTK specnometni, kam bija piekritis arī izmeklēšanas grupas priekšnieks valsts drošības majors Zapļetalovs (*Заплеталов*).[1080] Kapteinis Bogomolovs savā 1945. gada 27. maija slēdzienā bija konstatējis, ka Eltmanis

"[..] periodā, kad vācieši bija okupējuši Latvijas teritoriju, no 1943. gada marta līdz 1945. gada maijam bija "aizsargu" organizācijā. Palīdzēja vācu varas iestādēm, apsargāja militāras nozīmes objektus".[1081]

Gustavs Eltmanis atcerējās:

"Kādas trīs dienas viņi vēl nodzīvoja Talsos pa pagrabiem un tad kājām tika dzīti uz Jelgavu. Ceļā bija trīs dienas. Apsardze bija cieša – ik pēc pāris metriem kāds "zaļais" ar automātu. Pie Tukuma konvoju sagaidīja čekisti. Talsos nepārtraukti pa telpām staigāja privātie [civilpersonas – *red. piez.*] un visiem skatījās sejās, kaut ko meklēdami. Talsos gan G. Eltmanis nemanīja, ka kādu būtu atraduši. Pie Tukuma II stacijas čekisti gribēja izņemt no ierindas kādu jaunekli, taču "zaļo" leitnants, kurš jāja uz zirga, viņu neizdeva. Karavāna gāja tālāk, bet to apdzina vieglā mašīna, kas nostājās krustcelēs. No mašīnas izkāpa vīri un parādīja papīrus leitnantam, kurš tagad neko neprotestēja, un jaunekli aizveda ar mašīnu atpakaļ uz Tukumu. Pēc kāda laika šī pati mašīna atkal panāca kolonnu. No mašīnas tika izvests tas pats

[1079] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1991. gada 8. februārī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1080] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 2. lp.
[1081] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 2. lp. [Dz. Ē. tulkojums no krievu val.]

jauneklis, kurš uzrādīja vēl divus tādus pašus jaunus puišus. Viņus arī aizveda."[1082]

7. Filtrācijas nometnes dokumentācija

Gustavs Eltmanis atradās pārbaudes un filtrācijas nometnē Nr. 0334, kas dažviet dokumentos tika dēvēta arī par speciālās celtniecības nometni (*лагерь спецстроя*). Lietā dažādi norādīta arī šīs nometnes atrašanās vieta, minot gan Maskavu, gan Maskavas apgabalu. Savukārt nometnes numurs apliecina, ka tā atradās Maskavas apgabala Podoļskā (*Подольск*).[1083] Anketā, aizpildot aili "darbavieta un amats", Eltmanis tika norādīts kā pārbaudes un filtrācijas nometnes Nr. 0334 strādnieks.[1084]

1946. gada 11. martā pārbaudes un filtrācijas nometnes Nr. 0334 operatīvās nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais Polosins (*Полосин*), izskatot filtrācijas materiālus par šajā nometnē esošo Eltmani, secināja:

"Eltmanis, atrodoties vācu okupētajā teritorijā, no 1943. g. marta līdz 1945. g. maijam dienēja vācu armijā, brīvprātīgi iestājās militārajā organizācijā "Aizsargi", ņēma aktīvu dalību komunistu, padomju izpletņlēcēju un partizānu atklāšanā un aizturēšanā."[1085]

Polosina slēdziens skanēja jau daudz apsūdzošāk nekā IeTK Talsu operatīvā sektora izmeklētāja kapteiņa Bogomolova 1945. gada 27. maija lēmums. Tas bija tendenciozs un neatbilda īstenībai, jo Eltmanis nacionālsociālistiskās Vācijas armijā nekad nebija dienējis un neviena komunista, izpletņlēcēja vai partizāna atklāšanā un aizturēšanā arī nebija piedalījies. Viņš tikai "brīvprātīgi" piespiedu kārtā bija iesaistīts Aizsargu organizācijā. Pamatojoties uz secināto, Polosins nolēma Eltmani uzskatīt par pārbaudītu un saskaņā ar PSRS IeTK 1945. gada 30. augusta direktīvu Nr. 149 nodot viņu nometnes

[1082] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1990. gada 8. septembrī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1083] Beika, Aivars. "Filtrācijas dokumenti liecina", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 1994, 52. lpp.
[1084] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 6. lp.
[1085] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 1a. lp. [Dz. Ē. tulkojums no krievu val.]

pārvaldei nosūtīšanai uz specnometinājumu.[1086] Eltmani tomēr nekur nepārsūtīja, un viņš šajā nometnē palika līdz pat savam atbrīvošanas brīdim.

Sākot no 1946. gada marta, izsūtot pieprasījumus, filtrācijas nometnē tika veikta dažāda veida izziņu vākšana par Eltmani.[1087]

1946. gada 29. jūlijā pārbaudes un filtrācijas nometnes operatīvās daļas priekšnieks, kura uzvārds attiecīgajos dokumentos ir nesalasāms, apstiprināja šīs pašas nometnes operatīvās daļas operatīvā pilnvarotā jaunākā leitnanta (arī attiecīgās personas uzvārds ir nesalasāms) pieņemto lēmumu, pamatojoties uz PSRS Iekšlietu ministrijas (IeM) 1946. gada 19. aprīļa pavēli Nr. 00336, nosūtīt Eltmani uz viņa dzīvesvietu, kam piekrita arī filtrācijas nometnes operatīvās nodaļas priekšnieks majors Cizins (*Цизин*).[1088] Līdz Eltmaņa atbrīvošanai gan pagāja vēl apmēram trīs mēneši.

LPSR VDM Ventspils apriņķa daļa tikai 1946. gada 7. augustā atbildēja PSRS IeM filtrācijas nometnes Nr. 0334 operatīvās nodaļas priekšniekam majoram Cizinam uz viņa 1946. gada 23. aprīļa pieprasījumu. Atbildē bija rakstīts, ka nekādu kompromitējošu materiālu par Eltmani tai nav. Turklāt LPSR VDM Ventspils apriņķa daļa nosūtīja majoram Cizinam trīs liecinieku nopratināšanas protokolus un Dundagas pagasta izpildu komitejas izdotu izziņu par Eltmaņa dzīvesvietu un nodarbošanos pirms aizturēšanas.[1089]

Ventspils apriņķa Dundagas pagasta izpildu komitejas priekšsēdētāja vietnieka Gustava Fricsona (1902–1967) 1946. gada 3. augustā izdotā izziņa apliecināja:

> "[..] Eltmanis Gustavs Kārlis Eduarda d., dzimis 1911. gadā, dzīvoja šajā pagastā līdz 1945. gada 24. maijam, kad arī tika arestēts. Līdz arestam strādāja 25 hektārus lielajā tēva saimniecībā *Straujnieki*."[1090]

[1086] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 1a. lp.
[1087] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 6., 7., 8., 9., 11., 12. lp.
[1088] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 10. lp.
[1089] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 15. lp.
[1090] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 17. lp. [Dz. Ē. tulkojums no krievu val.]

Savukārt Ventspils apriņķa Dundagas pagasta izpildu komitejas priekšsēdētāja Kiršteina[1091] 1946. gada 19. oktobrī izdotajā izziņā rakstīts:

> "Dundagas pagasta izpildu komiteja apliecina, ka Eltmanis Gustavs Eduarda d. dzim. 1911. g., agrāk dzīvojis Dundagas pagasta *Straujniekos*, tagad Dundagas pagasta robežās nedzīvo."[1092]

Šo izziņu par Eltmani cita iestāde – LPSR IeM Ventspils apriņķa daļa – nosūtīja filtrācijas nometnes Nr. 0334 operatīvi čekistiskās nodaļas[1093] priekšniekam Serebrjanijā Borā 182, Maskavā[1094] tikai 1945. gada novembra sākumā.[1095]

1946. gada 4. augustā LPSR Valsts drošības ministrijas (VDM) Ventspils apriņķa daļas operatīvais pilnvarotais leitnants Saulīte[1096] Dundagas pagastā nopratināja kā liecinieci Gustava Eltmaņa sievu Mildu Eltmani. Pēc protokola sākumā aizpildītās anketas ziņām viņa bija dzimusi 1919. gadā Dundagas pagastā, cēlusies no zemniekiem, PSRS pilsone, pēc tautības latviete, bezpartejiska. Eltmanei bija četru

---

[1091] Visticamāk, Jānis Kiršteins, Friča dēls, ko Augusta Kirhenšteina Ministru kabineta iekšlietu ministrs Vilis Lācis (Jānis Vilhelms Lāce) pēc Latvijas Republikas okupācijas 1940. gada jūlijā bija iecēlis Dundagas pagastā par pagasta valdes locekli, kas 1940. gada jūlijā bija iecelts arī Dundagas pagasta iecirkņa komisijā un 1940. gada decembrī – Jaundundagas vēlēšanu iecirknī par priekšsēdētāju no LPSR lauku strādnieku arodbiedrības un kas 1948. gadā balotējās Dundagas ciema padomes vēlēšanās no 14. vēlēšanu apgabala kā darba zemnieks un "partijas kandidāts". "Vēlēšanu komisijas pagastos", *Ventas Balss*, Nr. 75, 1940, 12. jūlijs, 5. lpp.; "Pārmaiņas pagastu pašvaldībās", *Cīņa*, Nr. 26, 1940, 13. jūlijs, 5. lpp.; "Ventspils apriņķa iecirkņu vēlēšanu komisijas", *Brīvā Venta*, Nr. 45, 1940, 3. decembris, 2. lpp.; *Brīvā Venta*, 1948, 16. janvāris. *Red. piez.*

[1092] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 13., 14. lp.

[1093] *Оперативно-чекистский отдел (ОЧО).*

[1094] Москва, 182 Серебрянный Бор.

[1095] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 11. lp.

[1096] Visticamāk, Tālivaldis Saulīte, Kārļa dēls, dzimis 1903. gadā, kas LPSR Valsts drošības ministrijas Ventspils apriņķa daļā darbību sācis 1945. gadā un beidzis 1946. gadā, dzimis 1913. gadā, 1947. gadā bija pārcēlies uz dzīvi Kažoka namā Stabu ielas stūrī, kur bija mitis Augusts Kirhenšteins, proti, Rīgā, Tērbatas ielā 55–16, kad arī ierosinājis laulības šķiršanas lietu ar savu sievu Zelmu Saulīti, Kārļa meitu, dzimušu Laucis, kas dzimusi 1905. gadā un attiecīgajā laika periodā dzīvojusi Jelgavas apriņķa Teteles pagasta *Sviļos*. *Cīņa*, 1947, 30. jūlijs. *Red. piez.*

klašu izglītība, viņa bija precējusies, nebija tiesāta, nodarbojās ar lauksaimniecību un dzīvoja Dūmeles ciema *Straujnieku* mājās.

Nopratināšanas protokola teksts:

> "Jautājums: Vai jūs pazīstat Eltmani Gustavu Eduarda d., un kādās radnieciskās attiecībās jūs esat ar viņu?
>
> Atbilde: Eltmani Gustavu Eduarda d. pazīstu kopš 1929. gada. No 1939. gada viņš ir mans vīrs.
>
> Jautājums: No kura brīža un cik ilgi jūsu vīrs Eltmanis G. bija militāri fašistiskajā "aizsargu" organizācijā?
>
> Atbilde: Mans vīrs Eltmanis G. bija militāri fašistiskajā "aizsargu" organizācijā no 1943. gada marta līdz vācu karaspēka kapitulācijas dienai, t. i., 1946. [tā tekstā – *Dz. Ē.*] gada 9. maijam.
>
> Jautājums: Pēc kuras personas ierosinājuma Eltmanis G. iestājās militāri fašistiskajā "aizsargu" organizācijā?
>
> Atbilde: Eltmanis G. iestājās brīvprātīgi militāri fašistiskajā "aizsargu" organizācijā pēc Dundagas pagasta Mazirbes ciema policista Pildava ierosinājuma, lai nebūtu jādienē vācu armijā un nevajadzētu karot frontē.
>
> Jautājums: Pastāstiet, kādus konkrētus uzdevumus izpildīja Eltmanis G., būdams militāri fašistiskās "aizsargu" organizācijas dalībnieks?
>
> Atbilde: Eltmaņa G. personīgā glabāšanā bija šautene. Cik man zināms, tad 1944. gada aprīlī viņš vienu reizi naktī dežūrēja policijas iecirkņa telpās Dundagas ciemā.
>
> Turklāt man vēl zināms, ka Eltmanis G. 1944. gada vasarā vienu reizi ar velosipēdu devās uz padomju partizānu tvarstīšanu. Kad viņš atgriezās mājās, pats personīgi man stāstīja, ka bijis padomju partizānu tvarstīšanā purvā Puzes pagasta vecās stikla fabrikas *Annahite* apkārtnē, bet nevienu partizānu viņi neredzēja un nenotvēra.
>
> Neko vairāk par Eltmaņa G. kā "aizsarga" darbību nezinu."[1097]

Atšķirībā no Gustava Eltmaņa atmiņām Milda Eltmane nosauc laika ziņā atšķirīgus datumus, kad viņas vīrs vienu reizi naktī dežurēja

[1097] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 16. lp. [Dz. Ē. tulkojums no krievu val.]

Dundagā (1944. gada aprīli, nevis 1944. gada augustu) un vienu reizi ar velosipēdu brauca uz padomju partizānu tvarstīšanu (1944. gada vasaru, nevis 1943. gada vasaru). Eltmane, visticamāk, kļūdījusies, jo pati nebija šajos notikumos iesaistīta.

1946. gada 4. augustā LPSR VDM Ventspils apriņķa daļas vecākais operatīvais pilnvarotais leitnants Bobrovņikovs[1098] (*Бобровников*) nopratināja kā liecinieku Kārli Kopmani. Ieraksti protokola sākumā aizpildītajā anketā liecināja, ka viņš dzimis 1881. gadā Dundagas pagastā, pēc tautības latvietis, PSRS pilsonis, bezpartejisks. Kopmanim bija četru klašu izglītība, un viņš dzīvoja Dūmeles ciema *Upesleju* mājās.

Nopratināšanas protokola teksts:

> "Jautājums: Vai jūs pazīstat Dundagas pagasta *Straujnieku* mājās dzīvojošo pils[oni] Eltmani Gustavu Kārli Eduarda d.?
>
> Atbilde: Jā, es pils[oni] Eltmani Gustavu pazīstu no viņa dzimšanas un visas viņa dzīves garumā, savstarpējās attiecības man ar viņu normālas, personīgu rēķinu nekad nav bijis.
>
> Jautājums: Ar ko nodarbojās Eltmanis periodā, kad Latvijas PSR bija okupējuši vācieši?
>
> Atbilde: Eltmanis Latv[ijas] PSR okupācijas periodā visu laiku nodarbojās ar zemkopību, bet 1943. gadā, neatceros, kurā mēnesī, brīvprātīgi iestājās profašistiskajā organizācijā "Aizsargi", tajā arī atradās līdz vācu karaspēka kapitulācijas dienai, t. i., 1945. gada 9. maijam. Pēc tam Padomju [tā tekstā – *Dz. Ē.*] varas orgāni viņu arestēja kā šucmani un aizsargu.
>
> Jautājums: Ko praktiski darīja Eltmanis kā aizsargu organizācijas loceklis?
>
> Atbilde: No praktiskās Eltmaņa kā aizsarga darbības vācu okupantu labā es biju aculiecinieks sekojošam gadījumam: 1943. gada vasarā es pats redzēju, kā Eltmanis Gustavs, Rufenbergs [tā tekstā, nevis

[1098] Visticamāk, Nikolajs Bobrovņikovs, Mihaila dēls, kas dzimis 1921. gadā un LPSR VDM Ventspils apriņķa daļā darbību sācis 1946. gadā un beidzis 1949. gadā, vēlāk iespējams, Brocēnu Cementa un šīfera kombināta direktora vietnieks, iepriekš kombināta kadru nodaļas vadītājs, LPSR Valsts prēmijas laureāts, *Cīņa*, 1958, 5. janvāris; "Nekoptā druvā nezāles viešas", *Cīņa*, 1959, 25. novembris; *Londonas Avīze,* Nr. 1721, 1980, 25. aprīlis, 6. lpp. *Red. piez.*

> Rumpenbergs – *Dz. Ē.*] Augusts un citi aizsargi ķēra partizānus mežos Dūmeles ciema apkārtnē. Vai viņi kādu noķēra vai ne, es nezinu, bet pats redzēju, kā Eltmanis un Rufenbergs [tā tekstā – *Dz. Ē.*] ar šautenēm ātri pazuda krūmos.
>
> Vairāk es Eltmani, pildot vācu karaspēka uzdevumus, neredzēju."[1099]

Jāpaskaidro, ka Kārlis Kopmanis bija Gustava Eltmaņa vistuvākais kaimiņš Dūmeles ciemā un dzīvoja turpat blakus *Straujniekiem*. Eltmaņu un Kopmaņu ģimenes dzīvoja kopā arī kara beigās "izdzenamajā laikā" Cirstes ciema *Kalnu, Jušu* un *Pētermaču* mājās. Dūmeles ciema apkārtnē padomju partizānu ne 1943. gada vasarā, ne arī vēlāk nebija. Mežos slēpās tikai dezertieri: gan no latviešu leģiona, gan dažādām citām nacionālsociālistiskās Vācijas armijas daļām, viņu vidū arī vācu tautības karavīri.

1946. gada 4. augustā LPSR VDM Ventspils apriņķa daļas operatīvais pilnvarotais leitnants Saulīte Dundagas pagastā nopratināja kā liecinieku Augustu Gerdiņu (1892–1967). Protokola sākumā aizpildītā anketā apstiprināja, ka viņš dzimis 1892. gadā Dundagas pagastā, cēlies no kalpotājiem, PSRS pilsonis, pēc tautības latvietis, bezpartejisks. Gerdiņam bija divu klašu pamatskolas izglītība, viņš nodarbojās ar lauksaimniecību un dzīvoja Dūmeles ciema *Valkleju* mājās.

Nopratināšanas protokola teksts:

> "Jautājums: Kas jums zināms par Eltmaņa G. kā militāri fašistiskās "aizsargu" organizācijas dalībnieka praktisko darbību vācu okupācijas periodā?
>
> Atbilde: Man zināms, ka 1945. gada pavasarī Eltmanis G. ar "aizsargiem" no citiem Dundagas pagasta ciemiem, viņu uzvārdus nezinu, bija kaut kur aizbraukuši uz divām, trijām nedēļām. Kad Eltmanis G. atgriezās, viņš man pastāstīja, ka bijis uz militārajām apmācībām, bet neteica, kur bijis un ar kādu mērķi viņi izgājuši militārās apmācības pirms vācu karaspēka kapitulācijas.
>
> Vairāk neko par Eltmaņa G. darbību nezinu."[1100]

[1099] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 18. lp. [Dz. Ē. tulkojums no krievu val.]
[1100] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 19. lp. [Dz. Ē. tulkojums no krievu val.]

Gerdiņa kā liecinieka izvēle ir vismazāk izprotama. Augusts Gerdiņš ar Gustavu Eltmani bija viena ciema iedzīvotāji, kuru mājas atradās aptuveni viena kilometra attālumā viena no otras, tomēr viņi nebija draugi. Kara beigās "izdzenamajā laikā" viņi arī kopā nedzīvoja, tāpēc Gerdiņš nevarēja būt aculiecinieks Eltmaņa darbībai 1945. gada pavasarī. Nopratināšanā Gerdiņš atstāstīja tikai to, ko viņam bija teicis pats Eltmanis.

8. Dzīve nometnē

8.1. Nometnes priekšnieki, darbs, ēdināšana, higiēna

"Pa ceļam uz nometni vilciens apstājās pie Podoļskas uz lauka. Resns čekistu oficieris prasīja apcietinātajiem, vai viņu vidū nav komunistu, no partizānu vienības *Sarkanā bulta* vai kureliešu. Neviens gan nepieteicās.

Pie Podoļskas uzturējās četras dienas. Nometnē, kurā viņi tika nometināti, atradās tādi, kuri jau kara laikā bija krituši gūstā. Tie gāja uz divu kilometru attālo rūpnīcu strādāt. Rūpnīcā taisīja patronas. Pati pilsētas atradās vēl kādus pāris kilometrus tālāk. Nometnē bija trīs, četras barakas. Tajās tikai ēda, bet savādāk atbraukušie visu laiku uzturējās zem klajas debess. Dienā parasti spīdēja saule, bet naktī lija. Apkārt bija dzeloņdrāšu žogs. Visu laiku bija jāmīcās pa dubļiem. Vienā vietā nometnē bija arī zāle, bet tā bija pilna ar utīm, jo tur visi utojušies. Ķīsis arī sākumā "šķaudīja" [izrādīja neapmierinātību – *Dz. Ē.*], bet pēc tam likās vien zālē gulēt.

Pēc tam viņi ar mašīnām tika pārvesti uz Maskavu, vienā mašīnā sasēdinot kādus 40 vīrus. Rītausmā viņi iebrauca Maskavā, un divi bijušie Nikolaja [Krievijas Impērijas armijas – *Dz. Ē.*] zaldāti no Laucienes un Vandzenes garāmbraucot rādīja pārējiem Kremli.

Kad nonāca Maskavā, tad pēc divām, trīs dienām tika vesti uz pirti. Pēc pirts utis vairāk nebija. Uz pirti no "lāgera" nācās iet pāris kilometru. Aptuveni ik pēc desmit dienām gāja uz pirti, tur bija arī "utūzis" jeb "atutotava". "Utūzis" bija telpa, kurā trīs, četros kambaros lika iekšā drēbes, lai tās izkarst, kamēr cilvēki mazgājās. Vienā kambarī lika kādu 40 cilvēku drēbes. Drēbju licējiem vajadzēja kailiem, tik ar tupelēm kājās, ņemt pa logu drēbes un likt tās kambaros. "Utūzī" bija nežēlīgi

karsts. Kad ņēma drēbes pretī, tad vēl varēja ciest, bet kad deva laukā, tad citreiz pieskārās pogām, kas bija sakusušas un dedzināja miesu.

Apmēram no [1945. gada – *Dz. Ē.*] Jāņiem līdz Ziemassvētkiem viņi gāja šajā komunālajā pilsētas pirtī, pēc tam vairs tur negāja, bet cēla paši sev "lāģerī" pirti. Tā bija gatava tik ap [1946. gada – *Dz. Ē.*] martu, un visu to laiku ieslodzītie pirtī negāja, tāpēc atkal savairojās utis. "Lāgera" pirts bija mazāka nekā pilsētas. Pilsētas pirtī negāja, kad pazuda kasieris ar savu sargu, kuri brauca pēc naudas. Par pirti vajadzēja maksāt. Runāja, ka priekšniecība pati pievākusi naudu.

Cukurs "lāgerī" tika dots uz piecām dienām 100 g. Maize pirmajā vasarā [1945. gadā – *Dz. Ē.*] tika dota 600 g dienā, ziemā, sākot no oktobra – 700 g dienā, bet otrā vasarā [1946. gadā – *Dz. Ē.*] – 650 g dienā.

Katrai brigādei bija paštaisīti svari uz finiera ar svina atsvariem. Vienu dienu bija jāiet pēc ēdiena un jānes to savai brigādei. Pēc tam trīs dienas bija brīvas. No rīta vispirms bija jāiet pēc maizes, tad pēc ēdiena.

Pusdienās "lāgerī" vienmēr tika doti divi ēdieni: zupa un "otrais" – kāpostu zupa un putra. Dažreiz, ja nebija ko gatavot ziemā, tad zupas šķidrums dots kā "pirmais", bet no katla izzvejotie kāposti – kā "otrais ēdiens".

G. Eltmanis kārtīgi pīpēja tikai "lāgerī". Pirmajā vasarā [1945. gadā – *Dz. Ē.*] dota sliktas kvalitātes tabaka – 10 g mahorkas *Mešanskas* (*Мешанский*), tad jau smalkāka mahorka – *Jaroslavļas* (*Ярославская*). Ziemā doti 7,5 g papirosu tabakas, bet otrajā vasarā [1946. gadā – *Dz. Ē.*] vairs netika dota nekāda tabaka.

Gulēt varēja iet, cikos vēlējušies. Celties nācās pēc plkst. 6-00 Plkst. 8-00 jau bija jābūt pie darba aiz vārtiem.

G. Eltmanis bija 26. brigādē, kurā, tāpat kā citās, bija ap 30 cilvēku.

Vienu brīdi G. Eltmanim ar Ķīsi "lāgerī" pie Maskavas nācās strādāt čuguna lietuvē. Tiesa, iekšpusē G. Eltmanis netika bijis, jo viņa brigāde fabrikas teritorijā jauca laukā ceļu, kas bijis taisīts no baļķiem. Baļķi vēl bija labi, tāpēc tie tika sazāģēti un tad saplēsti skalos priekš apmetuma. G. Eltmanis strādāja pie skalu plēšanas, dienas norma bija 200 skali. Vienu rītu G. Eltmanis ar kādiem trīs, četriem latviešiem iegāja lietuvē, kur vēl neviens nestrādāja un apskatījās, kā tur viss

"ieriktēts" [ierīkots – *Dz. Ē.*]. Kāds latvietis, kurš lietuvē strādāja, sita nost izlietām ripām veidņu malas, bet no iekšpuses uz ārpusi, nevis otrādi. Tāpēc stieņi izlauza izlietajā robus. Drīz atskrēja kāds "načaļņiks" [priekšnieks – *Dz. Ē.*], kurš sāka bļaut uz ienākušajiem G. Eltmaņa brigādes vīriem, jo domāja, ka viņi to izdarījuši. G. Eltmanis un pārējie "laidās lapās". G. Eltmanis vēlāk redzēja, ka izlietais bija izsviests laukā pārkausēšanai.

Pa visu laiku "lāgerī" bija trīs priekšnieki. Pirmais bija majors, kurš kādreiz dzīvoja *Ķīšos*, pēc viņa pāris nedēļas cits vīrs un beigās no [1945. gada] augusta stingrs vīrs, pie kura arī "kosts" [ēdiens – *Dz. Ē.*] uzreiz kļuva labāks. Pie pirmajiem diviem jau dažādi vīreļi visu stiepa prom no noliktavām.

Sākumā, kad vesti uz "lāgeri", kādu laiku stāvēja Podoļskā, un tur jau G. Eltmanis ar Ķīsi skatījās uz priekšnieku – aviācijas majoru –, nevarēdami saprast, kur gan viņi šo vīru agrāk redzējuši. "Lāgerī" atkal abi redzēja priekšnieku, līdz beigās iedomājās, ka tas taču ir leitnants, kurš 1941. gadā bija Dūmelē.

1941. gadā, kad krievi būvēja sev poligonu Bažu purvā netālu no Dūmeles ciema, aviācijas leitnants ar kādiem 15 līdz 16 jauniem zeļļiem kādu laiku dzīvoja *Ķīšu* mājās. Runāja, ka tie esot bijuši jaunie lidotāji. Viņi kājām gāja pa Mazirbes ceļu līdz Saunaga ceļam, bet no tā iegriezās purvā, kur cirta priedītes, mērīja utt. Pēc tam ieradās poligona komanda, kura apmetās *Indrānos*, jo šī māja atradās vistuvāk purvam, un to neviens kārtīgi neapdzīvoja. Tad vairākas dienas dūmelniekiem nācās braukt uz purvu strādāt un iekārtot tajā poligonu. Dūmelniekiem pakaļ no *Indrāniem* brauca mašīna, kas ceļa malā pretī mājām savāca cilvēkus. Kad 1941. gada 14. jūnijā notika izvešana, tad pēc dažām dienām aviācijas leitnants ar vēl otru lidotāju lidmašīnā atlidoja no Ventspils. Lidmašīna nolaidās uz ezera [ezera pļavās – *Dz. Ē.*] pretī *Ķīšu* mājām. Tas bija jau pēc poligona ierīkošanas, kad lidotāji vairs *Ķīšos* nedzīvoja. Lidmašīna nosēdās pļavā, bet paši lidotāji gāja augšā pie Ķīša paēst pusdienu. Leitnants bija atlidojis skatīties, vai Ķīsis arī nav aizvests. Cilvēki gāja apskatīt lidmašīnu. Arī Rummans tur bija un vecais Ērglis,[1101] kurš labi prata runāt krieviski. G. Eltmanis arī būtu gājis, bet viņš, purvā strādājot, bija sagrūdis kāju. Pēc neilga laika

[1101] Domāts Reinholds Ērglis (1878–1947), kurš dzīvoja Dūmeles ciema *Ziedkalnu* mājās.

bija klāt arī poligona mašīna no *Indrāniem*. Tā brauca skatīties, kas noticis. Leitnants bija liels draugs ar Ķīsi.

Beigās "lāgerī" Ķīsis sadabūja kādu, kurš varēja būt par tulku, un gāja pie priekšnieka. Majors Ķīsi atcerējās un sacīja, ka varbūt būtu varējis ko Ķīsim līdzēt, bet viņam jau nākamajā dienā bija jāiet prom no "lāgera". Šim aviācijas majoram viena kāja bija nost gandrīz līdz celim, un tās vietā viņam bija gumijas pēda. Kad majors gāja, nezinātājs nemaz nevarēja neko pasacīt. Majors pat leca "častuškas" [kuplejas, šeit dejoja – *red. piez.*], un pats spēlēja "garmošku" [harmonikas, iespējams, domāts arī bajāns – *red. piez.*] kopā ar ieslodzītajiem. Majors bija lāga vīrs, tikai nebija stingrs, kamdēļ arī viņa laikā visi zaga no noliktavām un ieslodzītajiem katlos bija tik ūdens ar kāpostu lapām."[1102]

Stāstot par nometnē izsniegto pārtiku, Eltmanis atcerējās arī savu bērnību un jēlcukuru.

"Kad Eltmaņi Pirmā pasaules karā "izdzenamā laikā" dzīvoja Vīdales ciema *Juru* mājās, tur visu laiku bija vieni un tie paši vācieši – vīri jau gados. Viņi apstrādāja kraupainos zirgus. Vāciešiem bija arī jēlcukurs – līdz galam neapstrādāts cukurs, brūnā krāsā, arī smalks. Vācieši laikam jēlcukuru veda šurp no kādas ieņemtas cukura fabrikas. Sievas tad gāja pie vāciešiem iemainīt sviestu pret cukuru. Juru saimniekam bija pilna vesela kaste ar šo jēlcukuru. To lika klāt pie zaptēm, vārīja arī sīrupu, ko bērniem padzerties. Jēlcukurs garšoja tā savādi, un G. Eltmanim šī garša palika visu mūžu atmiņā. Pēc tam tikai vēl vienu reizi mūžā G. Eltmanis šādu cukuru ēda "lāgerī", kad vienas nedēļas norma tika dota jēlcukurā."[1103]

8.2. Sarakstīšanās

"No Maskavas G. Eltmanis kādu vēstuli jau slepeni uz mājām aizsūtīja, bet viņam gan neviens neko atsūtīt nevarēja. Tikai ap [1945. gada – *Dz. Ē.*] Ziemassvētkiem ieslodzītajiem atļāva arī saņemt pastu. Par

[1102] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1991. gada 10. oktobrī, 1993. gada 28. februārī, 1993. gada 13. maijā un 1993. gada 7. oktobrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1103] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1991. gada 5. septembrī. Dzintara Ērgļa personiskais arhīvs.

pastnieku bija kāds vecs igaunis, kurš tad ierindas priekšā sauca vēstules. Tad arī pirmajā vēstulē mājinieki G. Eltmanim atrakstīja, ka miris viņa tēvs un Līna Ērgle."[1104]

8.3. Nometnē mirušie latvieši

"Kamēr G. Eltmanis bija "valsts pārbaudē" – "lāgerī" Maskavā, no latviešiem pa visu laiku nomira trīs cilvēki. Jau pēc divām, trīs nedēļām nomira kāds vecāks vīrs no Tukuma, kurš pats bija slims. Tad nomira tāds Olšteins no Talsiem, kurš pārdeva savu maizi un krāja naudu, ko vest mājās sievai. Trešais latvietis saslima, tika aizvests uz slimnīcu un vairs neatgriezās."

8.4. Satikšanās nometnē ar bijušo dūmelnieku

"Dūmeles ciema *Indrānu* māju saimniekam Kronentālam bija audžudēls Heinrihs,[1105] kuru viņš "paņēma uz sava uzvārda". Puika iesāka iet Mazirbes skolā. Vienreiz G. Eltmanis vēl atveda viņu no Mazirbes līdz mājām kopā ar Kronentāla audžumeitu Elzu Ķuzi no Vidzemes, kura bija atnākusi Heinriham pretī uz skolu. 1933. gadā Kronentāli pārcēlās no Dūmeles uz Rīgu, bet no Rīgas Kronentāls ar sievu un Heinrihu aizgāja uz Pampāļiem.

"Lāgerī" G. Eltmanis bija vienā brigādē ar Bocmani no Pampāļiem. Abi bija kopā jau no Talsiem, un G. Eltmanis vaicāja, vai viņš nepazīst H. Kronentālu. Bocmanis atbildēja, ka H. Kronentāls arī tepat esot nometnē. Dienot vācu armijā, šķemba H. Kronentālam bija pāršķēlusi kaklu, bet viņš bija palicis dzīvs. Kad Bocmanis viņus saveda kopā, tad H. Kronentāls atcerējās gan G. Eltmani, gan Ķīsi. H. Kronentāls bija neliela auguma, paresns. G. Eltmanis gan viņu vairāk nevarēja pazīt. H. Kronentāls bija citā brigādē. Kad G. Eltmanis gāja mājās, tad

[1104] Gustava Eltmaņa tēvs Eduards Eltmanis mira 1945. gada 8. augustā, bet Dūmeles ciema *Ziedkalnu* māju saimniece Līna Ērgle, dzimusi Leimane (1887–1945) – 1945. gada 27. maijā. Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1990. gada 6. jūnijā. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

[1105] Heirihs Kronentāls dzimis 1924. gada 29. jūlijā. Sk. arī: Kronentāls, Heinrihs. *Leģionāra atmiņas*, red. Guntis Štamers. Rīga: Aut. izd., 1995.; Kronentāls, Heinrihs. *Atmiņu atspulgā*. Talsi: A. Pelēča lasītava, 2009.

H. Kronentāls vēl palika nometnē. Vēlāk viņš vēl dabūja iet padomju armijā Igaunijā, kur bija kopā ar A. Berka dēliem no Dūmeles."[1106]

8.5. Karagūsteknis nometnē

"Kad G. Eltmanis bija "lāgerī", starp ieslodzītajiem bija arī kāds bijušais karagūsteknis, pēc tautības krievs, kurš kara laikā pāris gadus bija strādājis *Kubalu* mājās pie Dinsberģa skolas un labi iemācījies runāt latviski. Ne Dūmeles, ne Vīdales, ne Cirstes ciemā kara laikā padomju karagūstekņi par darbaspēku pie saimniekiem nebija iedalīti."[1107]

8.6. Dažāda rakstura informācijas iegūšana nometnē par pazīstamiem cilvēkiem

"Kara laikā Eltmaņiem vācieši divas reizes piedāvāja mājas Liepājas pusē, lai viņi atstātu Dundagas pagastu. 1943. gadā G. Eltmanim pirmoreiz tika iedalīta zeme Liepājas apriņķa Rāvas pagastā, 35 km no Liepājas un 3 km no Aizputes dzelzceļa. 1943. gada martā G. Eltmanis, Dūmeles ciema *Riepaldu* māju saimnieks Roberts Ludeviks (1913–1985) un Ilgvars Šleiners (1927–2009) no Dūmeles ciema *Alkšņvalku* mājām brauca skatīt savas mājas. Viņi ar mazbānīti aizbrauca līdz Ventspilij, bet no turienes ar vecu autobusu, kas bija ar malku kurināms, brauca uz Kuldīgu. Nakti pārlaida Kuldīgas dzelzceļa stacijā un tad ar vilcienu brauca uz Liepāju. Pirmo no Liepājas brauca skatīt Eltmaņiem piedāvāto māju. Tajā dzīvojošais vīrs, kuram divi dēli un znots bija vācu armijā, sacīja, ka nekur prom neiešot. G. Eltmanis teica, ka viņš arī nemaz te nedomājot nākt. Zeme bija līdzena, ap 30 ha, tikai vienā stūrī tāds dīķis un purvelis. Taču mūra mājā sienas bija appelējušas, nebija kurināmā. Pēc tam viņi brauca skatīt R. Ludevikam un I. Šleineram piedāvātās mājas. Otrreiz G. Eltmanim tika dotas *Beltes* mājas Aizputes apriņķī, bet uz turieni viņš vairs neaizbrauca. "Lāgerī"

[1106] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī, 1989. gada 10. septembrī un 1991. gada 29. martā. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1107] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1993. gada 21. martā un 1993. gada 11. decembrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

G. Eltmanis satika kādu vīru no tās puses, kurš teica, ka tā bijusi maza mājele un stallis kā žagaru kaudze.[1108]

Kārlis Bāliņš Dundagā parādījās tikai vācu laikā, bet pēc kara bija meistars uz kuļmašīnas un strādāja ar traktoru. G. Eltmanis bija "lēģerī" kopā ar Frici Bāliņu no Laucienes. Viņš sacīja, ka esot K. Bāliņam rads, kad G. Eltmanis vaicāja, vai viņi neesot brāļi.[1109]

G. Eltmaņa brālēns Fricis Kārlis Mežgrāvis[1110] bija dzimis 1904. gadā [baznīcas grāmatas ieraksts liecina, ka 1905. gadā – *red. piez.*] un Latvijas laikā bija virsleitnants 7. Siguldas kājnieku pulkā Alūksnē, pēc tam 8. Daugavpils pulkā Cēsīs. Viņš bija arī 1940. un 1941. gadā krievu armijā jau kapteiņa pakāpē, tad kaut kā izkļuva sveikā. Vācu armijā bija jau majors un nokļuva *Kurzemes cietoksnī*. G. Eltmanis vēl viņu satika Dundagā. Kara beigās F. K. Mežgrāvis ar sievu[1111] un diviem bērniem aizbēga no Kurzemes, bet vēlāk dzīvoja Venecuēlā. G. Eltmanis "lāgerī" satika F. K. Mežgrāvja bataljona rakstvedi, uzvārdā Baldurs. Tas stāstīja, ka F. K. Mežgrāvis sasaucis savus virsniekus un teicis, ka viņš laižoties uz Vāciju, lai citi darot, ko gribot.[1112]

Nometnē G. Eltmanis bija kopā ar tādu Ernestu [uzvārds – *Dz. Ē.*], kurš bija bijis Volhovā. G. Eltmanis vaicāja Ernestam par bijušo dūmelnieku

---

[1108] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1989. gada 31. janvārī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

[1109] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1989. gada 25. novembrī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

[1110] Fricis Kārlis Mežgrāvis bija Gustava Eltmaņa mātes Lizetes brāļa Gustava un viņas sievas Līnes dēls, dzimis 1905. gada 21. martā (8. martā pēc Jūlija kalendāra), dzimšanas laiku apliecina baznīcas grāmata un arī viņa kā virsnieka dienesta gaitas saraksts, tikai šeit kļūdījās Gustavs Eltmanis, kura māte Lizete Mežgrāve (vēlāk – Eltmane) bija arī Friča Kārļa Mežgrāvja, kurš miris 1987. gadā Karakasā, Venecuēlā, krustmāte. LVVA, 235. f., 14. apr., 573. l., 6. lp., LVVA, 5601. f., 1. apr., 4209. l. *Red. piez.*

[1111] Austra Mežgrāvis, Andreja meita, dzimusi Miesnieks, dzimusi 1906. gada 18. novembrī Jaunpiebalgas pagastā, mirusi 1966. gada 28. februārī (1. martā) Karakasā, Venecuēlā, salaulājās ar Frici 1930. gada 4. oktobrī Alūksnē, šajā laulībā dzimuši Ārija un Andris. Minēts arī, ka Fricis Kārlis Mežgrāvis esot dzimis 1905. gada 21. martā Dundagā, miris 1987. gada oktobrī Karaksasā, Venecuēlā. Zommers, Kristaps. "Aizsaules ceļos", *Mūsu dzīve*, 1967, 1. jūnijs; *Laiks,* Nr. 23, 1967, 22. marts; *Latvija Amerikā,* 1988, 21. maijs; *Laiks*, Nr. 42, 1988, 25. maijs, 7. lpp. *Red. piez.*

[1112] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1990. gada 23. martā un 1993. gada 25. decembrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

> Eduardu Esenbergu (1908–?), kurš arī karoja Volhovā, bet viņš nekā nezināja un nebija tādu uzvārdu dzirdējis. Ernests vaicāja citiem volhoviešiem, kuri atradās "lēģerī", bet neviens nekā nezināja."[1113]

9. Mājupceļš no nometnes

Uzskaites un reģistrācijas daļas priekšnieka leitnanta Spiridonova parakstītajā uzziņā par Gustava Eltmaņa došanos no filtrācijas nometnes uz dzīvesvietu Dundagas pagasta *Straujnieku* mājām norādīts, ka viņš projām devies 1946. gada 23. oktobrī.[1114] Šis datums vēlāk tekstā tiks plašāk aplūkots sakarā ar Eltmaņa nometnē pavadītā laika hronoloģiskajiem ietvariem, bet pats Eltmaņa ceļojums no Maskavas līdz mājam bija sekojošs:

> "G. Eltmanis no "lāgera" brauca mājās kopā ar vēl diviem latviešiem. Viņiem pietrūka naudas, ar ko aizbraukt līdz Rīgai. Ja sākumā tika aprēķināts, ka biļete būs līdz Dundagai, tad vēlāk štābā nauda noņemta līdz Rīgai un pie izsniegšanas – tik līdz Zilupei, t. i., līdz Latvijas robežai, jo tad jau savā zemē paši tālāk tikšot. Ja pa trim sametuši naudu kopā, tad diviem biļetes iznāca, bet trešajam vajadzēja braukt "pa zaķi". Vīri atrada Rževas stacijā [*Ржевский вокзал – Dz. Ē.*][1115] kādu latviešu vilciena pavadoni, kura sacīja, ka viņa vīrus ielaidīšot vagonā, bet viņiem visu ceļu būšot jāstāv kājās priekštelpā. Te stacijā staigāja kāds vīrs, pārdodams pīrāgus. Izrādījās, ka viņš arī nedaudz prata latviski, jo viņa sieva bija latviete. Viņš sacīja, ka braukt vajagot visiem "pa zaķi", tikai sākumā lai nopērkot biļeti, jo savādāk netikšot iekšā vilcienā. Viņi arī nopirka biļeti līdz Volokolamskai (*Волоколамск*) ap 120 km no Maskavas un brauca. Uzreiz uzlīda augšā guļamvagona augšējos plauktos un gulēja, kā viņus samācījis vīrs, nost nelīda, bet runāja pretī, un vilciens jau negaidījis, bet gāja uz priekšu. Līdz Rīgai brauca 36 stundas. Tad ceļā uzradās vēl viens latvietis – Leitendorfs no Dundagas pagasta Šlīteres ciema. Rīgā abi pārējie vīri aizbrauca uz Liepāju, bet uz Stendi vilciens gāja tikai nākošajā dienā. G. Eltmanis ar Leitendorfu gāja pie viņa brāļa, kurš arī nesen bija atgriezis no

[1113] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1990. gada 20. augustā. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1114] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 20. lp.
[1115] Stacija celta no 1897. līdz 1901. gadam. 1946. gadā Rževas staciju pārdēvēja par Rīgas staciju (*Рижский вокзал*).

"lāgera", strādāja Rīgā kādā fabrikā un dzīvoja kopmītnēs Miera ielā. Leitendorfs jau no Rīgas neko nezināja, un G. Eltmanis viņu aizveda uz kopmītnēm, bet brālis bija darbā. Tad abi aizbrauca uz Lejas ielu, jo G. Eltmaņa priekšnieks lūdza nodot viņa sievai vēstuli, ja iznāk laiks. Lejas ielā G. Eltmanis ar Leitendorfu nedaudz pagulēja un vakarā brauca pie Leitendorfa brāļa. Tur jau arī nekā ēdama, izņemot maizi, nebija. G. Eltmanim bija kauns daudz ēst, bet Leitendorfs apēda vairākus kilogramus.

Stacijā biļeti varēja nopirkt speciālā kasē priekš tiem, kuri atgriežas no izsūtījuma un brauc komandējumos, citur turpretī bija lielas rindas. Plkst. 5-00 no rīta G. Eltmanis izbrauca ar vilcienu no Rīgas. Aizbraucis līdz Stendei, viņš tur pāris stundas stacijā pagaidīja un tad ar mazbānīti brauca līdz Dundagai. Vakarā G. Eltmanis ieradās Dundagā, kur gāja pārgulēt pie sava onkuļa Gustava Mežgrāvja[1116] [(1877–1968)]. G. Eltmaņa mātes brāļa G. Mežgrāvja māja, kas arī saucās *Mežgrāvji*, atradās kādus 50 m no Mazirbes ceļa apmēram pretī Dundagas pareizticīgo baznīcai. Braucot no Mazirbes uz Dundagu, *Mežgrāvju* māja bija ceļa kreisajā pusē. G. Eltmanis vakarā saēdās vistas gaļu, ko agrāk nekad neēda un vēlāk arī ne. G. Mežgrāvis vēl baidījās, vai G. Eltmanis nesaēdīsies par daudz, jo tas varot būt ar nelabām sekām, ja izbadējies cilvēks pārēdas. Tomēr ar G. Eltmani nekas nenotika. Tovakar Dundagā bija arī Līna Emerberga [(1893–1962)] un Elza Freiberga, kuras gan pārgulēja citur, nevis pie G. Mežgrāvja. Tolaik pie G. Mežgrāvja dzīvoja Roberts Freibergs,[1117] kurš jau bija atgriezies no "lāgera". Otrā rītā R. Freibergs veda abas sievas uz Dūmeles ciema *Vidnieku* mājām, un G. Eltmanis tika viņiem līdz. Nu un no *Vidniekiem* jau kājām vairs nebija, ko iet līdz G. Eltmaņa mājām. Protams, mājās neviens nezināja, kad G. Eltmanis atgriezīsies."[1118]

[1116] Friča Kārļa Mežgrāvja tēvs Gustavs Mežgrāvis dzimis 1877. gadā Dundagas pagasta Kubelē Jāņa Mežgrāvja un viņa sievas Līzes ģimenē. LVVA, 235. f., 2. apr., 495. l., 213. lp. *Red. piez.*

[1117] Roberts Teodors Freibergs (1922–2000) dzimis Dundagas pagastā, dzīvoja Dūmeles ciema *Krauķu* mājās. 1939. gada 23. aprīlī viņš pārcēlās uz Dūmeles ciema *Videnieku* mājām. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 20. l., 5. lp.

[1118] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1991. gada 8. februārī, 1991. gada 25. jūnijā un 1993. gada 9. decembrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

10. Atgriešanās Dūmelē

10.1. Kuļmašīna

Gustavs Eltmanis daudzus gadus bija strādājis pie kuļmašīnām un precīzi atcerējās, kāda kuļmašīna un kurās mājās Dūmelē strādāja tajā dienā, kad viņš 1934. gada oktobrī atgriezās no dienesta Latvijas Republikas armijā, gan atgriežoties no filtrācijas nometnes:

> "Kad G. Eltmanis 1946. gada rudenī atgriezās no "lāgera", tad Dūmelē kūla Rozes kuļmašīna un tā atradās *Bērzkalnu* mājās."[1119]

10.2. Atgriezušies dūmelnieki

> "G. Eltmanis atgriezās kā pēdējais no dūmelniekiem no filtrācijas nometnes. Rummans, Ķīsis, Bazis, R. Freibergs, Edvards Vanags,[1120] T. Krūtainis jau bija atpakaļ. Ķīsis atgriezās mājās 1946. gadā ap Jāņiem. Atpakaļ vairs neatbrauca Pēteris Trokša,[1121] kurš gāja bojā."[1122]

10.3. Pēteris Trokša

> "Dūmelē pie Freimaņa dzīvoja latgalietis P. Trokša, kurš atnāca jau Latvijas laikā. P. Trokša bija dzimis ap 1910. gadu. Paši dūmelnieki krievu laikā 1940. un 1941. gadā ievēlēja P. Trokšu par desmitnieku

[1119] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1990. gada 19. janvārī un 1991. gada 29. oktobrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1120] Edvards Vanags, dzimis 1910. gadā Puzes pagastā, dzīvoja Dūmeles ciema *Birznieku* mājās. 1943. gada 15. aprīlī viņš pārcēlās uz Engures pagastu, bet no turienes 1943. gada 27. aprīlī – uz Laucienes pagasta Odres muižu. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 60. l., 139. lp.
[1121] Pēteris Trokša, dzimis 1910. gadā Vidusmuižas pagastā, tagad Galēnu pagasts Riebiņu novadā, 1937. gada 1. augustā ieradās Dūmeles ciema *Feimaņu* mājās no Laidzes pagasta. 1939. gada 23. aprīlī viņš pārcēlās uz Vaides ciema *Jaunroču* mājām, no turienes 1940. gada 23. aprīlī – uz Vīdales ciema *Punčaku* mājām, bet kopš 1940. gada 15. jūlija atkal dzīvoja Dūmeles ciema *Feimaņu* mājās. Sk. LVVA, 5770. f., 3. apr., 58. l., 86. lp.
[1122] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī un 1993. gada 9. decembrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

[*десятник* – zemākais vadības posms – *red. piez.*]. Vācieši viņu neaiztika. 1943. gadā P. Trokšu iesauca vācu armijā. Vienu reizi viņš vēl ieradās Dūmelē formā. Pēc kara P. Trokša bija kopā ar Rummanu Tālajos Austrumos, pat blakus "lēģerī". Viņš lasīja auzas no zirgu mēsliem, sacīdams, ka šausmīgi gribot ēst. Tas bija pie zirgu apkalšanas, kur viņi satikās. Vēlāk tik Rummans dzirdēja, ka P. Trokša miris."[1123]

10.4. Alberts Šultners (Vaurējs)

"Otrā pasaules kara laikā mēnesī zemniekam deva 90 papirosus mēnesī. Dažreiz pat tika doti labi papirosi *Sports*. G. Eltmaņa kaimiņš Artūrs Kopmanis (1908–1988) no Dūmeles ciema *Upesleju* mājām savus saņemtos smēķus pats nesmēķēja, bet kādu gadu nesa A. Šultneram uz Vīdales ciema *Vaurēju* mājām, kuru vietējie pēc mājas vārda sauca par Vaurēju. A. Šultners tik solīja A. Kopmanim labību u. c. labumus, bet neko nedeva. A. Kopmaņa tēvs K. Kopmanis nāca pie Eltmaņiem un sūdzējās, ka papirosi atdoti, bet pretī nekas nav dabūts. A. Šultners bija mazs melns vīrelis. Pēc kara viņš bija nometnē kopā ar Rummanu. "Lāgerī" nepārtraukti zaga. Krievi viņu sita un brīnījās, ka šis melnais vīrelis pārspējot pat viņus zagšanā. A. Šultners reizē ar

[1123] Intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī, 1989. gada 30. decembrī, 1990. gada 2. decembrī un 1993. gada 9. decembrī. Dzintara Ērgļa personiskais arhīvs.

Rummanu brauca mājās, bet pa ceļam vilcienā atkal apzagās un tika izsēdināts ārā no vagona.[1124] Mājās A. Šultners vairs neatgriezās."[1125]

10.5. Teodora Krūtaiņa atmiņas

T. Krūtainis filtrācijas nometnē bija kopā ar A. Rumpenbergu.

"Vienreiz "lāgerī" Rummans kādā ēdienreizē ar savu bļodiņu otrreiz gāja pēc zupas, jo viņam šausmīgi gribējās ēst. Viņš dabūja ar steku par to, ka līda otrreiz, kur citi vēl pirmo reizi nebija zupu dabūjuši. Pie katla viens vīrs stāvēja ar steku.

Kad brauca mājās no Sibīrijas, tad Rummans izkāpa Novosibirskā no vilciena. Vilciens gāja projām, bet T. Krūtainis skatījās, ka Rummana nav. Par laimi, vēlāk nāca vēl viens vilciens, un ar to Rummans panāca savējo."[1126]

[1124] Jānorāda, ka Alberts Šultners jau iepriekš ar savu odiozo rīcību, to skaitā vilcienos, bija izpelnījies ievērību presē. Piemēram, 1938. gada maijā Alberts Šultners, būdams "krietni iereibis", panācis no Popes stacijas aizejošu pasažieru vilcienu, uzlēcis uz baļķu truļa, kas bija piekabināts pasažieru vilcienam un rezultātā nonācis Dundagas stacijā, kur viņu aizturēja dzelzceļa policija, sagatavojot atbilstošu protokolu. Neskatoties uz minēto, jau 1938. gada novembrī Jelgavas dzelzceļa policija sarakstīja protokolu par piedzeršanos un lēkšanu ejošā vilcienā. 1939. gada decembrī Alberts Šultners, malkojot alu Vīdales ciema Karlstona veikalā, vēlāk turpinot *Lauku* mājās, ar citu 70 gadu veco dundadznieku Kārli Bernšteinu no Dundagas pagasta *Lejniekiem*, nolēmis iebāzt roku Bernšteina kabatā, kur atradušies 150 lati. Iecere bija ievērota un novērsta ar "kārtīgu sitienu pa galvu". Pēc notikušā abi turpinājuši dzert, bet vēlāk Bernšteins tomēr iesniedzis sūdzību policijai, kādēļ Ventspils apriņķa miertiesnesis Ventspils sesijā, neskatoties uz Bernšteina piedošanu tiesas sēdē, noteica vienu mēnesi cietumā, sodu nosacīti atliekot. "Kā iereibis dundadznieks braucis pa mazbānīša jumtiem", *Ventas Balss*, Nr. 55, 1938, 19. maijs, 3. lpp.; "Dzelzceļa ziņas", *Zemgales Balss*, Nr. 129, 1938, 11. jūnijs, 6. lpp.; "Mēģinājis izvilkt naudas maku saviem pudeļu brāļiem", *Ventas Balss*, Nr. 144, 1939, 21. decembris.

[1125] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī un 1993. gada 9. decembrī. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

[1126] Dzintara Ērgļa intervija ar Teodoru Krūtaini 1990. gada 7. jūnijā. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

10.6. Informācija par citiem filtrācijas nometnēs nonākušajiem novadniekiem

"Bazi paņēma un aizveda dažas dienas vēlāk nekā pārējos Dūmeles ciema iedzīvotājus.[1127] R. Freibergs bija leģionā un pēc tam "lēģerī".[1128] E. Vanags dienēja vācu armijā, tad bija "lēģerī".[1129] Rūdolfs Tenders bija "lēģerī", atgriezās reizē ar Bazi, mira 1947. gadā *Zviedru* mājās.[1130]

G. Eltmanis bija armijā kopā ar Fēliksu Veidemani [dzimis 1911. gadā – *Dz. Ē.*], kurš pēc Otrā pasaules kara gāja bojā filtrācijas nometnē Tālajos Austrumos. F. Veidemaņa māte Lizete Veidemane, dzimusi Alkšbirze [dzimusi 1876. gadā – *Dz. Ē.*], bija G. Eltmaņa tēvam māsīca. Nometnēs bojā gāja arī Freibergs un Freiverts (abi no Melnsila)."[1131]

10.7. Pierakstīšanās un jaunas pases iegūšana pēc nometnes

„Kad G. Eltmanis ar Rummanu atgriezās no filtrācijas "lāgera", tad abi gāja pierakstīties uz Saunagu, kur *Tilmana* mājās bija krievu robežsargi.

Pēc atgriešanās no "lāgera" ne G. Eltmanim, ne Rummanam, ne Bazim, tāpat arī T. Krūtainim nebija pases. Vietējais robežsargu priekšnieks Vinogradovs viņiem sacīja, ka bez pasēm nevarēšot dzīvot aizliegtajā zonā. Tādējādi vajadzēja dabūt jaunu pasi, bet tad nāktos sadabūt kristāmzīmes u. c. papīrus.

Vienreiz T. Krūtainis atbrauca no Ventspils, un viņam pase jau bija kabatā. Izrādījās, ka viņš bija aiznesis uz vienu vietu sažāvētas zivis un

[1127] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1989. gada 6. februārī un 1991. gada 28. jūnijā. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1128] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1989. gada 10. novembrī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1129] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1989. gada 5. februārī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1130] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1989. gada 5. februārī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1131] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1990. gada 2. decembrī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

dabūjis pasi. Vīri uzzināja no T. Krūtaiņa, kur jāiet, un arī taisījās ceļā. G. Eltmanis un Rummans paņēma pa kilogramam speķa, Bazis – sviestu. T. Krūtainis pasacīja, lai uzliekot uzreiz kukuli uz palodzes un tad sākot runāt, viena sieviete vien tik tur būšot.

Vīri Ventspilī tā arī darīja, un sieviete solīja visu nokārtot. Vajadzēja tikai nākamajā dienā iziet ārsta komisiju, vai viņi tiešām ir tik veci, par kādiem uzdodas. Vīriem jau tas nebija nekas – pagaidīt vienu dienu, ka tikai dabūtu pases. Otrā dienā viņi aizgāja uz pasu daļu, bet izrādījās, ka ārsta komisija nevar notikt, jo pats ārsts bija piedzēries. Tad nu sieviete veda vīrus uz ārsta kabinetu un tur kādai māsiņai teica, lai viņa ienes papīrus ārstam parakstīt, jo tas taču pat viņai redzams, ka vīri uzdod savu īsto vecumu. Tā arī māsiņa izdarīja, un nu sieviete iesniedza dokumentu pases pagatavošanai un sacīja, ka rīt no rīta pulksten 9.00 pases būšot gatavas. Tā arī bijis."[1132]

11. Nometnē pavadītā laika hronoloģiskie ietvari

1993. gada 11. oktobrī G. Eltmanis uzrakstīja iesniegumu LVA, kurā lūdza izsniegt izziņu par atrašanos filtrācijas nometnē no 1945. līdz 1946. gadam Maskavas apgabalā.[1133] 1993. gada 20. oktobrī LVA nosūtīja G. Eltmanim izziņu, ka viņš no 1945. gada 24. maija līdz 1946. gada 23. oktobrim atradies filtrācijas nometnē Maskavas apgabala Podoļskā.[1134]

"Pēc papīriem Bezdelīgas ielas arhīvā [LVA – *Dz. Ē.*]. G. Eltmanis izsūtījumā atradās no 1945. gada 24. maija līdz 1946. gada 23. oktobrim. Īstenībā G. Eltmanis mājās atgriezās 1946. gada novembrī kādas divas, trīs nedēļas vēlāk pēc 23. oktobra."[1135]

Tādējādi reāli viņš no nometnes tika atbrīvots nevis 1945. gada 23. oktobrī, bet vēlāk, jo ceļā no Maskavas līdz Dūmelei nepagāja pāris

[1132] Dzintara Ērgļa intervijas ar Gustavu Eltmani 1993. gada 9. jūnijā un 1993. gada 29. augustā. Pieejamas Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.
[1133] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 21. lp.
[1134] LVA, 1821. f., 1. apr., 49002. l., 22. lp.
[1135] Dzintara Ērgļa intervija ar Gustavu Eltmani 1993. gada 1. novembrī. Pieejama Dzintara Ērgļa personiskajā arhīvā.

nedēļas. G. Eltmaņa aizturēšanas iemesls nometnē tā arī paliks nezināms.

Nobeigums

Kritiski izvērtēti, aculiecinieku dzīvesstāsti ir vēlams papildinājums jebkurai arhīva lietai, bet, ņemot vērā bijušā VDK arhīva materiālu specifiku, PSRS okupācijas laika pētniekiem tie ir īpaši vērtīgi avoti.

Bez aculiecinieku atmiņu papildinājuma Gustava Eltmaņa filtrācijas lieta, tāpat kā absolūtais vairākums citu šāda veida materiālu, būtu "tekstuāli sausa", un pat tiem, kuri personīgi pazina represēto, atsevišķas epizodes notikumu gaitā paliktu līdz galam neskaidras. Abas totalitārās okupācijas varas tā vai citādi piespieda Eltmani, tāpat kā tūkstošiem citu Latvijas teritorijā dzīvojošo, pildīt to pavēles, un reālas iespējas pretoties vai vienaldzīgi novērot notiekošo viņam nebija.

Ja Etmaņa dzīves laikā būtu pieejamas šā brīža pētniecības iespējas, būtu iespējams papildināt rakstā trūkstošo informāciju, pateicoties Eltmaņa komentāriem par viņa filtrācijas lietā atrodamo informāciju. Savukārt tagad, kad represētajiem ir tiesības pašiem iepazīties ar savu lietu LVA un pētniekiem ir iespēja iepazīstināt intervējamo personu ar attiecīgo lietu, lūdzot komentārus, līdz minimumam ir ierobežota iespēja radīt līdzīga satura darbus, jo dzīvi palikušo filtrācijas nometnes izgājušo personu skaits ir neliels, piemēram, miruši ir pilnīgi visi Gustava Eltmaņa atmiņās minētie Dūmeles ciema iedzīvotāji. Tāpēc pētniekiem, kuri turpina strādāt pie tēmām par padomju represijām vēlākajās desmitgadēs, t. i., līdz pat divdesmitā gadsimta astoņdesmitajiem gadiem, jācenšas vākt un izmantot zinātniskajā darbā aculiecinieku atmiņas, kamēr vēl tas ir iespējams.

Raksts veltīts viena cilvēka dzīvesstāstam, kas dažiem varētu likties pārlieku šaura pieeja. Taču tā saucamā mikrovēsture jau vairākus gadu desmitus ir atzīta vēstures zinātnes joma un metode, tāpēc nav iemesla uzskatīt, ka šo pieeju nevar izmantot arī attiecībā uz padomju represiju problemātiku. Cerams, ka viena Latvijas Republikas

iedzīvotāja – Gustava Eltmaņa – pieredze filtrācijas nometnēs palīdzēs lasītājiem labāk izprast šo parādību kopumā.

1. pielikums

Gustavs Elmanis ar sievu Mildu kāzu dienā. 1939. gadā.

2. pielikums

Gustavs Eltmanis ar savu ģimeni. No kreisās: sievasmāte Alvīne Gūtmane (1895–1969), sieva Milda Eltmane (1919–1971) ar meitu Viju (1944), Gustavs Eltmanis ar dēlu Aldoni (1942) un sievastēvs Teodors Gūtmanis (1893–1961). Dundagas pagastā 1945. gada pavasarī.

Microhistory of the Soviet Filtration Repressions after World War II: the example of the life story of Gustavs Eltmanis (1911–1994) from Dūmele village of the Dundaga parish

This article presents an example on research of the documents of the Soviet filtration camps after World War II using the memories of eyewitnesses. Taking into account the formalism of the documents, the comprehension of the content of the documents and filtration issues depends on collecting and evaluating the memories of eyewitnesses. There are two ways to collect memories – one is to question a person on particular issues – another is to have long conversations on different issues while living alongside an eyewitness. The last provides the most valuable information. Moreover, in some cases – it is the only means to access the necessary knowledge due to cultural particularities such as a closed community and distrust of strangers. However, the most significant problem relates to time – most of those who had experiences of Soviet filtrations are now deceased. Therefore, this particular research is unique because it is based on multiple interviews with just one person, Gustavs Eltmanis (1911–1994), a native of Dūmele village of Dundaga Parish in the Courland Fortress times (1944–1945). These interviews were conducted before other documents became available to researchers. The author of this research lived in the same locality as the interviewee. Therefore, he had the possibility to access information within free and open conversation. Unfortunately, documents were made available only after Gustavs Eltmanis had passed away. Although Gustavs Eltmanis sought the documents from the State Archive of Latvia of the National Archive Latvia he received only a reference to their existance. Thus, it was not possible to question him on details. However, the author of this research had enough information to form a precise story on the experience of Gustavs Eltmanis in filtration camps.

Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: baptistu un septītās dienas adventistu piemēri no 1944. līdz 1953. gadam

B. hist. Madara Brūnava,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekle

Ievads

Reliģijas kontroles Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (LPSR) izpēte sniedz ieskatu ne tikai par totalitāri un autoritāri birokrātiskās sistēmas iespaidu uz reliģisko organizāciju darbību, bet arī uz katra sabiedrības locekļa apziņas brīvības īstenošanas iespējām okupācijas apstākļos. Šis raksts turpina iepriekšējā pētījumā, kas publicēts LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisijas pirmajā rakstu krājumā, aizsākto kristīgo konfesiju kontroles LPSR pētniecību. Lai ilustrētu reliģiju kontroli LPSR, izvēlēts divu, Latvijas teritorijā ticīgo skaita ziņā mazāku konfesiju – baptistu[1136] un septītās dienas adventistu[1137] – piemērs. Padomju okupācijas vara bija sankcionējusi abu minēto kristīgo konfesiju darbību dažādos laikos, vienlaikus būtiski iejaucoties to institucionālajā organizācijā un ticības saturā un veicot sev vēlamās izmaiņas. Pētniecības hronoloģiskās robežas ir laikposms no Latvijas otrreizējās okupācijas līdz 1953. gadam, ko raksturo Staļina kults, totalitārā sistēma un masu represijas.

Reliģijas kontroles analīze LPSR veikta, skatot PSRS Reliģisko kultu lietu padomes (RKLP), tās pilnvarotā LPSR un valsts drošības institūciju ietekmi uz baptistiem un septītās dienas adventistiem, un

[1136] Latvijas Baptistu Draudžu Savienība.
[1137] Septītās Dienas Adventistu Latvijas draudžu savienība.

tā pamatojas uz Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (LVA) pieejamajiem dokumentiem. Proti, darbā izmantoti 1986., 1894., 1448. un 1419. fonda dokumenti, kas satur liecības par RKLP pilnvarotā LPSR darbību, 1949. gada 25. martā no Latvijas teritorijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas, kā arī par "sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem" apsūdzēto personu krimināllietas, ko rosinājusi LPSR VDK institucionālie priekšteči. Dokumentu analīzē izmantoti iepriekš publicēti un tematiski atbilstoši pētījumi.

1. Reliģijas kontroli īstenojošās struktūras LPSR

RKLP izveidota 1944. gadā. Gandrīz katrā republikā bija RKLP pilnvarotais, kas nodrošināja RKLP uzdotā izpildi, pielāgojot to vietējiem apstākļiem. RKLP uzdevumu starpā bija īstenot PSRS politiku reliģijas jautājumos, kontrolēt reliģiskās organizācijas, nodrošināt saikni ar reliģiskajām organizācijām, informēt par reliģisko organizāciju darbību, iesaistīt reliģiskās organizācijas cīņā par mieru, skaidrot reliģisko organizāciju regulējošās normas un reliģijas jautājumu risinājumus PSRS, nepieciešamības gadījumā atspēkojot ārvalstīs pausto informāciju, ko PSRS novērtēja kā *pretpadomju*.[1138]

Pētījumā analizētajā periodā dokumentāli izsekojams divu pilnvaroto LPSR darbībai: Voldemāram Šeškenam (1895–?), kas bija amatā no 1944. līdz 1948. gadam, un Jūlijam Restbergam (1892–1973),[1139] amatā no 1948. līdz 1960. gadam. Pirmais pilnvarotā LPSR sēdeklis atradās Daugavpilī, tomēr līdz ar PSRS bruņoto spēku atkārtoto iebrukšanu Rīgā pilnvarotā birojam ierādīja telpas Kirova

[1138] Sk. Tēraudkalns, Valdis. "Vasarsvētku draudzes Latvijā 1944.–1973. gadā: Vēsture arhīvu dokumentos", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 1, 2000, 129. lpp. Pieejams: http://www.latvijasarhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/127-146-Teraudkalns-Vasarsvetku.pdf

[1139] Par Voldemāru Šeškenu un Jūliju Restbergu sk. plašāk Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 175.–192. lpp.

(tagadējā Elizabetes) ielā 57–11.[1140] Abi minētie pilnvarotie bija pieredzējuši valsts drošības iestāžu darbinieki. Pilnvaroto LPSR konkrētos uzdevumus raksturo 1947. gada RKLP norādījumi Voldemāram Šeškenam:

> "Pilnvarotajam jāveic pārdomāta pasākumu summa, kas vērsta uz to, lai likuma robežās, saskaņā ar laika prasībām, ņemot vērā vietējos apstākļus, iespējami vairāk ierobežotu reliģisko palieku kaitējumu un garīdzniecības reakcionāru ietekmi uz ticīgo masām. [..] Reliģiskās organizācijas PSRS pastāv tikai, lai veiktu kultu, nepieciešamās kulta vajadzības. Padomju likumdošana vispār izslēdz reliģiskās organizācijas no visām sabiedriski-politiskās dzīves sfērām. Šajā virzienā ir jābūt vērstam jūsu darbam."[1141]

Latvijas baptistu institucionālās organizācijas un ticības saturiskās aprises PSRS okupācijas laikā noteica sākotnēji Krievijas Impērijā, bet vēlāk arī boļševiku Krievijā un tad arī PSRS izveidojušies priekšstati un attieksmes pret divām reliģiskajām kopienām –

[1140] Kirova ielas 57. namā dažādos laikposmos atradās virkne iestāžu, piemēram, 1947. gadā Rīgas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas Labierīcību pārvaldes Ziņu birojs un *Latvenergo* Rīgas kabeļu tīkls, tā kadru un sagādes daļa (9. dzīvoklī), sākot ar piecdesmitajiem gadiem LPSR Mākslinieku savienības gleznotāju studija un Latvijas Padomju rakstnieku savienības *Rakstnieku grāmatnīca*. Savukārt presē izsekojamā konkrētā dzīvokļa vēsture nav visai plaša. Šeit savulaik dzīvojis akciju sabiedrības *Paramount Films*, kas Latvijā reģistrēta 1935. gada 30. septembrī, direktors rīkotājs Igaunijas pilsonis Aleksejs Kuzmins. Vēlāk šajā dzīvoklī apmeties nesen no finanšu ministra amata atceltais 1939. gada 16. decembrī reģistrētās tirdzniecības akciju sabiedrības *Ogle* valdes priekšsēdētāja vietnieks Alfrēds Valdmanis. *Cīņa*, 1947, 16. maijs; *Cīņa*, 1947, 2. jūlijs; Cīņa, 1947, 8. jūlijs; *Cīņa*, 1947, 28. augusts; "Šonedēļ", *Literatūra un Māksla*, 1954, 30. maijs, "Dzejas diena", *Cīņa*, 1956, 20. oktobris; 1966, 1. augusts; "Nākamajā nedēļā", *Literatūra un Māksla*, 1961, 1. jūlijs; *Valdības Vēstnesis*, Nr. 228, 1935, 7. oktobris, 4. lpp.; *Valdības Vēstnesis*, Nr. 292, 1939, 23. decembris, 5. lpp., Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 151. lpp. *Red. piez.*

[1141] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940–1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 77. lpp.

evaņģēliskajiem kristiešiem un baptistiem. Valsts varas iecietība, kas mijās ar ierobežojumiem un represijām, un abu kopienu mēģinājumi kopš deviņpadsmitā gadsimta apvienoties radīja nepieciešamo priekšnoteikumu, lai Otrā pasaules kara beigās, kad PSRS vara salīdzinoši atmaiga reliģijas jautājumos, abas kopienas pašsaglabāšanās nolūkos no 1944. gada 26. līdz 29. oktobrim organizētajā sanāksmē Maskavā nolemtu apvienoties. Rezultātā Viskrievijas evaņģēlisko kristiešu apvienība un Vissavienības baptistu savienība apvienojās vienā Vissavienības evaņģēlisko kristiešu un baptistu savienībā (VEKBS).[1142]

1945. gada aprīlī[1143] Rīgā ieradās VEKBS ģenerālsekretārs, evaņģēlisko kristiešu pārstāvis VEKBS Aleksandrs Karevs[1144] (1894–1971) un padomes loceklis, baptistu pārstāvis VEKBS Nikolajs Levindanto[1145] (1896–1966), lai pārliecinātu Latvijas Baptistu Draudžu

---

[1142] Tervits, Jānis. *Latvijas Baptistu vēsture: faktu mozaīka.* Rīga: Latvijas Baptistu draudžu savienība, 1999, 143. lpp.

[1143] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 3. lp.

[1144] Aleksandrs Karevs (*Александр Васильевич Карев*) esot cēlies no molokāņiem. 1935. gadā bija Evaņģēlisko kristiešu padomes loceklis, pildījis mantziņa pienākumus. Kopš VEKBS izveides bija arī VEKBS oficiālā periodiskā izdevuma *Brālīgais Vēstnesis* (*Братский Вестник*) galvenais redaktors, Padomju Miera fonda valdes loceklis, Padomju Miera aizstāvēšanas komitejas un Vispasaules Miera padomes loceklis, Padomju un amerikāņu attiecību institūta padomes loceklis, priekšstāvis Pasaules Baznīcu padomē. Pēc dažu avotu ziņām, Aleksandrs Karevs ir darbojies Valsts politiskajā pārvaldē (*Государственное политическое управление*). "Latviešu koris dzied baptistu kongresā", *Latvija*, 1960, 30. jūlijs; "Latvijas ģērbonis baptistu vispasaules kongresā, bet ne karogs", *Laiks*, 1960, 13. jūlijs, 7. lpp.; "Padomju un amerikāņu sabiedrisko darbinieku tikšanās", *Cīņa*, 1961, 2. jūnijs; Заватски, Вальтер. *Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны*. Москва: ИЦ-Гарант, 1995, с. 31, 49. *Red. piez.*

[1145] Nikolajs Levindanto, dzimis 1886., pēc dažām ziņām – 1897. gadā, bija baptistu garīdznieks, kuru 1942. gadā, kad viņš atradās ieslodzījumā, tāpat kā Filipu Patkovski (*Филипп Григорьевич Патковский*, 1888–1956), aicināja veidot evaņģēlisko kristiešu un baptistu savienību apmaiņā pret atbrīvošanu. Rezultātā Levindanto kopā ar Mihailu Goļajevu 1942. gada maijā aicināja Krievu baptistu savienību apvienoties ar evaņģēliskiem kristiešiem. Mihails Goļajevs bija Iļjas Goļajeva (*Илья Андреевич Голяев*, (1859–1942), ilggadējā Krievu baptistu savienības priekšsēdētāja un Vispasaules baptistu kongresa pārstāvja 1911. gadā Filadelfijā, Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV), dēls. Šajā sakarā avotos min apstākli, kas ievērojams, analizējot VEKBS izveidi, proti, Iļja Goļajevs, kurš kopš 1935. gada brauciena uz Kijevu

Savienību (LBDS), kuras vadībā bija bīskaps Kārlis Lāceklis (1904–1970), pievienoties VEKBS. Abus uzskata par čekas aģentiem (Aleksandrs Karevs darbojās ar segvārdu *Ļeontjevs*, bet Nikolajs Levindanto – ar segvārdu *Gordejevs*),[1146] kuru sniegtie ziņojumi, arī par pirmajiem iespaidiem, tiekoties ar Lācekli, veidojuši Lācekļa operatīvās izstrādes lietu un izmantoti,[1147] lai organizētu viņa arestu 1946. gada 20. martā par *pretpadomju* rīcību. Lai apspriestu apvienošanās iespējas un nosacījumus, tika organizētas tikšanās 11., 12. un 21. aprīlī, kur piedalījās LBDS, Vasarsvētku draudžu kustības jeb pentakostāļu pārstāvji un abi VEKBS delegāti. Lāceklis aktīvi iebilda pret iekļaušanos VEKBS, piedāvājot citus risinājumus. Augusta sākumā LBDS aicināja piedalīties VEKBS paplašinātajā plēnumā, tomēr saņēma gan Lācekļa, gan arī citu baptistu atteikumu. 1945. gadā 16. augustā RKLP pilnvarotais LPSR Voldemārs Šeškens veica pārrunas ar Kārlis Lācekli un mēģināja panākt viņa piedalīšanos VEKBS sanāksmē. Pilnvarotā spiediena rezultātā Kārlis Lāceklis mainīja savu lēmumu un kopā ar Jāni

(Ukrainu) bija pazudis, bet it kā īsi pirms savas nāves 1942. gada septembrī atsūtīja no Taškentas (Uzbekija) telegrammu, kurā pauda savu piekrišanu, ka viņa vārdā paraksta kopīgu baptistu un evaņģēlisko kristiešu vēstuli padomju karavīru atbalstam. Šī vēstule vēlāk izmantota kā pamats, lai apgalvotu, ka šādi atbalstīta arī apvienošanās. 1945. gada pavasara ceļojuma iespaidā uz PSRS okupētajām teritorijām – Igauniju un tad Latviju – Levindanto pieprasīja, lai viņu ieceļ par VEKBS pilnvaroto Baltijas valstīs ar rezidēšanas vietu Rīgā, par spīti tam, ka viņš pat sarunvalodas līmenī nezināja ne igauņu, ne latviešu valodu un ka paļāvās uz to, ka vietējie baptisti tulkos krievu valodā. Baltijas baptistu padomes priekšsēdis. Заватски, Вальтер. *Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны*. Москва: ИЦ-Гарант, 1995, с. 51, 93–94, 101, 108, 113; Kashirin, Alexander. *Protestant minorities in the Soviet Ukraine*, 1945–1991. (dissertation). Oregon: University of Oregon, 2010, pp. 105–106. Pieejams: https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/10956/Kashirin_Alexander_phd2010sp.pdf?sequence=3&isAllowed=y
"Rīgas baptisti viesosies ASV", *Laiks*, Nr. 32, 1956, 21. aprīlis, 1. lpp.

[1146] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940–1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 616. lpp. Šādu pieņēmumu pamatā, visticamāk, ir 1945. gada 15. decembra LPSR VDTK 2. daļas priekšnieka, majora Belova sagatavotā pilnīgi slepenā uzziņa, kur tikai *Ļeontjevs* un *Gordejevs* identificēti kā PSRS VDTK aģenti un kur pieejami ziņojumi arī par šo aģentu personīgajām tikšanās reizēm ar Kārli Lācekli aģentu vizītes laikā Rīgā. *Red. piez.*

[1147] Sk. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 2.–8. lpp.

Rīsu[1148] (1883–1953) 22. augustā devās uz Maskavu,[1149] lai piedalītos VEKBS paplašinātajā plēnumā.[1150] Visi minētā plēnuma lēmumi esot pieņemti vienbalsīgi.[1151] Kārlis Lāceklis kā LBDS pārstāvis LBDS vārdā parakstīja pievienošanos VEKBS un šādā veidā kļuva par VEKBS padomes locekli un vecāko prezbiteru jeb bīskapu evaņģēlisko kristiešu un baptistu draudzēm Latvijas teritorijā.[1152] Savukārt par VEKBS pilnvaroto Baltijas republikās – LPSR, Lietuvas Padomu Sociālistiskajā Republikā (PSR) un Igaunijas PSR – norīkoja Nikolaju Levindanto, kurš minēto amatu pildīja līdz savai nāvei 1966. gadā. Nikolaja Levindanto iesaistes apstākļi VEKBS izveidē un rīcība VEKBS procesā dod pamatu saistīt viņa rīcību ar čekas darbību.

[1148] Jānis Rīss, Mārtiņa dēls, dzimis 1883. gadā Ventspilī. Pusaudža gados kļuvis par apaļu bāreni un ticis šķirts no lielākās daļas ģimenes. Kopā ar māsu viņu audzināja Jelgavas baptistu draudzes mācītājs Hermanis Redīns (1867–1942). Strādāja par skolotāju baptistu draudžu skolās. Pirmā pasaules kara laikā devās bēgļu gaitās, dzīvoja Maskavā, kur arī sāka vēstures studijas Maskavas Universitātē, tomēr studijas pabeidza tikai tad, kad 1921. gadā atgriezās Latvijā (tikmēr izciests arī ieslodzījums Rostovā pie Donas). 1931. gadā Jānis Rīss absolvēja Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes Vēstures nodaļu. 1937. gadā izglītības ministrs Augusts Tentelis (1876–1942) apstiprināja Latvijas baptistu draudžu savienības garīgā semināra statūtus un par direktoru iecēla cand. hist. Jāni Rīsu. 1950. gada 21. martā apcietināts par to, ka, būdams baptistu sludinātājs, veica pretpadomju aģitāciju. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 213, 1937, 21. septembris, 5. lpp.; Hiršs, Ilmārs. *Jānis Rīss (1883–1953), vēstures maģistrs*. Pieejams: hirss.lv/wp-content/uploads/2015/02/janis-riss.pdf *Red. piez.*

[1149] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 2.–8. lpp.

[1150] PSRS Reliģisko kultu lietu padomes priekšsēdētājs Ivans Poļanskis (1898–1956) – karjeras čekists, ar lielu pieredzi darbā ar reliģiskajām organizācijām, kas darba savienošanas kārtībā gan pildīja priekšsēža pienākumus, gan arī čekas struktūrās cīnījās ar *pretpadomju elementiem* visu konfesiju garīdznieku, sektantu un mistiķu vidū, izpelnījās LPSR pārstāvju – baptistu un evaņģēlisko kristiešu (Latvijas Vasarsvētku draudžu apvienības) – pateicību par īpašo gādību, nodrošinot transportu, gādājot par uzturēšanās vietu un ēdināšanu Maskavā. Заватски, Вальтер. *Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны*. Москва: ИЦ-Гарант, 1995, с. 103. *Red. piez.*

[1151] Заватски, Вальтер. *Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны*. Москва: ИЦ-Гарант, 1995, с. 103.

[1152] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940–1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 44. lpp.

Jautājumu par septītās dienas adventistu draudžu Latvijas teritorijā turpmāko likteni PSRS ietvaros sāka risināt jau 1940. gadā. Otrajam pasaules karam beidzoties, Vissavienības Septītās dienas adventistu savienības (VSDAS) priekšsēdētājs Grigorijs Grigorjevs (1879–1952)[1153] kopā ar savām uzticības personām – diviem septītās dienas adventiem[1154] – nosūtīja arī Septītās Dienas Adventistu Latvijas draudžu savienībai (SDA) Latvijā informatīvu vēstuli par VSDAS 1945. gada 21. novembrī pieņemto lēmumu par turpmāko VSDAS vadību.[1155] 1947. gadā VSDAS uzaicināja divus Latvijas septītās dienas adventistu mācītājus sadarbībai ar VSDAS – Pāvilu Macānovu (1903–1989)[1156] un Jāni Oltiņu (1902–?) –, tomēr tikai Pāvilam Macānovam

[1153] Grigorijs Grigorjevs (*Григорий Андреевич Григорьев*) dzimis 1879. gadā (pēc dažām ziņām 1878. gadā) Kubaņā. Viņa tēvs bija ģenerālis, bet māte, pēc tautības rumāniete, kopā ar dēlu pēc vīra nāves bija padzīta no mājām. No 1905. gada nogales līdz 1906. gadam, strādājot par desmitnieku (*десятник*) Ziemeļkaukāzā, pievienojās septītās dienas adventiem un kļuva arī par sludinātāju. Aizrāvās ar revolucionārām idejām. Atbilstoši dažiem avotiem Grigorijs Grigorjevs bijis arestēts 38 reizes, un, kā pats mēdzis teikt, tad varbūt tikai divas vai trīs reizes bijušas par tādu rīcību, kas saistāma ar Dieva vārdu. Grigorjevs bija divreiz precējies: pirmo reizi ar Teklu, Ivana meitu (*Фекла Ивановна*), otro reizi ar maskavieti Mariju, Nikolaja meitu (*Мария Николаевна*). Kalpojis dažādās draudzēs. 1934. gada februārī pārcēlās uz Maskavu, kur kļuva par Maskavas draudzes sludinātāju. Miris 1952. gada 12. martā, pildot VSDAS priekšsēdētāja amatu. Pirms Otrā pasaules kara regulāri esot izsaukts uz Valsts drošības tautas komisariātu (VDTK). Юнак, Дмитрий. *Григорьев – второй руководитель церкви АСД в СССР*, 2007, 31. oktobris. Pieejams: http://www.asd.in.ua/archives/541 *Red. piez.*

[1154] Otrā pasaules kara beigās Grigorijs Grigorjevs VSDAS darba organizēšanai lūdza atļauju RKLP pieaicināt savas uzticības personas Fjodoru Meļņiku (*Федор Васильевич Мельник*) no Melitopoles, Zaporožjes apgabala, Ukrainas, un Alekseju Galladževu (*Алексей Георгиевич Галладжев*) no Vidusāzijas, kas kopā ar Grigoriju Grigorjevu veidoja VSDAS administratīvo vadību. Юнак, Дмитрий. *Григорьев – второй руководитель церкви АСД в СССР*, 2007, 31. oktobris. Pieejams: http://www.asd.in.ua/archives/541 *Red. piez.*

[1155] VSDAS administratīvo vadību veidoja priekšsēdētājs Grigorijs Grigorjevs, viņa vietnieks Fjodors Meļņiks un mantzinis Aleksejs Galladževs. Юнак, Дмитрий. *Григорьев – второй руководитель церкви АСД в СССР*, 2007, 31. oktobris. Pieejams: http://www.asd.in.ua/archives/541 *Red. piez.*

[1156] Sk. plašāk Brūnava, Madara. "Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956–1959)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas

Ļāva braukt uz Maskavu, kur viņam bija jākļūst par VSDAS periodiskā izdevuma vadītāju. 1947. gada 20. jūlijā VSDAS nosūtīja apkārtrakstu, kur informēja, ka SDA vada ErnestsKlotiņš (1905–1995)[1157] un viņa

zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 215. lpp.

[1157] Ernests Klotiņš, Toma dēls, dzimis 1905. gada Valkas apriņķa Veclaicenes pagastā, 1937. gadā kalpoja Jēkabpilī draudzes namā, Brīvības ielā 195, 1940. gada 10. oktobrī saskaņā ar LPSR izglītības tautas komisāra Jūlija Lāča (1892–1941) rīkojumu, ar kuru no 10. oktobra slēgta Adventes misijas seminārs, atbrīvots no semināra direktora pienākumiem, 1949. gada 31. decembrī apcietināts par to, ka, būdams garīdznieks, nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā slavinājis Vāciju, aicinājis ziedot pretpadomju organizācijai *Tautas palīdzība*. Kriminālllietā atklāts, ka, būdams Valsts drošības ministrijas (VDM) aģents, ļāva sevi atklāt un neziņoja par pretpadomju darbību. Dēla atmiņās norādīts, ka seminārā Ernests Klotiņš ir mācījis dažādus mācību priekšmetus, papildinājis ar vijoļspēli muzikālos sarīkojumus. 1942. gadā kalpoja Ādolfa Hitlera (tagad Brīvības ielā) 11 (vēlāk pārnumurēts uz 35). Publicējies LSA izdevumos. "Dievkalpojumi", *Jēkabpils Vēstnesis*, Nr. 47, 1937, 25. novembris, 4. lpp.; "Rīgas Jūrmalā darbosies tautas augstskola", *Padomju Latvija*, Nr. 63, 1940, 22. oktobris, 12. lpp.; Klotiņš, Arnolds. "Ar bērna acīm redzētais un vēlāk izvērtētais", *Māksla*, 1995, 1. aprīlis; *Tēvija*, Nr. 44, 1942, 21. februāris, 4. lpp.; Klotiņš, Ernests. "Aicinājums uz kāzu mielastu", *Tuvāk pie Dieva*. Rīga: Latvijas septītās dienas adventistu draudžu savienība, Valters un Rapa, 1938; Klotiņš, Ernests. "Praktiskā izglītība", *Pļauja*, ilustrēts rakstu krājums. Rīga: Latvijas septītās dienas adventistu draudžu savienība, Valters un Rapa, 1939; Klotiņš, Ernests. "Mūsu bērni – draudzes dārgā manta un dāvana", *Lūdziet Dievu!* Rīga: Latvijas septītās dienas adventistu draudžu savienība, Valters un Rapa, 1939. *Red. piez.*

palīgs Alfrēds Mednis (1904–1965)[1158].[1159] Tomēr jau 1949. gadā abus VSDAS iepriekš autorizētos vadītājus arestēja. Turpmākā septītās dienas adventistu vadība Latvijas teritorijā tika nodota Kārlim Suttam (1873–1957),[1160] bet draudžu kopība – iekļauta VSDAS. Tādējādi par

[1158] Alfrēds Mednis, Pētera dēls (citur tēvs saukts par Jāni, neatbilstoši ierakstam baznīcas grāmatā), dzimis 1904. gada 6. jūnijā (vecais stils) Valmieras apriņķa Ternejas miestā (tagad, visticamāk, Rūjiena vai Ķoņu pagasts, pasē norādīts – Jeru pagastā) apakšvirsnieka Pētera Medņa un viņa sievas Edes, dzimušas Lauces (Lauc), ģimenē, kristīts evaņģēliski luteriskajā Rūjienas Ziemeļu draudzē, krustēvi – Spricis Paegle un uzpircējs Kārlis Dedzis, krustmāte Jūlija Majore, kalpojis no 1937. līdz 1940. gadam Liepājā, Adventistu baznīcā, Uliha ielā 70, arī Jaunliepājas draudzes lūgšanu vietā, Kr. Barona ielā 48, vēlāk, no 1955. līdz 1965. gadam, kalpojis septītās dienas adventistu Bauskas draudzē, apcietināts 1949. gada 19. novembrī par to, ka, būdams garīdznieks, slavinājis nacionālsociālistisko Vāciju un vācis līdzekļus organizācijai *Tautas palīdzība*. Spriežot pēc presē pieejamām ziņām, 1936. gadā Alfrēds Mednis darbojies SDA birojā Rīgā, par ko liecina starpgadījums, proti, 1936. gada 21 gadu vecā Agneze Krūmiņa apzagusi vairākas personas desmit dažādas telpās Rīgā, arī SDA biroju Brīvības ielā 11 (vēlāk pārnumurēts uz 35), kur nozagusi Alfrēdam Mednim portfeli ar vērtībām par 43 latiem. Iztiesāšanas laikā atklājies, ka no veiklās garnadzes cietis arī Rīgas 2. slimnīcā esošais V. Lācis, kuram savukārt nozagta nauda un vērtslietas par 184 latiem. Alfrēds Mednis bija arī publicējies. LVVA 3681. f., 1. apr., 294. l., 96. lp., "Tiesa", *Latvijas Kareivis*, Nr. 113, 1936, 20. maijs, 3. lpp.; "Draudžu ziņas", *Kurzemes Vārds*, Nr. 245, 1937, 28. oktobris, 5. lpp.; "Draudžu ziņas", *Kurzemes Vārds*, Nr. 35, 1938, 12. februāris, 6. lpp.; "Draudžu ziņas", *Kurzemes Vārds*, Nr. 294, 1939, 24. decembris, 12. lpp.; "Draudžu ziņas", *Kurzemes Vārds*, 1940, 10. februāris, 7. lpp.; Mednis, Alfrēds. "Darbs bērnus labā", *Pļauja*, ilustrēts rakstu krājums. Rīga: Latvijas septītās dienas adventistu draudžu savienība, Valters un Rapa, 1939; Mednis, Alfrēds. "Ģimenes dienai (dz.)", "Ap dzīvības pavardu", *Bērniem, jaunatnei un laimīgai ģimenei*, ilustrēts rakstu krājums. Rīga: Latvijas septītās dienas adventistu draudžu savienība, Valters un Rapa, 1939. *Red. piez.*

[1159] Юнак, Дмитрий. *Григорьев – второй руководитель церкви АСД в СССР*, 2007, 31. oktobris. Pieejams: http://www.asd.in.ua/archives/541

[1160] 1923. gadā Kārlis Sutta ievēlēts Baltijas (Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) savienībā kā valdes loceklis, tad arī Baltijas savienības skolas, Brīvības ielā 11 (vēlāk pārnumurēts uz 35), Rīgā, valdes loceklis. 1929. gadā – Livonijas (šeit domāts Vidzemes un Latgales) savienības prezidents un valdes loceklis. Atbilstoši 1930. gada oficiālajam septītās dienas adventistu izdevumam ar Kārli Suttu šajā laika periodā varēja sazināties, adresējot sūtījumus uz Palasta ielu 14, Cēsīs. 1925. gadā kā Rīgas septītās dienas adventistu sludinātājs izpelnījās Voldemāra Maldoņa (1870–1941), luterāņu mācītāja, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes profesora, kritiku par maldu mācības izplatīšanas atbalstīšanu. Atbilstoši 1940. gada oficiālajam septītās

faktisko septītās dienas adventistu vadītāju kļuva Grigorijs Grigorjevs un viņa vietnieks Pāvils Macānovs.[1161] 1952. gadā pēc Grigorjeva nāves Macānovs kļuva par VSDAS priekšsēdētāju. 1950. gadā Pāvels Macānovs VSDAS uzdevumā aicināja Arvīdu Čolderu (1899–1966)[1162] uzņemties pilnvarotā pienākumus darbā ar septītās dienas adventistu draudzēm LPSR.[1163]

---

dienas adventistu izdevumam bija viens no mācītājiem, ar ko varēja sazināties, adresējot sūtījumus uz Pasta kaste 71, Rēzekne. 1942. gadā kalpoja Tilzītes (Vienības) gatvē 50. Vairāku reliģisku rakstu autors. Viņa dēls – jurists, tiesu eksperts, vēlāk arī organizējis veģetāro un bezalkohola dzērienu sabiedriskās ēdināšanas iestādi *Flora*. Ievērojams, ka Zinātniskās tiesu ekspertīzes institūta eksperts Kārlis Sutta 1944. gada pavasarī kopā ar citām amatpersonām un ekspertiem atklāja Rīgas tuvumā, 13 km no Rīgas, Ulbrokas mežniecības apgaitā, Stopiņu pagastā, čekas upuru kapenes, kurās starp daudziem citiem tika identificēts arī ģenerāļa Kārļa Goppera (1876–1941) līķis. *Year Book of the Seventh-day Adventist Denomination. The Official Directories 1930*. Takoma Park, Washinton D. C.: Review & Herald Publishing Association, 1930, 206, 208, 277, 427; "Ev. brīvo draudžu dievkalpojumi", *Tēvija*, Nr. 253, 1942, 31. oktobris, 5. lpp.; Sutta, Kārlis. *Atbilde uz broschuru: Briihws no bauslibas juhga. Swehtu Rakstu isskaidrojumi par ebreju bauslibas nosihmi tagadejā laikā no Septitas deenas adwntistu sludinataja K. Sutta*. Rīga: Valters un Rapa, 1929; Sutta, Kārlis. *Muhschigais sabats un ehnas sabati*. Rīga: Latwijas Rakstu Apgahdiba, Walters un Rapa, 1929; Woldemārs, Maldons. "Lehtticigee un mahņticigee", *Balss*, Nr. 20, 1925, 25. janvāris, 1. lpp.; "Ne tikai par "Floru" vien", *Padomju Jaunatne*, 1988, 2. februāris; "Ulbrokas mežā izrakti 23 nogalinātie", *Daugavas Vēstnesis*, Nr. 102, 1944, 3. maijs, 2. lpp.; "No 23 Ulbrokas čekistu upuriem identificēti 14", *Tēvija*, Nr. 141, 1944, 17. jūnijs, 4. lpp.; *Year Book of the Seventh-day Adventist Denomination. The Official Directories 1940*. Takoma Park, Washinton D. C.: Review & Herald Publishing Association, 1940, pp. 159, 449. *Red. piez.*

[1161] Sk. plašāk Brūnava, Madara. "Reliģijas kontrole Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā: mazo kristīgo konfesiju piemērs (1956–1959)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 215.–218. lpp.

[1162] Arvīds Čolders bijis Valmieras adventistu draudzes sludinātājs, sieva Luize, meitas Ēstere un Mirdza. Publicējies septītās dienas adventistu izdevumos. "Meklē piederīgos", *Tēvija*, Nr. 267, 1944, 15. novembris, 2. lpp.; "Latvija šodien", *Latvija*, 1961, 9. decembris; "Mūsu bērnu dievkalpojumi", *Sēja un pļauja*, Rīga: Latvijas septītās dienas adventistu draudžu savienība, Valters un Rapa, 1938. *Red. piez.*

[1163] Lauberte, Sarmīte Iveta. "Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils", *Adventes Vēstis*, Nr. 205, 2013, 22. lpp.

Jāsecina, ka baptistu un septītās dienas adventistu kopienu kontroles īstenošanai Latvijas teritorijā sākotnēji tika panākta šo kopienu iekļaušana attiecīgā centrālā, PSRS varas sankcionētā veidojumā (VEKBS un VSDAS), baptistu gadījumā liekot apvienoties arī ar tādām kopienām, kuru ticības pamatpostulāti krasi atšķiras. Tad ar attiecīgo centrālo veidojumu pārstāvjiem kopienas tika pakļautas RKLP pilnvarotajam LPSR, kas rīkojās RKLP uzdevumā. Savukārt RKLP bija ciešā sasaistē sākotnēji ar PSRS VDTK 2. pārvaldi un LPSR VDTK 2. daļu, bet no 1946. gada – PSRS VDM "O" daļu.[1164] Minētās struktūras veica reliģisko kopienu uzraudzību un vērsās pret šo kopienu *pretpadomju* rīcību.

2. Baptistu konfesijas piemērs

Pirms Otrā pasaules kara baptistu skaits Latvijā bija aptuveni 12 000, 1954. gadā bija palikuši vien aptuveni 8000 baptisti 98 aktīvās draudzēs. Ievērojamais ticīgo zudums saistāms ar vairākiem faktoriem. Pirmkārt, jāņem vērā, ka Otrais pasaules karš, bēgļu gaitas ieviesa korekcijas ticīgo skaitā. Otrkārt, PSRS īstenoto deportāciju rezultātā cieta aptuveni 2000 baptistu[1165] no PSRS okupētās Latvijas teritorijas. Treškārt, padomju varas tieša iejaukšanās ticības jautājumos, faktiski piespiedu kārtā apvienojot baptistus ar Vasarsvētku draudžu kustību jeb pentakostāļiem (PSRS varas nodēvētiem par evaņģēliskiem kristiešiem), kriminālprocesuāli vajājot garīdzniecību un aktīvākos kopienas locekļus, ieviešot būtiskus ierobežojumus gan ticības izpausmēm, gan arī jaunu locekļu piesaistīšanai, piemēram, atļaujot kristīt vien jauniešus no 18 gadu vecuma un aizliedzot svētdienas skolas, rosināja ticības noliegšanu.

[1164] Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944.–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 255. lpp.

[1165] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940–1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 20. lpp.

Aizliegumi un ierobežojumi vienlaikus mijās ar atļaujām, kas, protams, veidoja un ar laiku nostiprināja praksi ticīgo kopienai un atsevišķiem tās locekļiem meklēt aizbildniecību padomju varas radītajās pārvaldes institūcijās. Ievērojot to, ka aizbildniecībai nav skaidru kritēriju, nav arī iespējams novērtēt norises, kas citos apstākļos būtu viennozīmīgi vērtējamas kā sasniegumi. Piemēram, apskatāmajā laika periodā bija atļauta Rīgas apvienoto draudžu vīru kora darbība (1946–1952), uzcelta Priekules baptistu baznīca (1947–1948), kuru dažkārt uzskatīja par vienīgo no jauna uzcelto baznīca LPSR,[1166] sarīkoti Bībeles un diriģentu kursi Liepājā un Talsos (1947–1948). Lai gan RKLP un VEKBP bija noteicošā loma vadības izvēlē un par izvēli bija paredzēta arī "samaksa", tomēr apstākļu sakritība radīja iespēju arī "izdarīt" savu izvēli. Piemēram, 1946. gadā par bīskapu bija "izvēlēts" Augusts Korps (1900–1948), 1948. gada 30. septembrī viņš nomira, tā bija diena, kad viņam esot bijis jāuzstājas radio un jāaicina bēgļu gaitās devušos latviešu garīdzniecību atgriezties "brīvajā padomju Latvijā".[1167] Par nākamo bīskapu virzīja Jāni Rīsu, tomēr viņš pats ieteica Andreja Rēdliha (1894–1969)[1168] kandidatūru. Lai gan Nikolajs Levindanto neatbalstīja šo kandidātu, tomēr 1949. gada marta

[1166] *Priekules baptistu baznīca.* Pieejams: http://www.priekulesnovads.lv/priekules-baptistu-baznica

[1167] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940–1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 812.–813. lpp.

[1168] Andrejs Rēdlihs, Mārtiņa dēls, dzimis 1894. gada Aizputes apriņķa Klosteres pagastā, apcietināts 1945. gada 31. janvārī kā "baptistu sektas vadītājs". Aģenta *Arhangeļska* 1944. gada 22. decembrī rakstītais ziņojums par 11. decembrī notikušos sarunu ar Kārli Lācekli un Andreju Rēdlihu satur arī informāciju par Rēdliha *pretpadomju* izteicieniem, kas pauž cerību, ka kopīgiem Apvienotās Karalistes un Amerikas Savienoto Valstu spēkiem Latvijas teritorijā tiks atjaunota Latvijas Republikas Saeimas vara, un informē par PSRS bruņoto spēku zvērībām, par ko saņemtas ziņas no Madonas. Minētā ziņojuma izvilkums iekļauts 1945. gada 15. decembra LPSR VDTK 2. daļas priekšnieka, majora Belova sagatavotajā pilnīgi slepenā uzziņā par veikto Lācekļa operatīvo izstrādi saskaņā ar lietu Nr. 389. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 2.–3. lpp. *Red. piez.*

sanāksmē, piedaloties 43 dalībniekiem, Rēdlihu ievēlēja par bīskapu[1169].[1170]

Spilgt piemērs tam, ka notika vēršanās ne tikai pret baptistiem, bet arī garīdzniekiem vispār, ir bīskapa Kārļa Lāceklja vajāšana. LVA pieejama LBDS garīdznieka anketa, ko Lāceklis aizpildīja 1945. gada 18. jūnijā. Anketa sastāv no vairākiem formāliem jautājumiem kā vārds, uzvārds, garīdznieka kārta, līdzšinējās darbavietas, dzīvesvietas adrese, informācija par tiesāšanu. Anketā iekļauts arī īpašs jautājums par to, kur konkrētais garīdznieks atradies nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā un ar ko konkrēti šajā laikā nodarbojies. Kārlis Lāceklis minētajā anketā norādīja, ka viņu sauc Kārlis Lāceklis, Hermaņa dēls, ir mācītājs, dzimis 1904. gada 27. septembrī, kopš 1923. gada strādājis par Embūtes baptistu draudzes mācītāja palīgu, kopš 1925. gada bijis evaņģēlists, kopš 1928. gada bijis mācītājs Ventspils Tabora baptistu draudzē, kopš 1932. gada bijis mācītājs Bauskas baptistu draudzē, kopš 1934. gada – mācītājs Bauskas baptistu draudzē, kopš 1943. gada – mācītājs Jelgavas Atmodas baptistu draudzē, bet kopš 1944. gada 1. novembra ir Rīgas Golgātas baptistu draudzes mācītājs un pārzinis Rīgas Āgenskalna, Jelgavas Atmodas un Valmieras baptistu draudzēs, bet no 1944. gada 12. novembra ir "LPSR Baptistu Draudžu Savienības priekšnieks". Lāceklis norādīja, ka dzīvo Rīgā, Mārupes ielā 14, pirmajā dzīvoklī un nav iepriekš tiesāts. Uz īpašo jautājumu Lāceklis atbildēja: ''Jā, un pildīju garīdznieka pienākumus."[1171] Garīdznieka anketa kalpoja par pamatu apliecības izsniegšanai,[1172] un, lai gan anketa

[1169] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940–1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 813. lpp.

[1170] Šāda situācija, visticamāk, saistāma ar apstākli, ka Nikolajs Levindanto neprata latviešu valodu, un tādēļ nespēja atrast kopīgu valodu ar draudzēm Latvijas teritorijā, lai gan rezidēja Rīgā, ko baptisti savukārt izmantoja par ieganstu, lai sazinātos tieši ar VEKBP un panāktu vēlamo rezultātu, ignorējot Levindanto. Sk. Заватски, Вальтер. *Евангелическое движение в СССР после второй мировой войны*. Москва: ИЦ-Гарант, 1995, с. 108. *Red. piez.*

[1171] LVA, 1419. f., 2. apr., 12. l., 139. lp.

[1172] Sk., piemēram, LVA, 1986. f., 1. apr., 1280. l., 3. sēj., 203.–204. lpp.

formāli bija domāta LBDS vajadzībām, ar tās saturu faktiski iepazinās arī VEKBS, RKLP pilnvarotais LPSR un valsts drošības iestādes.

Kārļa Lācekļa gadījumā, spriežot pēc dokumentiem, kas ir arī iepriekš tulkoti latviešu valodā un publicēti, garīdznieka anketa nebija vienīgais iemesls valsts drošības iestāžu interesei par viņu. To apliecina 1945. gada 15. decembra LPSR VDTK 2. daļas priekšnieka, majora Belova[1173] sagatavotā pilnīgi slepenā uzziņa par veikto operatīvo izstrādi saskaņā ar lietu Nr. 389. Uzziņā sniegta vispārīga informācija par Lācekli, kā arī viņa darbības raksturojums kopš 1944. gada, ilustrējot un pamatojot norādīto ar turpat uzziņā citētajiem aģentu *Arhangeļskis, Astra* (sieviete[1174]), *Odiņš, Gordejevs, Ļeontjevs, Demokrāts*[1175] *un Gulkins* ziņojumiem.

Arhangeļska ziņojumi liecina, ka minētā persona varēja būt baptistu garīdznieks, kas bija izpelnījusies ne tikai konkrēti Lācekļa, bet arī citu kristīgo konfesiju pārstāvju uzticību. To apliecina minētajā uzziņā citētie ziņojumi, ja tos izvērtē kopsakarā ar apstākļiem, kādos varēja būt iegūtas valsts drošības iestādēm sniegtās ziņas. 1944. gada 22. decembra ziņojumā rakstīts par 4. decembrī baptistu lūgšanu namā notikušo sanāksmi, kuras dalībnieks acīmredzot minētā persona bija, par to, kas tajā apspriests, kā arī par 11. decembrī notikušo aģenta sarunu ar Kārli Lācekli un Andreju Rēdlihu. 1945. gada 24. aprīļa ziņojumā sniegtas ziņas par sanāksmi 11. un 12. aprīlī – par iespējamo pievienošanos VEKBS un Kārļa Lācekļa reakciju uz Aleksandra Kareva

---

1173 Visticamāk, Nikolajs Belovs Andreja dēls (*Белов Николай Андреевич*), kuru par deportāciju īstenošanu, pamatojoties uz 1949. gada 24. augusta rīkojumu, apbalvoja ar Lielā Tēvijas kara otrās pakāpes ordeni. *Red. piez.*

1174 Tieša norāde uz dzimumu ar vietniekvārdu "kura" krievu valodā. LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 3. lp. *Red. piez.*

1175 Apsvērumi par *Demokrāta* iespējamo personību, proti, par to, ka tas varētu būt Krišjānis Šlosbergs, un viņa pienesumu arī citās operatīvās izstrādēs sk. Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 161.–167. lpp. *Red. piez.*

teikto, kā arī par Kārļa Lācekļa iniciēto 21. aprīļa sanāksmi.[1176] 1945. gada 26. jūnijā ziņojumā lasāms, kašis pats aģents *Arhangeļskis* piedalījās starpkonfesionālā sanāksmē, ko 20. jūnijā organizēja luterāņu mācītājs Kārlis Irbe (1885–1966) pēc Kārļa Lācekļa, Roberta Bāces un Eduarda Kaimiņa ierosinājuma "pie sevis", Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas konsistorijas telpās, kur piedalījās piecpadsmi vai sešpadsmit cilvēki, no kuriem astoņi bija luterāņu mācītāji un astoņi pārstāvji no citām reliģiskām kopienām, to skaitā no baptistiem Kārlis Lāceklis un Roberts Bāce (Bācis, Bācs, 1875– ?), Friča dēls lai apspriestu *Latvijas ticīgo apvienības*[1177] atjaunošanu. Tikšanās sakarā ir citēts tikai Bāces referātā teiktais.[1178]

Aģentes *Astras* personība no pieejamiem dokumentiem nav nosakāma. Viņas ziņojums 1944. gada 15. decembrī par 10. decembrī

[1176] Būtiski, ka *Arhangeļska* ziņojuma saturs uzziņā dēvēts par analoģisku tam, ko ziņoja *Ļeontjevs* un *Gordejevs*. Analizējot minēto, jāņem vērā apstāklis, ja patiešām abi aģenti ir Aleksandrs Karevs un Nikolajs Levindanto, tad viņu iespējas sniegt ziņas par dalību varēja būt ierobežotas, jo, spriežot pēc dažādos avotos pieejamām ziņām, abi pat sarunvalodas līmenī nepārvaldīja latviešu valodu. Tas nozīmē, ka abu sniegto ziņojumu "analoģiskums" varēja būt saistīts ar uzticības personas izmantošanu tulkošanas vajadzībām. *Red. piez.*

[1177] Minētā biedrība sāka darbību 1931. gada 1. janvārī. Tās devīze bija "Par Dievu un Bībeli, – pret neticību un bezdievību!". Šī organizācija apvienoja ne tikai reliģiskas kopienas kā luterisko Baznīcu, pareizticīgos, baptistus, metodistus, brāļu draudzi, evaņģēlisko draudzi, bet arī pretalkahola biedrību un skolotāju savienību. "Latvijas ticīgo apvienība", *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 454, 1931. 9. janvāris, 2. lpp.

[1178] Sanāksmē piedalījās arī luterāņu mācītāji Edgars Jundzis (1907–1986), Leons Taivāns (1896–1969) un Pauls Pečaks, no metodistiem – Eduards Kaimiņš un arī *Zilā Krusta* pārstāvji. Ievērojams, ka uzziņa liek domāt, ka bijuši tikai divi baptistu pārstāvji, tomēr publiski pieejamās ziņas, kā arī kontekstuālā dokumenta analīze, liecina, ka bijis vismaz vēl viens baptistu pārstāvis. Iepriekšējā sanāksmē, kā redzams no uzziņas, piedalās luterāņu mācītājs Arvīds Perlbahs (1897–1962), baptistu Gretiņš un *Zilā Krusta* mācītājs Vladimirs Molčanovs (1890–1968), šī sanāksme notiek Perlbaha dzīvoklī, savukārt pēc tās un pirms 20. junija sanaksmes Lāceklis, Bāce un Kaimiņš devās pie luteriskās Baznīcas arhibīskapa Irbes, kurš arī tāpēc uzņēmās organizēt 20. jūnija sanāksmi. Sk. Vīksne, Rudīte, "Padomju okupācijas varas izrēķināšanās ar Latvijas garīdzniekiem", *Laiks*, Nr. 42, 1994, 25. maijs, 6. lpp.; Lauva, Arbijs. "Āgenskalna baptistu draudze ieiet 130. gadskārtā", *Kristīgā Balss*, Nr. 3, 2013, 45. lpp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 7., 8. lp. *Red. piez.*

teikto Kārļa Lācekļa spredиķi raksturo tikai Kārļa Lācekļa emocionālo un tēlaino runu.[1179]

Savukārt, analizējot *Odiņa* rīcību, jāsecina, ka, līdzīgi kā *Arhangeļskis*, minētā persona varētu būt baptistu garīdznieks, jo abi ne tikai piedalās dažādās oficiālās sanāksmēs, bet arī acīmredzot ir informēti par LBDS vadībai domāto korespondenci. Minēto apliecina ziņojumu fragmenti, kas iekļauti uzziņā, un arī pati uzziņa. Proti, *Odiņš* ziņoja par 1945. gadā Rīgā notikušo Kārļa Lācekļa tikšanos ar mērķi dibināt Baltijas ūniju, lai apvienotos Latvijas, Igaunijas, Lietuvas, Polijas, Rietumbaltkrievijas, un, iespējams, Somijas baptistu un metodistu draudzes. *Odiņš* arī piedalās un 1945. gada 13. aprīlī ziņo par 1945. gada 11. un 12. aprīļa sapulcē spriesto. Atšķirībā no citiem aģentiem rodas iespaids, ka *Odiņš* ziņojis regulāri un nekavējoties. Turklāt, spriežot pēc norādes, ka *Arhangeļskis* un *Odiņš* ziņojuši par Lācekļa centieniem sazināties ar telegrammu palīdzību ar Vispasaules baptistu savienību ASV un informējuši, ka Lāceklis saņēmis 1945. gada jūnija otrajā pusē telegrammu no ASV, kurā izteikts prieks par draudžu atjaunošanu un vēstules nosūtīšanu Lāceklim, abi aģenti bijuši Kārļa Lācekļa uzticības personu lokā.[1180]

1946. gada 29. martā, nepilnus četrus mēnešus pēc minētās uzziņas sagatavošanas, Kārli Lācekli apcietināja. Lāceklis sodīts par pretpadomju aģitāciju, nosakot astoņus gadus labošanas darbu nometnē, ko viņš izcieta Komi un Intā.

Kārļa Lācekļa kriminālliet ā iekļauta arī Kārļa Lācekļa dienasgrāmata, kas tapusi laikā no 1938. līdz 1943. gadam. Lai gan dienasgrāmata rakstīta pirms šajā pētījumā apskatītajiem notikumiem, tā atklāj raižpilno attieksmi par karu, okupāciju un baptistu nākotni PSRS okupācijas rezultātā, kādēļ acīmredzot arī izpelnījās valsts drošības iestāžu uzmanību.

Piemēram, pēc 1940. gada 17. jūnija un tam sekojošo notikumu apraksta, arī par 5. augustā pieņemto lēmumu "uzņemt" Latvijas Sociālistisko Padomju Republiku, seko secinājums:

[1179] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 3. lp.
[1180] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 2.–8. lp.

"'Baznīcās un draudzēs Dieva darbs vēl nava traucēts, kaut gan baznīcām un draudzēm zemes top atņemtas [..] Ticības mācību nemācīs, kā arī slēdz Teoloģijas fakultāti."[1181]

1941. gads jeb deviņpadsmitais Kārļa Lācekļa darbības gads sākas ar formāliem ierakstiem par notikumiem, kam seko jau izvērstāks 15. janvāra notikumu apraksts:

"15. janvāris atnesa vēl nebijušu notikumu, atnāk pilnvarotā komisija un atprasa draudzes grāmatas, kā arī līdz paņemts top draudzes grāmatu skapis."[1182]

1941. gada jūlijā veikto garīdznieka darbu uzskaitījumu un aprakstu papildina 31. jūlija ieraksts:

"Paldies Dievam, jau veselu mēnesi esam brīvi no bezdievības varas, bet karš vēl [..] tepat aiz robežas plosās."[1183]

1943. gada nogalē līdzās finansiāliem apkopojumiem par iztērēto un 1944. gadam atlikušo finansējumu ir arī ieraksts, kas sasaucas ar aģentes *Astras* 1944. gada 10. decembrī noklausīto Kārļa Lācekļa spredikļi un vēlāk 15. decembrī ziņoto valsts drošības iestādēm.[1184]

"Ko nesīs 1944. gads, to nezinām. Politiskās debesis ir ļoti tumšas, karš jau piekto gadu plosa cilvēci, un tagad tas jau pievirzījies mūsu zemes robežām. Vienīgi Dieva varā ir spēks mūs glābt un žēlot, un dot mieru izmocītai cilvēcei. Kaut tas notiktu un Dievs apžēlotos par bojā ejošo cilvēci."[1185]

Spriežot pēc dienasgrāmatā veiktajām atzīmēm kā pasvītrojumi, jāsecina, ka valsts drošības iestāžu darbinieki bija rūpīgi iepazinušies ar tās saturu, lai rastu Kārļa Lācekļa *pretpadomju* rīcības apliecinājumu.

Otrs spilgts piemērs, kas raksturo vēršanos ne tikai pret baptistiem, bet arī pret ticīgajiem vispār, ir Lāčplēša ielas 37. nama

[1181] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 162. lp.
[1182] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 171. lp.
[1183] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 181. lp.
[1184] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 3. lp.
[1185] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 235. lp.

liktenis. Šeit LBDS uzcēla Savienības namu,[1186] kas zem sava jumta apvienoja gan bīskapa kanceleju un mācītāju mītni, gan lūgšanu vietu, gan arī izdevniecību un grāmatu veikalu. Namā kopumā bija arī desmit dzīvokļi.[1187] 1945. gada jūlijā LBDS saņēma informāciju, ka ēka būs jāatbrīvo nedēļas laikā sabiedrības vajadzībām, proti, lai ierīkotu Jaunatnes teātri.

Vietā bija apsolīta remontējama ēka Vīlandes ielā 9. Kārlis Lāceklis iebilda un vērsās pie LPSR Tautas komisāru padomes priekšsēdētāja Viļa Lāča (1904–1966), kā arī pie RKLP pilnvarotā LPSR Voldemāra Šeškena. Jautājuma kārtošanā iesaistījās arī Nikolajs Levindanto, kas sākotnēji atbalstīja nama nacionalizēšanu, tomēr pēc Kārļa Lācekļa apcietināšanas 1946. gada jūnijā mainīja viedokli un sāka uzstāt uz ēkas atdošanu baptistiem. Zīmīgi, ka jau septembrī Levindanto pārceļas uz dzīvokli Lāčplēša ielā 37.[1188]

1949. gada 9. martā Semināra draudzes (Vīlandes ielā 9) padomes locekļi raksta sūdzību RKLP pilnvarotajam LPSR Jūlijam Restbergam:

[1186] Pamatakmens namam Lāčplēša ielā 37 likts 1932. gada jūlijā, ēka izmaksājusi 350 000 latu, kas savākti ar ziedojumiem. Ēka bija sadalīta divās daļās: viena bija iekārtota baptistu semināra vajadzībām, otra – domāta baptistu semināra draudzei, kas arī bija lielākais ziedotājs, jo tās kopīgais ieguldījums nama celtniecībā bija trešdaļa no visiem līdzekļiem. Šajā ēkas daļā bija izbūvēta baznīca, vingrotava, kā arī citas telpas draudzes vajadzībām. "Latvijas baptisti vakar iesvētīja Jaunu greznu namu", *Rīts*, Nr. 71, 1934, 5. novembris, 6. lpp. *Red. piez.*

[1187] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940–1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 47.–49. lpp.

[1188] *Vai tie bijām mēs: atmiņu dialogs: atmiņu, liecību un dokumentu krājums par draudžu dzīvi Latvijā padomju gados 1940–1990*, sast. M. Ginters. Rīga: M. Ginters, 2005, 50.–56. lpp. Dzīvokļa jautājums atspoguļots arī trimdas presē 1956. gadā, kad uz ASV bija devusies PSRS baptistu draudžu delegācija piecu cilvēku sastāvā, kas ASV pavadīja 30 dienas. Tās vadību uzņēmās Jakovs Židkovs (*Яков Иванович Жидков*, 1885–1966), vietnieks – bija Nikolajs Levindanto, kas, kā vizītes laikā izrādījās, bija iekārtojies Vispasaules baptistu savienības piekomandētā pavadoņa un tulka Ādolfa Klaupiķa (1900–1979) iepriekšējā dzīvoklī. Klaupiķis noskaidroja, ka "viss tāpat kā agrāk", tikai grāmatas šķirsta un traukus lieto Levindanto. Levindanto esot vietējai televīzijai minētās vizītes laikā paziņojis: "Komūnistu mūsu vidū nav." "Turss tomēr ieradīsies Sav. Valstīs", *Laiks*, Nr. 41, 1956, 23. maijs, 5. lpp. *Red. piez.*

> "Uzdodot semināra draudzei atstāt Semināra draudzes baznīcu Lāčplēša ielā 37, Valdība norādīja, ka Semināra draudzes pilnīgā rīcībā paliek nams Vīlandes ielā 9. Tomēr līdz šai dienai solījums nav izpildīts un nams tikai daļēji ir Semināra draudzes rīcībā.
>
> Tagad namu pārvalde pieprasa, lai turam sētnieku, bet telpas sētnieka vajadzībām neatbrīvo, kas draudzes locekļos rada lieku saviļņojumu, izsaucot atmiņas, ka savu celto baznīcu jau atstājām Valdības labā, bet Valdība divu gadu laikā vēl arvien nav radusi iespēju izpildīt savu solījumu atbrīvot pilnīgi viņiem atstāto baznīcu.
>
> Šai sakarā lūdzam Jūsu gādību, lai saskaņā ar Valdības solījumu, namu Vīlandes ielā 9 nodotu Semināra draudzes pilnīgā rīcībā.
>
> Par cik tas nebūtu tūliņ izdarāms, lūdzam tūliņ nodot Semināra draudzes sētnieka vajadzībām 3. dzīvokli."[1189]

Minētā vēstule jāskata kopsakarā arī ar to, ka 1948. gada 14. septembrī Šeškenu nomaina Restbergs,[1190] kas konkrēto telpu jautājuma risināšanā vēl nebija iesaistīts. Restberga atzīme uz dokumenta norāda: "Jautājums noskaidrots."

Baptistu draudžu darbību Levindanto uzraudzībā precīzi raksturo 1950. gada 2. marta instruktīvā vēstule "vecākajam prezbiteram Baltijā brālim Levi[n]danto N. A.", kurā vispārīgi aprakstīti Levindanto galvenie uzdevumi:

> "Nosūtot Jums apliecības 1950. gadam, mēs dodam Jums savu brālīgo padomu pievērst uzmanību sekojošiem Jūsu kā vecākā prezbitera kalpošanas aspektiem: [..]
>
> 2. Īpašu uzmanību pievērsiet tam, lai visās draudzēs jūsu apgabalā sludinātu personas, kas šai kalpošanai paredzētas. Nevienā draudzē nav pieļaujama tādu personu sludināšana, kas atbraukušas no citām vietām un nav pastāvīgi draudzes kopienas locekļi.

[1189] LVA, 1448. f., 1. apr., 36. l., 67. lp.

[1190] Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Sadarbība starp LPSR drošības iestādēm un PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR (1944–1954)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 175. lpp.

3. Tāpat pievērsiet uzmanību, lai nevienā draudzē jūsu apgabalā netiktu praktizēta dzejas lasīšana, solo un cita veida dziedāšana, izņemot kopdziedāšanu un kordziedāšanu.

Vēlreiz atgādinām, ka korī drīkst piedalīties tikai draudzes locekļi, un turklāt tie, kas nemācās. Stingri sekojiet šī norādījuma izpildei.

4. Nevienā draudzē Ražas Svētku laikā nedrīkst būt organizēts mielasts, tāpat arī viesu sabraukšana no citām draudzēm.

Pievērsiet tam īpašu uzmanību.

5. No jauna atgādinām, ka kristību drīkst pieņemt tikai pilngadību, proti, 18 gadus sasniegušas personas, ja pēc ticības pieņemšanas pagājis ne mazāk kā gads un ja tie ir vietējie iedzīvotāji. Personām, kas atbraukušas no citām vietām tikai ar mērķi kristīties, nedrīkst ļaut pieņemt kristību.

Mūsu padoms – panākt, lai kristītu jauniešu, proti, personu no 18 līdz 25 gadiem skaits saruktu līdz minimumam, jo pamatā jaunatne mēdz būs nestabila garīgajā aspektā. Jauniešus, kas mācās, kristības pieņemšana vispār nav jāpieļauj.

Kristībām jānotiek visklusākajos apstākļos un tā, lai nepiesaistītu nepiederošo uzmanību."[1191]

Lai gan kopdziedāšana un kordziedāšana bija atļauta, tomēr arī šajā ziņā bija noteikti ierobežojumi. Šie ierobežojumi skatāmi kopsakarā ar Kārļa Lācekļa dienasgrāmatā aprakstītajiem notikumiem, kad konfiscētas draudzes grāmatas. Iespējams, ka šādā veidā padomju vara vāca informāciju, ko izmantot, arī tāpēc, lai ierobežotu reliģiska satura dziesmu izvēli. 1950. gada 2. augusta saraksts ar divdesmit dažādiem izdevumiem un konkrētām dziesmām, kas no attiecīgajiem izdevumiem aizliegts izpildīt.[1192]

Noslēdzot baptistu piemēra izklāstu, vēlos īsumā pievērsties baptistu mācītāja Hugo Medņa (1905–1980)[1193] gadījumam. Hugo

[1191] LVA, 1448. f., 1. apr., 47. l., 44.–45. lp. [no krievu valodas tulkojusi M. B.]
[1192] LVA, 1448. f., 1. apr., 47. l., 208. lp.
[1193] Hugo Mednis 1939. gada 14. maijā ordinēts Siguldas baptistu draudzē. Mednis bija semināra trešā izlaiduma audzēknis. Savas garīgā darba gaitas Mednis sāka Majoros (tobrīd Rīgas jūrmalā), reizē darbojās arī Slokā. Apprecējās ar Valdu Ernesta meitu Rašmani, dzimušu 1911. gadā, kas bija viņam uzticīga līdzgaitniece. Tad

Mednis vadīja Rīgas Āgenskalna baptistu draudzi (1945–1948). 1949. gada 22. jūnijā viņu arestēja par darbību aizsargos, sprāgstvielu glabāšanu, *pretpadomju* literatūras glabāšanu un, kas ir vissvarīgāk, par to, ka, būdams no 1947. gada 4. septembra LPSR VDM ziņotājs, nepildīja ziņotāja pienākumus, arī dezinformēja VDM. Rezultātā Hugo Mednis sodīts ar 25 gadiem labošanas darbu nometnē.

Krimināllietas materiālu starpā atrodama arī viņa kā aģenta *Ērgļa* pilnīgi slepens raksturojums, ko sniedza LPSR VDM "O" daļas 2. nodaļas priekšnieka vietnieks majors Ivanovs un saskaņoja "O" daļas priekšnieka vietnieks majors Stepanovs:

> "1947. gada 4. septembrī Latv. PSR VDM savervēja aģentu *Ērglis*. Sadarbības laikā operatīvi vērtīgu materiālu nesniedza, veica dezinformāciju un bija dubultaģents, slēpjot no VDM sektantu veicamo pretpadomju rīcību, un par savu sadarbību izstāstīja virknei personu, tai skaitā arī personām, kas bija izstrādē atbilstoši operatīvajām lietām, par ko bija atmaskots 1949. gada maijā.
>
> Turklāt savā dzīvoklī glabāja pretpadomju literatūru un lielā skaitā sprāgstvielas (detonatorus, patronas, TNT [trinitrotoluolu]), ar ko apgādāja personas, kas saistītas ar [bandītisko nacionālo pagrīdi]."[1194]

To, ka Hugo Medņa krimināllietā minētās apsūdzības nav gluži izdomātas, apliecina lietai pievienotie lietiskie pierādījumi fotogrāfiju veidā, kur fiksētas pie Medņa atrastās sprāgstvielas.[1195] Tomēr reizē tās apliecina to, ka čekas aģentu vidū bija arī tādas personas, kas vai nu bija spiestas kļūt par tādiem, vai kas cerēja, ka, veicot dubultspēli, varēs palīdzēt citiem.[1196]

---

pārgāja uz Siguldu, kur reizē kalpoja arī Inčukalnā un Vidzemes jūrmalā. 1940. gadā bija nozīmēts darbam Limbažu baptistu draudzē. 1950. gadā, pāris mēnešu pēc vīra aresta, Valda Medne, dzīvojoša Rīgā, Matīsa ielā 50-2, ierosināja laulības šķiršanu. "Hugo Mednis", *Kristīgā Balss*, Nr. 11, 1939, 1. jūnijs, 247. lpp.; Savienības darba laukā, Kristīgā Balss, Nr. 6, 1940, 15. marts, 121. lpp.; *Cīņa*, 1950, 28. marts. *Red. piez.*

[1194] LVA, 1986. f., 1. apr., 40197. l., 44. lp. [no krievu valodas tulkojusi M. B.]

[1195] LVA, 1986. f., 1. apr., 40197. l., 92. lp.

[1196] Tas, ka LPSR VDM atmaskoja savu aģentu, domājams, saistīts ar uzskatāmu mācību citiem, kas varētu iedomāties rīkoties līdzīgā veidā. *Red. piez.*

3. Septītās Dienas Adventistu konfesijas piemērs

1937. gadā Latvijā bija aptuveni 3199 adventisti 60 draudzēs,[1197] 1956. gadā bija palikuši aptuveni 2600[1198] adventisti 29 draudzēs.[1199] Līdzīgi kā baptistu draudžu gadījumā, tas saistāms ar vairākiem aspektiem. Pirmkārt, jāņem vērā, ka Otrais pasaules karš, bēgļu gaitas viesa korekcijas draudžu locekļu skaitā. Otrkārt, PSRS īstenotajās represijās cieta arī septītās dienas adventisti okupētajā Latvijas teritorijā. Treškārt, padomju varas tieša iejaukšanās ticības jautājumos, kriminālprocesāli vajājot reliģiskās kopienas locekļus, ieviešot būtiskus ierobežojumus, arī administratīvus līdzekļus ticības izpausmju vajāšanai, rosināja ticības noliegšanu.

Septītās dienas adventistu ticības izpausmju vidū ir stingra sabata jeb svētās dienas ievērošana sestdienā. Rezultātā sešu dienu darba nedēļa radīja sarežģījumus ne vien strādājošajiem septītās dienas adventistiem, bet arī bērniem un jauniešiem, kas mācījās vai studēja. Pētījuma gaitā atklāts, ka RKLP pilnvarotajam LPSR sniegtas ziņas par septītās dienas adventistu ģimenēm, jo, konstatējot bērna prombūtnes iemeslus sestdienā, par to bija informēts RKLP pilnvarotais LPSR. Piemēram minēšu divus gadījumus.

Aizputes pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas priekšsēdētāja Ģ. Jansona[1200] 1948. gada 23. novembra ziņojumā RKLP pilnvarotajam LPSR minēts:

> "Aizputes pilsētas darba ļaužu deputātu padomes izpildu komiteja ar šo dara zināmu, ka Aizputes pilsētas 7. gadīgo skolu apmeklē 8 bērni no sekojošām ģimenēm, kā:
>
> 1. Dambergs – dzīv. Lažas *Graveniekos*

[1197] "Latvija", *Reliģiju enciklopēdija*. Pieejams: http://www.bibelesbiedriba.lv/religiju-enciklopedija/kristietiba/septitas-dienas-adventisti-latvija.html

[1198] LVA, 1448. f., 1. apr., 119. l.,4. lpp.

[1199] LVA, 1448. f., 1. apr., 10. l., 1. lpp.

[1200] Visticamāk, runa ir par Ģirtu Jansonu, kuru 1940. gada jūlijā iecēla par pilsētas vecāko vēl Augusta Kirhenšteina valdības iekšlietu ministrs Vilis Lācis, atbrīvojot no amatiem iepriekšējo vadību un reizē ar Jansonu ieceļot par pilsētas vecākā vietnieku valdes locekli Mihailu Blūmu un par otro valdes locekli – Miķeli Pūci. "Pārmaiņas pilsētu pašvaldībās", *Latvijas Kareivis*, Nr. 167, 1940, 25. jūlijs, 4. lpp. *Red. piez.*

Dambergs, Benita

Dambergs, Kārlis

Dambergs, Jānis

2. Sprieslis – dzīv. Aizputē, Pasta ielā Nr. 8

Sprieslis, Biruta

Sprieslis, Jānis

Sprieslis, Voldemārs

3. Kangīzers – dzīv. Aizputē, Kuldīgas ielā Nr. 7

Kangīzers, Miervaldis[1201]

4. Lulle – dzīv. Lažas *Graveniekos*

Lulle, Vaira

Visi augstākminētie bērni sestdienās neapmeklē skolu, ko izskaidro ar ticības aizliegumu, jo septītās dienas Adventistu draudzei sastāvošiem draudzes locekļi nevarot apmeklēt skolu.

Kangīzera vecāki ir kalpotāji, zēns audžu dēls, kurš vasarā ganījis govis pie budža Kalvenes pag. un iestājies ticībā no š. g. 30. jūl. ticis no saimnieka iespaidots. Dambergu, tēvam ir dārzniecība, dzīvo pārticis. Sprieslis – bijušais namsaimnieks un bijušais milicijas darbinieks, māte apbalvota ar *Medaļu* kā daudzbērnu māte. Lulle – strādājis kā kalpotājs, vācu okupācijas laikā strādājis kā pienotavas vadītājs.

Par visiem minētiem bērnu vecākiem ziņots apr. izpildu komitejas administratīvajai komisijai saukšanai pie atbildības par skolas neapmeklēšanu. Lūdzam paskaidrot, vai ticība var atturēt no skolas apmeklēšanas.

Līdz ar to nosūtam atzīmes, sekmes mācībās no visiem bērniem.

[1201] Miervaldis Kangīzers, dzimis 1933. gada 4. februārī kalpotāju Augusta un Bertas Kangīzeru ģimnē, veterinārārsts, studējis Jelgavas lauksaimniecības akadēmijā no 1965. gada līdz 1970. gadam, dzīvojošs Durbes novada Dunalkas pagastā Rāvā, vēl bija 2013. gadā Aizputes Septītās Dienas Adventistu draudzes vecākais. *Redz. piez.*

Pielikumā: bērnu vecāku paskaidrojumi 2 lapas un skolēnu atzīmes 7 lapas."[1202]

Uz minētā dokumenta redzama Jūlija Restberga piezīme: "Jautājums nokārtots."

Minētais dokuments, pirmkārt, ilustrē sadarbības aspektu starp izpildu komiteju un RKLP pilnvaroto LPSR, kas ņemams vērā, analizējot RKLP pilnvarotā LPSR pilnvaras. Lai gan formāli Aizputes pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildu komiteja nav padota pilnvarotajam, tomēr ziņojuma saturs un izklāsts liecina par pretējo. Turklāt pamatoti rodas jautājums par apstākļiem, kas reāli, papildus rosinātajai administratīvajai atbildībai mudināja Aizputes pilsētas vadību sniegt minēto ziņojumu. Informācija par ģimeni, tās dzīvesvietu, vecāku nodarbi – aktuālo un atsevišķos gadījumos arī nacionālsociālistiskās Vācijas laikā –, arī materiālo stāvokli pirms PSRS okupācijas, audžubērna gadījumā arī informācija par iesaistes aspektiem, vecāku paskaidrojumi un bērnu sekmes – tas viss veido stipri pārspīlēta apjoma informāciju, lai saņemtu atbildi uz ziņojuma noslēgumā uzdoto jautājumu par to, vai ticība var būt par pamatu skolas neapmeklēšanai. Turklāt audžubērna gadījumā skolas vadība, acīmredzams, nav iztikusi bez bērnu nopratināšanas.

Iepazīstoties ar pievienotajiem vecāku paskaidrojumiem, kas acīmredzot sniegti direktoram pēc atbilstoša pieprasījuma, var

[1202] LVA, 1448. f., 1. apr., 46. l., 68. lp. Minētais dokuments ir liecība, kas uzskatāmi parāda vienu no iemesliem, kādēļ varēja radīt priekšstatu par to, ka septītās dienas adventisti, sevišķi septītās dienas adventistu draudžu vadības un aktīvo locekļu bērni sadarbojušies ar VDK. Piemēram, Ernesta Klotiņa dēlu Arnoldu (dzimušu 1934. gadā) publiski vairākos plašsaziņas līdzekļos ir nodēvējuši par *čekas ziņotāju*, norādot, ka viņš esot savervēts piecdesmitajos gados, ka piekrišana sadarboties saistāma ar vēlmi studēt un viņa sadarbības rezultātā ar VDK esot atklātas vairākas septītās dienas adventistu nacionāli noskaņotas latviešu ģimenes. Tas, cik pamatoti bijuši minētie apgalvojumi, būtu vērtējams ar Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra dokumentu palīdzību, arī ņemot vērā apstākli, ka Ernests Klotiņš bijis LPSR VDM ziņotājs, pret kuru par savu kā aģenta pienākumu nepildīšanu un neatbilstošu izpildi VDM cēla apsūdzību. Sk. Klotiņš, Arnolds. "Ar bērna acīm redzētais un vēlāk izvērtētais", *Māksla*, 1995, 1. aprīlis; "Apsveicam jauno radiošefu Arnoldu Klotiņu. Novēlam panākumus darbā!" *Pilsonis*, 1992, 30. jūnijs; "Čekas uzticības vīri Rīgā", *Brīvība*, 1986, 1. decembris; "Paziņojums", *Laiks*, 1984, 30. maijs, 4. lpp. *Red. piez.*

secināt, ka vecāki bija pārliecināti par to, ka viņu un bērnu tiesības ievērot sabatu izriet no PSRS Konstitūcijas.[1203]

Līdzīgi kā baptistu draudžu, arī septītās dienas adventistu draudžu darbību ierobežoja, izmantojot telpu jautājumu. Pirmkārt, SDA zaudēja savu ēku.[1204] Otrkārt, nacionalizācija skāra arī septītās dienas adventistu draudžu īpašumus. Minētā sakarā vietā citēt VSDAS padomes pilnvarotā Ernesta Klotiņa 1948. gada 25. oktobra ziņojumu RKLP pilnvarotajam LPSR:

> "Septītās dienas adventistu Dobeles draudze 1947. gadā izbūvēja sev lūgšanu telpas nepabeigtā jaunbūvē Dobelē, Upes ielā 1a. Šo telpu izbūvi draudze izdarīja ar Vissavienības Septītās Dienas Adventistu draudžu padomes un PSRS MP Reliģijas kultu padomes pilnvarotā LPS republikā piekrišanu. Telpu izbūves darbus draudze veica ar līdzekļiem, ko atvēlēja Vissavienības Septītās Dienas Adventistu draudžu padome un ar pašu draudzes locekļu labprātīgiem ziedojumiem un darba spēku.
>
> Pēc 1948. g. izdarītās namu nacionalizācijas draudze lūdza Dobeles Izpildkomiteju izsniegt orderi uz lūgšanu telpu lietošanu, jo ar līdzšinējo nama īpašnieci draudzei bija līgums uz 15 gadiem. Dobeles Izpildkomiteja lūgumu noraidīja un deva rīkojumu 3 dienu laikā atstāt draudzes telpas.
>
> Ievērojot to, ka Dobeles draudze pati izbūvējusi sev lūgšanas telpas un ka tai nav citu piemērotu telpu, laipni lūdzam Jūsu gādību, lai Dobeles

[1203] LVA, 1448. f., 1. apr., 46. l., 70. lp.

[1204] Iepriekš SDA atradās ēku kompleksā Brīvības ielā 11 (vēlāk pārnumurēts uz 35), ko iegādājās divdesmitā gadsimta divdesmitajos gados un kur LBDS pagalma brīvajā daļā uzcēla dievnamu (Baznīcas ielas 10/12 ēka pagalma pusē). Brīvības ielā 11 atradās arī adventistu izdevniecība *Latvijas rakstu apgādība* un žurnāla *Adventes Vēstnesis* redakcija. Vēlāk, spriežot pēc publiskās informācijas, Kārļa Suttas dēls organizēja veģetāro un bezalkohola dzērienu sabiedriskās ēdināšanas iestādi *Flora*, kur "labprāt un ar mierīgu sirdsapziņu pusdienoja un jebkurā laikā baudīja azaidu arī SDA draudžu centra darbinieki, tāpat daudzo sanāksmju un SDA kongresu dalībnieki no blakus esošā *Adventes Dievnama*". Savukārt pagalma ēkā Baznīcas 10/12 (tajā laikā Veidenbauma iela 12-a) atradies LPSR Iekšlietu ministrijas Dzeržinska kultūras nams, kas iekārtots iekšlietu un arī drošības iestāžu darbiniekiem. "Ne tikai par "Floru" vien", *Padomju Jaunatne*, 1988, 2. februāris. *Red. piez.*

> Septītās Dienas Adventistu draudze varētu paturēt lūgšanas telpas Dobelē, Upes ielā 1a."[1205]

Minētais dokuments apliecina Dobeles draudzes priekšstatu par RKLP pilnvarotā LPSR pilnvarām, kas dod iespēju risināt reliģiskās kopienas un izpildu komitejas domstarpībās īpašuma jautājumos. 1948. gada 26. oktobra atzīme, ko veikusi pilnvarotā sekretāre H. Semenova, norāda uz uzdotā "izpildi" acīmredzot šīs vēstules sakarā.[1206]

Secinājumi

Analizējot nelielo kristīgo konfesiju kontroli ar baptistu un septītās dienas adventistu piemēra palīdzību, secināts, ka to pakļaušana centralizētai kontrolei, kuras īstenošanā aktīvi piedalījās valsts drošība iestādes, ir organizētā līdzīgā veidā un salīdzinoši līdzīgā laikposmā. Pakļaušanās nebija brīvprātīga. To panāca ar dažādiem līdzekļiem, arī veidojot čekas aģentūras tīklu. Efektīva valsts drošības iestāžu darbība liedza iespēju veidot no valsts drošības iestādēm salīdzinoši neatkarīgus mazo kristīgo konfesiju centrus. Mazo kristīgo konfesiju ticības pamati mainījās PSRS kontroles ietekmē, jo kontroles nodrošināšanai padomju vara izmantoja arī dažādu reliģisku kopienu sapludināšanu kā baptistu gadījumā, bet attiecīgās kristīgās konfesijas pašsaglabāšanās nolūkos mēģināja izdzīvot arī šādos apstākļos.

[1205] LVA, 1448. f., 1. apr., 21. l., 10. lp.
[1206] LVA, 1448. f., 1. apr., 21. l., 10. lp.

1. pielikums

LBDS garīdznieka anketa. Kārļa Lācekļa piemērs.[1207] 1945. gada 18. jūnijā aizpildītā garīdznieka anketa ar vēlāk veiktu norādi "arestēts".

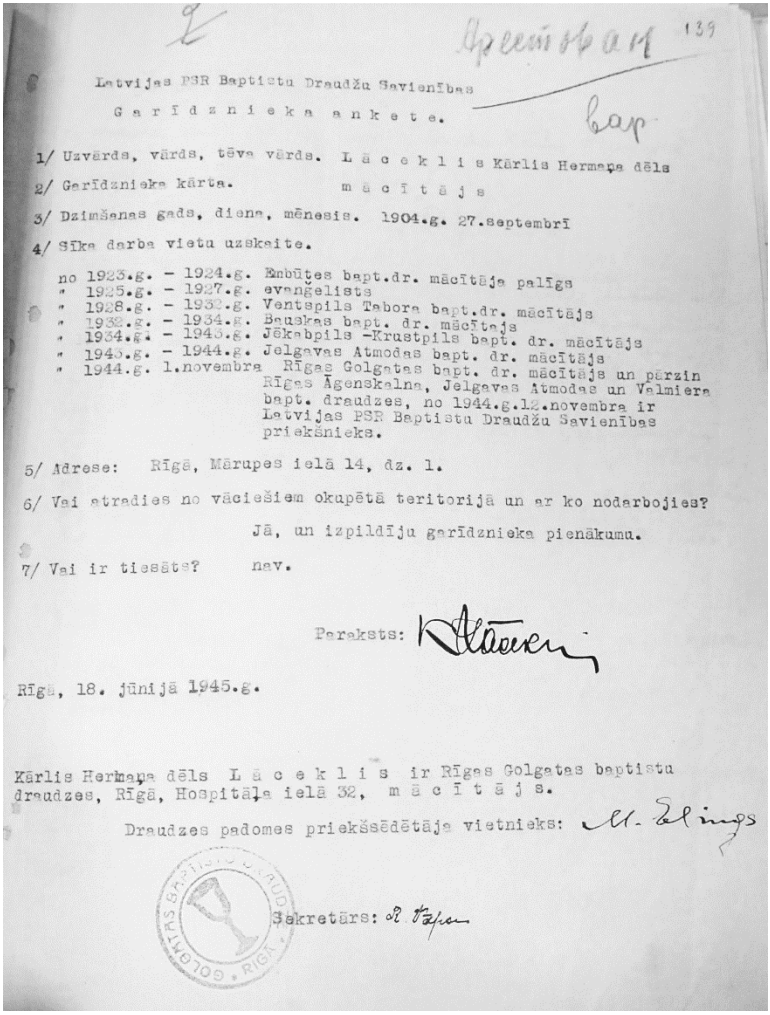

Latvijas PSR Baptistu Draudžu Savienības

Garīdznieka anketa.

1/ Uzvārds, vārds, tēva vārds. Lācekļis Kārlis Hermaņa dēls

2/ Garīdznieka kārta. mācītājs

3/ Dzimšanas gads, diena, mēnesis. 1904.g. 27.septembrī

4/ Sīka darba vietu uzskaite.

no 1923.g. – 1924.g. Ēmbūtes bapt.dr. mācītāja palīgs
" 1925.g. – 1927.g. evaņģēlists
" 1928.g. – 1932.g. Ventspils Tabora bapt.dr. mācītājs
" 1932.g. – 1934.g. Bauskas bapt. dr. mācītājs
" 1934.g. – 1945.g. Jēkabpils –Krustpils bapt. dr. mācītājs
" 1945.g. – 1944.g. Jelgavas Atmodas bapt. dr. mācītājs
" 1944.g. 1.novembra Rīgas Golgatas bapt. dr. mācītājs un pārzin Rīgas Āgenskalna, Jelgavas Atmodas un Valmieras bapt. draudzes, no 1944.g.12.novembra ir Latvijas PSR Baptistu Draudžu Savienības priekšnieks.

5/ Adrese: Rīgā, Mārupes ielā 14, dz. 1.

6/ Vai atradies no vāciešiem okupētā teritorijā un ar ko nodarbojies?

Jā, un izpildīju garīdznieka pienākumu.

7/ Vai ir tiesāts? nav.

Paraksts:

Rīgā, 18. jūnijā 1945.g.

Kārlis Hermaņa dēls Lācekļis ir Rīgas Golgatas baptistu draudzes, Rīgā, Hospitāļa ielā 32, mācītājs.

Draudzes padomes priekšsēdētāja vietnieks:

Sekretārs:

[1207] LVA, 1419. f., 2. apr., 12. l., 139. lp.

2. pielikums

LBDS apliecība. Andreja Brahmaņa (Brachmanis) piemērs.[1208] Apliecība Nr. 10400, izdota 1939. gada 25. februārī.

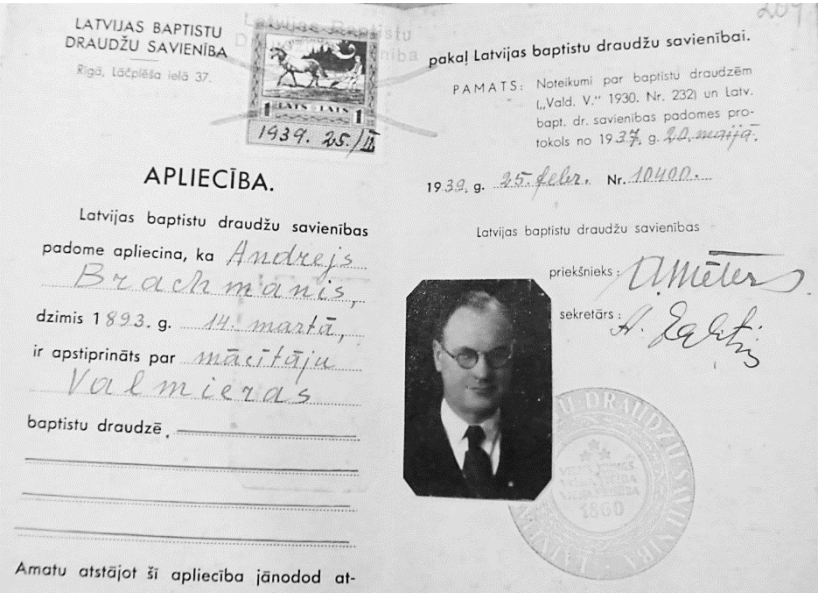

LATVIJAS BAPTISTU DRAUDŽU SAVIENĪBA
Rīgā, Lāčplēša ielā 37.

1939. 25./II

APLIECĪBA.

Latvijas baptistu draudžu savienības padome apliecina, ka Andrejs Brachmanis, dzimis 1893. g. 14. martā, ir apstiprināts par mācītāju Valmieras baptistu draudzē.

Amatu atstājot šī apliecība jānodod atpakaļ Latvijas baptistu draudžu savienībai.

PAMATS: Noteikumi par baptistu draudzēm („Vald. V." 1930. Nr. 232) un Latv. bapt. dr. savienības padomes protokols no 1937. g. 20. maijā.

1939. g. 25. febr. Nr. 10400.

Latvijas baptistu draudžu savienības

priekšnieks: A. Mēters

sekretārs: A. Zaltis

[1208] LVA, 1986. f., 1. apr., 1280. l., 3. sēj., 204. lp.

3. pielikums

VDK dokumentu kopumā pieejamā dienasgrāmata. Kārļa Lācekļa piemērs. Kārļa Lācekļa garīgā darba atzīmes no 1938. gada Jēkabpilī līdz 1943. gadam Jelgavā (fragments).[1209]

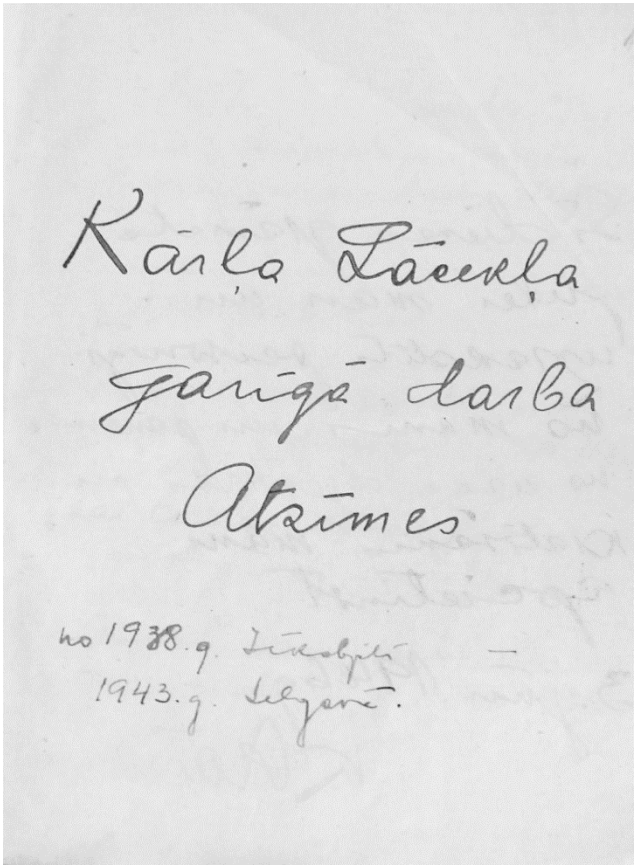
Kārļa Lācekļa
garīgā darba
atzīmes
no 1938.g. Jēkabpilī —
1943.g. Jelgavā.

[1209] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10758. l., 128., 162., 171. lpp.

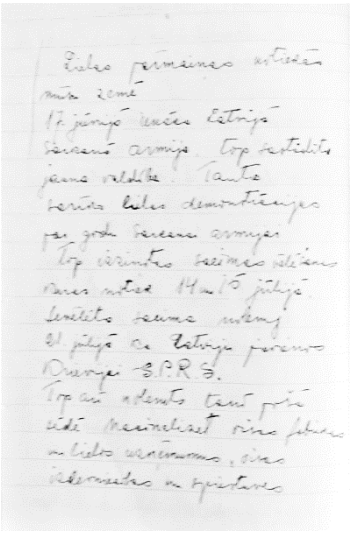

Šeit beidzas vēsture
mūsu zemē
17. jūnijā ienāca Latvijā
Sarkanā armija. Top sākušās
jaunas valdības. Tautu
sarūsa lielas demonstrācijas
par godu Sarkanai armijai
Top izcīnīta brīvības vēlēšanu
kārta notiek 14. un 15. jūlijā
Tautas saeima nākamā
31. jūlijā ar Latviju pievienos
Padomju S.P.R.S.
Top arī adventa laiks pirms
Kristus dzimšanas. Viņa
dzimšanas un Viņa
atnākšanas vēsts
sludināšana

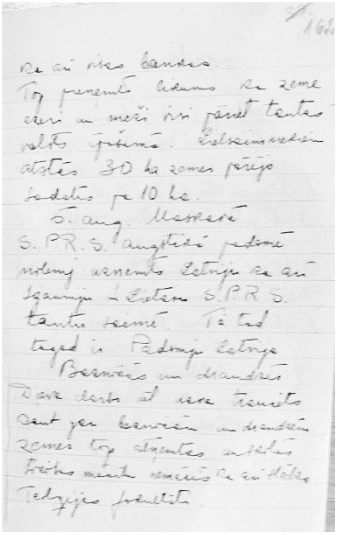

166

Ne arī viņa kalpos.
Top pienāca laiks, ka zeme
varēs un mēģinās viņi pasaut tautas
valsts spēkā. Vēlēšanu rezultāts
atklāts 30 ka zemes pūļiņa
sadalīts pa 10 ka.
5. aug. Maskavā
S.P.R.S. augstākā padome
nākamā uzņemts Latvija ka arī
Igaunija + Lietuva S.P.R.S.
tautu saimē. Tā tad
tagad ir Padomju Latvija
Baznīcās un draudzēs
Tā ne beidz ar vecā tīrīšanu
Gan pēr baznīcām un draudzēm
zemes top atņemtas un tādēļ
Brīvās mācītāju vecākie ka arī lielāka
Tehnijas pārtraukti

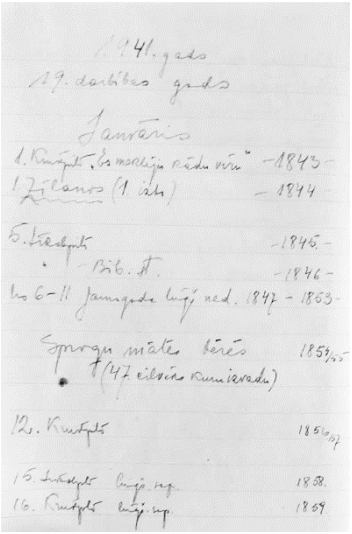

1941. gads
29. darbības gads

Janvārī

1. Krustpk. "Es mācīju viņu" – 1843 –
1. Zīlamo (1 ārk.) – 1844 –
5. Svētpk. – 1845 –
" Bib. St. – 1846 –
no 6–11 Jaunajos kūj. ned. 1847 – 1863 –
Sprogu mātes bērēs 1854/55
(47 cilvēku kunigavadu)
12. Krustpk. 1856/57
15. Svētpk. kūj. sp. 1858.
16. Krustpk. kūj. sp. 1859

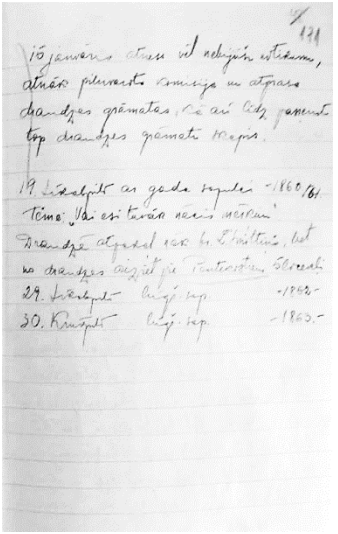

171

10. janvārī atnes vēl nokāpēju vēstuļu,
atnāk pievienotā kunigja un atpakaļ
draudzes grāmatas. Kā arī kādu pamatu
top draudzes grāmatā kopā.

19. Svētpk. ar gada svētku – 1860/61.
Tēma: "Vai esi tavām acīm mīļam"
Draudzē atgriezās vēl bij. Ēdoltiņš, bet
no draudzes aiziet pie Pentekostāļu Sēvercēli
29. Svētpk. kūj. sp. – 1862 –
30. Krustpk. kūj. sp. – 1863 –

4. pielikums

VEKBS 1950. gada 2. marta vēstule Nikolajam Levindanto uz divām lapām.[1210]

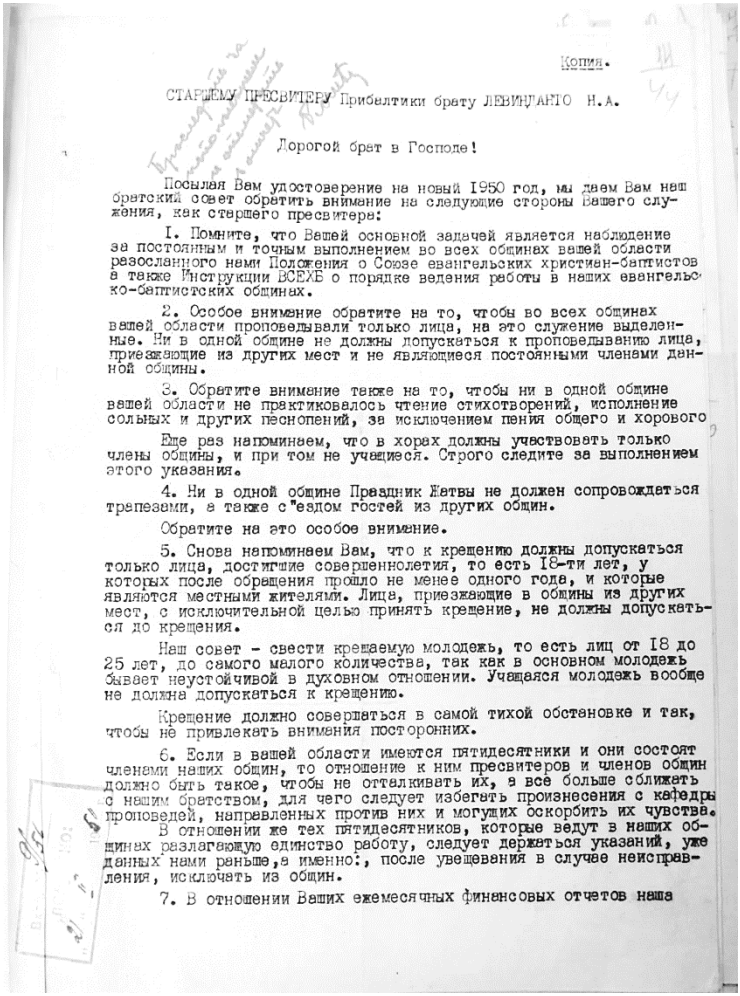

Копия.

СТАРШЕМУ ПРЕСВИТЕРУ Прибалтики брату ЛЕВИНДАНТО Н.А.

Дорогой брат в Господе!

Посылая Вам удостоверение на новый 1950 год, мы даем Вам наш братский совет обратить внимание на следующие стороны Вашего служения, как старшего пресвитера:

I. Помните, что Вашей основной задачей является наблюдение за постоянным и точным выполнением во всех общинах вашей области разосланного нами Положения о Союзе евангельских христиан-баптистов а также Инструкции ВСЕХБ о порядке ведения работы в наших евангельско-баптистских общинах.

2. Особое внимание обратите на то, чтобы во всех общинах вашей области проповедывали только лица, на это служение выделенные. Ни в одной общине не должны допускаться к проповедыванию лица, приезжающие из других мест и не являющиеся постоянными членами данной общины.

3. Обратите внимание также на то, чтобы ни в одной общине вашей области не практиковалось чтение стихотворений, исполнение сольных и других песнопений, за исключением пения общего и хорового

Еще раз напоминаем, что в хорах должны участвовать только члены общины, и при том не учащиеся. Строго следите за выполнением этого указания.

4. Ни в одной общине Праздник Жатвы не должен сопровождаться трапезами, а также с"ездом гостей из других общин.

Обратите на ато особое внимание.

5. Снова напоминаем Вам, что к крещению должны допускаться только лица, достигшие совершеннолетия, то есть 18-ти лет, у которых после обращения прошло не менее одного года, и которые являются местными жителями. Лица, приезжающие в общины из других мест, с исключительной целью принять крещение, не должны допускаться до крещения.

Наш совет - свести крещаемую молодежь, то есть лиц от 18 до 25 лет, до самого малого количества, так как в основном молодежь бывает неустойчивой в духовном отношении. Учащаяся молодежь вообще не должна допускаться к крещению.

Крещение должно совершаться в самой тихой обстановке и так, чтобы не привлекать внимания посторонних.

6. Если в вашей области имеются пятидесятники и они состоят членами наших общин, то отношение к ним пресвитеров и членов общин должно быть такое, чтобы не отталкивать их, а все больше сближать с нашим братством, для чего следует избегать произнесения с кафедры проповедей, направленных против них и могущих оскорбить их чувства.

В отношении же тех пятидесятников, которые ведут в наших общинах разлагающую единство работу, следует держаться указаний, уже данных нами раньше, а именно:, после увещевания в случае неисправления, исключать из общин.

7. В отношении Ваших ежемесячных финансовых отчетов наша

[1210] LVA, 1448. f., 1. apr., 47. l., 44.–45. lp.

- 2 -

просьбы к Вам – высылать их более своевременно, без опозданий, не позднее 15-го числа следующего месяца.

Эти наши указания мы кладем Вам, дорогой брат, на сердце и просим провести их окончательно во всех ваших общинах в жизнь, так чтобы ни в одной общине не нарушалось ни одно из этих указаний.

Да поможет Вам Господь в этом!

Примите наш самый сердечный братский привет!

Ваши во Христе братья и соработники

ЧЛЕНЫ ПРЕЗИДИУМА: / Я.И.Жидков/
/ М.И.Голяев/
/ М.А.Орлов/
/А.В. Карев/
/ И.Г.Иванов/

Р.§. Это письмо предназначено только для Вас лично, а не для рассылки по общинам.

А.Карев.

Копия верна:

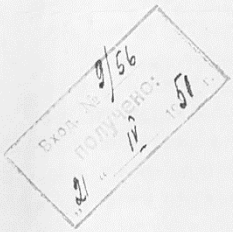

5. pielikums

Dziesmu grāmatu saraksts par no apgrozības izņemamām dziesmām.[1211]

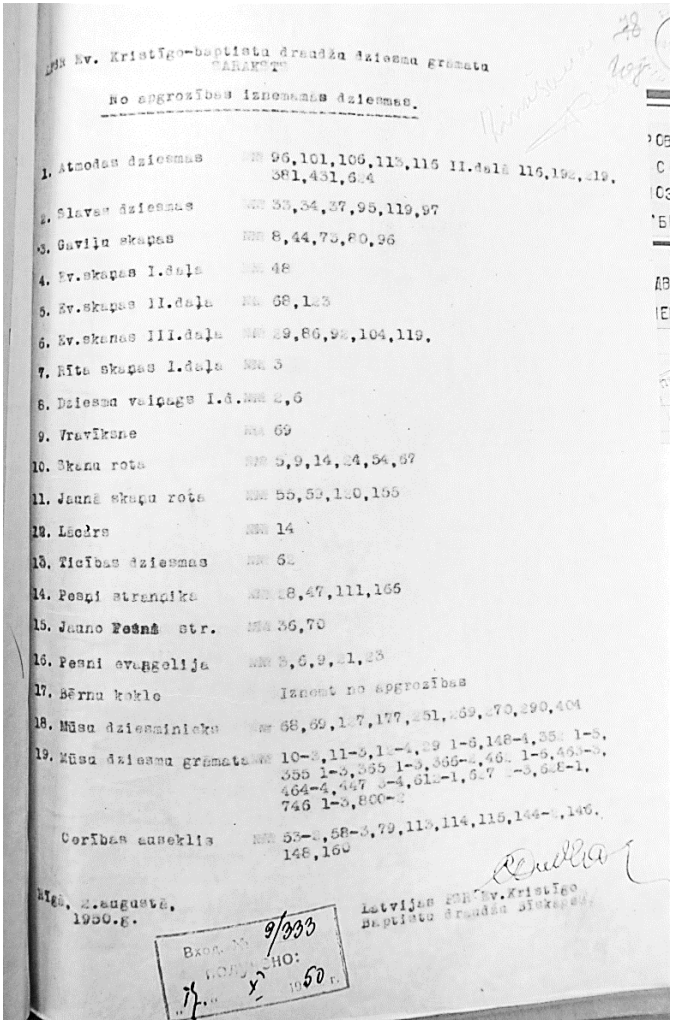

LPSR Ev. Kristīgo-baptistu draudžu dziesmu grāmatu
SARAKSTS

No apgrozības iznemamās dziesmas.

1.	Atmodas dziesmas	NN 96,101,106,113,116 II.dalā 116,192,219, 381,431,624
2.	Slavas dziesmas	NN 33,34,37,95,119,97
3.	Gaviļu skaņas	NN 8,44,73,80,96
4.	Ev.skaņas I.daļa	NN 48
5.	Ev.skaņas II.daļa	NN 68,123
6.	Ev.skanas III.daļa	NN 29,86,92,104,119,
7.	Rīta skaņas I.daļa	NN 3
8.	Dziesmu vaiņags I.d.	NN 2,6
9.	Vravīksne	NN 69
10.	Skanu rota	NN 5,9,14,24,54,67
11.	Jaunā skaņu rota	NN 55,59,120,155
12.	Lācārs	NN 14
13.	Ticības dziesmas	NN 62
14.	Pesņi stranņika	NN 28,47,111,165
15.	Jauno Pesnā str.	NN 36,70
16.	Pesni evaņgelija	NN 3,6,9,21,23
17.	Bērnu koklo	Iznemt no apgrozības
18.	Mūsu dziesminicks	NN 68,69,127,177,251,269,270,290,404
19.	Mūsu dziesmu grāmata	NN 10-3,11-3,12-4,29 1-6,148-4,352 1-5, 355 1-3,365 1-3,366-2,462 1-6,463-3, 464-4,447 3-4,612-1,627 2-3,628-1, 746 1-3,800-2
	Cerības auseklis	NN 53-2,58-3,79,113,114,115,144-2,146, 148,160

Rīgā, 2.augustā, 1950.g.

Latvijas PSR Ev.Kristīgo Baptistu draudžu Biskaņas

Вход. № 9/333
ПОЛУЧЕНО:
17. X 1950 г.

[1211] LVA, 1448. f., 1. apr., 47. l., 208. lp.

6. pielikums

1949. gada 28. septembra aģenta *Ērglis* raksturojuma paraugs, ko sagatavojis LPSR VDM "O" daļas 2. nodaļas priekšnieka vietnieks majors Ivanovs un ko saskaņojis LPSR VDM "O" daļas 2. nodaļas priekšnieks majors Stepanovs.[1212]

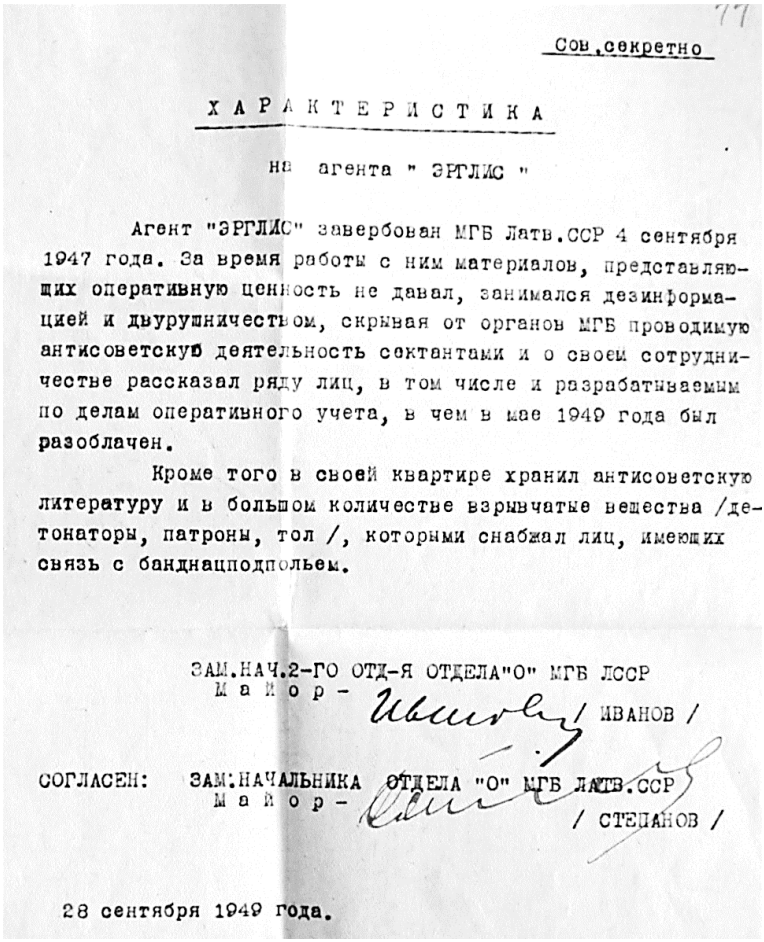

77

Сов.секретно

ХАРАКТЕРИСТИКА

на агента " ЭРГЛИС "

Агент "ЭРГЛИС" завербован МГБ Латв.ССР 4 сентября 1947 года. За время работы с ним материалов, представляющих оперативную ценность не давал, занимался дезинформацией и двурушничеством, скрывая от органов МГБ проводимую антисоветскую деятельность сектантами и о своем сотрудничестве рассказал ряду лиц, в том числе и разрабатываемым по делам оперативного учета, в чем в мае 1949 года был разоблачен.

Кроме того в своей квартире хранил антисоветскую литературу и в большом количестве взрывчатые вещества /детонаторы, патроны, тол /, которыми снабжал лиц, имеющих связь с банднацподпольем.

ЗАМ.НАЧ.2-ГО ОТД-Я ОТДЕЛА"О" МГБ ЛССР
Майор - / ИВАНОВ /

СОГЛАСЕН: ЗАМ.НАЧАЛЬНИКА ОТДЕЛА "О" МГБ ЛАТВ.ССР
Майор - / СТЕПАНОВ /

28 сентября 1949 года.

[1212] LVA, 1986. f., 1. apr., 40197. l., 44. lp.

7. pielikums

Lietiskie pierādījumi fotogrāfiju veidā Hugo Medņa kriminālllietā.[1213]

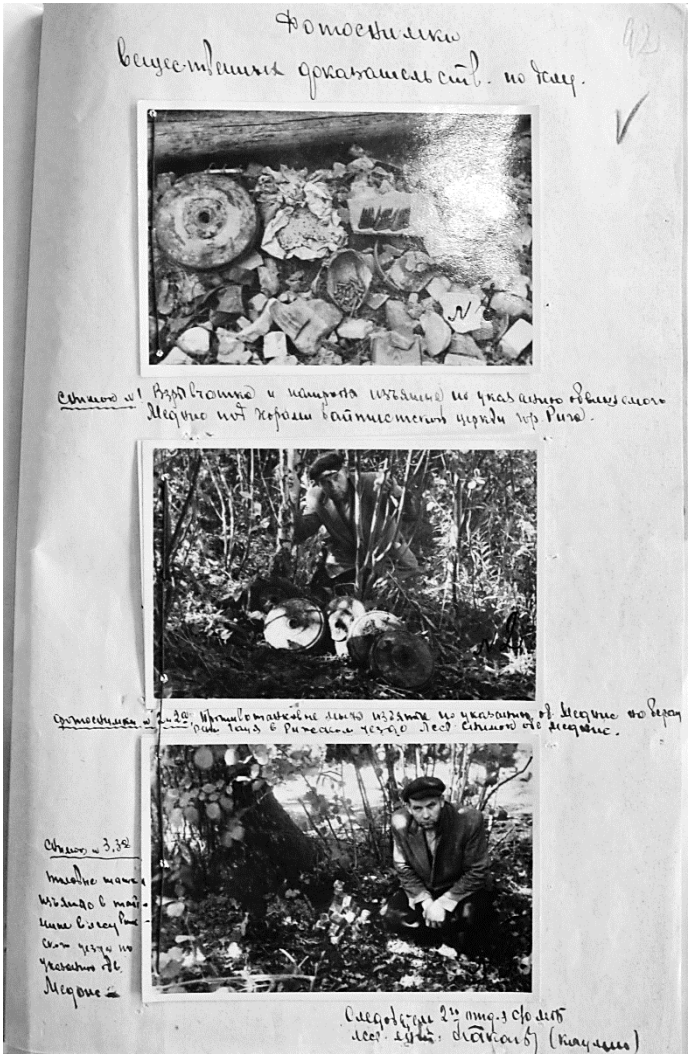

[1213] LVA, 1986. f., 1. apr., 40197. l., 92. lp.

8. pielikums

Aizputes pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas priekšsēdētāja Ģ. Jansona 1948. gada 23. novembra ziņojums Nr. 2274 RKLP pilnvarotajam LPSR par bērniem, kas sestdienās ticības apsvērumu dēļ neapmeklē Aizputes pilsētas septiņgadīgo skolu.[1214]

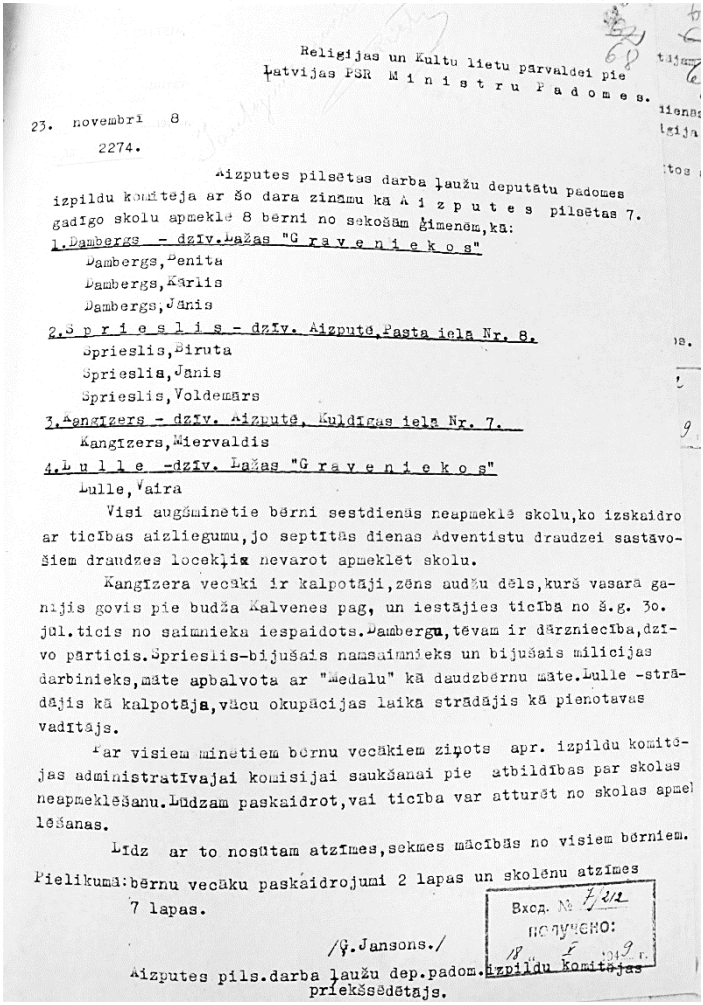

Reliģijas un Kultu lietu pārvaldei pie
Latvijas PSR M i n i s t r u P a d o m e s.

23. novembrī 8
2274.

Aizputes pilsētas darba ļaužu deputātu padomes izpildu komiteja ar šo dara zināmu kā A i z p u t e s pilsētas 7. gadīgo skolu apmeklē 8 bērni no sekošām ģimenēm,kā:

1.Dambergs - dzīv.Pažas "G r a v e n i e k o s"
Dambergs,Benita
Dambergs,Kārlis
Dambergs,Jānis

2.S p r i e s l i s - dzīv. Aizputē,Pasta ielā Nr. 8.
Sprieslis,Biruta
Sprieslis,Jānis
Sprieslis,Voldemārs

3.Kangizers - dzīv. Aizputē, Kuldīgas ielā Nr. 7.
Kangizers,Miervaldis

4.L u l l e -dzīv. Pažas "G r a v e n i e k o s"
Lulle,Vaira

Visi augšminetie bērni sestdienās neapmeklē skolu,ko izskaidro ar ticības aizliegumu,jo septītās dienas Adventistu draudzei sastāvošiem draudzes locekļiem nevarot apmeklēt skolu.

Kangizera vecāki ir kalpotāji,zēns audžu dēls,kurš vasarā ganījis govis pie budža Kalvenes pag, un iestājies ticībā no š.g. 30. jūl.ticis no saimnieka iespaidots.Dambergu,tēvam ir dārzniecība,dzīvo pārticis.Sprieslis-bijušais namsaimnieks un bijušais milicijas darbinieks,māte apbalvota ar "Medaļu" kā daudzbērnu māte.Lulle -strādājis kā kalpotāja,vācu okupācijas laikā strādājis kā pienotavas vadītājs.

Par visiem minetiem bērnu vecākiem ziņots apr. izpildu komitejas administratīvajai komisijai saukšanai pie atbildības par skolas neapmeklēšanu.Lūdzam paskaidrot,vai ticība var atturēt no skolas apmeklēšanas.

Līdz ar to nosūtam atzīmes,sekmes mācībās no visiem bērniem.

Pielikumā:bērnu vecāku paskaidrojumi 2 lapas un skolēnu atzīmes 7 lapas.

/Ģ.Jansons./

Aizputes pils.darba ļaužu dep.padom. izpildu komitejas priekšsēdētājs.

Вход. № 7212
ПОЛУЧЕНО:
18 XI 1948 г.

[1214] LVA, 1448. f., 1. apr., 46. l.,68. lp.

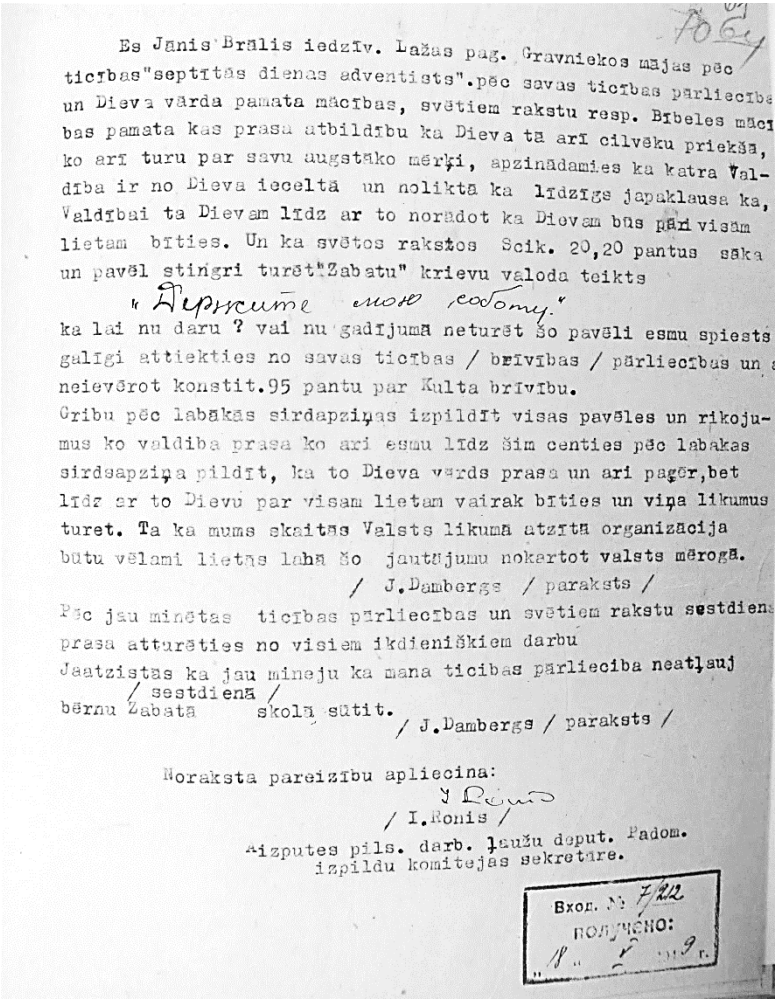

Es Jānis Brālis iedzīv. Lažas pag. Gravniekos mājas pēc ticības "septītās dienas adventists". pēc savas ticības pārliecība un Dieva vārda pamata mācības, svētiem rakstu resp. Bībeles mācības pamata kas prasa atbildību ka Dieva tā arī cilvēku priekšā, ko arī turu par savu augstāko mērķi, apzinādamies ka katra Valdība ir no Dieva iecelta un nolikta ka līdzīgs japaklausa ka, Valdībai ta Dievam līdz ar to norādot ka Dievam būs pāri visām lietam bīties. Un ka svētos rakstos Scik. 20,20 pantus saka un pavēl stingri turēt "Zabatu" krievu valoda teikts

« Держите мою субботу. »

ka lai nu daru ? vai nu gadījumā neturēt šo pavēli esmu spiests galīgi attiekties no savas ticības / brīvības / pārliecības un neievērot konstit. 95 pantu par Kulta brīvību.

Gribu pēc labākās sirdapziņas izpildīt visas pavēles un rikojumus ko valdiba prasa ko ari esmu līdz šim centies pēc labakas sirdsapziņa pildīt, ka to Dieva vārds prasa un ari pagēr, bet līdz ar to Dievu par visam lietam vairak bīties un viņa likumus turet. Ta ka mums skaitās Valsts likumā atzīta organizācija būtu vēlami lietas laha šo jautājumu nokartot valsts mērogā.

/ J. Dambergs / paraksts /

Pēc jau minētas ticības pārliecības un svētiem rakstu sestdienu prasa atturēties no visiem ikdieniškiem darbu

Jaatzistas ka jau mineju ka mana ticibas pārlieciba neatļauj / sestdienā / bērnu Zabatā skolā sūtit.

/ J. Dambergs / paraksts /

Noraksta pareizību apliecina:

/ I. Ronis /

Aizputes pils. darb. ļaužu deput. Padom. izpildu komitejas sekretāre.

Вход. № 7422
ПОЛУЧЕНО:
18 " 2 1949 г.

9. pielikums

VSDAS padomes pilnvarotā Ernesta Klotiņa 1948. gada 25. oktobra ziņojums Nr. 2325 RKLP pilnvarotajam LPSR par Dobeles draudzes lūgšanu nama saglabāšanu draudzes vajadzībām.[1215]

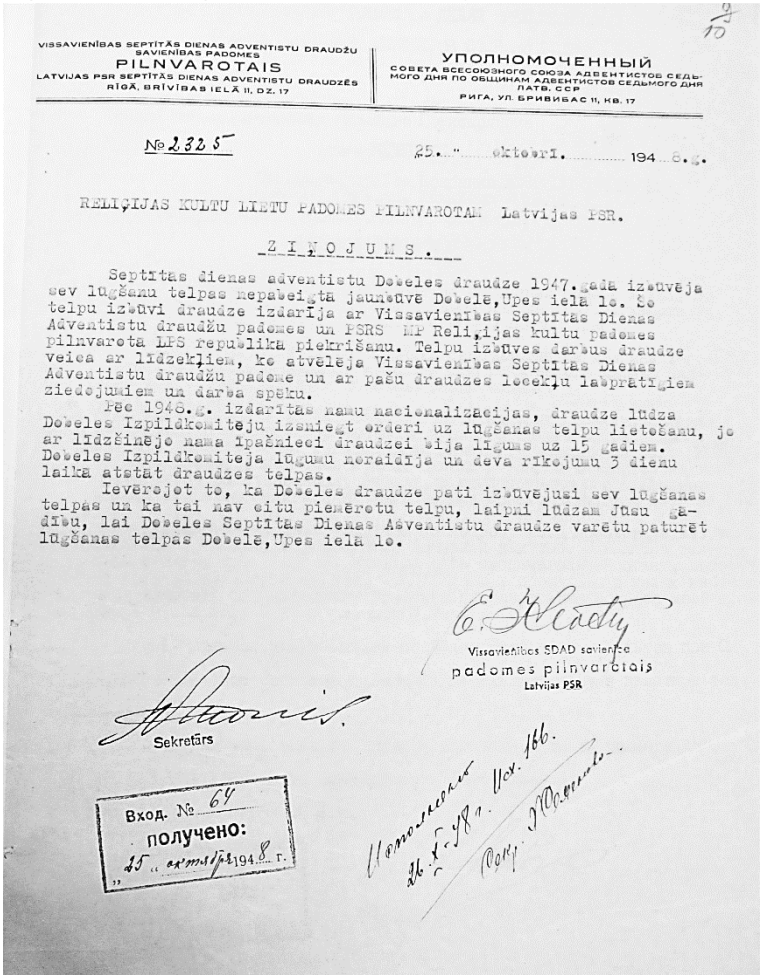

VISSAVIENĪBAS SEPTĪTĀS DIENAS ADVENTISTU DRAUDŽU SAVIENĪBAS PADOMES
PILNVAROTAIS
LATVIJAS PSR SEPTĪTĀS DIENAS ADVENTISTU DRAUDZĪŠ
RĪGĀ, BRĪVĪBAS IELĀ 11, DZ. 17

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ
СОВЕТА ВСЕСОЮЗНОГО СОЮЗА АДВЕНТИСТОВ СЕДЬМОГО ДНЯ ПО ОБЩИНАМ АДВЕНТИСТОВ СЕДЬМОГО ДНЯ ЛАТВ. ССР
РИГА, УЛ. БРИВИБАС 11, КВ. 17

№ 2325 25. oktobrī. 1948. g.

RELIĢIJAS KULTU LIETU PADOMES PILNVAROTAM Latvijas PSR.

Z I Ņ O J U M S.

Septītas dienas adventistu Dobeles draudze 1947.gada izsūvēja sev lūgšanu telpas nepabeigtā jaunsūvē Dobelē,Upes ielā 1a. Šo telpu izsūvi draudze izdarīja ar Vissavienības Septītas Dienas Adventistu draudžu padomes un PSRS MP Reliģijas kultu padomes pilnvarotā LPS republika piekrišanu. Telpu izsūves darbus draudze veica ar līdzekļiem, ko atvēlēja Vissavienības Septītas Dienas Adventistu draudžu padome un ar pašu draudzes locekļu labprātīgiem ziedojumiem un darba spēku.

Pēc 1948.g. izdarītās namu nacionalizācijas, draudze lūdza Dobeles Izpildkomiteju izsniegt orderi uz lūgšanas telpu lietošanu, jo ar līdzšinējo nama īpašnieci draudzei bija līgums uz 15 gadiem. Dobeles Izpildkomiteja lūgumu noraidīja un deva rīkojumu 3 dienu laikā atstāt draudzes telpas.

Ievērojot to, ka Dobeles draudze pati izsūvējusi sev lūgšanas telpas un ka tai nav citu piemērotu telpu, laipni lūdzam Jūsu gādību, lai Dobeles Septītas Dienas Adventistu draudze varētu paturēt lūgšanas telpas Dobelē,Upes ielā 1a.

Vissavienības SDAD savienības padomes pilnvarotais
Latvijas PSR
Sekretārs

Вход. № 64
получено:
25 „ октября 1948 г.

[1215] LVA, 1448. f., 1. apr.., 21. l., 10. lp.

10. pielikums

Hugo Mednis (vēlāk aģents *Ērglis*) ar sievu Valdu.[1216]

[1216] "Hugo Mednis", *Kristīgā Balss*, Nr. 11, 1939, 1. jūnijs, 247. lpp.

Control of Religion in the LSSR: The Example of Baptists and the Seventh-Day Adventists (1945–1953)

This paper describes the control of religion in the LSSR during the time from 1945 until 1953, its structure and implementation by the example of small Christian denominations such Baptists and the Seventh-Day Adventists. This research is mainly based on the documents available in the State Archive of Latvia of the National Archive Latvia – documents of the Representative of the Council for the Affairs of Religious Cults of the USSR in the LSSR, the personal files of the clergy and the criminal cases of the KGB brought against the clergy. The article reveals not only the general problems encountered by the Christian denominations such as the wide range of restrictions on the exercise of freedom of conscience and a dependence on the *benevolence* of the Representative in solving the basic issues which determine the existence of a particular religious organisation, but also the specific problems encountered by Baptists and the Seventh-Day Adventists. The USSR attempted to model these Christian denominations, directly instructing them on both institutional matters and faith issues. Moreover, the Seventh-Day Adventist case illustrates that the Representative was involved not only in clergy matters, but also into the laymen's everyday life, e.g. by involving itself in solving school attendance issues during the Sabbath. Thus, the Representative and the KGB held *compromising* information on persons starting from their 1st grade in school.

Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam

B. hist. Marta Starostina
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte

Vissavienības akciju sabiedrība *Intūrists* (arī Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) Ministru Padomes (MP) Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes *Intūrists*, turpmāk – *Intūrists*) bija PSRS valsts iestāde, kas pildīja ar tūrismu saistītos uzdevumus – gan tūrisma infrastruktūras veidošanu, gan ceļojumu rīkošanu, gan noteiktu ceļojumu aizliegšanu.[1217] *Intūrists* izplatīja arī propagandu tūristu vidū, centās ietekmēt tos gan morāli, gan fiziski.[1218] Bija svarīgi apstrādāt ārzemju tūristu grupas, jo tās varēja gan celt, gan iedragāt PSRS reputāciju. 1966. gada PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts paredzēja, ka:

> "jebkura ļaunprātīga ceļošanas noteikumu pārkāpšana PSRS teritorijā no ārzemju tūristu un personu bez pilsonības, proti, bez noteiktas dzīvesvietas, puses, terminēta pārvietošanās no vietas uz dzīvesvietu vai vietu apmeklēšanas, kas nav tam paredzēta PSRS vīzās, atkāpšanās no ceļošanas maršruta, kas paredzēts ceļošanas dokumentos bez speciālās atļaujas, ja šīs personas iepriekš bijušas divreiz sodītas par šo noteikumu pārkāpšanu, sodāmas ar brīvības atņemšanu, kas nepārsniedz vienu gadu, vai labošanas darbiem līdzīgā periodā, vai sodu, kas nepārsniedz 50 rubļus."[1219]

[1217] LVA, 222. f., 1. apr., 17. l., 27. lp.
[1218] Jāņadēls, J. "Sakari", *Latvija,* Nr. 39, 1981, 19. novembris, 3. lpp.
[1219] Chabe Alexander. "Soviet Tourism: an Open Door to a Closed Society", *The Social Studies*, 1989, February, p. 57.

Intūrista darba organizācija un struktūra aplūkota jau iepriekš Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisijas rakstu 1. sējumā.[1220] Jāatzīmē tikai viens būtisks aspekts, ka, lai gan LPSR teritorijā aktivitātes veica *Intūrista* Rīgas nodaļa, kas, neskaitot Maskavas pakļautību, oficiāli pildīja Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas (LKP CK) – un formālāk arī LPSR MP – pavēles un rīkojumus, tomēr faktiski tā apkalpoja VDK uzdevumus un īstenoja tās intereses.[1221]

Apskata mērķis ir aplūkot atsevišķus piemērus par *Intūrista* Rīgas nodaļas saistību ar LPSR VDK un atklāt, kā VDK iespaidoja *Intūrista* darbību. Analīzē uzmanība pievērsta jautājumiem, kāpēc tūrisma joma bija PSRS valsts drošības jautājums, kuras tūristu grupas uzskatīja par bīstamām un kā VDK ietekmēja tūristus, paredzot tiem sarīkojumu izvēli, norisi un iznākumu.

Darbā izmantots Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LVA) VAS *Intūrists* 222. fonda[1222] 1., 2., 3., 4., 5., 7., 9., 16., 18., 19., 21., 22., 25., 26., 27., 28., 29., 31., 32., 33., 35., 37., 39., 41., 44., 46., 47., 56. apraksts. 222. fonds satur lietvedības dokumentus, kas sniedz plaša apjoma informāciju par *Intūrista* darbinieku sniegtajām un saņemtajām atskaitēm, izdotajām un saņemtajām pavēlēm un veikto saraksti. Dokumenti sagatavoti mašīnrakstā krievu valodā, līdz ar to viegli lasāmi un saprotami. Darbā izmantoti arī tiesas lietu[1223] materiāli, kas atklāj *Intūrista* un VDK sadarbības formu un aspektus, veidojot piesegu. Analizējot tiesas lietu materiālus, var konstatēt, ka VDK vervējusi *Intūrista* darbiniekus, lai saņemtu informāciju no viņiem atskaišu formā par atsevišķām tūristu grupām un atsevišķiem cilvēkiem. Apskatīts arī Latvijas Nacionālā arhīva Personāla

[1220] Sk. Starostina, Marta. "Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības "Intūrists" Rīgas nodaļā darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957–1985)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 241.–280. lpp.
[1221] LVA, 222. f., 1. apr., 56. l., 1.–3. lp.
[1222] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 1. lp.
[1223] Lieta Nr. K30-459/10.

dokumentu valsts arhīva (PDVV) 282. fonds Valsts A/s *Viesnīca Latvija*,[1224] kas satur datus par *Intūrista* viesnīcas personālu. Minētais fonds sastāv no diviem aprakstiem. Pirmais apraksts (1959–1997) satur 492 lietas, bet otrajā aprakstā ir 73 lietas. Izpētes nolūkos, ievērojot atpazīstamības aspektu, kā piemēri izvēlētas Zanes Rozenbergas,[1225] Vernera Lukomeša,[1226] Elzas Tiltiņas[1227] un Viļņa Straumes[1228] lietas. Minētie dokumenti lielākoties ir krievu valodā mašīnrakstā vai rokrakstā, taču pieejami dokumenti arī latviešu valodā rokrakstā. Tāpat izmantots arī PDVA 3406. fonds par *Intūrista* viesnīcas tipa pansionātu *Rīgas Jūrmala*,[1229] kas ietver viesnīcas personāla lietas par laikposmu no 1960. līdz 1961. gadam, tomēr, neraugoties uz nelielo laika periodu, dokumenti labi ilustrē darbinieku panākumus "valsts drošības" jautājuma risināšanā. Materiāli pārsvarā ir krievu valodā rokrakstā, taču atsevišķi teksti ir arī krievu valodā mašīnrakstā. Visbeidzot izmantots arī LVA PA-101. fonds,[1230] kurā atrodas slepenās sarakstes dokumenti, LKP CK Aģitācijas un propagandas daļas lietas, Partijas orgānu nodaļas lietas un citi dokumenti, kas visi kopā satur atsevišķas norādes, kuras papildina *Intūrista* dokumentāciju un ieskicē VDK darbību. Darbā izmantots 37. apraksta 129. lieta, 37. apraksta 131. lieta, 37. apraksta 134. lieta, 39. apraksta 119. lieta, 49. apraksta 105. lieta un 51. apraksta 122. lieta. Materiāli ir krievu un latviešu valodā mašīnrakstā.

Pētījuma ietvaros veiktas intervijas. Vienu sniedza *Intūrista* gide tulce, Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs (*Kultkoms* – cita VDK piesegstruktūra) Jaunatnes sekcijas biroja priekšsēdētāja[1231] Zane Rozenberga, kura darbojās ar trimdas

---

[1224] PDVA, 282. f.*,* 1959.–2003. l., 30. lp.

[1225] PDVA, 282. f., 1. apr., 112. l., 157.–163. lp. Zane Rozenberga, dzimusi 1944. gadā – tulkotāja un rakstniece.

[1226] PDVA, 282. f., 1. apr., 111. l., 63.–70. lp.

[1227] PDVA, 282. f., 1. apr., 96. l., 41.–63. lp.

[1228] PDVA, 282. f., 1. apr., 130. l., 167.–178. lp.

[1229] PDVA, 3406. f., 2. apr., 18. l., 1.–146. lp.

[1230] Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas fonds Nr. PA-101 (LVA, PA-101. f.).

[1231] "No debatēm", *Dzimtenes Balss,* 1971, 2. decembris; Briede-Bulāvinova, Vija. "Latvijas komitejā kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs", *Dzimtenes Balss*, 1971, 25. novembris.

latviešiem. Otrs intervētais bija Bonifācijs Daukšts – vēsturnieks, diplomāts, literāts un publicists. Izmantota arī PSRS un trimdas latviešu prese, piemēram, no vienas puses, *Dzimtenes Balss*,[1232] *Padomju Jaunatne*[1233] un, no otras puses, *Latvija Amerikā*,[1234] *Brīvība*,[1235] *Laiks*,[1236] *Latvija*.[1237] Šie periodiskie izdevumi sniedz divus pretējus viedokļus padomju tūrisma, *Intūrista* un VDK jautājumos, kā arī ir attiecīgā laika liecība.

Līdz ar Latvijas okupāciju un prettiesisko inkorporāciju PSRS mainījās visa tūrisma struktūra, tā kļuva par ideoloģijas un propagandas līdzekli. PSRS negribēja pieļaut, lai tajā un PSRS ietekmes zonu valstīs esošās personas sastaptos ar citādām nekā PSRS oficiālās ideoloģijas sludinātajām idejām. Saskaroties PSRS un ārvalstu idejām, varētu tikt iedragāts *tautas demokrātijas* [1238] valstu stāvoklis PSRS. Lai to novērstu, bija rūpīgi jāseko tam, ko tūristi centās ievest PSRS, un tajā paša laikā bija jārūpējas par to, ko tūristi uzzināja vai varētu uzzināt par PSRS.

Šodien *Intūrista* čekistiskās saknes un saistība par PSRS valsts drošības iestādēm ir teju vispārzināms fakts, kas nav īpaši jāpierāda – pat publicētājā LPSR VDK 1988. gada tālruņu grāmatā atrodami attiecīgi *Intūrista* viesnīcu tālruņu numuri, bet, protams, nav citu LPSR viesnīcu tālruņu numuru –, taču ilustrācijai var norādīt kādu avotu, kas par to liecina. Piemēram, okupēto Latviju var salīdzināt ar citiem PSRS apgabaliem, jo VDK rīcības metodes visā PSRS teritorijā bija līdzīgas, turklāt nav pamata domāt, ka pierobežā, kāda bija LPSR, šīs metodes būtu liberālākas vai maigākas.

> "VAS aģentūra *Intūrists* Toljati p[ilsētā] tāpat kā citas aģentūras un nodaļas KPFSR teritorijā bija padotas KPFSR Ministru Padomes

[1232] Sk. "Arods – "Intourist" – gids", *Dzimtenes Balss*, Nr. 1., 1970, 1. janvāris, 4. lpp.
[1233] Veldere, V. "25 gados – 2 miljoni", *Padomju Jaunatne*, Nr. 228, 1980, 28. novembris, 3. lpp.
[1234] Sk. "Čekas ausis Latvijas viesnīcās", *Latvija Amerikā*, Nr. 38, 1999, 18. septembris, 15. lpp.
[1235] Sk. "Kas tagad vada čeku Latvijā?", *Brīvība*, Nr. 5., 1967, 1. maijs.
[1236] Sk. Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks*, 1980, 19. jūlijs.
[1237] Sk. "Čeka cīņu pret latviešiem turpina. Politisko bēgļu ietekme rada briesmas." *Latvija,* 1964, 11. janvāris, 6. lpp.
[1238] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 21. lp.

> Galvenajai ārzemju tūrisma pārvaldei, kas koordinēja to darbību republikas līmenī. Sistēmas vadībā bija PSRS Ministru Padomes Galvenā tūrisma pārvalde, kas noteica pamatvirzienus ārzemju tūrisma attīstībai. Šī struktūra nebija noslēgta tikai centrālās organizācijas ietvaros un tai padoto iestāžu tīklā. Tā, VAS aģentūra *Intūrists* Toljati p[ilsētā] bija savstarpēji cieši saistīta ar reģionālajām varas institūcijām un pirmām kārtām bija padota tieši tām, saskaņojot savas darbības ar Kuibiševas apgabala VDK pārvaldi, PSKP [apgabala komiteju], apgabala [izpildkomiteju], PSKP [pilsētas komiteju] un [pilsētas izpildkomiteju].”[1239]

Šeit iederas garāks citāts no Leonīda Maksimenko raksta par Liona Feihtvangera un citu ārvalstu literātu tūrismu staļiniskajā PSRS, kas atklāj, kādas tad ir *Intūrista* saknes pašā okupētājvalstī:

> Šodien varētu rasties jautājums: kāpēc operatīvi čekistiskā ārzemju rakstnieku apkalpošana bija uzticēta *Intūristam*, bet ne [Padomju rakstnieku savienības] ārzemju komisijai, [Vissavienības komitejai kultūras sakariem ar ārzemēm] vai [KPFSR Izglītības tautas komisariātam]? Tāpēc ka [trīsdesmito] gadu vidū *Intūrists* atradās totālā [Valsts drošības tautas komisariāta] pārziņā. Legalizētā čekistiskā struktūra apkalpoja prominentos ārzemju viesus – reālos un izdomātos, tādus kā Samuila Maršaka misteru Tvisteru [Твистер Самуила Маршака – krievu valodā], vācu cirka impresāriju no Grigorija Aleksandrova kinofilmas *Cirks* vai Mihaila Bulgakova Volandu ar pavadoņu grupu. Pats Meistars un viņa romāna varonis nokļuva citas institūcijas – PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Galvenās valsts drošības pārvaldes Ceturtās daļas ceturtās nodaļas, bet čekistu žargonā: “4 отд. СПО ГУГБ НКВД СССР” – pārziņā.
>
> Tā paša 1934. pirmspērkona gada 15. jūlijā citā politbiroja lēmumā par *Intūristu* sevišķi bija atzīmēts, ka *Intūrista* plānu apstiprina VK(b)P CK [Kultūras un ļeņinisma propagandas nodaļa]. Turklāt piedāvāja
>
> “pievērst sevišķu uzmanību gidu darba kvalitātei, nodrošināt ekskursijās ar intūristiem tulkošanu, izsmeļošus un politiski izturētus paskaidrojumus”. *Strana Sovetov* [Страна Советов – krievu valodā]

[1239] Кирсанова, Ирина. “Организация экскурсионной работы с советскими гражданами и иностранными туристами в 1960–1980-е гг. (на примере Куйбышевской области)”, *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия История. Международные отношения*, 2015, № 2, том 15, с. 117–118.

galvenais redaktors nosvītroja nereālistisko iniciatīvu: "12. Un nekavējoties atcelt visās sistēmās dzeramnaudas pieņemšanu."[1240] 1935. gada 4. oktobrī, pēdējā Henriha Jagodas Lubjankas vadības gadā, politbirojs fiksēja sekojošo: "Uzticēt VDTK pārbaudīt speciāli *Intūrista* darbību, kas saistīta ar mūsu rūpnīcu un fabriku rādīšanu." Turpmāk Volands, Andrē Žids, Lions Feihtvangers bija jāsagaida atbilstošā veidā, sagatavotiem, izrādot rūpnīcas un fabrikas un nodrošinot tiesības apdāvināt ar dzeramnaudu.

Pēc Jagodas, bet pēc tam arī Ježova atcelšanas jaunais tautas komisārs Lavrentijs Berija vienā no savām pirmajām likumdošanas iniciatīvām iebilda pret plāniem formāli nodot *Intūristu* VDTK sistēmā. 1938. gada 7. decembrī viņš dod padomu Staļinam un Molotovam: "*Intūrista* padotības VDTK nodošanas fakts viennozīmīgi kļūs zināms ārvalstīs. Kapitālistiskās tūrisma firmas un naidīgi mums noskaņotā prese šo faktu pacentīsies izmantot, lai sāktu kaitēšanos *Intūrista* pārstāvniecību sakarā, sāks tās saukt par VDTK filiālēm un šādā veidā apgrūtinās normālu darbu, turklāt ar provokācijām atbaidīs personas, kas [cēlušās] no sīkburžuāzijas un inteliģences, no braucieniem uz PSRS. Vadoties no minētajiem apsvērumiem, uzskatu par lietderīgu *Intūristu* izņemt no VDTK pārziņas." Staļins atbalstīja reālistisko Berijas priekšlikumu: "Biedriem Molotovam, Mikojanam. Šķiet, b. Berijam ir taisnība. Varētu nodot *Intūristu* [Ārējās tirdzniecības komisariātam]. J. Staļins. 10/I – 39. g."[1241]."[1242]

Ārzemju tūrisma lomu apliecina viesnīcā *Latvija* notikušās sarunas LPSR MP Ārzemju tūrisma pārvaldes seminārā, kurā VDR ceļojumu biroja direkcijas galvenais pārstāvis PSRS Jevgeņijs Miskevičs sniedza īsu ieskatu tūrisma sakaros. Par tūrisma attīstības niansēm runāja arī Arodbiedrību republikāniskās padomes nodaļas vadītājs

[1240] РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 163. Ед. хр. 1029. Лл. 11, 13.
[1241] РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 163. Ед. хр. 1207. Лл. 70—72.
[1242] Максименков, Леонид. "Очерки номенклатурной истории советской литературы. Западные пилигримы у сталинского престола (Фейхтвангер и другие)", *Вопросы литературы*, 2004, № 2, № 3. Pieejams: http://ricolor.org/history/rsv/good/lit/

Vladimirs Baranovskis,[1243] *Intūrista* direktora vietniece Alla Lūse[1244] u. c.[1245]

Lai izprastu tūrisma specifiku, jāmin, ka ārvalstniekam okupētajā Latvijā bija aizliegts apmeklēt gandrīz visas vietas, izņemot Rīgu, vēlāk bija atļauts apmeklēt no Rīgas atdalīto jauno pilsētu Jūrmalu un Siguldu. Saistībā ar ierobežojumiem daudzi tūristi nereti izrādīja neapmierinātību. Tā sabiedriskais darbinieks un darījumu aprindu pārstāvis Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV) Herberts Rozenbergs sarunās, kuras notika citās VDK piesegstruktūrās – Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejā un Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrībā –, izteica kritiskas piezīmes par *Intūrista* sniegto pakalpojamu kvalitāti.[1246] Ja tūrists patstāvīgi bija nolēmis kaut kur doties vai arī kā citādi pārkāpis tūristu uzturēšanās noteikumus, tad viņam draudēja izraidīšana. Tūristi, kuru uzturēšanās PSRS vairs

[1243] 1950. gadā VEF frēzētājs, stahanovietis. 1957. gadā LĻKJS CK Aģitācijas un propagandas daļas vadītāja vietnieks. Laikā no 1975. līdz 1979. gadam Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes Ārzemju tūrisma nodaļas vadītājs. Deviņdesmitajos gados Stokholmas starptautiskā miera pētniecības institūta speciālists Krievijas jautājumos. Cilvēks ar šādu vārdu un uzvārdu pēc okupācijas 1940. gada jūlijā iecelts policijas palīgdienestā Demenes pagastā. "Jauni policijas palīgi", *Daugavas Vēstnesis*, Nr. 156, 1940, 10. jūlijs; Klints, A. "Darba veltes Padomju Latvijas 10. gadadienai. Ražo arvien vairāk un labāk", *Padomju Jaunatne*, 1950, 19. jūlijs; "Ievērojama apspriede VEF", *Cīņa*, 1950, 4. augusts; *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts*, 1957, 26. oktobris; Bērziņš, V. "Ceļošanas prieks", *Zvaigzne*, 1975, 20. decembris; "Tūrisma padomju variants", *Latvija*, 1977, 27. augusts; "Rietumi atbalstīja un atbalstīs Jeļcinu", *Diena*, 1993, 17. novembris. *Red. piez.*

[1244] LPSR Augstākās Padomes Prezidijs 1979. gadā ar *Dekrētu par Latvijas PSR nopelniem bagātās kultūras darbinieces goda nosaukuma piešķiršanu biedrei A. Lūsei* apbalvoja Allu Lūsi kā Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka vietnieci "par nopelniem ārzemju tūrisma attīstība". Sniegusi vairākas intervijas *Dzimtenes Balsij*, kā arī citiem laikrakstiem. *Cīņa*, 1979, 13. aprīlis; "Atskatoties...", *Dzimtenes Balss*, 1971, 1. janvāris; ""Inturistu" jubilejā suminot", *Dzimtenes Balss*, 1979, 12. aprīlis; Veldre, V. "25 gados – 2 miljoni", *Padomju Jaunatne*, Nr. 228, 1980, 28, novembris. *Red. piez.*

[1245] Veldre, V., 25 gados – 2 miljoni. *Padomju Jaunatne*, Nr. 228, 1980, 28. novembris, 3. lpp,

[1246] LVA, 222. f., 1. apr., 2. l., 4. lp.

nebija vēlama, tika izsūtīti ar milicijas palīdzību, nepieciešamības gadījumā izraidīšanas materiālus noformēja arī VDK.[1247]

Vēl, lai izprastu tūrisma organizēšanas specifiku, jāņem vērā būtisks aspekts, kas bija nepieciešams sekmīgai VDK darbībai, – tā bija nepieciešamība atmaskot *pretpadomju propagandas* izplatīšanu. Lai to paveiktu, gidiem bija jāizzina tūristu viedoklis par ekskursijām un tajās minēto informāciju. Tad tūristu fiksētie viedokļi bija uzskaitīti un sagrupēti. Par *pretpadomju* uzskatiem tika atzīti visi, kas atšķīrās no PSRS nostādnēm veselības aprūpes, kultūras un ekonomikas jomā un kas pauda, ka kapitālistiskajās valstīs ir labāk. Gidi centās atspēkot tūristu izteiktos atšķirīgos viedokļus vai iebildumus par gidu minēto informāciju, pamatojot savu viedokli ar faktiem, kas it kā atbilda īstenībai, bet nereti bija izrauti no konteksta.[1248]

PSRS interesēs ietilpa arī brīvi konvertējamas valūtas ieplūšana, bet saistībā ar to pastāvēja spekulācijas riski.[1249] Lai iegūtu ārzemju valūtu, bija jānodrošina speciāli *Intūrista* veikali – vietas, kur pārdot tūristiem interesējošus suvenīrus, pārtikas preces un sadzīves piederumus. Tas bija būtiski arī tāpēc, ka šādā veidā mēģināja popularizēt PSRS dzīves kvalitāti un slēpt bēdīgo PSRS pārtikas preču apgādes un vieglās rūpniecības ekonomikas stāvokli. Faktiski šādā veidā atspēkoja *maldus par preču deficītu*. [1250]

Lai gan pastāvēja daudzi aizliegumi attiecībā uz fotografējamiem objektiem, tomēr reizē fotografēšana atbilda PSRS interesēm, jo šādā veidā atbilstoši instruēti tūristi varētu parādīt LPSR *īstenību* arī saviem radiem un draugiem. Ievērojot minēto, bija svarīgi nodrošināt tūristiem fotogrāfiju attīstīšanas iespējas, kā arī citus ar fotografēšanu saistītus pakalpojumus, līdz pat iespējai nomāt fotoaparātus.[1251] Vienlaikus tas nozīmēja, ka bija rūpīgi jāuzrauga, ko ārvalstnieki fotografē. Gidi nereti atskaitēs minējuši, ka tūristi nepievērš uzmanību gida stāstītajam, fotografē objektus, kurus ekskursijā nav paredzēts fotografēt. Piemēram, par tūristiem no ASV –

[1247] LVA, 222. f., 1. apr., 5. l., 26. lp.
[1248] LVA, PA-101. f., 37. apr., 129. l., 40. lp.
[1249] LVA, 222. f., 1. apr., 41. l., 22. lp.
[1250] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 26. lp.
[1251] LVA, 222. f., 1. apr., 2. l., 26. lp.

Robertu Balodi un Annu Judoviču, kas ieradās Rīgā un Jūrmalā, – atskaitē minēts, ka šo laiku viņi centās izmantot, lai

> "dabūtu tendenciozus materiālus par padomju īstenību – fotografējot miskastes, pussagruvušas būves".[1252]

Līdzās fotografēšanas kontrolēšanai bija jāseko tam, ko tūrists ieveda, sevišķi tas attiecās uz žurnāliem, grāmatām, laikrakstiem, kam viņš mēģināja tos nodot un ar ko viņš atvestā sakarā apspriedās. Šī *pretpadomju propagandas* literatūra nereti bija atstāta autobusos, viesnīcās[1253] u. tml. PSKP šādu lasāmvielu uzskatīja par bīstamu, tādēļ *Intūrista* darbiniekiem, kas bija ieguvuši ārzemju literatūru, tā bija obligāti jānodod attiecīgās viesnīcas direktoram, lai to nodotu *vietējās pārvaldes orgāniem*.[1254]

Tūristam nepieļaujama darbība bija vēlme aprunāties ar parastiem PSRS iedzīvotājiem un uzzināt viņu viedokli par situāciju valstī. Šādu rīcība bija

> "imperiālistisko zemju spiegošanas centru izvērstā graujošā darbība pret Padomju Savienību, tai skaitā arī pret Padomju Latviju. [..] Viens no šiem graujošās darbības veidiem bija ideoloģiskā diversija, mēģinot mūsu sabiedrībā atrast un ietekmēt morāli un politiski nenobriedušus cilvēkus."[1255]

PSRS VDK uzskatīja, ka šim nolūkam kapitālistisko valstu izlūkdienesti "jo plaši izmanto latviešu emigrantu barvežus", kas iesūta graujošus *pretpadomju propagandas* materiālus. Lai laikus konstatētu draudus PSRS, VDK veica profilaktisko darbu, lai atklātu *politiski nenobriedušus* cilvēkus ar vāju raksturu, kas būtu spējīgi veikt noziegumus pret valsti.[1256] Viņu ietekmēšanu sāka vēl pirms brauciena uz okupēto Latviju, sūtot viņiem atbilstoša satura literatūras darbus,

[1252] LVA, 222. f., 1. apr., 25. l., 33. lp.
[1253] LVA, 222. f., 1. apr., 2. l., 2. lp.
[1254] LVA, 222. f., 1. apr., 2. l., 2. lp.
[1255] "Čeka cīņu pret latviešiem turpina. Politisko bēgļu ietekme rada briesmas", *Latvija.* Nr. 1., 1964, 11. janvāris, 6. lpp.
[1256] LVA, 222. f., 1. apr., 2. l., 2. lp.

demonstrējot kinofilmas, diapozitīvus, plates, piegādājot VDK izdevumus kā laikrakstu *Dzimtenes Balss*,[1257] cenšoties demonstrēt

> "Padomju tautas sociālekonomisko un kultūras sasniegumu propagandu ārpus PSRS un antipadomju spēku atmaskošanu latviešu nacionālistiski ideoloģiskajos centros".[1258]

Tātad nozīmīgākie ar tūrismu saistītie jautājumi bija tūristu pārvietošanās, viņu izteiktie viedokļi, tas, ko viņi ieveda PSRS un centās izvest ārpus tās, arī tas, kādu informāciju viņi varētu paust ārpus PSRS.

Turpmāk aplūkošu trimdas latviešu tūristu grupas, sniedzot skaidrojumu, kādēļ PSRS totalitārais un autoritāri birokrātiskais režīms saskatīja šajās grupas bīstamību PSRS.

Jānorāda, ka ne visas tūristu grupas vērtēja kā bīstamas valsts drošībai. Tūristi no *sociālistiskās nometnes* valstīm, īpaši PSRS satelītvalstīm, varēja salīdzinoši brīvāk ceļot, apmesties ne tikai *Intūrista* viesnīcās, bet arī citviet – kempingos, pansionātos un pat PSRS iedzīvotāju mājokļos.[1259] Savukārt tūristus no kapitālistiskajām valstīm[1260] uzraudzīja daudz stingrāk. Tas skaidrojams ar to, ka valdīja politiskā spriedze un propagandas sacensība, piemēram, tūrists no kapitālistiskās valsts pēc PSRS apmeklējuma varēja paust informāciju, kas bija vai nu nevēlama PSRS, vai pat tika uzskatīta par slepenu informāciju un kas varēja būt pat dokumentēta. Tomēr kapitālistisko valstu tūristus arī vērtēja dažādi. Kapitālistisko valstu tūristi tika dalīti atkarībā no tā, vai ceļoja viens[1261] vai arī grupā.[1262] Tāpat izdalīja grupas, kur bija trimdas latvieši *(tūristi-emigranti*, kā tos apzīmēja PSKP un PSRS VDK*[1263]*) un viņu bērni,[1264] skolēni un jaunieši,[1265] kā arī delegācijas.[1266] Iedalījumā ņēma vērā arī vecuma grupu. Tāpat tūristu

[1257] LVA, 222. f., 1. apr., 2. l., 27. lp.
[1258] LVA, PA-101. f., 49. apr.,105. l., 26. lp.
[1259] LVA, 222. f., 1. apr., 47. l., 82. lp.
[1260] LVA, 222. f., 1. apr., 47. l., 15–16. lp.
[1261] LVA, 222. f., 1. apr., 5. l., 10. lp.
[1262] LVA, PA-101. f., 182. apr., 55. l., 7.–10. lp.
[1263] LVA, PA-101. f., 37. apr., 134. l., 25. lp.
[1264] LVA, 222. f., 39. apr., 1. l., 4. lp.
[1265] LVA, PA-101. f., 122. apr., 51. l., 69.–70. lp.
[1266] LVA, PA-101. f., 131. apr., 37. l., 6. lp.

apkalpošana atšķīrās no tā, ar kādu transportlīdzekli, piemēram, kruīza kuģi,[1267] autobusu[1268] vai lidmašīnu,[1269] tūristi ieradās. Atšķirīga pieeja bija arī pret tūristiem atkarībā no to uzturēšanās laika – no vienas dienas,[1270] pāris dienām,[1271] līdz trim nedēļām,[1272] līdz vienam mēnesim.[1273] Katrai no šīm tūristu grupām bija izstrādāta sava pieeja, un katru no tām PSRS centās izmantot savu mērķu labā.

Nozīmīgākā tūristu grupa bija trimdas latvieši. Jāmin, ka *Intūrista* darbības sākumposmā trimdas latviešu tūristi vispār netika īpaši izcelti vai izdalīti,[1274] vēlāk tie ziņojumos parādās biežāk. Trimdas latvieši ceļoja pat atsevišķās grupās vai arī ieceļoja kopā ar vācbaltiešiem jeb baltiešiem, jeb PSKP terminoloģijā – *Baltijas vāciešiem*.[1275] *Intūrista* darbības beigu posmā trimdas latvieši ieguva citu apzīmējumu – *etniskie tūristi*,[1276] un to skaits atkal netika atsevišķi izdalīts. Trimdas tūristus vēl dalīja sīkāk atbilstoši vecuma grupām. Nošķīra bērnus un jauniešus jeb skolēnu un studentu grupas.[1277] Šīs grupas bija nozīmīgas, jo tā bija jaunā paaudze, kas bija jāpārliecina būt lojālai vai vismaz pozitīvi, vai vismaz pielaidīgi neitrāli noskaņotai pret PSRS. Ar šo grupu tika veikts iespaidīgs darbs gan no PSRS, gan no iebraukošo valstu puses.

Atsevišķi izdalītas bija arī tūristu delegācijas, kas ieradās, gan saimniecisku, gan politisku, gan arī ekonomisku mērķu vadītas. Delegācijas izceļas ar to, ka viņu izteiktais viedoklis vēlāk tika asi kritizēts abās *nometnēs*. PSRS īpaši centās pievērst uzmanību delegācijām, kas atzinīgi novērtēja tām rādīto un stāstīto par PSRS dzīves lielajiem notikumiem.[1278] Darba efektivitāti ar šo grupu apliecina piemērs ar trimdas latviešu grupu. Salīdzinājumam, krietni

[1267] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 4. lp.
[1268] LVA, PA-101. f., 119. apr., 39. l., 24.–25. lp.
[1269] LVA, 222. f., 1. apr., 44. l., 12. lp.
[1270] LVA, 222. f., 1. apr., 25. l., 1. lp.
[1271] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 80. lp.
[1272] LVA, 222. f., 1. apr., 4. l., 88. lp.
[1273] LVA, 222. f., 1. apr., 9. l., 2. lp.
[1274] LVA, 222. f., 1. apr., 2. l., 1. lp.
[1275] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 94.–96. lp.
[1276]LVA, 222. f., 1. apr., 47. l., 18. lp.
[1277] LVA, 222. f., 1. apr., 24. l., 23. lp.
[1278] LVA, 222. f., 1. apr., 29. l., 5. lp

rupjāk VDK rīkojās formāli neatkarīgajā Somijas Republikā, piemēram, 1973. gada 4. jūlijā, faktiski izdarot spiedienu uz Somijas valdību, tika panākts, ka policija arestē brīvo valstu Pasaules baltiešu apvienības delegāciju Helsinkos, no tiem – Uldi Gravu, dzimušu 1938. gadā, no ASV, Paulu Reinhardu no Apvienotās Karalistes, Imantu Freimani, dzimušu 1921. gadā, no Šveices Konfederācijas.[1279] Minētās personas bija ieguvušas akreditēta žurnālista statusu, līdz ar to arī piekļuvi delegātu, žurnālistu un delegāciju izvietojuma sarakstiem, kā arī tiesības piedalīties sanāksmju sēdēs, pieņemšanā un preses konferencēs. Viņi izplatīja Vispasaules apvienoto baltu memorandu, kā arī gatavojās publiski uzstāties *Baltu preses konferencē*.[1280] Preses konferences dienā visus deviņus trimdas tūristus apcietināja un ievietoja vieninieku kamerās,[1281] turklāt pēc atbrīvošanas ar viņiem nekautrējās tieši tikties VDK rezidentūras vadītājs Somijā Aleksandrs Krahens, Mihaila dēls, kura amats piesegstruktūrās bija PSRS vēstniecības 2. sekretārs.[1282]

Neraugoties uz dažādiem iespējamiem sarežģījumiem, tūristu delegācijas tomēr bija daudz vieglāk kontrolēt nekā atsevišķus tūristus. Tūristi individuāli ieradās, piemēram, no ASV, Apvienotās Karalistes, Zviedrijas Karalistes, Japānas, Austrālijas, Grieķijas un Kolumbijas. Tie bija cilvēki no dažādiem sabiedrības slāņiem, ar dažādu profesionālu sagatavotību, politiskajiem uzskatiem.[1283] Nereti, lai novērstu šo tūristu iniciatīvu ceļot patstāvīgi, viņi tika pievienoti tūristu grupām.[1284] Darbs ar katru atšķirīgo tūristu grupu pamatojās uz iepriekš izstrādātu metodoģiju – noteikumiem, instrukcijām, pavēlēm un lēmumiem.

Analizējot VDK un *Intūrista* uzdevumus, var konstatēt to sakritību, piemēram, pretizlūkošanas darbībā, kas bija VDK 2. daļas kompetence, izlūkošanas darbībā, kas bija VDK 1. daļas kompetence,

---

[1279] "23. jūlija deklarācija apliecināta vēlreiz", *Laiks,* 1975, 6. augusts.
[1280] LVA, PA-101. f., 37. apr., 134. l., 28. lp.
[1281] LVA, PA-101. f., 37. apr., 134. l., 28. lp.
[1282] Grava, Uldis, "Čekai neveicas, Ulda Gravas pēdējā vēstule no Stokholmas, lasāma pēc raksta Kas notika Helsinkos", *Austrālijas Latvietis*, Nr. 1187, 1973, 27. jūlijs, 4., 10. lpp.
[1283] LVA, PA-101. f., 37. apr., 134. l., 18.–19. lpp
[1284] LVA, 222. f, 31. apr., 1. l., 102. lp.

kā arī operatīvā darbība. Igaunijas pētnieki norāda uz *Intūrista* pakļautību VDK 2. daļai:

> "Vairāk ir zināms par 2. daļas darbību, kura bija atbildīga par pretizlūkošanu. Starp dažādām šīs struktūras funkcijām bija ārzemnieku uzraudzība Igaunijas teritorijā, tāpat kā ar VDK saistītajām [*KGB-affiliated* – angļu val.] *Intūrista* un *Sputņika* tūrisma organizācijām, kas atļāva un organizēja padomju pilsoņu ceļojumus uz ārzemēm."[1285]

Piemēram, LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas operatīvais virsnieks Voldemārs Vladimirs Trofimovs strādāja VDK no 1974. gada līdz 1991. gadam, risināja jautājumus par ārzemniekiem, regulāri kontaktējās ar *Intūrista* darbiniekiem, viņš aizpildīja vervēšanas kartītes, kuras parakstīja arī VDK darbinieks Leons Klimovičs; *Intūristā* Trofimovam *uz sakariem* bija rezidents, VDK ārštata darbinieks Vladislavs Svarinskis, kas agrāk bija bijis apakšpulkvedis LPSR VDK Rīgas rajona nodaļā, bet kā rezidents-inspektors *Intūristā*; Trofimovs apgalvo, ka Svarinskim kā rezidentam bija ne mazāk kā desmit aģentu.[1286]

Analizējot tās VDK darbības, kas saistītas ar ārzemju tūristiem, no 11 par pretizlūkošanu atbildīgām nodaļām īpaši izceļamas šādas nodaļas. 1. nodaļas kompetence bija ārvalstu spiegu izstrāde, un tā pārbaudīja, vai aizdomīgais tūrists varētu būt spiegs. 2. nodaļa uzraudzīja ārzemniekus; 3. nodaļa meklēja sevišķi bīstamus valsts noziedzniekus, viņus uzraudzīja un nepieciešamības gadījumā atbrīvojās no viņiem. Šeit gan jānorāda, ka *Intūrista* uzdevums saistījās tikai ar aizdomīgās personas identificēšanu un ziņošanu VDK, kas atbilstoši rīkojās. Uz 3. nodaļas pamata 1967. gadā izveidoja 5. nodaļu, kuras kompetence bija saistīta ar *ideoloģisko diversiju*. 4. nodaļa bija atbildīga par savu aģentu iefiltrēšanu pretinieka specdienestos. Aplūkojot 1. daļu, kas bija atbildīga par izlūkošanu, *Intūrista* sakarā jāmin divas nodaļas: 3. nodaļa, kuras kompetence bija zinātniski tehniskā izlūkošana un galvenais uzdevums – interesējošās

[1285] Oll, Aadu. *Estonia: toward post-communist reconstruction, Dismantling Tyranny: Transitioning Beyond Totalitarian Regimes*, Lanham, Maryland: Rowman&Littlefield publishers, Inc. 2006, p. 76.
[1286] L. Nr. K30-459/10. l., 82. lp. otra puse.

informācijas sniedzēju vervēšana no ārvalstnieku vidus. Minētajam mērķim saprotamu iemeslu dēļ lieliski kalpoja ārzemju tūristi. 4. nodaļu izveidoja astoņdesmitajos gados uz 2. nodaļas pamata, un tās kompetencē ietilpa ietekmīgu personu izpēte un vervēšana no ārzemēs dzīvojošu personu vidus sabiedriski politisko procesu ietekmēšanai. Minētā mērķa sasniegšanai īpašu interesi raisīja trimdas latviešu kultūras un zinātnes darbinieki, kas bija ieinteresēti gūt PSRS solītos labumus, proti,

> "iespēju bieži ceļot uz Padomju Latviju, nereti ceļot bez maksas, tikt nopublicēti vai kā savādāk gūt atzinību Padomju Savienībā".[1287]

VDK bija speciāla nodaļa, kuras kompetencē ietilpa trimdas latviešu lietas – tās uzdevumos bija izspiegot trimdas organizācijas, presi un tās darbiniekus. Arī Kultūras sakaru biedrības un *Intūrista* Rīgas nodaļā bija iekļauti daudzi šīs spiegošanas nodaļas aģenti.[1288] *Intūrists* – ar ziņotājiem visās viesnīcās, lidlaukos un stacijās – faktiski bija VDK nodaļa, tāpat kā izdaudzinātā Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs.[1289]

Operatīvie darbinieki rūpējās par informācijas iegūšanu slepenā ceļā par atsevišķiem jautājumiem, notikumiem un personām. Iegūto informāciju izmantoja, lai uzzinātu par PSRS pretinieku rīcību un nepieciešamības gadījumā vērstos pret to, izmantojot operatīvās darbības līdzekļus. Cilvēki tika izsekoti, izspiegoti un uzraudzīti. Lai to panāktu, izvērsa plašu novērošanas un noklausīšanās tīklu. Tūrisma joma bija valsts drošības jautājums, jo tūristus varēja izmantot par *pretpadomju* propagandas izplatītājiem, turklāt tie varēja atklāt PSRS neglaimojušus faktus. *Intūristam* piederēja vērienīga infrastruktūra, tai skaitā vairākas viesnīcas, no kurām nozīmīgākās okupētajā Latvijā bija *Latvija* un *Rīga*. Abās bija tehniskās noklausīšanās sistēmas. Viesnīcā *Rīga* bija atsevišķa noklausīšanās istaba,[1290] bet viesnīcā

[1287] Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks,* 1980, 19. jūlijs.
[1288] "Kas tagad vada čeku Latvijā?", *Brīvība*, Nr. 5., 1967, 1. maijs, 8. lpp.
[1289] "Kā strādā padomju čeka un spiegi", *Laiks.* Nr. 39, 1975. 14. maijs, 4. lpp.
[1290] "Čekas ausis Latvijas viesnīcās", *Latvija Amerikā*, Nr. 38, 1999, 18. septembris, 15. lpp.

Latvija bija atsevišķa centrāle[1291].[1292] LPSR VDK virsnieks Aleksandrs Serguņins ir norādījis, ka *Intūrista* viesnīcā *Latvija* vien viņam bija vismaz četrdesmit VDK aģentu; ja viņam bijusi nepieciešama informācija par kādu no viesnīcā dzīvojošajiem viesiem, viņš šo informāciju ieguva no viesnīcas darbiniekiem, kuri zināja, ka viņš ir VDK štata darbinieks, turklāt bija arī uzticības personas. Serguņins neatcerējās nevienu gadījumu, kad viņam atteikts sniegt informāciju tāpēc, ka viņš pārstāvējis VDK, to apliecina arī vairākas viesnīcas darbinieces, jo "tajos laikos citas iespējas viņām nebija".[1293] Apstākļus, cik dziļi vienkārši viesnīcas darbinieki uzraudzīja tūristu darbības, raksturo, piemēram, situācija *Intūrista* viesnīcā *Rīgas jūrmala* Bulduros, kur 1962. gada 17. martā direktora L. Kunavina izdotā pavēle Nr. 17 paaugstināt modrību korpusa vadītāja p. i. E. Puriņam kopā ar istabenēm, administratorēm un medicīnas māsu daļēji pamatota ar aprakstu, kur un kā atrodas viesnīcā mītošo sieviešu apakšveļa.[1294] Taču to nevar vērtēt kā pedantismu. Salīdzinoši – dokumentāli *Intūrists* nenodrošināja šādu rūpību, ko liecina sešdesmito gadu totalitārajam režīmam nepiedodamas nekārtības ar pašu ārzemnieku atrašanās tiesībām PSRS, piemēram, par pasu režīmu atbildīgajai M. Kuzņecovai *Intūrist* viesnīcas *Rīgas jūrmala* direktors L. Kunavins ar 1961. gada 5. augusta pavēli Nr. 72 izteicis rājienu par *Intūrista* rīcības sinhronitātes trūkumu ar iekšlietu iestādēm. Tā

[1291] "Čekas ausis Latvijas viesnīcās", *Latvija Amerikā*, Nr. 38, 1999, 18. septembris, 15. lpp.

[1292] Kā liecina Romas katoļu baznīcas Jāņa kardināla Pujata 2016. gada intervijā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai zinātniskās izpētes nolūkiem sniegtā Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra 2000. gada 7. februāra informācija Nr. A/P-038 (bez norādes par informācijas pieejamības ierobežojumiem), ar tagadējo Romas katoļu baznīcas Jāni kardinālu Pujatu (tolaik kancleru) 1984. gada 24. augustā esot veiktas profilaktiskas pārrunas ar Pujatu vienā no viesnīcas *Latvija* numuriem, kā rezultātā ir piekodināts uzvesties "klusi" un nemēģināt veikt darbības sevis aizstāvēšanai. Turpat bija piekodināts, ka Pujata uzraudzība turpināsies. Minētās pārrunas, visticamāk, veica 1928. gadā dzimušais Nikolajs Kokorevičs, Andreja dēls, kas tolaik pildīja VDK piesegstruktūras PSRS Reliģijas lietu padomes pilnvarotā LPSR vietnieka amatu. Minētais apstiprina viesnīcas *Latvija* nozīmi VDK darbībā. *Red. piez.*

[1293] L. Nr. K30-933/12, 29. lpp.

[1294] LVA, 3406. f., 2. apr., 12. l., 21., 22. lp.

zviedru tūristam Harijam Helmam PSRS vīza beidzās 8. jūlijā, bet tūrisma dokumenti pieļauj dzīvot Bulduros līdz 29. jūlijam, Helmam nācās izbraukt no PSRS 12. jūlijā, un VDK robežsardze par to izteica pretenzijas *Intūristam*, taču nekārtības turpinājās – zviedru tūristam Tomasam Rīdam vīza bija līdz 15. jūlijam, tūrisma dokumenti – līdz 29. jūlijam, 19. jūlijā viņu no PSRS izraidīja, ASV tūristam Džeikobam Paneram vīza bija līdz 18. jūlijam, taču izbrauca viņš ar tvaikoni *Kooperācija* 19. jūlijā, Paneres kundzei vīza bija līdz 3. augustam, taču *Intūrists* plānoja viņas izbraukšanu 5. augustā[1295] un tamlīdzīgi.

Nereti arī *parastie* viesnīcu darbinieki bija saistīti ar VDK. Piemēram, Verners Lukometis[1296] (1917–1986) laikposmā no 1943.

[1295] LVA, 3406. f., 2. apr., 9. l., 94. lp.

[1296] Verners Lukometis, Teodora dēls, dzimis 1917. gada 3. jūnijā pašreizējā Alūksnes novada Annas pagastā, beidzis Mārkalnes pamatskolu, nav konkrēti norādījis nodarbošanos Alūksnes rajonā no 1930. gada līdz 1938. gadam, no 1938. gada līdz 1940. gada jūlijam dienējis Latvijas Republikas armijā Alūksnē, uzreiz pēc tam 1940. gada jūlijā sācis strādāt LKP Valkas apriņķa komitejā par tehnisko sekretāru, nebūdams partijas biedrs, bet būdams Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības Valkas apriņķa sekretārs, no 1941. gada 1942. gadam – 201. Latvijas strēlnieku divīzijā, to pametot pirms pārdēvēšanas par 43. gvardes latviešu strēlnieku divīziju, 1942. gadā iestājies Podoļskas karaskolā Ivanovā, 1943. gadā to beidzis, šā gada martā atgriežoties 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā kā vada un vēlāk baterijas komandieris, demobilizēts jau 1943. gada decembrī, lai Maskavā sāktu darbību LPSR Valsts drošības ministrijā (VDM) nodaļas vadītāja amatā, ko turpinājis līdz 1951. gadam, kad iestājies LPSR VDM vadošo darbinieku sagatavošanas skolā, 1945. gadā LPSR VDM apbalvots, PSKP iestājies 1948. gadā, partijas biedra kartes numurs 06732353, 1952. gadā beidzis LPSR VDM skolu, no 1952. gada līdz 1954. gadam LPSR VDM Madonas daļas vadītājs, 1954. gadā pārcelts par LPSR Kurlmēmo biedrības kombināta direktoru, no 1957. gada Rīgas pilsētas Maskavas rajona tautas deputāts, no 1958. gada maija LPSR Celtniecības ministrijas kadru daļas vadītājs, no 1961. gada maija rūpnīcas *Progress* direktora vietnieks, no 1963. gada aprīļa rūpnīcas *Daile* direktora vietnieks, no 1965. gada aprīļa LPSR Patērētāju biedrību savienības (PBS) pārvaldes direktora vietnieks, no 1967. gada aprīļa Jūrmalas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildu komitejas Tirdzniecības pārvaldes direktora vietnieks, 1968. gadā atgriežas LPSR PBS kā Rīgas rajona sabiedriskās ēdināšanas apvienības *Baloži*, kurā ietilpa sešdesmit ēstuves, arī, piemēram, *Avots* Baldonē, *Gauja* Siguldā, *Sēnīte* Inčukalnā, direktors, no 1971. gada februāra LPSR PBS kooperatīvās tirdzniecības *Latkooptorga* direktors, no 1976. gada jūnija Rīgas starprajonu zvejnieku patērētāju biedrības direktora vietnieks līdz 1978. gada martam, kad pensionējoties kļūst par Rīgas rajona sadzīves pakalpojumu kombināta Salaspils nodaļas priekšnieku, no 1978. gada oktobra *Intūristā,* precējies

līdz 1951. gadam bijis LPSR Valsts drošības ministrijas (VDM) nodaļas vadītājs, no 1951. līdz 1952. gadam LPSR VDM vadošo personu pārkvalifikācijas skolā, no 1952. gada līdz 1954. gadam strādājis par LPSR VDM Madonas daļas vadītāju, tad apmēram ar divu gadu soli dažādos vadošos amatos LPSR Celtniecības ministrijas un LPSR Vieglās un pārtikas rūpniecības ministrijas resoros. Viņa loma tajos ir diezgan skaidra, ja ņem vērā, ka 1958. gada sākumā pret viņu ierosināta krimināllieta par sabiedriskā īpašuma izlaupīšanu Kurmlēmo biedrībā, kuras iznākums bija vien rājiens un zibenīgs paaugstinājums amatā par ministrijas kadru daļas vadītāju,[1297] kamēr pārējos iesaistītos izslēdza no PSKP, ierosināja *izsūtīt no Rīgas kā parazītiskus elementus* un tiesāja. Vēlāk, jau būdams *pensionējies*, viņš no 1978. gada 25. oktobra strādāja par restorāna zāles administratoru viesnīcā *Latvija,* tad 1979. gada 14. martā ar viesnīcas direktora V. Čeremisinova pavēli iecelts sagādes nodaļas vadītāja vietnieka amatā.[1298]

---

ar 1926. gadā dzimušo Veltu Lukometi, dzimušu Zaķi, Antona meitu, PSKP biedri, kura bija medpunkta vadītāja fabrikā *Rīgas Audums* un arī LPSR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tautas piesēdētāja 1966. gadā, kad tiesāja Elmāru Galindonu un citas personas, kuras viņš uzrādīja savā ziņojumā par notikumiem Ogres apkaimē 1941. gada vasarā, – Nikolaju Igalu, Voldemāru Ēķi, Jāni Miķelsonu un Egonu Vēveru. Miris 1986. gada 27. novembrī, apglabāts Rīgā, Raiņa kapos. PDVA, 282. f., 1. apr., 111. l., 63–70. lp.; Strelēvics, L., "Mums visiem vajadzīgs cilvēks", *Padomju Jaunatne*, 1968, 20. aprīlis; Bergs, V., "Arī viņiem pienāca soda diena", *Dzimtenes Balss,* 1966, 28. jūnijs.

[1297] "Aiz zīda krekla", *Cīņa*, 1958, 6. aprīlis; "Pa materiālu pēdām", *Cīņa*, 6. maijs.

[1298] Vilnis Straume, Friča dēls, dzimis 1937. gada 20. novembrī Rīgā *Ērenpreisa* strādnieka Friča Straumes, Žaņa dēļa, un viņa sievas Martas, Teņa meitas, dzimušas Konsts, ģimenē, bijis futbolists klubā *Dinamo,* vēlāk Rīgas Vagonu rūpnīcas (RVR) *Daugavā,* šajā laikā laikrakstos parādās ziņas, ka "Rīgas *Daugavas*meistarkomandas futbolists Vilnis Straume taisot "biznesu", uzpirkdams no ārzemju jūrniekiem preces un pārdodams tas lētticīgiem ļautiņiem", no 1959. gada PSRS armijā dienējis Rīgā, 1961. gadā Polijas Tautas Republikā, 1963. gadā Somijas Republikā, vēlāk Vācijas Demokrātiskajā Republikā, Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā, Ungārijas Tautas Republikā un citur, no 1966. gada Rīgas Vagonu rūpnīcas fizkultūras instruktors, no 1968. gada *Radiotehnikas* atslēdznieks, no 1970. gada Proletāriešu rajona sabiedriskās ēdināšanas tresta restorāna *Tallina* (bijušās *Fox-trot-dīles*) Gorkija (tagadējā Kr. Valdemāra) ielā 27/29 pavārs, no 1971. gada Maskavas rajona sabiedriskās ēdināšanas tresta saimnieciskā aprēķina uzņēmuma Nr. 12 pavārs, 1975. gadā iestājas PSKP, partijas biedra kartes numurs 15866099, no 1971. gada līdz 1975. gadam *Tallinā* jau kā direktora vietnieks un direktors, 1975. gadā

Nozīmīgākā amatā bija Vilnis Straume (1937–),[1299] kurš pēc restorāna *Tallina,* kas apskatāmajā lietā īpašus komentārus neprasa, direktora amata ir strādājis par viesnīcas *Latvija* restorāna direktoru no 1977. gada 23. augusta, ar 1983. gada 26. septembra pavēli atbrīvots no amata un no 1983. gada 3. oktobra pārcelts uz LPSR VDK piesegam bieži izmantoto kolhozu *Ādaži*, kuru jau tolaik vadīja vēlākais PSRS prezidenta padomnieks Alberts Kauls (1938–2008).[1300] Pārcelšana saskaņota ar Maskavas *Intūrista* vadību – *telekss no Goskominturista 09-l/172*.[1301] Ģenerāldirektora Igora Fjodorova[1302] rezolūcija uz 1983. gada 6. septembra iesnieguma apliecina, ka viesnīcas *Latvija* restorāna direktora amats ir tik svarīgs, ka viņš patstāvīgi nedrīkst pieņemt lēmumu par šādu atbrīvošanu pat tad, kad iesniegums ir uzrakstīts pēc paša darbinieka vēlēšanās. Viņa vietā uz

---

Proletāriešu rajona sabiedriskās ēdināšanas tresta direktora vietnieks Ļeņina (Brīvības) ielā 21, no 1976. gada jau PSRS Elektroniskās rūpniecības ministrijas ar Oktobra Revolūcijas ordeni apbalvotās ražošanas apvienības *Alfa* (pusvadītāju un mikroshēmu pētniecība un ražošana praktiski vienīgi PSRS militārajām vajadzībām) ēdināšanas kombināta direktors, no 1977. gada *Intūrista* viesnīcas *Latvija* restorāna direktors. 1969. gadā apprecējis rūpnīcas *Dzintars* galveno mākslinieci Ainu Šteinbergu, Augusta meitu, adoptējot viņas dēlu Juri, šķīries 1980. gada martā. PDVA, 282. f., 1. apr., 111. l., 167.–178. lp.,

[1299] PDVA, 282. f., 1. apr., 130. l., 167.–178. lp.; "Rīgas Dinamo uzvar!", *Padomju Jaunatne*, 1957, 25. augusts; Bogdanovs, D., "Futbols pie Melnās jūras", *Padomju Jaunatne*, 1961, 25. marts; Raits, P., "Ir ne vien tiesības, bet arī pienākumi!", *Padomju Jaunatne*, 1958, 12. novembris.

[1300] Alberts Kauls (1938–2008), bijis PSRS prezidenta Mihaila Gorbačova padomnieks, kurš PSRS VDK organizētā 1991. gada Augusta puča laikā atbalstīja apvērsumu un Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju, kādēļ Kaulam vēlāk likums liedza kandidēt Saeimas vēlēšanās, kad 1995. gadā viņa vadītā *Vienības partija* iekļuva 6. Saeimā Kauls kļuva par Latvijas Republikas ministru prezidenta biedru Andra Šķēles valdībā. Darbojies arī citā VDK piesegstruktūrā Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejā. *Red. piez.*

[1301] PDVA, 282. f., 1. apr., 130. l., 178. lp.

[1302] Igors Fjodorovs, *Intūrista* Rīgas nodaļas ģenerāldirektors, VDK piesegstruktūrai *Dzimtenes Balss* intervijās skaidroja tūrisma, arī viesnīcas *Latvija*, lomu tautu un valstu tuvināšanā, aicināja trimdas latviešus apmeklēt dzimteni. Viņš arī vēlāk no aicinātajiem viesiem saņēma sūdzības par viesnīcā *Latvija* notiekošo izspiegošanu. Markss, A. "Tūrisms tuvina tautas un valstis", *Dzimtenes Balss*, 1980, 30. oktobris; "Dzimtene gaida viesus", *Dzimtenes Balss*, 1983, 5. maijs; Stinkurs, Alfrēds, "Piecdesmit minūtes jeb cita pasaule", *Brīvā Latvija*, 1986, 20. oktobris. *Red. piez.*

laiku iecēla Ausmu Grīnbergu, Pētera meitu, lietu nodošanai izveidojot komisiju *Intūrista* Rīgas nodaļas ģenerāldirektora vietnieka Georgija Koršaka vadībā. Straumes sakarā papildus būtu pētāms, vai patiesi piecdesmitajos gados viņš, būdams *Daugavas* centrālās padomes fizkultūras instruktors un izlases sportists, ir (vai nav) taisījis

> ""biznesu", uzpirkdams no ārzemju jūrniekiem preces un pārdodams tas lētticīgiem ļautiņiem [proti, spekulējis]",[1303]

jo nejauši jau šāda rakstura ziņas piecdesmitajos gados LPSR CK izdevniecības laikrakstos neparādījās un *kompromats* varēja būt pamats, lai ietekmētu cilvēka rīcību. Piecus gadus pēc šo ziņu parādīšanās VDK atļāva Straumes izbraukšanu uz Somijas Republiku.

Intūrista viesnīcā *Latvija* daudziem darbiniekiem bija augsta iepriekšējā kvalifikācija un pieredze. Piemēram, divdesmitā gadsimta septiņdesmito un astoņdesmito gadu mijā Straumes vadītajā restorānā pat dienesta durvju šveicars Fricis Indriksons[1304] (1911–?) bija ne vien ar partorga, bet arī ar veiksmīgu, apbalvojumus saņēmušu

---

[1303] Raits, P., "Ir ne vien tiesības, bet arī pienākumi!", *Padomju Jaunatne*, 1958, 12. novembris.

[1304] Fricis Indriksons, Anša dēls, dzimis 1911. gada 30. decembrī, tagadējā Ventspils novada Puzes pagastā Kaprāļos, zemnieka Anša Indriksona, Ievalda dēla, ģimenē, beidzis Puzes pamatskolu, no 1941. gada marta līdz 1941. maijam apgādes aģents Popes pagastā, no 1941. gada augusta – 201. Latvijas strēlnieku divīzijā, demobilizējies no 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas 1945. gada decembrī kā gvardes leitnants, 1946. gadā šķīries no Annas Emīlijas Indriksones, Friča meitas, no Popes pagasta Oļstrautiem, 1946. gadā Ventspils rūpniecības kombināta direktors, arī Ventspils apriņķa Ēdoles pagasta Tautas deputātu padomes izpildu komitejas priekšsēdētājs, 1947. gadā Ēdoles pagasta PSKP partorgs, no 1947. gada līdz 1950. gadam PSKP Ventspils rajona komitejas instruktors, no 1950. gada jau šīs komitejas Lauksaimniecības nodaļas vadītājs, no 1950. gada Ventspils rajona tautas deputāts, PSKP Ventspils rajona komitejas loceklis, no 1954. gada Ventspils rajona valsts plāna komitejas vadītājs, no 1955. gada Ventspils rajona kolhoza *Liesma* priekšsēdētājs, no 1961. gada Talsu rajona kolhoza *Venta* priekšsēdētājs, apbalvots ar ordeņiem un medaļām, to skaitā 1958. gadā ar Darba Sarkanā Karoga ordeni par labiem panākumiem kolhoza vadīšanā, sieva Lidija, Jāņa meita, dzimusi Stukmane, dzimusi 1921. gadā Vitebskas guberņā, Krievijā, 1978. gadā strādāja viesnīcas *Latvija* veļas noliktavā, meita Guna Indriksone, dzimusi 1955. gadā, PSRS gaisa satiksmes sabiedrības *Aeroflot* aģente informatore, 1981. gadā arī viesnīcā *Latvija* materiāltehniskās apgādes nodaļas veļas noliktavas pārzine (кастелянша). PDVA, 282. f., 1. apr., 121. l., 237.–252. lp., *Brīvā Venta*, 1946, 15. janvāris.

vairāku kolhozu priekšsēdētāja, izpildu komitejas priekšsēdētāja, rajona valsts plāna komitejas vadītāja, PSKP rajona komitejas instruktora, komitejas nodaļas vadītāja un komitejas locekļa pieredzi. Vienīgi neveicās ar datumiem – iesniegumus par pieņemšanu vai atlaišanu taisīja dienas pēc tam, kad attiecīgs rīkojums par viņa nosūtīšanu jau bija izdots. Tā pēc 1979. gada 4. jūnija pavēles Nr. 65-k par savu pieņemšanu Indriksons raksta 11. jūnijā, kad 1981. gada 12. augustā izdota viesnīcas direktora p. i. H. Melbārža pavēle Nr. 185-k viņu atbrīvot ar 17. augustu, šādu iesniegumu viņš iesniedz 13. augustā, bet, kad nedēļu pēc atbrīvošanas jau saņemta tā paša gada 24. augusta Melbārža pavēle Nr. 192 pieņemt viņu tajā pašā darbā no 1. septembra, 26. augustā Indriksons raksta attiecīgu dokumentu.[1305]

Daudzi *Intūrista* darbinieki bija PSRS varai uzticami pilsoņi, kuri ar LPSR VDK bija saistīti tikai netieši, piemēram, no 1978. gada 1. februāra *Intūristā* strādāja inspektore-akvizitore Inna Blūmenfelde (dzimusi 1954), viņa bija piecdesmit vienu gadu vecā pensionētā VDK darbinieka Oļega Stepanova, Fjodora dēla, (dzimis 1927. gadā, Saratovā) meita.[1306]

Izskatot PDVA 3406. fondu, izdevās konstatēt, ka lielākā daļa darbinieku pārzināja vairākas valodas, kaut gan bija ieguvuši tikai pamatizglītību.[1307] Jāatzīmē, ka nereti nebija minēts, ar ko konkrēti nodarbojās minētā persona.[1308] Daudzi darbinieki bija ieguvuši Sarkanās Zvaigznes ordeni, medaļu par uzvaru vai ordeni par izciliem darba sasniegumiem karā pret nacionālsociālistisko Vāciju.[1309] Īpaši jāatzīmē, ka visbiežāk piešķirts Sarkanās Zvaigznes ordenis,[1310] ar ko parasti apbalvoja militāros un iekšlietu struktūru darbiniekus kara un miera laikos. Likumsakarīgi rodas jautājums, par kādiem panākumiem to varēja piešķirt *Intūrista* viesnīcas tipa pansionāta *Rīgas Jūrmala* darbiniekiem.

[1305] PDVA, 282. f., 1. apr., 121. l., 240.–248. lp.
[1306] PDVA, 282. f., 1. apr., 108. l., 149.–153. lp.
[1307] PDVA, 3406. f., 2. apr., 18. l., 173. lp.
[1308] PDVA, 3406. f., 2. apr., 18. l., 173. lp.
[1309] PDVA, 3406. f., 2. apr., 18. l., 24. lp.
[1310] PDVA, 3406. f., 2. apr., 18. l., 42. lp.

Dokumentos kā LPSR VDK operāciju vadītāji *Intūristā* minēti VDK strādājošie, piemēram, Leons Klimovičs, Aleksandrs Serguņins,[1311] Voldemārs Vladimirs Trofimovs, Igors Tarvīds[1312] un Vladislavs Svarinskis, kuri neatkarīgi no statusa fiziski rezidēja arī *Intūrista* telpās. Viņu darbu vadīja LPSR VDK 2. daļas vadītāji Fabijāns Tabors (1929–2001) un Jānis Kiršteins. Kontrole izpaudās arī tā, ka atsevišķi PSRS valsts drošības darbinieki strādājuši gan *Intūrista* Rīgas nodaļā, gan VDK. Piemēram, pēc atvaļināšanās no VDK dienesta, kur bija apakšpulkvedis LPSR VDK Rīgas rajona nodaļā, Vladislavs Svarinskis Fateja dēls, dzimis 1918. gadā, formāli bija *Intūrista* kadru daļas inspektors, tomēr faktiski – VDK rezidents, proti, rezidents *Intūristā*, kuram bija sakari vismaz ar desmit aģentiem.[1313] Vladislava Svarinskis darbojies PSRS valsts drošības dienestos kopš 1940. gada, un viņam bija ievērojama pieredze attiecīgajā darbā.[1314]

[1311] Aleksandrs Serguņins, Vasilija dēls, dzimis 1946. gada 7. jūnijā Gruzijā, 1988. gada LPSR VDK tālruņa grāmatā MOC-2792, OC-182, iekšējais tālrunis 501, pilsētas tālrunis 297709, 1991. gadā MOC-2769, OC-3256, pilsētas tālrunis 297709, 218. kabinets.

[1312] Igors Tarvīds, Jāzepa dēls, dzimis 1954. gadā Rīgā, LPSR VDK 2. daļas 3. nodaļas operatīvais virsnieks.

[1313] L. Nr. K30-459/10, 102. lp.

[1314] Vladislavs Svarinskis, dzimis 1918. gadā, PSKP biedrs no 1942. gada, valsts drošības dienestā no 1940. gada, kopš 1940. gada 183. strēlnieku divīzijas PSRS Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK) Sevišķās daļas operatīvi pilnvarotā palīgs, kopš 1942. gada 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas IeTK Sevišķās daļas – pretizlūkošanas daļas SMERŠ operatīvais pilnvarotais, kopš 1942. gada septembra 130. latviešu strēlnieku korpusa 151. artilērijas brigādes pretizlūkošanas daļas operatīvais pilnvarotais, kopš 1946. gada LPSR VDM Rīgas pilsētas daļas operatīvais pilnvarotais, kopš 1947. gada Rīgas Jūrmalas grupas operatīvi pilnvarotais, kopš 1949. gada Rīgas pilsētas daļas 4. grupas vecākais operatīvi pilnvarotais, kopš 1950. gada 5. nodaļas vecākais operatīvi pilnvarotais, kopš 1952. gada 5. daļas 4. nodaļas vecākais operatīvi pilnvarotais, tajā pašā gadā kļūst par 3. nodaļas priekšnieka vietnieku, kopš 1953. gada Iekšlietu ministrijas Alūksnes rajona daļas priekšnieks, tajā pašā gadā kļūst par 4. pārvaldes 1. daļas 1. nodaļas vecāko operatīvo pilnvaroto, kopš 1954. gada LPSR VDK 4. daļas 2. nodaļas vecākais operatīvi pilnvarotais, kopš 1959. gada pilnvarotais Rīgas rajonā, kopš 1961. gada 2. daļas 6. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais, kopš 1961. gada pilnvarotais Rīgas rajonā, bet no 1967. gada līdz 1970. gadam Rīgas rajona nodaļas priekšnieks. Svarinskis 1943. gadā bija apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1944. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un medaļu *Par drošsirdību*, 1950. gadā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*,

Jānis Kiršteins, kurš vismaz no 1983. gada līdz 1986. gadam bija LPSR VDK 2. daļas priekšnieks, jau Latvijas Republikas tiesā liecināja, ka viņa vietnieks bija 2. nodaļas priekšnieks Leons Klimovičs, un precīzi norādīja piesegstruktūras statusu, proti, vienlaikus (!) ar kadru virsnieka amatu VDK Leons Klimovičs strādājis arī *Intūrista* Latvijas nodaļā "par direktora vietnieku".[1315] Leonu Klimoviču kā LPSR VDK darbinieku, nevis *Intūrista* direktora vietnieku apliecina arī uz ASV pārbēgušais LPSR VDK virsnieks, VDK piesegstruktūru *Dzimtenes Balss* un Latvijas komitejas sakariem ar tautiešiem ārzemēs faktiskai vadītājs Imants Lešinskis, norādot, ka šo jomu pārraudzīja viņa bijušais studiju biedrs Maskavas Valsts starptautisko attiecību institūtā Leons Klimovičs, kuru 1954. gada augustā no šīs elitārās PSRS augstskolas izraidīja, taču savu izglītību viņš pabeidza VDK skolās.[1316] Lešinskis raksta par Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes svešvalodu studentēm, kurām, ja tās ir spējīgas

> "parādīt īsti tautisku piemīlību un iegūt vajadzīgās ziņas ikdienišķajiem "sarunu pierakstiem" Leona Klimoviča un viņa kollēgu vajadzībām, paveras ceļš uz Rīgas *Inturista* vai Rīgas un Ventspils ostu nodibināto Starptautisko Jūrnieku klubu kadriem."[1317]

Ievērojot trimdas laikrakstu apriti LPSR astoņdesmitajos gados, nav šaubu, ka Lešinska atklāsmes par Klimoviču kā LPSR VDK štata darbinieku *Intūristā* vismaz daļai okupētās Latvijas sabiedrības bija zināmas tieši tāpat kā vairākumam *Intūrista* Rīgas nodaļas gidu. Jānis Kiršteins norāda, ka Aleksandrs Serguņins, Vasilija dēls, dzimis 1946. gadā, strādājis LPSR VD no 1974. gada līdz 1991. gadam, beigās kā priekšnieks 2. daļas 2. nodaļā, kuru darbu, viņam uzsākot, vadīja Bruno Šteinbriks un kuras uzdevums bija *apkalpot* viesnīcu *Rīga* un

---

1958. gadā – ar 2. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*, 1955. gadā saņēmis LPSR APP Goda rakstu, 1967. gada oktobrī apbalvots ar ordeni *Goda Zīme*. Viņa LKP CK nomenklatūras kadru personu lietā norādīts, ka bijis delegācijas pavadītājs 1958. gada martā uz Vācijas Demokrātisko Republiku (VDR), tātad strādājis arī ar starptautiskiem sakariem. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 2., 4. lp. *Red. piez.* sadarbībā ar M. hist. Artūru Žvinkli.

[1315] L. Nr. K30-459/10, 101. lp.

[1316] Lešinskis, Imants, "Kalpības gadi", *Latvija Šodien*, 1986, 1. decembris

[1317] Lešinskis, Imants, "Kalpības gadi", *Laiks*, 1979, 8. decembris.

viesnīcu *Latvija*, tātad *Intūristu*, proti, pretizlūkošanu ārzemnieku vidū, kas ieradās Latvijas teritorijā,[1318] bija viens no VDK operatīvajiem darbiniekiem, kas astoņdesmitajos gados vadīja un kontrolēja darbu, kas bija saistīts ar pretizlūkošanu ārzemju tūristu vidū.[1319] Arī citas lietas, kad LPSR VDK 2. daļas priekšnieks bija Tabors, liecina, ka Serguņins ir vervējis aģentus *Intūristā*, konkrēti viesnīcā *Latvija*, turklāt darbinieki, strādājot viesnīcā *Latvija*, vismaz no 1979. gada līdz 1991. gadam ir tikušies gan ar Serguņinu, gan ar LPSR VDK 2. daļas 3. nodaļas operatīvo virsnieku Igoru Tarvīdu un viesnīcas darbinieki ir zinājuši, ka viņi abi pārstāv VDK[1320]. Viesnīcas *Latvija* darbiniece apgalvo, ka, strādājot par portjē, norādījusi, ka tajā ir viesu uzņemšanas grupa, kurā, starp citu, strādājusi Zoja Nikonorova, kā arī atzīst, ka Serguņins bijis viesnīcas kurators.[1321] Persona, kuru vainoja sadarbībā ar VDK liecina, ka

> "To, ka Serguņins bija VDK darbinieks, zināja visi viesnīcas darbinieki, tajā skaitā arī es. Personīgi man ar Serguņinu bija kontakti tikai tajās reizēs, kad viņam vajadzēja izvietot savus viesus, vajadzēja sagatavot istabu atkarībā no viņa vēlmēm. Serguņina lūgumi tika izpildīti pēc varēšanas un spējām." [1322]

Cita viesnīcas *Latvija* darbiniece, kura strādāja par stāva dežuranti, vēlāk administratori un darbinieci viesu izvietošanas grupā no 1978. gada līdz 1992. gadam, liecina, ka

> "darba pienākumos ietilpa dažu personu izvietošana noteiktos numuros, kurus norādīja iepriekš Valsts drošības komitejas pārstāvis. [..] Zināju, ka Serguņins bija no VDK un pie administrācijas (portjē) letes regulāri dežurēja darbinieks no viņa iestādes."[1323]

Igors Tarvīds, kurš sāka strādāt LPSR VDK 1982. gadā un nostrādāja līdz 1991. gadam, liecina, ka LPSR VDK 2. daļas 3. nodaļa bija operatīvās apkalpošanas līnijas virziens, kas apkalpoja iebraucējus no ārzemēm,

[1318] L. Nr. K30-933/12, 99., 100. lp.
[1319] L. Nr. K30-459/10., 79. lp.
[1320] L. Nr. K30-933/12, 27., 28. lp.
[1321] L. Nr. K30-933/12, 104. lp.
[1322] L. Nr. K30-933/12, 108. lp.
[1323] L. Nr. K30-933/12, 111.–112. lp.

savus darba pienākumus veicis ar aģentūras, uzticības personu palīdzību un citām operatīvajām metodēm, pazīst personu, kuru vainoja sadarbībā ar VDK kā *Intūrista* ārzemju viesu uzņēmēju un apkalpošanas organizētāju viesnīcā *Latvija*, kaut gan pats nav izmantojis kā informatoru.[1324] LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas operatīvais virsnieks Voldemārs Vladimirs Trofimovs, Ivana dēls, dzimis 1948. gadā, strādāja VDK no 1974. gada līdz 1991. gadam, risināja jautājumus par ārzemniekiem, regulāri kontaktējās ar *Intūrista* darbiniekiem.

> "Viņš aizpildīja vervēšanas kartiņas, kuras parakstīja arī VDK darbinieks Leons Klimovičs."[1325]

Arī gids-tulks apliecināja minēto:

> ""Alla Lūse bija [..] *Intūrista* ģenerāldirektora vietniece [..] pēc katras ekskursijas bija jāsniedz rakstiskas atskaites *Intūrista* kadru daļas priekšniekam [Leonam] Klimovičam. [..] Klimovičs mani iepazīstināja ar [VDK 2. daļas pretizlūkošanas virsnieku] Voldemāru [Vladimiru] Trofimovu, paskaidroja, ka turpmāk Trofimovs būšot mans priekšnieks. Pēc pāris dienām Voldemārs Trofmovs atkārtoti uzaicināja mani uz Klimoviča kabinetu. [..] Trofimovs piedāvāja man sadarboties ar VDK kā informatorei, apsolīja, ka varēšu doties [uz ārzemēm], paskaidroja, ka gadījumā, ja atteikšos sadarboties, mana māte varot zaudēt darbu."[1326]

LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas virsnieks Voldemārs Vladimirs Trofimovs, kurš aizpildījis *Intūrista* aģentu vervēšanas dokumentus, apliecina, ka, lai arī faktiski ir bijis LPSR VDK kadru darbinieks, izmantojot *Intūrista kadru daļas* darbinieku, VDK rezidentu Svarinski, sadarbojies ar gidiem-tulkiem:

> "Strādāju VDK [..] stādījos priekšā kā *Intūrista* darbinieks, dažreiz kā Iekšlietu ministrijas darbinieks. [..] *Intūristā* kontaktējos ar [..] inspektoru Vladislavu Svarinski, viņš bija atvaļināts [VDK Rīgas rajona nodaļas, sk. iepriekš] virsnieks [..]. Jebkurš [Sic! – *M. S.*] darbinieks, kas kontaktējās ar ārzemniekiem, rakstīja atskaites un viņam [VDK

[1324] L. Nr. K30-933/12, 102. lp.
[1325] L. Nr. K30-459/10., 79. lp.
[1326] L. Nr. K30-459/10., 85. lp.

rezidentam Svarinskim] iesniedza. Es [..] kontaktējos ar viņu un atskaites analizēju, to informāciju, kura mani interesēja, es izlietoju. [..] Svarinskis bija mūsu [VDK] rezidents, viņš bija atvaļināts apakšpulkvedis [..] Svarinska klātbūtnē es arī piedalījos sarunās, bieži viņa kabinetā, kad viņš runāja ar gidiem.[1327]"

Par LPSR VDK aģentu vervēšanu Trofimovs norāda:

"Šo dokumentu [aģenta kartīti] esmu aizpildījis es dokumentā norādītajā laikā, bet parakstījis toreizējais daļas priekšnieks Leons Klimovičs. [..] Svarinskis man paskaidroja, ka viņam ir izveidojies labs kontakts ar *Intūrista* [..] gidi [..] tādēļ šī persona jānoformē kā VDK aģents, Svarinskis man atnesa sagatavotu [..] anketu. [..] Es personiski ar [gidi] kontaktējos *Intūrista* telpās [..]"[1328]

Vārdā šeit nenosaukts *Intūrista* gids-tulks savukārt liecina, ka:

"[..] tajā laikā visi [Sic! – *M. S.*] gidi rakstīja atskaites, kas tika nodotas. Mēs zinājām [!], ka [Leons] Klimovičs pārstāv VDK, taču tas bija obligāts nosacījums, ka bija jāraksta atskaites par katru tūristu grupu, jo viņi bija ārzemnieki. Personīgā sarunā par atskaitēm viņš teica, ka sadarbojas 6–7 darbinieki no visiem, bet tur bija apmēram 100 darbinieki, es šo kungu atceros labi. [..] atskaites rakstījām, formāli. Ienesām, uz galda atstājām, bieži viņš nemaz nebija uz vietasnemaz. Viņš bija noformēts pilnīgi citā amatā, par kadru daļas pārzini bija. Biju dzirdējusi, ka viņš ir [no] VDK. Mums teica, ka gidam jāraksta atskaites."[1329]

LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas priekšnieks Serguņins liecina:

"[..] tādus gadījumus es nezinu, ka būtu aģents savervēts fiktīvi [..]"[1330]

[1327] L. Nr. K30-459/10, 102. lp.
[1328] L. Nr. K30-459/10, 102. lp.
[1329] L. Nr. K30-459/10, 101. lp.
[1330] L. Nr. K30-933/12, 100. lp.

Salīdzinot divas gides-tulces – Zani Rozenbergu (1944)[1331] un Elzu Tiltiņu, Alberta meitu,[1332] var spriest, ka Zanei Rozenbergai ir tieša sociālā izcelsme no LPSR nomenklatūras. Viņas patēvs Atis Podkalns, Bērtuļa dēls (1921[1333]), bija LPSR Celulozes, papīra un kokapstrādāšanas rūpniecības ministrijas kadru daļas vadītājs,[1334] iepriekš LPSR Gaļas un piena rūpniecības strādnieku arodbiedrības centrālās komitejas organizatoriskā biroja priekšsēdētājs,[1335] – bruģēja Rozenbergai ceļu uz *Intūrista* vadošās gides-tulces darbu no 1967. gada 1. jūlija, kad viņa nosūtīta uz *Intūristu* Padomju bulvāri 22, viesnīcu *Rīga* (tagadējā – *Kempinsky* Aspazijas bulvārī), līdz 1974. gada 29. aprīlim,[1336] vēlāk – uz Latvijas komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs Jaunatnes sekcijas vadības amatu. Savukārt Elzas

[1331] Zane Rozenberga, Valda meita, dzimusi Ķēniņa, 1944. gada 9. decembrī, tagadējā Aizputes novada Kazdangas pagastā, tēvs –Valdis Ķēniņš, Pāvela dēls, dzimis 1921. gada Aizputē, apdrošināšanas aģents, kopš 1946. gada šķīries no mātes – laikraksta *Pionieris* redaktores, LPSR nopelniem bagātās kultūras darbinieces Ērikas Podkalnes, Roberta meitas, dzimušas 1927. gadā Daugavpilī. Līdz 1955. gadam dzīvoja Liepāja, kad kopā ar māti atbrauca uz Rīgu un mācījās Rīgas 7. un 3. vidusskolā. VĻKJS biedre no 1960. gada, biedra kartes Nr. 14463146, studējusi Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes Angļu valodas un literatūras nodaļā no 1962. gada līdz 1967. gadam, no 1966. gada līdz 1967. gadam angļu valodas skolotāja Rīgas 4. vidusskolā, no 1967. gada jūnija *Intūrista* gide-tulce, jau pirms 1971. gada bijusi *Intūrista* pārstāve skolēnu kruīzā Londonā (Apvienotajā Karalistē). *Dzimtenes Balss* sniedz ieguldījumu Zanes Rozenbergas kā *Intūrista* darbinieces darbības atspoguļojumā, piemēram, viņa esot "jaunos latviešu izcelsmes amerikāņus Ievu, Viestaru un Jāni Zubkovus" iepazīstinājusi ar Rīgu, un visiem bija "patīkami, ka Zane to varēja darīt latviski". Vīrs no 1962. gada – Alfrēds Rozenbergs, Voldemāra dēls, dzimis 1942. gadā, toreiz Rīgas Medicīnas institūta students, ārsts. PDVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 69.–86. lp., "Diena Siguldā", *Dzimtenes Balss*, 1968, 16. augusts.

[1332] Arī par Elzas Tiltiņas darbu *Intūristā* saglabājušās ziņas laikrakstos, piemēram, publicētas Hertas Puzulis izjūtas un pateicība "gidei Elzai Tiltiņai, kas ar savu laipno izturēšanos darīja vēl patīkamākas manas gaitas Latvijā". Herta Puzulis, dzimusi Zellītis, dzimusi 1910. gada 7. septembrī Raunā, mirusi 2005. gada 10. jūnijā Lankasterā, ASV. "Paldies par sirsnību!", *Cīņa*, 1970, 30. augusts; *Laiks*, 2005, 9. jūlijs, *Red. piez.*

[1333] Citur kā Ata Podkalna dzimšanas gads norādīts arī 1918. gads.

[1334] PDVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 75. lp.

[1335] *Cīņa*, 1950, 29. jūlijs.

[1336] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 85. lp.

Tiltiņas darbība *Intūristā* sākusies palēnām. Viņa sākumā pieņemta uz pārbaudes laiku par grāmatvedi-kasieri ar algu, kas ir pielīdzināma štata darbinieka algai,[1337] vēlāk pārcelta uz inspektores amatu,[1338] tad atbrīvota no inspektores amata un iecelta tulka amatā. Kad abām jautāts par tūristu attieksmi un izturēšanos, Rozenberga bilda, ka tūristi bija diezgan aizspriedumaini un visi aizspriedumi parasti pirmajam bija jādzird gidēm. Rozenberga arī min, ka tūristus visvairāk interesēja bērnu aprūpe un veselības aprūpe. Savukārt Tiltiņa pauda ieskatu, ka tūristus vairāk interesēja kultūras dzīve.[1339] Iepazīstoties ar *Intūrista* dokumentos pieejamajiem raksturojumiem, Tiltiņa novērtēta kā politiski zinoša, pieticīga sadzīvē, ieguvusi kolēģu cieņu, bet Rozenbergu P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes dekāne I. Celmrauga, fakultātes PSKP partijas biroja sekretāre M. Tiltiņa[1340] un Angļu valodas katedras vadītājs J. Raškevičs oficiāli raksturojuši 1966. gada 26. decembrī kā tādu, kas *labi orientējas mūsdienu politiskajā situācijā*.[1341] Rozenberga patstāvīgi vadot ekskursijas pa Rīgu, Jūrmalu, Siguldu un Salaspils memoriāla kompleksu

> "strādājusi ar tūristiem-emigrantiem, izpētot šīs tūristu kategorijas specifiku".[1342]

Ievērojot, ka Rozenberga attaisnoja viņai dāvāto uzticību, *Intūrista* Rīgas nodaļas PSKP pirmorganizācija 1971. gada 19. janvārī deva raksturojumu, kuru apstiprināja PSKP Oktobra rajona sekretārs – rekomendēt Rozenbergu darbā ar padomju tūristiem kruīza braucienā uz Japānu.[1343] 1968. gada 27. augustā *Intūrista* Rīgas nodaļas vadītājs V. Elsters raksturojumā uzsver, ka Rozenberga

[1337] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 52. lp.
[1338] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 53. lp.
[1339] "Arods –*Intourist* gids", *Dzimtenes Balss*, Nr. 1., 1970, 1. janvāris, 4. lpp.
[1340] Parakstījusies M. Vecozola.
[1341] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 76. lp.
[1342] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 80. lp.
[1343] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 82. lp.

> "ir morāli izturēta, sadzīvē pieticīga, ar biedriem sabiedriska, perspektīva mūsu sistēmas darbiniece, [..] ceļ politiskās zināšanas marksisma-ļeņinisma universitātes propagandas fakultātē".[1344]

Spriežot pēc abu intervēto paustā viedokļa par tūristiem, ar kuriem nācies saskarties, minētās kvalitātes bija nepieciešamas, lai varētu sekmīgi veikt darbu *Intūristā*.

Aplūkojot LVA 222. fondu, var konstatēt sekojošus dokumentus: LPSR Ministru Padomes (MP) lēmumus, Maskavas VAS *Intūrista* pārvaldes pavēles,[1345] LPK CK noteiktos muitas noteikumus,[1346] pavēles ārzemju tūristu apkalpošanā,[1347] PSRS aizliegto punktu un apmešanās vietu sarakstu ārzemju tūristiem,[1348] dokumentus, kas satur valsts noslēpumu saglabāšanas instruktāžu,[1349] noteikumus, kā glabāt valsts noslēpumus, pavēles *Intūrista* pārvaldei par ārzemju tūristiem un to apkalpošanu, dokumentus par sarīkojumiem turpmākā ārzemju tūrisma attīstīšanā un speciālistu komandējumu nodrošināšanai, dokumentus par tūristu izbraukšanu ārpus robežas, LPSR VDK sūtījumus *Intūristam* par sarīkojumiem noteiktā periodā, *Intūristam* izgatavoto un nosūtīto izrakstu no VDK dokumentiem par ārzemju tūristu reģistrēšanu un izvietošanu viesnīcās.

Atsevišķi dokumenti sniedz liecības par to, cik dokumentu, ziņojumu LPSR VDK kopijas izveidotas, kam tās nosūtītas, cik iznīcinātas. Piemēram, LVA 222. fonda 1. apraksta 28. lietā esošajā dokumentā[1350] norādīts, ka attiecīgajam dokumentam bijušas deviņpadsmit melnrakstu kopijas, kas iznīcinātas, bet četri eksemplāri nodoti ne vien PSRS MP Galvenajai ārzemju tūrisma pārvaldei,[1351] LPSR

[1344] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 78. lp.
[1345] LVA, 221. f., 1. apr., 39. l., 4. lp.
[1346] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 4. lp.
[1347] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 42. lp.
[1348] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l. saturs.
[1349] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l. saturs.
[1350] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 15. lp. otrā puse.
[1351] *Главное управление по иностранному туризму при Совете министров СССР*, saīsināti krievu valodā – *Гл. Упринтур при СМ СССР*. Kopš 1983. gada PSRS Valsts komitejai tūrisma jautājumos, krievu valodā – *Государственный Комитет СССР по иностранному туризму*.

MP Ārzemju tūrisma pārvaldei,[1352] bet arī tieši – LPSR VDK. Sastopams, ka melnraksts netika iznīcināts, bet glabājās pie kādas konkrētas personas, piemēram, pie izpildītāja. Šādiem dokumentiem piešķīra sevišķās nomenklatūras numuru. Dažreiz melnrakstus neiznīcināja,[1353] tādēļ uzskaitīja visus melnrakstus. Šie melnraksti ir par tūristu ierašanos Rīgā. Melnrakstus arī numurēja.[1354] Tomēr saglabājušies melnraksti nav secīgi, kas varētu nozīmēt, ka dažu dokumentu trūkst.

Likumsakarīgs ir jautājums, kāda rakstura informāciju *Intūrists* no aģentu, gidu-tulku ziņojumiem un atskaitēm oficiāli ziņoja LPSR VDK, neņemot vērā operatīvo darbinieku fizisko atrašanos *Intūrista* telpās, kā arī LPSR VDK informatoru, aģentu un rezidentu tiešos ziņojumus, no kuriem daļa ir aplūkojama automatizētajā datu apstrādes sistēmā *Delta Latvija* un kura ir saprotama, ja ir pieejama VDK aģentūras kartotēka. Aplūkosim tikai dažas dienas 1971. gada aprīlī. Piemēram, 1971. gada 14. aprīļa ziņojumā Nr. 6c (MB Nr. 10c) *Intūrista* Rīgas nodaļas vadītājs V. Elsters ziņo augstākām iestādēm un LPSR VDK vadītājam Longīnam Avdjukevičam, kādus izteikumus ir paudis Māris Veidemanis, kurš paspējis apciemot savus Rīgas radus, kam viņš, saņemot palīdzību no citiem tūristiem, atvedis sešus dāvanu koferus, un citē 1941. gadā dzimušā vēstures pasniedzēja Nikolaja Bekera, grieķa, kurš Rīgā ir otrreiz un ir tuvs profesora Veidemaņa draugs, izteikumus, atzīmējot, ka pilsētā fotografējis nepiedienīgas vietas, ziņo, ka Šerija Medaus runājusi, kāpēc PSRS nepublicē Solžeņicina daiļdarbus, tūristu Kosu pāris Salaspilī jautājis, kā ļaudis attiecas pret Staļinu, atspoguļo tūristu sarunas kolhoza *Ādaži* siltumnīcās, kā arī to, cik laba ir gide-tulce Ināra, analizējot kopīgo ar analoģisku Viskonsinas universitātes tūristu grupu iepriekš.[1355] 1971. gada 23. aprīļa ziņojumā Nr. 7c (MB Nr. 11c) Elsters ziņo LPSR VDK priekšsēdētājam Avdjukēvičam, kā laikā no 17. līdz 19. aprīlim apstrādāti ASV tūristi ebreji – Mičiganas kriminālllietu prokurors [no konteksta gan izriet, ka tie ir bijuši advokāti un *Intūrists* kļūdījies

[1352] Saīsinājums krievu valodā *Упринтур при СМ ЛССР.*
[1353] LVA, 222. f., 1. apr., 33. l., 1. lp., 3. lp. otrā puse.
[1354] LVA, 222. f., 1. apr., 33. l., 1. lp. otrā puse; LVA, 222. f., 1. apr., 33. l., 3. lp. otrā puse; LVA, 222. f., 1. apr., 33. l., 4. lp. otrā puse.
[1355] LVA, 222. f., 1. l., 28. l., 10.–15. lp.

profesijā, jo pietiekami nav pratuši angļu valodu – *red. piez.*] Roberts Leonards, Bruklinas krimināllietu prokurors Jūdžins Golds un viņa sieva Rozaine Golda, kā pauduši nepatiku pret padomju režīmu, mēģinājuši *sludināt cionisma ideoloģiju*, vākuši ziņas par ebreju stāvokli PSRS, nevajadzīgi esot interesējušies par sinagogām, ieradušies LPSR Augstākajā tiesā, kur tos apstrādājis tiesas darbinieks U. Krastiņš, stāstījuši, kā 1962. gadā Ņujorkā aizstāvējuši PSRS pilsoņus Igoru Melahu un Kerneli Egelvahu, ko vainoja spiegošanā, runājuši par ebreju arestiem PSRS, liegšanu emigrēt uz Izraēlu, prasījuši Krastiņam, vai var kā amerikāņu advokāti aizstāvēt ebrejus, kad tos tiesās Rīgā, kurš norādījis, ka vēl nav zināms, vai tas vispār būšot atklāts tiesas process, un ka amerikāņu advokāti padomju cilvēkam nav vajadzīgi, jo PSRS ikvienam esot tiesības uz padomju advokātu, tūristi apšaubījuši Latvijas brīvprātīgo iestāšanos PSRS 1940. gadā, uzdevuši daudz jautājumu un esot bijuši *jautrā prātā*.[1356] 1971. gada 28. aprīļa ziņojumā Nr. 8c (Nr. 13c) *Intūrists* ziņo LPSR VDK priekšsēdētājam Avdjukēvičam, kā laikā no 1971. gada 3. līdz 13. aprīlim *Intūrists* izspiegojis un apstrādājis tūristus no Apvienotās Karalistes, Austrālijas, Nigērijas, Īrijas, Maltas, Jaunzēlandes, Kanādas, Vācijas Federatīvās Republikas un ASV, kuri visi pārstāvējuši Londonas universitāti. Par atsevišķiem tūristiem ir sīkāka biogrāfiska uzziņa, piemēram, par 1921. gadā Pensilvānijā dzimušo Braienu Holmsu, kurš ir Apvienotas Karalistes-PSRS draudzības biedrības loceklis, norādīts, ka viņš par saviem draugiem uzskata Rīgas 34. vidusskolas angļu valodas skolotāju V. Zotovu un viņa laulāto R. Kurskaju, norādīts kā viņš ar tiem pavadījis laiku, divreiz bijis viņu mājās, skatījies kopā kinofilmu. Plašāk aprakstīts arī 1928. gadā dzimušais Mihails Harts, kurš interesējies par Borisu Pasternaku, Aleksandru Solžeņicinu sarunā ar Annu Brodeli. Plašāk aprakstīts arī, kā 1914. gadā dzimušais Levijs Stoltons ticies ar Rīgas 34. vidusskolas skolotāju Sazonovu, kura bijusi pie viņa skolā Apvienotajā Karalistē, rosinājis gidei-tulcei Lastniecei palasīt Pasternaku un Solžeņicinu. Rakstīts par 1913. gadā dzimušo Alisi Mooru, kura arī ir minētās PSRS draudzības biedrības locekle, detalizēti aprakstīta viņas tikšanās ar Pētera Stučkas Latvijas Valsts

[1356] LVA, 222. f., 1. l., 28. l., 16.–18. lp.

universitātes pasniedzēju Guļāni, aprakstīts Nigērijas tūrists, 1913. gadā dzimušais Jozefs Essens, filozofs, viņa sarunas ar gidu-tulci Kraukli, citēts, kā Essens pārmetis Krauklei, ka viņa nevarot pat pastaigāties, izklaidēties ar viņu, neprasot priekšniecības atļauju, aicinājis braukt pie sevis uz Nigēriju, piedāvājis laulības un atklātības brīdī jautājis, kuram Krauklei esot jāziņo par sarunām ar tūristu un tā tālāk. Elsters ziņojis arī, kā ar tūristiem izturējušies, piemēram, LPSR Izglītības ministrijas pārvaldes vadītājs Aldonis Builis, Rīgas darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas priekšsēdētāja vietniece Mirdza Brencsene, citi nomenklatūras darbinieki.[1357] Nav mēneša, kad 1971. gadā *Intūrists* neziņotu par tūristiem LPSR VDK. Visas šīs ziņas nebija iespējams iegūt citādi kā vien no aģentu vai gidu-tulku rakstveida ziņojumiem.

Salīdzināsim šos ziņojumus ar citu avotu – rakstu *Ziņojums atbilstoši instrukcijai*, ko uzrakstījis *Intūrista* gids-tulks:

> "Man kauns skatīties acīs saviem zviedru draugiem, kad tie jautā mani par to, vai man ir pienākums rakstīt ziņojumus uz mūsu organizācijas specnodaļu. Bet man patiešām ir pienākums to darīt atbilstoši Noteikumiem gida tulka darbā! Stājoties darbā, katram ir pienākums savā iesniegumā, ka viņš piekrīt "īpašām prasībām". Par ko tad ir jāraksta atskaitēs? Par visu un visiem. Tūrista dzimšanas vieta. Viņa darba vieta. Vai viņš prot krievu valdu. Kā attiecas pret PSRS. Kādus jautājumus uzdevis. Vai viņam šeit ir draugi un vai viņš ir kontaktējies ar viņiem. Vai viņš bija ekskursijās, bet, ja nav bijis, tad kur viņš atradās attiecīgajā laikā. Vai nav spiegs, kas atbraucis uz PSRS ar mērķi veikt "sabotāžas darbības"!"[1358]

Virkne avotu norāda, ka PSRS gandrīz visi *Intūrista* gidi-tulki bija VDK aģenti, taču minēšu tikai vienu avotu, kuru norāda pats PSRS VDK virsnieks, kurš pārbēdzis uz Rietumiem:

[1357] LVA, 222. f., 1. l., 28. l., 19.–31. lp.

[1358] *Московские новости*, 1990, 4 марта, с. 24 Citēts pēc Конт, Франсис. *К политической антропологии советской системы. Внешнеполитические аспекты*, Москва: Языки славянской культуры, 2003,с. 172.

> "Teju visi *Intūrista* gidi-tulki bija VDK informatori, kas nekavējoties ziņoja mums, ja viņiem radās aizdomas par noteiktu ārzemju tūristu."[1359]

Balstoties uz Bonifācija Daukšta[1360] sniegtajām ziņām, okupētajā Latvijā ieradās personas, kas apzinājās to, ka viņus izseko, tādēļ rīkojās piesardzīgi, jo jebkādas darbības pret PSRS okupācijas varu varētu būt sodītas. Tāpat Daukšts stāstīja, ka jebkādi pārkāpumi arī no *Intūrista* darbinieku puses varēja būt sodīti, minot sev zināmo piemēru, ka *Intūrista* Rīgas nodaļas viesnīcas *Latvija* zāles pārzine par to, ka esot uzvedusies izlaidīgi, jo staigājusi satinusies baltā palagā, bija norīkota darbā uz Zilupi, un, ievērojot to, ka to uzskatījuši par *pretpadomju* rīcību, sekas varējušas būt vēl smagākas. Savukārt gide Zane Rozenberga, kas strādājusi par gidi no 1967. līdz 1974. gadam stāstīja, ka viņa lielākoties strādājusi ar trimdas tūristu grupām no Apvienotās Karalistes, Zviedrijas Karalistes un ASV, jo tur vajadzējis runāt latviski. Viņa dalījās pieredzē, ka atskaites bija jāsniedz pēc katras tūristu grupas, ekskursijas un sarīkojuma, nereti atskaites bijušas triviālas un paviršas, tāpat bija jārūpējas par to, lai katra atskaite atšķirtos, tāpēc nereti esot rakstīti izdomājumi. Spriežot pēc Zanes Rozenbergas apgalvotā, neesot bijis zināms, kas lasīja atskaites un vai vispār tās kāds lasīja. Ievērojot to, ka atskaitēm bija jāatšķiras un tam arī, pēc Zanes Rozenbergas sniegtajām liecībām, pievērsa uzmanību, rodas pamatots jautājums, kāpēc vispār atskaišu saturam pievērsa uzmanību, ja nebija pārliecības, ka tās vispār lasa.

Ieskicējot, par ko tad bija jārūpējas *Intūrista* darbiniekiem, esot tiešā saskarē ar tūristiem, jāmin vismaz dažas PSKP pamatnostādnes – PSRS politiskās un militārās varas augšana, starptautiskās strādnieku un komunistiskās kustības politiskās

---

[1359] Kalugin, Oleg. *The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage against the West*. New York: St. Martin's Press, 1994, p. 298. Citēts pēc: De Jong, Ben. "The KGB view of the West: Conspiracies and agents of influence", *The future a memory: The Cold War and intelligence services – aspects.* Wien: Lit-Verlag, 2013.

[1360] Bonifācijs Daukšts, dzimis 1950. gada 12. decembrī Aglonā, vēsturnieks, diplomāts, dzejnieks un publicists. Mācījies Aizpuriešu pamatskolā, Aglonas vidusskolā, no 1969. līdz 1974. gadam studējis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē.

ietekmes pastiprināšanās,[1361] marksistiski-ļeņinisko pasaules uzskatu konsekventu nostiprināšana, sabiedrības audzināšana sociālistiskā patriotisma un internacionālisma garā, sociālistiskās kultūras attīstība, cīņa pret buržuāziskās ideoloģijas ietekmi.[1362] Minēto tematiku pārzināšana, reizē organizējot tūrismu, prasīja gan piepūli, gan izdomu. Sevišķi, ja bija darīšana ar trimdas latviešiem.

Trimdas latvieši tūristu vidū izcēlās ar to, ka potenciāli pārzināja Latvijas teritoriju, tātad varēja brīvi bez gidu palīdzības pārvietoties, zināja latviešu valodu, tātad varēja sarunāties ar vietējiem vai fiksēt faktu, ka latviešu valodu tikpat kā uz ielām nedzird, viņiem bija radi un draugi okupētajā Latvijā, tātad viņi gan varēja veikt *pretpadomju* propagandu. Turklāt trimdas latvieši nereti pārzināja LPSR vēsturi, tādēļ viņus bija grūti pārliecināt par jautājumiem, par kuriem viņiem bija priekšzināšanas un atšķirīgs viedoklis. Trimdas latviešiem bija savi centri ārvalstīs, tāpēc PSRS centās iefiltrēt tur valsts drošības dienestu personālu vai vervēt tūristu vidū tos, kas vēlētos vai būtu spiesti ziņotu PSRS valsts drošības iestādēm. Šādā veidā PSRS centās nostiprināt varu okupētajā Latvijā, un tūrisms bija izdevīgs līdzeklis. *Intūrista* darbinieki apkalpoja ārzemju tūristus, kurus uzskatīja par draudu valsts drošībai. Viņiem regulāri bija jāatskaitās par tūristu apkalpošanu un viņu iespējamiem *ideoloģiskās diversijas* mēģinājumiem. Lai gan nevar viennozīmīgi apgalvot, ka gidi, kas sagatavoja atskaites, zināja to adresātu, kā to liecina Zanes Rozenbergas intervija, tomēr darba gaitā atklātie dokumenti liecina, ka atskaites sagatavotas VDK vajadzībām. Tāpat atrasta informācija par to, ka *Intūrists* pildījis VDK uzdevumus. Liecības, cik tas skar zinātnisko darbu, pierāda, ka gidi sadarbojās ar VDK. Minētais ļauj secināt, ka *Intūrists* bija VDK piesegstruktūra, jo tā bija reāli eksistējoša ekonomikas, kultūras un sava veida politikas institūcija, kas darbojās noteiktā jomā, proti, tūrismā. VDK izmantoja *Intūristu* kā efektīvu līdzekli savu kompetenču īstenošanai, kas galvenokārt saistījās ar ārzemju tūristu uzraudzīšanu, izsekošanu un vervēšanu. Turklāt tas, ka daudzi *Intūrista* darbinieki bija VDK rezidenti, tai skaitā uzticības personas vai savervēti aģenti, kas vai nu atskaitījās VDK, vai arī pildīja

[1361] LVA, PA-101. f., 37. apr.,129. l., 40. lp.
[1362] LVA, PA-101. f., 37. apr.,129. l., 41. lp.

tiešus VDK uzdevumus, liecina, ka *Intūrists* bija kas vairāk, nekā to gribētu iztēlot, proti, vairāk nekā VDK virsnieku *pensionēšanās vieta*.

1. pielikums

Intūrists Rīgas nodaļas uzņemto ārvalstu tūristu skaits.[1363]

Gads	*Kapitālistiskās valstis*	*Sociālistiskās valstis*	*No tiem – tūristi trimdinieki*	*Kopumā*
1960	Nav zināms precīzi	Nav zināms precīzi	Nav zināms precīzi	2649
1962	Nav zināms precīzi	Nav zināms precīzi	Nav zināms precīzi	4418
1963	Nav zināms precīzi	Nav zināms precīzi	Nav zināms precīzi	9463
1964	1268	4225	Nav zināms precīzi	6866
1965	3802	5097	Nav zināms precīzi	5493
1966	3418	5987	Nav zināms precīzi	8899
1967	3552	5677	Nav zināms precīzi	9405
1968	4189	7497	Nav zināms precīzi	9229
1969	5888	7322	Nav zināms precīzi	11686
1970	5363	6900	Nav zināms precīzi	13210

[1363] LVA, 222 f., 1. apr., 2. l., 5. apr., 4. apr., 22. apr., 21., 32. apr.,7.apr; 16. apr., 18. apr., 24. apr., 19. apr., 28. apr., 26. apr., 27. apr., 35. apr.,36. apr., 37. apr., 28. apr., 39. apr., 47. apr.

1971	4720	10787	1060	15507
1972	3842	14568	1375	19785
1973	6093	17703	1310	23796
1974	11222	21348	1847	32570
1975	12230	16795	Nav zināms precīzi	29025
1976	7775	14954	2218	22729
1977	7522	18050	2756	25572
1978	9796	18337	2162	28133
1979	11206	15436	2165	26642
1980	12435	24155	1260	36590
1981	16670	28154	Nav zināms precīzi	44824
1982	18502	24430	Nav zināms precīzi	42932
1983	16482	28972	Nav zināms precīzi	45454
1984	19241	27044	Nav zināms precīzi	46285
1985	21643	27718	Nav zināms precīzi	49361

2. pielikums

Intūrista kadru daļas Vernera Lukomeša anketas fragmenti uz divām lapām un Vernera Lukomeša 1978. gada 24. oktobra autobiogrāfija.[1364]

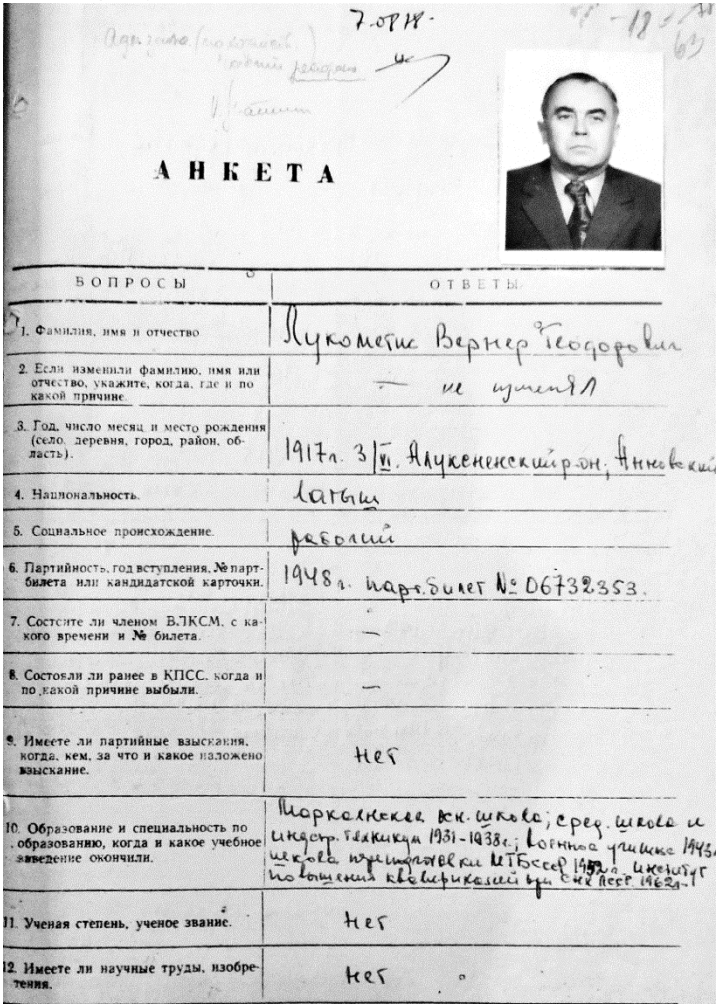

7.08.78.

АНКЕТА

ВОПРОСЫ	ОТВЕТЫ
1. Фамилия, имя и отчество	Лукометис Вернер Теодорович
2. Если изменили фамилию, имя или отчество, укажите, когда, где и по какой причине.	— не изменял
3. Год, число месяц и место рождения (село, деревня, город, район, область).	1917 г. 3/VI. Алуксненский р-он; Анновский
4. Национальность.	латыш
5. Социальное происхождение.	рабочий
6. Партийность, год вступления, № партбилета или кандидатской карточки.	1948 г. парт. билет № 06732353.
7. Состоите ли членом ВЛКСМ, с какого времени и № билета.	—
8. Состояли ли ранее в КПСС, когда и по какой причине выбыли.	—
9. Имеете ли партийные взыскания, когда, кем, за что и какое наложено взыскание.	нет
10. Образование и специальность по образованию, когда и какое учебное заведение окончили.	Маркалнская вн. школа; сред. школа и индустр. техникум 1931-1938 г.; военное училище 1943 г. школа переподготовки МТБ СССР 1952 г. институт повышения квалификации при СНК ЛССР 1962 г.
11. Ученая степень, ученое звание.	нет
12. Имеете ли научные труды, изобретения.	нет

[1364] LVA, 282. f., 1. apr., 111. l., 63.–66. lp.

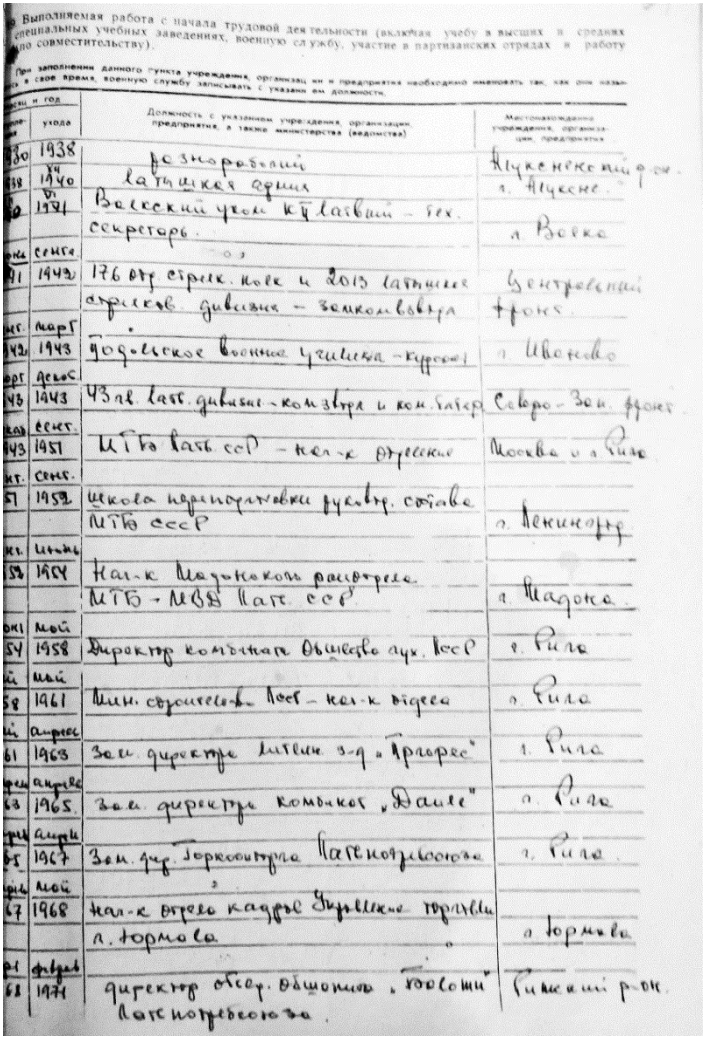

Выполняемая работа с начала трудовой деятельности (включая учебу в высших и средних специальных учебных заведениях, военную службу, участие в партизанских отрядах и работу по совместительству).

При заполнении данного пункта учреждения, организации и предприятия необходимо именовать так, как они называ-ись в свое время. Военную службу записывать с указанием занимаемой должности.

Месяц и год поступления	Месяц и год ухода	Должность с указанием учреждения, организации, предприятия, а также министерства (ведомства)	Местонахождение учреждения, организации, предприятия
[illegible]	1938	разнорабочий	Яцукенскецкий р-он.
[illegible]	XII 1940	латышская армия	г. Яцукенс.
[illegible]	VI 1941	Велесский уком КП (латышей) – тех. секретарь.	г. Вейка
[illegible]	сентя		
41	1942	176 отр стрелк. полк и 2013 латышск. артиллер. дивизия – замкомвзвода	Центральный фронт
[illegible]	март		
1942	1943	Ждановское военное училища – курсант	г. Ивотево
[illegible]	дека		
43	1943	43 зап. латв. дивизия – комвзвода и ком. батар	Северо-Зап. фронт
[illegible]	сент.		
43	1951	МГБ Латв. ССР – нач-к отделения	Москва и г. Рига
[illegible]	сент.		
57	1958	Школа переподготовки руковод. состава МГБ СССР	г. Ленинград
[illegible]	[illegible]		
58	1959	Нач-к Мадонского райотдела МГБ – МВД Латв. ССР	г. Мадона
[illegible]	май		
54	1958	Директор комбината Общество арх. ЛССР	г. Рига
[illegible]	май		
58	1961	Мин. строительства Латв – нач-к отдела	г. Рига
[illegible]	апрел		
61	1963	Зам. директора Латвия з-д "Прогресс"	г. Рига
[illegible]	апрел		
63	1965	Зам. директора комбината "Даугава"	г. Рига
[illegible]	апрел		
65	1967	Зам. нач. Торгконторы Латпотребсоюза	г. Рига
[illegible]	май		
67	1968	Нач-к отдела кадров Управления торговли г. Тормова	г. Тормова
[illegible]	февра		
68	1971	директор обсл. общежития "Высокий" Латпотребсоюза	Тукумский р-он.

Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības Intūrists Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam

Автобиография

Я, Лукометис Вернер Теодорович, родился в 1917 г. 3го июня в Алуксненский р-он, Анновский с/с в семье рабочих. С 1930 года по 1938 год работал разнорабочим и учился в Алуксненский район и в г. Рига, с 1938 г. по декабрь 1940 г. служил в Латышской армии, после демобилизации до начала Вел. Отеч. войны работал в Валкский Уком КП Латвии в качестве технического секретаря, одновременно являлся и секретарем первичной организации ВЛКСМ.

С началом Вел. Отеч. войны добровольно вступил в ряды Советской армии и являлся замкомвзводом, с начала в 1976 стрелковом полку, а после в Латышскую стрелковую дивизию. В 1942 году был направлен учится в Подольское военное училища, после окончания училища служил в рядах 43 гвард. латышской дивизии в качестве командира батарей. В 1943 г. после ранения служил в МТБ Латв. ССР в разных должностях по 1954 год.

После демобилизации работал в качестве директора производственного комбината Общ. глух. ПССР. С 1958 г. по 1965 год работал на разных руководящих должностях в системе Министерство строительство и Министр. местной промышленности ПССР. С 1965 г. по 1978 г. работал в системе Латвпотребсоюза

81
66

на разных руководящих должностях в г. Рига и Рижского р-она.

С марта 1978 г. после ухода на пенсию работаю нач-ком Саласпилского участка Комбината бытового обслуживания Рижского р-она.

Состою членом КПСС с октября 1948 г. парт. билет № 06732353.

Наша семья состоит, жена Пукомяке В.А. 1926 г. рож. член КПСС, дочь 1939 г. рождения, замужем за. Забяло А.А.

24/X 78 г.

Пукомяке

3. pielikums

LKPS Rīgas pilsētas Oktobra rajona partijas komitejas sekretāra 1971. gada 20. janvāra raksturojums, ar ko rekomendē gidi tulci Zani Rozenbergu padomju tūristu pavadīšanai kruīzā uz Japānu no 1971. gada marta līdz maijam.[1365]

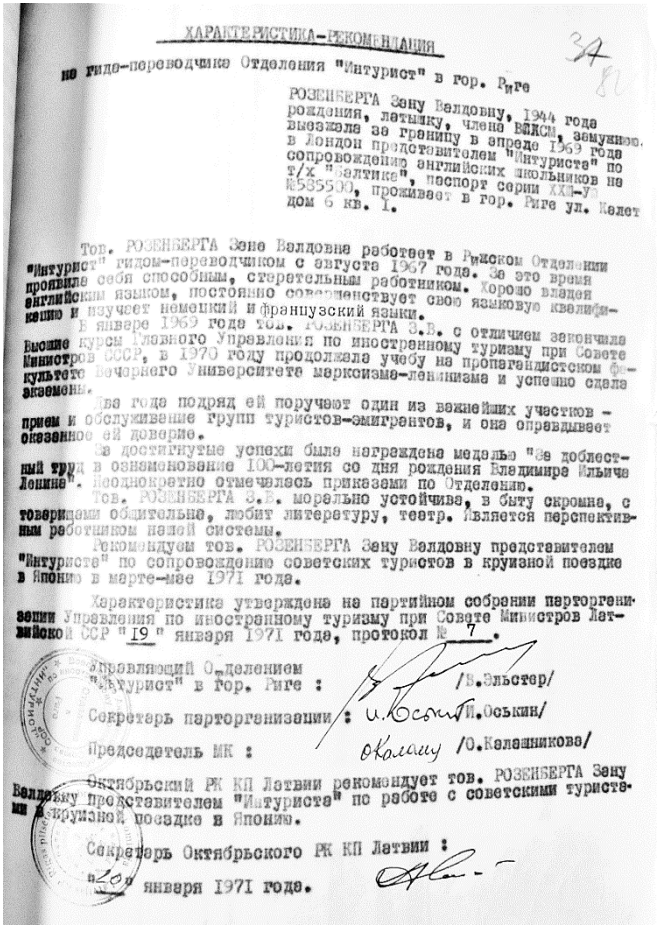

ХАРАКТЕРИСТИКА-РЕКОМЕНДАЦИЯ

на гида-переводчика Отделения "Интурист" в гор. Риге

РОЗЕНБЕРГА Зану Валдовну, 1944 года рождения, латышку, члена ВЛКСМ, замужнюю, выезжала за границу в апреле 1969 года в Лондон представителем "Интуриста" по сопровождению английских школьников на т/х "Балтика", паспорт серии XXII-УЭ №585530, проживает в гор. Риге ул. Колет дом 6 кв. 1.

Тов. РОЗЕНБЕРГА Зане Валдовне работает в Рижском Отделении "Интурист" гидом-переводчиком с августа 1967 года. За это время проявила себя способным, старательным работником. Хорошо владея английским языком, постоянно совершенствует свою языковую квалификацию и изучает немецкий и французский языки.

В январе 1969 года тов. РОЗЕНБЕРГА З.В. с отличием закончила Высшие курсы Главного Управления по иностранному туризму при Совете Министров СССР, в 1970 году продолжала учебу на пропагандистском факультете Вечернего Университете марксизма-ленинизма и успешно сдела экзамены.

Два года подряд ей поручают один из важнейших участков - прием и обслуживание групп туристов-эмигрентов, и она оправдывает оказанное ей доверие.

За достигнутые успехи была награждена медалью "За доблестный труд в ознаменование 100-летия со дня рождения Владимира Ильича Ленина". Неоднократно отмечалась приказами по Отделению.

Тов. РОЗЕНБЕРГА З.В. морально устойчива, в быту скромна, с товарищами общительна, любит литературу, театр. Является перспективным работником нашей системы.

Рекомендуем тов. РОЗЕНБЕРГА Зану Валдовну представителем "Интуриста" по сопровождению советских туристов в круизной поездке в Японию в марте-мае 1971 года.

Характеристика утверждена на партийном собрании парторганизации Управления по иностранному туризму при Совете Министров Латвийской ССР "19" января 1971 года, протокол № 7.

Управляющий Отделением "Интурист" в гор. Риге : /В.Эльстер/

Секретарь парторганизации : /И.Оськин/

Председатель МК : /О.Калашникова/

Октябрьский РК КП Латвии рекомендует тов. РОЗЕНБЕРГА Зану Валдовну представителем "Интуриста" по работе с советскими туристами в круизной поездке в Японию.

Секретарь Октябрьского РК КП Латвии :

"20" января 1971 года.

[1365] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 82. lp

4. pielikums

Intūrista ziņojumu, kas adresēti arī LPSR VDK, sadales piemērs.[1366]

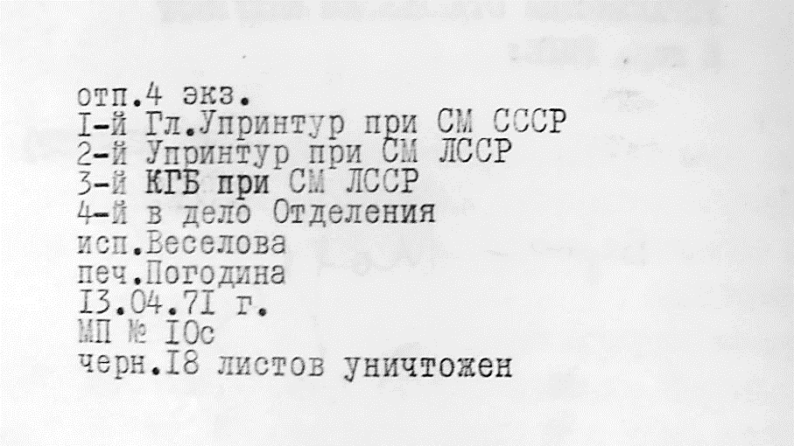

отп.4 экз.
I-й Гл.Упринтур при СМ СССР
2-й Упринтур при СМ ЛССР
3-й КГБ при СМ ЛССР
4-й в дело Отделения
исп.Веселова
печ.Погодина
I3.04.7I г.
МП № I0с
черн.I8 листов уничтожен

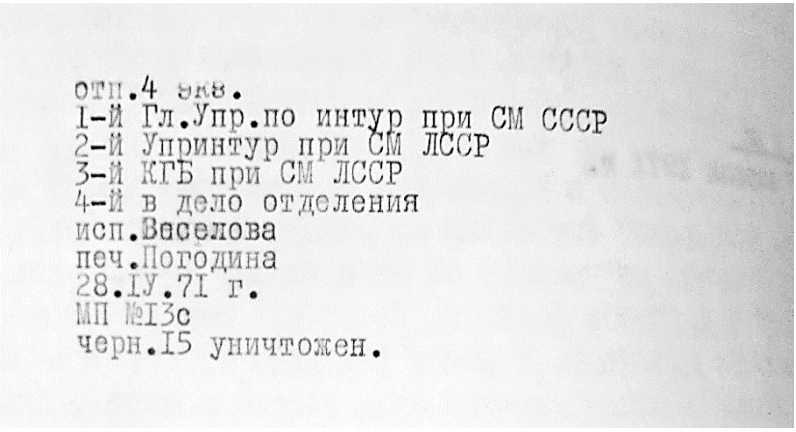

отп.4 экз.
I-й Гл.Упр.по интур при СМ СССР
2-й Упринтур при СМ ЛССР
3-й КГБ при СМ ЛССР
4-й в дело отделения
исп.Веселова
печ.Погодина
28.IУ.7I г.
МП №I3с
черн.I5 уничтожен.

[1366] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 15. lp otra puse, 31. lp otra puse.

5. pielikums

Intūrista viesnīcas *Rīgas Jūrmala* direktora L. Kunavina 1961. gada 5. augusta pavēle par rājiena izteikšanu M. Kuzņecovai par vīzu režīma pārkāpumiem.[1367]

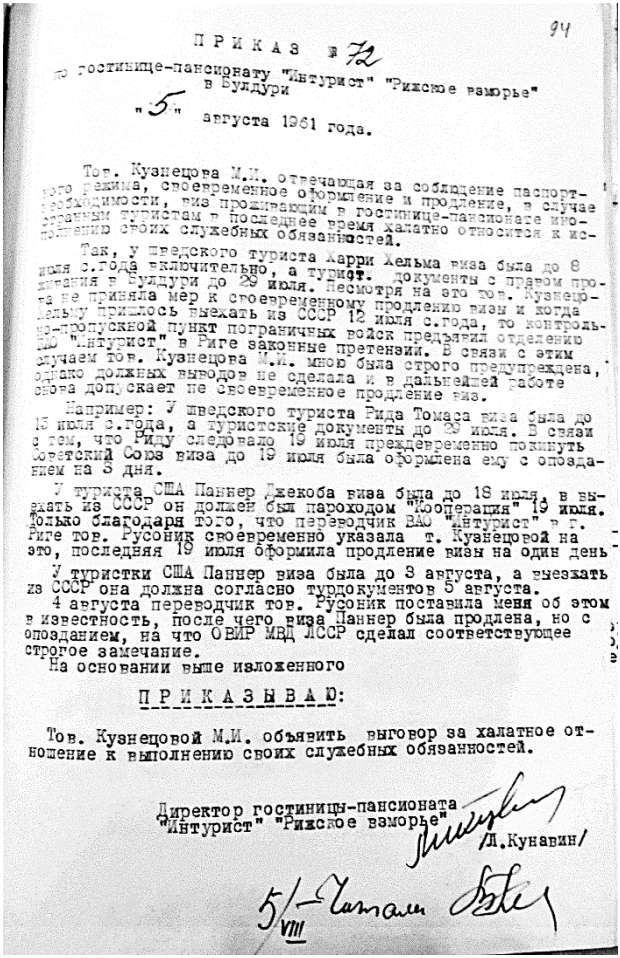

94

П Р И К А З № 72

по гостинице-пансионату "Интурист" "Рижское взморье"
в Булдури

"5" августа 1961 года.

Тов. Кузнецова М.И. отвечающая за соблюдение паспортного режима, своевременное оформление и продление, в случае необходимости, виз проживающим в гостинице-пансионате иностранным туристам в последнее время халатно относится к исполнению своих служебных обязанностей.

Так, у шведского туриста Харри Хельма виза была до 8 июля с.года включительно, а туристские документы с правом проживания в Булдури до 29 июля. Несмотря на это тов. Кузнецова не приняла мер к своевременному продлению визы и когда Хельму пришлось выехать из СССР 12 июля с.года, то контрольно-пропускной пункт пограничных войск предъявил отделению БАО "Интурист" в Риге законные претензии. В связи с этим случаем тов. Кузнецова М.И. мною была строго предупреждена, однако должных выводов не сделала и в дальнейшей работе снова допускает не своевременное продление виз.

Например: У шведского туриста Рида Томаса виза была до 18 июля с.года, а туристские документы до 29 июля. В связи с тем, что Риду следовало 19 июля преждевременно покинуть Советский Союз виза до 19 июля была оформлена ему с опозданием на 3 дня.

У туриста США Паннер Джекоба виза была до 18 июля, в выехать из СССР он должен был пароходом "Кооперация" 19 июля. Только благодаря того, что переводчик БАО "Интурист" в г. Риге тов. Русоник своевременно указала т. Кузнецовой на это, последняя 19 июля оформила продление визы на один день.

У туристки США Паннер виза была до 3 августа, а выехать из СССР она должна согласно турдокументов 5 августа.
4 августа переводчик тов. Русоник поставила меня об этом в известность, после чего виза Паннер была продлена, но с опозданием, на что ОВИР МВД ЛССР сделал соответствующее строгое замечание.
На основании выше изложенного

П Р И К А З Ы В А Ю:

Тов. Кузнецовой М.И. объявить выговор за халатное отношение к выполнению своих служебных обязанностей.

Директор гостиницы-пансионата
"Интурист" "Рижское взморье" /Л.Кунавин/

5/VIII

[1367] PDVA, 3406. f., 2. apr., 13. l., 94. lp.

'Intourist' – Cover Organisation of the KGB

During the Cold War, everyone could be considered as a spy. Individuals were recruited for spying, *spy cases* were fabricated and many were forced to serve the interests of their own or a foreign country; in the LSSR, a dilemma to collaborate with the representative of the USSR occupying power or against it was at stake. The All-Union state travel agency 'Intourist' ('Inturist') was one of the institutions whose main tasks was to serve as a tool for intelligence and counterintelligence.

The LSSR Riga division of the All-Union state travel agency 'Intourist' was the main tourism office operating in the LSSR. It officially carried out the duties and obligations of the Central Committee of Communist Party of Latvia, but, in fact, it served as above-mentioned the interests of the KGB. Among its particular tasks were the surveillance of special groups, notification on irregularities during travel, control over any expression of intolerance to the USSR or its politics, the search for and subtraction of any inappropriate literature, the timely discovery of ideological saboteurs within tourist groups and providing information which could then lead to detention with coercion.

The surveillance over groups or certain persons was performed taking into account the interest of the KGB. Therefore, not all tourist groups were similarly treated or had a similar extend of surveillance.

This research aims to establish reasons for making tourism a subject to closely examine in relation to KGB activities and to establish and evaluate the main consequences deriving from that interest. Moreover, the research has been focused to evaluate the staff issues of the LSSR Riga division of the All-Union state travel agency 'Intourist', paying close attention to those who may directly be linked to the KGB and who can be considered to be agents of the KGB.

LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā

M. hist. Arturs Žvinklis,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Rakstā apkopotas ziņas par 120 Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) valsts drošības iestāžu vadošiem darbiniekiem,[1368] kuru lietas atrodas Latvijas Valsts arhīva (LVA) glabāšanā esošajā Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) nomenklatūras kadru personu lietu kolekcijā (LVA, PA-15500. f., 1. un 2. apr.), un sagatavots LPSR Iekšlietu tautas komisariāta (IeTK), Valsts drošības tautas komisariāta (VDTK), Valsts drošības ministrijas (VDM), Iekšlietu ministrijas (IeM) un VDK darbinieku LKP CK nomenklatūras lietu rādītājs, kurā ietvertas ziņas par attiecīgā valsts drošības dienesta darbinieka dzimšanas gadu, Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) biedra stāžu, atrašanās laiku valsts drošības dienestā (V. d. d.), augstāko iegūto dienesta pakāpi un amatiem LPSR, ieskaitot arī amatus ārpus valsts drošības iestāžu struktūrām, proti, kas izriet no šā fonda materiāliem.

No 120 valsts drošības iestāžu darbiniekiem 67 bija krievi, 39 – latvieši, astoņi ukraiņi, četri ebreji, viens armēnis un viens baltkrievs. Pēc vecāku sociālās izcelšanās 50 bija zemnieki, 18 trūcīgie zemnieki jeb kalpi, 12 vidējie zemnieki, 29 strādnieki, četri kalpotāji, divi amatnieki, pieci sīkpilsoņi, to skaitā divi sīktirgotāji. Sadalījums pēc

[1368] Ziņas par 73 LPSR valsts drošības iestāžu darbiniekiem sk.: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 363.–396. lpp.

iegūtās izglītības bija šāds: augstāko izglītību bija ieguvuši 19, nepabeigtu augstāko – 18, vidējo – 57, nepabeigtu vidējo – 13, vēl zemāks izglītības līmenis bija 13 valsts drošības iestāžu vadošiem darbiniekiem.

Kadru atlase darbībai LPSR valsts drošības iestādēs

Kā liecina rakstā aplūkoto lietu dokumenti, kadru izraudzīšanās, mobilizācija un gatavošana darbam Latvijā sākās vēl pirms 1940. gada 17. jūnija okupācijas. Staļiniskajam padomju režīmam atkal bija vajadzīgi latviešu tautības čekisti un tika meklēti 1937. un 1938. gada Lielo teroru pārdzīvojušie. Piemērs tam ir Elmāra Kerres[1369] (1896–?) dzīves gājums. Viņa darbība čekā sākās jau 1918. gada augustā Vjatkā [no 1934. gada – Kirova – *red. piez.*], no 1922. gada novembra līdz 1938. gada februārim Kerre ieņēma dažādus amatus PSRS valsts drošības iestāžu robežapsardzības vienībās. Par tālāko viņš ļoti atklāti rakstīja savā autobiogrāfijā:

> "1938. gada 28. februārī es tiku atbrīvots no dienesta. [..] Manas atbrīvošanas iemesls bija tas, ka es biju dzimis Latvijā un tur atradās daži man ne visai tuvi radinieki. [..] 1940. gada 9. maijā Ļeņingradas kara apgabalā Politiskā pārvalde mani atkal iesauca aktīvajā dienestā armijā VK(b)P CK un PSRS Iekšlietu tautas komisariāta veidotā grupā darbam Latvijā."

Pēc mēnesi ilgušu speciālu kursu apgūšanas 1940. gada 11. jūnijā Elmāru Kerri grupas sastāvā no Ļeņingradas nosūtīja uz Rīgu vispirms 3. armijas Kara padomes, pēc tam PSRS IeTK operatīvās grupas Latvijā

[1369] 1940. gada 1. augustā iekšlietu ministrs Vilis Lācis ar 172. rezolūciju iecēla Elmāru Kerri par Tautas milicijas departamenta direktora Friča Dukāta milicijas padomnieka vietas izpildītāju ar 1. augustu, nosakot, ka atalgojums Kerrem izmaksājams pēc 4. kategorijas 1. pakāpes, jau 1940. gada 9. septembrī iekšlietu tautas komisārs Alfons Noviks ar 249. rezolūciju viņu atbrīvo no dienesta "pēc paša lūguma" ar 1. septembri. Kerre ieskaitīts Bruno Kalniņa vadītajā Latvijas Tautas armijas štāba Audzināšanas daļas Kultūras un propagandas pārvaldē kā pulkvedis-leitnants. *Valdības Vēstnesis,* Nr. 179, 1940, 9. augusts, 7. lpp.; *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 10, 1940, 13. septembris, 3. lpp.; Timšāns, Sigizmunds. "Augstāko virsnieku [..]", *Latvijas Vēstnesis,* Nr. 214 (1275), 1998, 21. jūlijs. *Red. piez.*

rīcībā.[1370] 1940. gada novembrī uz LPSR tika atsūtīts Jānis Vēvers, kurš PSRS valsts drošības dienestā atradās kopš 1922. gada un vadošos operatīvos amatos strādāja no 1925. gada.[1371]

Līdz ar Augusta Kirhenšteina valdības izveidošanu sākās bijušo Latvijas komunistiskās pagrīdes kustības dalībnieku iesaistīšana darbā valsts drošības iestādēs vēl pirms LPSR valsts varas un pārvaldes struktūras izveidošanas, atsevišķus no viņiem ieceļot vēl pastāvošās Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Politiskās policijas pārvaldes ierēdņu amatos. Tā par Politiskās policijas pārvaldes Daugavpils rajona priekšnieku 1940. gada jūnija beigās kļuva vēlākais LPSR iekšlietu tautas komisārs un valsts drošības ministrs Alfons Noviks, kurš par pretvalstisko darbību Latvijas Republikā tika arestēts 1933. gadā un notiesāts uz astoņiem gadiem spaidu darbos, bet 1938. gada 18. novembrī amnestēts.[1372] Arī Josifs Trukšāns,[1373] kurš no 1932. gada septembra bija LKP biedrs un, pēc paša kadru uzskaites anketā un autobiogrāfijā sniegtajām ziņām, no 1933. gada aprīļa līdz oktobrim ieņēmis algotu LKP Latgales apgabala komitejas sekretāra amatu, 1933. gada oktobrī nonāca apcietinājumā un saņēma astoņu gadu sodu spaidu darbos un no tālākas soda izciešanas, tāpat kā Alfons Noviks, tika atbrīvots 1938. gada novembrī. 1940. gada jūnija beigās Trukšāns kļuva par Politiskās policijas pārvaldes Rēzeknes rajona priekšnieku.[1374] Vēl ilgāks pagrīdes komunista stāžs bija Jēkabam Šalmam.[1375] Viņš par nelegālās LKP biedru kļuva 1929. gada augustā, no 1930. gada augusta līdz 1932. gada decembrim atradās

[1370] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7580. l., 4., 8. lp.
[1371] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 17. lp.
[1372] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 7. lp.
[1373] Josifs (Jāzeps) Trukšāns, Aleksandra dēls, dzimis 1910. gadā Ludzas apriņķa Zabolotjes (*Zabłocie* – poļu val.) muižas (tagadējais Ciblas novada Līdumnieku pagasts) Bārtuļu ciemā, miris 1965. gada decembrī, pēdējā amatā bijis LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijas Milicijas pārvaldes nodaļas priekšnieks. "Josifs Trukšāns", *Cīņa,* 1965, 4. decembrī. *Red. piez.*
[1374] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5795. l., 3., 5. lp.
[1375] Jēkabs Šalms, Miķeļa dēls, dzimis 1897. gada 19. jūlijā (vecais stils) Grobiņas pagasta Dorupes-Baidzeles (tagadējais Otaņķu pagasts Nīcas novadā) *Poļu* (arī *Pole*) mājās, mežsarga Miķeļa Šalma (1864–1948) un viņa sievas Annas, dzimušas Plācenis, (1864–1960) ģimenē, miris 1972. gada 25. decembrī Rīgā. *Valdības Vēstnesis,* Nr. 186, 1932, 20. augusts, 2. lpp.; LVVA, 235. f., 12. apr., 365. l., 19. lp. *Red. piez.*

ieslodzījumā Rīgas Centrālcietumā, otrreiz apcietinājumā nonāca 1934. gada martā, kad par pretvalstisko darbību tika notiesāts ar brīvības atņemšanu uz diviem gadiem un atbrīvots pēc soda izciešanas 1936. gada aprīlī. 1940. gada jūnija beigās Šalmu iecēla par Politiskās policijas priekšnieku Liepājā.[1376] 1930. gadā nelegālas komunistiski noskaņotas jaunatnes grupas darbībā Ventspilī iesaistījās Pēteris Reinholds.[1377] 1933. gada maija beigās kompartija viņu sūtījusi mācīties partijas skolā Maskavā, nelegāli šķērsojot Latvijas un PSRS robežu. Robežas pāriešanas mēģinājums izrādījās neveiksmīgs, 2. jūnijā Reinholdu aizturēja Latvijas robežsargi un nodeva Politiskajai policijai. 1934. gada 4. jūlijā viņu par komunistisko darbību notiesāja ar pieciem gadiem spaidu darbos. Neizciešot visu piespriesto sodu, septiņus mēnešus pirms tā beigām 1938. gada 18. novembrī Reinholdu atbrīvoja no ieslodzījuma. Kā kļuvis par čekistu, Reinholds savā autobiogrāfijā aprakstījis sekojoši:

> "Pēc 1940. g. 17. jūnija Komunistiskā partija un biedrs Lācis [iekšlietu ministrs] no Tautas valdības uzdeva man organizēt kaujas vienību biedra Lāča rīcībā kaujas uzdevumu izpildīšanai, ja buržuāziskā valdība pretosies."[1378]

1940. gada jūnija beigās Pēteri Reinholdu nosūtīja Politiskās policijas izmeklētāja darbā Rīgā, bet dažus mēnešus vēlāk iecēla par LPSR IeTK Jēkabpils apriņķa daļas priekšnieku. 1940. gada 26. jūnijā par Politiskās

---

[1376] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6503. l., 2., 4., 5. lp.

[1377] Pēteris Reinholds, dzimis 1910. gada 2. jūlijā Sēlpils pagastā, beidzis sešu klašu pamatskolu, 1929. gadā brīvprātīgi iestājies Latgales artilērijas pulkā, beidzis instruktoru vada kursus, paaugstināts par kaprāli, apcietināts naktī uz 1934. gada 2. jūniju Abrenes apriņķa Linavas pagastā, kad kopā ar Arturu Bertmani mēģināja pāriet PSRS robežu, kur to Lejaskurzemes komunistu organizācija sūtījusi apmeklēt īpašus kursus, 1940. gadā apgalvojis, ka no pirmā ieslodzījuma atbrīvots 1939. gada 15. maijā, no 1930. gada vadījis Latvijas Komunistiskās jaunatnes savienības Daugavas organizāciju, otrreiz esot apcietināts 1940. gada 30. maijā, esot atbrīvots 14. jūlijā, 1940. gada 24. jūlijā – Zemgales divīzijas politiskais vadītājs. "Notiesāti Lejaskurzemes organizāciju komunisti: vakardienas spriedumi Liepājas apgabaltiesā", *Latvijas Sargs,* Nr. 36, 1934, 3. septembris, 6. lpp.; "Zemgales divīzijas politiskais vadītājs", *Latvijas Kareivis,* Nr. 168, 1940, 26. jūlijs, 3. lpp.; "Daugavpils", *Daugavas Vēstnesis,* 1940, 24. jūlijs, 5. lpp. *Red. piez.*

[1378] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7866. l., 5. lp.

policijas izmeklētāju kļuva arī Jezups Bunga,[1379] no septembra viņš stājās LPSR IeTK Cēsu apriņķa daļas priekšnieka amatā. Savā kadru anketā Jezups Bunga norādījis, ka no 1930. gada līdz 1934. gadam viņš darbojies Latvijas Sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā, bet 1931. gadā iesaistījies nelegālās komjaunatnes organizācijas darbā, par ko 1935. gada maijā apcietināts un ar Rīgas apgabaltiesas spriedumu notiesāts ar pieciem gadiem spaidu darbos. Arī viņam nenācās piespriesto sodu izciest pilnībā, Bungu no ieslodzījuma atbrīvoja 1939. gada maijā sakarā ar Kārļa Ulmaņa valdības izsludināto amnestiju, atzīmējot 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma piekto gadadienu.[1380] Apcietinājumā par komunistisko darbību nonāca arī Ernests Grundmanis,[1381] kurš atradās ieslodzījumā Liepājas cietumā no 1929. gada aprīļa līdz 1930. gada janvārim, kad Liepājas apgabaltiesa viņu atbrīvojusi pierādījumu trūkuma dēļ. Pēc atbrīvošanas Grundmanis tika iesaukts obligātajā karadienestā 11. Dobeles kājnieku pulkā, kur veicis pagrīdes darbu karavīru vidū un bijis saistīts ar vēlāko LK(b)P Kuldīgas apriņķa komitejas sekretāru P. Rudzīti. Pēc dienesta armijā viņš strādājis sava tēva saimniecībā Aizputes apriņķī, nelegālo darbību nepārtraucot. 1941. gada sākumā Grundmanis kļuva par LPSR IeTK Aizputes apriņķa daļas operatīvo pilnvaroto.[1382] 1929. gada sākumā nelegālā komjaunatnes organizācijas darbā iesaistījās Ivans Vasiļjevs, par ko no 1930. gada 1. maija līdz 1934. gada 15. aprīlim

[1379] Jezups (Jāzeps, Josifs) Bunga, dzimis 1910. gadā Rēzeknes apriņķa Bērzgales pagasta Cikuļu sādžā, 1928. gadā pabeidz Rēzeknes valsts ģimnāziju, līdz 1929. gadam strādāja tēva saimniecībā, tad iestājās Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību fakultātē, apcietināts 1935. gada 6. maijā, kā LPSR iekšlietu ministra pirmais vietnieks Jezups Bunga apbalvots arī ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija Goda rakstu, sakarā ar piecdesmito dzimšanas dienu, "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija DEKRĒTS par apbalvošanu ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda rakstu", *Cīņa*, 1960, 24. aprīlis; Guščins, Viktors. "Baigais gads Jelgavā", *Diena,* 1992. gada 13. jūnijs. *Red. piez.*

[1380] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7289. l., 4., 9. lp.

[1381] Grundmanis, Ernests Friča dēls, dzimis 1908. gada 26. aprīlī Kazdangas pagastā, attaisnots Liepājas apgabaltiesā 1929. gada 9. novembrī kopā ar Aizputes vidusskolas skolniekiem Ādolfu Sproģi un Kārli Forstmani, lietā notiesāti skolnieks Jānis Šics un trīsdesmit gadus vecā skolotāja Olga Vāvere. "Aizputes jaunatnes komunistu prāva Liepājas apgabaltiesā", *Pēdējā Brīdī,* Nr. 256, 1929, 10. novembris, 2. lpp. *Red. piez.*

[1382] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2001. l., 2., 4. lp.

atradās apcietinājumā Rīgas Centrālcietumā. 1940.–1941. gadā viņš ieņēma LPSR IeTK 3. specdaļas 1. nodaļas grupas priekšnieka palīga amatu.[1383] 1937. gada jūnijā ieslodzījumā Daugavpils cietumā uz četriem gadiem nokļuva Kārlis Rozentāls. Līdz 1937. gada maijam viņš bija dzīvojis PSRS, mācījies Gomeļas Mehāniskās mašīnbūves institūtā, kuru gan nepabeidza. Pēc tam neilgu laiku atradies mēbeļu fabrikas direktora amatā, vēlāk bijis Vitebskas pilsētas Finanšu daļas priekšnieka vietnieks, pēc tam Vitebskas apgabala Sirotinskas rajona Finanšu daļas priekšnieks. 1937. gada maija beigās Ļeņingradas kara apgabala speciālā uzdevumā ar Kārkliņa vārdu nelegāli nosūtīts uz Latviju. 1940. gada augustā Rozentāls tika iecelts par LPSR IeTK sekretariāta priekšnieka vietnieku.[1384] Īpaši bargs sods par pretvalstisko darbību gaidīja Solomonu Murinu,[1385] kurš tika apcietināts 1934. gada 15. oktobrī. Savā autobiogrāfijā Murins norādījis, ka viņš arestēts nodevēja vainas dēļ. Sakarā ar Latvijā pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma ieviesto kara stāvokli Murina lieta tika nodota kara tiesai, kuras izbraukuma sesija Daugavpilī 1935. gada 31. janvārī viņam un vēl dažiem par komunistisko un spiegošanas darbību apsūdzētajiem piesprieda nāvessodu pakarot. Jāatzīmē, ka tas bija Ulmaņa valdības īstenots komunistu pagrīdes iebiedēšanas pasākums, ar kara ministra Jāņa Baloža rīkojumu[1386] visiem šādi notiesātajiem, arī Murinam, nāves sodu aizstāja ar 15 gadiem spaidu darbos, kas tāpat bija ārkārtīgi bargs sods. Pēc atbrīvošanas no apcietinājuma 1940. gada jūnijā un apmēram mēnesi ilgas atpūtas Murinu nosūtīja darbā LPSR IeTK Daugavpils pilsētas daļas nodaļas priekšnieka amatā.[1387]

[1383] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7312. l., 3., 7. lp.
[1384] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4414. l., 3., 5. lp.
[1385] Solomons Murins, Ādama dēls, dzimis 1909. gadā, 1997. gadā 14. oktobrī izdarīja pašnāvību pakaroties pēc tam, kad bija iepazinies ar kriminālliet as materiāliem un kad bija atteicies parakstīt lēmumu par saukšanu pie kriminālatbildības par genocīdu. "Apsūdzēti divi genocīdā vainojamie", *Laiks,* 1998, 28. marts, 1. lpp.; "Tiesās bijušos čekistus", *Austrālijas Latvietis,* Nr. 2408, 1998, 10./17. aprīli, 6. lpp. *Red. piez.*
[1386] "Nāves sods pārvērsts ilgos spaidu darbos", *Latvijas Kareivis,* Nr. 36, 1935, 12. februāris, 1. lpp. *Red. piez.*
[1387] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3025. l., 3., 5. lp.

Pārņemot Latvijas Republikas valsts drošības iestādes – Drošības policijas departamenta Politiskās policijas pārvaldi ar tās rajoniem – un veidojot LPSR valsts drošības dienesta struktūras, 1940. gadā vadošos amatos tika virzīti Kominternes iesūtītie un Latvijas komunistiskās pagrīdes darbinieki, kuri par savu darbību bija garāku vai īsāku laiku atradušies ieslodzījumā. PSRS okupācijas režīma represīvo struktūru veidotāji cerēja, ka tieši šīs kategorijas cilvēki būs vismotivētākie savā darbībā un viņus vadīs vēlme atriebties saviem "pāridarītājiem" – Latvijas Politiskās policijas darbiniekiem, aģentiem, tiesnešiem, cietumsargiem un cita veida *kontrrevolucionāriem elementiem*.

Par sakaru uzturēšanu un pagrīdes komunistiskās partijas uzdevumu izpildīšanu no 1925. gada savā autobiogrāfijā norādījis Uno Aleksandrs Rozenšteins,[1388] kurš 1941. gada aprīlī tika iecelts LPSR VDTK Valmieras apriņķa daļas priekšnieka amatā.[1389] Arī Mihails Farbtuhs atzīmējis, ka, mācoties ģimnāzijā, 1935. gadā iestājies nelegālā komjaunatnes organizācijā un darbojies tajā līdz 1940. gadam.[1390] Norāde par dalību pagrīdes komjaunatnes organizācijā no 1934. līdz 1940. gadam atrodama arī Viktora Arbuzova autobiogrāfijā.[1391] Vasilijs Kirsanovs savā kadru anketā norādījis, ka līdz 1940. gadam strādājis pagrīdē Rīgā, bijis komunistiskās šūniņas sekretārs.[1392] Par savu dalību nelegālās kompartijas darbā Abrenes apriņķī no 1939. gada decembra, galvenokārt nodarbojoties ar komunistiskās literatūras izplatīšanu, kadru anketā un autobiogrāfijā norādījis Ivans Stepanovs, Matveja dēls, IeTK Latvijas dzelzceļa

[1388] Uno Aleksandrs Rozenšteins, dzimis 1894. gada 4. oktobrī Bolderājā, Mangaļu pagastā, miris 1958. gada 13. decembrī, tēvs – galdnieks Kārlis Rozenšteins, māte – Katrīne, dzimusi Puriņa, darbvedis grāmatvedis Zālītes un Rendas virsmežniecībās, no 1934. gada līdz 1939. gadam – Vecsalacas nodaļā, viņa brāli Frici Herbertu Rozenšteinu, Kārļa dēlu, Rīgas apgabaltiesa 1931. gada 17. jūnijā atzina par bezvēsts pazudušu un mirušu. "Biedrības dzīve", *Meža Dzīve*, Nr. 10, 1939, 1. oktobris, 546, 547. lpp.; *Meža Dzīve*, Nr. 109, 1934, 1. septembris, 3905. lpp.; *Meža Dzīve*, Nr. 104, 1934, 1. aprīlis, 3736. lpp.; "Tiesu sludinājumi", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 146, 1931, 7. jūlijs, 5. lpp.; LVVA, 235. f., 12. apr., 727. l., 184. lpp. *Red. piez.*

[1389] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4420. l., 2., 11. lp.

[1390] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7987. l., 5. lp.

[1391] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 30. l., 7. lp.

[1392] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1144. l., 3. lp.

transporta daļas nodaļas izmeklētājs Daugavpilī 1940.–1941. gadā.[1393] Uno Aleksandrs Rozenšteins, Mihails Farbtuhs, Viktors Arbuzovs, Vasilijs Kirsanovs un Ivans Stepanovs par nelegālo darbību apcietināti netika.

LPSR valsts drošības dienestā tika uzņemti atsevišķi Latvijas Republikas pilsoņi, kuri līdz tam nebija darbojušies komunistiskajā pagrīdē. Tā savu karjeru LPSR IeTK Daugavpils pilsētas daļas 2. nodaļas operatīvā pilnvarotā amatā 1940. gada augustā sāka Ivans Zujāns, bijušais Šoseju un zemesceļu departamenta 6. rajona mehāniķis Rēzeknē.[1394] No melnstrādnieka par LPSR IeTK – VDTK pretizlūkošanas daļas operatīvā pilnvarotā palīgu 1940.–1941. gadā kļuva Ādolfs Muižnieks.[1395] 1940. gada februārī obligātajā karadienestā iesauktais un tā paša gada augustā par armijas politisko darbinieku ieceltais Vladislavs Svarinskis[1396] 1940. gada oktobrī tika iecelts par 183. strēlnieku divīzijas Iekšlietu tautas komisariāta Sevišķās daļas operatīvā pilnvarotā palīgu.[1397]

1941. gada maijā LPSR VDTK Abrenes apriņķa daļas priekšnieka amatā iecēla čekistu ar stāžu no Krievijas pilsoņu kara laika latvieti Jāni Maksi Dallīti, kurš neilgi pirms nosūtīšanas uz Latviju bija strādājis par PSRS IeTK 2. specdaļas tulku Maskavā.[1398]

Par PSRS okupācijas režīma veikto kadru savlaicīgu sagatavošanu darbam Latvijā liecina daži Vasilija Sirovatska dienesta gaitas fakti. Ar VK(b)P Arhangeļskas apgabala komitejas lēmumu 1939. gada septembrī viņu no kokapstrādes uzņēmuma direktora amata nosūtīja mācīties PSRS IeTK Augstākajā skolā Maskavā, pēc

---

[1393] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5362. l., 4., 6. lp.
[1394] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4., 17. lp.
[1395] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3000. l., 3. lp.
[1396] Vladislavs Svarinskis, Fadeja dēls, dzimis 1918. gadā, ar 1940. gada Latvijas Tautas armijas komandiera, ģenerāļa Kļaviņa 20. pavēli ar 20. jūliju iecelts par politisko darbinieku 3. Jelgavas kājnieku pulkā. Pēc atvaļināšanās no LPSR VDK strādājis Valsts akciju sabiedrībā *Intūrists* oficiāli kā kadru daļas speciālists, faktiski – kā VDK rezidents, kurš uzturēja sakarus ar aģentiem. "Oficiālā daļa", *Latvijas Kareivis*, Nr. 163, 1940, 21. jūlijs, 1. lpp.; krimināllieta Nr. K30-459/10, 82. lp otra puse, 102. lp. *Red. piez.*
[1397] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp.
[1398] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2097. l., 4. lp.

kursa pabeigšanas Sirovatski iekļāva PSRS IeTK operatīvajā grupā un 1940. gada septembrī atsūtīja uz Latviju vispirms Rīgas apriņķa daļas vecākā operatīvā pilnvarotā, vēlāk daļas priekšnieka vietnieka amatā.[1399] Vēl agrāk – 1938. gada aprīlī – uz piecu mēnešu kursiem tajā pašā PSRS IeTK Augstākajā skolā tika nosūtīts mācīties studijas Visukrainas bibliotēku institūta Harkovā 4. kursā nepabeigušais Viktors Verbovskis, kuru 1940. gadā no PSRS IeTK 1. specdaļas vecākā operatīvā pilnvarotā pienākumu pildīšanas pārcēla LPSR IeTK, vēlāk VDTK 1. specdaļas nodaļas priekšnieka amatā.[1400]

1940. gada oktobrī darbā uz Latviju tika atsūtīts PSRS IeTK Valsts drošības pārvaldes vecākais operatīvais pilnvarotais Boriss Doncovs, viņu paaugstinot nodaļas priekšnieka amatā LPSR IeTK, vēlāk VDTK.[1401]

Otrā pasaules kara beigu posmā un pirmajos pēckara gados LPSR Valsts drošības dienesta darbinieku rindas tika papildinātas no kara laikā Sarkanās armijas latviešu militārajos formējumos dienējušo karavīru vidus. Tā no 1. atsevišķā latviešu strēlnieku rezerves pulka LPSR VDTK operatīvajā grupā 1943. gada septembrī operatīvā pilnvarotā palīga amatā pārcēla Mihailu Saveļjevu.[1402] No šīs pašas karaspēka vienības uz LPSR VDTK operatīvās grupas operatīvā sastāva kursiem Pavlovoposadā, Maskavas apgabalā, 1943. gada decembrī nosūtīja nodaļas komandieri Nikolaju Matisonu un ierindnieku Haraldu Balodi.[1403] Šajā operatīvajā grupā iekļāva arī vada komandiera palīgu Dmitriju Ivanovu, tāpat nosūtot mācīties jau minētajos kursos.[1404] 1946. gadā izmeklētāja darbā LPSR Iekšlietu ministrijas daļā cīņai ar bandītismu tika pārcelts 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas bataljona komandiera vietnieks Trofims Jakušenoks.[1405] Tās pašas divīzijas rotas staršina Kārlis Skujiņš 1946. gada jūnijā sāka strādāt par tulku LPSR VDM Cēsu apriņķa daļā.[1406]

[1399] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7957. l., 4., 6. lp.
[1400] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1357. l., 3., 9. lp.
[1401] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2284. l., 3. lp.
[1402] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8706. l., 3. lp.
[1403] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2666. l., 3. lp.; 1. apr., 452. l., 2., 14. lp.
[1404] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8543. l., 3., 13. lp.
[1405] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7036. l., 3. lp.
[1406] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5063. l., 1., 3. lp.

Pēc PSRS VDM Augstākās skolas VDM orgānu vadošā operatīvā sastāva kursu pabeigšanas 1948.–1950. gadā darbā uz LPSR Valsts drošības ministriju daļu priekšnieku amatos atsūtīja vairākus darbiniekus, kuri nekad iepriekš nebija strādājuši čekā. Tā rūpnīcas partorgs Tomskā Georgijs Badamjancs kļuva par LPSR VDM 4. daļas priekšnieku.[1407] Ivanu Čalovu iecēla par LPSR VDM Zilupes rajona daļas priekšnieku.[1408] Bijušais aviācijas rūpnīcas Ļeņingradā ceha priekšnieks Leonīds Romanovs kļuva par LPSR VDM Saulkrastu rajona daļas priekšnieku.[1409] Metalurģijas inženieris Aleksandrs Seļiverstovs pārtapa par LPSR VDM Talsu rajona daļas priekšnieku.[1410] VK(b)P Čeļabinskas apgabala komitejas mašīnbūves nodaļas instruktors Dmitrijs Smirnovs pārkvalificējās par LPSR VDM Varakļānu rajona daļas priekšnieku.[1411] Harkovas būvniecības detaļu kombināta direktora vietnieks Ivans Susidko kļuva par LPSR VDM Viļānu rajona daļas priekšnieku.[1412] VK(b)P Taganrogas pilsētas komitejas kadru nodaļas instruktors Andrejs Voļnovs stājās LPSR VDM Rūjienas rajona daļas priekšnieka amatā.[1413] Visiem šo čekistu vadošo kadru kursus beigušajiem bija augstākā vai nepabeigta augstākā izglītība, taču to vidū nebija neviena latvieša vai latviešu valodas pratēja.

LPSR valsts drošības iestāžu darbinieku raksturojumi

LKP CK nomenklatūras personu lietas satur triju veidu attiecīgā darbinieka raksturojumus: partijas komitejas sekretāra parakstītos partijas raksturojumus, iestādes vai struktūrvienības vadītāja sniegtos dienesta raksturojumus un apvienotos partijas komitejas un dienesta vadības partijas un dienesta raksturojumus. Šie raksturojumi daudzos gadījumos satur ziņas par attiecīgo čekas amatpersonu darbību. Piemēram, LK(b)P CK pirmā sekretāra Jāņa

[1407] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 409. l., 2. lp.
[1408] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6350. l., 2. lp.
[1409] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4454. l., 1., 2. lp.
[1410] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4857. l., 1., 2. lp.
[1411] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5133. l., 3. lp.
[1412] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5519. l., 1., 2., 8. lp.
[1413] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1554. l., 2., 13. lp.

Kalnbērziņa parakstītie LPSR valsts drošības ministra Alfona Novika raksturojumi satur būtiskas ziņas ne tikai par pašu raksturojamo, bet arī par Valsts drošības ministriju kopumā. Tā 1946. gada [datums nav norādīts] raksturojumā teikts:

> "[..] ministrija veikusi lielu darbu republikānisko un vietējo valsts drošības orgānu atjaunošanā un nostiprināšanā. Kontrrevolucionārā bandītiskā pagrīde, kura darbojās Latvijas teritorijā, pamatos ir sagrauta. Atklāts un padarīts nekaitīgs liels skaits diversiju grupu, spiegu, dzimtenes nodevēju un citu padomju iekārtai naidīgu personu. Tomēr ministrijas darbā ir nopietni trūkumi. Ministrija vēl aizvien nav pilnībā nokomplektēta ar kadriem. Valsts drošības orgānu darbinieku vidū ir tikai 23,3 % latviešu. Jauno kadru atlase un sagatavošana norit neapmierinoši. Ministrijas vadība neizrāda pietiekamu prasīgumu pret darbiniekiem, kuri nepaaugstina savu kultūras un politisko līmeni, kamēr tikai ministrijas centrālajā aparātā vien 57,7 % darbinieku ir ar zemāko izglītības līmeni, kas nevar neiespaidot viņu darba kvalitāti."[1414]

Ar 1949. gada 8. martu datētajā raksturojumā norādīts sekojošais:

> "Atklāta un likvidēta vesela rinda lielu nacionālistisku diversiju un teroristisku organizāciju, tādu kā *Latviešu pretestības organizācija*, kura aptvēra Cēsu, Madonas un Rīgas apriņķus, *Latviešu nacionālo partizānu apvienības* ar jaunatnes filiāli *Latviešu nacionālā jaunatnes organizācija* un virkne citu organizāciju un teroristisko bandu. Likvidēta spiegošanas *rezidence* [tā tekstā – *A. Ž.*], kuru Latvijas teritorijā izveidojis viens no ārvalstu izlūkdienestiem. VDM veikto pasākumu rezultātā biedra Novika vadībā republikā nav bijušas kaut cik lielas un sevišķi nopietnas kontrrevolucionāras izpausmes. [..] Pēc personīgajām īpašībām biedrs Noviks ir enerģisks, zina un mīl čekista darbu."

Vienlaikus raksturojumā pausta arī kritika:

> "Biedra Novika trūkums ir tas, ka viņš nepietiekoši velta uzmanību darbinieku audzināšanai un sadzīves apstākļu nokārtošanai. 1948. gadā ministrijā bijuši četri darbinieku pašnāvības gadījumi, kuri

[1414] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 15. lp.

nesaņēma pienācīgu politisko vērtējumu un reakciju no VDM partijas organizācijas un personīgi biedra Novika puses."[1415]

Vairākos lietās esošajos raksturojumos atrodamas ziņas par attiecīgo čekistu konkrēto darbību. Tā 1945. gada 18. septembrī LPSR valsts drošības tautas komisāra Alfona Novika parakstītajā LPSR VDTK Aizputes apriņķa daļas priekšnieka Jēkaba Šalma atestācijā norādīts:

"[..] viņš pareizi organizējot darbu ar aģentūru, personīgi atklājis un arestējis noslēpušos ievērojamu vācu soda akciju dalībnieku un, strādājot piefrontes joslā, parādījis sevi kā drosmīgu un izlēmīgu čekistu."[1416]

Vēlāk, 1945. gada 25. novembrī gan sekoja LK(b)P Aizputes apriņķa partijas komitejas sekretāra Matveja Orlova[1417] dotais Jēkaba Šalma raksturojums, kurš tam bija visai neglaimojošs:

"Politiski biedrs Šalms ir mazizglītots, pie sava politiskā līmeņa paaugstināšanas nestrādā, atrunājoties ar aizņemtību darbā. Biedrs Šalms cenšas daudz strādāt, taču savas politiskās mazizglītotības un pieredzes trūkuma dēļ darbu veic neizlēmīgi, lēni, nepietiekoši izrāda iniciatīvu, reizēm izdara kļūdas darbā: tā Kazdangas pagastā, kur biedrs Šalms bija apriņķa [partijas] komitejas un izpildkomitejas pilnvarotais zemes reformas pareizas veikšanas pārbaudīšanā, ir saglabātas kulaku saimniecības, jo atgrieztā zeme atdota šo pašu kulaku dēliem un meitām."[1418]

[1415] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 18., 19. lp.
[1416] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6503. l., 12. lp.
[1417] Matvejs Orlovs, Ivana dēls, Aizputes apriņķa komitejas sekretārs, PSKP biedrs no 1927. gada, LPSR Augstākās Padomes deputāts. 1921. gada 5. martā ar Rīgas prefektūras lēmumu Nr. 496 nolemts arestēt 1897. gada 14. augustā dzimušo Matveju Orlovu, Jāņa dēlu, par dezertēšanu. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 76, 1922, 3. aprīlis, 2. lpp. 1936. gadā kāds recidīvists Matvejs Orlovs notiesāts par zādzību. "Lai dzīvo staļiniskais komunistu un bezpartejisko bloks", *Padomju Jaunatne*, 1947, 16. janvāris; "Tiesa", *Latvijas Kareivis*, Nr. 152, 1936, 10. jūlijs, 5. lpp.; "Matvejs Orlovs, LK(b)P Aizputes apriņķa komitejas sekretārs", *Cīņa*, 1947, 2. maijs; "Komunistu un bezpartejisko bloka kandidāti", *Padomju Jaunatne*, 1947, 8. februāris. *Red. piez.*
[1418] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6503. l., 9. lp.

1946. gada 8. martā sekoja visai atzinīgs LK(b)P CK sekretāra kadru jautājumos Fjodora Titova[1419] sniegtais Jēkaba Šalma raksturojums, kurā viņš uzslavēts par to, ka

> "VDTK Aizputes apriņķa daļas aparātu esot ievērojami nostiprinājis ar darbaspējīgiem nacionālajiem kadriem, kas sekmējis liela darba paveikšanu apriņķa attīrīšanā no kontrrevolucionārā elementa."[1420]

1946. gada 16. novembrī LPSR valsts drošības ministra vietnieka Jāņa Vēvera parakstītajā atestācijā atzīmēts, ka septembrī īstenotās "aģentūras kombinācijas" rezultātā Jēkabam Šalmam izdevies likvidēt no septiņiem cilvēkiem sastāvošu "bandu", oktobrī apriņķī likvidēta kontrrevolucionāra jaunatnes organizācija *Intercesija* 18 cilvēku sastāvā. Kā trūkums norādīts, ka Aizputes apriņķa daļai neesot kvalificētas aģentūras un darbs ar aģentūru esot vājš Šalma nepietiekamā prasīguma dēļ pret viņam padoto daļas personālsastāvu.[1421] 1948. gada 12. oktobrī dotajā raksturojumā jau, iepriekšminētais LK(b)P Aizputes apriņķa komitejas sekretārs Orlovs vēlreiz pārmeta Šalmam pārāk mazas uzmanības veltīšanu sava idejiski politiskā līmeņa celšanai un to, ka VDM Aizputes apriņķa daļa vēl aizvien pārāk lēni veicot iedzīvotāju politiskās uzticamības pārbaudi, kā rezultātā PSRS iestādēs bieži turpinot strādāt politiski sveši cilvēki.[1422] LPSR VDTK Ludzas apriņķa daļas priekšnieka Fjodora Fedotova partijas un dienesta raksturojumā 1945. gada oktobrī [datums nav norādīts] minēts, ka pareizas vadības dēļ Fedotovam apriņķī izdevies atklāt kontrrevolucionāras nacionālistiskas organizācijas *Maija karogs* un *Latviešu nacionālistu apvienība*.[1423] LPSR VDTK Rīgas apriņķa daļas priekšnieka Ernesta Āboliņa 1945. gada 23. decembra raksturojumā uzteikta viņa

[1419] Fjodors Titovs, Jegora dēls, dzimis 1910. gadā Nikologorskas ciemā, Ivanovas apgabalā, Krievijas Impērijā, LKP CK sekretārs, LPSR Augstākās Padomes deputāts, LPSR Augstākās Padomes Prezidija loceklis, PSRS Tautību padomes deputāts. "Fjodors Titovs", *Padomju Jaunatne,* 1950, 3. marts. *Red. piez.*

[1420] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6503. l., 10. lp.

[1421] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6503. l., 13. lp.

[1422] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6503. l., 11. lp.

[1423] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5995. l., 13. lp.

> "lielā praktiskā pieredze vadošā operatīvā darbā Rīgas apriņķa attīrīšanā no naidīgiem elementiem, vairāku naidīgu diversantu grupu atklāšana un likvidēšana."[1424]

Visai cildinošu LPSR VDM operatīvās daļas priekšnieka vietnieka Jāzepa Bungas raksturojumu 1946. gada 26. oktobrī sniedza viņa tiešais priekšnieks apakšpulkvedis Aleksandrs Mostovojs:

> "1946. gadā [J. Bungas] vadībā un ar viņa tiešu līdzdalību bija atklāta un likvidēta virkne pretpadomju nacionālistisku un bandītisku formējumu. Veicis lielu darbu slepenā aparāta audzināšanā un kvalifikācijas celšanā. Atsaucīgs pret darbinieku vajadzībām. Sistemātiski izrāda rūpes par darbinieku materiālajiem un sadzīves apstākļiem. Politiski attīstīts. Diendienā strādā pie sava politiskā līmeņa celšanas. Ir operatīvās daļas partijas biroja loceklis. Kulturāls, attiecībās pieklājīgs, bet prasīgs, morāli noturīgs. Kolektīvā bauda pelnītu autoritāti. Paraugs visam daļas kolektīvam."[1425]

LPSR valsts drošības tautas komisāra Alfons Novika 1945. gada novembrī parakstītajā LPSR VDTK Jelgavas apriņķa daļas priekšnieka Josufa Trukšāna raksturojumā atzīmēts, ka viņš aktīva darba ar aģentūru rezultātā atklājis un likvidējis divas "bandītiskas organizācijas" vairāk nekā 70 cilvēku kopskaitā.[1426] LPSR valsts drošības ministra vietnieka Jāņa Vēvera 1946. gada 26. oktobra LPSR VDM "A" daļas priekšnieka vietnieka Viktora Verbovska raksturojumā uzsvērts, ka viņš veicis lielu darbu kara laikā evakuācijā Čkalovā nonākušo ministrijas operatīvo materiālu izskatīšanā un sistematizācijā,

> "viņa vadībā un tiešā aktīvā līdzdalībā visi operatīvie materiāli no haosa stāvokļa tika savesti pilnīgā kārtībā, kas deva iespēju operatīvajām daļām pēc Latvijas PSR teritorijas atbrīvošanas ātri izķert atbrīvotajā teritorijā palikušo pretpadomju elementu."[1427]

Vēvera 1946. gada 29. oktobra parakstītajā LPSR VDM operatīvās daļas priekšnieka Mostovoja raksturojumā atzīmēts sekojošs veikums:

[1424] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2. l., 153. lp.
[1425] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7289. l., 22. lp.
[1426] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5795. l., 14. lp.
[1427] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1357. l., 7. lp.

> "1945. gada oktobrī likvidēta nacionālistiska organizācija 16 cilvēku sastāvā. Organizāciju likvidējot, izņemti lietiskie pierādījumi – skrejlapas, medikamenti, rāciju baterijas u. c. 1946. gada aprīlī Rīgā atklāta un likvidēta bijušo aizsargu nacionālistiska organizācija, kuru vadīja *SD* darbinieks. Arestu laikā konfiscētas šautenes, automāti, pistoles, granātas un patronas."[1428]

Samērā kritisku darba novērtējumu no Jāņa Vēvera 1946. gada 16. novembrī saņēma LPSR VDM Liepājas pilsētas daļas priekšnieks Kārlis Jaunpetrovičs, kurš

> "veicis lielu darbu apriņķa attīrīšanā no vācu aģentūras, vācu atbalstītājiem un ielikteņiem, taču nepietiekoši nodarbojas ar kontrrevolucionāro nacionālistisko elementu darbības izstrādēm un ārzemju izlūkdienestu aģentūras atklāšanu, pašlaik šajā [darbības] virzienā viņa rīcībā nav tam nepieciešamās kvalificētās aģentūras, nav nekādu būtisku rādītāju un perspektīvu materiālu. Sakarā ar to biedrs Jaunpetrovičs bija izsaukts uz ministriju un viņam doti norādījumi par šīm ļoti nopietnajām problēmām darbā."[1429]

LPSR valsts drošības ministra vietnieka kadru lietās Jefimova 1949. gada 15. janvārī sniegtajā LPSR VDM Tukuma apriņķa daļas priekšnieka Aleksandra Buligina raksturojumā uzsvērts, ka 1948. gadā Buligins aktīvi piedalījies

> "nacionālistiskās *Džoņa* bandas likvidācijā, kas darbojusies uz Tukuma un Kuldīgas apriņķa robežas, uzlabojis darbu valsts noziedznieku meklēšanā un apriņķa teritorijā palikušās vācu aģentūras atklāšanā".[1430]

Bargu kritiku LK(b)P Limbažu apriņķa komitejas sekretāra Borisa Paškeviča[1431] sniegtajā raksturojumā [datējuma nav][1432] izpelnījās LPSR VDM Limbažu apriņķa daļas priekšnieks Jevgeņijs Koroļovs:

[1428] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2984. l., 12. lp.
[1429] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7113. l., 13. lp.
[1430] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 105. l., 19. lp.
[1431] Boriss Paškevičs, Jevstalija dēls, LKP Limbažu apriņķa komitejas sekretārs, LPSR Augstākās Padomes deputāts. "Latvijas PSR Augstākajā Padomē ievēlēto deputātu saraksts", *Padomju Jaunatne*, 1951, 23. februāris. *Red. piez.*
[1432] Minētais dokuments sastādīts ne agrāk par 1947. gada novembri un ne vēlāk par 1949. gada 31. decembri.

> "Biedrs Koroļovs ir mazaktīvs, nepietiekoši veic cīņu ar bandītismu. Savas darbības laikā apriņķī notikušo noziegumu (lauku aktīvista slepkavība, laupīšana utt.) nevienu izmeklēšanu līdz galam nav novedis. Profilaktisko darbu pagastos neveic. Ar padotajiem darbiniekiem strādā vāji, kontaktos ar viņiem rupjš un netaktisks. Biedrs Koroļovs ir LK(b)P Limbažu apriņķa komitejas biroja loceklis, apriņķa partijas organizācijas darbā piedalās vienīgi biroja sēdēs. Pie sava idejiskā līmeņa celšanas strādā maz."[1433]

Vienlaikus par aktīvu cīņu ar nacionālajiem partizāniem 1947. gada 15. jūlijā LPSR VDM Ludzas apriņķa daļas priekšnieks Fjodors Fedotovs parakstītajā atestācijā uzslavēja savu vietnieku Pēteri Rumjancevu:

> "Darba posmā IeM Ludzas apriņķa daļas nodaļas cīņai ar bandītismu priekšnieka amatā biedrs Rumjancevs sevi parādījis pozitīvi, veicis lielu darbu bandītisma likvidācijā apriņķī, tieši vadījis kaujas operācijas, pareizi ieguvis un audzinājis aģentūru, kā rezultātā no 30 bandītiskajām grupām vairākums tika likvidēts ar biedra Rumjanceva līdzdalību. Ar iecelšanu VDM apriņķa daļas priekšnieka vietnieka amatā tāpat parāda sevi darbā pozitīvi. Aģentūras un operatīvā darba metodes zina labi, ātri orientējas situācijā un pareizi risina operatīvos jautājumus, prasīgs pret sevi un padotajiem."[1434]

LPSR VDM 2-N daļas priekšnieka vietnieka Vasilija Sirovatska 1948. gada 10. jūnija raksturojumā norādīts, ka viņš

> "savu darba pieredzi prasmīgi nodod daļas operatīvajam sastāvam, sniedz praktisku palīdzību VDM apriņķu daļu priekšniekiem pareiza darba organizēšanā cīņai ar nacionālistisko pagrīdi, vairākkārtīgi izbrauca uz Talsu, Tukuma, Jēkabpils, Ilūkstes un citiem Latvijas PSR apriņķiem, kur sniedza praktisku palīdzību perifērijas orgānu darbiniekiem."[1435]

Čekista Pētera Reinholda raksturojumā atzīmēts, ka

[1433] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1455. l., 9. lp.
[1434] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4562. l., 9. lp.
[1435] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7957. l., 10. lp.

> "strādājot LPSR VDTK–VDM Talsu apriņķa daļas vecākā operatīvā pilnvarotā amatā no 1945. gada septembra līdz 1946. gada jūnijam, viņš atklājis grupu, kura izdevusi nelegālu pretpadomju žurnālu."[1436]

1948. gada 30. augusta raksturojumā, kad Reinholds jau atradās LPSR VDM Madonas apriņķa daļas priekšnieka amatā, kā viņa nopelns uzsvērts

> "apriņķa daļas izdarītais lielais darbs organizāciju un iestāžu attīrīšanā no šķiriski svešiem elementiem, iznīcinātāju vienību organizēšanā pagastos, apriņķa padomju un saimniecisko organizāciju apsardzes un drošības nodrošināšanā."[1437]

LPSR VDM Viļakas apriņķa daļas priekšnieka Ivana Lavrova raksturojumā atzīmēts, ka 1948. gadā viņa vadībā un tiešā līdzdalībā arestēti 153 cilvēki "bandītiska un cita veida nacionālistiska pretpadomju elementa".[1438] Mihaila Ļivšica 1951. gada 26. janvāra raksturojumā norādīts, ka viņš, atrodoties LPSR VDM 4. daļas priekšnieka amatā, "labi apguvis valsts noziedznieku meklēšanas darbu" un "tieši piedalījies arestu veikšanā."[1439] Par liela darba veikšanu Limbažu apriņķa "attīrīšanā no kontrrevolucionārā un pretpadomju elementa" 1949. gadā, t. i., deportācijas veikšanu tika uzteikts Jurijs Daņilovs.[1440] VDM Zilupes rajona daļas priekšnieks Ivana Čalovs dienesta raksturojumā tika uzslavēts par to, ka 1951. gadā ar viņa tiešu līdzdalību bija atklāta un likvidēta pretpadomju pagrīdes jaunatnes grupa.[1441] Savukārt LK(b)P Rīgas apgabala komitejas sekretārs Konstantīns Novikovs 1952. gada 14. oktobrī parakstītajā raksturojumā izteica pārmetumus VDM Gaujienas rajona daļas priekšniekam Nikolajam Ksenofontovam, ka

> "viņš nav organizējis pienācīgu cīņu ar šķiras ienaidniekiem laukos, kuri rīkojuši dedzināšanas nolūkā graut kolhozu iekārtu, 1952. gadā rajonā

[1436] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7866. l., 11. lp.
[1437] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7866. l., 12. lp.
[1438] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8228. l., 16. lp.
[1439] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2227. l., 11. lp.
[1440] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2116. l., 15. lp.
[1441] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6350. l., 13. lp.

> lielākajā daļā gadījumu ugunsgrēku cēloņi nav atklāti un vainīgie nav atrasti."[1442]

LPSR IeM Dundagas rajona daļas vecākā operatīvā pilnvarotā Artūra Liepiņa 1953. gada 23. maija raksturojumā kā viņa trūkumi minēti

> "maznozīmīgie rezultāti aģentūras un operatīvajā darbā – savervēts viens aģents, arestēti divi cilvēki, nav uzsākta neviena operatīvās uzskaites lieta, tāpat nepieciešams atzīmēt, ka biedrs Liepiņš, būdams ar sešu klašu izglītību, nestrādā pie sava vispārējās izglītības līmeņa celšanas".[1443]

Līdzīgi pārmetumi tika izteikti VDM Dundagas rajona daļas priekšnieka Aleksandra Tarakanova 1952. gada 31. novembra [tā dokumentā – *A. Ž.*] raksturojumā:

> "Vāji attīstīta valoda, acīmredzot maz uzstājas ar referātiem, maz lasa daiļliteratūru."

Tāpat Tarakanovam pārmests, ka viņš melojis LK(b)P rajona komitejas sekretāram par partijas mācību plāna izpildi:

> "Biedrs Tarakanovs individuālo mācību plānu nav izpildījis, maz ar sevi strādājis, jaunus konspektus nav sastādījis, bet pārrakstījis vecos, maz izmantojis pirmavotus."[1444]

Raksturojot IeM Cēsu rajona daļas priekšnieka Jāņa Kiršteina darbību 1953. gadā, norādīts sekojošais:

> "Cēsu rajonā pastāv liels piesārņojums ar naidīgiem elementiem, bijušajiem aizsargiem, aktīviem vācu okupācijas soda orgānu atbalstītājiem, kas veic pretpadomju darbību, taču operatīvais darbs vēl aizvien atrodas neapmierinošā stāvoklī. Biedram Kiršteinam nepieciešams enerģiskāk novērst trūkumus darbā."[1445]

Arī IeM Maltas rajona daļas priekšniekam Aleksandram Ivančikovam 1953. gadā tika norādīts, ka viņš

[1442] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9264. l., 18. lp.
[1443] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2254. l., 9. lp.
[1444] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5567. l., 23. lp.
[1445] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9233. l., 17. lp.

> "vēl nepietiekami neatlaidīgi mobilizē rajona daļas darbinieku kolektīvu cīņai ar bandītismu un nacionālistisko pagrīdi, rajonā vēl pastāv viena banda trīs cilvēku sastāvā un atsevišķi nelegālisti, kuru meklēšana un likvidācija ir aizkavējusies operatīvā sastāva neapmierinošā darba dēļ".[1446]

1953. gada 20. maija VDM–IeM Valmieras rajona vecākā operatīvā pilnvarotā Haralda Baloža dienesta raksturojumā norādīti sekojoši viņa darba rādītāji:

> "1951.–1952. g. uzsāktas septiņas operatīvās uzskaites lietas – formulāri par pretpadomju elementu; realizētas četras operatīvās uzskaites lietas, veicot šo lietu objektu arestu; kopumā šajā periodā viņš arestējis deviņus valsts noziedzniekus; 1953. gadā atklājis un aizturējis divus nelegālistus, kas slēpušies Valmieras rajona teritorijā."[1447]

LPSR IeM Izmeklēšanas daļas 2. nodaļas izmeklētāja Trofima Jakušenoka 1953. gada 20. maija raksturojumā atzīmēts, ka 1952. gada pirmajā pusē viņš sešus mēnešus ārstējies, jo cietis dzīvībai bīstamā avārijā, dienesta pienākumus pildot:

> "Piedalījies nacionālistiskās bandītiskās pagrīdes aktīvo dalībnieku, kā arī pretpadomju sektantu organizācijas grupu lietu izmeklēšanā, pēc kuras arī ar biedra Jakušenoka piedalīšanos veiktās dokumentācijas tika izdarīti papildus aresti. Atestācijas periodā, strādājot 13 mēnešus, personīgi pabeidzis 14 lietas par 23 cilvēkiem."[1448]

IeM Ērgļu rajona daļas vecākā operatīvā pilnvarotā Alberta Luguza raksturojumā uzsvērts, ka viņš labi strādājis ar aģentūru un tā rezultātā 1952. gada novembrī ticis noskaidrots un arestēts "bandīts" Bite.[1449] 1953. gada 23. maijā sagatavotajā IeM 2-N daļas operatīvā pilnvarotā Nikolaja Matisona raksturojumā atzīmēts sekojošais:

> "Virknē republikas rajonu ar biedra Matisona aktīvu dalību tika izstrādāti pasākumi bandītu grupu likvidācijai. Veicot pasākumus attiecībā uz barveža Pokļevinska teroristisko bandu, pats vadīja

[1446] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 643. l., 22. lp.
[1447] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 452. l., 10. lp.
[1448] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7036. l., 8. lp.
[1449] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2384. l., 10. lp.

> operācijas, kuru rezultātā banda tika pilnībā likvidēta un biedrs Matisons parādīja sevi kā bezbailīgu, attapīgu un drosmīgu čekistu."[1450]

Vienlaikus 1953. gada pavasarī čekistu darbības vērtējumos atsevišķos gadījumos akcentēta latviešu valodas prasmes nozīme. Tā LPSR IeM Cēsu rajona daļas priekšnieka vietnieka Ernesta Ziediņa 1953. gada 16. aprīļa raksturojumā uzsvērts:

> "Prasmīgi savienojot čekistiskā darba pieredzi ar latviešu valodas un vietējo iedzīvotāju paražu zināšanām, biedrs Ziediņš panācis pozitīvus rezultātus cīņā ar nacionālistisko pagrīdi un tās bruņotajām bandām Cēsu rajonā."[1451]

No atsevišķiem valsts drošības iestāžu darbinieku raksturojumiem iespējams iegūt ziņas par viņu konkrētiem darba uzdevumiem. Tā VDK 4. daļas 6. nodaļas priekšnieka vietnieka Jāņa Veļičko 1954. gada 25. decembra raksturojumā norādīts, ka no 1951. gada viņš strādājis pie anonīmo pretpadomju satura dokumentu autoru meklēšanas un

> "par personīgi sasniegtajiem pozitīvajiem rezultātiem darbā saņēmis apbalvojumus no Latvijas PSR MP Valsts drošības komitejas vadības."[1452]

Savukārt VDK 4. daļas 5. nodaļas vecākā operatīvā pilnvarotā Andreja Važnaja 1959. gada 7. maija raksturojumā atzīmēts, ka viņa darba pienākumos ietilpst

> "naidīga elementa noskaidrošana un atmaskošana reakcionārās luterāņu garīdzniecības un baznīcas kalpotāju vidū".[1453]

Arī pēc Valsts drošības komitejas izveidošanas par galveno čekista "produktīva darba" rādītāju tika atzīta cīņa ar nacionālajiem partizāniem ("bandītiem") un veikto pagrīdes pretestības kustības dalībnieku arestu skaits. Piemēram, VDK pilnvarotā Gaujienas rajonā

[1450] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2666. l., 15. lp.
[1451] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 473. l., 11. lp.
[1452] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 126. l., 9. lp.
[1453] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 113. l., 10. lp.

Mihaila Saveļjeva 1954. gada 1. novembra raksturojumā uzsvērts, ka viņš

> "mobilizējot tam padotā aparāta pūliņus nacionālistiskās pagrīdes izskaušanā Gaujienas rajonā, spējis atklāt un padarīt nekaitīgus vairāk nekā desmit bandītus".

Vienlaikus šajā raksturojumā Saveļjevam pārmests, ka viņš

> "vēl nav panācis nacionālistiskās pagrīdes pilnīgu likvidāciju rajonā un nav veicis visus pasākumus šāda nenormāla stāvokļa novēršanai".[1454]

Kā VDK pilnvarotā Apes rajona Mihaila Moļjanova veikums bija minēta no Igaunijas teritorijas Apes rajonā ienākušās "bandītu grupas" likvidācija 1955. gada septembrī.[1455] VDK pilnvarotais Gulbenes rajonā Viktors Stepanovs 1957. gada 9. augustā VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera parakstītajā raksturojumā tika uzslavēts, ka

> "ar viņa tiešu dalību likvidēta virkne bruņotu teroristisku bandu bijušajā Cesvaines un Gulbenes rajonā"

un norādīts, ka 1955. gadā pats Stepanovs apšaudē ievainots.[1456] Augstu novērtēti VDK pilnvarotā Rūjienas rajonā Ēvalda Bogdanova 1957. gadā veiktie

> "aģentūras operatīvie pasākumi, kuru rezultātā arestēti divi valsts noziedznieki".[1457]

Vēl vairāk *pretpadomju elementu* bija izdevies atrast VDK pilnvarotā Jēkabpils rajonā Vasilija Šmeļova padotajiem, kuri bija noskaidrojuši 11 *valsts noziedznieku* dzīvesvietas.[1458]

Tomēr pēc Josifa Staļina nāves lēnām sāka samazināties represiju apmēri, un valsts drošības iestāžu darbā iezīmējās jaunas tendences, kas guva atspoguļojumu arī čekistu raksturojumos. 1955. gada 15. februārī Jāņa Vēvera parakstītajā raksturojumā kritiku

[1454] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8706. l., 16. lp.
[1455] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9340. l., 9. lp.
[1456] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9516. l., 10. lp.
[1457] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7256. l., 9. lp.
[1458] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6673. l., 11. lp.

izpelnījās VDK pilnvarotā vietnieks Daugavpils pilsētā un dzelzceļa stacijā Andrejs Voļnovs, jo

> "1954. gada augustā ar viņa personisko līdzdalību bijusi pieļauta nepareiza rīcība operatīvajā darbā, kas pēc savas būtības aizvainojusi garīdzniecības reliģiskās jūtas, par ko Valsts drošības komitejas vadība viņam aizrādījusi".[1459]

VDK vecākais operatīvais pilnvarotais Viktors Arbuzovs no 1954. gada augusta līdz 1955. gada septembrim strādāja par kontrrevolucionāro darbību notiesāto personu arhīva lietu pārskatīšanas komisijā kā konsultants.[1460] VDK sāka likt uzsvaru uz tā saucamo profilaktisko darbu. Tā VDK pilnvarotā Gulbenes rajonā Jānis Plotko 1956. gada 24. augusta raksturojumā atzīmēts, ka viņš

> "veicis nozīmīgu profilaktisko darbu rajona iedzīvotāju vidū, lai novērstu atsevišķu nenoturīgu elementu naidīgas darbības".[1461]

Tāpat norādīts, ka arī VDK Priekules rajona aparāts pilnvarotā Ivana Antonova vadībā 1956. gadā

> "īsā laika posmā veicis nozīmīgu profilaktisko darbu ar personām, kuras agrāk tiesātas par pretpadomju noziegumiem un tagad ieradušās dzīvot Priekules rajonā".[1462]

Raksturojot VDK pilnvarotā aparāta Ventspils pilsētā un ostā vecākā operatīvā pilnvarotā Mihaila Šestakova darbību 1961. gadā, uzsvērts, ka viņš

> "aģentūras darbu savieno ar profilaktiskiem pasākumiem, iesaistot tajā pilsētas sabiedrību".[1463]

Vēl viens no čekistu dienesta un kompartijas uzliktiem pienākumiem bija lekciju lasīšana par "modrības pastiprināšanu" uzņēmumos, iestādēs un kolhozos. Norādes par to atrodamas,

[1459] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1554. l., 21. lp.
[1460] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 30. l., 8. lp.
[1461] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3816. l., 11., 12. lp.
[1462] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8070. l., 11. lp.
[1463] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8777. l., 14. lp.

piemēram, Vasilija Šmeļova, Andreja Voļnova, Dmitrija Ivanova, Mihaila Šestakova un Ivana Antonova raksturojumos.[1464]

Apbalvojumi

Rakstā norādīti tikai tie apbalvojumi, kas saņemti par darbību Latvijā vai attiecībā uz Latvijas iedzīvotājiem. Netiek minēti apbalvojumi, kuri saņemti par dalību kaujas operācijās kara laikā vai jubilejas medaļas. Attiecībā uz jubilejas medaļām *30 gadi Padomju armijai un flotei* un *40 gadi PSRS Bruņotajiem spēkiem* atzīmējams, ka ar tām tika apbalvota lielākā daļa valsts drošības iestāžu darbinieku, kuri attiecīgo apbalvojumu piešķiršanas laikā atradās dienestā.

V. Afoņins apbalvots ar 2. un 3. pakāpes medaļām *Par nevainojamu dienestu VDK orgānos*.[1465]

H. Balodis 1949. un 1951. gadā par teicamu dienestu apbalvots ar medaļām *Par drošsirdību*.[1466]

K. Bešenovs 1951. gada septembrī par dienestu Valsts drošības ministrijas orgānos apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1467]

A. Bogačovs 1950. gada 24. jūnijā apbalvots ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija (APP) Goda rakstu, 1954. gadā par sekmīgu cīņu pret "bandītismu" saņēmis divas LPSR MP Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja pateicības un naudas balvas.[1468]

Ē. Bogdanovs 1957. gadā par divu *valsts noziedznieku* arestu saņēmis LPSR MP Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja pateicību un naudas balvu.[1469]

I. Borouhins 1949. gadā par izdienu PSRS armijā un VDM orgānos apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, par speciāla valdības uzdevuma izpildi – ar medaļu *Par drošsirdību*.[1470]

[1464] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6673. l., 10. lp.; 1. apr., 1554. l., 21. lp.; 2. apr., 8543. l., 8. lp.; 2. apr., 8777. l., 14. lp.; 2. apr., 8070. l., 10. lp.
[1465] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7187. l., 5. lp.
[1466] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 452. l., 3. lp.
[1467] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 748. l., 3. lp.
[1468] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 86. l., 4., 9. lp.
[1469] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7256. l., 9. lp.
[1470] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 935. l., 3. lp.

A. Buligins 1951. gada augustā par izdienu valsts drošības orgānos apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1959. gada oktobrī – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[1471]

J. Bunga 1945. gada maijā par speciālo uzdevumu izpildi apalvots ar 2. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1949. gada 24. augustā par speciāla valdības uzdevuma izpildi – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1950. gada 21. jūlijā sakarā ar padomju varas nodibināšanas Latvijā 10. gadadienu – ar Darba Sarkanā karoga ordeni, 1950. gada 24. novembrī par izdienu – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1472]

J. Daņilovs 1949. gada 24. augustā par sekmīgu valdības uzdevuma izpildi apbalvots ar medaļu *Par drošsirdību*.[1473]

M. Daukšta 1958. gadā apbalvots ar 3. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*, 1960. gadā ar 2. pakāpes medaļu, 1962. gadā ar LPSR APP Goda rakstu.[1474]

M. Farbtuhs par dienestu 201., 43., 308. latviešu strēlnieku divīzijas un 1. atsevišķā latviešu strēlnieku pulka IeTK sevišķajā daļā un pretizlūkošanas daļās apbalvots ar 1. pakāpes Tēvijas kara ordeni, Sarkanās Zvaigznes ordeni, medaļām *Par drošsirdību* un *Par Maskavas aizstāvēšanu*.[1475]

E. Grundmanis 1945. gada jūnijā par sevišķa valdības uzdevuma izpildi (kontrrevolucionāra elementa un vācu atbalstītāju apcietināšanu) apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1954. gada decembrī par izdienu – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1476]

A. Guks 1951. gadā apbalvots ar LPSR APP Goda rakstu, 1959. gadā – ar 3. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*, 1962. gada decembrī saņēmis PSRS VDK darbinieka Goda nozīmi.[1477]

V. Gusevs 1945. gadā apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni dienesta laikā 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas pretizlūkošanas daļā *SMERŠ*.[1478]

[1471] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 105. l., 3., 5. lp.
[1472] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7289. l., 5. lp.
[1473] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2116. l., 3. lp.
[1474] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9156. l., 5. lp.
[1475] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7987. l., 4. lp.; 11. apr., 3. l., 99. lp.
[1476] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2001. l., 2.a, 10. lp.
[1477] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8137. l., 5., 8. lp.
[1478] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2057. l., 5. lp.

N. Gutenko apbalvots ar LPSR APP Goda rakstu.[1479]

K. Harlamovs 1949. gadā par valdības uzdevuma izpildi apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1950. gadā par nevainojamu dienestu – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1480]

A. Ivančikovs 1950. gada 20. jūlijā apbalvots ar LPSR APP Goda rakstu, 1951. gada 19. oktobrī – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1481]

K. Jaunpetrovičs 1949. gada augustā par specuzdevuma izpildi apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni, 1949. gada septembrī par ilggadēju dienestu valsts drošības orgānos – ar Ļeņina ordeni.[1482]

A. Karabanovs 1961. gadā par divu Amerikas Savienoto Valstu (ASV) spiegu atklāšanu saņēmis PSRS MP VDK priekšsēdētāja pateicību.[1483]

E. Kerre 1946. gadā par ilggadēju dienestu valsts drošības orgānos apbalvots ar Ļeņina ordeni.[1484]

V. Kirsanovs 1950. gada 11. jūlijā par PSRS VDM specuzdevuma izpildi apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1951. gadā par izdienu – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1485]

J. Kiršteins 1949. gadā apbalvots ar medaļu *Par drošsirdību*, 1958. gadā – ar 3. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*, 1960. gadā – ar 2. pakāpes medaļu un diviem LPSR APP Goda rakstiem, 1967. gada oktobrī sakarā ar Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 50. gadadienu un panākumiem valsts drošības nodrošināšanā – ar Sarkanā Karoga ordeni.[1486]

A. Korņejevs 1945. gada 25. jūlijā par specuzdevuma izpildi apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni, 1949. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1950. gadā par izdienu – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1945. gada 10. jūnijā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1946. gada 23. februārī – ar medaļu *Par izcilu darbu*.[1487]

[1479] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 179. l., 4. lp.
[1480] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6162. l., 3. lp.
[1481] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 643. l., 3. lp.
[1482] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7113. l., 5. lp.
[1483] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7557. l., 9. lp.
[1484] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7580. l., 5. lp.
[1485] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1144. l., 3. lp.
[1486] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9233. l., 3., 5. lp.
[1487] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1441. l., 4. lp.

J. Koroļovs 1945. gadā par dienestu Baltijas kara apgabala pretizlūkošanas dienestā apbalvots ar 1. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1946. gadā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1951. gada 1. jūnijā par ilggadēju un nevainojamu dienestu VDM orgānos – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[1488]

I. Koteļņikovs 1945. gadā par specuzdevuma izpildi apbalvots ar 2. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1947. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1949. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un Sarkanā Karoga ordeni.[1489]

A. Kovaļevskis 1945. gadā apbalvots ar Ļeņina ordeni, diviem Sarkanā Karoga ordeņiem un ordeni *Goda Zīme*, 1947. un 1948. gadā – ar LPSR APP Goda rakstiem, 1950. gadā – ar Darba Sarkanā Karoga ordeni.[1490]

V. Larins 1951. gada jūnijā par izdienu apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[1491]

I. Lavrovs 1948. gadā apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1949. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[1492]

A. Liepiņš 1950. gadā sakarā ar 10. gadadienu kopš padomju varas nodibināšanas Latvijā un sasniegtajiem panākumiem operatīvajā darbā apbalvots ar LPSR APP Goda rakstu.[1493]

A. Ļašonkovs 1957. gada jūnijā par nelegālista noskaidrošanu un arestu saņēma LPSR VDK priekšsēdētāja pateicību.[1494]

M. Ļivšics 1948. gadā par izdienu apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1949. gadā par valdības specuzdevuma izpildi – ar 2. pakāpes Tēvijas kara ordeni un medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1495]

S. Majorovs 1952. gadā par izdienu apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1496]

[1488] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1455. l., 3., 5. lp.
[1489] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1510. l., 5. lp.
[1490] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1266. l., 5. lp.
[1491] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2012. l., 3. lp.
[1492] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8228. l., 7. lp.
[1493] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2254. l., 9. lp.
[1494] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7723. l., 15. lp.
[1495] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2227. l., 7. lp.
[1496] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2483. l., 3. lp.

B. Maštakovs 1949. gadā par priekšzīmīgi veiktajām čekistiskajām operācijām apbalvots ar 2. pakāpes Tēvijas kara ordeni, par izdienu – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1954. gada 16. jūlija par vācu izlūkdienesta aģenta "K" noskaidrošanu un arestu saņēmis LPSR VDK priekšsēdētāja pateicību un naudas prēmiju 300 rubļu apmērā.[1497]

M. Moļjanovs 1955. gadā par izdienu apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1956. gada aprīlī – "par sasniegumiem LPSR tautas saimniecības, zinātnes un kultūras attīstībā" apbalvots ar ordeni *Goda Zīme*.[1498]

N. Matisons 1950. gada 24. novembrī par izdienu apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1499]

N. Morozovs 1949. gada 24. augustā par valdības uzdevuma izpildi apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[1500]

Ā. Muižnieks 1945. gada jūnijā apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1949. gada jūlijā – ar medaļu *Par drošsirdību*, 1952. gada maijā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1501]

A. Napoļskis apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, medaļu *Par kaujas nopelniem* un 1. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*.[1502]

A. Noviks 1946. gada maijā apbalvots ar 1. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1949. gada augustā par sekmīgu valdības specuzdevuma izpildi – ar Sarkanā Karoga ordeni, 1950. gada jūlijā

> "sakarā ar Latvijas PSR izveidošanas 10. gadadienu un sasniegtajiem panākumiem rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kultūras un mākslas attīstībā" –
>
> ar Ļeņina ordeni.[1503]

[1497] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2697. l., 4., 8., 17. lp.
[1498] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9340. l., 5. lp.
[1499] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2666. l., 4. lp.
[1500] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2965. l., 5. lp.
[1501] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3000. l., 4. lp.
[1502] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3069. l., 9. lp.
[1503] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 3. lp.

I. Obižajevs 1951. gadā par ilggadēju darbu VDM orgānos apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1504]

V. Pabauskis 1958. gada februārī apbalvots ar 2. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*, 1961. gada decembrī – ar 1. pakāpes medaļu, 1950. gada jūlijā un 1962. gada decembrī saņēmis LPSR APP Goda rakstu.[1505]

A. Palkins 1965. gada septembrī par panākumiem, kas sasniegti "Latvijas PSR tautas saimniecības, zinātnes un kultūras attīstībā" apbalvots ar medaļu *Par darba varonību*.[1506]

N. Platais 1949. gada augustā par valdības specuzdevuma sekmīgu izpildi apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni, 1951. gadā – ar Sarkanā Karoga ordeni, 1949. gadā par aktīvu cīņu pret kriminālnoziedzību apbalvots ar ordeni *Goda Zīme*.[1507]

D. Ponomarjovs 1945. gada februārī apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1945. gada jūnijā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1951. gadā – ar Sarkanā Karoga ordeni, 1950. gadā saņēmis Latvijas PSR APP Goda rakstu.[1508]

V. Purvins 1950. gadā apbalvots ar LPSR APP Goda rakstu.[1509]

P. Reinholds apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni, diviem Sarkanās Zvaigznes ordeņiem, divām medaļām *Par kaujas nopelniem*, medaļu *Par Maskavas aizstāvēšanu*, 1947. gadā par sekmīgu pretpadomju nacionālistisko grupu likvidāciju izteikta LPSR valsts drošības ministra pateicība.[1510]

L. Rižonkovs 1945. gadā par sevišķa uzdevuma izpildi apbalvots ar 2. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1949. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1511]

A. U. Rozenšteins 1948. gadā apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1949. gadā – ar medaļu *Par drošsirdību*.[1512]

[1504] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3263. l., 5. lp.
[1505] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8670. l., 5. lp.
[1506] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8672. l., 3. lp.
[1507] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3785. l., 2., 4. lp.
[1508] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3934. l., 3. lp.
[1509] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4121. l., 4. lp.
[1510] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7866. l., 2., 4., 12. lp.
[1511] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4616. l., 3. lp.
[1512] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4420. l., 3. lp.

K. Rozentāls 1945. gadā apbalvots ar 2. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1949. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[1513]

P. Rumjancevs 1946. gadā par cīņu ar "bandītismu" ar PSRS IeTK pavēli apbalvots ar personisko pulksteni, 1947. gadā saņēmis PSRS iekšlietu ministra pateicību un prēmiju mēnešalgas apmērā.[1514]

M. Saveļjevs 1949. gadā par valdības uzdevuma izpildi apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1965. gada oktobrī – ar ordeni *Goda Zīme*, 2. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*.[1515]

V. Sirovatskis 1949. gadā par sekmīgu specuzdevuma izpildi apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1950. gadā sakarā ar Padomju Latvijas 10. gadadienu – ar medaļu *Par darba varonību*, 1950. gadā par izdienu – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1954. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1967. gada decembrī sakarā ar čekas izveidošanas 50. gadadienu – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[1516]

K. Skujiņš 1949. gada oktobrī apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, par aktīvu cīņu ar "bandītismu" – ar LPSR APP Goda rakstu.[1517]

B. Smoļins apbalvots ar 3. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*.[1518]

V. Spilners 1945. gada jūnijā apbalvots ar 2. pakāpes Tēvijas kara ordeni un medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1955. gada 20. jūlijā saņēmis LPSR APP Goda rakstu.[1519]

I. Stepanovs 1942. gada februārī apbalvots ar medaļu *Par drošsirdību*, 1944. gada aprīlī – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1945. gada janvārī – ar 2. pakāpes Tēvijas kara ordeni.[1520]

V. Stepanovs 1967. gada oktobrī apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, ar 2. un 3. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*, 1956. gadā izteikta PSRS MP VDK pateicība un izsniegta

[1513] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4414. l., 4. lp.
[1514] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4562. l., 5. lp.
[1515] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8706. l., 2., 4. lp.
[1516] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7957. l., 3. lp.
[1517] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5063. l., 2. lp.
[1518] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9502. l., 5. lp.
[1519] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8369. l., 4. lp.
[1520] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5362. l., 4. lp.

naudas balva mēnešalgas apmērā "par sekmīgu darbu bandītisma likvidācijā".[1521]

F. Straube-Strauss 1956. gadā ar PSRS MP VDK pavēli apbalvots ar personisko pulksteni "par bandītisma likvidāciju".[1522]

V. Svarinskis 1943. gadā apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1944. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un medaļu *Par drošsirdību*, 1950. gadā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1958. gadā – ar 2. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*, 1955. gadā saņēmis LPSR APP Goda rakstu, 1967. gada oktobrī apbalvots ar ordeni *Goda Zīme*.[1523]

J. Šalms 1945. gada jūnijā par labu darbu valsts drošības orgānos apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un medaļu *Par izcilu darbu Lielā Tēvijas kara laikā 1941.–1945. g.*, 1947. gada aprīlī saņēmis LPSR APP Goda rakstu, 1949. gada augustā par sekmīgu valdības specuzdevuma izpildi apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni.[1524]

M. Šestakovs apbalvots ar 2. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*.[1525]

V. Šmeļovs apbalvots ar 1. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*.[1526]

F. Tabors apbalvots ar 3., 2. un 1. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*.[1527]

P. Terehovs apbalvots ar LPSR APP Goda rakstu, 1953. un 1955. gadā LPSR valsts drošības iestāžu vadība viņam izteica pateicību par veikto darbu pretpadomju elementu atmaskošanā Pļaviņu rajonā.[1528]

I. Trofimovs apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni par ilggadēju un teicamu dienestu armijā un VDM orgānos un 1. pakāpes Tēvijas kara ordeni par valdības uzdevuma izpildi.[1529]

[1521] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9516. l., 3., 10. lp.
[1522] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8375. l., 4. lp.
[1523] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 2., 4. lp.
[1524] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6503. l., 1., 3. lp.
[1525] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8777. l., 4. lp.
[1526] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6673. l., 4. lp.
[1527] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9531. l., 3., 5. lp.
[1528] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5632. l., 4., 22. lp.
[1529] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5784. l., 5. lp.

J. Trukšāns 1945. gadā apbalvots ar 1. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1949. gadā – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1953. gadā – ar medaļu *Par kaujas nopelniem* un 1958. gadā – ar medaļu *Par nevainojamu dienestu*.[1530]

A. Tverdohļebenko 1945. gadā apbalvots ar 2. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1947. gadā – ar medaļu *Par izcilu darbu Lielā Tēvijas kara laikā 1941.–1945. g.*, 1949. gadā par specuzdevuma izpildi – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1531]

G. Ušinskis 1945. gada septembrī par operatīvo uzdevumu izpildi apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1951. gada maijā par izdienu – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1532]

I. Vasiļjevs par speciālo uzdevumu izpildi apbalvots ar 1. pakāpes Tēvijas kara ordeni, Sarkanās Zvaigznes ordeni, medaļām *Par kaujas nopelniem* un *Par izcilu darbu Lielā Tēvijas kara laikā 1941.–1945. g.*, ar nopelniem bagātā IeTK darbinieka nozīmi, kaujas ieroci un personisko pulksteni.[1533]

A. Važnajs apbalvots ar 3. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu*.[1534]

A. Vederņikovs 1949. gadā tika apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni par specuzdevuma izpildi, 1950. gadā viņš saņēma medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1535]

J. Veļičko 1951. gadā apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*, 1954. gadā par operatīvo pasākumu prasmīgu veikšanu viņš saņēma LPSR VDK priekšsēdētāja pateicību un naudas balvu.[1536]

V. Verbovskis 1945. gada maijā par specuzdevuma izpildi apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un tā paša gada jūnijā – ar medaļu *Par izcilu darbu Lielā Tēvijas kara laikā 1941.–1945. g.*[1537]

[1530] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5795. l., 4. lp.
[1531] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5596. l., 4. lp.
[1532] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5953. l., 4. lp.
[1533] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7312. l., 4., 9. lp.
[1534] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 113. l., 4. lp.
[1535] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1323. l., 4. lp.
[1536] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 126. l., 4., 11. lp.
[1537] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1357. l., 4. lp.

A. Veselovs apbalvots ar 3., 2. un 1. pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu* un LPSR APP Goda rakstu.[1538]

J. Vēvers 1944. gadā par izdienu tika apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni, 1945. gadā – ar Ļeņina ordeni, 1946. gada maijā – ar 2. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1948. gadā – ar 1. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1949. gada augustā par valdības specuzdevuma izpildi – ar Sarkanā Karoga ordeni, 1950. gada jūlijā sakarā ar Padomju varas izveidošanas Latvijā 10. gadadienu – ar Darba Sarkanā Karoga ordeni.[1539]

A. Vlasovs 1950. gada 20. novembrī par ilggadēju dienestu VDM orgānos apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[1540]

E. Ziediņš par valdības specuzdevuma izpildi 1949. gadā apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[1541]

I. Zoļins 1949. gada augustā par valdības specuzdevuma izpildi apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[1542]

I. Zujāns 1945. gada maijā par specuzdevumu izpildi apbalvots ar 1. pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1949. gada augustā par valdības specuzdevuma izpildi – ar Sarkanā Karoga ordeni, 1950. gada jūlijā sakarā ar LPSR izveidošanas 10. gadadienu – ar Darba Sarkanā Karoga ordeni.[1543]

A. Živilovs par valdības specuzdevuma izpildi 1949. gadā apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un tā paša gada septembrī par izdienu – ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1544]

P. Žoltišovs 1950. gada janvārī apbalvots ar medaļu *Par drošsirdību*.[1545]

A. Žukovs 1950. gadā saņēma LPSR APP Goda rakstu un 1954. gadā apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[1546]

[1538] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9108. l., 5. lp.
[1539] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 2., 5. lp.
[1540] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1514. l., 3. lp.
[1541] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 473. l., 4. lp.
[1542] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 523. l., 3. lp.
[1543] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 5. lp.
[1544] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 226. l., 3. lp.
[1545] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 216. l., 4. lp.
[1546] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 248. l., 4. lp.

Jānorāda, ka 1949. gadā ar apbalvošanas motivāciju "par valdības specuzdevuma izpildi" čekisti saņēma ordeņus par 1949. gada 25. marta Latvijas iedzīvotāju masveida deportācijas sarīkošanu un veikšanu.

Ārzemju komandējumi un braucieni

LKP CK nomenklatūras kadru lietas satur arī ziņas par attiecīgo darbinieku ārzemju braucieniem, norādot valsti, atrašanās ilgumu tajā un brauciena mērķi. Kas attiecas uz valsts drošības iestāžu darbiniekiem, garāku ārzemju dienesta komandējumu gadījumos viņi tika vispirms pārcelti darbā uz PSRS centrālajā iestādēm un tad nosūtīti uz konkrēto valsti. Tā LPSR VDK 1. daļas vecākais operatīvais pilnvarotais Arkādijs Guks 1956. gada maijā tika pārcelts tādā pašā amatā uz PSRS MP VDK centrālo aparātu un nosūtīts dienesta komandējumā uz Apvienoto Karalisti, kur atradās no 1956. gada maija līdz 1959. gada maijam. Īslaicīgu komandējumu gadījumos šāda pārcelšana nenotika un dienesta komandējumā uz Itālijas Republiku 1960. gada augustā–septembrī Guks devās LPSR VDK darbinieka statusā.[1547]

Īslaicīgos dienesta komandējumos uz Somijas Republiku 1959. gada martā, Nīderlandes Karalisti 1960. gada aprīlī, Itālijas Republiku 1961. gada maijā un Apvienoto Karalisti 1962. gada novembrī izbrauca Mečeslavs Daukšta.[1548]

Garākā komandējumā uz Vācijas Demokrātisko Republiku (VDR) no 1959. gada aprīļa līdz 1963. gada martam PSRS MP VDK pilnvarotā aparāta sakaru koordinēšanai uz VDR Valsts drošības un Iekšlietu ministriju devās LPSR VDK 4. daļas priekšnieka vietnieks Jānis Kiršteins, kurš jau kā 1. daļas priekšnieka vietnieks īsā komandējumā VDR atradās arī 1964. gada decembrī.[1549]

[1547] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8137. l., 5. lp.
[1548] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9156. l., 5., 14. lp.
[1549] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9233. l., 4., 5., 26. lp.

Komandējumā Vācijā VDM apriņķa priekšnieka vietnieka amatā no 1946. gada novembra līdz 1947. gada jūlijam bija nosūtīts Ivans Obižajevs.[1550]

Kā tūristu grupas pavadītājs 1959. gada septembrī un oktobrī dienesta komandējumā uz Turcijas Republiku, Libānas Republiku, Apvienoto Arābu Republiku (Ēģipti),[1551] Francijas Republiku, Itālijas Republiku un Grieķijas Karalisti tika nosūtīts Aleksejs Palkins.[1552]

Darba komandējumā Austrālijā no 1952. gada novembra līdz 1954. gada aprīlim atradās iepriekš LPR VDM 2. daļas nodaļas priekšnieka vietnieka amatu ieņēmušais Jānis Plotko (komandējumā izbrauca kā PSRS VDK vecākais operatīvais pilnvarotais rezervē).[1553]

1957. gada augustā PSRS MP VDK kā "pieredzējušu operatīvo darbinieku" padomnieka darbā uz Rumānijas Tautas Republiku nosūtīja līdz tam LPSR VDK 4. daļas priekšnieka amatā strādājošo Nikolaju Poļikarpovu.[1554]

Pavadot tūristu grupas, no 1956. gada 30. augusta līdz 12. septembrim Somijas Republikā uzturējās LPSR VDK 4. daļas 5. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais Andrejs Važnajs.[1555] Kā delegācijas pavadītājs 1958. gada martā uz VDR tika sūtīts tās pašas daļas 2. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais Vladislavs Svarinskis.[1556] Kopā ar tūristu grupu no 1960. gada 10. aprīļa līdz 30. aprīlim pa Itālijas Republiku ceļoja LPSR VDK 2. daļas nodaļas priekšnieks Aleksandrs Veselovs.[1557] Savukārt LPSR VDK 2. daļas vecākais operatīvais pilnvarotais Fabiāns Tabors bija iekļauts uz Zviedrijas Karalisti sūtītās sportistu delegācijas sastāvā no 1965. gada 27. februāra līdz 7. martam.[1558] Tūrisma braucienā apkārt Eiropai

[1550] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3263. l., 2. lp.
[1551] Laika periodā no 1958. gada līdz 1961. gadam pašreizējā Ēģipte gan eksistēja vienotā valstī ar Sīriju kā Apvienotā Arābu Republika, taču lietā minēta Ēģipte. *Red. piez.*
[1552] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8672. l., 5. lp.
[1553] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3816. l., 3. lp.
[1554] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3888. l., 9. lp.
[1555] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 113. l., 2., 4. lp.
[1556] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 2., 4. lp.
[1557] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9108. l., 5. lp.
[1558] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9531. l., 5. lp.

1960. gadā bija devies LPSR VDK pilnvarotais Cēsu rajonā Aleksandrs Tarakanovs.[1559]

Absolūtā vairākumā gadījumu nomenklatūras lietas nesatur detalizētākas ziņas par ārzemju komandējumiem un to gaitu. Izņēmums ir LPSR VDK 4. specdaļas priekšnieka Aleksandra Sivolobova personas nomenklatūras lieta. 1956. gada februārī viņu komandēja uz Ungārijas Tautas Republiku PSRS MP VDK vecākā padomnieka aparāta radiopretizlūkošanas padomnieka amatā. Par viņa darbību Ungārijā 1958. gada 28. augustā sagatavotajā partijas raksturojumā teikts sekojošais:

> "Atrodoties Ungārijas Tautas Republikas Iekšlietu ministrijas padomnieka radiopretizlūkošanas dienesta jautājumos amatā biedrs Sivolobovs A. pareizi veidoja attiecības ar ungāru biedriem, ik dienas sniedza viņiem kvalificētu palīdzību. Pret saviem pienākumiem izturējās apzinīgi. Pēc kontrrevolucionārā dumpja sagrāves Ungārijā palīdzēja ungāru biedriem atjaunot operatīvās tehnikas dienestu. Sabiedriskā kārtā vadīja kluba padomi, organizēja kulturālos masu pasākumus. Šajā periodā biedrs Sivolobovs pieļāva kļūdu, kas izpaudās tādējādi, ka 1957. gada 8. novembrī Oktobra [revolūcijas – *A. Ž.*] 40. gadadienai veltītajā vakarā vienā no Ungārijas Tautas Republikas Iekšlietu ministrijas apakšvienībām viņš savā teiktajā tostā pieminēja Rakoši kā nopelniem bagātu ungāru revolucionāru, tas izsauca slimīgu reakciju no IeM vadības puses, kura paziņoja, ka šāds Rakoši vērtējums ir pretrunā ar USSP [Ungārijas Sociālistiskās Strādnieku partijas – *A. Ž.*] CK lēmumos pausto. Sakarā ar to biedrs Sivolobovs tika atkomandēts uz Padomju Savienību un pa partijas līniju PSRS CK sekretariāts viņam izteica rājienu bez ieraksta uzskaites kartītē."[1560]

Tā ar skandālu 1958. gada janvārī noslēdzās Sivolobova misija Ungārijā.

Saņemtie sodi un atbrīvošana no darba

Rakstā aplūkotās 120 valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku LKP CK nomenklatūras personu lietas ļauj ieskicēt par

[1559] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5567. l., 2. lp.
[1560] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8352. l., 3., 7. lp.

kādiem pārkāpumiem un kādās situācijas čekisti varēja saņemt sodu, tikt pazemināti amatā vai atbrīvoti no darba.

Divos gadījumos čekisti tika sodīti par fiziskas ietekmēšanas līdzekļu izmantošanu nopratināšanās. Tā 1950. gada 27. janvārī "par rupjības elementu pieļaušanu" pratināšanās 20 dienas arestā nācās pavadīt VDM Pļaviņu rajona daļas priekšniekam Ivanam Borouhinam.[1561] 1952. gada sākumā fiziskas iespaidošanas līdzekļus liecinieku un "bandītu atbalstītāju" nopratināšanās bija izmantojis VDM 2-N daļas 6. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais Nikolajs Matisons. Par to viņš no 1952. gada februāra līdz 1953. gada jūnijam tika pazemināts amatā no vecākā operatīvā pilnvarotā par operatīvo pilnvaroto un partijas organizācija viņam izteica rājienu.[1562]

Vairākos gadījumos čekistus sodīja par paaugstinātu alkohola lietošanu. Tā, piemēram, par sistemātisku dzeršanu darba laikā 1952. gada augustā partijas stingro rājienu ar ierakstu uzskaites kartītē un atbrīvošanu no amata izpelnījās VDM Talsu rajona daļas priekšnieks Aleksandrs Seļiverstovs.[1563] VDK pilnvarotais Madonas rajonā Ēvalds Bogdanovs tādu pašu sodu izpelnījās par to, ka no 1963. gada 27. jūnija līdz 1. jūlijam darba laikā lietojis spirtotos dzērienus, bet 2. un 3. jūlijā tādēļ vispār nav ieradies darbā.[1564] Par dzeršanas organizēšanu savā darba kabinetā darba laikā 1964. gada 9. martā partijas stingro rājienu ar ierakstu un atbrīvošanu no darba saņēma VDK pilnvarotais Rēzeknes pilsētā un rajonā Vladimirs Afoņins.[1565]

Vairāki valsts drošības iestāžu vadošie darbinieki tika pazemināti amatos par necienīgu izturēšanos sadzīvē. Šādus sodus saņēma, piemēram, IeM Alojas rajona daļas priekšnieks Konstantīns Harlamovs, Kandavas rajona daļas priekšnieks Vasilijs Larins, Bauskas rajona daļas priekšnieks Ivans Čalovs.[1566]

Par "virsnieka augstā nosaukuma" diskreditāciju 1952. gada februārī no VDM Priekules rajona daļas priekšnieka amata atbrīvoja

[1561] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 935. l., 9. lp.
[1562] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2666. l., 15., 16. lp.
[1563] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4857. l., 11. lp.
[1564] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7256. l., 17. lp.
[1565] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7187. l., 13. lp.
[1566] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6162. l., 14. lp.; 2. apr., 2012. l., 9. lp.; 2. apr., 6350. l., 20. lp.

Alekseju Živilovu.[1567] 1952. gada jūlijā "noziedzīgi nolaidīgas attieksmes dēļ pret dienesta pienākumiem" savu amatu zaudēja VDM Gulbenes rajona daļas priekšnieks Ignatijs Zoļins.[1568] Par bezdarbību un amorālu rīcību 1957. gada decembrī VDK pilnvarotā amatu Ilūkstes rajonā nācās pamest Ivanam Stepanovam, Pētera dēlam (1918).[1569]

Bija gadījumi, kad čekistus atbrīvoja no ieņemamā amata par "modrības zaudēšanu". Tā 1949. gada 17. janvāra izziņā par VDM Ludzas apriņķa daļas priekšnieku Fjodoru Fedotovu teikts:

> "Apakšpulkvedis Fedotovs Fjodors, Ivana d., strādājot par VDM Ludzas apriņķa daļas priekšnieku, pazaudējis partijiski-čekistisko modrību, no 1945. gada uzturēja personiskus sakarus ar personām, par kurām ir nopietni kompromitējoši materiāli."[1570]

VDK pilnvarotā Jaunjelgavas rajonā Ernesta Grundmaņa atbrīvošanas iemesls bija tas, ka viņš

> "nepietiekoši kontrolēja padoto sastāva darbu un maz iedziļinājās operatīvajās lietās, kas noveda pie aģentūras operatīvā darba pavājināšanās rajonā. Pēc personiskajām īpašībām neorganizēts un neprasīgs. Aģentūras darbu pārzina vāji."[1571]

Savukārt VDK pilnvarotā Bauskas rajonā Aleksandra Purvina 1958. gada 23. maija izziņā par atbrīvošanas pamatojumu tika uzsvērts, ka Purvins

> "izrādījis pašapmierinātības elementus, ievērojami atslābinājis operatīvo darbu, īpaši valsts noziedznieku meklēšanā."[1572]

[1567] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 226. l., 1. lp.
[1568] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 523. l., 1. lp.
[1569] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5363. l., 16. lp.
[1570] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5995. l., 11. lp.
[1571] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2001. l., 26. lp.
[1572] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4121. l., 18. lp.

Pielikums

LPSR IETK–VDTK–VDM–IEM–VDK darbinieku LKP CK nomenklatūras lietu rādītājs

Afoņins Vladimirs, Iļjas d. (1926) – PSKP b. no 1951. g. V.d.d. no 1945. g.; kapteinis. PSRS MP VDK Latvijas dzelzceļa un Latvijas jūras baseina pārv. līnijas daļas vec. operat. pilnv. Daugavpils stacijā 1954.–1959. g.; LPSR MP VDK pilnv. aparāta Rēzeknes pils. un raj. vec. operat. pilnv. 1959.–1960. g, operat. pilnv. 1960.III–1962.VI, pilnv. 1962.VI–1964.IV.[1573]

Antonovs Ivans, Pētera d. (1924) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1951. g.; vec. leitnants. Ludzas apr. IK Finanšu daļas iecirkņa nodokļu inspektors Mērdzenes pag. 1947.IV–XII; LK(b)P Mērdzenes pag. komitejas propagandists 1948.I–1949.VIII; LK(b)P CK republikāniskās partijas skolas klausītājs 1949.IX–1951.VII; VDM Jēkabpils raj. daļas operat. pilnv. 1951.VIII–1953.IV; IeM–VDK Talsu raj. daļas pilnvarotā aparāta Talsu raj. vec. operat. pilnv. 1953.IV–1954.VI; VDK pilnv. vietn. Baldones raj. 1954.VI–1955.V, Alsungas raj. 1955.V–1956.VIII, pilnv. Priekules raj. 1956.VIII–1959.XI, Krāslavas raj. 1959.XI–1960.III, vec. operat. pilnv. Daugavpils pils. un stacijas aparātā 1960.III–VIII; PSRS MP VDK skolas Nr. 302 klausītājs Maskavā 1960.VIII–1961.VII; VDK pilnv. Dobeles raj. 1961.VII–1966.IX, pārcelts darbā VDK centrālajā aparātā no 1966.IX. [1574]

Arbuzovs Viktors, Grigorija d. (1916) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1945. g.; majors. IeTK Rīgas pils. 6. milicijas nod. operat. pilnv. palīgs 1940.VII–1941.VI; PSRS IeTK karagūstekņu pieņemšanas punkta Nr. 7 dežūrvirsnieks 1945.V–VI; karagūstekņu nometnes Nr. 350 vec. operat. pilnv. Rīgā un Ventspilī 1945.VI–1947.V; IeM pretizlūkošanas daļas operat. pilnv. 1947.V–1949.IV; iekšlietu ministra sekretārs 1949.IV–1950.III; IeM 1. specdaļas operat. pilnv. 1950.III–1952.VIII; IeM–VDK vec. operat. pilnv. 1952.VIII–1955.IX, VDK pilnv.

[1573] LVA, LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7187. l.
[1574] LVA, LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8070. l.

Ērgļu raj. 1955.X–1957.X, 4. daļas vec. operat. pilnv. (strādājis ar sektantiem) 1957.X–1959.X, pilnv. Krustpils raj. 1959.X–1961.I.[1575]

Āboliņš Ernests, Kārļa d. (1895) – PSKP b. no 1918. g. V.d.d. 1927.–1938. g., no 1941. g.; apakšpulkvedis. VDTK operat. grupas rezervē daļas pr-ka vietn. amatā 1944.I–VIII; VDTK–VDM Rīgas apr. daļas pr-ks 1944.IX–1946.IX, VDM 2. daļas 7. nod. pr-ks Rīgas pils. no 1946.IX.[1576]

Badamjancs Georgijs, Artašesa d. (1910) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas VDM orgānu vadošā operatīvā sastāva sagatavošanas kursu klausītājs Maskavā 1948.I–1950.VI. LPSR VDM 4. daļas pr-ks 1950.VI–1952.VII, 5. daļas pr-ks 1952.VII–1953.IV; IeM 4. daļas pr-ks 1953.V–VI, 4. pārv. 3. daļas pr-ks no 1953.VI.[1577]

Balodis Haralds, Aleksandra d. (1925) – PSKP b. no 1951. g. V.d.d. no 1943. g.; kapteinis. LPSR VDTK operatīvās grupas operatīvā sastāva kursu kursants Pavlovoposadā, Maskavā 1943.XII–1944.VIII; VDTK–VDM Valmieras apr. daļas operat. pilnv. palīgs 1944.–1946. g., operatīvās nod. operat. pilnv. 1946.–1947. g., Mazsalacas starppagastu nod. operat. pilnv. 1947.–1949. g., Valmieras apr.–raj. 2-N nod. operat. pilnv. 1949.–1952. g., vec. operat. pilnv. 1952.III–1953.IV; IeM Rīgas apg. pārv. Rīgas raj. daļas vec. operat. pilnv. 1953.IV–V, Elejas raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Elejas raj. 1954.V–1956.XII.[1578]

Bešenovs Konstantīns, Ivana d. (1914) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1941. g.; majors. LPSR VDM Balvu raj. daļas pr-ks 1952.VI–1953.VI.[1579]

Bogačovs Aleksejs, Vladimira d. (1920) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1945. g.; vec. leitnants. PSRS VDM starpnovadu skolas kursants Sverdlovskā 1945.XI–1947.VI; LPSR VDM Ventspils pils. daļas operat. pilnv. 1947.VII–1950.I, Dundagas raj. daļas operat. pilnv.

[1575] LVA, LVA, PA-15500. f., 2. apr., 30. l.
[1576] LVA, LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2. l., 145.–156. lp.
[1577] LVA, LVA, PA-15500. f., 1. apr., 409. l.
[1578] LVA, LVA, PA-15500. f., 1. apr., 452. l.
[1579] LVA, LVA, PA-15500. f., 1. apr., 748. l.

1950.I–III, vec. operat. pilnv. 1950.III–1952.VIII, pr-ka vietn. 1952.VIII–1954.IV; VDK pilnv. Abrenes raj. 1954.IV–1959.XI.[1580]

Bogdanovs Ēvalds, Izidora d. (1931) – PSKP b. no 1956. g. V.d.d. no 1951. g.; kapteinis. PSRS VDM skolas kursants Mogiļevā 1951.VIII–1953.VII; LPSR IeM Krustpils raj. daļas operat. pilnv. 1953.VIII–1954.X, LPSR MP VDK pilnv. aparāta Gaujienas raj. vec. operat. pilnv. 1955.VI–1957.I, Smiltenes raj. vec. operat. pilnv. 1957.I–1958.II, pilnv. Rūjienas raj. 1958.II–1959.X, Madonas raj. 1959.X–1963.VII.[1581]

Borouhins Ivans, Ivana d. (1914) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1939. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDM Ogres apr. daļas pr-ka vietn. 1948.II–1950.I, Pļaviņu raj. daļas pr-ks 1950.I–1952.VIII, Dagdas raj. daļas pr-ks 1952.VIII–1953.V.[1582]

Buligins Aleksandrs, Ivana d. (1913) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1939. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDTK–VDM–IeM Tukuma apr. daļas pr-ks 1944.IX–1949.I, Ludzas apr. raj. daļas pr-ks 1949.I–1953.V, pr-ka vietn. 1953.V–VIII; IeM Zilupes raj. daļas pr-ks 1953.VIII–1954.V; VDK pilnv. Zilupes raj. 1954.V–1959.XI.[1583]

Bunga Jāzeps (Josifs), Konstantīna d. (1910) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1940. g.; apakšpulkvedis. LR politiskās polic. pārv. – LPSR IeTK izmeklētājs Rīgā 1940.VI–IX, Cēsu apr. nod. pr-ks 1940.IX–1941.II, VDTK Jelgavas apr. nod. pr-ks 1941.II–VI, VDTK–VDM 4. daļas pr-ka vietn. 1943.XI–1945.III, operatīvās daļas pr-ka vietn. 1945.III–1946.XI, 5. daļas pr-ka vietn. 1946.XI–XII, Jelgavas apr. daļas pr-ks 1947.I–1948.XII; LPSR VDM kadru daļas pr-ka vietn. 1948.XII–1952.IV, "V" daļas pr-ka vietn. 1952.IV–1953.IV; IeM 4. daļas pr-ks 1953.IV–VIII, 4. pārv. pr-ka vietn. 1953.VIII–1954.IV, kadru daļas pr-ka vietn. 1954.IV–1955.III; LPSR iekšlietu ministra vietn. kadru lietās 1955.III–1957.IV; milicijas darbā 1957.IV–1959.I; iekšlietu (no 1962.VIII – sabiedriskās kārtības sargāšanas) ministra pirmais vietn. 1959.I–1963.II.[1584]

[1580] LVA, LVA, PA-15500. f., 2. apr., 86. l.
[1581] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7256. l.
[1582] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 935. l.
[1583] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 105. l.
[1584] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7289. l.

Čalovs Ivans, Ivana d. (1911) – PSKP b. no 1930. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas VDM orgānu vadošā operatīvā sastāva sagatavošanas kursu klausītājs Maskavā 1948.II–1950.VI; LPSR VDM Zilupes raj. daļas pr-ks 1950.VI–1952.I, Bauskas raj. daļas pr-ks 1952.I–1953.VI.[1585]

Čerkass Nikolajs Pētera d. (1924) – PSKP b. no 1950. g. V.d.d. no 1961. g.; apakšpulkvedis. Vada komandiera palīgs, staršina karaspēka daļā 3242 Talsos, Madonā 1946.XI–1951.IV; LKP Aknīstes raj. komit. arodbiedrību, partijas un komjaunatnes orgānu nod. instruktors 1951.V–1954.XI, organizatoriskās nod. vad. 1954.XI–1957.I; Krustpils raj. komit. organizatoriskās nod. vad. 1957.I–IX; PSKP CK Ļeņingradas Augstākās partijas skolas klausītājs 1957.IX–1961.VIII; LKP Krustpils raj. komit. instruktors 1961.IX–XI; VDK pilnv. aparāta Krustpils raj. operat. pilnv. 1961.XI–1962.I, Jēkabpils raj. operat. pilnv. 1962.I–1965.VI, vec. operat. pilnv. 1965.VI–1966.XII, raj. nod. pr-ks 1966.XII–1978.VIII.[1586]

Dallīts Jānis Maksis, Aleksandra d. (1898) – PSKP b. no 1925. g. V.d.d. 1919.–1921. g., no 1928. g.; majors. LPSR VDTK Abrenes apr. daļas pr-ks 1941.V–VII, kadru daļas rezervē apr. daļas pr-ka amatā 1944.IX–1945.VI, Valkas apr. daļas pr-ks 1945.VI–1946.I; LPSR VDTK 2. daļas 2. nod. vec. operat. pilnv. no 1946.I.[1587]

Daņilovs Jurijs, Georgija d. (1924) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1943. g.; kapteinis. LPSR VDM Limbažu apr.–raj. daļas pr-ka vietn. 1949.II–1950.III, Alojas raj. daļas pr-ks 1950.III–1951.VIII, Balvu raj. daļas pr-ks 1951.VIII–1952.VI; pārcelts darbā uz Gorkijas apg.[1588]

Daukšta Mečeslavs, Antona d. (1927) – PSKP b. no 1952. g. V.d.d. no 1945. g.; majors. LPSR VDTK–VDM operat. daļas grupas 2. kategorijas izlūks 1945.XI–1946.XI, 1. kategorijas izlūks, 5. daļas vec. izlūks 1946.XI–1947.IX; PSRS VDM Ļeņingradas specskolas kvalifikācijas celšanas kursu klausītājs 1947.IX–1948.IX; LPSR VDM 5. un 7. daļas operat. pilnv. 1948.IX–1953.V, IeM Auces raj. daļas pr-ks 1953.V–XI, kadru daļas rezervē 1953.XI–1954.I, kadru daļas sevišķās

[1585] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6350. l.
[1586] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9791. l.
[1587] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2097. l.
[1588] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2116. l.

inspekcijas inspektors 1954.I–IV; VDK 2. daļas vec. operat. pilnv. 1954.IV–1963.III, pilnv. Ventspils pils. un ostā vietn. 1963.III–1965.II, pilnv. (no 1967.IX daļas pr-ks Ventspils pils. un ostā) 1965.II–1973.VIII.[1589]

Doncovs Boriss, Mihaila d. (1904) – PSKP b. no 1929. g. V.d.d. no 1931. g.; majors. LPSR VDTK operat. grupas vec. operat. pilnv., nod. pr-ks 1944.III–IX; VDTK–VDM "V" daļas pr-ka vietn. 1944.IX–1945.VII, pr-ks 1945.VII–1950.VII.[1590]

Farbtuhs Mihails, Vladimira d. (1916) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. 1940.–1946. g.; majors. LPSR IeTK–VDTK Daugavpils pils. daļas darbinieks 1940.VI–1941.VII; 201.–43. latv. strēln. divīz. IeTK Sevišķās daļas darbinieks 1941.VIII–1943.V, 1. atsevišķā latv. strēln. rezerves pulka pretizlūkoš. daļas pr-ks 1943.V–1944.VI, 308. latv. strēln. divīz. pretizlūkoš. daļas pr-ks 1944.VI–1946.VI; Liepājas zivju kombināta dir. 1946.IX–1952.II; Rīgas motorzvejas stacijas dir. 1952.II–1953.V; Latvijas galvenās zivrūpniecības pārv. pr-ka vietn. 1953.V–1954.III; Rīgas zvejas tīklu aušanas fabrikas ceha pr-ks 1954.III–1955.I; LPSR Motorzvejas staciju pārv. pr-ks 1955.I–1956.VIII; Ekspedīcijas zvejas pārv. pr-ks 1956.VIII–1959.[1591]

Fedotovs Fjodors, Ivana d. (1904) – PSKP b. no 1929. g. V.d.d. no 1931. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDTK–VDM darbinieks Ludzā, Daugavpilī 1944.VII–IX, Ludzas apr. daļas pr-ks 1944.IX–1949.I.[1592]

Grišāns Kazimirs, Antona d. (1923) – PSKP b. no 1951. g. V.d.d. 1948.–1960. g.; leitnants. LPSR VDM Ludzas apr. daļas iznīcinātāju bataljona kaujinieks 1948.VIII–1949.IV, šoferis 1949.IV–X, tulks 1949.X–1950.IV, Ilūkstes raj. daļas tulks 1950.IV–1952.VIII, VDM–IeM Jēkabpils raj. daļas tulks 1952.IX–1954.IV; LPSR MP VDK pilnv. aparāta Auces raj. operat. pilnv. 1954.IV–1956.X, pilnv. 1956.X–1958.IV, vec. operat. pilnv. Smiltenes raj. 1958.IV–1959.XII, vec. operat. pilnv.

[1589] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9156. l.
[1590] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2284. l.
[1591] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7987. l., 11. apr., 3. l., 98.–99. lp.; 3. apr., 56. l., 112. lp.
[1592] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5995. l.

Valkas raj. 1959.XII–1960.V; Valkas raj. kolhoza *Draudzība* priekšsēdētājs no 1960.V.[1593]

Grundmanis Ernests, Friča d. (1908) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1941. g.; vec. leitnants. LPSR IeTK Aizputes apr. daļas operat. pilnv. 1941.II–VI; PSRS IeTK Molotova apg. pārv. izmekl. Soļikamskā 1941.VII–1942.IV, izmekl. Irkutskas apg. pārv. 1942.IV–IX; LPSR IeTK operat. grupā 1944.VIII–1945.V, Aizputes apr. daļas pr-ka vietn. 1945.V–1946.I; PSRS IeTK–IeM Augstākās virsnieku skolas kursants 1946.I–1947.VIII; LPSR IeM Cēsu apr. daļas pr-ka vietn. milicijas darbā 1947.IX–1949.I, Rīgas apr. daļas Ķemeru starppagastu nod. pr-ks 1949.II–XII, Rīgas starprajonu nod. operat. darbin. 1950.I–XI; cietuma Nr. 2 operat. pilnv. Rīgā 1951.IV–1953.V; Jaunjelgavas raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Jaunjelgavas raj. 1954.V–1955.VI.[1594]

Guks Arkādijs, Vasilija d. (1923) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1948. g.; apakšpulkvedis. Rīgas juridiskās skolas klausītājs 1945.IX–1947.VI; Rīgas pils. Proletāriešu raj. prokuratūras tautas izmeklētājs 1947.VII–1948.II; LPSR VDM Izmeklēšanas daļas tulks 1948.III–VIII, izmeklētājs, vec. izmeklētājs 1948.VIII–1952.VII; LPSR VDM–IeM 2. daļas vec. operat. pilnv. 1952.VII–1954.IV; LPSR MP VDK 1. daļas vec. operat. pilnv. 1954.IV–1956.III; PSRS MP VDK 1. galv. pārvaldes 9. daļas operat. pilnv. 1956.III–V, vec. operat. pilnv. (komandējumā Apvienotajā Karalistē – 1956.V–1959.V) 1956.V–1959.VIII; LPSR MP VDK 1. daļas vec. operat. pilnv. 1959.VIII–1960.XII, 1. daļas 2. nod. pr-ks 1960.XII–1961.XII, 1. daļas pr-ka vietn. 1961.XII–1963.III, pr-ks 1963.III–1966.IX; komandēts PSRS MP VDK rīcībā 1966.IX.[1595]

Gusevs Viktors, Andreja d. (1918) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1943. g.; majors. Galvenās pretizlūkošanas pārv. *SMERŠ* kursu klausītājs Sverdlovskā 1943.XII–1944.VII; 43. gv. latv. strēln. divīz *SMERŠ* pretizlūkoš. daļas operat. pilnv. 1944.VII–1946.VIII, 15. gaisa armijas VDM pretizlūkoš. daļas operat. pilnv. Rīgā 1946.VIII–1947.IV; LPSR VDM Tukuma apr. daļas vec. operat. pilnv. 1947.V–1949.IX, Kuldīgas apr. daļas Skrundas starppagastu operat. nod. pr-ks 1949.IX–1950.I, Skrundas raj. daļas pr-ks 1950.I–1953.V, LPSR IeM Dagdas raj.

[1593] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7413. l.
[1594] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2001. l.
[1595] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8137. l.

daļas pr-ka vietn. 1953.V–1954.VIII, VDK pilnv. Dagdas raj. 1954.VIII–1956.XII.[1596]

Gutenko Nikolajs, Timofeja d. (1925) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1945. g.; kapteinis. PSRS VDM Baku starpnovadu skolas kursants 1945.XI–1947.III; LPSR VDM Viļakas apr. daļas operat. pilnv. 1947.IV–XI; VDM–IeM Madonas, Gulbenes apr.–raj. daļas operat. pilnv., vec. operat. pilnv. 1947.XI–1954.IV; VDK pilnv. vietn. Limbažu raj. 1954.IV–1956.X, pilnv. Balvu raj. 1956.X–1960.V.[1597]

Harlamovs Konstantīns, Andreja d. (1917) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1944. g.; vec. leitnants. LPSR VDTK–VDM Madonas apr. daļas operat. pilnv. 1945.XI–1946.III, vec. operat. pilnv. 1946.III–1947.IV, Vestienas starppagastu operat. nod. pr-ks 1947.IV–1949.VI, Madonas apr. daļas pr-ka vietn. 1949.VI–1950.I, Krustpils raj. daļas pr-ks 1950.I–VII; PSRS VDM Ļeņingradas skolas kursants 1950.VII–1951.VIII; LPSR VDM Apes raj. daļas pr-ks 1951.VIII–X, Alojas raj. daļas pr-ks 1951.X–1953.V; IeM Dobeles raj. daļas pr-ka vietn. no 1953.V.[1598]

Ivančikovs Aleksandrs, Mihaila d. (1919) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1939. g.; kapteinis. PSRS IeTK–IeM 5. strēln. divīz. 205. strēln. pulka automātistu vada komandieris Madonā un Daugavpilī 1944.XII–1946.XI; LPSR IeM Daugavpils pils. daļas nod. cīņai ar bandītismu operat. pilnv. 1946.XII–1947.III; VDM Daugavpils pils. daļas Preiļu starppagastu nod. operat. pilnv. 1947.IV–1948.VII, vec. operat. pilnv. 1948.VIII–1949.VIII, pr-ks 1949.IX–XII, Preiļu raj. daļas pr-ka vietn. 1950.I–VIII, 1951.X–1952.XI; PSRS VDM skolas klausītājs Gorkijā 1950.IX–1951.X; LPSR VDM–IeM Maltas raj. daļas pr-ks 1952.XI–1954.V; VDK pilnv. Maltas raj. 1954.V–1955.X.[1599]

Ivanovs Dmitrijs, Alekseja d. (1922) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1943. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDTK operat. grupas operat. pilnv. palīgs 1943.–1944. g.; VDTK Ludzas apr. daļas operat. pilnv. 1944.–1946. g.; VDM Alūksnes apr. daļas vec. operat. pilnv. 1946.–1950. g.; Varakļānu raj. daļas pr-ka vietn, 1950.–1952. g.; VDM–IeM Daugavpils apg. pārv. 2. daļas 2. nod. pr-ka vietn. 1952.–1953. g., Alojas raj. daļas

[1596] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 2057. l.
[1597] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 179. l.
[1598] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6162. l.
[1599] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 643. l.

pr-ka vietn. 1953.–1954. g.; VDK pilnv. vietn. Alojas raj. 1954.–1955. g., Tukuma raj. 1955.–1958.IV, pilnv. Tukuma raj. 1958.IV–1964.XII, Saldus raj. (no 1967.IX – VDK Saldus raj. nod. pr-ks) 1964.XII–1968.XI.[1600]

Jakovenko Andrejs, Mihaila d. (1912) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1939. g.; pulkvedis. LPSR VDM–IeM–VDK 7. daļas pr-ks 1951.IX–1953.V, 1953.IX–1966.V, pr-ka vietn. 1953.V–IX.[1601]

Jakušenoks Trofims, Spiridona d. (1916) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1946. g.; majors. LPSR IeM daļas cīņai ar bandītismu izmeklēš. nod. izmeklētājs 1946.–1947. g.; VDM Izmeklēš. daļas 4. nod. izmeklētājs 1947.–1949. g.; PSRS VDM Izmeklēš. darbinieku skolas klausītājs 1949.–1951. g.; LPSR VDM Izmeklēš. daļas 7. nod. vec. izmeklētājs 1951.–1952. g., 2. nod. vec. izmeklētājs 1952.II–VIII, 3. nod. vec. izmeklētājs 1952.VIII–IX; IeM Izmeklēš. daļas 2. nod. izmeklētājs 1952.IX–1953.V.; IeM Pļaviņu raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Pļaviņu raj. 1954.V–1959.XI.[1602]

Jaunpetrovičs Kārlis, Ivana (Jāņa) d. (1902) – PSKP b. no 1920. g. V.d.d. 1919.–1950. g.; pulkvedis. LPSR VDTK–VDM Liepājas pils. daļas pr-ks 1944.IX–1950.VI; pensionārs Liepājā 1950.VI–1952.III; LPSR Gaļas un piena rūpniecības ministrijas kontroles inspektors 1952.III–1953.V; Vieglās un pārtikas rūpniecības ministrijas sagādes daļas pr-ks 1953.V–VI, vadošo kadru pārv. pr-ks 1953.VI–IX.[1603]

Karabanovs Aleksandrs, Nikolaja d. (1925) – PSKP b. no 1949. g. V.d.d. no 1949. g.; kapteinis. PSRS MP VDK skolas kursu klausītājs 1953.IX–1954.IX; LPSR MP VDK pilnv. vietn. Ventspils pils. un ostā 1954.IX–1959.VII; VDK 2. daļas vec. operat. pilnv. 1959.VII–1962.VIII, 1963.VIII–1964.III; PSRS MP VDK kursu klausītājs Maskavā 1962.IX–1963.VII; LPSR MP VDK pilnv. Daugavpils pils. un raj. 1964.III–1965.VI.[1604]

Kerre Elmārs, Pētera d. (1896) – PSKP b. no 1918. g. V.d.d. 1918.–1948. g.; pulkvedis. Mobilizēts Sarkanajā armijā un iekļauts

[1600] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8543. l.
[1601] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8427. l.
[1602] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7036. l.
[1603] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7113. l.
[1604] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7557. l.

VK(b)P CK un PSRS IeTK veidotā grupā nosūtīšanai darbā uz Latviju 1940.V–VI; 3. armijas kara pad. un PSRS IeTK pārstāvju sevišķu uzdevumu izpildītājs Latvijas armijas štābā, tās 3. informācijas daļas pr-ka vietn. amatā 1940.VI–IX, IeTK Sevišķās daļas pr-ks 24. latv. strēlnieku korpusa 181. strēlnieku divīzijā 1940.IX–1941.V, Baltijas Sevišķā kara apg. IeTK Sevišķās daļas nod. pr-ka vietn. 1941.V–VI; PSRS VDK kadru daļas darbin. LPSR VDTK kadru jautājumos 1943.IX–XII; LPSR VDTK operat. grupas kadru grupas pr-ka vietn. 1943.XII–1944.VII; VDTK–VDM kadru daļas pr-ka vietn. 1944.VII–1948.VI; pensionārs Rīgā 1948.VI–1951.VIII; LPSR ZA kadru daļas pr-ks ar 1951.VIII.[1605]

Kirsanovs Vasilijs, Ivana d. (1914) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1940. g.; majors. LPSR IeTK–VDTK operat. pilnv. palīgs 1940.–1941. g.; izmeklētājs PSRS IeTK–VDTK Krasnojarskas nov. un Čeļabinskas apg. pārv. 1941.–1944. g.; LPSR VDTK operat. grupas izmeklēš. daļas izmeklētājs 1944.IV–IX, nod. pr-ka vietn. 1944.–1945. g., Kuldīgas apr. daļas pr-ka vietn. 1945.–1946. g.; LPSR VDM 2-N daļas 1. un 3. nod. pr-ka vietn. 1946.–1949. g., 3. nod. pr-ks 1949.IV–V; PSRS VDM Ļeņingradas skolas vadošā operat. sastāva kursu klausītājs 1949.V–1950.VII; LPSR VDM Daugavpils pils. daļas pr-ka vietn. 1950.VII–1951.XII, Madonas raj. daļas vec. operat. pilnv. 1951.XII–1953.VII, IeM Tukuma raj. daļas pr-ks 1953.VII–1954.V, LPSR MP VDK pilnv. Tukuma raj. 1954.V–1955.II.[1606]

Kiršteins Jānis, Roberta d. (1927) – PSKP b. no 1948. g. V.d.d. no 1945. g.; pulkvedis. LPSR IeTK Madonas apr. daļas Meirānu pag. milicis 1944.VIII–XI; LĻKJS Madonas apr. komit. Meirānu pag. komjaunatnes organizators 1944.XI–1945.III, apr. komit. kadru instruktors 1945.III–IX; LPSR VDTK–VDM Madonas apr. daļas tulks 1945.IX–1946.I, operat. pilnv. palīgs 1946.II–VIII, operat. pilnv. 1946.IX–1947.XII, Gulbenes apr. daļas 2-N nod. operat. pilnv. 1947.XII–1948.XII, vec. operat. pilnv. 1948.XII–1950.III, Neretas raj. daļas 2-N nod. vec. operat. pilnv. 1950.III–1951.VIII, Bauskas raj. daļas vec. operat. pilnv. 1951.VIII–1952.VIII; VDM–IeM Rīgas apg. pārv. vec. operat. pilnv. 1952.VIII–X, 2. daļas 2. nod. pr-ka vietn. 1952.X–1953.V, Cēsu raj. daļas pr-ks 1953.V–IX; PSRS IeM–VDK skolas klausītājs

[1605] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7580. l.
[1606] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1144. l.

Maskavā 1953.X–1954.VII; LPSR MP VDK 4. daļas 4. nod. pr-ks 1954.VIII–1957.VIII, 4. daļas pr-ka vietn. 1957.VIII–1959.IV; darbā ārzemēs – PSRS MP VDK pilnv. aparāta koordinācijas un sakaru uzturēšanai ar VDR Valsts drošības un Iekšlietu ministriju Berlīnē 1959.IV–1963.III; LPSR MP VDK 1. daļas pr-ka vietn. 1963.III–1965.II, 2. daļas pr-ks 1965.II–1972.II.[1607]

Kivko Aleksejs, Alekseja d. (1933) – PSKP b. no 1953. g. V.d.d. no 1953. g.; kapteinis. LPSR VDM Talsu raj. daļas Iznīcinātāju bataljona vada kaujinieks 1951.X–1953.IX; PSRS IeM–VDM skolas Nr. 303 kursants Viļņā 1953.IX–1955.VII; LPSR MP VDK pilnv. aparāta Limbažu raj. operat. pilnv. 1955.VIII–1961.XI, pilnv. Alūksnes raj. 1961.XI–1962.XII, pilnv. vietn. Liepājas pils. un raj. 1962.XII–1963.XI, pilnv. 1963.XI–1965.XII.[1608]

Korņejevs Aleksejs, Gerasima d. (1909) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1931. g.; pulkvedis. LPSR IeTK kriminālmeklēšanas nod. pr-ks 1940.X–XII, Jelgavas apr. milicijas nod. pr-ks, apr. daļas pr-ka vietn. 1940.XII–1941.VI; LPSR IeTK–IeM daļas cīņai ar bandītismu pr-ks 1944.VII–1946.VII; PSRS IeM Galvenās pārv. cīņai ar bandītismu 4. daļas nod. pr-ks 1946.VII–1947.III; LPSR VDM 2-N daļas pr-ka vietn. 1947.III–1948.XII, Cēsu apr.–raj. daļas pr-ks 1949.I–1952.VI, Daugavpils apg. pārv. milicijas pārv. pr-ks 1952.VI–1953.V.[1609]

Koroļovs Jevgeņijs, Gavrila d. (1912) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1938. g.; apakšpulkvedis. 11. gv. armijas 18. gv. strēln. divīz. un 30. gv. mehaniz. divīz. pretizlūkoš. daļas SMERŠ pr-ka vietn. 1944.–1946. g., 4. armijas smago lielgabalu artilēr. brigādes pretizlūkoš. daļas pr-ks 1946.–1947. g.; LPSR VDM–IeM Valmieras apr. daļas pr-ka vietn., 2-N nod. pr-ks 1947.VIII–XI, Limbažu apr.–raj. daļas pr-ks 1947.XI–1953.V, pr-ka vietn. 1953.V–XI, Baldones raj. daļas pr-ks 1953.XI–1954.V; VDK pilnv. Baldones raj. 1954.V–1956.X.[1610]

Koteļņikovs Ivans, Ignata d. (1906) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1928. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDTK–VDM–IeM Cēsu apr. daļas pr-ka vietn. 1944.VIII–1950.I, Ērgļu raj. daļas pr-ks 1950.I–XII, Preiļu raj.

[1607] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9233. l.
[1608] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8200. l.
[1609] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1441. l.
[1610] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1455. l.

daļas pr-ks 1950.XII–1953.V, 1953.IX–1954.V, pr-ka vietn. 1953.V–IX; LPSR MP VDK pilnv. Preiļu raj. 1954.V–VIII.[1611]

Kovaļevskis Alberts, Andreja d. (1900) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1922. g.; milicijas pulkvedis. LPSR IeTK–IeM–VDM milicijas pārv. pr-ka vietn. 1943.XII–1952.VI, Rīgas apg. pārv. milicijas pārv. pr-ks 1952.VI–1953.V; IeM milicijas pārv. pr-ka vietn. operat. darbā 1953.V–1955.IX.[1612]

Ksenofontovs Nikolajs, Ivana d. (1922) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1943. g.; apakšpulkvedis. PSRS IeTK Kuibiševas un Sverdlovskas starpnovadu skolu kursants 1943.IX–1944.XII; LPSR IeTK–IeM Cēsu apr. daļas operat. pilnv. 1944.XII–1947.III; VDM–IeM Cēsu apr. daļas vec. operat. pilnv., Raņķu starppagastu operat. nod. pr-ks 1947.III–1950.I, Gaujienas raj. daļas pr-ka vietn. 1950.I–1952.VIII, pr-ks 1952.VIII–1953.V, pr-ka vietn. 1953.V–VIII, Smiltenes raj. daļas pr-ks 1953.VIII–1954.V; VDK pilnv. Smiltenes raj. 1954.V–1959.VIII, Ludzas raj. 1959.VIII–1960.III, Balvu raj. 1960.III–1964.XII, Tukuma raj. (no 1967.IX Tukuma raj. nod. pr-ks) 1964.XII–1973.III.[1613]

Lapiņš Gunārs, Pētera d. (1927) – PSKP b. no 1950. g. V.d.d. no 1951. g.; leitnants. LVU Mehānikas fak. students 1946.–1949. g., Durbes nepilnās v-sk direktors 1949.–1950. g., Nīcas septiņgad. skolas direkt. 1950.–1951. g.; LPSR VDM–IeM Liepājas pils. daļas operat. nod. operat. pilnv. 1951.–1952. g., Liepājas apg. pārv. 5. daļas 2. nod. operat. pilnv., Līvānu raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Līvanu raj. 1954.V–1957.XII.[1614]

Larins Vasilijs, Vasilija d. (1913) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1938. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDM Bauskas apr.–raj. daļas pr-ka vietn. 1948.XII–1952.II, Aizputes raj. daļas pr-ka vietn. 1952.II–VIII, Kandavas raj. daļas pr-ks 1952.VIII–1953.V.[1615]

Lavrovs Ivans, Vasilija d. (1916) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1937. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDM–IeM Viļakas apr. daļas pr-ka vietn. 1947.III–1948.VI, pr-ks 1948.VI–1949.VI, Ogres apr.–raj. daļas pr-ks

[1611] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1510. l.
[1612] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1266. l.
[1613] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9264. l.
[1614] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2000. l.
[1615] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2012. l.

1949.VI–1953.V, Bauskas raj. daļas pr-ka vietn. 1953.VI–XII, Jelgavas raj. daļas pr-ks 1953.XII–1954.V; VDK pilnv. Jelgavas raj. 1954.V–1955.V, pilnv. Krāslavas raj. 1955.V–1957.IV.[1616]

Liepiņš Artūrs, Ernesta d. (1925) – PSKP b. no 1951. g. V.d.d. no 1945. g.; leitnants. PSRS IeTK–IeM Rīgas skolas kursants 1945.III–1946.V; LPSR VDM Ilūkstes apr. daļas Lašu un Subates starppagastu operat. nod. operat. pilnv. 1946.V–1947.V, Ventspils apr. daļas Ugāles un Piltenes starppagastu nod. operat. pilnv. 1947.V–1950.I, Dundagas raj. daļas operat. pilnv. 1950.I–1952.VIII, vec. operat. pilnv. 1952.VIII–1953.V; IeM Dobeles raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Dobeles raj. 1954.V–1960.III.[1617]

Likovs Aleksandrs, Mihaila d. (1917) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1950. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas klausītājs Maskavā 1950.IV–1952.V; LPSR VDM–IeM Daugavpils apg. pārv. 5. daļas pr-ks 1952.VI–1953.VIII; IeM Daugavpils raj. daļas pr-ks 1953.VIII–1954.V; VDK pilnv. Daugavpils raj. 1954.V–1955.IV.[1618]

Luguzs Alberts, Vasilija d. (1924) – PSKP b. no 1952. g. V.d.d. 1947.–1955. g.; kapteinis. 155. nocietinājumu rajona mīnmetējnieku vada komandieris Ventspilī 1945.V–XI; Baltijas kara apg. virsnieku sastāva kursu klausītājs Rīgā 1945.XI–1946.VIII; 43. gv. latv. strēln. divīz. vada komandieris 1946.VIII–1947.III; LPSR VDM Valkas apr. daļas Iznīcinātāju batalj. vada k-ris 1947.III–X, Smiltenes starppagastu operat. nod. operat. pilnv. 1947.X–1949.V; PSRS VDM operatīvā sastāva sagatavošanas skolas klausītājs Harkovā 1949.V–1950.VII; LPSR VDM–IeM Smiltenes raj. daļas operat. pilnv. 1950.VII–1952.VIII, Ērgļu raj. daļas vec. operat. pilnv. 1952.VIII–1953.V, pr-ks 1953.V–1954.V; VDK pilnv. Ērgļu raj. 1954.V–1955.X; Ērgļu raj. LK(b)P X kongresa vārdā nosauktā kolhoza pr-tājs ar 1955.X.[1619]

Ļašonkovs Aleksandrs, Jevdokima d. (1928) – PSKP b. no 1953. g. V.d.d. no 1950. g.; kapteinis. PSRS VDM skolas kursants Ļvovā 1950.–1952. g.; LPSR VDM–IeM Ogres raj. daļas operat. pilnv. 1952.–1954. g.; VDK pilnv. aparāta Krāslavas raj. vec. operat. pilnv. 1954.–

[1616] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8228. l.
[1617] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2254. l.
[1618] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2429. l.
[1619] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2384. l.

1955. g., pilnv. Jaunjelgavas raj. 1955.–1957. g., pilnv. aparātā Jēkabpils raj. vec. operat. pilnv. 1957.I–V, pilnv. Krāslavas raj. 1957.V–1959.X, pilnv. aparātā Rēzeknes pils. un stacijā vec. operat. pilnv. 1959.X–1961.XI, pilnv. Ludzas raj. 1961.XI–1964.II.[1620]

Ļivšics Mihails, Benciona d. (1912) – PSKP b. no 1938. g. V.d.d. no 1932. g.; pulkvedis. Baltijas kara apgabala VDM pretizlūkoš. pārv. 1. daļas pr-ka vietn. 1946.IV–XI; LPSR VDM 4. daļas pr-ks 1946.XI–1950.VII, V daļas pr-ks 1950.VIII–1953.IV.[1621]

Majorovs Semjons, Grigorija d. (1916) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1942. g.; majors. LPSR VDM Tukuma apr. daļas izmeklēt. 1946.VIII–XI, vec. izmeklēt. 1946.XI–1947.IX; PSRS VDM izmeklēšanas darbinieku skolas klausītājs Maskavā 1947.IX–1949.VI; LPSR VDM Izmeklēšanas daļas 4. nod. pr-ks 1949.VI–1951., 5. nod. pr-ks 1951.–1952. g., Saulkrastu raj. daļas pr-ka vietn. 1952.VIII–X, Talsu raj. daļas pr-ks 1952.X–1953.V.[1622]

Maštakovs Boriss, Ādama d. (1915) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1939. g.; apakšpulkvedis. 15. gaisa armijas 19. aviotehniskās divīz. VDM pretizlūkoš. daļas operat. pilnv. Jelgavā 1947.I–VI; LPSR VDM Talsu apr. daļas Sabiles starppagastu operat. nod. vec. operat. pilnv. 1947.–1948. g., nod. pr-ks 1948.–1949. g., Kandavas raj. daļas pr-ks 1950.III–IX; PSRS VDM vadošā sastāva sagatavošanas skolas klausītājs Gorkijā 1950.–1951. g.; LPSR VDM–IeM Viļānu raj. daļas pr-ks 1951.XI–1953.V, pr-ks vietn. 1953.V–1954.V; VDK pilnv. vietn. Viļānu raj. 1954.V–XII, pilnv. Rūjienas raj. 1954.XII–1956.XI.[1623]

Matisons Nikolajs, Aleksandra d. (1918) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1943. g.; kapteinis. LPSR VDTK operat. grupas operat. pilnv. palīgs un operat. pilnv. Pavlovoposadā, Daugavpilī, Rīgā 1943.XII–1944.X; LPSR VDTK–VDM 2. daļas 1. nod. operat. pilnv. 1944.X–1945., 2. nod. operat. pilnv. 1946. g., 2-N daļas 2. nod. vec. operat. pilnv. 1946.–1947. g., 3. nod. vec. operat. pilnv. 1947.–1950. g., 6. nod. vec. operat. pilnv. 1950.–1952.II, operat. pilnv. 1952.II–1953.VI; IeM Balvu

[1620] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7723. l.
[1621] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2227. l.
[1622] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2483. l.
[1623] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2697. l.

raj. daļas pr-ks 1953.VI–1954.V; VDK pilnv. Balvu raj. 1954.V–1956.X.[1624]

Moļjanovs Mihails, Mihaila d. (1922) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. LPSR IeM Ludzas apr. daļas komendants 1948.IX–1949.VII, Ilūkstes apr.–raj. daļas operat. pilnv. kadru lietās 1949.VII–1950.VI; LPSR VDM–IeM kadru daļas operat. pilnv. 1950.VI–1951.II, Ludzas raj. daļas operat. pilnv., vec. operat. pilnv. 1951.II–1954.IX; PSRS VDM vadošā sastāva sagatavošanas skolas klausītājs Gorkijā 1954.IX–1955.VIII; LPSR MP VDK pilnv. Apes raj. 1955.VIII–1956.IV, Valkas raj. 1956.IV–1960.III, pilnv. aparāta Valmieras raj. vec. operat. pilnv. 1960.III–1961.XI, pilnv. Valkas raj. (no 1967.IX – Valkas raj. nod. pr-ks) 1961.XI–1973.IV.[1625]

Morozovs Nikolajs, Mihaila d. (1920) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1940. g.; vec. leitnants. LPSR IeTK–IeM Valkas apr. daļas nod. cīņai ar bandītismu operat. pilnv., vec. operat. pilnv. 1944.XII–1946.IX, Cēsu apr. daļas nod. cīņai ar bandītismu pr-ka v. i. 1946.IX–1947.III; VDM Cēsu apr. daļas nod. pr-ka vietn. 1947.III–1949.II, daļas pr-ka vietn. 1949.II–XII, Gaujienas raj. daļas pr-ks 1950.I–1952.VIII; VDM 2-N daļas nod. pr-ks ar 1952.VIII.[1626]

Mostovojs Aleksandrs, Ovseja d. (1906) – PSKP b. no 1927. g. V.d.d. no 1933. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDTK kadru rezervē daļas pr-ka vietn. amatā 1944.I–IX; VDTK–VDM 2. daļas pr-ka vietn. 1944.IX–1945.III, operat. daļas pr-ks 1945.III–1946.XI, 5. daļas pr-ks 1946.XI–1950.IV, 7. daļas pr-ks 1950.IV–1951.X, izbraucis darbā ārpus republikas 1951.XII.[1627]

Muižnieks Ādolfs, Donāta d. (1909) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1940. g.; milicijas apakšpulkvedis. LPSR IeTK–VDTK pretizlūkoš, daļas operat. pilnv. palīgs 1940.XI–1941.VI; LPSR VDTK rezervē 1944.IV–IX; VDTK–VDM Ventspils apr. daļas pr-ka vietn. 1945.V–1946.I, Valkas apr. daļas pr-ka vietn. 1946.I–1948.I, pr-ks 1948.I–III, Limbažu apr.–raj. daļas 2-N nod. pr-ka vietn. 1948.III–1950.III, vec. operat. pilnv. 1950.III–1952.I; VDM Ērgļu raj. milic. nod. pr-ks 1952.I–

[1624] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2666. l.
[1625] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9340. l.
[1626] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2965. l.
[1627] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 2984. l.

VIII, Valmieras raj. milic. nod. pr-ks 1952.VIII–1953.VI; IeM Abrenes raj. daļas pr-ks 1953.VI–1954.IV, Apes raj. daļas pr-ks 1954.IV–1956.IV, Alūksnes raj. milicijas daļas pr-ks 1956.IV–1962.XII.[1628]

Murins Solomons, Ārona d. (1909) – PSKP b. no 1933. g. V.d.d. no 1940. g.; leitnants. LPSR IeTK–VDTK Daugavpils pils. daļas nod. pr-ks 1940.VII–1941.VI; LPSR VDTK operat. grupas darbinieks 1944.II–VII; VDTK–VDM Rēzeknes apr. daļas pr-ka vietn. ar 1944.VII.[1629]

Napoļskis Arkādijs, Jakova d. (1916) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1945. g.; majors. LPSR VDM–IeM–VDK 2. daļas vec. operat. pilnv. 1949.II–1953.III, nod. pr-ka vietn. 1953.III–1955.III, nod. pr-ks 1955.III–1958.XII; LPSR MP VDK pilnv. Rēzeknes pils. un stacijā 1958.XII–1962.II.[1630]

Noviks Alfons, Andreja d. (1908) – PSKP b. no 1932. g. V.d.d. no 1940. g.; ģenerālmajors. LR–LPSR IeM Politiskās policijas pārv. Daugavpils raj. pr-ks 1940.VI–VIII; LPSR iekšlietu tautas komisārs 1940.VIII–1941.X; LPSR VDTK operat. grupas pr-ks 1943.XII–1944.VII; LPSR valsts drošības tautas komisārs – ministrs 1944.VII–1953.II; LKP CK biroja loc. 1940.VIII–1953; LPSR lauksaimniecības min. vietn. kadru jautājumos 1953.III–IV, 1954.I–1956.II; Lauksaimniecības un sagādes min. kadru pārv. pr-ks 1953.IV–1954.I; Lauksaimniec. min. Mežsaimniecības galv. pārv. pr-ks 1956.II–1957.VI, mežsaimniecības un mežrūpniecības min. vietn. 1957.VI–1959.VII, min. kolēģijas loc. 1957.VI–1965.I, partijas organiz. sekretārs 1960.XI–1961.VI.[1631]

Obižajevs Ivans, Emanuila d. (1902) – PSKP b. no 1938. g. V.d.d. no 1939. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDM Bauskas apr. daļas 2-N nod. pr-ka vietn. 1947.VII–1950.I, Jaunjelgavas raj. daļas pr-ks 1950.I–1953.V.[1632]

Pabauskis Vladimirs, Oskara d. (1918) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. 1944.–1965. g.; majors. LPSR VDM–IeM–VDK darbinieks

[1628] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3000. l.
[1629] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3025. l.
[1630] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3069. l.
[1631] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l.
[1632] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3263. l.

1946.IX–1965.X; izdienas pensionārs Rīgā 1965.X–1966.IV; tankkuģa *Ogre* kapteiņa pirmais palīgs 1966.IV–1968.IX.[1633]

Palkins Aleksejs, Pētera d. (1915) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1937. g.; pulkvedis. LPSR MP VDK pr-tāja vietn. 1961.XI–1969.II.[1634]

Pavlovs Aleksejs, Klimenta d. (1904) – PSKP b. no 1925. g. V.d.d. no 1927. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDM Alūksnes apr. daļas pr-ka vietn. 1947.VIII–XI, Viļānu apr. daļas pr-ks 1947.XI–1950.I, Baldones raj. daļas pr-ks 1950.I–1953.V.[1635]

Pavlovskis Vladimirs, Ivana d. (1917) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1948. g.; kapteinis. Ludzas apr. fiziskās kultūras un sporta komit. pr-tājs 1941.I–II, 1944.–1945. g.; 1. atsev. latv. strēln. rezerves pulka vada k-ra vietn. 1942.VIII–1943.; Ludzas apr. izpildkomit. kultūras un izglītības iestāžu daļas vad. 1945.–1946. g.; LK(b)P CK republikāniskās partijas skolas klausītājs 1946.–1948. g; LPSR VDM 2-N daļas tulks 1948.–1949. g., operat. pilnv. 1949.–1951. g., vec. operat. pilnv. 1951.–1953. g., IeM 4. pārv. 1. daļas 1. nod. pr-ka vietn. 1953.–1954. g.; VDK 4. daļas 1. nod. pr-ka vietn. 1954.–1955. g., 3. nod. pr-ka vietn. 1955.–1957. g., pilnv. Valmieras raj. 1957.V–1959.XI.[1636]

Perminovs Vikentijs, Vasilija d. (1914) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. 1939.–1960. g.; majors. PSRS VDTK Kirovas apg. pārv. Izmeklēš. daļas izmeklētājs 1940.X–1942.VI, vec. izmeklētājs 1942.VI–1944.X, izmeklēš. grupas pr-ks Vorkutlagā 1944.X–1945.II, LPSR VDTK–VDM Daugavpils pils. izmeklēš. nod. pr-ks 1945.V–1947.VIII; PSRS VDM Augstākās skolas izmeklēš. darbinieku kursu klausītājs Maskavā 1947.VIII–1948.IV; LPSR VDM Daugavpils pils. [Izmeklēš.] nod. pr-ks 1948.IV–1949.VIII; VDM Izmeklēš. daļas vec. izmeklētājs 1949.IX–1950.I; LPSR VDM–IeM–VDK nod. pr-ka vietn. 1950.I–1955, vec. operat. pilnv. 1955.–1956. g., nod. pr-ks 1956–1959.IV; LPSR MP VDK pr-tāja referents 1959.IV–1960.V; rūpnīcas VEF slepenās daļas pr-ks 1960.V–1962.V; rūpnīcas *Komutators* slepenās daļas pr-ks 1962.V–

[1633] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8670. l.
[1634] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8672. l.
[1635] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3469. l.
[1636] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3487. l.

1964.VI; refrižeratora *Sarma* matrozis 1964.VI–X, kapteiņa pirmais palīgs 1964.X–1965.VI.[1637]

Platais Nikolajs, Kārļa d. (1905) – PSKP b. no 1925. g. V.d.d. no 1930. g.; milicijas pulkvedis. LPSR IeTK–IeM–VDM–IeM Rīgas pils. milicijas pārv. pr-ka vietn. operatīvajos jaut. 1945.VI–1951.III, pr-ks 1951.III–1954.V.[1638]

Plotko Jānis, Eduarda d. (1922) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1940. g.; kapteinis. LDJS 5. raj. otrais sekretārs Rīgā 1940.VI–VIII; PSRS IeTK–VDTK Kirova apg. pārv. Omutinskas raj. daļas operat. pilnv. palīgs 1940.IX–1941.VII; 201. latv. strēln. div. – 43. gv. latv. strēln. div. pretizlūkoš. daļas *SMERŠ* specvada kareivis 1941.–1943. g.; PSRS VDTK kara cenzūras kontrolieris un komendants 1943.IV–1945.VI; LPSR VDTK–VDM Daugavpils pils. daļas nod. pr-ks 1945.VI–1947.XI; PSRS VDM vadošā operat. sastāva sagatavošanas skolas klausītājs Gorkijā 1947.XI–1949.I; LPSR VDM Talsu apr. daļas pr-ka vietn. 1949.I–VI, Kandavas raj. daļas pr-ks 1950.I–VI; LPSR VDM 2. daļas nod. pr-ka vietn. 1950.VI–1952.VI; PSRS VDM rezervē Maskavā vec. operat. pilnv. amatā 1952.VI–XI; ārvalstu komandējumā 1952.XI–1954.IV; LPSR MP VDK 1. daļas nod. pr-ks, vec. operat. pilnv. 1954.IV–1956.VI; VDK pilnv. Gulbenes raj. 1956.VI–1957.V, pārcelts darbā LPSR MP VDK centrālajā aparātā no 1957.V.[1639]

Poļikarpovs Nikolajs, Ivana d. (1915) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1938. g.; pulkvedis. PSRS VDM Augstākās skolas VDM vadošā sastāva kursu klausītājs 1951.IX–1952.VII; LPSR VDM Liepājas apg. pārv. pr-ks 1952.VII–1953.VI LKP Liepājas apg. komit. biroja loc. 1952.X–1953.VI; LPSR IeM–VDK 4. specdaļas pr-ks 1953.VII–1957.VIII.[1640]

Ponomarjovs Dmitrijs, Pētera d. (1904) – PSKP b. no 1931. g. V.d.d. no 1930. g.; majors. LPSR IeTK–IeM–VDM Jelgavas apr. daļas nod. cīņai ar bandītismu pr-ks 1944.VII–1947.III; VDM Auces starppagastu operat. nod. pr-ks 1947.III–1948.VII, Jelgavas apr. daļas

[1637] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7820. l.
[1638] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3785. l.
[1639] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3816. l.
[1640] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3888. l.

operat. nod. pr-ks 1948.VIII–1949.XII, Elejas raj. daļas pr-ka vietn. 1950.I–1951.III, pr-ks 1951.IV–1953.V.[1641]

Pumba Boriss, Hermana d. (1921) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1948. g.; kapteinis. LPSR VDM "0" daļas operat. pilnv. 1948.VIII–1950 g.., 5. daļas operat. pilnv. 1950.–1951., 2. daļas operat. pilnv. un vec. operat. pilnv. 1951.–1953. g.; LPSR IeM 1. daļas 1. nod. vec. operat. pilnv. 1953.–1954. g.; LPSR MP VDK 2. daļas vec. operat. pilnv. 1954.–1958. g., 1959.XI–1963.I, pilnv. Skrundas raj. 1958.IV–1959.XI, Preiļu raj. (no 1967.IX – raj. nod. pr-ks) 1963.I–1972.VIII.[1642]

Purvins Aleksandrs, Aleksandra d. (1917) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. LPSR VDM 2. daļas tulks 1948.I–III, operat. pilnv. 1948.III–1951.VI, vec. operat. pilnv. 1951.VI–1952.IV; LPSR VDM–IeM Bauskas raj. daļas pr-ka vietn. 1952.IV–1953.VI, pr-ks 1953.VI–1954.V; LPSR MP VDK pilnv. Bauskas raj. 1954.V–1958.IV.[1643]

Reinholds Pēteris, Jāzepa d. (1910) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1940. g.; majors. LR IeM Drošības policijas departamenta Politiskās policijas pārv. – LPSR IeTK VDP izmeklētājs 1940.VI–IX; LPSR IeTK Jēkabpils apr. nod. pr-ks 1940.IX–1941.VI; piekomandēts PSRS IeTK Gorkijas apg. pārvaldei 1941.VII–IX; PSRS IeTK specskolas kursants 1941.IX–XI; 201. latv. strēlnieku divīzijas IeTK sevišķās daļas operat. pilnv. 1941.–1942. g., 1. atsevišķā latv. strēlnieku rezerves pulka pretizlūkošanas daļas *SMERŠ* operat. pilnv. 1942.–1944. g., 130. latv. strēlnieku korpusa 17. atsevišķā rezerves bataljona pretizlūkošanas daļas *SMERŠ* operat. pilnv. 1945.III–IX; LPSR VDTK–VDM Talsu apr. daļas vec. operat. pilnv. 1945.IX–1946.VI, Alūksnes apr. daļas pr-ka vietn. 1946.VI–XI, Madonas apr. daļas pr-ks 1946.–1949. g., Jēkabpils apr.–raj. daļas pr-ks 1949.–1952. g.; LPSR VDM–IeM Jelgavas pils. daļas pr-ks 1952.–1954. g.; LPSR MP VDK pilnv. Jelgavas pils. 1954.IV–1955. g.; LPSR MP VDK 2. daļas nod. pr-ks vietn. 1955 g.; LPSR MP VDK dežurants 1955.IX–1957.VIII, 2. daļas 1. nod. pr-ka vietn. 1957.VIII–1958.IV, pilnv. Bauskas raj. 1958.IV–1961.VI, 2. daļas vec. operat. pilnv. 1961.VI–XI, pilnv. Saldus raj. 1961.XI–1964.XII.[1644]

[1641] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 3934. l.
[1642] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9418. l.
[1643] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4121. l.
[1644] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7866. l.

Rēvalds Arnolds, Viļa d. (1930) – PSKP b. no 1954. g. V.d.d. no 1950. g.; vec. leitnants. PSRS VDM Mogiļevas skolas kursants 1950.X–1952.VIII; LPSR VDM Saulkrastu raj. daļas operat. pilnv. 1952.IX–1954.IV; LPSR MP VDK pilnv. aparāta Saulkrastu raj. operat. pilnv. 1954.IV–XII, vec. operat. pilnv. 1954.XII–1956.IX, pilnv. Alojas raj. 1956.IX–1957.I, pilnv. vietn. Limbažu raj. 1957.I–X, pilnv. Ērgļu raj. no 1957.X.[1645]

Rižonkovs Leonīds, Pētera d. (1916) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1937. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDTK–VDM Rīgas apr. daļas pr-ka vietn. 1944.–1946. g., Jelgavas apr. daļas pr-ka vietn. 1946.–1949. g., Dobeles raj. daļas pr-ks 1950.I–1952.VIII.[1646]

Romanovs Leonīds, Nikolaja d. (1913) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas VDM orgānu vadošā operat. sastāva sagatavošanas kursu klausītājs Maskavā 1948.I–1950.VI; LPSR VDM Saulkrastu raj. daļas pr-ks 1950.VI–1952.VIII; VDM milicijas pārv. pr-ka vietn. operat. darbā 1952.VIII–1953.III.[1647]

Rozenšteins Aleksandrs Uno, Kārļa d. (1894) – PSKP b. 1918.–1921. g., no 1948. g. V.d.d. no 1940. g.; majors. LPSR IeTK–VDTK Valmieras apr. daļas operat. pilnv. 1940.XII–1941.III, pr-ks 1941.IV–VI; PSRS IeTK Čkalovas un Sverdlovskas apr. pārv. izmeklētājs 1941.–1944. g.; LPSR VDTK–VDM Izmeklēš. daļas vec. izmeklētājs 1944.–1949. g., A daļas 1. nod. vec. operat. pilnv. 1949.V–1950.II, 4. nod. vec. operat. pilnv. 1950.II–XI, 3. nod. vec. operat. pilnv. 1950.XI–1951.I, 2. nod. pr-ka vietn. 1951.I–1952.VIII; VDM Rīgas apg. pārv. A daļas pr-ks 1952.VIII–1953.V; LPSR IeM Siguldas raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V, LPSR MP VDK pilnv. Siguldas raj. 1954.V–1955.II.[1648]

Rozentāls Kārlis, Leopolda d. (1904) – PSKP b. no 1924. g. V.d.d. no 1940. g.; majors. LPSR IeTK sekretariāta pr-ka vietn. 1940.VIII–1941.VI; IeTK operat. izmeklēš. grupas vec. operat. pilnv. Čkalovas apg. 1941.–1942. g., Krasnojarskas apg. 1942.–1943. g., 10. gv. armijas pretizlūkošanas daļas *SMERŠ* vec. operat. pilnv.

[1645] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4265. l.
[1646] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4616. l.
[1647] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4454. l.
[1648] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4420. l.

2. Baltijas frontē 1944.II–IX; LPSR VDTK–VDM Cēsu apr. daļas pr-ks 1944.IX–1948.IV, Bauskas apr.–raj. daļas pr-ks 1948.IV–1951.VII.[1649]

Rumjancevs Pēteris, Fjodora d. (1910) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1942. g.; majors. PSRS IeTK Augstākās skolas kursants 1944.XII–1945.III; LPSR IeTK–IeM Ludzas apr. daļas nod. cīņai ar bandītismu pr-ks 1945.IV–1947.III; LPSR VDM Ludzas apr. daļas pr-ka vietn., 2-N nod pr-ks 1947.III–XI, Krāslavas apr.–raj. daļas pr-ks 1947.XI–1953.V; IeM Krāslavas raj. daļas pr-ka vietn. 1953.V–IX, Dagdas raj. daļas pr-ks 1953.IX–1954.V; LPSR MP VDK pilnv. Dagdas raj. 1954.V–VIII, Krāslavas raj. 1954.VIII–1955.IX, pilnv. vietn. Daugavpils pils. un stacijā no 1955.IX.[1650]

Saveļjevs Mihails, Jegora d. (1922) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1943. g.; majors. LPSR VDTK operat. grupas operat. pilnv. palīgs 1943.–1944. g.; LPSR VDTK–VDM Daugavpils pils. daļas izmeklētājs 1944.–1945. g., 2. nod. operat. pilnv. 1945.–1946. g., operat. nod. vec. operat. pilnv. 1946.–1947. g., Līvānu starppagastu operat. nod. vec. operat. pilnv. 1947. g., pr-ks 1947.–1949. g., 2-N nod. pr-ka vietn. 1949.–1950. g., Krustpils raj. daļas pr-ka vietn. 1950.–1952. g., Aknīstes raj. daļas pr-ka vietn. 1952.III–VIII, Ludzas raj. daļas pr-ka vietn. 1952.VIII–1953.V; IeM Dagdas raj. daļas pr-ka vietn. 1953.VI–VIII, Gaujienas raj. daļas pr-ks 1953.VIII–1954.IV; LPSR MP VDK pilnv. Gaujienas raj. 1954.IV–1957.III, Līvānu raj. 1957.III–XII, pilnv. vietn. Limbažu raj. 1957.XII–1958.IX, pilnv. Ilūkstes raj. 1958.IX–1960.III, Talsu raj. (no 1967.IX Talsu raj. nod. pr-ks) 1960.III–1970.II.[1651]

Seļiverstovs Aleksandrs, Onufrija d. (1913) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas VDM orgānu vadošā operat. sastāva sagatavošanas kursu klausītājs Maskavā 1948.II–1950.VI; LPSR VDM Talsu raj. daļas pr-ks 1950.VI–1952.IX.[1652]

Sirovatskis Vasilijs, Ivana d. (1908) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1939. g.; pulkvedis. LPSR IeTK–VDTK Rīgas apr. daļas vec. operat. pilnv. 1940.IX–1941.V, pr-ka vietn. v. i. 1941.V–VII, daļas pr-ka amatā

[1649] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4414. l.
[1650] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4562. l.
[1651] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8706. l.
[1652] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4857. l.

piekomandēts PSRS VDTK Astrahaņas apg. pārv. 1941.VII–1942.I; IeTK–VDTK Sverdlovskas apg. pārv. 1942.I–1943.XII; LPSR VDTK operat. grupas operat. daļas nod. pr-ka vietn. 1943.XII–1944.IX, 2. daļas 8. nod. pr-ka vietn. 1944.IX–1945.III, operat. daļas 1. nod. pr-ka vietn. 1945.III–VII; LPSR VDTK–VDM–IeM 2. daļas 2. nod. pr-ks, 2-N daļas pr-ka vietn. 1946.XI–1954.III; LPSR MP VDK pr-tāja inspekcijas pr-ks un operat. darba pieredzes apguves un apkopošanas grupas pr-ks 1954.IV–1959.VIII, Uzskaites un arhīvu daļas (no 1966.X – 10. daļas) pr-ks 1959.VIII–1968.X.[1653]

Sivolobovs Aleksandrs, Andreja d. (1918) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1938. g.; apakšpulkvedis. LPSR IeM–MP VDK 4. specdaļas pr-ks 1953.XII–1956.II; dienesta komandējumā Ungārijā 1956.II–1958.I; PSRS MP VDK kadru pārvaldes rīcībā 1958.I–VI; LPSR MP VDK 4. specdaļas pr-ks ar 1958.VI.[1654]

Skujiņš Kārlis, Rūdolfa d. (1918) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1946. g.; leitnants. LPSR VDM–IeM Cēsu apr.–raj. daļas tulks 1946.VI–1952.III, operat. pilnv. 1952.III–1953.V; Gulbenes raj. daļas pr-ks no 1953.V.[1655]

Smirnovs Dmitrijs, Ivana d. (1910) – PSKP b. no 1932. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas VDM orgānu vadošā operat. sastāva sagatavošanas kursu klausītājs 1948.–1950. g.; LPSR VDM Varakļānu raj. daļas pr-ks 1950.–1953. g.; IeM Daugavpils raj. daļas pr-ka vietn. 1953.III–VI, Skrundas raj. daļas pr-ka vietn. 1953.VII–1954.IV; LPSR MP VDK pilnv. vietn. Skrundas raj. 1954.IV–1955.V, Abrenes raj. 1955.V–IX, pilnv. Krustpils raj. 1955.X–1959.VIII.[1656]

Smoļins Boriss, Aleksandra d. (1928) – PSKP b. no 1957. g. V.d.d. no 1956. g.; kapteinis. LPSR MP VDK "S" nod. vec. tehniķis 1956.X–1958.IV, inženieris 1958.IV–1959.VIII, valdības sakaru nod. inženieris 1959.VIII–1962.VII, 2. daļas 5. nod. operat. pilnv. 1962.VII–1963.VII, operatīvi-tehniskās daļas 2. nod. operat. pilnv. 1963.VII–

[1653] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7957. l.
[1654] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8352. l.
[1655] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5063. l.
[1656] PA–15500. f., 2. apr., 5133. l.

1967.II, 2. nod. pr-ks 1967.II–1970.II, operatīvi-tehniskās daļas pr-ks no 1970.II.[1657]

Spilners Voldemārs, Mārtiņa d. (1915) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1940. g.; majors. PSRS VDTK Augstākās skolas operat. sastāva sagatavošanas kursu klausītājs 1943.–1944. g.; LPSR VDTK operat. grupas operat. pilnv. 1944.IV–IX, 4. daļas 1. nod. operat. pilnv. 1944.–1945. g., 2. daļas 3. nod. operat. pilnv. 1945.III–VII, 4. nod. vec. operat. pilnv. 1945.–1946. g.; VDM 2-N daļas 1. nod. vec. operat. pilnv. 1946.–1950. g., 1. nod. pr-ka vietn. 1950.–1952. g., 2. nod. pr-ka vietn. 1952–1953.V; IeM Kandavas raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; LPSR MP VDK pilnv. Kandavas raj. 1954.V–1958.IX, Ogres raj. 1958.IX–1960.III, Cēsu raj. 1960.III–1965.XII.[1658]

Stepanovs Ivans, Matveja d. (1921) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1940. g.; kapteinis. IeTK Latvijas dzelzceļa transporta daļas nod. izmeklētājs 1940.VIII–1941.III; VDTK Daugavpils dzelzceļa stacijas operat. nod. operat. pilnv. 1941.III–VI; 201., vēlāk 43. gv. latv. strēln. divīzijas IeTK Sevišķās daļas – pretizlūkošanas daļas *SMERŠ* operat. pilnv., vec. operat. pilnv. 1941.–1945. g., 130. latv. strēln. korpusa pretizlūkoš. daļas *SMERŠ* pr-ka palīgs 1945.I–1946.I, 308. latv. strēln. divīzijas pretizlūkoš. daļas pr-ks 1946.II–VIII; LPSR VDM Ilūkstes apr. daļas pr-ka vietn. 1946.VIII–X; Jelgavas apr. daļas pr-ks 1946.X–XII.[1659]

Stepanovs Ivans, Pētera d. (1918) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1946. g.; majors. LPSR VDM 2. daļas 4. nod. operat. pilnv. palīgs 1946.–1947. g., 1. nod. operat. pilnv. palīgs 1947.–1948. g., 5. nod. operat. pilnv. 1948.–1949. g., 6. nod. operat. pilnv. 1949.–1952. g., 1. daļas 1. nod. operat. pilnv. 1952.III–IX, 2-N daļas 2. nod. operat. pilnv. 1952.IX–XI, 3. nod. vec. operat. pilnv. 1952.XI–1953.IV; LPSR IeM 1. daļas 6. nod. vec. operat. pilnv. 1953.IV–1954.IV; LPSR MP VDK 2. daļas 5. nod. vec. operat. pilnv. 1954.IV–IX, pilnv. vietn. Saulkrastu raj. 1954.IX–1955.X; pilnv. Aknīstes raj. 1955.X–1956.XII; Ilūkstes raj. 1956.XII–1957.XII.[1660]

[1657] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9502. l.
[1658] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8369. l.
[1659] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5362. l.
[1660] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5363. l.

Stepanovs Viktors, Ivana d. (1925) – PSKP b. no 1948. g. V.d.d. no 1946. g.; majors. PSRS IeM Rīgas virsnieku skolas kursants 1946.VI–1947.VII; LPSR IeM Madonas apr. daļas nod. cīņai ar bandītismu operat. pilnv. 1947.–1948. g., Gulbenes apr. daļas specgrupas operat. pilnv. 1948.–1950. g.; VDM–IeM Gulbenes raj. daļas operat. pilnv. 1950.I–III, Cesvaines raj. daļas operat. pilnv., vec. operat. pilnv. 1950.–1954. g.; LPSR MP VDK pilnv. aparāta Cesvaines raj. vec. operat. pilnv. 1954.–1957. g., pilnv. aparāta Gulbenes raj. operat. pilnv. 1957.II–V, pilnv. Gulbenes raj. 1957.V–1965.VI, daļas pr-ks Daugavpils pils. un dzelzceļa stacijā 1965.VI–1975.VIII.[1661]

Straube-Strauss Frīdrihs, Roberta d. (1929) – PSKP b. no 1955. g. V.d.d. no 1949. g.; majors. PSRS IeM Rīgas virsnieku skolas operatīvi čekistiskās nod. kursants 1949.VIII–1952.IV; Labošanas darbu koloniju daļas Labošanas darbu kolonijas Nr. 1 vada komandiera vietn. politiskajā darbā Jelgavā 1952.V–1953.II; IeM apsardzes vada 5. nod. komandieris Rīgā 1953.II–IV, 7. daļas 2. nod. vec. izlūks 1953.IV–1954.IV; LPSR MP VDK pilnv. aparāta Madonas raj. operat. pilnv. 1954.–1955. g., vec. operat. pilnv. 1955.–1958. g., pilnv. vietn. Tukuma raj. 1958.VI–XII, vec. operat. pilnv. 1958.XII–1959.X, pilnv. Smiltenes raj. 1959.X–XI, Valmieras raj. 1959.XI–1966.VI, daļas pr-ka vietn. Ventspils pils. un ostā 1970.IX–1972.IX.[1662]

Susidko Ivans, Ignata d. (1911) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas VDM orgānu vadošā operatīvā sastāva kursu klausītājs 1948.I–1950.VI; LPSR VDM Viļānu raj. daļas pr-ks 1950.VI–1951.XI.[1663]

Svarinskis Vladislavs, Fadeja d. (1918) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1940. g.; apakšpulkvedis. 183. strēln. divīzijas IeTK Sevišķās daļas operat. pilnv. palīgs 1940.X–1941.IX, 43. gv. latv. strēln. divīzijas IeTK Sevišķās daļas – pretizlūkoš. daļas *SMERŠ* operat. pilnv. 1942.IX–1946.IV, 130. latv. strēln. korpusa 151. artilērijas brigādes pretizlūkoš. daļas operat. pilnv. 1946.IV–VIII; LPSR VDM Rīgas pils. daļas operat. pilnv. 1946.–1947. g., Rīgas Jūrmalas grupas operat. pilnv. 1947.–1949. g., Rīgas pils. daļas 4. grupas vec. operat. pilnv. 1949.–1950. g.,

[1661] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9516. l.
[1662] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8375. l.; LVA, PA-131. f., 40. apr., 5. l.; 42. apr., 5. l.
[1663] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5519. l.

5. nod. vec. operat. pilnv. 1950.–1952. g., 5. daļas 4. nod. vec. operat. pilnv. 1952.VII–VIII, 3. nod. pr-ka vietn. 1952.–1953. g., IeM Alūksnes raj. daļas pr-ks 1953.IV–X, 4. pārv. 1. daļas 1. nod. vec. operat. pilnv. 1953.X–1954.III; LPSR MP VDK 4. daļas 2. nod. vec. operat. pilnv. 1954.IV–1959.I, pilnv. Rīgas raj. 1959.I–1961.II, 2. daļas 6. nod. vec. operat. pilnv. 1961.II–XI, pilnv. Rīgas raj. (no 1967.XI – Rīgas raj. nod. pr-ks) 1961.XI–1970.XII.[1664]

Šalms Jēkabs, Miķeļa d. (1897) – PSKP b. no 1929. g. V.d.d. no 1940. g.; majors. LR–LPSR IeM Politiskās policijas pārv. Liepājas raj. pr-ks 1940.VI–VIII; LPSR IeTK–VDTK Aizputes apr. daļas pr-ks 1940.VIII–1941.VI; LPSR IeTK izmeklēšanas grupas izmeklētājs PSRS IeTK Čkalovas apg. pārvaldē Čkalovā un Soļiļeckā 1941.VIII–1942.II, Sverdlovskas apg. pārvaldē 1942.II–IX; PSRS IeTK Augstākās skolas vadošo operatīvo darbinieku sagatavošanas kursu klausītājs Maskavā 1942.IX–1943.II; LPSR VDTK operat. grupā apr. pr-ka amatā 1944.III–1945.V; VDTK–VDM Aizputes apr.–raj. daļas pr-ks 1945.V–1950.XI.[1665]

Šestakovs Mihails, Jakova d. (1921) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1940. g.; majors. PSRS IeTK karaspēka 14. divīzijas 152. pulka komsorgs Rīgā 1945.–1946. g.; LPSR IeM kadru daļas operat. pilnv., vec. operat. pilnv. 1946.–1949. g., 2. nod. pr-ks 1949.VI–XII, pr-ka vietn. 1949.–1950. g.; LPSR IeM–VDM operatīvās meklēšanas daļas 2. nod. pr-ks 1950.–1951. g.; LPSR VDM Liepājas pils. daļas operatīvās meklēšanas grupas vec. operat. pilnv. 1951.–1952. g., Liepājas apg. pārvaldes 4. nod. vec. operat. pilnv. 1952.–1953. g.; LPSR IeM Liepājas pils. daļas vec. operat. pilnv. 1953.–1954. g.; LPSR MP VDK pilnv. aparāta Liepājas pils. vec. operat. pilnv. 1954.IV–1958.V, pilnv. Auces raj. 1958.V–1960.I, pilnv. aparāta Ventspils pils. un ostā vec. operat. pilnv. 1960.III–1961.XI, pilnv. Krāslavas raj. (ar 1967.IX amata nosaukums – Krāslavas raj. nod. pr-ks) 1961.XI–1971.VIII.[1666]

Šilovskis Timofejs, Fjodora d. (1912) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1937. g.; majors. LPSR VDM Daugavpils pils. daļas operat. nod. pr-ks 1947.II–1948.II, Krāslavas apr. daļas pr-ka vietn. 1948.II–

[1664] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l.
[1665] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6503. l.
[1666] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8777. l.

1950.I, Preiļu raj. daļas pr-ks 1950.I–XII, Ērgļu raj. daļas pr-ks 1950.XII–1952.I.[1667]

Šmeļovs Vasilijs, Vasilija d. (1916) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1938. g.; apakšpulkvedis. PSRS MP VDK Latvijas dzelzceļa un Latvijas jūras baseina pārv. pilnv. un līnijas daļas pr-ks Daugavpils stacijā 1954.–1959. g.; LPSR MP VDK pilnv. vietn. Daugavpils pilsētā un stacijā 1959.–1960. g., pilnv. Krustpils un Jēkabpils raj. 1960.III–1962.IV.[1668]

Šteinbahs Vladimirs, Pētera d. (1924) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1946. g.; majors. LPSR VDM 2. nod. 2. un 1. kategorijas izlūks 1946.–1948. g., apsardzības nod. vec. izlūks 1948.–1952. g.; Vissavienības neklātienes juridiskā institūta students 1948.–1953. g.; LPSR valsts drošības ministra sekretārs 1952.–1953. g.; LPSR IeM Jēkabpils raj. daļas pr-ks 1953.V–1954.V; LPSR MP VDK pilnv. Jēkabpils raj. 1954.V–1960.III.[1669]

Tabors Fabiāns, Ādama d. (1929) – PSKP b. no 1953. g. V.d.d. no 1951. g.; kapteinis. LPSR VDM 2. daļas operat. pilnv. palīgs 1951.–1953. g.; LPSR IeM-VDK 2. daļas operat. pilnv. 1953.–1956. g., vec. operat. pilnv. 1956.–1959. g., 1963.–1965.XII; PSRS MP VDK Augstākās skolas pretizlūkošanas fakultātes kursants Maskavā 1959.VIII–1963. g.; LPSR MP VDK pilnv. Liepājas pils. un Liepājas raj. (ar 1967.IX – daļas pr-ks Liepājas pils. un ostā) 1965.XII–1973.X.[1670]

Talalajs Ļevs, Borisa d. (1912) – PSKP b. no 1941. g. V.d.d. no 1939. g.; kapteinis. LPSR VDTK–VDM "B" daļas pr-ks 1945.XI–1946.XI, "R" daļas pr-ks 1946.XI–1948., 20.X. komandēts PSRS VDM Novosibirskas pārv. rīcībā.[1671]

Tarakanovs Aleksandrs, Ivana d. (1913) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. 1937.–1960. g.; apakšpulkvedis. PSRS IeTK karaspēka 5. strēln. divīzijas 36. motorizētā strēlnieku pulka izlūkošanas nod. pr-ka vec. palīgs 1945.–1946. g., PSRS IeM Baltijas apg. iekšlietu karaspēka pārv. izlūkošanas daļas pr-ka jaunākais palīgs 1946.III–IV; LPSR IeM daļas

[1667] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6609. l.
[1668] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6673. l.
[1669] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6726. l.
[1670] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9531. l.
[1671] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5555. l.

cīņai ar bandītismu repatriantu nod. vec. operat. pilnv. 1946.–1947. g., LPSR VDM 2-N daļas 2. nod. operat. pilnv. 1947.III–VI; Jēkabpils apr. daļas vec. operat. pilnv. 1947.–1949. g.; Jaunjelgavas starppagastu operat. nod. pr-ks 1949.–1950. g.; Jaunjelgavas raj. daļas pr-ka vietn. 1950.I–1951.IV; Dundagas raj. daļas pr-ks 1951.IV–1952.VIII; Cēsu raj. daļas pr-ks 1952.VIII–1953.V; LPSR IeM Cēsu raj. daļas pr-ka vietn. 1953.V–1954.V; LPSR MP VDK pilnv. Cēsu raj. 1954.V–1960.VIII; LKP Cēsu raj. komitejas organizatoriskās nod. vadītājs 1960.VIII–1963.I.[1672]

Terehovs Pēteris, Jakova d. (1917) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1943. g.; kapteinis. LPSR VDM–IeM Cēsu apr.–raj. daļas vec. operat. pilnv. 1949.–1951. g., Jaunjelgavas raj. daļas pr-ka vietn. 1951.–1952. g., Pļaviņu raj. daļas pr-ks 1952.VIII–1953.XI, pr-ka vietn. 1953.XI–1954.IV; LPSR MP VDK pilnv. vietn. Pļaviņu raj. 1954.IV–1955.X; pilnv. Maltas raj. 1955.X–1959.XI.[1673]

Trofimovs Ivans Grigorija d. (1911) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1937. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDTK operatīvās grupas darbinieks apr. daļas pr-ka amatā 1944.IV–IX; Abrenes apr. daļas pr-ks 1944.X–1945.III; LPSR VDTK–VDM Aizputes apr. daļas pr-ka vietn. 1945.V–1949.I., Ilūkstes apr.–raj. daļas pr-ks 1949.I–1952.II, Rēzeknes pils. daļas pr-ks 1952.II–VII; LPSR VDM Liepājas apg. pārvaldes 2. daļas pr-ks 1952.VIII–1953.[1674]

Trukšāns Josifs [Jāzeps], Aleksandra d. (1910) – PSKP b. no 1932. g. V.d.d. no 1940. g.; milicijas pulkvedis. LR IeM Politiskās policijas pārvaldes Rēzeknes raj. – LPSR IeTK Rēzeknes apr. daļas pr-ks 1940.VI–1941.V, Rīgas apr. daļas pr-ks 1941.V–VI; PSRS IeTK Augstākās skolas operatīvo darbinieku kursu klausītājs Maskavā 1942.VI–1943.III; LPSR VDTK operat. grupas sastāvā apr. pr-ka amatā Pavlovoposadā 1944.II–IX; LPSR VDTK–VDM Jelgavas apr. daļas pr-ks 1944.IX–1946.X, Rīgas apr. daļas pr-ka vietn. no 1946.X; vēlāk LPSR IeM Milicijas pārv. kriminālmeklēšanas daļas pr-ks.[1675]

Tverdohļebenko Aleksejs, Mihaila d. (1905) – PSKP b. no 1925. g. V.d.d. no 1939. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDTK–VDM

[1672] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5567. l.
[1673] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5632. l.
[1674] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5784. l.
[1675] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5795. l.

sekretariāta pr-ks 1944.VII–1950.VI, Liepājas pils. daļas pr-ks 1950.V–1950., 20.VII.[1676]

Ušinskis Georgijs, Grigorija d. (1921) – PSKP b. no 1947. g. V.d.d. no 1942. g.; majors. LPSR VDM Jēkabpils apr. daļas vec. izmeklētājs 1946.VIII–1947.XI, Alūksnes apr. daļas vec. izmeklētājs 1947.XI–1948.III, Jēkabpils apr.–raj. daļas vec. operat. pilnv. 1948.III–1949.VII, nod. pr-ka vietn. 1949.VII–1950.VII; LPSR VDM 2. daļas vec. operat. pilnv. 1950.VII–1952.XI, nod. pr-ka vietn. 1952.XI–1953.I, Liepājas apg. pārv. nod. pr-ks 1953.I–V; LPSR IeM Liepājas pils. daļas nod. pr-ka vietn. 1953.V–VI, nod. pr-ks 1953.VI–IX, Liepājas raj. daļas pr-ks 1953.IX–1954.V; LPSR MP VDK pilnv. Liepājas raj. 1954.V–1955.IV.[1677]

Važnajs Andrejs Pētera d. (1927) – PSKP b. no 1952. g. V.d.d. no 1946. g.; kapteinis. LPSR VDM "V" daļas Rēzeknes punkta 2. kategorijas kontrolieris 1946.VI–1948.V, Rēzeknes apr. daļas operat. pilnv. 1948.V–1950.I, Dagdas raj. daļas operat. pilnv. 1950.I–1951.VIII; LPSR VDM 2. daļas 4. un 7. nod. operat. pilnv. 1951.VIII–1952.IV, 1. daļas operat. pilnv. 1952.IV–1953.V; LPSR IeM Krāslavas raj. daļas pr-ks 1953.V–X; PSRS IeM–VDK vadošā sastāva sagatavošanas skolas klausītājs 1953.X–1954.X; LPSR MP VDK 1. daļas 2. nod. vec. operat. pilnv. 1954.X–1955., 4. daļas 5. nod. vec. operat. pilnv. 1955.–1959.V, pilnv. Dagdas raj. 1959.V–1960.III.[1678]

Vasiljevs Ivans Onufrija d. (1911) – PSKP b. no 1940. g. V.d.d. no 1940. g.; apakšpulkvedis. LPSR IeTK 3. specdaļas 1. nod. grupas pr-ka palīgs 1940.–1941.; LPSR IeTK izmeklēšanas grupas izmeklētājs Vjatlagā 1941.–1942., PSRS IeTK Kirovas apg. pārv. izmeklētājs 1942.II–IV, Irkutskas apg. pārv. izmeklētājs 1942.IV–X, Ļeņingradas apg. pārv. 4. daļas 4. nod. vec. operat. pilnv. 1942.X–1943.X; PSRS VDTK Augstākās skolas kursu klausītājs Maskavā 1943.X–1944.III; LPSR VDTK operat. grupas rezervē nod. pr-ka vietn. amatā 1944.III–VII; LPSR VDTK 2. daļas 2. nod. pr-ka vietn. 1944.–1945. g., 1. nod. pr-ks 1945.–1946. g.; LPSR VDM 2. daļas pr-ka vietn. 1946.–1952. g.; Rīgas apg. pārv. 2. daļas pr-ks 1952.–1953. g., 2-N daļas pr-ks 1953.II–VI, LPSR

[1676] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5596. l.
[1677] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 5953. l.
[1678] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 113. l.

IeM 4. pārv. 1. daļas pr-ks 1953.VI–1954.IV; LPSR MP VDK 4. daļas pr-ka vietn. 1954.IV–1957.VII, 4. daļas pr-ks 1957.VII–1959.VIII.[1679]

Vederņikovs Arkādijs Vasilija d. (1917) – PSKP b. no 1942. g. V.d.d. no 1945. g.; kapteinis. PSRS Aizsardzības tautas komisariāta Pretizlūkošanas galvenās pārv. Taškentas skolas klausītājs 1945.–1947. g.; LPSR VDM Viļakas apr. daļas Liepnas starppagastu operat. nod. operat. pilnv. un vec. operat. pilnv. 1947.IX–1949.VII, pr-ks 1949.VII–1950; Kārsavas raj. daļas pr-ka vietn. 1950.I–1951.V, Aknīstes raj. daļas pr-ks 1951.V–1953.V.[1680]

Veļičko Jānis Ignāta d. (1920) – PSKP b. no 1948. g. V.d.d. no 1940. g.; kapteinis. LPSR IeTK Liepājas pils. daļas operat. pilnv. palīgs 1940.IX–1941.VI; 201.–43. gv. latv. strēlnieku divīzijas IeTK Sevišķās daļas sevišķā vada ierindnieks 1941.VIII–1943.IV; PSRS VDTK kara cenzūras nod. 2. kategorijas kontrolieris Ziemeļrietumu un 2. Baltijas frontē 1943.IV–1944.VII, Viņņicas apg. pārv. kara cenzūras nod. operat. pilnv. palīgs 1944.VII–1945.IX; LPSR VDTK–VDM Daugavpils pils. daļas operat. pilnv. 1945.X–1946.XII, LPSR VDM "V" daļas, 5. daļas 4. un 5. nod. vec. operat. pilnv. 1946.XII–1950.VIII; PSRS VDM Harkovas skolas klausītājs 1950.VIII–1951.VIII; LPSR VDM–IeM 2. daļas 3. nod. vec. operat. pilnv. 1951.IX–1954.IV; LPSR MP VDK 4. daļas 6. nod. pr-ka vietn. 1954.IV–1955.II, pilnv. Siguldas raj. 1955.II–1960.III.[1681]

Verbovskis Viktors Pētera d. (1912) – PSKP b. no 1938. g. V.d.d. no 1938. g.; majors. LPSR IeTK–VDTK 1. specdaļas vec. operat. pilnv., nod. pr-ks 1940.VII–1941.VI, LPSR IeTK izmeklēšanas grupas nod. pr-ks PSRS IeTK Novosibirskas apg. pārvaldē 1941.IX–1942.VII; PSRS IeTK Augstākās skolas kursants 1942.VII–XI; LPSR VDTK operat. grupas "A" daļas pr-ka vietn. 1943.XI–1944.VII; LPSR VDTK–VDM "A" daļas pr-ka vietn. no 1944.VII.[1682]

Veselovs Aleksandrs Nikolaja d. (1922) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1944. g.; apakšpulkvedis. PSRS VDTK Augstākās skolas kursants Maskavā 1944.XI–1945.XII; LPSR VDTK–VDM Valkas apr.

[1679] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7312. l.
[1680] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1323. l.
[1681] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 126. l.
[1682] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1357. l.

daļas operat. pilnv. 1945.XII–1946.V; LPSR VDM 2. daļas operat. pilnv. 1946.V–1948.V, 5. daļas vec. operat. pilnv. 1948.V–1951.X, nod. pr-ks 1951.X–1953.VI, LPSR IeM 4. daļas nod. pr-ks 1953.VI–1954.IV; LPSR MP VDK 4. daļas nod. pr-ks 1954.IV–1960.III, 2. daļas nod. pr-ks 1960.III–XII, 7. daļas pr-ka vietn. 1960.XII–1966.V, 7. daļas pr-ks 1966.V–1973.VIII.[1683]

Vēvers Jānis Jāņa d. (1899) – PSKP b. no 1919. g. V.d.d. no 1922. g.; ģenerālmajors. PSRS IeTK Ceļu transporta daļas pr-ka vietn. Latvijas dzelzceļā 1940.XI–1941.III; LPSR VDTK Izmeklēšanas daļas pr-ks 1941.III–VI, Izmeklēšanas grupas pr-ks Vjatlagā 1941.VII–1942.II; PSRS IeTK–VDTK 4. pārvaldes vec. operat. pilnv. un nod. pr-ka vietn. (atbildīgs par darbu nacistiskās Vācijas okupētajā LPSR teritorijā) 1942.II–1944.I; LPSR VDTK operat. grupas pr-ka vietn. 1944.I–VII; LPSR valsts drošības tautas komisāra vietn. kadru lietās 1944.VII–XI, operatīvajā darbā (no 1946.III – ministra vietn.) 1944.XI–1952.VI; LPSR VDM Rīgas apg. pārvaldes pr-ks 1952.VI–1953.IV; LPSR iekšlietu ministra vietn. 1953.IV–1954.IV; LPSR MP VDK pr-tājs 1954.IV–1963.II; LPSR MP biroja loceklis 1962.V–1963.II.[1684]

Vlasovs Aleksandrs Vladimira d. (1907) – PSKP b. no 1931. g. V.d.d. no 1937. g.; kapteinis. PSRS VDTK Augstākās skolas operatīvo darbinieku sagatavošanas kursu klausītājs Maskavā 1943.IX–1944.III; LPSR VDTK operatīvās grupas vec. operat. pilnv. 1944.III–IX; LPSR VDTK–VDM Madonas apr. daļas vec. operat. pilnv. 1944.IX–1947.IV, Lubānas starppagastu operat. nod. pr-ks 1947.IV–1950.III, Ērgļu raj. daļas pr-ka vietn. 1950.III–1952.I, pr-ks 1952.I–1953.V.[1685]

Voļnovs Andrejs Vasilija d. (1918) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1948. g.; majors. PSRS VDM Augstākās skolas VDM orgānu vadošā operat. sastāva sagatavošanas kursu klausītājs Maskavā 1948.II–1950.VI; LPSR VDM Rūjienas raj. daļas pr-ks 1950.VI–1952.VI, Daugavpils apg. pārvaldes pr-ka vietn. kadru lietās 1952.VII–1953.III, kadru daļas pr-ks 1953.III–VI; LPSR IeM Daugavpils pils. daļas pr-ka

[1683] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9108. l.
[1684] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l.
[1685] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1514. l.

vietn. 1953.VI–1954.IV; LPSR VDK pilnv. vietn. Tukuma raj. 1954.V–1955.II, pilnv. 1955.II–1958.IV.[1686]

Ziediņš Ernests Jāņa d. (1919) – PSKP b. no 1945. g. V.d.d. no 1946. g.; kapteinis. Valmieras drāmas teātra direktors 1945.I–1946.I; LPSR VDM Valmieras apr. daļas tulks 1946.IV–IX, operat. pilnv. 1946.IX–XI, vec. operat. pilnv. 1946.XI–1948., 2-N nod. pr-ka vietn. 1948.–1950. g.; PSRS VDM vadošā operatīvā sastāva sagatavošanas skolas kursants 1949.–1950. g.; Valmieras raj. daļas pr-ka vietn. 1950.III–XII, Cēsu raj. daļas pr-ka vietn. 1950.XII–1953.III; LPSR IeM Ogres raj. daļas pr-ks 1953.III–1954.V; LPSR MP VDK pilnv. Ogres raj. 1954.V–1958.IX.[1687]

Zoļins Ignatijs Jermolaja d. (1908) – PSKP b. no 1939. g. V.d.d. no 1939. g.; apakšpulkvedis. LPSR VDM Gulbenres apr.–raj. daļas pr-ka vietn. 1949.I–1950.VI, pr-ks 1950.VI–1952.VII.[1688]

Zujāns Ivans Donāta d. (1910) – PSKP b. no 1944. g. V.d.d. no 1940. g.; majors. LPSR IeTK Daugavpils pils. daļas 2. nod. operat. pilnv. 1940.VIII–1941.V; LPSR VDTK Daugavpils pils. daļas slepenās politiskās nodaļas operat. pilnv. 1941.V–VI; PSRS IeTK operatīvi čekistisko kursu klausītājs Kuibiševā 1942.II–III; PSRS IeTK Augstākās skolas kursu klausītājs Maskavā 1942.IV–1943.II; PSRS VDTK 4. pārv. operat. pilnv. rezervē 1943.V–1944.II; LPSR VDTK operat. grupā apr. daļas pr-ka amatā 1944.III–VIII, Abrenes apr. daļas pr-ks 1944.VIII–IX; LPSR VDTK 2. daļas 3. nod. pr-ks 1944.IX–1945.VII; LPSR VDTK–VDM 2. daļas pr-ka vietn. 1945.VII–1946.XI, 2-N daļas pr-ks 1946.XI–1950.IV, 2. daļas pr-ks 1950.IV–1953.V; iekšlietu, no 1962.IX sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrs 1953.V–1963.II.[1689]

Živilovs Aleksejs Aleksandra d. (1912) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. no 1942. g.; kapteinis. LPSR VDTK–VDM Daugavpils pilsētas daļas operat. pilnv. 1944.–1947., Talsu apr. daļas Valdemārpils starppagastu operat. nod. vec. operat. pilnv. 1947.III–XII, Upesgrīvas

[1686] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1554. l.
[1687] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 473. l.
[1688] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 523. l.
[1689] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l.

starppagastu operat. nod. pr-ks 1947.XII–1950.I, Priekules raj. daļas pr-ks 1950.I–1952.II.[1690]

Žoltišovs Pēteris Stepana d. (1916) – PSKP b. no 1943. g. V.d.d. 1941.–1955. g.; majors. PSRS VDTK starpnovadu skolas kursants Novosibirskā 1944.V–VII; LPSR VDTK–VDM Rēzeknes apr.–raj. daļas vec. izmeklētājs 1944.VII–1946.X, operatīvās, vēlāk izmeklēšanas nod. pr-ks 1946.X–1951.IV, Valmieras raj. daļas izmeklēšanas nod. pr-ks 1951.IV–1952.VIII, Liepājas pils. daļas vec. izmeklētājs, pēc tam Liepājas apg. pārvaldes izmeklēšanas daļas pr-ka vietn. 1952.VIII–1953.VI; LPSR IeM Aknīstes raj. daļas pr-ka vietn. 1953.VI–XI, pr-ks 1953.XI–1954.V; LPSR MP VDK pilnv. Aknīstes raj. 1954.V–1955.IX; Aknīstes MTS kompartijas pirmorganizācijas sekretārs 1955.IX–1956.II; LKP Ilūkstes raj. komitejas sekretārs Aknīstes MTS zonā 1956.II–1957.VIII.[1691]

Žukovs Aleksejs Sergeja d. (1923) – PSKP b. no 1946. g. V.d.d. no 1945. g.; kapteinis. PSRS VDTK–VDM skolas klausītājs Taškentā 1945.XI–1947.II; LPSR VDM Aizputes apr.–raj. daļas pilnv. un vec. operat. pilnv. 1947.II–1950.III, Bauskas raj. daļas vec. operat. pilnv. 1950.III–1951.XII; VDM–IeM Rūjienas raj. daļas pr-ka vietn. 1951.XII–1952.VIII, pr-ks 1952.VIII–1953.VI, pr-ka vietn. 1953.VI–IX, Neretas raj. daļas pr-ka vietn. 1953.IX–1954.IV; LPSR MP VDK pilnv. vietn. Neretas raj. 1954.IV–1955.I, pilnv. Viļānu raj. 1955.I–1960.III.[1692]

[1690] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 226. l.
[1691] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 216. l.
[1692] LVA, LVA, PA-15500. f., 2. apr., 248. l.

The Analysis of the 'Nomenclature' Personnel Files of the Central Committee of the Communist Party of Latvia of the LSSR KGB Staff

Identification and research of the structure of the LSSR KGB (hereinafter – KGB) personnel is a very important task in the work of the Government Commission for KGB Research. Unfortunately, the complete KGB archives or at least the full list of KGB staff are not available to Latvian scholars.

The only available documentary sources are the documents of the Central Committee of the Communist Party of Latvia. This is the so-called 'nomenclature' personnel list which includes the files of the leading KGB officials (these files are available at the premises of the Latvian State Archive of the Latvian National Archive). These files contain the biographical information of the mentioned officials, their career in the KGB, nationality, education, rewards, punishments (for breaking certain rules of the Communist Party), reassignments and the termination of their office. On the basis of these documents it is possible to create a list of notable KGB officials and even their biographical dictionary.

The KGB personnel files are not separated from other nomenclature files of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR; there is no catalogue that could help to extract the necessary information. Therefore, the analysis of the nomenclature files takes time. Moreover, one has to take into account that it is necessary to evaluate the protocols of the Bureau of the Central Committee of the Communist Party of the LSSR. These contain information on matters of state security and the personnel of the KGB. However, research will not be complete without the files containing the KGB personnel records starting from the mid-1960s until 1991. Up to now, the search for these files has been unsuccessful. Thus, this research has mainly focused on files from 1944 until 1965.

The personnel files of the KGB officials from 1944 until 1965 testify that those officials actively took part or even organized the mass deportation on 25 March 1949 while fighting resistance movements. The 'chekist' personnel of the period from 1944 until

1965 could be characterized as being poorly educated, with most having only primary education. The majority of them began their 'chekist' career in the middle or late 1930s in the USSR. Some of them had the experience of 'chekist' activities in Latvia during the time period from 1940 until 1941. Among these KGB officials, there were former participants of Latvian communist underground.

The present research project continues previous research started in 2015.

Arh. Heinriha Šēla savrupnams, 1873. 1976. gada Kārļa Kangera foto.

VDK IZPĒTE

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija

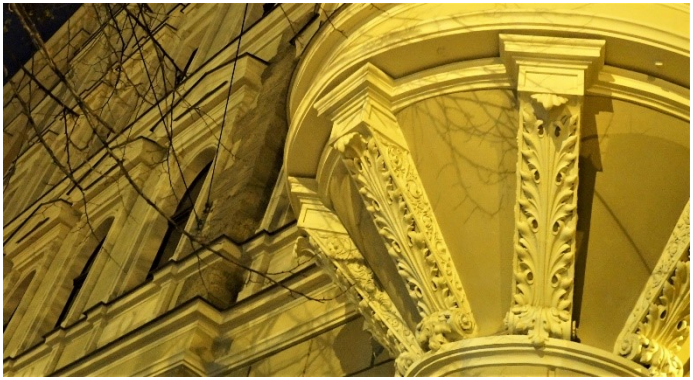

Starptautiskās zinātniskās konferences
LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras,
2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā ziņojumi. Otrā daļa.

LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangera un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 1052 lpp.

Izdots atbilstoši LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas Zinātniskās padomes 2017. gada 8. decembra lēmumam (2017. gada 23. novembra reglamenta 32. punkts).

Konferences zinātniskā redakcijas kolēģija
Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris, redakcijas kolēģijas priekšsēdētājs, Dr. hist. Arūns Bubnis (*Arunas Bubnys*), Lietuvas Republika, Dr. iur. Kristīne Jarinovska, Dr. hist. Mēliss Maripū (*Meelis Maripuu*), Igaunijas Republika.

Recenzenti
Dr. habil. med. Māris Baltiņš, Dr. sc. pol. Ivars Ījabs.

Autori
M. iur., M. psych. Aldis Daugavvanags, Dr. iur. Kristīne Jarinovska, Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris, Dr. hist. Ineta Lipša, M. iur. Linards Muciņš, M. sc. comp. Ilmārs Poikāns, M. hist. Mārcis Raudis, M. hist. Marta Starostina, Dr. hist. Jānis Taurēns, Dr. hist. Gints Zelmenis.

Zinātniskie redaktori
Dr. iur. Kristīne Jarinovska 1., 3., 4., 6., 7., 8. nodaļas;
Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris, 2., 5., 10. – 27. nodaļas;
M. sc. pol. Didzis Šēnbergs 9. nodaļa.

Literārie redaktori
Dr. philol. Ieva Kalniņa, M. sc., M. A. Eoin Micheál McNamara.

Konferences rīcības komiteja
Dr. philol. Eva Eglāja-Kristsone, administratīvā sekretāre (literatūrzinātne), priekšsēdētāja, B. hist. Madara Brūnava, sekretāre, Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, komisijas loceklis, (komunikācijas zinātne), Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, komisijas locekle, vadošā viespētniece (filozofija), M. sc. comp. Ilmārs Poikāns (informācijas tehnoloģiju zinātne), M. sc. pol. Didzis Šēnbergs (politikas zinātne), komisijas loceklis, Dr. hist. Gints Zelmenis, vadošais viespētnieks (vēsture).

Vāki: Kalpaka bulvāris 6 , Rīgā, Kristīnes Jarinovskas foto. Foto: Kristīne Jarinovska, Kristīne Lindberga, Didzis Šēnbergs, Ekonomikas ministrija (A. Ašeradens), autori. Datorsalikums: Edgars Šēnbergs, Kristīne Lindberga. Elektronisko izdevumu sagatavoja Marta Starostina.

Elektroniskais izdevums. ISBN 978-9934-8587-7-2

Pamatojoties uz Satversmes ievadā iekļauto totalitāro režīmu nosodījumu, ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmo *secunda* daļu un Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumu Nr. 433 izveidotā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, eksperti un stipendiāti starptautiskajā zinātniskajā konferencē *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras* 2016. gada 11. augustā.

LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO:

VDK un tās piesegstruktūras

Saturs

Saturs 9

Detalizēts satura rādītājs 12

Priekšvārds 24

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja apskats par darbu no 2016. gada 30. novembra līdz 2017. gada 30. novembrim 28

Ievads 57

1. LPSR Valsts drošības komitejas ārštata darbinieku, aģentu un informatoru identitātes un tiesas procesi par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: apspriešana presē un publiskajā telpā 65

2. Latvijas Republikas informācijas atklātības kodols un VDK dokumenti 132

3. Nošaušana sevišķā kārtībā – PSRS noziegums pret *ius cogens* normām. Liepājas *Zilā brīnuma* piemērs 180

4. Bijušo Latvijas Republikas politieslodzīto burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā sava laikmeta liecinieces un kā dokumentu kopums LPSR VDK izpētē: Alfona Novika piemērs 209

5. 20. gadsimta astoņdesmito gadu "nepolitiskie" noziegumi okupētajā Latvijā un VDK 228

6. VDK loma kontrabandas lietu izmeklēšanā (1945–1985): atsevišķu piemēru analīze 285

7. LPSR Valsts drošības komitejas rīcību atspoguļojošā dokumentārā mantojuma digitalizācija 311

8. VDK ietekme un LPSR ārzemju tūrisma iestāžu vadošais personāls: Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļa un tās operatīvā vadība (1957–1992) 349

9. *Intūrista* Rīgas nodaļa kā VDK piesegstruktūra: personālijas un sadarbība ar citām VDK piesegstruktūrām 409

10. LPSR iekšlietu un valsts drošības vadības apskatu salīdzinājums ar Lietuvas PSR un Igaunijas PSR attiecīgo vadību 631

11. Ieskats Jura Augusta Eglīša Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 676

12. Ieskats Alberta Sieka Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 700

13. Ieskats Nikolaja Kovaļčuka Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 735

14. Ieskats Ivana Zujāna Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 743

15. Ieskats Vladimira Sējas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 765

16. Ieskats Jāņa Broliša Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 792

17. Ieskats Mihaila Drozda Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 827

18. Ieskats Bruno Šteinbrika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 849

19. Ieskats Alfona Novika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 867

20. Ieskats Jāņa Vēvera Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 909

21. Ieskats Longina Avdjukeviča Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 935

22. Ieskats Borisa Pugo Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras lietā 957

23. Ieskats Edmunda Johansona Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras lietā 972

24. Ieskats Jāņa Trubiņa Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 986

25. Vladimirs Jegorovs un Staņislavs Zukulis 1003

26. Igaunijas PSR, Lietuvas PSR un Latvijas PSR valsts drošības dienestu un iekšlietu vadītāju attēli PSRS republiku CK nomenklatūrā..... 1012

27. PSRS VDK nolikums “Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā” 1024

Detalizēts satura rādītājs

Saturs 9

Detalizēts satura rādītājs 12

Priekšvārds 24

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja apskats par darbu no 2016. gada 30. novembra līdz 2017. gada 30. novembrim 28

I. Komisija darbības vispārīgs raksturojums 28

II. Komisijas zinātniskā darba rezultātu popularizēšana 34

III. Komisijas sarīkojumi 34

Publiskas lekcijas un diskusijas 34

Konference 36

Ārvalstu pieredzes apmaiņa 36

IV. Komisijas publikācijas 38

V. Zinātniskā darba organizēšanas aspekti 41

VI. Komisijas viedoklis par informācijas atklātību 48

Ievads 57

LPSR Valsts drošības komitejas ārštata darbinieku, aģentu un informatoru identitātes un tiesas procesi par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: apspriešana presē un publiskajā telpā 65

Saeimas piecīši vai *četrīšu* lieta 70

6. Saeimas vēlēšanas 79

7. Saeimas vēlēšanas 90

8. Saeimas vēlēšanas 101

9. Saeimas vēlēšanas 116

10. Saeimas vēlēšanas 120

11. Saeimas vēlēšanas 122

Secinājumi un ieteikumi 124

Identities of the LSSR KGB agents and informers and the court procedures for establishing the fact of collaboration with the KGB: discussions in the press and among the public 129

Latvijas Republikas informācijas atklātības kodols un VDK dokumenti 132

Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – tiesiskie priekšnosacījumi 136

Tiesiskā ietvara forma, regulējuma saturs un leģistiskā kvalitāte139

Ierobežojumi VDK dokumentu kontekstā.....161

Informācijas atklātības efektīva aizsardzības sistēma 167

Nosacījumi valsts dalībai brīvā informācijas apritē 169

Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – vides priekšnosacījumi 171

Valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību 171

Publiski pieejamās informācijas kvalitāte 174

Noslēgums 177

A legal point of view: the core of freedom of information in the Republic of Latvia and the KGB documents.....178

Nošaušana sevišķā kārtībā – PSRS noziegums pret *ius cogens* normām. Liepājas *Zilā brīnuma* piemērs 180

Zilā brīnuma lietas raksturojums 180

Atbildīgie par *Zilā brīnuma* notikumiem 191

PSRS vadības priekšrakstu loma *Zilā brīnuma* lietā 198

PSRS priekšrakstu īstenošana Latvijas teritorijā 203

Nākotnes rīcība *Zilā brīnuma* un līdzīgu lietu atklāšanā 204

Extrajudicial killing – crime against *ius cogens* norms committed by the USSR. The example of 'the Blue wander' in LiepājaThe task of this article is to discover the history of the 206

Bijušo Latvijas Republikas politieslodzīto burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā sava laikmeta liecinieces un kā dokumentu kopums LPSR VDK izpētē: Alfona Novika piemērs 209

PA-200. fonda piezīmju burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā avoti un laikmeta liecinieki 213

Alfona Novika piezīmju burtnīcas LVA PA-200. fondā un personas lieta LVVA 3273. fondā kā avoti un laikmeta liecības 218

Dokumentu grupas Alfona Novika piezīmju kladēs 219

1. Marksisma-ļeņinisma klasiķu darbu konspekti, kameru studiju grupu pieraksti, referāti, savstarpējā nelegālā sarakste, pārdomas un politiskās piezīmes 219

2. Privātā sarakste, vēstules 220

1. pielikums 224

2. pielikums 225

Notebooks, diaries and letters of former political prisoners of the Republic of Latvia – witnesses of their time and a set of documents for the study of the LSSR KGB: an example of Alfons Noviks 226

20. gadsimta astoņdesmito gadu "nepolitiskie" noziegumi okupētajā Latvijā un VDK 228

VDK izmeklēto "nepolitisko noziegumu" veidi 235

VDK izmeklēto "politisko" un "nepolitisko noziegumu" skaits un to savstarpējā korelācija 236

LPSR VDK izmeklētās "ekonomiskās krimināllietas" 242

Bēgšana uz ārzemēm un tās iemesli 249

LPSR VDK izmeklētie amatpersonu nodarījumi 254

"Nepolitisko noziedznieku" sociālais portrets 257

Kopsakarības un atšķirības "politiskajās" un "nepolitiskajās" represijās 264

Secinājumi 270

1. pielikums 272

2. pielikums 275

3. pielikums 276

4. pielikums 277

5. pielikums 278

6. pielikums 279

"Non-political" crimes in occupied Latvia and the KGB during the 1980s 281

VDK loma kontrabandas lietu izmeklēšanā (1945–1985): atsevišķu piemēru analīze 285

1. Krimināllieta Nr. 29353 287

VDK fiksētie faktiskie apstākļi 287

Krimināllietas Nr. 29353 izmeklēšanā iesaistītie VDK darbinieki. 289

2. Krimināllieta Nr. 45123 290

VDK fiksētie faktiskie apstākļi 290

Krimināllietas Nr. 45123 izmeklēšanā iesaistītie VDK darbinieki. 295

3. Krimināllieta Nr. 45298 297

VDK fiksētie faktiskie apstākļi 297
Kriminālllietu Nr. 45298 izmeklēšanā iesaistītie VDK darbinieki .. 305
Nobeigums 308
The role of the KGB in the investigation of contraband cases (1945-1985): analysis of examples 310
LPSR Valsts drošības komitejas rīcību atspoguļojošā dokumentārā mantojuma digitalizācija 311
Kāpēc jādigitalizē? 311
Kas jādigitalizē? 312
Kā jādigitalizē? 313
Esošo datu izmantošana 314
Digitalizācijas posmi 315
Pašreizējie darbi 316
Digitalizācijas šķēršļi un sarežģījumi 317
Finansējums 317
Juridiskie jautājumi 317
Uzglabāšanas vietas palielināšana 317
Tehniskie sarežģījumi 318
Cauršūts saturs 318
Puscaurspīdīgs papīrs 318
Lapu “vēdekļi“ 319
Pielīmētas lapas un lapiņas 319
Aizlocītas malas un salocītas lapas 319
Anketas 319
Mašīnraksts caur koppapīru 320

Dziestošā tinte 320
Personas dokumenti 321
Aploksnes 321
Lietiskie pierādījumi 321
Kinolentes, fotofilmas un foto 321
Lielformāta izdevumi 322
Vienotā informācijas sistēma 322
Secinājumi 323
Finansējums digitalizācijai 323
Digitalizācijas posmi 324
Prioritāte ir kartotēku digitalizācija 324
Vienotā informācijas sistēma 324
1. pielikums 326
2. pielikums 328
3. pielikums 329
4. pielikums 330
5. pielikums 331
6. pielikums 332
7. pielikums 333
8. pielikums 334
9. pielikums 335
10. pielikums 336
11. pielikums 337
12. pielikums 338
13. pielikums 339

14. pielikums....340
15. pielikums....341
16. pielikums....342
17. pielikums....343
18. pielikums....344
19. pielikums....345
20. pielikums....346
Digitization of the documentary heritage reflecting the actions of the LSSR KGB....347
VDK ietekme un LPSR ārzemju tūrisma iestāžu vadošais personāls: Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļa un tās operatīvā vadība (1957–1992)....349
Avoti un literatūra....350
Ārzemju tūrisms PSRS un LPSR: priekšvēsture....355
LPSR Ārzemju tūrisma pārvalde – operatīvās vadības nodrošinātāja (1966–1988)....365
VDK ietekme: LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgi (1972–1988) (sk. 2. pielikumu)....371
VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas vadība (1957–1992)....380
Saikne ar VDK viesnīcas *Latvija* vadībā (1979–1991)....391
Zemākā ranga administratīvie un tehniskie darbinieki....394
Secinājumi....400
1. pielikums....402
LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1984. gada –Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes) vadība (1966–1988)....402
2. pielikums....402

LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1984. gada – Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes) priekšnieka palīgi (LPSR VDK virsnieki) 402

3. pielikums 403

VAS Intūrists Rīgas nodaļas (1957–1980) pārvaldnieki 403

4. pielikums 403

PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1983. gada – Valsts ārzemju tūrisma komitejas) Rīgas apvienības (1980–1992) vadība 403

5. pielikums 405

Viesnīcas "Latvija" direkcija 405

The influence of the KGB and the top management of foreign tourism institutions of the LSSR: the Riga division of the All-Union joint-stock company *Intourist* and its operative management (1957-1992) 406

Intūrista Rīgas nodaļa kā VDK piesegstruktūra: personālijas un sadarbība ar citām VDK piesegstruktūrām 409

Avotu un literatūras apskats 412

Latvijas Nacionālā arhīva dokumenti 413

Publicētie avoti 418

Zinātniskā literatūra 419

I. Vissavienības akciju sabiedrība *Intūrists* 421

1. Izveides konteksts un priekšnosacījumi 421

2. Izveide un darbības pamatu veidošana 431

3. Intūrists Rīgas nodaļa 455

II. *Intūrists* – valsts drošības piesegstruktūru tīkls 467

1. Valsts drošības piesegstruktūras jēdziens un tā attiecināmība uz «Intūristu», konkrēti «Intūrista» Rīgas nodaļu 467

2. LPSR starptautiskie jūrnieku klubi 490

3. LPSR paraugsaimniecības 508

4. LPSR sabiedriskās ēdināšanas paraugiestādes 515

III. *Intūrista* Rīgas nodaļa – operatīvais piesegs 518

1. Intūrista Rīgas nodaļas personāls 518

2. Ziņošana par ārzemju tūristiem 601

Secinājumi 615

1. pielikums 618

2. pielikums 619

3. pielikums 620

4. pielikums 621

5. pielikums 622

6. pielikums 623

7. pielikums 624

8. pielikums 625

9. pielikums 626

10. pielikums 627

11. pielikums 628

The Riga division of the *Intourist* as a front organization: staff and cooperation with other front organizations of the KGB 629

LPSR iekšlietu un valsts drošības vadības apskatu salīdzinājums ar Lietuvas PSR un Igaunijas PSR attiecīgo vadību 631

Igaunijas PSR iekšlietu struktūras vadība 633

Igaunijas PSR VDK vadība 650

Lietuvas PSR iekšlietu vadība 652

Lietuvas PSR VDK vadība 667

The heads of Estonian SSR, Lithuanian SSS and Latvian SSR State security and interior affairs according to the leading personal files of the nomenclature of the Central Committees of the Communist Parties of Estonia, Lithuania and Latvia 674

Ieskats Jura Augusta Eglīša Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 676

Ieskats Alberta Sieka Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 700

Ieskats Nikolaja Kovaļčuka Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 735

Ieskats Ivana Zujāna Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 743

Ieskats Vladimira Sējas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 765

Ieskats Jāņa Broliša Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 792

LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta 792

Salīdzinošs ieskats *Intūrista* Rīgas nodaļas lietā 817

Ieskats Mihaila Drozda Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 827

LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta 827

LKP Jelgavas rajona komitejas nomenklatūras kadru personas lieta – salīdzinošie aspekti 842

Ieskats Bruno Šteinbrika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 849

Ieskats Alfona Novika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 867

Ieskats Jāņa Vēvera Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 909

Ieskats Longina Avdjukeviča Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 935

Ieskats Borisa Pugo Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras lietā.....957

Ieskats Edmunda Johansona Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras lietā 972

Ieskats Jāņa Trubiņa Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā 986

Vladimirs Jegorovs un Staņislavs Zukulis 1003

Vladimirs Jegorovs 1003

Staņislavs Zukulis 1006

Igaunijas PSR, Lietuvas PSR un Latvijas PSR valsts drošības dienestu un iekšlietu vadītāju attēli PSRS republiku CK nomenklatūrā.....1012

PSRS VDK nolikums “Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā” 1024

Arvils Ašeradens,
Latvijas Republikas ministru prezidenta biedrs,
ekonomikas ministrs

Priekšvārds

Arvils Ašeradens,
Latvijas Republikas ministru prezidenta biedrs,
ekonomikas ministrs

"Pagātne ir kā fotogrāfiju kolekcija: dažas ir pazīstamas un pastāvīgi izstādītas, citas ir jāmeklē putekļainās atvilktnēs," savulaik sprieda Džons Klifords Mortimers.[1] Šādi var skatīt arī ar publisko atmiņu par Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupācijas laiku. Ir lietas, ko piemin, kas izliktas apskatei un ir publiskās diskusijas neatņemama sastāvdaļa, un ir tādas, kas noklusušas. Publiskās atmiņas kontekstā bažas raisa vēlme pakļaut aizmirstībai noteiktas vēstures lappuses. Arī neziņa par to esību. Abos gadījumos sabiedrība ir pakļauta bailēm, jo vairīšanās no faktiem un īstenības ir tas, kas mums ir jāpārvar, lai veidotos par tādu labklājības valsti, kas apzinās demokrātijas vērtību.

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisijas rakstu 4. sējums atspoguļo otro daļu ziņojumiem un tematikai, kas bija atklāta starptautiskajā zinātniskajā konferencē ar tādu pašu nosaukumu 2016. gada augustā Rīgā. Tajā ietverti arī divi ziņojumi no LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas starptautiskās zinātniskās konferences *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija,* kas notika 2015. gada decembrī Liepājā un kas aktualizēti un tematiski saistīti ar citiem 4. sējumā iekļautajiem pētījumiem. Atšķirībā no trešā sējuma šajā tematiskais fokuss ir vērsts uz VDK un tā piesegstruktūru personālu, šādā veidā uzsverot cilvēka lomu un drošības dienestu vēsturi kā personāliju vēsturi – personas atbildību kā obligātu publiskās atmiņas sastāvdaļu. PSRS okupācijā un konkrēti VDK pētniecībā indivīda lomas izzināšana ir atslēga izpratnei par to, kas atbalstījis un, iespējams, veicinājis varas sagrābšanu Baltijas valstīs, kas nostiprinājis PSRS okupācijas varu un kāpēc neatkarību izdevies atgūt konkrētajā brīdī.

[1] Sers Džons Klifords Mortimers (1923–2009) – angļu jurists un dramaturgs.

Komisija savā darbā atbalsta zinātniskās darbības brīvību, un tas nozīmē viedokļu dažādību. Izdevumā ietverti pētījumi, kas, pamatojoties dokumentārās liecībās, sniedz vietām atšķirīgu faktu novērtējumu un terminoloģiju sarunā par VDK piesegstruktūru jēdzienu, kam īpaši veltīts komisijas 3. sējums. Šajā izdevumā ir dota iespēja turpināt zinātnisku diskusiju, kas sakņota argumentu cīņā, lai, iespējams, pavērtu ceļu plašākām sabiedrības debatēm. Viedokļu atšķirība ir demokrātijas pazīme, tādēļ cerēsim, ka arvien rūpīgāka un argumentos balstīta zinātniska izpēte ļaus nonākt pie skaidrākiem priekšstatiem par PSRS okupāciju, PSKP, VDK un piesegstruktūru lomu, nodrošinot okupācijas varu. Komisijas darbs ir ierobežots laikā, pakļauts likumdevēja noteiktajam termiņam. Kas citkārt prasītu gadiem ilgu pētniecību, šobrīd norit iespējami visīsākajā laikā. Jāveic iepriekš nepētītu dokumentu analīze, atklātais jāskata kontekstā ar teorijām un jau iepriekšējā pētniecība konstatēto. Saglabājot intensitāti, turpinot pētniecību arī pēc komisijai noteiktā termiņā, ievērojot iedibināto praksi, iespējams nākotnē panākt labus rezultātus PSRS okupācijas totalitārā režīma izpētē publiskās atmiņas laukam.

Krājums papildina izpratni par PSRS okupācijas sekām – ne tikai par politiskajām represijām, kā rezultātā ierobežotas pilsoniskās un politiskās tiesības, vai vides un kultūras pieminekļu postījumiem, bet arī kropļotu tiesisko apziņu, ekonomisko kultūru un publisko atmiņu.

Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja apskats par darbu no 2016. gada 30. novembra līdz 2017. gada 30. novembrim

Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs

I. Komisija darbības vispārīgs raksturojums

Komisija savu darbu varēja uzsākt pirms diviem gadiem – 2015. gada novembrī.

Kopš Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisijas konstituēšanās 2014. gada 15. jūlijā, apstiprināšanas Ministru kabineta 2014. gada 5. augusta sēdē un Ministru kabineta 2015. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 parakstīšanas pagājuši vairāk nekā trīs gadi. Neskatoties uz komisijas izveidi un darba uzsākšanu, finansējums bija paredzēts tikai likumā *Par valsts budžetu 2015. gadam*[2], turklāt priekšlikumu finansējuma piešķiršanai Tieslietu ministrija iesniedza likumprojekta otrajam, pēdējam lasījumam kā kompromisu, lai panāktu komisijas pārveidi no zinātniskas institūcijas par iepirkumu komisiju, tādējādi liedzot zinātniekiem gan jaunrades brīvību, gan arī vārda brīvību. Komisijas mērķim valsts budžetā bija izveidota atsevišķa apakšprogramma 09.06.00 ar funkciju klasifikāciju 03.390 *Totalitārā režīma dokumentu zinātniskā izpēte un nodarītā kaitējuma aprēķināšana*. Pateicoties komisijas locekļu rīcībai, Latvijas un ārvalstu zinātnieku, plašsaziņas līdzekļu un sabiedrības atbalstam, komisiju ne tikai atdeva Izglītības un zinātnes ministrijas resorā ar Ministru kabineta 2015. gada 7. aprīļa rīkojumu Nr. 179, bet arī rada risinājumu nodot finansējumu un līdz ar to arī komisijas faktisku administrēšanu Latvijas Universitātei ar Ministru kabineta 2015. gada 31. jūlija

[2] *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 257 (5317), 2014, 30. decembris.

rīkojumu Nr. 421. 2015. gada 1. septembrī Ministru kabinets lēma par komisijas sastāva atjaunošanu (Ministru kabineta 2015. gada 2. septembra rīkojums Nr. 481), tādējādi uz neilgu laiku publiski norobežojoties no iepriekšējā politiķu un valsts amatpersonu politiskā spiediena. 2015. gada rudenī Latvijas Universitāte, vadoties no Ministru kabineta lemtā un sarunu procesā ar Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvjiem panāktsm vienošanās, slēdza līgumus ar komisijas locekļiem par zinātniskā darba veikšanu. 2015. gada 11. septembrī Latvijas Universitāte bez saskaņošanas ar komisiju parakstīja publiski tiesisku vienošanos ar Izglītības un zinātnes ministriju par komisijas darba organizēšanu un finansējuma izlietojumu. 2015. gada 22. septembrī rektors saskaņoja trešo komisijas reglamentu. Ministru kabineta 2015. gada 19. oktobra rīkojums Nr. 636 noteica, ka turpmāk komisijas reglamentu un tātad arī padotību īstenos Latvijas Universitātes rektors. Tādējādi 2015. gada novembrī komisija varēja uzsākt darbu. Neskatoties uz komisijas darba rezultātiem un atbalstu, Ministru kabinets nebija paredzējis finansējumu 2016. gadam. To kā priekšlikumu iesniedza deputāti otrajam lasījumam. Pateicoties tautas priekšstāvjiem Latvijas Republikas 12. Saeimā, Inta Dāldera priekšlikumam, kuru atbalstīja 12. Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas priekšsēdētājs Dr. math. Kārlis Šadurskis un komisijas deputāti, likumā *Par valsts budžetu 2016. gadam* bija ietverts finansējums 2016. gadam.[3] Rezultātā arī 2016. gadā bija paredzēta atsevišķa apakšprogramma 05.20.00 ar funkciju klasifikācijas kodu 01.400 *Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā okupācijas režīma izpēte Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā Latvijas Universitātē*. Pateicoties minētajam priekšlikumam, Ministru kabinets bija spiests paredzēt finansējumu 2017. gadam. Rezultātā likums *Par valsts budžetu 2017. gadam*[4] paredzēja identisku apakšprogrammu. Par spīti uz vairāku 12. Saeimas komisiju atbalstam, Izglītības un zinātnes ministrijas pretdarbība un Latvijas Universitātes izlēmības trūkums būtiski apgrūtināja ieceres īstenošanu par Publiskās atmiņas institūta izveidi uz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pamata, lai arī

[3] *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 248 (5566), 2015, 18. decembris.
[4] *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 241 (5813), 2016, 10. decembris.

turpmāk nodrošinātu Latvijas Republikas Satversmes ievada trešajā rindkopā paredzēto valsts pienākumu īstenošanu un izpildītu reizē Vispārējās datu aizsardzības regulas prasības, ja Ministru kabinets atbalstītu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas vienbalsīgi vēl 2015. gada 6. martā nolemto par VDK dokumentu nodošanu Latvijas Nacionālajā arhīvā un atklātībai. Lai gan komisijas zinātniskā izpēte jāveic arī 2018. gadā, kas ir nepieciešams priekšnosacījums Ministru kabineta lēmuma par atklātību pieņemšanai, Ministru kabinets atbalstu neparedzēja un neatbalstīja finansējuma piešķiršanu 2018. gadam arī tad, kad šādu priekšlikumu otrajam lasījumam atkal iesniedza 12. Saeimas deputāts, jo Izglītības un zinātnes ministrija to nebija veikusi. Ievērojot minēto, komisija atkārtoti – līdzīgi kā 2014. gadā – spiesta paļauties vien uz personisku atbalstu un cerēt uz Latvijas Universitātes labvēlību. Atšķirībā no 2014. gada ministru prezidents Māris Kučinskis un izglītības un zinātnes ministrs nav uzskatījuši par nepieciešamu uzklausīt komisiju, bet Ministru kabinets, atšķirībā no 2014. gada, lēma, nedodot iespēju pat izteikties komisijas locekļiem. Tāpat atšķirībā no 2014. gada Valsts Prezidents Raimonds Vējonis neuzskatīja par iespējamu uzklausīt komisiju. Savulaik Valsts Prezidents Andris Bērziņš vismaz ar sava amata autoritāti atbalstīja komisijas darbu. Tā vietā kāda Valsts Prezidenta padomniece 2017. gada 21. novembrī, pēc Latvijas Republikas neatkarības svinībām komisijas priekšlikumu nodot Latvijas Nacionālajam arhīvam visus VDK dokumentus, kas atbilstu arhīvu zinātnē starptautiski atzītajam provenances principam, tādā veidā nodrošināt zinātniskās darbības iespējamību, nosauca par "čekas maisu izbēršanu uz ielas".[5] Ievērojot, ka minētais incidents netika atbilstoši nosodīts politiskajā elitē, šis gadījums savdabīgi liecina par progresējošu demokrātijas deficītu valstisku lietu risināšanā. Turpmākus aicinājumus komisija uzskatīs par politisku spiedienu.

Apskatāmajā laika periodā Ministru kabinets, atsaucoties uz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lemto, papildināja komisijas sastāvu ar pieciem komisijas locekļiem, kas ar savu zinātnisko darbību

[5] "Prezidenta padomniece: «Čekas maisu» saturu nevar izbērt uz ielas", *LSM.LV*, 2017, 21. novembris. Pieejams: http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/prezidenta-padomniece-cekas-maisu-saturu-nevar-izbert-uz-ielas.a258171/

apliecinājuši eksperta statusu jautājumos, kuru zinātniskā izpēte uzticēta komisijai un kas var sniegt zinātnisku konsultāciju Ministru kabinetam un Saeimai par PSRS okupācijas totalitārā režīma dokumentēto informāciju sava zinātniskā darba veidā. Saskaņā ar Ministru kabineta 2017. gada 31. janvāra rīkojumu Nr. 47 komisijā iekļauti iepriekš eksperta statusā piesaistītie trīs zinātņu doktori – Dr. philol. Inguna Daukste-Silasproģe, Dr. hist. Dzintars Ērglis un Dr. hist. Uldis Krēsliņš. Savukārt saskaņā ar Ministru kabineta 2017. gada 13. septembra rīkojumu Nr. 494 komisijas sastāvu papildināja Dr. sc. pol. Ivars Ījabs, kas kopš 2014. gada sniedz atbalstu komisijas zinātniskās kvalitātes celšanai, un Latvijas Universitātes Fonda stipendiāte, Latvijas Universitātes doktorante, Latvijas vēstures institūta viespētniece M. hist. Marta Starostina. Tādējādi komisijā šobrīd ir 23 personas, proti, komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris, komisijas locekļi Dr. hist. Ainārs Bambals, Dr. hist. Raimonds Cerūzis, Dr. philol. Inguna Daukste-Silasproģe, M. hist. Bonifācijs Daukšts, M. hist. Mārtiņš Dātavs, Dr. hist. Dzintars Ērglis, Dr. sc. pol. Ivars Ijabs, Dr. iur. Kristīne Jarinovska, Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, Dr. hist. Uldis Krēsliņš, Dr. philol. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Dr. hist. Jānis Ķeruss, Dr. iur. Jānis Lazdiņš, M. hist. Gatis Liepiņš, M. hist. Rudīte Menģelsone, M. sc. comp. Ilmārs Poikāns, M. hist. Marta Starostina, M. iur. Juris Stukāns, M. sc. pol. Didzis Šēnbergs, Dr. hist. Jānis Taurēns, Dr. hist. Gints Zelmenis un M. hist. Arturs Žvinklis.

Analizējot komisijas sastāvu likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta otrās *secunda* daļas kontekstā, proti, zinātnisko izpēti veic starpdisciplināra komisija,[6] var nonākt pie slēdziena, ka šis komisijas sastāvs patiesi atbilst starpdisciplinaritātes jēdzienam, jo pārstāvētas šādas Latvijas Zinātnes padomes atzītas zinātņu nozares – vēsture, juridiskā zinātne, politikas zinātne jeb politoloģija, filozofija, reliģijas zinātne, komunikācijas zinātne, literatūrzinātne un datorzinātne. Zinātniskās darbības pēctecību, paaudžu zināšanu un pieredzes apmaiņu akcentē pētnieku vecuma grupas, kas aptver paaudzes no 25 līdz 69 gadu vecumam.

[6] *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs.

Laika periodā no 2016. gada decembra līdz 2017. gada decembrim piesaistīti arī eksperti, kuru zinātnes nozares aptver vēsturi, juridisko zinātni, psiholoģiju, filoloģiju un citas. Piemēram, Dr. habil. med. Māris Baltiņš, PhD Andreass Hilgers (*Andreas-Hilger*), M. hist. Edgars Engīzers, Dr. hist. Ilze Jermacāne, Dr. hist. Gatis Krūmiņš, Dr. philol. Ieva Kalniņa, M. iur. Linards Muciņš, M. iur., M. psych. Aldis Daugavvanags, M. sc. pol. Gatis Puriņš, PhD Tomass Vegeners Frīss (*Thomas Wegener Friis*), M. hist. Gatis Kupše, Dr. hist. Uldis Neiburgs, PhD Lilita Zaļkalne. PhD Andreass Hilgers 2017. gada 8. martā komisijas semināra ietvaros uzstājās Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā ar priekšlasījumu *The Gehlen Organisation/BND and the Baltic Countries in the Cold War* (Gēlena organizācija/Vācijas Federālais izlūkošanas dienests un Baltijas valstis Aukstā kara laikā). Savukārt PhD Lilita Zaļkalne un PhD Tomass Vegeners Frīss sniedza ziņojumus 2017. gada LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes sadarbībā ar Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmiju rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *1984* Rēzeknē, kā arī piedalījās 2017. gada 25. marta Komunistiskā genocīda upuru piemiņas dienas diskusijā *Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo LPSR VDK dokumentu publiskošanu internetā 2018. gada maijā*, ko vadīja Latvijas Universitātes asociētais profesors Dr. sc. pol. Ivars Ījabs.

Ievērojot to, ka Izglītības un zinātnes ministrija tikai pēc ministru prezidenta un Finanšu ministrijas iesaistes 2016. gada nogalē atzina un apliecināja Latvijas Universitātes Fondam tiesības turpināt LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiju piešķiršanu, izmantojot tam atvēlētos līdzekļus, stipendiju konkursa organizēšana bija iespējama vien pēc Latvijas Universitātes Fonda 2016. gada novembra rīkotās stipendiju pasniegšanas. 2017. gada 1. februārī atbalstīti septiņi stipendiāti. Stipendiātu sakarā komisija konstatēja nepieciešamību principiāli svarīgos gadījumos, kas ir pretrunā ar Satversmes ievadā ietvertajām vērtībām, ievērojot Zinātniskās darbības likumā[7] ietvertos principus, pārtraukt stipendijas līgumu un informēt augstskolas akadēmisko personālu par nepieciešamību pievērst lielāku rūpību tam, lai studijas nav tikai mācības, bet arī

[7] *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 70 (3228), 2005, 5. maijs.

līdzeklis personības pilnveidei. Darbā ar stipendiātiem, kuri ir arī bakalaura, maģistra un doktora studiju programmās studējušie, akūti izjūtama Vilhelma fon Humbolta tēzes par zinātnes un izglītības vienotību īstenošanas nepietiekamība. PSRS okupācijas vara no šīs vienotības atteicās, īstenojot propagandā balstītā izglītībā un nošķirtā, dažkārt pat slepenā zinātnē. 2017. gada nogalē stipendiju konkurss būtiski paplašināja pretendentu loku. Rezultātā 2017. gada novembrī Latvijas Universitātes Fonds nolēma piešķirt desmit stipendijas – galvenokārt, maģistrantiem, doktorantiem un pētniekiem. Stipendija devusi ieguldījumu Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) totalitārā okupācijas režīma pētniecības popularizēšanai un jaunas pētnieku paaudzes sagatavošanai. Pateicoties stipendijai, studiju sākumā dota iespēja zinātnieku vadībā apgūt, bet studiju vēlākajos posmos pilnveidot patstāvīgai pētniecībai nepieciešamās zināšanas un iemaņas darbam ar dokumentiem, vēstures liecību vākšanai, tai skaitā intervēšanai, apjomīgu datu analīzei, zinātniskā darba izstrādei, publiskai aizstāvēšanai un dalībai zināšanu sabiedrības veidošanā. No astoņiem 2015. gada stipendiātiem visi sekmīgi turpina studijas – vairāki doktora studiju programmās, gatavojas promocijas darba aizstāvēšanai, aktīvi piedalās pētniecībā Latvijā vai ārvalstīs. Piemēram, 2017. gadā Agnija Ruhocka un Marta Starostina ieguva vēstures maģistra grādu par PSRS totalitārā okupācijas režīma pētījumiem, turklāt abas turpina studijas doktorantūrā. Lai nodrošinātu efektīvu zinātniskā darba organizāciju un palielinātu ieguldījumu zinātnes sabiedrībā, izpētes komisija pārskata periodā piesaistīja arī citas organizācijas.

Darbs būtu bijis iedarbīgāks, ja būtu izveidota patstāvīga institūcija Latvijas Universitātes ietvaros, kā tas bija panākts, vienojoties ar rektoru 2015. gada nogalē, pirms Latvijas Universitātes publiskās aģentūras *Latvijas vēstures institūts* reorganizācijas. Sekojot rektora priekšlikumam, komisija sagatavoja Publiskās atmiņas centra, kura izveidi pat rakstveidā atbalstīja arī 12. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija Dr. hist. Ritvara Jansona vadībā, veidošanas dokumentāciju, virzīja to apstiprināšanai, tomēr dažu birokrātisko institūciju neieinteresētības dēļ sagatavotie dokumenti nav vērtēti un ilgtspējīga institucionāls risinājums nav rasts ne 2016. gadā, ne arī

2017. gadā. Rezultātā komisijas priekšsēdētājam liegta tiesiska iespēja ietekmēt zinātnisko saistību savlaicīgu un kvalitatīvu izpildi.

II. Komisijas zinātniskā darba rezultātu popularizēšana

Pārskatā atspoguļotajā laika posmā ir atklāts LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas 3. sējums *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Pateicoties Kultūras ministrijas valsts sekretāram Sandim Voldiņam, atklāšana bija organizēta ēkā, kur savulaik bijušas izvietotas vairākas LPSR VDK piesegstruktūras un kur šobrīd ir Kultūras ministrija. Ievērojot to, ka komisijas rakstu 3. sējums bija pamatā veltīts piesegstruktūru jautājuma atklāšanai, un tur atspoguļotas arī tās, kas savulaik mitušas Šēla savrupnamā Krišjāņa Valdemāra ielā 11a, atklāšanas dalībniekiem bija iespējams padziļināt iespaidus. Piedalījās seši tautas priekšstāvji 12. Saeimā – Einārs Cilinskis, Ints Dālderis, Ritvars Jansons, Andrejs Judins, Aleksandrs Kiršteins un Kārlis Krēsliņš. Tas arī ir bijis lielākais tautas priekšstāvju skaits, kas vienlaikus ir piedalījušies un interesējušies par VDK izpēti.

Komisijas aktuālajiem pētniecības rezultātiem var sekot Latvijas Universitātes portāla vietnē – lu.lv/vdkkomisija – , kur brīvi pieejami gan izdotie, gan arī aprobācijas procesā esošie pētījumi.

III. Komisijas sarīkojumi

Pārskata periodā komisija rīkoja virkni iekšējus seminārus, tāpēc uzsvēršu tikai publiskus sarīkojumus.

Publiskas lekcijas un diskusijas

Pateicoties komisijas locekļa M. sc. comp. Ilmāra Poikāna ierosmei, veikts socioloģisks pētījums par VDK dokumentu atklātību un zinātnisku izpēti, kas prezentēts 2016. gada 19. decembrī. Pētījuma rezultāti būtiski atšķīrās no politiķu iepriekš tiražētiem priekšstatiem. Divu trešdaļu liels sabiedrības vairākums atbalstīja vai nu tūlītēju VDK dokumentu atklātību vai publicēšanu ar zinātniskajiem pētījumiem. Sabiedrība uzstāj uz VDK pētniecības nepieciešamību. Zinātnisku

interpretāciju sniedza Sociālās atmiņas pētniecības centra vadītājs un komisijas loceklis Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns. Izmantojot izdevību, vēlos pateikties visiem vēstures lieciniekiem, kā piemēru minot vienu no viņiem. 19. decembra sarīkojumā Dr. iur. Kristīne Jarinovska analizēja sabiedrības viedokļa nozīmi, piemērojot informācijas atklātības principu, un iepazīstinot ar vēstures lieciniecI – Maldu Gludiņu. Gludiņas kundzes klātbūtne bija būtiska publiskajā diskusijā par VDK dokumentu atklātību, jo viņas tēvs Hugo Mednis (aģents *Ērglis*) bija to reliģisko organizāciju kalpotāju vidū, ko *čeka* represēja par *dubultaģenta* lomu, proti, par citu reliģisko organizāciju locekļu informēšanu par *čekas* nodomu un ieceri viņus represēt. Viņa krimināllieta bija atspoguļota komisijas rakstu 3. sējumā. Kā izrādījās, iepazīstoties savulaik ar šo krimināllietu, materiālos nebijis slepeno ziņu, tai skaitā dokumentu, kas liecina par aģenta statusu un viņa darbību šajā statusā. Malda Gludiņa pauda atzinību komisijai un plašsaziņas līdzekļiem, sniedza vērtīgu atbalstu, atklājot reliģijas organizāciju represiju aspektus.

Komisijas eksperts PhD Andreass Hilgers 2017. gada 8. martā sniedza Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā publisku priekšlasījumu *The Gehlen Organisation/BND and the Baltic Countries in the Cold War*. Tā bija daļa no iecerētās un šobrīd daļēji īstenojamās starptautiskās sadarbības specdienestu vēstures pētniecībā. Kopš 2017. gada rudens semestra divi komisijas stipendiāti sniedz atbalstu Andreasa Hilgera vadītajai pētniecībai.

Komisijas un Latvijas Universitātes ar Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas atbalstu rīkotās starptautiskās zinātniskās konferences *1984* ietvaros bija organizēta 2017. gada 23. martā Sociālās atmiņas pētniecības centra vadītāja Dr. sc. comm. Mārtiņa Kaprāna publiskā lekcija un diskusija par PSRS okupācijas režīma izpēti, prezentējot arī jaunākos socioloģiskos pētījumus, kas atspoguļo sabiedrības informētību par okupāciju un ieinteresētību izzināt attiecīgā laika jautājumus, un to salīdzinājumu ar līdzīgiem pētījumiem citos gados. Mārtiņš Kaprāns norādīja uz datu korelāciju ar 2017. gada 19. decembrī prezentētā socioloģiskā pētījuma rezultātiem.

2017. gada 28. un 29. augustā Gaigalavā, Rēzeknes novadā bija organizēts komisijas seminārs, kur komisijas pētnieki un jomas

eksperti diskutēja par turpmāko zinātnisko darbību, zinātniskajiem un organizatoriskajiem sarežģījumiem un sprieda par gala slēdzienu VDK dokumentu atklātības nodrošināšanai. Semināra ietvaros bija pieņemti vairāki komisijas lēmumi, tajā skaitā vēršanās pie Valsts Prezidenta, atklājot savlaicīgi svarīgākos semināra laikā identificētos secinājumus, šādā veidā uzrunājot sabiedrību par nepieciešamību nodrošināt ne tikai VDK, bet arī visa PSRS okupācijas perioda pētniecību arī pēc komisijai uzticētās zinātniskās izpētes beigām, kā arī noteikt visu perioda dokumentu pastāvīgu glabāšanu, publisku pieeju Latvijas Komunistiskās partijas un VDK piesegstruktūru izdevumiem.

Konference

2017. gada 24. un 25. martā Rēzeknē komisija organizēja kopā ar Latvijas Universitāti un Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmiju starptautisko zinātnisko konferenci *1984*. Konferences norise bija atspoguļota tiešraidē. Akcentējams, ka VDK darbība skar visus Latvijas novadus, tāpēc aktualizējams novadpētniecības svarīgums šajā lietā.

Ārvalstu pieredzes apmaiņa

Atsaucoties uz Ihora Kuļika (*Ihor Kulyk*), Ukrainas Nacionālās atmiņas institūta administrācijas direktora aicinājumu iepazīties ar VDK dokumentu atklātības nodrošināšanu Ukrainas Republikā, 2017. gada maijā komisijas pārstāvji iepazinās ar Ukrainas drošības dienesta arhīvā uzkrātajiem Ukrainas Padomju Sociālistiskās Republikas (PSR) Valsts drošības komitejas dokumentiem. Ukrainas Republikas drošības dienests nepieprasīja aizpildīt dokumentus pieejai valsts noslēpumam. Komisijas pārstāvji apmeklēja Ukrainas Nacionālās atmiņas institūtu. Ukrainā gūtā pieredze būtiski atšķiras no tās, kas jāpieredz ne tikai Latvijas zinātniekam, kas vēlas pētīt LPSR VDK dokumentus, bet arī komisijai, esot Saeimas un Ministru kabineta pilnvarojumam. Pirmkārt, Nacionālās atmiņas institūts apkopo informāciju par VDK dokumentu pieejamību, kas būtiski atvieglo nepieciešamās informācijas meklēšanu. Otrkārt, Ukrainas drošības dienests, salīdzinot ar Satversmes aizsardzības biroju, labvēlīgi un ar cieņu

izturas pret pētniecību, sniedzot visu iespējamo atbalstu, kas raisa atzinību ne tikai par atbalstu pētniecībai, bet arī uzticību institūcijai. Salīdzinot šādu rīcību ar citu Rietumvalstu specdienestu rīcību informācijas atklātības nodrošināšanā, jāsecina, ka tā ir daļa no labās prakses, kas veicina sabiedrības uzticību un atbalstu. Beznosacījumu un beztermiņa slepenība Rietumvalstīs atzīta kā būtisks šķērslis valsts drošības interešu aizsardzībai.

2017. gada aprīlī veikta iepazīšanās ar Vācijas Demokrātiskās Republikas valsts drošības dienesta (*Stasi*) dokumentiem par latviešiem un baltiešiem Berlīnē.

2017. gadā Tallinā, Tartu un Viļņā veikta Lietuvas un Igaunijas PSR VDK dokumentu atlase aktuālajiem pētījumiem. Reizē atlase ļāva tieši iepazīties ar VDK dokumentu pieejamību Lietuvas Republikā un Igaunijas Republikā, personiski pārliecinoties par problēmām, ar ko vēl 2015. gada 15., 16. un 17. decembra starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* Liepājā iepazīstināja aicinātie ārvalstu eksperti un reizē komisijas organizēto konferenču redakcijas kolēģijas locekļi – Dr. hist. Arūns Bubnis (*Arunas Bubnys*) un Dr. hist. Mēliss Maripū (*Meelis Maripuu*). Veidojot VDK dokumentu atklātību regulējošos normatīvos aktus, ir svarīgi izprast citu valstu problēmas un to rašanās iemeslus.

2017. gada novembrī veikta iepazīšanās ar britu dokumentiem par spiegošanas darbībām Rietumberlīnē.

2017. gada 25. martā bija organizēta Komunistiskā genocīda upuru piemiņas dienas diskusija *Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo LPSR VDK dokumentu publiskošanu internetā 2018. gada maijā*, kuru vadīja Latvijas Universitātes asociētais profesors Dr. sc. pol. Ivars Ījabs un kas bija skatāma arī tiešraidē. Diskusijā piedalījās Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas rektors Edmunds Teirumnieks, Rēzeknes novada pašvaldības pārstāvis, Romas katoļu baznīcas Rēzeknes-Aglonas diacēzes pārstāvis, Rēzeknes Sāpju Dievmātes, Dukstīgala un Prezmas draudžu prāvests, Mariāņu kongregācijas Latvijas vikariāta priekšnieks, Rēzeknes dekanāta dekāns MIC Pāvels Zeiļa, Latgaliešu kultūras biedrības priekšsēdētāja Līvija Plavinska, LPSR VDK zinātniskās

izpētes komisijas pārstāvji, eksperti, bijušais Saeimas deputāts Juris Galerijs Vidiņš, 12. Saeimas deputāts M. sc. pol. Veiko Spolītis, kā arī virkne citu dalībnieku. Katram diskusijas dalībniekam bija dota iespēja izteikt savu viedokli. Diskusijas secinājums ietverams MIC Pāvela Zeiļa kodolīgos vārdos par *čekas maisu* atklāšanu: "Bauslība pieprasa taisnību. Arī no Dieva puses."

IV. Komisijas publikācijas

Publicējam komisijas rakstu 4. sējumu, kas ietver otro daļu ziņojumiem un tematikai, kas bijusi atklāta starptautiskajā zinātniskajā konferencē *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*, 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Tajā ietverti arī divi ziņojumi no LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas starptautiskās zinātniskās konferences *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija* 2015. gada decembrī, kas aktualizēti un saistīti ar citiem 4. sējumā iekļautajiem pētījumiem. Savukārt Igaunijas PSR, Latvijas PSR un Lietuvas PSR iekšlietu un valsts drošības vadības atspoguļojums radīts no 2017. gada februāra līdz novembrim, atsaucoties uz steidzamu šāda materiāla nepieciešamību un ievērojot attiecīgajai tematikai veltīto pētījumu kavēšanos.

Dažos pētījumos autoru viedoklis būtiski atšķīries no redaktoru viedokļa. Piemēram, nevaru piekrist apgalvojumam, ka tikai likums *Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem*[8] nosaka politisko represiju saturu. Minētais likums nosaka gadījumus, kad personai juridiski piešķirams politiski represētās personas statuss, kas attiecīgajām personām paredz viņu ciešanām vismaz daļēji kompensējošo mehānismu. Latvijas Republika nav tiesiski atbildīga par PSRS politiskajām represijām, tās paredzētais kompensējošais mehānisms neatsver ciešanas un neaptver absolūti visas politisko represiju izpausmes. Tieši tāpēc izveidota Tieslietu ministrijas padotībā valsts institūciju un nozares biedrību pārstāvības komisija (konsultatīvās padomes veidā) PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas

[8] Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem: likums, *Latvijas Vēstnesis*, 1995, 26. aprīlis, Nr. 64 (347).

režīma upuru skaita un masu kapu vietu noteikšanai, informācijas par represijām un masveida deportācijām apkopošanai un Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīto zaudējumu aprēķināšanai. Minētās komisijas noteiktais zaudējumu apmērs ir tikai finansiāls PSRS okupācijas totalitārā režīma seku novērtējums, tomēr tas reizē atgādina, ka politiskās represijas un okupācijas sekas vispār, ko izjuta katrs Latvijas iedzīvotājs, ir ievērojami lielāki nekā jebkādu Latvijas Republikas radītu kompensējošo mehānismu kopējā finansiālā vērtība. Tieši tāpēc zaudējumu atlīdzināšana pilnā apmērā jāveic PSRS saistību mantiniecei Krievijas Federācijai.

Kā komisijas priekšsēdētājs nevaru piekrist dažu jēdzienu lietojumam, taču tā ir zinātniskās darbības brīvības izpausme. Piemēram, psihiskas slimības esība un tiesiska pieskaitāmība ir dažādas lietas. Sastopam taču arī juridisko jēdzienu *daļēji pieskaitāms.* Manuprāt, aktīvās rezerves virsniekus nebūtu jādēvē par demobilizētiem virsniekiem. Atšķirībā no mobilizācijas rezerves valsts drošības iestāžu dienesta aktīvās rezerves uzdevums bija ļaut drošības dienesta virsniekiem darboties piesegstruktūrā jeb *zem jumta*, kā to sarunvalodā sauca paši PSRS drošības dienesta funkcionāri, lai slepeni turpinātu īstenot šo dienestu funkcijas. Šķiet Imants Lešinskis tomēr bija aktīvās rezerves virsnieks, nevis aģents. Palieku arī pie viedokļa, ka pareizs pētāmās struktūras nosaukums ir LPSR Valsts drošības komiteja nevis *Valsts drošības komiteja pie LPSR Ministru Padomes*. Neredzu, kā vārds *pie*, kas ir nepareizas tulkošanas sekas, kas vēlāk novērstas jau okupācijas laikā, var norādīt uz koprepublikānisku institūcijas statusu. LPSR VDK bija pakļauta gan LPSR Ministru Padomei (tātad, protams, arī Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai Komitejai), gan PSRS VDK, taču to neatklāj vārds *pie.* Dažādām komitejām krieviski šis vārds – *y* – kopā ar papildinātāju (LPSR Ministru Padome, PSRS Ministru Padome u. c.) nozīmē vien norādi, ka tā ir attiecīgi savienības, republikas, apgabala, apvidus, rajona, pilsētas vai ciema līmeņa institūcija, lai norādītu padotību augstākai iestādei un funkciju, šādi nošķirot tādas komitejas kā tautas deputātu padomju izpildu komitejas vai, teiksim, Komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs no tādām komitejām kā Valsts fiziskās kultūras un sporta komiteja, Valsts kinematogrāfijas komiteja vai Valsts augstākās

un vidējās speciālās izglītības komiteja, kuru būtība ir ministrijas uzdevumu veikšana. Piemēram, sastopam *Mākslas lietu komiteja pie KPFSR Ministru padomes*[9]*, Biedrību likvidācijas komiteja pie Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes*[10]*, Ievainoto un slimo dziedināšanas komiteja pie PSRS Veselības aizsardzības ministrijas*[11]*, Rīgas augstskolu komiteja pie LĻKJS Centrālās Komitejas*[12]*.* Krievu valodas ietekmē šādu formu lietoja ne vien pirms PSRS okupācijas (Latvijas atbrīvotāju pieminekļa komiteja pie Ozolnieku Skuju pamatskolas padomes[13], Starpresoru komiteja pie Finanšu ministrijas), bet arī pat pirms PSRS izveidošanas – Zinātņu komiteja pie Rīgas Latviešu biedrības, par ko zinām, ka šeit *pie* jau droši nenozīmē koprepublikānisku statusu. Ja ir vajadzīgs norādīt augstāko iestādi, tad lietojam ģenitīvu, kā to darām ar iestādēm mūsdienās – piemēram, Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Valsts policija.

Redaktori vienojušies, ka vārda brīvības un atklātas zinātniskās diskusijas vārdā svarīgi paust dažādus viedokļus. Ja iekšējo diskusiju rezultātā nav iespējams panākt vienotību, publiska diskusija ir labākais veids vismaz viedokļus vismaz tuvināt. Garazinātņu kritērijs ir argumentu cīņa, kas balstīta verificējamās zināšanās. Tieši šis ir galvenais iemesls, kādēļ LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija vēl 2015. gada 6. martā iebilda pret "zinātni slepenības režīmā". Slepenības apstākļos nav iespējams īstenot zinātniskuma prasības. Šādas zinātnes pieprasīšana atgādina nedemokrātiska režīma zinātniskās darbības organizēšanu, par ko 2017. gada 24. martā referēja Dr. hist. Uldis Krēsliņš, analizējot Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes *pirmo nodaļu.* Par spīti plaši tiražētajam priekšstatam *pirmā nodaļa* bija arī līdzeklis, kas augstskolās un zinātniskajās institūcijās veica slepenas zinātniskās darbības nodrošinājumu. Daudzi zinātnieki un viņu

[9] "KPFSR teātru jaunatnes jaunrades skates dalībnieku godalgošana", *Padomju Jaunatne,* Nr. 160, 1947, 15. augusts. 2. lpp.
[10] "Citu iestāžu sludinājumi", *LPSR AP Prezidija ziņotājs*, Nr. 15, 1941, 18. janvāris, 4. lpp.
[11] "Ārsta L. J. Chundanova svarīgs izgudrojums", *Padomju Kuldīga,* Nr. 41, 1946, 8. aprīlis, 2. lpp.
[12] "Vai jūs zināt, ka…", *Jaunais Inženieris,* Nr. 8, 1960, 30. aprīlis, 2. lpp.
[13] "Ozolnieki", *Zemgales Balss,* Nr. 115, 1936, 23. maijs, 3. lpp.

zinātniskie darbi, ievērojot slepenības nosacījumus, palika sabiedrībai nezināmi un nepublicēti, atstājot zinātniekus bez atbilstoša novērtējuma, sevišķi atgūstot Latvijas Republikas neatkarību. Slepenība PSRS valsts drošības dienestiem ļāva brīvi manipulēt gan ar zinātniekiem, gan arī ar zinātnisko darbu autorību, piemēram, nepieciešamības gadījumā izmantojot to arī kā specdienestu līdzekli rūpnieciskās spiegošanas veikšanai, ko savukārt veica citi, sabiedrībai zināmi zinātnieki. Vairāk to atspoguļos šobrīd sagatavošanā esošais komisijas rakstu 5. sējums, kas ietver pirmo daļu no 2017. gada marta konferences pētījumiem.

Interesanti, ka komisijas ietvaros pētītais bijis par pamatu arī citām zinātniskām publikācijām un pat zinātniskiem projektiem. Viens no tiem Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta Zinātniskās padomes priekšsēdētājas, komisijas locekles Dr. phil. Solveigas Krūmiņas-Koņkovas vadībā īstenotais Latvijas Zinātņu padomes atbalstītais fundamentālais pētījumu projekts *Reliģiskās pieredzes tematizācija post-liberālā garīguma situācijā: Latvijas gadījums*, kura rezultāti, arī Solveigas Krūmiņas-Koņkovas pētījums, sadarbībā ar Pontifikālo Gregoriānas universitāti publicēti kolektīvajā monogrāfijā *La Chiesa cattolica in Unione Sovietica. Dalla Rivoluzione del 1917 alla perestrojka* ([*Katoļu baznīca Padomju Savienībā. No 1917. gada revolūcijas līdz pārbūvei],* curato da Jan Mikrut. Roma: Gabrielli Editori, 2017).

Komisijas locekļi, eksperti un stipendiāti pārskata periodā piedalījušies ar savu pētījumu, kas veikti arī ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas atbalstu, prezentēšanu dažādās konferencēs. Ievērojot minēto, jāsecina, ka komisijas darbība labvēlīgi iespaido arī citu pētniecību un veicina tās veikšanu ne tikai patstāvīgi, bet arī citu akadēmisko un zinātnisko institūciju ietvaros.

V. Zinātniskā darba organizēšanas aspekti

Zinātniskā darba organizēšana, kā arī informēšana par zinātnisko darbu un ar tā organizēšanu saistītajiem jautājumiem pārskata periodā aizņēmusi būtisku komisijas priekšsēdētāja un

atbalsta personāla darba laiku. Uzskatāmībai jāmin, ka 2017. gadā līdz pārskata perioda beigām nosūtīti vairāk nekā 120 dokumenti.

Viens no sarežģītāk risināmajiem zinātniskā darba organizēšanas jautājumiem ir VDK dokumentu pieejamība.

Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 2. pants paredz, ka VDK dokumenti ir ne tikai dokumentēta informācija, ko sagatavojusi vai kas adresēta VDK, kas atrasti VDK un tā piesegstruktūrās, bet arī tāda dokumentēta informācija, kuras saturs raksturo tieši vai netieši VDK rīcību, vai tās kopums, kas ļauj secināt, ka tas attiecas uz VDK darbiniekiem. Ievērojot to, ka pat VDK dokumenti, kas ir sagatavoti vai kas adresēti VDK, nav vienuviet, turklāt daudzu VDK dokumentu kā, piemēram, to, kas bijuši nodoti Latvijas Policijas akadēmijai, šā brīža atrašanās vieta nav nosakāma, VDK dokumentu apzināšana ir laikietilpīgs process. Tas vien, ka pirms LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveides nebija pat apzinātas visas VDK piesegstruktūras, rada milzīgu darba apjomu, jo no dokumentu kopuma, neesot pieejamiem visiem VDK dokumentiem, ir jāizdara zinātniski pamatoti spriedumi par konkrētās rīcības saistību ar VDK un konkrētas personas rīcību VDK uzdevumā. Rēķinoties ar komisijas zinātniskajam darbam atvēlēto laiku, pētniekiem vienuviet ir gan jāpierāda VDK piesegstruktūras esību, gan arī jāapraksta iespējami pilnīgāk tās rīcība VDK uzdevumā.

Pateicoties Ministru kabineta rīkojuma Nr. 433 7. punktā ietvertajām tiesībām, komisijai, salīdzinājumā ar citiem pētniekiem, bijušas priekšrocības, kas samazināja resursu patēriņu, lai veiktu nepieciešamo liela apjoma dokumentu analīzi un pētījumos ietverto secinājumu verificēšanu. Apzinoties šīs priekšrocības, komisija aicināja Kultūras ministriju atbalstīt tiesības visiem pētniekiem bez atlīdzības fotografēt arhīvos. Izmantojot sevi kā piemēru, komisija pierādīja, ka dokumentu kopiju izgatavošana būtiski apgrūtina zinātnisko darbību ne tikai finansiāli, bet akadēmiski. Kā pamatoti norādījusi Dr. iur. Kristīne Jarinovska savā pētījumā par informācijas atklātību VDK dokumentu sakarā: "Viltus ziņu laikmetā zinātniskā darba vadītāja, recenzenta, redaktora atbildība ir ievērojami augusi." Tieši tāpēc apsveicama Ministru kabineta norma, kas paredz:

> "20.1 Fiziskai personai ir atļauts arhīva lasītavā fotografēt (bez zibspuldzes, statīva vai citām palīgierīcēm) publiskos dokumentus, kuriem nav pieejamības ierobežojumu un kuru reproducēšanu neierobežo autortiesības. Fiziskai personai iegūto dokumentu kopijas ir tiesības izmantot vienīgi personiskiem vai zinātniskiem mērķiem, ievērojot fizisko personu datu aizsardzības prasības."[14]

Minētā tiesību norma nav optimāls risinājums, tomēr gana nozīmīgs solis. Ievērojams, ka minētie grozījumi pieņemti īsi pirms LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas konferences 2017. gada 21. martā un stājās spēkā konferences norises pirmajā dienā, 2017. gada 24. martā. Tā kā iepriekš publiski bijis zināms, ka konferencē spriedīs par VDK dokumentu atklātības jautājumiem un pētniecības sarežģījumiem, uzskatu, ka šī ir apzināta Kultūras ministrijas rīcība, lai novērstu vēl komisijas 3. sējuma atklāšanā kopīgā diskusijā ar Kultūras ministrijas valsts sekretāru konstatēto slogu zinātniskajai darbībai un pētniecībai kopumā.

Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo dokumentu apjoms veido mazāk nekā 0,2% no šobrīd apzināto VDK dokumentu kopuma, kas daļēji izpētīti, pateicoties sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošajiem dokumentiem. VDK aģentu kartotēkas īpatsvars ir vēl teju simt reizes mazāks par šiem 0,2%. 99,8% VDK dokumentu atrodas Latvijas Nacionālā arhīva arhīvos, piemēram, Latvijas Valsts arhīvā, Personāla dokumentu valsts arhīvā, Latvijas Valsts vēstures arhīvā, zonālajos arhīvos novados, kā arī iestāžu un īpaši tiesu arhīvos.

Neskatoties uz salīdzinoši niecīgo VDK dokumentu īpatsvaru, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija kopš tās izveides 2014. gada vasarā centusies darīt visu, lai veiktu iespējami pilnīgu arī Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo dokumentu izpēti. Sekojot normatīvajos aktos noteiktajam, komisija ir lūgusi pieeju esošo VDK dokumentu sarakstam, lūgusi informāciju par šo dokumentu juridisko statusu, lūgusi pieeju vismaz tiem VDK dokumentiem, kuru izsniegšanu paredz Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151 *Noteikumi par Totalitārisma seku dokumentēšanas centra*

[14] Latvijas Nacionālā arhīva darbības noteikumi: Ministru kabineta 2012. gada 6. novembra noteikumi Nr. 747, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 177 (4780), 2012, 8. novembris.

rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību[15] jebkurai zinātniskajai institūcijai vai plašsaziņas līdzeklim. Komisija lūgusi arī pieeju vismaz informācijai par personām, kas publiski komisijas sarīkojumā atzinušas savu sadarbību ar VDK un izteikušas atbalstu zinātniskajai izpētei, lūgusi pieeju VDK dokumentiem, ko vēl 2015. gada sākumā Satversmes aizsardzības biroja direktors bija mutvārdos solījis izsniegt. Turklāt sākumā, sekojot Satversmes aizsardzības biroja neprecīzi sniegtajai informācijai, komisija lūgusi nodrošināt pieeju VDK dokumentiem visiem komisijas locekļiem, apņemoties arī kārtot dokumentus speciālās atļaujas saņemšanai, veikusi atbilstošus priekšdarbus. Lūgums par iespēju nodrošināt pētniecības iespējas visiem komisijas locekļiem, nokārtojot speciālās atļaujas, bija noraidīts vēl 2015. gada sākumā. Tā vietā piedāvāts darbs diviem komisijas locekļiem, kuriem būtu jākļūst par Satversmes aizsardzības biroja darbiniekiem, bet atklāta pētniecība noraidīta saknē. Uzsvēršu – līdz pat 2017. gadam Satversmes aizsardzības birojs piedāvāja atļaut pētniecību veikt tikai vienam, maksimums diviem pētniekiem.

Kad valsts budžeta piešķīrums ļāva izpildīt prasību, proti, tikai esot pieņemtam likumam *Par valsts budžetu 2017. gadam* un esot arī saskaņojumam par atbilstošu finanšu līdzekļu paredzēšanu publiskā līguma ietvaros, Satversmes aizsardzības birojs 2017. gada sākumā norādīja uz novēlotu divu darbinieku pieteikumu.

Tikai 2017. gada 15. marta vēstulē Nr. 5.2-10/17/168 pēc ilgstošiem lūgumiem sniegt informāciju par tā rīcībā esošo VDK dokumentu juridisko statusu Satversmes aizsardzības birojs tieši norādīja, ka šie dokumenti nav valsts noslēpuma objekts. Tomēr visus lūgumus sniegt informāciju atteica, atsaucoties uz fizisko personu datu aizsardzības regulējumu. Minētā iemesla dēļ daļa no 2017. gadā plānotiem pētījumiem neizdevās, bet iepriekš veikto pētījumu precizēšana un aktualizēšana izpalika.

Gandrīz divus gadus lūgto VDK dokumentu aprakstu komisija saņēma tikai 2017. gada oktobrī pēc tam, kad bija ziņojusi 12. Saeimas Nacionālās drošības komisijai par komisijas ieskatā neatbilstošu Satversmes aizsardzības biroja rīcību, iepazīstinot ar aprakstiem. 2017.

[15] *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 94 (377), 1995, 20. jūnijs.

gada 31. augustā komisijas pārstāvji nesekmīgi mēģināja iepazīties ar VDK dokumentu aprakstiem. 2017. gada 12. septembrī apraksts, kas sadalīts divās mapēs uz drukātām lapām bez dokumentam obligātiem rekvizītiem un norādes par izsniegto lapu juridisko statusu, bija izsniegts pieciem komisijas locekļiem pēc "saistību raksta", kam pielikumā bija Krimināllikuma normu uzskaitījums, parakstīšanas, nesaņemot paskaidrojumus pēc atbilstoša pieprasījuma par "saistību raksta" parakstīšanas iemesliem un apraksta juridisko statusu. Iepazīšanās kopā ar "saistību raksta" parakstīšanas procedūru Satversmes aizsardzības biroja telpās ilga 43 minūtes. Tad komisija bija lūgta atbrīvot telpu citām plānotām nodarbēm. Lai gan komisija vēlāk saņēma vēl 2017. gada 15. martā solīto aprakstu, tomēr toreiz nekādas norādes par saņemto izdruku juridisko statusu nebija saņemtas. Tā kā parakstīts "saistību raksts", bet saņemtais materiāls nesatur norādes par juridisko statusu, komisija lūdza tiešu skaidrojumu. Līdz 2017. gada 30. novembrim šāds skaidrojums nebija saņemts, lai arī 12. Saeimas Nacionālās drošības komisijai Satversmes aizsardzības birojs rakstveidā apgalvoja, ka komisijas pārstāvji nav lūguši paskaidrot iemeslus "saistību raksta" parakstīšanai tāpat kā nav lūguši sniegt informāciju par apraksta juridisko statusu.

Jāuzsver, ka tikai 2017. gada 30. novembrī Satversmes aizsardzības birojs pirmo reizi rakstveidā apliecināja, ka pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas ieguves pētniekus pielaidīs VDK aģentu kartotēkai. Iepriekš, kā to apliecina arī publiskā 12. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēde, kuru vadīja Dr. hist. Ritvars Jansons, pastāvēja nostāja, ka pieejamība VDK aģentu kartotēkai tiks liegta arī pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas piešķiršanas komisijas locekļiem.

2017. gada novembrī stipendiātu atlases laikā trīs stipendiāti izteica gatavību pētīt VDK dokumentus arī ar nosacījumu, ka pētniecības rezultātu atklāšana varētu būt ierobežota. Ievērojot minēto, komisija iesniedza atbilstošus dokumentus Izglītības un zinātnes ministrijai, kā to bija norādījis komisijas administratīvais sekretārs, Izglītības un zinātnes ministrijas sevišķās lietvedības atbildīgā persona un Drošības policijas pārstāvis, veicot komisijas locekļu instruktāžu Latvijas Nacionālajā arhīvā. Tomēr pretēji

sagaidītajam izglītības un zinātnes ministrs ne tikai atteicās nodrošināt dokumentu nodošanu ar ministrijas sevišķās lietvedības starpniecību atbildīgajai institūcijai par speciālo atļauju darbam ar valsts noslēpumu izsniegšanu, bet arī publiski izsmēja komisijas vēlmi pildīt likumu, Ministru kabineta noteikumus un iepriekš kompetento iestāžu dotos norādījumus, norādot, ka valsts noslēpuma sevišķās atļaujas dokumentus varot aizpildīt "mājās, pie datora". Ministrs 12. Saeimas Pieprasījumu komisijā, iepriekš ne reizi, ministra amatā esot, nerodot iespēju tikties ar visu komisiju, lai pārrunātu komisijas darbu, vērtēja komisijas darbu ar norādi: "Lai paveiktu darbu, ir uz darbu jāaiziet."

Publiskajā telpā ir sniegta īstenībai neatbilstoša informācija, ka "nevienam pētniekam joprojām nav pielaides valsts noslēpumam". Ja politiķi būtu interesējušies par komisiju, viņi būtu informēti, ka, piemēram, Jurim Stukānam kā Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētājam ir atbilstoša speciālā atļauja, lai, kā saka ministrs, varētu strādāt "Satversmes aizsardzības biroja telpās, kurās lai ieietu ir nepieciešama šī speciālā atļauja".[16] Ja ievēro, ka uz 2017. gada 12. septembra 43 minūšu Satversmes aizsardzības biroja apmeklējumu ieradās Juris Stukāns, nav saprotams, kādēļ iespēja iepazīties ar dokumentiem arī telpās, kur varot ieiet tikai ar speciālajām atļaujām, lai pētītu dokumentus, kam nav valsts noslēpuma statusa, viņam nav piedāvāta. Satversmes aizsardzības birojs vairākus mēnešus bija informēts par to, ka viens no pētniekiem, kas vēlējās iepazīties ar dokumentiem, ir Stukāna kungs, bija savlaicīgi informēts par apmeklētājiem, lai secinātu par to tiesībām ieiet attiecīgajās telpās. Nav gan skaidrs, kāpēc telpu lietu nerisina kopš 2014. gada pavasara, kad Satversmes aizsardzības birojs un Tieslietu ministrija bija informēti par likumdevēja ieceres par izpēti īstenošanos.

Līdzīgi skeptiski vērtējama Satversmes aizsardzības biroja rīcība, slepeni, neesot atbilstoši pieņemtiem Ministru kabineta noteikumiem, anonimizēt pretizlūkošanas automatizēto informācijas sistēmu *DELTA Latvija* jeb tā saucamās Valsts drošības komitejas

[16] Bērziņa, Sabīne (LTV Ziņu dienests). "Šadurskis šaubās par VDK dokumentu izpētes komisijas iespējām darbu pabeigt laikus", *LSM.LV*, 2017, 29. novembris. Pieejams: http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/sadurskis-saubas-par-vdk-dokumentu-izpetes-komisijas-iespejam-darbu-pabeigt-laikus.a259171/

aģentu referātu datu bāzi ar mērķi to nodot Latvijas Nacionālajam arhīvam. Tikai pateicoties 2017. gada 12. novembra Latvijas televīzijas raidījumam *De Facto*, apstiprinājās neoficiālās ziņas par anonimizāciju. Ja 2017. gada 30. novembrī šāda datu bāze Latvijas Nacionālajam arhīvam nav nodota, bet Latvijas Nacionālais arhīvs rakstveidā paziņoja, ka nevar sniegt nekādas konkrētas ziņas komisijai ne par nodošanas laiku, ne par Satversmes aizsardzības biroja darbiniekiem, kas to veic, ne par vienošanos ar tiem, kā arī, ja ievēro, ka likumā *Par valsts budžetu 2018. gadam* vairs nav paredzēts komisijas darba turpinājums, nav skaidrs, kāpēc Satversmes aizsardzības birojs šo digitalizēšanu ar anonimizēšanu saista ar komisijas darbu.

Tādi gadījumi kā 1990. gada LPSR Augstākās padomes vēlēšanu rezultātā par Ministru padomes priekšsēdētāju apstiprinātā Ivara Godmaņa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas pazušana no Rīgas rajona tiesas Jūrmalas tiesu nama arhīva uzskatāmi parāda to, ka, pat esot atsaucīgai un izprotošai attieksmei pret VDK izpēti, var rasties būtiski šķēršļi pētniecībai. Minētā lieta bija pieprasīta, lai pēc *Latvijas Avīzes* publikācijas[17], kur piesaukts Jura Stukāna viedoklis, kas konkrētās sadarbības fakta ar VDK lietas sakarā nebija izteikts, veiktu attiecīgās lietas izpēti, lai varētu argumentēti spriest arī par aktualizēto lietu. Vēl 2017. gada 30. novembrī nav saņemtas ziņas par lietas likteni, bet apliecināts: šobrīd tiesa savas lietas atrašanās vietu nezina.

Ievērojot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izpētes termiņus un pētniecības apjomu, pētniecības organizācijā jebkādi birokrātiski šķēršļi un tiesību normu piemērošanas neatbilstības rada būtiskus traucējumus. Turklāt, ievērojot komisijas statusu, nav iespējams izmantot privātpersonas tiesības administratīvajā procesā vismaz būtiskāko šķēršļu un neatbilstību risināšanai. Tajā pašā laikā vērojama neizpratne no atbildīgo daudzu amatpersonu puses, jo, acīmredzami, pierasts, ka zinātnisko izpēti Latvijas Republikā parasti organizē, rēķinoties ar tādu birokrātisko nastu, kas citās Rietumvalstīs uzskatāma par nepamatotu un nesamērīgu. Ja piekļuvi dokumentiem nevar īstenot Ministru kabineta izveidota institūcija, vai pētniecība,

[17] Zvirbulis, Ģirts. "Godmanis: «Bija tiesas process. Mani attaisnoja.»", *Latvijas Avīze*, 2017, 10. augusts.

neesot šādam pilnvarojumam, vispār ir iespējama? Komisijas ieskatā vairāk kā divus gadu desmitus Latvijas Republikas valsts varas īstenotāju koptā slepenība VDK dokumentu sakarā un gandrīz piecus gadu desmitus iepriekš pastāvējusī slepenības kultūra PSRS ietvaros nav pārvarama vien ar normatīvo aktu grozījumiem. Tam ir nepieciešamas prakses izmaiņas, kas savukārt iespējamas tikai ar komisijai līdzīga veidojuma esību, kam būtu pienākums veikt PSRS okupācijas totalitārā režīma laika dokumentu pētniecību, tādējādi mudinot arī citus iesaistīties pētniecībā.

VI. Komisijas viedoklis par informācijas atklātību

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija ir iepazinusies izlases veidā ar svarīgākajiem VDK un tās piesegstruktūru dokumentiem, tajā skaitā ar tiem, kas ir to mazāk nekā 0,2% VDK dokumentu vidū, kas ir Satversmes aizsardzības biroja rīcībā, pateicoties citur esošajiem dokumentiem. Iepazīstoties ar Satversmes aizsardzības biroja VDK dokumentu aprakstiem, jāsecina, ka izlases kārtībā skatītais ir pietiekams, lai sniegtu gala slēdzienu par VDK dokumentu atklātību. Turklāt tas nekādā veidā nemaina pamatnostādnes, par kurām 2015. gada 6. martā vienbalsīgi komisija nolēmusi, proti, par visu dokumentu nodošanu Latvijas Nacionālajam arhīvam un to nodošanu pilnā apjomā atklātībai, lai veicinātu pētniecību un Satversmes trešajā rindkopā ietverto pienākumu – nosodīt totalitāros režīmus un pieminēt svešo varu upurus – īstenošanu.

Diemžēl Latvijas Universitātes Senāts pretēji Latvijas Universitātes rektora rosinājumam, vairāku 12. Saeimas komisiju atbalstam nav virzījis LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rosināto ieceri veidot Publiskās atmiņas centru. Arī ministrijas atbildīgās amatpersonas nav vis atbalstījušas šādu rosinājumu, bet tieši pretēji – nokāvušas ieceri saknē. Izvērtējot šādas situācijas iespējamību, komisija 2017. gada 28. un 29. augustā, apspriežoties ar pieaicinātajiem ekspertiem, nolēma, pirmkārt, sagatavot aicinājumu Valsts Prezidentam ar šobrīd svarīgākajām atziņām, kas gūtas zinātniskās darbības laikā, otrkārt, rosināt sabiedrību veidot Publiskās atmiņas institūtu.

Pateicoties intensīvām apspriedēm 2017. gada rudenī arī vairākkārtīgi organizētajās komisijas sēdēs, bija sagatavots aicinājums Valsts Prezidentam. 2017. gada oktobrī Valsts Prezidentam iesniegtais aicinājums netika publiskots līdz 2017. gada 13. novembrim, kad plašsaziņas līdzekļos izskanēja informācija par 1990. gada LPSR Augstākās padomes vēlēšanu rezultātā par Ministru padomes priekšsēdētāju apstiprinātā Ivara Godmaņa sadarbības fakta ar Valsts drošības komiteju tiesas lietas pazušanu no Rīgas rajona tiesas Jūrmalas tiesu nama arhīva, kā arī pretizlūkošanas automatizētās informācijas sistēmas *DELTA Latvija* jeb tā saucamās Valsts drošības komitejas aģentu referātu datu bāzes iespējamo anonimizēšanu.

Seko negrozīts publiskā aicinājuma teksts, par kuru bija panākta vienošanās komisijas sēdē:

"Valsts Prezidenta kungs,

padomju totalitārā režīma nosodījums ir nostiprināts Satversmē. Ministru kabineta izveidotā Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija veikusi virkni pētījumu saistībā ar okupācijas laika represijām. Pētījumi atspoguļoti publikācijās, plašsaziņas līdzekļos, ciešā saziņā ar politiķiem, kurus komisija kopš 2014. gada regulāri aicina būt līdzdarbīgiem vēsturiskās patiesības noskaidrošanai.

Valsts drošības komiteja un tās priekšteči bija tikai viena no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības represīvā režīma institūcijām. Represijas organizēja Padomju Savienības Komunistiskās partijas vadība. Okupētajā Latvijā tās atbalstīja un organizēja Latvijas Komunistiskās partijas vadība. Totalitārā režīma nostiprināšanā, represiju organizēšanā, līdzcilvēku izspiegošanā bez Valsts drošības komitejas bija iesaistītas arī dažādas citas institūcijas – Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Ministru Padome, nedemokrātiski veidoto tautas deputātu padomju pilsētu un rajonu izpildu komitejas, nozaru ministrijas, sevišķi Iekšlietu ministrija, tiesas, prokuratūra, arī vissavienības institūcijas kā PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotā LPSR institūcija un citas. Tādēļ pētīt ir nepieciešams ne tikai Valsts drošības komiteju, bet visu šo sistēmu kopumā. Zinātniskā izpēte ļauj pārliecinoši konstatēt, ka Valsts drošības komiteja jeb čeka darbojās ne vien tieši, bet arī caur piesegstruktūrām. Līdztekus zināmām struktūrām kā Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru

komiteja, Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienība *Intūrists*, kā segorganizācijas izmantoja arī, piemēram, Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienību, Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāti, Latvijas Lauksaimniecības akadēmiju, LPSR augstākās izglītības un vidējās speciālās izglītības ministriju, daudzas citas iestādes.

Okupācijas režīma institūciju loma totalitārajā sabiedrības kontrolē nav mazāk nozīmīga kā tikai Valsts drošības komitejas izpēte, tāpēc uzskatām, ka Latvijā, līdzīgi citām posttotalitārajām Eiropas valstīm kā Ukrainā, Polijā, Čehijā, Lietuvā, Igaunijā, un citviet, veidojams Nacionālais atmiņas institūts. Tiesiskā realitāte, ko diktē Latvijas Republikas saistības gan pret tās tautu, gan pret citām tautām, arī Eiropas Savienības saistības, nosaka neatliekamu nepieciešamību paredzēt likuma aizsargātu dokumentu atklātību un reizē pienākumu nodrošināt pastāvīgu atklātībai nodotās informācijas zinātnisku analīzi, publicistiku un pētniecības veicināšanu. Tam vajadzīgs valdības lēmums un finansējuma saglabāšana.

Komisija jau 2015. gada 6. martā ar protokollēmumu ir vienbalsīgi paudusi, ka vēsturiskās patiesības, vārda brīvības un sabiedrības saliedētības vārdā nodrošināma pilnīga, tūlītēja visu Valsts drošības komitejas dokumentu, tajā skaitā Totalitārisma seku dokumentēšanas centrā esošo, nodošanu atklātībai, to brīva un izmantošana pētniecībai bez līdzšinējās diskriminācijas. Šiem dokumentiem nav valsts noslēpuma statusa. Esam daudzkārt lūguši Satversmes aizsardzības biroju nodot šo kultūrvēsturisko mantojumu Latvijas Nacionālajam arhīvam vai Latvijas Universitātei, kas glabā daudzus arī ierobežotas pieejamības dokumentus ar fizisko personu datiem. Pētniekiem nav pieņemama prasība pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas situācijā, kad likums to neparedz un kad tas liedz zinātniskās izpētes veikšanu Satversmē noteiktā nolūkā. Lūdzam Valsts Prezidentu aktīvi iesaistīties, lai totalitārisma mantojums atbilstoši civilizēto valstu vērtībām un arhīvu nozarē vispār atzītajam provenances principam jau šogad nonāktu arhīvā, nevis glabātos pretizlūkošanas dienesta telpās.

Padomju okupācijas dokumentu nodošana atklātībā atbilst tām sabiedriskām interesēm, ko aizsargā Satversmes ievads. Tās noteica likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* (turpmāk – Valsts drošības komitejas likuma) pieņemšanu. Šīs

intereses Eiropas Savienības Vispārīgā datu aizsardzības regula nosaka kā mudināmu valsts rīcībpolitiku, kas aizsargājama likumā. Komisija kopš 2014. gada ir regulāri informējusi Saeimas Juridisko komisiju par likuma nepilnībām. Diemžēl nekāda rīcība no likumdevēja puses nav veikta.

Visbeidzot, vēlamies vērst uzmanību, ka likums, kas regulē Valsts drošības komitejas dokumentu īpašo statusu, pats ir morāli novecojis un nav pieņemams demokrātiskā valstī. Esam guvuši pārliecību, ka neatkarīgā Latvijas Republikas tiesa sadarbības fakta ar Valsts drošības komiteju pārbaudes lietās atzīst, ka dokumenti ir īsti, nav viltoti, tai skaitā nav viltota aģentu kartotēka. Ikviens, kura tiesības aizskar PSRS okupācijas varas dokumentos rakstītais, ir tiesīgs vērsties tiesā, lai gūtu kompensāciju par nodarīto kaitējumu – gan no tiešajiem vainīgajiem, gan no Krievijas Federācijas kā PSRS tiesiskās mantinieces. Latvijā blakus civilprocesam, kriminālprocesam un administratīvajam procesam izveidotais īpašais tiesas process ir pierādījis savu nelietderību. Uzsveram, ka totalitārās vēstures liecību anonimizēšana un dekontekstualizēšana ir pretēja Satversmes ievada garam, šādā skatpunktā jāvērtē arī pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automātizētajā sistēmā *Delta Latvija* esošo vārdu anonimizēšana, nododot sabiedrības vērtējumam nepilnīgus dokumentus. Padomju Savienības Komunistiskās partijas, kas iecerēja, vadīja un veica represijas, nomenklatūras funkcionāri nav pakļauti nedz anonimitātei, nedz arī kādam īpašam tiesas procesam. Morālo vērtējumu par katra rīcību, motīviem un apstākļiem var dot vienīgi Latvijas sabiedrība un katrs cilvēks savā garīgajā dzīvē pats. Līdz ar to lūdzam rosināt, paturot citu likumu speciālajās tiesību normās jau esošos ierobežojumus, atzīt Valsts drošības komitejas likumu par spēku zaudējušu.

Komisija joprojām apliecina gatavību tikties ar Valsts Prezidentu.

Patiesā cieņā,

priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris.”

Acīmredzot, tuvojoties 13. Saeimas vēlēšanām, vēstules publiskošana izsauca politisku ažiotāžu, kā rezultātā komisija publicēja plašsaziņas līdzekļos šādu komisijas priekšsēdētāja skaidrojumu:

> "Kad Ivara Godmaņa čekas lietas pazušanas sakarā no jauna tiražēta virkne mītu, vēlos paust arī Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas skaidrojumu par mūsu aicinājumu, kas izsauca ažiotāžu un pārmetumus zinātniekiem, to publicējot. Kas tad Valsts prezidentam adresētajā dokumentā ir tā saniknojis politiķus?
>
> Pirmkārt, vēsturnieki skaidri pauž: okupācijas režīma represijas iecerēja un īstenoja Padomju Savienības Komunistiskās partijas vadība. Čeka bija tikai viena no režīma institūcijām, okupētajā Latvijā represijas atbalstīja Latvijas Komunistiskās partijas vadība – Centrālā Komiteja, pilsētu un rajonu komitejas, reizēm arī pirmorganizāciju vadība iestādēs un uzņēmumos. Totalitārisma nostiprināšanā, līdzcilvēku izspiegošanā bez VDK iesaistījās arī LPSR Ministru Padome, nozaru ministrijas, sevišķi Iekšlietu, tiesas, prokuratūra, tautas deputātu padomju izpildu komitejas, arī vissavienības institūcijas kā PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotais LPSR un citas.
>
> Jāpēta ne tikai VDK, bet sistēma kopumā. Čeka darbojās arī caur piesegstruktūrām, līdztekus zināmām kā Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru komiteja, PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienība, kā segorganizācijas izmantoja arī, piemēram, komjaunatni, Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāti, Augstākās izglītības un vidējās speciālās izglītības ministriju un citas.
>
> Otrkārt, zinātnieki lūdza rosināt (uzsvēršu, paturot jau esošos ierobežojumus citu likumu speciālajās tiesību normās!) atzīt likumu *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* par spēku zaudējušu. Kā jau pausts Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāja Jura Stukāna rakstos, šajā likumā esošais sadarbības fakta ar čeku konstatēšanas process ir apšaubāms. Neatkarīgā Latvijas Republikas tiesa atzīst, ka Valsts drošības komitejas dokumenti ir īsti, tai skaitā nav viltota aģentu kartotēka.
>
> Lai arī atsevišķs dokuments cilvēku neapsūdz, jāsecina, ka blakus civilprocesam, kriminālprocesam un administratīvajam procesam izveidotais īpašais tiesas process ir pierādījis savu nelietderību.

Komunistiskās partijas, kas vadīja un veica represijas, nomenklatūras funkcionāri nav pakļauti ne anonimitātei, ne īpašam tiesas procesam. Vēsturiskās patiesības priekšā nav pamata romantiskajam dalījumam *labajos* un *sliktajos* komunistos, labajos un sliktajos aģentos. Morālo vērtējumu par katra rīcību, motīviem un apstākļiem var dot vienīgi Latvijas sabiedrība un katrs cilvēks garīgajā dzīvē pats.

Šie divi argumenti – norāde uz kompartijas atbildību un nederīgo tiesas procesu –, šķiet, izsauc vislielāko slēpto sašutumu politiskajās aprindās. Kāpēc bija jāraksta uz Rīgas pili?

Uz trūkumiem tā saucamajā VDK likumā komisija vērsa Saeimas uzmanību rakstveidā jau 2014. gadā, uzreiz pēc izveides. Saeimas Juridiskā komisija ar mūsu vēsturniekiem toreiz netikās un nav satikusies līdz šim. Kad, nerodot risinājumu, 2015. gada sākumā paudu gatavību aiziet no komisijas, ministru prezidentes Laimdotas Straujumas kabinetā, sazinoties ar Nacionālās drošības komisijas vadītāju, Tieslietu ministriju un specdienestiem, pieņēma lēmumu, ka komisijas veiksmīgu darbību nodrošinās ne grozījumi VDK likumā, bet īpašs "mazais likumiņš", ko tieslietu ministrs arī iesniedza valdībā. Saeimas Juridiskajā komisijā šis likums iegūla atvilktnē, pretēji solītajam netika nekad virzīts.

Kopš VDK izpētes sākuma pirms diviem gadiem – 2015. gada novembrī – zinātnieki varēja sākt pētījumus Latvijas Valsts arhīvā, Personāla dokumentu valsts arhīvā un citur, virkne vadošo politiķu ignorēja daudzkārtējus lūgumus sadarboties. Neraugoties uz aicinājumu, kā arī Ministru prezidentes rezolūcijām, oficiāli ar komisiju kopš izveidošanas nav ticies neviens izglītības ministrs, premjers pēc dotajiem solījumiem nav ticies ar komisiju divus ar pusi gadus, Valsts prezidents – pēc daudziem aicinājumiem – trīs gadus, pašreizējais kopš ievēlēšanas. Atlika vienīgi rakstveida saziņa.

Visbeidzot, izmantojot izdevību, vēlos paust, kāpēc es uzskatu par nepareizu piekrist aizpildīt aptaujas lapu sevišķās pieejas valsts noslēpumam ieguvei, lai strādātu ar VDK pretizlūkošanas automatizētās datu sistēmas *Delta Latvija*, kā arī VDK aģentu kartotēkas oriģināliem, kas pēc dažādiem aprēķiniem dokumentu apjoma ziņā varētu būt vien līdz 0,2 procenti no dokumentu skaita, kas Latvijas arhīvos ir tieši saistīti ar čekas darbību. Lauvas tiesa ir tiesu arhīvos un Latvijas Nacionālajā arhīvā, ar kuriem sadarbība ir laba, kuri nerada mākslotus šķēršļus, aizbildinoties ar fizisko personu

sensitīvajiem datiem, starp kuriem, starp citu, likumdevējs neparedz ne vārdu, ne uzvārdu, ne aģenta segvārdu, ne vervēšanas datumu.

Esmu strādājis Rietumeiropas izlūkošanas un pretizlūkošanas dienestu arhīvos un nevienā valstī neesmu sastapis, ka pielaidi valsts noslēpumam prasa tādu dokumentu pieejamībai, kas nav valsts noslēpums. Nekur man nav prasīts, lai kļūstu par specdienesta darbinieku, un nav izvirzītas tamlīdzīgas prasības. Pat Ukrainas Republikā drošības dienesta arhīvs laipni uzņēma komisijas zinātniekus bez jebkādām valsts noslēpuma atļaujām.

Pirmkārt, neviens VDK dokuments nav valsts noslēpuma objekts, ko Satversmes aizsardzības birojs rakstveidā apliecināja tikai 2017. gada 15. martā.

Otrkārt, pirms Totalitārisma seku dokumentēšanas centra fiziskās pārvietošanās no Šķūņu ielas tajā varēja strādāt bez jebkādām valsts noslēpuma atļaujām.

Treškārt, Satversmes aizsardzības biroja direktors par spīti rakstveidā paustajam, ka noslēpuma aptaujas lapu prasīšana ir tikai A kategorijas kritiskā infrastruktūras objekta dēļ, tomēr publiski saka, ka noslēpuma atļauju pieprasa kartotēkas dēļ.

"Daudzi materiāli pētniekiem tik un tā netiks doti, jo satur fizisku personu datus. [..] VDK izpētes komisijai Maizītis atbildēja, ka informācija netiks izsniegta, jo tā «satur ziņas par konkrētām fiziskajām personām». SAB direktors «de facto» šādus pašus ierobežojumus min attiecībā uz VDK aģentu kartotēku."[18]

Atklāti un nepārprotami žurnālam Ir: "[Pauls Raudseps]: Jūsu prasība komisijas pārstāvjiem saņemt pielaidi valsts noslēpumam. Vai tas ir saistīts tikai ar nepieciešamību strādāt SAB telpās, kur atrodas VDK dokumenti, vai ir arī citi iemesli šai prasībai? [Jānis Maizīts]: Tas ir ne tikai saistīts ar nepieciešamību strādāt SAB telpās, bet arī skaidri un gaiši ar kartotēku – ar šīs kartotēkas vārdu un uzvārdu neizpaušanu."[19]

[18] "Sargājot personu datus, VDK izpētes komisiju nelaiž pie dokumentiem", *TVNET*, 2017, 2. aprīlis. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/654451-sargajot_personu_datus_vdk_izpetes_komisiju_nelaiz_pie_dokumentiem

[19] Raudseps, Pauls. "Maizītis: valsts neatteiksies no slepenām metodēm", *IR*, 2017, 9. maijs. Pieejams: https://irir.lv/2017/05/09/maizitis-valsts-neatteiksies-no-slepenam-metodem

Prasīt noslēpuma atļauju dokumentam, kas nav noslēpums, manuprāt, nav likumīgi.

Ceturtkārt, pat dodot valsts noslēpuma parakstu, ka neizpaudīsim kartotēkas datus, un pat, ja kartotēkai pētniekus pielaistu, SAB telpās ir aizliegts ienest tālruni, fotoaparātu vai datoru. Izpētei ir vajadzīga datu salīdzināšana ar citu arhīvu, datubāžu datiem. Esmu piedāvājis, ka dokumentus uz laiku par komisijas resursiem var aizvest ārpus – uz Latvijas Universitāti, ģenerālprokuratūru vai Latvijas Nacionālo arhīvu – bet neguvu atsaucību.

Piektkārt, zinātne ir arī zinātniskas diskusijas, recenzijas, apspriedes. Kad daļa pētnieku saistīta ar valsts noslēpuma glabāšanas nosacījumu par kartotēku, tad zinātniska diskusija ar tiem, kuriem nav pielaides, ir beigusies nesākusies.

Sestkārt, ja pētnieks parakstītu valsts noslēpuma pielaides, tad nevarēs paust par kartotēku publiski to, ko jau zina no citiem avotiem, kas neatrodas SAB telpās. Informācija par aģentu kartotēkas kartītēm, aģentu lietām, aģentu referātiem, liecības un citas netiešas ziņas taču sastopamas citur. Jau šobrīd pētnieku rīcībā ir virkne kartotēkas atvasinājumu, citas liecības. Līdz ar to, parakstot valsts noslēpuma pielaidi, pētnieks kļūs atkarīgs no SAB, kas varēs rosināt saukt pētniekus pie kriminālatbildības par valsts noslēpuma vai neizpaužamas informācijas izpaušanu, līdz ar to komisijas zinātnieki nevarēs paust atklāto sabiedrībai!

Septītkārt, es pastāvu uz godīgu rīcību – Tieslietu ministrijā 2015. gada martā komisijas sapulcē visi komisijas locekļi vienbalsīgi nolēma, ka pētniecība ar valsts noslēpuma statusu Latvijas apstākļos ierobežotā cilvēkresursa dēļ nav zinātniskā pētniecība. Politiķiem šo jautājumu bija laiks risināt divus ar pusi gadus, šobrīd netēlojot pārsteigumu.

Likums liek pienākumu zinātniekiem pētīt čekas darbību, ne sacerēt attaisnojumus vienai komunistiskās partijas daļai vai vienai aģentu daļai. Pētnieka uzdevums nav būt par romantisku ētisku soģi, bet atklāt patiesību. Ja izlūkdienests ir pārvervējis daļu aģentu, tāpēc tie ir slepeni, tad tas ir godīgi arī jāpasaka sabiedrībai. Zinātnieki nekādi nevēlās traucēt specdienestu tā slepenajās darbībās. Godprātīgi un atklāti dosim ieguldījumu objektīvā skatījumā uz čekas darbībām PSRS okupācijas laikā komunistiskās partijas vadībā, taču tam ir nepieciešams arī atbalsts.”

Noslēgumā jābilst, ka zinātniskā izpēte demokrātiskā valstī pieprasa tādu svarīgu brīvību kā jaunrades brīvība un vārda brīvība ievērošanu. Jānoraida kā nepamatoti un nesamērīgi pieprasījumi, lai zinātniskā izpēte būtu pakļauta padomju pētniecības dogmatikai, nosakot zinātnisko diskusiju liegumu, kā arī lai zinātniskās darbības vietā komisija radītu tehnisku izlases veida dokumentu anotācijas, kas ir cienījams bibliotekāru un arhivāru darbs, nevis starpdisciplināra zinātniska VDK dokumentu izpēte. Godprātīgi būtu iebildumus pret zinātnisko darbību paust uzreiz, saņemot regulāri darba rezultātus un esot iespējai personiski būt informētam par tiem; ne iebilst, tuvojoties brīdim, kad jāpieņem lēmums par atklātību un kad ir jārod ieganstu novelt atbildību par nevēlēšanos nodrošināt atklātību un Satversmes izpildi uz pētniekiem, kas veikuši zinātnisku devumu īsā termiņā.

Starptautiskā situācija pasaulē nav viegla. Brīvības izpratnei un spējai aizstāvēt demokrātiju šobrīd ir augsta vērtība. Par komisijas gaitām un politiķu eliti aprakstītie notikumi tikai vairo pārliecību, ka mūsu tautai un visai sabiedrībai jāstrādā kopā, lai atklātu VDK un citu PSRS okupācijas totalitārā režīma valsts varas īstenotāju mijiedarbību, kas liedza mūsu tautai neatkarību piecus gadu desmitus un paaudzēm maldināja cilvēkus par dzīvi un katras personības izaugsmes iespējām.

.

Ievads

Dr. sc. pol. Ivars Ījabs
Latvijas Universitātes asociētais profesors, politologs

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) zinātniskās izpētes komisijas rakstu 4. sējums apkopo vairāku gadu gaitā veiktos pētījumus par dažādiem VDK darbības aspektiem Latvijas teritorijā. Lielos vilcienos tas paplašina un padziļina jau iepriekš komisijas uzsākto tēmu izstrādi, sniedzot arī ievērojamu daudzumu jaunu atziņu. VDK kā noziedzīga režīma represīva iestāde darbojās ļoti plašā darbības jomu spektrā. Organizācija īstenoja valsts teroru, represējot un iznīcinot režīmam nevēlamus cilvēkus. Cilvēkus izsekoja un iebiedēja; no citiem ar šantāžas palīdzību ieguva informāciju. Visbeidzot, VDK bija iesaistīta pretizlūkošanas aktivitātēs un stingri kontrolēja padomju pilsoņu kontaktus ar ārzemēm, tai skaitā, ekonomiskos kontaktus un tūrismu. Jāuzsver, ka VDK bija sazarota organizācija, kurā līdzās centrālajam aparātam bija virkne piesegstruktūru, kas nodarbināja speciālus darbiniekus, kas strādāja dažādās šķietami ar politiku nesaistītās iestādēs un organizācijās, un kas piesaistīja plašu neformālu aģentūru. Šis VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājums paver padziļinātu ieskatu virknē šādu darbības jomu, kuras ir vitāli nepieciešamas izpratnei par šīs noziedzīgās organizācijas darbu. Ir aplami uzskatīt, ka VDK ietekme uz Latvijas sabiedrību aprobežojās ar aģentu vervēšanu un tiešām represijām. VDK ļoti smalkā veidā kontrolēja arī tūrisma sakaru jomu, *spekulāciju*, augstākās izglītības un zinātnes iestādes, visās šajās jomās īstenojot attiecīgos padomju režīma mērķus.

PSRS okupācijas un konkrēti VDK pētniecībā ir svarīgs personāla aspekts, ko labi ieskicē Lietuvas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas atziņa, ko citējusi Dr. hist. Kristīne Jarinovska savā

pētījumā, "cilvēku atlases jautājumam jāpieiet ar visu nopietnību, jo nacionālo čekistisko kadru sagatavošanai ir liela politiska nozīme".[20]

Lai gan 4. sējums aptver virkni atšķirīgu tēmu, tajā ir likts akcents uz vairākiem problēmu lokiem, kas līdz šim bija izpelnījušies mazāk komisijas pētnieku uzmanības. Vispirms, šajā sējumā īpaša vieta ir atveltīta VDK dokumentālā mantojuma likteņiem pēc neatkarības atjaunošanas – gan sadarbības fakta konstatācijai tiesas procesos, gan dokumentu digitalizācijas iespējām, gan pastāvošajam VDK dokumentu pieejamības režīmam informācijas atklātības principu gaismā. Otrs būtisks akcents ir likts uz personālijām, sniedzot atbildes uz to, kas bija cilvēki, kas padomju okupācijas gados vadīja VDK, kāds bija viņu agrākais karjeras ceļš un kāda šādas izvēles motivācija. Treškārt, uzmanība ir pievērsta jau agrākajos sējumos skartai tēmai, proti, *Intūrista* darbībai un šīs organizācijas lomai sabiedrības kontrolē un padomju režīma rūpēs par savu drošību.

Krājuma autori ir izvēlējušies dažādas pētnieciskas pieejas, un lielākajai daļai pētījumu pamatā ir to arhīva dokumentu analīze, kas ir pieejami Latvijas Nacionālajā arhīvā. Tiesa, virkne pētnieku izvēlas arī preses diskursa analīzes metodes, arī intervijas ar notikumos iesaistītajiem cilvēkiem. Šajā sējumā īpašu vietu ieņem biogrāfiskā metode. Tiesību zinātņu eksperte Dr. iur. Kristīne Jarinovska ir sagatavojusi publicēšanai tās visu LPSR VDK vadītāju un iekšlietu ministru (iestāžu nosaukumi, protams, laika gaitā ir mainījušies) biogrāfiskās ziņas, ko sniedz LKP CK nomenklatūras kadru personas lietu kolekcija PSKP arhīva daļā, kas tika atstāts Latvijas Republikā. Šīs biogrāfiskie pētījumi ir svarīgs dokumentārs resurss, kura izstrādē ir izmantotas ne vien jau minētās attiecīgo amatpersonu nomenklatūras lietas, bet arī preses publikācijas, daudzveidīgi uzziņu avoti, informācija no citu valstu arhīviem un tamlīdzīgi, salīdzinājumam izmantojot arī visu attiecīgo Lietuvas PSR un Igaunijs PSR nomenklatūras elites funkcionāru personas lietas. Jānorāda, ka šis resurss nav domāts tikai pētniekiem, bet gan jebkuram interesentam, kuru saista VDK darbība Latvijas teritorijā un cilvēki, ar kuru rokām bija īstenotas šīs organizācijas noziedzīgā darbība. Šeit ir iespēja izsekot līdzi gan pirmo pēc Otrā pasaules kara čekas priekšnieku odiozajām

[20] LYA, 1771. f., 9. apr., 263. l., 18. lp.

biogrāfijām, kuras, kā Alfona Novika un Jāņa Vēvera gadījumā, ir saistītas ar darbību komunistiskās partijas pagrīdē Latvijā vai emigrācijā PSRS, gan relatīvi mazāk asiņaino septiņdesmito un astoņdesmito gadu čekas priekšnieku dzīvesstāstiem, kas vairāk līdzinās birokrātiskām karjerām – kā ilgākā LPSR VDK priekšsēdētāja Longīna Avdjukeviča vai Borisa Pugo virzība uz šo amatu. Saskaņā ar Jarinovskas rakstīto datu trūkuma dēļ vismīklainākā biogrāfija ir vienam no pēdējiem LPSR VDK priekšsēdētājiem Staņislavam Zukulim, kura nomenklatūras kadru lieta arhīvā nav atrodama, savukārt nāves apstākļi raisījuši baumas.

Laika posmu pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas skar Dr. hist. Jāņa Taurēna rūpīgi izstrādātais raksts *LPSR Valsts drošības komitejas ārštata darbinieku, aģentu un informatoru identitātes un tiesas procesi par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: apspriešana presē un publiskajā telpā*, kurš lielākoties analizē preses diskursu un tā saikni ar politisko procesu. Taurēns savā rakstā secīgi aplūko atjaunotās Latvijas Republikas Saeimas vēlēšanas un to, kā politiķi un ierēdņi reaģē uz vēlēšanu kandidātu iespējamu sadarbību ar VDK. Taurēns ir izanalizējis ievērojamu daudzumu informācijas, izsekojot preses publikācijām, konstatējot, ka preses diskurss sadarbības fakta ar VDK konstatēšanā ir ļoti fragmentārs un tiesvedības atspoguļotas salīdzinoši maz. Politiskās partijas, saskaņā ar Taurēnu, jau pirms ilgāka laika ir iemācījušās neizvirzīt tādus kandidātus, par kuriem varētu krist aizdomu ēna par sadarbību ar VDK. Tomēr nedaudzi precedenti joprojām atkārtojas līdz ar katrām jaunām vēlēšanām. No Taurēna pētījuma varam spriest, ka krietnam pulciņam Latvijas Republikas bijušo ministru un Saeimas deputātu, tajā skaitā vienam ministru prezidentam, bijušas izveidotas kartītes VDK aģentu kartotēkā. Šobrīd publiski tiek apgalvots, ka esošās, 12. Saeimas deputātu vidū tādu deputātu vairs neesot, taču kā ir patiesībā? Cerēsim, ka to parādīs turpmākie zinātniskie pētījumi. Šo tēmu savā ziņā turpina Dr. iur. Kristīnes Jarinovskas juridiskais pētījums par VDK dokumentu statusu informācijas atklātības kontekstā. Tas ir daudzšķautņains aplūkojums. Informācijas atklātības joma skar gan konstitucionālās tiesības, gan valststiesības, gan arī cilvēktiesības, un VDK dokumentu likteņi šeit sniedz pamatu izvērstai gadījuma analīzei.

Jau pavisam citā aspektā VDK mantojuma likteņus neatkarīgajā Latvijas Republikā analizē Dr. Ilmārs Poikāns savā rakstā *LPSR Valsts drošības komitejas rīcību atspoguļojošā dokumentārā mantojuma digitalizācija*. Šis raksts ir veltīts praktiski ļoti svarīgam jautājumam, kura aktualitāte pieaug ik dienas, proti, iespējām saglabāt VDK dokumentāciju digitālā formātā. Šis jautājums ir svarīgs gan tādēļ, ka papīra dokumentu mūžs mēdz būt īss, gan tādēļ, ka tas ļautu vismaz daļu no VDK dokumentu arhīva padarīt pieejamu globālajā tīmeklī. Poikāns savā rakstā detalizēti apraksta problēmas, ar kurām saskaras digitalizācijas projekts tieši saistībā uz VDK mantojuma saglabāšanu, vienlaikus pielikumā sniedzot sarakstu ar dažādiem Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā atrodamiem VDK dokumentiem šī jēdziena plašākajā nozīmē. Lai lasītājs gūtu vizuālu priekšstatu par šo dokumentāciju, rakstam ir pievienots izziņas materiāls ar dokumentu attēliem.

Poikāna pētījums atrodas uz robežas starp informācijas zinātni, vēsturi un arhīvistiku. Līdzīgā žanrā darbojas arī Mārcis Raudis ar rakstu *Bijušo Latvijas Republikas politieslodzīto burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā sava laikmeta liecinieces un kā dokumentu kopums LPSR VDK izpētē: Alfona Novika piemērs*. Te ir mazāk darīšanu ar Noviku kā personību, vairāk – ar īpašu arhīva materiālu kategoriju, proti, tiem dokumentiem, ko konfiscēja Latvijas Republikas cietuma administrācija politieslodzītajiem, šajā gadījumā – komunistam Novikam. Tas ir ļoti interesants materiāls, kurš paver ieskatu to cilvēku biogrāfijās, kuri pēc kara piedalījās masu represiju organizēšanā Latvijā. Turklāt, spriežot pēc Rauža sacītā, šī dokumentu kategorija ir samērā plaša un vāji izpētīta. Minētais piemērs labi apliecina, ka VDK pētniecībai relevanti avoti ir atrodami arī Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas vēstures arhīvā, tālu no ierasti čekai piedēvēto dokumentu klāsta. Protams, likums definē VDK dokumentus ļoti plašu un kā publiski norādījis LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā, Personāla dokumentu valsts arhīvā, Latvijas Valsts vēstures arhīvā, zonālajos arhīvos, tiesu un iestāžu arhīvos ir 99,8%, bet Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrā – vien mazāk nekā

0,2% no VDK dokumentiem, no kā VDK aģentu kartotēkas īpatsvars plašajā dokumentu klāstā ir vēl simtreiz mazāks.

Divi krājuma raksti ir veltīti tā sauktajām "nepolitiskajām" VDK darbības jomām, turklāt abi no tiem problematizē jautājumu, cik lielā mērā VDK gadījumā ir iespējams runāt par "nepolitisku" noziegumu izmeklēšanu. Dr. hist. Gints Zelmenis savā rakstā *20. gadsimta astoņdesmito gadu "nepolitiskie" noziegumi okupētajā Latvijā un VDK* analizē dažādas bēgšanas no PSRS un spekulācijas lietas, kurās savu lomu spēlējuši arī trimdas latvieši. Interesanti, ka tieši šādus, šķietami ar politiku nesaistītus noziegumus padomju režīms uzskatīja par vajadzīgu sodīt nevis ar kriminālliem sodiem, bet gan ar piespiedu psihiatrisko ārstēšanu. Zelmenis pamatoti aktualizē jautājumu, vai par šādiem noziegumiem sodītie cilvēki nebūtu pelnījuši atšķirīgu attieksmi reabilitācijas un politiski represētās personas statusa piešķiršanas aspektā. Savukārt Aldis Daugavvanags savā rakstā *VDK loma kontrabandas lietu izmeklēšanā (1945–1985): atsevišķu piemēru analīze* lielākoties no krimināltiesiskās perspektīvas analizē veidu, kā LPSR VDK vērsās pret padomju pilsoņu mēģinājumiem pārvarēt PSRS "deficīta ekonomikas" radīto patēriņa preču trūkumu. Vairāki šādi gadījumi ir ļoti ilustratīvi. Šāds ilustratīvs gadījums ir Ivara Straumes kriminālllietā, kur norādīts, ka viņš bija iegādājies

> "Ludolfa Liberta (1895–1959) gleznas Venēcijas skats par 120 rubļiem un Dārzs par 43 rubļiem un Rīgas tirdzniecības ostā, apejot muitas iestādes, nodevis Somijas Republikas karoga kuģa kapteinim aizvešanai uz Zviedrijas Karalisti skolas biedra tēvam Ernestam Vanagam. Kā atlīdzību Ivars Straume no Vanaga saņēmis pasta sūtījumu ar neilona segu, diviem neilona lietus mēteļiem un vienu kombinē."

Šādiem gadījumiem VDK izpētes kontekstā nav tikai anekdotiska nozīmība. Padomju režīms apzināti padarīja Rietumu patēriņa preču pieejamību par politisku privilēģiju un ar policejiskām metodēm ļoti asi apkaroja tos, kas mēģināja minētās preces iegādāties, apejot oficiālo un politizēto preču sadali.

Kā norādīts, šajā sējumā ievērojama uzmanība veltīta VDK piesegorganizācijai, vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļai, kuras nosaukums Trešās Atmodas laikā bija PSRS Valsts

ārzemju tūrisma komitejas Rīgs apvienība. Šo pētījumu autores ir Dr. hist. Ineta Lipša un M. hist. Marta Starostina. Galvenais avots šeit ir dažādi kadru dokumenti kā pavēles, autobiogrāfijas, atskaites un personu lietas. Ar *Intūrista* organizācijas palīdzību padomju totalitārais režīms īstenoja pārraudzību pār rietumu tūristu vizītēm PSRS. To veica gan negatīvā veidā – uzraugot, noklausoties un ierobežojot, gan pozitīvā veidā – rīkojot dažādus pasākumus PSRS tēla uzlabošanai tūristu acīs. Pati interese par šo organizāciju ir pašsaprotama. Intereses pamatā ir šīs organizācijas divejādā daba. No vienas puses, tai bija jādarbojas kā "normālai" tūrisma aģentūrai, kuras uzdevums ir piesaistīt klientus, nodrošināt viņiem daudzveidīgu programmu attiecīgās valsts iepazīšanai, rūpēties par viesu ērtībām un tamlīdzīgi. Taču, no otras puses, aiz šķietami "normālās" un viesmīlīgās fasādes patiesībā slēpās politiska izspiegošana, vervēšana un represīva kontrole, turklāt liela daļa viesu to labi apzinājās.

Intūrista aplūkojums šajā sējumā notiek divos aspektos. Ineta Lipša savā rakstā *VDK ietekme un LPSR ārzemju tūrisma iestāžu vadošais personāls: Vissavienības akciju sabiedrības Intūrists Rīgas nodaļa un tās operatīvā vadība (1957–1992)* pievēršas jautājumam, kā šī iestāde rekrutēja savus kadrus un kā šķietamās "tūrisma aģentūras" vadībā nonāca cilvēki ar plašu pieredzi specdienestos un pretizlūkošanā, bieži VDK aktīvās rezerves virsnieki. Autore rūpīgi izseko šīs organizācijas galvenajām amatpersonām visā laika periodā no piecdesmitajiem gadiem līdz pat PSRS okupācijas beigām. Šie arhīvā pieejamie dokumenti ir ļoti rūpīgi analizēti, ļaujot lasītājam noprast veidus, kā cilvēki nonāca šīs "ideoloģiski jutīgās" organizācijas vadībā. Martas Starostinas darbs *Intūrista Rīgas nodaļa kā VDK piesegstruktūra: personālijas un sadarbība ar citām VDK piesegstruktūrām* turpretī ir krietni izvērstāks. Lai arī hipotēze šeit ir samērā pašsaprotama (ka *Intūrists* ir bijis VDK piesegstruktūra), tomēr šeit ir apkopots ievērojams daudzums faktu un relevantas analīzes, īpaši demonstrējot kādu biogrāfisko ziņu daudzumu par personām, kuras strādāja VDK vārdā vai saskārās ar VDK operācijām ikdienā var rūpīgi pārskatot ļoti apjomīgu skaitu personas lietu Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīvā.

Īpašu vietu krājumā ieņem M. iur. Linarda Muciņa pētījums *Nošaušana sevišķā kārtībā – PSRS noziegums pret ius cogens normām. Liepājas «Zilā brīnuma» piemērs.* Šī ir gadījuma analīze attiecībā uz Iekšlietu tautas komisariāta un Valsts drošības tauta komisariāta darbībām 1941. gada jūnijā, kad, Latvijas teritorijā ienākot nacionālsociālistiskās Vācijas karaspēkam, čekisti ar apbrīnojamu nežēlību Liepājā nogalināja virkni apcietinātu personu. Šis ir pētījums, kurā savijas vēsture, novadpētniecība, kā arī padziļināta juridiska analīze. Muciņš uzdod jautājumu, kā, nodarbojoties ar VDK īstenoto represiju pētniecību, būtu jāizturas pret tiem cilvēkiem, pret kuriem vērstās represijas nav administratīvi vai krimināltiesiski dokumentētas. Nav izslēgts, ka *Zilajam brīnumam* līdzīgi gadījumi var parādīties tālākajā VDK noziegumu izpētes gaitā.

Kristīnes Jarinovskas teksts *LPSR iekšlietu un valsts drošības vadības apskatu salīdzinājums ar Lietuvas PSR un Igaunijas PSR attiecīgo vadību* krājumā ievada LPSR VDK vadītāju un iekšlietu ministru biogrāfiju izklāstu. Raugoties uz šo biogrāfisko materiālu kopumā, ir iespējams izdarīt virkni secinājumu par VDK personālu, kā arī par šīs iestādes funkcionēšanas principiem kopumā. Vispirms, kā jau minēts, VDK vadībā norisinās paaudžu nomaiņa, kura atspoguļo arī režīma kopīgo attīstību: no atklāta valsts terora pie administratīvi birokrātiskām represijām un manipulācijas. Otrkārt, pašas VDK iekšienē nav bijušas svešas denunciācijas, karjeras taisīšana uz savu kolēģu apsūdzēšanas rēķina un tamlīdzīgi. Virkne iekšlietu un valsts drošības augstāko vadītāju ar to ir saskārušies saistībā ar mīlas lietām. Te jāmin Vladimirs Sēja un Augusts Eglītis, kuri apsūdzēti par ārlaulības sakariem un dienesta romāniem, kā rezultātā viņu karjera vismaz uz mirkli apstājas. Alberta Sieka piemērs liecina, ka pat tik šķietami "stingrā" organizācijā kā VDK nav iztikts arī bez nepotisma, bez radu būšanas pat augstākās republikāniskās vadības līmenī. Zīmīgi, ka vienīgais čekas priekšnieks, kurš pēc neatkarības atgūšanas ir tiesāts par genocīda noziegumiem, ir Latvijas Republikas rītausmas laika aktīvais opozicionārs Alfons Noviks. Savukārt pēdējā PSRS iekšlietu ministra Borisa Pugo – nozīmīgā PSKP funkcionāa Kārļa Pugo dēla – dzīves gājums, kurš aprāvās uzreiz pēc 1991. gada puča izgāšanās, atstāj diezgan neinteresantu nomenklatūras karjeras iespaidu.

Kopumā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 4. sējums turpina agrāk aizsākto darbu, paverot jaunas perspektīvas un sniedzot jaunas, interesantas atziņas. Vienlaikus šis sējums parāda, ka VDK izpēte noteikti nav ātri un vienkārši pāris gados paveicams uzdevums. Šī organizācija nebija nedz vienkārši specdienests, nedz politiskā policija līdzīga Krievijas Impērijas "ohrankai". Ņemot vērā PSRS okupācijas režīma totalitāro un ideoloģizēto iedabu, VDK ietekme caurstrāvoja visas sabiedrības dzīves jomas. Par spīti nosaukumam, tās uzdevums nebija vienkārši rūpēties par valsts un sabiedrības drošību. Tās galvenā funkcija bija vispusīga sabiedrības kontrole saskaņā ar padomju ideoloģiju un Padomju Savienības Komunistiskās partijas kā "laikmeta prāta, goda un sirdsapziņas" mūždien mainīgajām vēlmēm. Tieši tādēļ VDK izpēte vienlaikus nozīmē pētīt veidus, kā šī kontrole bija īstenota un novadīta līdz pat visikdienišķākajām sabiedrības aktivitātēm.

LPSR Valsts drošības komitejas ārštata darbinieku, aģentu un informatoru identitātes un tiesas procesi par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: apspriešana presē un publiskajā telpā

Dr. hist. Jānis Taurēns,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Pētījuma avotu bāze pamatā ir publikācijas preses izdevumos *Diena*, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, *Latvijas Avīze,* kā arī citi izdevumi, kas atspoguļoja tiesas prāvas par sadarbības faktu ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komiteju (VDK)[21] un strīdus par ārštata darbinieku, aģentu un informatoru identitāti. Tāpat izmantotas tās nedaudzās publikācijas oficiālajā laikrakstā *Latvijas Vēstnesis*, kur likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 15. panta devītā un desmitā daļa paredz publicēt sprieduma rezolutīvo daļu divos gadījumos: pirmkārt, ja sadarbības fakts ir konstatēts, otrkārt, ja sadarbības fakts nav konstatēts, bet pārbaudāmā persona to lūdz. Tāpat publikācijas, ko paredz Saeimas vēlēšanu likuma 15. panta 4. punkts, proti:

> "to kandidātu vārdi un uzvārdi, attiecībā uz kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas, ka tā rīcībā, Valsts arhīvā vai citās valsts glabātavās ir dokumenti, kas liecina, ka šie kandidāti varētu būt sadarbojušies ar PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestiem, izlūkdienestiem vai pretizlūkošanas dienestiem kā šo

[21] Atsevišķs tiesas process, ko regulē likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs).

dienestu ārštata darbinieki, aģenti, rezidenti vai konspiratīvā dzīvokļa turētāji. "[22]

Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likuma pārejas noteikumu 3. punkts paredz veikt pārbaudi par deputāta kandidātu, kas nav pārkāpis nosacījumu, ka nedrīkst pieteikt un ievēlēt deputāta kandidātu, kas ir sadarbojies ar "PSRS, LPSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieku". Tā kā iepriekš nevar zināt par sadarbības fakta esību, likuma izpilde saistāma ar atklātību. Diemžēl 2017. gada pašvaldību vēlēšanās TSDC un Centrālā vēlēšanu komisija publikāciju par sadarbību liecinošiem dokumentiem veica, neminot konkrētus vārdus.[23] Visbeidzot pētījumā nedaudz izmantota latviešu trimdas prese.

No izmantotās literatūras varētu vispirms atzīmēt VDK zinātniskās izpētes komisijas locekļa un pētnieka, Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja vietnieka, Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāja, doktoranta M. iur. Jura Stukāna zinātniskās publikācijas VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstos, kam ir tiesību zinātnes literatūras nozīme, metodoloģiska nozīme un kas dod iespēju salīdzināt sadarbības fakta konstatēšanas prāvu kopējo skaitu ar publiskajā telpā apspriesto skaitu. Nozīmīga ir Jura Stukāna atziņa, ka tiesu prakses analīze atklāj, ka VDK darbinieku liecības parasti nesatur ziņas par faktiem, kas "dod pamatu atzīt personas apzinātu slepenu sadarbību ar VDK, jo pārbaudāmo personu liecinieks vai nu neatpazīst, vai nespēj atcerēties sadarbības faktu vai sniegto ziņu saturu".[24] Tāpat pētniecībā neatsverams ir arī Jura Stukāna veiktais tieslietu statistikas apkopojums, kas atklāj, ka kopš likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu*

[22] Saeimas vēlēšanu likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 86 (369), 1995, 6. jūnijs.
[23] "SAB: Divi pašvaldību vēlēšanu deputātu kandidāti darbojušies LKP un VDK Robežapsardzē", *LSM.LV*, 2017, 6. maijs. Pieejams: http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/sab-divi-pasvaldibu-velesanu-deputatu-kandidati-darbojusies-lkp-un-vdk-robezapsardze.a235505/
[24] Stukāns, Juris. "Tiesu nolēmumu analīze par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 144. lpp.

sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu spēkā stāšanās dienas 1994. gada 3. jūnijā līdz 2015. gada 19. decembrim pirmās instances tiesa ir izskatījusi 298 lietas par sadarbības ar fakta ar VDK konstatēšanu,[25] bet no 2015. gada 19. decembra līdz 2017. gada 18. oktobrim skatīta tikai viena sadarbības fakta ar VDK lieta pirmajā instancē. Noderīgas bija Argitas Daudzes[26] publikācijas. Interesantu ainu zīmē Ata Lejiņa memuāri *Mūra drupinātājs jeb Ceļš atpakaļ uz mājām*.[27]

Sākot pētījumu, bija izvirzītas divas hipotēzes: pirmkārt, presē pieejamo materiālu par tiesvedībām sadarbības fakta ar VDK konstatēšanai un diskusijām to sakarā, fragmentārisms un, otrkārt, minēto tiesvedību un diskusiju atspoguļojuma trūkums presē. Pētījuma rezultātā var teikt, ka apstiprinājās pirmā hipotēze. Materiāli tiešām ir fragmentāri. Otrā hipotēze apstiprinājās daļēji. Lielākā daļa sadarbības fakta lietu un diskusiju to sakarā nav guvusi atspoguļojumu presē, un arī tad, kad tam ir veltīta preses uzmanība, rakstīts ir visai maz.

Sarežģījumu kopumu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanā un publiskām diskusijām par to pamats ir meklējams Latvijas Republikas 5. Saeimas tiesību jaunrades rezultātā. Minami daži piemēri. Likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, ko bieži vien īsuma dēļ mēdz dēvēt par VDK likumu, radīja jaunu tiesas procesu, lai konstatētu sadarbības faktu ar VDK, un noteica VDK dokumentu izmantošanas kārtību, arī būtiskus ierobežojumus atklātībai. Saeimas vēlēšanu likums tā pamata redakcijā aizliedza kandidēt arī bijušajiem Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai

[25] Stukāns, Juris. "Tiesu nolēmumu analīze par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 117. lpp.
[26] Daudze, Argita. "PSRS propaganda un darbs pret latviešu trimdu Zviedrijā 20. gs. 60.–80. gados", *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki,* 2008, Nr. 4., 92.–105. lpp.
[27] Lejiņš, Atis. *Mūra drupinātājs jeb Ceļš atpakaļ uz mājām.* Rīga: Jumava, 2002, 296 lpp.

pretizlūkošanas dienestu štata darbiniekiem.[28] Pilsonības likuma pamata redakcijas 11. panta pirmās daļas 6. punkts paredzēja, ka Latvijas Republikas pilsonība nepienākas personām, kas

> "ir bijušas PSRS (LPSR) VDK vai kādas citas ārvalsts drošības dienesta, izlūkdienesta vai citu speciālo dienestu darbinieki, informatori, aģenti vai arī konspiratīvo dzīvokļu turētāji, ja šis fakts konstatēts likumā noteiktajā kārtībā".[29]

Sadarbība ar VDK un nepieciešamība to pārbaudīt radās visiem, kas vēlējās īstenot valsts varu ar vēlētu amatu, Saeimas un Ministru kabineta apstiprinātu amatu, valsts civildienesta amatu palīdzību. Ierobežojumi skāra arī tos, kas vēlējās piedalīties politikā, sniedzot finansiālu atbalstu. Piemēram, Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likuma 6. panta pirmā daļa redakcijā, kas stājās spēkā 2004. gada 12. martā, paredzēja:

> "Bijušajiem Valsts drošības komitejas štata, ārštata darbiniekiem un informatoriem ir aizliegts dāvinājumu (ziedojumu) vai jebkādā citā veidā finansēt politiskās organizācijas (partijas)."[30]

Likumsakarīgi, ka ierobežojumi bija attiecināti, ja bija runa par valsts, sabiedrības un indivīda drošības garantēšanu. Visbeidzot, ierobežojumi skāra arī Latvijas Republikas finansiālās saistības. Ierobežojumu apjoma revidēšanas nolūkā 2005. gada 27. aprīlī tieslietu ministre Solvita Āboliņa parakstīja un iesniedza izskatīšanai Ministru kabinetā starpinstitucionālas darba grupas sagatavotu un Tieslietu ministrijas virzītu informatīvo ziņojumu *Par VDK štata un ārštata darbiniekiem, kā arī VDK informatoriem likumos noteikto ierobežojumu nepieciešamības un pamatotības izvērtējums*.[31] Informatīvā ziņojuma teksta sagatavotāja bija Sanita Mertena, par

[28] Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. punkts.
[29] Pilsonības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 93 (224), 1994, 11. augusts.
[30] Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 114 (397), 1995, 2. augusts. Redakcijā, kas stājās spēkā 2004. gada 12. martā.
[31] Tieslietu ministre iesniedz valdībai informatīvu ziņojumu ar izvērtējumu par VDK darbiniekiem likumos noteikto ierobežojumu saglabāšanu, *TM.GOV.LV*, 2005, 27. aprīlis. Pieejams: https://www.tm.gov.lv/lv/aktualitates/tm-informacija-presei/tieslietu-ministre-iesniedz-valdibai-informativu-zinojumu-ar-izvertejumu-par-vdk-darbiniekiem-likumo

projekta saturu un virzību atbildīgā amatpersona – valsts sekretārs Mārtiņš Bičevskis, par kontroli atbildīgā amatpersona – Ilze Brazauska un juridiskā dienesta vadītāja – valsts sekretāra vietniece likumdošanas jautājumos Inese Ņikuļceva, informatīvā ziņojuma iesniedzēja – ministre Solvita Āboltiņa.[32] Darba grupa secināja, un tieslietu ministre atbalstīja:

> "Daļai likumos noteiktajiem ierobežojumiem ir zudis leģitīmais mērķis, un līdz ar to personām noteiktie ierobežojumi nav samērīgi ar labumu, ko šādu ierobežojumu noteikšana dod valsts drošībai un sabiedriskai kārtībai, līdz ar to ierobežojumi būtu atceļami."[33]

Darba grupa secināja, ka "ierobežojumi nav saglabājami" Prokuratūras likumā, Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likumā, Saeimas vēlēšanu likumā, Diplomātiskā un konsulārā dienesta likumā, Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumā, Valsts civildienesta likumā, Valsts kontroles likumā, likumā *Par policiju*, likumā *Par Valsts ieņēmumu dienestu*, Ugunsdrošības un ugunsdzēsības likumā, Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likumā. Politiskai izlemšanai bija norādīti ierobežojumi Pilsonības likumā, Repatriācijas likumā.

Ministre darba grupas secinājumu sakarā iebilda, norādot uz sekojošiem apstākļiem, kas arī atspoguļoti informatīvajā ziņojumā:

> "[..] demokrātiskai valsts iekārtai atbilstošāka būtu katra gadījuma individuālo apstākļu izvērtēšana un attiecīga lēmuma pieņemšana, balstoties tieši uz šo individuālo apstākļu izvērtējumu. Tomēr indivīda tiesības šajā gadījumā varētu tikt ierobežotas, ja pastāvētu pierādāmi apstākļi, ka indivīda tiesību ierobežošana nodarītu mazāku ļaunumu nekā sabiedrības tiesību uz demokrātisku, no ārvalstīm neatkarīgu valsts iekārtu un valsts ārējo drošību. Šajā gadījumā būtu jābūt pieejamiem kritērijiem, metodoloģijai, kādā veidā tiesa vai administratīvās pārvaldes iestādes, vai arī valsts drošības iestādes

[32] VDK štata un ārštata darbiniekiem, kā arī VDK informatoriem likumos noteikto ierobežojumu nepieciešamības un pamatotības izvērtējums: informatīvais ziņojums. Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMZINO_270405_VDK.DOC *Red. piez.*
[33] VDK štata un ārštata darbiniekiem, kā arī VDK informatoriem likumos noteikto ierobežojumu nepieciešamības un pamatotības izvērtējums: informatīvais ziņojums, 17. lpp. Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMZINO_270405_VDK.DOC

> varētu noteikt sadarbības pakāpi ar totalitārā režīma represīvajiem dienestiem, veiktā darba PSRS drošības dienestos raksturu (proti, vai darbs bijis saistīts ar izlūkošanu, politiskās darbības izskaušanu vai deviantā kriminālisma izskaušanu), jāizvērtē, vai personas individuālie kontakti, pieredze, speciālā drošības dienestu izglītība, sadarbības pakāpe ar citiem PSRS un ārvalstu izlūkošanas vai pretizlūkošanas dienestiem var būt par pamatu, lai šī persona arī turpmāk varētu būt turpinājusi vai eventuāli varētu turpināt izlūkošanas darbības citas ārvalsts vai naidīgas ārvalsts politiskās organizācijas labā."[34]

Darba grupas priekšlikumi tikai daļēji bija ņemti vērā. Savukārt mēģinājumu virzīt Solvitas Āboltiņas politisko iniciatīvu ļaut Latvijas Republikas drošības dienestos strādāt PSRS drošības dienestu darbiniekiem, vadoties no personīgajiem nopelniem, apsprieda Latvijas Republikas 8. Saeimas Nacionālā drošības komisijā, bet tas normatīvu ietvaru neguva, jo neatbilda sadarbības nosacījumiem Ziemeļatlantijas līguma organizācijā.

Saeimas piecīši[35] vai *četrīšu* lieta[36]

Plašu atspoguļojumu presē ieguva 5. Saeimas deputātu sadarbības fakta lietas. Tās izraisīja plašu interesi un sagādāja vilšanos gan tiesībsargājošo iestāžu pārstāvjiem, gan sabiedrībai. 1994. gada 27. aprīlī Saeimā nosauca piecu deputātu vārdus, kas varētu būt sadarbojušies ar VDK. Tie bija Georgs Andrejevs, Edvīns Inkēns, Aivars Guntis Kreituss, Roberts Milbergs un Andrejs Siliņš.[37] Georgs

[34] VDK štata un ārštata darbiniekiem, kā arī VDK informatoriem likumos noteikto ierobežojumu nepieciešamības un pamatotības izvērtējums: informatīvais ziņojums, 18. lpp. Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMZINO_270405_VDK.DOC

[35] Upleja, Sanita. ""Saeimas piecīši" čekas maisos", *Latvija Amerikā*, Nr. 18, 1994, 30. aprīlis.

[36] Bite, I. "Čekas smakas pagarinājums", *Lauku Avīze*, Nr. 96, 1994, 6. decembris, 3. lpp.

[37] Sk. plašāk: Taurēns, Jānis. "Zinātniskā un sabiedriskā polemika par LPSR Valsts drošības komitejas dokumentāro mantojumu", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 405.–406. lpp.

Andrejevs savu sadarbību ar VDK publiski atzina un nožēloja publiskā vēstulē,[38] bet Edvīns Inkēns, Aivars Guntis Kreituss, Roberts Milbergs un Andrejs Siliņš izlēma apstrīdēt publiski pausto ar jaunā tiesas procesa palīdzību. LPSR VDK 1. daļas priekšnieks Gunārs Pudels prokuratūrā paskaidroja, ka aģentus Georgu Andrejevu ar pseidonīmu *Ziedonis* un Edvīnu Inkēnu ar pseidonīmu *Uģis*, uz kuru kartītēm ir viņa pašrocīgs paraksts, nekad personīgi nav saticis, ar šādiem aģentiem nav strādājis un neatceras, bet lietas, aizejot pensijā, 1990. gada martā nodevis nākamajam 1. daļas priekšniekam Robertam Anspakam.[39]

Minēto deputātu tiesas lietas iezīmēja tās tendences vai modeļus, kas guva nozīmīgu iespaidu uz tiesu praksi sadarbības fakta ar VDK lietās un kas plaši sastopami publiskajā diskursā. Daļā tieslietu VDK darbinieki liecināja to, ko vēlāk daudzkārt atkārtoja arī citos gadījumos, pat neiedziļinoties lietas būtībā, piemēram, ka VDK aģenta uzskaites alfabētisko un statistisko kartīti esot varēts noformēt arī bez tās personas ziņas, kuras sakarā uzskaites kartītes bija noformēta, vai arī ka zinātnieks varēja nezināt, ka viņa atskaites par zinātnisko darbību faktiski bija ziņojumi VDK, par ko liecinot, piemēram, VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas informācijas automatizētajā sistēmā (elektroniskajā datubāzē) *Delta Latvija* esošie ziņojumi (ja šī sistēma domāta pretizlūkošanas informācijai, tad kāds gan iemesls domāt, ka tajā atrodami arī visi LPSR VDK 1. daļas – izlūkošanas daļas – ziņojumi), un ka šo ziņojumu dēļ bija noformēti aģenta dokumenti, par ko liecina, piemēram, ieraksts aģentūras personas un darba lietu reģistrācijas žurnālā, alfabētiskā un statistiskā uzskaites kartīte.

1994. gada 15. februārī Latvijas Republikas ģenerālprokurora vietnieks Uldis Strēlis pieprasīja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra direktora vietas izpildītājam Indulim Zālītem pārbaudīt, vai TSDC atrodas aģentu ziņojumi par pieciem aģentiem, to skaitā aģentu *Ziedonis*, savervētu 1963. gada 23. martā ar personīgo un darba lietas numuru Nr. 1014, uzdodot meklēt LPSR VDK 5. daļas materiālos, ko

[38] "G. Andrejevs: Tā, tas nu ir pateikts! Atklāta vēstule maniem vēlētājiem, draugiem un 5. Saeimas deputātiem", *Diena*, Nr. 124, 1994, 28. maijs, Speciālizlaidums, 17.–19. lpp.

[39] LVA, 1623. f., 1. a., 9703. l., 138., 138. o. p. lp. *Red. piez.*

par savu segvārdu vēlāk publiski atzina Georgs Andrejevs, Edvīna Inkēna lietas sakarā aģentu *Uģis,* savervētu 1981. gada jūnijā ar personīgo un darba lietas numuru Nr. 982, izslēgtu no aģentūras tīkla 1988. gada 26. septembrī, uzdodot meklēt LPSR VDK 1. daļas materiālos, kā arī Andreja Siliņa lietas sakarā aģentu *Kalns*, savervētu 1972. gada 21. septembrī, uzdodot meklēt LPSR VDK 1. daļas materiālos.[40]

Prese ziņoja, ka 1994. gada 16. novembrī Vidzemes priekšpilsētas tiesa atzina, ka Aivars Kreituss nav apzināti sadarbojies ar VDK, jo aģenta uzskaites kartīte ar segvārdu *Anatolijs* un ieraksts aģentūras personas un darba lietu reģistrācijas žurnālā ir nepietiekami pierādījumi apzinātai sadarbībai ar VDK. Šāds tiesas secinājums bija pamatots ar atziņu, ka aģenta uzskaites kartīti esot varēts izveidot, neinformējot attiecīgo personu.[41] Atziņas pamatā esot bijis VDK darbinieku kā Edmunda Johansona (1936–2017), kurš no 1984. gada 24. jūnija līdz 1989. gada 15. maijam bija LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks[42] un kurš VDK priekšsēdētāja amatā nokļuva neilgi pirms Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas deklarēšanas 1990. gada 4. maijā, proti 1990. gada martā,[43] un Jāņa Trubiņa, kas LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amatā bija kopš 1989. gada aprīļa,[44] apgalvotais, ka fiktīvas uzskaites kartītes esot varējuši noformēt, lai "nepatiesi palielinātu savervēto skaitu".[45]

Līdzīgu sadarbības fakta ar VDK noliegšanas pamatu atspoguļoja *Lauku Avīze*.[46] 1994. gada 7. decembrī[47] Rīgas rajona

[40] Latvijas Republikas prokuratūras 1994. gada 15. februāra vēstule Nr. 6/30-94. LVA, 1623. f., 1. a., 9703. l., 113., 114. lp. *Red. piez.*
[41] "Kreituss nav apzināti sadarbojies ar VDK", *Laiks,* 1994, 23. nov., 8. lpp.
[42] Jarinovska, Kristīne. "Ieskats Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras Edmunda Johansona personas lietā". *Red. piez.*
[43] "Jauns vadītājs – jauna drošība?" *Latvijas Jaunatne*, Nr. 47, 1990, 13. marts, 3. lpp. *Red. piez.*
[44] Jarinovska, Kristīne. "Ieskats LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka Jāņa Trubiņa LKP CK nomenklatūras kadru lietā". *Red. piez.*
[45] "Čekisti liecina", *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2248, 1994, 18. novembris, 2. lpp.
[46] Bite, I. "VDK: turpinājums seko", *Lauku Avīze*, Nr. 99, 1994, 16. decembris, 3. lpp.
[47] Bite, I. "VDK: turpinājums seko", *Lauku Avīze*, Nr. 99, 1994, 16. decembris, 3. lpp.

tiesā[48] VDK darbinieks Aleksandrs Dmitrijevs, kam LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas starptautisko sakaru nodaļa bijusi piesegstruktūra jeb segorganizācija jeb toreizējo LPSR VDK štata darbinieku profesionālajā slengā ""jumta" iestāde", esot noformējis aģenta uzskaites kartīti Pētera Stučkas Latvijas Valsts Universitātes Cietvielu fizikas institūta darbiniekam Andrejam Siliņam, esot izdomājis viņam segvārdu *Kalns*, "pašam zinātniekam nezinot". Dmitrijevs arī apgalvoja, ka Siliņu vervēt neesot ļāvuši "rakstura īpašību" dēļ un ka tas arī bijis lieki, jo Andreja Siliņa atskaites esot "nākušas VDK rokās automātiski". Aleksandrs Dmitrijevs arī liecināja, ka esot ticies un "runājies" ar Siliņu, bet to esot darījis kā ministrijas, nevis VDK darbinieks.[49] Šajā sakarā ir rūpīgi izvērtējams VDK piesegstruktūru kontekstā VDK aktīvās rezerves statuss, akcentējot nošķirumu no VDK mobilizācijas rezerves. No 1973. gada līdz 1974. gadam Andrejs Siliņš strādāja Makmastera Universitātē Hamiltonā, Kanādā, bet no 1993. gada 26. jūlija līdz 1995. gada 6. novembrim bija 5. Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas priekšsēdētājs. 1994. gadā Aleksandrs Dmitrijevs strādāja Latvijas Zinātņu akadēmijas Prezidijā par galveno speciālistu ārvalstu sakaros.[50] 1994. gadā akadēmijas prezidenta amatā Fizikas institūta Jāni Lielpēteri (1931-2009) nomainīja līdzšinējais viceprezidents, Neorganiskās ķīmijas institūta vadītājs Tālis Millers (1929). Vēlāk arī Andrejs Siliņš kļuva par Latvijas Zinātņu akadēmijas viceprezidentu. Šī lieta ir ievērojama ar to, ka pirmoreiz izglītības pārvaldes iestāde bija publiski nosaukta par VDK segorganizāciju. Lietas sakarā sniegtās liecības, ka zinātnieki rakstīja atskaites, bet nezināja, ka tam var sekot VDK aģenta uzskaites kartītes noformēšana, kļuva par bieži atkārtotu argumentu.

Roberts Milbergs (1942–2016) savā blogā norādīja, ka 2006. gada 18. jūlijā stājies spēkā Jūrmalas pilsētas tiesas spriedums

[48] Bite, I. "Čekas smakas pagarinājums", *Lauku Avīze*, Nr. 96, 1994, 6. decembris, 3. lpp.
[49] Bite, I. "VDK: turpinājums seko", *Lauku Avīze*, Nr. 99, 1994, 16. decembris, 3. lpp.
[50] LVA, 1623. f., 1. a., 9703. l., 115., 116. lp. *Red. piez.*

par to, ka Roberts Milbergs nav un nav bijis "čekas aģents" (segvārds "Sakoļskis").[51]

Edvīna Inkēna lietu skatīja Latgales priekšpilsētas tiesā. Lietā Inkēns norādīja ģenerālprokuroram, ka 1981. gadā, kad bija beidzis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes Žurnālistikas nodaļu, Mavriks Vulfsons, kurš – kā tika publiski paziņots jau gadu vēlāk – arī sastopams VDK aģentu kartotēkā, aizvedis viņu uz Latvijas Žurnālistu savienības Starptautisko komentētāju sekciju, kas tajā laikā bijis elitārs klubs, bet PSKP iestājies vien 1985. gadā, jo starptautisko notikumu komentētājs nevarējis būt bezpartejisks; ar LPSR VDK 1. daļas operatīvo pilnvaroto Pēteri Ločmeli (1952) ticies kā ar starptautisko jautājumu speciālistu Pēteri Ozolu; kā žurnālists, Latvijas Žurnālistu savienības biedrs Edvīns Inkēns braucis uz Vācijas Demokrātisko Republiku, Ungārijas Tautas Republiku un Austrijas Republiku, viņa karjerā nākamā VDK aktivizēšanās notikusi pēc tam, kad Latvijas Tautas frontes pilnvarojumā ar Sandru Kalnieti apmeklējis Amerikas Latviešu apvienības kongresu Vašingtonā.[52] Lietā bijušais politieslodzītais Dainis Lismanis, notiesāts par LPSR Kriminālkodeksa 59. panta pirmajā daļā (spiegošana ASV Centrālās izlūkošanas pārvaldes labā) un 83. pantā (valūtas operācijas) minētajiem nodarījumiem kopā ar Juri Būmeistaru, liecināja prokuroram Pēterim Dzalbem, ka 1984. vai 1985. gadā viņš etapēts no soda izciešanas Mordovijā uz LPSR VDK izolatoru toreizējo Fridrisha Engelsa (tagad Stabu) un Ļeņina (tagad Brīvības) ielu stūrī, Rīgā, lai VDK darbinieka Rudzīša vadībā nosodītu trimdas latviešu nodarbošanos ar spiegošanu televīzijas filmā, kuru LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa pieņemamajā telpā it kā esot uzņēmis Edvīns Inkēns ar operatoru, ko esot demonstrējis 1987. gada vasarā televīzijā.[53] LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas (politiskās informācijas nodaļas – emigrācijas centru un PSRS naidīgo virzienu izpēte, šīs nodaļas darbību pārraudzīja PSRS VDK Pirmā galvenā pārvalde, šīs nodaļas priekšnieks no 1980. gada līdz

[51] Roberta Milberga emuārs tīmeklī. 2013. gada 18. decembra ieraksts. Pieejams: https://grupaa.wordpress.com/parbaudamas-personas-roberta-milberga-29-06-2006-tiesu-runa-parbaudes-lieta-nr-k170116051/
[52] LVA, 1623. f., 1. a., 9703. l., 122., 123., 125. lp. otra puse, 126. lp. *Red. piez.*
[53] LVA, 1623. f., 1. a., 9703. l., 130.–133. lp. *Red. piez.*

1982. gadam bija Roberts Anspaks[54]) operatīvais pilnvarotais Pēteris Ločmelis ģenerālprokurora vietniekam Uldim Strēlim sniedza paskaidrojumu, ka viņa funkcijās ietilpa ārvalstu izlūkdienestu darbības izpēte un aģentūras vervēšana no ārzemnieku un viņu specdienestu vides, kā konspirācijas metodi izmantojis Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienību kā piesegstruktūru un arī žurnālista profesiju kā piesegu, ka aizpildījis Inkēna aģenta kartīti un izvēlējies pseidonīmu *Uģis*, sarunājies par mācībām Maskavas Starptautisko attiecību institūtā, saticies ar Inkēnu kafejnīcā *Kristīne*, kā arī citās kafejnīcās.[55] Lietā bijušais LPSR VDK priekšsēdētājs Edmunds Johansons lietā liecināja:

> "[..] ja ir runa, ka aģents nezināja savu pseidonīmu, tad tas nav nopietni, vienkārši pēc tā laika pavēlēm nedrīkstēja noformēt personu kā aģentu, viņam nezinot, un iereģistrēt 1. daļas žurnālā kā aģentu. Ja 1. daļa formēja dokumentus kā vervējamā aģenta kandidātam, tad ailē *aģenta pseidonīms* ierakstīja *кандидат на вербовку* [kandidāts vervēšanai – krievu val.], saīsināti *к/н*, un tur bija cits žurnāla reģistrācijas numurs. 1. daļas darbiniekiem kā vervējamo personu 10. daļas kartotēkā varēja turēt ilgāk nekā pretizlūkošanas vervējamo aģentu kategorijai, bet nekādā gadījumā pieci vai septiņi gadi, jo tad viņš bija jānoformē saskaņā ar pavēli kā aģents vai jāizbeidz pārbaude."[56]

Šeit jānorāda uz 1983. gada 4. jūlija PSRS Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja Viktora Čebrikova (1923-1999), kurš vadīja šo dienestu no 1982. gada 17. decembra līdz 1988. gada 1. oktobrim, pavēli Nr. 00140 spēkā stājušos nolikumu *Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā*, ko izmantoja LPSR Valsts drošības komiteja un kas nosaka darbu ar aģentu, rezidentu, satikšanās un konspiratīvā dzīvokļa turētāju aparātu, arī vervēšanu. Instrukcijas 3.10. apakšpunkts nosaka, ka, lai izpētītu vervējamo kandidātu no padomju pilsoņu vidus konkrētu uzdevumu izpildes laikā un iegūtu objektīvus raksturojošos datus, ar pārbaudāmo personu var nodibināt personisku operatīvu kontaktu, bet, lai nodibinātu

[54] LVA, 1623. f., 1. a., 9703. l., 176. lp. *Red. piez.*
[55] LVA, 1623. f., 1. a., 9703. l., 134.–137. lp. *Red. piez.*
[56] LVA, 1623. f., 1. a., 9703. l., 147. lp. *Red. piez.*

personisku operatīvu kontaktu, jārod attiecīgs iegansts un pamatojums, turklāt tiek veikti pasākumi, lai kandidāts nenojaustu par kontaktu ar operatīvo darbinieku (piemēram, faktoīdi, piesegdokumenti vai piesegstruktūras). Tās 3.11. apakšpunkts paredz, ka aģentu vervēšana notiek gan pakāpeniski iesaistot vervējamo VDK doto uzdevumu izpildē, gan izsakot tiešu vervēšanas piedāvājumu, bet aģenta savervēšana var tikt nostiprināta gan ar saistību rakstu, no aģenta saņemot operatīvo informāciju, gan ar parakstu apstiprinātu kvīti par naudas vai citas atlīdzības saņemšanu, savukārt, pēc vervēšanas konspirācijas nolūkos, obligāti, aģents izvēlas sev pseidonīmu[57].

Bijušais LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Jānis Trubiņš liecināja Edvīna Inkēna lietā prokuratūrā:

> "[..] reģistrācijas numurs [..] ir 1. daļas aģentu kārtas reģistrācijas numurs žurnālā (1. daļā bija savs reģistrācijas žurnāls un 10. daļā bija savs reģistrācijas žurnāls). Šo žurnālu numuri atšķīrās. 1. daļā bija apmēram pāri tūkstotim kārtas numuru, bet 10. daļā žurnālos bija apmēram pāri divdesmit tūkstošiem reģistrācijas numuru. Šāda reģistrācija loģiski izslēdz iespēju izdarīt safabricētus ierakstus un viltojumus, ja runa varētu būt par to, ka VDK nodarbojas ar kartīšu falsifikāciju, lai kompromitētu atsevišķas personas. [..] Ja Inkēns nebūtu bijis savervēts kā aģents, tad 1981. gadā iereģistrēt nebija iespējams, jo par to liecina hronoloģiskais kārtas numurs. [..] Kopā ar Juri Kažu Edvīns Inkēns, izmantojot helikopteru, veica filmēšanu, kad notika *Baltijas ceļa* pasākumi. Pēc šī gadījuma no saviem padotajiem es dzirdēju, ka Inkēns Edvīns bija LPSR VDK 1. daļas aģents. To es dzirdēju no "Z" daļas [5. nodaļa – ideoloģiskā] darbiniekiem. [..] Pēc šī gadījuma, sakarā ar to, ka ārzemniekiem nebija atļauts filmēt no gaisa, bija nodoms izvest pārrunas ar Inkēnu, kuras, cik man zināms, izveda 1. daļas darbinieki. Par šo jautājumu LPSR VDK priekšsēdētājs Edmunds Johansons runāja ar VDK 1. daļas priekšnieku, pēc tam ar vervētāju (šajā gadījumā ar Ločmeli) [tā liecībā!]."[58]

[57] K30-1499-15/15 48., 56.-67. lpp. otra puse. Pieejams Kristīnes Lindbergas tehniskais datorsalikums no lietas materiālos esošā tulkojuma latviešu valodā https://www.lu.lv/vdkkomisija/zinas/t/49561/ *Red. piez.*

[58] LVA, 1623. f., 1. a., 9703. l., 152., 153. lp. *Red. piez.*

LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas operatīvais pilnvarotais Viesturs Kociņš liecināja:

> "[..] zinu to, ka ar Inkēnu Edvīnu nodarbojās Pēteris Ločmelis. Kad Edvīns Inkēns bija aģenta kandidāts, es vienu reizi ar Ločmeli bijām uz kontroltikšanos ar Inkēnu [..], kur tas notika, neatceros, parasti mēs praktizējām viesnīcās. [..] Ločmelim bija jābūt arī raportam uz vervi. No dažādām sarunām ar darbiniekiem un citām man vienīgi zināmām pazīmēm varēju izdarīt secinājumu, ka Inkēns bija savervēts."[59]

1994. gada 19. jūlijā TSDC direktora vietas izpildītājs Indulis Zālīte informēja Latvijas Republikas prokuratūras Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas pārvaldes sevišķi svarīgu lietu vecāko izmeklētāju Pēteri Dzalbi, ka izdrukāts aģenta *Uģis* (personīgā lieta Nr. 982) ziņojums Nr. 334, kurš ievadīts 1984. gada janvārī, bet pieņemts no aģenta 1983. gada decembrī, šajā ziņojumā aprakstīta zināma LPSR radošās profesijas pārstāvja sakari ar pazīstamu, aktīvu latviešu trimdas darbinieci no Kanādas, viņu regulārajiem sakariem, saziņu, tālruņa sarunām, materiālu apmaiņu par latviešu kultūru, kā arī aprakstīts okupētās Latvijas iedzīvotāju intīmās attiecībās pavadītais laiks ar sievietēm, kuras iebraukušas LPSR teritorijā no ASV un Kanādas.[60]

Lieta ievērojama ar to, ka preses uzmanība bija pievērsta tam, kā formāli bija pieņemts lēmums. Proti, prokurore Astra Leičenko "atteicās turpmāk uzturēt apsūdzību". Reabilitācijas un specdienestu lietu virsprokurors Pēteris Dzalbe "neizmantoja savas tiesības 72 stundu laikā pieņemt lēmumu par turpmāku apsūdzības uzturēšanu". Rezultātā tiesnesei Žanetei Vēverei 4. novembrī nācās pieņemt Edvīnam Inkēnam labvēlīgu spriedumu.[61]

LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas darbinieks Pēteris Ločmelis[62] bija minēts Inkēna kā VDK aģenta ar segvārdu *Uģis* vervētājs. Šādu prokurores rīcību pamudināja tas, ka iepriekšējā izmeklēšanā Ločmelis liecinājis, ka nezinot, kā *Uģa* ziņojums nonācis "datu bankā", proti,

---

[59] LVA, 1623. f., 1. a., 9704. l., 53. lp. otra puse. *Red. piez.*
[60] LVA, 1623. f., 1. a., 9704. l., 153.–157. lp. *Red. piez.*
[61] Upleja, Sanita. "Inkēns atkal Saeimas deputāts!", *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 5. lpp.
[62] Pēteris Ločmelis, Staņislava dēls, dzimis 1952. gadā.

VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas informācijas automatizētajā sistēmā (elektroniskajā datubāzē) *Delta Latvija*, bet tiesā paziņoja, "ka kopā ar savu priekšnieku Miervaldi Kučānu safabricējis šo ziņojumu, lai savā kontā ierakstītu lieku aģentu".[63] Citā publikācijā teikts, ka viltus ziņojums tapis, "lai nebūtu lieki jāizskaidrojas ar čekas vadību".[64] Spriežot pēc konteksta, Ločmelis tiesā arī liecināja, ka aģenta uzskaites kartīte esot izgatavota, Edvīnam Inkēnam nezinot, labos nolūkos, "lai vēlāk varētu sūtīt viņu strādāt diplomātiskajā dienestā kā VDK aģentu".[65] Presē ziņots, ka liecinieku statusā bija uzaicināti trīs VDK virsnieki,[66] tomēr tikai divi vārdi atklāti publiski.[67]

Četrīšu lietu virzība pamudināja ģenerālprokuroru Jāni Skrastiņu paust publisku apņēmību vērsties pie Valsts Prezidenta un ministru prezidenta ar priekšlikumu atcelt visus ierobežojumus VDK štata un ārštata darbiniekiem,

> "ja arī pēc galīgās spriedumu pārsūdzēšanas Saeimas «čekistu» lietās tiesa konstatētu, ka nav iespējams objektīvi spriest par sadarbības faktu, neredzot aģentu personiskās un darba lietas, kas atrodas Krievijā. [..] tālāka čekas lietu izskatīšana prokuratūrā un tiesā būtu bezjēdzīga, un likums, kas to regulē, – nevajadzīgs".[68]

Ģenerālprokurors pauda apņēmību pārsūdzēt tiesas spriedumus Aivara Kreitusa un Roberta Milberga lietā, kā arī Andreja Siliņa lietā, ja būs šāda nepieciešamība, bet Edvīna Inkēna gadījumā uzsvēra, ka uzskaites kartītes falsifikācijas fakts esot pierādīts.[69] Iespējams, ka tieši

---

[63] Upleja, Sanita. "Inkēns atkal Saeimas deputāts!", *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 5. lpp.
[64] Krapāne, Līga. "Bijušais čekists mazgā tīru Inkēna mugurpusi", *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 11. lpp.
[65] Krapāne, Līga. "Bijušais čekists mazgā tīru Inkēna mugurpusi", *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 11. lpp.
[66] Upleja, Sanita. Inkēns balts kā jērs, *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 20. lpp.
[67] Upleja, Sanita. "Inkēns atkal Saeimas deputāts!", *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 5. lpp.
[68] Atcels amata ierobežojumus bij. čekistiem?, Laiks, Nr. 98, 1994, 7. decembris, 8. lpp.
[69] Atcels amata ierobežojumus bij. čekistiem?, Laiks, Nr. 98, 1994, 7. decembris, 8. lpp.

ģenerālprokurora iespaidā visās VDK zinātniskās izpētes komisijas analizētajā lietās ir atsauce un dokumenti *četrīšu* lietu sakarā, kas viennozīmīgi ietekmēja tiesu praksi un sabiedrības viedokli.

6. Saeimas vēlēšanas

Latvijas Republikas Augstākās Padomes likuma *Par 5. Saeimas vēlēšanām*,[70] kas bija pieņemts un stājās spēkā 1992. gada 20. oktobrī, 21. pants paredzēja:

> "Par kandidātu var pieteikt ikvienu Latvijas pilsoni [..], ja viņš Centrālās vēlēšanu komisijas noteiktajā kārtībā ir parakstījis paziņojumu, ka nav bijis vai šobrīd nav PSRS, LPSR Valsts drošības komitejas, PSRS Aizsardzības ministrijas, Krievijas (PSRS tiesību mantinieces) un citu valstu drošības dienesta vai armijas izlūkdienesta, vai pretizlūkošanas štata vai ārštata darbinieks, kā arī šo iestāžu aģents, rezidents vai konspiratīvā dzīvokļa turētājs. Šo paziņojumu pievieno kandidātu sarakstam."

Šis nepraktiskais formulējums aizliedza VDK aģentiem kandidēt vēlēšanās un noveda pie plaši zināmiem notikumiem saistībā ar *Saeimas piecīšu*, arī *čekas piecīšu*[71] lietu. Tuvojoties 6. Saeimas vēlēšanām 5. Saeima 1995. gada 25. maijā pieņēma Saeimas vēlēšanu likumu, kura pamatredakcijas 5. panta 5. punktā ietvertais aizliegums ievēlēt personas, kas sadarbojušās ar VDK, bija formulēts citādi. Proti, nevarēja ievēlēt personas, kas bija PSRS vai LPSR valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki. Savukārt atbilstoši likuma 11. panta 4. punkta g. apakšpunktam kandidātam bija jāsniedz ziņas, vai viņš ir vai nav attiecīgo dienestu ārštata darbinieks, aģents, rezidents vai konspiratīvā dzīvokļa turētājs. Visbeidzot, likuma 15. panta 4. punkts paredzēja, ka Centrālajai vēlēšanu komisijai bija desmit dienas pirms vēlēšanu pirmās dienas jāpublicē paziņojums *Latvijas Vēstnesī* par ziņām, kas ir Latvijas

[70] Par 5. Saeimas vēlēšanām: Latvijas Republikas Augstākās Padomes likums, *Diena*, 1992, Nr. 210, 6. novembris.
[71] Tukumniece, Trīne. "Andrejevam tā arī vajadzēja!" *Pavalstnieks*, Nr. 25, 1994, 28. jūnijs, 6. lpp.

Republikas institūciju rīcībā un kas liecina, ka kandidāts ir ārštata darbinieks, aģents, rezidents vai konspiratīvā dzīvokļa turētājs.

5. Saeimas 1995. gada 25. maija sēdes laikā, apspriežot Saeimas vēlēšanu likumu, Aivars Endziņš, Juridiskās komisijas priekšsēdētājs un *Latvijas Ceļa* deputāts, paskaidroja, ka Juridiskās komisijas priekšlikums ir aizliegumu kandidēt neattiecināt uz ārštata darbiniekiem, aģentiem, rezidentiem vai konspiratīvā dzīvokļa turētājiem, publicējot ziņas par šādu sadarbību *Latvijas Vēstnesī*, lai "vēlētāji paši var izteikt savu attieksmi attiecībā uz šīm personām".[72] Iebildumus pret šādu kārtību izteica vairāki Saeimas deputāti no Latvijas Nacionālās neatkarības kustības (LNNK), Latvijas Zemnieku savienības (LZS) un *Tēvzemei un Brīvībai* (TB), piemēram, Māris Budovskis (LNNK), Anna Seile (LNNK), Jānis Kokins (LZS), Pēteris Tabūns (LNNK), Andris Rozentāls (LZS), Alfrēds Žīgurs (LNNK), Juris Sinka (TB).[73] Minētie ierosinājumi guva arī preses uzmanību. Ievērojams, piemēram, *LC* valdes sekretāra Induļa Bērziņa skaidrojums par ierobežojumu formulējumu, proti, tas veidots tā, lai "arī *LC* kandidāts, iekšlietu ministrs un bijušais PSRS VDK robežapsardzības karaspēka virsnieks Jānis Ādamsons drīkstētu kandidēt uz 6. Saeimu".[74] Presē pieņemtās izmaiņas uztvertas kā iespēja čekistiem kandidēt vēlēšanās.[75] Pētījuma kontekstā ir svarīgi, ka šāda tiesību jaunrade, kuras rezultātā regulāri bija publiskotas ziņas, kas liecina par deputātu kandidātu sadarbības faktu ar VDK, kam sekoja polemika presē un dažkārt tiesvedība sadarbības fakta ar VDK konstatēšanai. Ievērojams, ka Pilsētas domes, rajona padomes un pagasta padomes vēlēšanu likuma pamatredakcijas 9. panta 4. punkts paredzēja aizliegumu kandidēt PSRS, LPSR VDK, PSRS Aizsardzības ministrijas

[72] Latvijas Republikas 5. Saeimas 1995. gada 25. maija sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_955/st2505.html

[73] Latvijas Republikas 5. Saeimas 1995. gada 25. maija sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_955/st2505.html

[74] Ločmele, Nellija. "LC ierosina ļaut vēlēšanās kandidēt bijušajiem čekistiem", *Diena*, Nr. 108, 1995, 10. maijs, 1. lpp.

[75] "Vēlēšanās kandidēt drīkstēs VDK aģenti", *Laiks*, Nr. 43, 1995, 31. maijs, 4. lpp.; Ločmele, Nellija. "Kandidēt drīkstēs VDK aģenti", *Diena*, Nr. 122, 1995, 26. maijs, 1. lpp.; Vārpa, G. "Čekas aģenti drīkst kļūt par deputātiem, Kauls – ne," *Neatkarīgā Cīņa,* 1995, 26. maijs.

štata un ārštata darbiniekiem, rezidentiem un konspiratīvā dzīvokļa turētājiem.[76]

1995. gadā risinājās viena no sabiedriskajām debatesēm par VDK aģentu kartotēkas publiskošanu. Šo diskusiju lielā mērā izraisīja Triju Zvaigžņu ordeņa piešķiršana. 1995. gada 12. aprīlī Triju Zvaigžņu ordeņa domes lēmums apbalvot 57 sabiedrībā pazīstamus cilvēkus

> "par nopelniem Tēvijas labā – ilgstošu, priekšzīmīgu un panākumiem bagātu darbību, kā arī par atsevišķiem izciliem darbiem Latvijas neatkarības atjaunošanas vai valsts tālākās nostiprināšanas veidošanas laikā".[77]

II šķiras ordeni bija paredzēts piešķirt ne tikai Ivaram Godmanim, Ufem Elemanam Jensenam un Imantam Ziedonim, bet arī Latvijas Zinātņu akadēmijas viceprezidentam Jānim Stradiņam.[78] Paziņojumam sekoja Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieres, TSDC darbinieces Lidijas Doroņinas-Lasmanes un TSDC direktora Induļa Zālītes vēstules, kurā

> "pausta neizpratne un sašutums sakarā ar to, ka apbalvoto vidū ir cilvēki, kuru uzvārdi atrodami Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošajā VDK kartotēkā".[79]

Jāņa Stradiņa 1995. gada 27. aprīļa vēstule Valsts prezidentam liecina, ka par saņemto Lidijas Doroņinas-Lasmanes vēstuli Jānis Stradiņš bija informēts un tāpēc lūdza sniegt izziņu par sevi TSDC. TSDC apliecināja, ka viņa vārds atrodams VDK aģentūras kartotēkā. Atsaucoties uz nespēju pakļaut sevi

> ""pazemojošo tiesas procedūru izturēšanai" un vēlēšanos veltīties zinātniskajam un literārajam darbam, Stradiņš atteicās no

[76] Pilsētas domes, rajona padomes un pagasta padomes vēlēšanu likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 10 (141), 1994, 25. janvāris.
[77] Liepiņš, Toms. "Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieri", *Diena*, Nr. 92, 1995, 20. aprīlis, 1. lpp.
[78] Liepiņš, Toms. "Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieri", *Diena*, Nr. 92, 1995, 20. aprīlis, 1. lpp.
[79] "Valsts prezidenta aicinājums Latvijas tautai un Saeimai", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 67 (350), 1995, 3. maijs. Pieejams: Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/34914

> apbalvojuma un no Triju Zvaigžņu ordeņa domes locekļa pienākumiem".[80]

Likumsakarīgi, ka Valsts prezidents Guntis Ulmanis 1995. gada 28. aprīlī nāca klajā ar aicinājumu Latvijas tautai un Saeimai, kura būtība ir sekojoša:

> "[..] apzināties stāvokļa nopietnību un nekavējoties pieņemt lēmumus, kas palīdzētu tikt skaidrībā par kartotēkas saturu un būtību un vienlaicīgi izvērtēt šī procesa iespējamās sekas Latvijas nākotnei. Tas mums ļautu turpmāk izvairīties no demagoģijas un pasargātu Latvijas iedzīvotājus no šantāžas un pazemojumiem."[81]

Liekas, tā bija vienīgā reize, kad VDK aģentu kartotēkā iekļauta cilvēka vārds tika nosaukts Valsts prezidenta paziņojumā.

Reizē jāmin, ka 1995. gada 27. aprīlī Triju Zvaigžņu ordeņa dome pieņēma lēmumu, ko parakstīja Valsts prezidents Guntis Ulmanis kā šīs domes priekšsēdētājs: pirmkārt, negrozīt 12. aprīļa lēmumu, otrkārt, pasniegt ordeņus 3. maijā Rīgas pilī un, treškārt:

> "Ticot mūsu tautas pašattīrīšanās spējai un izlīguma nepieciešamībai sabiedrībā, lūgt Saeimu un valdību visdrīzākajā laikā publicēt līdz šim atklātībai nepieejamos, aizdomās turamo bijušo VDK aģentu sarakstus no Totalitārisma seku dokumentēšanas centra kartotēkām."[82]

Neskatoties uz minēto, VDK aģentūras kartotēka joprojām nav publiskota.

1995. gada augustā Centrālā vēlēšanu komisija ziņoja, ka divpadsmit 6. Saeimas deputātu kandidāti varētu būt sadarbojušies ar VDK: Kārlis Liepiņš (Latvijas Demokrātiskās darba partijas (LDDP), Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) un Latvijas Apkrāpto cilvēku aizstāvības partijas *Taisnība* (Taisnība) koalīcija *Darbs un Taisnīgums*), Juris Zaķis (Demokrātiskā partija *Saimnieks*), Juris Celmiņš (Demokrātiskā partija *Saimnieks*), Mavriks Vulfsons (Tautas

[80] "Valsts prezidenta aicinājums Latvijas tautai un Saeimai", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 67 (350), 1995, 3. maijs. Pieejams: Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/34914
[81] "Valsts prezidenta aicinājums Latvijas tautai un Saeimai", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 67 (350), 1995, 3. maijs. Pieejams: Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/34914
[82] Triju Zvaigžņu ordeņa domes 1995. gada 27. aprīļa lēmums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 66 (349), 1995, 28. aprīlis. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/34876

saskaņas partija), Maija Nora Tabaka (Tautsaimnieku politiskā apvienība *Tautsaimnieks*), Harijs Verhovskis (Demokrātu partija), Gvido Harijs Volbrugs (Demokrātu partija), Artūrs Malta (Latvijas Liberālā partija), Visvaldis Mucenieks[83] (Latvijas Vienības partija), Aivars Saliņš (Latvijas Vienības partija), Gatis Zariņš (Latvijas Vienības partija) un Līga Krūmiņa (Latvijas Nacionāli Demokrātiskā partija).[84]

Politiskā cīņa pirms 6. Saeimas vēlēšanām 1995. gada augustā bija ļoti asa. 5. Saeima izslēdza no tās sastāva Joahimu Zīgeristu,[85] pamatojoties uz Saeimas kārtības ruļļa 18. panta otrās daļas 4. punktu, kas paredz, ka, ja "vienas kārtējās sesijas laikā neattaisnotu iemeslu dēļ nav apmeklējis vairāk nekā pusi no Saeimas sēdēm", deputātu ar Saeimas lēmumu var izslēgt no Saeimas sastāva.[86] Presē parādījās ziņas, ka Valsts prezidenta Gunta Ulmaņa tēvs Eduards Ulmanis it kā esot bijis militārā izlūkošana dienesta Abvēra (*Abwehr*) aģents nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, ko sākumā izplatīja Krievijas Federācijas plašsaziņas līdzekļi.[87] Tam sekoja publikācijas, kas mēģināja atspēkot izplatītās ziņas.[88] Ilgstoši bija diskutēts jautājums, vai bijušais PSRS prezidenta padomnieks, LPSR paraugsaimniecības *Ādaži* priekšsēdētājs Alberts Kauls (Latvijas Vienības partija) jāsvītro no saraksta. Bija ziņas, ka Kauls piedalījās Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejā, kas bija viens no iemesliem, lai liegtu kandidēt Saeimā,[89]

---

[83] *Latvijas Vēstnesī* publicēts precizējums iepriekš publicētajam, kas informē, ka saskaņā "ar Zemgales priekšpilsētas tiesas 1995. gada 20. septembra spriedumu Latvijas Vienības partijas deputāta kandidāts Visvaldis Mucenieks nav veicis apzināti sadarbību ar bijušo LPSR VDK" ("Ceļā uz 6. Saeimu. Latvijas Republikas Centrālajā vēlēšanu komisijā", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 149 (432), 1995, 29. septembris).

[84] Vitenburgs, Andris. "CVK atklāj 12 iespējamo čekistu vārdus", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 16. augusts, 1. lpp.; Krauja, V. "Aizdomās par sadarbību ar čeku tiek turēti 12 Saeimas deputātu kandidāti", *Lauku Avīze*, Nr. 66, 1995, 18. augusts, 3. lpp.

[85] "Zīgerists izslēgts no Saeimas", *Laiks*, Nr. 69, 1995, 30. augusts, 1. lpp.

[86] Saeimas kārtības rullis: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 86 (227), 1994, 18. augusts, ar grozījumiem, kas bija spēkā līdz 1995. gada 6. novembrim.

[87] Kulmanis, Jānis. "Krievijā pēta Ulmaņa tēva sadarbību ar vācu specdienestiem. Latvijas Valsts prezidents to sauc par apmelojumu", *Diena*, Nr. 105, 1995, 6. maijs, 1. lpp.

[88] Kulmanis, Jānis. "Latvijas vēsturniekiem nav pierādījumu E. Ulmaņa sadarbībai ar specdienestiem", *Diena*, Nr. 107, 1995, 9. maijs, 1. lpp.

[89] "Vīru spēles Augstajā namā", *Lauku Avīze*, Nr. 65, 1995, 15. augusts, 3. lpp.; Krauja, V. "Alberts Kauls paliek vēlēšanu listē. Atis Kramiņš atturas…", *Lauku Avīze*,

tomēr Centrālā vēlēšanu komisija kavējās pieņemt lēmumu svītrot. Pēc Rīgas Centra rajona tiesas 1995. gada 30.–31. augusta sprieduma bija nolemts svītrot Alberta Kaula kandidatūru.[90] 1995. gada 26. septembrī, ievērojot ģenerālprokurora protestu un Latvijas Republikas Augstākās tiesas Prezidija 1995. gada 22. septembra lēmumu, Centrālā vēlēšanu komisija atcēla iepriekš pieņemto lēmumu par Albertu Kaulu,[91] bet tajā pašā dienā pieņēma citu lēmumu par Alberta Kaula svītrošanu, pamatojoties uz likuma normu.[92] Diskusijas izraisīja Centrālās vēlēšanu komisijas lēmums liegt kandidēt 5. Saeimas deputātei Larisai Laviņai par viņas darbu LKP izdevumā *Cīņa* pēc 1991. gada 13. janvāra.[93] Šāda rīcība bija pamatota ar aizliegumu kandidēt tiem, kas darbojušies Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP) pēc 1991. gada 13. janvāra. Larisas Laviņas (Latvijas Sociālistiskā partija) darbību atklāja publikācijas, kas apliecināja, ka viņa bijusi Latvijas Komunistiskās partijas laikraksta *Cīņa* informatīvā dienesta vadītāja, ka šajā amatā bijusi līdz 1991. gada 10. oktobrim un ka PSKP biedre kļuvusi 1990. gada 22. novembrī. Tāpat Centrālās vēlēšanu komisijas secinājumos bija minēts, ka Laviņa aktīvi publicējusies laikrakstā *Cīņa*.[94] Viss iepriekš minētais zināmā mērā aizēnoja VDK sadarbības lietas.

Nr. 67, 1995, 22. augusts, 3. lpp.; Leiškalns, P. "Pēteris Lazda – "«Kādam tas bija jādara»", *Lauku Avīze*, Nr. 71, 1995, 5. septembris, 3. lpp.

[90] Par Latvijas Vienības partijas deputāta kandidāta A. Kaula svītrošanu no kandidātu saraksta: Latvijas Republikas Centrālās vēlēšanu komisijas 1995. gada 31. augusta lēmums Nr. 62, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 134 (417), 1995, 5. septembris.

[91] Par Latvijas Republikas ģenerālprokurora protestu: Latvijas Republikas Centrālās vēlēšanu komisijas 1995. gada 26. septembra lēmums Nr. 69, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 147 (430), 1995, 27. septembris.

[92] Par Latvijas Vienības partijas deputāta kandidāta A. Kaula svītrošanu no kandidātu saraksta 6. Saeimas vēlēšanām: Latvijas Republikas Centrālās vēlēšanu komisijas 1995. gada 26. septembra lēmums Nr. 70, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 147 (430) 1995, 27. septembris.

[93] Leiškalns, P. "Sociāliste Larisa Laviņa no listes svītrota", *Lauku Avīze*, Nr. 66, 1995, 18. augusts, 3. lpp.; Ločmele, Nellija. "Vai iespējama «pasīva līdzdalība»", *Latvija Amerikā*, Nr. 34, 1995, 26. augusts, 20. lpp.

[94] Par deputāta kandidātes L. Laviņas svītrošanu no Latvijas Sociālistiskās partijas saraksta 6. Saeimas vēlēšanām: Latvijas Republikas Centrālās vēlēšanu komisijas 1995. gada 10. augusta lēmums Nr. 39, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 121 (404), 1995, 15. augusts.

Neatkarīgā Rīta Avīze trijos numuros publicēja Andra Vitenburga intervijas ar dažiem Centrālās vēlēšanu komisijas minētajiem deputātu kandidātiem, par kuriem bija ziņas par sadarbību ar VDK, to vidū bija Maija Nora Tabaka, Kārlis Liepiņš, Mavriks Vulfsons, Arturs Malta un Juris Celmiņš.

Maija Nora Tabaka norādīja, ka totalitārās valsts modelī bija uzraudzīti visi, it īpaši spilgtas personības. Viņa uzskatīja, ka tikusi "iegrāmatota", darbojoties LPSR Mākslinieku savienībā. Tabaka pauda, ka padomju sistēma būtu jāpēta, bet nedrīkst to falsificēt, apgalvojot, ka "mākslinieki un zinātnieki ir bijuši noziedznieki".[95]

Mavriks Vulfsons (1918–2004) atgādināja savu darbību starptautiskajā žurnālistikā, neaizmirsa pieminēt savu runu par Molotova-Ribentropa pakta slepenajiem protokoliem. Viņš uzsvēra, ka katram braucienam uz ārzemēm bija nepieciešama VDK piekrišana un tāpēc katrs, kas bijis ārzemēs PSRS laikā, sadarbojies ar VDK. Interesants bija atzinums, ka visi tie, ar kuriem viņš ticies, "labi zināja, kā no Rīgas var tikt uz ārzemēm, bet viņi man ticēja".[96] Būtībā Vulfsons sadarbību ar VDK nenoliedza. Viņa sadarbība ar PSRS okupācijas varu jau kopš 1940. gada un ilggadējā karjera padomju ārpolitikas notikumu komentētāja ampluā ir labi zināma, tāpēc Vulfsona sadarbība ar VDK nepārsteidza.

Juris Celmiņš savu klātbūtni VDK aģentu kartotēkā skaidroja ar dalību veidojumā *Kurzemes savienība*, kurā piedalījies, mācoties Zūru profesionāli tehniskajā skolā 1968. gadā. Jauniešu grupa apņēmās cīnīties par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Viņš atzina, ka pratināts, pašrocīgi uzrakstījis vairākus paskaidrojumus, bet izteica pārsteigumu, ka viņa lieta "klasificēta kā aģenta lieta". Organizācijas vadītāju notiesāja piespriežot brīvības atņemšanu uz trim gadiem, bet pārējie

[95] Vitenburgs, Andris. "Par kandidātiem no "čekas maisiem" lems vēlētāji. Iespējamie deputāti savu pagātni vērtē dažādi (1)", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 18. augusts, 2. lpp.
[96] Vitenburgs, Andris. "Par kandidātiem no "čekas maisiem" lems vēlētāji. Iespējamie deputāti savu pagātni vērtē dažādi (1)", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 18. augusts, 2. lpp.

tiesā piedalījušies kā liecinieki.[97] Līdzīgu stāstījumu Celmiņš pauda, arī tiekoties ar Apvienotās Karalistes latviešiem. Raksts gan neatspoguļo to, uzsvērts, ka vēl divdesmit gadus pēc tam "viņa rīcības brīvība bijusi ierobežota".[98] Juris Celmiņš vēlāk savā blogā rakstīja par *Kurzemes savienības* lietu, nosaucot triju citu tās dalībnieku vārdus. Viņš arī pauda sašutumu par to, ka Aivars Niedra – neatkarīgās Latvijas Republikas juridisko zinātņu doktors, ilggadējs Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs, arī Latvijas Universitātes docētājs, viens no Krimināllikuma idejiskiem autoriem un komentētājiem – bija tas, kurš sprieda tiesu par šīs grupas līderi Aukmani.[99]

Artūrs Malta apgalvoja, ka viņa vārds nav atklāts VDK aģentūras kartotēkā, kandidējot uz 5. Saeimu, un solīja, ka, kļūstot par ministru prezidentu, pārbaudīs TSDC tēriņus. "Neesmu nekur darbojies," uzsvēra Artūrs Malta.[100]

Trešā Andra Vitenburga reportāža bija saistīta ar kinomehāniķi Līgu Krūmiņu un Latvijas Universitātes rektoru Juri Zaķi. Līga Krūmiņa VDK aģenta kartītes esību skaidroja ar to, ka aizturēta pie Brīvības pieminekļa 1987. gada 18. novembrī, kam sekojušas pratināšanas un vizītes VDK. Viņa uzskatīja, ka kontrolēta, strādājot kino jomā un valdības restorānā *Kabūrs*.[101]

Latvijas Universitātes rektors profesors Juris Zaķis (1936–2017) norādīja: "[..] neesmu zinājis, ka tāda kartiņa tikusi veidota." Viņš uzsvēra, ka jau notikušās tiesas prāvas par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu liecina, ka aģentu uzskaites kartītes vēl neko nepierāda.

---

[97] Vitenburgs, Andris. "Par kandidātiem no "čekas maisiem" lems vēlētāji. Iespējamie deputāti savu pagātni vērtē dažādi (2)", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 19. augusts, 2. lpp.

[98] "Saeimas deputāti tiekas ar Anglijas latviešiem", *Brīvā Latvija*, Nr. 12 (457), 1996, 25.–31. marts, 11. lpp. *Red. piez.*

[99] Kursis. "Kurzemes savienība tiesas priekšā" [Jura Celmiņa tīmekļa emuārs], 2013, 13. septembris. Pieejams: http://laikazobs.blogspot.com/2012/09/kurzemes-savieniba-tiesas-prieksa.html

[100] Vitenburgs, Andris. "Par kandidātiem no «čekas maisiem» lems vēlētāji. Iespējamie deputāti savu pagātni vērtē dažādi (2)", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 19. augusts, 2. lpp.

[101] Vitenburgs, Andris. Par kandidātiem no «čekas maisiem» lems vēlētāji. Iespējamie deputāti savu pagātni vērtē dažādi (3)", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 22. augusts, 2. lpp.

Zaķis savu atrašanos aktīvo aģentu skaitā un vēlāko izslēgšanu saistīja ar aktīviem zinātniskiem komandējumiem un vēlāko pāreju uz administratīvu darbu, kad kļuvis VDK nevajadzīgs.[102]

Reaģējot uz VDK sadarbības kartotēkas lietu, kādreizējā Latvijas ebreju kultūras biedrības valdes sekretāre, 5. un 6. Saeimas deputāte Ruta Marjaša (Ruta Šaca-Marjaša, 1927–2016) rakstīja:

> "VDK "pamestajā" kartotēkā ir tik daudzu prominentu personu vārdi, ka kādu tur neminēto varētu pārņemt nepilnvērtības sajūta."

Deputāte atbalstīja lēmumu atcelt aizliegumu kandidēt "bijušajiem VDK ārštata darbiniekiem" un aicināja atcelt arī ierobežojumus kandidēt personām, kas turpināja darboties PSKP pēc 1991. gada 13. janvāra. Ruta Marjaša kopumā aicināja ļaut vēlētājiem izlemt pašiem.[103]

Maijas Noras Tabakas sadarbības sakarā ar VDK 20. gadsimta astoņdesmito gadu vidū bija izteicies LPSR VDK aktīvās rezerves virsnieks Imants Lešinskis (1931–1985). Ar acīmredzamu ļaunu prieku viņš raksturoja Tabaku kā godīgu latviešu mākslinieci, kurai nav bijis sakaru ar čeku līdz brīdim, kad par viņas daiļradi izrādīja interesi trimdas latviešu jaunieši. Lešinskis, uzstājoties Minsteres latviešu auditorijā 1984. gada janvāra beigās, paziņoja, ka Tabaka "uzņēmās saistības" un gadu darbojās Rietumberlīnē, kur viņas kurators bijis VDK virsnieks Andris Trautmanis. Lešinskis apgalvoja, ka Tabaka "ir līdz ausīm «čekas varā»" un ka "ar šo «kultūras sakaru» palīdzību godīga latviešu māksliniece ir padarīta par čekas ziņotāju".[104]

1999. gada maijā laikraksts *Vakara Ziņas* informēja par Aivara Vanaga iesniegumu Ģenerālprokuratūrai ar lūgumu pārbaudīt uzņēmēja un partijas *Tēvzemei un Brīvībai* sponsora Normunda Lakuča iespējamo saistību ar VDK. Vanags uzskatīja, ka Lakučs, darbojoties ar segvārdu *Nikolajs Pētersons,* ir nodevis jauniešu pretošanās grupu *Zīle*,

---

[102] Vitenburgs, Andris. Par kandidātiem no «čekas maisiem» lems vēlētāji. Iespējamie deputāti savu pagātni vērtē dažādi (3)", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 22. augusts, 2. lpp.

[103] Marjaša, Ruta. "Tiesa jāizspriež vēlētājam pašam", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 26. augusts, 2. lpp.

[104] Brūveris, Olafs. "Lešinskis Minsterē", *Austrālijas Latvietis,* Nr. 1718, 1984, 9. marts, 5. lpp.

kurā 20. gadsimta septiņdesmitajos gados ietilpa seši jaunieši. Kā otru iespējamo ziņotāju viņš minēja kādu mācītāju – Ivaru Ābeli.[105] Pieteikuma iesniedzējs ticis "izmests no universitātes" par nesekmību. Normunds Lakučs atzina, ka ticis izsaukts pie Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes rektora, kas no 1970. gada līdz 1987. gadam bija Krasnojarskā dzimušais bijušais bijušais LPSR Valsts augstākās un vidējās speciālās izglītības komitejas priekšsēdētājs (1965–1966), LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrs (1966–1970), Valsts un tiesību zinātņu katedras vadītājs Visvaris Millers (1927–1992), taču norādīja, ka jauniešu grupu nevar uzskatīt par pretošanās kustības izpausmi. Viņš arī noliedza, ka iesniedzējs būtu reāli cietis no VDK.[106] Attiecīgajā laikā Normunds Lakučs bieži bija minēts laikrakstu virsrakstos, kur viņu raksturoja kā *tēvzemiešu pelēko kardinālu* un plaši atspoguļoja viņa nesaskaņas ar Valsts ieņēmumu dienestu. 2001. gada 21. novembrī Jūrmalas pilsētas tiesa slēgtā tiesas sēdē atzina, ka Normunds Lakučs nav apzināti sadarbojies ar VDK un ka trūkst pierādījumu par aģenta *Nikolajs Pētersons* identitāti. Vēlreiz bija nosaukts Ivara Ābeles vārds. Prese atzīmēja, ka tiesas prāvā kā liecinieki piedalījušies bijušais VDK darbinieks Guntis Indriksons un bijušais ministru prezidents Guntars Krasts. Prokurors Kārlis Kudreņickis tomēr uzstāja, ka Lakučs bija sadarbojies ar VDK,[107] tāpēc iesniedza apelācijas protestu.[108]

Situāciju ļoti asi komentēja *Dienas* žurnālists Aivars Ozoliņš, kurš sarkastiski kritizēja Normunda Lakuča versiju par to, ka viņš faktiski bijis padomju iekārtas grāvējs. Ozoliņš izteica izbrīnu, ka pārējiem grupas *Zīle* dalībniekiem bija jāizcieš reāls VDK spiediens, kamēr Lakučs varēja brīvi un plaši darboties. Proti, citi grupas dalībnieki regulāri saukti uz čeku, vervēti par aģentiem, un tiem, kuri

[105] Presē pieejamas ziņas, ka Ivars Ābele kā garīgā semināra students savulaik esot sūtīts sludināt Umurgas baznīcā. Tamane, Regīna. "Augstrozei atkal ir dvēsele", *Diena*, Nr. 240, 1992, 22. decembris, 4. lpp.

[106] Vanags, Edmunds. Pārbaudīs "tēvzemiešu" atbalstītāja Normunda Lakuča sadarbību ar VDK", *Vakara Avīze Vakara Ziņas*, 1999, 27. maijs, 6. lpp.

[107] "Tiesa: Lakučs nav sadarbojies ar VDK", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2001, 22. novembris, 4. lpp.

[108] "Iesniedz apellācijas protestu Lakuča lietā", *Latvija Amerikā*, Nr. 48, 2001, 8. decembris, 20. lpp.

nav piekrituši sadarboties, bija liegtas studijas. Savukārt "rūdītais padomijas grāvējs" Lakučs, būdams students, braukājis lepni pa Rīgu ar 7. modeļa žiguli, kas paša vērtējumā šodien atbilstu mersedesam, un netraucēti turpinājis piekopt padomju varas ieskatā vienu no smagākajiem noziegumiem – valūtas spekulācijas. Tas šādam *ekonomikas grāvējam* pamatā nozīmēja divus ceļus – vai nu uz čeku par *stukaču*, vai uz cietumu, lielu apmēru gadījumā – līdz 15 gadiem vai pat nāvessodu.[109] *Vakara Ziņu* žurnālists Andris Bernāts ironizēja, ka "ir liecības, bet nav pierādījumu, ka Lakučs bijis «stukačs»".[110] Visbeidzot, 2006. gada februārī laikraksti ziņoja, ka ar Rīgas apgabaltiesas spriedumu Normunds Lakučs ir atzīts par VDK ziņotāju. To aprakstīja bez īpašām detaļām tikai politiskā kontekstā, atzīmējot viņa politiskās ietekmes samazināšanos un sakaru zudumu ar *tēvzemiešiem*.[111] *Vakara Ziņas* plašāk ziņoja par prāvu, arī pieminot Normunda Lakuča politiskos kontaktus ar *Tēvzemei un Brīvībai* un apvienību *Visu Latvijai!*. Normunds Lakučs, parādot sevi kā politisku intrigu upuri, sacīja, ka tiesnese Žanete Vēvere "godam izpildījusi savu uzdevumu", kas droši vien tikšot novērtēts viņas karjerā.[112]

Uzņēmēja Georga Lansmaņa (1958–2010) lieta noritēja apstākļos, kad VDK aģentūras jautājumiem bija pievērsta pastiprināta uzmanība. Lietas izskatīšana sākās 1998. gada jūlijā Latgales priekšpilsētas tiesā tiesneses Diānas Mašinas vadībā. Lansmanis 1997. gada oktobrī pats bija ierosinājis pārbaudes lietu pēc tam, kad sakarā ar viņa nodomu kļūt par Meksikas Savienoto Valstu goda konsulu nāca atklātībā uz viņa vārdu noformētā VDK aģenta uzskaites kartīte. Pirmā tiesas sēde bija atlikta, jo nebija ieradušies liecinieki – Gunārs Bekmanis, par kura darbību bija ziņojis aģents ar segvārdu *Stenlijs*, un VDK informatīvi analītiskās daļas darbinieks Valdis Stupāns, kurš nodarbojies ar aģentu ziņojumu apstrādāšanu un ievadīšanu LPSR VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas informācijas

[109] Ozoliņš, Aivars "Kaitīgais Lakučs", *Diena*, 2001, 16. novembris, 2. lpp.
[110] Bernāts, Andris. "Lakučs neesot čekas aģents, uzskata neatkarīgās Latvijas tiesa", *Vakara Avīze Vakara Ziņas*, 2001, 22. novembris, 2. lpp.
[111] Antonevičs, Māris. "Aktuālais Lakučs", *Latvijas Avīze*, 2006, 15. februāris, 3. lpp.
[112] Auziņa, Zane. "Lakučs atzīts par vainīgu un partijām nevajadzīgu", *Vakara Avīze Vakara Ziņas*, 2006, 15. februāris, 7. lpp.

automatizētajā sistēmā (elektroniskajā datubāzē) *Delta Latvija*. Georgs Lansmanis noliedza, ka pazītu liecinieku Gunāru Bekmani, un paziņoja, ka pirmo reizi redzēs viņu tiesas sēdē oktobrī.[113]

1998. gada 21. oktobrī Latgales priekšpilsētas tiesa atzina, ka uzņēmējs Georgs Lansmanis nav bijis VDK aģents. Dokumentos nosauktais vervētājs VDK Rīgas nodaļas darbinieks Aleksandrs Kukainis[114] tiesā liecināja, ka viņam:

> "G. Lansmani savervēt nav izdevies. Darba rādītāju uzlabošanai A. Kukainis falsificējis G. Lansmaņa aģenta kartiņu un it kā G. Lansmaņa ziņojumus uzrakstījis, balstoties uz citu informatoru ziņām."

Tiesa nenoticēja arī divu liecinieku – Valda Motes un Gunāra Bekmaņa – liecībām. Prokurors Kārlis Kudreņickis apsolīja spriedumu pārsūdzēt.[115] Šie liecinieki bija pārliecināti, ka tieši Georgs Lansmanis ziņojis par Valda Motes naidīgumu padomju varai un plašo dzīvesveidu un Gunāra Bekmaņa simpātijām pret Amerikas Savienotajām Valstīm (ASV). Georga Lansmaņa advokāts Viktors Skudra norādīja, ka Motes biznesa sakari bijuši zināmi visai Rīgas centra sīktirgotāju videi, līdzīgi bija plaši zināmi Bekmaņa radikālie uzskati.[116] Kopumā šīs lietas atspoguļojums bija neparasts ar to, ka avīzes par to ziņoja atkārtoti. *Dienas* publikācijas saturēja daudz detaļu, ieskaitot liecinieku, tostarp VDK štata darbinieku, vārdus.

7. Saeimas vēlēšanas

1998. gada 7. Saeimas vēlēšanas izraisīja jaunu aktivitāti VDK aģentūras atklāšanas sakarā. Kopumā TSDC paziņoja par deviņpadsmit

---

[113] Upleja, Ieva. "Uzņēmējs tiesājas par sadarbības ar VDK fakta konstatēšaņu", *Diena*, 1998, 10. jūlijs, 3. lpp.

[114] Aleksandrs Kukainis neoficiāli publicētajā VDK štata darbinieku sarakstā minēts kā LPSR VDK 5. nodaļas, kas bija izveidota *konstitucionālās iekārtas aizsardzība*i, štata darbinieks. Lapsa, Lato, Metuzāls, Sandris, Jančevska, Kristīne. *Mūsu vēsture 1985–2005*. Rīga: Atēna, 2009, 409. lpp.

[115] Lase, Inta. "Georgs Lansmanis neesot VDK informators", *Diena*, 1998, 22. oktobris, 4. lpp.

[116] Lase, Inta. "Liecinieki uzņēmēju uzskata par VDK aģentu", *Diena*, 21. oktobris, 4. lpp.

deputātu kandidātu iespējamo saistību ar VDK. Bija nosaukti Ju-Liņ Čžou (Tautas kopa *Brīvība*), Andrejs Siliņš (*Latvijas Ceļš*), Ivars Godmanis (*Latvijas Ceļš*), Jānis Bakmanis (*Latvijas Ceļš*), Henriks Danusēvičs (Jaunā Partija), Arvīds Ulme (Politisko organizāciju (partiju) apvienība *Darba partijas, Kristīgi demokrātiskās savienības, Latvijas Zaļās partijas apvienība*), Juris Celmiņš (Demokrātiskā partija *Saimnieks*), Jānis Lagzdiņš (Partija *Tautas kustība Latvijai* (Zīgerista partija)), Juris Vecvagars (Latvijas Nacionālā reformu partija), Jānis Rupkus (Nacionālā Progresa partija), Jānis Ādamsons (Latvijas Sociāldemokrātu apvienība), Ilgonis Šteinbergs (Latvijas Sociāldemokrātu apvienība), Aivars Saliņš (Latvijas Vienības partija), Andris Bērziņš (Latvijas Nacionāli Demokrātiskā partija), Artūrs Malta (Demokrātu partija), Gvido Harijs Volbrugs (Demokrātu partija). Centrālās vēlēšanu komisijas paziņojums *Latvijas Vēstnesī* bija savā ziņā unikāls, jo tas atspoguļoja gan to, kas liecina par sadarbības faktu ar VDK, gan arī tiesvedības, ja tāda bijusi ierosināta, gaitu sadarbības fakta konstatēšanā ar VDK.[117] Acīmredzot minētais bija saistīts ar iepriekšējās vēlēšanās pieredzēto Alberta Kaula sakarā.

Pieciem deputātu kandidātiem risinājās tiesvedība sadarbības fakta ar VDK konstatēšanai. Trijos gadījumos – Siliņa, Bakmaņa, Rupkus – tiesas spriedums nebija stājies spēkā, divos pārējos gadījumos lietas skatīšana pirmajā instancē vēl nebija pabeigta. Visos gadījumos par sadarbību ar VDK liecināja TSDC rīcībā esošās ziņas. Paziņojums sniedz informāciju par iespējamiem sadarbības veidiem katrā gadījumā. Kā iespējami LPSR VDK aģenti bija minēti Ju–Liņ Čžou, Henriks Danusēvičs, Arvīds Ulme, Jānis Lagzdiņš, Juris Vecvagars, Ilgonis Šteinbergs, Aivars Saliņš, Andris Bērziņš, Artūrs Malta un Gvido Harijs Volbrugs. Kā iespējami VDK informatori bija minēti Andrejs Siliņš, Jānis Bakmanis, Ivars Godmanis, Juris Celmiņš un Jānis Rupkus. Tikai Jāņa Ādamsona gadījumā bija minēts dienests VDK struktūrā,

[117] "Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembris. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677

proti, bija norādīts, ka viņš ir bijis PSRS VDK Robežapsardzības karaspēka štata darbinieks.[118]

Centrālās vēlēšanu komisijas izvērsti sniegtā informācija sniedz salīdzinoši precīzu informāciju par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas lietu virzību, ļauj spriest par ierosināšanas saistību ar politiskām aktivitātēm un dod iespēju veikt arī turpmākos pētījumus par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu, jo sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas lietu arhivēšanā vērojamas būtiskas problēmas, uz kurām ir norādījis arī pētnieks Juris Stukāns. Centrālā vēlēšanu komisija sniedza šādu informāciju par Andreja Siliņa lietas virzību:

> "SAB TSDC rīcībā ir ziņas, ka deputāta kandidāts varētu būt sadarbojies ar LPSR VDK kā šī dienesta informators. Prokuratūrā ierosināta pārbaudes lieta un nosūtīta Rīgas rajona tiesai. 31.01.1995. tiesa pasludināja spriedumu, ka A. Siliņš nav bijis LPSR VDK informators. Prokurors iesniedza kasācijas protestu. Augstākās tiesas krimināllietu kolēģija šo protestu apmierināja, atcēla Rīgas rajona tiesas spriedumu un nodeva jaunai izskatīšanai no iztiesāšanas stadijas tai pašai tiesai citā sastāvā. Rīgas rajona tiesa pārbaudes lietu bija nolikusi izskatīšanai 20.04.1998., bet izskatīšana tika atlikta sakarā ar pašas pārbaudāmās personas – A. Siliņa – neierašanos tiesā. Spriedums nav stājies spēkā."[119]

Jāņa Bakmaņa gadījumā bija minēts:

> "SAB TSDC rīcībā ir ziņas, ka deputāta kandidāts varētu būt sadarbojies ar LPSR VDK kā šī dienesta informators. Ierosināta pārbaudes lieta un nodota tiesai. 12.03.1998. prokuratūra iesniedza kasācijas protestu, un 16.06.1998. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta tiesas sēdē Vidzemes apgabaltiesas krimināllietu kolēģija 03.03.1998.

[118] "Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembri. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677

[119] "Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembris. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677

spriedumu atcēla un nosūtīja jaunais izskatīšanai. Spriedums nav stājies spēkā."[120]

Ivara Godmaņa lietas sakarā bija teikts:

"SAB TSDC rīcībā ir ziņas, ka deputāta kandidāts varētu būt sadarbojies ar LPSR VDK kā šī dienesta informators. Pēc paša deputāta kandidāta pieteikuma ierosināta pārbaudes lieta un 1998. gada augustā nodota Jūrmalas tiesai izskatīšanai. Tiesas sēde noteikta 10.09.1998."[121]

Jura Celmiņa gadījumā minēts:

"SAB TSDC rīcībā ir ziņas, ka deputāta kandidāts varētu būt sadarbojies ar LPSR VDK kā šī dienesta informators. Pēc Saeimas Prezidija pieteikuma prokuratūrā ierosināta pārbaudes lieta un 1996. gada 20. novembrī nosūtīta Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesai. Lietu paredzēts izskatīt 1998. gada 20. oktobrī."[122]

Visbeidzot Jāņa Rupkus gadījumā Centrālā vēlēšanu komisija informēja:

"SAB TSDC rīcībā ir ziņas, ka deputāta kandidāts varētu būt sadarbojies ar LPSR VDK kā šī dienesta informators. Prokuratūrā ierosināta pārbaudes lieta un 1997. gadā nosūtīta Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesai. 20.04.1998. tiesa pasludināja spriedumu, ka J. Rupkus nav bijis LPSR VDK informators. 30.04.1998. prokuratūra iesniedza apelācijas protestu par minētā sprieduma atcelšanu un jauna sprieduma taisīšanu, jo tiesa bija pārkāpusi KPK normas. Apelācijas protesta izskatīšanas diena prokuratūrai nav paziņota. Spriedums nav stājies spēkā."[123]

---

[120] "Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembris. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677

[121] "Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembris. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677

[122] "Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembris. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677

[123] "Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembris. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677

Šādi izvērsti sniegta informācija liek domāt, ka vēlētājam, vadoties no apsvērumiem, kas tiesību normas pieņemšanas sakarā bija pausti un kuru pamatdoma – vēlētājs pats spēj izdarīt slēdzienu –, vai vismaz plašsaziņas līdzekļiem kā sabiedrības pārstāvjiem bija dota iespēja iepazīties par sadarbības ar VDK apstākļiem vai nu piedaloties tiesas sēdēs, vai arī iepazīstoties ar lietu materiāliem. Tas, vai šāda iespēja bija faktiski nodrošināta tiesā un cik interesentu bija lūguši lietas materiālus, ir atklāts jautājums.

Pastiprināta preses uzmanība bija pievērsta Jāņa Ādamsona gadījumam, jo publiski sākta diskusija par to, kas uzskatāms par VDK štata darbinieku un ko var dēvēt par VDK struktūrai piederīgu. Presē var lasīt:

> "Jānis Ādamsons noliedza, ka būtu bijis VDK štata darbinieks, jo Saeimā reiz jau atzīts, ka robežsargi neskaitās VDK štata darbinieki. «Es neredzu iemeslus mainīt spēles noteikumus,» uzsvēra J. Ādamsons."[124]

Jautājumu risināja tiesas ceļā, tomēr tas neliedza Jānim Ādamsonam būt ievēlētam un aktīvi piedalīties politikā.[125] Šāda pielaidīga situācija radīja citam LPSR VDK štata darbiniekam Jurim Bojāram Satversmes tiesas – tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Romāns Apsītis, Aija Branta, Ilma Čepāne, Juris Jelāgins, Gunārs Kūtris un Andrejs Lepse – noteiktu izņēmumu, pasludinot, ka tieši attiecībā uz Juri Bojāru kā LPSR VDK štata darbinieku aizliegums nav spēkā.[126] Jāņa Ādamsona gadījumā pēc lieguma piedalīties 2002. gadā 8. Saeimas vēlēšanās viedokli pauda Eiropas Cilvēktiesību tiesa, atzīstot liegumu par nepamatotu gan konkrēti pielaidīgās attieksmes dēļ pret Jāni

---

[124] Ločmele, Nellija. "Ādamsons ir bijis VDK darbinieks. Likums aizliedz Ādamsonam kandidēt uz Saeimu", *Latvija Amerikā*, Nr. 30, 1998, 1. augusts, 10. lpp.

[125] "Ādamsons zem jautājuma zīmes", *Latvija Amerikā*, Nr. 42, 1998, 24. augusts, 16. lpp. *Red. piez.*

[126] Eiropas Padomes Eiropas Cilvēktiesību tiesas Trešās nodaļas spriedums lietā "Ādamsons pret Latviju" [neoficiāls tulkojums, ko veikusi Ārlietu ministrija sadarbībā ar Rīgas Juridisko augstskolu], *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 181 (396), 2008, 21. novembris. Salīdzinājumam sk.: *Affaire Ādamsons c. Lettonie*, requête no 3669/03, Cour européenne des droits de l'homme (troisième section), 24 juin 2008. Pieejams latviešu valodā: http://at.gov.lv/files/files/adamsons-spriedums-24062008.doc *Red. piez.*

Ādamsonu, gan arī no Eiropas Cilvēktiesību tiesas skatpunkta neargumentēta izņēmuma – Jura Bojāra gadījuma – dēļ. Šajā sakarā ir svarīga argumentācija:

> "129. Tiesa vēl atzīmē, ka iesniedzējam tika aizliegts kandidēt vēlēšanās tikai 2002. gadā, tas ir ar novēlošanos, desmit gadus pēc ievērojamas militāras un politiskas karjeras atjaunotajā Latvijā [..]. [..] Pēc Tiesas uzskata šajos apstākļos vienīgi visnopietnākie iemesli varētu attaisnot aizliegumu iesniedzējam kandidēt vēlēšanās, taču Valdība šādus iemeslus nav minējusi. It īpaši pēdējā nebūt neapgalvo, ka tās varas iestādes nebūtu zinājušas par padomju Robežapsardzības spēku pakļautību VDK vai par iesniedzēja atrašanos šajos spēkos. Gluži pretēji, no šīs lietas apstākļiem izriet, ka Ādamsona kunga pagātnes militārā karjera bijusi vispārzināms fakts un viņš pats nekad neko savā biogrāfijā nav slēpis. Bez tam šīs desmitgades laikā viņam bijušas plašas iespējas apliecināt savu lojalitāti pret Latvijas valsti un savu pieķeršanos demokrātiskajām vērtībām, un Valdība nav uzrādījusi nevienu apsvērumu, kas ļautu apšaubīt viņa uzticamību šai punktā.
>
> 131. Tiesa visbeidzot atzīmē, ka savos sākotnējos apsvērumos Valdība bija uzsvērusi faktu, ka desmit gadu periods, kurā uz bijušiem VDK darbiniekiem attiecas citos likumos paredzētie ierobežojumi, beigsies 2004. gada jūnijā [..]. Tomēr nedaudz vēlāk Saeima pagarināja šo termiņu par desmit papildu gadiem [..]. Tā kā ne Saeima, ne Valdība nav paskaidrojušas šāda termiņa pagarinājuma iemeslus, ņemot vērā patlaban Latvijā pastāvošo stabilitātes līmeni sakarā ar tās pilnīgu integrāciju Eiropā, Tiesai nākas secināt, ka šādam pagarinājumam ir acīmredzami patvaļīgs raksturs attiecībā uz iesniedzēju. Turklāt no lietas faktiem izriet, ka savā 2006. gada 15. jūnija spriedumā Latvijas Satversmes tiesa uzskatīja par iespējamu pieņemt individualizētu pieeju attiecībā pret citu bijušo VDK darbinieku J. B. [..]; tomēr Valdība nav paskaidrojusi, kāpēc šāda individualizācija nav iespējama iesniedzēja gadījumā.
>
> 132. Šajos apstākļos Tiesa secina, ka valsts varas iestādes ir pārsniegušas pieļaujamās izvērtēšanas brīvības robežas, lai cik plaša tā

būtu, un apstrīdētā iejaukšanās nav savienojama ar 1. protokola 3. panta prasībām."[127]

Ivars Godmanis bija lūdzis ierosināt pārbaudes lietu par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu vēl pirms Centrālā vēlēšanu komisija publiskoja ziņas par viņa iespējamo sadarbību ar LPSR VDK informatora statusā. Ivars Godmanis, vēloties kandidēt 7. Saeimas vēlēšanās, bija pats pēc savas iniciatīvas lūdzis informāciju TSDC. *Latvijas Ceļa* kongresā Godmanis paziņoja, ka TSDC rīcībā ir VDK aģenta uzskaites kartīte, kas noformēta uz viņa vārdu, un lūdza viņu svītrot no 7. Saeimas kandidātu sarakstiem. Viņš uzskatīja, ka aģenta uzskaites kartīte tapusi sakarā ar viņa zinātnisko darbu Austrijas Republikā. Tomēr *Latvijas Ceļa* kongress lēma, ka aģenta uzskaites kartīte ir tikai formalitāte un Godmanis VDK labā nav strādājis.[128] 1998. gada 2. jūnijā Ivars Godmanis iesniedza prokuratūrā lūgumu pārbaudīt sadarbības faktu ar VDK. Viņš pauda neizpratni, kāpēc aģenta uzskaites kartīte aizpildīta 1988. gada martā, lai gan komandējums zinātniskā darba veikšanai Austrijas Republikā bija no 1986. līdz 1987. gadam.[129] Nozīmīgu ieguldījumu zinātniskā darba veikšanas ārpus PSRS, sevišķi t. s. *kapitālistiskajās valstī* un VDK lomas izpratnei sniedza Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis, bijušais Latvijas Universitātes rektors Ivars Lācis,[130] kas sasaucas arī ar praksi, ko īstenoja ASV Centrālais izlūkošanas dienests, piemēram, 20. gadsimta piecdesmitajos gados ievācot ziņas arī par okupētās Latvijas augstskolām, zinātniskajiem institūtiem, to atrašanās vietu, telpu izvietojumu, personālsastāvu u. tml.[131]

---

[127] Eiropas Padomes Eiropas Cilvēktiesību tiesas Trešās nodaļas spriedums lietā "Ādamsons pret Latviju", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 181 (3965), 2008, 21. novembris. *Red. piez.*

[128] Funts, Kaspars. "Godmanis «Latvijas ceļa» kongresā paziņo, ka uz viņa vārda ir aģenta kartīte", *Vakara Ziņas,* 1998, 1. jūnijs, 6. lpp.

[129] Ločmele, Nellija. "Godmanis grib tiesas spriedumu čekas lietā", *Diena*, 1998, 3. jūnijs, 1. lpp.

[130] Starptautiskā konference "LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras", 2016, 13. augusts. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=vDsaIpjVpE8

[131] Freedom of Information Act Electronic Reading Room. Pieejams: https://www.cia.gov/library/readingroom/

1998. gada 11. augustā *Neatkarīgā Rīta Avīze* ziņoja, ka prokuratūrai nav pilnīgas pārliecības par Ivara Godmaņa sadarbību ar VDK, jo, lai arī esot aģenta uzskaites kartīte par laiku no 1988. gada 31. marta līdz 1990. gada 24. janvārim, tomēr prokuratūras rīcībā nebija ziņojumu.[132] Septembrī Jūrmalas pilsētas tiesa atzina, ka laikā no 1988. gada 31. marta līdz 1990. gada 24. janvārim Ivaram Godmanim bija aģenta uzskaites kartīte ar segvārdu *Pugulis* (lai arī vēlāk plašsaziņas līdzekļos cirkulēja apgalvojums par Godmaņa draugu Raulu Puguli, kas esot traģiski gājis bojā un kam par godu Godmanis it kā esot izvēlējies aģenta pseidonīmu, dokumentāru pierādījumu šādam apgalvojumam līdz šim nav izdevies atrast), bet nav pierādījumu, ka Godmanis "būtu izteicis vēlēšanos sadarboties ar VDK, būtu sadarbojies ar šo dienestu un apzinājies šādu sadarbības faktu". Godmanis pat solīja iesūdzēt tiesā bijušo VDK virsnieku Dmitriju Meļņičuku par šādas uzskaites kartītes noformēšanu, bet Meļņičuks savukārt "noliedza, ka būtu savervējis I. Godmani un nevarēja atcerēties, kādēļ reģistrējis viņu VDK aģentu kartotēkā". Meļņičuks tolaik strādājis LPSR Izglītības ministrijas ārējo sakaru daļā, kas viņam bijis piesegs, lai īstenotu VDK uzdevumus. LPSR 1. daļas virsnieks Gunārs Pudels[133] un LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Jānis Trubiņš liecināja, ka aģenta uzskaites kartītes varēja izrakstīt, pašai personai nezinot, lai it kā novērstu to, ka vervēšanu veic citi. Turklāt Trubiņš norādīja, ka viņam kā VDK priekšsēdētāja vietniekam būtu bijis zināms, ja pats ministru prezidents būtu bijis VDK aģents, jo par šādu aģentu viņu būtu informējis Staņislavs Zukulis, kas no 1984. gada 22. maija līdz 1990. gada 5. martam bija LPSR VDK priekšsēdētājs[134].[135] Jāatzīmē gan, ka tad, kad LPSR Augstākās padomes vēlēšanu rezulltātā 1990. gada maijā Ivars Godmanis kļuva par ministru padomes priekšsēdētāju, VDK priekšsēdētājs bija

[132] "Godmanis iepazinies ar prokuratūras atzinumu", *Neatkarīgā Rīta Avīze,* 1998, 11. aug.

[133] Gunārs Pudels, Jēkaba dēls, dzimis 1930. gadā.

[134] Zelmenis, Gints. "Latvijas PSR Valsts drošības komiteja: oficiālie nosaukumi un vadītāji (1940–1991)", *LU.LV/VDKKOMISIJA*. Pieejams: https://www.lu.lv/vdkkomisija/isi-par-valsts-drosibas-komiteju/vdk-hronologiska-struktura-un-vaditaji/

[135] Ločmele, Nellija, "Godmanis neesot apzināti sadarbojies ar čeku" *Diena,* 1998, 11. septembris, 3. lpp.

Edmunds Johansons, bet laikā, kad Staņislavs Zukulis bija LPSR VDK priekšsēdētājs, Jānis Trubiņš sākumā bija LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieka vietnieks (no 1980. septembra līdz 1984. gada jūlijam), tad LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieks (no 1984. gada jūlija līdz 1986. gada septembrim), visbeidzot viņš kļuva par LPSR VDK 5. daļas priekšnieku (no 1986. gada septembra līdz 1989. gada aprīlim).[136] Nav arī saprotams, kāpēc Staņislavam Zukulim būt jāinformē padotais jautājumos, kas viņu tieši neskāra.

Ivara Godmaņa lietas virzībai bija pievērsta ļoti liela uzmanība, jo, lai gan tas netika uzsvērts, tomēr atziņa, ka Ministru Padomes priekšsēdētājs neatkarīgas Latvijas atjaunošanas periodā uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas būtu VDK aģents, uztverta kā ārkārtīgi skandaloza. 2017. gada 8. novembrī Rīgas rajona tiesa informēja LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, ka Godmaņa tiesas lieta esot pazudusi:

> "iepazīšanos ar minētās lietas materiāliem nav iespējams nodrošināt, jo atbilstoši 2017. gada 16. oktobra aktam Nr. 2/2017 par iztrūkstošajiem dokumentiem, pārbaudes lieta par Ivara Godmaņa sadarbības fakta ar Valsts drošības komitejas konstatēšanu tiesas arhīvā neatrodas."[137]

Gan Ģenerālprokuratūra[138], gan arī Augstākās tiesas priekšsēdētājs Ivars Bičkovičs[139] LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai rakstveidā apstiprināja, ka neesot izprasījušas šo lietu no Rīgas rajona tiesas, tātad atliek teorētiska iespēja, ka Godmaņa lietu tiesai ir izprasījis Ministru kabinets vai tam padota institūcija. 2006. gada 10.

---

[136] Jarinovska, Kristīne. "Ieskats LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka Jāņa Trubiņa LKP CK nomenklatūras kadru lietā".

[137] Rīgas rajona tiesas priekšsēdētājas I. Siliņēvičas 2017. gada 8. novembra Nr. 1-29/1758. *Red. piez.*

[138] Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamenta prokurora U. Kozlovska 2017. gada 6. novembra Nr. 130.6/2017/515. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/2017-11-16novembris_Generalprokuratura_VDK_ZIK_16-11-17.pdf *Red. piez.*

[139] Augstākās tiesas priekšsēdētāja I. Bičkoviča 2017. gada 27. novembra Nr. 10-1/9-1764nos. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/2017-11-27novembris_Augstakatiesa_Nr10-1_9-1764nos.pdf *Red. piez.*

oktobrī Reabilitācijas un specdienestu lietu prokurtūrai nosūtīts Jūrmalas pilsētas tiesas 1998. gada 10. septembra spriedums. Jūrmalas pilsētas tiesu pievienoja Rīgas rajona tiesai[140]. Tiesas priekšsēdētāja I. Siliņēviča plašsaziņas līdzekļiem uzsvēra, ka:

> "[..] lietas "pēdas" atrastas līdz 2009. gadam, kad Rīgas rajona tiesas sastāvā esošais Jūrmalas tiesu nams pārcēlies uz citām telpām – iespējams, lieta starp citām iejukusi tad. Teorētiski ir iespējams arī, ka materiāli ir iznīcināti [..]"[141]

Pēc karjeras iekšlietu un finanšu ministru amatos, 2008. un 2009. gadā Godmanis bija Latvijas Republikas ministru prezidents.

Mazāk pamanīta palika informācija par Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas (LSDSP) kandidāta Ilgoņa Šteinberga saistību ar VDK. 2007. gadā Ilgonis Šteinbergs intervijā žurnālam *Nedēļa* izklāstīja savu versiju par notikušo. Viņš atklāja, ka jaunībā ticis apmācīts iznīcinātāja pilota un pat kosmonauta arodam. Savukārt studiju laikā Rīgas Civilās aviācijas inženieru institūtā Valsts drošības komiteja viņu esot mēģinājusi savervēt. Šteinbergs esot uzaicināts uz "slepenu telpu", kur viņš saņēmis sadarbības piedāvājumu. VDK vīrs solījis labu darbu Vācijā (rakstā nav minēts, bet acīmredzot bija domāta Vācijas Federatīvā Republika), tāpat apmaiņai pret sadarbību izskanējuši solījumi kā "nauda, automašīna, meitenes". VDK bijusi pārliecināta, ka Šteinbergu centīsies savervēt Rietumu specdienesti, bet šāds viedoklis pašam Šteinbergam licies naivs. Pēc vizītes Vācijā tālruņa zvani no VDK turpinājušies, bet sadarbības neesot bijis.[142]

---

[140] Rīgas rajona tiesas priekšsēdētājas p. i. V. Puškundzes 2017. gada 22. novembra Nr. 1-29/1811. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/vdkkomisija/2017-11-22novembris_Rigasrajonatiesa.pdf *Red. piez.*

[141] Bērtule, Anete. "Tiesa dzen pēdas Godmaņa VDK tiesvedības lietai un cer to atrast", *Latvijas Sabiedriskais medijs lsm.lv,* 2017. gada 9. novembrī. Pieejams: http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/tiesa-dzen-pedas-godmana-vdk-tiesvedibas-lietai-un-cer-to-atrast.a256828/ *Red. piez.*

[142] Pohodņeva, Maija. "Spiegu spēles reālā vidē", *Nedēļa*, Nr. 4, 2007, 26.–30. lpp. Pieejams: http:www.tvnet.lv/zinas/latvija/214766-spiegu_speles_reala_vide

Savukārt tajā pašā rakstā intervētais bijušais VDK 1. daļas priekšnieks Roberts Anspaks[143] norādīja, ka "no tiem cilvēkiem, kuru vārdi minēti čekas maisu sarakstos, sliktu darījuši tikai trešā vai ceturtā daļa aģentu". Anspaks uzsvēra, ka trešdaļa aģentu nav neko darījusi un pēc divu gadu klusēšanas izslēgta no aģentu sastāva, bet uzskaites kartītes palikušas. Īsti sasmērējušies bija aģenti, kuri sadarbojās ar VDK 5. daļu, sniedzot ziņas par "nacionāli domājošiem cilvēkiem, inteliģenci, ebrejiem un baznīcām". Kādi 5 procenti aģentu bija zinātnieki, kas nemaz nezināja, ka iekļauti aģentu sarakstos.

2003. gada 16. augustā *Neatkarīgā Rīta Avīze* informēja par Rīgas apgabaltiesas atzinumu, ka sociāldemokrāts, bijušais Rīgas Dzīvojamo māju privatizācijas komisijas priekšsēdētājs Jānis Rupkus ir apzināti sadarbojies ar LPSR Valsts drošības komiteju.[144] Sauss izraksts pēc sprieduma spēkā stāšanās 2003. gada 1. augustā sakarā ar to, ka nebija iesniegta kasācijas sūdzība, kas publicēts *Latvijas Vēstnesī* un sniedz tikai informāciju par lietas izskatīšanas pamatu un rezolutīvo daļu, neatklājot motīvus, liecina, ka Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija taisīja spriedumu, kas atceļ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 1998. gada 16.–20. aprīļa spriedumu un kas atzīst, ka Jānis Rupkus ir bijis LPSR VDK informators un apzināti slepeni sadarbojies ar LPSR VDK. Iemeslu tam, ka kasācijas sūdzība nebija iesniegta, sniedz *Neatkarīgā Rīta Avīze,* kas citēja Jāņa Rupkus izteikumus, ka nav pārsūdzējis tiesas spriedumu, jo "nolēmis netērēt ne valsts, ne savus līdzekļus, pierādot to, kam nav nozīmes".[145]

Diezgan dīvainu situāciju apskatīja laikraksta *Diena* žurnāliste Nellija Ločmele. Viņa apšaubīja VDK aģentu kartotēkas ticamību, pamatojoties uz to, ka Jāņa Petera, Raimonda Paula un Ainára Šlesera veidotās Jaunās partijas deputāta kandidāts Aldis Neimanis bija publiskās un dažādi interpretējamās intervijās atzinis vismaz kontaktus ar VDK. *Diena* citēja Aldi Neimani:

---

[143] Roberts Anspaks, Izidora dēls, dzimis 1938. gadā.

[144] "Tiesa konstatējusi Jāņa Rupkus sadarbību ar VDK", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2003, 16. augusts.

[145] Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas lietas Nr. KA04-89-03/22 izraksts, Latvijas Vēstnesis, Nr. 114 (2879), 2003, 15. augusts. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/78082

> "Ar mani savulaik mēģināja uzņemt sakarus Valsts drošības komiteja. Mani izsauca… Tas bija 1983. gadā. Nu, sistēma parastā: tavs tēvs bija leģionā… Jāsaka godīgi, ka man toreiz bija bail čekai atteikt…"

Tomēr Neimanis esot spējis izspēlēt sadarbību, dzenot velnu, tāpēc VDK sadarbību pārtraukusi. Tomēr Alda Neimaņa vārds nebija kartotēkā vai reģistrācijas žurnālos, kas lika uzdot jautājumu par TSDC rīcībā esošās informācijas ticamību. TSDC vadītāja pienākumu izpildītāja Zinta Ābola norādīja, ka aģenta uzskaites kartītes izņemšana no kartotēkas būtu bezjēdzīga.[146]

8. Saeimas vēlēšanas

Pirms 8. Saeimas vēlēšanām, TSDC pārbaudot 11 sarakstus, atklāja vairākus deputātu kandidātus, kuri varētu būt sadarbojušies ar VDK. 2002. gada augusta sākumā bija publicētas ziņas par šādu personu iespējamo sadarbību ar VDK: SIA *Šampētera nami* valdes priekšsēdētāja vietnieks Juris Lagzdons (Progresīvā Centriskā partija), SIA *Pikal un Partneri* programmu konsultants Grigorijs Konoņeko (Sociāldemokrātiskā Labklājības partija), Baltijas koncertu aģentūras prezidents Vladimirs Ikusovs (Sociāldemokrātiskā Labklājības partija), kā arī Vides aizsardzības kluba prezidents (pats sevi mēdz dēvēt par virsaiti) Arvīds Ulme (Zaļo un Zemnieku savienība), par kura sadarbību ar VDK bija iepriekš publiski ziņots. Ziņas par sadarbību ar VDK bija arī par SIA *LITIR* konsultantu Andreju Jakovļevu (Politisko organizāciju apvienība *Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā* (PCTVL)), Rīgas Tehniskās universitātes katedras vadītāju Juriju Merkurjevu (Brīvības partija). Nedaudz vēlāk publiskoja informāciju par iespējamo sadarbību ar VDK arī šādām personām: AS *REBIR* prezidents Jānis Zudāns (Latgales Gaisma), AS *Ventspils* rēķinvedis jurists, eksperts Jēkabs Liepiņš (Latviešu partija), Latviešu partijas priekšsēdētājs Aivars

[146] Ločmele, Nellija. "Nepilnīgā VDK kartotēka nevieš skaidrību par deputāta kandidātu", *Diena*, 1998, 30. jūlijs, 4. lpp.

Saliņš, "kas jau iepriekš kandidējis vēlēšanās, un vēlētāji par šo sadarbību ar VDK jau ir informēti".[147]

Jākonstatē, ka nozīmīgākās partijas, kurām bija nopietnas izredzes pārvarēt procentu barjeru vēlēšanās, ar retiem izņēmumiem vairs neiekļāva personas deputātu kandidātu sarakstos, ja bija ziņas par iespējamu sadarbību ar VDK. Plašsaziņas līdzekļi centās noskaidrot lietas būtību. Jurijs Merkurjevs intervijā televīzijas kanālam LNT norādīja, ka nav sadarbojies ar VDK, bet saistīja notikušo ar 1987. gada komandējumu uz ārzemēm, par kuru vajadzējis atskaitīties LPSR Izglītības ministrijā. Viņš uztvēra tur sastaptos cilvēkus kā izglītības, nevis VDK darbiniekus. Merkurjevs norādīja, ka apsver iespēju vērsties tiesā.[148]

Prese vēlējās noskaidrot TSDC viedokli. Intervijā laikraksta *Rīgas Balss* žurnālistam Ivaram Alksnītim TSDC vadītājs Indulis Zālīte kārtējo reizi norādīja, ka visu VDK aģentu vārdus nedrīkst publiskot. Publiskošanas jautājumā viņa attieksme bija "kategoriski noraidoša". Zālīte minēja samērā plaši popularizētos argumentus par to, ka nevar vienkopus publiskot gan četrdesmito gadu, gan arī *pārkārtošanās* laika aģentu vārdus un ka reālu kaitējumu nodarījuši esot tikai daži no simta. Zālīte stāstīja, ka astoņdesmitajos gados VDK tikai nepilni 20 procenti aģentu esot nodarbojušies ar *ideoloģiskām* lietām, pārējie – ar jūras un dzelzceļa transporta drošību, organizēto noziedzību un tamlīdzīgi. Viņš uzsvēra, ka, publicējot to cilvēku vārdus, kuri strādāja organizētās noziedzības struktūrās, kas bija pietuvināti Latvijas Komunistiskās partijas aparātam, viņu dzīvība varētu būt apdraudēta. Ievērojot minēto, kartotēkas publiskošana novestu pie personīgas izrēķināšanās.[149]

2001. gada 11. martā notika pašvaldību vēlēšanas. Rīgas domes vēlēšanās daudzos sarakstos bija atklātas personas, kas,

---

[147] Egle, Ināra, "Saņem ziņas par vairāku kandidātu saistību ar VDK", *Diena*, 2002, 8. augusts, 6. lpp.; Egle, Ināra. "Sarakstos vēl trīs ar VDK saistītas personas", *Diena*, 2002, 14. augusts, 5. lpp.

[148] Dripe, Ģirts. "Vēl četri deputātu kandidāti bijuši saistīti ar VDK", *TVNET/LNT ziņas*, 2002, 8. augusts. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/309457-vel_cetri_deputatu_kandidati_bijusi_saistiti_ar_vdk

[149] Alksnītis, Ivars. "Vēsture čekas lācītim vēderā", *Rīgas Balss*, 2002, 12. septembris, 21. lpp.

iespējams, bija sadarbojušās ar VDK. Laikraksts *Diena* ziņoja, ka Rīgas domes vēlēšanām šādām pieteiktām personām, iespējams, ir bijusi sadarbība ar VDK: SIA *Kalnozols Betons* mārketinga direktors Dainis Zelmenis (PCTVL), Rīgas ugunsdzēsēju biedrības priekšsēža palīgs Georgs Kuklis-Rošmanis (PCTVL), SIA Vieglās rūpniecības uzņēmumu asociācijas valdes priekšsēdētājs Guntis Strazds (Latvijas Demokrātiskās partijas), SIA *Pirameks* izpilddirektors Oļegs Iļjins (Latvijas Demokrātiskās partijas) un bijušais izglītības un zinātnes ministrs, Sociālo tehnoloģiju augstskolas rektors Juris Celmiņš (Latvijas Demokrātiskās partijas), SIA *Consensus* projektu vadītāja Anda Celma (Latvijas Zemnieku savienības), Aivars Kalējs (Kristīgo demokrātu savienība), Vides aizsardzības kluba prezidents Arvīds Ulme (Latvijas Zaļā partija), Latvijas Universitātes docents Juris Benders (Latvijas Zaļā partija). Partijas *Mūsu zeme*, Nacionālās Savienības *Namejs*, *Helsinki-86*, Latvijas Vienības partija un Tautas mantojums vienotajā sarakstā bija trīs personas, par kurām bija ziņas TSDC, proti, par kādreizējo Rīgas 25. vakara-maiņu vidusskolas vēstures skolotāju un Vides aizsardzības kluba viceprezidentu, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas lektoru Valdi Turinu, savulaik pazīstamo muitnieku, tobrīd SIA *R&A* direktoru Aivaru Saliņu un Rīgas taukvielu kombināta komercdirektoru Jēkabu Liepiņu. Ja par iepriekš minēto personu sadarbību liecināja VDK aģentūras kartotēka, tad Latvijas Demokrātiskās partijas kandidāts, SIA *Rīgas Centrālais termināls* direktoru padomes loceklis un līdz 1998. gadam bijis Rīgas Tirdzniecības ostas prezidents Juris Krivojs, pēc TSDC ziņām, bijis VDK rezidents. *Diena* minēja Jura Celmiņa "čekas lietu", kuras izskatīšana tiesā, pēc avīzes rīcībā esošās informācijas, bija sākta un kur nākamā tiesas sēde bija paredzēta 2001. gada novembrī.[150]

LETA ziņoja, ka divu sadarbībā ar VDK aizdomās turētu personu vārdi bija Valmieras domes vēlēšanu sarakstā. Tie bija Pārgaujas ģimnāzijas direktors Uldis Ābeltiņš un Vidzemes augstskolas rektora vietas izpildītājs Gunārs Bajārs. Uldis Ābeltiņš paziņoja, ka iekļuvis VDK aģentu sarakstos, jo bijis pārrunāt ar Valmieras VDK nodaļas priekšsēdētāju Mortizānu (domāts Jānis Mortuzāns) par viņa

[150] Egle, Ināra. "Rīgas kandidātu sarakstos atrasti 14 bijušie čekisti", *Diena*, 2001, 8. februāris, 3. lpp.

meitas sekmēm Ābeltiņa audzināmajā klasē. Sarunas laikā Mortizāns [Jānis Mortuzāns] jautājis arī par latviešu un krievu attiecībām Pārgaujas vidusskolā. Uldis Ābeltiņš norādīja, ka tiesā nevērsīsies.[151]

Gunārs Bajārs uzskatīja, ka nokļuvis VDK arhīvos tādēļ, ka viņa disertācija bijusi slepena, proti, par *slēgtu tēmu*, proti, temats bija valsts noslēpums, turklāt 1988. gadā viņš apmeklējis Vīni. Bajārs paziņoja, ka ar tīru sirdsapziņu var apgalvot, ka nav sadarbojies ar VDK, nevienu reizi nav izsaukts un pratināts, nav saņēmis nevienu piedāvājumu ziņot par novēroto.[152]

Dainis Zelmenis 20. gadsimta astoņdesmito gadu pirmajā pusē strādāja PSRS vēstniecībā Zviedrijas Karalistē un izpelnījās asu kritiku gan no latviešu trimdas, gan arī no Zviedrijas Karalistes presē. Trimdas latviešu prese nevilcinoties raksturoja viņu kā VDK pārstāvi. Laikraksts *Laiks,* atsaucoties uz zviedru laikrakstu *Kvaella Posten*, rakstīja, ka viņam esot jāpārņem par spiegošanu no Zviedrijas Karalistes izraidītā Alberta Liepas "uzdevumi latviešu izspiegošanā un vervēšanā čekas dienestam". Publikācija bija norādīts, ka atšķirībā no Alberta Liepas, kurš bijis ļoti aktīvs, "meklēja kontaktus ar latviešiem, rīkoja filmu izrādes, dalīja par brīvu plates un grāmatas, neskopojās ar labiem padzērieniem", Zelmenis izturoties piesardzīgi. Vienīgais izņēmums viņa piesardzīgajai rīcībai bija minēts gadījums ar literatūrzinātnieci Ingrīdu Sokolovu (1923–2012), kuras viesošanās laikā Stokholmā Zelmenis viņu pavadījis visur, "vadājot apkārt ar vēstniecības transportu un pat palīdzot iepirkties".[153] Uzsverot Daiņa Zelmeņa ļoti piesardzīgo darbību, Latviešu sociāldemokrātu izdevums *Brīvība* 1984. gada sākumā izteica neapmierinātību, ka kopā ar trim padomju diplomātiem 1983. gada beigās nav izraidīts arī Zelmenis. Izdevums dzēlīgi atzīmēja, ka viņa "rosmes vēl neesot pārsniegušas Zviedrijas valdības nosprausto viesmīlības tolerances līmeni".[154] Taisnības labad

[151] "Divi pašvaldību vēlēšanu kandidāti Valmieras rajonā minēti VDK arhīvos" (LETA), *TVNET*, 2001, 2. marts. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/183558-divi_pasvaldibu_velesanu_kandidati_valmieras_rajona_mineti_vdk_arhivos

[152] "Divi pašvaldību vēlēšanu kandidāti Valmieras rajonā minēti VDK arhīvos" (LETA), *TVNET*, 2001, 2. marts. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/183558-divi_pasvaldibu_velesanu_kandidati_valmieras_rajona_mineti_vdk_arhivos

[153] ""3. sekretārs" Dainis Zelmenis", *Laiks*, Nr. 22, 1983, 16. marts, 4. lpp.

[154] "Spiegi izraidīti", *Brīvība*, Nr. 1 (355), 1984, 2. lpp.

jāatzīmē, ka avīzēm un acīmredzot Zviedrijas Karalistes varas īstenotājiem nebija būtisku pierādījumu par Zelmeņa darbību padomju specdienestu uzdevumā. Protams, nav jāizslēdz arī drošības dienestu spēle un politiskie apsvērumi, kas ievērojami diplomātu izraidīšanas gadījumā. 1984. gada janvārī Latviešu centrālā padome Zviedrijas Karalistē un Latviešu nacionālais fonds lūdza Zviedrijas Karalistes Ārlietu ministrijai pasargāt trimdas latviešu organizācijas un latviešu "integritāti" no padomju drošības dienestu aģentu destruktīvās darbības. Dokumentā atkal bija nosaukti Alberta Liepas un Daiņa Zelmeņa vārdi. Laikraksts rakstīja, ka Zelmenis kontaktējies ar latviešiem un mēģinājis vākt ziņas par Zviedrijas Karalistē dzīvojošajiem latviešu baptistiem un viņu sakariem ar baptistiem Latvijā.[155] Citējot PSRS izlūkdienesta darbinieku, vēsturniece un diplomāte Argita Daudze norāda, ka LPSR un Igaunijas Padomju Sociālistiskajai Republikai (PSR) bija viena līdz divu cilvēku kvota PSRS vēstniecībā Zviedrijas Karalistē. Zelmenis šajā pozīcijā nomainīja 1982. gadā no Zviedrijas Karalistes izraidīto Albertu Liepu. [156]

Pēc informācijas publiskošanas prese lūdza iesaistīto personu komentārus. PCTVL priekšsēdētājs Jānis Jurkāns paziņoja, ka "čekas būšana" esot gaisa jaukšana, kas neko nepierāda, un "nacionālistu iestrādāta norma likumdošanā". Jurkāns norādīja, ka tauta godā un ciena tādus čekas virsniekus kā Juris Bojārs un Jānis Ādamsons, bet nemīl tādu čekas pretinieku kā bijušo ministru prezidentu Andri Šķēli.

Savukārt Anda Celma paziņoja, ka ir "tīra un godīga", bet bijusi gatava, ka viņas vārds varētu būt sarakstos. Viņasprāt:

> "[..] visi Vides aizsardzības kluba dalībnieki bija spiesti kontaktēties ar čekas darbiniekiem."[157]

---

[155] "Latviešu memorands Stokholmā" *Laiks*, Nr. 8, 1984, 28. janvāris, 8. lpp.
[156] Daudze, Argita. "PSRS propaganda un darbs pret latviešu trimdu Zviedrijā 20. gs. 60.–80. gados", *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki,* 2008, Nr. 4., 97. lpp.
[157] "Pār 14 Rīgas deputātu kandidātiem – čekas «ēna»", *TVNET*, 2001, 8. februāris. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/182970-par_14_rigas_deputatu_kandidatiem_cekas_ena

Celma paziņoja, ka nevēlas, lai viņas vārds tiktu "vazāts pa tiesām", un pauda gatavību kandidātu sarakstu pamest.[158] 1995. gadā Sakaru bankas preses sekretāre bija Anda Celma. Pēdējais LPSR VDK priekšsēdētājs Edmunds Johansons vadīja šīs bankas drošības dienestu.

Lauku Avīze ziņoja, ka 2002. gada 16. septembrī Rīgas Ziemeļu rajona tiesa atzina, ka bijušais Latvijas Republikas Augstākās Padomes deputāts Ints Cālītis (1931) nav apzināti sadarbojies ar VDK. Cālītis tiesā norādīja, ka ir bijis disidents un trīs reizes tiesāts par *pretpadomju* darbību. 1983. gadā Intam Cālītim bijusi noformēta VDK aģenta kartīte, dots segvārds *Žanis*, turklāt Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas informācijas automatizētajā sistēmā (elektroniskās datu bāzes) *Delta Latvija* bija gan aģenta *Žaņa* ziņojumi, gan ziņojumi par Intu Cālīti.[159] *Lauku Avīze* sniedza visai skopu informāciju par šo prāvu. Nebija, piemēram, minēti liecinieki, kuri "neapstiprināja, ka zinātu kādus faktus" par Cālīša sadarbību ar VDK. *Lauku Avīze*, pārpublicējot *LETA* ziņu, neizteica arī nekādus vērtējumus.

Cālīša sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas sakarā jāmin, ka 1983. gada 5. janvārī LPSR VDK pieņēma lēmumu par krimināllietas ierosināšanu par LPSR Kriminālkodeksa 65. panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu – *pretpadomju aģitācija un propaganda*, ko saskatīja grupas *Gaismas akcija* darbībās.[160] VDK zinātniskās izpētes komisijas locekļa Dr. hist. Ginta Zelmeņa pētījuma rezultāti liecina, ka 1983. gadā visā PSRS bija vērojama politisko represiju pastiprināšanās.[161] Kopumā jāatzīst, ka Latvijas prese Inta

[158] "Pār 14 Rīgas deputātu kandidātiem – čekas «ēna»", *TVNET*, 2001, 8. februāris. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/182970-par_14_rigas_deputatu_kandidatiem_cekas_ena

[159] "Cālītis nesadarbojās ar VDK", *Lauku Avīze*, 2002, 17. septembris.

[160] Sk. 9. dokumentu Latvijas Nacionālā arhīva izveidotajā virtuālajā izstādē *1983. gada politiskās prāvas okupētajā Latvijā* (1983. gada politiskās prāvas okupētajā Latvijā [virtuālā izstāde], *ARCHIV.ORG.LV*. Pieejams: http://www.archiv.org.lv/1983/index.php?id=301).

[161] Zelmenis, Gints, "Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: izpētes iespējas", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures

Cālīša cīņu pret padomju varu vērtēja ļoti pozitīvi gan pirms sadarbības fakta ar VDK pārbaudes Ziemeļu rajona tiesā, gan pēc tam. Vislabāk attieksmi ilustrē žurnālista un vēsturnieka Viestura Sprūdes raksts 2004. gada 24. augustā laikrakstā *Latvijas Avīze*, atspoguļojot Rietumos atzinību guvušo 1979. gada *Baltijas hartu* jeb *Baltijas memorandu*, kas izsauca tūlītējas VDK represijas. Sprūde norādīja, ka:

> "Ints Cālītis [..] ir vienīgais latvietis, kurš tika tiesāts un pavadīja ieslodzījumā vairāk nekā trīs no sešiem piespriestajiem gadiem par to, ka pieprasīja Molotova-Ribentropa pakta pasludināšanu par spēkā neesošu." [162]

8. Saeimas vēlēšanas izsauca būtiskas izmaiņas Latvijas politiskajā reljefā. Politiskās sistēmas ilggadējā centrālā partija *Latvijas Ceļš* neiekļuva Saeimā, nesasniedzot piecu procentu barjeru. Vēlēšanu rezultātā varu ieguva jauna partija *Jaunais laiks*, tomēr arī šis politiskais spēks neiztika bez saskaršanās ar sadarbības fakta ar VDK jautājumu. 2002. gada oktobrī Einara Repšes vadībā veidojot Ministru kabinetu un izvirzot uzņēmēju, kādreizējā Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes profesora Pētera Krupņikova dēlu Grigoriju Krupņikovu, šīs partijas dibinātāju, ģenerālsekretāru un vienu no pieciem valdes locekļiem, ārlietu ministra amatam, atklājās, ka TSDC ir ziņas, ka Krupņikovs, iespējams, sadarbojies ar VDK, par ko liecinot aģenta uzskaites kartīte ar segvārdu *Ivanovs,* kas noformēta 1977. gadā un kas liecinājusi par sadarbību ar LPSR VDK 2. daļu, atbildīgu par pretizlūkošanu un sakariem ar ārzemniekiem. Lai arī norādīts, ka no aģentūras Krupņikovs bijis izslēgts sakarā ar ievēlēšanu Augstākajā Padomē,[163] tomēr LPSR Augstākās padomes 1990. gada vēlēšanās Grigorijs Krupņikovs netika ievēlēts. Ievērojot apstākļus, Grigorijs

institūts, 2016, 75. lpp.; Zelmenis, Gints, "1983. gada politiskās represijas okupētajā Latvijā", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 3/4, 2014, 163.–203. lpp.

[162] Sprūde, Viesturs. "Notiesāts Molotova-Ribentropa pakta dēļ", *Latvijas Avīze*, 2004, 23. augusts, 15. lpp.

[163] Jemberga, Sanita. "Krupņikovs VDK kartītes dēļ atsakās kandidēt uz ministra krēslu", *Diena*, 2002, 16. oktobris, 6. lpp.

Krupņikovs atsauca savu kandidatūru.[164] Krupņikovs dokumentu esību, kas liecina par sadarbību ar VDK, skaidroja ar savu darbu LPSR Zinātņu akadēmijas Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūtā, kur nācies rakstīt atskaites par saviem ārzemju komandējumiem, apzinoties, ka tās nonāk VDK. Tomēr viņš nav domājis, ka tādēļ vien būs noformēts kā VDK aģents. Tāpat Krupņikovs paziņoja, ka nav apzināti sadarbojies ar VDK, nav ziņojis par cilvēkiem, un atkārtoja akadēmiķa Jāņa Stradiņa vārdus, saskaroties ar jautājumu par sadarbību ar VDK, "mana sirdsapziņa ir tīra".[165]

Latvijas vēstnieks ASV Aivis Ronis norādīja, ka ASV administrācijai tuvu esoši cilvēki un Latvijas sabiedrotie ir uzdevuši tādus jautājumus par Krupņikova kunga pagātni – viņš daudz esot darījis Latvijas ārpolitikas un ebreju kopienas labā –, uz kuriem nav iespējams atbildēt.[166] Presē izskanēja ziņas, ka Ronis informējis arī Valsts Prezidenti Vairu Vīķi-Freibergu, kura noraidīja šo kandidātu ārlietu ministra amatam. Einara Repšes pārstāvis Dans Titavs norādīja, ka likums neliedzot ministriem būt bijušajiem aģentiem, un Krupņikovs atsaucis kandidatūru, lai noņemtu pat aizdomu ēnu.[167] Lai arī formāli toreiz pareizs, Titava pieļāvums, ka ministra amatam var būt mazākas prasības nekā valsts civildienesta ierēdņiem, sevišķi attiecībā uz sadarbību ar VDK, izsauca asu sabiedrības kritiku. Jāteic, ka vēl 2002. gada augustā prese informēja par Tautas partijas un *Jaunā laika* tikšanos pēc Ivara Strautiņa un Ata Sausnīša aicinājuma Mežaparka namā, kur saimniekojuši VDK virsnieki Jurijs Šabašovs un Vladimirs Komogorcevs. Tautas partiju pārstāvējis ekonomikas ministrs Aigars Kalvītis, bet *Jauno laiku* – Dans Titavs un Grigorijs Krupņikovs. Aigars Kalvītis tikšanos nodēvēja par priekšvēlēšanu taktikas apspriešanu, bet

---

[164] "Krupņikovs negrib kaitēt Latvijai", *STABURAGS.LV*, 2002, 17. oktobris. Pieejams: http://www.staburags.lv/laikraksta-arhivs/krupnikovs-negrib-kaitet-latvijai-79370 *Red. piez.*

[165] Jemberga, Sanita. "Krupņikovs VDK kartītes dēļ atsakās kandidēt uz ministra krēslu", *Diena*, 2002, 16. oktobris, 6. lpp.

[166] Presē atspoguļotas pat diskusijas par to, vai un kāda bijusi ASV reakcija uz Grigorija Krupņikova izvirzīšanu ārlietu ministra amatam. "Turpinās kaislības ap ārlietu ministra posteni", *Latvija Amerikā*, Nr. 42, 2002, 26. oktobris, 15. lpp.

[167] Jemberga, Sanita. "Krupņikovs VDK kartītes dēļ atsakās kandidēt uz ministra krēslu", *Diena*, 2002, 16. oktobris, 6. lpp.

Dans Titavs teicis, ka "tikšanās mērķis esot bijis iepazīstināt *Jaunā Laika* pārstāvjus ar ekonomikas ministru A. Kalvīti".[168]

VDK štata darbinieka Aleksandra Kukaiņa vārds atklātībā atkārtoti nonāca 2003. gada maijā saistībā ar tā laika ministru prezidenta Einara Repšes padomnieka, *Jaunā laika* biedra Armanda Agruma vārdu. Kad Agrums, ministru prezidenta Einara Repšes ārštata padomnieks, bija minēts kā iespējamais Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja priekšnieka vietnieks, plašsaziņas līdzekļi ziņoja par viņa sadarbības ar VDK pārbaudīšanu Vidzemes priekšpilsētas tiesā 2003. gada martā. 2002. gada jūlijā prokuratūra bija ierosinājusi pārbaudes lietu. Prokuratūras atzinumā bija norādīts, ka

> "Agrums ir savervēts LPSR VDK aģenta kategorijā 1990. gada 25. oktobrī un līdz Latvijas VDK likvidācijai sastāvēja VDK darbojošās aģentūras uzskaitē aģenta kategorijā ar pseidonīmu «Karlo» un personīgās lietas numuru 24316."[169]

VDK darbinieks Jurijs Motins Vidzemes priekšpilsētas tiesas sēdē tomēr liecināja, ka aģenta uzskaites kartīti esot parakstījis mācībās (!), Armands Agrums nav bijis VDK aģents un nav sniedzis ziņojumus. Arī Aleksandrs Kukainis, kas bija parakstījis kartīti, noliedza, ka pazītu Agrumu un būtu redzējis viņa ziņojumus; TSDC nebija atradusi šādus ziņojumus. Agrums un Motins nenoliedza, ka ir satikušies saistībā ar krimināllietu par izspiešanu.[170] 8. Saeimas Nacionālās drošības komisijas priekšsēdētājs Vilis Krištopans un Tautas partijas priekšsēdētājs Atis Slakteris nevilcinājās paziņot, ka Armands Agrums nevar kļūt par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja

---

[168] "*TP* un *JL* pārstāvji tiekas *VDK* virsnieku klātbūtnē", *Latvija Amerikā*, Nr. 34, 2002, 31. augusts, 5. lpp. *Red. piez.*

[169] "Tiesībsargiem bijušas aizdomas par Agruma iespējamo sadarbību ar VDK", *TVNET*, 2003, 13. maijs. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/195464-tiesibsargiem_bijusas_aizdomas_par_agruma_iespejamo_sadarbibu_ar_vdk

[170] "Tiesībsargiem bijušas aizdomas par Agruma iespējamo sadarbību ar VDK", *TVNET*, 2003, 13. maijs. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/195464-tiesibsargiem_bijusas_aizdomas_par_agruma_iespejamo_sadarbibu_ar_vdk

priekšnieka vietnieku, jo par šā biroja vadību nedrīkstot būt "šaubu ēnas".[171]

Plašāko analīzi veica laikraksts *Diena*, kas norādīja, ka Agrums nav varējis kandidēt uz 8. Saeimu no *Jaunā Laika* saraksta VDK aģenta uzskaites kartītes dēļ.[172] Tāpat *Diena* atklāja interesantas detaļas, piemēram, ka Jurijs Motins, pēc Agruma izteikumiem, 1995. gadā bijis Valsts Ekonomiskās suverenitātes aizsardzības departamenta – Drošības policijas institucionālā priekšteča – darbinieks. 1993. gadā, apvienojot Iekšlietu ministrijas Informācijas departamentu ar Valdības apsardzes dienestu, tika izveidots Valsts Ekonomiskās suverenitātes aizsardzības departaments (VESAD)[173]. Pat prokurors Jurijs Švēde pauda pārliecību:

> "No tā, ka viņš bija uzskaitē, neizriet, ka viņš būtu slepeni un apzināti sadarbojies."

Dienas žurnāliste Jemberga izteica pamatotu skepsi par VDK darbinieka Motina un līdz ar to citu bijušo čekistu liecībām tiesā. Motins tiesā liecināja, ka neatceras, vai ir vervējis aģentus un vai VDK nodaļa, kurā viņš strādājis, vervēja aģentus. TSDC vadītājs Indulis Zālīte, lai arī atkārtoja tēzi, ka VDK darbinieki varēja ierakstīt kartotēkā fiktīvus aģentus, tomēr apšaubīja, ka tas varētu būt noticis 99 procentos gadījumu.[174]

2004. gada decembrī Vidzemes priekšpilsētas tiesā pārbaudīja Aijas Odiņas – tobrīd prominentas Latvijas diplomātes, bijušās Latvijas valsts protokola vadītājas un vēstnieces vairākās Eiropas valstīs – sadarbību ar VDK. Ievērību pelna apstāklis, ka Odiņai tobrīd bija speciālā atļauja pieejai augstākās slepenības pakāpes valsts noslēpumam – sevišķi slepeni. Publiski apgalvots, ka prokuratūra izmeklēšanas gaitā bija atklājusi tikai aģenta uzskaites kartīti ar

---

[171] Šaubās par Agrumu kā KNAB šefa kandidātu (BNS), DELFI, 2003, 14. maijs. Pieejams: http://m.delfi.lv/latvija/article.php?id=5393970

[172] Lielākajai daļai Tautas partijas un *Jaunā laika* deputātu kandidātu partijas vadība bija lūgusi uzrādīt TSDC izziņu par sadarbības ar VDK neesību. *Red. piez.*

[173] No 172 departamenta darbiniekiem bijušie VDK štata darbinieki esot bijuši aptuveni 50. Lapsa, Lato, Metuzāls, Sandris, Jančevska, Kristīne. *Mūsu vēsture 1985–2005*. Rīga: Atēna, 2009.

[174] Jemberga, Sanita. "Agrums: Eju atklātu uz cīņu", *Diena*, 2003, 14. maijs, 4. lpp.

segvārdu *Daina*, bet nebija atradusi citus dokumentus, kas liecinātu par sadarbību ar VDK[175]. Odiņa aģenta uzskaites kartītes esību skaidroja ar darbu viesnīcā *Latvija*. Viņa apliecināja, ka zinājusi par VDK klātbūtni viesnīcā, tomēr savu sadarbību ar VDK noliedza. Aija Odiņa arī atklāja, ka par uzskaites kartītes esību bija zinājusi iepriekš,

> "jau 1994.–1995. gadā viņu Ārlietu ministrijas valsts sekretārs informējis par atklātajām VDK kartītēm uz viņas vārda, taču viņa nav uzskatījusi informāciju par pamatotu, jo Satversmes aizsardzības birojs viņai vairākkārt izsniedzis pielaidi valsts noslēpumam".[176]

Savai aizstāvībai Aija Odiņa esot aicinājusi bijušās kolēģes no PSRS Ārzemju tūrisma valsts komitejas Rīgas apvienības jeb *Intūrista* viesnīcas *Latvija* portjē dienesta. Liecības sniedza arī divi VDK darbinieki, liecinot, ka neatceras, vai bija savervējuši Aiju Odiņu, un norādot, ka bieži vien aģenta uzskaites kartīti varēja aizpildīt, neinformējot par to attiecīgo personu. Tiesas sadarbību ar VDK neatklāja.[177] Svarīgākais sadarbības fakta ar VDK lietu iznākuma izvērtēšanā saistīts ar apstākli, ka, piemēram, konkrētajā lietā nav izmantots plašais Latvijas Nacionālajā arhīvā pieejamo dokumentu kopums. 2017. gadā Ārlietu ministrija nesniedza LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklei, administratīvajai sekretārei M. hist. Martai Starostinai informāciju par to, kad ministrija uzzinājusi par Aijas Odiņas vārda esību VDK aģentu kartotēkā, kā arī nesniedza arī lūgto statistisko

---

[175] Patiesībā šeit bijušas divi veidu kartītes –1980. gada maija VDK aģenta uzskaites, kuru kā vervētās parakstījis LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas operatīvais darbinieks Aleksandrs Serguņins un kuras aģents izslēgts no aģentūras aparāta 1989. gada novembrī, un 1991. gada maija VDK aģenta kandidāta (vervēšanas kandidāta, kā norādīts kartītē «канд. на в.» [saīsinājums no 'kandidāts vervēšanai' – krievu val.]), kuru parakstījis VDK 2. daļas 3. nodaļas operatīvais darbinieks Igors Tarvids un kura jau attiecināta uz Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas darbu. Lieta Nr. K30-933/12. 28., 31. lp. *Red. piez.*

[176] "Tiesa nekonstatē Aijas Odiņas sadarbību ar VDK (LETA)", *DELFI*, 2004, 13. decembris. Pieejams: http://www.delfi.lv/news/national/politics/tiesa-nekonstate-aijas-odinas-sadarbibu-ar-vdk.d?id=9795051

[177] "Tiesa nekonstatē Aijas Odiņas sadarbību ar VDK (LETA)", *DELFI*, 2004, 13. decembris. Pieejams: http://www.delfi.lv/news/national/politics/tiesa-nekonstate-aijas-odinas-sadarbibu-ar-vdk.d?id=9795051

informāciju par līdzīgu gadījumu skaitu ministrijā, 2017. gada novembrī pārsūtot atkārtoto informācijas pieprasījumu TSDC. [178]

2004. gadā noskaidrojās, ka TSDC var nepamanīt deputāta kandidāta saistību ar VDK aģenta uzskaites kartīti. Proti, 2004. gadā Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs iebilda pret to, ka Rihards Eigims kā iespējams VDK aģents ziedo līdzekļus 2000 latu apjomā partijai *Latgales Gaisma*. Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs izpildīja normu, kas stājās spēkā 2004. gada 12. martā līdz ar Grozījumu Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumā[179] pieņemšanu, kas paredzēja:

> "Bijušajiem Valsts drošības komitejas štata, ārštata darbiniekiem un informatoriem ir aizliegts dāvinājumu (ziedojumu) vai jebkādā citā veidā finansēt politiskās organizācijas (partijas)."[180]

TSDC vadītājs Indulis Zālīte bija spiests atzīt, ka viņa vadītā Satversmes aizsardzības biroja struktūra divās vēlēšanās nav pamanījusi Riharda Eigima, kurš arī šobrīd pilda Daugavpils pilsētas domes priekšsēdētāja pienākumus, aģenta uzskaites kartīti. Runa bija par Daugavpils domes vēlēšanām 2001. gadā un 8. Saeimas vēlēšanām 2002. gadā. Zālīte uzsvēra, ka šis bijis pirmais gadījums TSDC pastāvēšanas vēsturē. Viņš skaidroja notikušo ar lielo darba apjomu pirms vēlēšanām un to, ka Eigims pārbaudīts tikai pēc Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas informācijas automatizētās sistēmas (elektroniskās datu bāzes) *Delta Latvija*, kurā esot 180 000 ierakstu, piemēram, cilvēki un objekti. Minētajā datubāzē Riharda Eigima uzvārds minēts ar citu sākuma burtu, turklāt, kļūstot par domes priekšsēdētāju, Eigims nebija pieprasījis ziņas no TSDC. Rihards Eigims nosauca ziņas par apmelojumu un apsolīja vērsties tiesā, saistot notikušo ar politisko

[178] Ārlietu ministrijas valsts sekretāra p. i. N. Penkes 2017. gada 27. novembra Nr. 15-31321. Ministrija, pārsūtot informācijas pieprasījumu Satversmes aizsardzības birojam, nepareizi piemēroja informācijas pieprasījumam nevis Informācijas atklātības likuma, bet neatbilstošās Iesniegumu likuma normas. *Red. piez.*

[179] Grozījumi Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumā: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 32 (2980), 2004, 27. februāris.

[180] Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likuma 6. panta pirmā daļa (redakcija, kas bija spēkā kopš 2004. gada 12. marta).

konkurentu darbību.[181] *Neatkarīgā Rīta Avīze* papildus informēja, ka Zālīte atzinis, ka viņam ir kauns par pieļautajām kļūdām iepriekšējās vēlēšanās un darbinieks, kurš šīs kļūdas pieļāvis, TSDC vairs nestrādājot.[182] Minētā notikuma sakarā būtu bijis pamatoti, ja žurnālisti jau toreiz būtu sīkāk painteresējušies par Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas informācijas automatizētās sistēmas (elektronisko datu bāzi) *Delta Latvija*.

2005. gada 6. maijā laikraksti ziņoja, ka Daugavpils tiesas tiesnesis Arvīds Ozerskis lēmis, ka sadarbības fakts nav konstatēts. Interesants ir piedāvātais pamatojums:

> "Tiesa nesaskatīja, ka minētā kartīte ir būtisks pierādījums, jo, pēc liecinieku teiktā, šādas kartītes tikušas ieviestas uz daudzu cilvēku vārda, cerot viņus savervēt, taču lielākoties tā arī palikušas neizmantotas, turklāt iespējamie «aģenti» pat nenojautuši, ka čekas kartotēkā glabājas viņu dati. Pēc kāda liecinieka teiktā tiesā, viņam bijusi pieeja Riharda Eigima personas datiem un viņš izdomājis arī viņa segvārdu."[183]

Šajā gadījumā prese nesniedza nekādas detaļas par lieciniekiem, tai skaitā par to, kurā institūcijā un kādā amatā esot bijusi pieeja Riharda Eigima vārdiem.

8. Saeimas vēlēšanās bija ievēlēts *Zaļās partijas* pārstāvis Arvīds Ulme. Jau pirms vēlēšanām pēc TSDC informācijas publiskošanas Ulme aģentūrai LETA bija norādījis:

> "Man tagad būs jāpierāda, ka es neesmu ēzelis, tas ir apvainojoši. Es desmitiem gadu esmu bijis cīņā pret PSRS režīmu."[184]

---

[181] Jemberga, Sanita, Rancāne, Anna. "VDK datu glabātāji divās vēlēšanās palaiž garām Eigimu", *Diena*, 2004, 17. aprīlis, 1., 5. lpp.

[182] Lulle, Baiba. "Pēkšņi atklāj Eigima sadarbību ar VDK", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2004, 19. aprīlis, 4. lpp.

[183] Baranovska, Inese, "Tiesa atzinusi, ka Rihards Eigims nav bijis saistīts ar VDK", *Latgales Laiks*, 2005, 6. maijs, 2. lpp.

[184] Egle, Ināra, "Būs jāpārbauda Ulmes sadarbības fakts ar VDK", *Diena*, 2002, 4. novembris, 3. lpp. Sk. arī: "Laikraksts: prokuratūrai jāpārbauda Arvīda Ulmes sadarbība ar VDK (LETA)", *DELFI*, 2002, 4. novembris. Pieejams: http://www.delfi.lv/news/national/politics/laikraksts-prokuraturai-japarbauda-arvida-ulmes-sadarbiba-ar-vdk.d?id=4222096

Viņš arī atgādināja, ka jau pirms Latvijas Tautas frontes izveidošanas rīkojis padomju varai netīkamas akcijas kā Vides aizsardzības kluba aktīvists. Tagad saskaņā ar likumu *Par bijušās VDK dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* Saeimai bija jāpieprasa, lai prokuratūra pārbaudītu Ulmes sadarbību ar VDK.[185] Arvīda Ulmes minētās izmaiņas saistījās ar to, ka 2004. gada 27. maijā stājās spēkā grozījumi likuma *Par bijušās VDK dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 17. pantā, kas paredzēja, ka sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas procesa darbība pagarināta no desmit gadiem līdz divdesmit gadiem, bet Ministru kabinetam līdz 2005. gada 1. jūnijam atbilstoši 7. punktam bija jāizvērtē, vai saglabājami ierobežojumi VDK štata un ārštata darbiniekiem, kā arī VDK informatoriem.[186] Raksturīgi, ka prese atkal neizteica nekādus vērtējumus un nebija veikusi dziļāku analīzi, tomēr jāatzīst, ka bija ievērots princips par abu pušu uzklausīšanu.

2003. gada augustā Ģenerālprokuratūra paziņoja, ka Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurors Vilhelms Sausiņš atzinis, ka Saeimas deputāts Arvīds Ulme ir apzināti un slepeni sadarbojies ar VDK. *Neatkarīgā Rīta Avīze* atspoguļoja diezgan daudz interesantu detaļu. Paziņoja, ka sadarbība ar VDK skaidri konstatēta septiņos gadījumos un ka pārbaudes lietas apjoms sasniedzis 500 lappušu. Ulmes tālākā darbība Saeimā nebija apdraudēta, tika atzīmēts arī, ka viņam ir iespēja pašam atzīt savu sadarbību ar VDK. Pats Arvīds Ulme apliecināja gatavību "tiesāties". Ulme atkārtoti izteica pārliecību, ka Latvijā neatrodas īstā VDK aģentūras kartotēka, un norādījumu, ka prokuratūra atsakās šo versiju pārbaudīt. Viņš norādīja, ka "unikālie pierādījumi", kas apliecina viņa sadarbību, ir Valmieras un Cēsu drošības dienestu darbinieku liecības. Ulme

[185] Egle, Ināra, "Būs jāpārbauda Ulmes sadarbības fakts ar VDK", *Diena*, 2002, 4. novembris, 3. lpp. Sk. arī: "Laikraksts: prokuratūrai jāpārbauda Arvīda Ulmes sadarbība ar VDK (LETA)", *DELFI*, 2002, 4. novembris. Pieejams: http://www.delfi.lv/news/national/politics/laikraksts-prokuraturai-japarbauda-arvida-ulmes-sadarbiba-ar-vdk.d?id=4222096

[186] Grozījumi likumā "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu": likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 85 (3033), 2004, 27. maijs.

nenoliedza pratināšanu VDK, bet nepiekrita, ka tā interpretējama kā sadarbība, tieši otrādi, viņaprāt, tā bija pretošanās. Ulme neizprata, kā VDK darbinieki, saņemot "pensiju no Maskavas", var kompromitēt savus aģentus. [187]

Tomēr Ulme neīstenoja apņemšanos tiesāties. Jau pieminētais prokurors Vilhelms Sausiņš informēja, ka 2003. gada septembra beigās Ulme atzinis savu sadarbību ar VDK, tādējādi pārbaudes lieta tiesā netika ierosināta. Tomēr pats 8. Saeimas deputāts Arvīds Ulme turpināja uzsvērt, ka pat pēc TSDC atzinuma VDK dokumentos viņš figurējis kā padomju varas ienaidnieks, kurš veic *antikonstitucionālu* un *antisociālu* darbību. Ulme noliedza, ka būtu atzinis šo sadarbību, un nāca klajā ar jaunām detaļām: bijušais VDK darbinieks Aivars Kronbergs bija liecinājis, ka "apzināti fiktīvi "ierakstījis viņu kā VDK aģentu".[188] Avīzes *Vakara Ziņas* žurnāliste Līga Strautmane bija pielikusi pūles, lai noskaidrotu vairāk par mīklaino situāciju, un jautājusi virsprokuroram Pēterim Dzalbem, kā vērtēt Ulmes paziņojumus. Dzalbe apstiprināja, ka Ulme 2003. gada 23. septembra iesniegumā atzinis sadarbību ar VDK, bet attiecībā uz viņa publiskajiem paziņojumiem teica: "Viņš var uzskatīt, kā viņš grib." Prokurors noliedza Ulmes izteikumus, ka nav nopratināti liecinieki, norādot, ka ir nopratināti "vismaz padsmit" liecinieku, gan tie, "kuri gāja uz VDK, gan dienesta darbinieki". Laikraksti atkal izvairījās ieņemt noteiktu pozīciju un izteikt vērtējumus, bet lasītājs varēja secināt, ka prokuratūrai, lai izbeigtu pārbaudes procesu, vajadzēja būt noteiktam tiesiskam pamatam, un šāds pamats, neskatoties uz Ulmes noliegumu, ir viņa paša iesniegums.

2006. gada 7. jūnijā, kad 8. Saeima izskatīja jautājumu par VDK aģentu uzskaites kartīšu publiskošanu, deputāts Arvīds Ulme, uzstājoties divas reizes, principā atkārtoja savus argumentus. Viņš norādīja, ka īstais VDK arhīvs atrodas Maskavā un VDK dokumentu pārņemšanas process bijis nenopietns: "Tāds pilnīgs sviests, jā, ir visas

[187] Lulle, Aija. "Ulme: neesmu bijis VDK darbinieks", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2003, 12. augusts, 3. lpp.
[188] Skrebele, Gunta. "Čekista birkas piešūšanā Ulme saskata apzinātu provokāciju", *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai*, 2003, 15. okt., 1., 3. lpp.

šitās te maisu būšanas."[189] Viņš atkārtoti uzsvēra, ka aģentu kartītes ir atriebība – eleganta un perfekti izplānota – tiem, kuri nepiekrita ar VDK sadarboties. Vienlaikus ar viņa aģenta kartītes noformēšanu izplatīta informācija, ka viņš ir neuzticams *pretpadomju* elements. Viņš paziņoja, ka "kāds nodzēries alkoholiķis prokurors" par sadarbību atzinis izsaukumus uz VDK. Ulme bijis spiests ierasties VDK Valmierā, Rīgā, savukārt VDK darbinieki no Dobeles apmeklējuši viņu Tērvetē. Arvīds Ulme uzsvēra, ka zina gadījumus, kad reāls VDK aģents, kas viņam atzinies sadarbībā ar VDK, nav atrodams VDK aģentūras kartotēkā.[190] Neviens Saeimas sēdē ar Ulmi nepolemizēja. Jāteic, ka 8. Saeima bija pēdējā, kurā Arvīdu Ulmi ievēlēja.

2011. gadā portāls *Pietiek* pievērsa uzmanību, ka Arvīds Ulme, par kura sadarbību ar VDK apliecinošiem dokumentiem kopš 1998. gada augusta ziņojusi Centrālā vēlēšanu komisija, joprojām apgalvo, ka nav sadarbojies, lai gan pēc prokuratūras ziņām esot atzinies sadarbībā. Uz *Pietiek* jautājumu par to, kāpēc Ulme netiesājas, bija saņemta atbilde: "Tiesāšanās prasa naudu."[191] Minētā publikācija aktualizē jautājumus par to, kāpēc sadarbības fakta atzīšanas gadījumus nepublicē oficiālajā laikrakstā un kāpēc informācija par šiem gadījumiem ir vēl skopāk pieejama nekā par tiesvedību sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās.

9. Saeimas vēlēšanas

2006. gada augustā TSDC informēja, ka pieci 9. Saeimas deputāta kandidāti varētu būt sadarbojušies ar VDK. Tie bija Juris Zaķis, kurš šoreiz kandidēja no Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas, Māris Druva (Sociālā Taisnīguma partija), Jēkabs Liepiņš

[189] Latvijas Republikas 8.Saeimas pavasara sesijas septītās sēdes 2006. gada 7. jūnijā stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_060607/st0706.htm

[190] Latvijas Republikas 8.Saeimas pavasara sesijas septītās sēdes 2006. gada 7. jūnijā stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_060607/st0706.htm

[191] Ulmes kandidēšana ZZS sarakstā atgādina aģenta "Zāles" lietu. Pieejams: http://pietiek.com/raksti/ulmes_kandidesana_zzs_saraksta_atgadina_agenta__zales__lietu

(Sociālā Taisnīguma partija), Aivars Saliņš (*Saskaņas Centrs*) un Arvīds Ulme, kurš kandidēja no Zaļo un zemnieku savienības. Visi sadarbību ar VDK noliedza.[192] 2006. gads bija intensīvu debašu gads, kad VDK aģentu kartotēkas publiskošanas mēģinājumi divreiz saskārās ar Valsts Prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas suspensīvo veto, proti, jau Saeimas galīgajā lasījumā pieņemtā likuma atdošanu otrreizējai caurlūkošanai parlamentam.[193] Tomēr ziņas par pieciem kandidātiem neizraisīja lielas debates. Kandidātu vārdi bija nosaukti jau iepriekšējās vēlēšanās. Jānorāda, ka no politiskajā partijām un to apvienībām, kuru vidū bija atklātas personas, kas, iespējams, sadarbojās ar VDK, tikai *Zaļo un zemnieku savienība* iekļuva 9. Saeimā.

2008. gada maijā preses uzmanību sadarbības ar VDK gaismā izpelnījās Augstākās tiesas priekšsēdētāja amata kandidāts Ivars Bičkovičs. Atspoguļojums acīmredzot balstījās 1995. gadā notikušā tiesas procesa par sadarbības fakta konstatēšanu Zemgales priekšpilsētas tiesā[194] materiālos, kas preses uzmanības lokā nonāca tikai pēc Bičkoviča izvirzīšanas tiesu varai nozīmīgajam amatam.

---

[192] "Deputātu kandidāti: Neesam bijuši čekas aģenti", *Latvijas Avīze*, 2006, 29. augusts, 4. lpp.

[193] V. Vīķe-Freiberga likumu divas reizes 2006. gadā nodeva otrreizējai caurlūkošanai. Valsts prezidentes argumentācija pausta viņas vēstulēs Saeimai 2004. gada 21. maijā, 2006. gada 16. jūnijā un 2006. gada 1. novembrī. Valsts Prezidente argumentēja, ka Latvijai pieejamais dokumentu kopums "nedod iespēju izvērtēt katru atsevišķu sadarbības ar VDK faktu", "nesniedz informāciju par sadarbības motivāciju un raksturu, neliecina par sadarbības raksturu", neatspoguļo "katras personas individuālo attieksmi", nepierāda vainu. Ņemot vērā to, ka valsts rīcībā nav visu dokumentu, prezidente aicināja veikt izpēti, balstoties bijušo aģentu brīvprātīgā sadarbībā ar izmeklēšanas un pētniecības iestādēm. Prezidente ieteica iesaistīt šajā darbā Latvijas vēsturniekus (Valsts Prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas 2006. gada 1. novembra vēstule 8. Saeimas priekšsēdētājai Ingrīdai Ūdrei). Sk. plašāk: Taurēns, Jānis, "Zinātniskā un sabiedriskā polemika par LPSR Valsts drošības komitejas dokumentāro mantojumu", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 427.–429. lpp.

[194] Zālīte-Kļaviņa, Zane. "Kādreizējie čekisti liecinājuši – Bičkovičs nolūkots pastāvīgam darbam VDK, nevis aģenta statusam", *Diena*, 2008, 22. maijs. Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/kadreizejie-cekisti-liecinajusi--bickovics-nolukots-pastavigam-darbam-vdk-nevis-agenta-statusam-606025

Informācija par notikušo tiesas procesu un viedoklis šajā sakarā bija atspoguļots 2008. gada 11. maija televīzijas raidījumā *Nekā personīga*.[195] Raidījumam sekoja *Dienas* raksts ar emocionālu un tēlainu ievadu, kas atklāja Ivara Bičkoviča viedokli par saskarsmi ar VDK. Proti, septiņdesmito gadu nogalē pēc *pretpadomju* incidenta Kokneses vidusskolā tur ieradās VDK pārstāvji. Tad arī esot noticis pirmais kontakts ar šo institūciju. *Dienas* stāstījums atklāj, ka nākamo reizi VDK darbinieki mēģinājuši savervēt Bičkoviču, kad viņš studējis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridiskajā fakultātē.[196] 1983. gada 4. novembrī bijusi noformēta aģenta uzskaites kartīte, piešķirts segvārds *Raitis*, tomēr Ivars Bičkovičs noliedza sadarbību ar VDK, norādot, ka atšķirībā no citiem studentiem esot dienējis "krievu armijā" divus gadus, kas diez vai notiktu, ja viņš būtu VDK aģents. Prokuratūra pati neuzskatīja sadarbības faktu par pierādāmu, to neatzina arī tiesa. Lietā liecinājuši trīs VDK darbinieki, kuri noliedza Ivara Bičkoviča sadarbību. Kartītes noformēšanu atzina VDK darbinieks un – piesegstruktūras amatā – Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes rektora, kas tobrīd bija Visvaris Millers[197], palīgs Arvīds Inzelbergs[198], kurš tādējādi vēlējies izslēgt citu VDK darbinieku vervēšanas mēģinājumus, un izteica hipotēzi, ka puisis acīmredzot bijis perspektīvs kadrs štata darbinieka amatam. Inzelbergs noliedza, ka Bičkovičs kaut ko zinātu par kartīti un aģenta statusu. Tiesā liecināja arī VDK 1. daļas 1. nodaļas priekšnieks Gunārs Pudels un darbinieks Viesturs Kociņš. Pudels apstiprināja, ka "nodaļas funkcija" bija izlūkošana, nevis aģentu vervēšana. Lietā bija arī Bruno Šteinbrika liecības, ka potenciālo VDK štata darbinieku "varēja ieslēgt aģentūrā,

[195] "TV pārraide: Bičkovičs esot bijis VDK aģents", *DELFI*, 2008, 11. maijs. Pieejams: http://www.delfi.lv/news/national/politics/tv-parraide-bickovics-esot-bijis-vdk-agents.d?id=20924309

[196] Zālīte-Kļaviņa, Zane. "Kādreizējie čekisti liecinājuši – Bičkovičs nolūkots pastāvīgam darbam VDK, nevis aģenta statusam", *Diena*, 2008, 22. maijs. Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/kadreizejie-cekisti-liecinajusi--bickovics-nolukots-pastavigam-darbam-vdk-nevis-agenta-statusam-606025

[197] Sk. Latvijas Universitātes Bibliotēkas virtuālo izstādi *Pēc diviem mirkļiem 100 gadi: Rektoru galerija*. "Pēc diviem mirkļiem 100 gadi: Rektoru galerija" [virtuālā izstāde], *MIRKLIS.LU.LV*. Pieejams: http://www.mirkli.lu.lv/

[198] Inzelbergs, Arvīds Jāņa dēls.

lai cits neviens darbinieks viņam nevarētu tikt klāt".[199] Interesanti, ka Šteinbriks bija aicināts liecināt par 1. daļas aģentūru. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras lietu izpēte liecina, ka Bruno Šteinbriks no 1983. gada marta, tātad laikā, kad esot vervēts Ivars Bičkovičs, līdz 1984. gada augustam bija LPSR iekšlietu ministra pirmais vietnieks, bet pirms tam no 1972. gada marta līdz 1983. gada martam bija LPSR VDK 2. daļas priekšnieks. Turklāt visas karjeras laikā Bruno Šteinbriks tikai īsu brīdi – no 1953. gada aprīļa līdz 1954. gada aprīlim – bija LPSR Iekšlietu ministrijas, kas tobrīd veidoja vienotu resoru, apvienojot valsts drošību un iekšlietas, 1. daļas jeb izlūkošanas daļas 3. nodaļas operatīvais pilnvarotais. No 1986. gada oktobra līdz 1990. gada 22. novembrim Bruno Šteinbriks bija LPSR iekšlietu ministrs, pirms tam īsu brīdi strādājot PSRS iekšlietu struktūrās.[200] Tātad formāli Šteinbriks nevarēja sniegt ziņas par to, kā rīkojās LPSR VDK pēc viņa aiziešanas no šīs struktūras 1983. gada martā.

9. Saeima jautājumu par Ivara Bičkoviča apstiprināšanu Augstākās Tiesas priekšsēdētāja amatā izskatīja 2008. gada 5. jūnijā. *Pilsoniskās Savienības* deputāte, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētā profesore Dr. iur. Ilma Čepāne norādīja, ka

> "nav juridiska iemesla šaubīties par tiesas spriedumu saistībā ar Bičkoviča kunga attiecībām ar Valsts drošības komiteju un SAB atzinumu par viņa pielaidi valsts noslēpumam",

tomēr viņai bija citi iebildumi pret Bičkoviča kandidatūru. Jakovs Pliners (PCTVL) "baumas" par sadarbību ar VDK norādīja kā vienu no iemesliem, kāpēc frakcija par Ivaru Bičkoviču nebalsos. Tomēr kopumā debates bija samērā īsas un, kā izteicās Kārlis Šadurskis (*Pilsoniskā Savienība*): "Līdz ar to es secinu, ka tās īstās debates katram no klātesošajiem deputātiem būs pašam savās domās." Viņš arī ierosināja, un deputātu vairākums atbalstīja, "balsošanu izdarīt ar

[199] Zālīte-Kļaviņa, Zane. "Kādreizējie čekisti liecinājuši – Bičkovičs nolūkots pastāvīgam darbam VDK, nevis aģenta statusam", *Diena*, 2008, 22. maijs. Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/kadreizejie-cekisti-liecinajusi--bickovics-nolukots-pastavigam-darbam-vdk-nevis-agenta-statusam-606025

[200] Jarinovska, Kristīne. "Ieskats LPSR iekšlietu ministra un VDK darbinieka Bruno Šteinbrika LKP CK personas kadru lietā".

vēlēšanu zīmēm". Rezultātā Ivaru Bičkoviču apstiprināja amatā ar 63 balsīm *par* (35 balsis bija *pret*, bet 1 vēlēšanu zīme bija atzīta par nederīgu).[201]

Versiju par VDK cerībām rast Ivarā Bičkovičā potenciālu štata darbinieku, nevis aģentu atbalstīja arī *Dienas* komentētājs Aivars Ozoliņš, rakstot:

> "čekas aģenta kartiņa, kuras izcelsmes skaidrojums gan varētu būt arī patiess – viņam piedāvāja nevis aģenta, bet gan VDK virsnieka karjeru; viņš atteicās, taču darba piedāvātājs bija «rezervējis» sev potenciālo «kadru», aizpildīdams par viņu aģenta kartiņu. Tā tas laikam mēdza notikt. Katrā ziņā SAB ir viņam piešķīris pielaidi valsts noslēpumam. (Tiesa, otrās, nevis augstākās kategorijas, kāda bija Guļānam)."[202]

10. Saeimas vēlēšanas

2010. gada septembrī *Latvijas Vēstnesis* publicēja 10. Saeimas deputātu kandidātu sarakstus. Ļoti piesardzīgais formulējums –

> "Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas, ka tā rīcībā ir dokumenti, kas liecina, ka šis kandidāts varētu būt sadarbojies ar Latvijas PSR Valsts drošības komiteju kā šī dienesta aģents" –

bija piemērots vairākiem kandidātiem, proti, pazīstamajam mūziķim Robertam Gobziņam (Pēdējā partija), kādreizējam laikraksta *Dzimtenes Balss* autoram un radiokorespondentam, bijušajam LPSR Fotomākslas biedrības valdes prezidija priekšsēdētājam, Latvijas Fotofonda prezidentam Aivaram Āķim (*ATBILDĪBA* – sociāldemokrātiska politisko partiju apvienība)[203], Muitas veterānu biedrības vadītājam Aivaram Saliņam (Par prezidentālu republiku)[204],

---

[201] Latvijas Republikas 9. Saeimas pavasara sesijas divpadsmitās sēdes 2008. gada 5. jūnijā stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/080605/st080605.htm

[202] Ozoliņš, Aivars, "Bičkovičs un personas", *Diena*, 2008, 5. jūnijs, 6. lpp.

[203] "9. saraksts. "ATBILDĪBA – sociāldemokrātiska politisko partiju apvienība"", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 141 (4333), 2010, 7. septembris. Pieejams arī: https://www.vestnesis.lv/ta/id/217308

[204] "7. saraksts. "Par prezidentālu republiku"", *Latvijas Vēstnesi*, Nr. 139 (4331), 2010, 2. septembris. Pieejams arī: https://www.vestnesis.lv/ta/id/216067

Arvīdam Ulmem (Zaļo un zemnieku savienība)[205], finanšu konsultantam Ērikam Tīrumam (Tautas kontrole)[206], Ērikam Didrihsonam (Politisko partiju apvienība *Saskaņas Centrs*)[207]. Ziņas par iespējamo sadarbību ar VDK bija publicētas arī par pazīstamo aktieri Rolandu Zagorski [Rolands Zagorskis-Rolands], kas kandidēja no saraksta *Daugava – Latvijai*.[208]

Rolands Zagorskis savu sadarbību ar VDK noliedza un norādīja, ka četrus mēnešus bijis PSKP biedrs, četru mēnešu laikā, kad bijis Andreja Upīša LPSR Valsts Akadēmiskā drāmas teātra PSKP pirmorganizācijas sekretārs, panācis "šūniņas" likvidēšanu. Savukārt bijušais TSDC vadītājs Indulis Zālīte, kas acīmredzot pēc paraduma iztaujāts, nevarēja pēc būtības komentēt šīs ziņas.[209] Trimdas latviešu prese savulaik bija sniegusi pozitīvas atsauksmes par Andreja Upīša LPSR Valsts Akadēmiskā drāmas teātra izrādēm ASV ar Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības Teātra, kino un televīzijas sekcijas viena no dibinātājiem Rolanda Zagorska dalību, piemēram, 1987. gada februārī ar Harija Gulbja lugu *Olivers*.[210] Sagaidāms, ka VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte Krista Anna Belševica sniegs skaidrojumu šajā jautājumā.

Roberts Gobziņš diezgan atklāti izsmēja ziņas par savu iespējamo sadarbību ar VDK, norādot, ka sabiedrība "vairs nav tik dumja", lai ticētu *čekas maisiem*. Viņš dzēlīgi atzīmēja, ka bijis perspektīvs VDK intereses objekts, jo jau no piecu gadu vecuma zinājis angļu un vācu valodu. [211] Gobziņš sniedza vairākas versijas tam, kā viņš

---

[205] "6. saraksts. Zaļo un Zemnieku savienība", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 138 (4330), 2010, 1. septembris. Pieejams arī: https://www.vestnesis.lv/ta/id/215985
[206] "5. saraksts. "Tautas kontrole"", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 137 (4329), 2010, 31. augusts. Pieejams arī: https://www.vestnesis.lv/ta/id/215905
[207] "4. saraksts. Politisko partiju apvienība "Saskaņas Centrs"", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 136 (4328), 2010, 27. augusts. Pieejams arī: https://www.vestnesis.lv/ta/id/215780
[208] "10. saraksts. Partija "Daugava – Latvijai", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 141 (4333), 2010, 7. septembris. Pieejams arī: https://www.vestnesis.lv/ta/id/217308
[209] Kārkliņš, Kristaps. "Pirms vēlēšanām atkal purina «čekas maisus»", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2010, 11. augusts, 1., 4. lpp.
[210] Celle, Māra. "«Olivers» nāk ", *Laiks*, Nr. 9, 1987, 31. janvāris, 3.–4. lpp.
[211] Kārkliņš, Kristaps. "Pirms vēlēšanām atkal purina «čekas maisus»", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2010, 11. augusts, 1., 4. lpp.

nonācis aģenta statusā, piemēram, ka dienējis slepenā PSRS Bruņoto spēku karaspēka daļā, tomēr teica, ka neko nav darījis, lai viņu par tādu uzskatītu.[212]

2011. gada 18. janvārī *Latvijas Vēstnesis* ziņoja, ka 2010. gada 31. decembrī stājies spēkā Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums, kas caurskatīja Ogres rajona tiesas spriedumu apelācijas kārtībā, ka 1938. gadā dzimušais Gatis Ozoliņš ir bijis VDK informators un ir konstatēts viņa slepenas sadarbības fakts ar bijušo Valsts drošības komiteju,[213] tomēr nekas vairāk par minēto sadarbību nav ziņots. Ievērojams, ka paziņojums atspoguļo tikai rezolutīvo daļu. Tajā nav informācijas ne par lietas numuru, ne tiesa sastāvu, ne prokuroru. Šāds paziņojums nav raisījis preses uzmanību.

11. Saeimas vēlēšanas

2011. gada 5. septembrī *Latvijas Vēstnesis* publicēja deputātu kandidātu sarakstus 11. Saeimas vēlēšanām. Par vairākiem kandidātiem bija piezīme, ka TSDC

> "ir ziņas, ka tā rīcībā ir dokumenti, kas liecina, ka šis kandidāts varētu būt sadarbojies ar Latvijas PSR Valsts drošības komiteju kā šī dienesta aģents".

Formulējuma ziņā Centrālā vēlēšanu komisija ieņēma piesardzīgas pozīcijas. Minētie kandidāti bija Starptautiskās praktiskās psiholoģijas augstskolas docētājs Aigars Zariņš (Tautas kontrole), Arvīds Ulme (Zaļo un zemnieku savienība), Muitas veterānu biedrības vadītājs Aivars Saliņš (Par prezidentālu republiku), Osvalds Putniņš (Politiskā partija *Kristīgi demokrātiskā savienība*), Harijs Ozols (Politisko partiju apvienība *Vienotība*). [214]

Harijs Ozols nevairījās no publicitātes, – tieši pretēji – sniedza interviju, kurā paziņoja, ka viņu uzaicinājusi Satversmes aizsardzības biroja darbiniece, kura

---

[212] "Gobziņš: «Jā, es esmu VDK aģents!», *Jauns.lv*, 2010, 10. augusts. Pieejams: http://jauns.lv/raksts/zinas/210799-gobzins-ja-es-esmu-vdk-agents

[213] "Sadarbības fakta konstatēšana", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 9 (4407), 2011, 18. janvāris. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/224459

[214] *Latvijas Vēstnesis*, 2011, 5. septembris.

> "parādīja A4 formāta lapu, uz kuras bija uzspiests kaut kāds zīmogs, un zīmogā ar roku ierakstīts mans vārds, uzvārds, tēva vārds".

Harijs Ozols norādīja uz sarunu ar VDK izmeklētāju, kurā noliedzis, ka kaut ko zinātu par mājas kāpņu telpā atrasto uzrakstu "Sitiet krievus". Viņš apliecinājis izmeklētājam, ka viņu un viņa draugus interesē tikai māksla un meitenes. Ozols apliecināja, ka noteikti vērsīsies tiesā.[215]

Harija Ozola lieta 2012. gada sākumā tika izskatīta Jūrmalas pilsētas tiesā, kas atzina, ka viņš nav apzināti slepeni sadarbojies ar VDK. Pats Ozols norādīja, ka TSDC informācija bija zibens spēriens no skaidrām debesīm, un pauda uzskatu, ka kartīte izveidota pēc vienas nopratināšanas VDK, kuras laikā Ozols "atstājis nenopietnu iespaidu un «mētājis muļķi»". Prokuratūra atzina, ka ir pierādīts, ka pastāvēja Harija Ozola uzskaites kartīte, bet "pirmstiesas pārbaudes laikā nav gūti pierādījumi, kas apstiprinātu faktu, ka Harijs Ozols būtu bijis VDK informators". Pārbaudes lietu ierosināja pēc Harija Ozola prasības. Žurnāla *Ir* interneta vietnē publicētā ziņa par tiesvedību atklāj arī Ozola neapmierinātību ar to, ka publicē ziņas par to, ka TSDC rīcībā ir dokumenti, kas liecina par iespējamu sadarbību. Viņaprāt, tas vien, ka rakstīts, ka sadarbība ir iespējama, rada iespaidu par to, ka sadarbība ir notikusi. *Ir* ziņa kopumā rada iespaidu, ka Ozola un prokuratūras versija ir pārliecinājusi ziņas sagatavotāju.[216]

Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs Arnis Cimdars, acīmredzot iztaujāts par kārtējo atklāto sadarbību ar VDK un nepieciešamību publicēt ziņas par deputātu kandidātu sadarbību ar VDK, atzina, ka "šādas likuma prasības varētu arī nebūt, taču kādam tā joprojām var likties pamatota". Tāpat viņš norādīja, ka, pēc viņa novērojumiem,

> "prasība informēt vēlētājus par deputāta kandidāta iespējamo sadarbību ar Latvijas PSR Valsts drošības komiteju (VDK) vēlētājiem nav izšķiroša".

---

[215] Ozols, Harijs. Harijs Ozols par saistību ar VDK un sarunu SAB, APOLLO, 2011, 21. augusts. Pieejams: http://apollo.tvnet.lv/zinas/harijs-ozols-par-saistibu-ar-vdk-un-sarunu-sab/490999

[216] "Tiesa Ozolu neatzīst par VDK aģentu", *Ir*, 2012, 17. janvāris. Pieejams: http://www.irlv.lv/en/2012/1/17/tiesa-ozolu-neatzist-par-vdk-agentu

Arnis Cimdars uzsvēra, ka Georga Andrejeva ievēlēšana Eiropas Parlamentā ir liecība viņa teiktajam. Vēlētāji, viņaprāt, vērtē deputātu kandidātus pēc vairākiem kritērijiem. Cimdars uzskatīja, ka sabiedrības viedoklis noteiks, vai šo ziņu publiskošana turpināma.[217]

Partija *Tautas kontrole* paziņoja, ka tās kandidāts Aigars Zariņš nav bijis VDK aģents, un izteica sašutumu, ka pastāvošā sistēma liek cilvēkam taisnoties par šiem jautājumiem. Partijas pārstāvji norādīja:

> "[..] pagājuši jau 20 gadi kopš neatkarības atgūšanas, tāpēc būtu laiks "pārvilkt krustu" čekas maisu revidēšanai, jo īstie materiāli jau nemaz Latvijā arī neesot atstāti, bet pēc kailiem kartotēku datiem neko īsti pierādīt nevarot".[218]

Tautas kontroles valdes priekšsēdētājs Rihards Jablokovs argumentācijā gāja tik tālu, ka pauda viedokli, ka "pēdējos 20 gadus atradušies pie varas valstī, nekā tādi, kas atrodas VDK kartotēkās".[219]

Secinājumi un ieteikumi

Kopš neatkarības atgūšanas presē un publiskajā telpā tikusi pievērsta pietiekami liela uzmanība bijušo VDK aģentu jautājumam. Galvenokārt tas bija saistīts ar Saeimas un pašvaldību vēlēšanām. Prese publicēja to Saeimas vēlēšanās izvirzīto kandidātu vārdus, kuri, pēc TSDC ziņām, bija varējuši būt VDK aģenti. Tomēr jāsaka, ka pilnīgi noteikti trūka t. s. pētnieciskās žurnālistikas, lai mēģinātu noskaidrot lietas būtību un izvērtētu, cik ticama varētu būt tā vai cita kandidāta saistība ar VDK, pētot viņa darbību PSRS okupācijas laikā. Presē tādā vai citādā veidā pieminētas ap 60 personu, par kuru sadarbību ar VDK

---

217 "CVK: iespējamā sadarbība ar VDK vēlētājam nav izšķirīga", *Ir*, 2011, 24. augusts. Pieejams: https://irir.lv/2011/08/24/cvk-iespejama-sadarbiba-ar-vdk-veletajam-nav-izskiriga

218 "Tautas kontrole pārliecināta, ka tās biedrs Zariņš nav sadarbojies ar VDK (LETA)", *Diena*, 2011, 24. augusts. Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/tautas-kontrole-parliecinata-ka-tas-biedrs-zarins-nav-sadarbojies-ar-vdk-13899770

219 "Tautas kontrole pārliecināta, ka tās biedrs Zariņš nav sadarbojies ar VDK (LETA)", *Diena*, 2011, 24. augusts. Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/tautas-kontrole-parliecinata-ka-tas-biedrs-zarins-nav-sadarbojies-ar-vdk-13899770

bijusi informācija TSDC, sīkāk prese iztirzājusi ievērojami mazāku skaitu no šiem gadījumiem. Presē tika apskatītas apmēram 20 tiesas prāvu, kurās tika pārbaudīts personas sadarbības fakts ar VDK. Tas ir būtiski mazāks skaitlis, nekā šādu tiesas prāvu faktiski bija, kā norādīts iepriekš.

Prese nosauca ne mazāk kā piecpadsmit VDK virsnieku vārdus, ieskaitot pazīstamākos Staņislavu Zukuli, Edmundu Johansonu un Jāni Trubiņu. Pateicoties tiesvedības atspoguļojumam presē, atklātībā nonāca arī mazāk zināmu VDK virsnieku vārdi, ieskaitot tos, kas strādāja segorganizācijās kā, piemēram, Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte vai LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija.

Lielāku preses interesi izsauca varas partiju kandidāti un sabiedrībā labi pazīstamas personas. Tomēr intervijas sniedza un publiski uzstājās tikai daži no daudziem nosauktajiem. Iespējams, ka daudzi atteicās sniegt komentārus. No tiem, kuri komentēja situāciju, daudzi atsaucās uz savu zinātnisko darbību. Daudzi skaidroja sava vārda publiskošanu ar politisko pretinieku intrigām, piemēram, Jānis Rupkus un Normunds Lakučs. Skaļu sašutumu par apsūdzībām saistībā ar VDK pauda Arvīds Ulme, kurš savu sadarbību atzina prokuratūrā un kurš publiski nenoguris uzsvēra, ka īstenībā esot bijis padomju varas pretinieks un grāvējs.

Iezīmējas vairāki modeļi, kādos gadījumos aģenta personas lietai esot noformēta aģenta uzskaites kartīte. Viens no tiem bija kartītes noformēšana zinātniekam, kas devās ārzemju komandējumos un atskaitījās formāli institūcijās, kas tos bija sūtījušas, bet faktiski VDK. Daudzi noliedza, ka būtu zinājuši par atbildīgo amatpersonu saistību ar VDK. Līdzīgi varot traktēt populāru radošo profesiju pārstāvju aģentu lietu rašanos.

Bez šā modeļa iezīmējas citi. Daudzi no tiem, kuriem bija noformēta aģenta uzskaites kartīte, bija padomju varas pretinieki – tā saucamie disidenti –, un disidentiska darbība, ļoti ticams, noveda viņus kontaktos ar VDK, un tieši šajos gadījumos atklātība varētu palīdzēt noskaidrot lietas patiesos apstākļus. Iezīmējas modelis, ka aģenta uzskaites kartīte izveidota PSRS laika nelegālajam komersantam, tomēr tādu netika atklāts daudz, acīmredzot parasti PSRS laika

nelegālās komercijas pārstāvji neieguva varas pozīcijas, kas prasītu sadarbības fakta konstatēšanu. Dažkārt apgalvoja, ka pat viena saruna ar VDK esot varējusi radīt situāciju, ka izveido pat ne vien aģenta kandidāta – vervēšanas kandidāta, bet gan īstu aģenta dokumentāciju – aģenta personas lietu, operatīvā lietas, aģenta tematiskās un alfabētiskās kartītes, attiecīgus ierakstus reģistrācijas žurnālos.

Šeit vietā izvērtēt ar 1983. gada 4. jūlija pavēli Nr. 00140 spēkā stājušos nolikuma *Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā* 3.3. apakšpunktā noteikto: prasību pēc augsti kvalificēta, bet skaita ziņā neliela (!) aģentūras aparāta VDK nodrošina vervējot darbspējīgus, perspektīvus aģentus, nodrošinot labu apmācību un pareizu izvietojumu, kvalificēti strādājot ar katru aģentu un izmantojot visas tā iespējas, patstāvīgi rūpējoties par aģentūras aparāta stabilitāti.

Atspoguļojot prāvas par sadarbības fakta konstatēšanu ar VDK, prese parasti centās būt neitrāla un atspoguļot tiesas prāvā izklāstītās pušu pozīcijas. Starp rindām nereti nolasāma ironija. Tikai dažkārt prese pauda viedokli: spilgts piemērs ir *Dienas* žurnālistes Sanitas Jembergas sašutums par VDK Oktobra rajona nodaļas darbinieka Jurija Motina liecībām, kurās viņš nespēja atcerēties, vai viņš un viņa nodaļa vervējusi aģentus. Dažās, piemēram, Riharda Eigima lietā, turpretim žurnālisti pat neminēja, ka liecinieks, kurš izveidojis Eigima aģenta uzskaites kartīti, bija VDK virsnieks.

Preses materiāli liecina, ka prokuratūra neuzskatīja sadarbības faktu par pierādāmu tiesā, ja tai pieejamas bija tikai aģenta uzskaites kartītes. Šad un tad izskanēja viedoklis, ka VDK virsnieks varot kartīti safabricēt, proti, izgatavot aģenta dokumentāciju personai, kas tam nav piekritusi dodot pašrocīgu parakstu par sadarbību kā tas paredzēts instrukcijā, visumā šādu uzskatu atbalstīja Indulis Zālīte, aizrādot, ka to nevajadzētu attiecināt uz 99 procentiem gadījumu.

Prese parasti neapšaubīja pašu procesu kopumā, proti, to, ka vajadzētu vispār nodarboties ar sadarbības fakta ar VDK pierādīšanu tiesā. Tikai 2011. gadā, uzdodot jautājumu Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētājam Arnim Cimdaram par jēgu šādiem ierobežojumiem vēlēšanās, vērojama tendence apšaubīt atklātības nepieciešamību un, iespējams, sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas

nepieciešamību vispār. Vērtējot preses darbu, faktiski jākonstatē, ka reti notika kāda žurnālista veikta izmeklēšana, jautājuma detalizēta izpēte; prese necentās aizdomāties par to, cik ticama reāli bija kādas konkrētas personas sadarbība ar VDK.

Runājot par partiju taktiku, – vismaz varas partijas, it īpaši 21. gadsimtā –, centās nevirzīt kandidātus ar VDK pagātni un pieprasīja pašiem kandidātiem saņemt izziņas no TSDC. Sīkajām partijām tādu kandidātu vienmēr bija vairāk.

Varētu atzīmēt, ka lielākā interese par VDK aģentu un informatoru lietām bija deviņdesmitajos gados, savdabīgu kulmināciju tā sasniedza ap 1998. gadu, kad bija publicēti *Dienas* žurnālistu un *Neatkarīgā informācijas un pētniecības biroja* darbinieku raksti, vēlāk arī publicista Lato Lapsas raksti. Nāca klajā arī ciniskas VDK darbinieku intervijas, piemēram, triju VDK virsnieku – Jāņa Trubiņa, Arņa Jumīša un Nikolaja Ņevicka – intervija laikrakstam *Diena*.[220]

Grūtākais uzdevums acīmredzot būtu sniegt kādas rekomendācijas par tiesu praksi. Šeit, pirmkārt, jāpievienojas pētnieka, pieredzējuša tieslietu un iekšlietu darbinieka Jura Stukāna secinājumiem, kas izteikti jau 2015. gadā VDK zinātniskās izpētes komisijas starptautiskajā zinātniskajā konferencē Liepājā, kurā viņš norādīja:

> "Novērtējot sadarbības fakta ar LPSR VDK pārbaudes un konstatēšanas pastāvošo sistēmu un iespējas iegūt un pārbaudīt pierādījumus, ir pamats atzīt, ka sadarbības ar LPSR VDK esības konstatēšana nav pilnīga un objektīva. Šīs sistēmas pilnveidošana saistāma ar iespēju Likumā par VDK dokumentiem noteikt prezumpciju par sadarbības fakta esību, ņemot vērā par konkrēto pārbaudāmo personu TDSC esošo dokumentu esību un sastāvu."[221]

---

[220] Sk.: Taurēns, Jānis. "Zinātniskā un sabiedriskā polemika par LPSR Valsts drošības komitejas dokumentāro mantojumu", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 414. lpp.

[221] Stukāns, Juris. "Tiesu nolēmumu analīze par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes

Otrkārt, būtu jāaicina nodrošināt tiesu prakses pētniecībai arī no vēsturnieka skatījuma sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas pilnībā, lai sadarbību, ko nebija iespējams atklāt procesa defektu dēļ, būtu iespējams novērtēt zinātniski.

komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 144. lpp.

Identities of the LSSR KGB agents and informers and the court procedures for establishing the fact of collaboration with the KGB: discussions in the press and among the public

In 1994, the Parliament of Latvia (*Saeima*) adopted law *On maintenance, use of documents of the former Committee for State Security and establishing the fact of collaboration of a person with the KGB* (the Law on the KGB Documents). This provided a specific and rather erroneous procedure for the examination required for the establishment of the fact of collaboration with the KGB. Alongside the procedure restrictions were introduced on the ability of former staff, agents and informers of the KGB to participate in State affairs. Although at least 60 people whose collaboration with the KGB was examined by the court were mentioned in the printed press and internet sources (one-fifth of all persons who were examined), yet only in some cases were details of the procedure mentioned. Close and comparative analysis of these cases with published material shows discrepancies.

Taking into account that the procedure has major flaws, in most of the cases, the courts could not establish the fact of collaboration with the KGB and examined the collaboration only as formality. The press, in turn, showed both restraint and skepticism. The courts started to examine cases for four deputies of the 5th *Saeima* (1993–1995) in 1994. This examination caused disillusion among the press and within wider society. Since there were no personal files or full reports of agents or informers of the KGB, State attorneys were not able to find other ways to prove cooperation, and, therefore, frequently the court procedure started with the declaration of the State attorney that there is no fact of collaboration with the KGB. Although the former officers of the KGB were questioned, the court could not establish the fact of collaboration. The press wrote that officers either denied that a particular person cooperated with them or did not remember anything. Their answers to the press and the information on their behaviour that was available from the institutions caused an ironic attitude from the press and as a consequence also from the public. The press themselves usually did not attempt to

investigate cases examined by courts. It even seems that they did not attempt to compare the documents with the statements of those who participated in those procedures. Therefore, with respect of the problematic examinations of the collaboration with the KGB, investigation journalism was able to contribute, but did not contribute to improvement of the these and future examinations. Press published interviews with some individuals that were examined. The press sometimes questioned the logic undertaken by all procedures for establishing the fact of collaboration with the KGB.

Although the press did not unveil the full scale of the problem regarding the procedure, because of the media society was able to learn the names of some 20 officers of the KGB and learn, if not about the KGB, at least about their actual model of behaviour. The illustration of the procedures in the press created major assumptions with regard to the recruitment of agents of the KGB, which up to now were not questioned. For example, there is an assumption that there were fictional inventory cards of the KGB agents in order to fulfill the plan for recruitment, yet the documents and even testimonies of the former KGB officers contradict this assumption. Another assumption is that there were fictional inventory cards of the KGB agents in order to disgrace those who fought against the occupation and would represent independent Latvia. However, the extent and possibilities of predictions should be taken into consideration. Most popular assumptions relate to scientists. It is assumed that scientists who worked abroad and afterwards wrote reports could be unaware that they were counted as agents of the KGB, yet new testimonies show different realities. In any case, scientific collaboration with the KGB had different qualities. Finally, there are assumptions that even a short talk or conversation could result, unknowingly to the person, in having the inventory card of the KGB agent. This argument was popular for those who made money on contraband and through speculation as it was understood by the USSR.

The procedure set for examination and establishing the fact of collaboration with the KGB, in general, is one of the most significant issues for mass media in Latvia since reestablishment of the independence. Comparisons of publications and documents allow for

the necessity of qualitative investigative journalism. This is an important issue for forming public awareness towards highly important matters of Latvian history that demand scientific investigation on issues of involvement in the activities of the KGB.

Latvijas Republikas informācijas atklātības kodols un VDK dokumenti[222]

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Informācijas atklātība uzskatāma par vienu no cilvēka pamatbrīvībām. Tiesības izzināt pasauli ir cilvēka dzīves kvalitātes pamatā. Izziņa kalpo gan kā pamats cilvēka pilnveidei, gan arī kā līdzeklis pilnvērtīgai dzīvei sabiedrībā un valstī. Turklāt, pateicoties tam, ka informācijas atklātība nodrošina arī tiesību un pienākumu satura izziņu un līdz ar to arī iespēju šīs izziņas rezultātu lietot cilvēka dzīves kvalitātes celšanai, informācijas atklātība ir uzskatāma par, cilvēkam dzimstot, iegūtu brīvību, tātad būtisku kā tiesības uz dzīvību un brīvību.

Laikmetīga demokrātiska valsts ir organizēta tā, lai veicinātu pilsoņu līdzdalību valsts varas īstenošanā un tādējādi nodrošinātu atbildīgāku rīcību kā valsts varas īstenotājiem, tā arī pilsoņu kopumam. Informācijas atklātība ir viens no līdzekļiem, kā panāk iepriekš minēto. Tā kā brīva informācijas aprite ir cilvēka un tā apkārtējās vides izziņas pamatā, tad zināšanas par līdzdalības iespējām un tās nepieciešamību valsts varas īstenošanā ir tas, bez kā līdzdalība vai nu nav iespējama, vai arī ir nepietiekami efektīva. Sevišķi nozīmīga loma minētās izziņas vairošanā ir publiskas informācijas pieejamībai, jo tas ir pamata informācijas avots par valsts varas īstenošanu konkrētajā valstī. Ievērojot arvien pieaugošo valstu virzību uz demokrātismu, pieaug arī informācijas atklātības nozīme attiecīgo valstu tiesiskajās sistēmās.

---

[222] Sagatavojot pārskatu par informācijas atklātības aspektiem VDK dokumentu kontekstā, teorētiskā un metodoloģiskā jautājuma analīze balstīta arī uz autores 2010. gadā aizstāvēto promocijas darbu – Jarinovska, Kristīne. *Informācijas atklātības princips un tā galējā robeža: teorijas īstenošana praksē* (promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.

Informācijas atklātība ir patstāvīgi īstenojama pamatbrīvība. Tās īstenošana var būt pamatota arī tikai ar izziņas nepieciešamību, piemēram, informācijas nepieciešamība par valsti, sabiedrību un tur notiekošajiem procesiem var būt pamatota ar izziņas vēlmi, tomēr bez jebkāda konkrēta nodoma gūtās atziņas izmantot tālāk. Šādu tiesību garantēšana uz demokrātismu virzītā valstī ir sevišķi svarīga, jo no zinoša cilvēka var prasīt atbildīgu, sapratīgu un uz zināšanām balstītu rīcību.

Informācijas atklātība ietver tiesības brīvi saņemt un izplatīt dažādu veidu informāciju. Tāpat tā paredz tiesības meklēt informāciju.

Tiesību brīvi saņemt informāciju pamatā ir divi aspekti – privāttiesiskais un publiski tiesiskais. Privāttiesiskas informācijas aprites gadījumā tiesības brīvi saņemt informāciju nozīmē to, ka personai ir tiesības saņemt informāciju no visiem, kas to vēlas un var to sniegt.[223] Šajā gadījumā valsts pamatpienākums ir atturēties no iejaukšanās privāttiesiskas informācijas apritē, tādējādi neradot šķēršļus brīvai informācijas apritei. Tomēr valsts pienākumi ar to neaprobežojas. Papildus tam, ka valstij jāatturas no nepamatotas privāttiesiskas informācijas aprites ierobežošanas, ir jāveic arī vairāki pasākumi brīvas aprites iespēju radīšanai, uzturēšanai un veicināšanai. Valsts rīcība šādā gadījumā var izpausties gan kā aizliegums privātpersonām nepamatoti ierobežot informācijas saņemšanu vai uzspiest noteiktas informācijas saņemšanu, gan arī kā ierobežojums monopolizēt informācijas pārraidīšanu.[224] Šāds pienākums izriet no tā, ka tiesības brīvi saņemt informāciju nozīmē arī to, ka personai jābūt iespējai izvēlēties sevi interesējošu informāciju – jābūt informācijas daudzveidībai. Tāpat izvēles tiesības nozīmē arī to, ka personai ir tiesības atteikties no kādas informācijas saņemšanas, tātad valstij jānodrošina arī privātpersonas tiesības brīvi iebilst pret informācijas saņemšanu vai pret tai nevēlamas informācijas saņemšanu.

---

[223] "Tiesas ieskatā tiesības brīvi saņemt informāciju būtībā aizliedz valdībai ierobežot personas [tiesības] saņemt informāciju, ko citi vēlas vai var vēlēties tai sniegt." *Leander v. Sweden*, no. 9248/81, ECHR, judgement of 26 March 1987, Series A no. 116, § 74, [K. J. tulkojums no angļu val.].

[224] Jayawickrama, Nihal. *The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002, pp. 683–685.

Publiski tiesiskas informācijas aprites gadījumā tiesības brīvi saņemt informāciju nozīmē to, ka personai ir tiesības brīvi saņemt publisku informāciju no šādas informācijas turētāja. Atšķirībā no privāttiesiskas informācijas aprites, kur gan informācijas sniedzējs, gan arī informācijas saņēmējs ir privātpersona, publiski tiesiskas informācijas aprites gadījumā informācijas sniedzējs ir publiskas informācijas turētājs – valsts varas īstenotājs –, bet informācijas saņēmējs ir privātpersona. Ja pirmajā gadījumā informāciju sniedz un saņem ar brīvu gribu apveltīta persona, otrajā – tikai informācijas saņēmējs ir brīvas gribas apveltīts. Valsts varas īstenotājam šajā konkrētajā aspektā nav brīvas gribas attiecībā uz valsts varas īstenošanu, līdz ar to nav arī brīvas gribas attiecībā uz publiskas informācijas sniegšanu, kas ir valsts varas īstenošanas izpausme. Ievērojot valsts varas īstenotāja gribas nosacītību, rodas jautājums, kas ir tas, ja ne brīva griba, kas nosaka to, vai privātpersona, kas vēlēsies īstenot savas tiesības brīvi saņemt publisku informāciju no šīs informācijas turētāja, varēs saņemt šo informāciju. Šajā gadījumā starptautiskie cilvēktiesību dokumenti paver iespēju izvēlēties efektīvāko publiskas informācijas nodrošināšanas veidu, piemēram, sniedzot priekšroku plašsaziņas līdzekļiem publiskas informācijas nodošanai, lai ar to starpniecību kvalitatīvi informētu iespējami lielāku sabiedrības daļu.

Tieši tāpat kā tiesību brīvi saņemt informāciju, arī tiesību brīvi izplatīt dažādu veidu informāciju pamatā ir divi aspekti – privāttiesiskais un publiski tiesiskais. Tomēr, ievērojot, ka publiski tiesiskas informācijas aprites gadījumā informācijas sniedzējs – valsts varas īstenotājs – nav apveltīts ar brīvu gribu attiecībā uz informācijas izplatīšanu un ka tas kā valsts varas īstenotājs nebauda cilvēktiesību garantējošo aizsardzību attiecībā uz valsts varas īstenošanu, jautājums par informācijas sniedzēja tiesībām brīvi izplatīt informāciju, analizējot publiski tiesisko aspektu, var būt saistīts tikai ar informācijas sniedzēja pienākumu sniegt informāciju vai informācijas sniedzēja rīcības brīvības ierobežošanu, izplatot tā rīcībā esošo publisko informāciju.

Tiesības brīvi izplatīt informāciju privāttiesiskajā aspektā nozīmē tiesības, izmantojot visus privātpersonai pieejamos un tiesiskos līdzekļus, nodot citiem savā rīcībā esošu informāciju. Līdz ar

to tiesību brīvi izplatīt informāciju īstenošanas pamatā ir divi jautājumi: viens – izplatīšanai pakļautā informācija, otrs – pieejamo informācijas izplatīšanas resursu klāsts.

Izplatīšanai pakļauta visu veidu informācija. Tā ir gan informācija, ko privātpersona pati radījusi, gan arī informācija, kas ir nonākusi tās rīcībā, tātad arī publiska informācija. Neraugoties uz šķietamību, ka izplatāmās informācijas sakarā valsts pienākumu apjoms ir samērā neliels, valstij tomēr jānodrošina virkne priekšdarbu. Tostarp valstij jānodrošina privātpersonai pieejamība informācijai, ko tā vēlas vai varētu vēlēties tālāk izplatīt, ja ne pati sniedzot tās rīcībā esošo publisko informāciju, tad vismaz nodrošinot, ka informācijas pieejamība nav nepamatoti ierobežota. Savukārt, lai aizsargātu citu privātpersonu cilvēktiesības, valstij jānosaka tas informācijas loks, ko nevar pakļaut izplatīšanai, kura izplatīšanai jābūt ierobežotai vai kura izplatīšana jāpakļauj noteiktiem nosacījumiem, tādējādi radot tiesisko ietvaru informācijas pieejamības nodrošināšanai.

Attiecībā uz pieejamo informācijas izplatīšanas resursu klāstu jāņem vērā, ka tas, vai un kādi informācijas izplatīšanas resursi ir pieejami privātpersonai, atkarīgs no tā, cik efektīvi var īstenot tiesības brīvi izplatīt informāciju. Jo lielāks pieejamo informācijas izplatīšanas resursu klāsts, jo efektīvāk izmantojamas tiesības brīvi izplatīt informāciju.

Tiesības meklēt informāciju jānošķir no tiesībām saņemt informāciju, proti, tiesību meklēt pamatā ir personas rīcība, kas vērsta uz informācijas resursu meklējumiem, informācijas vākšanu, savāktās informācijas izpēti un apstrādi, kā arī savāktās informācijas salīdzināšanu un pat informācijas radīšanu uz apstrādei pakļautās informācijas pamata.[225] Šo tiesību ideja ir nodrošināt iespēju pārliecināties par pieejamās informācijas precizitāti un atbilstību īstenībai un iespēju atlasīt sevi visvairāk interesējošo un vajadzīgāko informāciju. Tomēr informācijas meklējumus, tieši tāpat kā informācijas saņemšanu, ierobežo tas, kas var būt par meklējamo un saņemamo informāciju. Šajā ziņā abas tiesības ir līdzīgas.

---

[225] Sk. plašāk: Nowak, Manfred. *U.N. Convention on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2nd revised edition. Kehl: N. P. Engel, 2005, p. 446.

Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – tiesiskie priekšnosacījumi

VDK dokumenti šā jēdziena visplašākajā nozīmē atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 2. pantam ir dokumentēta informācija, kuras autors vai adresāts ir VDK – institucionālā sistēma, kas aptver institucionālu un funkcionālu padotību, šīs sistēmas un to veidojošo elementu vēsturiskās formācijas, personālu –,[226] kuras "saturs attiecas uz jebkuru VDK tieši vai netieši raksturojošu darbību",[227] kas atrasta "VDK oficiālajās vai konspiratīvajās telpās", turklāt ar pēdējām jāsaprot arī piesegstruktūru telpas,[228] un kuras kopums sniedz liecības par VDK darbiniekiem – štata vai ārštata.[229] Turklāt, ievērojot apsvērumus, kas izteikti likuma apspriešanā, 2. pantā noteiktais saturs ir paplašināms un VDK dokumentiem paredzētais statuss un aizsardzības līmenis ir attiecināms arī uz citiem dokumentiem, kas ļauj veikt "visu Latvijas teritorijā pastāvējušo totalitāro režīmu darbības izvērtēšanu".[230] Ministru prezidenta Valda Birkava biedrs un tieslietu ministrs Egils Levits, raksturojot atteikšanos no Ministru kabineta virzītā likumprojekta *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS*

[226] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs) 2. pants 1. punkts.
[227] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 2. pants 2. punkts.
[228] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 2. pants 3. punkts.
[229] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 2. pants 4. punkts, 3. panta pirmā daļa.
[230] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu par labu Juridiskās komisijas piedāvātajam tiesiskajam risinājumam, kur uzsvars likts uz "aktuālo momentu", pakļaujot izvērtēšanai "Valsts drošības komiteju kā galveno, kaut gan nebūt ne vienīgo okupācijas institūciju, kura realizēja okupācijas politiku Latvijā",[231] norādīja, ka valdība piekrita šādai uzsvara maiņai ar nosacījumu, ka par izvērtēšanu atbildīgās institūcijas paplašinās likuma darbības loku. Tādējādi jāatzīst, ka likumā ir iestrādāta rīcības brīvība, kas paredz iespēju LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai kā tieši atbildīgajai par VDK dokumentu zinātnisko izpēti,[232] veikt zinātnisko darbību, kas "aptvert visus totalitāros režīmus, kādi darbojušies Latvijā, [..] arī citur",[233] jo, kā norādīja Egils Levits, "tas ir vajadzīgs galvenokārt mūsu sabiedrības imunizēšanai pret šādām totalitārisma tendencēm un tādēļ būtu šajā darbībā jāizskata un jāanalizē, jādokumentē, jāsagatavo mācību un cita veida zinātniski materiāli par visiem šiem totalitārajiem režīmiem".[234] Pateicoties Latvijas Republikas Satversmes ievada

---

[231] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

[232] Likuma "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu" 18. panta pirmā *secunda* daļa.

[233] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

[234] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu*

trešajai rindkopai, kas tapusi, iedvesmojoties no Eiropas Savienības Tiesas tiesneša Egila Levita priekšlikuma,[235] šāda kompetences paplašināšana ir arī konstitucionāli pamatota. Turklāt LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveides un darbības pamatā esošie dokumenti,[236] skatot tos kopsakarā ar likumu *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*" 18. panta pirmo *secunda* daļu un Satversmes ievada trešo rindkopu, nosaka šīs komisijas vadošo lomu VDK dokumentu noteikšanā un līdzīga statusa un aizsardzības līmeņa noteikšanā citiem līdzīgas sabiedriskās un valstiskās nozīmes dokumentiem, ar kuru palīdzību, kā norādīja Egils Levits, iespējams veikt "sabiedrības imunizēšanu pret totalitārisma tendencēm", konfrontējot sabiedrību ar tās neseno vēsturi. Faktiski visi okupācijas valsts varas radītie un tās rīcībā nonākušie dokumenti PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā pelnījuši līdzīgu statusu un aizsardzības līmeni kā VDK dokumenti. Tāpat sabiedriski un valstiski svarīgi līdzīgi attiekties arī pret PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika periodiskajiem izdevumiem un propagandas līdzekļiem.

VDK dokumentu un citu līdzīgas nozīmes dokumentu atklātība Latvijas Republikas tiesiskajā sistēmā pieder pie šīs sistēmas informācijas atklātības kodola gan tāpēc, ka atklāj valstiskuma pamatus, gan arī tāpēc, ka ir efektīvs līdzeklis Latvijas Republikas

---

ar to konstatēšanu (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

[235] Sk. plašāk: Jarinovska, Kristīne. "Drafting the Preamble for the Satversme: A New Approach to one of the Oldest Still-Functioning Republican Basic Laws", *Vienna Journal on International Constitutional Law*, Vol. 9, 2/2015, pp. 253–271; Jarinovska, Kristīne. "The Preamble of the Satversme: the New Approach to Constitutional Self-Restraint", *Acta Juridica Hungarica,* 2014, Vol. 55, No 4, 2014, pp. 351–366. Pieejams: http://akademiai.com/doi/pdf/10.1556/AJur.55.2014.4.4; Jarinovska, Kristīne. "Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia", *Juridica international. Law Review, Universitu of Tartu,* No. XX, 2013, pp. 152–159. Pieejams: http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2013_1_152.pdf.

[236] Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433 "Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei" (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164 (5224), 2014, 21. augusts), komisijas izdoti reglamenti, kā arī citi tiesību akti.

Satversmes normu par totalitārisma nosodīšanu un svešo varu upuru pieminēšanu īstenošanai. Ievērojot minēto, šo dokumentu atklātības nodrošināšanā ievērojami tādi paši pamatpienākumi kā informācijas atklātības kodola sakarā.

Var identificēt vismaz četrus valsts pamatpienākumus, nodrošinot informācijas atklātības kodolu. Pirmkārt, valstij jārada priekšnosacījumi informācijas atklātības īstenošanai tās tiesiskajā sistēmā. Otrkārt, valstij jārada informācijas atklātības ierobežojumu sistēma. Treškārt, valstij jāizveido informācijas atklātības efektīva aizsardzības sistēma. Visbeidzot, valstij jānosaka nosacījumi tās dalībai brīvā informācijas apritē.

Tiesiskā ietvara forma, regulējuma saturs un leģistiskā kvalitāte

Ietverot informācijas atklātības kodolu tiesiskajā sistēmā, svarīgi trīs jautājumi – tiesiskā ietvara forma, tiesiskā regulējuma saturs un tiesiskā regulējuma leģistiskā kvalitāte.

Tiesiskā ietvara forma

Izvēloties tiesiskā ietvara formu, jāievēro, ka informācijas atklātība vienlīdz rada tiesības un pienākumus valstij un privātpersonai. Līdz ar to informācijas atklātības regulējumam jābūt vispārsaistošam. Turklāt, lai nodrošinātu informācijas atklātības regulējuma efektivitāti jautājumos, kas skar informācijas atklātības kodolu, tam jābūt arī pašpietiekamam. Tādēļ tiesiskā ietvara formai, kas regulē minētos jautājumus, jābūt arī augstākai citu konkrētās tiesiskās sistēmas hierarhisku formu vidū,[237] lai tiesiskā ietvara forma nekļūtu par šķērsli informācijas atklātības efektīvai īstenošanai.

Formāli novērtējot VDK dokumentu atklātību nosakošā tiesiskā ietvara formu, jāsecina, ka tas atbilst pamatprasībām.

VDK dokumentu atklātībai, pateicoties Satversmes ievada trešajai rindkopai:

[237] Sk.: *Human Rights: International Protection, Monitoring, Enforcement*, Janusz Symonides (ed.). Ashgate: UNESCO Publishing, 2003, p. 258.

> "Latvijas tauta neatzina okupācijas režīmus, pretojās tiem un atguva brīvību, 1990. gada 4. maijā atjaunojot valstisko neatkarību uz valsts nepārtrauktības pamata. Tā godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus",

ir noteikts augstākais normatīvais aizsardzības līmenis. Turklāt, ievērojot to, ka Latvijas Republikas Satversme informācijas atklātībai kā patstāvīgi īstenojamai pamatbrīvībai ir jau noteikusi konstitucionālu aizsardzību Satversmes 100. pantā un kā citu pamattiesību īstenošanai nepieciešamu konstitucionālu priekšnosacījumu aizsargā ar Satversmes 90. un 115. panta palīdzību, jāsecina, ka konkrētās informācijas atklātība pieskaitīta pie Latvijas Republikas konstitucionālā kodola.

Satversmes ievada trešā rindkopa tādas informācijas kopuma kā VDK dokumentu atklātību pieskaita pie Latvijas Republikas konstitucionālā kodola, jo tas ir apliecinājums gan tam, ka Latvijas tauta neatzina okupācijas, gan tam, ka Latvijas tauta pretojās okupācijām, lai gan bija izveidota totāla privātautonomiju būtiski ierobežojoša sistēma, kas nodrošināta ar represiju un visaptverošas kontroles palīdzību, gan arī tam, ka 1990. gada 4. maijā patiešām notikusi valstiskās neatkarības atjaunošana uz valsts nepārtrauktības pamata. VDK dokumentu atklātība ir arī nepieciešams līdzeklis, lai godinātu brīvības cīnītājus, pieminētu svešo varu upurus un nosodītu totalitārās varas un to veiktos noziegumus. PSRS okupācija vairākām paaudzēm, kas nebija piedzīvojušas Latvijas Republiku, pirms to okupējusi PSRS, ar propagandas palīdzību uzspieda maldīgus priekšstatus par daudziem Latvijas valstiskumam un tās pilsoņu kopumam svarīgiem jautājumiem. Īstenībai neatbilstošas informācijas sniegšana, spriestspējas vājināšana un apziņas maldināšana bija svarīgs PSRS okupācijas varas īstenošanas līdzeklis. Padomju indoktrinācijas seku novēršana laikmetīgai demokrātijai atbilstošā veidā, izvairoties no propagandas līdzekļiem, ir ne tikai laikietilpīgs process, kas, iespējams, ir gadsimta uzdevums, bet arī pieprasa iesaistīt tādus līdzekļus, kas ļauj katram patstāvīgi, kritiski novērtēt savu zināšanu un priekšstatu kopumu.

Lai nodrošinātu VDK dokumentu atklātību, tika radīts likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, kas satur virkni speciālo tiesību normu gan attiecībā uz Informācijas atklātības likuma,[238] gan Fizisko personu datu aizsardzības likuma,[239] gan likuma *Par valsts noslēpumu*[240] normām. Šādu attiecību nosaka ne tikai tiesību normu saturs, bet arī to saistība ar Satversmes kodola īstenošanu. Turklāt likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* satur nepieciešamo minimumu, lai piemērotu Vispārīgajā datu aizsardzības regulā paredzētos izņēmumus zinātniskajai darbībai un pētniecībai un veiktu no Eiropas Savienības dalībvalstīm pieprasīto rīcību svarīgu vēstures liecību atklātības nodrošināšanā, proti, lai sniegtu

> "konkrētu informāciju saistībā ar politisko izturēšanos bijušo totalitāro valsts režīmu laikā, genocīdu, noziegumiem pret cilvēci, jo īpaši holokaustu, vai kara noziegumiem".

Pēdējais liecina, ka arī Eiropas Savienības kontekstā VDK dokumentu atklātība ir svarīga un atzīstama, lai aizsargātu Eiropas civilizācijas vērtības.

Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151 *Noteikumi par Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību* (Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151), ievērojot likumdevēja atrunu likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* pārejas noteikumu 9. punktā, ir pagaidu risinājums, kas paredz divas kārtības informācijas saņemšanai. Viena domāta, lai sniegtu personai to informācijas apjomu, kas saistīta ar konkrēto personu. Otra domāta, lai veiktu zinātnisko darbību un pētniecību publicistiskiem mērķiem. Vienā gadījumā sniedzamās informācijas

---

[238] Informācijas atklātības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 334/335 (1395/1396), 1998, 6. novembris.
[239] Fizisko personu datu aizsardzības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 123/124 (2034/2035), 2000, 6. aprīlis.
[240] Par valsts noslēpumu: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 181 (666), 1996, 29. oktobris.

apjoms aprobežojas ar konkrēto personu. Savukārt otrajā gadījumā informācijas apjoms nav aprobežots, jo kopš LPSR VDK likvidēšanas 1991. gada 24. augustā un atzīšanas par "noziedzīgu un tādu, kas vērsta pret Latvijas tautas interesēm"[241] pagājuši vairāk kā divdesmit gadi, tātad maksimālais laiks, kas noteikts likuma *Par valsts noslēpumu* 8. panta pirmajā daļā, pat sevišķi slepenas informācijas glabāšanai. Ievērojot to, ka likuma *Par valsts noslēpumu* 5. pants tieši aizliedz noteikt valsts noslēpuma statusu vai ierobežot pieejamību informācijai, cita starpā, par cilvēktiesību pārkāpumiem (3. punkts), noziedzības līmeni, korupcijas gadījumiem, amatpersonu nelikumīgu rīcību (4. punkts), valsts ekonomisko stāvokli, iedzīvotāju dzīves līmeni, valsts varas īstenotāju atalgojumu un privilēģijām (5. punkts), tad vēl jo vairāk aizliegums attiecas uz rīcību, kas vērsta, piemēram, pret Latvijas Republikas suverenitāti, teritoriālo neaizskaramību, varas sagrābšanu, Latvijas tautas pakļaušanu represijām – masu un individuālām –, privātaunomijas būtisku ierobežošanu ar mērķi saglabāt okupācijas varu, totālu sabiedrības kontroli. VDK dokumenti atklāj minēto, un tāpēc faktiski to pieejamības ierobežošana izpētei zinātniskiem un publicistiskiem mērķiem bijusi pretrunā likuma *Par valsts noslēpumu* 5. pantā noteiktajam. Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151 bija pieņemti 1995. gada 13. jūnijā, spēkā stājās 1995. gada 21. jūnijā, bet likums *Par valsts noslēpumu* – pieņemts 1996. gada 17. oktobrī, spēkā stājās 1997. gada 1. janvārī. Tātad faktiski Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumos Nr. 151 ietvertie termiņi šajā aspektā bijuši spēkā pusotru gadu.

Likums *Par valsts noslēpumu* pieņemts pirms normatīvā akta, kas regulē publiskas informācijas pieejamību Latvijas Republikā un pirms Satversmes VIII nodaļas *Cilvēka pamattiesības*, kas informācijas atklātībai noteica konstitucionālu aizsardzību, tādēļ likuma *Par valsts noslēpumu* 5. pantā mērķis bija saistīts ar nepieciešamību garantēt vismaz minimālo informācijas atkātības aizsardzības līmeni.[242] Tomēr

[241] Par PSRS valsts drošības iestāžu darbības izbeigšanu Latvijas Republikā: 1991. gada 24. augusta Augstākās Padomes lēmums, *Diena*, 1991, 30. augusts.

[242] Sk. informācijas atklātības apsvērumus, apspriežot Latvijas Republikas 6. Saeimas pavasara sesijas vienpadsmitajā (ārkārtas) sēdē 1996. gada 5. jūnijā un Latvijas Republikas 6. Saeimas rudens sesijas astotajā sēdē 1996. gada 5. septembrī likumprojektu *Par valsts noslēpumu* pirmajam un otrajam lasījumam (Latvijas

tas nebūt nemazina tā nozīmi un attiecināmību uz visu tiesību uz publiskas informācijas pieejamību īstenošanas un aizsardzības sistēmu. Turklāt tas, ka kopš likuma *Par valsts noslēpumu* pieņemšanas, tātad arī pēc Informācijas atklātības likuma un Fizisko personu datu aizsardzības likuma pieņemšanas, tā 5. pants nav grozīts, jo vairāk uzsver šajā pantā ietverto informācijas atklātības minimuma prasību nozīmīgumu.

Konstitucionālisms liek pavērties uz Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumiem Nr. 151 tādējādi, lai saskatītu spēkā esošu jēgu arī tajās normās, kas no skata ir pretrunā augstāka spēka tiesību normām.

Dažādas informācijas pieejamības kārtības atkarībā no informācijas pieprasītāja, kas, cita starpā, atspoguļojas arī likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, varētu būt pamatotas ar starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietverto pieļāvumu, ka publiska informācija var būt nodrošināta gan tieši, gan arī, piemēram, ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību.

Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25. panta (a) apakšpunkts paredz, ka "katram pilsonim [..] jābūt tiesībām un iespējai piedalīties valsts lietu kārtošanā [..]". Līdz ar to likumsakarīgi, ka gan Cilvēktiesību komitejas, kas ir atbildīga par Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām īstenošanas uzraudzību, Vispārējais komentārs Nr. 25,[243] gan arī prakse individuālo

Republikas 6. Saeimas pavasara sesijas vienpadsmitā (ārkārtas) sēde 1996. gada 5. jūnijā: stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_96/st0506.html; Latvijas Republikas 6. Saeimas rudens sesijas astotā sēde 1996. gada 5. septembrī: stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_96/st0509.html).

[243] "Lai nodrošinātu pilnvērtīgu 25. panta aizsargājamo tiesību baudīšanu, būtiska ir brīva informācijas un ideju par publiskiem un politiskiem jautājumiem izplatīšana pilsoņiem, kandidātiem un ievēlētajiem priekšstāvjiem. Tam [nepieciešama] brīva prese un citi plašsaziņas līdzekļi, kas spējīgi komentēt publiskus jautājumus bez cenzūras vai ierobežojumiem un paust sabiedrisko domu. Tas nosaka pakta 19., 21. un 22. pantā garantēto tiesību, to skaitā brīvības iesaistīties politiskās aktivitātēs individuāli vai ar politisko partiju, vai citu organizāciju starpniecību, brīvības diskutēt par sabiedriskām lietām, piedalīties miermīlīgās demonstrācijās un sapulcēs, kritizēt un iebilst, publicēt politiskus materiālus, piedalīties vēlēšanu kampaņā un popularizēt politiskas idejas, pilnvērtīgu baudīšanu un ievērošanu," General

sūdzību izskatīšanā[244] norāda uz valsts pienākumu nodrošināt visu tās rīcībā esošo publisko informāciju par valsts varas īstenošanu, jo tikai šādi iespējams nodrošināt pilnvērtīgu pilsoņa dalību valsts lietu kārtošanā. Turklāt Cilvēktiesību komiteja pieļauj, ka publiskas informācijas apritē privileģētu statusu ieņem plašsaziņas līdzekļi, kuru uzdevums ir informēt sabiedrību par valsts varas īstenošanu un nodrošināt visplašāko pieeju publiskai informācijai.[245] Līdzīgi kā Cilvēktiesību komiteja, arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa pieļauj, ka publiski tiesiskas informācijas apritē privileģētu statusu ieņem plašsaziņas līdzekļi un tie, kas līdzīgi pirmajiem pilda sabiedrības "sargsuņa" lomu.[246]

Minētais, formāli vērtējot Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumos Nr. 151 paredzēto atšķirīgo informācijas pieejamības kārtību atkarībā no informācijas pieprasītāja, ir pieļaujams, pieņemot, ka neierobežotas pieejamības nodrošināšana plašsaziņas līdzekļiem un zinātniskajām institūcijām ir efektīvākais līdzeklis, lai informētu par VDK dokumentu saturu, jo attiecīgā informācija ir sarežģīta, apjomīga un tās apstrādei un pamatotu secinājumu veikšanai ir nepieciešamas noteiktas zināšanas un pētnieciskās iemaņas. Tāpat, formāli vērtējot noteikumu 7. punktu, kas paredz: "Valsts drošības komitejas aģentūras kartotēkas dokumentus Centrs sāk izsniegt zinātniskiem un publicistiskiem mērķiem 20 gadus pēc Valsts drošības komitejas likvidēšanas", var pieļaut, ka divdesmit gadu ierobežojums, kas, kā jau iepriekš minēts, ir garākais sevišķi slepenas informācijas glabāšanas termiņš, interpretējams tādējādi, ka šo divdesmit gadu laikā pētniecību un

---

Comment No. 25: The Right to Participate in Public Affairs, Voting Rights and the Right of Equal Access to Public Service (Art. 25), CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, 12 July 1996, § 25, [K. J. tulkojums no angļu valodas].

[244] Piemēram, sk.: *Gauthier v. Canada*, Human Rights Committee, Communication No. 633/1995, views of 7 April 1999, § 13.4.

[245] Piemēram, sk.: *Gauthier v. Canada*, Human Rights Committee, Communication No. 633/1995, views of 7 April 1999, § 13.4.

[246] Piemēram, sk.: *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, no. 37374/05, § 27, ECHR, judgement of 14 April 2009; *Riolo c. Italie*, no. 42211/07, § 63, ECHR, l'arrêt du 17 juillet 2008; *Vides Aizsardzības Klubs c. Lettonie*, no. 57829/00, § 42, ECHR, l'arrêt du 27 mai 2004.

sabiedrības informēšanu par VDK dokumentu saturu veic ekskluzīvi Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs un ka tas ir arī maksimālais nepieciešamais laiks, lai nodotu visu VDK dokumentu kopumu plašākai pētniecībai parastā kārtībā. Izņēmuma kārtībā – 6. punktā noteiktajos gadījumos – divdesmit gadus pēc dokumenta izdošanas, piecus gadus pēc tās personas nāves, uz kuru attiecas konkrētais dokuments, un bez termiņa ierobežojuma, ja saņemta personas piekrišana, uz kuru attiecas konkrētais dokuments, – plašsaziņas līdzekļi un zinātniskās institūcijas formāli varēja saņemt VDK dokumentus ierobežotā apjomā līdz 2011. gada 24. augustam.

Formāli vērtējot Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 8. punktu, kas paredz: "Informāciju par fiziskas personas privāto dzīvi Centrs sāk izsniegt 75 gadus pēc dokumentu oriģināla uzrakstīšanas", var pieļaut, ka ekskluzīvi Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs vienīgi pēta attiecīgos dokumentus vēl līdz 2066. gadam, tomēr šāds pieņēmums ir pretrunā likumā *Par valsts noslēpumu* ietverto valsts noslēpuma noteikšanas termiņu jēgai, jo atbilstoši 8. panta pirmajai daļai tikai "ziņām par personām, kas iesaistītas operatīvās darbības pasākumu veikšanā, un personām, kas iesaistītas speciālajā procesuālajā aizsardzībā" ir piemērojams tieši tik ilgs – 75 gadu – termiņš. Lai gan likuma 8. panta otrā daļa paredz iespēju pagarināt iepriekš noteiktu termiņu, tomēr minētās tiesības jāvērtē kā izņēmums, ko izpildvara var izmantot, kad ir apzinājusi konkrēto tiesisko un faktisko situāciju. Ievērojot minēto, pēc likuma *Par valsts noslēpumu* spēkā stāšanās Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 8. punkts – maksimums – attiecināms tikai uz to personu privāto dzīvi, ko Latvijas Republika tiesiskā kārtībā ir iesaistījusi operatīvo darbību veikšanā vai speciālajā procesuālajā aizsardzībā.

Faktiskā situācija atklāj, pirmkārt, ka Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs kopš tā izveides nav uzstājies tā, lai to uzskatītu par efektīvu līdzekli, lai atklātu sabiedrībai VDK dokumentu saturu. Satversmes aizsardzības birojs 2017. gada 8. februāra atbildē Nr. 5.2-10/17/86 uz LPSR VDK zinātniskās izpētes

komisijas lūgumiem sniegt informāciju, kas izteikti 2017. gada 9. janvāra dokumentā Nr. VDKkom-1/02 un 2017. gada 18. janvāra dokumentā Nr. VDKkom- 1/5, arī to, kas konkrēti no Satversmes aizsardzības biroja darbiniekiem veica VDK dokumentu zinātnisko izpēti, norādīja: "SAB informāciju par esošajiem un bijušajiem SAB darbiniekiem nesniedz." Turklāt šajā pašā atbildē Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par to, kurām vēl personām bez Satversmes aizsardzības birojā nodarbinātajiem zinātniskajos nolūkos bijusi pieeja VDK dokumentiem, aizbildinoties: "Laika posmā līdz 2008. gadam, līdz TSDC mainīja atrašanās vietu – SAB telpas, zinātniekiem bija pieeja TSDC bibliotēkai atbilstoši likumā un Ministru kabineta noteikumos noteiktajai kārtībai." Ja nav zināmas Satversmes aizsardzības biroja struktūrvienības Totalitārisma seku dokumentēšanas centra zinātniskajā pētniecībā iesaistītās personas, ne arī to personu loks, kam bija ļauts izmantot Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošos VDK dokumentus, nav iespējams novērtēt pētniecības atbilstību vismaz formālajām zinātniskuma prasībām. Savukārt Satversmes aizsardzības biroja mājaslapā pieejamā informācija par "nozīmīgākiem TSDC pētījumiem" liecina, ka uzrādītās publikācijas veiktas laikposmā no 1991. līdz 2010. gadam (viena publikācija pirms Totalitārisma seku dokumentēšanas centra izveides 1992. gada 16. aprīlī), kopā 23 dažādu veidu publikācijas – grāmatas, raksti, dokumentu izlase –, arī turpinājumos, tomēr lielākā daļa publicēta Latvijas vēsturnieku komisijas rakstos (divpadsmit publikācijas), ievērojami mazāk Latvijas Universitātes izdevumos (sešas publikācijas). Neliels īpatsvars publikāciju piekrīt Latvijas Nacionālajam arhīvam (divas publikācijas, no kurām viena ar turpinājumiem). Tikai pa vienai publikācijai, spriežot pēc citviet publiski pieejamās informācijas, jo minētajā vietnē nav norādīta pilnīga informācija par izdevēju, izdevuši šādi izdevēji – apgāds *Zvaigzne ABC* , Latvijas Okupācijas muzejs un Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs. Tādējādi faktiski Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs nav uzņēmies atbildību par "nozīmīgāko TSDC pētījumu" zinātniskumu.

Formāli Zinātniskās darbības likums[247] izvirza trīs formālus kritērijus zinātniskajai institūcijai – zinātniskā darbība un piedalīšanās zinātniskās kvalifikācijas iegūšanas un pilnveidošanas procesā jābūt paredzētai attiecīgās institūcijas darbību regulējošos dokumentos, zinātniskajā institūcijā jābūt vismaz piecām personām ar institūcijas dokumentos paredzētajai zinātniskajai darbībai atbilstošu doktora zinātnisko grādu, kā arī zinātniskajai institūcijai jābūt reģistrētai zinātnisko institūciju reģistrā (1. panta pirmās daļas 7. punkts). Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums, kas zaudēja spēku 1996. gada 25. februārī[248] līdz ar tā reorganizēšanu par Satversmes aizsardzības biroja struktūrvienību, paredzēja Pētniecības nodaļu, tomēr nekas vairāk nolikumā – pretēji ministru prezidenta biedra un tieslietu ministra Egila Levita norādītajam likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* apspriešanā – par kompetenci, lai veiktu zinātnisko darbību, nav minēts. Satversmes aizsardzības biroja likums[249] neparedz zinātniskās darbības veikšanu, bet likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 5. pantā noteiktā Totalitārisma seku dokumentēšanas centra kompetence neskar zinātnisko izpēti, jo likuma mērķos zinātniskā izpēte parādījās tikai kopš grozījumiem, kas pieņemti 2014. gada 8. maijā un stājās spēkā 2014. gada 23. maijā un kas paredzēja, ka zinātniskā izpēte uzdodama Ministru kabineta veidotajai speciālajai starpdisciplinārajai komisijai, proti, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai. Tādējādi secināms, ka zinātniskā darbība formāli nav bijusi Totalitārisma seku dokumentēšanas centra kompetence. Spriest par

[247] Zinātniskās darbības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 70 (3228), 2005, 5. maijs.
[248] Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums: Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 150, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 94 (377), 1995, 20. jūnijs; Noteikumi par Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 150 "Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums" atzīšanu par spēku zaudējušiem: Ministru kabineta 1996. gada 20. februāra noteikumi Nr. 44, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 35 (520), 1996, 24. februāris.
[249] Satversmes aizsardzības biroja likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 59 (190), 1994, 19. maijs.

personāla, kas bijis piesaistīts pētniecības veikšanai, kvalifikāciju un skaita atbilstību Zinātniskās darbības likumā noteiktajam nav iespējams, tāpat arī par to, cik pētniecības rezultāti ir saistīti ar Totalitārisma seku dokumentēšanas centra pētniecības organizēšanu un cik tas ir katras konkrētās personas, kuras publikācijas uzdotas par "nozīmīgākiem TSDC pētījumiem", sasniegums. Visbeidzot, ne Satversmes aizsardzības birojs, ne arī tā struktūrvienība – Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs – nav reģistrēti kā zinātniskā institūcija. Tādējādi jāsecina, ka divdesmit gadu noteiktā ekskluzivitāte VDK dokumentu pētniecībā nav efektīvi izmantota, tādēļ ekskluzivitātes turpināšana nav ne tiesiski, ne arī objektīvi pamatota.

Tiesiskā regulējuma saturs

Lai gan tas, cik saturiski plašs un detalizēts ir informācijas atklātības regulējums, arī ir atkarīgs no konkrētās tiesiskās sistēmas, tomēr attiecībā uz regulējuma saturu pastāv minimālās prasības, kas ir saistītas ar valsts pienākumu nodrošināt informācijas atklātības kodola īstenošanas iespējamību. Obligāti regulējamos jautājumus nosacīti var sadalīt trīs kategorijās: tiesību normas, kas satur deklarējamās vērtības; procesuālās tiesību normas, kas nodrošina deklarēto vērtību īstenošanu un aizsardzību; ierobežojumus uzliekošās tiesību normas, kas nodrošina līdzsvaru starp personas tiesību, kas izriet no deklarētajām vērtībām, īstenošanu un citu aizsargājamu tiesību un tiesisko interešu aizsardzību.

VDK dokumentu atklātību regulējošās tiesību normas formāli aptver obligāti regulējamos jautājumus. Satversmes ievada trešā rindkopa kopā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 1. pantu atklāj tās vērtības, kuru dēļ VDK dokumenti uzskatāmi par Latvijas Republikas nacionālā dokumentārā mantojuma sastāvdaļu, un to izpratne ir svarīga. Lai gan lielākā daļa VDK dokumentu ir PSRS okupācijas varas radīti dokumenti, tomēr, pateicoties šiem dokumentiem, tieši izsekojamas Satversmes ievada 3. rindkopā valstiskuma pamatnostādnes, kā arī veicama "imunizācija

pret totalitārisma tendencēm" ar izpratnes un arī nosodījuma palīdzību.

VDK dokumentu pieejamību, līdzīgi kā citu valsts varas īstenotāju rīcībā esošo dokumentu pieejamību, vispārīgos jautājumus procesuāli regulē Informācijas atklātības likums un Administratīvā procesa likums. Likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* paredzētais dalījums privileģētajos un neprivileģētajos informācijas pieprasījumos, kas determinē pieejamās informācijas apjomu, kā arī tiesības to tālāk izplatīt, neizpilda likumības prasību.

Informācijas atklātības ierobežošanas likumību – informācijas atklātības ierobežojumam jābūt likumā noteiktam vai paredzētam – kā prasību izvirza vairāki Latvijas Republikai saistoši starptautisko cilvēktiesību dokumenti – Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 29. panta otrā daļa, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19. panta trešā daļa un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. panta otrā daļa. Šāda nosacījuma izvirzīšanas pamatā ir vairāki tiesību principi, kuru ievērošanu valsts varas īstenošanā atzinušas par obligātu minētos starptautiskos cilvēktiesību dokumentus izstrādājušās valstis. Līdz ar to informācijas atklātības ierobežošanas tiesiskuma pamatā ir izpratne par šo tiesību principu saturu.

Noteicošākais tiesību princips, kura iespaidā izveidojies informācijas atklātības ierobežošanas nosacījums – likumība –, ir tiesiskās noteiktības princips. Šā principa galvenā funkcija ir regulēt valsts varas īstenotāju tiesību jaunradi atklātības ierobežošanā. Proti, tiesiskās noteiktības princips uzliek par pienākumu valsts varas īstenotājam nodrošināt to, lai persona būtu informēta par tiesību aktiem, kas var skart šīs personas tiesības vai pienākumus. Tiesiskās noteiktības ievērošana tiesību ierobežošanā nozīmē, ka tiesību ierobežojumam jābūt tiesiski nostiprinātam un savlaicīgi zināmam vai paredzamam tā adresātam. Tā arī nozīmē to, ka tiesību akti nevar būt ar atpakaļejošu spēku, jo tādā gadījumā tie nevar būt paredzami.[250]

[250] Par to, ka tiesiskās noteiktības princips ir nosacījuma par ierobežojumu likumību pamatā, norāda, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse. Sk., piemēram, Joint

Likumības prasība saistīta arī ar tiesiskās noteiktības principam tuvu citu tiesību principu – tiesiskās paļāvības principu. Tiesiskās paļāvības princips aizsargā personas pārliecību, ka ar kādu, viņasprāt, tiesisku tiesību aktu piešķirtās tiesības vēlāk netiks pēkšņi atceltas. Citiem vārdiem sakot, šis princips nodrošina aizsardzību gadījumos, kad "tiesību sistēma rada indivīdā ticību, ka viņš vai viņa sasniegs noteiktu rezultātu, ja viņš vai viņa darbosies atbilstoši [šīs sistēmas] noteikumiem".[251] Kā tiesiskās noteiktības, tā arī tiesiskās paļāvības principa neievērošanas gadījumā kādu no šiem principiem pārkāpjošā tiesību akta darbību ierobežo vai izbeidz attiecībā uz neierobežotu personu loku (tiesiskās noteiktības pārkāpuma gadījumā) vai pieļauj atkāpi no tiesību akta (tiesiskās paļāvības pārkāpuma gadījumā) par labu personai, kas tiesiski paļāvusies uz kādu citu iepriekš pieņemtu tiesību aktu.[252]

Visbeidzot, likumības prasības sakņojas arī informācijas atklātībā, proti, viena no informācijas atklātības izpausmēm – publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana – attiecas arī uz tiesību aktiem. Šī izpausme jāņem vērā arī, ierobežojot citas informācijas atklātības izpausmes. Tātad informācijas atklātība var būt ierobežota, bet tikai ar tādiem tiesību aktiem, kas ir pieejami gan fiziski, gan arī saturiski.[253]

---

dissenting opinion of judges Bonello, Strážnická, Bîrsan, Jungwiert and Del Tufo in *Maestri v. Italy* [GC], no. 39748/98, ECHR 2004-I. Šo jautājumu autore vairāk analizējusi: *Ievads Eiropas Savienības tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, 2. papildinātais izdevums, Kristīnes Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 31.–36., 40.–41. lpp.; Alehno, Ivo, Buka, Arnis, Jarinovska, Kristīne, Škoba, Laine. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, Ivo Alehno, Alda Čevera zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 31.–32. lpp.

[251] Cairns, Walter. *Introduction to European Union Law*, 2nd edition. London: Cavendish Publishing, 2002, p. 87.

[252] Šo jautājumu darba autore vairāk analizējusi: *Ievads Eiropas Savienības tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, 2. papildinātais izdevums, Kristīnes Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 40.–42. lpp.; Alehno, Ivo, Buka, Arnis, Jarinovska, Kristīne, Škoba, Laine. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, Ivo Alehno, Alda Čevera zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 31.–33. lpp.

[253] Šo jautājumu darba autore vairāk analizējusi: Jarinovska, Kristīne. "Publiskošana – spēkā esamības nosacījums", *Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds,* 2000, 25. maijs, Nr. 21

Kopš likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* pieņemšanas līdz pēdējiem grozījumiem, kas veikti 2014. gada 8. maijā un stājušies spēkā 2014. gada 23. maijā, tā 18. pants – VDK dokumentu izmantošana zinātniskiem nolūkiem un publicēšana – paredzēja nosacījumus VDK dokumentu izmantošanai zinātniskiem nolūkiem un publicēšanai. Proti:

> "(1) VDK dokumenti, kuros nav informācijas par konkrētām fiziskajām personām, ir izmantojami un publicējami bez ierobežojumiem.
>
> (2) Pārējo VDK dokumentu izmantošanas kārtību reglamentē Ministru kabineta noteikumi."

Otrajā daļā ietvertais pilnvarojums Ministru kabineta noteikt VDK dokumentu, kas satur informāciju par konkrētām fiziskām personām, izmantošanas zinātniskiem nolūkiem un publicēšanas kārtību, faktiski nesatur nepieciešamās vadlīnijas ne atsevišķi, ne arī kopsakarā ar citām likuma normām, kas ļautu noteikt Ministru kabineta pilnvaras. Turklāt dokumentu dalījums pēc tā, vai tajos ir vai nav informācija par konkrētām fiziskām personām, ir problemātisks, jo nenospraužot izpildvarai skaidras robežas, lai noteiktu atšķirību starp dokumentiem, kuros ir un kuros nav informācija par konkrētām fiziskām personām. Formāli visiem dokumentiem ir jāsniedz informācija vismaz par kādu konkrētu fizisku personu, piemēram, par dokumenta sagatavotāju vai parakstītāju. Pēdējie grozījumi, kas papildina 18. pantu ar jaunu pirmo *prim* daļu, diemžēl turpina aizsākto tradīciju, nosakot:

> "(1^1) VDK dokumenti, kuros ir informācija par VDK darbiniekiem vai informatoriem, kuru darbība vai sadarbība ar minēto iestādi konstatēta ar tiesas spriedumu, ir publiskojami pēc attiecīgā tiesas sprieduma spēkā stāšanās."

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekļa un pētnieka, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāja M. iur. Jura Stukāna statistiskās informācijas apkopojums par sadarbības fakta ar

(174); Jarinovska, Kristīne. "Latvijas Republikas Satversmes 90. pants – tiesības uz saprotamiem likumiem", *Diena*, 2006, 7. februāris.

VDK pārbaudes lietu skatīšanu tiesā liecina, ka kopš 2014. gada (tātad arī kopš pēdējo likuma grozījumu veikšanas 2014. gada 8. maijā un spēkā stāšanās 2014. gada 23. maijā) skatītas vien divas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kur abās sadarbība nav konstatēta, līdz ar to nav aktuālu sadarbības fakta ar VDK konstatējumu un līdz ar to nav iespējams novērtēt Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcību konkrētās normas piemērošanas nodrošināšanā. Visa likuma darbības laikā Ministru kabinets nekad nav izdevis noteikumus, kas būtu pamatoti ar minēto deleģējumu. Tā vietā pieņemti Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151, kas pamatoti ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 10. pantu, bet regulē arī minētajā deleģējumā neparedzētus jautājumus, proti, dokumentu izmantošanu zinātniskiem un publicistiskiem nolūkiem.

Konkrēti likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 10. pants – Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo VDK dokumentu izmantošana – paredz sekojošu:

> "(1) VDK dokumentus drīkst izmantot tikai atbilstoši šā likuma mērķiem.
>
> (2) Kārtību, kādā personas, kurām saskaņā ar šā likuma 12.–15. pantu ir tādas tiesības, drīkst izmantot, lasīt, kopēt VDK dokumentus un izgatavot to norakstus, regulē Ministru kabineta noteikumi un Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums."

Tātad, pirmkārt, deleģējums precīzi ietverts 10. panta otrajā daļā. Otrkārt, deleģējums aptver tikai tos privileģētos informācijas pieprasītājus, kas minēti no 12. līdz 15. pantam, kur katras konkrētās personas tiesības atšķiras no to izmantošanas nolūkiem, saņemamās informācijas apjoma un izmantošanas un izplatīšanas tiesībām. Minētās normas regulē personas tiesības saņemt informāciju par sevi, kā arī amatpersonu tiesības saņemt informāciju gadījumos, kad likums paredz noteikt vai novērtēt personas sadarbību ar VDK, tai skaitā amatpersonu rīcību sadarbības fakta ar VDK pārbaudes rezultātu sakarā.

Neskatoties uz to, ka zinātniskie un publicistiskie nolūki regulēti Ministru kabineta noteikumos, neesot atsaucei uz 18. panta otro daļu, 11. Saeima, papildinot pārejas noteikumus ar jaunu 9. punktu, faktiski novērsa Ministru kabineta kļūdu, atzīstot to spēku, "ciktāl tie nav pretrunā ar šo likumu", un noteica jaunu termiņu – 2018. gada 31. oktobri – jauna 18. panta otrajā daļā noteiktā deleģējuma izpildei. Proti:

> "(2) VDK dokumenti pēc to zinātniskās izpētes ir publiski pieejami Ministru kabineta noteiktajā apjomā un kārtībā."

Zinātniska izpēte atbilstoši 18. panta pirmajai *secunda* daļai ir tā, ko veic "atbilstoši šā likuma mērķim [..] Ministru kabineta izveidota speciāla starpdisciplināra komisija". Jēdzienu *starpdisciplinārs* Latvijas normatīvajos aktos lieto tikai zinātniskās darbības kontekstā. Piemēram, starpdisciplinārs pētījums ir pētījums, kura īstenošanai ir nepieciešama Latvijas Zinātnes padomes apstiprinātā Latvijas Zinātņu nozaru un apakšnozaru sarakstā minēto divu vai vairāku zinātņu nozaru informācijas, datu, metodoloģiju, instrumentu un pieeju integrācija, lai radītu zināšanas un risinātu problēmas, kuras nav iespējams atrisināt vienas zinātnes nozares ietvaros. Ievērojot Latvijas leģistisko tradīciju, 18. panta otrajā daļā ietvertā norāde par zinātnisko izpēti nav tikai pārejas noteikumu 9. punktā noteiktā termiņa izpildījuma nosacījums, bet saturisks ierobežojums Ministru kabineta tiesībām noteikt VDK dokumentu apjoma un kārtības pieejamību. Zinātniskās izpētes rezultātiem ir jābūt Ministru kabineta lēmuma pamatā. Neveidojot jaunu pantu, bet aizstājot 18. panta otro daļu ar jaunu redakciju, likumdevējs faktiski saglabājis iespēju, ka VDK dokumentu publicēšana notiek, piemēram, ar zinātnisku institūciju un plašsaziņas līdzekļu starpniecību, kam savukārt pieeju visiem dokumentiem neierobežoti nodrošina ar arhīva starpniecību. Tādējādi sabiedrības apspriešanai nodotās informācijas atlase, apjoms un laiks būtu zinātnisko institūciju un plašsaziņas līdzekļu ziņā. Tomēr 18. panta otrās daļas redakcija paredz arī iespēju Ministru kabinetam bez ierobežojumiem ļaut pētīt VDK dokumentus visiem interesentiem, reizē uzdodot arhīvam publiskot, piemēram, ar tiešsaistes resursu palīdzību aktuālāko VDK dokumentu daļu vai arī visus VDK dokumentus pārskatāmā nākotnē. Abi risinājumi saskanētu arī ar

Vispārīgās datu aizsardzības regulas piedāvāto risinājumu, lai aizsargātu gan konkrētās valsts, gan arī kopumā Eiropas Savienības intereses vēstures pētniecībā, zinātniskajā izaugsmē un labklājībā, kas balstīta arī uz cilvēcei svarīgu atziņu apguvi ar vēstures liecībām. Faktiski izšķiršanās pamatā ir atklātībā nonākušās informācijas ticamības un verifikācijas iespēju nodrošināšana. Ievērojot to, ka VDK dokumentu pētniecība ir aktuāla arī citām Eiropas Savienības dalībvalstīm, VDK dokumentu pieejamības risinājumam jābūt arī tādam, lai veicinātu pētniecību, sevišķi zinātnisko izaugsmi, arī Eiropas Savienības līmenī, kaut vai tikai samazinot zinātnei paredzētā finansējuma izlietošanu administratīviem izdevumiem un tādējādi palielinot tiešo ieguldījumu zinātnē. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rosinātie grozījumi Latvijas Nacionālā arhīva darbības noteikumos,[254] pierādot, ka tādu administratīvo izdevumu, kas saistīti ar dokumentu kopiju izgatavošanu, ir būtisks šķērslis zinātniskajai darbībai ne tikai finansējuma ziņā, bet arī akadēmiskā godīguma nodrošināšanai. *Viltus ziņu* laikmetā zinātniskā darba vadītāja, recenzenta, redaktora atbildība ir ievērojami augusi. Ministru kabineta akceptētais izņēmums, kas ļauj "saņemt informāciju par fiziskajām un juridiskajām personām, tai skaitā veikt nepieciešamās dokumentētās informācijas fotografēšanu vai cita veida reproducēšanu bez atlīdzības šīs informācijas turētājam",[255] rosināja Latvijas Nacionālo arhīvu izvērtēt saistītos riskus un Kultūras ministriju virzīt atbilstošus grozījumus, kas paredz:

> "20.[1] Fiziskai personai ir atļauts arhīva lasītavā fotografēt (bez zibspuldzes, statīva vai citām palīgierīcēm) publiskos dokumentus, kuriem nav pieejamības ierobežojumu un kuru reproducēšanu neierobežo autortiesības. Fiziskai personai iegūto dokumentu kopijas ir tiesības izmantot vienīgi personiskiem vai zinātniskiem mērķiem, ievērojot fizisko personu datu aizsardzības prasības."

[254] Latvijas Nacionālā arhīva darbības noteikumi: Ministru kabineta 2012. gada 6. novembra noteikumi Nr. 747, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 177 (4780), 2012, 8. novembris.
[255] Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 "Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei" (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164 (5224), 2014, 21. augusts) 7.1. apakšpunkts.

Lai gan minētais tiesību normas saturs nav optimāls risinājums visam administratīvajam slogam, ar ko ikdienā pētnieks saskaras Latvijas Nacionālajā arhīvā, tomēr tas ir ievērojams solis, lai veicinātu atklātību un, galvenais, pētniecību.

Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151, kā jau iepriekš norādīts, satur vairākas būtiskas saturiskas neatbilstības hierarhiski augstākajām tiesību normām, tādēļ neatbilst likumības prasībām. Turklāt, spriežot pēc Satversmes aizsardzības biroja jaunākās prakse, nav izmantoti iespējamie tiesiskie kolīziju risinājumi, to vietā piedāvājot risinājumu, kas liedz to rīcībā esošo VDK dokumentu izmantošanu zinātniskiem un publicistiskiem nolūkiem.

Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo VDK dokumentu pieejamību gan zinātniskiem,[256] gan pētnieciskiem, gan arī publicistiskiem nolūkiem[257] liedz vairāku līdzīgi un reizē aplami pamatotu apsvērumu dēļ.

Pirmkārt, Satversmes aizsardzības birojs norāda, ka Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 *Noteikumi par Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību* 6., 7. un 8. punkts neatbilst Fizisko personu datu aizsardzības likuma 11. pantam un Informācijas atklātības likuma 8. pantam, tāpēc Ministru kabineta noteikumu Nr. 151 6., 7. un 8. punkti neesot piemērojami. Informācijas atklātības likuma 8. pants paredz, ka "informācija par fiziskās personas privāto dzīvi tiek aizsargāta ar likumu", kas principā ir blanketa norma un kas tikai norāda uz vienu no daudzajiem apsvērumiem, kas jāņem vērā informācijas atklātības nodrošināšanā. Tātad, atsevišķi ņemta, šī norma nav piemērojama informācijas atteikuma gadījumā. Fizisko personu datu aizsardzības likuma 11. pants paredz kārtību, kādā rīkojas ar sensitīviem personas datiem. Šā

[256] Satversmes aizsardzības biroja 2017. gada 16. oktobra atbilde Nr. 5.2-10/17/534 uz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas dokumentiem (2017. gada 15. septembra Nr. VDKkom-1/59 un 2017. gada 19. septembra Nr. VDKkom-1/63).

[257] Atbilžu saturs izklāstīts rakstā – Lapsa, Lato. "«Čekas maisos» esot privātās dzīves elementi", *Diena*, 2017, 9. novembris. Raksts pieejams arī interneta vietnē: https://www.pietiek.com/raksti/sab_radijis_jaunu_pamatojumu_vdk_kartotekas_slepsanai__cekas_maisos_esot_privatas_dzives_elementi

likuma 1. panta 8. punkts skaidro, ka ar sensitīviem datiem ir jāsaprot dati, kas norāda

> "personas rasi, etnisko izcelsmi, reliģisko, filozofisko un politisko pārliecību, dalību arodbiedrībās, kā arī sniedz informāciju par personas veselību vai seksuālo dzīvi".

VDK aģenta uzskaites kartīte sniedz šādu informāciju – uzvārds, vārds, tēva vārds, dzimšanas gads, dzimšanas diena, dzimšanas vieta, dzīvesvietas adrese, darbavieta un ieņemamais amats, dalība Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP), tautība, pilsonība, izglītība, pseidonīms, personas lietas numurs, arhīva numurs, ģimenes stāvoklis, vervēšanas datums, vervētāja uzvārds, vervētāja VDK struktūrvienība, attiecīgās struktūrvienības vadības amats, struktūrvienība, paraksts, uzvārds, informācija par personas lietas virzību, kas ietver datumu un piezīmes, kas veicamas kā norādes uz aģenta piesaistes struktūrvienību, kā arī informācija par darba lietas un tās arhīva numuru, kas ietver datumu un piezīmes. Tātad no likumā minētajiem sensitīvajiem datiem uzskaites kartīte sniedz ne mazāk kā divdesmit sešus gadus vecas ziņas, ja pieļauj, ka VDK vervējusi aģentūru līdz tās likvidēšanai 1991. gada 24. augustam, par šādiem sensitīviem datiem – tautību un politisko pārliecību tiktāl, cik tas attiecas uz dalību PSKP. Tomēr minētās ziņas pieder pie to formālo ziņu kopuma, kas veidojis savulaik personas publisko tēlu, tādēļ to pieejamības apmērs ir tāds, kas liedz šīs ziņas uzskatīt par sensitīvām pēc būtības. Tomēr, ja pat pieļauj, ka minētās ziņas ir sensitīvas, tomēr arī šajā gadījumā 11. panta piesaukšana, lai liegtu informācijas pieejamību publicistiskiem mērķiem nav pamatota. Fizisko personu datu aizsardzības likuma 5. panta pirmā daļa paredz, ka 11. pants ir viens no daudzajiem Fizisko personu datu aizsardzības likuma pantiem, kas nav piemērojams, "ja personas dati ir apstrādāti žurnālistiskām vajadzībām [..], mākslinieciskām vai literārām vajadzībām". Tas sasaucas arī ar Vispārīgo datu aizsardzības regulu. Lai gan regula vēl nav stājusies spēkā, tomēr tā iezīmē noteiktus valsts rīcībā esošas informācijas pieejamības pamatprincipus. Pirmkārt, tā norāda, ka personas datu apstrāde zinātniskos un vēstures pētniecības (šajā gadījumā vēstures pētniecība neaprobežojas tikai ar zinātnisku darbību, bet ietver jebkuru izziņu, kas saistīta ar vēstures notikumu

analīzi) nolūkos ir īpaša datu apstrāde, uz kuru nav attiecināmi vispārīgie ierobežojumi. Otrkārt, Vispārīgās datu aizsardzības regulas 21. panta sestā daļa paredz gadījumus, kad datu subjektam nav tiesību iebilst pret savu personas datu apstrādi, proti, "ja apstrāde ir vajadzīga, lai izpildītu uzdevumu, ko veic sabiedrības interesēs". Treškārt, regula īpaši uzsver to, ka tā neattiecas uz mirušu personu personas datiem, tomēr atgādina dalībvalstu pienākumu rūpēties par to, lai būtu veikta apstrāde arī tad, ja runa ir par mirušu personu datiem,

> "nolūkā sniegt konkrētu informāciju saistībā ar politisko izturēšanos bijušo totalitāro valsts režīmu laikā, genocīdu, noziegumiem pret cilvēci, jo īpaši holokaustu, vai kara noziegumiem".

Ievērojot to, ka Latvijas Republika vēl nav piešķīrusi uzmanību LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rekomendācijai, par kuru komisija paziņoja vēl 2015. gada 6. martā[258] un par ko LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. hist. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris atkārtoti ziņoja arī kārtējā pārskatā *LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats par laikposmu no 2016. gada 1. janvāra līdz 30. novembrim*:

> "Komisija 2015. gada 6. martā vienbalsīgi ir vienojusies par pilnīgu, visu, tūlītēju LPSR VDK dokumentu nodošanu atklātībai un to brīvu un bez līdzšinējās diskriminācijas izmantošanu pētniecības nolūkos,"

normatīvu satvaru, piemērojami ir Ministru kabineta noteikumi Nr. 151, kā to paredzēja arī Latvijas Republikas Saeima, izdarot pēdējos grozījumus likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu.* Iespējamie Satversmes ievada 3. rindkopai un likumam *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* tiesiskie risinājumi atspoguļoti iepriekš.

---

[258] Kangeris, Kārlis. "LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats par laikposmu no 2016. gada 1. janvāra līdz 30. novembrim", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 23. lpp.

Otrkārt, Satversmes aizsardzības birojs tā vietā, lai sniegtu konkrētu informācijas sarakstu, kas nesatur konkrētas fiziskas personas datus un kas, pēc biroja domām, ir brīvi izmantojama un publicējama, min šādas likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmajā daļā minētās tiesības. Nav iespējams izmantot šādas tiesības, ja nav zināms, kas tad no VDK dokumentu kopuma ir Satversmes aizsardzības biroja rīcībā un ar ko no tā visa un ar kādiem nosacījumiem var iepazīties, pētīt un publicēt. Minētais atklāj, ka Satversmes aizsardzības birojs 18. panta pirmajā daļā un pēc pēdējo grozījumu veikšanas arī 18. panta pirmajā *prim* daļā ietverto problemātisko nosacījumu praksē izmanto kā šķērsli informācijas atklātībai, kas, no vienas puses, norāda uz labas pārvaldības principa un informācijas atklātības principa neievērošanu, bet, no otras puses, uzskatāmi demonstrē nepieciešamību valsts drošības iestāžu rīcībā esošo dokumentu nonākšanu atklātībā regulēt iespējami precīzi un efektīvi, maksimāli ierobežojot vai pat liedzot valsts drošības iestādēm rīcības brīvību lemt par kritērijiem, kas nosaka to rīcībā esošo dokumentu nonākšanu atklātībā. Īpaši būtiski tas ir saistībā ar citas valsts, okupētājvalsts – PSRS – okupācijas rezultātā radītiem arhīva dokumentiem. Satversmes aizsardzības biroja atruna, minot 18. panta pirmo daļu, jāskata kontekstā ar to, ka LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pieredze rāda, ka pat VDK dokumentu arhīva aprakstus neizsniedz brīvi, bet tikai pēc "saistību raksta", kam pielikumā ir Krimināllikuma normu uzskaitījums, kur paredzēta arī atbildība par valsts noslēpuma izpaušanu, bet no jauna izgatavotu VDK dokumentu aprakstu atvasinājumu izsniedz tikai pēc 12. Saeimas atbildīgo komisiju, arī Saeimas Nacionālās drošības komisijas informēšanas par rīcības neatbilstību likumā noteiktajam.

Treškārt, Satversmes aizsardzība biroja piebilde, ka saskaņā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmo *prim* daļu

> "VDK dokumenti, kuros ir informācija par VDK darbiniekiem vai informatoriem, kuru darbība vai sadarbība ar minēto iestādi

konstatēta ar tiesas spriedumu, ir publiskojami pēc attiecīgā tiesas sprieduma spēkā stāšanās",

reizē nesniedzot visus attiecīgos dokumentus, liecina, ka vai nu attiecīgo normu neattiecina uz tiem sadarbības gadījumiem, kas ir atklāti pirms šīs normas spēkā stāšanās, vai arī to, ka 18. panta pirmā *prim* daļa nozīmē tikai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu publicēšanu. Pirmajā gadījumā atkārtoti jānorāda uz to, ka pēdējās divas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas skatītas 2015. un 2017. gadā, abās sadarbību ar VDK tiesa nekonstatēja. Otrajā gadījumā iespēju iepazīties ar sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietām, nemaz nerunājot par iespēju veikt atlasi vai publiskot, vislabāk raksturo gadījums ar Ivara Godmaņa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu, kad tikai pēc LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas atkārtota un rakstveida pieprasījuma tika konstatēts lietas iztrūkums un sākta dienesta pārbaude, lai noskaidrotu lietas atrašanās vietu.[259] Minētais norāda, ka pieeja sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietām faktiski tiek apgrūtināta.

Ceturtkārt, Satversmes aizsardzības birojs uzskaita likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* mērķus saistībā ar šā likuma 10. pantu, kas paredz, ka Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošie dokumenti izmantojami tikai likumā noteiktajiem mērķiem. Tomēr argumentēšana ar 10. pantu ir nevietā, jo, kā jau iepriekš norādīts, sabiedrības interese par VDK dokumentiem ir saskaņā ne tikai ar šo likumu, bet arī ar Satversmi, sevišķi ievadā ietvertajām konstitucionālajām normām.

Visbeidzot, norāde uz to, ka atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmajai *secunda*

---

[259] Sk., piemēram, Daukste, Vita. "Tiesas arhīvā pazudusi Godmaņa lieta par iespējamo sadarbību ar čeku", *Delfi, LETA*, 2017, 8. novembris. Pieejams: http://www.delfi.lv/news/national/politics/tiesas-arhiva-pazudusi-godmana-lieta-par-iespejamo-sadarbibu-ar-ceku.d?id=49426241, "Jūrmalas tiesā sākta pārbaude par Godmaņa lietas pazušanu", *TVNET, LETA*, 2017, 9. novembris. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/685281-jurmalas_tiesa_sakta_parbaude_par_godmana_lietas_pazusanu

daļai VDK dokumentu zinātnisko izpēti veic LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, minētais saprotamu iemeslu dēļ iztrūkst atbildē LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai, uzskatāmi apliecina labas pārvaldības un informācijas atklātības principu neievērošanu, radot maldinošu priekšstatu par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētniecības iespējām un reizē izmantojot komisiju kā atrunu, lai atteiktu informācijas sniegšanu.

Tiesiskā regulējuma leģistiskā kvalitāte

Tas, vai tiesiskais regulējums uzskatāms par atbilstošu minimālajām leģistikas kvalitātes prasībām, atkarīgs no tā, cik lielā mērā to var uzskatīt par paredzamu. Šajā ziņā tiesiskā regulējuma vērtējums neatšķiras no informācijas atklātības ierobežojumu izvērtējuma. Proti, tiesiskajam regulējumam jābūt pietiekami precīzam. Precizitātes prasību apmierina gan kazuistisks, gan arī vispārīgs jautājuma regulējums, ja vien tā interpretācijas un piemērošanas prakse ir reizē vienveidīga un pieejama. Līdz ar to galvenā un reizē minimālā tiesību normas leģistikas kvalitātes prasība ir tiesību normas radīto seku iepriekšparedzamība.

Iepriekš analizētās VDK dokumentu atklātību regulējošās normas norāda uz būtiskām leģistiskās kvalitātes problēmām gan likuma, gan arī Ministru kabineta noteikumu līmenī, kas likumsakarīgi rada nopietnas problēmas interpretācijas un piemērošanas praksē. Visuzskatāmāk tas izpaužas Satversmes aizsardzības biroja rīcībā, radot šķēršļus, lai LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija nevarētu veikt likumdevēja uzdoto.

Ilgtermiņa risinājums saistīts ar nepieciešamību veikt normatīvo aktu grozījumus – gan likuma, gan arī Ministru kabineta noteikumu līmenī, kas atbilst konstitucionālajām normām, ievēro apsvērumus, kuru dēļ bijis savulaik radīts likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, izmanto pilnībā Vispārīgās datu aizsardzības regulas, lai radītu iespējami draudzīgāku vidi pētniecības un izziņas veikšanai, kā arī ievēro valsts drošības dienestu specifiku, kas pieprasa lielāku normatīvo detalizāciju, iespējamu mazu attiecīgo

dienestu rīcības brīvību atklātības jautājumu risināšanā un nepieciešamību pakļaut tos efektīvai kontrolei.

Ierobežojumi VDK dokumentu kontekstā

Papildus tam, ka informācijas atklātības ierobežojumiem jābūt atbilstošā kārtībā pozitivētiem valsts tiesiskajā sistēmā un konkretizētiem, tiem jābūt veidotiem sistēmā. Sistēmas veidošanā jāievēro vispārīgie cilvēktiesību ierobežošanas nosacījumi. Turklāt sistēmai jābūt veidotai tā, lai tā nepārsniegtu maksimālo ierobežošanas līmeni, kas pieļaujams konkrēti attiecībā uz informācijas atklātību. Cilvēktiesību vispārīgie ierobežošanas nosacījumi ir tā robeža, kuru pārkāpjot cilvēktiesību ierobežojums pārtop par cilvēktiesību esības potenciālu vai reālu apdraudējumu. Pie vispārīgiem ierobežošanas nosacījumiem pieder nosacījums, ka ierobežojuma mērķis nevar būt vērsts uz cilvēktiesību likvidēšanu. Tas ir minēts Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 30. pantā, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 5. panta pirmajā daļā un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 17. pantā. Šis nosacījums ir vērsts ne tikai uz to, lai novērstu atklātus leģislatīvus vai prakses noteiktus cilvēktiesību likvidēšanas mēģinājumus, ko var konstatēt, piemēram, vien iepazīstoties ar konkrētās valsts tiesību aktiem, bet arī lai nepieļautu instrumentālos pasākumus cilvēktiesību likvidēšanai. Proti, tādu rīcību, kuras rezultātā praktiski nav iespējams īstenot leģislatīvi nostiprinātas cilvēktiesības.

Vispārīgs ierobežošanas nosacījums ir arī nosacījums, ka ierobežojums nevar būt vērsts uz valsts sasniegtā vai valstij noteiktā – ar starptautisko cilvēktiesību dokumentu starpniecību, vispāratzīto tiesību principu, vispāratzītas prakses cilvēktiesību īstenošanā – cilvēktiesību aizsardzības līmeņa samazinājumu. Šāds nosacījums izriet no Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas preambulas daļas, kas paredz dalībvalstīm pienākumu "veicināt cilvēktiesību un pamatbrīvību vispārēju cienīšanu un ievērošanu", Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. panta otrās daļas un trešās daļas (b) apakšpunkta, 5. panta otrās daļas, kā arī preambulas daļas, kas paredz, ka dalībvalstīm ir pienākums "sekmēt cilvēktiesību un brīvību vispārēju

respektēšanu un ievērošanu", un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 53. panta, kā arī preambulas daļas, kas atsaucas uz Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju. Minētais nosacījums ir vērsts, lai maksimāli iespējamā veidā nodrošinātu cilvēktiesību īstenošanu. Praktiskā nosacījuma izpausme – aizliegums izmantot kādu tiesību aktu – starptautisku vai nacionālu – kā argumentu, lai samazinātu iepriekš atzītu cilvēktiesību saturu vai iepriekš noteiktas aizsardzības iespējas. Līdz ar to valstīm, ratificējot vai citādi atzīstot starptautiskos cilvēktiesību dokumentus, jārēķinās, ka cilvēktiesību īstenošanā būs jādod priekšroka tām tiesību normām, kas nosaka plašāku cilvēktiesību saturu un lielākas iespējas cilvēktiesību aizsardzībai. Tieši tāpat valstīm jārēķinās ar to, ka pašu aktivitātes rezultātā radīts nacionālais regulējums var būt par iemeslu, kādēļ jānodrošina arī tāds cilvēktiesību saturs un aizsardzības iespējas, kur valsts ratificētie vai citādi atzītie starptautiskie cilvēktiesību dokumenti nosaka daudz šaurāku saturu un daudz ierobežotākas aizsardzības iespējas. Turklāt, atzīstot noteiktu cilvēktiesību līmeni, valsts nevar atteikties no tā turpmākas uzturēšanas.[260] Pienākums vismaz uzturēt, ja ne veicināt, noteiktu cilvēktiesību līmeni gan neliedz valstij mainīt attiecīgās cilvēktiesības īstenošanas nosacījumus, tomēr šīs izmaiņas nevar būt tādas, kas sašaurina cilvēktiesību saturu, cilvēktiesību īstenošanas apjomu vai arī samazina iespējas aizsargāt cilvēktiesības.

Informācijas atklātības ierobežojumu sistēmai jābūt arī pietiekami konkrētai, paredzamai un atbilstošai gan vispārējiem cilvēktiesību ierobežošanas nosacījumiem, gan arī tam, kas pieļaujams konkrēti attiecībā uz informācijas atklātību. Praktiskā šā nosacījuma izpausme ir informācijas atklātības ierobežojumu kataloga ietveršana vienā vispārsaistošā, formas un kvalitātes ziņā atbilstošā tiesību aktā un tādas tiesiskās sistēmas izveide, kas liecinātu, ka informācijas atklātības ierobežojumu katalogs ir veidots sistēmā un katra konkrētā

[260] Sk., piemēram, Nowak, Manfred. *U.N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary.* 2nd revised edition. Kehl: N.P. Engel Verlag, 2005, pp. 61–62. Šo jautājumu autore vairāk analizējusi – Jarinovska, Kristīne. *Informācijas atklātības princips un tā galējā robeža: teorijas īstenošana praksē* (promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.

ierobežojuma nepieciešamība izriet no attiecīgās tiesiskās sistēmas. Līdz ar to ierobežojums, kas nav veidots sistēmā, neatbildīs obligāti nodrošināmam cilvēktiesību līmenim.

Analizējot VDK dokumentu pieejamības ierobežojošās normas, jāsecina, ka nav skaidras ierobežojumu sistēmas, ierobežojumi veidoti un īstenoti tā, ka informācijas atklātības aizsardzības līmenis attiecīgo dokumentu sakarā ne tikai neizpilda starptautiskas saistības, bet arī ir pretrunā konstitucionālajām normām un ka ierobežojumu sistēma satur nopietnus leģistiskos trūkumus.

Galvenais ierobežojumu sistēmas trūkums saistīts ar vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma prasību neievērošanu.

Pirmkārt, VDK dokumenti nav pieejami vienādā veidā neatkarīgi no to turētāja. Lai gan tiem VDK dokumentiem, kas atrodas Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā, nav valsts noslēpuma statusa,[261] tomēr Latvijas Nacionālā arhīva un Satversmes aizsardzības biroja faktiskā rīcība krasi atšķiras. Vienā gadījumā pētniecība ir iespējama, bet otrā – pētniecība ir liegta pat speciāli Saeimas paredzētajai un Ministru kabineta izveidotajai LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai. Jāievēro, ka tikai pēc aptuveni divarpus gadu ilgas uzstājības, pieprasot informāciju, lūdzot sniegt skaidrojumu un uzrādīt tiesisko statusu nosakošos dokumentus un diskutējot par valsts noslēpuma statusa noteikšanas neiespējamību dokumentiem, – izsakoties kādreizējā tieslietu ministra Egila Levita vārdiem –, kas atklāj galvenās, kaut gan nebūt ne vienīgās okupācijas institūcijas, "kura realizēja okupācijas politiku Latvijā",[262] rīcību, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija saņēma oficiālu un

[261] Satversmes aizsardzības biroja 2017. gada 15. marta dokuments Nr. 5.2-10/17/168, saņemts Latvijas Universitātē 2017. gada 20. martā, reģistrēts ar Nr. LU-A-A18/130, 2. punkts, 2. lpp.

[262] Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

rakstveida Satversmes aizsardzības biroja 2017. gada 15. marta viedokli, ka nevienam VDK dokumentam nav valsts noslēpuma statusa.

Otrkārt, spriežot pēc publikācijām, vērojama objektīvi un tiesiski nepamatota atšķirīga attieksme pret zinātniekiem un publicistiem. Turklāt arī tādos gadījumos, kad informācija ir kļuvusi zināma ar dažādu publikāciju palīdzību un kad kā informācijas avots norādīts Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs, Satversmes aizsardzības birojs, kā to parāda LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas piemērs, atsaka sniegt attiecīgo informāciju, atrunājoties ar nepieciešamību sargāt fizisko personu datus. Līdz ar to nav iespējams verificēt datus, kas ir svarīgs akadēmiskā godīguma aspekts, lai izmantotu publicēto informāciju turpmākajai pētniecībai. Verifikācijas neiespējamība, piemēram, gadījumos, kad Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra darbinieku sniegtās ziņas zinātniskos forumos un publikācijās uztver caur likuma *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*[263] 29. panta prizmu, kas atbrīvo plašsaziņas līdzekļus no atbildības "par nepatiesu ziņu izplatīšanu, ja tās satur "oficiāli valsts varas un pārvaldes institūciju dokumenti, politisko un sabiedrisko organizāciju paziņojumi" un "amatpersonu publikācijas". Lai gan akadēmiskais godīgums paredz nepieciešamību akadēmiskajā un zinātniskajā darbībā pārbaudīt ziņu atbilstību, tomēr, ja nav iespējas verificēt datus, atliek paļauties uz amatpersonu goda prātu, kā arī zināšanām un prasmēm atklāt citiem nepieejamo VDK dokumentu saturu. Rezultātā akadēmiskā un zinātniskā grāda iegūšana kļūst aptrīdama. Zinātniskās darbības likuma 11. panta pirmā daļa paredz: "Doktora zinātnisko grādu personai piešķir pēc sekmīgas promocijas darba aizstāvēšanas Promocijas padomē." Savukārt šā panta otrā daļa nosaka, ka promocijas darbs ir tas, kas apliecina zinātniskā grāda pretendenta spēju patstāvīgi veikt oriģinālu zinātnisku pētījumu un patstāvīgai zinātniskajai darbībai nepieciešamās prasmes, to skaitā arī spēju "patstāvīgi analizēt iegūtos

[263] Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: Latvijas Republikas Augstākās Padomes likums, *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 5/6, 1991, 14. februāris.

rezultātus un izdarīt tiem atbilstošus secinājumus". Katrs konkrētais maldības gadījums vērtējams atsevišķi, tomēr, atklājoties, piemēram, ka promocijas darba oriģinalitāte balstīta galvenokārt uz īstenībai neatbilstošām ziņām, pamatoti ir spriest ne tikai par konkrēto zinātniskā grāda piešķiršanas gadījumu, bet arī par promocijas procesā iesaistīto personu atbildību.

Treškārt, vērtējot ierobežojumu sistēmu, jāņem vērā, ka VDK dokumentu pieejamībā vērojama diskriminējoša attieksme arī pēc tā, ko šī informācija atklāj. Līdz šim salīdzinoši lielākais informācijas apjoms bija saistīts ar PSRS okupācijas veikto represiju, kuru veikšanā būtisku lomu ieņēma VDK un tās vēsturiskās formācijas, upuriem, konkrēti atklājot personas, kas bijušas pakļautas deportācijām, kriminālvajāšanai, kā arī būtiskiem privātautonomijas ierobežojumiem. Tajā pašā laikā – un ne bez likumdevēja piekāpības konkrētajā jautājumā – ziņas par personām, kas tieši vai netieši atbildīgas par represiju īstenošanu, faktiski bauda salīdzinoši lielāku aizsardzības līmeni. Satversmes ievada 3. rindkopas un starptautisko cilvēktiesību kontekstā pēdējie grozījumi likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu,* kas veikti vairākās normās, rada pamatotas šaubas par to atbilstību konstitūcijai un starptautiski publiskajām saistībām. Proti, likuma 9. panta pirmā *prim* daļa paredz: "Valsts drošības iestādēm valsts drošības interesēs ir tiesības neizpaust iegūto un tās rīcībā esošo informāciju par VDK darbiniekiem un informatoriem." Šāda saturiski nenoteikta klauzula, nepiesaucot un tātad arī tieši neparedzot valsts noslēpuma statusa noteikšanu, uzskatāma par tādu, kuras piemērošana nav iepriekš paredzama un kas, ievērojot tiesu praksi, kā arī Satversmes tiesas praksi, faktiski nebūs pakļauta tiesas kontrolei. Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 12. panta piektā daļa, kas arī ietverta pēdējo grozījumu rezultātā, paredz:

> "(5) Persona, kura VDK dokumentos esošo informāciju ieguvusi šā panta trešajā un ceturtajā daļā noteiktajā kārtībā, nedrīkst izpaust informāciju par konkrētajiem VDK informatoriem."

Trešajā daļā minētā persona ir tāda, kurai ir politiski represētās personas statuss un kura tātad ieguvusi informāciju par personām, kas bijušas atbildības par šīm politiskajām represijām. Savukārt ceturtajā daļā minētā persona ir tāda, "kurai ir pierādījumi, ka tā ideoloģisku motīvu dēļ tika vajāta, ievietota brīvības atņemšanas iestādēs vai piespiedu kārtā ievietota iestādēs, kur šai personai tika piemēroti medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi". Tātad arī viņai dotā informācija saturēs ziņas par personām, kuru dēļ attiecīgā persona bijusi pakļauta *represīvajai psihiatrijai*.

Imunizācija pret totalitārisma tendencēm nav iespējama bez konkrētības, gan atspoguļojot "svešo varu upurus", gan arī "komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus". PSRS okupācijas varas propaganda ilgstoši un būtiski izkropļojusi Latvijas vēsturi, kā arī to personu rīcību un motivāciju, kas "neatzina okupācijas režīmus", kas "pretojās tiem" un kam pateicoties atgūta Latvijas Republikas neatkarība. Izkropļojumi radījuši vairākām paaudzēm Latvijā un trimdā šaubas un neuzticību daudziem Latvijai svarīgiem vēstures jautājumiem. Tāpat tās rada šaubas un neuzticību katram, kas dzīvojis PSRS okupētajā Latvijas teritorijā. Ja Satversmes ievadā pausto pakļauj kritikai tikai tāpēc, ka nav pieejama informācija par PSRS okupāciju, VDK lomu šīs okupācijas īstenošanā, personu iesaisti okupācijas īstenošanā un varas saglabāšanā gandrīz piecdesmit gadu garumā, rada valstisku ievainojamību. Ievērojot minēto, VDK dokumentu, tāpat kā visu PSRS okupācijas laika liecību, atklātībai dodama priekšroka, salīdzinot ar interesi rūpēties par atsevišķu personu privāto dzīvi, sevišķi izceļot rūpes par personām, kas bauda sabiedrības atzinību, tomēr reizē nesniedzot pat LPSR VDK aģentūras kartotēkā iekļauto ziņu statistisku analīzi. Ievērojot Amerikas Savienoto Valstu pieredzi, publicējot tiešsaistē Centrālās izlūkošanas pārvaldes un Federālā izmeklēšanas biroja dokumentus un salīdzinot to ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas gūto, piemēram, organizējot zinātnisko diskusiju par sadarbību ar VDK un aicinot sabiedrībā atzītas personības kā Latvijas Zinātņu akadēmijas

akadēmiķi, bijušo Latvijas Universitātes rektoru Ivaru Lāci,[264] secināms, ka atklātība vairo izpratni, sniedz vērtīgu atbalstu pētniecībā un rada faktos pamatotu nosodījumu PSRS okupācijai un mācību nākotnei.

Informācijas atklātības efektīva aizsardzības sistēma

Kā nākamais valsts pienākums attiecībā uz informācijas atklātības nodrošināšanu minams pienākums izveidot sistēmu, kas nodrošina informācijas atklātības aizsardzību, kura savukārt ietver arī pienākumu nepamatota aizskāruma gadījumā nodrošināt efektīvu kaitējuma novēršanu un zaudējumu atlīdzību, kā arī veikt nepieciešamo, lai līdzīgi aizskārumi nākotnē neatkārtotos.[265] Šādu valsts pienākumu apstiprina Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 8. pants, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. pants un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13. pants. Informācijas atklātības aizsardzība, kā minimums, ir nodrošināma tiesas ceļā, ko normālā situācijā uzskata par efektīvāko tiesību aizsardzības veidu.[266] Turklāt Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. panta trešās daļas (b) apakšpunkts norāda uz valsts pienākumu "veicināt aizsardzības iespējas tiesā", tātad arvien palielināt tiesas ceļā aizsargājamo no attiecīgās cilvēktiesības izrietošo un ar to saistīto tiesību apjomu.[267] Tomēr atslēgvārds jautājumā par cilvēktiesību aizsardzību ir "efektivitāte". Tas nozīmē, ka arī tad, ja valsts nodrošina, ka

[264] Starptautiskā konference "LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras", 13. augusts. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=vDsaIpjVpE8

[265] "Saskaņā ar konvencijas 2. panta trešās daļas (a) [apakšpunktu] valstij ir pienākums nodrošināt autoram efektīvu atlīdzību, ieskaitot atbilstošu kompensāciju. Valstij ir arī pienākums novērst līdzīgus pārkāpumus nākotnē," *Victor Ivan Majuwana Kankanamge v. Sri Lanka*, Human Rights Committee, Communication No. 909/2000, views of 27 July 2004, § 11, [K. J. tulkojums no angļu val.].

[266] Sk. plašāk: Nowak, Manfred. *U.N. Convention on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2nd revised edition. Kehl: N.P. Engel, 2005, pp. 63–64.

[267] Sk. plašāk: Nowak, M. *U.N. Convention on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2nd revised edition, Kehl, N.P. Engel, 2005, p. 64.

informācijas atklātības jautājumus skata tiesa, bet nenodrošina, ka tiesas darbs ir efektīvs attiecīgās pamatbrīvības aizsardzības veids, valsts nebūs izpildījusi pienākumu nodrošināt informācijas atklātības īstenošanu.[268] Ņemot vērā informācijas atklātības raksturu un īpašo nozīmi demokrātijas veicināšanā, aizsardzības iespēju īstenošanai jārada ātrs, kvalitatīvs un vairākkārtīgas kontroles iespējai pakļauts process. Informācijas aprite nedrīkst nokļūt ķīlnieces lomā vairākus gadus gariem aizsardzības pasākumiem.[269] Tieši tāpat ir svarīgi, lai būtu pārliecība, ka kļūdu iespējamība[270] demokrātijai tik svarīgas pamatbrīvības aizsardzības procesā ir samazināta līdz minimumam.

Atsevišķi informācijas atklātības aspekti var būt par pamatu arī citu pasākumu veikšanai, piemēram, specializētas institūcijas izveidei, lai tādējādi nodrošinātu preventīvu informācijas atklātības aizsardzību, bet pārkāpuma rezultātā veiktu nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu personas atjaunošanu tiesībās. Tomēr viss, kas attiecas uz minimuma pārsniegšanu un papildu informācijas atklātības aizsardzības veicinošu pasākumu veikšanu, ir valsts ziņā

---

[268] "13. pantā paredzētajai atlīdzībai jābūt efektīvai kā praktiski, tā arī likumā, proti, tās piemērošana nevar būt nepamatoti kavēta ar atbildētājas valsts institūciju rīcību vai bezdarbību (sk.: Aksoy judgment cited above, p. 2286, § 95; the Aydın v. Turkey judgment of 25 September 1997, *Reports* 1997-VI, pp. 1895–96, § 103; and the Kaya v. Turkey judgment of 19 February 1998, *Reports* 1998-I, pp. 329–30, § 106)," *Çakici v. Turkey* [GC], no. 23657/94, § 112, ECHR 1999-IV, [K. Jarinovskas tulkojums no angļu val.].

[269] Šāds secinājums izriet, piemēram, no Eiropas Cilvēktiesību tiesas konsekventas judikatūras līdzīgos jautājumos. Sk.: "Tiesa atkārto, ka dalībvalstīm ir jāveido tiesiskā sistēmā tā, lai katram, nosakot to civilās tiesības un pienākumus, tiesas nodrošinātu tiesības uz gala nolēmumu saprātīgā termiņā (sk.: *Caillot v. France*, no. 36932/97, § 27, 4 June 1999, unreported)," *Frydlender v. France* [GC], no. 30979/96, § 45, ECHR 2000-VII, [K. Jarinovskas tulkojums no angļu val.]. Sk. arī: *Kenedi v. Hungary*, no. 31475/05, § 35–39, 45, ECHR, judgement of 26 May 2009, kur Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka tiesību uz informācijas pieejamību aizsardzības nenodrošināšana saprātīgā termiņā ir pārkāpums reizē gan tiesībām uz taisnīgu tiesu, gan tiesībām uz informācijas pieejamību. Turklāt termiņa noteikšanā, kādā īstenota tiesību aizsardzība, iekļaujams ne tikai laiks, kas jāgaida līdz gala nolēmuma taisīšanai, bet arī laiks, kas bijis nepieciešams gala nolēmuma izpildes nodrošināšanai.

[270] "Iespējamība noteikti pastāv, ka augstākai vai augstākajai tiesai noteiktos apstākļos jānodrošina atlīdzība par sākotnējo konvencijas normu pārkāpumu [..]" *Cubber v. Belgium*, no. 9186/80, ECHR, judgement of 26 October 1984, Series A no. 86, § 33, [K. Jarinovskas tulkojums no angļu val.].

tikmēr, kamēr var uzskatīt, ka valsts rīcība veicina cilvēktiesību vispārēju cienīšanu un ievērošanu, tātad nepazemina vismaz cilvēktiesību līmeni.

Informācijas atklātībai radītā aizsardzības sistēma ir neefektīva, turklāt neatbilst vairākām starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos izvirzītajām prasībām, ko visspilgtāk raksturo administratīvo tiesu noslodze un apelācijas iespēju liegšana informācijas atklātības lietās. VDK dokumentu sakarā aizsardzības sistēma ir vēl neefektīvāka. To vislabāk raksturo valsts drošības iestāžu rīcība, piemēram, nepamatoti un patvaļīgi pārņemot Latvijas Policijas akadēmijai nodotās bibliotēkas vienības savā rīcībā vai pārceļot to rīcībā esošos dokumentus telpās, kur pētniecība nav iespējama. Gadījumā, kā tas ir ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, nav iespējams pat izmantot tiesas aizsardzību, jo kā Ministru kabineta dibinātajai institūcijai tiesiski strīdi ir risināmi hierarhiskā kārtībā. Proti, komisija nav arī privātpersona Informācijas atklātības likuma izpratnē. Atšķirīga tiesiskā situācija būtu gadījumā, ja komisija būtu Latvijas Universitātes patstāvīga struktūrvienība, nevis nodota tās administrēšanai, Ministru kabineta dibināta institūcija vai arī patstāvīga zinātniska institūcija.

Nosacījumi valsts dalībai brīvā informācijas apritē

Kā pēdējais, tomēr ne mazāk svarīgākais valsts pienākums informācijas atklātības nodrošināšanai ir saistīts ar valsts dalību brīvā informācijas apritē, tai skaitā publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana sabiedrībai un atsevišķai personai. Tā kā valsts varas īstenotāji nav apveltīti ar brīvu gribu, to dalības gadījumi un nosacījumi brīvā informācijas apritē jānostiprina valsts tiesiskajā sistēmā. Līdz ar to visiem brīvas informācijas aprites jautājumiem saistībā ar valsts dalību tajā jābūt atbilstošā kārtībā noregulētiem. Jo sevišķi valstij jānodrošina, ka informācijas atklātības ierobežojumu sistēma vienlīdz attieksies kā pret privātpersonām, tā arī valsts varas īstenotājiem. Turklāt, ievērojot to, ka mūsdienu demokrātiskā valstī valsts varas īstenošanas rezultātā valsts varas īstenotāju rokās nonāk liels informācijas daudzums, valstij jārada arī pašregulējošs mehānisms,

kas novērstu ļaunprātīgu rīcību informācijas apritē. Visbeidzot, tā kā valstij noteiktos gadījumos jānodrošina publiskas informācijas pieejamība, valstij jādara publiski zināmi un tiesiski nostiprināti nosacījumi attiecīgas informācijas saņemšanai.

Vienlīdzīgas attieksmes nosacījums informācijas apritē pret privātpersonu un valsts varas īstenotāju izriet no starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertām cilvēktiesībām – tiesībām uz vienlīdzīgu attieksmi un diskriminācijas aizliegumu (Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 1. un 7. pants, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 26. pants, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pants). Vienlīdzīgas attieksmes esība informācijas atklātības ierobežojumu sistēmā ir liecība tam, ka ierobežojumu sistēma pamatota ar īstiem un demokrātiskā valstī nepieciešamiem apsvērumiem. Piemēram, ja kādas informācijas aprite ir ierobežota, tā šādu statusu saglabā gan pret privātpersonu, gan arī pret valsts varas īstenotāju. Atšķirība var būt vērojama šādas informācijas aprites nosacījumos, tomēr, lai arī atšķirīgiem, nosacījumiem jābūt vienlīdz nepieciešamiem, vienlīdz attaisnojamiem un vienlīdz uzliekošiem atbildību, kas rodas no dalības ierobežotas informācijas apritē.

Tas, kādiem jābūt pašregulējošiem mehānismiem, lai novērstu valsts varas īstenotāja ļaunprātīgu rīcību, kā arī regulējumam par valsts pienākumu nodrošināt publisku informāciju, ir atkarīgs no konkrētās tiesiskās sistēmas. Šajos jautājumos valsts saglabā samērā lielu rīcības brīvību, kas nozīmē, ka informācijas atklātības kodola aprises attiecībā uz šiem jautājumiem ir joprojām nepietiekami iezīmētas. Tas, kas ierobežo valsts rīcību, ir pienākums nodrošināt, ka gan pašregulējošais mehānisms, gan arī regulējums par valsts pienākumu nodrošināt informāciju ir tiesisks, efektīvs un nepazemina valsts sasniegto cilvēktiesību aizsardzības līmeni.

Iepriekšējā analīze uzskatāmi parāda, ka šā brīža tiesiskais regulējums ir radījis tādus nosacījumus valsts dalībai brīvā informācijas apritē, kas rada nevienlīdzīgu un diskriminējošu situāciju. Turklāt, ja nav efektīva aizsardzības mehānisma, nevienlīdzības un diskriminācijas līmenis arvien palielinās. Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu*

sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu nepieciešamību noteica divi apsvērumi – noziegumu atklāšana un PSRS okupācijas seku analīze un iespējamā to novēršana. Sadarbības ar VDK apzināšana un novērtēšana faktiski kalpo kā vienam, tā arī otram apsvērumam. Ievērojot to, ka pārbaudes lietas par sadarbību ar VDK, vadoties pēc Jura Stukāna pētījumu rezultātiem, nav vērstas uz noziegumu atklāšanu un ka kopš LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveides nav publiski pieejamu ziņu par jauniem kriminālprocesiem, kas saistīti ar sadarbību ar VDK, uzskatāms, ka šobrīd faktiski aktuāls likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* esības apsvērums ir PSRS okupācijas seku analīze un iespējamā to novēršana. Līdz ar to turpmākā ekskluzivitāte VDK dokumentu pieejamībā pārsniedz valsts iesaistes robežas jautājumos, ko tradicionāli risina ar augstskolu, zinātnisko institūciju un plašsaziņas līdzekļu palīdzību.

Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – vides priekšnosacījumi

Labvēlīga vide informācijas atklātības īstenošanai konkrētajā valstī ir gan nepieciešams nosacījums, lai informācijas atklātības īstenošana būtu pietiekami efektīva, gan valsts gribas esības apliecinājums virzībai uz atklātību un demokrātijas vērtību orientāciju. Tādu faktoru ietekme uz informācijas atklātību kā 1) valsts politiskā iekārta, 2) valsts labklājības līmenis, 3) valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību, 4) publiski pieejamās informācijas kvalitāte – izmantojama informācijas atklātības īstenošanai radītas vides labvēlīguma novērtēšanā.

VDK dokumentu atklātībai radītā un nepieciešamā vide būs atspoguļota tikai pēdējo divu faktoru kontekstā.

Valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību

Tā kā informācijas atklātības īstenošana atkarīga no tehniskiem līdzekļiem, to esība un daudzveidības iespējamība nosaka

informācijas atklātības ieviešanas un uzturēšanas efektivitāti.[271] Informācijas apriti – saturisko bagātību, precizitāti, nepārtrauktību, drošumu un ātrumu – ietekmē vairāki apstākļi. Attīstīta infrastruktūra, publiskas informācijas resursu pieejamība, informācijas tehnoloģiju daudzveidība un pieejamība, zināšanu un prasmju esība rīcībai ar informācijas resursiem un to pārneses līdzekļiem ir tas, kas nodrošina informācijas atklātības īstenošanas iespēju attīstību un pilnveidi. Tādēļ informācijas atklātības iespēju attīstība un pilnveide atkarīga no valsts virzības uz zinātnes un inovāciju attīstību.[272]

Iepriekš minētajam par apstiprinājumu kalpo tiesību uz publiskas informācijas pieejamību izplatības vēsture, jo sevišķi straujie izplatības tempi pēdējos divdesmit gados, kas laika ziņā sakrīt ar interneta resursu piekļuves plašu izplatību un informācijas tehnoloģiju attīstību un to pieejamību. Atšķirībā no pirmajiem diviem vides faktoriem – valsts politiskās iekārtas un valsts labklājības līmeņa – valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību, lai arī ir saistīta ar valsts gribas esību, tomēr publiskas informācijas pieejamība, kas ir šādas virzības rezultāts, var arī nebūt saistīta ar valsts gribu un pat būt pretēja valsts gribai. Tā var būt saistīta arī ar neizbēgamību, ko nosaka privātpersonu iespēju palielināšanās informācijas apritē, pateicoties interneta un informācijas tehnoloģiju pieejamībai, un pat valsts varas īstenotāju pārspēšana šādās iespējās. Šāda neizbēgamība pieņemta kā fakts, tādēļ arī valstis, kas līdz šim bijušas noturīgas slepenības tradīcijas ievērotājas, bija spiestas pieņemt normatīvos aktus, kas, pirmkārt, konstatē minēto faktu, reizē atzīstot arī tiesības uz publiskas informācijas pieejamību, un, otrkārt, kā kompensējošu pasākumu valsts "labvēlībai" atzīstot *post factum* tiesības uz publiskas informācijas pieejamību, nosakot iespējamos ierobežojumus pastāvošajai praksei.

---

[271] Martin, Robert, Feldman, Estelle. *Access to Information in Developing Countries* (working paper). Berlin: Transparency International, 1998, chapter 4.

[272] Atsevišķi autori norāda uz to, ka pastāv arī atgriezeniskā saite, proti, informācijas atklātība var kalpot kā līdzeklis zinātnes un inovāciju attīstībai un tā rezultātā arī valsts ekonomiskajai izaugsmei. Piemēram, attiecībā uz Amerikas Savienoto Valstu izaugsmi sk.: Podesta, John. "Need to Know: Governing in Secret", *The War on Our Freedoms: Civil Liberties in an Age of Terrorism*, Richard C. Leone, Gregory Anrig, Jr. (eds.). New York: BBS Public Affairs, 2003, pp. 220–236.

Lai gan zinātnei un inovācijām ir liela loma informācijas atklātības īstenošanā, tomēr tas vien, ka arī 18. gadsimtā Zviedrijas Karalistē bija iespējama informācijas atklātības ieviešana un plaša publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana, nozīmē vien to, ka sarežģījumi informācijas aprites tehniskajā nodrošināšanā nav iemesls ierobežot publiskas informācijas apriti. Ja ar 18. gadsimta tehniskajiem līdzekļiem bija iespējams nodrošināt publiskas informācijas pieejamību, tad 21. gadsimtā publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana ir iespējama arī tad, ja būtu pieejami visniecīgākie šajā gadsimtā pieejamie informācijas apriti nodrošinošie tehniskie līdzekļi. Tas nozīmē, ka publiskai informācijai, kuras pieejamības nodrošināšana nav radījusi sarežģījumus pieejamības nodrošināšanai 18. gadsimtā, būtu jābūt pieejamai arī 21. gadsimtā.

Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* otrā daļa visspilgtāk raksturo valsts gribu nodrošināt draudzīgu vidi valstiski svarīgu jautājumu izzināšanā ar zinātnes un inovāciju palīdzību: Tā nosaka:

> "Totalitārisma seku dokumentēšanas centram aizliegts nosūtīt VDK dokumentu kopijas un informāciju par tiem, kā arī to satura izklāstu ar automātisko telesakaru (telefona, telefaksa un citu telesakaru iekārtu) palīdzību."

Minētā norma veidota ar izpratni par VDK dokumentiem kā it kā valsts noslēpumu, tomēr, kā jau iepriekš minēts, šāda izpratne neatbilst aktuālajam konstitucionālajam regulējumam. Turklāt šāda veida ierobežojums izprotams arī tādējādi, ka ļauj atbilstoši Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 5. punktam pieprasīt samaksu par veikto dokumentu par iespējamo sadarbību ar Valsts drošības komiteju meklēšanu un to sagatavošanu izsniegšanai. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai nav ziņu maksas pieprasīšanas gadījumiem.

Otrs spilgts apliecinājums valsts gribas virzībai uz zinātni un inovācijām VDK dokumentu kontekstā ir finansējuma apjoms vēstures, sevišķi ar PSRS okupāciju saistīto jautājumu, pētniecībai un tās popularizēšanai.

Publiski pieejamās informācijas kvalitāte

Informācijas atklātības vērtība ir pieejamās informācijas kvalitātē – uzticamībā un saprotamībā.[273] Valsts varā gan nav nodrošināt visas apritē esošās informācijas kvalitāti. Ņemot vērā starp vārda brīvību un informācijas atklātību pastāvošās savstarpējās ietekmes un atkarības attiecības, informācijas aprites ierobežošana, tieši tāpat kā vārda brīvības ierobežošana, pamatojoties uz tās kvalitātes izpausmēm, varētu būt vērtējama kā cenzūra. Savukārt cenzūra ir aizliegta.[274] Tātad varas iespējas nodrošināt kvalitatīvu informācijas apriti ir visai ierobežotas un saistāmas galvenokārt ar

[273] Martin, Robert, Feldman, Estelle. *Access to Information in Developing Countries* (working paper). Berlin: Transparency International, 1998, chapter 4.

[274] Lai gan cenzūra ir vārda brīvības ierobežojums, tomēr tās izpausme un vērtējums apspriešanās demokrātijā ir tik kvalitatīvi atšķirīgs no citiem vārda brīvības ierobežojumiem, arī leģitīmiem, ka juridiskas precizitātes labad jēdziens "cenzūra" jānošķir no jēdziena "vārda brīvības ierobežojums", izvairoties no šo jēdzienu savstarpējas aizstāšanas. Sk. plašāk par apsvērumiem: Jayawickrama, Nihal. *The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, pp. 697–698. Iepazīstoties ar visai plašo literatūru jautājumā par cenzūru, var konstatēt, pirmkārt, to, ka jēdzienam "cenzūra" ir gan šaurāka (juridiskā), gan arī plašāka nozīme garazinātnēs. Pirmajā gadījumā ar to saprot valsts autorizētu rīcību, kuras rezultātā daļa vai visa vārda brīvības izpausme (parasti – autora darbs) kļūst nepieejama vai tās pieejamība ir vērā ņemami ierobežota vai arī daļas vai visas vārda brīvības izpausmes pieejamība atkarīga no tā, vai būs veiktas norādītās izmaiņas vai ne. Šādā veidā cenzūra aprakstīta, piemēram, Williams, Alan. *The Police of Paris. 1718–1789*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1979, pp. 212–221. Otrajā gadījumā ar to saprot gan izdevēja redakcionālu politiku, gan autora darba pieejamības liegšanu nepilngadīgajiem, gan autora darba citādu traktēšanu, kas var izpausties nosaukuma maiņā, atsevišķu vārdu aizstāšanā ar citiem vai izmaiņas notikumu norises vietā, gan kritiku bez tiešas vai netiešas valsts autorizācijas, gan pat propagandu. Šādā veidā cenzūra aprakstīta, piemēram, Rubsamen, Walter H. *Political and Ideological Censorship of Opera*, reprinted from the Papers of the American Musicological Society, Annual Meeting, 1941, pp. 30–42.
Īsumā cenzūru var raksturot kā valsts izveidotu sistēmu, kuras mērķis ir ar vai bez pamata uzspiest netīkama viedokļa paušanu tā vietā, ko bija iecerēts paust. Sk. plašāk: Mill, James. "Liberty of the Press", *Essays on Government Jurisprudence Liberty of the Press and Law of Nations: Written for the Supplement to the Encyclopaedia Britannica*, facsimile edition [1825]. Fairfield, New Jersey: A.M. Kelley, Publishers, 1986, p. 24.

pašas radītu informāciju un izglītojošiem pasākumiem, kas vērsti uz kvalitatīvas informācijas pieejamības vairošanu.

Kā publiskas informācijas daļas radītājai valstij jānodrošina radītās publiskās informācijas uzticamība un saprotamība. Tā kā valsts rīcība nav brīvas gribas vadīta, tās rīcības pamatā ir objektīvi nosakāmi kritēriji. Tas attiecas arī uz valsts radītas publiskās informācijas kvalitāti. Kvalitāte ir objektīvi nosakāma. Apspriešanās demokrātijā publiskas informācijas kvalitāti nosaka tās radīšanas procesa atbilstība konkrētai valsts tiesiskajai sistēmai. Šādā veidā, lai arī publiskas informācijas saturs joprojām pakļauts subjektīvam faktoram, kas izriet no apstākļa, ka tās radītājs ir cilvēks, tādēļ publiska informācija kvalitatīvi var atšķirties, ievērojot atšķirības tās radītāja zināšanās, prasmēs un pieredzē, tomēr kvalitatīvās atšķirības neietekmē publiskas informācijas kvalitāti, ja vien tie atbilst tiesiskajā sistēmā noteiktajiem. Tomēr, lai pēc iespējas samazinātu arī šīs kvalitatīvās atšķirības, laikmetīgas, uz demokrātiskajām vērtībām orientētas valstis izvēlas savā tiesiskajā sistēmā iekļaut arī jaunākās jurisprudences atziņas un metodes kvalitatīvas publiskas informācijas radīšanai, kas tuvina publiskas informācijas radītājus zināšanās, prasmēs un pieredzē attiecīgās informācijas kvalitatīvākai izstrādei.

Jurisprudences izplatītākā piedāvātā metode publiskas informācijas kvalitatīvo atšķirību samazināšanai ir tās uzkrāšana, sistematizēšana un izveidotās informācijas sistēmas pieejamības nodrošināšana publiskas informācijas radītājiem. Šī metode efektīvi mazina atšķirības, kas var rasties starp iepriekšējās publiskās informācijas radītājiem un aktuālās publiskās informācijas radītāju, ievērojot atšķirīgās zināšanas un pieredzi, jo pastāv iespēja iepazīt praktisku zināšanu, prasmju un pieredzes izpausmi, salīdzināt un pat pilnveidot to.

Bibliotēka ir viena no visizplatītākajiem un tradicionālākajiem daudzveidīgas un saturiski bagātas publiskas informācijas uzkrāšanas, sistematizācijas un publiskas pieejamības nodrošināšanas veidiem. Turklāt līdztekus augstskolām un citām izglītības institūcijām

bibliotēku vēsturiski uzskata arī par zināšanu aprites vietu.[275] Tādēļ bibliotēku sniegto pakalpojumu pieejamība un daudzveidība, kā arī to piedāvāto krājumu saturiskā ietilpība ir tas, pēc kā var spriest, vai ir radīti vismaz elementāri priekšnosacījumi publiski pieejamās informācijas kvalitātes nodrošināšanai valstī. Savukārt par minēto var spriest pēc finansējuma apjoma un pēc tā, vai un ko dara, lai padarītu bibliotēku pakalpojumus pieejamākus un samazinātu personas mantiskā stāvokļa ietekmi uz iespējām izmantot šos pakalpojumus.[276] Līdzīga loma publiskas informācijas uzkrāšanā, sistematizācijā un publiskas pieejamības nodrošināšanā ir arī arhīviem. Turklāt arī arhīvu sniegto pakalpojumu kvalitāte un pieejamība vērtējama strikti saistībā ar saņemto finansējumu, kas Latvijas gadījumā acīmredzami ir nepietiekams minimālo funkciju un pārvaldes uzdevumu veikšanai.

VDK dokumentu kontekstā ieguldījumu publiskas informācijas saturiskā pieejamībā sniedz arī augstskolas un zinātniskās institūcijas, veicot kvalitatīvu svarīgu un aktuālu jautājumu izpēti, kas savukārt ļauj secinājumus popularizēt un izplatīt tālāk publicistiem. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbs atklāj, ka apjomīga zinātniska izpēte salīdzinoši īsā termiņā prasa ne tikai atbilstošu finansiālu, bet arī VDK dokumentu un to analīzei nepieciešamo resursu turētāju atbalstu. Resursu koncentrācija un Ministru kabineta noteikta kompetence LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas gadījumā ļāva efektīvāk organizēt ar pētniecību saistītos jautājumus, panākot risinājums, kas, piemēram, Latvijas Nacionālā arhīva gadījumā vēlāk attiecināti arī uz citiem vēstures pētniekiem un interesentiem. Ievērojot minēto, arī pēc LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai uzdotā paveikšanas būtu apsverama iespēja koncentrēt divdesmitā gadsimta publiskās atmiņas pētniecību vienuviet, izmantojot un pilnveidojot zinātniskās prakses.

---

[275] Melody, William. "Electronic Networks, Social Relations and the Changing Structure of Knowledge", *Communication Theory Today*, David J. Crowley and David Mitchell (eds.). Stanford, California: Stanford University Press, 1994, p. 271.

[276] Par nelabvēlīgām sociālām sekām, ko rada informācijas tehnoloģiju izmantošana bibliotēku pakalpojumu nodrošināšanā, sk., piemēram, Melody, William. "Electronic Networks, Social Relations and the Changing Structure of Knowledge", *Communication Theory Today*, David J. Crowley and David Mitchell (eds.). Stanford, California: Stanford University Press, 1994, p. 269.

Noslēgums

Zinātnieki jau 2015. gada martā ir publiski pauduši atbalstu pilnīgai VDK dokumentu atklātībai un nodošanai Latvijas Nacionālajā arhīvā, ievērojot arī arhīvu zinātnē svarīgo provenances principu, negrozot un nerediģējot šo dokumentu saturu, kā arī nemainot šo viedokli 2017. gada novembrī. Visi komisijas pētījumi liecina, ka sadarbības ar VDK pētniecība prasa sabiedrības kopdarbu, lai atklātu patiesos sadarbības apmērus un lai varētu izpildīt Satversmes ievadā noteikto apņemšanos nosodīt PSRS okupācijas sistēmu, pieminēt okupācijas varas upurus un tos, kuru pašaizliedzība ļāvusi tomēr atjaunot Latvijas Republikas neatkarību.

A legal point of view: the core of freedom of information in the Republic of Latvia and the KGB documents

More than two decades have passed since the *Saeima* (Parliament of Latvia) adopted for the first time what Egils Levits – the Minister of Justice at the time – has called 'the most political document'. This was the law on the 'agents of the *Cheka*', officially titled the law *On maintenance, use of documents of the former Committee for State Security and establishing the fact of collaboration of a person with the KGB* (hereinafter – the Law on the KGB Documents). For more than two decades since 1994 there had been no move towards the main aim of this law; to evaluate the KGB as a part of Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime. Thus, although more than quarter of century has passed since the Republic of Latvia has regained its independence, dissolving the KGB as a main tool of the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime, no move has been made to ensure that the history of this regime is fully revealed and understood. This would ensure that the victims who suffered at the hands of this regime get at least moral satisfaction, and, moreover, that a new generation and society as a whole receive full understanding of the stark horror of totalitarian tendencies and, thus, they are immunized against these tendencies.

The restrictions set by the Law on the KGB Documents and the regulation adopted by the Cabinet of Ministers on the basis of the mentioned law limited access to the KGB documents which were transferred to the Totalitarian Consequences Documentation Center. These documents have been popularly called 'the sacs of the KGB documents' and was considered to be the most political (including the KGB documents on secret agents and secret operations of the KGB). Although contrary to the law, limitations were also set to the KGB documents which were transferred to other holders.

The Cabinet of Ministers provided that a distance of two decades since the disillusion of the KGB is an optimum time-period to start issuing even the most political KGB documents. However, the Totalitarian Consequences Documentation Center did not provide full access to researchers and publishers. In 2014, the *Saeima* decided to

establish the Government Commission for KGB Research to carry out interdisciplinary scientific research for the evaluation of the KGB as a part of the Soviet totalitarian and bureaucratic authoritarian regime. This would enable the Cabinet of Ministers to decide on open access to the KGB documents and availability to research and publication.

Although the Government Commission for KGB Research has a parliamentary mandate, it nevertheless came across some significant problems and limitations in the evaluation of the KGB documents. The commission also identified flaws in the law appliance and procedure that was set to establish the fact of collaboration with the KGB.

This article elaborates on the freedom of information aspects in the contest of the KGB documents. Theoretical and methodological analysis is based on the author's doctoral thesis (*Freedom of Information and Its Ultimate Margin: Translating Theory to Reality. Riga: University of Latvia*, 2009) defended in 2010. The article establishes that the KGB documents are at the core of freedom of information in the Republic of Latvia. Freedom of information in respect of the documents outweighs a right to privacy and a right to be forgotten. Since the knowledge on Nazi Germany and Soviet occupation, condemnation of these regimes and commemoration of victims and resistance form a core of the statehood, these key elements are ascertained by the *Satversme* (the Constitution of Latvia). All the documents of the Soviet occupation, especially the KGB documents, have to be available for research in the most accessible way and open for provoking and carrying out qualitative public discussion. For almost half of a century, Latvia was under Soviet occupation and permanent propaganda. Therefore, the State has an obligation for several generations to ensure the full amount of documented information available in the Republic of Latvia on this period of time and to support access to qualitative research and the carrying out of critical analysis.

Nošaušana sevišķā kārtībā – PSRS noziegums pret *ius cogens* normām. Liepājas *Zilā brīnuma* piemērs

M. iur. Linards Muciņš,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētnieks

Zilā brīnuma lietas raksturojums

Arhitektūras vēsturnieks Dr. habil. arch. Jānis Krastiņš (1943) savā grāmatā *Liepāja. Jūgendstila arhitektūra* raksta, ka Liepājas kara ostai bija piešķirts cietokšņa statuss, tādēļ Liepājā līdz tā atcelšanai 1908. gadā bija noliegta tādu namu celtniecība, kas ir augstāki par diviem stāviem. Zūdot minētajam ierobežojumam, pilsētā sāka celt daudzstāvu namus.[277] Šo namu vidū izcēlās divi augsti jūgendstila nami, ko liepājnieki iesauca par brīnumiem. Zili krāsoto piecstāvu namu Republikas ielā 19, kas atrodas Republikas un Toma ielas stūrī un kas celts pēc arhitekta Paula Kampes (1885–1960) ieceres, nodēvēja par Zilo brīnumu,[278] bet Semjona Kļepeņina (1855–1929) celto sešstāvu namu Baznīcas ielā 18[279] – par Pelēko brīnumu.[280]

Atmodai sākoties, Liepājā kļuva par tradīciju zīmīgos datumos sākt gājienu ar piemiņas brīdi pie namiem Republikas un Miķeļa Būkas (tagad Toma) ielas krustojumā.[281] Tam par iemeslu kalpoja tas, ka gan *Zilajā brīnumā*, gan ielas pretējā pusē – pa diagonāli esošajā namā – 1940. gadā iemitinājās Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupācijas represīvā iestāde – Latvijas Padomju Sociālistiskās

[277] Krastiņš Jānis. *Liepāja. Jūgendstila arhitektūra*. Liepāja: Liepājas pilsētas dome, 2015, 24. lpp.
[278] Turpat, 192.–196. lpp.
[279] Turpat, 222.–226. lpp.
[280] Sk. plašāk: Krastiņš Jānis. *Liepāja. Jūgendstila arhitektūra*. Liepāja: Liepājas pilsētas dome, 2015, 24. lpp.
[281] Muciņš Linards. "Zilais brīnums 1941. gadā", *Komunists*, 1989, 27. oktobris.

Republikas (LPSR) Iekšlietu tautas komisariāts (IeTK). 1941. gada 3. aprīlī IeTK sadaloties, *Zilajā brīnumā,* bijušajā Savstarpējās apdrošināšanas biedrības *Zeme* telpās, palika LPSR IeTK, bet pretī – Toma ielā 36 – LPSR Valsts drošības tautas komisariāts (VDTK). *Zilā brīnuma* pagrabā iekšlietu tautas komisāra Alfona Novika (1908–1996) vadītā okupācijas varas represīvā iestāde iekārtoja kameras. Notikumi, kas risinājās šajās kamerās un *Zilajā brīnumā* kopumā PSRS okupācijas laikā, atklājās 1941. gada 29. jūnijā, kad nacionālsociālistiskās Vācijas armija pilnībā ieņēma Liepāju.

Zilā brīnuma kameras atstāja pieci dzīvi palikušie "asinsdzīru" liecinieki. Kamerās atrada astoņpadsmit nošauto cilvēku mirstīgās atliekas, kuru personību noskaidrošanā piedalījās liels skaits liepājnieku. Skats, kas pavērās viņu acīm, redzams fotogrāfijās. Reprodukcijas atrodamas grāmatā *Baigais gads*[282], bet oriģināli redzami Liepājas muzeja nodaļas *Liepāja okupāciju režīmos* (Klāva Ukstiņa ielā 7/9) ekspozīcijā.[283] Saglabājušās arī fiksētas, mutvārdos dotas liecības. Lai gan ir noskaidrota lielākā daļa kamerās atrasto noslepkavoto personības, 1941. gada 27. jūnijā notikušo nonāvēšanu apstākļi, kā arī par to tieši atbildīgās personas, tomēr daudzi jautājumi joprojām ir neatbildēti.

Viens no pieciem dzīvi palikušiem upuriem, kurš vēl divdesmitā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā bija dzīvs un dzīvoja Liepājā, Ādolfs Dzintarnieks, dzimis 1921. gadā, [284] atcerējās:

---

[282] *Baigais gads*, red. P. Kovaļevskis, O. Norītis, M. Goppers. Rīga: Zelta ābele, 1942, 106.–108. lpp. Atkārtots izdevums 1943. gadā vācu valodā, 1998. un 2003. gadā latviešu, krievu un angļu valodā.

[283] Autors izsaka pateicību par pētījumam nepieciešamo dokumentētās informācijas atlasi un citu atbalstu Liepājas muzeja nodaļas *Liepāja okupāciju režīmos* vadītājai Sandrai Šēniņai – par atsaucību, fotogrāfiju saglabāšanu un nodošanu Liepājas muzejam, kā arī par *Zilā brīnuma* upuru kapu sakopšanu Marijai Gruzei, Annai Proknerei, Ausmai Blikertei un viņu palīgiem.

[284] Atbilstoši Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1821. fondā *PSRS Pārbaudes filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas* pieejamajai informācijai, proti, Aizsardzības tautas komisariāta Galvenās pretizlūkošanas pārvaldes *SMERŠ* 1945. gada 11. jūnija aptaujas lapā minētajam – Ādolfs Dzintars-Dzintarnieks, Ādolfa dēls, dzimis 1921. gadā Liepājā, Ūliha ielā 4. Norādīts, ka Dzintars-Dzintarnieks bijis šoferis, ka mācījies komercskolā, pirms iesaukšanas armijā dzīvojis savā dzimšanas vietā. Atbilstoši aptaujas lapā esošajai

"[..] līdz pienāca piektdienas [27. jūnija] rīts. Pulkstens bija apm. 3, kad mūs no lielās kameras izsauca citā mazākā kamerā, kur bija ievietotas sievietes. Nepagāja dažas sekundes, kad kameras durvīs parādījās miliču niknās sejas. Izsauca manu vārdu. Izejot no kameras, man pavēlēja iet atpakaļ lielajā kamerā, kur ieraudzīju pie sienas divus miličus ar pistolēm rokās. Kad atskanēja uz mani mērķēti divi revolvera šāvieni, pakritu un paliku guļot. Kāds no miličiem pienāca pie manis, paņēma aiz kājas un pievilka pie malas. Tad sekoja citu kamerā iesaukto apšaušana, starp kuriem bija arī sievietes. Tās sakrita man virsū. Pēc tam vēl otru reizi miliči ar kabatas lampiņu pārstaigāja

---

informācijai Dzintars-Dzintarnieks – neprecēts, viņa tēvs – Zintars Andrejs, Andreja dēls, 49 gadus vecs, māte Emīlija – 48 gadus veca, abi vecāki dzīvo Liepājā. Dzintars-Dzintarnieks norādījis, ka cēlies no kalpotājiem; uz jautājumiem par savu nodarbošanos "pirms revolūcijas" un "pēc revolūcijas" teicis, ka bijis muitnieks un ka nav bijis tiesāts, arestēts vai kā citādi pakļauts represijām. Norādījis, ka "Padomju vara" nav represējusi nevienu no viņa radiniekiem un ka neviens no radiem nedzīvo ārzemēs. Atbildot uz jautājumu par nacionālsociālistiskās Vācijas dienestu – stāstījis, ka bijis ierindnieks darba bataljonā no 1944. gada 5. septembra; par dienestu Sarkanajā Armijā norādījis, ka iesaukts 1945. gada maijā, bijis ierindnieks, strēlnieks. Pēdējā dienesta vieta, kur Dzintars-Dzintarnieks esot dienējis, bija 539. strēlnieku pulka 1. bataljona 1. rota. Atbildot uz jautājumu par dzīvi okupētajā teritorijā, norādījis, ka līdz 1940. gadam mācījies un dzīvojis Liepājā pie sava tēva; pēc Sarkanās armijas ienākšanas 1940. gadā dienējis milicijā, pēc nacionālsociālistiskās Vācijas varas ierašanās devies uz laukiem, kur viņu esot noķēruši, arestējuši, ieslodzījuši cietumā un pēc pieciem mēnešiem viņš tika nosūtīts uz koncentrācijas nometni Vācijā. Konkretizējot ieslodzījuma vietu, norādījis, ka bijis koncentrācijas nometnē Brocēnos no 1942. gada janvāra līdz 1943. gada jūnijam. Kopā ar viņu šajā nometnē esot bijis arī Rudovics. 1945. gada 1. maijā Dzintaru-Dzintarnieku no nometnes esot atbrīvojusi Sarkanā Armija. Uz jautājumu par to, vai un cik reizes pratināts okupētajā teritorijā, norādījis, ka viņu esot pratinājuši "gestapo" divreiz, pratināšanu fiksējot, par to, ka viņš PSRS varas laikā bijis milicis. LVA, 1821. f., 1. apr., 20090. l., 2–3. lp. otra puse (Aizsardzības tautas komisariāta Galvenās pretizlūkošanas pārvaldes *SMERŠ* 1945. gada 11. jūnija aptaujas lapa Ādolfa Dzintara-Dzintarnieka filtrācijas lietā). Spriežot pēc 1946. gada 7. novembra pavadvēstules Nr. 2/5111, ar kuru nosūtīta iepriekš minētā aptaujas lapa operatīvajai izmantošanai, Ādolfs Dzintars-Dzintarnieks tās nosūtīšanas brīdī bija demobilizējies un devies uz savu dzīvesvietu. LVA, 1821. f., 1. apr., 20090. l., 1. lp. (LPSR Valsts drošības ministrijas (VDM) Liepājas aizsardzības pārvaldes priekšniekam pulkvedim Kārlim Jaunpetrovičam (1902–?) adresētā 1946. gada 7. novembra vēstule Nr. 2/511, ko parakstījis pilsētas 2. daļas priekšnieka vietnieks apakšpulkvedis Karpeļs un pilsētas 5. daļas 3. nodaļas priekšnieks majors Pankratovs.) Ievērojot minēto, Ādolfa Dzintara-Dzintarnieka stāstījums ir kritiski vērtējams. *Red. piez.*

> kameru, un tiem, kas vēl kustējās un nāves mokās raustījās, raidīja revolvera šāvienus. Manīju, ka kāda lode man iestrēg gurnā. Tad kameras durvis tika noslēgtas un asinsdzīres turpinājās citās kamerās, kur atskanēja sieviešu izmisuma kliedzieni."[285]

Ādolfs Dzintarnieks norādīja, ka šāvuši ar naganiem;[286] savu izglābšanos autoram skaidroja ar to, ka, lai gan šāvēji bijuši Liepājas pilsētas miliči, tomēr acīmredzot, nebūdami profesionāli bendes, viņam veltītās pirmās divas lodes skārušas apģērbu tikai vēdera daļā, kādēļ viņš palicis dzīvs.[287] Dzintarnieka atmiņas fiksētas arī Rīgas kinostudijas kinodokumentālistu nofilmētā lentē.[288]

Izdzīvojušais Latvijas Republikas armijas atvaļinātais kapteinis Žanis Kāns (1903–1943) liecināja sekojošo:

> "Apcietinātos kamerās bieži mainīja. Dažus veda ārā, citus iekšā, pārmainīja no vienas kameras otrā u. t. t. Tā pienāca piektdienas rīts. Pulkstens varēja būt apm. 3, ko vērojām pēc vājās rīta gaismas. Pēkšņi izdzirdām pagrabā smagus soļus. Mūsu kameras durvīs parādījās miliču niknās sejas. Kāds no mūsu bendēm skatījās papīra lapā un izsauca apcietināto vārdus. Pirmo izsauca Vilbrantu, meklēja arī Dzintarnieku. Kuru no kameras izsauca, to turpat koridorī nošāva. Šķiet, šis «sports» miličiem likās par garlaicīgu. Pēkšņi mūsu kameras durvis atvērās pilnīgi, un tanīs redzējām pret mūsu galvām vērstus pistoļu stobrus. Miliči šāva kā ārprātīgi. Pagrabā atskanēja mirēju vaimanas. Uz grīdas nāves agonijā asins peļķēs raustījās nobendēto miesas. Pēc pirmiem šāvieniem tūliņ metos pie zemes un izlikos miris. Man sakrita virsū vairāki līķi, bet pats paliku neievainots. Uz līķu kaudzes vēl iegrūda dažus no blakus kamerām un nošāva."[289]

---

[285] "Slēpdamies no miličiem, 12 stundas nosēdējis kastē"", *Kurzemes Vārds,* Nr. 3, 1941. gada 4. jūlijs, 4. lpp.

[286] Padomju represīvās iestādes *Nagant* sistēmas revolverus esot izmantojusi līdz divdesmitā gadsimta piecdesmito gadu vidum. To priekšrocībā bija saistīta ar ieroča vienkāršību, ievērojamu cauršaušanas spēku un iespēju lietot slāpētāju. *Red. piez.*

[287] Daudz ticamāks skaidrojums saistīts ar *Nagant* sistēmas revolveru lietošanu apstākļos, kas ievērojami samazina šaušanas precizitāti un cauršaušanu. *Red. piez.*

[288] Ādolfa Dzintarnieka atmiņas, fiksētas 1989. gada 15. jūnijā, pieejamas Linarda Muciņa personiskajā arhīvā.

[289] "Izglābušies upuri stāsta par komunistu briesmu darbiem "Zilā brīnumā"", *Kurzemes Vārds,* Nr. 2, 1941. gada 3. jūlijs, 2. lpp.

Liepājnieki atpazina gandrīz visus nošautos, kas ļāva tos apbedīt, tomēr palika arī nezināmie, par ko liecina tas, ka laikrakstā *Kurzemes Vārds* minēti tikai trīspadsmit no kopumā astoņpadsmit nošauto vārdiem. Lai precizētu nošauto personības un sniegtu objektīvu priekšstatu par katru, bija jāveic pētījums. Rezultātā autors noskaidroja, ka Latvijas Nacionālajā arhīvā saglabājušies dokumenti, kas ļauj ieskicēt upuru vaibstus un personības izpausmes, noskaidrot viņu ģimenes, kā arī izvirzīt versijas par aresta iemesliem, par to, kas deva pavēli viņus nonāvēt, kas un kāpēc izpildīja pavēli un, visbeidzot, sniegt novērtējumu šādai rīcībai. Piemēram, arhīvā pieejamās Latvijas Republikas pilsoņu pases un dažādu organizāciju, institūciju un uzņēmumu veidotās personu lietas sniedz vērtīgu materiālu. Noskaidrojās, piemēram, ka rūpnīcā *Sarkanais metalurgs*[290] bija strādājuši Alfrēds Holcmanis un Ernests Briķis, kur viņiem PSRS okupācijas vara bija izveidojusi apjomīgas personas lietas, kas sniedz informāciju par ārzemju braucieniem, satur atbildes, kas ietvertas aptaujas lapā ar 32 jautājumiem un dažādos veidos raksturo konkrēto personību, turpat pieejama attiecīgās personas autobiogrāfija un foto.[291] Informācija par Albertu Kalvi iegūstama viņa personas lieta Latvijas Universitātes dokumentu klāstā, bet par Jāzepu Ķeiseli – policista dienesta lieta. Pat ārzemju pases kā Franciska Jacīno gadījumā sniedz vērtīgu informāciju par personības noskaidrošanā.[292]

Šobrīd konstatēti 18 upuri.

---

[290] Agrākā Liepājas drāšu fabrika.

[291] Ievērojams, ka nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā drāšu fabrikas strādniekiem bija jāatbild uz anketas jautājumiem par savu rīcību PSRS okupācijas laikā. Vienas lappuses anketa ietvēra 15 jautājumus, piemēram, vai aptaujājamais bijis komunistiskās partijas biedrs, komjaunietis, pionieris vai politaktīvists, strādājis IeTK, VDTK vai tiesā, darbojies Starptautiskajā organizācijā palīdzības sniegšanai revolūcijas cīnītājiem, aģitkolektīvā, strādnieku gvardē, parakstījies par nāves sodu 1940. gada 17. jūnija notikumos iesaistītiem policistiem. Sk., piemēram, Liepājas rūpnīcas *Sarkanais metalurgs* (Liepājas drāšu fabrikas) galvenā velmētāja Friča Muciņa, Jāņa dēla, dzimuša 1889. gadā, personas lietu. LVVA, 2331. f., 1. apr., 415. l., 1.–15. lp.

[292] Autors izsaka pateicību par pētījumam nepieciešamās dokumentētās informācijas atlasi un cita veida atbalstu Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva lasītavas vadītājai Guntai Mindei un darbiniecei Īrai Zvaneribai.

Alfrēds Holcmanis, Roberta dēls, dzimis 1914. gada 16. janvārī Kamsētā, Sibīrijā, kur 1908. gadā par sodu izsūtīti viņa vecāki, latvietis, *Sarkanā metalurga* kantorists (noliktavas pārzinis), sportists, futbolists,[293] dzīvojis Brīvzemnieka ielā 10, dzīvoklis 3, beidzis divas klases Jelgavas ģimnāzijā, dienējis Jātnieku pulkā (1936–1937), dižkareivis. Tēvs 1919. gadā dienējis Imantas pulkā, bet tēva māsa Matilde Zbeling, Viļa meita, precējusies un tobrīd dzīvojusi Berlīnē, Vācijā.[294]

Ernests Briķis, Ādama dēls, dzimis 1910. gada 29. augustā Kuldīgas apriņķa Kuldīgas pagastā, latvietis, *Sarkanā metalurga* kalpotājs, tehniķis, dzīvojis Loču ielā 5, dzīvoklis 1, arī Tosmares ielā 6, dzīvoklis 5, beidzis Liepājas Valsts tehnikumu, precējies, sieva Briķis (dzimusi Svilpe) Vera, Pāvila meita – krieviete, mājsaimniece. Dienējis Bruņoto vilcienu pulkā, kaprālis, pirms tam strādājis par atslēdznieku Liepājas cukurfabrikā, Liepājas Valsts dzelzceļa darbnīcās par atslēdznieku un brigadieri, pratis vācu valodu, bijis aizsargs Bruņoto vilcienu aizsargu pulkā. *Sarkanā metalurga* personas lietā esošajā iesniegumā rakstījis:

> "1940. gada jūlijā mani kā bijušo aizsargu atlaida no darba Dzelzceļa darbnīcās."

Rezolūcijā uz attiecīgā iesnieguma lasām:

> "1940. gada 12. decembrī. Kā bijušais aizsargs nevēlams. SM [*Sarkanā metalurga*] str[ādnieku] komit[eja]. I. Skulte."

Zīmē par atbrīvošanu no darba 1941. gada augustā ierakstīts, ka atlaišanas iemesls – pazudis.[295]

Alberts Kalve (dzimis Vinčels), Jāņa dēls, dzimis 1907. gada 29. decembrī Maskavā, tur apmeklējis Pētera un Pāvila ģimnāzijas reālnodaļas pirmās klases, 1920. gadā ieradies Latvijā, Rīgā, 1927. gadā absolvējis Rīgas pilsētas vācu vidusskolas latīņu nodaļu,

---

[293] LVA, 2595. f., 3. apr., 32. l., krimināllietas 27. sējums, 152.–153. lp. (Liepājas muzeja izziņa. Novika krimināllieta).
[294] LVVA, 2331. f., 1. apr., 207. l., 1.–8. lp. (Liepājas rūpnīcas *Sarkanais metalurgs* (Liepājas drāšu fabrikas) darbinieka Alfrēda Holcmaņa personas lieta).
[295] LVVA, 2331. f., 2. apr., 270. l., 1.–11. lp. (Liepājas rūpnīcas *Sarkanais metalurgs* (Liepājas drāšu fabrikas) darbinieka Ernesta Briķa personas lieta).

bijušais Liepājas apgabaltiesas virsprokurors, augstāko izglītību ieguvis, absolvējot Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tiesību zinātņu nodaļu, bijis studentu korporācijas *Beveronija* biedrs, dzīvojis Kr. Barona ielā 19. 1940. gada maijā mainījis uzvārdu no Vinčels uz Kalve, par ko Liepājas policijas prefekts J. Eberts un sekretārs E. Sproģis 1940. gada 11. maijā paziņojuši Rīgas prefektūrai, jo Rīgā izdotās pases vietā Liepājā izdota jauna pase.[296]

Francisks Jacīno, Franciska dēls, dzimis 1905. gadā Ventspilī, vācietis, PSRS Jūras kara flotes tautas komisariāta rūpnīcas *Tosmare* (agrākās Kara ostas darbnīcas) inženieris, dzīvojis Liepājā, K. Valdemāra ielā 18 kopā ar māti, ieguvis augstāko izglītību. Arhīvā saglabājušās trīs ārzemju pases, pilnas ar dažādu valstu spiedogiem sakarā ar biežu ceļošanu pa Eiropu, lielākoties Poliju, Vāciju un Franciju. Pase Nr. 003075 izdota 1934. gada 16. jūlijā, derīga (pagarināta) līdz 1935. gada 15. septembrim; pase Nr. 002559L izdota 1935. gada 4. septembrī, derīga (pagarināta) līdz 1937. gada 7. martam; pase Nr. 004480K izdota 1936. gada 11. decembrī, derīga (pagarināta) līdz 1939. gada 11. decembrim, nav derīga ceļošanai uz Spānijas Karalisti. Dzīvesvietas adreses: 1937. gadā – Rīgā, K. Valdemāra ielā 71, dzīvoklī 18; 1938. gadā – Liepājā, Zāļu ielā 42, Rīgā, Salamandra ielā 1, dzīvoklī 21; 1939. gadā – Rīgā, Skolas ielā 22, dzīvoklī 1s.[297]

Melānija Jacīno, tēva vārds nezināms, dzimusi 1884. gada 15. novembrī, atraitne, mājsaimniece, dzīvojusi Liepājā, K. Valdemāra ielā 18, vāciete.[298] Franciska Jacīno māte.

---

[296] Uzvārda maiņas sakarā izsniegta jauna pase. LVVA, 2996. f., 11. apr., 8421. l. (Liepājas prefekta vēstule); LVVA, 7427. f., 1. apr., 11341. l, 1.–26. lp. (Latvijas Universitātes studenta Alberta Vinčeļa personas lieta).

[297] LVVA, 3234. f., 33. apr., 51663., 59078., 63583. l. (Latvijas pilsoņu ārzemju pasu kolekcija).

[298] LVA, 2595. f., 3. apr., 32. l, kriminālllietas 27. sējums, 155. lp. (Liepājas pilsētas dzimtsarakstu nodaļas 1941. gada 14. jūlija ieraksts Nr. 734 par miršanu. Ieraksts par miršanu izdarīts, pamatojoties uz Liepājas Romas katoļu baznīcas prāvesta paziņojuma Nr. 45 pamata. Fotokopija. Novika kriminālllieta).

Francis (arī Frans-Einar, Francis-Fricis-Einars) Rozenholms, Konrāda dēls, dzimis 1894. gadā, kalējs *Pluto* fabrikā, dzīvojis Liepājā, Raiņa ielā 52, Somijas Republikas pilsonis, soms.[299]

Krišis Hintenbergs, Viļa dēls, dzimis 1914. gada 11. augustā, apavu fabrikas *Kopsolis* strādnieks, dzīvojis Liepājā, Dārza ielā 49, latvietis.[300]

Jāzeps Keiselis, Ādama dēls, dzimis Rēzeknē 1886. gada 19. martā, strādnieks, kādreiz bijis policists, dzīvoja Liepājā, Ukstiņa ielā 19, latvietis. No 1919. gada 1. jūlija strādāja Liepājā par kārtībnieku III iecirknī, 1923. gadā beidza policijas skolu Rīgā, no 1939. gada I šķiras kārtībnieks, dzīvoja Liepājā, Dārza ielā 53, salaulāts 1907. gada 5. martā ar Domecellu Vornecki. Pārvaldījis latviešu, poļu, krievu, vācu un lietuviešu valodu. Apbalvots ar Viestura ordeņa III pakāpes goda zīmi 1939. gadā. Kopš 1940. gada 27. jūnija slimoja, 9. jūlijā iesniedza atlūgumu, atbrīvots no dienesta 11. jūlijā.[301]

Zallijs Gešaja Biļeckis, Šloma dēls, dzimis 1879. gadā, tirgotājs, dzīvoja Liepājā, Graudu ielā 50, ebrejs.

Eižens Vilamovskis, Kārļa dēls, dzīvoja Liepājā, Dzintra ielā 52, latvietis.

Augusts Tauriņš, Otto dēls, dzimis 1910. gadā, pilsētas bibliotekārs, dzīvoja Liepājā, Zivju ielā 7 (Peldu ielā 38), latvietis.

Fricis Strazdiņš, Miķeļa dēls, dzimis 1880. gadā, pārdevējs, dzīvoja Liepājā, Siena ielā 11, latvietis.

Kate Strazdiņš (dzimusi Grīnvalde), Miķeļa meita, dzimusi 1883. gada 21. maijā, pārdevēja, dzīvoja Liepājā, T. Breikša ielā 5, latviete, māte – Grieta. Miršanas apliecībā kā nāves cēlonis norādīts – noslepkavota no komunistiem Liepājā, milicijā, Republikas ielā 19 1941. gada 27. jūnijā.[302]

---

[299] LVVA, 2072. f., 2. apr., 516., 517., 518., 525., 526., 527. l. (Liepājas rūpnīcas *Pluto* darbinieka Franča Rozenholma darba un algas grāmatiņa).

[300] LVA, 2595. f., 3. apr., 32. l., kriminālllietas 27. sējums, 152.–153. lp. (Liepājas muzeja izziņa. Novika kriminālllieta).

[301] LVVA, 5604. f., 1. apr., 3159. l., 3.–40. lp. (Liepājas pilsētas prefektūras policista Jāzepa Keiseļa personas lieta).

[302] LVA, 2595. f., 3. apr., 32. l., kriminālllietas 27. sējums, 154. lp. (Liepājas pilsētas dzimtsarakstu nodaļas 1941. gada 27. augusta ieraksts Nr. 934 par miršanu. Ieraksts

Līza Rošteina (dzimusi Strazdiņa), Miķeļa meita, dzimusi 1885. gadā, veikalvede, dzīvoja Liepājā, Bāriņu ielā 21, latviete.

Rūdolfs Strazdiņš, Kristapa dēls, dzimis 1912. gadā, lauksaimnieks, dzīvoja Liepājas apriņķa Durbes pagasta Kugrās, latvietis.

Jānis Vilbrants, Viļa dēls, dzimis 1876. gadā, pensionārs, dzīvoja Liepājā, F. Brīvzemnieka ielā 47, latvietis.

Andrejs Brekters, Anša dēls, dzimis 1872. gada 29. janvārī, mehāniķis, dzīvoja Liepājā, Lāču ielā 31 (T. Breikša ielā 32), latvietis, 2. Lutera draudzes priekšnieks, kopā ar brāli Kārli piederējusi atklāta sabiedrība *Brāļi Brekteri* – atslēdznieku darbnīca.[303]

Neatpazīts palika viens krievs, kurš bijis ieceļotājs.[304]

Paglābušies no nonāvēšanas *Zilā brīnuma* pagrabos bija pieci liepājnieki: Ādolfs Dzintarnieks, Žanis Kāns, Hermanis Štegers (dzimšanas dati nav zināmi),[305] ievainotais Oldenburgs (dzimšanas dati nav zināmi) un tirgotājs Ošis (dzimšanas dati nav zināmi).[306] Izdzīvojušo būtu vairāk, ja vien mēģinājumi atstāt *Zilo brīnumu* notiktu vēlāk. Tā Jāzepu Keiseli un Andreju Brekteru nošāva, kad viņi mēģināja bēgt.

Vērtējot notikušo *Zilajā brīnumā*, jāņem vērā, ka PSRS okupācijas vara Liepājā gan pirms, gan arī pēc notikušā nonāvēja ievērojami lielāku skaitu cilvēku. Piemēram, pēc tam, kad atklāja notikušo *Zilajā brīnumā*, pie Pērkones fortiem tika atrasts nonāvēts arī Liepājas pilsētas slimnīcas direktors, ārsts, ķirurgs un māsu skolas

---

par miršanu izdarīts uz brāļa Kriša Strazdiņa pieteikuma pamata. Fotokopija. Novika krimināllieta).

[303] *Valdības Vēstnesis*, Nr. 231, 1935, 10. oktobris, 5. lpp.

[304] Kopskaits minēts "Žīdu un viņu algotņu asinsdarbi Liepājā", *Kurzemes Vārds*, Nr. 1, 1941, 2. jūlijs, 2. lpp.

[305] Saukts arī Hermanis Stegers. 1943. gadā Hermans Stegers – Arodu savienības Kurzemes novada pārstāvis – ar savu dzīvesbiedri Karry svinējis sudraba kāzas. Abu laulībā 1921. gadā dzimusi meita Ērika Anna Rūķīte (dzimusi Stegere). Stegers piedalījies IX Vispārējos latviešu Dziesmu svētkos, kas norisinājās Rīgā no 1938. gada 16. līdz 19. jūnijam, kā II tenors no I Latviešu vīru koru biedrības *Dziedonis* Liepājas nodaļas kora Bieranta Ķuņķa vadībā. "Liepājas dzīve", *Kurzemes Vārds*, Nr. 263, 1943, 10. novembris, 4. lpp.; *Cīņa*, 1949, 11. novembris; Balodis, Eduards. *IX Latviešu Dziesmusvētki*. Rīga: IX Dziesmusvētku rīcības komiteja, 1938, 203. lpp. *Red. piez.*

[306] "Izglābušies upuri stāsta par komūnistu briesmu darbiem "Zilā brīnumā"", *Kurzemes Vārds,* Nr. 2, 1941. gada 3. jūlijs, 2. lpp.

vadītājs Teodors Volframs, dzimis 1908. gada 24. maijā.[307] Līdzās viņam atrada arī slimnīcas kurinātāju Sergeju Hercenbergu, dzimušu 1885. gada 29. februārī, kurš dzīvoja Mēmeles ielā 4.[308] Minēto divu personu nonāvēšanas laiks un apstākļi saistījuši tos ar *Zilajā brīnumā* notikušo, tāpēc tie minami konkrētā darba ietvaros.

Īsi pirms nacionālsociālistiskās Vācijas armijas ienākšanas Liepājā Liepājas slimnīcas direktoru kopā ar kurinātāju esot apvainojuši spiegošanā.[309] Konkrētāk, Teodors Volframs esot licis likvidēt slimnīcas *sarkano stūrīti*, lai izvietotu tur slimniekus un ievainotos, kā arī esot iebildis pret zenītieroču izvietošanu slimnīcas teritorijā. Savukārt kurinātājs esot raidījis nacionālsociālistiskās Vācijas armijai signālus no katlu mājas, uz ko esot norādījusi mainīgā dūmu krāsa.[310]

Zilajā brīnumā nonāvētos dažādās Liepājas kapsētās apglabāja galvenokārt radinieki, un viņus pēdējā gaitā pavadīja radinieki un paziņas. Ziņās minētās bēres plašāku atspoguļojumu neguva, izņemot īsas ziņas par bērēm Ziemeļu kapos laikrakstā *Kurzemes Vārds*. Toties Liepājas slimnīcas darbinieki jūrmalā atrastajiem nošautajiem kolēģiem organizēja ievērojamu izvadīšanu no slimnīcas ar milzīgu skaitu pavadītāju. Šādu rīcību var vērtēt kā publisku protesta demonstrāciju. Pateicoties slimnīcas medicīnas personālam kā galvenajai māsai Marijai Gruzei, šuvējai Annai Proknerei (dzimusi 1914. gadā)[311] un māsai Ausmai Blikertei ir saglabājušās foto liecības,

---

307 "Lielinieku terora upuris Dr. T. Volframs atrasts nogalināts jūrmalā", *Kurzemes Vārds*, 1941, 8. jūlijs, 4. lpp.

308 Turpat.

309 Turpat.

310 "Kā boļševiki gribēja nodedzināt Liepājas pilsētas slimnīcu", *Kurzemes Vārds*, Nr. 11, 1941, 13. jūlijs, 4. lpp;" Komunistu upuru skaits nav aptverams", *Kurzemes Vārds*, Nr. 3, 1941, 4. jūlijs, 3. lpp.

311 Atbilstoši LVA 1821. fondā *PSRS Pārbaudes filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas* pieejamajai informācijai, proti, 1945. gada 19. oktobra anketai, ko aizpildīja PSRS IeTK Liepājas pilsētas pārbaudes filtrācijas punktā (Toma ielā 22, Liepājā) IeTK operatīvi pilnvarotais jaunākais milicijas leitnants Seglenieks un ko par PSRS pilsoni, kas atgriežas PSRS caur Poliju, aizpildīja Anna Prokners (dzimusi Valtermans), Jāņa meita, ir dzimusi 1914. gada 20. janvārī Liepājā. Pirms Latvijas teritorijas pamešanas dzīvojusi Liepājā, Dārtas ielā 21. Anketā norādīts, ka Proknere ieguvusi sešu klašu izglītību, bijusi šuvēja, netiesāta, strādājusi

kas nodotas Liepājas muzejam. Uz abu nonāvēto kapu plāksnēm Liepājas Centrālkapos bija iegravēti vārdi *Terora upuris*, kas saglabājušies neskarti līdz pat mūsdienām; arī kapu kopiņas vienmēr rūpīgi sakoptas.

Ievērojot to, ka nav saglabājušies dokumenti, kas liecinātu par formālo pamatu, lai nonāvētu ieslodzītos *Zilajā brīnumā*, to nākas secināt no citiem avotiem par salīdzinoši līdzīgiem gadījumiem, arī par apsūdzībām, kas attiecīgajā laikposmā celtas ieslodzītajiem un nonāvētajiem Rīgas Centrālcietumā. Analizējot formālos apsūdzību celšanas pamatus, jāsecina, ka nonāvēto starpā bija gan tādi, kuriem apsūdzība celta sakarā ar darbu citu valstu izlūkdienestu labā, informācijas vākšanu nacionālsociālistiskās Vācijas varas iestāžu vajadzībām, atbalstu un sajūsmas paušanu par nacionālsociālistiskās Vācijas okupāciju un tās varas īstenotājiem, gan tādi, ko uzskatīja par draudu PSRS okupācijai šo personu iepriekšējās rīcības, nodarbes, piederības dēļ organizācijām, gan, visbeidzot, tādi, kas atteicās sadarboties ar PSRS varas īstenotājiem, rīkojās pretēji to interesēm vai izpratnei par atbilstošu rīcību.[312] Šajās apsūdzībās atkārtojās Lielā terora laika čekas izstrādātās un standartizētās, iespējams, nedaudz vietējiem un Otrā pasaules kara apstākļiem pielāgotās apsūdzības.

Liepājas pilsētas slimnīcā par šuvēju no 1932. līdz 1944. gada 15. oktobrim, kad brīvprātīgi devusies uz Vāciju, kur no 1944. gada 22. decembra līdz 1945. gada 5. maijam strādājusi Vismāras pilsētas kara hospitālī. 1944. gada 9. oktobrī atgriezusies PSRS teritorijā "organizētā kārtībā". Māte – Maiga Dārziņš, Jēkaba meita, 55 gadus veca, dzīvo Liepājā, Dārtas 21. LVA, 1821. f., 1. apr., 37053. l., 1.–2. lp. otra puse (1945. gada 19. oktobra anketa, ko aizpilda par PSRS pilsoni, kas atgriežas PSRS caur Poliju). 1945. gada 19. decembrī bija secināts, ka kompromitējošas ziņas nav konstatētas. LVA, 1821. f., 1. apr., 37053. l., 9. lp. (1945. gada 19. decembra slēdziens filtrācijas lietā). 1956. gada 29. februārī Prokneres lietu nodeva operatīvajā uzskaitē kā kalpotāju nacionālsociālistiskās Vācijas armijas hospitālī. LVA, 1821. f., 1. apr., 37053. l., 7. lp. otra puse (1956. gada 29. februāra izziņa). Pirms tam veikta operatīvā pārbaude atbilstoši 1956. gada 24. februāra pieprasījumam (LVA, 1821. f., 1. apr., 37053. l., 10. lp. (1956. gada 24. februāra pieprasījumu veikt pārbaudi operatīvās uzskaites sakarā). *Red. piez.*

[312] Sk.: *Baigais gads*, red. P. Kovaļevskis, O. Norītis, M. Goppers. Rīga: Zelta ābele, 1942, 98. lpp.; Neiburgs, Uldis. *Dievs, Tava zeme deg! Latvijas Otrā pasaules kara stāsti*. Rīgā: Lauku Avīze, 2014, 51. lpp.; Roze, Elita. "Balto krustu atgādinājums", *Laiks*, Nr. 29, 2005, 23. jūlijs, 22. lpp.

Atbildīgie par *Zilā brīnuma* notikumiem

Nacionālsociālistiskās Vācijas propagandas izdevumi nesniedz objektīvu informāciju par to, kas ir atbildīgs par *Zilajā brīnumā* notikušo. Presē publicētais jāskata caur kritikas prizmu, nošķirot faktus no izdomājumiem un pārspīlējumiem, ko noteica antisemītisma kurināšana un neiecietība pret PSRS, piemēram:

> "Tagad noskaidrojies, ka komunisti un žīdi nogalinājuši nevainīgus cilvēkus ne tikai «Zilā brīnuma» pagrabā, bet arī prefektūras telpās, kur bija novietojusies krievu komandantūra. [..]
>
> Abus aizveda bij. prefektūras aresta telpās, kur mūs ilgi pratināja. Kamerā ieradās arī "«sarkanais prokurors» Sprūde. Mani paturēja apcietinājumā trīs dienas un naktis. Nāvei nolemtos ievietoja īpašā kamerā. Komandanta palīgs, kāds gruzīns, notiesātos naktī apšāva. [..]
>
> Prefektūrā slepkavas darbu strādājusi krievu «čeka», bet «Zilā brīnumā» – miliči un žīdi. Visas lietas caurskatījis «sarkanais prokurors» Sprūde, bet galīgo spriedumu taisījuši krievu čekisti."[313]

Nosakot atbildību, jāskata *Zilā brīnuma* notikumi plašākā notikumu kontekstā.

PSRS organizētās vēlēšanu imitācijas rezultātā izveidotā parlamenta butaforija – Tautas Saeima – PSRS vadībā veica simboliskus pārkārtojumus,[314] kā rezultātā PSRS Latvijas teritorijā ieviesa savu totalitāro režīmu un izveidoja analogu PSRS un ar to vienotu represīvo struktūru sistēmu.[315] 1940. gada 26. augustā LPSR Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs deputāts Vilis Lācis LPSR Augstāko Padomi iepazīstina ar savu priekšlikumu "par jaunās valdības

---

[313] "Cilvēku slepkavošana notikusi arī krievu komandantūrā", *Kurzemes Vārds*, Nr. 9, 941, 11. jūlijs, 4. lpp.

[314] Sk. Latvijas Nacionālā arhīva virtuālo izstādi *Vēlēšanas bez izvēles*. Pieejams: http://www.archiv.org.lv/velesanas1940/index.php?id=101

[315] Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 282. lpp.

sastāvu"[316], kurā par iekšlietu tautas komisāru izraudzīts Alfons Noviks,[317] un Augstākā Padome to vienbalsīgi pieņem. Tomēr tā ir tikai redzamā LPSR IeTK organizēšanas daļa.[318] Nepilnu mēnesi vēlāk, 1940. gada 11. septembrī, par Alfona Novika pirmo vietnieku iecēla Semjonu Šustinu (1908–1978)[319].[320] Aptuveni pusgadu pēc pirmās LPSR valdības apstiprināšanas, sekojot 1941. gada februārī veiktajām PSRS represīvo struktūru sistēmas izmaiņām,[321] 1941. gada 3. aprīlī LPSR IeTK sadala divos atsevišķos komisariātos – iekšlietu, kura vadīšanu uztic Alfonam Novikam, un valsts drošības, kura vadīšanu uztic Semjonam Šustinam.[322]

---

316 "Latvijas PSRS Augstākās padomes 1. sesijas 2. sēde 1940. g. 26. augustā", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 194, 1940, 27. augusts, 4. lpp.

317 "Latvijas PSRS Augstākās padomes 1. sesijas 2. sēde 1940. g. 26. augustā", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 194, 1940, 27. augusts, 4. lpp.

318 Sk. plašāk: Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 97.–98. lpp.

319 PSRS iekšlietu tautas komisāra Lavrentija Berijas 1940. gada 11. septembra pavēle Nr. 1268. Sk.: *НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956). Сборник документов*. Сост. Н. Владимирцев, А. Кокурин. Москва: Объединённая редакция МВД России, 2008, с. 417.

320 Šeit un citviet presē Semjonu Šustinu dēvē par Sīmani Šustinu. Tautas Komisāru padomes sēde 10. septembrī, *Jaunais Komunārs*, Nr. 23, 1940, 11. septembris, 2. lpp.

321 *НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939–1956). Сборник документов*, сост. Н. Владимирцев, А. Кокурин. Москва: Объединённая редакция МВД России, 2008, с. 419.

322 "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta sadalīšanu", *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, 1941, 31. marts, Nr. 75, 1. lpp.; "Likums par pārgrozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) 45. un 48. pantos", *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, 1941, 8. aprīlis, Nr. 82, 3.–4. lpp.; "Latvijas PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par b. Šustina, Sīmaņa, iecelšanu par Latvijas PSR valsts drošības tautas komisāru", *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 77, 1941, 2. aprīlis, 1. lpp.; Latvijas PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par b. Novika, Alfona, iecelšanu par Latvijas PSR iekšlietu tautas komisāru, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs, Nr. 77, 1941, 2. aprīlis, 2. lpp.

PSRS vadošajos norādījumos balstīta LPSR represīvo struktūru darba organizēšana vērojama ne tikai attiecībā uz struktūru un personāla izvēli, bet arī uz konkrētu rīcību. PSRS iesaistoties Otrā pasaules kara darbībā, PSRS represīvo struktūru pavēles par ieslodzīto izvešanu uz Krievijas Padomju Federatīvo Sociālistisko Republiku (KPFSR), nāves sodu izpildi un neizvesto ieslodzīto nošaušanu dublēja LPSR iekšlietu tautas komisārs Alfons Noviks kā atbildīgais par ieslodzījumu vietām un LPSR valsts drošības tautas komisārs Semjons Šustins kā atbildīgais par kontrrevolucionāru un valsts noziegumu apkarošanu. Tieši tāpēc Rīgas apgabaltiesa, 1995. gada 13. decembrī taisot spriedumu Alfona Novika lietā par genocīdu un noziegumiem pret cilvēci,[323] ņēma vērā arī rīcību, kuras rezultātā nonāvēti ieslodzītie, PSRS iesaistoties Otrā pasaules kara darbībā, *Zilajā brīnumā* un citviet Latvijas teritorijā. Līdzīgi atbildību bija iecerēts pieprasīt arī Semjonam Šustinam,[324] bet atklājās, ka viņš miris 1978. gada 3. augustā.

Tomēr atbildība par *Zilā brīnuma* notikumiem gulstas arī uz tiem, kas sekoja dotajām pavēlēm un nodrošināja to izpildi Liepājā, proti, LPSR IeTK Liepājas pilsētas nodaļas priekšnieku Antonu

[323] "Novikam piespriež mūža ieslodzījumu", *Laiks*, 1995, 20. decembris, 9. lpp.
[324] Liecības par Semjona Šustina atbildību par spīdzināšanu un nonāvēšanu bija plaši atspoguļotas presē vēl pirms apsūdzības celšanas, piemēram, LNNK paziņojums, *Brīvība*, Nr. 5, 1989, 6. lpp.; "20 gadu gara deportāciju nakts", *Austrālijas Latvietis*, Nr. 589, 1961, 3. jūnijs, 7. lpp.

Stabrovski[325] un viņa vietnieku D. Šibanovu.[326] Tāpat par atbildīgo uzskata LPSR IeTK Strādnieku zemnieku milicijas pārvaldes Liepājas daļas priekšnieku Matīsu Botanikeru.[327]

---

[325] Antons Stabrovskis, Franča dēls, dzimis 1908. gada 4. maijā Rēzeknes apriņķa Bērzgales pagastā, mācījies Ludzas arodskolā, 1932. gadā pabeidzis Rīgas Pilsētas tehnikuma Mehānikas nodaļu, no 1933. līdz 1934. gadam sekoja dienests Latvijas Republikas armijā, kur viņš kļuva par dižkareivi telefonistu, 1936. gadā sācis studijas Latvijas Universitātes Mehānikas fakultātē. Kamēr studēja, strādāja par atslēdznieku uzņēmumā *Autosatiksme I. Lācums un Izmailovičs* Rīgā, Raudas ielā 8, kopā ar brāli Jāzepu bija Latvijas Universitātes biedrības *Montania* biedrs. Studiju gados draudzējās ar Vikentiju Latkovski (1899–1983), kuram vēlāk bija izšķiroša nozīme Stabrovska čekistiskajā karjerā. 1940. gadā apprecējās ar Latvijas Konservatorijas studenti, pianisti Veroniku Stepulāni, Bērtuļa meitu (1909). Studijas Latvijas Universitātē Stabrovskis tomēr nepabeidza, jo 1940. gadā no Latvijas darba tautas bloka kandidēja Tautas Saeimas vēlēšanās Latgales apgabalā, tika ievēlēts un tad nosūtīts darbā uz LPSR IeTK Liepājas nodaļu par priekšnieku. Presē tas raksturots: "Pildot tautas uzdevumu, Antons Stabrovskis spiests uz laiku atlikt studijas ("Nebija nezināmu varoņu", *Padomju Students*, 1960, 7. aprīlis). Saņemot nosūtījumu darbā uz Liepāju, Stabrovskis jau bija PSKP biedrs. Stabrovskis esot bijis viens no Liepājas aizstāvēšanas kauju aktīvākajiem organizatoriem un cīnītājiem, kopā ar "Būnu, Pelnēnu, Sudmali organizē Liepājas aizstāvēšanu" ("Nebija nezināmu varoņu", *Padomju Students*, 1960, 7. aprīlis). Stabrovskis krita kaujās, tomēr nekas konkrētāks par viņa bojāeju neesot zināms. Sieva, uzzinot par vīra nāvi, esot devusies uz fronti un pat nopelnījusi medaļu par dalību cīņā pie Staļingradas. "Latvijas darba tautas bloka kandidāti", *Daugavas Vēstnesis*, Nr. 154, 1940, 8. jūlijs, 5. lpp.; "Jaunie Saeimas deputāti", *Darba Zemnieks*, Nr. 1, 1940, 26. jūlijs, 13. lpp.; LVVA, 7427. f., 1. apr., 20467. l. (Latvijas Universitātes studenta Antona Stabrovska personas lieta, matrikulas numurs 21129); Gore, Ilga, Stranga, Aivars. "Ne visi gali ir ūdenī, PSRS pilsoni Novik!" *Latvija Amerikā*, 1991, 13. aprīlis; "Nebija nezināmu varoņu", *Padomju Students*, 1960, 7. aprīlis; Briedis, J. "Dzintars palika krastā", *Padomju Jaunatne*, 1965, 2. jūlijs. *Red. piez.*

[326] Iepriekš esot bijis Valsts drošības pārvaldes Rjazaņas apgabala IeTK pārvaldes 3. daļas (pretizlūkošanas) 2. nodaļas priekšnieks (Kokurin, Alexander. "The Basic Activity Directions of the People's Commissariat on Internal Affairs of the Latvian Soviet Socialist Republic in 1940–1941", *Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941–1945*, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 11. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, 149. lpp.). 1940. gada 11. oktobrī iekšlietu tautas komisārs Alfons Noviks apstiprināja Liepājas *Dinamo* padomi, kur par priekšsēdētāju bija iecelts Antons Stabrovskis, par viņa pirmo palīgu – Šibanovs, par otro palīgu – Buks, par trešo palīgu – Jakuševs, par locekļiem – Moišejevs, Edžiņš, Gružēvics, Ābols, Januška, Bušs un Kostromins ("B. J. Staško šodien ierodas Rīgā", *Sarkanais Sports*, Nr. 26, 1940, 12. oktobris, 1. lpp). Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālās Komitejas IX plēnumā Šibanovs – partija Rīgas apriņķa komitejas sekretārs –

Matīss Botanikers, Jēkaba dēls,[328] dzimis 1900. gada 27. janvārī Liepājas apriņķa Vērgales pagastā, esot bijis amatnieks[329].[330] Vairākkārt tiesāts, piemēram, par zādzību un neatļautu ieroču glabāšanu.[331] Ievērojams, ka 1936. gada 23. aprīlī viņš notiesāts atbilstoši Sodu likuma 71. pantam[332], skatot to kopsakarā ar 12. pantu,[333] kopā ar 21 personu un rezultātā sodīts ar spaidu darbiem uz četriem gadiem. Minēto lietu izskatīja Liepājas apgabaltiesa saistībā ar Latvijas komunistiskās partijas šūniņas dibināšanu Vērgales pagastā. Tiesa, cita starpā, konstatēja, ka šāda rīcība ir pielīdzināma dumpim, jo šūniņa bijusi Latvijas komunistiskās partijas daļa, bet pēdējās, kas ir Komunistiskās Internacionāles daļa, mērķis ir ar visiem līdzekļiem, arī ieročiem rokās, grozīt Latvijā pastāvošo valsts iekārtu. Botanikers atbildību par apsūdzībā minēto noziedzīgo nodarījumu neatzina,

---

piedalījās debatēs par LK(b)P CK sekretāra kadru jautājumos Fjodora Titova (dzimis 1910. gadā) ziņojumu *Par līdzekļiem uzlabot darbu kadru izvēlē, izvietošanā un audzināšanā*, kuras uzsāka Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs Vilis Lācis (1904–1966) un turpināja, piemēram, LPSR Tautas padomes LPSR Tieslietu tautas komisāra vietnieks Jānis Rīdziņš (1894–1961) un Longins Avdjukevičs (1916–1988) – partijas Daugavpils apriņķa komitejas sekretārs – ("Latvijas K(b)P CK IX plēnums", *Cīņa*, Nr. 270, 1945, 17. novembris, 2.–3. lpp.). *Red. piez.*

[327] Informācija par Matīsu Botanikeru kā Liepājas daļas priekšnieku pieejama nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika publikācijās, kur publicēto informāciju daļēji apstiprina Latvijas Nacionālajā arhīvā pieejamā dokumentētā informācija. "Kas bija boļševiku varasvīri?" *Tēvija*, Nr. 138, 1941, 9. decembris, 3. lpp. *Red. piez.*

[328] "Kas bija boļševiku varasvīri?" *Tēvija*, Nr. 138, 1941, 9. decembris, 3. lpp. *Red. piez.*

[329] "Kas bija boļševiku varasvīri?" *Tēvija*, Nr. 138, 1941, 9. decembris, 3. lpp. *Red. piez.*

[330] Spriežot pēc presē pieejamām ziņā, esot bijis precējies ar Līzu Biruti, ar kuru laulība šķirta 1925. gadā. "Weetejās ziņas", *Tautas Druva*, Nr. 97, 1925, 30. septembris, 3. lpp. *Red. piez.*

[331] "Kas bija boļševiku varasvīri?" *Tēvija*, Nr. 138, 1941, 9. decembris, 3. lpp.

[332] Sodu likuma 71. pants noteica atbildību par dalību organizācijā, kas veidota ar mērķi īstenot dumpi, kā to definē Sodu likuma 69. pants, proti: "Kas lietojis varas darbus ar nolūku: 1) grozīt Latvijā pastāvošo valsts iekārtu; gāzt Valsts Prezidentu, Saeima vai Ministru kabinetu vai atņemt viņiem ar Latvijas Republikas Satversmi piešķirtās funkcijas; atraut no Latvijas viņas territorijas daļu [..]." *Red. piez.*

[333] Sodu likuma 12. pants ietvēra tiesību normas, kas paredzēja likumam atpakaļ ejošu spēku gadījumos, kad tas ir labvēlīgāks personai, salīdzinot ar likumu, kas bijis spēkā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī. *Red. piez.*

norādot, ka darbojies tikai Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partijā un biedrībā *Darba jaunatne*. No soda izciešanas atbrīvots pirms termiņa sakarā amnestiju.[334] Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta Matīsa Botanikera, Kārļa Skujas-Skujiņa, Friča Tauriņa, Jaņa Jātnieka, Anša Kūna un Alberta Paegles iebildumus noraidīja un sodus apstiprināja. Matīss Botanikers ilgstoši pirms un pēc soda izciešanas atradās Politiskās pārvaldes uzraudzībā.[335]

Spriežot pēc plašsaziņas līdzekļos pieejamās informācijas, darbu milicijā Matīss Botanikers sācis 1940. gada augustā,[336] kad Tautas milicijas departamenta direktors Fricis Dukāts[337] atbrīvoja no amata pēc paša lūguma Liepājas 2. iecirkņa priekšnieka palīgu Žani Asari[338] un viņa vietā iecēla Botanikeru.[339]

Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika presē atrodama informācija, ka PSRS okupācijas rezultātā kārtības sargāšanas organizēšanā priekšroku deva vispārējai kadru nomaiņai, nevis jauno kadru piemērotībai. Rezultātā policistus nomainīja miliči, kas bija gan iepriekš sodīti, gan piekopa izlaidīgu dzīvesveidu. Šādu lietu stāvokli esot nācies atzīt par nenormālu arī LPSR IeTK Liepājas pilsētas nodaļai un Strādnieku un zemnieku milicijas pārvaldes Liepājas daļai, par ko liecinājuši pēc nacionālsociālistiskās Vācijas armijas ienākšanas Liepājā

---

334 LVVA, 1595. f., 1. apr., 238. l., 4., 9., 19., 22., 25. lp. (Liepājas apgabaltiesas kriminālnodaļas 1936. gada akts Nr. 35).

335 LVVA, 3235. f., 598.–603. kartīte (Politiskās pārvaldes kartotēka).

336 Īsi pēc darba sākšanas milicijā Matīsu Botanikeru ar IeTK Alfons Novika rīkojumu iecēla par biedrības *Liepājas rotariešu klubs (Rotary club Liepāja)* likvidatoru. "Slēgtas biedrības", *Padomju Latvija*, Nr. 31, 1940, 14. septembris, 24. lpp. *Red. piez.*

337 Fricis Dukāts dzimis 1903. gadā Snēpeles pagastā Kuldīgas apriņķī, līdz kara dienestam bijis laukstrādnieks, pēc tam iestājies policijas dienestā un bijis jaunākais kārtībnieks, 1928. gadā atbrīvots no amata kā nepiemērots dienestam, tad strādājis par pārmijnieku. 1934. gadā tiesāts, atbrīvots pirms laika, pamatojoties uz amnestiju. 1940. gada 25. jūnijā iecelts par Kārtības policijas departamenta direktoru. "Fr. Dukats – kārtības policijas departamenta direktors", *Daugavas Vēstnesis*, Nr. 144, 1940, 26. jūnijs, 2. lpp.; "Policijas darbinieki – drošības un kārtības sargātāji", *Brīvā Zeme*, Nr. 142, 1940, 27. jūnijs, 3. lpp.; "Ministru kabineta sēde 1940. g. 25. jūnijā", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 141, 1940, 26. jūnijs, 1. lpp. *Red. piez.*

338 Žani Asaru pārcēla no Bauskas apriņķa policijas 1. iecirkņa priekšnieka palīga amata uz Liepāju vēl 1940. gada martā. Sk. "Rīkojumi un pavēles", *Policija*, Nr. 3, 1940, 141. lpp. *Red. piez.*

339 "Pārmaiņas pagastu pašvaldībās", *Brīvā Zeme*, Nr. 173 1940, 2. augustā, 11. lpp.

atrastie dokumenti. Aptuveni 30 procenti miliču esot atzīti par neuzticamiem, to skaitā arī Botanikers, un sākusies kadru "tīrīšana".[340]

Atbilstoši presē pieejamajai informācijai *Zilajā brīnumā* ieslodzītos šāvuši miliči, kuru vārdus atklājušas liecības, kas pieejamas presē, publikācijās un dažāda veida dokumentos, arī Latvijas Prokuratūras krimināllietas materiālos. Nacionālsociālistiskās Vācijas laika presē minēts, ka šāvēji bijuši miliči Kārlis Fersters, Kristaps Cēbers, Dmitrijs Lūkins un Vrubļevskis, bet Augusts Bertovskis esot piedalījies tik daudz, ka atvēris kameru durvis.[341] Tajā pašā laikā publicētas arī ziņas, ka Kārli Fersteru, Kristapu Cēberu un Dmitriju Lūkinu esot nošāvuši.[342] Latvijas Prokuratūra savukārt fiksējusi, ka neidentificēts milicis Feldmanis stāstījis lieciniekam, ka bijis saistīts ar šaušanu līdz ar inspektoru Knipši un vēl četriem miličiem Cēberu, Festeru, Vrubļevski[343] un Volkonski; vēl cits liecinieks liecināja, ka Volkonskis esot viņam stāstījis, ka piedalījies šaušanā.[344]

Īsumā raksturojot šāvējus, par kuriem pieejama informācija, jāmin, ka Kārlis Fersters, dzimis 1911. gada 9. jūnijā, bija kurpnieks, dzīvoja Liepājā, Pļavu ielā 29, bija Politiskās pārvaldes uzskaitē un uzraudzībā kā Latvijai bīstama persona.[345] Jāzeps Knipšis, dzimis 1907. gada 31. decembrī Alšvangā (tagad Alsunga), dzīvoja Liepājā, Vītolu ielā 27, dzīvoklī 6, atklāts, slēpjoties 1941. gada septembrī.[346] Ludvigs Bertovskis dzimis 1913. gada 11. septembrī Liepājā, dzīvoja

---

[340] "Krāšņā Liepājas miliču buķete", *Kurzemes Vārds*, Nr. 28, 1941, 2. augusts, 6. lpp.
[341] "Notverti «Zilā brīnuma» slepkavas", *Kurzemes Vārds,* Nr. 12., 1941, 15. jūlijs, 2. lpp.
[342] "Alga pēc nopelna", *Kurzemes Vārds*, Nr. 19, 1941, 23. jūlijs, 6. lpp.
[343] Jāievēro, ka nacionālsociālistiskās Vācijas laika presē LK(b)P Liepājas apriņķa sekretārs Leonīds Vrubļevskis un LK(b)P Liepājas pilsētas komitejas sekretārs Miķelis Buka attēloti kā personas, kas "neaprobežoti rīkojās Liepājā un apriņķī. Viņiem bija padota visa vietējā dzīve un tie varēja lemt par ikviena cilvēka likteni," Kā dzīvojuši komunistu varasvīri Liepājā, *Kurzemes Vārds*, Nr. 5, 1941, 6. jūlijs, 2. lpp. *Red. piez.*
[344] LVA, 2595. f., 3. apr., 31. l., 141.–143. lp. (Lēmuma apliecināts noraksts no Latvijas Prokuratūras krimināllietas Nr. 81201288, pievienots Alfona Novika krimināllietai).
[345] LVVA, 3235. f., 416. kartīte (Politiskās pārvaldes kartotēka).
[346] "Pelnīts sods latviešu slepkavas slēpējam", *Kurzemes Vārds*, Nr. 71, 1941, 21. septembris, 2. lpp.; "Nāve tautas nodevējam – slepkavotāju slēpējam", *Tukuma ziņas*, Nr. 17, 1941, 23. septembris, 4. lpp.

Liepājā, Kaktu ielā 8. Jānis Lūkins dzimis 1921. gada 24. janvārī, dzīvoja Liepājā, Karlīnes ielā 8, dzīvoklī 6. Ernests Vrubļevskis, dzimis 1911. gada 30. oktobrī Ulmalē, dzīvoja Liepājā, Kaktu ielā 12.[347]

PSRS vadības priekšrakstu loma *Zilā brīnuma* lietā

Ieslodzīto nošaušanu *Zilā brīnuma* pagrabos nevar aplūkot atrauti no notikumiem, kas risinājās sakarā ar PSRS Otrajā pasaules karā. Konstatējams, ka PSRS represīvo struktūru rīcība noris saskaņoti un vienveidīgi, piesaucot kara stāvokli regulējošās normas, to skaitā PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1941. gada 22. jūnija dekrētu par kara stāvokli,[348] piemēram, 1941. gada 26. jūnija Semjona Šustina pirmajā rīkojumā par Rīgas Centrālcietuma ieslodzīto nošaušanu minētais dekrēts piesaukts kā iecerētās rīcības tiesiskais pamats.[349] Ievērojot minēto, lietderīgi citēt dažus dekrēta punktus:

> "2. Apvidos, kuros izsludināts kara stāvoklis, visas valsts varas orgānu funkcijas aizsardzības, sabiedriskās kārtības un valsts drošības nodrošināšanas nozarēs piekrīt frontu, armiju, kara apgabalu kara padomēm, bet tur, kur kara padomju nav, – karaspēka vienību augstākai virspavēlniecībai.
>
> 3. Apvidos, kuros izsludināts kara stāvoklis, kara iestādēm (2. p.) piešķirtas tiesības: [..]
>
> h) izraidīt administratīvā kārtā no apvidus robežām, kurā izsludināts kara stāvoklis vai no tā atsevišķiem punktiem personas, kas atzītas par sociāli bīstamām kā savas noziedzīgas darbības, tā arī sakaru dēļ ar noziedzīgām aprindām. [..]
>
> 6. Par nepakļaušanos kara iestāžu rīkojumiem un pavēlēm, kā arī par noziegumiem, kas izdarīti apvidos, kur izsludināts kara stāvoklis, vainīgos sauc pie kriminālatbildības pēc kara laika likumiem.

---

[347] LVVA, 1597. f., 9. apr., 1. l., 14., 24., 29., 36., 39., 43., 66. lp. (Liepājas apgabaltiesas prokurora aktis. Liepājas izmeklēšanas cietumā ievietoto saraksti. Iesākti 1941. gada 4. jūlijā, pabeigti 1944. gada 20. jūlijā).

[348] "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par kara stāvokli", *LPSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 146, 1941, 23. jūnijs, 2.–3. lpp.

[349] Neiburgs, Uldis. *Dievs, Tava zeme deg! Latvijas Otrā pasaules kara stāsti*. Rīgā: Lauku Avīze, 2014, 51. lpp.

> 7. Izņemot no pastāvošiem noteikumiem par krimināllietu iztiesāšanu tiesās apvidos, kuros izsludināts kara stāvoklis, visas lietas par noziegumiem, kas vērsti pret aizsardzību, sabiedrisko kārtību un valsts drošību, nododamas iztiesāšanai kara tribunāliem [..].
>
> [..] Bez tam, kara iestādēm dotas tiesības nodot kara tribunāliem iztiesāšanai lietas par spekulāciju, ļaunprātīgu huligānismu un citiem noziegumiem, [..] ja virspavēlniecība atrod to par nepieciešamu kara stāvokļa apstākļos. [..]
>
> 9. Kara tribunālu spriedumi nav pārsūdzami kasācijas kārtībā, un tos var atcelt vai grozīt tikai uzraudzības kārtībā."[350]

Lai nodrošinātu saskaņotu un vienveidīgu rīcību, PSRS represīvās struktūras deva detalizētākus rīkojumus. Piemēram, PSRS valsts drošības tautas komisārs Vsevolods Merkulovs (1895–1953) 1941. gada 22. jūnijā plkst. 9.10 izsūtīja direktīvu Nr. 127/5809, kas, cita starpā, tās 1. punktā paredzēja nodrošināt mobilizācijas gatavību visā operatīvi čekistiskajā sastāvā, bet atbilstoši 2. punktam bija jāizslēdz izstrādājamie kontrrevolucionārie un spiegu elementi.[351] PSRS Aizsardzības tautas komisariāta 3. pārvaldes 1941. gada 22. jūnija direktīva Nr. 34794 bija vērsta ne tikai uz pretizlūkošanai nepieciešamo rezidentūras tīklu un aktivizētu aģentūras darbību, lai atklātu un pašos pamatos novērstu jebkādu pretpadomju rīcību vai karaspēka personības degradējošo rīcību, vai arī jebkuru neatbilstību. 6. punkts paredzēja visu lietu izskatīšanu vienas līdz trīs dienu laikā.[352]

---

[350] "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par kara stāvokli", *LPSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 146, 1941, 23. jūnijs, 2.–3. lpp.

[351] "№ 284: Директива НКГБ СССР № 127/5809 о мероприятиях органов госбезопасности в связи с начавшимися военными действиями с Германией 22 июня 1941 г., 9 час. 10 мин.", *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов*, том 2: Начало, книга первая (22 июня–31 августа 1941 года). Москва: Издательство "Русь", 2000, с. 35.

[352] "№ 286: Директива 3-го Управления НКО СССР № 34794 о задачах органов 3-го Управления в связи с началом военных действий по отражению агрессивного нападения фашистской Германии на СССР 22 июня 1941 г.", *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов*, том 2: Начало, книга первая (22 июня–31 августа 1941 года). Москва: Издательство "Русь", 2000, с. 37.

1941. gada 22. jūnija PSRS iekšlietu tautas komisāra Lavrentija Berijas un PSRS prokurora Viktora Bočkova (1900–1981) kopīgā direktīva Nr. 221 noteica rīcību nometnēs, cietumos un kolonijās atbilstoši noteiktajam kara stāvoklim. Direktīvas pamatdoma bija pārtraukt kontrrevolucionāru, bandītu, recidīvistu un citu bīstamu elementu atbrīvošanu, noteikt šo personu, kā arī poļu kontingenta, vāciešu un ārvalstu pilsoņu nošķiršanu un pastiprinātu apsardzi, pārtraukt ieslodzīto saziņu ar ārpasauli.[353] Valsts drošības tautas komisariāta un Iekšlietu tautas komisariāta Maskavas un Maskavas apriņķa pārvaldes 1941. gada 22. jūnija kopīgais plāns par operatīviem aģentūras darbiem ļauj spriest par to, kas saprotams ar nevēlamu elementu izslēgšanu. Spriežot pēc minētā plāna, tas nozīmēja, piemēram, ka bija nekavējoties jāarestē, ne tikai tie, kas spiego, bet arī pacifistiski noskaņoti sektanti, trockisti, dažādi pretpadomju elementi, tāpat tas nozīmēja to, ka aizdomīgas un politiski neuzticamas personas, kas nodarbinātas apsardzē un ugunsdzēšanā, ir jāatstata no attiecīgajiem darbiem.[354] Salīdzinot Latvijas teritorijā un konkrēti Liepājā notikušo ar šo plānu, var konstatēt ievērojamu līdzību.

Tieša norāde par to, ka ieslodzīto nošaušana sekojusi PSRS valsts drošības tautas komisāra Vsevoloda Merkulova norādījumiem izriet no viņa 1941. gada 23. jūnija rezolūcijas Nr. 2445/M, kas adresēta arī Semjonam Šustinam. Rezolūcijas mērķis organizēt arestēto, kuru lietas ved IeTK, VDTK, tiesa un prokuratūra, un svarīgāko arhīva lietu evakuēšanu: arestēto – uz PSRS centrālajiem un

---

353 "№ 285: Директива Народного комиссара внутренних дел СССР и Прокурора СССР № 221 о переводе лагерей, тюрем и колоний на военное положение и проведении других мероприятий в связи с началом войны 22 июня 1941 г.", *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов*, том 2: Начало, книга первая (22 июня–31 августа 1941 года). Москва: Издательство "Русь", 2000, с. 36.

354 "№ 289: План агентурно-оперативных мероприятий УНКГБ и УНКВД по г. Москве и Московской области по обеспечению государственной безопасности в г. Москве и Московской области в связи с начавшимися военными действиями между СССР и Германией 22 июня 1941 г.", *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов*, том 2: Начало, книга первая (22 июня–31 августа 1941 года). Москва: Издательство "Русь", 2000, с. 44–47.

austrumu rajoniem, bet svarīgāko arhīva lietu – uz Maskavu. Rezolūcijas 3. punktā norādīts:

> "Izskatiet visas Jūsu rīcībā esošās lietas, ko arestējis VDTK, un sagatavojiet sarakstu par tiem, ko Jūs uzskatāt par mērķtiecīgu nošaut. Sarakstos norādiet vārdu, tēva vārdu, uzvārdu, dzimšanas gadu, pirms aresta pēdējo ieņemamo amatu vai darbavietu, kā arī īsu apsūdzības saturu, norādīt arī, vai arestētais ir atzinies. Norādītos sarakstus izsūtiet ne vēlāk kā 23. jūlijā."[355]

Lai iztēlotos ar rezolūcijas izpildi saistītos resursus, jāmin, ka Latvijas teritorijā 1941. gada 10. jūnijā darbojās 12 cietumi, kas bija paredzēti 4105 personām, bet attiecīgajā laika brīdī turēja ieslodzījumā 3592 personas.[356] Salīdzinājumam atbilstoši Cietumu pārvaldes priekšnieka Nikoļska 1941. gada 15. jūnija ziņojumam Nr. 17/14727 PSRS iekšlietu tautas komisāram un valsts drošības komisāram par ieslodzīto daudzumu IeTK un IeTK pārvalžu cietumos norādīts, ka visu cietumu noteiktais 1941. gada 20. jūnijam piepildījuma limits ir 210 000, tomēr kopumā visās ieslodzījumu vietās 1941. gada 10. jūnijā bija 350 629 ieslodzīto, bet 20. jūnijā plānots, ka būs 317 183.[357] Likumsakarīgi, ka nepilnas divas nedēļas pēc minētajiem Merkulova norādījumiem par evakuāciju nācās secināt, ka frontes aizmugure nav sagatavota uzņemt visus ieslodzītos no evakuācijai pakļautajām teritorijām. 1941. gada 4. jūlija PSRS iekšlietu tautas komisāra vietnieka Vasilija Černišova (1896–1952) un Cietumu pārvaldes priekšnieka Mihaila Nikoļska kopīgs ziņojums PSRS iekšlietu tautas komisāram Lavrentijam Berijam dod priekšstatu par risinājumiem, kādi sekoja atskārsmei par grūtībām, kas saistītas ar evakuāciju. Abi norādīja, ka turpmākā evakuācija ir nelietderīga, tāpēc

---

[355] "Розстріляні на початку війни", *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*, Nr. 1, 1994, с. 192–228. Pieejams: memorial.kiev.ua/zhurnal/pdf/01_1994/191.pdf [red. tulkojums no krievu val.]

[356] Kokurins, Aleksandrs. "Ieslodzīto evakuācija no Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta cietumiem 1941. gadā", *Latvija Otrajā pasaules karā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 1. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 297. lpp.

[357] Sk. "Эвакуация заключенных из тюрем НКВД СССР в 1941-1942 годах", сост. А. Кокурин, *Военно-исторический архив*, №. 2, 1998, с. 235–236. Pieejams: http://militera.lib.ru/periodic/0/v/voenno-istorichesky-arhiv/via_1997-02.pdf

rosināja evakuācijai pakļaut tikai tos ieslodzītos, kas varētu palīdzēt atklāt "diversiju, spiegu un teroristiskas organizācijas un ienaidnieku aģentūru".[358] Sievietes ar bērniem, grūtnieces un nepilngadīgos, ja vien viņi nav diversanti, spiegi, bandīti vai citādi sevišķi bīstami, rosināja atbrīvot. Tos, kas nav sociāli bīstami, ieteica iesaistīt organizētos aizsardzības rakstura darbos un cietuma apsardzes evakuācijas brīdī atbrīvot pirms termiņa. Visiem citiem rosināja piemērot augstāko soda mēru – nošaušanu.[359] Priekšlikums attiecās arī uz Latvijas teritorijā esošajām ieslodzījumu vietām. PSRS valsts drošības tautas komisāra Vsevoloda Merkulova 1941. gada 24. jūnija direktīva Nr. 136 ar tajā lietotajiem eifēmismiem un uzsaukumiem ir viena no daudzajām liecībām tam, ka minētie evakuācijas priekšlikumi ne tikai bija akceptēti, bet reizē izraisīja iebildumus. Merkulovs uzstāja, ka "jāforsē evakuācija", "apņēmīgi jāapspiež mazākā panika un apmulsums VDTK operatīvajā sastāvā, jāarestē panikas cēlāji un gļēvuļi".[360] Direktīvas noslēgumā ir sekojošs uzsaukums:

> "Katram VTK darbiniekam ir pienākums izjusti saprast milzīgu atbildību par lietu, ko viņam uzticējusi Partija un Padomju Savienības Valdība. Esmu pārliecināts, ka VDTK struktūras ar godu izpildīs savu pienākumu Dzimtenes labā."[361]

---

[358] Sk.: "Эвакуация заключенных из тюрем НКВД СССР в 1941–1942 годах", сост. А. Кокурин, *Военно-исторический архив*, №. 2, 1998, с. 238–239. Pieejams: http://militera.lib.ru/periodic/0/v/voenno-istorichesky-arhiv/via_1997-02.pdf

[359] Sk.: "Эвакуация заключенных из тюрем НКВД СССР в 1941–1942 годах", сост. А. Кокурин, *Военно-исторический архив*, №. 2, 1998, с. 238–239. Pieejams: http://militera.lib.ru/periodic/0/v/voenno-istorichesky-arhiv/via_1997-02.pdf. Vairāk par šo latviešu valodā sk.: Kokurins, Aleksandrs. "Ieslodzīto evakuācija no Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta cietumiem 1941. gadā", *Latvija Otrajā pasaules karā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 1. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 295.–299. lpp.

[360] "№309: Директива НКГБ СССР № 136 о задачах органов госбезопасности в условиях военного времени", *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов*, том 2: Начало, книга первая (22 июня–31 августа 1941 года). Москва: Издательство "Русь", 2000, с. 67–68.

[361] "№309: Директива НКГБ СССР № 136 о задачах органов госбезопасности в условиях военного времени", *Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов*, том 2: Начало, книга

PSRS priekšrakstu īstenošana Latvijas teritorijā

Atbilstoši PSRS IeTK 1941. gada 24. februāra pavēlei Nr. 237 par LPSR IeTK Cietumu daļas priekšnieku apstiprināja Kārli Grīnbergu.[362] Lai pildītu iepriekš minētos rīkojumus par evakuāciju, arī LPSR IeTK Cietumu daļas priekšniekam bija jāziņo par evakuācijas plāniem un atbilstošu rīcību, kas arī tika darīts.[363] Grīnberga ziņojumi liecina, ka ir gan piemērots augstākais soda mērs – nošaušana, saskaņojot to ar LPSR iekšlietu tautas komisāru,[364] gan laikus veikta ieslodzīto un svarīgāko dokumentu – aģentūras dokumentu daļas – evakuācija, bet mazāko svarīgo – Cietuma daļas un cietumu dokumentu – iznīcināšana, tādējādi laikus un precīzi izpildot PSRS vadības priekšrakstus.[365] Saglabājušās arī liecības par to, ka Merkulova norādījumi par evakuācijas forsēšanu un VDTK operatīvajā sastāva rīcību panikas un apmulsuma gadījumā VDTK operatīvajā sastāvā izriet no aktuālās situācijas apzināšanās. Tas redzams arī LPSR IeTK Cietumu daļas priekšnieks Grīnberga ziņojumā par spriedzi cietumos un panikas gadījumiem.[366]

Spriežot pēc Cietumu daļas priekšnieka Kārļa Grīnberga ziņotā, pildīti arī priekšraksti par bīstamu elementu izslēgšanu, kādēļ Grīnbergs saņēma LPSR valsts drošības tautas komisāra vietnieka

---

первая (22 июня–31 августа 1941 года). Москва: Издательство “Русь”, 2000, с. 67–68.

[362] Kokurins, Aleksandrs. “Ieslodzīto evakuācija no Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta cietumiem 1941. gadā”, *Latvija Otrajā pasaules karā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 1. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 297. lpp.

[363] Kokurins, Aleksandrs. “Ieslodzīto evakuācija no Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta cietumiem 1941. gadā”, *Latvija Otrajā pasaules karā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 1. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 298. lpp.

[364] Turpat.

[365] Kokurins, Aleksandrs. “Ieslodzīto evakuācija no Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta cietumiem 1941. gadā”, *Latvija Otrajā pasaules karā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti,* 1. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000, 299. lpp.

[366] *Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2002. Varas patvaļa*. Rīga: OMF, 2003, 239., 241. lpp.

Nikolaja Tuļķes (1896–1956) norādījumu un izdots atbilstošs rīkojums pieņemt cietumā ieslodzītos pēc LPSR valsts drošības tautas komisāra vietnieka Aleksandra Brezgina (1910–1946) un LPSR VDTK Izmeklēšanas daļas priekšnieka Jāņa Vēvera (1899–1978) norīkojumiem. Augstākā soda mēra – nošaušanas sevišķā kārtībā izpildīšana arī notika saskaņoti, kā to liecina Grīnberga ziņotais. Tas notika ar Alfona Novika saskaņojumu.[367] Tāpat no Grīnberga ziņotā uzzinām, ka 1941. gada 29. jūnijā, kad evakuēti daļa cietumu, viņš uzraudzījis, bet viņa vietnieks kadru lietās Nikolajs Šnitkovs organizējis darbinieku evakuāciju, tikmēr atbilstoši iekšlietu tautas komisāra vietnieka kadru lietās Alberta Sieka (1899–1980) rīkojumam nodevis viņa rīcībā savus darbiniekus.[368]

Nākotnes rīcība *Zilā brīnuma* un līdzīgu lietu atklāšanā

Uzskatu, ka visas *Zilā brīnuma* lietā un līdzīgi nonāvētās personas atzīstamas par represētām un reabilitējamām. Turklāt tas jāveic neatkarīgi no tā, vai saņemts ieinteresētās personas lūgums. Tāpat uzskatu, ka jānosaka prezumpcija par represijas faktu, kamēr nav pierādīts pretējais. Turklāt, ievērojot organizētu dokumentu iznīcināšanu un valstiski noteiktu pieejamības ierobežošanu, dokumentu nozīmei represiju fakta konstatēšanā būtu jādod pakārtota nozīme, atsakoties no dokumentāras pierādīšanas kā obligāta priekšnosacījuma. Jārada arī normatīva iespēja, atklājoties *Zilajam brīnumam* līdzīgiem gadījumiem arī citā okupācijas laika posmā, atzīt represiju esību. Visbeidzot, jārada sistēma, kas apvienotu datus ne tikai par okupācijas varas administratīvi un krimināltiesiskā kārtā represētām personām, ko apliecina attiecīgi dokumenti, bet arī par tām personām, par kuru represijām liecina ticami avoti.

Minētie priekšlikumi nākotnes rīcībai saistīti ar pētījuma gaitā konstatēto, ka okupāciju represiju upuri netiek pilnīgi apzināti. Rezultātā paliek apslēpti gan upuru, gan arī atbildīgo vārdi. Atbildīgie valsts varas īstenotāji kā prokuratūra un Satversmes aizsardzības

[367] *Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2002. Varas patvaļa*. Rīga: OMF, 2003, 239.–240. lpp.
[368] Turpat, 240., 241., 243. lpp.

biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs ir kūtri, bet pētnieku centienus būtiski apgrūtina formālisms un praktiski šķēršļi, jo, piemēram, okupācijas laika dokumentu pieejamību un publiskošanu liedz vai būtiski apgrūtina šo dokumentu glabātāji kā Satversmes aizsardzības birojs un Latvijas Nacionālais arhīvs. Turklāt joprojām nav izveidota zinātniskā institūcija, kas darbotos pastāvīgi, nevis tiktu izveidota uz laiku un kas veiktu galveno pētniecību, veltītu divdesmitā gadsimta okupāciju izpētei, nevis to darītu kā pakārtotu vai mazsvarīgu darbu.

Extrajudicial killing – crime against *ius cogens* norms committed by the USSR. The example of 'the Blue wander' in LiepājaThe task of this article is to discover the history of the

The task of this article is to discover the history of the house popularly called 'the Blue wonder' located on the intersection of the streets Republikas and Toma, in Liepāja, Latvia. In particular, this article aims to discover the history of this building, the origin of its name, but, most importantly, the crimes committed by the occupation power of the USSR against *ius cogens* in June 1941 as well as the names of the victims and those responsible for the crimes committed against those in this house.

This place has been associated with KGB crimes by public opinion. At the beginning of the occupation by the USSR this house was previously an ordinary apartment building, thereafter the People's Commissariat for Internal Affairs of the LSSR (hereinafter – NKVD) division of Liepāja had later settled. However, the cellars of the house were adapted for serving as a place of arrest. In the 1941, the NKVD was divided into two parts – the NKVD and the People's Commissariat for State Security (hereinafter – NKGB). In fact, the house diagonally across the same intersection relates to the NKGB division of Liepaja.

The doors of the cellars of the house had been open to the public on 29 June 1941. Five people came through them as the living witnesses of 'the blood feast'. A large number of those living in Liepaja came to identify 18 persons who had been shot (extrajudicially killed). The view that had appeared before their eyes can be seen in the photos included in the book 'Baigais gads' ['The Ghastly Year' i.e. the first occupation by the USSR 1940–1941]. The originals of photos are included in the exhibition – called *Liepaja during the occupation regimes* – of the city museum.

The author of the article began his research on the crimes committed in 'Blue wonder' in 1988. Although at the time, when this research had been started, it was possible to identify almost all persons who had been murdered in 'the Blue wonder', however, many

issues remained unresolved until the restoration of the independence of the Republic of Latvia, the liquidation of the KGB and the withdrawal of the occupying army had taken place.

The most difficult task was to establish the identities of the survivors, especially the identity of a person who had remained alive until the restoration of independence and who were, thus, able to provide direct and documented evidence. With the assistance of the author of this article, the evidence was documented by the Riga Film Studio. Similarly, as with the *Katyn massacre* the USSR after the end of the World War II, the USSR tried to spread the myth that the murders in 'the Blue wonder' were committed by the troops of Nazi Germany.

Continuing research on the abovementioned issue, the author of this article came across the archival documents that provide grounds for establishing the legal fact that the extrajudicial killing took place with regard to most of the persons which were killed in 'the Blue wonder'. The documents also allow the location and recording of their place of burial.

However, in spite of the occurrence of the facts within the materials of the criminal cases, the massacre had not been adequately evaluated. It appears that the USSR NKVD commands demanding the slaughtering of the prisoners (extrajudicially killing) were copied by the LSSR NKVD. Moreover, the victims of the massacre in Liepāja had not been included in the published lists of the repressed in Latvia.

As a result of the research for preparing this article, it has been concluded that the occupation power of the USSR had placed the terror authorities in 'the Blue wonder' of Liepaja. Disrespecting whether these authorities at that particular moment were the NKVD, detached the NKGB or the NKVD after reorganization, they were slaughtering people in the occupied territory, they realized a terror regime and committed the gravest crimes, thus, violating the norms of *ius cogens*.

Repressions are inextricably linked to occupation because they are the goal of occupation, but they are also its main content and characteristic. The terror was a basis of the ideology of the USSR.

There is no basis for allegations that the slaughter of civilians in 'the Blue wonder' had been committed by the soldiers of Nazi Germany. The evidence show that these crimes were committed by the terror authorities organized by the occupation powers of the USSR following a single plan and orders throughout the territory of the USSR in places of detention and imprisonment of both – NKGB and NKVD. It is rather unimportant what the formal title of the terror authority was.

Except for Alfons Noviks, the people's commissar of the NKVD, others responsible for this genocide have not been prosecuted for the massacre in 'the Blue wander' of Liepāja.

Latvian history studies insufficiently deal with issues related to victims of the terror carried through the whole occupation of the Republic of Latvia by the USSR. In particular, circumstances of death, the personalities of victims, their burial places and those responsible for their death. Unlike the repressed persons on whom there has remained information in the KGB criminal cases or administrative deportation cases, these persons are not sufficiently identified, listed and included in the statistics of the terror carried out by the USSR throughout the occupatio

Bijušo Latvijas Republikas politieslodzīto burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā sava laikmeta liecinieces un kā dokumentu kopums LPSR VDK izpētē: Alfona Novika piemērs

Diplomēts vēsturnieks Mārcis Raudis,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētnieks

Lai izprastu pētniecības iespējas, ko sniedz Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA) 3273. fonda 1. apraksts *Rīgas Centrālcietuma ieslodzīto personas lietas. Sarakste par politieslodzīto uzturēšanu, 1919–1940* un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LVA) PA-200. fonda 12. apraksts *Vidzemes guberņas cietumā, Rīgas Centrālcietumā u. c. cietumos ieslodzītajiem Latvijas iedzīvotājiem konfiscēto piezīmju burtnīcu, dienasgrāmatu un vēstuļu kolekcija*, kas veido būtisku Valsts drošības komitejas pētniecībai (VDK) nepieciešamo dokumentu kopumu, pievērsīšos šo arhīva kolekciju veidošanās vēsturei un sniegšu ilustratīvu piemēru, ieskatoties Rīgas Centrālcietuma politieslodzītā Alfona Novika (1908–1996) piezīmju burtnīcās, vēstulēs un personas lietā.

Sākotnēji 3273. fonds *Rīgas Centrālcietums, 1918–1943* un PA-200. fonda 12. apraksts *Vidzemes guberņas cietumā, Rīgas Centrālcietumā u. c. cietumos ieslodzītajiem Latvijas iedzīvotājiem konfiscēto piezīmju burtnīcu, dienasgrāmatu un vēstuļu kolekcija, 1905–1940* bija vienots Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Centrālā valsts vēstures arhīva (tagad LVVA) fonds. 3273. fonda lietā esošās fonda lapas dati liecina, ka fonds LPSR Centrālajā valsts vēstures arhīvā ir nokļuvis 1941. gadā.[369] Fondam noteica slepenības statusu un piešķīra atbilstošu fonda numuru, proti, 3c/3273, vēlāk

[369] LVVA, 3273. f. (Rīgas centrālcietums, 1919–1939), fonda lieta, I daļa, 1952–1983, 3. lp.

3273/c ar atzīmi "slepens".[370] 1952. gadā fondā pastāvīgā glabāšanā bija 54 591 vienība.[371] 1959. gadā fondā bija 27 apraksti, to skaitā 1.a, 2.a un 3.a apraksts, bet nebija 5. apraksta.[372] Šajā fondā no 1. līdz 22. aprakstam bija iekļautas arestēto personas lietas par laikposmu no 1919. līdz 1940. gadam, bet 25. aprakstā bija ieslodzīto personas lietas par laikposmu no 1941. līdz 1942. gadam. 23. apraksts bija Rīgas Centrālcietuma darbinieku personas lietu apraksts par laikposmu no 1919. līdz 1940. gadam, bet 24. aprakstā bija iekļautas ieslodzīto dienasgrāmatas bez datējuma.[373] Pašlaik 3273. fondā ir seši apraksti: 1. apraksts – *Politieslodzīto personas lietas. Sarakste par politieslodzīto uzturēšanu, 1919–1940*; 2. apraksts – *Personālsastāva lietas, 1919–1943*; 3. apraksts – *Sarakste ar augstākstāvošām iestādēm administratīvos un saimnieciskos jautājumos, 1919–1940*; 4. apraksts – *Ieslodzīto personas lietas, 1919–1940*; 5. apraksts – *Ieslodzīto saraksti. Darbinieku saraksti. Cietuma priekšnieka rīkojumi u. c., 1918–1919* un 25. apraksts – *Politieslodzīto personas lietas, 1941–1942*.

1964. gada 17. novembrī LPSR Centrālais valsts vēstures arhīvs 3c/3273. fonda 24. apraksta *Rīgas Centrālcietums. Politieslodzīto dienasgrāmatas, 1906–1939* lietas saskaņā ar aktu nodeva Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) Partijas arhīvam. Minētie dokumenti līdz ar kartotēku LKP CK Partijas arhīvā nonāca, izpildot LPSR Ministru Padomes Arhīvu pārvaldes 1964. gada 20. janvāra rīkojumu Nr. 92/24.[374] Šādā veidā vienots fonds bija sadalīts divās arhīva kolekcijās, pārkāpjot arhivēšanas principus, tostarp provenances principu un arī daļēji oriģinālās kārtības principu.

3c/3273. fonda 24. apraksta *Rīgas Centrālcietums. Politieslodzīto dienasgrāmatas, 1906–1939* aprakstīšana jau bija

[370] LVVA, 3273. f. (Rīgas centrālcietums, 1919–1939), fonda lieta, I daļa, 1952–1983, 1., 3. lp.
[371] LVVA, 3273. f. (Rīgas centrālcietums, 1919–1939), fonda lieta, I daļa, 1952–1983, 1. lp.
[372] LVVA, 3273. f. (Rīgas centrālcietums, 1919–1939), fonda lieta, I daļa, 1952–1983, 3. lp.
[373] LVVA, 3273. f. (Rīgas centrālcietums, 1919–1939), fonda lieta, I daļa, 1952–1983, 3. lp.
[374] LVVA, 3273. f. (Rīgas centrālcietums, 1919–1939), fonda lieta, I daļa, 1952–1983, 44. lp.

sākusies LPSR Centrālajā valsts vēstures arhīvā. No 1956. līdz 1957. gadam LPSR Centrālajā valsts vēstures arhīvā izveidoja šo lietu alfabētisko kartotēku.[375] Lietas šifrēja. Darbs turpinājās LKP CK Partijas vēstures institūtā, kur, domājams, no 1977. līdz 1982. gadam bija izveidota jauna *Vidzemes guberņas cietumā, Rīgas Centrālcietumā u. c. cietumos ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju – dokumentu autoru alfabētiskā kartotēka, A–Z*.[376] Precīzs kartotēkas sagatavošanas laiks nav zināms. 1982. gadā LKP CK Partijas vēstures institūta darbinieki un bijušie politieslodzītie izstrādāja *Ieslodzīto alfabētiskās un satura kartotēkas aprakstu un satura klasifikācijas tabulu*.[377] Iespējams, ka vienlaikus veidota arī tematiskā satura kartotēka.[378] LKP CK Partijas arhīva atskaitēs par 1988. gada ceturto kvartālu ir ziņots, ka pēc partijas veterānu veiktās zinātniski praktiskās ekspertīzes ir izdalītas politieslodzīto klades – dienasgrāmatas –, kurām jāveic nozīmīga zinātniski tehniskā apstrāde un restaurācija.[379] Tika veidota vēsturiskā izziņa par šiem dokumentiem.[380] LKP CK Partijas arhīva darba atskaites par 1989. gadu un darba plāns 1990. gadam liecina, ka LKP CK Partijas vēstures institūta vadība 1990. gada 10. janvāra ražošanas sapulcē apsprieda, kā mērķtiecīgi īstenot bijušo politieslodzīto klažu

[375] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1793. l. (Vidzemes guberņas cietumā, Rīgas Centrālcietumā u. c. cietumos ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju – dokumentu autoru alfabētiskā kartotēka, A–Z, 1956–[1977]), 1.–672. lp.
[376] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1794. l. (Vidzemes guberņas cietumā, Rīgas Centrālcietumā u. c. cietumos ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju – dokumentu autoru alfabētiskā kartotēka, A-Z, [1977–1982]), 1.–555. lp.
[377] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1792. l. (Ieslodzīto alfabētiskās un satura kartotēkas apraksts un satura klasifikācijas tabula. Cariskās Krievijas un buržuāziskās Latvijas ieslodzīto alfabētiskās un satura kartotēkas lietošanas instrukcija. P. Priedes izstrādātais variants, 1982. g. marts), 1.–5. lp., LVA, PA-200. f., 12. apr., 1791. l. (Ieslodzīto alfabētiskās un satura kartotēkas apraksts un satura klasifikācijas tabula. Marijas Sudmales, Olgas Pankes, Paula Celtmaņa un Silvijas Balodes izstrādātais variants, [1982. g. marts]), 1.–10. lp.
[378] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1795. l. (Vidzemes guberņas cietumā, Rīgas Centrālcietumā u. c. cietumos ieslodzītajiem Latvijas iedzīvotājiem konfiscēto piezīmju burtnīcu tematiskā kartotēka, [1982]), 1.–275. lp.
[379] LVA, PA-200. f., 13. apr., 90. l. (Partijas arhīva darba atskaites par 1988. gadu), 5. lp.
[380] LVA, PA-200. f., 13. apr., 90. l., 5. lp.

fondēšanu.[381] 1990. gada LKP CK Partijas arhīva darba plānā bija iekļauts punkts "pabeigt politieslodzīto burtnīcu kolekcijas aprakstīšanu"[382] un izstrādāt vēsturisko izziņu un darba instrukciju politieslodzīto dienasgrāmatu kolekcijas apstrādei.[383] Politieslodzīto dienasgrāmatu tehniskās apstrādes darbs turpinājās vēl 1989. gadā, par ko liecina pirmo 259 lietu apliecinājuma lapu datējums. LKP CK Partijas arhīvā, aprakstot bijušā 3c/3273. fonda 24. apraksta *Rīgas Centrālcietums. Politieslodzīto dienasgrāmatas, 1906–1939* lietas, sāka veidot PA-200. fonda *Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas Sociālpolitisko pētījumu institūts – PSKP CK Marksisma-Ļeņinisma institūta filiāle* 12. aprakstu. 1990. gadā, lai arī plānots, darbs pie PA-200. fonda 12. apraksta izstrādes neturpinājās. 1998. gadā LVA izveidotajā PA-200. fonda vēsturiskajā izziņā atzīmēts, ka 1964. gadā LKP CK Partijas arhīvā saņemtās ieslodzīto revolucionāru klades bija paredzēts apstrādāt un iekļaut 12. aprakstā, ko tehnisku iemeslu dēļ neveica.[384]

1991. gada augustā LKP arhīva fondus pārņēma LVA. No 1991. gada 26. augusta līdz 21. septembrim abu arhīvu darbinieki sagatavoja LKP arhīva fondu nodošanas un pieņemšanas aktu.[385] Šajā aktā ir pieminētas politieslodzīto burtnīcas, kas ir nerestaurētas un neapstrādātas.[386] LVA Sociālpolitisko dokumentu daļas vadītājas vietniece savā 1996. gada 18. septembra paskaidrojumā PA-200. fonda lietu esības un fiziskā stāvokļa pārbaudes sakarā norāda, ka 12. apraksta lietas ir saņemtas 1964. gadā un ir nesakārtotas.[387] No 2012. līdz 2015. gadam LVA notika ieslodzīto dienasgrāmatu aprakstīšana, izveidojot pastāvīgi glabājamo lietu 12. aprakstu

[381] LVA, PA-200. f., 13. apr., 125. l. (Partijas arhīva darba atskaites par 1989. gadu), 22. lp.
[382] LVA, PA-200. f., 13. apr., 125. l., 33. lp.
[383] LVA, PA-200. f., 13. apr., 125. l., 36. lp.
[384] LVA, PA-200. f. (LKP CK Sociālpolitisko pētījumu institūts – PSKP CK Marksisma-Ļeņinisma institūta filiāle, 1897–1991), vēsturiskā izziņa, 1920–1991, 7. lp.
[385] LVA, PA-200. f. (LKP CK Sociālpolitisko pētījumu institūts – PSKP CK Marksisma-Ļeņinisma institūta filiāle, 1897–1991), fonda lieta, 1952–1983, 37.–43. lp.
[386] LVA, PA-200. f. (LKP CK Sociālpolitisko pētījumu institūts – PSKP CK Marksisma-Ļeņinisma institūta filiāle, 1897–1991), fonda lieta, 1952–1983, 40. lp.
[387] LVA, PA-200. f. (LKP CK Sociālpolitisko pētījumu institūts – PSKP CK Marksisma-Ļeņinisma institūta filiāle, 1897–1991), fonda lieta, 1952–1983, 45. lp.

Vidzemes guberņas cietumā, Rīgas Centrālcietumā u. c. cietumos ieslodzītajiem Latvijas iedzīvotājiem konfiscēto piezīmju burtnīcu, dienasgrāmatu un vēstuļu kolekcija par laikposmu no 1905. līdz 1940. gadam.[388]

PA-200. fonda piezīmju burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā avoti un laikmeta liecinieki

Līdzās oficiālajiem dokumentiem – ieslodzīto personas lietām (LVVA, 3273. f., 1. apr., 1919.–1940. g.; LVVA, 3273. f., 4. apr., 1919.–1940. g.; LVVA, 3273. f., 25. apr., 1941.–1942. g.) – pētāmi arī neoficiālie dokumenti kā ieslodzīto piezīmju burtnīcas (LVA, PA-200. f., 12. apr., 1905.–1940. g.). LVA PA-200. fonda 12. aprakstā iekļautās piezīmju klades nebūt nav visas piezīmju burtnīcas, kas jebkad ir piederējušas ieslodzītajiem. Tās ir klades, kas ieslodzītajiem konfiscētas sakarā ar to, ka pārkāpti cietumu iekšējās kārtības noteikumi. Cietumu administrācijas piezīmes par konfiskāciju var aplūkot burtnīcu apliecinājuma ierakstos. Izsniedzot klades, tās numurēja un parakstīja. Rīgas Centrālcietumā divdesmitā gadsimta divdesmitajos gados, šīs klades izsniedzot, parakstīja priekšnieka palīgs[389], trīsdesmitajos gados priekšnieka palīgs[390] vai pārsvarā priekšnieka palīgs, Administratīvās daļas pārzinis.[391] Vairākās ieslodzīto piezīmju kladēs var atrast izrakstus no cietumu iekšējās kārtības noteikumiem, kas nosaka, ko un kā piezīmju burtnīcās drīkst un nedrīkst rakstīt. Ventspils cietuma ieslodzītā Jāņa Everta burtnīcas apliecinājuma lapā lasāms:

---

[388] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1.–121. lp.
[389] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1120. l. (Niedra Andrievs, Kārļa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 16.02.1925.–18.03.1925.), 52. lp. otra puse, LVA, PA-200. f., 12. apr., 1615. l. (Vaksmans Andrejs, Jāņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 3.05.1923.–31.03.1937.), 122. lp. otra puse.
[390] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1173. l. (Ozols Jānis, Jāņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 26.06.1934.–15.07.1934.), 70. lp. otra puse.
[391] LVA, PA-200. f., 12. apr., 280. l. (Bunga Jāzeps, Konstantīna d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, 4.05.1937.–15.05.1939.), 70. lp. otra puse.

> "Izsniegtā kladē rakstīt skaidri, salasāmi, bez jebkāda tendencioza satura, no vietas un bez kaut kādiem zīmējumiem."[392]

Tās regulāri kontrolēja, bet, atklājot tajās noteikumu pārkāpumus, konfiscēja. Minēto apliecināja speciāla cenzūras atzīme ar sarkanu zīmuli gan tekstā, gan apliecinājuma lapā.[393] Cenzūras ieraksti un konfiskācijas iemesli varēja būt dažādi, piemēram: iekšējās kārtības noteikumu pārkāpums –"Aprakstīts par cietuma iekārtu / Aizturēts"[394]; politiski apsvērumi – "Politisks saturs / Aizturēts"[395], "Komunistu dziesma / Aizturēts"[396]; valoda – "Svešvalodā rakstīts / Aizturēts"[397]; rokraksts – "Nav salasāms/ Aizturēts"[398], "Strīpojumi un smalki rakstīts / Aizturēts"[399]; dzēsts teksts – "Dzēsts – nesalasāms / Aizturēts"[400]; nezināmi apsvērumi – "Konfiscēts"[401].

Gan katra klade atsevišķi, gan visas burtnīcas kopumā ir oficiālu un neoficiālu dokumentu kopums. Piezīmju kladēs var izdalīt vairākas dokumentu grupas.

Oficiālie dokumenti: oficiālā sarakste – ieslodzīto sarakstes noraksti ar oficiālajām iestādēm (piemēram, Tieslietu ministrijas Cietumu departamentu, vēlāk Kriminālpolitisko departamentu u. c.;

---

[392] LVA, PA-200. f., 12. apr., 480. l. (Everts Jānis, Ventspils cietuma ieslodzītais, 2.01.1939.–1940.), 70. lp. otra puse.
[393] LVA, PA-200. f., 12. apr., 979. l. (Lorencs Žanis, Jāņa d., Liepājas cietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, [15.08.1934.]–13.05.1937.), 86. lp. otra puse.
[394] LVA, PA-200. f., 12. apr., 198. l. (Bērziņš Arvīds, Jāņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, 31.07.1934.–17.07.1936.), 118. lp. otra puse.
[395] LVA, PA-200. f., 12. apr., 979. l. (Lorencs Žanis, Jāņa d., Liepājas cietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, [15.08.1934.]–13.05.1937.), 86. lp. otra puse.
[396] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1615. l. (Vaksmans Andrejs, Jāņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 3.05.1923.–31.03.1937.), 122. lp. otra puse.
[397] LVA, PA-200. f., 12. apr., 484. l. (Ferbergs [Ferbers] Zamuels, Haima d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 26.01.1937.–24.12.1939.), 98. lp. otra puse.
[398] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1130. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 7. burtnīca, 1.03.1938.–18.11.1938.), 14. lp. otra puse.
[399] LVA, PA-200. f., 12. apr., 194. l. (Bērziņš Aleksandrs, Pētera d., Cēsu cietuma ieslodzītais, 3. burtnīca, 25.04.1931.–18.11.1938.), 14. lp. otra puse.
[400] LVA, PA-200. f., 12. apr., 150. l. (Belijs Bielijs Sidorovs Vasīlijs, Teodora [Fjodora] d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 5. burtnīca, 12.12.1933.–7.05.1937.), 14. lp. otra puse.
[401] LVA, PA-200. f., 12. apr., 490. l. (Foss Arnolds, Fridriha Friča d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, 16.05.1933.–29.05.1935.), 14. lp. otra puse.

oficiālā sarakste – oficiālo iestāžu (piemēram, tiesu iestāžu u. c.) sarakste ar ieslodzītajiem caur cietuma priekšnieku.[402]

Nelegālie dokumenti: ieslodzīto nelegālie izdevumi – ieslodzīto nelegālie cietuma un kameras žurnāli;[403] ieslodzīto savstarpējā nelegālā sarakste – ieslodzīto savstarpējā sarakste par politisko situāciju, attiecībām starp biedriem un konspirāciju, piezīmju burtnīcas,[404] ieslodzīto slepenās vēstules, apkārtraksti, zīmītes, sarakste starp cietuma korpusiem un kamerām;[405] marksisma-ļeņinisma klasiķu darbu konspekti un kameru studiju grupu pieraksti, referāti – ļoti pārstāvēta dokumentu grupa, kuru radītāji ir politieslodzītie komunisti.

Neoficiālie, privātie dokumenti: ieslodzīto privātā sarakste – vēstules, ko ieslodzītajiem adresējuši radi un draugi, un to noraksti; vēstuļu noraksti un melnraksti, ko ieslodzītie sūtījuši radiem un draugiem;[406] privātās fotogrāfijas – fotogrāfijas, ko ieslodzītajiem bija iesūtījuši radi un draugi vai kuras, iespējams, bija paņemtas līdzi uz ieslodzījuma vietu;[407] ieslodzīto dienasgrāmatas, pārdomas,

---

[402] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1193. l. (Paulovičs Pavlovičs Žanis Aleksandrs Alberts Rīgas Centrālcietuma un Jelgavas cietuma ieslodzītais, vēstules, kvītis, paziņojums par aizstāvja, advokāta noteikšanu, 7.10.1934.–9.03.1937.), 7. lp.

[403] LVA, PA-200. f., 12. apr., 611. l. (Grīnblats Jānis, Jura d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, 14.11.1933.–29.10.1936.), cietuma žurnāls *Uz Mērķi*, LVA, 2.–101. lp. otra puse; PA-200. f., 12. apr., 1122. l. (Notrima Lūcija, Rīgas Termiņcietuma ieslodzītā, 29.08.1930.–b. d.), cietuma žurnāls *Cietumniece*, 1.–14. lp. u. c.

[404] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1126. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 3. burtnīca, 10.07.1935.–18.11.1938.), 4.–6. lp. otra puse, 8.–10. lp. otra puse.

[405] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1783.–1788. l. (Rīgas Centrālcietuma ieslodzīto slepenā sarakste starp cietuma korpusiem un kamerām ar un bez segvārdiem un parakstiem, ar un bez datējuma).

[406] LVA, PA-200. f., 12. apr., 736. l. (Kalniņš Jānis, Jāņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, vēstules, 19.04.1925.–12.05.1936.), 1.–178. lp., LVA, PA-200. f., 12. apr., 1731. l. (Zeimals Kazimirs, Jāņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, vēstules, 10.11.1934.–27.08.[1935.]), 1.–26. lp. u. c.

[407] LVA, PA-200. f., 12. apr., 112. l. (Barkans Ignats, Pētera d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 3. burtnīca, 14.10.1930.–18.11.1938.), 120.–129. lp.; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1514. l. (Šnevelis Viktors, Pētera d., Daugavpils cietuma un Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 23.08.1932.–19.05.1937.), 132.–135. lp. u. c.

piezīmes;[408] ieslodzīto zīmējumi – kameru kopskati[409], ieslodzīto portreti[410] u. c. zīmējumi;[411] dzeja, cietuma folklora – politiskā dzeja,[412] iemīļotu dzejnieku darbi (piemēram, Rainis un Leons Paegle),[413] autordzeja un cietuma folklora.

Fiziskos parametrus atspoguļojošā dokumentu grupa – ieslodzīto svēršanas datu pieraksti.[414] Tas ir interesants un daudz pārstāvēts dokumentu veids, kas liecina par ieslodzīto veselības stāvokli un aprūpi. Ieslodzītos svēra ik pa trīs mēnešiem, un svars maz mainījās.

Robeža starp neoficiālu un nelegālu dokumentu ieslodzīto piezīmju burtnīcās bieži bija ļoti nosacīta. To noteica iekšējie normatīvie akti un šo noteikumu brīva cenzūras interpretācija.

Pretstatā oficiālajiem dokumentiem neoficiālie dokumenti, īpaši ieslodzīto privātās vēstules, dienasgrāmatas, pārdomas, piezīmes, arī zīmējumi, ņemot vērā šo dokumentu rašanās apstākļus, ir emocionāli piesātināti. Katra šī dokumentu grupa ir atsevišķas izpētes vērta.

---

[408] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1173. l. (Ozols Jānis, Jāņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 26.06.1934.–15.07.1934.), 5.–12. lp. otra puse, 14. lp. otra puse, 24. lp.

[409] LVA, PA-200. f., 12. apr., 767. l. (Kiseļevs Kirils, Marķeļa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, 21.11.1933.–12.04.1934.), 2. lp.; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1306. l. (Raudiņš Dailonis Visvaldis, Jāņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2.02.1937.–17.10.1938.), 1., 23. lp.

[410] LVA, PA-200. f., 12. apr., 700. l. (Jefratovs Grigorijs, Anisima d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 28.07.1936.–15.05.1939.), 3., 5.–9., 11. lp. u. c.

[411] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1003. l. (Mališevs Teodors, Konona d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 31.08.1932.–11.05.1940.), 44., 45., 47. lp. u. c.

[412] LVA, PA-200. f., 12. apr., 769. l. (Klamers Jānis, Kārļa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 26.06.1934.–15.07.1934.), *Latvju cīņas dziesma*, 11. lp.; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1413. l. (Skerba Staņislavs, Vikentija d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, 21.07.1931.–15.02.1932.), *Centrāles himna*, 19. lp. otrā puse; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1615. l. (Vaksmans Andrejs, Jāņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 3.05.1923.–31.03.1937.), *Himna Anarķistu*, 2. lp.

[413] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1310. l. (Rautenbergs Jūlijs, Mārtiņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, 8.12.1924.–10.09.1931.), 4.–5. lp.

[414] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1124. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 1.02.1938.–18.11.1938.), 54. lp.

Starp ieslodzītajiem bija gan politieslodzītie (sociāldemokrāti, pērkonkrustieši un komunisti), gan krimināli sodītie. Spilgtākās personas piezīmju burtnīcu kolekcijā: Andrievs Niedra,[415] Jānis Ozols[416] (*Pērkonkrusta* biedrs), Jāzeps Bunga[417] (nelegālās LKP biedrs, vēlākais LPSR Iekšlietu tautas komisariāta Cēsu apriņķa nodaļas priekšnieks), Alfons Noviks[418] (nelegālās LKP biedrs, vēlākais LPSR iekšlietu tautas komisārs) u. c. Līdz ar to piezīmju burtnīcas tajās pausto uzskatu ziņā ir diametrāli pretēji iezīmētas. Arī šajā ziņā katra politiski vai krimināli sodīto grupa varētu būt atsevišķa pētījuma tēma.

Šo dokumentu kolekcijas izpēti apgrūtina sekojoši apstākļi.

Pirmkārt, dokumenti ir ļoti sadrumstaloti, fragmentāri. Bieži vēstules ir sadrumstalotas. Sākums var būt vienā lapā, bet turpinājums un nobeigums citā piezīmju burtnīcas vietā. Pa vidu var būt citu tekstu vai citu vēstuļu fragmenti. Tā kā tie bieži ir tikai vēstuļu melnraksti, tie var būt bez adresāta un datējuma, kas pētniecību apgrūtina.

Otrkārt, dokumenti satur citas personas pierakstus. Bieži konkrētas personas piezīmju kladē ir citas personas veikti ieraksti. Arī šo tekstu atšifrēšana, nodalīšana prasītu zināmu laiku un pūles.

Treškārt, dokumentos ir dzēsti teksti. Bieži tekstu fragmenti ir dzēsti. Iespējams, dažos gadījumos tas tika darīts, lai taupītu papīru, tomēr nav izslēgts, ka ieslodzītie nojauta vai pat zināja, kad cietuma administrācija veiks pārbaudes, tādēļ centās izdzēst tekstus, kuros bija pārkāpti iekšējās kārtības noteikumi. Šo tekstu restaurācija prasītu daudz pūļu, kaut arī tehniski tas ir iespējams.

Ceturtkārt, dokumenti satur ieslodzīto slepeno saraksti. Šo slepeno vēstuļu, apkārtrakstu un zīmīšu parakstu un segvārdu

---

[415] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1120. l. (Niedra Andrievs, Kārļa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 16.02.1925.–18.03.1925.), 1.–52. lp.

[416] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1173. l. (Ozols Jānis, Jāņa d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 26.06.1934.–15.07.1934.), 1.–70. lp.

[417] LVA, PA-200. f., 12. apr., 279., 280. l. (Bunga Jāzeps, Konstantīna d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1.–2. burtnīca); LVA, PA-15500. f. (Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras darbinieku personas lietu kolekcija), 2. apr., 7289. l. (Bunga Josifs, Konstantīna d., 1945–1963)

[418] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1124.–1142. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1.–19. burtnīca) un LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l. (Noviks Alfons, Andreja d., 1945–1965).

atšifrēšanai, satura analīzei un vēsturiskā konteksta noteikšanai būtu jāvelta lielas pūles, ja to saturs būtu atsevišķa pētījuma tēma. Lai darbs ar tām būtu iespējams, šīs vēstules būtu nepieciešams digitalizēt.

Dažādu veidu dokumenti ieslodzīto piezīmju burtnīcās ir unikāli vēstures avoti, jo tapuši īpašos apstākļos. Ieslodzīto personu piezīmju kladēs pieejamā informācija sniedz svarīgu ieskatu sava laika politiskajā kultūrā, tā kā raksturo pie dažādām politiskām grupām piederīgos ieslodzītos, piemēram, Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas (LSDSP), politiskās organizācijas *Pērkonkrusts*, nelegālās LKP biedrus.

Alfona Novika piezīmju burtnīcas LVA PA-200. fondā un personas lieta LVVA 3273. fondā kā avoti un laikmeta liecības

Lai ilustrētu potenciālās pētniecības iespējas, esmu saturiski analizējis pirmās septiņas Alfona Novika cietuma piezīmju burtnīcas. Tās kopskaitā ir deviņpadsmit un atrodas PA-200. fonda 12. aprakstā no 1124. līdz 1130. lietai. Hronoloģiski tās aptver laikposmu no 1934. gada oktobra līdz 1938. gada novembrim. Alfons Noviks no 1933. gada 4. oktobra līdz 1934. gada 13. septembrim atradās Daugavpils cietumā, kad tika pārvests uz Rīgas Centrālcietumu,[419] kur atradās līdz 1938. gada 18. novembrim. 1938. gada 18. novembrī saskaņā ar 1938. gada 15. novembra Amnestijas likumu Alfonu Noviku atbrīvoja.[420]

LKP CK Partijas arhīvā, gatavojot ieslodzīto burtnīcas aprakstīšanai no 1977. gada līdz 1989. gadam, tās sašķiroja pēc uzvārdiem un, veidojot jaunu alfabētisko kartotēku, vēlreiz pāršifrēja, nomainot LPSR Centrālajā valsts vēstures arhīvā piešķirtos lietu šifrus. Lietas sašķiroja pēc personām, bet katrai personai nesakārtoja hronoloģiski. Šis princips, respektējot LKP CK Partijas arhīva darbinieku un bijušo politieslodzīto darbu, kad tika veidota tematiskā un jauna

[419] LVVA, 3273. f. (Rīgas Centrālcietums, 1919–1939), 1. apr. (Politieslodzīto personas lietas. Sarakste par politieslodzīto uzturēšanu, 1919–1940), 8443. l. (Novika Alfona, Andreja d., personas lieta, 4.10.1933.–18.11.1938.), 60., 61., 65. lp.
[420] LVVA, 3273. f., 1. apr., 8443. l. (Novika Alfona, Andreja d., personas lieta, 4.10.1933.–18.11.1938.), 1. lp.

alfabētiskā kartotēka, kā arī lai izvairītos no atkārtotas pāršifrēšanas, tika saglabāts. Tādēļ pirmās septiņas Alfona Novika piezīmju klades aprakstā nav sakārtotas hronoloģiski. Lai izsekotu Novika domu un pierakstu attīstībai un tēmām, kurām viņš pievērsies, pētniecības nolūkos burtnīcas būtu jāsakārto hronoloģiski.

Dokumentu grupas Alfona Novika piezīmju kladēs

1. Marksisma-Ļeņinisma klasiķu darbu konspekti, kameru studiju grupu pieraksti, referāti, savstarpējā nelegālā sarakste, pārdomas un politiskās piezīmes

Šī dokumentu grupa ir politieslodzīto komunistu cīņas dokumentu grupa. Šie dokumenti ir pārstāvēti Alfona Novika 2. un 3. burtnīcā, bet hronoloģiski tā būtu 1. burtnīca, kas izsniegta 1934. gada 23. oktobrī, un 3. burtnīca, kas izsniegta 1935. gada 10. jūlijā. Tas ir laiks, kad politieslodzītais Noviks ir tikko pārvests no Daugavpils cietuma uz Rīgas Centrālcietumu. 2., bet hronoloģiski 1. burtnīcas pierakstos Alfons Noviks skāris kapitālistiskās sabiedrības un valsts uzbūves pamatus, šķiru cīņu, valsts varas sagrābšanu, proletariāta diktatūru, bezšķiru sabiedrības izveidi un valsts kā institūcijas likvidāciju.[421] Alfons Noviks izmanto Vladimira Uļjanova (Ļeņina) darbu *Valsts un revolūcija*, arī Frīdriha Engelsa darbu *Anti-Dīrings* u. c.[422] Frīdriha Engelsa *Anti-Dīrings* Alfonam Novikam bija atsūtīts no Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) 1934. gada 15. februārī. Tieslietu ministrijas Cietumu departaments atļāva šo grāmatu izsniegt Alfonam Novikam kamerā,[423] tā demonstrējot diezgan liberālu Latvijas cietumu pārvaldes režīmu. Burtnīcā ietvertais sacerējums varētu būt kameras studiju grupas pieraksti vai referāts.

---

[421] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1125. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, 23.10.1934.–18.11.1938.), 36.–40. lp.
[422] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1125. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, 23.10.1934.–18.11.1938.), 40. lp.
[423] LVVA, 3273. f., 1. apr., 8443. l. (Novika Alfona, Andreja d., personas lieta, 4.10.1933.–18.11.1938.), 39. lp.

Alfons Noviks šajā burtnīcā rakstīja arī par politieslodzīto cīņu, piesakot bada streikus un neejot pastaigā un darbā, un cietuma personāla fizisko izrēķināšanos ar politieslodzītajiem. Tāpat viņš rakstīja par cīņu "mazā cietumā" 1933. gadā, tātad runa bija par Daugavpils cietumu.[424] 3. un arī hronoloģiski 3. burtnīcas pierakstos Alfons Noviks raksta vēstuli biedriem par savstarpējām attiecībām un konspirāciju.[425]

Rīgas Centrālcietuma priekšnieka palīgs, Administratīvās daļas pārzinis, raksturojot Noviku, 1938. gada izziņā raksta:

> "Noviks savus pretvalstiskos uzskatus nav atmetis, demonstratīvi uzsver tos pie gadījuma, slinks, nestrādā, maz cerību, ka kļūs par valstiski domājošu pilsoni."[426]

Savukārt cietuma ārsta atsauksmē Alfons Noviks raksturots kā "nedisciplinēts, spītīgs".[427]

Šī dokumentu grupa ir politieslodzīto komunistu cīņas un protesta dokumentu grupa. Šīs grupas dokumenti pārstāvēti hronoloģiski vecākajās burtnīcās un iezīmē Alfona Novika pirmos ieslodzījuma gadus, ko var raksturot kā nemiera pilnus. Dokumenti ir emocionāli piesātināti, raksturo apstākļus, kādos veidojās Alfona Novika pieredze un raksturs.

2. Privātā sarakste, vēstules

Vecākais šīs grupas dokuments atrodams jau 4. burtnīcā, kas hronoloģiski arī varētu būt pirmā, jo izsniegta 1934. gada 23. oktobrī. Pārējās vēstules ir 5., 6. un 7. burtnīcā, kas hronoloģiski attiecīgi ir 4., 5. un 7. burtnīca. Vēstuļu melnraksti ir fragmentāri, sadrumstaloti. To

---

[424] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1125. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 2. burtnīca, 23.10.1934.–18.11.1938.), 112. lp. otra puse.

[425] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1126. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 3. burtnīca, 10.07.1935.–18.11.1938.), 4.–6. lp. otra puse; 8.–10. lp. otra puse.

[426] LVVA, 3273. f., 1. apr., 8443. l. (Novika Alfona, Andreja d., personas lieta, 4.10.1933.–18.11.1938.), 8. lp.

[427] LVVA, 3273. f., 1. apr., 8443. l. (Novika Alfona, Andreja d., personas lieta, 4.10.1933.–18.11.1938.), 8. lp. otra puse.

kopējais skaits ir aptuvens. Adresāti un datējums nav minēts. Adresātus un laiku varētu aptuveni konstatēt ar vēstuļu tekstu un piezīmju burtnīcu datējuma palīdzību. Aptuveni vienpadsmit vēstules ir adresētas brālim Jānim un māsai Emīlijai, iespējams, citiem radiniekiem un draugiem PSRS, un apmēram sešas vēstules ir adresētas māsai Mihalīnai Zvirgzdenes pagastā Ludzas apriņķī, mātei un brālim Aleksim Mērdzenes pagastā Ludzas apriņķī un, iespējams, viņu ģimenēm. Vēstules rakstītas no 1934. gada oktobra līdz 1938. gada novembrim. Vēstulēs, kas sūtītas uz PSRS, Alfons Noviks galvenokārt skāris šādas tēmas: 1) matemātikas, franču, vācu un angļu valodas mācību grāmatu un vārdnīcu atsūtīšanas iespējas no PSRS;[428] 2) 1937. gadā Alfons Noviks sarakstē izrādījis uztraukumu, ka brālis Jānis un māsa Emīlija ilgi neatbild uz vēstulēm.[429] Latvijā dzīvojošajai mātei, brālim un māsai vēstulēs skartās tēmas ir vairāk ģimeniskas, bet tās skar arī politiku. Interesantākā no tām ir vecākā,[430] kas rakstīta 4. burtnīcā un hronoloģiski arī varētu būt pirmā, jo izsniegta 1934. gada 23. oktobrī. Vēstule, kuras melnraksts ir šajā kladē, varētu būt rakstīta no 1934. gada 23. oktobra līdz 1935. gada 4. augustam, kad piezīmju burtnīca politiska satura un nesalasāma rokraksta dēļ konfiscēta. Vēstuli Noviks raksta mātei. Viņš raksta, ka jau divus gadus atrodas cietumā. "Tāds ir mans liktenis, tāda ir mana daba, cietums man nebija nekāda nejaušība," raksta Alfons Noviks.[431] Tālāk šajā pašā vēstulē Noviks pievērsies apstākļiem cietumā: "[..] sēžam 29 cilvēki kopā, [..] kādu laiku sēdēju viens."[432] Vēstule rakstīta latviešu valodas augšzemes dialekta nesēlisko dziļo (latgalisko) izlokšņu rakstu valodas

[428] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1128. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 5. burtnīca, (19.11.1936.–18.11.1938.), 21.–23. lp. u. c.; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1129. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 6. burtnīca, 2.03.1937.–18.11.1938.), 33. lp. u. c.

[429] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1129. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 6. burtnīca, 2.03.1937.–18.11.1938.), 32., 39. lp.

[430] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1127. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 4. burtnīca, 23.10.1934.–18.11.1938.), 35.–36. lp.

[431] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1127. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 4. burtnīca, 23.10.1934.–18.11.1938.), 35. lp.

[432] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1127. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 4. burtnīca, 23.10.1934.–18.11.1938.), 36. lp.

formā. Novika personas lieta atklāj, ka trīs reizes – 1934. gada aprīlī, maijā un jūlijā – viņš atradies cietuma karcerī par izaicinošu izturēšanos, komunistisku dziesmu dziedāšanu, nepaklausību, pretošanos uzraugiem un "sarkanas lupatas demonstratīvu izkāršanu no kabatas pastaigājoties".[433] Iespējams, par šīm karcerī pavadītajām nedēļām arī Noviks klāsta vēstulē mātei.

6. burtnīcā, kas hronoloģiski ir 5. un izsniegta 1937. gada 2. martā, bet konfiscēta tā paša gada 5. jūnijā, ir melnraksts no kādas vēstules, ko Alfons Noviks ir rakstījis savam brālim Aleksim un, iespējams, viņa bērniem. Vēstulē viņš devis padomu par iespējām mācīties Malnavas lauksaimniecības vidusskolā pēc pamatskolas beigšanas.[434] Tomēr ļoti aizplīvuroti viņš pievēršas arī politikai: "[..] dažam patīk mīksti spilveni, gozēties saulītē un ne par ko nedomāt."[435] Tālākais acīmredzot ir attiecināts uz rakstītāju, norādot, ka citam piemērotākas ir "vētras, kas vareni, brīvi, neievērodamas nekādus šķēršļus, drāžas visam pāri, jauc visu".[436] Beidzot šīs pārdomas, Alfons Noviks piebilst: "[..] grūti Tev to saprast, bet [..] nāks laiks, arī Tu sapratīsi."[437] Arī šī vēstule rakstīta latviešu valodas augšzemes dialekta latgalisko izlokšņu rakstu valodas formā.

Alfona Novika privātā sarakste ir emocionāli piesātinātu dokumentu grupa. Vēstules ir nozīmīgākā un vērtīgākā dokumentu daļa viņa piezīmju burtnīcās. To izpēti gan apgrūtina vēstuļu sadrumstalotība un fragmentārisms.

Politieslodzītā Novika pirmajās septiņās piezīmju kladēs sastopami arī citi dokumenti, kas pārstāv citas dokumentu grupas. Interesants dokuments ir Alfona Novika svēršanas datu pieraksts.[438]

---

[433] LVVA, 3273. f., 1. apr., 8443. l. (Novika Alfona, Andreja d., personas lieta, 4.10.1933.–18.11.1938.), 5., 46., 48., 54. lp.

[434] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1129. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 6. burtnīca, 2.03.1937.–18.11.1938.), 22. lp.

[435] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1129. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 6. burtnīca, 2.03.1937.–18.11.1938.), 21. lp. otra puse

[436] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1129. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 6. burtnīca, 2.03.1937.–18.11.1938.), 21. lp. otra puse

[437] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1129. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 6. burtnīca, 2.03.1937.–18.11.1938.), 21. lp. otra puse

[438] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1124. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 1.02.1938.–18.11.1938.), 54. lp.

Novika burtnīcās ir arī mazāk nozīmīgi dokumenti kā franču, angļu, vācu un krievu valodā izlasīto grāmatu saraksti. Šo dokumentu veids īpaši pārstāvēts 1. burtnīcā, kas hronoloģiski ir 7. burtnīca. Tā izsniegta 1938. gada 1. februārī. Sarakstos ir minēti, piemēram, Gija de Mopasāna, Emīla Zolā, Johana Volfganga fon Gētes, Heinriha Heines, Oskara Vailda, Fjodora Dostojevska, Alekseja Tolstoja, Antona Čehova sacerējumi.[439] Daudz Alfona Novika kladēs ir franču un vācu valodas mācību pieraksti.[440]

Alfona Novika piezīmju burtnīcas ir unikāli vēstures avoti, kas tapuši īpašos apstākļos un kas, pateicoties tam, ka sniedz ieskatu gan viņa personībā un to veidojošajos apstākļos, gan arī attiecīgā laika politiskajā kultūrā, kurai viennozīmīgi bijusi ietekme uz PSRS okupācijas īstenošanu, tās veiktajiem noziegumiem, un tādēļ tie ir svarīgi un faktiski neaizstājami ne tikai VDK, bet arī plašākā pētniecībā. Līdzīga nozīme ir arī citu politieslodzīto piezīmju burtnīcām. Ievērojot minēto, patlaban aktuāla ir apskatā analizēto dokumentu saglabāšana un nepieciešamo priekšdarbu veikšana, lai būtu iespējama pilnvērtīga attiecīgo dokumentu izpēte.

[439] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1124. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 1.02.1938.–18.11.1938.), 34.–37. lp.
[440] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1129. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 6. burtnīca, 2.03.1937.–18.11.1938.), 1.–3., 5.–18. lp. u. c.; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1128. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 5. burtnīca, 19.11.1936.–18.11.1938.), 1.–3., 25.–43. lp. u. c.; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1127. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 4. burtnīca, 23.10.1934.–18.11.1938.), 48.–56., 61., 62. lp.

1. pielikums

Alfona Novika piezīmju burtnīcu kopskats. Lielu daļu piezīmju burtnīcu cietuma pierakstu veikšanai Alfonam Novikam laikposmā no 1935. līdz 1937. gadam atsūtīja radinieki no PSRS.

2. pielikums

Alfona Novika piezīmju burtnīcas. Alfona Novika pierakstu paraugi.[441]

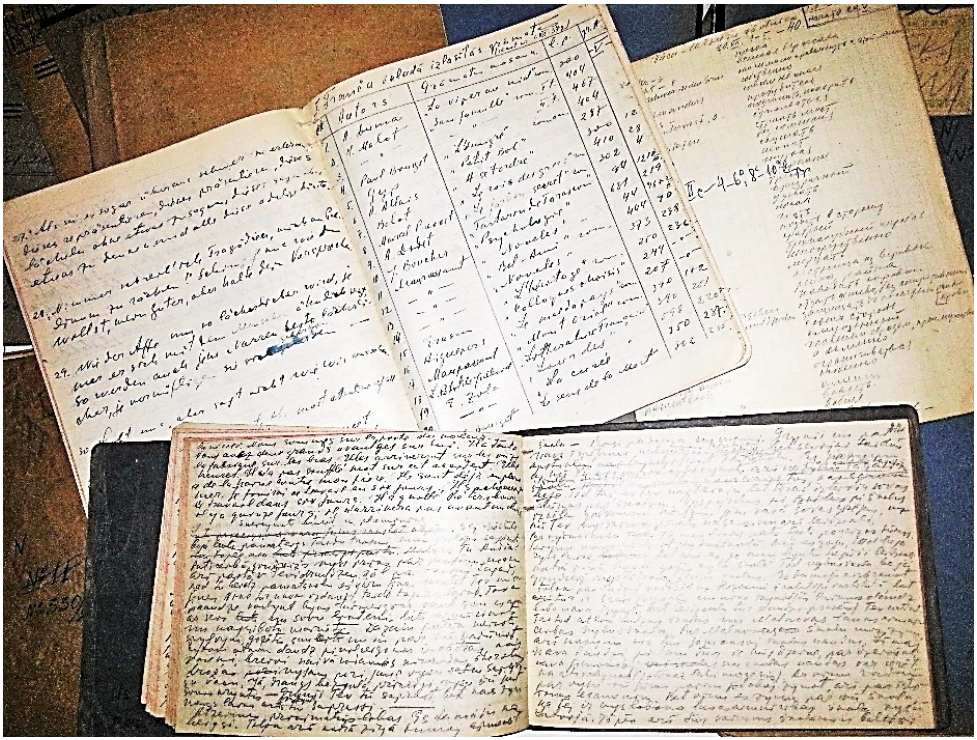

[441] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1129. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 6. burtnīca, 2.03.1937.–18.11.1938.), 22. lp.; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1124. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 1.02.1938.–18.11.1938.), 34. lp.; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1126. l. (Noviks Alfons, Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 3. burtnīca, 10.07.1935.–18.11.1938.), 1. lp.

Notebooks, diaries and letters of former political prisoners of the Republic of Latvia – witnesses of their time and a set of documents for the study of the LSSR KGB: an example of Alfons Noviks

This article provides an overview of the notebooks, diaries and letters of former political prisoners of the Republic of Latvia written during the 1920s and 1930s. Special attention is paid to the notes made by Alfons Noviks – the People's Commissioner for Internal Affairs of the LSSR, the People's Commissioner for State Security of the LSSR and the Minister of State Security of the LSSR which had been held liable for violations of peremptory norms – during his imprisonment between 1933 and 1938 at the Daugavpils Prison and the Riga Central Prison. Alfons Noviks was condemned for participation in illegal political activities such as participation within communist organization and keeping compromising communist literature, and other activities such as keeping presumably stolen documents and illegally holding a weapon.

This article is based on the collection of prisoners' notes included in the archives of the Institute of the Socio-Political Research of the Central Committee of the Communist Party of Latvia (No. PA-200). The collection of archive material including notebooks, diaries and letters are available in the Latvian State Archives of the National Archives of Latvia. It includes notes made by prisoners from 1905 until 1940. In addition, the author analyzed the personal files of political prisoners, which are available in the Latvian State Historical Archives of the National Archives of Latvia and, in particular, the archives of the Riga Central Prison (No. 2373).

The collection of Alfons Noviks' notes consists of 19 notebooks. The article describes the first seven notebooks which chronologically cover the whole period of the imprisonment of Alfons Noviks. Notes on different matters are made for different reasons. For example, evidence from parts of draft correspondence or studies of language and politics act as valuable sources of information. It provides not only the missing parts of biographies of such persons as Alfons Noviks, but also a broader view on the involvement of the

Cheka in the affairs of the Republic of Latvia and their involvement in preparing the way for occupation and the capture of power.

20. gadsimta astoņdesmito gadu "nepolitiskie" noziegumi okupētajā Latvijā un VDK

Dr. hist. Gints Zelmenis,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Valsts drošības komitejas (VDK) nosaukums Latvijas vēsturē Padomju Sociālistisko Republiku Savienības okupācijas laikā tradicionāli saistās ar politiskajām represijām. Ar jēdzienu "politiskās represijas" saprot situāciju, kad atsevišķi cilvēki, cilvēku grupas vai pat veseli sociālie slāņi tiek represēti viņu politisko uzskatu vai politiskās darbības, reliģisko uzskatu vai reliģisko kultu piekopšanas dēļ, cilvēku piederības pie noteikta sociālā slāņa ("šķiras"), etniskās grupas dēļ, kā arī citu pazīmju dēļ.[442] Tomēr VDK represīvā darbība skāra arī tādas personu grupas, kuru nodarījumos, vismaz ārēji, politisko represiju pazīmes vai nu nav saskatāmas, vai arī tās nav noteicošās. Tādēļ rodas jautājums – vai visi represētie cilvēki, kurus arestēja un kuru kriminālllietas izmeklēja VDK, ir uzskatāmi par politiski represētajiem vai ne?

Parasti kā pretstats jēdzienam "politisks" tiek lietots jēdziens "apolitisks", kas nozīmē vienaldzību pret politiskajiem jautājumiem un izvairīšanos no politiskās dzīves.[443] Tomēr jāņem vērā, ka attiecībā uz PSRS, kur visas dzīves sfēras bija pakļautas komunistiskajai ideoloģijai,

---

[442] Likuma *Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem* 1. pants (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 64, 1995, 26. aprīlis, 1. lpp.;
Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/34832 [skatīts 1.07.2016.]). Definīcija citēta ar grozījumiem, kurus Saeima pieņēma 2004. gada martā (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 46, 2004, 24. marts, 4. lpp.;
Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/86001 [skatīts 1.07.2016.]).

[443] Sk., piemēram, *Svešvārdu vārdnīca*, Rīga: Norden, 1996, 58. lpp.; *Svešvārdu vārdnīca. 25 000 vārdu un terminu*. [Rīga]: Avots, 2008, 70. lpp.

par apolitiskām darbībām var runāt daudz mazāk nekā demokrātiskās valstīs. Pat ja cilvēks pats nevēlējās iesaistīties nekādās politiskās akcijās, pat ja viņš nebija Padomju Savienības komunistiskās partijas (PSKP) vai ar to saistīto organizāciju biedrs, viņš pastāvīgi bija spiests iesaistīties dažādās kompartijas organizētās kampaņās, svētkos un citos pasākumos, no kuriem izvairīties nebija viegli, bet dažkārt pat bīstami. Turklāt jāņem vērā, ka sadzīviskus noziegumus, kurus tiešām var uzskatīt par pilnīgi apolitiskiem (zādzības, slepkavības, miesas bojājumu nodarīšana utt.) un kas PSRS pastāvēja tieši tāpat kā citās valstīs, PSRS izmeklēja prokuratūras un iekšlietu institūcijas, t. i., šādu noziegumu izmeklēšanā bija iesaistītas tādas iestādes, kuru ekvivalenti pastāv arī demokrātiskās valstīs. Savukārt VDK (t. i., specdienesta) iesaistīšana noziegumu izmeklēšanā jau pati par sevi liecina, ka vai nu attiecīgais noziegums faktiski bija politiski motivēts vai arī PSRS varas institūcijas uzskatīja, ka tas kaut kādā veidā apdraud PSRS drošību. Tādēļ VDK izmeklētos noziegumus saukt par apolitiskiem nebūtu īsti adekvāti. Šā iemesla dēļ pētījumā un tā nosaukumā lietots neparasts jēdziens "nepolitiskie noziegumi", lai uzsvērtu to, ka šajā rakstā apskatītie noziegumi atšķiras no tiem, kurus parasti dēvē par okupācijas laika politiskajiem noziegumiem, bet tajā pašā laikā tos nevar dēvēt par pilnīgi apolitiskiem. Pētījumā ir lietoti arī citi nestandarta izteicieni kā "politiskās kriminālllietas".[444] "ekonomiskās kriminālllietas",[445] "politiskie noziedznieki",[446] "ekonomiskie

[444] Vārdkopa "politiskās kriminālllietas" rakstā lietota, lai apzīmētu tās kriminālllietas, kuras bija ierosinātas par "pretpadpadomju aģitāciju un propagandu" (LPSR Krimināl kodeksa 65. pants), kā arī "apmelojošu izdomājumu izplatīšanu, kuri diskreditē Padomju valsts un sabiedrisko iekārtu" (LPSR Krimināl kodeksa 183.[1] pants).

[445] Vārdkopa "ekonomiskās kriminālllietas" šajā ziņojumā lietota, lai apzīmētu tās kriminālllietas, kuras bija ierosinātas par kontrabandu (LPSR Krimināl kodeksa 73. pants), valūtas operāciju noteikumu pārkāpšanu (LPSR Krimināl kodeksa 83. pants), valsts vai sabiedriskās mantas izlaupīšanu (LPSR Krimināl kodeksa 85.–93. pants), kā arī "spekulāciju" (LPSR Krimināl kodeksa 149. pants).

[446] Vārdkopa "politiskie noziedznieki" šajā pētījumā lietota, lai apzīmētu tos cilvēkus, kas bija arestēti un apsūdzēti par "pretpadpadomju aģitāciju un propagandu" vai "apmelojošu izdomājumu izplatīšanu, kuri diskreditē Padomju valsts un sabiedrisko iekārtu".

noziedznieki",[447] "bēdzēji"[448] u. tml. Šādi izteicieni lietoti, lai īsi, bez papildu paskaidrojumiem katrā atsevišķā gadījumā norādītu to krimināllietas vai nodarījuma veidu, par kuru attiecīgajā gadījumā ir runa. Šie apzīmējumi ir nosacīti, tie nav uzskatāmi par oficiāliem attiecīgo nodarījumu vai lietu nosaukumiem, un tie nav juridiski termini.

Galvenais pētījuma objekts ir Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) VDK 1981.–1986. gadā izmeklētās "nepolitiskās krimināllietas", kas uzkrātas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā.[449] Šajās krimināllietās esošie dokumenti satur informāciju par attiecīgās lietas ierosināšanas iemesliem; arestētajiem un pratinātajiem cilvēkiem; dažādām kriminālprocesuālajām darbībām kā pratināšana, kratīšana, ekspertīze u. c.; lietas izmeklēšanā iesaistītajiem VDK un citu iestāžu darbiniekiem; kā arī informācija par tiesvedību – laiku, norisi un rezultātiem.

Bez šīm krimināllietām, pētījumā izmantotas arī LPSR Prokuratūras uzraudzības lietas par LPSR VDK izmeklētajām krimināllietām.[450] Uzraudzības lietās apkopoti būtiskākie procesuālie dokumenti par attiecīgo krimināllietu – lēmumi par krimināllietas ierosināšanu, lēmumi par arestiem, lēmumi par apsūdzības uzrādīšanu, apsūdzības raksti, tiesas spriedumi vai ziņojumi par tiesvedības rezultātiem, kā arī citi dokumenti. Šo prokuratūras uzraudzības lietu saturs parasti ir nedaudz atšķirīgs no to uzraudzības lietu satura, kuras veidoja pati VDK.[451] Lai arī būtiskākie dokumenti VDK un prokuratūras uzraudzības lietās sakrīt, tomēr prokuratūras

[447] Vārdkopa "ekonomiskie noziedznieki" šajā rakstā lietota, lai apzīmētu tos cilvēkus, kas bija arestēti un apsūdzēti par kontrabandu, valūtas operāciju noteikumu pārkāpšanu, valsts vai sabiedriskās mantas izlaupīšanu vai "spekulāciju".

[448] Vārds "bēdzēji" šajā pētījumā lietots, lai apzīmētu tos cilvēkus, kas bija arestēti un/vai apsūdzēti par "nelikumīgu izbraukšanu uz ārzemēm" (LPSR Krimināl kodeksa 78. pants).

[449] LVA, 1986. f., 1. apr., 45300. l., 45301. l., 45305. l., 45308. l., 45309. l., 45310. l., 45311. l., 45312. l., 45313. l., 45319. l., 45320. l., 45321. l., 45331. l., 45332. l., 45335. l., 45336. l., 45340. l., 45343. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5304. l., P-5305. l., P-5307. l, P-5308. l, P-5310. l.

[450] LVA, 1221. f., 1c. apr., 2860. l., 2872. l., 2873. l., 2876. l., 2877. l., 2878. l., 2970. l., 2976. l., 3003. l., 3006. l., 3007. l., 3013. l.

[451] VDK veidotās uzraudzības lietas arhīvā parasti glabājas kopā ar krimināllietām.

uzraudzības lietās atrodami ne tikai VDK, bet arī pašas prokuratūras vai citu institūciju dokumenti, kas saistīti ar attiecīgo lietu. Sevišķi vērtīgas šīs prokuratūras veidotās uzraudzības lietas ir tajos gadījumos, kad VDK izmeklētā krimināllietā bija pieņemts lēmums par attiecīgās lietas sadalīšanu divās vai vairākās atsevišķās krimināllietās un pēc tam kādu no sadalītajām krimināllietām tālāk izmeklēja nevis pati VDK, bet prokuratūras vai iekšlietu institūcijas. Šādā gadījumā no minētajām prokuratūras veidotajām uzraudzības lietām ir iespējams uzzināt, kas tālāk noticis ar izdalīto krimināllietu un tajā iesaistītajiem cilvēkiem. Starp LPSR Prokuratūras dokumentiem atrodama informācija vismaz par vienu bēgšanas mēģinājumu no PSRS,[452] par kuru autoram nezināmu iemeslu dēļ VDK izmeklēto krimināllietu fondā attiecīga lieta nav atrodama, gan par citiem "nepolitiskiem" noziegumiem, kuru izmeklēšana nodota citu PSRS republiku VDK struktūrvienībām, tādēļ LPSR VDK izmeklēto krimināllietu fondā šo dokumentu nav.[453]

Pētījumā izmantoti arī vairāki Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) dokumenti, kuros atrodamas ziņas par pētāmo tēmu (piemēram, valūtas kursi "melnajā tirgū", pārbaudes rezultāti par nebūšanām PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas jūras kuģniecībā, kuģniecības darbinieku izslēgšanu no partijas, kā arī bēgšanu no PSRS).[454] No šiem LKP CK dokumentiem var uzzināt, kuri noziegumi tika uzskatīti par pietiekami svarīgiem, lai par tiem ziņotu partijas vadībai.

Nozīmīgs pētījumā izmantotais avots ir arī LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas LKP pirmorganizācijas dokumenti, kas pārsvarā gan satur dažādus ideoloģiska un propagandiska satura apspriežu materiālus, tomēr to starpā iespējams atrast arī atsevišķas ziņas par attiecīgās VDK struktūrvienības darbību, kā arī par LPSR VDK darbību kopumā.[455] LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļa bija viena no

[452] LVA, 1221. f., 1c. apr., 3096. l.
[453] LVA, 1221. f., 1c. apr., 2859. l., 2881. l., 2975. l.
[454] LVA, PA-101. f., 55. apr., 130. l., 117.–120. lp.; PA-101. f., 55. apr., 235. l., 116., 117. lp.; PA-101. f., 57. apr., 352. l., 8. lp.; PA-101. f., 59. apr., 107. l., 103.-105. lp.; PA-101. f., 59. apr., 200. l., 12. lp.
[455] LVA, PA-1178. f., 1. apr., 32., 34., 35. l.

lielākajām LPSR VDK teritoriālajām struktūrvienībām. Tā kā Ventspilī bija tirdzniecības osta, VDK darbībai šajā pilsētā vajadzēja būt vērstai ne tikai uz "politisko noziegumu", bet arī uz "ekonomisko noziegumu" apkarošanu. Tā kā LPSR VDK (un tās priekšteču) centrālā aparāta LKP pirmorganizācijas dokumenti arhīvā atrodami tikai par laikposmu no 1944. gada līdz 1959. gadam, Rīgas rajona nodaļas LKP pirmorganizācijas dokumenti par laikposmu no 1945. gada līdz 1962. gadam, bet Liepājas pilsētas un ostas daļas LKP pirmorganizācijas dokumenti par laikposmu no 1945. gada līdz 1974. gadam, tāpēc nākas izmantot to LPSR VDK teritoriālo struktūrvienību dokumentus, kas ir saglabājušies par astoņdesmitajiem gadiem un pieejami pētniecībai. Lai arī kopumā dažādu iestāžu LKP pirmorganizāciju dokumentus var uzskatīt tikai par sekundāriem avotiem šo iestāžu darbības pētīšanā, tomēr, tā kā VDK un tās struktūrvienību lietvedības dokumenti 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā no Latvijas tika izvesti uz Krieviju vai arī dokumentu pārņemšanas procesā pazaudēti un attiecīgi patlaban pētniecībai nav pieejami, tad šādos apstākļos arī fragmentāras un nepilnīgas ziņas ir nozīmīgas.

No publicētajiem avotiem vispirms jāmin daži normatīvie akti. Pirmkārt, tie ir LPSR Krimināl kodekss[456] un LPSR Kriminālprocesa kodekss[457]. Šie avoti satur tā laika tiesību normas, kas ļauj spriest gan par to, kuras darbības LPSR pastāvēšanas laikā tika uzskatītas par noziedzīgām un kādi sodi par tām bija jāpiemēro, gan arī to, kādas procedūras, kam un kādā secībā jāveic, izmeklējot šos noziegumus. Cita starpā, minētie kodeksi satur arī informāciju par grozījumiem, kas laika gaitā veikti dažādās šo kodeksu tiesību normās. Minētie normatīvie akti pētījumā izmantoti, lai atspoguļotu tolaik spēkā esošo likumu piemērošanu. Otrkārt, pētījumā izmantots likums *Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem* un tā 1. pantā ietvertā politisko represiju definīcija,

[456] *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Krimināl kodekss*. Oficiālais teksts ar pielikumiem, kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti materiāli. Rīga: Avots, 1984.
[457] *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa Kodekss*. Oficiālais teksts ar pielikumiem, kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti materiāli. Rīga: Avots, 1985.

lai parādītu, kā likumdošanas līmenī Latvijā tiek traktēts jēdziens "politiskās represijas".

Nozīmīgs avots ir pēdējā LPSR VDK priekšsēdētāja Edmunda Johansona[458] atmiņas, kurās aprakstīta gan LPSR VDK struktūra, dažādi VDK darbības aspekti, gan arī atmiņu autora personīgā pieredze LPSR VDK priekšsēdētāja amatā. Jāņem gan vērā, ka Edmunda Johansona memuāros, tāpat kā citos šāda veida avotos, sastopamas neprecizitātes un kļūdas,[459] tādēļ viņa atmiņās atrodamā informācija jāizmanto uzmanīgi, iespēju robežās pārbaudot to ar citos avotos atrodamām ziņām.

Bez iepriekš minētā rakstā izmantoti autora agrākie pētījumi. Pirmkārt, tā ir publikācija par 20. gadsimta astoņdesmito gadu politiskajām represijām okupētajā Latvijā.[460] Minētais raksts izmantots galvenokārt tādēļ, lai salīdzinātu dažādus politisko represiju aspektus ar līdzīgiem "nepolitisko noziegumu" aspektiem, kas analizēti šajā

---

[458] Edmunds Johansons (1936–2017), LKP un VDK darbinieks, ģenerālmajors. 1959.–1966. gadā ieņēma dažādus amatus komjaunatnes organizācijā, 1966.–1968. gadā mācījās Viļņas augstākajā partijas skolā, 1968.–1971. gadā strādāja LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona komitejā. 1971.–1972. gadā mācījās Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā Maskavā. No 1972. gada bija LPSR VDK darbinieks: 1972.–1974. gadā – LPSR VDK 5. daļas priekšnieka vietnieks, 1974.–1984. gadā – LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieks, 1984.–1986. gadā – LPSR VDK 5. daļas priekšnieks, 1986.–1989. gadā – LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks. 1989.–1990. gadā – PSRS VDK 5. pārvaldes (vēlāk pārvalde "Z") daļas priekšnieka vietnieks. 1990.–1991. gadā – LPSR VDK priekšsēdētājs. (LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l.).

[459] Piemēram, Edmunds Johansons raksta, ka pēdējās kriminālllietas par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" ierosināja pret Gunāru Astru, Intu Cālīti, Lidiju Doroņinu un Jāni Rožkalnu, proti, 1983. gadā (Johansons, Edmunds. *Čekas ģenerāļa piezīmes. Atmoda un VDK.* [B. v.]: 2006, 34. lpp.), lai gan patiesībā Latvijā pēdējais apsūdzētais par "pretpadomju aģitāciju un propagandu" bija Rolands Silaraups 1986. gadā (LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l.). Tāpat Johansons raksta, ka tā sauktais Augusta pučs 1991. gadā notika no 21. līdz 23. augustam (Johansons, Edmunds. *Čekas ģenerāļa piezīmes.* 131.–138. lpp.), lai gan īstenībā tas notika no 19. līdz 21. augustam.

[460] Zelmenis, Gints. Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 72.–115. lpp.

pētījumā. Savukārt publikācija par 1983. gada politisko represiju kampaņu[461] izmantota galvenokārt tādēļ, ka tajā plašāk aplūkota pēdējā vērienīgā politisko represiju kampaņa okupētajā Latvijā, kas notika 1983. gadā, un vairāki tās aspekti ir raksturīgi visām astoņdesmito gadu politiskajām represijām PSRS.

Visbeidzot, pētījumā izmantoti arī dažādi citi materiāli, kas satur informāciju par aplūkojamo tēmu, piemēram, PSRS pastāvēšanas laikā izdotā enciklopēdija *Planēta*, kā arī vairāki interneta resursi, lai aplūkotu jautājumus par PSRS rubļa un ASV dolāra valūtas kursu izmaiņām apskatāmajā laikposmā.[462] Savukārt vairāki raksti Rietumvalstu presē (to skaitā specializētos medicīnas izdevumos), kā arī Starptautiskās Helsinku federācijas ziņojums par represīvo psihiatriju Krievijā izmantoti, lai parādītu Rietumvalstu attieksmi par psihiatrijas izmantošanu politiskajās represijās, ko praktizēja PSRS.[463]

---

[461] Zelmenis, Gints. 1983. gada politiskās represijas okupētajā Latvijā, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 3/4, 2014, 163.–203. lpp.

[462] *Planēta*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1988, 374. lpp.; История обменного курса доллара в СССР. Pieejams: http://odollarah.ru/kursy-i-kotirovki/v-sssr.html; Василенко, Григорий. «Как менялся курс доллара за последние 100 лет», *Rustoria.ru*, 3 декабря 2014. Pieejams: http://rustoria.ru/post/kurs-vyzhivaniya-kak-menyalas-stoimost-rublya-po-otnosheniyu-k-dollaru-v-poslednij-vek/#close

[463] Reich, Walter. The World of Soviet Psychiatry, *The New York Times.* 30 January 1983. Pieejams: http://www.nytimes.com/1983/01/30/magazine/the-world-of-soviet-psychiatry.html?&pagewanted=print; Wilkinson, Greg. Political dissent and "sluggish" schizophrenia in the Soviet Union, *British Medical Journal*, Vol. 293, No. 6548, 13 September 1986, pp. 641–642. Pieejams: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1341504/pdf/bmjcred00251-0003.pdf; Bonnie, Richard J. Political Abuse of Psychiatry in the Soviet Union and in China: Complexities and Controversies, The *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, Vol. 30, No. 1, 2002, pp. 136–144. Pieejams: http://www.jaapl.org/content/30/1/136.full.pdf; *Карательная психиатрия в Россиии* (доклад о нарушениях прав человека в Российской Федерации при оказании психиатрической помощи). Москва: Международная Хельсинкская федерация по правам человека, 2004. Pieejams: http://protivpytok.org/wp-content/uploads/2012/01/ps.pdf.

Kopumā pētījumā izmantotie avoti un literatūra ļauj pilnvērtīgi aplūkot jautājumus par "nepolitiskajiem noziegumiem" okupētajā Latvijā apskatāmajā laika periodā.

VDK izmeklēto "nepolitisko noziegumu" veidi

No juridiskā viedokļa raugoties, noziegumi, kuru izmeklēšana bija deleģēta "valsts drošības iestāžu izmeklētājiem", bija noteikti LPSR Kriminālprocesa kodeksa 127. pantā.[464] Saskaņā ar to VDK izmeklētāju kompetencē bija lietas par "dzimtenes nodevību", "pretpadomju aģitāciju un propagandu", "spiegošanu", kā arī citiem "sevišķi bīstamiem valsts noziegumiem", kurus likuma *Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem* izpratnē var uzskatīt par politiskām represijām. Bez tiem VDK kompetencē bija arī krimināllietu izmeklēšana par "nelikumīgu izbraukšanu uz ārzemēm", "spekulāciju", "sociālistiskā īpašuma izlaupīšanu" un citi tamlīdzīgi noziegumi, kuri neatbilst politisko represiju definīcijai iepriekšminētā likuma izpratnē.

Attiecībā uz divdesmitā gadsimta astoņdesmitajiem gadiem šos "nepolitiskos" noziegumus pamatā var iedalīt trīs grupās. Pirmkārt, tā bija bēgšana no PSRS, par ko cilvēku parasti apsūdzēja pēc LPSR Kriminālkodeksa 78. panta par nelikumīgu izbraukšanu uz ārzemēm. Otrkārt, tie bija dažādi ekonomiska rakstura noziegumi – kontrabanda (LPSR Kriminālkodeksa 73. pants), "spekulācija"[465] (LPSR Kriminālkodeksa 149. pants), valūtas operāciju noteikumu pārkāpšana (LPSR Kriminālkodeksa 83. pants), valsts īpašuma izlaupīšana, tā realizēšana (LPSR Kriminālkodeksa 85.–93. pants), kā arī citi tamlīdzīgi nodarījumi. Treškārt, tie bija amatpersonu noziegumi, kurus izmeklēja VDK, – dienesta stāvokļa ļaunprātīga izmantošana (LPSR

[464] *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālprocesa Kodekss*. Oficiālais teksts ar pielikumiem, kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti materiāli. Rīga: Avots, 1985, 85.–86. lpp.

[465] Šajā rakstā termins "spekulācija" ir lietots pēdiņās tādēļ, ka PSRS pastāvēšanas laikā ar šo jēdzienu parasti apzīmēja privāto tirdzniecību (t. i., vienu no uzņēmējdarbības paveidiem, kas demokrātiskos režīmos par noziegumu parasti netiek uzskatīts).

Krimināl kodeksa 162. pants) un slepenu dokumentu un literatūras pazaudēšana (LPSR Krimināl kodeksa 71. pants).[466]

Jāņem vērā, ka ekonomiska rakstura nodarījumus izmeklēja ne tikai VDK, bet arī iekšlietu resora padotībā esošā Nodaļa cīņai ar sociālistiskā īpašuma izlaupīšanu.[467] Minētās struktūras darbība šajā pētījumā nav aplūkota.

VDK izmeklēto "politisko" un "nepolitisko noziegumu" skaits un to savstarpējā korelācija

Kopumā laikposmā no 1981. līdz 1986. gadam LPSR VDK izmeklēja 37 kriminālllietas, no kurām četrpadsmit bija politiski motivētas,[468] deviņas bija ierosinātas par bēgšanu no PSRS, desmit – par ekonomiska rakstura noziegumiem, kā arī vēl četras bija ierosinātas pret Rīgas pilsētas iekšlietu amatpersonām par slepenu dokumentu nozaudēšanu (sk. tabulu 1. pielikumā).[469] Kā redzams,

---

[466] *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Krimināl kodekss*. Oficiālais teksts ar pielikumiem, kuros ievietoti pa pantiem sistematizēti materiāli. Rīga: Avots, 1984, 81., 83., 85., 88.–99., 133.–134., 146.–147. lpp.

[467] *Отдел по борьбе с хищениями социалистической собственности (ОБХСС)* – krievu valodā. Nosaukuma akronīmu krievu valodā plaši izmantoja arī latviešu valodas saziņā.

[468] Sk.: Zelmenis, Gints. Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 72.–115. lpp

[469] Šī statistika nav uzskatāma par pilnīgi precīzu. Pirmkārt, nav pilnīgas pārliecības, ka visas LPSR VDK izmeklētās kriminālllietas ir nonākušas Latvijas Nacionālajā arhīvā. Otrkārt, arhīvā uzkrāto VDK kriminālllietu uzskaitei izmanto VDK sastādītu žurnālu, kur lietu uzskaitē hronoloģiskais princips ir izmantots tikai daļēji, tādēļ mēdz būt situācijas, ka atsevišķas kriminālllietas izpētes procesā var atrast tikai nejauši. Treškārt, *Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājā* (*No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986.* Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999.), kas ir plašākais publicētais izziņas avots par VDK izmeklētajām kriminālllietām, sastopamas kļūdas, neprecizitātes un nepilnības. Ievērojot minēto, nevar izslēgt iespēju, ka apskatāmajā laika periodā LPSR VDK faktiski ir izmeklējusi vairāk kriminālllietu, nekā minēts šajā rakstā. Tomēr, spriežot pēc līdzšinējās pētniecības

"politisko kriminālllietu" ir visvairāk, bet par bēgšanu vai ekonomiskajiem noziegumiem ierosināto lietu skaits bija līdzīgs. Savukārt vismazāk to ir par amatpersonu nodarījumiem.

Taču pilnīgi cita aina paveras, ja aplūko šo lietu ietvaros arestēto cilvēku skaitu. Iepriekš minētajās četrpadsmit "politiskajās krimināllietās" bija arestēti astoņpadsmit cilvēki, bet deviņās krimināllietās par bēgšanu no PSRS bija arestēti četrpadsmit cilvēki. Savukārt to desmit kriminālllietu ietvaros, kuras LPSR VDK ierosināja par ekonomiskajiem noziegumiem, kopumā bija arestēti 53 cilvēki (divi no tiem bija muitas un milicijas amatpersonas, tādēļ tabulā tie uzskaitīti slejā pie amatpersonām). Visbeidzot, četrās krimināllietās par slepenu dokumentu nozaudēšanu iekšlietu struktūrās nebija arestēts neviens (sk. tabulu). Minētie dati uzskatāmi parāda, ka krimināllietās par ekonomiskajiem noziegumiem arestēto personu skaits no 1981. līdz 1986. gadam ir krietni lielāks, nekā arestēto skaits visās pārējās krimināllietās kopā.

Ja aplūko LPSR VDK izmeklēto kriminālllietu hronoloģisko korelāciju laikposmā no 1981. līdz 1986. gadam (sk. tabulu), tad redzams, ka arestēto skaits 1985. un 1986. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem ir būtiski samazinājies. Šī tendence ir attiecināma arī uz "ekonomiskajām krimināllietām". Tāpat uzmanības vērts ir fakts, ka 1986. gadā VDK ierosināto un izmeklēto kriminālllietu skaits ir lielāks nekā šajā pašā gadā arestēto cilvēku skaits. Minētā īpatnība parādās tādēļ, ka 1986. gadā LPSR VDK ierosināja trīs krimināllietas par slepenu dienesta izdevumu pazaudēšanu Rīgas pilsētas Iekšlietu struktūrās, taču šajās lietās neviens netika ne arestēts, ne arī notiesāts.

No tabulas redzams, ka par ekonomiskajiem noziegumiem arestēto un apsūdzēto skaits no 1981. gada līdz 1982. gadam un no 1984. gada līdz 1985. gadam ir lielāks nekā pārējos noziegumu veidos arestēto un apsūdzēto skaits. Savdabīga ir VDK izmeklētajās krimināllietās arestēto skaita struktūra 1983. gadā. Šajā gadā vērojams

rezultātiem, nezināmu 1981.–1986. gadā VDK izmeklētu kriminālllietu nevar būt daudz. Tādēļ maz ticams, ka jauni atradumi principiāli spētu mainīt šajā pētījumā izklāstītos faktus un secinājumus.

politisko represiju pieaugums visā PSRS.[470] Tāpat šajā gadā bija arī vislielākais notverto bēdzēju skaits. Rezultātā 1983. gadā par ekonomiskajiem noziegumiem apsūdzēto personu īpatsvars LPSR VDK izmeklēto noziegumu kopskaitā bija mazāks nekā divos iepriekšējos un divos nākamajos gados.

Tāpat interesanta nianse vērojama 1986. gadā, kad PSRS bija aizsākusies *pārbūve,*[471] LPSR politisku noziegumu dēļ bija arestēti četri cilvēki, tātad divas reizes vairāk nekā iepriekšējos divos gados kopā. Grūtāk izprotami iemesli, kādēļ par 1986. gadu un arī vēlākajiem gadiem arhīvā nav atrodamas LPSR VDK izmeklētās krimināllietas par ekonomiskajiem noziegumiem, taču šis jautājums prasa papildu izpēti.

Iepriekš analizētā statistika rada iespaidu, ka laikposmā no 1981. līdz 1985. gadam LPSR VDK ar ekonomisko noziegumu apkarošanu nodarbojās vairāk nekā ar politiskajiem noziegumiem. Tiesa, lai minēto hipotēzi uzskatītu par pierādītu, būtu nepieciešami dati ne tikai par krimināllietām un tajās arestēto cilvēku skaitu, bet arī salīdzinoši dati par to, cik liela bija VDK iesaiste operatīvajās darbībās pirms krimināllietu ierosināšanas gan attiecībā uz "politiskajām", gan arī "nepolitiskajām" lietām. Diemžēl šobrīd Latvijā zinātniskajai izpētei nav pieejami dokumenti ar ziņām par operatīvo iesaisti.

Zināmu ieskatu šajā jautājumā sniedz VDK izmeklētajās krimināllietās atrodamie dokumenti par tā saukto profilaksi, brīdināšanu, kā arī operatīvo lietu pieminēšana. Lielākajā daļā no VDK izmeklētajām astoņdesmito gadu "politiskajām krimināllietām" bija atrodamas norādes par to, ka attiecīgā lieta ierosināta uz operatīvās lietas pamata vai arī kāds no attiecīgajā krimināllietā apsūdzētajiem bijis "profilaktēts" vai "brīdināts",[472] savukārt "nepolitiskajās

[470] Plašāk par 1983. gada politisko represiju kampaņu sk.: Zelmenis, Gints. 1983. gada politiskās represijas okupētajā Latvijā, *Latvijas Arhīvi*, Nr. 3/4, 2014, 163.–203. lpp.

[471] *Перестройка* (krievu val.) – latviski to dēvēja gan par "pārkārtošanos", gan "pārbūvi".

[472] Zelmenis, Gints. Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības

kriminālllietās" šādi dokumenti ir atrodami daudz mazāk. Tikai vienā no krimināllietām, kas ierosinātas par bēgšanu no PSRS, atrodams protokols par "brīdinājuma" izteikšanu. 1978. gada 26. jūnijā Ukrainas PSR Krimas apgabala pārvaldes leitnants T. Halaimovs izteica brīdinājumu Nikolajam Čebanovam par "idejiski kaitīgiem apmelojošiem spriedumiem par padomju īstenību un izteikumiem par nodomiem bēgt uz ārzemēm".[473] Šis ir vienīgais gadījums, kad nepārprotami redzams, ka par attiecīgā cilvēka bēgšanas nodomu VDK bija iepriekš informēta. Tiesa, Čebanovs bēgšanas mēģinājumu veica četrus gadus vēlāk 1982. gadā. Viņš šajā nolūkā pameta Krimu, ieradās Tallinā, sāka tur strādāt, savukārt bēgt mēģināja no Rīgas,[474] līdz ar to LPSR VDK par Čebanova bēgšanas nodomiem faktiski uzzināja tikai pēc viņa aresta.

Ir ziņas, ka operatīvā lieta bija par citu bēdzēju Igoru Kovaļenko, taču, tā kā viņš bija arestēts 1983. gada 6. oktobrī un notiesāts uz trim gadiem ieslodzījumā, bet operatīvās novērošanas lieta pieminēta 1985. gada dokumentā,[475] var secināt, ka operatīvi novērots Kovaļenko acīmredzot bija ieslodzījuma laikā. Autora rīcībā nav norādes par Kovaļenko operatīvo novērošanu pirms viņa aresta.

No apskatāmā laika "ekonomiskajām krimināllietām" tikai divās ir atrodamas norādes par to, ka VDK par attiecīgajās lietās izmeklētajiem kontrabandas gadījumiem ir bijusi iepriekš informēta. 1981. gada decembrī Ukrainas PSR VDK Nikolajevas apgabala operatīvās grupas priekšnieka ierosinātajā krimināllietā, kuru pēc tam izmeklēja LPSR VDK, esošie dokumenti liecina, ka krimināllieta ierosināta ne tikai pēc Nikolajevas muitas materiāliem, bet arī pēc LPSR VDK 2. (pretizlūkošanas) daļas operatīvās pārbaudes lietas Nr. 2728 *Skorpions* materiāliem.[476] Savukārt 1982. gada janvārī LPSR VDK sevišķi svarīgu lietu vecākais izmeklētājs Arnolds Rēvalds[477]

komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 89.–93. lpp.

[473] LVA, 1986. f., 1. apr., 45311. l., 256.–258. lp.

[474] Sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45311. l.

[475] LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., uzraudzības lieta, 127. lp.

[476] LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., uzraudzības lieta, 10. lp.

[477] Arnolds Rēvalds (dz. 1930), apakšpulkvedis. LPSR valsts drošības iestāžu darbinieks no 1950. gada. No 1958. gada bija LPSR VDK Jelgavas rajona pilnvarotais.

ierosināja krimināllietu, kurā vēlāk par kontrabandu arestēja A. Afoņinu un N. Klavsucu. Šajā krimināllietā atrodama norāde, ka tā, cita starpā, ierosināta pēc Rīgas rajona nodaļas aģentūras materiāliem.[478] Tātad kopumā "nepolitiskajās krimināllietās" daudz mazāk un retāk ir atrodamas norādes, ka par šajās lietās arestētajiem cilvēkiem VDK būtu "interesējusies" jau pirms krimināllietas ierosināšanas.

Arī LPSR VDK ziņojumi prokuratūrai par "profilakses" ietvaros izteiktajiem "brīdinājumiem" liecina, ka absolūto vairumu "brīdinājumu" LPSR VDK darbinieki izteica tieši par cilvēku politiskajām aktivitātēm, savukārt "brīdinājumu" par personu nelegālām vai puslegālām ekonomiskām aktivitātēm ir ļoti maz.[479] Minētais liecina, ka VDK operatīvā darbība vairāk bija vērsta uz cilvēku politisko aktivitāšu, nevis ekonomisko darbību apkarošanu.

Nelielu ieskatu par LPSR VDK prioritātēm "politisko" un "nepolitisko noziegumu" "profilaksē" un izmeklēšanā sniedz LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas dokumenti. Piemēram, VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas PSKP pirmorganizācijas sekretārs Boriss Kuzmins[480] 1980. gada oktobrī teica, ka pašreizējos apstākļos viens no VDK primārajiem uzdevumiem ir "cīņa ar politiski

---

Kopš sešdesmitajiem gadiem strādāja LPSR VDK Izmeklēšanas daļā, astoņdesmitajos gados bija LPSR VDK Izmeklēšanas daļas sevišķi svarīgu lietu vecākais izmeklētājs (LVA, PA-201. f., 1. apr., 671. l., 64. lp.; LVA, PA-101. f., 21. apr., 26. l., 141. lp.; G. Zelmeņa apkopotie dati).

[478] Sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45310. l., u. l., 1. lp. Jāatzīmē, ka frāze par "Rīgas rajona nodaļas aģentūras materiāliem" acīmredzami ir pierakstīta klāt vēlāk, līdz ar to, spriežot pēc minētā dokumenta, krimināllietas ierosināšanas brīdī operatīvie materiāli par krimināllietā izmeklētajiem faktiem VDK rīcībā varēja arī nebūt.

[479] Sk.: LVA, 1221. f., 1-c. apr., 2816., 2829., 2931., 2945., 2989., 2999. l.

[480] Boriss Kuzmins (dzimis 1950. gadā), LPSR valsts drošības iestāžu darbinieks no 1975. gada. 1967.–1968. gadā – Daugavpils rajona Višķu sovhoztehnikuma strādnieks, 1968.–1973. gadā mācījās Maskavas mežtehnikas institūtā (*Московский лесотехнический институт*). 1973.–1975. gadā bija Kuldīgas mežrūpniecības saimniecības galvenais mehāniķis. 1975.–1978. gadā – LPSR VDK Krāslavas rajona nodaļas operatīvais pilnvarotais, 1978.–1984. gadā LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas operatīvais pilnvarotais (no 1979. gada – vecākais operatīvais pilnvarotais), no 1984. gada – LPSR VDK Preiļu rajona nodaļas priekšnieks. (LVA, PA-101. f., 66. apr., 248. l.; LVA, PA-131. f., 53. apr., 9. l., 8. lp.; LVA, PA-131. f., 54. apr., 10. l., 97. lp.; A. Žvinkļa apkopotie dati).

neveselīgām izpausmēm mūsu sabiedrībā" un no 98 "signāliem", ko VDK Ventspils pilsētas un ostas daļa saņēmusi, gandrīz trešdaļa ir "signāli par politiski neveselīgām izpausmēm tajā vai citā formā".[481] Savukārt tās pašas VDK struktūrvienības darbinieks Ilgvars Cēris[482] 1982. gadā uzsvēra, ka nepieciešams uzmanīt jūrniekus, lai tie reisu laikā ārzemēs nenokļūtu "pretinieka ideoloģiskās diversijas" ietekmē, taču viņš neko neminēja par jūrnieku iesaisti kontrabandā, ne arī to, vai VDK vispār satrauc jūrnieku nelegāla ekonomiskā darbība.[483]

Atsevišķi dokumenti liecina, ka VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas rīcībā ir bijusi arī informācija par kontrabandu,[484] taču šīs ziņas ir ļoti nekonkrētas, turklāt nekas neliecina, cik šis darbības virziens VDK darbībā bijis prioritārs.

Tātad kopumā no iepriekš analizētajiem dokumentiem iegūt pārliecinošus datus par VDK darbības prioritātēm divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados pagaidām ir sarežģīti. No vienas puses, arestēto skaits bija lielāks "ekonomiskajās kriminālllietās", kas varētu liecināt par ekonomiskā virziena prioritāti VDK darbībā. No otras puses, krietni vairāk ir atrodamas liecības par VDK operatīvo darbību

---

[481] LVA, PA-1178. f., 1. apr., 32. l., 83.–84. lp. (dokuments krievu valodā, citātu tulkojis G. Zelmenis). Boriss Kuzmins gan nemin, par kādām tēmām bijuši pārējie "signāli".

[482] Ilgvars Cēris (dzimis 1952. gadā), LPSR VDK darbinieks. Astoņdesmito gadu pirmajā pusē strādājis LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļā (G. Zelmeņa apkopotie dati).

[483] LVA, PA-1178. f., 1. apr., 34. l., 38.–39. lp.

[484] 1983. gada septembrī LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas darbinieks Viktors Šnēvels teica, ka viņam ir daudz "nenosegtu signālu, bet šie signāli pamatā ir par kontrabandas darbību un tos nav tik viegli nosegt" ("Много у меня незакрытых сигналов, но эти сигналы, в основном, по контрабандной деятельности и их не так то легко закрыть"). LVA, PA-1178. f., 1. apr., 35. l., 76. lp. (dokuments krievu valodā, citātu tulkojis G. Zelmenis).
Viktors Šnēvels (dzimis 1954. gadā), LPSR VDK darbinieks. 1970.–1972. gadā bijis Rēzeknes Slaukšanas iekārtu rūpnīcas elektriķis. 1972.–1975. gā dienēja PSRS Jūras kara flotē. 1975. gadā īslaicīgi bija Rēzeknes piena konservu kombināta ekspeditors, pēc tam – Rēzeknes slaukšanas iekārtu rūpnīcas krāvējs. 1975.–1981. gadā ar pārtraukumu mācījies Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā Maskavā. No 1981. gada – LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas operatīvais darbinieks (LVA, PA-131. f., 59. apr., 99. l.).

"politisko noziegumu" virzienā, kas savukārt vairāk liecina par "politiskā virziena" prioritāti VDK darbībā.

Acīmredzot jautājums par to, kurš no LPSR VDK darbības virzieniem ("politiskais" vai "ekonomiskais") divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados bijis svarīgāks, prasa papildu pētniecību, taču patlaban no LPSR VDK izmeklētajām krimināllietām, kā arī citiem iepriekš analizētajiem materiāliem iespējams secināt, ka apskatāmajā laikposmā gan varai nevēlamas politiskās aktivitātes, gan arī nelegālas ekonomiskās aktivitātes atradās starp LPSR VDK prioritātēm.

LPSR VDK izmeklētās "ekonomiskās krimināllietas"

Kā jau minēts, apskatāmajā laikposmā LPSR VDK, cita starpā, izmeklēja krimināllietas par kontrabandu, "spekulāciju", valūtas operāciju noteikumu pārkāpšanu, kā arī valsts īpašuma izlaupīšanu. Kopīgais visām šīm krimināllietām ir tas, ka cilvēki šos nodarījumus bija veikuši peļņas nolūkā jeb, kā tas formulēts apsūdzības dokumentos, "iedzīvošanās nolūkā", tātad apsūdzēto darbībām bija ekonomiski motīvi. Raksturīga šo krimināllietu iezīme – pārsvarā apsūdzības bija celtas par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, piemēram, kontrabandā apsūdzētie parasti tika apsūdzēti arī par "spekulāciju", jo nelegāli ievestās preces vairumā gadījumu bija paredzētas tirdzniecībai. Nereti līdzās apsūdzībai kontrabandā bija arī apsūdzība valsts īpašuma izlaupīšanā, jo dažkārt kontrabandisti no PSRS nelegāli izveda valsts uzņēmumos nozagtas preces vai izejvielas, ar mērķi tās ārzemēs pārdot. Tā kā par ārzemēs pārdotajām precēm šie cilvēki pretī saņēma attiecīgās valsts valūtu, daļu no kontrabandistiem apsūdzēja arī par nelikumīgām valūtas operācijām.

Gadījumi, kad "ekonomiskajās krimināllietās" cilvēki bija apsūdzēti tikai par vienu noziedzīga nodarījuma veidu bija retāki. Vairāk tas attiecināms uz valūtas uzpircējiem, kam valūtas tirdzniecība bija galvenā nodarbe un ienākumu gūšanas avots.[485]

Jāievēro, ka ne visos gadījumos apsūdzības bija pamatotas ar LPSR Krimināl kodeksa normām. Vairums kontrabandā apsūdzēto bija

[485] LVA, 1986. f., 1. apr., 45343. l.

jūrnieki, kas tirgojās ar precēm vai nodeva tās tirdzniecībai ne tikai Latvijas ostās, bet arī citās PSRS ostās. Šādos gadījumos apsūdzība bija pamatota ar attiecīgajā PSRS republikā spēkā esošo krimināLkodeksa normu.[486]

Lai konkrētāk aplūkotu "ekonomiskajās krimināllietās" tiesāto cilvēku nodarījumus, plašāk aplūkosim divas šādas lietas.

1983. gada 15. augustā Ventspils ostā muitas darbinieki aizturēja kuģa *Ričardas Bukauskas* vecāko motoristu V. Mihalkeviču, kurš, apejot muitas kontroli, mēģināja iznest no ostas teritorijas ārzemēs nopirktas mantas. Muitas darbinieki noformēja protokolu, nopratināja Mihalkeviču un ierosināja krimināllietu. Savukārt trīs dienas vēlāk Ventspils Iekšlietu daļa šos dokumentus nodeva izmeklēšanai Valsts drošības komitejai.[487] VDK šajā lietā līdz novembra beigām arestēja vēl septiņas personas (jūrniekus A. Abramovu, A. Dreju, V. Ivanovu, M. Kopilovu, G. Meļņičuku, kā arī Ventspils muitas inspektoru V. Macjuku un Ventspils Iekšlietu daļas iecirkņa inspektoru A. Masohinu). Minētie jūrnieki bija kuģa *Ričardas Bukauskas* apkalpes locekļi. Viņi bija ierīkojuši uz kuģa vairākus slēpņus, kuros nelegāli izveda no PSRS rūpniecisko sudrabu, kā arī melnos ikrus. Ārzemēs šīs preces pārdeva un par iegūto naudu iegādājās apģērbus, pulksteņus, audiotehniku un citas Padomju Savienībā "deficītas" preces. Šo darbību rezultātā viņi, pēc izmeklēšanas aprēķiniem, guva peļņu vairāku desmitu tūkstošu rubļu apmērā.[488] Minētos jūrniekus apsūdzēja kontrabandā, "spekulācijā", bet dažus arī nelikumīgu valūtas operāciju veikšanā vai valsts īpašuma izlaupīšanā. Ventspils muitas inspektors V. Macjuks un Ventspils Iekšlietu daļas iecirkņa inspektors A. Masohins bija mēģinājuši palīdzēt arestētajam V. Mihalkevičam noslēpt daļu no nelegāli ievestajām mantām, tādēļ viņus apsūdzēja dienesta stāvokļa ļaunprātīgā

[486] Piemēram, H. Bondarevs 1981. gadā bija apsūdzēts atbilstoši Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksa 88. panta otrajai daļai, 164. panta otrajai daļai un 208. panta ceturtajai daļai (LVA, 1986. f., 1. apr., 45309. l.). P. Bulgakovs un A. Jerašovs 1982. gadā bija apsūdzēti atbilstoši Ukrainas PSR Kriminālkodeksa 70. pantam un 154. pantam (LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l.).
[487] LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 1. sēj., 1c.–31. lp.
[488] LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l.

izmantošanā.[489] Rezultātā visiem astoņiem apsūdzētajiem LPSR Augstākā tiesa piesprieda ieslodzījumu "labošanas darbu kolonijās". Interesanta ir piespriestā soda sadale. Kriminālllietā notiesātajiem jūrniekiem piespriestais sods bija ieslodzījums no pieciem līdz sešiem gadiem pastiprināta režīma "labošanas darbu kolonijās", savukārt muitnieks V. Macjuks un milicis A. Masohins bija notiesāti tikai uz vienu gadu vispārēja režīma "labošanas darbu kolonijā".[490]

Gadījumos, kad jūrnieki kontrabandas ceļā ievestās preces pārdeva uzpircējiem un tie savukārt pārdeva šīs preces tālāk (t. i., paši uzpircēji ar kontrabandu nenodarbojās), VDK izmeklētāji attiecīgo kriminālllietu sadalīja divās vai vairākās atsevišķās kriminālllietās, kur vienā izmeklēja kontrabandu, bet otrā – "spekulāciju". Šādi izdalītās lietas par "spekulāciju" tālāk izmeklēja ne vairs VDK, bet iekšlietu resors vai prokuratūra. Piemēram, 1981. un 1982. gadā no vienas VDK izmeklētās kriminālllietas par kontrabandu bija izdalītas kriminālllietas par kontrabandas ceļā ievesto preču uzpircējiem. Izdalīto kriminālllietu izmeklēšanu vairs neveica LPSR VDK.[491]

Atšķirīga ir kādas citas "ekonomiskās kriminālllietas" ierosināšanas un izmeklēšanas gaita 1985. gadā. Minētā gada februārī PSRS VDK Maskavas pilsētas un apgabala pārvalde ierosināja kriminālllietu par valūtas operāciju pārkāpumiem pret diviem Maskavas iedzīvotājiem. 1985. gada maijā šajā lietā bija arestēti arī Rīgas iedzīvotāji – A. Švarcšteins un V. Gorjučko, savukārt jūlijā materiālus par abiem rīdziniekiem izdalīja atsevišķā kriminālllietā, ko tālāk izmeklēja LPSR VDK. Augusta sākumā šajā lietā par "spekulāciju ar valūtas vērtībām" arestēja vēl vienu Rīgas iedzīvotāju – A. Akuličevu. Izmeklēšana konstatēja, ka visi trīs apsūdzētie jau no 1979. gada dažādās PSRS pilsētās ir nelegāli pirkuši valūtu un pēc tam citur to pārdevuši. Pēc izmeklēšanas aprēķiniem, apsūdzētie tādā veidā ik gadu apgrozījuši summas vairāku desmitu tūkstošu ASV dolāru un Vācijas Federatīvās Republikas (VFR) marku apmērā. Visu šo valūtas

[489] LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 13. sēj., 49.–199. lp.
[490] LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 14. sēj., 296.–301. lp.
[491] LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., 13. sēj., 151.–155. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., 14. sēj., 1b.–11. lp.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2876. l., 10.–18. lp.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2877. l., 19.–32. lp.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2878. l., 6.–11. lp.

maiņas un tirdzniecības operāciju rezultātā apsūdzētie bija guvuši peļņu vairāku simtu tūkstošu PSRS rubļu apmērā. Par to 1985. gada decembrī visiem trim LPSR Augstākā tiesa piesprieda ieslodzījumu uz laiku no 6 līdz 12 gadiem pastiprināta režīma "labošanas darbu kolonijā", kā arī mantas konfiskāciju.[492]

Lai arī abi aplūkotie piemēri ārēji šķiet atšķirīgi, tomēr tiem ir divas kopējas iezīmes. Pirmkārt, abas lietas izmeklēja VDK, un, otrkārt, apsūdzēto galvenais mērķis bija peļņas gūšana.

Viens no būtiskākajiem ir jautājums par to, vai LPSR VDK izmeklētajās "ekonomiskajās krimināllietās" atrodami arī politiski motīvi. Saprotams, ka viens no galvenajiem ekonomisko noziegumu cēloņiem PSRS bija tās neefektīvā ekonomikas politika. Milzīgus līdzekļus PSRS ik gadu tērēja dažādu no PSRS atkarīgu režīmu, ideoloģiski radniecīgu režīmu, kā arī "revolucionāro" un "atbrīvošanās kustību" atbalstam. Tāpat ārkārtīgi lielas summas PSRS izdeva militārām vajadzībām. Tas viss, kā arī dažādas starptautiskas militāras avantūras prasīja tik daudz ekonomisko, finansiālo u. c. resursu, ka iedzīvotāju dzīves līmenis visā PSRS, salīdzinot ar attīstītajām pasaules valstīm, bija zems. Rezultātā daudzi PSRS iedzīvotāji centās savu dzīves līmeni uzlabot ar dažādām puslegālām un pat pilnīgi nelegālām aktivitātēm. Labākajā gadījumā tās bija dažādas "haltūras",[493] tomēr masveida parādība bija zagšana – cilvēki no darbavietām nesa mājās visu, ko vien bija iespējams kaut kādā veidā izmantot mājsaimniecībā.[494] Savukārt uzņēmīgākie organizēja dažādus no tā

[492] Sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45343. l.

[493] PSRS vārdam "haltūra" bija ambivalenta nozīme, jo, no vienas puses, tas norādīja uz nekvalitatīvu darbu, bet, no otras puses, uz peļņas gūšanu, veicot kādu darbu privātā kārtā. Pēdējā nozīme, piemēram, minēta rakstos: Astanovskis, S., Ruskulis, J. "Vienas pilsētas liekēži", *Cīņa*, Nr. 228, 1956, 27. septembris, 4. lpp.; Miķelsons, E. "Haltūristi taksē pa savam", *Cīņa*, Nr. 191, 1967, 16. augusts, 4. lpp. *Red. piez.*

[494] Uzskatāmi valsts mantas zagšana, piemēram, atspoguļota rakstā: Kavalieris, A. "Ko līdz žogs, ja nav vārtu?" *Cīņa*, 1982, 15. septembris, 2. lpp. Anrijs Kavalieris (1933–2016), iekšlietu ministra vietnieks 1982. gada 15. septembra rakstā norāda, ka pret sociālistisko īpašumu bijis "vērsts gandrīz katrs septītais republikā izdarītais noziegums. Visizplatītākie apdraudējumi ir zādzība un izlaupīšanas, kuras izdarītas, gan piesavinoties, gan izšķērdējot, gan arī ļaunprātīgi izmantojot dienesta stāvokli. Šīs kategorijas noziedznieku vidū ir gan amatpersonas, gan strādnieki un šoferi, gan kolhoznieki un mehanizatori." *Red. piez.*

laika likumdošanas viedokļa nelegālus pagrīdes biznesa paveidus. Tātad PSRS iedzīvotāju nelegālās ekonomiskās darbības cēlonis būtībā bija šīs valsts politiski ekonomiskā sistēma. No šāda viedokļa raugoties, zināms politisks konteksts bija gandrīz visiem ekonomiskajiem noziegumiem PSRS, tādēļ ne velti daļu no tiem izmeklēja VDK.

Tomēr, ja skatās konkrētus piemērus, tad apskatāmā laika perioda "ekonomiskajās krimināllietās" tieša politiska motivācija praktiski nav atrodama. Tieši otrādi, nereti līdzekļus dažādu sadzīves preču iepirkšanai kontrabandisti ieguva, izvedot no PSRS gan dažādas vērtslietas un antikvārus priekšmetus, gan arī, piemēram, rūpniecisko sudrabu, vai melnos ikrus,[495] kas "vienkāršajam" PSRS pilsonim bija deficīts pat pašā Padomju Savienībā. Vienā gadījumā pat tika konstatēts mēģinājums izvest Vidusāzijā izgatavotu hašišu.[496] Tā kā vērtslietu vai zagtu priekšmetu un vēl jo vairāk – narkotiku nelegāla izvešana uz ārzemēm bija noziegums ne tikai PSRS, bet arī demokrātiskās valstīs ar liberālu tirgus ekonomiku, saprotams, šajā gadījumā tiešām ir runa par noziedzīgu darbību ekonomikas sfērā.

Cita lieta – vairumā gadījumu kontrabandisti Rietumvalstīs iepirka un ieveda PSRS dažādas sadzīvē nepieciešamas un pieprasītas preces – lakatus, džinsus, apģērbus, saulesbrilles, audiotehniku, elektroniskos pulksteņus utt. Rietumvalstīs tās bija ikdienišķas, brīvajā tirdzniecībā viegli nopērkamas preces, taču vairumam PSRS iedzīvotāju tas bija "deficīts". Tātad šis fakts ne tikai uzskatāmi parāda visaptverošo sadzīves preču deficīta problēmu PSRS, bet apliecina, ka plaša patēriņa preču kontrabandas cēlonis bija PSRS vadības nesaprātīgās ekonomiskās politikas tiešas sekas. Faktiski, PSRS vadītāji radīja kontrabandai maksimāli labvēlīgu vidi – augstu pieprasījumu pēc jebkurām plaša patēriņa precēm.

Papildus minētajiem politiskajiem aspektiem "ekonomisko krimināllietu" izpēte sniedz nozīmīgu materiālu arī, piemēram, par to, kā PSRS darbojās "ēnu ekonomika" un cik lieli finanšu līdzekļi apgrozījās "melnajā tirgū".

Cita starpā krimināllietas par kontrabandu un "spekulāciju" satur ziņas, kas tā laika publicētajos avotos praktiski nav atrodamas.

---

[495] Sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45309. l.; 1986. f., 1. apr., 45331. l.

[496] Sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45300. l.

Piemēram, var noskaidrot, kāda bija starpība starp PSRS rubļa un ASV dolāra valsts noteikto oficiālo kursu un "melnā tirgus" kursu PSRS. Ja septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados PSRS Valsts bankas noteiktais oficiālais rubļa kurss pret ASV dolāru bija 60–75 kapeikas par vienu dolāru[497], tad no kriminālllietas pret A. Švarcšteinu, V. Gorjučko un A. Akuličevu redzams, ka no 1979. gada vasaras līdz astoņdesmito gadu vidum "melnajā tirgū" viens ASV dolārs maksāja aptuveni no trīs rubļiem 20 kapeikām līdz četriem rubļiem 50 kapeikām.[498] Tātad faktiskais dolāra kurss "melnajā tirgū" bija četras līdz septiņas reizes augstākās nekā oficiālais valsts noteiktais kurss. LKP CK dokumentos atrodama informācija, ka 1986. gadā nelegālie valūtas uzpircēji ārzemju jūrniekiem esot maksājuši četrus līdz piecus rubļus par vienu ASV dolāru,[499] tātad starpība starp oficiālo un "melnā tirgus" kursu bijusi vēl lielāka.

Ievērības cienīgs ir fakts, ka vairumā no apskatāmā laika kriminālllietām par kontrabandu bija notiesāti Latvijas Jūras kuģniecības jūrnieki. No vienas puses, tas bija tikai likumsakarīgi, jo tieši jūrniekiem, regulāri braucot uz ārzemēm, bija vislielākās praktiskās iespējas ievest un izvest visdažādākās preces, proti, nodarboties ar kontrabandu. No otras puses, tā kā Latvijas Jūras kuģniecības jūrnieki bija iesaistīti lielākajā daļā no LPSR VDK izmeklētajām astoņdesmito gadu kriminālllietām par kontrabandu, grūti iedomāties, ka par tik plašu nelegālu preču pārvadāšanu neko nezināja kuģniecības vadība. Vēl grūtāk iedomāties, ka par šīm aktivitātēm pirms kriminālllietu ierosināšanas neko nebūtu zinājušas VDK amatpersonas, taču precīzāku ziņu trūkuma dēļ par šo zināšanu apjomu pagaidām grūti spriest.[500]

---

[497] *Planēta*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1988, 374. lpp.; История обменного курса доллара в СССР. Pieejams: http://odollarah.ru/kursy-i-kotirovki/v-sssr.html; Василенко, Григорий. "Как менялся курс доллара за последние 100 лет", *Rustoria.ru*, 3 декабря 2014. Pieejams: http://rustoria.ru/post/kurs-vyzhivaniya-kak-menyalas-stoimost-rublya-po-otnosheniyu-k-dollaru-v-poslednij-vek/#close

[498] LVA, 1986. f., 1. apr., 45343. l.

[499] LVA, PA-101. f., 59. apr., 200. l., 12. lp.

[500] Viena no sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietām (2007. gada 23. aprīļa spriedumu lietā Nr. 7/350 (K30-273/14)) atklāj, piemēram, gan to, ka kuģa apkalpi,

Interesanti, ka 1984. gada beigās vai 1985. gada sākumā uz PSKP Centrālo komiteju kāds bija nosūtījis anonīmu ziņojumu par dažādām nebūšanām Latvijas Jūras kuģniecībā. Tā rezultātā 1985. gada sākumā kuģniecībā tika veikta pārbaude. Par šīs pārbaudes rezultātiem 1985. gada 15. maijā LKP CK ziņoja PSKP Centrālajai komitejai. Šajā ziņojumā atrodama gan informācija par kuģu nepamatoti ilgu stāvēšanu ostās, gan par vairāku vadošu kuģniecības amatpersonu neatbilstību ieņemamiem amatiem un to atbrīvošanu no darba, gan par kukuļošanu kuģniecībā, gan par nekārtībām kuģniecības interkluba celtniecībā. Ziņojumā neiztika pat bez "netīrās veļas mazgāšanas" – kuģniecības priekšnieka vietnieks A. Poltorabatko esot šķīries no sievas un stājies otrajā laulībā ar kādu no kuģniecības darbiniecēm. Tomēr ne ar vārdu nebija pieminēta kuģniecības darbinieku iesaiste kontrabandā un "spekulācijā".[501] Četri Latvijas Jūras kuģniecības darbinieki 1985. un 1986. gadā par kukuļošanu pat tika izslēgti no partijas, taču tikai vienam no viņiem izslēgšanas pamatojumā ir pieminēta "spekulācija".[502] Grūti teikt kāda iemesla dēļ minētajos dokumentos neparādās nekādas ziņas par kuģniecības jūrnieku saistību ar kontrabandu (acīmredzot šo jautājumu nepieciešams pētīt plašāk), taču savā ziņā tas uzskatāmi ilustrē faktu, ka kompartijas vietējo vadītāju ziņojumi "uz augšu" tikai daļēji atspoguļoja lietu reālo stāvokli un attiecīgi radīja Maskavā nepilnīgu priekšstatu par attiecīgajā nozarē notiekošo.

---

atgriežoties no ārvalstu reisa iztaujāja VDK, gan arī to, ka VDK vervēja aģentus no kuģa apkalpes vidus. Iztaujāšana un vervēšana bija saistīta arī ar nepieciešamību atklāt kontrabandu. Stukāns, Juris. "Tiesu secinājumi un argumenti sadarbības fakta ar LPSR VDK konstatēšanai un iemesli sadarbības fakta nekonstatēšanai", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 50.–51. lpp. *Red. piez.*

[501] LVA, PA-101. f., 55. apr., 130. l., 117.–120. lp.

[502] LVA, PA-101. f., 55. apr., 235. l., 116., 117. lp.; LVA, PA-101. f., 57. apr., 352. l., 8. lp.

Bēgšana uz ārzemēm un tās iemesli

Faktu, ka no Latvijas teritorijas vairāk vai mazāk regulāri kāds mēģināja nelegāli nokļūt ārzemēs, pamatā noteica tās ģeogrāfiskais stāvoklis. Baltijas jūras piekraste bija PSRS ārējā robeža, un relatīvi tuvu atrodas Zviedrijas Karalistei piederošā Gotlandes sala. Rezultātā no Latvijas teritorijas uz ārzemēm mēģināja bēgt ne tikai vietējie iedzīvotāji, bet laiku pa laikam bēgt gribētāji ieradās arī no citām PSRS republikām.[503] Populārākie bēgšanas veidi astoņdesmitajos gados bija šādi. Pirmkārt, cilvēki mēģināja ar kādu peldlīdzekli no Kurzemes piekrastes nokļūt Zviedrijā.[504] Otrkārt, citi mēģināja Rīgas vai Ventspils ostās nemanīti uzkāpt uz kāda kuģa un tad ar to nokļūt ārzemēs.[505] Treškārt, jau retāki bija gadījumi, kad kāds mēģināja aizdzīt lidmašīnu un ar to aizlidot uz ārzemēm.[506]

Jāņem vērā, ka ne vienmēr par bēgšanas mēģinājumiem bija ierosinātas krimināllietas. Ir zināmi gadījumi, kad varas iestāžu pārstāvji arestēja personas, kas nelegāli bija iekļuvušas kādas Latvijas ostas teritorijā ar mērķi bēgt uz ārzemēm, taču krimināllietas nebija ierosinātas.[507]

Kas attiecas uz bēgšanas iemesliem, galvenais bija tas, ka absolūtajam vairumam PSRS iedzīvotāju nebija praktiski nekādu iespēju izbraukt no PSRS legāli. Vislabāk to apliecina fakts, ka vairāki cilvēki, kas apskatāmajā laikā mēģināja bēgt no LPSR uz ārzemēm, pirms tam bija mēģinājuši izbraukt legāli, taču varas iestādes šādu iespēju liedza. Piemēram, S. Portnojs 1979. gadā mēģināja izbraukt no

---

[503] Laikā no 1981. līdz 1986. gadam vismaz četri cilvēki (Nikolajs Čerbanovs, Tariels Gikašvili, Korčaks, Solodkovs) bija ieradušies Latvijas teritorijā no citām PSRS republikām, lai no šejienes mēģinātu nokļūt ārzemēs (LVA, 1986. f., 1. apr., 45311. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45340. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5308. l.).

[504] Sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45305. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45321. l.

[505] Sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45301. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45311. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45340. l.

[506] Sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45332. l.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 3096. l.; LVA, PA-101. f., 59. apr., 107. l., 103.–105. lp.

[507] LVA, 1221. f., 1c. apr., 2816. l., 1.–3., 5., 15.–16. lp.

PSRS uz dzīvi Izraēlā. Viņš bija nokārtojis visus nepieciešamos dokumentus un saņēmis arī Izraēlas atļauju iebraukšanai, taču 1980. gada jūlijā Uzbekijas PSR Iekšlietu ministrijas Vīzu un ārzemnieku reģistrācijas daļa S. Portnojam izbraukšanu atteica "sarežģītas starptautiskās situācijas dēļ".[508] Tad 1980. gada septembrī S. Portnojs ieradās Rīgā. Sākotnēji viņš bija cerējis, ka šeit varēs vieglāk iegūt izbraukšanas atļauju, taču, saprotot, ka LPSR tas būs tikpat problemātiski kā Uzbekijā, izlēma bēgt no PSRS. Lai savu nodomu īstenotu, S. Portnojs 1980. gada septembrī sāka strādāt Rīgas jūras tirdzniecības ostā par dokeri, taču darbs ostā viņam bija tikai līdzeklis, lai iegūtu legālu iespēju atrasties ostas teritorijā un izpētītu bēgšanas iespējas, ko 1981. gada martā viņš arī centās īstenot.[509]

Arī Nikolajs Čerbanovs un Vladimirs Korčaks sākotnēji bija mēģinājuši no PSRS izbraukt likumīgā kārtībā, taču saņēma atteikumus un tādēļ izlēma bēgt.[510] Arī citās bēgšanas lietās atrodamas liecības vai citas norādes, ka bēgšanas nodoms radies tāpēc, ka likumīgā ceļā no PSRS izkļūt nav bijis iespējams.[511] Tātad VDK izmeklētajās krimināllietās par bēgšanu atrodamie dokumenti tieši pierāda, ka bēgšana bija likumsakarīgas sekas PSRS pastāvošajiem cilvēka brīvas pārvietošanās un dzīvesvietas izvēles ierobežojumiem. Lai arī nereti nav pamata bēdzējus tiešā veidā uzskatīt par politiski represētajiem,[512] taču viņu veiktais "noziegums" faktiski bija tiešas sekas šādiem aizliegumiem, t. i., PSRS vadības politikai. Likumsakarīgi rodas jautājums, vai pamatoti likums *Par politiski represētās personas*

---

[508] LVA, 1986. f., 1. apr., 45301. l., 109., 115. –117., 229. –230. lp.

[509] LVA, 1986. f., 1. apr., 45301. l., 43. –44., 101., 109. –110., 118. –124. lp.

[510] LVA, 1986. f., 1. apr., 45311. l., 259. –261., 263. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l., 10.–11., 31.–32. lp.

[511] Piemēram, I. Kovaļenko liecināja, ka viņi ar O. Morozovu 1983. gadā izlēmuši "izbraukt uz dzīvi ārzemēs nelikumīgā ceļā, jo likumīga pamata tam mums nebija" (LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 2. sēj., 145. lp.). Tariels Gikašvili bijis pārliecināts, ka viņam atteiks iespēju likumīgi izbraukt uz ārzemēm (LVA, 1986. f., 1. apr., 45340. l., 1. sēj., 225. lp.).

[512] Likumā P*ar politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem* pārvietošanās brīvības ierobežošana nav definēta kā politisko represiju izpausme (sk.: *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 64, 1995, 26. aprīlis; https://www.vestnesis.lv/ta/id/34832; *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 46, 2004, 24. marts; https://www.vestnesis.lv/ta/id/86001).

statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem politiski represētā statusu neattiecina uz bēdzējiem.

VDK izmeklētajās krimināllietās par bēgšanu var atrast liecības, ka būtisks bēgšanas motīvs bijis arī padomju dzīves ikdienas "pelēcīgums", perspektīvu trūkums, kā arī dzīves līmeņa atšķirības Rietumvalstīs un PSRS.[513]

Vairumā gadījumu cilvēki, kurus arestēja neveiksmīgu bēgšanas mēģinājumu laikā, centās par saviem patiesajiem bēgšanas motīviem izteikties vai nu iespējami mazāk, vai arī sniegt izmeklētājam tādu skaidrojumu, kas draudētu ar mazāku sodu. Šā iemesla dēļ krimināllietās vai nu nav atrodami dokumenti par bēdzēju politiskajiem motīviem, vai arī to ir maz.

Uzskatāms piemērs tam ir krimināllieta par Raimonda Bitenieka un Jāņa Vansoviča bēgšanas mēģinājumu 1983. gadā. Pašā lietā izmeklēšana ir konstatējusi tikai to, ka Bitenieks ar Vansoviču bēguši uz Zviedriju tāpēc, lai "personīgi iepazītos ar dzīvi kapitālistiskajās valstīs".[514] Taču 1998. gadā, atceroties astoņdesmito gadu notikumus, Raimonds Bitenieks stāstīja, ka šīs bēgšanas mērķis bijis "uzņemt kontaktus ar Rietumos dzīvojošajiem latviešiem un viņu aktīvākajām organizācijām". Turklāt bēdzēji veduši sev līdz četras fotofilmiņas ar kadriem par dzīvi okupētajā Latvijā, taču, tuvojoties PSRS robežsardzes patruļkuģim, filmiņas nācies noslīcināt.[515] Tātad šis bēgšanas mēģinājums ir bijis politiski motivēts, taču krimināllietas dokumentos šādi motīvi neparādās.

Dažās VDK izmeklētajās krimināllietās tomēr ir iespējams atrast atsevišķas norādes par bēgšanas politisku motivāciju. Piemēram, krimināllietā pret Nikolaju Čerbanovu ir atrodams PSRS VDK Krimas apgabala pārvaldes līdzstrādnieka G. Holaimova

---

[513] Sk., piemēram, O. Morozova liecības par viņa bēgšanas motīviem (LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 1. sēj., 120. lp. otra puse; LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 3. sēj., 215.–216. lp.) un S. Žarinova liecības par viņa bēgšanas motīviem (LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 2. sēj., 31. lp. otra puse).

[514] LVA, 1986. f., 1. apr., 45321. l., 3. sēj., 129., 137., 139. lp.

[515] Bebre, Dace. "Ar Triju Zvaigžņu ordeņa starojumu. Ordeņa komandieris Raimonds Bitenieks", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 172/173 (1233/1234), 1998, 11. jūnijs, 8.–9. lpp. Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/48660, "Kā liepājnieki 1983. gadā "dzimteni nodeva"…", *lpra.vip.lv*. Pieejams: http://lpra.vip.lv/1983.htm

1978. gadā izteikts "brīdinājums" Nikolajam Čerbanovam par to, ka viņš izplatījis "idejiski kaitīgus apmelojošus izteicienus".[516] Tātad ir pamats uzskatīt, ka Čerbanova vēlme bēgt no PSRS bija vismaz daļēji politiski motivēta.

Politiski bēgšanas motīvi, spriežot pēc netiešām norādēm, varēja būt arī Vladimiram Korčakam, lai gan savās liecībās viņš piemin tieši pretējo – naidīgu darbību pret PSRS neesot gatavojis.[517] Korčaku 1981. gada 7. oktobrī aizturēja Ventspils tirdzniecības ostā, kur viņš bija iekļuvis, lai mēģinātu nelegāli nokļūt uz kāda kuģa, kas dodas uz ārzemēm.[518] Korčaks jau 1966. gada septembrī bija aizbēdzis uz Turciju, bet pēc tam apmeties uz dzīvi Vācijas Federatīvajā Republikā. Tur viņš sāka strādāt kuģu remonta rūpnīcā, vēlāk uz tirdzniecības kuģiem, taču 1969. gadā, kad kuģis, uz kura Korčaks strādāja, iebrauca Oņegas ostā (Arhaņģeļskas apgabalā, KPFSR), Korčaku arestēja.[519] Pēc aresta viņu nosūtīja uz V. Serbska psihiatrijas institūtu[520] un tur ar diagnozi "lēni progresējošā šizofrēnija"[521] atzina par nepieskaitāmu. Rezultātā viņam noteica piespiedu ārstēšanu speciāla tipa psihiatriskajā slimnīcā, kur viņš atradās līdz 1978. gadam. 1980. gadā Vladimirs Korčaks iesniedza lūgumu Iekšlietu ministrijas Vīzu un ārzemnieku reģistrācijas daļai atļaut viņam izbraukt no PSRS, taču saņēma atteikumu un vēlreiz uz pieciem mēnešiem tika ievietots psihiatriskajā slimnīcā. Pēc izlaišanas no tās Korčaks nolēma bēgt uz

[516] LVA, 1986. f., 1. apr., 45311. l., 256. lp.
[517] LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l., 99.–100., 140.–141. lp.
[518] LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l., 6.–13. lp.
[519] Vladimira Korčaka krimināllietas dokumentos ir atrodamas norādes, ka PSRS viņš esot atgriezies labprātīgi (LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l., 37., 103.–104., 193. lp.), taču nav izslēgts, ka viņš sniedza šādu liecību, lai samazinātu iespējamo sodu par bēgšanu.
[520] Institūta oficiālais nosaukums bija šāds: Всесоюзный ордена трудового красного знамени научно-исследовательский институт общей и судебной психиатрии имени В. П. Сербского.
[521] *Вялотекущая шизофрения* – krievu valodā. Par šo sk. plašāk: Krēsliņš, Uldis. LPSR Valsts drošības komiteja un represīvās psihiatrijas prakse: 20. gadsimta sešdesmitie līdz astoņdesmitie gadi, *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 358., 372. lpp. *Red. piez.*

ārzemēm.[522] Kā redzams, Korčaks mēģināja bēgt pēc tam, kad PSRS varas institūcijas viņu jau divas reizes bija piespiedu kārtā ievietojušas psihiatriskajā slimnīcā, līdz ar to grūti iedomāties, ka viņa bēgšanai nebija politisku motīvu.

Te, protams, var oponēt, ka Vladimira Korčaka atrašanās psihiatriskā slimnīcā drīzāk liecina par viņa problēmām ar mentālo veselību, nevis par viņa politiskiem bēgšanas motīviem, taču vismaz trīs apstākļi liecina par pretējo. Pirmkārt, fakts, ka V. Serbska psihiatrijas institūtā Korčakam bija diagnosticēta "lēni progresējoša šizofrēnija" jau pats par sevi liecina, ka ar mentālo veselību Korčakam, visticamāk, viss ir bijis kārtībā, jo šo diagnozi piecdesmitajos un sešdesmitajos gados izstrādāja PSRS psihiatrs Andrejs Sņežņevskis[523] un viņa sekotāji, un to parasti izmantoja politiskajās represijās. Citur pasaulē psihiatrijas speciālisti šādu šizofrēnijas paveidu neatzina un diagnostikā neizmantoja.[524] Otrkārt, 1982. gada martā tajā pašā V. Serbska psihiatrijas institūtā atšķirībā no 1970. gada Korčakam vairs

[522] LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l., 10.–11., 19.–22., 31.–37., 103.–105., 236.–239. lp.

[523] Andrejs Sņežņevskis (1904–1987), PSRS psihiatrs, medicīnas zinātņu doktors, profesors. 1945.–1964. gadā bijis Centrālā ārstu pilnveidošanas institūta Psihiatrijas katedras docents (no 1951. gada – katedras vadītājs). 1950.–1951. gadā – V. Serbska psihiatrijas institūta direktors. 1962.–1987. gadā – PSRS Medicīnas Zinātņu akadēmijas Psihiatrijas institūta direktors.

[524] Rietumvalstu psihiatrijas speciālistu viedoklis par "lēni progresējošo šizofrēniju" (*sluggish schizophrenia* – angļu valodā) sk., piemēram: Reich, Walter. "The World of Soviet Psychiatry", *The New York Times.* 30 January 1983. Pieejams: http://www.nytimes.com/1983/01/30/magazine/the-world-of-soviet-psychiatry.html?&pagewanted=print; Wilkinson, Greg. "Political dissent and "sluggish" schizophrenia in the Soviet Union", *British Medical Journal*, Vol. 293, No. 6548, 13 September 1986, pp. 641–642. Pieejams: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1341504/pdf/bmjcred00251-0003.pdf; Bonnie, Richard J. "Political Abuse of Psychiatry in the Soviet Union and in China: Complexities and Controversies", The *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, Vol. 30, No. 1, 2002, pp. 139–140. Pieejams: http://www.jaapl.org/content/30/1/136.full.pdf; *Карательная психиатрия в Россиии* (доклад о нарушениях прав человека в Российской Федерации при оказании психиатрической помощи). Москва: Международная Хельсинкская федерация по правам человека, 2004, с. 55–56. Pieejams: http://protivpytok.org/wp-content/uploads/2012/01/ps.pdf.

nekonstatēja psihiskas slimības un atzina viņu par pieskaitāmu.[525] Tātad V. Serbska institūta 1982. gada atzinums, ka Korčakam psihisku slimību nav un tādēļ viņš atzīstams par pieskaitāmu, faktiski nozīmē, ka arī 1970. gadā viņam šizofrēnijas, visticamāk, nebija[526]. Treškārt, ir grūti iedomāties, ka garīgi slimam, ar šizofrēniju sirgstošam cilvēkam Vācijas Federatīvajā Republikā ļautu strādāt kuģu remonta rūpnīcā un uz kuģa.

Attiecībā uz citiem apskatāmā laika bēdzējiem nekādas tiešas liecības par viņu bēgšanas politiskajiem motīviem autora rīcībā nav. Attiecībā uz diviem cilvēkiem pat pastāv iespēja, ka viņu bēgšanas mēģinājums varēja būt saistīts ar kriminālo pagātni.[527]

Kopumā no izklāstītā redzams, ka vismaz daļa no bēgšanas mēģinājumiem acīmredzot bija politiski motivēta. Taču, ja ņem vērā, ka likumīgā kārtībā izbraukt no PSRS bija ārkārtīgi grūti (nereti pat neiespējami), ka dzīves līmenis PSRS bija diezgan zems un izredzes, ka šajā situācijā kaut kas varētu mainīties, bija niecīgas, var apgalvot, ka šādos apstākļos jebkurš bēgšanas mēģinājums no PSRS – vismaz daļēji – bija arī politiski motivēts. Minētie apsvērumi acīmredzot bija patiesais iemesls tam, kādēļ "nelikumīga robežas šķērsošana" tolaik skaitījās "valsts noziegums" un kādēļ krimināllietas par bēgšanu no PSRS izmeklēja specdienests – Valsts drošības komiteja.

LPSR VDK izmeklētie amatpersonu nodarījumi

Lietas par dažādu valsts institūciju amatpersonu iesaisti noziedzīgās darbībās astoņdesmitajos gados LPSR VDK izmeklēja samērā epizodiski. Kā redzams no tabulas, aplūkojamā laika periodā pavisam VDK ierosināja četras šāda veida kriminālllietas (vienu – 1985. gadā un trīs – 1986. gadā). Turklāt vēl divas Ventspils muitas un

[525] LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l., 205.–209. lp.

[526] Psihiskas slimības esība un pieskaitāmība ir dažādi jēdzieni. Pieskaitāmība ir tiesisks jēdziens un neliecina par slimības esību vai neesību. *Red. piez.*

[527] Viens no viņiem mēnesi pirms bēgšanas mēģinājuma bija nodarījis smagus miesas bojājumus savai līgavai (LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 4. sēj., 61.–108., 165.–169., 174.–213. lp.), savukārt otrs 1978. gadā bija tiesāts par zādzībām (LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 2. sēj., 120.–122. lp.).

Iekšlietu daļas amatpersonas bija iesaistītas vienā kriminālietā par kontrabandu (1983. gadā). Tas, protams, nenozīmē, ka citos gados LPSR VDK par valsts amatpersonu nelikumīgām darbībām "neinteresējās". Šāda interese, visticamāk, bija, taču šeit ir runa par tiem gadījumiem, kas nonāca līdz krimināllizmeklēšanai un par ko ir saglabājušies dokumenti.

Kas attiecas uz 1983. gada epizodi, rodas iespaids, ka Ventspils muitas inspektors V. Macjuks kļuva par upuri nelaimīgai apstākļu sakritībai. Aresta laikā V. Macjuks bija divdesmit gadu vecs, muitā nostrādājis tikai septiņus mēnešus (no 1983. gada janvāra), tātad vēl ļoti nepieredzējis darbinieks. 1983. gada 14. augustā V. Macjuks bija piedalījies kontrabandista V. Mihalkeviča aizturēšanā. Viss V. Macjuka noziegums bija tāds, ka pēc Mihalkeviča aizturēšanas pārējie Macjuka kolēģi devās apskatīt kuģi, uz kura Mihalkevičs strādāja. Pašam Mihalkevičam tikmēr bija uzdots rakstīt paskaidrojumu. Savukārt Mihalkevičs, manīdams, ka viņa uzraudzītājs ir gados jauns un nepieredzējis, bija sācis Macjukam žēloties par dzīves grūtībām un tad lūdzis nodot savam paziņam A. Masohinam 500 rubļus, bloknotu ar paziņu adresēm un tālruņu numuriem, kā arī vienu portfeli ar mantām, ko Mihalkevičs bija paspējis noslēpt ostas teritorijā. Macjuks sākumā atteicās, taču tad Mihalkevičam izdevās viņu pierunāt, un Macjuks šos lūgumus izpildīja. Turklāt, spriežot pēc Macjuka liecības, viņš par šā lūguma izpildīšanu pat nebija saņēmis nekādu labumu. Rezultātā Macjuku arestēja, apsūdzēja kontrabandas slēpšanā, kā arī dienesta stāvokļa ļaunprātīgā izmantošanā un notiesāja.[528]

Savukārt Ventspils Iekšlietu daļas inspektora A. Masohina sadarbība ar kontrabandistiem, šķiet, bija nopietnāka, lai gan no kriminālllietas dokumentiem rodas iespaids, ka visu sev zināmo Masohins izmeklēšanai tā arī nav izstāstījis. Pirmkārt, A. Masohins savās liecībās apgalvoja, ka iepazinies ar V. Mihalkeviču tikai 1983. gada augusta sākumā, tomēr ir pamats domāt, ka patiesībā viņi

[528] LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 2. sēj., 1c.–100. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 13. sēj., 195.–196. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 14. sēj., 300. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 15. sēj., 81. lp.

ir bijuši pazīstami ilgāku laiku.[529] Otrkārt, izmeklēšana noskaidroja, ka Masohins pie sevis glabājis kontrabandas ceļā ievestus rokaspulksteņus, kā arī saņēmis no Mihalkeviča naudu. Lai gan VDK izmeklētāji tā arī nekonstatēja ciešāku Masohina iesaisti kontrabandā vai tirgošanos ar kontrabandas precēm (Masohins to konsekventi noliedza), tomēr tas, ko izmeklēšanai izdevās pierādīt, izrādījās pietiekami, lai apsūdzētu Masohinu par dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu un notiesātu uz vienu gadu ieslodzījumā.[530]

Kopumā minētais apliecina faktu par amatpersonu iesaisti kontrabandā, taču atstāj arī šaubas, vai tiešām tikai divas vietēja līmeņa un zema ranga amatpersonas šajā laikā bija iesaistītas kontrabandā. Tomēr bez konkrētiem dokumentiem vai citām liecībām pierādīt pretējo ir neiespējami, tādēļ minētais jautājums prasa papildu izpēti.

1985. un 1986. gadā ierosinātās krimināllietas par slepenu izdevumu un dokumentu pazaudēšanu vairāk atgādina kādas kampaņas izpausmes. Šādai hipotēzei par labu runā tas, ka visas četras krimināllietas ir ierosinātas salīdzinoši īsā laika periodā, nedaudz vairāk nekā gada laikā – no 1985. gada 28. jūnija līdz 1986. gada 3. septembrim, lai gan daļa slepeno izdevumu Rīgas iekšlietu struktūrās bija nozaudēti vēl divdesmitā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados.[531] Tātad līdz pat astoņdesmito gadu vidum par nozaudētajiem izdevumiem neviens nebija īpaši interesējies. Izmeklēšana konstatēja rupjus pārkāpumus slepenu izdevumu glabāšanas un aprites kārtībā LPSR iekšlietu struktūrās Rīgā, taču

[529] Piemēram, A. Masohins liecināja, ka viņi ar V. Mihalkeviču iepazinušies 1983. gada 1. augustā, bet jau 2. augustā Mihalkevičs devies ar kuģi reisā un uz reisa laiku atstājis Masohinam lietošanā savu automašīnu (LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 2. sēj., 129.–139. lp.). Grūti iedomāties, ka varētu atstāt automašīnu lietošanā praktiski nepazīstamam cilvēkam, ar kuru iepazinies tikai dienu iepriekš. Minētais drīzāk liecina, ka Masohins ar Mihalkeviču bija pazīstami ilgāku laiku.

[530] LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 2. sēj., 101.–250. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 13. sēj., 196.–199. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 14. sēj., 300.–301. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 15. sēj., 81. lp.

[531] LVA, 1986. f., 2. apr., P-5304. l., 1. sēj., 1c.–2. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5305. l., 1. sēj., 1d.–2. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5307. l., 1. sēj., 1a.–2. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5310. l., 1. sēj., 1b.–2. lp.

pazudušos izdevumus tā arī neatrada.[532] Acīmredzot 1985. un 1986. gadā bija uzdots ieviest kārtību šajā jautājumā. Vienā gadījumā izdevuma *Aģentūras operatīvās izstrādes teorijas un taktikas jautājumi*[533] nozaudēšanā par vainīgu pat atzina Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona Iekšlietu daļas priekšnieka vietnieku K. Jēkabsonu, kurš jau bija miris 1981. gada aprīlī.[534] Savukārt kriminālllietu par minētā izdevuma nozaudēšanu ierosināja tikai piecus gadus pēc iespējamā vainīgā nāves. Lai arī citās lietās par vainīgiem dokumentu nozaudēšanā atzina dzīvas amatpersonas, taču pārējos gadījumos kriminālllietas pret viņiem bija izbeigtas vai nu noilguma dēļ,[535] vai arī vienā gadījumā iztiekot ar pazemināšanu amatā (A. Belousovs).[536]

Kopumā minētās kriminālllietas par slepenu izdevumu pazušanu Rīgas pilsētas iekšlietu struktūrās atklāj kārtības trūkumu tajās. Nereti dažādas pavēles, instrukcijas u. c. priekšrakstus zemāka līmeņa amatpersonas vai nu pildīja paviršī, vai arī ignorēja. Līdz ar to šīs kriminālllietas varētu liecināt par vēlmi 1985. un 1986. gadā ieviest kārtību iekšlietu struktūrās ar VDK palīdzību.[537] Tomēr būtiskākā atziņa šķiet pat nedaudz paradoksāla: VDK, kas spēja iedvest ja ne bailes, tad vismaz bijību miljoniem PSRS iedzīvotāju un nodarboties ar spiegošanu un nozagt slepenus dokumentus citās valstīs, izrādījās nespējīga atrast PSRS valsts institūcijā pazudušus slepenus materiālus.

"Nepolitisko noziedznieku" sociālais portrets

Pētījumā par laikposmā no 1981. līdz 1986. gadam "politiskajos noziegumos" arestētajām cilvēkiem aplūkots to sociālais portrets. Likumsakarīgi būtu aplūkot arī par "nepolitiskajiem

[532] LVA, 1986. f., 2. apr., P-5304. l., P-5305. l., P-5307. l., P-5310. l.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 3003. l., 3006. l., 3007. l., 3013. l.
[533] *Вопросы теории и тактики агентурно-оперативной разработки.*
[534] LVA, 1986. f., 2. apr., P-5307. l., 4. sēj., 225.–235. lp.
[535] LVA, 1986. f., 2. apr., P-5304. l., 8. sēj., 179.–212. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5310. l., 6. sēj., 170.–180. lp.
[536] LVA, 1986. f., 2. apr., P-5305. l., 3. sēj., 294.–305. lp.
[537] Uz to savās atmiņās norāda arī E. Johansons. Sk.: Johansons, Edmunds. *Čekas ģenerāļa piezīmes. Atmoda un VDK.* [B. v.]: 2006, 32. lpp

noziegumiem" arestēto personu sociālo portretu un iegūtos datus salīdzināt.

Vairums no bēdzējiem bija salīdzinoši jauni cilvēki, aptuveni 18 līdz 34 gadu vecumā, dzimuši pēc Otrā pasaules kara, laikposmā no 1948. līdz 1966. gadam. Izņēmums – divi nepilngadīgie Eva Biteniece un Agris Vansovičs, kurus pie kriminālatbildības nesauca. Vēl trīs – Raimonds Bitenieks, S. Portnojs un Jānis Vansovičs – bija dzimuši Otrā pasaules kara laikā, laikposmā no 1942. līdz 1944. gadam, un bēgšanas laikā viņi bija 38–41 gadu veci. Nedaudz vecāks bija Vladimirs Korčaks, kurš bija dzimis 1937. gadā, tātad bēgšanas laikā 1981. gadā viņam bija 44 gadi.[538] Faktu, ka visi laikposmā no 1981. līdz 1986. gadam bēgšanas mēģinājumos aizturētie bija vai nu gados jauni, vai arī tā sauktajā brieduma vecumā, var uzskatīt par diezgan likumsakarīgu, jo gados vecākam cilvēkam uzņemties ar bēgšanu saistītos riskus tīri fiziski būtu grūtāk un vecāks cilvēks vairumā gadījumu izšķirtos par šādu soli tikai galējas nepieciešamības gadījumā.

Arī vairums no ekonomiskajos noziegumos apsūdzētajiem cilvēkiem bija dzimuši laikposmā no 1940. līdz 1962. gadam un aresta brīdī viņi bija 22–41 gadu veci. Tikai trīs (A. Afoņins, A. Steblijenko un J. Ziņjuks) bija nedaudz vecāki, dzimuši laikā no 1933. līdz 1938. gadam, tātad aresta brīdī viņi bija 45–48 gadus veci.[539] Tātad arī visi 1981.–1986. gadu ekonomiskajos noziegumos aizturētie bija vai nu gados jauni cilvēki, vai arī tā sauktajā brieduma vecumā.

Salīdzinājumam – trešdaļa šajā periodā arestēto par "politiskajiem noziedzniekiem" bija dzimuši laikposmā no 1922. līdz

[538] Bēgšanā apsūdzēto personu sociālā portreta analīzei dati iegūti no šādām lietām: LVA, 1986. f., 1. apr., 45301. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45305. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45311. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45321. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45332. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45340. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5308. l.

[539] Ekonomiskajos noziegumos apsūdzēto personu sociālā portreta analīzei dati iegūti no šādām lietām: LVA, 1986. f., 1. apr., 45300. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45308. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45309. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45310. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45319. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45335. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45336. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45343. l.

1931. gadam, pirms Latvijas okupācijas,[540] tātad aresta laikā – astoņdesmitajos gados – daļa no viņiem jau bija sasnieguši pensijas vecumu vai arī bija pirmspensijas vecumā.

Ja aplūko "nepolitisko noziedznieku" tautību, var konstatēt, ka no četrpadsmit bēdzējiem pieci bija latvieši, pieci bija krievi, kā arī pa vienam baltkrievam, ebrejam, gruzīnam un ukrainim. Taču jāņem vērā, ka ziņas par tautību ir formālas. I. Žarinovam un S. Žarinovam, kuri piedalījās vienā no 1983. gada neveiksmīgajiem bēgšanas mēģinājumiem, kriminālllietas dokumentos minētā tautība ir "latvietis", taču ar piezīmi, ka dzimtā valoda šiem cilvēkiem ir krievu.[541] Tātad šajā gadījumā redzams, ka par latviešiem viņi uzskatāmi tikai formāli (visticamāk, no jauktas ģimenes). Pat ja klāt pieskaita arī abus nepilngadīgos jauniešus, kas abi bija latvieši, vienalga, redzams, ka nelatviešu bēdzēju vidū bija vairāk.

Savukārt no ekonomiskajos noziegumos arestētajiem (kopumā, atgādināšu, 51 cilvēks[542]) tikai viens bija latvietis, 37 bija krievi (no tiem 25 dzimuši ārpus Latvijas), seši – baltkrievi (no tiem pieci dzimuši ārpus Latvijas), trīs – ukraiņi (visi dzimuši Ukrainā), divi – lietuvieši (abi dzimuši Lietuvā), kā arī pa vienam ebrejam un

---

[540] "Politiskajos noziegumos" apsūdzēto personu sociālā portreta analīze sniegta: Zelmenis, Gints. Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 83.–88. lpp.

[541] LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 2. sēj., 15., 22., 96. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 3. sēj., 11., 18. lp.

[542] Šeit ir runa par arestētajiem "ekonomiskajiem noziedzniekiem". Jāatceras, ka bez 51 arestētā vēl 10 cilvēki "ekonomiskajās kriminālllietās" bija apsūdzēto starpā, taču arestēti netika. Savukārt kriminālo lietvedību pret daļu no arestētajiem izdalīja atsevišķās lietās, kuras vairs neizmeklēja LPSR VDK. Tas nozīmē, ka datus par "ekonomiskajās kriminālllietās" arestētajiem vai apsūdzētajiem iespējams analizēt dažādos variantos – gan visus kopā (arestētos un nearestētos), gan atskaitot tos, kuru lietas neizmeklēja LPSR VDK, gan aplūkojot atsevišķi arestētos un nearestētos. Šajā gadījumā autors izvēlējies analizēt datus par 51 cilvēku, kas tika arestēts, jo tos, kurus ne arestēja, ne arī piesprieda reālu ieslodzījumu, tikai daļēji var uzskatīt par represētiem. Turklāt viņu iekļaušana/neiekļaušana "ekonomisko noziedznieku" sociālā portreta analīzē būtiski nemaina analizēto datu tendences.

polim (no tiem tikai ebrejs dzimis Latvijā). Kā redzams, šajā VDK arestēto cilvēku grupā absolūtais vairākums bija krievi, turklāt vairums bija dzimuši ārpus Latvijas un PSRS okupācijas laikā ieradušies Latvijā no citām PSRS republikām. Šāda tendence acīmredzot skaidrojama ar to, ka Latvijā, neskatoties uz Otrā pasaules kara un PSRS okupācijas izraisītajām saimnieciskajām problēmām, dzīves līmenis, salīdzinot ar "vecajām" PSRS republikām, bija nedaudz augstāks. Atcerēsimies, ka tas bija viens no galvenajiem migrantu pieplūduma iemesliem pēckara laikā. Tātad, ja šie cilvēki ieradās Latvijā labākas dzīves meklējumos, likumsakarīgi, ka tieši viņi pastāvīgā deficīta ekonomikas apstākļos meklēja un atrada veidus, kā nopelnīt, tostarp arī nelegālā veidā.

Ja atceras, ka 1981.–1986. gadā politiski represēti bija vismaz 18 cilvēki, no kuriem 16 bija latvieši un tikai divi nelatvieši, ir uzskatāmi redzama atšķirība starp VDK arestēto "politisko noziedznieku" un "nepolitisko noziedznieku" nacionālo piederību. Par "politiskajiem noziegumiem" pārsvarā apsūdzēja un tiesāja latviešus, par "nepolitiskajiem noziegumiem" – nelatviešus.

Runājot par "nepolitisko noziedznieku" izglītības cenzu, redzama šāda aina. No bēdzējiem augstākā izglītība bija tikai A. Boborikinam. Nepabeigta augstākā izglītība bija Vladimiram Korčakam, bet pārējiem divpadsmit bēdzējiem bija vidējā vai pamata izglītība. Savukārt no ekonomiskajos noziegumos apsūdzētās 51 personas augstākā izglītība bija astoņiem cilvēkiem, vienam bija nepabeigta augstākā izglītība. Vairumam no pārējiem bija vidējā izglītība, izņemot divus, kam bija tikai pamatizglītība. Salīdzinājumam – no 18 "politiskajiem noziedzniekiem" augstākā izglītība bija trim.

Minētos absolūtos skaitļus pārrēķinot procentos[543], augstākā un nepabeigta augstākā izglītība bija 14,3% bēdzēju, 17,6% "ekonomisko noziedznieku" un 16,7% "politisko noziedznieku".[544] Kā

[543] Jāšaubās, vai ir pamats rēķināt procentus no tik neliela skaita. *Red. piez.*

[544] Ja divas personas, kam bija nepabeigta augstākā izglītība (V. Krivickim, kas bija apsūdzēts par "bēgšanas mēģinājumu", un A. Akuličevam, kas bija apsūdzēts par "spekulāciju" ar valūtu), neskaita klāt pie tiem, kam bija pabeigta augstākā izglītība, tad procentuālais sadalījums starp minētajām trijām grupām ir šāds: augstākā izglītība bija 7,1 % bēdzēju, 15,7 % "ekonomisko noziedznieku" un 16,7% "politisko

redzams, šajos datos atšķirības ir nelielas, tikai bēdzējiem ir salīdzinoši mazāks augstākās izglītības īpatsvars.

Vēl viena līdzība starp "politiskajiem" un "nepolitiskajiem noziedzniekiem" vērojama apstāklī, ka abās šajās grupās vairums no cilvēkiem bija tehnisko profesiju pārstāvji. Tomēr jāpiemin arī zināma specifika. Pirmkārt, "ekonomisko noziedznieku" vidū bija daudz jūrnieku (kopumā 27), jo tieši viņiem, regulāri iebraucot ārzemju ostās, bija salīdzinoši lielākas praktiskās iespējas kontrabandas ievešanai. Otrkārt, "ekonomisko noziedznieku" vidū bija septiņas personas "bez noteiktas nodarbošanās" vai tādi, kas kādu laiku nestrādāja. Vairākos gadījumos no kriminālllietām redzams, ka šie cilvēki ir veikuši dažādus darījumus, apgrozījuši lielas naudas summas, kā rezultātā viņus apsūdzēja par "spekulāciju" un nelikumīgām valūtas operācijām. Tātad ir pamats uzskatīt, ka dažādas aktivitātes "melnajā tirgū" faktiski bija viņu pamatnodarbošanās. Kā redzams, astoņdesmitajos gados bija cilvēki, kas, neskatoties uz dažādiem privātās uzņēmējdarbības ierobežojumiem, Latvijā darbojās kā profesionāli uzņēmēji, lai arī no tā laika likumdošanas viedokļa viņi to darīja ar nelegālām metodēm.

Ja runājam par "nepolitiskajos noziegumos" apsūdzēto cilvēku ģimenes stāvokli, šis faktors tomēr ir jāvērtē nedaudz atšķirīgi no "politiskajiem noziegumiem". Tie, kas bēga no PSRS, vairumā gadījumu izšķīrās par šo soli uz visu atlikušo mūžu. Tātad ģimenes cilvēka gadījumā šāds solis faktiski nozīmēja arī ģimenes iziršanu. Tā ir būtiska atšķirība no politieslodzītajiem, kuri tomēr pēc noteikta laika (ieslodzījuma vai nometinājuma) varēja atgriezties mājās. Savukārt ekonomiskajos noziegumos iesaistītajiem cilvēkiem nelegālā darbība bija viens no ienākumu avotiem vai pat galvenais peļņas avots. Līdz ar to viņu iesaistīšanās ekonomiskajos noziegumos jāvērtē ne tikai no tā viedokļa, ka viņi pakļāva riskam savu un savu tuvinieku likteni, bet ar savu darbību gādāja tuviniekiem lielāku materiālo nodrošinātību. Tātad viņu darbību vismaz daļēji var interpretēt kā rūpes par ģimeni, tikai ar lielāku riska pakāpi.

Kopumā no 14 notvertajiem bēdzējiem uz bēgšanas mēģinājuma brīdi precējušies bija tikai trīs (t. i., 21,4 %). Vēl trīs bija

noziedznieku". Šādā griezumā "politisko noziedznieku" vidū sanāk lielāks to personu īpatsvars, kuriem ir augstākā izglītība.

šķīrušies, bet pārējie bija neprecējušies.[545] Savukārt ekonomiskajos noziegumos apsūdzēto vidū 35 bija precējušies (t. i., 68,6 %). Tas, ka precēto īpatsvars ekonomiskajos noziegumos apsūdzēto vidū bija lielāks nekā bēdzēju vai "politisko" vidū,[546] vismaz daļēji apstiprina iepriekšminēto tēzi, ka nelegālā ekonomiskā darbība varēja būt motivēta ar rūpēm par ģimeni.

Visbeidzot, interesanta ir aina, ja aplūko "nepolitisko noziedznieku" partijas piederību. Sākotnēji šķiet, ka astoņdesmito gadu bēdzēju vidū gandrīz visi bija bezpartejiskie, taču, iedziļinoties dokumentos, var atrast ziņas, ka divi bēdzēji bija izslēgti no PSKP (A. Boborikins[547] un V. Vanags[548]). Turklāt V. Vanags bija izslēgts no PSKP tieši pēc bēgšanas no PSRS. Acīmredzot tieši šis iemesls bija noteicošais viņa izslēgšanai. Vēl vismaz par četriem bēdzējiem ir ziņas, ka viņi agrāk bijuši Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS)[549] biedri.[550]

Savukārt no 51 "ekonomiskā noziedznieka" vismaz divi (H. Bondarevs un V. Jefremovs) bija PSKP biedri, vēl par vienu

[545] Ir ziņas, ka vismaz daļai no neprecētajiem bija nereģistrēta kopdzīve (LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 2. sēj., 15., 29.–30. lp.). Turklāt vismaz vienā gadījumā šis apstāklis varēja būt par iemeslu mēģinājumam nokļūt ārzemēs, proti, 1983. gada septembrī viens no vēlākajiem bēdzējiem bija piekāvis savu līgavu, kā rezultātā tā ar smagiem miesas bojājumiem bija nonākusi slimnīcā (LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 4. sēj., 61.–108., 165.–169., 174.–213. lp.). Mēnesi vēlāk viņš bija mēģinājis bēgt uz ārzemēm, līdz ar to ļoti iespējams, ka bēgšanas mēģinājums bija saistīts ar vēlēšanos izvairīties no kriminālatbildības par smagu miesas bojājumu nodarīšanu.

[546] No "politiskajos noziegumos" apsūdzētajiem precējušies bija puse. Sk.: Zelmenis, Gints. Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 87.–88. lpp.

[547] LVA, 1986. f., 1. apr., 45305. l., 1. sēj., 38., 41., 169., 270. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45305. l., 3. sēj., 208., 209. lp.

[548] LVA, 1986. f., 1. apr., 45332. l., 2. sēj., 301. lp.

[549] Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienība (VĻKJS). Tās teritoriālo struktūrvienību LPSR dēvēja par Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienību (LĻKJS).

[550] LVA, 1986. f., 1. apr., 45301. l., 130. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45321. l., 3. sēj., 84. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45340. l., 2. sēj., 198., 199. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 1. sēj., 51. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 2. sēj., 131. lp.

(V. Andrejevu) ir ziņas, ka viņš no PSKP bija izslēgts. Savukārt VĻKJS biedri bija vismaz astoņi kontrabandā vai spekulācijā apsūdzētie cilvēki.[551] Minētās ziņas varētu būt nepilnīgas,[552] un faktiskais PSKP un VĻKJS biedru skaits ekonomiskajos noziegumos apsūdzēto vidū varētu būt lielāks. Salīdzinājumam – šajā pašā laikā tiesāto "politisko noziedznieku" vidū PSKP un VĻKJS biedru nebija.

Visbeidzot, jāraksturo arī tās četras amatpersonas, kuru nodarījumus astoņdesmitajos gados izmeklēja VDK. Abi 1983. gadā kontrabandā iesaistītie bija gados jauni, 20 un 25 gadus veci krievi, dzimuši ārpus Latvijas, ar vidējo izglītību, viens no viņiem bija VĻKJS biedrs. Savukārt 1986. gadā par slepenu dokumentu nozaudēšanu aizdomās turētie kriminālllietas ierosināšanas laikā bija gandrīz divas reizes vecāki, 40 un 49 gadi, viens no viņiem bija krievs, otrs – baltkrievs, abi ar augstāko izglītību, abi PSKP biedri.[553]

Tātad kopumā, ja salīdzina šeit izklāstītās "nepolitisko noziedznieku" sociālā portreta īpatnības ar tām, kas bijušas "politiskajiem noziedzniekiem", var konstatēt vairākas būtiskas atšķirības. Pirmkārt, "politisko" un "nepolitisko noziedznieku" sociālajā portretā pilnībā atšķiras tautība – "politiskie" pārsvarā bija latvieši, "nepolitiskie" – citu tautību pārstāvji, no kuriem vairums dzimuši ārpus Latvijas. Otrkārt, "politisko noziedznieku" vidū bija lielāks gados vecāku personu īpatsvars. Treškārt, "nepolitisko

[551] S. Batalovs, M. Kolobanovs, A. Kozirs, V. Mihaļkevičs, V. Proskurins, S. Solovjovs, V. Trikovs un I. Zaicevs. Zīmīgi, ka no šīm personām tikai M. Kolobanovs bija dzimis Latvijā (LVA, 1986. f., 1. apr., 45309. l., uzraudzības lieta, 8., 10. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., uzraudzības lieta, 41. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45319. l., uzraudzības lieta, 4. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 1. sēj., 71.–72. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45336. l.).

[552] VDK izmeklēto kriminālllietu dokumentos VĻKJS biedri dažkārt ir minēti kā bezpartejiskie. Savukārt PSKP biedrus pēc krimināllizmeklēšanas sākuma parasti izslēdza no partijas, tādēļ izmeklēšanas dokumentos ne vienmēr parādās viņu agrākā piederība PSKP.

[553] LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5305. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5310. l. Amatpersonu sociālā portreta aprakstā nav iekļauts bijušais Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona Iekšlietu daļas priekšnieka vietnieks K. Jēkabsons, kuru 1986. gadā turēja aizdomās par slepeno dokumentu nozaudēšanu, jo viņš bija miris jau 1981. gada aprīlī. (LVA, 1986. f., 2. apr., P-5307. l., 4. sēj., 224.–235. lp.).

noziedznieku", it īpaši "ekonomisko noziedznieku" vidū bija lielāks PSKP un VĻKJS biedru īpatsvars.

Kopsakarības un atšķirības "politiskajās" un "nepolitiskajās" represijās

"Nepolitiskajās krimināllietās" ir ļoti maz liecību, ka par "nepolitiskajiem noziedzniekiem" būtu veidotas operatīvās lietas. Tāpat šajās lietās ļoti reti atrodami dokumenti par tā saucamajiem profilaktiskajiem pasākumiem un brīdinājumiem.

Salīdzinot "politiskajās", bēdzēju un "ekonomiskajās krimināllietās" taisītos spriedumus, redzamas interesantas atšķirības sodu veidos un termiņos.

Laikposmā no 1981. līdz 1986. gadam VDK izmeklētajās "politiskajās krimināllietās" notiesātajiem parasti bija noteikts ieslodzījums "labošanas darbu kolonijās" no 2 gadiem līdz 7 gadiem (t. i., vidēji 4 gadi).[554] Divos gadījumos (Ģ. Melngailim un A. Sokurenko) bija noteikta piespiedu ārstēšana psihiatriskajās slimnīcās.[555] Patiesības labad gan jāatceras, ka tie politieslodzītie, kas no 1986. līdz

[554] LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l., 2. sēj., 230. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l., 3. sēj., 91.–92. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l., 3. sēj., 361., 365. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l., 1. sēj., 142.–143., 148.–149. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 2. sēj., 163.–164., 176. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 17. sēj., 324.–325. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45323. l., 8. sēj., 471., 500. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l., 6. sēj., 182. lp. otra puse–183., 191.–192. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l., 4. sēj., 102.–105., 111.–112. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-9274. l., 5. sēj., 298. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l., 4. sēj., 31. lp.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 13. sēj., 273., 291. lp.

[555] Vēl pret diviem "politiskajos noziegumos" apsūdzētajiem (Raimondu Bitenieku un Linardu Grantiņu) 1987. gada janvārī pēc PSRS ģenerālprokurora norādījuma krimināllietu izbeidza un viņus atbrīvoja vēl pirms tiesāšanas (Zelmenis, Gints. Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 85., 94. lpp.), taču šāda rīcība acīmredzot bija saistīta ar to, ka PSRS varas institūcijas tieši šajā laikā pakāpeniski sāka atbrīvot PSRS cietumos un labošanas darbu nometnēs esošos politieslodzītos.

1988. gadam vēl izcieta ieslodzījumu, pakāpeniski tika amnestēti vai apžēloti un atbrīvoti no ieslodzījuma pirms termiņa.

Bēdzējiem noteiktais sods svārstās no viena gada un sešiem mēnešiem līdz astoņiem gadiem labošanas darbu nometnēs, taču vairumam sods nepārsniedza ieslodzījumu līdz trijiem gadiem, līdz ar to vidējais ieslodzījuma termiņš 1981.–1986. gadā tiesātajiem bija trīs gadi.[556] Viens bēdzējs (V. Vanags) 1984. gadā bija atzīts par nepieskaitāmu, un viņam noteikta piespiedu ārstēšana psihiatriskajā slimnīcā.[557] Savukārt krimināllietu pret S. Solodkovu izbeidza nozieguma sastāva trūkuma dēļ, jo Ļeņingradas psihiatriskā slimnīca viņu bija atzinusi par nepieskaitāmu. Gada laikā viņš bija veicis jau trīs bēgšanas mēģinājumus, taču visos gadījumos bija notverts, jo faktiski īstai bēgšanai gatavojies nebija.[558]

Starp "ekonomiskajiem noziedzniekiem" nav neviena, kas būtu atzīts par nepieskaitāmu.[559] "Ekonomiskajiem noziedzniekiem" piespriesto sodu klāsts ir ļoti plašs, sākot ar labošanas darbiem uz vienu gadu bez brīvības atņemšanas[560] un līdz pat ieslodzījumam uz vienpadsmit, divpadsmit gadiem.[561] Kopumā reāla brīvības atņemšana

---

[556] LVA, 1986. f., 1. apr., 45301. l., 286., 291. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45305. l., 3. sēj., 422.–423., 441.–442. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45311. l., 313., 318.–319. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l., 291., 297. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 7. sēj., 115.–116., 135.–136. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45321. l., 3. sēj., 191., 201. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45340. l., 2. sēj., 284.–285., 286.–291. lp.

[557] LVA, 1986. f., 1. apr., 45332. l., 2. sēj., 391., 395. lp.

[558] LVA, 1986. f., 2. apr., P-5308. l.

[559] Daļēji par izņēmumu var uzskatīt A. Švarcšteinu, kuru 1976. gadā Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas eksperti bija atzinuši par nepieskaitāmu un noteikuši diagnozi "šizofrēnija" (LVA, 1986. f., 1. apr., 45343. l., 5. sēj., 90.–94. lp.), taču 1985. gadā kriminālliet as izmeklēšanas laikā viņam atkārtotu ekspertīzi veica V. Serbska psihiatrijas institūts, kas nepiekrita Rīgas republikāniskās psihoneiroloģiskās slimnīcas ekspertu noteiktajai diagnozei un atzina A. Švarcšteinu par pieskaitāmu (LVA, 1986. f., 1. apr., 45343. l., 4. sēj., 181.–184. lp.).

[560] Piemēram, I. Osijevam (LVA, 1986. f., 1. apr., 45335. l., 7. sēj., 79.–80., 102. lp.).

[561] Piemēram, J. Lozem LPSR Augstākā tiesa 1982. gadā piesprieda brīvības atņemšanu uz vienpadsmit gadiem sevišķa režīma labošanas darbu kolonijā ar mantas konfiskāciju, kā arī atzina viņu par sevišķi bīstamu recidīvistu (LVA, 1986. f., 1. apr., 45308. l., uzraudzības lieta, 119. lp.). Savukārt V. Jeļičevam tiesa piesprieda brīvības atņemšanu uz divpadsmit gadiem stingra režīma labošanas darbu kolonijā ar mantas konfiskāciju, turklāt ar izsūtījumu no Rīgas uz trim gadiem (LVA, 1986. f.,

bija piespriesta 39 "ekonomiskajiem noziedzniekiem". Tā kā diezgan daudziem no viņiem bija noteikts ilgstošs ieslodzījumu termiņš, viņu vidējais ieslodzījumu termiņš bija aptuveni pieci ar pusi gadu. Septiņiem "ekonomiskajiem noziedzniekiem" bija noteikti salīdzinoši viegli sodi ar nosacītu brīvības atņemšanu. Savukārt tiem, kas bija apsūdzēti par "ekonomiskajiem noziegumiem", bet izmeklēšanas laikā arestēti nebija, tiesa parasti piesprieda sodu, kas nebija saistīts ar brīvības atņemšanu. Divos gadījumos sods vispār izpaudās tikai kā "labošanas darbi".[562]

Bez ieslodzījuma termiņa jāņem vērā arī tā režīms. "Politiskajos noziegumos" apsūdzētajiem parasti noteica ieslodzījumu stingra režīma labošanas darbu kolonijā. Gunāram Astram bija noteikts pat sevišķais režīms, kas bija visstingrākais PSRS labošanas darbu kolonijās, bet Intam Cālītim no piespriestajiem sešiem ieslodzījuma gadiem divi bija noteikti cietumā.

Savukārt bēdzējiem vairumā gadījumu tiesa piesprieda ieslodzījumu vispārēja režīma labošanas darbu kolonijās, proti, vieglāko no šajās kolonijās pastāvošajiem režīma veidiem. Sevišķais režīms nebija noteikts nevienam bēdzējam, stingra režīma labošanas darbu kolonija bija noteikta diviem cilvēkiem, vēl vienam sods bija jāizcieš pastiprināta režīma labošanas darbu kolonijā.

"Ekonomisko noziedznieku" vidū visizplatītākais piespriestā soda režīms bija ieslodzījums pastiprināta režīma labošanas darbu kolonijā, ko piesprieda 30 notiesātajiem. Vienā gadījumā bija noteikts ieslodzījums stingra režīma labošanas darbu kolonijā (V. Jeļičevam) un vēl vienā gadījumā sevišķa režīma labošanas darbu kolonijā (J. Lozem).

---

1. apr., 45336. l., uzraudzības lieta, 516.–517. lp.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2974. l., 92.–93. lp.).

[562] "Ekonomiskajiem noziedzniekiem" tiesas piespriesto sodu termiņi atrodami šādās lietās: LVA, 1986. f., 1. apr., 45300. l., 383. lp. otra puse–384., 390. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45308. l.,uzraudzības lieta, 119.–122. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45309. l., uzraudzības lieta, 279.–283. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45310. l., uzraudzības lieta, 119.–120. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., 20. sēj., 309.–314., 364.–369. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45319. l., uzraudzības lieta, 111.–112. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 14. sēj., 296.–303. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 15. sēj., 79.–83. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45335. l., 7. sēj., 78.–81., 101.–103. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45336. l., 33. sēj., 191.–208. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45336. l., 34. sēj., 92.–102. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45343. l., 6. sēj., 111.–113., 131., 132. lp.

Ja ievēro, ka vairumam no "politiskajiem noziedzniekiem" bija noteikts ieslodzījums stingra režīma kolonijā, atklājas visai savdabīga situācija. Lai arī apskatāmajā laika periodā "politiskajiem noziedzniekiem" noteiktais vidējais ieslodzījuma termiņš bija īsāks nekā "ekonomiskajiem noziedzniekiem", taču stingrāks režīms biežāk bija noteikts tieši "politiskajiem".

Būtiska atšķirība ir arī tā, ka "politisko noziegumu" gadījumā nereti papildus ieslodzījumam bija noteikts arī nometinājums kā papildsods. Tas nozīmēja, ka cilvēks pēc ieslodzījuma izciešanas, joprojām nevarēja atgriezties uz dzīvi savā mājā, ģimenē un darbā, jo viņam vēl noteikts laiks – no diviem līdz pieciem gadiem – bija jādzīvo varas iestāžu noteiktajā apvidū (parasti kaut kur Krievijā), kuru viņš bez atļaujas pamest nedrīkstēja. Bēdzējiem un "ekonomiskajiem noziedzniekiem" nometinājumu parasti nepiemēroja. Tikai vienā gadījumā V. Jeličevam kā papildsods bija noteikta izsūtīšana no Rīgas uz trim gadiem. Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka daudziem "ekonomiskajiem noziedzniekiem" kā papildsods bija noteikta mantas konfiskācija, ko astoņdesmitajos gados parasti nepiemēroja ne "politiskajiem", ne arī bēdzējiem.

Vēl viena būtiska nianse "ekonomiskajās krimināllietās" – desmit cilvēkiem (S. Gončarovam, A. Harlamovam, E. Kalniņam, I. Kašapovam, B. Koreņjuginam, V. Koreņjuginam, J. Korpusovai, I. Osijevam, V. Snisarenko, S. Steblijenko[563]) kā drošības līdzekli piemēroja nevis arestu, bet parakstu par dzīvesvietas nemainīšanu, līdz ar to faktiski viņi atradās brīvībā, turpināja strādāt, tikai viņu pārvietošanās iespējas bija ierobežotas vairāk nekā citiem. Nevienā no astoņdesmito gadu "politiskajām krimināllietām" nebija piemērots tik "maigs" drošības līdzeklis. Tieši otrādi, tiklīdz"politiskajās krimināllietās" VDK izmeklētāji varēja kādam cilvēkam uzrādīt apsūdzību, viņš tika apcietināts.

[563] LVA, 1986. f., 1. apr., 45300. l., 77. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45300. l., uzraudzības lieta, 4. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., uzraudzības lieta, 1. sēj., 38., 70., 81., 82., 89., 110. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45319. l., uzraudzības lieta, 15. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45335. l., 2. sēj., 1c., 113. lp.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2877. l., 3., 8., 12., 16. lp.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2878. l., 2. lp.

Kopumā salīdzinot visas iepriekš minētās nianses, var konstatēt, ka, lai arī PSRS varas iestāžu penitenciārā politika attiecībā uz šajā apskatā aplūkotajām represēto grupām atšķīrās, tomēr ir pamats uzskatam, ka "ekonomiskos noziedzniekus" vismaz vairākos gadījumos PSRS varas iestādes uzskatīja par ne mazāk bīstamiem kā "politiskos noziedzniekus".

Būtiskas atšķirības starp "politiskajiem" un "nepolitiskajiem noziegumiem" atklājas arī amnestijas un reabilitācijas jautājumos. Vairums no "politiskajiem noziedzniekiem" laikposmā no 1990. līdz 2008. gadam bija reabilitēti. Izņēmums ir Boriss Grezins, kuram reabilitācija bija atteikta.[564] Savukārt vairumam no tiem, kas no 1981. līdz 1986. gadam bija notiesāti par bēgšanu no PSRS, reabilitācija ir atteikta.[565] Vienīgais izņēmums ir Raimonds Bitenieks.[566] Šāda atšķirība acīmredzot radusies tādēļ, ka bēgšana no PSRS likuma *Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem* izpratnē nav uzskatāma par politisku represiju.

Kas attiecas uz pašu VDK, tad būtisks ir jautājums par to, vai VDK izmeklētāju vidū pastāvēja kāda specializācija "politisko" un "nepolitisko noziegumu" izmeklēšanā. Pētot astoņdesmito gadu krimināllietas, nekādu specializāciju konstatēt nevar. Tie paši VDK Izmeklēšanas daļas darbinieku uzvārdi, kas atrodami "politiskajās lietās", redzami arī "nepolitiskajās lietās". Lūk, pāris piemēru. VDK sevišķi svarīgu lietu vecākais izmeklētājs Vilnis Leinarts[567] 20. gadsimta

---

564 LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l., 2. sēj., 185. lp.

565 LVA, 1986. f., 1. apr., 45301. l., 301. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45305. l., 3. sēj., 515.–517., 520.–521. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45311. l., 344. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l., 322. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l., 7. sēj., 190.–193. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45321. l., 3. sēj., 238., 239. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45332. l., 2. sēj., 420. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45340. l., 2. sēj., 305. lp.

566 Raimondu Bitenieku kriminālliet par "bēgšanas" mēģinājumu no PSRS reabilitēja LR Augstākā tiesa 1993. gadā, taču jāņem vērā, ka viņš pētījumā apskatāmajā laikā ne tikai mēģināja bēgt no PSRS, bet arī 1986. gadā bija viens no grupas *Helsinki-86* dibinātājiem, par ko viņu arestēja otrreiz. Tādēļ Augstākā tiesa 1993. gada septembrī Raimondu Bitenieku reabilitēja abās šajās krimināllietās (LVA, 1986. f., 1. apr., 45321. l., 3. sēj., 238. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l., 7. sēj., 165. lp.).

567 Vilnis Leinarts (dzimis 1933. gadā), apakšpulkvedis. LPSR VDK darbinieks no 1955. gada. Astoņdesmitajos gados bija LPSR VDK Izmeklēšanas daļas sevišķi svarīgu

astoņdesmitajos gados izmeklēja gan lietas par "pretpadomju aģitāciju un propagandu", piemēram, krimināllietu pret Lidiju Doroņinu un Ģedertu Melngaili,[568] gan arī krimināllietas par kontrabandu.[569] Savukārt Arvils Pūris, kurš pazīstams ar to, ka 1983. gadā izmeklēja Gunāra Astras lietu,[570] 1986. gadā izmeklēja lietu par S. Solodkova bēgšanas mēģinājumu no PSRS.[571] Tas pats sakāms arī par citiem VDK izmeklētājiem. Tātad LPSR VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētāju vidū astoņdesmitajos gados nekāda specializācija pēc izmeklējamo lietu veidiem nepastāvēja. Šo secinājumu apstiprina arī bijušā LPSR VDK izmeklētāja Arnolda Rēvalda stāstītais, ka VDK Izmeklēšanas daļā rīkojās pēc principa, "kas nāca priekšā, tādas lietas veda".[572] Jāuzsver, ka teiktais nav attiecināms uz visu LPSR VDK, bet tikai uz tās Izmeklēšanas daļu. Citu struktūrvienību vidū, protams, pastāvēja specializācija.[573]

---

lietu vecākais izmeklētājs, no 1986. gada – LPSR VDK Izmeklēšanas izolatora priekšnieka vietnieks (LVA, PA-102. f., 19. apr., 22. l.; G. Zelmeņa apkopotie dati).

[568] LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 15., 17. lp. Sk. arī pārējo lietu.

[569] LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., uzraudzības lietas 1. sēj., 11.–12. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 1. sēj., 30.–31. lp.

[570] Lēmuma oriģināls par Arvila Pūra iesaistīšanu izmeklēšanā atrodams Lidijas Doroņinas un Ģederta Melngaiļa krimināllietā (LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l., 1. sēj., 16. lp.), bet Gunāra Freimaņa un Gunāra Astras krimināllietā atrodama tikai lēmuma kopija (LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 1. sēj., 3. lp.), taču jāatceras, ka pirmā no minētajām krimināllietām bija ierosināta agrāk, 1983. gada 5. janvārī, bet pēc tam sadalīta četrās atsevišķās krimināllietās (plašāk par to sk.: Zelmenis, Gints. "1983. gada politiskās represijas okupētajā Latvijā", *Latvijas Arhīvi*, Nr. 3/4, 2014, 170. lpp.), un tieši Arvils Pūris bija tas, kurš 1983. gada septembrī un oktobrī pratināja Gunāru Astru.

[571] LVA, 1986. f., 2. apr., P-5308. l., 5. lp. Sk. arī pārējo lietu.

[572] Balode, Mārīte, Johansons, Januss. *Dzejas teātris. Voldemārs Zariņš*, Latvijas televīzija, 1994, 28. oktobris. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=L6BtY_Mq14M. Sk. arī: "Dzejas teātris. Voldemārs Zariņš (1994-10-28)", *Diva*. Pieejams: http://www.diva.lv/video/dzejas-teatris/dzejas-teatris-voldemars-zarins-1994-10-28

[573] LPSR VDK struktūra un katras struktūrvienības specializācija divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados plašāk aprakstīta dažāda veida darbos, piemēram, Zālīte, Indulis. "LPSR VDK uzbūve un galvenie darba virzieni (1980.–1991. g.)", *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 1, 1999., 111.–119. lpp., Johansons, Edmunds. *Čekas ģenerāļa piezīmes. Atmoda un VDK.* Rīga: 1991. gada barikāžu dalībnieku biedrība, [b. v.], 2006, 26.–37. lpp.).

Secinājumi

No rakstā izklāstītā redzams, ka divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados LPSR VDK kā kriminālās izmeklēšanas institūcija izmeklēja trīs "nepolitisko noziegumu" veidus – bēgšanu no PSRS, ekonomiskos noziegumus, kā arī atsevišķus tiesībsargājošo iestāžu amatpersonu nodarījumus (to iesaisti ekonomiskajos noziegumos un slepenu dokumentu pazaudēšanu). Tā kā bez šīm "nepolitisko noziegumu" grupām LPSR VDK izmeklēja arī "politiskos noziegumus", var secināt, ka VDK represīvā darbība divdesmitā gadsimta astoņdesmitajos gados bija vērsta četros galvenajos virzienos – politiskajā, ekonomiskajā, bēdzēju un amatpersonu. Salīdzinoši vairāk LPSR VDK nodarbojās tieši ar "politisko" un "ekonomisko noziedznieku" uzraudzīšanu.

Kas attiecas uz šajā pētījumā aplūkoto noziegumu iemesliem, nepārprotami redzams, ka to galvenais cēlonis bija PSRS vadības īstenotās iekšpolitikas un ekonomiskās politikas tiešas sekas. Vairākos rakstā aplūkotajos gadījumos ir redzams, ka cilvēki izvēlējās bēgt no PSRS (t. i., izdarīt tā laika likumdošanā paredzētu noziegumu) nevis kādu noziedzīgu tieksmju dēļ, bet gan tādēļ, ka viņiem nebija legāla iespēja izbraukt no PSRS. Tātad, ja "ierindas" pilsonis jebkādu iemeslu dēļ vēlējās no PSRS nokļūt citā valstī, varas institūciju noteiktie pārvietošanās ierobežojumi faktiski spieda viņu uz nelikumīgu rīcību.

Savukārt ekonomiskie noziegumi (kontrabanda, "spekulācija", nelikumīgas valūtas operācijas) vairumā gadījumu bija tiešas sekas PSRS pastāvošajai ekonomiskajai sistēmai. Kontrabandisti pārsvarā centās ievest un pārdot PSRS nevis kaut ko aizliegtu, bet gan tādas preces, kuras citās valstīs bija nopērkamas brīvā tirdzniecībā bez jebkādas kontrabandas. Savukārt ar jēdzienu "spekulācija" apzīmēja to, ko demokrātiskās valstīs parasti uzskata par normālu komercdarbību. Tādējādi zināmā mērā veidojās paradoksāla situācija. No vienas puses, komunistu propaganda sludināja, ka sociālisma apstākļos noziedzībai jāsamazinās, jo zūdot tās sociālie iemesli. Taču praksē PSRS varas institūciju noteiktie nesaprātīgie aizliegumi radīja situāciju, kuras rezultātā noziedzības statistika pieauga tādās jomās, kur citās valstīs noziedzības nebija vispār vai arī tā bija minimāla.

Analizējot konkrētus gadījumus, var konstatēt, ka bēgšanai no PSRS dažkārt bija tieši politiski motīvi, lai gan ne vienmēr to iespējams secināt no attiecīgās krimināllietas dokumentiem. Savukārt "ekonomiskajās krimināllietās" politiski motīvi praktiski nav konstatējami, ja neskaita, ka tie bija PSRS ekonomiskās politikas sekas. Tomēr vairumā gadījumu tā laika "nepolitiskajiem noziegumiem" tiešus politiskus motīvus konstatēt nevar.

LPSR VDK arestēto cilvēku sociālais portrets dažādiem noziegumu veidiem visvairāk korelējas ar šo personu tautību. "Politiskie noziedznieki" pārsvarā bija latvieši, no kuriem neviens nebija PSKP biedrs un tikai par vienu ir zināms, ka viņš agrāk bijis VĻKJS. Savukārt "nepolitiskie noziedznieki" pārsvarā bija nelatvieši, turklāt ar salīdzinoši lielu PSKP un VĻKJS biedru īpatsvaru. Tieši tautība un piederība pie PSKP vai VĻKJS visvairāk atšķiras "politisko" un "nepolitisko noziedznieku" sociālajā portretā.

1. pielikums

Tabula. LPSR VDK izmeklēto krimināllietu un arestēto personu skaits (1981–1986)[1]

Gadi		Politiskās	Bēgšana	Ekonomiskās	Amatpersonas	Kopā
1981	lietas[2]	3	3	4	—	10
	personas[3]	3[4]	4[5]	14[6]	—	21
1982	lietas	—	1	1	—	2
	personas	—	1[7]	12[8]	—	13
1983	lietas	6	3	2	—	11
	personas	9[9]	6[10]	8[11]	2[12]	25
1984	lietas	1[13]	—	1	—	2
	personas	1	1[14]	13[15]	—	15
1985	lietas	1	—	2	1[16]	4
	personas	1[17]	—	4[18]	—	5
1986	lietas	3	2	—	3[19]	8
	personas	4[20]	2[21]	—	—	6
Kopā:	lietas	14	9	10	4	37
	personas	18	14	51	2	84[22]

Tabulu sastādīja Dr. hist. Gints Zelmenis, izmantojot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā uzkrātos dokumentus

[1] Šīs tabulas dati atšķiras no tās, kas bija publiski demonstrēta 2016. gada 12. augustā starptautiskajā konferencē *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*, jo pētījuma izstrādes gaitā dati tika precizēti un tabulā veiktas attiecīgas izmaiņas. (Konferences videomateriāls atrodams šeit: https://www.youtube.com/watch?v=7ppfN6MuqhI#t=57m13s).

[2] Ailēs ar nosaukumu "lietas" norādīts attiecīgajā gadā LPSR VDK ierosināto un izmeklēto krimināllietu skaits.

[3] Ailēs ar nosaukumu "personas" norādīts attiecīgajā gadā LPSR VDK arestēto cilvēku skaits.

[4] V. Polis-Āboliņš, J. Vinķelis, A. Zariņš (LVA, 1986. f., 1. apr., 45302. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45303. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45307. l.).

[5] A. Boborikins, V. Korčaks, V. Krivickis, S. Portnojs (LVA, 1986. f., 1. apr., 45301. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45305. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45312. l.).

[6] S. Batalovs, H. Bondarevs, M. Bravermans, S. Buciļins, V. Hromačevs, V. Jefremovs, B. Lišafajevs, J. Loze, A. Ozorovičs, J. Smirnovs, S. Soldatenkovs, A. Solovjovs, V. Šabļins, G. Zjablovs (LVA, 1986. f., 1. apr., 45308. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45309. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l.). Papildus minētajiem 1981. gada martā Rīgas muitas darbinieki aizturēja A. Harlamovu par narkotiskas vielas glabāšanu un kontrabandas mēģinājumu. Vēlāk šīs lietas izmeklēšana bija nodota LPSR VDK, kas nolēma nevis

apcietināt A. Harlamovu, bet noteica viņam dzīvesvietas nemainīšanu. Tiesa A. Harlamovam piesprieda nosacītu brīvības atņemšanu (LVA, 1986. f., 1. apr., 45300. l.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2860. l.). Tātad faktiski 1981. gadā par "ekonomisko noziegumu" veikšanu bija apsūdzēti piecpadsmit cilvēki.

[7] N. Čebanovs (LVA, 1986. f., 1. apr., 45311. l.).

[8] A. Afoņins, N. Klavsucs (LVA, 1986. f., 1. apr., 45310. l.). Papildus nosauktajiem V. Andrejevs, P. Bulgakovs, L. Himičevs, A. Jerašovs, V. Jeremins, A. Kozirs, V. Kudinovs, N. Maržalo, J. Matuļenko, J. Ziņjuks 1982. gadā bija arestēti to krimināllietu ietvaros, kas bija ierosinātas vēl iepriekšējā gadā (LVA, 1986. f., 1. apr., 45309. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l.). Jāņem vērā, ka A. Kozira, J. Matuļenko un J. Ziņjuka krimināllieta vēlāk bija izdalīta atsevišķās krimināllietās, un šīs izdalītās krimināllietas vairs neizmeklēja LPSR VDK (LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., 13. sēj., 151.–155. lp.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., 14. sēj., 1b.–11. lp.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2876. l., 10.–18. lp.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2877. l., 19.–32. lp.). Vēl sešiem "ekonomisko noziegumu" veikšanā apsūdzētām personām (S. Gončarovam, E. Kalniņam, B. Koreņjuginam, V. Koreņjuginam, J. Korpusovai un V. Snisarenko) 1982. gadā LPSR VDK kā drošības līdzekli piemēroja parakstu par dzīvesvietas nemainīšanu (LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., uzraudzības lieta, 1. sēj., 38., 70., 81., 82., 89., 110. lp.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2877. l., 3., 8., 12., 16. lp.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2878. l., 2. lp.). Tātad faktiski šajā gadā "ekonomiskajās krimināllietās" bija apsūdzēti 18 cilvēki, t. i., to kopskaits bija lielāks nekā iepriekšējā gadā.

[9] G. Astra, J. Barkāns, I. Cālītis, L. Doroņina, G. Freimanis, B. Grezins, Ģ. Melngailis, J. Rožkalns, J. Vēveris (sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45317. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45318. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l.; LVA. 1986. f., 1. apr., 45323. l.; LVA, 1986. f., 2. apr, P-9274. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10894. l.).

[10] R. Bitenieks, I. Kovaļenko, O. Morozovs, J. Vansovičs, I. Žarinovs, S. Žarinovs. Bez nosauktajiem par bēgšanas mēģinājumu no LPSR 1983. gadā tika aizturēta arī R. Bitenieka meita E. Biteniece un J. Vansoviča dēls A. Vansovičs, kas bēgšanas mēģinājumā bija piedalījušies kopā ar saviem tēviem, taču, tā kā viņi bija nepilngadīgi, viņus nearestēja un netiesāja (sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45320. l.; LVA, 1986. f., 1. apr.,, 45321. l.). Tātad kopumā 1983. gadā par bēgšanas mēģinājumiem no LPSR tika aizturēti 8 cilvēki, bet arestēti un tiesāti tika seši.

[11] A. Abramovs, A. Drejs, V. Ivanovs, M. Kopilovs, G. Meļņičuks, V. Mihaļkevičs, V. Proskurins, I. Vjazko (sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45319. l.; LVA. 1986. f., 1. apr., 45331. l.; LVA, 1221. f., 1-c. apr., 2962. l.). Bez nosauktajiem I. Kašapovam 1982. gadā LPSR VDK kā drošības līdzekli piemēroja parakstu par dzīvesvietas nemainīšanu (sk.: LVA, 1986. f., 1. apr., 45319. l.; LVA, 1221. f., 1-c. apr., 2962. l.). Tātad faktiski 1982. gadā "ekonomisko noziegumu" veikšanā bija apsūdzētas deviņas personas (sk. arī nākamo piezīmi).

[12] 1983. gadā Ventspils muitas inspektors V. Macjuks un Ventspils Iekšlietu daļas iecirkņa inspektors A. Masohins bija arestēti krimināllietā, kas bija ierosināta par kontrabandu un "spekulāciju", taču, ievērojot to, ka viņi ar kontrabandu nenodarbojās, bet tikai to piesedza, abus apsūdzēja par ļaunprātīgu dienesta stāvokļa izmantošanu (LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2963. l., 2964. l.).

[13] 1984. gadā krimināllietu pret Zaigi Balodi ierosināja un izmeklēja, kā arī pašu Zaigu Balodi arestēja PSRS VDK Baltkrievijas kara apgabala Sevišķā daļa, bet LPSR VDK tikai piegādāja Baltkrievijas kolēģiem nepieciešamos dokumentus no Latvijas (LVA, 1986. f., 1. apr., 45344. l.). Tādēļ šo krimināllietu nevar pilnībā pieskaitīt pie LPSR VDK izmeklēto "politisko krimināllietu" statistikas. Taču, tā kā arestētā bija latviete, kuras pastāvīgā dzīvesvieta bija Latvija un LPSR VDK vismaz daļēji bija iesaistīta šīs krimināllietas izmeklēšanā, tādēļ krimināllieta ir iekļauta tabulā.

[14] 1984. gadā par bēgšanu no LPSR bija arestēts un tiesāts Voldemārs Vanags, taču faktiski viņš bija aizbēdzis no PSRS jau 1983. gadā, bet gadu vēlāk atgriezās Latvijā. Tādēļ krimināllietu pret viņu ierosināja 1983. gadā, bet arestēja un tiesāja tikai 1984. gadā pēc atgriešanās (LVA, 1986. f., 1. apr., 45332. l.).

[15] P. Artemjevs, V. Babuškins, V. Dobrovoļskis, I. Francevs, V. Jeļičevs, M. Kolobanovs, A. Korņevs, N. Kulagins, S. Solovjovs, G. Starčenko, V. Trikovs, I. Zaicevs, T. Zavjackas (LVA, 1986. f., 1. apr., 45336. l.). Jāņem vērā, ka 1984. gada septembrī dokumenti par V. Dobrovoļski un T. Zavjacku tika izdalīti atsevišķa krimināllietā, kuru nodeva tālākai izmeklēšanai Lietuvas PSR VDK (LVA, 1221. f., 1c. apr., 2975. l., 2.–10. lp.).

[16] LVA, 1986. f., 2. apr., P-5304. l.

[17] A. Tauberts (LVA, 1986. f., 1. apr., 45337. l.).

[18] A. Akuličevs, V. Gorjučko, A. Steblijenko, A. Švarcšteins (LVA, 1986. f., 1. apr., 45335. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45343. l.). Papildus minētajiem I. Osijevam un S. Steblijenko 1985. gadā LPSR VDK kā drošības līdzekli piemēroja parakstu par dzīvesvietas nemainīšanu (LVA, 1986. f., 1. apr., 45335. l.; LVA, 1221. f., 1c. apr., 2976. l.). Tātad faktiski 1985. gadā "ekonomisko noziegumu" veikšanā bija apsūdzēti seši cilvēki.

[19] LVA, 1986. f., 2. apr., P-5305. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5307. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5310. l.

[20] R. Bitenieks, L. Grantiņš, R. Silaraups, A. Sokurenko (LVA, 1986. f., 1. apr., 45341. l.; LVA, 1986. f., 1. apr., 45346. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-10457. l.).

[21] T. Gikašvili, S. Solodkovs (LVA, 1986. f., 1. apr., 45340. l.; LVA, 1986. f., 2. apr., P-5308. l.).

[22] Saskaitot kopā arestēto skaitu par katru gadu apskatāmajā laikposmā no 1981. līdz 1986. gadam, sanāk 85, taču Raimonds Bitenieks šajā laikā bija arestēts divas reizes (1983. un 1986. gadā), tādēļ faktiski laikposmā no 1981. līdz 1986. gadam LPSR VDK kopumā arestēja 84 cilvēkus.

2. pielikums

Motorlaiva, kurā Raimonds Bitenieks un Jānis Vansovičs kopā ar bērniem 1983. gadā mēģināja nokļūt Zviedrijas Karalistē.[574]

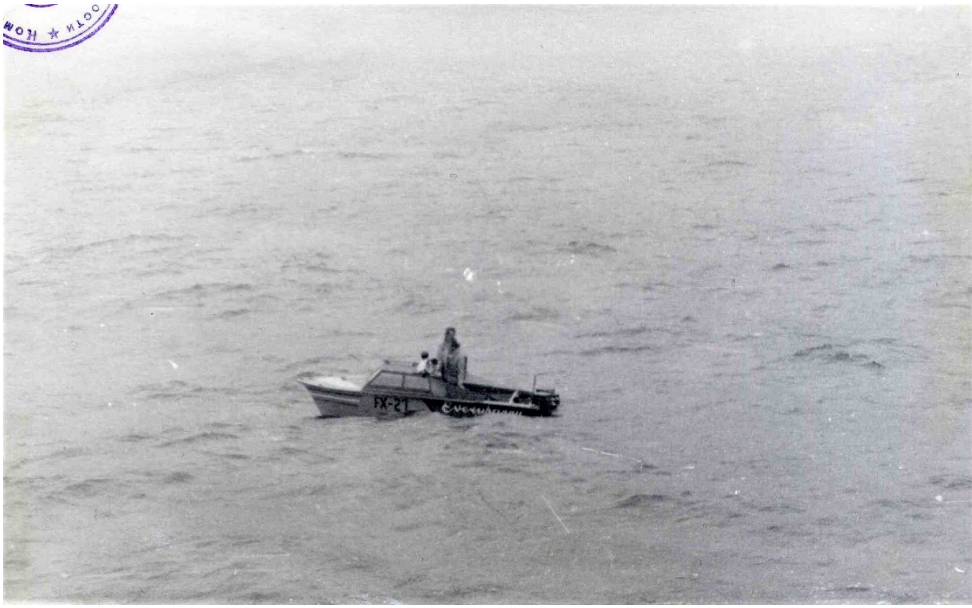

[574] LVA, 1986. f., 1. apr., 45321. l., 3. sēj., 9. lp.

3. pielikums

Shēma (karte), kurā atzīmēta vieta, kur PSRS robežsardzes kuteris atrada laivu ar Raimondu Bitenieku un Jāni Vansoviču.[575]

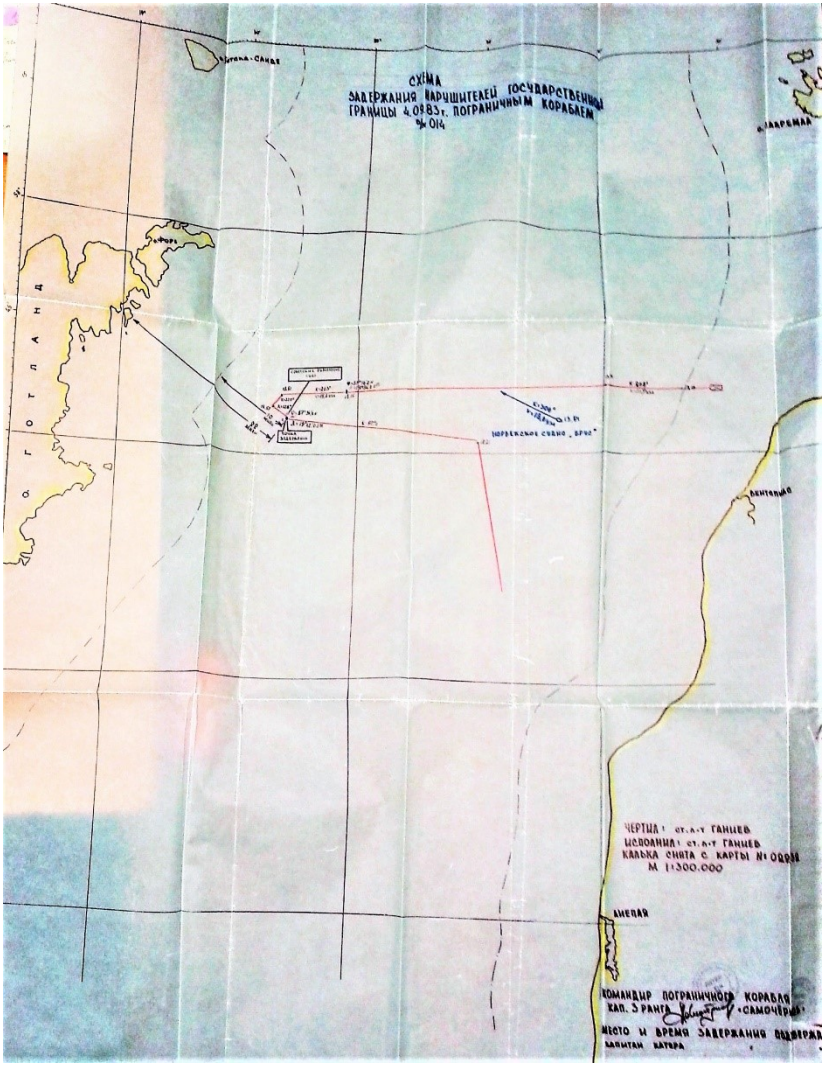

[575] LVA, 1986. f., 1. apr., 45321. l., 1. sēj., 14. lp.

4. pielikums

Kontrabandā ievestās lietas.[576]

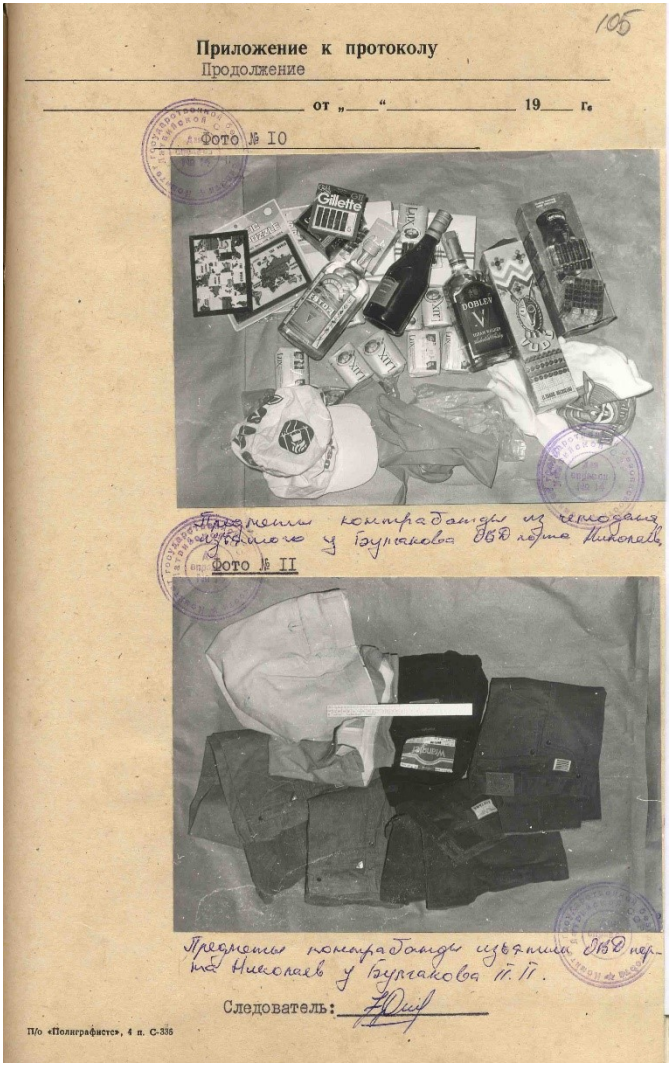

105

Приложение к протоколу
Продолжение

_____ от „___“ _____ 19___ г.

Фото № 10

Предметы контрабанды из чемодана изъятого у Бумакова ОВД порта Николаев.

Фото № 11

Предметы контрабанды изъятые ОВД порта Николаев у Бумакова П. П.

Следователь: _____

П/о «Полиграфистс», 4 п. С-336

[576] LVA, 1986. f., 1. apr., 45313. l., 15. sēj., 105. lp.

5. pielikums

Kontrabandā ievestās lietas.[577]

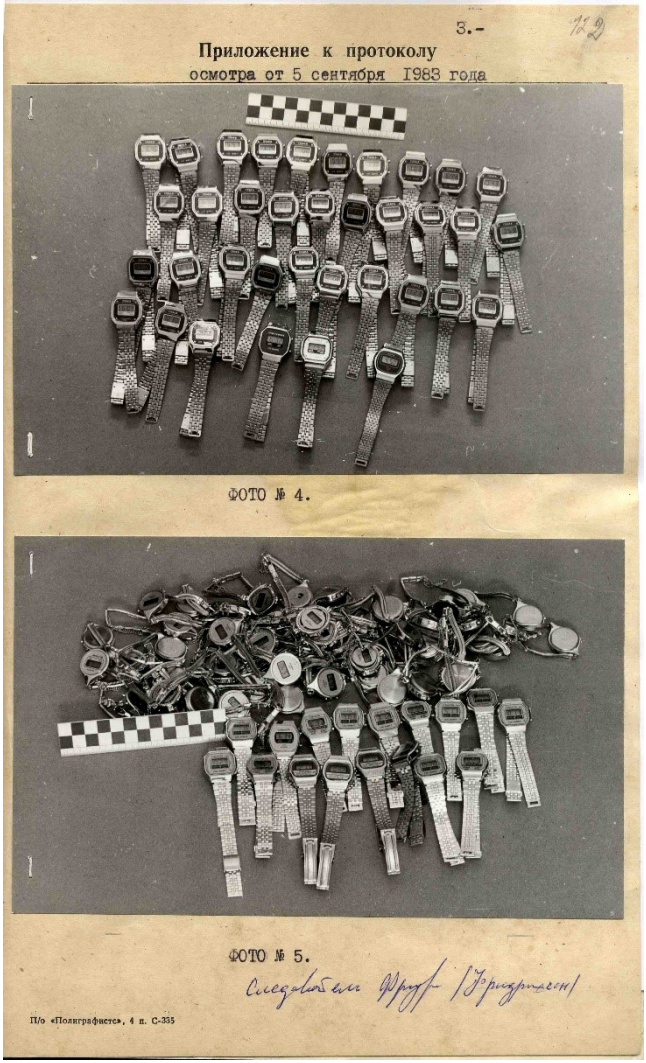
3.-

Приложение к протоколу
осмотра от 5 сентября 1983 года

ФОТО № 4.

ФОТО № 5.

П/о «Полиграфкнига», 4 п. С-335

[577] LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 9. sēj., 122. lp.

6. pielikums

Rīgas pilsētas Nodaļas cīņai ar sociālistiskā īpašuma izlaupīšanu slepenās literatūras glabāšanas seifs.[578]

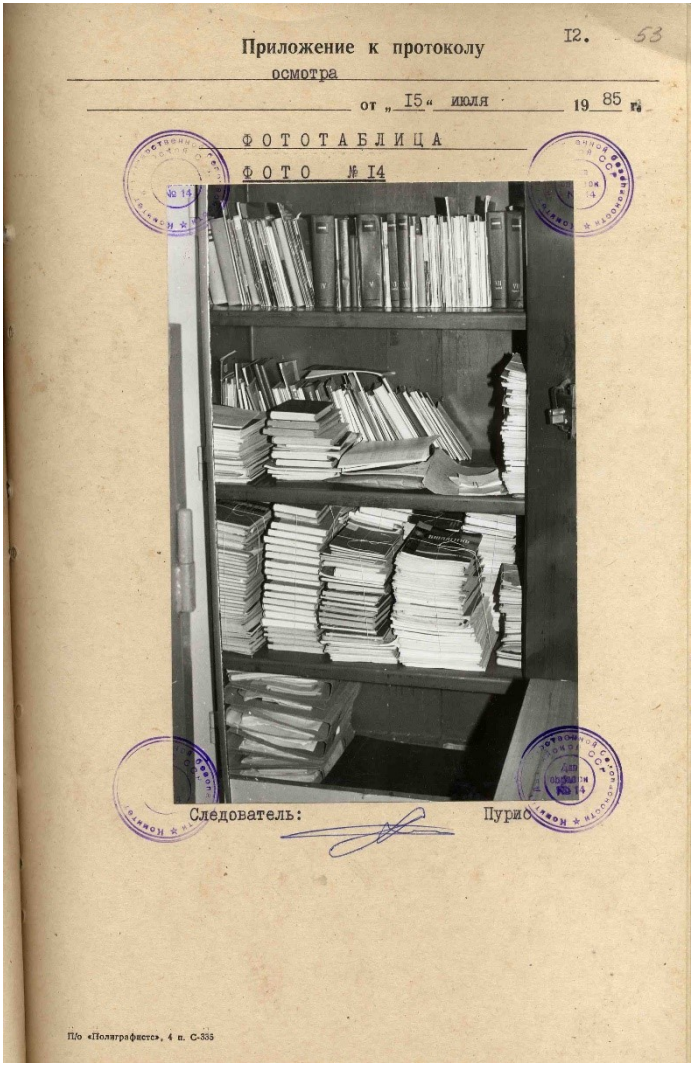
Приложение к протоколу I2. 53
осмотра
от „I5" июля 19 85 г.
ФОТОТАБЛИЦА
ФОТО № I4
Следователь: Пурис
П/о «Полиграфист», 4 п. С-335

[578] LVA, 1986. f., 1. apr., 45331. l., 9. sēj., 122. lp.

"Non-political" crimes in occupied Latvia and the KGB during the 1980s

The KGB is usually considered as an instrument for political repressions in the USSR. Though, not all crimes investigated by the KGB can be considered as political. The KGB also investigated attempts for escaping from the USSR, some variations of economic crimes (contraband, 'speculation', the violation of the rules for currency operations and plundering of State property) and some crimes of State officials (misuse of authority and loss of secret documents).

From 1981 until 1986 there were 37 criminal cases investigated by the LSSR KGB. Fourteen of these cases were politically motivated, nine cases were brought against the persons who attempted to escape from the USSR, ten cases were brought because of economic crimes and another four were brought against State officials. The numbers are slightly different, if one counts and compares persons arrested within those criminal cases. Within 14 political cases, 18 persons were arrested, within nine criminal cases on the attempt to escape from the USSR, 14 men were arrested, but within ten economic cases, 53 persons were arrested, which is considerably higher number in comparison to other cases. Nobody was arrested in the other four cases which were brought because of loss of secret documents.

As to economic criminal cases investigated by the LSSR KGB during the 1980s, these crimes essentially appeared in two different ways.

The first was contraband. This was not contraband as understood in Western democracies, which usually consists of weapons and drugs. Contraband was understood differently in the USSR. In many ways, the absurd and ineffective economic system of the USSR was not directed to production of various consumer goods such as clothes, audio and video equipment and music records in the amount necessary to satisfy demand. Therefore, Soviet citizens that were able to travel abroad usually tried to bring back goods of high demand (even the high officials of the Communist Party of the Soviet Union). Seamen working on the merchant fleet of the USSR often

managed to turn this kind of the contraband into a permanent and profitable business.

The second was the violation of the rules for currency operations. Formally, in the USSR, operations involving foreign currency belonged to the State monopoly. Therefore, any private operation with foreign currency was declared as illegal. However, there were persons who managed to buy and sell currency and turned such activities into a full-scale underground business. Since these activities were illegal in the USSR, the KGB was an instrument to prevent and prosecute this kind of business.

As to escaping from the USSR – there were various ways to escape from the territory of occupied Latvia. One way was to hide on a ship that was scheduled to go abroad. Another way was to get a boat and navigate across the Baltic Sea to the Kingdom of Sweden. Both ways were risky. Moreover, during the 1980s several persons were caught when they were attempting to escape from the USSR. A less popular, yet more effective way to escape was to highjack an airplane and to fly to the Kingdom of Sweden. In the 1980s, there were two attempts to highjack – one in 1983, the other in 1987 –, both were successful. Both cases involved the highjacking of an An-2 – Soviet mass-produced single-engine biplane utility designed and manufactured by the Antonov Design Bureau beginning in 1946 and used not only in agriculture, but also as a short-range air-liner for regular flights. Inability to leave the USSR in a legal way was one of the most common reasons that motivated individuals to escape the USSR illegally. This is proven by documents in these criminal cases. These show that several persons decided to escape the USSR in an illegal way after they had received a rejection from Soviet authorities to acquire permission to leave the USSR.

During the 1980s, the LSSR KGB investigated two types of crimes committed by State officials. The first related to involvement in contraband. There was one criminal case because one customs official and one militia officer presumably supported contrabandists. Both were accused for misuse of authority and convicted to one year of forced labor in 'labor camps'. The second related to the loss of secret documents. In particular, there were four criminal cases from

1985 until 1986 brought because of loss of secret documents in the system of the Ministry of Interior in Riga. It seems that those four criminal cases were part of a campaign as the documents were lost in the 1960s and 1970s, but for some reason nobody had an interest until 1985 and 1986 to look for them. The lost documents were not found, and nobody was accused and consequently convicted. Therefore, it seems that the Soviet authorities had tried to bring a certain order to the system of the Ministry of Interior by involvement of the KGB. These cases indicated a paradox, in the opinion of the author, the KGB, being an institution, which also carried espionage all over the world, was not able to find several secret documents that were lost in the system of the Ministry of Interior on the territory of the USSR.

It is interesting to compare the social portraits for persons arrested by the LSSR KGB within 'political' cases and within those that were 'non-political'. There are two main differences. Firstly, most persons arrested because of 'non-political' criminal cases were either young man – from 22 to 41 years old – or at least not older than 44 until 48, meaning they were born from 1933 until 1938. Although within 'political' criminal cases young men were arrested, but approximately one third of all accused in 'political' crimes had already reached a retirement age or were close to it, in particular, they were born from 1922 to 1931. The second difference is the ethnic origins of those arrested in 'political' and 'non-political' criminal cases. In the 'political' criminal cases from 1981 until 1986 18 persons were arrested: sixteen of them were Latvians, one – Russian, one – Ukrainian. The situation is completely different in respect of those arrested because of 'economic' criminal cases. 51 were arrested: 37 were Russians, six – Belarussians, three – Ukrainians, only one – Latvian, and another four – each had a different ethnic origin. Most of the arrested had not even been born in the territory of Latvia. There is no clear answer to this phenomenon. The answer probably relates to reasons which drew people from the 'old' republics of the USSR to the territory of Latvia after the World War II. They were looking for higher living standards. In addition, another phenomenon relates to the fact that some persons involved in economic crimes were

members of the Communist Party of the Soviet Union or the All-Union Leninist Young Communist League.

Some aspects within this research, especially the significant number of arrested persons because of 'economic' criminal cases in comparison to 'political' criminal cases, lead to the conclusion that the main tasks of the LSSR KGB during the 1980s related to fighting not as much 'political' crimes, but economic crimes as understood by the USSR. However, this conclusion disregards the documents which prove that the KGB concentrated on preventing politically 'unacceptable behavior' from the point of view of the KGB and, of course, the Communist Party of the Soviet Union. Therefore, it is not decisive for drawing a full picture of the main tasks of the LSSR KGB. In fact, from 1981 until 1986 fighting both 'political' and economic crimes was the main task of the LSSR.

VDK loma kontrabandas lietu izmeklēšanā (1945–1985): atsevišķu piemēru analīze

M. iur., M. psych. Aldis Daugavvanags,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētnieks

Pētījuma pārskatā sniegts Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas (VDK) izmeklēto kontrabandas krimināllietu vispārīgs raksturojums, lai uzskatāmi parādītu atšķirības šķietami līdzīgu noziegumu kvalifikācijā, ko nosaka tiesību sistēma. Pētījumā analizētas kontrabandas krimināllietas, kā arī uzraudzības lietas laikā no 1945. līdz 1985. gadam. Minētās lietas satur informāciju par attiecīgās lietas ierosināšanas pamatu un iemesliem, veiktajām kriminālprocesuālajām darbībām (pratināšanām, kratīšanām, konfrontācijām, ekspertīzēm u. tml.), tā laika VDK, prokuratūras un tiesu darbiniekiem un viņu sagatavotajiem vai apstiprinātajiem dokumentiem. No kontrabandas krimināllietu materiāliem var precīzi konstatēt LPSR VDK personālsastāvu, kuri piedalījušies operatīvajās darbībās un lietu izmeklēšanā un kuru noskaidrošana būtu atzīstama par vienu no LPSR VDK zinātniskās izpētes uzdevumiem. Krimināllietu atlasē izmantota informācija, kas ir ietverta datubāzē, kuras pamatā ir grāmata *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986* (Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999) un kas pielāgota LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas vajadzībām. Ievērojot pētniecībai atvēlēto ierobežoto laiku, apskatā aplūkotas dažas kontrabandas krimināllietas, jo visu krimināllietu analīze ir ļoti apjomīgs darbs un faktiski katra krimināllieta prasa iedziļināšanos. Izvēlētas krimināllietas, kas, pēc autora domām, visuzskatāmāk raksturo to, cik Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) tiesību sistēma un ekonomikas organizācija ir ietekmējusi kontrabandu un kā iespaidā veidojusies kontrabandā apsūdzēto personu tiesiskā izpratne, ko raksturo arī tādi aspekti kā vecums, kontrabandas prece un tās iegūšanas veids.

Represijas un kontrole pār visām sabiedrības dzīves jomām bija galvenais PSRS instruments, lai nodrošinātu okupācijas varas pastāvēšanu Latvijas teritorijā. Sabiedrības ekonomiskā bāze, pēc padomju ideologu ieskata, noteica arī tiesības. Padomju tiesību sistēmā tiesības uzskatīja par valdošās šķiras politikas īstenošanas ieroci, un krimināltiesību uzdevums līdz ar to bija aizsargāt padomju iekārtu, tās ekonomiku pret noziedzīgiem apdraudējumiem. PSRS ekonomiskie noziegumi ir jāskata caur attiecīgo ideoloģisko prizmu. No skata līdzīga rīcība ideoloģiski atšķirīgās tiesību sistēmās var būt atšķirīgi vērtēta, tas vienlīdz attiecas arī uz ekonomiskiem noziegumiem. Vislabāk to ilustrē tas, ka padomju ekonomiskie noziegumi kā kontrabanda un spekulācija ar valūtu tika uzskatīti par valsts noziegumiem, tātad šo noziedzīgo nodarījumu apdraudējuma objekts bija valstiskuma pamats. Salīdzinājumam – Latvijas Republikas Krimināllikums kontrabandu uzskata par noziedzīgu nodarījumu, kas vērsts pret tautsaimniecību. Protams, plašākas tiesiskas diskusijas vērts ir jautājums, vai PSRS okupētās Latvijas teritorijā vispār bija tiesīga noteikt par kontrabandu darījumus, kas nebūtu bijusi kontrabanda neatkarīgajā Latvijas Republikā, proti, vai ar kontrabandas jēdzienu bieži neaptvēra parastu saimniecisko darbību, kā tas bija gadījumā ar spekulāciju, kas faktiski bija sods ne vien par komercdarbību, bet nereti arī par vienkāršu civiltiesisku darījumu vai saimniecisko darbību bez regulāras komercdarbības nolūka.

Ievērojot to, ka kontrabanda un spekulācija ar valūtu bija valsts noziegumi, šo noziegumu izmeklēšana bija nodota VDK. Institucionāli atbildība par dažādiem krimināllietas virzības posmiem bija sadalīta sekojoši. LPSR VDK 2. daļas (pretizlūkošanas daļas) 8. nodaļa specializējās kontrabandas un darbību ar valūtu un kontrabandu lietu operatīvā izstrāde. LPSR VDK 2. daļa funkcionāli bija padota PSRS VDK Otrajai galvenajai pārvaldei, tātad arī operatīvā izstrāde notika saziņā vai saskaņā ar to. Tālāk minētās lietas izmeklēja LPSR VDK 11. daļa (izmeklēšanas daļa), kas ierosināja un izmeklēja lietas, kā arī sagatavoja lietas iztiesāšanai. Uzraudzību pār LPSR VDK Izmeklēšanas daļu veica īpaši norīkots LPSR prokuratūras prokurors. Krimināllietas par valsts noziegumiem LPSR Augstākā Tiesa skatīja pirmajā instancē, tiesas taisītie spriedumi bija galīgi un nebija

pārsūdzami. Pilngadīgās personas brīvības atņemšanas gadījumā sodu izcieta labošanas darbu nometinājuma kolonijās, labošanas darbu kolonijās vai cietumā, vīriešiem noteiktā brīvības atņemšana labošanas darbu kolonijās variēja atkarībā no noteiktā režīma – vispārējā, pastiprināta, stingra un sevišķa.[579]

1. Krimināllieta Nr. 29353

VDK fiksētie faktiskie apstākļi

1950. gada 30. martā aresta orderi par Borisa Ebenšteina, Josifa dēla,[580] arestu sakarā ar kontrabandu un spekulāciju izdeva LPSR Valsts drošības ministrijas (VDM) 2. daļas majors V. Tokars, saskaņoja VDM 2. daļas vadītāja vietnieks kapteinis U. Klubkovs un VDM 2. daļas vadītāja vietnieks kapteinis Ivans Vasiļjevs, Onufrija dēls (dzimis 1911. gadā)[581],[582] pamatojoties uz saņemto informāciju par to, ka Ebenšteins no 1950. gada janvāra līdz martam kontrabandas ceļā no Ļvovas, Ukrainas PSR, ievedis Rīgā Šveices Konfederācijā ražotus 75 sieviešu zelta pulksteņus *Horn*, ko savukārt pārdevis vai mainījis pret ārzemju valūtu un zelta monētām. Pulksteņu pārdošanas rezultātā iegūtos PSRS rubļus viņš izmantojis, lai uzpirktu ārzemju valūtu no privātpersonām. Pulksteņu ievešanā, to pārdošanā,

[579] *Padomju tiesības*. Visvara Millera, Edgara Meļķiša redakcijā. Rīga: Zvaigzne, 1978, 322.–323. lpp.
[580] Boriss Ebenšteins, Josifa dēls, dzimis 1916. gadā.
[581] Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 546., 572, 605. lpp.; Ķeruss, Jānis. "LPSR Valsts drošības komitejas vēršanās pret pretpadomju propagandu un aģitāciju: 1957. gada krimināllietu analīze", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 329. lpp, redaktores piezīme 856. atsaucē. *Red. piez.*
[582] LVA, 1986. f., 1. apr., 29353. l., 1. sēj., 2. lp.

mainīšanā, kā arī valūtas uzpirkšanā Ebenšteins iesaistījis Rīgas pilsētas iedzīvotājus Vladimiru Štraiheru, Isaja dēlu,[583] un Benjaminu Nahimovsku, Zālamana dēlu.[584] Jāpiebilst, ka, lai arī pulksteņi bija ražoti Šveicē, diskutabli, vai jau PSRS teritorijā ievestu, padomju civiltiesiskajā apritē atļautu priekšmetu iegāde PSRS teritorijā Ukrainā būtu uzskatāma par kontrabandu pat padomju tiesību izpratnē.

1950. gada 30. augustā VDM 2. daļas izmeklētāja majora Vjačeslava Hapova, Fjodora dēla, sagatavotajā apsūdzības rakstā, kuru apstiprināja LPSR valsts drošības ministra vietnieks Jānis Vēvers, minēts, ka Boriss Ebenšteins tiek apsūdzēts par to, ka nestrādā sabiedrībai derīgu darbu, bet nodarbojas ar nelegālu zelta pulksteņu kontrabandu, pārdodot to par ārvalstu valūtu un zelta monētām, kā arī par zelta uzpirkšanu, līdz ar to veic noziegumus, ka paredzēti KPFSR Krimināl kodeksa 59.[9] pantā (1926. gada redakcijā). Atbilstoši minētajam apsūdzības rakstam Vladimirs Štraihers bija apsūdzēts par to, ka uzturēja noziedzīgus sakarus ar kontrabandistu Borisu Ebenšteinu, uzņēma viņu savā dzīvoklī, piedalījās kontrabandas zelta pulksteņu realizācijā par ārzemju valūtu, uzpirka ārzemju valūtu un zeltu, tādējādi veicot noziegumus, kas paredzēti KPFSR krimināl kodeksa 59.[9] pantā. Benjamins Nahimovskis savukārt bija apsūdzēts par to, ka nestrādāja sabiedrībai derīgu darbu, bet nodarbojās ar ārzemju valūtas un karakula kažokādu uzpirkšanu, tādējādi veicot noziegumus, kas paredzēti KPFSR krimināl kodeksa 59.[9] pantā.

LPSR VDM sagatavotajā apsūdzības rakstā apsūdzētajiem Ebenšteinam, Štraiheram, Nahimovskim ar sarkanu zīmuli bija ierakstīti ieteicamie piemērojamie sodi, proti, Borisam Ebenšteinam – 10 gadi labošanas darbu nometnē ar mantas un vērtslietu konfiskāciju, Vladimiram Štraiheram – 8 gadi labošanas darbu nometnē ar vērtslietu un naudas konfiskāciju, Benjaminam Nahimovskim – 8 gadi labošanas darbu nometnē ar mantas un naudas konfiskāciju, kas veikta aresta laikā.[585] Apsūdzības raksts bija nosūtīts uz Maskavu PSRS

[583] Vladimirs Štraihers, Isaja dēls, dzimis 1897. gadā.
[584] Benjamins Nahimovskis, Zālamana dēls, dzimis 1886. gadā.
[585] LVA, 1986. f., 1. apr., 29353. l., 1. sēj., 258.–259. lp.

VDM Sevišķajai apspriedei, kas izskatīja lietu[586] bez apsūdzēto klātbūtnes un piesprieda precīzi tādus sodus, kādi bija minēti LPSR VDM sagatavotajā apsūdzības rakstā. Apsūdzētie piespriesto sodu izcieta PSRS Iekšlietu ministrijas labošanas darbu nometnēs. Ebenšteins no LPSR Iekšlietu ministrijas cietuma Nr. 1 (Rīgas Centrālcietuma) bija nosūtīts uz PSRS Iekšlietu ministrijas labošanas darbu nometni *Kargopollag* (*Каргопольлаг*), kas līdz 1940. gada novembrim atradās Arhangeļskas apgabala Kargopoles pilsētā, bet tad bija pārcelta uz Jercevas staciju. Lietā nav ziņu par viņa atbrīvošanu. Štraihers no cietuma Nr. 1 bija nosūtīts uz PSRS Iekšlietu ministrijas labošanas darbu nometni *Sibirska* (*Сибирский*) Kemerovas apgabala Mariinskas pilsētā. Viņu atbrīvoja 1953. gada 21. aprīlī. Savukārt Nahimovski no cietuma nosūtīja uz PSRS Iekšlietu ministrijas nometni *Unžlag* (*Унжлаг*), vēlāk *Užlag* (*Ужлаг*), kas atradās Gorkijas apgabala Suhobezvodnoje stacijā uz Gorkijas dzelzceļa līnijas. Viņu atbrīvoja 1951. gada 14. maijā.

Krimināllietas Nr. 29353 izmeklēšanā iesaistītie VDK darbinieki

Krimināllietas Nr. 29353 izmeklēšanā bija iesaistīti šādi VDK darbinieki: LPSR VDM 2. daļas izmeklētājs majors V. Tokars, LPSR VDM 2. daļas vecākais izmeklētājs majors Vjačeslavs Hapovs, LPSR VDM 2. daļas vadītāja vietnieks kapteinis U. Klubkovs, LPSR VDM 2. daļas vadītāja vietnieks kapteinis Ivans Vasiljevs; LPSR VDM 2. daļas vadītājs majors Uspenskis, 2. daļas priekšnieks majors Vikentijs Perminovs, Vasilija dēls (dzimis 1914. gadā)[587], LPSR VDM izmeklēšanas daļas

[586] Protokola izraksts no PSRS VDM Sevišķās apspriedes, kurā ir tikai lēmums par soda apmēru un soda izciešanas datumu, liecina par ārpustiesas izskatīšanas kārtību. LVA, 1986. f.,1. apr., 29353. l., 1. sēj., 261.–263. lp.

[587] Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 594. lpp.

vadītājs majors Fotijs Pešehonovs, Vasilija dēls (dzimis 1913. gadā).[588] Izmeklēšanas lieta nosūtīta PSRS VDM Sevišķās apspriedes ar LPSR valsts drošības ministra vietnieka pulkveža Jāņa Vēvera parakstu.

2. Krimināllieta Nr. 45123

VDK fiksētie faktiskie apstākļi

VDK daļas priekšnieks apakšpulkvedis Jānis Kiršteins, Roberta dēls (dzimis 1927. gadā), 1966. gada 25. janvārī pret arestēto Teodoru Ausēju (dokumentos arī Ausejs), Aloiza dēlu,[589] ierosināja krimināllietu par *Mauzer* sistēmas pistoles glabāšanu.[590] Izmeklēšanā atklājās, ka pistoli Ausējs bija paņēmis no Lukša Karasiera, jo Valentīns Kļukins vēlējās to nopirkt. Tad, kad Ausējs aiznesis pistoli Kļukinam, pēdējais atteicās to pirkt. Aptuveni nedēļu vēlāk 1966. gada 31. janvārī tika pieņemts lēmums par krimināllietas pārņemšanu VDK Izmeklēšanas daļas vecākā kapteiņa Voldemāra Fridriha Gotharda, Viktora dēla (dzimis 1929. gadā),[591] un VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētāja vecākā

[588] Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 367., 372., 375., 378., 392. lpp.; Ķeruss. Jānis. "Bēgšana zvejnieku traleros no Liepājas kolhoza Boļševiks (1952–1957): motīvi, norise, varas īstenotāju reakcija", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 483., 492., 493. lpp.; Krūmiņa-Koņkova, Solveiga. "Kontrole pār baznīcu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā un PSRS valsts drošības institūcijas", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 121. lpp. *Red. piez.*

[589] Teodors Ausējs, Aloiza dēls, dzimis 1941. gadā.

[590] LVA, 1986. f., 1. apr., 45123. l., 1. sēj., 1. lp.

[591] Zelmenis, Gints. "Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā

leitnanta Viļņa Leinarta, Arnolda dēla (1933–1997),[592] pārziņā par kontrabandu, kuru veikuši Teodors Ausējs un Ivars Straume, Nikolaja dēls.[593]

Izmeklēšanas gaitā tika konstatēts, ka Ivars Straume bija nopircis komisijas veikalā Ludolfa Liberta (1895–1959) gleznas *Venēcijas skats* par 120 rubļiem un *Dārzs* par 43 rubļiem un Rīgas tirdzniecības ostā, apejot muitas iestādes, nodevis Somijas Republikas karoga kuģa kapteinim aizvešanai uz Zviedrijas Karalisti skolasbiedra tēvam Ernestam Vanagam.[594] Kā atlīdzību Ivars Straume no Ernesta

redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 102. lpp.; Dātavs, Mārtiņš. "Pretpadomju propaganda un aģitācija LPSR valsts drošības iestāžu ierosinātajās kriminālietās: pretpadomju skrejlapu izplatīšanas piemērs no 1953. līdz 1956. gadam", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 275. lpp., redaktores piezīme 657. atsaucē; Ķeruss, Jānis. "LPSR Valsts drošības komitejas vēršanās pret pretpadomju propagandu un aģitāciju: 1957. gada krimināllietu analīze", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 333. lpp.; Krēsliņš, Uldis. "LPSR Valsts drošības komiteja un represīvās psihiatrijas prakse: 20. gadsimta sešdesmitie līdz astoņdesmitie gadi", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 398. lpp., redaktores piezīme 1026. atsaucē. *Red. piez.*

[592] Atbilstoši Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra sniegtajai informācijai tiesai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietā Vilnis Leinarts, Arnolda dēls, dzimis 1933. gada 6. decembrī, miris 1997. gada 12. janvārī, strādājis LPSR VDK 7. daļas 3. nodaļā kopš 1960. gadā. Sk. arī: Zelmenis, Gints. "Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 99. atsauce, 104. lpp. *Red. piez.*

[593] Ivars Straume, Nikolaja dēls, dzimis 1933. gadā.

[594] Atbilstoši latviešu trimdas laikrakstam *Laiks* skolotājs Ernests Vanags dzīvoja Lundā. Viņam PSRS okupētajā Latvijā bija palikuši bērni, kurus viņš 1959. gada jūnijā

Vanaga saņēmis pasta sūtījumu ar neilona segu, diviem neilona lietus mēteļiem un vienu kombinē. Sūtīto viņš pārdevis komisijas veikalos. Turklāt izmeklēšanā bija noskaidrots, ka Straume kopā ar Ausēju vairākkārt esot uzpirkuši no Vācijas Federatīvās Republikas karoga kuģa *Hornbaltic*[595] jūrniekiem neilona lietusmēteļus, lai ar vairāku personu – Jadvigas Garbacevičas, Osipa meitas,[596] Borisa Ivanova,

devās apciemot. "Zviedrijas latvieši viesojas okupētajā Latvijā", *Laiks*, 1959, 15. jūlijs, 6. lpp.; 1962. gada 16. jūlijā LPSR VDK piesegstruktūra laikraksts *Dzimtenes Balss* publicēja konkursa "Vai jūs zināt…" rezultātus, kur esot piedalījušies 197 trimdas latvieši no 10 dažādām valstīm. Trešā prēmija – krājums *Latviešu tautas māksla* – bija piešķirta arī "Ernestam Vanagam Zviedrijā". Turpat bija publicēti arī jautājumi un pareizās atbildes. Kopā bija piecpadsmit jautājumi, no kuriem daļa bija saistīti ar zināšanām par LPSR, piemēram: "1. Kāds ievērojams latviešu valodnieks apbalvots ar Ļeņina prēmiju?", "3. Kādu orķestri Padomju Latvijā diriģē Leons Reiters?", "5. Kāds ievērojams muzejs nesen atvērts Rīgā?", "10. Cik un kādus profesionālus teātrus jūs zināt Padomju Latvijā?" (*Dzimtenes Balss*, Nr. 56, 1962, 16. jūlijs, 3. lpp.). *Red. piez.*

[595] Šā kuģa ātrā apkalpošana Rīgas jūras tirdzniecības ostā bija minēta kā ievērojams ostas apkalpošanas spēju rādītājs. "Kur satiekas pasaules kuģi", *Cīņa*, Nr. 8, 1963, 10. janvāris, 4. lpp.; Geiters, D. "Nedziestošās ugunis", *Cīņa*, Nr. 3, 1969, 4. janvāris, 1. lpp. *Red. piez.*

[596] Jadviga Garbaceviča, Osipa meita, dzimusi 1940. gadā.

Grigorija dēla,[597] Askolda Viļa Meteriņa,[598] Viļa dēla,[599] Jura Erdmaņa, Jāzepa dēla[600] – atbalstu pārdotu. VDK izmeklētāju skatījumā tas liecināja par kontrabandas veikšanu organizētā grupā.

Kopumā Ivars Straume realizējis kontrabandas ceļā iegūtos 90 neilona lietus mēteļus, no kuru pārdošanas guvis peļņu – ne mazāk kā 20 rubļus no katra lietusmēteļa, kopā 1800 rubļus. Peļņa sadalīta sekojoši: Jadviga Garbaceviča saņēmusi 230 rubļus, Teodors Ausējs – 200 rubļus, Boriss Ivanovs – 85 rubļus un Askolds Vilis Meteriņš – 60 rubļus. Papildus Straume nopircis un pārdevis piecus neilona lietus mēteļus, gūstot 100 rubļu peļņu. Garbaceviča, pārdodot Ļeņingradā iepirktos un kontrabandas ceļā ievestos divpadsmit lietus mēteļus,

---

[597] Boriss Ivanovs, Grigorija dēls, dzimis 1925. gadā.

[598] 1954. gada 16. novembrī *Padomju Jaunatne* rakstīja par nepieņemamu Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) biedru un reizē Latvijas Valsts universitātes studentu uzvedību, proti, žūpību un huligānismu. Raksta sākumā minēts arī Latvijas Valsts universitātes Ķīmijas fakultātes 2. kursa students un komjaunietis Askolds Meteriņš, kas *prakses* laikā kolhozā esot organizējis alus brūvēšanu, dzeršanu un tad ar ābolu izsitis "kāda kolhoznieka mājas" logu. Turpat minēts arī, ka Latvijas Valsts universitātes rektora Jāņa Jurgena (1900–1983) – pirms kļūt par rektoru 1941. gadā un tad no 1949. līdz 1962. gadam (*Pēc diviem mirkļiem 100 gadi: Rektoru galerija*. Pieejams: https://www.mirkli.lu.lv/), viņš bija mācībspēks čekistu skolā – rīkojumi liecina, ka pie viņa "nevar atrast žēlastību neviens, kurš atļāvies žūpot vai huligāniski uzvesties" (Mētra, K. "Pret to jācīnās kolektīvam", *Padomju Jaunatne*, Nr. 233, 1954, 26. novembris, 2. lpp.). 1967. gada 18. augustā *Padomju Jaunatne* atkal rakstīja par Askoldu Vili Meteriņu, kas 1958. gadā esot beidzis Latvijas Valsts universitātes Ķīmijas fakultāti un ar izpalīgu Andri Jonotānu, kam savukārt esot bijusi tikai septiņu klašu izglītība, sākumā esot nodarbojušies ar uzpirkto ābolu tirgošanu – 1964. gada vasarā Ļeņingradā, Petrozavodskā, Gorkijā un citviet, bet vēlāk, piesaistot arī citas personas, esot nodarbojušies arī ar zagšanu. Rakstā teikts, ka 1967. gada 8. augustā visi atzīti par vainīgiem un sodīti, piemēram, Askoldam Vilim Meteriņam bija noteikta brīvības atņemšana uz 12 gadiem. Rakstā arī atspoguļots, ka mazizglītotais Jonotāns, kurš toties pratis labot mašīnas, esot ģērbies neilona kreklā un reizēm drīkstējis pabraukt ar Meteriņa *Volgu* (arī kontrabandas lietā minēts, ka Meteriņam bijusi *Volga*) un pārvadāt klientus (Utāns, P. "Dēlu audzināt nav lemts", *Padomju Jaunatne*, Nr. 161, 1967, 18. augusts, 2. lpp.). Minētais raksts guva atspoguļojumu arī trimdas laikrakstos. "Notikumi okupētajā Latvijā. Kā radās Meteriņa banda", *Laiks*, Nr. 69, 1967, 30. augusts, 4. lpp.; "Iekrituši divpadsmit latvieši. Ķīmijas inženieris noorganizējis zagļu bandu", *Latvija*, Nr. 34, 1967, 9. septembris, 6. lpp. *Red. piez.*

[599] Askolds Vilis Meteriņš, Viļa dēls, dzimis 1936. gadā.

[600] Juris Erdmanis, Jāzepa dēls, dzimis 1947. gadā.

nopelnīja 240 rubļu un, "spekulējot" ar citām precēm, papildus vēl ieguva 900 rubļus. Ausējs, pārdodot astoņus neilona lietus mēteļus, ieguva peļņu 160 rubļu apmērā, un, "spekulējot" ar neilona krekliem, vēl 50 rubļus. Boriss Ivanovs par piedalīšanos "spekulācijā" kopā ar Jadvigu Garbaceviču nopelnīja 100 rubļus. Juris Erdmanis, "spekulējot" ar neilona lietus mēteļiem, nopelnīja 103,79 rubļus.

Izmeklēšanā tika konstatēts, ka Ivars Straume un Teodors Ausējs nozieguma izdarīšanas laikā nestrādāja "sabiedriski derīgu darbu", bet piekopa "parazītisku dzīves veidu", lai gan lietā ir dokumenti, kas apliecina, ka Straume ir strādājis par ārštata tulku un latviešu valodā tulkojis čehu stāstus *Tratu leģenda*, Bruno Apica *Kails vilku barā*,[601] Roberta Stīvensona *Melnā bulta*[602].

Vairākus lieciniekus – Jāni Ploku, Arvīda dēlu, Ojāru Ploku, Arvīda dēlu, Benitu Meškello, Juliana meitu, Aldi Dasmani, Kārļa dēlu, Vladimiru Jurovu, Vladislava dēlu, Leonu Vilmani, Boļeslava dēlu, Jevgeniju Loskutovu, Pāvela dēlu, milicija veda uz tiesas sēdi piespiedu kārtā.

Tiesas spriedumā[603] bija noteikts, ka Ivars Straume bija nepamatoti iedzīvojies, gūstot nelikumīgu peļņu 1325 rubļu apmērā, viņam inkriminēja LPSR Krimināl kodeksa 73. pantā un 149. panta otrajā daļā paredzētos noziedzīgos nodarījumus. Tiesa noteica septiņus gadus pastiprināta režīma labošanas darbu kolonijā ar mantas konfiskāciju. Mantas konfiskāciju bija nolemts nepiemērot sakarā ar tādas neesību. Teodors Ausējs, pēc tiesas ieskatiem, bija nepamatoti iedzīvojies, gūstot nelikumīgu peļņu 410 rubļu apmērā, viņam inkriminēja LPSR Krimināl kodeksa 73. pantā, 149. panta otrajā daļā, 190. pantā un 218. panta pirmajā daļā paredzētos noziedzīgos nodarījumus. Tiesa noteica sešus gadus pastiprināta režīma labošanas darbu kolonijā ar mantas konfiskāciju. Mantas konfiskāciju bija nolemts nepiemērot sakarā ar tādas neesību. Jadviga Garbaceviča, tiesas ieskatā, bija nepamatoti iedzīvojusies, gūstot nelikumīgu peļņu 1370 rubļu apmērā, viņai inkriminēja LPSR Krimināl kodeksa 73. pantā un 149.panta otrajā daļā paredzētos noziedzīgos nodarījumus. Tiesa

[601] "Jauniznākušās grāmatas", *Karogs*, Nr. 1, 1964, janvāris, 160. lpp. *Red. piez.*
[602] "Bibliogrāfija", *Karogs*, Nr. 3, 1964, marts, 158. lpp. *Red. piez.*
[603] LVA, 1986. f., 1. apr., 45123. l., 19. sēj., 334.–336. lp.

paredzēja piecus gadus vispārēja režīma labošanas darbu kolonijā ar mantas konfiskāciju. Askolda Viļa Meteriņa sakarā bija nospriests, ka viņš ir nepamatoti iedzīvojies, gūstot nelikumīgus ienākumus – peļņu 60 rubļu apmērā, viņam inkriminēja LPSR Krimināl kodeksa 73. pantā un 149. panta otrajā daļā paredzētos noziedzīgos nodarījumus. Tiesa piesprieda trīs gadus vispārēja režīma labošanas darbu kolonijā ar mantas konfiskāciju. Boriss Ivanovs, pēc tiesas ieskatiem, bija nepamatoti iedzīvojies, gūstot nelikumīgu peļņu 185 rubļu apmērā, viņam inkriminēja LPSR Krimināl kodeksa 73. panta un 149. panta otrajā daļā paredzētos noziedzīgos nodarījumus. Tiesa nosprieda trīs gadus stingra režīma labošanas darbu kolonijā ar mantas konfiskāciju. Mantas konfiskāciju nepiemēroja sakarā ar tādas neesību. Juris Erdmanis bija attiecīgi guvis nelikumīgu peļņu 103,79 rubļu apmērā, viņam inkriminēja LPSR Krimināl kodeksa 73. pantā un 149. panta pirmajā daļā paredzētos noziedzīgos nodarījumus. Tiesa piesprieda vienu gadu un sešus mēnešus vispārēja režīma labošanas darbu kolonijā ar mantas konfiskāciju. Mantas konfiskāciju nepiemēroja sakarā ar tādas neesamību. Saskaņā ar LPSR Krimināl procesa kodeksa 322. pantu spriedums bija galīgs un to nevarēja pārsūdzēt un noprotestēt kasācijas kārtībā.

Spriežot pēc krimināllietā fiksētajiem faktiskajiem apstākļiem, neviens no notiesātajiem nebija šķērsojis PSRS ārējo robežu un nebija kontrabandas preces vedis pāri robežai. Lietā minētās kontrabandas preces pārsvarā bija PSRS deficītais un tobrīd modē esošais neilona apģērbs – lietusmēteļi un krekli –, ko iegādājās no ārzemju jūrniekiem un tālāk pārdeva ar komisijas veikalu starpniecību, tādējādi gūstot peļņu.

Krimināllietas Nr. 45123 izmeklēšanā iesaistītie VDK darbinieki

Krimināllietas Nr. 45123 izmeklēšanā bija iesaistīti šādi VDK darbinieki: VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētājs vecākais leitnants Vilnis Leinarts; VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs Fridrihs Gothards, VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs kapteinis

Gunārs Vācietis,[604] VDK daļas priekšnieks apakšpulkvedis Jānis Kiršteins, VDK daļas priekšnieks apakšpulkvedis Vladimirs Izvestnijs (1929–2012),[605] VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieka vietnieks apakšpulkvedis Francis Rekšņa, Nikodima dēls (1919–1992).[606] Lēmumus apstiprināja VDK priekšsēdētājs ģenerālmajors Longins Avdjukevičs. Izmeklētāju sagatavotais apjomīgais apsūdzības raksts krimināllietā bija uz 141 lapām.

Personas tiesāja slēgtā tiesas sēdē LPSR Augstākās Tiesas loceklis Raimonds Brīze[607] un tautas piesēdētāji – Emma Azarova, Jāņa

---

[604] Krēsliņš, Uldis. "LPSR Valsts drošības komiteja un represīvās psihiatrijas prakse: 20. gadsimta sešdesmitie līdz astoņdesmitie gadi", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 398. lpp. *Red. piez.*

[605] Ķeruss, Jānis. "LPSR Valsts drošības komitejas vēršanās pret pretpadomju propagandu un aģitāciju: 1957. gada krimināllietu analīze", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 319. lpp. *Red. piez.*

[606] Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 375., 393. lpp.

[607] Raimonds Brīze, dzimis 1931. gadā, mācījies Rīgas 1. vidusskolā, studējis Latvijas Valsts universitātes Juridiskajā fakultātē (Klimkāne, Ā. "Temīdas pēdējais vārds", *Cīņa*, Nr. 5, 1973, 6. janvāris, 2. lpp.). Kopš 1972. gada 20. septembra vairākkārt ievēlēts par PSRS Augstākās Tiesas locekli ("PSRS Augstākās Padomes lēmums Par Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Augstākās tiesas ievēlēšanu", *Cīņa*, Nr. 221, 1972, 21. septembris, 1. lpp.; "PSRS Augstākās Padomes lēmums par Padomju Sociālistisko Republiku Savienības Augstākās tiesas ievēlēšanu", *Cīņa*, Nr. 293, 1977, 18. decembris, 1. lpp.; "PSRS Augstākās Padoms lēmumus Par PSRS Augstākās Tiesas ievēlēšanu", *Cīņa*, Nr. 92, 1979, 20. aprīlis, 5. lpp.; "PSRS Augstākās Padomes lēmumus par PSRS Augstākās Tiesas ievēlēšanu", *Cīņa*, Nr. 86/87, 1984, 13. aprīlis, 4. lpp.). Raimonds Brīze kļuva par LPSR Augstākās Tiesas locekli 1962. gadā. Skatīja Viktora Kalniņa, Gunāra Rodes, Knuta Skujenieka, Ulda Ofkanta, Ainas Zābaka, Jāņa Rijnieka, Daiļa Rijnieka un Ziedoņa Rozenberga lietu. Pazīstams kļuva arī tādēļ, ka trīs tiesnešu sastāvā skatīja Černobiļas atomreaktora lietu ("Tiesnesis Raimonds Brize Černobilas prāvā", *Laiks*, Nr. 58, 1987, 22. jūlijs, 8. lpp.).

meita, Antons Drobiņš, Jakova dēls.[608] Apsūdzību uzturēja prokurors Jānis Stalidzāns.[609]

3. Krimināllieta Nr. 45298[610]

VDK fiksētie faktiskie apstākļi

1979. gada 1. augustā uz motorkuģa *Mehāniķis Gerasimovs*[611] un 1979. gada 12. oktobrī uz motorkuģa *Stepans Halturins*[612] bija atklāta kontrabanda. Sākumā bija ierosinātas divas krimināllietas katra motorkuģa sakarā, bet 1980. gada 26. februārī abas krimināllietas apvienoja. Krimināllietas izmeklēja vairāku VDK daļu darbinieki. Sākotnēji ar lēmumu tika noteikts, ka faktu par kontrabandu izmeklēs vecākais izmeklētājs īpaši svarīgās lietās apakšpulkvedis A. Popovs,[613] vecākais izmeklētājs majors Kārkliņš,[614] vecākais izmeklētājs vecākais

[608] "Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmumus Par Latvijas PSR Augstākās Tiesas tautas piesēdētāju ievēlēšanu", *Cīņa*, Nr. 161, 1950, 8. jūlijs, 2. lpp. Red. piez.
[609] 1980. gada 13. novembrī Jānim Stalidzānam – LPSR prokuratūras nodaļas priekšniekam "par nopelniem sociālistiskās likumības nostiprināšanā" tika piešķirts LPSR Nopelniem bagātā jurista goda nosaukums. "Latvijas PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts Par Latvijas PSR nopelniem bagātā jurista goda nosaukuma piešķiršanu", *Cīņa*, Nr. 261, 1980, 14. novembris, 4. lpp.
[610] Izvērsta publikācija par lietas apstākļiem: Boge, Sarma. "Kas ir Aleksandrs Lavents? Latvijas vēstures institūta pētījums Bankas Baltija vadītāja pagātnē", *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2309, 1996, 1. marts, 4., 6. lpp.
[611] Kapteinis Vladimirs Grigorašs. *Padomju Jaunatne,* 1979, 17. februāris, 1. lpp.
[612] Motorkuģis *Stepans Halturins* pabeigts 1965. gada martā *VEB Schiffswerft Neptun* Rostokā, Vācijas Demokrātiskajā Republikā, PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas Jūras kuģniecības kuģis, 1996. gada maijā kļuvis par *Rima M*, *Riad,* pierakstīts Ladīkijā, Sīrijā *MR Bassam Al Mahmoud & Co* īpašumā, 2001. gada februārī pierakstīts Santomē, Santomē un Prinsipī, Gvinejas līcī, bet tā paša gada 14. augustā pie Omānas krastiem kuģis zem nosaukuma *Dana* nodega un nogrima.
[613] Krēsliņš, Uldis. "LPSR Valsts drošības komiteja un represīvās psihiatrijas prakse: 20. gadsimta sešdesmitie līdz astoņdesmitie gadi", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 398., 399. lpp. *Red. piez.*
[614] Visticamāk, Leonīds Kārkliņš, Mārtiņa dēls ("Īpaši bīstami okupanti un kolaboranti (VDK veterāni)", *Pavalstnieks*, Nr. 25, 1994, 28. jūnijs, 5. lpp.), dzimis 1931. gadā, kas bijis Zigmundu Kārkliņa, Mārtiņa dēla, dvīņu brālis. Zināms, ka Leonīds Kārkliņš

darbojies kā PSRS sūtniecības atašejs Zviedrijas Karalistē (“Dzintarjūra – vienotāja”, *Dzimtenes Balss*, Nr. 351964, 1. maijs, 3. lpp.; “Latviešu filmas izrāde Stokholmā”, *Latvija Amerikā*, Nr. 18, 1965, 3. marts, 6. lpp.). Abi brāļi bijuši vieglatlēti un piedalījušies meistarsacīkstēs (“Sportistu ievērībai”, *Zemgales Komunists*, Nr. 123, 1947, 29. jūlijs, 4. lpp.). Zigmunds Kārkliņš no 1946. gada augusta līdz 1950. gada jūlijam mācījās Jelgavas pedagoģiskajā skolā, no 1950. gada jūlija līdz 1951. gada augustam bija Jelgavas 1. septiņgadīgās skolas skolotājs. No 1951. gada augusta līdz 1953. gada septembrim bija kara skolas kursants Ļeņingradā, kuru beidzot turpinājis dienestu PSRS bruņotajos spēkos, pildot tur arī VĻKJS biroja sekretāra amatu, bet pēc politiskā sastāva pilnveidošanas centrālo kursu noklausīšanās no 1957. gada decembra līdz 1958. gada oktobrim pildīja Atsevišķā pulka Politiskās daļas priekšnieka palīga komjaunatnes darbā amatu. No 1960. gada aprīļa līdz 1962. gada februārim Zigmunds Kārkliņš ieņēma dažādus nomenklatūras amatus Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienība (LĻKJS) un Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) darbos. Valsts drošības dienesta gaitas sācis no 1962. gada: no 1973. gada augusta bija LPSR VDK 7. daļas priekšnieks, bet 1985. gada aprīlī kļuva par LPSR VDK 10. daļas priekšnieku. (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 965. l.; 3. apr., 68. l., 25.–40. lp.; PA-102. f., 21. apr., 4. l., 91.–92. lp.; PA-101. f., 37. apr., 24. l., 25. lp.; PA-101. f., 55. apr., 19. l., 124. lp.; PA-101. f., 66. apr., 172. l., 11. lp.) Leonīda Kārkliņa darbības atspoguļojumu sk.: Krēsliņš, Uldis. “LPSR Valsts drošības komiteja un represīvās psihiatrijas prakse: 20. gadsimta sešdesmitie līdz astoņdesmitie gadi”, *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 399. lpp., redaktora piezīme 1030. atsauce precizējama pēc šeit minētā. *Red. piez.* sadarbībā ar Mg. hist. Arturu Žvinkli.

leitnants J. Smirnovs,[615] izmeklētājs vecākais leitnants Andris Strautmanis (dzimis 1946. gadā)[616] un izmeklētājs vecākais leitnants Jānis Stikāns[617].[618]

Apsūdzības rakstu uz 166 lapām parakstīja VDK Izmeklēšanas daļas īpaši svarīgo lietu vecākais izmeklētājs apakšpulkvedis Arnolds

[615] Ir identificēti vairāki LPSR VDK darbinieki ar šādu uzvārdu: Dmitrijs Smirnovs, Ivana dēls, dzimis 1910. gadā, kura dienesta gaitas valsts drošības dienestā atbilstoši LKP nomenklatūras ziņām izsekojamas līdz 1959. gada augustam, kad viņš ir beidzis pildīt LPSR VDK Krustpils rajona pilnvarotais; Viktors Smirnovs, Jakova dēls, dzimis 1928. gadā, kura dienesta gaitas valsts drošības dienestā atbilstoši LKP nomenklatūras ziņām izsekojamas līdz 1978. gada septembrim, kad viņš beidzis pildīt motorkuģa *Otomārs Oškalns* kapteiņa 1. palīga amatu; Vladislavs Smirnovs, Vasilija dēls, dzimis 1937. gadā, kura dienesta gaitas valsts drošības dienestā atbilstoši LKP nomenklatūras ziņām izsekojamas līdz 1984. gada novembrim, kad viņš ir sācis pildīt LPSR VDK nodaļas priekšnieka vietnieka amatu; Jurijs Smirnovs, Vladimira dēls, dzimis 1946. gadā, par kuru ir ziņas, ka viņš 1988. gadā bijis LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas 2. nodaļas priekšnieka vietnieks; Eduards Smirnovs, Jurija dēls, dzimis 1966. gadā, par kuru ir ziņas, ka viņš 1991. gadā strādājis LPSR VDK Rīgas pilsētas daļā. Ievērojot to, ka lietā minētā J. Smirnova tēva vārda sākumburts ir 'J', neviens no iepriekš minētajiem neatbilst. *Red. piez.* sadarbībā ar Mg. hist. Arturu Žvinkli.

[616] Zelmenis, Gints. "Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 97. atsauce.

[617] Zelmenis, Gints. "Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 99. atsauce.

[618] LVA, 1986. f., 1. apr., 45298. l., 22. sēj., 25.–29., 39. lp.

Rēvalds, Viļa dēls (dzimis 1930. gadā),[619] bet apstiprinājis LPSR prokurors Jānis Dzenītis[620] (1929–2001).[621]

---

[619] Krēsliņš, Uldis. "LPSR Valsts drošības komiteja un represīvās psihiatrijas prakse: 20. gadsimta sešdesmitie līdz astoņdesmitie gadi", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 399. lpp., redaktores piezīme sadarbībā ar Mg. hist. Arturu Žvinkli 1029. atsaucē; Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 597. lpp.

[620] Jānis Dzenītis, dzimis 1929. gadā Cēsu rajona Gatartas ciemā, 1950. gadā beidzis Rīgas Leona Paegles 1. vidusskolu (tagad Rīgas Valsts 1. ģimnāzija), beidzis Latvijas Valsts universitātes Juridisko fakultāti ar izcilību, sācis strādāt Tukuma rajona prokuratūrā, 1958. gadā iecelts par sevišķi svarīgu lietu izmeklētāju LPSR prokuratūrā, 1961. gadā kļuvis par LPSR prokurora vecāko palīgu un kolēģijas locekli, 1962. gadā – par LPSR prokurora vietnieku, 1967. gadā ievēlēts par PSRS Augstākās tiesas locekli, bet 1970. gadā iecelts par LPSR tieslietu ministru. Docējis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē, bijis kodeksu komentāru līdzautors (Podnieks, V. "Saruna ar tieslietu ministru Jāni Dzenīti", *Cīņa*, Nr. 254, 1970, 30. oktobris, 1. lpp.). Izpratnei par Jāni Dzenīti der citēt viņa raksta daļu, esot LPSR tieslietu ministra amatā: "Atgriezīsimies tagad pie viena no galvenajiem jautājumiem, proti, vai cilvēku mūsu valstī var sodīt par politisko pārliecību. [..] Ne Latvijas PSR Krimināl kodeksā, ne arī citu savienoto republiku Krimināl kodeksā nav tādu likuma normu, kas paredzētu krimināl atbildību par politisku pārliecību. Tā kā padomju krimināltiesībās aizliegts piemērot arī likuma analoģiju, [..] tad skaidrs, ka buržuāziskās propagandas apgalvojumi arī šajā ziņā ir pilnīgi aplami. Padomju krimināltiesībās pat nav tāda jēdziena kā politiskie noziegumi. Ja buržuāziskās propagandas pārstāvji vēlētos tiešām iepazīties ar faktisko stāvokli šajā ziņā, tad viņi varētu pārliecināties, ka krimināl atbildība, pēc padomju likumiem, ir noteikta tikai par konkrētām sabiedriski bīstamām darbībām, to skaitā par noziegumiem, kas apdraud mūsu valsts vai sabiedrisko iekārtu, PSRS valsts neatkarību, tās teritoriālo neaizskaramību un militāro varenību. Ņemot vērā šo noziegumu lielo sabiedrisko bīstamību, likumdevējs tos nosaucis par sevišķi bīstamiem valsts noziegumiem. Saskaņā ar spēkā esošo likumdošanu par šādiem noziegumiem atzīti: Dzimtenes nodevība, spiegošana, terora akts, terora akts pret ārvalsts pārstāvi, diversija, kaitniecība, pretpadomju aģitācija un propaganda, kara propaganda, organizēta darbība, kas vērsta uz sevišķi bīstamu valsts noziegumu izdarīšanu, kā arī piedalīšanās pretpadomju organizācijā. [..] padomju krimināl likumdošana paredz krimināl atbildību arī par tādu sevišķi bīstamu valsts noziegumu, kas izdarīts pret citu darbaļaužu valsti.

Apsūdzībā bija teikts, ka 19 gadu vecais nestrādājošais Aleksandrs Lavents, Emīla dēls,[622] 1979. gada jūnijā bija organizējis noziedzīgu grupu kopā ar Latvijas jūras kuģniecības motorkuģa *Mehāniķis Gerasimovs* matrozi Aleksandru Savinu, Anatolija dēlu,[623] kontrabandas veikšanai, proti, preču nelegālai izvešanai un tirdzniecībai ārpus PSRS un ārzemju preču iepirkšanai un nelegālai ievešanai PSRS teritorijā. Saskaņā ar apsūdzību 1979. gada jūnijā šajā noziedzīgajā grupā "iestājušies" nekur nestrādājošais Vladimirs Ļeskovs, Ivana dēls,[624] un motorkuģa *Stepans Halturins* matrozis Jurijs Sakovičs, Vladimira dēls.[625]

Kontrabandas krimināllietās atklājas interesanta nianse par VDK darbības metodēm, proti, par krimināllietu ierosināšanu un vēlāk to izbeigšanu saistībā ar dažādām darbībām. Piemēram, pret kontrabandas lietā apsūdzētajiem bija ierosinātas krimināllietas un vēlāk izbeigtas gan par pornogrāfiska rakstura priekšmetu izgatavošanu un glabāšanu, jo kratīšanā bijusi atrasta viena (!) izplēsta lapa no 1975. gada ārzemju žurnāla, gan par sievietes inficēšanu ar venerisko slimību, gan par žaketes un mēteļa iespējamu nelikumīgu pārvešanu pāri PSRS robežai. Pēdējā sakarā krimināllieta bija jāizbeidz, jo žaketi un mēteli apsūdzētais bija nonēsājis un tie nebija vairs saglabājušies, tātad nebija saglabājušies pierādījumi.[626]

Kā redzams, par politisko pārliecību kriminālatbildība paredzēta nav. Ja buržuāziskā propaganda liek vienlīdzības zīmi starp pretpadomju aģitāciju un propagandu, kura tikko kā tika nosaukta sevišķi bīstamo valsts noziegumu skaitā, un politisko pārliecību, tad ļausim atkal runāt likuma burtam un būtībai.
[..] nevar rasties ne mazāko šaubu par to, ka kriminālatbildība šeit paredzēta nevis vienkārši par politisko pārliecību, bet gan par konkrētām, sabiedriski ļoti bīstamām darbībām, kas apzināti vērstas pret padomju varu un tās revolucionārajiem iekarojumiem. [..] Šodien pasaulē nav vairs tāda spēka, kas varētu pagriezt atpakaļ vēstures ratu un atjaunot kapitālistu varu tur, kur tā uz visiem laikiem gāzta un izmesta vēstures mēslainē," (Dzenītis, Jānis. "Personas tiesību neaizskaramību sargā padomju likumi", *Zvaigzne*, Nr. 6, 1977, marts, 8. lpp.). *Red. piez.*

[621] LVA, 1986. f., 1. apr., 45298. l., 22. sēj., 146.–312. lp.

[622] Aleksandrs Lavents, Emīla dēls, dzimis 1959. gadā.

[623] Aleksandrs Savins, Anatolija dēls, dzimis 1957. gadā.

[624] Vladimirs Ļeskovs, Ivana dēls, dzimis 1945. gadā.

[625] Jurijs Sakovičs, Vladimira dēls, dzimis 1949. gadā.

[626] LVA, 1986. f., 1. apr., 45298. l., 2. sēj., 25.–29. lp.

1979. gada jūlija sākumā Aleksandrs Lavents Rīgā iegādājās 12 ikonas 1500 rubļu vērtībā, bet Maskavā 26 burkas ikru, kur katras svars bija 1,8 kg, bet kopējā vērtība 1872 rubļu. Matrozis Aleksandrs Savins ierīkoja uz kuģa speciālu slēptuvi, kur, pārvadājot preces, tās glabāt. 1979. gada jūlijā uz dīzeļkuģa *Mehāniķis Gerasimovs* reisa Rīga-Antverpene-Rīga laikā Savins izveda no Latvijas teritorijas kontrabandas preces, neuzrādot tās muitā, par kopējo vērtību 3372 rubļi.

Aleksandrs Savins iesaistīja nelegālajā darbībā vēl trīs kuģa apkalpes locekļus – pirmās klases matrozi Alekseju Madļanu, Jakova dēlu,[627] vecāko matrozi Anatoliju Jevsejevu, Vladimira dēlu,[628] un kapteiņa ceturto palīgu Mihailu Popovu, Artjoma dēlu.[629] Viņu uzdevums bijis iepirkt preces Antverpenē, Beļģijas Karalistē,[630] un nelegāli ievest PSRS teritorijā, slēpjot tās no muitas. Popovs no Antverpenes vietējā veikala pārdevēja iegādājās 76 džinsa auduma bikses, vienas velveta bikses un divas kasešu lentes. Aleksandrs Savins un Aleksejs Madļans vietējā Antverpenes veikalā iegādājās 172 džinsa auduma sieviešu kleitas, 170 džinsa auduma bikses un 1000 polietilēna maisiņus. Jevsejevs savukārt iegādājās 4000 polietilēna maisiņus. Tādējādi konteinerī bija noslēptas un pārvestas preces, kuru kopējā vērtība bija 43 360,55 rubļi.

1979. gada septembrī Aleksandrs Lavents nodeva matrozim Jurijam Sakovičam nelegālai izvešanai no PSRS 3550 Amerikas Savienoto Valstu dolāru, kuru vērtība kriminālllietā novērtēta 2284 rubļu 43 kapeiku vērtībā, un 50 Šveices frankus, kuru vērtība attiecīgi novērtēta 20 rubļu 43 kapeiku vērtībā, kā arī gredzenu ar mākslīgu akmeni, kas savukārt novērtēts 7 rubļu 5 kapeiku vērtībā.

Apsūdzībā bija norādīts, ka Jurijs Sakovičs, Vladimirs Ļeskovs un Aleksandrs Savins bija vienojušies par tālāku kontrabandas darbības paplašināšanu, lai kontrabandas ceļā nogādātu ārpus PSRS teritorijas priekšmetus ar antikvāru vai muzejisku vērtību,

[627] Aleksejs Madļans, Jakova dēls, dzimis 1953. gadā.
[628] Anatolijs Jevsejevs, Vladimira dēls, dzimis 1950. gadā.
[629] Mihails Popovs, Artjoma dēls, dzimis 1951. gadā.
[630] Antverpene sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās minēta kā LPSR VDK interešu objekts kontrabandas sakarā. *Red. piez.*

dārgmetālus, juvelierizstrādājumus, gleznas, ikonas un ķīmiskas vielas. Sakovičam visas nelegālai izvešanai paredzētās vērtības bija jāpaslēpj savās biksēs un kurpēs, kā arī savā kajītē uz motorkuģa *Stepans Halturins*, kas gatavojās ārzemju reisam. Muitas pārbaudes laikā visas vērtības bijušas atklātas un konfiscētas.

Liecībās būtiskus faktus par kapteiņa pirmā palīga amata pienākumiem un kompetenci atklājis dīzeļkuģa *Mehāniķis Gerasimovs* kapteiņa pirmais palīgs Ojārs Upmanis, Rūdolfa dēls (dzimis 1936. gadā)[631]:

> "No 1977. gada augusta esmu dīzeļkuģa «Mehāniķis Gerasimovs» kapteiņa pirmais palīgs. Manos pienākumos ietilpst kuģa ekipāžas politiskās audzināšanas darbs, kā arī jautājumu risināšana, kas saistīti ar ekipāžas locekļu atvaļināšanu krastā. Uz kuģa darbojas sabiedriskā komisija, kas pārbauda, kā ekipāžas locekļi izlieto valūtu.[632]
>
> [..] Atgriežoties no atvaļinājuma krastā, atvaļinātie uzrāda komisijas locekļiem priekšmetus un citas vērtības, ko viņi iegādājušies, atrazdamies krastā."[633]

Krimināllietas izmeklēšanas rezultātā par organizētas noziedzīgas grupas liela apjoma kontrabandas darbībām un spekulācijām ar atkārtotu raksturu, kā arī viltotu juvelieru izstrādājumu nelegālu ražošanu un tirdzniecību bija apsūdzētas šādas personas: Aleksandrs Lavents, Aleksandrs Savins, Vladimirs Ļeskovs, Jurijs Sakovičs, Mihails Popovs, Jurijs Kiseļevs (kapteiņa otrais palīgs uz kuģa *Mehāniķis Gerasimovs*), Alekseja dēls,[634] Aleksejs Madļans, Anatolijs Jevsejevs un Vladimirs Strelkovs, Pāvila dēls (Ļeņingradas upes ostas maiņas meistars).[635]

---

631 1977. gadā bijis Latvijas kuģniecības partijas komitejas sekretāra vietnieks. Gefters, D. "Kuģi rotāti karogiem", *Padomju Jaunatne*, Nr. 75, 1977, 17. aprīlis, 5. lpp.

632 LVA, 1986. f., 1. apr., 45298. l., 9. sēj., 150. lp. [1979. gada 2. augusta liecinieka nopratināšanas protokols latviešu valodā].

633 LVA, 1986. f., 1. apr., 45298. l., 9. sēj., 152.–153. lp. [1979. gada 2. augusta liecinieka nopratināšanas protokols latviešu valodā].

634 Jurijs Kiseļevs, Alekseja dēls, dzimis 1949. gadā.

635 Vladimirs Strelkovs, Pāvila dēls, dzimis 1955. gadā.

1980. gada 17. septembrī LPSR Augstākās Tiesas Krimināllietu kolēģija pasludināja spriedumu[636], kas bija galīgs un nepārsūdzams. Rezultātā sekojošām personām bija noteikta šāda krimināltatbildība:

Aleksandram Laventam inkriminēja LPSR Krimināllkodeksa 73. pantā, 15. panta otrajā daļā, 83. panta pirmajā daļā, 15. panta pirmajā daļā, 149. panta otrajā daļā, 93. panta pirmajā daļā, kā arī 222. panta pirmajā daļā paredzēto un piesprieda piecus gadus un sešus mēnešus[637] ieslodzījuma stingra režīma darbu labošanas kolonijā bez izsūtījuma ar mantas konfiskāciju.

Aleksandram Savinam inkriminēja LPSR Krimināllkodeksa 73. pantā, 15. panta otrajā daļā, 83. panta pirmajā daļā, 149. panta otrajā daļā, 17. panta sestajā daļā, 95. panta pirmajā daļā, 93. panta pirmajā daļā, kā arī 222. panta pirmajā daļā paredzēto, nosakot sešus gadus un sešus mēnešus ieslodzījuma stingra režīma darbu labošanas kolonijā bez izsūtījuma ar mantas konfiskāciju.

Vladimiram Ļeskovam inkriminēja LPSR Krimināllkodeksa 73. pantā, 15. panta pirmajā un otrajā daļā, 83. panta pirmajā daļā, 15. panta otrajā daļā, 149. panta otrajā daļā, 187. pantā, 151. panta otrajā daļā, 143. panta otrajā daļā, 17. panta sestajā daļā, 142. panta otrajā daļā, 222. panta pirmajā daļā, 204. panta otrajā daļā, 121. panta pirmajā daļā, kā arī 175. pantā paredzēto, nosakot deviņus gadus ieslodzījuma stingra režīma darbu labošanas kolonijā bez izsūtījuma ar mantas konfiskāciju.

Jurijam Sakovičam inkriminēja LPSR Krimināllkodeksa 73. pantā, 15. panta pirmajā un otrajā daļā, 83. panta pirmajā daļā, 149. panta otrajā daļā, kā arī 142. panta otrajā daļā paredzēto, nosakot četrus gadus un sešus mēnešus ieslodzījuma stingra režīma darbu labošanas kolonijā bez izsūtījuma ar mantas konfiskāciju.

Mihailam Popovam inkriminēja LPSR Krimināllkodeksa 73. pantā, 15. panta otrajā daļā, 149. panta otrajā daļā, kā arī 95. panta pirmajā daļā, nosakot četrus gadus un sešus mēnešus ieslodzījuma

[636] LVA, 1986. f., 1. apr., 45298. l., 23. sēj., 136.–209. lp.

[637] Ar 1982. gada 9. aprīļa tiesas lēmumu Aleksandru Laventu atbrīvoja no ieslodzījuma vietas. Tiesas dienā Laventam vēl ieslodzījumā bija jāpavada 3 gadi, 4 mēneši un 6 dienas. *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2309, 1996, 1. marts, 6. lpp.

stingra režīma darbu labošanas kolonijā bez izsūtījuma ar mantas konfiskāciju.

Jurijam Kiseļevam inkriminēja LPSR Kriminālkodeksa 73. pantā, 17. panta sestajā daļā, 15. panta otrajā daļā un 149. panta otrajā daļā paredzēto, nosakot četrus gadus ieslodzījumā stingra režīma darbu labošanas kolonijā bez izsūtījuma ar mantas konfiskāciju.

Aleksejam Madļanam inkriminēja LPSR Kriminālkodeksa 73. pantā, 15. panta otrajā daļā, 149. panta otrajā daļā, 17. panta sestajā daļā un 95. panta pirmajā daļā paredzēto, nosakot četrus gadus ieslodzījuma stingra režīma darbu labošanas kolonijā bez izsūtījuma ar mantas konfiskāciju.

Anatolijam Jevsejevam inkriminēja LPSR Kriminālkodeksa 73. pantā, 15. panta otrajā daļā, 149. panta otrajā daļā un 17. panta sestajā daļā paredzēto, nosakot trīs gadus un sešus mēnešus ieslodzījuma stingra režīma darbu labošanas kolonijā bez izsūtījuma ar mantas konfiskāciju.

Vladimiram Strelkovam inkriminēja LPSR Kriminālkodeksa 73. pantā, 41. pantā, 15. panta otrajā daļā, 149. panta otrajā daļā un 17. panta sestajā daļā paredzēto, nosakot vienu gadu ieslodzījuma bez izsūtījuma ar mantas konfiskāciju. Soda izciešana bija noteikta nosacīti ar iesaisti obligātajos darbos.

Saskaņā ar LPSR Kriminālkodeksa 27. pantu notiesātajiem jūrniekiem bija noteikts aizliegums strādāt uz kuģiem ar ārzemju maršrutiem, proti, Aleksandram Savinam – piecus gadus, Jurijam Sakovičam – četrus gadus, bet Jurijam Kiseļevam, Mihailam Popovam, Anatolijam Jevsejevam, Aleksejs Madļanam un Vladimiram Strelkovam – 3 gadus.

Krimināllietu Nr. 45298 izmeklēšanā iesaistītie VDK darbinieki

Krimināllietas Nr. 45298 izmeklēšanā bija iesaistīti šādi VDK darbinieki: VDK Izmeklēšanas daļas sevišķi svarīgu lietu izmeklētājs pulkvežleitnants Arnolds Rēvalds; VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs J. Smirnovs, VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs Jānis Stikāns, VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs

pulkvežleitnants Elmārs Bērziņš,[638] VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs vecākais leitnants Andris Strautmanis, VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs A. Popovs; VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs majors Rudzītis,[639] VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētājs leitnants Zariņš; VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs majors Tauriņš, VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieka vietnieks Gunārs Vācietis; VDK Izmeklēšanas daļas izmeklētājs vecākais leitnants Vjačeslavs Fridrihsons, VDK Izmeklēšanas daļas vecākais izmeklētājs majors Kārkliņš, VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieks pulkvedis Staņislavs Bravackis, Broņislava dēls (dzimis 1933. gadā),[640] VDK Izmeklēšanas

---

638 Zelmenis, Gints. "Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: Izpētes iespējas", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 99. atsauce.

639 Ir identificēti vairāki LPSR VDK darbinieki ar šādu uzvārdu: Uldis Rudzītis, Mārča dēls, dzimis 1927. gadā, 1958. gadā nosūtīts darbam LPSR VDK, strādājis LPSR VDK Liepājas pilsētas daļā, kā arī Jānis Rudzītis, Edgara dēls, dzimis 1952. gadā, strādājis LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas 6. nodaļā kopš 1977. gada. Liepiņš, Gatis. "Fonda PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta pārbaudes un filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas dokumentu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1.sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 648. lpp., Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra sniegtās ziņas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās. *Red. piez.*

640 Staņislavs Bravackis, Broņislava dēls, dzimis 1933. gadā, no 1953. līdz 1958. gadam studējis Latvijas Valsts universitātes Juridiskajā fakultātē, 1958. gada septembrī kļuvis par Rīgas pilsētas Maskavas rajona milicijas daļas operatīvo pilnvaroto, uzreiz arī – par Izmeklēšana nodaļas izmeklētāju, no 1959. gada marta pildīja Izmeklēšanas nodaļā operatīvā pilnvarotā amatu, 1959. gada decembrī kļuva par vecāko operatīvo pilnvaroto. 1960. gada oktobrī Bravackis kļuva par Rīgas pilsētas padomes izpildu komitejas Milicijas pārvaldes Izmeklēšanas daļas operatīvo pilnvaroto. 1962. gada jūnijā sāka darbu LPSR VDK kā Izmeklēšana daļas izmeklētājs, no 1966. gada jūlija – par vecāko izmeklētāju, bet no 1969. gada augusta – par sevišķi svarīgu lietu vecāko izmeklētāju. 1971. gada jūlijā Bravackis kļuva par Izmeklēšanas daļas 2. nodaļas sevišķi svarīgu lietu vecāko izmeklētāju, bet no 1974. gada aprīļa bija jau 2. nodaļas priekšnieks, šo amatu pildīja līdz 1980. gada aprīlim, kad kļuva par Izmeklēšanas daļas priekšnieka vietnieku. Kopš 1984. gada janvāra

daļas priekšnieks Nikolajs Ņevickis, Artura dēls (dzimis 1931. gadā).[641] Dažus VDK Izmeklēšanas daļas lēmumus apstiprināja VDK priekšsēdētājs Boriss Pugo.

Apsūdzētās personas tiesāja LPSR Augstākās tiesas locekle Astrīda Kazarova un tautas piesēdētāji – Rita Bāliņa, Raimonds Rupeneits,[642] sekretāre S. Dzalbe. Apsūdzību uzturēja prokurors Pēteris Paukšens[643] un sabiedriskais apsūdzētājs G. Slominskis.

Bravackis pildījis 3. daļas priekšnieka amatu (LVA, PA-101. f., 66. apr., 59. l.). *Red. piez.* sadarbībā ar Mg. hist. Arturu Žvinkli.

[641] Nikolajs Ņevickis, Artūra dēls, dzimis 1931. gadā, 1953. gadā beidzis Latvijas Valsts universitātes Juridisko fakultāti, no 1953. gada oktobra pildīja Rīgas celtniecības tehnikuma komjaunatnes organizācijas sekretāra pienākumus, no 1954. gada aprīļa – Rīgas pilsētas 1. milicijas nodaļas vecākais izmeklētājs, 1954. gada decembrī kļuva par Rīgas pilsētas Milicijas pārvaldes Kriminālmeklēšanas daļas operatīvo pilnvaroto, no 1956. gada augusta bija Izmeklēšanas daļas izmeklētājs, bet no 1959. gada maija – vecākais operatīvais pilnvarotais. 1960. gada decembrī Ņevickis kļuva par Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona Milicijas daļas Izmeklēšanas nodaļas priekšnieku, 1962. gada oktobrī – par Rīgas pilsētas Kirova rajona Milicijas daļas priekšnieka vietnieku, bet 1963. gada martā – par Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona tautas tiesnesi, 1965. gada jūnijā sāka pildīt tautas tiesas priekšsēdētāja amatu. 1967. gada martā sāka darbu LPSR VDK Izmeklēšana daļā kā vecākais izmeklētājs, 1969. gada martā kļuva par LPSR VDK partijas pirmorganizācijas sekretāru, bet 1972. gada decembrī sāka pildīt LPSR VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieka amatu (LVA, PA-101. f., 66. apr., 318. l.). *Red. piez.* sadarbībā ar Mg. hist. Arturu Žvinkli.

[642] "Latvijas PSR Augstākās Padome lēmums Par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Tiesas ievēlēšanu", *Padomju Jaunatne*, Nr. 58, 1980, 22. marts, 2. lpp. *Red. piez.*

[643] Andrievs Ezergailis norādījis, ka Pēteris Paukšens kā prokurors piedalījies safabricētu apsūdzību veidošanā Liepājas 21. policijas bataljona paraugprāvās 1973., 1974. gadā, ievācot "vislielāko nāves pļauju", bez pierādījumiem un pamata panākot nāvessodu septiņiem no divdesmit četriem apsūdzētajiem, kas saskaņā ar 1999. gadā prokurores Astras Leičenko konstatēto nekādus noziegumus nebija veikuši, kādēļ "spriedums ir atceļams, jo tiesas izmeklēšanas gaitā nav pietiekami pilnīgi noskaidrots to noziegums, par kura izdarīšanu notiesāts [..], apstākļi un novērtēti pierādījumi, ka šos noziegumus izdarījis tieši viņš." Arī Paukšēna organizētajā 21. bataljona prāvā tiesnesis bija vēlākais Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors Uldis Krastiņš, LPSR VDK izmeklētāji Arnolds Rēvalds, Vladimirs Izvestnijs, arī Lukašēvics, kapteinis Naglis, kapteinis Bērziņš, advokāti Andersone, Stimbrovičs, Kārkliņš, Vasiļevska, Plūme, Dumbrovskis, Zauzna. Ezergailis, Andrievs, "Safabricētās prāvas. Karavīri bija nevainīgi", *Laiks,* Nr. 16, 1999, 17. aprīlis, 10. lpp.

Krimināllietā piedalījās advokāti T. Lapsiņa,[644] V. Vasiļjevs, Dzidra Lodziņa, Maija Snižko,[645] V. Zinovjeva.

Nobeigums

PSRS kā sevišķi bīstamus noziegumus ekonomiskajā sfērā izdalīja kontrabandu, spekulāciju un valūtas operāciju noteikumu pārkāpšanu, tāpēc izmeklēšanā iesaistīja valsts drošības struktūras.

Kontrabandas cēlonis meklējams PSRS tiesību sistēmā, kā arī ekonomikā, kas bija plānveida un kur preču deficīts bija norma. Sākumā kontrabandā apsūdzēto motivācija saistāma ar viņu tiesību izpratni, kas veidojusies pirms PSRS okupācijas, bet vēlākajos gados vērojama skaidra norāde par padomju ideoloģijas audzināšanas nespēku ekonomikas realitāšu priekšā. Laika ziņā jaunākās krimināllietas norāda uz to, kā, mainoties sakariem, mainās arī kontrabandā iesaistīto personu loks. Privātpersonas principā preces caur muitu no ārvalstīm nemaz nevarēja ievest, tāpēc preces, lai arī tiesiski nebija izņemtas no civiltiesiskās apgrozības, bet bija ierobežoti pieejamas, PSRS nonāca kontrabandas ceļā. Ievērojot ierobežotas iespējas ceļot ārpus PSRS, jūrnieki, pateicoties savai nodarbei, visbiežāk bija iesaistīti kontrabandā. Apzinoties riskus, bija izveidota sistēma, lai kontrolētu padomju kuģu ekipāžas un veiktu to politisko audzināšanu, ar ko nodarbojās kapteiņa pirmais palīgs.

---

[644] Bijusi arī Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona tautas tiesnese (Vindecs, R. "Ceļa somā atziņa", *Cīņa*, Nr. 283, 1965, 1. decembris, 1. lpp.), kā arī šīs tiesas priekšsēdētāja vietas izpildītāja ("Republikas Augstākās tiesas plēnums", *Cīņa*, Nr. 153, 1974, 3. jūlijs, 2. lpp.). Vēl studiju laikā bijusi arī Rīgas pilsētas Kirova rajona tautas tiesnese, kad arī aizstāvējusi diplomdarbu *Cietušais padomju kriminālprocesā* (Peka, J. Aizstāvēti sekmīgi, Padomju Students, Nr. 17, 1965, 28. maijs, 1. lpp. – rakstā saukta "Marija Snižko"). Maija Snižko, spriežot pēc publikācijām presē, turpinājusi Aleksandra Laventa aizstāvja pienākumus arī vēlāk, jo bijusi zvērināta advokāte arī *Bankas Baltija* krimināllietā (Bērziņa, Agita. "Atkāpjas Laventa tiesneši", *Latvija Amerikā*, Nr. 43, 1997, 25. oktobris, 6. lpp., "Laventam nav miljona drošības naudai", *Latvija Amerikā*, Nr. 14, 1997, 5. aprīlis, 7. lpp.). *Red. piez.*

[645] Studējusi ar labām sekmēm Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Ekonomikas un juridiskās fakultātes tiesību zinātņu specialitātē neklātienē, bijusi Maskavas rajona tautas tiesas sēžu sekretāre ("Arī neklātnieki un vakarnieki", *Padomju* Students, Nr. 20, 1961, 20. jūnijs, 1. lpp.). *Red. piez.*

Kontrabandas preču pārdošana nenovēršami bija saistīta ar "spekulāciju" un bieži ar citu personu iesaistīšanu, tāpēc kvalifikācijai nāca klāt gan spekulācija, gan arī kontrabandas veikšana grupā, lai gan kontrabandas preču pārdevēji ne reizi nebija bijuši ārpus PSRS teritorijas. Spriežot pēc krimināllietu materiāliem, VDK izmeklēšanā mēģināja paplašināt apsūdzību klāstu arī ar kontrabandu tieši nesaistītiem noziedzīgiem nodarījumiem, piemēram, ar apsūdzību pornogrāfijā, ko savukārt varēja saskatīt par vienā žurnāla lapas izgriezumā. Analizētajās krimināllietās, kā jau iepriekš rakstā minēts, spekulācija bija sasaistīta kopā ar kontrabandas veikšanu grupā, tāpēc neviena šajās lietās notiesātā persona nav amnestēta un reabilitēta.

The role of the KGB in the investigation of contraband cases (1945-1985): analysis of examples

This article provides an illustration of the cases on the contraband investigated by the LSSR KGB by analyzing several cases. Analysis for the cases on contraband examines the time-period between 1945 and 1985. It was established that the legal system of the USSR defined contraband as a crime against the State, which is a source for the main differences if compared to the contemporary understanding of contraband, which is a crime against the national economy. This is also the main cause for the LSSR KGB and its predecessors to be involved in the investigation of the contraband. In fact, it has to be reminded that the contraband was one of the basic reasons to establish the *Cheka* – the predecessor of both ministerial systems – State security and interior – of the USSR. The legal issues of contraband were determined by the ideology of the Soviet legal system, which has been condemned by the Constitution of the Republic of Latvia (*Satversme*). It is important to have an understanding for what, in fact, had been considered to be contraband. For this reason, the article states the most vivid examples from different periods of time, providing short descriptions of main facts, naming those responsible for investigation and prosecution and mentioning liability for those involved in the contraband cases. In the author's opinion, the most important task is to identify the KGB staff and look into their activities in a broader scale. The common assumption is to justify aspects of the KGB activities that relate to fighting against contraband, yet looking into cases and finding out that similar persons were involved in fighting anti-Soviet propaganda as well as anti-Soviet behavior such as contraband. Although the last ones were motivated by personal gains, yet, in general, contraband as a way to make personal gain by providing the most in-demand consumer goods, which were fashionable in the USSR and not prohibited to use, has to be considered as a crime construed by the legal system itself as means to fight an unfair system.

LPSR Valsts drošības komitejas rīcību atspoguļojošā dokumentārā mantojuma digitalizācija

M. sc. comp. Ilmārs Poikāns,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Lielākais LPSR Valsts drošības komitejas un citu PSRS okupācijas represīvo iestāžu dokumentārā mantojuma apjoms glabājas Latvijas Nacionālā arhīva struktūrvienībā Latvijas Valsts arhīvā — dažādos fondos atrodas vairāk nekā 150 tūkstoši lietu un vairāk nekā 1 miljons kartīšu. Materiāli par LPSR Valsts drošības komitejas darbību atrodas arī Personāla dokumentu valsts arhīvā, reģionālajos arhīvos un citur.

Digitalizācija iekļauj visas darbības, kas saistītas ar digitālās bibliotēkas veidošanu — materiālu pārvēršanu ciparu formā, metadatu pievienošanu, pieejamības nodrošināšanu, ilgtermiņa saglabāšanu.

Kāpēc jādigitalizē?

Digitalizēti materiāli ir daudz pieejamāki pētniekiem un interesentiem, jo tiem var piekļūt no jebkura datora ar interneta pieslēgumu, — tiek ietaupīts gan laiks, gan nauda, jo nav jābrauc uz materiālu glabātavām. Taupīts tiek arī Latvijas Nacionālā arhīva cilvēkresurss, Latvijas Universitātes un citu zinātnisko institūciju vēsturnieku cilvēkresurss – gan arhīvisti, gan vēsturnieki var izmantot savu intelektuālo potenciālu pamatdarbam, nevis laiku patērēt primitīvām un tehniskām darbībām. Turklāt ne visiem fiziskiem materiāliem tiek nodrošināta pieeja, pat esot uz vietas arhīvā.

Materiālu digitalizācija palīdz saglabāt oriģinālus, kas var tikt sabojāti un pat neatgriezeniski zaudēti gan fiziska nolietojuma dēļ, gan

antropomorfas ietekmes dēļ, gan laika zoba — izdziestoša tinte, papīra sairšana, ķīmiskā zīmuļa dzišana, fotogrāfiju balēšana – dēļ.

Ja kaut kādu iemeslu dēļ iet bojā oriģināli, tad vismaz vēl ir pieejama digitāla kopija, kurā var iegūt to pašu informāciju. Šajā gadījumā īpaši svarīga ir veiktās digitalizācijas kvalitāte un pilnīgums.

Digitālus materiālus ir iespējams ievietot vienotā informācijas krātuvē, kas ļauj ērtāk un pilnvērtīgāk veikt pētījumus. Šāda sistēma var arī atvieglot pētniecības gaitā paveiktā darba (teksta atšifrēšana, vietu un personu atpazīšana u. c.) saglabāšanu un atkārtotu izmantošanu citos pētījumos. Ar metadatiem papildināti materiāli ļauj vieglāk pamanīt un atrast sakarības starp dažādiem avotiem. Savukārt materiāli, it sevišķi kartotēkas, kas ir pārvērstas strukturētā formā, kura atbalsta dažādu datu prasījumu veikšanu, ļauj veikt dziļākus kvantitatīvos pētījumus.

Kas jādigitalizē?

Visu nav iespējams digitalizēt uzreiz, tāpēc jāizvēlas materiāli, kas visvairāk atvieglos un paātrinās pētnieku darbu, — kartotēkas, konkrētu fondu apraksti vai pēc noteiktiem kritērijiem atlasītas arhīva lietu kopas.

Kartotēkas ir nozīmīgas kā primāra uzziņu sistēma pētniecības procesā. Tāpēc, digitalizējot materiālus, prioritāte dodama tieši kartotēku digitalizācijai. Tas ir arī salīdzinoši vienkāršāk veicams darbs, un to vēl ir iespējams sadalīt apakšposmos.

Priekšroka dodama arī ātri digitalizējamām lietām, piemēram, dokumentiem uz atsevišķām lapām vai korekti iesietām lietām, kuras nav jāizjauc, lai tās varētu ieskenēt līdzīgi kā grāmatas.

Katram pētniekam būtu jāzina, kuri materiāli viņa pētījumos būtu noderīgi un kāda ir to savstarpējā prioritāte no digitalizācijas viedokļa. Apkopojot visu pētnieku vajadzības un vēlmes, var izveidot precīzu digitalizācijas plānu ar vislielāko atdevi.

Pielikumā 1. tabulā ir saraksts ar LNA Latvijas Valsts arhīvā esošiem VDK, IeTK izcelsmes un ar tiem saistītiem LKP dokumentu fondiem.

Kā jādigitalizē?

Materiālu digitalizācijas rezultātā jāiegūst ticamas digitālās reprodukcijas, kas pēc iespējas precīzāk atveidotu oriģinālo objektu gan pēc satura, gan arī pēc izskata. Svarīga ir objektu un to sastāvdaļu savstarpējās secības un vietas saglabāšana, lai jebkuru materiālu var atainot tā, kā tas ir bijis oriģinālā. Jo precīzāk atveidots oriģināls, jo lielāka iespēja, ka pētniekam pietiks ar digitālo kopiju, lai veiktu specifisku objektu analīzi. Arhīvdatnes ir paredzētas ilgtermiņa glabāšanai un atvasināto kopiju veidošanai. Tās parasti ir nesaspiestas un ir rediģētas maz vai nemaz pēc objekta digitalizēšanas. Lietotājdatnes tiek iegūtas no arhīvdatnēm un ir paredzētas publicēšanai tīmeklī un aplūkošanai uz ekrāna.

Jānodrošina iegūto digitālo materiālu ilgtermiņa saglabāšana (desmitiem un simtiem gadu). Vēlamas vismaz trīs kopijas uz diviem dažādu veidu datu nesējiem, un viena kopija jāglabā citā vietā. Jārēķinās arī ar datu krātuves uzturēšanas izmaksām — neizbēgama ir migrācija uz jauniem datu nesējiem, kad esošie būs nokalpojuši savu mūžu. Izmantojot plaši pazīstamus un atvērtus datu formātus kā TIFF (attēliem), XML (semantiskai informācijai), būs arī vieglāka migrācija uz jaunām sistēmas komponentēm, kas parasti uztur importu un eksportu šādos formātos.

Viens no veidiem, kā nodrošināt materiālu satura ilgmūžību neatkarīgi no iespējamām tehniskām kļūdām, datu nesēju un failu formātu problēmām, ir izveidot papildu kopijas uz mikrofilmām. Tā kā ilgtermiņa glabāšanai piemērotākas ir melnbaltās mikrofilmas, bet ir dokumenti, kuri jādigitalizē krāsās, būtu ieteicams mikrofilmas veidot no digitalizācijas rezultātā iegūtiem attēliem, nevis veikt digitalizāciju, uzņemot un vēlāk skenējot mikrofilmas. Pēdējai pieejai ir vēl viens trūkums — tā pēc ātruma būtiski zaudē dokumentu skeneriem, ar kuriem efektīvi var skenēt kartotēkas.

Skenēšanas operatoriem jāvadās pēc iepriekš izstrādātas metodikas, lai ar minimālu piepūli būtu uzreiz skaidrs, ko digitalizēt, bet ko ne. Tas ir būtiski, lai dokumentus bez aizķeršanās varētu skenēt operatori, kuriem nav specifisku zināšanu par konkrēto dokumentu grupu. Darbības, kas prasa iedziļināšanos skenējamo materiālu saturā

un kaut kāda lēmuma pieņemšanu, rada gan nevajadzīgu kognitīvo slodzi operatoram, gan paver iespēju kļūdām lēmuma pieņemšanā. Bet, tā kā jebkura materiāla pārskenēšana veido būtiskas papildizmaksas un ir zaudēts laiks, izdevīgāk būs izdarīt visu pēc iespējas pilnīgāk ar pirmo reizi.

Obligāti ir jāskenē visas lapas, kas norādītas dokumenta aizmugurē esošajā apliecinājuma lapā. Jāskenē arī pati apliecinājuma lapa. Svarīgs ir jautājums, ko darīt ar nenumurētajām lapām, kas ir tukšas. Labāk ir ieskenēt arī tukšās lapas, lai vēlāk izslēgtu iespēju, ka kaut kādā veidā tiek apstrīdēts ieskenētais dokuments, pamatojoties ar to, ka trūkst lapu (tās nav ieskenētas). Piemēram, skenējot kartotēkas, tiek automātiski ieskenēta arī kartītes otra puse, kurā dažos gadījumos nekā nav, taču, to ieskenējot un glabājot kopā abas puses vienā failā, ir izveidota viena pabeigta un neapstrīdama arhīva dokumenta vienība. Tātad — ja skenē, tad visu pēc iespējas pilnīgāk, jo iespējamais ietaupījums, kaut ko neieskenējot, ir mazs, salīdzinot ar papildu izmaksām, ja nāksies vēlreiz atgriezties pie lietas materiāliem un skenēt kaut ko papildus, kas netika izdarīts pirmajā reizē.

Lai samazinātu iespēju, ka ar izjauktām lietām notiek nevēlami negadījumi, nepieciešams minimizēt laiku, kad lieta atrodas izjauktā veidā. Nepieciešama tāda darba plūsma, kurā lietu sāk digitalizēt un pēc iespējas ātrāk arī pabeidz.

Esošo datu izmantošana

Daudziem pētniekiem ir dati no iepriekšējiem pētījumiem. Ja ir iespējams, tie noteikti ir jādara pieejami pēc iespējas plašākam pētnieku lokam.

Daļā gadījumu šie dati tiek glabāti kādā no novecojušiem failu formātiem un tos nepieciešams migrēt uz jaunākiem, lai tos varētu pilnvērtīgi izmantot. Piemēram, ir veikta Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārļa Kangera rīcībā esošās datubāzes, kurā glabājās grāmatas "No NKVD

līdz KGB"[646] dati, migrācija no vecas Filemaker versijas uz mašīnlasāmu un cilvēklasāmu mūsdienās plaši lietotu datu formātu (csv, xls).

Digitalizācijas posmi

Materiālu digitalizācija nav iespējama uzreiz pilnā apjomā. Tā jāsadala loģiskos posmos tā, lai pēc katra posma būtu reāls ieguvums lietotājiem.

Kartotēku digitalizācija ir salīdzinoši vienkāršāka nekā citu veidu materiālu digitalizācija. Pirmais solis ir vienkārša kartotēkas kartīšu ieskenēšana, radot iespēju pētniekiem šķirstīt kartotēku digitālā veidā. Otrais solis ir kartīšu satura atpazīšana un glabāšana strukturētā formātā. Tas ļauj pētniekiem veikt kvantitatīvus pētījumus dažādos griezumos, kas bez digitalizēto materiālu datoranalīzes ir iespējami tikai izlases formā.

Runājot par visu materiālu digitalizāciju, pirmais posms ir materiālu ieskenēšana un attēlu iegūšana, lai būtu iespējama vienkārša šķirstīšana attālināti.

Otrais posms ir ieskenēto materiālu tekstu automātiska atpazīšana, ja tas vispār ir iespējams. Automātiski atpazīto tekstu ar visām kļūdām var izmantot, lai izveidotu vienkāršotu meklēšanu brīvā tekstā. Neskatoties uz atpazīšanas kļūdām, šāda iespēja meklēt brīvā tekstā noder pētniecības darbā. Atpazīšanas kļūdu negatīvo ietekmi var samazināt, meklēšanu veicot ar paplašinātu vaicājumu, kas pieļauj noteiktu skaitu kļūdu vārdos.

Pēdējais posms sastāv no vairākiem apakšposmiem, kurus var izpildīt jebkurā secībā atkarībā no pētnieku prioritātēm.

Pilnīgu metadatu pievienošana par objektiem noder, lai savienotu dažādus materiālus ar dažādām personām un vietām, kā arī notikumiem un laikiem. Piemēram, lietā ir informācija par personu, izmeklētājiem, apcietināšanas vietu un laiku, liecībās tiek pieminētas citas personas un notikumi utt. Jo vairāk lietām un materiāliem ir

[646] *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā: 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999.

pievienoti šādi metadati, jo interesantākus notikumus un sakarības iespējams atklāt un analizēt, izmantojot saistību grafu.

Automātiski atpazītā teksta labošana. Var izstrādāt rīkus, kas meklē tipiskās kļūdas un tās izlabo automātiski vai pēc manuāla apstiprinājuma. Taču ir kļūdas, kuras var atklāt, tikai pārlasot tekstu. Tā kā uzreiz veikt visu tekstu pārbaudi ir neiespējami, praktiskākā pieeja ir ļaut lietotājiem izlabot viņu pamanītās kļūdas materiālos, ar kuru viņi strādā. Tas ir iteratīvs process, taču katra izlabotā kļūda ir lai arī mazs, tomēr uzlabojums. Un darbs dabiskā veidā tiek ieguldīts biežāk izmantotajos materiālos.

Būs gadījumi, kad svarīgus dokumentus nevarēs atpazīt automātiski. Tāpēc jābūt iespējai saturu ievadīt pilnībā manuāli.

Strukturēto datu pārvēršana datubāzes vai kādā citā formā, kas atbalsta vaicājumu izpildi. Pētniekiem bieži ir noderīga tāda informācijas sistēma, kura ir pieskaņota viņa konkrētajām vajadzībām konkrētajā pētījumā. Ja dati ir pieejami strukturētā veidā, tas paver iespēju izveidot pētniekam nepieciešamos skatus uz jau esošajiem datiem.

Pilnvērtīga meklēšana pēc dažādiem parametriem. Ideālā gadījumā meklēšanas formu konfigurēšanai jābūt tik vienkāršai, lai parasts lietotājs var izveidot specializētu meklēšanas formu tieši viņa vajadzībām.

Pašreizējie darbi

Tiek skenēta Latvijas represēto iedzīvotāju kartotēka (LVA-1986). No sagatavošanas darbu un digitalizācijas viedokļa šī ir vissarežģītākā kartotēka, jo satur fiziski nolietotas un dažāda izmēra kartītes, kā arī aploces, kas prasa lielu manuālu pirms un pēcapstrādi.

Ir testēta LKP CK pilsētu partijas komiteju, ĻKJS fondu kartotēku skenēšana. No tehniskā viedokļa tās ir vieglāk skenējamas.

Praktiskā lielapjoma darbā ir veiksmīgi testēti dokumentu skeneri Canon DR-G1100, Canon DR-6030C (ar tiešo caureju aplocēm un īpaši biezām kartītēm).

Testēti ir grāmatu skeneri, drīz būs pieejams pēc gataviem rasējumiem izgatavots Archivist skeneris, kas skenē materiālus pa atvērumiem ar divām fotokamerām.

Tiek veikta vienotās informācijas sistēmas koncepcijas izstrāde.

Digitalizācijas šķēršļi un sarežģījumi

Finansējums

Pašreiz ar VDK saistīto materiālu digitalizācijai nav paredzēti līdzekļi ne VDK zinātniskās izpētes komisijas, ne Latvijas Valsts arhīva budžetā. Operatīvs papildu finansējums tieši plašas digitalizācijas mērķiem VDK zinātniskās izpētes komisijai ļautu līdz savas darbības beigām 2018. gadā ielikt stingrus pamatus efektīvākai un dziļākai pieejamo materiālu izpētei.

Juridiskie jautājumi

Lielāko daļu lietu, kas atrodas Latvijas Valsts arhīvā, bez izjaukšanas nav iespējams pilnvērtīgi digitalizēt. Nepieciešams izstrādāt skaidru juridisko regulējumu, kas tiek piemērots, izjaucot un saliekot atpakaļ lietas, lai arhīva dokumenti pēc tam netiktu apstrīdēti no uzticamības un juridiskā viedokļa.

Uzglabāšanas vietas palielināšana

Izjaucot lietu, lai to pilnvērtīgi ieskenētu, nav iespējams to salikt atpakaļ tikpat kompakti, kāda tā bija sākumā. Lietu izjaukšana un salikšana atpakaļ palielinās arhīvā aizņemto vietu jeb "lineāros metrus". Tas prasīs ne tikai papildu telpas, bet arī esošo materiālu pārkārtošanu, jo glabātavās dažādi fondi stāv secīgi cits aiz cita — ja viens fonds paliek garāks, automātiski rodas kaskādes efekts, kā rezultātā var nākties pārkārtot tam sekojošos fondus.

Tehniskie sarežģījumi

Kartotēku digitalizācija ir jau testēta — vissarežģītākā no digitalizācijas viedokļa ir Latvijas represēto iedzīvotāju kartotēka (LVA-1986), kurā lielā daudzumā tiek izmantotas aploces (satur kopā vairākas kartītes par vienu un to pašu personu). Pārējās kartotēkās aploces vai nu netiek izmantotas, vai arī tiek izmantotas daudz mazāk, tāpēc to digitalizācija būs vieglāka.

Iesietu lietu digitalizācija ir daudz sarežģītāka. Papildus tam, ka lietas būs nepieciešams izjaukt un salikt atpakaļ, ir konstatēti dažādi gadījumi, kas apgrūtina digitalizēšanu, — puscaurspīdīgs papīrs, pielīmētas izziņas, salocītas lielāka izmēra lapas, bukleti, trīsdimensiju objekti, fotogrāfijas, filmas, vienas lapas saturs var daļēji turpināties uz blakus lapas, aizlocīti lapu sāni, daļēji aizsedzot saturu, kartes, milzīgi dokumenti, plakāti. Piemērus ar minētajiem piemēriem var skatīt pielikumā.

Cauršūts saturs

Lapas saturs daļēji aizsegts, jo tas atrodas pārāk tuvu iešuvumam vai pat ir cauršūts. Šis ir viens no visbiežāk sastopamajiem sarežģījumiem. Ir tikai viens variants, kā iespējams pilnvērtīgi digitalizēt saturu šādos gadījumos — arhīva lieta ir jāizjauc un tad jāskenē atsevišķas lapas.

Puscaurspīdīgs papīrs

Lietās ir sastopamas iešūtas puscaurspīdīgas lapas, kuras rada sekojošu problēmu digitalizācijas procesā — uz šādu lapu skatoties, cauri var spīdēt ne tikai teksts no otras lapas puses, bet pat nākamo lapu saturs.

Nepieciešams likt tukšu baltu lapu aiz skenējamās lapas. Var likt arī melnu lapu, kas attēlu padarīs tumšāku, taču mazāk varēs redzēt tekstu otrā lapas pusē. Jāņem vērā, ka šāda papildu lapu likšana aiz skenējamām lapām ir laikietilpīgs process.

Problēma izpaužas vēl vairāk, ja tiek skenēts spilgtā apgaismojumā, piemēram, uz planšetskenera. Vislabākais veids, kā skenēt šādus lietas materiālus, ir ar planetāro skeneri vai fotoaparātu.

Lapu "vēdekļi"

Mazākas lapiņas parasti ir iesietas "vēdekļa" formā, pakāpeniski nobīdot tās attiecībā citu pret citu. Tas nozīmē, ka, skatoties uz šādu "vēdekli" atvērumā, var vienlaikus redzēt saturu no vairākām lapām. Lai ieskenētais materiāls būtu pēc iespējas vieglāk un ērtāk skatāms, šādos gadījumos, skenējot katru no lapām "vēdeklī", aiz tās jāliek balta lapa, lai izolētu skenējamās lapas saturu no pārējā.

Pielīmētas lapas un lapiņas

Sastopamas lietas, kurās ir mazāka formāta lapas vai lapiņas, piemēram, tālsarunu kvītis. Tās var būt tik mazas, ka nav iesietas kā lapu "vēdeklis", bet gan pielīmētas ar līmlenti vai līmi pie papīra lapas. Tās nav iespējams atraut no pamatlapas, to nebojājot. Šādas lapiņas var nebūt iespējams skenēt no augšas vienā piegājienā, ja tās pārklājas

Ir gadījumi, kad ar pielīmētām lapiņām tiek aizsegta informācija uz pamatlapas vai pamatlapu nevar redzēt visu vienlaikus.

Aizlocītas malas un salocītas lapas

Šādām lapām parasti ir nodilušas malas, un katra iztaisnošana un salocīšana rada papildu bojājumus. Atlokot malas vai visu dokumentu, nepieciešams lapu iztaisnot — tā neturas līdzena. Viens no iespējamiem risinājumiem — izmantot plakanvirsmas skeneri vai fotografēt caur piespiedējstiklu. Tas būtiski palēnina digitalizācijas procesu.

Anketas

Daļa arhīva lietu satur personas anketu, piemēram, filtrācijas lietas (LVA-1821), deportēto lietas (LVA-1894, LVA-1987, LVA-1994),

par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu kriminālllietas (LVA-1986), nomenklatūras personas lietas (LVA-PA-15500). Šādās anketās daļa informācijas var nebūt redzama lapu iešūšanas dēļ. Skenēšana varētu būtu ātrāka un ērtāka, ja varētu skenēt atvērumus un automātiski pareizi sanumurēt lapas. Jāņem vērā, ka ir A4 izmēra anketas, kuras atvērums ir A3 izmērā. Ir gadījumi, kad anketa ir aizpildīta tā, ka teksts tiek turpināts anketas atvēruma blakus lapā.

Mašīnraksts caur koppapīru

Sastopami teksti mašīnrakstā, kuros teksts ir ļoti izplūdis, — tas ir viens no eksemplāriem, kas iegūts, drukājot uz vairākiem koppapīra un papīra slāņiem. Šādos gadījumos automātiskā teksta atpazīšana nestrādā vai strādā ārkārtīgi slikti.

Lai arī mūsdienu OCR programmas atbalsta teksta atpazīšanu mašīnrakstā, taču tam jābūt skaidram. Neskaidrus un izplūdušus krievu valodas burtus vismaz ABBY Finereader 11 programma neatpazina korekti — kļūdu skaits bija tik milzīgs, ka rezultāts praktiski nemaz nebija izmantojams. Papildu trenēšana uz izplūdušiem tekstiem, iespējams, varētu uzlabot precizitāti.

Otrs no iespējamiem variantiem, kā uzlabot šādus attēlus, lai tos varētu veiksmīgāk atpazīt, ir izmantot izplūdušu un defokusētu attēlu atjaunošanas algoritmus.[647]

Dziestošā tinte

Sastopami dokumenti, kuri rakstīti, izmantojot ķīmisko zīmuli vai – acīmredzot taupības nolūkā – atšķaidītu tinti. Tāds raksts ir izbalējis un dažreiz ļoti grūti salasāms. Līdzīga problēma ir arī ar pirmajām pagājušā gadsimta 50. gadu lodīšu pildspalvām. Izdziest arī tas, kas rakstīts ar flomāsteriem. Situācija ar laiku kļūst arvien problemātiskāka, līdz teksts praktiski būs izdzisis. Tāpēc vēlreiz

[647] Yuzhikov, Vladimir. *Restoration of defocused and blurred images*. Pieejams: http://yuzhikov.com/articles/BlurredImagesRestoration1.htm

jāuzsver digitalizācijas nozīmīgums, ne tikai lai uzlabotu pētniecisko darbu, bet arī lai saglabātu vēsturisko mantojumu.

Personas dokumenti

Arhīva lietās ir atrodamas pases, karavīra dienesta apliecības u. c. personas dokumenti. Ir sastopami gadījumi, kad šādi dokumenti nav vis ielikti aploksnē, no kuras tos ir iespējams izņemt ārā, bet gan iešūti lietā.

Aploksnes

Lai pilnībā digitalizētu arhīva lietas, no katras aploksnes jāizņem viss tās saturs un, saglabājot pareizo secību, jādigitalizē. Tas būtiski var palēnināt digitalizācijas ātrumu.

Lietiskie pierādījumi

Lietas var saturēt visdažādākos lietiskos pierādījumus. Ir lietas, kurās tie nāk līdzi pat atsevišķās kastēs.

Kinolentes, fotofilmas un foto

Lai digitalizētu kinolentes un fotofilmas, nepieciešams atsevišķs digitalizēšanas process, iekārtas un palīglīdzekļi. Ņemot vērā, ka nepieciešamā infrastruktūra šādu darbu veikšanai var atrasties atsevišķā vietā, pat citā mājā, jāspēj organizēt vai nu drošs materiālu transportēšanas veidu un darba plūsmas procesu, vai arī nepieciešamās iekārtas uz laiku jāatved un jāuzstāda tur, kur notiek materiālu digitalizācija.

Latvijas Nacionālā arhīva dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta mikrofotokopēšanas nodaļai ir laba pieredze un piemērotas iekārtas fotofilmu digitalizācijā. Kinofotofonodokumentu arhīvā notiek filmu digitalizācija. Lielākā problēma varētu būt ar specifisku kinolenšu veidu digitalizāciju, jo eksistē daudz un dažādi veci kinolenšu veidi.

Lielformāta izdevumi

Lietu materiālos un pierādījumos var atrast arī plakātus, avīzes u. c. lielformāta izdevumus. Plakanvirsmas skeneri līdz A3 izmēram ir pietiekami plaši pieejami, taču lielformāta plakanvirsmas skeneri (A2-A0 formāts) ir daudz dārgāki. Var uzskatīt, ka tās būs specializētas iekārtas, kuru lietošanā būs jārisina tie paši jautājumi kā kinolenšu un fotofilmu skenēšanā.

Lielformāta izdevumus iespējams arī fotografēt, ja nav nepieciešama liela (150+ dpi) izšķirtspēja.

Vienotā informācijas sistēma

Salasot informācijas druskas, kas iegūtas no dažādiem materiāliem, avotiem un analīzes rezultātā, var iegūt daudz pilnvērtīgāku priekšstatu par pētāmo tēmu. Lai to izdarītu, nepieciešama vienota informācijas sistēma.

Digitalizācijas un dažādu pētnieku (ne tikai VDK zinātniskās izpētes ietvaros, bet arī neatkarīgu) darba procesā iegūtos un radītos metadatus un papilddatus nepieciešams saglabāt vienotā informācijas sistēmā. Tas nozīmē, ka praktiski jebkuras pētnieka darbības, ko viņš veic savā pētījumā, rezultāts tiek saglabāts. Piemēram, pētot vairākas filtrācijas lietas, pētnieks noskaidro apcietināšanas vietu, un šī informācija jāsaglabā vienotajā informācijas sistēmā.

Pētniekiem, strādājot ar materiāliem un tos pētot, bieži ir noderīga kāda informācijas sistēma, kura ir pieskaņota viņa konkrētajām vajadzībām. No vienotās informācijas sistēmas varētu ērti veidot nepieciešamos skatus uz datiem, lai pētnieks ievadītu ne tikai datus, bet arī iegūtu nepārprotamu labumu savam darbam. Tad arī pētnieks to, kas nepieciešas kopējai lietai, darītu nevis kā papildu darbu, bet gan ar motivāciju, ka tas viņam pašam palīdzēs, jo sistēma spēs pētnieka ievadītos datus tam pašam pētniekam vēlāk pasniegt viņam ērtā formā.

Īpaši būtiskas ir sakarības starp dažādiem subjektiem, objektiem, vietām, notikumiem un laikiem dažādos materiālos. Šādas

sakarības visērtāk un praktiskāk uzglabāt grafu datubāzē, kam jābūt sistēmas pamatā.

Grafu datubāze ir datubāze, kas izmanto grafu struktūras semantiskiem vaicājumiem attiecībā pret virsotnēm (nodes), šķautnēm (edges) un īpašībām (properties), ar kuru palīdzību tiek reprezentēti un glabāti dati. Grafu datubāzes parasti ir viegli paplašināt ar iepriekš neparedzētiem laukiem un saitēm starp objektiem.

No šādas grafu datubāzes nepieciešamības gadījumā var eksportēt nepieciešamo informāciju formā, kas piemērota relāciju datubāzēm. Vieglāk būs izveidot sava veida skatus uz grafu datubāzi, nekā uzturēt vairākas relāciju datubāzes un tad tās datus sinhronizēt uz vienu grafu datubāzi.

Vienotajai informācijas sistēmai jānodrošina arhīva dokumentu pieejamība un izmantošana, kā arī to ierobežojumi saskaņā ar Arhīvu likumu. Tāpat sistēmai jānodrošina iespēja anonimizēt datus, ievērojot fizisko personu datu aizsardzības likumdošanu.

Vienotai informācijas sistēmai jābalstās uz atvērta koda risinājumiem, un tai ir jābūt pieejamai tīklā no jebkuras vietas, izmantojot lietotāja autentifikāciju.

Papildus jāizstrādā arī dažādi palīgrīki, lai atvieglotu digitalizēto materiālu ievietošanu, satura atpazīšanu un metadatu pievienošanu.

Secinājumi

Finansējums digitalizācijai

Latvijas Nacionālajam arhīvam un Latvijas Valsts arhīvam tai skaitā ir ierobežoti resursi krājumu digitalizācijai. Arī VDK zinātniskās izpētes komisijas budžetā nav paredzēta nauda VDK rīcību atspoguļojošā dokumentārā mantojuma digitalizācijai, lai arī tas varētu veicināt komisijas pētniecības mērķu efektīvāku un kvalitatīvāku sasniegšanu. Viegli un ērti pieejami materiāli digitālā

formā paver ceļu arī plašākiem un dziļākiem kvantitatīviem pētījumiem.

Digitalizācijas posmi

Materiālu digitalizācija ir jāsadala loģiskos posmos tā, lai pēc katra posma būtu reāls ieguvums lietotājiem. Pirmais posms ir materiālu ieskenēšana un attēlu iegūšana, lai būtu iespējama vienkārša šķirstīšana attālināti. Otrais digitalizācijas posms ir ieskenēto materiālu tekstu automātiska atpazīšana, ja tas vispār ir iespējams, ar vienkāršotu meklēšanu. Pēdējais posms sastāv no vairākiem apakšposmiem, kurus var izpildīt jebkurā secībā atkarībā no lietotāju prioritātēm, — pilnīgu metadatu pievienošana par objektiem; automātiski atpazītā teksta pārbaudīšana vai teksta manuāla ievade; strukturēto datu pārvēršana datubāzes vai kādā citā formā, kas atbalsta vaicājumu izpildi; pilnvērtīga meklēšana pēc dažādiem parametriem.

Prioritāte ir kartotēku digitalizācija

Pašreiz arhīva apmeklētāji nevar nepastarpināti strādāt ar kartotēkām, kas pēc būtības ir fondu satura rādītāji, tāpēc īpaši svarīgi pētniecības darbā. Pat digitalizācijas pirmā posma realizēšana, kad kartotēka ir ieskenēta un sadalīta grupās (piemēram, pēc alfabēta), un to var vizuāli pāršķirstīt, ir būtisks uzlabojums arhīva lietotāju darbam. Otrai solis ir kartīšu satura atpazīšana un glabāšana strukturētā formātā. Priekšnosacījums, lai varētu veikt digitalizāciju, ir kartotēku aprakstīšana un sanumurēšana, kas vēl nav veikta visām kartotēkām.

Vienotā informācijas sistēma

Digitalizācijas un dažādu pētnieku darba procesā iegūtos un radītos metadatus un papilddatus nepieciešams saglabāt vienotā informācijas sistēmā. Tā kā īpaši svarīga ir dažādu personu un objektu savstarpējā saistība, sistēmas pamatā jābūt grafu datubāzei, kas ir piemērota sarežģītu attiecību glabāšanā un dažādu vaicājumu izpildei.

Šai datubāzei jāvar pēc iespējas vieglāk mainīt struktūru (pievienot jaunu, pārveidot vecos datu laukus), jo darba gaitā atklāsies jaunas nianses un prasības, ko nevar paredzēt iepriekš.

Jebkura pētnieka darba starprezultāti un gala rezultāti satur lietderīgu informāciju un metadatus, kuri noteikti jāsaglabā vienotajā informācijas sistēmā, lai citi lietotāji varētu atkārtoti izmantot jau vienreiz ieguldīta darba rezultātus.

Īpaši jāuzsver digitālo materiālu ilgtermiņa saglabāšanas aspekts un ar to saistītās regulārās uzturēšanas izmaksas. Ja netiek atvēlēti līdzekļi šīs problēmas risināšanai, tad ir tikai laika jautājums, kad tiks pazaudēti kādi digitālie materiāli.

1. pielikums

LNA Latvijas Valsts arhīvā esošie VDK, IeTK izcelsmes fondi un ar tiem saistītie LKP dokumenti.

LVA-1821	PSRS Pārbaudes filtrācijas punktos un nometnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas. 58 451 lieta (642 961 lapa) un 91 000 kartīšu.
LVA-1822	Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljoni (1944–1955). 3082 lietas (154 530 lapas) un 44 000 kartīšu.
LVA-1824	Baltijas kara apgabala Kara prokuratūra (1941–1964). Reabilitēto personu uzraudzības lietas. 4012 lietas (253 316 lapas) un 8 000 kartīšu.
LVA-1825	Latvijas PSR Valsts drošības komitejas (VDK) dokumentu kolekcija (1940–1991). 502 lietas (100 008 lapas).
LVA-1846	Latvijā apglabāto vācu karagūstekņu kapu grāmatas (1945–1950). 1. apraksts. Lietvedība. 31 lieta (806 lapas).
LVA-1847	PSRS Iekšlietu ministrijas Iekšlietu karaspēka 5. strēlnieku divīzija (1944–1956). 1. apraksts. Lietvedība un pavēles. 16 lietas (2 528 lapas).
LVA-1894	1949. gada 25. martā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. (1949–1992). 13 429 lietas (1 102 550 lapas).
LVA-1986	Latvijas PSR Valsts drošības komitejas par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas. 52 924 lietas (13 227 520 lapas)

LVA-1986	Latvijas represēto iedzīvotāju kartotēka (satur LVA-1894., LVA-1986., LVA-1987., LVA-1994. fondu kartītes). Aptuveni 100 000 kartīšu.
LVA-1987	1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas. 5165 lietas (444 190 lapas).
LVA-1994	1945.–1953. gadā no Latvijas izsūtīto vācu tautības iedzīvotāju, bezvalstnieku, reliģisko sektu dalībnieku un antisociālo elementu personas lietas. 1239 lietas (58 233 lapas).
LVA-PA-15500; LVA-PA-101 (102, 106, 107, 108, 109, 110, 111 utt.)	LKP CK Rīgas, Daugavpils, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Ventspils pilsētu partijas komiteju, ĻKJS fondu kartotēka (1944–1990). Alfabētiskā uzskaites kartotēka, kas aptver vadošos LKP un ĻKJS kadrus (LKP CK nomenklatūras kadri (biedri, kandidāti, ĻKJS biedri), Rīgas pilsētas, 8 Rīgas rajonu, 7 republikas pilsētu, 26 rajonu, 60 rajonu, 19 apriņķu LKP un ĻKJS vadošie kadri, pavisam 121 LKP un ap 120 ĻKJS dažādu fondu nosaukumi). 237 000 kartīšu.
LVA-PA-106; LVA-PA-109	LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona komiteja un LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajonu komiteja. 82 000 kartīšu un citi dokumenti.
LVA-PA-15500	LKP CK nomenklatūras darbinieku personas lietu kolekcija (1940–1983). 13 991 lieta (1 280 510 lapas).

2. pielikums

Autobiogrāfija, kuras saturs nav pilnībā izlasāms lapas iešuvuma dēļ.[648]

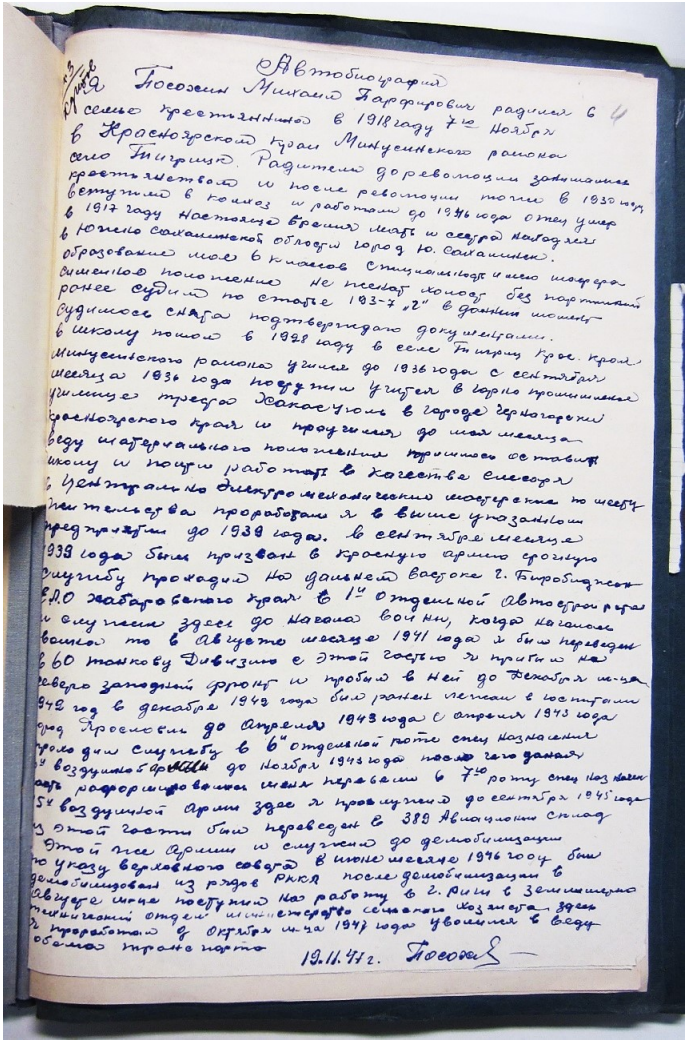

Автобиография

Я, Бессонов Михаил Гаврилович, родился в семье крестьянина в 1918 году 7-го ноября в Красноярском крае Минусинского района села Тигрицкое. Родители до революции занимались крестьянством и после революции почти в 1930 году вступили в колхоз и работали до 1946 года. Отец умер в 1947 году. Настоящее время живут в городе Южно-Сахалинске в Южно-Сахалинской области. Образование мое в школах Сталинского района и село Тигрицкое. Раньше судим не был. Судимость снята подтверждающими документами. В школу пошел в 1928 году в селе Тигрицкое Красноярского края Минусинского района. Учился до 1936 года с сентября месяца 1936 года поступил учиться в горно-промышленное училище третьего Западного в городе Горячегорске Красноярского края и проучился до мая месяца. Ведущего квалификационного положения. Приступил оставить школу и начал работать в качестве слесаря-механика по ремонту электрооборудования шахтного цеха № 7 треста Прокопьевскантрацит до 1938 года. В сентябре месяце 1938 года был призван в Красную армию. Срочную службу проходил на Дальнем Востоке г. Биробиджан 2.Д.О. Хабаровского края в 1-м отдельной автобригаде рядового и служил здесь до начала войны, когда началась война то в августе месяце 1941 года я был переведен в 60 танковую дивизию с этой частью я прибыл на Северо-Западный фронт и пробыл в ней до декабря месяца 1942 года в декабре 1942 года был ранен лечился в госпиталях. Был Прокопьевск до апреля 1943 года с апреля 1943 года был в 6-м отдельной роте спец. назначения. Прослужил в ней до ноября 1943 года после чего данная рота расформирована меня перевели в 7-ю роту спец. назначения 54 воздушной армии где я прослужил до сентября 1945 года. В этой части был переведен в 389 Авиационную Этой части армии и служил до демобилизации по указу Верховного совета в июне месяце 1946 году был демобилизован из рядов РККА после демобилизации в августе месяце поступил на работу в г. Анив в Земельно-технический отдел инженером сельского хозяйства где проработал в октябре месяце 1947 года уволился в ведомства прокуратуры.

19.11.47 г. Бессонов

[648] LVA, 1822. f., 2. apr., 296. l., 4. lp.

3. pielikums

Akts par ieslodzītā nāvi, kura saturs nav pilnībā izlasāms lapas iešuvuma dēļ.[649]

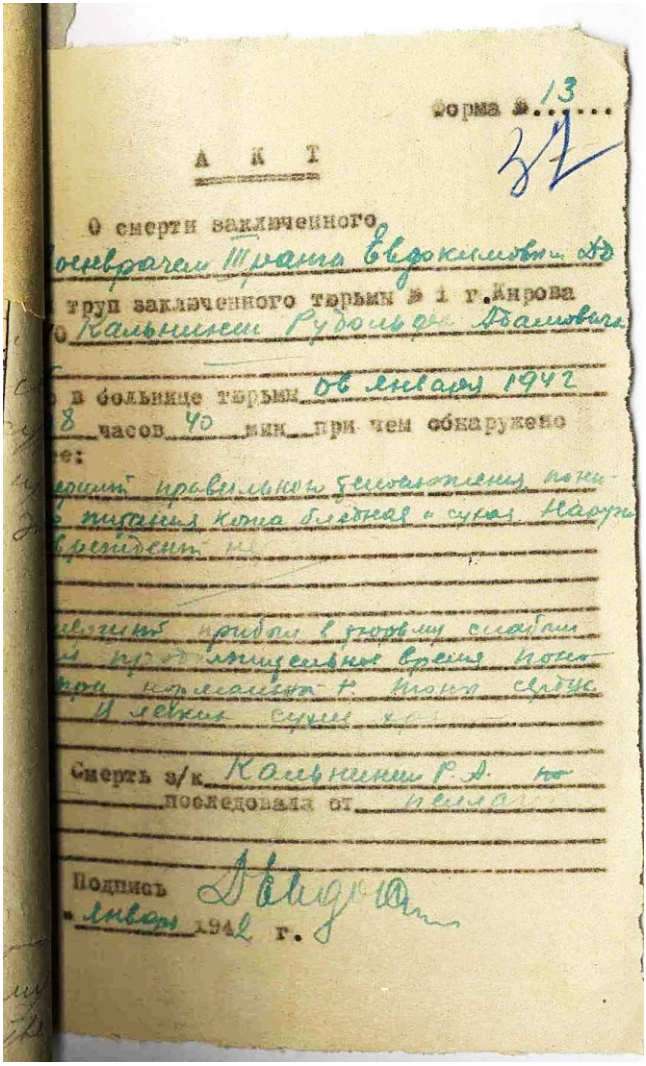

Форма № 13

А К Т

О смерти заключенного

[illegible] Транга Евдокимовича

труп заключенного тюрьмы № 1 г. Кирова

Кальнинш Рудольфа Адамовича

в больнице тюрьмы 06 января 1942

8 часов 40 мин при чем обнаружено

е:

[illegible] правильного [illegible] пони-

[illegible] питания кожа бледная и сухая. Наруж

[illegible] не

[illegible] прибыл в тюрьму слабым

[illegible] продолжительное время пони-

[illegible] кормашка [illegible] сердце

[illegible] сухие [illegible]

Смерть з/к Кальнинш Р. А. по

последовала от [illegible]

Подпись [illegible]

[illegible] января 1942 г.

[649] LVA, 1986. f., 1. apr., 41319. u. l., 37. lp.

4. pielikums

Puscaurspīdīgs papīrs.[650]

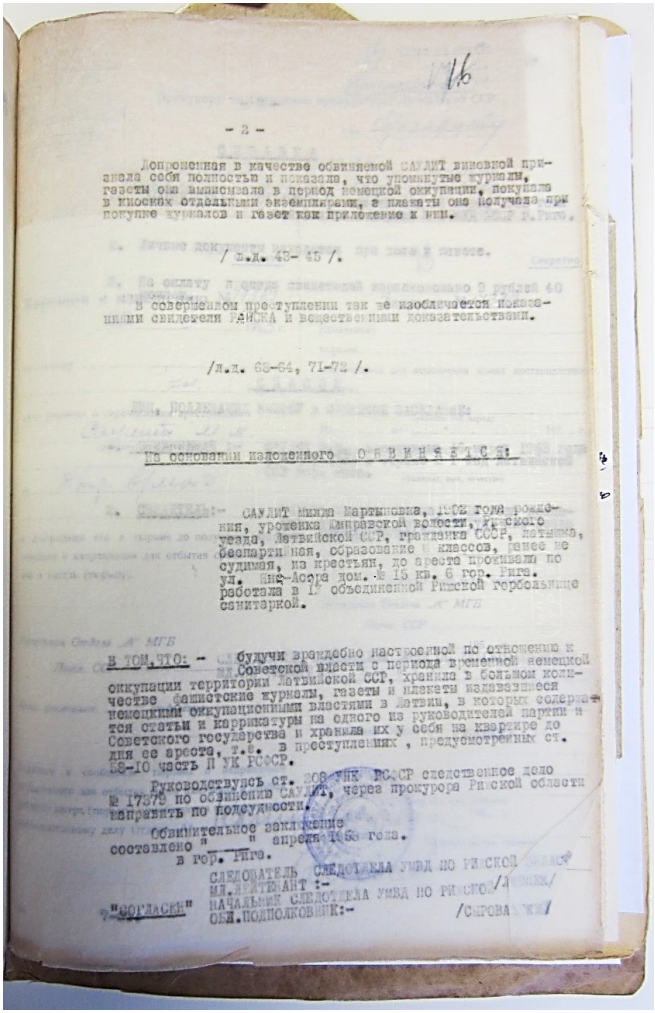

16

- 2 -

Допрошенная в качестве обвиняемой САУЛИТ виновной признала себя полностью и показала, что упомянутые журналы, газеты она выписывала в период немецкой оккупации, покупала в киосках отдельными экземплярами, а плакаты она получала при покупке журналов и газет как приложение к ним.

/ л.д. 43- 45 /.

В совершенном преступлении так же изобличается показаниями свидетеля РАЙСКА и вещественными доказательствами.

/л.д. 63-64, 71-72 /.

На основании изложенного О Б В И Н Я Е Т С Я:

1. СВИДЕТЕЛЬ:- САУЛИТ Милда Мартыновна, 1902 года рождения, уроженка Кмправской волости, Рижского уезда, Латвийской ССР, гражданка СССР, латышка, беспартийная, образование 4 классов, ранее не судимая, из крестьян, до ареста проживала по ул. Янка-Асора дом. № 15 кв. 6 гор. Рига. работала в IV объединенной Рижской горбольнице санитаркой.

В ТОМ, ЧТО: - будучи враждебно настроенной по отношению к Советской власти с периода временной немецкой оккупации территории Латвийской ССР, хранила в большом количестве фашистские журналы, газеты и плакаты издававшиеся немецкими оккупационными властями в Латвии, в которых содержатся статьи и карикатуры на одного из руководителей партии и Советского государства и хранила их у себя на квартире до дня ее ареста, т.е. в преступлениях, предусмотренных ст. 58-10 часть II УК РСФСР.

Руководствуясь ст. 208 УПК РСФСР следственное дело № 17379 по обвинению САУЛИТ, через прокурора Рижской области направить по подсудности.

Обвинительное заключение составлено " " апреля 1958 года.
в гор. Рига.

СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТДЕЛА УМВД ПО РИЖСКОЙ ОБЛАСТИ
МЛ.ЛЕЙТЕНАНТ :- /ЛЕВНЕК/
НАЧАЛЬНИК СЛЕДОТДЕЛА УМВД ПО РИЖСКОЙ
"СОГЛАСЕН" ОБЛ.ПОДПОЛКОВНИК:- /СЫРОВАТСКИЙ/

650 LVA, 1986. f., 1. apr., 21267 u. l., 16. lp.

5. pielikums

Puscaurspīdīgs papīrs, zem kura daļēji palikta balta papīra lapa.[651]

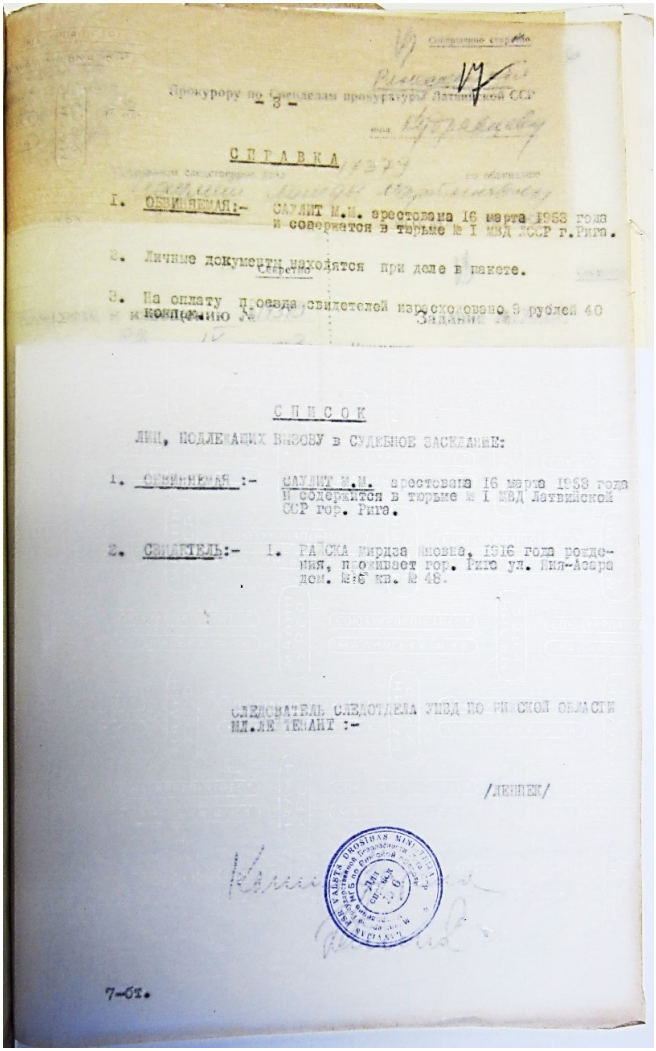

Прокурору по Спецделам прокуратуры Латвийской ССР

- 3 -

СПРАВКА

1. ОБВИНЯЕМАЯ:- САУЛИТ М.М. арестована 16 марта 1953 года и содержится в тюрьме № 1 МВД ЛССР г.Рига.

2. Личные документы находятся при деле в пакете.

3. На оплату проезда свидетелей израсходовано 9 рублей 40 копеек.

СПИСОК

ЛИЦ, ПОДЛЕЖАЩИХ ВЫЗОВУ в СУДЕБНОЕ ЗАСЕДАНИЕ:

1. ОБВИНЯЕМАЯ :- САУЛИТ М.М. арестована 16 марта 1953 года и содержится в тюрьме № 1 МВД Латвийской ССР гор. Рига.

2. СВИДЕТЕЛЬ:- 1. РАЙСКА Мирдза Яновна, 1916 года рождения, проживает гор. Рига ул. Яня-Асара дом. № 6 кв. № 48.

СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТДЕЛА УМВД ПО РИЖСКОЙ ОБЛАСТИ
МЛ.ЛЕЙТЕНАНТ :-

/ЛЕННЕК/

7-бт.

[651] LVA, 1986. f., 1. apr., 21267 u. l., 17. lp.

6. pielikums

Lapu "vēdeklis" — mazākās lapas ir sašūtas, pakāpeniski tās nobīdot.[652]

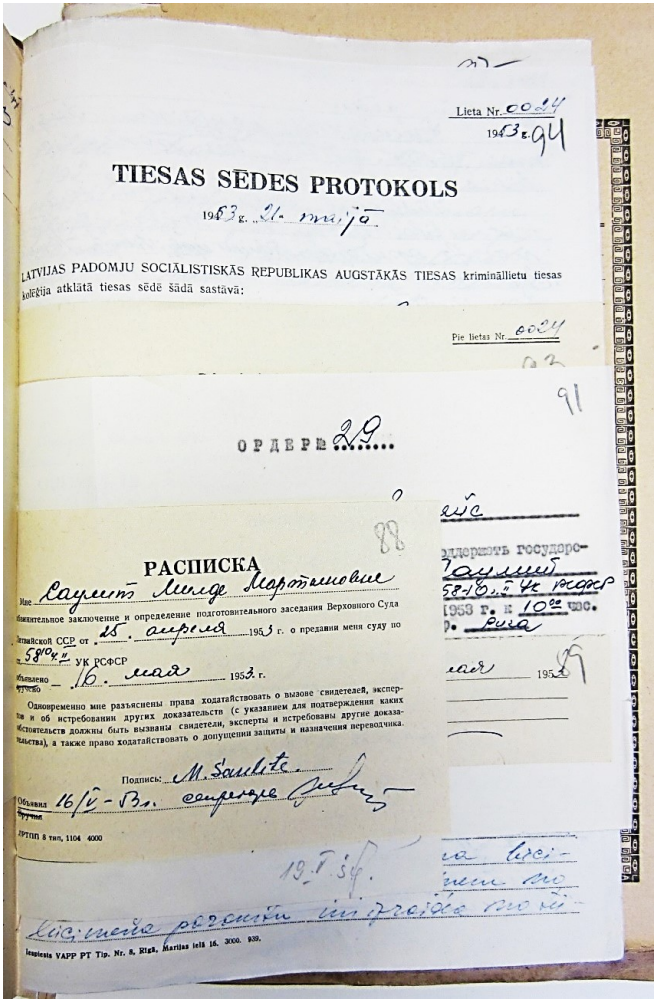

Lieta Nr. 0024
1953 g. 94

TIESAS SĒDES PROTOKOLS

1953 g. 21. maijā

LATVIJAS PADOMJU SOCIĀLISTISKĀS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS krimināllietu tiesas kolēģija atklātā tiesas sēdē šādā sastāvā:

Pie lietas Nr. 0024

91

ОРДЕРЪ 29

88

РАСПИСКА

Мне Саулит Милде Мартыновне

обвинительное заключение и определение подготовительного заседания Верховного Суда Латвийской ССР от 25. апреля 1953 г. о предании меня суду по 58 10 ч. II УК РСФСР

Объявлено вручено 16. мая 1953 г.

Одновременно мне разъяснены права ходатайствовать о вызове свидетелей, экспертов и об истребовании других доказательств (с указанием для подтверждения каких обстоятельств должны быть вызваны свидетели, эксперты и истребованы другие доказательства), а также право ходатайствовать о допущении защиты и назначения переводчика.

Подпись: M. Šaulite

Объявил 16/V-53 г. секретарь

Вручил

ДРТПП 8 тип, 1104 4000

19.V.54.

Iespiests VAPP PT Tip. Nr. 8, Rīgā, Marijas ielā 16. 3000. 939.

[652] LVA, 1986. f., 1. apr., 21267. u. l., 88.–93. lp.

7. pielikums

Tālsarunu taloni, kas pielīmēti ar līmlenti un daļēji aizklāj cits citu.[653]

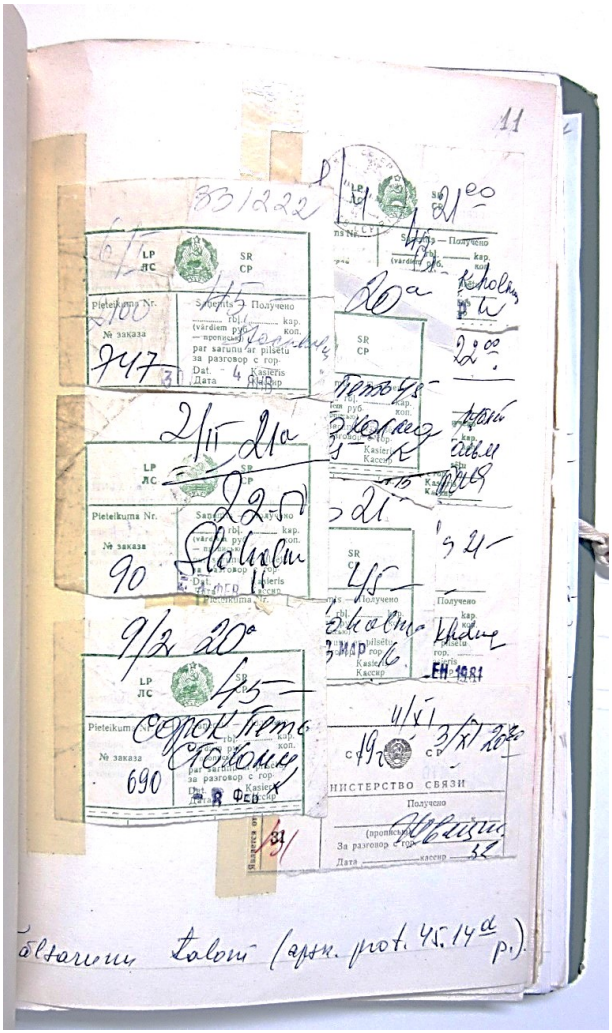

[653] LVA, 1986. f., 2. apr., P10894. l., 12. sēj., 11. lp.

8. pielikums

Aicinājums vēlētājiem ar aizlocītām malām.[654]

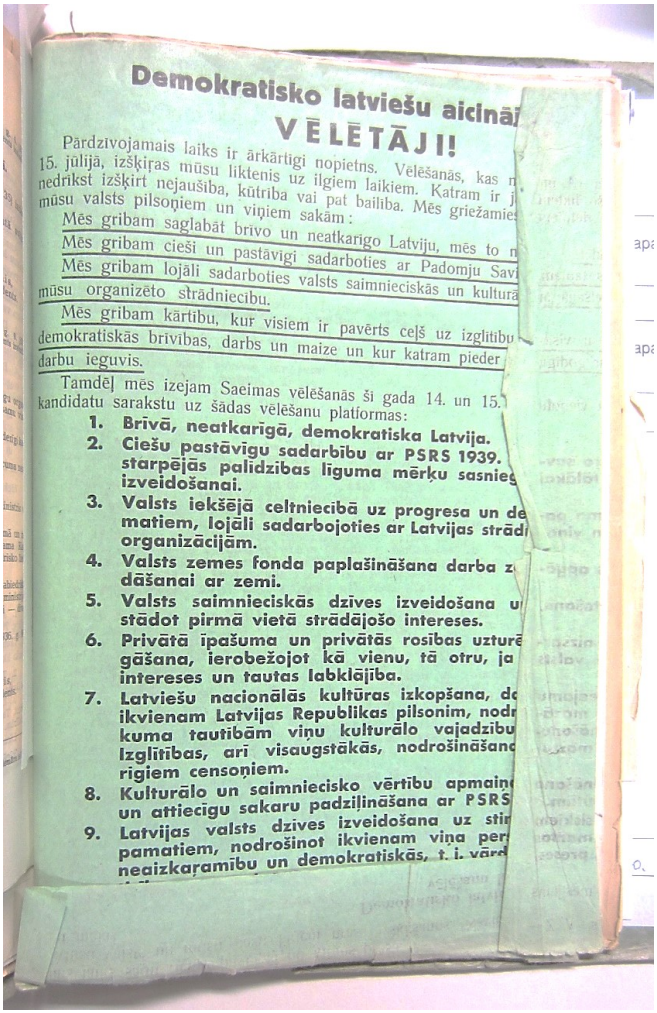

Demokratisko latviešu aicinā

VĒLĒTĀJI!

Pārdzīvojamais laiks ir ārkārtīgi nopietns. Vēlēšanās, kas n
15. jūlijā, izšķiras mūsu liktenis uz ilgiem laikiem. Katram ir j
nedrīkst izšķirt nejaušība, kūtrība vai pat bailība. Mēs griežamies
mūsu valsts pilsoņiem un viņiem sakām:

Mēs gribam saglabāt brīvo un neatkarīgo Latviju, mēs to n

Mēs gribam cieši un pastāvīgi sadarboties ar Padomju Savi

Mēs gribam lojāli sadarboties valsts saimnieciskās un kultur
mūsu organizēto strādniecību.

Mēs gribam kārtību, kur visiem ir pavērts ceļš uz izglītību
demokratiskās brīvības, darbs un maize un kur katram pieder
darbu ieguvis.

Tamdēļ mēs izejam Saeimas vēlēšanās šī gada 14. un 15.
kandidatu sarakstu uz šādas vēlēšanu platformas:

1. **Brīvā, neatkarīgā, demokratiska Latvija.**
2. **Ciešu pastāvīgu sadarbību ar PSRS 1939. starpējās palīdzības līguma mērķu sasnieg izveidošanai.**
3. **Valsts iekšējā celtniecībā uz progresa un de matiem, lojāli sadarbojoties ar Latvijas strād organizācijām.**
4. **Valsts zemes fonda paplašināšana darba z dāšanai ar zemi.**
5. **Valsts saimnieciskās dzīves izveidošana u stādot pirmā vietā strādājošo intereses.**
6. **Privātā īpašuma un privātās rosības uzturē gāšana, ierobežojot kā vienu, tā otru, ja intereses un tautas labklājība.**
7. **Latviešu nacionālās kultūras izkopšana, d ikvienam Latvijas Republikas pilsonim, nodr kuma tautībām viņu kulturālo vajadzību izglītības, arī visaugstākās, nodrošināšan rigiem censoņiem.**
8. **Kulturālo un saimniecisko vērtību apmain un attiecīgu sakaru padziļināšana ar PSRS**
9. **Latvijas valsts dzīves izveidošana uz stir pamatiem, nodrošinot ikvienam viņa per neaizskaramību un demokratiskās, t. i. vārd**

[654] LVA, 1986. f., 2. apr., P5409. l., 65. lp.

9. pielikums

Anketa.[655]

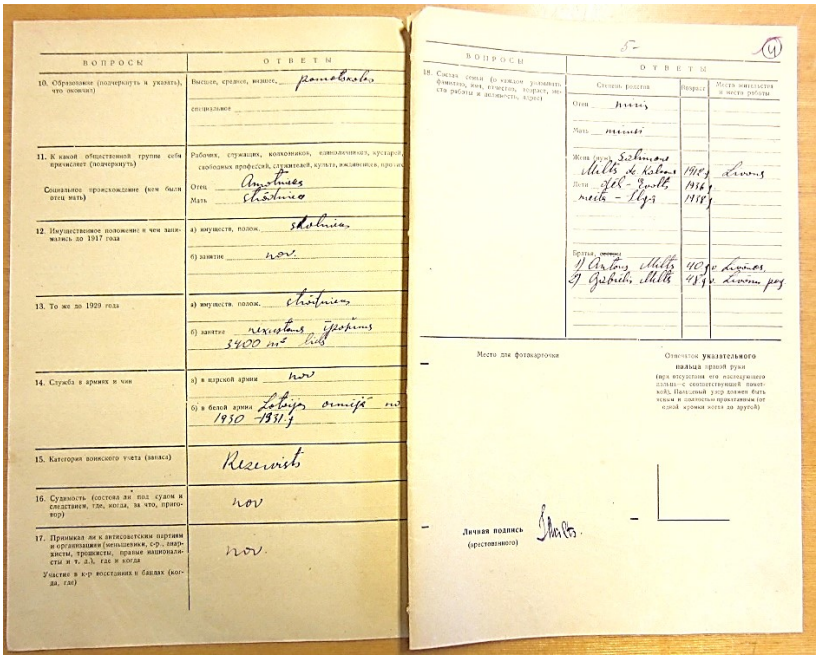

655 LVA, 1987. f., 1. apr., P16122. l., 3.–4. lp.

10. pielikums

Anketa.[656]

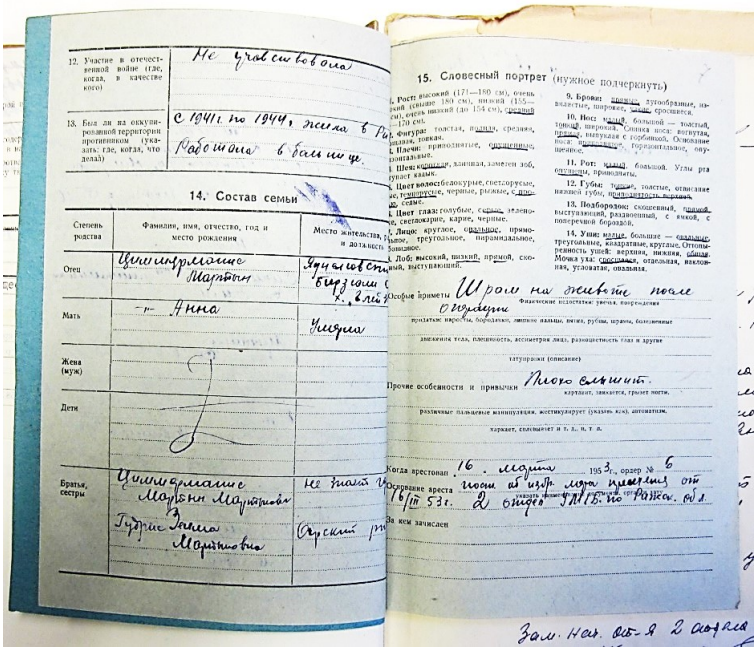

12. Участие в отечественной войне (где, когда, в качестве кого) — Не участвовала

13. Был ли на оккупированной территории противником (указать, где, когда, что делал) — С 1941 по 1944 жила в Р… Работала в бан… ф.

14. Состав семьи

Степень родства	Фамилия, имя, отчество, год и место рождения	Место жительства, и должность
Отец	Цимермане Мартын	Удмуртская … Будзоны …
Мать	— Анна	Умерла
Жена (муж)		
Дети		
Братья, сестры	Цимермане Мартын Мартынович	не знает
	Гуфрис Эмма Мартыновна	Сурский р…

15. Словесный портрет (нужное подчеркнуть)

Рост: высокий (171—180 см), очень … (свыше 180 см), низкий (155… см), очень низкий (до 154 см), средний — 170 см.

Фигура: толстая, полная, средняя, худая, тонкая.

Плечи: прямоугольные, округленные, покатые.

Шея: короткая, длинная, замеен зоб, кадык.

Цвет волос: белокурые, светло-русые, … темно-русые, черные, рыжие, с проседью.

Цвет глаз: голубые, серые, зеленовато-серые, карие, черные.

Лицо: круглое, овальное, прямоугольное, треугольное, пирамидальное, … бинное.

Лоб: высокий, низкий, прямой, скошенный, выступающий.

9. Брови: прямые, дугообразные, … вшиеся, широкие, узкие, сросшиеся.

10. Нос: малый, большой — толстый, … тонкий, широкий. Спинка носа: волнистая, … прямая, выпуклая с горбинкой. Основание … носа: вертикальное, горизонтальное, опущенное.

11. Рот: малый, большой. Углы рта опущены, приподняты.

12. Губы: тонкие, толстые, отвисшие … нижняя губа, одинаковость губ.

13. Подбородок: скошенный, прямой, … выступающий, раздвоенный, с ямкой, с поперечной бороздой.

14. Уши: малые, большие — оттопыренные, … треугольные, квадратные, круглые. Оттопыренность ушей: верхняя, нижняя, общая. … Мочка уха: сросшаяся, отдельная, наклонная, … угловатая, овальная.

Особые приметы: Шрам на животе после операции

Физические недостатки: увечья, повреждения

прозвища: кличка, бородавки, лишние пальцы, веснушки, родинки, … бородавки

движения тела, плавность, ассиметрия лица, разношерстность глаз и других

татуировки (описание)

Прочие особенности и привычки: Тихо ходит.

кашляет, чихает, грызет ногти,

различные пальцевые манипуляции, жестикулирует (указать как), заикается,

кажет, сплевывает и т. п. и т. д.

Когда арестован 16 марта 195… г., ордер № 6

Основание ареста: 76/ПТ 58 ст. 2 опер. УМГБ по Рязан. обл.

За кем зачислен

Зам. нач. отд. 2 отдела

656 LVA, 1986. f., 1. apr., 21267. u. l., 6.–7. lp.

11. pielikums

Izplūdis mašīnraksts, kas veikts caur koppapīru.[657]

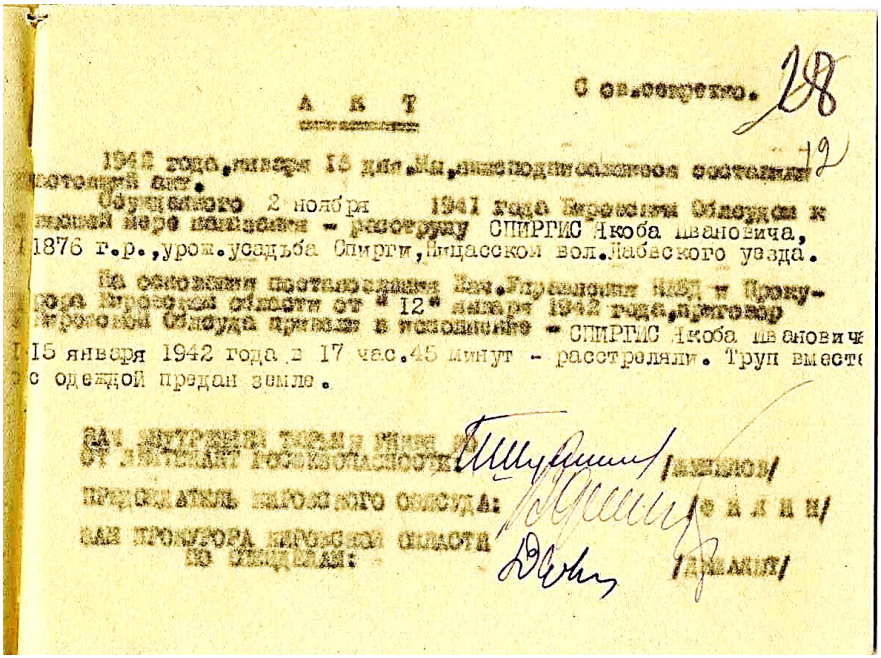

С ов.секретно. 28

А К Т

1942 года, января 15 дня. Мы, нижеподписавшиеся составили настоящий акт.

Осужденного 2 ноября 1941 года Кировским Облсудом к высшей мере наказания - расстрелу СПИРГИС Якоба Ивановича, 1876 г.р., урож. усадьба Спирги, Ницасской вол. Лабвского уезда.

На основании постановления Зам. Управления НКВД и Прокурора Кировской области от "12" января 1942 года, приговор Кировской Облсуда привели в исполнение - СПИРГИС Якоба Ивановича 15 января 1942 года в 17 час. 45 минут - расстреляли. Труп вместе с одеждой предан земле.

ЗАМ. ВНУТРЕННЕЙ ТЮРЬМЫ РИНЕЦ ОТ ЛЕЙТЕНАНТ ГОССИЗОПАСНОСТИ: /МИШИЛОВ/

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КИРОВСКОГО ОБЛСУДА: /ФЕКЛИН/

ЗАМ. ПРОКУРОРА КИРОВСКОЙ ОБЛАСТИ ПО СПЕЦДЕЛАМ: /ДЕМАКИН/

[657] LVA, 1986. f., 1. apr., 44743. u. l., 12. lp.

12. pielikums

Pase.[658]

[658] LVA, 1986. f., 1. apr., 44094. u. l., 15. lp.

13. pielikums

Aploksne.[659]

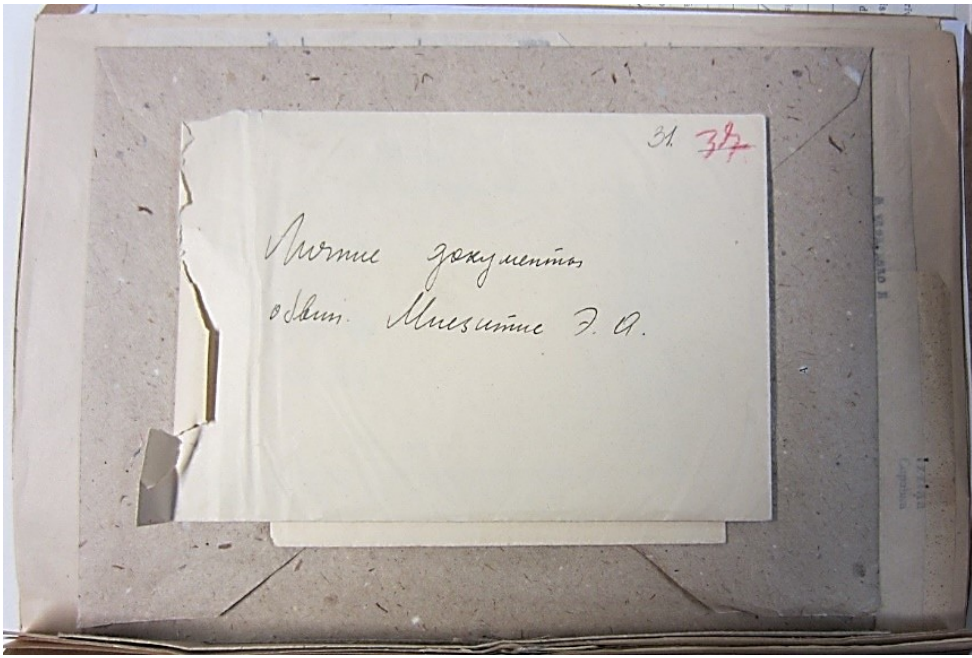

[659] LVA, 1986. f., 2. apr., 5063. u. l., 31. lp.

14. pielikums

Atvērta aploksne.[660]

[660] LVA, 1986. f., 2. apr., 5063. u. l., 31. lp.

15. pielikums

Lietisko pierādījumu kaste.[661]

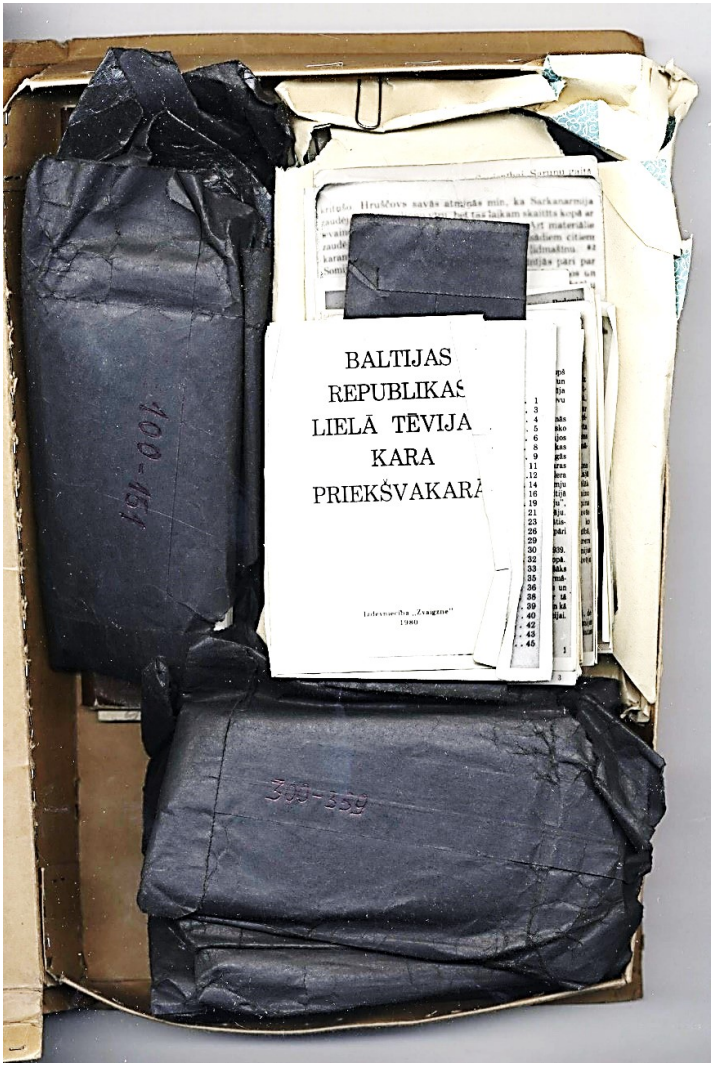

[661] LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 14. sēj.

16. pielikums

Aploksne ar fotogrāfijām no lietisko pierādījumu kastes.[662]

[662] LVA, 1986. f., 1. apr., 45322. l., 14. sēj.

17. pielikums

Kinolente.[663]

[663] LVA, 1986. f., 1. apr., 45163. l.

18. pielikums

Filmiņu negatīvi.[664]

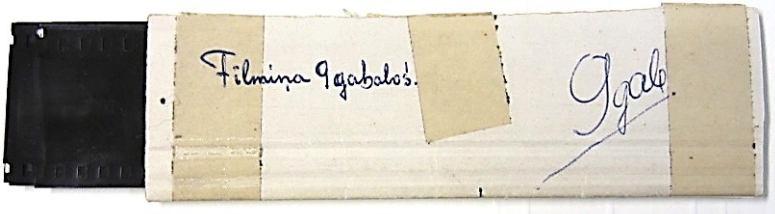

[664] LVA, 1986. f., 1. apr., 10994. l., 11. sēj., 24. lp.

19. pielikums

Fotogrāfija.[665]

[665] LVA, 1986. f., 2. apr., 5063. u. l., 33. lp.

20. pielikums

Lielformāta plakāts.[666]

[666] LVA, 1986. f., 2. apr., P9397. u. l., 24. lp.

Digitization of the documentary heritage reflecting the actions of the LSSR KGB

The largest volume of the documentary heritage reflecting the actions of the LSSR KGB is stored in the State Archive of Latvia of the Nation Archive of Latvia. Its collections contain more than 150 thousand related files and more than 1 million index cards.

Digitized materials are much more accessible to researchers and other interested persons because they can be accessed online from any computer. Since there is no necessity to visit an archive in person, this saves both time and money. Moreover, this provides the possibility to access the materials which would otherwise not be accessible.

The digitization of materials helps to save the originals from damage or even permanent loss from depreciation and time decay caused by the disappearance of ink or the disintegration of paper.

Digitization should result in a reliable form of digital reproduction, which duplicates as fully as is possible the original object both in content and appearance. It is also important to retain the sequence and place of objects and their parts. The more accurately the original is reproduced, the more likely it will suit for research involving even specific analysis of the object. Digital archive files are intended for long-term preservation as well as for ensuring a second copy of each document. They are usually uncompressed and require little or no editing after digitizing. Access files (images) are derived from archive files and are intended for publication on the web and for viewing on the screen.

Index card files are important because they serve as tables of contents. When digitizing materials, the digitization of index cards should be prioritized. Scanning index cards is also easier to do; this can be executed in several steps.

The first step is the scanning of index cards, enabling researchers to look at card images in digital form. The second step is to recognize card content while storing it in a structured format. This allows researchers to undertake quantitative research using different

cross-sections. Such research is not possible without the computer analysis of digitized materials.

By comparison, digitization of bound files is far more complicated. The following issues make it difficult: semi-transparent paper; glued paper sheets; folded larger pages; booklets; photos; three dimensional objects; one-page content that partially continues onto next page; wrapped sheet edges partially obscuring the content; and huge documents and posters.

Data and metadata created during the digitization of materials and the work of various researchers should be saved into one unified graph database, so all results can be reused in further research.

VDK ietekme un LPSR ārzemju tūrisma iestāžu vadošais personāls: Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļa un tās operatīvā vadība (1957–1992)

Dr. hist. Ineta Lipša,
Sociālās atmiņas pētniecības centra pētniece

Raksta mērķis ir noskaidrot, kāda bija Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* (VAS *Intūrists*) Rīgas nodaļas saikne ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Ministru Padomes Valsts drošības komiteju (VDK), pētot VAS *Intūrists* Rīgas nodaļā un tās operatīvo vadību nodrošinošajā LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvaldē[667] (Ārzemju tūrisma pārvalde) nodarbināto amatpersonu personas lietas. Pētījums ir strukturēts septiņās nodaļās. Pirmajā nodaļā ir raksturoti izmantotie avoti un stāvoklis tēmas izpētē. Otrajā nodaļā sniegta ārzemju tūrismu apkalpojošās jomas institucionalizēšanas priekšvēsture Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (PSRS) un LPSR. Trešā nodaļa raksturo Rīgas nodaļas operatīvās vadības struktūras – LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes – vadību (1966–1988). Ceturtajā nodaļā atklāts, kā VDK ietekme Rīgas

[667] PSRS pastāvēja trīs organizāciju padotība līmeņi: vissavienības (republikas līmeņa organizācijas, kas bija tieši padotas attiecīgajām vissavienības ministrijām, komitejām vai pārvaldēm); koprepublikāniskais (padotas vienlaikus vissavienības un republikas līmenim, piemēram, VDK bija koprepublikāniska, tādēļ tā bija komiteja "pie" LPSR Ministru Padomes) un republikas padotība (tieši padotas republikas Ministru Padomei). Diemžēl valodas redaktoru ieviestās tradīcijas dēļ latviešu valodā institucionālajos nosaukumos tiek izmests vārds "pie". Rezultātā – lietojot nosaukumus LPSR Ministru Padomes Valsts drošības komiteja un LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvalde – tiek radīts nepareizs priekšstats, proti, ka tās ir republikāniskas padotības iestādes. Īstenībā gan VDK, gan Ārzemju tūrisma pārvaldes padotība bija koprepublikāniska. *Aut. piez.* Redaktora Kārļa Kangera viedokli par šo lietu skatīt Kārļa Kangera apskatā šajā rakstu krājumā. *Red. piez.*

nodaļas darbā izpaudās caur LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga institūtu (1972–1988). Turpmākās nodaļas veltītas VDK ietekmes potenciāla identificēšanai: piektajā nodaļā – VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas vadībā (1957–1992), sestajā nodaļā – viesnīcas *Latvija* vadībā (1979–1991). Savukārt septītajā nodaļā ir ieskicēta minēto iestāžu zemākā ranga administratīvo un tehnisko darbinieku saistība ar VDK. Pētīto iestāžu vadītāju vārdi un pilnvaru laiks ir fiksēti rakstam pievienotajos piecos pielikumos.

Avoti un literatūra

Tā kā VDK dokumenti pētniecībai nav pieejami, VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas operatīvās vadības tēmas izpēte ir balstīta uz dažādu struktūru amatpersonu un dažāda ranga partijas organizāciju lēmējorgānu izdoto pavēļu, lēmumu par iecelšanu amatos un atbrīvošanu no tiem, atskaišu, kā arī personas lietu dokumentu – kadru uzskaites anketu, autobiogrāfiju, raksturojumu, algas norēķinu – analīzi. Minētā tipa dokumenti ir atlasīti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva desmit fondos: Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) (PA-101. fonds), LKP Rīgas pilsētas komitejas (PA-102. fonds), LKP CK nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijas (PA-15500. fonds), Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) CK (PA-201. fonds), LĻKJS Kirova rajona komitejas (PA-206. fonds), PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes (Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde) VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas partijas pirmorganizācijas (PA-7216. fonds), Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības partijas pirmorganizācijas (Rīgas pilsētas Oktobra rajona) (PA-7211. fonds), LPSR Ministru Padomes (270. fonds), LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes (986. fonds), PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas (222. fonds). Savukārt Personāla dokumentu valsts arhīvā ir pētīta dokumentācija, kas glabājas divos fondos – Rīgas viesnīcu trests (1481. fonds) un PSRS VAS *Intūrists* viesnīca *Latvija* (282. fonds).

Rakstā minēto amatpersonu iecelšanas un atbrīvošanas datumi var variēt dažu dienu robežās, jo atšķīrās LPSR Ārzemju tūrisma

pārvaldes un VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pavēļu datumi. Nobīdi noteica pakļautība. Vispirms lēmumu pieņēma PSRS Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde vai LPSR Ārzemju tūrisma pārvalde, tad rīkojumu par izpildi deva Rīgas nodaļas pārvaldnieks. Personas nosauktas vārdā un uzvārdā. Gadījumos, kad vārdu nav bijis iespējams noskaidrot, sniegts tikai iniciālis, norādīts dzimšanas gads un gads, kurā persona iestājusies Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP). Miršanas gads ir norādīts gadījumos, kad tas ir bijis publiski pieejams. Diemžēl Latvijā atšķirībā no citām Eiropas Savienības valstīm Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde nesniedz autorei ziņas no iedzīvotāju reģistra par pētāmās personas miršanas laiku.

Minēto fondu dokumenti galvenokārt fiksē izmaiņas amatpersonu karjerā, tajos nav atrodami dati par ietekmēm, tie nepiedāvā faktus, lai lasītājs varētu konstatēt, kāpēc un kādos apstākļos izmaiņas ir notikušas un kā tās uztvērušas iesaistītās personas vai laikabiedri. Tāda veida viedokļi un vērtējumi parasti rodami dienasgrāmatās, atmiņās un memuāru literatūrā, taču par VAS *Intūrists* Rīgas nodaļu pagaidām tādi darbi nav publicēti. Toties publiskajā telpā sāk izskanēt laikabiedru atmiņas. Tēmas kontekstā nozīmīgs ir LPSR Ministru Padomes Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāja (1980–1990) Daumanta Znatnaja (dzimis 1938. gadā) stāstījums.[668] Fragmentāri par Rīgas nodaļu ir rakstījis 1978. gadā Amerikas Savienoto Valstu politisko patvērumu ieguvušais bijušais VDK aģents Imants Lešinskis (1931–1985), kurš bija rezerves (nevis VDK) majors un dienesta pakāpi saņēmis automātiski atbilstoši rangam LKP CK nomenklatūrā. Viņa avots bija divdesmit divus gadus ilgā sadarbības pieredze ar VDK, kas būtiski bija saistīta ar Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs darbības uzraudzību. Lešinska memuāri par pieredzēto viņa darbā VDK labā bija publicēti turpinājumos no 1979. līdz 1980. gadam Amerikas latviešu laikrakstā *Laiks*. Imanta Lešinska apgalvojumi, ka

[668] Znatnajs, Daumants. *Čeka un sports* (lekcija), Okupācijas muzejs, 2016, 29. septembris. Pieejams: http://okupacijasmuzejs.lv/lv/aktualitates/stura-maja-notiks-daumanta-znatnaja-lekcija-par-ceku-un-sportu-289/

> "Kultūras sakaru komiteja pakļauta valsts drošības komitejai, kas darbojas čekas izlūkošanas pārvaldes tiešā pārraudzībā",[669]

veicinājuši interesi par Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs darbību, ko apliecina Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas bijušā vadītāja Induļa Zālītes un literatūrzinātnieces Evas Eglājas-Kristsones publikācijas.[670] Par VAS *Intūrists* Rīgas nodaļu nav dokumentu, kas liecinātu par to, kā VDK iesaistījās, piemēram, darbinieku atlasē (arī Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs gadījumā tādu nav, iesaistes apstiprinājums gūts intervijā ar komitejas bijušo darbinieku).[671]

VAS *Intūrists* dažādu teritoriālo nodaļu ideoloģiskās darbības izpēte pēdējos gados ir populārs temats valstīs, kur tādas nodaļas darbojušās.[672] Tomēr pārsvarā pētījumi veikti tūrisma vēstures

---

[669] "Rūpīgi plānots čekas pasākums. Imants Lešinskis Toronto stāsta par «kultūras sakariem»", *Austrālijas Latvietis*, Nr. 1503, 1979, 9. novembris, 1. lpp.

[670] Zālīte, Indulis. "Kultūras sakari – caurums dzelzs aizkarā", *lpra.vip.lv*, 1998, 25. augusts. Pieejams: http://lpra.vip.lv/caurums.html; Eglāja-Kristsone, Eva. *Dzelzsgriezēji. Latvijas un Rietumu trimdas kontakti*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013, 340 lpp.

[671] Eva Eglāja-Kristsone grāmatā par Latvijas komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs darbību norāda, ka "patiesībā KKS [Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs] bija jau no 1955. gada darbojusies struktūra ar VDK noteiktiem mērķiem, VDK ieceltām amatpersonām un virsvadību" (34. lpp.), tomēr nav norādīts dokuments, kur apgalvojumam varētu gūt apstiprinājumu. Savukārt par VDK dalību kandidātu atlasē iesaistīšanai Latvijas komitejā kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs 1964. gadā avots ir pētnieces saruna ar Jāni Aneraudu 2004. gada februārī. Eglāja-Kristsone konstatē, ka "vispirms atlases veicēji VDK konsultējās ar Rakstnieku savienības, Mākslinieku savienības, Zinātņu akadēmijas partijas komiteju sekretāriem, kā arī Latvijas komjaunatnes centrālkomitejā, tad veidoja sarakstus, ko iesniedza Latvijas VDK Izlūkdaļai, kas pēc attiecīgas saskaņošanas ar Pretizlūkošanas un Novērošanas daļu vadību tos sūtīja atpakaļ. Parasti daži kandidāti bija izsvītroti, daži pielikti klāt. Galīgo akceptu Komitejas sekciju sastāvam deva LKP Centrālās Komitejas Ārējo sakaru nodaļa" (Eglāja-Kristsone, Eva. *Dzelzsgriezēji. Latvijas un Rietumu trimdas kontakti*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013, 41.–42. lpp.).

[672] Савельев, Николай. Идеологическая работа Новгородского отделения ВАО «Интурист» в 1958 – середине 1970-х гг., Новгородский исторический сборник, № 14 (24), 2014, с. 376–391. Pieejams: http://www.spbiiran.nw.ru/wp-content/uploads/2015/11/Saveliev_N_S.pdf; Кирсанова, Ирина. "Организационные и идеологические аспекты экскурсионной работы с

kontekstā, analizējot propagandas aspektu ārzemju tūrismā un caur ideoloģiju cīņas prizmu skatot plašu jautājumu spektru, sākot no ekskursiju programmu satura līdz ārzemnieku materiālajai apkalpošanai.[673] Vēsturnieks Alekss Hazanovs pētījis mijiedarbību starp ārzemju tūristiem, PSRS un tās sabiedrību pēcstaļinisma periodā. Viens no viņa nodomiem ir rekonstruēt sociokulturālo ietekmi, ko atstāja desmitiem miljonu ārzemnieku, kas apmeklēja PSRS laikā no piecdesmito gadu beigām līdz astoņdesmito gadu sākumam.[674] Savukārt Šona Salmona pētījuma pamatā ir VAS *Intūrists* vēsture PSRS

иностранными туристами в Куйбышевской области в 1960-е–1980-е годы", *Вестник Самарского университета*, № 5 (106), 2013, с. 26–31. Pieejams: https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsionnye-i-ideologicheskie-aspekty-ekskursionnoy-raboty-s-inostrannymi-turistami-v-kuybyshevskoy-oblasti-v-1960-e-1980-e-gody; Попов, Алексей. "Информационно-пропагандистская работа с иностранными туристами в Крыму (1960–1980-е гг.)", *Культура народов Причерноморья*, № 147, 2008, с. 9–12.
Pieejams: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32915/02-Popov.pdf?sequence=1; Starostina Marta. "Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības «Intūrists» Rīgas nodaļas darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957–1985), *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 241.–280. lpp.; Starostina Marta. "Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 498.–541. lpp.

[673] Багдасарян, Вардан, Орлов, Игорь, Шнайдген, Йожеф, Федулин, Александр, Мазин, Константин. *Советское зазеркалье. Иностранный туризм в СССР в 1930–1980-е годы*. Москва: Форум, 2007, 256 с.

[674] Hazanov, Alex. "Foreign Visitors in the Late Soviet Union, the KGB and the Limits of Surveillance", *The Andrea Mitchell Center for the Study of Democracy, Graduate Workshop of Penn Program for Democracy, Citizenship, and Constitutionalism*, 30 October 2015, p. 7. Pieejams: https://www.sas.upenn.edu/andrea-mitchell-center/sites/www.sas.upenn.edu.dcc/files/uploads/Alex%20Hazanov%20DCC%20Workshop.pdf

un ārvalstu attiecību dinamikas kontekstā,[675] konstatējot, ka organizācija pamazām kļuva pārņemta ar valūtas pelnīšanu, piešķirot jaunu nozīmi jēdzienam *selling socialism* (tirgojot sociālismu – tiešs tulkojums no angļu valodas).[676] Vēsturniece Daina Bleiere īsi raksturojusi padomju un ārzemju tūrisma kontroli LPSR.[677] Savukārt socioloģe Ieva Zaķe pagaidām nepublicētā rakstā, kas balstās PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas dokumentu izpētē, ir apgalvojums, ka sākotnēji klaji politiskos mērķos balstītais ārzemju tūrisms vēlāk transformēts par etnisko tūrismu ar fokusu uz etniskās kultūras izrādīšanu.[678]

Minētajās publikācijās autori nav mēģinājuši konstatēt VDK ietekmi VAS *Intūrists* reģionālo republiku nodaļu vadītāju izvēlē. Tāpēc šis pētījums ir veltīts iespējamās saistības ar VDK VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas vadītāju un to uzraugošās un tās operatīvo vadību nodrošinošās LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes vadītāju karjerā un LPSR ārzemju tūrisma vadībā konstatēšanai. Publiskajā diskursā populārs ir viedoklis, ka VAS *Intūrists* Rīgas nodaļa ir bijusi VDK piesegorganizācija, balstoties sava veida uztveres (arī savulaik izveidotā *čekas* tēla) tradīcijā, kas kā jau tradīcija nav tikusi pamatota ar pārbaudāmiem faktiem. Nav tradīcijas, piemēram, par VDK piesegorganizāciju dēvēt Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāti, kaut gan arī šajā iestādē, tāpat kā daudzās citās lielās padomju iestādēs un uzņēmumos,

---

[675] Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, 632 p.

[676] Skat. viņa pētījuma vērtējumu: Rosenbaum, Adam T. Leisure travel and real existing socialism: new research on tourism in the Soviet Union and communist Eastern Europe, *Journal of Tourism History*, Vol. 7, Issue 1–2, pp. 156–176, at p. 173.

[677] Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 2. pārstrādātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015, 136.–148. lpp.

[678] Sk.: Zaķe, Ieva. *Inturist and Foreign Travel to Latvian SSR, late 1950s–80s: a Case of Ethnic Tourism*, under consideration at the *Journal of Cold War Studies*, 31 p. Pieejams: https://www.academia.edu/28610829/INTURIST_AND_FOREIGN_TRAVEL_TO_LATVIAN_SSR_LATE_1950s-80s_A_CASE_OF_ETHNIC_TOURISM_Under_consideration_at_the_Journal_of_Cold_War_Studies. Pateicos raksta zinātniskajam recenzentam Dr. sc. pol. Ivaram Ījabam par norādi uz šo rakstu.

darbojās *pirmā daļa* ar visām no tā izrietošajām sekām. Tomēr zinātniskas izpratnes nolūkā faktu argumentācijas identificēšana ir būtiska. Svarīgs sākotnējs solis šajā virzienā būtu noskaidrot, vai VDK bija ietekme uz LPSR ārzemju tūrismu tā iestāžu vadības līmenī un kā (caur kuriem vadītājiem) konkrēti tā izpaudās. Plašākā VDK vēstures pētniecībā izvēlētā tēma ir svarīga, jo viena konkrēta – ārzemju tūrisma – resora svarīgāko iestāžu izpēte ļauj identificēt sava veida VDK ietekmes nodrošināšanas modeli kādas iestādes vadīšanā un noskaidrot, vai un kā tas ir mainījies laika gaitā. Otrs būtisks ieguvums – lasītājam kļūs skaidrs, ka pašlaik pieejamo arhīva dokumentu klāsts ir nepietiekams, lai noskaidrotu, kā konkrēti VDK darbojās ārzemju tūrisma iestādēs nosacītajā zemākajā līmenī, proti, kā VDK virsnieki strādāja (vai arī ar kādu personu starpniecību) ar ziņotājiem ikdienā, kur tieši viņi tikās, kā tieši nodota informācija (mutvārdos, rakstiski), kādu argumentāciju viņi lietoja, kāpēc ziņotāji piekrita informēt, kā aģenti (ārštata darbinieki) uztvēra to, ko dara, kā un kāpēc metodes mainījās laika gaitā utt. Tāda informācija būtu jāiegūst, izmantojot mutvārdu vēstures metodoloģiju. Šīs izpētes rezultāts ir konkrēts potenciāli intervējamo cilvēku saraksts (sk. pielikumus), no kuru palīdzības nākotnē lielā mērā būs atkarīgs, vai zinātnieki spēs noskaidrot, kā VDK darbs izpaudās ikdienā.

Ārzemju tūrisms PSRS un LPSR: priekšvēsture

Valsts akciju sabiedrību ārzemju tūrismam PSRS *Intūrists* (*Интурист*) nodibināja 1929. gada 12. aprīlī PSRS Iekšējās un ārējās tirdzniecības tautas komisariāta pakļautībā.[679] Tās mērķis bija nodrošināt finansējumu Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas (VK(b)P)[680] CK ģenerālsekretāra Josifa Staļina (1878–1953) iniciētā PSRS paātrinātās industrializācijas plāna īstenošanai (tehnikas iepirkšanai ārzemēs u. tml.). Sākot jau ar PSRS saimnieciskās attīstības pirmās piecgades (1928–1932) plānu, ārzemju tūrisms bija uztverts kā

[679] Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, p. 31.
[680] Vispārīgos gadījumos izmantots pēdējā nosaukuma akronīms. *Red. piez.*

īpaša ekonomikas nozare, kā visvienkāršākais un visienesīgākais eksporta veids. Vārdu sakot, *Intūrists* centrējās uz valsts ekonomiskajām vajadzībām, ko rāda jau tā dibināšana valsts akciju sabiedrības veidā, kuru pārvaldīja piecu amatpersonu valde. *Intūrists* no pirmajām tā pastāvēšanas dienām darbojās starptautiski, tāpat kā ideoloģija, ko tas pārstāvēja.[681] Papildus *Intūrista* lomai industrializācijas vajadzībām tā vadītāji saprata, ka pilnīga kulturālās dzīves transformācija PSRS nozīmē to, ka valsts var piedāvāt kaut ko patiesi unikālu laikmetīgajam tūristam (sociālistiskās revolūcijas sasniegumi: kolhozi, pionieru nometnes utt.).[682] Lai to īstenotu, bija nepieciešama attiecīga infrastruktūra.

Jau trīsdesmito gadu gaitā *Intūrista* darbā ar ārzemniekiem arvien ciešāk iesaistījās citas valsts iestādes – īpaši PSRS Iekšlietu un Ārlietu tautas komisariāti.[683] Ārzemju tūristu kustības ierobežojumi tika fiksēti 1936. gadā izdotos 64 lapu apjomīgos noteikumos; galvenā būtība – aizliegta jebkāda pārvietošanās ārpus *Intūrista* maršrutiem. Otrā pasaules kara beigās, Sarkanajai armijai okupējot Latvijas Republiku, līdzīgi procesi tika replicēti LPSR.

Šons Salmons raksta, ka jau 1946. gadā tika atvērti *Intūrista* ofisi Rīgā, Tallinā un citur. *Intūrista* amatpersonas pievienojās PSRS bruņotajiem spēkiem, lai okupētajās teritorijās nodrošinātu tiesības uz īpašumiem, lielajām viesnīcām un citām ēkām – Polijas Tautas Republikas, Čehoslovākijas Sociālistiskās Republikas, Baltijas valstu teritorijā. Tā *Intūrists* iekārtojās ēkā Padomju prospektā Liepājā.[684] Tādējādi VAS *Intūrists* Latvijas teritorijā darbojās jau pirms Rīgas nodaļas izveidošanas, piemēram, viesnīca *Metropole* un citas lielākās

---

681 Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, p. 35.

682 Par *Intūrista* dibināšanas apstākļiem sk.: Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, pp. 36–76.

683 Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, p. 98.

684 Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, pp. 122–123.

Rīgas viesnīcas – *Sports*, *Viktorija*, *Daugava* – bija *Intūrista* rīcībā esošie resursi.

Pēc Staļina nāves, kad PSRS politiskais režīms pamazām tika liberalizēts, kļuva aktuāls jautājums par ārzemju tūristu uzņemšanu. LKP CK birojā to apsprieda 1954. gada vasarā, kad restorānā tika apkrāpti ķīniešu sporta delegācijas locekļi (porcijas svars neatbilda noteiktajam). Minētais fakts tika vērtēts kā ideoloģiska diversija.[685] 1955. gadā birojs apsprieda jautājumu par ārzemju delegāciju uzņemšanas uzlabošanu.[686] Savukārt 1956. gadā apstiprināja objektu sarakstu (rūpniecības uzņēmumu, kolhozu un sovhozu, zinātnisko un mācību, medicīnas un bērnu, kultūras iestāžu un ostu), ko rādīt ārzemju tūristiem, vienlaikus uzdodot atbildīgajiem resoriem tos sakārtot.[687] Tomēr vēl 1956. gada vidū Rīgā nebija *Intūrista* republikāniskās nodaļas; PSKP vadība konstatēja, ka tas sarežģī ārzemju delegāciju uzņemšanu.[688]

Kāda 1958. gada 13. augusta ziņa presē Rīgas nodaļas darbības sākumu attiecina uz 1956. gada beigām – ziņa vēstī, ka drīz būs divi gadi, kopš VAS *Intūrists* Rīgā ir nodaļa, un tā atrodas viesnīcā *Rīga*.[689] Tomēr laikā no 1956. gada rudens līdz 1957. gada janvārim, kad, visticamāk, tika veikta Rīgas nodaļas organizēšana, LKP CK biroja sēdēs VAS *Intūrists* nav pieminēta un par Rīgas nodaļas pārvaldnieka

---

[685] LVA, PA-101. f., 17. apr., 60a. l., 8. lp. (LKP CK biroja 1954. gada 13. jūlija lēmums, dokuments krievu valodā).

[686] LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļai uzlika nodrošināt, lai LPSR Telegrāfa aģentūra (LTA) un republikānisko preses izdevumu redakcijas atspoguļotu ārzemju delegāciju uzturēšanos un ieviestu praksi atspoguļot presē delegātu iespaidus, kas radušies LPSR apmeklējuma rezultātā. LVA, PA-101. f., 18. apr., 14. l., [37.–51. lp.], 44.–46. lp. (LKP CK biroja 1955. gada 13. septembra protokols Nr. 89, dokuments krievu valodā).

[687] LVA, PA-101. f., 19. apr., 21. l., [3.–11. lp.], 5. lp. (LKP CK biroja 1956. gada 6. marta sēdes protokols Nr. 7, dokuments krievu valodā). Sarakstu sk.: LVA, PA-101. f., 19. apr., 21. l., 16.–18. lp.

[688] LVA, 270. f., 1c. apr., 1101. l., [19.–25. lp.], 24. lp. (informācija par Ķīnas Tautas Republikas žurnālistu delegācijas uzturēšanos LPSR no 1956. gada 3. līdz 6. jūnijam, parakstīja Latvijas un ārzemju kultūras sakaru biedrība atbildīgais sekretārs Leonīds Rimjans, dokuments krievu valodā).

[689] "No visām pasaules malām", *Dzimtenes Balss*, Nr. 61, 1958, 13. augusts, 1. lpp.; Markss, A. "«Intūrista» jubilejas reizē". *Dzimtenes Balss*, Nr. 15, 1979, 5. aprīlis, 4. lpp.

apstiprināšanu amatā nav spriests. Arī LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja sēdēs 1956. un 1958. gadā par minētajiem jautājumiem nav lemts. Tomēr jau 1957. gada 18. janvārī Rīgas nodaļas pārvaldnieka amatu pildīja[690] Voldemārs Bušs (1900–1965, PSKP no 1919. gada), LPSR Telegrāfa aģentūras (LTA) atbildīgā vadītāja vietnieks (sk. 3. pielikumu).[691] Lietu gaitu no 1957. gada pirmajām dienām

[690] VAS *Intūrists* valdes priekšsēdētājs Vladimirs Ankudinovs VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldniekam Voldemāram Bušam 1958. gada 1. septembra vēstulē pieprasa izpildīt Voldemāram Bušam 1957. gada 18. janvārī adresētās vēstules prasības. PDVA, 282. f., 1. apr., 1. l., [11.–14. lp.], 11. lp. (dokuments krievu valodā).

[691] Voldemārs Bušs dzimis 1900. gada 11. martā Rīgā. 1917. gadā evakuējies uz Krieviju. No 1919. gada aprīļa iesaistās Krievijas pilsoņu karā, kļūst par Rietumu frontes Revolucionārās kara komitejas locekļa sekretāru. Sākot ar 1920. gadu, pilda Turkestānas frontes Valsts politiskās pārvaldes (iepriekš Viskrievijas Ārkārtas komisijas cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu jeb *čekas* Sevišķās daļas) instruktora amatu. No 1924. līdz 1929. gadam bija Rietumu frontes Kara revolucionārā tribunāla un PSRS Augstākās tiesas Kara kolēģijas sekretārs. 1929. gadā sāk darbu presē, strādā par avīžu redaktoru. No 1933. gada Voldemārs Bušs strādā par Padomju Savienības telegrāfa aģentūras (latviešu valodā lietots akronīms TASS, kas veidots no krievu valodas nosaukuma – *Телеграфное агентство Советского Союза*) redaktoru un redakcijas vadītāja vietnieku. No 1944. gada oktobra (pēc nekrologa ziņām – kopš PSRS okupācijas 1940. gadā, bet pēc evakuācijas atkal TASS) strādā par LPSR Telegrāfa aģentūras atbildīgā vadītāja vietnieku. No 1947. gada decembra viņš kļūst par atbildīgo vadītāju. Voldemāru Bušu atbrīvo 1953. gada 18. martā ar partijas rājienu par partejiskās modrības zaudēšanu (nebija atlaidis darbiniekus ar "apšaubāmu pagātni"). Līdz 1954. gada septembrim, kad rājiens bija dzēsts, Voldemārs Bušs strādāja avīzes *Sovetskaja Latvija* (*Советская Латвия*) redakcijā kā informācijas nodaļas, pēc tam kā preses apskatu nodaļas vadītājs. 1954. gada oktobrī LPSR Telegrāfa aģentūras atbildīgais vadītājs Oto Jurāns lūdza LKP CK Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja vietniekam noformēt Voldemāra Buša apstiprināšanu LTA atbildīgā vadītāja vietnieka amatā, kas arī bija izdarīts. Sk.: "Voldemārs Bušs" (nekrologs), *Cīņa*, Nr. 174, 1965, 25. jūlijs; LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1155. l., 8. lp. (TASS atbildīgā vadītāja vietnieka kadru jautājumos Arkādija Krasniha – *Аркадий Андреевич Красных* – 1944. gada 18. jūlijā parakstīts Voldemāra Buša raksturojums, dokuments krievu valodā); LVA, PA-101. f., 16. apr., 56. l., [213.–215. lp.], 213. lp. (LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas instruktora Bruno Zēberga parakstīta izziņa LKP CK biroja 1954. gada 18. marta sēdei, dokuments krievu valodā); LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1155. l., 18. lp. (Voldemāra Buša raksturojums, parakstījuši avīzes *Sovetskaja Latvija* (*Советская Латвия*) redaktors Nikolajs Zverevs, partijas biroja sekretāra vietnieks Gunārs Kurpnieks, dokuments sagatavots aptuveni 1954. gada septembrī, krievu valodā); LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1155. l., 19. lp. (LPSR Telegrāfa aģentūras atbildīgais

paātrināja vajadzība izpildīt PSKP CK Prezidija 1957. gada 5. janvāra lēmumu, kā dēļ LPSR Ministru Padomes 1957. gada 2. februāra lēmumu *Par pasākumiem ārzemju tūristu apkalpošanā* saistīja ar uzdevumu 1957. gadā pabeigt viesnīcas *Rīga* celtniecību.[692]

Nav zināms, kāpēc par pirmo pārvaldnieka vietas izpildītāju tika iecelts tieši Voldemārs Bušs, turklāt nav skaidrs viņa statuss, jo, kaut gan no 1957. gada sākuma viņš pildīja Rīgas nodaļas pārvaldnieka pienākumus, no atbildīgā vadītāja vietnieka amata LPSR Telegrāfa aģentūrā (LTA) Voldemārs Bušs tika atbrīvots tikai 1957. gada 13. jūlijā sakarā ar aiziešanu pensijā.[693] Tātad gandrīz pusgadu Bušs ir strādājis, apvienojot pienākumus. Iespējams, ka republikāniskajā līmenī Rīgas nodaļa tika organizēta caur LPSR Telegrāfa aģentūru (LTA). Arhīvā saglabātā Rīgas nodaļas pārvaldnieka senākā pavēle ir datēta ar 1959. gada 11. martu,[694] tomēr tajā ir atsauce uz 1958. gada 25. jūnija pavēli Nr. 2., kas nodaļas komplektēšanu ar darbiniekiem ļauj saistīt ar 1958. gada maiju.[695] Tādējādi nav skaidrības par to, kā uzdevumā un

redaktors Oto Jurāns LKP CK Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja vietniekam Ivanam Veselovam, 1954. gada 15. oktobra dokuments krievu valodā).

[692] Lēmumā Voldemārs Bušs ir norādīts kā Rīgas nodaļas pārvaldnieks, kam jānodrošina ekskursiju gidu sagatavošana. Kopumā 25 adresātu vidū bija arī Vissavienības biedrības kultūras sakariem ar ārzemēm Latvijas nodaļa, LPSR VDK, LPSR Iekšlietu ministrija. Minētais jautājums skatīts LKP CK biroja sēdē. Sk.: LVA, 270. f., 1c. apr., 1135. l., 114.–115. lp. (LPSR Ministru Padomes 1957. gada 2. februāra lēmums Nr. 70-12c krievu valodā); LVA, PA-101. f., 20. apr., 24. l., [72.–88. lp.], 81.–83. lp. (LKP CK biroja 1957. gada 9. aprīļa sēdes protokols Nr. 67, dokuments krievu valodā).

[693] LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1155. l. (Voldemārs Bušs, no 1954. gada novembra līdz 1957. gada augustam), 20. lp. (kadru uzskaites sektora vadītāja 1957. gada 13. jūlija izziņa, dokuments krievu valodā).

[694] PDVA, 282. f., 1. apr., 1. l., 1. lp. (VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka 1959. gada 11. marta pavēle, dokuments krievu valodā).

[695] PDVA, 282. f., 1. apr., 91. l., 49. lp. (Alberta Dābola 1958. gada 5. maija iesniegums pieņemt darbā, dokuments latviešu valodā). 1958. gads kā VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas dibināšanas gads ir norādīts arī enciklopēdijā – Zotovs, V. "Intūrists", *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija*, 1. sējums. Rīga: Zinātne, 1967, 666. lpp. [Jevgeņijs Bīrons un V. Zotovs kā *Intūrista* darbinieki publicēja sašutuma pilnu rakstu par Londonā izdotās sarunvārdnīcas saturu. Sk.: Bīrons, J., Zotovs, V. "Nekaunības skola", *Cīņa*, Nr. 235, 1967, 6. oktobris, 3. lpp. *Red. piez.*]

ar ko ir nodarbojies Rīgas nodaļas vadītājs tās izveides posmā no 1956. gada beigām līdz 1958. gada pavasarim.

Voldemāru Bušu Rīgas nodaļas pārvaldnieka amatā, visticamāk, iecēla PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijai pakļautās VAS *Intūrists* valdes priekšsēdētājs Vladimirs Ankudinovs, jo līdz 1964. gadam Rīgas nodaļa caur VAS *Intūrists* bija pakļauta PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijai Maskavā, bet no 1964. gada – PSRS Ārzemju tūrisma pārvaldei (no 1969. gada – Galvenajai ārzemju tūrisma pārvaldei; no 1983. gada – Valsts ārzemju tūrisma komitejai). Tikai no 1966. gada Rīgas nodaļas uzraudzību sāka realizēt caur koprepublikānisko – Ārzemju tūrisma pārvaldi pie LPSR Ministru Padomes (no 1984. gada LPSR Galveno ārzemju tūrisma pārvaldi), kuras uzdevums bija īstenot operatīvo vadību pār Rīgas nodaļu praktiskajos informatīvā propagandas darba īstenošanas un ārzemju tūristu uzņemšanas un apkalpošanas organizēšanas jautājumos. VAS *Intūrists* saimniecību Rīgā īpaši nostiprināja viesnīcas *Latvija* nodošana ekspluatācijā 1979. gadā. Rīgas nodaļa 1980. gadā tika pārsaukta par PSRS Galveno ārzemju tūrisma pārvaldi, no 1984. gada – par PSRS Ministru Padomes Valsts ārzemju tūrisma komitejas (Valsts ārzemju tūrisma komiteja) Rīgas apvienību, un Rīgas nodaļas pārvaldnieks kļuva par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru, kurš pārvaldīja arī viesnīcas-restorānu kompleksu *Latvija*.

Jau sešdesmito gadu sākumā trimdas presē bija lasāmas piezīmes, ka "visi Intūrista darbinieki ir arī čekas dienestā".[696] Trimdas laikraksts *Laiks* informēja, ka starptautiskās ziņu aģentūras *The Christian Science Monitor* redaktors Nets Vaits ir pats pārliecinājies, ka *Intūrists* ir

> "spiegu organizācija, ar kuras starpniecību un palīdzību padomju valdība izspiego ārzemniekus, tos apkrāpj un tiem noslēpj padomju dzīves īstos apstākļus. Aģentūras galvenie *ieročī* ir izskatīgi, inteliģenti un labi apmācīti vīriešu un sieviešu gidi."[697]

[696] "Sešas dienas Rīgā. Ko Latvijā redzējis latviešu rūpnieks no Sidnejas", *Londonas Avīze*, Nr. 889, 1963, 2. augusts, 6. lpp.
[697] "Tūristu izspiegošanas organizācija. Pavadoņu noraidīgās atbildes un maldināšana izpalīdzības vietā", *Laiks*, Nr. 71, 1960, 3. septembris, 8. lpp.

Savukārt *Londonas Avīze* sešdesmito gadu beigās lakoniski vēstīja, ka Latvijas laika *Romas viesnīcas* vietā uzceltā viesnīca *Rīga* ir "intensīvas čekistu darbības centrāle" un ka

> "Intūrista aģenti, kas tur darbojas, tāpat taksometru šoferi, kas dežurē pie ieejas, ir bez izņēmuma čekas aģenti".[698]

Arī Imanta Lešinska apgalvojumi memuāros ir nostiprinājuši priekšstatu par piemīlīgajām *Intūrista* gidēm – *dacītēm* un *zanītēm* kā *čekas* ziņotājām.[699] Lešinskis raksta:

> "Sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados tūristu izsekošanai viesnīcā «Rīga» bija izveidots speciāls KGB komandpunkts, kura priekšnieks 1976. gadā bija KGB apakšpulkvedis Jānis Vaivods [Vaivods no 1972. gada bija pulkvedis – *I. L.*], alias «Valdmanis». Regulārus rakstiskus ziņojumus viņam iesniedza visi, kas bija nodarbināti ar rietumu tūristu aprūpēšanu – Intūrista gides, viesnīcas personāls (ieskaitot portjē un šveicarus), restorānu un bāru darbinieki, Intūrista autobusu šoferi. Viesnīcas telpās, tās tuvākajā apkaimē un ārzemnieku iecienītākajās vietās apgrozījās vismaz 20–30 privātās drēbēs ģērbušies KGB darbinieku."[700]

Jautājums par *Intūrista* gidiem kā *čekas ziņotājiem* šajā rakstā netiks pētīts, taču jāņem vērā, ka viņiem nebija akūtas nepieciešamības kļūt par ziņotājiem, lai saglabātu darbu, jo pašos gidu darba pienākumos ietilpa ziņojumu rakstīšana tiešajai priekšniecībai *Intūrista* Rīgas nodaļā. Pēc katras ekskursijas gidiem bija jāveic pieraksti tā sauktajās darba kladēs, sākot ar savu vērojumu fiksējumu un beidzot ar tūristu uzdoto jautājumu un sarunu atstāstīšanu. Pieraksti skaitījās slepeni, tie bija jāglabā seifā, klades laika gaitā iznīcināja kā slepenās lietvedības dokumentus. Gidu priekšnieki, balstoties uz pierakstiem, veidoja atskaites par nodaļas darbu. Visticamāk, gidu pierakstus lasīja arī VDK aktīvā dienesta virsnieks, kas

---

[698] "Viena gada darbs. DVF valdes priekšsēža ziņojums delegātu sapulcē 8. martā", *Londonas Avīze*, Nr. 1174, 1969, 14. marts, 3. lpp.
[699] "Rūpīgi plānots čekas pasākums. Imants Lešinskis Toronto stāsta par "kultūras sakariem"", *Austrālijas Latvietis*, Nr. 1503, 1979, 9. novembris, 1. lpp.
[700] Lešinskis, Imants. "Kā Rīgā izseko trimdas tūristus", *Latvija Šodien*, Nr. 14, 1986, 119. lpp. (pirmpublikācija 1980, 29. jūlijs).

no VDK kūrēja ārzemju tūrisma resoru republikā, taču, lai iegūtu piekļuvi šīm kladēm, gidu labvēlība viņam nebija nepieciešama.

Atgriežoties pie Imanta Lešinska apgalvojuma analīzes, jānorāda, ka tas rada priekšstatu par visaptverošu ārzemju tūristu izsekošanu, turpretim LPSR uzņemto tūristu skaits mudina pieņemt, ka VDK materiālie resursi tam bija par vājiem. 1960. gadā LPSR apmeklēja 2649 ārzemju tūristi. Desmit gadu laikā to skaits pieckāršojās – 1969. gadā jau tika uzņemti 13 210 tūristi.[701] Savukārt desmitgadē no 1970. gada līdz 1979. gadam to skaits pieauga vēl trīs reizes no 12 263 līdz 37 200 tūristiem.[702] No 1979. gada līdz 1987. gadam (deviņos gados) skaits pieauga 1,7 reizes – no 37 200 līdz 64 300 ārzemju tūristiem. Par noklausīšanās iekārtām runājot, vēsturniece Daina Bleiere, atsaucoties uz LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa vēstuli LKP CK 1985. gada 22. jūnijā, konstatē, ka Zukuli satraucis apstāklis, ka lielais tūristu skaits apgrūtina "drošu operatīvo kontroli, respektīvi, viņu izsekošanu", jo "Rīgā nebija pietiekami daudz ar noklausīšanās iekārtām aprīkotu viesnīcas numuru".[703]

> "Valūtas ieguvumi neesot samērīgi ar politiskajiem, ideoloģiskajiem un aizsardzības zaudējumiem. Tādēļ viņš ieteica samazināt etnisko tūristu skaitu par 50 %, nodrošināt tūristu grupu vienmērīgu iebraukšanu visu gadu (ne tikai vasarā un Ziemassvētkos), lai emigrantus varētu vieglāk izsekot, kā arī samazinātu uzturēšanās laiku. LKP CK pēc ilgstošas saskaņošanas ar nelielām izmaiņām akceptēja Zukuļa priekšlikumus

[701] Datus par ārzemju tūristu skaita dinamiku LPSR no 1960. līdz 1975. gadam sk.: Starostina Marta. "Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības «Intūrists» Rīgas nodaļas darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957–1985), *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 277. lpp.

[702] 1979. gada un 1987. gada dati ir noapaļoti. Sk.: LVA, 986. f., 2. apr., 63. l., 46. lp. (1988. gada 25. jūlija papildinājumu raksturojumam parakstījis Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieks Rihards Elsbergs un PSKP pirmorganizācijas sekretāre A. Lapiņa, dokuments krievu valodā).

[703] Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas… Dzīve Latvijas PSR*, 2. pārstrādātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015, 143. lpp.

un 1985. gada decembrī saņēma Maskavas akceptu minētajiem priekšlikumiem."[704]

Nav iespējams precīzi atbildēt uz jautājumiem kā, piemēram, cik lielā mērā ārzemju tūristu skaita konstantais pieaugums bija ekonomiski motivēta politika, cenšoties piesaistīt ārzemju valūtu, cik lielā mērā tā nolūks kopš Ņikitas Hruščova laikiem bija *civilizēt* PSRS tēlu ārvalstīs un kādas šajā ietvarā bija VDK funkcijas. Ekonomiski motivēta bija LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes darbība, jo katru gadu tai no *mātes* struktūras Maskavā tika piesūtīts plāns ar konkrēti norādītu valūtas summu, kas ir jānopelna, turklāt nodrošinot, ka ārzemju tūristiem rādītie objekti radīs priekšstatu par PSRS kā *civilizētu* valsti. Turpretim LPSR VDK bija jāturpina nodrošināt tās pašas ārzemju tūristu uzraudzības, kontroles, izsekošanas un citas funkcijas. Manā rīcībā nav dokumentu, kas ļautu spriest par to, vai republikāniskās VDK priekšsēdētāja vēlme ierobežot ārzemju tūristu skaitu republikā iekļāvās kādā plašākā tendencē PSRS VDK vai tomēr tā bija tikai epizodiska kritika, kas izskanēja vienā republikā. Skaidrs tomēr ir fakts, ka kopējais ārzemju tūristu skaits arī nākamajos gados turpināja pieaugt. 1985. gadā, uz kuru bija attiecināms Staņislava Zukuļa satraukums, LPSR apmeklēja 49 361 ārzemju tūrists,[705] savukārt 1987. gadā LPSR apmeklēja 64 300 ārzemju tūristu. Diemžēl pagaidām nav atrasti dati, kas liecinātu par to, kā laikā no 1985. līdz 1987. gadam mainījās tieši etnisko tūristu skaits viņu vidū,[706] kas bija Staņislava

[704] Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas… Dzīve Latvijas PSR*, 2. pārstrādātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015, 143. lpp.

[705] Zaķe, Ieva. *Inturist and Foreign Travel to Latvian SSR, late 1950s–80s: a Case of Ethnic Tourism*, under consideration at the *Journal of Cold War Studies*, p. 20. Pieejams: https://www.academia.edu/28610829/INTURIST_AND_FOREIGN_TRAVEL_TO_LATVIAN_SSR_LATE_1950s-80s_A_CASE_OF_ETHNIC_TOURISM_Under_consideration_at_the_Journal_of_Cold_War_Studies.

[706] Par laiku no 1980. līdz 1985. gadam konstatēts, ka precīzi dati nav zināmi, bet aptuvenie nav norādīti. Sk.: Starostina Marta. "Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā

Zukuļa tiešais rūpju objekts. Pieaugošais kopējais uzņemto ārzemju tūristu skaits savukārt nenozīmē, ka nesamazinājās etnisko tūristu dinamika. Piemēram, 1980. gadā LPSR apmeklējušo etnisko tūristu skaits samazinājās gandrīz uz pusi (no 2165 tūristiem 1979. gadā līdz 1260 – 1980. gadā), kamēr kopējais ārzemju tūristu skaits tajos pašos gados būtiski pieauga – no 26 642 līdz 36 590.[707] Iespējams, ka cēlonis jau 1979. gadā varēja būt VDK priekšsēdētāja iniciatīva ierobežot etnisko tūristu skaitu, ņemot vērā VDK izsekošanas tehniskās iespējas. Ja VDK nespēja *apkalpot* pat etniskos tūristus, kas bija absolūti mazākā daļa (mazāk par 10 %) no ārzemju tūristiem, kuri ieradās Latvijas teritorijā, tad jāsecina, ka sešdesmitajos, septiņdesmitajos gados ārzemju plašsaziņas līdzekļu radītais tēls par *čeku* kā iestādi, kas totāli izseko visus ārzemju tūristus, nebalstījās vairs septiņdesmito, astoņdesmito gadu realitātē, kuru totāli izspiegot VDK ar saviem tehniskajiem un darbinieku resursiem vienkārši nespēja. Tomēr ārzemju tūristu uzraudzībā padomju vara iesaistīja arī citas iestādes.

Sešdesmito gadu vidū, kad bija redzama strauji pieaugošā ārzemju tūristu dinamika, varas iestādes izveidoja to ārzemju tūrismu organizējošās VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas operatīvās vadības sistēmu, kas darbojās līdz astoņdesmito gadu beigām. Sistēma garantēja apstākļus, lai VDK darbinieki attiecīgajās ar ārzemju tūristu uzņemšanu un apkalpošanu saistītajās iestādēs varētu brīvi vervēt un sadarboties ar jau esošajiem aģentiem un uzticības personām, saņemt to ziņojumus, izsekot ārzemniekus. Viens no tādu aktivitāšu priekšnoteikumiem bija nodrošināt, lai vadošajos amatos atrastos cilvēki, kuri atbalsta VDK intereses un izpilda prasības.

redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 530.–531. lpp.

[707] Starostina Marta. "Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 530.–531. lpp.

LPSR Ārzemju tūrisma pārvalde – operatīvās vadības nodrošinātāja (1966–1988)

1966. gadā Rīgas nodaļas operatīvajai vadībai un uzraudzībai bija izveidota Ārzemju tūrisma pārvalde pie LPSR Ministru Padomes. Tā atradās Gorkija ielā 11a, kur jau bija izvietotas trīs kontrpropagandas apkarošanā iesaistītas organizācijas – Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrība, Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs un Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja.

Ārzemju tūrisma pārvaldi tās pastāvēšanas laikā (1966–1988) vadīja divi priekšnieki un divi vietnieki, visi bija *cekas* cilvēki, visi ieņēma vai bija ieņēmuši LKP CK nomenklatūras amatus (sk. 1. pielikumu). Ja pat viņu vidū bija VDK ārštata darbinieki, tad no brīža, kad viņus iecēla nomenklatūras amatos, tika iznīcināti dokumenti, kas pierādītu viņu sadarbību ar VDK. Saskaņā ar 1952. gada 26. septembra PSRS Valsts drošības ministrijas direktīvu Nr. 161 no aģentūras tīkla izslēdza PSKP un Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) sekretārus un aparāta darbiniekus, viņu personīgās lietas iznīcināja, par to informējot republiku partijas pirmos sekretārus. Vēsturnieks Aldis Bergmanis ir konstatējis:

> "[N]o šī laika (līdz pat PSRS sabrukumam) jebkuru aģentu, kurš ieņēma kādu nomenklatūras amatu, automātiski izslēdza no aģentūras tīkla, un drošības darbinieku pienākums bija to dokumentu iznīcināšana, kas liecināja par viņa sadarbību ar slepeno dienestu."[708]

To noteica apsvērums, ka

> "nomenklatūras darbiniekiem kā lojāliem PSRS pilsoņiem jau pēc sava ieņemamā amata vajadzēja informēt valsts drošības orgānus par dažādiem starpgadījumiem".[709]

---

[708] Bergmanis, Aldis. "LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā (1944–1953)", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, [477.–538. lpp.], 483. lpp.

[709] Bergmanis, Aldis. "LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā (1944–1953)", *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–*

Saskaņā ar 1983. gadā izdoto nolikumu VDK nedrīkstēja izmantot kā aģentus, rezidentus, konspiratīvo un tikšanās dzīvokļu turētājus cilvēkus, kuri bija ievēlēti vai iecelti sekojošos amatos – PSKP un VĻKJS biedrus, kuri attiecīgi ievēlēti partijas un komjaunatnes komitejās (birojos), partijas un komjaunatnes pirmorganizāciju sekretārus, PSRS bruņoto spēku partijas un komjaunatnes aparātu un politisko orgānu atbildīgos un tehniskos darbiniekus, PSRS Augstākās Padomes deputātus, savienoto un autonomo republiku augstāko padomju un vietējo tautas deputātu padomju deputātus, arodbiedrības orgānu, tiesas un prokuratūras darbiniekus.[710] Tajā pašā laikā nomenklatūras darbinieki varēja būt VDK uzticības personas. Minētais 1983. gada nolikums paredzēja, ka nepieciešamības gadījumā, lai izpildītu konkrētus operatīvos uzdevumus, ir atļauts vervēt aģentus PSKP biedru un biedru kandidātu vidū (nolikuma 3.5. apakšpunkts).

Edmunds Ratnieks (dzimis 1922. gadā, PSKP no 1945. gada) pārvaldes priekšnieka amatā (1966–1978) nokļuva no Valsts preses komitejas priekšsēdētāja vietnieka posteņa (1964–1966). Taču savas karjeras sākumā 1945. gadā, piemēram, izpildīja Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partijas LK(b)P[711] CK īpašos uzdevumus, proti, no jūnija līdz decembrim nosūtīts darbam LK(b)P CK specnodaļā "cīņai ar bandītismu", bija īpašās vienības komandieris, bet pēc tam kļuva par komjaunatnes CK darbinieku.[712] 1978. gadā Edmunds Ratnieks kļuva

1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 3. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, [477.–538. lpp.], 530. lpp.

[710] 3.15. apakšpunkts. Приказ председатель Комитета государственной безопасности СССР Виктора Чебрикова № 00140 от 4 июля 1983 года *О введении в действие Положения об агентурном аппарате и доверенных лицах органов государственной безопасности СССР*, 32 с. Pieejams: http://www.lander.odessa.ua/lib23.php

[711] Vispārīgos gadījumos izmantots pēdējā nosaukuma akronīms. *Red. piez.*

[712] Edmunds Ratnieks dzimis Rencēnu pagastā krāsotāja un šuvējas ģimenē. 1940. gadā, kad Sarkanā armija okupēja Latvijas Republiku, Ratnieks iestājās VĻKJS, tad – Sarkanajā armijā. Nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā Latvijas teritorijā darbojās kā Otomāra Oškalna (1904–1947) brigādes otrās partizānu vienības komandiera palīgs komjaunatnes jautājumos, aģentūras izlūkošanas izlūks. No 1944. līdz 1945. gadam Edmunds Ratnieks strādāja par LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas sekretāru. 1945. gadā izpildīja LKP CK īpašos uzdevumus. Tad strādāja LĻKJS CK dažādos amatos, piemēram, propagandas un aģitācijas sekretārs, VĻKJS CK atbilžu organizators Maskavā (1950–1952). 1955. gadā sāka mācības PSKP CK Augstākajā

par VAS *Intūrists* ģenerālo pārstāvi Berlīnē. Ar šo pieredzi bagāžā 1984. gadā Ratnieks atgriezās darbā LPSR Galvenajā ārzemju tūrisma pārvaldē un strādāja par Metodiskā kabineta vadītāju līdz 1988. gada 13. septembrim, kad tika pārtrauktas darba attiecības ar visiem pārvaldes darbiniekiem, jo pārvalde tika likvidēta.[713] 1992. gadā kādā preses publikācijā tika apgalvots, ka *diplomātiskajā* darbā Vācijas Demokrātiskajā Republikā laikā no 1978. līdz 1984. gadam, viņš "strādājis arī kā VDK aģents "Intūristā" – ārzemju tūrisma vissavienības akciju sabiedrībā Vācijā" –, bet no 1985. gada norīkots par ģenerāldirektora palīgu čekas jautājumos viesnīcā *Latvija*, kur šajā statusā nostrādāja līdz 1990. gada decembrim.[714] Iespējams, ka Edmunds Ratnieks konsultēja ģenerāldirektoru, taču darbā Rīgas apvienībā viņš pārgāja tikai no 1990. gada 20. februāra, kad oficiāli sāka strādāt par ģenerāldirektora palīgu līdz 1991. gada 9. septembrim, izpildot kancelejas vadītāja pienākumus.[715] Ratnieka rotācijas amatos vedina ņemt vērā vēsturnieka Leonīda Mļečina konstatējumu, ka

partijas skolā, ko pabeidza 1958. gadā. Mācībām sekoja darbs LKP CK partijas orgānu nodaļā par atbilžu organizatoru, LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļā – par vadītāja vietnieku. 1961. gadā Edmundu Ratnieku ieceļ par LPSR Kultūras ministrijas Latvijas Valsts izdevniecības direktoru. Vienlaikus bija LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona komitejas loceklis, LKP CK ārštata lektors, LPSR Žurnālistu savienības prezidija loceklis, Latvijas Valsts izdevniecības PSKP pirmorganizācijas biroja loceklis. 1964. gadā viņu apstiprināja par LPSR Valsts preses komitejas locekli, bet drīz – par tās priekšsēdētāja vietnieku. Sk.: LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9956. l. (Edmunda Ratnieks LKP CK nomenklatūras kadru uzskaites personas lieta).

[713] LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 157. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1984. gada 4. aprīļa pavēle, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 60. l., 2. lp. (LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1988. gada 7. septembra pavēle, dokuments krievu valodā).

[714] Glūne, Berta. "Divi biedri, kuru laiks turpinās", *Pilsonis*, Nr. 16, 1992, 21. aprīlis.

[715] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 4. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces Kaivas Cinis 1990. gada 28. februāra pavēle Nr. 187-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 12. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1991. gada 5. septembra pavēle Nr. 695-k, dokuments krievu valodā).

> "bija cilvēki, kas nebija čekas sarakstos, bet bija kas vairāk nekā aģenti un stukači. Bet ne visi čekisti, kas bija diplomātu statusā, bija čekas darbinieki."[716]

Pēc Edmunda Ratnieka iecelšanas par *Intūrista* ģenerālpārstāvi Berlīnē pārvaldes priekšnieka amatā (1978–1988) atradās Staņislavs Jaškulis (dzimis 1928. gadā, PSKP no 1957. gada), kurš no 1970. gada līdz 1978. gadam ieņēma LKP Ludzas rajona komitejas pirmā sekretāra posteni. Viņš tobrīd bija arī LKP CK loceklis.[717]

Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam bija divi vietnieki. Otrais, t. s. *neatbrīvotais* vietnieks bija *Intūrista* Rīgas nodaļas pārvaldnieks (sk. nodaļā par Rīgas nodaļas vadības potenciālo saistību ar VDK). Savukārt pirmais vietnieks tika iecelts atsevišķi. Ārzemju tūrisma pārvaldes pastāvēšanas laikā strādāja divi pirmie vietnieki – Jevgeņijs Bīrons (dzimis 1914. gadā, PSKP no 1945. gada), kurš šajā amatā (1966–1980) nokļuva no Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības priekšsēdētāja vietnieka pozīcijas (1958–1966) un kurš četrdesmito gadu beigās, piecdesmito gadu sākumā bija strādājis Valsts drošības ministrijas pārraudzītā ārlietu resora

---

[716] Млечин, Леонид. "Белинские и Бенкендорфы. Распределение ролей в госаппарате: цензорам не поручают заботиться о свободе слова, людей в погонах не назначают правозащитниками", *novayagazeta.ru*, 27 апреля 2016. Pieejams: https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/04/27/68400-belinskie-i-benkendorfy

[717] Staņislavs Jaškulis dzimis Riebiņu pagasta Pizānos zemnieka ģimenē (tēvam piederēja 10 ha zemes), augstāko juridisko izglītību ieguvis Latvijas Valsts Universitātē (1948–1953). Jaškulis bija Daugavpils rajona izpildu komitejas sekretārs (1953–1956), Daugavpils rajona izpildu komitejas priekšsēdētāja vietnieks (1956–1961), Daugavpils rajona prokuratūras izmeklētājs (1961–1962), Valmieras rajona prokurors (1962–1967), Limbažu rajona izpildu komitejas priekšsēdētājs (1967–1970), LKP Ludzas rajona komitejas pirmais sekretārs (1970–1978). Nav bijis obligātajā militārajā dienestā, skaitījās trešās kategorijas rezervists, kapteinis, politiskais sastāvs. Staņislavs Jaškulis bija LKP CK locekļa kandidāts (1971–1976), LPSR Augstākās Padomes deputāts (1971–1980), LKP CK loceklis (1976–1981). Sk.: LVA, 986. f., 2. apr. (LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes personālsastāva dokumenti, 1966–1986), 63. lp.; LVA, PA-101. f., 62. apr., 68. l. (Staņisalva Jaškuļa LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta).

struktūrvienībā.[718] Savukārt Rihards Elsbergs (dzimis 1929. gadā, PSKP no 1953. gada) amatā (1980–1988) nonāca, atstājot LPSR Ministru Padomes Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāja vietu (1968–1980).[719] Tas nozīmē, ka viņam bija ilggadēja pieredze vadīt

[718] Jevgeņijs Bīrons bija ieguvis augstāko izglītību, filologa un angļu valodas skolotāja kvalifikāciju, studējot no 1935. līdz 1939. gadam Maskavas Valsts pedagoģiskajā svešvalodu institūtā. Viņa tēvs 1919. gadā bija Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas valdības darbinieks, evakuējās uz Krieviju, kur viņam vēlāk pievienojās ģimene. Tēvs strādāja *čekas* struktūrās, proti, Viskrievijas Ārkārtas komisijā cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu (1917–1922), Valsts politiskajā pārvaldē, tad Apvienotajā valsts politiskajā pārvaldē (1923–1934), Iekšlietu tautas komisariātā (1934–1943). 1948. gadā Jevgeņijs Bīrons bija LPSR Ārlietu ministrijas Politiskās nodaļas atbildīgais referents, studēja neklātienē PSRS Ārlietu ministrijas Augstākajā diplomātiskajā skolā (1946–1949), mācījās zviedru valodu. 1949. gadā nosūtīts PSRS Ārlietu ministrijas rīcībā, kur strādāja par nodaļas vadītāja vietnieku Komitejā Nr. 4, kas drīz bija nodota PSRS Valsts drošības ministrijas padotībā. No 1949. gada septembra līdz 1952. gada februārim Bīrons atradās Berlīnē, Vācijas Demokrātiskajā Republikā *speciālā komandējumā*. No 1952. gada februāra līdz 1953. gada aprīlim par dokumentos nepaskaidrotu pārkāpumu bija ieslodzīts labošanas darbu nometnē Kirovas apgabalā. Saskaņā ar 1953. gada 17. marta amnestiju Jevgeņiju Bīronu atbrīvo, dzēšot sodāmību. Atgriezies no ieslodzījuma, strādāja Latvijas Valsts Universitātē, tajā skaitā par rektora referentu. No 1953. gada jūnija līdz jūlijam bija Zviedrijas Karalistē kā specializētās tūristu grupas vadītājs. No 1956. gada decembra reabilitēts, 1957. gadā atjaunots PSKP, iecelts par Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības atbildīgo sekretāru, 1958. gadā kļūst par tās priekšsēdētāja vietnieku. 1980. gadā, kad pārvaldes priekšnieka amatā viņu nomainīja Rihards Elsbergs, Jevgeņijs Bīrons kļuva par Ārzemju tūrisma pārvaldes Metodiskā kabineta vadītāju. Bīronu atbrīvoja no šā amata 1984. gadā, kad vieta kļuva nepieciešama Edmundam Ratniekam, kurš atgriezās no *Intūrista* ģenerālpārstāvja vietas Berlīnē. Sk. Jevgeņija Bīrona LKP nomenklatūras kadru personas lietas – LVA, PA-15500. f., 1. apr., 778. l., LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9063. l.

[719] Rihards Elsbergs beidzis Latvijas Valsts fizkultūras institūtu kā fiziskās audzināšanas skolotājs (1948–1952), ieguvis otro sporta klasi boksā un slēpošanā, trešo klasi vieglatlētikā un vingrošanā un pirmo kategoriju kā boksa tiesnesis. Elsbergs strādājis par boksa treneri Valsts elektrotehniskajā fabrikā *VEF* (1951–1952), bijis Liepājas apgabala (pēc apgabalu likvidēšanas – pilsētas) izpildu komitejas Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētājs (1952–1961). 1961. gadā Rihards Elsbergs bija ievēlēts par LĻKJS Liepājas pilsētas komitejas pirmo sekretāru, 1962. gadā – par LPSR Sporta biedrību un organizāciju savienības padomes priekšsēdētāju, pēc kuras reorganizācijas 1968. gadā – iecelts par LPSR Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāju. Rihards Elsbergs bija arī PSRS Olimpiskās komitejas loceklis, Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru

struktūru, kuras darbības nodrošināšanā komunikācija ar VDK bija neizbēgama.[720]

Viens no galvenajiem Ārzemju tūrisma pārvaldes uzdevumiem bija uzraudzīt viesnīcas *Latvija* celtniecības gaitu jau no 1967. gada un LPSR valūtas plāna izpildi.[721] Pārvaldes ik gada plānos par veicamajiem pasākumiem kā pirmais bija nodrošināt savlaicīgu un kvalitatīvu materiāli tehniskās bāzes sagatavošanu tūrisma sezonai, ievērot ārzemju tūristu uzņemšanas un apkalpošanas noteikumus viesnīcās, restorānos un transporta organizācijās utt. Ideoloģiskais pasūtījums izpaudās uzdevumā organizēt augstā idejiski teorētiskā līmenī informatīvo propagandas darbu ārzemju tūristu vidū partijas kārtējā kongresa lēmumu kontekstā.[722] Rīgas nodaļa Ārzemju tūrisma pārvaldes kolēģijā atskaitījās par finanšu saimniecisko darbību.[723]

Saskaņā ar nolikumu pārvaldes ikdienas organizatoriskais darbs bija vērsts uz partijas un valdības lēmumu izpildi ārzemju tūrisma jautājumos. Tika veikti pasākumi, lai republikā izveidotu *Intūrista* materiāli tehnisko bāzi un koordinētu ārzemju tūristus uzņemošo un apkalpojošo organizāciju, ministriju un resoru darbību.

Ārzemju tūrisma pārvaldes dokumentos saistība ar VDK ir konstatējama reti, jo sarakste ar VDK ietilpa slepenajā lietvedībā, kas nozīmē, ka adresāts pēc iepazīšanās ar dokumentu to nosūtīja atpakaļ VDK, kas savukārt to nosūtīja uz PSRS VDK Maskavā vai iznīcināja.

---

biedrības un Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas biedrs. 1967. gadā viņš neklātienē pabeidzis LKP CK Augstāko partijas skolu (1962–1967). Elsbergs ilgstoši bija LĻKJS CK biroja loceklis. Sk.: LVA, PA-15500. f., 35. apr., 61. l. (Riharda Elsberga LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta).

[720] Daumants Znatnajs, dzimis 1938. gadā, Riharda Elsberga amata pēctecis (1980–1990) dalījās ar pieredzi, vadot LPSR Fiziskās kultūras un sporta komiteju astoņdesmitajos gados. Znatnajs, Daumants. *Čeka un sports* (lekcija), Okupācijas muzejs, 2016, 29. septembris.
Pieejams: http://okupacijasmuzejs.lv/lv/aktualitates/stura-maja-notiks-daumanta-znatnaja-lekcija-par-ceku-un-sportu-289/

[721] LVA, 986. f., 1. apr., 5. l., [10.–11. lp.], 10. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes kolēģijas sēdes 1967. gada 27. oktobra protokols Nr. 5, dokuments krievu valodā).

[722] LVA, 986. f., 1. apr., 6. l., 6.–19. lp., 25.–27. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes galvenie pasākumi 1968. gadā, dokuments krievu valodā).

[723] LVA, 986. f., 1. apr., 6. l., 1.–2. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes kolēģijas 1968. gada 26. janvāra sēdes protokols Nr. 1., dokuments krievu valodā).

Palikuši tikai VDK pieminējumi vispārējās lietvedības dokumentos, piemēram, atskaitē par darbību 1968. gadā minēts, ka lekcijas, kuru mērķis bija paaugstināt darbinieku politisko modrību darbā ar ārzemniekiem, lasīja VDK pārstāvji un ka, izraugoties kandidātus, ko rekomendēt ārzemju komandējumiem, pārvalde uzturēja *ciešu kontaktu* ar partijas organizācijām un republikas VDK.[724] Atskaites pārvalde adresēja attiecīgajai PSRS pārvaldei, kā arī LKP CK sekretāram un Ministru Padomes priekšsēdētāja vietniekam un tikai specifiskos gadījumos – VDK. Komunikācija (t. sk. sarakste) ar VDK, visticamāk, norisinājās caur Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgu, kurš bija VDK interešu pārstāvis ārzemju tūrisma resorā.

Jau 1955. gada 24. oktobrī PSRS Ministru Padome pieņēma lēmumu par uzņēmumu un iestāžu brīvā līguma direktoru palīgu (VDK kadri) un organizācijās, ministrijās un resoros strādājošo VDK virsnieku atbrīvošanu no darba.[725] Virsnieki kā VDK štata darbinieki algas bija saņēmuši VDK, bet pēc šā lēmuma virsniekam bija jākļūst par attiecīgā uzņēmuma vai iestādes štata darbinieku, kas viņam arī maksāja atalgojumu. Respektīvi, tādā veidā tika *piesegts* viņa statuss.

VDK ietekme: LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgi (1972–1988) (sk. 2. pielikumu)

Kaut gan pati pārvalde (līdz ar trim galvenajām kontrpropagandas jomā iesaistītajām *sabiedriskajām* organizācijām) atradās Gorkija ielā 11a, priekšnieka palīga darbavieta atradās *Intūrista* Rīgas nodaļas telpās. No tās darbības sākuma – viesnīcā *Rīga*, bet pēc viesnīcas *Latvija* nodošanas ekspluatācijā 1979. gadā –

[724] LVA, 986. f., 1a. apr., 10. l., [16.–19. lp.], 17., 18. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes atskaite par stāvokli ar slepeno lietvedību pārvaldē 1968. gadā, 1969. gada 15. janvāra dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 1a. apr., 14. l., [12.–18. lp.], 16. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes atskaite par darbu ar kadriem 1970. gadā, adresēta PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam A. Starcevam, 1971. gada 5. janvāra dokuments krievu valodā).

[725] Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis. "Okupācijas varas represīvā sistēma: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība (1953–1959)", *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 10. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, [373.–432. lpp.], 387. lpp.

attiecīgi viesnīcā *Latvija*. Tiesa, ja Rīgas nodaļas administrācija turp pārcēlās septiņdesmito gadu beigās, nav zināms konkrēts gads, kad to izdarīja Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs, kura statusu, visticamāk, var definēt kā demobilizēts VDK virsnieks, kas atrodas VDK ārštata darbinieka statusā ar attiecīgu LPSR VDK izsniegtu apliecību. Zināms, ka, sākot no astoņdesmito gadu vidus, tieši viesnīcā *Latvija* strādāja pēdējais no viņiem. Tieši ar Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga producēto dokumentu izpēti varētu detalizēti (re)konstruēt VDK darbības metodes ārzemju tūristu uzraudzībā un citos jautājumos, taču Ārzemju tūrisma pārvaldes fondā tādu dokumentu nav.

Pirmais par Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgu tika iecelts VDK pulkvedis Jānis Vaivods (dzimis 1928. gadā, PSKP no 1952. gada) no 1972. gada 3. maija.[726] Viņa kompetencē ietilpa pieci pienākumi, no kuriem četri bija tieša Rīgas nodaļas darbinieku kontrole.[727] Pirmkārt, kontrolēt, lai ārzemju tūristi ievērotu uzturēšanās noteikumus republikas teritorijā (piemēram, pārvietotos tikai pa apstiprinātiem maršrutiem un tikai ar *Intūrista* transportu). Tā kā visa Latvijas teritorija, izņemot Rīgu, Jūrmalu un Ventspili, bija slēgta ārzemnieku apmeklējumiem un transportlīdzekļi, kas drīkstēja slēgtajā teritorijā iebraukt, bija ļoti ierobežoti, tad lūgumus kaut ko mainīt pārvalde adresēja LPSR VDK daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam.[728] Piemēram, pārvalde norādīja, ka ārzemnieki noteiktos maršrutos drīkst iebraukt tikai ar *Intūrista* transportu, bet dzīvē tā nenotiek, jo viņus turp nogādā dažādu ministriju, resoru, *sabiedrisko organizāciju* pārstāvji ar savu transportu, kuri turklāt aizved tūristus uz rajoniem, kur pat nav *Intūrista* maršrutu. Otrkārt, pārvaldes priekšnieka palīga – VDK virsnieka – pienākums bija kontrolēt, lai Rīgas nodaļas darbinieki izpildītu tūristu uzturēšanās programmas republikā (respektīvi,

[726] LVA, 986. f., 2. apr., 13. l., 24. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1972. gada 3. maija pavēle Nr. 15, dokuments krievu valodā).
[727] LVA, 986. f., 2. apr., 16. l., [37.–41. lp.], 38. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1973. gada 11. septembra pavēle Nr. 21 *Par pienākumu sadalīšanu starp pārvaldes darbiniekiem*, dokuments krievu valodā).
[728] LVA, 986. f., 1a. apr., 18. l., 71.–72. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka 1973. gada 2. novembra dokuments, kas adresēts LPSR VDK daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam, dokuments krievu valodā).

brauktu tikai uz tiem objektiem, kur paredzēts braukt, un stāstītu to, ko vajag stāstīt). Treškārt, kontrolēt, lai pārvaldes un Rīgas nodaļas darbinieki izpildītu dienesta un amatu instrukcijas. Ceturtkārt, veiktu gidu-tulku instruktāžu. Piektkārt, izstrādātu priekšlikumus turpmākai ārzemju tūrisma attīstībai, ārzemju tūristu uzņemšanas un apkalpošanas uzlabošanai republikā. Bez ziņotāju palīdzības pārvaldes priekšnieka palīgs šo darbu nebūtu spējīgs veikt.

Demobilizētais pulkvedis Jānis Vaivods bija beidzis Rīgas Pedagoģisko institūtu (1952) un sācis strādāt par LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas sekretāru aģitācijas un propagandas jautājumos (1952–1955).[729] Pēc tam 1955. gadā iesaukts PSRS bruņotajos spēkos, kur atradies virsnieku amatos līdz 1972. gada aprīlim – liecina autobiogrāfijā rakstītais, kamēr anketā lakoniski ir norādīts: "dienests Pad. armijas k/d 1226 Latvijas PSR, Baltijas kara apgabalā".[730] Demobilizēts veselības stāvokļa dēļ. No 1961. gada līdz 1965. gadam – dienests PSRS bruņotajos spēkos Vācijas Demokrātiskajā Republikā. Tajā pašā laikā no LKP CK dokumentiem ir zināms, ka LKP CK 1961. gadā piekrita LPSR VDK priekšlikumam atļaut LPSR VDK operatīvo pilnvaroto kapteini Jāni Vaivodu komandēt darbam Komitejā par atgriešanos Dzimtenē un kultūras sakaru attīstīšanai ar tautiešiem ārzemēs uz ilgstošu laiku Berlīnē.[731] Šis darbs anketā formulēts kā dienests PSRS bruņotajos spēkos Vācijas Demokrātiskajā Republikā. Savukārt "iesaukšana Padomju armijā" 1955. gadā īstenībā nozīmēja, ka tiek izpildīts LKP CK lēmums rekomendēt Jāni Vaivodu un Gavrilu Čugunovu par klausītājiem divgadīgajos vadošā operatīvā sastāva sagatavošanas kursos PSRS VDK Augstākajā skolā.[732] Jāņem vērā, ka dienests VDK ar likumu tika pielīdzināts dienestam PSRS bruņotajos spēkos.

---

[729] LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., 5.–6. lp. (Jāņa Vaivoda 1972. gada 28. aprīļa autobiogrāfija, dokuments krievu valodā).
[730] LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., 3.–4. lp. otra puse (Jāņa Vaivoda 1972. gada 3. maija anketa, dokuments krievu valodā).
[731] LVA, PA-101. f., 24. apr., 54a. l., 168. lp. (LKP CK biroja 1961. gada 29. augusta lēmums, dokuments krievu valodā).
[732] LVA, PA 101. f., 18. apr., 40a. l., 34. lp. (LKP CK biroja 1955. gada 9. augusta protokollēmums Nr. 82, dokuments krievu valodā).

Pirmais VDK interešu nodrošinātājs *Intūrista* Rīgas nodaļā tātad piederēja Ņikitas Hruščova laika *čekistu paaudzei*, kas karjeru sāka t. s. *1955. gada vilnī*. Jau 1954. gadā PSRS VDK priekšsēdētājs pavēlē noteica, ka VDK var strādāt tikai personas ar augstāko izglītību, tajā pašā gadā no LPSR valsts drošības orgāniem tika atvaļināti *Iznīcinātāju* bataljonu kaujinieki. Kā raksta pētnieki Aldis Bergmanis un Indulis Zālīte,

> "veidojās jaunu, ar masveida represijām nesaistītu darbinieku slānis, tie bija izglītotāki, elastīgāki domāšanā, atvērtāki jaunām, daudz rafinētākām darba metodēm, fiziskās ietekmēšanas metodes aizstājot ar psiholoģiskajām"; "vecie darbinieki jaunajos saskatīja konkurentus, un viņu attieksme pret tiem nebija labvēlīga".[733]

1955. gada 7. martā pēc LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera priekšlikuma LKP CK sekretariāts pieņēma lēmumu par PSKP biedru atlasi darbam LPSR VDK orgānos, lai sagatavotu viņus operatīvajam darbam, uzdodot LKP CK Administratīvajai nodaļai, Rīgas, Liepājas, Daugavpils, Jelgavas, Ventspils un Rēzeknes rajonu partijas komitejām kopā ar VDK līdz 1. jūnijam atlasīt 20 cilvēkus.[734] Savukārt tā paša gada 10. maijā jau LKP CK birojs pieņēma lēmumu par kandidātu atlasi apmācībai PSRS VDK skolā Viļņā, uzdodot partijas rajonu un pilsētu komitejām palīdzēt LPSR VDK atlasīt kopumā 30 kandidātus – komunistus un komjauniešus 30–35 gadu vecumā ar vidējo izglītību, kas pārvalda krievu un latviešu valodas un ir veikuši dienestu PSRS bruņotajos spēkos.[735] No Rīgas vajadzēja nosūtīt 20 kandidātus, no Liepājas – divus, no Daugavpils – divus, no Rēzeknes – vienu, no Ventspils – divus, no Jelgavas – divus un no Rīgas rajona – vienu.[736]

---

[733] Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis. "Okupācijas varas represīvā sistēma: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība (1953–1959)", *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 10. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, [373.–432. lpp.], 386., 387. lpp.

[734] LVA, PA-101. f., 18. apr., 59. l., 105. lp. (LKP CK sekretariāta 1955. gada 7. marta protokollēmums Nr. 12, dokuments krievu valodā).

[735] LVA, PA-101. f., 18. apr., 40a. l., 31. lp. (LKP CK biroja 1955. gada 10. maija protokollēmums Nr. 73, dokuments krievu valodā).

[736] LVA, PA-101. f., 18. apr., 40a. l., 32. lp. (LKP CK biroja 1955. gada 10. maija protokollēmuma Nr. 73 pielikums, dokuments krievu valodā).

Uzreiz pēc demobilizēšanas no "karaspēka daļas" (44 gadu vecumā) Jānis Vaivods tika iecelts par Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgu ar 120 rubļu algu. Astoņdesmitajos gados palīga alga palielinājās līdz 160 rubļiem mēnesī. Parasti kārtība bija šāda. Ja virsnieks bija pensionējies, viņš saņēma VDK pensiju un Ārzemju tūrisma pārvaldes algu. Ja virsnieks atradās aktīvajā rezervē, viņš saņēma Ārzemju tūrisma pārvaldes algu un starpības summu no VDK atalgojuma, kas radās, ja Ārzemju tūrisma pārvaldes alga bija mazāka nekā atalgojums, kas viņam pienācās saskaņā ar dienesta pakāpi un tai pienācīgajām piemaksām.

1973. gadā Jānis Vaivods bija ievēlēts par Ārzemju tūrisma pārvaldes partijas pirmorganizācijas sekretāru.[737] Vaivods tika atbrīvots no 1976. gada 18. novembra sakarā ar pāriešanu citā darbā.[738] Sekoja pusotrs mēnesis bez uzraudzības, pirms no 1977. gada 18. janvāra darbu sāka Leons Klimovičs (dzimis 1932. gadā),[739] par kura karjeras gaitu zināms mazāk. Dažus faktus vēstī Kļimovičs autobiogrāfijā, ko rakstījis, iestājoties komjaunatnē 1947. gadā. Viņš beidzis astoņas klases un mācījies 12. arodskolā.[740] Dzimis galdnieka ģimenē Daugavpils apriņķī, vienīgais bērns.[741] Leona Klimoviča tēvs 1932. gada beigās par piedalīšanos pagrīdes darbā bija ieslodzīts Daugavpils cietumā, kur nosēdēja piecus gadus. Pēc tam ģimene pārcēlās uz Rīgu, kur tēvs strādāja par galdnieku, bet māte – kokzāģētavās, kā arī veica citus gadījuma darbus. PSRS okupācijas gadā ģimene pārbrauca uz Liepāju, kur tēvs strādāja pretgaisa aizsardzības štābā. Neilgi pirms kara darbības sākuma Latvijas teritorijā māte ar Leonu pārbrauca uz dzimto ciemu Stūpāniem Aizkalnes pagastā

[737] LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., 7. lp. (Jāņa Vaivoda 1973. gada 21. decembra dienesta raksturojums, dokuments krievu valodā).
[738] LVA, 986. f., 2. apr., 25. l., 14. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1976. gada 18. novembra pavēle Nr. 35, dokuments krievu valodā).
[739] LVA, 986. f., 2. apr., 28. l., 1. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1977. gada 24. janvāra pavēle Nr. 2, dokuments krievu valodā).
[740] LVA, PA-206. f., 1. apr., 40. l., 90. lp. (Leona Klimoviča VĻKJS 1947. gada 14. februāra iestāšanās anketa, dokuments latviešu valodā).
[741] Leona Klimoviča 1947. gada 1. februāra autobiogrāfija, dokuments latviešu valodā). LVA, PA-206. f., 1. apr., 40. l., 91.–91. lp. otra puse.

Daugavpils apriņķī, kur abi pavadījuši kara gadus. Kara laikā tēvs pazuda bez vēsts. Otrajam pasaules karam beidzoties, māte strādāja par bibliotekāri, vēlāk bija notāre Preiļu valsts notariālajā kantorī. Savukārt Leons Kļimovičs beidzis Preiļu vidusskolas 8. klasi, iestājās 9. klasē, bet tas viņu neinteresēja, tāpēc atbrauca uz Rīgu mācīties par elektromontieri.

Nav pagaidām izdevies noskaidrot, kad Leons Klimovičs sāka karjeru VDK, tomēr tas notika pirms 1954. gada, kad saskaņā ar Imanta Lešinska memuāriem 21 gadu vecais Klimovičs par pavājām sekmēm tika atskaitīts no Maskavas Valsts starptautisko attiecību institūta, kur abi bija studiju biedri.[742] Leons Klimovičs izglītību pabeidzis VDK skolās. Saskaņā ar Lešinska rakstīto sešdesmitajos gados Kļimovičs kā čekas operatīvais pilnvarotais ilgu laiku pārraudzīja Rīgas internacionālo jūrnieku klubu. Tomēr Imants Lešinskis nezināja, ka jau no 1977. gada sākuma Leons Klimovičs bija pakāpies un jau citā statusā, esot noformēts kā civilas valsts iestādes štata darbinieks, kūrēja par Rīgas internacionālo jūrnieku klubu hierarhiski nozīmīgāko *Intūrista* Rīgas nodaļu.

LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes fondā neatrodas arī Leona Klimoviča pēcteča Viļņa Neimaņa (dzimis 1931. gadā)[743] personas lieta, kurš amatā stājās no 1982. gada 27. aprīļa un strādāja līdz 1985. gada 4. februārim,[744] kad saskaņā ar dokumentāciju viņu nomainīja pēdējais pārvaldes priekšnieka palīgs Viesturs Kociņš. Tomēr ir zināms, ka Vilnis Neimanis bija to personu sarakstā, ko LKP Rīgas pilsētas komitejas birojs 1951. gada 10. janvāra sēdē rekomendēja darbam VDK orgānos. Tobrīd viņš bija 19 gadu vecs komjaunietis.[745] Starp citu, tajā pašā sēdē darbam tajos pašos orgānos

---

[742] Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi. 29. turpinājums", *Laiks*, Nr. 98, 1979, 8. decembris, 8. lpp.

[743] Vilnis Neimanis, Alberta dēls, dzimis 1931. gada 7. janvārī, bijis LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas darbinieks no 1971. gada līdz 1985. gadam. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra sniegtās ziņas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās. *Red. piez.*

[744] LVA, 986. f., 2. apr., 54. l., 15. lp. (personiskais konts, *лицевой счёт* – krievu valodā).

[745] LVA, PA 201. f., 1. apr., 769. l., [3.–17. lp.], 13. lp. (LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1951. gada 10. janvāra sēdes protokols Nr. 27).

tika rekomendēti arī komjaunieši Bruno Šteinbriks un Leonīds Kārkliņš, vēlāk pazīstami VDK virsnieki.

Vilni Neimani priekšnieka palīga amatā no 1985. gada 5. februāra nomainīja Viesturs Kociņš[746] (dzimis 1940. gadā, PSKP no 1966. gada).[747] Kopš 1974. gada viņš uz ārzemēm ir devies bieži; astoņdesmitajos gados komandējumi ir bijuši uz Vācijas Federatīvo Republiku (1981) ar Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības specializēto tūristu grupu un uz Vācijas Demokrātisko Republiku (1986).[748] Tajā pašā laikā personas anketā Viesturs Kociņš nav norādījis, ka ir bijis ārzemēs. *Dienestā* viņš ir nokļuvis kā talantīgs sportists – 1962. gada Latvijas čempions modernajā pieccīņā, īpaši labus rezultātus sasniedzis paukošanā. Beidzis Latvijas Valsts fiziskās kultūras institūtu (1963). Dažus mēnešus strādājis par treneri Republikāniskajā lietišķo sporta veidu skolā, iesaukts obligātajā militārajā dienestā.[749] Pēc tam apmēram gadu Arodbiedrību sporta biedrības *Daugava* bērnu sporta skolas treneris un no 1966. gada augusta viņš ir bijis virsnieks PSRS bruņotajos spēkos kara daļā Nr. 10078 Rīgā. 1985. gada janvārī ir ticis atlaists veselības stāvokļa dēļ (izslēdzot no militārās uzskaites).[750] Anketā viņš nav norādījis dienesta pakāpi, ar kādu atvaļināts.

---

[746] Viesturs Kociņš, Kārļa dēls, dzimis 1940. gada 25. septembrī, LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas darbinieks no 1969. līdz 1979. gadam, bet LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļā strādāja kopš 1986. gada. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra sniegtās ziņas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās. *Red. piez.*

[747] LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 117. lp. (LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1985. gada 5. februāra pavēle Nr. 5-*л*, dokuments krievu valodā).

[748] LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 115.–115. lp. otra puse. (Viestura Kociņa 1988. gada 19. augusta raksturojums, ko vīzējis LKP Rīgas pilsētas Oktobra rajona komitejas sekretārs, dokuments krievu valodā); (Viestura Kociņa raksturojums, rekomendācija, bez dokumenta datuma, 1988. gada jūnijā vīzējusi LKP Rīgas pilsētas Oktobra rajona komitejas sekretāre Jeļena Hamkova, dokuments krievu valodā), LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 116.–116. lp. otra puse.

[749] LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., [124.–125. lp.], 124. lp. (Viestura Kociņa 1985. gada 17. janvāra autobiogrāfija, dokuments krievu valodā).

[750] LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 122.–123. lp. otra puse (Viestura Kociņa 1984. gada janvāra anketa, dokuments krievu valodā).

Publikācijās trimdas latviešu presē 1986. gadā tieši kabinets Nr. 12 viesnīcā *Latvija* norādīts kā telpa, kurā darba kabinets ir "čekas pastāvīgajam pārstāvim viesnīcā «Latvija» Rīgā" Kociņam.[751] Plāksnīte uz kabineta Nr. 12 norādīja, ka tajā strādā ģenerāldirektora vietnieks. Taču īstenība bija tāda, ka Viesturs Kociņš nebūt nebija Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieks, bet gan Rīgas apvienību uzraugošās Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs, vienlaikus arī VDK ārštata darbinieks, ja īstenībai atbilst publicētie VDK darbinieku telefonu saraksti.[752] Rīgas apvienības 1989. gada 20. marta pavēlē *Par atbildīgo iecelšanu, kas atbildīgi par ugunsdrošību tehniskajās, ražošanas, tirdzniecības un administratīvajās telpās* ir fiksēts, ka atbildīgais par ģenerāldirektora vietnieka kabinetu Nr. 12 ir ģenerāldirektora vietnieks Viesturs Kociņš.[753] Taču īstenībā viņš arī 1989. gadā nebija ģenerāldirektora vietnieks. No 1988. gada 8. septembra (sakarā ar Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes likvidāciju) VDK interešu pārstāvis – Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs – bija noformēts par tūrisma inspektoru Rīgas apvienības Ceļojumu pārvaldes Apkalpošanas nodaļā, kas viņam maksāja algu kā inspektoram.[754] Viesturs Kociņš tika atbrīvots no darba

---

751 *Laiks*, Nr. 9, 1986, 29. janvāris, 4. lpp.; Stinkurs, Alfrēds. "Piecdesmit minūtes jeb cita pasaule", *Brīvā Latvija,* Nr. 3, 1986, 20. oktobris, 3. lpp.

752 *State Security Committee of the Latvian SSR. Telephone Directory, 1988*, p. 35. [Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietā Viesturs Kociņš norādīts kā LPSR VDK ilggadējs darbinieks, kas VDK struktūrā strādājis no 1960. līdz 1990. gadam, sniedzis liecību Ivara Bičkoviča sadarbības fakta ar VDK pārbaudes sakarā. Sk.: Zālīte-Kļaviņa, Zane. "Kādreizējie čekisti liecinājuši – Bičkovičs nolūkots pastāvīgam darbam VDK, nevis aģenta statusam", *Diena*, 2008, 22. maijs. Pieejams: https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/kadreizejie-cekisti-liecinajusi--bickovics-nolukots-pastavigam-darbam-vdk-nevis-agenta-statusam-606025. Par minēto vairāk sk. šajā izdevumā: Taurēns, Jānis. "LPSR Valsts drošības komitejas ārštata darbinieku (aģentu) un informatoru identitātes un tiesas procesi par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: apspriešana presē un publiskajā telpā". *Red. piez.*].

753 PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., [61.–64. lp.], 62. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1989. gada 20. marta pavēle Nr. 23, dokuments krievu valodā).

754 PDVA, 282. f., 1. apr., 253. l., 170. lp. otra puse (personiskais konts). Dokumentu lūdza noformēt PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietniece, Kadru nodaļas priekšniece Kaiva Cinis. Sk.: LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 113. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības

Rīgas apvienībā no 1990. gada 9. augusta.[755] Ar šo datumu tad arī beidzās VDK institucionalizētā jeb legālā kontrole pār Rīgas apvienību.

Pagaidām nav pietiekami faktu, lai definētu priekšnieka palīga statusu. No kadru dokumentiem, kas atrasti par diviem no četriem priekšnieka palīgiem, izriet, ka viņi bija pensionējušies no VDK, bet tie varēja būt *čekas* radīti faktoīdi, t. s. *leģendas* īstenības slēpšanai. Fakts, ka Viesturs Kociņš, kurš no 1985. gada pildīja Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga pienākumus, vēl astoņdesmito gadu beigās atradās VDK aktīvā dienesta virsnieku telefonu grāmatā, mudina pieņemt, ka priekšnieku palīgi bija VDK ārštata darbinieki, kas bijuši VDK virsnieki un komandēti darbā ārpus VDK orgāniem un karaspēka.

Savā darbā pārvaldes priekšnieka palīgi, visticamāk, strādāja caur citiem ar VDK saistītiem darbiniekiem. Pašā Ārzemju tūrisma pārvaldē tieši pensionētie VDK virsnieki pildīja, piemēram, kadru inspektoru darbu, līdzīgi necilus inspektoru amatus dažādās nodaļās viņi ieņēma arī *Intūrista* Rīgas nodaļā (sk. nodaļā par tehniskā personāla saistību ar VDK). Savukārt pārvaldes priekšnieka palīgi instrukcijas un pavēles saņēma no sava VDK kuratora, kuram ārzemju tūrisma kanāla uzraudzība un kontrole bija piekritīga atbilstoši amata pienākumiem. No 1982. līdz 1984. gadam Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga kurators no VDK bija VDK pretizlūkošanas daļas virsnieks Vladimirs Komogorcevs[756].

ģenerāldirektora vietnieces kadru un sadzīves jautājumos Kaivas Cinis 1988. gada 26. augusta lūgums LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Staņislavam Jaškulim, dokuments krievu valodā).

[755] PDVA, 282. f., 1. apr., 253. l., 170. lp. otra puse (personiskais konts).

[756] Vladimirs Komogorcevs, Aleksandra dēls, dzimis 1944. gada 14. aprīlī, LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļā strādāja kopš 1983. gada. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra sniegtās ziņas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās. *Red. piez.*

VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas vadība (1957–1992[757])

Intūrists Rīgas nodaļas darbību var iedalīt četros posmos. Pirmo posmu no tā izveides līdz 1960. gadam raksturo neskaidrība; tās darbība ir dokumentēta epizodiski. Otrajā posmā, kas ilga no 1960. gada līdz 1966. gadam, nodaļas darbība tika ierēdnieciskota, savā ziņā normalizēta. Trešais posms sākas 1966. gadā, kad Rīgas nodaļas vissavienības pakļautību nomainīja koprepublikāniskā pakļautība LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldei, un ilga līdz 1980. gadam, kad tika izveidota Rīgas apvienība (pēc viesnīcas *Latvija* nodošanas ekspluatācijā). Ceturtā posma (1980–1992) pēdējos gados pēc tam, kad 1988. gadā tika likvidēta LPSR Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde, Rīgas apvienības uzraudzība atkal nonāca vissavienības pakļautībā, kā tas bija bijis arī tās darbības sākuma posmā līdz 1966. gadam.

1960. gada sākumā nodaļas pirmais pārvaldnieks Voldemārs Bušs slimības dēļ tika atbrīvots no amata.[758] Nav zināms, kāda bija viņa saistība ar VDK, bet skaidrs, ka viņš bija LKP CK nomenklatūras darbinieks ar izpratni par valsts drošības resora interesēm. Divdesmitajos gados padomju Krievijā viņš izpildīja armijā *čekas* amatus un darbojās kara revolucionārajos tribunālos vairākās frontēs. Voldemāra Buša vietā nāca LPSR VDK virsnieks Vladimirs Elsters (dzimis 1930. gadā, PSKP no 1959. gada), kurš pārvaldnieka pienākumus izpildīja no 1960. gada janvāra, līdz martam vēl strādājot VDK (sk. 3. pielikumu). Sešdesmito gadu sākumā Rīgas nodaļas pārvaldībā atradās VAS *Intūrists* viesnīca-pansionāts *Rīgas jūrmala*

[757] PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienību likvidēja 1992. gada 27. aprīlī.

[758] Laikā no 1960. gada 18. janvāra pārvaldnieka pienākumus veica nodaļas inspektore Rahele Rusonika. Sk.: PDVA, 1481. f., 1a. apr., 91. l., 127. lp. (VAS *Intūrists* valdes priekšsēdētāja Vladimira Ankudinova 1960. gada 6. februāra pavēle Nr. 48-A, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 1. l., 13., 40., 48. lp. (VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka 1960. gada 18. janvāra pavēle Nr. 3, 1960. gada 18. novembra pavēle Nr. 36, 1961. gada 4. aprīļa pavēle Nr. 44, dokumenti krievu valodā). Rahele Rusonika vajadzības gadījumā līdz 1961. gada aprīlim aizvietoja arī nākamo pārvaldnieku Vladimiru Elsteru.

Bulduros. Arī tās direktors Leonīds Kunavins[759] bija VDK operatīvā sastāva (aktīvā dienesta) apakšpulkvedis, kurš pirms iecelšanas šajā amatā bija vadījis viesnīcas kadru daļu.[760] Rīgas nodaļas pārvaldnieka amats tikai no 1960. gada marta (tikai trīs gadus pēc nodaļas faktiskas darbošanās) tika iekļauts LKP CK nomenklatūrā.[761] Būtiskas pārmaiņas Rīgas nodaļas pārvaldnieka amata statusā notika 1972. gadā – pēkšņi VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka amats no LKP CK nomenklatūras tika izņemts. Tas rada jautājumu, ar ko bija ievērojams 1972. gads LPSR ārzemju tūrismā – tautsaimniecības nozarē, ja saistām to ar Ārzemju tūrisma pārvaldes funkcijām, un izspiegošanas kanālā, ja runājām par VDK interesēm. Kā jau minēts, tieši 1972. gadā Ārzemju tūrisma pārvaldē tika izveidota jauna štata vienība – pārvaldes priekšnieka palīgs, kurā tika iecelti tikai VDK demobilizētie virsnieki ārštata darbinieku statusā. Tādējādi secināms, ka septiņdesmito gadu sākumā (līdz ar ārzemju tūristu skaita straujo pieaugumu) VDK meklēja un pārvaldes priekšnieka palīga institūtā atrada efektīvāku veidu, kā pārraudzīt un kontrolēt ārzemju tūrismu kā savas darbības kanālu.

Atgriežoties pie pirmā, visticamāk, VDK ieliktā VDK darbinieka Rīgas nodaļas pārvaldnieka amatā, jānorāda, ka viņš amatā atradās sešpadsmit gadus no 1960. gada līdz 1976. gadam. LKP CK biroja lēmums par Vladimira Elstera apstiprināšanu amatā ir datēts ar 1961. gada 18. jūliju.[762] Harkovā dzimušais Elsters augstāko izglītību bija ieguvis Latvijas Valsts universitātē (1950–1955), absolvējot Vēstures un filoloģijas fakultāti kā vēstures skolotājs.[763] Norādījis, ka pārvalda

[759] PDVA, 282. f., 1. apr., 1. l., 18. lp. (VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka p. i. Vladimira Elstera 1960. gada 4. jūlija pavēle, dokuments krievu valodā).
[760] LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 6. lp. (karaklausībai padoto VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas darbinieku saraksti 1962. gada janvārī, dokumenti krievu valodā).
[761] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9616. l., [2.–2. lp. otra puse], 2. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai, kadru uzskaites sektora vadītāja pārbaudīts 1965. gada 14. decembrī, 1969. gada 8. septembrī, dokuments krievu valodā).
[762] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9616. l., 8. lp. (1961. gada 18. jūlija Izziņa no LKP CK biroja sēdes protokola Nr. 71, parakstījis LKP CK sekretārs, dokuments krievu valodā).
[763] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9616. l., [4.–5. lp. otra puse], 4. lp. (1961. gada 10. janvāra kadru uzskaites personas lapa, dokuments krievu valodā).

krievu, latviešu, angļu valodu un vidēji – vācu valodu. Latvijas teritorijā nonācis 15 gadu vecumā 1945. gadā, kad darbā uz Rīgu pārcēla tēvu (ekonomistu). Pēc universitātes absolvēšanas dažus mēnešus pastrādājis skolā par audzinātāju, pusgadu pelnījis kā atslēdznieks, dažus mēnešus nav strādājis, jo tajā laikā kārtojis dokumentus darbam VDK. No 1956. gada decembra strādāja VDK. Pirmo pusgadu – par tulku, pēc tam no 1957. gada jūlija līdz 1960. gada martam bijis operatīvais pilnvarotais, leitnants.[764] Tobrīd ārzemēs nebija bijis. Par Rīgas nodaļas vadītāju 1960. gadā viņu iecēla Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde.[765] Faktiski viņš arī izveidoja Rīgas nodaļu par VDK nepieciešamo operatīvo ziņu ievākšanas struktūru.

Šajā posmā Rīgas nodaļas darbs tika ierēdnieciskots. 1960. gada beigās Rīgas nodaļā tika izveidota partijas pirmorganizācija ar partijas grupas tiesībām (tajā bija tikai trīs komunisti), iekļaujot to Latvijas republikāniskās arodbiedrību padomes apvienotajā partijas organizācijā.[766] Tomēr no 1963. gada *Intūrista* Rīgas nodaļas partijas grupa tika iekļauta to darbavietas darbības profilam vairāk atbilstošajā LPSR Ārlietu ministrijas partijas pirmorganizācijā,[767] bet pēc Ārzemju tūrisma pārvaldes izveides – 1966. gadā iekļāvās Ārzemju tūrisma pārvaldes partijas pirmorganizācijā.

No VDK nākušais Vladimirs Elsters tika atbrīvots no Rīgas nodaļas pārvaldnieka amata pēc sešpadsmit darbības gadiem, proti, 1976. gadā.[768] Nākamie pārvaldnieki VDK štata darbinieku pozīcijās

---

[764] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9616. l., 4. lp. otra puse.

[765] LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., 69. lp. (Vladimira Elstera 1976. gada 21. aprīļa raksturojums, parakstījis LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieks Edmunds Ratnieks, dokuments krievu valodā).

[766] LVA, PA-401. f., 1. apr., 16. l., [181.–182. lp.], 182. lp. (Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes partijas pirmorganizācijas biroja 1960. gada 1. novembra sēdes protokols Nr. 2, dokuments krievu valodā).

[767] LVA, PA-7211. f., 1. apr., 7. l., [81.–85. lp.], 81. lp. (LPSR Ārlietu ministrijas partijas pirmorganizācijas 1963. gada 1. novembra atklātās sapulces protokols N. 5, dokuments krievu valodā).

[768] Atbrīvošanu saskaņoja LKP CK Ārzemju sakaru nodaļa. Iespējams, tādu lēmumu ietekmēja apstāklis, ka Elstera dzīvesbiedre 1975. gadā par kukuļņemšanu bija notiesāta ar brīvības atņemšanu uz trijiem gadiem, bet sodu neizcieta sakarā ar amnestiju. Sk.: LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., 62. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1976. gada 23. februāra dokuments PSRS Galvenajam

nebija strādājuši (cita veida saistība ar VDK karjeras aprakstos nebija jānorāda). Viņu kompetence bija saistīta ar saimnieciskās darbības veikšanu. Viens no iespējamiem skaidrojumiem varētu būt jau iztirzātā Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga – VDK demobilizētā virsnieka kā VDK ārštata darbinieka iesaistīšana administrēšanā. Par pārvaldnieka amata pienākumu izpildītāju no 1976. gada 21. jūnija[769] tika iecelts Igors Fjodorovs (dzimis 1946. gadā, PSKP no 1971. gada). Viņš pirms tam vairāk nekā gadu bija strādājis par kadru daļas priekšnieku LPSR Zvejnieku kolhozu savienībā (1975–1976), vēl pirms tam bija bijis kontrolieris, inspektors, vecākais inspektors-operatīvās grupas vadītājs Rīgas muitā (1967–1975). Viņa specialitāte – rūpniecības preču prečzinība –, kas iegūta, absolvējot Padomju tirdzniecības neklātienes institūtu (1965–1972).[770] Kandidatūra bija saskaņota ar LKP CK Ārzemju sakaru nodaļu un "citām atbilstošām organizācijām".[771]

Vēl septiņdesmito gadu sākumā LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes un VAS *Intūrists* Rīgas nodaļa neuzņēma un neapkalpoja ārzemju (oficiālās) valsts un partijas delegācijas, jo tām nebija savas materiālās bāzes. Pēc LPSR Ministru Padomes un Augstākās Padomes attiecīgo nodaļu norādījumiem ārzemju valsts un partijas delegācijas tika izvietotas tām īpaši atvēlētās rezidencēs.[772] Tādu delegāciju apkalpošana tika uzticēta īpašām pieredzējušu, augsti kvalificētu restorānu darbinieku brigādēm, kuras bija izveidojusi LPSR

ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietniekam M. Smirnovam, dokuments krievu valodā).

[769] LVA, 986. f., 2. apr., 25. l., 9. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka Jevgeņija Bīrona 1976. gada 21. jūnija pavēle Nr. 20, dokuments krievu valodā).

[770] PDVA, 282. f., 1. apr., 154. l., 45.–46. lp. otra puse. (Igora Fjodorova 1982. gada 6. maija anketa, dokuments krievu valodā).

[771] PDVA, 282. f., 1. apr., 154. l., 56. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka Jevgeņija Bīrona 1976. 16. jūnija dokuments PSRS Galvenajam ārzemju tūrisma pārvaldes Kadru pārvaldes priekšniekam V. Cvetkovam, dokuments krievu valodā).

[772] LVA, 986. f., 1a. apr., 17. l., 61.–62. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka Jevgeņija Bīrona 1972. gada 25. jūlija dokuments PSRS Galvenajam ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietniekam P. Gusjkovam, atbildot uz 1972. gada 15. jūnija vēstuli, dokuments krievu valodā).

Tirdzniecības ministrija. Savukārt *Intūrista* Rīgas nodaļa pēc LKP CK rīkojuma delegācijām norīkoja gidus-tulkus, lai tie vadītu ekskursijas pa Rīgu un tās apkārtni. Pēc viesnīcas *Latvija* nodošanas ekspluatācijā situācija mainījās un pieauga Rīgas nodaļas ietekme. No 1980. gada jūnija līdzšinējais Rīgas nodaļas pārvaldnieks Igors Fjodorovs kļuva par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru un turpināja būt Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka otrais vietnieks. Savukārt LPSR Ārzemju tūrisma pārvalde no 1984. gada tika paaugstināta statusā, kļūstot par Galveno ārzemju tūrisma pārvaldi (sk. 3. un 4. pielikumu).

1981. gadā Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova padotībā bija teju tūkstoti liels darbinieku kolektīvs. Viņš bija LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes kolēģijas loceklis, Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja loceklis, LPSR Džudo cīņas federācijas priekšsēdētājs, Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs prezidija loceklis un Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas loceklis.[773] Kad 1987. gadā Fjodorovs pārcēlās uz Maskavu strādāt PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas centrālajā aparātā, par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru (1987–1992) tika iecelts viņa vietnieks ražošanas darbā (no 1980. gada 29. decembra.[774]) Georgijs Koršaks (dzimis 1938. gadā, PSKP no 1966. gada). Presē gan deviņdesmito sākumā viņš tika saukts par čekistu, tomēr kadru anketā nav norādes uz tādu darba pieredzi. Līdzīgi kā Igors Fjodorovs, viņš bija ieguvis tautsaimniecisku izglītību. Koršaks pēc studijām Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā ieguva inženiera mehāniķa diplomu automobiļu, autosaimniecības specialitātē (1979).[775] Darba gaitas sācis kā kinomehāniķis, meistara palīgs utt., līdz nonācis Volgas automobiļu rūpnīcas Rīgas specializētā autocentra meistara-direktora (1977–1980) amatā.

---

[773] PDVA, 282. f., 1. apr., 154. l., 52. lp. (Igora Fjodorova 1985. gada 13. septembra raksturojums, parakstījis LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieks Staņislavs Jaškulis, dokuments krievu valodā).

[774] (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka I. Semjonova 1980. gada decembra pavēle Nr. 1211-Л, dokuments krievu valodā). PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 146. lp.

[775] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 141.–142. lp. otra puse (Igora Fjodorova 1981. gada 7. janvāra anketa, dokuments krievu valodā).

Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga – VDK demobilizētā virsnieka kā VDK ārštata darbinieka – iesaistīšana administrēšanā no 1972. gada izskaidro, kādēļ pēc tam, kad 1976. gadā no Rīgas nodaļas pārvaldnieka amata atbrīvoja bijušo VDK operatīvo pilnvaroto, abi viņa sekotāji amatā nebija strādājuši kā VDK štata darbinieki. Toties viņi bija strādājuši muitā un autoremonta nozarē, proti, jomās, kurās potenciāli bija iespējama spekulācija, un kā tādas tās atradās VDK interešu sfērā. Visticamāk, šajās nozarēs strādājošajiem bija priekšstats par to, kas ir VDK intereses. Jebkurā gadījumā Rīgas apvienības vadība bija informēta par VDK interešu pārstāvju aktivitātēm. Par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru Georgiju Koršaku deviņdesmito gadu sākumā presē tika apgalvots, ka viņš "lieliski pārzina noklausīšanās iekārtas viesnīcā "Latvija"" (nepareizi gan norādīts, ka šajā amatā viņš bijis no 1989. gada; pareizi – no 1987. gada līdz 1992. gadam).[776]

No astoņdesmitajiem gadiem galvenā ārzemju tūristu plūsma tika uzņemta un apkalpota viesnīcā *Latvija*, tāpēc VDK savas intereses, visticamāk, uzturēja caur Rīgas apvienības ģenerāldirektoru un tā vietniekiem, kā arī Rīgas apvienības ģenerāldirektoram pakļautās viesnīcas *Latvija* direktoru un tā vietnieku. Tātad VDK bija jāpārredz salīdzinoši plašs darbības lauks.

VDK pārraudzība tieši vai netieši izpaudās vēl vienā līmenī – ar Kadru daļas līdzdalību. Apvienības ģenerāldirektoram bija vairāki vietnieki, bet galvenie bija divi: pirmais vietnieks bija Ceļojumu pārvaldes priekšnieks, un otrais vietnieks bija Kadru nodaļas priekšnieks (sk. 4. pielikumu). Tieši Kadru nodaļas priekšnieka amats biežāk kļuva par valsts drošības un iekšlietu resoru pensionēto virsnieku nodarbes vietu.

Par Rīgas apvienības ģenerāldirektora pirmo vietnieci kļuva apvienības Ceļojumu pārvaldes priekšniece Alla Lūsis (Vlasova, Bahusova; dzimusi 1935. gadā), kas *Intūrists* Rīgas nodaļā strādāja no 1959. gada.[777] Pēc viņas amatu pildīja Juris Dimitris (turpmāk tekstā)

---

[776] Glūne, Berta. "Divi biedri, kuru laiks turpinās", *Pilsonis*, Nr. 16, 1992, 21. aprīlis, 3. lpp.

[777] Alla Lūsis (Vlasova) 1981. gadā apprecējās ar viesnīcas *Latvija* direktoru Alekseju Bahusovu. Pēc atbrīvošanas no ģenerāldirektora vietnieces amata viņu pārcēla

un Gundega Zeltiņa (dzimusi 1942. gadā, PSKP kandidāte no 1984. gada),[778] kas tika atbrīvota 1989. gadā pārcelšanas kārtībā, pārejot strādāt uz Latvijas republikānisko ārējās tirdzniecības apvienību *Interlatvija*,[779] uzņēmumu, kas bija saistīts ar bijušo VDK virsnieku Juri Savicki.[780] Par otru vietnieku – Kadru nodaļas vadītāju – tika iecelts viesnīcas *Latvija* direktora vietnieks kadru jautājumos Rihards Antins (dzimis 1924. gadā, PSKP no 1950. gada), kurš LPSR Valsts drošības ministrijā, vēlāk VDK bija strādājis no 1948. līdz 1971. gadam, kad pensionējies. Pēc aiziešanas pensijā apmēram četrus gadus bija kadru daļas vadītājs LPSR Zvejnieku kolhozu savienībā, bet no 1975. gada – sākumā korpusa vadītājs, tad viesnīcu saimniecības *Rīga* direktora vietnieks, kur darbojās ar ārzemju tūristu un speciālistu izvietošanu un apkalpošanu, kā arī viesnīcas saimniecības *Rīga* kadru izvēli, izvietošanu un audzināšanu.[781] Pēc

pārcelta darbā par vecāko inspektori. Sk.: PDVA, 282. f., 1. apr., 26. l., 40. lp. (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 20. augusta pavēle Nr. 190-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 30. l., 15. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1983. gada 13. jūlija pavēle Nr. 194-k, dokuments krievu valodā).

[778] Gundega Zeltiņa strādājusi VAS *Intūrists* Rīgas nodaļā no 1967. gada augusta, ieņemot gida-tulka, vecāka gida-tulka, vecākās inspektores amatus. No 1978. gada 12. jūlija bijusi VAS *Intūrists* Ceļojumu pārvaldes priekšnieka vietniece, no 1980. gada 15. augusta bijusi Apkalpošanas nodaļas priekšniece. Gundega Zeltiņa 1966. gadā beigusi Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes vakara nodaļu, iegūstot filologa un vācu valodas skolotāja kvalifikāciju. Sk.: PDVA, 282. f., 1. apr., 161. l., 160.–161. lp. otra puse (1984. gada 25. decembra anketa, dokuments krievu valodā).

[779] PDVA, 282. f., 1. apr., 48a. l., 170. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1988. gada 28. decembra pavēle Nr. 949-k, dokuments krievu valodā).

[780] Juris Savickis, Jāņa dēls, dzimis 1946. gada 17. septembrī, LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas darbinieks no 1983. līdz 1989. gadam. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra sniegtās ziņas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās. *Red. piez.*

[781] Rihards Antins bijis vairākkārt ievēlēts par LKP pilsētas un rajona komiteju biroja locekli, kā arī tautas deputātu padomju pilsētas un rajona izpildu komiteju deputātu. Sk.: LVA, 986. f., 2. apr., 32. l., [4.–4. lp. otra puse]; 4. lp. otra puse (Riharda Antina 1978. gada 15. septembra autobiogrāfija, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 32. l., 1. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka Jevgeņija

Riharda Antina atbrīvošanas no darba pārcelšanas kārtībā par pagaidu ģenerāldirektora pienākumu izpildītāju-kadru daļas priekšnieku 1983. gadā[782] tika pieņemts Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktors (1978–1983) Juris Dimitris (dzimis 1937. gadā, PSKP no 1977. gada) ar pieredzi Rīgas muitas inspektora darbā (1976–1978).[783] Bet jau tā paša gada beigās Dimitri no Kadru daļas priekšnieka pārcēla par Ceļojumu pārvaldes priekšnieku.[784] Tādā veidā tika atbrīvota vieta bijušajam iekšlietu ministram (1972–1978) Jānim Brolišam (dzimis 1930. gadā, PSKP no 1951. gada)[785], kurš sāka darbu 1983. gada

---

Bīrona 1978. gada 30. oktobra dokuments PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Kadru pārvaldes priekšniekam V. Cvetkovam, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 32. l., [2.–3. lp. otra puse], 3. lp. (Riharda Antina 1978. gada 15. septembra anketa, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 32. l., 5. lp. (Riharda Antina 1978. gada 27. oktobra dienesta raksturojums, parakstījis Viesnīcu saimniecības *Rīga* direktors Nikolajs Žaugro, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 32. l., 12. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas priekšnieka vietnieka V. Smirnova 1983. gada 24. janvāra rīkojums Nr. 60-Л, dokuments krievu valodā).

[782] PDVA, 282. f., 1. apr., 29. l., 53. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora. Fjodorova 1983. gada 18. februāra pavēle Nr. 41-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 29. l., 85. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1983. gada 15. marta pavēle Nr. 66-k, dokuments krievu valodā).

[783] Juris Dimitris 1971. gadā beidzis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē jurisprudences studijas. Atbrīvots no PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieka amata 1984. gada 19. oktobrī sakarā ar Latvijas Jūras kuģniecības pieprasījumu. Sk.: LVA, 986. f., 1a. apr., 46. l., 5. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1983. gada 16. februāra pavēle Nr. 5-Л, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 1a. apr., 47. l., 17. lp. (Jura Dimitra 1983. gada 7. februāra autobiogrāfija, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 1a. apr., 47. l., 1. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas 1984. gada oktobra pavēle Nr. 811-Л, dokuments krievu valodā).

[784] PDVA, 282. f., 1. apr., 30. l., 167. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1983. gada 21. novembra pavēle Nr. 324-k, dokuments krievu valodā).

[785] Jānis Brolišs bija PSRS Valsts drošības ministrijas milicijas komandējošā sastāva skolas kursants (1949–1951), vēlāk Iekšlietu ministrijas sistēmā partijas politiskajā darbā (1952–1955). Pēc LKP CK Republikāniskās partijas skolas beigšanas (1955–1958) norīkots partijas darbā. Brolišs bija LKP Limbažu rajona otrais sekretārs (1958–1961). No šā darba bija atbrīvots "sakarā ar viņa komandēšanu LPSR Ministru Padomes Valsts drošības komitejas rīcībā". Jānis Brolišs bija norīkots par stažieri LPSR Ārlietu ministrijā (1961–1962), pildīja PSRS vēstnieka Zviedrijas Karalistē atašeja

22. novembrī, kad tika uz to pārcelts no Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētāja amata (1978–1983).[786]

Bijušajam ministram ar darbu nevedās – pensionētais iekšējā dienesta ģenerālmajors Jānis Brolišs no 1984. gada 1. aprīļa tika atstāts tikai par priekšnieku kadru jautājumos, atbrīvojot no ģenerāldirektora vietnieka amata, bet savukārt tikai ģenerāldirektora vietnieka amatā iecēla Juri Dimitri.[787] Tajā pašā laikā Dimitrim bija arī kaut kādi pienākumi Rīgas internacionālajā jūrnieku klubā,[788] un no 1984. gada 19. novembra viņš tika atbrīvots no amata sakarā ar pāreju darbā uz PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas jūras kuģniecību.[789] Jautājums par Jāņa Broliša nepiemērotību kadru nodaļas priekšnieka amatam tika apspriests partijas pirmorganizācijas sapulcē 1984. gada augustā. Debatēs situācija tika raksturota šādi:

---

pienākumus no 1962. gada marta līdz 1964. gada augustam. Galvenais viņa atbildības lauks bija darbs ar trimdas latviešiem. Pēc divu gadu atrašanās VDK rīcībā Jānis Brolišs atgriezās ideoloģiskajā darbā kā LKP CK lektoru grupas vadītājs (1964–1966). Brolišs kļuva par PSKP CK Sabiedrisko Zinātņu akadēmijas aspirantu Maskavā (1966–1969), pēc kandidāta disertācijas aizstāvēšanas strādāja par PSKP CK Propagandas nodaļas instruktoru Maskavā (1969–1971). Vēlāk Jānis Brolišs kļuva par LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītāju (1971–1972), tad iecelts par LPSR iekšlietu ministru (1972–1978). Sk.: LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 20. lp. (LKP CK Kadru uzskaites sektora vadītāja 1961. gada 31. augusta izziņa, dokuments krievu valodā); LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 23. lp. (PSRS vēstnieka Zviedrijas Karalistē Nikolaja Belohvostikova 1964. gada 14. augusta parakstīts raksturojums, dokuments krievu valodā).

[786] PDVA, 282. f., 1. apr., 139. l., 122. lp. (Jāņa Broliša raksturojums, ko parakstījis PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektors Igors Fjodorovs, PSKP pirmorganizācijas biroja sekretāre Kaiva Cinis, profkomitejas priekšsēdētāja vietniece Valentīna Sofina, dokuments bez datuma, visticamāk, 1984. gads, krievu valodā).

[787] PDVA, 282. f., 1. apr., 31. l., 106. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 30. marta pavēle Nr. 93-k, dokuments krievu valodā).

[788] PDVA, 282. f., 1. apr., 31. l., 193. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora p. i. Georgija Koršaka 1984. gada 22. maija pavēle Nr. 160-k, dokuments krievu valodā).

[789] PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 46. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 11. novembra pavēle Nr. 354-k, dokuments krievu valodā).

> "Kad priekšnieks bija Rihards Ivanovičs Antins, par Kadru nodaļu nebija būtisku pārmetumu. Dimitris, kurš kļuva par nodaļas priekšnieku pēc Antina, uzskatīja sevi par pagaidu cilvēku un, no tā vadoties, organizēja savu darbu. Biedram Brolišam J. V. [Jānim, Vladislava dēlam – *Red. piez.*] ir jāsaprot, ka Kadru nodaļas priekšniekam ir jābūt strādājošam priekšniekam, nevis tikai rakstīt rezolūcijas izpildītājiem."[790]

Atlaistā Broliša vietā par Kadru nodaļas priekšnieci (1985–1993) tika iecelta Kaiva Cinis (dzimusi 1942. gadā, PSKP no 1968. gada). Viņas tēvs Jānis Cinis bija LPSR Valsts drošības tautas komisāra vietnieks (1940–1941), kritis 1942. gadā pirms meitas piedzimšanas, un šis fakts Kaivai Cinis bija svarīgs.[791] Jānorāda uz faktu sakritību, proti, VDK pulkvedis Jānis Vaivods kadru anketā kā savu darbavietu norādīja karaspēka daļu Nr. 1226. Arī Kaivas Cinis karjeras gaitas dažus mēnešus ir bijušas saistītas ar to pašu karaspēka daļu Nr. 1226 Rīgā, kur viņa ir tikusi nodarbināta kā krievu valodas tulce. Tas notika 1968. gadā, pēc tam desmit gadus viņa pavadīja dažādos komjaunatnes un partijas amatos.[792] Līdz 1978. gadā no LKP Rīgas

---

[790] LVA, PA 7216. f., 1. apr., 9. l., [15.–25. lp.], 19.–20. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja 1984. gada 27. augusta sēdes protokols Nr. 18).

[791] Kaiva Cinis, būdama Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes studente, 1964. gadā savas pedagoģiskās prakses laikā Valmieras 2. vidusskolā stāstījusi skolēniem par tēvu, rādījusi "dārgas relikvijas" – tēva fotouzņēmumu no Spānijas pilsoņu kara – un uzdāvināja Valmieras rajona novadpētniecības muzejam tēva rakstītās vēstules no Spānijas. Hercbergs, H. "Jāņa Ciņa iela", *Padomju Jaunatne*, Nr. 78, 1966, 20. aprīlis, 1. lpp.; "Vēstules no Spānijas", *Cīņa*, Nr. 9, 1964, 11. janvāris, 4. lpp.

[792] Kaiva Cinis beigusi Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultāti, iegūstot filoloģes un krievu valodas un literatūras skolotājas kvalifikāciju 1964. gadā. Studijas beidzot, gadu strādājusi Gulbenes vidusskolā par skolotāju, tad kļuvusi par LĻKJS Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komitejas Skolu nodaļas vadītāju (1965–1968), dažus mēnešus bijusi tulce 1226. kara daļā, tad dažus mēnešus 1969. gadā – LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas Studējošās jaunatnes nodaļas vadītāja vietniece, no kura pārgāja uz LĻKJS un LKP nomenklatūras amatiem. Proti, bijusi LĻKJS Rīgas pilsētas Ļeņingradas rajona komitejas otrā sekretāre no 1969. gada jūlija līdz 1971. gada februārim, LKP Rīgas pilsētas Ļeņingradas rajona komitejas Organizatoriskās nodaļas instruktore no 1971. gada februāra līdz 1973. gada novembrim, LKP CK Rīgas pilsētas komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas instruktore no 1973. gada novembra līdz 1978. gada oktobrim, LKP Rīgas pilsētas

pilsētas Ļeņina rajona komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietnieces (1978–1981) amata Kaiva Cinis aizgāja, lai sāktu strādāt šķietami necilo viesnīcas *Latvija* restorāna zāles administratores darbu. Jau viņas trešajā darba dienā apvienības partijas pirmorganizācijai LKP CK pārstāvji uzspieda ievēlēt viņu par biroja sekretāri,[793] bet pēc mēneša viņa tika paaugstināta amatā par vecāko inspektori.[794] No 1984. gada 20. novembra iecelta par

Ļeņina rajona komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietniece no 1987. gada oktobra līdz 1981. gada oktobrim. Sk.: LVA, PA-102. f., 51. apr., 330. l., 4.–5. lp. otra puse (Kaivas Cinis 1976. gada 18. novembra kadru uzskaites personas lapa, dokuments krievu valodā); LVA, PA-102. f., 51. apr., 330. l., [1.–3. lp], 1. lp. (Kaivas Cinis anketa, nav norādīts datums, dokuments krievu valodā).

[793] Jau Kaivas Cinis trešajā darba dienā notika Rīgas apvienības PSKP pirmorganizācijas biroja sekretāra vēlēšanas, un LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas pārstāvis (sēdē piedalījās LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas instruktore Skaidrīte Koķe, LKP Rīgas pilsētas komitejas Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja Jevgeņija Razguļajeva, LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas Organizatoriskā darba nodaļas vadītāja vietnieks G. Jēkabsons) ieteica sekretāres amatā ievēlēt nevienam nepazīstamo Kaivu Cinis (6 "par", 4 "pret", 2 "atturējās"). Savukārt tajā pašā dienā notikušajā partijas pirmorganizācijas atskaites un vēlēšanu sapulcē, vēlot biroju, par Kaivu Cinis nobalsoja 42 partijas biedri, bet pret – 41. Rezultātā pēc pāris nedēļām birojs balsoja vēlreiz; šoreiz piedalījās un balsot par Kaivu Cinis aģitēja LKP Rīgas pilsētas komitejas Proletāriešu rajona komitejas pirmais sekretārs Valērijs Čevačins, kā rezultātā birojs viņu vienbalsīgi ievēlēja par sekretāri. Acīmredzot, ņemot vērā šo sarežģīto sākumu, pēc gada Rīgas apvienības PSKP pirmorganizācijas biroja sēdē 1982. gadā piedalījās pat LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītāja vietnieks Leonīds Rimjans, LKP Rīgas pilsētas komitejas Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja Jevgeņija Razguļjajeva un LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas pirmais sekretārs Viktors Blohins, kurš ieteica ievēlēt Kaivu Cinis, un tas arī bija izdarīts vienbalsīgi. Sk.: LVA, PA-7216. f., 1. apr., 3. l., [116.–125. lp.], 119., 125. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības PSKP pirmorganizācijas biroja 1981. gada 14. oktobra sēdes protokols Nr. 1, dokuments krievu valodā); LVA, PA-7216. f., 1. apr., 3. l, [120.–122. lp.], 121. lp. (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības PSKP pirmorganizācijas biroja 1981. gada 27. oktobra sēdes protokols Nr. 2, dokuments krievu valodā); LVA, PA-7216. f., 1. apr., 4. l., 128. lp. (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības PSKP pirmorganizācijas biroja 1982. gada 19. oktobra sēdes protokols Nr. 1, dokuments krievu valodā).

[794] PDVA, 282. f., 1. apr., 26. l., 94. lp. (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 12. oktobra pavēle Nr. 235-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 26. l., 133. lp. (PSRS

ģenerāldirektora vietnieci Jura Dimitra vietā, no 1985. gada 2. janvāra uzdodot arī Kadru nodaļas priekšnieces pienākumu izpildi atlaistā Jāņa Broliša vietā.[795]

Tādējādi divi no četriem Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietniekiem kadru jautājumos bija bijušie VDK vai iekšlietu resora virsnieki, trešajam bija muitas darbā gūta pieredze, ceturtajai VDK bija bijusi īslaicīga darba devēja. Vērtējot Kadru nodaļas priekšnieku kadru anketās norādīto saistību ar VDK, konstatējams, ka sākotnēji Rīgas apvienība centās Kadru daļas vadītāja amatā pieņemt pensionētus VDK virsniekus, tomēr no šīs prakses atteicās astoņdesmito gadu vidū. Pozīciju savā ietekmes sfērā pārņēma *ceka*, tomēr arī tās virzītajai ģenerāldirektora vietniecei karjera pagātnē bija saistīta ar VDK.

Saikne ar VDK viesnīcas *Latvija* vadībā (1979–1991[796])

No 1977. gada viesnīcas *Latvija* direktora amatā[797] strādāja Viktors Čeremisinovs (dzimis 1946. gadā, PSKP no 1969. gada),[798] kurš tajā nokļuva pārcelšanas kārtībā no LPSR Tirdzniecības ministrijas, kur bija vecākais prečzinis, nodaļas priekšnieks, ministra palīgs (1972–

Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 1. decembra pavēle Nr. 271-k, dokuments krievu valodā).

[795] PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 60. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 20. novembra pavēle Nr. 368-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 107. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 28. decembra pavēle Nr. 415-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 111. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 29. decembra pavēle Nr. 419-k, dokuments krievu valodā).

[796] 1991. gada 19. novembrī bija likvidēta PSRS VAS *Intūrists* viesnīca *Latvija*, vietā izveidojot Latvijas Republikas Ārējo ekonomisko sakaru departamentam padoto valsts uzņēmumu *Viesnīca "Latvija"*.

[797] PDVA, 282. f., 1. apr., 119. l., [39.–40. lp. otra puse], 40. lp. (Viktors Čeremisinova 1977. gada 28. novembra anketa, dokuments krievu valodā).

[798] LVA, 986. f., 1. apr., 95. l., 1. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1979. gada 8. februāra pavēle Nr. 8, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 37. l., 24. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1980. gada 31. decembra pavēle Nr. 38, dokuments krievu valodā).

1977) (sk. 5. pielikumu; dati nav pilnīgi, jo vienlaikus esošo vietnieku skaits bija mainīgs). Viktors Čeremisinovs bija beidzis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāti prečzinības un rūpniecības preču tirdzniecības organizācijas specialitātē (1973). Viņu 1981. gadā nomainīja Aleksejs Bahusovs (dzimis 1925. gadā, PSKP no 1952. gada)[799], pensionēts PSRS Jūras kara flotes pirmā ranga kapteinis ar vairāku gadu pieredzi VAS *Intūrists* Ļeņingradas viesnīcas *Pribaltijskaja* (*Прибалтийская*) direktora darbā (1976–1980).[800] Un pēc tam no 1984. gada līdz 1992. gadam viesnīcu vadīja Georgijs Koršaks, kurš vienlaikus no 1987. gada bija arī Rīgas apvienības ģenerāldirektors (par viņu sk. jau iepriekš tekstā). No viņiem tikai Aleksejam Bahusovam bija armijas virsnieka pieredze.

Savukārt viesnīcas *Latvija* direktora vietnieku kadru un citos jautājumos līmenī pieci no sešiem bija pensionētie VDK, iekšlietu resora vai PSRS bruņoto spēku virsnieki, proti, Rihards Antins (1978–1980), kurš VDK bija strādājis vairāk nekā 20 gadus (1948–1971), VDK pulkvedis Harijs Melbārdis (1979–1981), kurš par vietnieku sāka strādāt, atnākot tieši no VDK (1950–1979).[801] Harija Melbārža pēctecim amatā (1981–1984) armijas politiskā sastāva rezerves

[799] LVA, 986. f., 1. apr., 113. l., 8. lp.

[800] Aleksejs Bahusovs absolvējis Mihaila Frunzes Augstāko jūras kara skolu, kļūstot par kuģu dienesta virsnieku (1944–1948). Bahusovs līdz 1976. gada jūlijam dienēja PSRS bruņotajos spēkos. Pēc atbrīvošanas no viesnīcas *Latvija* direktora amata no 1985. gada viņš strādāja LPSR Valsts ārzemju tūrisma komitejā par metodistu. Sk.: LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 2. lp. (Alekseja Bahusova 1987. gada 15. marta raksturojums, dokuments krievu valodā).

[801] Harijs Melbārdis dzimis 1931. gadā, PSKP biedrs no 1956. gada. No 1950. gada septembra līdz 1979. gada maijam dienējis LPSR VDK, pēdējais ieņemamais amats bija nodaļas priekšnieks, 1979. gada 15. maijā – rezerves pulkvedis. Darbam VDK 1950. gadā tika norīkots kā komjaunatnes darbinieks no LĻKJS Rūjienas rajona komitejas instruktora amata, kurā bija paspējis nostrādāt divus mēnešus pēc Rūjienas vidusskolas beigšanas. Melbārdim bija nepabeigta augstākā izglītība, proti, pametis studijas Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes Angļu valodas nodaļā ceturtajā studiju gadā. Mācījies no 1976. līdz 1979. gadam arī LKP Rīgas pilsētas komitejas Marksisma-ļeņinisma universitātē. Sk.: LVA, 986. f., 1a. apr., 41a. l., [15.–16. lp. otra puse], 16. lp. (Harija Melbārža 1979. gada 15. maija anketa, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 1a. apr., 41a. l., [17.–17. lp. otra puse], 17. lp. (Harija Melbārža 1979. gada 15. maija autobiogrāfija, dokuments krievu valodā).

pulkvedim Borisam Lemtjugovam (dzimis 1928. gadā, PSKP no 1953. gada) izglītības ziņā bija saistība ar VDK; viņš jurista izglītību bija ieguvis Fēliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā (1966).[802] Uzreiz pēc dienesta PSRS bruņotajos spēkos (1951–1981) viņš tika iecelts par viesnīcas direktora vietnieku.[803] Pēdējie vietnieki bija pensionēts Jūras kara flotes pirmā ranga armijas kapteinis Anatolijs Gostevs (1985–1987), kuru par direktora vietnieku režīma, uzņemšanas un apkalpošanas jautājumos iecēla 1985. gadā. Pirms tam viņš bija strādājis Jūras kara flotes Galvenajā štābā par vecāko virsnieku štāba struktūrā Rīgā (1976–1985).[804] Pēc viņa atbrīvošanas 1987. gadā par direktora vietnieka pienākumu izpildītāju apkalpošanas jautājumos tika iecelta Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšniece Larisa Kurdjukova.[805]

Savukārt Vladimirs Čerņavskis (dzimis 1939. gadā, partijā no 1973. gada), kurš karjeru bija pavadījis LPSR Iekšlietu ministrijā (1961–1984), bet dienesta pakāpi nav norādījis, uzreiz pēc dienesta tika

---

802 LVA, 986. f., 1a. apr., 41b. l., [1.–2. lp. otra puse], 1. lp. (Borisa Lemtjugova 1981. gada 12. novembra anketa).

803 Boriss Lemtjugovs 1984. gada 8. oktobrī tika pārcelts par viesnīcas *Latvija* direktora vietnieku režīma un izvietošanas jautājumos, bet atbrīvots 1984. gada 8. decembrī. Sk.: PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 7. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 8. oktobra pavēle Nr. 320-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 78. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 6. decembra pavēle Nr. 387-k, dokuments krievu valodā).

804 Anatolijs Gostevs beidzis Baltijas augstāko kara jūras skolu Kaļiņingradā 1955. gadā un Padomju armijas akadēmiju Maskavā 1966. gadā. Gostevs atbrīvots no darba 1987. gada 31. martā veselības sarežģījumu dēļ. Sk.: PDVA, 282. f., 1. apr., 37. l., 80. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1985. gada 15. oktobra pavēle Nr. 365-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 150. l., [207.–207. lp. otra puse], 207. lp. (Anatolija Gosteva 1985. gada 15. oktobra anketa, dokuments krievu valodā).

805 PDVA, 282. f., 1. apr., 44. l., 64. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1987. gada 31. jūlija pavēle Nr. 508-k, dokuments krievu valodā). No 1987. gada 1. oktobra Larisa Kurdjukova iecelta par viesnīcas direktora vietnieci. Sk.: PDVA, 282. f., 1. apr., 44. l., 240. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1987. gada 29. septembra pavēle Nr. 667-k, dokuments krievu valodā).

iecelts par direktora vietnieku-materiāli tehniskās apgādes nodaļas priekšnieku (1984–1992),[806] bet no 1989. gada – par ģenerāldirektora vietnieku-viesnīcas Latvija direktora vietnieku.[807]

Zemākā ranga administratīvie un tehniskie darbinieki

Noskaidrotais par Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga amatu, kas bija rezervēts VDK demobilizētajam virsniekam kā VDK ārštata darbiniekam, mudina piesardzīgi vērtēt līdzīgo, bet hierarhiski par Ārzemju tūrisma pārvaldi zemākās VAS *Intūrists* Rīgas apvienības ģenerāldirektora palīga amatu. Ģenerāldirektoram Igoram Fjodorovam no 1980. gada bija palīgs. Šajā amatā (1980–1984; 1987–1989) tika iecelts Fjodorova vietnieks (1978–1980) politiskā sastāva rezerves apakšpulkvedis Fjodors Marčenko (dzimis 1922. gadā, PSKP no 1944. gada), kura karjera bija pagājusi militārā jurista statusā. Pirms pensionēšanās viņš bija Baltijas kara apgabala Izmeklēšanas nodaļas prokurors-kara prokurora palīgs (1969–1973), pēc tam viesnīcas *Rīgas Jūrmala* direktors (1973–1978).[808] Tomēr viņa karjeras dokumentu izpēte par štata darbu VDK neliecina. Katrā ziņā attieksme pret ģenerāldirektora palīga amatu nebija nopietna – trīs gadus tas pat nepastāvēja (1984–1987), un šajā laikā Fjodors Marčenko bija vecākais inspektors ar pienākumu kontrolēt darbiniekiem uzticēto uzdevumu izpildi.[809]

Ārzemju tūrisma resora iestādēs tika iekārtoti pensionētie VDK virsnieki ne tikai vadītāju vietnieku, bet arī ierindas, t. s. *tehnisko darbinieku* amatos. Tādu amatu gan nebija daudz – daži inspektora posteņi, tomēr tajos centās nolīgt tieši VDK pensionētos virsniekus.

---

[806] PDVA, 282. f., 1. apr., 274. l., [38.–39. lp. otra puse], 39. lp. (Vladimira Čerņavska 1984. gada 16. augusta anketa, dokuments krievu valodā).

[807] PDVA, 282. f., 1. apr., 274. l., 58. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1989. gada 13. aprīļa pavēle Nr. 314-k, dokuments krievu valodā).

[808] PDVA, 282. f., 1. apr., 163. l., 38.–39. lp. (Fjodora Marčenko 1978. gada 30. jūnija anketa, dokuments krievu valodā).

[809] PDVA, 282. f., 1. apr., 163. l., 51., 56., 60., 61. lp. (1980. gada 27. maija, 1984. gada 30. maija, 1987. gada 8. oktobra, 1989. gada 25. februāra iesniegumi, dokumenti krievu valodā).

1972. gadā Ārzemju tūrisma pārvaldes aparātā bez priekšnieka un tā vietnieka strādāja vienpadsmit darbinieki, vēl septiņi darbinieki bija nodarbināti ceļamās viesnīcas *Latvija* direkcijā.[810] Kopš 1980. gada oktobra Ārzemju tūrisma pārvaldes štatā bija septiņpadsmit darbinieki.[811] Piemēram, Ārzemju tūrisma pārvaldē no 1966. līdz 1970. gadam vecākais inspektors organizācijas inspektoru darbā bija pensionētais VDK virsnieks Sergejs Samoiļenko (dzimis 1920. gadā, PSKP no 1943. gada), VDK darbinieks (1951–1966).[812] Savukārt Nikolajs Sviridovs (dzimis 1925. gadā, PSKP no 1945. gada), kurš 31 gadu bija nostrādājis VDK (1951–1982),[813] pēdējos trīs mūža gadus (1983–1985) pabija Ārzemju tūrisma pārvaldes vecākā kadru inspektora amatā. Ārzemju tūrisma pārvaldes darbības pirmajā gadā pirmais šajā amatā (1966–1967) strādāja Sergejs Ivanovs (dzimis 1904. gada, PSKP no 1929. gada), gvardes pulkvedis, arī Nopelniem bagātais Iekšlietu tautas komisariāta darbinieks, pensionārs no 1952. gada.[814] Dažreiz pavēle par noskatītā darbinieka iecelšanu tika atcelta viņa veselības dēļ, piemēram, 1976. gadā atkrita par kadru inspektoru noskatīts VDK virsnieks ar teju 30 gadu stāžu (1951–1970).[815] Tādu tehnisko darbinieku kompetence varēja atšķirties – daži vienkārši atsēdēja darba laiku, citi tika izmantoti pat kā augstākstāvošu amatpersonu aizvietotāji, piemēram, Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces Kadru nodaļas vadītājas Kaivas Cinis prombūtnē viņas pienākumus pildīja arī Kadru nodaļas vecākais

[810] LVA, 986. f., 1. apr., 43. l., 41. lp. LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka Jevgeņija Bīrona 1972. gada 7. decembra vēstule LPSR Ministru Padomei, dokuments krievu valodā).
[811] LVA, 986. f., 1. apr., 110. l., 7.–8. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes štatu saraksts 1980. gadam, apstiprināts 1980. gada 8. oktobrī saskaņā ar LPSR Ministru Padomes 1980. gada 2. oktobra rīkojumu, dokuments krievu valodā).
[812] LVA, 986. f., 2. apr., 9. l., 52.–53. lp. otra puse (Sergeja Samoiļenko 1967. gada 8. jūnija anketa, dokuments krievu valodā).
[813] LVA, 986. f., 1a. apr., 44. l., [40.–41. lp. otra puse], 41. lp. (Nikolaja Sviridova 1982. gada 14. februāra anketa, datējumā acīmredzot pārrakstīšanās, vajadzētu būt 1983. gads).
[814] LVA, 986. f., 2. apr., 5. l., [2.–3. lp. otra puse], 2. lp. (Sergeja Ivanova 1966. gada 15. oktobra anketa, dokuments krievu valodā).
[815] LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., [13.–15. lp. otra puse] (1976. gada 20. jūnija anketa, dokuments krievu valodā).

inspektors, pensionētais VDK pulkvedis Jānis Bērziņš (dzimis 1933. gadā, PSKP no 1957. gada),[816] kurš tika pieņemts darbā drīz pēc Kaivas Cinis apspiešanas ģenerāldirektora vietnieces amatā.[817]

Ārzemju tūristu uzraudzība viesnīcā *Latvija* bija sazarota, piemēram, kad viesnīcas direktora vietnieks kadru jautājumos (1979–1981) Harijs Melbārdis bija atvaļinājumā, viņa pienākumus pildīja pirmās kategorijas portjē Valentīna Sofina (1935–1991, PSKP no 1966. gada), kas bija beigusi Rīgas Pedagoģisko institūtu (1957) kā angļu valodas skolotāja; kadru anketā nav saistības ar VDK.[818] 1984. gadā Valentīna Sofina tika pārcelta darbā par viesnīcas Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieci,[819] 1985. gada rudenī – par VAS *Intūrists* pārstāvi Rīgas lidostā – Apkalpošanas biroja inspektori.[820] Portjē amats bija saistīts ar tūristu uzraudzību. Prombūtnes gadījumā Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieci Larisu Kurdjukovu aizvietoja bijušais viesnīcas direktors

[816] Jānis Bērziņš 1953. gadā beidzis Ogres meža tehnikumu, bet 1967. gadā neklātienē Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti. No 1953. gada septembra līdz 1960. gada maija Bērziņš strādāja LPSR VDK struktūrā Siguldā, bet no 1961. gada novembra līdz 1984. gada novembrim – Liepājā un Rīgā. 1985. gada vasarā viņu pārcēla darbā par ārzemju tūrisma un padomju tūristu braucienu uz ārzemēm organizēšanas vecāko inspektoru Ceļojumu pārvaldes Gidu-tulku nodaļā (vēlāk tūrisma inspektors Apkalpošanas nodaļā; sistēmā nostrādāja līdz 1990. gada februārim). Sk.: PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l.,[113.–114. lp. otra puse], 114. lp. (Jāņa Bērziņa 1984. gada 15. novembra anketa, dokuments krievu valodā).

[817] PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 57. lp. (PSRS Valts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 19. novembra pavēle Nr. 365-k, dokuments krievu valodā).

[818] PDVA, 282. f., 1. apr., 25. l., 165. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 23. jūnija pavēle Nr. 151-k, dokuments krievu valodā).

[819] PDVA, 282. f., 1. apr., 31. l., 107. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 30. marta pavēle Nr. 94-k, dokuments krievu valodā).

[820] PDVA, 282. f., 1. apr., 37. l., 66. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1985. gada 3. oktobra pavēle Nr. 352-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 285. l., 52. lp. (Viesnīcas *Latvija* Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieces Valentīnas Sofinas 1985. gada 10. jūlija iesniegums PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektoram Igoram Fjodorovam, dokuments krievu valodā).

Aleksejs Bahusovs, kas pēc LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes likvidēšanas 1988. gadā atkal strādāja viesnīcā par Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta vecāko tulku. Vēlāk kļuvis par Portjē dienesta datubāzes administratoru, un no šā amata Bahusovs 1992. gada 1. februārī iecelts par viesnīcas Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieku.[821] Larisu Kurdjukovu aizvietoja arī pirmās kategorijas portjē Aija Odiņa.[822] Viņi visi vadīja arī PSRS tūristu grupas uz dažādām valstīm un bija kruīzu direktori.

Šajā rakstā netiek aplūkota VDK aģentūras darbība ārzemju tūrisma resora iestādēs. Tās sastāvs un apjoms būtu jāpēta, izmantojot avotus, kas atšķiras no šajā pētījumā izmantotajiem. Problēmas būtību raksturošu ar VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pirmā pārvaldnieka šofera (1958–1964) Alberta Dābola piemēru, kurš vēstures literatūrā ir raksturots kā "viens no spējīgākajiem LPSR VDK specaģentiem" (par specaģentiem sauca aģentus-kaujiniekus).[823] Viņš arī Ilūkstes apriņķa "pašaizsardzības grupas" dalībnieks 1941. gada jūlijā, 17. un 25. policijas bataljona karavīrs, beidzis Firstenbergas pretizlūkošanas skolu, SD hauptšturmfīrers, izveidojis un vadījis *Unternehmen Zeppelin-Hauptkommandos Nord* piesegstruktūru

[821] Aleksejs Bahusovs atbrīvots no darba 1992. gada 24. augustā. Sk.: PDVA, 282. f., 1. apr., 49. l., 243. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1989. gada 24. marta pavēle Nr. 244-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 273. l., 19. lp. (Viesnīcas *Latvija* direktora Georgija Koršaka 1992. gada 18. februāra pavēle Nr. 134-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 273. l., 21. lp. (1992. gada 24. augusta iesniegums).

[822] PDVA, 282. f., 1. apr., 52. l., 50. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces Kaivas Cinis 1989. gada 17. oktobra pavēle Nr. 819-k, dokuments krievu valodā).

[823] Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas nodaļa konstatējusi, ka Alberts Dābols kā LPSR Valsts drošības ministrijas specaģents ar segvārdu *Kārkliņš* piedalījies genocīda noziegumu veikšanā. Sk.: Jansons, Ritvars. *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā 1944.–1956.* (promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 122.–123. lp.; Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944.–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 183. lpp.

Līdumnieks, viņš arī Valsts drošības tautas komisariāta aģents *Firsts*,[824] viņš arī aģents *Kārkliņš*. Vēsturnieks Ritvars Jansons raksta, ka 1941. gadā Alberts Dābols piedalījās padomju aktīvistu nogalināšanā un genocīdā pret ebrejiem, bet netiesāts LPSR VDK labā strādāja no 1948. gada līdz 1964. gadam.[825]

Būtiski, ka kadru uzskaites anketā un autobiogrāfijā Alberta Dābola saistība ar VDK neparādās. Saskaņā ar šiem dokumentiem viņš pēc PSRS veiktās okupācijas 1940. gadā strādāja Jēkabpils virsmežniecības trešā iecirkņa mežniecībā kā kokmateriālu krautuves pārzinis, turpināja to darīt visu nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laiku un arī pēc tās līdz pat 1952. gadam, kad ir pārcēlies uz dzīvi Rīgā un sācis strādāt "rūpnīcā Nr. 299".[826] Tātad darbs Jēkabpils virsmežniecībā bija jau Valsts drošības tautas komisariāta pretizlūkošanas daļas sarūpētā leģenda Albertam Dābolam pēc viņa savervēšanas aptuveni laikposmā no 1946. līdz 1948. gadam, jo līdz tam Dābols izmantojis nacistu specdienestu leģendu, ka no 1941. gada rudens strādājis *Valsts elektrotehniskajā fabrikā* (VEF) un 1944. gada beigās kopā ar citiem rūpnīcas darbiniekiem evakuēts uz Kurzemi, kur ieskaitīts SS oberšturmbanfīrera Nikolaja Rusmaņa kaujas grupā (tā

[824] Trautmanis Andris. *Izlūkošanas noslēpumi. Latvijas iedzīvotāji ārvalstu slepenajos dienestos 20. gadsimta pirmajā pusē*. Rīga: Goldberg Trust, 2015, 351., 353.–355. lpp. "Dābols-Klibais, Alberts. Ābeļu un Krustpils pagasta pašaizsargs. Arestējis, sargājis, konvojējis. Sarežģīta lieta, izmeklēta divas reizes – 1948. un 1952. gadā. Piespriesti 25 gadi labošanas darbu nometnē", LVA, 1986. f., 1. apr., 45028. l., 3. sēj., 60. lp., (Alberta Dābola-Klibā krimināllieta). Citēts pēc: Lasmanis, Uldis. "Holokausts Jēkabpils pilsētā", *Holokausta pētniecības problēmas Latvijā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 23. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, [260. – 286. lpp.], 277., 283. lpp.

[825] Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944.–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 183. lpp.

[826] PDVA, 282. f., 1. apr., 91. l., [46.–47. lp. otra puse], 46. lp. otra puse (Alberta Dābola 1958. gada 5. maija kadru uzskaites personas anketa, dokuments latviešu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 91. l., [48.–48. lp. otra puse], 48. lp. (Alberta Dābola 1958. gada 5. maija autobiogrāfija, dokuments latviešu valodā).

raksta bijušais LPSR VDK pretizlūkošanas daļas virsnieks Andris Trautmanis).[827]

Īstenībā Alberts Dābols no 1948. gada līdz 1956. gadam strādāja LPSR valsts drošības orgānu operatīvajā grupā, kas apkaroja

> "bruņoto bandu nacionālo pagrīdi Latvijas PSR teritorijā"; "viņam aktīvi piedaloties, likvidēta virkne buržuāzisko nacionālistu bandītu grupu un notverti 11 spiegi, ko kapitālistisko valstu izlūkdienesti iesūtījuši Latvijas PSR teritorijā".[828]

Par sekmīgu speciālo uzdevumu izpildi Albertu Dābolu 1952. gadā PSRS Augstākās Padomes Prezidijs apbalvoja ar Sarkanās Zvaigznes ordeni. Sakarā ar operatīvās grupas samazināšanu 1956. gadā Dābols iekārtojās darbā par šoferi LPSR Valsts darba krājkasu un valsts kredīta pārvaldē, bet no 1958. gada – par šoferi VAS *Intūrists* Rīgas nodaļā. Strādājot šajās vietās, Alberts Dābols periodiski sniedza palīdzību valsts drošības struktūrām. No VDK nākušais Rīgas nodaļas pārvaldnieks Vladimirs Elsters virzīja Alberta Dābola karjeru – 1963. gadā ieceļot par Rīgas nodaļas šoferu brigadieri.[829]

VDK vismaz sešdesmito gadu pirmajā pusē bija ieinteresēta informācijā, kas atradās VAS *Intūrists* šoferu rīcībā viņu darba specifikas dēļ, par ko liecina arī fakts, ka VAS *Intūrists* Rīgas nodaļai pakļautās viesnīcas-pansionāta *Rīgas jūrmala* Bulduros šoferis sešdesmito gadu sākumā Nikolajs Smirnovs bija pat VDK operatīvā sastāva (aktīvā dienesta) kapteinis.[830]

---

[827] Trautmanis Andris. *Izlūkošanas noslēpumi. Latvijas iedzīvotāji ārvalstu slepenajos dienestos 20. gadsimta pirmajā pusē*. Rīga: Goldberg Trust**,** 2015, 354.–355. lpp.
[828] LVA, 1986. f., 1. apr., 45028. l., 1.sēj., 107. lp. (Alberta Dābola 1964. gada 22. oktobra raksturojums, parakstījis LPSR VDK 2. daļas priekšnieks pulkvedis Aleksandrs Čeckis, dokuments krievu valodā).
[829] PDVA, 282. f., 1. apr., 91. l., 63. lp. (VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka Vladimira Elstera 1963. gada 14. decembra pavēle, dokuments krievu valodā).
[830] LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 6. lp. (karaklausībai padoto VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas darbinieku saraksti, 1962. gada janvāris, dokuments krievu valodā).

Secinājumi

VDK ietekme LPSR ārzemju tūrisma nozīmīgāko iestāžu vadībā ir neapšaubāma. Tās izmantotais modelis bija sekojošs – VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas darbības pirmajos gados – no 1960. gada līdz 1976. gadam pārvaldnieka amatā, visticamāk, pati LPSR VDK bija iekārtojusi savu darbinieku VDK operatīvo pilnvaroto, leitnantu. Līdz 1972. gadam viņš bija galvenais VDK ietekmes avots ārzemju tūrisma vadībā. 1966. gadā Rīgas nodaļa no vissavienības pakļautības nonāca koprepublikāniskajā – īpaši izveidotās LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes – pakļautībā, bet tikai 1972. gadā VDK nodrošināja savu ietekmi arī šajā jaunajā ārzemju tūrisma resora vadībā ar īpašas štata vietas – Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs – izveidi VDK demobilizētajam virsniekam kā VDK ārštata darbiniekam. Līdz 1976. gadam, kad tika nomainīts Rīgas nodaļas pārvaldnieks un nākamajam pārvaldniekam vairs nebija štata saistības ar VDK, LPSR VDK savu kontroli nodrošināja gan caur Rīgas nodaļas pārvaldnieku, gan caur Ārzemju tūrisma priekšnieka palīgu, bet no 1976. gada līdz 1988. gadam VDK ielikta amatpersona resorā bija Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs. Tādējādi secināms, ka VDK ārštata darbinieki ietekmēja ārzemju tūrisma resora vadību no tā darbības sākuma līdz beigām – no 1960. gada līdz 1988. gadam, ieņemot jau minētos amatus.

Pārējo ārzemju tūrisma resora vadītāju iespējamā saistība ar VDK izpētei pieejamajos dokumentos nav konstatējama, tomēr tas nozīmē tikai to, ka pagaidām nevar pierādīt ne to, ka konkrētais priekšnieks bija sadarbojies ar VDK, ne to, ka viņš to nebija darījis. Visi augstākie vadītāji – Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieki un viņu pirmie vietnieki – pirms nonākšanas amatos ārzemju tūrisma resorā strādāja dažādos LKP CK nomenklatūras amatos, bet, kā konstatēts historiogrāfijā, kolīdz persona tika iecelta *cekas* nomenklatūras amatā, VDK bija jāiznīcina dokumenti, kuros bija fiksēts personas darbs VDK ārštata darbinieka statusā. Minētā līmeņa amatpersonas VDK nedrīkstēja vervēt, tomēr tās varēja būt VDK uzticības personas. Tāda prakse apliecina VDK padotību – LPSR gadījumā LPSR VDK padotību LKP CK. Svarīgākais priekšnoteikums, lai ieņemtu kādu no vadītāja

amatiem ārzemju tūrisma resorā, bija piederība PSKP un iepriekšēja karjera partijas darbā (sk. pielikumos informāciju par dalību PSKP).

Minēto iestāžu vadītāju vietnieki kadru jautājumos pārsvarā bija pensionētie valsts drošības komitejas, iekšlietu resora un armijas virsnieki, kuri gādāja, lai darbā tiktu pieņemti *pareizie* cilvēki. Viņi varēja funkcionēt kā komforta nodrošinātāji, lai VDK aktīvā dienesta virsnieks bez traucējumiem varētu veikt savus uzdevumus sistēmā – vervēt, izsekot, vākt informāciju un veikt citu veidu darbības. VDK pensionāri pildīja arī ierindas, t. s. *tehniskos amatus*, kurus bija ieguvuši, pateicoties sakariem un tradīcijai apgādāt ar ērtām vietām pensionētos virsniekus. Šā fakta – ka viņi ir bijušie *čekisti* – zināšana vien varēja disciplinējoši ietekmēt citu strādājošo uzvedību. Tomēr secinājumi par VDK ietekmi iestāžu vadības līmenī neliecina ne par VDK aģentūras apjomu minētajās iestādēs, ne par to, kā ikdienā ar aģentiem strādāja Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs, ne par to, vai viņš izmantoja vai neizmantoja pensionēto virsnieku pakalpojumus. Minētā problemātika būtu jau citas izpētes vērta, tomēr tikai pēc attiecīgo izpētes rezultātu iegūšanas būs skaidrs, vai pastāvošajā tradīcijā balstītā VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas dēvēšana par VDK piesegorganizāciju ir arī zinātniski pierādīta.

1. pielikums

LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1984. gada – Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes) vadība (1966–1988)

Priekšnieki

16.08.1966[831]–20.11.1978. – Edmunds Ratnieks (1922; PSKP no 1945)
21.11.1978. –13.09.1988. – Staņislavs Jaškulis (1928; PSKP no 1957)

Vietnieki (pirmie)

16.08.1966.–18.03.1980. – Jevgeņijs Bīrons (1914; PSKP no 1945)
19.03.1980.–13.09.1988. – Rihards Elsbergs (1929; PSKP no 1953)

Vietnieki (otrie jeb *neatbrīvotie*):

16.08.1966.–11.06.1976. – Vladimirs Elsters (1930; PSKP no 1959)
21.06.1976.–24.07.1987. – Igors Fjodorovs (1946; PSKP no 1971)
26.07.1987.–13.09.1988. – Georgijs Koršaks (1938; PSKP no 1966)

2. pielikums

LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1984. gada – Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes) priekšnieka palīgi (LPSR VDK virsnieki)

3.05.1972.–29.11.1976. – Jānis Vaivods (1928; PSKP no 1952)
30.11.1976.–17.01.1977. – Vakance
18.01.1977.–27.04.1982. – Leons Klimovičs (1932; nenoskaidrots)
27.04.1982.–04.02.1985. – Vilnis Neimanis (1931; nenoskaidrots)
5.02.1985.–7.09.1988. – Viesturs Kociņš (1940; PSKP no 1966)

[831] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9956. l., 51. lp. (LKP CK biroja 1966. gada 16. augusta sēdes protokollēmuma Nr. 20 izraksts, dokuments krievu valodā).

3. pielikums

VAS Intūrists Rīgas nodaļas (1957–1980) pārvaldnieki

1956./1957.–17.01.1960. – Voldemārs Bušs (1900–1965; PSKP no 1919)
18.01.1960./18.07.1961.–11.06.1976. – Vladimirs Elsters (1930; PSKP no 1959)
21.06.1976.–28.05.1980. – Igors Fjodorovs (1946; PSKP no 1971)

4. pielikums

PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1983. gada – Valsts ārzemju tūrisma komitejas) Rīgas apvienības (1980–1992) vadība

Ģenerāldirektori

28.05.1980.–24.07.1987. – Igors Fjodorovs (1946; PSKP no 1971)
26.07.1987.–12.06.1992.[832] – Georgijs Koršaks (1938; PSKP no 1966)

Ģenerāldirektora vietnieki

Ceļojumu pārvaldes priekšnieki
28.05.1980.–18.07.1983. – Alla Lūsis (Vlasova, Bahusova;1935; PSKP no 1965)
22.11.1983.–18.11.1984. – Juris Dimitris[833] (1937; PSKP no 1977)
1984–1987 – Nenoskaidrots
27.07.1987.–1.01.1989. – Gundega Zeltiņa[834] (1942; PSKP kandidāte no 1984)

---

[832] PDVA, 282. f., 1. f., 269. l., 90. lp. (Georgija Koršaka personiskā konta kartīte).
[833] LVA, 986. f., 1a. apr., 47. l., 6. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 1. novembra dokuments, kas adresēts LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Staņislavam Jaškulim, dokuments krievu valodā).
[834] LVA, 986. f., 1a. apr., 57. l., 16. lp. (LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1987. gada 24. jūlija pavēle Nr. 12, dokuments krievu valodā).

Kadru nodaļas priekšnieki

28.05.1980.–31.01.1983. – Rihards Antins (1924; PSKP no 1950)
18.02./14.03.1983.–21.11.1983. – Juris Dimitris (1937; PSKP no 1977)
22.11.1983.–1.01.1985. – Jānis Brolišs (no 19.11.1984. nav ģenerāldirektora vietnieks, bet tikai Kadru nodaļas priekšnieks) (1930; PSKP no 1951)
2.02.1985.–8.01.1993.[835] – Kaiva Cinis (1942; PSKP no 1968)

[835] PDVA, 282. f., 1. apr., 322. l., 189. lp. (personiskā konta kartīte).

5. pielikums

Viesnīcas "Latvija" direkcija

Direktori

28.11.1977.–31.12.1980.[836] – Viktors Čeremisinovs (1946; PSKP no 1969)
23.01.1981.–15.06.1984. – Aleksejs Bahusovs (1925; PSKP no 1952)
1.06./04.07.1984.[837] –12.06.1992. – Georgijs Koršaks (1938; PSKP no 1966)

Direktora vietnieki

9.11.1978.–28.05.1980. – Rihards Antins (1924; PSKP no 1950)
21.05.1979.–22.11.1981. – Harijs Melbārdis[838] (1931; PSKP no 1956)
23.11.1981.–7.12.1984. – Boriss Lemtjugovs (1928; PSKP no 1953)
15.10.1985.–31.03.1987. – Anatolijs Gostevs (1933; PSKP no 1960)
1.10.1987.–15.08.1990.[839] – Larisa Kurdjukova (1946; bezpartejiska)
14.09.1984.[840]–22.01.1992. – Vladimirs Čerņavskis (1939; PSKP no 1973)

---

[836] PDVA, 282. f., 1. apr., 25. l., 7. lp. (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 9. janvāra pavēle Nr. 6-k, dokuments krievu valodā).
[837] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 148. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 30. maija pavēle Nr. 171-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 149. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 4. jūlija pavēle Nr. 215-k).
[838] LVA, 986. f., 1. apr., 95. l., [5.–6. lp.], 6. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1979. gada 14. jūlija pavēle Nr. 33, dokuments krievu valodā).
[839] PDVA, 282. f., 1. apr., 173. l., 202. lp. (Larisas Kurdjukovas 1990. gada 15. augusta iesniegums).
[840] PDVA, 282. f., 1. apr., 32. l., 102. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 14. septembra pavēle Nr. 294-k, dokuments krievu valodā).

The influence of the KGB and the top management of foreign tourism institutions of the LSSR: the Riga division of the All-Union joint-stock company *Intourist* and its operative management (1957–1992)

The aim of this article is to investigate what the interrelation was between the Riga division of the All-Union joint-stock company *Intourist* (*Intourist*) and the KGB at the Council of Ministers of the LSSR (KGB), examining the personal files of the top officials employed by the Riga division. The article has been divided into seven sections. The first section is focused on the sources and literature, the second section deals with the background of the institutionalisation of foreign tourism in the USSR and, in particular, LSSR. The third section characterizes management of the operative management structure of the Riga division – the Administration of Foreign Tourism at the Council of Ministers of the LSSR (Administration of Foreign Tourism) (1966–1988). The fourth section analyses the impact of the KGB on the Riga division and, in particular, the role of the position of head assistant in the Administration of Foreign Tourism (1972-1988). Further sections are dedicated to the identification of potential KGB influence: the fifth section analyses the management of the Riga division (1957–1992), the sixth section –the management of the hotel *Latvija* (1980–1991) and the seventh chapter illustrates the interrelation between the KGB and the technical staff of the foreign tourism institutions of the LSSR. Five tables attached to the article provide information on the managers of the foreign tourism institutions of the LSSR – their names, birth year, membership in the Communist Party of the Soviet Union, appointment date and the end of appointment.

The evidence of interrelation between the managerial level of the Riga division and the KGB can be proved starting from 1960, when the KGB operative delegate lieutenant Vladimirs Elsters was appointed as the manager of the Riga division. Apart from the fact that the competence of the manager of the Riga division was set by the

mentioned KGB operative delegate, starting from 1972, in order to strengthen the observance of interests of the KGB with regard to counterintelligence in the area of foreign tourism, the KGB used staff from the Administration of Foreign Tourism. For this reason, in particular the position of head assistant was created. This position was held by a KGB officer until 1988, when the institutional reform took place. KGB officers nevertheless continued to work by holding different posts in the Riga division. The Individual KGB officers that held the position of head assistant included Jānis Vaivods (1972–1976), Leons Klimovičs (1977–1982), Vilnis Neimanis (1982–1985), and Viesturs Kociņš (1985–1988).

The creation of the position of head assistant allowed a focus towards the work of the manager of the Riga division. Therefore, after transferring Elsters to another institution in 1976, the next managers of the Riga division were not active KGB reserve officers. However, they had experience in spheres influenced by the *speculation* – the actual interest of the KGB – such as the Riga Customs Office and the car repair industry. The interrelation between the managerial level of the Riga division (1980–1992) and the KGB becomes apparent because of the following: two out of four deputy directors general of the Riga division responsible for the staff issues were former officers of the KGB or the Ministry of Interior, but five out of six deputy directors of the hotel *Latvija* were former officers of either the KGB, the Ministry of Interior or the Soviet Armed Forces.

The studied sources do not prove that all employees involved in foreign tourism were in fact recruited for active service of the KGB. Yet, the study shows that there was one position appointed to the Riga division's supervising institution– the Administration of Foreign Tourism – which, in fact, was designed for the officer of the KGB active reserve, namely, the head assistant. The head assistant received his tasks and assignments from the KGB full-time officer employed in the division of counterintelligence who was his curator. The top management of the Administration of Foreign Tourism had or previously held positions at the Central Committee of the Communist Party of Latvia, which required regular interrelation with the KGB;

therefore, these individuals were used as they could take into account the interests of the KGB as well as satisfy the requests of the KGB.

The deputy directors of the foreign tourism institutions of the LSSR responsible for staff issues were mostly retired officers from the KGB, the Ministry of Interior or the Soviet Armed Forces. Therefore, they were responsible for recruiting the necessary persons. They ensured the comfortable conditions necessary for active KGB service officers to perform their duties the recruiting of agents, spying and gathering information. KGB pensioners also carried out regular tasks that were mostly technical. The awareness that they had towards the fact that they were former KGB officers may have had an impact on the behaviour of other employees. This study did not discover any evidence with regard to the tasks of retired KGB officers. Therefore, it remains for future studies to identify their actual interrelations with the KGB after retirement.

Intūrista Rīgas nodaļa[841] kā VDK piesegstruktūra: personālijas un sadarbība ar citām VDK piesegstruktūrām[842]

M. hist. Marta Starostina,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekle, doktorante

20. gadsimta divdesmito gadu sākumā Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (PSRS) paustās idejas par organizētu masu tūrismu un proletariāta tūrisma izpratnes veidošanu atklāja varas īstenotājiem tūrisma organizēšanas sniegtās iespējas, lai kontrolētu sabiedrību, īstenotu pasaules revolūciju un veiktu izlūkošanu un pretizlūkošanu. Šīs iespējas izmantotas, un, lai vairotu to efektivitāti, ārzemju tūrisma organizēšanu sākotnēji monopolizēja valsts akciju sabiedrības *Intūrists*, bet tad tā faktiski bija pakļauta valsts drošības struktūrām. Lavrentija Berijas pārliecinošā uzstājība panāca *Intūrista*[843] kā valsts drošības struktūru piesega saglabāšanu un turpmāku

[841] Šeit un turpmāk tekstā ar vārdiem "*Intūrista* Rīgas nodaļa" vai "*Intūrists* Rīgas apvienība" ērtības labad apzīmētas visas institucionālās transformācijas gan vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļa, gan vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas apvienība, gan PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienība, gan arī PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas (*Goskominturist*) Rīgas apvienība.

[842] Pilns pētījuma nosaukums *Vissavienības akciju sabiedrības «Intūrists» Rīgas nodaļas (PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas nodaļas, arī citu institucionālo transformāciju) personālijas, tās sadarbībā ar VDK piesegstruktūrām Latvijas komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrību, starptautisko jūrnieku klubu, Rīgas rajona zvejnieku kolhozu «9. maijs», Rīgas rajona kolhozu «Ādaži», LPSR Patērētāju biedrību savienību, tās Rīgas rajona sabiedriskās ēdināšanas apvienību, Rīgas starprajonu zvejnieku patērētāju biedrību*. Zinātniskie vadītāji Dr. hist. Uldis Neiburgs, M. hist. Bonifācijs Daukšts, maģistra darba stadijā Dr. hist. Jānis Ķeruss.

[843] Šeit un turpmāk tekstā ar vārdu "*Intūrists*" ērtības labad apzīmētas visas institucionālās transformācijas, arī vissavienības akciju sabiedrība *Intūrists* un valsts akciju sabiedrība *Intūrists*.

pilnveidošanu. Līdz ar to *Intūrists* laika gaitā izveidojās par institūciju, kuras pamatuzdevums bija kalpot par līdzekli izlūkošanai un pretizlūkošanai.

Intūrista darbība Latvijas teritorijā pirms un pēc PSRS veiktās Latvijas Republikas okupācijas saistījusies ar PSRS valsts drošības interešu īstenošanu. Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļa nav savrups Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) veidojums. *Intūrista* Rīgas nodaļa ir vissavienības resora struktūrvienība, kas darbojās LPSR. Oficiāli tā rīkojās *Intūrista* uzdevumā. Tādējādi formāli tā ar *Intūrista* vadības starpniecību bija padota gan PSRS pārvaldes institūcijām, gan arī LPSR pārvaldes institūcijām, tomēr faktiski tā kalpoja kā piesegstruktūra Valsts drošības komitejai (VDK), sniedzot arī operatīvo piesegu.

Intūrista uzdevumu klāstā ietilpa ārzemju tūristu un viesu novērošana, informācijas vākšana par viņu viedokļiem, ziņošana par neatbilstībām ceļojuma vai vizītes laikā, izteikumu fiksēšana par PSRS un tās īstenoto politiku, kratīšanas veikšana un savlaicīga draudu atklāšana. *Intūristam* piederēja viesnīcas, kas bija domātas ārzemniekiem. Tās sadarbojās ar daudzām institūcijām un organizācijām, kas domātas "sakaru" vai "draudzības" nodibināšanai ar ārzemniekiem vai lai sniegtu pakalpojumus, izklaidētu vai arī demonstrētu "realitātes šovu" par "sociālisma celtniecības" rezultātiem. Tādējādi *Intūrists* varēja sniegt un arī sniedza plašu līdzekļu klāstu, lai VDK varētu īstenot savus uzdevumus.

Pētījuma mērķis ir pierādīt hipotēzi, ka *Intūrists* un konkrēti tā Rīgas nodaļa bija VDK piesegstruktūra, galvenokārt izmantojot Latvijas Nacionālā arhīva (Latvijas Valsts arhīva un Personāla dokumentu valsts arhīva) dokumentus. Pētījums koncentrējas ne tikai uz Rīgas nodaļu, bet arī uz institūciju un organizāciju tīklu, kas sadarbojās ar *Intūristu*, veicot kopīgus, VDK noteiktus uzdevumus. Tīkla apzināšanai izmantota literatūrā un presē bieži minēto *Intūrista* sadarbības organizāciju un institūciju dokumenti, lai dokumentāri pamatotu vai noraidītu literatūrā un presē izteiktos pieņēmumus. Lai sniegtu pilnīgāku ieskatu sadarbības aspektos, kas līdz šim ir maz pētīti, pētījumā analizēta *Intūrista* sadarbība un saistība ar internacionālajiem jūrnieku klubiem, paraugsaimniecībām un sabiedriskās ēdināšanas paraugiestādēm.

Izvērtējot līdzīgas darbības, VDK štata darbinieku iesaisti, atklājot personas, kas veica līdzīgus uzdevumus formāli atšķirīgu institūciju un organizāciju uzdevumā, pētījums parāda, kā Rīgas nodaļa rīkojās kā VDK struktūrvienība.

Intūrista Rīgas nodaļa bija vissavienības resora struktūrvienība, kas sāka darboties piecdesmito gadu beigās, tādēļ tās izpēte bez vispārīga priekšstata par *Intūrista* vēsturi, sevišķi pirmsākumiem, nozīmētu izslēgt punktus, kas definē *Intūrista* un arī Rīgas nodaļas darbību. Ievērojot to, ka *Intūrista* vēstures pētniecība Latvijas Republikā bijusi fragmentāra, neskatot plašāku kontekstu, pirmajā nodaļā sniegts ieskats *Intūrista* vēstures pirmsākumos. Šāda pieeja ļāva atklāt daudzus sadarbības aspektus ar VDK, ko citādi nebūtu iespējams izdarīt.

Intūrista Rīgas nodaļas pētniecība neizbēgami saistīta ar izpratni par organizāciju un to veidojošiem elementiem, kas saista arī pētnieku, veicot šīs organizācijas darbības vēstures izpēti. Izpētes laikposmu nosaka vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļas darbības laiks no tā izveides un līdz deviņdesmito gadu sākumam, kad attiecīgā vissavienības struktūrvienība tikusi izmantota par pamatu, lai veidotu vairākus uzņēmumus, kas joprojām darbojas tūrisma jomā. Dokumentu atlase balstīta uz *Intūrista* Rīgas nodaļas dokumentu konstatēšanu un analīzi, lai sākumā noteiktu, vai tie sniedz pilnīgu informāciju vispār par organizāciju, tās svarīgākajiem veidojošiem aspektiem – veidu, padotību, struktūru, personālu un darbību. Ievērojot to, ka atsevišķi Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā nodalītais dokumentu kopums nesniedz pilnīgu informāciju par svarīgākajiem aspektiem, bija jāpievēršas šo aspektu atklāšanai arī citu, saistītu dokumentu analīzi. Analīzes gaitā visos svarīgākajos aspektos atklāta saistība ar VDK. Otrā un trešā nodaļa veidota tā, lai ilustrētu konstatēto saistību, kā arī maksimāli pietuvinātu lasītāju pētniecības gaitai. Otrā nodaļa veltīta organizatorisko jautājumu analīzei, ar sadarbības tīkla vispārīgu ieskicēšanu un analīzi. Savukārt trešā nodaļa sniedz detalizētu ilustrāciju jau otrās nodaļas sākumā veiktajam, dodot ieskatu ar VDK darbību saistītā personāla biogrāfijās, aprakstot *Intūrista* Rīgas nodaļas darbību, kas liecina par sadarbību ar VDK.

Biogrāfiju aprakstā priekšroka dota detalizācijai. Tieši šāda atklātība ir nepieciešama LPSR VDK zinātniskajā izpētē. Esot divus gadus Latvijas Universitātes Fonda un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiātes statusā un kopš 2017. gada arī komisijas locekles statusā, nācās atzīt, ka no pirmā skata šķietami sīkumi vai jautājumi, kas neskar publisko jomu, pētniecības gaitā atklājās kā svarīgi aspekti. Prakse neatspoguļot avotu, to darīt nepilnīgi būtiski kavē pētniecību, turklāt padara to neefektīvu.

Intūrista, arī tā Rīgas nodaļas pētniecību apgrūtina tas, ka joprojām tūrisma jomā Krievijas Federācijā un arī Latvijas Republikā darbojas organizācijas, kas *Intūristu* izmantojušas par pamatu. Krievijas Federācijā *Intūrists*, pārveidots jaunā tiesiskā veidolā, joprojām darbojas un ir saglabājis pat tā ārējos atribūtus. Latvijas Republikā saistība ir konstatējama ar dokumentu palīdzību, kas, ievērojot VDK aspektu, padara to sensitīvu un nosaka arī to, kāpēc personu intervēšana par jautājumiem, kas saistīti ar VDK, ir problemātiska.

Hipotēzes pierādīšanai par *Intūrista* un konkrēti tā Rīgas nodaļas saistību ar VDK nav tikai akadēmiski zinātniska jēga, bet arī sociāla nozīme. VDK sadarbības jautājumu juridiska izvērtēšana nav iespējama, nezinot un neizprotot to institūciju vēsturi, kas kalpojušas VDK kā piesegs. Ilustrējot vien to, cik pamatīgs, nopietns darbs ir jāiegulda, lai atklātu vienu no daudzajiem VDK piesegiem un katras šajā piesegā iesaistītās personas lomu, nācās lauzt stereotipu, ka VDK saistība konstatējama tāpat kā parastas darba tiesiskās attiecības.

Avotu un literatūras apskats

Pētījums pamatā balstīts uz Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LVA) un Personāla dokumentu valsts arhīva (PDVA) rīcībā esošajiem dokumentiem, kas tieši vai netieši atspoguļo vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļas darbību laikposmā no tā izveides un līdz deviņdesmito gadu sākumam, kad attiecīgā vissavienības uzņēmuma struktūrvienība tikusi izmantota par pamatu, lai veidotu vairākus patlaban tūrisma jomā darbojošos uzņēmumus. Veicot konkrēti Rīgas nodaļas dokumentu kopuma, ko satur LVA 222.

fonds, analīzi, nācās konstatēt, ka tas nepilnīgi atspoguļo *Intūrista* darbību Latvijas teritorijā, jo nesniedz ziņas, piemēram, par tā īpašumā esošajām viesnīcām, kā arī neataino literatūrā, presē un liecībās sniegtos sadarbības aspektus ar citām institūcijām un organizācijām. Sevišķu uzmanību piesaistīja LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētnieka, Rīgas Apgabaltiesas priekšsēdētājas vietnieka un Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāja Jura Stukāna komisijas uzdevumā veiktie pētījumi, kas apstiprināja presē un literatūrā izteikto pieņēmumu par *Intūrista* kā VDK piesega darbību, piemēram, nodarbinot *Intūrista* Rīgas nodaļā, arī viesnīcās VDK štata darbiniekus, lai *Intūristā* veiktu VDK uzdevumus, to skaitā ikdienā uzraudzītu *Intūrista* darbības atbilstību VDK norādēm. Ievērojot minēto, tika veikta PDVA 282. un 3406. fonda izpēte, kas dod ieskatu *Intūrista* viesnīcā *Latvija* un pansionātā viesnīcā *Rīgas jūrmala* atsevišķās nodarbināto personas lietās. Ņemot vērā to, ka *Intūrista* viesnīcu fondos pieejamo personas lietu skaits ir ievērojams, piemēram, viesnīcas *Latvija* personāla apzināšanai nācās vispārīgi izskatīt vairāk nekā tūkstoš simts lietu, pētījuma vajadzībām atlase veikta, vadoties no norādēm par *Intūrista* sadarbību ar VDK, kas izteikta literatūrā, presē, tiesā un tieši ar *Intūrista* darbību saistītajos dokumentos.

Iepazīstoties ar atsevišķu literatūrā un presē bieži minētu *Intūrista* sadarbības organizāciju un institūciju dokumentiem, atklājās vairāki svarīgi aspekti, kas raksturo *Intūrista* darbību un dokumentāri pamato literatūrā un presē izteiktos pieņēmumus, no kuriem daļa, kamēr nebija iepriekš atklāts dokumentārs pamatojums, tikusi apšaubīta. Lai sniegtu pilnīgāku ieskatu sadarbības aspektos, kas līdz šim ir maz pētīti, darbā analizēta *Intūrista* sadarbība un saistība ar internacionālajiem jūrnieku klubiem, paraugsaimniecībām un sabiedriskās ēdināšanas paraugiestādēm. Šim uzdevumam izmantoti attiecīgie LVA fondi.

Latvijas Nacionālā arhīva dokumenti

Ieskatam tālāk tiks sniegts svarīgāko izmantoto LVA un PDVA fondu īss raksturojums, norādot fonda numuru, arhīva doto

nosaukumu un izmantoto dokumentu vispārīgu aprakstu. Sniegto ziņu apjoms salāgots ar attiecīgā fonda popularitāti.

LVA 222. fonds – PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes "Intūrists" Rīgas nodaļa

Dokumentu kopums aptver laikposmu no 1957. līdz 1985. gadam. Dokumenti – krievu valodā, izņemot atsevišķu veidlapu galvas, kas ir gan krievu, gan latviešu valodā. Pārsvarā visi dokumenti ir rakstīti mašīnrakstā, bet rokrakstā nereti ir satura rādītāji. Vispārīgi raksturojot attiecīgajā fondā iekļautos dokumentus, tajā ir ietverti *Intūrista* Rīgas nodaļai saistošie priekšraksti, sākot no LPSR Ministru Padomes nolēmumiem un beidzot ar vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* valdes atsūtītajiem priekšrakstiem un norādījumiem par ikdienas darba organizāciju. Šeit ir atrodami dažādi *Intūrista* darbības atskaišu veidi, sākot no atskaitēm par konkrētu laikposmu un beidzot ar konkrētiem ziņojumiem. Atskaites sniegtas gan formālās (institucionālās) padotības kārtībā, gan arī faktiskās (funkcionālās) padotības kārtībā, proti, VDK.

Arhīvs nav izveidojis fondam vēsturisku izziņu, tāpēc nav drošticamu ziņu par *Intūrista* Rīgas nodaļas izveidošanas laiku. Konkrētajā fondā dokumentu, kas atspoguļotu Rīgas nodaļas struktūru un amatu padotību. Ziņas par personālu daļēji iegūstamas, piemēram, no PDVA 282. fonda, kas sniedz ziņas par viesnīcas *Latvija* personālu.

PDVA 282. fonds – Akciju sabiedrība Viesnīca "Latvija"

Ievērojot to, ka viesnīca *Latvija*, mainoties īpašuma tiesiskajām attiecībām, turpinājusi darboties, fondā esošie dokumenti ietver laikposmu līdz 2008. gadam. Dokumenti sniedz plašu informāciju par viesnīcas simniecisko darbību, organizāciju un personālu. Iepazīstoties ar dokumentiem, secināts, ka trūkst ievērojams skaits lietu. Viesnīca *Latvija* fonda dokumenti galvenokārt izmantoti, lai noskaidrotu personas, kas bijušas nodarbinātas *Intūristā*. *Intūrista* sakarā vispārīgi apzinātas vairāk nekā tūkstoš simts personas lietu, no kurām, pamatojoties uz literatūrā, presē un citos dokumentos

minēto, atlasīti piemēri, lai ilustrētu *Intūrista* izmantošanu VDK piesegam. Diemžēl, ievērojot to, ka Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošā informācija par VDK nav publiski pieejama, izņemot atsevišķus dokumentus, pilnīga visu personas lietu izpēte sadarbības aspektā ar VDK nav iespējama.

PDVA 3406. fonds – PSRS Ārvalstu tūrisma vissavienības akcionāru sabiedrības pārvalde "Intūrists" Viesnīca-pansionāts "Intūrists" Rīgas Jūrmalā

Šajā fondā atrodas viesnīcas-pansionāta *Rīgas jūrmala* fonda lietas, kopumā no 21 lietas ir izskatītas deviņas. Šā fonda materiālos starp pavēlēm par personālu, atbrīvoto dokumentiem, rēķinu kartītēm aprakstītas arī ļoti detalizētas ziņas par tūristiem, kā arī ziņas par šīs *Intūrista* viesnīcas direktoriem, arī starptautiskajā izlūkošanas un pretizlūkošanas dienestu vēsturē tik ievērojamu personu kā PSRS VDK 2. galvenās pārvaldes pulkvedi Leonīdu Kunavinu.[844] Arī šajā gadījumā jāveic personu, par kurām ir lietas fondā, padziļināta izpēte un intervēšana.

LVA 986. fonds – Latvijas PSR MP Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde

Intūrista Rīgas nodaļa institucionāli bija padota arī LPSR Galvenajai ārzemju tūrisma pārvaldei, tās rīcībā nonāca *Intūrista* sniegtās dažādu veidu atskaites un informāciju saturoši dokumenti. Lai pilnībā aptvertu visu saziņu, kas bijusi Rīgas nodaļai ar attiecīgo institūciju, nepieciešamas skatīt abus fondus, jo dokumentu lietvedība un arhivēšanas kultūra konkrētajā institūcijā vai organizācijā var atspoguļoties uz arhīvā nodoto dokumentu pilnīgumu. Darbā izmantoti dokumenti, kas atspoguļo saziņu starp *Intūrista* Rīgas nodaļu un LPSR Galveno ārzemju tūrisma pārvaldi.

[844] PDVA, 3406. f., 2. apr., 12. l., 21., 22. lp

LVA 2249. fonds – Akciju sabiedrība "Auda"

Fonda nosaukums saistīts ar to, ka Rīgas zvejnieku kolhozs *9. maijs* tika pārveidots par akciju sabiedrību *Auda.* 1990. gada 23. februārī mainīts nosaukums no *9. maijs* uz *Auda*, bet vēlāk arī pārveidota uzņēmuma darbības organizācija. Fondam izveidota vēsturiska izziņa. Fonds apkopo dažādu veidu dokumentus, kas pamatā raksturo saimniecisko darbību. Informāciju par sadarbību ar *Intūristu* un ārzemju tūristu un viesu uzņemšanu sniedz pamatā finansiāla rakstura dokumenti, piemēram, izmaksu apstiprināšana.

LVA PA-8464. fonds – Kolhoza "Ādaži" LKP pirmorganizācija. Rīgas rajona Ādažu ciems – 1. apraksts – Partijas sapulču, biroja sēžu, partijas komitejas sēžu protokoli, darba plāni

Fondā iekļautā informācija sniedz visai izvērstu skatījumu uz Rīgas rajona kolhoza *Ādaži* pirmorganizācijas darbu. Tajā pieejami plāni, kas sniedz informāciju ne tikai par propagandas sarīkojumiem, bet arī par atbildīgajiem. Tāpat, pateicoties visai aktīvai kolhozā notiekošā apspriešanai un attiecīgi šīs apspriešanas fiksēšanai, var izsekot arī *Ādažos* notikušajam. *Intūrista* sakarā liecību ir salīdzinoši maz, tomēr atklātais, pirmorganizācijas apstiprinātais rādāmo objektu saraksts, personu uzskaitījums, kas ir atbildīgi par ārzemju tūristu un viesu uzņemšanu, kā arī piezīme par apskates organizēšanas kārtību, ir ārkārtīgi vērtīga dokumentāra liecība, jo tā apstiprina līdz šim tikai pieņēmumu veidā pausto, ka paraugsaimniecību apskates objekti un cilvēki, kas komunicējuši ar ārzemniekiem, bijuši speciāli izvēlēti un instruēti.

LVA 341. fonda – *Latvijas republikāniskā patērētāju biedrību savienība* – 8. apraksta 218., 231., 244., 329., 362. lieta

Minētās lietas ietver informāciju par LPSR Patērētāju biedrību savienības restorāna *Sēnīte* darbības finansiālajiem aspektiem, kā arī

sniedz informāciju par revīzijas laikā konstatēto, to skaitā trūkumiem, un norādījumus to novēršanai. Lai gan tiešu dokumentāru liecību par sadarbību ar *Intūristu* ir maz, tomēr to kontekstuāla analīze, pirmkārt, apstiprina literatūrā un presē izteiktos, iepriekš dokumentāri nepamatotos pieņēmumus, un, otrkārt, tā ļauj secināt gan par ārzemju tūristu un viesu apkalpošanas nosacījumiem, apmēru un standartiem, gan arī par apkalpošanā iesaistītajām institūcijām un organizācijām.

LVA PA-15500. fonds – Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras darbinieku personas lietu kolekcija

Ievērojot to, ka pētījumā atklāti vairāki ar *Intūrista* darbību tieši saistīti vadoši LPSR VDK štata darbinieki, izmantotas arī Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras lietas. Minētās lietas sniedz detalizētu informāciju par attiecīgajiem darbiniekiem. Sniegto ziņu trūkums slēpjas apstāklī, ka tās sniedz ziņas tikai līdz brīdim, kamēr attiecīgais amats uzskatīts par piederīgu nomenklatūrai.

LVA PA-101. fonds – Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja

Līdzīgu apsvērumu dēļ kā LVA PA-15500. fonds, izmantots arī LVA PA-101. fonds, proti, lai sniegtu detalizētu informāciju par vadošajiem VDK darbiniekiem, kas bijuši saistīti ar *Intūrista* darbību.

LVA 270. fonds – Latvijas PSR Ministru Padome un Latvijas Republikas Ministru Padome

Fonds izmantots tikai tajā apjomā, ko tas sniedz attiecībā uz *Intūristu*, proti, tā tieši lemto *Intūrista* sakarā, piemēram, tas atklāj, ka ārzemju tūristiem un viesiem rādāmo objektu sarakstu apstiprinājusi LPSR Ministru Padome. Savukārt, sastatot šo informāciju ar citviet minēto, var secināt, ka attiecīgais saraksts tapis, no vienas puses, pēc PSRS pārvaldes iestāžu dotajiem vispārīgajiem norādījumiem, bet, no

otras puses, to detalizējuši par attiecīgo objektu pārvaldi atbildīgie.

1732. fonda – Latvijas Ūdens transporta arodbiedrību federācija – 8. apraksts

Latvijas Ūdens transporta arodbiedrību federācija veidojusies no Jūras un upju flotes strādnieku arodbiedrības Latvijas baseina komitejas, kuras ietvaros bija izveidoti divi starptautiski jūrnieku klubi – Rīgas internacionālais jūrnieku klubs un Ventspils internacionālais jūrnieku klubs. Minēto klubu darbība bija saistīta ar *Intūristu*, tāpēc izmantoti attiecīgie dokumenti šīs saistības atspoguļošanai. Fonda 8. aprakstā esošajās lietās, kas atsedz abu starptautisko jūrnieku klubu darbību, ir gan dažādu veidu atskaites, gan arī detalizēti ziņojumi par ārzemju kuģu apkalpes locekļiem, kas apciemojuši klubus, tie ietver pat vārdu, uzvārdu, kuģi, laiku, kad kuģis atradies ostā, un fiksēto izteikumu citātus par PSRS un tās politiku. Dokumenti, ņemti kopsakarā ar citviet pieejamajiem, ļauj konstatēt attiecīgo ziņojumu autorus un to saistību ar *Intūristu* un tā sadarbības organizācijām. Tāpat dokumenti parāda starptautisko jūrnieku klubu vadības saistību ar VDK.

Publicētie avoti

Ievērojot to, ka pētījuma laikā daļa intervēto personu nesniedza atklātas atbildes, bet daļa vēlējās palikt anonīmi, interviju laikā iegūtā informācija izmantota tikai kā norāde informācijas meklēšanai.

Rakstā plaši izmantota presē pieejamā informācija, gan lai precizētu institūciju nosaukumus, ziņas par analizējamām personām, atklātu norādes par dokumentāru liecību meklēšanas vietām, gan arī lai papildinātu, precizētu un sastatītu presē minēto ar dokumentos atspoguļoto. Izmantota gan latviešu trimdas prese, gan arī PSRS izdevumi, no kuriem lielākā daļa piederējusi LKP CK izdevniecībai. Skatītas arī publikācijas VDK piesegstruktūrā laikrakstā *Dzimtenes Balss*.

Atspoguļojot *Intūrista* Rīgas nodaļas darbību, nācās konstatēt, ka daudzas Latvijas Republikas pētnieku publikācijas par minēto jautājumu vai nu nesatur zinātnisko aparātu, kādēļ tās nav iespējams izmantot kā avotu, vai arī zinātniskais aparāts satur būtiskas problēmas, kas arī izslēdz iespēju to izmantot kā derīgu darba zinātniskajā aparātā. Turklāt vērojama tendence balstīties arī tādās VDK štata darbinieku liecībās, kas nekādā veidā nav dokumentāri pamatotas.

Zinātniskā literatūra

Raksta izveide balstīta uz pētījumiem, ko veikusi LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija gandrīz divu gadu laikā. Šeit daļēji ietvertas arī iepriekš LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 3. sējumā publicētās pētījuma daļas, pirmkārt, lai precizētu un papildinātu publikācijā minēto ar svarīgām jaunatklātām ziņām un, otrkārt, lai uzsvērtu aspektus, kas raisījuši zinātniskas diskusijas. Iesaiste zinātniskajā darbībā notikusi, pateicoties Latvijas Universitātes Fonda un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiju programmai. Lielu ieguldījumu pētniecības rezultātos devuši komisijas locekļi, kas vadījuši darbu, konsultējuši, recenzējuši rakstus, snieguši citu atbalstu pētniecības sakarā.

Pētījuma izstrādes laikā tika konstatēta nepieciešamība *Intūrista* Rīgas nodaļas darbību skatīt saistībā ar *Intūrista* vēsturi, tā izveidi, darbības principu formulēšanu, sadarbības principu noteikšanu ar citām PSRS institūcijām un organizācijām un *Intūrista* lomas definēšanu PSRS varas īstenošanas nodrošināšanā. Ievērojot to, ka *Intūrists* pārveidotā veidolā turpina darboties ne tikai Latvijas Republikā, bet arī Krievijas Federācijā, *Intūrista* izpēte neizbēgami konfrontē joprojām tūrisma jomā darbojošās personas un Krievijas Federācijas gadījumā arī ar juridiskas personas zīmolu. Tieši tāpēc izvērsti un uz arhīva dokumentiem pamatoti pētījumi par *Intūrista* darbību pieejami tikai par laikposmu līdz Otrajam pasaules karam. Ievērojot to, ka Latvijas Republikā *Intūrists* ir salīdzinoši fragmentāri pētīts, izmantoti Krievijas Federācijas pētnieku darbi. Sevišķu ievērību pelnījuši divi pētījumi. Viens ir Igora Orlova un Jeļenas Jurčikovas darbs

par masu tūrismu staļinistiskajā ikdienā.[845] Tas sniedz ne tikai vēsturisku apskatu par tūrisma organizēšanas jautājumiem līdz Otrajam pasaules karam, bet arī kritiski izvērtē iepriekš veiktos pētījumus. Darbā izmantoti arhīva dokumenti. Otra ir Maskavas Valsts universitātes doktorantes Marinas Kresovas disertācija par *Intūristu* laikposmā no 1929. līdz 1939. gadam, kas aplūko *Intūrista* struktūru, kadrus, darbības virzienus.[846] Minētais pētījums balstīts arhīva dokumentu analīzē un citu autoru darbu kritiskā izmantošanā. Ievērojot to, ka *Intūrista* darbība ir populārs pētniecības temats Krievijas Federācijā un ārpus tās, jo sevišķi vērojama tematikas aktualizēšanās *Intūrista* 80 gadu jubilejas sakarā, dažādu veidu publikācijas, arī zinātniskas, ietver faktu kļūdas. Lai izvērtētu faktu nesakritību un noteiktu kļūdu rašanās cēloni, pētniecībā par pamatu izmantoti tie darbi, kas balstījušies uz arhīva dokumentiem, kuriem ir lielāka citējamība un kuru raksturs liecina par pamatotos argumentos balstītiem spriedumiem.

Rakstot par starptautisko jūrnieku klubu problemātiku, nācās konstatēt, ka par to Latvijas Republikā nav bijuši izvērsti pētījumi. Līdzīgi kā *Intūrista*, arī starptautisko jūrnieku klubu sakarā pieejami vien fragmentāri pētījumi, turklāt publicētās informācijas klāstā nomācoši daudz ir informācijas, kas neatbilst īstenībai vai kas balstīta uz aplamiem priekštatiem. Kā pamats starptautisko jūrnieku klubu jautājuma atklāšanai izmantoti trīs darbi. Pirmais – Abo akadēmijas (Somijas Republika) profesora Veisa Holgera pētījums par Jūrnieku un ostu strādnieku internacionāli,[847] kura rezultāti publicēti vairāku gadu laikā un apkopoti 2016. gada decembrī izdotajā grāmatā par

[845] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010.

[846] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004.

[847] Weis, Holger. *The International of Seamen and Harbour Workers – A Radical Labour Union of the Waterfront or a Subversive World Wide Web?* (CoWoPa – Comintern Working Paper 29/2013), p. 21. Pieejams: https://www.abo.fi/fakultet/media/29133/cowopa29weiss.pdf

starptautisko komunismu un transnacionālo solidaritāti (*International Communism and Transnational Solidarity: Radical Networks. Mass Movements and Global Politics, 1919–1939*). Otrais – Aleksandra Isajeva publikācija par starptautisko jūrnieku klubu darbību Vladivostokā 20. gadsimta trīsdesmitajos gados.[848] Trešais – I Parīzes Universitātes (*Panthéon*) doktorantes Konstances Mikalefas disertācijas pamatā esošais pētījums par Jūrnieku un ostu strādnieku internacionāli.[849] Visi trīs pētījumi sniedz atšķirīgu priekšstatu no tā, kādu to publiski zīmē bijušie LPSR VDK štata darbinieki. Tie sniedz arī skaidrojumu, kāpēc starptautisko jūrnieku klubu nosaukumi krievu un latviešu valodā veidoti, nevis vadoties pēc valodas prasībām, bet gan pēc jēguma, proti, saistības ar Jūrnieku un ostu strādnieku internacionāli. Tāpat tie uzskatāmi pamato, piemēram, LPSR VDK virsnieka Imanta Lešinska darbā *Kalpības gadi* apgalvoto un sniedz vērtīgu informāciju, kas, līdzīgi kā pētījumi par *Intūrista* pirmsākumiem, dod pamatu jaunu aspektu PSRS veiktajai Latvijas Republikas okupācijas izvērtēšanai.

I. Vissavienības akciju sabiedrība *Intūrists*

1. Izveides konteksts un priekšnosacījumi

Beidzoties Krievijas pilsoņu karam un izveidojoties PSRS, tūrisms bija viens no daudzajiem jautājumiem, kas bija jārisina pie varas nonākušajiem. Par PSRS tūrisma pirmo posmu uzskata laika periodu līdz 1936. gadam,[850] kad sākās Lielais terors un tika izveidota sarežģīta administratīvā komandsistēma, kuras vadībā esošās personas

[848] Александр, Исаев. "Деятельность интернационального клуба моряков во Владивостоке в 1930-е гг.", *Грамота*, № 11, ч. 3, 2015. Pieejams: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2015_11-3_17.pdf

[849] Micalef, Constance. "L'Internationale des marins et des dockers (IMD) – Die Internationale der Seeleute und Hafenarbeiter (ISH). These en préparation à l'Université de Paris I, Panthéon", *The International Newsletter of Communist Studies*, Vol. X (2004), no 17.

[850] Ersöz, Hasan Deniz. *Tourism in Russia: from Tsarist to Post-Soviet Period*, [master thesis]. Graduate School of Social Sciences of the Middle East Technical University, 2012, p. 23.

"ar aizdomām attiecās pret brīvprātīgām biedrībām, kas veicināja masu aktivizāciju un kas apvienoja simtiem tūkstošu pilsoņu".[851] Šajā laikposmā radīti priekšnoteikumi – gan sociālekonomiski, gan arī organizatoriski –, lai tūrisms būtu pieejams kā masu produkts un ikdienas dzīves sastāvdaļa.[852] Tūrisms, gluži kā daudzas citas jomas, kļuva par jaunās kārtības propagandas līdzekli, kas tādēļ prasīja kontroli. Šajā laikposmā gūtās atziņas tūrisma kontrolei izmantotas arī nākamajos posmos, faktiski kļūstot par pamatu nākotnes lēmumu pieņemšanā.

20. gadsimta divdesmito gadu sākumā Maskavā Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Izglītības tautas komisariātā izveidoja Ārpusskolas darba metožu institūtu[853] (*Институт методов внешкольной работы*), kas, cita starpā, veic arī tālo ekskursiju maršruta plānu izstrādi vecāko klašu skolēniem, studentiem un pedagogiem. 1924. gadā institūtā izveidoja Tālo ceļojumu biroju. Līdzās Ārpusskolas darba metožu institūta birojam darbojās arī ekskursiju biroji, ko izveidoja KPFSR Izglītības tautas komisariātam padotās Galvenā politiskās izglītības komiteja un Galvenā zinātnisko, zinātniski mākslinieciskо un muzeja iestāžu pārvalde (*Главное управление научными, научно-художественными и музейными учреждениями*) un ko 1926. gada 1. februārī apvienoja, izveidojot Apvienoto ekskursiju biroju (*Объединенное экскурсионное бюро*). Pēdējo nodeva KPFSR Izglītības tautas komisariāta padotībā.[854] Apvienotā ekskursiju biroja darbība nebija ilgstoša. Tā tiesiskais mantinieks bija 1928. gada 17.

---

[851] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 114.

[852] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 6.

[853] Institūta kompetenču sfēra bija visai plaša. Sk., piemēram, Romms, Mihails. "Kā es kļuvu par režisoru (pašportreta fragments)", *Kino*, Nr. 14, 1969, 15. jūlijs, 8.–9. lpp.

[854] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 37–39.

martā[855] KPFSR Izglītības tautas komisariāta, KPFSR Veselības tautas komisariāta, KPFSR Tirdzniecības tautas komisariāta un KPFSR Iekšlietu tautas komisariāta dibinātā un KPFSR Izglītības tautas komisariāta padotībā nodotā tūrisma valsts akciju sabiedrība *Padomju tūrists* (экскурсионное государственное акционерное общество *Советский турист* jeb saīsināti *Совтур*). *Padomju tūrista* izveide iezīmēja tūrisma organizēšanas centralizācijas tendenci. Tam par iemeslu kalpoja atziņa, ka jaunās ekonomikas politikas (*новая экономическая политика* jeb *НЕП* arī *неп*; 1921–1928) iespaidā tūrisms, sevišķi Krimas pussalā, uzskatāms par vieglas peļņas avotu, kādēļ tūrisma pakalpojumi – pakalpojumu sniedzēju un pakalpojuma kvalitātes ziņā – vairs nav reāli kontrolējami.[856] Minētās valsts akciju sabiedrības statūti paredzēja, ka par akciju turētāju var kļūt jebkurš pilsonis, vienas akcijas cena bija 1 rublis, bet balsstiesības bija tiem, kam bija vismaz 100 akcijas.[857] Faktiski *Padomju tūrists* sāka darboties tikai kopš 1929. gada janvāra, kļūstot par vienīgo atļauto tūrisma organizētāju Krimā un ar tiesībsargājošo iestāžu palīdzību apkarojot citu, piemēram, sanatoriju, atpūtas namu, ormaņu un fotogrāfu, mēģinājumus organizēt atpūtu. *Padomju tūrists* pakalpojumus sniedza pamatā tiem, kas bija iegādājušies ceļazīmes, piedāvājot galvenokārt pasīvu un komfortablu atpūtu.[858]

---

[855] Citos avotos norādīts, ka tūrisma valsts akciju sabiedrība *Padomju tūrists* dibināta 1923. gadā. Орлов, Игорь. "Рождение и первые шаги «Интуриста»", *Социальное развитие России: состояние, проблемы, перспективы*. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, Майкоп, 15–16 апреля 2005 г. Майкоп: Изд-во ООО «Аякс», 2005, с. 199-206. Pieejams: https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/virdquimrr/direct/64294388 (attiecīgi 1. lpp.)

[856] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 40–42.

[857] "Экскурсионное государственное акционерное общество – Советский турист", *Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР*, 1928, отд. 2, № 125, ст. 196. Citēts pēc: Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 42–43.

[858] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б.Н. Ельцина», 2010, с. 43–45.

20. gadsimta divdesmito gadu sākumā PSRS līdzās jaunizveidotajām, ar tūrismu saistītajām organizācijām bija arī tādas organizācijas, kas bija dibinātas vēl Krievijas Impērijas laikā un kas savu darbību atjaunoja pēc Krievijas pilsoņu kara, to skaitā Krievijas tūristu biedrība (***Российское общество туристов***). Ievērojot to, ka šīs biedrības čaula bija izmantota, lai organizētu masu tūrismu un veidotu proletariāta tūrisma izpratni, sniegts salīdzinoši izvērstāks Krievijas tūristu biedrības likteņa apraksts.

Literatūrā domas dalās par to, kad dibināta Krievijas tūristu biedrība. Minētais saistīts ar to, ka tikai 1901. gadā parādās biedrība ar šādu nosaukumu,[859] kas savukārt veidota, reorganizējot 1895. gada 27. aprīlī (pēc Juliāna kalendāra – 15. aprīlī) dibināto Velosipēdistu un tūristu biedrību[860] (*Общество велосипедистов-туристов*, sauktu arī par Krievu velosipēdistu klubu (*Русский туринг-клуб*)[861]. Pēdējais bijis tik populārs, ka iespaidojis pat Ļevu Tolstoju (1828–1910) 1895. gada aprīlī sēsties uz velosipēda, lai 66 gadu vecumā veiktu braucienus no Jasnajas Poļanas (Ļeva Tolstaja dzimtās mājas vieta) un pat no Maskavas uz Tulu,[862] kas pirmajā gadījumā ir aptuveni 17 km, bet otrajā

[859] Ляшенко, Елена. "120 лет на двух колесах. Как в Петербурге возникло общество велосипедистов", *Аргументы и Факты-Петербург*, 2015, 27. aprīlis. Pieejams: http://www.spb.aif.ru/sport/other/120_let_na_dvuh_kolesah_kak_v_peterburge_vozniklo_obshchestvo_velosipedistov

[860] Presē latviešu valodā biedrība saukta, gan tieši tulkojot kā Krievijas "velosipēdistu-tūristu biedrība" ("Sports. Spārnotā nākotne", *Jaunā Balss*, Nr. 5, 1924, 2. februāris, 14. lpp.), gan arī vispārinot kā "Krievu velosipēdistu biedrība" (Djomina, T., Sergejeva V., "Ringā iznāk domātājs", *Cīņa*, Nr. 29, 1963, 2. februāris, 3. lpp.).

[861] *Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту*, том 2, гл. ред. Григорий Кукушкин. Москва: Физкультура и спорт, 1962, с. 388, Ляшенко, Елена. "120 лет на двух колесах. Как в Петербурге возникло общество велосипедистов", *Аргументы и Факты-Петербург*, 2015, 27. aprīlis. Pieejams: http://www.spb.aif.ru/sport/other/120_let_na_dvuh_kolesah_kak_v_peterburge_vozniklo_obshchestvo_velosipedistov

[862] Ляшенко, Елена. "120 лет на двух колесах. Как в Петербурге возникло общество велосипедистов", *Аргументы и Факты-Петербург*, 2015, 27. aprīlis. Pieejams: http://www.spb.aif.ru/sport/other/120_let_na_dvuh_kolesah_kak_v_peterburge_vozniklo_obshchestvo_velosipedistov

– 220 kilometri. Acīmredzot arī šā iemesla dēļ viņš ievēlēts par biedrības goda prezidentu.[863] 1899. gadā biedrība guva starptautisku atzinību, bet 1900. gadā Minhenes starptautiskajā sporta izstādē – zelta medaļu par lielu ieguldījumu tūrisma attīstībā. Ievērojot lielo organizācijas popularitāti un starptautisko atpazīstamību, 1901. gadā tika nolemts vairs neaprobežoties ar velosipēdu tūrismu, bet pievērsties arī tūrismam, kur priekšroka dota slēpēm, buru laivai un smailītei vai braukšanai ar zirgu.[864] Tāpēc atjaunoto Krievijas tūristu biedrību, no vienas puses, uztvēra kā nepieciešamu, lai nodrošinātu PSRS tūrismam starptautisku atzinību, bet, no otras puses, to uzskatīja par impērijas paliekām, kas, ja neizveido vissavienības organizāciju, dod iespēju izvirzīties "vecajiem buržuāziskajiem un sīkburžuāziskajiem tūrisma darbiniekiem"[865] un turklāt pievēršas ne tik daudz tūrisma popularizēšanai, jo apkalpojot vien inteliģences virsotni, kā finanšu uzkrāšanai.[866]

20. gadsimta divdesmito gadu sākumā PSRS tūrisma organizēšanai raksturīgs vadošas virsorganizācijas trūkums, par kuru kā vienu no kultūras jomas sakārtošanas jautājumiem sāka spriest 20. gadsimta divdesmito gadu beigās. Sakārtošana šajā gadījumā nozīmēja to, ka tūrismam bija maksimāli jāatspoguļo jaunā sociālā realitāte, respektīvi, tam bija jākļūst par masu nodarbi. Meklējot atbilstošāko formātu, tika noraidīta iespēja virsorganizācijas un masu tūrisma veicinātājas uzdevumus uzticēt akciju sabiedrībai *Padomju tūrists.* Tās komerciālais raksturs bija viens no iemesliem, kādēļ radās iecere, ka šo

---

[863] Djomina, T., Sergejeva V., "Ringā iznāk domātājs", *Cīņa*, Nr. 29, 1963, 2. februāris, 3. lpp.

[864] Ляшенко, Елена. "120 лет на двух колесах. Как в Петербурге возникло общество велосипедистов", *Аргументы и Факты-Петербург*, 2015, 27. aprīlis. Pieejams: http://www.spb.aif.ru/sport/other/120_let_na_dvuh_kolesah_kak_v_peterburge_vozniklo_obshchestvo_velosipedistov

[865] Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ), ф. М-1, оп. 4, д. 29, л. 131–132. Citēts pēc: Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 54.

[866] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 53, 55.

uzdevumu varētu veikt ar Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) palīdzību, izveidojot attiecīgu vissavienības iestādi. 1927. gada sākumā VĻKJS sākās rosība, lai izveidotu šādu organizāciju, tomēr ieceri noraidīja kā nelietderīgu, jo, lai būtu virsorganizācija, pietiekamā skaitā jābūt apakšorganizācijām un, protams, šo apakšorganizāciju vēlmei apvienoties šādā virsorganizācijā. Tieši tad VĻKJS pievērsa savu uzmanību Krievijas tūristu biedrībai kā formai, kā īstenot ieceri par PSRS tūrisma virsorganizācijas izveidi. 1927. gadā Krievijas tūristu biedrībā bija aptuveni 500 biedru, kas pamatā pārstāvēja inteliģenci, augsta ranga kalpotājus un tehniski kvalificētus speciālistus. 1928. gada sākumā VĻKJS aicināja proletariāta jaunatni – gan studējošos, gan strādājošos jauniešus – stāties Krievijas tūristu biedrībā, lai tādā veidā mainītu šīs organizācijas sociālo portretu. Rezultātā jau 1928. gada maijā Krievijas tūristu biedrības biedru skaits pieauga aptuveni līdz 12 tūkstošiem, tādējādi VĻKJS faktiski ieguva ietekmi iepriekš no tās neatkarīgā organizācijā. 1928. gada 23. jūlijā VĻKJS CK atbalstīja Propagandas un aģitācijas nodaļas priekšlikumu iekļauties Krievijas tūristu biedrībā, veikt nepieciešamo reorganizācijai, lai tā atbilstu PSRS ideoloģijas prasībām un lai tai varētu uzticēt vissavienības tūrisma pārvaldi. 1929. gada sākumā par ieceri paziņoja publiski, bet 1929. gada 30. novembrī atbilstoši lūgtajam PSRS Iekšlietu tautas komisariāts apstiprināja jaunus organizācijas statūtus, kā arī nosaukumu, kas nu bija KPFSR Proletariāta tūrisma biedrība.[867]

1929. gada 29. martā VĻKJS CK sekretariāts apstiprināja Aģitācijas un propagandas nodaļas sagatavoto rezolūciju *Par tūrisma attīstības organizatoriskiem jautājumiem 1929. gadā* (*Об организационных вопросах развития туризма в 1929 году*[868]), kas radīja pamatu, lai brīvprātīgu tūristu biedrību pārveidotu par masu organizāciju, kur VĻKJS veic vadošo lomu. Ieceres īstenošanai bija ierosinātas organizatoriskas, saturiskas un kompetenču izmaiņas.

[867] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 51–56.

[868] РГАСПИ, ф. М-1, оп. 4, д. 38, л. 169. Citēts pēc: Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б.Н. Ельцина», 2010, с. 56.

Pirmkārt, bija ierosināts veidot komjauniešu un strādnieku jaunatnes iniciatīvas grupas jaunu KPFSR Proletariāta tūrisma biedrības nodaļu veidošanai, nosūtīt esošajās un veidojamās nodaļās aktīvus komjauniešus. Tāpat atbilstoši iecerētajam bija jāturpina strādnieku jaunatnes pieplūdums organizācijā, lai tā pārvērstos par masu organizāciju un būtu pamats uzņemties vissavienības tūrisma organizācijas lomu. Otrkārt, tika izteikti priekšlikumi, lai masu tūrisms kalpotu PSRS ideoloģijai. KPFSR Proletariāta tūrisma biedrībai bija jāveic proletariāta tūrisma propaganda, jārada interese par vietējo tūrismu, lai tūrisms kļūtu pieejams arī maznodrošinātajiem jaunatnes slāņiem, kā arī jāizskaužbezmērķīga un ilgstoša ceļošana un klaidonība. Turklāt bija jāorganizē pēc parauga veidotas masu ekskursijas uz kultūras un rūpniecības centriem. Visbeidzot, bija jāpanāk kompetenču sadale starp KPFSR Proletariāta tūrisma biedrību un tūrisma valsts akciju sabiedrību *Padomju tūrists*.[869] 1929. gada 30. maijā tika noslēgta vienošanās starp abām konkurējošām organizācijām par to, ka *Padomju tūrists* organizē KPFSR pilsoņu tūrismu pēc iepriekš noteiktiem maršrutiem, nodrošinot nepieciešamās ērtības un vispārizglītojošo kulturālo un ideoloģisko vadību, savukārt KPFSR Proletariāta tūrisma biedrība organizē visdažādākās tūrisma ekspedīcijas, kas ietver gan iepriekš plānotus, gan neplānotus maršrutus, kas var būt un var arī nebūt ar ērtībām, kur var būt un var arī nebūt īpašs vadītājs. Turklāt vienošanās aptvēra arī propagandas jautājumu, aprobežojot *Padomju tūrista* tiesības uzstāties tikai par ekskursiju jautājumiem. Rezultātā KPFSR Proletariāta tūrisma biedrība ne tikai popularizēja masu tūrismu, bet veidoja izpratni par to, kas jāsaprot ar proletariāta tūrismu un kā tas jānošķir no komerciāla tūrisma. Tādā veidā KPFSR Proletariāta tūrisma biedrība apkaroja arī tūrisma valsts akciju sabiedrību *Padomju tūrisms*, radot iespaidu, ka šāda veida tūrisms nav savienojams ar PSRS ideoloģiju. Proletariāta tūrismam esot jābūt proletariātam domātam,

[869] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 56–57.

proletariāta organizētam un proletariāta mērķiem atbilstošam.[870] Gada laikā aktīvi īstenojot rezolūcijā noteikto un sevišķu uzmanību pievēršot propagandas kampaņas organizēšanai par labu vienas tūrisma virsorganizācijas izveidei, kas ietvēra gan masu proletariāta tūrisma idejas popularizēšanu, gan jebkuru centienu veidot atsevišķas tūrisma organizācijas apkarošanu, gan arī masu proletariāta tūrisma "paraugdemonstrējumu" kā, piemēram, masu pārgājienu organizēšanu pa Krievijas pilsoņu kara norises vietām, 1930. gada 8. martā tika panākts PSRS Tautas Komisāru Padomes nolēmums par KPFSR Proletariāta tūrisma biedrības un tūrisma valsts akciju sabiedrības *Padomju tūrists* apvienošanu un Vissavienības proletariāta tūrisma un ekskursiju brīvprātīgās biedrības (*Всесоюзное добровольное общество пролетарского туризма и экскурсий*) izveidi uz KPFSR Proletariāta tūrisma biedrības pamata.[871]

Šeit vietā minēt, ka laikposmā no 1928. līdz 1930. gadam PSRS notika krasas izmaiņas izpratnē par to, kas ir uzskatāmas par brīvprātīgām biedrībām. Ar Viskrievijas centrālās izpildkomitejas un KPFSR Tautas Komisāru Padomes 1928. gada 6. februāra nolēmumu apstiprinātais *Nolikums par sabiedrībām un savienībām, kuru mērķis nav peļņas gūšana* (*Положения об обществах и союзах, не преследующих целей извлечения прибыли*) paredzēja, ka brīvprātīgas biedrības ir tās, kas darbojas kopīga mērķa labā, kas nav saistīts ar peļņas gūšanu, ko noteic 2. pants,[872] savukārt ar Viskrievijas centrālās izpildkomitejas un KPFSR Tautas Komisāru Padomes 1930. gada 30. augusta nolēmumu apstiprinātais *Nolikums par brīvprātīgām*

[870] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 58–60.

[871] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 84–85.

[872] Положения об обществах и союзах, не преследующих целей извлечения прибыли: постановление Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров РСФСР от 6 февраля 1928 года. Pieejams: http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=21738&dst=100011#0

biedrībām un savienībām (*Положения о добровольных обществах и союзах*) mainīja brīvprātības jēdzienu, 1. pants paredzēja, ka:

> "Brīvprātīgās biedrības un savienības (apvienības, klubi, asociācijas, federācijas u. tml.) ir pilsētu un [lauku] strādniecības masu sabiedriskas pašdarbības organizācijas, kas par savu uzdevumu [izvirza] aktīvu līdzdalību [PSRS] sociālistiskajā būvniecībā, kā arī atbalstu valsts aizsardzībai."[873]

Ievērojot minēto, Vissavienības proletariāta tūrisma un ekskursiju brīvprātīgā biedrība ne vien faktiski, bet arī formāli kļuva par līdzekli, lai nodrošinātu PSRS valsts varas īstenotāju lēmumu izpildi.[874]

Lai gan Vissavienības proletariāta tūrisma un ekskursiju brīvprātīgā biedrība ieguva atzinību gan PSRS, gan arī ārvalstīs, PSRS Centrālās izpildkomitejas prezidijs 1936. gada 17. aprīlī nolēma to likvidēt līdz 20. maijam.[875] Īpašums tika nodots Vissavienības arodbiedrību Centrālajai padomei (*Всесоюзный центральный совет профессиональных союзов*), kuras ietvaros veidojās Tūrisma un ekskursiju pārvalde (*Туристскоэкскурсионное управление*), lai apkalpotu ceļazīmju maršrutus. Savukārt pašdarbības tūrisma, izņemot alpīnismu, vadību un koordināciju nodeva Vissavienības fizkultūras padomei, ko 1936. gada 21. jūnijā pārveidoja par Vissavienības fizkultūras un sporta komiteju un kurai pirms tam nebija bijusi saskarsme ar tūrisma jautājumiem. Nikolaju Kriļenko, Vasilija dēlu, (1885–1938) – Vissavienības proletariāta tūrisma un ekskursiju

---

[873] Положения о добровольных обществах и союзах (объединениях, клубах, ассоциациях, федерациях): постановление Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров РСФСР от 30 августа 1930 года. Pieejams: http://docs.cntd.ru/document/901855438

[874] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 86.

[875] "О ликвидации Всесоюзного общества пролетарского туризма и экскурсий. Постановление ЦИК СССР от 17 апреля 1936 г.", *Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР*, 1936, 25 мая, отд. 1, № 21, ст. 187, *На суше и на море*, № 5, 1936, 2-я стр. обложки. Citēts pēc: Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 113.

brīvprātīgās biedrības izveides iniciatoru, ilggadēju tās centrālās padomes priekšsēdētāju,[876] alpīnisma sekcijas izveidotāju – 1938. gada 29. jūlijā nošāva. Šeit gan vietā būtu piebilst, ka Nikolajs Kriļeņko bija ne tikai juridisko zinātņu doktors, šahists, pirmais PSRS nopelniem bagātais alpīnisma meistars un sporta alpīnisma pamatlicējs PSRS, kas organizēja pirmo padomju ekspedīciju uz Pamiru, bet arī PSRS Augstākās tiesas priekšsēdētājs, KPFSR prokurors un KPFSR tieslietu tautas komisārs. Turklāt līdzās Andrejam Višinskim (1883–1954) Kriļenko uzstājās kā Lielā terora apoloģēts, kļūstot arī par tā upuri.[877] Savukārt Daugavpilī dzimušo Ļevu Gurviču, Mendeļa dēlu, (1907–200?) – Vissavienības proletariāta tūrisma un ekskursiju brīvprātīgās biedrības centrālās padomes priekšsēdētāja vietnieku – 1938. gadā 8. oktobrī arestēja "par dalību pretpadomju kontrrevolucionārā labēji trockistiskā kaitnieciskā organizācijā", kas darbojusies kara rūpnīcās, kā attiecīgās organizācijas "grupu vadītāju".[878] Lai gan atbilstoši Maskavas kara apgabala kara prokurora 1940. gada 23. aprīļa nolēmumam visas apsūdzības bija atzītas par nepamatotām, tomēr Lavrentija Berijas (1899–1953) pirmā vietnieka Bogdana Kobulova, Zahara dēla, (1904–1953) rezolūcijas dēļ – "Atstāt Gurviču apcietinājumā un nosūtīt uz Sevišķo apspriedi"[879] – Gurviču neatbrīvoja. Viņu reabilitēja vien 1955. gadā. Gurvičs bija dzimis Daugavpilī, kopš 1920. gada bija komjaunietis, bet kopš 1926. gada bija Vissavienības komunistiskās (boļševiku) partijas biedrs, strādāja komjaunatnes darbā, vadīja laikraksta

[876] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 114.

[877] Сидорчик, Андрей. "Эшафот для наркома. Оптимистическая трагедия Николая Крыленко", *Аргументы и Факты*, 2014, 14. maijs. Pieejams: http://www.aif.ru/society/history/1168104

[878] Гурвич, Лев. "Зарешеченные годы", *…Иметь силу помнить. Рассказы тех, кто прошел ад репрессий*, сост. Лев Гурвич. Москва: Московский рабочий, 1991, с. 178. Pieejams: http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=page&num=11200

[879] Гурвич, Лев. "Зарешеченные годы", *…Иметь силу помнить. Рассказы тех, кто прошел ад репрессий*, сост. Лев Гурвич. Москва: Московский рабочий, 1991, с. 179. Pieejams: http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=page&num=11200

Komsomoļskaja pravda (*Комсомольская правд*а) nodaļu, rediģēja žurnālu *Na suše i na morje* (*На суше и на море*).[880]

2. Izveide un darbības pamatu veidošana

20. gadsimta divdesmito gadu beigās PSRS reizē ar izmaiņām tūrisma lomas izpratnē un virzību uz organizatorisko centralizāciju, notika arī tūrisma dalīšana iekšējā un ārējā tūrismā.[881] 20. gadsimta divdesmito gadu sākumā ārzemnieku interese par PSRS apmeklēšanu tūrisma nolūkā bija salīdzinoši niecīga.[882] Rūpes par viņu uzturēšanos uzņēmās dažādas organizācijas[883] – gan tās, kuru pamatdarbība bija saistīta ar tūrismu, gan arī tādas, kas lielākā vai mazākā mērā bija atbildīgas par ārvalstu sakariem. Tā, piemēram, 1925. gadā dibinātā Vissavienības biedrība kultūras sakariem ar ārzemēm (*Всесоюзное общество по культурным связям с зарубежными странами* jeb *ВОКС*) organizēja ekskursijas ārzemju zinātnes, kultūras un mākslas

---

[880] Гурвич, Лев. "Зарешеченные годы", *…Иметь силу помнить. Рассказы тех, кто прошел ад репрессий*, сост. Лев Гурвич. Москва: Московский рабочий, 1991, с. 180. Pieejams: http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=page&num=11200. Sk. arī: Дикуль, Людмила. "История в лицах", *Московский комсомолец*, № 21578, 9 декабря 2000. Pieejams: http://www.mk.ru/editions/daily/article/2000/12/09/115867-istoriya-v-litsah.html; Тупкин, Владлен. "Пролетарский рейс", *Известия*, 28 сентября 2001. Pieejams: http://izvestia.ru/news/252423

[881] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 36.

[882] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 26.

[883] Орлов, Игорь. "Рождение и первые шаги «Интуриста»", *Социальное развитие России: состояние, проблемы, перспективы*. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, Майкоп, 15–16 апреля 2005 г. Майкоп: Изд-во ООО «Аякс», 2005, с. 199-206. Pieejams: https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/virdquimrr/direct/64294388 (attiecīgi 1. lpp.)

darbiniekiem.[884] Organizācijas formālais mērķis bija draudzības un starptautisko attiecību sekmēšana starp PSRS un citām valstīm, tomēr reāli tā kalpoja kā piesegstruktūra valsts drošības iestādēm,[885] tāpēc Vissavienības biedrības kultūras sakariem ar ārzemēm aktīva iesaiste ārzemju viesu kultūras programmas praktiskā organizēšanā ļāva brīvi īstenot organizācijas reālos mērķus. Tātad 20. gadsimta divdesmito gadu sākumā PSRS galvenokārt piedāvāja tūrisma iespējas ārzemju viesiem, kas apmeklēja valsti ar mērķi dibināt kontaktus vai iepazīt jauno kārtību un tās radītās sekas.

Situācija mainījās divdesmito gadu vidū, kad tūrisma pakalpojumus sāka izmantot vairs ne tikai oficiālo vizīšu un delegāciju dalībnieki, bet arī tūristi.[886] Tas, cita starpā, sakrīt arī ar laiku, kad izveidoja Apvienoto ekskursiju biroju un kad Krimas pussalā sakarā ar iespēju palikt par samaksu tūrisma bāzēs ne tikai plānveida tūristiem, bet arī "pašplūsmai", pieauga nekontrolēts tūrisma un tūrisma pakalpojumu sniedzēju pieplūdums.[887] Acīmredzot, pieaugot ārzemju tūristu īpatsvaram un reizē apzinoties proletariāta tūrisma trūkumus, 1929. gadā nolēma izveidot atsevišķu organizāciju ārzemju tūristu apkalpošanai. 1929. gada 14. martā PSRS Tautas Komisāru Padomes sagatavošanas komisija pieņēma lēmumu par valsts akciju sabiedrības ārzemju tūrismam PSRS, proti, par *Padomju Eiropas un Āzijas ceļojumu biroja* (*Советское Европейско-азиатское бюро путешествий*)

---

[884] Орлов, Игорь. "Рождение и первые шаги «Интуриста»", *Социальное развитие России: состояние, проблемы, перспективы*. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, Майкоп, 15–16 апреля 2005 г. Майкоп: Изд-во ООО «Аякс», 2005, с. 199–206.
Pieejams:
https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/virdquimrr/direct/64294388 (attiecīgi 1. lpp.)

[885] Sk., piemēram, Daukšts, Bonifācijs. *Kulturālās tuvināšanās biedrība ar SPRS tautām (1929–1940)*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 113 lpp.

[886] *Советское зазеркалье. Иностранный туризм в СССР в 1930-1980-е годы*, (учебное пособие). Москва: ФОРУМ, 2007, с. 11–12.

[887] Орлов, Игорь, Юрчикова, Елена. *Массовый туризм в сталинской повседневности*. Москва: РОССПЭН; Фонд «Президентский центр Б. Н. Ельцина», 2010, с. 40.

dibināšanu.[888] 1929. gada 23. martā dibinātāju sapulcē ievēlēja pagaidu valdi piecu cilvēku sastāvā, par valdes priekšsēdētāju ieceļot Aleksandru Svanidzi (1886–1941).[889] Pagaidu valde savu darbību sāka 1. aprīlī, pārņemot lielāko daļu akciju sabiedrības *Padomju tūrisma flote* (*Sovtorgflot*) Centrālā pasažieru kantora funkciju, kas attiecās uz *Padomju tūrisma flotes* kuģu biļešu tirdzniecību, piligrimu un emigrantu apkalpošanu. 1929. gada 1. aprīlī *Padomju tirdzniecības flotes* valde lēma par likvidācijas komisijas izveidi, lai lietas nodotu līdz 15. aprīlim,[890] tomēr jaunizveidotais ceļojumu birojs sāka savu darbību jau 1. aprīlī. Iecerētā sarežģītā nosaukuma vietā priekšroka tika dota vienkāršākam – *Intūrists*. Lai nodrošinātu ārzemju sakarus, dibinātāji parakstīja vienošanos ar Polijas ceļojumu biroju *Orbis*.[891]

Neliela atkāpe: Polijas ceļojumu birojs *Orbis* (*Polskie Biuro Podróży Orbis*) ir dibināts kā akciju sabiedrība 1920. gadā Ļvovā. 1933. gadā *Orbis* bijis viens no desmit ievērojamākajiem tūrisma birojiem

---

[888] Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. Р-9612, оп. 1, д. 110, л. 1. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 26.

[889] Aleksandrs Svanidze, Semjona dēls, Josifa Džugašvilli pirmās sievas Kato Svanidzes brālis un viens no pirmajiem draugiem. Dzimis Badži, Kutaisi ģuberņā, Krievijas Impērijā. Mācījies Tiflisā, pabeidzis Jēnas Universitātes Vēstures un filoloģijas fakultāti. Kopš 1903. gada bija Krievijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas biedrs, darbojies pagrīdē, piedalījies Krievijas pilsoņu karā. Līdzās aktīvam darbam atbildīgos amatos tautas komisariātos, bija arī vairāku vēsturisku un literatūrzinātnisku darbu autors un tulkotājs. Nošauts 1941. gada 20. augustā. Sk.: Сванидзе Александр Семенович. Pieejams: http://www.hrono.ru/biograf/bio_s/svanidze_as.php

[890] ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 2, д. 3, л. 1–2, 5. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 27.

[891] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 26–27.

pasaulē. 1933. gadā, kad tās akcijas iegādājās valsts banka *PKO* (*Pocztowa Kasa Oszczędności*, – Pasta krājbanka – poļu valodā), *Orbis* valdes sēdekli pārcēla uz Varšavu.[892] 1976. gada 18. maijā laikrakstā *Padomju Jaunatne*, raksturojot Polijas tūrisma nozari, norādīts, ka ar tūrismu nodarbojas "vairākas valsts un sabiedriskās organizācijas", tomēr galvenā ir *Orbis*, kas ir *Intūrista* līdziniece.[893] 1935. gadā laikrakstā *Latvijas Kareivis* publicētā ziņa norāda, ka *Orbis* bija atklājis pārstāvniecību arī Smilšu ielā 23/25, Rīgā, lai paplašinātu latviešu un poļu tūrismu. *Orbis* sadarbības partneris Latvijā bija *Ceļtranss*.[894] Ieskatu par Polijas tūristiem un to interesēm dod tajā pašā gadā publicētā ziņa par *Orbis* plāniem. 1935. gada 29. jūnijā *Orbis* plānoja "poļu virsnieku ekskursiju, kas uzkavēsies Rīgā, Siguldā, Jūrmalā un Liepājā" apmēram mēnesi, bet jūlija sākumā bija paredzēta 70 līdz 80 personu ekskursija uz "Rīgu, Jūrmalu un Ķemeŗiem".[895] 1955. gada 19. oktobrī Deli (Indijas Republika) Oficiālo tūrisma organizāciju starptautiskās savienības (*International Union of Official Travel Organizations*, tagad Apvienoto Nāciju Organizācijas Pasaules Tūrisma organizācija) ģenerālās asamblejas 10. sesijā tika lemts par *Intūrista* uzņemšanu par organizācijas locekli. Reizē ar *Intūristu* bija ieteikts uzņemt arī *Orbis*. Šajā sesijā Indijas Republikas premjerministrs Džavaharlals Neru (1889–1964) esot uzstājies ar runu, kurā uzsvēris "tūrisma lielo nozīmi tautu kultūras sakaru izveidošanā un aicināja novērst mākslīgos šķēršļus tūrisma attīstībā".[896]

PSRS Darba un aizsardzības padomes 1929. gada 11. aprīļa nolēmums paredzēja, ka valsts akciju sabiedrība ārzemju tūrismam PSRS jādibina ar 5 miljonu rubļu pamatkapitālu. Dibinātāji – PSRS Tirdzniecības tautas komisariāts, PSRS Satiksmes ceļu tautas komisariāts un akciju sabiedrība *Padomju tirdzniecības flote*. No 200 vārda akcijām, kur vienas akcijas vērtība ir 25 tūkstoši rubļu, 80 %

[892] Historia Orbis. Pieejams: http://www.orbis.pl/o-firmie/historia-orbis

[893] Drohobickis, V. "Tūrisms bez brīvdienām", *Padomju Jaunatne*, Nr. 97, 1976, 18. maijs, 4. lpp.

[894] "Latviešu-poļu tūrisma veicināšana", *Latvijas Kareivis*, Nr. 242, 1925, 23. oktobris, 4. lpp.

[895] "Ekskursanti dodas uz Latviju", *Rīts*, Nr. 175, 1935, 28. jūnijs, 7. lpp.

[896] "Atklāta Oficiālo tūrisma organizāciju starptautiskās savienības ģenerālās asamblejas 10. sesija", *Cīņa*, Nr. 250, 1955, 21. oktobris, 3. lpp.

pienācās dibinātājiem, bet 20 % varēja būt nodoti valsts uzņēmumiem vai organizācijām.[897] Tātad faktiski akciju sabiedrība bija starpresoru valsts institūcija, kas atradās pilnā valsts kontrolē. 1929. gada 8. jūnijā PSRS tirdzniecības tautas komisārs Anastass Mikojans (1895–1978) apstiprināja akciju sabiedrības statūtus, bet 13. jūnijā tos publicēja laikrakstā *Экономическая Жизнь*[898] *(Ekonomičeskaja žizņ)*. Valsts akciju sabiedrības formālais mērķis bija ārzemju tūrisma attīstība PSRS un pakalpojumu sniegšana ārzemniekiem, kas atrodas PSRS vai kas atrodas PSRS caurbraucot.[899]

Iepazīstoties ar valsts akciju sabiedrības organizatorisko struktūru un tās darbības priekšrakstiem, jāsecina, ka tā – vismaz ārēji – atbilda priekšrakstiem par akciju sabiedrību. Bija paredzēta akcionāru sapulce, akcionāru padome, revīzijas komisija, valde kā

---

[897] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 29–30.

[898] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 28. Faktiski identisks teksts ir arī Орлов, Игорь. "Рождение и первые шаги «Интуриста»", *Социальное развитие России: состояние, проблемы, перспективы*. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, Майкоп, 15–16 апреля 2005 г. Майкоп: Изд-во ООО «Аякс», 2005, с. 199–206. Pieejams: https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/virdquimrr/direct/64294388 (attiecīgi 2. lpp.)

[899] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 28. Faktiski identisks teksts ir arī Орлов, Игорь. "Рождение и первые шаги «Интуриста»", *Социальное развитие России: состояние, проблемы, перспективы*. Материалы Всероссийской научно-практической конференции, Майкоп, 15–16 апреля 2005 г. Майкоп: Изд-во ООО «Аякс», 2005, с. 199–206. Pieejams: https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/virdquimrr/direct/64294388 (attiecīgi 2. lpp.)

galvenā izpildinstitūcija, bija noteiktas šīm institūcijām tipiskas funkcijas, priekšraksti un sadarbības nosacījumi.[900] Valdes sēdes gan bija jārīko vismaz divreiz gadā. Viena bija jārīko vismaz četrus mēnešus pēc kārtējā gada beigām, lai apspriestu gada atskaites, bilanci un ienākumu sadales projektu, bet otra – pirms kārtējā gada beigām, lai apspriestu tāmi un nākamā gada darbības plānu.[901]

Lielās depresijas sekas bija jūtamas arī uz *Intūrista* darbībā. Plānotās peļņas neīstenošanās bija tikai viens no aspektiem. 1932. gadā PSRS varas īstenotāji atskārta, ka tūrismu izmanto kā piesegu imigrācijai. Tieši tāpēc tika pieņemta vairāki priekšraksti, lai īstenotu lielāku kontroli pār ārzemju tūristiem un pārliecinātos un nodrošinātos pret to, ka viņi paliek valstī.[902] Acīmredzot peļņas jautājuma aktualizēšanās un nepieciešamības pastiprināšanas pēc kontroles pār ārzemju tūristiem radīja priekšnosacījumu, lai pakalpojumu, ko ārzemju tūristiem sniedza vissavienības akciju sabiedrība *Oteļ* (*Отель)* un valsts akciju sabiedrības *Intūrists*, koncentrētu.

Vissavienības akciju sabiedrību *Oteļ* izveidoja 1931. gadā, lai radītu atbilstīgus priekšnosacījumus ārzemnieku uzņemšanai dažādās PSRS vietās.[903] Nepieciešamību pēc šādas virsorganizācijas viesnīcas pakalpojumu jomā noteica vairāki praktiski apsvērumi. 1917. gadā notikušās valsts varas izmaiņas, sekojošais Krievijas pilsoņu karš, PSRS

[900] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 30–33.

[901] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 30.

[902] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 73–77.

[903] Ersöz, Hasan Deniz. *Tourism in Russia: from Tsarist to Post-Soviet Period*, [master thesis]. Graduate School of Social Sciences of the Middle East Technical University, 2012, p. 34.

izveide un tās varas izplatība būtiski ietekmēja viesnīcu pakalpojumus. Viesnīcas nacionalizēja un izmantoja, lai risinātu dzīvokļu jautājumu. Lielākās un labāk iekārtotās viesnīcas, ko dēvēja par *padomju namiem* un *padomju hoteļiem*, kalpoja par dzīvokļiem un darbavietu jaunās boļševiku varas elitei. Piemēram, Sanktpēterburgas viesnīca *Francija*, kas veidojusies no pārbūvētiem namiem un kopš 1861. gada bija piederējusi baronam Aleksandram fon Fītinghofam-Šēlam (1855–1926), pēc tam 1868. gadā – Konstantīnam Feleizenam (1804–1870) un kur kopš 19. gadsimta sešdesmitajiem gadiem bija ierīkota viesnīca, tika pārveidota par Padomju namu.[904] Šeit no 1917. līdz 1920. gadam dzīvojušas un strādājušas tādas personas kā rakstnieks Jūlijs Berzins, Solomona dēls (1904–1942), Nikolajs Buharins (1888–1938), Andrejs Bubnovs, Sergeja dēls (1884–1938), Felikss Dzeržinskis (1877–1926), Hiršs Apfelbaums (Osvejs-Geršsons Radomisļskis; 1883–1936).[905] Viesnīcas *Astorijas* (atklāta 1912. gadā[906]) telpas kalpoja par Petrogradas Strādnieku un zemnieku deputātu padomes darbības vietu.[907] Maskavas viesnīca *Nacional*[908] (*Националь*), kas atklāta 1902. gada 29. decembrī un kur apmešanās sākās 1903. gada 1. janvārī,[909] tika pārvērsta par Pirmo padomju namu, kur dzīvojuši Vladimirs Uļjanovs (1870–1924), Nadežda Krupska (1869–1939), Jakovs Sverdlovs (1885–1919), Vladimira Uļjanova māsa Marija Uļjanova

[904] Дом К. К. Фелейзена (по наб. Мойки). Гостиница “Франция”. Pieejams: http://www.citywalls.ru/house1609.html

[905] Камолов, Сергей. “Жилищное строительство в СССР в послереволюционный период (1917–1926)”, *Вестник Московского государственного областного университета, История и политические науки*, № 3, 2009, с. 108.

[906] Отель Астория в Санкт-Петербурге. Pieejams: http://www.admagazine.ru/inter/22292_history-astoria.php

[907] Саак, Андрей, Якименко, Марианна. *Менеджмент в индустрии гостеприимства (гостиницы и рестораны)*, (учебное пособие). Санкт-Петербург: Питер, 2012, с. 20.

[908] Nosaukuma atveide veikta, izmantojot PSRS laika publikācijas latviešu valodā. Piemēram, “Erskins Kolduels Maskavā”, *Karogs*, Nr. 12, 1959, decembris, 149. lpp.; “Aug lielā Maskava”, *Cīņa*, Nr. 64, 1963, 13. marts, 4. lpp.; “Mūsu zeme un ļaudis”, *Zvaigzne*, Nr. 5, 1967, 5. marts, 23. lpp.

[909] Первый Дом Советов. Гостиница «Националь». Pieejams: северная-линия.рф/tag/первый-дом-советов/

(1878–1937)[910] un kas kalpojusi arī par valdības sēdekli.[911] Viesnīcā *Metropole* (*Метрополь*), kas atklāta 1905. gadā un ko dēvēja par Otro padomju namu, kur darbojās Viskrievijas Centrālā izpildkomiteja un dzīvoja personas kā Georgijs Čičerins (1872–1936), Nikolajs Buharins (1888–1938), Vladimirs Antonovs-Ovsejenko (1883–1938).[912] Personām mazākos amatos un ar mazāku partijas stāžu piedāvāja padomju viesnīcas. Tomēr, ņemot vērā arvien pieaugošo vajadzību risināt dzīvokļu jautājumu, šādos namos regulāri notika "tīrīšanas", lai atbrīvotos no "nepiederošām personām".[913] Viesnīcu izmantošana, lai risinātu dzīvokļu jautājumu un ierīkotu darbavietas, nenovēršami atstāja degradējošu iespaidu uz to iemītniekiem, turklāt radās arī izpratne par to, ka ir nepieciešamas reprezentablas viesnīcas, tādējādi bija gan jānovērš degradējošās sekas, gan arī jāatjauno sniegto pakalpojumu kvalitāte. Rezultātā vissavienības akciju sabiedrības *Oteļ* īpašumā nonāca 17 viesnīcas,[914] no kurām *Jevropeiskaja*[915] (*Европейская*), *Angleterre*[916] (*Англетер*) un *Astorija*

[910] Камолов, Сергей. "Жилищное строительство в СССР в послереволюционный период (1917–1926)", *Вестник Московского государственного областного университета, История и политические науки*, № 3, 2009, с. 108.
[911] Саак, Андрей, Якименко, Марианна. *Менеджмент в индустрии гостеприимства (гостиницы и рестораны)*, (учебное пособие). Санкт-Петербург: Питер, 2012, с. 20.
[912] Дома Советов. Pieejams: http://topos.memo.ru/doma-sovetov
[913] Камолов, Сергей. "Жилищное строительство в СССР в послереволюционный период (1917–1926)", *Вестник Московского государственного областного университета, История и политические науки*, № 3, 2009, с. 107–108.
[914] Ersöz, Hasan Deniz. *Tourism in Russia: from Tsarist to Post-Soviet Period*, [master thesis]. Graduate School of Social Sciences of the Middle East Technical University, 2012, p. 34.
[915] Atveide pēc praksē pieņemtā, piemēram, Mekšs, Eduards, Preiss, Kārlis. "Tikšanās ar Sergeju Jeseņinu", *Karogs*, Nr. 2, 1973, februāris, 146. lpp.; Lagina, Natālija. "Kino viņam nebija vaļasprieks. Viena no pēdējām intervijām ar Māri Liepu", *Kino*, Nr. 4, 1990, aprīlis, 18. lpp.
[916] Viesnīca *Angleterre* ir bēdīgi slavena ar to, ka tur 1925. gada naktī no 27. uz 28. decembrī esot pakāries Sergejs Jeseņins. "Republiku Savienība. Sergeja Jeseņina pašnāvība", *Krievijas Cīņa*, Nr. 151, 1925, 31. decembri, 1. lpp.

(*Астория*) Ļeņingradā, *Metropole* un *Nacional* Maskavā bija izpelnījušās pasaules atzinību vēl Krievijas impērijas laikā.[917]

Tā kā *Oteļ* materiālos resursus nācās izmantot arī *Intūristam*, tas neizbēgami radīja divu institūciju savstarpēju nesaticību, ko atrisināja PSRS Centrālās izpildkomitejas prezidijs ar 1933. gada 7. februāra nolēmumu, atzīstot, ka divu atsevišķu institūciju vienlaicīga darbība pakalpojumu sniegšanai ārzemju tūristiem ir nelietderīga. Saskaņā ar minēto dokumentu bija nolemts apvienot abas institūcijas vienā, izveidojot vissavienības akciju sabiedrību *Intūrists*. PSRS Centrālās izpildkomitejas prezidija 1933. gada 7. aprīļa nolēmums precizēja iecerētās izmaiņas, piemēram, mainot vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* padotību no PSRS Ārējās tirdzniecības tautas komisariāta uz PSRS Izpildkomitejas Saimniecisko pārvaldi.[918]

Lietderības apsvērumi nav vienīgie iemesli, kāpēc notika resursu konsolidācija un faktiska ārzemju tūristu apkalpošanas sfēras monopolizācija. Leonīda Maksimenko raksts par Liona Feihtvangera un citu ārvalstu literātu tūrismu Josifa Džugašvilli vadītājā PSRS atklāj *Intūrista* saknes:

> "Šodien varētu rasties jautājums: kāpēc operatīvi čekistiskā ārzemju rakstnieku apkalpošana bija uzticēta Intūristam, bet ne [Padomju rakstnieku savienības] ārzemju komisijai, [Vissavienības komitejai kultūras sakariem ar ārzemēm] vai [KPFSR Izglītības tautas komisariātam]? Tāpēc ka [trīsdesmito] gadu vidū Intūrists atradās totālā [Valsts drošības tautas komisariāta] pārziņā. Legalizētā čekistiskā struktūra apkalpoja prominentos ārzemju viesus – reālos un izdomātos, tādus kā Samuila Maršaka misteru Tvisteru [*Твистер Самуила Маршака* – krievu valodā], vācu cirka impresāriju no Grigorija Aleksandrova kinofilmas *Cirks* vai Mihaila Bulgakova Volandu ar pavadoņu grupu. Pats Meistars un viņa romāna varonis nokļuva

[917] Берёзовая, Лидия. «Интурист»: у истоков иностранного туризма в СССР, Современные проблемы сервиса и туризма, № 4, том 10, 2016, с. 14.
[918] ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 1, д. 17, л. 1, 3, ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 1, д. 100, л. 44. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 83.

> citas institūcijas – PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Galvenās valsts drošības pārvaldes Ceturtās daļas ceturtās nodaļas, bet čekistu žargonā: "4 отд. СПО ГУГБ НКВД СССР" – pārziņā."[919]

Ievērojot to, cik laika ziņā tuva ir valsts akciju sabiedrības *Intūrists* un vissavienības akciju sabiedrības *Oteļ* izveide un abu pārveide par vissavienības akciju sabiedrību *Intūrists*, jāsecina, ka saimnieciskie apsvērumi nav bijuši dominējušie minēto lēmumu pieņemšanā. Šādu pieņēmumu apstiprina arī Krievijas tūristu biedrības pārņemšanas scenārijs.

Intūrista vadībā no 1931. līdz 1937. gada beigām bija Vilhelms Kurcs, Ādolfa dēls, (1892–1938)[920] kas nozīmē, ka viņam bijusi ietekme arī uz apvienošanas lēmuma pieņemšanu.[921] Kurca vadībā *Intūrists*

---

[919] Максименков, Леонид. "Очерки номенклатурной истории советской литературы. Западные пилигримы у сталинского престола (Фейхтвангер и другие)", *Вопросы литературы*, 2004, № 2, № 3. Pieejams: http://ricolor.org/history/rsv/good/lit/

[920] Vilhelms Kurcs ir dzimis Vīnē, emigrējis uz Krievijas Impēriju līdz ar tēvu neilgi pēc dzimšanas, agri kļuvis bārenis, pabeidzis vācu skolu nabadzīgajiem un trūcīgajiem bāreņiem, Tiflisas reālskolu un elektrotehniskos kursus. Pirmajam pasaules karam sākoties, ārvalstu pavalstniecības dēļ viņu apcietināja un izsūtīja uz Kazaņu. Atbrīvots pēc 1917. gada Februāra revolūcijas. Aktīvs organizēja Austroungārijas strādnieku un zaldātu deputātu padomi Kazaņā. 1919. gadā pārcēlās uz Maskavu, bet no augusta kļuva par Centrālās Austroungārijas strādnieku un zaldātu deputātu padomes priekšsēdētāju. Reizē vadīja vācu komunistiskās sekcijas centrālo biroju, kas iekļāvās Kominternē. 1920. gadā Krievijas komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālā Komiteja nosūta Kurcu uz Volgas vāciešu autonomo apgabalu. Kopš tā laika Kurcs piedalījās Volgas vāciešu jautājumu risināšanā. 1925. gadā neoficiālā vizītē devās uz Vāciju, lai dibinātu ekonomiskos un kultūras sakarus starp Volgas Vācu Autonomo PSR un Vāciju un apspriestu emigrantu atgriešanos. Ticies ar Vācijas prezidentu Fridrihu Ebertu (1871–1925). No 1930. līdz 1931. gadam bija KPFSR izglītības tautas komisāra vietnieks, bet no 1931. līdz 1937. gada novembrim vadīja *Intūristu*, kad viņu arestēja sakarā ar Lielajam teroram raksturīgu apsūdzību, konkrēti, sakarā ar lietu par pagrīdes nacionāli fašistisko organizāciju. 1938. gada 27. aprīlī Kurcam piesprieda nāves sodu, un 1938. gada 10. maijā notika soda izpilde. Курц Вильгельм Адольфович. Pieejams: http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/174

[921] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 83.

piedzīvoja ievērojamas pārmaiņas personāla jautājumos. Viņa iespaidā tika pievērsta sevišķa uzmanība partijas biedru skaita īpatsvara pieaugumam,[922] izstrādāti darbinieku piesaistes un karjeras virzības principi, paredzēta studentu prakses organizēšana, kā arī notika mēģinājumi izskaust *dzeramnaudas*.[923] Ekskursiju tulku nodaļām bija paredzēts piesaistīt praktikantus no Jauno valodu institūta (*Институт новых языков*, tagad Maskavas Valsts lingvistiskā universitāte) un Ļeņingradas Valsts vēstures un lingvistikas institūta (*Ленинградский государственный историко-лингвистический инстут*). Lai nodrošinātu studentu sagatavošanu atbilstoši *Intūrista* prasībām, bija paredzēts, piemēram, Jauno valodu institūtā veidot *Intūrista* katedru un izstrādāt atbilstīgu studiju programmu.[924] Vēl pirms apvienošanās, 1932. gada oktobrī, bija paredzēts izstrādā speciālu instrukciju "ar paskaidrojošiem tekstiem par to vai citu objektu rādīšanu, kuriem ir principiāla nozīme",[925] lai apskatei

[922] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 77.

[923] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 77–78.

[924] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 78.

[925] ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 1, д. 12, л. 31об, ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 2, д. 8, л. 58. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 78–79.

paredzētie objekti iespējami pozitīvākā gaisotnē[926] atspoguļotu "sociālisma celtniecību".

> Spriežot pēc Leonīda Maksimenko rakstītā, minētās iniciatīvas tikai daļēji guva atsaucību PSRS vadībā:
>
> "Tā paša 1934. pirmspērkona gada 15. jūlijā citā politbiroja lēmumā par Intūristu sevišķi bija atzīmēts, ka Intūrista plānu apstiprina VK(b)P CK [Kultūras un ļeņinisma propagandas nodaļa]. Turklāt piedāvāja «pievērst sevišķu uzmanību gidu darba kvalitātei, nodrošināt ekskursijās tulkošanu intūristiem, izsmeļošus un politiski izturētus paskaidrojumus». *Strana Sovetov* [*Страна Советов* – krievu valodā] galvenais redaktors nosvītroja nereālistisko iniciatīvu: «12. Un nekavējoties atcelt visās sistēmās dzeramnaudas pieņemšanu.»[927] 1935. gada 4. oktobrī, pēdējā Henriha Jagodas Lubjankas vadības gadā, politbirojs fiksēja sekojošo: «Uzticēt VDTK pārbaudīt speciāli *Intūrista* darbību, kas saistīta ar mūsu rūpnīcu un fabriku rādīšanu.» Turpmāk Volands, Andrē Žids, Lions Feihtvangers bija jāsagaida atbilstīgā veidā, sagatavotiem, izrādot rūpnīcas un fabrikas un nodrošinot tiesības apdāvināt ar dzeramnaudu."[928]

Tātad gidu-tulku darba kvalitātes celšana guva atbalstu, bet dzeramnaudu apkarošana bija atzīta par nelietderīgu.

Laikposmā no 1933. līdz 1934. gadam vissavienības akciju sabiedrība *Intūrists* turpināja augt, pateicoties tam, ka tās rīcībā nodeva arvien jaunus materiālos resursus, kas neaprobežojās ar viesnīcām un sabiedriskās ēdināšanas iestādēm, bet aptvēra arī

---

926 Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 78–79.

927 РГАСПИ, ф. 17, оп. 163, ед. хр. 1029, л. 11, 13. Citēts pēc: Максименков, Леонид. "Очерки номенклатурной истории советской литературы. Западные пилигримы у сталинского престола (Фейхтвангер и другие)", *Вопросы литературы*, 2004, № 2, № 3. Pieejams: http://ricolor.org/history/rsv/good/lit/

928 Максименков, Леонид. "Очерки номенклатурной истории советской литературы. Западные пилигримы у сталинского престола (Фейхтвангер и другие)", *Вопросы литературы*, 2004, № 2, № 3. Pieejams: http://ricolor.org/history/rsv/good/lit/

autoparkus un pat ražotnes.[929] Reizē ar pieaugošajiem materiālajiem resursiem auga arī problēmas. Šajā laikā *Intūrista* darbībā arvien vairāk vērojama atšķirība starp to, kāda ir reālā lietu kārtība un kā to pasniedz publiski. Neskatoties uz plānu neizpildi, ievērojot globālās problēmas – ekonomiskās un politiskās – un nepieciešamību veikt ieguldījumus materiālo resursu pilnveidošanā, problēmām tūrisma pakalpojumu kvalitātes nodrošināšanā un izglītības jautājumu risināšanā, *Intūrista* piecgades sasniegumus novērtēja kā svarīgus. Mihails Kaļiņins (1875–1946) – PSRS Centrālās izpildkomitejas priekšsēdētājs – norādīja, ka *Intūrists* panācis ievērojamas sekmes lielas politiskas nozīmes uzdevuma īstenošanā, iepazīstinot ārzemju tūristus un sevišķi strādnieku tūristus ar PSRS.[930] Minētajā laikposmā uzskatāmi ieskicējas arī sadarbības aspekti starp *Intūristu* un Vissavienības biedrību kultūras sakariem ar ārzemēm. Piemēram jāmin abu organizāciju kopīgais darbs, lai organizētu 1. Maskavas Universitātes (tagad Mihaila Lomonosova Maskavas Valsts universitāte) Angļu-amerikāņu institūtu. Iecere izrādījās ne tikai nesekmīga, bet arī problemātiska. 1933. gadā bija iecerēts organizēt 1. Maskavas Universitātes vasaras skolu, kur apmācībai atbrauca 30 cilvēki. Vasaras skolā tika nolasītas lekcijas socioloģijā, ekonomikā, aeronautikā un izglītībā. Nākamajā gadā bija iecerēts iepriekšējo gadu pieredzi atkārtot. *Intūrists* uzņēmās saimniecisko jautājumu kārtošanu, bet Vissavienības biedrība kultūras sakariem ar ārzemēm – mācību un organizatoriskos jautājumus. Institūtu atklāja 1934. gadā 21. jūlijā, bet jau 25. jūlijā vestibilā bija lasāmi amerikāņu studentu iebildumi, kas saistījās ne tikai ar sadzīvi, piemēram, padomju valūtas trūkums, ierobežojumi apmeklēt pilsētu, preču cenu salīdzinošā dārdzība

[929] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 85–86.

[930] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 95–96.

institūtā, kā arī pasta kavēšanās, bet arī ar studiju procesu, ko vislabāk raksturo apstāklis, ka darbam ar amerikāņu studentiem piekomandēja personu, kas spēja sazināties tikai vācu valodā. Jautājumu risināšana ievirzījās politiskā gultnē, jo parādījās aizdomas par institūta saistību ar Kominterni. Savukārt Partijas kontroles komisijas birojs Lazara Kaganoviča (1893–1991) vadībā 1934. gada 11. augustā konstatēja, ka *Intūrists* bija slikti sagatavojis institūtu materiāli sadzīviskā, mācību un organizatoriskā ziņā, kā arī kopā ar Vissavienības biedrību kultūras sakariem ar ārzemēm un institūta administrāciju nespēja nodrošināt vadību.[931]

1936. gadā sākās jauns posms *Intūrista* darbībā.[932] Šo posmu raksturo instruktīvu priekšrakstu dokumentēšana un izteiktu PSRS varas īstenotāju ieceri izmantot *Intūristu* kā valsts drošības piesegstruktūras demonstrēšanu.

1936. gadā[933] *Intūrista* valde pieņēma Ģenerālo instrukciju par ārzemju tūristu apkalpošanu PSRS,[934] ko turpmāk izmantoja kā standartus nosakošu dokumentu.[935] Ģenerālā instrukcija paredzēja, ka ārzemniekiem paredzēts tikai pilnas komplektācijas piedāvājums – speciālais brauciens, atklātā un speciālā tūre. Speciālais brauciens nozīmēja to, ka persona dodas uz sarīkojumiem kā maija vai novembra

---

931 Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 100–101.

932 Ersöz, Hasan Deniz. *Tourism in Russia: from Tsarist to Post-Soviet Period*, [master thesis]. Graduate School of Social Sciences of the Middle East Technical University, 2012, p. 23.

933 Citos avotos norādīts 1934. gads. Piemēram, Новиков, Владимир. "Бизнес под контролем государства: иностранный туризм в СССР в 1930–1980-Х годах," *Современные проблемы сервиса и туризма*, № 4, том 10, 2016, с. 27.

934 Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 118.

935 Новиков, Владимир. "Бизнес под контролем государства: иностранный туризм в СССР в 1930–1980-Х годах," *Современные проблемы сервиса и туризма*, № 4, том 10, 2016, с. 27.

svētki, festivāli, kā arī piedalās braucienos, apmeklējot lauksaimniecības, rūpniecības objektus, nacionālās un autonomās republikas. Atklātā tūre nozīmēja to, ka vienojas par noteiktas klases apkalpošanu, konkrētu termiņu un pirmo apmeklējuma punktu, bet maršruta izvēli atstāj līdz brīdim, kad sasniedz pirmo apmeklējuma punktu. Tad, saņemot tūrista grāmatiņu, bija vai nu jāizvēlas ieteicamā vai speciālā tūre vai arī jāpaziņo par savu maršrutu. Visbeidzot, bija iespējams izvēlēties tūri ar sevišķu maršrutu, kas faktiski nozīmēja to, ka maršrutu šādā gadījumā noteica bāzu esība. Atšķirībā no rekomendējamām tūrēm ar speciālās tūres programmu varēja variēt gan ilguma, gan satura ziņā.[936]

1936. gadā bija izstrādāti 36 maršruti. Ģenerālā instrukcija paredzēja, ka ārzemju tūristus apkalpo atbilstoši klasēm – pirmā, tūristiskā un trešā. Atkarībā no klases mainījās piedāvātā apjoms, piemēram, ja pirmās klases tūristam bija paredzēts brauciens pa dzelzceļu, tad viņam piedāvāja pirmās kategorijas guļamvagonu, apmešanos *Intūrista* viesnīcā ar atsevišķu istabu un vannu, ja tāda bija, kā arī ēdināšanu četras reizes dienā *Intūrista* pirmās klases restorānā, izmantojot kuponus, tomēr ne vīns, ne arī minerālūdens nebija ietverts ēdināšanas piedāvājumā. Pirmās klases tūristu sagaidīja un pavadīja bez maksas. Viņam bija paredzēta divvietīgas bagāžas, kas nepārsniedz 32 kg, pārvadāšana no viesnīcas un atpakaļ. Tāpat pirmās klases tūristam bija paredzēta viena divarpus stundu ilga kultūras objektu apskate ar vieglo automašīnu gida-tulka pavadībā. Salīdzinājumam – tūristiskā klase piedāvāja braucienu mīkstajā vagonā divvietīgā vai četrvietīgā kupejā, apmešanos *Intūrista* viesnīcā istabā ar dušu vai vannu, ja tādas ir, pa diviem cilvēkiem istabā. Ēdināšanu piedāvāja trīs reizes dienā. Savukārt sagaidīšana un pavadīšana notika ar autobusu. Trešā klase nozīmēja braucienu cietajā vagonā (veļas piederumi bija iekļauti) un palikšanu viesnīcā pa trim līdz četriem cilvēkiem istabā. Sākumā bija iecerēts, ka būs maksas un bezmaksas

[936] ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 1, д. 38, л. 4–6. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 118–119.

apskates objekti, bet tad nolēma, ka visi apskates objekti būs bez maksas, tomēr to apskate notiks pēc grafika. Maksa par katru nākamo komforta klasi faktiski dubultojās.[937]

Ģenerālā instrukcija aptvēra arī jautājumus, kas tieši skāra ārzemju tūrista tiesības un ko nevar uzskatīt par daļu no līgumtiesiskām attiecībām, proti, valūtas maiņu un vizuālo un audiovizuālo fiksēšanu. Dokuments aizliedza padomju valūtas ievešanu un izvešanu. Tajā pašā laikā ārvalstu valūtas ievešanu un izvešanu neierobežoja tikmēr, kamēr tās daudzums bija uzrādīts deklarācijā. Nepieciešamo padomju valūtas daudzumu varēja iegādāties speciālos maiņas punktos, tomēr atpakaļmaiņa nebija atļauta. Savukārt fotografēšanas un filmēšanas sakarā ģenerālā instrukcija noteica, ka fiksēt var visu, izņemot stratēģiski svarīgus objektus kā fabrikas, rūpnīcas, dzelzceļa būves, lidostas vai piestātnes. Turklāt nofotografēto un nofilmēto materiālu drīkstēja izvest no PSRS tikai attīstītā veidā; filmiņa bija jāattīsta, izgatavojot negatīvu, 24 stundu laikā pēc ārzemju tūrista pasūtījuma saņemšanas.[938] Tātad tūristam bija jārēķinās arī negatīva izgatavošanai nepieciešamo maksimālo laiku.

Ģenerālā instrukcija noteica kvalifikācijas prasības gidiem-tulkiem, viņu pienākumus un pakalpojumu izcenojumu, turklāt bija noteikti gadījumi, kad un kādā skaitā gidi-tulki pienācās bez atsevišķas samaksas. Gidam-tulkam bija jābūt politiski izglītotam, jāpārzina PSRS politiski saimnieciskie jautājumi, jāzina PSRS ekonomiskā ģeogrāfija un, protams, jābūt labām svešvalodas zināšanām. Pirmās klases ārzemju tūristu grupai piešķīra ne mazāk kā divus gidus-tulkus, bet

---

[937] ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 1, д. 38, л. 9–12, 16, 30, 34–35, 40, 61. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 119–120.

[938] ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 1, д. 38, л. 14–15, 53–54. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 121.

tūristu un trešajai klasei – ne mazāk kā piecus gidus-tulkus.[939] Šajā gadījumā skaits gan nenozīmē rūpes par kvalitāti vai nepieciešamību pastiprināti pieskatīt tūristu un trešās klases ārzemju tūristu grupas, bet drīzāk raksturo, cik skaitliski liela bija attiecīgo grupu atšķirība.

Ģenerālā instrukcija paredzēja informācijas biroja ierīkošanu viesnīcas vestibilā vai arī tuvākajās istabās, lai piedāvātu reklāmas un informatīvos materiālus un lai veiktu ārzemju tūristu un ārzemju klientu, kas dzīvoja konkrētajā viesnīcā, vajadzību apmierināšanu. Biroja darbiniekiem bija jāzina angļu, franču un vācu valoda. Viņiem bija jāorganizē un jāveic apkalpošana, kas aptvēra tūristu sagaidīšanu un pavadīšanu, klienta dokumentu reģistrēšanu, ekskursijas un pat klientu sīku lūgumu izpildīšanu. Ievērojams, ka par biļetes iegādi uz kino seansu vai teātra izrādi birojs iekasēja 10 procentus starpniecības maksas.[940]

Lielais terors ieviesa izmaiņas arī priekšstatos par gidu-tulku darbu. 1932. gada nogalē *Intūrista* vadību rūpēja tas, lai ar rādāmie objekti iespējami pozitīvākā gaisotnē atspoguļotu "sociālisma celtniecību",[941] bet kopš 1936. gada nostiprinājās ieskats par to, ka gidi-tulki ir noderīgi, lai izsekotu ārzemju tūristus un viesus. Literatūrā, piemēram, plaši aprakstīti priekšraksti un to īstenošana, kas domāti tulkiem, kurus norīkoja *Intūrists* un Vissavienības biedrība kultūras sakariem ar ārzemēm no ārvalstīm atbraukušo rakstnieku vajadzībām. Tulkiem bija sistemātiski jāsniedz atskaites par ārzemju rakstnieku

---

[939] ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 1, д. 38, л. 41–42, 47. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 121.

[940] ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 1, д. 38, л. 55–58. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 122.

[941] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 78–79.

tikšanās raksturu un saturu, īpaši pievēršot uzmanību tam, kas izsauc viņu neapmierinātību un kas ir nelabvēlīgās informācijas avots. Kā liecina Doras Karavkinas, Ļeva meitas, (1896–1977) atskaites,[942] kura bijusi Vissavienības biedrības kultūras sakariem ar ārzemēm uzdevumā norīkota Liona Feihtvangera (1884–1958) rīcībā, tulku sniegtā informācija bijusi salīdzinoši detalizēta un saturēja svarīgu informāciju par ārzemnieku sakariem un uzskatiem.[943] Vissavienības biedrība kultūras sakariem ar ārzemēm priekšsēdētājs Aleksandrs Arosevs, Jakova dēls (1890–1938),[944] 1937. gada 14. maijā, uzstājoties

---

[942] Daļa publicēta: *Советские архивы*, №4, 1989, с. 55–63. Sk. arī: ГАРФ, ф. 5283, оп. 1, д. 334; ГАРФ, ф. 5283, оп. 5, д. 745, ГАРФ, ф. 5283, оп. 8. д. 290, 292. Citēts pēc: Дэвид-Фокс, Майкл. *Витрины великого эксперимента. Культурная дипломатия Советского Союза и его западные гости. 1921–1941 годы*, переводчик (с англ.) Владимир Макаров, Москва: Новое литературное обозрение, 2015, с. 121 (примечание 829).

[943] Куликова, Галина. "Под контролем государства: пребывание в СССР иностранных писателей в 1920–1930-х годах", *Отечественная история*, № 4, 2003, с. 57.

[944] Aleksandrs Arosevs ir dzimis Kazaņā. Vecāki bijuši šuvēji. Tēvs – Jakovs Arosevs, Mihaila dēls, dzimis 1865. gadā un miris 1913. gadā. Māte – Marija Goldšmita, Augusta meita, – bijusi vācbaltiete, dzimusi 1873. gadā Mītavā (tagad Jelgavā) un mirusi 1918. gadā. 1905. gadā Arosevs kļuva par Sociālistu revolucionāru partijas biedru, 1907. gadā – par Krievijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partijas biedru. Kopš 1905. gada Arosevs aktīvi piedalījās "revolucionārajā darbā", par ko 1909. gadā izsūtīts uz Vologdas guberņu, no kurienes bēdzis uz ārzemēm. No 1909. līdz 1911. gadam bijis brīvklausītājs Ljēžas Universitātes Filozofijas fakultātē. 1911. gadā atgriezies Maskavā, kam sekojuši vairākkārtēji aresti, izsūtīšanas un bēgšanas. 1916. gadā sācis studijas Petrogradas Psihoneiroloģiskajā institūtā, ko nepabeidza, jo iesaukts Krievijas Impērijas armijas kara dienestā. Februāra revolūcijas laikā sekojis arests par to, ka nav atklājis "revolucionāro pagātni", un nosūtīšana uz disciplināro bataljonu Ņižņijnovgorodā, martā organizējis Praporščiku skolā sacelšanos. Aktīvs 1917. gada oktobra revolūcijas notikumu dalībnieks. Piedalījies arī Krievijas pilsoņu karā. 1920. gadā Ukrainas Augstākā revolucionārā tribunāla priekšsēdētājs. 1921. gadā strādājis Partijas un revolūcijas vēstures institūtā. No 1921. līdz 1933. gadam gada pildījis sūtņa pienākumus Eiropas valstīs, arī Lietuvā un Latvijā. Kad 1924. gadā Francija atzina PSRS, nosūtīts uz Franciju. 1925. gadā kļuvis par sūtni Šveicē. Pēc meitas teiktā – bijis pirmais sūtnis valstīs, kas atzinušas PSRS. Pēdējā valsts bijusi Čehoslovākijas Sociālstiskā Republika. Gadu pēc atsaukšanas no diplomātiskā dienesta bijis bez darba. 1934. gada jūnijā iecelts par Vissavienības biedrības kultūras sakariem ar ārzemēm priekšsēdētāju. Kopš 1935. gada dzīvojis prestižajā Pirmajā padomju namā, bijušajā Maskavas viesnīca *Nacional*. Kopš 1936. gada mēģinājis

biedrības sanāksmē (neilgi pirms sava aresta 1937. gada 3. jūlijā), norādījis, ka:

> "no politiskās modrības skatpunkta [raugoties], sevišķi biedriem tulkiem un konkrēti referentiem un nodaļu vadītājiem ļoti uzmanīgi jāsarunājas ar ārzemniekiem [..]. Es rosinu veikt savas piezīmes pēc iespējas detalizētāk, lai bez sarunas jūs atspoguļotu [arī] vispārējo situāciju, kādā norisinājās saruna [..]. Mūsu tulki spēlē aizsardzības vienību lomu, kas iet kolonas priekšgalā. Ārzemnieki pirmos iespaidus par PSRS gūst no tulkiem."[945]

Aroseva sniegtais tulku lomas raksturojums kopā ar literatūrā un dokumentos minēto norāda uz to, ka instruktīvus priekšrakstus par tulku darba pienākumiem definējuši PSRS varas īstenotāji, un *Intūrists* kā izpildorgāns rūpējies par šo pienākumu īstenošanu.

Lielā terora sekas atsaucās arī uz *Intūrista* darbības novērtējumu. Neskatoties uz to, ka 1936. gads bija salīdzinoši sekmīgs, PSRS Centrālās izpildkomitejas prezidijs 1937. gada 7. augustā aizrādīja uz *Intūrista* aparāta "piesārņotību" ar "svešiem elementiem", neapmierinošu vadību un nepietiekamu personāla kvalifikāciju.[946] 1937. gads kopumā raksturojams kā "tautas ienaidnieku" meklēšanas

---

panākt atļauju izbraukt uz ārzemēm ārstēties, tomēr saņēmis atteikumu. 1937. gada 3. jūlijā arestēts. Lai izvairītos no spīdzināšanas, Arosevs parakstījis visu, kas vien pieprasīts un tiesas laikā atzinis visas apsūdzības. 1938. gada 8. februārī piespriests nāves sods, kas arī izpildīts pēc divām dienām. 1955. gadā Arosevu reabilitēja. Аросев Александр Яковлевич. Воспоминания о ГУЛАГе и их авторы. Pieejams: http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=2012; Панков, Юрий. "Дочь отвечает за отца", *Совершенно секретно*, № 12/283, 2012, 3. decembris. Pieejams: http://www.sovsekretno.ru/articles/id/3282/.

[945] Голубев, Александр, Невежин, Владимир. "ВОКС в 1930–40-е годы", *Минувшее. Исторический альманах*, № 14, 1993, с. 349–350. Citēts pēc: Куликова, Галина. "Под контролем государства: пребывание в СССР иностранных писателей в 1920–1930-х годах", *Отечественная история*, № 4, 2003, с. 57.

[946] ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 1, д. 45, л. 2– 2об. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 127.

laiks.[947] To, cik lielā mērā Lielais terors skāra arī *Intūrista* personālu, raksturo, pirmkārt, tas, ka iepriekšējo valdes priekšsēdētāju Vilhelmu Kurcu 1937. gada novembrī[948] apcietināa un viņa vietā iecēla Pāvelu Koršunovu, Semjona dēlu (1902–1947), kuru esot apstiprinājuši pēc Mihaila Kaļiņina ieteikuma.[949] Otrkārt, jaunieceltais valdes priekšsēdētājs 1938. gada 5. janvāra vēstulē Mihailam Kaļiņinam paudis bažas par to, ka katastrofāla situācija personāla ziņā draud izgāzt 1938. gada plānus:

> "1937. gada laikā virknē *Intūrista* nodaļu ārzemēs bija atsaukti pārstāvji. Dažās valstīs bija komandēti jaunie biedri, no kuriem daļa darba procesā [ar uzliktajiem pienākumiem] netikuši galā. Virknē citu valstu darbs mūsu pārstāvniecību trūkuma dēļ pagaidām uzticēts [Tirdzniecības pārstāvniecības] darbinieku sievām vai pašiem darbiniekiem darba savienošanas kārtībā (proti, cilvēkiem, kas pilnīgi nezina mūsu darba specifiku)."[950]

Lielā terora rezultātā personāla kvalifikācija un nopelni vairs nenoteica *Intūrista* personālsastāvu.

Līdztekus krasām *Intūrista* personāla sastāva izmaiņām 1938. gadā vērojama arī ievirze pat formāli, neraugoties uz jau esošo faktisko funkcionālo padotību, nodot iestādi valsts drošības struktūru padotībā. Atbilstoši PSRS Tautas Komisāru Padomes 1938. gada 17. aprīļa nolēmumam vissavienības akciju sabiedrību *Intūrists* bija paredzēts nodot PSRS Iekšlietu tautas komisariāta padotībā. Atbilstoši

---

[947] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 128.

[948] Курц Вильгельм Адольфович.
Pieejams: http://lexikon.wolgadeutsche.net/article/174

[949] Павел Семенович КОРШУНОВ (1902–1947). Pieejams: http://museum-dom.ru/bio02/korsh.html

[950] ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 1, д. 63, л. 258– 259, ГАРФ, ф. Р-9612, оп. 2, д. 75, л. 1. Citēts pēc: Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 128–129.

PSRS Iekšlietu tautas komisariāta 1938. gada 9. augusta pavēlei Nr. 478-c *Intūrists* bija padots PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Administratīvi saimnieciskajai pārvaldei, bet PSRS Iekšlietu tautas komisariāta 1938. gada 16. augusta apkārtrakstā Nr. 165-c bija rakstīts:

> "Par *Intūrista* vietējo nodaļu un pārstāvniecību pāreju [Iekšlietu tautas komisariāta] padotībā jāzina tikai *Intūrista* vietējo nodaļu vadītājiem. *Intūrista* vietējās nodaļas turpmāk saglabā savu iepriekšējo nosaukumu, un jautājums par *Intūrista* pāreju [Iekšlietu tautas komisariāta] padotībā nav izpaužams."

PSRS Iekšlietu tautas komisariāta 1938. gada 29. septembra pavēle Nr. 00641, ar ko noteikta PSRS Iekšlietu tautas komisariāta struktūra, nesatur norādi par to, ka *Intūrists* būtu iekļauts tās sastāvā.[951] Iemesli padotības maiņas slepenībai un vēlāk arī atteikšanās no padotības maiņas meklējami citos dokumentos. Vissavienības komunistiskā (boļševiku) partijas CK politbiroja 1939. gada 10. janvāra nolēmums par *Intūrista* nodošanu Iekšlietu tautas komisariātam ar Lavrentija Berijas un Josifa Staļina speciālziņojumiem pielikumā paredz, ka *Intūrists* nododams PSRS Ārējās tirdzniecības komisariātam, kā arī norāda, ka atteikšanās no ieceres padot *Intūristu* Iekšlietu tautas komisariātam notikusi, pateicoties PSRS iekšlietu tautas komisāra Lavrentija Berijas 1938. gada 7. decembra vēstulei Nr. 111967 Vissavienības komunistiskā (boļševiku) partijas CK sekretāram Josifam Staļinam. Vēstulē teikts:

> "Vissavienības akciju sabiedrība *Intūrists* ar valdības lēmumu nodota PSRS [Iekšlietu tautas komisariātam]. *Intūrista* atrašanos [Iekšlietu tautas komisariāta] sistēmā uzskatām par nelietderīgu sekojošu iemeslu dēļ:
>
> 1. *Intūrists* pazīstams ārzemēs kā Vissavienības akciju sabiedrība, tā filiāles, kas veic intūristu piesaisti (aktivizēšanu) virknē valstu pazīstamas tāpat, pastāv un reģistrējas kā akciju sabiedrības.

---

[951] *Лубянка. Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБМВД-КГБ 1917–1991*. Справочник, ред. Александр Яковлев, авторы-сост. Александр Кокурин, Никита Петров. Москва: Международный фонд "Демократия", 2003, с. 67.

2. *Intūrista* līgumsaistības ar kapitālistiskajiem tūrisma, dzelzceļa un tvaikoņu firmām reglamentē sevišķi līguma punkti, kuros īpaši atrunāts, ka firmas apņemas celt pretenzijas tikai [Vissavienības akciju sabiedrībai] *Intūristam* un necelt nekādas pretenzijas pret PSRS valdību, Ārējas tirdzniecības komisariātu, Tirdzniecības pārstāvniecību vai jebkuru citu PSRS organizāciju.

3. *Intūrista* padotības [Iekšlietu tautas komisariātam] nodošanas fakts viennozīmīgi kļūs zināms ārvalstīs. Kapitālistiskās tūrisma firmas un pret mums naidīgi noskaņotā prese šo faktu pacentīsies izmantot, lai sāktu kaitēšanu *Intūrista* pārstāvniecību sakarā, sāks tās saukt par [Iekšlietu tautas komisariāta] filiālēm un šādā veidā apgrūtinās normālu darbu, turklāt ar provokācijām atbaidīs personas, kas [cēlušās] no sīkburžuāzijas un inteliģences, no braucieniem uz PSRS.

Vadoties no minētajiem apsvērumiem, uzskatu par lietderīgu *Intūristu* izņemt no [Iekšlietu tautas komisariāta] padotības."[952]

Uz vēstules ir uzrakstīta rezolūcija:

"[Biedriem] Molotovam, Mikojanam. Šķiet, b. Berijam ir taisnība, varētu nodot *Intūristu* [Ārējās tirdzniecības komisariātam]. J. Staļins. 10.1.39. g."

Turpat:

"Par – Molotovs, par – Mikojans, par – Kaganovičs, Vorošilovs, Ždanovs."[953]

Turpat arī ar Aleksandra Poskrebiševa rokrakstu:

---

[952] РГАСПИ, ф. 17, оп. 163, д. 1207, л. 69. Citēts pēc: "Документ №9. Постановление политбюро ЦК ВКП(б) "о передаче «Интуриста» в ведение НКВТ" с приложением спецсообщения Л. П. Берии И. В. Сталину", *Лубянка. Сталин и НКВД-НКГБ-ГУКР «Смерш». 1939–март 1946*. Pieejams: http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/58624

[953] РГАСПИ, ф. 17, оп. 163, д. 1207, л. 69. Citēts pēc: "Документ №9. Постановление политбюро ЦК ВКП(б) "о передаче «Интуриста» в ведение НКВТ" с приложением спецсообщения Л. П. Берии И. В. Сталину", *Лубянка. Сталин и НКВД-НКГБ-ГУКР «Смерш». 1939–март 1946*. Pieejams: http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/58624

"b. Kaļiņins – par, b. Andrejevs – par."[954]

Minētais norāda uz to, ka jau 1938. gadā PSRS varas īstenotāji skaidri iezīmēja *Intūrista* kā valsts drošības institūciju piesegstruktūru, kur ārzemju tūristu un viesu kontrole kopš 1936. gadā, kad pieņemta pirmā ģenerālā instrukcija, notiek ar viesnīcas un cita apkalpojošā personāla palīdzību un kur saturiska ārzemju viesu izspiegošana, spriežot pēc literatūrā un dokumentos atspoguļotā, uzticēta gidiem-tulkiem, kas ar sistemātisku atskaišu sniegšanu ļauj spriest ne tikai par konkrēto aprakstīto situāciju, bet izdarīt arī vispārīgus slēdzienus par konkrēto personu.

Otrais pasaules karš, Baltijas valstu okupācija, nacionālsociālistiskās Vācijas karaspēka virzība atspoguļojās arī uz *Intūrista* darbību. Otrā pasaules kara priekšvakarā 1939. gadā vērojama tendence samazināt "sociālisma celtniecību" raksturojošo objektu pieejamību. 1940. gadā *Intūrista* darbu raksturo PSRS tēla spodrināšana ārvalstīs un vizīšu apkalpošana. Baltijas valstu okupācija likumsakarīgi bija par pamatu maršrutu maiņai un pārstāvniecību slēgšanai. Otrā pasaules kara laikā līdz nacionālsociālistiskās Vācijas uzbrukumam PSRS *Intūrists* pamatā apkalpoja tranzīta ceļotājus.[955]

Jaunu *Intūrista* attīstības posmu iezīmēja PSRS Ārējās tirdzniecības ministrija, 1955. gada 8. augustā apstiprinot jaunos *Intūrista* statūtus, kas atšķirībā no 1929. gada statūtiem paredz iespēju "attīstīt visu veidu tūrismu, kā uz Padomju Savienību, tā arī no Padomju Savienības".[956] Ievērojot minēto, *Intūrists* no organizācijas,

---

[954] РГАСПИ, ф. 17, оп. 163, д. 1207, л. 69. Citēts pēc: "Документ №9. Постановление политбюро ЦК ВКП(б) "о передаче «Интуриста» в ведение НКВТ" с приложением спецсообщения Л. П. Берии И. В. Сталину", *Лубянка. Сталин и НКВД-НКГБ-ГУКР «Смерш». 1939–март 1946*. Pieejams: http://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/58624

[955] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 135–137.

[956] ГАРФ, ф. 6, оп. 2, д. 237, л. 20. Citēts pēc: Орлов, Игорь. "Первые шаги выездного туризма в СССР (1955–1964)", *Научный журнал «Сервис plus»*, № 4,

kas apkalpo tikai ārzemju tūristus un viesus, līdztekus Vissavienības arodbiedrību Centrālās padomes Tūrisma un ekskursiju pārvaldei sāka apkalpot PSRS pilsoņus, organizējot ārzemju braucienus. Turklāt 1957. gada maijā PSRS Jaunatnes organizāciju komitejas ietvaros izveidoja Komisiju starptautiskās jaunatnes apmaiņas ar tūristiem organizēšanai (*Комиссия по организации международного молодежного обмена туристами*). Komisijā bija iekļauti *Intūrists*, Vissavienības arodbiedrību Centrālās padomes Tūrisma un ekskursiju pārvalde un Vissavienības fizkultūras un sporta komiteja. Tātad jaunatnes tūrisma organizēšanas pamatu likšanā piedalījās trīs galvenie tūrisma organizētāji PSRS. 1958. gadā komitejā nodibināja PSRS Jaunatnes organizāciju – Starptautisko jaunatnes tūrisma biroju *Sputņiks*. *Sputņika* statūti paredzēja, ka viens no galvenajiem tā uzdevumiem ir:

> "padomju jaunatnes sūtīšana ceļošanai uz ārzemēm ar mērķi paplašināt padomju jaunatnes saites ar ārzemju jaunatni, vispusīga turpmākās draudzības un sadarbības atbalstīšana starp padomju jaunatni un ārzemju jaunatni."[957]

Faktiski *Sputņiks* kļūst par *Intūrista* līdzinieku, tikai jaunatnes tūrisma organizēšanas jautājumos.

20. gadsimta sešdesmito gadu sākumā *Intūrista* darbība aptvēra visu PSRS teritoriju,[958] šādā veidā, atdzīvinot masu tūrisma ideju, paplašināja savu darbību. Lai nodrošinātu efektīvāku *Intūrista* darbību, izveidoja jaunas nodaļas, arī okupēto Baltijas valstu teritorijā. 1964. gadā ārzemju tūrisma jautājumu koordinēšanai izveido PSRS Ārzemju tūrisma pārvaldi, kurai attiecīgi bija padota arī vissavienības akciju sabiedrība *Intūrists*.[959] 1965. gada publikācija laikrakstā

2013, с. 68. Pieejams: http://philosoph.su/wp-content/uploads/2015/09/2013-%E2%84%964.pdf#page=67

[957] ГАРФ, ф. 12, оп. 1, д. 1, л. 40. Citēts pēc: Орлов, Игорь Борисович. *"Первые шаги выездного туризма в СССР (1955–1964)", научный журнал «Сервис plus»* Москва: № 4, 2013, с. 67–78.
Pieejams: http://philosoph.su/wp-content/uploads/2015/09/2013-%E2%84%964.pdf#page=67

[958] Ersöz, Hasan Deniz. *Tourism in Russia: from Tsarist to Post-Soviet Period*, [master thesis]. Graduate School of Social Sciences of the Middle East Technical University, 2012, p. 44.

[959] "Miljons viesu", *Padomju Jaunatne*, Nr. 153, 1965, 6. augusts, 2. lpp.

Padomju Jaunatne, atspoguļojot *Intūrista* valdes priekšsēdētāja Viktora Boičenko, Kuzmas dēla (1925–2012),[960] stāstīto, liecina, ka *Intūrists* savā darbībā turpina ievērot vēl 1936. gadā noteiktos pamatprincipus par ārzemju tūristu uzņemšanu. Saglabājies, ka ārzemju tūristu pārvietošanās notiek atbilstoši piedāvātajiem vai apstiprinātajiem maršrutiem, ka ārzemju tūristu uzņemšanu un ēdināšanu veic *Intūrista* viesnīcās un restorānos, ka ārzemju valūtas ievešana ir neierobežota tikmēr, kamēr ir deklarēta, un ka galvenās rūpēs par saziņu ar tūristiem uzņemas gidi un tulki.[961]

1969. gadā PSRS Ārzemju tūrisma pārvalde tiek pārveidota par PSRS Galveno ārzemju tūrisma pārvaldi, kam *Intūrists* vismaz formāli vairs nav institucionāli padots, bet darbojas kā "komercstruktūra". Ārzemju tūrisma jautājumu pārraudzība PSRS piedzīvo izmaiņas 1983. gadā,[962] kad PSRS Galveno ārzemju tūrisma pārvaldi pārveido par PSRS Valsts ārzemju tūrisma komiteju, un 1989. gadā, kad likvidē PSRS Valsts ārzemju tūrisma komiteju.[963]

3. Intūrists Rīgas nodaļa

Vēl pirms Latvijas Republikas okupācijas *Intūrista* nodaļa bijusi arī Rīgā.[964] Turklāt Latvijas Republikas tiesību akti satur norādi par *Intūrista* ekskluzīvajām tiesībām, piemēram, satiksmes ministra Bernharda Einberga (1893–1945) 1936. gada 11. augustā apstiprinātais 320. rīkojums "par pārgrozījumiem un papildinājumiem

---

960 Viktors Boičenko – bijis Otrā pasaules kara laikā izlūks, 1951. gadā atvaļināts no dienesta PSRS bruņotajos spēkos, tad arī beidzis Ārējās tirdzniecības institūtu. 20. gadsimta astoņdesmitajos gados bijis PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas priekšsēdētāja vietnieks, PSRS Miera aizstāvēšanas komitejas loceklis, PSRS Kara veterānu komitejas loceklis un Vissavienības biedrības kultūras sakariem ar ārzemēm loceklis. Бойченко Виктор Кузьмич.
Pieejams: www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=11198

961 "Miljons viesu", *Padomju Jaunatne*, Nr. 153, 1965, 6. augusts, 2. lpp.

962 Ziņas par pārveidi publicētas, piemēram, "PSRS Augstākās Padomes Prezidijā", *Cīņa*, Nr. 134, 1983, 12. jūnijs. 1. lpp.

963 Эволюция туристской власти в России. Pieejams: http://www.tourvest.ru/articles/article0010/, "PSRS Augstākās Padomes Prezidijā", *Cīņa*, Nr. 134, 1983, 12. jūnijs, 1. lpp.

964 "Tūrisms Padomju Savienībā", *Brīvā Jaunatne*, Nr. 32, 1940, 9. augusts, 3. lpp.

tiešās Viduseiropas-Baltijas-SPRS satiksmes pasažieru, bagāžas un ekspressūtījumu tarifā"[965] nosaka, ka dzelzceļa līnijās

> "Rīga–Ļeningrad, Rīga–Moskva, Daugavpils–Moskva, Bigosovo–Moskva, Negoreloje–Moskva, Ostrov–Ļeningrad, Baku–Schepetovka"[966]

numurētas vietas un guļvietas var pasūtīt:

> "Berlīnē – Ceļojumu birojā *Intourist*;
>
> Rīgā – Ceļojumu un transporta birojā (Celtrans);
>
> Daugavpilī – Ceļojumu un transporta birojā (Celtrans);
>
> Daugavpilī – Ceļojumu birojā *Intourist*;
>
> Bigosovas stacijā – Ceļojumu birojā *Intourist*;
>
> Negoreloje stacijā – Ceļojumu birojā *Intourist*;
>
> Ostrov stacijā – Ceļojumu birojā *Intourist*;
>
> Schepetovka stacijā – Ceļojumu birojā *Intourist*;
>
> Moskva stacijā – Ceļojumu birojā *Intourist*".[967]

Ievērojams, ka *Celtrans* bija *Intūrista* pārstāvniecība Latvijā.[968] Tātad faktiski Latvijas Republikas satiksmes ministrs akceptēja *Intūrista* ekskluzīvās tiesības atsevišķos dzelzceļa pasažieru pārvadājumos piedāvāt numurētas vietas un guļvietas.

1934. gada decembrī *Intūrists* bija iekārtojies Vaļņu ielā 3/5, Rīgā un piedāvāja "lēti ziemas ceļojumu" uz Maskavu, sākot no LVL 150, uz Ļeņingradu – LVL 127, Harkovu, Kijevu un Odesu.[969] Spriežot pēc publikācijām presē, par *Intūrista* sniegtajiem pakalpojumiem Latvijā bijuši labi informēti, jo, piemēram, 1939. gada 1. septembra publikācija *Kurzemes Vārdā* ceļot gribētājiem sniedz visai detalizētu informāciju gan par piedāvājumu klāstu, gan saturu, gan arī par alternatīvām:

---

[965] *Valdības Vēstnesis*, Nr. 184, 1936, 17. augusts, 1.–9. lpp.
[966] *Valdības Vēstnesis*, Nr. 184, 1936, 17. augusts, 2. lpp.
[967] *Valdības Vēstnesis*, Nr. 184, 1936, 17. augusts, 2. lpp.
[968] *Pēdējā Brīdī*, Nr. 236, 1933, 18. oktobris, 5. lpp.
[969] *Spārnotā Latvija*, Nr. 6, 1934, decembris, 168. lpp.

> "Rīgā *Intūristā* jāizvēlas viens no četriem pašu krievu sastādītiem maršrutiem, nokārtojami ne vien ceļa izdevumi, bet arī samaksājama uztura nauda, par ko Intūrists izsniedz īpašu talonu grāmatiņu. Tātad ceļojums pa Padomju Savienību iespējams arī ar gluži mazu skaidras naudas summu kabatā.
>
> Nonākot Maskavā, ceļotājus stacijā, vai arī, ja tie izvēlējušies daudz ērtāko un ātrāko gaisa satiksmi, – aerodromā sagaida *Intūrista* pārstāvis un nogādā *Intūrista* viesnīcā, kuras šai plašajai, speciāli ārzemniekiem nodibinātai organizācijai ir katrā lielākā pilsētā. Pēc Rīgā samaksātās čeku grāmatiņas ārzemniekam ierāda viesnīcā attiecīgu istabu, kuras ērtības gan atkarīgas no tā, kādā klasē ceļotājs brauc, jo ceļojums iespējams trīs klasēs. Pēc šiem čekiem viesnīcā izsniedz arī brokastis, pusdienas un vakariņas. Var jau paēst arī ēdienu namos pilsētā, bet tad pusdienas iznāk stipri dārgas. Pusdienas, ko dod ārzemniekiem, sastāv no parastajiem trīs ēdieniem, gan ne tik labiem, kādus esam paraduši ēst Latvijā, tomēr pieklājīgiem. Uz pusdienu galda ēdāja rīcībā ir arī divas pudeles īstā bezalkohola dzēriena – «Narzana», kā arī tēja.
>
> [..]
>
> Vai iespējams pilsētu apskatīt arī pilnīgi patstāvīgi, bez pavadoņa? Jā, tas iespējams, bet tikai jāņem vērā, ka satiksmes automobiļu, kas visi atrodas pilsētas vai valsts ziņā (privātu «taksīšu» Maskavā nav), ir ārkārtīgi maz un pie tiem parasti stāv garas braukt gribētāju «astes."[970]

Publicētais apraksts galvenajos vilcienos apliecina, ka 1936. gada *Intūrista* ģenerālā instrukcija ievērota arī 1939. gadā, izņemot norādi par minerālūdens iekļaušanu ēdināšanas talonu cenā un iespēju tūristam brīvi gūt iespaidus par PSRS. Iespējams, ka ēdināšanas sakarā bija notikusi pakalpojuma kvalitātes celšana, taču brīva iespaidu gūšana, visticamāk, ir saistīta ar sevišķu priekšrakstu trūkumu attiecīgajā laikposmā gadījumiem, kad ārzemju tūrists vai viesis, pateicoties valodas un vietas zināšanām, spēj patstāvīgi un tātad arī nekontrolēti gūt iespaidus par "sociālisma celtniecības" īsteno tēlu.

Intūrists spodrināja "sociālisma celtniecības" tēlu arī Latvijas

[970] "Kā tagad rit dzīve Padomju Savienībā", *Kurzemes Vārds*, Nr. 197, 1939, 1. septembris, 4. lpp.

Republikas valsts varas īstenotāju un dažādu organizāciju pārstāvju acīs. Piemēram, 1939. gadā Vissavienības lauksaimniecības izstādi apmeklēja Latvijas Republikas zemkopības ministrs Jānis Birznieks (1895–1955) kopā ar vairākiem "saimnieciskās un sabiedriskās dzīves un organizaciju vadītājiem".[971] Viņu ceļojums ilga desmit dienas.[972] Interese piesaistīta arī ar masu sarīkojumu apmeklējumu, piemēram, 1939. gada 23. jūnijā laikraksts *Sporta Pasaule* aicināja piedalīties 18. jūlijā Lielajos sporta un fiziskās kultūras svētkos Maskavā. Braucienu organizēja *Intūrista* pārstāvis Latvijā, akciju sabiedrība *Transtred*, kas atradās Tirgoņu ielā 1, Rīgā.[973] Piedāvāti arī teātra festivālu apmeklējumi. Piemēram, 1936. gada 18. augustā *Sporta Pasaule* publicējusi ziņu par iespēju no 1. līdz 10. septembrim apmeklēt IV Teātra festivālu, piesakoties *Intūrista* pārstāvniecībā Tirgoņu ielā 1, Rīgā.[974] Interese gan par šīs izstādes apmeklēšanu, gan arī acīmredzot par kārtējiem Lielajiem sporta un fiziskās kultūras svētkiem izrādīta arī 1940. gadā. Literatūrā pieejamas ziņas par tūristu grupām no Lietuvas (99 fizkultūrieši un 49 zemnieki) un Latvijas (9 fizkultūrieši), kas apmeklējuši PSRS šajā laikā.[975] Minētā informācija saskan ar Latvijas presē pieejamām ziņām jau pēc okupācijas. 1940. gada 25. jūlijā laikrakstā *Daugavas Vēstnesis* publicēta ziņa par iespēju brīdī,

> "kad esam sadevušies rokās, saistīti nesaraujamām saitēm, jau pie mums esošie Sarkanās armijas karavīri dod vislabāko liecību par sasniegumiem Padomju Savienībā",[976]

izmantot iespēju, lai iepazītu PSRS ar *Intūrista* palīdzību, dodoties uz

---

971 "Kā tagad rit dzīve Padomju Savienībā", *Kurzemes Vārds*, Nr. 197, 1939, 1. septembris, 4. lpp.

972 "Kā tagad rit dzīve Padomju Savienībā", *Kurzemes Vārds*, Nr. 197, 1939, 1. septembris, 4. lpp.

973 *Sporta Pasaule*, Nr. 670, 1939, 23. jūnijs, 2. lpp.

974 *Sporta Pasaule*, Nr. 297, 1936, 18. augusts, 3. lpp.

975 Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 135–137.

976 "Braucieni uz Maskavu un Ļeņingradu", *Daugavas Vēstnesis*, Nr. 169, 1940, 25. jūlijs, 5. lpp.

Maskavu un Ļeņingradu, reizē apmeklējot "Vispadomju lauksaimniecības izstādi".

> "Piedalīšanās maksa, ieskaitot ceļu, uzturu un 5 dienu uzturēšanos Maskavā un 2 dienas Ļeņingradā — 265 ls, 5 dienu uzturēšanās Maskavā 246 ls. Izbraukšana no Rīgas paredzēta ap 15. augustu. Tuvākas ziņas, prospekti un pieteikšanās braucieniem «Intourist» aģentūrā Tirgoņu ielā Nr. 1, Rīgā."[977]

Šādi piedāvājumi publicēti arī citviet. Laikraksta *Brīvā Zeme*, kur publicēta attiecīgā ziņa, pirmo lappusi rotā Josifa Džugašvilli ģīmetne ar turpat publicētu rakstu "Tautu vadonis".[978]

Iepazīstoties ar Latvijas presi laikposmā līdz PSRS okupācijai, var konstatēt, ka Latvijas sabiedrība bija informēta ne tikai par iespēju iepazīt PSRS, bet arī par *Intūrista* atrašanos PSRS valsts drošības struktūru uzmanības un interešu lokā. Piemēram, laikraksts *Rīts* publicē ziņu, ka Valsts politiskā pārvalde esot apcietinājusi *Intūrista* direktoru Vilhelmu Kurcu par

> "liela vēriena blēdībām ar pasēm. Daudzi Pad. Savienības banku direktori izmantojuši savu stāvokli, lai nelegālā kārtā apgādātu ārzemju pases un vīzas tādiem Padomju Savienības pilsoņiem un ārzemniekiem, kurus meklējusi GPU."[979]

Latvijas presē bija pieejama informācija arī par *Intūrista* iesaisti spiegošanā, izmantojot pārstāvniecības ārzemēs. Piemēram, laikraksts *Latvijas Kareivis* 1939. gada 24. februārī informējis:

> "Patlaban Los-Andželesā iztiesā prāvu pret spiegošanā apsūdzētiem Pad. Savienības tūrisma aģentūras «Inturist» vadītāju Gorinu,[980] viņa

[977] "Braucieni uz Maskavu un Ļeņingradu", *Daugavas Vēstnesis*, Nr. 169, 1940, 25. jūlijs, 5. lpp.
[978] "Uz Maskavu un Ļeņingradu", *Brīvā Zeme*, Nr. 166, 1940, 25. jūlijs, 8. lpp.
[979] "Intūrists apgādājis pases bēgļiem", *Rīts*, Nr. 206, 1937, 30. jūlijs, 3. lpp.
[980] Mihails Gorins kopā ar savu sievu Anastasiju ieradās Amerikas Savienotajās Valstīs, lai strādātu *Intūrista* pārstāvniecībā. Sakarā ar iesaisti spiegošanā abi bija notiesāti. *Gorin v. United States, Salich v. United States*, Circuit Court of Appeals, Ninth Circuit, 22 April 1940, *Gorin v. United States, Salich v. United States*, 312 U.S. 19, 13 January 1941.

> sievu un naturalizējušos amerikāni Valichu.[981] Valichs, pēc tautības krievs, savā laikā kalpojis amerikāņu flotes informācijas dienestā. Apsūdzētie apvainoti par to, ka tie amerikāņu slepenā dienesta ziņas par japāņu militāriem spēkiem esot nodevuši Padomju Savienībai. Gorins esot samaksājis Valicham 1700 dolāru par San-Pedro pilsētā nozagtiem slepeniem dokumentiem."[982]

Jau 1939. gada 22. martā *Latvijas Kareivis* publicējis nākamo ziņu par minēto spiegu prāvu:

> "SPRS tūrisma organizācijas «Inturist» pārstāvis Los-Andželosā Gorins notiesāts par spiegošanu uz 6 gadiem cietuma un Sav. Valstu pilsonis Salichs, kurš agrāk darbojies amerikāņu flotes izlūkošanas dienestā, – uz 4 gadiem. Bez tam abiem uzlikts pa 10.000 dolāru liels naudas sods."[983]

Ievērojot minēto, jāsecina, ka Latvijas presē publiski pieejamās ziņas Lielā terora laikā liecina par vismaz kritiski domājošās sabiedrības informētību par *Intūrista* iesaisti PSRS valsts drošības politikas īstenošanā. Turklāt minētajā gadījumā jāievēro, ka konkrēto spiegu lietu izmanto vēl šobaltdien kā tiesību precedentu Amerikas Savienotajās Valstīs.[984]

Likumsakarīgi, ka PSRS okupācijas sekas atspoguļojās arī uz *Intūrista* pārstāvniecības darbību Latvijas teritorijā. PSRS ieskatā, pazūdot ārzemju elementam, tika likvidēta arī attiecīgā pārstāvniecība. Literatūrā *Intūrista* pārstāvniecības likvidēšanas laiks

---

[981] Hafizs Sališs (*Hafis Salich*, 1905–1970) – dzimis Maskavā, 1917. gadā kopā ar vecākiem pārcēlies uz Kazaņu. 1920. gadā devies uz Mandžūriju, bet 1921. gadā – uz Jokohamu (Japāna) un 1923. gadā – uz Amerikas Savienotajām Valstīm, kur naturalizējies. No 1931. līdz 1936. gadam strādājis Berklijas policijas departamentā. 1936. gadā ticies ar PSRS ģenerālkonsulāta vicekonsulu Nikolaju Aļavdinu, Valerjana dēlu (*Николай Аляв дин Валерьянович*, 1901–1941), tad arī sācis darbu Jūras spēku izlūkdienesta pārvaldē. 1937. gadā viņš iepazīstināts ar *Intūrista* pārstāvi Mihailu Gorinu. 1938. gada nogalē Amerikas Savienoto Valstu Federālais izmeklēšanas birojs informē Sališu par izmeklēšanas veikšanu sakarā ar aizdomām par spiegošanu. *Gorin v. United States, Salich v. United States*, Circuit Court of Appeals, Ninth Circuit, April 22, 1940.

[982] "Spiegu prāva Los-Andželesā", *Latvijas Kareivis*, Nr. 46, 1939, 24. februāris, 6. lpp.

[983] "Notiesāti spiegi", *Latvijas Kareivis*, Nr. 67, 1939, 22. marts, 3. lpp.

[984] *Interpretation of Espionage Act (Title 50 USC)*, CIA-RDP60-00442R000100050004-5.

Latvijas teritorijā nav precīzi minēts, vien aprakstoši saistīts ar "pievienošanos PSRS".[985] Turklāt 1940. gada veiktā *Intūrista* darbības analīze saistībā ar Baltijas valstīm ir salīdzinoši neprecīza, demonstrējot neskaidrības PSRS veiktajā Baltijas valstu okupācijā un *Intūrista* lomu šajos notikumos.[986]

Atsevišķa *Intūrista* nodaļa Latvijas teritorijā pēc PSRS okupācijas atvērta vien 20. gadsimta piecdesmito gadu beigās, tomēr precīzas ziņas par *Intūrista* Rīgas nodaļas izveidošanas laiku nav publiski pieejamas.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 222. fonda 1. apraksta 1. lieta – vissavienības akciju sabiedrības (VAS) *Intūrists* pavēles un direktīvās norādes – sākta 1957. gada 2. februārī.[987] Atbilstoši šajā lietā iekļautajam aprakstam pirmais dokuments ir LPSR Ministru Padomes 1957. gada 2. februāra nolēmums Nr. 70-12c.[988] Iepazīstoties ar lietu, konstatējams, ka patiešām lietā pirmais un laika ziņā vecākais dokuments ir slepens LPSR Ministru Padomes 1957. gada 2. februāra nolēmums Nr. 70-12c *Par pasākumiem ārzemju tūristu apkalpošanā*, kas, atsaucoties uz PSRS Augstākās Padomes 1957. gada 5. janvāra nolēmumu Nr. 18-10, 1. punktā nolemj uzdot LPSR Pilsētu un lauku celtniecības ministrijai, nosakot par atbildīgo ministru Borisu Bezelu (1899–1978),[989] pabeigt viesnīcas *Rīga* (sk. 4. pielikumu) sakarā veicamos celtniecības darbus līdz 1957. gadam, to skaitā līdz 1. jūnijam – 5. un 6. stāvu ar 74 numuriem, līdz 15. jūlijam – 4. stāvu ar 37 numuriem, līdz 1. novembrim – 2. un 3. stāvu ar 74 numuriem, līdz 1. jūnijam – banketu zāli un pagaidu ēdināšanas bloku. Visi citi darbi bija

---

[985] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 136.

[986] Крессова, Марина. *«Интурист» в 1929–1939 гг.: структура, кадры, направления деятельности*, [диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук]. Москва: Министерство образования и науки Российской Федерации, Московский государственный университет сервиса, 2004, с. 136–137.

[987] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., pirmais vāks.

[988] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., lietā esošo dokumentu apraksts.

[989] Boriss Bezels, Fjodora dēls. "Boriss Bezels", *Cīņa,* Nr. 115, 1978, 19. maijs, 4. lpp.

jāpabeidz līdz 20. decembrim. Tāpat bija uzdots pabeigt aprīkot transformatora apakšstaciju viesnīcā *Rīga* līdz 1957. gada 1. maijam.[990]

Nolēmuma 2. punktā Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komitejai un atbildīgajam par izpildi tās priekšsēdētājam Vilhelmam Lecim (1898–1977)[991] bija uzdots nodrošināt viesnīcas *Rīga* iekārtošanu un pabeigto telpu nodošanu ekspluatācijā, to skaitā līdz 1957. gada 1. jūnijam – banketu zāli un pagaidu ēdināšanas bloku, līdz 1957. gada 1. jūnijam – 5. un 6. stāvā paredzētos 74 numurus ar 116 vietām, līdz 1957. gada 15. jūlijam – 4. stāvā paredzētos 37 numurus ar 58 vietām un līdz 1957. gada 1. novembrim – 2. un 3. stāvā 74 numurus ar 116 vietām. Turklāt Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komitejai kopā ar LPSR Tirdzniecības ministriju līdz 1957. gada 10. jūnijam bija jāiekārto un jāatklāj restorāns viesnīcas *Rīga* banketu zālē.[992]

Nolēmuma 3. punktā Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komitejai un Civilās gaisa flotes Latvijas aviogrupai bija uzdots nodrošināt, lai LPSR Sakaru ministrija 1957. gada pirmajā ceturksnī ierīko viesnīcā *Rīga* un Rīgas aerostacijā pasta un telegrāfa nodaļas un starptautisko telefonu sarunu punktus.[993]

Nolēmuma 4. punkts paredzēja, ka LPSR Sakaru ministrijai, minot kā atbildīgo ministru Aleksandru Aleksandrovu (1904–?),[994] līdz 1975. gada 1. maijam[995] jāaprīko viesnīcas *Rīga* un Rīgas aerostacijas pasta un telegrāfa nodaļas, starptautisko telefona sarunu punkti un kioski *Sojuzpečatj* (*Союзпечать*). 5. punkts uzdeva Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komitejai un LPSR Kultūras

990 LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 1. lp. (LPSR Ministru Padomes 1957. gada 2. februāra nolēmums Nr. 70-12c *Par pasākumiem ārzemju tūristu apkalpošanā*, krievu valodā, uz trim lapām viena, no kurām ir pielikums).

991 Vilhelms Lecis, Pētera dēls. "Vilhelms Lecis", *Cīņa,* Nr. 87, 1977, 15. aprīlis, 3. lpp.

992 LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 1. lp.

993 LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 1. lp.

994 Aleksandrs Aleksandrovs, Fjodora dēls. "Latvijas PSR Augstākās Padomes deputātu kandidātu reģistrācija", *Cīņa*, Nr. 46, 1967, 23. februāris, 2. lpp., "Paplašinās LPSR sakaru tīklu", *Padomju Latvija*, Nr. 41, 1940, 26. septembris, 12. lpp.

995 LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 2. lp.

ministrijai līdz 1957. gada 1. maijam izdot shematisku Rīgas pilsētas centrālo ielu plānu, iekļaujot tajā apskates objektus, kā arī ceļvežus. 6. punkts paredzēja, ka *Intūrista* "Latvijas nodaļai", nosakot par atbildīgo Voldemāru Bušu (1900–1965),[996] jānodrošina nepieciešamā apjomā gidu, reizē ekskursiju vadītāju sagatavošana. 7. punkts paredzēja, ka LPSR Tirdzniecības ministrijai 1957. gada pirmajā ceturksnī ēdināšanas blokam viesnīcā *Rīgā* ir jāpiegādā nepieciešamais aprīkojums. Nolikuma 8. punkts paredzēja, ka LPSR Vietējās un kurināmā rūpniecības ministrija, LPSR Ministru Padomes valsts celtniecības un arhitektūras komiteja un kombināts *Māksla* 1957. gada pirmajā pusgadā pēc Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komitejas pasūtījuma no pasūtītāja materiāliem izgatavo viesnīcai *Rīga* elektroapgaismes ierīces, ievērojot nolēmuma pielikumā minēto.[997]

Nolēmuma 9. punkts paredzēja, ka LPSR Vietējās un kurināmā rūpniecības ministrija, nosakot par atbildīgo ministru Pēteri Ezeriņu, pēc Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komitejas pasūtījuma viesnīcai *Rīga* izgatavo mēbeles: 1957. gada pirmajā ceturksnī – par 300 tūkstošiem rubļu, otrajā ceturksnī – par 742 tūkstošiem rubļu, bet trešajā ceturksnī – par 200 tūkstošiem rubļu. Tāpat kombinātam *Māksla* bija uzdots 1957. gada pirmajā ceturksnī izgatavot stikla lustras un plafonus. Nolēmuma 10. punktā LPSR Valsts plāna komisijai, nosakot par atbildīgo priekšsēdētāju Jēkabu Veldri (1898–1975),[998] bija uzdots paredzēt 1957. gadā Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komitejai viesnīcas *Rīga* aprīkošanai izsniegt paklājus un celiņus, kā arī zīda, lina un vilnas audumu aizkariem un gultas piederumiem. Nolēmumu parakstījis LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons (1892–1963) un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens (1909–1992).[999]

Minētais LPSR Ministru Padomes nolēmums ne tikai norāda, kas tad uzskatāms par pirmo *Intūrista* Rīgas nodaļas darbības definējošo dokumentu, bet arī uzskatāmi atklāj vairākus ar *Intūrista* darbību saistītus aspektus. Pirmkārt, tas ilustrē, ka *Intūrista* darbības

[996] "Voldemārs Bušs", *Cīņa*, Nr 174, 1965, 25. jūlijs, 3. lpp.
[997] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 2. lp.
[998] "Jēkabs Veldre", *Cīņa*, Nr. 284, 1975, 5. decembris, 4. lpp.
[999] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 2. lp.

pamats ir tā resursi, to skaitā viesnīcas. Otrkārt, tas parāda, ka, līdzīgi kā *Oteļ* pamata materiālos resursus veidoja nacionalizētās viesnīcas, kuras, vēlāk apvienojot, pārņēma *Intūrists*, tā arī Rīgas nodaļas gadījumā *Intūrista* ieguldījums aprobežojās ar gidu sagatavošanu, kas vienlaikus pilda arī ekskursiju vadītāju pienākumus; pārējais ir citu valsts resoru ieguldījums. Turklāt Rīgas nodaļas gadījumā vissavienības akciju sabiedrībā iegulda Latvijas resursus. Tātad pat attāli *Intūrists* neatbilst tam, ko parasts uzskatīt par akciju sabiedrību vai vismaz tādu organizāciju, kas pamatā veic saimniecisku darbību.

Tikai vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* valdes priekšsēdētāja Vladimira Ankudinova[1000] 1958. gada septembra slepenajā vēstulē Nr. 123-1/941 Rīgas nodaļai, konkrēti Voldemāram Bušam, noskaidrojas, ka *Intūrista* valde 1957. gada 18. janvārī bija informējusi visas nodaļas, arī Rīgas nodaļu, par 1957. gada 5. janvāra PSRS Ministru Padomes nolēmumu *Par ārzemju delegāciju un tūristu, kas apmeklē PSRS, pieņemšanas un apkalpošanas darba sakārtošanu un materiāli tehniskās bāzes uzlabošanu viņu apkalpošanai*, arī šajā sakarā 1957. gada 5. janvārī pieņemto PSRS Ministru Padomes lēmumu, kā arī uzdevusi regulāri kontrolēt un tieši piedalīties nepieciešamo pasākumu īstenošanā, lai izpildītu lēmumu. Minētajā vēstulē "piedāvāts", lai sagatavotu ziņojumu atbildīgajām institūcijām un PSRS valdībai par lēmuma izpildi, pievērsties vairākiem jautājumiem. Vēstules noslēgumā aizrādīts uz to, ka nepieciešams precīzi sagatavot nepilnību uzskaitījumu, kā arī par neizpildēm informēt "vietējos partijas un padomju orgānus un panākt [lēmumā minētā] pilnīgu izpildi". Ziņojumam bija jābūt iesniegtam 1958. gada 15. septembrī.[1001] Vēstule, kas izdota pirms LPSR Ministru Padomes nolēmuma pieņemšanas, nav iekļauta lietā, tāpēc nav izslēgts, ka *Intūrista* Rīgas nodaļas darbības pirmsākumus atspoguļojošo dokumentu iztrūkst, tomēr, ievērojot 222. fonda 1. apraksta 1. lietā

[1000] Vladimirs Ankudinovs, Mihaila dēls. *Intūrista* valdes priekšsēdētājs no 1947. gada līdz 1964. gada 16. aprīlim, PSRS Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieks no 1964. gada 27. aprīļa līdz 1969. gada 11. aprīlim. Совнарком, Совмин, Кабмин СССР 1923–1991 гг. Pieejams: http://2snk.ru/s16.html

[1001] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 11.–14. lp. (Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* valdes priekšsēdētāja Vladimira Ankudinova 1958. gada septembra slepenā vēstule Nr. 123-1/941 Rīgas nodaļai, krievu valodā, uz četrām lapām).

iekļauto dokumentu saturu, jāsecina, ka 1957. gads veltīts nodaļas vadībai un darbībai nepieciešamo priekšrakstu izpratnei. Piemēram jāmin: *Intūrista* valdes priekšsēdētāja Vladimira Ankudinova 1957. gada 9. februāra slepenā vēstule Nr. 992-9/96 Rīgas nodaļai, konkrēti Voldemāram Bušam, kur sniegta informācija par izmaiņām tiesību aktos, kas nosaka PSRS robežas šķērsošanu un kas saistītas ar muitas apskates un rokas bagāžas un bagāžas šķērsošanas kārtību.[1002] *Intūrista* valdes priekšsēdētāja vietā K. Ļvovs 1957. gada 29. jūnija slepenā vēstulē Nr. 992-88/477 Rīgas nodaļai, konkrēti Voldemāram Bušam, informēja par PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijas Slepenās nodaļas prasībām sakarā ar jauno instrukciju par valsts noslēpuma saglabāšanas nodrošināšanu. Vēstulē minēts, ka iepriekš, neminot laiku, nosūtītā vecā, 1948. gada 30. oktobra instrukcija Nr. 90-5/1448, ir jānosūta uz valdes pirmo nodaļu.[1003] *Intūrista* valdes priekšsēdētāja vietā K. Ļvovs 1957. gada 31. oktobrī slepenā vēstulē Nr. 992-9/800 Rīgas nodaļai, konkrēti Voldemāram Bušam,[1004] nosūtīja sarakstu ar PSRS punktiem un vietām PSRS, kur ārzemniekiem aizliegts atrasties. Ievērojams, ka trīs lapu garajā pielikumā LPSR jautājums risināts vienkārši, jo ārzemniekiem aizliegts visas Latvijas teritorijas apmeklējums, izņemot Rīgu (sk. 5. pielikumu).[1005] Nekādi izņēmumi diplomātiskajam dienestam nebija paredzēti.[1006] Salīdzinājumam Igaunijas un Lietuvas teritorija ārzemnieku apmeklējumam nebija atklāta.[1007] Viļņu drīkstēja apmeklēt tikai "demokrātisko tautu valstu diplomātisko pārstāvniecību vadība un personāls".[1008]

Presē pieejamā informācija liecina, ka jau 1956. gadā Rīga

[1002] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 4. lp. (Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrista* valdes priekšsēdētāja Vladimira Ankudinova 1957. gada 9. februāra slepenā vēstule Nr. 992-9/96 Rīgas nodaļai, krievu valodā, uz vienas lapas)
[1003] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 5. lp. (Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrista* valdes priekšsēdētāja vietā K. Ļvova 1957. gada 29. jūnija slepenā vēstule Nr. 992-88/477 Rīgas nodaļai, krievu valodā, uz divām lapām, no kurām viena ir pielikums)
[1004] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 7. lp. (Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrista* valdes priekšsēdētāja vietā K. Ļvovs 1957. gada 31. oktobra slepenā vēstule Nr. 992-9/800 Rīgas nodaļai, krievu valodā, uz četrām lapām, no kurām trīs ir pielikumi)
[1005] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 8. lp.
[1006] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 10. lp.
[1007] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 8. lp.
[1008] LVA, 222. f., 1. apr., 1. l., 10. lp.

bijusi ārzemju tūristu apmeklējumiem atklāta, tomēr viennozīmīgi nevar secināt, vai šā maršruta punkta apkalpošanai bijusi izveidota atsevišķa nodaļa attiecīgajā laikposmā. *Latvija Amerikā* publicēja ziņu, ka ārzemju tūristus jau 1956. gadā aicināja apmeklēt Rīgu, izmantojot "krievu" *Intūrista* pakalpojumus, reizē sniedzot ieskatu par pirmo ceļotāju pieredzi Rīgas apmeklējuma laikā pēc PSRS okupācijas.[1009] Savukārt 1957. gada nogalē *Latvija Amerikā* vēstīja, ka *Intūrists* izveidojis maršrutus, kur ietilpst arī Rīgas apmeklējums.[1010] LPSR VDK piesegstruktūra, laikraksts *Dzimtenes Balss* 1979. gada 5. aprīļa publikācijā, kas veltīta *Intūrista* piecdesmit gadu jubilejai, apgalvo, ka Rīgas nodaļa darbojas kopš 1956. gada.[1011]

Intūrista Rīgas nodaļas darbības laiks jāskata kopsakarā ar *Intūristu* un PSRS notikušajām valsts pārvaldes izmaiņām. Izmaiņas skāra arī *Intūrista* darbību Latvijas teritorijā, tai skaitā Rīgas nodaļa vēlākajos gados saukta arī par Rīgas apvienību.

Diemžēl publiski pieejamie dokumenti tikai fragmentāri raksturo *Intūrista* Rīgas nodaļas darbību. Struktūra, personāls, darbība un padotība noskaidrojama, izmantojot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 222. fondu *PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes «Intūrists» Rīgas nodaļa*, kas sniedz salīdzinoši nepilnīgu un fragmentāru informāciju, un Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīvā pieejamos dokumentus par *Intūrista* vajadzībām izmantojamos resursos nodarbinātajiem, kā arī dokumenti par attiecīgo resursu pārvaldi. Informācijas precizēšanai un sastatīšanai noderīgi dokumenti, kas pieejami par *Intūrista* sadarbības organizācijām, arī tās, kas bija norādītas kā ārzemju tūristu apskatei paredzētās un ko sniedz presē publicētās ziņas, zinātniskie un publicistiskie darbi par *Intūrista* darbību.

[1009] "Krievu «Inturists» aicina apciemot Rīgu, *Latvija Amerikā*, Nr. 72, 1956, 8. septembris, 2. lpp.

[1010] *Latvija Amerikā*, Nr. 102, 1957, 21. decembris, 2. lpp.

[1011] "«Inturista» jubilejas reize", *Dzimtenes Balss*, Nr. 15, 1979, 5. aprīlis, 4. lpp.

II. *Intūrists* – valsts drošības piesegstruktūru tīkls

1. Valsts drošības piesegstruktūras jēdziens un tā attiecināmība uz «Intūristu», konkrēti «Intūrista» Rīgas nodaļu

Ievērojot to, ka *Intūrists*, mainījis savu tiesisko ietvaru uz atklātu akciju sabiedrību, joprojām darbojas Krievijas Federācijā un savu vēsturi saista ar 1929. gadā dibināto valsts akciju sabiedrību *Intūrists*, *Intūrista* vēstures pētniecībā vērojama tendence atspoguļot to tikai tūrisma kontekstā, ignorējot tā saistību ar valsts drošības struktūrām vai arī reprezentējot to kā atsevišķus valsts drošības struktūru iejaukšanās gadījumus. Šāds *Intūrista* vēstures atspoguļojums raksturīgs ne vien Krievijas Federācijas, bet arī citu valstu pētniekiem, to skaitā to valstu, kuras PSRS bija okupējusi vai kuras ietekmē tās bijušas, piemēram, kā satelītvalsts. Šādos gadījumos svarīgi izšķirt, cik pieejami ir oriģināli *Intūrista* darbību raksturojuši dokumenti un vai *Intūrista* un to līdzinieku organizācijas vai to faktiskie mantinieki turpina savu darbību attiecīgajā valstī.

Iepazīstoties ar tūrisma organizēšanas pirmsākumiem PSRS, jāsecina, ka ideja par tūrismu kā vaļasprieku un brīvas gribas noteiktu rīcību atmesta kopš brīža, kad Krievijas tūristu biedrība pārņemta, pateicoties VĻKJS uzsaukumam, un ar PSRS Iekšlietu tautas komisariāta ziņu pārveidota par KPFSR Proletariāta tūrisma biedrību. Savukārt idejas atmešana par sabiedrības iesaisti, kā tas bijis, piemēram, *Padomju tūrista* gadījumā, dodot priekšroku tūrisma organizēšanas centralizēšanai un tūrisma dalījumam – iekšējā un ārējā –, radīja priekšnoteikumus, lai *Intūristu* veidotu par valsts drošības piesegstruktūru. PSRS valsts varas īstenotāju skatījumā *Intūrista* kā valsts drošības piesegstruktūras loma nostiprinājās Lielā terora laikā, saglabājoties un pilnveidojoties arī turpmāk. Tieši pateicoties šādai lomai, *Intūrists*, lai arī pakļauts masveida "kadru tīrīšanai", saglabājās atšķirībā no Vissavienības proletariāta tūrisma un ekskursiju brīvprātīgas biedrības. Turklāt, 1958. gadā nodibinot PSRS Jaunatnes organizāciju komitejas ietvaros Starptautisko jaunatnes tūrisma biroju *Sputņiks*, tās darbības paraugam izmantota nevis Vissavienības proletariāta tūrisma un ekskursiju brīvprātīga biedrība, bet *Intūrists*.

Valsts drošības piesegstruktūras jēdziena noskaidrošanai derīgi izmantot to, kā šo jēdzienu skaidrojušas PSRS valsts drošības institūcijas. Piemēram, Feliksa Dzeržinska VDK Augstākās skolas sevišķi slepenā mācību līdzeklī *Pretizlūkošanas vārdnīca, kas izdota 1972. gadā,* [1012]minēti divi piesegu veidi – diplomātiskais un operatīvais:

> "Pirmo skaidro kā situāciju, kur izlūkdienests izmanto savas valsts diplomātiskās pārstāvniecības un viņu darbiniekus ārvalstīs, lai slēptu izlūkdienesta vai to struktūru darbību, kā arī atsevišķus izlūkus un aģentus ārvalstīs."[1013]

Viens no šāda piesega izmantošanas gadījumiem *Intūrista* vēsturē ir atklāts un, pateicoties publiski atspoguļotai tiesvedībai, salīdzinoši plaši literatūrā analizēts, piemēram, spiegošanas lieta, kur bijuši tieši iesaistīti *Intūrista* pārstāvniecības Amerikas Savienotajās Valstīs darbinieks Mihails Gorins, viņa sieva Anastasija un Amerikas Savienoto Valstu Jūras spēku izlūkdienesta pārvaldes darbinieks Hafizs Sališs.[1014] Ievērojot to, ka PSRS Ārējās tirdzniecības ministrija 1955. gada 8. augustā, apstiprinot jaunos *Intūrista* statūtus, paredzēja iespēju "attīstīt visu veidu tūrismu, kā uz Padomju Savienību, tā arī no Padomju Savienības",[1015] *Intūristam* pavērās plašākas iespējas izmantot diplomātiskā piesega iespēju, īstenojot valsts drošības struktūru uzdevumus.

[1012] *Контрразведывательный словарь*, Высшая школа КГБ им. Ф. Э. Дзержинского. Москва: Научно-издательский отдел ВШКГБ им. Ф. Э. Дзержинского, 1972, с. 231.

[1013] Jarinovska, Kristīne. *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, redaktores piezīmes 2. atsaucē. Salīdzinājumam sk.: *Контрразведывательный словарь*, Высшая школа КГБ им. Ф. Э. Дзержинского. Москва: Научно-издательский отдел ВШКГБ им. Ф. Э. Дзержинского, 1972, с. 231.

[1014] *Gorin v. United States, Salich v. United States*, Circuit Court of Appeals, Ninth Circuit, 22 April 1940, *Gorin v. United States, Salich v. United States*, 312 U.S. 19, 13 January 1941.

[1015] ГАРФ, ф. 6, оп. 2, д. 237, л. 20. Citēts pēc: Орлов, Игорь. "Первые шаги выездного туризма в СССР (1955–1964)", *Научный журнал «Сервис plus»*, № 4, 2013, с. 68. Pieejams: http://philosoph.su/wp-content/uploads/2015/09/2013-%E2%84%964.pdf#page=67

Otro piesega veidu – operatīvo piesegu – *Pretizlūkošanas vārdnīca* skaidro sekojoši:

> "[..] operatīvais piesegs ir oficiāls un publisks amats, ko ieņem izlūks vai aģents, lai slēptu savu piederību izlūkdienestam. Rezultātā izlūki un aģenti rīkojas, izmantojot to tiesisko stāvokli, ko sniedz attiecīgais publiskais amats. Parasti šādam piesegam ārvalstīs kalpo darbs savas valsts iestādēs un pārstāvniecībās, bet savas valsts teritorijā tam kalpo darbs organizācijās un iestādēs, kuru darbība saistīta ar ārzemnieku uzņemšanu un apkalpošanu. Operatīvajam piesegam, neesot citiem pieseglīdzekļiem, izmanto arī studijas un pasūtījuma darbus. Operatīvo piesegu izmanto gan izlūkošanai, gan arī pretizlūkošanai, piemēram, veicot pārbaudes, dibinot kontaktus ar ārzemniekiem, iespējamiem vervēšanas kandidātiem. Šādos gadījumos valsts drošības dienesti uzstājas dažādu valsts iestāžu un organizāciju vārdā vai pat kā privātpersonas."[1016]

Ievērojot iepriekš minēto skaidrojumu un iepazīstoties ar *Intūrista* darbību, jāsecina, ka *Intūrists* atbilst operatīvā piesega definējumam.

Salīdzinot Feliksa Dzeržinska VDK Augstākās skolas sevišķi slepenā 1972. gada mācību līdzeklī *Pretizlūkošanas vārdnīcā* sniegto skaidrojumu, piemēram, ar uz Rietumiem pārbēgušā PSRS VDK virsnieka Vasilija Mitrohina (1922–2004) publicēto skaidrojošo vārdnīcu,[1017] jāsecina, ka skaidrojumos nav vērojamas pretrunas. Tāpat abi minētie avoti piesega izpratnē ir tuvi, piemēram, Vācijas Demokrātiskās Republikas Valsts drošības ministrijas dotajam skaidrojumam. Turklāt, spriežot pēc Vācijas Demokrātiskās Republikas Valsts drošības ministrijas 1985. gada politiski operatīvās darbības

---

[1016] Jarinovska, Kristīne. *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, redaktores piezīmes 2. atsaucē. Salīdzinājumam sk.: *Контрразведывательный словарь*, Высшая школа КГБ им. Ф. Э. Дзержинского. Москва: Научно-издательский отдел ВШКГБ им. Ф. Э. Дзержинского, 1972, с. 231.

[1017] *KGB Lexicon. The Soviet Intelligence Officer's Handbook*, Vasili Mitrokhin (ed.). Abingdon: Routledge, 2002, pp. 16–17. Sk. plašāk: Kangeris, Kārlis. *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 34. lpp.

vārdnīcā minētā,[1018] par valsts drošības piesegstruktūru uzskatāms arī tāds veidojums, kas, lai arī veic šādam veidojumam raksturīgas darbības, tomēr reizē nodrošina valsts drošības struktūru uzdevumu izpildi. Šādā veidā apstāklis, ka *Intūrists* sniedza tūrisma pakalpojumus, nevar kalpot kā pretarguments *Intūrista* kā valsts drošības piesegstruktūras definēšanai.

Intūrista resursi un personāls kalpoja kā līdzeklis ne tikai izlūkošanai un pretizlūkošanai, bet arī nodrošinot valsts drošības iestāžu īstenoto sabiedrības kontroli PSRS. *Intūristam* piederēja vērienīga infrastruktūra, tai skaitā viesnīcas, no kurām nozīmīgākās okupētajā Latvijā bija *Latvija* un *Rīga*. Abās bija tehniskās noklausīšanās sistēmas. Viesnīcā *Rīga* bija atsevišķa noklausīšanās istaba, bet viesnīcā *Latvija* bija atsevišķa centrāle.[1019] Piemēram, spriežot pēc Romas katoļu Baznīcas Jāņa kardināla Pujata sniegtās liecības LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai, publiskās uzstāšanās 2016. gada 13. augustā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras* un izpētes nolūkiem sniegtās Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra 2000. gada 7. februāra informācijas Nr. A/P-038, to skaitā no LPSR VDK pretizlūkošanas informācijas automātiskās sistēmas *Delta Latvija,* ar viņu kā Romas katoļu Baznīcas kancleru 1984. gada 24. augustā tika veiktas profilaktiskas pārrunas vienā no viesnīcas *Latvija* numuriem.[1020]

[1018] Sk. plašāk: Kangeris, Kārlis. *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 33.–34. lpp. Salīdzinājumam sk.: "Tarneinrichtung, geheimdienstliche", *Wörterbuch der politisch-operativen Arbeit* (GVS JHS 001 – 400/81), JHS Potsdam-Eiche, April 1985, *Das Wörterbuch der Staatssicherheit. Definitionen des MfS zur "politisch-operativen Arbeit"*, Hg. vom BStU, 2. Auflage Berlin 1993, S. 389, 390.

[1019] "Čekas ausis Latvijas viesnīcās", *Latvija Amerikā*, Nr. 38, 1999, 18. septembris, 15. lpp.

[1020] Sk.: Jarinovska, Kristīne. *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, redaktores piezīmes 660., 1292. atsaucēs.

LPSR VDK virsnieks Aleksandrs Serguņins (1946) Latvijas Republikas tiesā liecināja, ka *Intūrista* viesnīcā *Latvija* vien viņam bijuši vismaz četrdesmit VDK aģenti; ja viņam bijusi nepieciešama informācija par kādu no viesnīcā dzīvojošajiem viesiem, viņš šo informāciju ieguvis no viesnīcas darbiniekiem, kuri zināja, ka viņš ir VDK štata darbinieks, turklāt bija arī uzticības personas. Serguņins neatcerējās nevienu gadījumu, kad viņam atteikts sniegt informāciju tāpēc, ka viņš pārstāvējis VDK, to apliecina arī vairākas viesnīcas darbinieces, jo "tajos laikos citas iespējas viņām nebija".[1021]

Piesegstruktūras esību raksturo arī valsts drošības dienestu virsnieku darbība *Intūrista* struktūru vadībā. Apstākļus, cik dziļi vienkārši viesnīcas darbinieki uzraudzīja tūristu darbības, raksturo, piemēram, *Intūrista* viesnīcas pansionāta *Rīgas jūrmala* Bulduros direktora Leonīda Kunavina 1962. gada 6. marta pavēle Nr. 17. Pavēles ievadā norādīts, ka Leonīds Kunavins, veicot 1962. gada 5. martā galvenā korpusa sanitāro pārbaudi, atklājis, ka pirmā stāva istabās, kur dzīvo vīrieši, smēķējot, ko apliecina tas, ka skalotuvēs daudz izsmēķu. Tāpat viņš konstatējis, ka virsdrēbes atrodas uz gultām, kas saklātas paviršī vai vispār nav saklātas. Atsevišķās istabās atpūtnieku paviršībai dēļ galdauti ir netīri. Neskatoties uz to, ka ir "sadzīves istaba", dažās 2. un 3. stāva istabās, kur atpūšas sievietes, uz radiatoriem žūst izmazgātā apakšveļa. Kunavina ieskatā, minētais norāda, pēdējā laikā dežurējošie administratori, korpusa vadītāji un istabenes ir vājinājuši prasības un kontroli pār atpūtnieku rīcību attiecībā uz iekšējās kārtības noteikumu ievērošanu, tīrības uzturēšanu istabās un sanitārajos mezglos. Minētā rezultātā galvenā korpusa vadītāja pienākumu izpildītājam E. Purviņam kopā ar istabenēm bija uzdots ik rītu veikt apgaitu visās istabās ar mērķi pārbaudīt sanitāro stāvokli un iekšējās kārtības noteikumu ievērošanu. Konstatējot nepilnības, par to bija jāziņo Leonīdam Kunavinam vai viņa vietniekam, kā arī jārīkojas, lai novērstu neatbilstības. Savukārt dežurējošajiem administratoriem A. Rullim un G. Jeļinam, kā arī medicīniskajai māsai A. Manzjukai bija jāpastiprina kontrole pār apkalpojošo personālu, strādājošajiem galvenajā korpusā, kā arī jāgādā par iekšējās kārtības noteikumu

[1021] L. Nr. K30-933/12, 29. lpp.

ievērošanu un tīrību korpusā. Visbeidzot, konstatējot mēbeļu vai cita īpašuma bojāšanu, bija uzdots sagatavot atbilstošus aktus, lai varētu pieprasīt no vainīgajiem lietu vērtību. E. Puriņam bija uzdots pavēlē minēto "izstrādāt galvenā korpusa darbinieku ražošanas sanāksmē".[1022]

Taču to nevar vērtēt kā pedantismu vismaz divu apsvērumu dēļ, no kuriem viens saistīts ar pansionāta viesnīcas *Rīgas jūrmala* darba organizāciju citos jautājumos, bet otrs vistiešākajā veidā saistīts ar Leonīda Kunavina personību.

Salīdzinoši svarīgākos jautājumos *Intūrists* nenodrošināja tādu rūpību, kāda bija pievērsta ārzemju tūristu sadzīvei. To apliecina, piemēram, *Intūrista* viesnīcas pansionāta *Rīgas jūrmala* direktora Leonīda Kunavina 1961. gada 5. augusta pavēle Nr. 72. Pavēlē konstatēts, ka M. Kuzņecova ir atbildīga par pasu režīmu, savlaicīgu viesnīcā pansionātā *Rīgas jūrmala* dzīvojošo ārzemju tūristu vīzu noformēšanu un nepieciešamības gadījumā to pagarināšanu. Neskatoties uz minēto, pēdējā laikā viņa esot bezatbildīgi attiekusies pret saviem dienesta pienākumiem. Rezultātā zviedru tūristam Harijam Helmam PSRS vīza bijusi derīga līdz 8. jūlijam, bet tūrisma dokumenti paredzēja tiesības dzīvot Bulduros līdz 29. jūlijam. Kuzņceva nebija veikusi nepieciešamās darbības, lai pagarinātu vīzu, tāpēc Helmam nācās izbraukt no PSRS 12. jūlijā, bet *Intūrista* Rīgas nodaļai VDK robežsardze izteica pretenzijas. Tomēr nekārtības turpinājās. Zviedru tūristam Tomasam Rīdam vīza bija derīga līdz 15. jūlijam, bet tūrisma dokumenti – līdz 29. jūlijam, tāpēc Rīdam nācās izbraukt no PSRS 19. jūlijā, turklāt arī vīza līdz 19. jūlijam bija noformēta ar trīs dienu nokavēšanos. Amerikas Savienoto Valstu tūristam Džeikobam Paneram vīza bija derīga līdz 18. jūlijam, tomēr viņa izbraukšana no PSRS bija plānota ar tvaikoni *Kooperācija* 19. jūlijā. Tikai pateicoties *Intūrista* Rīgas tulces Rusoņikas laikus izteiktajam aizrādījumam Kuzņecovai, pēdējā noformēja vīzu 19. jūlijā uz vienu dienu. Amerikas Savienoto Valstu tūristei Panerei vīza bija derīga līdz

[1022] PDVA, 3406. f., 2. apr., 11. l., 21.–22. lp., 23.–24. lp. (Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* pansionāta viesnīcas *Rīgas jūrmala* Bulduros direktora Leonīda Kunavina 1962. gada 6. marta pavēle Nr. 17, krievu valodā, uz divām lapām, divos eksemplāros)

3. augustam, taču *Intūrists* plānoja viņas izbraukšanu 5. augustā. 4. augustā tulce Rusoņika informēja par situāciju Leonīdu Kunavinu. Vīzu pagarināja, bet ar nokavēšanos, par ko bija izteikts stingrais aizrādījumos no LPSR Iekšlietu ministrijas Vīzu un reģistrācijas nodaļas. Ievērojot minēto, Leonīds Kunavins Kuzņecovai izteica rājienu.[1023]

Leonīda Kunavina darbības novērtēšana *Intūrista* viesnīcā pansionātā *Rīgas jūrmala*, pirmkārt, jāskata kopsakarā ar to, ka atbilstoši 1962. gada 1. janvāra karaklausībai pakļauto rezervistu sarakstam *Intūrista* viesnīcā pansionātā *Rīgas jūrmala* Leonīds Kunavins, Pjotra dēls, dzimis 1914. gadā, bija ne tikai viesnīcas pansionāta *Rīgas jūrmala* direktors, bet arī VDK pulkvedis.[1024] Otrkārt, Leonīda Kunavina nopelnus VDK darbā vislabāk raksturo pasaules uzmanību guvušie panākumi aģenta ieguvei Francijas Republikas prezidenta Šarla de Golla (1890–1970) izspiegošanai caur viņa drauga, Francijas vēstnieka PSRS Morisa Ernesta Napoleona Dežāna (*Maurice-Ernest-Napoléon Dejean*, 1899–1982) operatīvo izstrādi, kompromitējošās operācijas organizēšanu un īstenošanu.

Pateicoties tam, ka Jurijs Krotkovs (1917–1981) – dramaturgs, scenārists un reizē PSRS VDK aģents – 1963. gada septembrī neatgriezās PSRS no tūrisma brauciena uz Apvienoto Karalisti, bet lūdza patvērumu, apmaiņai sniedzot Apvienotās Karalistes specdienestiem interesējošās ziņas, atklājās, ka viņš, izpildot PSRS VDK darbinieka, pulkveža Leonīda Kunavina uzdoto, piedalījies Francijas Republikas vēstnieka PSRS Morisa Ernesta Napoleona Dežāna kompromitējošā operācijā laikposmā no 1956. līdz 1960. gadam, kam sekojusi vēstnieka vervēšana par PSRS VDK ārštata aģentu. Instrukcijas operācijas norisei no Leonīda Kunavina Jurijs Krotkovs saņēma viesnīcā *Maskava*. Jurijs Krotkovs savaldzināja sūtņa sievu, kas deva vēlāk iespēju iepazīstināt sūtni ar "bezdelīgām" – VDK darbiniecēm, kuru uzdevums bija stāties intīmos kompromitējošos sakaros, –, viena no

[1023] PDVA, 3406. f., 2. apr., 10. l., 94. lp. (Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* pansionāta viesnīcas *Rīgas jūrmala* Bulduros direktora Leonīda Kunavina 1961. gada 5. augusta pavēle Nr. 72, slepena, krievu valodā, uz vienas lapas)
[1024] LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 6. lp. (1962. gada 1. janvāra karaklausībai pakļauto rezervistu saraksts Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrista* pansionātā viesnīcā Rīgas jūrmala, krievu valodā, uz vienas lapas).

tām bija aktrise Larisa Kronberga (Soboļevska, 1929–2017). Kādā no slepenām intīmām tikšanās reizēm Dežānu esot pārsteiguši "divi ģeologi" – viens bijis Leonīds Kunavins, bet otrs – aktieris Mihails Orlovs (1923–2005), kas tēlojis Kronbergas greizsirdīgo vīru. Abi Dežānu piekāvuši, turklāt dramatisma kāpināšanai nopēruši arī Larisu Kronbergu un piedraudējuši, ka par sūtni – laulības pārkāpēju un svešu sievu pavedinātāju – sūdzēsies milicijai. Dežāns, būdams šokēts un mēģinādams nokārtot radušos situācija tā, lai izvairītos no publiska skandāla, sazinājies ar PSRS VDK 2. galvenās pārvaldes priekšnieku Oļegu Gribanovu, Mihaila dēlu (1915–1992), kas iepriekš viņam bija stādīts priekšā kā Oļegs Gorbunovs, kurš esot augsta ranga amatpersona PSRS Ministru Padomē, bet kas realitātē deva norādījumus Leonīdam Kunavinam, to skaitā par Dežāna piekaušanu. Oļegs Gribanovs, uzdodoties par Oļegu Gorbunovu, sazinājās ar Dežānu un apgalvoja, ka esot nokārtojis jautājumu ar greizsirdīgo vīru, bet no Dežāna tāpēc sagaidāma sadarbība ar viņu nākotnē. Dežāns piekrita sadarbības nosacījumiem, saņemot pretim apsolījumu nodrošināt kompromitējošo ziņu nenonākšanu atklātībā. Turklāt PSRS VDK kā "mierinājumu" piespēlēja citu intīmo "bezdelīgu" – tulci Lidiju Hovansku –, no kuras pakalpojumiem operācijas gaitā bija atteikušies, jo viņas biogrāfija, arī apstāklis, ka viņa bija šķīrusies, bija zināma sūtnim, tāpēc nevarēja izspēlēt konfrontāciju ar "greizsirdīgo vīru". Leonīds Kunavins par veiksmīgo operāciju tika apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni. Savukārt Krotkovs piedalījās vēl vienā līdzīgi organizētā kompromitējošā operācijā pret Francijas vēstniecības PSRS militāro atašeju, pulkvedi Luiju Gibo un viņa sievu, tomēr operācija nesasniedza gaidītos rezultātus, jo Gibo 1962. gadā izlēma kutelīgo situāciju risināt patstāvīgi – nošaujoties. Krotkova pēkšņā vaļsirdība Apvienotās Karalistes specdienestiem gan neguva publisku atspoguļojumu, jo bija nolemts minēto informāciju paturēt slepenībā, lai gan Dežāns no Francijas vēstnieka PSRS amata bija atsaukts 1964. gada februārī. Tikai 1969. gadā, kad Krotkovs liecināja Amerikas Savienoto Valstu Senātā, pasaule uzzināja par notikušo.[1025]

[1025] "Bīstamie bezdelīgu tīkli", *Laiks*, Nr. 74, 1970, 16. septembris, 8. lpp.; Абрамов, Вадим. "Контрразведка 1956–1964 – эпоха Грибанова", *Лубянка - Открытые архивы.* Pieejams: http://www.istorya.ru/book/kontrrazvedka/07.php, Weiss,

Ievērojot 1960. gada 1. jūlija *Intūrista* valdes pavēli par Leonīda Kunavina iecelšanu par viesnīcas pansionāta *Rīgas jūrmala* direktoru, 1960. gada 1. jūlijā *Intūrista* viesnīcas pansionāta *Rīgas jūrmala* Bulduros direktors Pāvils Lucs[1026] izdeva pavēli Nr. 54-a, kur 1. punktā noteikts, ka sakarā ar Leonīda Kunavina iecelšanu uzsākama lietu nodošana un attiecīgi – pieņemšana.[1027] Tikai 1960. gada 16. jūlijā, ievērojot *Intūrista* viesnīcas pansionāta *Rīgas jūrmala* Bulduros direktora Leonīda Kunavina 1960. gada 16. jūlija pavēli Nr. 64, Leonīds Kunavins sāk pildīt direktora pienākumus, bet Lucu atbrīvo no attiecīgā amata pēc paša vēlēšanās.[1028] Tātad Leonīda Kunavina iecelšana faktiski sakrīt ar veiksmīgu operācijas noslēgumu, kad tika savervēts Francijas Republikas vēstnieks PSRS Moriss Ernests Napoleons Dežāns. Ievērojot minēto, maza un tikai teorētiska ir iespēja, ka nekad tūrismā nestrādājušā VDK pulkveža iecelšana par PSRS nozīmes kūrortpilsētas Jūrmalas viesnīcas direktoru nebūtu tieši saistīta ar VDK interesi par to, kādas izlūkošanas, pretizlūkošanas un ideoloģiskās diversijas iespējas paver Rīgas un Jūrmalas atvēršana ārzemju tūrismam, Jūrmala vien ar LPSR Augstākās Padome Prezidija 1959. gada 11. novembra lēmumu tika atdalīta no Rīgas.

Iepazīstoties ar nodarbināto personas lietām *Intūrista* viesnīcās, kas darbojušās Latvijas teritorijā, konstatējama saistība ar valsts drošības struktūrām, kas, analizējot minēto informāciju kontekstā ar citviet pieejamo, apstiprina pieņēmumu par to, ka

---

Michael. "The Epic Honey Trap: A Classic Case Shows Just How Far Moscow Will Go", *The Daily Beast*, 2016, 30. jūlijs.
Pieejams: http://www.thedailybeast.com/articles/2016/07/30/the-epic-honey-trap-a-classic-case-shows-just-how-far-moscow-will-go, Starostina, Marta. "VDK slepenās lietas: Kas kopīgs «Intūrista» viesnīcai Jūrmalā ar Šarlu de Gollu?" *TVNET*, 2017, 13. jūnijs. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/664631-vdk_slepenas_lietas_kas_kopigs_inturista_viesnicai_jurmala_ar_sarlu_de_gollu

[1026] Pāvils Lucs, Vilhelma dēls.

[1027] PDVA, 3406. f., 2. apr., 9. l., 57. lp. (Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* pansionāta viesnīcas *Rīgas jūrmala* Bulduros direktora P. Luca 1960. gada 1. jūlija pavēle Nr. 54-a, krievu valodā, uz vienas lapas)

[1028] PDVA, 3406. f., 2. apr., 9. l., 67. lp. (Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrista* pansionāta viesnīcas Rīgas jūrmala Bulduros direktora Leonīda Kunavina 1960. gada 16. jūlija pavēle Nr. 64, krievu valodā, uz vienas lapas)

Intūrists un konkrēti *Intūrista* Rīgas nodaļa darbojies kā valsts drošības piesegstruktūra.

Piemēram, Verners Lukometis[1029] (1917–1986) laikposmā no 1943. līdz 1951. gadam bijis LPSR Valsts drošības ministrijas (VDM) nodaļas vadītājs, no 1951. līdz 1952. gadam LPSR VDM vadošo personu pārkvalifikācijas skolā, no 1952. gada līdz 1954. gadam strādājis par LPSR VDM Madonas daļas vadītāju, tad apmēram ar divu gadu soli dažādos vadošos amatos LPSR Celtniecības ministrijas un LPSR Vieglās un pārtikas rūpniecības ministrijas resoros. Viņa loma tajos ir diezgan skaidra, ja ņem vērā, ka 1958. gada sākumā pret viņu ierosināta krimināllieta par sabiedriskā īpašuma izlaupīšanu jeb nelegālu uzņēmējdarbību, izgatavojot *kreiso preci* – sieviešu zīda apakšveļu Kurmlēmo biedrībā, kuras iznākums bija vien rājiens un zibenīgs paaugstinājums amatā par ministrijas kadru daļas vadītāju,[1030] kamēr pārējos iesaistītos izslēdza no Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP), ierosināja "izsūtīt no Rīgas kā parazītiskus elementus" un tiesāja. Vēlāk, jau "pensionējies", viņš no 1978. gada 25. oktobra strādāja par restorāna zāles administratoru viesnīcā *Latvija*, tad 1979. gada 14. martā ar viesnīcas direktora Viktora Čeremisinova (1946–2010) pavēli Nr. 33 iecelts sagādes nodaļas vadītāja vietnieka amatā[1031].[1032]

Nozīmīgākā amatā bija Vilnis Straume (1937–),[1033] kurš pēc restorāna *Tallina*, kas īpašus komentārus neprasa, direktora amata ir strādājis par viesnīcas *Latvija* restorāna direktoru no 1977. gada 23. augusta, ar 1983. gada 26. septembra pavēli atbrīvots no amata un no 1983. gada 3. oktobra pārcelts uz LPSR VDK piesegam bieži izmantoto kolhozu *Ādaži*, kuru jau tolaik vadīja vēlākais PSRS prezidenta padomnieks Alberts Kauls (1938–2008).[1034] Pārcelšana pamatota ar

---

[1029] Sk. III nodaļu.

[1030] "Aiz zīda krekla", *Cīņa*, Nr. 82, 1958, 6. aprīlis, 2. lpp.; "Pa «Cīņas» materiālu pēdām", *Cīņa*, Nr. 106, 6. maijs, 2. lpp.

[1031] PDVA, 282. f., 1. apr., 111. l., 68. lp.

[1032] PDVA, 282. f., 1. apr., 111. l., 63.–70. lp.

[1033] Sk. III nodaļu.

[1034] Alberts Kauls – darbojies arī citās VDK piesegstruktūrās kā Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja, atbalstījis PSRS VDK organizēto 1991. gada Augusta puču un Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju.

Straumes iesniegumu, saskaņota ar Maskavas *Intūrista* vadību – telekss no PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas 09-I/172.[1035] Ģenerāldirektora Igora Fjodorova[1036] rezolūcija uz 1983. gada 6. septembra iesnieguma apliecina, ka viesnīcas *Latvija* restorāna direktora amats ir tik svarīgs, ka viņš patstāvīgi nedrīkst pieņemt lēmumu par šādu atbrīvošanu pat tad, kad iesniegums ir uzrakstīts pēc paša darbinieka vēlēšanās. Viņa vietā uz laiku iecēla Ausmu Grīnbergu, Pētera meitu, lietu nodošanai izveidojot komisiju *Intūrista* Rīgas nodaļas ģenerāldirektora vietnieka Georgija Koršaka vadībā. Straumes sakarā papildus būtu pētāms, vai patiesi piecdesmitajos gados viņš, būdams *Daugavas* centrālās padomes fizkultūras instruktors un izlases sportists, ir (vai nav) taisījis

> ""biznesu", uzpirkdams no ārzemju jūrniekiem preces un pārdodams tās lētticīgiem ļautiņiem [proti, spekulējis]",[1037]

jo nejauši jau šāda rakstura ziņas piecdesmitajos gados LPSR CK izdevniecības laikrakstos neparādījās un šāda veida kompromitējošā informācija varēja būt pamats, lai ietekmētu cilvēka rīcību, bet tikai piecus gadus pēc šo ziņu parādīšanās VDK atļāva Straumem izbraukt uz Somijas Republiku.

Daudzi *Intūrista* darbinieki bija PSRS varai uzticami pilsoņi, kuri ar LPSR VDK bija saistīti tikai netieši, piemēram, no 1978. gada 1. februāra *Intūristā* strādāja inspektore-akvizitore Inna Blūmenfelde (1954), viņa bija piecdesmit vienu gadu vecā pensionētā VDK darbinieka Oļega Stepanova, Fjodora dēla (1927–), meita.[1038]

Ne tikai personas lietā pieejamā informācija par attiecīgās personas saistību ar valsts drošības struktūrām rada pamatu uzskatīt

---

[1035] PDVA, 282. f., 1. apr., 130. l., 178. lp.

[1036] Igors Fjodorovs, *Intūrista* Rīgas nodaļas ģenerāldirektors, kura viedoklis par *Intūrista* darbību publicēts arī VDK piesegstruktūrā *Dzimtenes Balss*. Markss, A. "Tūrisms tuvina tautas un valstis" (intervija), *Dzimtenes Balss*, Nr. 45, 1980, 30. oktobris, 4. lpp.; "Dzimtene gaida viesus", *Dzimtenes Balss*, Nr. 18, 1983, 5. maijs, 2. lpp.; Stinkurs, Alfrēds, "Piecdesmit minūtes jeb cita pasaule", *Brīvā Latvija*, Nr. 3, 1986, 20. oktobris, 3. lpp.

[1037] Raits, P., "Ir ne vien tiesības, bet arī pienākumi!", *Padomju Jaunatne*, Nr. 222, 1958, 12. novembris, 3. lpp.

[1038] PDVA, 282. f., 1. apr., 108. l., 149.–155. lp.

Intūristu par valsts drošības piesegstruktūru. Šādus secinājumus var izdarīt, arī kontekstuāli izvērtējot attiecīgās personas kvalifikāciju, darba pieredzi, saņemtās godalgas un apbalvojumus. Tā, piemēram, *Intūrista* viesnīcā *Latvija* daudziem darbiniekiem bija augsta iepriekšējā kvalifikācija un pieredze. Piemēram, 20. gadsimta septiņdesmito un astoņdesmito gadu mijā Straumes vadītajā restorānā pat dienesta durvju šveicars Fricis Indriksons[1039] (1911–) bija ne vien ar partorga, bet arī ar veiksmīgu, apbalvojumus saņēmušu vairāku kolhozu priekšsēdētāja, izpildu komitejas priekšsēdētāja, rajona valsts plāna komitejas vadītāja, PSKP rajona komitejas instruktora, komitejas nodaļas vadītāja un komitejas locekļa pieredzi. Indriksonam īpatnēji neveicās ar datumiem – iesniegumus par pieņemšanu vai atlaišanu viņš taisīja dienas pēc tam, kad attiecīgs rīkojums par viņa nosūtīšanu jau bija izdots. Tā jau pēc 1979. gada 4. jūnija pavēles Nr. 65-k par savu pieņemšanu darbā Indriksons iesniegumu ar lūgumu pieņemt darbā raksta tikai 11. jūnijā, savukārt, kad 1981. gada 12. augustā jau izdota viesnīcas direktora p. i. LPSR VDK aktīvās rezerves virsnieka Harija Melbārža pavēle Nr. 185-k viņu atbrīvot ar 17. augustu, šādu iesniegumu pats Indriksons iesniedz 13. augustā, bet, kad nedēļu pēc atbrīvošanas jau saņemta tā paša gada 24. augusta Melbārža pavēle Nr. 192 pieņemt viņu tajā pašā darbā no 1. septembra, tikai 26. augustā Indriksons raksta attiecīgu dokumentu.[1040]

Dokumentos kā LPSR VDK operāciju vadītāji *Intūristā* minēti VDK strādājošie, piemēram, Leons Klimovičs, Aleksandrs Serguņins,[1041] Voldemārs Vladimirs Trofimovs, Igors Tarvīds[1042] un Vladislavs Svarinskis, kuri neatkarīgi no statusa fiziski rezidēja arī *Intūrista* telpās. Viņu darbu vadīja LPSR VDK 2. daļas vadītāji Fabijāns Tabors (1929–2001) un Jānis Kiršteins. Kontrole izpaudās arī tā, ka atsevišķi PSRS valsts drošības darbinieki strādājuši gan *Intūrista* Rīgas nodaļā, gan

[1039] Sk. III nodaļa.

[1040] PDVA, 282. f., 1. apr., 121. l., 240.–248. lp.

[1041] Aleksandrs Serguņins, Vasilija dēls, dzimis 1946. gada 7. jūnijā Gruzijā, 1988. gada LPSR VDK tālruņa grāmatā MOC-2792, OC-182, iekšējais tālrunis 501, pilsētas tālrunis 297709, 1991. gadā MOC-2769, OC-3256, pilsētas tālrunis 297709, 218. kabinets.

[1042] Igors Tarvīds, Jāzepa dēls, dzimis 1954. gadā Rīgā, LPSR VDK 2. daļas 3. nodaļas operatīvais virsnieks.

VDK. Piemēram, pēc formālas atvaļināšanās no VDK dienesta, kur bija apakšpulkvedis LPSR VDK Rīgas rajona nodaļā, Vladislavs Svarinskis Fateja dēls, dzimis 1918. gadā, formāli bija *Intūrista* Kadru daļas inspektors, tomēr faktiski – VDK rezidents, proti, rezidents *Intūristā*, kuram bija sakari vismaz ar desmit aģentiem.[1043] Vladislavs Svarinskis (1918–) darbojies PSRS valsts drošības dienestos kopš 1940. gada, un viņam bija ievērojama pieredze attiecīgajā darbā.[1044]

Jānis Kiršteins, kurš vismaz no 1983. gada līdz 1986. gadam bija LPSR VDK 2. daļas priekšnieks, jau Latvijas Republikas tiesā liecināja, ka viņa vietnieks bija 2. nodaļas priekšnieks Leons Klimovičs, un precīzi norādīja piesegstruktūras statusu, proti, vienlaikus ar kadru virsnieka amatu VDK Leons Klimovičs esot strādājis arī *Intūrista* Rīgas nodaļā "par direktora vietnieku".[1045] Leonu Klimoviču kā LPSR VDK darbinieku, nevis *Intūrista* direktora vietnieku apliecina arī uz Amerikas Savienotajām Valstīm pārbēgušais LPSR VDK virsnieks, VDK piesegstruktūru *Dzimtenes Balss* un Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs (*Kultkoms*) faktiskais vadītājs Imants Lešinskis, norādot, ka šo jomu pārraudzīja viņa bijušais studiju biedrs Maskavas Valsts starptautisko attiecību institūtā Leons Klimovičs, kuru 1954. gada augustā no šīs elitārās PSRS augstskolas izraidīja, taču savu izglītību viņš pabeidza VDK skolās.[1046] Lešinskis raksta par Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes svešvalodu studentēm, kurām, ja tās ir spējīgas

> "parādīt īsti tautisku piemīlību un tamlīdz iegūt vajadzīgās ziņas ikdienišķajiem "sarunu pierakstiem" Leona Kļimoviča un viņa kolēģu

[1043] L. Nr. K30-459/10, 102. lp.
[1044] Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 601.–602. lpp.
[1045] L. Nr. K30-459/10, 101. lp
[1046] Lešinskis, Imants, "Kalpības gadi", *Latvija Šodien*, 1986, decembris, 76. lpp.

> vajadzībām, paveras ceļš uz Rīgas "Intourist" vai Rīgas un Ventspils ostās nodibināto Starptautisko Jūrnieku klubu kadriem."[1047]

Ievērojot trimdas laikrakstu apriti LPSR astoņdesmitajos gados, nav šaubu, ka Lešinska atklāsmes par Klimoviču kā LPSR VDK štata darbinieku *Intūristā* vismaz daļai okupētās Latvijas sabiedrības bija zināmas tieši tāpat kā vairākumam *Intūrista* Rīgas nodaļas gidu. Jānis Kiršteins norāda, ka Aleksandrs Serguņins, Vasilija dēls, dzimis 1946. gadā, strādājis LPSR VDK no 1974. līdz 1991. gadam, beigās kā priekšnieks 2. daļas 2. nodaļā, kuras darbu, viņam uzsākot, vadīja Bruno Šteinbriks un kuras uzdevums bija "apkalpot" viesnīcu *Rīga* un viesnīcu *Latvija*, tātad *Intūristu*, proti, pretizlūkošanu ārzemnieku vidū, kas ieradās Latvijas teritorijā,[1048] bija viens no VDK operatīvajiem darbiniekiem, kas astoņdesmitajos gados vadīja un kontrolēja darbu, kas bija saistīts ar pretizlūkošanu ārzemju tūristu vidū.[1049] Arī citas lietas, kad LPSR VDK 2. daļas priekšnieks bija Tabors, liecina, ka Serguņins ir vervējis aģentus *Intūristā*, konkrēti viesnīcā Latvija, turklāt darbinieki, strādājot viesnīcā Latvija, vismaz no 1979. gada līdz 1991. gadam ir tikušies gan ar Serguņinu, gan ar LPSR VDK 2. daļas 3. nodaļas operatīvo virsnieku Igoru Tarvīdu un viesnīcas darbinieki ir zinājuši, ka viņi abi pārstāv VDK.[1050] Viesnīcas *Latvija* darbiniece apgalvo, ka, strādājot par portjē, norādījusi, ka tajā ir viesu uzņemšanas grupa, kurā, starp citu, strādājusi Zoja Nikonorova, kā arī atzīst, ka Serguņins bijis viesnīcas kurators.[1051] Persona, kuru vainoja sadarbībā ar VDK, liecina:

> "To, ka Serguņins bija VDK darbinieks, zināja visi viesnīcas darbinieki, tajā skaitā arī es. Personīgi man ar Serguņinu bija kontakti tikai tajās reizēs, kad viņam vajadzēja izvietot savus viesus, vajadzēja sagatavot istabu atkarībā no viņa vēlmēm. Serguņina lūgumi tika izpildīti pēc varēšanas un spējām."[1052]

Ludmila Baholdina (Koncevaja) liecināja, ka

[1047] Lešinskis, Imants, "Kalpības gadi", *Latvija Šodien*, 1986, decembris, 76. lpp.
[1048] L. Nr. K30-933/12, 99., 100. lp.
[1049] L. Nr. K30-459/10, 79. lp.
[1050] L. Nr. K30-933/12, 27., 28. lp.
[1051] L. Nr. K30-933/12, 104. lp.
[1052] L. Nr. K30-933/12, 108. lp.

> "No 1982. gada strādāju viesu pieņemšanā. Izvietojām tūristus viesnīcā. Droši vien, ka viesnīcā bija VDK darbinieki. Ne pēc vārda, ne pēc uzvārda VDK darbiniekus nezinājām, pazinām pēc sejas, ārējā izskata. [..] Man VDK nav devis rīkojumus, ko darīt. Saņēmām no izvietošanas nodaļas sarakstus, kur ko izvietot. Es viesnīcā strādāju par portjē. Zinu Aleksandru Serguņinu, Igoru Tarvidu. Man neviens neuzrādīja dokumentus, nestādījās priekšā. Ja VDK darbinieki uzdeva jautājumus, mēs uz tiem atbildējām, nebija jau citas iespējas."

Cita viesnīcas *Latvija* darbiniece, kura strādāja par stāva dežuranti, vēlāk administratori un darbinieci viesu izvietošanas grupā no 1978. gada līdz 1992. gadam, liecina, ka

> "darba pienākumos ietilpa dažu personu izvietošana noteiktos numuros, kurus norādīja iepriekš Valsts drošības komitejas pārstāvis. [..] Zināju, ka Serguņins bija no VDK, un pie administrācijas (portjē) letes regulāri dežurēja darbinieks no viņa iestādes."[1053]

Igors Tarvīds, kurš sāka strādāt LPSR VDK 1982. gadā un nostrādāja līdz 1991. gadam, liecina, ka LPSR VDK 2. daļas 3. nodaļa bija operatīvās apkalpošanas līnijas virziens, kas apkalpoja iebraucējus no ārzemēm, savus darba pienākumus veicis ar aģentūras, uzticības personu palīdzību un citām operatīvajām metodēm, pazīst personu, kuru vainoja sadarbībā ar VDK kā *Intūrista* ārzemju viesu uzņēmēju un apkalpošanas organizētāju viesnīcā *Latvija*, kaut gan pats nav izmantojis kā informatoru.[1054] LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas operatīvais virsnieks Voldemārs Vladimirs Trofimovs, Ivana dēls, dzimis 1948. gadā, strādāja VDK no 1974. gada līdz 1991. gadam, risināja jautājumus par ārzemniekiem, regulāri kontaktējās ar *Intūrista* darbiniekiem.

> "Viņš aizpildīja vervēšanas kartiņas, kuras parakstīja arī VDK darbinieks Leons Klimovičs."[1055]

Arī gids-tulks apliecināja minēto:

> "Alla Lūse bija [..] *Intūrista* ģenerāldirektora vietniece [..], pēc katras ekskursijas bija jāsniedz rakstiskas atskaites *Intūrista* kadru daļas priekšniekam [Leonam] Klimovičam. [..] Klimovičs mani iepazīstināja

[1053] L. Nr. K30-933/12, 111.–112. lp.
[1054] L. Nr. K30-933/12, 102. lp.
[1055] L. Nr. K30-459/10, 79. lp.

> ar [VDK 2. daļas pretizlūkošanas virsnieku] Voldemāru [Vladimiru] Trofimovu, paskaidroja, ka turpmāk Trofimovs būšot mans priekšnieks. Pēc pāris dienām Voldemārs Trofmovs atkārtoti uzaicināja mani uz Klimoviča kabinetu. [..] Trofimovs piedāvāja man sadarboties ar VDK kā informatorei, apsolīja, ka varēšu doties [uz ārzemēm], paskaidroja, ka gadījumā, ja atteikšos sadarboties, mana māte varot zaudēt darbu."[1056]

LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas virsnieks Voldemārs Vladimirs Trofimovs, kurš aizpildījis *Intūrista* aģentu vervēšanas dokumentus, apliecina, ka, lai arī faktiski ir bijis LPSR VDK kadru darbinieks, izmantojot *Intūrista* Kadru daļas darbinieku, VDK rezidentu Svarinski, sadarbojies ar gidiem-tulkiem:

> "Strādāju VDK [..], stādījos priekšā kā *Intūrista* darbinieks, dažreiz kā Iekšlietu ministrijas darbinieks. [..] *Intūristā* kontaktējos ar [..] inspektoru Vladislavu Svarinski, viņš bija atvaļināts [VDK Rīgas rajona nodaļas, sk. iepriekš] virsnieks [..]. Jebkurš [Sic! – *M. S.*] darbinieks, kas kontaktējās ar ārzemniekiem, rakstīja atskaites un viņam [VDK rezidentam Svarinskim] iesniedza. Es [..] kontaktējos ar viņu un atskaites analizēju, to informāciju, kura mani interesēja, es izlietoju. [..] Svarinskis bija mūsu [VDK] rezidents, viņš bija atvaļināts apakšpulkvedis [..]. Svarinska klātbūtnē es arī piedalījos sarunās, bieži viņa kabinetā, kad viņš runāja ar gidiem.[1057]"

Par LPSR VDK aģentu vervēšanu Trofimovs norāda:

> "Šo dokumentu [aģenta kartīti] esmu aizpildījis es dokumentā norādītajā laikā, bet parakstījis toreizējais daļas priekšnieks Leons Klimovičs. [..] Svarinskis man paskaidroja, ka viņam ir izveidojies labs kontakts ar *Intūrista* [..] gidi [..], tādēļ šī persona jānoformē kā VDK aģents, Svarinskis man atnesa sagatavotu [..] anketu. [..] Es personiski ar [gidi] kontaktējos *Intūrista* telpās [..]."[1058]

Vārdā šeit nenosaukts *Intūrista* gids-tulks savukārt liecina, ka:

> "[..] tajā laikā visi [Sic! – *M. S.*] gidi rakstīja atskaites, kas tika nodotas. Mēs zinājām, ka [Leons] Klimovičs pārstāv VDK, taču tas bija obligāts

[1056] L. Nr. K30-459/10, 85. lp.
[1057] L. Nr. K30-459/10, 102. lp.
[1058] L. Nr. K30-459/10, 102. lp.

> nosacījums, ka bija jāraksta atskaites par katru tūristu grupu, jo viņi bija ārzemnieki. Personīgā sarunā par atskaitēm viņš teica, ka sadarbojas 6–7 darbinieki no visiem, bet tur bija apmēram 100 darbinieki, es šo kungu atceros labi. [..] atskaites rakstījām, formāli. Ienesām, uz galda atstājām, bieži viņš nemaz nebija uz vietas. Viņš bija noformēts pilnīgi citā amatā, par Kadru daļas pārzini bija. Biju dzirdējusi, ka viņš ir [no] VDK. Mums teica, ka gidam jāraksta atskaites."[1059]

LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas priekšnieks Serguņins liecina:

> "[..] tādus gadījumus es nezinu, ka būtu aģents savervēts fiktīvi [..]."[1060]

Minētais norāda, ka *Intūrists* gan resursu, gan personāla ziņā kalpoja VDK operatīvā darba veikšanai. Turklāt, ievērojot to, ka *Intūrists* bija organizēts kā VDK piesegs, tas kļuva arī par vietu, kur VDK papildināja aģentūru ar jauniem kadriem.

Intūrista darbības saistību ar VDK atsedz arī dokumenti, kas ir adresēti LPSR VDK (sk. 8. pielikumu) vai saņemti no tās, vai arī dokumentu sadalē LPSR VDK norādīta kā attiecīgā dokumenta saņēmēja. Piemēram, *Intūrista* Rīgas nodaļa sniedza gada atskaites par paveikto darbu arī LPSR VDK. Šeit būtu jāmin ģenerāldirektora Igora Fjodorova (1946–)[1061] 1980. gada 22. decembrī rakstītā atskaite Nr. 14-c par rezultātiem informatīvajā propagandas darbā ar ārzemju tūristiem, LPSR apmeklētājiem un padomju tūristiem 1980. gadā, tā ir adresēta LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Staņislavam Jaškulim (1928–),[1062] kā arī LPSR VDK 2. daļas priekšniekam[1063] Bruno Šteinbrikam.[1064] LPSR VDK informēta arī par konkrētām ārzemju tūristu

---

[1059] L. Nr. K30-459/10, 101. lp.
[1060] L. Nr. K30-933/12, 100. lp.
[1061] "Viņi dzīvo mums blakus", *Pilsonis*, Nr. 27, 1992, 14. jūlijs, 6. lpp.
[1062] "Latvijas PSR Augstākās Padomes deputātu kandidātu reģistrācija", *Cīņa*, Nr. 12, 1975, 28. maijs, 3. lpp.
[1063] Atskaitē nav minēta daļa, kuras priekšnieks bija Bruno Šteinbriks. To var secināt no citiem avotiem. Sk.: Jarinovska, Kristīne. "Ieskats LPSR iekšlietu ministra Bruno Šteinbrika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā".
[1064] LVA, 222. f., 1. apr., 39. l., 1.–26. lp.

grupām. Piemēram, *Intūrista* Rīgas nodaļas pārvaldnieks Vladimirs Elsters (1930–),[1065] kurš atbilstoši sarakstam par karaklausībai pakļautajiem kara gadījumā Rīgas nodaļā uz 1962. gada 1. janvāri bija VDK leitnants,[1066] 1971. gada 26. maijā sniedza informāciju Nr. 11-c par tūristu grupas *Argentīna-pavasaris-71* atrašanos Rīgā no 1971. gada 26. līdz 29. aprīlim PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Sergejam Ņikitinam, LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Edmundam Ratniekiem un, protams, LPSR VDK priekšsēdētājam, ģenerālmajoram Longinam Avdjukevičam. Likumsakarīgi lietu sadalē norādīti četri eksemplāri, no kuriem trīs sadalīti adresātiem, arī LPSR VDK, un viens atstāts Rīgas nodaļas lietā. Turpat atzīmēts, ka melnraksts ir iznīcināts.[1067] Tomēr ziņojumi par ārzemju tūristiem ne vienmēr sniegti LPSR VDK. Piemēram, *Intūrista* Rīgas nodaļas pārvaldnieks, VDK virsnieks Vladimirs Elsters 1971. gada 26. maija informāciju Nr. 13-c par Čehoslovākijas Sociālistiskās Republikas specvilciena C-681 atrašanos Rīgā 1971. gada 19. maijā adresējis tikai PSRS Galvenās ārzemju pārvaldes priekšniekam

[1065] Valdimirs Elsters, Maksima dēls, dzimis 1930. gada 22. jūlijā Harkovā, Ukrainā, VDK virsnieks, *Intūrista* Rīgas nodaļas pārvaldnieks no 1960. gada marta, amats izslēgts no nomenklatūras 1972. gada janvārī. No 1935. gada līdz 1941. gadam kopā ar 1898. gadā dzimušo tēvu Maksu Elsteru, Franča dēlu, ekonomistu, kurš vēlāk kļuva par LPSR Sociālās nodrošināšanas ministrijas darbinieku, un māti, 1908. gadā dzimušo Jeļenu Elsteri, Grigorija meitu, dzīvoja Donbasā, Ukrainā, no 1941. gada – Tbilisi, Bolnisi, Gruzijas PSRS, kur pabeidzis 7. klases, 1945. gadā sakarā ar tēva darbu ģimene pārbrauc uz Rīgu, 1950. gadā iestājies un 1955. gadā pabeidzis P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultāti, iegūstot vēstures pasniedzēja kvalifikāciju, no 1955. gada oktobra līdz 1956. gada februārim – Darba rezervju Latvijas republikāniskās pārvaldes Rīgas 3. tehniskās skolas audzinātājs, tad no 1956. gada marta līdz septembrim – atslēdznieks Rīgas 21. būvniecības trestā, no 1956. gada līdz 1957. gadam – tulks LPSR VDK, no 1957. gada līdz 1960. gadam – operatīvais pilnvarotais, no 1960. gada – *Intūristā*; PSKP biedrs no 1959. gada novembra, 1961. gadā pavadījis PSRS tūristus uz kruīza kuģa braucienā apkārt Eiropai, 1962. gadā bijis Rumānijas Tautas Republikā un Apvienotajā Arābu Republikā (Ēģiptē), 1963. gadā – atkal Apvienotajā Arābu Republikā, 1964. gadā – Japānā, 1965. gadā – Apvienotajā Karalistē, pavadot skolēnu grupu, kas ceļoja uz PSRS. Dzīvoja Rīgā, Kirova ielā 89. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9616. l., 2. lp., 3. lp. otra puse, 4. lp., 4. lp. otra puse, 6. lp., 7. lp.

[1066] LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 5. lp.

[1067] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 49.–55. lp. otra puse.

Sergejam Ņikitinam un LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Edmundam Ratniekiem. LPSR VDK nav minēta ne adresātu starpā, ne arī lietu sadalē.[1068]

Iepazīstoties ar iznīcināto slepeno dokumentu sarakstu laikposmā no 1971. gada 26. janvāra līdz 1975. gada 6. februārim, ievērojams, ka iznīcināti ne tikai atskaišu melnraksti[1069] par ārzemju tūristu grupām, bet arī PSRS Galvenās ārzemju pārvaldes priekšniekam Sergejam Ņikitinam un LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes spēku zaudējušās pavēles un direktīvās norādes[1070] un daļa no gidu-tulku pieņemtajām darba burtnīcām.[1071] Minētais norāda, ka *Intūrista* Rīgas nodaļas valsts noslēpumu saturošo dokumentu lietvedības nosacījumi ir viens no šķēršļiem, lai pilnīgi noskaidrotu *Intūrista* un VDK sadarbības aspektus, tomēr arī ar iznīcināto dokumentu uzskaitījumu vien pietiek, lai gūtu priekšstatu par valsts noslēpumu saturošo dokumentu apjomu *Intūristā*. Turklāt, pateicoties norādēm par gidu-tulku darba burtnīcām, var konstatēt, kura gida-tulka darba burtnīca arī pēc nodošanas uzskatīta par aktuālu un tātad saglabājamu, iespējams, operatīvajām vajadzībām, bet, salīdzinot šo informāciju ar attiecīgajā laikā sagatavoto informāciju par ārzemju viesiem, attiecīgo gidu-tulku darba gaitām, svešvalodu zināšanām, var izdarīt drošticamus secinājumus par to, kura gida-tulka sniegtā informācija bijusi par pamatu informācijas un atskaišu sagatavošanai. To apliecina, piemēram, *Intūrista* Rīgas nodaļas ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 28. decembra atskaite Nr. 11-c par rezultātiem informatīvajā propagandas darbā ar ārzemju tūristiem, kas apmeklējuši LPSR, un padomju tūristiem 1981. gadā, kas adresēta LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Staņislavam Jaškulim un LPSR VDK 2. daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam. Minētajā atskaitē, atsaucoties uz gidu-tulku atskaitēm, iekļauti sociālistisko valstu

[1068] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 56.–58. lp. otra puse.
[1069] LVA, 222. f., 1. apr., 33. l., 1.–2. lp. (1971. gada 26. janvāra akts, krievu valodā, uz divām lapām)
[1070] LVA, 222. f., 1. apr., 33. l., 5.–6. lp. (1971. gada 22. septembra akts, krievu valodā, uz divām lapām)
[1071] LVA, 222. f., 1. apr., 33. l., 9.–10. lp. (1972. gada 16. februāra pieņemšanas un nodošanas akts ar atzīmēm par dokumentu iznīcināšanas laiku, krievu valodā, uz divām lapām)

tūrisma grupu vadītāju teiktā citāti, norādot arī grupas vadītāja vārdu, vadīto grupu un laiku, kad grupa apmeklējusi LPSR.[1072] Tāpat acīmredzot, atsaucoties uz gidu-tulku atskaitēm, ziņots arī par nepiedienīgu uzvedību, piemēram, par somu tūristu grupas līdzpaņemto tulci Tīnu Kaknuoto, kas gida stāstījuma laikā par "latviešu sarkanajiem strēlniekiem" paziņojusi, ka tas tūristus neinteresē, un tādā veidā izprovocējusi gida ignorēšanu, un Itālijas Republikas grupu, kas, dzirdot stāstījumu par PSRS ieguldījumu cīņā par mieru, sākusi izkliegt vārdus "Afganistāna" un "Polija".[1073]

Ieskats LPSR VDK informācijas analīzes daļas materiālos no pretizlūkošanas informācijas automatizētās sistēmas *Delta Latvija*, ko sniedz Kārlis Šadurskis un ko viņam savukārt izsniedza Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs 2001. gada 20. decembrī ar dokumentu Nr. A/P-225, liecina, ka gidu-tulku ziņojumi nonāca arī LPSR VDK Informācijas analīzes daļas materiālos. Konkrētajā gadījumā aģentūra ziņoja, ka 1981. gada 15. augustā "aktīvs Zviedrijas latviešu emigrācijas organizāciju dalībnieks [P.] Šadurskis [K. dēls], atrodoties Rīgā kā tūrists", pastāvīgi sazinājās ar radiniekiem [..], kas dzīvo Rīgā",[1074] to skaitā pastarpināti izsekots Kārlis Šadurskis.

Salīdzinot gidu-tulku darba rezultātus ar Vissavienības biedrības kultūras sakariem ar ārzemēm priekšsēdētāja Aleksandra Aroseva teikto 1937. gada 14. maijā biedrības sanāksmē par tulku pienākumu veikt detalizētas piezīmes, jāsecina, ka vēl 20. gadsimta trīsdesmitajos gados veidotie standarti bijuši īstenoti visu *Intūrista* Rīgas nodaļas pastāvēšanas laiku.

Izvērtējot katra *Intūrista* darbinieka informētības līmeni par darbību valsts drošības piesegstruktūrā un sadarbības pakāpi ar VDK, jāņem vērā arī to dokumentu kopums, kas tieši skar trešo personu tiesības. Piemēram, ģenerāldirektors Igors Fjodorovs 1981. gada 13. augusta vēstulē Nr. 8-c LPSR VDK 2. daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam informē, ka viesnīcā *Latvija* dzīvo Anna Villumzena, kas ir

[1072] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 4. lp.

[1073] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 12. lp.

[1074] Informācija par Šadurski Kārli, Pētera d., no LPSR VDK informācijas analīzes daļas materiāliem. Pielikums Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra 2001. gada 20. decembra dokumentam Nr. A/P-225.

ārzemju tūriste no Vācijas Federatīvās Republikas un kas ir dzimusi Latvijā. Vēstulē teikts, ka viņa ik gadu apmeklē Rīgu, lai satiktos ar radiniekiem, tomēr katra viņas atbraukšanas reize saistīta ar lielām nepatikšanām, kas saistītas ar slikto veselības stāvokli. Viņa ubago viesnīcā un pie ieejas durvīm, savāc ēdienu no restorāna galdiem, savu numuru uztur antisanitārā stāvoklī un neielaiž istabeni, traucē ārzemju tūristiem gaiteņos un liftos un pieprasa īpašu attieksmi pret sevi. Savā pēdējā viesošanās reizē pēc vannošanās tūriste pastaigājās kaila gaitenī, izkliedzot nesaprotamas frāzes. Kad vecākā istabene centās tūristi saukt pie kārtības, viņa veikusi uzbrukumu. Šāda tūristes rīcība, pēc ģenerāldirektora rakstītā, izsaucot uztraukumu ārzemju viesu vidū, arī japāņu tūristu, kas dzīvojot ar viņu vienā stāvā un kas pelnot sevišķu uzmanību. Ievērojot minēto, ģenerāldirektors lūdza Šteinbrika atbalstu, lai anulētu ārzemju tūristei PSRS vīzu (sk. 10. pielikumu).[1075]

Ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1982. gada 20. decembra vēstule Nr. 20-c Rīgas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas Iekšlietu pārvaldes kaitniecības un spekulācijas apkarošanas nodaļas priekšniekam Eduardam Lošakam[1076] sniedz informāciju par gidu-tulku ziņojumiem, ka 1982. gada tūrisma sezonā manāmi aktivizējusies "antisabiedrisku elementu noziedzīgā darbība". Pēc viņu novērojumiem, daudz kas liecinājis, ka valūtas uzpircēji "uzmācoties tūristiem", sevišķi somu tūristiem, mēģinot apmainīt valūtu un pārdot preces. Šādā veidā viņi traucējot gidiem ekskursiju vadīšanu, slēpjot oficiālo valūtas maiņu un kaitējot valūtas plāna izpildei. Ziņojumā norādīti arī automašīnu numuri – 59-03 ЛТГ, 11-45 ЛТО, 60-21 ЛТЕ, 61-20 ЛТД (dzeltens *Zaporožecs*), 54-17 ЛТИ un 95-14 ЛТО. Ziņojumā norādīts, ka bieži vien somu tūristus sagaida jau Pērnavā, bet pēc tam seko līdzi uz Rīgu. Norādītas arī konkrētas pieturvietas, kur visbiežāk valūtas uzpircēji piestāj, lai uzrunātu

[1075] LVA, 222. f., 1. apr., 45. l., 1. lp.

[1076] Latvijas Republikas pasu un citu personu apliecinošu dokumentu koncepcijas izstrādes komisijas sastāvā ietilpa arī Eduards Lošaks kā Latvijas Republikas valdības padomnieks (*Par Latvijas Republikas pasēm un citiem personu apliecinošiem dokumentiem*: Augstākās Padomes lēmums, 1991, 25. septembris). 2005. gadā Eduards Lošaks saņēmis III šķiras Viestura ordeni kā Latvijas Policijas akadēmijas asociētais profesors un policijas pulkvedis ("Pirmo reizi pasniegs Atzinības krustu", *Diena*, 2005, 3. maijs).

tūristus, piemēram, Vitrupē (acīmredzot autostāvvietā, kas uzbūvēta Tallinas šosejas malā tieši kāpās), Salacgrīvā, Saulkrastos restorānā *Vārava*, Salaspils memoriālā, Vissavienības tautsaimniecības sasniegumu izstādē Mežaparkā (ļoti bieži), Vecrīgā Pēterbaznīcas tuvumā un citviet.[1077]

Spriežot pēc ģenerāldirektora vietnieka, LPSR VDK virsnieka Jura Dimitra[1078] 1983. gada 30. decembra vēstules LPSR iekšlietu ministra pirmajam vietniekam Bruno Šteinbrikam, var secināt, ka gidu-tulku ziņotais par valūtas tirgotājiem darīts zināms daudz biežāk un daudz plašākam institūciju lokam. Dimitris raksta, ka, papildinot Bruno Šteinbrika rīcībā esošos faktus par "antisabiedriskām izpausmēm" ārzemju tūristu sakarā laikposmā no 1980. līdz 1983. gadam, kas pārspriesta LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes kolēģijā, minama informācija, kas iegūta 1983. gada decembrī. Turpat norādīts, ka laikposmā no 1983. gada 3. līdz 5. decembrim Rīgu apmeklējuši daudz somu tūristu, kurus "apsēdušas" personas, kas nodarbojās ar PSRS aizliegto privāto saimniecisko darbību jeb spekulanti saukti *farcovščiki* (*фарцовщики* – krievu valodā). Viņi katru rītu gaidījuši tūristus pie viesnīcas *Latvija* durvīm. *Farcovščiku* grupā bijuši septiņi līdz desmit cilvēki, no kuriem pieci jau iepriekš redzēti laikā, kad atbraukuši somu tūristi.[1079]

Vēstulē detalizēti aprakstīti pieci cilvēki, sniedzot informāciju, piemēram, par augumu, apģērbu, matu krāsu un sasuku, acu krāsu, raksturīgajām īpašībām, piemēram, spēju sazināties somu valodā. Spriežot pēc sniegtās informācijas, *farcovščiku* grupā bijis piesaistīts arī no skata, iespējams, nepilngadīgs puisis, vecumā no 15 līdz 16 gadiem, kas iepriekš, 1983. gada jūnijā, redzēts viens slaistāmies gar viesnīcu *Latvija*, bet tagad kopā ar grupu.[1080] Līdzās detalizētam izskata aprakstam, norādīts, ka *farcovščiki* regulāri parādās pie viesnīca *Latvija* ieejas no plkst. 9.00 līdz plkst. 11.00, tad ekskursijas laikā pa Vecrīgu, bet pēc tam – viesnīcas *Latvija* bārā pusdienu un vakariņu laikā.

[1077] LVA, 222. f., 1. apr., 45. l., 4. lp.
[1078] Iepriekš bijis Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktors. "Jūrniekiem būs jauna tikšanās vieta", *Dzimtenes Balss*, Nr. 46, 1978, 9. novembris, 2. lpp.
[1079] LVA, 222. f., 1. apr., 45. l., 18. lp.
[1080] LVA, 222. f., 1. apr., 45. l., 18. lp.

Ievērojams, ka no desmit piesauktajiem *farcovščikiem*, bija minēts "plaši zināmais" *farcovščiks* ar iesauku *Zjama* (*Зяма* – krievu valodā), kas izmantojot vieglo pasažieru transportlīdzekli *Žigulis* Nr. 3256, un kāds *farcovščiks*, uzvārdā Ulmanis. *Farcovščiku* uzmācība izpaudusies arī tādā veidā, ka viņi sastājušies ciešā rindā un katram tūristam, kas bijis spiests izspraukties cauri, uzdevuši jautājumus par to, vai ir kas pārdodams un vai vajag mainīt naudu, bet, ja sekojis atteikums, tūrists aplamāts ar "daudzstāvīgiem lamuvārdiem". Izteikti dzīva tirdzniecība noritējusi pie viesnīcas *Latvija* no Eduarda Veidenbauma (tagad Baznīcas) ielas puses. Vēstulē minēts arī tas, ka mēģinājumi sazvanīt miliciju vairākas dienas esot bijuši nesekmīgi.[1081] Neiespējamība sazvanīt miliciju pa telefona numuru 02 vairākas dienas pēc kārtas 1983. gadā neliekas atbilstoša īstenībai, drīzāk atgādina sarkasmu.

Bez jau minētajām sūdzībām *farcovščiku* sakarā vēstulē pieminēta "pilsone" Violeta, kas bieži apmeklē visus ēdināšanas punktus viesnīcā *Latvija*. Minētā "pilsone" regulāri satiekas ar somu tūristiem, protot somu valodu, pavada laiku somu tūristu kompānijā kafejnīcā, restorānā un citās vietās. Turklāt viņa viesnīcas kompleksā uzvedoties tā, it kā tur strādātu. Viņa pazīstama ar 1. stāva kafejnīcas oficiantu, mēdzot ienāk pat 1. stāva virtuvē.[1082]

Minētā vēstule LPSR iekšlietu ministrijas pirmajam vietniekam Bruno Šteinbrikam, ar ko *Intūrista* Rīgas nodaļa pazīstama kopš laika, kad viņš strādāja LPSR VDK, sniedzot regulāras atskaites un informāciju, ievērojama ne tikai ar to, ka *Intūrista* Rīgas nodaļa un sevišķi gidi-tulki bijuši iesaistīti privātās uzņēmējdarbības un prostitūcijas apkarošanā, bet arī ar to, ka acīmredzot valsts drošības struktūras atbalstīja šādu rīcību. Nekā citādi nevar izskaidrot to, ka personas, kas ir identificējamas, kas rīkojas iepriekš paredzamā veidā un kuru darbība saskaras ar valsts drošības piesegstruktūras darbību, turpina faktiski netraucēti veikt iecerēto rīcību, bet tiesībsargājošās iestādes, kad ar tām mēģina sazināties valsts drošības piesegstruktūru darbinieki, nav sazvanāmi. Šādu pieņēmumu apliecina arī presē pieejamā informācija, kas acīmredzami balstījusies ārzemju tūristu pieredzes apzināšanā:

[1081] LVA, 222. f., 1. apr., 45. l., 19. lp.
[1082] LVA, 222. f., 1. apr., 45. l., 19. lp.

> "Tūristi no rietumiem parasti nepalaiž garām iespēju iepazīties ar glītām meitenēm. Arī Rīgā tas iespējams. Rīgas viesnīcas direkcija, piemēram, "pietur" ap 30 ielas meitas, kurām atļauts ielaisties ar ārzemniekiem. Attiecīgie "objekti" tiek kārdināti pa telefonu vai uzrunāti pie viesnīcas. Pēc reglamenta ap vieniem naktī viņām jābeidz sava darbība. Saprotams, šīs daiļavas darbojas ne tikai saziņā ar viesnīcas vadību un Intūristu, bet arī ar KGB."[1083]

Minētā ziņa, skatot to kontekstā ar *Intūrista* Rīgas nodaļas sūdzībām, apliecina, ka pretrunas, ko radīja spekulācijas un prostitūcijas pieļaušana *Intūrista* viesnīcās, to tuvumā un *Intūrista* ārzemju tūristiem domātās programmas īstenošanas laikā, radīja nepieciešamo iespaidu, ka *Intūrists*, viesnīcas, gidi-tulki un VDK darbojas atsevišķi, kas savukārt palīdzēja saglabāt piesegu un maldināt ārzemju tūristus.

2. LPSR starptautiskie jūrnieku klubi

Tālbraucēju kuģu apkalpes bija specifiska ārzemnieku kategorija sākumā Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas (KSFPR), bet vēlāk arī PSRS ieskatā. To noteica apstāklis, ka tālbraucēju kuģu apkalpi uztvēra par līdzekli pasaules revolūcijas īstenošanā. Kominternes ietvaros 1921. gadā tika nodibināta Sarkano arodbiedrību internacionāle. Atbalstot PSRS iniciatīvu, Sarkano arodbiedrību internacionāles ietvaros 1930. gadā nodibināja Jūrnieku un ostu strādnieku internacionāli, kuras pamatdarbība bija saistīta ar revolucionāro darbību veikšanu, sakaru uzturēšanu starp centru – Maskava un Berlīne – un pārējo pasauli, kā arī spiegošanu. Ievērojams, ka kopš 1931. gada Jūrnieku un ostu strādnieku internacionāles Vācijas sekciju, sauktu Jūrnieku, ostas strādnieku un kuģinieku apvienība (*Einheitsverband der Seeleute, Hafenarbeiter und Binnenschiffer*), vadīja Ernests Frīdrihs Volvebers (*Ernst Friedrich Wollweber*, 1898–1967), kurš reizē piederēja pie Jūrnieku un ostu strādnieku internacionāles "iekšējā loka"[1084] un kurš laikposmā no 1953. līdz

[1083] "Ko domā un dara Latvijā", *Brīvība*, Nr. 2, 1973, 1. februāris, 2. lpp.

[1084] Weis, Holger. *The International of Seamen and Harbour Workers – A Radical Labour Union of the Waterfront or a Subversive World Wide Web?* (CoWoPa – Comintern Working Paper 29/2013), p. 21.

1957. gadam bija Vācijas Demokrātiskās Republikas valsts drošības ministrs. Starptautiskie jūrnieku klubi kalpoja par saziņas vietu. Tos veidoja lielās ostas pilsētās. 1921. gadā Petrogradā tika izveidots pirmais šāds starptautiskais jūrnieku klubs. Minētais starptautiskais jūrnieku klubs organizēja tikšanās, sporta sacensības, ekskursijas, lekcijas un priekšlasījumus, lai radītu pamatu sakariem ar ārzemju kuģu apkalpes locekļiem, veidotu pozitīvu priekšstatu par "sociālisma celtniecību", tomēr galvenais bija nevis propaganda, bet gan vervēšana ar mērķi īstenot spiegošanu un veikt diversijas – sākumā KSFPR, bet vēlāk arī PSRS labā.[1085] Tomēr līdzīgi klubi bija arī citviet. Literatūrā minēts, ka, lielākoties pateicoties Volveberam, Jūrnieku un ostu strādnieku internacionāle panāca, ka līdz 1932. gadam latviešu jūrnieki bija iesaistīti starptautiskajos jūrnieku klubos Hamburgā, Antverpenē, Dancigā un Roterdamā. Rezultātā uz 32 Latvijas kuģiem bija vai nu starptautisko jūrnieku klubu šūniņa, vai vismaz biedri, vislielākais biedru skaits (desmit cilvēki) bija uz tvaikoņa *Jānis Faulbaums*.[1086] Minētais tvaikonis piederēja Maksim Faulbaumam, tas bija pierakstīts Rīgas ostā, ieviests Jūrniecības departamenta kuģu reģistrā (Nr. 124), bet par parādiem 1940. gadā pārdots publiskajā izsolē;[1087] jūnijā rakstīja, ka tas brauc zem Vācijas karoga.[1088] Spriežot pēc Jūrnieku un ostu strādnieku internacionāles norādītā, 1933. gadā tā esot kontrolējusi vairākumu Latvijas jūrnieku biedrību. Viens no vadības Baltijas valstīs bija Rīgā 1902. gadā dzimušais Miķelis Avotiņš, kas atbilstoši Apvienotās Karalistes pasei saucās Ernests Lamberts

Pieejams: https://www.abo.fi/fakultet/media/29133/cowopa29weiss.pdf

[1085] Александр, Исаев. "Деятельность интернационального клуба моряков во Владевостоке в 1930-е гг.", *Грамота*, № 11, ч. 3, 2015, с. 67–68. Pieejams: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2015_11-3_17.pdf, Micalef, Constance. "L'Internationale des marins et des dockers (IMD) – Die Internationale der Seeleute und Hafenarbeiter (ISH). These en préparation à l'Université de Paris I, Panthéon", *The International Newsletter of Communist Studies*, Vol. X (2004), no 17, p. 23–25.

[1086] Weis, Holger. *The International of Seamen and Harbour Workers – A Radical Labour Union of the Waterfront or a Subversive World Wide Web?* (CoWoPa – Comintern Working Paper 29/2013), p. 23–24.
Pieejams: https://www.abo.fi/fakultet/media/29133/cowopa29weiss.pdf

[1087] "Tv. «Jānis Faulbaums» ūtrupē", *Jūrnieks*, Nr. 2, 1940, februāris, 100.–101. lpp.

[1088] "Latvijas tvaikonis «Jānis Faulbaums»", *Jūrnieks*, Nr. 6, 1940, jūnijs, 253. lpp.

(*Ernst Lambert*)[1089] un bija viens no Volvebera grupas pamatdarbiniekiem.[1090] Minētā grupa vai organizācija pret fašismu un par PSRS atbalstu dibināta 1935. gadā, bet 1936. gadā veica pirmo sabotāžu uz kuģa.[1091] Sabotāžas tika veiktas uz Vācijas, Itālijas un Japānas kuģiem līdz 1939. gadam.[1092] Likumsakarīgi, ka starptautisko jūrnieku klubu apkalpošanai nederēja parastais *Intūrista* sniegto pakalpojumu klāsts un ka tie – vismaz formāli – bija padoti PSRS Jūras un upju flotes darbinieku arodbiedrībai, tomēr sadarbība ar *Intūristu* bija neizbēgama *Intūrista* materiālo resursu un personāla dēļ.

LPSR bija izveidoti divi šādi klubi – Rīgas internacionālais jūrnieku klubs un Ventspils internacionālais jūrnieku klubs. Klubu nosaukumi rakstīti atbilstoši attiecīgo organizāciju veidlapās norādītajam nosaukumam latviešu valodā. Nosaukumi acīmredzot veidoti tā, lai saistītu šos klubus ar Jūrnieku un ostu strādnieku internacionāli. Pētījumā šo organizāciju apzīmēšanai lietots sugas vārds – starptautiskie jūrnieku klubi –, kas atbilst latviešu valodas prasībām un kas izmantots, piemēram, Imanta Lešinska grāmatā *Kalpības gadi*, tādējādi atspoguļojot gan LPSR, gan arī trimdas latviešu rakstos lietoto apzīmējumu. Klubu izveide saistāma ar Rīgas un vēlāk arī citas Latvijas teritorijas atvērtību ārzemju tūrismam un tātad arī ārzemju kuģu komandām.

Rīgas internacionālais jūrnieku klubs dibināts 1958. gadā. Par tā izveidi 1958. gada 19. septembrī vēstīja *Cīņa*, kas norādīja, ka klubu atvērs oktobra sākumā un tā darbā būs iesaistīti darbinieki un

---

[1089] Dindzis, Kristaps. "«Mīlestība» – britu imperija", *Latvija*, Nr. 2, 1965, 16. janvāris, 6. lpp.

[1090] Weis, Holger. *The International of Seamen and Harbour Workers – A Radical Labour Union of the Waterfront or a Subversive World Wide Web?* (CoWoPa – Comintern Working Paper 29/2013), p. 24.
Pieejams: https://www.abo.fi/fakultet/media/29133/cowopa29weiss.pdf

[1091] Weis, Holger. *The International of Seamen and Harbour Workers – A Radical Labour Union of the Waterfront or a Subversive World Wide Web?* (CoWoPa – Comintern Working Paper 29/2013), p. 40.
Pieejams: https://www.abo.fi/fakultet/media/29133/cowopa29weiss.pdf

[1092] Weis, Holger. *The International of Seamen and Harbour Workers – A Radical Labour Union of the Waterfront or a Subversive World Wide Web?* (CoWoPa – Comintern Working Paper 29/2013), p. 8.
Pieejams: https://www.abo.fi/fakultet/media/29133/cowopa29weiss.pdf

"aktīvisti", proti, "augstāko mācības iestāžu studenti, kas labi prot svešvalodas". Kluba pirmajā stāvā – "deju zāle, biljarda istaba, bufete un fotolaboratorija", otrajā stāvā – kiosks "ar latviskām piemiņas lietiņām", ko varēs iegādāties ar turpat samainīto naudu. Otrajā stāvā, kas aprīkots ar mīkstiem krēsliem, galdiņiem, ir arī "istaba, kurā varēs paspēlēt šahu, dambreti un domino", bet "aiz spēļu telpām bibliotēka un lasītava".[1093] Atklāšana noritēja 1958. gada 24. oktobrī, un pirmie viesi bija ārzemju kuģu *Verner Finnen* (Vācijas Federatīvā Republika), *Karibia* (Norvēģijas Karaliste), *Santa Tereza* (Vācijas Federatīvā Republika) komandas. Piedalījās arī PSRS tirdzniecības kuģu jūrnieki, Latvijas jūras kuģniecības darbinieki, kā arī arodbiedrību pārstāvji. Apsveikuma vārdus teica arī Latvijas arodbiedrību republikāniskās padomes priekšsēdētājs Indriķis Pinksis,[1094] Jūras un upju flotes strādnieku arodbiedrības Latvijas baseina komitejas priekšsēdētājs Vasilijs Gromoglasovs, Alekseja dēls (1915–1972). Atklāšanā notika koncerts.[1095]

Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktora, VDK virsnieka Vladimira Elstera, kas, cita starpā, iepriekš vadīja *Intūrista* Rīgas nodaļu, 1978. gada 12. janvāra atskaite par Rīgas internacionālā jūrnieku kluba darbu 1977. gadā liecina, ka piedāvātais propagandas sarīkojumu klāsts atbilst sākotnējai iecerei. Tas ietvēra lekcijas un sarunas klubā un uz kuģa, ekskursijas pa Rīgu, Jūrmalu, Salaspils memoriālu un Siguldu, Vissavienības tautsaimniecības sasniegumu izstādes, muzeju, izstāžu, kā arī dažādu apskates objektu apmeklēšanu. Tāpat tika rīkoti tematiskie un jautājumu un atbilžu vakari, veikta aģitācijas materiālu, politiskās un daiļliteratūras izplatīšana, kinofilmu un slaidu rādīšana, kultūras un sporta sarīkojumu apmeklēšana.[1096] Šeit pat uzzinām, ka lielākā daļa jūrnieku visai negribīgi apmeklējuši lekcijas, priekšroku dodot ekskursijām, tāpēc Rīgas internacionālais jūrnieku klubs propagandu iestarpināja

[1093] "Rīgā atvērs klubu ārzemju jūrniekiem", *Cīņa*, Nr. 222, 1958. 19. septembris, 2. lpp.
[1094] Indriķis Pinksis, Otto dēls, dzimis 1910. gadā Rīgā. "Tas drūmais piecdesmit devītais", *Karogs*, Nr. 10, 1988, oktobris, 125. lpp.
[1095] "Durvis atvēris ārzemju jūrnieku klubs", *Cīņa*, Nr. 255, 1958, 28. oktobris, 4. lpp.
[1096] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 2.–3. lp.

vai nu ar apskati saistītajā stāstījumā, vai arī iekļāva starplaikā, kas pavadīts ceļā uz vai no apskates punkta. Piemēram, tematiskā ekskursija – *Rīga – ievērojamu revolucionāru tradīciju pilsēta* – izvērtās par vienu no vēstures un revolūcijas muzeju apmeklējumiem, kur, piemēram, Vladimira Iļjiča Ļeņina muzeja Cēsu ielā 17 eksponātu priekšā stāstīja par *Oktobri un Latviju*, Latviešu sarkano strēlnieku muzejā izvērta stāstījumu par *Ļeņina Oktobra gvardi*, bet Revolūcijas muzejā bija sagatavots temats *Latviešu tautas revolucionārās tradīcijas*. Vissavienības tautsaimniecības sasniegumu izstādes apmeklējuma laikā stāstīja par PSKP XXV kongresa lēmumiem un piecgades plānu īstenošanu, bet par "padomju tautas sociālistisko programmu" bija jāklausās ceļā uz Jūrmalu. Salaspils memoriāla apskate neiztika bez 1917. gada Krievijas revolūcijas oktobra apvērsuma jeb "Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas" un PSKP un PSRS valdības ārējās politikas skaidrošanas gan saistībā ar PSKP XXV kongresu, gan arī ar Helsinku sanāksmi. Visbeidzot, Siguldas apmeklējums turpceļā prasīja uzklausīt stāstījumu par jauno PSRS Konstitūciju, bet atpakaļ ceļā bija jāpiedalās jautājumu un atbilžu sesijā par iepriekš dzirdēto tematiku.[1097]

Acīmredzot, lai izklaidētu, lekcijas un sarunas klubā notika stendu priekšā vai arī to laikā rādīja diapozitīvus. Sevišķi iecienīti bija tematiskie vakari un starptautiskās tikšanās, 1977. gadā bija notikuši 213 vakari un tikšanās. Atzinību esot guvis tematiskais vakars *Zilo ezeru zemē*.[1098] Savukārt gadījumā, ja lielākā daļa kuģa apkalpes klubu nevarēja apmeklēt, jo nevarēja nokāpt no klāja, piemēram, sakarā ar īsu stāvēšanai ostā paredzētu laiku vai sakarā ar to, ka tas bija kruīza kuģis, Rīgas internacionālais jūrnieku klubs piedāvāja savus pakalpojumus arī uz klāja. Piemēram, šādi tika "apkalpots" (ievērojams, ka pēdiņas lietotas atskaites tekstā) Vācijas Demokrātiskās Republikas tvaikonis *Tautu draudzība* (*Дружба народов* – norādītais nosaukums krievu valodā), kā rezultātā bija parakstīta vienošanās par sociālistisko sacensību starp attiecīgā kuģa apkalpes komjauniešiem un Rīgas 57. vidusskolu, kam sekoja svinīgos apstākļos organizēts noslēgums. Turpat tika sarīkots arī koncerts, kur

[1097] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 3. lp.
[1098] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 4. lp.

piedalījās vijolnieku ansamblis un tautas koris *Kokle*, organizēta tikšanās ar Valsts elektrotehniskās fabrikas (VEF) darbiniekiem un VEF kultūras nama administrāciju.[1099]

Starptautiskajā jūrnieku klubā 1977. gada laikā varēja divreiz nedēļā noskatīties kinofilmas – dokumentālas filmas, spēlfilmas, animācijas filmas. Kluba fondā tobrīd bija aptuveni 184 filmas, no kurām 173 bija svešvalodās. Daļa no rādāmajām filmām bija ņemtas kino nomā. Atskaitē norādīts, ka tematika bijusi pieskaņota "valsts jubilejai". Sporta sarīkojumiem, spriežot pēc to apjoma, pievērsta sevišķa uzmanība. 1977. gadā vien bija organizēti 640 sporta sarīkojumi, kuros piedalījās vairāk nekā 5000 cilvēku. Ārzemju jūrnieku vidū sevišķi iecienīts esot bijis galda teniss, tomēr tikpat aktīvi viņi piedalījušies arī šaha, dambretes, biljarda un novusa turnīros. Turklāt ārzemju jūrnieki aicināti apmeklēt arī sporta sacensības – hokeja un futbola spēles.[1100] Neiztika arī bez fiziskām aktivitātēm. Ziemas laikā organizēta slēpošana un slidošana, bet vasarā – izbraukumi ar kuteriem un jahtām. Tāpat bija organizētas spartakiādes un krosi.[1101]

Līdzīgi kā *Intūrista* atskaitēs, arī Rīgas internacionālā jūrnieku kluba atskaitēs bija iekļauta informācija par atsaucību, piemēram, 1977. gada atskaitē kā visatsaucīgākie minēti Vācijas Demokrātiskās Republikas jūrnieki, kas aktīvi un daudzskaitlīgi apmeklējuši klubu, piedalījušies piedāvātajos sarīkojumos un snieguši savu ieguldījumu sarīkojumu rīkošanā, piemēram, saistībā ar Vācijas Demokrātiskās Republikas 28. gadadienu, Vācijas un Padomju Savienības draudzības biedrības 30. gadadienu, Vācijas Demokrātiskās Republikas jūrniecības dienu, savukārt tvaikoņa *Falke* jūrnieki aktīvi piedalījās Rostokas dienās, kas bija organizētas 1977. gada septembrī.[1102] Minētā ciemošanās atspoguļota arī *Cīņā*, tiesa, minētās draudzības biedrības sakarā.[1103] Atskaites neiztrūkstoša sastāvdaļa ir arī citāti. Vācijas Demokrātiskās Republikas tvaikoņa *Falkes* kapteinis Arnims Kubics esot teicis:

[1099] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 4. lp.
[1100] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 5. lp.
[1101] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 6. lp.
[1102] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 6. lp.
[1103] Roze. L. Osta – «Falke», *Cīņa*, Nr. 270, 1977, 19. novembris, 3. lpp.

> "VDR gandrīz divreiz jaunāka nekā jūsu valsts, un mēs attiecības pret jums ar visu cieņu, kā izturas ļaudis pret cilvēku ar lielu dzīves pieredzi."

Savukārt cita Vācijas Demokrātiskās Republikas tvaikoņa *Pingvin* kapteiņa palīgs, kura vārds atskaitē nav minēts, norādījis, ka "bez 1917. gada nebūtu bijis iespējams 1949. gads mūsu valstī".[1104] Vācijas Demokrātiskās Republikas jūrnieku uzteikšana par aktivitāti un ideoloģiski pareizu spriešanu vērojama arī 1980. gada Rīgas internacionālā jūrnieku kluba atskaitē, kas nosūtīta ar Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktora (reizē LPSR VDK virsnieka, vēlāk *Intūrista* ģenerāldirektora vietnieka) Jura Dimitra 1981. gada 20. janvāra vēstuli Nr. 19 Jūras un upju flotes strādnieku arodbiedrības Latvijas republikāniskās komitejas priekšsēdētājam M. Tarasovam. Daudzi Vācijas Demokrātiskās Republikas jūrnieki, pamatā ierindas kuģa apkalpe, sprieduši, ka Polijas Tautas Republikā esošā ekonomiskā krīze ir radusies "pašu poļu kā nācijas, kas nemīl strādāt, vainas dēļ". Arī šajā atskaitē noskaņojuma paušanai citēta tvaikoņa *Falke* apkalpe, šoreiz saistībā ar Polijas Tautas Republikas notikumiem:

> "Liela vaina par to, ka notikumi Polijā aizgājuši tik tālu, gulstas uz Polijas Apvienotās strādnieku partijas vadību, kura pazaudēja kontaktu ar masām, bet tagad pieļāvusi strādnieku kustības sašķelšanos savā valstī. Politiskās sekas šādai situācijai grūti paredzēt."[1105]

Netrūkst arī norādījumu par kritiski vērtējamu jūrnieku uzvedību, piemēram, Polijas Tautas Republikas kuģi, kas, lai gan salīdzinoši reti piestājot Rīgas ostā, tomēr to apkalpe neizrāda iniciatīvu piedalīties kluba sarīkojumos, parasti paņemot tikai biļetes uz kultūras sarīkojumiem. Pēc ziņotā – Dienvidslāvijas Sociālistiskās Federatīvās Republikas kuģu apkalpe arī reti apmeklējot klubu, turklāt necienīgi izturoties pret darbiniekiem, kas apmeklē attiecīgos kuģus. Norādīts, ka šāda negatīva attieksme nākot no kapteiņa. Sniegti arī vērā ņemamu izteikumu citāti, piemēram, citētas tvaikoņa *Kruševac* vecākā mehāniķa Tomčuka pārdomas:

[1104] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 7. lp.
[1105] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 7. lp.

> "Dienvidslāvija ceļ savu sociālismu. Kas no tā sanāks, grūti teikt. Tiesa, daudzi rietumu sociologi no Francijas, Itālijas, Vācijas Federatīvās Republikas brauc pie mums, lai studētu mūsu sociālisma modeli, plānu sistēmu un valsts iekārtu."[1106]

Norādīts uz sarežģīto darbu ar jūrniekiem no kapitālistiskajām valstīm, kas prasa diferencētu pieeju, jo virsnieki nākot no karoga valsts, bet ierindas apkalpe bieži vien – no attīstības valstīm, tai ir ļoti aprobežots, bieži vien izkropļots priekštats par "padomju realitāti". Darba efektivitāte panākta tikai, pateicoties individuālām pārrunām, ekskursijām, apskates objektu apmeklējumiem, kur jūrnieki var "paši savām acīm redzēt padomju ļaužu dzīvi", kā arī kultūras un sporta sarīkojumu apmeklēšanai.[1107]

Atskaites atklāj arī uzstājību, kā Rīgas internacionālais jūrnieku klubs mēģināja panākt kuģa apkalpes iesaisti kluba sarīkojumos. Kā galvenais šķērslis parasti minēts kuģa kapteinis, kas vai nu negatīvi iespaido kuģa apkalpi pret iesaisti kluba sarīkojumos, vai kā Apvienotās Karalistes tvaikoņa *Alexander von Humboldt* kapteinis paziņo:

> "Es gribu brīvi atpūsties, kā es gribu, un būt ar to, ko es gribu."

Neskatoties uz minēto, kluba administrācija esot veikusi "nozīmīgu darbu, lai iesaistītu angļu kuģu jūrniekus kluba sarīkojumos". Kā ievērojams panākums minēts Šveices kuģa *Silvretta* kapteiņa Manfrēda Cimmi viedokļa maiņa, kas sākumā esot noskaņojis kuģa apkalpi pret iesaistīšos kluba sarīkojumos, bet pēc "pacietīga darba" kuģa apkalpe bija "apmierināta par kluba apmeklējumu", bet pats kapteinis mainīja viedokli un pat sniedza atsaucīgu interviju *Padomju Latvijai (Советская Латвия)*.

Ievērojams, ka atskaites noslēgumā ir pievienoti ārzemju jūrnieku izteikumi sarunā ar darbiniekiem un kluba aktīvu (sk. 11. pielikumu). Izteikumi citātu veidā kārtoti pēc tematikas, norādot kuģa karoga valsti, kuģa nosaukumu, ieņemamo amatu, kā arī atsevišķos gadījumos vārdu un uzvārdu.[1108] Spriežot pēc Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktora, VDK virsnieka Vladimira Elstera 1977. gada

[1106] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 7. lp.
[1107] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 8. lp.
[1108] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 15.–28. lp.

15. jūlija vēstules Nr. 88 Jūras un upju flotes strādnieku arodbiedrības Latvijas republikāniskās komitejas priekšsēdētājam E. Eglītim,[1109] izvilkumi no ārzemju jūrnieku teiktā tikuši sūtīti vismaz reizi pusgadā, līdzīgi kā gada atskaitē sakārtojot pa tematiem un sniedzot detalizētu informāciju par izteikumu autoru.[1110] Savukārt Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktora Jura Dimitra 1980. gada 15. oktobra vēstule Nr. 13 Jūras un upju flotes strādnieku arodbiedrības Latvijas republikāniskās komitejas priekšsēdētājam M. Tarasovam norāda,[1111] ka informācijas sniegšanu par vispārējo noskaņojumu un izteikumiem bija pieskaņota arī sevišķi svarīgiem ārpolitiskiem notikumiem, kā, piemēram, konkrētajā gadījumā bija sniegta informācija par "poļu jūrnieku noskaņojumu Polijas notikumu laikā". Minētā atskaite norāda, ka Rīgas internacionālais jūrnieku klubs, noskaidrojot poļu jūrnieku noskaņojumu, ņēmis vērā ne tikai to, kāds ir kuģa karogs, bet arī kuģa apkalpes pilsonība. Raksturojot vispārīgo noskaņojumu "pirms notikumiem", teikts, ka kuģu apkalpes vidū bija vērojams kritikas pieaugums attiecībā uz Polijas Tautas Republikas vadības attieksmi pret Romas katoļu baznīcas vadību un konkrēti pret 1978. gada 16. oktobrī ievēlēto pāvestu Jāni Pāvilu II – antikomunistu, poli Karolu Voitilu. Savukārt jau jūlija vidū kuģa *Suvalki* apkalpe, vēl atrodoties reidā, mēģinājusi izplatīt katoļu literatūru. Sniegtajā informācijā ir norāde, ka Rīgas internacionālais jūrnieku klubs "veica visu, lai poļu kuģis nevienu dienu nepaliktu bez uzmanības". Kuģa apkalpe apmeklēja pilsētas svinīgo sanāksmi sakarā ar Polijas Tautas Republikas "atdzimšanas" 36. gadadienu un kolhozu *Ādaži*. Kluba vadība bija uzaicināta uz svinīgu sarīkojumu uz kuģa klāja. Tāpat bija organizēti vakari klubā, kopīgi izbraukumi ārpus pilsētas un satikšanās ar ostas futbola komandu. Ievērojot kluba direktora vietnieka Raimonds Markēviča poļu valodas zināšanas, izdevās "atklāti parunāt ar šā kuģa virsniekiem un matrožiem". Rezultātā noskaidrojās, ka virsnieki ir informēti par Ščecinā plānoto streiku.[1112] Līdzīgi kā gada atskaitēs, noslēgumā bija sniegti ievērības cienīgi izteikumi, norādot

[1109] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 31. lp.
[1110] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 32.–44. lp.
[1111] LVA, 1732. f., 8. apr., 114. l., 28. lp.
[1112] LVA, 1732. f., 8. apr., 114. l., 29. lp.

detalizētu informāciju par attiecīgo vārdu autoru.[1113] 1980. gada atskaitē precizēta informācija par darbu ar *Suvalki*. Turpat noskaidrojās, ka ne tikai *Suvalki*, bet visi Polijas Tautas Republikas kuģi un kuģi ar citas valsts karogu, bet poļu jūrniekiem, izpelnījās pastiprinātu uzmanību, neatstājot viņus "nevienu dienu bez uzmanības". Sevišķu atbalstu darbā sniegusi Padomju Savienības un Polijas draudzības biedrības Latvijas nodaļa.[1114] 1980. gada atskaitē norādīts, ka 1980. gada augustā kuģa *Mazovše* apkalpe piedalījusies Gdaņskas streikā un ka visa komanda ir jaunās arodbiedrības *Solidaritāte* biedri. Atskaitē minēts, ka sākotnējo sajūsmu gan nomainījušas bažas, un, lai to raksturotu, citēts *Mazovše* radists L. Godļevskis:

> "Ja agrāk mēs apbrīnojām Lehu Valensu kā nacionālo varoni, tad tagad kļūst skaidrs, kuram īstenībā viņš un *Solidaritāte* kalpo. Visi mēs bijām sašutuši, kad amerikāņu žurnālā *Newsweek* parādījās uzņēmums ar Valensas tēvu un Reiganu. Ja mēs sagaidīsim bruņotu iejaukšanos no citām sociālistiskajām valstīm, tad tas būs Valensas un viņa padomdevēju nopelns."

Neskatoties uz bažām, tomēr konstatēts, ka visumā notikumi saistīti ar cerībām par izeju no krīzes. Savukārt poļu virsnieki, kas braukuši ar kuģiem zem "viltus karogiem", nav bijuši informēti vai bijuši slikti informēti par notikumiem, tāpēc Rīgas internacionālā jūrnieku kluba darbinieki centušies papildināt viņu zināšanas.[1115]

Spriežot pēc Rīgas internacionālā jūrnieku kluba 1980. gada 16. augusta vēstules Nr. 22, ko parakstījis direktora vietnieks Raimonds Markēvičs un kas adresēta Jūras un upju flotes strādnieku arodbiedrības Latvijas republikāniskās komitejas priekšsēdētājam E. Eglītim,[1116] izpratne par starptautiskajiem jūrnieku klubiem tāda, kāda tā bija 20. gadsimta divdesmitajos un sevišķi trīsdesmitajos gados, bija dzīva arī astoņdesmitajos gados. Šīs vēstules pielikumā ir Grieķijas kuģa *Global trader* 1980. gada 9. jūlija sešu kuģa apkalpes locekļu parakstīta sūdzība angļu valodā, un acīmredzami kluba veiktais

[1113] LVA, 1732. f., 8. apr., 114. l., 29.–31. lp.
[1114] LVA, 1732. f., 8. apr., 114. l., 9. lp.
[1115] LVA, 1732. f., 8. apr., 114. l., 10. lp.
[1116] LVA, 1732. f., 8. apr., 114. l., 32. lp.

vēstules tulkojums krievu valodā par attiecīgā kuģa kapteiņa Mauntes (*Mountes*) rīcību, tostarp – neizmaksājot nolīgto algu, nenodrošinot svaigu ēdienu un ērtības, īstenojot rasu diskrimināciju. Sūdzībā norādīts, ka kuģa apkalpe nav pilnā sastāvā, uzskaitīts, cik un kādos amatos esošos kuģa apkalpes locekļus kapteinis jau paspējis norakstīt. Sūdzībā minēts arī tas, ka kapteinis sniedzis viltus ziņas policijai par to, ka viņam nozagta nauda, un ieturējis attiecīgos līdzekļus. Noslēgumā minēts, ka kuģis ostā būs vēl desmit dienas un ka lūgts atbalsts.[1117]

Fiksēto izteikumu vidū konstatēta arī attieksme pret PSRS okupāciju, tai skaitā Latvijas Republikas. Piemēram, Apvienotās Karalistes tvaikoņa *Alexander von Humboldt* radists Afganistānas notikumu sakarā izteicās:

> "Padomju Savienības atrašanās Afganistānā – tā ir intervence, 1940. gadā PSRS iebruka Latvijā, līdz ar to tas nav pirmais gadījums."[1118]

Minētais norāda, ka sarunu gaisotne Rīgas internacionālajā jūrnieku klubā apzināti veidota tā, lai raisītu uzticību un atklātību.

Spriežot pēc atskaitēm, Rīgas internacionālā jūrnieku kluba darbību nodrošināja štata darbinieki (1977. gadā – septiņi cilvēki[1119]) un aktīvs (1977. gadā – 72 cilvēki, 1979. gada 1. janvārī – 67 cilvēki[1120]). Aktīva darbinieki faktiski bija personas, kas nodrošināja saziņu ar ārzemju kuģu apkalpi un viņu izklaidi. Raksturojot 1977. gada aktīvu, norādīts, ka 36 zinājuši angļu valodu, 23 – vācu valodu, 13 – franču valodu, 6 – spāņu valodu, 2 – poļu valodu un 1 – bulgāru valodu. 72 % bija ar augstāko izglītību. 11 cilvēki bija docētāji, 2 – rakstnieki, aktieris, 4 – studenti. Savukārt 1979. gada 1. janvārī 34 cilvēki pratuši angļu valodu, 24 – vācu valodu, 6 – franču valodu, 7 – spāņu valodu, 2 – poļu valodu, 1 – bulgāru valodu, 1 – zviedru valodu un 1 – somu valodu. 53 cilvēki bija ar augstāko izglītību. 7 cilvēki bija docētāji, 5 – studenti. Vairāk nekā 10 % bija aktīvā vairāk nekā 10 gadus, 11 cilvēki – līdz 10 gadiem, 18 cilvēki – līdz 5 gadiem un 16 cilvēki – līdz 3 gadiem.[1121] 1980. gadā aktīvā bija 86 cilvēki, no kuriem – 7 docētāji un 5 studenti,

[1117] LVA, 1732. f., 8. apr., 114. l., 33.–35. lp.
[1118] LVA, 1732. f., 8. apr., 114. l., 22. lp.
[1119] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 1. lp.
[1120] LVA, 1732. f., 8. apr., 72. l., 29. lp.
[1121] LVA, 1732. f., 8. apr., 72. l., 29. lp.

ar augstāko izglītību 65 cilvēki. Aktīvā ietilpa arī rakstnieki Žanis Folmanis (Grīva; 1910–1982) un Ļevs Prozorovskis (1915–1988), aktieri Boriss Tihovs (1919–2002) un Boriss Batavins (1934–1994), kā arī ārsts G. Šenbergs[1122].[1123] 48 cilvēki pratuši angļu valodu, 30 – vācu valodu, 11 – franču valodu, 9 – spāņu valodu, 3 – poļu valodu, 2 – bulgāru valodu un 1 – zviedru valodu.[1124] Atbilstoši ziņām līdz 1980. gada 1. janvārim vairāk nekā desmit gadus aktīvā bijuši šādi locekļi – Kuzņecova, Leonīds Morduhovs,[1125] Smorodinova, Šenbergs, Mačateli un Reitmanis. Lielu atbalstu sniedza arī LPSR VDK piesegstrukūra Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrība (sk. 2. pielikums).[1126]

Ziņas par aktīva darbā iesaistītajiem docētājiem un studentiem gūstamas pamatā no presē publicētās informācijas. Tā 1968. gada 29. februāra *Padomju Students* vēsta par sešiem vācu valodas un literatūras specialitātes otrajā kursā studējošiem – Reginu, Mairu, Veltu, Maiju, Reini un Ojāru –, kas piedalās aktīva darbā, tādējādi pilnveidojot savas valodas zināšanas un gūstot jaunas prasmes saskarsmē ar ārzemju jūrniekiem.[1127] Atbilstoši Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes prodekāna Pētera Ozoliņa stāstītajam, kas publicēts 1969. gada 5. decembra *Dzimtenes Balsī*, Svešvalodu fakultātes studentiem prakse mācību laikā notiek visdažādākajās vietās, to skaitā *Intūristā, Sputņikā* un Rīgas internacionālajā jūrnieku klubā.[1128] Savukārt Rīgas Politehniskā institūta studentu interesi acīmredzot pamatā virzīja iespēja dibināt sakarus, jo pieredze arī Rīgas internacionālajā jūrnieku klubā ņemta

[1122] Vēlāk LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes apkārtējas vides aizsardzības sektora vadītājs. Demidova J., "Ārsti ekoloģijas labā", *Cīņa*, Nr. 86, 1990, 17. aprīlis, 2. lpp.
[1123] LVA, 1732. f., 8. apr., 111. l., 12. lp.
[1124] LVA, 1732. f., 8. apr., 111. l., 13. lp.
[1125] Atbilstoši presē minētajam, 1968. gadā Rīgas ostas galvenais inženieris bija Leonīds Morduhovs. Brice, A. "Kad jūrnieks nonāk krastā", *Cīņa*, Nr. 257, 1968, 1. novembris, 4. lpp.
[1126] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 1. lp.
[1127] Kotāne, E., "Klubs aicina", *Padomju Students*, Nr. 606, 1968, 29. februāris, 4. lpp.
[1128] Markss, A. "Svešvalodas mācās jauni un veci", *Dzimtenes Balss*, 1969, 5. decembris, 4. lpp.

par pamatu, lai veidotu starptautisku studentu klubu augstskolā.[1129]

Spriežot pēc atskaitēm, gidi-tulki un aktīvs bija iesaistīti saziņas nodrošināšanā ar ārzemju kuģu apkalpi, tāpēc viņiem bija jāapmeklē mācības, kā radoši izmantot

> "savas zināšanas praktiskā darbā ar ārzemju tūristiem, pārliecinoši un pieejami propagandējot padomju tautas sasniegumus komunistiskās sabiedrības celtniecības jomā un skaidrojot jūrniekiem"

arī daudz sarežģītākus jautājumus kā, piemēram, PSRS Konstitūcijas normas, principus un mērķus.[1130] Atskaite par Rīgas internacionālā jūrnieku kluba darbu ar ārzemju tūristiem 1978. gadā, ko parakstījis direktors Juris Dimitris, apliecina, ka aktīvam bija jāsniedz atbalsts gidiem-tulkiem.[1131] Šāda nepieciešamība radās, piemēram, tad, kad Rīgu apmeklēja lieli pasažieru laineri kā *Tautu draudzība* (Vācijas Demokrātiskā Republika) ar 220 cilvēku ekipāžu un *Somija* ar 139 līdz 150 cilvēku ekipāžu, no kuriem pirmais 1978. gadā Rīgā ieradās septiņas, bet otrais – sešas reizes. Gatavošanās notika iepriekš. Gan gidiem-tulkiem, gan arī piesaistītajiem aktīva locekļiem notika speciāla instruktāža, tika stāstīts par darba specifiku ar somu un vāciešu jūrniekiem, sniedzot ziņas par abām valstīm, ieskicējot problēmas. Šāda gatavošanās palīdzējusi raisīt jūrnieku interesi par kluba piedāvātajām iespējamām, kas ietvēra arī apjomīgu skaitu dažādu apskates objektu, to skaitā Gagarina pionieru nometnes, zvejnieku kolhoza *Uzvara*, rakstnieku pansionāta, Ļeņina kolhoza un Bulduru sovhoztehnikuma apmeklēšanu.[1132] Atsevišķos gadījumos, aprakstot gatavošanos abu minēto pasažieru laineru sagaidīšanai, minēti gidi-tulki, kas strādājuši Rīgas internacionālā jūrnieku kluba labā. Lainera *Somija* apkalpošanai bija piesaistīti vecākā gide-tulce Ņ. Veselova[1133] (somu valoda), vecākais gids-tulks Leuss (angļu valoda) un aktīva

[1129] Gailis, A. "Kas mēs esam", *Jaunais Inženieris*, Nr. 219, 1968, 14. novembris, 1. lpp.
[1130] LVA, 1732. f., 8. apr., 70. l., 2. lp.
[1131] LVA, 1732. f., 8. apr., 72. l., 20. lp.
[1132] LVA, 1732. f., 8. apr., 72. l., 20.–21. lp.
[1133] Spriežot pēc presē minētajām ziņām, tā bija Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības tulce. Bute, H. "Par draudzību", *Cīņa*, Nr. 255, 1986, 5. novembris, 4. lpp.

loceklis Petrovs (zviedru valoda). Savukārt lainerim *Tautu draudzība* bija piesaistīti gidi-tulki Homenko, Cunajeva, Teihane.[1134] Ievērojot to, ka atskaite satur fiksēto izteikumu "citātus" – gan pozitīvi, gan arī negatīvi vērtējamos –, var aptuveni spriest par to, kas sniedzis ziņas.

Atskaitēs tiešu norāžu uz *Intūristu* ir ļoti maz. Tādas ir saistībā ar *Intūrista* izstrādātajiem maršrutiem, kas izmantoti, piemēram, lai radītu pozitīvu priekšstatu Francijas tvaikoņa *Borodin* ekipāžai, apmeklējot Gaujas nacionālo parku, etnogrāfisko muzeju, Siguldu, Saulkrastus un Jūrmalu. Ievērojot salīdzinoši īso ostā pavadāmo laiku, minētos maršrutus acīmredzot izmantoja, lai ceļā pavadīto laiku veltītu propagandai.[1135] To apliecina arī atskaitē minētais, ka

> "tādi tāli braucieni deva iespēju gidam-tulkam iespējami pilnīgāk atklāt tēmas, kas vairāk interesēja francūžus: *Izglītība PSRS*, *Veselības aizsardzība PSRS*, *Sociālā nodrošināšana PSRS*, *Latvija piecgadē*, *PSKP miermīlīgā ārējā politika* un citas".[1136]

Spriežot pēc norādes uz to, ka *Borodin* ekipāžai bijušas labas attiecības ar rīdziniekiem, kas radījis papildu slodzi gidiem-tulkiem, skaidrojot "īslaicīgas" grūtības preču pieejamībā, šādi izbraucieni, kā arī operas un baleta izrāžu un Domā organizēto koncertu apmeklējumi[1137] ļāva līdz minimuma samazināt nelabvēlīgu iespaidu gūšanu.

Meklējot arvien jaunas piesaistes formas, Rīgas internacionālais jūrnieku klubs sadarbībā ar studentu starptautiskajiem klubiem organizēja jūrnieku un Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes un Rīgas politehniskā institūta studentu tikšanās Rīgas Politehniskā institūta telpās organizētajā diskotēkā. Šādi sarīkojumi bija tik populāri, ka pat pirmo reizi piestājušo kuģu apkalpe bija informēta par diskotēkām.[1138]

Salīdzinoši plašāka informācija, pateicoties publikācijām presē, ir pieejama par Ventspils internacionālo jūrnieku kluba personālu, klubs darbojās kopš 1959. gada.[1139] Atbilstoši 1979. gada

[1134] LVA, 1732. f., 8. apr., 72. l., 20. lp.
[1135] LVA, 1732. f., 8. apr., 72. l., 13.–14. lp.
[1136] LVA, 1732. f., 8. apr., 72. l., 14. lp.
[1137] LVA, 1732. f., 8. apr., 72. l., 13. lp.
[1138] LVA, 1732. f., 8. apr., 72. l., 9. lp.
[1139] Trops, J. "Kad jūrnieks nokāpj krastā", *Cīņa*, Nr. 87, 1979, 14. aprīlis, 3. lpp.

publikācijai tā vadība bija uzticēta Jānim Raževskim, kas prata trīs valodas – angļu, vācu un zviedru. Viņa vietniece bija Inta Riekstiņa, bet štata tulki – Anna Lepste, Tamāra Liepiņa un Ināra Saulīte. Kluba aktīvu un padomi vadīja Ludmila Volodina, bet viņas vietniece bija Rasma Oškalne. Abas bija "ievēlētas" Ventspils pilsētas tautas deputātu padomē.[1140]

Iepazīstoties ar 1981. gada 10. janvāra atskaiti par Ventspils internacionālā jūrnieku kluba darbu 1980. gadā, atklājas, ka galvenais kluba kontingents bijuši somu jūrnieki, tomēr arī to bijis mazāk nekā gribētos. Lielākā daļa Ventspils ostā ienākošo kuģu bija Somijas Republikas lielie tankkuģi, ostā tie stāvēja tikai 10 stundas, un klubā somu jūrniekus varēja atvest tikai tad, ja kuģis atrodas ostā aptuveni 14 līdz 24 stundas. Ja somu jūrnieki tomēr izrāvās uz klubu, tad labprāt piedalījās sarīkojumos un bija apmierināti, tiesa, daudz vairāk viņi deva priekšroku bāra apmeklējumam, bet, tā kā degvīns valūtas veikalos bija kļuvis par 100 procentiem dārgāks, galvenais ierosinātājs apmeklēt klubu zuda.[1141]

Atšķirībā no Rīgas Ventspils iespējas piedāvāt sarīkojumus ārzemju kuģu apkalpēm bija salīdzinoši mazas. Sevišķi tas izpaudās attiecībā uz ekskursiju organizēšanas iespējām. Kluba darbs sākās tikai no plkst. 16.00, tātad arī ekskursiju organizēšana bija iespējama tikai no attiecīgā laika. Svētdienās autobusa nebija, līdz ar to parasti piedāvāja divu stundu ekskursiju pa Ventspili, Ventspils Jūras zvejniecības brīvdabas muzeja un kolhoza *Sarkanā bāka* apmeklējumu. Parasti uz piedāvājumu organizēt ekskursiju klubs saņēma atteikumu ar norādi, ka "šeit nav ko redzēt". Ekskursijas vietā pa pilsētu jūrnieki mēdza palūgt "aizvest viņus uz mežu", kas arī tika darīts. Pilsētas maršruts saucās *Ventspils vakar, šodien, rīt*. Šajā maršrutā gids-tulks centās sniegt informāciju ne tikai par redzamo, bet arī veikt propagandas darbu.[1142]

Arī sporta sarīkojumu sakarā Ventspils piedāvājums bija salīdzinoši niecīgs. Ventspils 5. vidusskola piedāvāja telpas futbola un volejbola spēlēm, kad laikapstākļi kļuva nepiemēroti spēlei ārā, kā arī

[1140] Trops, J. "Kad jūrnieks nokāpj krastā", *Cīņa*, Nr. 87, 1979, 14. aprīlis, 3. lpp.
[1141] LVA, 1732. f., 8. apr., 115. l., 3. lp.
[1142] LVA, 1732. f., 8. apr., 115. l., 10. lp.

komandu, kas var piedalīties spēlē ar ārzemju kuģu komandu dalībniekiem. Tāpat uzspēlēt futbolu bija gatavi arī Ventspils 3. vidusskolas skolēni. Grūtības sagādāja nepieciešamība pieteikt dienu iepriekš vēlmi pēc telpām. Atskaitē par 1980. gadu norādīts, ka Ventspils skolēni piedalījušies desmit mačos ar Sudānas jūrniekiem, kuru kuģis atradās ostā divus mēnešus. Galda tenisa spēle bija iespējama neierobežoti, jo to varēja spēlēt Ventspils internacionālajā jūrnieku klubā.[1143]

Atbilstoši atskaitē minētajam uz 1981. gada 1. janvāri kluba aktīvā bija 31 cilvēks, no kuriem 19 – ar augstāko izglītību.[1144]

Lai gan Rīgas un Ventspils internacionālo jūrnieku klubu gada atskaites, šķiet, rakstītas pēc vienota priekšraksta, tomēr atšķirībā no Rīgas Ventspils sniegtajā gada atskaitē ir tikai vispārīgs kuģu apkalpju noskaņojumu atreferējums, bez konkrētiem citātiem. Tomēr tas nenozīmē, ka šādi izteikumu citāti nav vākti vai sniegti. Izteikumi sniegti kā atsevišķs dokuments par konkrētu laika periodu. Piemēram, Ventspils internacionālā jūrnieku kluba direktors Jānis Raževskis 1980. gada 11. jūlijā sniedzis izteikumu sarakstu, kas fiksēti par 1980. gada pirmo pusgadu. Izvilkumi, līdzīgi kā Rīgas atskaitēs, sniegti citātu formā un satur arī detalizētu informāciju par citāta autoru. Citātu ir salīdzinoši maz, un tie nav kārtoti pēc satura. Tieši tāpat kā Rīgas atskaitēs iekļauti gan pozitīvi, gan arī negatīvi vērtējami izteikumi. Iepazīstoties ar citātiem, rodas iespaids, ka tās ir atbildes uz konkrēti uzdotiem jautājumiem publiskas diskusijas laikā. Piemēram, Vācijas Federatīvās Republikas tvaikoņa *Nordwoge* kapteiņa teiktais, šķiet, teikts Maskavā rīkoto olimpisko spēļu jautājuma apspriešanas sakarā:

> "Uzskatu, ka nevar organizēt olimpiādi valstī, kuras bruņotie spēki okupējuši neatkarīgu valsti. Kapitālistiskajām valstīm nav vienota attieksme pret olimpiādes boikotu, tāpēc katra valsts var veikt neatkarīgu politiku atšķirībā no Varšavas līguma valstīm."[1145]

Apvienotās Karalistes tvaikoņa *Solvent Venturer* kapteinis tikpat atklāti, tomēr oficiālās valsts politikas ietvaros norādīja:

[1143] LVA, 1732. f., 8. apr., 115. l., 11.–12. lp.
[1144] LVA, 1732. f., 8. apr., 115. l., 12. lp.
[1145] LVA, 1732. f., 8. apr., 115. l., 16. lp.

> "Kļūst acīmredzamāks, ka ļoti bīstami noslēgt draudzības līgumu ar PSRS. Sākumā ekonomiskā palīdzība no PSRS puses, padomnieki, bet tad armija."[1146]

Dānijas Karalistes tvaikoņa *Oluf Maersk* kapteinis bijis daudz izvairīgāks, tomēr tieši viņa atbilde norāda, ka citāti vākti publiskas diskusijas laikā, kur katram bijis jāatbild uz konkrēti uzdoto jautājumu:

> "Jautājums par to, kādas valstis piedalīsies vai nepiedalīsies Maskavas olimpiādē, mani ne pārāk uztrauc. Mums, jūrniekiem, gar to nav daļas. Jūrniekam jāpilda savs darbs, un nav laika, viņam nodarboties ar politiku."[1147]

Ievērojot minēto, jāsecina, ka atšķirībā no Rīgas Ventspils internacionālajā jūrnieku klubā ziņas vāktas atklāti, līdz ar to tās mazāk atspoguļo privātus un publiski neizpaužamus uzskatus. Līdzīgi secinājumi izdarāmi arī, iepazīstoties ar 1980. gada otrajā pusgadā fiksētajiem ārzemju jūrnieku izteikumiem, ko 1981. gada 5. janvārī sniedzis Jānis Raževskis.[1148] Minētais vedina domāt, ka klubiem bijis uzdots izzināt viedokļus un vispārīgo noskaņojumu par konkrētiem jautājumiem.

Ievērojot mazās iespējas organizēt dažādus sarīkojumus, īpašu atsaucību izpelnījās iespēja apmeklēt koncertus, piemēram, 1980. gadā Ventspilī viesojās Gruzijas Padomju Sociālistiskās Republikas (PSR) Ordžonikidzes rajona kultūras nama vokālais un deju ansamblis, kura laikā propagandisti ar tulka palīdzību sniedza informāciju arī par Gruzijas PSR, par viņu sasniegumiem, draudzības saitēm ar Ventspils tautas kori *Kaiva*. Tāpat atsaucību guva arī diskotēkas, ko vismaz 1980. gadā rīkoja reizi nedēļā. Arī diskotēkas neiztika bez propagandas. Olimpisko spēļu laikā rādīja diapozitīvus un sniedza informāciju par spēļu rezultātiem un uzvarētājiem, bet citkārt pirms diskotēkas tika organizētas tikšanas ar Ventspils pilsētas tautas deputātu padomes pārstāvjiem un sportistiem, rādīti diapozitīvi par Ventspili, Latviju un Maskavu.[1149] Konkrētāka pieredze aprakstīta

[1146] LVA, 1732. f., 8. apr., 115. l., 15. lp.
[1147] LVA, 1732. f., 8. apr., 115. l., 15. lp.
[1148] LVA, 1732. f., 8. apr., 115. l., 18.–21. lp.
[1149] LVA, 1732. f., 8. apr., 115. l., 9.–10. lp.

atskaitē par 1980. gadu, kad Jaunā gada vakarā Ventspilī bija piestājis Libērijas kuģis *Polar Columbia*, kuģa apkalpē bija holandieši, angļi, bet galvenokārt filipīnieši. Viņus uzaicināja uz diskotēku, kas jūrniekiem ļoti patikusi. Daži virsnieki un pats kapteinis teica, ka viņiem pirms reisa bijusi instruktāža, kur viņiem teikuši:

> "nestāties kontaktos ar padomju ļaudīm, nepadoties komunistiskajai propagandai un neatbildēt uz iztaujāšanu no padomju ļaužu puses. Tāpat bija teikts sevišķi bīties no starptautiskā kluba darbiniekiem, jo pēdējie saistīti ar VDK. Visumā jūrnieki bija gaidījuši, ka Ventspilī uzņems aukstā kara garā, un bija pārsteigti par viesmīlību un starptautiskā kluba darbinieku un citu padomju cilvēku draudzību."[1150]

Jānorāda, ka atskaitē minētais izteikts atstāstījuma formā, līdz ar to var identificēt tikai kapteini, kas paudis minēto informāciju. Līdz ar to jāsecina, ka atšķirībā no Rīgas Ventspilī privātas komunikācijas gadījumā izpalika detalizēta teiktā fiksēšana.

Imanta Lešinska *Kalpības gados* sniegto Rīgas internacionālā jūrnieku kluba darbības raksturojumi, sākot no Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes studenšu lomu ārzemju kuģu apkalpes izklaidēšanā un viņu viedokļu izzināšanā un fiksēšanā un beidzot ar šo ziņu nonākšanu LPSR VDK rīcībā, konkrēti Leona Klimoviča ziņā, kas varēja izlemt ziņu sniedzēja likteni,[1151] daļēji apstiprina jau šobrīd pieejamie dokumenti un publikācijas. Konstatējama gan studentu iesaiste, gan konkrētu, dažādās situācijās sniegtu viedokļu fiksēšana un nodošana kluba vadībai, kas saistīta ar VDK, un saistība ir dokumentāri pierādāma. Nav gūtas dokumentāras liecības par augstskolu iesaistes aspektiem, piemēram, par to, cik labprātīga bijusi prakses vietas izvēle. Tāpat nav gūts dokumentārs apliecinājums, ka studiju beigās sekojošajos darba norīkojumos pieredze Rīgas internacionālajā jūrnieku klubā deva lielāku perspektīvu.

[1150] LVA, 1732. f., 8. apr., 115. l., 4. lp.
[1151] Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks*, Nr. 98, 1979, 8. decembris, 8. lpp.

3. LPSR paraugsaimniecības

Kopš *Intūrista* pirmsākumiem "sociālisma celtniecības" rezultātu atspoguļojums ārzemju tūristiem un viesiem bija pamatā atkarīgs no priekšrakstiem, nevis no apskates organizētāja vai gida radošuma. 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados "sociālisma celtniecības" panākumu "uzskates līdzekļu" izvēli noteica situatīvi lēmumi, savukārt Rīgas nodaļas darbības laikā "uzskates līdzekļi" bija neatņemama komandekonomikas daļa. Paraugobjektiem, to skaitā paraugsaimniecībām, bija jārada iespaids par komandekonomikas efektivitāti, turklāt ne tikai ārzemniekiem, bet arī PSRS pilsoņiem. Viena no dokumentārām liecībām šādu paraugobjektu esībai un to lomai ārzemju tūristu un viesu viedokļu veidošanā ir LPSRS Ministru Padomes 1983. gada 7. aprīļa nolēmums Nr. 161-7 *par saraksta ar vietējās nozīmes objektu, kas atļauti ārzemnieku apmeklējumam, apstiprināšanu*, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Rūdolfs Verro (1925–1992) un lietu pārvaldnieks Jānis Šneiders (1931–).[1152] Paraugobjekti, kas atradās LPSR Lauksaimniecības ministrijas padotībā, spriežot pēc nolēmuma pielikumā esošā saraksta, bija tikai deviņi: Latvijas republikāniskais lauksaimniecības kolektīvās lietošanas skaitļošanas centrs (Rīga, Sergeja Eizenšteina iela 29), Rīgas rajona kolhozs *Ādaži* (sk. 1. pielikumu), Rīgas rajona kolhozs *Mārupe*, Rīgas rajona kolhozs *Ķekava*, Rīgas rajona Ļeņina sovhozs, Rīgas rajona kolhozs *Padomu Latvija*, Rīgas rajona Bulduru sovhoztehnikums, Rīgas rajona putnu fabrika *Ķekava* un Rīgas rajona zvērkopības sovhozs *Gauja*.[1153] Savukārt no LPSR Zvejnieku kolhozu savienības (sk. 7. pielikumu) minēti seši paraugobjekti: Rīgas rajona zvejnieku kolhozs *Zvejnieks*, Rīgas zvejnieku kolhozs *9. maijs* (sk. 6. pielikumu), Limbažu rajona zvejnieku kolhozs *Brīvais vilnis*, Jūrmalas zvejnieku kolhozs *Uzvara*, Ventspils zvejnieku kolhozs *Sarkanā bāka* un Rīgas rajona zvejnieku kolhozs *Carnikava*.[1154] Paraugobjekta statuss noteica ne tikai priekšrocības komandekonomikas apstākļos, bet arī vadības izvēles kritērijus.

[1152] LVA, 270. f., 1.c apr., 243. l., 25. lp.
[1153] LVA, 270. f., 1.c apr., 243. l., 31. lp.
[1154] LVA, 270. f., 1.c apr., 243. l., 35. lp.

Līdzekļu koncentrācija paraugobjektu veidošanai un uzturēšanai, kas uzskatāmi bija iepriekš aprakstīts *Intūrista* viesnīcas *Rīga* sakarā, nebija vienīgā priekšrocība. Spriežot pēc liecībām, ko apstiprina arī presē pieejamās ziņas, vadība drīkstēja salīdzinoši brīvāk rīkoties ar to rīcībā esošajiem līdzekļiem, piemēram, Rīgas zvejnieku kolhozs *9. maijs* līdzekļus ieguldīja, lai iegādātos jahtas un piedalītos sacensībās.[1155] Savukārt vērību vadības izvēlē visuzskatāmāk raksturo Rīgas rajona kolhoza *Ādaži* Alberts Kauls.

Paraugsaimniecības kalpoja ne tikai saimniekošanas, bet arī latviskas vai eiropeiskas sadzīves demonstrēšanai, piemēram, Rīgas rajona kolhozā *Ādaži* trimdas latvieši varēja piedalīties Jāņu svinēšanā.[1156] Rīgas zvejnieku kolhoza *9. maijs* klubā Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības vadībā (sk. 3. pielikums) "draudzības" saites dibināja zvejnieki un dziesmu draugi – Potsdamas Dziedāšanas akadēmijas koris, Sofijas *Hristinas Morfovas* koris, Ruses kuģu būves un kuģu remonta rūpnīcas vīru kvintets, kā arī LPSR tautas kori *Dzintars* un *Tēvzeme*.[1157] Rīgas rajona kolhoza *Mārupe* apskate, piemēram, ietvēra arī brigadiera Jāņa Ozola dzīvojamo māju, kas trimdas latviešiem atgādināja "Pad. Savienības izstādē Ņujorkas Kolizejā 1959. gadā" rādīto kolhoznieka dzīvokli.[1158] Pateicoties Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, kas "izkārto īpašus kultūras sarīkojumus kā papildinājumu "Intūrista" ceļojuma programmai", trimdas latviešiem izrādīja, piemēram, Rīgas zvejnieku kolhoza *9. maijs* sasniegumus mākslinieciskā pašdarbībā. Spriežot pēc norādes par "zvejnieku bērnu" iesaisti mākslinieciskajā pašdarbībā no mazotnes un salīdzinot tās ar sniegtajām liecībām, kas papildinātas ar

[1155] Naglis, L. Puišus vilina jūra, Plēsums, Nr. 16, 1977, 8. decembris, 3. lpp.; Baidekalna, Māra. "Tādi nu mēs esam", *Liesma*, Nr. 5, 1979, maijs, 18. lpp.; Veidemane, Elita. "Lai rokas nebūtu no vates", *Padomju Jaunatne*, Nr. 154, 1981, 11. augusts, 1. lpp.; Pļāvējs, J. "Jūdžu jūdzēm", *Dzimtenes* Balss, Nr. 43, 1984, 25. oktobris, 8. lpp.

[1156] "Man patika un gribu atbraukt atkal", *Dzimtenes Balss*, Nr. 26, 1968, 28. jūnijs, 2. lpp.

[1157] "Dziesmu draugi tiekas pie zvejniekiem", *Padomju Jaunatne*, Nr. 166, 1971, 25. augusts, 2. lpp.

[1158] Akmens, Pēteris. "Vērojumi divos kolhozos", *Laiks*, Nr. 65, 1963, 14. augusts, 4. lpp.

citviet presē pieejamo informāciju, var secināt, ka minētā kultūras programma neiztika bez Rīgas zvejnieku kolhoza *9. maijs* un Viļa Lāča Rīgas 31. vidusskolas bērnu deju kolektīva *Bitīte* (mākslinieciskā vadītāja Indra Filipsone), vokālā ansambļa Dainas Cukuras vadībā, kā arī orķestra Aivara Timermaņa vadībā (gadu iepriekš vokālo ansambli un orķestri vadīja Valdis Alviķis). Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs prezidija priekšsēdētāja Daiņa Golberģa stāstītais žurnālā *Zvaigzne* par kāda Monreālas kordiriģenta teikto par redzētajiem priekšnesumiem:

> "Tādu mākslinieciskuli līmeni gatavu dabūt var tikai profesionāļi. Viņiem jābūt algotiem,"[1159]

jāizprot nevis kā aizdomas par to, ka priekšnesumiem nolīgti profesionāļi, kā tas mēģināts tēlot attiecīgajā *Zvaigznes* publikācijā, bet gan kā atziņa, ka arī zvejnieku kolhoza pašdarbība saņem līdzekļus kā LPSR mākslinieciskās pašdarbības paraugkolektīvi. Trimdas latvieši bija pazīstami ar labākajiem LPSR mākslinieciskās pašdarbības kolektīviem, un viņiem nevarēja būt noslēpums, ka, piemēram, bērni nesaņem atalgojumu. Drīzāk atklāts ir jautājums – vai trimdas latvieši bija informēti par to, ka bērnu vecāki maksājuši par atsevišķu bērnu dalību mākslinieciskās pašdarbības kolektīvos.

Spriežot pēc *Intūrista* Rīgas nodaļas 1974. gada 29. decembra informācijas Nr. 22-c *par darbu ar latviešu emigrantiem un baltvāciešiem*, kas adresēta LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Edmundam Ratniekam un LPSR VDK 2. daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam, trimdas latviešiem un baltvāciešiem apskatei izrādīti Limbažu rajona zvejnieku kolhozi *Brīvais vilnis* un *Enkurs*, Rīgas rajona zvejnieku kolhozs *Zvejnieks* un Jūrmalas zvejnieku kolhozs *Uzvara* ar mērķi iepazīstināt ar "kolhoznieku sadzīves un darba apstākļiem".[1160] Savukārt, spriežot pēc *Intūrista* Rīgas nodaļas 1982. gada 22. decembra atskaites Nr. 21-c *par informatīvi propagandisko darbu ar ārzemju tūristiem*, kas apmeklējuši LPSR, un padomju tūristiem rezultātiem 1982. gadā, kas adresēta LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Staņislavam Jaškulim un LPSR VDK 2. daļas

[1159] Golberģis, Dainis. "Pie viņiem – pasaulē", *Zvaigzne*, Nr. 7, 1987, 5. aprīlis, 22. lpp.
[1160] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 121.–122. lp.

priekšniekam Bruno Šteinbrikam (sk. 9. pielikumu), Rīgas rajona zvejnieku kolhozi *Carnikava* un *Zvejnieks* un Limbažu rajona zvejnieku kolhozs Brīvais *vilnis* ietilpa "etniskās tūristu grupas tūristu" [1161] apmeklējamo objektu sarakstā, respektīvi, to, kas ieradās no Amerikas Savienotajām Valstīm, Apvienotās Karalistes, Vācijas Federatīvās Republikas, Zviedrijas Karalistes, Kanādas, Austrālijas un Rietumberlīnes, proti, trimdas latviešiem un, iespējams, baltvāciešiem domātajā. Minētais norāda, ka attiecīgās paraugsaimniecības acīmredzot atbilda attiecīgās ārzemju tūristu grupas izpratnei par latviskumu.

Paraugsaimniecības kalpoja ne tikai "ierindas" ārzemju tūristiem, bet arī īpašiem PSRS viesiem. Piemēram, Dienvidāfrikas Afrikāņu nacionālā kongresa prezidenta Olivera Tambo atpūta LPSR laikposmā no 1977. gada 11. līdz 14. augustam bija organizēta, izmantojot tipisku *Intūrista* piedāvājumu klāstu. Ārzemju viesim līdzās Latviešu sarkano strēlnieku muzeja, Salaspils memoriāla un Jūrmalas apmeklējumam, kas ietvēra arī iepazīšanos ar pionieru nometnēm, piedāvāja iepazīties arī ar Rīgas rajona kolhozu *Ādaži*.[1162] Likumsakarīgi, ka Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas prezidija locekļa Alberta Kaula vadītajā Rīgas rajona kolhozā *Ādaži* 1982. gadā notika Vispasaules miera padomes delegācijas dalība *PSRS nodibināšanas 60. gadadienai un Vissavienības komunistiskajai sestdienas talkai* veltītajā mītiņā.[1163]

Iepazīstoties ar *Intūrista* Rīgas nodaļas 1983. gada 27. decembra atskaiti Nr. 11-c *par informatīvi propagandisko darbu ar ārzemju tūristiem, kas apmeklējuši LPSR, un padomju tūristiem rezultātiem 1983. gadā*, kas adresēta LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Staņislavam Jaškulim un LPSR VDK 2. daļas priekšniekam Jānim Kiršteinam, paraugsaimniecības izrādītas arī lauksaimniecības speciālistiem. Piemēram, Rīgas rajona kolhozu *Mārupe* demonstrēja Čehoslovākijas Sociālistiskās Republikas tūristu grupas lauksaimniecības speciālistiem, kas Rīgu apmeklēja no 1983. gada 30. septembra līdz 2. oktobrim un kas apzīmēta ar Nr. 11174. Apskatē

[1161] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 24. lp.
[1162] "Padomju Latvijas viesis", *Cīņa*, Nr. 188, 1977, 14. augusts, 1. lpp.
[1163] "Sociālisms un miers nav šķirami", *Cīņa*, Nr. 291, 1982, 19. decembris, 1. lpp.

ietilpa siltumnīcu, jaunā dzīvojamo namu kompleksa un katlu mājas apskate, ko izrādīja *Mārupe* priekšsēdētāja vietnieks Čistjakovs. Tūristi gan iztaujājuši par minerālmēslojuma izmantošanu, govju izslaukumu, kolhoznieku algām. Atskaitē minēts, ka apmeklējums novērtēts kā interesants un derīgs,[1164] līdz ar to secināms, ka paraugsaimniecības ne tikai formāli, bet arī faktiski atbilda paraugsaimniecības statusam.

Iepazīstoties ar paraugsaimniecību dokumentiem, jāsecina, ka ārzemju tūristu un viesu sagaidīšanai bija nozīmētas konkrētas personas. Piemēram, Rīgas rajona kolhoza *Ādaži* partijas pirmorganizācijas komitejas 1974. gada 11. maija sēdē bija apstiprināts *Darbinieku saraksts, kuri pavadīs ārzemnieku delegācijas kolhozā «Ādaži»*, norādot vārdu, izglītību, amatu, dalību PSKP, telefona numuru saziņai, kā arī valodas, kuras prot. Pavisam bija apstiprināti septiņi cilvēki: Josifs Kukelis,[1165] Vladislava dēls (nepabeigta augstākā izglītība, valdes priekšsēdētājs, PSKP biedrs, latviešu, krievu, poļu valoda), Daina Dzeikale, Elmāra meita (vidējā speciālā, valdes priekšsēdētāja vietniece, PSKP biedre, latviešu, krievu valoda), Jānis Leicis, Jāzepa dēls (augstākā, valdes priekšsēdētāja vietnieks, PSKP biedrs, latviešu, krievu valoda), Jānis Jansons, Vilberta dēls (augstākā, ekonomists, PSKP biedrs, latviešu, krievu valoda), Ivars Muzikants, Voldemāra dēls (augstākā, celtnieku vadītājs, PSKP biedrs, latviešu, krievu valoda), Pelageja Ose (vidējā speciālā, kadru inspektore, arodkomitejas priekšsēdētāja, PSKP biedre, latviešu, krievu valoda), Jānis Mālzems, Aleksandra dēls (augstākā, galvenais inženieris, PSKP biedrs, latviešu, krievu valoda).[1166] Turklāt paraugsaimniecībā bija apstiprināts saraksts ar demonstrēšanai paredzētajiem objektiem. To apliecina, piemēram, jau minētajā Rīgas rajona kolhoza *Ādaži* partijas pirmorganizācijas komitejas 1974. gada 11. maija sēdē apstiprinātais *Objektu saraksts kolhozā "Ādaži", kuri tiks parādīti ārzemju delegācijām.* Ievērojams, ka

[1164] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 37. lp.

[1165] Josifs Kukelis (1912–1987), polis, Otrajā pasaules karā bijis T. Kostjuško divīzijā, apbalvots ar sešiem Polijas Tautas Republikas ordeņiem. PSKP biedrs no 1948. gada. 1950. gadā beidzis PSKP CK Augstāko partijas skolu. Saulkrastu rajona *Raiņa* kolhoza priekšsēdētājs (1952–1956), Rīgas rajona [Staļina] kolhoza *Ādaži* priekšsēdētājs (1956–1974), personālais pensionārs, aktīvs *Draudzības biedrībā*. "Josifs Kukelis", *Cīņa,* Nr. 226, 1987, 1. oktobris, 4. lpp.

[1166] LVA, PA-8464. f., 1. apr., 21. l., bez lapas numura (latviešu valodā).

objektu sarakstā iekļauta norāde, ka Silavās "parādīs, kā dzīvo kolhoznieki ind. [individuālajās] mājās", bet ciematā "parādīs, kā dzīvo kolhoznieki komunālajos dzīvokļos". Runājot par individuālo māju apskati, nav norādīti konkrēti uzvārdi, savukārt komunālo dzīvokļu iemītnieki ir precizēti. "1) Skvoroda – cūkkopja ģimene, 2) Dūdiņš – šofera ģimene, 3) Dzeikals – komjauniešu ģimene, 4) Kauss – pensionāru ģimene, 5) Mežāns – pensionāra ģimene."[1167] Piezīme, kas iekļauta apskates objektu sarakstā, sniedz precīzu priekšstatu par to, kā notikusi Rīgas rajona kolhoza *Ādaži* apskate:

> "Pirms brauciena pa doto maršrutu ārzemju viesi tiks pieņemti valdes priekšsēdētāja kabinetā. Tur valdes priekšsēdētājs vai kāds no viņa vietniekiem īsi iepazīstinās viņus ar kolhoza vēsturi, tā attīstību un perspektīvām, kā arī ekonomiskajiem rādītājiem."[1168]

Minētais norāda, ka paraugsaimniecību apskates norises noteikšanā liela loma bija konkrētās saimniecības vadībai. Paraugsaimniecībās propagandai un specoperācijām veidotas pat fiktīvas mājsaimniecības, iesaistot mazgadīgos viltus parauģimenēs, piemēram, Rīgas rajona Ļeņina padomju saimniecībā Salaspilī fiktīvas, labklājīgā kotedžā dzīvojošas ģimenes tēlošanā kā mazgadīgus bērnus iesaistīja vēlāko Salaspils novada domes priekšsēdētāju Raimondu Čudaru un vēlāko 12. Saeimas deputātu Veiko Spolīti,[1169] liekot tēlot brāļus Kipras Republikas prezidenta Spirosa Kipriano priekšā un piešķirot tiem svešus cilvēkus mātes un tēva lomās.

Liecības par *Intūrista* sadarbību ar paraugsaimniecībām, kā arī par paraugsaimniecību tēriņiem ārzemju tūristu un viesu uzņemšanai, atrodamas arī šo saimniecību valdes lēmumos, spriežot par līdzekļu izlietojumu. Piemēram, Rīgas zvejnieku kolhoza *9. maijs* valdes 1974.

[1167] LVA, PA-8464. f., 1. apr., 21. l., bez lapas numura, dokuments uz divām lapām (latviešu valodā).

[1168] LVA, PA-8464. f., 1. apr., 21. l., bez lapas numura, dokuments uz divām lapām (latviešu valodā).

[1169] Кочетков А. С., Воинов О., Горбатский В. *Визит Президента Республики Кипр в СССР* (1982) Кинодокумент №8729, Каталог Центральной студии документальных фильмов (ЦСДФ, РЦСДФ). 2. daļas 1. minūtes 16. sekunde līdz 49. sekunde. Pieejams: https://www.net-film.ru/film-8729. Intervijas ar Veiko Spolīti un Raimondu Čudaru.

gada 27. jūnija lēmuma Nr. 56 12. punktā, cita starpā, norādīts:

> "Apstiprināt aktus par līdzekļu izlietošanu:
>
> a) 04.06.74. suvenīri Bulgārijas tautas republikas delegācijai rbļ. 19,90,
>
> b) 04.006.74. pusdienām Bulgārijas tautas republikas delegācijai rbļ. 128,31, t. sk., rbļ. 71, – uz "Inturista»"rēķina,
>
> c) 05.06.74. suvenīriem VDR delegācija rbļ. 10,70,
>
> d) [05.06.74. suvenīriem] japāņu un angļu delegācijām rbļ. 10,55,
>
> e) 19.06.74. suvenīriem VDK delegācijai rbļ. 25,90,
>
> f) 19.06.74. vakariņām VDK delegācijai rbļ. 60,08,
>
> g) 05.06.74. suvenīri irāņu delegācijai rbļ. 32,94,
>
> h) [05.06.74.] kafijas galds irāņu delegācijai rbļ. 40,08 [..]."[1170]

Lai izprastu, cik salīdzinoši lieli bijuši izdevumi, kas saistīti faktiski ar pienākuma izpildi, kas definēja paraugsaimniecības statusu, der apskatīties, piemēram, Rīgas zvejnieku kolhoza *9. maijs* valdes 1974. gada 25. jūlija lēmumu Nr. 66, kas saistīts ar kolhoza priekšsēdētāja Konstantīna Vītola 60. dzīves gadadienas un 25 gadu darba jubilejas kolhozā izdevumu segšanu:

> "[..] vadoties no sabiedrisko organizāciju ieteikumiem, – valde nolemj Vītola Konstantīna godināšanas izdevumu segšanai, atvēlēt un apstiprināt sekojošu tāmi:
>
> Ziedu iegādei Rbļ. 30,-
>
> Orķestra algošanai [Rbļ.] 80,-
>
> Vērtīgas dāvanas iegādei līdz 500,-
>
> Kopā līdz 610,- rbļ.
>
> Tāme saskaņota ar sabiedrisko organizāciju izteiktiem vēlējumiem."[1171]

Minētais norāda, ka ārzemju tūristu un viesu izklaides izdevumi ir

[1170] LVA, 2249, 1. apr., 55. l., 17. lp. (latviešu valodā).
[1171] LVA, 2249. f., 1. apr., 55. l., 33. lp.

samērojami ar to, ko izmantoja, piemēram, paraugsaimniecības vadības jubileju svinībām.

4. LPSR sabiedriskās ēdināšanas paraugiestādes

Jo plašāka kļuva *Intūrista* piedāvātā izklaides programma ārzemju tūristiem un viesiem, jo lielāks kļuva ēdināšanā iesaistīto loks. Vairs nevarēja iztikt tikai ar *Intūrista* resursiem – viesnīcām un ēdināšanas iestādēm. Paraugsaimniecību apmeklējumus mēdza salāgot ar turpat sniegto ēdināšanu. Līdzīgi rīkojās arī citu maršruta punktu apmeklējuma laikā, proti, izvēlējās turpat esošu ēdināšanas iestādi. Par vienu no pazīstamākajām ārzemju tūristu un viesu ēdināšanas iestādēm, lielākoties pateicoties Siguldas maršruta popularitātei, kļuva restorāns *Sēnīte*, par ko var spriest gan pēc atmiņu stāstījumiem, gan arī pēc presē publicētā. *Sēnīte* atklāta 1967. gada 5. decembrī, kas atbilst PSRS Konstitūcijas[1172] dienai.[1173] Tomēr, iepazīstoties ar Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva LPSR Patērētāju biedrību savienības restorāna *Sēnīte* fondu, jāsecina, ka tajā esošie dokumenti nesniedz informāciju par ārzemnieku uzņemšanu restorānā *Sēnīte.* Tomēr tas nenozīmē, ka restorāns *Sēnīte* šādus pakalpojumus faktiski nav veicis vai ka šāda informācija slēpta.

Restorāna *Sēnīte* sniegto pakalpojumu saturu raksturo, piemēram, restorāna *Sēnīte* reģistrs par savstarpēju norēķinu salīdzināšanu ar pircējiem un piegādātājiem uz 1979. gada 1. decembri atklāj, ka savstarpējie norēķini bijuši gan ar vissavienības akciju sabiedrību *Intūrists*, gan ar tā viesnīcu *Latvija*. Tāpat savstarpējie norēķini bijuši ar Latvijas komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs.[1174] Atšifrējumā bilances rindai Nr. 177 uz 1980. gada 1. janvāri norādīts, ka vissavienības akciju sabiedrībai *Intūrists* sniegta ēdināšana par 110,64 rubļiem.[1175] Atšifrējums bilances rindai Nr. 099-3 uz 1986. gada 1. janvāri atklāj, ka *Intūrista* Rīgas nodaļai sniegto

[1172] 1936. gada 5. decembra otrā jeb Staļina PSRS Konstitūcija.
[1173] Bērziņa, Iveta. "Ne par kartupeļu pankūkām vien", *Padomju Jaunatne*, Nr. 242, 1988, 21. decembris, 4. lpp.
[1174] LVA, 341. f., 8. apr., 218. l., 292. lp.
[1175] LVA, 341. f., 8. apr., 218. l., 294. lp.

ēdināšanas pakalpojuma summa bijusi vien 6,28 rubļi. Toties tā parāda, ka, piemēram, Dienvidslāvijas Sociālistiskās Federatīvās Republikas viesi, ko uzņēmusi LPSR Patērētāju biedrību savienība, ēdināti par 63,24 rubļiem.[1176] Atšifrējums bilances rindai Nr. 270-6 uz 1986. gada 1. janvāri parāda, ka Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs pakalpojumi sniegti bez konkrētas norādes par to saturu jau par 600,88 rubļiem.[1177] Atšifrējums bilances rindai Nr. 029-7 uz 1986. gada 1. janvāri norāda, ka *Intūrista* Rīgas nodaļai sniegto ēdināšanas pakalpojumu lielums bijis 35,91 rublis.[1178] Atšifrējums bilances rindai Nr. 270-6 uz 1987. gada 1. janvāri norāda, ka Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs saņēmusi pakalpojumu, neprecizējot kādu, par 76,95 rubļiem.[1179] Atbilstoši atšifrējumam bilances rindai Nr. 084-0 uz 1987. gada 1. janvāri *Intūrista* Rīgas nodaļa saņēmusi ēdināšanas pakalpojumus par 55,86 rubļiem.[1180] Minētais norāda, ka restorāna *Sēnītes* sniegtajam pakalpojumu klāstam bija jāatbilst vienotam standartam, nešķirojot pēc pakalpojumu saņēmēja. Tāpat tas liecina, ka ēdināšanas iestādes kā restorāns *Sēnīte* pakalpojumi izmantoti nevis kā *Intūrista* standartpakalpojums, kas tātad ietver arī iepriekš apmaksātu ēdināšanu attiecīgajā vietā, bet gan kā iespēja par pašu līdzekļiem iepazīt paraugēdināšanas iestādes sniegto pakalpojumu kvalitāti vai kā vieta aicinātu ārzemju viesu pieņemšanai. Pēdējā gadījumā izdevumu apmaksa notikusi savstarpēju norēķinu veidā. Tas, cik bieži ārzemju tūristi un viesi izmantojuši, apmaksājot no pašu līdzekļiem, restorāna *Sēnīte* sniegtos pakalpojumus, netieši liecina LPSR Patērētāju biedrību savienības valdes 1981. gada 30. janvāra nolēmums Nr. 44-ир *par Latpotrebsojuza [LPSR Patērētāju biedrību savienības] restorāna «Sēnīte» dokumentu revīzijas rezultātiem un saimnieciski finansiālās darbības 1980. gadā iznākumiem*. Minētajā nolēmumā aizrādīts, ka nepamatoti, proti, nesaskaņojot ar LPSR Patērētāju biedrības savienības valdi, izpildīts norādītais PSRS Ministru Padomes 1973. gada

[1176] LVA, 341. f., 8. apr., 329. l., 70. lp.
[1177] LVA, 341. f., 8. apr., 329. l., 71. lp.
[1178] LVA, 341. f., 8. apr., 329. l., 70. lp.
[1179] LVA, 341. f., 8. apr., 362. l., 149. lp.
[1180] LVA, 341. f., 8. apr., 362. l., 150. lp.

15. marta dokumentā Nr. 453 par papildmaksas noteikšanu, sniedzot pakalpojumus ārzemju tūristiem 5 % izmērā no rēķina summas un attiecīgo līdzekļu izmaksu atlīdzības formā restorāna darbiniekiem. Konkrētajā gadījumā izmaksāti 17 100 rubļu.[1181] Iepazīstoties ar tālāk nolēmumā restorāna *Sēnīte* direktorei Aijai Sviklei uzdoto, secināms, ka iebildumi bijuši nevis par 5 % papildmaksu, bet gan par to, ka attiecīgā summa bija izmaksāta atlīdzībā.[1182] Presē sniegtā informācija apstiprina secināto par ārzemju tūristu un viesu pakalpojumu finansiālo pusi:

> "Brauc Intūrista viesi uz Siguldu un pasūta pusdienas, protams, ar «Lāčplēša» alu. Brauc ārzemju delegācijas un nevar vien nopriecāties. Nedēļām uz priekšu pasūtīti galdi viesībām."[1183]

Tāpat, salīdzinot informāciju par savstarpējiem norēķiniem ar presē minēto, var noteikt ārzemju tūristiem un viesiem domāto ēdienu klāstu.

Sabiedriskās ēdināšanas iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem regulāri sekots līdzi, ievērojot arī pakalpojumu saņēmēju izteiktos priekšlikumus un sūdzības. To netieši apliecina LPSR Patērētāju biedrību savienības valdes 1981. gada 30. janvāra nolēmumā Nr. 44-ир uzdotais restorāna *Sēnīte* direktorei Aijai Sviklei, piemēram, 2.2. apakšpunktā norādīts, ka jānodrošina kulinārijas un konditorejas produkcijas kvalitāte un apkalpošanas kultūras paaugstināšana.[1184] Pakalpojumu kvalitātes jautājums atspoguļots arī presē, norādot gan uz to, ka restorāna *Sēnīte* sniegtie pakalpojumi, salīdzinot ar parastām, darbaļaužu ikdienas ēdināšanas iestādēm, ir kā diena pret nakti, gan uz to, ka pakalpojumu kvalitāte saistīta ar izaicinājumiem, no kuriem lielākais – nespēja samērot vēlmes un iespējas.[1185]

Spriežot pēc presē pieejamajām ziņām un fotogrāfijām, kas apliecināta minēto ziņu atbilstību īstenībai, restorānā *Sēnīte* sniegti priekšnesumi, piemēram, Latvijas komitejas kultūras sakariem ar

[1181] LVA, 341. f., 8. apr., 231. l., 251. lp.
[1182] LVA, 341. f., 8. apr., 231. l., 252.–253. lp.
[1183] "Pirms gadu mijas", *Zvaigzne*, Nr. 24, 1978, decembris, 13. lpp.
[1184] LVA, 341. f., 8. apr., 231. l., 252. lp.
[1185] Bērziņa, Iveta. "Ne par kartupeļu pankūkām vien", *Padomju Jaunatne*, Nr. 242, 1988, 21. decembris, 4. lpp.

tautiešiem ārzemēs priekšā dejojis tautas deju ansamblis *Zelta sietiņš* Baibas Šteinas vadībā, kā arī muzicējis tautas mūzikas ansamblis *Ornaments* Ingus Feldmaņa vadībā. Uzstājušies arī aktieri Antra Liedskalniņa un Ģirts Jakovļevs. Restorāna *Sēnīte* dokumentācija norāda, ka minēto sarīkojumu apmaksa notikusi ar Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs starpniecību, veicot savstarpējus norēķinus ar restorānu *Sēnīti*.[1186] Tas, vai, kam, cik lielā apmērā un kādā veidā apmaksāti priekšnesumi, ievērojot to, ka minēto izklaižu organizēšana nav bijusi restorāna ziņā, neatspoguļojas restorāna dokumentos.

Dokumentos konstatētais daļēji apliecina Imanta Lešinska stāstīto darbā *Kalpības gadi* par ārzemju tūristu un viesu aprūpēšanu sabiedriskās ēdināšanas paraugiestādēs kā iepriekš analizētais restorāns *Sēnīte*, tā arī citi, piemēram, Saulkrastu restorāns *Vārava* un Bulduru nakstlokāls *Jūras Pērle*.[1187]

III. *Intūrista* Rīgas nodaļa – operatīvais piesegs

Intūrista Rīgas nodaļas kā operatīvā piesega darbības atklāšanai ir analizēti trīs šo piesegu raksturojuši aspekti. Pirmkārt, sniegts ieskats *Intūrista* Rīgas nodaļas personāla biogrāfijās. Otrkārt, analizēta ziņošana par ārzemju tūristiem un viesiem.

1. Intūrista Rīgas nodaļas personāls

Pamatojums pirmo trīs biogrāfiju iekļaušanai norādīts darba otrajā nodaļā. Citu biogrāfiju apskate pamatota pirms attiecīgo biogrāfisko datu sniegšanas.

1.1. Verners Lukometis (1917–1986)

Verners Lukometis, Teodora dēls, dzimis 1917. gada 3. jūnijā pašreizējā Alūksnes novada Annas pagastā, beidzis Mārkalnes

[1186] "Pateicība", *Dzimtenes Balss*, Nr. 30, 1984, 26. jūlijs, 5. lpp.
[1187] Sk.: Lešinskis, Imants. "Kalpības gadi", *Laiks*, Nr. 62, 1980, 2. augusts, 8. lpp.

pamatskolu. Nav konkrēti norādījis nodarbošanos Alūksnes rajonā no 1930. gada līdz 1938. gadam. No 1938. gada līdz 1940. gada jūlijam dienējis Latvijas Republikas armijā Alūksnē. Uzreiz pēc tam 1940. gada jūlijā sācis strādāt LKP Valkas apriņķa komitejā par tehnisko sekretāru, nebūdams partijas biedrs, bet būdams VĻKJS[1188] Valkas apriņķa sekretārs. No 1941. gada līdz 1942. gadam – 201. Latvijas strēlnieku divīzijā, to pametis pirms pārdēvēšanas par 43. gvardes latviešu strēlnieku divīziju. 1942. gadā iestājies Podoļskas karaskolā Ivanovā, 1943. gadā to beidzis, tā paša gada martā atgriežoties 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā kā vada un vēlāk baterijas komandieris. Demobilizēts jau 1943. gada decembrī, lai Maskavā sāktu darbību LPSR VDM nodaļas vadītāja amatā, ko turpinājis līdz 1951. gadam, kad iestājies LPSR VDM vadošo darbinieku sagatavošanas skolā. 1945. gadā saņēmis LPSR VDM apbalvojumu. PSKP[1189] iestājies 1948. gadā (partijas biedra kartes Nr. 06732353). 1952. gadā beidzis LPSR VDM skolu. No 1952. gada līdz 1954. gadam – LPSR VDM Madonas daļas vadītājs, 1954. gadā pārcelts par LPSR Kurlmēmo biedrības kombināta direktoru. No 1957. gada – Rīgas pilsētas Maskavas rajona tautas deputāts. No 1958. gada maija – LPSR Celtniecības ministrijas Kadru daļas vadītājs. No 1961. gada maija – rūpnīcas *Progress* direktora vietnieks, no 1963. gada aprīļa – rūpnīcas *Daile* direktora vietnieks, bet no 1965. gada aprīļa – LPSR Patērētāju biedrību savienības pārvaldes direktora vietnieks. No 1967. gada aprīļa – Jūrmalas pilsētas Tautas deputātu padomes izpildu komitejas Tirdzniecības pārvaldes direktora vietnieks. 1968. gadā atgriezies LPSR Patērētāju biedrību savienībā kā Rīgas rajona sabiedriskās ēdināšanas apvienības *Baloži* direktors, apvienībā ietilpa sešdesmit ēstuves, arī, piemēram, *Avots* Baldonē, *Gauja* Siguldā, *Sēnīte* Inčukalnā. No 1971. gada februāra – LPSR Patērētāju biedrību savienības kooperatīvās tirdzniecības *Latkooptorga* direktors. No 1976. gada jūnija – Rīgas starprajonu zvejnieku patērētāju biedrības direktora vietnieks līdz 1978. gada martam, kad pensionējoties kļūst par Rīgas rajona sadzīves

[1188] Šeit un turpmāk, norādot Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienību, izmantots pēdējā nosaukuma akronīms.
[1189] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots šīs partijas pēdējā nosaukuma akronīms.

pakalpojumu kombināta Salaspils nodaļas priekšnieku. No 1978. gada oktobra *Intūristā*. Verners Lukometis precējies ar 1926. gadā dzimušo Veltu (dzimušu Zaķi), Antona meitu, PSKP biedri, kura bija medicīnas punkta vadītāja fabrikā *Rīgas Audums* un arī LPSR Augstākās tiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tautas piesēdētāja 1966. gadā, kad tiesāja Elmāru Galindonu un citas personas, kuras viņš uzrādīja savā ziņojumā par notikumiem Ogres apkaimē 1941. gada vasarā, – Nikolaju Igalu, Voldemāru Ēķi, Jāni Miķelsonu un Egonu Vēveru. Miris 1986. gada 27. novembrī, apglabāts Rīgā, Raiņa kapos.[1190]

1.2. Vilnis Straume (1937–)

Vilnis Straume, Friča dēls, dzimis 1937. gada 20. novembrī Rīgā *Ērenpreisa* strādnieka Friča Straumes, Žaņa dēla, un viņa sievas Martas, Teņa meitas, dzimušas Konsts, ģimenē, bijis futbolists klubā *Dinamo*, vēlāk Rīgas Vagonu rūpnīcas (RVR) meistarkomandā *Daugava*, šajā laikā laikrakstos parādās ziņas, ka

> "Rīgas *Daugavas* meistarkomandas futbolists Vilnis Straume taisot "biznesu", uzpirkdams no ārzemju jūrniekiem preces un pārdodams tas lētticīgiem ļautiņiem".

No 1959. gada dienējis PSRS bruņotajos spēkos Rīgā, 1961. gadā – Polijas Tautas Republikā, 1963. gadā – Somijas Republikā, vēlāk Vācijas Demokrātiskajā Republikā, Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā, Ungārijas Tautas Republikā un citur. No 1966. gada – Rīgas Vagonu rūpnīcas fizkultūras instruktors. No 1968. gada – *Radiotehnikas* atslēdznieks. No 1970. gada – Proletāriešu rajona sabiedriskās ēdināšanas tresta restorāna *Tallina* (bijušās *Fox-trot-dīles*) Gorkija (tagad K. Valdemāra) ielā 27/29 pavārs. No 1971. gada – Maskavas rajona sabiedriskās ēdināšanas tresta saimnieciskā aprēķina uzņēmuma Nr. 12 pavārs. 1975. gadā iestājies PSKP (partijas biedra kartes Nr. 15866099). No 1971. gada līdz 1975. gadam *Tallinā* jau kā direktora vietnieks un direktors. 1975. gadā Proletāriešu rajona sabiedriskās ēdināšanas tresta direktora vietnieks Ļeņina (tagad

[1190] PDVA, 282. f., 1. apr., 111. l., 63.–70. lp.; Strelēvics, L., "Mums visiem vajadzīgs cilvēks", *Padomju Jaunatne*, Nr. 77, 1968, 20. aprīlis, 2. lpp.

Brīvības) ielā 21. No 1976. gada – jau PSRS Elektroniskās rūpniecības ministrijas ar Oktobra Revolūcijas ordeni apbalvotās ražošanas apvienības *Alfa* (pusvadītāju un mikroshēmu pētniecība un ražošana praktiski vienīgi PSRS militārajām vajadzībām) ēdināšanas kombināta direktors. No 1977. gada – *Intūrista* viesnīcas *Latvija* restorāna direktors. 1969. gadā apprecējis rūpnīcas *Dzintars* galveno mākslinieci Ainu Šteinbergu, Augusta meitu, adoptējot viņas dēlu Juri, šķīries 1980. gada martā.[1191]

1.3. Fricis Indriksons (1911–)

Fricis Indriksons, Anša dēls, dzimis 1911. gada 30. decembrī tagadējā Ventspils novada Puzes pagastā Kaprāļos zemnieka Anša Indriksona, Ievalda dēla, ģimenē, beidzis Puzes pamatskolu. No 1941. gada marta līdz 1941. maijam – apgādes aģents Popes pagastā. No 1941. gada augusta – 201. Latvijas strēlnieku divīzijā, demobilizējies no 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas 1945. gada decembrī kā gvardes leitnants. 1946. gadā šķīries no Annas Emīlijas Indriksones, Friča meitas, no Popes pagasta Oļstrautiem. 1946. gadā Ventspils rūpniecības kombināta direktors, arī Ventspils apriņķa Ēdoles pagasta Tautas deputātu padomes izpildu komitejas priekšsēdētājs. 1947. gadā – Ēdoles pagasta PSKP partorgs, no 1947. gada līdz 1950. gadam – PSKP Ventspils rajona komitejas instruktors, no 1950. gada – jau šīs komitejas Lauksaimniecības nodaļas vadītājs. No 1950. gada – Ventspils rajona tautas deputāts, PSKP Ventspils rajona komitejas loceklis. No 1954. gada – Ventspils rajona valsts plāna komitejas vadītājs, no 1955. gada – Ventspils rajona kolhoza *Liesma* priekšsēdētājs. No 1961. gada – Talsu rajona kolhoza *Venta* priekšsēdētājs. Apbalvots ar ordeņiem un medaļām, to skaitā 1958. gadā ar Darba Sarkanā Karoga ordeni par labiem panākumiem kolhoza vadīšanā. Otrā sieva – Lidija, Jāņa meita, dzimusi Stukmane, dzimusi

[1191] PDVA, 282. f., 1. apr., 130. l., 165.–178. lp.; Dzērve, Z. "Rīgas Dinamo uzvar!", *Padomju Jaunatne*, Nr. 168, 1957, 25. augusts, 4. lpp.; Bogdanovs, D., "Futbols pie Melnās jūras", *Padomju Jaunatne*, Nr. 60, 1961, 25. marts, 3. lpp.; Raits, P., "Ir ne vien tiesības, bet arī pienākumi!", *Padomju Jaunatne*, Nr. 222, 1958, 12. novembris, 3. lpp.

1921. gadā Vitebskas guberņā, Krievijā, 1978. gadā strādāja viesnīcas *Latvija* veļas noliktavā. Meita Guna Indriksone, dzimusi 1955. gadā, PSRS gaisa satiksmes sabiedrības *Aeroflot* aģente informatore, 1981. gadā arī viesnīcā *Latvija* materiāltehniskās apgādes nodaļas veļas noliktavas pārzine (*кастелянша* – krievu valodā).[1192]

1.4. Harijs Melbārdis (1931–)

Arī tik nozīmīgos amatos kā *Intūristam* piederošās viesnīcas *Latvija* direktora vietnieki strādāja VDK virsnieki. Tā Harijs Melbārdis no 1979. gada līdz 1981. gadam bijis viesnīcas *Latvija* direktora vietnieks un direktora pienākumu izpildītājs.

VDK apakšpulkvedis[1193] Harijs Melbārdis, Ērika dēls, dzimis Valmieras apriņķa Jeru pagastā 1931. gada 16. jūnijā zemnieku ģimenē.[1194] Tēvs – Ēriks Melnbārdis, Jāņa dēls (1901–1976), māte – Emma Melnbārde, Friča meita (1897–), 1979. gadā dzīvoja Jeru pagastā. Sieva, 1937. gadā pašreizējā Balvu rajonā dzimusī Andīna Melnbārde, Jāzepa meita, dzimusi Ciprovičs, inženiere Latvijas agrorūpnieciskā kompleksa Ekonomikas zinātniskās pētniecības institūtā.[1195] 1946. gadā kļuvis par VĻKJS biedru, bet no 1956. gada – PSKP biedrs[1196] (biedra kartes Nr. 02898450).[1197] 1950. gadā pabeidzis Rūjienas 2. vidusskolu.[1198] 1979. gada 15. maija kadru uzskaites anketā norādījis, ka viņam ir nepabeigta augstākā izglītība,[1199] jo atbilstoši 1979. gada 15. maija autobiogrāfijai viņš no 1960. gada līdz 1968. gadam mācījies Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes Angļu valodas nodaļā,[1200] līdz ar to pametis studijas 1968.

[1192] PDVA, 282. f., 1. apr., 121. l., 237.–252. lp.; *Brīvā Venta*, Nr. 7, 1946, 15. janvāris, 2. lpp.
[1193] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 172. lp. otra puse.
[1194] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 171. lp.
[1195] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 171. lp. otra puse.
[1196] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 171. lp.
[1197] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 171. lp.
[1198] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 173. lp.
[1199] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 171. lp.
[1200] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 173. lp.

gadā, būdams 4. kursa students.[1201] No 1976. gada līdz 1979. gadam mācījies Rīgas pilsētas komitejas Marksisma-leņinisma vakara universitātē,[1202] kas pat pēc PSRS laika normām nesniedza augstāko izglītību. 1980. gada 31. marta apliecība liecina, ka 1980. gada 31. martā sekmīgi beidzis PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Kvalifikācijas celšanas institūta kursus par ārzemju tūristu apkalpošanu viesnīcā.[1203] Pārzina angļu, krievu un latviešu valodu.[1204] Melbārdis norādījis, ka apbalvots ar deviņām medaļām, nenorādot kādām.[1205]

1950. gadā divus mēnešus bijis Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) Rīgas rajona inspektors, bet no 1950. gada septembra sācis darbu LPSR VDK, kur štata aktīvajā dienestā atradies līdz 1979. gada maijam,[1206] kur pats pēdējo amatu norādis – apakšstruktūrvienības priekšnieks,[1207] kad pēkšņi 6. maijā raksta iesniegumu viesnīcas *Latvija* direktoram Viktoram Čeremisovam ar lūgumu pieņemt viņu viesnīcas *Latvija* direktora vietnieka amatā ar 1979. gada 21. maiju.[1208] Viesnīcas *Latvija* 1979. gada pavēles Nr. 59-k, 4. punkta izraksts paredz pieņemt Hariju Melbārdi par viesnīcas *Latvija* direktora vietnieku ar ikmēneša atalgojumu 180 rubļu apmērā. Pavēle pamatota ar LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes 1979. gada 21. maija pavēli Nr. 25.[1209] *Intūrista* Rīgas apvienības 1981. gada 4. maija pavēlē Nr. 101-k noteikts, ka Harijs Melnbārdis ieceļams par viesnīcas *Latvija* direktora vietnieku no 1981. gada 4. maija.[1210] Minēto dokumentu sagatavojis LPSR VDK virsnieks Rihards Antins,[1211] bet parakstījis *Intūrista* Rīgas apvienības ģenerāldirektors Igors Fjodorovs[1212].

[1201] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 171. lp.
[1202] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 173. lp.
[1203] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 100. lp.
[1204] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 171. lp. otra puse.
[1205] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 172. lp. otra puse
[1206] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 173. lp.
[1207] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 172. lp.
[1208] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 174. lp.
[1209] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 175. lp.
[1210] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 178. lp.
[1211] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 178. lp. otra puse
[1212] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 178. lp.

Intūrista Rīgas apvienības 1981. gada 30. septembra pavēle Nr. 225-k minēts, ka Harijs Melbārdis iesniedzis atlūgumu pēc paša vēlēšanās. Pavēle noteica, ka Melbārdis atbrīvojams no 1981. gada 3. oktobra, atsaucoties uz LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes 1981. gada 28. septembra pavēli Nr. 39-*л*.[1213] Dokumentu sagatavojusi G. Zantmane,[1214] bet parakstījis Rīgas apvienības ģenerāldirektors Igors Fjodorovs.[1215] Dienu pirms Harija Melnbārža atbrīvošanas dienas, proti, 2. oktobrī, viņa atrašanos amatā, pamatojoties uz *Intūrista* Rīgas apvienības 1981. gada 2. oktobra pavēli Nr. 2290-k, pagarina ģenerāldirektors Igors Fjodorovs uz Pētera Turķeļa slimības laiku.[1216] LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka Riharda Elsberga 1981. gada 1. oktobra pavēlē Nr. 40-*л* ir divi punkti, kas atsauc iepriekšējās pavēles: 1. punkts atceļ 1981. gada 28. septembra pavēli Nr. 39-*л*, kurā Pēterim Turķelim,[1217] Andreja dēlam, bija paredzēts kļūt par viesnīcas *Latvija* direktora vietnieku. Pavēle atcelta, jo Turķelis slimības dēļ nevar sākt darbu. Līdz ar to anulēta arī 1981. gada 28. augusta (acīmredzot pārrakstīšanās kļūda, domāts 28. septembris) pavēle Nr. 39-*л*, kur Melbārdi atbrīvo no amata pēc paša vēlēšanās.[1218] *Intūrista* Rīgas apvienības 1981. gada 23. novembra pavēlē Nr. 264-k norādīts, ka Harijs Melbārdis vēlreiz iesniedzis lūgumu viņu atbrīvot pēc paša vēlēšanās no 1981. gada 30. novembra. Minētajā pavēlē norādīts, ka par viesnīcas *Latvija* direktora vietnieku no 1981. gada 23. novembra iecelts Boriss Lemtjugovs, nosakot atalgojumu 170,50 rubļu.[1219] Dokumentu atkal sastādījis LPSR VDK virsnieks Rihards Antins 1981. gada 23. novembrī.[1220]

[1213] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 179. lp.
[1214] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 179. lp. otra puse.
[1215] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 179. lp.
[1216] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 180. lp.
[1217] Bijis LPSR Augstākās Padomes ievēlēts atbilstoši 1980. gada 21. marta lēmumam par LPSR Augstākās Tiesas tautas piesēdētāju. "Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmums par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Tiesas ievēlēšanu", *Cīņa*, Nr. 69, 1980, 22. marts, 2. lpp.
[1218] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 181. lp.
[1219] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 182. lp.
[1220] PDVA, 282. f., 1. apr., 116. l., 182. lp. otra puse.

1.5. Rihards Antins (1924–)

Rihards Antins, Ivana dēls, dzimis 1924. gada 10. augustā Grobeniču sādžā, Tihvinas rajonā, Ļeņingradas apgabalā.[1221] Norādījis, ka cēlies no nabadzīgajiem zemniekiem.[1222] 1953. gada 28. aprīļa nomenklatūras kadru uzskaites anketā Antins norāda, ka ir latvietis,[1223] iespējams, ka ar to izskaidrojama viņa uzvārda izcelsme – Antiņš; šajā laikā viņa partejiskā priekšniecība – 1953. gada 5. janvārī – norāda, ka Antins ir krievs,[1224] bet viņa čekistiskā priekšniecība – 1953. gada 23. oktobrī, ka tomēr esot latvietis.[1225] Pēc 1978. gada 15. septembra kadru uzskaites anketā norādītā, Antins beidzis Rīgas 1. vidusskolu.[1226] Divreiz beidzis VDK vadošā sastāva kvalifikācijas celšanas kursus.[1227] 1978. gada 13. janvārī beidzis viesnīcu direktoru kvalifikācijas celšanas kursus.[1228] Pārvalda krievu un latviešu valodu.[1229] Līdz 1978. gada 15. septembrim ārpus PSRS nav bijis.[1230]

Lai arī vēlāk Antins raksta, ka pēc skolas beigšanas līdz iesaukšanai armijā strādājis kolhozā,[1231] precīzāk viņš dabūja norīkojumu uz *Raznopromarteļ* (*разнопромартел* – vienība sīkai amatniecībai, skrodera, kurpnieka un tamlīdzīgiem darbiem) arteli no 1940. gada līdz 1941. gadam. No 1941. gada maija līdz 1941. gada decembrim bijis strādnieks sakaru punktā Tihvinā, tad līdz 1942. gadam – gadījuma darbu strādnieks dzimtajā sādžā.[1232] Rihards Antins dienējis PSRS bruņotajos spēkos Otrā pasaules kara laikā – no 1942. gada septembra līdz 1946. gada jūnijam.[1233] 1953. gada 28. aprīļa nomenklatūras kadru uzskaites anketā norādīts, ka no 1942. gada

1221 PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 27. lp.
1222 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 6. lp.
1223 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp.
1224 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 9. lp.
1225 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 11. lp.
1226 PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 27. lp.
1227 PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 27. lp.
1228 PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 27. lp.
1229 PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 27. lp. otra puse.
1230 PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 27. lp. otra puse.
1231 PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 29. lp.
1232 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp. otra puse.
1233 PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 28. lp.

novembra līdz 1945.[1234] gadam skaitījies atsevišķā latviešu strēlnieku rezerves pulka mācību bataljona kursants Iļjinā, Gorkijas dzelzceļa stacijā,[1235] Maskavas apgabalā.[1236] No 1943. gada februāra viņš bijis kursants Podoļskas kara skolā Ivanovā, Ivanovas apgabalā,[1237] kuru 1944. gadā beidzis kā jaunākais leitnants.[1238] No 1944. gada marta līdz 1944. gada jūnijam – rezerves virsnieks Iļjinā, Maskavas apgabalā[1239] 1. atsevišķajā latviešu strēlnieku korpusā, tātad kaujās sācis piedalīties vien pēc Latvijas Republikas otrreizējās okupēšanas 1944. gada jūlijā 319. strēlnieku pulkā, 308. latviešu divīzijā[1240] 22. armijas 130. latviešu strēlnieku korpusa sastāvā, 2. Baltijas frontē, no 1945. gada janvāra – vada komandieris mācību rotā, tikai no 1945. aprīļa rotas komandieris Rēzeknē līdz 1946. gada maijam, kad demobilizēts. Seko darbs dažādos gadījuma darbos Višķos līdz oktobrim, kad sācis darbu Preiļu spirta rūpnīcā par sagādnieku (sagādes priekšnieku[1241]), kur noturējies tikai līdz 1947. gada aprīlim.[1242] Vēlāk norāda, ka kaujās kā vada un rotas komandieris[1243] trīsreiz viegli ievainots.[1244] Līdz 1947. gada decembrim atkal gadījuma rakstura strādnieks Daugavpilī,[1245] Višķos,[1246] līdz izdodas iekārtoties par tulku Limbažos LPSR VDM daļā 1948. gada janvārī, bet 1949. gada aprīlī tur kļuvis par operatīvo pilnvaroto.[1247] Vēlāk norāda, ka jau no 1947. gada decembra (autobiogrāfijā no 1948. gada janvāra[1248]) līdz 1971. gada februārim bijis LPSR VDK dienestā.[1249]

[1234] Iespējams, ka 1945. gads ir rokraksta kļūda un domāts 1943. gads.
[1235] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 13. lp.
[1236] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp. otra puse.
[1237] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp. otra puse.
[1238] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 29. lp.
[1239] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp. otra puse.
[1240] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp. otra puse.
[1241] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 6. lp. otra puse.
[1242] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp. otra puse.
[1243] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 29. lp.
[1244] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 4. lp. otra puse.
[1245] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 28. lp.
[1246] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp. otra puse.
[1247] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp. otra puse.
[1248] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 29. lp.
[1249] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 28. lp.

Kļuvis par PSKP biedru 1950. gada februārī (biedra kartes Nr. 12840183[1250], arī Nr. 9380479).[1251] No 1951. gada jūlija līdz 1953. gada februārim – LPSR Iekšlietu ministrijas vecākais operatīvais pilnvarotais Limbažu rajonā.[1252] 1953. gada 5. janvārī LPSR VDM Rīgas apgabala Limbažu rajona priekšnieks, pulkvedis E. Koroļovs raksturojis valsts drošības vecāko leitnantu Rihardu Antinu kā tādu, kurš, lai arī nav ieguvis teorētisko čekista sagatavotību, izņemot mēnesi ilgus kursus 1949. gadā, tomēr aģentūras operatīvo darbu apguvis labi, izrāda personīgo iniciatīvu, enerģisks un uzstājīgs, veicot darbu 2-N, labi strādājis ar aģentiem, kā rezultātā notikuši daudzi aresti. 1950. gadā Antins personīgi arestējis četrpadsmit bandītus (tātad nacionālos partizānus), 1951. gadā – desmit, kopš 1952. gada Rihards Antins strādājis ar 5. daļas uzdevumiem, veicis virkni izstrāžu, to skaitā – par bijušo Latvijas Republikas Politiskās pārvaldes aģentu. Daudzkārt personīgi piedalījies čekistiskās kara operācijās "bandgrupu" likvidēšanai (tātad slepkavojis personīgi), kur parādījis sevi kā drošsirdīgu, enerģisku un bez gļēvuma elementiem, par ko 1950. gadā pasniegts LPSR Augstākās Padomes Prezidija Goda raksts. Koroļovs raksturo Antinu kā disciplinētu, pieticīgu un izturētu operatīvo darbinieku, kas tikai 1952. gadā pabeidzis astoto klasi vakarskolā, proti, tādu, kurš virzāms vadošam amatam, kā teikts raksturojuma beigās.[1253] Savukārt LKP Limbažu rajona sekretārs Kārlis Zorins (1921–1991) 1953. gada 5. janvārī par 29 gadus veco vecāko operatīvo pilnvaroto Rihardu Antinu norāda – Limbažu rajonā čekists, nokļuvis alkoholiķu iespaidā, organizē dzeršanu pats, piedalās iedzeršanās, kompromitē sevi kā komunists. 1952. gadā ievēlēts par VDM Limbažu rajona daļas partijas sekretāru, prasīgs pret sevi, mācās Rīgas vakara neklātienes vidusskolā, principiāls komunists, rajona partijas komiteja iebilst pret Riharda Antina noņemšanu no partijas uzskaites un iepriekš minēto iemeslu dēļ izvirza Antinu darbam ar lielu apjomu,

[1250] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 27. lp.
[1251] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp.
[1252] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 2. lp.
[1253] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 7., 8. lp.

vadošam darbam Limbažos, jo citas kandidatūras VDM Limbažu rajona daļas partijas sekretāra amatam neesot.[1254]

No 1953. gada februāra līdz septembrim – LPSR Iekšlietu ministrijas Varakļānu daļas priekšnieks,[1255] kur dzīvojis Alejas ielā 19, Varakļānos.[1256] 1953. gadā joprojām Antinam ir tikai astoņu klašu izglītība.[1257] 1953. gada 23. oktobrī LPSR iekšlietu ministrs Ivans Zujāns ar dokumentu Nr. 3/4080, norādot, ka Rihards Antins ir politiski attīstīts, kā sevi pierādījis, un nosūtāms uz asāku operatīvās darbības lauku nekā Varakļāni, atsaucoties uz LKP Dundagas rajona komitejas Mihaila Muravska (1916–1989) saskaņojumu, lūdz LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam (1893–1986) apstiprināt LPSR Iekšlietu ministrijas Dundagas rajona daļas priekšnieka amatā.[1258] 1953. gada 8. decembra izziņā LKP CK Administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas vadītājs A. Drozdovs un šīs nodaļas instruktors Vasiļjevs norāda, ka Antins ieceļams Dundagā, jo "pierobežas Dundagas rajonā līdz šim darbojas bruņotas bandas un atsevišķi bandīti", savukārt cīņā ar nacionālistisko pagrīdi Rihardam Antinam ir pieredze.[1259] Ar 1953. gada 8. decembra LKP CK biroja protokollēmuma Nr. 98, 51. paragrāfu, atbrīvojot no tā F. Frolovu,[1260] apstiprināts šajā amatā, ko pildījis no 1953. gada novembra līdz 1954. gada maijam, kad tas kļūst par LPSR VDK pilnvarotā Dundagas rajonā amatu, ko Antins pildīja līdz 1956. gada aprīlim.[1261] 1953. gada oktobrī kļuvis par LKP Dundagas rajona komitejas biroja locekli, kā arī rajona tautas deputātu padomes locekli.[1262] No 1956. gada aprīļa līdz 1957. gada jūlijam – LPSR VDK pilnvarotā Madonas rajonā aparāta operatīvais pilnvarotais, tad līdz 1959. gada novembrim – LPSR VDK 4. daļas vecākais operatīvais pilnvarotais Rīgā, bet ar 1959. gada 8. decembra LKP CK biroja protokollēmumu Nr. 84, 19. paragrāfu

[1254] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 9., 10. lp.
[1255] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 2. lp.
[1256] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 4. lp. otra puse.
[1257] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 3. lp.
[1258] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 11. lp.
[1259] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 12. lp.
[1260] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 14. lp.
[1261] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 2. lp.
[1262] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 28. lp. otra puse.

apstiprināts LPSR VDK Jelgavas pilsētas un stacijas pilnvarotā amatā, atbrīvojot Borisu Ņefedovu, ko pildīja līdz 1964. gada novembrim,[1263] lēmumu parakstījis LKP CK otrais sekretārs Vilis Krūmiņš.[1264] 1959. gada 8. oktobra Nr. 3/1649 LPSR VDK priekšsēdētājs, ģenerālmajors Jānis Vēvers (1899–1978), ierosinot iecelt Rihardu Antinu šajā amatā, uzsveris viņa pārdomātās aģentūras operācijas cīņā pret nacionālajiem partizāniem, kā arī personīgo līdzdalību kaujās.[1265] 1959. gada 8. oktobra raksturojumā LPSR VDK partijas pirmorganizācijas sekretārs Filips Kirpičenko un 4. daļas priekšnieks Ivans Vasiljevs uzsvēruši, ka Antins ir strādājis ar "pretpadomju elementu" noskaidrošanu, kas izstrādāti medicīnas inteliģences un studējošās jaunatnes vidū.[1266] 1959. gada decembrī kļuvis par LKP Jelgavas pilsētas komitejas biroja locekli, Jelgavas pilsētas tautas deputātu padomes deputātu.[1267] Būdams aktīvs un kaismīgs komunists, Rihards Antins

> "no 1959. gada līdz 1964. gadam burtiski katrā LKP pilsētas konferencē vai plēnumā lūdza vārdu un kvēlās čekista runās pastāvīgi uzsvēra augošos Rietumu imperiālisma draudus PSRS, brīdināja par to sasaukšanos ar pretpadomju elementu intrigām un par nepieciešamību tāpēc stiprināt modrību, bez žēlastības vēršoties pret PSKP ienaidniekiem."[1268]

1964. gada novembrī ar dokumentu Nr. 3/1923 LPSR VDK priekšsēdētājs Longins Avdjukēvičs rosināja pārcelt Antinu par LPSR 2. daļas (pretizlūkošanas) nodaļas priekšnieku Rīgā,[1269] viņa vietā ar 1964. gada 22. septembra LKP CK prezidija protokollēmuma Nr. 36, 13. paragrāfu pirmais sekretārs Arvīds Pelše apstiprināja Pēteri

[1263] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 2. lp.
[1264] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 18. lp.
[1265] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 15. lp.
[1266] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 16. lp.
[1267] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 28. lp. otra puse.
[1268] Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analyze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 675. lpp.
[1269] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 19. lp.

Pušmucānu, Broņislava dēlu.[1270] Rihards Antins šajā laikā publiski lepojās ar savām čekistiskajām kaujas operācijām pret nacionālajiem partizāniem kopā ar tādiem pazīstamiem čekistiem kā Jānis Avotiņš, Gotfrīds Aizsilnieks, Francis Rekšņa, Staņislavs Salmanis, Jūlijs Naļivaiko:

> "Spilgta epizode čekistu cīņā ar bandītiem ir kāda nacionālistu bandas likvidēšana drīz pēc kara Valmieras rajonā. Mēs uzzinājām, kur ienaidnieks slēpjas, ielencām apkārtni, pārmeklējām mājas. Ne vēsts... Tad klētī zem apcirkņa pamanījām smiltis. [..] Iemetām granātu. Viens bija beigts, otrs – ievainots. Viņu ievietojām slimnīcā, bet bandītam izdevās izbēgt. [..] padomju cilvēku modrība palīdzēja atklāt bēguļotāja pēdas. Viņš bija paslēpies kādas mājas kūtsaugšā, bet saimnieks to pamanīja un tūliņ mums paziņoja. Padoties bandīts atteicās."[1271]

No 1971. gada februāra līdz 1971. gada oktobrim nekur neesot strādājis.[1272] Kopš 1971. gada oktobra līdz 1975. gada aprīlim – kadru inspektors, kadru daļas priekšnieka vietnieks, kadru daļas priekšnieks LPSR Zvejnieku kolhozu savienībā.[1273] No 1975. gada aprīļa vismaz līdz 1978. gada 15. septembrim – korpusa vadītājs, direktora vietnieks viesnīcā *Rīga*.[1274] Apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un desmit medaļām.[1275] Kara gadījumā paredzēts dienēt LPSR VDK operatīvajā sastāvā.[1276]

Ar 1978. gada 13. novembra Rīgas nodaļas pārvaldnieka Igora Fjodorova pavēli Nr. 127 it kā bijušo pretizlūkošanas čekistu Rihardu Antinu pieņem par direktora vietnieku kadru jautājumos viesnīcā *Latvija*,[1277] pamatojoties uz PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka M. Smirnova 1978. gada 4. novembra pavēli Nr.

[1270] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., 20. lp.
[1271] Brice, A. "Vienmēr Dzimtenes sardzē: 20. decembrī Padomju valsts atzīmēs 50. gadadienu, kopš nodibināta Viskrievijas Ārkārtējā Komisija", *Cīņa,* Nr. 293, 1967, 17. decembris, 2. lpp.
[1272] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 29. lp.
[1273] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 28. lp.
[1274] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 28. lp.
[1275] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 28. lp. otra puse.
[1276] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 28. lp. otra puse.
[1277] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 30. lp.

956-*л*, kurā noteikts, ka Antins stājās amatā ar 1978. gada 9. novembri, kas Rīgā saņemta 13. novembrī.[1278] No 1978. gada 3. janvāra līdz 1978. gada 1. februārim Rihards Antins beidza 189 stundu kursus viesnīcu direktoru kvalifikācijas paaugstināšanai Ļeņingradā.[1279] 1978. gada 19. decembrī ar Rīgas nodaļas pārvaldnieka Igora Fjodorova pavēli Nr. 145 Antinam noteikta 130 rubļu mēnešalga, pamatojoties ar PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes 1978. gada 7. decembra tāmi.[1280] No 1979. gada 3. jūlija līdz 8. jūlijam Rihards Antins lūdzis bezalgas atvaļinājumu kā Kadru daļas priekšnieks, rakstījis uz Maskavas 1980. gada olimpiādes veidlapas un norādījis savu tālruni – (67)220679,[1281] lūgumu viesnīcas direktors Viktors Čeremisinovs atbalstījis ar 1979. gada 18. jūnija pavēli Nr. 69-k.[1282]

1980. gada 1. aprīlī izdota PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes pavēle Nr. 68 par *Intūrista* Rīgas apvienības izveidi, tādēļ LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieks Staņislavs Jaškulis 1980. gada 28. maijā izdod pavēli Nr. 13-*л* par šīs Rīgas apvienības vadības pienākumu izpildītājiem, līdz PSRS pārvalde galīgi izlemj šo jautājumu; saskaņā ar Jaškuļa pavēli par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru ieceļ līdzšinējo *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieku Igoru Fjodorovu, par ģenerāldirektora vietnieci – Ceļojumu pārvaldes priekšnieci Allu Lūsis (Vlasovu, Bahusovu), Konstantīna meitu, kas līdz šim arī bija Rīgas nodaļas pārvaldnieka vietniece, par otru Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieku – kadru daļas priekšnieku – apstiprina viesnīcas *Latvija* direktora vietnieku kadru jautājumos Rihardu Antinu, par Rīgas apvienības galveno grāmatvedi – Martu Uļinsku, Edgara meitu, viesnīcas *Latvija* galveno grāmatvedi, par juriskonsulti – Olgu Čerņenko, Ivana meitu, līdz tam – viesnīcas *Latvija* juriskonsulti.[1283] Šī pavēle ir nozīmīga ar to, ka precīzi norāda, kuras piecas amatpersonas uzskatīja par galvenajiem, formālajiem *Intūrista* Rīgas apvienības vadītājiem. Jaškuļa pavēli Maskavā apstiprina ar 1980. gada jūnija

[1278] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 31. lp.
[1279] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 32. lp.
[1280] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 33. lp.
[1281] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 34. lp.
[1282] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 35. lp.
[1283] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 36. lp.

pavēli Nr. 534-*л*, un šīs amatpersonas (izņemot Igoru Fjodorovu, kuru arī apstiprina, bet ar citu pavēli) PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes direktora vietnieks M. Smirnovs[1284] ieceļ Rīgas apvienības vadībā, bet ar 1983. gada 24. janvāra M. Smirnova pavēli Nr. 60-*л* Rihardu Antinu atbrīvo no ģenerāldirektora vietnieka amata pēc paša vēlēšanās.[1285] Antina atlaišanas pavēli Igors Fodorovs izpilda ar savu 1983. gada 31. janvāra pavēli Nr. 17-k, ar kuru vienlaikus no 1. februāra par ģenerāldirektora vietnieka, Kadru daļas priekšnieka pienākumu izpildītāju ieceļ vecāko inspektori Gaidu Zantmani, Alfrēda meitu.[1286]

1978. gada 15. septembra kadru uzskaites lapā norādīts, ka Riharda Antina sieva Janīna Antina, dzimusi 1924. gadā, bijusi daļas priekšniece slepenajā iestādē "pastkastīte B-2322".[1287] Dzīvoja Rīgā, Elvīras ielā.[1288] Tēvs Ivans Antins, Pētera dēls, dzimis 1900. gadā, miris 1925. gadā.[1289] Māte Jekaterina Antina, Mihaila meita, dzimusi 1903. gadā, mirusi 1939. gadā.[1290] Antina darbību pētījuši Viktors Guščins (1993), Dzērve (1995), Aldis Bergmanis (1996), kā arī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijā Arturs Žvinklis (2015), Ainārs Bambals (2016), Vineta Blitsone (2017).[1291] Riharda Antina LKP CK nomenklatūras lieta izformēta 1964. gada 29. septembrī.[1292] Pēc darba *Intūristā* Antins kļuva par pirmās daļas vadītāju jeb VDK kadru lietu uzraudzītāju LPSR Latvijas Zinātņu akadēmijas Latvijas vēstures institūtā, kā arī Ekonomikas institūta pirmās daļas vadītāju,[1293] un, kā uzsver Latvijas vēstures institūta ilggadējais pētnieks Arturs Žvinklis, viņa personība ietekmējusi esošo vidējo un vecāko vēsturnieku paaudzi, būdams pirmās daļas vadītājs Rihards Antins:

[1284] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 37. lp.
[1285] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 38. lp.
[1286] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 39. lp.
[1287] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 27. lp. otra puse.
[1288] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 28. lp. otra puse.
[1289] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 29. lp.
[1290] PDVA, 282. f., 1. apr., 126. l., 29. lp.
[1291] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., dokumentu izmantošanas lapa (*лист по использованию документов дело* – krievu valodā).
[1292] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7165. l., izformēšanas lapa.
[1293] *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas telefonu saraksts 1989*. Rīga: Zinātne, 1989. 105. lpp.

> "šādi būtiski ietekmēja ne vien komjaunatnes vecuma pētnieku, bet pat institūta vadības pārstāvju, plaši pazīstamu vēsturnieku, "partejiski vienīgi pareizo" ceļu zinātnē Latvijā un ārpus tās robežām".[1294]

1.6. Leonīds Tess (1929–)

Zīmīgi, ka PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienībā par viesnīcas *Latvija* uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieka vietnieku 1989. gada 16. janvārī ar rīkojumu Nr. 612, nosakot 139 rubļu atalgojumu mēnesī, pieņemts majors Leonīds Tess, Vladimira dēls,[1295] kurš ir pazīstams kā Lielā terora čekista, LPSR iekšlietu ministra Alberta Sieka (1899–1980) audžudēls. Leonīds Tess dzimis 1929. gada 3. aprīlī Sestroreckā, Ļeņingradas apgabalā,[1296] krievs, bioloģiskie vecāki esot gājuši bojā no bada 1941./1942. gada ziemā Ļeņingradas blokādes laikā.' 1949. gadā kļuva par VĻKJS biedru. Mācījās PSRS Iekšlietu ministrijas Rīgas Virsnieku sastāva kvalifikācijas paaugstināšanas skolas 3. kursā.[1297] 1953. gadā iestājies un 1959. gada 27. jūnijā pabeidzis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridisko fakultāti (diploma Nr. 938655).[1298]

Leonīds Tess ir PSKP biedrs no 1954. gada ar biedra karti Nr. 01002016,[1299] saņēmis vairākas medaļas, piemēram, jubilejas medaļu *Padomju Armijas un Flotes 30 gadi,* I, II un III pakāpes medaļas *Par nevainojamu dienestu*, jubilejas medaļu *Padomju milicijas 50 gadi*.[1300] Heinrihs Strods, atsaucoties uz LPSR Iekšlietu ministrijas arhīva

---

[1294] Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 675., 676. lpp.

[1295] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 20. lp.

[1296] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 17. lp.

[1297] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6a. lp. Citēts pēc: Jarinovska, Kristīne. "Ieskats Alberta Sieka Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā".

[1298] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 18. lp.

[1299] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 17. lp.

[1300] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 17. lp. otra puse.

personisko lietu Nr. 63244, norāda, ka Sieks "savu audžudēlu iecēla ministrijā augstā amatā un virzīja viņu uz priekšu. Par to modrie čekisti paziņoja Maskavai."[1301] Tomēr PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienībai 1989. gada 12. janvārī iesniegtajā kadru uzskaites anketā Leonīds Tess gan norāda, ka līdz piecdesmit trīs gadu vecumam, proti, 1982. gada martam, viņam bijusi tikai viena darba vai dienesta vieta – kara daļa Nr. 10078.[1302] Personas lietā atšķirībā, piemēram, no LKP CK nomenklatūras citu personu personas lietās sniegtajām ziņām, kara daļa nav atšifrēta. Kopš darba vai dienesta beigām kara daļā Leonīds Tess sevi pozicionējis kā PSRS Žurnālistu sabiedrības biedru.[1303] Leonīdu Tesu no darba viesnīcā *Latvija* atbrīvo 1992. gada 31. augustā atbilstoši 14. augusta pavēlei Nr. 444-k.[1304]

Līdz 1989. gada 12. janvārim ārpus PSRS bijis tikai tūrisma braucienā uz Bulgārijas Tautas Republiku 1975. gadā.[1305]

Leonīds Tess dzīvoja Rīgā, Lilitas Bērziņas (tagad Šarlotes) ielā[1306] kopā ar meitu, 1974. gadā dzimušo skolnieci Annu Tesu.[1307] Viņa dēls ir 1956. gadā dzimušais Nikolajs Tess, PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas jūras kuģniecības kapteinis, dzīvoja Rīgā, E. Veidenbauma (tagad Baznīcas) ielā,[1308] mācījies arī Makarova Ļeņingradas Augstākās kuģniecības inženieru skolā,[1309] bet Leonīda Tesa brālis bija 1922. gadā dzimušais Nikolajs Tess,[1310] par kuru Kristīne Jarinovska norāda:

> "Nikolajs Tess (1921–2006) 1939. gadā bijis iesaukts PSRS bruņotajos spēkos, 1945. gada maijā sācis darbu LPSR Iekšlietu tautas komisariātā, 1948. gada augustā, būdams demobilizēts, piedalījies

[1301] Strods, Heinrihs. *Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956.* Rīga: Preses nams, 1996, 276. lpp. Citēts pēc: Jarinovska, Kristīne. "Ieskats Alberta Sieka Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā".
[1302] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 19. lp.
[1303] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 19. lp.
[1304] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 21. lp.
[1305] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 17. lp. otra puse.
[1306] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 17. lp. otra puse.
[1307] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 17. lp. otra puse.
[1308] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 17. lp. otra puse.
[1309] Jarinovska, Kristīne. "Ieskats Alberta Sieka Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā".
[1310] PDVA, 282. f., 1. apr., 287. l., 17. lp. otra puse.

> Ļeņingradas aizstāvēšanā un vairākkārt apbalvots, kārtojis eksāmenus Fizkultūras institūtā, 1949. gadā piedalījies deportāciju organizēšanā, konkrēti – "būdams Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas operatīvais pilnvarotais, parakstījis atzinumu par 42 ģimeņu administratīvu izsūtīšanu uz attāliem un mazapdzīvotiem PSRS apgabaliem", kādēļ Kurzemes apgabaltiesa 2003. gada 16. decembrī atzina Tesu par vainīgu, bet 2005. gada 19. aprīlī Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments atstāja negrozītu iepriekš noteikto spriedumu — divu gadu brīvības atņemšanu nosacīti, Tess 1955. gadā pensionējās, atstājot dienestu LPSR Valsts drošības ministrijā."1311

Iespējams, ka Tesa dienests LPSR Iekšlietu ministrijā nav atšifrēts arī sakarā ar sūdzībām par staļinisko represiju īstenotāju audžutēvu Sieku, kas atlaists no amatiem pat PSRS laikā kā Lielā terora dalībnieks un kas iepriekš pazemināts amatā par ģimenes locekļu virzīšanu amatos, arī audžudēlu Leonīdu. Pēdējā sakarā Kristīne Jarinovska norāda, ka

> "minētais saskan ar 1953. gada 1. septembra raksturojumu, ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Vilis Krūmiņš, ka Alberts Sieks pieļāvis "kadru atlasē un izkārtojumā ģimeniskas pieejas elementus",[1312] tomēr PSRS laika presē atrodama vien informācija par Leonīdu Tesu kā aktīvu VĻKJS biedru. Piemēram, 1962. gada 30. jūlijā LKP CK un Rīgas pilsētas komitejas Politiskās izglītības namā tika organizēta jaunatnes audzināšanas darba uzlabošanas jautājumiem veltītajā "republikas komjaunatnes aktīva sapulce". Sapulcē Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) Centrālās Komitejas sekretārs Nikolajs Karpovs referēja par "komjaunatnes organizāciju uzdevumiem, kas veicami, lai pastiprinātu cīņu pret huligānismu un citām pretsabiedriskām parādībām, kura vēl vērojamas vienā jaunatnes daļā".[1313] Debatēs par referātu piedalījās arī LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas ārštata instruktors Leonīds Tess.[1314] Norāde par viņu kā LPSR Iekšlietu ministrijas bijušo majoru atrodama,

---

1311 Jarinovska, Kristīne. "Ieskats Alberta Sieka Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā".
1312 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 23. lp.
1313 "Audzināt jaunatni komunisma cēlāju morāles kodeksa principu garā. Republikas komjaunatnes aktīva sapulce", *Padomju Jaunatne*, Nr. 150, 1962, 1. augusts, 1. lpp.
1314 "Audzināt jaunatni komunisma cēlāju morāles kodeksa principu garā. Republikas komjaunatnes aktīva sapulce", *Padomju Jaunatne*, Nr. 150, 1962, 1. augusts, 2. lpp.

piemēram, saistībā ar Alberta Sieka apbalvojuma dāvināšanu Baltkrievijai."[1315]

1.7. Georgijs Koršaks (1938–)

Georgija Koršaka iecelšanas un atbrīvošanas aspekti

Par viesnīcas *Latvija* ģenerāldirektoru strādājis arī Georgijs Koršaks (amatā atradies no 1987. gada līdz 1992. gadam). Ar PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka I. Semjonova 1980. gada decembra pavēli Nr. 1211-*л* Georgiju Koršaku iecēla vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieka ražošanas jautājumos amatā.[1316] Ar 1984. gada 27. jūnija PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas priekšsēdētāja vietnieka V. Romanova pavēli Nr. 466-д (acīmredzot drukas kļūda un domāts 466-*л*) Koršaku, it kā atbrīvojot no iepriekš ieņemamā vietnieka amata, iecēla par viesnīcas *Latvija* direktoru, kas vienlaikus tomēr bija arī Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieks ražošanas jautājumos.[1317] Šo pavēli Rīgas apvienības ģenerāldirektors Igors Fjodorovs jau faktiski izpildījis pirms tās saņemšanas (vai arī Maskava apstiprināja Rīgas apvienībā nolemto) 1984. gada 30. maijā, ar savu pavēli Nr. 171-k ieceļot Koršaku par viesnīcas *Latvija* direktora pienākumu izpildītājam, bet direktoram Aleksejam Bahusovam, Nikolaja dēlam, uzdots nodot lietas no 1984. gada 1. maija līdz 15. jūnijam. Būtiski, ka lietu pieņemšanas un nodošanas komisijas priekšsēdētājs ir Rīgas apvienības Kadru daļas vadītājs, ģenerālmajors Jānis Brolišs,[1318] bijušais LPSR iekšlietu ministrs, kas tātad faktiski vadīja šo procesu. Komisijā ir arī Rīgas apvienības Ceļojumu pārvaldes priekšnieka vietniece, Apkalpošanas daļas vadītāja Gundega Zeltiņa. Dokuments liecina, ka tā sagatavotājs (atbildīgais par saturu, jo tehniski uz rakstāmmašīnas dokumentu drukājis M. Grāvītis) ir pats

[1315] "Орден и родина. В Беларусь вернулся еще один орден Трудового Красного Знамени БССР", 2004, 8. septembris. Pieejams: www.sb.by/articles/orden-i-rodina.html

[1316] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 146. lp.

[1317] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 147. lp.

[1318] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 148. lp.

bijušais LPSR iekšlietu ministrs, ģenerālmajors Jānis Brolišs. Tiesa, dokumentu sadale norāda, ka dokuments sagatavots 31. maijā jeb vienu dienu pēc tā it kā parakstīšanas dienas.[1319] Formāli 1984. gada 27. jūnija pavēli Nr. 466-*л* Fjodorovs norāda kā uzskatāmu par izpildītu ar 1984. gada 4. jūlija pavēli Nr. 215-k.[1320] Pamatojoties uz LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes direktora 1987. gada 24. jūlija pavēli Nr. 11, Koršaku ieceļ par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru, vienlaikus viesnīcas *Latvija* direktoru ar 27. jūliju, jo tā 21. jūlijā esot nolēmis un Koršaku ievēlējis "Rīgas apvienības kolektīvs" savā konferencē.[1321]

Rīgas apvienības darba kolektīva sapulces 1987. gada 21. jūlija protokols Nr. 2 liecina, ka klāt bijuši 105 cilvēki, kuri esot arī "delegāti", darba kārtībā – ģenerāldirektora vēlēšanas. 1987. gada 7. jūlijā izveidota konferences organizācijas komiteja, kurā ietilpa A. Novikova (priekšsēdētāja), 1940. gada okupācijas čekista, aktīva staļinisko represiju organizētāja LPSR iekšlietu tautas komisāra Semjona Šustina vietnieka Jāņa Ciņa meita,[1322] ģenerāldirektora vietniece un kadru daļas vadītāja Kaiva Cinis, J. Petrova, V. Akimovs, O. Ozoliņa, A. Kļaviņš un V. Maksimovs, kas arī izvirzījuši vienu – Koršaka – kandidatūru. Konferences dalībnieki uzdevuši jautājumus, kāpēc tikai viens kandidāts, kāpēc nav aizklāta balsošana, bet pēc tam visi "delegāti" vienbalsīgi nobalsojuši par atklātu balsošanu. Koršaks norādījis: "Es šādā sapulcē piedalos pirmoreiz, ko tādos gadījumos saka, nezinu, atbildēšu uz jūsu jautājumiem."[1323] Atbildot uz jautājumiem, spriež par valūtas ieguvi, mēbeļu un zāļu remontu, saimnieciskā aprēķina jautājumiem, ceļojumu pārvaldi, arī portjē dienestu. Rezultātā "par" nobalsoja 105 cilvēki.[1324]

Saskaņā ar 1987. gada 17. jūlija aktu, pamatojoties uz 1987. gada 15. jūlija rīkojumu, Igors Fjodorovs nodeva Rīgas apvienības vadību ģenerāldirektora pienākumu izpildītājam Georgijam Koršakam.

[1319] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 148. lp. otra puse.
[1320] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 149. lp.
[1321] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 150. lp.
[1322] Hercbergs, H. "Jāņa Ciņa iela", *Padomju Jaunatne*, Nr. 78, 1966, 20. aprīlis, 1. lpp.
[1323] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 152. lp.
[1324] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 151.–154. lp.

Akts ir savdabīgs ar daudziem faktiem, taču fiksē arī to, ka šajā laikā apvienībā ietilpst tikai Ceļojumu pārvalde, viesnīca *Latvija*, automobiļu saimniecība un saimnieciskā vienība, atspoguļojot to saimniecisko īpatsvaru.[1325] Tā 1987. gada pirmajā pusgadā viesnīca *Latvija* ieguvusi 0,867 miljonus rubļu, Ceļojumu pārvalde – 0,168 miljonus rubļu, automobiļu saimniecība – 0,034 miljonus rubļu no kopējā 3,4 miljonu rubļu apgrozījuma, no kā peļņa bijusi 0,394 miljoni rubļu, bet valūtas ienākumi tikai 0,165 miljoni rubļu. Šajā laikā Rīgas apvienībā strādāja 796 cilvēki, to skaitā vecumā līdz 30 gadiem – 205, no 30 līdz 50 gadiem – vēl 380 un virs 50 gadiem – 208. Augstākā izglītība – 173 cilvēkiem, vidējā speciālā – 142, vidējā – 381, bet nepabeigta vidējā – 97 darbiniekiem. Šajā laikā apvienības kontā bankā bija 1,155 miljoni rubļu.[1326] Protokolā uzskaitīti visi Rīgas apvienībā glabājamie dokumenti atbilstoši tobrīd aktuālajai lietu nomenklatūrai.[1327] Turpmākajos pētījumos minētais lietu saraksts būtu salīdzināms ar to, kas faktiski glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 222. fondā.[1328]

1984. gada raksturojumā Igors Fjodorovs, Kaiva Cinis un A. Novikova norāda, ka Georgijs Koršaks ne vienmēr ir izturēts un taktisks pret padotajiem, kā arī reizēm slimīgi reaģējot uz kritiskām piezīmēm.[1329] Koršaka rekomendācija, raksturojums, kas apstiprināts saskaņā ar 1986. gada 7. marta protokolu Nr. 33, ir īpašs dokuments, jo sākotnēji tas sagatavots, lai to parakstītu Rīgas apvienības ģenerāldirektors Igors Fjodorovs, bet vēlāk to parakstījusi ģenerāldirektora vietniece Kaiva Cinis, turklāt tas kā mašīnraksta dokuments satur ar roku rakstītas piezīmes. Piemēram, ar roku pierakstīts, ka 1986. gadā Koršaks bijis kruīzā apkārt Japānai. Līdzās mazāk nozīmīgiem labojumiem interesanti, ka tekstā ar roku svītroti apgalvojumi "piedalās vienotas politiskās izglītības veidošanā apvienībā", "aizraujas ar literatūru un mākslu", svītrojot un pierakstot klāt, precizēts, ka bijis direktors nevis "Vidusjūras" kruīzā, bet kruīzā

[1325] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 156. lp.
[1326] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 157.–158. lp.
[1327] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 161.–162. lp.
[1328] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 155. – 163. lp.
[1329] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 168. lp.

"apkārt Japānai", kā arī nevis 1985. gadā, bet gan 1986. gadā. Tāpat svītrots, ka Koršaku rekomendē īslaicīgiem komandējumiem uz kapitālistiskajām valstīm, ar zīmuli pierakstot, ka rekomendē 1987. gadā vadīt tūristu grupu uz Indiju.[1330]

Georgija Koršaka biogrāfija

Georgijs Koršaks, Artjoma dēls, dzimis 1938. gada 17. augustā Kozakovā, Bobruiskas rajonā, Mogiļevas apgabalā, Baltkrievijā. Savā kadru uzskaites anketā norādījis, ka ir baltkrievs un cēlies no zemnieku šķiras. PSKP biedrs no 1966. gada (biedra kartes Nr. 07837738). Ieguvis augstāko inženiera mehāniķa[1331] izglītību 1979. gadā Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajā Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā automobiļu un automobiļu saimniecības specialitātē, studijas sākot 1966. gadā Vissavienības vieglās un tekstilrūpniecības neklātienes institūtā.[1332] LPSR Valsts izgudrojumu un atklājumu lietu komitejas 1971. gada 23. aprīļa autorapliecība Nr. 3090902 apliecina Koršaka izgudrojuma patentēšanu.[1333] No 1985. gada 16. septembra līdz 1985. gada 6. novembrim cēlis kvalifikāciju PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Tūrisma un ekskursiju darbinieku kvalifikācijas celšanas institūtā ekonomikā un uzņēmumu vadībā (1985. gada 6. novembra apliecība Nr. 9433).[1334] Atbildot uz jautājumu par svešvalodu un "PSRS tautu valodu" zināšanām, norādījis, ka vācu valodā lasa un tulko ar vārdnīcu un ka latviski lasa un spēj izteikties.[1335]

1981. gada 7. janvāra anketā norādīts, ka 1979. gadā ir bijis tūrisma braucienā Grieķijā.[1336] Savukārt, spriežot pēc 1987. gada 15. janvāra izziņas, ko parakstījusi Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietniece, kadru daļas priekšniece Kaiva Cinis, Georgijs Koršaks apmeklējis ārzemes kopš 1979. gada vairākkārt, bet pēdējo reizi bijis

[1330] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 165. lp., 165. lp. otra puse.
[1331] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 141. lp.
[1332] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 145. lp.
[1333] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 141. lp.
[1334] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 144. lp.
[1335] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 141. lp. otra puse.
[1336] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 141. lp. otra puse

1986. gadā kā kruīza direktors apkārt Japānai.[1337] Dokumentā, kas rakstīts mašīnrakstā veikts labojums ar zīmuli, svītrojot ziņas par pēdējo reizi un norādot, ka pēdējā reize bijusi 1987. gadā, kad Koršaks vadījis tūrisma grupu uz Indiju. Personas lietā esošajās izziņās norādes par pēdējo reizi regulāri labotas, piemēram, 1986. gada 20. marta izziņā, ko parakstījusi Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietniece, kadru daļas priekšniece Kaiva Cinis, datorrakstā norādītais pēdējais ceļojums pa Vidusjūru kruīza direktora amatā ar zīmuli svītrots, pierakstot, ka pēdējā reize bijusi 1987. gadā, kad Koršaks vadījis tūrisma grupu uz Indiju,[1338] vēl citur informācija, kas acīmredzot norāda uz pēdējo braucienu (uz izziņas sagatavošanas brīdi), kas noticis 1982. gadā, esot kruīzs pa Tuvajiem Austrumiem direkcijas sastāvā, papildināta ar norādi, kas rakstīta ar zīmuli, ka 1985. gadā bijis kruīza direktors pa Vidusjūru.[1339]

Georgija Koršaka tēvs Artjoms Koršaks, Prokopa dēls, dzimis 1895. gadā Kozi ciemā, Paričskas (šobrīd – Svetlogorskas) rajonā, Gomeļas apgabalā, miris 1943. gada martā. Māte Serafima Koršaka, Gerasima meita, dzimusi Ribicka, dzimusi 1900. gada jūnijā Daņilovkas ciemā, Paričskas (šobrīd – Svetlogorskas) rajonā, Gomeļas apgabalā, anketas aizpildīšanas brīdī, 1981. gada 7. janvārī, dzīvojusi Jūrmalā, Viktorijas ielā, mirusi 1985. gadā. Georgijam Koršakam – četras māsas, no kurām trīs dzimušas Ozeras ciemā, Bobruiskas rajonā Mogiļevas apgabalā: 1919. gada septembrī dzimusī Olga Koršaka, 1924. gada decembrī dzimusi Anastasija Šinkorenoka, 1926. gada aprīlī dzimusi Marija Fokina, kā arī viena dzimusi turpat, kur Georgijs, Kozakovā, Bobruiskas rajonā, Mogiļevas apgabalā, konkrēti, 1940. gada 11. novembrī dzimusī Tamāra Koršaka, Rīgas Modeļu nama vecākā tehnoloģe. Sieva – Viktorija Koršaka, dzimusi Tračuma, Krāslavas rajona Tračumos, Jūrmalas pilsētas Ādas un venerisko slimību dispansera ārste. Dēls – 1969. gadā Jūrmalā dzimušais Arturs Koršaks, kas 1981. gada janvārī mācījās 78. vidusskolā.[1340]

[1337] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 166. lp
[1338] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 164. lp.
[1339] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 170. lp.
[1340] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 141. lp. otra puse

Koršaku ģimene uz Rīgu no Baltkrievijas atbrauca 1953. gadā, 1961. gadā Georgijs Koršaks pabeidza Jūrmalas pilsētas 2. vidusskolu.[1341] Līdz 1955. gadam Koršaks strādāja par telegrammu iznēsātāju LPSR Sakaru ministrijas Jūrmalas sakaru kantorī, Jomas ielā 2. No 1955. gada līdz 1958. gada martam bija kinomehāniķis LPSR Kultūras ministrijas kinoteātrī *Dzintarkrasts*, iepriekš turpat arī māceklis un palīgs. Līdz 1962. gada martam bija LPSR Kultūras ministrijas Republikāniskā filmu iznomāšanas kantora kinomehāniķis, vecākais kinomehāniķis un šoferis. Līdz 1963. gada maijam bija 2. kategorijas šoferis LPSR Autoceļu un šoseju ministrijas Rīgas 2. taksometru parkā Hanzas ielā 3. Līdz 1970. gada jūnijam – vecākais meistars, iepriekš meistars, palīgs un māceklis. LPSR Vieglās rūpniecības ministrijas fabrikā *Aurora* Rīgā, Mazajā Nometņu ielā 16 līdz 1972. gada jūnijam bija šoferis un vecākais inženieris LPSR Celtniecības ministrijas ražošanas apvienībā *Latavtostrojtrans* Rīgā, Katlakalna ielā 2, līdz 1973. gada februārim bija Volgas autorūpnīcas (VAZ) pārvietojamās stacijas Nr. 24 meistars Jūrmalā. Līdz 1977. gada janvārim – VAZ tehniskās apkopes stacijas direktors Jūrmalā, Staiceles ielā. Līdz 1981. gada janvārim bija VAZ specializētā autoservisa direktors Rīgā, Rencēnu ielā 1.[1342] 1981. gada 7. janvārī dzīvoja Rīgā, Zentenes ielā.[1343]

Koršakam praktiski nebija PSRS valsts apbalvojumu, līdz 1981. gada 7. janvārim viņš ieguvis vien jubilejas medaļu *Par varonīgu darbu Atzīmējot V. I. Ļeņina 100 dzimšanas dienu*. [1344]

1.8. Juris Dimitris (1937–)

Juris Dimitris, Oskara dēls, dzimis 1937. gada 6. februārī Rīgā. 1983. gada 18. februāra kadru uzskaites anketā norādījis, ka ir latvietis un cēlies no kalpotājiem.[1345] 1977. gadā kļuvis par PSKP biedru (biedra

[1341] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 144. lp.
[1342] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 142. lp.
[1343] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 142. lp. otra puse.
[1344] PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 142. lp. otra puse.
[1345] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 27. lp.

kartes numurs 16859971).[1346] Mācījies Rīgas pilsētas 18. septiņgadīgajā skolā. No 1963. gada līdz 1971. gadam studējis Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridiskajā fakultātē. 1971. gada 22. februārī Valsts eksāmenu komisija piešķīrusi jurista kvalifikāciju, par ko 26. februārī izsniegts diploms Nr. 347043.[1347] Diploma sekmju izrakstu parakstījuši rektors Visvaris Millers (1927–1992) un dekāns Valters Šulcs (1929–).[1348] Sekmju izraksts liecina, ka vācu valodas zināšanas novērtētas ar "teicami", bet latīņu valodā zināšanas novērtētas ar "ieskaitīts". Kadru uzskaites anketā norādīts, ka Dimitris brīvi pārvalda vācu, krievu un latviešu valodu. Lasa un spēj izteikties angļu un serbhorvātu valodā.[1349] Zināšanas PSKP vēsturē, zinātniskā komunisma pamatos un dialektiskajā un vēsturiskajā materiālismā novērtētas ar atzīmi "teicami", bet vairākos studiju priekšmetos vērtējums ir "apmierinoši", piemēram, loģikā, valsts un tiesību teorijā, padomju administratīvajās tiesībās, padomju darba tiesībās, padomju kriminālprocesa tiesībās. Diplomdarbs – *Starptautiski tiesiskās normas saistībā ar zvejniecību Atlantijas okeānā un PSRS nacionālā likumdošana* – novērtēts ar "teicami", bet tēma acīmredzot izvēlēta tādēļ, ka studijas saistītajos priekšmetos salīdzinoši sekmējušās. Piemēram, starptautiskās tiesības un tautu demokrātisko valstu valsts tiesības novērtētas ar "labi", savukārt zināšanas buržuāzisko valstu valsts tiesībās bijušas pat "teicami" novērtētas.[1350]

Tēvs – 1902. gadā Rīgā dzimušais Oskars Dimitris, Eduarda dēls, māte – 1902. gadā Rīgā dzimusī Alma Dimitris, Kriša meita, dzimusi Osītis. Māsa Ausma Dimitris, Oskara meita dzimusi 1933. gadā Rīgā, dzīvojusi Siguldā, viensētā, strādājusi LPSR Lauksaimniecības ministrijas Lopkopības un veterinārijas zinātniskās pētniecības institūtā Siguldā, Analītiskajā nodaļā. Sieva Daina Dimitris, Teodora meita, dzimusi Briede, dzimusi 1939. gadā Rīgā, bijusi LPSR Centrālās statistikas pārvaldes nodaļas vadītāja.[1351]

[1346] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 27. lp.
[1347] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 27., 29. lp.
[1348] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 30.–31. lp.
[1349] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 27. lp. otra puse.
[1350] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 30.–31. lp.
[1351] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 27. lp. otra puse.

1983. gada 18. februāra kadru uzskaites anketā Dimitris norādījis, ka dzīvo Miera ielā, Rīgā.[1352]

LPSR presē lasām, ka Juris Dimitris dienējis par torpēdkutera motoristu PSRS Ziemeļu jūras flotē, bet, kamēr kuģu būves rūpnīcas brigadieris remontējis kuterus, kas zvejos pie Ņūfaundlendas krastiem kā, piemēram, *Malta-SRT-4486*, *Ģipka-SRT-4547*, *Auce-SRT-4585,* tikmēr mācījies Ļeņingradas enerģētikas institūtā.[1353] Personas lietā šādu ziņu nav.

Līdz 1958. gada martam bijis jūrnieks, mehāniķis uz Brīvprātīgās armijas, aviācijas un flotes veicināšanas biedrības, kas vairāk pazīstams pēc akronīma krievu valodā DOSAAF (*Добровольное общество содействия армии, авиации и флоту*, *ДОСААФ*), karaflotes kluba mācību kuģa, kura kantora adrese bija Rīgā, Vaļņu ielā 3. No 1958. gada līdz 1959. gada maijam bija PSRS Jūras flotes ministrijas Rīgas kuģu būves un remonta rūpnīcas atslēdznieks un brigadieris. No 1959. gada līdz 1967. gada septembrim – atslēdznieks, refrižeratora motorists, refrižeratora mehāniķis Rīgas traleru un refrižeratoru flotes bāzē Lašu ielā, tad līdz 1969. gada aprīlim – galvenais inženieris Rīgas rajona zvejnieku kolhozā *Carnikava*. Līdz 1970. gadam bija refrižeratora mehāniķis PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas jūras kuģniecībā. Līdz 1971. gada aprīlim – Ziemeļatlantijas zvejniecības konvencijas (1959. gada Konvencija par zvejniecību Atlantijas okeāna Ziemeļrietumu daļā) starptautiskais inspektors Rietumu baseina konvenciju zvejniecības inspekcijā Baltijas baseina zivju aizsardzības, zivju krājumu papildināšanas un zvejniecības regulēšanas pārvaldē Rīgā, Pils ielā 14. Tad līdz 1974. gada novembrim – atkal refrižeratora mehāniķis Latvijas jūras kuģniecībā, bet no 1974. gada līdz 1975. gada aprīlim – galvenais inženieris Rīgas radioizotopu aparātu būves zinātniskās pētniecības institūtāRīgā, Ganību dambī, pēc tam atkal līdz 1976. gada 10. oktobrim – refrižeratora mehāniķis Rīgas traleru un refrižeratoru flotes bāzē. Līdz 1978. gada maijam bija Rīgas muitas inspektors V. Lāča ielā 6, bet no 1978. gada maija līdz 1983. gada februārim – Jūras un upju flotes strādnieku arodbiedrības

[1352] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 27. lp. otra puse.
[1353] Poišs J., "Kuģus poš tāliem braucieniem", *Padomju Jaunatne,* Nr. 81, 1959, 25. aprīlis, 1. lpp.

Latvijas republikāniskās komitejas Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktors. 1983. gada februārī Juri Dimitri iecēla par *Intūrista* Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieku, kadru daļas priekšnieku.[1354]

Saskaņā ar 1983. gada 16. februāra LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa pavēli Nr. 5-*л* Juri Dimitri pārcēla no Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktora amata uz Rīgas apvienību par ģenerāldirektora vietnieku, kadru daļas priekšnieka pagaidu pienākumu izpildītāju.[1355]1983. gada 18. februārī Rīgas apvienības vārdā ģenerāldirektors Igors Fjodorovs, ar Nr. 41-k numurējot divus dažādus dokumentus, nosūtīja LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejai lūgumu apstiprināt lēmumu iecelt Juri Dimitru par Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieku, Kadru daļas priekšnieku, kas veikts, izpildot LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes pavēli,[1356] kā arī izdod pavēli par Jura Dimitra iecelšanu par ģenerāldirektora vietnieku, kadru daļas priekšnieka pagaidu pienākumu izpildītāju, atsaucoties uz jau minēto 1983. gada 16. februāra pavēli Nr. 5-*л*.[1357] Mēnesi vēlāk PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieks I. Semjonovs 1983. gada 14. marta pavēlē Nr. 208-*л* uzdevis iecelt Dimitri par Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieku, kadru daļas priekšnieku,[1358] ko Rīgas apvienības ģenerāldirektors izpildīja ar 1983. gada 15. marta pavēli Nr. 66-k, nosakot, ka atzīstams, ka iecelšana notikusi 14. martā, pamatojoties uz saņemto pavēli.[1359]

Nedatētā dokumentā, kas varētu būt izdots 1983. gada vasarā, jo tajā teikts, ka *Intūrista* sistēmā Dimitris strādā pusgadu, komisija rekomendēja ģenerāldirektora vietniekam, kadru daļas priekšniekam Dimitrim uzlabot kadru daļas darbinieku disciplīnu un kadru daļas darba kvalitāti, reizē secinot, ka viņš atbilst ieņemamajam amatam.[1360] Saskaņā ar *Intūrista* Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1983. gada 28. oktobra pavēli Nr. 297-k noteikts, ka

[1354] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 28. lp.
[1355] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 41. lp.
[1356] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 42. lp.
[1357] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 43. lp.
[1358] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 45. lp.
[1359] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 44. lp.
[1360] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 49. lp.

Dimitris kā ģenerāldirektora vietnieks uzskatāms par stājušos darbā 1983. gada 28. oktobrī pēc mācību priekšlaicīgas pabeigšanas PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Tūrisma un ekskursiju darbinieku kvalifikācijas celšanas institūtā.[1361] 1983. gada 4. novembra apliecībā Nr. 42-B gan minēts, ka Dimitris laikā no 1983. gada 5. septembra līdz 1983. gada 4. novembrim cēlis kvalifikāciju, apgūstot ārzemju tūrisma pārvaldes zinātniskos pamatus,[1362] tātad vismaz vairākas dienas pēc tam, kad faktiski sācis darbu. Nepilnu mēnesi vēlāk Rīgas apvienības ģenerāldirektors ar 1983. gada 21. novembra pavēli Nr. 324-k Dimitri pārceļ par ģenerāldirektora vietnieku, Ceļojumu pārvaldes priekšnieku, nosakot 225 rubļus atalgojumu mēnesī, bet par 200 rubļiem mēnesī Dimitra vietā ģenerāldirektora vietnieka, Kadru daļas priekšnieka amatā pieņem bijušo LPSR iekšlietu ministru, ģenerālmajoru Jāni Brolišu.[1363] Minētā pavēle pamatojas uz PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas 1983. gada 11. novembra pavēli Nr. 1000-*л*, kas no Dimitra kadru lietas ir izrauta, aizstājot ar vēl vienu 1983. gada 14. marta pavēles Nr. 208-*л* izrakstu, uz kura ir apliecinājums, ka Rīgas apvienība to saņēmusi 1983. gada 21. martā, piešķirot numuru 265.[1364] Jau 1984. gada 5. martā Dimitris lūdzis PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas priekšsēdētāja vietniekam kadru lietās Romanovam pārcelt viņu no Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieka, Ceļojumu pārvaldes priekšnieka amata par Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieku "ar amata pienākumiem saskaņā ar Rīgas apvienības ģenerāldirektora pavēli".[1365]

Pēc tam, kad saskaņā ar Rīgas apvienības ģenerāldirektora 1984. gada 5. marta pavēli Nr. 62-k Dimitrim piešķirts atvaļinājums no 5. līdz 7. martam sakarā ar ģimenes apstākļiem,[1366] atsaucoties uz PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas 1984. gada 22. marta pavēli Nr. 205-*л*, Rīgas apvienības ģenerāldirektors ar 1984. gada 30. marta pavēli Nr. 93-k norīkojis Dimitri par *Intūrista* Rīgas apvienības ģenerāldirektora

[1361] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 32. lp.
[1362] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 35. lp.
[1363] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 46. lp.
[1364] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 47. lp.
[1365] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 33. lp.
[1366] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 37. lp.

vietnieku.[1367] No 1984. gada 6. jūnija līdz 9. jūnijam Dimitrim piešķirts atvaļinājums bez darba samaksas saglabāšanas saskaņā ar ģenerāldirektora pienākumu izpildītāja Georgija Koršaka parakstītu 1984. gada 22. maija pavēli Nr. 160-k, pamatojoties uz Rīgas internacionālā jūrnieku kluba 1984. gada 31. marta izziņu Nr. 01/38.[1368] Sekojis vēl viens bezalgas atvaļinājums, šoreiz sakarā ar ģimenes apstākļiem no 1984. gada 3. līdz 15. septembrim, kas piešķirts atbilstoši 1984. gada 15. augusta pavēlei Nr. 261-k, izpildot Dimitra lūgumu.[1369]

Saskaņā ar Rīgas apvienības ģenerāldirektora 1984. gada 2. jūlija pavēli Nr. 201-k Dimitris pildījis kadru daļas priekšnieka pienākumus Broliša slimības laikā,[1370] bet saskaņā ar 1984. gada 1. oktobra pavēli Nr. 315-k Dimitrim atkal uztic kadru daļas priekšnieka Jāņa Broliša pienākumu pildīšanu, kamēr pēdējais ir kārtējā atvaļinājumā no 2. līdz 27. oktobrim. Minēto pavēli sagatavojusi T. Utkina.[1371] Nesagaidot Broliša kārtējā atvaļinājuma beigas, pamatojoties gan uz PSRS Jūras flotes ministrijas padotās Latvijas Jūras kuģniecības 1984. gada 19. oktobra pieprasījumu Nr. 33-14, gan uz tā paša datuma Dimitra iesniegumu, PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas priekšsēdētāja vietnieks V. Romanovs izdevis 1984. gada 26. oktobra pavēli Nr. 811-*л* atbrīvot no darba Dimitri sakarā ar viņa pārcelšanu uz Latvijas Jūras kuģniecību.[1372] Minētā pavēle Rīgā saņemta 1984. gada 2. novembrī, bet 10. novembrī tā nodota Jānim Brolišam izpildei.[1373] Dienu vēlāk ģenerāldirektora pienākumu izpildītājs Georgijas Koršaks izdevis 1984. gada 11. novembra pavēli Nr. 354-k, ar kuru Dimitris no 19. novembra atbrīvots no amata.[1374] Līdz ar to Juris Dimitris Rīgas apvienībā pavadījis tikai vienu gadu un astoņus mēnešus, ieskaitot atvaļinājumus dažādu apstākļu dēļ, bet pabijis visos ģenerāldirektora vietnieku amatos, kas acīmredzami liek

[1367] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 36. lp.
[1368] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 48. lp.
[1369] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 40. lp.
[1370] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 39. lp.
[1371] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 38. lp.
[1372] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 50. lp.
[1373] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 50. lp.
[1374] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l., 51. lp.

uzdot jautājumu par mērķiem, kuru dēļ PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejai bija jāpieļauj viena cilvēka rotācija tik īsā laikā visos svarīgajos amatos, ja viņam nebija iepriekšējas tiešas pieredzes tūrisma un viesnīcu jomā.

1.9. Jānis Brolišs (1930–1985)

Ģenerāldirektora vietnieka, Kadru daļas priekšnieka dzīves un darba gājums arī atbilstoši *Intūrista* dokumentiem sk.: Jarinovska, Kristīne. "Ieskats Jāņa Broliša Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas nomenklatūras kadru personas lietā".

1.10. Edmunds Ratnieks (1922–)

Bijušās LPSR iekšlietu dienesta un militārās izlūkošanas amatpersonas darbojās arī LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldē.

Tā Edmunds Ratnieks dzimis 1922. gada 12. februārī Valmieras apriņķa Rencēnu pagastā (tagad Burtnieku novads). Savā 1990. gada 19. februāra kadru uzskaites anketā norādījis, ka ir cēlies no strādniekiem un ir latvietis. PSKP biedrs no 1945. gada (biedra kartes Nr. 12823911). Turpat, atbildot uz jautājumu par izglītību un specialitāti, norāda, ka ir žurnālists un ka pabeidzis PSKP CK Augstāko partijas skolu 1958. gadā.[1375] Saskaņā ar anketā minēto pārvalda vācu, krievu un latviešu valodu. Ārvalstīs bijis daudzkārt dienesta komandējumos, papildinot ziņas par atrašanos ārvalstīs, norādīts, ka no 1978. gada līdz 1984. gadam pildījis *Intūrista* ģenerālā pārstāvja pienākumus Vācijas Demokrātiskajā Republikā, Berlīnē.[1376]

Darba gaitas minētajā anketā atspoguļotas sekojoši. No 1936. gada līdz 1938. gada maijam Ratnieks bijaisizsūtāmais veikalā *Hokeja Klubs*. Tad līdz 1941. gada janvārim – māceklis Armijas ekonomiskajā veikalā Rīgā. Līdz 1941. gada jūnijam – LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas tehniskais sekretārs. No 1941. gada jūlija līdz 1944. gada februārim Edmunds Ratnieks dienējis PSRS bruņotajos spēkos,

[1375] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 1. lp.
[1376] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 1. lp. otra puse.

bet nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā darbojies kā PSRS atbalstošās Otomāra Oškalna (1904–1947) Otrās sarkano partizānu vienības komandiera palīgs un aģentūras izlūks.[1377] No 1944. gada marta līdz maijam mācījies partijas un padomju darbinieku kursos Kirovā. No 1944. gada jūnija līdz septembrim – LĻKJS CK operatīvās grupas loceklis. No 1944. gada septembra līdz 1945. gada decembrim bija LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas sekretārs. No 1946. gada janvāra līdz septembrim – LĻKJS CK instruktors, LĻKJS Jēkabpils apriņķa komitejas sekretārs. No 1946. gada septembra līdz 1948. gada jūlijam Ratnieks mācījies VĻKJS CK Centrālās komjaunatnes skolā Maskavā. No 1948. gada augusta līdz 1949. gada janvārim bija LĻKJS CK nodaļas vadītājs. No 1949. gada janvāra līdz oktobrim Ratnieks bija LKP CK instruktors. No 1949. gada oktobra līdz 1950. gada februārim LĻKJS CK sekretārs. No 1950. gada februāra līdz 1952. gada jūnijam – VĻKJS CK atbildīgais organizators Maskavā. No 1952. gada jūnija līdz oktobrim Ratnieks bija LKP Liepājas apriņķa komitejas nodaļas vadītājs. No 1952. gada oktobra līdz 1955. gada septembrim strādāja laikraksta *Cīņa* redakcijā par literāro līdzstrādnieku un nodaļas vadītāju. No 1955. gada septembra līdz 1958. gada augustam mācījies PSKP CK Augstākajā partijas skolā Maskavā. No 1958. gada augusta līdz 1961. gada augustam Ratnieks bija LKP CK atbildīgais organizators un Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietnieks.[1378] No 1961. gada augusta līdz 1964. gada oktobrim – LPSR Kultūras ministrijas Latvijas Valsts izdevniecības direktors. No 1964. gada oktobra 1966. gada augustam pildīja LPSR Valsts preses komitejas priekšsēdētāja vietnieka pienākumus. No 1966. gada septembra līdz 1978. gada novembrim bija LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes (vēlāk pārveidotas par Galveno ārzemju tūrisma pārvaldi) priekšnieks, bet no 1978. gada novembra līdz 1984. gada aprīlim – *Intūrista* ģenerālais pārstāvis Vācijas Demokrātiskajā Republikā Berlīnē. Kad Edmundu Ratnieku pārcēla uz Berlīni, LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes (vēlāk LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes) priekšnieka amatā no 1978. gada

[1377] Kacēns, V. "Partizaņu komandieris", *Zvaigzne*, Nr. 8, 1955, aprīlis, 26.–27. lpp.; Samsons, Vilis. "Kopīgais reids", *Zvaigzne*, Nr. 8, 1985, aprīlis, 8.–9. lpp.

[1378] "Visus ideoloģiskā darba līdzekļus – jaunā cilvēka audzināšanai", *Cīņa*, Nr. 234, 1960, 1. oktobris, 1.–2. lpp.

līdz 1988. gadam bija Staņislavs Jaškulis. No 1984. gada aprīļa līdz 1988. gada septembrim strādājis LPSR Galvenajā ārzemju tūrisma pārvaldē (iepriekš LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldē) par metodiskā kabineta vadītāju.[1379]

Atbildot uz jautājumu par darbību "vēlētos" amatos, Edmunds Ratnieks norādījis, ka 1987. gadā ievēlēts PSRS Kara veterānu komitejas Rīgas sekcijas prezidijā.[1380]

Ratnieks apbalvots ar I un II pakāpes Tēvijas kara ordeņiem, diviem Darba Sarkanā Karoga ordeņiem, ordeni *Goda zīme* un divpadsmit medaļām. Anketas aizpildīšanas brīdī Edmunds Ratnieks bija atvaļināts majors.[1381]

1990. gada 19. februāra anketā, sniedzot ziņas par savu ģimeni, Edmunds Ratnieks ziņas par saviem vecākiem atspoguļo ļoti vispārīgi, norādot vien, ka viņa tēvs Jānis Ratnieks, Dāvida dēls, dzimis 1887. gadā Latvijā, miris 1971. gadā, bet māte Alvīne Ratnieks, Kārļa meita, dzimusi 1896. gadā Latvijā, mirusi 1983. gadā. Ratnieka sieva – Askapija Baraņenkova, Fjodora meita, dzimusi 1929. gadā Brjanskas apgabalā, pensionāre, dzīvojoša Gorkija ielā, Rīgā. Māsa Lūcija Pugačova, Jāņa meita, dzimusi 1919. gadā Latvijā, pensionāre, dzīvojusi Jūrmalā. Meita – Irina Ivušina, Eduarda meita, dzimusi 1952. gadā Maskavā, LPSR Valsts plāna komitejas Plānošanas zinātniskās pētniecības institūta inženiere projektētāja, dzīvojusi Vesetas ielā, Rīgā.[1382]

Edmunds Ratnieks 1990. gada 20. februārī lūdzis PSRS Rīgas apvienības ģenerāldirektoram Georgijam Koršakam pieņemt viņu par Rīgas apvienības ģenerāldirektora palīgu, pamatojoties uz terminētu darba līgumu uz vienu gadu un reizē uzdodot pagaidu kancelejas vadītāja pienākumu pildīšanu.[1383] Saskaņā ar Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces Kaivas Cinis 1990. gada 28. februāra pavēli Nr. 187-k Edmunds Ratnieks pieņemts darbā par ģenerāldirektora palīgu, noslēdzot terminētu līgumu uz vienu gadu, uzdodot pagaidu

[1379] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 2. lp
[1380] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 2. lp. otra puse
[1381] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 2. lp. otra puse
[1382] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l. lp. otra puse.
[1383] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 3. lp

kancelejas vadītāja pienākumu izpildi, no 1990. gada 1. marta ar atalgojumu 160 rubļi mēnesī. Pamatojumā minēts Ratnieka iesniegums, ģenerāldirektora Koršaka saskaņojums un 1990. gada 21. februāra štatu saraksta izmaiņas.[1384] 1990. gada 2. martā, šim laika periodam netipiski, izveidots akts rokrakstā bez veidlapas, ka Rīgas apvienības kancelejas vadītāja N. Strautiņa nodod Ratniekam sekojošus dokumentus: Rīgas apvienības pavēles no 1980. līdz 1990. gadam, nosūtīto dokumentu reģistrācijas grāmatu, saņemto dokumentu reģistrācijas grāmatu, komandējumu reģistrācijas žurnālu, Rīgas apvienības sakarā izdotōs saistošos tiesību aktus, saņemto dokumentu mapi, nosūtīto dokumentu mapi, telefonogrammu mapi. Aktu uzrakstīja Strautiņa, tajā norādīts, ka tā sagatavotāji ir Ratnieks un Strautiņa, aktu saskaņojusi Kaiva Cinis.[1385] Savdabīgi, ka jau 1990. gada 12. martā PSRS Kara veterānu komitejas Rīgas sekcijas priekšsēdētājs, Padomju Savienības Varonis, aviācijas rezerves ģenerālmajors Nikolajs Groševs lūdz Rīgas apvienību komandēt Edmundu Ratnieku, kas ir PSRS Kara veterānu komitejas Rīgas sekcijas prezidija loceklis un starptautiskās komisijas loceklis, no 1990. gada 20. līdz 23. marta uz semināru Maskavā. Seminārā bija paredzēts skatīt jautājumus, kas skar ārvalstu delegāciju un spectūristu grupu uzņemšanu. Lūgumā piebilsts, ka izdevumus segs PSRS Kara veterānu komiteja.[1386] 13. marta rezolūcija paredz iekļaušanu pavēlē, bet norāde lūguma apakšā liecina, ka atļauja sniegta ar 1990. gada 15. marta pavēli Nr. 224-k.[1387]

Edmunda Ratnieka lietā pieejama Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka apstiprināta 1989. gada 22. jūlija Kancelejas vadītājas amata instrukcija. Amata instrukcijas esība skatītajās personas lietās ir izņēmums, nevis likumsakarība. Gan instrukcijas nosaukums, gan arī teksta izklāsts rakstīts tā, it kā tas būtu domāts sieviešu dzimtes personai. Ratnieks ar minēto instrukciju iepazinies 1990. gada 26. martā. Instrukcijas 1. punkts paredz, ka kancelejas vadītāja ir tieši pakļauta ģenerāldirektora vietniekam kadru

[1384] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 4. lp
[1385] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 6. lp
[1386] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 7. lp
[1387] PDVA, 282. f., 1. apr., 282. l., 7. lp

un sadzīves jautājumos. 2. punktā uzskaitīti amatam saistoši tiesību akti. 3. punktā norādīti pamatuzdevumi: saņemto un nosūtīto dokumentu uzskaite, arī "dienesta vajadzībā" lietvedības vešana, pastāvīga kontrole pār pareizu un savlaicīgu dokumentu apriti, savlaicīga vadības informēšana par saņemtajiem dokumentiem un to izpildi, uzdevumu izpildes un termiņu kontrole, ikgadējā dokumentu atlase un noformēšana nodošanai arhīvā vai iznīcināšanai, lietu nomenklatūras izstrāde un sekošana tās ievērošanai, katru gadu sākt saņemto un nosūtīto dokumentu žurnālu, kā arī vest to gada garumā, reģistrēt, pavairot un izsūtīt pavēles personāla jautājumos, izrakstīt un izsniegt komandējuma apliecības, rūpēties par kancelejas precēm, reģistrēt speciālajā žurnālā paziņojumus par ārzemju tūristu iebraukšanu, izmaiņām to iebraukšanā, nodot paziņojumus pret parakstu apkalpošanas nodaļā un nepieciešamības gadījumā anulēt, sekot dokumentu pavairošanas dokumentēšanai, kontrolēt, lai mašīnrakstītāji pildītu iekšējās kārtības noteikumus, tāpat sekot viņu darba izpildei, sniegt priekšlikumus mašīnrakstītāju uzvedības sakarā, veikt pasta sūtījumu saņemšanu un nosūtīšanu.[1388]

1991. gada 27. jūlijā Edmunds Ratnieks iesniegumā Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietniecei Kaivai Cinis norāda, ka piekrīt pagarināt darba līgumu līdz 1991. gada 30. decembrim. Uz iesnieguma ir rezolūcija, ka noslēdzams darba līgums līdz attiecīgajam datumam.[1389] 1991. gada 29. augustā, tātad pēc Augusta puča, saņemtais un tajā pašā datumā kadru daļai nodotais Edmunda Ratnieka iesniegums (bez datuma) atspoguļo lūgumu viņu atbrīvot no darba ar 1991. gada 9. septembri pēc paša vēlēšanās. Norāde uz iesnieguma liecina, ka Georgijs Koršaks izdevis atbilstoši lūgtajam 1991. gada 5. septembra pavēli Nr. 695-k.[1390] Lietā iekļauta arī Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1991. gada 5. septembra pavēle Nr. 695-k, kas paredz no 1991. gada 9. septembra atbrīvot pēc paša vēlēšanās Edmundu Ratnieku, bet vietā no 1991. gada 9. septembra līdz 9. oktobrim kā pienākumu izpildītāju iecelt Pāvelu Ponomarenko, Leontija dēlu, Rīgas apvienības civilās

[1388] PDVA, 282. f., 1. apr., 282. l., 8.–9. lp
[1389] PDVA, 282. f., 1. apr., 282. l., 10. lp.
[1390] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 11. lp.

aizsardzības štāba priekšnieku, par attiecīgo pienākumu pildīšanu izmaksājot algas starpību. Pavēli sagatavojusi un nodrukājusi Burlucka.[1391] 1994. gada 7. jūnija laikrakstā *Pavalstnieks* Ponomarenko norādīts kā VDK veterāns ar 43 gadu izdienu, dzīvojošs Rīgā.[1392]

1.11. Viesu uzņemšanas un izvietošanas grupa, tās saskarsme ar VDK

Intūrista Rīgas nodaļā nodarbināto analīze, atklājot operatīvā piesega darbībā iesaistītos, būtu nepilnīga, ja izpēte aprobežotos tikai ar tām personām, kuru personāla lietas atklāj darbību valsts drošības struktūrās. Daudziem ikdienas darba darītājiem bija neizbēgami jāsaskaras ar VDK darbību. Attiecīgo personu apzināšanā derīga bijusi informācija par LPSR VDK operāciju vadītājiem *Intūristā*, kuru starpā minēti VDK strādājošie kā Leons Klimovičs, Aleksandrs Serguņins, Voldemārs Vladimirs Trofimovs, Igors Tarvīds un Vladislavs Svarinskis, kuri neatkarīgi no statusa fiziski rezidēja arī *Intūrista* telpās.

Šeit derīgi atkārtot jau iepriekš minēto. Proti, Leona Klimoviča, Aleksandra Serguņina, Voldemāra Vladimira Trofimova, Igora Tarvīda un Vladislava Svarinska darbu vadīja LPSR VDK 2. daļas vadītāji Fabijāns Tabors un Jānis Kiršteins. Kontrole izpaudās arī tā, ka atsevišķi PSRS valsts drošības darbinieki strādājuši gan *Intūrista* Rīgas nodaļā, gan VDK. Piemēram, pēc atvaļināšanās no VDK dienesta, kur bija apakšpulkvedis LPSR VDK Rīgas rajona nodaļā, Vladislavs Svarinskis, Fateja dēls, dzimis 1918. gadā, formāli bija *Intūrista* Kadru daļas inspektors, tomēr faktiski – VDK rezidents, proti, rezidents *Intūristā*, kuram bija sakari vismaz ar desmit aģentiem.[1393] Vladislavs Svarinskis darbojies PSRS valsts drošības dienestos kopš 1940. gada, un viņam bija ievērojama pieredze attiecīgajā darbā.[1394]

[1391] PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 12. lp., 12. lp. otra puse.

[1392] "Īpaši bīstami okupanti un kolaboranti (VDK veterāni)", *Pavalstnieks*, Nr. 22, 1994, 7. jūnijs, 4. lpp.

[1393] L. Nr. K30-459/10, 102. lp.

[1394] Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas

Jānis Kiršteins, kurš vismaz no 1983. gada līdz 1986. gadam bija LPSR VDK 2. daļas priekšnieks, jau Latvijas Republikas tiesā liecināja, ka viņa vietnieks bija 2. nodaļas priekšnieks Leons Klimovičs, un precīzi norādīja piesegstruktūras statusu, proti, vienlaikus ar kadru virsnieka amatu VDK Leons Klimovičs strādājis arī *Intūrista* Rīgas nodaļā "par direktora vietnieku".[1395] Leonu Klimoviču kā LPSR VDK darbinieku, nevis *Intūrista* direktora vietnieku apliecina arī uz Amerikas Savienotajām Valstīm pārbēgušais LPSR VDK virsnieks, VDK piesegstruktūru *Dzimtenes Balss* un Latvijas komitejas sakariem ar tautiešiem ārzemēs faktiskais vadītājs Imants Lešinskis, norādot, ka šo jomu pārraudzīja viņa bijušais studiju biedrs Maskavas Valsts starptautisko attiecību institūtā Leons Klimovičs, kuru 1954. gada augustā no šīs elitārās PSRS augstskolas izraidīja, taču savu izglītību viņš pabeidza VDK skolās.[1396] Lešinskis raksta par Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes svešvalodu studentēm, kurām, ja tās ir spējīgas

> "parādīt īsti tautisku piemīlību un tamlīdz iegūt vajadzīgās ziņas ikdienišķajiem "sarunu pierakstiem" Leona Kļimoviča un viņa kolēģu vajadzībām, paveras ceļš uz Rīgas "Intourist" vai Rīgas un Ventspils ostās nodibināto Starptautisko Jūrnieku klubu kadriem."[1397]

Ievērojot trimdas laikrakstu apriti LPSR astoņdesmitajos gados, nav šaubu, ka Lešinska atklāsmes par Klimoviču kā LPSR VDK štata darbinieku *Intūristā* vismaz daļai okupētās Latvijas sabiedrības bija zināmas, tieši tāpat kā vairākumam *Intūrista* Rīgas nodaļas gidu. Jānis Kiršteins norāda, ka Aleksandrs Serguņins, Vasilija dēls, dzimis 1946. gadā, strādājis LPSR VDK no 1974. līdz 1991. gadam, beigās kā priekšnieks 2. daļas 2. nodaļā, kuru darbu, viņam sākot, vadīja Bruno Šteinbriks un kuras uzdevums bija "apkalpot" viesnīcu *Rīga* un viesnīcu *Latvija*, tātad *Intūristu*, proti, pretizlūkošanu ārzemnieku vidū, kas ieradās Latvijas teritorijā,[1398] bija viens no VDK operatīvajiem darbiniekiem, kas astoņdesmitajos gados vadīja un kontrolēja darbu,

raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 601.–602. lpp.

[1395] L. Nr. K30-459/10, 101. lp

[1396] Lešinskis, Imants, "Kalpības gadi", *Latvija Šodien*, 1986, decembris, 76. lpp.

[1397] Lešinskis, Imants, "Kalpības gadi", *Latvija Šodien*, 1986, decembris, 76. lpp.

[1398] L. Nr. K30-933/12, 99, 100. lp.

kas bija saistīts ar pretizlūkošanu ārzemju tūristu vidū.[1399] Arī citas lietas, kad LPSR VDK 2. daļas priekšnieks bija Tabors, liecina, ka Serguņins ir vervējis aģentus *Intūristā*, konkrēti viesnīcā *Latvija*, turklāt darbinieki, strādājot viesnīcā *Latvija*, vismaz no 1979. gada līdz 1991. gadam ir tikušies gan ar Serguņinu, gan ar LPSR VDK 2. daļas 3. nodaļas operatīvo virsnieku Igoru Tarvīdu, un viesnīcas darbinieki ir zinājuši, ka viņi abi pārstāv VDK.[1400] Viesnīcas *Latvija* darbiniece apgalvo, ka, strādājot par portjē, norādījusi, ka tajā ir viesu uzņemšanas grupa, kurā, starp citu, strādājusi Zoja Ņikanorova, kā arī atzīst, ka Serguņins bijis viesnīcas kurators.[1401] Persona, kuru vainoja sadarbībā ar VDK liecina:

> "To, ka Serguņins bija VDK darbinieks, zināja visi viesnīcas darbinieki, tajā skaitā arī es. Personīgi man ar Serguņinu bija kontakti tikai tajās reizēs, kad viņam vajadzēja izvietot savus viesus, vajadzēja sagatavot istabu atkarībā no viņa vēlmēm. Serguņina lūgumi tika izpildīti pēc varēšanas un spējām."[1402]

Cita viesnīcas *Latvija* darbiniece, kura strādāja par stāva dežuranti, vēlāk administratori un darbinieci viesu izvietošanas grupā no 1978. gada līdz 1992. gadam, liecina, ka

> "darba pienākumos ietilpa dažu personu izvietošana noteiktos numuros, kurus norādīja iepriekš Valsts drošības komitejas pārstāvis. [..] Zināju, ka Serguņins bija no VDK un pie administrācijas (portjē) letes regulāri dežurēja darbinieks no viņa iestādes."[1403]

Viesnīcas *Latvija* viesu uzņemšanas un izvietošanas grupā strādāja, piemēram, Zoja Ņikanorova, Ludmila Koncevaja, Kira Sarkisova, Elena Avanesova, Dzintra Krauja un Aija Odiņa. Ir visai interesanti, kā viņas nokļuvušas līdz portjē amatam viesnīcā *Latvija.* Dzīves un darba gaitu atspoguļojums personas lietās sniedz svarīgu liecību caur konkrētības prizmu gan par reālām izaugsmes iespējām PSRS, gan par atlases un karjeras izaugsmei nepieciešamiem

[1399] L. Nr. K30-459/10, 79. lp.
[1400] L. Nr. K30-933/12, 27., 28. lp.
[1401] L. Nr. K30-933/12, 104. lp.
[1402] L. Nr. K30-933/12, 108. lp.
[1403] L. Nr. K30-933/12, 111.–112. lp.

kritērijiem darbam viesnīcā *Latvija*, kur, šķiet, ne mazsvarīgs bijis katras konkrētās personas sociālais portrets, gan par iespējamo darba veikšanas motivāciju. Nākotnē veicamajos pētījumos analizētajām ziņām varētu būt svarīga loma, fiksējot atmiņu stāstījumus un veidojot publisko atmiņu.

Zoja Ņikanorova (1953–)

Zoja Ņikanorova (dzimusi Maksimova), Vladimira meita, dzimusi 1953. gada 28. novembrī Olainē. Savā 1978. gada 4. decembra kadru uzskaites anketā norādījusi, ka ir krieviete un ka cēlusies no strādniekiem. VĻKJS biedre no 1968. gada (biedra kartes Nr. 47484170). Beigusi Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultāti vācu valodas un literatūras specialitātē, iegūstot filologa un vācu valodas pasniedzēja kvalifikāciju.[1404] Atbildot uz jautājumu par svešvalodu un "PSRS tautu valodu" zināšanām, kur zināšanas novērtējamas pēc prasmes lasīt un tulkot ar vārdnīcu, lasīt un spēt izteikties vai brīvi pārvaldīt, norādījusi, ka latviešu valodā prot lasīt, tulkot ar vārdnīcu un spēj izteikties, angļu valodā prot lasīt un tulkot ar vārdnīcu, vācu valodā spēj izteikties, un tikai krievu valodu brīvi pārvalda.[1405] Līdz anketas aizpildīšanas brīdim, proti, līdz 1978. gada 4. decembrim, nebija izbraukusi ārpus PSRS.[1406] Dzīvoja Baložos.[1407] Uzņemta Latvijas Republikas pilsonībā naturalizācijas kārtībā 2001. gadā.[1408]

Autobiogrāfijā precizējusi anketā sniegtās ziņas, norādot, ka 1971. gadā pabeigusi Rīgas pilsētas 14. vidusskolu.[1409] No 1971. gada līdz 1972. gada augustam – Baložu ciema Tautas deputātu padomes izpildu komitejas karaklausības uzskaites galda priekšniece. Pēc studijām, kas ilga no 1972. gada līdz 1977. gada jūlijam, līdz 1978. gada

[1404] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 125. lp.
[1405] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 125. lp. otra puse, 128. lp.
[1406] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 125. lp. otra puse.
[1407] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 126. lp. otra puse.
[1408] Par uzņemšanu Latvijas pilsonībā naturalizācijas kārtībā: Ministru kabineta 2001. gada 24. oktobra rīkojums Nr. 510, *Latvijas Vēstnesis*, 154 (2541), 2001, 26. oktobris, LVA, 2537. f., 3. apr., 16. sērija, 5638. l.
[1409] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 127. lp.

novembrim – Latvijas republikāniskās arodbiedrību padomes Centrālās bibliotēkas bibliotekāre.[1410] Autobiogrāfijā papildinātas ziņas par darbu, kas nav sniegtas anketā, norādot, ka no 1978. gada novembra līdz 1979. gada janvārim strādājusi LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta Magnetohidrodinamikas speciālajā konstruktoru birojā. Nav gan minēts, kādu darbu konkrēti pildījusi.[1411]

Vīrs – Igors Ņikanorovs, Leonīda dēls, dzimis 1952. gadā Rīgā, strādāja Aleksandra Popova Rīgas radiorūpnīcā, dzīvoja Rīgā. Tēvs – Vladimirs Maksimovs, Mihaila dēls, dzimis 1927. gadā Novgorodā, strādāja rūpnīcā *1. maijs*. Māte – Vera Maksimova, Sergeja meita, dzimusi 1926. gadā Novgorodā, strādāja Baložu ciema ambulancē par feldšeri. Abi vecāki dzīvoja kopā ar meitu un viņas dēlu. Dēls – Aleksejs Ņikanorovs, Igora dēls, dzimis 1977. gadā Rīgā.[1412]

Spriežot pēc rezolūcijām un atzīmēm uz iesnieguma, 1979. gada janvārī lūgusi *Intūrista* Rīgas apvienības pārvaldniekam Igoram Fjodorovam pieņemt viņu par vecāko istabeni viesnīcā *Latvija;*[1413] 4. janvāra piezīme uz dokumenta un atzīme iesnieguma lapas otrajā pusē liecina, ka Zoju Ņikanorovu pazīst un par viņu atbildību uzņemas Anna Avrušenko, Nikolaja meita, norādot, ka Zoja Ņikanorova zina darbu, un viņa norīkota strādāt 10. stāvā.[1414] Saskaņā ar 1979. gada 16. janvāra *Intūrista* Rīgas nodaļas pavēli Nr. 8, §1, pieņemta par vecāko istabeni no 1979. gada 16. janvāra, nosakot atalgojumu 70 rubļi mēnesī.[1415]Saskaņā ar 1979. gada 29. jūnija viesnīcas *Latvija* Viktora Čeremisinova (sagatavojusi G. Zantmane) pavēli Nr. 73-k, §17 pārcelta no vecākās istabenes portjē amatā (nenorādot kategoriju) no 1979. gada 2. jūlija.[1416] Atestācijas lapā minēts, ka 1982. gada 4. janvārī viņa ir atestēta par pirmās kategorijas portjē.[1417] 1987. gada 18. martā Ņikanorova iesniedza lūgumu atbrīvot viņu no darba ar 1987. gada 18.

[1410] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 126. lp.
[1411] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 127. lp.
[1412] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 125. lp. otra puse.
[1413] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 129. lp.
[1414] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 129. lp., 129. lp. otra puse.
[1415] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 130. lp.
[1416] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 132. lp.
[1417] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 133. lp.

maiju pēc pašas vēlēšanās.[1418] 1987. gada 7. maija pavēle (rīkojums) Nr. 301-k paredz atbrīvot no pirmās kategorijas portjē amata un darba Zoju Ņikanorovu ar 1987. gada 30. maiju.[1419]

Dzintra Krauja (1944–)

Dzintra Krauja (dzimusi Baltkāje), Jāņa meita, dzimusi 1944. gada 4. aprīlī Rīgā.[1420] Savā 1978. gada 5. aprīļa kadru uzskaites anketā norādījusi, ka ir latviete un ka ir cēlusies no kalpotāju ģimenes. VĻKJS biedre no 1960. līdz 1972. gadam. 1967. gadā pabeigusi Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultāti angļu valodas un literatūras specialitātē,[1421] iegūstot filologa, angļu valodas skolotāja kvalifikāciju, ko apliecina diploms Ү Nr. 073868, kas izsniegts 1967. gada 30. jūnijā.[1422] Atbildot uz anketā uzdoto jautājumu, norādījusi, ka no svešvalodām un "PSRS tautu valodām" pārvalda krievu un angļu valodu, nedaudz vācu valodu.[1423] Līdz anketas aizpildīšanas brīdim ārpus PSRS bijusi tikai 1969. gadā Vācijas Demokrātiskajā Republikā koncertceļojuma laikā ar Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Tautas kori *Juventus*.[1424] Dzīvoja Saulkrastos.[1425] Anketā, atbildot uz jautājumu par karaklausību, norādīts, ka kara gadījumā būtu ierindniece medicīniskajā dienestā.[1426]

Atbilstoši 1978. gada 9. augusta autobiogrāfijai mācības sākusi 1951. gadā Rūjienas rajona Idus septiņgadīgajā skolā. 1954. gadā, ievērojot dzīvesvietas maiņu, mācības turpinājusi Rīgas rajona Garkalnes septiņgadīgajā skolā, ko pabeigusi 1958. gadā. Tā paša gada rudenī sākusi mācības Rīgas 3. vidusskolā, bijusi skolas komjaunatnes komitejas locekle un darbojusies pašdarbībā. 1962. gadā pabeigusi

[1418] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 135. lp.
[1419] PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., 136. lp.
[1420] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 1. lp.
[1421] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 1. lp.
[1422] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 5. lp.
[1423] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 1. lp. otra puse.
[1424] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 1. lp. otra puse.
[1425] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 2. lp. otra puse.
[1426] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 2. lp. otra puse.

vidusskolu, bet septembrī[1427] sākusi studijas Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātē, studiju laikā bijusi fakultātes komjaunatnes komitejas locekle, vadījusi "mācību sektoru", pēc tam "kultūrmasu sektoru", dziedājusi fakultātes vokālajā ansamblī, kā arī Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Tautas korī *Juventus* Daumanta Gaiļa vadībā,[1428] kur, spriežot pēc norādes par koncertceļojumu 1969. gadā, turpinājusi dziedāt arī pēc studiju beigām. Studijas beidzot, 1967. gada augustā sākusi strādāt par skolotāju Jaunpils vidusskolā Tukuma rajonā.[1429] 1967. gada 15. jūlijā apprecējusies ar Uldi Krauju, Elmāra dēlu, dzimušu 1943. gada 4. maijā Valmierā. Laulības reģistrācija veikta Garkalnes ciema padomes izpildu komitejā.[1430] Sakarā ar vīra studijām Rīgas Politehniskajā institūtā[1431] Krauja pārgāja strādāt no 1968. gada augusta par angļu skolotāju[1432] Saulkrastu vidusskolā Rīgas rajonā,[1433] kur nostrādāja desmit gadus.[1434]

Ziņas par ģimeni sniedz anketa, autobiogrāfija un 1986. gada 14. aprīļa izziņa, ko parakstījis Rīgas apvienības ģenerāldirektora pienākumu izpildītājs Georgijs Koršaks un ko bija paredzēts parakstīt vecākajam kadru inspektoram V. Gorņevam.[1435] Tēvs – Jānis Baltkājis, Teodora dēls, dzimis 1903. gada 30. decembrī[1436] Valkas apriņķa Ēveles ciemā,[1437] strādājis Garkalnes astoņgadīgajā skolā Rīgas rajonā par skolotāju,[1438] dzīvojis Garkalnē, Vidus ielā,[1439] miris 1981. gadā,[1440] apglabāts Garkalnes kapos.[1441] Māte – Elza Baltkāje, dzimusi Rikmane,

[1427] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 2. lp.
[1428] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 5. lp.
[1429] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 2. lp.
[1430] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 6. lp.
[1431] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 7. lp.
[1432] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 7. lp.
[1433] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 2. lp.
[1434] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 7. lp.
[1435] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 21. lp., 21. lp. otra puse.
[1436] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 1. lp. otra puse.
[1437] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 21. lp. otra puse.
[1438] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 21. lp. otra puse.
[1439] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 1. lp. otra puse.
[1440] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 1. lp. otra puse.
[1441] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 21. lp. otra puse.

Jāņa meita, dzimusi 1906. gada janvārī Rūjienas apriņķa Idus ciemā,[1442] mirusi 1950. gadā, apglabāta Strenčos.[1443] Dzīves laikā bijusi skolotāja.[1444] Viņas māsa – Vija Spridzāne, Jāņa meita, dzimusi 1939. gadā Rīgā, strādāja Viļķenes ambulancē par ārsti, dzīvoja Limbažu rajonā, Viļķenē, Briežu gatvē. 1986. gada 14. aprīlī jau strādāja par ekonomisti sovhozā *Vircava* Jelgavas rajonā, dzīvoja Vircavas ciemā.[1445] Otra māsa – Ilga Dinka, Jāņa meita, dzimusi 1936. gadā Rīgā, strādāja Rīgas epidemioloģiskajā stacijā par māsu, dzīvoja Rīgā. 1986. gada 14. aprīlī strādāja par Rīgas pilsētas profilaktiskās dezinfekcijas nodaļas 1. filiālē par dezinfektori.[1446] Pusbrālis Andis Baltkājis, Jāņa dēls, dzimis 1952. gadā, Rūjienā, strādājis Kaļiņingradas civilās aizsardzības lidostā par aviācijas inženieri, dzīvojis Kaļiņingradā. Pusbrālis Jānis Baltkājis, Jāņa dēls, dzimis 1954. gadā, Strenčos, strādājis Valsts elektrotehniskā rūpnīcā (VEF) par strādnieku, dzīvoja Garkalnē, kopā ar tēvu. Vīrs – strādāja LPSR Zinātņu akadēmijas Polimēru mehānikas institūtā par vecāko inženieri. 1986. gada 14. aprīlī vīrs jau bija vecākais zinātniskais līdzstrādnieks, tehnisko zinātņu kandidāts.[1447] Dēls – Kaspars Krauja, Ulda dēls, dzimis 1970. gadā, Saulkrastos, 1986. gada 14. aprīlī mācījās Dārziņa speciālajā mūzikas skolā.[1448] Meita – Dace Krauja, Ulda meita, dzimusi 1973. gadā, Saulkrastos.[1449] Mācījās Zvejniekciema vidusskolā.[1450]

Dzintra Krauja 1978. gada 10. augusta iesniegumā *Intūrista* Rīgas nodaļas direktoram Igoram Fjodorovam lūdz pieņemt viņu darbā par vecāko istabeni viesnīcā *Latvija.*[1451] Saskaņā ar ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1976. gada 10. augusta pavēli Nr. 90, §9 Dzintru Krauju pieņem par vecāko istabeni no 1978. gada 10. augusta, nosakot

[1442] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 21. lp. otra puse.
[1443] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 1. lp.
[1444] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 7. lp.
[1445] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 21. lp. otra puse.
[1446] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 21. lp. otra puse.
[1447] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 21. lp. otra puse.
[1448] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 21. lp. otra puse.
[1449] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 1. lp. otra puse.
[1450] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 21. lp. otra puse.
[1451] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 3. lp.

atalgojumu 70 rubļi mēnesī.[1452] Spriežot pēc personas lietā esošajiem dokumentiem, Dzintra Krauja dziedāja korī *Bangotne*. To apliecina viesnīcas *Latvija* Viktora Čeremisinova 1979. gada 27. marta pavēlē Nr. 39, §2 nolemtais komandēt Dzintru Krauju kora *Bangotne* rīcībā no 1979. gada 27. marta līdz 1. aprīlim bez atalgojuma saglabāšanas dalībai koncertos. Lēmuma pamatā minēta Rīgas rajona tautas deputātu padomes izpildkomitejas vēstule.[1453] Savukārt viesnīcas *Latvija* direktoram Viktoram Čeremisovam adresēts dokuments, ko parakstījis Rīgas rajona tautas deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieka Jāņa Žauners, teikts:

> "Sakarā ar Vissavienības II mākslinieciskās pašdarbības festivālu un starprepublikāniskajiem draudzības koncertiem starp Rīgas rajona un Minskas apgabala mākslinieciskās pašdarbības kolektīviem, lūdz atbrīvot no darba jauktā kora «Bangotne» dalībnieci Krauju Dzintru laikā š. g. 27. marta līdz 1. aprīlim, saglabājot pilnu darba algu."[1454]

1979. gada 23. marta rezolūcija Rihardam Antinam paredz "komandēt".[1455] Darba algas saglabāšanas aspekts nav atrunāts, līdz ar to jāsecina, ka jautājuma izlemšana bijusi sagatavotāja iniciatīva.

1982. gada 15. marta iesniegumā viesnīcas *Latvija* direktoram Aleksejam Bahusovam Krauja lūdz viņu pārcelt par otrās kategorijas portjē uz laiku, kamēr I. Pandare ir pirmsdzemdību un pēcdzemdību atvaļinājumā, proti, no 1982. gada 15. marta.[1456] Lūgumu tiek atbalstīts, un atbilstoši viesnīcas Latvijas direktora Alekseja Bahusova 1982. gada 15. marta pavēlei Dzintru Krauju pārcēla uz laiku otrās kategorijas portjē amatā, nosakot 99 rubļu atalgojumu mēnesī.[1457] 1982. gada 17. maijā Dzintra Krauja lūgusi Bahusovu pārcelt viņu pastāvīgi otrās kategorijas portjē darbā no 1982. gada 17. maija. Lūgums tajā pašā dienā apstiprināts, uz ko norāda Bahusova rezolūcija.[1458] Minētā sakarā izdota 1982. gada 17. maija pavēle Nr.

[1452] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 4. lp.
[1453] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 16. lp.
[1454] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 17. lp.
[1455] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 17. lp.
[1456] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 8. lp.
[1457] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 9. lp.
[1458] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 11. lp.

124-k.[1459] Spriežot pēc 1983. gada 13. jūnija raksturojuma, rekomendācijas, kas apstiprināts pirmorganizācijas biroja sēdes 1983. gada 9. jūnija protokolā Nr. 16 un apvienības arodbiedrības 1983. gada 10. jūnija sēdes protokola Nr. 13, ko parakstījuši, cita starpā, ģenerāldirektors Igors Fjodorovs un apvienības pirmorganizācijas sekretāre Kaiva Cinis, jautājums par braukšanu tūrisma ceļojumā uz Čehoslovākijas Sociālistisko Republiku un Ungārijas Tautas Republiku 1983. gada novembrī bija jāizlemj apvienības administrācijas, partijas un arodbiedrības organizācijām. Dokuments sniedz informāciju, kādi aspekti bijuši svarīgi, izlemjot jautājumu par rekomendāciju braucienam uz ārzemēm, piemēram, tas, ka Krauja ir sociālistisko sacensību uzvarētāja, ka viņa piedalās viesnīcas sabiedriskajā darbā un ka 1969. gadā, esot Vācijas Demokrātiskajā Republikā, neesot saņēmusi aizrādījumus brauciena sakarā. Tāpat tas atklāj, ka otrās kategorijas portjē darbs saistīts ar kvalitatīvu dokumentu apstrādi sakarā ar ārzemju tūristu un padomju pilsoņu pieņemšanu un izvietošana.[1460] Nav gan saprotams, kāda gan nozīme kvalitatīvai dokumentu apstrādei, lemjot par ceļošanu. 1986. gada 20. marta kadru uzskaites anketa liecina, ka Krauja braucienā devusies, un līdz darba līguma izbeigšanai nav nekādu ziņu, ka viņa vēl būtu devusies uz ārzemēm attiecīgajā laikā.[1461] 1984. gada 15. marta raksturojumā, ko parakstījuši viesnīcas *Latvija* ģenerāldirektora vietnieks viesu izvietošanas jautājumā Boriss Lemtjugovs, pirmorganizācijas sekretāre I. Vinogradova, kā arī "cehkoma" priekšsēdētāja R. Šathudinova, teikts, ka Krauja īsā laikā pilnībā apguvusi padomju un ārvalstu tūristu izvietošanas sistēmu, pierādījusi sevi kā disciplinēta un klausīga darbiniece.[1462] 1985. gada 16. janvāra iesniegumā viesnīcas *Latvija* direktoram Georgijam Koršakam Dzintra Krauja lūgusi no 1985. gada 1. februāra viņu pārcelt par pirmās kategorijas portjē.[1463] Interesanti, ka 1984. gada 29. decembra pavēlē Nr. 424-k lūgums, kas faktiski izteikts vairāk nekā divas nedēļas vēlāk, ir atbalstīts, pārceļot darbā par

[1459] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 12. lp.
[1460] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 13. lp., 13. lp. otra puse.
[1461] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 23. lp. otra puse.
[1462] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 15. lp.
[1463] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 18. lp.

pirmās kategorijas portjē no 1985. gada 1. janvāra, nosakot atalgojumu 121 rubļi mēnesī. Pamatojumā minēts Kraujas iesniegums un 1985. gada štatu izmaiņas.[1464] 1992. gada 5. oktobrī Krauja lūgusi viesnīcas *Latvija* direktoram Kalniņam viņu atbrīvot no darba pēc pašas vēlēšanās no 4. novembra. 1992. gada 20. oktobra rezolūcija nosaka pavēles izdošanu.[1465] 1992. gada 21. oktobrī pavēle (rīkojums) Nr. 615-k paredz izbeigt darba līgumu no 4. novembra.[1466]

Ludmila Koncevaja (1953–)

Ludmila Koncevaja (dzimusi Zakurdajeva), Pāvela meita, dzimusi 1953. gada 26. februārī Rīgā. 1978. gada 22. novembra kadru uzskaites anketā norādījusi, ka ir krieviete un cēlusies no kalpotājiem. VĻKJS biedre no 1967. gada maija (biedra kartes Nr. 18662643). 1972. gadā pabeigusi 1970. gadā sāktās mācības[1467] LPSR Tautas izglītības ministrijas Rīgas padomju tirdzniecības tehnikumā Mičurina (tagad Tomsona) ielā, iegūstot vidējo speciālo izglītību rūpniecības preču prečzines specialitātē.[1468] Atbildot uz jautājumu par savām valodas zināšanām, norādījusi, ka prot krievu un latviešu valodu, bet angļu valodu – vidusskolas prasību līmenī. Līdz anketas aizpildīšanas brīdim, proti, līdz 1978. gada 22. novembrim nebija bijusi ārpus PSRS.[1469] Dzīvoja Rīgā, Lubānas ielā.[1470]

1978. gada 13. decembra autobiogrāfijā norādījusi, ka 1970. gadā pabeigusi mācības Rīgas pilsētas 57. vidusskolā,[1471] tad no 1970. gada līdz 1972. gadam mācības turpinājusi Rīgas padomju tirdzniecības tehnikumā. Mācību beigās atbilstoši anketā minētajam no 1972. gada līdz 1975. gada strādājusi par prečzini LPSR Vieglās rūpniecības ministrijas vairumtirdzniecības bāzē *Lattrikotažtorg*, bet no 1976. gada līdz 1978. gadam bijusi bufetniece Rīgas pilsētas

[1464] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 19. lp.
[1465] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 24. lp.
[1466] PDVA, 282. f., 1. apr., 278. l., 25. lp.
[1467] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 124. lp.
[1468] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 123. lp.
[1469] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 123. lp. otra puse.
[1470] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 124. lp. otra puse.
[1471] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 125. lp.

Proletāriešu rajona sabiedriskās ēdināšanas tresta *Piena restorānā* (Kronvalda parkā). No 1978. gada strādājusi viesnīcā *Rīga* par stāva dežuranti.[1472]

Tēvs – Pāvels Zakurdajevs, Mihaila dēls, dzimis 1919. gadā Kurskas apgabalā, miris 1975. gadā. Māte – Marija Aleksandrova, Vasilija meita, dzimusi 1923. gadā Novgorodas apgabalā, strādājusi Rīgas eksperimentālajā zvejas rīku un plastmasas izstrādājumu rūpnīcā, dzīvoja Rīgā, Lubānas ielā. Vīrs – Jevgeņijs Koncevojs, Arkādija dēls, dzimis 1946. gadā, strādājis ražošanas apvienībā *Elektrons* par juvelieri, dzīvoja Rīgā.[1473] Ludmila Koncevaja bija precējusies 1973. gada 21. augustā,[1474] tomēr vismaz atbilstoši pierakstam dzīvoja atsevišķi. Meita – Jana Koncevaja, dzimusi 1974. gadā.[1475]

1978. gada 11. decembrī Ludmila Koncevaja lūdza *Intūrista* Rīgas nodaļas ģenerāldirektoru Igoru Fjodorovu pieņemt viņu darbā viesnīcā *Latvija* par vecāko istabeni. Iesnieguma otrā pusē ar zīmuli pierakstīts – stāva vadītāja Anna Avrušenko, direktors Viktors Čeremisinovs.[1476] Atbilstoši Igora Fjodorova 1978. gada 13. decembra pavēlei Nr. 142, §4 Koncevaja pieņemta par vecāko istabeni no 1978. gada 15. decembra, nosakot atalgojumu 70 rubļi mēnesī. Pavēlē norādīts VDK virsnieks Rihards Antins kā attiecīgās pavēles izpildītājs.[1477] Ar viesnīcas *Latvija* direktora Alekseja Bahusova 1982. gada 2. jūnija pavēli Nr. 143-k Ludmila Koncevaja pārcelta par izziņu izsniegšanas dežurantes pienākumu izpildītāju uz A. Jakovičas pēcdzemdību atvaļinājuma laiku, sākot ar 8. jūniju un nosakot atalgojumu 80 rubļi. Pamatojumā norādīts ne tikai Koncevajas iesniegums, bet arī tas, ka tas notiek ar viesnīcas direktora vietnieka piekrišanu.[1478] 1982. gada 19. maijā iesniegumā gan Koncevaja lūgusi, lai viņu pārceļ uz attiecīgo darbu no 1982. gada 8. jūnija, turklāt no 1982. gada 19. jūnija – pastāvīgi.[1479] Nepilnas divas nedēļas vēlāk

[1472] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 124. lp.
[1473] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 123. lp. otra puse.
[1474] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 126. lp.
[1475] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 125. lp.
[1476] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 127. lp., 127. lp. otra puse.
[1477] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 128. lp.
[1478] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 129. lp.
[1479] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 130. lp.

1982. gada 15. jūnija iesniegumā Koncevaja lūgusi direktoram Aleksejam Bahusovam viņu pārcelt no izziņu izsniegšanas dežurantes amata uz otrās kategorijas portjē amatu uz pusotru gadu, proti, kamēr I. Pandere atrodas dzemdību, pēcdzemdību un bērna kopšanas atvaļinājumā.[1480] Tajā pašā dienā ar viesnīcas *Latvija* direktora Alekseja Bahusova 1982. gada 15. jūnija pavēli Nr. 154-k viņas iesniegums apmierināts, nosakot atalgojumu 99 rubļi mēnesī.[1481] Interesanti, ka I. Panderes dzemdību atvaļinājumu karjeras kāpumam izmantoja arī Dzintra Krauja. 1982. gada 22. oktobrī Koncevaja no 1982. gada 1. novembra pieņemta pastāvīgā darbā par otrās kategorijas portjē.[1482] Saskaņā ar Alekseja Bahusova 1982. gada 25. oktobra pavēli Nr. 283-k lūgums apmierināts. Pavēles sagatavotāja – G. Zantmane.[1483] *Intūrista* Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova, pirmorganizācijas sekretāres Kaivas Cinis un arodbiedrības priekšsēdētājas A. Novikovas kopīgi parakstītajā 1984. gada 6. augusta raksturojumā, rekomendācijā sniegta informācija, kas norāda, ka Koncevaja kopš darba viesnīcā mainījusi dzīvesvietu, pārceļoties uz Jankas Kupalas (tagad Vīlandes) ielu Rīgā. Viņa joprojām ir precējusies, ir meita un dēls. Tas, kas acīmredzot noskaņoja administrācijas, partijas un arodbiedrības pārstāvjus par labu viņas ceļojumam uz Ungārijas Tautas Republiku 1984. gada septembrī, oktobrī, ir viņas raksturojumā minētās īpašības:

> "godīgs, godprātīgs, iniciatīvas pilns un iztapīgs darbinieks. Pret saviem dienesta pienākumiem izturas ar lielu atbildības sajūtu, disciplinēta. Pārzina tūristu uzņemšanas un apkalpošanas noteikumus. Pareizi veido darba attiecības ar kolektīvu. Pilnveido zināšana angļu valodā. Pastāvīgi paaugstina savas politiskās zināšanas un profesionālo sagatavi.
>
> Politiski izglītota. Morāli noturīga, sadzīvē pieticīga. Pievērš lielu uzmanību bērnu audzināšanai."[1484]

[1480] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 131. lp.
[1481] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 132. lp.
[1482] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 133. lp.
[1483] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 134. lp., 134. lp. otra puse.
[1484] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 135. lp.

Raksturojumu, rekomendāciju apstiprināja 1984. gada 25. jūlija partijas pirmorganizācijas biroja sēdē (protokols Nr. 18) un arodbiedrības komitejas 1984. gada 24. jūlija sēdē (protokols Nr. 37).[1485]

1986. gadā 11. oktobrī Koncevaja lūdza viņu no 1986. gada 1. novembra pārcelt par pirmās kategorijas portjē.[1486] Saskaņā ar *Intūrista* Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieka, viesnīcas *Latvija* direktora Georgija Koršaka 1986. gada 2. oktobra pavēli Nr. 593-k viņas lūgums ir daļēji apmierināts, pārceļot viņu par pirmās kategorijas portjē pienākumu izpildītāju Ludmilas Jesipovas, Konstantīna meitas, slimības laikā, nosakot, ka šajā laikā par attiecīgo pienākumu pildīšanu izmaksājama algu starpība.[1487] 1986. gada 16. oktobrī izdota pavēle (rīkojums) par pārcelšanu citā darbā, kur Koncevaja no otrās kategorijas portjē iecelta par pirmās kategorijas portjē ar atalgojumu 121 rublis[1488] bez jebkādiem nosacījumiem. Šādu rīcību paskaidro Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces kadru jautājumos Kaivas Cinis 1989. gada 4. janvāra pavēle Nr. 20-k. Atsaucoties uz "ražošanas nepieciešamību, tūristu apkalpošanas kvalitātes celšanas nolūkā", nolemts 1. punktā atbrīvot maiņas vecāko portjē un pirmās kategorijas portjē Ludmilu Jesipovu no maiņas vecākās portjē amata un uzdot viņai pildīt pirmās kategorijas portjē amatu, kas atbildīgs par tūristu iebraukšanu un izbraukšanu, sākot ar 1989. gada 8. janvāri un saglabājot atalgojumu. 2. punktā noteikts, ka ar 8. janvāri uzdot Ludmilai Koncevajai pildīt maiņas vecākās pienākumus. 3. punktā kontrole par pavēles izpildi uzdota viesnīcas direktora vietniekam, pieņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšniekam, kura 1989. gada 4. janvāra dienesta ziņojums norādīts kā pamats pavēles izdošanai.[1489] Interesanti, ka maiņas vecākās portjē pienākumu sakarā Koncevajai nav palielināta alga, lai gan atsauce par to, ka iepriekšējā alga tiek saglabāta Jesipovai, rada šādu domu. Diemžēl personas lietā nav ziņu par Koncevajas turpmāko karjeru viesnīcā *Latvija*. Koncevaja

[1485] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 135. lp.
[1486] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 136. lp.
[1487] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 137. lp.
[1488] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 138. lp.
[1489] PDVA, 282. f., 1. apr., 305. l., 139. lp.

atbrīvota no darba viesnīcā 1993. vai 1994. gadā, par ko liecina viņas personas lietas atrašanās vieta fondā.

Jeļena Avanesova (1946–)

Jeļena Avanesova, Ašota meita, dzimusi 1946. gada 1. janvārī Taškentā (Uzbekijas PSR). Bija precējusies no 1967. gada 14. aprīļa līdz 1979. gada 19. jūnijam, šajā laikā bijusi vīra uzvārdā – Lenkovska. Savā 1982. gada 7. decembra kadru uzskaites anketā norādījusi, ka ir armēniete un cēlusies no kalpotājiem. Nav bijusi ne VĻKJS, ne PSKP biedre. 1972. gadā pabeigusi Fridriha Engelsa Taškentas Valsts pedagoģisko svešvalodu institūtu, kur ieguvusi vidusskolas vācu valodas skolotāja kvalifikāciju (1972. gada 1. novembra diploms Я Nr. 958198[1490]).[1491] Ievērojams, ka anketā nav norādītas uzbeku vai armēņu valodas zināšanas. Atbildot uz jautājumu par svešvalodu un "PSRS tautu valodu" zināšanām, norādījusi, ka brīvi pārvalda krievu un vācu valodu, latviešu valodu saprot, lasa un raksta ar vārdnīcu. Turklāt anketa atklāj, ka līdz tās aizpildīšanas brīdim, proti, līdz 1982. gada 7. decembrim, viņa nav bijusi ārpus PSRS.[1492] Dzīvoja Rīgā.[1493]

Autobiogrāfijā norādījusi, ka 1954. gadā sākusi mācības Taškentas 91. vidusskolā, kuras 11. klasi pabeigusi 1965. gadā. Tad arī sākusi mācības institūtā. 1967. gadā apprecējusies un pārcēlusies uz dzīvi Rīgā.[1494] Ievērojot minēto, studijas turpinājusi neklātienē, tāpēc tās pabeigtas tikai 1972. gada 30. oktobrī.[1495] 1970. gadā sākusi darba gaitas *Preses apvienībā* Rīgas pilsētas nodaļā, veicot pagaidu darbu – abonēšanas apstrādi,[1496] tāpēc anketā divreiz norādīta minētā darba vieta ar salīdzinoši īsiem termiņiem, kur viens beidzies 1970. gada 25. novembrī, bet otrs – 1971. gada 1. jūlijā.[1497] Tajā pašā gadā sākusi darbu LPSR Lauksaimniecības ministrijā par sekretāri mašīnrakstītāju

[1490] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 99. lp.
[1491] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 96. lp.
[1492] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 96. lp. otra puse
[1493] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 97. lp. otra puse
[1494] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 97. lp.
[1495] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 98. lp.
[1496] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 98. lp.
[1497] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 97. lp.

un kancelejas inspektori, ko veikusi līdz 1973. gada 20. augustam.[1498] Kā Avanesova norāda savā biogrāfijā, 1973. gadā viņa mainījusi darbu sakarā ar vācu valodas skolotājas kvalifikācijas iegūšanu,[1499] proti, viņa sākusi strādā par vācu valodas skolotāju Rīgas 72. vidusskolā (mācības krievu valodā), kur nostrādājusi līdz 1976. gadam 15. janvārim.[1500] Autobiogrāfija atklāj, ka 1976. gadā pēc pēcdzemdību atvaļinājuma beigām, kas piešķirts sakarā ar meitas Annas piedzimšanu 1975. gada 25. janvārī, viņa bijusi spiesta aiziet no darba bērna slimības dēļ.[1501] 1977. gadā 21. novembrī atsākusi darba gaitas LPSR Vieglās rūpniecības ministrijas Centrālajā projektēšanas, konstruēšanas un tehnoloģijas birojā par tehniskā arhīva vadītāju, kur nostrādājusi līdz 1978. gada 26. septembrim.[1502] Darbu nācies pamest bērna slimības dēļ. 1978. gada jūnijā izšķīrusies no vīra, paturot bērnus. 1979. gadā atkārtoti apprecējusies.[1503] 1982. gada 3. novembra raksturojumā, ko sniedzis Centrālā projektēšanas, konstruēšanas un tehnoloģijas biroja direktors N. Staņislavčiks, norādīts, ka Jeļena Avanesova ir izglītota un enerģiska darbiniece, izrādot iniciatīvu arhīva pārveidošanas lietās, izceļas ar gatavību izpildīt uzdoto, piedalās sabiedriskajā biroja dzīvē, politiski izglītota. Tāpat norādīts, ka atlūgumu uzrakstījusi pēc pašas vēlēšanās sakarā ar ģimenes apstākļiem.[1504]

Tēvs – Ašots Avanesovs, Grigorija dēls, dzimis 1914. gadā Turtkulā, Karakalpakijā, Uzbekijas PSR, strādājis Taškentas minerālūdeņu rūpnīcā par direktora vietnieku, dzīvojis Taškentā, Levaņevskaja 42. Vietā minēt, ka personai, kurai sakrīt vārds, uzvārds un tēvavārds ar Avanesovas tēvu, bija čekists Azerbaidžānas PSR, kam 1937. gadā PSRS iekšlietu tautas komisārs piešķīris valsts drošības seržanta pakāpi.[1505] Māte – Anna (dzimusi Arakelova), Arsentija meita, dzimusi 1922. gadā Taškentā, bijusi mājsaimniece, dzīvojusi Taškentā,

[1498] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 97. lp.
[1499] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 98. lp. otra puse.
[1500] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 97. lp.
[1501] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 98. lp. otra puse.
[1502] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 97. lp.
[1503] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 98. lp. otra puse
[1504] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 100. lp.
[1505] PSRS Iekšlietu tautas komisāra 1937. gada 23. septembra pavēle Nr. 1755. Pieejams: http://nkvd.memo.ru/index.php/Аванесов,_Ашот_Григорьевич

Botkina ielā, līdz ar to vismaz formāli šķirti no sava vīra. Brālis – Rafaels Avanesovs, Ašota dēls, dzimis 1944. gadā Taškentā, strādājis Ceļu nodaļas priekšnieka Nr. 1 Darba nodrošināšanas nodaļā (*отдел рабочего снабжения начальника отделения дороги, Орс НОД-1*), Transporta institūtā kā ēdnīcas direktora vietnieks, dzīvoja kopā ar māti.[1506]

Māsa Žanneta Gasparjana (Avanesova) dzimusi 1952. gadā Taškentā, strādājusi Frunzas rajona 4. mūzikas skolā par klavieru skolotāju, dzīvoja kopā ar māti. Bijušais vīrs – Vladimirs Lenkovskis, Kazimira dēls, dzimis 1946. gadā Rīgā, strādājis Rīgas eksperimentālajā mehānisko līdzekļu rūpnīcā par ceha meistaru, dzīvoja Rīgā. Vecākā meita – Jeļena Lenkovska, dzimusi 1968. gadā Taškentā, mācījusies Rīgas 62. vidusskolā, dzīvoja Rīgā. Jaunākā meita – Anna Lenkovska, Vladimira meita, dzimusi 1974. gadā Rīgā, mācījās un dzīvoja turpat, kur māsa. Otrais vīrs – Igors Potapovs, Aleksandra dēls, dzimis 1941. gadā Taškentā, strādājis par vecāko treneri Armijas sporta klubā (abreviatūra krievu valodā – 6-СКА), dzīvoja Rīgā.[1507]

1982. gada 22. decembrī Avanesova lūdza viesnīcas *Latvija* direktoru Alekseju Bahusovu pieņemt viņu darbā viesnīcā *Latvija* par administratori darbam ar viesnīcai iesniedzamiem dokumentiem (*паспортистка* – krievu valodā). Direktora 1983. gada 3. janvāra rezolūcija uz iesnieguma kadru daļai paredz iekļaut pavēlē.[1508] Pavēle Nr. 339-k par iecelšanu gan izdota 1982. gada 22. decembrī, nosakot darba sākšanu 3. janvārī un atalgojumu 88 rubļi mēnesī.[1509] 1984. gada 19. aprīlī Avanesova lūdz Bahusovu viņu pārcelt no 1981. gada 20. aprīļa par pirmās kategorijas portjē. Tajā pašā dienā rezolūcija uz iesnieguma paredz kadru daļai izpildīt lūgumu.[1510] 1984. gada 25. aprīļa pavēle Nr. 130-k paredz pārcelt Avanesovu par pirmās kategorijas portjē no 1984. gada 26. aprīļa, nosakot atalgojumu 121 rublis mēnesī. Pavēles pamatā, ko izdevis viesnīcas *Latvijas* direktors Aleksejs Bahusovs, norādīts, ka pamatojums ir pašas Avanesovas

[1506] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 96. lp. otra puse.
[1507] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 96. lp. otra puse.
[1508] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 101. lp.
[1509] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 102. lp.
[1510] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 103. lp.

iesniegums un viesnīcas direktora vietnieka piekrišana.[1511] Diemžēl arī šajā personas lietā nav nekādu ziņu par Avanesovas turpmāko karjeru, kā liecina viņas personas lietas atrašanās vieta fondā, viņa atbrīvota 1993. vai 1994. gadā.

Kira Sarkisova (1940–)

Kira Sarkisova (dzimusi Kļimenko), Vasilija meita, dzimusi vēl Latvijas Republikas faktiskās neatkarības pēdējās dienās, 1940. gada 11. jūlijā Rīgā. 1980. gada 22. septembra kadru uzskaites anketā Sarkisova norādījusi, ka ir krieviete un cēlusies no kalpotājiem. Turpat minēts, ka nav bijusi ne VĻKJS, ne arī PSKP biedre. 1963. gadā pabeigusi Ar diviem Sarkanā Karoga ordeņiem apbalvotā Vsevoloda Višņevska Baltijas flotes drāmas teātra (saīsināti – Baltijas flotes teātra)[1512] studiju, iegūstot vidējo speciālo izglītību.[1513] Valodas zināšanas novērtējusi vienkārši: krievu, latviešu – brīvi, angļu, vācu – ar vārdnīcu. Līdz anketas aizpildīšanas brīdim ārpus PSRS bija bijusi 1971. gadā Bulgārijas Tautas Republikā, 1975. un 1978. gadā – Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā.[1514] Minētie braucieni, visticamāk, bija saistīti ar darbu teātrī. Dzīvoja Rīgā, Veidenbauma (tagad Baznīcas) ielā.[1515]

Mācījusies Rīgas 3. vidusskolā.[1516] No 1958. gada līdz 1960. gadam studējusi Rīgas Medicīnas institūtā, no 1968. gada līdz 1969. gadam – Anatolija Lunačarska Valsts teātra mākslas institūtā Maskavā (neklātienē), nekur studijas nepabeidzot.[1517] Maskavā gan studijas pametusi sakarā ar dēla Sergeja Sarkisova, Jurija dēla, piedzimšanu

[1511] PDVA, 282. f., 1. apr., 300. l., 105. lp.
[1512] Baltijas flotes dramatiskais teātris izveidots 1934. gadā Kronštatē, bet 1947. gadā tas pārcēlās uz Liepāju kopā režisoru Aleksandru Pergamentu, Viktora dēlu (1906–1969) un Ļeņingradas teātra skolas beidzējiem. Teātri vadījis līdz 1956. gadam. Freimane, V. "Piecpadsmitais pavasaris mūsu republikā", *Māksla*, Nr. 2, 1962, aprīli, 45.–46. lpp.
[1513] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 142. lp.
[1514] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 142. lp. otra puse.
[1515] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 143. lp. otra puse.
[1516] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 144. lp.
[1517] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 143. lp.

1969. gadā.[1518] Līdz 1962. gadam strādājusi Rīgas bērnu rotaļlietu fabrikā par iepakotāju.[1519] 1962. gadā apprecējusies, un tāpēc acīmredzot mainījusi sākumā mācību un tad arī darbavietas.[1520] No 1962. gada septembra līdz 1968. gadam mācījusies Ar diviem Sarkanā Karoga ordeņiem apbalvotajā Vsevoloda Višņevska Baltijas flotes drāmas teātra studijā Liepājā. Studiju beidzot, turpinājusi darbu minētajā teātrī: no 1963. gada līdz 1964. gadam bijusi skatuves inspektore, no 1964. gada līdz 1967. gadam – režisora palīdze, no 1967. gada līdz 1968. gadam – aktrise. No 1968. gada līdz 1970. gada Ivana Turgeņeva Orlas Drāmas teātra aktrise. No 1970. gada līdz 1976. gadam Aleksandra Ostrovska Kostromas Drāmas teātra aktrise. No 1976. gada līdz 1980. gadam Volgogradas Maksima Gorkija Drāmas teātra aktrise.[1521] Darbu teātrī, spriežot pēc autobiogrāfijā minētā, pametusi mātes smagā veselības stāvokļa dēļ.[1522]

Kiras Sarkisovas tēvs – Vasilijs Kļimenko, Vasilija dēls, dzimis 1903. gadā Bernē, Šveices Konfederācijā, pensionārs, dzīvoja Rīgā, Ļeņina (tagad Brīvības) ielā. Savukārt māte Tatjana Kļimenko (dzimusi Rathausa), Daņilas meita, dzimusi 1909. gadā Berlīnē, Vācijas Impērijā, pensionāre, dzīvoja Rīgā, Veidenbauma (tagad Baznīcas) ielā. Vīrs – Jurijs Sarkisovs, Aslana dēls, dzimis 1929. gadā Pjatigorskā Stavropoles novadā, dramaturgs, LPSR nopelniem bagātais skatuves mākslinieks, strādājis Volgogradas Maksima Gorkija Drāmas teātrī, dzīvoja Volgogradā. Abi šķīrušies 1979. gadā.[1523]

1980. gada 10. oktobrī Sarkisova lūdza *Intūrista* Rīgas apvienības ģenerāldirektoru Igoru Fjodoru pieņemt viņu par kasieri viesnīcā *Latvija.*[1524] Ar ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1980. gada 13. oktobra pavēli Nr. 107-k viņu pieņem lūgtajā darbā, nosakot atalgojumu 80 rubļi mēnesī.[1525] Pavēli sagatavojis inspektors Rihards

[1518] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 144. lp.
[1519] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 143. lp.
[1520] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 144. lp.
[1521] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 143. lp.
[1522] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 144. lp. otra puse.
[1523] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 142. lp. otra puse.
[1524] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 145. lp.
[1525] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 146. lp.

Antins.[1526] Pamatojoties uz viesnīcas *Latvijas* direktora Alekseja Bahusova 1981. gada 30. septembra pavēli Nr. 224-k un ievērojot viesnīcas direktora vietnieka ziņojumu, ar 1981. gada 1. oktobri sakarā ar kasiera amata likvidēšanu viesnīcā Sarkisovu pārcēla par mehanizētās uzskaites operatori, saglabājot atalgojumu iepriekšējā apmērā.[1527] 1981. gada 31. decembrī Sarkisova lūdza viesnīcas *Latvija* direktoram iespēju kļūt par otrās kategorijas portjē uz I. Pandares slimības un dzemdību atvaļinājuma laiku. Uz iesnieguma, kā norādīts, "viesnīcas sektora vietnieka" (direktora vietnieka, rezerves pulkveža) Borisa Lemtjugovam lūgums atbalstīt pēc būtības, kā arī ir rezolūcija Kadru daļai sagatavot atbilstošu pavēli.[1528] 1982. gada 4. janvāra pavēle paredz no 1982. gada 4. janvāra uz I. Pandares slimības un pirmsdzemdību laiku Sarkisovu iecelt par otrās kategorijas portjē, nosakot 99 rubļu algu.[1529] 1982. gada 15. marta iesniegumā viesnīcas *Latvija* direktoram Aleksejam Bahusovam Sarkisova jau lūgusi viņu pieņemt par otrās kategorijas portjē pastāvīgi;[1530] arī uz šā iesnieguma ir Lemtjugova piekrišana.[1531] 1982. gada 15. marta pavēle Nr. 67-k apmierina lūgumu.[1532] 1983. gada 19. septembrī Sarkisova lūgusi jau tieši viesnīcas direktora vietniekam Borisam Lemtjugovam iecelt viņu par pirmās kategorijas portjē[1533] uz laiku, kamēr I. Bērziņa ceļ kvalifikāciju PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Tūrisma un ekskursiju darbinieku kvalifikācijas celšanas institūta kursos, proti, no 19. septembra līdz 17. decembrim.[1534] Boriss Lemtjugovs, pildot viesnīcas direktora pienākumus, izdod 1983. gada 19. septembra pavēli Nr. 264-k, ar ko apmierina lūgumu, atsaucoties uz iesniegumu un faktiski pats uz savu kā direktora vietnieka saskaņojumu.[1535]

[1526] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 146. lp. otra puse.
[1527] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 147. lp.
[1528] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 149. lp.
[1529] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 148. lp.
[1530] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 150. lp.
[1531] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 150. lp.
[1532] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 151. lp.
[1533] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 153. lp.
[1534] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 153. lp.
[1535] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 154. lp.

Savdabīgi, ka atšķirībā no citām līdzīgām pavēlēm šeit nekas nav teikts par atalgojumu.

Arī Sarkisova cēla savu kvalifikāciju kursos no 1984. gada 3. janvāra līdz 2. aprīlim PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Tūrisma un ekskursiju darbinieku kvalifikācijas celšanas institūtā Maskavā. Kvalifikācijas celšana iekļāva: marksistiski-ļeņinistiskās teorijas un PSKP politikas aktuālās problēmas (50 stundas, novērtējums "labi"), ārzemju tūrisma organizācija PSRS (114, novērtējums "teicami"), svešvalodas (116, novērtējums "labi"), pārvaldes zinātniskie pamati (86, ieskaite), ārzemju tūrisma organizācija un ekonomikas pamati (22, ieskaite), informācija un propaganda ārzemju tūristu apkalpošanā (32, ieskaite). Turklāt norādīts, ka izlaiduma darbs par uzdoto tēmu ieskaitīts.[1536]

1984. gada 15. marta raksturojumā Sarkisova raksturota kā izglītota, iztapīga, disciplinēta. Dots arī ieskats par panākumiem darbā, norādot, ka, būdama otrās kategorijas portjē, kvalitatīvi "atstrādā" dokumentus par ārzemju un padomju tūristu izvietošanu, zina ārzemju tūristu uzņemšanas un apkalpošanas noteikumos un cenšas pilnveidot savas prasmes. Par kvalitatīvu darbu un darba zināšanu vairākkārt saņēmusi pateicības gan no viesiem, gan arī viesnīcas vadības. Sarkisova aktīvi piedalās portjē dienesta sabiedriskajā dzīvē, pilnveido savas profesionālās prasmes un kvalifikāciju, pārvalda angļu valodu.[1537] Raksturojuma noslēgumā ar roku pierakstīts, ka Sarkisova 1984. gada aprīlī sekmīgi pabeigusi mācības kvalifikācijas kursos. Raksturojumu parakstījuši – viesnīcas direktora vietnieks izvietošanas jautājumos Boriss Lemtjugos, partijas pirmorganizācijas pirmā sekretāre I. Vinogradova un "cehkoma" priekšsēdētāja R. Šathutdinova.[1538] 1985. gada 16. janvārī Sarkisova lūdza "noformēt" viņu par otrās kategorijas portjē no 1985. gada 1. janvāra.[1539] Viesnīcas direktora Georgija Koršaka 1984. gada 29. decembra pavēle Nr. 424-k paredz pārcelt Sarkisovu no 1. janvāra par pirmās kategorijas portjē, nosakot 121 rubļu atalgojumu, atsaucoties uz štatu saraksta izmaiņām

[1536] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 155. lp.
[1537] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 157. lp.
[1538] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 158. lp
[1539] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 159. lp

un Sarkisovas iesniegumu,[1540] līdz ar to var pieņemt, ka iesniegums rakstīts steigā, tāpēc pieļauta kļūda lūgumā. Nekā vairāk personas lietā par turpmāko darbu nav, taču saskaņā ar lietas atrašanās vietas fondā var prezumēt, ka viņa atbrīvota no darba viesnīcā 1993. vai 1994. gadā.

Aija Odiņa (1948–)

Aija Odiņa (dzimusi Pavloviča), Staņislava meita, dzimusi 1948. gada 4. aprīlī Cēsu apriņķa Dzērbenes ciemā Trullēnos. Savā 1978. gada 1. jūnija kadru uzskaites anketā norādījusi, ka ir latviete un cēlusies no kolhozniekiem.[1541] Savukārt 1982. gada 14. maija anketā norādīts, ka cēlusies no zemniekiem[1542]. Savā 1978. gada 1. jūnija kadru uzskaites anketā norādījusi, ka nav bijusi ne VĻKJS, ne arī PSKP biedre. Savukārt 1982. gada 14. maija anketā jau rakstīts, ka bijusi VĻKJS biedre no 1963. līdz 1976. gadam un ka vecuma dēļ vairs nav komjauniete.[1543] 1972. gadā pēc studijām Pētera Stučkas Latvijas Valts universitātē angļu valodas un literatūras specialitātē ieguvusi filologa un pasniedzēja kvalifikāciju (Diploms ЩⅠ Nr. 348249, kas izsniegts 1972. gada 1. jūlijā)[1544].[1545] Savas valodu zināšanas 1978. gadā raksturojusi lakoniski: angļu valodu – pārvalda, spāņu, vācu valodā – lasa, tulko ar vārdnīcu, latviešu, krievu valoda – brīvi.[1546] Savukārt 1982. gadā norādīts, ka brīvi pārvalda angļu, krievu un latviešu valodu, lasa un spēj izteikties spāņu un vācu valodā.[1547] Līdz 1978. gada 1. jūnijam, kad aizpildīta kadru uzskaites anketa, nav bijusi ārpus PSRS.[1548] 1982. gada anketā jau minēts, ka 1981. gadā bijusi

[1540] PDVA, 282. f., 1. apr., 309. l., 160. lp
[1541] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 13. lp.
[1542] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 16. lp.
[1543] PDVA, 282, f., 1. apr., 175. l., 16. lp.
[1544] PDVA, 282, f., 1. apr., 175. l., 19. lp.
[1545] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 13. lp.
[1546] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 13. lp. otra puse.
[1547] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 16. lp. otra puse.
[1548] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 13. lp. otra puse

komandējums kā tulce tūrisma grupās ceļojumos uz Indiju un Šrilanku.[1549] Dzīvojusi Rīgā.[1550]

Māte – Skaidrīte Pavloviča (dzimusi Galviņa), Kārļa meita, dzimusi 1928. gada Cēsu apriņķa Veselovas pagasta, strādājusi Cēsu rajona sovhozā *Dzērbene* par strādnieci, dzīvoja Cēsu apriņķa Dzērbenes ciemā.[1551] Māte bijusi pirmrindniece, komunistiskā darba trieciennieces.[1552] Tēvs – Staņislavs Pavlovičs, Ignata dēls, dzimis 1918. gadā Rēzeknes apriņķi Andrupenes pagastā, strādājis Cēsu rajona sovhoza *Dzērbene* par strādnieku, dzīvojis Dzērbenes ciemā. Brālis – Andris Pavlovičs, Staņislava dēls, VĻKJS biedrs[1553], dzimis 1951. gada Cēsu rajona Dzērbenes ciemā, strādājis sovhozā *Dzērbene*, dzīvojis Dzērbenes ciemā.[1554] Brālis – Jānis Pavlovičs, Staņislava dēls, dzimis 1953. gadā, Cēsu rajona Dzērbenes ciemā,[1555] strādājis par metinātāju Cēsu vispārējās celtniecības tresta Cēsu specializētajā pārvietojamā mehanizētajā kolonā,[1556] dzīvojis Cēsu rajona Vecpiebalgas ciema padomē.[1557] Vīrs – Harijs Odiņš, Jāņa dēls, dzimis 1943. gadā Nīcā, Liepājas apriņķī, Latvijas Zvejnieku kolhozu savienības šoferis. Dēls – Jānis Odiņš, Harija dēls, dzimis 1974. gadā Rīgā, mācījies Rīgas 64. vidusskolā, dzīvojis Rīgā.[1558] Odiņa apprecējās 1973. gadā.[1559] Vīrs – Harijs Odiņš, Jēkaba dēls, dzimis 1943. gadā Liepājas rajona Nīcā, strādājis LPSR Zvejnieku kolhozu savienībā par šoferi, dzīvojis Rīgā.[1560]

1981. gada 18. jūlija autobiogrāfijā norādīts, ka 1966. gadā pabeigusi Dzērbenes vidusskolu. No 1955. gada līdz 1965. gadam apmeklējusi Dzērbenes vidusskolu. Skolā bijusi komjaunatnes organizācijas mācību sektora vadītāja, bet universitātē – komjaunatnes grupas – politiskā informatore.

[1549] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 16. lp. otra puse.
[1550] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 14. lp. otra puse.
[1551] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 13. lp. otra puse.
[1552] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 18. lp.
[1553] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 18. lp.
[1554] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 18. lp.
[1555] PDVA, 282, f., 1. apr., 175. l., 13. lp. otra puse.
[1556] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 18. lp.
[1557] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 13. lp. otra puse.
[1558] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 13. lp. otra puse.
[1559] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 13. lp.
[1560] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 13. lp. otra puse.

Aija Odiņa no 1967. gada septembra līdz 1972. gada jūlijam studējusi Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātē (Rīgā, Visvalža ielā 4). Studijas beidzot, no 1972. gada augusta līdz 1978. gada jūnijam bijusi Rīgas 69. vidusskolas angļu valodas skolotāja (Rīgā, Imantas ielā 11a).[1561] 1978. gada jūnijā sākusi darbu *Intūristā* (Rīgā, Padomju bulvārī 22 – 1978. gadā, bet Rīgā, Kirova ielā 55 – 1982. gadā).[1562] Bijusi viesu sagaidīšanas un pavadīšanas inspektore Apkalpošanas birojā,[1563] portjē, pirmās kategorijas portjē.[1564] 1981. gada 18. decembra autobiogrāfijā konkretizēts, ka no 1975. gada līdz 1978. gadam bijusi ārštata gide *Intūrista* Rīgas nodaļā. 1978. gada 29. maija iesniegumā, kas adresēts *Intūrista* Rīgas apvienības ģenerāldirektoram Igoram Fjodorovam, Odiņa lūdz, lai viņu pieņem par *Intūrista* Rīgas apvienības inspektori ārzemju tūristu sagaidīšanai un pavadīšanai no 1978. gada 1. jūnija.[1565] 1978. gada 1. jūnija pavēle Nr. 58 paredz pieņemt viņu par pagaidu sagaidīšanas un pavadīšanas inspektori apkalpošanas birojā no 1978. gada 1. jūnija uz vasaras tūrisma sezonas laiku, nosakot atalgojumu 90 rubļi.[1566] 1978. gada 17. jūlija pavēlē Nr. 81 Igors Fjodors paredz pārcelt Odiņu no pagaidu darba uz pastāvīgu darbu, proti, par apkalpošanas biroja sagaidīšanas un pavadīšanas inspektori no 1978. gada 17. jūlija, saglabājot iepriekš noteiktu atalgojumu.[1567] Tas darīts, izpildot 1978. gada 14. jūlijā Odiņas izteikto lūgumu Fjodorovam pārcelt viņu attiecīgajā darbā.[1568] 1978. gada 1. augusta pavēlē Nr. 88 paredzēts pārcelt Odiņu par portjē viesnīcā *Latvija* no 1978. gada 1. augusta, nosakot 100 rubļu atalgojumu;[1569] arī šī pavēle izdota, izpildot Odiņas lūgumu, kas izteikts 1978. gada 1. augustā ģenerāldirektoram Igoram Fjodorovam.[1570] Spriežot pēc atestācijas lapas, Odiņu iecēla

[1561] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 14. lp.
[1562] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 14., 17. lp.
[1563] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 21. lp.
[1564] PDVA, 282, f., 1. apr., 175. l., 17. lp.
[1565] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 20. lp.
[1566] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 21. lp.
[1567] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 22. lp.
[1568] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 23. lp.
[1569] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 24. lp.
[1570] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 25. lp.

par pirmās kategorijas portjē jau 1978. gada jūnijā.[1571] 1979. gada 4. jūnija pavēle Nr. 65-k, ko parakstījis viesnīcas direktors Vladimirs Čeremisovs, paredz, ka Odiņa pārceļama no portjē vecākā portjē amatā no 1979. gada 8. jūnija, nosakot algu 126 rubļi,[1572] pavēle izdota, ievērojot 1979. gada 8. jūnija Odiņas iesniegumu, kur ir gan Čeremisova, gan arī Lemtjugova vīzas ar norādi, ka piekrīt.[1573] 1982. gada 9. augusta raksturojumā, ko parakstījis direktora vietnieks Boriss Lemtjugovs, partijas pirmorganizācijas sekretārs Markovičs un "cehkoma" priekšsēdētāja I. Vinogradova un kas rakstīts rokrakstā, norādīts, ka Odiņa ir godīga, godprātīga, iniciatīvas bagāta un iztapīga darbiniece. Turpat teikts, ka visā pilnībā pārvalda ārvalstu tūristu pieņemšanu un apkalpošanu, prot veidot pareizas darba attiecības ar kolektīvu. Darbā ar ārzemniekiem parādījusi iejūtību un uzmanīgu attieksmi. Ne reizi vien ir izteikta administrācijas pateicība. Norādīts uz labām angļu valodas zināšanām un zināšanu pilnveidi vispār. Visu iepriekš minēto iemeslu dēļ viņu bija nolemts 1982. gada janvārī iecelt par pirmās kategorijas portjē, kas atbildīgs par rezervēšanu un izvietošanu. Secinājumu daļā norādīts, ka Odiņa atbilst amatam.[1574]

1989. gada 6. decembra pavēle Nr. 935-k, ko izdevusi Kaiva Cinis kā ģenerāldirektora vietniece, paredz iecelt Odiņu, kas tobrīd ir pirmās kategorijas portjē, par direktora vietnieci, uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieci no 1989. gada 6. decembra uz L. Kurdjukovas slimības laiku, nosakot, ka attiecīgajā laika periodā viņai izmaksājama par minēto pienākumu pildīšanu algu starpība.[1575] 1991. gada 30. maijā Odiņa lūdz viesnīcas direktoru Bahusovu atbrīvot viņu no darba sakarā ar pārcelšanu Latvijas Ārlietu ministrijas darbā no 1991. gada 7. jūnija,[1576] par ko attiecīgi izdota 1991. gada 4. jūnija pavēle Nr. 446-k.[1577] Savdabīgi, ka lūgums joprojām izteikts krievu valodā.

[1571] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 26. lp.
[1572] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 30. lp.
[1573] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 31. lp.
[1574] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 27.–28. lp.
[1575] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 29. lp.
[1576] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 32. lp.
[1577] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 33. lp.

Par paveikto *Intūristā* Odiņa apbalvota ar Darba Sarkanā Karoga ordeni.[1578]

1.12. LPSR VDK aktīvā dienesta štata darbinieki

Pārejot uz personām, kas strādāja VDK aktīvajā dienestā un savu kompetenci īstenoja arī *Intūristā* un ar to saistītajās organizācijās, jākonstatē, ka informācijas par minēto ir mazāk un tā retāk rodama Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 222. fondā un Personāla dokumentu valsts arhīva 282. fondā. Turklāt, ievērojot, ka LPSR VDK kadru uzskaites lietas (nejaukt ar LKP CK nomenklatūras kadru lietu kolekcijā esošajām) nav pieejamas Latvijas Republikā, vidējā komandējošā sastāva, kas neietilpa LKP CK nomenklatūrā, dienesta gaitas noskaidrot ir sarežģītāk un gūstamas vien netiešas liecības. Taču arī tās ir pieejamas. Šeit vietā atkārtoti norādīt uz tiesībsargājošo iestāžu konstatēto sadarbību ar LPSR VDK. Piemēra, Igors Tarvīds, kurš sāka strādāt LPSR VDK 1982. gadā un strādāja līdz 1991. gadam, liecina, ka LPSR VDK 2. daļas 3. nodaļa bija operatīvās apkalpošanas līnijas virziens, kas apkalpoja iebraucējus no ārzemēm, savus darba pienākumus veicis ar aģentūras, uzticības personu palīdzību un citām operatīvajām metodēm, pazīst personu, kuru vainoja sadarbībā ar VDK kā *Intūrista* ārzemju viesu uzņēmēja un apkalpošanas organizētāja viesnīcā *Latvija*, kaut gan pats nav izmantojis kā informatoru.[1579] LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas operatīvais virsnieks Voldemārs Vladimirs Trofimovs, Ivana dēls, dzimis 1948. gadā, strādājis VDK no 1974. gada līdz 1991. gadam, risinājis jautājumus par ārzemniekiem, regulāri kontaktējies ar *Intūrista* darbiniekiem.

> "Viņš aizpildīja vervēšanas kartiņas, kuras parakstīja arī VDK darbinieks Leons Klimovičs."[1580]

Arī gids-tulks apliecināja minēto:

> "Alla Lūse bija [..] *Intūrista* ģenerāldirektora vietniece [..], pēc katras ekskursijas bija jāsniedz rakstiskas atskaites *Intūrista* Kadru daļas

[1578] PDVA, 282. f., 1. apr., 175. l., 19. lp.
[1579] L. Nr. K30-933/12, 102. lp.
[1580] L. Nr. K30-459/10, 79. lp.

priekšniekam [Leonam] Klimovičam. [..] Klimovičs mani iepazīstināja ar [VDK 2. daļas pretizlūkošanas virsnieku] Voldemāru [Vladimiru] Trofimovu, paskaidroja, ka turpmāk Trofimovs būšot mans priekšnieks. Pēc pāris dienām Voldemārs Trofmovs atkārtoti uzaicināja mani uz Klimoviča kabinetu. [..] Trofimovs piedāvāja man sadarboties ar VDK kā informatorei, apsolīja, ka varēšu doties [uz ārzemēm], paskaidroja, ka gadījumā, ja atteikšos sadarboties, mana māte varot zaudēt darbu."[1581]

LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas virsnieks Voldemārs Vladimirs Trofimovs, kurš aizpildījis *Intūrista* aģentu vervēšanas dokumentus, apliecina, ka, lai arī faktiski ir bijis LPSR VDK kadru darbinieks, izmantojot *Intūrista* Kadru daļas darbinieku, VDK rezidentu Svarinski, sadarbojies ar gidiem-tulkiem:

"Strādāju VDK [..], stādījos priekšā kā *Intūrista* darbinieks, dažreiz kā Iekšlietu ministrijas darbinieks. [..] *Intūristā* kontaktējos ar [..] inspektoru Vladislavu Svarinski, viņš bija atvaļināts [VDK Rīgas rajona nodaļas, sk. iepriekš] virsnieks [..]. Jebkurš [Sic! – *M. S.*] darbinieks, kas kontaktējās ar ārzemniekiem, rakstīja atskaites un viņam [VDK rezidentam Svarinskim] iesniedza. Es [..] kontaktējos ar viņu un atskaites analizēju, to informāciju, kura mani interesēja, es izlietoju. [..] Svarinskis bija mūsu [VDK] rezidents, viņš bija atvaļināts apakšpulkvedis [..]. Svarinska klātbūtnē es arī piedalījos sarunās, bieži viņa kabinetā, kad viņš runāja ar gidiem.[1582]"

Par LPSR VDK aģentu vervēšanu Trofimovs norāda:

"Šo dokumentu [aģenta kartīti] esmu aizpildījis es dokumentā norādītajā laikā, bet parakstījis toreizējais daļas priekšnieks Leons Klimovičs. [..] Svarinskis man paskaidroja, ka viņam ir izveidojies labs kontakts ar *Intūrista* [..] gidi [..], tādēļ šī persona jānoformē kā VDK aģents, Svarinskis man atnesa sagatavotu [..] anketu. [..] Es personiski ar [gidi] kontaktējos *Intūrista* telpās [..]."[1583]

Vārdā šeit nenosaukts *Intūrista* gids-tulks savukārt liecina, ka:

[1581] L. Nr. K30-459/10, 85. lp.
[1582] L. Nr. K30-459/10, 102. lp.
[1583] L. Nr. K30-459/10, 102. lp.

> "[..] tajā laikā visi [Sic! – *M. S.*] gidi rakstīja atskaites, kas tika nodotas. Mēs zinājām, ka [Leons] Klimovičs pārstāv VDK, taču tas bija obligāts nosacījums, ka bija jāraksta atskaites par katru tūristu grupu, jo viņi bija ārzemnieki. Personīgā sarunā par atskaitēm viņš teica, ka sadarbojas 6–7 darbinieki no visiem, bet tur bija apmēram 100 darbinieki, es šo kungu atceros labi. [..] atskaites rakstījām, formāli. Ienesām, uz galda atstājām, bieži viņš nemaz nebija uz vietas. Viņš bija noformēts pilnīgi citā amatā, par Kadru daļas pārzini bija. Biju dzirdējusi, ka viņš ir [no] VDK. Mums teica, ka gidam jāraksta atskaites."[1584]

LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas priekšnieks Serguņins liecina:

> "[..] tādus gadījumus es nezinu, ka būtu aģents savervēts fiktīvi [..]."[1585]

Salīdzinot, piemēram, divas gides-tulces – Zani Rozenbergu (1944)[1586] un Elzu Tiltiņu, Alberta meitu,[1587] var spriest, ka Zanei

---

[1584] L. Nr. K30-459/10, 101. lp.

[1585] L. Nr. K30-933/12, 100. lp.

[1586] Zane Rozenberga, Valda meita, dzimusi Ķēniņa, 1944. gada 9. decembrī, tagadējā Aizputes novada Kazdangas pagastā, tēvs – Valdis Ķēniņš, Pāvela dēls, dzimis 1921. gada Aizputē, apdrošināšanas aģents, kopš 1946. gada šķīries no mātes – laikraksta *Pionieris* redaktores, LPSR nopelniem bagātās kultūras darbinieces Ērikas Podkalnes, Roberta meitas, dzimušas 1927. gadā Daugavpilī. Līdz 1955. gadam dzīvoja Liepāja, kad kopā ar māti atbrauca uz Rīgu un mācījās Rīgas 7. un 3. vidusskolā. VĻKJS biedre no 1960. gada, biedra kartes Nr. 14463146, studējusi Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes Angļu valodas un literatūras nodaļā no 1962. gada līdz 1967. gadam, no 1966. gada līdz 1967. gadam angļu valodas skolotāja Rīgas 4. vidusskolā, no 1967. gada jūnija *Intūrista* gide-tulce, jau pirms 1971. gada bijusi *Intūrista* pārstāve skolēnu kruīzā Londonā, Apvienotajā Karalistē. *Dzimtenes Balss* sniedz ieguldījumu Zanes Rozenbergas kā *Intūrista* darbinieces darbības atspoguļojumā, piemēram, viņa esot "jaunos latviešu izcelsmes amerikāņus Ievu, Viestaru un Jāni Zubkovus" iepazīstinājusi ar Rīgu, un visiem bija "patīkami, ka Zane to varēja darīt latviski". Vīrs no 1962. gada – Alfrēds Rozenbergs, Voldemāra dēls, dzimis 1942. gadā, toreiz Rīgas Medicīnas institūta students, ārsts. PDVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 69.–86. lp.; "Diena Siguldā", *Dzimtenes Balss*, Nr. 33, 1968, 16. augusts, 2. lpp.

[1587] "Arī par Elzas Tiltiņas darbu *Intūristā* saglabājušās ziņas laikrakstos, piemēram, publicētas Hertas Puzulis izjūtas un pateicība "gidei Elzai Tiltiņai, kas ar savu laipno izturēšanos darīja vēl patīkamākas manas gaitas Latvijā". Herta Puzulis, dzimusi Zellītis, dzimusi 1910. gada 7. septembrī Raunā, mirusi 2005. gada 10. jūnijā

Rozenbergai ir tieša sociālā izcelsme no LPSR nomenklatūras. Viņas patēvs Atis Podkalns, Bērtuļa dēls (1921[1588]), bija LPSR Celulozes, papīra un kokapstrādāšanas rūpniecības ministrijas Kadru daļas vadītājs,[1589] iepriekš LPSR Gaļas un piena rūpniecības strādnieku arodbiedrības centrālās komitejas organizatoriskā biroja priekšsēdētājs,[1590] – bruģēja Rozenbergai ceļu uz *Intūrista* vadošās gides-tulces darbu no 1967. gada 1. jūlija, kad viņa nosūtīta uz *Intūristu* Padomju bulvāri 22, viesnīcu *Rīga* (tagadējā *Kempinsky* Aspazijas bulvārī) līdz 1974. gada 29. aprīlim,[1591] vēlāk – uz Latvijas komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs Jaunatnes sekcijas vadības amatu. Savukārt Elzas Tiltiņas darbība *Intūristā* sākusies palēnām. Viņa sākumā pieņemta uz pārbaudes laiku par grāmatvedi, kasieri ar algu, kas ir pielīdzināma štata darbinieka algai,[1592] vēlāk pārcelta uz inspektores amatu,[1593] tad atbrīvota no inspektores amata un iecelta tulka amatā. Kad abām jautāts par ārzemju tūristu attieksmi un izturēšanos, Rozenberga bilda, ka ārzemju tūristi bija diezgan aizspriedumaini, un visi aizspriedumi parasti pirmajām bija jādzird gidēm. Rozenberga arī min, ka ārzemju tūristus visvairāk interesēja bērnu aprūpes jautājumi, kā arī veselības aprūpe. Savukārt Tiltiņa pauda ieskatu, ka ārzemju tūristus vairāk interesēja kultūras dzīve.[1594] Iepazīstoties ar *Intūrista* dokumentos pieejamajiem raksturojumiem, Tiltiņa novērtēta kā politiski zinoša, pieticīga sadzīvē, ieguvusi kolēģu cieņu, bet Rozenbergu Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes

Lankasterā, Amerikas Savienotajās Valstīs. Puzulis, Herta. "Paldies par sirsnību!", *Cīņa*, Nr. 202, 1970, 30. augusts, 4. lpp.; *Laiks*, Nr. 27, 2005, 9. jūlijs, 23. lpp." Jarinovska, Kristīne. *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, redaktora piezīme 1332. atsaucē.

[1588] Citur kā Ata Podkalna dzimšanas gads norādīts arī 1918. gads.

[1589] PDVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 75. lp.

[1590] PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kulturas un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām, *Cīņa,* Nr. 179, 1950, 29. jūlijs, 3. lpp.

[1591] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 85. lp.

[1592] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 52. lp.

[1593] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 53. lp.

[1594] "Arods – "Intourist" gids", *Dzimtenes Balss*, Nr. 1., 1970, 1. janvāris, 4. lpp.

dekāne I. Celmrauga, fakultātes partijas pirmorganizācijas biroja sekretāre M. Tiltiņa[1595] un Angļu valodas katedras vadītājs J. Raškevičs oficiāli raksturojuši 1966. gada 26. decembrī kā tādu, kas labi orientējas mūsdienu politiskajā situācijā.[1596] Rozenberga patstāvīgi vadot ekskursijas pa Rīgu, Jūrmalu, Siguldu un Salaspils memoriāla kompleksu

> "strādājusi ar tūristiem-emigrantiem, izpētot šīs tūristu kategorijas specifiku".[1597]

Ievērojot, ka Rozenberga attaisnoja viņai dāvāto uzticību, *Intūrista* Rīgas nodaļas partijas pirmorganizācija 1971. gada 19. janvārī deva raksturojumu, kuru apstiprināja PSKP Oktobra rajona sekretārs – rekomendēt Rozenbergu darbā ar padomju tūristiem kruīza braucienā uz Japānu.[1598] 1968. gada 27. augustā *Intūrista* Rīgas nodaļas vadītājs, VDK virsnieks Vladimirs Elsters raksturojumā uzsver, ka Rozenberga

> "ir morāli izturēta, sadzīvē pieticīga, ar biedriem sabiedriska, perspektīva mūsu sistēmas darbiniece, [..] ceļ politiskās zināšanas marksisma-ļeņinisma universitātes propagandas fakultātē".[1599]

Spriežot pēc abu intervēto paustā viedokļa par tūristiem, ar kuriem nācies saskarties, minētās kvalitātes bija nepieciešamas, lai varētu sekmīgi veikt darbu *Intūristā*.

Kā jau iepriekš norādīts, gidu-tulču darba neatņemama daļa bija regulāra piezīmju vešana par saskarsmi ar ārzemju tūristiem, fiksējot piezīmes žurnālos un nododot šos žurnālus nodaļā. Kā liecina vairāki dokumenti, kas aprakstīti iepriekš, šīs piezīmes tikušas izmantotas gan gadskārtējās atskaitēs, gan ziņojumos, to skaitā LPSR VDK. Šādu piezīmju vešana bija pakļauta valsts noslēpuma nosacījumiem, par ko viennozīmīgi bija informēti arī gidi-tulki. Iepazīstoties ar arhīvā saglabātajiem *Intūrista* priekšrakstiem, jāsecina, ka faktiski visu veidu komunikācija ar ārzemju tūristiem un viesiem tikusi fiksēta. Turklāt Maskavas *Intūrista* valde sevišķi rūpējās, lai valsts

---

[1595] Parakstījusies M. Vecozola.
[1596] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 76. lp.
[1597] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 80. lp.
[1598] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 82. lp.
[1599] LVA, 282. f., 1. apr., 98. l., 78. lp.

noslēpuma aprite, tai skaitā komunikācija ar ārzemju tūristiem, būtu fiksēta un glabāta atbilstošā veidā. Piemēram, 1961. gada 25. marta *Intūrista* valdes apkārtrakstā Nr. 191-1/298c, ko 24. martā parakstījis valdes priekšsēdētājs Vladimirs Ankudinovs, uzsvērta nepietiekama vērība iepriekšējo valdes norādījumu – 1960. gada norādījumi 015-2/1245-c, 015-2/1139-c – izpildē saistībā ar valsts noslēpuma aizsardzības un slepenās lietvedības pilnveides nepieciešamību. Cita starpā, uzsvērts:

> "Nodaļās un aģentūrās nepietiekami un nesistemātiski veic audzināšanas darbu ar tulku sastāvu, lai stiprinātu viņu revolucionāro vērību darbā ar ārzemju tūristiem. Raksturīgi, ka šis jautājumos virknē atskaišu nav guvis atspoguļojumu.
>
> Ar slepeniem dokumentiem dažās nodaļās un aģentūrās dažkārt rīkojas nepieļaujami paviršī, kā rezultātā tiek pieļautas rupjas atkāpes no instrukcijas par valsts noslēpuma saglabāšanu.
>
> Vairākas nodaļas un aģentūras dokumentus ar slepenības raksturu prezentēja bez "slepenības" grifa (Taškenta, Jalta, Kišiņeva, Rīga, Pjatigorska)."[1600]

Apkārtraksta noslēguma 1. punktā valde uzdeva uzlabot audzināšana darbu ar tulku sastāvu, bet 4. punktā – bija noteikts, ka jebkuras pārrunas ar ārzemniekiem, kas apmeklē nodaļas vai aģentūras saistībā ar *Intūristu* un tā darbiniekiem, kā arī saistībā ar tūristu apkalpošanas nepilnībām, drīkst veikt tikai nodaļas pārvaldnieks, aģentūras vadītājs vai apkalpošanas biroja vadītājs. Šādas sarunas bija jāreģistrē speciālajā žurnālā (burtnīcā), kuras paraugs bija pievienots vēstules pielikumā.[1601] Tikšanās ar ārzemniekiem un sarunu pierakstu uzskaites reģistrācijas žurnāla forma, salīdzinot, piemēram, ar atskaitēm par izteikumiem, ko fiksējuši starptautiskā jūrnieku kluba darbinieki, precīzi sakrīt. Forma pieprasīja norādīt tikšanās kārtas numuru, laiku, valsti, ārzemnieka uzvārdu, norādi par to, ko viņš pārstāv, uzvārdu amatpersonai, kas pieņēma ārzemnieku, sarunājās, precīzs sarunas sākšanas un beigšanas laiks, īss sarunas atreferējums.[1602]

[1600] LVA, 222. f., 1. apr., 3. l., 13. lp.
[1601] LVA, 222. f., 1. apr., 3. l., 15. lp.
[1602] LVA, 222. f., 1. apr., 3. l., 17. lp.

Tātad, no vienas puses, bija arī *Intūrista* Rīgas nodaļas personas, kas regulāri ieguva un nodeva ziņas par ārzemju tūristiem un viesiem padotības kārtībā, bet, no otras puses, bija personas, kas veica šo ziņu apstrādi, lai tās izmantotu LPSR VDK vajadzībām. Iepazīstoties vien ar saglabātajām liecībām par priekšrakstiem un ziņojumiem, jāsecina, ka iegūto ziņu apjoms bija grandiozs. Šādus ziņojumus saņēma, apstrādāja un nodeva tālāk LPSR VDK, piemēram, LPSR VDK rezidents Vladislavs Svarinskis. Viņš bija atbildīgs par ziņojumu saņemšanu no darbiniekiem, kas nodarbojās ar ārzemnieku apkalpošanu, to skaitā gidiem, tulkiem.[1603]

Vladislavs Svarinskis (1918–)

Iepazīstoties ar Vladislava Svarinska biogrāfiju, var redzēt Svarinska nozīmīgo ieguldījumu VDK darbībā. Vladislavs Svarinskis, Fadeja (Fabiāna?[1604]) dēls, dzimis 1918. gada 10. aprīlī Daugavpils apriņķa Landskoronas pagastā (tagad Šķaunes[1605] pagasts) (Timanovas muižas, Greivas ezera) Muizenieku sādžas, Kriviņu jeb Krieviņu sētā,[1606] kas piederēja viņa vecākiem [1607] (tagad Dagdas novads), cēlies no nabadzīgajiem zemniekiem.[1608]

Līdz 1938. gadam dzīvoja dzimtajā sādžā, gāja ganos pie citiem zemniekiem,[1609] bija laukstrādnieks Krāslavas pusē.[1610] No 1938. līdz 1939. gadam strādāja Rīgā dažādos palīgdarbos,[1611] konkrētāk, tikai gadījuma darbos kā ķieģeļu tīrīšanā, ielu remontā. Bija apmeties pie jaunākās māsas Valijas, saņemot viņas materiālo palīdzību.[1612] 1938. gadā vecākais brālis Antons Svarinskis, kuram bija piespriesti astoņi gadi cietumā par nelegālo boļševistisko darbību, atbrīvots no

[1603] L. Nr. K30-933/12, 102. lpp.
[1604] *Zemes Ierīcības Vēstnesis*, Nr. 385, 1930, 22. jūlijs, 12. lp.
[1605] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 8. lp.
[1606] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp.
[1607] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 5. lp.
[1608] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp.
[1609] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 8. lp.
[1610] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 99. lp.
[1611] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp. otra puse.
[1612] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 5. lp.

ieslodzījuma.[1613] No 1939. gada līdz 1940. gada februārim ar nelegālo boļševiku palīdzību kļuva par melnstrādnieku Ķeguma hidroelektrostacijas būvē,[1614] transporta darbinieku šajā hidroelektrostacijā (Svarinskis gan autobiogrāfijā min termoelektrostaciju), dzīvojot Ogrē, kur arī uzņemts toreiz nelegālajā komunistiskajā partijā,[1615] Riņķu ielā 1 kopā ar brāli Antonu un *veco komunistu*[1616] Guceviču,[1617] taču laikā no 1939. gada līdz 1941. gada jūnija, pēc paša vārdiem, Svarinskis "nepaspējis sakarā ar sarežģītajiem apstākļiem, sākoties Otrajam pasaules karam, nokārtot visus dokumentus, tāpēc nācies šķirties no viena gada partijas stāža".[1618] No 1940. gada februāra Latvijas Republikas armijas kareivis Krustpilī un Rīgā,[1619] tāpēc ļoti savdabīgi, ka 1972. gada 29. maija kadru uzskaites anketā Svarinskis atklāti norādījis, ka armijā bijis politiskais darbinieks jau no 1940. gada maija,[1620] tātad pirms okupācijas, līdz septembrim Kuldīgā un Jelgavā.[1621] 1977. gada 9. janvāra autobiogrāfijā Svarinskis uzsver, ka līdz ar to viņš esot pielīdzināms pulka komisāram.[1622] Uzreiz pēc Latvijas okupācijas pirms oficiālas inkorporācijas PSRS tiek izdota toreiz vēl Latvijas Republikas armijas komandiera, PSRS izlūkdienesta dienestu aģenta,[1623] ģenerāļa Roberta Kļaviņa 1940. gada jūlija pavēle Nr. 20 kopā ar citiem *poļitrukiem*, piemēram, vēlāko T. Zaļkalna Latvijas Mākslas akadēmijas profesoru

[1613] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 5. lp.
[1614] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 5. lp.
[1615] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 99. lp.
[1616] Ogrē šajā laikā dzīvoja 1925. gadā dzimušais Gerards Gucevičs, Jāzepa dēls, Ogres darba jauniešu organizācijas loceklis ("Organizācijas dzīve"*, Jaunais komunārs,* Nr. 7, 1940, 23. augusts, 6. lpp.; Dolārs, "Fizkultūras svētki Ogrē", *Cīņa,* Nr. 49, 1940, 8. augusts, 7. lpp.).
[1617] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 109. lp.
[1618] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 109. lp.
[1619] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp. otra puse.
[1620] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp. otra puse.
[1621] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp. otra puse.
[1622] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 109. lp.
[1623] *Latvija Otrajā pasaules karā (1939—1945)*. Rīga: Jumava, 2008, 185., 236. lpp.

un LPSR VDK ārštata darbinieku (aģentu) Mavriku Vulfsonu, iecelt Svarinski par 3. Jelgavas kājnieku pulka politisko darbinieku.[1624]

1940. gadā iestājies PSKP (biedra kartes Nr. 15927875).[1625] 1959. gada 4. februāra LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā esošajā uzskaites anketā Svarinskis gan ir norādījis, ka PSKP iestājies vien 1942. gadā (biedra kartes Nr. 06724112).[1626] No 1940. gada septembra līdz 1941. gada jūnijam bijis LPSR Iekšlietu tautas komisariāta īpašās vienības operatīvais darbinieks 183. strēlnieku divīzijā Limbažos,[1627] pilnvarotā palīgs.[1628] 1941. gada jūnijā kopā ar PSRS bruņotajiem spēkiem bēdzis no okupētās Latvijas līdz Valdajam, Novgorodas apgabalā.[1629] 1972. gada 29. maija kadru uzskaites anketā norādīts, ka no 1941. gada jūnija līdz 1945. gada maijam ir dienējis PSRS bruņotajos spēkos un pretizlūkošanas dienestos,[1630] to skaitā no 1941. gada septembra – 201. latviešu strēlnieku divīzijā, ar kuru 1945. gadā nonācis atpakaļ Kurzemē,[1631] konkrēti no 1941. gada septembra līdz 1942. gada septembrim 220. artilērijas pulka ierindnieks, bet no 1942. gada septembra (acīmredzot, kad patiesībā iestājās PSKP) – valsts drošības dienestā, Iekšlietu tautas komisariāta Sevišķās daļas pilnvarotais, pēc tam – 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijas pretizlūkošanas daļas SMERŠ sastāvā.[1632] 1974. gada 5. jūnija kadru uzskaites lapā norādīta 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzija, dienesta vietas Veļikije Luki, Staraja Rusa u. c. [1633] Frontē ievainots rokā.[1634] No 1945. gada maijam līdz 1945. gada septembrim bijis 130. strēlnieku korpusa operatīvais darbinieks Rīgas rajonā, 1974. gada 5. jūnija un 1977. gada 9. janvāra kadru uzskaites lapās precizēts, ka

[1624] "Armijas komandiera 20. pavēle Rīgā 1940. g. jūlijā", *Latvijas Kareivis*, Nr. 163, 1940, 21. jūlijs, 1. lpp.
[1625] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp.
[1626] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp.
[1627] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp. otra puse.
[1628] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp. otra puse.
[1629] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 110. lp.
[1630] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp. otra puse.
[1631] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 100. lp.
[1632] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp. otra puse.
[1633] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 105. lp.
[1634] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 100. lp.

pretizlūkošanas daļas SMERŠ sastāvā[1635],[1636] 130. latviešu strēlnieku korpusa 151. artilērijas brigādē.[1637]

Vien 1956. gadā 38 gadu vecumā ieguvis vidējo izglītību Rīgas 25. darba jaunatnes vidusskolā, citas formālās izglītības nav.[1638] Teju visu pēckara periodu līdz pensijai – no 1945. gada septembra līdz 1970. gada decembrim bijis LPSR VDK operatīvais darbinieks Rīgā.[1639] No 1946. gada līdz 1947. gadam – LPSR VDM Rīgas pilsētas daļas operatīvais pilnvarotais,[1640] šīs daļas grupas operatīvais pilnvarotais no 1947. gada līdz 1949. gadam,[1641] no 1949. gada līdz 1950. gadam – daļas 4. grupas vecākais operatīvais pilnvarotais,[1642] no 1950. gada līdz 1952. gadam – LPSR VDM 5. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais,[1643] no 1952. gada jūlija līdz augustam – LPSR VDM 5. daļas 4. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais,[1644] no 1952. gada augusta līdz 1953. gadam – LPSR VDM 5. daļas 3. nodaļas priekšnieka vietnieks,[1645] no 1953. gada aprīļa līdz oktobrim – LPSR Iekšlietu ministrijas Alūksnes rajona daļas priekšnieks, no 1953. gada oktobra līdz 1954. gada martam – 1. nodaļas LPSR Iekšlietu ministrijas 4. pārvaldes 1. daļas 1. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais,[1646] no 1954. gada līdz 1959. gadam – LPSR VDK 4. daļas 2. nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais.[1647]

1959. gada 4. februārī bijis LPSR VDK operatīvā dienesta kapteinis.[1648] 1959. gada 5./6. februārī ar Nr. 3/171 LPSR VDK priekšsēdētājs, ģenerālmajors Jānis Vēvers lūdza LKP CK pirmo sekretāru Jāni Kalnbērziņu apstiprināt Svarinski par LPSR VDK Rīgas

[1635] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 105. lp.
[1636] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 108. lp.
[1637] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp. otra puse.
[1638] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp.
[1639] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp. otra puse.
[1640] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp. otra puse.
[1641] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp. otra puse.
[1642] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp. otra puse.
[1643] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp. otra puse.
[1644] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp. otra puse.
[1645] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp. otra puse.
[1646] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 3. lp. otra puse., 4. lp.
[1647] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 4. lp.
[1648] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 4. lp.

rajona pilnvaroto, norādot, ka Svarinskis apguvis aģentūras darba metodes, ir daļas partijas organizācijas biroja loceklis, lūdzot atbrīvot no šā amata Kārli Gothardsonu.[1649] Šajā amatā LKP CK birojs Svarinski iecēla 1959. gada 19. martā ar protokollēmumu Nr. 51, 33. paragrāfu.[1650] No 1959. gada līdz 1970. gadam – LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja loceklis.[1651] 1961. gada 21. februārī LPSR VDK priekšsēdētāja palīgs kadru jautājumos, majors Vladimirs Sēja lūdza LKP CK atbrīvot Svarinski no LPSR VDK Rīgas rajona pilnvarotā amata sakarā ar amata likvidēšanu,[1652] vairākus mēnešus viņš strādāja 2. daļas 6. nodaļā, līdz 1961. gada novembrī ar dokumentu Nr. 3/2219 LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers lūdza LKP CK atjaunot Svarinski šajā amatā.[1653] Raksturojumā norādīts, ka Svarinskis ir čekists ar būtiskiem sasniegumiem, disciplinēts, prasīgs, laipns un uzmanīgs ar cilvēkiem, apveltīts ar gribasspēku un organizatora spējām, raksturā mierīgs, aukstasinīgs, reizēm pat pārāk, daudz lasa beletristiku, apmeklē teātri un kino,[1654] 1961. gada 14. novembrī LKP CK sekretārs Arvīds Pelše parakstīja attiecīgu protokollēmumu.[1655] 1970. gada 16. novembrī ar Nr. 3/3757 LPSR VDK priekšsēdētājs Longins Avdjukēvičs lūdza LKP CK Svarinski pensionēt.[1656] Ar 1970. gada 27. novembra LKP CK biroja protokollēmuma Nr. 59, 53. paragrāfu, ko parakstījis LKP Rīgas pilsētas komitejas sekretārs Jāzeps Tumovs-Beķis (1931–) Svarinska vietā par LPSR VDK Rīgas rajona nodaļas priekšnieku iecēla čekistu Jāni Bērziņu, Nikolaja dēlu,[1657] kurš ievērojams ar to, ka piecpadsmit gadus vēlāk pārņēma Svarinska lietas arī PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienībā. Šo lēmumu ar LKP CK 1970. gada 15. decembra protokollēmuma Nr. 183, 28. paragrāfu apstiprināja LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss.[1658] No 1970. gada

[1649] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 7. lp.
[1650] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 10. lp.
[1651] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp. otra puse.
[1652] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 11. lp.
[1653] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 12. lp.
[1654] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 13. lp.
[1655] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 16. lp.
[1656] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 17. lp.
[1657] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 19. lp.
[1658] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 20. lp.

decembra līdz 1971. gada decembrim izdienas pensionārs,[1659] bet no 1971. gada decembra līdz 1972. gada maijam – direktora pavēļu pārbaudes vecākais inspektors mēbeļu firmā *Rīga*.[1660] Prata tikai latviešu un krievu valodu.[1661]

VDK Svarinskis strādāja ar trimdas latviešu izspiegošanu, operatīvo izstrādi jeb ar "latviešu buržuāzisko nacionālistu ārzemju centru pretpadomju darbības izskaušanu", kā norādīts viņa 1959. gada 5. februāra raksturojumā.[1662]

1972. gada 29. maija kadru uzskaites anketa norāda, ka ārzemēs bijis 1957. gadā – Vācijas Demokrātiskajā Republikā un 1958. gadā – Polijas Tautas Republikā un Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā tūrisma braucienā,[1663] citur norādīts, ka Vācijas Demokrātiskajā Republikā bijis 1958. gadā "ar delegāciju".[1664] 1974. gada 5. jūnija kadru uzskaites anketā konstatējams 1973. gada brauciens uz Čehoslovākijas Sociālistisko Republiku tūrisma grupas vadītāja kapacitātē.[1665] 1977. gada 9. janvāra kadru uzskaites anketā norādījis, ka 1973. gadā bijis arī Vācijas Demokrātiskajā Republikā, 1974. gadā – Turcijā un Ēģiptes Arābu Republikā kā kruīza vadītājs.[1666] Saņēmis neskaitāmus apbalvojumus, piemēram, Sarkanās Zvaigznes ordeni 1944. gadā,[1667] ordeni *Goda Zīme,* divpadsmit medaļas,[1668] piemēram, *Par drošsirdību* – 1944. gadā, *Par kaujas nopelniem* – 1943. un 1950. gadā, *Par Maskavas aizstāvēšanu* – 1944. gadā,[1669] divus LPSR Augstākās Padomes Prezidija goda rakstus.[1670] Sarkanās Zvaigznes ordenis un astoņas medaļas piešķirtas par aģentūras

[1659] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp. otra puse.
[1660] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp. otra puse.
[1661] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 97. lp.
[1662] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 8. lp.
[1663] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 98. lp.
[1664] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 4. lp. otra puse.
[1665] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 104. lp. otra puse.
[1666] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 107. lp. otra puse.
[1667] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 4. lp. otra puse.
[1668] "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR rūpniecības, lauksaimniecības un tirdzniecības pirmrindnieku, zinātnes un kultūras darbinieku apbalvošanu ar PSRS ordeņiem un medaļām", *Cīņa*, Nr. 238, 1965, 8. oktobris, 3. lpp.
[1669] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 4. lp.
[1670] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 98. lp. otra puse

operatīvo darbību.[1671] Interesanta ir piezīme, ka viņš miera laikā nav derīgs kara dienestam, bet kara laikā tikai ar ierobežojumiem otrajā pakāpē,[1672] VDK operatīvā sastāva apakšpulkvedis.[1673]

1972. gadā Svarinskis iesniedza iesniegumu par pieņemšanu darbā *Intūrista* Rīgas nodaļā tās pārvaldniekam, arī VDK virsniekam Vladimiram Elsteram par "informācijas inspektoru" no 1972. gada 29. maija[1674]. Ar 1972. gada Rīgas nodaļas pārvaldnieka Vladimira Elstera pavēli Nr. 36 Svarinski pieņēma par šādu inspektoru uz tūrisma sezonu,[1675] savukārt ar tā paša gada 2. decembra pavēli Nr. 102 pieņemts pastāvīgā darbā, lai pildītu attiecīgo amatu par 90 rubļiem mēnesī.[1676] Ar 1978. gada 7. aprīļa Rīgas nodaļas pārvaldnieka Igora Fjodorova pavēli Nr. 36 Vladislavu Svarinski pārcēla par vecāko inspektoru informācijas grupā ar 120 rubļu algu, kā arī noteica algu šīs grupas inspektoram Vladimiram Golomazovam, Grigorija dēlam, dokumentu sagatavojusi G. Zantmane.[1677] 1982. gada 24. novembra atestācijas lapā Svarinskis jau vērtēts kā vecākais inspektors ārvalstu tūrisma un padomju tūrisma braucieniem uz ārvalstīm organizēšanai.[1678] Svarinska 1982. gada 22. oktobra raksturojumā papildus vispārējām standartfrāzēm teikts, ka kolektīvā viņš ir cienīts, veiksmīgi veic audzinošo darbu, ir "sociālistiskā īpašuma saglabāšanas komisijas loceklis", komunistiskā darba trieciennieks, viņu vērtējusi ģenerāldirektora vietniece, Ceļojumu pārvaldes priekšniece Alla Lūsis (parakstījusies kā Bahusova), partijas pirmorganizācijas sekretārs V. Akimovs, arodbiedrības "cehkoma" priekšnieks V. Golomazovs, komjaunatnes pirmorganizācijas sekretārs V. Zagoskins.[1679] Ar 1985. gada 20. februāra Rīgas apvienības ģenerāldirektora pienākumu izpildītāja Georgija Koršaka pavēli Nr. 60-k Svarinski pārceļ no Ceļojumu pārvaldes Apkalpošanas nodaļas vecākā inspektora amata

[1671] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 8. lp.
[1672] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 98. lp. otra puse
[1673] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 98. lp. otra puse
[1674] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 101. lp.
[1675] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 102. lp.
[1676] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 103. lp.
[1677] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 111. lp.
[1678] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 112. lp.
[1679] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 113. lp.

ārvalstu tūrisma un padomju tūrisma braucieniem uz ārvalstīm organizēšanai šīs pašas pārvaldes Gidu-tulku nodaļas šāda paša inspektora amatā, kopā ar Svarinski pārcelts arī Vladimirs Golomazovs, tikai viņam kā inspektoram maksāti 140 rubļi, bet Svarinskim kā vecākajam inspektoram – 190 rubļi algas mēnesī, dokumentu sagatavojusi Utkina.[1680]

Svarinskis 1985. gada 9. aprīlī rakstījis iesniegumu PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības *Intūrists* ģenerāldirektoram Igoram Fjodoram, ka, sākot no 1985. gada 21. jūnija, dodas pensijā pēc paša vēlēšanās.[1681] Ar 1985. gada 17. jūnija Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova pavēli Nr. 201-k Svarinskis atbrīvots no amata, ar šo pašu pavēli ar 24. jūniju šajā amatā ieceļot līdzšinējo kadru daļas vecāko inspektoru Jāni Bērziņu, Nikolaja dēlu, kurš iepriekš sekoja Svarinskim LPSR VDK Rīgas rajona nodaļas priekšnieka amatā, kā arī Ārija Dembovska, Nikolaja meita, pārcelta no kadru daļas inspektores amata par gidu-tulci.[1682]

Tēvs – Fadejs Svarinskis miris 1919. gadā, māte Jadviga Svarinska mirusi 1918. gadā.[1683] Sieva – Velta Svarinska, Ernesta meita, dzimusi 1924. gadā[1684] Valmierā,[1685] 1972. gadā bijusi prečzine LPSR Naftas, naftas produktu un cietā kurināmā apgādes un realizācijas galvenās pārvaldes ražošanas kombinātā *Degviela*,[1686] 1974. gadā – degvielas uzpildes stacijas pārvaldniece, preču daļas priekšniece.[1687] Meita Asja Svarinska, Vladislava meita, dzimusi 1947. gadā,[1688] 1972. gadā beigusi Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultāti,[1689] 1974. gadā – Rīgas 44. vidusskolas skolotāja,[1690] LPSR Valsts kinematogrāfijas komitejas izdevuma *Kino* redaktore, galvenā

[1680] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 114. lp., 114. lp. otra puse.
[1681] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 115. lp.
[1682] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 116. lp.
[1683] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 104. lp. otra puse.
[1684] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 98. lp. otra puse.
[1685] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 104. lp. otra puse.
[1686] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 100. lp.
[1687] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 104. lp. otra puse.
[1688] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 98. lp. otra puse
[1689] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 100. lp.
[1690] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 104. lp. otra puse.

redaktora vietniece.[1691] Vladislava Svarinska brālis Antons Svarinskis, Fadeja dēls, dzimis 1908. gada 7. maijā Varšavā[1692] (presē norādīts, ka Šķaunes pagastā[1693]), PSKP biedrs no 1929. gada,[1694] 1972. gadā – personālais pensionārs,[1695] pēc 1940. gada okupācijas kļuvis par Rīgas Centrālcietuma priekšnieka vietas izpildītāju,[1696] 1. latviešu partizānu brigādes štāba priekšnieks,[1697] fabrikas *17. jūnijs* direktors,[1698] Latviešu partizānu veterānu padomes priekšsēdētājs,[1699] dzīvoja Rīgā, Mičurina (tagad Tomsona) ielā 24,[1700] pēc Latvijas Republikas faktiskās neatkarības atgūšanas Alfrēda Rubika Latvijas Sociālistiskās partijas aktīvists, miris 2000. gada 23. augustā. Māsas – 1910. gadā vēlākajā Krāslavas rajonā dzimusī Jūlija Vecela, Fadeja meita, dzīvoja Rīgā, Lielvārdes ielā,[1701] 1959. gadā bijusi apkopēja,[1702] un 1914. gadā vēlākajā Krāslavas rajonā dzimusī Valentīna[1703] (Valija) Treidāne, Fadeja meita, dzīvoja Rīgā, Kalnciema ielā,[1704] bijusi namu pārvaldniece Rīgā 1959. gadā.[1705]

Gan 1972. gada 29. maijā, gan arī 1974. gada 5. jūnijā Vladislavs Svarinskis dzīvoja Rīga, Fridriha Engelsa (tagad Stabu) ielā 73[1706].[1707] Svarinskis ir nozīmīga persona LPSR VDK un *Intūrista* Rīgas nodaļas sakarā, jo viņš gan pats saņēmis atskaites, gan, veicot atbilstošu informācijas apstrādi, tās rakstījis savā vārdā tieši LPSR VDK

[1691] *Kino*, 1982, 1. janvāris, 1988, 7. janvāris.
[1692] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 104. lp. otra puse.
[1693] Kadiķis, R. "Mēģinājums mūs nostādīt ārpus likuma neies cauri", Nr. 23, *Pavalstnieks*, 1993, 15. jūnijs, 8. lpp.
[1694] "Vēstulē «CĪŅAI»", *Cīņa*, Nr. 264, 1987, 15. novembris, 1. lpp.
[1695] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 100. lp.
[1696] "Valdības darbība", *Cīņa*, Nr. 43, 1940, 1. augusts, 7. lpp.
[1697] "Bet viņu uguns nedziest!", *Cīņa*, Nr. 13, 1984, 15. janvāris, 2. lpp.
[1698] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 6. lp.
[1699] Ģēģere, V. "Skolēniem – brīvdienas, skolotājiem – mācības", *Padomju Jaunatne*, Nr. 60, 1981, 28. marts, 2. lpp.
[1700] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 105. lp..
[1701] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 107. lp. otra puse.
[1702] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 5. lp.
[1703] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 5. lp.
[1704] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 104. lp. otra puse.
[1705] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8710. l., 5. lp.
[1706] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 98. lp. otra puse.
[1707] PDVA, 282. f., 1. apr., 144. l., 105. lp. otra puse.

vai arī tās veidojis, ko parakstījuši *Intūrista* ģenerāldirektora vietniece Alla Lūse[1708] vai ģenerāldirektors Igors Fjodorovs. Ar Svarinski varēja arī sazināties jautājumos, kas skar ārzemnieku pārkāpumus un padomju pilsoņu pārkāpumus pret ārzemniekiem.[1709] Viss liecina, ka tieši tādus pašus LPSR VDK aktīvā rezidenta pienākumus pildīja Svarinska pēctecis, pulkvedis Jānis Bērziņš.

Jānis Bērziņš (1933–)

Čekas pulkvedis[1710] Jānis Bērziņš, Nikolaja dēls, dzimis 1933. gada 15. jūnijā Jēkabpils apriņķa Kūku pagastā (tagad Krustpils novads) darba zemnieku ģimenē.[1711] Tēvs – 1904. gadā Jēkabpilī dzimušais Nikolajs Bērziņš, Pētera dēls, miris 1965. gadā Jēkabpils novadā.[1712] Māte – 1903. gadā Jēkabpilī dzimusī Zelma Bērziņa (dzimusi Vītola), 1984. gada 15. novembrī pensionāre, dzīvojusi Rīgas rajona Vangažu ciemā.[1713]

PSKP biedrs no 1957. gada (biedra kartes Nr. 12813405).[1714] Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē 1967. gadā ieguvis vēsturnieka diplomu.[1715] Bērziņš universitātē studējis no 1961. gada, pamatojoties uz 1967. gada 26. jūnija atestācijas komisijas lēmumu, izdots vēsturnieka diploms Nr. 078555 1967. gada 30. jūnijā.[1716] Prot vācu, latviešu, krievu valodu.[1717]

No 1949. gada līdz 1953. gada jūlijam – Ogres meža tehnikuma students.[1718] No 1953. gada jūlija līdz augustam – Ugāles mežsaimniecības tehniķis. No 1953. gada līdz 1960. gada maijam LPSR VDK virsnieks Siguldā.[1719] Kā zināms no Svarinska lietas materiāliem,

[1708] LVA, 222. f., 1. apr., 40. l., 15. lp.
[1709] LVA, 222. f., 1. apr., 42. l., 2. lp.
[1710] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 114. lp. otra puse.
[1711] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp.
[1712] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp. otra puse.
[1713] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp. otra puse.
[1714] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp.
[1715] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp.
[1716] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 115. lp.
[1717] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp. otra puse.
[1718] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 114. lp.
[1719] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 114. lp.

Jānis Bērziņš bija Svarinska pēctecis LPSR VDK Rīgas daļas vadībā. No 1960. gada maija līdz 1961. gada jūnijam – LPSR Galvenās profesionāli tehniskās izglītības pārvaldes profesionāli tehniskās skolas Vangažos direktora vietnieks politiskajos jautājumos.[1720] No 1961. gada jūnija līdz 1984. gada novembrim – LPSR VDK virsnieks Liepājā.[1721] No 1971. gads – LKP Rīgas rajona komitejas biroja loceklis, no 1978. gada – LKP Liepājas pilsētas komitejas biroja loceklis, no 1979. gada Liepājas pilsētas Tautas deputātu padomes deputāts.[1722]

Apbalvots ar desmit medaļām.[1723]

Līdz 1984. gadam ārpus PSRS bijis tikai Bulgārijas Tautas Republikā 1964. gadā.[1724]

1984. gada 19. novembrī Bērziņš lūdza pieņemt viņu par vecāko inspektoru,[1725] ar 19. novembra pavēli Nr. 365-k Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieks Georgijs Koršaks Jāni Bērziņu pieņēmis par Kadru daļas vecāko inspektoru.[1726] Ar Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1985. gada 5. jūlija pavēli Nr. 201-k vienā pavēlē ar Svarinska atbrīvošanu Bērziņu pārceļ no Kadru daļas vecākā inspektora amata vecākā inspektora amatā ārvalstu tūrisma organizēšanai un padomju tūristu braukšanai uz ārvalstīm Ceļojumu pārvaldes gidu-tulku nodaļā ar 1985. gada 24. jūliju. Tātad Rīgas rajona čekas vadītājs aizstāj Rīgas rajona čekas vadītāju[1727].

1988. gada 16. augusta *Intūrista* atestācijas lapā Bērziņam uzdots uzlabot tūristu pieplūdi, apskates objektu organizāciju, tomēr atestācija ir galēji formāla un to vadījusi Kaiva Cinis.[1728] Ar 1988. gada 16. novembra Rīgas apvienības ģenerāldirektora pienākuma izpildītājas Kaivas Cinis pavēli Nr. 831-k Jāni Bērziņu pārceļ no Gidu-tulku daļas (dokumentā daļas nosaukums gan aizkrāsots ar baltu) vecākā inspektora amata Ceļojumu pārvaldes vecākā inspektora

[1720] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 114. lp.
[1721] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 114. lp.
[1722] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 114. lp. otra puse.
[1723] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 114. lp. otra puse.
[1724] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp. otra puse.
[1725] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 117. lp.
[1726] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 118. lp.
[1727] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 120. lp.
[1728] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 116. lp.

amatā.[1729] Rezultātā gluži kā Harijs Melbārdis – īsā laikposmā Jānis Bērziņš ir strādājis visās struktūrvienībās, visās jomās. Bērziņu Rīgas apvienības ģenerāldirektors Koršaks atbrīvo no darba 1990. gada 6. februārī ar pavēli Nr. 131-k, pamatojoties uz 1990. gada 5. februāra pavēli Nr. 6 par štatu saraksta maiņu.[1730]

Pirmā sieva – 1932. gadā Daugavpilī dzimusī Regīna Bērziņa (dzimusi Viļķena), Jāzepa meita, Rīgas 49. vidusskolas skolotāja, dzīvojusi Rīgā, Mičurina (tagad Tomsona) ielā[1731] kopā ar meitu, 1964. gadā Siguldā dzimušo Janu Bērziņu, Jāņa meitu, 1984. gadā Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes studente.[1732] Tātad Svarinskis un Bērziņš bija ne vien kolēģi VDK un *Intūristā*, bet savulaik arī kaimiņi Rīgā, Mičurina ielā. Otra meita – 1959. gadā Siguldā dzimusī Irēna Bērziņa, Jāņa meita, kolhoza *Ādaži* bērnudārza logopēde, dzīvojusi Ādažos.[1733] Otrā sieva bija ietekmīga komunistiskās partijas darbiniece – 1934. gadā Limbažu rajonā dzimusī Līga Lasmane (dzimusi Laviņa), LKP Rīgas rajona komitejas sekretāre, dzīvojusi Rīgā, Georgija Gailes (tagad Ūnijas) ielā,[1734] Vissavienības politisko zinību un zinātnes izplatīšanas biedrības Latvijas republikāniskās nodaļas valdes priekšsēdētaja.[1735]

Jānis Kiršteins (1927–)

Jāņa Kiršteina kā LPSR VDK 2. daļas priekšnieka iesaisti *Intūrista* Rīgas nodaļas darbā apliecina ne tikai Latvijas Republikas tiesībsargājošo iestāžu atklātais par VDK štata darbinieku nodarbināšanu *Intūrista* Rīgas nodaļā un attiecīgā piesega izmantošana operatīvajos nolūkos, bet arī *Intūrista* Rīgas nodaļai, konkrēti Jānim Kiršteinam kā LPSR VDK daļas priekšniekam adresētās atskaites. Piemēram, jau minētā *Intūrista* Rīgas nodaļas 1983. gada 27. decembra atskaite Nr. 11-c *par informatīvi propagandas darba ar*

[1729] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 119. lp.
[1730] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 121. lp.
[1731] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp. otra puse.
[1732] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp. otra puse.
[1733] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp. otra puse.
[1734] PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., 113. lp. otra puse.
[1735] Gerts, Oskars. "Paldies zinību nesējam", *Cīņa*, Nr. 84, 1981, 10. aprīlis, 4. lp.

ārzemju tūristiem, kas apmeklējuši LPSR, un padomju tūristiem rezultātiem 1983. gadā, adresēta arī konkrēti Jānim Kiršteinam, kur sniegta arī konkrēta informācija par ārzemju tūristu grupām, to rīcību.[1736] Acīmredzami, ka jautājumos par ārzemju tūristu rīcību, piemēram, ekskursijas laikā, šādas atskaites sagatavošanā izmantots izejmateriāls, arī gidu-tulku piezīmes. Šādas atskaites, adresējot tieši Jānim Kiršteinam, bijušas iesniegtas arī nākamajos gados, 1984. gadā un 1985. gadā. Arī 1984. gada vispārīgajā atspoguļojumā izmantoti citāti, piemēram, Vācijas Demokrātiskās Republikas tūristu grupas (8-6182) vadītājs Klausnitcers pēc Salaspils apmeklējuma esot paziņojis:

> "Mēs, vācieši, sajūsmināmies par padomju cilvēku cēlsirdību. Tikai krievu cilvēki un padomju republiku iedzīvotāji, pārcietuši grūto karu, kurā vainīgi esam mēs, vācieši, var tik labi attiekties pret mums, uzskatīt mūs, kas atnesa padomju tautai tik daudz bēdu un ciešanu, par saviem draugiem. Es varu savas grupas tūristu vārdā teikt, ka mēs sajūsmināmies ar padomju ļaužu vīrišķību kara laikā, pienācīgi novērtējam jūsu tautas cēlsirdību, palīdzot celt VDR sociālismu. Fašisms nekad nedrīkst atgriezties uz vācu zemes."[1737]

Turpat iekļauts arī Vācijas Demokrātiskās Republikas tūristu grupas (8-2243), kas esot sastāvējusi no Vācijas Demokrātiskās Republikas 10. klases teicamniekiem, Viļa Lāča Rīgas 31. vidusskolas apmeklējums. Ciemiņiem tika parādīts muzejs, kas veltīts rakstniekam Vilim Lācim, organizēta draudzīgā diskotēka. Skolotājs Seiks (Vācijas Demokrātiskā Republika) esot paziņojis:

> "Tieši tādas satikšanās palīdz nostiprināt reālo tautu draudzību. Ja dažādu tautu bērni iepazīs viens otru un sāks draudzēties, tad, esot pieauguši, viņi sapratīs reālo tautu draudzību."[1738]

Salīdzinot liecībās sniegto informāciju ar presē pieejamo, vietā būtu minēt, ka ilggadēja Viļa Lāča Rīgas 31. vidusskolas direktore bija Veronika Novika[1739] (pēc neoficiālas informācijas Alfona Novika

[1736] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 37. lp.
[1737] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 56. lp.
[1738] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 56. lp.
[1739] Builis, A. "Par to rakstīja "Padomju Jaunatne". "Bezgaumība un ieraušana"", *Padomju Jaunatne*, Nr. 69, 1975, 8. aprīlis, 4. lpp. Minētais raksts, cita starpā, atklāj,

radiniece; dokumentāli pārliecināties par minēto nebija iespējams, jo Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīvā neesot Viļa Lāča Rīgas 31. vidusskolas personāla dokumentu, kas vairāku apstākļu dēļ ir svarīgs dokumentu kopums VDK izpētē), kura pēc tam, kad kļuva par Rīgas pilsētas Oktobra rajona Tautas izglītības nodaļas vadītāju un viņu amatā nomainīja Lija Detlava, turpinājusi strādāt par skolotāju, regulāri piedaloties ārvalstu tūristu vizīšu apkalpošanā skolā.[1740] Minētais muzejs, pēc vairākām liecībām, bijusi viena telpa ar zvejnieku laivu, Vladimira Uļjanova krūšutēlu pie ieejas. Telpā līdz ar stendiem novietota Viļa Lāča gulta un kapa imitācija ar enkuru uz smiltīm, kas novietots skārda paliktnī. Ievērojot minēto, reālu sajūsmu varēja raisīt vienīgi diskotēka, tāpēc tas, vai un kā šo slavēšanu varētu novērtēt LPSR VDK, nav zināms. Atskaitē par 1984. gadu citēts vai vispārīgi pārstāstīts arī kapitālistisko valstu tūristu teiktais un sniegtas citātu autoru konkretizējošas ziņas, piemēram, Guna Mundheima,[1741] dzimusi 1936. gadā, esot teikusi gidam, ka pirms izbraukšanas no Vašingtonas viņu brīdinājuši, ka nedrīkst ņemt līdzi liekas drēbes, dāvanas, jo uz robežas visu, kas nav domāts personīgai lietošanai, atņemot. Tāpat viņa brīdināta, ka vakaros nedrīkst pastaigāties, palikt liftā, jo tas esot bīstami. Pirms prombraukšanas viņa visu šo stāstījusi ar izbrīnu un smiekliem, jo pati personīgi pārliecinājusies, ka brauciens uz PSRS ir drošs.[1742] Atskaites par 1984. gadu sadaļā par "etniskiem tūristiem" norādīts ne tikai uz "reakcionāro latviešu emigrācijas organizāciju vadītāju" "nacionālistisko propagandu", "apstrādājot" "etnisko grupu tūristus" "pretpadomju garā", bet arī sniegtas ziņas, ka *Fritid* firmas pārstāve Valleniusa stāstījusi gidam, ka Zviedrijas Karalistē dzīvo daudz trimdas latviešu, kas bieži izplatot melīgu informāciju par

ka Rīgas pilsētas Izpildu komitejas tautas izglītības nodaļas 1973. gada 12. oktobra 4. pavēle skolu un bērnu iestāžu vadītājiem bija aizliegusi privātu fotogrāfu pakalpojumus savās iestādēs.

[1740] S. arī. Veidemane, Elita. "Vai princips?" *Padomju Jaunatne*, Nr. 88, 1987, 5. maijs, 4. lpp. Interesanti, ka minētais raksts atklāj vecāku iebildumus par to, ka skolēnu "mācības" ražošanas apmācības kombinātā *Kaija* notiek krievu valodā, un formālās un faktiskās vadības domas minētajā jautājumā.

[1741] Par Gunu Mundheimi sk.: "Tilts pāri okeanam", *Laiks*, Nr. 8, 2005, 19. februāris, 13. lpp.

[1742] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 59.–60. lp.

dzīvi PSRS, tāpēc daudzi pirms braukšanas uz PSRS jautājuši viņai, vai tiesa, ko raksta avīzes.[1743] Arī atspoguļot 1985. gadā paveikto, informēts par gidiem stāstīto un citādi paveikto. Uzsvērta arī pieaugošā interese par "restorānu ar kamīnu un no viesnīcas *Latvijas* 26. stāva skatāmo panorāmu".[1744] Tas, ka šāda informācija nonāca arī par preizlūkošanu atbildīgajai LPSR VDK daļai, čekista ar pieredzi "nacionālu jautājumu risināšanā", nozīmēja, ka tā būs izmantota VDK uzdevumu veikšanai.

Jāņa Kiršteina detalizēts atspoguļojums caur LKP CK nomenklatūras kadru lietu un VDK kriminālliet ām dienesta gaitu čekas struktūrās ietverts arī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskajos rakstos, tāpēc šeit konspektīvs biogrāfisks ieskats nav iekļauts.[1745]

Bruno Šteinbriks (1932–)

Čekists, LPSR VDK 2. daļas priekšnieka vietnieks un vēlākais LPSR iekšlietu ministrs Bruno Šteinbriks, līdzīgi kā Jānis Kiršteins, saņēma no *Intūrista* Rīgas nodaļas regulārus ziņojumus. Saglabājušās liecības, kas atspoguļo konkrēti Bruno Šteinbrikam kā LPSR VDK daļas priekšniekam adresēto: gada atskaites, kas saturiski līdzinās tām, kas jau minētas Jāņa Kiršteina sakarā, un konkrēti ziņojumi, acīmredzot par aktuāliem VDK jautājumiem. Turklāt, kā jau iepriekš minēts, spriežot pēc ģenerāldirektora vietnieka, LPSR VDK virsnieka Jura Dimitra 1983. gada 30. decembra vēstules LPSR iekšlietu ministra pirmajam vietniekam Bruno Šteinbrikam par valūtas tirgotāju un sieviešu kārtas personu neatbilstošu uzvedību, kuras ir nepiederīgas viesnīcas *Latvija* telpās, norāda, ka Bruno Šteinbrika sadarbība ar

[1743] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 62. lp.
[1744] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 90. lp.
[1745] *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 278., 566., 575., 587. lpp., 664. redaktora piezīme.

Intūristu bijusi tik cieša, ka viņam adresēti ziņojumi arī, kad viņš mainījis resoru.[1746]

Jaunākajā pētījumā par Bruno Šteinbriku teikts:

> "No 1970. gada jūnija līdz 1972. gada marta Šteinbriks bijis LPSR VDK 2. daļas priekšnieka vietnieks.[1747] 1970. gadā viņu norīkoja dienesta komandējumā uz Somijas Republiku.[1748] 1972. gada raksturojums sniedz nelielu priekšstatu par komandējuma piesegu un veicamajiem uzdevumiem, proti, tūrisma grupas ietvaros Bruno Šteinbriks esot "veiksmīgi ticis galā ar viņam uzdotajiem uzdevumiem".[1749] 1971. gadā viņš apbalvots ar I pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu PSRS VDK orgānos*.[1750] 1972. gada 14. februāra vēstulē Nr. 3/472, kas adresēta LKP CK un ko parakstījis LPSR VDK ģenerālmajors Longins Avdjukevičs, nosūtīti dokumenti, kas nepieciešami, lai apstiprinātu Bruno Šteinbriku par LPSR VDK 2. daļas priekšnieku.[1751] Klāt pievienotajā raksturojumā Nr. 3/467, ko kopīgi parakstījuši LPSR VDK priekšsēdētājs Longins Avdjukevičs 1972. gada 14. februārī un partijas sekretārs Nikolajs Ņevickis 1972. gada 11. februārī, sniegts pozitīvs un izvērsts personības un dienesta gaitu apraksts. Norādīts, ka valsts drošības iestāžu darbā Bruno Šteinbriks esot sevi apliecinājis "tikai no pozitīvās puses". Minēts, ka laikposmā no 1971. līdz 1972. gadam Šteinbriks esot sagatavojis un īstenojis pasākumus, lai pieķertu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas vietā "ASV, Anglijas, Kanādas un Norvēģijas armijas diplomātus izlūkus, kas Rīgā un tās apkaimē veica konkrētus mēģinājumu vākt izlūkdatus"[1752]."[1753]

Minētais liecina, ka Bruno Šteinbrika karjeras izaugsme nav iztikusi bez *Intūrista* Rīgas nodaļas atbalsta. To vislabāk raksturo, piemēram, 1971. gada 23. aprīļa informācija Nr. 7-c, ko parakstījis nodaļas pārvaldnieks,

---

[1746] LVA, 222. f., 1. apr., 45. l., 18.–19. lp.
[1747] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.
[1748] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp.
[1749] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 16. lp.
[1750] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 5. lp.
[1751] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 14. lp. (1972. gada 14. februāra vēstule Nr. 3/472, kas adresēta LKP CK un ko parakstījis LPSR VDK ģenerālmajors Longins Avdjukevičs).
[1752] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 15.–16. lp.
[1753] Jarinovska, Kristīne. "Ieskats LPSR iekšlietu ministra Bruno Šteinbrika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā".

VDK virsnieks Vladimirs Elsters un kas, cita starpā, adresēta arī LPSR VDK priekšsēdētājam Longinam Avdjukevičam, bet kas reāli nonāca arī tobrīd 2. daļas priekšnieka vietnieka Bruno Šteinbrika rīcībā, *par amerikāņu tūristu atrašanos Rīgā no 1971. gada 17. līdz 19. aprīlim*. Minētajā informācijā, pēc būtības ziņojumā, sniegtas ziņas par Amerikas Savienoto Valstu tūristiem Robertu Leonardu, Mičiganas pilsētas kriminālllietu prokuroru, Jūdžinu Goldu, Bruklinas pilsētas kriminālllietu prokuroru, un viņa sievu Rozaīni Goldu, mājsaimnieci. Jau ziņojuma sākumā, kā uz to norādījusi Kristīne Jarinovska,[1754] pieļauta kļūda, nosakot konkrēto personu nodarbi, kas norāda uz nepietiekamām svešvalodas, sevišķi juridiskās terminoloģijas, zināšanām. Viņi nebija prokurori, bet advokāti, kas specializējās kriminālllietās. Ziņojums sākas ar norādi, ka viņi visi ir ebreji. Tad seko vispārīgs secinājums, ka minētie ārzemju tūristi pauduši nepatiku pret PSRS, mēģinājuši sludināt cionisma ideoloģiju, vākuši ziņas par ebreju stāvokli PSRS, nevajadzīgi esot interesējušies par sinagogām, uzdodot attiecīgos jautājumus gidam-tulkam. Kopsavelkot secināts, ka esot atklājuši, ka viņus interesējot "ebreju jautājums". Ziņojumā minēts, ka grupa neesot vis devusies uz Salaspili, bet gan uz LPSR Augstāko Tiesu, kur to apstrādājis "tiesas darbinieks" Uldis Krastiņš, ilggadējs Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors. Acīmredzot no gida-tulka vārdiem un pierakstiem, jo ir lietota reference "atbilstoši gida stāstītajam", sagatavots ziņojums, kas satur gan izvērstu Ulda Krastiņa debašu pārstāstu ar ārzemju viesiem, gan arī citātus. Esot stāstījuši, kā 1962. gadā Ņujorkā aizstāvējuši PSRS pilsoņus Igoru Melahu un Kerneli Egelvahu, ko vainoja spiegošanā, runājuši par ebreju arestiem PSRS, liegšanu emigrēt uz Izraēlu, prasījuši Krastiņam, vai var kā amerikāņu advokāti aizstāvēt ebrejus, kad tos tiesās Rīgā. Krastiņš savukārt norādījis, ka vēl nav zināms, vai tas vispār būšot atklāts tiesas process, un ka amerikāņu advokāti padomju cilvēkam nav vajadzīgi, jo PSRS ikvienam esot tiesības uz padomju advokātu. Tūristi paspējuši izteikt šaubas par Latvijas brīvprātīgo iestāšanos PSRS 1940. gadā.

[1754] *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 278., 566., 575., 587. lpp., redaktores piezīme 526.–527. lpp.

Noslēgumā, acīmredzot, lai pilnībā degradētu viņu tēlu, norādīts, ka minētie ārzemju tūristi esot bijuši "jautrā prātā".[1755] Sekojot izteiktajai domai par juridiskās terminoloģijas nezināšanu, pieļaujams, ka izklāstā pieļautas kļūdas arī citos jautājumos. Šādi un līdzīgi ziņojumi, visticamāk, bijuši par pamatu, lai atklātu "izlūkdatu vākšanu".

> "Atbilstoši PSRS VDK 1980. gada 8. augusta pavēlei Nr. 0490 Bruno Šteinbrikam izteikta pateicība par sevišķi apzinīgu dienesta pienākuma izpildi, nodrošinot 1980. gadā rīkotās XXII Olimpiskās spēles."[1756]

Minētās pateicības saņemšanā, kad Šteinbriks jau bija LPSR VDK 2. daļas priekšnieka amatā, visticamāk, nav izticis bez *Intūrista* Rīgas nodaļas un tās tīkla. Vislabāk to raksturo jau iepriekš aprakstītie starptautisko jūrnieku klubu sniegtie ziņojumi, kur diskusijas par XXII Olimpisko spēļu rīkošanas jautājumu faktiski bija gidu, tulku un cita ārzemnieku apkalpojošā personāla provocēti. Šāda, acīmredzami masveida viedokļu noskaidrošana devusi iespēju nodrošināt uzdoto kontroli pār spēļu norisi.

Detalizēts Bruno Šteinbrika dienesta gaitu atspoguļojums čekas struktūrās, atsaucoties uz viņa LKP CK nomenklatūras kadru lietu, publicēts jaunākajos LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskajos rakstos, tāpēc darbā konspektīvs biogrāfisks ieskats nav iekļauts.[1757]

Karaklausībai kara gadījumā pakļauto personu saraksts

Par VDK darbinieku, iekšlietu darbinieku, militāro izlūku līdzdalību *Intūrista* darbībā liecina arī karaklausībai pakļauto saraksti, tajos ir ietvertas ziņas, kurā karaspēka daļā – jūras, raķešu, flotē, VDK un tā tālāk – iesaukšanas gadījumā dien attiecīgā persona, norādīta piederība kareivju, staršinu, mičmaņu, seržantu, virsnieku jeb komandējošam sastāvam, intendantu sastāvam, kā arī operatīvajam sastāvam, kas nozīmētu iekšlietu vai valsts drošības orgānus. Turpat

[1755] LVA, 222. f., 1. apr., 28. l., 16.–18. lpp.
[1756] Jarinovska, Kristīne. "Ieskats LPSR iekšlietu ministra Bruno Šteinbrika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā".
[1757] Jarinovska, Kristīne. "Ieskats LPSR iekšlietu ministra Bruno Šteinbrika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā".

norādītas dienesta pakāpes kā kareivis, staršina, seržants, leitnants, kapteinis, apakšpulkvedis, pulkvedis un tā tālāk, taču nereti arī tieši norādīts, ka persona dien Valsts drošības komitejā. Piemēram, 1962. gadā karaklausības sarakstā ietverti Vladimirs Elsters, Maksima dēls (dzimis 1930. gadā), *Intūrista* Rīgas nodaļas pārvaldnieks, kurš kā leitnants iekļauts LPSR VDK operatīvajā sastāvā,[1758] Leonīds Kunavins, Pjotra dēls (dzimis 1914. gadā), kurš bija direktors *Intūrista* Rīgas nodaļas viesnīcā pansionātā *Rīgas jūrmala* Bulduros un dienējis VDK kā pulkvedis,[1759] un Ivans Smirnovs, Pjotra dēls, šoferis, (dzimis 1926. gadā), dienējis kā VDK kapteinis. Visas trīs minētās personas kara gadījumā iekļautas operatīvajā dienestā.[1760] Miera laikā viņu uzdevums bija rūpēties, lai tūristi neveiktu "netūristiskas darbības". Diemžēl pilnīgāka informācija par katru no viņiem nav pieejama, kas ļautu kā, piemēram, Leonīda Kunavina gadījumā atklāt VDK darbību plašākā kontekstā.

2. Ziņošana par ārzemju tūristiem

Šajā pētījumā nav iespējams aptvert visu milzīgo materiālu klāstu par ārzemju tūristu izspiegošanu, ko veica *Intūrists.* Lai atspoguļotu apmēru, kādā notika regulāra ziņošana, aplūkosim tikai dažas dienas 1971. gada aprīlī. Piemēram, 1971. gada 14. aprīļa ziņojumā Nr. 6-c (mašīnrakstā Nr. 10-c)[1761] *Intūrista* Rīgas nodaļas vadītājs, VDK virsnieks Vladimirs Elsters padotības kārtībā ziņo arī LPSR VDK priekšsēdētājam Longinam Avdjukevičam, kādus izteikumus ir paudis profesors Māris Veidemanis, kurš paspējis apciemot savus Rīgas radus, kuriem viņš, saņemot palīdzību no citiem tūristiem, atvedis sešus dāvanu koferus, un citē 1941. gadā dzimušā vēstures pasniedzēja Nikolaja Bekera, grieķa, izteikumus, kurš Rīgā ir otrreiz un ir tuvs profesora Veidemaņa draugs, atzīmējot, ka pilsētā fotografējis nepiedienīgas lietas, ziņo, ka Šerija Medaus runājusi, kāpēc PSRS nepublicē Solžeņicina daiļdarbus, ko tūristu Kosu pāris Salaspilī

[1758] LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 5. lp.
[1759] LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 6. lp.
[1760] LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 6. lp.
[1761] LVA, 222. f., 1. l., 28. l., 15. lp., 15. lp. otra puse.

jautājis, kā ļaudis attiecas pret Staļinu, atspoguļo tūristu sarunas Rīgas rajona kolhoza *Ādaži* siltumnīcās, kā arī to, cik laba ir gide-tulce Ināra, analizējot kopīgo ar analoģisku Viskonsinas Universitātes tūristu grupu iepriekš.[1762] 1971. gada 23. aprīļa ziņojumā Nr. 7-c (mašīnrakstā Nr. 11-c) Elsters ziņo LPSR VDK priekšsēdētājam Avdjukevičam par jau iepriekš minētajiem Amerikas Savienoto Valstu kriminālllietu advokātiem, kas apmeklējuši Rīgu no 17. līdz 19. aprīlim.[1763] 1971. gada 28. aprīļa ziņojumā Nr. 8-c (mašīnrakstā Nr. 13-c) *Intūrists* ziņo LPSR VDK priekšsēdētājam Avdjukevičam, kā laikā no 1971. gada 3. līdz 13. aprīlim *Intūrists* izspiegojis un apstrādājis tūristus no Apvienotās Karalistes, Austrālijas, Nigērijas, Īrijas Republikas, Maltas, Jaunzēlandes, Kanādas, Vācijas Federatīvās Republikas un Amerikas Savienotajām Valstīm, kuri visi pārstāvējuši Londonas Universitāti. Par atsevišķiem tūristiem ir sīkāka biogrāfiska uzziņa, piemēram, par 1921. gadā Pensilvānijā dzimušo Braienu Holmsu, kurš ir Apvienotas Karalistes un PSRS draudzības biedrības loceklis, norādīts, ka viņš par saviem draugiem uzskata Rīgas 34. vidusskolas angļu valodas skolotāju V. Zotovu un viņa laulāto R. Kurskaju, norādīts, kā viņš ar tiem pavadījis laiku, divreiz bijis viņu mājās, skatījies kopā kinofilmu. Plašāk aprakstīts arī 1928. gadā dzimušais Mihails Harts, kurš interesējies par Borisu Pasternaku un Aleksandru Solžeņicinu sarunā ar Annu Brodeli.[1764] Plašāk aprakstīts arī, kā 1914. gadā dzimušais Levijs Stoltons ticies ar Rīgas 34. vidusskolas skolotāju Sazonovu, kura bijusi pie viņa skolā Apvienotajā Karalistē, rosinājis gidei-tulcei Lastniecei palasīt Pasternaku un Solžeņicinu. Rakstīts par 1913. gadā dzimušo Alisi Mooru, kura arī ir minētās PSRS draudzības biedrības locekle, detalizēti aprakstīta viņas tikšanās ar Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes pasniedzēju Guļāni, aprakstīts Nigērijas tūrists, 1913. gadā dzimušais Jozefs Essens, filozofs, viņa sarunas ar gidu-tulci

[1762] LVA, 222. f., 1. l., 28. l., 10.–15. lp.

[1763] LVA, 222. f., 1. l., 28. l., 16.–18. lp.

[1764] Anna Brodele, LPSR Profesionāli tehniskās izglītības Valsts komitejas priekšsēdētājam Jāņa Brodeļa laulātā, dzimusi 1910. gadā. Izmantojot pseidonīmus – Anna Puķe vai Anna Kalviške – iespiedusi savus darbus laikrakstos *Domas, Sociāldemokrāts* un citos izdevumos. Kā komunistu pagrīdniece četrus gadus pavadījusi cietumā. LPSR izpelnījusies slavu kā dramaturģe un prozaiķe. "Sāk atbrīvoties interese par brīvo cilvēku", *Laiks*, Nr. 19, 1965, 6. marts, 3. lpp.

Kraukli, citēts, kā Essens pārmetis Krauklei, ka viņa nevarot pat pastaigāties, izklaidēties ar viņu, neprasot priekšniecības atļauju, aicinājis braukt pie sevis uz Nigēriju, piedāvājis laulības, pat atklātības brīdī jautājis, kuram Krauklei esot jāziņo par sarunām ar tūristu un tā tālāk.[1765] VDK virsnieks Elsters ziņojis arī, kā ar tūristiem izturējušies, piemēram, LPSR Izglītības ministrijas pārvaldes vadītājs Aldonis Builis, Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas priekšsēdētāja vietniece Mirdza Brencsene, citi nomenklatūras darbinieki.[1766] Nav mēneša, kad 1971. gadā *Intūrists* neziņotu par ārzemju tūristiem LPSR VDK. Visas šīs ziņas nebija iespējams iegūt citādi kā vien no personām, kurām bija tieša saskare ar ārzemju tūristiem un iespēja fiksēt precīzi informāciju un kuru vēlme sazināties vai uzturēties konkrētas personas klātbūtnē būtu attaisnojama ar dienesta, personīgiem vai sadzīviskiem apstākļiem, līdz ar to gidi-tulki bija galvenā ziņu izejmateriāla sagādātāji.

Jautājums paliek atklāts, kas motivēja personas uzņemties tādus darba pienākumus, kas automātiski nozīmēja izspiegot citus cilvēkus. Tas savukārt neizbēgami saistīts ar formālu šādas rīcības novērtējumu: vai tā ir darba, amata vai pilsoņa pienākuma pildīšana, vai tā ir ziņošana, apzinoties vai neapzinoties – pamatoti vai nepamatoti – sekas, vai arī tā ir tieša līdzdarbošanās valsts drošības struktūrām. Lai gan minētais jautājums ir adresēts vairāk sociālajām zinātnēm, nevis piederīgs humanitārajām zinātnēm, tomēr, izprotot vēstures lomu kā veidu, lai cilvēks, sabiedrība un valsts pilnveidotos, uz to jārod atbilde. Tāpat ir jāspēj novērtēt rīcību.

Intūrista valdes priekšsēdētāja Vladimira Ankudinova 1963. gada 4. jūlija piezīmes *Intūrista* darbiniekiem ideoloģiskā darba organizācijas jautājumos ar ārzemju tūristiem satur ideoloģisku pamatu, no kura izriet konkrētām grupām kā grupu vadītājiem, kas reizē ir vecākie un galvenie gidi-tulki, un vecākajiem gidiem-tulkiem, kas nav grupu vadītāji, satur programmatiskus uzdevumus.[1767] Īsais ideoloģiskais ekskurss attēlo pasauli pretstatos, kur, no vienas puses, ir PSRS un citas sociālistiskās valstis, kas uzstāj uz mierīgu

[1765] LVA, 222. f., 1. l., 28. l., 19.–31. lp.
[1766] LVA, 222. f., 1. l., 28. l., 19.–31. lp.
[1767] LVA, 222. f., 1. apr., 5. l., 76.–84. lp.

līdzāspastāvēšanu, bet, no otras puses, ir kapitālistiskās valstis, kas nespēj noturēt "reakcionārās imperiālistiskās robežas" ideoloģiskajā cīņā. "Imperiālistiskā izlūkdienesta" galvenais uzdevums – veikt ideoloģisko diversiju PSRS un citās sociālistiskās valstīs. Šeit dots skaidrojums tam, ko uzskatīt par *aukstā kara* "pieredzējušu speciālistu" rīcību, proti, aprakstīti centieni izmantot "kultūras sakarus" un "draudzības" saites, lai grautu sociālistiskās pasaules daļas pamatus no iekšienes. Turpat arī uzskaitīti līdzekļi, kā cīnās viens no galvenajiem sociālistiskās pasaules daļas ienaidniekiem – Amerikas Savienotās Valstis. Stāstīts par *Instrukciju* un *Ievadu aģitatora uzziņu grāmatā*, par tūristu sagatavošanu braucieniem uz PSRS, kas nodota izlūkdienestu un dažādu piesegu rokās. Līdzās sagatavotiem aģentiem un izlūkiem ir arī personas, kas nav tieši saistītas ar izlūkdienestu, kurām uzdots vākt atsevišķu informāciju un ideoloģiski apstrādāt padomju pilsoņus. Galvenais amerikāņu izlūkdienesta uzdevums esot graut PSKP autoritāti un "iedzīt ķīli starp partiju un padomju tautu". Vēl vairāk – ticamībai citēta slepenā instrukcija:[1768]

> "Aģentam ir jāstājas ilgstošā diskusijā ar padomju pilsoņu grupu, kad vien šāda iespēja rodas, lai aptvertu pēc iespējas vairāk padomju ļaudis [..]. Sarunas laikā aģentam vienmēr jāseko, lai būtu tālāk no maģistrālajiem ceļiem un puķu dobēm tā, lai milicijai nebūtu pamats iejaukties un izdzenāt klausītājus."[1769]

Vecākajiem un galvenajiem gidiem-tulkiem un vecākajiem gidiem-tulkiem, kas reizē ir grupu vadītāji, galvenais uzdevums aprakstītajā ideoloģiskajā kontekstā ir nodrošināt regulāru gidu-tulku audzināšanu, izglītošanu un viņu darba izpildes pilnveidošanu un kontroli. Savukārt gidiem-tulkiem uzdots būtu vērīgiem, sevišķi, ja ir informācija vai aizdomas par ideoloģisko diversiju, apzināt pieredzi, kas gūta darbā ar dažādām grupām, pievēršot uzmanību "tendencioziem jautājumiem".[1770]

Šādai daudzpakāpju "smadzeņu skalošanai" redzami arī rezultāti. Uzskatāms piemērs ir 1976. gada 17. jūnija informācija Nr. 8-c, kas adresēta LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam

[1768] LVA, 222. f., 1. apr., 5. l., 76.–77. lp.
[1769] LVA, 222. f., 1. apr., 5. l., 77. lp
[1770] LVA, 222. f., 1. apr., 5. l., 83.–84. lp.

Edmundam Ratniekam un LPSR VDK 2. daļas (daļa tekstā konkretizēta) priekšniekam Bruno Šteinbrikam un ko parakstījusi Rīgas nodaļas pārvaldnieka vietniece Alla Lūse un ko sagatavojis VDK rezidents *Intūristā* Vladislavs Svarinskis, *par darbu ar ASV tūristu studentu grupu*. Dokuments sniedz ieskatu, kā praksē izpildītas iepriekš minētās, acīmredzot arī pēc vairāk nekā desmit gadiem aktuālās Aroseva piezīmes. No 1976. gada 28. līdz 31. maijam Rīgā viesojās 28 cilvēku tūristu grupa no Alabamas Universitātes. Grupā bija divi docētāji un 24 studenti. Norādīts, ka grupu vadīja docētājs, kas zinājis krievu valodu, – Maršals Vinokurs, dzimis 1942. gadā, ebrejs. Lai gan grupai bija paredzēta plaša programma, tomēr grupas vadītājs Vinokurs mēģināja izvairīties no tās izpildes, bet gide-tulce Olga Kozlovska visādi viņu atbalstīja, turklāt pati piedalījās tikai divās ekskursijās. Atzīmēts, ka Vinokurs vēlējās izbrīvēt sev iespējami daudz brīva laika, lai pastāvīgi apskatītu pilsētu, fotografētu interesantākās vietas un dibinātu personīgas attiecības ar padomu pilsoņiem. Minēts, ka 28. maijā Rīgas Politehniskajā institūtā aizvedis studentus no institūta sieviešu kora *Delta* koncerta pirmās daļas, jo, redz, studentu bijis maz, tāpēc tur nav bijis iespējams dibināt kontaktus. Konstatēts arī tas, ka Vinokurs esot noskaņojis studentus nepiedalīties *Intūrista* sarīkojumos.[1771]

Vinokuru bijis jāpierunā 29. maijā apmeklēt Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāti, turklāt viņš esot paziņojis, ka viņu piespieduši doties uz tikšanos. Toties gide-tulce Lilija Avdejonoka paspējusi noskaidrot no studentes Kerolas Grantas pozitīvas atsauksmes par apmeklējumu, kā arī tās pierakstīt. Turklāt cita studente Donna Kuka esot atvainojusies gidei par to, ka grupa nav vēlējusies doties uz universitāti. Savukārt Vinokurs esot norādījis, ka viņi nav braukuši, lai klausītos lekcijas, ko citātā tā pierakstītājs pacenties paskaidrot kā zinātņu prorektora Alberta Varslavāna uzstāšanos, bet viņi gribējuši gūt personīgus kontaktus ar studentiem. Vēl fiksēts, ka Vinokurs norādījis, ka informāciju, ko viņi ieguvuši universitātē, varētu uzzināt arī Amerikas Savienotajās Valstīs, turklāt daudz konkrētāku, izmantojot dažādus literatūras avotus. Aizrādīts arī par to, ka grupa nav vēlējusies apmeklēt Rīgas muzejus, ka Vinokurs

[1771] LVA, 222. f., 1. apr., 40. l., 11. lp.

nav pat izkāpis no autobusa pie Salaspils memoriāla. Un pavisam kā nepieņemama uzskatīta rīcība saistībā ar pēdējā vakara tikšanās apmeklējumu, ko organizējusi Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrība un uz kuru ieradušies vien seši cilvēki.[1772]

Informācijā izceltas tikai divas personas, kuras ar šādu Vinokura rīcību ir īpaši aizskartas, proti, tie ir LPSR Zinātņu akadēmijas Vēstures un materiālās kultūras institūta sektora vadītājs Jānis Vējš un Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridiskās fakultātes dekāns Valters Šulcs. Minēts, ka uz tikšanos bija ieradušies "divi studenti un citi". Informācijas izklāsts liecina, ka, pateicoties Vinokura prombūtnei un ārštata tulces Vitas Šendo[1773] atbilstošai rīcībai, izdevies rosināt tūristus uz atklātu sarunu, kur viņi esot pastāstījuši, ka Vinokuram citās PSRS pilsētās ir daudz draugu, ar ko viņš regulāri tiekas (norādīts, ka kopumā Vinokurs bijis septiņas reizes PSRS). Viņš bija cerējis nodibināt šādas draudzības attiecības arī LPSR, bet programma viņam traucēja īstenot ieceri, tieši tāpēc viņš visu laiku "nervozējot un dusmojoties uz gidi Avdejonoku", uzskatot viņu par vainīgu programmas izpildes uzspiešanā. Iegūta informācija, ka viņa aizraušanās ar fotogrāfiju saistīta ar baznīcu fotografēšanu. Sniegta informācija, ka viņš, atrodoties Rīgas Politehniskā institūta klubā, esot patstāvīgi nodibinājis kontaktu ar studentu Matisonu, kā rezultātā pieci līdz seši tūristi visu brīvo laiku pavadījuši ar Matisonu.[1774]

Grupā ievēroti cilvēki, kam ir "progresīvi ieskati", minēts Vents Vaits, dzimis 1953. gadā, sniegtas arī ziņas par to, ka līdzās mācībām universitātē viņš ir Alabamas Universitātes teātra un vietējā radiocentra tehniskais darbinieks. Norādīts, ka viņu uzskatot par neoficiālu grupas vadītāju. Informācijā norādīts, ka Vaits esot intervējis PSRS simfoniskā orķestra māksliniekus. Sniegta visai plaša informācija par viņa ieskatiem par Amerikas Savienotajām Valstīm, īstenoto politiku. Turklāt no references "turpmākās sarunas procesā ar gidu" atklājas, ka ziņas no Vaita ilgstošā sarunā ieguvusi gide. Viņa arī stāstījusi, ka Vaits interesējies par 1934. un 1940. gada notikumiem

[1772] LVA, 222. f., 1. apr., 40. l., 12. lp.
[1773] "Intervija gadu mijā", *Padomju Students*, Nr. 16, 1976, 30. decembris, 2. lpp.
[1774] LVA, 222. f., 1. apr., 40. l., 13. lp.

Latvijā un piemiņas objektiem Rīgā.[1775] Norādīts, ka viņam bijuši nepareizi priekšstati, ko gide esot labojusi. Bez Vaita minēts, ka līdzīgās domās ir arī Džons Hends.[1776]

Minētais dokuments, kas saucas informācija, faktiski ir ziņojums, kas sagatavots pamatā no gidu-tulku – štata un ārštata – sniegtajām ziņām, uz ko norāda dokumentā esošās references un kuru apstrādi uzņēmies pieredzējis čekists, VDK rezidents *Intūristā* Vladislavs Svarinskis, bet ko parakstījusi, tātad formāli uzņēmusies atbildību par ziņošanu, Alla Lūse. Ziņojums atspoguļo, ka gidi-tulki tieši iesaistījās programmas izpildes nodrošināšanā, jo kādēļ gan citādi Vinokuram būtu bijis jānervozē un jādusmojas Lilijas Avdejonokas sakarā. Maz ticams, ka persona, kura varējusi pierunāt aiziet no koncerta, neapmeklēt muzejus, neizkāpt no autobusa Salaspils memoriālā, nebūdama reāli spiesta, būtu apmeklējusi tikšanos un izprovocējusi konfrontāciju Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē. Tāpat ziņojums atklāj, ka gidi-tulki bija instruēti rosināt uz atklātām sarunām personas, kas ir atvērtas PSRS ideoloģijai, lai ne tikai izzinātu nepieciešamo, iespējams, kompromitējošo informāciju, bet arī lai pārliecinātu par PSRS normālību. Spriežot pēc detalizēta Venta Vaita raksturojuma, gidi-tulki izmantojuši vismaz personīgo šarmu, lai noskaidrotu viedokli īpaši jūtīgos jautājumos, tādējādi padarot sevi par atklātiem iespējamai vervēšanai. To apstiprina norāde par Džona Henda līdzīgajām domām, proti, konstatējot vēl neizmantotu iespēju. Visbeidzot, Olgas Kozlovas piemērs liecina par to, ka rīcības brīvība ir katras personas izvēle pat smagos apstākļos. Atšķirībā no citiem gidiem-tulkiem viņa nosaukta gan vārdā, gan uzvārdā, citi saukti tikai uzvārdā vai uzvārdā vai apzīmēti ar iniciāli, kas tādēļ, ka dokuments ir krievu valodā, kur pat attiecībā uz sieviešu kārtas personām lietota vīriešu dzimte, liedz cilvēkiem, kas nepazīst personas, noskaidrot pat to, vai persona bijusi sieviete vai vīrietis.

Salīdzināsim šo ziņojumu ar citu avotu – rakstu *Ziņojums atbilstoši instrukcijai*, ko uzrakstījis *Intūrista* gids-tulks:

[1775] LVA, 222. f., 1. apr., 40. l., 14. lp.
[1776] LVA, 222. f., 1. apr., 40. l., 15. lp.

> "Man kauns skatīties acīs saviem zviedru draugiem, kad tie jautā man par to, vai man ir pienākums rakstīt ziņojumus uz mūsu organizācijas specnodaļu. Bet man patiešām ir pienākums to darīt atbilstoši *Noteikumiem gida-tulka darbā*! Stājoties darbā, katram ir pienākums savā iesniegumā, ka viņš piekrīt "īpašām prasībām". Par ko tad ir jāraksta atskaitēs? Par visu un visiem. Tūrista dzimšanas vieta. Viņa darba vieta. Vai viņš prot krievu valdu. Kā attiecas pret PSRS. Kādus jautājumus uzdevis. Vai viņam šeit ir draugi un vai viņš ir kontaktējies ar viņiem. Vai viņš bija ekskursijās, bet, ja nav bijis, tad kur viņš atradās attiecīgajā laikā. Vai nav spiegs, kas atbraucis uz PSRS ar mērķi veikt "sabotāžas darbības"!"[1777]

Vairāki avoti liecina, ka PSRS gandrīz visi *Intūrista* gidi-tulki bija VDK aģenti, taču minēšu tikai vienu avotu, kuru norāda pats PSRS VDK virsnieks, kurš pārbēdzis uz Rietumiem:

> "Teju visi *Intūrista* gidi-tulki bija VDK informatori, kas nekavējoties ziņoja mums, ja viņiem radās aizdomas par noteiktu ārzemju tūristu."[1778]

Savukārt gide Zane Rozenberga, kas strādājusi par gidi *Intūrista* Rīgas nodaļā no 1967. līdz 1974. gadam stāstīja, ka viņa lielākoties strādājusi ar trimdas tūristu grupām no Apvienotās Karalistes, Zviedrijas Karalistes un Amerikas Savienotajām Valstīm, jo tur vajadzējis runāt latviski. Viņa dalījās pieredzē, ka atskaites bija jāsniedz pēc katras tūristu grupas, ekskursijas un sarīkojuma, nereti atskaites bijušas triviālas un paviršas, tāpat bija jārūpējas par to, lai katra atskaite atšķirtos, tāpēc nereti esot rakstīti izdomājumi. Spriežot pēc Zanes Rozenbergas apgalvotā, neesot bijis zināms, kas lasīja atskaites un vai vispār tās kāds lasīja. Ievērojot to, ka atskaitēm bija jāatšķiras un tam, pēc Zanes Rozenbergas sniegtajām liecībām, pievērsa uzmanību, rodas pamatots jautājums, kāpēc vispār atskaišu saturam pievērsa uzmanību, ja nebija pārliecības, ka tās vispār lasa.

[1777] *Московские новости*, 1990, 4 марта, с. 24 Citēts pēc: Конт, Франсис. *К политической антропологии советской системы. Внешнеполитические аспекты*, Москва: Языки славянской культуры, 2003,с. 172.

[1778] Kalugin, Oleg. *The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage against the West*. New York: St. Martin's Press, 1994, p. 298. Citēts pēc: De Jong, Ben. "The KGB view of the West: Conspiracies and agents of influence", *The future a memory: The Cold War and intelligence services – aspects.* Wien: Lit-Verlag, 2013.

Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova atskaite *par informatīvi propagandas darba ar ārzemniekiem un padomju tūristiem rezultātiem 1985. gadā*, kas adresēta LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Staņislavam Jaškulim un LPSR VDK 2. daļas priekšniekam Jānim Kiršteinam un ko sagatavojis Vladimirs Golomazovs,[1779] apliecina Aroseva piezīmēs pausto bažīšanos par "kultūras sakaru", sevišķi ar sociālistiskajām valstīm, trauslumu. Atskaitē minēts, ka atsevišķi ārvalstu viesi no sociālistiskajām, bet jo sevišķi no kapitālistiskajām valstīm negatīvi izsakās par PSRS, kā rezultātā gidiem-tulkiem jāveic aktīvs "kontrpropagandas darbs". Kā piemērs minēta Polijas Tautas Republikas tūrisma grupa (9-20481), kas apmeklējusi Rīgu no 1985. gada 8. līdz 10. septembrim. Norādīts, ka, lai gan grupa atbrauca atbilstoši Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības "līnijai", tomēr noskaņojums bijis nelabvēlīgs. Publiski esot šausmināšušies (ziņojuma sniedzējs šausmināšanos licis pēdiņās), ka Pēterbaznīcā esot iekārtota izstāžu zāle, kā arī izteikuši domu, ka poļu kultūras pieminekļus apzināti nerestaurē, minot piemērus Rietumukrainā, vai pat noklusē par poļu ieguldījumu, kā, piemēram, Kijevas operas teātra celtniecībā. Tāpat norādīts, ka stāstītas "antikrieviskas" anekdotes, bet nekas konkrēti nav minēts. Nav arī konkrētu citātu. Līdzīgus noskaņojumus esot paudusi arī Bulgārijas Tautas Republikas tūrisma grupa (17-30023), kas atradusies Rīgā no 1985. gada 21. līdz 23. novembrim. Esot stāstīts, ka sakarā ar mēģinājumu padarīt turkus par bulgāriem esot sācies teroristisko aktu vilnis, kādēļ viesnīcās šveicaru vietā dežurē karavīri.[1780]

Bruno Šteinbrika laika dokumenti liecina, ka sociālistisko valstu ārzemju tūristu jautājums skatīts pastiprināti, piemēram, par to liecina informācija *par informatīvi propagandas darbu starp ārzemju tūristiem no sociālistiskajām valstīm par 1974. gada pirmajiem septiņiem mēnešiem*, kas adresēta arī LPSR VDK 2. daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam.[1781]

[1779] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 96. lp.
[1780] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 92. lp.
[1781] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 65. lp.

Pastiprinātu uzmanību veltīta arī reliģisko organizāciju pārstāvjiem. Par minēto liecina, piemēram, 1977. gada 10. maija informācija Nr. 5-c LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Edmundam Ratniekam un LPSR VDK 2. daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam, ko sniedzis *Intūrista* Rīgas apvienības pārvaldnieks Igors Fjodorovs un ko sagatavojis Vladimirs Golomazovs, par darbu ar baznīcas tūristu grupu no Rietumberlīnas, kas Rīgā viesojās no 1977. gada 22. līdz 24. martam 60 cilvēku sastāvā un ko noformēja Rietumberlīnes pastors Vettigs Gerdons, dzimis 1932. gadā, kas 1976. gada oktobrī kā individuāls tūrists ciemojās Rīgā, lai tiktos ar Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas arhibīskapu Jāni Matuli (1911–1985) un lai organizētu attiecīgo braucienu.[1782] Informācijā norādīts, ka grupai bija izstrādāta speciāla programma, kas iekļāva ne tikai ekskursiju, bet arī ērģeļu mūzikas koncerta apmeklējumu. Turklāt sadarbībā ar PSRS Reliģijas lietu padomes pilnvaroto LPSR bija izstrādāta speciāla apmeklējumu programma. Informācijā norādīts, ka apmeklēta Rīgas Svētā Marka draudze, Vissvētākās Dievmātes pasludināšanas baznīca, kur ar runu uzstājās arhibīskaps Leonīds, kas esot runājis par Latvijas un Igaunijas pareizticīgo baznīcas tradīcijām un saitēm. Savdabīgi, ka dievkalpojuma laikā sekots līdzi tam, cik katrs dalībnieks un tūrists liek kolektē. Atzīmēts, ka likuši no 50 kapeikām līdz 5 rubļiem. Sniegtas arī ziņas par to, kas piedalījušies dievkalpojumā, proti, padzīvojušas sievietes, kurām dievkalpojuma beigās tūristi esot sākuši dalīt zeķubikses, tāpēc gide ātri esot vedusi tūristus ārā. Ievērojams, ka daļā par baznīcas jautājumiem uzmanība vairāk pievērsta jautājumiem, diskusijām, tikšanās. Savukārt daļā, kur apraksta "parasto" *Intūrista* programmas daļu, parādās detalizēts ekskursiju dalībnieku apraksts, norādīts uz kopskaitu dažādos sarīkojumos, fiksēti vismaz vispārīgi izteikumi, kā arī konkrētas personas, norādot viņu dzimšanas gadus, kas to teikuši. Ekskursijā piedalījās ar vācbaltieši, piemēram, Karls fon Petersens, dzimis 1914. gadā Rīgā, kas prot latviešu valodu, viņš komentējis ekskursijas un mēģinājis uzdot provokatīvus jautājumus.[1783]

[1782] LVA, 222. f., 1. apr., 41. l., 11. lp.
[1783] LVA, 222. f., 1. apr., 41. l., 11.–14. lp.

Minētais dokuments nav saturiski viendabīgs un daļēji neatbilst tipiskajai informācijai, ko sagatavo par konkrētu ārzemju tūristu grupu. Iespējams, minētais skaidrojams ar to, ka daļu no ziņojuma sagatavoja ar PSRS Reliģijas lietu padomes pilnvarotā LPSR dalību.

1976. gada 4. augusta dokumenta Nr. 11-c, kas adresēts PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Skandināvijas valstu nodaļas priekšniekam G. Česnokovam un LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Edmundam Ratniekam, ir ievērojams ar to, ka izklāstīta ne tikai neatbilstoša ārzemju tūrista uzvedība, bet arī pievienots gides-tulces Vitas Šendo pašrocīgi rakstīts iesniegums, uz kura pirmās lapas esošā rezolūcija norāda, ka ir steidzami jāziņo par notikušo.[1784] Dokuments sagatavots sakarā ar Zviedrijas Karaliste grupu (5-2667, HCP-7), kas apciemoja Rīgu no 1976. gada 26. līdz 31. jūnijam ar firmas *Nīmans un Šulcs* starpniecību. 26. jūlijā grupas HCP-7 vadītājs Joakims Anjansons mēģinājis starppilsētu autobusā uzņemt nepiederošus cilvēkus, proti, autobusā, kas devās no Tallinas uz Rīgu mēģināja uzņemt divus zviedru tūristus bez vīzas uz Rīgu. To pašu viņš bija mēģinājis darīt arī, vadot HCP-5 grupu, iepriekš jūnijā. Kad gide kategoriski iebildusi, Anjansons esot teicis, ka viņš esot saimnieks. Abos ceļojumos brauciena laikā Anjansons esot mēģinājis apstrādāt tūristus, stāstot, ka viņiem sekos uz katra soļa Rīgā un ka viņiem būšot jāsēž cauru dienu viesnīcā. Tad, kad gide mēģinājusi izskaidrot situāciju, viņš teicis, ka *Intūrista* personālam nav nekādu tiesību tuvoties tūristam, sarunāties ar viņu un uzdot liekus jautājumus. Anjansons esot bijis rupjš gan pret gidiem, gan apkalpojošo personālu.[1785]

Kopš pirmās dienas Rīgā Anjansons esot aicinājis nepiedalīties ekskursijās un teicis, ka viss ir viena vienīga propaganda. 28. jūlijā Anjansonu izsauca uz sarunu pie nodaļas pārvaldnieka, kur viņam paskaidroja grupas vadītāja lomu. Viņš savukārt norādīja, ka viņam firmā *Nīmans un Šulcs* paskaidrots, ka dalība ekskursijās nav obligāta. Pēc sarunas viņš draudējis gidei un traucējis viņai pildīt darbu. Turklāt norādīja, ka viņš panākšot, ka gidi izdzīšot no *Intūrista* Rīgas nodaļas

[1784] LVA, 222. f., 1. apr., 40. l., 27.–32. lp.
[1785] LVA, 222. f., 1. apr., 40. l., 27. lp.

un nekad viņa neatradīšot vairs darbavietu šajā sistēmā. Šeit arī uzsvērts, ka tas teikts Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes studentei, kas ir teicamniece. Ārpus pilsētas restorānā Anjansons esot sitis pa galdu un draudējis gidei. Visa iepriekš minētā sakarā *Intūrista* Rīgas nodaļa lūdza Joakimam Anjansonam turpmāk atteikt iebraukšanu LPSR gan kā grupas vadītājam, gan arī kā tūristam. Turklāt tika vērsta uzmanība, ka *Nīmans un Šulcs* sistemātiski slēpjot informāciju par *Intūrista* organizētajām ekskursijām.[1786]

Gides-tulces iesniegums Rīgas nodaļas pārvaldniekam Igoram Fjodorovam atklāj emocionāli piesātinātu ainu, kas nedaudz citādāk attēlo notikušo. Daži citāti:

> "Pērnavā, nezinot, ka es saprotu angļu valodu, Jokums Aniansons tūristiem teica, ka nākamās dienas instruktāžā viņiem pateikšot, ka tūristiem te nekas neesot atļauts, ka viņi varot visur iet tikai gida pavadībā. Taču viņiem neesot jāklausa ne to, ko sakot es, ne to, ko sakot instruktāžā. Viņi esot samaksājuši savu naudu, un viņiem nekur neesot jāiet. Ja viņiem gadījumā kaut kas interesējot, viņi, protams, varot arī piedalīties ekskursijās.
>
> Pie vietu sadalīšanas viesnīcā Jokums Aniansons teica, ka man neesot nekādas daļas par to, kā tūristi dzīvojot. Man neesot jābāžas tur, kur neviens nejautā. Viņš esot te noteicējs, lai es neiedomājoties savādāk. Viņš diktēšot savus noteikumus. [..]
>
> 27. jūlijā ekskursijas laikā grupas vadītājs skaļi un demonstratīvi sarunājās, tad sāka lasīt grāmatu, pienāca pie šofera un teica, lai izslēdzot mikrofonu vai vismaz pagriež to klusāk, jo mana runāšana viņu traucējot. [..]
>
> [..] *Jūras Pērlē* viņš sita ar dūrēm pa galdu, kliedza un lamājās pa visu restorānu un draudēja man. Viņš par mani sūdzēšoties «Intūrista» vadībai un Zviedrijā [..]."

Minētā situācija atklāj to, ka gida-tulka teiktā pietika, lai *Intūrista* Rīgas nodaļas vadība organizētu sarunu ar ārzemju tūristu, pēc kuras acīmredzot rodas pamats būt ne tikai nervozam un dusmīgam, kā iepriekš aprakstītajā Vinokura gadījumā, vai niknam kā Anjansona gadījumā. Savukārt lūgums ierobežot tiesības iebraukt LPSR

[1786] LVA, 222. f., 1. apr., 40. l., 28. lp.

vispār norāda kā minimums uz šādas prakses esību, citādi tā nebūtu lūgts rīkoties.

1974. gada 14. augusta pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka parakstīta un Osjkina sagatavota informācija par tūristu, Zviedrijas Karalistes premjerministra tuvāko radinieku atrašanos LPSR, liecina, ka *Intūrista* darbība ir operatīvs valsts drošības struktūru piesegs, jo šāda veida informācijas vākšana vistiešākajā veidā liecina par izlūkošanas un pretizlūkošanas interesēm, ko īstenoja ar *Intūrista* starpniecību. No 1974. gada 10. līdz 12. augustam Rīgā kā parasti tūristi ieradās Zviedrijas Karalistes premjerministra Ūlofa Palmes (1927–1986) radinieki, viņa māsa, brālēna sieva un brālēna dēls. Māsa Katrīna Palme-Nilsena (1920–2002) dzimusi Stokholmā, bija Stokholmas Karolīnas slimnīcas kuratore sociālā nodrošinājuma jomā. Brālēna, profesora Svena Ulrika Palmes (1912–1977) sieva Barbro Palme (fon Fēgezaka, 1912–1998), dzimusi Tartu. Brālēna dēls – Tomass Palme, dzimis 1944. gadā Upsalā, diplomāts, Zviedrijas Karalistes Ārlietu ministrijas Zinātnes un tehnikas nodaļas darbinieks. Informācijā iekļautas ziņas par premjera vectēvu Voldemāru fon Knīrimu (dzimušu Petrogradā, mirušu 1935. gadā) – vācbaltieti, pirmo ekonomisko zinātņu doktoru Krievijas Impērijā, kurš vairākus gadus bijis rektors Rīgas Politehnikumā (1906–1916), Pirmā pasaules kara laikā evakuējies uz Maskavu, bet drīz vien ieradies atpakaļ Rīgā. Viņam bija sava māja K. Marksa (tagad Ģertrūdes) un Kr. Valdemāra ielas stūrī. Knīrima meita apprecēja zviedru, Ūlofa tēvu. Līdz Otrajam pasaules karam Katrīna Palme-Nilsena, pēc pašas vārdiem, kopā ar brāļiem katru vasaru brauca pie mātes uz Skangaļu muižu (tagad Liepas pagasts) Cēsu rajonā. Vairākkārt apmeklējusi Latviju. Viņas vīrs – ievērojams vēsturnieks.[1787]

Informācijā teikts, ka Katrīna Palme-Nilsena acīmredzot mēģina izzināt iespējas viņas ģimenei turpmāk apmeklēt LPSR. Viņa arī esot teikusi, ka sen kopā ar savu brāli esot sapņojusi par iespēju apmeklēt Latviju, bet Zviedrijas Karalistes un PSRS ārpolitika un grūtības ar laikiem nav ļāvušas izpildīt vēlēšanos. Tomēr, pēc viņas teiktā, Ūlofs nav atteicies no šīs cerības. Teikts, ka 11. jūnija sarunā

[1787] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 60. lp.

Stokholmā ar rīdzinieku, kas atbild par korespondences punktu APN Zviedrijas Karalistē, proti, vēlāko ārlietu ministru Nikolaju Neilandu, premjerministrs interesējies, kā izskatoties Cēsis, Lode, Valmiera, un esot izteicis vēlēšanos apmeklēt Latviju neoficiāli.[1788] Sākumā bijusi doma, ka māsu pavadīs arī kāds trimdas latvietis, tomēr no šīs ieceres atteikušies, jo tas varētu sabojāt priekšstatu.[1789]

Ūlofs Palme bija ļoti populārs Zviedrijas Karalistē ar aktīvu iesaistīšanos starptautiskajās attiecībās; bija ass Amerikas Savienoto Valstu ārpolitikas pretinieks. Tieši tāpēc, lai dotu papildu stimulu vēlamu ārpolitisku lēmumu pieņemšanā, viņa radiem bija nodrošināta uzņemšana izņēmuma kārtībā.

"Tūristi" ieradās 10. augustā, sievietes iemitināja viesnīcas *Rīga* luksa numuros, bet brālēna dēlu – "pusluksā". Viņiem piešķīra visprestižāko PSRS ražoto vieglo pasažieru transportlīdzekli *Čaika*, ar ko viņi apmeklēja Latvijas vietas, kas citādi ārzemju tūristiem nebija pieejamas. Visur ģimeni pavadīja no Stokholmas ieradies Nikolajs Neilands un *Intūrista* Rīgas apvienības tulce Švalkovska. Viņiem mēģināja piedāvāt apskatīt Rīgu gida pavadījumā, bet ģimene atteicās, sākumā devās uz koncertu Domā, tad bez ielūgumiem iemaldījās Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes kultūras namā (Mazā ģilde) notiekošajā ballē, paskaidrojot, ka viņi ir viesi no Stoklholmas. Otrajā dienā devās uz vectēva Knīrima Skangaļu muižu, netālu esošo Eduarda Veidenbauma māju muzeju *Kalāči*.[1790] 12. augustā apmeklēja Jūrmalu. Ejot garām Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes ēkai Raiņa bulvārī 19, nolēma ieiet galvenajā ēkā, lai atcerētos, kā viņu reiz turp kā uz Rīgas politehnisko institūtu vedis vectēvs, būdams tajā rektors. Turpat, kur vectēva laikā, viņa satika arī tā seno laiku universitātes šveicaru J. Lāci, kuram bijis astoņdesmit gadu un kas joprojām turpat vien strādājis.[1791] 12. augustā, pametot Rīgu, lai ar vilcienu dotos uz Tallinu, Katrīna Palme-Nilsena apsolīja nosūtīt pateicības vēstuli Veidenbauma muzeja vadītājai Līvijai Leitei un lūdza,

[1788] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 61. lp.
[1789] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 61. lp.
[1790] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 62. lp.
[1791] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 63. lp.

lai par viņu ciemošanos Latvijā nebūtu informācijas ne presē, ne radio.[1792]

Informācijas izklāsts, pat tikai vispārīgi analizēts, norāda uz to, ka iecerētais apmeklējums un *Intūrista* iesaiste tajā kārtējo reizi apliecina to, ka *Intūrists,* konkrēti tā Rīgas nodaļa, ir tipiska piesegstruktūra. Faktiski *Intūrista* ziņojums kontrolē arī pašu piesegstruktūru, jo neapšaubāmi nebija vienīgais VDK informācijas avots par šo vizīti.

Secinājumi

Ievērojot to, ka *Intūrists*, gan mainījis savu tiesisko ietvaru par atklātu akciju sabiedrību, joprojām darbojas Krievijas Federācijā un savu vēsturi saista ar 1929. gadā dibināto valsts akciju sabiedrību *Intūrists*, *Intūrista* vēstures pētniecībā vērojama tendence atspoguļot to tikai tūrisma kontekstā, ignorējot tā saistību ar valsts drošības struktūrām vai arī reprezentējot to kā atsevišķus valsts drošības struktūru iejaukšanās gadījumus. Šāds *Intūrista* vēstures atspoguļojums raksturīgs ne vien Krievijas Federācijas, bet arī citu valstu pētnieku darbos, to skaitā – valstu, ko PSRS bija okupējusi vai kuras ietekmē tā bijusi, piemēram, kā satelītvalsts. Šādos gadījumos svarīgi izšķirt, cik pieejami ir oriģināli dokumenti, kas raksturo *Intūrista* darbību, un vai *Intūrista* un to līdzinieku organizācijas vai to faktiskie mantinieki turpina savu darbību attiecīgajā valstī.

Iepazīstoties ar tūrisma organizēšanas pirmsākumiem PSRS, jāsecina, ka ideja par tūrismu kā vaļasprieku un brīvas gribas noteiktu rīcību atmesta kopš brīža, kad Krievijas tūristu biedrību pēc VĻKJS uzsaukuma pārņēma un ar PSRS Iekšlietu tautas komisariāta ziņu pārveidoja par KPFSR Proletariāta tūrisma biedrību. Savukārt idejas atmešana par sabiedrības iesaisti, kā tas bijis, piemēram, *Padomju tūrista* gadījumā, dodot priekšroku tūrisma organizēšanas centralizēšanai un tūrisma dalījumam – iekšējā un ārējā –, radīja priekšnoteikumus, lai *Intūristu* veidotu par valsts drošības iestāžu piesegstruktūru. PSRS valsts varas īstenotāju skatījumā *Intūrista* kā

[1792] LVA, 222. f., 1. apr., 31. l., 64. lp.

valsts drošības iestāžu piesegstruktūras loma nostiprinājās Lielā terora laikā, saglabājoties un pilnveidojoties arī turpmāk. Tieši šāda loma *Intūristam*, lai arī tas bija pakļauts masveida "kadru tīrīšanai", ļāva tam saglabāties atšķirībā no Vissavienības proletariāta tūrisma un ekskursiju brīvprātīgās biedrības. Turklāt 1958. gadā, nodibinot PSRS Jaunatnes organizāciju komitejas ietvaros Starptautisko jaunatnes tūrisma biroju *Sputņiks*, tās darbības paraugam izmantotanevis Vissavienības proletariāta tūrisma un ekskursiju brīvprātīgā biedrība, bet *Intūrists*.

Intūrista resursi un personāls bija līdzeklis ne tikai izlūkošanai un pretizlūkošanai, bet arī valsts drošības iestāžu īstenotajai sabiedrības kontrolei PSRS. *Intūristam* piederēja vērienīga infrastruktūra, tajā skaitā viesnīcas, no kurām nozīmīgākās okupētajā Latvijā bija *Latvija* un *Rīga*. Abās bija tehniskās noklausīšanās sistēmas. Savukārt piesega nodrošināšanai kalpoja valsts drošības dienestu virsnieku darbība *Intūrista* struktūru vadībā.

Iepazīstoties ar nodarbināto personas lietām *Intūrista* viesnīcās, kas darbojušās Latvijas teritorijā, konstatējama saistība ar valsts drošības struktūrām, kas, analizējot minēto informāciju kontekstā ar citviet pieejamo, apstiprina pieņēmumu par to, ka *Intūrists*, konkrēti *Intūrista* Rīgas nodaļa, darbojusies kā valsts drošības piesegstruktūra. Ne tikai personas lietā pieejamā informācija par attiecīgās personas saistību ar valsts drošības struktūrām rada pamatu uzskatīt *Intūristu* par valsts drošības piesegstruktūru. Šādus secinājumus var izdarīt, arī kontekstuāli izvērtējot attiecīgās personas kvalifikāciju, darba pieredzi, saņemtās godalgas un apbalvojumus. Ievērojot to, ka *Intūrists* kalpoja galvenokārt par operatīvo piesegu, personas lietu analīzē visi dati ir vienlīdz svarīgi un var sniegt liecības par VDK tikmēr, kamēr netiek izgaismots pilnībā valsts drošības struktūru tīkls, kur *Intūrists* ieņēma ļoti svarīgu lomu.

Kopš *Intūrista* pirmsākumiem "sociālisma celtniecības" rezultātu atspoguļojums ārzemju tūristiem un viesiem bija pamatā atkarīgs no priekšrakstiem, nevis no apskates organizētāja vai gida radošuma. 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados "sociālisma celtniecības" panākumu "uzskates līdzekļu" izvēli noteica situatīvi lēmumi, savukārt Rīgas nodaļas darbības laikā "uzskates

līdzekļi" bija neatņemama komandekonomikas daļa. Paraugobjektiem, to skaitā paraugsaimniecībām bija jārada iespaids par komandekonomikas efektivitāti, turklāt ne tikai ārzemniekiem, bet arī PSRS pilsoņiem. Savukārt visiem "sociālisma celtniecības" spodrinātājiem bija jārada priekšstats par masveidību, brīvprātību un pārliecību. Šim nolūkam kalpoja visdažādākās organizācijas "kultūras sakariem" un "draudzībai", kur svarīgu lomu ieņēma gidi un tulki. VDK šāds pārspīlēts propagandas darbs deva papildu iespējas piesegt savas darbības ar to.

1. pielikums

Otrās Āzijas un Āfrikas valstu zemju sieviešu konferences dalībnieču viesošanās Rīgas rajona kolhozā *Ādaži* 1972. gada 25. augustā.[1793]

[1793] Kinofotofonodokumentu arhīvs, Nikolajevs, V. 1973, 25. augusts, Nr. 58773-H.

2. pielikums

Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības sarīkojums itāliešu tūristu grupai Šēla savrupnamā (tagad K. Valdemāra iela 11a, Rīgā, Kultūras ministrijas sēžu zāle) 1980. gada 13. augustā, centrā –prezidija priekšsēdētājs, bij. LPSR iekšlietu ministrs Jānis Broliš.[1794]

[1794] Kinofotofonodokumentu arhīvs, 1980, 13. augusts, 91611-H.

3. pielikums

Amerikas veclatvieši, kuri emigrējuši 1905. gadā Šēla savrupnamā 1963. gada jūlijā[1795]. Visticamāk tikšanās ar Komitejas repatriācijas sekmēšanai un kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs Latvijas nodaļas vadītāju Leonīdu Rimjanu, Latvijas un āzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības priekšsēdētāju Jevgeņiju Bīronu, Dailes teātra direktoru Jāni Palkavnieku un Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētāju, rakstnieku Žani Folmani (Grīvu)[1796], kura pirmais darbs iespiests veclatviešu laikrakstā *Amerikas Latvietis.*

[1795] Kinofotofonodokumentu arhīvs, Ļubļinskis, J., 1963. jūnijs, jūlijs, Nr. 27217-H.
[1796] Paegle, V. "Uz redzēšanos, dzimtene", *Dzimtenes Balss,* Nr. 59, 1963, 23. jūlijs, 4. lpp.

4. pielikums

Gide-tulce Olga Kalašņikova pie viesnīcas *Rīga* sveic miljono Vācijas Demokrātiskās Republikas (VDR) tūristu PSRS teritorijā – VDR Erfurtes agrotehniķi Karinu Abertu, 1973. gada 8. oktobrī.[1797]

[1797] Kinofotofonodokumentu arhīvs, Žitļuhins, J., 1973, 8. oktobris, Nr. 70343-H.

5. pielikums

Amerikas Savienoto Valstu diplomāti – ASV vēstniecības Maskavā otrais sekretārs Tomass Dalērs un atašejs Stjuarts Nīls laikraksta *Rīgas Balss* redakcijā sarunā ar tās redaktoru V. Šveidi 1988. gada 18. augustā.[1798]

[1798] Kinofotofonodokumentu arhīvs, Maidanovs, G. 1988, 18. augusts, Nr. 130401-H.

6. pielikums

Zviedrijas Karalistes zvejnieku delegācijas pārstāvji zvejnieku kolhoza *9. maijs* pārvaldes ēkā, Rīnūžos, Vecmīlgrāvja apkaimē, Rīgā 1968. gada augustā.[1799]

[1799] Kinofotofonodokumentu arhīvs, Kreicbergs, J., 1968, augusts, Nr. 38866-H.

7. pielikums

Dānijas Karalistes delegācija Rīgas zvejniecības jūras ostā 1973. gada 19. jūnijā.[1800]

[1800] Kinofotofonodokumentu arhīvs, Fadejevs, E., 1973, 19. jūnijs, Nr. 70382-H.

8. pielikums

Intūrista dokumentu, kā adresāti ir LPSR Galvenā ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieks un LPSR VDK daļas priekšnieks vai tās apakšvienības priekšnieks.[1801] Šo dokumentu sadales piemērs.[1802]

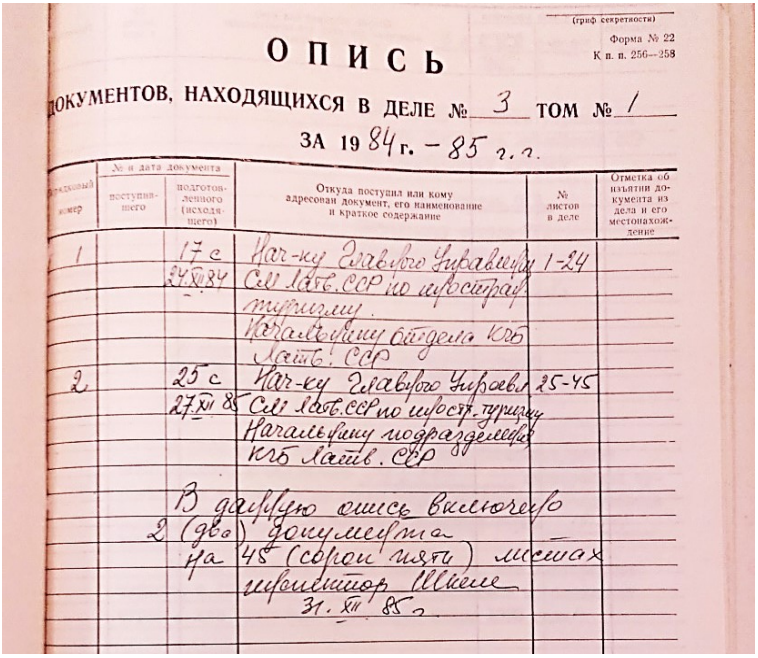

(гриф секретности)

Форма № 22
К п. п. 256—358

ОПИСЬ

ДОКУМЕНТОВ, НАХОДЯЩИХСЯ В ДЕЛЕ № 3 ТОМ № 1

ЗА 1984 г. – 85 г.г.

Порядковый номер	№ и дата документа: поступившего	№ и дата документа: подготовленного (исходящего)	Откуда поступил или кому адресован документ, его наименование и краткое содержание	№ листов в деле	Отметка об изъятии документа из дела и его местонахождение
1		17 с 24.XII.84	Нач-ку Главного Управления 1-24 СМ Латв. ССР по иностран. туризму. Начальнику отдела КГБ Латв. ССР		
2		25 с 27.XII.85	Нач-ку Главного Управления 25-45 СМ Латв. ССР по иностр. туризму Начальнику подразделения КГБ Латв. ССР		
			В данную опись включено 2 (два) документа на 45 (сорок пять) листах Инвентор Иванова 31.XII.85 г.		

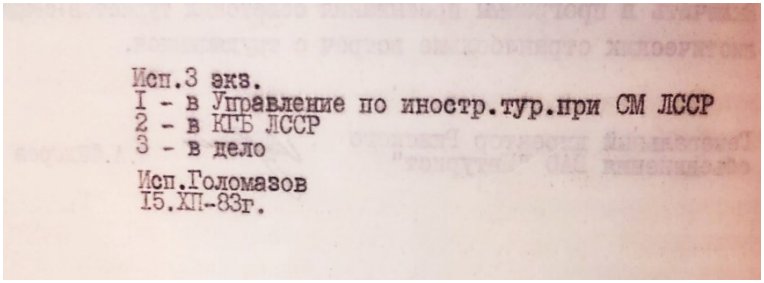

Исп.3 экз.
1 - в Управление по иностр.тур.при СМ ЛССР
2 - в КГБ ЛССР
3 - в дело

Исп.Голомазов
15.XII-83г.

[1801] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., bez numerācijas, atrodas starp 51. un 52. lp.
[1802] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 52. lp. otra puse.

9. pielikums

Intūrists Rīgas apvienības atskaite par 1982. gadu, adresēta arī LPSR VDK 2. (pretizlūkošanas) daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam.[1803]

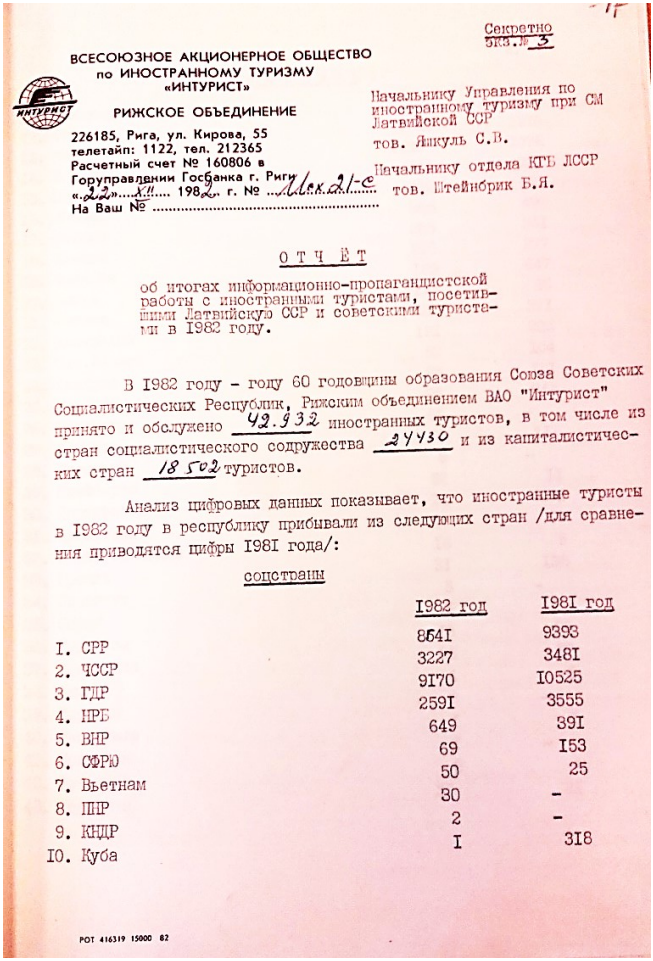

Секретно
экз.№ 3

ВСЕСОЮЗНОЕ АКЦИОНЕРНОЕ ОБЩЕСТВО
по ИНОСТРАННОМУ ТУРИЗМУ
«ИНТУРИСТ»

РИЖСКОЕ ОБЪЕДИНЕНИЕ

226185, Рига, ул. Кирова, 55
телетайп: 1122, тел. 212365
Расчетный счет № 160806 в
Горуправлении Госбанка г. Риги
«22» XII 1982 г. № Исх.21-с
На Ваш № .....

Начальнику Управления по иностранному туризму при СМ Латвийской ССР
тов. Яшкуль С.В.

Начальнику отдела КГБ ЛССР
тов. Штейнбрик Б.Я.

ОТЧЁТ

об итогах информационно-пропагандистской работы с иностранными туристами, посетившими Латвийскую ССР и советскими туристами в 1982 году.

В 1982 году - году 60 годовщины образования Союза Советских Социалистических Республик, Рижским объединением ВАО "Интурист" принято и обслужено 42.932 иностранных туристов, в том числе из стран социалистического содружества 24430 и из капиталистических стран 18502 туристов.

Анализ цифровых данных показывает, что иностранные туристы в 1982 году в республику прибывали из следующих стран /для сравнения приводятся цифры 1981 года/:

соцстраны

	1982 год	1981 год
1. СРР	8541	9393
2. ЧССР	3227	3481
3. ГДР	9170	10525
4. НРБ	2591	3555
5. ВНР	649	391
6. СФРЮ	69	153
7. Вьетнам	50	25
8. ПНР	30	-
9. КНДР	2	-
10. Куба	1	318

РОТ 416319 15000 82

[1803] LVA, 222. f., 1. apr., 46. l., 17. lp.

10. pielikums

Intūrista Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 13. augusta lūgums Nr. 8-c LPSR VDK 2. (pretizlūkošanas) daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam anulēt tūristes vīzu.[1804]

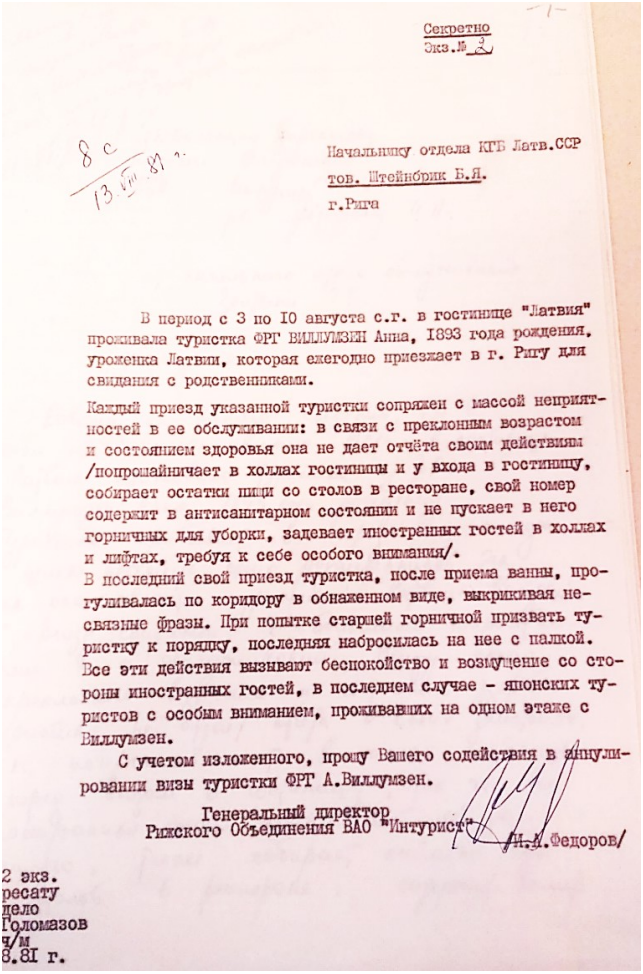

Секретно
Экз.№ 3

8 с
13.VIII 81 г.

Начальнику отдела КГБ Латв.ССР
тов. Штейнбрик Б.Я.
г.Рига

В период с 3 по 10 августа с.г. в гостинице "Латвия" проживала туристка ФРГ ВИЛЛУМЗЕН Анна, 1893 года рождения, уроженка Латвии, которая ежегодно приезжает в г. Ригу для свидания с родственниками.

Каждый приезд указанной туристки сопряжен с массой неприятностей в ее обслуживании: в связи с преклонным возрастом и состоянием здоровья она не дает отчёта своим действиям /попрошайничает в холлах гостиницы и у входа в гостиницу, собирает остатки пищи со столов в ресторане, свой номер содержит в антисанитарном состоянии и не пускает в него горничных для уборки, задевает иностранных гостей в холлах и лифтах, требуя к себе особого внимания/.

В последний свой приезд туристка, после приема ванны, прогуливалась по коридору в обнаженном виде, выкрикивая несвязные фразы. При попытке старшей горничной призвать туристку к порядку, последняя набросилась на нее с палкой. Все эти действия вызывают беспокойство и возмущение со стороны иностранных гостей, в последнем случае - японских туристов с особым вниманием, проживавших на одном этаже с Виллумзен.

С учетом изложенного, прошу Вашего содействия в аннулировании визы туристки ФРГ А.Виллумзен.

Генеральный директор
Рижского Объединения ВАО "Интурист" /И.Д.Федоров/

2 экз.
ресату
дело
Голомазов
ч/м
8.81 г.

[1804] LVA, 222. f., 1. apr., 45. l., 1. lp.

11. pielikums

Ārzemju kuģu apkalpes izteikumu izvilkumi internacionālo jūrnieku klubu atskaitē par 1980. gadu.[1805]

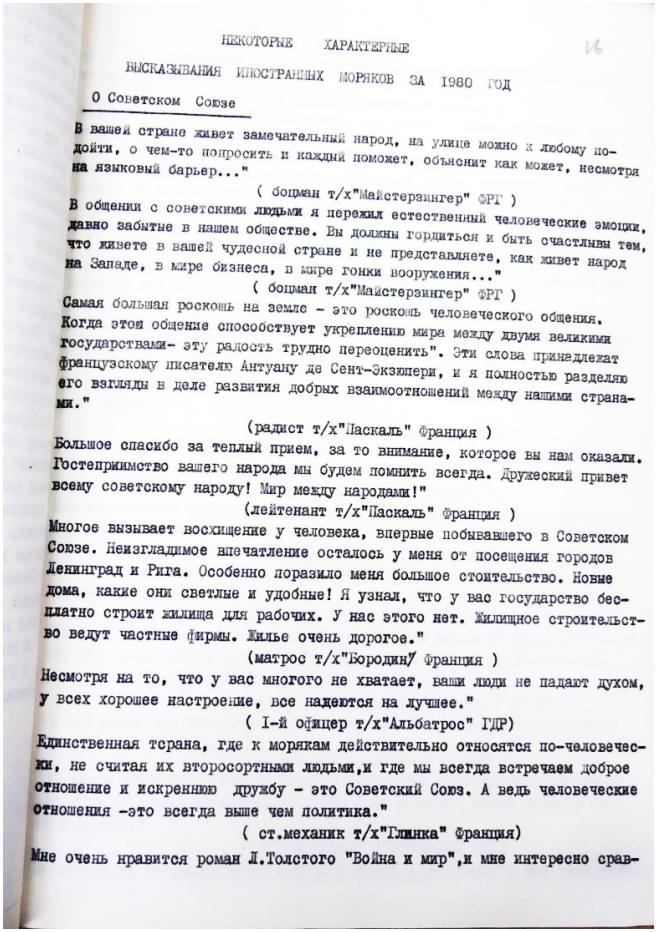

НЕКОТОРЫЕ ХАРАКТЕРНЫЕ

ВЫСКАЗЫВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ МОРЯКОВ ЗА 1980 ГОД

О Советском Союзе

В вашей стране живет замечательный народ, на улице можно к любому подойти, о чем-то попросить и каждый поможет, объяснит как может, несмотря на языковый барьер..."

(боцман т/х"Майстерзингер" ФРГ)

В общении с советскими людьми я пережил естественний человеческие эмоции, давно забытые в нашем обществе. Вы должны гордиться и быть счастливы тем, что живете в вашей чудесной стране и не представляете, как живет народ на Западе, в мире бизнеса, в мире гонки вооружения..."

(боцман т/х"Майстерзингер" ФРГ)

Самая большая роскошь на земле – это роскошь человеческого общения. Когда этом общение способствует укреплению мира между двумя великими государствами- эту радость трудно переоценить". Эти слова принадлежат французскому писателю Антуану де Сент-Экзюпери, и я полностью разделяю его взгляды в деле развития добрых взаимоотношений между нашими странами."

(радист т/х"Паскаль" Франция)

Большое спасибо за теплый прием, за то внимание, которое вы нам оказали. Гостеприимство вашего народа мы будем помнить всегда. Дружеский привет всему советскому народу! Мир между народами!"

(лейтенант т/х"Паскаль" Франция)

Многое вызывает восхищение у человека, впервые побывавшего в Советском Союзе. Неизгладимое впечатление осталось у меня от посещения городов Ленинград и Рига. Особенно поразило меня большое строительство. Новые дома, какие они светлые и удобные! Я узнал, что у вас государство бесплатно строит жилища для рабочих. У нас этого нет. Жилищное строительство ведут частные фирмы. Жилье очень дорогое."

(матрос т/х"Бородин" Франция)

Несмотря на то, что у вас многого не хватает, ваши люди не падают духом, у всех хорошее настроение, все надеются на лучшее."

(I-й офицер т/х"Альбатрос" ГДР)

Единственная страна, где к морякам действительно относятся по-человечески, не считая их второсортными людьми,и где мы всегда встречаем доброе отношение и искреннюю дружбу – это Советский Союз. А ведь человеческие отношения –это всегда выше чем политика."

(ст.механик т/х"Глинка" Франция)

Мне очень нравится роман Л.Толстого "Война и мир",и мне интересно срав-

[1805] LVA, 1732. f., 8. apr., 114. l., 16. lp.

The Riga division of the *Intourist* as a front organization: staff and cooperation with other front organizations of the KGB

The All-Union join-stock company *Intourist* (*Intourist*) was one of the institutions whose main tasks developed over time to serve as a tool for intelligence and counterintelligence. The Riga division of the *Intourist* was the branch of the All-Union enterprise operating in the LSSR, later known as the Riga division of the State Committee of the Foreign Tourism of the USSR. It officially carried out the duties and obligations of *Intourist*. Thus, it was formally subordinated to both – the governmental institutions of the USSR through the board of *Intourist* and the governmental institutions of the LSSR. Nevertheless, it did in fact serve as the front organization of the KGB and its predecessors, providing mainly operational cover.

Among the particular tasks of *Intourist* were the surveillance of foreign tourists and visitors, gathering information on their views, providing notification on irregularities during their travel or visit, fixing expressions on the USSR or its politics, performing searches, and recognizing a threat in a timely manner. *Intourist* owned hotels designed for foreigners. It cooperated with multiple institutions and organizations intended to establish either 'relations' or 'friendship' with foreigners or to provide services, entertainment or 'reality shows', demonstrating results of 'building socialism'. Therefore, *Intourist* could provide and did provide a broad range of duties on behalf of the KGB.

This research aims to prove that *Intourist* and, in particular, its Riga division was a front organization of the KGB (so called – *jumts*, 'roof'), mainly relying on the documents of the National Archives of Latvia (the State Archives of Latvia and the State Archives of Personnel Documents). This research focuses not only on the Riga division, but also on the net of institutions and organizations interacting with *Intourist* in performing common tasks set by the KGB. Evaluating similar activities, involvement of the KGB staff, detecting persons performing similar tasks for formally different institutions and

organizations, this research demonstrates how the Riga division acted as the front organization of the KGB.

LPSR iekšlietu un valsts drošības vadības apskatu salīdzinājums ar Lietuvas PSR un Igaunijas PSR attiecīgo vadību

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejas un tās vēsturisko formāciju vadības izpētes nepieciešamību noteica vairāki apsvērumi. Pirmkārt, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai veicot pētniecību, nācās konstatēt salīdzinoši trūcīgu publiski pieejamās informācijas apjomu par personām, kas vadījušas struktūru, ko Latvijas Republikas Augstākā Padome 1991. gada 24. augustā atzinusi par "noziedzīgu un tādu, kas vērsta pret Latvijas tautas interesēm".[1806] Otrkārt, LPSR VDK "politiska, vēsturiska un juridiska" izpēte, kā to noteica likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*[1807] 1. panta 6. punkts, pirms stājās spēkā pēdējie grozījumi,[1808] arvien bijusi saistīta ar Latvijas Republikas rīcībā esošo VDK dokumentu vērtības noniecināšanu salīdzinājumā ar Krievijas Federācijas rīcībā esošajiem VDK dokumentiem arī tādu jautājumu izzināšanā, kur arī Latvijas Republikas rīcībā esošā informācija ir pilnīga. Visbeidzot, atzīti enciklopēdiski pētījumi, kas veikti, izmantojot Krievijas Federācijas

[1806] Par PSRS valsts drošības iestāžu darbības izbeigšanu Latvijas Republikā: 1991. gada 24. augusta Augstākās Padomes lēmums, *Diena*, 1991, 30. augusts.
[1807] Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: likums, *Latvijas Vēstnesi*, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs.
[1808] Grozījumi likumā "Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu": likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 98 (5158), 2014, 22. maijs.

rīcībā esošo dokumentu kopumu, satur faktu kļūdas un neatbilstības. Ievērojot to, ka VDK un tās vēsturisko formāciju vadības amati ietilpa Latvijas Komunistiskās partijas[1809] (LKP) Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūrā, pētītas LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas. Tā kā LPSR Iekšlietu tautas komisariāts un Iekšlietu ministrija bija VDK vēsturiskie priekšteči, pētniecībā apskatītas arī visu iekšlietu vadītāju – tautas komisāru un ministru – pieejamās personas lietas.

Izpētot pieejamās personas lietas, konstatēta cieša LPSR valsts drošības un iekšlietu struktūru saistība, ko visspilgtāk raksturo apstāklis, ka tikai Mihaila Drozda (dzimis 1933. gadā) personas lietā nav dokumentāru liecību par saistību ar valsts drošības struktūrām. Visu citu pētīto LPSR iekšlietu ministru, arī sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru, kad Iekšlietu ministrija bija pārdēvēta par Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministriju, personas lietās šāda saistība atrodama. Saistību paspilgtina abu struktūru vadības raksturošanā izmantotie vārdi "čekists", "čekista" un "čekistisks". Analizētās personas lietas uzskatami demonstrē birokrātiskā mehānisma – izveidots valsts drošības un iekšlietu struktūru vadības apstiprināšanai – formālismu, kā arī Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) lomu un PSRS līmeņa institūciju diktātu konkrētu personu virzībā. Personas lietās esošās dokumentārās liecības dod iespēju spriest par mainīgo politiku kadru izvēlē, aktualitātēm, kas noteikušas valsts drošības un iekšlietu struktūru vadības izvēli, un līdzekļiem, kas izmantoti, lai panāktu konkrētu rīcību.

Iedziļināšanās dzīves gājumā, ko bieži labi atklāj autobiogrāfijas, dod ieskatu motivācijā darboties PSRS totalitārās varas valsts drošības un iekšlietu struktūrās. Sastatot dokumentārās liecības, kas atrodamas personas lietās, ar tām, kas atklāj pētāmo personu dzīves gājumu pirms Latvijas Republikas okupācijas, tātad arī ar Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamajiem dokumentiem, nosakāma Komunistiskās internacionāles, kā arī PSKP loma Latvijas Republikas okupācijas režīma īstenošanā. Citu valstu, sevišķi Krievijas Federācijas pētnieku darbi, kritiski novērtēti ar Latvijas Republikas rīcībā esošajiem VDK

[1809] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.

dokumentiem, sniedz pilnīgāku skatu uz Pirmā pasaules kara un Krievijas pilsoņu kara ietekmi uz to personību formāciju, kas vēlāk izmantotas, lai īstenotu PSRS okupācijas varu Latvijas teritorijā. Savukārt periodikā pieejamās informācijas sastatīšana ar personas lietās minēto ļauj veidot priekšstatu par padomju dzīves reālijām, iesaisti propagandā un darbību organizācijās kā Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienība (VĻKJS), kuras uzsaukumi un norīkojumi bijuši par pamatu konkrētas karjeras izvēlei.

Salīdzinot LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas ar Igaunijas Republikā un Lietuvas Republikā pieejamajām VDK un iekšlietu vadības personas lietām, var konstatēt līdzības valsts drošības un iekšlietu struktūru vadības izvēlē, kas savukārt ļauj spriest par likumsakarībām. Salīdzinājums arī atklāj atšķirības. Vienas attiecas uz pieejamo dokumentu klāstu, otras – uz šo dokumentu saturu. Spriežot pēc pieejamajām personas lietām, tajās esošajiem dokumentiem un kārtību, var atklāt atšķirības gan personas lietu kārtošanā, gan arī arhīvu praksē un kultūrā. Savukārt līdzīga veida dokumentu satura izklāsta atšķirības sniedz vērtīgu ieskatu par kultūrvēsturisko un politisko ietekmi uz dokumenta satura veidošanu.

Igaunijas PSR iekšlietu struktūras vadība

Borisa Kumma, Hansa dēla (*Boris Kumm,* 1897–1958)[1810], pirmā Igaunijas Padomju Sociālistiskās Republikas (PSR) iekšlietu tautas komisāra, vēlākā valsts drošības tautas komisāra un valsts drošības ministra Igaunijas Komunistiskās partijas (IKP)[1811] CK kadru nomenklatūras dokumenti[1812] atklāj dzīves gājuma līdzības ar Alfonu Noviku. Abi apmeklējuši ģimnāziju, abu mācības bija saistītas ar

[1810] ERAF, 1. f., 6. apr., 1423. l. (Igaunijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas Organizāciju un partijas darba nodaļas Kadru uzskaites, sagatavošanas un pārkvalifikācijas sektors, Boriss Kumms, Hansa dēls, lieta sākta 1944. gadā, beigta 1958. gadā), 1. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai), 2. lpp. (kadru uzskaites personas lapa).
[1811] Šeit un turpmāk, norādot Igaunijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Igaunijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[1812] ERAF, 1. f., 6. apr., 1422. l un 1423. l.

grūtībām, abi bijuši iesaistīti komunistiskās partijas pagrīdes darbā un par to bijuši apcietināti (Kumms – 1924. gadā, Noviks – 1933. gadā), ieslodzīti līdz amnestijai 1938. gadā.[1813] Arī iekšlietu tautas komisariāta vadība nākusi, iepriekš iesaistoties 1940. gada PSRS okupācijas rezultātā noritošajā varas sagrābšanā, proti, Boriss Kumms iepriekš bijis Pērnavas pilsētas politiskās policijas komisārs, tad – Tallinas pilsētas policijas departamenta direktora palīgs[1814]. Kumma personas lieta, kas sākta 1940. gadā un beigta 1942. gadā,[1815] ir unikāla ar to, ka atsedz notikumus pēc faktiskās PSRS varas zaudēšanas, nacionālsociālistiskās Vācijas karaspēkam okupējot Igaunijas teritoriju. IKP sekretāra Nikolaja Karotamma (*Nikolai Karotamm*, 1901–1969) 1942. gada 8. decembra vēstule Nr. 153-a, kas rakstīta Maskavā un adresēta PSRS iekšlietu tautas komisāram Lavrentijam Berijam, norāda uz to, ka vēl 1942. gadā nebija pieņemts lēmums par Igaunijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta, līdzīgi kā visas Igaunijas PSR valdības, likteni. Lai gan juridiski komisariāts eksistēja, tomēr *de facto* tā vairs nebija. Vēstulē atklājas, ka visi Igaunijas PSRS komisāri saņēmuši iepriekšējo atalgojumu, bet iekšlietu tautas komisāra atalgojums bijis ievērojami samazināts, kādēļ Boriss Kumms "pat materiāli nostādīts tagad sliktākos apstākļos nekā citi komisāri".[1816] Svarīga ir liecība par rosinājumu veidot Igaunijas Iekšlietu tautas komisariātu vismaz operatīvās desmitu cilvēku grupas veidā, lai veiktu partizānu atlasi un gatavotos PSRS varas atjaunošanai Igaunijā, kam nepieciešamas zināšanas par personām, kuras nākotnē virzīs darbam "partijas, padomju, komjaunatnes un saimnieciskos aparātos",[1817] informācija par notikumiem Igaunijas teritorijā, kā arī esošās informācijas sistematizācija un analīze. Minēti arī kompromitējoši dokumenti

[1813] ERAF, 1. f., 6. apr., 1423. l., 5., 5. lp. otra puse (1940. gada 27. septembra autobiogrāfija).
[1814] ERAF, 1. f., 6. apr., 1423. l., 9. lp. (raksturojums, ko parakstījis IKP sekretārs kadru jautājumos V. Kuziks).
[1815] ERAF, 1. f., 6. apr., 1422. l. (IKP CK Kadru daļa, Boriss Kumms, Hansa dēls, lieta sākta 1940. gadā, beigta 1942. gadā), 8. lp.–8. lp. otra puse (IKP sekretāra Nikolaja Karotamma 1942. gada 8. decembra vēstule Nr. 153-a, kas rakstīta Maskavā un adresēta PSRS iekšlietu tautas komisāram Lavrentijam Berijam).
[1816] ERAF, 1. f., 6. apr., 1422. l., 8. lp.
[1817] ERAF, 1. f., 6. apr., 1422. l., 8. lp.

aptuveni 3000 lapu apjomā, ko apkopojusi "Igaunijas Lielā Tēvijas kara vēstures komisija",[1818] par notikumiem līdz Tallinas pamešanai, kas atklāj "mūsu ienaidnieku uzvārdus, vācu aģentus no visām Igaunijas malām".[1819] Karotamms rosināja, ka

> "vajadzētu pacelt šos materiālus, sastādīt attiecīgo personu kartotēku ar adresēm u. tml., lai varētu burtiski no tās vai citas IPSR pirmās atbrīvošanas stundas no vācu okupantiem ķerties pie fašistu aģentu atklāšanas, kad tam jau ir sākotnējās konkrētās ziņas".[1820]

Atšķirībā no Novika Boriss Kumms zaudēja amatu, kad notika PSRS Valsts drošības ministrijas 5. pārvaldes pārbaude, kas atklāja viņa darbā nepietiekamu "cīņu ar bandītismu" un – kas ir svarīgi – Igaunijas PSR Valsts drošības ministrijas, par ko bija atbildīgs arī personīgi Kumms, pieļautās kļūdas "1949. gada pavasarī kulaku izvešanā no Igaunijas PSR".[1821] Viņa atbrīvošanai no amata var izsekot ne tikai pēc vairākiem dokumentiem, kas to pamato, bet arī pēc rezolūcijām, kas salīdzinoši detalizēti izklāsta vēlamo rīcību. Tieši tāpat kā Noviku, arī Borisu Kummu pārcēla uz nomenklatūras amatiem saimnieciskajās struktūrās, konkrētajā gadījumā – uz Igaunijas PSR komunālās saimniecības ministra pirmā vietnieka amatu,[1822] kur par Kummu rakstīja sūdzības un prasīja viņa atcelšanu.[1823] Rezumējums atkārtotā, spriežot pēc konteksta, un pašrocīgi rakstītā komunālās saimniecības ministra ziņojumā:

[1818] ERAF, 1. f., 6. apr., 1422. l., 8. lp.
[1819] ERAF, 1. f., 6. apr., 1422. l., 8. lp.
[1820] ERAF, 1. f., 6. apr., 1422. l., 8. lp., 8. lp. otra puse. [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].
[1821] ERAF, 1. f., 6. apr., 1423. l., 30. lp. (IKP CK pirmā sekretāra Ivana Kebina 1950. gada 19. septembra izziņa par biedra Borisa Kumma, Hansa dēla, atbrīvošanas no darba IPSR valsts drošības ministra darba iemesliem, kas sniegta PSKP CK inspektoram M. Turkinam) [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].
[1822] ERAF, 1. f., 6. apr., 1423. l., 29. lp. (IKP CK 1950. gada 8. aprīļa nolēmums Nr. БЦ-93/38, ko parakstījis pirmais sekretārs Ivans Kebins).
[1823] ERAF, 1. f., 6. apr., 1423. l., 32. lp. (Igaunijas PSR komunālās saimniecības ministra V. Meigasa 1951. gada 10. septembra ziņojums IKP CK otrajam sekretāram Vasilijam Kosovam).

"Biedrs B. Kumms nav slikts biedrs, bet darbam tā ir [par] maz."[1824]

Atbrīvošanai sekoja cita nomenklatūras amata meklējumi, ar mazāku darba apjomu, kā rezultātā Borisu Kummu iecēla par Igaunijas PSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes Vietējās nozīmes ceļu nodaļas priekšnieku, tomēr jau 1953. gada 8. jūlijā Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Alberts Vendelins (*Albert Vendelin*, 1914–2007) sniedzis izziņu, ka Kumms daudz slimojis un lūdzis viņu atbrīvot no darba sakarā ar to, ka ir otrās grupas invalīds, kas slimo ar tuberkulozes atklāto formu.[1825] Minētais ne tikai raksturo konfliktu starp vajadzību saglabāt nomenklatūras amatu, no vienas puses, un zināšanām un spējām pildīt šo amatu, no otras, bet arī par to, cik reāla bijusi personīgā ieinteresētība vadošajos nomenklatūras kadros.

Andrejs Murro, Andreja dēls (*Andrei Murro*, 1903–1941),[1826] kurš bija iekšlietu tautas komisārs tikai aptuveni pusgadu no 1941. gada 26. februāra[1827] līdz 1941. gada 29. augustam, kad viņš, evakuējoties ar tvaikoni *Järvamaa*, gāja bojā,[1828] ir vēl viens Alfona Novika līdzinieks. PSRS Iekšlietu tautas komisariāta personas lieta sniedz salīdzinoši daudz detalizētāku informāciju, nekā tas būtu sagaidāms, piemēram, no republikas Centrālkomitejas nomenklatūras kadru personas lietas. Atbilstoši PSRS Iekšlietu tautas komisariāta personas lietai arī Murro pametis ģimnāziju, to nepabeidzot, līdzīgi kā Noviks arī viņš savu izslēgšanu saista ar politisko uzskatu paušanu, tēlaini aprakstot nedēļu ilgu protestu, ko organizēja 150 skolēni,[1829] arī viņš bijis politiskais ieslodzītais no 1924. gada līdz amnestijai 1938.

[1824] ERAF, 1. f., 6. apr., 1423. l., 32. lp. (Igaunijas PSR komunālās saimniecības ministra V. Meigasa 1951. gada 10. septembra ziņojums IKP CK otrajam sekretāram Vasilijam Kosovam). [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].

[1825] ERAF, 1. f., 6. apr., 1423. l., 41. lp. (Igaunijas PSRS Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieka Alberta Vendelina 1953. gada 8. jūlija izziņa).

[1826] ERAF, 1SM. f., 1. apr., 5919. l. (PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Andreja Murro, Andreja dēla, personas lieta), 3. lp. (izziņa, kas sagatavojuši Kadru daļas 2. nodaļas priekšnieks un Kadru daļas vecākais inspektors, par Igaunijas PSR iekšlietu tautas komisāru), 45. lp. (Pāvela Koršunova, Ivana dēla, PSRS VDK pensionāra iesniegums, kas reģistrēts 1960. gada 11. martā ar Nr. K-685 un kas adresēts Igaunijas PSR Iekšlietu ministrijas 1. speciālās daļas priekšniekam).

[1827] ERAF, 1SM. f., 1. apr., 5919. l., 1. lp. (dienesta pakāpju un iecelšanas lapa).

[1828] ERAF, 1SM. f., 1. apr., 5919. l., 1., 45. lp.

[1829] ERAF, 1SM. f., 1. apr., 5919. l., 18. lp. (1940. gada 25. oktobra autobiogrāfija).

gadā un tiesāts kopā ar 149 komunistiem.[1830] Lai gan lieta ir salīdzinoši izvērsta, tomēr nav liecību par to, kāpēc no vietnieka amata viņu virzīja par komisāru. Tikai Pāvela Koršunova, Ivana dēla, PSRS VDK pensionāra iesniegums Igaunijas PSR Iekšlietu ministrijas 1. speciālās daļas priekšniekam, kas reģistrēts 1960. gada 11. martā, lūdzot izsniegt īsu autobiogrāfisku izrakstu un fotogrāfijas kopiju, lai varētu pabeigt grāmatu, proti,

> "dokumentālu stāstu par aktīviem Igaunijas PSR galvaspilsētas Tallinas aizsardzības dalībniekiem laikā no 22. VI līdz 1941. gada augustam".[1831]

Lūgumā norādīts:

> "Līdzās citiem aizsardzības varoņu personāžiem es sevišķi aprakstu pozitīvās puses bij. polit. ieslodzītajam komunistam buržuāziskās pārvaldes [laikā] Igaunijā līdz 21. VI 1940. gadam, bet vēlāk IPSR iekšlietu tautas komisāra vietniekam [Andrejam Murro, Andreja dēlam][1832]".[1833]

Iesniegums atklāj Murro bojāejas apstākļus un to, ka Koršunovs bijis tiem liecinieks.

Aleksandra Rezeva, Johanna dēla (*Aleksandr Resev*, Александр Иоганесович Резев, 1905[1834]–1970[1835]), biogrāfija līdzīgi kā divu viņa priekšgājēju, saistīta ar komunistisko pagrīdes darbību, par ko bijis divreiz arestēts un tiesāts "149 komunistu prāvā", bijis politieslodzītais no 1924. gada līdz 1938. gada amnestijai.[1836] Iecelšana Igaunijas PSR iekšlietu ministra amatā izrietējusi no viņa pieredzes

---

[1830] ERAF, 1SM. f., 1. apr., 5919. l., 18. lp. otra puse.
[1831] ERAF, 1SM. f., 1. apr., 5919. l., 45. lp. [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].
[1832] Iesniegumā Murro kļūdaini rakstīts – Mur (*Myp* – krievu valodā).
[1833] ERAF, 1SM. f., 1. apr., 5919. l., 45. lp. [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].
[1834] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l. (IKP CK Kadru daļa, Aleksandrs Rezevs, Johanna dēls, lieta sākta 1944. gadā, beigta 1956. gadā), 3. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[1835] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[1836] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 8.–8. lp. otra puse (1944. gada 18. augusta biogrāfija).

arodbiedrību un partijas darbā.[1837] Daudzi raksturojumi liecina par viņa mīkstsirdību,[1838] bet 1948. gada un 1950. gada dokumenti – par politiski neatbilstīgu rīcību, kādēļ izteikts stingrais rājiens un kādēļ arī atcelts no amata, – atklāj Rezeva salīdzinošu pragmatismu.[1839] Jautājumos, kur kopš 1946. gada ministrs uzskatījis par lieku rosināt kriminālatbildību, 1950. gadā Valsts drošības ministrija kriminālllietas rosinājusi.[1840] Ievērojams, ka autobiogrāfijā Aleksandrs Rezevs partijas sodam velta uzmanību, lai apliecinātu nožēlu un reizē norādītu, ka viņa rīcība bijusi saskaņota gan ar IKP, gan ar Igaunijas PSR Valsts drošības ministrijas vadību.[1841] Atbrīvošanai no amata seko nosūtījums uz PSRS Iekšlietu ministrijas Kostromas apgabala pārvaldi priekšnieka vietnieka amatā, tad – PSRS Iekšlietu ministrijas Tallinas milicijas skolu no 1953. gada jūnija, tātad laikā, kad ministrijā bija iekļauta arī Valsts drošības ministrija[1842].[1843] Ievērojams, ka nosūtījums uz saimnieciskās struktūras vadību iekšlietu ministra amata vietā nav atbalstīts. Igaunijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja Arnolda Veimera (*Arnold Veimer*, 1903–1977) 1950. gada 8. decembra priekšlikumu Nr. 0883 IKP sekretāram D. Kuzminam, rosinot Aleksandru Rezevu iecelt par Igaunijas PSR celtniecības materiālu ražošanas ministra vietnieku, neatbalstīja, 1951. gada 8. jūnija rezolūcijā norādot, ka Rezeva kandidatūra netiek virzīta saskaņošanai, jo tam piekrituši Vasilijs

[1837] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 6. lp. otra puse (kadru uzskaites personas lapa).
[1838] Piemēram, IKP CK pirmā sekretāra Nikolaja Karotamma 1946. gada jūnija raksturojumā teikts: "Roka viņam varētu būt nedaudz stingrāka pret padotajiem," ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 19. lp. (IKP CK pirmā sekretāra Nikolajs Karotamma 1946. gada jūnija raksturojums) [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].
[1839] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 26.–27. (IKP CK partijas, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu daļas vadītāja vietnieka Čerņikova 1948. gada 2. decembra izziņa IKP pirmajam sekretāram Nikolajam Karotammam par biedra Rezeva iesnieguma būtību), 29.–32. lp. (IKP CK Administratīvās daļas vadītāja Aņisimova 1950. gada 2. decembra izziņa par Igaunijas PSR Iekšlietu ministra biedra A. Rezeva, J., politiskajām kļūdām).
[1840] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 29.–32. lp.
[1841] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 12. lp. (1953. gada 13. oktobra autobiogrāfija).
[1842] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 39. lp. (IKP Tallinas pilsētas partijas komitejas sekretāra Valtera Ani raksturojums PSRS Iekšlietu ministrijas Tallinas milicijas skolas priekšniekam ģenerālmajoram Aleksandram Rezevam, Johanna dēlam).
[1843] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

Kosovs un D. Kuzmins.[1844] 1954. gada 25. novembrī Rezevs pensionējas,[1845] bet 1956. gada 12. oktobrī viņu pieņēma Igaunijas PSR Augstākās Padomes Prezidija aparātā par pieņemšanas vadītāju.[1846]

Johans Lombaks (*Johan Lombak,* 1897–1982)[1847] atšķirībā no priekštečiem Igaunijas PSR iekšlietu ministra (arī iekšlietu tautas komisāriem) amatā bijis ar čekistisku pieredzi un dienesta pieredzi Sarkanajā armijā. Igaunijas PSR vadības interese par Lombaku personas lietā parādās sākumā IKP sekretāra Nikolaja Karotama 1942. gada 12. jūnija telefonogrammā Strādnieku un zemnieku Sarkanās armijas Galvenās politiskās pārvaldes priekšnieka vietniekam otrā ranga armijas komisāram Fjodoram Kuzņecovam (1904–1979), norādot, ka IKP CK uzskata par lietderīgu izmantot Lombaku 249. Igaunijas strēlnieku divīzijas artilērijas divīzijas priekšnieka amatā.[1848] Savukārt PSRS līmeņa vadības interese par Johana Lombaka virzību Igaunijas PSR vadībā parādās ar PSRS iekšlietu tautas komisāra Lavrentija Berijas 1944. gada marta lūgumu PSRS aizsardzības tautas komisāra vietniekam, Padomju Savienības maršalam Georgijam Žukovam komandēt 249. Igaunijas strēlnieku divīzijas ģenerālmajoru Johanu Lobmaku PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Kadru daļas rīcībā, lai ieceltu viņu par Igaunijas PSR iekšlietu tautas komisāru. Berija norādījis, ka kopš 1920. gada Lombaks vadījis čekas struktūrvienības un Lombakam ir liela pieredze, kas nepieciešama iekšlietu tautas komisariāta vadībai. Vēstulē norādīts uz norīkojuma steidzamību, jo

[1844] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 33. lp. (Igaunijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja Arnolda Veimera 1950. gada 8. decembra priekšlikumu Nr. 0883 IKP sekretāram D. Kuzminam).
[1845] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 41. lp. (1954. gada 30. decembra izziņa, ko parakstījis Igaunijas PSR iekšlietu ministra vietnieks Aleksandrs Narusons).
[1846] ERAF, 1. f., 6. apr., 2987. l., 42. lp. (1956. gada 12. oktobra dokuments Nr. 149, kas adresēts IKP CK pirmajam sekretāram Ivanam Kebinam un ko parakstījis Igaunijas PSR Augstākās Padomes Prezidija sekretārs A. Krondels).
[1847] ERAF, 1. f., 6. apr., 1825. l. (IKP CK, Johans Lombaks), 1. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[1848] ERAF, 1. f., 6. apr., 1825. l., 8. lp. (IKP sekretārs Nikolajs Karotams 1942. gada 12. jūnija telefonogrammā Strādnieku un zemnieku Sarkanās armijas Galvenās politiskās pārvaldes priekšnieka vietniekam otrā ranga armijas komisāram Fjodoram Kuzņecovam).

> "citu kandidātu, igauņu pēc tautības un ar pieredzi darbā atbilstoši IeTK līnijai konkrētajā brīdī nav".[1849]

Neskatoties uz lūgumu, minētajā amatā Johanu Lombaku apstiprina tikai 1951. gadā.

Valentīns Moskaļenko, Ivana dēls, (1908[1850]–1984), kas bijis gan Igaunijas PSR Valsts drošības ministrs no 1950. gada janvāra līdz 1953. gada martam, gan arī Iekšlietu ministrs no 1953. gada marta līdz maijam,[1851] tātad brīdī, kad abas ministrijas bija apvienotas, gan arī bijis pirmais, kam nav bijusi saistība ar Igauniju un kas iecelts, gluži kā Latvijas situācijā, lai īstenotu noteiktu kadru politiku. Tieši uz lielo pieredzi čekistiskajā darbā un tās nozīmi,

> "lai ātri iepazītu apstākļus republikā un mobilizētu valsts drošības darbiniekus uz izšķirīgu buržuāziski nacionālistiskās pagrīdes iznīcināšanu",[1852]

norādīts viņa raksturojumā.[1853] Reizē lietā saglabājusies izvērsta sūdzība par Moskaļenko rīcību kadru jautājumā, norādot uz objektivitātes un sadarbības trūkumu, kā arī uz nepietiekamu personīgu iesaisti operatīvajā darbībā, lai apkarotu "bandītismu".[1854] Viņa atbrīvošana saistīta ar pārcelšanu. IKP CK VI 1953. gada 20. augusta plēnuma nolēmumā Nr. ПЦ-6/3-4, ko parakstījis pirmais sekretārs Ivans Kebins, Moskaļenko atbrīvots no IKP CK biroja locekļa

---

[1849] ERAF, 1. f., 6. apr., 1825. l., 7. lp. (PSRS iekšlietu tautas komisāra Lavrentija Berijas 1944. gada marta vēstule PSRS aizsardzības tautas komisāra vietniekam Padomju Savienības maršalam Georgijam Žukovam) [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].

[1850] ERAF, 1. f., 6. apr., 7438. l. (IKP CK Kadru uzskaites personas lieta, Valentīns Moskaļenko, Ivana dēls, lieta sākta 1950. gadā, beigta 1953. gadā), 3. lp. (kadru uzskaites personas lapa).

[1851] ERAF, 1. f., 6. apr., 7438. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

[1852] ERAF, 1. f., 6. apr., 7438. l., 14. lp. (1950. gada 7. jūlija raksturojums par Igaunijas PSR valsts drošības ministru V. Moskaļenko, I., ko parakstījis IKP CK pirmais sekretārs Ivans Kebins) [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].

[1853] ERAF, 1. f., 6. apr., 7438. l., 14. lp. (1950. gada 7. jūlija raksturojums par Igaunijas PSR valsts drošības ministru V. Moskaļenko, I., ko parakstījis IKP CK pirmais sekretārs Ivans Kebins).

[1854] ERAF, 1. f., 6. apr., 7438. l., 21.–24. lp. (Svinelupova 1953. gada 9. aprīļa sūdzība PSRS Iekšlietu ministrijas Kadru pārvaldes priekšniekam ģenerālleitnantam Borisam Obručnikovam (1905–1988) un IKP CK sekretāram Vasilijam Kosovam).

amata sakarā ar aizbraukšanu no republikas.[1855] Kritika kadru politikas jautājumos raksturojumā, ko 1953. gada 15. septembrī apstiprinājis IKP CK birojs protokolā Nr. 45, §20 un ko 17. septembrī parakstījis IKP CK pirmais sekretārs Ivans Kebins, parādās tikai noslēgumā pēc cildinošiem vārdiem, norādot uz nacionālo kadru izvirzīšanas kļūdām.[1856]

Mihaila Krastmana, Kuzmas dēla (1909[1857]–1976), dzīves gaitas sākušās ārpus Igaunijas teritorijas – dienests Apvienotās politiskās pārvaldes karaspēka atsevišķajā divizionā, vēlāk arodbiedrību darbs un darbs valsts rezervēs.[1858] 1941. gada 17. februārī ar nosūtījumu par izmeklētāju uz Baltijas kara apgabala sevišķo daļu Rīgā, kur Krastmans devās kopā ar ģimeni,[1859] sākās viņa darbs pretizlūkošanā līdz pat 1950. gadam.[1860] Nacionālsociālistiskās Vācijas uzbrukumam PSRS sekoja izmaiņas arī Mihaila Krastmana darbībā, Baltijas sevišķo kara apgabalu pārveidoja par Ziemeļrietumu fronti, kur Krastmans pildīja iekšlietu tautas komisariāta sevišķās daļas izmeklētāja pienākumus līdz 1942. gada 20. maijam.[1861] Otrajam pasaules karam beidzoties, Mihailu Krastmanu 1945. gada 20. jūnijā nosūtīja uz Igaunijas PSR 316. pārbaudes filtrācijas nometni kā vecāko

[1855] ERAF, 1. f., 6. apr., 7438. l., 25. lp. (izziņa par atbrīvošanu no amata 1953. gada 23. maija), ERAF, 1. f., 6. apr., 7438. l., 26. lp. (IKP CK VI 1953. gada 20. augusta plēnuma nolēmumā Nr. ПЦ-6/3-4, ko parakstījis pirmais sekretārs Ivans Kebins), 27. lp. (raksturojums par bijušo Igaunijas PSR iekšlietu ministru V. Moskaļenko, I., ko 1953. gada 17. septembrī parakstījis IKP CK pirmais sekretārs Ivans Kebins).

[1856] ERAF, 1. f., 6. apr., 7438. l., 27. lp. (1953. gada 15. septembra nolēmums Nr. БЦ-45/20, kas pamatots ar IKP CK biroja protokolu Nr. 45, §20 un ko parakstījis pirmais sekretārs Ivans Kebins).

[1857] ERAF, 1. f., 6. apr., 6507. l. (IKP CK Kadru uzskaites sektora personas lieta, Mihails Krasmans, Kuzmas dēls, lieta sākta 1953. gadā, beigta 1960. gadā), 3. lp. (kadru uzskaites personas lapa).

[1858] ERAF, 1. f., 6. apr., 6507. l., 11., 12. lp. (1953. gada 14. jūlija autobiogrāfija).

[1859] ERAF, 1. f., 6. apr., 6507. l., 12. lp.

[1860] Šādi, piemēram, raksturots viņa darbs partijas dienesta raksturojumā par apakšpulkvedi Mihailu Krasmanu, Kuzmas dēlu, ko 1953. gada 28. oktobrī parakstījis Igaunijas PSR iekšlietu ministrs Johans Lombaks un ko 1953. gada 29. oktobrī parakstījis partijas pirmorganizācijas sekretārs Leuskis (ERAF, 1. f., 6. apr., 6507. l., 18. lp.).

[1861] ERAF, 1. f., 6. apr., 6507. l., 4. lp.

operatīvi pilnvaroto pretizlūkošanas dienesta *SMERŠ* nometnē.[1862] 1950. gadā no PSRS bruņotajiem spēkiem pārgājis darbā uz Igaunijas PSR Valsts drošības ministriju, īsu brīdi bijis milicijas pārvaldes priekšnieka vietnieks, laikā, kad milicija padota Valsts drošības ministrijai, bet pēc iekšlietu – tobrīd apvienoto valsts drošības un iekšlietu – ministra amata, kurā atradies vien īsu brīdi no 1953. gada maija līdz augustam,[1863] atkal atgriezies milicijas pārvaldes priekšnieka vietnieka amatā, ko pildīja līdz 1956. gada augustam. Tam sekoja darbs Igaunijas dzelzceļa milicijas priekšnieka amatā. Dienesta gaitas beidzās 1960. gada martā veselības stāvokļa dēļ.[1864] IKP Tallinas pilsētas Kaļiņinas rajona komitejas dokumentos par laiku, kad Krastmans strādājis Igaunijas dzelzceļa milicijas priekšnieka amatā,[1865] ir liecības, ka faktiski dienesta gaitas izbeigtas tādēļ, ka sākta pārbaude par 228 rubļu izkrāpšanu ar viltotiem komandējuma dokumentiem, par ko sākta pārbaude, bet jau otrajā pārbaudes dienā Mihails Krastmans noformējis izdienas pensiju un pensionēšanos slimības dēļ.[1866] Slēgtajā Igaunijas Iekšlietu ministrijas Milicijas pārvaldes partijas

[1862] ERAF, 1. f., 6. apr., 6507. l., 14. lp.
[1863] ERAF, 1. f., 6. apr., 6507. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[1864] ERAF, 1. f., 6. apr., 6507. l., 1. lp.
[1865] Sk., piemēram, ERAF, 246. f., 52. apr., 710. l. (IKP Tallinas pilsētas Kaļiņinas rajona komitejas Partijas uzskaites sektors, Mihails Krastmans, Kuzmas dēls, lieta sākta 1960. gada 6. februārī, beigta 1960. gada 28. aprīlī).
[1866] ERAF, 246. f., 52. apr., 710. l., 2.–5. lp. (1960. gada 27. aprīļa dokuments – Lietas būtība par PSKP b. Mihaila Krastmana, Kuzmas dēla, dzimuša 1909. gadā, partijas stāžs kopš 1941. gada februāra, partijas biedra karte Nr. 06958191, personālo jautājumu –, ko parakstījis Igaunijas PSR Milicijas pārvaldes partijas pirmorganizācijas sekretārs); ERAF, 246. f., 52. apr., 710. l., 6.–7. lp. (Slēdziens par PSKP biedra M. Krasmana, K., finanšu dokumentu viltošanas jautājumu, ko parakstījis PSKP biedrs P. Patruševs, partijas biedra kartes Nr. 06957881, 1960. gada 6. februārī); ERAF, 246. f., 52. apr., 710. l., 8.–9. lp., 10.–11. lp. (Igaunijas PSRS Milicijas pārvaldes zinātniski tehniskās nodaļas 1960. gada 15. februāra izmeklēšanas akts Nr. 43, ko parakstījuši eksperte kriminālistes M. Suhanova un vecākais eksperts M. Dorohovs, ar tabulām); ERAF, 246. f., 52. apr., 710. l., 25.–32. lp. (Igaunijas PSR Milicijas pārvaldes partijas pirmorganizācijas slēgtās sēdes 1960. gada 28. marta protokolos Nr. 6, ko parakstījuši sēdes priekšsēdētājs Sokolovs un sekretārs Timofejevs); ERAF, 246. f., 52. apr., 710. l., 35.–40. lp. (izraksts no 1960. gada 5. aprīļa Igaunijas PSR partijas komitejas sēdes 1960. gada 5. aprīļa protokola Nr. 11, ko parakstījis partijas komitejas sekretārs Timofejevs).

pirmorganizācijas sēdē, izskatot jautājumu, nolēma Krastmanu izslēgt no PSKP, aicināja mainīt formulējumu par atbrīvošanu no amata, formulējot, ka atbrīvošana notikusi par padomju milicijas virsnieka amata diskreditāciju, un atņemt nozīmi *Nopelniem bagātais iekšlietu orgānu darbinieks*.[1867] Lieta atkārtoti skatīta Igaunijas PSR Iekšlietu ministrijas partijas komitejas sēdē, un ar vienas balss pārsvaru panākta izslēgšanas nomaiņa ar stingro rājienu, bet ar triju balsu pārsvaru atcelts lūgums par nozīmes atņemšanu. Ar vienas balss pārsvaru atstāts spēkā aicinājums nomainīt pamatojumu ierakstam par atbrīvošanu no amata.[1868]

Augusts Porks, Petri[1869] dēls (*August Pork*, 1917[1870]–2002), ierodoties 1940. gada augustā Rīgā, lai strādātu par mākslinieku Baltijas kara apgabala laikraksta *Par Dzimteni* redakcijā, bija jau pieredzējis propagandas darbinieks, kas pamēģinājis spēkus dažādās lomās – bijis radio avīzes *Metallist udarnik* (*Металлист-ударник* vadītājs Kaļiņinā, kluba *Sarkanais ādminis* (*Красный кожевник*) direktora vietnieks Kaļiņinā, daudztirāžas laikraksta *Rabočij kožzavoda* (*Рабочий кожзавода*) redaktors Ostaškovā, laikraksta *Putj oktjabrja* (*Путь октября*) ražošanas nodaļas vadītājs Ostaškovā, laikraksta *Proļetarskaja pravda* (*Пролетарская правда*) mākslinieciskās nodaļas vadītājs Kaļiņinā.[1871] Tomēr jau 1940. gada oktobrī Porku nosūta uz Tallinu, lai tur, būdams Sarkanās armijas kadrs, viņš pildītu instruktora rakstnieka pienākumus.[1872] Augusta Porka propagandista karjerai bija pielikts punkts ar mācībām PSRS Valsts drošības ministrijas augstākajā skolā (1948–1950),[1873] kam sekoja karjera Valsts drošības ministrijā, tad – Iekšlietu ministrijā.[1874] 1958. gada 2. jūlijā IKP CK nolēma Igaunijas PSR iekšlietu ministra vietniekam, Milicijas pārvaldes priekšniekam Augustam Porkam izteikt rājienu par konstatētiem

[1867] ERAF, 246. f., 52. apr., 710. l., 32. lp.
[1868] ERAF, 246. f., 52. apr., 710. l., 40. lp.
[1869] ERAF, 1. f., 6. apr., 2706. l. (IKT CK, Augusts Porks, Pētri dēls), 1. vāks.
[1870] ERAF, 1. f., 6. apr., 2706. l., 1. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[1871] ERAF, 1. f., 6. apr., 2706. l., 2. lp.
[1872] ERAF, 1. f., 6. apr., 2706. l., 2. lp.
[1873] ERA, R-1. f., 2k. apr., 884. l. (Augusta Porka, Pētri dēla, personas lieta), 7. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[1874] ERA, R-1. f., 2k. apr., 884. l., 5., 5. lp. otra puse (anketa).

nopietniem pārkāpumiem iekšlietu struktūru, sevišķi IPSR Iekšlietu ministrijas Milicijas pārvaldes Nodaļas cīņai pret sociālistiskā īpašuma izlaupīšanu,[1875] darbībā, ignorējot un pat atbalstot nelikumīgu rīcību Igaunijas PSR Vieglās rūpniecības ministrijā, kas saistīta ar krāpšanu, pārdodot mākslīgā zīda un vilnas audumus. Arī Johans Lombaks – iekšlietu ministrs – saņēma norādījumu par nopietnām nepilnībām milicijas darbā un par to, ka nav sekojusi atbilstīga rīcība, pamatojoties uz IKP CK biroja norādījumiem par kārtības ieviešanu milicijas struktūrās.[1876] Krāpšanas apmērs pārsniedza Igaunijas PSR robežas, jo tajā bija iesaistīti arī Ļeņingradas, Ļeņingradas apgabala un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) uzņēmumi,[1877] proti, kombināts *Rīgas audums* un, kā ziņojuma tekstā minēts, "Rīgas fabrika «Marta»"[1878] (iespējams, domāta fabrika *8. marts*).[1879] Lai ilustrētu Igaunijas PSR iekšlietu struktūru atbildības saturu, jāmin tikai daži fakti.

Pirmkārt, lai gan Igaunijas PSRS iekšlietu struktūru darbiniekiem bijusi informācija par valsts un sabiedriskā īpašuma izlaupīšanu Ļeņingradā un Rīgā jau 1957. gada maijā un oficiāli pēc kriminālllietas ierosināšanas 1957. gada decembrī, tomēr atbilstošo

---

[1875] Līdzās igauņu valodas nosaukumam lietots arī nosaukuma krievu valodā *Отдел по борьбе с хищениями социалистической собственности* akronīms – *ОБХСС* –, atveidojot to ar latīņu alfabēta burtiem OBHSS.

[1876] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l. (IKP CK Partijas komisija, Augusts Porks, Pētri dēls, lieta sākta un beigta 1959. gada 20. augustā), 55. lp. (IKP CK biroja 1959. gada jūnija nolēmums Nr. БЦ-22/32, kas izriet no 1958. gada 20. augusta protokola Nr. 22, §32 par nopietnām nepilnībām IPSR IeM Milicijas pārvaldes [Nodaļas cīņai pret sociālistiskā īpašuma izlaupīšanu] darbā).

[1877] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l., 40., 43., 46., 49. (izziņa par noziedzīgu nevērību un bezdarbību, kas pieļauta no Igaunijas PSR Iekšlietu ministrijas Milicijas pārvaldes darbinieku puses darbā ar valsts un sabiedriskā īpašuma izlaupīšanu, ko parakstījis 1958. gada 31. maijā izmeklēšanas pārvaldes prokurors Golsts, kopija apliecināta 1959. gada 4. februārī).

[1878] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l., 4. lp. (ziņojums IKP CK par faktu pārbaudes rezultātiem sakarā ar atsevišķu Igaunijas PSRS valsts uzņēmumu un organizāciju nelikumīgu mākslīgā zīda un vilnas pārdošanu ražošanas kooperācijas arteļiem, ko parakstījis pārbaudes vadītājs I. Ušanovs).

[1879] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l., 3., 4., 5. lp. (ziņojums IKP CK par faktu pārbaudes rezultātiem sakarā ar atsevišķu Igaunijas PSRS valsts uzņēmumu un organizāciju nelikumīgu mākslīgā zīda un vilnas pārdošanu ražošanas kooperācijas arteļiem, ko parakstījis pārbaudes vadītājs I. Ušanovs).

republiku atbildīgās institūcijas bija informētas tikai 1958. gada 18. februārī.[1880] Ievērojot to, ka attiecīgā laika LPSR iekšlietu ministra Ivana Zujāna un LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera personas lietā nekas par šo izlaupīšanu nav minēts, no personas lietām nav uzzināma LKP CK reakcija. Toties periodikā ir pieejamas ziņas, ka 1957. gada beigās, kā to norāda 1958. gada 30. marta *Cīņa*, atklājies, ka "veikalos Rīgā bieži parādījās zīda audumu atgriezumi, kas kā ūdens pilieni bija līdzīgi cits citam" un tie līdzinājās tam, kādu ražo kombinātā *Rīgas audums*. Atbilstoši rakstītajam *Cīņā* audums zagts tieši ražošanas vietā, tādēļ noliktavā iztrūkumu nevarēja konstatēt. Jēlauduma noliktavas pārzine Lūcija Makbeta un krāsotavas uzskaitvede Ziedone Staģe, kuru mājās veiktās kratīšanas laikā atklāti 137 metru kopgaruma zīda auduma gabali: pie Makbetas bijuši atrasti 30 metri kopgaruma zīda auduma gabals, bet pie Staģes – 29 dažāda lieluma zīda audumu gabali 107 metru kopgarumā. Izmeklēšanā arī atklāts, ka no 1957. gada augusta līdz oktobrim abas divos uzpirkšanas punktos esot nodevušas aptuveni 300 metru zīda. Minēto zīdu iepirka arī arteļa *Bitoviks* ķīmiskās tīrīšanas un krāsošanas 2. darbnīcas pieņēmēja Marija Levina, kas to pārkrāsojusi un pārdevusi tālāk, iesaistot arī savus radiniekus. Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona tautas tiesa noteica Marijai Levinai desmit gadus ieslodzījuma cietumā, Lūcijai Makbetai – septiņus gadus, Ziedonei Staģei – sešus gadus un Levinas pamātei Rozai Blumenauai – piecus gadus.[1881] Ievērojams, ka raksts neatspoguļo ne Igaunijas PSR iesaisti, ne konkrētā nodarījuma saistību ar plašāka mēroga krāpšanu, ne arī iekšlietu struktūru lomu minētajos notikumos. 1958. gada 19. novembra *Cīņā* parādījās vēl viens raksts par audumu blēdībām, nu jau Jūrmalas rajona rūpniecības kombinātā, tomēr arī šis gadījums atspoguļots atsevišķi un tikai kā LPSR Iekšlietu ministrijas Milicijas pārvaldes panākums.[1882]

Otrkārt, izmeklēšanas gaitā bija pieļautas nopietnas kļūdas, piemēram, par visām izmeklēšanu interesējošām personām pieprasīta

[1880] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l., 22. lp. (1958. gada 3. jūlija izziņa par vainīgajiem Igaunijas PSR darbiniekiem, neveicot atbilstīgu rīcību, kad saņemti signāli par noziedzīgu blēžu darbību bijušajā republikas Vieglās rūpniecības ministrijā).
[1881] "Sodīti zīda zagļi un spekulanti", *Cīņa*, Nr. 76, 1958, 30. marts, 4. lpp.
[1882] Gundars, D. "Kādēļ tas varēja notikt?" *Cīņa*, Nr. 272, 1958, 19. novembris, 2. lpp.

informācija viesnīcai, lai noskaidrotu, vai kāda no minētajām personām ir izmantojusi viesnīcas pakalpojumus, līdz ar to informācija par milicijas informētību bijusi izpausta un devusi iespēju slēpt noziedzīgā nodarījuma pēdas.[1883] Kratīšana un personiskā īpašuma arestēšana notika vairākas dienas pēc aizdomās turamo aizturēšanas. Minētais atkal ļāvis slēpt noziedzīgā nodarījuma pēdas.[1884]

Treškārt, atklājās, ka Nodaļa cīņai pret sabiedriskā īpašuma izlaupīšanu ne tikai neatbilstoši reaģē uz "signāliem",[1885] bet paļaujas uz aģentūru, kas esot nicināma un neesot pelnījusi *orgānu* uzticību, jo tās ir personas, kas ir vairākkārt tiesātas un kas, pateicoties Nodaļai cīņai pret sociālistiskā īpašuma izlaupīšanu (OBHSS), "piesedz savas mahinācijas un noziegumus".[1886] Izziņā minēti aģentu vārdi un uzvārdi. Piemēram, viens no tiem bija tiesāts septiņas reizes un divreiz Igaunijas PSR, kurš nekur nestrādāja un kuru 1958. gada 15. jūnijā bija arestējuši par dalību izlaupīšanā. Savukārt cits aģents nodarbojies ar preču spekulāciju, to skaitā ar automašīnu spekulāciju, kas viņam esot nodrošinājusi greznu dzīvesveidu, tajā skaitā četristabu dzīvokli Tallinas centrā, pilnu dārgiem iekārtas priekšmetiem, divas jaunas automašīnu – jaunu *Pobeda*, kuru viņam palīdzēja iegūt čekas kurators, un ekskluzīvo PSKP nomenklatūras elites vieglo pasažieru limuzīnu *Zim-12 (ЗиМ-12)*, kurā, starp citu, atradās tāds radioaparāts, kāds nebija standarts pat tā laika dārgajām ASV automašīnām.[1887] Turklāt milicijas darbinieks, kura aģents attiecīgā persona bija, saņēmis oficiālus materiālus par sava aģenta noziedzīgo rīcību, spekulējot ar automašīnām, vienkārši ievietoja šos materiālus operatīvajā lietā. Kā konkrētā gadījuma izmeklēšanā konstatēts, attiecīgais aģents nekādas

[1883] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l., 22. lp.
[1884] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l., 23. lp.
[1885] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l., 26. lp.
[1886] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l., 26. lp.
[1887] Vjačeslava Molotova automašīnu rūpnīcas nosaukums deva vieglās pasažieru automašīnas sākotnēji oficiālo abreviatūru *ZIM*. Pēc paša Molotova krišanas nežēlastībā oficiālais fabrikas un arī vieglās pasažieru automašīnas nosaukums bija GAZ-12, kas bija pēdējais priekštecis GAZ-13 jeb *Čaikai* (*ГАЗ-13 «Чайка»*), kuru sērijveidā sāka ražot 1959. gadā.

būtiskas ziņas nav sniedzis, un viņa rīcības sakarā ierosināta krimināllieta.[1888]

Neskatoties uz 1958. gada 20. augusta rājienu par vāju vadību un nepietiekamu kontroli pār milicijas struktūru operatīvo darbību, Augustam Porkam 1959. gada 8. septembrī rājienu atcēla,[1889] un viņš pats 1959. gada septembrī kļuva par Igaunijas PSR iekšlietu ministru, bet 1961. gada jūnijā jau bija iecelts VDK priekšsēdētāja amatā, kur viņš nostrādāja līdz 1982. gada jūnijam.[1890] Igaunijas PSR VDK 1982. gada vēstule Nr. 3/156 par izmaiņām darbinieku uzskaites ziņās Igaunijas PSR Ministru Padomes lietu pārvaldnieka vietniekam B. Valdekam sniedz ziņas par Igaunijas PSR darbiniekiem, kuri saņēmuši arī apbalvojumus par aktīvu dalību XXII Olimpisko spēļu sagatavošanā un novadīšanā. Augusta Porka panākumus PSRS Augstākās Padomes Prezidijs ar 1980. gada 8. oktobra dekrētu paredzēja atalgot ar Darba Sarkanā Karoga ordeni.[1891] Dienests VDK beidzās ar pensionēšanos,[1892] tomēr ne darba gaitas. No 1982. gada oktobra līdz pat 1989. gada septembrim Augusts Porks bija Igaunijas PSR Ministru Padomes padomnieks.[1893] Augusta Porka dokumenti atklāj tautības ieraksta formālo raksturu, jo, lai gan viņš bija igaunis, kā savu dzimto valodu norādījis krievu valodu,[1894] turklāt dzīves gājums sākotnēji saistīts ar Krievijas Padomju Federatīvo Sociālistisko Republiku (KPFSR).

[1888] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l., 26. lp.
[1889] ERAF, 1. f., 7. apr., 6611. l. (IKP CK Partijas komisija, lieta sākta 1959. gada 17. septembrī, beigta 1957. gada 18. septembrī), 11. lp. (IKP CK biroja 1959. gada septembra nolēmums Nr. 15/БЦ-62/19, kas pamatots ar 1959. gada 8. septembra protokolu Nr. 62, §19, ko parakstījis pirmais sekretārs Ivans Kebins).
[1890] ERA, R-1. f., 2k. apr., 884. l, 2. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[1891] ERA, R-1. f., 2k. apr., 884. l, 21. lp. (Igaunijas PSR VDK 1982. gada vēstule Nr. 3/156 par izmaiņām darbinieku, kas ietilpst Igaunijas PSR Ministru Padomes nomenklatūrā, uzskaites ziņās Igaunijas PSR Ministru Padomes lietu pārvaldnieka vietniekam B. Valdekam, ko parakstījis priekšsēdētāja vietnieks Aleksandrs Ļapčihins).
[1892] ERA, R-1. f., 2k. apr., 884. l, 23. lp. (Igaunijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja Valtera Klausona 1982. gada 15. jūnija vēstule Nr. 13-2/144 IKP CK).
[1893] ERA, R-1. f., 2k. apr., 884. l, 2. lp.
[1894] ERAF, 1. f., 7. apr., 6610. l., 1. lp. (PSKP biedra reģistrācijas blanka).

Valters Ani, Friča dēls, (*Valter Ani*, 1914[1895]–1990) ir vienīgais no analizētajiem iekšlietu vadības kadriem, kura pieejamie dokumenti neatspoguļo saistību ar valsts drošības dienestu. Ani bija tehniskā izglītība, un viņa karjeras virzība sākumā veidojās kā izmēģinājumu ražotņu, tad Sarkanās armijas ražotņu tehniķim, pēc Otrā pasaules kara pārejot uz partijas funkcionāra nomenklatūras darbu.[1896] Nonākšana Igaunijas PSR iekšlietu ministra amatā 1961. gada jūnijā[1897] bija arī viņa pirmā tiešā saskare ar iekšlietu vadību. Sniedzot raksturojumu par Valteru Ani kā Igaunijas PSR iekšlietu ministru 1973. gada 7. augustā sakarā ar kārtējo PSRS Iekšlietu ministrijas atestāciju,[1898] Igaunijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājs Valters Klausons (*Valter Klauson*, 1913/1914–1988) norādīja uz to, ka Ani vadībā samazinājusies noziedzība, ka iekšlietu sistēmā sākuši izmantot informācijas analīzei nepieciešamos tehniskos līdzekļus, veikta statistiskā noziegumu analīze.[1899] Viņa aiziešana 1979. gada martā pamatota ar februāra beigās izteiktu vēlmi pensionēties vecuma dēļ.[1900] 1980. gada maijā Valters Ani pieņemts darbā Igaunijas PSR Ministru Padomes Lietu pārvaldē par referentu,[1901] tomēr jau 1980. gada 28. jūlijā Ani lūdz atbrīvot no šā darba sakarā ar veselības stāvokli.[1902]

Interesanti, ka Johanam Lombakam kā Igaunijas PSR iekšlietu ministram par Valteru Ani 1954. gadā bija lūgts noskaidrot Ani un viņa

[1895] ERA, R-1. f., 2k. apr., 17. l. (Valtera Ani, Friča dēla, personas lieta), 6. lp. (anketa).
[1896] ERA, R-1. f., 2k. apr., 17. l., 7. lp.
[1897] ERA, R-1. f., 2k. apr., 17. l., 2. lp.
[1898] ERA, R-1. f., 2k. apr., 17. l., 21. lp. (PSRS iekšlietu ministra Nikolaja Ščolokova 1973. gada 4. jūlija vēstule Nr. 1/3738 Igaunijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājam Valteram Klausonam).
[1899] ERA, R-1. f., 2k. apr., 17. l., 23.–24. lp. (1973. gada 7. augusta raksturojums par Igaunijas PSR iekšlietu ministru biedru Valteru Ani, Friča dēlu, ko parakstījis Igaunijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājs Valters Klausons un kas ir pielikums Igaunijas PSR Ministru Padomes lietu pārvaldnieka vietnieka E. Sikka 1973. gada 8. augusta vēstulei PSRS iekšlietu ministram Nikolajam Ščolokovam (1910–1984) Nr. 304/102).
[1900] ERA, R-1. f., 2k. apr., 17. l., 27. lp. (1979. gada 26. februāra iesniegums Igaunijas PSRS Ministru Padomes priekšsēdētājam Valteram Klausam).
[1901] ERA, R-1. f., 2k. apr., 17. l., 2. lp.
[1902] ERA, R-1. f., 2k. apr., 17. l., 34. lp. (1980. gada 28. jūlija iesniegums Igaunijas PSRS Ministru Padomes priekšsēdētājam Valteram Klausam).

tēva sociālo izcelsmi,[1903] lai pārliecinātos, vai patiesas runas, ka viņa tēvam esot piederējušas dzirnavas.[1904] Tāpat 1950. gada 12. februāra izziņa informē, ka gan māte, gan tēvs bijuši apsūdzēti par pretpadomju satura korespondences sūtīšanu no PSRS uz neatkarīgo Igauniju un ka tēvs bijis atkārtoti aizturēts par dalību "kontrrevolucionārā eseru-kulaku grupējumā", tomēr ne reizi nav pierādījušās apsūdzības.[1905] Spriežot pēc 1954. gada dokumentiem, IKP CK pieprasījusi un arī notikusi iedzīvotāju aptauja, lai noskaidrotu baumu pamatotību,[1906] tomēr baumas nav apstiprinājušās.[1907] Valters Ani ir gan disciplināri sodīts 1953. gada 5. februārī par sakompromitētas personas virzību par deputāta kandidātu darbaļaužu deputātu padomei (disciplinārsods atcelts jau pēc gada),[1908] gan arī saņēmis aizrādījumus par rupjiem pārkāpumiem bērnu audzināšanas kolonijā, kādēļ pieprasīta atbilstoša ministrijas rīcība.[1909]

[1903] ERAF, 1. f., 7. apr., 329. l. (IKP CK Partijas komisija, Valters Ani, Friča dēls, lieta sākta 1953. gada 25. decembrī, beigta 1954. gada 7. septembrī), 6. lp. (IKP CK Partijas komisijas priekšsēdētāja G. Karotoma 1945. gada 11. februāra vēstule Nr. 15/163-c Igaunijas PSR iekšlietu ministram Johanam Lombakam).

[1904] ERAF, 1. f., 7. apr., 329. l., 5., 5. lp. otra puse (IKP Tallinas pilsētas partijas komitejas locekļa kandidāta O. Āmana (partijas biedra kartes Nr. 1967084) 1953. gada 25. decembra iesniegums IKP CK Partijas komisijas priekšsēdētājam G. Karotomam).

[1905] ERAF, 1. f., 7. apr., 329. l., 8. lp. (1950. gada 12. februāra izziņa, ko apstiprinājis IKP CK Partijas komisijas priekšsēdētājs G. Karotoms).

[1906] ERAF, 1. f., 7. apr., 329. l., 9. lp. (IKP CK Partijas komisijas priekšsēdētāja G. Karotoma 1954. gada 10. februāra vēstule 15/151-c PSKP Ļeņingradas apgabala Partgolovskas rajona komitejas partijas sekretāram); ERAF, 1. f., 7. apr., 329. l., 11. lp. (PSKP Ļeņingradas apgabala Partgolovskas rajona komitejas partijas sekretāra Ivanova 1954. gada 27. marta Nr. 51 vēstule IKP CK Partijas komisijas priekšsēdētāja G. Karotomam); ERAF, 1. f., 7. apr., 329. l., 12. lp. (1954. gada 26. marta izziņa, ko parakstījis PSKP Ļeņingradas apgabala Partgolovskas rajona komitejas instruktors V. Kripanovs).

[1907] ERAF, 1. f., 7. apr., 329. l., 12. lp. (1954. gada 26. marta izziņa, ko parakstījis PSKP Ļeņingradas apgabala Partgolovskas rajona komitejas instruktors V. Kripanovs).

[1908] ERAF, 1. f., 7. apr., 329. l., 4. lp. (IKP CK biroja 1954. gada septembra nolēmums Nr. БЦ-28/42, kas pamatots ar protokolu Nr. 28, §42 un ko parakstījis Ivans Kebins).

[1909] ERAF, 1. f., 7. apr., 330. l. (IKP CK Partijas komisija, Valters Ani, Friča dēls), 4. lp. (IKP CK prezidija nolēmums Nr. ПЦ-22/17, kas pamatots ar 1963. gada 21. maija protokolu Nr. 22, §17 un ko parakstīts Ivans Kebins).

Marko Tibars, Oskara dēls, (*Marko Tibar*, 1933[1910]–2014) sācis savas darba gaitas kā instruktors pionieru namā, tad turpinājis kā instruktors Vissavienības Brīvprātīgajā armijas, aviācijas un flotes veicināšanas biedrībā (DOSAFF),[1911] bijis operatīvi pilnvarotā palīgs Igaunijas PSR Valsts drošības ministrijā, mācījies PSRS Valsts drošības komitejas 303. skolā, ko beidzot sākumā bijis Igaunijas PSR VDK izmeklētājs, bet tad Igaunijas PSR iekšlietu ministrijas izmeklētājs.[1912] Tibars Igaunijas PSR iekšlietu ministra amatā bija no 1979. gada marta līdz 1990. gada aprīlim.

Igaunijas PSR VDK vadība

Publiski pieejamo ziņu par Igaunijas PSR VDK vadību ir salīdzinoši maz, jo no četriem priekšsēdētājiem personas lietas ir par trim, no kuriem vienu, kas atspoguļo Reina Sillara (*Rein Sillar*), Antsa dēla, dzimuša 1948. gadā, dzīves un darba gaitas, Igaunijas Nacionālais arhīvs izpētei neizsniedz, jo uzskata, ka dzīvo Igaunijas PSR VDK priekšsēdētāju darbības izpēte joprojām atkarīga no viņu piekrišanas, kas konkrētajā gadījumā nav sniegta. 2017. gada septembrī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas administratīvā sekretāre vērsās pie Reina Sillara, lai lūgtu viņa piekrišanu pētniecībai, tomēr Sillars to atteica, norādot, ka nevēlas, lai viņu pēta, neskatoties uz to, ka pētniecību citi veic, piemēram, pamatojoties uz Krievijas Federācijas rīcībā esošajiem dokumentiem, Reins Sillars sācis dienestu Igaunijas PSR VDK 1971. gadā, vadījis 5. (ideoloģiskās kontroles) daļu, Igaunijas PSR VDK priekšsēdētājs no 1990. gada 17. marta līdz 1991. gada 18. decembrim, tātad iecelts līdzīgi kā Edmunds Johansons.

LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija sadarbībā ar Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtu

---

[1910] ERAF, 246. f., 46. apr., 332. l. (Tallinas pilsētas Kaļiņinas rajona komitejas Partijas uzskaites sektors, Marko Tibars, Oskara dēls, lieta sākta 1957. gada 22. jūlijā, beigta 26. augustā), 3. lp. (anketa par partijas kandidātu, kas iestājas par PSKP biedru).

[1911] Līdzās nosaukumam igauņu valodā lietots arī nosaukuma krievu valodā *Добровольное общество содействия армии, авиации и флоту* akronīms – *ДОСААФ* –, atveidojot to ar latīņu alfabēta burtiem DOSAAF.

[1912] ERAF, 246. f., 46. apr., 332. l., 3. lp.

organizēja starptautisku zinātnisku konferenci *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija*, kurā uzstājās Igaunijas vēsturiskās atmiņas institūta pārstāvis Dr. hist. Mēliss Maripū (*Meelis Maripuu*), 2015. gada 16. decembrī referējot par Igaunijas Republikas pieredzi ar atslepenotajiem PSRS VDK un Igaunijas PSR VDK dokumentiem. Maripū norādīja, viņaprāt, uz nepieļaujamo Igaunijas Nacionālā arhīva rīcību laika gaitā samazināt pieejamās informācijas apjomu, kam ir negatīva ietekme uz pētniecību. Šāda rīcība daļēji motivēta ar aktualitātes zaudēšanu, kā dēļ priekšroka tiek dota privātās dzīves apsvērumiem. Tajā pašā laikā tieši informācijas pieejamības ierobežošana, pētniecības rezultātu samazināšanās ir iemesls indiferencei un ignorancei par PSRS īstenoto okupāciju un čekas lomu, kas nav objektīvs aktualitātes kritērijs no valsts un sabiedrības skatpunkta.

Pirmais Igaunijas PSR VDK priekšsēdētājs bija Ivans Karpovs, Prokofija dēls, (1904[1913]–1977) savas darba gaitas sācis kā strādnieks Ļeņingradā. 1934. gadā sācis studijas Ļeņingradas Padomju tiesību institūtā, 1935. gadā vienu gadu mācījies PSRS Iekšlietu tautas komisariāta operatīvajā skolā, pēc mācību beigām 1936. gadā kļuvis par mācību grupas priekšnieku. 1937. gadā Karpovs kļuva par operatīvo pilnvaroto PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Ļeņingradas apgabala pārvaldē,[1914] turpinājis virzību PSRS Iekšlietu tautas komisariātā, vēlāk PSRS Valsts drošības tautas komisariātā, tad PSRS Valsts drošības ministrijā, pēc abu ministriju apvienošanas – PSRS Iekšlietu ministrijā, kam sekoja darbs kopš 1954. gada janvāra Igaunijas PSR iekšlietu ministra vietnieka amatā;[1915] Igaunijas PSR Ministru Padome iecelšanu apstiprināja no 1954. gada 1. februāra,[1916]

[1913] ERAF, 1. f., 6. apr., 6077. l. (IKP CK Kadru uzskaites sektors, Ivans Karpovs, Prokofija dēls, lieta sākta 19554. gadā, beigta 1961. gadā), 7. lp. (1954. gada 11. februāra autobiogrāfija).
[1914] ERAF, 1. f., 6. apr., 6077. l., 4. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[1915] ERAF, 1. f., 6. apr., 6077. l., 4. lp.
[1916] ERAF, 1. f., 6. apr., 6077. l., 9. lp. (Igaunijas PSR Ministru Padome 1954. gada 16. februāra nolēmums Nr. 79, ko parakstījuši priekšsēdētājs A. Mūrisecs un lietu pārvaldnieks E. Perteļs).

bet PSKP CK – 15. janvārī.[1917] Jau martā viņu iecēla par Igaunijas PSR VDK priekšsēdētāju.[1918] Arī šo iecelšanu nomenklatūras kadru uzskaites dokumentos skaita pēc PSKP CK apstiprinājuma, nevis pēc Igaunijas PSR sekojošiem apstiprinājumiem. Ivans Karpovs dienesta gaitas beidzis 1961. gada maijā, pensionējoties veselības apsvērumu dēļ.[1919]

Augusta Porka gaitas atspoguļotas jau iepriekš, tāpēc šajā sadaļā tās nebūs atspoguļotas. Jānorāda, ka Igaunijas PSR VDK priekšsēdētāja amatā viņš ir bijis visilgāko laiku, proti, gandrīz divdesmit vienu gadu.

Tikai priekšpēdējā Igaunijas PSR VDK priekšsēdētāja Karla Kortelainena, Jefrema dēla, dzimuša 1930. gadā, personas lieta nav pieejama. Igaunijas PSR VDK priekšsēdētāja amatā viņš ir bijis no 1982. gada jūnija līdz 1990. gada martam. Tāpat LKP CK nomenklatūras lietu kolekcijā Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā nav pieejama arī tikai priekšpēdējā priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa lieta.

Lietuvas PSR iekšlietu vadība

Personas lietā Aleksandru Guzeviču (Gudaiti-Guzeviču), Augusta dēlu, (1908–1969, *Aleksandras Gudaitis-Guzevičius*) faktiski raksturo tikai divi dokumenti. Pirmais dokuments ietver lūgumu atjaunot viņam partijas biedra karti, kuras pazušana sākās ar to, ka partijas biedra kartes vietā paņemta Lietuvas Komunistiskās (boļševiku) partijas[1920] (LieKP) CK locekļa apliecība, kad 1941. gada 22.

[1917] ERAF, 1. f., 6. apr., 6077. l., 10. lp. (IKP CK Sevišķā sektora izziņa).

[1918] ERAF, 1. f., 6. apr., 6077. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai); ERAF, 1. f., 6. apr., 6077. l., 14. lp. (IKP CK biroja 1954. gada maija nolēmums Nr. БЦ-10/8, kas pamatots ar 1954. gada 4. maija protokolu Nr. 10, §8 un ko parakstījis pirmais sekretārs Ivans Kebins); ERAF, 1. f., 6. apr., 6077. l., 15. lp. (IKP CK Sevišķā sektora izziņa).

[1919] ERAF, 1. f., 6. apr., 6077. l., 20. lp. (IKP CK biroja 1961. gada maija nolēmums БЦ -49/31, kas pamatots ar 1961. gada 9. maija protokolu Nr. 49, §31 un ko parakstījis pirmais Ivans Kebins).

[1920] Šeit un turpmāk, norādot Lietuvas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, būs izmantots Lietuvas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.

jūnijā Guzeviču izsauca uz Kauņu. Viņa sieva 23. jūnijā kopā ar citiem Lietuvas PSR Iekšlietu tautas komisariāta darbiniekiem evakuējās. 26. jūnijā Sarkanās armijas daļa kāda leitnanta vadībā netālu no Minskas bija apturējusi Igaunijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta darbiniekus un acīmredzot viņu piederīgos un tos apzagusi, atņemot ieročus, naudu, pulksteņus un visus personiskos dokumentus. Rezultātā šādi esot cietis ne tikai vietnieks valsts drošības kapteinis Doncovs, Viļņas pilsētas daļas priekšnieks Jons Vildžūns (1909–1962, *Jonas Vildžiunas*) un citi aptuveni 200 darbinieki, bet arī Aleksandra Guzeviča sieva.[1921] Otrais dokuments ir Lietuvas PSR Valsts drošības tautas komisariāta partijas komitejai adresētais 1945. gada 21. augusta iesniegums no Jona Vildžūna (nākotnē Lietuvas PSR iekšlietu ministra, kas vadīja apvienoto valsts drošības un iekšlietu resora ministriju), kurā viņš informē, ka Evsejs Rozausks (*Eusiejus Rozauskas*) "izplata neveselīgu noskaņojumu, neapmierinātību sabiedrisko pakalpojumu jautājumā", ka viņš ikdienu sūdzas, lai gan viņš ir nodaļas vadītājs un, gluži kā citi nodaļu vadītāji, saņem ievērojamu palīdzību. Iesniegumā atgādināts par Livšica, kas bijis trockists un kura iespaidā bijis arī Rozausks, izslēgšanu no PSKP. Noslēgumā lūgts pārbaudīt, vai neveselīga izturēšanās nav saistīta ar pagātnes atkāpēm no partijas līnijas, kā arī minētas personas, to skaitā arī Aleksandrs Guzevičs, kas varētu apliecināt Evseja Rozauska dalību opozīcijā, jo viņš, līdzīgi kā Vildžūns, bijis ieslodzīts Kauņas cietumā 1937. gadā, kad tur notikusi antipartijas opozīcijas organizēšana.[1922] Guzevičs bija pirmais Lietuvas PSR iekšlietu tautas komisārs, kas 1943. gada novembrī kļuva par Lietuvas

[1921] LYA, 1771. f., 5. apr., 74. l. (LieKP Orginstruktoru daļa; sarakste ar partijas, padomju u. c. organizācijām par PSKP biedru un kandidātu partijas dokumentiem, kas pazuduši viņu evakuācijas laikā; no [krievu valodas alfabēta] burtiem A–K; lieta sākta un beigta 1942. gadā), 93. lp. (Lietuvas PSR iekšlietu tautas komisāra valsts drošības vecākā majora Aleksandra Guzeviča 1941. gada 19. jūlija iesniegums, rakstīts Gorkijā un adresēts LieKP).

[1922] LYA, 1771. f., 9. apr., 263. l. (IeKP CK Sevišķā sektora Sevišķā daļa, Lietuvas PSR Valsts drošības ministrijas vēstules u. c. par viņu kadru apstiprināšanu, pārbaudi, dienesta pārkāpumu izmeklēšanu, Lietuvas PSR Valsts drošības ministrijas politiskajiem uzskatiem, lieta sākta 1946. gada 24. janvārī un beigta 1946. gada 27. decembrī), 90. lp. (Jona Vildžūna 1945. gada 21. augusta iesniegums Lietuvas PSR Valsts drošības tautas komisariāta partijas komitejai, iesnieguma kopiju apliecinājis partijas komitejas sekretārs I. Loktevs) [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].

PSR valsts drošības tautas komisāru un pildīja attiecīgo amatu līdz 1945. gada augustam.

Josifs Bartašūns, Marciana dēls, (1895[1923]–1972[1924], *Josifas (Juozas) Bartašiūnas*) dzimis Drižos[1925], Panevēžas apriņķī, Kauņas guberņā[1926], 1911. gadā pametis dzimtās vietas un vecākus un devies uz Rīgu peļņā, kur dzīvojis līdz 1915. gadam, kad iesaukts Krievijas Impērijas armijas latviešu pulkā.[1927] 1917. gada oktobrī atbilstoši autobiogrāfijai pievienojies Sarkanajai armijai,[1928] vēlāk darbojies čekas struktūrās līdz 1938. gadam.[1929] 1940. gada maijā nosūtīts uz Rīgu strādāt Baltijas kara apgabala Politiskajā pārvaldē, bet jau oktobrī – uz Viļņu par 29. strēlnieku korpusa sevišķās daļas priekšnieku. No 1941. gada septembra līdz 1944. gada jūnijam Bartašūns bija 16. lietuviešu strēlnieku divīzijas Sevišķās daļas priekšnieks, bet no 1944. gada jūnijam[1930] līdz 1953. gada aprīlim – Lietuvas PSR iekšlietu tautas komisārs. Dienesta gaitas beidzis, aizejot pensijā.[1931] Spriežot pēc kadru uzskaites personas lapā norādītā, labi zinājis latviešu valodu,[1932] tieši tāpēc acīmredzot sūtīts sākotnēji uz Latviju un tad tikai uz Lietuvu.

Pjotrs Kondakovs, Pāvela dēls, (1902[1933]–1970) dzimis Ļudinovā, Kalugas guberņā,[1934] robežsargs ar stāžu, no 1923. līdz

---

1923 LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l. (LieKP CK Kadru uzskaites sektora personas lieta par darbinieku, kas noņemts no personāla uzskaites, Josifs Bartašūns, Marciana dēls, lieta sākta 1945. gada novembrī, beigta 1958. gada jūnijā), 4. lp. (kadru uzskaites personas lapa).

1924 LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

1925 LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l., 7. lp. (1948. gada 6. aprīļa autobiogrāfija).

1926 LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l., 4. lp. (kadru uzskaites personas lapa).

1927 LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l., 4. lp. otra puse, 7. lp.

1928 LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l., 7. lp.

1929 LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l., 4. lp. otra puse.

1930 LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l., 4. lp. otra puse.

1931 LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l., 1. lp.

1932 LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l., 5. lp.

1933 LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l. (LieKP CK Kadru uzskaites sektora personas lieta par darbinieku, kas noņemts no uzskaites, Pjotrs Kondakovs, Pāvila dēls, lieta sākta 1952. gada 20. augustā, beigta 1953. gada 17. jūnijā), 2. lp. (vadošo kadru uzskaites personas lapa).

1934 LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 2. lp.

1937. gadam sargājis PSRS robežu gan Baltkrievijas PSR, KPFSR – Čitas apgabalā, Habarovskas novadā, Birobidžanā un Odesā. No 1925. līdz 1927. gadam mācījies Maskavas Augstākajā robežsardzes skolā, bet no 1937. līdz 1938. gadam – PSRS Iekšlietu tautas komisariāta vadošā sastāva pilnveidošanas skolā Maskavā. 1938. gadā sācis darbu PSRS Iekšlietu tautas komisariātā kā nodaļas priekšnieka vietnieks, tajā pašā gadā nosūtīts par PSRS Iekšlietu tautas komisariāta apgabala pārvaldes priekšnieku – sākumā Vologdā, tad Jaroslavļā un Smoļenskā. Strādājot Smoļenskā, piedzīvojis komisariātu sadalīšanu, kā rezultātā sācis darbu PSRS Valsts drošības tautas komisariāta apgabala pārvaldē, no kurienes viņu vēlāk pārcēla uz Novosibirsku. Tur savukārt piedzīvojis komisariāta pārveidi par ministriju. No 1948. līdz 1951. gadam strādājis par Krimas apgabala pārvaldes priekšnieku, bet tad gadu par PSRS Valsts drošības ministrijas inspekcijas priekšnieku un ministra vietnieku. 1952. gada aprīlī[1935] iecelts par Lietuvas PSR valsts drošības ministru.[1936] No 1953. gada marta līdz jūnijam pildījis LPSR iekšlietu ministra pienākumus.[1937] Savā vadošo kadru uzskaites personas lapā nav norādījis nevienas svešvalodas vai "PSRS tautu valodas" zināšanas, kas nozīmē, ka pratis vien krievu valodu.[1938] Vienīgais dokuments, kas liecina par iemesliem, kāpēc atcelts no amata, ir LieKP CK biroja 1953. gada 13. jūnija sēdes protokola Nr. 5, §8 1953. gada 17. jūnija izraksts Nr. ПЛ.5/8, kas paredz atbrīvot Pjotru Kondakovu no LieKP CK biroja locekļa pienākumiem sakarā ar viņa atsaukšanu PSRS Iekšlietu ministrijas rīcībā.[1939]

Jons Vildžūns, Jona dēls, (1907–1989)[1940] ir lietuviešu Alfona Novika līdzinieks. Viņa dzīves gājums ietver gan komunistiskās

[1935] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 2. lp. otra puse.
[1936] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 2. lp. otra puse, 7., 7. lp. otra puse (1953. gada izziņa, ko sagatavojis LieKP CK partijas, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu daļas vadītāja vietnieks K. Markevičs).
[1937] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 7. lp. otra puse
[1938] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 3. lp.
[1939] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 6. lp. (ir LieKP CK biroja 1953. gada 13. jūnija sēdes protokola Nr. 5, §8, 1953. gada 17. jūnija izraksts Nr. ПЛ.5/8, ko parakstīja pirmais sekretārs Antans Sņečkus, 1902/1903–1974).
[1940] LYA, 1771. f., 258. apr., 78. l. (LieKP CK Partijas organizatoriskā darba daļas Kadru uzskaites un pārkvalifikācijas sektora lieta, Jonas Vildžūns, Jonas dēls, lieta sākta

pagrīdes darbību Lietuvas Republikā, gan mācības Kominternes skolā, gan politieslodzījumu, gan dalību varas sagrābšanā PSRS okupācijas laikā, gan darbību valsts drošības, iekšlietu struktūrās un pat vieglajā rūpniecībā. Savā 1944. gada 14. decembra autobiogrāfijā norādījis, ka 1926. gadā saistījies ar "Lietuvas revolucionāro kustību".[1941] 1927. gada aprīlī iestājies pagrīdes komjaunatnes organizācijā, bet jau novembrī apcietināts par komunistisku darbību. 1928. gada oktobrī tiesa nosprieda 10 mēnešus cietumā, bet amnestijas dēļ, kas bija piemērojama nepilngadīgajiem, atbrīvots no soda izciešanas.[1942] 1951. gada 30. septembra autobiogrāfijā minēti citi atbrīvošanas iemesli 1928. gada novembrī, kas saistīti ar pirmstiesas apcietinājumā pavadīto laiku.[1943] Savukārt 1945. gada marta slēdziens, ko 1945. gada 21. martā apstiprinājis Lietuvas PSR valsts drošības tautas komisārs Aleksandrs Guzevičs un ko sagatavojis komisāra vietnieks kadru jautājums valsts drošības pulkvedis A. Kolotuškins, acīmredzami pārspīlēts ieslodzījumā pavadītais laiks, norādot, ka Ukmerģes cietumā pavadījis no 1927. līdz 1929. gadam.[1944] Atbilstoši autobiogrāfijai 1928. gada novembrī iestājies LieKP. 1933. gadā nosūtīts mācībās uz Starptautisko Ļeņina skolu Maskavā (Kominternes mācību iestādi). Atgriežoties Lietuvā 1934. gada 22. jūnijā, Jonu Vildžūnu nekavējoties arestē,[1945] kā rezultātā viņš nonāk Panevēžas cietumā,[1946] tomēr, pateicoties draugiem un radiem, Vildžūnu atbrīvo līdz tiesas sēdei, kas norit 1936. gada 2. decembrī un kur viņam nosaka desmit gadus

1940. gada 10. oktobrī, beigta 1976. gada 10. jūnijā), 7. lp. (kadru uzskaites personas lapa).

[1941] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 13. lp. (1944. gada 14. decembra autobiogrāfijas noraksts, ko apstiprināja Lietuvas PSR Valsts drošības ministrijas Kadru daļas vecākais operatīvais pilnvarotais valsts drošības jaunākais leitnants Gorjačevs) [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].

[1942] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 13. lp.

[1943] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 26. lp. (1951. gada 30. septembra autobiogrāfija).

[1944] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 14. lp. (1945. gada marta slēdziens, ko 1945. gada 21. martā apstiprinājis Lietuvas PSR valsts drošības tautas komisārs Aleksandrs Guzevičs un ko sagatavojis komisāra vietnieks kadru jautājums valsts drošības pulkvedis A. Kolotuškins).

[1945] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 13. lp.

[1946] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 14. lp.

ieslodzījumā,[1947] ko viņš pavadījis Kauņas cietumā un tad Šauļu cietumā.[1948] 1940. gada 25. jūnijā viņu atbrīvoja sakarā ar Sarkanās armijas iebrukšanu Lietuvas Reublikas teritorijā un uzreiz norīkoja par Iekšlietu tautas komisariāta Panevēžas apriņķa daļas priekšnieku, bet jau 6. septembrī viņš jau kļuva par nesen Polijai atņemtās Viļņas pilsētas daļas priekšnieku. 1941. gada 23. jūnijā viņš kopā ar visu Iekšlietu tautas komisariāta štatu evakuējas.[1949] 1942. gada 19. septembrī viņš dodas uz Lietuvas teritoriju, lai organizētu partizānu kustību.[1950] Jau iepriekš minētajā slēdzienā teikts, ka viņš esot komandējis partizānu vienību *Draugi*. Viņa panākumus partizānu darbā raksturo tas, ka viņa vadībā esot veiktas vairāk nekā 40 diversijas uz dzelzceļa, kā rezultātā cietuši 40 ešeloni, iznīcinātas un bojātas 40 lokomotīves, iznīcināti un bojājumus ieguvuši 311 vagoni ar kara tehniku un cilvēkiem.[1951]

Kopš 1944. gada septembra bija Lietuvas PSR Valsts drošības tautas komisariāta sekretārs, 1945. gada janvārī kļuva par valsts drošības tautas komisāra palīgu. Lai gan 1947. gada aprīlī Jonu Vildžūnu ieceļ par iekšlietu ministra vietnieku, tomēr viņš tā arī nesāka pildīt šos pienākumus. No 1947. gada jūlija līdz 1950. gada decembrim bijis LieKP Viļņas pilsētas Ļeņina rajona komitejas sekretārs, tad nepilnu mēnesi 1951. gada septembrī pildījis Lietuvas PSRS vieglās rūpniecības ministra vietnieka pienākumus kadru jautājumos, septembrī jau iecelts par Kauņas pilsētas izpildu komitejas priekšsēdētāju. 1953. gada maijā uz pāris mēnešiem līdz oktobrim bijis Lietuvas PSR iekšlietu ministrs. Pēc tam no 1954. gada janvāra līdz 1968. gada decembrim sekoja darbs Viļņas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas priekšsēdētāja amatā, bet tad līdz 1976. gada jūnijam viņš bija Lietuvas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieks.[1952] 1976. gada 20. aprīlī Jons Vildžūns lūdza viņam piešķirt personālo pensiju sakarā ar vecumu un

[1947] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 13. lp.
[1948] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 14. lp.
[1949] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 13. lp.
[1950] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 13. lp.
[1951] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 14., 14. lp. otra puse.
[1952] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

veselības stāvokli.[1953] 1976. gada aprīlī LieKP CK pirmais sekretārs Petrs Griškevičs (*Petras Griškevičius*, 1924–1987) lūdza PSRS Ministru Padomes personālo pensiju komisijai atbalstīt lūgumu noteikt personālo pensiju.[1954] Atbilstoši ierakstam personas lietā bijis personālais pensionārs.[1955]

1958. gada 22. oktobrī, esot Viļņas pilsētas izpildu komitejas priekšsēdētājs, saņēma rājienu, ko 1959. gada 17. jūnijā Lietuvas PSR Ministru Padome nolēma noņemt sakarā ar to, ka Viļņas pilsētas izpildu komiteja bija rīkojusies, lai uzlabotu ūdensvada un kanalizācijas būvniecību un ka būvniecība noritējusi atbilstoši plānotajam.[1956] Atbilstoši LieKP Viļņas pilsētas komitejas 1960. gada novembra izrakstam no 1960. gada 15. oktobra sēdes protokola Nr. 16, §2 par Viļņas pilsētas izpildu komitejas kārtības pārkāpumiem to automašīnu sadalē, kuras bija paredzētas pārdošanai iedzīvotājiem, Vildžūnam aizrādīts par neapmierinošu kontroli pār Lietuvas PSR Ministru Padomes 1958. gada 12. maija nolēmuma Nr. 206 *Par vieglo automašīnu pārdošanas sakārtošanu republikāniskās padotības pilsētās*. Aizrādīts, ka izpildu komitejai ir pienākums nodrošināt bezierunu Ministru Padomes nolēmumu izpildi.[1957] 1965. gada 15. martā LieKP CK un Lietuvas PSR Ministru Padomes Partijas un valsts komitejas kontrole aizrādīja gan Šauļu pilsētas izpildu komitejai, gan arī Viļņas izpildu komitejai, konkrēti Jonam Vildžūnam, ka abas institūcijas nav rīkojušās pamatoti, ļaujot nodot ekspluatācijā dzīvojamās ēkas un kultūras objektus, kuros nav pabeigti darbi un ir

[1953] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 72. lp. (1979. gada 20. aprīļa iesniegums LieKP CK).
[1954] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 73.–74. lp. (LieKP CK pirmā sekretāra Petra Griškeviča 1976. gada aprīļa lūgums PSRS Ministru Padomes personālo pensiju komisijai).
[1955] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 1. lp.
[1956] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 48. lp. (Lietuvas PSRS Ministru Padomes 1959. gada 17. jūnija nolēmums Nr. 327 par rājiena, kas paziņots Viļņas pilsētas izpildu komitejas biedram J. Vildžūnam, noņemšanu, ko parakstījis priekšsēdētājs M. Šumausks un I. Andžus).
[1957] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 49. lp. (IeKP Viļņas pilsētas komitejas 1960. gada novembra izrakstam no 1960. gada 15. oktobra sēdes protokola Nr. 16, §2 par Viļņas pilsētas izpildu komitejas kārtības pārkāpumiem automašīnu, kas paredzētas pārdošanai iedzīvotājiem, sadalē, ko parakstīja sekretārs F. Beļausks).

nepabeigtības.[1958] Interesantas liecības sniedz 1940. gada dokumenti par kārtību, kādā Vildžūnam izsniegta PSKP biedra karte un atzīts partijas stāžs kopš 1928. gada.[1959]

Kazimiera Ļauža, Franča dēla, (*Kazimieras Liaudis*, 1901[1960]–1989) personas lieta sniedz vērtīgu dokumentālu liecību par to, kā izpaudusies pagrīdes darbība, atrodoties nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas teritorijā. Ļaudis vadījis Dņeproderžinskas pilsētas pagrīdes PSKP komiteju. Tās darbības laikā no 1941. gada 23. augusta līdz 1943. gada 25. oktobrim esot organizēta darba sabotāža ražotnēs, izplatīta propaganda, atbrīvotas personas, viltoti dokumenti, vākti dokumenti par *dzimtenes nodevējiem*, tomēr darbība izbeigta, jo vairāki tikuši nošauti, apcietināti un izvesti. Nošauto starpā, spriežot pēc uzvārda un tēva vārda, kā arī citiem dokumentiem personas lietā, bijis ar Ļauža brālis. Pagrīdes darbībā konstatētas arī kļūdas, kas saistītas ar nesagatavotību darbībai *aizmugurē*, nepietiekamu apgādi un norādījumu neizpildi, kā rezultātā arī izgāzusies pagrīdes darbība. Neskatoties uz daudzām konstatētajām kļūdām, atzīts, ka Kazimiers Ļaudis veicis lielu darbu.[1961] Tomēr, spriežot pēc 1982. gada jūnijā veiktās atzīmes uz 1944. gada 8. jūlija autobiogrāfijas, par to, ka LieKP CK otrā sekretāra, kas tobrīd bija Nikolajs Dubenko, palīgs "b. Uicens" (uzvārds grūti salasāms – *K. J.*) atdevis personas lietu, kurā bija

[1958] LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 58. lp. (Izraksts no LieKP CK un Lietuvas PSR Ministru Padomes Partijas un valsts komitejas kontroles 1965. gada 15. marta protokola Nr. 4, 1, ko parakstījis priekšsēdētājs A. Barausks, bet izraksta kopiju 1965. gada aprīlī apstiprinājis LieKP CK Partijas orgānu vadošo kadru uzskaites un pārkvalifikācijas sektora vadītājs I. Čistjakovs).

[1959] LYA, 3109. f., 3109-1. apr., 9. l. (LieKP Viļņas pilsētas Orginstruktoru daļas personas lieta par Jonasa Vildžūna, Jona dēla, pieņemšanu par PSKP biedru, 1940. gada 27. oktobris).

[1960] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l. (LieKP CK Partijas organizatoriskā darba daļas Kadru uzskaites un pārkvalifikācijas sektora lieta, Kazimiers Ļaudis, Franča dēls, lieta sākta 1944. gada 29. februārī, beigta 1960. gada 23. maijā), 8. lp. (kadru uzskaites personas lapa).

[1961] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 4.–7. lp. (PSKP Dņeproderžinskas pilsētas komitejas biroja 1944. gada 29. februāra sēdes protokols Nr. 19, ko parakstījis sekretāra pienākumu izpildītājs Smirnovs), 12.–13. lp. (PSKP Dņepropetrovskas apgabala komitejas biroja nolēmums, kas pamatots ar 1944. gada 22. aprīļa protokolu Nr. 27 un ko parakstījis sekretārs Naidenovs).

izgriezta daļa no 1944. gadā rakstītās autobiogrāfijas.[1962] Iepazīstoties ar lapu, kur acīmredzami ir izgriezta daļa no teksta, var konstatēt, ka iztrūkst informācijas par laiku no 1935. līdz 1944. gadam, kad autobiogrāfija rakstīta. Tā ir aptuveni trešdaļa no A4 formāta lapas.

Spriežot pēc izziņas, kas saskan arī ar kadru uzskaites personas lapās minēto, no 1935. gada līdz 1936. gadam Ļaudis bija Klusā okeāna flotes zemūdenes *Щ* (Šč) komisārs Vladivostokā, no 1936. līdz 1937. gadam – Klusā okeāna flotes Politiskās pārvaldes vecākais inspektors Vladivostokā, no 1937. gada līdz 1939. gadam – Klusā okeāna flotes Sučanskas nostiprinātā rajona komisārs, bet no 1939. līdz 1941. gadam – būvdarbu vadītāja vietnieks Dņeproderžinskas valsts rajona elektrostacijas *Juženergostroi*, kam sekoja jau iepriekš aprakstītais darbs PSKP Dņeproderžinskas pilsētas pagrīdes komitejā.[1963] Analizējot Kazimiera Ļauža norādīto informāciju un izmantojot publiski pieejamo informāciju, var izvirzīt vairākas hipotēzes par izgrieztās autobiogrāfijas saturu. Pirmkārt, zemūdenes personas lietā dotais nosaukums nav pilnīgs. Tas norāda tikai uz zemūdenes veidu, ko dēvē par *Līdaku* (*Щука*) un kādēļ attiecīgā veida zemūdenes sauc, izmantojot to veida nosaukuma pirmo burtu un piešķirto kārtas numuru. Iespējams, ka Ļaudis bija tik neuzmanīgs, ka bija norādījis pilnu zemūdenes nosaukumu. Otrkārt, iespējams, ka, aprakstot darbu Klusā okeāna flotes Sučanskas nostiprinātajā rajonā, kur kopš 1934. gada veidota fortifikācijas un aizsardzības sistēma un kur esot bijušas dislocētas arī zemūdenes, Ļaudis bija sniedzis plašāku informāciju, nekā tas bija pieļaujams saistībā ar valsts un kara noslēpumu. Visbeidzot, iespējams, informācija izgriezta saistībā ar elektrostacijas būvniecību. 1948. gada 3. februāra autobiogrāfija satur visai skopas ziņas par izrautajās lapās minēto laiku. Tas, kas atšķiras, piemēram, no izziņā un kadru uzskaites personas lapās minētā, ka demobilizējies 1939. gada septembrī, bet darbu elektrostacijas būvniecībā sācis

[1962] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 15. lp. (1944. gada 8. jūlija autobiogrāfija).
[1963] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 22., 22. lp. otra puse (Izziņa, ko sagatavojis LieKP CK Partijas, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu daļas vadītājs S. Filipavičs), 8. lp. otra puse (kadru uzskaites personas lapa), 23. lp. otra puse (kadru uzskaites personas lapa).

1940. gadā,[1964] jo gan izziņā, gan kadru uzskaites personas lapās norādīts, ka darbu elektrostacijas būvniecībā sācis jau 1939. gadā.[1965] Tam, ka uzmanība personas lietas saturam pievērsta tikai 1982. gadā, varētu būt saistība ar Ļauža pagājušajai astoņdesmitajai gadadienai veltītu publikāciju.

Spriežot pēc personas lietās minētā, interesi par igauņu kadriem drošības iestādēm izrādījusi PSRS līmeņa vadība, bet lietuviešu kadru gadījumā atrodamas liecības, ka, *apzinoties nacionālo kadru trūkumu*, lietuvieši esot steigušies personīgi pieteikties darbam Lietuvas PSR iestādēs. Minēto apliecina Kazimiera Ļauža 1944. gada iesniegums PSRS Augstākās Padomes priekšsēdētāja vietniekam Justam Paļeckim (1899–1980; *Justas Paleckis*), lūdzot atrast viņam darbu Lietuvā. Ļaudis savā iesniegumā norāda, ka ir lietuvietis, labi saprot lietuviski, un, lai gan sen nav runājis, tomēr viņam pietiekot ar vienu mēnesi, lai atkal brīvi runātu un rakstītu dzimtajā valodā.[1966] Ļauža iesniegums guva atsaucību, un jau 1944. gada augustā viņš kļuva par LieKP Biržu apriņķa komitejas pirmo sekretāru.[1967] Jau decembrī viņu iecēla par LieKP trešo sekretāru[1968] lauksaimniecības jautājumos.[1969] No 1947. gada marta Ļaudis bija Lietuvas PSR lauksaimniecības ministrs.[1970] 1950. gada 13. aprīlī Ļaudi, tātad vēl esot ministra amatā, ieceļ par laikraksta *Lietuvos Koluketis* (*Lietuvas Kolhoznieks*) atbildīgo redaktoru.[1971] 1950. gada jūlijā viņš kļuva par

[1964] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 25. lp. otra puse (1948. gada 3. februāra autobiogrāfija).
[1965] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 8. lp. otra puse, 22. lp. otra puse, 23. lp. otra puses.
[1966] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 16., 16. lp. otra puse (Kazimiera Ļauža 1944. gada iesniegums PSRS Augstākās Padomes priekšsēdētāja vietniekam Justam Paļeckim).
[1967] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[1968] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 1. lp.
[1969] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 21. lp. (1947. gada 17. aprīļa raksturojums par PSKP biedru Kazimieru Ļaudi, Franča dēlu, ko parakstījis LieKP CK sekretārs kadru jautājums E. Ozarskis).
[1970] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 1. lp.
[1971] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 27. lp. (LieKP CK biroja 1950. gada 13. aprīļa izraksts Nr. БЦ-72/9 no 1950. gada 12. aprīļa protokola Nr. 72, §9, ko parakstījis otrais sekretārs Aleksandrs Trofimovs).

LieKP Klaipēdas apgabala komitejas pirmo sekretāru, 1953. gada jūnijā viņu atkal iecēla par LieKP CK sekretāru, bet jau oktobrī Ļaudis kļuva par Lietuvas PSR iekšlietu ministru un 1954. gada martā – Lietuvas PSR VDK priekšsēdētāju.[1972] 1959. gada 30. oktobrī Kazimiers Ļaudis pensionējās.[1973] Par to, ka atbrīvošana patiešām saistīta ar veselības problēmām, ne trūkumiem, liecina LieKP CK sekretāra aicinājums PSRS VDK priekšsēdētājam Aleksandram Šeļepinam (1918–1994) virzīt jautājumu par Ļauža apbalvošanu ar Ļeņina ordeni.[1974]

Diemžēl nav pieejama Alfonsa Gaileviča, Antona dēla (*Alfonsas Gailevičius*, 1910–1998), dzimuša Rīgā, personas lieta. No citur pieejamajām ziņām ir zināms, ka viņš ir bijis gan pagrīdes komunists, gan politieslodzītais, gan tas, ka viņam bijusi čekistiska karjera, pirms viņš kļuva par iekšlietu ministru 1954. gadā.

Juļons Mikalausks, Vlada dēls, dzimis 1922. gadā,[1975] sācis savas darba gaitas kā grāmatu veikala pārdevēja praktikants, atslēdznieka māceklis, tad bijis strādnieks, bet 1940. gada 7. jūnijā līdz ar Lietuvas Republikas okupāciju kļuvis par operatīvo pilnvaroto Valsts drošības tautas komisariātā, kā to norādījis 1948. gada 17. augusta autobiogrāfijā[1976], kā arī citos dokumentos. Acīmredzot, nonākot evakuācijā, kļuvis par Tatarstānas Autonomās Padomju Sociālistiskās Republikas Iekšlietu tautas komisariāta operatīvi pilnvaroto, tomēr viņu drīz atbrīvoja no šā amata, kā viņš norādījis savā autobiogrāfija, jo gandrīz visi Lietuvas *orgānu darbinieki* bijuši atbrīvoti no dienesta šajā

[1972] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 1. lp.
[1973] LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l., 1. lp.
[1974] (1959. gada 18. decembra LieKP CK sekretārs lūgums PSRS VDK priekšsēdētājam Aleksandram Šeļepinam).
[1975] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l. (LieKP CK Partijas organizatoriskā darba daļas Kadru uzskaites un pārkvalifikācijas sektora lieta, Juļona Mikalauska, Vlada dēla, lieta, sākta 1945. gada 23. janvārī, beigta 1984. gada 11. jūnijā), 10. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[1976] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 17. lp. (1948. gada 17. augusta autobiogrāfija). Sk. arī: LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 14. lp. otra puse (kadru uzskaites personas lapa). Tāpat sk.: LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 86. lp. (izziņa, ko sagatavojusi LieKP CK Partijas organizatoriskā darba nodaļas Kadru uzskaites un pārkvalifikācijas sektora vadītāja A. Kuzmikaite).

laikā.[1977] Tāpēc Mikalausks pārcēlās un kļuva par Staļinabadas viesnīcas direktoru.[1978] 1942. gadā viņu iesauca Sarkanās armijas 16. lietuviešu strēlnieku pulkā, kur viņš bija vecākais izlūks.[1979] 1944. gadā atsāka darbu valsts drošības struktūrās, sākumā – pildot Lietuvas PSR Valsts drošības tautas komisariāta Viļņas pilsētas daļas priekšnieka vietnieka pienākumus, tad Lietuvas PSR Tautas Komisāru Padomes pilnvarotā vietnieka amatu par evakuāciju uz Poliju un tad Reevakuācijas lietu daļas priekšnieka amatu.[1980] Turpinājis strādāt dažādos Tautas Komisāru Padomes amatos, mācījies Viļņas PSKP Augstākajā partijas skolā, līdz 1948. gadā kļuva par Lietuvas PSR kinematogrāfijas ministra vietnieku, tad – Galvenās kinematogrāfijas pārvaldes priekšnieku.[1981] No 1954. līdz 1963. gada darbojies dažādos partijas amatos,[1982] līdz 1963. gada decembrī kļuvis par Lietuvas PSR sabiedriskās kārtības sargāšanas (pārdēvētā Iekšlietu ministrija) ministra vietnieku un 1968. gada septembrī – arī par sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru.[1983] 1968. gada novembrī ministra atkal nosaukumu pārdēvē, tāpēc Juļons Mikalausks kļuva par iekšlietu ministru.[1984] Šajā amatā viņš bija līdz 1984. gada jūnijam.[1985]

Lietā ir aizrādījumi LieKP Kauņas pilsētas komitejai par to, kā 1959. gadā organizēta autobusu parka pirmorganizācijas atskaites un vēlēšanu sapulce.[1986] 1960. gadā atkal LieKP Kauņas pilsētas komitejai un konkrēti Juļonam Mikalauskam aizrādīts par nepieņemamu

[1977] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 17. lp. [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].
[1978] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 14. lp. otra puse, 86. lp.
[1979] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 14. lp. otra puse, 86. lp.
[1980] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 86. lp.
[1981] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 87. lp.
[1982] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 87. lp.
[1983] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 4. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[1984] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 4., 4. lp. otra puse.
[1985] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[1986] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 42. lp. (LieKP CK sekretariāta 1959. gada 2. decembra izraksts Nr. 34/36 no 1959. gada 21. novembra protokola Nr. 34, §36, ko parakstījis pirmais sekretārs Antans Sņečkus).

situāciju stadionā *Žalgiris*, kad tur notika boksa mačs starp Uzbekijas PSR un Lietuvas PSR.[1987]

Arī Lietuvas PSR iekšlietu darbinieku personas lietās atrodamas liecības par anonīmo vēstuļu raisītām pārbaudēm. Mikalauska lietā ir iekļauts dokuments, kas atspoguļo pārbaudes rezultātus, kas veikta pēc PSKP CK un LieKP CK saņemtās vēstules bez paraksta. Vēstulē esot bijis norādīts, ka Juļons Mikaulausks esot bijis *Lietuvos šaulių sąjunga* (*Lietuvas strēlnieku savienība*) un *Jaunoji Lietuva* (Lietuvas tautiskās jaunatnes savienības *Jaunā Lietuva*) biedrs. Tāpat norādīts, ka viņš ir slēpis, ka tēvam piederējis piena produktu veikals un ka viņš ir cēlies no kupčiem. Ziņojumā norādīts, ka esot veikta pārbaude arhīvos un iztaujāti vietējie iedzīvotāji, kā rezultātā anonīmie apgalvojumi par viņa dalību minētajās organizācijās nav apstiprinājušies. Reizē atklājās, ka viņš autobiogrāfijā, stājoties darbā Iekšlietu tautas komisariātā, norādījis, ka bijis komunistiskās partijas biedrs kopš 1939. gadā fabrikā *Maistas*, tomēr šādas organizācijas tur neesot bijis. *Maistas* bijusi tikai arodbiedrības grupa, kur darbojies viņa tēvs. Minētā grupa izmantojusi Juļona Mikalauska atbalstu. Atklājies arī, ka *Lietuvos šaulių sąjunga* biedrs bija tēvs, bet dēls esot apmeklējis *Jaunoji Lietuva* ūdenssporta klubu. Pārbaudē konstatēts, ka Mikalausks bijis Lietuvas skautu savienībā un sporta kluba *Smiltis* biedrs, kas atradies Klaipēdas lietuviešu "reakcionārās" organizācijas *Santara* pakļautībā. Viņš šajā klubā pildījis priekšsēdētāja pienākumus. Tomēr šo dalību neesot Mikalausks nav slēpis. Sūdzībā arī norādīts, ka viņš esot rupji attiecies pret komunisti un reizē fabrikas kadru daļas priekšnieci Primaku, bet pārbaudē atklājās, ka apgalvojumi neatbilst īstenībai. Primaka lūgusi tikšanos par personīgu jautājumu, sākumā tikšanās atteikta Mikalauska laika trūkuma dēļ, bet tad viņš domas mainījis un pārrunājis ar Primaku viņu interesējošo jautājumu. Viņa vēlējusies, lai paātrina vīra personālās pensijas piešķiršanas jautājumu, kas arī bijis izdarīts.[1988] Mikolausks pensionējās personīgu apsvērumu

[1987] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 44. lp. (LieKP CK biroja 1960. gada 15. augusta nolēmums БЦ-24/13, kas pamatots ar 1960. gada 2. augusta protokolu Nr. 24, §13).
[1988] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 45.–51. lp. (LieKP CK sekretariātam adresētais 1960. gada 11. novembra ziņojums Par pārbaudes rezultātiem vēstules (bez paraksta) no Kauņas pilsētas sakarā).

dēļ.[1989] Lietā redzams, ka viņš vairākas reizes bijis Karlovivaros, Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā ārstēties.

Stasis Lisausks (*Stasys Lisauskas*, Henrika dēls, dzimis 1933. gadā,[1990] 1948. gada jūlijā sācis darba gaitas kā pionieru vadītājs. 1949. gada septembrī, proti, 16 gadu vecumā, sācis darbu Lietuvas PSR Valsts drošības ministrijā kā tautas aizsardzības vienības kaujinieks.[1991] 1975. gada 2. jūnija autobiogrāfija minētais darbs raksturots sekojoši:

> "Piedalījos čekistiskās kaujas operācijās cīņai ar nacionālistiskās pagrīdes bandītiem, kopā ar citiem kaujiniekiem pavadījām partijas un padomju aktīvu politisko kampaņu īstenošanu, aizsargājām veidojošos kolhozu īpašumu."[1992]

1951. gada aprīlī bija iesaukts PSRS bruņotajos spēkos, no 1951. gada decembra līdz 1953. gada jūlijam mācījies Baltijas kara apgabala virsnieku sastāva apvienotajos apriņķu pilnveidošanas kursos jaunākajiem leitnantiem Rīgā, no 1954. gada decembra līdz 1955. gada augustam mācījies Baltijas kara apgabala virsnieku sastāva apvienotajos apriņķu pilnveidošanas kursos Rīgā, bet pēc dienesta beigām – Viļņas lauksaimniecības mehanizācijas tehnikumā, kuru beidzot sāka darbu 1957. gada jūnijā Lietuvas PSR Iekšlietu ministrijā kā operatīvās daļas izlūks.[1993] Lisauska karjera turpmāk bijusi saistīta ar iekšlietu resoru, kur 1975. gada jūnijā viņš izkalpojās līdz Lietuvas PSR iekšlietu ministra vietnieka, tad 1984. gada jūnijā ministra amatam. 1989. gada jūnijā Stasis Lisausks bija iecelts par PSRS iekšlietu ministra vietnieku.[1994] Izaugsmi sekmējušas arī mācības no 1962. līdz 1966.

[1989] LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 90. lp. (LieKP CK 1984. gada 13. jūnija nolēmums Nr. Б-77/9, kas pamatots ar 1984. gada 11. jūnija protokolu Nr. 77, §9).
[1990] LYA, 1771. f., 274., 1073. l. (LieKP CK Partijas organizatoriskā darba daļas Kadru uzskaites un pārkvalifikācijas sektora lieta, Stasis Lisausks, Henrika dēls, lieta sākta 1975. gada 22. jūnija, beigta 1989. gada 14. jūlijā), 4. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[1991] LYA, 1771. f., 274., 1073. l., 4. lp. otra puse.
[1992] LYA, 1771. f., 274., 1073. l., 7. lp. (1975. gada 2. jūnija autobiogrāfija) [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].
[1993] LYA, 1771. f., 274., 1073. l., 4. lp. otra puse.
[1994] LYA, 1771. f., 274., 1073. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

gadam KPFSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijas skolā, iegūstot jurista diplomu.[1995]

Marijons Misjukonis (*Marijonas Musiukonis*), Povila dēls, dzimis 1939. gadā,[1996] studējis Vinca Mickeviča-Kapsuka Viļņas Valsts universitātē, 1962. gadā iegūstot juridisko izglītību. Studiju noslēgumā 1962. gada jūlijā sācis darbu Lietuvas VDK kā operatīvais pilnvarotais, kāpis pa karjeras kāpnēm, līdz 1979. gada jūlijā iecelts par 2. pārvaldes 3. daļas[1997] priekšnieku,[1998] no 1982. gada decembra[1999] vadījis 6. daļu.[2000] 1984. gada jūlijā Misjukonis kļuva par Lietuvas PSR iekšlietu ministra vietnieku, 1987. gada martā – par pirmo iekšlietu ministra vietnieku, bet 1989. gada jūlijā – par iekšlietu ministru. Rekomendējot darbam Lietuvas PSR Iekšlietu ministrijā, norādīts uz viņa lielo pieredzi operatīvajā darbā un to, ka viņa pārcelšana saskaņota ar gan ar PSRS VDK, gan PSRS Iekšlietu ministriju.[2001] Vienā no atsauksmēm, ko devusi Lietuvas PSR VDK vadība, norādīts, ka viņam ir liela aģentūras operatīvā darba pieredze, ka viņš ir izaudzis par priekšnieku, kas spējīgs risināt svarīgus pretizlūkošanas uzdevumus.[2002] Partijas dienesta raksturojumā norādīts, ka Marijons Misjukonis patstāvīgi piedalās sevišķi sarežģītu čekistisku pasākumu izstrādē un to īstenošanā.[2003]1987. gada partijas dienesta raksturojumā, cita starpā, minēts, ka Misjukonis ir Vissavienības politisko zinību un zinātnes

[1995] LYA, 1771. f., 274., 1073. l., 4. lp.
[1996] LYA, 1771. f., 274. apr., 1256. l. (LieKP CK personas lieta, Marijons Misjukonis, Povela dēls, lieta sākta 1982. gada 15. decembrī, beigta 1982. gada 14. jūlijā), 4. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[1997] LYA, 1771. f., 274. apr., 1256. l., 32. lp. (1989. gada 31. augusta izziņa, ko sagatavojis LieKP CK Partijas organizatoriskā darba un kadru daļas Kadru daļas sektora vadītājs A. Lutvins).
[1998] LYA, 1771. f., 274. apr., 1256. l., 4. lp. otra puse.
[1999] LYA, 1771. f., 274. apr., 1256. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[2000] LYA, 1771. f., 274. apr., 1256. l., 32. lp.
[2001] LYA, 1771. f., 274. apr., 1256. l., 11. lp. (LieKP CK Administratīvo orgānu daļas vadītāja S. Apnavičs 1984. gada 23. jūlija dokuments LieKP).
[2002] LYA, 1771. f., 274. apr., 1256. l., 16. lp. (1984. gada 18. jūlija atsauksme, ko parakstījis Lietuvas PSR VDK 2. pārvaldes priekšnieka vietnieks pulkvedis V. Giņko).
[2003] LYA, 1771. f., 274. apr., 1256. l., 18. lp. (partijas dienesta raksturojums, ko 1984. gada 20. jūlijā parakstījuši Lietuvas PSR VDK priekšsēdētājs Jozs Petkjavičs un partijas komitejas sekretārs R. Pilausks).

izplatīšanas biedrības lektors.[2004] Misjukonis bija iekšlietu ministra amatā līdz pat 1991. gadam.

Jāsecina, ka faktiski visiem analizētajiem Lietuvas PSR iekšlietu vadītājiem bijusi saistība ar PSRS valsts drošības institūcijām.

Lietuvas PSR VDK vadība

Tā kā Kazimira Ļauža lieta aplūkota iepriekš, šajā sadaļā viņa darbība Lietuvas PSR nebūs apskatīta.

Alfonss Randakēvičs, Bernarda dēls (*Alfonsas Randakiavičius*, 1919[2005]–1978[2006]) – no komjaunatnes nomenklatūras izvirzījās,[2007] lai 1956. gada jūlijā kļūtu par Lietuvas PSR VDK priekšsēdētāja vietnieku, 1959. gada oktobrī – par Lietuvas PSR VDK priekšsēdētāju un 1967. gada janvārī – par PSRS VDK Pirmās galvenās pārvaldes priekšnieka pirmo vietnieku. 1970. gada novembrī Randakēviču iecēla par Lietuvas PSR tieslietu ministru, šo amatu viņš pildīja līdz 1977. gada 27. jūnijam.[2008] 1974. gadā Lietuvas PSR Ministru Padome nolēma dibināt redakcionālo kolēģiju, lai izveidotu sistematizētu darbojošos normatīvo aktu kopumu, un par galveno redaktoru noteica Randakēviču.[2009] Tieslietu ministra amatu viņš atstāja sakarā ar pensionēšanos.[2010]

[2004] LYA, 1771. f., 274. apr., 1256. l., 25. lp. (partijas dienesta raksturojums, ko 1987. gada 5. maijā parakstījis Lietuvas PSR iekšlietu ministrs Stasis Lisausks un 1987. gada 29. aprīlī partijas komitejas sekretārs T. Panavs).

[2005] LYA, 1771. f., 258. apr., 312. l. (LieKP CK Partijas organizatoriskā darba daļas Kadru uzskaites un pārkvalifikācijas sektora lieta, Alfonss Randakjavičs, Bernarda dēls, lieta sākta 1944. gada 23. martā, beigta 1977. gada 27. jūnijā), 6. lp. (kadru uzskaites personas lapa).

[2006] LYA, 1771. f., 258. apr., 312. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

[2007] LYA, 1771. f., 258. apr., 312. l., 1. lp., 6. lp. otra puse.

[2008] LYA, 1771. f., 258. apr., 312. l., 1. lp.

[2009] LYA, 1771. f., 258. apr., 312. l., 36. lp. (Lietuvas PSR Ministru Padomes 1974. gada 3. aprīļa nolēmums Nr. 136, ko parakstījuši priekšsēdētājs I. Maņušis un lietu pārvaldniece D. Petrila).

[2010] LYA, 1771. f., 258. apr., 312. l., 42. lp. (LieKP CK biroja 1977. gada 28. jūnija nolēmumus Nr. Б-34/22, kas izriet no 1977. gada 27. jūnija protokola Nr. 34, §22).

1944. gada 23. marta autobiogrāfijā minēts, ka Randakjavičs 1937. gadā bija arestēts par komunistiskās literatūras izplatīšanu,[2011] tomēr minētais apstāklis personas lietā vairs nekur nav uzsvērts. Autobiogrāfijā arī norādīts uz finansiālām grūtībām, kas liegušas pabeigt mācības ģimnāzijā, jo ar kredīta palīdzību bija iegādāta zeme 16 ha apmērā, tomēr zeme nenesa gaidāmos augļus, tāpēc ģimene palika bez līdzekļiem.[2012] Šajā ziņā stāstījums līdzinās citu komunistisko pagrīdnieku stāstījumiem.

1947. gada novembra raksturojumā, cita starpā, minēts, ka Alfonss Randakēvičs pievērš uzmanību ideoloģiskai inteliģences un sevišķi jauno rakstnieku audzināšanai.[2013] Diemžēl personas lietā par konkrētu veikumu VDK nav nekas minēts, jo kopš darba sākšanas VDK nav iekļauti raksturojumi.

Jozs Petkevičs, Joza dēls (*Juozas Petkevičius*, 1924[2014]–1991) – no komjaunatnes nomenklatūras izvirzījās par Lietuvas PSR VDK priekšsēdētāja palīgu 1960. gada februārī, 1961. gada jūlijā kļuva par priekšsēdētāja vietnieku, bet 1967. gada janvārī – par Lietuvas PSR priekšsēdētāju. Šajā amatā viņš bija līdz 1987. gada aprīlim.[2015] Vēl 1945. gada raksturojumā norādīts, ka Petkevičs ir enerģiski piedalījies vāciešu un lietuviešu "nacionālistu bandu apkarošanai un komjaunatnes mobilizācijai cīņai ar tām".[2016] 1958. gada raksturojumā norādīts uz viņa ieguldījumu komjauniešu un jauniešu iesaistē lauksaimniecībā, audzējot kukurūzu, un lopkopībā. Nosūtītie komjaunieši bijuši iniciatori sociālistiskajai sacensībai par lielāku produkcijas daudzumu, daudziem tā rezultātā piešķirti goda

[2011] LYA, 1771. f., 258. apr., 312. l., 8. lp. (1944. gada 23. marta autobiogrāfija).
[2012] LYA, 1771. f., 258. apr., 312. l., 8. lp.
[2013] LYA, 1771. f., 258. apr., 312. l., 16. lp. (1947. gada novembra raksturojumā Lietuvas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības CK sekretārs A. Ragotis).
[2014] LYA, 1771. f., 274. apr., 1437. l. (LieKP CK Partijas organizatoriskā darba daļas Kadru uzskaites un pārkvalifikācijas sektora lieta, Jozs Petkevičs, Joza dēls, lieta sākta 1944. gada 26. augustā, beigta 1987. gada 1. aprīlī).
[2015] LYA, 1771. f., 274. apr., 1437. l., 1. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai), 2. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai), 28. lp. otra puse (kadru uzskaites personas lapa).
[2016] LYA, 1771. f., 274. apr., 1437. l., 10. lp. (1945. gada raksturojumā, ko parakstījis Lietuvas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības CK sekretārs kadru jautājumos Lopato) [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].

nosaukumi kā *labākā slaucēja* un *labākā cūkkope*.[2017] 1960. gada raksturojumā norādīts, ka Jozs Petkevičs atsaukts no komjaunatnes darba, lai viņu virzītu darbam VDK.[2018] ŠĪ Lietuvas VDK priekšsēdētāja palīga pienākumos, kā var spriest no LieKP CK dokumenta, bija kadru politika.[2019] Acīmredzot komjaunatnes darba pieredzei bija nozīme tobrīd Lietuvas PSR VDK kadru politikā. PSRS VDK priekšsēdētāja Viktora Čebrikova (1982–1988) 1987. gada 17. aprīļa pavēle Nr. 160 paredz atbrīvot Jozu Petkeviču atbilstoši vecumam no aktīvā dienesta, izmaksājot naudas atlīdzību par labu darbu, ļaujot arī turpmāk nēsāt formu un nolemjot apbalvot ar vērtīgu dāvanu.[2020] Minētais dokuments ir viena no daudzajām liecībām par PSRS līmeņa institūcijas vadības nozīmi, nosakot kadru politiku.

Eduards Eismunts, Ādolfa dēls (*Eduardas Eismuntas*)[2021], dzimis 1932. gadā, 1964. gadā beidzis Vinca Mickeviča-Kapsuka Viļņas Valsts universitāti, iegūstot jurista diplomu.[2022] Pirmais no analizētajiem Lietuvas PSR iekšlietu un valsts drošības vadītājiem, kas prata vācu valodu, ne tikai dzīvesvietas valodas.[2023] 1987. gada 22. maija autobiogrāfija gan norāda, ka vācu valodas prasmes acīmredzot saistītas ar to, ka mācības sācis nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā.[2024] Karjera valsts drošības dienestā sākta ar mācībām PSRS Valsts drošības ministrijas skolā Viļņā 1950. gada martā, kam sekojis darbs sākumā Lietuvas PSRS Valsts drošības ministrijā un tad –

[2017] LYA, 1771. f., 274. apr., 1437. l., 38. lp. (1958. gada 28. februāra raksturojums, ko parakstījis LieKP CK sekretārs A. Barausks).
[2018] LYA, 1771. f., 274. apr., 1437. l., 39. lp. (1960. gada 17. februāra raksturojums, ko parakstījis LieKP CK sekretārs A. Barausks).
[2019] LYA, 1771. f., 274. apr., 1437. l., 40. lp. (1960. gada janvāra dokuments, ko parakstījis LieKP CK sekretārs A. Barausks).
[2020] LYA, 1771. f., 274. apr., 1437. l., 51. lp. (PSRS VDK priekšsēdētāja Viktora Čebrikova 1987. gada 17. aprīļa pavēle Nr. 160).
[2021] LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l. (LieKP CK Partijas organizatoriskā darba daļas Kadru uzskaites un pārkvalifikācijas sektora lieta, Eduards Eismunts, Ādolfa dēls, lieta sākta 1987. gada 22. maijā, beigta 1990. gada 27. decembrī), 5. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[2022] LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l., 5. lp.
[2023] LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l., 5. lp.
[2024] LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l., 7. lp. (1987. gada 22. maija autobiogrāfija).

VDK sistēmā.[2025] 1966. gada septembrī, tātad jau pēc studijām universitātē, mācījies arī VDK skolā Maskavā, kuru beidzot atgriezies Viļņā. Spriežot pēc personas lietas, izaugsme daļēji saistīta ar darbu Maskavā, kur no 1978. gada oktobra līdz 1982. gada aprīlim pildīja PSRS VDK 5. pārvaldes (ideoloģiskās)[2026] daļas priekšnieka vietnieka amatu, bet no 1982. gada aprīļa līdz 1987. gada aprīlim bija PSRS VDK 5. pārvaldes 3. daļas[2027] priekšnieks.[2028] 1987. gada aprīlī Eismuntu iecēla par Lietuvas PSR VDK priekšsēdētāju. Rekomendējot minētajam amatam, PSRS VDK partijas komiteja norāda uz to, ka viņš ir "Izglītots, kvalificēts čekists".[2029] LieKP CK birojs 1987. gada 14. decembrī nolēma iekļaut Komisijas internacionālai un ateistiskai sabiedrības audzināšanai republikā, cīņai ar buržuāzisko ideoloģiju organizatoriskā biroja sastāvā arī Lietuvas PSR VDK priekšsēdētāju Eduardu Eismuntu.[2030] Arī Edmundu Johansonu par Latvijas PSR VDK priekšsēdētāju atsauca pēc dienesta PSRS VDK Maskavā.

Eduarda Eismunta kajerai VDK sekoja viņa iecelšana darbā LieKP CK Partijas arhīvā. LieKP biroja nolēmums, kas pamatots ar 1990. gada 27. decembra protokolu Nr. 14, §5 ir ievērojams ne tikai ar šo iecelšanu, bet arī reizē ar faktiski veiktu LieKP CK Sociāli politisko pētījumu institūta reorganizāciju, kur likvidēta Partijas arhīva direktora vietnieka štata vieta, bet tā vietā izveidots Partijas arhīva vietnieka amats, kā arī atsevišķs Partijas arhīva direktora amats, nosakot pēdējam atalgojumu 450 līdz 550 rubļus mēnesī. Konkrēti Eismunta

[2025] LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l., 5. lp. otra puse.
[2026] LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l., 22. lp. (1987. gada 28. februārī PSRS VDK partijas komitejas sekretāra A. Suplatova parakstīts un 1987. gada 26. februārī PSRS VDK 5. pārvaldes partijas komitejas sekretāra A. Dmuhina parakstīts partijas raksturojums, ko apstiprinājusi pirmorganizācija Nr. 5/3 1987. gada 24. februāra sēdes protokolā Nr. 21.).
[2027] LYA, 1771. f., 274. apr., 1437. l., 51. lp. (PSRS VDK priekšsēdētāja Viktora Čebrikova 1987. gada 17. aprīļa pavēle Nr. 160).
[2028] LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l., 5. lp. otra puse.
[2029] LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l., 22. lp. [K. Jarinovskas tulkojums no krievu valodas].
[2030] LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l., 13. lp. (LieKP CK biroja 1987. gada 17. decembra nolēmums Nr. Б-50/11, kas pamatots ar 1987. gada 14. decembra protokolu Nr. 50, §11).

atalgojums bija noteikts 500 rubļi mēnesī.[2031] Šādā ziņā tas ir pirmais no analizētajiem iekšlietu un valsts drošības vadītājiem LPSR, Igaunijas PSR un Lietuvas PSR, par ko ir ziņas, ka viņš pēc augstā amata iecelts darbam arhīvā.

Romualds Marcinkus (*Romualdas Marcinkus*), Antana dēls, dzimis 1941. gadā, Lietuvas PSR VDK priekšsēdētāja amatā bijis no 1990. gada maija līdz 1991. gada janvārim. Diemžēl personas lieta nav pieejama.

Anzelms Armons (*Anzelmas Armonas*), Jona dēls, dzimis 1937. gadā,[2032] 1960. gadā beidzis Kauņas politehniskā institūta Celtniecības fakultāti. Arī Armons norādījis, ka prot vācu valodu.[2033] 1961. gada augustā sācis mācības PSRS VDK skolā Minskā (1023. kara daļā), kuru beidzot 1962. gada augustā sācis darbu VDK sistēmā – sākumā kā Lietuvas PSR VDK Klaipēdas pilsētas un Lietuvas jūras baseina operatīvi pilnvarotā aparātā kā operatīvi pilnvarotais, turpinājis darbu Klaipēdā dažādos attiecīgās struktūras amatos, līdz 1988. gada maijā viņu iecēla Lietuvas PSR VDK 2. pārvaldes[2034] priekšnieka amatā.[2035] Personas lieta gan neatspoguļo to, ka Armonu iecēla VDK priekšsēdētāja amatā 1991. gada janvārī, ko viņš pildīja līdz 1991. gada 22. maijam.

Armons divreiz – 1967. un 1969. gadā – bijis komandēts uz Vācijas Federatīvo Republiku, bijis arī citviet – 1976. gadā Polijas Tautas Republikā un 1987. gadā Vācijas Demokrātiskajā Republikā.[2036] Spriežot pēc partijas dienesta raksturojuma, Armons bijis plaša profila speciālists, strādājis ar dažāda rakstura jautājumiem, pat organizējis

---

[2031] LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l., 27. lp. (LieKP biroja nolēmums, kas pamatots ar 1990. gada 27. decembra protokolu Nr. 14, §5).
[2032] LYA, 1771. f., 274. apr., 22. l. (LieKP CK personas lieta, Armons Anzelms, Jona dēls, lieta sākta 1975. gada 12. novembrī, beigta 1988. gada 25. janvārī), 5. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[2033] LYA, 1771. f., 274. apr., 22. l., 5. lp.
[2034] LYA, 1771. f., 274. apr., 22. l., 2. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[2035] LYA, 1771. f., 274. apr., 22. l., 5. lp. otra puse.
[2036] LYA, 1771. f., 274. apr., 22. l., 5. lp. otrajai pusei sekojoša lapa, kas nav numurēta kā 6. lp., bet palikusi nenumurēta (kadru uzskaites personas lapa), 7. lp. (kadru uzskaites personas lapa).

ārpuskolas čekistiskās mācības citiem darbiniekiem. Turpat norādīts, ka Anzelms Armons personīgi piedalījies darbā ar sevišķi svarīgiem jautājumiem un signāliem, sniedzis palīdzību operatīvajam sastāvam un nodaļu priekšniekiem, plānojot un īstenojot aģentūras operatīvo darbību.[2037] Salīdzinot ar līdzīga veida raksturojumiem, neparasti, ka norādīts uz to, ka labi pārzina PSRS VDK un bruņoto spēku priekšrakstus un tos pilda, prot glabāt valsts noslēpumu.[2038]

Lietuvas PSR VDK priekšsēžu personas lietas satur liecības, ka VDK dažāda līmeņa vadība bijusi iekļauta komisijās, kas izskata jautājumus par ārzemju braucējiem, kā arī jūras braucējiem, piemēram, LieKP CK biroja 1988. gada 31. maija nolēmums Nr. Б-62/12, kas pamatots ar 1968. gada 30. maija protokolu Nr. 62, §12, paredz Komisijā par ārzemju jūras braucēju kadriem iekļaut Lietuvas PSR VDK Klaipēdas pilsētas un Lietuvas jūras baseina daļas priekšnieku, reizē atbrīvojot no šiem pienākumiem Armonu sakarā ar pāriešanu citā darbā.[2039] Savukārt LieKP CK dokumenti atklāj valsts drošības kadru atlases un piesaistes veidu, par ko personas lietās ir tikai netiešas liecības. Piemēram, LieKP CK sekretārs kadru jautājumos Ozarskis 1946. gada 8. jūnija vēstulē LieKP Šauļu pilsētas komitejas sekretāram P. Fjodorovičam aizrādīja, ka 1945. gada 12. decembrī viņš kopā ar attiecīgo Valsts drošības ministrijas daļas priekšnieku tā vietā, lai nosūtītu desmit lietuviešus mācībām Valsts drošības ministrijas skolā, bija atsūtīti tikai trīs, no kuriem pēc politiskiem un citiem kritērijiem neesot derējuši divi. Šajā pašā vēstulē bija uzdots piemeklēt atlikušos deviņus jauniešus, kurus nosūtīt mācībās un par ko bijis jāpaziņo līdz 1946. gada 20. jūnijam. Ievērojams, ka vēstulē uzsvērts – "cilvēku atlases jautājumam jāpieiet ar visu nopietnību, jo nacionālo

[2037] LYA, 1771. f., 274. apr., 22. l., 30. lp. (partijas dienesta raksturojums, ko 1975. gada 11. novembrī parakstījuši Lietuvas PSR Klaipēdas pilsētas un Lietuvas jūras baseina daļas priekšnieks A. Basenko un partijas biroja sekretārs A. Stepaņuks, bet saskaņojis 1975. gada 11. novembrī LieKP Klaipēdas pilsētas pirmais sekretārs I. Gurecks).

[2038] LYA, 1771. f., 274. apr., 22. l., 31. lp.

[2039] LYA, 1771. f., 274. apr., 22. l., 25. lp. (LieKP CK biroja 1988. gada 31. maija nolēmums Nr. Б-62/12, kas pamatots ar 1968. gada 30. maija protokolu Nr. 62, §12).

čekistisko kadru sagatavošanai ir liela politiska nozīme".[2040] Pēdējais atzinums ir svarīgs apstāklis PSRS okupācijas un konkrēti VDK izpētē, jo, vadoties pēc šādas premisas, svarīgi pievērst uzmanību ne tikai rīcībai un metodēm, bet arī konkrētām personām, dzīves gājumam un karjerai, lai izprastu apstākļus, kas sākotnēji pamudināja virzīt darbam iekšlietu un valsts drošības struktūrās un kas bijis par iemeslu dažādai karjerai.

[2040] LYA, 1771. f., 9. apr., 263. l. (LieKP CK Sevišķā sektora Sevišķā daļa, Lietuvas PSR Valsts drošības ministrijas vēstules u.c. par viņu kadru apstiprināšanu, pārbaudi, dienesta pārkāpumu izmeklēšanu, Lietuvas PSR Valsts drošības ministrijas politiskajiem uzskatiem, lieta sākta 1946. gada 24. janvārī un beigta 1946. gada 27. decembrī), 18. lp. (LieKP CK sekretārs kadru jautājumos Ozarska 1946. gada 8. jūnija vēstule Nr. 404-c LieKP Šauļu pilsētas komitejas sekretāram P. Fjodorovičam) [K. Jarinovskas tulkojums no krievu val.].

The heads of Estonian SSR, Lithuanian SSS and Latvian SSR State security and interior affairs according to the leading personal files of the nomenclature of the Central Committees of the Communist Parties of Estonia, Lithuania and Latvia

These articles describe the careers of the heads of Estonian SSR, Lithuanian SSS and Latvian SSR State security and interior affairs according to the personal files of the leading nomenclature of the Central Committees of the Communist Parties of Estonian, Lithuania and Latvia – branches of the Communist Party of the Soviet Union. A detailed and critical approach to the documents provide valuable information on interrelations of both systems – State security and the interior –, their link to one source – *the Cheka*, which most vividly appears in the characterizations provided in the case of promotion or dismissal from the position attributed to the nomenclature, equally using word *the Chekist* to refer to a person who had worked for either of those systems.

The National Archives of Latvia do not have the personal files for some notable heads of the Latvian SSR State security and interior affairs (Zukulis, Chief of the KGB of the Latvian SSR and Jegorovs, Minister of Interior of the Latvian SSR) in the collection of the Central Committee of the Communist Party of Latvia. Therefore, their personal files are not analyzed. In some cases, the author provided a comparison of a different set of personal files, underlining most significant differences and trying to deduct the causes for those differences. Precise information on the heads of the Latvian SSR State security and interior affairs provides a better understanding to those systems as a whole, allowing conclusions to be drawn on reasons for certain policies, reforms, campaigns etc.

It is not common to compare State security and interior affairs, yet all heads of the Ministry of Interior of the Latvian SSR had been related the KGB or its predecessors. With the exception of Drozds, Minister of Interior of the Latvian SSR all other personal files

have documented information on this relation. Comparing personal files of the leading nomenclature – heads of State security and Interior – of the Central Committees of the Communist Parties of Estonian SSR, Lithuanian SSR and Latvian SSR, one may find similarities with regard to carriers. Comparing information published by historians of the Russian Federation and the personal files found in the archives of all three countries, it can be established that information differs. Partial reasons for these differences relate to different sets of information available to historians. Other reasons might include mistakes, most of which relates to either a lack of information or knowledge on a country and its culture.

Understanding the reasons for choosing certain persons for both systems and the personal motivations to work for those systems better facilitates understanding of staff policy as a whole. The details gathered provide the possibility for further research on the KGB and the occupation of Estonia, Lithuania and Latvia in general.

Ieskats Jura Augusta Eglīša Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Augusta Eglīša Latvijas Komunistiskās partijas (LKP)[2041] Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras kadru personas lieta[2042] neietver informāciju par Augusta Eglīša dzimšanas datumu, un šādas ziņas nav sniegtas arī citos autoritatīvos biogrāfiskos apskatos, kas pamatojas uz Padomju Savienības Komunistiskajā partijas (PSKP)[2043] biedru personas lietās pieejamo informāciju.[2044] Ievērojot minēto, nācās izmantot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamos dokumentus dzimšanas datu precizēšanai. Rezultātā konstatēti daži papildu dati personas lietā minētajai informācijai.

[2041] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2042] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l. (Augusta Eglīša LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot divu veidlapu galvas ar LKP CK biroja nolēmumiem, kas ir gan krievu, gan latviešu valodā.
[2043] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots pēdējā šīs partijas nosaukuma akronīms.
[2044] Sk., piemēram, Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник*. Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 950.

Juris[2045] Augusts Eglītis (Eglīts[2046]), Pētera dēls, dzimis 1896. gada 9.[2047] (pēc jaunā stila 21.) novembrī Vidzemes guberņas Valmieras apriņķa Mazstraupes (*Malo-Roop*) muižā.[2048] *Malo-Roop*[2049] kā dzimšanas vieta norādīta gan 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā,[2050] gan arī 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā.[2051] Atbilstoši prasītajam 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā Eglītis precizējis, ka dzimšanas vieta attiecīgā dokumenta aizpildīšanas brīdī ir Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Cēsu apriņķa Mazstraupe.[2052] Savukārt 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā dzimšanas vieta atspoguļota, saliekot kopā vēsturisko un dokumenta sagatavošanas brīdī aktuālo situāciju, proti, norādīts, ka dzimis "LPSR Valmieras apriņķa *Malo-Roop* (Mazstraupē)"[2053].Juris Augusts Eglītis kristīts 1896. gada 24. novembrī Straupes evaņģēliski luteriskajā baznīcā.[2054] Viņa krustvecāki bija

[2045] LVVA, 235. f., 12. apr., 125. l. (Vidzemes, Cēsu apriņķis, Straupes draudze, 1896), 27. lp.
[2046] Baznīcas grāmatā, kurā ieraksts pamatā veikts krievu valodā, uzvārds kirilicā pierakstīts – "Эглитъ", bet uzvārda rakstība latīņu alfabēta burtiem – "Eglight". LKP CK nomenklatūras personas lietā uzvārds atveidots – "Эглит", tomēr latviešu valodā šāda uzvārda atveide parasti ir "Eglītis". Minētais ievērots arī presē, publicējot informāciju par Augustu Eglīti. Sk., piemēram, "368. Jēkabpils vēlēšanu apgabala vēlēšanu komisijas PSRS Augstākās Padomes Tautību Padomes vēlēšanām lēmumu par biedra Augusta, Pēteŗa dēla, Eglīša reģistrēšanu par deputāta kandidātu Tautību Padomei", *Cīņa*, Nr. 11, 1946, 13. janvāris, 2. lpp.; "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR lauksaimniecības, rūpniecības, zinātnes, kultūras un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām", *Cīņa*, Nr. 127, 1946, 2. jūnijs, 1. lpp.; "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 239, 1966, 13. oktobris, 3. lpp.
[2047] LVVA, 235. f., 12. apr., 125. l., 27. lp.
[2048] LVVA, 235. f., 12. apr., 125. l., 27. lp.
[2049] *Malo-Roop* lietota gan baznīcas grāmatā (LVVA, 235. f., 12. apr., 125. l., 27. lp.), gan arī presē, piemēram, "Behgļu sazinaschanās", *Latweeschu Behgļu Apgahdaschanas Zentralkomitejas Siņojums*, Nr. 5, 1916, 4. (17.) februāris, 38. lpp. Mazstraupe saukta arī *Klein-Roop* un *Malo-Roop*.
[2050] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. (1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapa).
[2051] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 5. lp. (1949. gada 15. oktobra autobiogrāfija).
[2052] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp.
[2053] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 5. lp.
[2054] LVVA, 235. f., 12. apr., 125. l., 27. lp.

kurpnieki Juris Prauliņš[2055] un [Jānis][2056] Zīdels, kā arī jaunava Rozālija Šulca[2057], acīmredzot neprecēta Jura Augusta Eglīša mātes radiniece.[2058]

Savā 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā Augusts Eglītis norādījis, ka ir latvietis, ka viņa vecāki bijuši strādnieki, kuru pamatnodarbošanās gan pirms, gan pēc "Oktobra revolūcijas" esot bijusi lauksaimniecība. Atbildot uz jautājumu par paša un vecāku nodarbi, nekustamā īpašuma tiesībām un darbaspēka algošanu "pirms 1940. gada jūnija", Eglītis atkārtoti minējis, ka vecāki nodarbojušies ar lauksaimniecību, tomēr nevienam nav piederējis nekustamais īpašums. 1946. gada 7. marta autobiogrāfijā Eglītis min, ka viņa ģimene esot laukstrādnieki.[2059] 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā precizēts, ka vecāki strādājuši kā algotņi lauksaimniecības darbus "pie dažādiem Baltijas baroniem".[2060] Savukārt baznīcas grāmatas ieraksts par Augusta Eglīša dzimšanu un kristībām ļauj secināt, ka vecāki, iespējams, bijuši muižas kalpotāji.[2061] Ievērojot minēto, kā arī to, ka Eglītis 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā norādījis, ka brīdī, proti, 1914. gada oktobrī, kad kļuva par PSKP biedru, bijis strādnieks un ka kopējais darba stāžs attiecīgajā nodarbē esot seši gadi,[2062] norādes par vecāku nodarbi ir kritiski vērtējamas, salīdzinot ar citviet pieejamo informāciju. Diemžēl personas lietā iekļautie raksturojumi, nesniedz papildu ziņas par vecākiem, bet gan tikai atspoguļo iespaidu, ko

[2055] Presē pieejamā informācija sniedz ziņas par Juri Prauliņu, kas dzimis 1869. gada 1. oktobrī, miris 1939. gada 26. februārī, izvadīts no Mazstraupes *Kokprieniem*, apbedīts Straupes draudzes kapos (*Brīvā Zeme*, Nr. 49, 1939, 28. februāris, 8. lpp.). Jurim Prauliņam saskaņā ar Centrālās zemes ierīcības komitejas 1922. gada 17. februāra plenārsēdē (protokols Nr. 384, p. 2) lemto Valmieras apriņķa Mazstraupes pagastā no 1922. gada 9. oktobra (prot. Nr. 86) piešķirta visa *Koprenu* māja. "Galīgi piešķirtās zemes", *Zemes Ierīcības Vēstnesis*, Nr. 33, 1922, 7. aprīlis, 28. lpp.

[2056] Vārds grūti salasāms.

[2057] LVVA, 235. f., 12. apr., 125. l., 27. lp.

[2058] LVVA, 235. f., 12. apr., 125. l., 27. lp.

[2059] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 7. lp. (1946. gada 7. marta autobiogrāfija).

[2060] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 5. lp.

[2061] LVVA, 235. f., 12. apr., 125. l., 27. lp.

[2062] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp.

radījušas Augusta Eglīša sniegtās ziņas. Piemēram, 1945. gada 22. novembra raksturojumā norādīts, ka Eglīša vecāki bijuši zemnieki algādži[2063], bet raksturojumā par Augustu Eglīti kā LPSR iekšlietu tautas komisāru norādīts, ka Eglīša darbs līdz dienestam Krievijas Impērijas armijā līdzinājies viņa vecāku darbam.[2064]

LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā pieejamā informācija par Augusta Eglīša vecākiem ir ļoti skopa. Vispārīgi minēta viņu nodarbe, kā arī tas, ka tēvs – Pēteris Eglītis, Pētera dēls[2065] – miris 1935. gadā, bet māte – 1937. gadā.[2066] Tikai no baznīcas grāmatas noskaidrojams, ka Augusta Eglīša māte ir Anna Eglīte (dzimusi Šulca).[2067] Informācijas skopumu daļēji paskaidro apstāklis, ka, spriežot pēc personas lietā pieejamās informācijas, Augusts Eglītis no 1915. gada, kad bija iesaukts Krievijas Impērijas armijas kara dienestā,[2068] līdz 1940. gadam, kad atgriezās Latvijas teritorijā, lai nodrošinātu Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupācijas varas īstenošanu,[2069] neesot saticis savus vecākus, tātad arī neesot piedalījies viņu apbērēšanā. Ja pieņem, ka presē pieejamā informācija attiecināma uz Eglīša krusttēvu Juri Prauliņu, tad arī viņa apbedīšanā Eglītis neesot ņēmis dalību.[2070]

LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā ir salīdzinoši skopi dati par Augusta Eglīša bērnību. Minēts, ka no 1906. līdz 1909. gadam Eglītis gājis ganos, kā pats norāda, pie "pelēkajiem baroniem"[2071] Rīgas apriņķa Siguldas pagastā. 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā gan ir

---

[2063] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 13. lp. (1945. gada 22. novembra raksturojums, kas sagatavots Augusta Eglīša virzībai par PSRS Augstākās Padomes deputātu un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2064] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 14. lp. (raksturojuma noraksts par LPSR iekšlietu tautas komisāru, kur paraksta vietā norādīts LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2065] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 5. lp.
[2066] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp.
[2067] LVVA, 235. f., 12. apr., 125. l., 27. lp.
[2068] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse.
[2069] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 13. lp. (1945. gada 22. novembra raksturojumā, kas sagatavots Augusta Eglīša virzībai par PSRS Augstākās Padomes deputātu un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2070] *Brīvā Zeme*, Nr. 49, 1939, 28. februāris, 8. lpp.
[2071] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse, 5. lp.

precizēts, ka ziemā viņš ir mācījies skolā, bet vasarā gājis ganos.[2072] Nekas konkrētāks par skolas gaitām nav minēts. Par skolas gaitām uzzinām, piemēram, no raksta, kas iekļauts LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā un publicēts 1946. gada 20. janvārī laikrakstā *Советская Латвия* (*Sovetskaja Latvija*)[2073]. Minētajā rakstā un tā tulkojumā, ko vēlāk publicēja *Cīņa*, teikts, ka Augusts Eglītis pabeidzis vienu klasi pagasta skolā un divas klases draudzes skolā.[2074] Savukārt citos autoritatīvos biogrāfiskos apskatos, kas pamatojas uz PSKP biedru personas lietās pieejamo informāciju, minēts, ka Augusts Eglītis beidzis trīs klases lauku skolā Zēgevoldē (tagad Sigulda) Rīgas apriņķī.[2075]

No 1909. līdz 1915. gadam Augusts Eglītis strādājis par melnstrādnieku kņaza Nikolaja Kropotkina[2076] muižā Zēgevoldē,[2077] kā personas lapā paskaidro – Rīgas apriņķa Siguldas pagastā.[2078]

Atbildot uz 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā uzdoto jautājumu par PSKP biedra statusu, stāžu un uzņemšanas vietu, norādījis, ka kļuvis par PSKP biedru 1914. gada oktobrī (partijas biedra kartes Nr. 3380323) un ka viņu uzņēmusi Latvijas Sociāldemokrātijas Vidienes organizācija,[2079] ko *Padomju Jaunatne* tēlaini raksturo:

> "Sarkanā Vidiena… Sarkanā Valmiera… Šie vārdi ir gandrīz nešķirami, un tos vairāku gadu desmitus varēja dzirdēt no dažādu sociālo grupu

[2072] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse, 5. lp.
[2073] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 15. lp. (Славина, К. "Август Петрович Эглит", *Советская Латвия* (Sovetskaja Latvija), Nr. 17 (390), 1946, 20. janvārī).
[2074] Slavina, K. "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 25, 1946, 31. janvāris, 2. lpp.
[2075] Sk., piemēram, Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник*. Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 950.
[2076] Nikolajs Kropotkins (1872–1937). Augsta Eglīša minētajā laikposmā Nikolajs Kropotkins pildīja sākumā Kurzemes vicegubernatora (1907–1912) un tad Vidzemes vicegubernatora (1912–1915) amatus. "Miris kņazs N. Kropotkins", *Jaunākās Ziņas*, Nr. 236, 1937, 18. oktobris, 3. lpp.
[2077] Šāds apzīmējums lietots 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 5. lp.). Siguldas muiža un tajā ietilpstošā Siguldas Jaunā pils.
[2078] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse.
[2079] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp.

pārstāvjiem. Vieni tos izrunāja ar siltumu un lepnumu, citi – ar bezspēcīgu naidu un bailēm."[2080]

LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā iekļautais raksts, kas publicēts 1946. gada 20. janvārī laikrakstā *Советская Латвия* (*Sovetskaja Latvija*)[2081] un kura tulkojums latviešu valodā publicēts laikrakstā *Cīņā* 1946. gada 31. janvārī,[2082] sniedz savdabīgu tēlainu stāstu par pievēršanos boļševiku idejām, kas vai nu iegūta, intervējot Eglīti, vai arī radīta, izmantojot personas lietā esošās autobiogrāfijas un papildinot tās ar izdomājumiem:

"Rudens zelts klāja Siguldas augstos uzkalnus. Pa šaurām taciņām virs Gaujas stāvā krasta jaunatne devas uz Velna alu, kas atradās tieši virs upes kraujas. Lūk, jau redzama alas tumšā ieeja, virs kuras rēgojas mīkstā smilšakmenī rupji izcirstais velna galvas attēls — sūnu un ķērpju apaudzis.

Un pēkšņi uz alas sliekšņa izaug cilvēka stāvs. Melns apmetnis, melna, dziļi uzmaukta cepure, zem kuras jautri, draudzīgi smaida acis. Kas tad tas?

Nepazīstamais aicina puišus atpūsties un parunāties. Viņš runā par to, kas toreiz visvairāk satrauc jaunatni – par tikko sākušos imperiālistisko karu, par to, kādus labumus gūst no šī kara patvaldība un kapitālisti, par strādnieku un zemnieku bēdīgo stāvokli. Katrs viņa vārds atrod pateicīgu augsni, ir atbilde uz tām šaubām, kuras klusībā satrauc katru jaunekli – sarunu dalībnieku.

[2080] Žagars, E. "Vidienas revolucionāri stāsta…" *Padomju Jaunatne*, Nr. 58, 1967, 22. marts, 2. lpp. Par Latvijas sociāldemokrātiskās partijas Vidienes organizāciju un tās centru Valmieru sk. plašāk, piemēram, "Valmierai 700 gadi. No vēstures", *Dzimtenes Balss*, Nr. 38, 1983, 22. septembris, 4. lpp.; Paegle, A. "Vidienā liesma neapdzisa", *Cīņa*, Nr. 143, 1971, 19. jūnijs, 2. lpp.; Žagars, E. "Vidienas revolucionāri stāsta…" *Padomju Jaunatne*, Nr. 58, 1967, 22. marts, 2. lpp.; Cimermanis, S. "Republikas pilsētās un laukos. Darbs brīvdabas muzejā", *Cīņa*, Nr. 168, 1952, 14. jūlijs, 4. lpp.; Paegle, Alberts. "Partijas Vidienas organizacijas «Liesmas» tipografija", *Cīņa*, Nr. 7, 1949, 9. janvāris, 3. lpp.

[2081] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 15. lp. (Славина, К. "Август Петрович Эглит", *Советская Латвия* (Sovetskaja Latvija), Nr. 17 (390), 1946, 20. janvārī).

[2082] Slavina, K. "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 25, 1946, 31. janvāris, 2. lpp.

> Šī satikšanās nebija nejaušība. Tās iniciatori, – Augusta vecākie draugi, jau iepriekš zināja, ka pie Velna alas viņi atradīs b. Ratnieku,[2083] boļševistiskās pagrīdes organizācijas pārstāvi, kas darbojās Vidzemē.
>
> Tad nāca vēl cita sastapšanās. Un kad 1915. gadā[2084] 15. maijā vecās Siguldas pils drupās noorganizēja slepenu sanāksmi jaunieši, kam bija jāaiziet uz fronti, Augusts Eglītis, jaunais boļševiku partijas biedrs, ir jau jaunatnes atzītais vadonis.
>
> Karš vērsās plašumā. Arī Augustu aizdzina frontē. Bet kā aizmugurē, tā arī frontē viņš turpināja kalpot tai lietai, kurai bija sevi veltījis. Nevienam vien biedram atver acis viņa sarunas — pārliecinātā, kvēlā boļševika runas. Viņa patiesais vārds iespiežas sirdīs. Aug partijas rindas, aug tādu cilvēku skaits, kas jūt līdz partijai."[2085]

Vēlāk šo laiku Augusts Eglītis raksturojis, kā dalību "revolucionārā kustībā" un darbību pagrīdē no 1914. līdz 1917. gadam, par ko gan nav bijis represēts.[2086]

1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā atbilstoši lūgtajam par darbību PSKP Eglītis precizējis, ka nav bijis "pretpartijas grupējumos" un to starpā, kas svārstījušies par "partijas līnijas īstenošanu". Turpat arī norādījis, ka nav bijis nevienā citā partijā – arī ne personas lapā tieši minētajās kā "Sociāldemokrātu, Nacionālā apvienība, Kristīgā apvienība, Demokrātiskais Centrs, [Latvijas] Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku" partija. Raksturojumā, kas sniegts

---

[2083] Kārlis Ratnieks, Kārļa dēls (segvārds Uģis), dzimis 1894. gada 2. februārī Jeru pagastā (Biezis G. "Atmiņu apgaidā. PSRS – 50", *Zvaigzne*, Nr. 8, 1972, 20. aprīlis, 10. lpp.). Mācījies Valmieras skolotāju seminārā, strādājis par skolotāju, 1910. gadā kļuvis par Latvijas sociāldemokrātiskās partijas biedru un darbojies Rīgas organizācijā, vēlāk Vidienas organizācijā. Ievērojot minēto, viņa stāžs PSKP skaitās no 1910. gada. Līdz iesaukšanai Krievijas Impērijas kara dienestā 1916. gadā darbojies kā propagandists. Piedalījies 1917. gada Februāra revolūcijā un Oktobra apvērsumā, vēlāk arī Krievijas pilsoņu karā, arī darbojies čekas struktūrās. Divdesmito gadu beigās, trīsdesmitajos gados apgūst marksismu-ļeņinismu, strādā PSKP amatos dažādās struktūrās. Miris 1982. gada 10. aprīlī ("K. Ratnieks", *Cīņa*, Nr. 87, 1982, 15. aprīlis, 4. lpp.).

[2084] Kārļa Ratnieka atmiņās 1915. gads saistīts ar piedalīšanos Vidienas organizācijas rīkotajā konferencē un tai sekojošajam arestam. Biezis G. "Atmiņu apgaidā. PSRS – 50", *Zvaigzne*, Nr. 8, 1972, 20. aprīlis, 10. lpp.

[2085] Slavina, K. "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 25, 1946, 31. janvāris, 2. lpp.

[2086] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 4. lp.

par Augustu Eglīti kā LPSR iekšlietu tautas komisāru, minēts, ka Eglītis kopš 1914. gada bijis "sociāldemokrātu (boļševiku) partijā".[2087] Tāpat nav bijis biedrs "SSS [Strādnieks, sports un sargs – paramilitāra Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas jaunatnes organizācija], Aizsargos, Pērkoņkrustā, studentu korporācijās, jauniešu un [citās] organizācijās".[2088]

Vadošo kadru uzskaites personas lapā, papildinājumā kadru uzskaites personas lapai un izziņās sniegtās ziņas par laiku no 1915. līdz 1944. gadam jāskata kopsakarā ar 1946. gada 7. marta un 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijās izklāstīto, kas, ievērojot apgalvotā par minēto laikposmu pamatojošo dokumentu iztrūkumu, sniedz salīdzinoši detalizētāku un vieglāk izsekojamu informāciju.

Atbilstoši 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā minētajam no 1915. gada līdz 1917. gadam Augusts Eglītis kā kareivis dienējis Petrogradā (Pēterburgā) un Carskoje Selo, tālāk personas lapā precizēts, ka bijis jefreitors,[2089] Krievijas Impērijas armijā.[2090] 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā Eglītis precizē, ka 1915. gada 7. augustā iesaukts kara dienestā sakarā ar mobilizāciju un nosūtīts uz Krasnoje Selo, vēlāk uz Petrogradu jaunkareivju apmācībai Rezerves elektrotehniskajā bataljonā. 1915. gada rudenī nosūtīts uz Rezerves elektrotehniskā bataljona 2. telegrāfa un telefona rotu, kur pabeidzis jaunāko komandieru klasi – *instruktorus*. 1916. gadā komandēts par sakaru instruktoru telefonistu apmācībai uz Rezerves smagās artilērijas diviziona 1. rezerves smagās artilērijas brigādes 2. bateriju (Carskoje Selo). Pēc Februāra revolūcijas Augusts Eglītis pārcelts uz jaunizveidoto 1. atsevišķās smagās artilērijas batariju "T" divizionu[2091] (Carskoje Selo), kur Eglīti esot "sasniegusi Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija"[2092] Šajā laikā Eglītis bijis bateriju komitejas priekšsēdētājs.

[2087] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 14. lp. (raksturojuma noraksts par LPSR iekšlietu tautas komisāru, kur paraksta vietā norādīts LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2088] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp.
[2089] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 4. lp.
[2090] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse.
[2091] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 5. lp.
[2092] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 5. lp. otra puse.

Atbilstoši 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā minētajam Augusts Eglītis no 1917. gada līdz 1920. gadam bija sakaru priekšnieks.[2093] Tālāk personas lapā precizēts, ka Eglītis bijis sakaru priekšnieks no 1917. līdz 1918. gadam[2094], tad – politiskais komisārs un kara komisārs. Norādīts, ka dienesta vieta attiecīgajā laika periodā bijusi Petrogradas sarkangvardu vienība, 1. latviešu sarkangvardu vienība un Sarkanās armijas artilērijas daļas,[2095] attiecīgi Petrograda un Carskoje Selo, Austrumu un Dienvidaustrumu fronte.[2096] Precizējot informāciju, norādīts, ka Augusts Eglītis piedalījies Krievijas pilsoņu kara kaujās Pulkovas augstienē, Austrumu un Dienvidaustrumu frontē.[2097] Pēc piecu gadu dienesta Sarkanajā armijā Eglītis uzdienēja līdz divīzijas komisāram[2098].[2099]

1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā Augusts Eglītis sniedz precīzāku un salīdzinoši pārskatāmāku stāstījumu par laikposmu no 1917. līdz 1920. gadam. No autobiogrāfijas izriet, ka pēc Krievijas pagaidu valdības ministru prezidenta Aleksandra Kerenska (1881–1970) dotās pavēles ieņemt Petrogradu un ģenerāļa Pjotra Krasnova (1869–1947) vadībā sāktās virzības uz Petrogradu divīzijas komiteja komandēja Augustu Eglīti par sakaru priekšnieku 1. Petrogradas sarkangvardu vienībā,[2100] ar ko kopā Eglītis piedalījies kaujās Pulkovas augstienēs pie Petrogradas. Pēc kaujām vienība atgriezās Petrogradā un Augustu Eglīti 1917. gada decembrī nosūtīja "uz savu daļu",[2101] ar

[2093] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse.
[2094] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 4. lp.
[2095] Atbilstoši presē pieejamajai informācijai Augusts Eglītis Krievijas pilsoņu kara gados "bija atsevišķā artilērijas diviziona kara komisārs". "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 239, 1966, 13. oktobris, 3. lpp.
[2096] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse.
[2097] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 4. lp.
[2098] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 4. lp.
[2099] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse.
[2100] Atbilstoši presē pieejamajai informācijai Augusts Eglītis bija "2. Petrogradas sarkangvardu [..] vienības sakaru priekšnieks". "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 239, 1966, 13. oktobris, 3. lpp. Līdzīga informācija sniegta arī citviet, piemēram, Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник*. Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 950.
[2101] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 5. lp. otra puse.

ko bija jādodas uz Rostovu pie Donas pret "baltajiem", tomēr nosūtījuma vieta nebija sasniegta, jo "baltie" bija ieņēmuši Rostovu pie Donas, tāpēc Eglīša divizions devās uz Kursku. 1918. gada sākumā caur Kursku uz fronti devās 1. latviešu sarkangvardes vienība,[2102] kur viņš pārgāja kā sakaru priekšnieks un devās uz Austrumu fronti, kur piedalījās kaujās kopā ar vienību līdz 1919. gadam. Vienības atlikumu pārcēla uz Saratovu, lai papildinātu latviešu pulku, kas tur atradās. Šajā laikā tur esot formētas artilērijas daļas. Rezultātā Augustu Eglīti pārcēla par sakaru priekšnieku uz atsevišķo smagās artilērijas bateriju "S" divizionā. Vasaras vidū Eglīti armijas politiskā daļa atsauca un iecēla par kara komisāru atsevišķā (pozīciju) baterijā, no kuras pēc dažiem mēnešiem viņu pārcēla par kara komisāru uz artilērijas divizionu un 1920. gada sākumā par kara komisāru Atsevišķajā artilērijas divizionā *Arisaki*[2103] *(Arisaka)*.

Atbilstoši 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā minētajam Augusts Eglītis no 1920. gada aprīļa līdz 1922. gada jūnija bija Viskrievijas Ārkārtas komisijas cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu (čekas) sevišķās (militārās pretizlūkošanas) daļas dežurējošais komandants un komandants Kaukāza frontē. No 1922. gada jūnija līdz 1924. gada jūlijam bija Aizkaukāza Ārkārtas komisijas (čekas) dežurējošais komandants un komandants Tiflisā (tagad Tbilisi). No 1924. gada jūlija līdz 1927. gada novembrim Augusts Eglītis bija komandanta palīgs, atbildīgais dežurants un priekšnieka vietnieks Aizkaukāza un Gruzijas Ārkārtas komisijas feldjēgeru[2104] daļā Tiflisā (attiecīgi Aizkaukāza Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika (PFSR) un Gruzijas Padomju Sociālistiskā Republika (PSR), lai gan 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā norādīta tikai Gruzijas PSR).[2105]

[2102] Atbilstoši presē pieejamajai informācijai Augusts Eglītis bija "1. latviešu vienības sakaru priekšnieks". "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 239, 1966, 13. oktobris, 3. lpp.
[2103] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 5. lp. otra puse.
[2104] 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā lietotais saīsinājums "felddaļa" precizēta atbilstoši Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник*. Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 950.
[2105] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse.

Minētais laikposms daudz precīzāk raksturots 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā. Atbilstoši tur minētajam 1920. gada marta beigās Augustu Eglīti komandēja uz Donas karaspēka sevišķo daļu, kur viņš pildīja dežurējošā komandanta pienākumus. Tad Eglīti pārcēla uz Kaukāza frontes sevišķo daļu (Rostovā pie Donas), bet pēc dažām nedēļām viņu jau nosūtīja uz 11. armijas sevišķo daļu (Baku), kur viņš strādāja līdz 1921. gadam, kad Augustu Eglīti pārcēla uz 1. Kaukāza korpusa Sevišķo daļu. 1922. gadā Eglītis bija pārcelts uz XI armijas Sevišķo daļu (Tiflisa), kur līdz 1923. gadam pildīja dežurējošā komandanta pienākumus. Tad Eglīti norīkoja darbam Aizkaukāza čekā, bet 1924. gadā viņu pārcēla uz Aizkaukāza un Gruzijas čeku, kur viņš strādāja par komandanta palīgu, atbildīgo dežurantu un feldjēgeru[2106] daļas priekšnieka vietnieku līdz 1927. gadam.

Vienlaikus laikposmā no 1924. līdz 1927. gadam Augusts Eglītis mācījies Tiflisas politehniskā institūta strādnieku fakultātē,[2107] ko organizēja, lai dotu formālu pamatu studijām augstskolā zemniekiem un strādniekiem, kam nav bijusi iespēja iegūt atbilstošu vidējo izglītību. Lai nodrošinātu strādnieku fakultāšu efektivitāti, to beidzējus parasti norīkoja studijām augstskolā. Acīmredzot minētais bijis par pamatu, kādēļ no 1927. gada novembra līdz 1930. gada septembrim Augusts Eglītis studēja Nikolaja Tolmačova[2108] Kara politiskajā akadēmijā (Ļeņingrada),[2109] kas bija padota Strādnieku un zemnieku Sarkanās Armijas Politiskajai pārvaldei[2110] un ko beidzot ieguva augstāko kara izglītību. Latvijas Republikas presē akadēmija 1926. gadā, gadu pirms Eglīša studiju sākuma, raksturota sekojoši:

> "Šinīs dienās noticis kaŗa-politiskās akademijas (tā nes Tolmačeva vārdu) izlaidums. To pēc 4 gadīga kursa pabeiguši 48 klausītāji. Tie bija izlasīti ar īpaši lieliniecisku noskaņotību. Tikai trīs no viņiem

[2106] Autobiogrāfijā lietotais saīsinājums "feļddaļa" precizēta atbilstoši Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник*. Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 950.
[2107] Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (PSRS) strādnieku fakultātes bija organizētas, lai dotu iespēju sagatavoties studijām augstskolā.
[2108] Kopš 1938. gada akadēmija pārdēvēta Ļeņina vārdā. Kopš 1994. gada Krievijas Federācijas Aizsardzības ministrijas Kara universitāte.
[2109] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse.
[2110] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp.

sarkanarmijā bija iestājušies 1920. gadā, kamēr pārējie 15 jau Kerenska laikā bija dienējuši sarkanarmijā un citi 30 iestājušies sarkanarmijas rindās 1928.–19. gados.

Akademijā tie izgājuši nevien politisku propagandistu kursu, bet zināmu militarteoretisku sagatavošanu."[2111]

Presē atspoguļoto priekšstatu par sevišķu atlasi apstiprina arī Augusta Eglīša 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfija, kur norādīts, ka Lavrentijs Berija personīgi esot rekomendējis Eglīti mācībām Nikolaja Tolmačova Kara politiskajā akadēmijā.[2112] Pirms Augusta Eglīša studiju sākuma Latvijas Republikas presē par akadēmiju sniegtās ziņas saistītas ar zemo studiju kvalitāti un uzsvaru uz politisko izglītību,[2113] bet 1930. gadā, kad Eglīša studijas pabeigtas, presē jau vērojama piesardzīga attieksme, informējot ne tikai par tās publicēto un publicēšanai sagatavoto literatūru[2114], bet arī par kārtējiem beidzējiem un ar to saistītajiem draudiem.[2115] 1930. gadā Eglītis pabeidzis Vispārējo karaspēka (*Общевойсковой*) fakultāti ar pirmo kategoriju, kļūstot par divīzijas kara komisāru.[2116] Ievērojams, ka 1945. gada 22. novembra raksturojumā atšķirībā no personas lapā minētā, ka, pabeidzot Nikolaja Tolmačova Kara politisko akadēmiju, ir iegūta augstākā militārā izglītība, norādīts, ka Augustam Eglītim ir vidējā izglītībā. [2117] Līdzīgs apgalvojums pausts arī raksturojumā, kas sniegta par LPSR iekšlietu tautas komisāru.[2118] Personas lietā nav informācijas,

[2111] "Kaŗa-politiskā akademijas izlaidums Krievijā", *Latvijas Kareivis*, Nr. 172, 1926, 6. augusts, 2. lpp.
[2112] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 6. lp.
[2113] "Kaŗa-politiskā akademijas izlaidums Krievijā", *Latvijas Kareivis*, Nr. 172, 1926, 6. augusts, 2. lpp.
[2114] "Ārvalstu militarā dzīve. Jaunākais sarkanarmijā", *Latvijas Kareivis*, Nr. 87, 1930, 15. aprīlis, 2. lpp.
[2115] "Jauni kaŗa akademiķi sarkanarmijā", *Latvijas Kareivis*, Nr. 99, 1930, 4. maijs, 1. lpp.
[2116] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 6. lp.
[2117] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 13. lp. (1945. gada 22. novembra raksturojums, kas sagatavots Augusta Eglīša virzībai par PSRS Augstākās Padomes deputātu un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2118] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 14. lp. (raksturojuma noraksts par LPSR iekšlietu tautas komisāru, kur paraksta vietā norādīts LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

kas skaidrotu atšķirības iegūtās izglītības novērtējumā. Iespējams, ka iemesls atšķirībām iegūtās izglītības novērtējumā saistīts ar laika apjomu, kas pavadīts mācībās Tiflisas politehniskā institūta strādnieku fakultātē un Nikolaja Tolmačova Kara politiskajā akadēmijā. Abos gadījumos tas ir bijis mazāks nekā formāli nepieciešams.

Atbilstoši 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā minētajam Augusts Eglītis no 1930. gada septembra līdz 1931. gada decembrim bija 21. Permas divīzijas sevišķās daļas priekšnieks. 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā Augusts Eglītis papildina ziņas, kas sniegtas dienu iepriekš aizpildītajā kadru uzskaites personas lapā, norādot, ka uzreiz pēc studiju beigšanas Nikolaja Tolmačova Kara politiskajā akadēmijā viņš komandēts uz Apvienoto valsts politisko pārvaldi Maskavā, no kurienes nosūtīts uz Novosibirsku. Bijis Permas strēlnieku divīzijas sevišķās (militārās pretizlūkošanas) daļas priekšnieks Novosibirskā. Sekojošās izmaiņas karjerā Augusts Eglītis skaidro ar to, ka attiecīgajā laikā Apvienotajai valsts politiskajai pārvaldei bija nodotas milicijas struktūras un Eglītim bija speciālā sagatavotība.[2119] Vadošo kadru uzskaites personas lapā minēts, ka no 1931. gada decembra līdz 1937. gada jūlijam Eglītis bija Rietumsibīrijas apgabala, Rietumu apgabala un Saratovas apgabala milicijas pārvaldes politiskās nodaļas priekšnieks attiecīgi Novosibirskā, Smoļenskā un Saratovā.[2120] 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā ir detalizētāka informācija. Rietumsibīrijas apgabala milicijas pārvaldes politiskās nodaļas priekšnieka amatu Eglītis pildīja līdz 1933. gadam, tad Rietumu apriņķa milicijas pārvaldes politiskās nodaļas priekšnieka amatu – līdz 1934. gadam, kad viņu pārcēla par Saratovas apgabala milicijas pārvaldes politiskās nodaļas priekšnieku, kur viņš strādāja līdz 1937. gadam.[2121] 1949. gada 14. oktobra vadošo

[2119] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 6. lp.

[2120] Atbilstoši presē pieejamajai informācijai Augusts Eglītis bija "Novosibirskas novada un Smoļenskas apgabala milicijas pārvalžu politisko nodaļu priekšnieks un IeTK [Iekšlietu tautas komisariāta] Saratovas apgabala pārvaldes politiskās nodaļas priekšnieks." "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 239, 1966, 13. oktobris, 3. lpp.

[2121] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 6. lp.

kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka no 1937. gada jūlija[2122] līdz 1938. gada janvārim Augusts Eglītis pildīja Saratovas apgabala milicijas ceļu daļas priekšnieka un milicijas pārvaldes priekšnieka vietnieka amatu Saratovā.[2123] Savukārt dienu vēlāk rakstīta autobiogrāfija precizē, ka 1937. gada jūlijā Eglītis bija iecelts par priekšnieku milicijas ceļu daļā uz Rjazaņas-Urālu dzelzceļa[2124] un par priekšnieka vietnieku Saratovas apriņķa pārvaldes milicijā.[2125]

Lielais terors skāra arī Augustu Eglīti, tomēr atšķirībā no citiem latviešiem viņš iztika tikai ar apcietinājumu un atrašanos ieslodzījumā no 1938. gada janvāra līdz 1939. gada novembrim Saratovā. 1949. gada 15. oktobra autobiogrāfijā Eglītis to raksturo šādi. 1938. gada sākumā viņu atbrīvojuši no darba čekai padotajā milicijā sakarā ar turpmāku neiespējamību viņu izmantot it kā par viņa sakariem ar "tautas ienaidniekiem", kādēļ viņu vēlāk arī apcietināja un, turot ieslodzījumā. Esot veikuši atbilstošu lietas izmeklēšanu. 1939. gada 5. novembrī Augustu Eglīti atbrīvoja un nosūtīja uz Maskavu ar slēdzienu, ko veica Iekšlietu tautas komisariāta Saratovas apriņķa pārvalde un kas bijis adresēts Lavrentijam Berijam. Autobiogrāfijā citēta slēdziena daļā:

> "Eglīti sauca [pie atbildības] nepamatoti, viņa lietu vairākkārtīgi pārtrauca, orgānos izmantot var utt."[2126]

1940. gada 5. martā Augustu Eglīti atjaunoja "orgānos" un iecēla par priekšnieka vietnieku milicijas ceļu daļā Gorkijas (tagad Ņižņijnovgoroda) dzelzceļā.[2127]

[2122] Atbilstoši PSRS iekšlietu tautas komisāra 1937. gada 25. jūlija pavēlei Nr. 1249 piešķirta milicijas kapteiņa pakāpe tobrīd Saratovas apgabalā strādājošajam Augustam Eglītim. Sk. http://nkvd.memo.ru

[2123] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse.

[2124] Ievērojams, ka vēl 1930. gadā presē pieejamas ziņas par politisko nodaļu ietekmi uz dzelzceļa darbu, "vedot asu cīņu ar dzelzceļa administrāciju" un faktiski pārņemot dzelzceļa vadību. Šajā pašā laikā par Rjazaņas-Urālu dzelzceļu politiskā nodaļa esot ziņojusi, ka "vairāki komūnisti ierodoties darbā galīgi piedzērušies un bieži pavisam neierodoties darbā". "Uz Krievijas dzelzceļiem uzsākušas rosīgu darbību politiskās nodaļas", *Jaunais Ceļš*, Nr. 27, 1933, 30. septembris, 3. lpp.

[2125] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 6. lp. otra puse.

[2126] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 6. lp. otra puse.

[2127] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 6. lp. otra puse.

Atbilstoši 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā minētajam Augusts Eglītis no 1939. gada novembra līdz 1944. gada martam bija milicijas ceļu daļas priekšnieka vietnieks un priekšnieks uz Gorkijas un Amūras dzelzceļa, vēlāk rezervists, atrodoties Gorkijā un Svobodnijā (Amūras apgabals).[2128] Dienu vēlāk rakstītajā autobiogrāfijā norādīts, ka 1940. gada martā viņu iecēla par milicijas ceļu daļas priekšnieka vietnieku uz Gorkijas dzelzceļa, bet jau augustā Eglīti komandēja uz milicijas ceļu daļu uz Latvijas dzelzceļa. 1941. gada augustā pēc evakuācijas Eglītis atgriezās iepriekšējā amatā uz Gorkijas dzelzceļa. 1943. gada februārī[2129] viņu komandēja uz milicijas ceļu daļu Amūras dzelzceļā, kur strādāja līdz 1944. gada 20. februārim.[2130] 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā minēts, ka Eglītis nav piedalījies partizānu kustībā.[2131]

1944. gada 7. aprīļa raksturojumā, kas seko izziņai un kas sniegts, pamatojoties uz PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Galvenās strādnieku-zemnieku milicijas pārvaldes Transporta milicijas pārvaldes priekšnieka Pjotra Buņina, Sergeja dēla, 1943. gada 15. marta raksturojumu, norādīts, ka Eglītis, strādājot "milicijas orgānos", parādīja sevi kā "dziļdomīgs, nopietns vadītājs". Viņa vadībā Gorkijas dzelzceļa līnijā atklātas liela apmēra laupīšanas un slepkavības, apjomīgā skaitā arestēti noziedznieki un dezertieri. Turpat minēts, ka "pārbaude" pabeigta, tālāk norādīts par atbrīvošanu no darba "milicijas orgānos" sakarā ar "pensionēšanos", 1938. gada jūnijā Iekšlietu tautas komisariāta veikto arestu, atbrīvošanu no ieslodzījuma sakarā ar nozieguma sastāva neesību 1939. gada novembrī un atsākto dienestu 1940. gada martā milicijas struktūrās.[2132]

[2128] Atbilstoši presē pieejamajai informācijai: "1940. gadā, kad Latvijā tika atjaunota padomju vara, viņš strādāja par Latvijas dzelzceļa milicijas nodaļas priekšnieku. Lielā Tēvijas kara gados A. Eglītis strādāja tādā pašā amatā Gorkijā un Svobodnijā (Amūras apgabals)." "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 239, 1966, 13. oktobris, 3. lpp.

[2129] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

[2130] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 6. lp. otra puse.

[2131] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 4. lp.

[2132] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 21. lp. otra puse (1944. gada 7. aprīļa raksturojums, ko parakstījis LPSR iekšlietu tautas komisāra vietnieks Alberts Sieks).

Personas lietā pieejams salīdzinoši īss 1944. gada 6. maija raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs Kārlis Ozoliņš, kur minēti Augusta Eglīša pamatdati par dzimšanu, partijas stāžu, tautību, izglītību, minot, ka pabeigta Kara politiskā akadēmija, un norādi par ilgstošu karjeru vadošajā darbā Iekšlietu tautas komisariātā. No visas karjeras uzsvērts, ka Eglītis veica milicijas ceļu daļas uz Latvijas dzelzceļa priekšnieka amatu līdz evakuācijai un ka darbā pierādīja sevi kā spējīgu, enerģisku un zinošu savu darbu strādnieku. Minēts arī, ka 1943. gadā par sekmīgu valdības uzdevuma izpildi Eglītis apbalvots ar ordeni *Goda Zīme*[2133].[2134] Minētais raksturojums acīmredzot sagatavots, pamatojoties uz LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes Kadru daļas priekšnieces Olgas Augustes parakstītu raksturojumu, kas sagatavots Eglīša virzībai par LPSR iekšlietu tautas komisāru.[2135] Arī 1945. gada 22. novembra raksturojums izceļ laiku no 1940. līdz 1941. gadam, kad Eglītis pildīja PSRS Iekšlietu tautas komisariāta ceļu daļas uz Latvijas dzelzceļa priekšnieka amatu, atkārtojot iepriekšējos raksturojumos apgalvoto, ka šajā laikā Eglītis sevi esot parādījis kā "spējīgs, enerģisks un iniciatīvas bagāts darbinieks".[2136]

Atbilstoši papildinājumam kadru uzskaites personas lapai Augusts Eglītis kļuva par LPSR iekšlietu tautas komisāru 1944. gada martā, tomēr, spriežot pēc oficiālās publikācijas, formāli iecelšana notikusi 1944. gada 22. augustā.[2137] Iecelšanas laiks personas lietā

[2133] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1943. gada 30. septembra dekrēts. Sk.: http://nkvd.memo.ru

[2134] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 11. lp. (1944. gada 6. maija raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs Kārlis Ozoliņš).

[2135] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 12. lp. (LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes Kadru daļas priekšnieces Olgas Augustes parakstīts raksturojumu, kas sagatavots Augusta Eglīša virzībai par LPSR iekšlietu tautas komisāru).

[2136] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 13. lp. (1945. gada 22. novembra raksturojumā, kas sagatavots Augusta Eglīša virzībai par PSRS Augstākās Padomes deputātu un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[2137] LPSR Augstākās Padomes pirmā sasaukuma III sesijas apstiprināto LPSR Augstākās Padomes Prezidija II un III sesijas starplaikā pieņemto svarīgāko dekrētu starpā, kas publicēti vien 1945. gada 9. februārī, ir arī 1944. gada 22. augusta 15. "Dekrēts par b. Eglīša, Augusta Pēteŗa d., iecelšanu par Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisāru" un 16. "Dekrēts par b. Novika, Alfonsa Andreja d., iecelšanu par Latvijas

acīmredzot skaitīts no izziņā, kas sagatavota par Augusta Eglīša iecelšanu LPSR iekšlietu tautas komisāru, minētajiem dokumentiem: PSRS Iekšlietu tautas komisariāta 1944. gada 24. marta pavēle Nr. 423 un PSKP CK 1944. gada 25. marta protokols Nr. 237. 24. marts turpat minēts arī kā datums, kad sākts darbs attiecīgajā amatā.[2138] Papildinājumā kadru uzskaites personas lapā kā apstiprināšanas pamats minēts PSKP CK 1944. gada 31. martā lemtais un LKP CK biroja 1944. gada 10. aprīļa protokols Nr. 70.[2139] Atbilstoši PSRS Tautas Komisāru Padomes 1945. gada 9. jūlija nolēmumam Nr. 1663 Eglītim piešķirta ģenerālmajora dienesta pakāpe.[2140] 1946. gadā, ievērojot komisariātu pārveidi par ministrijām, Augusts Eglītis kļūst par LPSR iekšlietu ministru.[2141]

1945. gada 22. novembra raksturojumā, kas sagatavots Augusta Eglīša virzībai par PSRS Augstākās Padomes deputātu un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, līdzās vispārīgai informācijai par pamatdatiem ir salīdzinoši lakonisks karjeras raksturojums. Norādīts, ka Eglītis, sākot ar 1920. gadu, nepārtraukti strādājis čekas struktūrās (Viskrievijas Ārkārtas komisija cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu, Apvienotā valsts politiskā pārvalde, Iekšlietu tautas komisariāts) Baku, Tiflisā, Ļeņingradā, Novosibirskā un Saratovā. Atsevišķi minēts laiks no 1940. līdz 1941. gadam, kad Eglītis pildīja PSRS Iekšlietu tautas komisariāta milicijas ceļu daļas uz Latvijas dzelzceļa priekšnieka amatu, kā arī teikts, ka "Tēvijas kara laikā" Eglītis bija priekšnieka vietnieks PSRS Iekšlietu tautas komisariāta milicijas ceļu daļās uz Gorkijas un Amūras dzelzceļiem, bet 1944. gadā Eglītis iecelts par LPSR iekšlietu tautas komisāru. Raksturojot paveikto LPSR iekšlietu tautas komisāra amatā, norādīts, ka viņš esot

PSRS Valsts Drošības tautas komisāru". *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 7, 1945, 9. februāris, 2. lpp.

[2138] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 20. lp.

[2139] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 1. lp.

[2140] Sk. http://nkvd.memo.ru

[2141] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse, 5. lp. otra puse.

> "veicis lielu darbu, organizējot un atjaunojot padomju varas orgānus, cīnoties par Latvijas teritorijas attīrīšanu no ienaidniekiem un pretpadomju elementiem un iedibinot revolucionāro kārtību[2142]". [2143]

Turpat norādīts, ka saņemti apbalvojumi – Ļeņina ordenis[2144], divi Sarkanā Karoga ordeņi[2145], ordenis *Goda Zīme* – un medaļu *Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.*[2146] saņēmis par nevainojumam darbu un speciālo valdības uzdevumu izpildi. Raksturojumā arī iekļauta norāde, ka Eglītis "republikas partijas organizācijā" izpelnījies autoritāti un ka LKP CK uzdevumā viņš uzstājas publiski ar priekšlasījumiem par politiskām tēmām. Tobrīd bija LKP CK biroja locekļa kandidāts.[2147]

Raksturojums par LPSR iekšlietu tautas komisāru ir saturiski līdzīgs. Līdzās pamatdatiem uzsvērts, ka Eglītis ar "ieroci rokā piedalījās padomju varas iekarošanā, bet pēc tam turpināja dalību pilsoņu karā". Pēc pilsoņu kara beigām Eglītis esot ieņēmis dažādus amatus čekas struktūrās un ieguldījis "visu savu spēku cīņai pret kontrrevolūciju un revolucionārās kārtības iedibināšanā". Atkārtota informācija par Augusta Eglīša darbu laikā no 1940. līdz 1941. gadam Latvijas teritorijā. Savukārt, raksturojot darbu LPSR iekšlietu tautas komisāra amatā, norādīts, ka viņš

[2142] Izpratnei par Augusta Eglīša veikumu der iepazīties ar Augusta Eglīša viedokli par PSRS okupāciju un tiem, kas pret to pretojas. "Nodrošināt latviešu tautai mierīgu darbu un drošību", *Cīņa*, 1945, 12. septembris, 2. lpp.

[2143] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 13. lp. (1945. gada 22. novembra raksturojums, kas sagatavots Augusta Eglīša virzībai par PSRS Augstākās Padomes deputātu un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[2144] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1945. gada 12. maija dekrēts. Sk.: http://nkvd.memo.ru

[2145] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1944. gada 3. novembra dekrēts; apbalvojums piešķirts par izdienu. PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1945. gada 31. maija dekrēts. Sk.: http://nkvd.memo.ru

[2146] PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par medaļas *Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.* nodibināšanu, ko parakstījis priekšsēdētājs Mihails Kaļiņins un sekretārs Aleksandrs Gorkins 1945. gada 9. maijā. "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par medaļas «Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.» nodibināšanu, *Latvijas PSRS Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 84, 1945, 11. maijs, 1. lpp.

[2147] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 13. lp.

> "kopā ar operatīvo grupu, sekojot Sarkanās Armijas daļu virzībai, atbrīvojot Padomju Latvijas teritoriju, veica lielu darbu, organizējot un atjaunojot padomju varas orgānus un nodrošinot revolucionāro kārtību".

Uzskaitīti apbalvojumi un norādīta saistība ar šo apbalvojumu sekmēm darbā. Secinot teikts:

> "Eglītis ir lojāls un aktīvs komunistiskās partijas biedrs un padomju varas pārstāvis, vērīgs čekists".[2148]

Personas lietai pievienoti vairāki izgriezumi no avīzēm, kas saistīti ar to, ka 1946. gadā Augustu Eglīti virzīja par PSRS Augstākās Padomes Tautību Padomes deputātu no Jēkabpils vēlēšanu apgabala. Divas identiskas vispārīga satura publikācijas par Augustu Eglīti kā attiecīgo deputāta kandidātu ar bildi sniedz pamatdatus par dzimšanas gadu, vietu un izcelsmi, partijas stāžu un revolucionāro pagātni. Attiecībā uz karjeru norādīts, ka līdz ar pilsoņu kara beigām Eglītis ir strādājis PSRS Iekšlietu tautas komisariāta struktūrās, tieši neuzsverot čekistisko pagātni. Minēts aktuālais amats – LPSR iekšlietu tautas komisārs un saņemtie apbalvojumi.[2149] Tāpat pievienots izvērsts raksts, kas publicēts 1946. gada 20. janvārī laikrakstā *Советская Латвия* (*Sovetskaja Latvija*)[2150] un kura tulkojums latviešu valodā publicēts 1946. gada 31. janvārī laikrakstā *Cīņā*.[2151] Līdzās jau minētajai tēlaini aprakstītajai informācijai rakstā iekļauts visai detalizēts Iekšlietu tautas komisariāta lomas PSRS un katra konkrēta cilvēka dzīvē apraksts. Vietā neliels citāts:

> "IeTK. Ne katrs zina, cik liela nozīme ir šiem četriem burtiem. Pēc būtības nav tādas nozares valsts iekšējā dzīvē, ar kuru tā vai citādi nesaskartos šā komisariāta darbinieki.

[2148] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 14. lp. (raksturojuma noraksts par LPSR iekšlietu tautas komisāru, kur paraksta vietā norādīts LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[2149] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 14a lp., 14b lp. (publikācijas vieta nav precizēta).

[2150] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 15. lp. (Славина, К. "Август Петрович Эглит", *Советская Латвия* (Sovetskaja Latvija), Nr. 17 (390), 1946, 20. janvārī).

[2151] Slavina, K. "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 25, 1946, 31. janvāris, 2. lpp.

> Vērīgi un uzmanīgi sarga mūsu valsts robežas slavenie robežsargi. IeTK milicija nodrošina mūsu tautai mierīgo darbu un īpašuma neaizskaramību. IeTK ugunsdzēsēju daļas sarga no uguns pilsoņu sociālistisko un personīgo īpašumu.
>
> Ik dienas, ik uz soļa saduramies ar IeTK darbinieku darbu. Pacietīgi un klusi šie cilvēki dara savu darbu mūsu labā, mūsu sociālistiskās dzimtenes labā. Viņi uztur kārtību pilsētā un transportā. Viņi regulē automobiļu satiksmi uz ceļiem. Viņi vada šoseju, ceļu un tiltu taisīšanu, kā arī seko, lai tie būtu kārtībā.
>
> Cilvēks, kas griežas milicijā pēc pases, kas reģistrē Dzimtsarakstu birojā dzimšanu, laulību vai nāves gadījumu, visur sastopas ar IeTK darbiniekiem. Plānotājs, inženieris, zinātnieks, vēsturnieks, cēlājs, architekts un citi, kas strādā, atjaunojot zemi pēc kara, izmanto materiālus, kurus rūpīgi savāc un glabā IeTK archīva darbinieki.
>
> Bet viss šis milzīgais, sazarojies aparāts, kas aptver visdažādākās dzīves nozares Latvijas PSR, visa šā aparāta pārvalde koncentrēta tautas komisāra Augusta Eglīša rokās."[2152]

Ievērojams, ka 1946. gada 1. februārī publicētais citas autores raksts *Padomju Jaunatnē* par Augustu Eglīti īsumā atkārto šo rakstu gan saturiski, gan strukturāli, beigās pievienojot informāciju par Iekšlietu tautas komisariātu.[2153] Personas lietā pieejams apraksts par Augustu Eglīti bez paraksta un datuma,[2154] kura izklāsta stils atgādina rakstu, ko vēlāk publicējusi K. Slavina laikrakstos *Советская Латвия* (*Sovetskaja Latvija*) un *Cīņa*. Iespējams, ka minētais apraksts ir melnraksts, kas vai nu iesniegts apstiprināšanai pirms publikācijas vai arī sagatavots kā paraugs publikācijai. Tāpat nav izslēgts, ka bijusi sagatavota publiska runa, kas attiecīgi derēja gan priekšlasījumam, gan arī vēlāk sagatavotajam rakstam. To daļēji apliecina, piemēram, 1946. gada 26. janvāra laikraksta *Cīņa* raksts, kas atspoguļo deputātu uzrunas:

[2152] Slavina, K. "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 25, 1946, 31. janvāris, 2. lpp.

[2153] Krastiņa, A. "Augusts Eglītis", *Padomju Jaunatne*, Nr. 24, 1946, 1. februāris, 2. lpp.

[2154] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 1., 16.–17. lp. (Augusts Eglītis, Pētera dēls; tēlains apraksts).

> "Kad b. Eglītis sāk runāt, es redzu, ka vairākas māmuļas atsedz no galvām biezos vilnas lakatus un paliecas uz priekšu. Visi cenšas nepalaist nevienu vārdu nedzirdētu.
>
> Biedrs Eglītis stāsta par savu sūro un trūcīgo bērnības gaitu, par pusaudža kalpa likteni pie Siguldas muižas kņaza Kropotkina. Un, kad viņš sāk runāt par tautas atbrīvošanas cīņu, par boļševiku partiju un padomju iekārtu, kuŗa devusi iespēju arī viņam iegūt augstāko izglītību un kļūt par valsts darbinieku, Augusta Eglīša balss kļūst skaļāka un acīs iedegas prieka dzirkstis."[2155]

1946. gada 22. oktobra raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, par LPSR iekšlietu ministru Augustu Eglīti sniedz ne tikai pamatdatus, priekšstatu, ka karjera, kas sākta čekā 1920. gadā un turpinās LPSR iekšlietu ministra amatā, ir bijusi saturiski vienotā struktūrā, un iepriekšējo sasniegumu īsu raksturojumu, bet arī izsaka nopietnu kritiku. Norādīts:

> "Tomēr LPSR iekšlietu ministrija ne vienmēr savlaicīgi reaģē uz ienaidnieku elementu pretpadomju izpausmēm, vāji vada darbu, lai nodrošinātu [Iekšlietu ministrijas] darbinieku disciplīnu, bet virknē gadījumu izpaužas liberālisms attiecībā uz disciplīnas pārkāpumiem. Nepietiekami nodarbojas ar jauno kadru politiskā līmeņa palielināšanu un darba kvalifikāciju, sevišķi apriņķos."[2156]

Neskatoties uz izteikto kritiku, secināts, ka "partijas organizācijā" Eglītis "baudot autoritāti". Tobrīd viņš bija LKP CK biroja kandidāta loceklis un kopš 1946. gada – PSRS Augstākās Padomes deputāts.[2157] Personas lietā nākamais raksturojums par LPSR iekšlietu ministru Eglīti, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, saturiski ir līdzīgs iepriekš minētajam, iztrūkst gan LPSR Iekšlietu ministrijas kritizēšana.[2158]

[2155] Zazītis, N. "Republika gatavojas vēlēšanām. Deputāta kandidāts Viesītē", *Cīņa*, Nr. 21. 1946, 26. janvāris, 1. lpp.

[2156] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 1., 18. lp. (1946. gada 22. oktobra raksturojums, ko parakstīja LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[2157] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 1., 18. lp.

[2158] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 1., 19. lp. (raksturojums, ko parakstīja LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

Laika posmā no 1943. līdz 1949. gadam Eglītim piešķirti vairāki apbalvojumi par valdības uzdevumu veiksmīgu izpildi, no tiem jau minētie – ordenis *Goda Zīme* (1943. gada 30. septembris), divi Sarkanā Karoga ordeņi (1944. gada 3. novembrī un 1945. gada 31. maijā), Ļeņina ordenis (1945. gada 12. maijā), medaļa *Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.—1945. g*. (1945) –, kā arī neminētie – I pakāpes Lielā Tēvijas kara ordenis (1946. gada 31. maijā par panākumiem rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kultūras un mākslas attīstībā[2159])[2160], medaļa *Par varonīgu darbu*, jubilejas medaļa *Padomju Armijas un Flotes 30 gadi* (1948), Sarkanā Karoga ordeni (1949. gada 24. augustā par speciālā valdības uzdevuma izpildi[2161])[2162].[2163] 1950. gada 20. jūlijā Eglītis saņēmis arī Darba Sarkanā Karoga ordeni.[2164]

Personas lietā ir salīdzinoši pavirša norāde par Augusta Eglīša "vēlētajiem" amatiem. Norādīts, ka viņš kopš 1917. gada bijis ievēlēts pilsētas padomē, rajona komitejā, pilsētas komitejā, PSKP novada komitejā; tāpat bijis LKP CK locekļa kandidāts un loceklis (attiecīgi Baku, Novosibirskā, Smoļenskā, Saratovā, Svobodnajā, Rīgā).[2165]

1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka nav bijis tiesāts un nav bijuši partijas sodi.[2166] Spriežot pēc citviet pieejamās informācijas, vēl 1949. gada 20. janvārī situācija būtiski mainījās pēc tam, kad LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, kā arī PSRS iekšlietu ministrs Sergejs Kruglovs un pat PSKP CK sekretārs Georgijs Maļeņkovs saņēma pirmo sūdzību par Augustu Eglīti, kurā "vecie iekšlietu ministrijas darbinieki", kuriem "dārgs katra, pat ierindas čekista gods un labā slava" sūdzas par "amorālu uzvedību un noziedzīgiem gājieniem, kas nāk no čekista ar sirmu galvu, ar ģenerāļa uzplečiem", proti, sūdzībām par sakaru ar Iekšlietu ministrijas

[2159] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 2. lp.
[2160] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1946. gada 31. maija dekrēts.
[2161] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 2. lp.
[2162] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1949. gada 24. augusta dekrēts.
[2163] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 1., 4. lp. otra puse.
[2164] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1950. gada 20. jūlija dekrēts.
Sk.: http://nkvd.memo.ru
[2165] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 4. lp.
[2166] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 4. lp. otra puse.

ārsti, kas, pēc veco čekistu iztēlotajām apsūdzībām, it kā esot "sieviete kas tā vai citādi tirgo savu ķermeni"; rezultātā bija izteikts brīdinājums, bet pēc kārtējās denunciācijas šajā lietā par ministru, kas staigājot "kā līgavainis, kā kāds *pārbriedis skaistulis* Balzaka vecumā – nokrāsojis sev matus zeltītu salmu krāsā un atklāti dzīvo ar savu mīļāko", 1950. gada 25. augustā – stingrais rājiens, un tad arī sekoja atbrīvošana no amata, kas personas lietā atspoguļota kā pensionēšanās un vēlāk arī slimība.[2167]

LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots ar 1950. gada 20. oktobra protokolu Nr. 146, §24 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, paredz atbrīvot Eglīti no LPSR iekšlietu ministra pienākumiem sakarā ar pensionēšanos un iecelt viņa vietā Albertu Sieku.[2168] LKP CK plēnuma nolēmums, kas pamatots ar 1951. gada 24. aprīļa protokolu Nr. VIII, §3 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, paredz atbrīvot Eglīti no LKP CK biroja locekļa kandidāta amata sakarā ar slimību un pensionēšanos.[2169]

Personas lietā Augusts Eglītis faktiski nav sniedzis ziņas par ģimeni. 1944. gada marta izziņā norādīts, ka ir precējies.[2170] 1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā minēts, ka Augusts Eglītis ir precējies un ir meita.[2171]

1949. gada 14. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā Augusts Eglītis norādījis, ka pārzina tikai krievu un latviešu valodu[2172]

[2167] Sk. plašāk: Lipša, Ineta. "Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944–1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 449.–453. lpp.

[2168] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 9. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots ar 1950. gada 20. oktobra protokolu Nr. 146, §24 un ko parakstīja pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[2169] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 10. lp. (LKP CK plēnuma nolēmums, kas pamatots ar 1951. gada 24. aprīļa protokolu Nr. VIII, §3 un ko parakstīja pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[2170] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 20. lp.

[2171] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 4. lp. otra puse.

[2172] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 4. lp.

un ka viņam nav zinātnisko darbu, grādu vai izgudrojumu.[2173] Tāpat no personas lapas uzzinām, ka Augusts Eglītis nav bijis ārzemēs, arī Otrā pasaules kara laikā.[2174]

Atsevišķu personas lietā ietverto dokumentu saturs spilgti demonstrē to veidotāju izglītotību, piemēram, izziņā norādīts, ka Augusts Eglītis esot dzimis vietā "Malo-Gans" (Мало-Ганс!), kas atrodoties Stolbinas (domāta Stalbe) pagastā.[2175]

Augusts Eglītis miris 1966. gada 10. oktobrī. Viņa nāves sakarā "biedru grupa" publicēja laikrakstā *Cīņa* nelielu ieskatu "uzticīga partijas biedra" dzīves gaitās. No mazās publikācijas uzzinām, ka pēc "pensionēšanās" 1951. gadā Augusts Eglītis. "būdams pensionārs", [..] "aktīvi piedalījās sabiedriskajā dzīvē". Daudz vairāk šis dzīves posms nekrologā nav atspoguļots, norādot, ka Eglītis miris "pēc grūtas slimības". Atšķirībā no, piemēram, Longina Avdjukeviča nāvei veltītajām ziņām šeit nekas nav minēts par izvadīšanu un apbērēšanu.[2176]

[2173] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp.
[2174] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 3. lp. otra puse.
[2175] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 20. lp.
[2176] "Augusts Eglītis", *Cīņa*, Nr. 239, 1966, 13. oktobris, 3. lpp.

Ieskats Alberta Sieka Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Atbilstoši Alberta Sieka Latvijas Komunistiskās partijas (LKP)[2177] Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras kadru personas lietai[2178] Alberts Sieks, Jēkaba dēls, dzimis 1899. gada 8. janvārī[2179] Sanktpēterburgā[2180].[2181] Savā 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā Alberts Sieks norādījis, ka ir latvietis, ka viņa vecāki bijuši bezzemnieki. Kā savu vecāku nodarbe pirms 1917. gada revolūcijas oktobra apvērsuma norādīta – kalpotāji, bet par nodarbi pēc "Oktobra revolūcijas" minēts, ka tēvs miris 1918. gadā, bet māte – 1939. gadā. Atbildot uz precizējošo jautājumu par savu un vecāku nodarbi līdz 1940. gada jūnijam, Sieks atkārtoti norādījis, ka vecāki attiecīgajā laika periodā nomiruši, bet viņš šo laiku veltījis darbam

---

[2177] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.

[2178] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l. (Alberta Sieka LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot veidlapu galvas, kas ir gan krievu, gan latviešu valodā, un divus LPSR Ministru Padomes nolēmumu norakstus, kas apraksta vērē tieši norādīts.

[2179] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6. lp. (1949. gada 26. oktobra autobiogrāfija), 7. lp. (1944. gada 14. maija autobiogrāfija).

[2180] Atbildot uz 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā uzdoto jautājumu par dzimšanas vietu un tās atbilstību administratīvi teritoriālajam dalījumam gan dzimšanas brīdī, gan arī personas lapas aizpildīšanas brīdī, norādīts, ka Alberts Sieks dzimis Pēterburgā, kas personas lapas aizpildīšanas brīdī atbilst Ļeņingradai. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. (1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapa).

[2181] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp.

Viskrievijas Ārkārtas komisijas cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu (Viskrievijas Ārkārtas komisija), dienējis Apvienotās valsts politiskās pārvaldes un Iekšlietu tautas komisariāta "orgānos".[2182]

1944. gada 14. maija autobiogrāfijā Alberts Sieks sniedz salīdzinoši detalizētāku informāciju par saviem vecākiem nekā 1949. gada 26. oktobra autobiogrāfijā un vadošo kadru uzskaites personas lapā. Viņš precizē, ka tēvs – Jēkabs Sieks, Andreja dēls, un māte – Magdalēna Sieka, Jēkaba meita, kā Latvijas bezzemnieki strādājuši pie muižnieka, kas, pārceļoties uz Sanktpēterburgu 19. gadsimta deviņdesmitajos gados, paņēmis viņus līdzi. Personas lietā nav nevienas norādes par muižas atrašanās vietu, muižas īpašnieku vai rentnieku. Tāpat nav minēta konkrēta vieta Latvijā, no kurienes cēlušies vecāki. Tēvs pēc aiziešanas no muižnieka strādājis Sanktpēterburgā par oficiantu restorānos un privātajos veikalos par veikala darbinieku un pārdevēju līdz 1918. gadam, kad miris no vēdertīfa[2183]. Personas lietā nav minēts tēva dzimšanas gads vai aptuvenais vecums, kad viņš miris. Māte bijusi mājsaimniece, kas, ievērojot to, ka ģimenē bijuši pieci bērni un ka tēvs viens pats nav varējis nopelnīt iztiku visai ģimenei, bijusi spiesta palīdzēt tēvam iztikas pelnīšanā, šujot veļu mājās. Māte mirusi aptuveni 75 gadu vecumā, būdama paralizēta.[2184] Minētais ļauj secināt, ka māte dzimusi aptuveni 1864. gadā.[2185]

Sniedzot atbildi par savu izglītību, Alberts Sieks norādījis, ka no 1906. līdz 1909. gadam mācījies trīs klašu pilsētas sākumskolā Sanktpēterburgā,[2186] bet no 1909. līdz 1913. gadam – četru klašu augstākajā pilsētas sākumskolā Sanktpēterburgā.[2187] 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā iegūtā izglītība

[2182] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp.
[2183] 1944. gada 14. maija autobiogrāfijā nāves iemesls krievu valodā saukts "сыпчатый тиф". LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp.
[2184] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp.
[2185] Personas lietā nav minēts mātes meitas uzvārds, kas apgrūtina viņas dzimtās vietas konstatēšanu.
[2186] 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā norādīts tāds mācību iestāžu atrašanās vietas nosaukums, kas bijis personas lapas aizpildīšanas brīdī, proti, Ļeņingrada. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp.
[2187] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp.

raksturota kā nepabeigta vidējā izglītība,[2188] kas tikai daļēji atspoguļo iegūtās izglītības būtību.

Alberta Sieka skolas gaitas cieši saistītas ar izglītības sistēmas reformām, kas tobrīd norisinājās Krievijas Impērijā. Reformu pamatā bija doma par nepieciešamību sniegt izglītību vismaz elementāro – laicīgo un garīgo – zināšanu apjomā visiem bērniem neatkarīgi no viņu izcelsmes. Mērķa sasniegšanai bija paplašināts to personu loks, kas var dibināt skolas, piemēram, 1872. gada nolikums par pilsētas skolām paredzēja, ka tiesības dibināt skolu ir ne tikai valdībai, bet arī pašvaldībai, pilsētas biedrībai, kārtai un fiziskai personai, kas tad ir finansiāli atbildīgas par attiecīgās skolas uzturēšanu.[2189] Šādās skolās bija atvieglota mācību programma, kas ietvēra tādus mācību priekšmetus kā ticības mācība, lasīšana un rakstīšana, krievu valoda un baznīcas slāvu rakstības lasīšana ar tulkojumu krievu valodā, aritmētika, praktiskā ģeometrija, tēvijas ģeogrāfija un vēsture ar nepieciešamām ziņām par vispārīgo ģeogrāfiju un vēsturi, dabas vēsture un fizika, rasēšana un zīmēšana, dziedāšana un vingrošana. Šo programmu bija iespējams papildināt ar arodmācību. Turklāt ticības mācība attiecās tikai uz Maskavas patriarhāta Austrumu ortodoksālās Baznīcas ticīgajiem jeb *krievu pareizticīgajiem*.[2190] Pilnas programmas apgūšanai bija paredzēti seši gadi.[2191] Mācības skolā varēja sākt bērni, kas nav vecāki par septiņiem gadiem.[2192] Ievērojams, ka klases

[2188] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp.

[2189] Sk. nolikuma par pilsētas skolām 3. pantu. "О городскихъ училищахъ и О Учительскихъ Институтахъ": положенія, 31 мая 1872 года, № 50909, *Полное собрание законов Российской империи за 1872*, том XLVII, с. 728.

[2190] Sk. nolikuma par pilsētas skolām 13. pantu. "О городскихъ училищахъ и О Учительскихъ Институтахъ": положенія, 31 мая 1872 года, № 50909, *Полное собрание законов Российской империи за 1872*, том XLVII, с. 729.

[2191] Sk. nolikuma par pilsētas skolām 7. pantu. "О городскихъ училищахъ и О Учительскихъ Институтахъ": положенія, 31 мая 1872 года, № 50909, *Полное собрание законов Российской империи за 1872*, том XLVII, с. 729.

[2192] Sk. nolikuma par pilsētas skolām 35. pantu. "О городскихъ училищахъ и О Учительскихъ Институтахъ": положенія, 31 мая 1872 года, № 50909, *Полное собрание законов Российской империи за 1872*, том XLVII, с. 731.

neatspoguļoja mācību gadus, piemēram, trīs klašu pilsētas skolā katrai klasei bija atvēlēti divi mācību gadi.[2193]

1912. gadā, pamatojoties uz nolikumu par augstākajām sākumskolām,[2194] visas pilsētas skolas sāka pārveidot par pilsētas augstākajām skolām, kur mācībām šādās skolās uzņēma bērnus vecumā no 10 līdz 13 gadu vecumam, kas bija pabeiguši vienas klases sākumskolu vai izturējuši iestājpārbaudījumus, kuri atbilst vienas klases sākumskolas mācību kursam. Citās klasēs pieņēma bērnus, kas atbilst vecuma ziņā un zināšanu apjomā attiecīgajai klasei.[2195] Augstākajās sākumskolās mācības bija dalītās četrās klasēs, kur katras klases mācību ilgums bija viens mācību gads. Mācību programma lielākoties līdzīga tai, kas noteikta 1872. gadā pilsētas skolām. Tajā ietilpa Dieva likums, krievu valoda ar baznīcas slāvu valodu un krievu literatūra, aritmētika un algebras pamati, ģeometrija, ģeogrāfija, Krievijas vēsture ar nepieciešamām ziņām par vispārīgo vēsturi, dabaszinātne un fizika, zīmēšana un rasēšana, vingrošana. Skolniecēm papildus bija paredzēta rokdarbu mācība. Savukārt Dieva likums attiecās uz krievu pareizticīgajiem un tās ticības pārstāvjiem, kas veido skolēnu vairākumu.[2196] Augstākās sākumskolas beidzēju diplomu gan

---

[2193] Sk. nolikuma par pilsētas skolām 10. pantu. "О городскихъ училищахъ и О Учительскихъ Институтахъ": положенія, 31 мая 1872 года, № 50909, *Полное собрание законов Российской империи за 1872*, том XLVII, с. 729.

[2194] Российский государственный исторический архив (РГИА), 1276 ф., 4 оп., 708 д., 18–22об л. (Положение о высших начальных училищах). Citēts pēc: *П. А. Столыпин: Программа реформ. Документы и материалы*, том 1., общ. ред. Павел Пожигайло. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. Pieejams: http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn1_82.html#138)

[2195] Sk. nolikuma par augstākajām sākumskolām 15. pantu. "Положение о высших начальных училищах", *П. А. Столыпин: Программа реформ. Документы и материалы*, том 1., общ. ред. Павел Пожигайло. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. Pieejams: http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn1_82.html#138)

[2196] Sk. nolikuma par augstākajām sākumskolām 9. pantu. "Положение о высших начальных училищах", *П. А. Столыпин: Программа реформ. Документы и материалы*, том 1., общ. ред. Павел Пожигайло. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. Pieejams: http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn1_82.html#138)

nepielīdzināja attiecīgajam vidējās izglītības iestādes klašu skaitam,[2197] dodot iespēju vien iestāties vidējā izglītības iestādes trešajā klasē, ja sekmīgi pabeigtas pirmās divas klases un nokārtots pārbaudījums valodās, ko apgūst attiecīgajā vidējā izglītības iestādē.[2198] Salīdzinājumam reālskolās bija sešas klases, bet, ja rocība ļāva, arī septiņas klases, kur tad attiecīgi gatavoja studijām specializētās augstākajās izglītības iestādēs.[2199]

1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā kā tālāko izglītību Alberts Sieks norādījis mācības politiskajos pulciņos un pašizglītošanos. Likumsakarīgi, ka uz jautājumu par akadēmisko vai zinātnisko grādu esību Sieks atbildējis noliedzoši. Tāpat norādīts, ka viņam nav nekādu izgudrojumu.[2200] Kā iemesls tam, ka mācības kādā no izglītības iestādēm nav turpinātas, minēts rocības trūkums un nepieciešamība sniegt ģimenei finansiālu atbalstu.[2201] Tāpēc bija nolemts sākt darba gaitas.

Alberts Sieks savas darba gaitas sācis 1913. gadā kā veikala zēns akciju sabiedrībā *Abo* (Sanktpēterburga[2202]), kur strādājis līdz

---

[2197] Sk. 138. piezīmi nolikumam par augstākajām sākumskolām. "Положение о высших начальных училищах", *П. А. Столыпин: Программа реформ. Документы и материалы*, том 1., общ. ред. Павел Пожигайло. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. Pieejams: http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn1_82.html#138)

[2198] Sk. nolikuma par augstākajām sākumskolām 45. pantu. "Положение о высших начальных училищах", *П. А. Столыпин: Программа реформ. Документы и материалы*, том 1., общ. ред. Павел Пожигайло. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. Pieejams: http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn1_82.html#138)

[2199] *История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.* Учебное пособие для педагогических учебных заведений, ред. Алексей Пискунов, 2-е изд., испр. и дополн. Москва: ТЦ «Сфера», 2001, с. 222.

[2200] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp.

[2201] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6., 7. lp.

[2202] 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā uz 22. jautājumu – "Veiktais darbs, sākot ar darba gaitu sākumu (ieskaitot kara dienestu)" – pretēji norādītajam, ka iestāžu, organizāciju un uzņēmumu nosaukumi un to atrašanās vieta norādāma tā, kā saukta laikā, par kuru sniegtas ziņas. Konkrētajā gadījumā Sanktpēterburga saukta par Ļeņingradu. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. otra puse.

1914. gadam.[2203] 1949. gada 26. oktobra autobiogrāfijā Sieks precizē, ka viņa darba pienākumos ietilpa iznēsāt un izvadāt podiņus un krāsnis, no kurienes sakarā ar fiziski neizturamu darbu bijis spiests aiziet.[2204] Turklāt, spriežot pēc tā, ka pamatnodarbe, pirms 1920. gada janvārī kļūt par Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP)[2205] biedru, minēta kalpotājs un ka norādītais stāžs ir septiņi gadi,[2206] jāsecina, ka arī zēna darbs veikalā, viņaprāt, bija kalpotāja darbs.

Lai novērtētu pirmās darbavietas izvēli, neliels atskats. 1874. gadā Krievijas Impērijas Somijas lielkņazistes pilsētā Turku bija plānots uzbūvēt viesnīcu *Phoenixia*, kuras ierīkošanai savukārt bija nepieciešams ievērojams skaits podiņu krāšņu. Šā iemesla dēļ bija izveidota Turku podiņu rūpnīca (*Turun kaakelitehdas*), kas darbojas kā akciju sabiedrība *Åbo kakelfabriks aktiebolag (AKF) – Turun kaakelitehdas (TKT)* un kas krievu valodā saukta *АБО* (*ABO*).[2207] Trīs gadus vēlāk, 1887. gadā, minētā ražotne kļuva ievērojama Somijas lielkņazistes mērogā ar savu preci un savas produkcijas izplatīšanai ierīkoja tirdzniecības vietu Sanktpēterburgā,[2208] Moikas krastmalā 44, bet no 1914. gada – Moikas krastmalā 54.[2209] Iekšzeme jeb Krievijas Impērija arī bijusi galvenais šīs produkcijas noieta tirgus.[2210] Pēterburgā minētās somu rūpnīcas podiņi un krāsnis izmantoti ne tikai publiskos iestādījumos kā dzelzceļa uzgaidāmajās telpās, bet arī savrupnamos un īres namos, par ko joprojām saglabājušās liecības.[2211]

[2203] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. otra puse, 6., 7. lp.
[2204] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6. lp.
[2205] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots šīs partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2206] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp.
[2207] Пчелкин, Виктор. “День длиной в столетие”, *Гильдия печников и трубочистов Санкт-Петербурга*. Pieejams: http://www.pechsovet.ru/articles/den-dlinoy-v-stoletie.22.html
[2208] Pukkilan historia on side suomalaisuuteen. Pieejams: https://www.pukkila.com/fi/yritys/historia/
[2209] Роденков, Андрей. “Печи вокзала Парголово”, *Зеленогорск*. http://terijoki.spb.ru/railway/rw_pargolovo_pechi.php
[2210] Роденков, Андрей. “Печи вокзала Парголово”, *Зеленогорск*. http://terijoki.spb.ru/railway/rw_pargolovo_pechi.php
[2211] Роденков, Андрей. “Печи вокзала Парголово”, *Зеленогорск*. http://terijoki.spb.ru/railway/rw_pargolovo_pechi.php, Пчелкин, Виктор. “День

Ražotā popularitāti veicināja arī zelta godalgas, piemēram, XVI Viskrievijas ražošanas un mākslas izstādē 1896. gadā Ņižņijnovgorodā un Starptautiskajā būvniecības un mākslas izstādē 1908. gadā Sanktpēterburgā.[2212]

No 1914. līdz 1918. gadam Alberts Sieks strādāja par zēnu un pārdevēju tirdzniecības namā *Esders un Šēfals*[2213] (*Эсдерс и Схейфальс*).[2214] Abās autobiogrāfijās (1944. gada 14. maija un 1949. gada 26. oktobra), kas iekļautas personas lietā, Sieks precizē, ka sākumā esot pieņemts par lifta zēnu, tad strādājis par piegriezēja mācekli, pārdevēju un preču cenas noteicēju.[2215]

Spriežot pēc 1907. gada 5. marta laikrakstā *Düna Zeitung* publicētās ziņas, beļģim Esderam (*Esders*) un Nīderlandes pavalstniekam Šēfalsam (*Scheefhals*) piederējis universālveikalu tīkls daudzās Eiropas pilsētās kā Parīze, Londona un Berlīne, kopā 12 šādu veikalu. Šie komersanti 1907. gada 3. martā bija atklājuši pirmo universālveikalu Sanktpēterburgā, kas saucās *Pie sarkanā tilta*.[2216] Ziņā bija izteikts minējums, ka jaunā celtne, kas tapusi gada laikā – no 1907. gada 3. marta līdz 1907. gada marta –, esot bijusi pirmā šāda veida celtne Sanktpēterburgā un, iespējams, arī visā Krievijā, kas celta pēc amerikāņu parauga, izmantojot dzelzi, betonu un ķieģeli. Universālveikalā ir gan veikali, gan darbnīcas, kas aprīkotas ar

---

длиной в столетие", *Гильдия печников и трубочистов Санкт-Петербурга*. Pieejams: http://www.pechsovet.ru/articles/den-dlinoy-v-stoletie.22.html

[2212] Роденков, Андрей. "Печи вокзала Парголово", *Зеленогорск*. http://terijoki.spb.ru/railway/trk_showg2.php?dir=Railway/Stations/Pargolovo/Oven&img=pargolovo_pechi-06.jpg,

[2213] Nosaukuma atveide sniegta iespējami tuvāk tam, kā šis nosaukums atveidots Latvijas presē. Rakstā – "Leelakais manufakturas weikals Cehsīs", *Pehdejā brihdī*, Nr. 225, 1930, 4. oktobris, 5. lpp. – lietots Esders un Šefals. Savukārt rakstā – Kollontai, Aleksandra. "Ztrahdneetschu ekonomiskais ztahwoklis Kreewijā", *Arodneeks*, Nr. 29, 1920, 10. decembris, 452. lpp. – lietots Esders un Šefels. Rakstā – "Handel und Verkehr", *Düna Zeitung*, 1907, 5. marts, 5. lpp. – lietots *Esders und Scheefhals*.

[2214] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. otra puse, 6., 7. lp.

[2215] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6., 7. lp.

[2216] Šādu nosaukumu noteica celtnei blakus esošais tilts sarkanā krāsā. Vēlāk nams saukts abu komersantu vārdā ("Leelakais manufakturas weikals Cehsīs", *Pehdejā brihdī*, Nr. 225, 1930, 4. oktobris, 5. lpp.; Kollontai, Aleksandra. "Ztrahdneetschu ekonomiskais ztahwoklis Kreewijā", *Arodneeks*, Nr. 29, 1910, 10. decembris, 452. lpp.).

elektriskajām šujmašīnām, kuras kopā esot izmaksājušas aptuveni 2,2 miljonus rubļu. Kopumā veikals nodrošinājis 1000 darbavietu strādniekiem un apkalpojošam personālam.[2217] Pirmais universālveikals impērijā, lai arī mazāks, bija 1901. gadā celtais Jakša nams Rīgā. 1910. gada 10. decembra *Arodniekā* publicētajā Aleksandras Kolontajas (1872–1952) sacerējumā par Krievijas strādnieču paverdzināšanu minēts arī *Esdera un Šēfalsa* uzņēmums, kas šuvējas nodarbinot 16 stundas dienā, maksājot par to 18 rubļus mēnesī.[2218] Savukārt, spriežot pēc 1930. gada 4. oktobra ziņas, kas publicēta laikrakstā *Pēdējā Brīdī*, darbs tirdzniecības namā vismaz dažam devis rocību un iespēju, par spīti zaudētajam kapitālam Krievijā, atklāt "lielāko manufaktūras veikalu Cēsīs", kas saucas "V. Rumpītis"[2219].[2220]

Spriežot pēc atbildes uz 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā uzdoto jautājumu par dalību revolucionārā kustībā un represijām tās sakarā, Alberts Sieks bijis to starpā, kas pauduši neapmierinātību ar *Esdera un Šēfalsa* uzņēmuma nodarbinātības politiku. Viņš norāda, ka bijis ne tikai kalpotāju arodbiedrības komitejas sekretārs, bet arī piedalījies vispārējās demonstrācijās. Tomēr par šādu revolucionāro darbību Sieks nav bijis represēts.[2221]

Revolūcijas un tās oktobra apvērsuma rosinātās varas izmaiņas mainīja arī Alberta Sieka nodarbi, jo no 1918. gada februāra līdz maijam viņš Petrogradā pildīja Ziemeļu apgabala Tautsaimniecības

---

[2217] "Handel und Verkehr", *Düna Zeitung*, 1907, 5. marts, 5. lpp.

[2218] Kollontai, Aleksandra. "Ztrahdneetschu ekonomiskais ztahwoklis Kreewijā", *Arodneeks*, Nr. 29, 1910, 10. decembris, 452. lpp.

[2219] Atbilstoši 1935. gada 29. aprīļa Rīgas apgabaltiesas tirdzniecības reģistra nodaļas lēmumam par firmas "V. Rumpītis" (Cēsīs, Rīgas ielā 23) prokūristu ierakstīts Arvīds Knēziņš (*Valdības Vēstnesis*, Nr. 100, 1935, 4. maijs, 5. lpp.). Minētā pilnvara atsaukta ar 1936. gada 9. marta Rīgas apgabaltiesas tirdzniecības reģistra nodaļas lēmumu (*Valdības Vēstnesis*, Nr. 65, 1936, 19. marts, 5. lpp.). Atbilstoši 1935. gada 17. oktobra Rīgas apgabaltiesas tirdzniecības reģistra nodaļas lēmumam par firmas 'V. Rumpītis" (Cēsīs, Rīgas ielā 23) prokūristu ierakstīts Frīdrichs-Aleksandrs Rumpītis (*Valdības Vēstnesis*, Nr. 244, 1935, 25. oktobris, 3. lpp.).

[2220] Leelakais manufakturas weikals Cehsīs", *Pehdejā brihdī*, Nr. 225, 1930, 4. oktobris, 5. lpp.

[2221] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp.

padomes privāto uzņēmumu nacionalizācijas aģenta pienākumus.[2222] 1944. gada 14. maija autobiogrāfijā Sieks izmaiņas savā nodarbē paskaidro ar to, ka pēc tam, kad bijusi izveidota Tautsaimniecības padome, viņu šajā padomē nosūtījusi strādāt arodbiedrība.[2223]

No 1918. gada maija līdz 1919. gada martam Alberts Sieks brīvprātīgi[2224] kļuva par 43. Ventspils strēlnieku pulka sarkanarmieti Petrogradā.[2225] 1919. gada martā Sieku kā sarkanarmieti nosūtīja uz 18. strēlnieku divīzijas 2. kara inženieru bataljonu Ziemeļu frontē, tomēr jau novembrī[2226] viņu sakarā ar slimošanu – cingu jeb skorbutu[2227] un nātreni[2228] – nosūtīja atvaļinājumā uz Petrogradu.[2229] Šajā laikā, 1919. gada novembrī, viņu pieņēma darbā 15. armijas Viskrievijas Ārkārtas komisijas sevišķās daļas sevišķā punkta Nr. 2 par kara kontrolieri un rakstvedi.[2230] 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā precizēts, ka amata pienākumi pildīti Nikolajevas[2231] dzelzceļa stacijā Dno. Minētā dzelzceļa stacija zināma ne vien kā nozīmīgs dzelzceļa mezgls, bet arī tāpēc, ka šeit 1917. gada 1. martā piestājis imperatora Nikolaja II vilciens, ko novirzīja tālāk uz Pleskavu, lai tur 2. martā imperators parakstītu atteikšanos no troņa.[2232]

Abās autobiogrāfijās Alberts Sieks laikposmu no 1920. gada janvāra līdz 1923. gada aprīlim apraksta vispārīgi, proti, kā strādāšanu

---

[2222] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. otra puse.
[2223] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp.
[2224] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp.
[2225] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. otra puse.
[2226] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp.
[2227] 1944. gada 14. maija autobiogrāfijā krievu valodā slimība saukta "цинга". LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp.
[2228] 1944. gada 14. maija autobiogrāfijā krievu valodā slimība saukta "крапивная лихорадка". LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp.
[2229] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. otra puse, 6. lp. otra puse, 7. lp.
[2230] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6. lp. otra puse, 7. lp.
[2231] 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā minēts Oktobra dzelzceļš, kas atbilst dokumenta sagatavošanas brīža nosaukumam. Attiecīgais dzelzceļš no 1855. līdz 1923. gadam saucies Nikolajevas dzelzceļš, un tikai no 1923. gada – Oktobra dzelzceļš.
[2232] "Nikolaja II. waldischanas pehdejās ztundas", *Rigas Ziņas*, Nr. 69, 1917, 10. marts, 1. lpp.; "Peterpils notikumi 25. oktobri", *Baltijas Wehstnesis*, Nr. 124, 1917, 28. oktobris, 1. lpp.

Viskrievijas Ārkārtas komisijas sevišķajās daļās. Precīzāka informācija sniegta 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā. Atbilstoši tur minētajam no 1920. gada janvāra līdz 1920. gada augustam Alberts Sieks bija 7. armijas Viskrievijas Ārkārtas komisijas sevišķās daļas sevišķā punkta Nr. 1 kara kontrolieris un rakstvedis, amata pienākumus pildot Lugā, Petrogradas apgabalā.

Šeit Petrogradas apgabala Lugas rajona komiteja uzņem Sieku par PSKP[2233] biedru (biedra kartes Nr. 1966239, vēlāk Nr. 06723494).[2234] 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapa sniedz informāciju, ka Alberts Sieks nav bijis nedz "antipartijas grupējumos", nedz arī to starpā, kas svārstījušies par "partijas līnijas īstenošanu". Turpat minēts, ka viņš nav bijis nevienā citā partijā – arī ne personas lapā tieši minētajās kā "Sociāldemokrātu, Nacionālā apvienība, Kristīgā apvienība, Demokrātiskais Centrs, [Latvijas] Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku" partija –, kā arī nav bijis biedrs "SSS [Strādnieks, sports un sargs – paramilitāra Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas jaunatnes organizācija], Aizsargos, Pērkoņkrustā, studentu korporācijās, jauniešu un [citās] organizācijās".[2235] Formāli gan atbilde nav precīza, jo gan abās autobiogrāfijās, gan arī vadošo kadru uzskaites personas lapā minēts, ka Alberts Sieks darbojies arodbiedrībā.[2236]

No 1920. gada augusta līdz oktobrim Sieks bija 7. armijas Viskrievijas Ārkārtas komisijas sevišķās daļas sevišķā punkta Nr. 1 kara izmeklētājs, pildot dienesta pienākumus Gatčinā, Petrogradas apgabalā. No 1921. gada jūnija līdz augustam, atrodoties Pleskavā, viņš pildīja kara izmeklētāja pienākumus Viskrievijas Ārkārtas komisijas sevišķās daļas Rietumu robežas aizsardzībai sevišķajā punktā Nr. 1. No 1921. gada jūnija līdz jūlijam, esot turpat Pleskavā, Alberts Sieks pildīja kara izmeklētāja un pilnvarotā pienākumus Viskrievijas Ārkārtas komisijas sevišķās daļas robežu ar Igauniju un Latviju aizsardzībai. No 1921. gada augusta līdz oktobrim Alberts Sieks bija Viskrievijas

[2233] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots šīs partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2234] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp.
[2235] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp.
[2236] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5., 6. lp. otra puse, 7. lp.

Ārkārtas komisijas Petrogradas kara apgabala sevišķās daļas pilnvarotais Petrogradā. No 1921. gada oktobra līdz 1923. gada aprīlim Sieks ir Viskrievijas Ārkārtas komisijas Petrogradas kara apgabala sevišķas daļas aģentūras izmeklēšanas vienības priekšnieks, slepeni operatīvās vienības priekšnieks un X[2237] robežas sevišķās nodaļas priekšnieka palīgs, pildot pienākumus Ostrovā, Pleskavas apgabalā.[2238] Ostrovas ģeogrāfiskā atrašanās vieta dod pamatu secināt, ka Sieks dienējis uz PSRS robežas ar Latvijas Republiku. Spriežot pēc 1944. gada 14. oktobra autobiogrāfijas, 1923. gada aprīlī Alberts Sieks saslimis ar tuberkulozi, un tāpēc viņš atbrīvots no Viskrievijas Ārkārtas komisijas Petrogradas kara apgabala sevišķas daļas Ostrovas operatīvā punkta pilnvarotā par Latvijas (bet atbilstoši 1949. gada 26. oktobra autobiogrāfijai – arī Igaunijas)[2239] robežas aizsardzību pienākumiem.[2240]

Sakarā ar nespēju pildīt Viskrievijas Ārkārtas komisijas sevišķās daļas amata pienākumus veselības apsvērumu dēļ, no 1923. gada aprīļa Alberts Sieks pildīja Petrogradas apgabala komunālās saimniecības nodaļas īres daļas inspektora par ūdens un krasta teritorijām[2241] pienākumus Petrogradā.[2242] Attiecīgajā amatā Sieks ir līdz 1923. gada septembrim.[2243]

No 1923. gada oktobra līdz novembrim Alberts Sieks "sakarā ar briestošiem revolucionāriem notikumiem Vācijā"[2244] bija mobilizēts un nosūtīts kā politiskais cīnītājs[2245] uz 8. strēlnieku divīzijas politisko daļu Rietumu frontē, konkrēti, Bobrujsku, Baltkrievijas Padomju Sociālistisko Republiku (PSR).[2246] Ievērojot to, ka Siekam bija pieredze

[2237] Šeit domāts – desmitās robežas.
[2238] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. otra puse.
[2239] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6. lp. otra puse.
[2240] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7., 7. lp. otra puse.
[2241] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6. lp. otra puse, 7. lp. otra puse.
[2242] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. otra puse.
[2243] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. otra puse.
[2244] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6. lp. otra puse, 7. lp. otra puse.
[2245] Politiskais cīnītājs (*политбоец*) nozīmē, ka PSKP vai Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) biedrs ir mobilizēts, pamatojoties uz piederību PSKP vai VĻKJS.
[2246] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 4. lp.

darbā Viskrievijas Ārkārtas komisijas sevišķajās daļās,[2247] no 1923. gada novembra viņu pārcēla uz 8. strēlnieku divīzijas Apvienotās valsts politiskās pārvaldes sevišķo daļu[2248] par rezerves darbinieku un pilnvaroto Rietumu frontē, konkrēti, Bobrujsku, kur viņš darbojās līdz 1924. gada martam.[2249] 1944. gada 14. maija autobiogrāfijā veiktais laikposmā no 1923. gada novembra līdz 1941. gada aprīlim raksturots vispārīgi, norādot, ka šajā laikā Alberts Sieks strādājis Apvienotās valsts politiskās pārvaldes, Iekšlietu tautas komisariāta un Valsts drošības tautas komisariāta "orgānos", ieņemot vadošus amatus sevišķajās daļās un Iekšlietu tautas komisariāta teritoriālajos "orgānos".[2250] Savukārt 1949. gada 26. oktobra autobiogrāfija ir vēl vispārīgāka laika ziņā, pievienojot "orgānu" uzskaitījumam arī Iekšlietu ministriju.[2251] Detalizētāku informāciju par laikposmu no 1923. gada novembra sniedz 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapa.[2252]

No 1924. gada aprīļa līdz septembrim Alberts Sieks bija 4. strēlnieku divīzijas Apvienotās valsts politiskās pārvaldes sevišķās daļas priekšnieka palīgs Rietumu frontē, konkrēti, Bobrujskā. No 1924. gada septembra līdz 1925. gada novembrim Sieks pildīja 5. strēlnieku korpusa Apvienotās valsts politiskās pārvaldes sevišķās daļas priekšnieka vietnieka amatu Bobrujskā. No 1925. gada novembra līdz 1926. gada aprīlim viņš bija Sevišķā uzdevuma artilērijas diviziona Apvienotās valsts politiskās pārvaldes sevišķās daļas priekšnieks un Apvienotās valsts politiskās pārvaldes Roslavļas apriņķa daļas priekšnieks Roslavļā (senatnē saukta Rostislavļa). No 1926. gada aprīļa līdz 1927. gada augustam Sieks bija XI strēlnieku korpusa Apvienotās valsts politiskās pārvaldes sevišķās daļas priekšnieka palīgs Baltkrievijas kara apgabalā, darbojoties Smoļenskā. No 1927. gada augusta līdz 1928. gada maijam Alberts Sieks bija XI strēlnieku korpusa un 64. strēlnieku divīzijas Apvienotās valsts politiskās pārvaldes

[2247] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6. lp. otra puse, 7. lp. otra puse.
[2248] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6a. lp., 7. lp. otra puse.
[2249] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 4. lp.
[2250] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp. otra puse.
[2251] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6a. lp.
[2252] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 4. lp.

sevišķas daļas priekšnieka vietnieks, pildot amata pienākumus Smoļenskā. No 1928. gada maija līdz novembrim viņš bija 5. strēlnieku divīzijas Apvienotās valsts politiskās pārvaldes sevišķās daļas priekšnieks Polockā, Baltkrievijas PSR. No 1928. gada novembra līdz 1930. gadam Sieks pildīja priekšnieka vietnieka amatus 5. strēlnieku korpusa Apvienotās valsts politiskās pārvaldes sevišķajā daļā un Baltkrievijas PSR Valsts politiskās pārvaldes Bobrujskas apriņķa daļā, darbojoties Bobrujskā. No 1930. gada līdz 1931. gada jūlijam Alberts Sieks bija 5. strēlnieku korpusa Apvienotās valsts politiskās pārvaldes sevišķās daļas un Baltkrievijas PSR Valsts politiskās pārvaldes Bobrujskas pilsētas un rajona daļas priekšnieks, pildot amata pienākumus Bobrujskā. No 1931. gada jūlija līdz 1936. gada jūlijam Sieks strādāja Baltkrievijas PSR Valsts politiskās pārvaldes (vēlāk Iekšlietu tautas komisariāta) sevišķajā daļā kā palīgs, priekšnieka vietnieks, darbojoties Minskā (Baltkrievijas PSR).[2253] Šajā laikā Alberts Sieks 1933. gada 11. jūlijā (pēc citām ziņām 1932. gadā)[2254] saņēmis Baltkrievijas PSR Darba Sarkanā Karoga ordeni par sekmīgu savu pienākumu izpildi darba frontē sociālistiskās tēvijas labā.[2255] Savukārt

[2253] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 4. lp.

[2254] Atbilstoši citviet publicētajam apbalvojumu saņēmis gadu ātrāk, pamatojoties uz Baltkrievijas PSR Centrālās izpildkomitejas 1932. gada 11. jūlija lēmumu (sk.: http://nkvd.memo.ru). Par labu minētajai versijai kalpo publikācija – Орден и родина. В Беларусь вернулся еще один орден Трудового Красного Знамени БССР. 2004, 8. septembris. Pieejams: https://www.sb.by/articles/orden-i-rodina.html – kur informē, ka Alberta Sieka dēls, bijušais LPSR Iekšlietu ministrijas majors Leonīds Tess 2004. gada 26. augustā uzdāvinājis Baltkrievijas milicijas muzejam sava tēva, *baltkrievu čekista* Alberta Sieka ordeni, kura numurs ir 101, kur rakstīts "у знак выпалненьня свайго абавязку перад Соцыялістычнай Бацькавшчынай на фронце Працы" un kas esot pēc būtības piešķirts par to, ka Alberts Sieks esot aizturējis ārvalstu izlūkdienesta aģentus – māti un meitu, kuras diplomātiskās neaizskaramības aizsegā esot bijušas paslēptas lielos čemodānos, un vācu diplomāts viņas mēģinājis pārvest pāri robežas kontrolpunktam *Negoreloje* (*Негорелое*). Apbalvojumu no rīdzinieka Leonīda Tesa rokām esot saņēmis iekšlietu ministrs Vladimirs Naumovs. Nav gan saprotams, kāpēc ziņā norādīts, ka Alberts Sieks bijis baltkrievs.

[2255] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse. Atbilstoši LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes Kadru daļas priekšnieces Olgas Augustes parakstītajam 1944. gada 18. jūnija raksturojumam Darba Sarkanā Karoga ordenis piešķirts 1933. gadā. Līdzīga informācija izriet arī no 1944. gada 23. jūnija

atbilstoši PSRS Apvienotās Valsts politiskās pārvaldes 1933. gada 26. maija pavēlei Sieku apbalvoja ar zīmi *Goda [Viskrievijas Ārkārtas komisijas]-[Apvienotās valsts politiskās] pārvaldes darbinieks (XV)*.[2256] Tāpat no Baltkrievijas PSR Centrālās izpildkomitejas esot saņemts goda raksts un zelta pulkstenis.[2257] Minētie apbalvojumi, spriežot pēc 1944. gada 14. maija autobiogrāfijā norādītā, saņemti "par aktīvu cīņu ar kontrrevolūciju un uzticīgu darbu proletariāta revolūcijai".[2258] Atbilstoši PSRS iekšlietu tautas komisāra 1936. gada 23. marta pavēlei Nr. 184 Albertam Siekam noteikta valsts drošības kapteiņa pakāpe.[2259]

Lielā terora laikā Albertu Sieku pārceļ uz Omsku, kur viņš no 1936. gada jūlija[2260] līdz 1938. gada augustam pildīja Iekšlietu tautas komisariāta Omskas apgabala pārvaldes sevišķās daļas un Valsts drošības pārvaldes pretizlūkošanas daļas priekšnieka amatu. Spriežot pēc 1944. gada 14. maija autobiogrāfijā norādītā, Omskas apgabala darbaļaužu deputātu padomes prezidijs esot apbalvojis Albertu Sieku ar radioaparātu, bet par darbu Apvienotajā valsts politiskajā pārvaldē un Iekšlietu tautas komisariātā viņš esot saņēmis zelta pulksteni un trīs

---

raksturojuma, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš Maskavā. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 9. lp. (LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes Kadru daļas priekšnieces Olgas Augustes parakstīts 1944. gada 18. jūnija raksturojums), 10. lp. (1944. gada 23. jūnija raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš Maskavā).

[2256] Sk.: http://nkvd.memo.ru

[2257] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 8. lp.

[2258] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 8. lp.

[2259] Sk.: http://nkvd.memo.ru

[2260] Atbilstoši PSRS iekšlietu tautas komisāra 1936. gada 14. jūlija pavēlei Nr. 602 Baltkrievijas PSR Iekšlietu tautas komisariāta Valsts drošības pārvaldes sevišķās daļas priekšnieka vietnieks Alberts Sieks bija pārcelts par priekšnieku Iekšlietu tautas komisariāta Omskas apgabala pārvaldes sevišķajā daļā. Savukārt atbilstoši PSRS iekšlietu tautas komisāra 1936. gada 14. decembra pavēlei Nr. 1183 Albertu Sieku iecēla par Iekšlietu tautas komisariāta Omskas apgabala pārvaldes Pretizlūkošanas daļas priekšnieku. Pēdējās izmaiņas saistītas ar izmaiņām Iekšlietu tautas komisariātā, arī strukturālajām, konkrēti, no sevišķās daļas nodalīta pretizlūkošana. Saskaņā ar PSRS iekšlietu tautas komisāra 1937. gada 10. augusta pavēli Nr. 1381 Albertu Sieku bija paredzēts atbrīvot no darba sakarā ar pāriešanu Omskas apgabala pārvaldes rīcībā, tomēr jau ar PSRS iekšlietu tautas komisāra 1937. gada 16. novembra pavēli Nr. 2211 iepriekšējo pavēli daļā par atbrīvošanu no darba atcēla. Sk.: http://nkvd.memo.ru

reizes balvā personisko ieroci.[2261] No 1938. gada augusta[2262] līdz 1940. gada oktobrim turpat Omskā Sieks iecelts par Iekšlietu tautas komisariāta Omskas apgabala pārvaldes ugunsdzēsības daļas priekšnieku.[2263] Minētā informācija gan nesaskan ar PSRS iekšlietu tautas komisāra 1940. gada 1. oktobra pavēli Nr. 1376, ar kuru Alberts Sieks iecelts par Iekšlietu tautas komisariāta Omskas apgabala pārvaldes ugunsdzēsības daļas priekšnieku.[2264]

Pēc 1940. gada Latvijas Republiks okupācijas, oktobrī[2265] Alberts Sieks sāka dienesta gaitas Rīgā, līdz 1941. gada aprīlim pildot LPSR Iekšlietu tautas komisariāta ugunsdzēsības daļas priekšnieka amatu.[2266]

1941. gada aprīlī Alberts Sieks kļuva par LPSR iekšlietu tautas komisāra vietnieku kadru jautājumos. Spriežot pēc 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā norādītā, šos pienākumus Sieks pildījis līdz 1943. gada janvārim, atrodoties sākumā Rīgā un tad sakarā ar nacionālsociālistiskās Vācijas armijas virzību – Maskavā.[2267] 1944. gada 14. maija autobiogrāfijā Alberts Sieks precizē, ka pēc "Lielā Tēvijas kara sākuma" kādu laiku viņš kā piekomandētais strādājis PSRS Iekšlietu tautas komisariāta, vēlāk Valsts drošības tautas komisariāta 4. pārvaldes 2. daļā, PSRS Iekšlietu tautas komisariāta kadru daļā Maskavā.[2268] Atbildot uz 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā uzdoto jautājumu par partizānu kustību un pagrīdes darbu, Sieks nevis tieši noraida šādu darbību, bet gan paskaidro, ka viņš laikposmā no 1941. līdz 1942. gadam, strādādams "PSRS [Iekšlietu ministrijā]" veicis tikai partijas kadru atlasi.[2269] Atbilde nesniedz skaidru priekšstatu, vai Alberts Sieks uzskatījis minēto

[2261] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 8. lp.
[2262] Saskaņā ar PSRS iekšlietu tautas komisāra 1938. gada 25. augusta pavēli Nr. 1941 Albertu Sieku atbrīvoja rezervē. Sk.: http://nkvd.memo.ru
[2263] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 4. lp.
[2264] Sk.: http://nkvd.memo.ru
[2265] Saskaņā ar PSRS iekšlietu tautas komisāra 1940. gada 21. oktobra pavēli Nr. 1471 Albertu Sieku atsauc no iepriekšējā amata LPSR Iekšlietu tautas komisariāta rīcībā. Sk.: http://nkvd.memo.ru
[2266] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 4. lp. otra puse.
[2267] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 4. lp. otra puse.
[2268] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp. otra puse.
[2269] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp.

darbību par tādu, kas pielīdzināma darbam pagrīdē, vai arī šādi mēģināts norādīt, ka partijas kadru atlase bijusi tikpat svarīga kā partizānu kustība un pagrīdes darbs.

No 1943. gada janvāra līdz jūlijam Alberts Sieks norīkots par PSRS Iekšlietu tautas komisariāta (arī Valsts drošības tautas komisariāta[2270]) Kaļiņinas apgabala pārvaldes 2. (pretizlūkošanas) daļas piekomandēto priekšnieku Kaļiņinā (tagad Tvera).[2271] Raksturojot 1944. gada 14. maija autobiogrāfijā savu darbu Kaļiņinā, Alberts Sieks norāda, ka praktiski strādājis par operatīvās grupas, kas atbildīga par "attīrīšanu no ienaidnieka spiegu aģentūrām rajonos, kas atbrīvoti no vācu iebrucējiem", vietnieku un priekšnieku,[2272] par ko saņēmis Kaļiņinas apgabala pārvaldes priekšnieka pateicību.[2273]

No 1943. gada (jūlija[2274]) augusta līdz 1945. gadam Alberts Sieks atkal bija LPSR iekšlietu tautas komisāra vietnieks kadru jautājumos, pildot attiecīgos pienākumus Maskavā un Rīgā.[2275] Šajā laikā viņš atbilstoši PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1945. gada 15. janvāra dekrētam par izdienu saņēma[2276] Sarkanā Karoga ordeni, atbilstoši PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1945. gada 21. februāra dekrētam par izdienu[2277] apbalvots ar Ļeņina ordeni.[2278] LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes Kadru daļas priekšnieces Olgas Augustes parakstītajā 1944. gada 18. jūnija raksturojumā Alberts Sieks raksturots kā "nopietns un spējīgs darbinieks".[2279] 1944. gada 23. jūnija raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš Maskavā un kas acīmredzot sagatavots, pamatojoties uz

[2270] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 1. lp.
[2271] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 4. lp. otra puse, 7. lp. otra puse.
[2272] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp. otra puse.
[2273] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 8. lp.
[2274] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 1. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai, kuras satura atbilstība pārbaudīta 1950. gada 21. februārī), 7. lp. otra puse.
[2275] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 4. lp. otra puse.
[2276] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse.
[2277] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse.
[2278] Sk.: http://nkvd.memo.ru
[2279] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 9. lp.

Olgas Augustes parakstīto raksturojumu, atkārto secinājumus par Albertu Sieku kā "nopietnu un spējīgu darbinieku".[2280]

No 1945. gada marta (maija)[2281] Sieks pildīja LPSR iekšlietu tautas komisāra (vēlāk iekšlietu ministra) vietnieka operatīvajos jautājumos amatu Rīgā.[2282] Arī šajā amatā Albertu Sieku turpināja bagātīgi apbalvot, kā norādīts 1946. gada 22. oktobra raksturojumā, par nevainojumu ilggadēju dienestu un valdības speciālo uzdevumu izpildi.[2283] Atbilstoši PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1945. gada 31. maija dekrētam viņš atkārtoti saņēmis Sarkanā Karoga ordeni par sekmīgu valdības speciālā uzdevuma izpildi[2284],[2285] atbilstoši PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrētam 1946. gada 31. maijā[2286] saņēmis II pakāpes Lielā Tēvijas kara ordeni par panākumiem rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kultūras un mākslas attīstībā.[2287] Atšķirībā no papildinājuma kadru uzskaites personas lapā, kas saskan arī ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrētā norādītā iemeslu[2288], 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā minēts, ka Sieks apbalvojumu saņēmis par sekmīgu un aktīvu dalību pagrīdes sagraušanā,[2289] tomēr atbilstoši PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1949. gada 24. augusta dekrētam[2290] viņš tiek apbalvots ar I pakāpes Lielā Tēvijas kara ordeni par speciālā valdības

[2280] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 10. lp.
[2281] 1946. gada 22. oktobra raksturojumā par LPSR iekšlietu tautas komisāra vietnieku operatīvās darbības jautājumos pulkvedi Albertu Sieku norādīts, ka viņš attiecīgo amatu pilda kopš 1945. gada maija. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 11. lp. (1946. gada 22. oktobra raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2282] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 4. lp. otra puse.
[2283] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 12. lp. 1946. gada 22. oktobra rekomendācija, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2284] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse.
[2285] Sk.: http://nkvd.memo.ru
[2286] 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā norādīts 1946. gada jūnijs. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse.
[2287] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 2. lp.
[2288] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1946. gada 31. maija dekrēts *par Latvijas PSR lauksaimniecības, rūpniecības, zinātnes, kultūras un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām*, *Padomju Jaunatne*, Nr. 110, 1946, 5. jūnijs, 2. lpp.
[2289] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse.
[2290] Sk.: http://nkvd.memo.ru

uzdevuma izpildi.[2291] Atbilstoši PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1950. gada 20. jūlija dekrētam saņēmis Darba Sarkanā Karoga ordeni sakarā ar LPSR dibināšanas desmitgadi un rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kultūras un mākslas atjaunošanā un attīstībā gūtajiem panākumiem,[2292] bet 1951. gada 30. janvārī Alberts Sieks saņēmis Sarkanās Zvaigznes ordeni par izdienu armijā un orgānos.[2293] Spriežot pēc papildinājumā kadru uzskaites personas lapai esošajiem spiedogiem bez laika norādes, Alberts Sieks līdz ar minētajiem apbalvojumiem saņēmis arī citus, tostarp, 1944. gada 1. maijā medaļu *Par Maskavas aizsardzību* (1944/1945) par aktīvu dalību Maskavas aizsardzībā,[2294] 1945. gada 6. jūnijā – medaļu *Par varonīgu darbu Lielajā Tēvijas karā. 1941.–1945. g.* par aktīvu dalību uzvaras nodrošināšanā,[2295] 1945. gada 9. maijā – medaļu *Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.* par aktīvu dalību uzvaras nodrošināšanā,[2296] 1948. gada 10. augustā – jubilejas medaļu *Padomju Armijas un Flotes 30 gadi* par dienestu "Sarkanajā Armijā un dienestu [Iekšlietu ministrijā]"[2297].[2298]

Novērtējot iepriekš minētās dienesta gaitas, jāņem vērā, ka, atbildot uz jautājumu par dienestu PSRS bruņotajos spēkos, Alberts Sieks norādījis, ka kopējais dienesta laiks bijis 1,5 gads un ka augstākā dienesta pakāpe bijusi – sarkanarmietis. Par dalību kaujās gan Krievijas pilsoņu kara laikā, gan arī "Lielā Tēvijas kara laikā" minēts, ka Sieks bijis Ziemeļu frontē 1919. gadā kā sarkanarmietis.[2299]

1946. gada 22. oktobra rekomendācija sniedz nelielu ieskatu Alberta Sieka paveiktajā, pildot LPSR iekšlietu ministra vietnieka

---

[2291] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse.
[2292] "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrets par Latvijas PSR rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kulturas un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām", *Cīņa*, Nr. 175, 1950, 25. jūlijs.
[2293] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 2. lp.
[2294] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse.
[2295] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse.
[2296] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse.
[2297] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp. otra puse.
[2298] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 1. lp.
[2299] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp.

pienākumus operatīvās darbības jautājumos. Norādīts, ka Sieka laikā veikts ievērojams darbs

> "cīņai ar ienaidnieka un pretpadomju elementiem Latvijas teritorijā, [gados] jaunu operatīvo nacionālo kadru sagatavošanai un apmācībai"[2300],

tomēr reizē norādīts, ka

> "nodaļa cīņai ar bandītismu, ko vada [biedrs] Sieks kā ministra [vietnieks] joprojām neizrāda pietiekošu operativitāti, ilgstoši veic lietu izmeklēšanu".[2301]

Tomēr minētais neliedz secināt, ka Sieks esot enerģisks, iniciatīvas bagāts darbinieks, kas ir politiski attīstīts un piedalās partijas organizācijas dzīvē.[2302] 1950. gada 21. jūnija raksturojumā, ko parakstījuši LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un LKP CK sekretārs kadru jautājums Fjodors Titovs, par Albertu Sieku – LPSR iekšlietu ministra vietnieku un pulkvedi –, līdzās pamatdatiem noradīts, ka viņš kopš 1919. gada strādājis nepārtraukti Viskrievijas Ārkārtas komisijas, Apvienotās valsts politiskās pārvaldes, Iekšlietu tautas komisariāta un Iekšlietu ministrijas orgānos. Raksturojumā atkārtots, ka Sieks

> "paveicis lielu darbu, organizējot cīņu ar ienaidnieka un pretpadomju elementiem republikas teritorijā, personiski vadīja bandītisma likvidāciju apriņķos. Līdz ar to [biedrs] Sieks veica lielu darbu, nostiprinot Padomju varas orgānus, organizējot ugunsdrošības aizsardzību tautsaimniecībā republikā, sagatavojot un apmācot [gados] jaunos čekistiskos kadrus no vietējiem iedzīvotājiem".[2303]

Turpat Alberts Sieks novērtēts kā enerģisks, iniciatīvas bagāts darbinieks, kas ir politiski labi attīstīts. No raksturojuma uzzinām, ka Sieks ir "ievēlēts" par Plēnuma un LKP Kirova rajona komitejas biroja locekli, ministrijas pirmorganizācijas locekli, kā arī Rīgas pilsētas

[2300] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 11. lp.
[2301] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 11. lp.
[2302] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 11. lp.
[2303] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 12. lp. (1950. gada 21. jūnija raksturojums, ko parakstījuši LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un LKP CK sekretārs kadru jautājums Fjodors Titovs).

darbaļaužu deputātu padomes deputātu.[2304] 1950. gada novembra raksturojumā, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, līdzās jau iepriekš minētajiem pozitīvajiem raksturlielumiem kā trīsdesmit gadu stāžs čekas orgānos, panākumi operatīvajā darbā, godalgas par godīgu attieksmi pret uzdoto darbu un ilggadēju darbu un valdības speciālo uzdevumu izpildi un pozitīvajām īpašībām ir minēta arī kritiska piezīme, kur teikts, ka LPSR Iekšlietu ministrijas vadība un konkrēti Alberts Sieks

> "nepietiekami labi zināja savus kadrus, nepārliecinoši cīnījās ar nepilnībām ministrijas darbā, kā rezultātā pēdējo divu gadu laikā LPSR [Iekšlietu ministrijā] atklāti ļaunprātīgi dienesta stāvokļa izmantošanas [gadījumi] no atsevišķu vadošo darbinieku puses".[2305]

1951. gada janvārī[2306] Alberts Sieks kļuva par LPSR iekšlietu ministru.[2307] Virzības pamatā bija LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots ar 1950. gada 20. oktobra protokolu Nr. 146, §24, ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš un kas paredzēja atbrīvot Augustu Eglīti no LPSR iekšlietu ministra pienākumiem sakarā ar pensionēšanos un iecelt viņa vietā Albertu Sieku.[2308] Tam sekoja LPSR Ministru Padomes 1951. gada 25. janvāra nolēmums Nr. 77, kas paredzēja atbrīvot Albertu Sieku no LPSR ministra vietnieka amata sakarā ar viņa iecelšanu par LPSR iekšlietu ministru.[2309] Līdzīgi kā Augusta Eglīša LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta, tā arī Alberta Sieka personas lieta atspoguļo tikai formālo Augusta Eglīša atbrīvošanas pamatu.[2310] Tātad nav nekas teikts par to, ka "vecie

---

[2304] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 12. lp.
[2305] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 13. lp. (1950. gada novembra raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2306] "Chronika", *Padomju Jaunatne*, Nr. 19, 1951, 26. janvāris, 4. lpp.
[2307] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 1. lp.
[2308] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 15. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots ar 1950. gada 20. oktobra protokolu Nr. 146, §24 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2309] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 16. lp. (LPSR Ministru Padomes 1951. gada 25. janvāra nolēmuma Nr. 77 noraksts, ko parakstījuši priekšsēdētājs Vilis Lācis un lietu pārvaldnieks Ivans Bastins, noraksts).
[2310] Sk. salīdzinājumam: LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l. (Augusta Eglīša LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta), 9. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots

Iekšlietu ministrijas darbinieki", kuriem "dārgs katra, pat ierindas čekista gods un labā slava" sūdzējās par "amorālu uzvedību un noziedzīgiem gājieniem, kas nāk no čekista ar sirmu galvu, ar ģenerāļa uzplečiem", proti, sūdzībām par Augusta Eglīša sakaru ar LPSR Iekšlietu ministrijas ārsti, kas, pēc veco čekistu ieskata, esot "sieviete kas tā vai citādi tirgo savu ķermeni"; nekas par sūdzībai sekojošo brīdinājumu, kārtējo denunciāciju par LPSR iekšlietu ministru Augustu Eglīti, kas staigājot "kā līgavainis, kā kāds *pārbriedis skaistulis* Balzaka vecumā – nokrāsojis sev matus zeltītu salmu krāsā un atklāti dzīvo ar savu mīļāko" un attiecīgi 1950. gada 25. augustā sekojošo stingro rājienu un tad arī atbrīvošanu no amata.[2311] Ziņu trūkums par reāliem atbrīvošanas iemesliem atšķiras, piemēram, no LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministra Ivana Zujāna gadījuma, jo par tiem var spriest gan no Ivana Zujāna LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas, kur tie izklāstīti vispārīgi,[2312] gan arī no viņa vietā ieceltā Vladimira Sējas LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas, kur tie minēti salīdzinoši detalizēti.[2313] Ziņu trūkums par LPSR iekšlietu ministra Augusta Eglīša atbrīvošanas iemesliem ievērojams arī tāpēc,

ar 1950. gada 20. oktobra protokolu Nr. 146, §24 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš); LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822. l., 10. lp. (LKP CK plēnuma nolēmums, kas pamatots ar 1951. gada 24. aprīļa protokolu Nr. VIII, §3 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[2311] Sk. plašāk: Lipša, Ineta. "Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944–1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 449.–453. lpp.

[2312] LVA, 15500. f., 2. apr., 7515. l. (Ivana Zujāna LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta), 28. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas pamatots ar 1963. gada 22. janvāra protokola Nr. 10, §115 par neapmierinošu stāvokli darbā ar kadriem LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijā 1. punktu un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše); LVA, 15500. f., 2. apr., 7515. l., 29. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas pamatots ar 1963. gada 12. februāra protokola Nr. 15, §7 par neapmierinošu stāvokli darbā ar kadriem LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijā 1. punktu un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[2313] LVA, 15500. f., 2. apr., 9476. l. (Vladimira Sējas LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta), 41., 42. lp. (1963. gada 23. janvāra dokuments, kas adresēts PSKP CK un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

ka *veco čekistu* sūdzībā līdzās sašutumam par amorālu rīcību teikts arī tas, ka viņi esot "mierīgi par mūsu autoritāti un Iekšlietu ministrijas funkciju, jo faktiskā vadība atrodas b[iedra] Sieka rokās".[2314] Alberts Sieks LPSR iekšlietu ministra amatā bija līdz 1953. gada martam.[2315]

LPSR Iekšlietu ministrijas 1953. gada 16. aprīļa vēstule Nr. 3/901, ko parakstījis LPSR iekšlietu ministrs Nikolajs Kovaļčuks un kas adresēta LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam, pauž LPSR Iekšlietu ministrijas lūgumu LKP CK apstiprināt Albertu Sieku par LPSR iekšlietu ministra vietnieku.[2316] LPSR Iekšlietu ministrijas 1953. gada 26./29. jūnija vēstule Nr. 3/1637, ko parakstījis LPSR iekšlietu ministrs Ivans Zujāns un kas adresēta LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam, atkārtoti lūdz apstiprināt LPSR iekšlietu ministra vietnieka amatā pulkvedi Albertu Sieku.[2317] LPSR Ministru Padomes 1953. gada 4. jūlija nolēmums Nr. 639, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens, paredz apstiprināt Albertu Sieku par LPSR iekšlietu ministra vietnieku.[2318] Izziņā par LPSR iekšlietu ministru Albertu Sieku, ko parakstījuši LKP CK administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas vadītājs Ivans Desmitnieks un administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas instruktors Vasiļjevs, līdzās vispārīgi izklāstītiem pamatdatiem

---

[2314] Sk. plašāk: Lipša, Ineta. "Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944–1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 450. lpp.

[2315] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 1. lp.

[2316] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 17. lp. (LPSR Iekšlietu ministrijas 1953. gada 16. aprīļa vēstule Nr. 3/901, ko parakstījis LPSR iekšlietu ministrs Nikolajs Kovaļčuks un kas adresēta LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam).

[2317] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 18. lp. (LPSR Iekšlietu ministrijas 1953. gada 26./29. jūnija vēstule Nr. 3/1637, ko parakstījis LPSR iekšlietu ministrs Ivans Zujāns un kas adresēta LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam).

[2318] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 19. lp. (LPSR Ministru Padomes 1953. gada 4. jūlija nolēmuma Nr. 639, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens, noraksts); LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 20. lp. (LPSR Ministru Padomes 1953. gada 4. jūlija lēmuma Nr. 639, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens, paredz apstiprināt Albertu Sieku par LPSR iekšlietu ministra vietnieku (noraksts latviešu valodā).

par dzimšanu, tautību, stāžu PSKP un čekas orgānos, apbalvojumiem norādīts, ka Sieks kopš 1945. gada maija pildījis ministra vietnieka pienākumus, tad bijis LPSR iekšlietu ministrs un ka ar atkal uzticētajiem pienākumiem tiekot galā. Izziņā sniegts publisko aktivitāšu uzskaitījums, proti, norādīts, ka Sieks aktīvi piedalās sabiedriskajā un partijas pirmorganizācijas dzīvē, uzstājas ar priekšlasījumiem un lekcijām darbinieku un iedzīvotāju priekšā, ievēlēts par LPSR Iekšlietu ministrijas partijas pirmorganizācijas locekli, LKP CK locekli un Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes deputātu. Minēts arī, ka Sieka darbā konstatējamas nepilnības. Viņš vāji kontrolējot partijas un valdības lēmumu izpildi, par ko viņam norādīts ar LKP CK biroja 1953. gada 3. jūlija lēmumu. Sieks sāpīgi pārdzīvojot aizrādījumus par nepilnībām darbā. Neskatoties uz šiem trūkumiem, kam acīmredzot ir saistība ar iemesliem, kādēļ Albertu Sieku atbrīvoja no iekšlietu ministra amata, KP CK administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļa atbalsta Sieka apstiprināšanu par LPSR iekšlietu ministra vietnieku.[2319] 1953. gada 1. septembra raksturojums, ko parakstījis otrais sekretārs Vilis Krūmiņš, faktiski atkārto iepriekš minēto LKP CK administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas sniegto raksturojumu. Šeit gan precīzāk raksturotas Alberta Sieka praktiskajā darbā pieļautās "nopietnās nepilnības", proti, norādīts, ka viņš pieļāvis "kadru atlasē un izkārtojumā ģimeniskas pieejas elementus", ka viņš "ne vienmēr pareizi, sāpīgi uztver kritiskas piezīmes par nepilnībām darbā", par ko viņam ir aizrādījis LKP CK sekretariāts 1953. gada 3. jūlija lēmumā. Tomēr "Sieks spējīgs labot norādītās nepilnības un tikt galā ar sev uzticētajiem pienākumiem". Noslēgumā norādīts, ka Alberts Sieks LPSR iekšlietu ministra vietnieka amatā apstiprināts saskaņā ar LKP CK biroja 1953. gada 25. augusta lēmumu.[2320] LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1953. gada 25. augusta protokola Nr. 65, §12,

[2319] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 21. lp. (izziņa par LPSR iekšlietu ministru Albertu Sieku, ko parakstījuši LKP CK administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas vadītājs Ivans Desmitnieks un administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas instruktors Vasiļjevs).

[2320] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 23. lp. (1953. gada 1. septembra raksturojums, ko parakstījis otrais sekretārs Vilis Krūmiņš).

paredz apstiprināt Albertu Sieku LPSR iekšlietu ministra amatā un lūgt PSKP CK apstiprināt attiecīgo nolēmumu.[2321]

No 1953. gada aprīļa līdz 1955. gada 24. martam Alberts Sieks pildīja LPSR iekšlietu ministra vietnieka amatu.[2322] LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1955. gada 25. februāra protokola Nr. 61, §29, paredz atbrīvot Albertu Sieku no LPSR iekšlietu ministra vietnieka amata sakarā ar pieļautajiem sociālistiskas likumības pārkāpumiem 1937. gadā. Tāpat nolemts lūgt minēto nolēmumu apstiprināt PSKP CK.[2323] Tam attiecīgi seko LPSR Ministru Padomes 1955. gada 29. aprīļa nolēmums Nr. 266, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Eduards Berklavs un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens un ar kuru nolemts atbrīvot no LPSR iekšlietu ministra vietnieka amata Albertu Sieku, šeit gan neminot iemeslus attiecīgajam lēmumam.[2324] Izziņa par LPSR iekšlietu ministra vietnieku, ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Vilis Krūmiņš, sniedz detalizētāku skaidrojumu minētajai rīcībai. Izziņas sākumā sniegta vispārīga informācija par Albertu Sieku – dzimšanu, tautību, PSKP stāžu, darba gaitu vispārīgu aprakstu –, tomēr atšķirībā no iepriekšējiem Sieka raksturojumiem, šeit nav informācijas par saņemtajiem apbalvojumiem. No izziņas uzzinām, ka PSRS Iekšlietu ministrija bija saņēmusi iesniegumu no "pilsones Vilsones" par Alberta Sieka veiktajiem "padomju likumības pārkāpumiem" laikposmā no 1937. līdz 1938. gadam. PSRS Iekšlietu ministrija esot veikusi pārbaudi par iesniegumā minētajiem faktiem, aizbraucot un pārliecinoties uz vietas par Alberta Sieka iepriekšējā darbavietā – Iekšlietu ministrijas Omskas apgabala pārvaldē – pastrādāto. Pārbaudes rezultātā bija

---

[2321] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 24. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1953. gada 25. augusta protokola Nr. 65, §12 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2322] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 1. lp.
[2323] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 25. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1955. gada 25. februāra protokola Nr. 61, §29 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2324] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 26. lp. (LPSR Ministru Padomes 1955. gada 29. aprīļa nolēmuma Nr. 266, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Eduards Berklavs un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens, noraksts), LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 27. lp. (LPSR Ministru Padomes 1955. gada 29. aprīļa lēmuma Nr. 266 noraksts latviešu valodā).

konstatēts, ka tikmēr, kamēr Sieks esot strādājis Iekšlietu tautas komisariāta Omskas apgabala Valsts drošības pārvaldes 3. daļā, viņš

> "patiešām pieļāva nopietnus padomju likumības pārkāpumu, kā rezultātā atbilstoši b. Sieka apstiprinātajām izziņām ar Iekšlietu tautas komisariāta Omskas apgabala pārvaldes bijušo vadību un apgabala prokuroru bija nepamatoti arestēts ievērojams skaits nevainīgu padomju pilsoņu, kas ilgstošu laiku bija turēti apcietinājumā".[2325]

Īsumā – konstatēja, ka Sieks kā čekists aktīvi piedalījies Lielā terora īstenošanā. 1955. gada 25. februārī LKP CK birojs, apspriežot jautājumu par Sieka rīcību laikposmā no 1937. līdz 1938. gadam, nolēma, ka Alberts Sieks ir atbrīvojams no LPSR iekšlietu ministra vietnieka amata un viņam izsakāms rājiens. Atbilstoši informācijai, kas sniegta papildinājumā kadru uzskaites personas lapā, LKP CK birojs, pamatojoties uz 1955. gada 25. februāra protokolu Nr. 61, §29, sodījis Sieku ar rājienu sakarā ar sociālistiskās likumības neievērošanu 1937. gadā.[2326] Turpat norādīts, ka iemesls atbrīvošanai no LPSR iekšlietu ministra vietnieka amata ir sociālistiskās likumības neievērošana 1937. gadā, kas arī izriet no iepriekš minētā LKP CK biroja nolēmuma, kas izriet no 1955. gada 25. februāra protokola Nr. 61, §29.[2327]

LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta detalizēti neietver informāciju par Alberta Sieka dalību "vēlētos" amatos. Koncentrēti, bet salīdzinoši vispārīgi raksturota dalība "vēlētos orgānos" lasāma 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā. Šeit Alberts Sieks norādījis, ka 1926. gadā bija ievēlēts par Roslavļas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes (sestā sasaukuma) locekli un prezidija locekli. 1931. gadā Sieku ievēlēja par PSKP Bobrujskas rajona komitejas biroja loceklis. No 1930. līdz 1931. gada viņš bija Bobrujskas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes divpadsmitā sasaukuma prezidija loceklis. 1948. gadā Albertu Sieku ievēlēja par Rīgas pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas pirmā sasaukuma deputātu. Turpat Alberts Sieks ievietoja piezīmi, ka bijis partijas

[2325] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 28. lp. (izziņa par LPSR iekšlietu ministru, ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Vilis Krūmiņš).
[2326] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 2. lp. otra puse.
[2327] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 2. lp. otra puse.

pirmorganizāciju biroju loceklis un tikmēr, kamēr strādāja "[sevišķajos orgānos]", bija ievēlēts par partijas kara komisiju locekli.[2328] Turpmākā dalība "vēlētos" amatos personas lietā atrodama raksturojumos.[2329]

1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka Alberts Sieks nav bijis ārzemēs, ieskaitot arī dienestu PSRS bruņotajos spēkos.[2330] Turklāt, spriežot pēc papildinājuma kadru uzskaites personas lapā, līdz dienesta beigām izmaiņas šajā jautājumā nav notikušas.[2331]

1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā Alberts Sieks norādījis, ka labi pārvalda latviešu un krievu valodas, bet vāji zina arī baltkrievu valodu. Turpat norādīts, ka svešvalodas, proti, valodas, kas nepieder pie PSRS tautību valodām, nezina.[2332] Papildinājums kadru uzskaites personas lapai liecina, ka valodu zināšanas nākamajos dienesta gados nav augušas.[2333]

Neskatoties uz iemesliem, kuru dēļ atbrīvots no amata, atbilstoši PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1967. gada 28. oktobra dekrētam *par Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā dzīvojošo Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas aktīvo dalībnieku, veco boļševiku, bijušo sarkangvardu, Sarkanās Armijas un flotes kareivju un komandieru, sarkano partizānu, partijas, padomju, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu, revolucionāro komiteju, VĀK un milicijas darbinieku, sevišķu uzdevumu daļu un pārtikas sagādes grupu cīnītāju un citu laikā no 1917. līdz 1922. gadam cīņā par padomju varas nodibināšanu visvairāk izcēlušos personu apbalvošanu ar PSRS*

[2328] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp.
[2329] Plašsaziņas līdzekļi sniedz salīdzinoši precīzu informāciju par dalību "vēlētos orgānos". Piemēram, 1953. gada februārī Alberts Sieks kandidēja Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes "vēlēšanās" no Proletāriešu rajona ("Staļiniskā komunistu un bezpartejisko bloka kandidati. Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputatu padomes vēlēšanām reģistrēto deputatu kandidatu sastāvs", *Cīņa*, Nr. 36, 1953, 12. februāris, 3. lpp.).
[2330] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 3. lp. otra puse.
[2331] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 2. lp.
[2332] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 5. lp.
[2333] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 2. lp.

ordeņiem un medaļām Alberts Sieks apbalvots ar Sarkanās *Zvaigznes* ordeni.[2334]

Mēģinājumi iepazīt Alberta Sieka personību ar viņa ģimenes palīdzību, izmantojot personas lietā sniegtās ziņas, lemtas neveiksmei, jo, lai arī vietām sniegta precīza informācija, tomēr iedziļināšanos ģimenes izzināšanā liedz sniegto ziņu nepilnība. Atsevišķos gadījumos rodas iespaids, ka Sieks, kuram bija ievērojama pieredze darbā ar kadriem, apzināti sniedzis informāciju tādā apjomā, kas tikai no skata ir vispusīga un detalizēta, tomēr patiesībā liedz veikt padziļinātu izpēti.

1944. gada 14. maija autobiogrāfijā ir vispārīga informācija par Alberta Sieka ģimeni. Attiecīgajā laika periodā, neprecizējot laiku, viņš ir precējies ar Kseniju Sieku (dzimusi Arhipova),[2335] Nikolaja meitu, kas dzimusi 1898. gadā Sanktpēterburgā, kas, pēc Alberta Sieka norādītā, ir krieviete, kurpnieka meita. Turpat norādīts, ka 1944. gada janvārī Alberts Sieks pieņēmis audzināšanai un adoptēšanai zēnu Leonīdu Tesu, Vladimira dēlu, kas dzimis 1929. gadā Sestroreckā, Ļeņingradas apgabalā, un kas, pēc Alberta Sieka norādītā, ir krievs. Viņa bioloģiskie vecāki esot gājuši bojā no bada 1941./1942. gada ziemā Ļeņingradas blokādes laikā.[2336] 1949. gada 26. oktobra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā dēls bija kļuvis par VĻKJS biedru un mācījās PSRS Iekšlietu ministrijas Rīgas Virsnieku sastāva kvalifikācijas paaugstināšanas skolas 3. kursā.[2337] Heinrihs Strods, atsaucoties uz Iekšlietu ministrijas arhīva personisko lietu Nr. 63244, norāda, ka Sieks "savu audžudēlu

[2334] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1967. gada 28. oktobra dekrēts *par Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā dzīvojošo Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas aktīvo dalībnieku, veco boļševiku, bijušo sarkangvardu, Sarkanās Armijas un flotes kareivju un komandieru, sarkano partizānu, partijas, padomju, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu, revolucionāro komiteju, VĀK un milicijas darbinieku, sevišķu uzdevumu daļu un pārtikas sagādes grupu cīnītāju un citu laikā no 1917. līdz 1922. gadam cīņā par padomju varas nodibināšanu visvairāk izcēlušos personu apbalvošanu ar PSRS ordeņiem un medaļām*, *Cīņa*, Nr. 258, 1967, 2. novembris, 3. lpp.

[2335] Heinrihs Strods, atsaucoties uz Iekšlietu ministrijas arhīva personisko lietu Nr. 63244, precizē, ka Alberta Sieka sieva "pēc pirmās laulības Sidorova". Strods, Heinrihs. *Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956.* Rīga: Preses nams, 1996, 276. lpp.

[2336] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 8. lp.

[2337] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6a. lp.

iecēla ministrijā augstā amatā un virzīja viņu uz priekšu. Par to modrie čekisti paziņoja Maskavai."[2338] Lai gan minētais saskan ar 1953. gada 1. septembra raksturojumu, ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Vilis Krūmiņš, ka Alberts Sieks pieļāvis "kadru atlasē un izkārtojumā ģimeniskas pieejas elementus"[2339], tomēr PSRS laika presē atrodama vien informācija par Leonīdu Tesu kā aktīvu VĻKJS biedru. Piemēram, 1962. gada 30. jūlijā LKP CK un Rīgas pilsētas komitejas Politiskās izglītības namā notika jaunatnes audzināšanas darba uzlabošanas jautājumiem veltīta "republikas komjaunatnes aktīva sapulce". Sapulcē Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) Centrālās Komitejas sekretārs Nikolajs Karpovs referēja par

> "komjaunatnes organizāciju uzdevumiem, kas veicami, lai pastiprinātu cīņu pret huligānismu un citām pretsabiedriskām parādībām, kuras vēl vērojamas vienā jaunatnes daļā".[2340]

Debatēs par referātu piedalījās arī LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas ārštata instruktors Leonīds Tess.[2341] Norāde par viņu kā LPSR Iekšlietu ministrijas bijušo majoru atrodama, piemēram, saistībā ar Alberta Sieka apbalvojuma dāvināšanu Baltkrievijai.[2342]

Leonīds Tess gan nav jājauc ar Nikolaju Tesu (1921–2006). Nikolajs Tess 1939. gadā bijis iesaukts PSRS bruņotajos spēkos, 1945. gada maijā sācis darbu LPSR Iekšlietu tautas komisariātā.[2343] 1948. gada augustā, būdams demobilizēts, piedalījies Ļeņingradas aizstāvēšanā un vairākkārt apbalvots, kārtojis eksāmenus Fizkultūras

---

[2338] Strods, Heinrihs. *Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956.* Rīga: Preses nams, 1996, 276. lpp.
[2339] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 23. lp.
[2340] "Audzināt jaunatni komunisma cēlāju morāles kodeksa principu garā. Republikas komjaunatnes aktīva sapulce", *Padomju Jaunatne*, Nr. 150, 1962, 1. augusts, 1. lpp.
[2341] "Audzināt jaunatni komunisma cēlāju morāles kodeksa principu garā. Republikas komjaunatnes aktīva sapulce", *Padomju Jaunatne*, Nr. 150, 1962, 1. augusts, 2. lpp.
[2342] Орден и родина. В Беларусь вернулся еще один орден Трудового Красного Знамени БССР. 2004, 8. septembris. Pieejams: https://www.sb.by/articles/orden-i-rodina.html
[2343] Larionovs v. Latvia – Tess v. Latvia – retroactive application of criminal law – 1949 mass deportation, press release on admissibility decisions, 2014, 8. decembris. Pieejams: http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-4968739-6089355

institūtā.[2344] 1949. gadā piedalījies Latvijas iedzīvotāju deportāciju organizēšanā.[2345] Konkrēti – "būdams Latvijas PSR Valsts drošības ministrijas operatīvais pilnvarotais, parakstīja atzinumu par 42 ģimeņu administratīvu izsūtīšanu uz attāliem un mazapdzīvotiem PSRS apgabaliem", kādēļ Kurzemes apgabaltiesa 2003. gada 16. decembrī atzina Tesu par vainīgu, bet 2005. gada 19. aprīlī Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments atstāja negrozītu iepriekš noteikto spriedumu – divu gadu brīvības atņemšanu nosacīti.[2346] Nikolajs Tess 1955. gadā pensionējās, atstājot dienestu LPSR Valsts drošības ministrijā.[2347] Spriežot pēc presē publicētā, 1980. gada augustā LĻKJS CK rīkotajā svinīgajā pieņemšanā, kas organizēta par godu tiem, kas dodas studēt uz citām PSRS republikām, Nikolajs Tess ir viens no tiem, kas pieminēti *Padomju Jaunatnē*, uzrunājot studentus. Bez Nikolaja Tesa vēl ir minēti LĻKJ CK sekretāre Mārīte Rukmane, LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra pirmais vietnieks Zigfrīds Austers un Augstskolu rektorātu padomes vārdā runājis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes rektors Visvaris Millers.[2348] Nav jājauc ar 1956. gadā dzimušo kapteiņa palīgu Nikolaju Tesu, kas mācījies Makarova Ļeņingradas Augstākās kuģniecības inženieru skolā.

Sniedzot ziņas 1944. gada 14. maija autobiogrāfijā par saviem tuvākajiem radiniekiem, Alberts Sieks norāda, ka viņa vidējā māsa Lidija 1919. gadā mirusi no slimības sakarā ar nepietiekamu uzturu,[2349] tātad tajā pašā gadā kā viņu tēvs. Jaunākā māsa Olga ar diviem bērniem esot evakuēta 1942. gadā no Ļeņingradas, autobiogrāfijas rakstīšanas laikā dzīvojusi pie Alberta Sieka Kuibiševā (tagad Samarā), kas nozīmē, ka personas lietā esošie dokumenti pilnībā neatspoguļo

---

[2344] "LPSR Augstskolās", *Padomju Jaunatne*, Nr. 166, 1948, 20. augusts, 4. lpp.

[2345] Larionovs v. Latvia – Tess v. Latvia – retroactive application of criminal law – 1949 mass deportation, press release on admissibility decisions, 2014, 8. decembris. Pieejams: http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-4968739-6089355

[2346] "Miris par genocīdu notiesātais Nikolajs Tess", *LETA*, 2006, 8. decembris.

[2347] Larionovs v. Latvia – Tess v. Latvia – retroactive application of criminal law – 1949 mass deportation, press release on admissibility decisions, 2014, 8. decembris. Pieejams: http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-4968739-6089355

[2348] "Pretī dienām neatkārtojamām", *Padomju Jaunatne*, Nr. 165, 1980, 27. augusts, 2. lpp.

[2349] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 7. lp. otra puse.

Alberta Sieka gaitas. Jau 1949. gada 26. oktobra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā Olga ar bērniem pārcēlusies atpakaļ uz dzīvi Ļeņingradā. Viņas sakarā Alberts Sieks norāda, ka viņa ir bezpartejiska.[2350]

Jaunākais brālis Konstantīns Sieks (1903-?) 1944. gada 14. maija autobiogrāfijas sagatavošanas brīdī bijis PSKP biedrs[2351], dzīvoja un strādāja Maskavā.[2352] Savukārt 1949. gada 26. oktobra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā Konstantīns jau bija pārcēlies uz dzīvi Rīgā, kur strādāja par fabrikas *Rīgas cepure*[2353] direktoru.[2354] Spriežot pēc publikācijām presē, Konstantīns Sieks bija aktīvs PSKP darbinieks.[2355] Turklāt viņa karjera neaprobežojās tikai ar *Rīgas cepuri*. Viņš bija arī fabrikas Sarkanā tekstilniece direktors, kā arī fabrikas *21. jūlijs* direktors.[2356] Konstantīns Sieks saņēmis arī apbalvojumus. Atbilstoši PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1946. gada 31. maija dekrētam *par Latvijas PSR lauksaimniecības, rūpniecības, zinātnes, kultūras un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām* Konstantīns Sieks saņem ordeni *Goda Zīme* kā tekstilfabrikas *Sarkanā tekstilniece* direktors.[2357] Atbilstoši PSRS Augstākās Padomes Prezidija

---

[2350] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6a. lp.
[2351] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 8. lp.
[2352] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 8. lp.
[2353] LPSR Tautsaimniecības padomes Vieglās rūpniecības pārvaldes Cepuru fabrika *Rīgas cepure.*
[2354] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 8. lp.
[2355] Piemēram, atbilstoši Rīgas pilsētas Ļeņina rajona izpildkomitejas 1945. gada 17. decembra lēmumam *Par iecirkņu vēlēšanu komisiju apstiprināšanu PSRS Augstākās Padomes vēlēšanām* iecelts par iecirkņa vēlēšanu komisijas Nr. 6 priekšsēdētāju (*Cīņa*, Nr. 296, 1945, 19. decembris, 7. lpp.), bet atbilstoši LPSR Augstākās Padomes Prezidija dekrētam *Par Apgabalu vēlēšanu komisiju apstiprināšanu Latvijas PSRS Augstākās Padomes vēlēšanām* bija Rīgas pilsētas Ļeņina rajona Rīgas pirmā vēlēšanu apgabala Nr. 1 komisijas priekšsēdētājs (*Cīņa*, Nr. 297, 1946, 22. decembris, 2. lpp.). 1950. un 1953. gadā bija deputāta kandidāts Kirova rajona darbaļaužu deputātu padomes vēlēšanās ("Darbaļaužu kandidati", *Cīņa*, Nr. 274, 1950, 19. novembris, 2. lpp., "Izvirza deputatu kandidatus vietējo padomju vēlēšanām", *Cīņa*, Nr. 27, 1953, 1. februāris, 2. lpp.).
[2356] "Darbaļaužu kandidāti", *Cīņa*, Nr. 274, 1940, 19. novembris, 2. lpp.
[2357] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1946. gada 31. maija dekrēts *par Latvijas PSR lauksaimniecības, rūpniecības, zinātnes, kultūras un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām*, *Padomju Jaunatne*, Nr. 110, 1946, 5. jūnijs, 3. lpp.

1967. gada 28. oktobra dekrētam *par Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā dzīvojošo Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas aktīvo dalībnieku, veco boļševiku, bijušo sarkangvardu, Sarkanās Armijas un flotes kareivju un komandieru, sarkano partizānu, partijas, padomju, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu, revolucionāro komiteju, VĀK un milicijas darbinieku, sevišķu uzdevumu daļu un pārtikas sagādes grupu cīnītāju un citu laikā no 1917. līdz 1922. gadam cīņā par padomju varas nodibināšanu visvairāk izcēlušos personu apbalvošanu ar PSRS ordeņiem un medaļām* apbalvots ar medaļu *Par kaujas nopelniem*.[2358] Cita starpā, abos dekrētos minēti abi brāļi. Atšķirība parādās tikai saņemtajās godalgās.

Jau 1952. gada 28. decembra laikrakstā *Cīņa* publicēta vēstule, kurā kritizēta Konstantīna Sieka attieksme pret brāķi un sūdzībām.[2359] 1958. gada 31. decembrī *Padomju Jaunatne* publicēja karikatūru un īsu un salīdzinoši skarbu rakstu "Kādēļ raud šis mazais zēns?" pret Konstantīnu Sieku.

> "Viņu pašā svētku vakara saraudināja apģērbu fabrikas «21. jūlijs» direktors Konstantīns Sieks. Sen jau Imants kāroja matroža cepurīti, un māmiņa apsolījās viņam to uzdāvināt Jaunajā gadā. Šodien viņa apstaigāja visus veikalus, bet... bērnu matrožu cepurītes varēja dabūt tikai ar uzrakstu krievu valodā «Пионер». Un tā Imants palika bez apsolītās dāvanas. Varbūt cepures nemaz nav ražotas mūsu republikā? Tomēr nē — fabrikas zīme skaidri liecina: «21. jūlijs» Rīgā. Ko mēs novēlēsim Jaunajā gadā biedram Siekam? — Iestāties PSRS Konstitūcijas studēšanas pulciņā un sekmīgi paaugstināt savas

[2358] PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1967. gada 28. oktobra dekrēts *par Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā dzīvojošo Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas aktīvo dalībnieku, veco boļševiku, bijušo sarkangvardu, Sarkanās Armijas un flotes kareivju un komandieru, sarkano partizānu, partijas, padomju, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu, revolucionāro komiteju, VĀK un milicijas darbinieku, sevišķu uzdevumu daļu un pārtikas sagādes grupu cīnītāju un citu laikā no 1917. līdz 1922. gadam cīņā par padomju varas nodibināšanu visvairāk izcēlušos personu apbalvošanu ar PSRS ordeņiem un medaļām*, *Cīņa*, Nr. 258, 1967, 2. novembris, 4. lpp.

[2359] Taube, A. "Mums raksta. Nederīgs darba stils", *Cīņa*, Nr. 306, 1952, 28. decembris, 2. lpp.

> zināšanas līdz nepilnās vidusskolas kursa apjomam. Tas gan būs maz fabrikas direktoram, bet tomēr labāk kā nemaz."[2360]

Lai izprastu rakstā izteiktās references, jāņem vērā, ka, iespējams, arī brāļiem bijusi līdzīga izglītība un Konstantīna Sieka gadījumā varbūt pat zemāka izglītība, kas pēdējā gadījumā būtu bijusi netieša norāde arī uz Albertu Sieku. Tāpat ievērojams, ka vēl 1955. gada 7. oktobra *Padomju Jaunatnē* bija raksts par *21. jūlija* politmācībām, kuru rīkošanā palīdzējis arī fabrikas direktors Konstantīns Sieks, tādēļ norādi par "PSRS Konstitūcijas studēšanu" var saistīt ar ironiju iepriekš publicētā raksta sakarā.[2361] Neskatoties uz publiski izteikto kritiku, spriežot pēc publikācijām presē, Konstantīns Sieks palika *21. jūlija* direktora amatā.[2362] Paradoksāli, bet 1962. gada 7. februāra publikācijā *Cīņā* par fabrikas *21. jūlijs* devumu "septiņgades ceturtā gada plāna izpildē" lasāms Konstantīna Sieka publisks paziņojums, ka

> "piegriezēji un šuvējas, gludinātājas un meistari, visi, kas dienu no dienas gādā par iedzīvotāju pieaugošajām prasībām, jūt aizvien lielāku pienākuma apziņu",[2363]

kādēļ nolemts gada uzdevumu izpildi īstenot līdz 27. decembrim, panākt virsplāna produkciju, darba ražīguma pieaugumu, kvalitātes un kvalifikācijas celšanu, un tas sasaucas ar viņu mātes darbu – veļas šūšanu – un brāļa nodarbi tirdzniecības namā *Esders un Šēfals*.

Savukārt vecākā māsa Milda[2364], beidzoties Krievijas pilsoņu karam, apprecējās ar karavīru Ozolu, kurš bija demobilizēts no

---

[2360] "Kādēļ raud šis mazais zēns?" *Padomju Jaunatne*, Nr. 256, 1958, 31. decembris, 3. lpp.
[2361] "Mācības sākušās", *Padomju Jaunatne*, Nr. 198, 1955, 7. oktobris, 1. lpp.
[2362] "Jauni modeļi, jauni izejmateriāli", *Cīņa*, Nr. 32, 1962, 7. februāris, 1. lpp.
[2363] Sieks, Konstantīns. "Jauni modeļi, jauni izejmateriāli", *Cīņa*, Nr. 32, 1962, 7. februāris, 1. lpp.
[2364] Milda Ozola (dzimusi Sieks), dzimusi 1897. gada 23. janvārī, mirusi 1962. gada 28. augustā. Apprecējusi Eduardu Ozolu, dzimušu 1888. gada 1. jūlijā, mirušu 1962. gada 29. decembrī, apbedītu 1963. gada 7. janvārī Rīgas 2. Meža kapos.

Sarkanās Armijas un ar kuru 1922. gadā aizbrauca uz Latviju[2365].[2366] Abās autobiogrāfijās Alberts Sieks gan apgalvo, ka viņam neesot nekādu ziņu par Mildu.[2367]

Atbilstoši 1949. gada 26. oktobra autobiogrāfijā sniegtajām ziņām Albertam Siekam nebija radinieku ārzemēs vai tādu, kas bijuši represēti.[2368]

Izziņa, kas sagatavota par LPSR iekšlietu ministra vietnieku operatīvās darbības jautājumos Albertu Sieku, kas kopš 1945. gada marta strādā attiecīgajā amatā, sniedz salīdzinoši neprecīzu informāciju, sākot ar to, ka darbs laikposmā no 1913. līdz 1918. gadam raksturots kā zēns akciju sabiedrībā *Abo* un pie privātā uzņēmēja,[2369] un beidzot ar to, ka laikposmā no 1940. līdz 1945. gadam trūkst informācijas, piemēram, par darbību PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Kaļiņinas apgabala pārvaldē.[2370] Tikpat neprecīza ir arī izziņa, kas sagatavota par LPSR iekšlietu ministra vietnieku Albertu Sieku un kurš, kā izziņā norādīts, strādā šajā amatā no 1951. gada janvāra, turklāt tik pavirši sagatavota, ka vairākās vietās veikti labojumi, piemēram, sākumā norādīts, ka laikposmā no 1913. līdz 1918. gadam Alberts Sieks bijis uzņēmumu dalībnieks, bet tad labots, ka viņš strādājis pie uzņēmējiem,[2371] bet norāde par to, ka strādā līdz šim brīdim ir kļūdaini pierakstīta un tad arī labota.[2372] Līdzīgi kā iepriekš minētajā izziņā, piemēram, darba gaitas laikposmā no 1940. līdz 1945. gadam ir

[2365] Izpētot Latvijas Nacionālā arhīva datubāzes *Latvijas iedzīvotāju saraksts (1918–1940)* sniegto informāciju, pieļaujams, ka māsa Milda tomēr ir dzimusi 1897. gada 9. janvārī (pēc Juliāna kalendāra 21. janvārī), pēc precībām mainījusi uzvārdu uz Ozola un dzīvojusi Raunas pagastā.

[2366] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6a. lp.

[2367] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6a., 8. lp.

[2368] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 6a. lp.

[2369] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 14. lp. (1945. gada marta izziņa, ko bija paredzēts parakstīt LKP CK kadru uzskaites sektora vadītājam Vasilijam Buličevam un ko parakstījusi cita persona, kuras uzvārds ir grūti salasāms).

[2370] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 14. lp. otra puse.

[2371] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 22. lp. (izziņa, kas sagatavota par LPSR iekšlietu ministra vietnieku Albertu Sieku, ko parakstījuši LKP CK kadru uzskaites sektora vadītājs Kozirjevs un tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas instruktors Vasiļjevs un kas sniedz ziņas līdz 1953. gadam).

[2372] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 22. lp. otra puse.

nepilnīgi atspoguļotas.[2373] Personas lietā trūkst Alberta Sieka fotogrāfijas.[2374]

Personas lieta nesniedz informāciju par Alberta Sieka pēdējiem dzīves gadiem. Lai gan Alberts Sieks esot miris 1980. gadā, tātad vēl pirms Atmodas, plašsaziņas līdzekļos nav atrodams nekrologs, kas būtu veltīts bijušajam LPSR iekšlietu ministram. Viena no pēdējām ziņām, kur minēts Alberts Sieks, viņam dzīvam esot, ir *Padomju Jaunatnē* publicētais apskats par to, kā norit "vēlēšanas":

> "Spoži apgaismota ar Ļeņina ordeni apbalvotās V. I. Ļeņina Valsts elektrotehniskās rūpnīcas VEF Kultūras un tehnikas pils. Tieši pulksten sešos no rīta durvis vēra 24./24. un 25./25. vēlēšanu iecirkņi. Vēlēšanu urnās iekrīt pirmie biļeteni.
>
> – Es no visas sirds balsoju par mūsu kandidātiem, kas personificē padomju cilvēku nesatricināmo vienību un līdztiesību, – sacīja rūpnīcas VEF instrumentu atslēdznieks A. Broks. – Ticu, ka gan PSKP CK loceklis, Latvijas Komunistiskās partijas CK pirmais sekretārs A. Voss, gan bezpartejiskais – mūsu rūpnīcas smalkmehāniķis Sociālistiskā Darba Varonis V. Krūmiņš, par kuriem mēs šodien balsojam, godam pārstāvēs mūsu intereses Padomju zemes parlamentā: gādās par to, lai tiktu nostiprināta Dzimtenes ekonomiskā varenība – mūsu uzplaukuma un drošības pamatu pamats.
>
> Kā vieni no pirmajiem nobalsoja VEF inženieris I. Ahmerous un Pilsoņu kara un Lielā Tēvijas kara veterāns, daudzu valdības apbalvojumu kavalieris, tagadējais pensionārs A. Sieks, telefona centrāļu montētāja N. Tomaševska, ražošanas apvienības «Rīgas modes» ateljē šuvēja I. Smirnova un 32. vidusskolas pionieru vadītāja T. Protasova, kas pirmo reizi piedalās vēlēšanās, un karavīrs A. Kaijaks...
>
> Tie ir dažādu tautību, dažāda dzimuma un vecuma cilvēki ar dažādām profesijām, taču viņiem visiem ir vienādi uzskati par mūsu sociālistiskās sabiedrības vērtībām. Būdami savas Dzimtenes patrioti,

[2373] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l., 22. lp. otra puse.

[2374] Fotogrāfija ir pieejama, piemēram, Strods, Heinrihs. *Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956.* Rīga: Preses nams, 1996, 276. lpp. Grāmatā gan nav atsauces uz to, kur fotogrāfija iegūta, vien paraksts – "Pulkvedis Alberts Sieks 1938. gadā". Šīs norādes sakarā gan norādāms, ka atbilstoši 1936. gada 23. marta pavēlei Nr. 184 Albertam Siekam noteikta tikai valsts drošības kapteiņa pakāpe, bet personas lietā nav dokumenta, kas liecinātu par to, kad piešķirta pulkveža pakāpe.

> viņi vienprātīgi atbalsta Komunistiskās partijas un Padomju valsts iekšpolitiku un ārpolitiku, apstiprinot to ar savu trieciendarbu ik dienas."[2375]

Minētais izvilkums visai precīzi raksturo gan to, cik PSRS okupācijas organizētās vēlēšanas bijušas tālu no demokrātiskām vēlēšanām, un to, ka pat no varas īstenošanas par rīcību, kas vēl pirms Josifa Džugašvilli nāves bijusi PSKP ieskatā adekvāta, bet pēc tās kļuvusi par "sociālistiskajai likumībai" nederīgu, atstumtie tomēr turpina atbalstīt šo varu, dzīves noslēgumā nesaņemot pat tik daudz, kā iespēju būt pieminētam. Sieka piemērs liecina kā totalitārisma aizstāvēšanai, paļaujoties, ka nav plaši pieejamas ziņas par čekistiem, tiražē īstenībai neatbilstīgu informācija pat par cilvēku pamatdatiem.

[2375] "Balso vefieši", *Padomju Jaunatne*, Nr. 47, 1979, 5. marts, 2. lpp.

Ieskats Nikolaja Kovaļčuka Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Nikolaja Kovaļčuka Latvijas Komunistiskās partijas (LKP)[2376] Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras kadru personas lieta[2377] sastāv tikai no trim dokumentiem, tāpēc tā sniedz salīdzinoši nepilnīgu informāciju, kas, piemēram, apgrūtina iespēju novērtēt publiski pieejamās ziņas par Nikolaja Kovaļčuka dzīves un darba gaitām, to skaitā to atbilstību īstenībai.[2378] Nikolajs Kovaļčuks, Kuzmas dēls, savā 1953. gada 7. marta vadošo kadru uzskaites personas lapā norādījis, ka ir dzimis 1902. gada augustā, konkrēta datuma vietā norādīta jautājuma zīme. 1953. gada 7. marta autobiogrāfijā precizēts, ka dzimis 1902. gada 8. augustā.[2379] Atbildot uz jautājumu par savu dzimšanas vietu atbilstoši administratīvajam dalījumam dzimšanas brīdī, Kovaļčuks norādījis, ka ir dzimis Holmskas guberņas[2380] Grubešovskas apriņķa Dolgobičevā, kas vadošo kadru uzskaites personas lapas aizpildīšanas brīdī bija Polijas Tautas Republikas

[2376] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, būs izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2377] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l. (Nikolaja Kovaļčuka LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā
[2378] Sk. salīdzinājumam: Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник*. Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 467–468.
[2379] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 4. lp. (1953. gada 7. marta autobiogrāfija).
[2380] Holmskas guberņa izveidota vien 1912. gadā, atdalot to no Ļubļinas guberņas.

teritorija.[2381] Nikolajs Kovaļčuks minējis, ka ir ukrainis, ka viņa vecāki gan pirms, gan pēc "Oktobra revolūcijas" bijuši kalpotāji.[2382]

1953. gada 7. marta autobiogrāfija precizē, ka tēvs cēlies no nabadzīgajiem zemniekiem, dzimis Volīnijas guberņas Volodimiras-Volinskas apriņķa Branskas pagasta Volicas-Družkopolskas ciemā. Līdz 1917. gada revolūcijas oktobra boļševiku apvērsumam tēvs esot bijis nodarbināts lauksaimniecībā un pildījis muitnieka pienākumus. Pēc "Oktobra revolūcijas" esot strādājis dzirnavās, elevatorā un tad milicijā par milici. Tēvs miris 1948. gadā. Nikolajs Kovaļčuks faktiski nesniedz ziņas par māti, ko var izskaidrot ar apstākli, ka māte mirusi 1919. gadā. Ģimenē kopā bijuši septiņi bērni.[2383]

1915. gadā Nikolaju Kovaļčuku kopā ar ģimeni kā "pirmā imperiālistiskā kara bēgļus" evakuējuši uz Saratovas guberņas Serdobskas apriņķa Bekovas ciemu. Ģimene esot dzīvojusi slikti. Ziemā Nikolajs Kovaļčuks mācījies vietējā skolā, bet vasarā nācies strādāt par algotni pie vietējiem "kulakiem" un zemes īpašnieka, bet, pateicoties "Oktobra revolūcijai", situācija esot mainījusies.

Atbildot uz jautājumu par savu sociālo stāvokli, iestājoties Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP),[2384] Kovaļčuks norādījis, ka ir bijis kalpotājs. Kā savu pamatnodarbi viņš minējis darbu Valsts drošības ministrijas orgānos, turklāt kopējais darba stāžs šajā nodarbē atbilstoši 1953. gada 7. marta vadošo kadru uzskaites personas lapai – 33 gadi. PSKP biedru rindās Nikolaju Kovaļčuku uzņēma Saratovas guberņas Serdobskas apriņķa Bekovas ciema partijas pirmorganizācija 1927. gada novembrī (biedra kartes Nr. 1539471);[2385] pēc autobiogrāfijas secināms, ka par kandidātu kļuvis 1924. gadā[2386]. Tomēr, spriežot pēc atbildēm uz jautājumiem par to, vai iepriekš bijis PSKP biedrs, kad konkrēti un kādi bijuši iemesli, kādēļ izslēgts vai izstājies, jāsecina, ka Nikolaja Kovaļčuka gaitas PSKP nav

[2381] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. (1953. gada 7. marta vadošo kadru uzskaites personas lapa).
[2382] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp.
[2383] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 4. lp.
[2384] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots šīs partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2385] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp.
[2386] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 5. lp.

iztikušas bez grūtībām, jo norādīts, ka Kovaļčuks bijis biedra kandidāts no 1922. līdz 1923. gadam un ka bijis izslēgts no PSKP biedra kandidātiem sakarā ar to, ka laulājies baznīcā.[2387] Tomēr viņš nav bijis nedz "antipartijas grupējumos", nedz arī to vidū, kas "svārstījušies par partijas līnijas īstenošanu". Nikolajs Kovaļčuks nav bijis Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS)[2388] biedrs, tāpat nav bijis biedrs citās organizācijās, arodbiedrībās.[2389]

Atbildot uz jautājumu par iegūto izglītību, Nikolajs Kovaļčuks norādījis, ka ir ieguvis vidējo izglītību, tomēr viņa sniegtās ziņas par izglītības iestādēm un mācību laiku ir tik vispārinātas, ka liedz veikt pilnīgāku analīzi. Norādīts, ka ir mācījies otrās pakāpes skolā līdz 1919. gadam (trūkst informācijas par mācību sākumu, konkrētās izglītības iestādes nosaukumu), kur pabeidzis trīs klases. Šāds izglītības iestādes veids izveidojās Krievijā 1918. gadā. Vispārējās izglītības pamats bija deviņu klašu izglītība, ko varēja īstenot divos posmos pirmās pakāpes skolās un otrās pakāpes skolās, tomēr jau pirmajā Viskrievijas partijas apspriedē par tautas izglītību, kas norisinājās no 1920. gada 31. decembra līdz 1921. gada 4. janvārim un ko organizēja PSKP CK, sprieda par izglītības reformu, sevišķu uzmanību veltot vispārējai vidējai izglītībai, aizsākta šādu skolu reforma. Viena no apspriedes rekomendācijām paredzēja otrās pakāpes skolas vecākās klases pārveidot par tehnikumiem, tomēr, ievērojot to, ka skolas ne materiāli, ne personāla ziņā nebija gatavas, Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Izglītības tautas komisariāts saglabāja otrās pakāpes skolas ar piecu gadu izglītību un mācību dalījumu divos posmos – trīs un divu gadu mācības.[2390] Ievērojot minēto, vadošo kadru uzskaites personas lapā norādītā informācija jāizprot tādējādi, ka 1919. gadā Nikolajs Kovaļčuks pabeidzis septiņu klašu izglītību. Atbilstoši Kovaļčuka sniegtajām ziņām

[2387] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp.
[2388] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienībā, izmantots šīs organizācijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2389] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp.
[2390] Константинов, Николай, Медынский, Евгений, Шабаева, Мария. *История педагогики* (издание пятое, дополненное и переработанное). Москва: Просвещение, 1982, с. 347–348.

no 1929. līdz 1932. gadam viņš mācījies Aizkaukāza kājinieku skolā[2391] (spriežot pēc konteksta, domāta izglītības iestāde, kas līdz 1992. gadam bija pazīstama kā ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā 26 Baku komisāru Tbilisi augstākā artilērijas komandējošā sastāva skola), pabeidzot eksterni un kļūstot par vada komandieri. Kā norādījis, no 1932. līdz 1935. gadam mācījies Tbilisi komunistiskajā augstākajā izglītības iestādē.[2392] Spriežot pēc konteksta, tā bijusi izglītības iestāde, kas saukta 26 Baku komisāru Aizkaukāza komunistiskā universitāte Tiflisā.

Spriežot pēc 1953. gada 7. marta vadošo kadru uzskaites personas lapas, mācības nav turpinājis, tāpēc likumsakarīgi, ka atbildes uz jautājumiem par zinātnisko grādu un zinātniskajiem darbiem ir noliedzošas.[2393]

Vadošo kadru uzskaites personas lapa ļauj spriest, ka līdz tās aizpildīšanas brīdim 1953. gada 7. martā Nikolajs Kovaļčuks bijis ārzemēs kopā ar PSRS bruņotajiem spēkiem: 1945. gadā līdz jūlijam – Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā un Polijas Tautas Republikā, bet no 1946. gada oktobra līdz 1949. gada augustam – Vācijas padomju okupācijas zonā kā PSRS Valsts drošības ministrijas pilnvarotais šajā Vācijas daļā.[2394]

Nikolajs Kovaļčuks savā vadošo kadru uzskaites personas lapā norādījis, ka darba gaitas sācis 1915. gada augustā, strādājot par algotni pie zemes īpašnieka un reizē mācoties Saratovas guberņas Serdobskas apriņķa Bekovas ciemā. 1919. gada janvārī Kovaļčuks mainījis nodarbi un līdz 1926. gada novembrim Saratovas guberņas Serdobskas apriņķī strādājis dažādos amatos milicijā; vadošo kadru uzskaites personas lapā secīgi uzskaitīts – rajona milicijas priekšnieka palīgs, pagasta un rajona milicijas priekšnieks, apriņķa milicijas priekšnieka palīgs.[2395] Autobiogrāfijā precizēts, ka sākumā darbu veicis Bekovas ciemā, tad – Serdobskas pilsētā.[2396] No 1926. gada novembra

[2391] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp.
[2392] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp.
[2393] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp.
[2394] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp.
[2395] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. otra puse.
[2396] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 4. lp. otra puse.

līdz 1927. gada martam Nikolajs Kovaļčuks bija iesaukts dienēt[2397] par sarkanarmieti Apvienotās galvenās politiskās pārvaldes karaspēka Ahalcihes pulkā Dienvidgruzijā. Kā savu dienesta vietu Kovaļčuks norādījis Ahalcihes pilsētu Gruzijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (PSR),[2398] tomēr tobrīd tā bija Aizkaukāza Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika (PFSR). No 1927. gada marta līdz 1932. gada maijam Nikolajs Kovaļčuks bija pilnvarotā palīgs un pilnvarotais 37. Batumi robežapsardzes nodaļas sevišķajā daļā. No 1932. gada maija līdz 1938. gada novembrim Kovaļčuks ieņēma dažādus amatus Apvienotajā galvenajā politiskajā pārvaldē[2399] un Iekšlietu tautas komisariātā[2400] Aizkaukāza PFSR un Gruzijas PSR, pildot dienestu robežaizsardzības pārvaldē un slepeni politiskajā daļā. Amati vadošo kadru uzskaites personas lapā uzskaitīti secīgi – pilnvarotais, vecākais pilnvarotais, nodaļas priekšnieka palīgs, nodaļas priekšnieks. Dienestu attiecīgajā laikā pildījis Tbilisi (līdz 1936. gadam – Tiflisa).[2401] No 1938. gada novembra līdz 1941. gada jūlijam Nikolajs Kovaļčuks bija PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Ļeņingradas apgabala pārvaldes politiskās daļas priekšnieka vietnieks un Izmeklēšanas daļas priekšnieks. Kā dienesta vieta norādīta Ļeņingrada. No 1941. gada jūlija līdz 1942. gada jūnijam Kovaļčuks bija armijas grupas sevišķās daļas priekšnieks un Ļeņingradas frontes sevišķās daļas priekšnieka vietnieks.[2402] Autobiogrāfijā minēts, ka, sākoties karadarbībai starp PSRS un nacionālsociālistisko Vāciju, Nikolajs Kovaļčuks bija iecelts par Lužskas armijas grupas sevišķās daļas priekšnieku, bet 1941. gada oktobrī – par Iekšlietu tautas komisariāta Ļeņingradas frontes Sevišķās daļas priekšnieka vietnieku.[2403] No 1942. gada jūnija līdz 1943. gada aprīlim viņš bija Sibīrijas kara apgabala Iekšlietu tautas komisariāta Sevišķās daļas priekšnieks (Novosibirska).[2404] No 1943. gada aprīļa līdz 1945. gada jūlijam Nikolajs Kovaļčuks bija Dienvidu un 4. Ukrainas

[2397] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 4. lp. otra puse.
[2398] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. otra puse.
[2399] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. otra puse.
[2400] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 4. lp. otra puse.
[2401] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. otra puse.
[2402] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. otra puse.
[2403] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 4. lp. otra puse.
[2404] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. otra puse.

frontes pretizlūkošanas pārvaldes *SMERŠ* priekšnieks.[2405] Spriežot pēc atbildes uz jautājumiem par dalību kara darbībā, secināms, ka Nikolajs Kovaļčuks piedalījies cīņās Ļeņingradas un Dienvidu, un 4. Ukrainas frontē.[2406] No 1945. gada jūlija līdz 1946. gada maijam Kovaļčuks bija Piekarpatu kara apgabala pretizlūkošanas pārvaldes *SMERŠ* priekšnieks (Čerņivci). No 1946. gada jūnija līdz 1949. gada augustam Nikolajs Kovaļčuks iecelts par PSRS valsts drošības ministra vietnieku (Maskava) un pildījis PSRS Valsts drošības ministrijas pilnvarotā amatu PSRS okupācijas zonā Vācijā (Berlīne);[2407] autobiogrāfijā norādīts, ka no 1946. gada maija iecelts par ministra vietnieku, bet septembrī nosūtīts uz Vāciju.[2408] No 1949. gada augusta līdz 1952. gada oktobrim Kovaļčuks bija Ukrainas PSR valsts drošības ministrs (Kijeva), bet no 1953. gada februāra bija iecelts par LPSR Valsts drošības ministru,[2409] ko pildīja līdz 1953. gada maijam.[2410] Ievērojot to, ka LPSR Valsts drošības ministrija 1953. gada 13. aprīlī tika apvienota ar LPSR Iekšlietu ministriju, Nikolajs Kovaļčuks uz īsu laiku kļuva par šīs apvienotās ministrijas ministru. Tomēr minētās izmaiņas neparādās Nikolaja Kovaļčuka LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā. Tās gūst atspoguļojumu formālos dokumentos, kas personas lietā nav iekļauti. Piemēram, saskaņā ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija 1953. gada 13. aprīļa dekrētu LPSR iekšlietu ministra amatā tika iecelts Nikolajs Kovaļčuks,[2411] bet LPSR Augstākās Padomes 1953. gada 17. augusta lēmums *Par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Dekrētu apstiprināšanu par atbrīvošanu no Latvijas PSR Ministru pienākumiem*[2412] paredz apstiprināt LPSR iekšlietu ministra Nikolaja Kovaļčuka atbrīvošanu no ieņemamā amata.

[2405] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. otra puse.
[2406] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 3. lp.
[2407] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. otra puse.
[2408] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 5. lp.
[2409] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. otra puse.
[2410] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 1. lp. (1953. gada 17. marta papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[2411] "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijā", *Cīņa*, Nr. 88, 1953, 14. aprīlis, 1. lpp.
[2412] Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmums «Par Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Dekrētu apstiprināšanu par atbrīvošanu no Latvijas PSR Ministru pienākumiem"», *Cīņa*, Nr. 196, 1953, 20. augusts, 1. lpp.

1953. gada 7. marta vadošo kadru uzskaites personas lapas aizpildīšanas brīdī bija ģenerālleitnants un ietilpa komandējošā sastāvā.[2413]

Nikolajs Kovaļčuks saņēmis vairākus apbalvojumus: 1940. gada aprīlī – Sarkanās Zvaigznes ordeni par veiksmīgu valdības uzdevuma izpildi, no 1941. līdz 1945. gadam saņēmis divus Ļeņina ordeņus, trīs Sarkanā Karoga ordeņus, Suvorova otrās pakāpes[2414] ordeni, Kutuzova otrās pakāpes[2415] ordeni, Sarkanās Zvaigznes ordeni par veiksmīgu valdības uzdevumu izpildi Otrā pasaules kara laikā Ļeņingradas un Dienvidu, un 4. Ukrainas frontē, kā arī par izdienu. Šajā laikā piešķirtas arī vairākas medaļas. 1948. gada augustā (24. jūnijā)[2416] saņēmis Ļeņina ordeni par veiksmīgu valdības uzdevumu izpildi Padomju Sociālistisko Republiku Savienības okupācijas zonā Vācijā.[2417]

Vadošo kadru uzskaites personas lapa ļauj spriest, ka līdz tās aizpildīšanas brīdim 1953. gada 7. martā Nikolajs Kovaļčuks bija "ievēlēts" par PSRS Augstākās Padomes deputātu 1950. gada martā no Kameņecpodoļskas apgabala[2418] (Starokonstantinovas apgabals[2419]).

Sniegtā atbilde uz jautājumu 1953. gada 7. marta vadošo kadru uzskaites personas lapā par svešvalodu un PSRS tautu valodu zināšanām (ievilktas svītras) ļauj secināt, ka Nikolajs Kovaļčuks zinājis vien krievu valodu.[2420]

1953. gada 7. marta vadošo kadru uzskaites personas lapa faktiski nesniedz ziņas par ģimeni un dzīvesvietu. Tik daudz vien var uzzināt, ka viņš bija precējies, viņam bijusi sieva un meita un ka audzinājis arī brāļa vai māsas meitu. Dzīvesvieta – Rīga.[2421]

[2413] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 3. lp. otra puse.
[2414] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 1. lp.
[2415] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 1. lp.
[2416] PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par sekmīgu valdības uzdevumu izpildīšanu pieņemts 1948. gada 24. jūnijā. "Padomju kara administrācijas Vācijā darbinieki apbalvoti ar PSRS ordeņiem un medaļām", *Cīņa*, Nr. 150, 1948, 26. jūnijs, 2. lpp.
[2417] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 3. lp. otra puse.
[2418] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 3. lp.
[2419] "PSRS Augstākajā Padomē ievēlēto deputātu saraksts. Savienības Padomē ievēlētie deputāti", *Cīņa*, Nr. 64, 1950, 15. marts, 3. lpp.
[2420] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 3. lp.
[2421] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 3. lp. otra puse.

Spriežot pēc publiski pieejamajām ziņām, 1954. gada 26. jūnijā Nikolaju Kovaļčuku atbrīvoja no dienesta PSRS iekšlietu sistēmā par diskreditējošiem faktiem, bet, pamatojoties uz PSRS Ministru Padomes 1954. gada 23. novembra nolēmumu Nr. 2349-1118cc viņam atņemta ģenerālleitnanta dienesta pakāpe par diskreditējošu rīcību, strādājot valsts drošības orgānos, kas ir necienīga un nav savienojama ar augsto dienesta pakāpi. Nikolajs Kovaļčuks miris 1972. gadā Kijevā.[2422]

[2422] Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник*. Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 467.

Ieskats Ivana Zujāna Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Ivans Zujāns, Donāta dēls, dzimis 1910. gada 20.[2423] decembrī Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta Loču ciemā, kas atbilstoši Latvijas Komunistiskās partijas (LKP)[2424] Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras Ivana Zujāna personas lietā[2425] esošajai 1948. gada 14. aprīļa kadru uzskaites personas lapai tās aizpildīšanas brīdī ietilpa Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta Pušmucovas ciema padomē[2426].[2427] Turpat Zujāns norādījis, ka ir latvietis, cēlies no zemniekiem, kas gan pirms, gan pēc "Oktobra revolūcijas" nodarbojušies ar lauksaimniecību, un ka pēc sava sociālā statusa esot kalpotājs.[2428]

[2423] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 7. lp. (1948. gada 14. aprīļa autobiogrāfija).
[2424] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2425] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l. (LKP CK nomenklatūras Ivana Zujāna personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot daudzu veidlapu galvas, kas ir gan krievu, gan latviešu valodā.
[2426] Minētais atbilst LPSR Augstākās Padomes Prezidija dekrētam par ciemu padomju nodibināšanu Ludzas apriņķī, ko 1945. gada 10. septembrī parakstījuši priekšsēdētājs Augusts Kirhenšteins un sekretārs Kārlis Žanis Prieže. "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par ciemu padomju nodibināšanu Ludzas apriņķī", *Latvijas PSR AP Prezidija Ziņotājs*, Nr. 193, 1945, 18. septembris, 2. lpp.
[2427] Gan 1944. gada 14. decembra autobiogrāfijā, gan arī 1948. gada 14. aprīļa autobiogrāfijā Ivans Zujāns kā savu dzimšanas vietu norādījis "Latvijas PSR". LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6. (1944. gada 14. decembra autobiogrāfija), 7. lp.
[2428] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp. (1948. gada 14. aprīļa kadru uzskaites personas lapa, ko Ivans Zujāns aizpildījis pašrocīgi).

Atbilstoši 1949. gada 14. aprīļa kadru uzskaites personas lapā norādītajam Zujāns zinājis vien krievu un latviešu valodu.[2429]

Savās autobiogrāfijās Ivans Zujāns precizē, ka tēvs – Donats Zujans, Kondratija dēls,[2430] – bijis nabadzīgais zemnieks, kuram piederējuši 2,5 hektāri[2431] zemes.[2432] Nekas vairāk par vecākiem, izņemot norādi, ka 1944. gada 16. decembra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā abi dzīvojuši Mērdzenes pagasta Loču ciemā kopā ar Ivana Zujāna bērniem – sešus gadus veco dēlu Juriju un četrus gadus veco meitu Irēnu,[2433] jo kopš 1942. gada marta Ivans Zujāns vairs nedzīvojot ar savu sievu Tamāru Zujāni, Vladimira meitu,[2434] personas lietā nav minēts. Norādāms, ka vēl atbilstoši 1944. un 1945. gada izziņām, kā arī 1948. gada 14. aprīļa kadru uzskaites personas lapā minētajam Ivana Zujāna ģimenes stāvoklis pirmajos divos dokumentos raksturots kā "precējies", bet pēdējā minēts sievas vārds.[2435]

Spriežot pēc 1944. gada 16. decembra autobiogrāfijā[2436] norādītā un 1948. gada 14. aprīļa kadru uzskaites personas lapā minētā, Ivans Zujāns līdz 1924. gadam mācījies Pušmucovas sešgadīgajā latviešu pamatskolā,[2437] tad līdz 1928. gadam – Ludzas

---

[2429] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp.

[2430] *Valdības Vēstnesis*, Nr. 172, 1932, 4. augusts, 3. lpp.

[2431] Spriežot pēc *Zemes Ierīcības Vēstnesī* publicētās informācijas, Centrālā zemes ierīcības komiteja 1928. gada 25. janvāra plenārsēdē (protokols Nr. 1253, 3. p.) nolēma no 1928. gada 17. janvāra (protokols Nr. 2031, 4. p.) piegriezt Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta "Michalovas, Morozovas un Stiglovas valsts meža zemes" Loču sādžas sīkzemniekiem, to starpā arī Donatam Zujanam, kas tādējādi ieguva 2,66 ha II grupas zemes. "Galīgi piešķirtās zemes", *Zemes Ierīcības Vēstnesis*, Nr. 268, 1928, 28. februāris, 7. lpp.

[2432] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6., 7. lp

[2433] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6. lp.

[2434] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 5. lp. otra puse.

[2435] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 16., 17., 5. lp. otra puse.

[2436] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6. lp.

[2437] Vēlākā LPSR iekšlietu tautas komisāra Alfona Novika, kas atšķirībā no Ivana Zujāna dzimis 1908. gada 13. februārī Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta Silagaiļu ciemā, aptuveni 12 km attālumā no Loču ciema, mācību gaitas tajā pašā Pušmucovas sešgadīgajā latviešu pamatskolā, kur viņš mācās līdz 1922. gadam, vismaz daļēji laika ziņā pārklājas ar Ivana Zujāna mācību gaitām. Silarājs, N. "Alfons Noviks", *Padomju Jaunatne*, Nr. 41, 1950, 28. februāris, 2. lpp.; "Mūsu deputātu kandidāti Augstākai Padomei", *Padomju Latvija*, Nr. 4, 1941, 5. janvāris, 3. lpp.; Gore, Ilga, Stranga,

arodskolā,[2438] kur pabeigta mehānikas nodaļa, iegūstot mehāniķa izglītību.[2439] Pabeidzot mācības Ludzas arodskolā, Ivans Zujāns devies uz Rīgu, kur no 1928. gada līdz 1930. gada maijam strādājis dažādos uzņēmumos par atslēdznieku un elektriķi.[2440] Gadu vēlāk, no 1929. gada līdz 1930. gadam, Zujāns darbu apvienojis ar mācībām vakaros[2441] Rīgas pilsētas tehnikuma[2442] mehānikas nodaļā,[2443] tomēr

Aivars. "Ne visi gali ir ūdenī, PSRS pilsoni Novik!" *Latvija Amerikā*, Nr. 15, 1991, 13. aprīlis, 14. lpp.

[2438] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp.

[2439] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp. otra puse, 6. lp.

[2440] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp. otra puse.

[2441] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6. lp.

[2442] 1949. gada 14. aprīļa kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka Ivans Zujāns mācījies Rīgas pilsētas vakara tehnikumā, tomēr acīmredzot šeit domāts Rīgas pilsētas tehnikuma vakara nodaļa. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp.

[2443] LPSR Iekšlietu tautas komisariāta Liepājas daļas priekšnieka Antona Stabrovska, ko uzskata par vienu no atbildīgajiem par Liepājas *Zilajā brīnumā* veiktajām slepkavībām 1941. gada 27. jūnijā, mācību gaitas vismaz daļēji mācību vietas un laika ziņā pārklājas ar Ivana Zujāna mācību gaitām. Antons Stabrovskis, Franča dēls, dzimis 1908. gada 4. maijā Rēzeknes apriņķa Bērzgales pagastā, mācījies Ludzas arodskolā, 1932. gadā pabeidzis Rīgas pilsētas tehnikuma mehānikas nodaļu. No 1933. līdz 1934. gadam Stabrovskis dienējis Latvijas Republikas armijā kā dižkareivis telefonists. 1936. gadā sāktas studijas Latvijas Universitātes Mehānikas fakultātē. Tikmēr, kamēr studējis, Stabrovskis strādājis par atslēdznieku uzņēmumā *Autosatiksme I. Lācums un Izmailovičs* Rīgā, Raudas ielā 8 kopā ar savu brāli Jāzepu, Latvijas Universitātes biedrības *Montania* biedru. Studiju gados draudzējies ar Vikentiju Latkovski (1899–1983), kam vēlāk bijusi izšķiroša nozīme Stabrovska čekistiskajā karjerā. 1940. gadā Stabrovskis apprecējies ar Latvijas Konservatorijas studenti, pianisti Veroniku Stepulāni, Bērtuļa meitu (dzimusi 1909. gadā). Studijas Latvijas Universitātē Stabrovskis tomēr nav pabeidzis sakarā ar to, ka 1940. gadā nedemokrātiskajā vēlēšanu imitācijā "kandidēja" no Latvijas darba tautas bloka Tautas Saeimas vēlēšanās Latgales apgabalā, bija "ievēlēts" un tad nosūtīts par priekšnieku LPSR Iekšlietu tautas komisariāta Liepājas daļā. Presē to raksturo: "Pildot tautas uzdevumu, Antons Stabrovskis spiests uz laiku atlikt studijas (Pigoznis, A. "Nebija nezināmu varoņu", *Padomju Students*, Nr. 12, 1960, 7. aprīlis, 2. lpp.). Nosūtot darbā uz Liepāju, Stabrovskis jau bija PSKP biedrs. Stabrovskis esot bijis viens no "Liepājas aizstāvēšanas" kauju aktīvākajiem organizatoriem un cīnītājiem; kopā ar "Būnu, Pelnēnu, Sudmali organizē Liepājas aizstāvēšanu" (Pigoznis, A. "Nebija nezināmu varoņu", *Padomju Students*, Nr. 12, 1960, 7. aprīlis, 2. lpp.). Stabrovskis krita kaujās, tomēr nekas konkrētāks par viņa bojāeju neesot zināms. Sieva, uzzinot par vīra nāvi, esot devusies uz fronti, kur pat esot apbalvota ar medaļu *Par Staļingradas aizstāvēšanu*. "Latvijas darba tautas bloka kandidati", *Daugavas Vēstnesis*, Nr. 154,

tālāk par pirmo kursu nav ticis.[2444] No 1930. gada maija Ivans Zujāns sāka darbu Šoseju un zemes ceļu departamentā, kur līdz 1932. gada aprīlim strādājis par 13. rajona (Balvos) mašīnistu un motoristu. 1932. gada septembrī Ivanu Zujānu iesauca obligātajā kara dienestā Latvijas Republikas armijā, kur viņš līdz 1933. gada augustam dienējis 3. Jelgavas kājinieku pulkā,[2445] būdams ierindnieks.[2446]

Obligātā kara dienesta gaitām beidzoties, no 1933. gada septembra Zujāns atsāka darbu Šoseju un zemes ceļu departamentā, kur viņš līdz 1937. gada jūnijam strādāja par 13. rajona (Balvos) elektriķi un mašīnistu.[2447] No 1937. gada jūnija līdz 1940. gada augustam Zujāns strādāja par meistaru mehāniķi Šoseju un zemes ceļu departamenta 6. rajonā (Rēzeknē)[2448].[2449] 1950. gada 27. jūnija raksturojums, ko parakstījis LPSR valsts drošības ministra vietnieks Andrejs Jefimovs, Jakova dēls, sniedz interesantu pavērsienu Ivana Zujāna biogrāfijas izpratnē. Norādīts, ka Zujāns:

> "Līdz Lielā Tēvijas kara sākumam strādāja operatīvajā darbā."

Vai arī laikposmā, kas kadru uzskaites personas lietā saistīts ar meistara mehāniķa darbu Šoseju un zemes ceļu departamenta 6. rajonā (Rēzeknē), izrādās, Ivans Zujāns esot veicis operatīvo darbu PSRS valsts drošības dienestu labā?[2450]

1940, 8. jūlijs, 5. lpp.; "Jaunie Saeimas deputāti", *Darba Zemnieks*, Nr. 1, 1940, 26. jūlijs, 13. lpp.; LVVA, 7427. f., 1. apr., 20467. l. (Latvijas Universitātes studenta Antona Stabrovska personas lieta, matrikulas numurs 21129); Gore, Ilga, Stranga, Aivars. "Ne visi gali ir ūdenī, PSRS pilsoni Novik!" *Latvija Amerikā*, Nr. 15, 1991, 13. aprīlis, 14. lpp.; Pigoznis, A. "Nebija nezināmu varoņu", *Padomju Students*, Nr. 12, 1960, 7. aprīlis, 2. lpp.; Briedis, J. "Dzintars palika krastā", *Padomju Jaunatne*, Nr. 128, 1965, 2. jūlijs, 2. lpp.

[2444] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp.

[2445] Ievērojams, ka 1944. gada 16. decembra autobiogrāfijā Ivans Zujāns to dēvē par 3. Mītavas kājinieku pulku. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6. lp.

[2446] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp. otra puse, 5. lp.

[2447] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp. otra puse.

[2448] Ievērojams, ka 1944. gada 16. decembra autobiogrāfijā Ivans Zujāns Rēzekni dēvē par Režicu. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6. lp.

[2449] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp. otra puse.

[2450] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 11. lp. (1950. gada 27. jūnija raksturojums, ko parakstījis LPSR valsts drošības ministra vietnieks Andrejs Jefimovs).

No 1940. gada augusta līdz 1941. gada jūnijam Ivans Zujāns pilda LPSR Iekšlietu tautas komisariāta Daugavpils pilsētas daļas, vēlāk LPSR Valsts drošības tautas komisariāta[2451] Daugavpils pilsētas daļas, operatīvā pilnvarotā amatu.

Acīmredzot sakarā ar nacionālsociālistiskās Vācijas karaspēka virzību un Latvijas teritorijas okupāciju no 1941. gada jūlija Zujāns pārcelts uz Penzu, kur līdz 1942. gada februārim[2452] viņš pildījis PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Penzas apgabala pārvaldes operatīvā pilnvarotā un izmeklētāja pienākumus.[2453]

1942. gada februārī Ivans Zujāns nosūtīts PSRS Iekšlietu tautas komisariāta operatīvi čekistiskajos kursos Kuibiševā (izņemot laikposmu no 1935. līdz 1990. gadam, pilsētas nosaukums – Samara), kurus beidza 1942. gada martā[2454].[2455] No 1942. gada aprīļa līdz 1943. gada februārim mācījās PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Augstākajā skolā Maskavā. Ivans Zujāns savās autobiogrāfijās norādījis, ka mācības Maskavā sācis no 1942. gada marta līdz 1943. gada martam, izlaižot Kuibiševas periodu.[2456] Līdzīgi informācija fiksēta arī, piemēram, 1944. gada 26. decembra sagatavotajā izziņā.[2457]

No 1943. gada februāra (marta)[2458] līdz 1943. gada maijam pildīja PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Kaļiņinas apgabala (tagad

---

[2451] Ivans Zujāns savās autobiogrāfijās norādījis, ka šajā laikposmā strādājis tikai LPSR Valsts drošības tautas komisariātā, neminot to, ka tas veidojies no LPSR Iekšlietu tautas komisariāta. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6., 7. lp.

[2452] Ivans Zujāns savās autobiogrāfijās norādījis, ka PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Penzas apgabala pārvaldes operatīvā pilnvarotā amatu pildījis līdz martam, neminot arī izmeklētāja amatu. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6., 7. lp.

[2453] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp. otra puse.

[2454] Ivans Zujāns savās autobiogrāfijās šos kursus nav minējis. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6., 7. lp.

[2455] Citos avotos līdz aprīlim. Sk. salīdzinājumam: Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник.* Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 407.

[2456] Ivans Zujāns savās autobiogrāfijās norādījis, ka mācības sācis no 1942. gada marta līdz 1943. gada martam. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6., 7. lp.

[2457] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 16. lp. (1944. gada 26. decembra izziņa).

[2458] Ivans Zujāns savās autobiogrāfijās norādījis, ka PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Kaļiņinas apgabala pārvaldes operatīvā pilnvarotā pienākumus sācis martā (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6., 7. lp.). Līdzīga informācija izriet arī no 1944. gada 26. decembra izziņas (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 16. lp.).

Tveras apgabals) pārvaldes operatīvā pilnvarotā pienākumus[2459]. No 1943. gada maija līdz 1944. gada februārim bija PSRS Valsts drošības tautas komisariāta 4. pārvaldes operatīvais pilnvarotais Maskavā.[2460] 1949. gada 14. aprīļa kadru uzskaites personas lapā precizēts, ka no 1943. gada septembra līdz 1944. gada janvārim, ievērojot PSRS Valsts drošības tautas komisariāta speciālo uzdevumu, esot atradies nacionālsociālistiskās Vācijas karaspēka okupētajā teritorijā.[2461] 1950. gada 27. jūnija raksturojums, ko parakstījis LPSR valsts drošības ministra vietnieks Andrejs Jefimovs, informē, ka 1943. gadā, veicot speciālo uzdevumu, Zujāns esot iesūtīts "ienaidnieka aizmugurē", kur pierādījis sevi kā "drosmīgu, uzstājīgu un disciplinētu čekistu".[2462] No 1944. gada februāra līdz 1944. gada augustam Ivans Zujāns ir LPSR Valsts drošības tautas komisariāta operatīvās grupas apriņķa daļas priekšnieks, atrodoties Pavlovoposadā[2463] (Maskavas apgabalā). Minētajā laikposmā, proti, 1944. gada jūnijā, PSRS Valsts drošības tautas komisāru padomes partijas pirmorganizācija uzņēma Zujānu par Padomju Savienības Komunistiskajā partijas (PSKP)[2464] biedru (partijas biedra karte Nr. 6620133, vēlāk 06723926).[2465]

No 1944. gada augusta līdz 1944. gada septembrim Ivans Zujāns pildījis LPSR Valsts drošības tautas komisariāta Abrenes apriņķa daļas priekšnieka amatu. Papildinājums kadru uzskaites personas lapai laikposmu no 1944. gada februāra līdz septembrim raksturo tikai kā

[2459] 1948. gada 14. aprīļa kadru uzskaites personas lapā precizēts, ka Ivans Zujāns darbojies divos ciemos – Seļižarova (tobrīd Kirova rajons, tagad Seližarovskas rajons) un Oļeņina (Oļeņinas rajons). Citos avotos norādīts, ka Ivans Zujāns bijis PSRS Iekšlietu tautas komisariāta Kaļiņinas apgabala pārvaldes Kirova rajona un Oļeņinas rajona daļas operatīvais pilnvarotais. Sk.: Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник.* Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 407.

[2460] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp. otra puse.

[2461] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 5. lp.

[2462] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 11. lp.

[2463] 1941. gadā Pavlovoposadā (*Павловский Посад*) atradies "štābs lielām taktiskām apmācībām par tematu: cīņa ar ienaidnieka izpletņu lēcēju desantiem, kas sākušies 29. martā". "Pret «ienaidnieka» parašutistu desantiem. Taktiskās apmācības Maskavas apgabala rajonos", *Darbs*, Nr. 91, 1941, 1. aprīlis, 5. lpp.

[2464] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots šīs partijas pēdējā nosaukuma akronīms.

[2465] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp.

LPSR Valsts drošības tautas komisariāta operatīvās grupas apriņķa daļas priekšnieka amata pildīšanas laiku.[2466]

No 1944. gada septembra līdz 1945. gada (jūlijam)[2467] augustam Ivans Zujāns bija LPSR Valsts drošības tautas komisariāta 2. daļas 3. nodaļas priekšnieks.[2468] 1944. gada 26. decembra sagatavotajā izziņā,[2469] kas satur arī raksturojumu, ko parakstījis LPSR valsts drošības tautas komisāra vietnieks Jānis Vēvers, un priekšlikumu par apstiprināšanu 2. daļas 3. nodaļas priekšnieka amatā, ko parakstījis LPSR valsts drošības tautas komisārs Alfons Noviks un LPSR Valsts drošības tautas komisariāta kadru daļas priekšnieka vietnieks Elmārs Kerre,[2470] norādīts, ka par 2. daļas 3. nodaļas priekšnieku vecākais leitnants Zujāns sācis strādāt vēl 1944. gada 1. septembrī. Ivans Zujāns raksturots kā operatīvi un politiski izglītots nodaļas priekšnieks, kas operatīvo uzdevumu risināšanā ātri un pareizi orientējas situācijā. Norādīts, ka viņš esot disciplinēts un ieturēts, labi audzina jaunos kadrus. Konstatēts, ka Zujāns cēlies no nabadzīgajiem zemniekiem un ka kompromitējošo materiālu par viņu neesot.[2471] LPSR Valsts drošības tautas komisariāta kadru daļas 1945. gada 28. augusta dokumentā Nr. 3/2998, ko parakstījuši LPSR valsts drošības tautas komisārs

---

[2466] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 2. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

[2467] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 2. lp.

[2468] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp. otra puse.

[2469] Izziņa sagatavota salīdzinoši pavirši, piemēram, ir minēts, ka Ivans Zujāns pabeidzis Rīgas kalnu tehnikuma 1. kursu. Acīmredzot izziņas sagatavotājs saīsinājumu krievu val. "rop.", ar kuru apzīmēts "pilsētas", kļūdaini sapratis kā "kalnu", kas ļauj secināt, ka attiecīgā persona nepārzina Rīgas izglītības iestādes un Latvijas ģeogrāfiju. Tāpat izziņā norādīts, ka Zujāns strādājis Mehāniskā fabrikā, acīmredzot arī šeit pārprasta ar roku rakstīta informācija, kas apstiprina jau iepriekš minētās kļūdas sakarā secināto, ka izziņas sagatavotājs nepārzina Rīgu, jo nezina rūpnīcas.

[2470] Elmārs Kerre, Pētera dēls, dzimis 1896. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 566., 586.–587. lpp

[2471] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 16. lp. otra puse.

ģenerālmajors Alfons Noviks un viņa vietnieks kadru jautājumos apakšpulkvedis Lavrentjevs un kas adresēts LKP CK sekretāram kadru jautājumos Fjodoram Titovam, minēts, ka Ivans Zujāns bijis apstiprināts par LPSR Valsts drošības komisariāta 2. daļas 3. nodaļas priekšnieku atbilstoši LKP CK biroja 1945. gada 28. maijā protokolā Nr. 1112 lemtajam un lūgts viņu apstiprināt par 2. daļas priekšnieka vietnieku.[2472] 1945. gada izziņā,[2473] kas satur arī raksturojumu, ko parakstījis LPSR valsts drošības tautas komisāra vietnieks kadru jautājumos apakšpulkveža Lavrentjevs, pamatojoties uz 1945. gada 27. marta 2. daļas priekšnieka Viktora Kozina sniegto raksturojumu, un priekšlikumu par apstiprināšanu 2. daļas 3. nodaļas priekšnieka amatā, ko parakstījis LPSR valsts drošības tautas komisārs ģenerālmajors Alfons Noviks un LPSR Valsts drošības tautas komisāra vietnieks katru jautājumos Lavrentjevs, norādīts, ka kopš 1945. gada 1. jūlija LPSR Valsts drošības tautas komisariāta 2. daļas 3. nodaļas priekšnieka vietnieka amata pienākumus pagaidām izpilda kapteinis Ivans Zujāns[2474] un ka viņu virza apstiprināšanai attiecīgajā amatā. Raksturojums, lai arī ir salīdzinoši īss, tomēr sniedz konkrētu priekšstatu par paveikto, esot 3. daļas 2. nodaļas priekšnieka amatā. No raksturojuma uzzinām, ka šo amatu Zujāns ieņēmis kopš "Rīgas atbrīvošanas"[2475] un ka:

[2472] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 8. lp. (LPSR Valsts drošības tautas komisariāta kadru daļas 1945. gada 28. augusta dokuments Nr. 3/2998, ko parakstījuši LPSR valsts drošības tautas komisārs ģenerālmajors Alfons Noviks un viņa vietnieks kadru jautājumos apakšpulkvedis Lavrentjevs un kas adresēts LKP CK sekretāram kadru jautājumos Fjodoram Titovam).

[2473] Salīdzinot ar 1944. gada izziņu, 1945. gadā labotas kļūdas, piemēram, Rīgas kalnu tehnikuma vietā ir Rīgas pilsētas tehnikums, bet Mehāniskās fabrikas vietā norādīts, ka Zujāns strādājis dažādās privātās mehāniskās darbnīcās. Izziņa ir arī saturiski precīzāka, piemēram, ģimenes stāvoklis vairs nav raksturots tikai kā "precēts", bet "precēts, divi bērni", bet jautājumos, kas prasa specifiskas zināšanas un kur iepriekš pieļauta vietvārda vecā un jaunā nosaukuma lietošana vienuviet – "3. Mītavas kājinieku pulka karavīrs, Latvijas armija, pilsēta Jelgava", šaubas radoša informācija izlaista – "Latvijas armijas 3. kājinieku pulka ierindnieks, pilsēta Jelgava". LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 16., 17. lp.

[2474] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 17. lp. (1945. gada izziņa).

[2475] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 17. lp. otra puse.

> "Šajā laikā 3. nodaļa ir atklājusi vairāk kā 100 vācu aģentu, ielikteņu un aktīvu atbalstītāju. Viņa vadībā un ar viņa personisko dalību bija atklāta un likvidēta virkne vācu spiegu rezidentūru un vairāk kā desmit diversantu [un] teroristu grupu, ko atstājis vācu izlūkdienests Sarkanās armijas aizmugurē."[2476]

Raksturojums atklāj arī to, ka par Zujānu 1945. gadā veikta pārbaude un ka nav atklāti nelabvēlīgi dati.[2477]

Atšķirībā no brāļa Daniela Zujāna, kas atbilstoši 1944. gada 16. decembra autobiogrāfijā minētajam gājis bojā Sarkanās armijas rindās Piemaskavā[2478], Ivans Zujāns bija Otrā pasaules kara saudzēts, negūstot nevienu ievainojumu[2479]. Par veikto saņēmis vairākus apbalvojumus: 1945. gada 9. maijā – medaļu *Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.*[2480]; 1945. gada 31. maijā par speciālā uzdevuma izpildi apbalvots ar II pakāpes Lielā Tēvijas kara ordeni; 1945. gada 6. jūnijā saņēmis medaļu *Par varonīgu darbu Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.*[2481], 1945. gada 19. septembrī saņēmis I pakāpes medaļu *Tēvijas kara partizānam*.[2482]

[2476] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 17. lp. otra puse

[2477] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 17. lp. otra puse.

[2478] Daniels Zujāns, Donāta dēls, dzimis 1921. gadā, gājis bojā 1941. gada 26. decembrī, apglabāts brāļu kapos Kalugas apgabala Borovskas rajona (ziemeļos robežojas ar Maskavas apgabalu) Jermoļinas ciematā (bijušajā Iņutinas ciemā). Книга памяти. Боровский район. Pieejams: http://www.ksovvet.narod.ru/Kniga5.html

[2479] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp.

[2480] PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par medaļas *Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.-1945. g.* nodibināšanu, ko parakstījis priekšsēdētājs Mihails Kaļiņins un sekretārs Aleksandrs Gorkins 1945. gada 9. maijā. "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par medaļas «Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.» nodibināšanu, *Latvijas PSRS Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 84, 1945, 11. maijs, 1. lpp.

[2481] PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par medaļas nodibināšanu *Par varonīgu darbu Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.*, ko parakstījis priekšsēdētājs Mihails Kaļiņins un sekretārs Aleksandrs Gorkins 1945. gada 6. jūnijā. "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par medaļas nodibināšanu «Par varonīgu darbu Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.», *Latvijas PSRS Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 111, 1945, 12. jūnijs, 1. lpp.

[2482] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 5. lp. otra puse kopā skatīta ar informāciju, kas izriet no spiedogiem LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 2. lp.

No 1945. gada (jūlija)[2483] augusta līdz 1946. gada novembrim Zujāns bija LPSR Valsts drošības tautas komisariāta, vēlāk Valsts drošības ministrijas 2. daļas priekšnieka vietnieks.[2484] 1946. gada 25. oktobra LPSR Valsts drošības ministrijas 2. daļas priekšnieka pulkveža Viktora Kozina[2485] par savu vietnieku kapteini Ivanu Zujānu sniegtais darba raksturojums, kas sagatavots Zujāna virzībai par daļas priekšnieku, īsi novērtē Zujānu. Viņš raksturots kā "enerģisks, augošs darbinieks, labi pārzinošs aģentūras [un] operatīvo darbu. Pareizi vada viņam padoto aparātu". Tāpat raksturojums lakoniski atklāj, ka ar Ivana Zujāna personisko līdzdalību

> "atklātas un likvidētas pretpadomju nacionālās organizācijas ("Latvijas Sargi"[2486], "Brīvā Latvija"[2487], "Mazais latvietis"[2488] u. c.) un vairāk kā desmit diversantu [un] teroristu grupas, ko atstājis vācu izlūkdienests Latvijas PSRS teritorijā. Šobrīd biedr. Zujāns aktīvi strādā ar spiegu

[2483] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 2. lp.

[2484] Ivans Zujāns 1949. gada 14. aprīļa autobiogrāfijā norādījis tikai, ka attiecīgajā laika periodā bijis LPSR Valsts drošības tautas komisariāta 2. daļas priekšnieka vietnieks, neminot komisariāta pārveidi par LPSR Valsts drošības ministriju. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6., 7. lp.

[2485] Viktors Kozins, Nikolaja dēls, dzimis, 1909. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 371, 372., 374., 380. lpp.; Lipša, Ineta. "Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944–1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 454. lpp.

[2486] Tekstā "Латвияс Сарги".

[2487] Tekstā "Брива Латвия".

[2488] Tekstā "Маленький латыш". Tas ir arī vienīgais netransliterētais, bet gan tulkotais pretpadomju organizācijas nosaukums Zujāna darbības raksturojumā. Iespējams, ka nacionālo partizānu izdevums *Mazais Latvietis* šeit nodēvēts par organizāciju. Sk.: Austriņa, Austra. "Brīvības cīnītāji bez pieminekļiem. Dr. Andra Trapāna referāts Jāņa Riekstiņa latviešu studiju centrā", *Laiks*, Nr. 81, 1985, 9. oktobris, 2. lpp.

grupas lietu, kas pārsviesta pāri kordonam ar rāciju, šifru un plašu militāri politiska rakstura uzdevumu."[2489]

1946. gada 29. oktobra partijas raksturojums, kas apstiprināts LPSR Valsts drošības ministrijas partijas pirmorganizācijas Nr. 1 biroja 1946. gada 29. oktobra sēdes protokolā Nr. 11 un ko parakstījis LPSR Valsts drošības ministrijas partijas komitejas sekretārs apakšpulkvedis Ivans Vavilovs[2490], informē, ka Ivans Zujāns ir partijas pirmorganizācijas Nr. 1 biroja loceklis, un attēlo Zujānu kā "disciplinētu, pieticīgu un politiski izglītotu komunistu, pacietīgu un uzstājīgu darbinieku". Turpat Zujāns raksturots kā cilvēks ar noturīgu morāli, kas esot izpelnījies "čekistu kolektīva" autoritāti un kas pilnveido savu idejiski politisko līmeni ar marksisma-Ļeņinisma klasiķu darbu studēšanu, dalību teorētiskās konferencēs. Salīdzinot ar Kozina sniegto raksturojumu, šeit konkrētais darbs 2. daļas priekšnieka vadībā raksturots vienā teikumā, norādīts, ka Zujāns "cītīgi strādā jauno čekistu-komunistu audzināšanā, sniedzot katram ikdienā konkrētu palīdzību".[2491]

No 1946. gada novembra[2492] Ivans Zujāns bija LPSR Valsts drošības ministrijas 2N daļas priekšnieks, attiecīgo amatu pildot līdz

[2489] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 9. lp. (1946. gada 25. oktobra LPSR Valsts drošības ministrijas 2. daļas priekšnieka, pulkveža Viktora Kozina parakstīts darba raksturojums Ivanam Zujānam).

[2490] Ivans Vavilovs, Filipa dēls, dzimis, 1904. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 395. lpp.; Lipša, Ineta. "Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944–1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas,* autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 470. lpp.

[2491] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 10. lp. (1946. gada 29. oktobra partijas raksturojums, kas apstiprināts LPSR Valsts drošības ministrijas partijas pirmorganizācijas Nr. 1 biroja 1946. gada 29. oktobra sēdes protokolā Nr. 11 un ko parakstījis LPSR Valsts drošības ministrijas partijas komitejas sekretārs apakšpulkvedis Ivans Vavilovs).

[2492] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp. otra puse.

1950. gada aprīlim.[2493] Pildot attiecīgo amatu, Ivans Zujāns vairākkārt apbalvots. 1949. gada augustā Zujānu apbalvoja ar Sarkanā Karoga ordeni par sekmīgu valdības speciālā uzdevuma izpildi. 1949. gadā saņemta arī jubilejas medaļa *Padomju Armijas un Flotes 30 gadi*[2494].[2495] No 1950. gada aprīļa līdz 1953. gada maija Zujāns bija LPSR VDM 2. daļas priekšnieks.[2496] 1950. gada jūlijā Zujānu apbalvoja ar Darba Sarkanā Karoga ordeni "sakarā ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas dibināšanas desmito gadadienu un rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kultūras un mākslas atjaunošanā un attīstībā gūtiem panākumiem"[2497].[2498]

Virzībai minētajos amatos sagatavotie dokumenti sniedz priekšstatu gan par veikto darbu, gan arī par iemesliem saņemtajiem apbalvojumiem. LPSR Valsts drošības ministrijas 1950. gada 12. maija dokuments Nr. 3/2812 klāt pie 1950. gada 29. aprīļa Nr. 3/2490, ko parakstījuši kadru daļas priekšnieka vietnieks majors Josifs Bunga[2499]

[2493] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 2. lp.

[2494] "PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrets par jubilejas medaļas Padomju Armijas un Flotes 30 gadi nodibināšanu, Nolikums par jubilejas medaļu Padomju Armijas un Flotes 30 gadi", *Padomju Jaunatne*, Nr. 38, 1948, 24. februāris, 1. lpp.

[2495] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 3. lp.

[2496] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 2. lp.

[2497] "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kultūras un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām", *Cīņa*, Nr. 175, 1950, 25. jūlijs, 2. lpp.

[2498] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 3. lp.

[2499] Josifs (saukts arī Jezups un Jāzeps) Bunga, Konstantīna dēls, dzimis, 1910. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 546., 555., 565., 581. lpp.; Lipša, Ineta. "Privātās dzīves uzraudzīšana un kontrole LPSR (1944–1953), izmantojot valsts represīvos mehānismus", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 455., 460. lpp.; Daukšts, Bonifācijs. LPSR Valsts drošības komitejas un Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības sadarbība (1953–1961), *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas

un kadru daļas 2. nodaļas priekšnieks apakšpulkvedis Leonīds Dupļevskis, Fomas dēls, informē LKP CK kadru uzskaites sektora vadītāju Vasiliju Buličevu par to, ka 2N daļas priekšnieks majors Zujāns 1950. gada 1. aprīlī izvirzīšanas kārtībā ir apstiprināts par LPSR Valsts drošības ministrijas 2. daļas priekšnieku.[2500] 1950. gada 27. jūnija raksturojumā, ko parakstījis LPSR valsts drošības ministrija vietnieks Andrejs Jefimovs, līdzās informācijai par Zujāna karjeru PSRS valsts drošības struktūrās, minēts arī paveiktais LPSR Valsts drošības ministrijā:

> "Kā vadītājs paveicis lielu darbu, lai atklātu un likvidētu ienaidnieka aģentūru, kas atstāta Latvijas PSR teritorijā."[2501]

Turpat uzzinām, ka Zujāns:

> "Personiski atklājis un arestējis nozīmīgu vācu izlūkdienesta rezidentu."[2502]

Visbeidzot, raksturojumā līdzās jau iepriekš partijas raksturojumā minētajām pozitīvajām īpašībām un veikumam "jauno čekistu" audzināšanā, norādīts, ka ne reizi vien Zujāns ir ievēlēts par daļas un ministrijas partijas organizācijas biroja locekli.[2503] Izziņai, kas sagatavota, lai LKP CK apstiprinātu Ivanu Zujānu LPSR Valsts drošības ministrijas 2. daļas priekšnieka amatā,[2504] kuru viņš pildīja kopš 1950. gada aprīļa, klāt pievienots raksturojums un priekšlikums, ko parakstīja

---

raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 674. lpp.

[2500] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 12. lp. (LPSR Valsts drošības ministrijas 1950. gada 12. maija dokuments Nr. 3/2812 klāt pie 1950. gada 29. aprīļa Nr. 3/2490, ko parakstījis Kadru daļas priekšnieka vietnieks majors Josifs Bunga un Kadru daļas 2. nodaļas priekšnieks apakšpulkvedis Leonīds Dupļevskis un kas adresēts LKP CK Kadru uzskaites sektora vadītājam Vasilijam Buličevam).

[2501] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 11. lp.

[2502] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 11. lp.

[2503] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 11. lp.

[2504] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 18. lp. (Izziņa, kas sagatavota, lai LKP CK apstiprinātu Ivanu Zujānu LPSR Valsts drošības ministrijas 2. daļas priekšnieka amatā, un ko parakstījuši LKP CK Kadru uzskaites sektora vadītājs Vasilijs Buličevs un LKP CK Administratīvās nodaļas instruktors Aleksejevs). Minētā izziņa atkal satur, piemēram, norādi par "mehānisko rūpnīcu".

LKP CK Administratīvās nodaļas vadītājs Voldemārs Dubovičs (1898–1974).[2505] Līdzās no attiecīgā laikposma viedokļa pozitīvi vērtējamai informācijai par dienesta gaitām raksturojums satur arī kritiku. Pozitīvi novērtēts tas, ka, strādājot ministrijā, Zujāns esot sevi parādījis kā

> "enerģisks darbinieks un priekšnieks. Ar viņa aktīvu dalību atklāta un likvidēta virkne pretpadomju nacionālās organizācijas."[2506]

Raksturojumā arī minēts, ka Zujāns esot izpelnījies autoritāti. Tajā pašā laikā raksturojumā izteikta salīdzinoši nopietna kritika par Zujāna politiskajām zināšanām, kas ir novērtētas kā "nepietiekošas". Minēts, ka 1950. gadā Zujāns esot mācījies "Vakara marksisma-ļeņinisma universitātē", ko "nepabeidzis pametis".[2507] Norādīts arī tas, ka Zujāns

> "1950. mācību gadā mācījās patstāvīgi, izpētīja tikai "Komunistiskās partijas manifestu"". [2508]

Neskatoties uz minēto, administratīvā nodaļa secināja, ka piekrīt Zujāna virzībai apstiprināšanai par LPSR Valsts drošības ministrijas 2. daļas priekšnieku Dmitrija Počatkova, Vasilija dēla, vietā, kas savukārt pārcelts uz PSRS Valsts drošības ministriju.[2509] 1951. gada 26. janvāra raksturojums, ko LPSR valsts drošības ministra Alfona Novika vietā parakstījis viņa vietnieks Viktors Kozins, satur pamatdatus par Ivana Zujāna dzimšanu, tautību, PSKP stāžu, izglītību un apbalvojumiem. Tas gan vispārīgi raksturo Zujāna darbu LPSR Valsts drošības ministrijā, norādot, ka viņš esot apguvis operatīvo darbu un vispusīgi to praktiski izprotot, gan arī sniedz ieskatu par konkrētiem darbiem. Vadot 2N daļu, Zujāns esot pievērsis uzmanību apriņķa un pilsētu daļām, personīgi tās apmeklējot, palīdzot izstrādāt operatīvos plānus un vadot operācijas, lai likvidētu "bandītiski nacionālistiskus pagrīdes formējumus un bruņotas bandu grupas".[2510] Viņa mērķtiecīgā

[2505] "Voldemārs Dubovičs", *Cīņa*, Nr. 110, 1974, 14. maijs, 3. lpp.
[2506] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 18. lp. otra puse.
[2507] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 18. lp. otra puse.
[2508] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 18. lp. otra puse.
[2509] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 18. lp. otra puse.
[2510] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 13. lp. (1951. gada 26. janvāra raksturojums, ko LPSR valsts drošības ministra Alfona Novika vietā parakstījis viņa vietnieks Viktors Kozins).

darba un vadības, kā arī personīgās dalības rezultātā esot paveikts liels darbs, lai cīnītos ar "bandītiski nacionālistisko pagrīdi".[2511] Minēts, ka 1950. gada martā kā "pieredzējušu un čekistisko darbu labi pārzinošu"[2512] cilvēku Zujānu iecēla par 2. daļas priekšnieku. Viņa vadībā daļa esot sasniegusi "nozīmīgus rezultātus, lai atklātu un apturētu ienaidnieka darbību".[2513] Tāpat raksturojumā ietvertas arī personības pozitīvās īpašības, kas jau iepriekšējos raksturojumos bijušas minētas un kas pēc satura atgādina formālas un amatam atbilstīgas prasības. Rezumējot secināts, ka Zujāns atbilst LPSR Valsts drošības ministrijas 2. daļas priekšnieka amatam.[2514] 1951. gada 27. janvāra LPSR Valsts drošības ministrijas kadru daļas dokumentā Nr. 3/747, kas adresēts LKP CK sekretāram kadru jautājumos Fjodoram Titovam un ko parakstījis LPSR valsts drošības ministrs Alfons Noviks, lūgts apstiprināt majoru Ivanu Zujānu apakšpulkveža Dmitrija Početkova, vietā LPSR Valsts drošības ministrijā.[2515] Atbilstoši LKP CK biroja nolēmumam, kas izriet no 1951. gada 9. februāra protokola Nr. 169, §20, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, Ivanu Zujānu apstiprināja par LPSR Valsts drošības ministrijas 2. daļas priekšnieku, atbrīvojot reizē no 2N daļas priekšnieka pienākumiem.[2516]

No 1953. gada maija līdz 1962. gada septembrim Ivans Zujāns bija LPSR iekšlietu ministrs, bet no 1962. gada septembra, kad Iekšlietu ministriju pārdēvēja par LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministriju, līdz 1963. gada februārim bija attiecīgi LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrs.[2517]

[2511] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 13. lp.
[2512] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 13. lp.
[2513] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 13. lp.
[2514] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 13., 14. lp.
[2515] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 15. lp. (LPSR Valsts drošības ministrijas kadru daļas 1951. gada 27. janvāra dokuments Nr. 3/747, kas adresēts LKP CK sekretāram kadru jautājumos Fjodoram Titovam un ko parakstījis LPSR valsts drošības ministrs Alfons Noviks).
[2516] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 19. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1951. gada 9. februāra protokola Nr. 169, §20 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2517] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 2. lp.

1954. gada 7. decembra raksturojums, ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, pretēji LKP CK nomenklatūras Ivana Zujāna personas lietā iepriekš sagatavotajiem dokumentiem, izklāstot pamatdatus, norāda, ka Zujānam ir "nepabeigta vidējā izglītība". Raksturojot dienesta gaitas PSRS valsts drošības struktūrās, īsumā atkārtots iepriekšējos raksturojumos paustais par "lielo pieredzi operatīvi čekistiskajā un izmeklēšanas darbā", labu prasmi izpildīt sev doto uzdevumu "cīņā ar kontrrevolucionāriem elementiem un ārvalstu aģentūru". Atkārto Zujāna veikumu,

> "atklājot un likvidējot virkni ārvalstu izlūkdienestu aģentu un diversantu [un] teroristu grupu kontrrevolucionāri nacionālo pagrīdi, kas darbojas Latvijas republikas teritorijā"[2518].

Raksturojot Zujāna veikumu LPSR iekšlietu ministra amatā, minēts, ka ātri esot apgūts

> "šis atbildīgais darba lauks un bez nopietnām kļūdām nodrošināta ministrijas vadība"[2519].

Zujāns raksturots kā

> "disciplinēts, izturēts, pieticīgs darbinieks, kas paškritiski novērtē savas darbības rezultātus, uzstājīgi sasniedz nepilnību novēršanu darbā"[2520].

LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1955. gada 22. marta protokola Nr. 67, §35 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, paredz apstiprināt Ivanu Zujānu – LPSR iekšlietu ministru – par LPSR Iekšlietu ministrijas kolēģijas locekli.[2521] LPSR Ministru Padomes 1955. gada 29. aprīļa nolēmums Nr. 269 par LPSR Iekšlietu ministrijas kolēģijas apstiprināšanu, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Eduards Berklavs un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens, paredzēja noteikt kolēģiju šādā sastāvā: kolēģijas priekšsēdētājs –

[2518] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 20. lp. (1954. gada 7. decembra raksturojums, ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2519] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 20. lp.
[2520] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 20. lp.
[2521] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 21. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1955. gada 22. marta protokola Nr. 67, §35 un ko parakstīja pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

Ivans Zujāns, LPSR iekšlietu ministrs; kolēģijas locekļi – Sergejs Smirnovs, Ivana dēls – LPSR iekšlietu ministra vietnieks, Nikolajs Krastiņš, Mārtiņa dēls – LPSR iekšlietu ministra vietnieks, Jezups Bunga, Konstantīna dēls – LPSR Iekšlietu ministrija vietnieks kadru jautājumos, Anatolijs Garms, Nikolaja dēls – LPSR Iekšlietu ministrijas labošanas darbu koloniju nodaļas priekšnieks.[2522]

LKP CK nolēmums, kas pamatojas uz 1960. gada 22. marta protokolu Nr. 7, §39 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše, atspoguļo tobrīd PSRS notiekošās pārmaiņas izpratnes augšanā par tās uzbūvi, piemēram, kā nošķiramas PSRS jeb Savienības un republikas mēroga institūcijas. Nolēmumā konstatēts, ka sakarā ar to, ka Savienības un republikānisko LPSR Iekšlietu ministriju reorganizē par republikānisko LPSR Iekšlietu ministriju, par LPSR iekšlietu ministru apstiprināms Ivans Zujāns, tādēļ nolemts lūgt PSKP CK to apstiprināt.[2523]

Sākot ar 1961. gadu, parādās formāli aizrādījumi par veicamo LPSR iekšlietu ministra amatā. Tā LKP CK biroja nolēmums, kas pamatojas uz 1961. gada 21. marta protokola Nr. 57, §13 par cīņas pastiprināšanu ar automobiļu transporta avārijas situāciju 3. punktu un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše, paredz norādīt LPSR Iekšlietu ministrijas Valsts autoinspekcijas priekšniekam N. Skvorcovam[2524] uz kontroles vājināšanos pār transporta līdzekļu satiksmi un satiksmes noteikumu ievērošanu. Tāpat nolemts pievērst LPSR iekšlietu ministra Ivana Zujāna uzmanību uz nepieciešamību

[2522] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 22. lp. (LPSR Ministru Padomes 1955. gada 29. aprīļa nolēmums Nr. 269 par LPSR Iekšlietu ministrijas kolēģijas apstiprināšanu, ko parakstīja priekšsēdētāja vietnieks Eduards Berklavs un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens).

[2523] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 23. lp. (LKP CK nolēmums, kas pamatojas uz 1960. gada 22. marta protokolu Nr. 7, §39 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[2524] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 24. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatojas uz 1961. gada 21. marta protokola Nr. 57, §13 par cīņas pastiprināšanu ar automobiļu transporta avārijas situāciju 3. punktu un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

pastiprināt autoinspekcijas vadību un nopietnu nepilnību likvidēšanu autoinspekcijas darbā.[2525]

Lai izprastu nolēmuma kontekstu, der ieskatīties attiecīgā laika publikācijās. 1958. gada 19. septembra laikraksts *Padomju Jaunatne*, intervējot Valsts autoinspekcijas priekšnieku N. Skvorcovu, informē par to, ka 15. septembrī visā PSRS sākusies "satiksmes drošības nedēļa", kuras organizēšana uzticēta "organizāciju komitejai", kurā ietilpa

> "Iekšlietu ministrijas, Automobiļu transporta un šoseju ministrijas, Izglītības ministrijas, partijas un sabiedrisko organizāciju pārstāvji".[2526]

Pāris dienu vēlāk, 1958. gada 21. septembrī, *Cīņa* publicēja interviju ar N. Skvorcovu, lai noskaidrotu organizētās satiksmes drošības nedēļas rezultātus.[2527] Gandrīz pēc astoņiem mēnešiem, 1959. gada 21. maija *Cīņā* publicētas Valsts autoinspekcijas priekšnieka N. Skvorcova sniegtās atbildes uz iepriekš, 14. martā *Cīņā* publicēto lasītāja R. Sniedzes vēstuli par satiksmes noteikumu pārkāpumu novēršanu.[2528] Skvorcovs ierosinājumus noraidīja, norādot, ka, piemēram:

> "Attiecībā uz ierosinājumu šoferiem, kas zaudējuši tiesības vadīt automašīnas par satiksmes noteikumu pārkāpšanu, atņemt arī tiesības vadīt motociklu pilnīgi piekrist nevarētu, jo šoferis var zaudēt tiesības par pasažieru pārvadāšanu, haltūrām, kas arī ir satiksmes noteikumu pārkāpums, bet ne raksturīgi motociklistiem."[2529]

Viņš arī norādīja, ka sagatavotas

[2525] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 24. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatojas uz 1961. gada 21. marta protokola Nr. 57, §13 par cīņas pastiprināšanu ar automobiļu transporta avārijas situāciju 3. punktu un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[2526] "Satiksmes drošības nedēļa", *Padomju Jaunatne*, Nr. 185, 1958, 19. septembris, 3. lpp.

[2527] "Satiksmes drošības nedēļas rezultāti", *Cīņa*, Nr. 224, 1958, 21. septembris, 2. lpp.

[2528] Sniedze, R. "Tas palīdzēs novērst satiksmes noteikumu pārkāpumus", *Cīņa*, Nr. 87, 1959, 14. aprīlis, 4. lpp.

[2529] "Pa «Cīņas» materiālu pēdām", *Cīņa*, Nr. 117, 1959, 21. maijs, 4. lpp.

"vairākas brošūras un plakāti, kā arī kinoteātros demonstrē filmas par satiksmes noteikumiem, organizē pārrunas".

1961. gada 22. septembrī *Cīņā* atkal publicēta N. Skvorcova atbilde uz lasītāja, šoreiz J. Pogas no Ventspils, vēstuli par mopēdu un motovelosipēdu vadītājiem, kas neievēro satiksmes noteikumus.[2530] Tomēr nekas vairāk, kas liecinātu par uzsvērtas LKP CK biroja uzmanības pievēršanas iemesliem autoavārijām minētajā laikposmā, presē nav vērojams.

Aptuveni pusgadu vēlāk LKP CK biroja uzmanību LPSR Iekšlietu ministrijas darbības sakarā pievērš jau cits jautājums. Proti, LKP CK biroja nolēmums, kas pamatojas uz 1961. gada 10. oktobra protokola Nr. 1, §9 par līdzekļiem cīņai ar noziedzību 5. punktu un ko parakstījis sekretārs Pēteris Strautmanis, nosaka stingri norādīt LPSR iekšlietu ministram Ivanam Zujānam un republikas prokuroram Viktoram Lipinam[2531] uz nopietnām nepilnībām milicijas struktūru un prokuratūras darbā, organizējot cīņu ar noziedzību, zemo izmeklēšanas un operatīvā darba kvalitāti, kā arī uz milzīgiem darba ar kadriem trūkumiem.[2532]

Neskatoties uz jau diviem izteiktajiem norādījumiem par nepieciešamību pievērst uzmanību ministra pienākumiem, Zujāns turpina pildīt uzticēto amatu un ar to saistītos pienākumus. LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots ar 1961. gada 19. septembra protokolu Nr. 77, §20 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše, paredz noteikt LPSR Ministru Padomes sašaurināto biroju, lai lemtu par mobilizācijas jautājumiem, un tās sastāvā iekļaut Ivanu Zujānu –

[2530] "Jūs rakstījāt «Cīņai»", *Cīņa*, Nr. 225, 1961, 22. septembris, 4. lpp.

[2531] Viktors Lipins, Ivana dēls (1903–1973). Atbilstoši presē pieejamajai informācijai Lipins ir dzimis Rīgā. No 1919. gada līdz 1940. gadam esot dienējis "kara justīcijas orgānos", no 1941. gada strādājis LPSR prokuratūrā; līdz ar nacionālsociālistiskās Vācijas uzbrukumu PSRS Otrā pasaules kara laikā strādājis "kara prokuratūras orgānos", no 1946. līdz 1962. gadam bija LPSR prokurors, bet no 1962. gada līdz 1964. gadam, kad pensionējās vājās veselības dēļ, pildīja LPSR Ministru Padomes Juridiskās komisijas priekšsēdētāja amatu. "Viktors Lipins", *Cīņa*, Nr. 9, 1973, 11. janvāris, 3. lpp.

[2532] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 25. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatojas uz 1961. gada 10. oktobra protokola Nr. 1, §9 par līdzekļiem cīņai ar noziedzību 5. punktu un ko parakstījis sekretārs Pēteris Strautmanis).

LPSR iekšlietu ministru.[2533] LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots ar 1962. gada 5. septembra protokolu Nr. 42, §36 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše, paredz atbalstīt LPSR Ministru Padomes priekšlikumu apstiprināt Ivanu Zujānu par LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru.[2534]

Divus gadus vēlāk pēc LKP CK biroja izteiktajām bažām par diviem saturiski atšķirīgiem jautājumiem – automobiļu transporta avārijas situācija un cīņa ar noziedzību – seko LKP CK prezidija nolēmums, kas pamatots ar 1963. gada 22. janvāra protokola Nr. 10, §115 par neapmierinošu stāvokli darbā ar kadriem LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijā 1. punktu, ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše un kas paredz Ivanu Zujānu atbrīvot no LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministra amata un izteikt stingro rājienu, veicot atbilstošu ierakstu uzskaites kartītē. Kā iemesls šādai rīcībai minēts tas, ka LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijas struktūrās nav nodrošināts darbs cīņai ar kukuļņemšanu un sabiedriskā īpašuma izsaimniekošanu, kā arī pieļauti nopietni trūkumi darbā ar ministrijas kadriem. Attiecīgo nolēmumu lūgts apstiprināt PSKP CK.[2535] LKP CK prezidija nolēmums, kas pamatots ar 1963. gada 12. februāra protokola Nr. 15, §7 par neapmierinošu stāvokli darbā ar kadriem LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijā 1. punktu un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše, pieņemts faktiski saturiski līdzīgs dokuments 1963. gada 22. janvāra nolēmumam, izņemot norādi par nepieciešamību pieņemto lēmumu apstiprināt PSKP CK.[2536]

[2533] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 26. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots ar 1961. gada 19. septembra protokolu Nr. 77, §20 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[2534] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 27. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots ar 1962. gada 5. septembra protokolu Nr. 42, §36 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[2535] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 28. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas pamatots ar 1963. gada 22. janvāra protokola Nr. 10, §115 par neapmierinošu stāvokli darbā ar kadriem LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijā 1. punktu un ko parakstīja pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[2536] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 29. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas pamatots ar 1963. gada 12. februāra protokola Nr. 15, §7 par neapmierinošu stāvokli darbā ar kadriem LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijā 1. punktu un ko parakstīja pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

Atšķirībā no LKP CK nomenklatūras Vladimira Sējas personas lietas Ivana Zujāna personas lietā iztrūkst detaļu, kas pamatotu Ivana Zujāna atcelšanu no amata.[2537] Ierakstu apliecina papildinājums kadru uzskaites personas lapai.[2538]

1965. gada 10. marta izziņā, ko parakstījis LKP CK Administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Vladimirs Čurkins, norādīts, ka 1963. gada 12. februārī LPK CK prezidijs izskatījis jautājumu par neapmierinošu stāvokli darbā ar kadriem LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijā, kā rezultātā Ivans Zujāns atcelts no ministra amata un izteikts stingrais rājiens ar attiecīgu ierakstu uzskaites kartītē. 1965. gada 3. martā Zujāns vērsās ar lūgumu LKP CK prezidijā, lai noņemtu uzlikto partijas sodu. Turpat minēts, ka pēc atbrīvošanas no ministra amata, kā arī ievērojot viņa veselības stāvokli un izdienu, Zujāns "atbrīvots pensijā". Būdams pensionējies, Zujāns tomēr esot aktīvi piedalījis LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijas pirmorganizācijas darbā, kas pārsteidz, ja ņem vērā, ka ideoloģiskās lietas Zujānam, spriežot pēc neveiksmīgiem centieniem iegūt vismaz partijas skolas izglītību, padevušās vien ar grūtībām[2539]. Turpat uzzinām, ka Zujāns esot Pensionāru padomes vēstures sekcijas, kas izveidota materiālu sagatavošanai, lai rakstītu LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijas orgānu un milicijas vēsturi, priekšsēdētāja vietnieks. Turklāt Zujāns esot piedalījies aģitācijas darbā, kas organizēta sabiedrības informēšanai. Ievērojot minēto, LKP CK administratīvo orgānu nodaļa atbalstīja Zujāna lūgumu noņemt partijas sodu.[2540] LKP CK prezidija nolēmumā, kas pamatots ar 1965. gada 16. marta protokolu Nr. 54, §55 un ko parakstījis pirmais

[2537] Vairāk sk. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 41. lp. (LKP CK nomenklatūras Vladimira Sējas personas lietā esošs 1963. gada 23. janvāra dokuments, kas adresēts PSKP CK un ko parakstīja LKP CK pirmais sekretārs Arvīds Pelše).
[2538] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 3. lp. otra puse.
[2539] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 18. lp. otra puse.
[2540] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 30. lp. (1965. gada 10. marta izziņa, ko parakstīja LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Vladimirs Čurkins).

sekretārs Arvīds Pelše, nolemts noņemt partijas sodu – stingro rājienu ar ierakstu uzskaites kartiņā.[2541]

LKP CK nomenklatūras personas lieta sniedz salīdzinoši skopu informāciju par Ivana Zujānu dalību vēlētās (protams, fiktīvi un nedemokrātiski vēlētās) institūcijās: 1956. gada 19. janvārī, 1958. gada janvārī, 1960. gada februārī un 1961. gada septembrī viņš ievēlēts par LKP CK locekli. 1952. gada 1. martā ievēlēts par LPSR Augstākās Padomes deputātu.[2542]

1944. gada 16. decembra autobiogrāfijā Ivans Zujāns skopi raksturo savus ģimenes locekļus, arī vēlāk sniegtā informācija būtiski nepapildina iepriekš norādīto. Abās lietā iekļautajās autobiogrāfijās – 1944. un 1948. gada – norādīts, ka radiniekus "padomju varas orgāni" nav represējuši.[2543]

Ivans Zujāns miris 1975. gadā.

[2541] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 31. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas pamatots ar 1965. gada 16. marta protokolu Nr. 54, §55 un ko parakstīja pirmais sekretārs Arvīds Pelše).
[2542] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 2. lp. otra puse.
[2543] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7515. l., 6., 7. lp.

Ieskats Vladimira Sējas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Atbilstoši Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) nomenklatūras kadru personas lietā esošajiem dokumentiem Vladimirs Sēja, Alfrēda dēls,[2544] ir dzimis 1923. gada 19.[2545] martā[2546] Semipalatinskā (kopš 2007. gada Semeja, Kazahstānas Republika). Sējas dzimšanas brīdī šī teritorija bija iekļauta Krievijas Padomju Federatīvajā Sociālistiskajā Republikā (KPFSR) kā Kirgīzu Autonomās Sociālistiskās Padomju Republikas (ASPR) daļa ar Orenburgu kā galvaspilsētu līdz 1925. gadam, vēlāk tā ir Kazakijas ASPR, tad Kazahijas ASPR un 1948. gada 31. janvārī,[2547] kad aizpildīta Vladimira Sējas kadru uzskaites personas lapa, Semipalatinska jau bija nokļuvusi Kazahijas Padomju Sociālistiskās Republikas (PSR) sastāvā. Tieši tāpēc dzimšanas vieta minētajā kadru uzskaites lapā norādīta kā Kazahijas PSR, nevis KPFSR.

Savā 1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā Vladimirs Sēja norādījis, ka esot krievs,[2548] lai gan bija latviešu izcelsmes, viņu uztvēra kā cilvēku ar latviešu izcelsmi, uz ko norāda

---

[2544] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l. (LKP CK nomenklatūras Vladimira Sējas personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot daudzu veidlapu galvas, kas ir gan krievu, gan latviešu valodā, un vienu raksturojumu, kas sagatavots latviešu valodā, proti, LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 10. lp.).
[2545] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 8. lp. (1949. gada 31. janvāra autobiogrāfija).
[2546] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 7. lp. (1948. gada 15. aprīļa autobiogrāfija).
[2547] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp. (1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapa).
[2548] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp.

vēlākā karjera, un, Latvijas teritorijā dzīvojot, viņš apguva latviešu valodu.[2549] Tāpat 1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā Sēja norādījis, ka dzimis kalpotāju ģimenē. Līdz Oktobra revolūcijai tēvs bija māceklis, bet māte – skolotāja.[2550] Atbilstoši 1948. gada 15. aprīļa autobiogrāfijai abi vecāki bija Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP)[2551] biedri.[2552] 1949. gada 31. janvāra autobiogrāfijā precizēts, ka vecāki ir PSKP biedri kopš 1917. gada,[2553] partijas darbinieki, kas līdz 1945. gada augustam (atbilstoši 1949. gada 31. janvāra autobiogrāfijai līdz 1945. gada martam) dzīvoja Novosibirskā,[2554] bet tad pārcēlās uz dzīvi Latvijas teritorijā, kur līdz 1949. gada 31. janvārim, kad sagatavota autobiogrāfija, dzīvoja Talsos.[2555] Vairāk ziņu par vecākiem personas lietā nav.

Sēja sāka skolas gaitas 1931. gadā Novosibirskas 12. vidusskolā, ko pabeidza 1941. gadā, iegūstot vispārējo vidējo izglītību. 1938. gadā kļuva par Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS)[2556] biedru, bet no 1939. līdz 1941. gadam ir Novosibirskas 12. vidusskolas VĻKJS pirmorganizācijas sekretārs.[2557]

1941. gada augustā Vladimirs Sēja sāka mācības Novosibirskas transporta kara inženieru institūtā (*Новосибирский институт военных инженеров транспорта*),[2558] kas 1953. gadā sakarā ar kara inženieru sagatavošanas pārtraukšanu tika pārdēvēts par Novosibirskas dzelzceļa transporta inženieru institūtu (*Новосибирский институт инженеров железнодорожного*

[2549] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 5. lp.
[2550] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp.
[2551] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots šīs partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2552] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 7. lp.
[2553] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 8. lp.
[2554] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 7. lp.
[2555] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 8. lp.
[2556] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienībā, izmantots pēdējā nosaukuma akronīms.
[2557] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 7. lp.
[2558] "История создания университета", *Сибирский государственный университет путей собщения*. Pieejams: http://www.stu.ru/about/index.php?page=22

транспорта).[2559] 1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā ir pieļauta neprecizitāte, nodēvējot šo institūtu par Novosibirskas dzelzceļa transporta kara inženieru institūtu. Vēlāk sagatavotajos dokumentos minētā kļūda nav labota. Kā norāda Sēja, viņš mācījies sliežu ceļu specialitātē (“*Путевой*”), kas, spriežot pēc pieejamās informācijas par attiecīgo izglītības iestādi, nozīmē, ka apguvis specialitāti – sliežu ceļu atjaunošana un šķēršļu ierīkošana uz tiem. Minētais institūts bija organizēts pēc līdzības ar armiju, kur mācību grupas bija vadi, kas ietilpa trijās nodaļās. Gan vadu, gan nodaļu komandējošais sastāvs bija veidots no izglītojamajiem. Kursu dēvēja par rotu, kuru komandēja katedras virsnieks, bet fakultāti – par bataljonu. Viss institūts kopumā tika dēvēts par pulku, ko komandēja institūta priekšnieks.[2560] Mācību laikā Sēja bija kursa komjaunatnes grupas biroja sekretārs.[2561] Novosibirskas transporta kara inženieru institūtā Sēja turpināja mācības tikai līdz 1942. gada martam,[2562] kad atbilstoši 1948. gada 15. aprīļa autobiogrāfijā sniegtajai informācijai viņu iesauca kara dienestā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) bruņotajos spēkos.[2563]

1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā norādītā informācija pēc 1942. gada marta un līdz Otrā pasaules kara beigām vērtējama kritiski, jo laiks un vieta precizējami ar citu avotu palīdzību. Minētajā kadru uzskaites lapā norādīts, ka no 1942. gada marta līdz maijam Vladimirs Sēja bija 88. zenītartilērijas pulka skolas kadets Omskā,[2564] kur minētajā laikā Mihaila Frunzes 1. Omskas kara kājnieku skolas priekšnieks Leonīds Gurtjevs (1891–1943) organizēja 308.

[2559] “История: НИВИТ-НИИЖТ-СГУПС”, *Сибирский государственный университет путей собщения*. Pieejams: http://www.stu.ru/about/index.php?page=451

[2560] *Железнодорожные войска России*, книга 4, В период мирного строительства: 1945–1991. Москва: Русь-Стиль XXI век, 2002, глава VII. http://militera.lib.ru/h/zheleznodorozhnye_voyska_rossii/36.html

[2561] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 7. lp.

[2562] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp.

[2563] Daudzi Novosibirskas transporta kara inženieru institūta audzēkņi esot pieteikušies brīvprātīgi kara dienestam, sākot jau ar 1941. gada 22. jūniju. “История создания университета”, *Сибирский государственный университет путей собщения*. Pieejams: http://www.stu.ru/about/index.php?page=22

[2564] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp. otra puse.

strēlnieku divīziju (2. formējumu).[2565] No 1942. gada maija līdz 1943. gada augustam Vladimirs Sēja bija 308. strēlnieku divīzijas (2. formējuma) 1011. artilērijas pulka radiostacijas priekšnieks. Turpat norādīts, ka Sēja attiecīgajā laikā piedalījies Staļingradas un Brjanskas frontē, tomēr Brjanskas operācijas sākums ir 1943. gada 1. septembris.[2566] 1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka Vladimirs Sēja no 1943. gada augusta līdz 1945. gada decembrim bijis 120. gvardes strēlnieku divīzijas 310. artilērijas pulka radiostacijas priekšnieks un piedalījās 1., 2. un 3. Baltkrievijas frontē,[2567] tomēr 308. strēlnieku divīzijas (2. formējuma) pārdēvēšana par 120. gvardes strēlnieku divīziju notika 1942. gada 23. septembrī, un, spriežot pēc publiski pieejamām ziņām, 120. gvardes strēlnieku divīzijas 310. artilērijas pulks nav piedalījies 3. Baltkrievijas frontē.[2568] Sēja norādījis, ka Otrā pasaules kara laikā viņa augstākā dienesta pakāpe bijusi radiostacijas priekšnieks, gvardes vecākais seržants,[2569] ka neesot guvis ievainojumus, tomēr veselība esot vāja.[2570] Kara dienesta laikā no 1942. līdz 1944. gadam Sēja esot bijis pulka komjaunatnes biroja sekretārs, bet no 1944. līdz 1945. gadam – baterijas partijas pirmorganizācijas sekretārs.[2571] 1949. gada 31. augusta autobiogrāfijā savu komjaunatnes un partijas darbību kara dienesta laikā raksturojis šādi: bijis divīzijas pulka *komsorgs*, pulka komjaunatnes biroja loceklis, bet pēc tam, kad kļuvis par PSKP biedru, bijis baterijas *poļitruka* vietnieks un struktūras partijas pirmorganizācijas sekretārs.[2572]

Otrā pasaules kara laikā Vladimiru Sēju vairākkārt apbalvoja. Tā 1943. gada augustā par dalību Staļingradas kaujās, gluži kā visi 308.

[2565] "1011 артиллерийский полк 308-й стрелковой Краснознаменной дивизии (2 формирования)", *Победа 1945*. Pieejams: www.pobeda1945.su/division/4809
[2566] "1011 артиллерийский полк 308-й стрелковой Краснознаменной дивизии (2 формирования)", *Победа 1945*. Pieejams: www.pobeda1945.su/division/4809
[2567] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp. otra puse.
[2568] "1011 артиллерийский полк 308-й стрелковой Краснознаменной дивизии (2 формирования)", *Победа 1945*. Pieejams: www.pobeda1945.su/division/4809
[2569] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 5. lp.
[2570] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 5. lp. otra puse.
[2571] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 7. lp. otra puse.
[2572] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 8. lp. otra puse.

strēlnieku divīzijā (2. formējumā), apbalvots ar medaļu *Par Staļingradas aizsardzību*, tad arī par dalību kaujās (nav precizēts) saņēmis medaļu *Par drošsirdību*. 1944. gada februārī par dalību kaujās (nav precizēts) apbalvots ar II pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1944. jūlijā par dalību kaujās – ar Sarkanās Zvaigznes ordeni, 1945. gada martā par dalību kaujās – ar II pakāpes Tēvijas kara ordeni, 1945. gada jūnijā par Kēnigsbergas iekarošanu – ar medaļu *Par Kēnigsbergas ieņemšanu* un par dalību Lielajā Tēvijas karā ar medaļu *Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.*[2573]

1943. gada jūnijā Vladimiru Sēju 308. strēlnieku divīzijas (2. formējuma) politdaļa uzņēma par PSKP biedru (sākotnēji 1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka partijas biedra kartes numurs ir 5561056,[2574] tomēr vēlāk svītrots un labots uz 06739942[2575]). Atbildot uz 1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā uzdotajiem jautājumiem, Sēja norādījis, ka iepriekš nav bijis citu partiju biedrs un nav bijis izslēgts vai izstājies no PSKP, nav bijis to PSKP biedru starpā, kas svārstījušies par "partijas līnijas īstenošanu" vai "piedalījušies opozīcijā".[2576] Savukārt atbildot uz jautājumu par profesiju (nodarbi) konkrētajā laikā, bet PSKP biedriem – brīdī, kad iestājušies partijā, norādīts, ka bijis kalpotājs un kopējais kalpotāja darba stāžs esot trīs gadi. Likumsakarīgi, ka Vladimirs Sēja

[2573] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 5. lp. otra puse. Starp citu, papildinājumā kadru uzskaites personas lapai ir spiedogi, kas atkārto 1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā minēto par apbalvojumiem un precizē šo informāciju. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 2. lp.

[2574] Šāds numurs minēts arī 1948. gada 15. aprīļa autobiogrāfijā (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 7. lp.) un 1949. gada 31. janvāra autobiogrāfijā (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 8. lp.).

[2575] Acīmredzot tas veikts vēlāk, vai nu pārbaudot 1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā norādīto informāciju, vai vēlāk to precizējot, piemēram, pēc jaunas partijas biedra kartes izsniegšanas. Spriežot pēc papildinājuma kadru uzskaites personas lapā, personas lieta vairākkārt ir pārbaudīta: 1948. gada 4. septembrī veikta personas lietas noformēšanas pārbaude, ko apliecina kadru uzskaites sektora vadītāja atzīme, ka personas lieta noformēta pareizi; 1965. gada 12. jūnijā pārbaudīta personas lapas papildinājuma pārrakstīšanas pareizība; 1967. gada 15. martā – personas lietas satura pareizība; 1967. gada 20. novembrī – otrreizēja personas lietas pareizības pārbaude (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 3. lp. otra puse).

[2576] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp.

savu sociālo stāvokli raksturoja kā kalpotājs.[2577] Tomēr ir acīmredzama alošanās par jautājuma saturu, jo, ja, kļūstot par PSKP biedru, Sēja jau bija kalpotājs, tad darba stāžam būtu jābūt lielākam nekā trīs gadi.

Pēc demobilizēšanās 1945. gada decembrī[2578] Vladimirs Sēja pārcēlās uz dzīvi Latvijas teritorijā, proti, no 1946. gada janvāra līdz novembrim pildīja LKP[2579] Talsu apriņķa komitejas organizatoriskā darba nodaļas instruktora amatu.[2580] Šajā pašā laikā atbilstoši 1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā norādītajam Sēja 1946. gada janvārī kļuva par Kultūras darbinieku arodbiedrības biedru.[2581] Personas lietā nav norāžu par to, kas ļautu formāli uzskatīt Sēju par kultūras darbinieku.

Mācības Novosibirskas transporta kara inženieru institūtā Sēja vairs neatsāka, bet 1946. gada novembrī sāka mācīties LKP CK Republikāniskajā partijas skolā, ko pabeidza 1948. gada jūlijā vai augustā,[2582] iegūstot partijas darba organizatora specialitāti. Minētais norāda, ka Sēja ir izglītojies Partijas fakultātes Partijas organizatorisko un propagandas darbinieku nodaļā.[2583] Ieskatam prasības personām, kuras vēlējās sākt mācības attiecīgajā mācību iestādē:

> "Republikaniskajā partijas skolā pie LK(b)P CK uzņem VK(b)P biedrus (vecumā līdz 40 gadiem, ar vidējo izglītību), kas pārvalda latviešu valodu un izvirzījušies partijas un sabiedriskajā darbā. Skolā uzņem apriņķu komiteju, pilsētu komiteju un tieši LK(b)P CK izraudzītos kandidātus, kā arī uz personīgo pieteikumu pamata. Pieteikumus pieņem līdz 1. okt. Latvijas K(b)P CK kadru daļa. Pieteikumam jāpievieno kadru uzskaites anketa, autobiogrāfija,

[2577] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp.
[2578] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 7. lp.
[2579] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2580] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp. otra puse, 7. lp.
[2581] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp.
[2582] 1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapas pirmajā lapā pie ziņām par izglītību norādīts jūlijs, bet šīs lapas otrajā pusē pie ziņām par darba gaitām, ieskaitot kara dienestu, norādīts augusts (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp., 4. lp. otra puse). Papildinājumā kadru uzskaites personas lapai norādīts augusts (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 2. lp.).
[2583] "Republikaniskā partijas skola pie LK(b)P CK", *Cīņa*, Nr. 213, 1946, 12. septembris, 2. lp.

noraksts no dokumenta par izglītību, partijas organizācijas raksturojums un 2 fotogrāfijas.

Iestājoties republikaniskajā partijas skolā, jāiztur iestāju pārbaudījumi PSRS un LPSR konstitūcijā, latviešu valodā un ģeogrāfijā vidusskolas kursa apmērā un VK(b)P vēsturē pēc «VK(b)P vēstures īsa kursa». Pārbaudījumu izturējušiem un republikaniskajā partijas skolā ieskaitītiem nodrošināta stipendija un kopmītne. Mācību sākums 15. oktobrī. Skolas adrese: Rīgā, Brīvības ielā 24."[2584]

Sēju nosūtīja mācīties uz LKP CK Republikāniskās partijas skolas krievu nodaļu atbilstoši LKP Talsu apriņķa komitejas 1946. gada 17. oktobra sēdē lemtajam. Sēdes protokola Nr. 32 izrakstu parakstījis viņa tēvs,

[2584] "Republikaniskā partijas skola pie LK(b)P CK", *Cīņa*, Nr. 213, 1946, 12. septembris, 2. lp. Domājams, partijas skola atradās pašreizējo Brīvības un Lāčplēša ielu stūrī, tā sauktajā Brigadera namā, kuru nacionālā romantisma arhitektūras stilā uzcēla rakstnieces Annas Brigaderes brālis Jānis. Gailīte, Angelika. "Anna Brigadere mūsu vidū", *Universitas*, Nr. 9, 1962, 1. aprīlis, 12. lpp.

tobrīd LKP Talsu apriņķa komitejas sekretārs Alfrēds Sēja[2585].[2586] Sniegts arī īss raksturojums latviešu valodā, kas ir arī vienīgais dokuments latviešu valodā visā personas lietā. Šeit līdzās pamatdatiem kā dzimšanas laiks, partijas stāžs, izglītība un informācijai par apbalvojumiem "Lielā Tēvijas kara" laikā Vladimirs Sēja raksturots kā cilvēks, kas, lai arī pirmo reizi pilda komitejas instruktora pienākumus, tomēr

> "ātri piesavinājās darba prasmi un izivirzījās [tā tekstā – *K. J.*] kā viens no labākiem darbiniekiem. Tāpat darbu iesākot, viņš ne vārda neprata latvju valodu, bet tagad saprot un daļēji var arī sarunāties."[2587]

Acīmredzot raksturojuma sagatavošana latviešu valodā un norāde par latviešu valodas prasmju apgūšanu saistīta ar prasību par latviešu valodas zināšanām.

[2585] Alfrēda Sējas dzīves un darba gājumam var izsekot ar preses palīdzību. Alfrēds Sēja dzimis 1898. gadā Saldū, bezzemnieka ģimenē, strādājis kopš 15 gadu vecuma. 1915. gada vasarā brīvprātīgi iestājies 2. Rīgas latviešu strēlnieku bataljonā, esot PSKP biedrs kopš 1917. gada marta ("Alfrēds Sēja", *Cīņa*, 1959, 2. aprīlis). Tad arī esot sācis Valkas komitejas biroja sekretāra darbu. 1918. gada beigās, "izpildot aizrobežā esošā Latvijas K(b)P CK biroja uzdevumu, viņš dodas caur fronti uz Rīgu, kur pagrīdes darbā Kara-revolucionārā komitejā uztur sakarus ar Sarkano Armiju". ("Alfrēds Sēja", *Latvijas Zinātnieks*, 1959, 22. aprīlis) 1919. gadā viņš, "būdams atbildīgā darbā Latvijas K(b)P Centrālajā Komiteja, aktīvi piedalās jaunās Latvijas padomju republikas celtniecībā" ("Alfrēds Sēja", *Latvijas Zinātnieks*, 1959, 22. aprīlis). Tad pildīja partijas darbu Sibīrijā, Altajā un Krimā, organizējot pārtikas apgādi Krievijas pilsoņu kara laikā, cīnoties ar *pretpadomju elementiem*, organizējot lauksaimniecības kolektivizāciju, palīdzības sniegšanu PSRS bruņotajiem spēkiem Otrā pasaules kara laikā. Kopš 1945. gada maija pildīja partijas darbu Latvijas teritorijā, sākumā bija LKP Tukuma apriņķa komitejas sekretārs ("Alfrēds Sēja", *Cīņa*, 1959, 2. aprīlis), tad piecus gadus pildīja LKP Talsu apriņķa un vēlāk rajona komitejas pirmā sekretāra pienākumus ("Alfrēds Sēja", *Cīņa*, 1959, 2. aprīlis; "Alfrēds Sēja", *Latvijas Zinātnieks*, 1959, 22. aprīlis). Pēdējos gados (vairāk nekā piecus gadus) strādājis par LPSR Zinātņu akadēmijas lietu pārvaldnieku ("Alfrēds Sēja", *Cīņa*, 1959, 2. aprīlis; "Alfrēds Sēja", *Latvijas Zinātnieks*, 1959, 22. aprīlis). Bijis personālais pensionārs, miris 1959. gada 31. martā "(Alfrēds Sēja", *Cīņa*, 1959, 2. aprīli; "Alfrēds Sēja", *Latvijas Zinātnieks*, 1959, 22. aprīlis).

[2586] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 9. lp. (LKP Talsu apriņķa komitejas 1946. gada 17. oktobra sēdes protokola Nr. 32 izraksts, ko parakstījis sekretārs Alfrēds Sēja).

[2587] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 10. lp. (raksturojums, ko parakstījusi LKP Talsu apriņķa komitejas kadru sekretāre E. Pēda).

1948. gada 31. janvāra kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka Sējam nav zinātniskā grāda, nav arī zinātnisko darbu vai izgudrojumu. Spriežot pēc turpat norādītā, viņš ir mācējis tikai krievu un latviešu valodu.[2588] Savukārt uz jautājumu par atrašanos ārzemēs, norādīts, ka no 1944. līdz 1945. gadam bijis "frontē" Polijā un Vācijā.[2589] Neskatoties uz to, ka vēlākajos gados Vladimirs Sēja izkalpojās līdz ministra amatam, tomēr visas darba karjeras laikā viņš ārzemēs vairs netika bijis ne darba, ne arī atpūtas nolūkā.

1948. gada augustā beidzot mācības LKP CK Republikāniskajā partijas skolā, Sēja kļuva par LKP Cēsu apriņķa komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāju.[2590] LKP CK Republikāniskās partijas skolas 1948. gada 20. maija raksturojumā, ko kopīgi parakstījuši direktore Olga Vāvere, Andža meita, dzimusi 1898. gadā,[2591] un partijas biroja sekretārs Longins Avdjukevičs, norādīts, ka, neskatoties uz slimību, Sēja daudz mācījies un guvis teicamas sekmes. Semināros apliecinājis augstu teorētisko zināšanu, erudīcijas un valodas kultūras esību. Turklāt papildus nopietnām teorētiskām prasmēm demonstrējis enerģiju un uzstājību praktiskajā darbā. Jebkurus partijas uzdevumus izpildījis labprāt un uzticēto īstenojis līdz galam. Esot izpelnījies citu audzēkņu "autoritāti un cieņu", palīdzējis audzēkņiem, kas iekavējušies mācībās, un pamatoti bijis prasīgs pret tiem, kas esot izturējušies nenopietni pret mācībām. Rekomendācijas rezumējumā norādīts, ka Sēju var izmantot vadošā propagandas darbā apriņķa mērogā un ka, nosakot darbavietu, jāievēro klimatiskie apstākļi un iespēja atrasties ārstu uzraudzībā sakarā ar smagu plaušu stāvokli.[2592]

No 1948. gada augusta, pamatojoties uz LKP CK 1948. gada 9. jūlija biroja protokolu Nr. 329, līdz 1950. gada janvārim Sēja pildīja LKP Cēsu apriņķa komitejas propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja amatu.[2593] 1948. gada 30. novembrī Vladimirs Sēja bija ievēlēts par LKP

[2588] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 5. lp.
[2589] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp.
[2590] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp. otra puse.
[2591] "Rīgas pilsētas vēlēšanu komisijas paziņojums", *Cīņa*, 1950, 30. novembris.
[2592] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 11. lp. (LKP CK Republikāniskās partijas skolas 1948. gada 20. maija raksturojums, ko kopīgi parakstījuši direktore Olga Vāvere un partijas biroja sekretārs Longins Avdjukevičs).
[2593] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 2. lp.

Cēsu apriņķa komitejas locekli un biroja biedru.[2594] Saskaņā ar LKP Cēsu apriņķa komitejas izrakstu, kas pamatojas uz 1949. gada 31. janvāra protokolu Nr. 4, §6 un ko parakstījis sekretārs Pāvels Dergačs, Sēja apstiprināts LKP CK Cēsu apriņķa komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja amatā un lūgts atbilstošs LKP CK saskaņojums.[2595] 1949. gada 31. janvāra raksturojumā, ko parakstījis LKP Cēsu apriņķa komitejas sekretārs Pāvels Dergačs, līdzās pamatdatiem par dzimšanas laiku un izglītību, informācijai, ka Sēja strādā LKP Cēsu apriņķa komitejas propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja amatā kopš 1948. gada augusta, norādīts arī, ka viņš brīvi zina krievu valodu un "ne pilnīgi brīvi latviešu valodu". Atzīmēts, ka nodaļas vadītāja pienākumu veikšanā Vladimirs Sēja esot parādījis savas labākās kvalitātes, personīgi vadot nodarbības vakara partijas skolā, esot izpelnījies autoritāti. Lai gan vēl neesot pietiekama pieredze organizatoriskā darbā, tomēr cenšas apgūt darbu. Rezumējumā norādīts, ka visos parametros augošajam partijas darbiniekam nepieciešams pilnveidot zināšanas latviešu valodā un ka Sēja atbilst propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja amata prasībām.[2596]

No 1950. gada janvāra, pamatojoties uz LKP CK nolēmumu, kas izriet no 1950. gada 11. janvāra biroja sēdes protokola Nr. 73, §3 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš,[2597] līdz 1957. gada decembrim Sēja bija LKP Cēsu rajona komitejas otrais sekretārs.[2598] 1950. gada 26. marta LKP Cēsu rajona komitejas sekretāra Indriķa Pinkša parakstītais raksturojums sniedz ieskatu par Vladimiru Sēju, pildot otrā sekretāra pienākumus. Raksturojums ir salīdzinoši lakonisks. Tajā izcelts Sējas ieguldījums apriņķa, vēlāk rajona, politiskajā un saimnieciskajā izaugsmē. Tāpat no minētā raksturojuma

[2594] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 5. lp.
[2595] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 12. lp. (LKP Cēsu apriņķa komitejas izraksts, kas pamatojas uz 1949. gada 31. janvāra protokolu Nr. 4, §6 un ko parakstījis sekretārs Pāvels Dergačs).
[2596] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 13. lp. (1949. gada 31. janvāra raksturojums, ko parakstījis LKP Cēsu apriņķa komitejas sekretārs Pāvels Dergačs).
[2597] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 14. lp. (LKP CK nolēmums, kas izriet no 1950. gada 11. janvāra biroja sēdes protokola Nr. 73, §3 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2598] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 2. lp.

uzzināms, ka tikmēr, kamēr Sēja veica propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja pienākumus, viņš

> "vadīja visu politisko darbu apriņķī, sagatavojot un īstenojot lauksaimniecības kolektivizāciju un turpmāko kolhozu nostiprināšanu. [Biedrs Vladimirs Sēja, Alfrēda dēls] personiski vadīja 10 kolhozu organizāciju."[2599]

Minētais ļauj secināt, ka politiskais darbs bijis saistīts vismaz ar 1949. gada 25. marta masveida represiju "skaidrošanu". Minētajā raksturojumā saglabājies formulējums par karjerā augošo partijas darbinieku, tomēr vairs nav nekādas norādes par latviešu valodas zināšanu apguvi vai to nepieciešamību.[2600] 1950. gada 2. augustā Sēja apbalvots ar ordeni *Goda Zīme* sakarā ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) izveidošanas desmitgadi un sasniegtajiem panākumiem, atjaunojot un attīstot rūpniecību, lauksaimniecību, zinātni, kultūru un mākslu.[2601]

No 1952. gada augusta līdz 1957. gada decembrim Vladimirs Sēja bija LKP Cēsu rajona komitejas pirmais sekretārs.[2602] 1952. gada 16. jūnija priekšlikumā par darbinieka iecelšanu norādīts, ka LKP CK Partijas, arodbiedrību un komjaunatnes organizāciju nodaļa iesniedz priekšlikumu par Vladimira Sējas apstiprināšanu par LKP Cēsu rajona komitejas pirmo sekretāru Indriķa Pinkša vietā, kurš savukārt tiek pārcelts par LKP Liepājas rajona komitejas partijas sekretāru. Minēto priekšlikumu parakstījis nodaļas vadītājs Longins Avdjukevičs. Priekšlikumā minēts, ka ar Sēju ir runājis LKP CK otrais sekretārs Fjodors Titovs (1910–1989).[2603] 1952. gada 17. jūnija raksturojumā, kas sagatavots apstiprināšanai LKP Cēsu rajona komitejas pirmā sekretāra amatā, ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Fjodors Titovs un kur norādīts, ka LKP CK birojs apstiprinājis 1952. gada 17. jūnijā

[2599] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 15. lp. (1950. gada 26. marta LKP Cēsu rajona komitejas pirmā sekretāra Indriķa Pinkša parakstītais raksturojums).
[2600] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 15. lp.
[2601] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 3. lp.
[2602] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 2. lp.
[2603] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 17. lp. otra puse (1952. gada 16. jūnija priekšlikums par darbinieka iecelšanu, ko parakstījis LKP CK partijas, arodbiedrību un komjaunatnes organizāciju nodaļas vadītājs Longins Avdjukevičs).

Sējas kandidatūru, līdzās vispārīgai informācijai par dzimšanas datiem, izglītību, kara dienestu, līdzšinējo karjeru un apbalvojumiem norādīts:

> "Latvijas K(b)P CK partijas, arodbiedrību un komjaunatnes organizāciju nodaļas vadītājs b. Avdjukevičs pazīst b. Sēju pēc kopīgām mācībām Latvijas K(b)P CK Republikāniskajā partijas skolā un raksturo viņu kā enerģisku, principiālu darbinieku."[2604]

Ievērojams, ka atšķirībā no 1950. gada 26. marta raksturojuma, kur nav ne vārda par valodas zināšanām,[2605] 1952. gada 17. jūnija raksturojumā minēts, ka Vladimirs Sēja "labi pārvalda latviešu valodu".[2606] LKP CK biroja nolēmumā, kas izriet no 1952. gada 17. jūnija protokola Nr. 38, §28 un ko parakstījis otrais sekretārs Fjodors Titovs, norādīts, ka Sēja apstiprināms par LKP Cēsu rajona komitejas pirmo sekretāru, atbrīvojot reizē no otrā sekretāra pienākumiem.[2607] Aptuveni piecus mēnešus vēlāk 1952. gada 29. novembra raksturojumā, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, faktiski atkārtots iepriekš Fjodora Titova parakstītais par Vladimiru Sēju. Atšķirība pamatā saistīta ar to, ka līdzās Longinam Avdjukevičam minēti arī citi Sējas personību raksturojoši partijas darbinieki – LKP CK lauksaimniecības nodaļas vadītāja vietnieks Dmitrijs Averjanovs (1910–1964) un LKP Liepājas rajona komitejas sekretārs Indriķis Pinksis. Visi trīs Vladimiru Sēju raksturojuši kā "enerģisku, principiāli nesamierināmu ar darbinieku nepilnībām".[2608] LKP Cēsu rajona komitejas plēnuma nolēmumā, kas izriet no 1953. gada 20. decembra protokola Nr. 1, §1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Vladimirs Sēja, norādīts, ka plēnums nolēmis ievēlēt par LKP Cēsu rajona pirmo

[2604] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 16. lp. (1952. gada 17. jūnija raksturojums, ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Fjodors Titovs).
[2605] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 15. lp.
[2606] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 16. lp.
[2607] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 18. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1952. gada 17. jūnija protokola Nr. 38, §28 un ko parakstījis otrais sekretārs Fjodors Titovs).
[2608] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 19. lp. (1952. gada 29. novembra raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

sekretāru Vladimiru Sēju.[2609] Pēc gada atkārtoti LKP Cēsu rajona komitejas plēnuma nolēmumā, kas izriet no 1954. gada 28. novembra protokola Nr. 1, §1-1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Vladimirs Sēja, norādīts, ka plēnums nolēmis ievēlēt par LKP Cēsu rajona pirmo sekretāru Vladimiru Sēju.[2610] 1955. gada 20. maijā Vladimirs Sēja lūdza LKP CK biroju rekomendēt viņu mācībām PSKP CK Augstākās partijas skolas neklātienes nodaļā, lai celtu savu izglītību.[2611] 1955. gada maijā, izpildot lūgumu, LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš sniedzis atbilstošu rekomendāciju, kas ir salīdzinoši bezpersoniska un atklāj tikai vispārīgu informāciju. Salīdzinot ar iepriekšējām rekomendācijām, šeit izcelts, ka Sēja regulāri komunicējot ar "kolhozniekiem, strādniekiem un inteliģenci rajonā".[2612] Atbilstoši LKP Cēsu rajona komitejas plēnuma nolēmumam, kas izriet no 1955. gada 11. decembra protokola Nr. 1, §1-1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Vladimirs Sēja, par rajona pirmo sekretāru atkārtoti ievēlēts Vladimirs Sēja.[2613] 1956. gada 19. janvārī Sēja kļuva par LKP CK locekļa kandidātu.[2614]1957. gada 11. decembra raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs Nikolajs Bisenieks (1906–1981) un vizējis arī Augusts Voss, ir vēl bezpersoniskāks, satur vispārīgu un lakoniski izklāstītu informāciju, norādei par to, ka Sēja ir krievs, seko informācija, ka "pārzina latviešu valodu"[2615]. Šeit uzzinām, ka Sēja tobrīd mācījies PSKP CK Neklātienes augstākajā partijas skolā. LKP CK biroja

[2609] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 21. lp. (LKP Cēsu rajona komitejas plēnuma nolēmums, kas izriet no 1953. gada 20. decembra protokola Nr. 1, §1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Vladimirs Sēja).
[2610] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 20. lp. (LKP Cēsu rajona komitejas plēnuma nolēmums, kas izriet no 1954. gada 28. novembra protokola Nr. 1, §1-1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Vladimirs Sēja).
[2611] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 22. lp. (1955. gada 20. maija lūgums).
[2612] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 23. lp. (1955. gada maija rekomendācija, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2613] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 24. lp. (LKP Cēsu rajona komitejas plēnuma nolēmums, kas izriet no 1955. gada 11. decembra protokola Nr. 1, §1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Vladimirs Sēja).
[2614] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 2. lp. otra puse.
[2615] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 25. lp. (1957. gada 11. decembra raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs Nikolajs Bisenieks, vizējis arī Augusts Voss).

nolēmums, kas izriet no 1957. gada 13. decembra protokola Nr. 96, §46, paredz "komandēt" biedru Vladimiru Sēju, Alfrēda dēlu, LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) rīcībā, reizē atbrīvojot no LKP Cēsu rajona pirmā sekretāra pienākumiem.[2616] Ievērojams, ka aptuveni pirms pusgada, 1957. gada 31. maijā, Vladimirs Sēja parakstījis apņemšanos, ka viņš, strādājot LKP Cēsu rajona komitejā vai esot atbrīvots no darba, apņemas glabāt valsts noslēpumus, kas kļūst zināmi dienesta sakarā, kā arī visas ziņas, kas attiecas uz PSKP CK un LKP CK un to darbu, un nekādā veidā neizpaust un nedalīties ar minēto informāciju. Apņemšanās ietver arī norādi par atbildību saskaņā PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1947. gada 9. jūnija dekrētu un saistību sniegt ziņas par visām izmaiņām anketā, konkrēti, par radiniekiem un paziņām, kas saistīti ar ārzemniekiem vai izbraukušiem uz ārzemēm.[2617]

No 1958. gada janvāra Vladimirs Sēja ir LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks. LKP CK biroja nolēmums, kas pamatojās uz 1958. gada 13. janvāra protokolu Nr. 99, §70 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, apstiprināja Vladimiru Sēju par LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku kadru jautājumos un LPSR VDK locekli, reizē atbrīvojot no minētajiem pienākumiem Longinu Avdjukeviču.[2618] Nolēmumā nav minēts atbrīvošanas iemesls, tomēr acīmredzams, ka tas saistīts ar Avdjukeviča iecelšanu par LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku operatīvās darbības jautājumos. No 1958. gada marta Sēja kļuva par VDK kadru daļas priekšnieka vietnieku. Saskaņā ar LKP CK biroja nolēmumu, kas izriet no 1958. gada 4. marta protokola Nr. 4, §2

[2616] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 26. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1957. gada 13. decembra protokola Nr. 96, §46 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2617] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 27. lp. (Apņemšanās, ko Vladimirs Sēja parakstījis 1957. gada 31. maijā).
[2618] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 28. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatojas uz 1958. gada 13. janvāra protokolu Nr. 99, §70 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

un ko parakstījis sekretārs Nikolajs Bisenieks, Vladimirs Sēja apstiprināts par LPSR VDK Kadru daļas priekšnieka vietnieku.[2619]

No 1959. gada augusta līdz 1963. gada februārim Sēja ir LPSR VDK priekšsēdētāja palīgs.[2620], tātad faktiski Jāņa Vēvera palīgs, izņemot neilgu laiku 1963. gada sākumā, kad priekšsēdētājs kļuva Longins Avdjukevičs. LPSR VDK 1959. gada 17. oktobra vēstulē Nr. 3/1681, kas adresēta LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam un ko parakstījis priekšsēdētājs ģenerālmajors Jānis Vēvers, izteikts lūgums apstiprināt Sēju par LPSR VDK priekšsēdētāja palīgu kadru jautājumos, reizē atbrīvojot viņu no kadru daļas priekšnieka vietnieka pienākumiem. Turpat sniegts Sējas raksturojums, no kura uzzinām, ka tobrīd Sēja mācījies PSKP CK Neklātienes augstākās partijas skolas 5. kursā un, pēc Vēvera ieskatiem, Sēja īsā laikā esot izpētījis savas struktūrvienības specifiku un iepazinies ar personālsastāvu, prasmīgi vadot tam padoto operatīvo sastāvu un veidojot attiecības ar LPSR VDK darbiniekiem. Turklāt turpat minēts, ka Sēja ir ievēlēts par partijas komitejas sekretāra vietnieku.[2621] 1959. gada 17. oktobra raksturojumā, kas ir minētās vēstules pielikumā un ko kopīgi parakstījuši LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers un partijas komitejas sekretārs Filips Kirpičenko, Jevlana dēls, atkārtots jau vēstulē minētais, precizējot, ka Sēja par partijas komitejas sekretāra vietnieku ievēlēts 1958. gadā.[2622] LKP CK biroja nolēmumā, kas izriet no 1959. gada 11. novembra

[2619] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 29. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1958. gada 4. marta protokola Nr. 4, §2 un ko parakstījis sekretārs Nikolajs Bisenieks).
[2620] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 2. lp.
[2621] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 30. lp. (LPSR VDK 1959. gada 17. oktobra vēstule Nr. 3/1681, kas adresēta LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam un ko parakstījis priekšsēdētājs, ģenerālmajors Jānis Vēvers).
[2622] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 31. lp. (1959. gada 17. oktobra raksturojums, kas ir LPSR VDK 1959. gada 17. oktobra vēstules Nr. 3/1681 pielikumā un ko kopīgi parakstījuši LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers un partijas komitejas sekretārs Filips Kirpičenko).

protokola Nr. 81, §36 un ko parakstījis otrais sekretārs Vilis Krūmiņš, Vladimirs Sēja apstiprināts par LPSR VDK palīgu kadru jautājumos.[2623]

Spriežot pēc LPSR VDK 1960. gada 18. marta vēstules LKP CK pirmajam sekretāram Arvīdam Pelšem, ko parakstījis priekšsēdētājs Jānis Vēvers, LPSR VDK notikušas strukturālas izmaiņas atbilstoši LPSR Ministru Padomes 1959. gada 17. jūlija nolēmumam Nr. 380, kādēļ lūgts apstiprināt LPSR VDK kolēģiju sekojošā sastāvā: kolēģijas priekšsēdētājs – LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers; kolēģijas locekļi – LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Longins Avdjukevičs, LPSR VDK priekšsēdētāja palīgs kadru jautājumos Vladimirs Sēja, LPSR VDK 1. daļas priekšnieks Jānis Lukaševičs,[2624] LPSR VDK 2. daļas priekšnieks Aleksandrs Čeckis,[2625] LPSR VDK operatīvi tehniskās daļas priekšnieks Leonīds Ļevkovičs,[2626] PSRS VDK Baltijas kara apgabala sevišķās daļas priekšnieks Leonīds Ivanovs,[2627] LPSR VDK Izmeklēšanas daļas

[2623] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 32. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1959. gada 11. novembra protokola Nr. 81, §36 un ko parakstījis otrais sekretārs Vilis Krūmiņš).

[2624] Jānis Lukaševičs, Konstantīna dēls (1920–1988). Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 370., 374, 377., 378, 390. lpp.

[2625] Aleksandrs Čeckis, Mihaila dēls, dzimis 1916. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 377., 378, 381., 385. lpp.

[2626] Leonīds Ļevkovičs, Nikolaja dēls, dzimis 1912. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 368., 378, 390. lpp.

[2627] Leonīds Ivanovs, Georgija dēls (1918–2015). Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas

priekšnieks Kārlis Vītols,[2628] LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas pilnvarotais Viktors Ņikaškins[2629].[2630] LPSR Ministru Padome 1960. gada 15. augusta dokumentā Nr. 13/237-36, ko parakstījis tās priekšsēdētājs Jānis Peive, kurš kā LPSR Zinātņu akadēmijas prezidents pirms dažiem gadiem bija bijis Vladimira Sējas tēva Alfrēda tiešais priekšnieks šajā ministrijas līmeņa zinātnes pārvaldes iestādē, lūdzis LKP CK apstiprināt LPSR VDK kolēģijas sastāvu. Ievērojams, ka atšķirībā no iepriekš minētā LPSR VDK iesniegtā kolēģijas sastāva šeit Viktora Ņikaškina vietā piedāvāts LPSR VDK Daugavpils pilsētas un dzelzceļa

Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 387. lpp. Sk. par kolēģiju: Daukšts, Bonifācijs. "Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas un Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības sadarbība (1953–1961)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 686. lpp.

[2628] Kārlis Vītols, Pētera dēls, dzimis 1924. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 372., 373., 376., 396.–397. lpp.

[2629] Viktors Ņikaškins, Semjona dēls, dzimis 1918. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 372., 373., 376., 391. lpp. Spriežot pēc presē pieejamās informācijas, Viktors Ņikaškins ir Latvijas Valsts universitātes Juridiskās fakultātes absolvents, kas 1954. gadā visus valsts eksāmenus esot nokārtojis teicami. Ūdris, E. "Svinīgs akts juridiskajā fakultatē", *Padomju Students*, 1954, 29. jūnijs.

[2630] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 33. lp. (LPSR VDK 1960. gada 18. marta vēstule LKP CK pirmajam sekretāram Arvīdam Pelšem, ko parakstījis priekšsēdētājs Jānis Vēvers).

pilnvarotais Boriss Ņefedovs[2631].[2632] Izziņai, kas sagatavota Vladimira Sējas apstiprināšanai par LPSR VDK kolēģijas locekli, sekojošais raksturojums, ko parakstījis LKP CK administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas vadītājs Filips Sokurenko (1914–1973), satur galvenokārt Sējas vērtējumu, pildot LPSR VDK amatus. Norādīts, ka,

> "esot pieredzei partijas darbā, ātri apguvis jauno darba jomu, pareizi organizējis darbu personālsastāva izpētei, sadalei un audzināšanai."[2633]

Turklāt atšķirībā no iepriekšējiem raksturojumiem šeit norādīts ne tikai pozitīvais, bet arī pieļautās kļūdas, proti, ka, sākot darbu LPSR VDK, Sēja reizēm esot pieļāvis karstgalvību, novērtējot darbiniekus. Tas reizēm esot radījis piesardzību kolēģos, kas izpaudies, piemēram, 1959. gada partijas komitejas vēlēšanās, kur Sējas kandidatūra tika noraidīta. Turpat minēts, ka savas kļūdas Vladimirs Sēja esot apzinājies un tās labo. No raksturojuma uzzinām, ka 1960. gadā ar teicamām sekmēm pabeigta PSKP CK Neklātienes augstākā partijas skola. 1960. gada 26. jūnija kadru uzskaites sektora vadītāja izziņa apliecina, ka Vladimirs Sēja 1960. gadā pabeidzis PSKP CK Neklātienes augstāko partijas skolu.[2634] Papildus no minētā raksturojuma uzzinām, ka tā sagatavošanas brīdī Sēja nosūtīts mācībās uz pieciem mēnešiem VDK vadošā sastāva pilnveidošanas kursos Maskavā. Minēts arī, ka, pirms doties uz Maskavu, vadījis LPSR VDK

[2631] Boriss Ņefedovs, Pāvela dēls, dzimis 1916. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 375., 379., 391. lpp.

[2632] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 33. lp. (LPSR Ministru Padome 1960. gada 15. augusta dokumenta Nr. 13/237-36, ko parakstījis priekšsēdētājs Jānis Peive, noraksts).

[2633] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 35. lp. otra puse (izziņa, kas sagatavota Vladimira Sējas apstiprināšanai par LPSR VDK kolēģijas locekli un kas satur atzīmi, ka kandidatūra apstiprināta ar LKP CK biroja nolēmumu, kurš izriet no 1960. gada 13. decembra protokola Nr. 44, §33).

[2634] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 5. lp. (1960. gada 26. jūnija kadru uzskaites sektora vadītāja izziņa).

partijas komitejas lektoru grupu.[2635] LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja Jāņa Peives 1960. gada 15. augustā piedāvāto LPSR VDK kolēģijas sastāvu apstiprināja ar LKP CK biroja nolēmumu, kas izriet no 1960. gada 13. decembra protokola Nr. 44, §33 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše.[2636]

1963. gada 21. janvāra raksturojums, ko kopīgi parakstījuši LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers un partijas komitejas sekretārs Nikolajs Galkins,[2637] sniedz informāciju par Vladimira Sējas, kas attiecīgajā brīdī ir apakšpulkvedis, panākumiem LPSR VDK pēc apstiprināšanas kolēģijas sastāvā. Tā pamatā saistīta ar darba novērtēšanu LPSR VDK. Atšķirībā no iepriekš minētā raksturojuma, šis ir pozitīvi formulēts. Vienīgā divdomīgi vērtējamā piezīme saistīta ar Sējas rakstura novērtējumu, proti, minēts, ka Sējas personīgā nepilnība ir salīdzinoša noslēgtība. Norādīts, ka

> "darbu ar kadriem pārzina labi, prot veidot un vadīt sarunas ar cilvēkiem, pareizi atpazīt un novērtēt cilvēka priekšrocības un trūkumus".[2638]

Raksturojumā uzsvērts, ka laikposmā no 1960. līdz 1962. gadam

---

[2635] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 35. lp. otra puse

[2636] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 36. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1960. gada 13. decembra protokola Nr. 44, §33 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše)

[2637] Nikolajs Galkins, Trofima dēls, dzimis 1919. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 376., 378., 385. lpp. Spriežot pēc presē pieejamās informācijas, Nikolaju Galkinu 1945. gadā apbalvoja ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija Goda Rakstu un vērtīgām balvām "par sekmīgu Valdības speciālu uzdevumu izpildīšanu". "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par apbalvošanu ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda Rakstu un vērtīgām balvām", *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 279, 1945, 30. decembris, 2.–3. lpp.

[2638] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 37. lp. (1963. gada 21. janvāra raksturojums, ko kopīgi parakstījuši LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers un partijas komitejas sekretārs Nikolajs Galkins).

> "kadru daļa, Sējam personiski piedaloties, atlasīja un pieņēma darbā ievērojamu darbinieku skaitu, kas pēc savām politiskajām un darba kvalitātēm atbilst izvirzītajām drošības dienestu struktūru prasībām, un šobrīd lielākā daļa no viņiem veiksmīgi izpilda savus pienākumus".[2639]

Tas liek secināt, ka LPSR VDK strukturālajām pārmaiņām sekojusi arī ievērojama kadru maiņa, kuras atlasē LPSR VDK turpmākās darbības noteikšanā nozīmīga loma bijusi arī Vladimiram Sējam. Raksturojumā minēts arī, ka Sēja pilda partijas komitejas sekretāra vietnieka pienākumus, kas norāda, ka kolēģu piesardzība, kas demonstrēta 1959. gadā, bijusi pārvarēta.

Atbilstoši LKP CK Prezidija nolēmumam, kas izriet no 1963. gada 29. janvāra protokola Nr. 12, §17, Sēja atbrīvots no darba LPSR VDK sakarā ar pāriešanu uz citu darbu, bet viņa vietā par LPSR VDK priekšsēdētāja palīgu kadru jautājumos apstiprināts Georgijs Karpovs, Pāvela dēls[2640] (1924–2016). Nolēmumā nav minēts, ka darbs, ko uzņemas Vladimirs Sēja, ir LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministra amats. Izziņai, kas sagatavota LKP CK, lai apstiprinātu Vladimiru Sēju par LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru, sekojošajā raksturojumā, ko parakstījis LKP CK administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas vadītājs Filips Sokurenko, ir atrodamas vien vispārīgas ziņas par dienesta gaitām, kas novērtētas pozitīvi. Atšķirībā no iepriekš minētā raksturojuma, kur Sējam aizrādīts uz zināmu noslēgtību, šeit minēts, ka Sēja "aktīvi piedalās partijas darbā un kolektīva sabiedriskajā dzīvē".[2641] Atbilstoši LKP CK Prezidija nolēmumam, kas izriet no 1963. gada 22. janvāra protokola Nr. 10, §106, Sēja apstiprināts par LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru un izteikts lūgums PSKP CK apstiprināt

[2639] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 37. lp.

[2640] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 38. lp. (LKP CK Prezidija nolēmums, kas izriet no 1963. gada 29. janvāra protokola Nr. 12, §17 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[2641] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 39. lp. otra puse (izziņa, kas sagatavota LKP CK, lai apstiprinātu Vladimiru Sēju par LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru).

nolēmumu.[2642] Minētā lēmuma pieņemšanas apstākļus skaidro 1963. gada 23. janvāra dokuments, kas adresēts PSKP CK un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Arvīds Pelše, kur norādīts, ka LKP CK Prezidijs 1963. gada 22. janvārī izskatīja jautājumu *Par neapmierinošu stāvokli darbā ar kadriem Latvijas PSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijā*. Minētā jautājuma izskatīšana bijusi saistīta ar LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministra Ivana Zujāna[2643] rīcību, nenodrošinot vadītās ministrijas darbu cīņā ar kukuļņemšanu un sabiedriskā īpašuma izsaimniekošanu, kā arī pieļaujot nopietnus trūkumus darbā ar ministrijas kadriem. Zujāna rīcības neatbilstība konstatēta sakarā ar to, ka Rīgā esot atklājušās lielas izsaimniekotāju un kukuļņēmēju grupas, kas vairākus gadus darbojušās Tekstilpreču, gatavo apģērbu un apavu tirdzniecības uzņēmuma sistēmā (*Текстильшвейобувьторг*), Rīgas pilsētas izpildkomitejas tirdzniecības pārvaldē, Daugavpils pilsētas izpildkomitejas tirdzniecības pārvaldē, kā arī citviet. Turklāt kopš 1957. gada notikusi nesodīta zivju un zivju produkcijas izzagšana Tautsaimniecības padomes uzņēmumos (*Совнархоз*), kā arī LPSR zivju rūpniecības iekšējo ūdeņu tresta uzņēmumos. Līdzās pārmetumiem par "plaukstošo noziedzību", minēts arī, ka esot atklāts, ka milicijas darbā konstatēti rupji sociālistiskās likumības pārkāpumi un pilnvaru pārsniegšana, esot pieļauta nelikumīga izmeklēšana, pilsoņu aizturēšana un arestēšana. 1962. gada desmit mēnešos 434 krimināllietās izmeklēšana esot pārsniegusi likumā noteikto laiku, vairāk nekā 40 cilvēku bijuši nelikumīgi saukti pie kriminālatbildības,

[2642] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 40. lp. (LKP CK Prezidija nolēmums, kas izriet no 1963. gada 22. janvāra protokola Nr. 10, §106 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[2643] Ivans Zujāns, Donāta dēls (1910–1975). Sk. plašāk: *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, redaktora piezīmes 78. un 851. atsaucē; Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 549., 573., 608. lpp.

vēlāk attaisnoti tiesā. Turklāt norādīts, ka nav pilnībā pārdzīvota nosodāma prakse slēpt atsevišķus noziedzīgos nodarījumus un nepamatotus atteikumus par kriminālllietu ierosināšanu sakarā ar pilsoņu un organizāciju iesniegumiem.[2644] Zujāna atbildība saskatīta apstāklī, ka viņa vadītajā ministrijā neesot ievērots partijiskais princips kadru atlasē, sadalē un audzināšanā, esot pieļauta neprincipialitāte attiecībā uz darbiniekiem, kas pieļāvuši dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu un amorālu rīcību. Ivans Zujāns esot liberāli izturējies pret šādiem darbiniekiem un atbalstījis viņus. Tad, kad atklājušies ministrijas mantiskā īpašuma zagšanas fakti, Zujāns esot aprobežojies ar vainīgo atbrīvošanu no darba, nevis saukšanu pie kriminālatbildības.[2645] Minētie notikumi guva publisku atspoguļojumu vairākus mēnešus vēlāk.[2646] Dokumenta noslēgumā seko aicinājums Vladimiru Sēju apstiprināt par jauno LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru un īss viņa raksturojums.[2647] Sagatavots arī atsevišķs 1963. gada janvāra raksturojums, ko parakstījis Arvīds Pelše par virzīto ministra kandidātu PSKP CK apstiprināšanai un kur Vladimirs Sēja raksturots līdzīgi kā tad, kad virzīts LKP CK apstiprināšanai.[2648]

Vladimirs Sēja no 1963. gada februāra ir LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrs, bet no 1968. gada decembra,[2649] kad LPSR Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrija pārdēvēta atkal par LPSR Iekšlietu ministriju, ir LPSR iekšlietu ministrs.[2650] Minētos amatus apvieno ar darbību vēlētās (protams, fiktīvi un nedemokrātiski vēlētās) institūcijās: 1963. gada martā kļūst par LPSR Augstākās Padomes deputātu, 1963. gada decembrī – par LKP CK locekli, 1966. gada martā – atkārtoti par LKP CK locekli, 1967. gada martā – atkārtoti par LPSR Augstākās Padomes deputātu, 1971. gada februārī – atkārtoti par LKP

2644 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 41. lp. (1963. gada 23. janvāra dokuments, kas adresēts PSKP CK un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Arvīds Pelše).
2645 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 42. lp.
2646 Sk., piemēram, "Vairāk balstīties uz sabiedrību", *Cīņa*, 1963, 12. jūnijs; "Vairāk balstīties uz sabiedrību", *Padomju Jaunatne*, 1963, 12. jūnijs.
2647 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 42. lp.
2648 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 43. lp. (1963. gada janvāra raksturojums, ko parakstījis Arvīds Pelše).
2649 *Cīņa*, 1968, 4. decembris.
2650 LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 2. lp.

CK locekli un 1971. gada jūnijā – atkārtoti par LPSR Augstākās Padomes deputātu.[2651]

1964. gada 15. oktobra raksturojumā, ko parakstījis LKP CK sekretārs, sniegta samērā vispārīga informācija par Sēju. Viņa panākumi kopš iecelšanas LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministra amatā raksturoti trīs teikumos. Pirmkārt, Sēja esot "apguvis jauno darba jomu un tiek galā ar uzliktajiem pienākumiem". Otrkārt, pēdējā laikā esot vērojama zināma cīņas pastiprināšanās ar noziedzību un sabiedriskās kārtības pārkāpumiem. Šādā veidā netieši norādot, ka Zujāna atcelšana un Sējas iecelšana par LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru bijusi pamatota. Treškārt, Sēja aktīvi piedaloties republikas dzīvē, esot izpelnījies autoritāti un ievēlēts par LKP CK locekli un LPSR Augstākās Padomes deputātu.[2652] Par minēto laikposmu Vladimirs Sēja publiski novērtēts, 1965. gada 1. oktobrī apbalvojot ar Darba Sarkanā Karoga ordeni par sasniegtajiem panākumiem tautsaimniecības, zinātnes un kultūras attīstībā LPSR un 1967. gada martā saņemot jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto Spēku 50 gadi*.[2653]

LKP CK birojs, pamatojoties uz 1970. gada 16. februāra protokola Nr. 149, §4 *Par ugunsgrēku latviešu sarkano strēlnieku pieminekļa celtniecībā* 7. punktu LPSR iekšlietu ministram Vladimiram Sējam izteikts rājiens par nopietnām nepilnībām ugunsdrošības nodrošinošo struktūru darbā, kā arī uzdots LPSR Iekšlietu ministrijai nodrošināt stingru kontroli pār ugunsdrošības noteikumu ievērošanu, veicot nepieciešamo, lai ātri novērstu atklātos pārkāpumus.[2654] Minētais gadījums guva atspoguļojumu arī presē ar Sējas reakcijas palīdzību, sodot atbildīgos un publiski paužot nosodījumu.[2655] Zīmīgi, ka šis bija viens no tiem ugunsgrēkiem, kas postīja sākotnējo arhitekta pilsētplānotāja Gunāra Lūša-Grīnberga, arhitekta Dzintara Dribas un

[2651] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 2. lp. otra puse.
[2652] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 44. lp. (1964. gada 15. oktobra raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs).
[2653] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 3. lp.
[2654] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 45. lp. (LKP CK biroja lēmums, kas izriet no 1970. gada 16. februāra protokola Nr. 149, §4 *Par ugunsgrēku latviešu sarkano strēlnieku pieminekļa celtniecībā* un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[2655] Sēja, Vladimirs. "Bezrūpībai – ceļu ciet!" *Cīņa*, 1970, 20. februāris.

tēlnieka Valda Alberga ieceri Latviešu strēlnieku muzejam un piemineklim Rātslaukumā Vecrīgā. Neskatoties uz rājienu, Sēja 1970. gada 27. martā saņēma jubilejas medaļu *Par varonīgu darbu. Atzīmējot V. I. Ļeņina 100. dzimšanas dienu*,[2656] bet 1971. gada augustā tika apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni par nopelniem sociālistiskas likumības un tiesiskās kārtības nostiprināšanas darbā.[2657]

Neskatoties uz nopelniem Otrajā pasaules karā, centīgām dienesta gaitām un ilgstošu protekcionismu, izaugsmei un vietai nomenklatūras rindās, krišanai dažkārt esot pieticis vien ar anonīmām denunciācijām par nepiedienīgu un apkaunojošu rīcību privātā dzīvē. Formāli LKP CK birojs, pamatojoties uz 1972. gada 20. jūnija protokolu Nr. 37, §52 nolēma atbrīvot Sēju no LPSR iekšlietu ministra amata, viņa vietā ieceļot Jāni Brolišu.[2658] Atcelšanas iemesls dokumentā nav minēts. Tomēr ieganstu meklējami 1972. gada 29. aprīļa dokumentā, kas adresēts LKP CK un ko parakstījis LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Vladimirs Čurkins, kur sniegts skaidrojums lēmumam atcelt Vladimiru Sēju no LPSR iekšlietu ministra amata. Šāda lēmuma pamatā bijusi PSKP CK un LKP CK adresētās anonīmās vēstules, kurās

> "ziņots par nepiedienīgu LPSR iekšlietu ministra [biedra Vladimira Sējas, Alfrēda dēla] uzvedību, par to, ka viņš šķīries no sievas un ir sakars ar padoto darbinieci Zorinu".[2659]

Anonīmajās vēstulēs klāstītais, spriežot no dokumentā izklāstītā, esot pārbaudīts, konstatējot, ka pamatā informācija atbilstot īstenībai. Proti, neilgu laiku pirms minētā dokumenta sagatavošanas Vladimira Sējas un viņa sievas Ausmas Sējas attiecības sarežģījušās un pēc ilgstošas kopdzīves abi esot nonākuši šķiršanās priekšā.[2660]

[2656] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 3. lp.
[2657] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 3. lp.
[2658] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 46. lp. (LKP CK biroja lēmums, kas izriet no 1972. gada 20. jūnija protokola Nr. 37, §52 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[2659] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 47. lp. (1972. gada 29. aprīļa dokuments, kas adresēts LKP CK un ko parakstījis LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Vladimirs Čurkins).
[2660] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 47. lp.

LKP CK nomenklatūras Vladimira Sējas personas lietā faktiski nav ziņu par Sējas sievu un bērniem. No esošajiem dokumentiem var secināt, ka Sēja apprecējies pēc ierašanās Latvijas teritorijā ar Ausmu Cinīti, Roberta meitu, dzimušu 1928. gadā laukstrādnieka algādža ģimenē Tukuma apriņķa Grenču pagastā, kur dzīvoja arī Otrā pasaules kara laikā. 1948. gada 15. aprīļa biogrāfijas rakstīšanas laikā viņa strādāja par Tukuma rajona komjaunatnes komitejas Uzskaites nodaļas vadītāju. Ausma Sēja bijusi PSKP biedre kopš 1945. gada.[2661] 1948. gada nogalē Sēju ģimenē piedzima meita.[2662]

Sējas sieva par anonīmajās vēstulēs minēto paskaidrojusi, ka šķiršanās priekšā esot tāpēc, ka viņa uzzinājusi par vīra sakaru ar citu sievieti. Šos "tuvos sakarus", kas turpinoties arī dokumenta sagatavošanas brīdī, pēc sievas vārdiem, esot nosodījušas gan Sējas meitas, gan pat viņa māte, kas dzīvojot veco ļaužu pansionātā. Savukārt Vladimirs Sēja savos paskaidrojumos LKP CK esot norādījis, ka faktiski kopā ar sievu esot šķīries jau divus gadus iepriekš sakarā ar atsvešināšanos, kā arī paudis viedokli, ka turpmākā kopdzīve ir bezjēdzīga un apgrūtinoša.[2663] Dokuments apliecina, ka Vladimira Sējas un viņa sievas vārdi tikuši pārbaudīti, jo konstatēts, ka tik tiešām Sējam esot "ciešs sakars" ar LPSR Iekšlietu ministrijas darbinieci M. Zorinu (vārds nav precizēts), dzimušu 1937. gadā, kas bijusi iepriekš precēta un kurai arī ir meita.[2664]

Par attiecībām iztaujāta arī Zorina, kura pārrunu laikā informējusi, ka ar Sēju esot iepazinusies pirms dažiem gadiem un konkrētajā brīdī viņiem esot "tuvas attiecības". Abi kopā pavadot brīvo laiku, bieži Vladimirs Sēja apmeklējot viņas dzīvokli, ļoti labi izturoties pret viņas meitu un māti. Tāpat Zorina esot stāstījusi par to,

> "ka viņa patiesi mīl [Vladimiru Sēju, Alfrēda dēlu] un neiedomājas viņu attiecību pārtraukšanu, dara visu, lai nostiprinātu tās, veidotu viņam labus sadzīves apstākļus, kas viņam it kā trūcis savā iepriekšējā ģimenē".[2665]

[2661] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 7. lp. otra puse.
[2662] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 8. lp. otra puse.
[2663] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 47. lp.
[2664] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 47. lp.
[2665] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 47. lp.

Vladimirs Sēja neesot noliedzis savas "tuvās attiecības" ar Zorinu un savā rakstveida paskaidrojumā norādījis:

> "Zorina patiešām man ļoti patīk, un es gribētu, lai viņa būtu nākotnē viņa sievas kārtā."

Kā izrādās no sagatavotā dokumenta LKP CK vajadzībām, iekšlietu ministra faktiskā šķiršanās un "tuvās attiecības" ar padoto bija kļuvušas zināmas daļai ministrijas, kā arī citu struktūru darbiniekiem.[2666]

Rezumējot konstatēts, ka anonīmo vēstuļu izskatīšanas rezultātā apstiprinājies, ka LPSR iekšlietu ministrs Vladimirs Sēja šķiras no savas sievas un gatavojas precēties ar M. Zorinu, "kas ir 15 gadus jaunāka par viņu, kurai ir meita un māte".[2667] Secināts:

> "Tāda nepiedienīga uzvedība apkauno [biedru Vladimiru Sēju, Alfrēda dēlu] kā republikas iekšlietu ministru, LKP CK locekli un LPSR Augstākās Padomes deputātu, atspoguļojas uz viņa autoritāti un dienesta pienākumu pildīšanu."[2668]

Informācija LKP CK sagatavota, lai izskatītu jautājumu par Sējas "nepareizu uzvedību".[2669] Dokumentu kopums rada iespaidu, ka anonīmās denunciācijas bijušas organizētas ar augstas un ietekmīgas LKP CK biroja amatpersonas ziņu un ministra amata atstāšana šādā veidā ir sākotnēji iecerētais mērķis, nevis sekas paša Sējas rīcībai. Pārmetumu intensitāte nav samērojama ar tā laika LKP publiski sludinātās morāles tonalitātēm. Piemēram, LKP CK laikraksts *Cīņa* šajā laika posmā apsveic laulības šķiršanas iedibināšanu Itālijas Republikā kā demokrātisma uzvaru,[2670] tajos gados laulības šķiršana okupētajā Latvijā ir ārkārtīgi bieža parādība,[2671] 1970. gadā PSRS Augstākās Padomes Savienības Padomes un Tautību Padomes likumdošanas

[2666] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 47. lp.
[2667] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 48. lp.
[2668] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 48. lp.
[2669] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 48. lp.
[2670] "Likumprojekts pieņemts", *Cīņa*, Nr. 239, 1970, 13. oktobris, 3. lpp.
[2671] "Latvijā šķir gandrīz [katru] otro laulību", *Latvija*, Nr. 38, 1970, 10. oktobris, 6. lpp.

ierosinājumu komisiju kopīgajā sēdē par paternitātes atzīšanu un laulības šķiršanu ziņoja arī PSRS iekšlietu ministrs[2672].

Neskatoties uz to, ka Vladimira Sējas personas lieta Nr. 319 izformēta 1972. gada 26. jūnijā[2673], tā ir papildināta ar 1973. gada 20. februāra izziņu, ko parakstījis LKP CK Partijas organizatoriskās nodaļas vadītājs Leonards Bartkevičs, kur sniegta informācija, ka Vladimirs Sēja lūdzis LKP CK atcelt partijas sodu "rājienu", ko LKP CK birojs noteicis 1970. gada 16. februārī par nopietnām nepilnībām ugunsdrošības nodrošinošo struktūru darbā. Secināts, ka Sēja nestrādā republikas iekšlietu sistēmā un kopš soda noteikšanas pagājuši trīs gadi, tādēļ LKP CK Partijas organizatoriskā darba nodaļa uzskatot par iespējamu atcelt rājienu.[2674] Pamatojoties uz LKP CK 1973. gada 27. februāra nolēmumu Nr. Б-51/33, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss un kas izriet no 1973. gada 20. februāra protokola Nr. 51, §33, Sējas lūgums par rājiena atcelšanu bija apmierināts.[2675] Minētais Vladimira Sējas lūgums rada iespaidu, ka šādi mēģināts atgriezties nomenklatūras apritē.

Vladimirs Sēja miris 1995. gada 3. oktobrī. Apglabāts Raiņa kapos, Rīgā.

[2672] "PSRS Augstākās Padomes palātu komisijās", *Cīņa*, Nr. 285, 1970, 6. decembris, 1. lpp.

[2673] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 1. lp. (informatīva norāde par personas lietas izformēšanu).

[2674] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 49. lp. (1973. gada 20. februāra izziņa, ko parakstījis LKP CK partijas organizatoriskās nodaļas vadītājs Leonards Bartkevičs).

[2675] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 50. lp. (LKP CK biroja 1973. gada 27. februāra nolēmums Nr. Б-51/33, ko parakstīja pirmais sekretārs Augusts Voss un kas izriet no 1973. gada 20. februāra protokola Nr. 51, §33).

Ieskats Jāņa Broliša Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta

Atbilstoši Jāņa Broliša Latvijas Komunistiskās partijas (LKP)[2676] Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras kadru personas lietai[2677] Jānis Brolišs, Viktora dēls, dzimis 1930. gada 22. aprīlī Rēzeknes apriņķa Kaunatas pagasta Kaipu sādžā. Savā 1971. gada 2. novembra kadru uzskaites persona lapā viņš ir norādījis, ka ir latvietis un ka ir cēlies no trūcīgiem zemniekiem,[2678] 1958. gada 1. augusta autobiogrāfijā piebilstot, ka ģimenei piederējuši 5 ha zemes.[2679]

LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā pieejamas vien skopas ziņas par Jāņa Broliša vecākiem. Savā 1958. gada 1. augusta autobiogrāfijā viņš norādījis, ka tēvs par dalību LKP "pagrīdes darbā" atradies ieslodzījumā no 1933. līdz 1937. gadam, tāpēc viņš līdz skolas gaitu sākumam 1937. gadā dzīvojis mātes apgādībā.[2680] Spriežot pēc

---

[2676] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.

[2677] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l. (Jāņa Broliša LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot veidlapu galvas, kas ir gan krievu, gan latviešu valodā, un 1958. gada 1. augusta autobiogrāfiju, kas ir latviešu valodā, par ko apraksta vērē tieši norādīts.

[2678] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp. (1971. gada 2. novembra kadru uzskaites persona lapa).

[2679] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp. (1958. gada 1. augusta autobiogrāfija latviešu valodā, dokumenta tulkojuma krievu valodā personas lietā nav).

[2680] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp.

1971. gada 2. novembra autobiogrāfijā[2681] esošas netiešas norādes par to, ka dzimšanas un mācību vieta sakrīt, Jānis Brolišs mācības sāka Kaunatas sešu klašu pamatskolā, kas atradās Kaunatas ciemā.[2682] Laikraksts *Padomju Jaunatne* 1972. gada 29. jūlijā publicējis interviju ar Jāni Brolišu, un tās ievadā atrodama uzziņa, kurā norādīts, ka Jānis Brolišs mācījies "[s]ākumā Kalnāju pamatskolā",[2683] proti, Rēznas pagasta Kalnāju sešu klašu pamatskolā, kuras būvprojektu Iekšlietu ministrijas būvniecības pārvalde apstiprinājusi 1936. gadā[2684] un kuras būvei no Latvijas zemnieku kredīta bankas atbilstoši 1937. gada ziņām bija saņemts LVL 4000 liels aizdevums, bet pārējo bija plānots segt no pašvaldības līdzekļiem, kopumā ēkas būves izmaksas bija plānotas LVL 9251 apmērā.[2685] Spriežot pēc 1938. gada ziņām, Kalnāju sešu klašu pamatskolas ēka beigās izmaksājusi LVL 18 000, tā pabeigta 1937. gadā, bet mācības jau bija sākušās 1938. gadā.[2686] "1940. gadā, nodibinoties Latvijā Padomju varai", tēvs kļūst par Rēzeknes apriņķa izpildu komitejas daļas vadītāju.[2687] Attiecīgā laika prese precizē, ka par priekšzīmīgu un boļševistiski nostādītu darbu Broliša tēvu iecēla par Zemju nodaļas vadītāju.[2688] Atbilstoši 1958. gada 1. augusta autobiogrāfijai, kara darbībai starp PSRS un nacionālsociālistisko Vāciju sākoties, tēvs "evakuējās uz Maskavu", atstājot ģimeni Latvijas teritorijā.[2689] Savukārt 1971. gada 2. novembra autobiogrāfijā norādīts, ka pēc karadarbības sākuma tēvs "paspējis evakuēties uz Čuvašijas APSR [Autonomo Padomju Sociālistisko Republiku].[2690] Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Jānis Brolišs un viņa māte strādāja "dažādos lauku darbos, māsa tika aizdzīta uz darbu

[2681] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 8. lp. (1971. gada 2. novembra autobiogrāfija).
[2682] "Kur darbosies Kaunatas skola?" *Daugavas Vēstnesis*, Nr. 103, 1939, 20. oktobris, 4. lpp.
[2683] Liepa, A. "Sabiedrības interešu sardzē – ar sabiedrības atbalstu", *Padomju Jaunatne*, Nr. 147, 1972, 29. jūlijs, 1. lpp.
[2684] "Jauni skolu nami", *Rīts*, Nr. 176, 1936, 28. jūnijs, 13. lpp.
[2685] Šikna, A. "Rēznas pagasta", *Brīvā Zeme*, Nr. 28, 1937, 4. februāris, 36. lpp.
[2686] "Lauku balsis", *Latgales Vēstnesis*, Nr. 12, 1938, 28. janvāris, 4. lpp.
[2687] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp.
[2688] "Energiskōk strōdōt ar bezpartejiskū aktivu", *Taisneiba*, Nr. 140, 1941, 19. jūnijs, 1. lpp.
[2689] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp.
[2690] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 8. lp.

Vācijā".[2691] Atbilstoši 1971. gada 2. novembra autobiogrāfijai 1944. gadā, tātad pēc otrreizējās PSRS okupācijas, tēvs atgriezās Latvijas teritorijā, un ģimene pārcēlās uz Rēzekni.[2692] 1958. gada 1. augusta autobiogrāfijā norādīts, ka tikai 1945. gadā notika ģimenes atkalapvienošanās,[2693] kas, iespējams, norāda uz Broliša māsas atgriešanos. 1945. gadā Jānis Brolišs sāka mācības Rēzeknes latviešu vidusskolā, tad arī iestājās Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienībā (VĻKJS) (1971. gada 2. novembra autobiogrāfijā atšķirībā no 1958. gada 1. augusta autobiogrāfijas norādīts, ka komjaunatnē iestājies 1946. gadā)[2694].[2695] 1958. gada 1. augusta autobiogrāfijā norādīts, ka Rēzeknes latviešu vidusskolā mācījies līdz 1948. gadam[2696], 1971. gada 2. novembra autobiogrāfijā mācību ilgums norādīts līdz 1947. gadam,[2697] tomēr vidējo izglītību nav ieguvis, jo devies uz Rīgu.[2698] Tā esot iegūta, mācoties LKP CK Republikāniskajā partijas skolā.[2699] Lai gan arī piecdesmito gadu sākumā LKP CK Republikāniskās partijas skolas nemainīga prasība bija vidējā izglītība,[2700] tomēr, līdzīgi kā Longins Avdjukevičs, kas mācības sāka vien ar septiņu klašu izglītībai,[2701] arī Jānis Brolišs mācības sāka bez vidējās izglītības.

Jānis Brolišs savas darba gaitas sāka 1948. gadā Rīgas 14. nepilnajā vidusskolā kā vecākais pionieru vadītājs. Gadu vēlāk, no 1949. gada, jau mācījās PSRS Valsts drošības ministrijas Rīgas milicijas

[2691] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp.
[2692] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 8. lp.
[2693] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp.
[2694] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 8. lp.
[2695] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp.
[2696] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp.
[2697] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 8. lp.
[2698] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 8. lp.
[2699] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp.
[2700] "Kārtējā klausītāju uzņemšana Latvijas K(b)P CK Republikaniskajā partijas skolā", *Cīņa*, Nr. 122, 1952, 24. maijs, 2. lpp.
[2701] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 12. lp. (1949. gada 6. aprīļa raksturojums, kas sagatavots par LPK CK Republikāniskās partijas skolas audzēkni Longinu Avdjukeviču un ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājumos Fjodors Titovs).

komandējošā sastāva skolā.[2702] Skolu beidzot 1951. gadā, sāka strādāt par LPSR Iekšlietu ministrijas Tukuma rajona politiskās daļas priekšnieka vietnieku.[2703] Spriežot pēc 1958. gada 1. augusta autobiogrāfijas, rekomendāciju mācībām "milicijas Virsnieku skolā" deva Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komiteja.[2704] Šajā pašā laikā, proti, 1951. gada oktobrī, Brolišs iestājās Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP)[2705] (partijas biedra kartes Nr. 06718116, vēlāk 1973. gada parauga biedra kartes Nr. 1584707).[2706]

No 1952. gada līdz 1953. gadam Jānis Brolišs bija LPSR Iekšlietu ministrijas Milicijas pārvaldes politiskās nodaļas instruktors. 1953. gadā viņš īsu brīdi bija LPSR Iekšlietu ministrijas Preiļu rajona milicijas nodaļas priekšnieks. Tajā pašā gadā Brolišs pārcelts atpakaļ uz LPSR Iekšlietu ministrijas Milicijas pārvaldi, kur strādāja par Politiskās nodaļas vecāko instruktoru un priekšnieka palīgu komjaunatnes darbā. 1955. gadā Jānis Brolišs sāka mācības LKP CK Republikāniskajā

[2702] Nosaukums atveidots, ievērojot presē minēto ("Rīgas pilsētas Staļina rajona darbaļaužu deputatu Padomes Izpildu komitejas 1950. gada 28. janvāra lēmums Nr. 48", *Cīņa*, Nr. 26, 1950, 31. janvāris, 13. lpp.), bet padotība norādīta pēc 1958. gada 1. augusta kadru uzskaites personas lapā un raksturojumā, kas sniegts par Jāni Brolišu kā LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītāju un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss (LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 32. lp.), minētā, kā arī ievērojot citu līdzīgu mācību iestāžu padotību PSRS Valsts drošības ministrijai no 1949. gada beigām līdz 1952. gadam. Padotība atkal mainīta 1953. gadā, kad minētās mācību iestādes atkal nokļuva PSRS Iekšlietu ministrijas pakļautībā (Нижегородская академия Министерства внутренних дел Российской Федерации. История. Pieejams: https://на.мвд.рф/Universitet/Istoriya). Sākot ar 1947./48. mācību gadu divgadīgā apmācība, spriežot pēc ziņām par citām līdzīgām mācību iestādēm, ietvēra administratīvās tiesības, kriminālistiku, partijas politisko darbu, fotogrāfiju izgatavošanu, valsts un tiesību vēsturi, valststiesības, krimināltiesības, kriminālprocesu, PSRS tiesu sistēmu, PSKP vēsturi, PSRS vēsturi, pasaules politisko karti, kā arī vispārizglītojošos mācību priekšmetus kā valoda, literatūra, matemātika, loģika un psiholoģija (Нижегородская академия Министерства внутренних дел Российской Федерации. История. Pieejams: https://на.мвд.рф/Universitet/Istoriya).

[2703] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp. otra puse.

[2704] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp.

[2705] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots šīs partijas pēdējā nosaukuma akronīms.

[2706] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp.

partijas skolā.[2707] Kā liecina LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1955. gada 23. augusta protokola Nr. 84, §9 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, Jānis Brolišs bija uzņemts LKP CK Republikāniskās partijas skolas sagatavošanas nodaļā, reizē atbrīvojot viņu, sākot ar 1. septembri, no LPSR Iekšlietu ministrijas Milicijas pārvaldes politiskās nodaļas priekšnieka palīga komjaunatnes darbā amata.[2708] LKP CK Republikāniskās partijas skolas direktors Andrejs Elvihs[2709] un partijas pirmorganizācijas komitejas sekretārs Nikolajs

[2707] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp. otra puse.

[2708] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 11. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1955. gada 23. augusta protokola Nr. 84, §9 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[2709] Andrejs Elvihs – dzimis 1910. gadā Omskas apgabala Krutinskas rajona Kozuļinas ciemā. Mācījies Omskas Pedagoģiskajā institūtā, Omskas partijas skolā, no 1946. līdz 1952. gadam mācījies PSKP CK Augstākajā partijas skolā, tad PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmijā, kur aizstāvējis disertāciju un ieguvis vēstures zinātņu kandidāta grādu. Darba gaitas sācis 1930. gadā kā ciema padomes sekretārs. 1932. gadā kļuvis par PSKP biedru. 1944. gadā nosūtīts darbā uz LKP CK aparātu, kur darbojies propagandas jomā. Pēc zinātniskā grāda iegūšanas strādājis par Rīgas Medicīnas institūta Marksisma-Ļeņinisma katedras vadītāju, LKP CK Republikāniskās partijas skolas direktoru un Latvijas Valsts fiziskās kultūras institūta rektoru. No 1962. gada līdz 1969. gadam bijis LPSR izglītības ministrs. 1962. gadā, būdams LPSR izglītības ministrs, iecelts arī par LPSR ārlietu ministru; līdz 1967. gadam pildījis abus ministra amatus reizē. Kopš 1969. gada un līdz savam nāves brīdim vadījis LKP CK Partijas vēstures institūtu, PSKP CK Marksisma-Ļeņinisma institūta filiāli. Miris 1975. gada 29. novembrī. Andreju Elvihu izvadīja no Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes 3. decembrī. Viņa izvadīšanai bija izveidota bēru organizēšanas komisija, ko vadīja Leonīds Freibergs un kurā bija Andrejs Zīle, Ēriks Baumanis, Vincents Karaļuns un Anatolijs Raskolovs. Elviha izvadīšanas apraksts liecina par pompozitāti. Goda sardzē stāvējuši LKP CK sekretāri Imants Andersons un Vitālijs Čemms, LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieki Aleksandrs Drīzulis un Viktors Blūms, LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Viktors Krūmiņš un LKP Rīgas pilsētas komitejas pirmais sekretārs Boriss Pugo. "Andrejs Elvihs", *Padomju Jaunatne*, Nr. 236, 1975, 2. decembris, 3. lpp.; "Andrejs Elvihs", *Cīņa*, Nr. 281, 1975, 2. decembris, 3. lpp.; "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par b. A. Elviha iecelšanu par Latvijas PSR izglītības ministru", *Cīņa*, Nr. 12, 1962, 14. janvāris, 1. lpp.; "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts «Par biedra A. Elviha atbrīvošanu no Latvijas PSR izglītības ministra pienākumiem»", *Cīņa*, Nr. 119, 1969, 24. maijs, 1. lpp.; "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR izglītības ministra b. A. Elviha iecelšanu par Latvijas PSR ārlietu ministru", *Padomju Jaunatne*, Nr. 70, 1962, 8. aprīlis, 1. lpp.; "Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmums «Par Latvijas PSR

Šendriks[2710] 1958. gada maija raksturojumā par Jāni Brolišu kā 3. kursa 6. grupas izglītojamo snieguši vispārīgu informāciju par dzimšanu, izcelsmi, tautību, PSKP biedra stāžu, izglītību, kā arī informāciju par viena gada stāžu komjaunatnes un četru gadu stāžu partijas darbā, par to, ka Brolišs nav dienējis PSRS bruņotajos spēkos, nav bijis apbalvots un kura bijusi viņa pēdējā darbavieta pirms iestāšanās LKP CK Republikāniskajā partijas skolā. Reizē raksturojums sniedz detalizētu

valdības – Latvijas PSRS Ministru Padomes sastādīšanu», *Padomju Jaunatne*, Nr. 74, 1967, 14. aprīlis, 2. lpp.; "A. Elviha bēres", *Cīņa*, Nr. 283, 1975, 4. decembris, 2. lpp.

[2710] Nikolajs Šendriks, Ivana dēls – bijis PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmijas aspirants, 1955. gadā ieguvis filozofijas zinātņu doktora grādu, aizstāvot disertāciju *PSKP cīņa ar mehānicismu un meņševistisko ideālismu (1920–1932)*, Daugavpils Valsts pedagoģiskā institūta direktora vietnieks mācību un zinātniskajā darbā no 1958. līdz 1960. gadam, 1960., 1961. gadā – LKP CK lektoru grupas vadītājs, 1960. gadā – Tautas universitāšu republikāniskās padomes priekšsēdētāja vietnieks. Publicējis, piemēram, Шендрик, Николай. *Решительно разоблачать реакционность и лживость буржуазной идеологии. В помощь лектору* [*Apņēmīgi atmaskot buržuāziskās ideoloģijas reakcionārismu un melīgumu. Palīgs lektoram*]. Рига: Общество *Знание* Латвийской ССР, Научно-методический совет по пропаганде общественно-политических дисциплин, Комиссия философии, 1964; Шендрик, Николай. *Колхозы – школа коммунизма для крестьянства. В помощь лектору* [*Kolhozi – komunisma skola zemniekiem. Palīgs lektoram*]. Рига: Общество по распространению политических и научных знаний Латвийской ССР, 1962; Шендрик, Николай. *Латвийская СССР в братской семье советских народов. В помощь лектору* [*LPSR brālīgo padomju tautu ģimenē. Palīgs lektoram*]. Москва: Знание, Всесоюзное общество по распространению политических и научных знаний, 1961; Шендрик, Николай. *О социалистическом интернационализме и патриотизме. Материал для лекторов* [*Par sociālistisko internacionālismu un patriotismu. Materiāli lektoriem*]. Рига: Общество по распространению политических и научных знаний Латвийской ССР, 1961; Шендрик, Николай. *Борьба Коммунистической партии Советского Союза против механицизма и меньшевиствующего идеализма (1920–1932 годы)* [*PSKP cīņa ar mehānicismu un meņševistisko ideālismu (1920–1932)*] (автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук). Москва: Академия общественных наук при ЦК КПСС, Кафедра истории философии, 1955. Российская государственная библиотека. Pieejams: http://search.rsl.ru/ru/search#q="Шендрик%2C Николай Иванович"; Ozoliņa, Valda. "Daugavpils paidagoģiskā universitāte", *Akadēmiskā Dzīve*, Nr. 38, 1996/1998, 35. lpp.; Roze, L. "Zināšanām plašu ceļu tautā", *Cīņa*, Nr. 216, 1960, 10. septembris, 4. lpp., "Republikas laikrakstu darbinieku seminārs", *Cīņa*, Nr. 267, 1961, 12. novembris, 1. lpp.

aprakstu par Jāņa Broliša cītīguma, ieinteresētības un izaugsmes izpausmēm. Raksturojumā teikts, ka viņš:

> "[..] dziļi apguvis marksisma-ļeņinisma pamatlicēju darbus, savlaicīgi konspektējis obligāto literatūru, trīsreiz uzstājās ar priekšlasījumiem semināros par PSKP vēsturi, politekonomiku un dialektisko materiālismu"[2711],

kas novērtēti ar teicami. Turklāt atzīmēts, ka Brolišs gatavojas ļoti cītīgi gan semināriem, gan kārtējām nodarbībām, kā arī aktīvi piedalās izglītības procesā. Piebilsts, ka pirmajā kursā viņam bijušas labas un pat tikai apmierinošas sekmes, bet jau otrā kursa semestra eksāmeni un 3. kursa pirmā semestra eksāmeni novērtēti tikai ar teicami. Tāpat norādīts: "Brīvprātīgi apgūst angļu valodu."[2712] Šajā sakarā gan piebilstams, ka, spriežot pēc izziņas, kas sagatavota mācību beigās, virzot Brolišu apstiprināšanai LKP Limbažu rajona komitejas otrā sekretāra amatā, Broliša angļu valodas zināšanas novērtētas kā vājas.[2713] Partijas uzdevumu izpilde raksturota kā kārtīga. Sabiedriskās aktivitātes konkretizētas, norādot, ka 1957. gadā Brolišs bijis propagandists Rīgas liķieru un degvīnu fabrikā, ka viņš ir Vissavienības politisko zinību un zinātnes izplatīšanas biedrības Latvijas republikāniskās nodaļas biedrs, ka uzstājas ar lekcijām par starptautisko situāciju uzņēmumos Rīgā un ārpus tās, vada pulciņu par aktuālo politisko situāciju. Raksturojums ietver pat valodas novērtējumu – skaidra un saprotama.[2714]

Abu minētā raksturojuma parakstītāju karjeras līdzinās Jāņa Broliša karjerai, tai skaitā līdzīgs ir viņu ceļš uz zinātnisko grādu ar partijas skolu un PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmijas palīdzību, pievēršoties PSKP un marksisma-ļeņinisma studijām. Šāda karjeru sasaukšanās starp tiem, kam parakstīts un kas parakstījuši

---

[2711] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 12. lp. (1958. gada maija raksturojums, ko parakstījuši LKP CK Republikāniskās partijas skolas direktors Andrejs Elvihs un partijas pirmorganizācijas komitejas sekretārs Nikolajs Šendriks).

[2712] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 12. lp.

[2713] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 17. lp. (izziņa, kas sagatavota Jāņa Broliša virzībai apstiprināšanai LKP Limbažu rajona komitejas otrā sekretāra amatā un ko parakstījuši LKP CK kadru uzskaites sektora vadītāja Zinaida Kozireva un LKP CK partijas orgānu nodaļas atbildīgais organizators Aršs).

[2714] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 12. lp.

raksturojumu LKP CK Republikāniskajā partijas skolā, cita starpā, vērojama arī Vladimira Sējas, no vienas puses, un Longina Avdjukeviča un Olgas Vāveres (līdzība katram ir savā veidā) gadījumā, no otras puses.[2715]

Jānis Brolišs LKP CK Republikānisko partijas skolu pabeidza 1958. gadā, iegūstot pēc okupācijas režīma varas ieskatiem gan vidējo izglītību,[2716] gan arī augstāko nepabeigto izglītību, tad arī, pamatojoties uz LKP CK biroja 1958. gada 29. jūlija protokolu Nr. 22, §19, pieņemts nolēmums par Jāņa Broliša norīkošanu LKP Limbažu rajona komitejas rīcībā vadošam partijas darbam.[2717] Tajā pašā dienā atbilstoši LKP CK biroja nolēmumam, kas pamatojas uz 1958. gada 29. jūlija protokolu Nr. 22, §44, bija nolemts rekomendēt Jāni Brolišu mācībām PSKP CK Neklātienes augstākajā partijas skolā. Spriežot pēc nolēmumā norādītā, par kandidātiem mācībām PSKP CK Neklātienes augstākajā partijas skolā izteikušies LKP CK Partijas orgānu nodaļas vadītājs Augusts Voss, LKP CK otrais sekretārs Vilis Krūmiņš un sekretārs Ādolfs Migliniks (1903–1971)[2718].[2719] Atbilstoši LKP Limbažu rajona komitejas plēnuma 1958. gada 26. decembra protokolam Nr. 1, §2, Jāni Brolišu ievēlēja par LKP Limbažu rajona komitejas otro sekretāru.[2720] LKP CK birojs šo lēmumu apstiprināja ar 1959. gada 6. janvāra nolēmumu, kas izriet no protokola Nr. 42, §12 un ko parakstījis

[2715] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l. (LKP CK nomenklatūras kadru Vladimira Sējas personas lieta), 11. lp. (LKP CK Republikāniskās partijas skolas 1948. gada 20. maija raksturojums, ko kopīgi parakstījuši direktore Olga Vāvere un partijas biroja sekretārs Longins Avdjukevičs).
[2716] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 7. lp.
[2717] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 13. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots ar 1958. gada 29. jūlija protokolu Nr. 22, §19 un ko parakstījis otrais sekretārs Vilis Krūmiņš).
[2718] Migliniks, Ādolfs. *Cīņa*, Nr. 297, 1971, 23. decembris, 3. lpp.
[2719] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 14. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatots ar 1958. gada 29. jūlija protokolu Nr. 22, §44 un ko parakstījis otrais sekretārs Vilis Krūmiņš).
[2720] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 15. lp. (LKP Limbažu rajona komitejas plēnuma nolēmums, kas pamatots ar 1958. gada 26. decembra protokolu Nr. 1, §2 un ko parakstījis LKP Limbažu rajona komitejas pirmais sekretārs Kārlis Zorins).

pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš.[2721] 1959. gada 2. janvāra raksturojumā, ko sniedzis LKP Limbažu rajona komitejas pirmais sekretārs Kārlis Zorins, līdzās vispārīgai informācijai par dzimšanas gadu, tautību, nepabeigto augstāko izglītību un stāžu PSKP norādīts, ka pirmajā LKP Limbažu rajona komitejas plēnumā Jāni Brolišu ievēlēts par otro sekretāru vienbalsīgi.[2722] LKP CK partijas organizāciju nodaļas vadītājs Augusts Voss apstiprināja minēto, norādot raksturojumā, kas seko izziņai, lai apstiprinātu Brolišu LKP Limbažu rajona komitejas otrā sekretāra amatā, ka viņš vienbalsīgi ievēlēts VII Limbažu rajona partijas konferencē rajona komitejā un pirmajā plēnumā – par partijas rajona komitejas otro sekretāru.[2723] Tālāk Zorina parakstītajā raksturojumā norādīts, ka, strādājot par otro sekretāru no 1958. gada 15. augusta, Jānis Brolišs sevi ir parādījis kā "spējīgs, enerģisks partijas darbinieks", kas, "neesot iemaņām vadošā partijas darbā, cenšas apgūt [partijas darba] stilu un metodes".[2724] Minēts, ka uzdevumus izpilda akurāti, ka prasmīgi organizē masu politisko darbu. Tāpat norādīts, ka Jānis Brolišs ir izpelnījies "autoritāti starp partijas padomju aktīvu un rajona iedzīvotājiem",[2725] ka paaugstina savu idejiski politisko līmeni un, lai gan mācās neklātienē augstākajā partijas skolā, aktīvi piedalās sabiedriskajā darbā, uzstājoties ar lekcijām un priekšlasījumiem.[2726] Esot šajā amatā, Jānis Brolišs divas reizes bija ārpus PSRS "kā tūrists": 1959. gadā – 14 dienas Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā un 1960. gadā – 14 dienas Polijas Tautas Republikā.[2727] 1960. gadā viņš saņēmis savu pirmo apbalvojumu, medaļu *Par varonīgu darbu*,[2728] kas

[2721] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 18. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1959. gada 6. janvāra protokola Nr. 42, §12 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[2722] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 16. lp. (1959. gada 2. janvāra raksturojums, ko sniedzis LKP Limbažu rajona komitejas pirmais sekretārs Kārlis Zorins).
[2723] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 17. lp. otra puse (raksturojums, kas seko sagatavotajai izziņai Jāņa Broliša virzībai apstiprināšanai LKP Limbažu rajona komitejas otrā sekretāra amatā un ko parakstījis LKP CK Partijas orgānu nodaļas vadītājs Augusts Voss).
[2724] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 16. lp.
[2725] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 16. lp.
[2726] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 16. lp.
[2727] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 5. lp.
[2728] LVA, PA-101. f., 52. apr., 5. lp. otra puse.

atbilstoši 1961. gada septembra (oktobra) raksturojumam saņemta par dalību LPSR II skolotāju kongresā.[2729] 1971. gada kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka laikposmā no 1958. gada līdz 1961. gadam Brolišs bija "ievēlēts" ne tikai par rajona komitejas otro sekretāru, bet arī par Limbažu rajona Tautas deputātu padomes deputātu.[2730] Atbilstoši 1961. gada 29. augusta LKP CK biroja nolēmumam, kas izriet no protokola Nr. 75, §21 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše, Jānis Brolišs atbrīvots no LKP Limbažu rajona komitejas otrā sekretāra pienākumiem sakarā ar "pāreju citā darbā".[2731] 1961. gada 31. augusta izziņa, ko parakstījusi LKP CK Kadru uzskaites sektora vadītāja Zinaida Kozireva, norādīts, ka atbrīvošana no LKP Limbažu rajona otrā sekretāra amata notikusi sakarā ar Jāņa Broliša komandēšanu LPSR Valsts drošības komitejas rīcībā.[2732]

Atbilstoši 1971. gada 2. novembra autobiogrāfijā norādītajam 1961. gadā Jānis Brolišs pabeidzis PSKP CK Neklātienes augstāko partijas skolu,[2733] žurnālistikas nodaļu.[2734] Pēc okupācijas režīma varas ieskatiem, šeit iegūta augstākā izglītība. Raksturojumā, kas sniegts par bijušo LKP Limbažu rajona komitejas otro sekretāru Jāni Brolišu, rekomendējot viņu darbam PSRS vēstniecībā Zviedrijas Karalistē un ko parakstījis LKP CK sekretārs Augusts Voss, precizēts, ka Jānis Brolišs ir veiksmīgi pabeidzis mācības un nokārtojis eksāmenus PSKP CK Neklātienes augstākajā partijas skolā, saņemot "augstāko partijas izglītību".[2735] Ievērojams, ka raksturojumā, kas rekomendē darbam PSRS vēstniecībā Zviedrijas Karalistē, iekļauta ne tikai vispārīga

[2729] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 21. lp. (partijas raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs Augusts Voss, kur drukā norādīts 1961. gada septembris un kas vizēts 1961. gada 6. oktobrī).
[2730] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 5. lp.
[2731] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 19. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1961. gada 29. augusta protokola Nr. 75, §21 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).
[2732] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 20. lp. (1961. gada 31. augusta izziņa, ko parakstījusi LKP CK Kadru uzskaites sektora vadītāja Zinaida Kozireva).
[2733] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 8. lp.
[2734] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp., LVA, PA-101, f., 52. apr., 9. l., 32. lp. (raksturojums, kas sniegts par Jāni Brolišu kā LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītāju un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss).
[2735] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 21. lp.

informācija par Jāņa Broliša izglītību, panākumiem partijas darbā, kā arī informācija par partijas izglītojošā darba vadību Limbažu rajona izglītības un kultūras iestāžu tīklā, bet arī norāde, ka

> "[biedram Jānim Brolišam, Viktora dēlam] ir nosliece uz propagandas darbu, [viņš] prasmīgi gatavo un pieejami prot uzstāties auditorijas priekšā ar lekcijām un priekšlasījumiem".[2736]

Spriežot, piemēram, pēc 1964. gada 14. augusta raksturojuma Nr. 399,[2737] minētā "nosliece" izmantota, lai dotu turpmākus darba uzdevumus Jānim Brolišim, kad viņš bija atašeja amatā.

1961. gadā Jānis Brolišs sāka stažiera gaitas LPSR Ārlietu ministrijā, kā rezultātā 1962. gadā viņu nosūtīja par atašeju uz PSRS vēstniecību Zviedrijas Karalistē, kur viņš nostrādāja no 1962. gada marta līdz 1964. gada augustam[2738].[2739] Šajā laikā citas ārvalstis nav apmeklētas.[2740] PSRS ārkārtējā un pilnvarotā vēstnieka Zviedrijas Karalistē Nikolaja Belohvostikova un arodbiedrības organizācijas sekretāra, padomnieka lauksaimniecības jautājumos Nikolaja Volodarska kopīgi parakstītais raksturojums visai detalizēti atklāj Jāņa Broliša darba pienākumu apjomu, kādēļ acīmredzot bijusi nepieciešama komandēšana LPSR VDK rīcībā:

> "Galvenais viņa darbības apcirknis bija darbs ar latviešu emigrāciju. [Biedrs] Brolišs savas darbības laikā vēstniecībā nodibināja daudzus noderīgus sakarus emigrantu aprindās un bija labi informēts par procesiem, kas notika latviešu emigrācijā, par noskaņojumu šajās aprindās. Viņš uzrakstīja virkni noderīgu informatīvu materiālu un uzziņu par latviešu emigrācijas stāvokli Zviedrijā.
>
> Ievērojama b. Broliša iezīme ir iniciatīva. Pēc viņa ierosmes noritēja virkne sarīkojumu ar latviešu emigrāciju – tikšanās vakari ar atbraukušajiem uz Zviedriju LPSR zinātnes un kultūras darbiniekiem,

[2736] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 21. lp.
[2737] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 23. lp. (1964. gada 14. augusta raksturojums Nr. 399, ko parakstījis PSRS ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks Zviedrijas Karalistē Nikolajs Belohvostikovs un arodbiedrības organizācijas sekretārs, padomnieks lauksaimniecības jautājumos Nikolajs Volodarskis).
[2738] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 23. lp.
[2739] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp. otra puse.
[2740] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 5. lp.

kinofilmu demonstrācija, preses konferences. Ne vienreiz vien b. Brolišs sniedza priekšlikumus izvērst patriotisko darbu starp latviešiem Zviedrijā, ko parasti vadība atbalstīja."[2741]

Reizē raksturojumā vispārīgi aprakstīta arī darbība citās jomās. Minēts, ka Brolišam uzticēti darbi, kas saistīti ar vēstniecības konsulāro nodaļu, ka viņš aktīvi piedalījies sabiedriskajā darbā, bijis sākumā vēstniecības diplomātiskā sastāva arodbiedrības organizācijas sekretāra vietnieks, bet pēdējā gadā – sekretārs. Zīmīgi bilsts arī, ka Brolišs protot glabāt valsts noslēpumu. Neiztrūkst norāde arī par izglītību, minot, ka Jānis Brolišs vēstniecībā apguvis angļu valodu divu gadu kursa apjomā, kā arī sācis saprast zviedru valodu.[2742] Ievērojams, ka 1971. gada 2. novembra kadru uzskaites personas lapā Jānis Brolišs, atbildot uz jautājumu par svešvalodu un "PSRS tautu" valodu zināšanām, norādījis, ka zina angļu, krievu un latviešu valodu,[2743] tomēr ne vārda nav minēts par zviedru valodu.

Trimdas latviešu prese sniedz ieskatu par to, kā Jāņa Broliša darbību novērtējusi Zviedrijas Karalistē dzīvojošo trimdas latviešu sabiedrība. Piemēram, 1963. gada 1. maija laikraksta *Brīvība* raksts *Atkal Brolīšs!* rada iespaidu, ka PSRS vēstniecības atašeju Jāņa Broliša un Leonīda Kārkliņa[2744] aicinājumus uz vakariem uztvēra kā uzmācību un vērtēja skeptiski. Konkrētā gadījumā aprakstīta spēlfilmas *Diena bez vakara* (režisors – Māris Rudzītis, scenārija autors – Miervaldis Birze, lomās – Alfrēds Videnieks, Lidija Freimane, Velta Līne, Vija Artmane u. c.) izrādīšana, kuru noskatīties ieradās piecpadsmit skatītāji un kas rakstā nodēvēta par "Rīgas «brāķi»". Raksts arī sniedz ziņas, ka vakari regulāri organizēti "Pad. Sav-bas un Zviedrijas tuvināšanas b-bas telpās".[2745]

[2741] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 23. lp.
[2742] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 23. lp.
[2743] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp.
[2744] "Dzintarjūra – vienotāja", *Dzimtenes Balss*, Nr. 35, 1964, maijs, 3. lpp. Presē pieejamā informācija, raksturojot Leonīdu Kārkliņu, Mārtiņa dēlu, norāda uz 30 gadu stāžu VDK. "Īpaši bīstami okupanti un kolaboranti (VDK veterani)", *Pavalstnieks*, Nr. 27, 1994, 12. jūlijs, 5. lpp.
[2745] "Atkal Brolīšs!" *Brīvība*, Nr. 5, 1963, maijs, 4. lpp.

Savukārt 1964. gada 25. marta laikrakstā *Laiks*, vērtējot PSRS ārlietu ministra Andreja Gromiko (1909–1989) atbildes vizīti Zviedrijas Karalistē sakarā ar Zviedrijas Karalistes ārlietu ministra Torstena Nilsona (*Tortsten Nilsson*, 1905–1997) vizīti Maskavā, ar to saistīto Maskavas "šarma ofensīvu", pieminētas arī Broliša un Kārkliņa aktivitātes kā daļa no šīs "ofensīvas". Piemēra pēc minēta abu organizēta tikšanās ar LPSR Nopelniem bagāto mākslas darbinieku, grafiķi Arturu Lapiņu (1911–1983),

> "ko zinām kā pašu negantāko turienes mākslinieku pātagotāju, uz kuŗa sirdsapziņas guļ vairāku latviešu gleznotāju bēdīgais liktenis Staļina laikā".[2746]

Minētā tikšanās atkal bijusi organizēta "Zviedrijas-Pad. Savienības biedrības «latviešu nodaļas»" piesegā, uz kuru, kā norāda laikraksts, ieradās "gaužām maz" Stokholmas latviešu.[2747] Lai novērtētu Latvijas nodaļas izvēlēto šarmēšanas līdzekli, salīdzinājumam jāmin, ka 1964. gada 1. martā Stokholmā biedrību *Zviedrija un PSRS* savienība organizēja tikšanos ar kosmonautiem Juriju Gagarinu (1934–1968) un Valēriju Bikovski (1934).[2748] Spriežot pēc 1964. gada 28. marta *Cīņā* publicētā Artura Lapiņa raksta, minētais Zviedrijas Karalistes apmeklējums bija saistīts ar ceļojošo[2749] "latviešu padomju grafikas un akvareļu glezniecības izstādes" atklāšanu 1. martā Erebrū Mākslas namā. Rakstā atspoguļotas Lapiņa bažas pirms atklāšanas par izstādes apmeklējumu, par spīti 29. februārī vietējā presē publicētajām labvēlīgām atsauksmēm, tomēr bažas esot bijušas veltas:

> "Vernisāžā bija klāt 190 cilvēku. Tika sacīts, ka zviedru mākslas dzīves apstākļos tas esot reti redzēts skaitlis. Jau pirmajos brīžos pēc tam, kad PSRS vēstniecības Zviedrijā atašejs L. Kārkliņš bija izstādi atklājis, varēja dzirdēt skatītāju spriedumus un atsauksmes. Labas atsauksmes, cildinošas atsauksmes."[2750]

[2746] "Gromiko Zviedrijā", *Laiks*, Nr. 25, 1964, 25. marts, 1. lpp.
[2747] "Gromiko Zviedrijā", *Laiks*, Nr. 25, 1964, 25. marts, 1. lpp.
[2748] "Padomju kosmonauti Stokholmā", *Cīņa*, Nr. 53, 1964, 3. marts, 3. lpp.
[2749] "Dzintarjūra – vienotāja", *Dzimtenes Balss*, Nr. 35, 1964, maijs, 3. lpp.
[2750] Lapiņš, Arturs. "Māksla auž tautām draudzība sagšu", *Cīņa*, Nr. 75, 1964, 28, marts, 4. lpp.

Spriežot pēc raksta, izstādei bijis veltīts arī labvēlīgs sižets nākamajā dienā pēc atklāšanas, 2. martā, "Zviedrijas centrālajā televīzijā". Ekrānos varējis aplūkot, piemēram, portretus, ko darinājusi Gundega Vaska (1917–2006), Josifs Elgurts (1924–2007), Semjons Šegelmanis (1933), arī Vasilija Šelkova (1923) "asēto Audriņu traģēdiju" un Jāņa Robera Tillberga (1880–1972) "linolejā grieztos latviešu zvejniekus".[2751] Trimdas latviešu laikraksts *Latvija* atklāj, ka izstāde izpelnījās arī kritiku, minot laikraksta *Svenska Dagbladet* vērtējumu, ka izstāde esot "ļoti nevienāda", ka visvājākie esot akvareļi, kas atgādinot "tūrisma mākslu". Šo vērtējumu gan, spriežot pēc publikācijas, Kārkliņš ar Brolišu parūpējās Latvijai pasniegt kā atzinību.[2752]

Noslēdzot Broliša Stokholmas gaitu raksturojumu atašeja lomā, izmantojot presē pieejamās ziņas, jāmin 1963. gada 18. novembra sarīkojums. Brolišs un Kārkliņš šajā dienā bija sarīkojuši tikšanos ar diviem no Latvijas atbraukušiem "aģitatoriem", kas raksturoti šādi:

> "[..] kāds *Inturista* pārstāvis Sigmunds Skujiņš un okupantu «zinātņu akadēmijas» sūtīts runātājs Mārtiņš Zaķis."[2753]

Tas, ka sarīkojums piesaistīja septiņu trimdinieku, tostarp Ulža Ģērmaņa (1915–1997) un Alfrēda Aleksandra Vintera (1908–1976), uzmanību un tādēļ izsauca sašutumu, ka viņi priekšroku devuši PSRS vēstniecības darboņu sarīkojumam, nevis trimdas latviešu rīkotajam svētku dievkalpojumam,[2754] norāda, ka PSRS vēstniecības Zviedrijas Karalistē vērtējumam Broliša darbam bija arī kāds pamas.

1964. gadā Brolišs atgriezās Rīgā, kur līdz 1966. gadam bija LKP CK propagandas nodaļas[2755] lektoru grupas vadītājs.[2756] Virzot

---

[2751] Lapiņš, Arturs. "Māksla auž tautām draudzības sagšu", *Cīņa*, Nr. 75, 1964, 28, marts, 4. lpp.
[2752] "Ļoti nevienāda izstāde. Latviešu socialistiskie reālisti Zviedrijā", *Latvija*, Nr. 10, 1964, 14. marts, 8. lpp.
[2753] "Viņi sāk «atzīt» 19. novembri!", *Latviju Vārds*, Nr. 27, 1963, 21. novembris, 1. lpp.
[2754] "Viņi sāk «atzīt» 19. novembri!", *Latviju Vārds*, Nr. 27, 1963, 21. novembris, 1. lpp.
[2755] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 9. lp.
[2756] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp. otra puse.

attiecīgajam amatam, LKP CK nodaļas vadītāja Imanta Andersona parakstītajā raksturojumā, kur, cita starpā, minēts, ka Andersons veicis pārrunas ar Jāni Brolišu, norādīts, ka Jānis Brolišs komjaunatnes un partijas darbā sevi ir pierādījis kā iniciatīvas pilnu un dziļdomīgu propagandas darbinieku. Savukārt vēstniecības darbā ieguvis pieredzi kontrpropagandas darbā, kā arī darbā ar latviešu emigrantiem. Rezultātā viņam esot pietiekama sagatavotība un personīgās kvalitātes, lai varētu vadīt LKP CK lektoru grupu.[2757] LKP CK prezidijs Brolišu amatā apstiprināja ar nolēmumu, kas izriet no 1964. gada 1. septembra protokola Nr. 34, §3 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše.[2758] Minētā sakarā 1964. gada 28. septembrī Jānis Brolišs parakstīja apņemšanos, ka viņš, strādājot LKP CK vai esot atbrīvots no darba, apņemas glabāt valsts noslēpumus, kas kļūst zināmi dienesta sakarā, kā arī visas ziņas, kas attiecas uz LKP CK un tās darbu, un nekādā veidā neizpaust un nedalīties ar minēto informāciju. Apņemšanās ietvēra arī norādi par atbildību saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1947. gada 9. jūnija dekrētu un saistību sniegt ziņas par visām izmaiņām anketā, konkrēti, par radiniekiem un paziņām, kas saistīti ar ārzemniekiem vai izbraukušiem uz ārzemēm.[2759] Atkārtoti LKP CK prezidijs Brolišu LKP CK lektoru grupas vadītāja amatā apstiprināja ar nolēmumu, kas izriet no 1965. gada 29. jūnija protokola Nr. 66, §24 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše.[2760] 1966. gada 23. marta raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Arvīds Pelše un ko vizējuši Augusts Voss un Imants Andersons, atklāj, ka LKP CK lektoru grupas vadībā Brolišs strādājis kopš 1964. gada augusta, ka viņš ir

[2757] LVA, PA-101. f., 52. apr., 24. lp. otra puse (izziņai, kas sagatavota Jāņa Broliša apstiprināšanai par LKP CK lektoru grupas vadītāju, pievienots raksturojums, ko parakstījis LKP CK ideoloģiskās nodaļas vadītājs Imants Andersons).
[2758] LVA, PA-101. f., 52. apr., 25. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas izriet no 1964. gada 1. septembra protokola Nr. 34, §3 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).
[2759] LVA, PA-101. f., 52. apr., 26. lp. (apņemšanās, ko Jānis Brolišs parakstījis 1964. gada 28. septembrī).
[2760] LVA, PA-101. f., 52. apr., 27. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas izriet no 1965. gada 29. jūnija protokola Nr. 66, §24 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

> "principiāls, prasīgs, prasmīgi vada lektoru grupu, ikdienā virza darbu republikāniskajā [Vissavienības politisko zinību un zinātnes izplatīšanas biedrības nodaļā]. Lielu uzmanību velta stila un metožu pilnveidošanai propagandas darbā, prasmīgi gatavo un pieejami uzstājas ar lekcijām un priekšlasījumiem, ir nosliece uz zinātniski pētniecisko darbu."[2761]

Tāpat raksturojums informē, ka Brolišs esot izpelnījies autoritāti starp LKP CK aparāta darbiniekiem, ievēlēts par nodaļas arodbiedrības komitejas priekšsēdētāju, regulāri paaugstinot savas zināšanas un kvalifikāciju. 1965. gadā lektoru grupas vadībā izpelnījies medaļu *Par teicamu darbu*.[2762] 1966. gada 30. jūnija raksturojumā, kas sniegts Rīgas pilsētas Maskavas rajona kara komisariātam, iepriekšējais raksturojums saīsinātā formā pēc būtības atkārtots.[2763] Pamatojoties uz LKP CK biroja nolēmumu, kas izriet no 1966. gada 16. augusta protokola Nr. 20, §25 un ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Nikolajs Beluha, Jānis Brolišs atbrīvots no LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas lektoru grupas vadības sakarā ar došanos mācībās, bet viņa vietā apstiprināts Ludis Himelreihs, Pētera dēls (1931–1994).[2764]

1966. gadā Jānis Brolišs devās uz Maskavu, kur līdz 1969. gadam bija aspirants PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmijas Zinātniskā komunisma katedrā.[2765] Aspirantūras noslēgumā[2766] Brolišs aizstāvēja zinātņu kandidāta disertāciju *Antikomunistisko koncepciju par nacionālo jautājumu Padomju Baltijas republikās kritika (Критика антикоммунистических концепций по национальному вопросу в*

[2761] LVA, PA-101. f., 52. apr., 28. lp. (1966. gada 23. marta raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Arvīds Pelše un ko vizējuši Augusts Voss un Imants Andersons).
[2762] LVA, PA-101. f., 52. apr., 5. lp. otra puse; LVA, PA-101. f., 52. apr., 28. lp.
[2763] LVA, PA-101. f., 52. apr., 29. lp. (1966. gada 30. jūnija raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs un ko vizējis Imants Andersons).
[2764] LVA, PA-101. f., 52. apr., 30. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1966. gada 16. augusta protokola Nr. 20, §25 un ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Nikolajs Beluha).
[2765] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp. otra puse.
[2766] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 9. lp.

отношении республик Советской Прибалтики[2767]*)*[2768] un saskaņā ar PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmijas padomes 1969. gada 27. jūnija lēmumu, kas izriet no protokola Nr. 5, ieguva filozofijas zinātņu kandidāta grādu, ko apliecina PSRS Augstākas un vidējās speciālās izglītības ministrijas Augstākās atestācijas komisijas 1969. gada 28. novembrī izsniegtais zinātņu kandidāta diploms МФС Nr. 002540.[2769] Tad no 1969. gada jūnija līdz 1971. gada novembrim[2770] Jānis Brolišs strādāja par instruktoru PSKP CK propagandas nodaļā.[2771] Šajā amatā viņš 1970. gadā saņēma jubilejas medaļu *Par varonīgu darbu. Atzīmējot Vladimira Iļjiča Ļeņina 100. dzimšanas dienu*.[2772]

1971. gadā Jānis Brolišs atgriezās Rīgā, kur 1971. gada novembrī, pamatojoties uz LKP CK biroja 1971. gada 1. novembra protokola Nr. 24, §1 nolemto[2773], tika apstiprināts par LKP CK ārzemju sakaru nodaļas vadītāju.[2774] Augusta Vosa parakstītais raksturojums par Jāni Brolišu kā LKP CK ārzemju sakaru nodaļas vadītāju, lai gan salīdzinoši precīzi uzskaita viņa dzīves un darba gaitas, tomēr neatklāj neko pēc būtības par veikumu konkrētajos amatos, arī šīs nodaļas vadībā.[2775] Turklāt, spriežot pēc citiem Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā pieejamajiem dokumentiem, piemēram, pēc Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas 1972. gada 29. marta sēdes

---

[2767] Sk.: Бролиш, Янис. *Критика антикоммунистических концепций по национальному вопросу в отношении республик Советской Прибалтики* (автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук). Москва: Академия общественных наук при ЦК КПСС, Кафедра научного коммунизма, 1969. Pieejams: http://нэб.рф/catalog/000200_000018_rc_3513894/

[2768] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp.

[2769] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 10. lp. (PSRS Augstākas un vidējās speciālās izglītības ministrijas Augstākās atestācijas komisijas 1969. gada 28. novembrī Jānim Brolišam izsniegtais zinātņu kandidāta diploms МФС Nr. 002540).

[2770] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 9. lp.

[2771] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp. otra puse.

[2772] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 5. lp. otra puse.

[2773] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 31. lp. (LKP CK biroja 1971. gada 1. novembra protokola Nr. 24, §1 izraksts).

[2774] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp. otra puse, 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai, kur atzīmēts, ka personas lieta ir pārbaudīta trīs reizes – 1976. gada 29. septembrī, 1980. gada 14. aprīlī un 1983. gada 11. februārī).

[2775] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 32.–33. lp.

protokola izraksta,[2776] raksturojumā izlaists, piemēram, tas, ka Jānis Brolišs, būdams LKP CK ārzemju nodaļas vadītājs, bija Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētāja vietnieka amatā, no kura minētajā sēdē bija lūdzis sevi atbrīvot sakarā ar pārcelšanu uz Latvijas Republikānisko arodbiedrību padomi par Ārzemju tūrisma nodaļas vadītāju.[2777] Jāņa Broliša dalība Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas sarīkojumos LKP CK Ārzemju nodaļas vadītāja kapacitātē atspoguļota arī presē.[2778]

LPSR Ministru padome 1972. gada 20. jūnijā iesniedza priekšlikumu LKP CK ar dokumentu Nr. 7/083, ko parakstījis priekšsēdētāja vietnieks Pēteris Strautmanis, par Jāņa Broliša apstiprināšanu par LPSR iekšlietu ministru un Vladimira Sējas atbrīvošanu no šā amata.[2779] Pamatojoties uz LKP CK biroja lemto, kas izriet no 1972. gada 20. jūnija protokola Nr. 37, §52 un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss, Jāni Brolišu apstiprināja par LPSR iekšlietu ministru, atbrīvojot no attiecīgā amata Vladimiru Sēju. Minēto bija nolemts lūgt apstiprināt PSKP CK,[2780] kas to veica ar 1972. gada 11. jūlija protokolu Nr. 47.[2781] Broliša LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā nekas nav minēts par Sējas atbrīvošanas iemesliem.

[2776] LVA, 1052. f., 1. apr., 7. l., 4. lp. Citēts pēc: Daukste-Silasproģe, Inguna. "Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja no 1951. līdz 1990. gadam: izveide, struktūra, darbības virzieni", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 178. lpp.

[2777] Sk. Daukste-Silasproģe, Inguna. "Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja no 1951. līdz 1990. gadam: izveide, struktūra, darbības virzieni", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 178. lpp.

[2778] "Solidaritātē ar pasaules tautām", *Dzimtenes Balss*, Nr. 51, 1971, 16. decembris, 2. lpp.

[2779] LVA, PA-101, 52. apr., 9. l., 35. lp. (LPSR Ministru Padomes 1972. gada 20. jūnija dokuments Nr. 7/083).

[2780] LVA, PA-101, 52. apr., 9. l., 34. lp. (LKP CK biroja 1972. gada 20. jūnija protokola Nr. 37, §52 izraksts, ko parakstīja LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss).

[2781] LVA, PA-101, 52. apr., 9. l., 1. lp. (papildinājums personas kadru uzskaites personas lapai).

Personas lietā informācija par Broliša veikto iekšlietu ministra amatā ir vien brīdī, kad viņu atbrīvo no amata, pensionējot pēc paša lūguma slimības dēļ. Spriežot pēc presē pieejamās informācijas, iekšlietu ministra pienākumus Jānis Brolišs saistīja arī ar Iekšlietu ministrijas publiskā tēla spodrināšanu, piemēram, uzstājoties ar publiskām runām Padomju milicijas dienas sakarā, kur izcelti milicijas un atsevišķu darbinieku sasniegumi ne tikai tiešo pienākumu veikšanā, bet arī, piemēram, izpildot Latvijas Padomju rakstnieku savienības literatūras propagandas biroja lūgumu atjaunot fotogrāfiju, lai atklātu Andreja Pumpura attēlu.[2782] Dažas Jāņa Broliša aktivitātes LPSR Iekšlietu ministrijas publiskā tēla veidošanā bija vērstas arī uz saistībām demonstrēt it kā akadēmiskumu un zinātniskumu, radot pat priekšstatu, ka LPSR Iekšlietu ministrija ir soli priekšā Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridiskajai fakultātei. Tā, piemēram, 1973. gada 20. decembrī laikraksts *Padomju Students* raksta par Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridiskās fakultātes docētāju, konkrēti minot tikai docenti Mariju Blūmu (1915–1980)[2783], un rektora Visvara Millera (1927–1992) LPSR Iekšlietu ministrijas apmeklējumu, kura laikā tika izrādīta, piemēram, gan "skaitļojamā tehnika" noziedzīgo nodarījumu atklāšanai, gan Rīgas pilsētas Iekšlietu

[2782] Brolišs, Jānis. "Padomju milicijas dienu sagaidot. Kārības un likumības sardzē", *Cīņa*, Nr. 263, 1973, 8. novembris, 3. lpp.

[2783] Marija (Hisina) Blūma dzimusi 1915. gada 3. oktobrī Sanktpēterburgā, beigusi Daugavpils valsts ģimnāziju 1933. gadā, tad arī sākusi studijas Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē, kur tieslietu studijas beigusi 1938. gadā (LVVA, 7427. f., 1. apr., 18656. l., studenta kartīte, matrikula Nr. 19148). 1938. gadā kļuvusi par komjaunieti, kā arī veikusi "nozīmīgus šīs nelegālās organizācijas uzdevumus" (Reigase, Agra. "Atceroties profesori Mariju Blūmu", *Padomju Students*, Nr. 4, 1985, 3. oktobris, 2. lpp.). Strādājusi fabrikā. Pēc Latvijas Republikas okupācijas sākusi darbu LĻKJS CK kā tehniskā sekretāre, tad bijusi Rīgas apriņķa aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja, sākoties kara darbībai starp PSRS un nacionālsociālistisko Vāciju, evakuējusies uz Baškīrijas APSR. 1943. gadā kļuvusi par PSKP biedri. 1945. gadā atgriezusies Latvijas teritorijā, kur sākusi strādāt par izmeklētāju un prokurora palīgu, bet kopš 1951. gada sākusi darbu Latvijas Valsts universitātē, kur kopš 1960. gada sešpadsmit gadus vadījusi Krimināltiesību, kriminālprocesa un kriminālistikas katedru. 1975. gadā aizstāvējusi doktora disertāciju. Mirusi 1980. gada 14. novembrī. Reigase, Agra. "Atceroties profesori Mariju Blūmu", *Padomju Students*, Nr. 4, 1985, 3. oktobris, 2. lpp.; "Marija Blūma", *Padomju Students*, Nr. 10, 1980, 20. novembris, 4. lpp.

pārvaldes dežūrdaļa, gan kriminālistikas muzejs, gan arī operatīvi tehniskā daļa. No LPSR Iekšlietu ministrijas rakstā minēti Jānis Brolišs, viņa vietnieks Anrijs Kavalieris un vietnieks kadru jautājumos Nikolajs Suvorovs.[2784] Amata ietvaros, protams, Jānis Brolišs piedalījās arī tādos formālos sarīkojumos kā LPSR Augstākās tiesas plēnums, kur, piemēram, apspriesta plēnuma lēmumu pildīšana huligānisma jautājumos.[2785] Spriežot pēc 1977. un 1978. gada publikācijām, aktuālie, publiski atzītie sarežģījumi iekšlietās bija saistīti ar satiksmes drošību, par ko uzstājās[2786] un kuru risināšanā centās iesaistīties arī personīgi Jānis Brolišs, piemēram, rakstot LPSR Lauksaimniecības ministrijai par satiksmes drošības problēmām tās padotības uzņēmumos.[2787]

Jānis Brolišs, būdams LPSR iekšlietu ministrs, 1976. gada 12. martā saņēma Darba Sarkanā Karoga ordeni, pamatojoties uz PSRS Augstākās Padomes Prezidija lemto, par sekmēm, kas ir gūtas, izpildot devītās piecgades uzdevumus, augstiem dienesta rādītājiem, aktīvu darbu sabiedriskās kārtības un sociālistiskā īpašuma aizsardzībā.[2788]

Lai gan Jāņa Broliša LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta nesniedz pilnīgu ieskatu par viņa veikumu LPSR iekšlietu ministra amatā, toties tā ar 1978. gada 10. janvāra izziņas palīdzību dod ieskatu iekšlietu ministra Jāņa Broliša ģimenes dzīvē, kas acīmredzot ietekmējusi turpmāko karjeru. Proti, LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētāja Boļeslava Azāna (1921–1990),[2789] ar kuru iepriekš LPSR Augstākās padomes plēnumā Brolišs spriedis, piemēram, par huligānisma jautājumiem,[2790] parakstītajā izziņā, kur nav norādīts adresāts un tās sniegšanas pamats, izklāstīta Jāņa Broliša un Laumas Brolišas, Jēkaba meitas (1931),[2791] šķiršanās izskatīšanas gaita un

[2784] Sondore, Dz. "Milicija «atļauj» sevi pratināt", *Padomju Students*, Nr. 14, 1973, 20. decembris, 1. lpp.
[2785] "Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnums", *Cīņa*, Nr. 88, 1974, 14. aprīlis, 3. lpp.
[2786] Zars, E. "Vissavienības konference, VAI, Rīga-1977", *Padomju Jaunatne*, Nr. 250, 1977, 23. decembris, 4. lpp.
[2787] Ķemere, S. "Jāielūkojas patiesībai acīs", *Cīņa*, Nr. 24, 1976, 30. janvāris, 4. lpp.
[2788] LVA, PA-101. f., 52. apr., 2. lp. otra puse.
[2789] "Boļeslavs Azans", *Cīņa*, Nr. 139, 1990, 4. jūlijs, 4. lpp.
[2790] "Latvijas PSR Augstākās tiesas plēnums", *Cīņa*, Nr. 88, 1974, 14. aprīlis, 3. lpp.
[2791] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 54. lp. (1972. gada janvāra izziņa).

pamats. Izziņā teikts, ka 1977. gada 15. jūlijā LPSR iekšlietu ministrs Jānis Brolišs ir lūdzis LPSR Augstākajai tiesai šķirt laulību, kas slēgta 1952. gada 20. septembrī un kurā dzimuši divi bērni – Juris (1953) un Jānis (1971). Lūgums pamatots ar "psiholoģisku nesaderību", kas pēdējā laikā saasinājusies, kādēļ notikusi "fiziska atsvešināšanās", un kopš 1977. gada februāra laulības attiecību faktisko neeksistēšanu kopš 1977. gada februāra. Turklāt Brolišs uzsvēris, ka raksturu atšķirība bijusi vērojama jau pēdējos divdesmit gadus, bet nu tās nelabvēlīgi ietekmējot sešus gadus veco bērnu, jo sieva izmantojot audzināšanā nepedagoģiskas metodes un publiski cenšoties Jāni Brolišu kompromitēt.[2792]

Atbilstoši izziņai, izskatot lietu pirmo reizi 1977. gada 31. augustā, Broliša sieva prasību neatzina, uzskatīja, ka 25 gadus viņiem bijušas vienotas intereses un nekas viņu attiecībās neesot bijis tāds, kas varētu vedināt uz šķiršanos.[2793] Viņa arī norādīja, ka šķiršanās lēmumu vīrs esot pieņēmis slimības iespaidā. Rezultātā LPSR Augstākā tiesa nolēma jautājuma skatīšanu atlikt uz trim mēnešiem, dodot iespēju samierināties. Tomēr, arī 1977. gada 7. decembrī skatot lietu atkārtoti, Brolišs uzstāja uz šķiršanos, tāpēc laulība tika šķirta.[2794]

Jau nedaudz vairāk nekā pēc mēneša, 1978. gada 19. janvārī, Jānis Brolišs vērsās ar iesniegumu pie LKP CK pirmā sekretāra Augusta Vosa ar lūgumu atbrīvot viņu no LPSR iekšlietu ministra amata sakarā ar auss vestibulārā aparāta traumu, kas esot "gūta aizturot likumpārkāpējus". Turpat iesniegumā norādīts, ka minētais jau saskaņots ar PSRS Iekšlietu ministriju, minot PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenās kadru pārvaldes priekšnieku Ivanu Rjabiku, Iļjiča dēlu.[2795] 1978. gada 7. februārī LPSR Ministru padome dokumentā Nr. 7/083-4, kas adresēts LKP CK un ko parakstījis priekšsēdētājs Jurijs Rubenis, iesniegts priekšlikums LPSR iekšlietu ministra amatā apstiprināt Mihailu Drozdu, Filipa dēlu, atbrīvojot no šā amata sakarā ar

[2792] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 36. lp. (1978. gada 10. janvāra izziņas, ko parakstījis LPSR Augstākās Padomes priekšsēdētājs Boļeslavs Azāns).
[2793] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 36. lp.
[2794] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 37. lp.
[2795] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 38. lp. (1978. gada 19. janvāra Jāņa Broliša iesniegums LKP CK pirmajam sekretāram Augustam Vosam).

pensionēšanos slimības dēļ Jāni Brolišu.[2796] LKP CK birojs 1978. gada 9. februāra nolēmumā Nr. Б-46/1, kas izriet no 1978. gada 9. februāra protokola Nr. 46, §1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, apstiprināja priekšlikumu par Drozda apstiprināšanu LPSR iekšlietu ministra amatā un atbrīvošanu no LKP Jelgavas rajona komitejas pirmā sekretāra amata, kā arī Broliša pensionēšanos slimības dēļ.[2797] Lemtais saskaņots ar PSKP CK sekretariāta 1978. gada 8. februāra protokolu Nr. 92, §9.[2798]

Lietā norādīts, ka tikai vienu mēnesi – no 1978. gada februāra līdz martam – Jānis Brolišs īslaicīgi "nestrādāja sakarā ar veselības stāvokli un aiziešanu pensijā"[2799].[2800] Faktiski uzreiz, jau 1978. gada 22. februāra rekomendācijā, ko parakstījuši LPSR iekšlietu ministra vietnieks Anatolijs Koroļovs un partijas pirmorganizācijas sekretārs A. Bobovičs un kas acīmredzot sniegta sakarā ar ieceri atsākt – faktiski turpināt – darba gaitas, dots izvērsts un pozitīvs raksturojums par Jāni Brolišu kā bijušo LPSR iekšlietu ministru. Raksturojumā norādīts, ka viņš iekšlietu sistēmā ieviesis jauno un progresīvo, ka pievērsis uzmanību ministrijas aparāta stila un metožu pilnveidošanai. Turklāt Broliša vadībā esot veiktas darbības, lai pilnveidotu noziegumu atklāšanu, sabiedriskās kārtības nodrošināšanu un sociālistiskā īpašuma aizsardzību. Atzīmēts arī viņa ieguldījums personālsastāva mobilizācijā uzdevumu izpildei, kas izrietējuši no PSKP XXV kongresa. Turpat norādīts uz iniciatīvu, lai stiprinātu tiesisko kārtību un sociālistiskās likumības ievērošanu.[2801]

[2796] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 39. lp. (1978. gada 7. februārī LPSR Ministru Padomes dokuments Nr. 7/083-4, kas adresēts LKP CK un ko parakstījis priekšsēdētājs Jurijs Rubenis).

[2797] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 40. lp. (LKP CK biroja 1978. gada 9. februāra nolēmums Nr. Б-46/1, kas izriet no 1978. gada 9. februāra protokola Nr. 46, §1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).

[2798] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 1. lp. (papildinājums personas kadru uzskaites personas lapai)

[2799] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 1. lp.

[2800] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 47. lp., 47. lp. otra puse (1978. gada februāra izziņa).

[2801] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 41. lp. (1978. gada 22. februāra rekomendācija, ko parakstījuši LPSR iekšlietu ministra vietnieks Anatolijs Koroļovs un partijas pirmorganizācijas sekretārs A. Bobovičs).

Raksturojumā atzīmēts ne tikai tas, ka Brolišs savu darbu balstījis uz struktūrvienību partijas pirmorganizācijām, bet arī tas, ka viņš

> "pareizi veidojis attiecības ar republikas prokuratūru, Tieslietu ministriju un citām ministrijām un resoriem".[2802]

Norādīts, ka bieži esot braucis uz perifēriju, lai sniegu palīdzību, uzstājies ar lekcijām un priekšlasījumiem. Brolišs esot precīzs un konkrēts jautājumu risināšanā, kā arī stingri sekojot disciplīnai.[2803] Personīgi raksturots kā sabiedrisks, kulturāls, pieklājīgs un centīgs.[2804] Minētais saskan ar tēlu, ko rāda presē publicētās ziņas, tomēr tas neatspoguļo ne ievainojuma, kas izraisījis slimību, gūšanas apstākļus, ne arī iemeslus, kādēļ personas lietā iekļauta izziņa par šķiršanos un kāpēc tas laika ziņā sakrīt ar lūgumu atbrīvot no amata. 1978. gada 7. marta dokumentā, kas adresēts LKP CK un ko parakstījis LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītājs Vladimirs Laukmanis, minēts, ka LKP CK Ārzemju sakaru nodaļa sniedz priekšlikumu apstiprināt Jāni Brolišu par Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētāju, norādot uz viņa pieredzi partijas, administratīvajā un diplomātiskajā darbā, minot zinātņu kandidāta disertācijas aizstāvēšanu, kā arī norādot uz politisko izglītotību, principialitāti un enerģiskumu. Noslēgumā minēts, ka ar Jāni Brolišu veikuši pārrunas LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss, LKP CK sekretārs Imants Andersons un LKP CK ārzemju sakaru nodaļas vadītājs Vladimirs Laukmanis.[2805] LKP CK biroja 1978. gada 10. marta nolēmumā Nr. Б-47/24, kas izriet no 1978. gada 7. marta protokola Nr. 47, §24 un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss, priekšlikums atbalstīts, apstiprinot Jāni Brolišu par Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētāju.

[2802] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 41. lp.
[2803] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 41. lp.
[2804] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 42. lp.
[2805] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 43. lp. (1978. gada 7. marta dokuments, kas adresēts LKP CK un ko parakstījis LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītājs Vladimirs Laukmanis).

Minētā jautājuma sakarā izteikušies Laukmanis un Voss.[2806] 1978. gada 7. marta raksturojumā, ko apstiprināja LKP CK, ko parakstīja pirmais sekretārs Augusts Voss, bet vizēja LKP CK ārzemju sakaru nodaļas vadītājs Vladimirs Laukmanis, sniegts formāls dzīves un darba gaitu uzskaitījums, atkārtojot iepriekšējos raksturojumos norādīto par politisko izglītotību, principialitāti un enerģiskumu. Atšķirība vērojama vien norādē, ka Jānis Brolišs "rāda interesi par starptautiskās politiskas jautājumiem"[2807], kas acīmredzami iekļauta saistībā ar virzību amatā.[2808]

1983. gada 24. oktobra dokumentā, ko parakstījis LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītājs Vladimirs Laukmanis, sniegts priekšlikums par Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētāju apstiprināt Žani Zakenfeldu, Žaņa dēlu, atbrīvojot no šā amata Jāni Brolišu sakarā ar viņa pāriešanu citā darbā. Šeit arī sniegts Žaņa Zakenfelda raksturojums.[2809] Minētā sakarā pieņemts LKP CK biroja 1983. gada 4. novembra nolēmums Nr. Б-75/22, kas izriet no 1983. gada 4. novembra protokola Nr. 75, §22 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss. Tā rezultātā Jāņa Broliša vietā apstiprināts Žanis Zakenfelds, bet Brolišs atbrīvots sakarā ar pāriešanu citā darbā.[2810] Jāņa Broliša iesniegums LKP CK, kas mašīnrakstā datēts ar 1983. gada 31. novembri, bet rokrakstā labots uz oktobri, skaidro atbrīvošanas pamatu, proti, minētajā dokumentā norādīts uz Jāņa Broliša vēlmi nodoties zinātniski pedagoģiskai

[2806] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 44. lp. (LKP CK biroja 1978. gada 10. marta nolēmums Nr. Б-47/24, kas izriet no 1978. gada 7. marta protokola Nr. 47, §24 un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss).
[2807] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 46. lp. (1978. gada 7. marta raksturojums, ko apstiprinājis LKP CK, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, bet vizējis LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītājs Vladimirs Laukmanis).
[2808] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 45.–46. lp.
[2809] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 48. lp. (1983. gada 24. oktobra dokuments, ko parakstījis LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītājs Vladimirs Laukmanis).
[2810] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 49. lp. (LKP CK biroja 1983. gada 4. novembra nolēmums Nr. Б-75/22, kas izriet no 1983. gada 4. novembra protokola Nr. 75, §22 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).

darbībai, kādēļ lūgts atbrīvot no Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētāja amata.[2811]

Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētāja amata izpildes laikā 1980. gada aprīlī Jānis Brolišs saņēma LPSR Augstākās Padomes Goda rakstu par ilgstošu auglīgu darbu partijas un padomju orgānos un sakarā ar piecdesmito dzimšanas dienu.[2812] Šīs "biedrības" vadīšana deva iespēju Jānim Brolišam atkal apmeklēt ārvalstis, ko viņš kopš atašeja pienākumu izbeigšanas nebija varējis. Proti, 1978. gadā Jānis Brolišs devās dienesta komandējumā uz Vācijas Demokrātisko Republiku, 1979. gada oktobrī – uz Īrijas Republiku un Apvienoto Karalisti Padomju un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrību savienības specgrupas sastāvā, 1980. gada maijā – dienesta komandējumā uz Vācijas Federatīvo Republiku, 1980. gada jūnijā – dienesta komandējumā uz Polijas Tautas Republiku, 1980. gada oktobrī – dienesta komandējumā uz Šrilankas Demokrātisko Sociālistisko Republiku, 1981. gada maijā Rīgas pilsētas delegācijas sastāvā – uz *Portopijas-81* izstādes atklāšanu Japānā, 1982. gada maijā – dienesta komandējumā uz Vācijas Demokrātisko Republiku, 1982. gada novembrī delegācijas sastāvā no Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības – uz Kipras Republiku.[2813]

Dienesta gaitām noslēdzoties iekšlietu sistēmā, Brolišs bija kļuvis par iekšlietu ģenerālmajoru, 1978. gadā noņemts no kara uzskaites.[2814]

Personas lietā dalība koleģiālās "vēlētās" institūcijās atspoguļota sekojoši: LPSR Augtākās Padomes deputāts astotajā un devītajā sasaukumā (ievēlēts 1973. gada 28. oktobrī un 1975. gada jūnijā, pildījis deputāta pienākumus līdz 1980. gada 26. februārim). LKP CK loceklis (ievēlēts XXII kongresā, bijis no 1976. gada janvāra līdz

[2811] LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 50. lp. (Jāņa Broliša iesniegums LKP CK, kas mašīnrakstā datēts ar 1983. gada 31. novembri, bet rokrakstā labots uz oktobri, 24. novembra rezolūcija norāda, ka jautājums izskatīts 4. novembrī).
[2812] LVA, PA-101. f., 52. apr., 2. lp. otra puse.
[2813] LVA, PA-101, 52. apr., 3. lp.
[2814] LVA, PA-101, 52. apr., 3. lp. otra puse.

1981. gada janvārim). LKP Revīzijas komisijas loceklis (ievēlēts XXIII kongresā, darbojies kopš 1981. gada janvāra).[2815]

Salīdzinošs ieskats *Intūrista* Rīgas nodaļas[2816] lietā

LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas nav vienīgais personas lietu kopojums, kas satur būtisku LPSR VDK zinātniskai izpētei informāciju. Lai ilustrētu to, kā citviet pieejamās personas lietas ļauj precizēt, papildināt un pat pakļaut kritikai LKP CK nomenklatūras kadru personas lietās iekļauto informāciju, būs sniegts ieskats Latvijas Nacionālā arhīva Personāla dokumentu valsts arhīva 282. fondā *Akciju sabiedrība Viesnīca «Latvija»*, kas satur arī informāciju par *Intūrista* Rīgas nodaļā, dažādās tās juridiskās formācijās, proti, vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā, vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas apvienībā, PSRS Galvenās ārzemju tūrisma komitejas (*Glavkominturist*) vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas apvienībā, PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas (*Goskominturist*) Rīgas apvienībā nodarbinātajiem un kur glabājas Jāņa Broliša personas lieta[2817].

Minētā personas lieta atklāj, ka LKP CK biroja 1983. gada 4. novembra nolēmums Nr. Б-75/22, kā rezultātā Jāņa Broliša vietā par Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētāju apstiprināts Žanis Zakenfelds, bet Brolišs atbrīvots sakarā ar pāriešanu citā darbā,[2818] faktiski saistīts nevis ar Jāņa Broliša iesniegumā LKP CK, kas mašīnrakstā datēts ar 1983. gada 31. novembri, bet rokrakstā labots uz oktobri, minēto vēlmi nodoties zinātniski pedagoģiskai darbībai,[2819] bet ar pārcelšanu citā VDK

[2815] LVA, PA-101, 52. apr., 9. l., 2. lp.
[2816] Šeit un turpmāk ar *Intūrista* Rīgas nodaļu apzīmēta struktūra dažādās tās juridiskās formācijas: vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļa, vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas apvienība, PSRS Galvenās ārzemju tūrisma komitejas (*Glavkominturist*) vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas apvienība, PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas (*Goskominturist*) Rīgas apvienība.
[2817] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l. (1984. gadā atbrīvoto no darba personas lietas, Ба–Бу), 118.–123. lp. (Jāņa Broliša personas lieta). Visi dokumenti ir krievu valodā.
[2818] LVA, PA-101, 52. apr., 9. l., 49. lp.
[2819] LVA, PA-101, 52. apr., 9. l., 50. lp.

piesegstruktūrā – *Intūrista* Rīgas nodaļā –, nosakot atbildību personāla jautājumos. Minētais vismaz konvencionāli neatbilst tam, ko varētu uzskatīt par nodošanos zinātniski pedagoģiskai darbībai.

Pamatojoties uz PSRS Valsts ārzemju tūrisma pārvaldes 1983. gada 11. novembra pavēli Nr. 1000-*л*, PSRS Valsts ārzemju tūrisma pārvaldes vissavienības akciju sabiedrības *Intūrista* Rīgas apvienības ģenerāldirektors Igors Fjodorovs (1946–) ar 1983. gada 21. novembra pavēli Nr. 324-k iecēla no 1983. gada 22. novembra Jāni Brolišu par ģenerāldirektora vietnieku, kadru nodaļas priekšnieku, nosakot atalgojumu 200 rubļi. Iecelšana notikusi pārcelšanas kārtībā. Minētajā pavēlē, piesaucot to pašu pamatu, Fjodorovs pārceļ Juri Dimitri (1937) no Jūras un upju flotes strādnieku arodbiedrības Latvijas republikāniskās komitejas Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktora amata[2820] par Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieku, Ceļojumu pārvaldes priekšnieku, nosakot atalgojumu 225 rubļi.[2821] Nākamā personas lietā iekļautā pavēle saistīta ar *Intūrista* Rīgas nodaļas reorganizāciju. Konkrēti, PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas (*Goskominturist*) Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 30. marta pavēle Nr. 93-k paredz Brolišu iecelt no 1. aprīļa par Rīgas apvienības kadru daļas priekšnieku, nosakot 200 rubļu atalgojumu.[2822] Pavēle pamatota ar PSRS Valsts ārzemju tūrisma pārvaldes 1984. gada 22. marta pavēli Nr. 205-*л*. Šajā pašā pavēlē, atsaucoties uz to pašu pamatojumu, par ģenerāldirektora vietnieku iecelts Juris Dimitris, nosakot viņam 225 rubļu atalgojumu.[2823] Ievērojams, ka pavēlei izmantota vecā veidlapa, kur tās galvā rakstīts vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas apvienība. Turklāt arī tā neatspoguļo precīzi iepriekšējo *Intūrista* juridisko statusu, padotību PSRS Galvenajai ārzemju tūrisma komitejai (*Glavkominturist*).

Jāņa Broliša *Intūrista* Rīgas nodaļas kadru personas lieta, pateicoties jaunā parauga anketai, piemēram, satur daudz precīzākas ziņas par ģimeni nekā tās, kas sniegtas LKP CK nomenklatūras kadru

[2820] PDVA, 282. f., 1. apr., 135. l. (1984. gadā atbrīvoto no darba personas lietas, Д–И), 28. lp. (1983. gada 18. februāra anketa no Jura Dimitra personas lietas).
[2821] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 118. lp. (*Intūrista* Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 30. marta pavēle Nr. 93-k).
[2822] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 118. lp.
[2823] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 121. lp.

personas lietā, kā arī papildina ar ziņām par turpmākajām Jāņa Broliša dzīves un darba gaitām pēc tam, kad beigta LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta.

Anketa līdzīgi LKP CK nomenklatūras kadru lietā esošajiem dokumentiem portretē ģenerāldirektora vietnieku, kadru daļas priekšnieku Jāni Brolišu, Viktora dēlu, norādot, ka viņš ir dzimis 1930. gada 22. aprīlī Rēzeknes apriņķa Kaunatas pagasta Kaipu sādžā, latvietis, cēlies no nabadzīgajiem zemniekiem, PSKP biedrs no 1951. gada (biedra kartes Nr. 15847007). 1961. gadā pabeidza PSKP CK Neklātienes augstāko partijas skolu, bet 1969. gadā pabeidza PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmiju, iegūstot zinātnisko grādu – filozofijas zinātņu kandidātu. Ievērojams, ka anketa aizpildīta mašīnrakstā, nevis pašrocīgi, ka nav norādīts aizpildīšanas datums, nav arī aizpildītāja paraksts un ka, piemēram, disertācijas nosaukums pierakstīts kļūdaini. Proti, ir nevis *Antikomunistisko koncepciju par nacionālo jautājumu Padomju Baltijas republikās kritika (Критика антикоммунистических концепций по национальному вопросу в отношении республик Советской Прибалтики)*, bet *Antikomunisma kritika nacionālajos jautājumos saistībā ar publikācijām Padomju Baltijas republikās (Критика антикоммунизма по национальному вопросу в отношении публик. Советской прибалтики).* Minētais norāda, ka anketu mašīnrakstā aizpildījusi cita persona.[2824]

Anketā pie jautājuma par zinātniskajiem darbiem norādīts, ka Brolišs ir vienas grāmatas autors, divu grāmatu līdzautors, uzrakstījis arī vairākas zinātniskas publikācijas zinātniski teorētiskos žurnālos un centrālajā presē.[2825] Šādas informācijas LKP CK nomenklatūras personas lietā nav.

Ja 1971. gada 2. novembra kadru uzskaites personas lapā Jānis Brolišs, atbildot uz jautājumu par svešvalodu un "PSRS tautu" valodu zināšanām, norādījis, ka zina angļu, krievu un latviešu valodas,[2826] tomēr ne vārda nebija minējis, ka, strādājot par atašeju sācis saprast

[2824] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 116. lp. (anketa bez datuma, paraksta un aizpildīta mašīnrakstā, secīgi pirmā personas lietā).
[2825] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 116. lp.
[2826] LVA, PA-101, 52. apr., 9. l., 4. lp.

zviedru valodu, tad jau *Intūrista* Rīgas nodaļas anketā uz jautājumu par to, kādas svešvalodas un "PSRS tautu valodas" pārvaldāt un kādā pakāpē, norādīts, ka Brolišs brīvi pārvaldīja latviešu, krievu un angļu valodu, zviedru un vācu valodu zināja ar vārdnīcas palīdzību.[2827]

Inūrista Rīgas nodaļas anketa par ārzemju ceļojumiem sniedz salīdzinoši virspusīgu informāciju, ievērojot to, ka jaunajā anketā atbildei uz minēto jautājumu paredzēta salīdzinoši mazāka aile. Šeit sniegtas ziņas, ka Jānis Brolišs vairākkārt bijis ārpus PSRS, tajā skaitā 1959. gadā Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā, 1960. gadā bija delegācijas sastāvā Polijas Tautas Republikā, Zviedrijas Karalistē pildīja PSRS vēstniecībā atašeja pienākumus. Vēlāk, pildot dienesta pienākumus, bija Polijas Tautas Republikā, Vācijas Demokrātiskajā Republikā, Šrilankas Demokrātiskajā Sociālistiskajā Republikā, Apvienotajā Karalistē, Īrijas Republikā, Japānā, Kipras Republikā un Francijas Republikā.[2828] Salīdzinot minēto uzskaitījumu ar LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā iekļauto papildinājumu kadru uzskaites personas lapai, kur atzīmēts, ka personas lieta ir pārbaudīta trīs reizes – 1976. gada 29. septembrī, 1980. gada 14. aprīlī un 1983. gada 11. februārī –, konstatējams, ka ārzemju saraksts papildināts ar Francijas Republiku, tomēr nav ziņu par to, kādas iestādes komandējuma ietvaros tā ir apmeklēta.

Atšķirībā no LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas *Intūrista* Rīgas nodaļas kadru personas lietā pieejami salīdzinoši pilnīgi dati par ģimeni. Lai gan to nosaka jaunā parauga anketas konkrētie jautājumi, tomēr, salīdzinot ar citām LKP CK nomenklatūras kadru personas lietām, rodas iespaids, ka Jānis Brolišs iepriekš apzināti sniedzis skopu informāciju par ģimeni vai pat par atsevišķiem jautājumiem nesniedzis nemaz.

Ziņās par ģimeni, Jānis Brolišs norādījis, māte – Zofija Broliša (dzimusi Štekele), Sidora (Izidora) meita, dzimusi 1901. gadā Rēzeknes rajonā, bijusi personālā pensionāre, dzīvojusi Hospitāļu ielā 7, Rīgā. Tēvs – Viktors Brolišs, Eduarda dēls, dzimis 1888. gada Rēzeknes rajonā, miris 1954. gadā.[2829] Savā 1983. gada 8. decembra

[2827] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 116. lp. otra puse
[2828] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 116. lp. otra puse
[2829] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 116. lp. otra puse

autobiogrāfijā norāda, ka līdz ar "sociālistiskās revolūcijas uzvaru 1940. gadā Latvijā" viņa tēvs ir strādājis Rēzeknes apriņķa tautas deputātu padomes izpildu komitejā. Pēc nacionālsociālistiskās Vācijas uzbrukuma PSRS tēvs esot paspējis izbraukt uz PSRS iekšieni, atstājot sievu un bērnus. Jānis Brolišs un viņa māte tēva prombūtnes laikā nodarbojušies ar lauksaimniecību. Pēc "Latvijas atbrīvošanas" jeb otrreizējās PSRS okupācijas tēvs esot atgriezies Latvijas teritorijā. 1947. gadā visa ģimene pārcēlusies uz dzīvi Rīgā.[2830] Māsa – Viktorija Broliša, Viktora meita, dzimusi 1925. gada Rēzeknes rajonā, pensionāre, dzīvojusi kopā ar māti Rīgā. Vecākais dēls – Jurijs Brolišs, dzimis 1953. gadā Rīgā, LPSR Sakaru ministrijas sakaru virsnieks un dzīvoja atsevišķi no vecākiem Rīgā. Jaunākais dēls – Jānis Brolišs, dzimis 1971. gadā Maskavā, mācījās Rīgas 24. vidusskolā, kur mācības notika krievu valodā, dzīvoja kopā ar savu māti, bijušo Broliša sievu Laumu Brolišu, Rīgā. Lauma Broliša (dzimusi Andrea), Jāņa meita, dzimusi 1931. gadā Ainažos, Limbažu rajonā, strādājusi par strādnieci Rīgas 213. bērnudārzā, kas atrodas Vesetas ielā 11, Rīgā, faktiski līdzās sava bijušā vīra un viņa jaunās laulātās draudzenes dzīvesvietai. Otrā sieva – Aļevtina Broliša (dzimusi Kurejeva, pirmajā laulībā – Polonska), Semjona meita, dzimusi 1939. gadā Vorošilovā Primorskas apgabalā, strādāja LPSR Veselības aizsardzības ministrijas IV pārvaldes poliklīnikā par ārstnieciskās fizkultūras metodisti, dzīvoja kopā ar vīru Vesetas 12, Rīgā.[2831]

Ziņas par darba gaitām izklāstītas vispārīgi, to izklāstā nav vērojamas būtiskas atšķirības, salīdzinot ar tām ziņām, kas sniegtas iepriekš LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā. No 1948. līdz 1949. gada augustam Jānis Brolišs bija Rīgas 14. nepilnās vidusskolas vecākais pionieru vadītājs, uzreiz pēc tam līdz 1955. gada augustam bija LPSR Iekšlietu ministrijas darbinieks. Beidzot strādāt ministrijā, līdz 1958. gada augustam mācījās LKP CK Republikāniskajā partijas skolā Rīgā. Tad līdz 1961. gada aprīlim bija LKP Limbažu rajona komitejas otrais sekretārs. Līdz 1962. gada februārim stažējās LPSR Ārlietu ministrijā Rīgā, pēc tam bija nosūtīts uz PSRS vēstniecību Zviedrijas Karalistē Stokholmā, lai tur līdz 1964. gada augustam pildītu atašeja

[2830] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 120. lp. (1983. gada 8. decembra autobiogrāfija).
[2831] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 116. lp. otra puse.

pienākumus. Atgriezās Rīgā, lai līdz 1966. gada augustam vadītu LKP CK lektoru grupu. Līdz 1969. gadam Brolišs bija PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmijas aspirants Maskavā. Tad, acīmredzot, pēc disertācijas aizstāvēšanas un līdz 1971. gada oktobrim bija PSKP CK propagandas nodaļas instruktors Maskavā. Pārcēlās uz Rīgu un līdz 1972. gada jūlijam pildīja LKP CK ārzemju sakaru nodaļas vadītāja pienākumus, kad viņu iecēla par LPSR iekšlietu ministru, ko viņš atbilstoši anketā norādītajam pildīja līdz 1978. gada martam. Tālāk anketā norādīts, ka ministra pienākumus Jānis Brolišs nomaina uz Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētāja amatu, ko pilda līdz 1983. gada novembrim.[2832] Secināms, ka anketā norādītās ziņas, piemēram, sniedzot informāciju par darbu LPSR Iekšlietu ministrijā, ir vispārinātas tiktāl, ka pat mācības PSRS Valsts drošības ministrijas Rīgas milicijas komandējošā sastāva skolā pieskaitītas darbam LPSR Iekšlietu ministrijā. Savukārt norādītie mēneši ir vietām neprecīzi, piemēram, LKP CK ārzemju sakaru nodaļas vadītāja pienākumus Jānis Brolišs pārstāj pildīt jau jūnijā, nevis jūlijā, bet LPSR iekšlietu ministra amatu pārstāj pildīt nevis februārī, bet martā.

Sniedzot ziņas par "vēlētiem" amatiem, norādīts, ka no 1958. gada bija LKP Limbažu rajona komitejas otrais sekretārs, tad arī Limbažu rajona darbaļaužu deputātu padomes deputāts. 1975. gadā bija LPSR Augstākās Padomes deputāts, gadu vēlāk, 1976. gadā LKP CK loceklis, bet 1981. gadā LKP CK Revīzijas komisijas loceklis.[2833]

Atbilstoši anketā norādītajam Brolišs saņēmis sešas medaļas un Darba Sarkanā Karoga ordeni. Pensionējies kā iekšlietu ģenerālmajors.[2834]

Raksturojumā, kas sniegts, lai PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas (*Goskominturist*) Rīgas apvienības kadru nodaļas priekšnieks Jānis Brolišs varētu piedalīties konkursā uz vakanto pasniedzēja amatu sabiedriski politiskajās zinātnēs, precizēts, ka Brolišs ir pārcelts darbā no Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības uz *Intūrista* Rīgas nodaļu. Tāpat raksturojums atklāj, ka Brolišs kadru

[2832] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 117. lp.
[2833] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 117. lp. otra puse.
[2834] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 117. lp. otra puse

nodaļas priekšnieka amatu savieno ar LKP CK Revīzijas komisijas locekļa un Vissavienības politisko zinību un zinātnes izplatīšanas biedrības Latvijas republikāniskās nodaļas valdes locekļa pienākumiem. Turklāt Brolišs atradis vēl arī laiku, lai uzstātos ar lekcijām par ideoloģiskās cīņas jautājumiem un lai brīvajā laikā lasītu lekcijas Arvīda Pelšes Rīgas politehniskā institūta Zinātniskā komunisma katedrā.[2835] Jāatzīmē, ka raksturojums gan neatklāj *Intūrista* Rīgas nodaļā paveikto.

Pamatojoties gan uz PSRS Valsts ārzemju tūrisma pārvaldes 1984. gada 10. decembra pavēli Nr. 928-л, gan uz Broliša iesniegumu, Latvijas apvienības ģenerāldirektors Igors Fjodorovs izdod 1984. gada 29. decembra pavēli Nr. 419-k, kurā nosaka, ka, sākot ar 1985. gada 2. janvāri, Jānis Brolišs atbrīvojams no kadru nodaļas priekšnieka amata pēc paša vēlēšanās.[2836] Acīmredzot, tas saistīts ar Jānim Brolišam labvēlīgu konkursa iznākumu.

Aptuveni pēc pusgada, 1985. gada 26. jūlijā Jānis Brolišs mira, spriežot pēc presē publicētā, būdams Arvīda Pelšes Rīgas Politehniskā institūta "docents"[2837]. Tiesa – tas arī vienīgais publiski pieejamais avots, kas norāda uz šādu akadēmisko amatu. Šādā amatā tobrīd Arvīda Pelšes Rīgas Politehniskajā institūtā bija arī filozofijas zinātņu doktors Jāzeps Brolišs, Staņislava dēls (1928–2008), kas 1972. gada 20. martā aizstāvēja disertāciju *Internacionālā studējošās jaunatnes audzināšana (pēc LPSR materiāliem) (Интернациональное воспитание учащейся молодёжи (на материалах Латвийской ССР))*[2838], iegūstot filozofijas zinātņu kandidāta grādu, un 1983. gadā Arvīda Pelšes Rīgas Politehniskajā institūta Zinātniskā komunisma katedrā bija izstrādājis doktora disertāciju *Internacionālistiskā brieduma formēšanās sociālisma attīstības etapā. Teorētiski*

[2835] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 122. lp. (raksturojuma kopija, kur paredzētas paraksta vietas ģenerāldirektoram Igoram Fjodorovam, partijas pirmorganizācijas sekretārei Kaivai Cinis, arodbiedrības komitejas priekšsēdētāja vietniecei Valentīnai Sofinai).
[2836] PDVA, 282. f., 1. apr., 133. l., 123. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma pārvaldes Latvijas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 29. decembra pavēle Nr. 419-k).
[2837] "Atvadu rindas", *Dzimtenes Balss*, Nr. 32, 1985, 8. augusts, 2. lpp.
[2838] *Cīņa*, Nr. 58, 1972, 10. marts, 4. lpp.

metodoloģiskie aspekti (Формирование интернационалистской зрелости на этапе развитого социализма. Теоретико-методологический аспект)[2839] un to aizstāvējis. Gan Jānis Brolišs, gan Jāzeps Brolišs publicēja darbus par zinātniskā komunisma jautājumiem, turklāt abi dzimuši Rēzeknes apriņķa Kaunatas pagastā. Par Jāzepu Brolišu noteikti zināms, ka viņš mācījies Kaunatas sešu klašu pamatskolā.[2840] Ievērojot to, ka nereti publikācijā nav publicēts pilns vārds, personas noteikšanai te jāpievērš pastiprināta uzmanība.

Trimdas latviešu acīm nepaslīdēja garām fakts, ka augstā okupācijas varas funkcionāra Jāņa Broliša nāvei laikrakstā *Cīņa* un vēlāk arī laikrakstā *Dzimtenes Balss* bija veltītas vien skopas rindas.[2841] Laikraksta *Cīņa* ziņa par Jāņa Broliša nāvi aprobežojas vien ar LKP CK līdzjūtību, kas publicēta 1985. gada 30. jūlija numura 3. lappusē, sadaļā "Sludinājumi un reklāma", lappuses labajā stūrī:

> "Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja dziļās sērās paziņo, ka 56. mūža gadā pēkšņi miris Latvijas Komunistiskās partijas revīzijas komisijas loceklis, Arvīda Pelšes Rīgas Politehniskā institūta pasniedzējs
>
> JĀNIS BROLIŠS,
>
> un izsaka līdzjūtību nelaiķa ģimenei."[2842]

Nekrologs *Dzimtenes Balss* 1985. gada 8. augusta numurā satur vispārīgas ziņas par Jāni Brolišu, izlaižot gan viņa darba gaitas *Intūrista* Rīgas nodaļā, gan arī lomu Vissavienības politisko zinību un zinātnes izplatīšanas biedrības Latvijas republikāniskajā nodaļā. Salīdzinoši ar

---

[2839] Бролиш, Язеп. *Формирование интернационалистской зрелости на этапе развитого социализма. Теоретико-методологический аспект* [*Internacionālistiskā brieduma formēšanās sociālisma attīstības etapā. Teorētiski metodoloģiskie aspekti*] (автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук). Рига: Рижский ордена Трудового Красного Знамени Политехнический институт им. А. Я. Пельше, Кафедра научного коммунизма, 1983. Pieejams: http://cheloveknauka.com/formirovanie-internatsionalistskoy-zrelosti-na-etape-razvitogo-sotsializma-teoretiko-metodologicheskiy-aspekt

[2840] Brolišs, Jāzeps. "Mēs augām draudzīgā saimē", *Padomju Jaunatne*, Nr. 77, 1972, 18. aprīlis, 2. lpp.

[2841] Svečturis, Juris. "Tīrīšanas Gorkija ielā 11A", *Brīvība*, Nr. 8, 1985, oktobris, 2. lpp.

[2842] *Cīņa*, Nr. 174, 1985, 30. jūlijs, 3. lpp.

citiem augstiem nomenklatūras funkcionāriem – ne vārda par viņa bērēm, atdusas vietu vai konkrēti sērojošajiem.[2843]

Trimdas latvieši izteica minējumus, kas aizmirstību saistīja ar "tīrīšanām Gorkija ielā 11A" jeb VDK piesegstruktūrās.[2844] Tomēr nav jāizslēdz, ka aizmirstības iemesli varētu būt salīdzinoši prozaiski. Jāņa Broliša nāves dienā LPSR elite – LKP CK pirmais sekretārs Boriss Pugo, LKP CK otrais sekretārs Valentīns Dmitrijevs, LKP CK sekretārs aģitācijas un propagandas jautājumos Anatolijs Gorbunovs, LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs Jurijs Rubenis, LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs Jānis Vagris, bijušais "Latviešu pirmā iznīcinātāju strēlnieku pulka kareivis"[2845], dzejnieks, "sabiedriskais darbinieks", Latvijas Padomju rakstnieku savienības organizētājs Andrejs Balodis, laikraksta *Cīņas* redaktors un LPSR Žurnālistu savienības valdes priekšsēdētājs Jānis Britāns, LKP CK kultūras nodaļas vadītājs Aivars Goris, LPSR Tautas rakstnieks Arvīds Grigulis, LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks, LPSR ārlietu ministrs Viktors Krūmiņš, prozaiķe, tulkotāja, viena no pirmajām Latvijas Padomju rakstnieku savienības biedrēm Mira Krupņikova, Rīgas pilsētas Kirova rajona komitejas pirmais sekretārs Laimonis Matisons, LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks, prozaiķis un literatūras kritiķis Jānis Niedre, Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes pirmais sekretārs Jānis Peters, LPSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas priekšsēdētāja Irēna Reimane, Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes sekretārs Ēvalds Strods, žurnāla *Karogs* atbildīgais sekretārs Jūlijs Vanags, Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētājs, žurnāla *Karogs* galvenais redaktors, dzejnieks Andris Vējāns[2846], LPSR Tautas dzejnieks Imants Ziedonis[2847] – steidza publiski paust pēdējo godu 1985. gada 24. jūlijā mirušajam dzejniekam, Latvijas Padomju rakstnieku savienības organizētājam, "sabiedriskajam darbiniekam" Valdim (Voldemāram)

[2843] "Atvadu rindas", *Dzimtenes Balss*, Nr. 32, 1985, 8. augusts, 2. lpp.

[2844] Svečturis, Juris. "Tīrīšanas Gorkija ielā 11A", *Brīvība,* Nr. 8, 1985, oktobris, 1.–2. lpp.

[2845] Ķipers, Jūlijs. "Dzejnieks un cīnītājs", *Bērnība*, Nr. 3, 1958, marts, 7. lpp.

[2846] Donāts Kalnačs, dzimis 1927. gada 20. aprīlī, miris 2005. gada 8. decembrī.

[2847] "Valdis Lukss", *Cīņa*, Nr. 171, 1985, 26. jūlijs, 3. lpp.; Valda Luksa bēres", *Cīņa*, Nr. 173, 1985, 28. jūlijs, 4. lpp.

Luksam, dzimušam 1905. gadā. Atvadīšanās bija organizēta 27. jūlijā no plkst. 12 līdz 13.30 LPSR Valsts jaunatnes teātra telpās, Lāčplēša ielā 25 Rīgā, bet apbedīšana notika Raiņa kapos plkst. 14.00.[2848] Šādas publiskas izrādes organizēšana prasīja nodevas, iespējams, arī tādā veidā, ka cita dedzīga PSRS ideoloģijas aizstāvja, arī LPSR Žurnālistu savienības biedra[2849] miršanas fakta publiskošana bija novēlota un praktiski paslēpta, lai palielinātu organizētā notikuma nozīmīgumu.

[2848] "Valdis Lukss", *Cīņa*, Nr. 171, 1985, 26. jūlijs, 3. lpp.; "Valda Luksa bēres", *Cīņa*, Nr. 173, 1985, 28. jūlijs, 4. lpp.

[2849] Liepa, A. "Sabiedrības interešu sardzē – ar sabiedrības atbalstu", *Padomju Jaunatne*, Nr. 147, 1972, 29. jūlijs, 1. lpp.

Ieskats Mihaila Drozda Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta

Atbilstoši Mihaila Drozda Latvijas Komunistiskās partijas (LKP)[2850] Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras kadru personas lietai[2851] Mihails Drozds, Filipa dēls, dzimis 1933. gada 6. martā Vitebskas apgabala Glubokskas rajona Lavrinovkas sādžā.[2852] Savā 1976. gada 4. februāra personālajā kadru uzskaites lapā norādījis, ka ir baltkrievs, cēlies no zemniekiem.[2853] 1976. gada 12. februāra autobiogrāfijā precizē, ka ir dzimis nabadzīgo zemnieku ģimenē.[2854] Turpat minēts, ka vecāki pārcēlušies uz Latvijas Republiku 1939. gadā, minot kā iemeslu, ka vecāku dzīvesvieta ietilpusi Polijas Republikā un bijis bezdarbs.[2855] 1964. gada 4. septembra autobiogrāfijā Mihails

---

[2850] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2851] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l. (Mihaila Drozda LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot veidlapu galvas, kas ir gan krievu, gan latviešu valodā, 1976. gada 4. februāra personālo kadru uzskaites lapu, kur veidlapa ir gan krievu, gan latviešu valodā, LKP Jelgavas rajona komitejas 1978. gada 21. februāra plēnuma nolēmumu, kas izriet no protokola Nr. 10, §1 un kas ir latviešu valodā, izņemot šā dokumenta galvu, kas ir gan latviešu, gan krievu valodā).
[2852] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp. (1976. gada 4. februāra personālā kadru uzskaites lapa, anketa krievu un latviešu valodā, aizpildīta krievu valodā).
[2853] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp.
[2854] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7. lp. (1976. gada 12. februāra autobiogrāfija).
[2855] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7. lp.

Drozds precizējis, ka vecāki strādājuši par algādžiem Birzgales pagastā pie "saimniekiem-kulakiem".[2856] 1941. gadā, spriežot pēc 1971. gada 12. februāra autobiogrāfijas, vecākiem pēc tam, kad PSRS pirmo reizi okupēja Latviju, esot piešķirta zeme, tomēr nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā tā bijusi atņemta, kādēļ bijis jāstrādā par algotņiem.[2857] Atbilstoši 1964. gada 4. septembra autobiogrāfijai algotņu darbs veikts pie Birzgales pagasta "saimniekiem".[2858] 1945. gadā Drozdu ģimenei atkal esot piešķirta zeme, un 1949. gadā viņi esot *iestājušies* Birzgales pagasta kolhozā *Zelta druva*.[2859] Kopš 1953. gada vecāki strādājuši Bauskas rajona Vecumnieku ciema Mičurina kolhozā.[2860]

Atbilstoši 1976. gada 12. februāra autobiogrāfijai Mihails Drozds mācības sācis 1941. gadā Vecumnieku vidusskolā, kur 1951. gadā pabeidzis vienpadsmit klases.[2861] Tomēr 1964. gada 4. septembra autobiogrāfija norāda, ka Drozds ir mācījies vairākās skolās, proti, 1941. gadā sācis mācības Birzgales pagasta septiņu[2862] klašu pamatskolā, tad, neminot konkrētu laiku, turpinājis mācības Vecumnieku pagasta Viestura četru klašu pamatskolā, bet 1944. gadā sācis mācības Vecumnieku vidusskolā, kas, spriežot pēc skolu pārvaldes priekšnieka vietas izpildītāja Jāņa Ģībieša raksta par skolu gatavību mācību gadam, minot kā nelabvēlīgu piemēru Vecumnieku vidusskolu, atradās turpat, kur iepriekš bijusi Vecumnieku pagasta Viestura četru klašu pamatskola.[2863] Tātad 1976. gada 12. februāra autobiogrāfijā minētās ziņas par mācībām ir jāvērtē kā vispārināta informācija, kas nesniedz precīzu mācību vietu uzskaitījumu. Spriežot pēc publicētā, tolaik Bauskas apriņķa partijas komiteja izpelnījās kritiku par propagandas darba neveikšanu, lai nodrošinātu "apriņķa

[2856] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 8. lp. (1964. gada 4. septembra autobiogrāfija).
[2857] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7. lp.
[2858] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 8. lp.
[2859] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7., 8. lp.
[2860] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 8. lp.
[2861] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7. lp.
[2862] Atbilstoši minētā laika presē publicētajām ziņām tā bija Birzgales pagasta sešu klašu pamatskola. Sk., piemēram, *Tēvija*, Nr. 207, 1942, 8. septembris, 5. lpp.
[2863] Ģībietis, Jānis. "Izšķirošās dienas skolu sagatavošanā", *Padomju Jaunatne*, Nr. 157, 1947, 12. augusts, 3. lpp.

inteliģento kadru marksisma-Ļeņinisma teorijas studijas"[2864]. Kā viens no piemēriem minēts Vecumnieku pagasts, kur "inteliģences spēki" – vidusskolā un pamatskolā strādājošie 13 skolotāji, ārsts, agronoms, zootehniķis – ir koncentrēti pagasta centrā, bet viņiem nav organizēti ne pagājušajā, ne arī 1945./46. mācību gadā "ne pulciņi, ne politiskās skolās".[2865]

Atbilstoši 1976. gada 4. februāra personālās kadru uzskaites lapai Mihails Drozds bijis Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) biedrs no 1948. līdz 1954. gadam. Darba gaitas sācis 1951. gada novembrī, sākot strādāt par Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) Baldones rajona komitejas instruktoru, ko veicis līdz 1952. gada novembrim.[2866] 1952. gada novembrī iestājies Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP)[2867] (partijas biedra kartes Nr. 02880450).[2868] Tad arī sācis strādāt par instruktoru LKP Baldones rajona komitejā.[2869]

1952. gada februārī Drozds kļuva par Baldones rajona Vorošilova kolhoza priekšsēdētāju.[2870]

1953. gada novembrī sāka dienestu PSRS bruņotajos spēkos, kur līdz 1953. gada janvārim bija ierindnieks[2871] un kursants Baltijas kara apgabala 29. Vitebskas gvardes mehanizētās divīzijas 74. atsevišķā mācību tanku bataljonā (Kauņā[2872]). No 1954. gada janvāra

---

[2864] "Lielāku vērību apriņķa inteliģento kadru idejiski-politiskā līmeņa celšanai", *Cīņa*, Nr. 253, 1945, 26. oktobris, 3. lpp.
[2865] "Lielāku vērību apriņķa inteliģento kadru idejiski-politiskā līmeņa celšanai", *Cīņa*, Nr. 253, 1945, 26. oktobris, 3. lpp.
[2866] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp. otra puse.
[2867] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots šīs partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[2868] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp.
[2869] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp. otra puse.
[2870] Izziņā, kas sagatavota par Drozdu kā Jelgavas rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju un ko parakstījušas LKP CK kadru uzskaites un kvalifikācijas celšanas sektora vadītāja Olga Plesmane un LKP CK partijas Organizatoriskā darba nodaļas instruktore Z. Vērsēna, norādīts, ka Mihails Drozds bijis Baldones rajona Nīzeres kolhoza priekšsēdētājs, izlaižot Vorošilova vārdu. LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 17. lp.
[2871] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 17. lp.
[2872] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp. otra puse.

līdz 1955. gada novembrim bijis kursants un staršina[2873] 19. apriņķa autoskolā PSRS bruņoto spēku grupā, kas bijusi dislocēta Vācijas Demokrātiskajā Republikā[2874].[2875]

Atgriežoties no dienesta, 1955. gada decembrī Mihailu Drozdu ieceļ par Baldones rajona Ļeņina kolhoza partijas pirmorganizācijas atbrīvoto sekretāru. 1956. gada novembrī Mihails Drozds kļūst par Baldones rajona Ļeņina kolhoza priekšsēdētāju. 1964. gada septembrī Drozdu izraugās par Bauskas kolhozu un sovhozu ražošanas pārvaldes partijas pirmorganizācijas komitejas sekretāra vietnieku.[2876] Atbilstoši LKP Bauskas kolhozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldes partijas komitejas nolēmumam, kas izriet no plēnuma 1964. gada 27. augusta protokola Nr. П-8, Mihails Drozds bija ievēlēts par LKP Bauskas rajona komitejas sekretāra vietnieku organizatoriskajos jautājumos un organizāciju nodaļas vadītāju.[2877] Minētā plēnuma nolēmumu apstiprināja LKP CK prezidijs, pamatojoties uz 1964. gada 8. septembra protokolu Nr. 34, §21, nosakot, ka Mihails Drozds apstiprināms par partijas komitejas sekretāra vietnieku organizatoriskajā darbā un ka no minētajiem

[2873] Izziņā, kas sagatavota par Drozdu kā Jelgavas rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju un ko parakstījušas LKP CK Kadru uzskaites un kvalifikācijas celšanas sektora vadītāja Olga Plesmane un LKP CK partijas organizatoriskā darba nodaļas instruktore Z. Vērsēna, norādīts, ka Mihails Drozds bijis kursants 1954. gadā, bet staršina – no 1954. līdz 1955. gadam. LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 17. lp.

[2874] Izziņā, kas sagatavota par Drozdu kā Jelgavas rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju un ko parakstījušas LKP CK Kadru uzskaites un kvalifikācijas celšanas sektora vadītāja Olga Plesmane un LKP CK partijas organizatoriskā darba nodaļas instruktore Z. Vērsēna, norādīts, ka Mihails Drozds minētajā laika periodā ir kursants kara daļā Nr. 64995 Vācijas Demokrātiskajā Republikā, izlaižot dienesta detaļas, kas minētas 1976. gada 4. februāra personālajā kadru uzskaites lapā (LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp. otra puse). LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 17. lp.

[2875] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp. otra puse.

[2876] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp. otra puse.

[2877] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 10. lp. (LKP Bauskas kolhozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldes partijas komitejas nolēmums, kas izriet no plēnuma 1964. gada 27. augusta protokola Nr. П-8 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Bonāts).

pienākumiem atbrīvojams A. Tjuņins.[2878] 1964. gada 5. septembra raksturojumā LKP Bauskas kolhozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldes partijas komitejas pirmais sekretārs Jānis Bonāts norāda, ka Drozds bijis kolhoza *Stelpe* priekšsēdētājs kopš 1956. gada un ka, pateicoties viņa vadībai, saimniecība esot ekonomiski nostiprinājusies un kļuvusi par vienu no priekšzīmīgajām pārvaldes saimniecībām. Savā darbā Mihails Drozds pievēršot lielu uzmanību darbietilpīgu procesu mehanizācijai lauksaimniecības ražošanā. Tāpat minēts, ka kolhozā Drozds esot izvērtis kapitālo būvniecību, veicot dzīvojamo māju celtniecību kolhoza centrā. Raksturojot profesionālās īpašības, norādīts, ka Mihails Drozds esot prasmīgs organizators, labs audzinātājs un vadītājs. Viņš esot atsaucīgs un aktīvi piedaloties sabiedriskās dzīves pārvaldīšanā kā partijas komitejas un biroja loceklis, izpelnījies rajona iedzīvotāju vidū autoritāti. Visbeidzot, uzsvērts, ka, par spīti lielai aizņemtībai, Mihails Drozds radis iespēju mācīties PSKP CK Neklātienes partijas skolā.[2879]

Tad, pamatojoties uz LKP CK Bauskas rajona komitejas I plēnuma lēmumu, kas izriet no 1964. gada 26. decembra protokola Nr. П-I, §1 un ko LKP CK prezidijs apstiprināja ar nolēmumu, kas izriet no 1965. gada 26. janvāra protokola Nr. 48, §18,[2880] Mihails Drozds kļuva par LKP Bauskas rajona komitejas otro sekretāru.[2881] Atbilstoši 1976. gada 4. februāra personālā kadru uzskaites lapā norādītajam otrā sekretāra pienākumus sācis pildīt no 1964. gada oktobra.[2882]

1967. gada janvārī Mihails Drozds kļūst par Jelgavas rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju. Šajā

[2878] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 12. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas pamatojas uz 1964. gada 8. septembra protokolu Nr. 34, §21 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).
[2879] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 11. lp. (1964. gada 5. septembra raksturojums, ko parakstījis LKP Bauskas kolhozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldes partijas komitejas pirmais sekretārs Jānis Bonāts).
[2880] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 14. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas izriet no 1965. gada 26. janvāra protokola Nr. 48, §18 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).
[2881] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 13. lp. (LKP CK Bauskas rajona komitejas I plēnuma lēmums, kas izriet no 1964. gada 26. decembra protokola Nr. П-I, §1 un ko parakstījusi sekretāre A. Tjuņina).
[2882] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp. otra puse.

amatā Drozdu apstiprināja LKP CK ar nolēmumu, kas izriet no 1967. gada 4. aprīļa protokola Nr. 47, §25.[2883] Spriežot pēc izziņas, kas sagatavota par Mihailu Drozdu kā Jelgavas rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju, attiecīgajā brīdī ārpus PSRS viņš bijis, tikai dienot PSRS bruņotajos spēkos Vācijas Demokrātiskajā Republikā, un viņš nebija apguvis nevienu svešvalodu.[2884] Raksturojumā, kas sagatavots virzībai uz apstiprināšanu minētajā amatā, norādīts, ka kopš 1964. gada, būdams LKP Bauskas rajona komitejas otrais sekretārs, Mihails Drozds apliecināja sevi kā spējīgu organizatoru, iniciatīvas pilnu un prasīgu darbinieku, kas labi pārzina lauksaimniecības jautājumus. Tāpat norādīts, ka sakarā ar minēto virzību ar Drozdu runājuši LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss, otrais sekretārs Nikolajs Beluha un partijas organizatoriskā darba nodaļas vadītājs Pēteris Vilks.[2885]

1969. gada novembrī Mihails Drozds kļuva par LKP Jelgavas rajona komitejas pirmo sekretāru,[2886] ko apliecina 1969. gada 24. novembra kontroles ziņojums par nomenklatūras amatos esošo darbinieku maiņu. Ziņojumā minēts, ka Jāzepu Tumovu-Beķi (1931–1997) atbrīvo no minētā amata, sākot ar 1969. gada 17. novembri un, pamatojoties uz LKP CK lēmumu, ieceļ par LKP Rīgas rajona komitejas sekretāru, bet viņa vietā par LKP Jelgavas rajona komitejas pirmo sekretāru ieceļ Drozdu ar 1969. gada 18. novembri, pamatojoties uz 1969. gada 17. novembra plēnuma lēmumu.[2887] Līdzās LKP Jelgavas rajona komitejas pirmā sekretāra amatam Mihails Drozds laikposmā no 1971. gada līdz 1976. gadam bija LKP CK loceklis, bet no 1971. gada

[2883] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 18. lp. (LKP CK ar nolēmumu, kas izriet no 1967. gada 4. aprīļa protokola Nr. 47, §25 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[2884] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 17. lp. (izziņa, kas sagatavota par Mihailu Drozdu kā Jelgavas rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju, ko parakstījušas LKP CK kadru uzskaites un kvalifikācijas celšanas sektora vadītāja Olga Plesmane un LKP CK partijas organizatoriskā darba nodaļas instruktore Z. Vērsēna).
[2885] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 17. lp. otra puse (izziņā, kas sagatavota par Mihailu Drozdu kā Jelgavas rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju, ietvertais raksturojums, ko parakstījis LKP CK partijas organizatoriskā darba nodaļas vadītājs Pēteris Vilks).
[2886] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp. otra puse.
[2887] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 21. lp., 21. lp. otra puse (1969. gada 24. novembra kontroles ziņojums par nomenklatūras amatos esošo darbinieku maiņu).

līdz 1975. gadam – LPSR Augstākās Padomes deputāts.[2888] Vēl esot LKP Jelgavas rajona komitejas pirmā sekretāra amatā un nedaudz vairāk nekā gadu pirms iecelšanas LPSR iekšlietu ministra amatā, proti, 1976. gada novembrī, Mihailam Drozdam piešķirta dienesta pakāpe – majors.[2889] 1979. gada 2. oktobra izziņa sniedz informāciju, ka 1976. gadā pirmo reizi kopš obligātā dienesta PSRS bruņotajos spēkos Vācijas Demokrātiskajā Republikā Mihails Drozds bijis ārpus PSRS, apmeklējot Somijas Republiku.[2890] Savukārt papildinājums personas kadru uzskaites lapai precizē, ka Somijas Republika apmeklēta, vadot tūristu grupu.[2891]

Atbilstoši 1976. gada 4. februāra personālajai kadru uzskaites lapai, pirms kļūt par LPSR iekšlietu ministru, Mihails Drozds saņēmis vairākus apbalvojumus: 1973. gadā – Oktobra Revolūcijas ordeni, 1966. gadā un 1971. gadā – Darba Sarkanā Karoga ordeņus, 1958. gadā – ordeni *Goda Zīme*, 1970. gadā saņēmis medaļu *Par varonīgu darbu. Atzīmējot Vladimira Iļjiča Ļeņina 100. dzimšanas dienu*.[2892]

1978. gada 3. februāra raksturojums, kas sagatavots, virzot Mihailu Drozdu par LPSR iekšlietu ministru, un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss, līdzās vispārīgai informācijai par Mihaila Drozda dzimšanas laiku, tautību, dalību PSKP, izglītību, darba gaitām kopš 1951. gada sniegts detalizēts sekmju raksturojums, pildot Bauskas rajona Ļeņina kolhoza priekšsēdētāja amatu. Norādīts, ka astoņu gadu laikā viņš apliecināja sevi kā prasmīgu organizatoru, kas

> "pareizi veidoja attiecības ar partijas organizāciju, kolhoza valdi. Iekaroja kolhoznieku autoritāti un uzticību. Viņa vadībā kolhozs ekonomiski nostiprinājās un kļuva par vienu no republikas priekšzīmīgākām saimniecībām."[2893]

[2888] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 6. lp.
[2889] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 4. lp. otra puse (papildinājums personas kadru uzskaites lapai, kas pārbaudīts 1976. gada 17. oktobrī, 1983. gada 14. februārī un 1985. gada 11. martā).
[2890] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 38. lp. (1979. gada 2. oktobra izziņa).
[2891] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 4. lp.
[2892] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp. otra puse.
[2893] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 22. lp. (1978. gada 3. februāra raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss).

Tāpat pievērsta uzmanība sekmēm LKP Jelgavas rajona komitejas pirmā sekretāra amatā. Proti, Drozds raksturots kā pieredzējis darbinieks partijas, padomju un saimnieciskajā darbā, kas prasmīgi virza rajona partijas organizācijas darbību uz "veiksmīgu [rajonam doto] uzdevumu izpildi".[2894] Norādīts, ka Drozds iedziļinās rajona ekonomikā, daudz uzmanības velta ražošanas uzņēmumu, būvniecības organizāciju darba uzlabošanai, lauksaimniecības ražošanas attīstībai.[2895] Raksturojot darba metodes, teikts, ka

> "ražošanas jautājumu risināšanā viņam piemīt jaunā izjūta, cenšanās ieviest laikmetīgus zinātnes, tehnikas sasniegumus un paraugprakses".[2896]

Tāpat teikts, ka Mihails Drozds pievērsis uzmanību partijas rajona komitejas darba stila pilnveidošanai, jaunām partijas darba formām un metodēm. Atzīmēts, ka Drozda darbības laikā partijas pirmorganizāciju skaits pieaudzis, cēlusies to nozīme un ietekme uz lēmumu par ražošanas uzdevumiem pieņemšanu darba kolektīvos un darbinieku komunistisko audzināšanu. Raksturojot personiskās kvalitātes, norādīts, ka Mihails Drozds darbā izrāda iniciatīvu, ir neiecietīgs pret nepilnībām. Saskarē – taktisks un pieklājīgs. Esot izpelnījies autoritāti un cieņu rajonā un "republikas partijas aktīva starpā". Spriežot pēc raksturojumā teiktā, saņemtie apbalvojumi ir par sekmīgu un auglīgu darbu tautsaimniecības uzdevumu risināšanā.[2897]

LPSR Ministru Padome 1978. gada 7. februāra dokumentā Nr. 7/083-4 LKP CK sniegusi priekšlikumu apstiprināt Mihailu Drozdu par LPSR iekšlietu ministru Jāņa Broliša vietā sakarā ar pēdējā pensionēšanos.[2898] Pamatojoties uz LKP CK biroja 1978. gada 9. februāra nolēmumu Nr. Б-46/I, kas izriet no 1978. gada 9. februāra protokola Nr. 46, §1, minētais priekšlikums apstiprināts. Jautājuma

[2894] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 22. lp.
[2895] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 23. lp.
[2896] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 23. lp.
[2897] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 23. lp.
[2898] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 24. lp. (LPSR Ministru Padome 1978. gada 7. februāra dokuments Nr. 7/083-4, ko parakstījis priekšsēdētājs Jurijs Rubenis).

sakarā izteicās tikai pirmais sekretārs Augusts Voss.[2899] Ievērojot LKP CK lemto, LKP Jelgavas rajona komitejas plēnums nolemj, pamatojoties uz 1978. gada 21. februāra protokolu Nr. 10, §1:

> "Atbrīvot b. Mihailu Drozdu no LKP Jelgavas rajona komitejas pirmā sekretāra un biroja locekļa pienākumiem sakarā ar pārcelšanu citā darbā."[2900]

Atbilstoši 1978. gada 11. oktobra steidzamajam ziņojumam Nr. 1 par izmaiņām nomenklatūras darbinieku uzskaites pazīmēs Mihailam Drozdam kā LPSR iekšlietu ministram piešķirta iekšējā dienesta pulkveža pakāpe, pamatojoties uz 1978. gada 10. februāra PSRS Iekšlietu ministrijas pavēli Nr. 41п/с.[2901] Atbilstoši 1978. gada 15. novembra steidzamajam ziņojumam Nr. 34 Drozds, pamatojoties uz PSRS Iekšlietu ministrijas 1978. gada 2. novembra pavēli Nr. 540, saņēmis PSRS Iekšlietu ministrijas goda rakstu.[2902] 1979. gada 28. septembra raksturojumā par Mihailu Drozdu kā LPSR iekšlietu ministru, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, līdzās vispārīgām ziņām par dzimšanas laiku, tautību, PSKP stāžu, izglītību, darba gaitām minēts:

> "Esot labām organizatora spējām, veiksmīgi vadīja rajona partijas un padomju orgānu darbu, sasniedza ievērojamus panākumus rajona saimnieciskajā un audzināšanas darbībā. Par labiem rādītājiem, izpildot valsts plānus un rajona sociālistiskās saistības, apbalvots ar

[2899] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 25. lp. (LKP CK biroja 1978. gada 9. februāra nolēmumu Nr. Б-46/I, kas izriet no 1978. gada 9. februāra protokola Nr. 46, §1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[2900] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 26. lp. (LKP Jelgavas rajona komitejas plēnuma nolēmums, kas pamatojas uz 1978. gada 21. februāra protokolu Nr. 10, §1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalējs, dokuments latviešu valodā, izņemot veidlapas galvu, kas ir gan latviešu, gan krievu valodā).
[2901] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 27. lp., 27. lp. otra puse (1978. gada 11. oktobra steidzamais ziņojums Nr. 1 par izmaiņām nomenklatūras darbinieku uzskaites pazīmēs, kura saņemšanu apliecinājis kadru nodaļas priekšnieka vietnieks N. Tipainis).
[2902] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 28. lp., 28. lp. otra puse (1978. gada 15. novembra steidzamais ziņojums Nr. 34, kura saņemšanu apliecinājis kadru nodaļas priekšnieka vietnieks N. Tipainis).

diviem «Darba Sarkanā Karoga» ordeņiem, «Oktobra revolūcijas» ordeni un «Goda Zīmi».”[2903]

Raksturojumā sniegts arī ieskats Drozda veikumā, esot LPSR iekšlietu ministra amatā kopš 1978. gada februāra:

“Īsā laikā veiksmīgi apguva jauno darba lauku, pastāvīgi pievērš uzmanību turpmākai ministrijas aparāta un padotības orgānu darba stila un metožu pilnveidošanai.

Prasmīgi balstoties uz struktūrvienību partijas organizācijām, [biedrs Mihails Drozds, Filipa dēls] veic aktīvu audzināšanas darbu, lai mobilizētu personālsastāvu Partijas un Valdības doto iekšlietu orgāniem uzdevumu izpildei. Viņa vadībā veikta virkne pasākumu, lai pilnveidotu noziegumu turpmāko atklāšanu, sabiedriskās kārtības nodrošināšanu un[2904] sociālistiskā īpašuma aizsardzību. Rezultātā republikā vērojama noziegumu izpausmju samazināšanās tendence. 1979. gada pirmajā pusgadā, salīdzinot ar analogo periodu 1978. gadā, republikā samazinājās kopējais noziegumu skaits par 1,9 procentiem, bet kriminālmeklēšanas [lietās] – par 5,2 procentiem, tai skaitā sevišķi bīstamās – par 7,3 procentiem. Mazāk noziegumu veikuši recidīvisti un personas alkohola reibumā. Nedaudz paaugstinājusies noziegumu atklāšana, uzlabojušies izmeklēšanas struktūrvienību darba rādītāji un iekšlietu orgānu kadru sastāva kvalitāte.[2905]”

Turpat teikts, ka Drozds esot principiāls lēmumu pieņemšanā, pievērš uzmanību izpildes disciplīnai, esot sabiedrisks, kulturāls, pieklājīgs un strādīgs, izpelnījies administrācijas orgānu darbinieku autoritāti. Bilsts arī, ka Mihails Drozds aktīvi piedalās republikas sabiedriski politiskajā dzīvē, bauda partijas un padomju aktīva autoritāti, ir LKP CK loceklis, LPSR Augstākas Padomes deputāts.[2906]

1979. gada 28. septembra raksturojumā izteiktais suminājums neizpalika bez novērtējuma, jo 1979. gada 19. decembrī LKP CK saņēma steidzamo ziņojumu par izmaiņām nomenklatūras darbinieku

[2903] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 29. lp. (1979. gada 28. septembra raksturojums par Mihailu Drozdu kā LPSR iekšlietu ministru, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[2904] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 29. lp.
[2905] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 30. lp.
[2906] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 30. lp.

uzskaites pazīmēs, kur minēts, ka, pamatojoties uz PSRS Ministru Padomes 1979. gada 26. oktobra nolēmumu Nr. 963, kas paziņots ar PSRS Iekšlietu ministrijas 1979. gada 26. oktobra pavēli Nr. 483, Mihailam Drozdam piešķirta speciālā dienesta pakāpe – iekšējā dienesta ģenerālmajora pakāpe.[2907] Panākumus ievēro un atzīmē arī vēlāk. Pamatojoties uz LKP CK biroja nolēmumu, kas izriet no 1980. gada 15. jūlija protokola Nr. 100, §2 *par 40. gadadienas kopš padomju varas atjaunošanas Latvijā svinību rezultātiem*, bija nolemts,

> "atzīmējot lielu organizatorisku un politisku darbu, iniciatīvu, kas demonstrēta sagatavojoties un īstenojot svinību sarīkojumus",

izteikt pateicību LPSR iekšlietu ministram Mihailam Drozdam.[2908] Spriežot pēc 1983. gada 1. marta raksturojuma, ko parakstīja LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Viktors Krūmiņš, Mihails Drozds arī piecus gadus pēc stāšanās LPSR iekšlietu ministra amatā bija saistīts ar pozitīviem rezultātiem noziedzības apkarošanā un sabiedriskās kārtības sargāšanā. Uzsvērts:

> "Republikā samazinājās smagu noziegumu pret pilsoņu dzīvību un veselību skaits. Ievērojami samazinājusies noziedzība uz ielām, parkos un citā sabiedriskās vietās. Samazinājās noziegumu skaits, ko veikuši nepilngadīgie. Ievērojami samazinājušās avārijas [situācijas] transporta [jomā]. Aktivizējies un kļuvis rezultatīvāks darbs noziegumu atklāšanā un noziedznieku meklēšanā."[2909]

Nekas Mihaila Drozda LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas lietā nesniedz precīzas norādes par to, kā tieši saistītas statistikas izmaiņas ar konkrētu Mihaila Drozda rīcību.

1985. gada 5. augustā, piecdesmit divu gadu vecumā Mihails Drozds kā LKP CK loceklis un LPSR iekšlietu ministrs pašrocīgi rakstītā

[2907] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 31. lp., 31. lp. otra puse (1979. gada 19. decembra steidzamais ziņojums Nr. 39 par izmaiņām nomenklatūras darbinieku uzskaites pazīmēs, kura saņemšanu apliecinājis kadru nodaļas priekšnieks).
[2908] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 32. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1980. gada 15. jūlija protokola Nr. 100, §2 *par 40. gadadienas kopš padomju varas atjaunošanas Latvijā svinību rezultātiem* un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[2909] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 33. lp. (1983. gada 1. marta raksturojums, ko parakstījis LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Viktors Krūmiņš).

iesniegumā, kas adresēts LKP CK pirmajam sekretāram Borisam Pugo, informē, ka viņš lūdzis PSRS iekšlietu ministram Vitālijam Fjodorčukam, Vasilija dēlam (1918–2008), kas 1982. gadā pildīja PSRS Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja amatu, bet no 1982. līdz 1986. gadam – PSRS iekšlietu ministra amatu, atbrīvot viņu no ieņemamā amata un pensionēt. Tāpat minētajā iesniegumā viņš lūdz LKP CK sniegt piekrišanu viņa atbrīvošanai no ieņemamā amata.[2910] LKP CK biroja 1985. gada 30. augusta nolēmumā Nr. 124/2, kas izriet no 1985. gada 30. augusta protokola Nr. 124, §2 *par [biedriem Vladimiru Jegorovu, Demjana dēlu, un Mihailu Drozdu, Filipa dēlu]*, pamatojoties uz PSKP CK sekretariāta 1985. gada 26. augusta nolēmumu, par LPSR iekšlietu ministru apstiprināja Vladimiru Jegorovu (1939–2016), bet Mihailu Drozdu atbrīvoja sakarā ar pensionēšanos. Minētā jautājuma sakarā atšķirībā no Mihaila Drozda iecelšanas reizes izteicās daudzi: Boriss Pugo, Ēriks Auškāps, Vitālijs Čemms, Jānis Vagris, Roberts Praude, Vladimirs Jegorovs un Nikolajs Ūsiņš.[2911] 1985. gada 30. augustā LPSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts paredzēja atbrīvot Mihailu Drozdu no LPSR iekšlietu ministra amata sakarā ar pensionēšanos.[2912]

Ievērojams, ka Mihaila Drozda LKP CK nomenklatūras kadru uzskaites lietā nav nekādu norāžu ne par iemesliem, kādēļ konkrētajā brīdī Drozds vēlējies pensionēties, ne par Vladimira Jegorova iecelšanas LPSR iekšlietu ministra amatā iemesliem. Turklāt, sprieţot pēc Latvijas Nacionālā arhīva sniegtās informācijas, Latvijas Nacionālajā arhīvā Vladimira Jegorova LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas nav. Savukārt par Vladimira Jegorova atbrīvošanas iemesliem var spriest pēc Bruno Šteinbrika LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas, kur ietverta PSRS iekšlietu ministra Aleksandra Vlasova 1986. gada 17. oktobra vēstule Nr. 1/5687 LKP CK pirmajam

[2910] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 35. lp. (1985. gada 5. augusta iesniegums).
[2911] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 36. lp. (LKP CK biroja 1985. gada 30. augusta nolēmumā Nr. 124/2, kas izriet no 1985. gada 30. augusta protokola Nr. 124, §2 *par [biedriem Vladimiru Jegorovu, Demjana dēlu, un Mihailu Drozdu, Filipa dēlu]* un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).
[2912] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 37. lp. (LPSR Augstākās Padomes Prezidija 1985. gada 30. augusta dekrēts, ko parakstījuši priekšsēdētājs Jānis Vagris un sekretāre Valentīna Klibiķe).

sekretāram Borisam Pugo un kur norādīts, ka PSRS Iekšlietu ministrija "izskata jautājumu" par ģenerālmajora Vladimira Jegorova – vēlākā neatkarīgās Baltkrievijas Republikas iekšlietu ministra un tās Valsts drošības komitejas vadītāja 20. gadsimta deviņdesmitajos gados – iecelšanu par PSRS Iekšlietu ministrijas pārstāvniecības vadītāju Afganistānas Demokrātiskās Republikas Iekšlietu ministrijā. Citos avotos šis amats norādīts kā PSRS Valsts drošības komitejas pārstāvniecības Kabulā, Afganistānā vadītāja– 1986. gadā Nikolaja Kaļagina – vietnieka, vienlaikus PSRS Iekšlietu ministrijas pārstāvniecības vadītāja amats; PSRS VDK pārstāvniecības Kabulā vadītājam tolaik bija seši vietnieki – pirmais, pretizlūkošanas lietās, robežsardzes lietās, militārās pretizlūkošanas lietās, kadru un iekšlietu jautājumos. Šajā sakarā lūgts atbrīvot Jegorovu no LPSR iekšlietu ministra amata. Vienlaikus vēstulē izteikts priekšlikums iecelt par LPSR iekšlietu ministru ģenerālmajoru Bruno Šteinbriku.[2913] LKP CK 1986. gada 11. novembra nolēmumā Nr. Б-22/11, kas izriet no LKP CK biroja 1986. gada 11. novembra sēdes protokola Nr. 22, §11, Vladimira Jegorova atbrīvošanas iemesli minēti jau stipri vispārīgāk, norādot uz pārcelšanu citā darbā. Minētajā jautājumā izteikušies vairāki sēdes dalībnieki – Boriss Pugo, Vitālijs Soboļevs, Jānis Vagris, Staņislavs Zukulis, Jurijs Rubenis, Anatolijs Gorbunovs, Ēriks Auškaps un Nikolajs Ūsiņš.[2914]

Papildinājums personas kadru uzskaites lapai sniedz informāciju, ka, pildot LPSR iekšlietu ministra amatu, Mihails Drozds saņēmis šādas atzinības: 1980. gadā saņemta medaļa *Par teicamu dienestu sabiedriskās kārtības sargāšanā*, 1983. gada 3. martā par nopelniem sabiedriskās kārtības sargāšanā Mihailam Drozdam noteikts LPSR nopelniem bagātā sabiedriskās kārtības sargāšanas

[2913] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l. (Bruno Šteinbrika LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta), 35. lp. (PSRS iekšlietu ministra Aleksandra Vlasova 1986. gada 17. oktobra vēstule Nr. 1/5687 LPK CK pirmajam sekretāram Borisam Pugo).
[2914] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 39. lp. (LKP CK 1986. gada 11. novembra nolēmums Nr. Б-22/11, kas izriet no LKP CK biroja 1986. gada 11. novembra sēdes protokola Nr. 22, §11 un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).

darbinieka goda nosaukums,[2915] bet 1983. gada 2. februārī par ilggadēju godprātīgu darbu piešķirta medaļa *Darba varonis*.[2916]

1976. gada 4. februāra personālajā kadru uzskaites lapā minēts, ka Mihails Drozds ir ieguvis augstāko izglītību, mācoties no 1960. līdz 1965. gadam PSKP CK Neklātienes augstākajā partijas skolā.[2917] Minēto apliecina arī 1965. gada 23. aprīļa Maskavā izsniegtā diploma ВП Nr. 035685 (reģistrācijas Nr. 30196), noraksts, kur minēts, ka Mihails Drozds 1960. gadā iestājies PSKP CK Neklātienes augstākajā partijas skolā, kur pabeidzis pilnu kursu 1965. gadā, nokārtojot valsts eksāmenus atbilstoši mācību plānam, kas paredzēts nodaļai, kura sagatavo un veic partijas un padomju orgānu kadru pārkvalifikāciju lauku saimniecību vadībai, un tādējādi iegūstot augstāko izglītību.[2918] Spriežot pēc papildinājuma personas kadru uzskaites lapai, Mihails Drozds vairākkārt bijis mācībās Ļeņingradas Augstākajā partijas skolā – 1969. gada martā un 1976. gada novembrī un decembrī cēlis kvalifikāciju, bet 1972. gada janvārī un februārī pārkvalificējies.[2919] LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā nav dokumentu, kas sniedz informāciju par mācībās apgūto.

Atbildot uz 1976. gada 4. februāra personālajā kadru uzskaites lapā par zinātnisko grādu, zinātniskā darba vai izgudrojumu esību, norādīja, ka tādu nav.[2920] Tāpat minētais dokuments liecina, ka Mihails Drozds pārvaldījis tikai krievu un latviešu valodu.[2921]

1976. gada 4. februāra personālajā kadru uzskaites lapā Mihails Drozds sniedzis salīdzinoši skopas ziņas par ģimenes stāvokli. Sieva – Maija, Kārļa meita, dzimusi 1934. gadā, meita – Līga, dēls – Aivars, dzimis 1963. gadā.[2922] 1976. gada 12. februāra autobiogrāfijā

[2915] Sk. arī "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts «Par Latvijas PSR nopelniem bagātā sabiedriskās kārtības sargāšanas darbinieka goda nosaukuma piešķiršanu biedram M. Drozdam»", *Cīņa*, Nr. 54, 1983, 6. marts, 1. lpp.
[2916] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 3. lp. otra puse.
[2917] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp.
[2918] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 9. lp. (1965. gada 23. aprīļa Maskavā izsniegtais diploms ВП Nr. 035685, reģistrācijas Nr. 30196).
[2919] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 4. lp. otra puse.
[2920] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp.
[2921] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 5. lp.
[2922] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 6. lp. otra puse.

precizēts, ka tēvs Filips Drozds, Alekseja dēls, dzimis 1902. gadā, miris 1960. gadā. Māte – Marija Drozda, Afanasija meita, dzimusi 1909. gadā.[2923] 1964. gada 4. septembra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā dzīvojusi Bauskas rajona Vecumnieku pagastā.[2924] 1976. gada 12. februāra autobiogrāfijas sagatavošanas brīdī bijusi pensionāre. Māsa – Irēna Grauze, Filipa meita, dzimusi 1936. gadā.[2925] 1964. gada 4. septembra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā bijusi PSKP biedre, strādājusi par skolotāju Vecumnieku vidusskolā.[2926] Savukārt 1976. gada 12. februāra autobiogrāfijas sagatavošanas brīdī strādājusi par Bauskas rajona sovhoza *Vecumnieki* partijas komitejas sekretāri.[2927] Atbilstoši 1964. gada 4. septembra autobiogrāfijai sieva Maija Drozda dzimusi Rīgā strādnieku ģimenē 1934. gadā.[2928] 1976. gada 12. februāra autobiogrāfijas sagatavošanas brīdī strādājusi par metodiķi bērnudārzā.[2929] Meita – Līga, dzimusi 1957. gadā, 1976. gada 12. februāra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā mācījusies mūzikas vidusskolā, bet dēls – Aivars, dzimis 1963. gadā, 1976. gada 12. februāra autobiogrāfijas sagatavošanas laikā mācījies 6. klasē.[2930] Spriežot pēc presē pieejamās informācijas, abi mācījušies Jelgavas 2. vidusskolā, abi virzīti mākslās[2931] un abu izglītošana liecina par spēcīgu latviešu identitātes klātbūtni Drozdu ģimenē.

[2923] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7. lp. otra puse.
[2924] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 8. lp. otra puse.
[2925] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7. lp. otra puse.
[2926] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 8. lp. otra puse.
[2927] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7. lp. otra puse.
[2928] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 8. lp. otra puse.
[2929] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7. lp. otra puse.
[2930] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7. lp. otra puse.
[2931] "Padomju Savienības nodibināšanas 50. gadadienai veltītā zīmējumu konkursa uzvarētāji", *Zīlīte*, Nr. 3, 1973, marts, 15. lpp.; Paikena, Vija. "Par attieksmi vai «Gammas» redzējumi tālos ceļos", *Padomju Jaunatne*, Nr. 230, 1980, 2. februāris, 4. lpp.; Ģeibaks, Mintauts. "Jelgavas Sekstets", *Padomju Jaunatne*, Nr. 88, 1985, 7. maijs, 4. lpp.; Bērziņš, G. "Atmiņu dziesmas", *Jelgavas Ziņotājs*, Nr. 25, 1992, 14. februāris, 3. lpp.; Grāvītis Oļģerts. "Andrejs Jansons – latviešu mūzikas retumu augšamcēlājs", *Laiks*, Nr. 15, 1993, 20. februāris, 3. lpp.,

1976. gada 4. februāra personālajā kadru uzskaites lapas sagatavošanas brīdī Mihails Drozds dzīvoja Jelgavā,[2932] bet, kad bija LPSR iekšlietu ministra amatā, pārcēlies uz dzīvi Rīgā.[2933]

Papildinājums personas kadru uzskaites lietā minēts, ka Mihails Drozds bijis LKP CK loceklis XXI, XXII un XXIII kongresā, esot ievēlēts 1971. gada februārī un 1976. gada februārī, kā arī LPSR Augstākās Padomes deputāts 8., 9., 10. un 11. sasaukumā, esot ievēlēts 1971. gada jūnijā, 1975. gada jūnijā un 1985. gada februārī.[2934]

Mihails Drozds, esot LPSR iekšlietu ministra amatā, bija ārpus PSRS tikai reizi, 1982. gada jūlijā viņš atpūtās Ungārijas Tautas Republikā.[2935]

LKP Jelgavas rajona komitejas nomenklatūras kadru personas lieta – salīdzinošie aspekti

Mihaila Drozda LKP Jelgavas rajona komitejas nomenklatūras kadru personas lieta[2936], salīdzinot ar LKP CK nomenklatūras kadru personas lietu, nesatur būtiskas sniegto ziņu nesakritības, tomēr tā izmantojama ziņu precizēšanai, kā arī pilnīgākam ieskatam par veikto laika periodā līdz iecelšanai LPSR iekšlietu ministra amatā. Piemēram, 1976. gada 2. novembra personālā kadru uzskaites lapā, atbildot uz jautājumu par svešvalodu un PSRS tautu valodu prasmēm, uzsvērts, ka Mihails Drozds latviešu valodu pārvalda brīvi.[2937] Turpat sniegtas precīzākas ziņas par saņemtajām atzinībām: 1973. gadā saņemts Oktobra Revolūcijas ordenis, 1966. gadā un 1971. gadā – Darba Sarkanā Karoga ordeņi, 1958. gadā – ordenis *Goda Zīme*, 1970. gadā – medaļa *Par varonīgu darbu. Atzīmējot Vladimira Iļjiča Ļeņina 100.*

[2932] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 6. lp. otra puse.
[2933] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 4. lp. otra puse.
[2934] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 3. lp.
[2935] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 4. lp.
[2936] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l. (Mihaila Drozda LKP Jelgavas rajona komitejas nomenklatūras kadru personas lieta, lielākā daļa dokumentu ir krievu valodā, tomēr ir gan dokumenti latviešu valodā, gan arī dokumenti, kuru veidlapas ir latviešu un krievu valodā).
[2937] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 58. lp. (1976. gada 2. novembra personālā kadru uzskaites lapa, aizpildīta krievu valodā, veidlapa latviešu un krievu valodā).

dzimšanas dienu, divi LPSR Augstākā Prezidija goda raksti.[2938] Šeit pat norādīts, ka Mihails Drozds pakļauts dienestam, ir kapteinis un ietilpst politiskajā sastāvā,[2939] kurpretim LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas 1976. gada 4. februāra personālā kadru uzskaites lapā uz jautājumu par karaklausību un dienesta pakāpi nekas nav atbildēts, norādīts tikai karaklausības sastāvs – politiskais – un ieroču šķira – automobiļu.[2940]

Atšķirībā no LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas šeit ir ietverta 1966. gada 13. aprīļa autobiogrāfija latviešu valodā bez tulkojuma krievu valodā.[2941] Tā daļā, kas attiecas uz mācību sākumu, saskan ar LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas 1964. gada 4. septembra autobiogrāfijā norādīto par Birzgales pagasta septiņu klašu pamatskolu.[2942] Autobiogrāfija sniedz papildu informāciju par ģimeni, proti, ka māte attiecīgajā laika periodā strādājusi Bauskas rajona kolhozā *Stelpe*, bet māsa – par pionieru vadītāju Vecumnieku vidusskolā.[2943] Tomēr arī šī personas lieta kopumā sniedz skopu informāciju par ģimeni.

LKP Jelgavas rajona komitejas personas lietā ir dokumenti, kas apliecina iecelšanu amatos, kā arī raksturojumi, kas ļauj nojaust paveikto konkrētajos amatos.

LKP CK Baldones rajona komitejas 1955. gada 22. decembra nolēmums Nr. 2, §11 paredz iecelt Mihailu Drozdu Baldones rajona Ļeņina kolhoza partijas pirmorganizācijas atbrīvotā sekretāra amatā. Dokumentu parakstījis sekretārs Vladimirs Aglišs, Afanasija dēls.[2944] LKP Baldones rajona komitejas 1956. gada 1. septembra nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 18, §11, paredz Mihailu Drozdu norīkot ar 1956. gada 1. septembri par Ļeņina kolhoza priekšsēdētāju, atbrīvojot

[2938] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 59. lp. otra puse.
[2939] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 59. lp. otra puse.
[2940] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 6. lp. otra puse.
[2941] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 60.–61. lp. (1966. gada 13. aprīļa autobiogrāfija latviešu valodā bez tulkojuma krievu valodā).
[2942] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 7., 8. lp.
[2943] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 61. lp.
[2944] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 63. lp. (LKP CK Baldones rajona komitejas 1955. gada 22. decembra nolēmums Nr. 2, §11, ko parakstījis sekretārs Vladimirs Aglišs, Afanasija dēls).

no šā amata Aleksandru Ozoliņu, Rūdolfa dēlu, jo pēdējais nav nodrošinājis kolhoza vadību.[2945] LKP Baldones rajona komitejas sniegtajā 1957. gada 7. oktobra raksturojumā, ko parakstījusi sekretāre Berta Kažociņa, sniegts salīdzinoši lakonisks un vispārīga satura raksturojums, kur, cita starpā, norādīts, ka Mihails Drozds, būdams kolhoza priekšsēdētājs, sevi parādījis no pozitīvās puses un viņš ir izpelnījies partijas aktīva autoritāti.[2946]

LKP Bauskas rajona komitejas nolēmumā, kas izriet no 1960. gada 13. maija protokola Nr. 10, §14 un ko parakstījis sekretārs Elmārs Timpa, Drozds, būdams kolhoza *Stelpe* valdes priekšsēdētājs, rekomendēts mācībām Ļeņingradas Augstākās partijas skolas neklātienes nodaļā.[2947] LKP Bauskas rajona komitejas 1960. gada 14. maija raksturojums, kas sniegts, lai rekomendētu Mihailu Drozdu mācībām PSKP CK Augstākajā partijas skolas neklātienes nodaļā, pirmkārt, informē, ka 1959. gada novembrī sakarā ar Baldones rajona likvidēšanu Ļeņina kolhozs pārdēvēts par kolhozu *Stelpe* un teritoriāli pakļauts Bauskas rajonam. Otrkārt, tas sniedz vispārīgu informāciju par dzimšanas laiku, tautību, PSKP biedra stāžu, izglītību, kā arī darba gaitām. Vērtējot Mihaila Drozda veikumu kolhoza priekšsēdētāja amatā, sniegti skaitļi, kas apliecina, ka Drozds nostiprinājis darba disciplīnu, veicis kompleksu mehanizācijas ieviešanu, kā arī citus darbus. Piemēram, minēts:

> "Ja 1956. gadā no katras govs iegūti 1494 kg piena un no 10 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes – 75,8 centneri, bet no 100 ha – 27,8 centneri gaļas, tai skaitā– 25,9 centneri cūkgaļas, tad sakarā ar darba pastiprināšanu 1959. gadā kolhozā no katras govs iegūti 2494 kg piena vai 305 centneri no 100 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Uz katriem 100 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes iegūti 35,5 centneri gaļas, tai skaitā 31,7 centneri cūkgaļas.

[2945] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 64. lp. (1956. gada 1. septembra nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 18, §11, ko parakstījis sekretārs Ignats Burtnieks, Grigorija dēls).
[2946] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 65. lp. (LKP Baldones rajona komitejas sniegtais 1957. gada 7. oktobra raksturojums, ko parakstījusi sekretāre Berta Kažociņa).
[2947] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 66. lp. (LKP Bauskas rajona komitejas nolēmums, kas izriet no 1960. gada 13. maija protokola Nr. 10, §14 un ko parakstījis sekretārs Elmārs Timpa, nolēmums latviešu valodā, veidlapas galva latviešu un krievu valodā).

> Uz 1960. gadu kolhozs uzņēmās saistības iegūt uz katriem 100 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes 380 centnerus piena, no katras govs pieslaukt 3000 kg piena, un 85 centnerus gaļas – uz 100 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Viss minētais ir viennozīmīgi kolhoza priekšsēdētāja sasniegumi."[2948]

1961. gada 8. jūnija raksturojumā, ko parakstījis LKP Bauskas rajona komitejas sekretārs Pēteris Graudumnieks, sniega informācija ne tikai par kolhoza veikumu skaitļos, bet arī to, ka kolhoznieku atalgojums, pateicoties Mihailam Drozdam, katru gadu pieaugot. Tāpat šeit sniegta informācija, ka Drozds līdzās darbam kolhozā, dalībai "vēlētos amatos", veic aģitatora un propagandista darbu, turklāt mācās PSPK CK Augstākās partijas skolas neklātienes nodaļā. Neskatoties uz noslogotību, pateicoties Mihailam Drozdam, kolhozs 1962. gada trešajā kvartālā esot saņēmis ceļojošo Sarkano karogu.[2949] Acīmredzot minētais pievērsa LKP CK, LPSR Augstākas Padomes un Ministru Padomes "orgāna" *Cīņa* uzmanību, kādēļ bija publicēts plašs raksts par kolhoza *Stelpes* izaugsmi un sasniegumiem, kā arī Mihaila Drozda personīgo ieguldījuma tajā:

> "Kolhoza augšupeja nesaraujami saistīta ar priekšsēdētāja vārdu. Mihails Drozds te ieradās drīz pēc partijas Centrālās Komitejas septembra Plēnuma. Atbrauca ar partijas komitejas ceļazīmi kabatā. Gadu nostrādāja par partijas pirmorganizācijas sekretāru. Kolhozniekiem iepatikās enerģiskais komunists, un viņi Mihailu Drozdu ievēlēja par savu priekšsēdētāju. [..]
>
> Desmit gadi aizritējuši, kopš partijas Centrālā Komiteja pieņēmusi nozīmīgo septembra Plēnuma lēmumu. Desmit gadu vēstures plūdumā nav daudz. Bet kolhozu «Stelpe» tie no atpalicēja izveduši pirmrindniekos. Var slavēt augumā un raksturā stūraino priekšsēdētāju Mihailu Drozdu, var daudz laba stāstīt par šī kolhoza ļaudīm. Bet tikpat droši var apgalvot, ka nomales kolhozs «Stelpe»

[2948] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 67. lp. (LKP Bauskas rajona komitejas 1960. gada 14. maijā sniegtais raksturojums, ko parakstījis sekretārs Elmārs Timpa).
[2949] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 68. lp. (LKP Bauskas rajona komitejas 1961. gada 8. jūnijā sniegtais raksturojums, ko parakstījis sekretārs Pēteris Graudumnieks).

joprojām būtu pusceļā, ja šogad septembris nesvinētu savu lielisko desmitgades jubileju..."[2950]

LKP Bauskas kolhozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldes partijas komitejas 1964. gada 24. augusta raksturojumā salīdzinoši lielāka uzmanība veltīta kolhoza *Stelpe* sasniegumu raksturojumam. Drozda ieguldījums kolhoza sasniegumos saistīts ar organizatora, audzinātāja un vadītāja spējām, ar viņa uzmanību mehanizācijas procesiem, valsts plānu izpildei, minot, piemēram, ka plāns gaļas pārdošanai valstij izpildīts par 159 procentiem. Minēts arī, ka kolhozā sākta kapitālā būvniecība, kolhoza centrā būvē dzīvojamos namus. Raksturojums sniedz arī norādi par to, ka Drozds bijis atsaucīgs, aktīvi piedalījies sabiedriskajā pārvaldes un saimniecības dzīvē, ka viņš ir lektoru grupas loceklis un aktīvi piedalās tās darbā.[2951]

1966. gada 4. aprīļa LKP Bauskas rajona komitejas sniegtajā raksturojumā, ko parakstījis sekretārs Jānis Bonāts, dots izvērsts pamatojums tam, kāpēc Mihails Drozds raksturots, piesaucot viņa vadītā kolhoza sasniegumus. Minēts, ka no ekonomiski vājas saimniecības, ko nosaka nabadzīga augsne, Drozds to ekonomiski nostiprinājis, jo pievērsis uzmanību augsnes auglīguma celšanas un lopbarības sagataves jautājumiem. Rezultātā uz 10 ha lauksaimniecībā izmantojamās zemes tiekot saražoti 360 centneri piena un 50 centneri gaļas. Minēts, ka saimniecība izpilda valsts plānus. Tāpat norādīts, ka kolhoza attīstība saistīta ar celtniecību un darba mehanizāciju. Rezultātā kolhozā ir viens no labākajiem ciematiem rajonā, no jauna uzceltas 24 vienstāvu un daudzstāvu dzīvojamās mājas un administratīvās ēkas, vienlaikus veikta ražošanas objektu celtniecība, uzceltas trīs fermas liellopiem, divas cūku fermas, mehāniskās darbnīcas un citi objekti. Pateicoties Mihailam Drozdam, pieaudzis mašīnu parks: 5 traktoru vietā esot 14 traktori, 4 automobiļu vietā – 10 automobiļi.[2952]

[2950] Preilis, E. "Kad septembrim ir jubileja", *Cīņa*, Nr. 208, 1963, 3. septembris, 2. lpp.
[2951] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 69. lp. (LKP Bauskas kolhozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldes partijas komitejas 1964. gada 24. augustā sniegtais raksturojums, ko parakstījis sekretārs Pēteris Graudumnieks).
[2952] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 70. lp. (LKP Bauskas rajona komitejas 1966. gada 4. aprīlī sniegtais raksturojums, ko parakstījis sekretārs Jānis Bonāts).

LKP Jelgavas rajona komitejas 1967. gada 15. martā sniegtais raksturojums salīdzinoši lakoniski summē Mihaila Drozda panākumus kolhoza vadībā: "b. DROZDS M. F. ir viens no labākajiem Bauskas rajona kolhoza priekšsēdētājiem [..]." Turpat minēts, ka sakarā ar Jelgavas rajona dibināšanu 1967. gada janvārī Drozds aktīvi piedalījies "orgbiroja darbā". Raksturojot personīgās kvalitātes, teikts: "Stingrs prasībās pret sevi un pārējiem darbiniekiem. Sadzīvē vienkārš [tā tekstā – *K. J.*] un biedrisks."[2953]

LKP Jelgavas rajona komitejas 167. gada 6. aprīļa nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 5, §19 *Par DROZDU M. J.* [tā tekstā – *K. J.*] un ko parakstījis nevis sekretārs Jāzeps Tumovs-Beķis, kā norādīts atšifrējumā, bet gan Velta Stīvere, paredz apstiprināt Drozdu par "Jelgavas rajona darbalaužu [tā tekstā – *K. J.*] deputātu Padomes izpildu komitejas priekšsēdētāju".[2954]

LKP Jelgavas rajona komitejas 1969. gada 17. novembra plēnumā lemtais, kas izriet no protokola Nr. XI *Par b. b. M. DROZDU un J. TUMOVU-BEĶI* un ko parakstījusi sekretāre Velta Stīvere, paredz apstiprināt Mihailu Drozdu par LKP Jelgavas rajona komitejas pirmo sekretāru, atbrīvojot no šiem pienākumu Jāzepu Tumovu-Beķi "sakarā ar viņa pārcelšanu atbildīgā partijas darbā uz LKP Rīgas rajona komiteju".[2955]

Spriežot pēc aktuālajām publikācijām, Mihailu Drozdu vairāk piemin kā "saimnieku", nevis LPSR iekšlietu ministru, piemēram, sakarā ar 2015. gada 3. septembrī pasniegto Būvindustrijas lielo balvu Rodrigo Pelsim, viņš atminējās Mihailu Drozdu, pildot LKP Jelgavas

---

[2953] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 72. lp. (LKP Jelgavas rajona komitejas 1967. gada 15. martā sniegtais raksturojums, ko parakstījusi sekretāre Velta Stīvere, raksturojums ir latviešu valodā, nav tulkojuma krievu valodā).

[2954] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 73. lp. (LKP Jelgavas rajona komitejas 167. gada 6. aprīļa nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 5, §19 *Par DROZDU M. J.* [tā tekstā – *K. J.*] un ko parakstījis nevis sekretārs J. Tumovs-Beķis, kā norādīts atšifrējumā, bet gan Velta Stīvere, nolēmums latviešu valodā, veidlapas galva latviešu un krievu valodā).

[2955] LVA, PA-15500. f., 37. apr., 4. l., 74. lp. (LKP Jelgavas rajona komitejas 1969. gada 17. novembra plēnumā lemtais, kas izriet no protokola Nr. XI *Par b. b. M. DROZDU un J. TUMOVU-BEĶI* un ko parakstījusi sekretāre Velta Stīvere, dokuments latviešu valodā, veidlapas galva latviešu un krievu valodā).

rajona komitejas pirmā sekretāra amatu, kā "saimnieku", kas esot atcēlis lēmumu par viņa atbrīvošanu no darba, piezvanot Augustam Vosam – citam "saimniekam".[2956] Vēl citā aktuālā publikācijā izklāstītas Mihaila Drozda kā aizmirsta saimnieciskā vadītāja atmiņas.[2957] Savukārt Vecumniekos, atminoties Sarkanās skolas vēsturi, Mihails Drozds nav minēts kā šīs skolas beidzējs, lai gan cits skolas absolvents Ēriks Hānbergs piemin to, kā skolas laikā kārtojuši ar Mihailu Drozdu sirdslietas, pieminot arī to, ka tas esot atstājis iespaidu arī uz vēlāko saziņu, kad Hānbergs esot saticis Mihailu Drozdu LPSR iekšlietu ministra amatā.[2958] Nekas gan aktuālajā informācijā neliecina par iemesliem, kādēļ pēc dokumentiem un presē minētā veiksmīgais "saimnieks" izrādījies derīgs un pat PSRS interesēm veiksmīgs iekšlietu ministrs.

[2956] Šperberga, Mārīte. *Nopietnais jokotājs. Rodrigo Pelsis* (intervija). Pieejams. http://buvindustrijaslielabalva.lv/index.php/balva/9-laureati/81-%20nopietnais-jokotajs-rodrigo-pelsis

[2957] Grūtups, Gaitis. "Kad «Nākotnē» dzēra «Hitlera sapni», bet darbs laukos bija", *Zemgales Ziņas*, 2016, 20, oktobris.

[2958] Zālīte, Žanna. "Vecumniekos tiekas Sarkanās skolas vēstures aizbildņi", *Bauskas Dzīve*, 2014, 11. oktobris.

Ieskats Bruno Šteinbrika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Bruno Šteinbriks, Jēkaba dēls, latvietis, ir dzimis 1932. gada 21. septembrī Talsos.[2959] Savā 1986. gada 29. oktobra kadru uzskaites personas lapā norādījis, ka ir cēlies no strādniekiem.[2960] Tēvs Jēkabs Šteinbriks, Pētera dēls, dzimis 1880. gadā[2961].[2962] Atbilstoši 1972. gada 11. februāra biogrāfijai, kad Bruno Šteinbriks piedzimis, tēvs strādājis par strādnieku[2963] Valsts spirta un degvīna Stendes noliktavā, bet māte turpat par kasieri.[2964] Spriežot pēc presē pieejamās informācijas, bērni

---

[2959] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l. (LKP CK nomenklatūras Bruno Šteinbrika personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot daudzu veidlapu galvas, kas ir gan krievu, gan latviešu valodā.

[2960] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. (1986. gada 29. oktobra kadru uzskaites personas lapa).

[2961] Atbilstoši Latvijas Nacionālā arhīva datubāzei *Latvijas iedzīvotāju saraksts (1918–1940)* Jēkabs Gotfrīds Šteinbriks, Pētera dēls, dzimis 1880. gada 14. oktobrī Slokā.

[2962] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 12. lp. (1986. gada 29. oktobra autobiogrāfija).

[2963] *Ķemeru peldiestādē ieradušos peldviesu saraksts* sniedz salīdzinošu ieskatu par Jēkaba Šteinbrika nodarbi 20. gadsimta trīsdesmitajos gados. Piemēram, atbilstoši *Ķemeru peldiestādē ieradušos peldviesu sarakstam* Jēkabs Šteinbriks atpūtā ieradies 1933. gada 5. jūlijā, norādot, ka ir pārzinis no Stendes, kas dzīvo Asaros 1 ("Ķemeru peldiestādē ieradušos peldviesu saraksts", *Ķemeru Ziņas*, Nr. 6, 1933, 23. jūlijs, 7. lpp.). Ierodoties atpūtā Asaros 1934. gada 1. jūnijā, Jēkabs Šteinbriks minēts kā "nod. pārzinis no Stendes". Šajā gadījumā, visticamāk, radusies drukas kļūda, un ir domāts noliktavas pārzinis ("Ķemeru peldiestādē ieradušos peldviesu saraksts", *Ķemeru Ziņas*, Nr. 4, 1934, 17. jūnijs, 5. lpp.).

[2964] *Ķemeru peldiestādē ieradušos peldviesu saraksts* sniedz arī ieskatu par Martas Šteinbrikas atpūtas laiku, vietu un nodarbi. Piemēram, ierodoties 1931. gada 27. maijā, Marta Šteinbrika norādījusi, ka ir "kantoriste no Stendes" un dzīvo

līdzi vecākiem vesti atpūsties uz Rīgas Jūrmalu.[2965] 1939. gadā Šteinbriks sāk mācības Stendes sākumskolā.[2966]

Otrā pasaules kara gaitā notikušās Latvijas Republikas okupācijas skāra Šteinbriku ģimeni. Nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Bruno Šteinbrika māte esot atbrīvota no darba un ieslodzīta koncentrācijas nometnē par "aktīvu sabiedrisku darbu Padomju Savienības varai esot [no 1940. līdz 1941. gadam]", bet tēvs pārcelts uz darbu Bauskā. Tēvs turpinājis strādāt spirta un degvīna noliktavā, bet māte nav strādājusi, atradusies policijas uzraudzībā.[2967] 1986. gada 29. oktobra autobiogrāfijā Bruno Šteinbriks precizējis, ka māte tikusi arestēta 1941. gadā un atbrīvota 1942. gadā, kad arī ģimene pārcēlusies uz dzīvi Bauskā.[2968] Spriežot pēc presē pieejamās informācijas, Šteinbriku ģimene 1943. gadā zaudējusi bērnu.[2969]

1946. gadā Bruno Šteinbriks beidzis Bauskas septiņgadīgo skolu un tajā pašā gadā sācis mācības vidusskolā.[2970] 1947. gadā pēc tēva nāves ģimene pārcēlās uz tēva dzimto vietu Sloku,[2971] kur viņš ir arī apbedīts.[2972] 1949. gadā Šteinbriks kļuva par Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) biedru, bet 1950. gadā pabeidzis Slokas vidusskolu. Atbilstoši 1972. gada 11. februāra biogrāfijai tobrīd Šteinbrika māte strādāja tirdzniecībā. 1950. gadā pēc

---

Robežu 2 ("Ķemeru peldiestādē ieradušos peldviesu saraksts", *Ķemeru Ziņas*, Nr. 1, 1931, 7. jūnijs, 7. lpp.). Ierodoties 1933. gada 19. jūnijā, Marta Šteinbrika norādījusi, ka viņa joprojām ir "kant. no Stendes" un dzīvo Asaros, Kāpu 10a ("Ķemeru peldiestādē ieradušos peldviesu saraksts", *Ķemeru Ziņas*, Nr. 3, 1933, 2. jūlijs, 8. lpp.). Ierodoties arī 1935. gada 1. jūnijā, Martas Šteinbrikas nodarbe – "kant. no Stendes" – nav mainījusies. Viņas dzīvesvieta tobrīd ir Slokā ("Ķemeru peldiestādē ieradušos peldviesu saraksts", *Ķemeru Ziņas*, Nr. 3, 1935, 24. jūnijs, 7. lpp.).

[2965] Piemēram, publicēta Bruno Šteinbrika jaunākā brāļa Olafa foto no atpūtas Jūrmalā. "Mazie draugi", *Sievietes Pasaule*, Nr. 18, 1939, 15. septembris, 17. lpp.

[2966] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 7. lp. (1972. gada 11. februāra autobiogrāfija).

[2967] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 7. lp.

[2968] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 10. lp. (1986. gada 29. oktobra autobiogrāfija).

[2969] Spriežot pēc presē publicētajām līdzjūtībām, 1943. gada 24. maijā miris septiņus gadus vecais brālis Vilnis. *Tēvija*, Nr. 127, 1943, 1. jūnijs, 5. lpp.

[2970] Gotfridu un Martu Šteinbrikus no Bauskas 1946. gadā meklēja Andrejs un Alvīne Kalnāji no Vīsbādenes. "Meklē radus un pazinas", *Jaunās Ziņas*, Nr. 12, 1946, 13. februāris, 3. lpp.

[2971] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 7. lp. (1972. gada 11. februāra biogrāfija).

[2972] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 12. lp.

vidusskolas beigšanas Bruno Šteinbriks sāka mācības Rīgas kooperatīvajā tirdzniecības skolā, kas tobrīd darbojusies Blaumaņa ielā 22/24, Rīgā. Ieskatam jāmin, ka, uzņemot 1950./51. mācību gadā Tirdzniecības un grāmatvedības nodaļās, bija izvirzītas šādas prasības:

> "Grāmatvedības nodaļā mācības notiks latviešu valodā, tirdzniecības nodaļā latviešu un krievu valodā.
>
> Apmācības laiks 1 gads. Stipendija no 250 līdz 312 rbļ. mēnesī. Skolā uzņem patērētāju kooperacijas darbiniekus un grāmatvedības un tirdzniecības mācekļus, ne jaunākus par 18 gadiem, ar pamatskolas izglītību un 6 mēnešu darba stāžu.
>
> Personas, kas nestrādā patērētāju kooperacijas sistēmā, bet vēlas iestāties šai skolā, lūdz griezties rajona patērētāju biedrību savienībās vai patērētāju biedrībās, lai līdz mācību gada sākumam, strādājot par tirdzniecības vai grāmatvedības mācekļiem, iegūtu nepieciešamo darba stāžu." [2973]

LKP CK nomenklatūras Bruno Šteinbrika personas lietā nav ziņu par to, kura nodaļa bija izvēlēta, kā arī tas, vai viņam bijis nepieciešamais sešu mēnešu darba stāžs, tomēr jau 1951. gadā Bruno Šteinbriku nosūtīja valsts drošības iestāžu darbā.[2974]

No 1951. gada marta līdz 1953. gada aprīlim Šteinbriks bija PSRS Valsts drošības ministrijas skolas Nr. 303 Viļņā audzēknis. Divdesmit gadu vecumā Bruno Šteinbriks sāka darbu LPSR Iekšlietu ministrijas, kas tobrīd veido vienotu resoru, apvienojot valsts drošību un iekšlietas, 1. daļas 3. nodaļā 1953. gada aprīļa līdz 1954. gada aprīlim[2975] kā operatīvais pilnvarotais.[2976] No 1954. gada aprīļa līdz septembrim Šteinbriks bija LPSR VDK 2. daļas 3. nodaļas[2977] operatīvais

---

[2973] "Rīgas kooperatīvā tirdzniecības skola", *Padomju Jaunatne*, Nr. 69, 1950, 4. jūlijs, 4. lpp.
[2974] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 8. lp.
[2975] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 18. lp. (izziņa, kas sagatavota sakarā ar Bruno Šteinbrika, personas Nr. E-076382, apstiprināšanu LPSR VDK 2. daļas priekšnieka amatā un ko 1972. gada 14. februārī parakstījis LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks kadru jautājumos Georgijs Karpovs).
[2976] 1972. gada 11. februāra biogrāfijā norādīts, ka darbs LPSR VDK sākts 2. daļā, neminot 1. daļu. LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 10. lp.
[2977] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 18. lp.

pilnvarotais, no 1954. gada septembra[2978] līdz 1956. gada septembrim – LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas[2979] vecākais operatīvais pilnvarotais.[2980]

1956. gada augustā Bruno Šteinbriks kļuva par PSKP biedru (partijas biedra kartes Nr. 02898005, vēlāk Nr. 07380366[2981]). Tad no 1956. gada septembra līdz 1960. gada augustam sekoja mācības Maskavā, Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajā Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā, kur Šteinbriks esot ieguvis jurista kvalifikāciju[2982].[2983] 1958. gadā Bruno Šteinbriks saņēma jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto Spēku 40 gadi*.[2984]

No 1960. gada augusta līdz 1962. gada februārim Šteinbriks bija LPSR VDK 2. daļas 1. nodaļas[2985] vecākais operatīvais pilnvarotais.[2986] 1961. gadā viņš saņēma III pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu* PSRS VDK orgānos,[2987] acīmredzot sakarā ar desmit gadu stāžu valsts drošības sistēmā.

No 1962. gada februāra līdz 1963. gada martam Bruno Šteinbriks bija LPSR VDK 2. daļas 1. nodaļas[2988] vadītāja vietnieks.[2989] 1962. gadā norīkots dienesta komandējumā uz Vācijas Demokrātisko

---

[2978] Minētā informācija nesaskan ar Satversmes aizsardzības biroja Totalitāro seku dokumentēšanas centra (TSDC) sniegto informāciju tiesai sadarbības fakta konstatēšanas lietā, jo atbilstoši TSDC Bruno Šteinbriks esot sācis dienestu 2. daļas 2. nodaļā 1955. gadā un beidzis 1983. gadā, lai gan atbilstoši LKP CK nomenklatūras personas lietai dienesta gaitas 2. daļas 2. nodaļā sāktas vēl 1954. gadā, bet 1983. gads attiecas uz dienesta gaitu beigšanu LPSR VDK, nevis uz reālu darbu attiecīgajā struktūrvienībā.

[2979] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 18. lp.

[2980] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.

[2981] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 18. lp.

[2982] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 13. lp., 13. lp. otra puse (Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākās skolas 1960. gada 26. jūlija diploma Nr. 516853, reģistrācijas Nr. 144, apliecināta kopija).

[2983] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4., 4. lp. otra puse, 10. lp.

[2984] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 5. lp. (LPSR 1987. gada 6. marta kadru daļas priekšnieka vietnieka S. Boļšakova sagatavota informācija par Bruno Šteinbrika saņemtajiem apbalvojumiem, kas papildina 1986. gada 29. oktobra kadru uzskaites personas lapā minēto informāciju).

[2985] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 18. lp.

[2986] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.

[2987] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 5. lp.

[2988] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 18. lp.

[2989] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.

Republiku.[2990] Atbilstoši 1962. gada 25. maija PSRS Augstākās Padomes Prezidija lēmumam apbalvots ar ordeni *Goda Zīme*.[2991] 1972. gada raksturojums norāda, ka apbalvojums saistīts ar "aktīvu pretizlūkošanas darbu, sarežģītu operatīvu pasākumu veikšanu un sasniegtajiem panākumiem".[2992]

1962. gadā Bruno Šteinbriks apprecējās.[2993] Sieva – Irina Šteinbrika, Sergeja meita, dzimusi 1934. gadā[2994] Maskavā.[2995]. 1972. gada 11. februāra biogrāfijas rakstīšanas laikā strādāja par inženieri PSRS Mašīnbūves ministrijas Centrālajā konstruktoru birojā.[2996] 1986. gada 29. oktobra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā sievas nodarbe raksturota kā "pagaidām nestrādā".[2997]

No 1963. gada marta līdz 1966. gada jūlijam Bruno Šteinbriks bija LPSR VDK 2. daļas 1. nodaļas priekšnieks.[2998] 1965. gadā saņēma jubilejas medaļu *20 gadu, kopš uzvaras 1941.–1945. gada Lielajā Tēvijas karā*.[2999]

No 1966. gada jūlija līdz 1967. gada septembrim Šteinbriks bija LPSR VDK Liepājas pilsētas un ostas pilnvarotā vietnieks,[3000] no 1966. gada līdz 1969. gadam – LKP Liepājas rajona komitejas loceklis.[3001] 1966. gadā Bruno Šteinbriku apbalvots ar II pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu* PSRS VDK orgānos.[3002]

No 1967. gada septembra līdz 1969. gada oktobrim Šteinbriks pildīja LPSR VDK Liepājas pilsētas un ostas daļas priekšnieka vietnieka amatu.[3003] 1968. gadā viņš saņēmis jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto*

[2990] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp. (1986. gada 29. oktobra kadru uzskaites personas lapa).
[2991] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 5. lp.
[2992] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 16. lp.
[2993] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 9. lp.
[2994] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp. otra puse.
[2995] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 11. lp.
[2996] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 9. lp.
[2997] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 11. lp.
[2998] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.
[2999] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 5. lp.
[3000] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.
[3001] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp.
[3002] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 5. lp.
[3003] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.

Spēku 50 gadi.[3004] 1972. gada rekomendācija sniedz īsu ieskatu par Šteinbrika panākumiem, pildot Liepājas pilsētas un ostas daļas priekšnieka vietnieka amatu, proti, šeit viņš ne tikai esot apguvis operatīvā darba organizāciju "pilsētā un rajona republikā", bet arī uz tālbraucējiem zvejas kuģiem.[3005] Tāpat par Bruno Šteinbrika dienesta specifiku jau tolaik spodrina presē. 1967. gada 21. decembra laikraksta *Cīņa* publikāciju "Čekisti – žurnālistu ciemiņi" lasām:

> "Žurnālistu savienības Liepājas radošās apvienības sanāksmi ievadīja VDK Liepājas daļas darbinieks B. Šteinbriks. Viņš pastāstīja par grūto un sarežģīto darbu, parādīja notverto spiegu apbruņojumu, rācijas, viltotus dokumentus.
>
> Atmiņu lappuses uzšķīra bijušie čekisti V. Brugans, A. Stankēvičs, V. Kostromins."[3006]

No 1969. gada oktobra līdz 1970. gada jūnija Bruno Šteinbriks ir LPSR VDK 2. daļas 1. nodaļas[3007] priekšnieks.[3008] 1970. gadā viņš saņem jubilejas medaļu *Par karavīra varonību. Atzīmējot Vladimira Iļjiča Ļeņina 100. dzimšanas dienu*.[3009] Atbilstoši 1972. gada raksturojumam minētais apbalvojums nav tikai saistīts ar Vladimira Uļjanova simto dzimšanas dienu, bet ar "aktīvu pretizlūkošanas darbu, sarežģītu operatīvu pasākumu veikšanu un sasniegtajiem panākumiem"[3010].

No 1970. gada jūnija līdz 1972. gada marta Šteinbriks bija LPSR VDK 2. daļas priekšnieka vietnieks.[3011] 1970. gadā viņu norīkoja dienesta komandējumā uz Somijas Republiku.[3012] 1972. gada raksturojums sniedz nelielu priekšstatu par komandējuma piesegu un

---

[3004] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 5. lp.
[3005] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 15.–16. lp. (raksturojums Nr. 3/467, ko kopīgi parakstījuši LPSR VDK priekšsēdētājs Longins Avdjukevičs 1972. gada 14. februārī un partijas sekretārs Nikolajs Ņevickis 1972. gada 11. februārī).
[3006] Vilciņš, E. "Čekisti – žurnālistu ciemiņi", *Cīņa*, Nr. 296, 1967, 21. decembris, 4. lpp.
[3007] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 19. lp.
[3008] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.
[3009] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 5. lp.
[3010] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 16. lp.
[3011] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.
[3012] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp.

veicamajiem uzdevumiem, proti, tūrisma grupā Bruno Šteinbriks esot "veiksmīgi ticis galā ar viņam uzdotajiem uzdevumiem".[3013] 1971. gadā apbalvots ar I pakāpes medaļu *Par nevainojamu dienestu* PSRS VDK orgānos.[3014] 1972. gada 14. februāra vēstulē Nr. 3/472, kas adresēta LKP CK un ko parakstījis LPSR VDK ģenerālmajors Longins Avdjukevičs, nosūtīti dokumenti, kas nepieciešami, lai apstiprinātu Bruno Šteinbriku par LPSR VDK 2. daļas priekšnieku.[3015] Klāt pievienotajā raksturojumā Nr. 3/467, ko kopīgi parakstījuši LPSR VDK priekšsēdētājs Longins Avdjukevičs 1972. gada 14. februārī un partijas sekretārs Nikolajs Ņevickis 1972. gada 11. februārī, sniegts pozitīvs un izvērsts personības un dienesta gaitu apraksts. Norādīts, ka valsts drošības iestāžu darbā Bruno Šteinbriks esot sevi apliecinājis "tikai no pozitīvās puses". Minēts, ka laikposmā no 1971. līdz 1972. gadam Šteinbriks esot sagatavojis un īstenojis pasākumus, lai pieķertu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas vietā

> "ASV, Anglijas, Kanādas un Norvēģijas armijas diplomātus izlūkus, kas Rīgā un tās apkaimē veica konkrētus mēģinājumu vākt izlūkdatus".[3016]

Izziņai, kas sagatavota, lai Bruno Šteinbriku apstiprinātu LPSR VDK 2. daļas priekšnieka amatā, klāt pievienotajā raksturojumā, ko parakstījis LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Vladimirs Čurkins, Bruno Šteinbriks raksturots īsi un arī pozitīvi. Norādīts, ka Šteinbrikam esot "nepieciešamās organizatoriskās spējas, pareizi virza padoto sastāvu uz daļai nolikto uzdevumu izpildi", ka viņš esot "iniciatīvs operatīvais darbinieks, sasniedzis pozitīvus rezultātus".[3017] Pārrunas ar Šteinbriku veikuši LKP CK ideoloģiskais sekretārs Aleksandrs Drīzulis un administratīvo orgānu nodaļas vadītājs

[3013] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 16. lp.
[3014] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 5. lp.
[3015] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 14. lp. (1972. gada 14. februāra vēstule Nr. 3/472, kas adresēta LKP CK un ko parakstījis LPSR VDK ģenerālmajors Longins Avdjukevičs).
[3016] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 15.–16. lp.
[3017] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 20. lp. otra puse (izziņai, kas sagatavota, lai Bruno Šteinbriku apstiprinātu LPSR VDK 2. daļas priekšnieka amatā, klāt pievienotais raksturojums, ko parakstījis LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Vladimirs Čurkins).

Vladimirs Čurkins. Pamatojoties uz LKP CK biroja 1972. gada 29. novembra sēdes protokola Nr. 30, §13 izrakstu par Bruno Šteinbrika un Jāņa Kiršteina jautājumu, kura sakarā izteikušies LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss un LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Vladimirs Čurkins, nolemts apstiprināt Bruno Šteinbriku par LPSR VDK 2. daļas priekšnieku un atbrīvot no šā amata sakarā ar pārcelšanu citā darbā "republikas ietvaros" Jāni Kiršteinu[3018]. [3019]

No 1972. gada marta līdz 1983. gada martam Bruno Šteinbriks bija LPSR VDK 2. daļas priekšnieks;[3020] no 1972. līdz 1982. gadam vairākkārt esot ievēlēts par LPSR VDK partijas komitejas sekretāru.[3021] 1974. gadā Šteinbriks nosūtīts mēnesi ilgās pārkvalifikācijas mācībās, kas domātas vadošajam sastāvam, uz Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvoto Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstāko skolu Maskavā.[3022] 1975. gada oktobrī viņam piešķirta pulkveža dienesta pakāpe.[3023]

Šajā laikā Šteinbriks devies uz daudzām ārvalstīm darba un atpūtas nolūkos. 1973. gadā viņš apmeklējis Somijas Republiku, Zviedrijas Karalisti, Norvēģijas Karalisti, Apvienoto Karalisti, Francijas Republiku, Dānijas Karalisti.[3024] Atbilstoši papildinājumam kadru uzskaites personas lapai, kas pārbaudīta 1976. gada 10. septembrī un 1981. gada 4. februārī, var secināt, ka minētās valstis apmeklētas kruīza laikā pa Ziemeļjūru un Baltijas jūru.[3025] Spriežot pēc presē pieejamajām ziņām, visticamāk, minētais kruīzs bijis *draudzības*

[3018] Jānis Kiršteins, Roberta dēls, dzimis 1927. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 559., 566., 575., 587.–588. lpp.

[3019] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 19. lp. (LKP CK biroja 1972. gada 29. novembra sēdes protokols Nr. 30, §13 izraksts, ko parakstīja pirmais sekretārs Augusts Voss).

[3020] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.

[3021] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 12. lp.

[3022] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 3. lp. otra puse.

[3023] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 3. lp. otra puse.

[3024] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp.

[3025] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 3. lp.

brauciens pa Baltijas jūru un Ziemeļjūru ar motorkuģi *Mihails Kaļiņins*, kur līdzi Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas priekšsēdētājam Žanim Grīvam, Ar Darba Sarkanā Karogi ordeni apbalvotā Rīgas mēbeļu kombināta galdniekam, PSRS Augstākās Padomes deputātam un Sociālistiskā Darba Varonim Pāvelam Āboltiņam (dzimis 1916. gadā), Rīgas autoelektroaparātu rūpnīcas virpotājam, LPSR Augstākās Padomes deputātam Sociālistiskā Darba Varonim Arnim Kārkliņam (dzimis 1924. gadā), Rīgas rajona *Ādažu* kolhoza priekšsēdētājam, LPSR Nopelniem bagātajam lauksaimniecības darbiniekam Josifam Kukelim (1912–1987), zvejnieku kolhoza *Banga* valdes priekšsēdētāja vietniekam Gunāram Ozoliņam un LPSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktoram, ekonomikas zinātņu doktoram Jānim Turčinam (1918–1985) līdzi devās "partijas un padomju darbinieki".[3026] 1975. gadā Šteinbriks devies atpūtā uz Čehoslovākijas Sociālistisko Republiku,[3027] 1976. gadā darba sakarā apmeklējis Turcijas Republiku, Grieķijas Republiku, Maltas Republiku, Itālijas Republiku, Spānijas Karalisti, Alžīrijas Tautas Demokrātisko Republiku, Marokas Karalisti.[3028] 1976. gadā devies atpūtās uz Polijas Tautas Republiku.[3029]

Ceļojumi mijas ar apbalvojumiem. Atbilstoši 1977. gada 13. decembra PSRS Augstākās Padomes Prezidija lēmumam par veiksmīgu uzdevumu izpildi, nodrošinot valsts drošību PSRS, Šteinbriks apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni.[3030] 1978. gadā viņš saņēmis jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto Spēku 60 gadi*.[3031] 1978. gadā Bruno

[3026] "Draudzības brauciens", *Cīņa*, Nr. 117, 1973, 20. maijs, 3. lpp. Vairāk par Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteju kā LPSR VDK piesegstruktūru sk.: Daukste-Silasproģe, Inguna. "Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja no 1951. līdz 1990. gadam: izveide, struktūra, darbības virzieni", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 152.–240. lpp.

[3027] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 3. lp.

[3028] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp.

[3029] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 3. lp.

[3030] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 2. lp. otra puse (papildinājums kadru uzskaites personas lapai, kas pārbaudīta 1976. gada 10. septembrī un 1981. gada 4. februārī).

[3031] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 2. lp. otra puse

Šteinbriks atpūties Polijas Tautas Republikā.[3032] 1979. gadā apmeklējis Japānu, Filipīnu Republiku, Malaiziju, Singapūras Republiku. Atbilstoši papildinājumam kadru uzskaites personas lapai, kas pārbaudīta 1976. gada 10. septembrī un 1981. gada 4. februārī, minētās valstis apmeklētas kruīza laikā pa Kluso okeānu.[3033] Atbilstoši PSRS VDK 1980. gada 8. augusta pavēlei Nr. 0490 Bruno Šteinbrikam izteikta pateicība par sevišķi apzinīgu dienesta pienākuma izpildi, nodrošinot 1980. gadā rīkotās XXII Olimpiskās spēles.[3034] 1981. gadā Šteinbriks devies atpūsties uz Čehoslovākijas Sociālistisko Republiku.[3035] Atbilstoši 1982. gada 24. decembra PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrētam Nr. 6269-X[3036] apbalvots ar Darba Sarkanā Karoga ordeni.[3037] 1982. gada 2. aprīļa steidzamais paziņojums Nr. 17 paskaidro, ka apbalvojums piešķirts par teicamu dienesta pienākuma izpildi cīņā ar ārvalstu izlūkdienestu spiegošanu.[3038] Atbilstoši LPSR Augstākās Padomes 1982. gada 20. septembra dekrētam Bruno Šteinbriks apbalvots ar LPSR Augstākās Padomes Goda rakstu par ilglaicīgu un auglīgu darbu VDK struktūrās un sakarā ar 50 gadu jubileju.[3039]

LPSR Ministru Padome ar 1983. gada 10. marta dokumentu Nr. 7.2-12-14, kas adresēts LKP CK un ko parakstījis LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs Jurijs Rubenis, iesniedza priekšlikumu apstiprināt Bruno Šteinbriku par LPSR iekšlietu ministra pirmo vietnieku.[3040] LPSR VDK priekšsēdētāja Borisa Pugo 1983. gada

[3032] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp.
[3033] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 3. lp.
[3034] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 21. lp., 21. lp. otra puse (1981. gada 7. aprīļa steidzamais paziņojums Nr. 11, ko parakstījis LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks kadru jautājumos Georgijs Karpovs).
[3035] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp.
[3036] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 22. lp. otra puse (1982. gada 2. aprīļa steidzamais paziņojums Nr. 17, ko parakstījis LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks kadru jautājumos Georgijs Karpovs).
[3037] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 5. lp.
[3038] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 22. lp.
[3039] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 23. lp., 23. lp. otra (1982. gada 29. septembra steidzamais paziņojums Nr. 20, ko parakstīja LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks kadru jautājumos Georgijs Karpovs).
[3040] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 24. lp. (LPSR Ministru Padome 1983. gada 10. marta dokuments Nr. 7.2-12-14, kas adresēts LKP CK un ko parakstīja priekšsēdētājs Jurijs Rubenis).

18. marta vēstulē Nr. 3/1126 LKP CK lūgts atbrīvot Bruno Šteinbriku no LPSR VDK 2. daļas priekšnieka amata sakarā ar viņa komandēšanu LPSR Iekšlietu ministrijas rīcībā.[3041] LKP CK vajadzībām sagatavotajā raksturojumā norādīts, ka Bruno Šteinbrika virzīšana LPSR iekšlietu ministra pirmā vietnieka amatā notiek sakarā ar Ivana Reisnera[3042] pensionēšanos. Raksturojums ir salīdzinoši formāls un satur jau iepriekšējos raksturojumos ietvertās frāzes par to, ka Bruno Šteinbrikam piemītot nepieciešamās organizatoriskās prasmes, ka viņš prasmīgi vada padotos uzdevumu īstenošanai, ka viņš ir iniciatīvas bagāts vadītājs, kas spējīgs sasniegt pozitīvus rezultātus sarežģītos operatīvos apstākļos. Raksturojumā iekļauta informācija, ka ar Šteinbriku veicis pārrunas LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Sergejs Aņisimovs.[3043] Atbilstoši LKP CK sekretariāta 1983. gada 15. marta nolēmumam Nr. Б-58/28, kas pamatojas uz LKP CK sekretariāta 1983. gada 15. marta protokolu Nr. 58, §28, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, pieņemts LPSR Ministru Padomes priekšlikums apstiprināt Bruno Šteinbriku par LPSR iekšlietu ministra Mihaila Drozda pirmo vietnieku, reizē atbrīvojot Ivanu Reisneru no šā amata sakarā ar pensionēšanos.[3044] Turpat nolemts atbrīvot Bruno Šteinbriku no LPSR VDK 2. daļas priekšnieka pienākumiem. Rezultātā LPSR Ministru Padome ar 1983. gada 21. marta nolēmumu Nr. 128 iecēla Bruno Šteinbriku par LPSR iekšlietu ministra pirmo vietnieku un atbrīvoja no šā amata Ivanu Reisneru.[3045] Tādā veidā Bruno Šteinbriks no 1983. gada marta līdz 1984. gada augustam kļuva par LPSR iekšlietu ministra pirmo vietnieku.[3046] 1983. gadā viņš atpūtās Jemenas Tautas

[3041] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 25. lp. (LPSR VDK priekšsēdētāja Borisa Pugo 1983. gada 18. marta vēstule Nr. 3/1126 LKP CK).
[3042] Ivans Reisners, Visvalža dēls, dzimis 1917. gadā.
[3043] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 26. lp. (1983. gada 11. marta raksturojums Nr. 338, ko parakstījis LKP CK Administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Sergejs Aņisimovs).
[3044] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 27. lp. (LKP CK sekretariāta 1983. gada 15. marta nolēmums Nr. Б-58/28, kas pamatojas uz LKP CK sekretariāta 1983. gada 15. marta protokolu Nr. 58, §28 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[3045] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 28. lp. (LPSR Ministru Padome ar 1983. gada 21. marta nolēmums Nr. 128, ko parakstījis priekšsēdētājs Jurijs Rubenis).
[3046] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.

Demokrātiskajā Republikā[3047]; turklāt atbilstoši PSRS Iekšlietu ministrijas 1983. gada 3. novembra pavēlei Nr. 477 Bruno Šteinbrikam piešķirta ģenerālmajora dienesta pakāpe.[3048] Šajā laikā saņemts arī jubilejai veltīts apbalvojums, proti, atbilstoši PSRS Iekšlietu ministrijas 1984. gada 3. maija pavēlei Nr. 255 Šteinbriks apbalvots ar medaļu *PSRS Bruņoto Spēku veterāns*.[3049]

LPSR Ministru Padome ar 1984. gada 7. augusta dokumentu Nr. 7.2-12-102 iesniedza priekšlikumu LKP CK atbrīvot no LPSR iekšlietu ministra vietnieka amata Bruno Šteinbriku sakarā ar pāreju uz citu darbu.[3050] Konkrēta darbavieta dokumentā nav minēta. Sekojot lūgumam, LKP CK biroja 1984. gada 18. septembra nolēmumā Nr. Б-99/25, kas izriet no LKP CK biroja 1984. gada 18. septembra sēdes protokola Nr. 99, §25 un par ko izteikušies pirmais sekretārs Boriss Pugo un Salenieks, LPSR iekšlietu ministra pirmā vietnieka amatā apstiprināts Pjotrs Glušņevs[3051], atbrīvojot Bruno Šteinbriku sakarā ar

---

[3047] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp.

[3048] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 29. lp., 29. lp. otra puse (1983. gada 11. novembra steidzamais paziņojums Nr. 48).

[3049] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 30. lp., 30. lp. otra puse (1984. gada 10. maija steidzamais paziņojums Nr. 51).

[3050] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 31. lp. (LPSR Ministru Padome ar 1984. gada 7. augusta dokuments Nr. 7.2-12-102, ko parakstījis priekšsēdētājs Jurijs Rubenis).

[3051] Pjotrs Glušņevs, Prokofija dēls (1928–2008). 1984. gada 4. septembra dokumentā, kas sagatavots LKP CK vajadzībām par Bruno Šteinbrika un Pjotra Glušņeva virzību un ko parakstījis LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Sergejs Aņisimovs, minēts, ka Glušņevs esot strādājis iekšlietu sistēmā kopš 1954. gada, bet LPSR Iekšlietu ministrijas centrālajā aparātā – kopš 1962. gada. Turpat norādīts, ka Glušņevam esot laba speciālā sagatavotība, liela operatīvā, štāba un vadošā darba pieredze. Viņš savā darbā esot izcēlies ar stingru nostāju *sociālistiskās likumības* principu ievērošanā, organizētības un atbildības paaugstināšanā (LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 33. lp.). Pjotra Glušņeva iepriekšējai karjerai var izsekot arī ar preses palīdzību. LPSR Iekšlietu ministrijas štāba priekšnieka vietnieks milicijas apakšpulkvedis Pjotrs Glušņevs bija atbildīgs par iekšlietu ministra apstiprinātu "kaujas mācību operāciju" organizēšanu. Vienā no tādām, par ko rakstījis laikraksts *Padomju Jaunatne* un kur Pjotrs Glušņevs saukts par Pēteri Glušņevu, bija jāpiedalās trim milicijas darbiniekiem – jaunākajam leitnantam Vladimiram Starostinam, vecākajam seržantam Jānim Sējānam un vecākajam seržantam Valdis Purmalietim. Viņiem "saskaņā ar plānu vajadzēja norādītajā vietā inscenēt "uzbrukumu" veikalam, bet pēc tam aiziet" (Blaumanis, J. "Pārsteigumi nepārsteidz", *Padomju Jaunatne*, Nr. 191, 1976, 29. septembris, 3. lpp.). Spriežot pēc vienas no publikācijām laikrakstā

pāriešanu uz citu darbu.[3052] 1984. gada 4. septembra dokumentā, kas sagatavots LKP CK vajadzībām par Bruno Šteinbrika un Pjotra Glušņeva virzību un ko parakstījis LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Sergejs Aņisimovs, precizēts, ka Bruno Šteinbriks rekomendēts vadošam darba PSRS Iekšlietu ministrijā.[3053]

No 1984. gada jūlija līdz 1984. gada decembrim Bruno Šteinbriks bija PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenās kriminālizmeklēšanas pārvaldes priekšnieka Ivana Šilova (1930) pirmais vietnieks Maskavā.[3054] No 1984. gada decembra līdz 1986. gada oktobrim viņš tika iecelts PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenās kriminālizmeklēšanas pārvaldes priekšnieka amatā,[3055] proti tajā laikā, kad PSRS iekšlietu ministrs bija Vitālijs Fjodorčuks (1918-2008), kurš bija 1982. gada 26. maijā nomainīja Juriju Andropovu PSRS VDK priekšsēdētāja amatā, pildot to līdz 1982. gada 17. decembrim. PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenajā kriminālizmeklēšanas pārvaldē šajā laikā ietilpa arī pārvalde «A» jeb aģentūrs pārvalde. 1985. gadā Šteinbriks atpūtās Čehoslovākijas Sociālistiskajā Republikā. Šajā pašā gadā komandēts uz Bulgārijas Tautas Republiku.[3056]

Pēc tam, kad 1986. gada 24. janvārī par PSRS iekšlietu ministru jau bija kļuvis vēlākais KPFSR Ministru padomes priekšsēdētājs Aleksandrs Vlasovs (1932-2002), 1986. gada 16. oktobra raksturojumā, kas sagatavots Bruno Šteinbrika virzībai par LPSR

Cīņa, Glušņevs, būdams jau LPSR iekšlietu ministra pirmais vietnieks, publiski komentējis biļešu kontrolieres sašutumu par milicijas darbinieku rupju uzvedību pret biļešu kontroli autobusa maršrutā no Ogres uz Rīgu, atzīstot *Cīņas* redakcijai adresētās vēstules satura atbilstību un informējot par vainīgo milicijas darbinieku disciplināru sodīšanu ("Pa «Cīņā» nepublicēto vēstuļu pēdām. Bez privilēģijām", *Cīņa*, Nr. 140, 1985. 19. jūnijs). Minētais, ja ne apliecina 1984. gada 4. septembra dokumentā minēto par principialitāti, tad vismaz sasaucas un publiski apliecina LKP CK priekšā stādīto tēlu.

[3052] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 32. lp. (LKP CK biroja 1984. gada 18. septembra nolēmums Nr. Б-99/25, kas izriet no LKP CK biroja 1984. gada 18. septembra sēdes protokola Nr. 99, §25 un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).

[3053] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 33. lp.

[3054] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp. otra puse.

[3055] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai, kas pārbaudīta 1976. gada 10. septembrī un 1981. gada 4. februārī).

[3056] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp.

iekšlietu ministru un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo, Šteinbriks raksturots lakoniski un, izņemot piezīmi par to, ka "atsevišķos gadījumos pieļauj nepamatotu asumu", satur pozitīvu īpašību un prasmju uzskaitījumu. Bruno Šteinbriks esot "godīgs, principiāls, lojāls komunistiskās partijas darbam", kas savu pieredzi izmantojot prasmīgi un radoši. Visos uzticētajos darbos sasniedzis konkrētus pozitīvus rezultātus.[3057] PSRS iekšlietu ministra Aleksandra Vlasova 1986. gada 17. oktobra vēstulē Nr. 1/5687 LKP CK pirmajam sekretāram Borisam Pugo norādīts, ka PSRS Iekšlietu ministrija "izskata jautājumu" par ģenerālmajora Vladimira Jegorova[3058] iecelšanu par PSRS Iekšlietu ministrijas pārstāvniecības vadītāju Afganistānas Demokrātiskās Republikas Iekšlietu ministrijā. Šajā sakarā lūgts atbrīvot viņu no LPSR iekšlietu ministra amata. Vienlaikus vēstulē izteikts priekšlikums iecelt par LPSR iekšlietu ministru ģenerālmajoru Bruno Šteinbriku.[3059] LPSR Ministru Padome 1986. gada 10. novembra vēstulē Nr. 30-12-43 LKP CK, ko parakstījis priekšsēdētājs Jurijs Rubenis, virzīja šo priekšlikumu, aicinot par LPSR iekšlietu ministru iecelt Bruno Šteinbriku.[3060] Sekoja PSRS iekšlietu ministra Aleksandra Vlasova 1986. gada 5. novembra pavēle Nr. 427*л*/с par ģenerālmajora Bruno Šteinbrika (E-076382) atcelšanu no PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenās kriminālizmeklēšanas pārvaldes priekšnieka amata sakarā ar viņa iecelšanu par LPSR iekšlietu ministru.[3061] LKP CK 1986. gada 11. novembra nolēmums Nr. Б-22/11, kas izriet no LKP CK biroja 1986. gada 11. novembra sēdes protokola Nr. 22, §11, paredzēja apstiprināt, pamatojoties uz PSKP CK sekretariāta 1986. gada 5. novembra nolēmumu, Bruno Šteinbriku par LPSR iekšlietu ministru, atbrīvojot no

[3057] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 34. lp. (1986. gada 16. oktobra raksturojums, ko LKP CK vārdā parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).
[3058] Vladimirs Jegorovs, Demjanova dēls (1939–2016).
[3059] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 35. lp. (PSRS iekšlietu ministra Aleksandra Vlasova 1986. gada 17. oktobra vēstule Nr. 1/5687 LPK CK pirmajam sekretāram Borisam Pugo).
[3060] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 36. lp. (LPSR Ministru Padome 1986. gada 10. novembra vēstule Nr. 30-12-43 LKP CK, ko parakstījis priekšsēdētājs Jurijs Rubenis).
[3061] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 37. lp. (PSRS iekšlietu ministra Aleksandra Vlasova 1986. gada 5. novembra pavēles Nr. 427*л*/с izraksts, kura pareizību apliecinājis Kadru pārvaldes priekšnieks Gvozdjovs).

attiecīgā amata Vladimiru Jegorovu sakarā ar pārcelšanu citā darbā. Minētajā jautājumā izteicās sēdes dalībnieki Boriss Pugo, Vitālijs Soboļevs, Jānis Vagris, Staņislavs Zukulis, Jurijs Rubenis, Anatolijs Gorbunovs, Ēriks Auškaps un Nikolajs Ūsiņš.[3062] Turpat nolemts apstiprināt 1986. gada 11. novembra raksturojumu, ko parakstīja pirmais sekretārs Boriss Pugo, faktiski vārds vārdā atkārtojot 1986. gada 16. oktobra raksturojumu.[3063] Virzot jautājumu izskatīšanai LKP CK, administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Nikolajs Ūsiņš atkārtoja PSRS iekšlietu ministra vēstulē pausto.[3064] Visbeidzot, saskaņā ar LPSR Augstākās Padomes Prezidija 1986. gada 11. novembra dekrētu, ko parakstījuši priekšsēdētājs Jānis Vagris un sekretāre Valentīna Klibiķe, Bruno Šteinbriks tika iecelts par LPSR iekšlietu ministru.[3065]

No 1986. gada oktobra,[3066] kā norādīts papildinājumā kadru uzskaites personas lapai, acīmredzot sakarā ar formālas virzības sākšanu (novembra, kad noslēdzās formālā virzība), līdz 1990. gada 22. novembrim, kā norādīts papildinājumā kadru uzskaites personas lapai, bijis LPSR iekšlietu ministrs.[3067] Kopš 1987. gada marta LPSR Augstākās Padomes (XI sasaukuma) deputāts, bet kopš 1990. gada aprīļa – LKP CK loceklis.[3068] Acīmredzami vismaz līdz 1990. gada 22. novembrim jau sašķēlusies, PSKP CK Politbiroja locekļa, LKP 1. sekretāra Alfrēda Rubika vadītā LKP neatzina apstākli, ka 1990. gada LPSR Augstākās padomes vēlēšanu rezultātā šī Augstākā padome par iekšlietu ministru ir apstiprinājusi Aloizu Vazni.

[3062] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 39. lp. (LKP CK 1986. gada 11. novembra nolēmums Nr. Б-22/11, kas izriet no LKP CK biroja 1986. gada 11. novembra sēdes protokola Nr. 22, §11 un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).
[3063] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 38. lp. (1986. gada 11. novembra raksturojums, kas apstiprināts LKP CK biroja 1986. gada 11. novembra sēdē un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).
[3064] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 40. lp. (LKP CK Administratīvo orgānu nodaļas vadītāja Nikolaja Ūsiņa sagatavots 1986. gada 11. novembra dokuments LKP CK).
[3065] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 41. lp. (LPSR Augstākās Padomes Prezidija 1986. gada 11. novembra dekrēts).
[3066] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 1. lp. otra puse.
[3067] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 1. lp. otra puse.
[3068] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 2. lp.

1972. gada 14. februāra izziņā norādīts, ka Bruno Šteinbriks svešvalodas nepārvalda.[3069] 1986. gada 29. oktobra kadru uzskaites personas lapā Šteinbriks norādījis, ka pārzina krievu un latviešu valodu. Turpat arī norādījis, ka nav zinātniskā grāda, zinātnisko darbu vai izgudrojumu.[3070] Tomēr svešvalodu zināšanu trūkums, kā arī tas, ka pēc vidusskolas beigšanas izglītošanās aprobežojusies vien ar valsts drošības dienestu skolām, Bruno Šteinbrikam nav liedzis veikt dienesta pienākumus, saņemot atzinību par paveikto.

Bruno Šteinbrika lietā ģimene raksturota salīdzinoši skopi.

Dēls – Andris Šteinbriks, dzimis 1963. gadā[3071] Rīgā.[3072] 1972. gada 11. februāra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā dēls mācās otrajā klasē,[3073] bet 1986. gada 29. oktobra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā – Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajā Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā Maskavā.[3074] 1992. gadā vairāki laikraksti publicēja bijušā LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieka Eduarda Berklava rakstu, kur aizrādīts, ka iekšlietu sistēmā iekļaujot bijušos LPSR valsts drošības darbiniekus, "kuŗi pauda interfrontiskus uzskatus, atbalstīja lielkrievu šovinismu", kā rezultātā, piemēram, Andris Šteinbriks – bijušais "LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļas darbinieks" – esot "nozīmēts par sevišķi svarīgu lietu vecāko inspektoru Rīgas milicijas pārvaldes 6. nodaļā", piešķirot milicijas kapteiņa pakāpi. Līdzīgi esot rīkojušies arī attiecībā uz Borisa Pugo brāļa dēlu Leonīdu Pugo, kas arī iepriekš strādājis LPSR VDK 2. daļā.[3075]

Māte – Marta Šteinbrika, Pētera meita,[3076] dzimusi 1906. gadā[3077] Rīgā.[3078] 1972. gada 11. februāra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā māte – pensionāre,[3079] 1986. gada 29. oktobra

[3069] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 18. lp.
[3070] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 4. lp.
[3071] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp. otra puse.
[3072] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 11. lp.
[3073] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 9. lp.
[3074] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 11. lp.
[3075] Sk., piemēram, Berklavs, Eduards. "Vienoti Latvijai...", *Brīvība*, Nr. 5, 1992, 1. maijs, 6. lpp.
[3076] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 11. lp.
[3077] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 6. lp. otra puse.
[3078] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 11. lp.
[3079] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 9. lp.

autobiogrāfijas rakstīšanas laikā dzīvojusi kopā ar Bruno Šteinbrika brāli.[3080]

Brālis – Olafs Šteinbriks, Jēkaba dēls, dzimis 1937. gadā Talsos.[3081] 1972. gada 11. februāra autobiogrāfijas un 1986. gada 29. oktobra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā brālis strādā par šoferi LPSR VDK.[3082]

Sievas tēvs – Sergejs Alfjorovs, Andreja dēls, dzimis 1904. gadā Maskavā. 1986. gada 29. oktobra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā – pensionārs.[3083]

Sievas māsa – Ludmila Bakašova, Sergeja meita, dzimusi 1939. gadā Maskavā. 1986. gada 29. oktobra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā – grāmatvede televīzijā.[3084]

Publiski pieejamas ir ziņas, ka 1991. gada 1. augustā Bruno Šteinbriks esot nomainījis kontradmirāli Georgiju Gorohovu PSRS Valsts drošības komitejas Robežapsardzības karaspēka Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni Baltijas robežapsardzības apgabala, kā priekšnieks tolaik bija 1990. gadā LPSR Augstākajā padomē ievēlētais Valentīns Gapoņenko (1929) un kā štābs atradās Rīgā, sevišķās daļas priekšnieka amatā, bet vēlāk esot turpinājis dienestu Krievijas Federācijas Valsts drošības ministrijas kara pretizlūkošanas nodaļas priekšnieka amatā Baltijas robežapsardzības apgabalā līdz 1993. gadam pirms Krievijas Federācijas kā PSRS pienākumu pārņemējas bruņoto spēku izvešanas[3085], taču šāds dienests, protams, nav atspoguļots LKP CK nomenklatūras kadru lietu kolekcijas personās lietās un pārsniedz šī apraksta apskates robežas. Vēl Augstākās padomes pilnvaru laikā 1993. gada 11. maijā ar Krievijas Federācijas prezidenta Borisa Jeļcina dekrētu Nr. 653 *Par atvaļināšanu no*

[3080] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 11. lp.
[3081] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 12. lp.
[3082] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 9., 12. lp.
[3083] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 9., 12. lp.
[3084] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 9., 12. lp.
[3085] Pieejams:
http://www.shieldandsword.mozohin.ru/personnel/steinbrick_b_y.htm

karadienesta federālo drošības dienestu orgānos Bruno Šteinbriks ir atvaļināts no dienesta Krievijas Federācijas valsts drošības iestādēs[3086].

Par dienestu saņem Krievijas Federācijas izdienas pensiju[3087]. Bruno Šteinbriks liecinājis Latvijas Republikas tiesā sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas lietās, sniedzis intervijas plašsaziņas līdzekļiem, arī par savu saziņu ar PSRS Bruņoto spēku Baltijas kara apgabala pretizlūkošanas vadību, LKP CK 1. sekretāru Alfrēdu Rubiku, PSRS iekšlietu ministru Borisu Pugo un citiem 1991. gada janvārī.[3088]

Bruno Šteinbriks dzīvo Latvijas Republikā, Rīgā.

[3086] Указ Президента Российской Федерации от 11.05.1993 г. № 653 ст. 1773 "Об увольнении с военной службы федеральных органов государственной безопастности", *Собрание актов Президента и Правительства Российской Федерации: Издание Администрации Президента Российской Федерации.* Москва: Известия, № 20, 1993.

[3087] "Bijušam LPSR iekšlietu ministram Bruno Šteinbrikam vairs neizmaksā pensiju", *TvNET,* 2013, 18. marts. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/457473-bijusam_lpsr_iekslietu_ministram_bruno_steinbrikam_vairs_neizmaksa_pensiju

[3088] Paiders, Juris. "Par snaiperiem un brīvību", *Neatkarīgā Rīta Avīze,* 2014, 19. marts. Pieejams: http://nra.lv/latvija/113567-bruno-steinbriks-par-snaiperiem-un-brivibu.htm

Ieskats Alfona Novika Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Atbilstoši Latvijas Komunistiskās partijas (LKP)[3089] Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras kadru personas lietai[3090] Alfons Noviks, Andreja dēls, ir dzimis 1908. gada 13. februārī Vitebskas guberņas Ludzas apriņķa Mihalovskas pagasta Silagaiļu II sādžā, kas 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapas aizpildīšanas brīdī bija Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta Silagaiļu II sādža. Minētajā kadru uzskaites personas lapā Alfons Noviks norādījis, ka viņš ir latvietis, ka viņa vecāki – Andrejs un Viktorija[3091] – bijuši zemnieki, ka pirms un pēc 1917. gada Krievijas revolūcijas oktobra boļševiku apvērsuma jeb "Oktobra revolūcijas" viņu pamatnodarbe bijusi lauksaimniecība.[3092] Raksturojot 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā ģimenes stāvokli un atbildot uz lūgumu uzskaitīt ģimenes locekļus, Alfons Noviks minējis sievu Emīliju Noviku, Andreja meitu, Noru Noviku, Alfona meitu (1941–2009), kā arī savu māti – Viktoriju

[3089] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[3090] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l. (Alfona Novika LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot vairāku dokumentu galvas, kas ir gan latviešu, gan krievu valodā. LKP CK nomenklatūras personas lietas 1. lapa liecina, ka 1965. gada 1. februārī tā bijusi izformēta.
[3091] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp. otra puse (1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapa).
[3092] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp.

Noviku.[3093] Toreizēja dzīvesvieta bijusi Baznīcas iela 19-4 Rīgā,[3094] pārcelšanās uz dzīvi Mežaparkā Rīgā personas lietā nav fiksēta, tāpēc vismaz personas lieta liedz formāli novērtēt liecības par Alfona Novika dzīvesveida saistību ar ieņemamajiem amatiem. 1945. gada 10. aprīļa autobiogrāfijā Alfons Noviks precizējis savas meitas vecumu, norādot, ka viņa ir četrus gadus veca, kā arī sievas nodarbi – LKP CK Skolu nodaļas vadītāja; turpat arī piebilst, ka viņam nav radinieku, kurus būtu represējušas padomju institūcijas.[3095] Brālis, nenorādot konkrēti vārdu un uzvārdu, minēts kadru uzskaites personas lapas sadaļā par nodarbi.[3096] Tā ir arī visa konkrētajā LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā pieejamā informācija par Alfona Novika ģimeni, kurš LKP CK nomenklatūrā atradās līdz 1965. gadam. Salīdzinoši skopi sniegtā informācija apgrūtina novērtēt LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā un citviet sniegtās ziņas. Izvērstāku iespaidu par Alfona Novika ģimeni un viņa personību veidojošajiem apstākļiem sniedz, piemēram, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā saglabājušies Alfona Novika cietuma pieraksti, kas veikti laikposmā no 1933. gada 4. oktobra līdz 1938. gada 18. novembrim.[3097]

1945. gada 10. aprīļa autobiogrāfijā Alfons Noviks minējis, ka ir beidzis Pušmucovas sešu klašu pamatskolu un Ludzas ģimnāziju,[3098]

[3093] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp. otra.

[3094] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp. otra puse.

[3095] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 7. lp. otra puse (1945. gada 10. aprīļa autobiogrāfija).

[3096] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.

[3097] Raudis, Mārcis. "Bijušo Latvijas Republikas politieslodzīto burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā sava laikmeta liecinieces un kā dokumentu kopums LPSR VDK izpētē: Alfona Novika piemērs".

[3098] Ludzas ģimnāzija ir vispārīgs, tomēr neprecīzs izglītības iestādes nosaukums. Spriežot pēc publikācijām periodikā, Ludzas valsts ģimnāzija atklāta kā Ludzas apriņķa reālģimnāzija 1921. gada 3. oktobrī ("Ludzas valsts ģimnāzijas 15 gadi", *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 10, 1936, oktobris, 410.–411. lpp.). Atbilstoši 1922. gada 20. novembra lēmumam Nr. A 3729, ko parakstījuši izglītības ministra biedre Valērija Seile (1891–1970) un Skolu departamenta direktors Longins Ausējs (1885–1942), Ludzas apriņķa ģimnāzija bija pieskaitīta pie subsidējamām pašvaldības iestāžu vidusskolām no 1922. gada 1. decembra ("Valdības iestāžu paziņojumi. Lēmums Nr. A 3729", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 263, 1922, 22. novembris, 1. lpp.). Atbilstoši 1925. gada 15. jūlija lēmumam Nr. V-2313, ko parakstījuši izglītības ministrs Arvīds Kalniņš (1894–1981), Skolu virsvaldes direktors Reinis Liepiņš,

nekonkretizējot mācību sākumu un beigas attiecīgajās izglītības iestādēs.[3099] Vienīgā liecība LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā par skološanās laiku sniedz 1945. gada 10. aprīļa autobiogrāfijā veiktā piezīme, ka 1928. gada septembrī Alfons Noviks devies uz Rīgu, kur iestājies Latvijas Universitātē.[3100] Spriežot pēc 1940. gada 31. decembra *Cīņā* publicētā biogrāfiskā stāstījuma par Alfonu Noviku kā PSRS Augstākās Padomes deputātu kandidātu, mācības Ludzas ģimnāzijā viņš sācis 1922. gadā[3101] un turpinājis līdz ģimnāzijas trešajai klasei, kad viņu izslēdza. Gadu vēlāk mācības atsāktas un pabeigtas.[3102]

Informācijas drumslas par Alfona Novika skolas gaitām pieejamas arī Politiskās pārvaldes kartotēkā. 1926. gadā sākumā Alfons Noviks bija nelegāli šķērsojis Latvijas Republikas un Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) robežu.

Vidusskolu direktors Kārlis Ozoliņš, bija nolemts no 1925. gada 1. aprīļa pārņemt Ludzas apriņķa reālģimnāziju valsts uzturēšanā un pārdēvēt to par Ludzas valsts vidusskolu (“Valdības rīkojumi un pavēles. Lēmums Nr. V-2313”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 157, 1925, 20. jūlijs, 1. lpp.). 1927. gada 4. decembrī jaunuzceltā vidusskolas ēka tika iesvētīta. (“Ludzas vydusskūlas isvēteišona”, *Zīdūnis*, Nr. 4 (32), 1927, novembris, 5. (1133.) lpp.). 1931. gada 17. februāra rīkojums Nr. 1115 skolu direktoriem un priekšniekiem, ko parakstījuši izglītības ministrs Edmunds Ziemelis (1880–1970) un sekretārs Valfrīds Vīgants, aizrādot uz skolu nosaukumu vārdu kārtības vienādības trūkumu, noteica vārdu kārtību skolu nosaukumos, piemēram minot arī Ludzas valsts ģimnāziju (“Rīkojums skolu direktoriem un priekšniekiem”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 40, 1931, 19. februāris, 1. lpp.).

[3099] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 7. lp.

[3100] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 7. lp.

[3101] Minētais saskan arī ar Alfona Novika 1948. gada 7. jūnija autobiogrāfiju, kas pieejama Krievijas Federācijas Valsts arhīvā (KFVA) un kuras tulkojums latviešu valodā publicēts dokumentu un materiālu krājumā *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). II daļa. Dokumenti un materiāli*. Sk.: KFVA, 17. f. (PSKP CK Politbirojs), 100. apr. (Nomenklatūras kadru personas lietas), 236454. l., 5.–9. lp. (Alfona Novika 1948. gada 7. jūnija autobiogrāfija). Citēts pēc: *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). II daļa. Dokumenti un materiāli*, sastādījis Heinrihs Strods. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2007, 78.–80. lpp. (23. dokuments; autobiogrāfijas tulkojums latviešu valodā – 78., 80. lpp.; rokrakstā rakstītas autobiogrāfijas pirmās lapas – lietas 5. lp. – kopija ar fotogrāfiju, kas aizsedz daļu no autobiogrāfijas pirmās lapas – 79. lpp.).

[3102] “Par Staļina komunistu un bezpartejiskā bloka kandidātiem deputātu vēlēšanās PSRS Augstākai Padomei! Biedrs Alfons Noviks”, *Cīņa*, Nr. 172 1940, 31. decembris, 3. lpp.

Minētais pievērsa Centrālās kriminālpolicijas Politiskās pārvaldes – tā 1929. gada 6. decembrī, pamatojoties uz iekšlietu ministra Eduarda Laimiņa (1882–1982) un Politiskās pārvaldes priekšnieka Valdemāra Ozoliņa (1891–?)[3103] parakstītu rīkojumu Nr. 148260, tika pārdēvēta par Politisko pārvaldi – uzmanību Alfonam Novikam, kas 1926. gada 27. janvārī noformēja kartīti. Kartītes piezīmēs norādīts, ka "Ludzā apmeklējis vidusskolu" un "pēc ziņām, atrodas Maskavā, Butirkas cietumā".[3104] Spriežot pēc rokraksta, tintes un konteksta, var secināt, ka pirms robežas šķērsošanas Alfons Noviks mācījies Ludzas ģimnāzijā, bet, nonākot KPFSR, bijis apcietināts,[3105] izraidīts no PSRS administratīvā kārtā, saņemot ieceļošanas atļauju (Iekšlietu ministrijas Ārzemnieku[3106] nodaļas 1926. gada 30. aprīļa raksts Nr. 2975/IV)[3107].[3108] Rezultātā 1926. gada jūnijā Alfons Noviks atgriezās Latvijas Republikā no KPFSR.[3109] Acīmredzot pēc paskaidrojumiem, kas sniegti pēc atgriešanās Latvijas Republikā un fiksēti 1926. gada 27. janvārī noformētajā kartītē, Alfons Noviks devies uz KPFSR, "lai turpinātu izglītību komunistiskā garā".[3110] Tā vietā, ja vadās no Politiskās pārvaldes aģentūras ziņām, Alfons Noviks pavadīja laiku apcietinājumā. Spriežot pēc Politiskās pārvaldes aģentūras 1928. gadā sniegtajām ziņām, pēc atgriešanās no KPFSR Alfons Noviks turpināja mācības Ludzas ģimnāzijā, turklāt 1927. gadā mācību laikā "izrādījis komunistisku noskaņojumu".[3111]

LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta neatspoguļo 1926. gada nelegālo robežas šķērsošanu un ar to saistītos notikumus, savukārt izslēgšana no skolas minēta vien personas lietā iekļautajā rakstā, kas publicēts 1946. gada 20. janvārī laikrakstā *Sovetskaja*

[3103] "Policijas dzīve", *Latvijas Kareivis*, Nr. 87, 1934, 21. aprīlis, 2. lpp.
[3104] LVVA, 3235. f. (Politiskās policijas pārvalde (Rīga)), 1219. kartīte.
[3105] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1219. kartītes otra puse.
[3106] Visticamāk, domāta Ārzemju nodaļa. 1926. gada 21. aprīlī Iekšlietu ministrija pārņēma Ārzemju pasu nodaļas un pavalstniecības lietas savā pārziņā. Tā rezultātā ar minētajām lietām Iekšlietu ministrijā nodarbojās Pasu nodaļa un Ārzemju nodaļa. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 6, 1926, 23. aprīlis, 1. lpp.
[3107] LVVA, 3235. f., 1219. kartītes otra puse.
[3108] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte.
[3109] LVVA, 3235. f., 1223. kartīte.
[3110] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte.
[3111] LVVA, 3235. f., 1223. kartīte, 1223. kartītes otra puse.

Latvija (*Советская Латвия*) un ietver biogrāfisko stāstījumu par Alfonu Noviku. Rakstā izslēgšana pieminēta tikai, lai ilustrētu, ka tiekšanās pēc izglītības, grūtības, kas bijušas jāpiedzīvo, lai varētu izglītoties, Noviku nav atturējušas no riska zaudēt iespēju izglītoties, iesaistoties cīņā par taisnību. *Sovetskaja Latvija* raksta autores Kiras Verhovskas (1907–1980) versijā cīņa par taisnību esot izpaudusies kā nelegāla jauniešu pulciņa organizēšana skolā.[3112] Šāda izslēgšanas versija no skolas sasaucas ar 1940. gada 31. decembra *Cīņā* publicēto biogrāfisko stāstījumu:

> "Ģimnāzijā viņš organizē nelegālo skolnieku pulciņu, kur jaunie revolucionāri iepazīstas ar marksistisko literatūru un paši izdod savu žurnālu. Par to uzzina direktors, un trešā klasē Alfonu izslēdz no skolas."[3113]

Konkrētāk notikušo atspoguļo 1948. gada 7. jūnija Alfona Novika autobiogrāfija, kas pieejama Krievijas Federācijas Valsts arhīva PSKP CK Politbiroja fondā.[3114] Šeit teikts, ka, mācoties Ludzas ģimnāzijā, Alfons Noviks piedalījies skolēnu pagrīdes pulciņā. 1924. gadā izglītības ministra biedra Staņislava Jaudzema[3115] (1890–1969) uzstāšanās laikā priekšvēlēšanu sapulcē Noviks organizējis "kaķu koncertu", par ko viņu izslēdza no ģimnāzijas.[3116] Analizējot izslēgšanas apstākļus no skolas,

---

[3112] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 22. lp. (laikraksta izgriezums; Верховская, К. "Альфонс Андреевич Новик. Кандидат в депутаты Совета Союза Верховного Совета СССР от Резекнеского избирательного округа", *Советская Латвия*, 1946, 20 января).

[3113] "Par Staļina komunistu un bezpartejiskā bloka kandidātiem deputātu vēlēšanās PSRS Augstākai Padomei! Biedrs Alfons Noviks", *Cīņa*, Nr. 172 1940, 31. decembris, 3. lpp.

[3114] KFVA, 17. f., 100. apr., 236454. l., 5. lp. Citēts pēc: *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). II daļa. Dokumenti un materiāli*, sastādījis Heinrihs Strods. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2007, 78., 79. lpp. (23. dokuments).

[3115] 1948. gada 7. jūnija Alfona Novika autobiogrāfijā izglītības ministra biedra amats nodēvēts par viceministru, bet Staņislavs Jaudzems – par Jaunzemu. KFVA, 17. f., 100. apr., 236454. l., 5. lp. Citēts pēc: *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). II daļa. Dokumenti un materiāli*, sastādījis Heinrihs Strods. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2007, 78., 79. lpp. (23. dokuments).

[3116] KFVA, 17. f., 100. apr., 236454. l., 5. lp. Citēts pēc: *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). II daļa. Dokumenti un materiāli*, sastādījis Heinrihs Strods. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2007, 78., 79. lpp. (23. dokuments).

jāskata konkrētie notikumi kontekstā. Piemēram, ievērojamas debates valsts budžeta sakarā 1. Saeimas V sesijas 10. sēdē 1924. gada 15. maijā un 11. sēdē 1924. gada 16. maijā, spriežot par Izglītības ministrijas budžetu. Tās atklāj pastiprinātas uzmanības pievēršanu izglītības darbinieku un izglītojamo politiskajai pārliecībai. Hermanis Salnis (1877–?), deputāts no Latviešu zemnieku savienības, aizrādīja uz "internacionālās izglītības" sekām un Izglītības ministrijas atbildību:

> "Runāju to tikai tādēļ, lai parādītu, kādus augļus ir nesusi internacionālā politika mūsu skolā. Vairāk kā pāris desmiti jaunekļu padarīti nelaimīgi, sēž tagad cietumos, kur patiesībā vajadzētu sēdēt tiem skolotājiem, kas viņus tur iegrūduši. Neesmu arī domājis, ka tagadējā valdība ķersies pie šo nebūšanu novēršanas un skolu izvēdināšanas no nevēlamā gara. To viņa nespēj. Ja viņa to domātu darīt, tad viņu pašu izvētītu."[3117]

Salnis, atsaucoties uz "tādiem avotiem, kurus jūs [deputāti] nevarat apšaubīt",[3118] norādīja, ka apcietināto skolēnu skaits par darbību komunistiskās organizācijās neatspoguļo reālo skolēnu iesaistes apmēru. Saļņa uzstāšanās, sevišķi konkrētu piemēru uzskaitījums, uzjundīja sašutumu, ko steidzās paust un teikto vismaz daļēji atspēkot, piemēram, 1. Saeimas V sesijas 11. sēdē 1924. gada 16. maijā Eduards Jaunzems (1872–1935, deputāts no Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas) un Voldemārs Bastjānis (1884–1975, deputāts no Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas).[3119] Lai gan Bastjānis aizrādīja, ka skolēnu nevēlamā rīcība ir jāapkaro ar pedagoģiskiem, nevis žandarmērijas līdzekļiem, tomēr viņš savā runā netieši

---

Alfona Novika 1948. gada 7. jūnija autobiogrāfijā minētajam sniegta izvērsta versija, piemēram, rakstā – Gore, Ilga, Stranga, Aivars. "Pa Alfona Novika pēdām. Ne visi gali ir ūdenī, PSRS pilsoni Novik!" *Latvija Amerikā*, Nr. 15, 1991, 13. aprīlis, 14. lpp.

[3117] "Latvijas Republikas Saeimas V. sesijas II. sēde 1924. gada 15. maijā", *Latvijas Republikas Saeimas stenogrammu satura rādītājs,* V. sesija, 30 sēdes, no 1924. gada 29. aprīļa līdz 1924. gada 18. jūnijam, sastādījis H. Kārkliņš, Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 335. sl.

[3118] "Latvijas Republikas Saeimas V. sesijas II. sēde 1924. gada 15. maijā", *Latvijas Republikas Saeimas stenogrammu satura rādītājs. V. sesija, 30 sēdes, no 1924. gada 29. aprīļa līdz 1924. gada 18. jūnijam*, sastādījis H. Kārkliņš, Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 333. sl.

[3119] "Latvijas Republikas Saeimas V. sesijas II. sēde 1924. gada 16. maijā", *Saeimas Stenogrammas*, Nr. 2, 1924, 29. aprīlis, 363.–369. sl.

apstiprināja kā pieļaujamu risinājumu izslēgšanu no skolas, aizrādot, ka viens no Saļņa minētajiem skolēniem patiesībā izslēgts "par nepieklājīgu uzvešanos" un konkrētajā skolā mācījies vien pusgadu.[3120]

Vēl izpratnei par izslēgšanu der minēt, ka gadu pēc tam, kad Alfons Noviks sāka mācības Ludzas ģimnāzijā, proti, 1923. gadā, par tās direktora vietas izpildītāju kļuva Jānis Turkopuls (Turkopuļs), Pētera dēls (1899–1939), kas Ludzas ģimnāzijas direktora amatu pildīja līdz savam nāves brīdim 1939. gada 2. oktobrī.[3121] Jānis Turkopuls 1917. gadā bija beidzis skoloties Pēterburgā,[3122] 1918. gadā sāka darbu Līvānu augstākajā četru klašu skolā kā vēstures skolotājs, 1919. gada sākumā "lielinieki viņu arestē un aizved uz Daugavpili".[3123] 1919. gada pavasarī Turkopuls iestājas Latvijas Republikas armijā un piedalās Brīvības cīņās.[3124] No 1920. gada līdz 1927. gadam studējis Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes Baltu filoloģijas nodaļā, tomēr studijas izbeidzis, neiegūstot akadēmisko grādu.[3125] Atbilstoši 1925. gada 15. jūlija lēmumam Nr. V-2313, ko parakstījuši izglītības ministrs Arvīds Kalniņš, Skolu virsvaldes direktors Reinis Liepiņš, Vidusskolu direktors Kārlis Ozoliņš, kas pamato Ludzas apriņķa reālģimnāzijas pārņemšanu valsts uzturēšanā no 1925. gada 1. aprīļa un pārdēvē to par Ludzas valsts vidusskolu, reālģimnāzijas direktora vietas izpildītājs Jānis Turkopols tika atstāts par vidusskolas direktora izpildītāju atšķirībā no skolotājiem un cita personāla, kas tika atbrīvoti no dienesta līdz ar 1924./25. mācību gada beigām 1925. gada 31. jūlijā.[3126] Alfona Novika "izlēciens" šādos apstākļos objektīvi izpelnījās mazu toleranci. Tajā pašā laikā skola, ievērojot Hermaņa

---

[3120] "Latvijas Republikas Saeimas V. sesijas II. sēde 1924. gada 16. maijā", *Saeimas Stenogrammas*, Nr. 2, 1924, 29. aprīlis, 68. sl.
[3121] "Dir. Jāņa Turkopuļa piemiņai", *Latvijas Skola*, Nr. 1, 1940, 91. lpp.
[3122] LVVA, 7427. f., 1. apr., 1384. l. (Latvijas Universitātes studējošā Jāņa Turkopula studenta lieta).
[3123] "Dir. Jāņa Turkopuļa piemiņai", *Latvijas Skola*, Nr. 1, 1940, 91. lpp.
[3124] "Dir. Jāņa Turkopuļa piemiņai", *Latvijas Skola*, Nr. 1, 1940, 91. lpp.; Smeļters, F. "Latgališu izluksnes «pinoceigo vitta» myusu škołā", *Latgolas Škola*, Nr. 14, 1938, decembris, (181) 9. lpp.
[3125] LVVA, 7427. f., 1. apr., 1384. l., Smeļters, F. "Latgališu izluksnes «pinoceigo vitta» myusu škołā", *Latgolas Škola*, Nr. 14, 1938, decembris, (181) 9. lpp.
[3126] "Valdības rīkojumi un pavēles. Lēmums Nr. V-2313", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 157, 1925, 20. jūlijs, 1. lpp.

Saļņa teikto minētajās Saeimas debatēs un Politiskās pārvaldes pastiprināto interesi par skolēnu "komunistisku noskaņojumu", ko apliecina Politiskās pārvaldes kartotēkā iekļautās ziņas par Alfonu Noviku,[3127] izvēlējās pedagoģisku, nevis žandarmērisku risinājumu, jo nav ziņojusi par notikušo Politiskajai pārvaldei, turklāt Jāņa Turkopula vadītā skola atkal uzņēma Alfonu Noviku atpakaļ. Jānis Turkopuls savulaik veicinājis izpratni, ka izloksnēm ir vieta latviešu skolās un tās nekaitē latviešu valodas apgūšanai, kā arī sniedzis ieguldījumu literatūras un publicistikas pieejamības nodrošināšanai latviešu valodas augšzemes dialekta nesēlisko dziļo (latgalisko) izlokšņu rakstu valodā.[3128] Iespējams, tieši direktora iespaidā Alfons Noviks, būdams ieslodzījumā, piemēram, sarakstē ar ģimeni izmantoja latviešu valodas augšzemes dialekta latgalisko izlokšņu rakstu valodu.[3129] Tāpat iespējams, ka direktora piemērs licis izvēlēties studijas Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē.

1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā Alfons Noviks ir minējis, ka viņam ir nepabeigta augstākā izglītība, norādot, ka no 1928. gada oktobra līdz 1932. gadam mācījies Latvijas Universitātes Vēstures nodaļā un studijas pārtraucis trešajā kursā.[3130] Izpratnei par to, kā vērtējams ieraksts par nepabeigtu augstāko izglītību un kas kalpojis par pamatu attiecīga ieraksta veikšanai darba tiesiskajos dokumentos, jāmin, piemēram, 1945. gada 22. novembra LPSR Tautas Komisāru Padomes lēmums Nr. 890 *Par darba grāmatiņu izsniegšanas nokārtošanu Latvijas PSR tautas komisariātos un iestādēs. Instrukcija par darba grāmatiņu izpildīšanu, uzskaiti un atskaiti*, kur, cita starpā minēts:

> "Dzimšanas gads, vidējā un augstākā izglītība jāieraksta tikai uz dokumentu pamata, zemāko izglītību var ierakstīt pēc strādnieka vai

[3127] LVVA, 3235. f., 1223. kartīte, 1223. kartītes otra puse.
[3128] "Dir. Jāņa Turkopuļa piemiņai", *Latvijas Skola*, Nr. 1, 1940, 92. lpp.
[3129] Sk. piemēram, LVA, PA-200. f., 12. apr., 1129. l. (Noviks Alfons Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 6. burtnīca, 2.03.1937–18.11.1938), 21. lp. otra puse. Sk. plašāk: Raudis, Mārcis. "Bijušo Latvijas Republikas politieslodzīto burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā sava laikmeta liecinieces un kā dokumentu kopums LPSR VDK izpētē: Alfona Novika piemērs".
[3130] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp.

kalpotāja izteicieniem (PSRS TKP 1938. gada 20. decembra lēmuma 10. p.).

Personām, kas pabeigušas septiņgadīgo vidējo skolu, strādnieku fakultāti, sagatavošanās kursus augstākajām mācības iestādēm, ailē «izglītība» jāraksta «vidējā». Attiecībā uz personām, kam ir nepabeigta augstākā izglītība, ailē «izglītība» jāraksta «nepabeigta augstākā» (VACP paskaidrojums, publicēts «Darba ļaužu deputātu padomes Ziņotājā» Nr. 8 1939. gada 10. janvārī).

Ailē «arods» jāuzrāda pamatprofesija, saskaņā ar paša strādnieka vai kalpotāja izteicieniem."[3131]

Minētais liecina, ka nepabeigta augstākā izglītība bijusi formāli noteikta izglītības pakāpe ar atbilstošām tiesiskām sekām, tomēr, tā kā nav pieejami Vissavienības arodbiedrību centrālās padomes paskaidrojumi (tie nebija publicēti reizē ar instrukciju), nevar spriest par formālām prasībām attiecībā uz nepabeigtu augstāko izglītību laikā, kad aizpildīta kadru uzskaites personas lapa. Salīdzinājumam jāmin, ka, piemēram, vēlākais LPSR VDK priekšsēdētājs Longins Avdjukevičs, kuram bija septiņu klašu izglītība,[3132] neievērojot formālos uzņemšanas kritērijus,[3133] divu mācību gadu laikā no 1947. līdz 1949. gadam LKP CK Republikāniskajā partijas skolā ieguva nepabeigtu augstāko izglītību.[3134] Tāpat nevar novērtēt, vai minētais apgalvojums par nepabeigtas augstākās izglītības esību bija jāapliecina ar atbilstošu dokumentu vai arī tolaik pietika ar "izteicieniem".

Vienā no 2017. gada LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās konferences *1984* ziņojumiem norādīts uz 1945. gada

[3131] "LPSR Tautas Komisāru Padomes lēmums Nr. 890 par darba grāmatiņu izsniegšanas nokārtošanu Latvijas PSR tautas komisariātos un iestādēs. Instrukcija par darba grāmatiņu izpildīšanu, uzskaiti un atskaiti", *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 247, 1945, 22. novembris, 2. lpp.

[3132] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l. (LKP CK nomenklatūras kadru Longina Avdjukeviča personas lieta), 12. lp. (1949. gada 6. aprīļa raksturojums, kas sagatavots par LPK CK Republikāniskās partijas skolas audzēkni Longinu Avdjukeviču un ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājumos Fjodors Titovs).

[3133] "Republikāniskā partijas skola pie LK(b)P CK", *Cīņa*, Nr. 213, 1946, 12. septembris, 2. lp.

[3134] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 15. lp. (1950. gada 14. aprīļa raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

10. aprīļa kadru uzskaites personas lapas ierakstu par nepabeigtas augstākās izglītības esību neatbilstību,[3135] atsaucoties uz Latvijas Universitātes studējošā Alfona Novika studenta lietu.[3136] Minētie dokumenti[3137] atklāj ne tikai to, cik niecīgs bijis nokārtoto pārbaudījumu īpatsvars, bet arī vismaz daļēji apgāž LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā iekļautajā 1946. gada 20. janvāra rakstā pausto, ka studijas pārtrauktas finanšu līdzekļu trūkuma dēļ.[3138]

No 1928./29. akadēmiskā gada pirmā semestra studiju priekšmetiem Alfons Noviks sekmīgi bija nokārtojis tikai vienu studiju priekšmetu – Latvijas vēsturi. Turklāt, spriežot pēc ieraksta studiju grāmatiņā, ko veicis privātdocents Jānis Bērziņš,[3139] pārbaudījums bija nokārtots vien 1929. gada 11. septembrī. Toties nenokārtoti palikuši vēl 14 studiju priekšmeti – "Latv. val. propaid.[eutikas] kurss" pie profesora Ernsta Blesses, "Vācu val. I. k." pie lektora Jāņa Zariņa, "Grieķu val. I k." pie docenta Paula Jureviča, "Romas vēst." pie profesora Augusta Tenteļa, Ievads filozofijā pie profesora Pētera Zālīša, "Mākslas vēst." pie docenta Borisa Vippera, "Horatijs" pie

[3135] Muciņš, Linards. "Rakstāmgalda slepkavu noklusētās un viltotās biogrāfijas: LPSR IeTK-IeM un LPSR VDTK-VDM-VDK vadītāju īstās dzīves gaitas", LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas starptautiskā zinātniskā konference *1984*, Rēzekne, 2017. gada 24., 25. marts.

[3136] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l. (Latvijas Universitātes Filoloģijas un Filozofijas fakultātes studenta Alfona Novika no Ludzas apriņķa Mērdzenes pagasta Silagaiļu II sādžas, kas ieskaitīts Vēstures nodaļā 1928. gada 11. oktobrī – matrikula Nr. 13376 –, studenta lieta; uz lietas 1. vāka līdzās informācijai par lietas piederību ir divi informatīvi uzraksti rokrakstā "Voziks, A" un "Voziks, A. 13374", uz lietas 3. vāka ir informatīva piezīme rokrakstā: "Noviks Alfons; Vēst. fak. izslēgts 1931. g. 2. III; lieta nav atrodama").

[3137] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 1. lp. (studiju plāns), 2.–11. lp. (studiju grāmatiņa).

[3138] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 22. lp. (laikraksta izgriezums; Верховская, К. "Альфонс Андреевич Новик. Кандидат в депутаты Совета Союза Верховного Совета СССР от Резекнеского избирательного округа", *Советская Латвия*, 1946, 20 января).

[3139] Ievērojot to, ka studiju grāmatiņa sniedz ziņas tikai par docētāju akadēmisko amatu, uzvārdu, atsevišķos gadījumos norādīts vārda iniciālis, docētāju vārdi sniegti, vadoties pamatā no saraksta, kas iekļauts *Latvijas Universitātes kalendārs. 1925.–1926.*, sastādījis Kārlis Upesleja, 4. gads. Rīga: Valters un Rapa, Rīgā, 1925, 132.–146. lpp.

docenta Kārļa Strauberga, "Filozofijas vēst." pie profesora Pētera Zālīša "Seno aust. vēst." pie profesora Franča Baloža, "Vispārīgā paidagoģija" pie docenta Aleksandra Dauges,[3140] "Vispārīgā psicholoģija" pie profesora Paula Dāles, "Loģika ar atziņ. teoriju" pie docenta Rūdolfa Jirgena, "Angļu val. I. k." pie lektora Viliama Vilsona un "Historiografija" pie profesora Leonīda Arbuzova.[3141] No 1928./29. akadēmiskā gada otrajā semestrī minētajiem studiju priekšmetiem[3142] bija nokārtoti vien divi – 1930. gada 24. janvārī sekmīgi "Latv. val. propaid.[deutikas] kurss" pie profesora Ernsta Blesses, "Grieķu val. I k." ieskaitīts pie docenta Paula Jurevičа –, bet nenokārtoti palikuši pārbaudījumi 13 studiju priekšmetos.

No 1929./30. akadēmiskā gada pirmajā un otrajā semestrī plānotajiem nav nokārtots neviens pārbaudījums. I semestrī bija plānoti: Latvijas vēsture pie privātdocenta Jāņa Bērziņa, "Eģiptes 18.–21. din. (sp. k.) pie profesora Franča Baloža, Metodoloģija pie profesora Augusta Tenteļa, "Angļu val. II. k." pie lektora Viliama Vilsona, "Vācu val. II. k." pie lektora Jāņa Zariņa, "XVII.–XVIII. g. s. vēst." pie docenta Roberta Vippera, "Grieķu val. II. k." pie docenta Paula Jurevičа,[3143] "Pusaudžu un jaunekļu psich."[3144] pie docenta Rūdolfa Jirgena, "Ievads valodniecībā" pie profesora Pētera Šmita,[3145] "Sengrieķu mākslas vēsture" pie profesora Franča Baloža, "Grieķu vēsture" pie docenta Pētera Ķiķaukas,[3146] "Seminārs Latv. archeoloģ."[3147] pie profesora Franča Baloža, "Sem. Livon. XVIII. publicist."[3148] pie profesora Roberta Vippera.[3149] II semestra plāns bija

[3140] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 3. lp.
[3141] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 4. lp.
[3142] Pirmajā un otrajā semestrī studiju priekšmeti bijuši vienādi. Sk.: LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 3.–6. lp.
[3143] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 7. lp.
[3144] Citēts pēc: LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 9. lp., ieraksts par pirmo semestri LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 7. lp.
[3145] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 7. lp.
[3146] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 7. lp.
[3147] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 8. lp.
[3148] Citēts pēc: LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 10. lp., ieraksts par pirmo semestri LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 8. lp.
[3149] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 8. lp.

līdzīgs I semestrim, klāt nāca "Reformāciju vēst." pie profesora Leonīda Arbuzova.[3150]

No 1930./31. akadēmiskā gada pirmajā semestrī plānotajiem septiņiem pārbaudījumiem nav nokārtots neviens, proti: "Latvijas vēst. 18. [..] 19. g. s." pie privātdocenta Jāņa Bērziņa, viduslaiku vēsture pie profesora Augusta Tenteļa, "Angļu val. III k." pie lektora Viliama Vilsona, "Vēstures metodika" pie docenta Jāņa Bērziņa, Ievads valodniecībā pie profesora Pētera Šmita, "Vispārīgā archeoloģija" pie profesora Franča Baloža, Grieķu vēsture pie docenta Pētera Ķiķaukas.[3151]

Spriežot pēc spiedoga par minimuma nokārtošanas pagarināšanu un rokrakstā norādīto laiku "1931. gada 15. janvāris", Alfons Noviks nebija laikus nokārtojis minimumu, un tā nokārtošanai dota atkārtota iespēja.[3152] Ieraksts studiju plānā par to, ka 1931. gada 21. februārī[3153] Alfonu Noviku eksmatrikulēja,[3154] norāda, ka Filoloģijas un filozofijas fakultātes Vēstures nodaļas prasības nav izpildītas. Tā kā Alfona Novika studenta lieta ir nepilna,[3155] jo, izņemot studiju grāmatiņu un studiju plānu, nekā cita attiecīgajā lietā[3156] nav, nevar

[3150] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 10. lp.
[3151] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 11. lp.
[3152] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 11. lp. otra puse.
[3153] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 1. lp. (studiju plāns). Atšķirībā no ieraksta studiju plānā, kas veikts ar sarkanu zīmuli (citi ar studijām saistītie ieraksti izdarīti ar tinti, arhīva norāde par lapas numuru – ar pelēku zīmuli), uzraksts uz aktu aizmugurējā vāka iekšpusē norāda, ka Alfons Noviks ir izslēgts 1931. gada 2. martā, tomēr, ievērojot to, ka informācija aktu priekšējā vāka ietver maldinošu informāciju gan par uzvārdu – Novika vietā rakstīts "Voziks" –, gan matrikulas numuru – 13376 vietā rakstīts "13374" – un ka aktu aizmugurējā vāka iekšpusē norādīta maldinoša informācija par fakultāti – Filoloģijas un filozofijas fakultātes vietā norādīta "Vēst. fak.", kas tobrīd neeksistēja –, izslēgšanas datums norādīts tas, kas minēts studiju plānā.
[3154] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 1. lp.
[3155] Uz lietas 3. vāka ir informatīva piezīme rokrakstā: "Noviks Alfons; Vēst. fak. izslēgts 1931. g. 2. III; lieta nav atrodama." LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 3. vāks.
[3156] Piemēram, atbilstoši *Latvijas Universitātes uzņemšanas noteikumiem 1925./26. mācības gadam* lūgumam uzņemt Latvijas Universitātē bija jāpievieno šādi dokumenti: vidusskolas apliecība ar apstiprinātu norakstu, dzimšanas apliecība ar apstiprinātu norakstu, apstiprināts pases noraksts, kvīts par iemaksātu reģistrācijas naudu, loksne balta papīra ar fotogrāfiju, vēl viena atsevišķa fotogrāfija, apstiprināts

spriest par finansiālām saistībām, tajā pašā laikā lietā esošie dokumenti liecina par nenokārtotām akadēmiskām saistībām – minimumu. Alfona Novika 1948. gada 7. jūnija autobiogrāfijā, kas pieejama Krievijas Federācijas Valsts arhīva PSKP CK Politbiroja fondā, atšķirībā no LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā esošās 1945. gada 10. aprīļa autobiogrāfijas atklāti sarežģījumi ar minimuma nokārtošanu, saistot to Alfona Novika sabiedriskajām aktivitātēm, turpat arī teikts, ka draudi būt izslēgtam nenokārtotā minimuma dēļ likuši pievērsties mācībām un atstāt sabiedriskās aktivitātes.[3157] Norādāms, ka atbilstoši Filoloģijas un filozofijas fakultātes *Noteikumu pārbaudījumiem akadēmiskā grāda iegūšanai* 1. punktam personai, kas vēlējās iegūt akadēmisko grādu, bija jāizpilda akadēmiskās saistības, kas pieļauj gala pārbaudījumu kārtošanu. Turpat noteiktas triju veidu akadēmiskās saistības. Pirmkārt, bija jānoklausās visi studiju plānā paredzētie studiju priekšmeti un jānokārto pārbaudījumi. Otrkārt, bija jāizpilda paredzētie rakstu darbi. Treškārt, bija jāpiedalās visos paredzētajos semināros un citās praktiskās nodarbībās.[3158] Laikposmā no 1928. gada 10. oktobra līdz 1931. gada 21. februārim Alfons Noviks bija nokārtojis vien trīs studiju priekšmetus – latviešu valodas propedeitiku, Latvijas vēsturi un grieķu valodas pirmo kursu –, kas bija vispārīgie priekšmeti un tikai niecīga daļa no studiju plānā ietvertā – vispārīgajiem, galvenajiem un ieteicamajiem priekšmetiem un semināriem.[3159] Spriežot pēc Alfona Novika LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā esošajiem dokumentiem, nepabeigtas augstākās izglītības esība nav apšaubīta, jo, piemēram, 1950. gada 20. februāra

kara klausības apliecības noraksts vai arī apliecinājums tiem, kas atrodas kara dienestā, ka priekšniecība neiebilst pret studijām, ārsta apliecinājums par infekcijas slimību neesību. Likumsakarīgi, ka studenta lietai būtu vismaz jāatspoguļo informācija par saņemto dokumentu saturu. "Latvijas Universitātes uzņemšanas noteikumiem 1925./26. mācības gadam", *Latvijas Universitātes kalendārs. 1925.–1926.*, sastādījis Kārlis Upesleja, 4. gads. Rīga: Valters un Rapa, Rīgā, 1925, 157. lpp.

[3157] KFVA, 17. f., 100. apr., 236454. l., 5.–9. lp. Citēts pēc: *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). II daļa. Dokumenti un materiāli*, sastādījis Heinrihs Strods. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2007, 78. lpp. (23. dokuments).

[3158] "Noteikumi pārbaudījumiem akadēmiskā grāda iegūšanai", *Latvijas Universitātes kalendārs. 1925.–1926.*, sastādījis Kārlis Upesleja, 4. gads. Rīga: Valters un Rapa, Rīgā, 1925, 157. lpp.

[3159] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 1. lp.

raksturojumā, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, norādīts, ka Alfona Novikam ir "nepabeigta augstākā izglītība [,] pabeigti 3 kursi Latvijas Valsts universitātes vēstures [un] filoloģijas fakultātē".[3160]

Papildinājumā kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka 1952. gadā Alfons Noviks beidzis PSKP CK Augstāko partijas skolu, iegūstot partijas politisko izglītību,[3161] savukārt 1959. gada 12. novembra izziņā, ko parakstījis LKP CK kadru sektora vadītāja atvietotājs, PSKP CK Augstākās partijas skolas neklātienes nodaļa bija pabeigta 1951. gadā.[3162] Norādāms, ka arī LPSR lauksaimniecības un sagādes ministra Aleksandra Ņikonova 1954. gada 11. janvāra lūgumā Nr. 51/ук LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam minēts, ka Alfons Noviks beidzis PSKP CK Augstāko partijas skolu 1952. gadā Maskavā.[3163] PSRS šāda izglītība bija pielīdzināta augstākajai izglītībai, kas atspoguļojas, piemēram, 1954. gada 11. janvāra raksturojumā, ko parakstījis LPSR lauksaimniecības ministrs Aleksandrs Ņikonovs (1918–1995). Raksturojumā, cita starpā, norādīts, ka Alfons Noviks ieguvis augstāko izglītību, beidzot PSKP CK Augstāko partijas skolu.[3164] Konkrētākas ziņas par mācībām PSKP CK Augstākajā partijas skolā LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā nav.

Uz 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā iekļautajiem jautājumiem par zinātnisko grādu, zinātniskajiem darbiem un izgudrojumiem Noviks atbildējis noliedzoši.[3165] Savukārt uz jautājumu par svešvalodu un PSRS tautību valodu zināšanām norādījis, ka vāji zina vācu un franču valodu un labi pārvalda latviešu un krievu

[3160] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 20. lp. (1950. gada 20. februāra raksturojumā, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[3161] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 3. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai; ziņu pārrakstīšanas pareizību 1946. gada 20. martā apliecinājusi LKP CK Kadru uzskaites sektora vadītāja Zinaida Kozireva).
[3162] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 6. lp. (1959. gada 12. novembra izziņā, ko parakstījis LKP CK kadru sektora vadītāja atvietotājs).
[3163] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 30. lp. (LPSR lauksaimniecības un sagādes ministra Aleksandra Ņikonova 1954. gada 11. janvāra lūgums Nr. 51/ук LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam).
[3164] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 29. lp. (1954. gada 11. janvāra raksturojums).
[3165] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp.

valodu.[3166] Spriežot pēc Alfona Novika piezīmju kladēm, kas vestas, atrodoties ieslodzījumā, un kas ietver gan franču un vācu valodu mācību pierakstus, gan arī lasāmo literatūru franču, angļu, vācu un krievu valodā,[3167] var secināt, ka vērtējums par franču un vācu valodas zināšanām nav pārspīlēts. Reizē tas rada pamatotu jautājumu par iemesliem, kādēļ valodu zināšanas nav atklātas pilnībā, tostarp nekas nav teikts par grieķu valodu, kas ir viens no trim Latvijas Universitātē nokārtotajiem studiju kursiem,[3168] un kādēļ tās novērtētas pieticīgi, ja studijas Latvijas Universitātē uzdotas par nepabeigtu augstāko izglītību.

1945. gada 10. aprīļa autobiogrāfijā norādīts, ka kopš pārcelšanās uz Rīgu Alfons Noviks sācis patstāvīgu dzīvu un strādājis dažādos darbos, lai nopelnītu iztiku.[3169] 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā precizēts, ka no 1928. gada septembra līdz decembrim Alfons Noviks veicis gadījuma darbus Rīgā, no 1928. gada decembra līdz 1929. gada janvārim bijis Rīgas muitas noliktavas uzraugs un sargs, bet no 1929. gada februāra līdz 1931. gada aprīlim – Satiksmes ministrijas Šoseju un zemes ceļu departamenta 1. (Rīgas) rajona rēķinvedis[3170].[3171]

[3166] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp.

[3167] LVA, PA-200. f., 12. apr., 1124. l. (Noviks Alfons Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 1. burtnīca, 1.02.1938.–18.11.1938.), 34.–37. lp., LVA, PA-200. f., 12. apr., 1129. l. (Noviks Alfons Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 6. burtnīca, 2.03.1937.–18.11.1938.), 1.–3., 5.–18. lp. u. c.; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1128. l. (Noviks Alfons Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 5. burtnīca, 19.11.1936–18.11.1938), 1.–3., 25.–43. lp. u. c.; LVA, PA-200. f., 12. apr., 1127. l. (Noviks Alfons Andreja d., Rīgas Centrālcietuma ieslodzītais, 4. burtnīca, 23.10.1934.–18.11.1938.), 48.–56., 61., 62. lp. Sk. plašāk: Raudis, Mārcis. "Bijušo Latvijas Republikas politieslodzīto burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā sava laikmeta liecinieces un kā dokumentu kopums LPSR VDK izpētē: Alfona Novika piemērs".

[3168] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 1., 5. lp.

[3169] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 1., 7. lp.

[3170] 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā ailē, kur bija norādāms ieņemamais amats, iestāde, organizācija un uzņēmums, kā arī attiecīgā veidojuma padotība, norādīts – "rēķinvedis rajona Satiksmes ministrijas Rīgas rajona šoseju ceļos", bet ailē, kur bija jānorāda veidojuma atrašanās vieta – "p. Rīga". LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 1., 4. lp. otra puse.

[3171] LVVA, 7427. f., 1. apr., 13208. l., 1., 4. lp. otra puse.

1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapa vēl neietver jautājumu par dalību organizācijās – "SSS [Strādnieks, sports un sargs – paramilitāra Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas jaunatnes organizācija], Aizsargos, Pērkoņkrustā, studentu korporācijās, jauniešu un [citās] organizācijās"[3172] –, kas atrodams vēlākajos gados, piemēram, Alberta Sieka LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā esošajā 1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapā. Ievērojot minēto, Alfona Novika LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta neatklāj viņa sabiedriskās aktivitātes studiju laikā, kas, piemēram, aprakstītas Alfona Novika 1948. gada 7. jūnija autobiogrāfijā, kas pieejama Krievijas Federācijas Valsts arhīva PSKP CK Politbiroja fondā, kur minēts, ka Alfons Noviks, gluži kā visi studenti no Latgales, esot bijis Latgales studentu biedrībā, jo valdība ar šīs biedrības starpniecību sniegusi finansiālu atbalstu studijām.[3173] Latgales studentu biedrība dibināta 1921. gada[3174] 12. maijā,[3175] tās dibināšanas ierosinātāji bija Jezups Trasuns[3176] (1898–1978), Vinca Barkāns (1889–1947) un Pēteris Šadurskis (1893–1965).[3177] Pamatojoties uz 1932. gada 25. oktobra biedrības pilnsapulces lēmumam un 15. decembra statūtu grozījumiem, Rīgas apgabaltiesas reģistrācijas nodaļa 1932. gada 21. martā pieņēma lēmumu, kā rezultātā Latgales studentu biedrība pārdēvēta par Latvijas Universitātes studentu biedrību *Montania*.[3178] Atsevišķos avotos minēts pēdējais nosaukums, aprakstot Alfona Novika darbību Latgales

[3172] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 4935. l. (Alberta Sieka LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta), 3. lp. (1949. gada 26. oktobra vadošo kadru uzskaites personas lapa).
[3173] KFVA, 17. f., 100. apr., 236454. l., 5.–9. lp. Citēts pēc: *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). II daļa. Dokumenti un materiāli*, sastādījis Heinrihs Strods. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2007, 80. lpp. (23. dokuments).
[3174] Gurtiņš, Alfreds. "Sējējs", *Latvju Grāmata*, Nr. 3, 1926, maijs–jūnijs, Nr. 3, 212. lpp.
[3175] "Nu Latgolas studentu organizaciju dzeives", *Straume*, Nr. 12, 1935, maijs, 14. (376.) lpp.
[3176] Atsevišķos avotos minēts, ka attiecīgā organizācija atrodas Jezupa Trasuna padotībā ("Dzimtine", *Katoļu Dzeive*, Nr. 12, 1933, decembris, 461. lpp.) vai ir Jezupa Trasuna protežēta ("Mazās sensācijas", *Intīmā Rīga*, Nr. 5, 1934, 19. janvāris, 5. lpp.).
[3177] "Dzimtene", *Latvijas Kareivis*, Nr. 112, 1931, 22. maijs, 3. lpp.
[3178] *Valdības Vēstnesis*, Nr. 83, 1933, 11. aprīlis, 4. lpp.

studentu biedrībā.[3179] Spriežot pēc oficiālām publikācijām, Alfona Novika studiju laikā Kultūras fonds studējošajiem no Latgales piešķīra stipendijas, fonds lēmumu pieņēma domes sēdēs, pamatojoties uz lietpratēju komisijas atzinumu, kas konkrētajā gadījumā bija Latgales studentu stipendiju komisija saziņā ar Latvijas Universitātes studentu stipendiju komisiju.[3180] Priekšstatam jāmin daži skaitļi. Laikposmā no 1929. gada 1. aprīļa līdz 1930. gada 1. aprīlim Kultūras fonds Latvijas Universitātē studējošajiem bija piešķīris atsevišķi "Studējošo stipendijas" LVL 70 000 apmērā un "Latgales studējošo stipendijas" LVL 25 000 apmērā. Latvijas Konservatorijas un Latvijas Mākslas akadēmijas audzēkņiem bija piešķirtas stipendijas LVL 5 000 apmērā katrā no minētajām augstskolām, atsevišķi neškirojot Latgales studējošos.[3181] 1930./31. gada budžetā bija paredzētas "Stipendijas Latgales studējošiem iekšzemē un ārzemēs" LVL 15 000 apmērā. Salīdzinājumam – "Stipendijas zinātņu augstskolu audzēkņiem" bija LVL 45 000, "Stipendijas skaņu mākslas augstskolu audzēkņiem" – LVL 3 000 un "Stipendijas tēlojošo mākslu augstskolu audzēkņiem" – LVL 3 000.[3182] Paradoksāli, bet *Montania* filistru un goda filistru starpā bijuši ne tikai Francis Trasuns (1864–1926), Vladislavs Rubulis (1887–1937), bet arī Staņislavs Jaudzems,[3183] kura uzstāšanās traucēšana bija par pamatu Alfona Novika izslēgšanai no Ludzas ģimnāzijas un kas acīmredzot nebija šķērslis Alfonam Novikam kļūt par Latgales studentu biedrības biedru un, pēc atsevišķām ziņām, arī par tās valdes locekli.[3184]

Studiju pārtraukšana, spriežot pēc 1954. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā norādītā, atkal pievērsa Alfonu Noviku

---

[3179] Gore, Ilga, Stranga, Aivars. "Pa Alfona Novika pēdām. Ne visi gali ir ūdenī, PSRS pilsoni Novik!" *Latvija Amerikā*, Nr. 15, 1991, 13. aprīlis, 14. lpp.; "Dzimtine", *Katoļu Dzeive*, Nr. 12, 1933, decembris, 461. lpp.

[3180] "Kultūras fonda domes sēde", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 94, 1931, 28. aprīlis, 2. lpp.

[3181] "Kultūras fonda domes sēde", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 134, 1930, 18. jūnijs, 2. lpp.

[3182] "Kultūras fonda domes sēde", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 94, 1931, 28. aprīlis, 2. lpp.

[3183] "Nu Latgolas studentu organizaciju dzeives", *Straume*, Nr. 12, 1935, 14. (376.) lpp.

[3184] Gore, Ilga, Stranga, Aivars. "Pa Alfona Novika pēdām. Ne visi gali ir ūdenī, PSRS pilsoni Novik!" *Latvija Amerikā*, Nr. 15, 1991, 13. aprīlis, 14. lpp.

sabiedriskajām aktivitātēm, par ko liecina atbilde uz jautājumu par dalību citās partijās. Proti, no 1931. līdz 1932. gadam Alfons Noviks piedalījās "Latgales progresistu apvienībā". Piezīmē iekavās uzsvērts, ka viņš bijis vadības revolucionārajā opozīcijā.[3185] Iespējams, ka PSRS okupācijas laikā Noviks šo savu darbību skaidroja kā entrismu. Ar "Latgales progresistu apvienību" šeit acīmredzami domāta Latgales zemnieku progresīvā apvienība, kas 1931. gada 14. jūnijā Rēzeknē bija sanākusi uz divu partiju – Latgales demokrātisko zemnieku un Latgales progresistu partijas, kas iepriekš bija noturējušas kongresus, – apvienošanās sapulci Rēzeknes tautas pilī. Sapulcē runātāju vidū bija apvienības pirmais vadītājs Vladislavs Rubulis, kas norādīja, ka ar šo "iesākts jauns posms Latgales kultureli-sabiedriskā dzīvē".[3186] Tāpat runājuši deputāti Jezups Trasuns un Antons Dzenis (1893–1942). Pēc apvienošanās kongresa visi devās gājienā uz "Brāļu kapiem un pie Latgales atmodas darbinieku Franča Trasuna un brāļu Skrindu kapiem, uz kuriem nolika ziedus".[3187]

Ieraksts 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā par nodarbi pēc studiju pārtraukšanas norāda, ka studiju pārtraukšana Alfonam Novikam lika atgriezties pie ģimenes. No 1931. gada maija līdz septembrim viņš bija nodarbināts pie brāļa lauku darbos Ludzas apriņķī. Tomēr jau 1931. gada oktobrī Noviks atgriezās Rīgā, kur līdz 1932. gada martam pildīja Rīgas pagaidu strādnieku slimo kases iemaksu kontroliera pienākumus.[3188] Tad atkal, spriežot pēc kadru uzskaites personas lapā norādītā, atgriežas pie ģimenes, jo norāda, ka no 1932. gada marta līdz augustam veicis laukstrādnieka darbus Ludzas apriņķī.[3189] 1945. gada 10. aprīļa autobiogrāfija nesniedz papildu informāciju par šo laiku.[3190]

Savukārt Alfona Novika 1948. gada 7. jūnija autobiogrāfijā, kas pieejama Krievijas Federācijas Valsts arhīva PSKP CK Politbiroja

---

[3185] LVA, PA-15500, 2. apr., 7786. l., 4. lp.

[3186] "Latgales zemnieku progresīvā apvienībā", *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 493, 1931, 16. jūnijs, 2. lpp.

[3187] "Latgales zemnieku progresīvā apvienībā", *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 493, 1931, 16. jūnijs, 2. lpp.

[3188] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.

[3189] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.

[3190] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 7., 7. lp. otra puse.

fondā,[3191] sniegta salīdzinoši atšķirīga informācija, jo norādīts, ka tikmēr, kamēr, pēc 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā rakstītā, veikti laukstrādnieka darbi Ludzas apriņķī, Alfons Noviks vairāk nekā mēnesi no 1932. gada aprīļa atradies PSRS, kur viņu nosūtīja LKP 1. maija svētku sakarā.[3192] Spriežot pēc Politiskās pārvaldes kartotēkā esošajām ziņām, šajā laikā Politiskā pārvalde atkal pievērsa uzmanību Alfona Novika gaitām, par ko liecina ieraksts:

> "1932. gada 31. jūlijā Ludzas tuvumā, mežā pie Mērdzenes lielceļa, vadījis LKP un LKJS Ludzas rajona organizācijas apvienoto šūnu pārstāvju apspriedi."[3193]

Politiskā pārvalde liecina, ka 1932. un 1933. gadā Alfons Noviks aktīvi piedalījās "LKP nelegālajā darbā".[3194] "1933. g. piedalījies konferencē kā LKJS Latgales apg. komit. loceklis."[3195]

Politiskās pārvaldes aģentūras fiksētā aktivitāte saistāma ar 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā norādīto, ka Alfons Noviks ir PSKP biedrs kopš 1932. gada jūnija (biedra kartes Nr. 4762763, vēlāk Nr. 06717828[3196]), ka PSKP biedru rindās viņu uzņēmusi Daugavpils pilsētas komiteja. Turpat norādīts, ka viņš nav bijis iepriekš izslēgts vai izstājies no PSKP, nav bijis "antipartijas grupējumos" un to starpā, kas "svārstījušies par partijas līnijas īstenošanu", viņš nav bijis VĻKJS biedrs, tāpat kā nav bijis nevienā arodbiedrībā.[3197] Alfona Novika 1948. gada 7. jūnija autobiogrāfijā, kas pieejama Krievijas Federācijas Valsts arhīva PSKP CK Politbiroja fondā, iekļauts izvērsts stāstījums par komunistisko pagrīdi, tās organizāciju

---

[3191] KFVA, 17. f., 100. apr., 236454. l., 5.–9. lp. Citēts pēc: *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). II daļa. Dokumenti un materiāli*, sastādījis Heinrihs Strods. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2007, 80. lpp. (23. dokuments).

[3192] KFVA, 17. f., 100. apr., 236454. l., 5.–9. lp. Citēts pēc: *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). II daļa. Dokumenti un materiāli*, sastādījis Heinrihs Strods. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2007, 80. lpp. (23. dokuments).

[3193] LVVA, 3235. f., 1219. kartiņa, 1217. kartīte.

[3194] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1217. kartīte.

[3195] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1215. kartītes otra puse.

[3196] 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā pirmais biedra kartes numurs ir nosvītrots un ierakstīts cits. Acīmredzot tas veikts vēlāk, un ierakstu veikusi cita persona. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp.

[3197] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp.

un piesegu Alfona Novika studiju laikā, kā arī viņa aktīvu līdzdalību LKP aktivitātēs. Turpat ir arī norāde, ka Alfons Noviks bija izturējis LKP noteikto pārbaudes laiku, aicināts iestāties LKP, pat piedalījies šūniņas organizēšanas sēdē, bet sakari pārtrūkuši, jo pastiprinājušās komunistu vajāšana.[3198] Tomēr nekas LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā par aktivitātēm LKP labā pirms 1932. gada jūnija neliecina.

1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā kā savu pamatnodarbi, pirms kļuvis par PSKP biedru, Alfons Noviks norādījis "kalpotājs",[3199] kas gluži nesakrīt ar to, kas rakstīts lapas otrajā pusē, jo iestāšanās brīdī LKP Alfons Noviks, vismaz formāli, veica laukstrādnieka darbu. Jautājums par stāžu "kalpotāja" statusā palicis neatbildēts. Noviks kā savu sociālo stāvokli norādījis – kalpotājs.[3200]

No 1932. septembra līdz 1933. gada augustam Alfonu Noviku iesauca obligātajā dienestā Latvijas Republikas armijā. Dienesta gaitas Noviks vadīja kā ierindnieks Rīgā 4. Valmieras kājnieku pulkā.[3201] No 1933. gada augusta līdz 1933. gada oktobrim Noviks pildīja Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) Latgales nodaļas sekretāra pienākumus Daugavpilī.[3202] Atbilstoši 1945. gada 10. aprīļa autobiogrāfijai 1933. gadā Alfonu Noviku arestēja un par "revolucionāro" darbību notiesāja uz astoņiem gadiem "katorgas darbu" veikšanai.[3203] Minēto Alfons Noviks arī norādījis, atbildot uz jautājumu par dalību "revolucionārā kustībā" un represijām "par revolucionāro darbību līdz Oktobra revolūcijai",[3204] savukārt atbildē uz

---

[3198] KFVA, 17. f., 100. apr., 236454. l., 5.–9. lp. Citēts pēc: *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). II daļa. Dokumenti un materiāli*, sastādījis Heinrihs Strods. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2007, 78., 79. lpp. (23. dokuments).

[3199] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp.

[3200] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. (1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapa).

[3201] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.

[3202] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienībā, izmantots šīs organizācijas pēdējā nosaukuma akronīms.

[3203] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 7. lp.

[3204] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp. Ievērojams, ka citos jautājumos Alfons Noviks nav sniedzis informāciju, pielāgojot to saturu Latvijas situācijai, piemēram, jautājumā par dienestu "vecajā armijā" un "Sarkanajā Armijā" ievilcis svītras, tāpat rīkojies jautājumā par dienestu "balto valdību" bruņotajos spēkos vai institūcijās,

jautājumu par to, vai ir saukts pie atbildības tiesā, ievilcis svītru.[3205] Ieslodzījumā bijis Daugavpils cietumā un Rīgas Centrālcietumā. 1938. gada 18. novembrī, kā norāda Noviks, viņš atbrīvots saskaņā ar amnestiju, kas attiecās uz politieslodzītajiem, kuri arestēti "pirms Ulmaņa apvērsuma".[3206] 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā laikposmā no 1933. gada oktobra līdz 1938. gada novembrim veikto nodarbi Alfons Noviks raksturo lakoniski – "politieslodzītais".[3207]

Atbilstoši Politiskās pārvaldes kartotēkai Alfona Novika dzīvesvietā –

> "LKP darbinieka Antona Granīša [Granīts] dzīvoklī, Daugavpilī, Miesnieku ielā, 6/8, kur, pēc aģentūras ziņām, 1933. g. 3. oktobrī bijusi paredzēta viena no kārtējām LKP darbinieku apspriedēm. Tai pašā vienā Novika istabā izdarītā kratīšanā atrasts liels vairums kompromitējošu materiālu (kommūn. proklamacijas, tēzes, rezolūcijas, brošūras un t.t.) un 1 automāt. revolveris ar 4 kaujas patronām. Pierakstījies polīcijā uz kāda Alekša Boldina dokumentiem."[3208]

Citā kartītē precizēta adrese – Daugavpilī, Miesnieku ielā, 6/8–6 – un norādīts, ka Alfons Noviks "noirejis istabu Daug. kom. org. dalibnieku Antona Granita un viņa sievas Zelmas dzīvoklī".[3209] Spriežot pēc periodikā pieejamām ziņām, Antons[3210] un Zelma Granīti kopā vēl

---

tādējādi neminot dienestu Latvijas Republikas armijā un darbu Latvijas Republikas valsts institūcijās. Sk.: LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp.

[3205] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp. otra puse. Ievērojams, ka citos jautājumos Alfons Noviks nav sniedzis informāciju, pielāgojot to saturu Latvijas situācijai, piemēram, jautājumā par dienestu "vecajā armijā" un "Sarkanajā Armijā" ievilcis svītras, tāpat rīkojies jautājumā par dienestu "balto valdību" bruņotajos spēkos vai institūcijās, tādējādi neminot dienestu Latvijas Republikas armijā un darbu Latvijas Republikas valsts institūcijās. Sk. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp.

[3206] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 7. lp.

[3207] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.

[3208] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1220. kartīte.

[3209] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1215. kartīte.

[3210] Antons Granīts dzimis 1907. gadā Mērdzenes pagastā, mācījies Daugavpils valsts ģimnāzijā, līdz apcietināšanai bijis štāba virsdienesta seržants ("Tiesa", *Latvijas Kareivis*, Nr. 239, 1934, 23. oktobris, 5. lpp.), strādājis par vecāko rakstvedi 11. Dobeles kājnieku pulkā. Izslēgts no armijas un notiesāts uz sešiem gadiem spaidu

ar Jezupu Trukšānu[3211] un Pēteri Leipčānu bija apcietināti līdz ar Alfonu Noviku.[3212] Citā kartītē sniegtā informācija precizē arī to, ka izņemts bijis *Franz Stock Maschinenbau und Werkzeugfabrik* ražots ierocis.[3213] Turklāt, ievērojot to, ka nav ziņu par to, ka Latvijā būtu bijuši sastopami šā ražotāja revolveri, un, ievērojot to, ka periodikā, piemēram, dienesta *Stock* sistēmas 7,65 kalibra ieroči, par kuru nozaudēšanu ziņojusi policija[3214] vai robežsardze[3215], apzīmēti gan kā pistole, gan kā

darbos. Tāpat kā Alfons Noviks atbrīvots no ieslodzījuma 1938. gada 18. novembrī, pamatojoties uz amnestiju. Vēlāk bija nodarbināts Ķeguma spēkstacijas būvdarbos, bet PSRS okupācijas rezultātā kļuva par Madonas apriņķa priekšnieka vietas izpildītāju ("Jauns Madonas apriņķa priekšnieks", *Madonas Ziņas*, Nr. 26, 1940, 11. jūlijs, 2. lpp.). Antonu Granitu, Josifa dēlu, – LPSR mežu un papīrrūpniecības ministra vietnieku – PSRS Augstākās Padomes Prezidijs apbalvoja ar medaļu *Par darba varonību* (PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kultūras un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām, *Cīņa*, Nr. 176, 1950, 26. jūlijs, 4. lpp.).

[3211] Jāzeps (Jezups) Trukšāns dzimis 1910. gadā Ciblas pagastā, mācījies Latgales lauksaimniecības vidusskolā Malnavā, kas vēlāk saukta par Malnavas lauksaimniecības vidusskolu, tomēr nav to pabeidzis, jo izslēgts "pēc divu klašu apmeklēšanas [..] par līdzdalību skolnieku revolucionārā organizācijā" ("Vēlēšanu kampaņas ievadījums Ventspilī", *Cīņa*, Nr. 137, 1940, 21. novembris, 7. lpp.). LKP biedrs kopš 1932. gada. Notiesāts uz astoņiem gadiem spaidu darbos līdz ar Alfonu Noviku. Atbrīvots, pamatojoties uz amnestiju 1938. gada 18. novembrī. Strādājis par ostas strādnieku, tad stājies Iekšlietu tautas komisariāta dienestā un pildījis Rēzeknes rajona priekšnieka amatu ("Vēlēšanu kampaņas ievadījums Ventspilī", *Cīņa*, Nr. 137, 1940, 21. novembris, 7. lpp.). Bijis LPSR Augstākās Padomes deputāts un Rēzeknes apriņķa vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs ("Vēlēšanu komisijas sāk darbu", *Jaunais Komunārs*, Nr. 82, 1940, 21. novembris, 2. lpp.). Alfona Novika pazīšanās ar Jāzepu Trukšānu paskaidro, piemēram, to, kāpēc Alfona Novika Rīgas Centrālcietumā rakstītajā burtnīcā, konkrēti, vēstules, kas adresētas brālim Aleksim un, iespējams, viņa bērniem, melnrakstā ir padomi par iespējām mācīties Malnavas lauksaimniecības vidusskolā. Sk. plašāk: Raudis, Mārcis. "Bijušo Latvijas Republikas politieslodzīto burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā sava laikmeta liecinieces un kā dokumentu kopums LPSR VDK izpētē: Alfona Novika piemērs".

[3212] "Tiesa", *Latvijas Kareivis*, Nr. 239, 1934, 23. oktobris, 5. lpp.; "Strādnieku aresti Daugavpilī", *Sibīrijas Cīņa*, Nr. 120, 1933, 31. oktobris, 2. lpp. (šajā publikācija minēts nevis Pēteris Leipčāns, bet Peteris Ansits, nevis Trukšāns, bet Truskans, kā arī minēta vēl viena persona – Marta Mednis).

[3213] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1222. kartīte.

[3214] Piemēram, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 39, 1936, 17. februāris, 8. lpp.; *Valdības Vēstnesis*, Nr. 98, 1933, 4. maijs, 3. lpp.

[3215] Piemēram, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 189, 1940, 21. augusts, 8. lpp.

revolveris, pieļaujams, ka konkrētajā gadījumā domāta *Franz Stock* pistole.[3216] Savukārt ziņa par to, ka Ciblas pagasta valdes par nederīgiem izsludināto nozaudēto dokumentu starpā ir Latvijas Republikas iekšzemes pase ar Alekša Boldina vārdu un karaklausības apliecība ar Alekša Boldina, Albina dēla, vārdu, publicēta *Valdības Vēstnesī*[3217] 1934. gada 15. janvārī, tātad pēc Alfona Novika apcietināšanas un pirms tiesas sprieduma pasludināšanas pirmajā instancē, šāda sakritība ir maz ticama.

Tātad 1933. gada 4. oktobrī sākta izziņa, 9. oktobrī izziņa nosūtīta Latgales apgabaltiesas prokuroram un 1934. gada 23. aprīlī Latgales apgabaltiesas I kriminālnodaļa nolemj sodīt Alfonu Noviku[3218] ar spaidu darbiem uz astoņiem gadiem, tiesību zaudēšanu un sešu mēnešu iepriekšējā apcietinājumā pavadītā laika ieskaitīšanu.[3219] 1934. gada 23. augustā spriedums nodots izpildei.[3220] Daugavpils apgabaltiesa 1935. gada 9. janvārī, skatot apelāciju, nospriež sodīt ar astoņiem gadiem spaidu darbos, apvienojot Daugavpils apgabaltiesas I kriminālnodaļas 1934. gada 23. aprīļa spriedumu par astoņiem gadiem spaidu darbos un tiesību zaudēšanu un Daugavpils V iecirkņa miertiesneša 1933. gada 27. novembra tiesas pavēli par LVL 15 vai piecām dienām arestā, kas noteikts par ieroča turēšanu bez atļaujas[3221].[3222] Spriedums nodots izpildei 1935. gada 22. februārī.[3223] Alfons Noviks no 1933. gada 4. oktobra līdz 1934. gada 13. septembrim atradās Daugavpils cietumā, tad tika pārvests uz Rīgas

[3216] Minētajam par labu runā arī tas, ka, piemēram, Latvijas policijas šaušanas sacīkstēs 1937. gadā ar automātiskām pistolēm piedalījās 435 dalībnieki. Šajās sacīkstēs atšķirībā no iepriekšējā gada varēja piedalīties tikai ar *Walter, Mauser, Stock* un *Browning* sistēmu 7,65 kalibra automātiskām pistolēm – "bez pārtaisījumiem un uzlabojumiem". "Latvijas policijas šaušanas sacīkstes 1937. g.", *Policija*, Nr. 10, 1937, 453. lpp.
[3217] *Valdības Vēstnesis*, Nr. 11 1934, 15. janvāris, 8. lpp.
[3218] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1215. kartīte.
[3219] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1215. kartītes otra puse.
[3220] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1220. kartīte.
[3221] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1222. kartīte.
[3222] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1220. kartītes otra puse.
[3223] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1220. kartītes otra puse.

Centrālcietumu.[3224] 1938. gada 18. novembrī atbilstoši Amnestijas likumam Noviks atsvabināts no apcietinājuma,[3225] tobrīd atrodoties Rīgas Centrālcietumā.[3226]

1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka pēc atbrīvošanas līdz 1939. gada februārim bijis privātstundu skolotājs Rīgā, tad no 1939. gada februāra līdz 1940. gada jūnijam – noliktavas vadītājs[3227] Rīgā[3228] Tirdzniecības un rūpniecības akciju sabiedrībā *Šķiedra*,[3229] kuras pamatdarbība saistīta ar lauksaimniecības ražojumu un dažādu citu preču tirdzniecību un kuras darbība atklāta 1937. gada 1. oktobrī.[3230] 1945. gada 10. aprīļa autobiogrāfijā nekas konkrētāks par veicamo darbu Tirdzniecības un rūpniecības akciju sabiedrības *Šķiedra* noliktavā nav teikts. Laika periods līdz "S.[arkanās] Armijas ienākšanai Latvijā un Tautas Pagaidu valdības izveidošanai 1940. gada jūnijā"[3231] raksturots vien ar norādi par iesaistīšanos "LKP rindās".[3232] No 1940. gada jūnija līdz augustam Alfons Noviks, "partijas norīkots",[3233] pildīja Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Daugavpils rajona priekšnieks.[3234]

No 1940. gada augusta līdz 1941. gada oktobrim Alfons Noviks bija LPSR iekšlietu tautas komisārs, no 1941. gada oktobra līdz 1943. gada decembrim – PSRS Iekšlietu tautas komisariāta, vēlāk Valsts

---

[3224] LVVA, 3273. f. (Rīgas Centrālcietums, 1919–1939), 1. apr. (Politieslodzīto personas lietas. Sarakste par politieslodzīto uzturēšanu, 1919–1940), 8443. l. (Novika Alfona Andreja d., personas lieta, 4.10.1933–18.11.1938), 60., 61., 65. lp. Citēts pēc: Raudis, Mārcis. "Bijušo Latvijas Republikas politieslodzīto burtnīcas, dienasgrāmatas un vēstules kā sava laikmeta liecinieces un kā dokumentu kopums LPSR VDK izpētē: Alfona Novika piemērs".

[3225] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1215. kartītes otra puse.

[3226] LVVA, 3235. f., 1219. kartīte, 1217. kartītes otra puse.

[3227] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.

[3228] Tirdzniecības un rūpniecības akciju sabiedrības *Šķiedra* juridiskā adrese bija Rīgā, Lielā Jēkaba ielā 20/22. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 255, 1937, 9. novembris, 4. lpp.

[3229] 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā norādīts "tirdzniecības grupa "Šķiedra"". LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.

[3230] *Valdības Vēstnesis*, Nr. 255, 1937, 9. novembris, 4. lpp.

[3231] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 7. lp.

[3232] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 7. lp.

[3233] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 7. lp.

[3234] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.

drošības tautas komisariāta nodaļas priekšnieks Maskavā.[3235] Izziņa, kas sagatavota par Savienības Padomes deputāta kandidātu Alfonu Noviku, Andreja dēlu, kas izvirzīts no Rēzeknes vēlēšanu apgabala Nr. 645, precizēts, ka Alfons Noviks bijis PSRS Valsts drošības tautas komisariāta 4. pārvaldes nodaļas priekšnieks.[3236] No 1943. gada decembra līdz 1944. gada augustam[3237] (jūlijam,[3238] maijam[3239]) bijis LPSR Valsts drošības tautas komisariāta operatīvas grupas priekšnieks Pavlovoposadā, bet no 1944. gada augusta[3240] (jūlija,[3241] maija[3242]) – LPSR valsts drošības tautas komisārs.[3243] LPSR valsts drošības tautas komisāra amatā viņš bija līdz 1946. gada martam,[3244] kad komisariātu pārdēvēja par ministriju. Alfons Noviks bija LPSR Valsts drošības ministrs līdz 1953. gada februārim.[3245]

[3235] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.
[3236] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 23. lp. (Izziņa, kas sagatavota par Savienības Padomes deputāta kandidātu Alfonu Noviku, Andreja dēlu, kas izvirzīts no Rēzeknes vēlēšanu apgabala Nr. 645)
[3237] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 20. lp. (1950. gada 20. februāra raksturojums, kas sniegts par ģenerālmajoru Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[3238] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.
[3239] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2. lp.
[3240] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 20. lp
[3241] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.
[3242] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2. lp.
[3243] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 4. lp. otra puse.
[3244] LPSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts *par Latvijas PSR Tautas Komisariātu Padomes pārveidošanu par Latvijas PSR Ministru Padomi*, ko 1946. gada 24. martā parakstījuši LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs Augusts Kirhenšteins (1872–1963) un LPSR Augstākās Padomes Prezidija sekretārs Kārlis Prieže (1907–1977) un kas pamatots ar PSRS Augstākās Padomes 1946. gada 15. marta likumu *Par PSRS Tautas Komisāru Padomes pārveidošanu par PSRS Ministru Padomi un savienoto un autonomo republiku Tautas Komisāru Padomju pārveidošanu par savienoto un autonomo republiku Ministru Padomēm*. "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR Tautas Komisariātu Padomes pārveidošanu par Latvijas PSR Ministru Padomi", *Cīņa*, Nr. 71, 1946, 25. marts, 1. lpp.
[3245] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2. lp. Salīdzinot Alfona Novika un Nikolaja Kovaļčuka LKP CK nomenklatūras kadru personas lietas, var konstatēt, ka arī Nikolaja Kovaļčuka iecelšana LPSR valsts drošības ministra amatā datēta ar 1953. gada februāri. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l. (Nikolaja Kovaļčuka LKP CK

1944. gada 12. maijā LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes Kadru nodaļas priekšnieka O. Augusta parakstītajā raksturojumā līdzās vispārīgai informācijai par Alfonu Noviku, norādot dzimšanas gadu, tautību, stāžu PSKP, norādi uz sociālo izcelsmi no zemniekiem un nepabeigto augstāko izglītību, minēts, ka Noviks bijis

> "pagrīdes Latvijas komjaunatnes un partijas darbinieks. Par revolucionāro darbību ilgus gadus bija ieslodzīts fašistu cietumā."[3246]

Darbs PSRS Valsts drošības tautas komisariātā raksturots tikai atsauces veidā uz saņemto Sarkanās Zvaigznes ordeni. Arī personīgi Noviks raksturots lakoniski, proti, "disciplinēts, enerģisks un savu darbu zinošs darbinieks".[3247] Teju identisku raksturojumu 1944. gada 29. jūnijā LKP CK sekretāra Jāņa Kalnbērziņa vietā (paraksta vietā norāde – "/J. Kalnbērziņš/ – aizkrāsota ar baltu) parakstījis K. Ozoliņš.[3248] Raksturojums par LPSR iekšlietu tautas komisāru Alfonu Noviku, rekomendējot viņu par deputātu kandidātu PSRS Augstākajā Padomē, ietver daudz plašāku informāciju.

Atšķirībā no iepriekš minētā raksturojuma šeit sniegta norāde, ka darba gaitas Alfons Noviks sācis 1928. gadā, savukārt atšķirībā no Alfona Novika 1945. gada 10. aprīļa autobiogrāfijas aktīvā revolucionārā darbība jaunatnes vidū datēta tikai no 1932. gada. Precīzāk izklāstītas ieslodzījuma detaļas, norādot, ka Noviks par

> "piederību komunistiskajai partijai 1933. gadā bija notiesāts buržuāziskajā tiesā uz 8 gadiem katorgas darbu un 5 gadu laikā izcieta ieslodzījumu cietumā".[3249]

---

nomenklatūras kadru personas lieta), 2. lp. otra puse (1953. gada 7. marta vadošo kadru uzskaites personas lapa).

[3246] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 10. lp. (1944. gada 12. maija raksturojums, ko parakstījis LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes Kadru nodaļas priekšnieks O. Augusts).

[3247] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 10. lp.

[3248] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 11. lp. (1944. gada 29. jūnija raksturojums, ko LKP CK sekretāra Jāņa Kalnbērziņa vietā (paraksta vietā norāde – "/J. Kalnbērziņš/" – aizkrāsota ar baltu) parakstījis K. Ozoliņš).

[3249] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 12. lp. (raksturojums, ko bija paredzēts parakstīt LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam un kas bija sniegts, rekomendējot Alfonu Noviku kā deputāta kandidātu PSRS Augstākajai Padomei;

Šajā raksturojumā vairs nav lietots apzīmējums "fašistu cietums". Raksturojot Alfona Novika veikumus LPSR valsts drošības tautas komisāra amatā, norādīts, ka:

> "Noviks veica lielu darbu, lai stiprinātu valsts drošības dienestus un lai attīrītu republikas iestādes un uzņēmumus no naidīgiem elementiem. Par sekmīgu darbu [Valsts drošības tautas komisariātā] apbalvots ar "Sarkanās Zvaigznes" ordeni"".[3250]

Raksturojumā norādīts, ka Noviks bauda lielu autoritāti "partijas organizācijā un iedzīvotāju vidū".[3251] Minēts, ka Alfons Noviks bieži apmeklē apriņķus, lai uzstātos ar politiskiem priekšlasījumiem. Minēts arī tas, ka Alfons Noviks 1940. gadā bija ievēlēts PSRS Augstākajā Padomē, 1941. gadā – LPSR Augstākajā Padomē un ka viņš ir LKP CK biroja loceklis.[3252]

1946. gada 4. jūnija raksturojums par Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, lai gan saturiski līdzīgs tam, kas bija sagatavots sakarā ar Novika virzīšanu PSRS Augstākajai Padomei, tomēr ievērojami atšķiras informācijas izklāsta ziņā. Uzskatāmi tas parādās Alfona Novika darbības raksturošanā līdz okupācijai. Teikts vien tas, ka:

> "Buržuāziskās Latvijas periodā b. Noviks aktīvi piedalījās pagrīdes revolucionārajā darbā." [3253]

Tādējādi apiets jautājums par to, kad tieši sākts "revolucionārais darbs", kā tas izpaudies un ar ko vispār Alfons Noviks nodarbojies līdz okupācijai. Alfona Novika karjeras raksturojums sākts kopš Sarkanās armijas ienākšanas Latvijas Republikā, minot gan darbu Politiskajā

---

dokumenta iespējamais sagatavošanas laiks – 1946. gads). LKP CK kadru uzskaites personas lietā ir identisks dokuments, kas ir ar pašrocīgu Jāņa Kalnbērziņa parakstu un vīzu. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 14. lp. (raksturojums, ko bija paredzēts parakstīt LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam; dokumenta iespējamais sagatavošanas laiks – 1946. gads).

[3250] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 12. lp.

[3251] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 12. lp.

[3252] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 12. lp.

[3253] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 13. lp. (1946. gada 4. jūnija raksturojums par Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

pārvaldē, gan arī turpmākos ieņemamos amatus – LPSR iekšlietu tautas komisārs, PSRS Iekšlietu tautas komisariāta un vēlāk PSRS Valsts drošības tautas komisariāta centrālā aparāta darbinieks (nav minēta konkrēta struktūrvienība un ieņemamais amats), kopš 1944. gada maija – LPSR valsts drošības tautas komisārs. Alfona Novika paveiktā darba raksturojums ir salīdzinoši skops. Teikts, ka Noviks

> "veica lielu darbu, atjaunojot un komplektējot republikāniskās un vietējās valsts drošības struktūras, attīrot Latvijas teritoriju no šķiriski naidīgiem elementiem".[3254]

Raksturojumā minēts, ka Alfonu Noviku valdība apbalvojusi ar diviem Sarkanās Zvaigznes ordeņiem, Tēvijas kara I pakāpes ordeni un medaļām *Par Maskavas aizstāvēšanu*, *Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.*, *Tēvijas kara partizānam* I pakāpe, *Par varonīgu darbu Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.* Raksturojumā atkārtots jau iepriekš minētajā raksturojumā teiktais par to, ka Noviks izpelnījies autoritāti "partorganizācijā un iedzīvotāju vidū", ka LKP CK uzdevumā izbrauc, lai uzstātos ar politiskiem priekšlasījumiem, kā arī to, ka Noviks ir LKP CK biroja loceklis un PSRS un LPSR Augstākās Padomes deputāts.[3255]

Vēl vienā 1946. gada raksturojumā, kas sagatavots par Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, vērojama niansēta atšķirība, salīdzinot ar citiem, iepriekš minētajiem, informācijas izklāstā. Alfona Novika darbība līdz okupācijai raksturota kā pagrīdes darbs, atzīmējot ieslodzījumu "revolucionārās darbības" dēļ. Proti:

> "[Biedrs] Noviks – Latvijas komjaunatnes un kompartijas pagrīdes darbinieks. Par revolucionāro darbību bija notiesāts uz 8 gadiem katorgas darbu."[3256]

Karjeras raksturojums sākas ar LPSR iekšlietu tautas komisāra amatu. Darba specifika PSRS Iekšlietu tautas komisariātā un PSRS Valsts

---

[3254] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 13. lp.

[3255] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 13. lp.

[3256] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 15. lp. (1946. gada raksturojums, kas sagatavots par Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

drošības tautas komisariātā ir vien nojaušama, jo norādīts tikai tas, ka Noviks ieņēmis vadošu amatu. Toties konkrētais raksturojums sniedz salīdzinoši plašāku ieskatu par Alfona Novika veikumu kopš 1944. gada maija:

> "Šajā laika posmā Ministrija veica lielu darbu, lai atjaunotu un nostiprinātu valsts drošības republikāniskās un vietējās struktūras. Kontrrevolucionārā bandītiskā pagrīde, kas darbojusies Latvijas teritorijā, pamatā sagrauta. Atklāts un padarīts nekaitīgs ievērojams skaits diversijas grupu, spiegu, dzimtenes nodevēju un citu padomju kārtībai naidīgu personu."[3257]

Raksturojums ietver arī kritiku, kas reizē atklāj nopietnus sarežģījumus visā Alfonam Novikam padotajā sistēmā:

> "Tomēr Ministrijas darbā ir arī nopietnas nepilnības. Līdz konkrētam brīdim Ministrija nav pilnībā nokomplektējusi kadrus. Valsts drošības struktūru darbinieku vidū ir tikai 23,3 % latviešu. Jaunu kadru atlase un sagatavošana norit neapmierinoši. Ministrijas vadība neizrāda pietiekamu prasīgumu pret darbiniekiem, neceļ savu kultūras un politisko līmeni tad, kad tikai Ministrijas centrālajā aparātā vien 57,7 % darbinieku ir zemākā izglītība, kas nevar neatspoguļoties uz viņu darba kvalitāti."[3258]

Neskatoties uz aizrādījumu par izglītības, kultūras un valodas zināšanu trūkuma raisītām darba kvalitātes problēmām, raksturojums noslēdzas ar norādi, ka Alfons Noviks par sekmīgu uzdevumu izpildi saņēmis valdības apbalvojumus, ka viņš "republikas partijas organizācijas un iedzīvotāju vidū" bauda autoritāti un ir LKP CK biroja loceklis un PSRS Augstākās Padomes deputāts.[3259]

Vēl vienā raksturojumā par Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš un kur nav norādes par laiku vai notikumu, kādēļ tāds sagatavots, vērojams atšķirīgs informācijas izklāsts, kas uzskatāmi parādās "revolucionārās darbības" raksturošanā, turklāt šoreiz vairs

[3257] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 15. lp.
[3258] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 15. lp.
[3259] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 15. lp.

nav references uz "katorgas darbiem", bet gan izciesto ieslodzījumu. Proti:

> "Buržuāziskās Latvijas periodikā b. Noviks aktīvi piedalījās pagrīdes revolucionārajā darbā, par ko piecus gadus atradās ieslodzījumā cietumā."[3260]

Šeit atkal karjeras uzskaitījums sākts no Politiskās pārvaldes. Veikums, esot LPSR valsts drošības ministra amatā, raksturots lakoniski:

> "Šajā laikā b. Noviks veica lielu darbu, lai organizētu darbu Centrālajā un vietējos Valsts drošības aparātos un republikas attīrīšanai no spiegiem un kontrrevolucionāriem elementiem."[3261]

Raksturojumā detalizēti uzskaitīti apbalvojumi – ordeņi un medaļas, kas šajā ziņā līdzinās 1946. gada 4. jūnija raksturojumam. Noslēgumā neiztiek bez norādes uz to, ka Noviks ir LKP CK biroja loceklis, PSRS un LPSR Augstākās Padomes deputāts, ka bauda autoritāti gan partijas organizācijā, gan iedzīvotāju vidū un ka dodas izbraukumos LKP CK uzdevumā, lai sniegtu politiskus priekšlasījumus.[3262]

1947. gada 16. jūnija raksturojumā, kas sniegts par Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru un ko LKP CK pirmā sekretāra Jāņa Kalnbērziņa vietā parakstījis otrais sekretārs Ivans Ļebedevs (1907–1972),[3263] atkal vērojamas atšķirības informācijas izklāstā. Līdzīgi raksturota tikai vispārīga informācija par dzimšanas laiku, izcelsmi no nabadzīgajiem zemniekiem, tautību, nepabeigto augstāko izglītību un stāžu PSKP. Par darbību līdz 1940. gadam teikts tikai tas, ka "Noviks atradās pagrīdes darbā Latvijā",[3264] bet 1940. gadā kļuva par LPSR iekšlietu tautas komisāru. Atbilstoši raksturojumam pēdējā amatā Alfons Noviks sevi demonstrēja kā "spējīgs un enerģisks

[3260] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 16. lp. (raksturojums par Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš; nav norādes par laiku vai notikumu, kādēļ tas ir sagatavots).
[3261] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 16. lp.
[3262] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 16. lp.
[3263] "Ivans Ļebedevs", *Padomju Jaunatne*, Nr. 231, 1972, 25. novembris, 3. lpp.
[3264] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 17. lp. (1947. gada 16. jūnija raksturojums, kas sniegts par Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru un ko LKP CK pirmā sekretāra Jāņa Kalnbērziņa vietā parakstījis otrais sekretārs Ivans Ļebedevs).

darbinieks".[3265] Darbs PSRS Iekšlietu tautas komisariātā un PSRS Valsts drošības komisariātā atkal ir raksturots vispārīgi. Darbs kopš 1944. gada maija novērtēts kā liels, saistot to ar kadru komplektēšanu un cīņu ar "nacionālistisko pagrīdi un bandītismu".[3266] Raksturojumā sniegts tikai statistisks apbalvojumu raksturojums – trīs ordeņi un četras medaļas. Atkārtoti norādīts uz autoritāti, ko Noviks izpelnījies "republikas partijas organizācijā". Teikts, ka Alfons Noviks ir LKP CK biroja loceklis, PSRS Augstākās Padomes deputāts. Sniegta piezīme, ka viņš sistemātiski strādā sevis pilnveidošanai, uzstājas iedzīvotāju priekšā ar priekšlasījumiem. Raksturojumā ir gan kritiska norāde, ka ministrijas darbā vērojamas nepilnības, jo aparāts nav nokomplektēts un centrālajā aparātā daudziem ir tikai zemākā izglītība, gan arī acīmredzot atbilde uz iepriekš izteiktu kritiku. Proti, teikts:

> "Konkrētajā brīdi Valsts Drošības Ministrija veikusi nepieciešamo, lai uzlabotu darbu ar aparāta personālsastāvu, organizēti un sistemātiski strādā pulciņi latviešu valodas apguvei un vispārizglītotības un idejiski politiskā līmeņa celšanai."[3267]

Nākamais raksturojums, kas sniegts par Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru un ko 1949. gada 8. martā parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, sniedz salīdzinoši izvērstu ieskatu par Novika vadīto sistēmu kopš 1944. gada maija. Pirms izvērsti izklāstīt to, sniegtas vispārīgas ziņas, sauss karjeras raksturojums kopš 1940. gada augusta, kā arī salīdzinoši detalizēts "pagrīdes revolucionārās darbības" raksturojums, kas datēts kopš 1932. gada un iekļauj norādi par notiesāšanu uz "8 gadiem katorgas darbu" un 5 gadiem ieslodzījumā. Raksturojot Novika veikumu, teikts:

> "Šajā laikā viņa vadībā veikts nozīmīgs darbs, lai attīrītu republiku no naidīgām buržuāziski nacionālistiskām diversijas un teroristiskām organizācijām kā: «Latviešu pretošanās organizācija» [*Латышская организация сопротивления* – krievu val.], kas aptvēra Cēsis, Madonas un Rīgas apriņķus, «Latviešu nacionālo partizānu apvienības» [*Латышские национальные партизанские*

[3265] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 17. lp.
[3266] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 17. lp.
[3267] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 17. lp.

> *обединения* – krievu val.] ar jauniešu filiālēm, «Latviešu nacionālā jaunatnes organizācija» [*Латышские национальные организация молодёжи*– krievu val.] un virkne citu organizāciju un teroristisku bandu. Likvidēta spiegu rezidence, ko izveidojis viens no ārzemju izlūkdienestiem Latvijas teritorijā.
>
> [Valsts drošības ministrijas] veikto darbību rezultātā b. Novika vadībā republikā nebija jebkādu apjomīgu un sevišķi nopietnu kontrrevolucionāru izpausmju."[3268]

Raksturojumā atkal uzskaitīti Novika saņemtie apbalvojumi, proti, trīs ordeņi – Sarkanā Karoga ordenis, Sarkanās Zvaigznes ordenis un Lielā Tēvijas kara pirmās pakāpes ordenis – un medaļas. Sniegts Novika personīgo īpašību raksturojums, norādot, ka viņš ir "enerģisks, zina un mīl čekistisko darbu, pareizi vada padoto viņam aparātu un izpelnās autoritāti".[3269] Nav iztikts arī bez "nepilnību" uzskaitījuma. Teikts, ka viņš "nepietiekami pievērš uzmanību audzināšanai un darbinieku sadzīves iekārtai".[3270] Acīmredzami šāda nevērība saistīta ar to, ka

> "1948. gada laikā Ministrijā bija 4 darbinieku pašnāvības gadījumi, kas nav guvuši pienācīgu politisku novērtējumu un reaģēšanu no [Valsts drošības ministrijas partijas pirmorganizācijas] un personiski no b. Novika puses".[3271]

Noslēgumā teikts, ka Noviks ir politiski sagatavots, strādā, lai paaugstinātu savu idejiski teorētisko līmeni, mācās neklātienē LKP CK Augstākajā partijas skolā, dodas LKP CK uzdevumā uzstāties ar politiskajiem priekšlasījumiem. Visbeidzot, norādīts, ka Alfons Noviks ir LKP CK biroja loceklis, PSRS un LPSR Augstākās Padomes deputāts.[3272]

1950. gada 20. februāra raksturojumā, kas sniegts par ģenerālmajoru Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, vairs nav ne

---

[3268] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 18. lp. (raksturojums, kas sniegts par Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru un ko 1949. gada 8. martā parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[3269] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 19. lp.
[3270] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 19. lp.
[3271] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 19. lp.
[3272] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 19. lp.

miņas no kritikas. Salīdzinot ar citiem iepriekš minētajiem raksturojumiem, šeit ir papildināts apgalvojums par nepabeigtu augstāko izglītību, norādot, ka "pabeigti 3 kursi vēstures un Latvijas valsts universitātes filoloģijas fakultātē".[3273] Izvērstāk raksturotas darba gaitas no 1928. līdz 1932. gadam, kad Noviks iestājās PSKP un aktīvi darbojās "pagrīdes revolucionārajā darbā jaunatnes vidū".[3274] Vispārīgs darbu uzskaitījums muitā, ceļu būvē un slimokasē un norāde, ka tie veikti, paralēli studējot Latvijas valsts universitātē, liecina, ka Alfona Novika sniegtās ziņas nav pārbaudītas, citādi būtu konstatēts, ka vismaz daļu laika Satiksmes ministrijas Šoseju un zemes ceļu departamenta 1. (Rīgas) rajona rēķinveža darbs veikts pēc studiju pārtraukšanas, bet, strādājot par Rīgas pagaidu strādnieku slimokases iemaksu kontrolieri, vispār nav studējis. Informācija par darba gaitām pēc ieslodzījuma minēta, vien sākot ar 1940. gada augustu. Raksturojumā ir dots salīdzinoši sauss kopsavilkums par paveikto kopš 1944. gada maija:

> "Šajā laikā viņa vadībā veikts ievērojams darbs, lai attīrītu republiku no naidīgiem buržuāziski nacionālistiskiem elementiem. Atklāta un likvidēta vesela virkne lielu nacionālistisku diversijas un teroristisku organizāciju."[3275]

Raksturojumā uzskaitīti apbalvojumi.[3276] Noslēgumā iekļautas frāzes par autoritāti, politisko priekšlasījumu lasīšanu, čekistiskā darba pārzināšanu un mīlēšanu, pareizu padoto vadību, darbu idejiski teorētiskā līmeņa celšanai, mācībām neklātienē PSKP CK Augstākajā partijas skolā. Visbeidzot, teikts, ka Noviks ir LKP CK biroja loceklis un PSRS Augstākās Padomes otrā sasaukuma deputāts.[3277]

LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta neietver LKP CK lēmumu izrakstus līdz 1952. gadam. Hronoloģiski pirmais šāds izraksts ir LKP CK plēnuma nolēmums, kas pamatots ar 1952. gada

---

[3273] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 20. lp. (1950. gada 20. februāra raksturojums, kas sniegts par ģenerālmajoru Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[3274] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 20. lp.
[3275] LVA, PA-15500. f, 2. apr., 7786. l., 20. lp.
[3276] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 20. lp.
[3277] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 21. lp.

30. decembra protokolu Nr. 1, kas paredz, ka Alfons Noviks kā LPSR valsts drošības ministrs ir "ievēlēts" par LKP CK biroja locekli.[3278] Nākamais ir LKP CK plēnuma nolēmums, kas izriet no 1952. gada 22. septembra protokola Nr. 1, §2, kas paredz, ka Alfons Noviks, būdams LPSR valsts drošības ministrs, ir "ievēlēts" par LKP CK biroja locekli, un kas nolemj lūgt PSKP CK apstiprināt ievēlēšanu.[3279]

1953. gada 24. februārī LKP CK birojs par nepilnībām kadru atlasē un izvietošanā Alfonam Novikam izsaka stingro rājienu,[3280] kas acīmredzami ir pamats viņa atcelšanai no ministra amata.

No 1953. gada februāra, kā norādīts papildinājumā kadru uzskaites personas lapā un kas, cita starpā, sakrīt ar Nikolaja Kovaļčuka LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā norādīto par iecelšanu LPSR valsts drošības ministra amatā[3281] (tātad jau pirms Josifa Staļina nāves), līdz aprīlim ir LPSR lauksaimniecības ministra vietnieks kadru jautājumos. Minētā sakarā ir LKP CK biroja 1953. gada 3. martā pieņemtais nolēmums, kas izriet no 1953. gada 3. marta protokola Nr. 32, §13, par to, ka Alfons Noviks ir apstiprināts par LPSR lauksaimniecības ministra vietnieku kadru jautājumos.[3282] Ievērojot to, ka nupat izteikts stingrais rājiens par bezatbildīgu rīcību kadru jautājumos, virzība par ministra vietnieku kadru jautājumos spilgti raksturo nomenklatūru.

1953. gada aprīlī Alfonu Noviku pārcēla par LPSR Lauksaimniecības un sagādes ministrijas Kadru pārvaldes priekšnieku un šīs ministrijas kolēģijas locekli; pēdējo amatu Noviks pildīja līdz 1957. gada februārim.[3283] Abos amatos Alfonu Noviku LKP CK birojs apstiprināja ar nolēmumu, kas izriet no 1953. gada 5. maija protokola

---

[3278] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 24. lp. (LKP CK plēnuma nolēmums, kas pamatots ar 1952. gada 30. decembra protokolu Nr. 1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[3279] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 25. lp. (LKP CK plēnuma nolēmums, kas izriet no 1952. gada 22. septembra protokola Nr. 1, §2 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[3280] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 3. lp. otra puse.

[3281] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp. otra puse.

[3282] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 26. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1953. gada 3. marta protokola Nr. 32, §13 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[3283] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278. l., 2. lp.

Nr. 43, §31.[3284] No 1954. gada janvāra līdz 1956. gada februārim Alfons Noviks atkal bija LPSR lauksaimniecības ministra vietnieks kadru jautājumos. Jautājuma virzība, spriežot pēc LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā esošajiem dokumentiem, sākās ar LPSR lauksaimniecības un sagādes ministra Aleksandra Ņikonova 1953. gada 30. oktobra lūgumu LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam, kurā teikts, ka LPSR Lauksaimniecības un sagādes ministra lūdz apstiprināt Alfonu Noviku par LPSR lauksaimniecības un sagādes ministra vietnieku. Lūgumā gan nav norādīta vietnieka atbildības joma.[3285] Spriežot pēc izziņas, kas sagatavota virzības sakarā, attiecīgā vietnieka amata atbildības joma bijusi kadru jautājumos.[3286] 1954. gada 11. janvāra raksturojums, kas sniegts par Alfonu Noviku kā LPSR Lauksaimniecības un sagādes ministrijas vadošo kadru pārvaldes priekšnieku un šīs ministrijas kolēģijas locekli, virzot ministra vietnieka amatam, un ko parakstījis ministrs Aleksandrs Ņikonovs, atklāj, ka Alfonam Novikam sakarā ar to, ka viņš ir beidzis LKP CK Augstāko partijas skolu, ir augstākā izglītība. Ņikonovs ziņo, ka Alfons Noviks bijis ministra vietnieks kadru jautājumos kopš 1953. gada 3. marta, bet ministrijas kolēģijas loceklis un vadošo kadru pārvaldes priekšnieks kopš 1953. gada 6. maija. Salīdzinoši īsā raksturojumā atrodas vieta, lai atklātu, ka Noviks bija

> "aktīvs revolucionārās kustības buržuāziskā Latvijā dalībnieks, izpildīja daudzus atbildīgus partijas uzdevumus pagrīdē, ne vienreiz vien bijis Latvijas buržuāziski fašistiskās valdības institūciju represēts, ilgstošu laiku atradies ieslodzījumā cietumā. No 1940. līdz 1953. gada strādāja

[3284] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 27. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1953. gada 5. maija protokola Nr. 43, §31 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[3285] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 28. lp. (LPSR lauksaimniecības un sagādes ministra Aleksandra Ņikonova 1953. gada 30. oktobra lūgums LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam; dokuments ir bez numura).
[3286] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 32. lp. (izziņa, kas sagatavota Alfona Novika virzībai par LPSR lauksaimniecības ministra vietnieka kadru jautājumos un ko bija paredzēts parakstīt LKP CK kadru uzskaites sektora vadītājai Zinaīdai Kozirevai un ko parakstījis LKP CK Lauksaimniecības nodaļas instruktors Vasiļjevs).

> Iekšlietu ministrijā un vēlāk – republikas Valsts drošības [ministrijā].”[3287]

Tas, kas acīmredzot Ņikonova ieskatā kvalificēja Noviku LPSR Lauksaimniecības un sagādes ministra vietnieka amatam, rodams trešajā un pēdējā rindkopā:

> “Biedrs NOVIKS [Alfons, Andreja dēls] labi zina republikas kadrus, pēc rakstura ir sabiedrisks un uzmanīgs [!] cilvēks, politiski izglītots, daudz lasa un strādā [sevis pilnveidošanai], politiski noturīgs.”[3288]

LPSR lauksaimniecības un sagādes ministrs Aleksandrs Ņikonovs 1954. gada 11. janvārī lūgumā Nr. 51/ук LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam atkārtoti lūdz apstiprināt Alfonu Noviku par LPSR lauksaimniecības un sagādes ministra vietnieku.[3289] LKP CK lauksaimniecības nodaļas sagatavotajā izziņā ir ne tikai daļēji atkārtots LPSR lauksaimniecības un sagādes ministra Aleksandra Ņikonova parakstītajā raksturojumā teiktais, bet arī sniegta informācija par Alfona Novika veikto PSRS Lauksaimniecības un sagādes ministrijā. Norādīts, ka Noviks veicis nepieciešamo, lai “nostiprinātu Ministrijas aparātu, mašīnu un traktoru stacijas un lauksaimniecības mācību iestādes”.[3290] Tāpat piebilsts:

> “Tagad b. Noviks [veic nepieciešamo], lai nokomplektētu MTS [mašīnu un traktoru stacijas] un kolhozus ar lauksaimniecības speciālistiem.”[3291]

[3287] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 29. lp. (1954. gada 11. janvāra raksturojums, kas sniegts par Alfonu Noviku kā LPSR Lauksaimniecības un sagādes ministrijas vadošo kadru pārvaldes priekšnieku un šīs ministrijas kolēģijas locekli un ko parakstījis ministrs Aleksandrs Ņikonovs).
[3288] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 29. lp.
[3289] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 30. lp. (LPSR lauksaimniecības un sagādes ministra Aleksandra Ņikonova 1954. gada 11. janvāra lūgums Nr. 51/ук LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam).
[3290] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 31. lp. (LKP CK lauksaimniecības nodaļas sagatavotajā izziņa, ko nodaļas vadītāja Vladimira Stroganova vietā parakstījis vietnieks un LKP CK Lauksaimniecības nodaļas Kolhozu organizācijas sektora vadītājs A. Savickis).
[3291] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 31. lp.

Atšķirībā no Ņikonova parakstītā raksturojuma izziņā neiztika bez kritiskām piezīmēm:

> "Kā nepilnības b. Novika darbā nepieciešams atzīmēt [salīdzinošu] lēnīgumu jautājumu risināšanā un nepietiekamu prasīgumu pret padotajiem."[3292]

Rezumējot – LKP CK Lauksaimniecības nodaļa atbalstīja Alfona Novika virzību ministra vietnieka amatā.[3293] Virzības sakarā sagatavotā izziņa, kas sniedz informāciju par parasti kadru uzskaites personas lapā iekļautajiem jautājumiem, norāda, ka Alfons Noviks ir LKP CK biroja loceklis, PSRS Augstākās Padomes un LPSR Augstākās Padomes deputāts. Ievērojams, ka izziņa sniedz kadru uzskaites personas lapai pretēju informāciju, jo apgalvo, ka Alfons Noviks nav bijis citu partiju biedrs, turklāt norādīts, ka partijas sodu nav,[3294] – tātad šajā laikā acīmredzot pieņemts, ka stingrais rājiens ir vai nu noņemts, vai tā esība noliegta. LKP CK birojs, pamatojoties uz 1954. gada 12. janvāra protokolu Nr. 107, §58, apstiprināja Alfonu Noviku par LPSR lauksaimniecības ministra vietnieku kadru jautājumos.[3295] Atbilstoši LKP CK biroja 1956. gada 7. februāra nolēmumam, kas izriet no protokola Nr. 4, §47, Alfonu Noviku atbrīvoja no LPSR lauksaimniecības ministra vietnieka kadru jautājumos amata par to, ka viņš nenodrošina vadību. Turpat nolēma par vietnieku kadru jautājumos iecelt Ivanu Krūmiņu, Andreja dēlu, atbrīvojot viņu no LKP CK Plānu, finanšu un tirdzniecības nodaļas vadītāja amata.[3296]

Neskatoties uz to, ka Noviks atbrīvots no ministra vietnieka amata par vadības nenodrošināšanu, tomēr pēc četrām dienām LKP CK birojs nolēma, pamatojoties uz 1956. gada 11. februāra protokolu Nr. 1, §11, ka Alfons Noviks ieceļams par LPSR Lauksaimniecības

[3292] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 31. lp.
[3293] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 31. lp.
[3294] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 32. lp.
[3295] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 33. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1954. gada 12. janvāra protokola Nr. 107, §58 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[3296] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 34. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1956. gada 7. februāra protokola Nr. 4, §47 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

ministrijas Mežsaimniecības galvenās pārvaldes priekšnieku. Nolēmumu parakstījis LKP CK sekretārs Nikolajs Bisenieks (1906–1981).[3297] Atbilstoši LKP CK biroja nolēmumam, kas izriet no 1957. gada 22. februāra protokola Nr. 60, §21, Alfons Noviks atbrīvots no LPSR Lauksaimniecības ministrijas kolēģijas locekļa amata sakarā ar pārcelšanu citā darbā.[3298] Tā kā personas lietā klāt nav pievienoti citi dokumenti, kas paskaidrotu, kas pamato minētā lēmuma pieņemšanu, nav skaidrs, vai ar "citu darbu" ir domāts cits amats LPSR Lauksaimniecības ministrijā vai arī tas saistīts ar Alfona Novika virzību LPSR mežsaimniecības un mežrūpniecības ministra vietnieka amatam. Pēdējam par labu runā tas, ka jau pēc četriem mēnešiem Alfonu Noviku pārcēla uz citu resoru. Cita starpā, papildinājumā kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka LPSR Lauksaimniecības ministrijas Mežsaimniecības galvenās pārvaldes priekšnieka amats ir likvidēts.[3299]

Atbilstoši LKP CK biroja nolēmumam, kas izriet no 1957. gada 18. jūnija protokola Nr. 74, §16, Alfonu Noviku apstiprināja par LPSR mežsaimniecības un mežrūpniecības ministra vietnieku un šīs ministrijas kolēģijas locekli.[3300] Amata likvidēšanas sakarā viņu atbrīvoja no amata un pārcēla darbā no 1957. gada jūnija līdz 1959. gada jūlijam par LPSR mežsaimniecības un mežrūpniecības ministra vietnieku, proti, par Roberta Zandera[3301] vietnieku. Personas lietā nav informācijas par ministra vietnieka atbildības jautājumiem. Tomēr

[3297] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 35. lp. (Atbilstoši LKP CK biroja nolēmumam, kas izriet no 1956. gada 11. februāra protokola Nr. 1, §11 un ko parakstījis Nikolajs Bisenieks).

[3298] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 36. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1957. gada 22. februāra protokola Nr. 60, §21 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[3299] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2. lp.

[3300] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 37. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no 1957. gada 18. jūnija protokola Nr. 74, §16 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[3301] Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1957. gada 20. jūnija dekrēts, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Ernsts Ameriks un sekretārs Kārlis Gailis, paredzēja iecelt par LPSR mežsaimniecības un mežrūpniecības ministru Robertu Zanderu, Ivana dēlu. "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija DEKRĒTS Par b. R. I. Zandera iecelšanu par Latvijas PSR Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministriju", *Cīņa*, Nr. 145, 1957, 21. jūnijs. 1. lpp.

LPSR mežsaimniecības un mežrūpniecības ministra vietnieka amatu Alfons Noviks pildīja salīdzinoši īsu laiku – atbilstoši 1960. gada 22. augusta izziņai, ko parakstījis LKP CK Kadru uzskaites sektora vadītāja atvietotājs, Alfons Noviks atbrīvots no ministra vietnieka amata sakarā ar šā amata likvidēšanu, ievērojot LPSR Ministru Padomes 1959. gada 31. jūlija lēmumu.[3302] Papildinājumā kadru uzskaites personas lapai minēts, ka pēc amata likvidēšanas Alfons Noviks līdz 1965. gadam ieņēmis kolēģijas locekļa amatu un ka no 1960. gada novembra līdz 1961. gada jūlijam pildījis ministrijas PSKP pirmorganizācijas sekretāra amatu.[3303] Tomēr tā nav pilnīga informācija par Alfona Novika ieņemamo amatu LPSR Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministrijā. Minēto apliecina LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja Vitālija Rubeņa 1964. gada 16. novembra vēstule Nr. 13/292 LKP CK, kas iesniedz priekšlikumu atbrīvot Alfonu Noviku no LPSR Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministrijas kolēģijas locekļa amata sakarā ar to, ka viņa līdz šim ieņemamais amats – Mežsaimniecības pārvaldes priekšnieks – ir likvidēts ministrijas reorganizācijas rezultātā.[3304] Jānorāda, ka kopš 1963. gada jūnija LPSR Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministra pienākumus pildīja Vilis Kariss (1930–1971).[3305] LKP CK prezidija nolēmums, kas izriet no 1965. gada 26. janvāra protokola Nr. 48, §59 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše, paredzēja LPSR Mežsaimniecības un mežrūpniecības kolēģijas locekļa amatā apstiprināt Jeļenu (Helēnu[3306]) Klestrupu, Jāņa meitu, – Mežu, papīra un kokapstrādes rūpniecības strādnieku arodbiedrības republikāniskās komitejas priekšsēdētāju –, reizē atbrīvojot no kolēģijas locekļa amata

[3302] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 38. lp. (1960. gada 22. augusta izziņa, ko parakstījis LKP CK Kadru uzskaites sektora vadītāja atvietotājs).
[3303] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2. lp.
[3304] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 39. lp. (LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja Vitālija Rubeņa 1964. gada 16. novembra vēstule Nr. 13/292 LKP CK).
[3305] "Vilis Kariss", *Cīņa*, Nr. 272, 1971, 23. novembris 3. lpp.
[3306] Piemēram, oficiāla dokumenta publikācijā vārds atveidots "Helēna". "Augsti apbalvojumi. PSRS Augstākās Padomes Prezidija DEKRĒTS par Latvijas PSR rūpniecības, lauksaimniecības un tirdzniecības pirmrindnieku, zinātnes un kultūras darbinieku apbalvošanu ar PSRS ordeņiem un medaļām", *Cīņa*, Nr. 239, 1965, 9. oktobris, 3. lpp.

Alfonu Noviku. Atšķirīgā no LPSR Ministru Padomes dokumenta šeit atbrīvošanas pamats ir pensionēšanās.[3307]

Ziņas kadru uzskaites personas lapā un papildinājumā kadru uzskaites personas lapai par "ievēlēšanu" antidemokrātiski izveidotās institūcijās, salīdzinot ar citviet personas lietā minēto un periodikā pieejamo informāciju, ir nepilnīgas. 1945. gada kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka Alfons Noviks bijis "ievēlēts" LPSR Augstākajā Padomē 1940. gada jūlijā un PSRS Augstākajā Padomē 1941. gada februārī.[3308] Papildinājumā kadru uzskaites personas lapai norādīts, ka no 1941. gada 12. janvāra līdz 1946. gada 10. februārim viņš ir bijis PSRS Augstākās Padomes pirmā sasaukuma deputāts,[3309] tad atkārtoti no 1946. gada februāra līdz 1950. gada 12. martam –PSRS Augstākās Padomes otrā sasaukuma deputāts un tad atkal no 1950. gada 12. marta līdz 1954. gada martam – PSRS Augstākās Padomes deputāts (sasaukums vairs nav minēts). Ziņas par "ievēlēšanu" LPSR Augstākajā Padomē ir atspoguļotas krietni skopāk. Papildinājumā kadru uzskaites personas lapai minēts vien, ka no 1954. gada 18. februāra Alfons Noviks bijis LPSR Augstākās Padomes deputāts, tomēr februārī pilnvaras beigušās.[3310] "Vēlēšanu" sakarā jānorāda, ka LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta ietver liecību, ka, virzot PSRS Augstākās Padomes "vēlēšanām", bijis sagatavots "oficiāls" stāstījums par Alfona Novika dzīvi,[3311] tomēr, piemēram, 1946. gada 18. janvārī *Cīņā* publicētais biogrāfiskais stāstījums ievērojami pārsniedz saturiski un izteiksmes līdzekļu ziņā LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā iekļauto.[3312] Jāteic, ka minētā publikācija saturiski un izklāsta ziņā līdzīga 1940. gada 31. decembra *Cīņā* publicētajam stāstījuma, kura autors gan nav minēts.[3313] Tēlaina un izdomas bagāta

---

[3307] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 39.a lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas izriet no 1965. gada 26. janvāra protokola Nr. 48, §59, un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[3308] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp.

[3309] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2. lp. otra puse.

[3310] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2. lp. otra puse.

[3311] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 8.–9. lp. (Alfons Noviks, Andreja dēls; biogrāfisks stāstījums).

[3312] Žurgins, A. "Alfons Noviks", *Cīņa*, Nr. 15, 1946, 18. janvāris, 3. lpp.

[3313] "Biedrs Alfons Noviks", *Cīņa*, Nr. 172, 1940, 31. decembris, 3. lpp.

ir bijusi 1950. gada 28. februāra *Cīņas* versija par Alfona Novika dzīves gājumu.[3314] LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta nesniedz apstiprinājumu vismaz daļai no minētās informācijas.

Alfons Noviks saņēmis vairākus apbalvojumus. 1942. gada decembrī Noviks saņēma no PSRS iekšlietu tautas komisāra nopelniem bagātā Iekšlietu tautas komisariāta darbinieka krūšu nozīmi. 1943. gada oktobrī PSRS Augstākās Padomes Prezidijs viņu apbalvoja ar Sarkanās Zvaigznes ordeni par sekmīgu speciālā uzdevuma izpildi, kas veikts "Lielā Tēvijas kara laikā".[3315] Nopelni "Lielā Tēvijas kara" laikā novērtēti arī ar vairākām medaļām. 1945. gada martā PSRS Augstākās Padomes Prezidijs Novikam piešķir medaļu *Par Maskavas aizstāvēšanu*.[3316] Tāpat viņš ir saņēmis arī šādas medaļas: *Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.*,[3317] *Tēvijas kara partizānam* I pakāpe, *Par varonīgu darbu Lielajā Tēvijas karā. 1941. –1945. g.*[3318] 1946. gada 31. maijā Alfons Noviks saņēma Tēvijas kara I pakāpes ordeni par gūtiem panākumiem lauksaimniecības, rūpniecības, zinātnes, kultūras un mākslas attīstībā.[3319] 1949. gada augustā apbalvots ar Sarkanās Zvaigznes ordeni un 1950. gada 22. jūlijā – ar Ļeņina ordeni sakarā ar LPSR izveides desmitgadi un sasniegumiem, atjaunojot un attīstot ražošanu, lauksaimniecību, zinātni, kultūru un mākslu.[3320] Saņemts arī Sarkanā Karoga ordenis.[3321]

Spriežot gan pēc 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā norādītā,[3322] gan pēc papildinājuma kadru uzskaites

---

[3314] Silarājs, N. Alfons Noviks, *Padomju Jaunatne*, Nr. 41, 1950, 28. februāris, 2. lpp.
[3315] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp. otra puse.
[3316] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 5. lp. otra puse.
[3317] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2., 8. lp.
[3318] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2., 13. lp.
[3319] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 3. lp.; "PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR lauksaimniecības, rūpniecības, zinātnes, kultūras un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām", *Padomju Jaunatne*, Nr. 110, 1946, 5. jūnijs, 2. lpp.
[3320] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 3. lp.
[3321] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 7786. l., 2., 19. lp.
[3322] LVA, PA-15500, 2. apr., 7786. l., 4. lp.

personas lapai,[3323] gan arī pēc hronoloģiski pēdējās izziņas,[3324] Alfons Noviks sava dienesta laikā nav bijis ārzemēs.

Vēl 1945. gada 10. aprīļa kadru uzskaites personas lapā atbildē uz jautājumu par kara klausību un dienesta pakāpi norādījis, ka ir "valsts drošības komisārs".[3325] Tomēr jau 1950. gada 20. februāra raksturojumā Alfons Noviks dēvēts par ģenerālmajoru.[3326]

Spriežot pēc publiski pieejamajām ziņām, Aleksandrs Gorškovs – meitas Noras Novikas vīrs, viņas bijušais audzēknis Latvijas Konservatorijā un ilgstošs klavierskolotājs Rīgas 2. bērnu mūzikas skolā – ir meitas, tātad arī Alfona Novika mantinieks.

Alfons Noviks miris 1996. gada 12. martā Rīgas Centrālcietuma slimnīcā, esot apcietināts 1994. gada 15. martā un atradoties mūža ieslodzījumā, pamatojoties uz 1995. gada 13. decembra Rīgas Apgabaltiesas spriedumu.[3327] 1996. gada 26. janvārī bija iesniegta apelācija, kuru līdz nāvei nepabeidza izskatīt.[3328] Mūža ieslodzījums bija noteikts par genocīdu.

[3323] LVA, PA-15500, 2. apr., 7786. l., 3. lp.
[3324] LVA, PA-15500, 2. apr., 7786. l., 32. lp.
[3325] LVA, PA-15500, 2. apr., 7786. l., 5. lp. otra puse.
[3326] LVA, PA-15500, 2. apr., 7786. l., 20. lp. (1950. gada 20. februāra raksturojums, kas sniegts par ģenerālmajoru Alfonu Noviku kā LPSR valsts drošības ministru un ko parakstīja LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[3327] "Miris Alfons Noviks", *Lauku Avīze*, Nr. 22, 1996, 15. marts.
[3328] "A. Noviks, pārsūdzējis spriedumu", *Lauku Avīze*, Nr. 10, 1996, 2. februāris, 26. lpp.

Ieskats Jāņa Vēvera Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Pazīstamajam čekistam Jānim Vēveram vairākos avotos veltīti biogrāfiski šķirkļi, kas izmantojami vispārīgas informācijas uzziņai,[3329] tomēr atsevišķos avotos minētā informācija nav apstiprināma.[3330]

[3329] Sk. salīdzinājumam: Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник*. Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 245–246.

[3330] Piemēram, minēts, ka Jānis Vēvers dzimis 1899. gada 9. septembrī Draņķos (sk., piemēram, Тумшис, Михаил. *Щит и меч Советского Союза. Краткие биографии руководителей органов государственной безопасности СССР и союзных республик (декабрь 1922–декабрь 1991 гг.)*. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2016). Ievērojot to, ka izpētes laikā nav atrasts ieraksts baznīcas grāmatā, ir caurskatītas ziņas presē. Minētās mājas 19. gadsimta publikācijās minētas, piemēram, 1878. gada 24. augusta "Rīgas Lapā" sakarā ar 1878. gada 21. augustā Valmierā organizētajām zirgu "rādīšanām" vilkšanā un skriešanā; rezultātā pēc rādīšanas trešo vietu esot dabūjis Martins Sallmanis no Koku muižas "Dranke mājas" par ērzeli ("No iekšzemes", Rīgas Lapa, Nr. 195, 24, augusts, 2. lpp.) Savukārt jau 1920. gada 20. marta *Valdības Vēstnesī* var lasīt, ka Koku pagasta Draņķu mājās 1920. gada 10. februārī miris Mārcis Murišs, Jāņa dēls ("Koku pagasta tiesa Valmieras apriņķī", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 70, 1920, 25. marts, 3. lpp.). Savukārt 1923. gada 21. decembra "Brīvajā Vārdā" rakstīts, ka Koku pagasta Draņķos dzimis Jānis Klāvs ("Dažāds ziņas", *Brīvais Vārds*, Nr. 1, 1923, 21. decembris 3. lpp.). Savukārt 1931. gada 21. augusta ziņā rakstīts par nelaimes gadījumu, kas noticis ar 77 gadus veco Kokmuižas pagasta Draņķu māju rentnieku Valci ("Lauku dzīve", *Valmieras Avīze*, Nr. 33, 1931, 21. augusts, 3. lpp.). Tas norāda, ka, pat ja minētais atbilst īstenībai, visticamāk, šajās mājās Jāņa Vēvera vecāki vai nu strādājuši par algotņiem, vai arī bijuši šo māju rentnieki.

Atbilstoši Jāņa Vēvera Latvijas Komunistiskās partijas (LKP)[3331] Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras kadru personas lietai[3332] Jānis Vēvers, Jāņa dēls, dzimis 1899. gada 19.[3333] septembrī Vidzemes guberņas Valmieras apriņķa Koku pagastā,[3334] kas 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapas aizpildīšanas brīdī bija Valmieras rajona Kocēnu pagasts.[3335] Savā 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā Jānis Vēvers norāda, ka ir latvietis, viņa vecāki bijuši algotņi gan pirms, gan pēc 1917. gada Krievijas revolūcijas oktobra boļševiku apvērsuma jeb "Oktobra revolūcijas". Atbildot uz jautājumu par vecāku nodarbi līdz 1940. gada jūnijam, kā arī privātā īpašuma esību un algotņu darba izmantošanu, Vēvers raksta, ka abi vecāki miruši – viens 1926., bet otrs 1937. gadā (1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā minēts, ka māte mirusi 1925., bet tēvs – 1937. gadā,[3336] savukārt 1953. gada 23. janvāra autobiogrāfijā, ka māte mirusi 1926., bet tēvs – 1937. gadā[3337]) – un ka abiem nekas

[3331] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[3332] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l. (Jāņa Vēvera LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot vairāku dokumentu galvas, kas ir gan latviešu, gan krievu valodā, kā arī Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Ministru Padomes 1953. gada 4. jūlija lēmumu Nr. 640 *Par b. J. J. VĒVERA apstiprināšanu par Latvijas PSR Iekšlietu ministra vietnieku*, kas ir latviešu valodā.
[3333] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 7. lp. (1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfija).
[3334] 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā Jānis Vēvers raksta, ka ir dzimis Koķēnu pagastā (*Кокенская волость*). Minētais skaidrojams ar to, ka pagasta nosaukums saistīts ar Koku muižu vai Kokmuižu, kas vācu valodā saukta *Kokenhof*. Līdz 20. gadsimta divdesmito gadu vidum pagasts latviešu valodā saukts par Koku pagastu, vēlāk par Kokmuižas pagastu, bet atbilstoši iekšlietu ministra Kornēlija Veitmaņa 1939. gada 29. decembra rīkojumam *Par dažu Latvijas pagastu nosaukumu pārdēvēšanu*, ko līdz ar viņu parakstījis Pašvaldību departamenta vicedirektors Gothards Caucis un kura mērķis bija izskaust vārda "muiža" lietošanu administratīvo teritoriju nosaukumos, Kokmuižas pagastu pārdēvēja par Kocēnu pagastu ("Valdības rīkojumi un pavēles. Rīkojums par dažu Latvijas pagastu nosaukumu pārdēvēšanu", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 295, 1939, 30. decembris, 1. lpp.).
[3335] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp. (1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapa).
[3336] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 7. lp.
[3337] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 15. lp. (1953. gada 23. janvāra autobiogrāfija).

nav piederējis.[3338] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā Jānis Vēvers piemin savu brāli Pēteri Vēveru, kas visu laiku esot dzīvojis Valmieras rajona Kocēnu pagastā un ""patstāvīgās" Latvijas periodā"[3339] kā "jaunsaimnieks" saņēmis Kokmuižas zemes daļu 15 ha platībā, tomēr publiski pieejamā oficiālā informācija sniedz atšķirīgas ziņas. Atbilstoši Centrālās zemes ierīcības komitejas 1923. gada 30. maija plenārsēdē lemtajam (protokols Nr. 632, 4. punkts), ievērojot zemes piešķiršanas komisijas atzinumu, no 1923. gada 16. maija (protokols Nr. 457, 2. punkts) Valmieras apriņķa Koku pagasta Koku muižā Pēterim Vēveram bija piešķirta 2. kategorijas zeme pēc plāna Nr. 78F 46,88 ha kopplatībā.[3340] Raksturojot brāli, Jānis Vēvers sniedz tikai ziņas par viņa ģimenes stāvokli, proti, ka viņš ir precējies, triju bērnu tēvs. 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā teikts, ka citu radinieku Jānim Vēveram neesot.[3341]

Atbildot uz jautājumu par savu nodarbi iestāšanās brīdī Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP),[3342] Jānis Vēvers norāda, ka ir bijis kalpotājs un kopā nostrādātais laiks kalpotāja lomā skaitāms no 1915. gada. Likumsakarīgi, ka šķiras raksturošanai izvēlēts kalpotāja sociālais statuss. PSKP biedru rindās Jāni Vēveru uzņēma Vilēnu (Viļānu) pagasta partijas organizācija 1919. gada novembrī (partijas biedra kartes Nr. 06724091,[3343] vēlāk Nr. 3101176[3344]). Atbilstoši 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapai Jānis Vēvers nav bijis iepriekš izslēgts vai izstājies no PSKP, nav

[3338] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp.
[3339] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 7. lp.
[3340] "Galīgi piešķirtās zemes. a) Jaunsaimniecības", *Valdības Vēstneša pielikums zemes ierīcības lietās*, Nr. 77, 1923, 1. augusts, 6. lpp.
[3341] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 7. lp.
[3342] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots šīs partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[3343] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp.
[3344] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 18. lp. (1952. gada 24. aprīļa izziņa, ko parakstījusi LKP CK kadru uzskaites sektora vadītāja Zinaida Kozireva), LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 28. lp. (izziņa, kas sagatavota par LPSR iekšlietu ministra vietnieku Jāni Vēveru, kas strādā minētajā amatā no 1953. gada maija; izziņu bija paredzēts parakstīt LKP CK kadru uzskaites sektora vadītajai Zinaidai Kozirevai, bet viņas vietā parakstījies cits, izziņu parakstījis arī LKP CK administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas instruktors Vasiļjevs).

bijis "antipartijas grupējumos" un to starpā, kas "svārstījušies par partijas līnijas īstenošanu", viņš nav bijis VĻKJS biedrs, tāpat kā nav bijis nevienā arodbiedrībā. Jānis Vēvers nav bijis nevienā citā partijā, arī personas lapā tieši minētajās kā "Sociāldemokrātu, Nacionālā apvienība, Kristīgā apvienība, Demokrātiskais Centrs, [Latvijas] Jaunsaimnieku un sīkgruntnieku"[3345] partija. Tāpat 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka viņš nav bijis biedrs "SSS [Strādnieks, sports un sargs – paramilitāra Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas jaunatnes organizācija], Aizsargos, Pērkoņkrustā, studentu korporācijās, jauniešu un [citās] organizācijās".[3346]

Savām PSKP gaitām Jānis Vēvers veltījis diezgan ievērojamu vietu 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā. Minēts, ka kopš iestāšanās PSKP viņš vairākkārt ievēlēts dažādās pirmorganizācijās, rajona, pilsētas un apgabala partijas organizācijās. 1923. gadā Krasnojarskā "trockistiskā partijas [rajona komiteja]" izteica Jānim Vēveram rājienu par to, ka viņš bija izmantojis "privātā tirgotāja [doto] kredītu". Šādu rīcību Vēvers autobiogrāfijā paskaidro:

> "Tas bija periods, kad Krasnojarskā trockisti īslaicīgi bija sagrābuši savās rokās virkni [rajona komiteju] un sāka sist CK piekritējus. Šo rājienu atcēla pēc trockistu sakaušanas. Vairāk nekādu rājienu ne partijas, ne dienesta [sakarā] man nav bijis."[3347]

Līdzīga, bet vispārīgi formulēta informācija norādīta arī 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā.[3348] Papildinājumā kadru uzskaites lapai norādīts, ka Jānim Vēveram 1958. gada 30. oktobrī LKP CK bija izteikusi rājienu,[3349] tomēr nekā vairāk kā tikai ieraksts papildinājumā kadru uzskaites personas lapā Jāņa Vēvera LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā nav.

1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā Jānis Vēvers norādījis, ka viņam ir nepabeigta vidējā izglītība. Turpat minētas divas izglītības iestādes: Valmieras augstākā sākumskola, ko

[3345] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp.
[3346] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp.
[3347] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 10. lp.
[3348] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 5. lp. otra puse.
[3349] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 3. lp. otra puse.

viņš esot pabeidzis, mācoties no 1912. gada septembra līdz 1915. gada jūnijam, un LKP Rīgas pilsētas komitejas Marksisma-Ļeņinisma vakara universitāte, ko viņš esot pabeidzis, mācoties no 1949. gada septembra līdz 1954. gada decembrim. Saprotamu iemeslu dēļ Jānis Vēvers uz jautājumu par zinātnisko grādu, zinātniskajiem darbiem un izgudrojumiem atbildējis noliedzoši.[3350] Savā 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā Jānis Vēvers sniedzis izvērstāku stāstījumu par mācībām. 1912. gadā viņš pabeidza Koku pagasta skolu.[3351] Ziemā esot mācījies, bet vasarā strādājis par ganu "pie vietējiem kulakiem". Tad no 1912. gada līdz 1915. gadam Vēvers mācījies Valmieras četru klašu pilsētas augstākajā sākumskolā, kur četras klases esot pabeidzis trijos gados.[3352]

Novērtējot Jāņa Vēvera izglītību, jāņem vērā, ka viņa skolas gaitas sakrita ar izglītības sistēmas reformām, kas tobrīd norisinājās Krievijas Impērijā. Reformu pamatā bija doma par nepieciešamību sniegt izglītību vismaz elementāro – laicīgo un garīgo – zināšanu

---

[3350] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp.

[3351] Koku pagasta skola saistās ar vairākām personībām. Šeit 1893. gada 28. februārī ir dzimis Atis Jaunzemis, Apsīšu Jēkaba dēls, Apsīšu Jēkabs tolaik strādāja Koku pagasta skolā par skolotāju. Atis Jaunzemis arī strādājis par skolotāju, bijis Ventspils valsts ģimnāzijas direktors, 1939. gada 1. oktobrī izglītības ministrs Jūlijs Auškāps (1884–1942) viņu iecēla par Izglītības ministrijas vidusskolu direktora biedru. Reizē Atis Jaunzemis bija arī Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītājs, prāvesta vietnieks un prāvests. Atbrīvots no darba ministrijā pēc tam, kad Padomju Sociālistisko Republiku Savienība (PSRS) okupēja Latvijas Republiku, kļuva par *Baigās vasaras* upuri – nošauts Salaspils mežā 1941. gada 29. jūnijā. "Iecelšana izglītības ministrijā", *Brīvā Zeme*, Nr. 191, 1939, 25. augusts, 1. lpp.; "Atis Jaunzemis", *Izglītības Mēnešraksts*, Nr. 1, 1942, janvāris, 23. lpp.; Feders B. "Prāvestu Ati Jaunzemi pieminot", *Baznīcas Ziņas*, Nr. 13, 1942, 28. jūnijs. 3. lpp.; "Evaņģēliskā baznīca. «Staļina viengades» laikā", *Tukuma Ziņas*, Nr. 14, 1941, 11. septembris, 3. lpp.
Kārlis Kampe (1903–1977) – jurists, teologs, evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītājs, 1944. gadā devies trimdas gaitās – savā psiholoģiskajā novelē «Jasminu ziedi» (*Nākotnes Sieviete*, Nr. 1, 1925, 10.–13. lpp.) piemin skolas gaitas Koku pagasta skolā un dzīvi Koku muižā. "Miris garīdznieks", *Laiks*, Nr. 46, 1977, 8. jūnijs, 6. lpp.
Pēteris Zariņš (1868–1930) – 25 gadus bijis Koku pagasta skolas skolotājs, strādājis arī citviet par skolotāju un koru diriģentu, novēlējis 8000 latu Latvijas Universitātes studentu vienotnes *Līdums* trūcīgo un apdāvināto locekļu stipendijām. "Cēls novēlējums", *Students*, Nr. 167, 1930, 19. septembris, 3. lpp.

[3352] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp.

apjomā visiem bērniem neatkarīgi no viņu izcelsmes. 1912. gadā, pamatojoties uz nolikumu par augstākajām sākumskolām,[3353] visas pilsētas skolas sāka pārveidot par pilsētas augstākajām skolām, kur mācībām uzņēma bērnus no 10 līdz 13 gadu vecumam, kuri bija pabeiguši vienas klases sākumskolu vai izturējuši iestājpārbaudījumus, kas atbilst vienas klases sākumskolas mācību kursam. Citās klasēs pieņēma bērnus, kas atbilst vecuma ziņā un zināšanu apjomā attiecīgajai klasei.[3354] Augstākajās sākumskolās mācības bija dalītās četrās klasēs, kur katras klases mācību ilgums bija viens mācību gads. Tajā ietilpa ticības mācība, krievu valoda ar baznīcslāvu valodu un krievu literatūra, aritmētika un algebras pamati, ģeometrija, ģeogrāfija, Krievijas vēsture ar nepieciešamajām ziņām par vispārīgo vēsturi, dabaszinātne un fizika, zīmēšana un rasēšana, vingrošana. Skolniecēm papildus bija paredzēta rokdarbu mācība; ticības mācība attiecās uz krievu pareizticīgajiem un tās ticības pārstāvjiem, kas veido skolēnu vairākumu.[3355] Augstākās sākumskolas beidzēju diplomu gan nepielīdzināja attiecīgajam vidējās izglītības iestādes klašu skaitam,[3356] dodot iespēju vien iestāties vidējās izglītības iestādes trešajā klasē, ja sekmīgi pabeigtas pirmās divas klases un nokārtots pārbaudījums

[3353] Российский государственный исторический архив (РГИА), 1276 ф., 4 оп., 708 д., 18–22об л. (Положение о высших начальных училищах). Citēts pēc: *П. А. Столыпин: Программа реформ. Документы и материалы*, том 1., общ. ред. Павел Пожигайло. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. Pieejams: http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn1_82.html#138).

[3354] Sk. nolikuma par augstākajām sākumskolām 15. pantu. "Положение о высших начальных училищах", *П. А. Столыпин: Программа реформ. Документы и материалы*, том 1., общ. ред. Павел Пожигайло. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. Pieejams: http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn1_82.html#138).

[3355] Sk. nolikuma par augstākajām sākumskolām 9. pantu. "Положение о высших начальных училищах", *П. А. Столыпин: Программа реформ. Документы и материалы*, том 1., общ. ред. Павел Пожигайло. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. Pieejams: http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn1_82.html#138).

[3356] Sk. 138. piezīmi nolikumam par augstākajām sākumskolām. "Положение о высших начальных училищах", *П. А. Столыпин: Программа реформ. Документы и материалы*, том 1., общ. ред. Павел Пожигайло. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. Pieejams: http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn1_82.html#138).

valodās, ko apgūst attiecīgajā vidējā izglītības iestādē.[3357] Salīdzinājumam reālskolās bija sešas klases, bet, ja rocība ļāva, tad arī septiņas klases, kur tad attiecīgi gatavoja studijām specializētās augstākajās izglītības iestādēs.[3358]

Jāņa Vēvera LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā nav nekādu dokumentu, kas apliecinātu 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā minēto par piecu gadu mācībām LKP Rīgas pilsētas komitejas Marksisma-Ļeņinisma vakara universitātē. Mācības šajā iestādē bija organizētas kā divu gadu kurss, kas dod iespēju "neatrauti no kārtējā darba tālāk paaugstināt savu idejiski teorētisko līmeni".[3359] Ievērojot minēto, jāsecina, ka Jānim Vēveram marksisma-ļeņinisma mācības nav gluži raiti vedušās.

1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā Jānis Vēvers norādīja, ka viņš pārzina tikai krievu un latviešu valodu.[3360]

Salīdzinot 1948. gada 5. aprīļa Jāņa Vēvera pašrocīgi rakstīto autobiogrāfiju, kurā vārds vārdā pārrakstīts 1948. gada 24. marta mašīnrakstā rakstītais, un Vēvera parakstīto autobiogrāfiju[3361] ar 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā minētajām ziņām par Jāņa Vēvera darba gaitām, var konstatēt nelielas nesakritības laikos, amatu un institūciju nosaukumos. Tāpat ievērojama vadošo kadru uzskaites personas lapā esošās informācijas nepilnība, proti, neprecīzi minēti institūciju nosaukumi, nav minēti struktūrvienību nosaukumi. Atšķirības lielākoties skaidrojamas ar to, ka 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā

[3357] Sk. nolikuma par augstākajām sākumskolām 45. pantu. "Положение о высших начальных училищах", *П. А. Столыпин: Программа реформ. Документы и материалы*, том 1., общ. ред. Павел Пожигайло. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2002. Pieejams: http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn1_82.html#138).

[3358] *История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.* Учебное пособие для педагогических учебных заведений, ред. Алексей Пискунов, 2-е изд., испр. и дополн. Москва: ТЦ «Сфера», 2001, с. 222.

[3359] Elekss V. "Marksisma-ļeņinisma vakara universitāte jaunā mācību gada priekšvakarā", *Cīņa*, Nr. 168, 1952, 17. jūlijs, 2. lpp.

[3360] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 5. lp.

[3361] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 12.–14. lp. (1948. gada 24. marta autobiogrāfija).

ietvertais informācijas uzskaitījums ir formāls un tā izklāsts veikts anketas formā, tādēļ detalizācijas iztrūkums ir likumsakarīgs. Savukārt dokumentu aizpildīšanas laikā aktuālu institūciju saīsinājumu lietošana, apzīmējot iepriekš citādi sauktas institūcijas, atspoguļo drīzāk Jāņa Vēvera attieksmi pret institūciju reorganizāciju. Atšķirības laikā, kas atsevišķos gadījumos svārstās ar mēneša nobīdi, visticamāk, saistītas ar to, ka informācija pierakstīta pēc atmiņas. Lai uzskatāmi ilustrētu atšķirības, sākumā atspoguļota informācija, kas sniegta laika ziņā vecākā dokumentā – autobiogrāfijā –, precīzākai uztverei tulkojot citātus, un tad salīdzinājumam ir sniegta informācija no laika ziņā jaunāka dokumenta – vadošo kadru uzskaites personas lapas –, norādot ar vēru palīdzību atšķirības informācijā.

Tātad atbilstoši 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijai, skolu beidzot, Jānis Vēvers 1915. gada septembrī sāka darbu Koku pagasta valdē kā lietvedis par iztikas tiesu; algu neesot saņēmis. 1916. gada jūnijā viņš mainīja darbu, sākot strādāt par lietvedi Valmieras apriņķa 2. iecirkņa zemnieku lietu komisāra kancelejā, kur nostrādāja līdz 1917. gada februārim, kad devās uz Jurjevu (Tērbata, Mētraine, tagad Tartu, Igaunijas Republika), lai atrastu darbu un reizē mācītos, jo "Jurjevā (Tartu) bija augstākās izglītības iestādes".[3362] Jurjevā Jānis Vēvers stājās darbā par lietvedi Vidzemes guberņas kroņa palātā, kas, pēc paša skaidrotā, bijis "nodokļu aparāts".[3363] Jānis Vēvers bija ievēlēts par Vidzemes guberņas kroņa palātas ierēdņu komitejas sekretāru. Tiesa, "ar mācībām nekas nesanāca, jo sākās 1917. gada februāra revolūcija".[3364] 1918. gada februārī Vēvers piedalījies Sarkanās gvardes vienības sastāvā Jurjevas aizstāvēšanā pret Vācijas karaspēka uzbrukumu. Vienība esot sakauta, bet Jānis Vēvers palicis Jurjevā. 1918. gada maijā viņš atgriezās Koku pagastā, kur atkal sāka strādāt Koku pagasta valdē par lietvedi. Latvijas Republikas proklamēšanas laikā – 1918. gada novembrī – Jāni Vēveru ievēlēja par pagasta valdes sekretāru. Šajā amatā viņš strādāja līdz 1919. gada

[3362] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 7. lp.
[3363] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 8. lp.
[3364] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 8. lp.

aprīlim, kad kā brīvprātīgais pievienojās Sarkanajai armijai.[3365] 1919. gada maijā, kā raksta Jānis Vēvers 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā:

> "Padomju Vara Latvijā bija gāzta, Sarkanās Armijas sastāvā ar cīņām atkāpos līdz Režicas [Rēzeknes] apriņķa Viļānu [pilsētai], kur biju ieskaitīts par Vilēnu pagasta kara komisariāta lietvedi. 1919. g. novembrī Latvijas kara komisariāta sevišķu uzdevumu vienības sastāvā piedalījos cīņās ar baltajiem latviešiem. 1920. g. janvārī Sarkanā Armija pameta Režicas [Rēzeknes pilsētu], atkāpāmies uz Veļikije Luki un Kijevu, kur Latvijas [Sociālistiskās Padomju Republikas] Tautas Komisāru Padome bija izformēta. 1920. g. februārī biju nosūtīts uz austrumu fronti pret [Aleksandru] Kolčaku [1874–1920]. Līdz 1920. g. aprīlim sasniedzām Krasnojarskas [pilsētu], Kolčaks līdz tam laikam bija jau sakauts, mūsu ešelons izformēts un nodots Jeņisejas [guberņas kara komisariātam]. Es biju nozīmēts Jeņisejas [guberņas kara komisariātā], Jeņisejas [pilsētā], lietveža amatā, vēlāk par mantzini. Šeit nostrādāju līdz 1921. g. jūnijam, kad biju Jeņisejas [guberņas kara komisariāta] atsaukts, nosūtīts uz Jeņisejas [guberņas pārtikas pārvaldi], kur sākumā strādāju par lietvedi, bet 1921. gada rudenī[3366] biju iecelts par kara komisāru [guberņas Pārtikas pārvaldes] sovhozā. 1921.–1922. g. ziemu noslimoju ar tīfu, bet 1922. gada jūnijā atbilstoši partijas rajona komitejas norīkojumam biju iecelts [Apvienotās politiskās pārvaldes Jeņisejas guberņas nodaļā].[3367]"

Krasnojarskā Vēvers strādāja ekonomiskajā nodaļā par operatīvā pilnvarotā palīgu, operatīvo pilnvaroto un vecāko operatīvo pilnvaroto. 1925. gada septembrī viņš bija jau iecelts par Apvienotās politiskās pārvaldes Omskas apgabala daļas ekonomiskās nodaļas priekšnieku Omskā. 1928. gada novembrī Jāni Vēveru pārcēla uz Apvienotās politiskās pārvaldes Kanskas apgabala daļu, kur viņš pildīja Ekonomiskās nodaļas priekšnieka amatu Kanskā. 1930. gada augustā sakarā ar apgabalu likvidāciju Vēveru nosūtīja uz Irkutsku par Apvienotās politiskās pārvaldes Austrumsibīrijas pilnvarotās

[3365] Vadošo kadru uzskaites personas lapā uz jautājumu par dalību "pilsoņu vai Lielā Tēvijas kara" cīņās norādījis, ka piedalījies cīņās 1919. gadā Rietumu frontē (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 5. lp.). Turpat norādīts, ka 1919. gadā bijis ievainots (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 5. lp. otra puse).
[3366] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 8. lp.
[3367] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 9. lp.

pārstāvniecības ekonomiskās nodaļas priekšnieku. 1931. gada decembrī viņu atkal pārcēla, nosūtot uz Rostovu pie Donas par Apvienotās politiskās pārvaldes Ziemeļkaukāza pilnvarotās pārstāvniecības slepenās politiskās nodaļas priekšnieka vietnieku. 1932. gada decembrī viņš kļuva par Apvienotās politiskās pārvaldes Sečenskas apgabala daļas priekšnieka vietnieku Groznijā, no kurienes viņu 1933. gada decembrī pārcēla uz Millerovu par Apvienotās politiskās pārvaldes Ziemeļdonas apgabala daļas priekšnieka vietnieku. 1934. gada augustā Jāni Vēveru iecēla par Iekšlietu tautas komisariāta Saļskas operatīvā sektora priekšnieku, bet 1935. gada maijā sakarā ar operatīvo sektoru likvidāciju viņu pārcēla uz Tatārijas Autonomās Padomju Sociālistiskās Republikas (APSR) Iekšlietu tautas komisariātu, nozīmējot par slepenās politiskās nodaļas priekšnieku Kazaņā. 1937. gada novembrī Jāni Vēveru norīkoja par ceļu transporta daļas priekšnieku Iekšlietu tautas komisariāta Amūras dzelzceļā Habarovskas novada Svobodnijas pilsētā. 1938. gada novembrī Jāni Vēveru nosūtīja darbā uz Iekšlietu tautas komisariāta Sibīrijas labošanas darbu nometni (*Siblag*), kur viņš pildīja kadru daļas priekšnieka, 2. daļas priekšnieka un Krivoščokovas nodaļas priekšnieka amatus līdz 1940. gada novembrim, kad viņu norīkoja uz Iekšlietu tautas komisariāta Latvijas dzelzceļa ceļu transporta daļu pildīt priekšnieka vietnieka amatu Rīgā. Sakarā ar ceļu transporta nodaļas likvidāciju 1941. gada martā[3368] Vēveru iecēla, kā autobiogrāfijā norādīts, par LPSR Valsts drošības tautas komisariāta (lai gan reorganizācija notika tikai aprīlī) izmeklēšanas daļas priekšnieku. Minēto amatu viņš esot pildījis līdz evakuācijai no Latvijas teritorijas sakarā ar nacionālsociālistiskās Vācijas uzbrukumu PSRS.[3369] Evakuācijā līdz 1942. gada februārim Jānis Vēvers strādāja par priekšnieku izmeklēšanas grupai, kas bijusi atbildīga par to arestēto personu izmeklēšanas lietu pabeigšanu, kurus izveda no Latvijas teritorijas un kas atradās Iekšlietu tautas komisariāta Vjatkas labošanas darbu nometnē (*Vjatlagā*) Kirovas apgabalā. Tad Jāni Vēveru izsauca uz Maskavu, kur viņš strādāja PSRS Valsts drošības tautas komisariāta 4. pārvaldē par operatīvo pilnvaroto un nodaļas

[3368] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 9. lp.
[3369] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 10. lp.

priekšnieka vietnieku. Kā Vēvers paskaidrojis savā 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā, viņa pienākumos ietilpa darbs ienaidnieka aizmugurē Latvijas teritorijā. 1944. gada janvārī Jāni Vēveru iecēla par LPSR Valsts drošības tautas komisariāta operatīvās grupas priekšnieka vietnieku, 1944. gada jūlijā – par LPSR valsts drošības komisāra vietnieku, bet vēlāk – par LPSR valsts drošības ministra vietnieku.[3370]

Salīdzinājumam – 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā, līdzīgi kā 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā, minēts, ka darba gaitas sācis 1915. gada septembrī Koku pagasta rakstveža[3371] palīga amatā. 1916. gada jūlijā Jānis Vēvers turpināja darbu kā lietvedis Valmieras apriņķa 2. iecirkņa zemnieku lietu komisāra kancelejā. Tad no 1917. gada februāra līdz 1918. gada maijam bija Vidzemes guberņas kroņa palātas lietvedis[3372] Jurjevā. No 1918. gada maija līdz 1918. gada decembrim[3373] Jānis Vēvers atkal strādājis par Koku pagasta rakstveža palīgu[3374]. No 1918. gada decembra[3375] līdz 1919. gada aprīlim Vēvers esot bijis Valmieras apriņķa pagasta deputātu padomes sekretārs[3376]. No 1919. gada aprīļa līdz maijam viņš bija sarkanarmietis sardzes rotā Valmierā,[3377] bet no 1919. gada maija līdz 1920. gada februārim[3378] – Viļēnu pagasta kara komisariāta lietvedis Viļānos. No 1920. gada aprīļa līdz 1921. gada jūlijam[3379] Jānis Vēvers bija Jeņisejas pagasta kara komisariāta

[3370] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 10. lp.
[3371] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – Koku pagasta valdes lietvedis.
[3372] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā teikts, ka šajā laikā bija arī ievēlēts par Vidzemes guberņas kroņa palātas ierēdņu komitejas sekretāru.
[3373] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – novembris.
[3374] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – Koku pagasta valdes lietvedis.
[3375] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – novembris.
[3376] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – pagasta valdes sekretārs.
[3377] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā šādas detalizācijas trūkst.
[3378] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā rakstīts, ka 1920. gada februārī Jānis Vēvers bija nosūtīts uz Rietumu fronti.
[3379] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – jūnijs.

mantzinis[3380] Jeņisejā. No 1921. gada jūlija[3381] līdz 1922. gada jūlijam viņš bija Jeņisejas guberņas pārvaldes lietvedis[3382] Krasnojarskā.[3383]

No 1922. gada jūlija[3384] līdz 1925. gada septembrim Jānis Vēvers strādāja Apvienotās politiskās pārvaldes Jeņisejas guberņas daļā[3385] Krasnojarskā, sākot kā operatīvi pilnvarotā palīgs un beidzot kā vecākais operatīvi pilnvarotais. 1925. gada septembrī viņu iecēla par Apvienotās politiskās pārvaldes Omskas apgabala daļas nodaļas priekšnieku Omskā, kur viņš strādāja līdz 1928. gada novembrim.[3386] No 1928. gada novembra līdz 1930. gada augustam Jānis Vēvers pildīja Apvienotās politiskās pārvaldes Kanskas apgabala daļas priekšnieka[3387] amatu Kanskas pilsētā. No 1930. gada augusta līdz 1931. gada novembrim[3388] viņš bija Apvienotās politiskās pārvaldes Austrumsibīrijas pilnvarotās pārstāvniecības nodaļas priekšnieks[3389] Irkutskā. No 1931. gada novembra[3390] līdz 1932. gada decembrim Jānis Vēvers bija Apvienotās politiskās pārvaldes Ziemeļkaukāza pilnvarotās pārstāvniecības nodaļas priekšnieka vietnieks[3391] Rostovā pie Donas. No 1932. gada decembra līdz 1933. gada decembrim un no 1933. gada decembra līdz 1934. gada augustam Vēvers bija Apvienotās politiskās pārvaldes apgabala daļas priekšnieka vietnieks – sākumā Groznijā, tad Millerovas pilsētā. No 1934. gada augusta līdz 1935. gada maijam viņš pildījis, kā norādīts vadošo kadru uzskaites personas lapā, Iekšlietu ministrijas (lai gan tobrīd tas bija Iekšlietu tautas komisariāts) operatīvā sektora priekšnieka amatu Saļskas pilsētā, bet no 1935. gada maija līdz 1937. gada novembrim – Tatāru APSR, kā norādīts, Iekšlietu

[3380] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – sākumā lietvedis, pēc tam mantzinis.
[3381] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – jūnijs.
[3382] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā precizēts, ka 1921. gada rudenī Jānis Vēvers bija iecelts par Jeņisejas guberņas pārvaldes kara komisāru.
[3383] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp. otra puse.
[3384] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – jūnijs.
[3385] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā detalizētāk.
[3386] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā detalizētāk.
[3387] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – nodaļas priekšnieks, turklāt lielāka detalizācija.
[3388] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – decembris.
[3389] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā detalizētāk.
[3390] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – decembris.
[3391] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā detalizētāk.

ministrijas (tobrīd tas bija Iekšlietu tautas komisariāts) nodaļas priekšnieka[3392] amatu Kazaņā. No 1937. gada novembra līdz 1938. gada decembrim[3393] Jānis Vēvers, kā norādīts vadošo kadru uzskaites personas lapā, bijis Iekšlietu ministrijas (tobrīd – Iekšlietu tautas komisariāts) Amūras dzelzceļa daļas nodaļas priekšnieks[3394] Svobodnijas pilsētā. No 1938. gada decembra[3395] līdz 1939. gada novembrim[3396] Vēvers, kā norādīts, pildījis Iekšlietu ministrijas (tobrīd – Iekšlietu tautas komisariāts) *Siblaga* Kadru daļas priekšnieka amatu Mariinskas pilsētā, bet no 1939. gada novembra līdz 1940. gada novembrim, kā norādīts vadošo kadru uzskaites personas lapā, Iekšlietu ministrijas (tobrīd – Iekšlietu tautas komisariāts) *Siblaga* Uzskaites nodaļas priekšnieks[3397] Novosibirskā. No 1940. gada decembra[3398] līdz 1941. gada jūnijam[3399] viņš, kā norādīts, bija Iekšlietu ministrijas (tobrīd – Iekšlietu tautas komisariāts) Latvijas dzelzceļa daļas nodaļas priekšnieka[3400] vietnieks Rīgā, bet no 1941. gada jūnija[3401] līdz 1942. gada februāra pildīja, kā norādīts vadošo kadru uzskaites personas lapā, LPSR Valsts drošības ministrijas (tobrīd – Iekšlietu tautas komisariāts) operatīvās grupas[3402] priekšnieka amatu *Vjatlagā* (Kirovā). No 1942. gada februāra līdz 1943. gada decembrim[3403] Jānis Vēvers, kā norādīts, bija PSRS Valsts drošības ministrijas (tobrīd – Iekšlietu tautas komisariāts) vecākais operatīvi pilnvarotais un daļas priekšnieka vietnieks[3404] Maskavā (turpat vadošo

[3392] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā detalizētāk.
[3393] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – novembris.
[3394] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – detalizētāk.
[3395] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – novembris.
[3396] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā trūkst šādas detalizācijas.
[3397] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā norādīts, ka *Siblagā* Vēvers pildīja kadru daļas priekšnieka, 2. daļas priekšnieka un Krivoščokovas nodaļas priekšnieka amatu.
[3398] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – novembris.
[3399] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – marts.
[3400] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – detalizētāk.
[3401] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā norādīts, ka vēl pirms evakuācijas 1941. gada martā (lai gan reorganizācija notika aprīlī) Vēvers kļuvis par Valsts drošības tautas komisariāta izmeklēšanas daļas priekšnieku.
[3402] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – izmeklēšanas grupa.
[3403] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – 1944. gada janvāris.
[3404] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – detalizētāk.

kadru uzskaites personas lapā, atbildot uz jautājumu par pagrīdes darbu, Jānis Vēvers norādījis, ka viņa darbs PSRS Valsts drošības tautas komisariāta[3405] 4. pārvaldes pienākumos saistījies ar "cīņas organizāciju ienaidnieka aizmugurē")[3406]. No 1943. gada decembra[3407] līdz 1952. gada maijam Vēvers pildīja LPSR valsts drošības komisāra vietnieka un vēlāk valsts drošības ministra vietnieka amatu Rīgā.[3408]

Analizējot kopumā Jāņa Vēvera LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā esošos dokumentus, jāsecina, ka 1948. gada 24. marta un 5. aprīļa autobiogrāfijas satur vienkopus precīzāko ziņu izklāstu par laikposmu līdz 1938. gadam. 1952. gada 24. aprīļa izziņā Jāņa Vēvera darba gaitas par minēto laika periodu atspoguļojošā informācija ir apkopota salīdzinoši precīzi un summējošā veidā, ietverot arī pilnus institūciju, struktūrvienību un amata nosaukumus. Atšķirībā gan no abām 1948. gada autobiogrāfijām un 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapas 1952. gada 24. aprīļa izziņā darba posmi norādīti gados, nenorādot mēnešus.[3409]

Salīdzinoši precīzāku ieskatu Jāņa Vēvera darba gaitās no 1938. līdz 1944. gadam sniedz 1944. gada novembra izziņas turpinājums Nr. 2, kas sagatavots virzībai par LPSR valsts drošības tautas komisāra otro vietnieku operatīvā darba jautājumos un kur minēts, ka no 1938. līdz 1940. gadam Jānis Vēvers bija Iekšlietu tautas komisariāta *Siblaga* kadru nodaļas priekšnieks, 2. daļas priekšnieks Mariinskā. No 1940. gada jūnija līdz novembrim viņš bija Iekšlietu tautas komisariāta *Siblaga* Krivoščokovas daļas priekšnieks Krivoščokovā (Novosibirskas apgabalā). No 1941. līdz 1942. gadam Jānis Vēvers bija LPSR Valsts drošības tautas komisariāta izmeklēšanas daļas priekšnieks Rīgā un Kirovā, bet no 1942. līdz 1943. gadam viņš pildīja PSRS Valsts drošības tautas komisariāta 4. pārvaldes 1. daļas

[3405] Vadošo kadru personas lapā norādīta PSRS Valsts drošības ministrijas 4. pārvalde.
[3406] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 5. lp.
[3407] 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā – 1944. gada janvāris, turklāt atbilstoši autobiogrāfijai – sākumā Jānis Vēvers bija LPSR Valsts drošības tautas komisariāta operatīvās grupas priekšnieka vietnieks un tikai no 1944. gada jūlija kļuva par LPSR valsts drošības komisāra vietnieku.
[3408] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp. otra puse.
[3409] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 18. lp.

4. nodaļas vecākā operatīvā pilnvarotā amatu Maskavā. No 1943. gada jūlija līdz novembrim Jānis Vēvers bija PSRS Valsts drošības tautas komisariāta 4. pārvaldes 2. daļas 4. nodaļas priekšnieka vietnieks Maskavā, bet no 1943. līdz 1944. gadam bija LPSR Valsts drošības tautas komisariāta operatīvās grupas priekšnieka vietnieks kadru jautājumos Pavlovoposadā (Maskavas apgabalā), bet no 1944. gada jūlija LPSR valsts drošības tautas komisāra vietnieks kadru jautājumos Daugavpilī un Rīgā.[3410] Izziņā iekļauts raksturojums, ko parakstījis LPSR valsts drošības tautas komisārs Alfons Noviks. Tas sniedz, lai arī īsu, tomēr salīdzinoši ilustratīvu Jāņa Vēvera konkrētā darba atspoguļojumu. Raksturojumā norādīts, ka Jānim Vēveram esot ļoti labas spējas novērtēt situāciju un ka viņam esot laba pieeja cilvēkiem. Norādīts, ka sev uzdoto Vēvers izpilda godprātīgi un ar iniciatīvu un esot disciplinēts. Uzsvērts, ka no 1940. līdz 1941. gadam Jānis Vēvers strādājis LPSR Valsts drošības tautas komisariāta Izmeklēšanas daļā, ka viņš ar sev uzdoto ir ticis galā un sasniedzis panākumus savā praktiskajā darbā. Raksturojot darbu LPSR Valsts drošības tautas komisariātā, kur pildījis valsts drošības tautas komisāra vietnieka amatu kadru jautājumā, norādīts, ka tad, kad Latvijas teritorija bija daļēji atbrīvota no "vācu iebrucējiem", Jānis Vēvers esot vadījis Kurzemes pagastu operatīvo grupu, kam bijis uzdots teritorijas "atbrīvošanas gaitā" organizēt un nodrošināt operatīvo darbu. Arī ar šo uzdevumu Jānis Vēvers esot ticis galā. Turklāt norādīts:

> "Grūtajos piefrontes apstākļos sevi parādījis kā savaldīgs, drosmīgs, līdzsvarots, līdz galam uzticīgs Ļeņina-Staļina partijas darbam čekists."[3411]

Raksturojuma noslēgumā, cita starpā, piebilsts, ka par Jāni Vēveru nav kompromitējošu datu.[3412]

Daudz precīzāku informāciju par laikposmu no 1944. gada jūlija sniedz papildinājums kadru uzskaites personas lapai, kur

[3410] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 16. lp. (1944. gada novembra izziņas turpinājums Nr. 2).
[3411] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 16. lp. otra puse (1944. gada novembra izziņas turpinājumam Nr. 2 sekojošs raksturojums, ko parakstījis LPSR valsts drošības tautas komisārs Alfons Noviks).
[3412] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 16. lp. otra puse.

norādīts, ka Jānis Vēvers no 1944. gada jūlija līdz novembrim pildīja LPSR valsts drošības tautas komisāra vietnieka kadru jautājumos amatu, bet no 1944. novembra līdz 1952. gada jūnijam, pēc Alfona Novika rekomendācijas,[3413] Vēvers tika iecelts par LPSR valsts drošības ministra vietnieku operatīvā darba jautājumos.[3414]

1950. gada 21. jūnija raksturojums, kas sniegts par Jāni Vēveru kā LPSR Valsts drošības ministra vietnieku un ko parakstījis LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un LKP CK otrais sekretārs Fjodors Titovs, dod vēl vienu ieskatu Jāņa Vēvera gaitās valsts drošības sistēmā. Raksturojums sākas ar piezīmi, ka Vēvers valsts drošības orgānos strādā kopš 1922. gada, vadošus amatus ieņem kopš 1925. gada, bet Latvijā strādā kopš 1940. gada. Turpat uzsvērts, ka ar Jāņa Vēvera aktīvu līdzdalību Latvijas teritorija atbrīvota no "kontrrevolūcijas elementiem". Raksturojumā klāstīts, ka "Lielā Tēvijas kara laikā" Vēvers piedalījies partizānu darba organizēšanā Latvijas teritorijā, ko bija okupējusi nacionālsociālistiskā Vācija. Norādīts, ka, tā kā viņam ir "liela čekista darba pieredze", Vēvers sniedz lielu praktisku palīdzību ministrijas operatīvajam sastāvam, precīzi un pareizi organizē darbu. Šeit faktiski atkārtots iepriekš minētajā, Alfona Novika parakstītajā raksturojuma teiktais:

> "Saspringtā aktīvās cīņas ar kontrrevolucionāriem nacionālistiskiem elementiem situācijā [biedrs] VĒVERS parādīja sevi kā nosvērtu, drosmīgu un izlēmīgu čekistu."[3415]

Nākamā Jāņa Vēvera virzība saistīta ar 1952. gadā notikušo administratīvi teritoriālo reformu, kā rezultātā izveidoti trīs apgabali – Rīgas, Daugavpils un Liepājas –, lai, kā 1953. gada 1. februāra *Cīņa* rakstīja,

> "uzlabotu vadošo padomju organizāciju darbu, lai tās vēl tuvākas kļūtu tautai, lai operatīvāk un konkrētāk varētu atrisināt vietējos uzdevumus

[3413] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 16. lp. otra puse.
[3414] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 2. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[3415] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 17. lp. (1950. gada 21. jūnija raksturojums, ko parakstījuši LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un LKP CK otrais sekretārs Fjodors Titovs).

saimnieciskajā un kultūras dzīvē, vadīt un kontrolēt rajonu, pilsētu un ciemu padomju darbu".[3416]

Proti, no 1952. gada jūnija līdz 1953. gada aprīlim Jānis Vēvers bija iecelts par LPSR Valsts drošības ministrijas Rīgas apgabala pārvaldes priekšnieku.[3417] LKP CK birojs savā 1952. gada 15. aprīļa nolēmumā, kas izriet no protokola Nr. 21, §14, apstiprināja Jāni Vēveru par LPSR Valsts drošības ministrijas Rīgas apgabala pārvaldes priekšnieku, reizē atbrīvojot viņu no LPSR valsts drošības ministra vietnieka pienākumiem, un lūdza minēto apstiprināt PSKP CK.[3418] Vienlaikus LKP CK birojs savā 1952. gada 15. aprīļa nolēmumā, kas izriet no protokola Nr. 21, §15, paredzēja apstiprināt Jāni Vēveru kā LPSR Valsts drošības ministrijas Rīgas apgabala pārvaldes priekšnieku par LKP Rīgas apgabala biroja locekli un lūgt apstiprināt nolēmumu PSKP CK.[3419] Nepilnu mēnesi vēlāk atbilstoši LKP CK biroja 1952. gada 6. maija nolēmumam, kas izriet no protokola Nr. 27, §27, Jāni Vēveru apstiprināja arī par Rīgas apgabala Darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas locekli.[3420] LPSR Ministru Padomes 1952. gada 13. jūnija nolēmumā Nr. 841 nolēma atbrīvot Jāni Vēveru no LPSR valsts drošības ministra vietnieka amata sakarā ar pāriešanu citā darbā.[3421] LKP CK biroja 1952. gada 2. septembra nolēmumā, kas izriet no protokola Nr. 52, §12, Jāni Vēveru kā LPSR Valsts drošības

[3416] "Rīgas apgabals", *Cīņa*, Nr. 27, 1953, 1. februāris, 4. lpp.
[3417] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 2. lp.
[3418] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 19. lp. (LKP CK biroja 1952. gada 15. aprīļa nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 21, §14 un ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Fjodors Titovs).
[3419] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 19. lp. (LKP CK biroja 1952. gada 15. aprīļa nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 21, §15 un ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Fjodors Titovs).
[3420] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 21. lp. (LKP CK biroja 1952. gada 6. maija nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 27, §27 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[3421] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 22. lp. (LPSR Ministru Padomes 1952. gada 13. jūnija nolēmums Nr. 841, ko parakstījuši priekšsēdētājs Vilis Lācis un lietu pārvaldnieks Ivans Bastins).

ministrijas Rīgas apgabala pārvaldes priekšnieku bija nolemts apstiprināt par LKP Rīgas apgabala biroja locekli.[3422]

No 1953. gada aprīļa līdz 1954. gada aprīlim Jānis Vēvers pildīja LPSR iekšlietu ministra vietnieka amatu.[3423] Virzība minētajā amatā atbilstoši LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā esošajiem dokumentiem aizsākta ar LPSR iekšlietu ministra Ivana Zujāna 1953. gada 26./29. jūnija vēstuli Nr. 3/1639 LPSR LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam, kur izteikts LPSR Iekšlietu ministrijas lūgums apstiprināt pulkvedi Jāni Vēveru par LPSR iekšlietu ministra vietnieku.[3424] Seko LPSR Ministru Padomes 1953. gada 4. jūlija lēmums Nr. 640, ar ko Jāni Vēveru apstiprina par LPSR iekšlietu ministra vietnieku.[3425] Izziņā, kas sagatavota Jāņa Vēvera apstiprināšanai LPSR iekšlietu ministra vietnieka amatā, ko parakstījuši LKP CK Administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas vadītājs Ivans Desmitnieks un administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas instruktors Vasiļjevs, sniegtas vispārīgas ziņas par Jāņa Vēvera dzimšanu, tautību, PSKP stāžu, izglītību, kas raksturota kā nepilna vidējā izglītība, un stāžu čekas struktūrās. Atkārtots iepriekš raksturojumos paustais:

> "Lielā Tēvijas kara laikā b. Vēvers aktīvi piedalījās partizāņu kustības ienaidnieka aizmugurē organizēšanā."[3426]

Norādīts arī:

[3422] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 23. lp. (LKP CK biroja 1952. gada 2. septembra nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 52, §12 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[3423] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 2. lp.

[3424] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 24. lp. (LPSR iekšlietu ministra Ivana Zujāna 1953. gada 26./29. jūnija vēstuli Nr. 3/1639 LPSR LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam).

[3425] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 25., 26. lp. (LPSR Ministru Padomes 1953. gada 4. jūlija lēmums Nr. 640 *Par b. J. J. VĒVERA apstiprināšanu par Latvijas PSR Iekšlietu ministra vietnieku*, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un lietu pārvaldnieks Jānis Kacēns, dokuments krievu (25. lp.) un latviešu valodā (26. lp.)).

[3426] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 27. lp. (izziņa, kas sagatavota Jāņa Vēvera apstiprināšanai LPSR iekšlietu ministra vietnieka amatā un ko parakstījuši LKP CK administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas vadītājs Ivans Desmitnieks un administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas instruktors Vasiļjevs).

> "Esot lielai pieredzei čekista darbā, esot organizatora spējām un labām čekista darba zināšanām, b. Vēvers pareizi vada padoto sastāvu, sniedz tam praktisku palīdzību, personiski piedalās operāciju īstenošanā. Par nacionālistiskās pagrīdes sagraušanas organizāciju un aktīvu dalību [sagraušanā] b. Vēvers apbalvots ar 4 ordeņiem."[3427]

Raksturojumā pieminēts arī tas, ka Jānis Vēvers aktīvi piedaloties partijas un sabiedriskajā dzīvē, sistemātiski tiekot ievēlēts ministrijas partijas komitejā, ka viņš ir ievēlēts par LPSR Augstākās Padomes deputātu un LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja locekli. Atzīmēts, ka viņš bauda darbinieku autoritāti.[3428]

Tomēr raksturojumā neiztiek bez kritikas:

> "Tomēr Iekšlietu ministrijas operatīvajā darbā ir nopietnas nepilnības.
>
> Joprojām lēni izvērsts darbs cīņai ar ārzemju izlūkdienestu aģentūru, sevišķi amerikāņu-angļu izlūkdienestu, nacionālistisko pagrīdi, viņu bruņotajām bandām un citiem kontrrevolucionāriem elementiem."[3429]

Neskatoties uz minēto kritiku, kas vismaz daļēji runā pretim iepriekšējos raksturojumos teiktajam par Jāņa Vēvera devumu cīņai ar "kontrrevolucionāriem elementiem", LKP CK administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļa atbalstīja Vēvera apstiprināšanu par LPSR iekšlietu ministra vietnieku.[3430]

1953. gada 1. septembra raksturojumā, ko parakstījis LKP CK sekretārs Vilis Krūmiņš, izņemot dažas nianses un teksta izklāstu, faktiski atkārtots LKP CK administratīvo, tirdzniecības un finanšu orgānu nodaļas sagatavotais raksturojums. Arī šeit atkārtots, ka Vēvers veicis lielu darbu cīņā ar nacionālistisko pagrīdi un "tās bruņotajām bandām". Līdzās pozitīviem vārdiem par pareizu vadību uzsvērts:

[3427] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 27. lp.
[3428] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 27. lp.
[3429] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 27. lp.
[3430] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 27. lp.

> "B[iedra] Vēvera vadībā republikā izaudzināti daudzi jauni spējīgi čekisti, kas prasmīgi strādā cīņai ar [nacionālistisko] pagrīdi un [ārvalstu] izlūkdienestiem."[3431]

Raksturojumā precizēts, ka par nacionālsociālistiskās pagrīdes sagraušanas organizēšanu un aktīvu dalību sagraušanā, kā arī par ilggadēju un nevainojamu dienestu Jānim Vēveram piešķirti seši ordeņi un trīs medaļas.

Arī šajā raksturojumā atkārtota kritika, norādot uz "nopietnām nepilnībām" LPSR Iekšlietu ministrijas darbā. Bilsts:

> "Vēl slikti organizēts audzināšanas darbs ar operatīvo sastāvu. Joprojām lēni izvērsts darbs cīņai ar ārvalstu izlūkdienestu aģentūrām, nepietiekami aktīvi vesta cīņa ar nacionālo pagrīdi, viņu bruņotajām bandām un citiem kontrrevolucionāriem elementiem."[3432]

Neskatoties uz izteikto kritiku, LKP CK biroja 1953. gada 25. augusta nolēmumā, kas izriet no protokola Nr. 65, §18 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, apstiprināja Jāni Vēveru par LPSR iekšlietu ministra vietnieku un lūdza PSKP CK apstiprināt lemto.[3433]

LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs Vilis Lācis uz LPSR Ministru Padomes lietu pārvaldes veidlapas 1954. gada 9. aprīļa vēstulē Nr. 13/k LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam lūdz apstiprināt Jāni Vēveru par LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju, reizē atbrīvojot viņu no LPSR iekšlietu ministra vietnieka amata.[3434] Gandrīz trīs mēnešu vēlāk LKP CK birojs 1954. gada 9. jūlijā pieņem nolēmumu, kas izriet no protokola Nr. 26, §17 un ko parakstījis sekretārs Vilis Krūmiņš, apstiprināt LPSR Valsts drošības

[3431] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 29. lp. (1953. gada 1. septembra raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs Vilis Krūmiņš).
[3432] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 29. lp.
[3433] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 30. lp. (LKP CK biroja 1953. gada 25. augusta nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 65, §18 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[3434] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 31. lp. (LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja Viļa Lāča 1954. gada 9. aprīļa vēstule Nr. 13/k LKP CK pirmajam sekretāram Jānim Kalnbērziņam uz LPSR Ministru Padomes lietu pārvaldes veidlapas).

komitejas priekšsēdētāja amatā Jāni Vēveru.[3435] Tomēr atbilstoši papildinājumam kadru uzskaites personas lapā Jānis Vēvers pildījis LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja amatu no 1954. gada aprīļa līdz 1963. gada februārim.[3436]

Saskaņā ar LPSR Ministru Padomes 1960. gada 15. augusta dokumentu Nr. 13/237-36, ko parakstījis priekšsēdētājs Jānis Peive, izteikts lūgums LKP CK apstiprināt LPSR VDK kolēģiju. Kā kolēģijas priekšsēdētājs izvirzīts Jānis Vēvers. Savukārt kā kolēģijas locekļi nominēti LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Longins Avdjukevičs, LPSR VDK Izmeklēšanas daļas priekšnieks Kārlis Vītols,[3437] PSRS VDK Baltijas kara apgabala Sevišķās daļas priekšnieks Leonīds Ivanovs,[3438] LPSR VDK operatīvi tehniskās daļas priekšnieks Leonīds Ļevkovičs,[3439] LPSR VDK

[3435] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 32. lp. (LKP CK biroja 1954. gada 9. jūlija nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 26, §17 un ko parakstījis sekretārs Vilis Krūmiņš).

[3436] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 2. lp.

[3437] Kārlis Vītols, Pētera dēls, dzimis 1924. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 372., 373., 376., 396.–397. lpp.

[3438] Leonīds Ivanovs, Georgija dēls (1918–2015). Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 387. lpp. Sk. par kolēģiju: Daukšts, Bonifācijs. "Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas un Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības sadarbība (1953–1961)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 686. lpp.

[3439] Leonīds Ļevkovičs, Nikolaja dēls, dzimis 1912. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 368., 378, 390. lpp.

1. daļas priekšnieks Jānis Lukaševičs,[3440] LPSR VDK 2. daļas priekšnieks Aleksandrs Čeckis,[3441] LPSR VDK priekšsēdētāja palīgs kadru jautājumos Vladimirs Sēja un LPSR VDK Daugavpils pilsētas un dzelzceļa pilnvarotais Boriss Ņefedovs[3442].[3443]

Pildot LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja amatu, Jānis Vēvers nepilnu gadu pirms pilnvaru beigām tika apstiprināts par LPSR Ministru Padomes biroja locekli. Proti, atbilstoši LKP CK biroja 1962. gada 29. maija nolēmumam, kas izriet no protokola Nr. 27, §23 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše, Jānis Vēvers kā LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs pēc LPSR Ministru Padomes rosinājuma apstiprināts par LPSR Ministru Padomes biroja locekli. Minētā jautājuma sakarā izteikušies Jurijs Rubenis un Arvīds Pelše.[3444]

Saskaņā ar LKP CK prezidija nolēmumu, kas izriet no LKP CK prezidija sēdes 1963. gada 8. janvāra protokola Nr. 6, §24, Jānis Vēvers atbrīvots no LPSR VDK priekšsēdētāja amata sakarā ar pensionēšanos veselības apsvērumu dēļ, ievērojot viņa iesniegto lūgumu, kur nolemts lūgt PSRS Valsts drošības komiteju saglabāt tiesības Jānim Vēveram

[3440] Jānis Lukaševičs, Konstantīna dēls (1920–1988). Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 370., 374, 377., 378, 390. lpp.
[3441] Aleksandrs Čeckis, Mihaila dēls, dzimis 1916. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 377., 378, 381., 385. lpp.
[3442] Boriss Ņefedovs, Pāvela dēls, dzimis 1916. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 375., 379., 391. lpp.
[3443] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 33. lp. (LPSR Ministru Padomes 1960. gada 15. augusta dokumenta Nr. 13/237-36, ko parakstījis priekšsēdētājs Jānis Peive).
[3444] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 34. lp. (LKP CK biroja 1962. gada 29. maija nolēmums, kas izriet no protokola Nr. 27, §23 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

nēsāt formas tērpu. Viņa vietā tika nolemts apstiprināt Longinu Avdjukeviču, reizē atbrīvojot viņu no LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amata, kā arī lūgt PSKP CK apstiprināt nolemto.[3445] Atbilstoši papildinājumam kadru uzskaites personas lapai Jānis Vēvers līdz ar LPSR VDK priekšsēdētāja amata pamešanu 1963. gada februārī, atstāja arī LPSR Ministru Padomes biroja locekļa amatu. [3446]

Jānis Vēvers saņēma vairākus apbalvojumus:[3447] 1944. gadā par izdienu – Sarkanā Karoga ordeni, 1945. gadā par izdienu – Ļeņina ordeni, 1946. gadā par izdienu – Sarkanā Karoga ordeni, 1949. gadā par valdības uzdevuma izpildi – Sarkanā Karoga ordeni[3448] (papildinājumā kadru uzskaites lapā 1949. gada augustā norādīts, ka apbalvojums ir par veiksmīgu valdības speciālā uzdevuma izpildi),[3449] 1946. gadā par valdības uzdevuma izpildi – Lielā Tēvijas kara II pakāpes ordeni[3450] (papildinājumā kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka ordenis piešķirts 1946. gada 31. maijā par gūtajiem panākumiem lauksaimniecības, rūpniecības, zinātnes, kultūras un mākslas attīstībā),[3451] 1948. gadā par valdības uzdevuma izpildi – Lielā Tēvijas kara I pakāpes ordeni, 1950. gadā par valdības uzdevuma izpildi (papildinājumā kadru uzskaites lapā norādīts, ka apbalvojums piešķirts 1950. gada jūlijā sakarā ar LPSR dibināšanas desmito gadadienu un rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes, kultūras un mākslas atjaunošanā un attīstībā gūtiem panākumiem[3452]) – Darba Sarkanā

[3445] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 35. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas izriet no LKP CK prezidija sēdes 1963. gada 8. janvāra protokola Nr. 6, §24 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).
[3446] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 2. lp.
[3447] Papildinājumā kadru uzskaites personas lapā ir tikai divi spiedogi, kas apliecina, ka Sarkanā Karoga ordenis saņemts divas reizes, nevis trīs reizes. Tomēr, ievērojot to, ka arī 1953. gada 23. janvāra autobiogrāfijā minēts tieši, ka saņemti trīs Sarkanā Karoga ordeņi (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 15. lp. otra puse), pieļaujams, ka papildinājumā kadru uzskaites lapā pieļauta kļūda.
[3448] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp. otra puse.
[3449] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 3. lp.
[3450] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp. otra puse.
[3451] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 3. lp.
[3452] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 3. lp. Minētais atbilst arī "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR rūpniecības, lauksaimniecības, zinātnes,

Karoga ordeni, no 1944. līdz 1952. gadam par dalību Otrajā pasaules karā saņēmis vairākus apbalvojumus, to skaitā I pakāpes medaļu *Tēvijas kara partizānam*, medaļu *Par uzvaru pār Vāciju Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.*, medaļu *Par varonīgu darbu Lielajā Tēvijas karā 1941.–1945. g.*[3453].[3454] Atbilstoši 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijai Jānis Vēvers kā atzinību par savu darbu čekas struktūrās divreiz dāvanā saņēmis arī kaujas ieroci, pateicības ar vērtīgu dāvanu pasniegšanu – no Sibīrijas novada izpildu komitejas par "kulaku" likvidēšanu, no Čečenijas apgabala izpildu komitejas – par cīņu ar bandītismu, kā arī no PSRS Valsts drošības tautas komisariāta, kas izsniedzis mēneša atalgojumu par veiksmīgu speciālā uzdevuma izpildi kara laikā.[3455] Papildinājums kadru personas lapā norāda, ka Jānis Vēvers ir saņēmis arī jubilejas medaļu *Padomju Armijas un Flotes 30 gadi*, kas nodibināta 1948. gada sākumā,[3456] kā arī jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto Spēku 40 gadi,*[3457] kas nodibināta 1958. gada sākumā.[3458] Par darbu Apvienotajā politiskajā pārvaldē, Iekšlietu tautas komisariātā un Valsts drošības ministrijā Jānis Vēvers saņēmis arī *Goda čekista* zīmi.[3459]

Spriežot pēc vadošo kadru uzskaites personas lapas un papildinājuma kadru uzskaites personas lapai, Jānis Vēvers bija vairākkārt "vēlētos" amatos: no 1924. līdz 1925. gada bija partijas rajona komitejas loceklis Krasnojarskā, no 1928. līdz 1930. gadam – apgabala komitejas un tās prezidija loceklis Kanskā, no 1932. līdz 1933. gadam – ievēlēts apriņķa komitejā Irkutskā par apriņķa kontroles komitejas locekli, kā arī pilsētas komitejā, no 1933. līdz 1934. gadam bija ievēlēts partijas apriņķa komitejā Millerovas pilsētā par locekli, no 1934. līdz 1945. gadam bija ievēlēts par partijas rajona

kultūras un mākslas darbinieku apbalvošanu ar ordeņiem un medaļām", *Cīņa*, Nr. 174, 1950, 23. jūlijs, 2. lpp.

[3453] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 10. lp.

[3454] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 5. lp. otra puse.

[3455] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 10. lp.

[3456] "PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par jubilejas medaļas «Padomju Armijas un Flotes 30 gadi» nodibināšanu", *Padomju Jaunatne*, Nr. 38, 1948, 24. februāris, 1. lpp.

[3457] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 3. lp.

[3458] "Jubilejas medaļa «PSRS Bruņoto Spēku 40 gadi", *Padomju Jaunatne*, Nr. 39, 1958, 23. februāris, 1. lpp.

[3459] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 10.–11. lp.

komitejas Saļskā biroja locekli, no 1936. līdz 1937. gadam – par locekli partijas apriņķa komitejā Kazaņā, no 1948. gada līdz 1951. gadam – LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja loceklis, bet no 1952. gada – LKP Rīgas apgabala komitejas biroja loceklis.[3460] Papildinājumā kadru uzskaites personas lapai "vēlēto" amatu uzskaitījums turpināts: no 1954. gada 18. februāra līdz 1955. gada februārim, tad no 1955. gada 27. februāra līdz 1959. gada martam un atkārtoti no 1959. gada marta Jānis Vēvers bija LPSR Augstākās Padomes deputāts; bijis vairākkārt "ievēlēts" par LKP CK locekli – 1956. gada 19. janvārī, 1958. gada janvārī, 1960. gada februārī un 1961. gada septembrī –; "ievēlēts" arī par LKP Rīgas pilsētas komitejas locekli 1958. gada janvārī.[3461]

Spriežot pēc norādes 1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā, ka nav bijis ārzemēs[3462], kā arī norāžu trūkumu dēļ par atrašanos ārzemēs papildinājumā kadru uzskaites personas lapā,[3463] jāsecina, ka Jānis Vēvers nav bijis ārpus sākotnēji Krievijas Impērijas, bet vēlāk arī PSRS robežām.

Savā 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijā Jānis Vēvers sniedz salīdzinoši īpatnu savas ģimenes raksturojumu, proti, norāda, ka viņa sieva ir Serafima Vēvere, Ivana meita, ka viņa ir krieviete, PSKP biedre no 1924. gada, ka laikposmā no 1920. līdz 1940. gadam strādājusi čekas struktūrās (minēti Viskrievijas Ārkārtas komisija cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu, Apvienotā valsts politiskā pārvalde un Iekšlietu tautas komisariāts), veicot operatīvo darbu. 1948. gada 5. aprīļa autobiogrāfijas rakstīšanas brīdī sieva bijusi PSRS Iekšlietu tautas komisariāta pensionāre. Turpat Vēvers arī piebilst, ka sievai nekad nav bijuši ne partijas, ne arī amata sodi čekas dienestā.[3464]

1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā Jānis Vēvers norādījis, ka audzina radinieka dēlu, jo viņa tēvs gājis bojā karā.[3465]

[3460] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 5. lp.
[3461] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 2. lp. otra puse.
[3462] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 4. lp. otra puse.
[3463] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 3. lp.
[3464] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 11. lp.
[3465] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 5. lp. otra puse.

1953. gada 23. janvāra vadošo kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka toreiz Jānim Vēveram ir jau valsts drošības pulkveža dienesta pakāpe,[3466] tomēr Jāņa Vēvera nekrologā, ko parakstījusi "Latvijas PSR Valsts drošības komitejas kolēģija un partijas komiteja", minēts, ka Jānis Vēvers ir atvaļināts, būdams ģenerālmajors.[3467]

Jānis Vēvers miris 1978. gada 28. oktobrī.[3468] Viņam veltītie atvadu vārdi salīdzinoši ir formāli.[3469]

[3466] LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l., 5. lp. otra puse.
[3467] "Jānis Vēvers", *Cīņa*, Nr. 250, 1978, 31. oktobris, 4. lpp.
[3468] "Jānis Vēvers", *Cīņa*, Nr. 250, 1978, 31. oktobris, 4. lpp.
[3469] "Jānis Vēvers", *Cīņa*, Nr. 250, 1978, 31. oktobris, 4. lpp.

Ieskats Longina Avdjukeviča Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Longins Avdjukevičs, Ivana dēls, dzimis 1916. gada 1. novembrī Vitebskā. Lai gan dzimšanas brīdī Vitebska, protams, bija daļa no Vitebskas guberņas, tomēr Latvijas Komunistiskās partijas (LKP)[3470] Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras Longina Avdjukeviča personas lietas[3471] 1976. gada 27. janvāra kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka dzimis Baltkrievijas Padomju Sociālistiskajā Republikā (PSR).[3472] Savā 1976. gada 27. janvāra kadru uzskaites personas lapā Avdjukevičs sevi identificējis kā baltkrievu, cēlušos no nabadzīgiem zemniekiem.[3473] Toties 1976. gada 27. janvāra autobiogrāfijā,[3474] tāpat kā 1949. gada 1. aprīļa autobiogrāfijā,[3475] norādīts, ka viņš dzimis dzelzceļa strādnieka ģimenē. Viņa tēvs Ivans Avdjukevičs, Mihaila dēls strādājis par atslēdznieku dzelzceļa depo,[3476] bet māte Julija

[3470] Šeit un turpmāk, norādot Latvijas Komunistiskās partijas institūciju vai amatu, izmantots Latvijas Komunistiskās partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[3471] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l. (LKP CK nomenklatūras Longina Avdjukeviča personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot daudzu veidlapu galvas, kas ir gan krievu, gan latviešu valodā.
[3472] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. (1976. gada 27. janvāra kadru uzskaites personas lapa).
[3473] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp.
[3474] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 6. lp. (1976. gada 27. janvāra autobiogrāfija).
[3475] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp. (1949. gada 1. aprīļa autobiogrāfija).
[3476] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp.

Avdjukeviča, Mihaila meita,[3477] dzimusi aptuveni 1876. gadā,[3478] bijusi mājsaimniece,[3479] Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) biedre.[3480] 1921. gadā, kad tēvs kļuva par darba invalīdu, Avdjukeviču ģimene pārcēlās uz "tēva dzimteni Latvijā".[3481] 1941. gada 1. aprīļa biogrāfijā paskaidrots, ka tēvs pakļuvis zem vilciena un guvis smagas traumas, kā rezultātā viņu 1921. gadā sakarā ar invaliditāti atbrīvoja no darba.[3482] Drīzumā tēvs nomiris, un ģimene nonākusi grūtībās. Vecākiem piederējuši trīs hektāri zemes Daugavpils apriņķa Indras pagastā.[3483] 1949. gada 1. aprīļa autobiogrāfija precizē, ka 1922. gadā Longins Avdjukevičs kopā ar vecākiem un māsu pārcēlies uz Latviju, kur tēvam piederējuši trīs hektāri zemes. Ivans Avdjukevičs miris 1922. gadā.[3484]

Tēva nāve, ģimenes materiālās grūtības spiedušas visiem ģimenes locekļiem sākt darba gaitas. Tā Longins Avdjukevičs savas darba gaitas sācis salīdzinoši agri, septiņu gadu vecumā. No 1923. gada maija līdz 1931. gada jūnijam ziemā mācījies, bet vasarā bijis gans[3485] Indras pagasta lauku saimniecībās. 1976. gada 27. janvāra kadru uzskaites personas lapā darbs raksturots kā algādža darbs "pie kulakiem",[3486] bet tajā pašā dienā rakstītajā autobiogrāfijā – kā darbs pie "turīgiem zemniekiem".[3487] No 1931. gada jūnija līdz 1938. gadam Avdjukevičs veicis "dažādus darbus" Jelgavas un Tukuma apriņķī gan

[3477] Atbilstoši *Valdības Vēstnesī* publicētajai informācijai Piedrujas pagasta valde Daugavpils apriņķī sakarā ar nozaudēšanu izsludinājusi par nederīgu "Julijas Miķeļa m. Avdjukeviča" Latvijas pasi Nr. 3549, kas 1922. gada 3. oktobrī izdota Piedrujas pagasta valdē. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 226, 1927, 8. oktobris, 4. lpp.
[3478] 1949. gada 1. aprīļa autobiogrāfijas rakstīšanas laikā māte ir 73 gadus veca. LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp. otra puse.
[3479] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 6. lp.
[3480] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienībā, izmantots pēdējā nosaukuma akronīms. LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp. otra puse.
[3481] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 6. lp.
[3482] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp.
[3483] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 6. lp.
[3484] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp.
[3485] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp.
[3486] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.
[3487] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 6. lp.

kā strādnieks[3488], gan arī kā laukstrādnieks algādzis[3489] pie "lieliem zemes īpašniekiem".[3490] No 1938. gada februāra līdz 1939. gada oktobrim bijis iesaukts Latvijas Republikas armijā kā ierindnieks Smagās artilērijas pulkā[3491] Rīgā. No 1938. gada oktobra līdz 1940. gada augustam bijis kalējs Indras pagastā.[3492] LKP CK nomenklatūras Longina Avdjukeviča personas lieta nepilnīgi atspoguļo Longina Avdjukeviča gaitas, piemēram, iztrūkst informācijas, ka 1940. gada jūlijā, pamatojoties uz formāli vēl Latvijas Republikas iekšlietu ministra Viļa Lāča lemto, par Indras pagasta valdes un padomes locekli esot iecelts Longins Avdjukevičs,[3493] tāpat nav informācijas, ka atbilstoši finanšu ministra Kārļa Karlsona 1940. gada 20. augusta rīkojumam Nr. 515 Longins Avdjukevičs esot iecelts par pilnvarnieku tirdzniecības uzņēmumam *Koloniālpreču un ādu tirgotava, J. Marciļonoks* Piedrujas pagasta Indras stacijā.[3494]

Atbilstoši 1976. gada 27. janvāra biogrāfijai Longins Avdjukevičs nav bijis nevienas partijas vai biedrības biedrs Latvijas Republikā.[3495] Tikai 1940. gada oktobrī pēc okupācijas un prettiesiskās aneksijas, kā Avdjukevičs raksta, "pēc padomju varas atjaunošanas",[3496] viņš kļuvis par Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP)[3497] biedru (partijas biedra kartes Nr. 02897570).[3498]

No 1940. gada augusta līdz 1941. gada martam bijis nacionalizēto uzņēmumu komisārs un LKP Daugavpils apriņķa komitejas instruktors. No 1941. gada marta līdz 1941. gada jūnijam pildījis Daugavpils apriņķa rūpniecības kombināta direktora amatu.[3499]

[3488] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.
[3489] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 6. lp.
[3490] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp.
[3491] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp.
[3492] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.
[3493] "Pārmaiņas pagastu pašvaldībās", *Brīvā Zeme*, Nr. 163, 1940, 22. jūlijs, 6. lpp.
[3494] "Finansu ministra 515. rīkojums par pilnvarnieku iecelšanu tirdzniecības uzņēmumiem", *Valdības Vēstnesis*, Nr. 191, 1940, 23. augusts, 4. lpp.
[3495] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 6. lp.
[3496] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp.
[3497] Šeit un turpmāk, norādot uz dalību Padomju Savienības Komunistiskajā partijā, izmantots šīs partijas pēdējā nosaukuma akronīms.
[3498] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp.
[3499] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.

Ieskatam der citēt attiecīgā laikposma pieejamo informāciju par Daugavpils apriņķa rūpniecības kombināta darbību:

> "Intensīvu darbību uzsācis Daugavpils apriņķa rūpniecības kombināts. Paplašinot pret uguni drošo būvmateriālu ražošanu, kombināts jau šinī gadā pabeigs liela ķieģeļu cepļa būvi."[3500]

> "Apriņķa rūpniecības kombinātā galvenā patlaban ir ķieģeļu ražošanas nozare. Nesen pabeigta 2 jaunu ķieģeļcepļu būve Dagdā un Krāslavā. Apriņķī darbojas 5 ķieģeļu cepļi, kas maija un jūnija mēnešos jau deva ievērojamu produkciju. 1941. gada ražošanas plānā paredzēts izlaist 1,5 milj. apdedzinātu ķieģeļu, bet sakarā ar jaunu ceļu būvi līdz gada beigām apdedzinās apmēram 2,7 milj. ķieģeļu. Agrāk visi ceļi darbojās tikai vasarā, turpretim tagad jēlķieģeļus sagatavos tā, lai apdedzināšanu varētu veikt cauru gadu, arī ziemā. Uzlabotas arī darba metodes."[3501]

Acīmredzot sakarā ar nacionālsociālistiskās Vācijas karaspēka virzību un Latvijas teritorijas okupāciju Longins Avdjukevičs pārcelts, kā pats raksta, "evakuējas"[3502] uz Gorkijas apgabalu (tagad Ņižņijnovgorodas apgabals), kur no 1941. gada jūnija līdz 1942. gada februārim strādājis par kalēju rūpnīcā *Красный кирпичник*[3503].[3504] No 1942. gada februāra līdz maijam Avdjukevičs ir Ziemeļrietumu frontes jaunāko leitnantu[3505] kursu audzēknis Valdajā.[3506] Spriežot pēc Daugavpils apgabaltiesas Civilnodaļas 1942. gada 17. un 21. aprīļa lēmumiem, minētajā laikposmā tika nodibināta aizgādnība promesošo mantai, norādot attiecīgo personu pēdējo dzīvesvietu, to starpā arī

[3500] "Daugavpils apriņķa rūpniecības kombināts", Cīņa, Nr. 88, 1941, 11. aprīlis, 7. lpp.
[3501] "Daugavpils apriņķa rūpniecības kombināts", *Darbs*, Nr. 167, 1941, 19. jūnijs, 6. lpp.
[3502] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp.
[3503] *Krasnyy Kirpichnik* – "Sarkanais ķieģeļnieks" tulkojumā no krievu val. Iespējams, ka tā ir Ļeņingradas apgabala rūpnīca, kura evakuēta uz Gorkijas apgabalu.
[3504] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.
[3505] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 51. lp. (1979. gada 28. novembra izziņa).
[3506] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.

Longina Avdjukeviča mantai, pirms prombūtnes dzīvojis Indras pagasta *Zastenok*[3507]*-Čornoje* mājās.[3508]

Spriežot pēc 1972. gada autobiogrāfijas, Longins Avdjukevičs esot brīvprātīgi pieteicies organizēt partizānu kustību Latvijas teritorijā, kas tobrīd bija nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas varā.[3509] No 1942. gada maija līdz 1944. gada janvārim Avdjukevičs ir partizānu nodaļas, tad brigādes komisārs, visbeidzot, pagrīdes LKP Latgales apgabala komitejas sekretārs Latvijas teritorijā (atbilstoši Longinam Avdjukevičam – "pagaidu Latvijas PSR okupētā teritorija").[3510]

No 1944. gada janvāra līdz jūlijam ir LKP CK rīcībā Maskavā.[3511] Tad 1944. gada janvārī apbalvots ar Lielā Tēvijas kara I pakāpes ordeni.[3512] Spriežot pēc 1945. gada 8. oktobra raksturojuma, minētais apbalvojums saistīts ar panākumiem partizānu darbības organizēšanā.[3513] No 1944. gada jūlija līdz 1947. gada augustam ir LKP Daugavpils apriņķa komitejas sekretārs:[3514] 1944. gadā – kadru

[3507] *Zaścianek* (poļu val.) – apdzīvotas vietas veids, kur neiemērīta zeme izdota sīkajai šļahtai, no sādžām atšķiras pamatā tikai ar iedzīvotāju kārtas piederību.
[3508] "Daugavpils apgabaltiesas civīlnodaļa", *Rīkojumu Vēstnesis*, Nr. 76, 1942, 6. maijs, 391. lpp.
[3509] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 6. lp.
[3510] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.
[3511] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.
[3512] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 5. lp. otra puse. Presē pieejamā informācija precizē, ka Avdjukevičs apbalvots ar Tēvijas kaŗa I pakāpes ordeni "par varonību un vīrišķību, kas parādīta partizāņu cīņā pret vācu fašistu iebrucējiem, un sevišķiem nopelniem partizāņu kustības attīstīšanā", piešķirts 1944. gada 16. janvārī. "PSRS Augstākās Padomes Prezidija Dekrets par Latvijas PSR partizāņu apbalvošanu", *Cīņa*, Nr. 3. 1944, 22. janvāris, 1. lpp.
[3513] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 9. lp. (1945. gada 8. oktobra raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājums Fjodors Titovs, par LKP Daugavpils apriņķa sekretāru kadru jautājumos Longinu Avdjukeviču).
[3514] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.

jautājumos,[3515] 1946. gadā – otrais sekretārs[3516]. Minētajā laikposmā Avdjukeviča veiktais arī nav pilnīgi atspoguļots apskatāmajā personas lietā.[3517] 1945. gada 8. oktobra raksturojums, ko parakstīja LKP CK sekretārs kadru jautājums Fjodors Titovs, par LKP Daugavpils apriņķa sekretāru kadru jautājumos Longinu Avdjukeviču sniedz īsu, tomēr skaidru priekšstatu par Longina Avdjukeviča panākto Daugavpils apriņķī. Minēts, ka esot veikts liels darbs kadru atlasē, sadalē un audzināšanā. Turpat minēts, ka apriņķa partijas, padomju un saimnieciskajām organizācijām rasti vadošie darbinieki, visā apriņķī atlasīti partijas organizatori, apriņķī kopumā un tās pagastos organizēts politskolu un semināru tīkls. Darbs kadru jautājumā esot "pozitīvi iespaidojis saimnieciski politisko uzdevumu izpildi". Rezultātā Daugavpils apriņķis esot to starpā, kas ir priekšplānā "saimnieciski politisko uzdevumu" un maizes sagatavošanas plānu izpildē.[3518] 1946. gada 4. aprīļa raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājumos Fjodors Titovs, ir daudz īsāks. Tas lakoniski atkārto iepriekš pausto par paveikto kadru jautājumos, kā arī pozitīvi raksturo Longina Avdjukeviča personīgās kvalitātes.[3519] 1946. gada 3. decembra raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājumos Fjodors Titovs, ir jau daudz plašāks, atklājot, ka ar Avdjukeviča līdzdalību esot panākts, ka LKP Daugavpils rajona komitejas ietvaros no partijas un padomju strādniekiem izveidota 97 cilvēku rezerve izvirzīšanai, no

[3515] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 11. lp. (1946. gada 3. decembra raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājums Fjodors Titovs, par LKP Daugavpils apriņķa otro sekretāru Longinu Avdjukeviču). Atbilstoši 1945. gada 8. oktobra raksturojumā norādītajam LKP CK apstiprinājusi viņu šajā amatā 1945. gada 19. aprīlī. LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 9. lp.

[3516] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp. otra puse. Apstiprināts otrā sekretāra amatā saskaņā ar LKP CK biroja 1946. gada 3. decembra lēmumu. LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 11. lp.

[3517] Piemēram, 1945. gada novembrī Longins Avdjukevičs bija iecelts par Krāslavas vēlēšanu apgabala vēlēšanu komisijas priekšsēdētāju kā Izglītības darbinieku arodbiedrības Daugavpils organizācijas pārstāvis. "Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Apgabalu vēlēšanu komisiju apstiprināšanu Tautību Padomes vēlēšanām no Latvijas PSR", *Cīņa*, Nr. 281, 1945, 30. novembris, 3. lpp.

[3518] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 9. lp.

[3519] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 10. lp. (1946. gada 4. aprīļa raksturojums, ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājumos Fjodors Titovs).

kuriem 10 cilvēki iekļauti LKP CK kadru daļas rezervē izvirzīšanai partijas darbā. Šajā raksturojumā pirmo reizi uzsvērts, ka Longins Avdjukevičs labi pārvalda latviešu valodu un sistemātiski uzstājas ar priekšlasījumiem.[3520]

No 1947. gada augusta līdz 1949. gada augustam Avdjukevičs ir LKP CK Republikāniskās partijas skolas audzēknis Rīgā.[3521] 1949. gada 6. aprīļa raksturojumā, kas sagatavots par LPK CK Republikāniskās partijas skolas audzēkni Longinu Avdjukeviču un ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājumos Fjodors Titovs, līdzās iepriekšējos raksturojumos iekļautajai informācijai par sasniegumiem kadru atlasē Daugavpils apriņķī un sabiedrības politiskajā audzināšanā sniegtas ziņas arī par panākumiem mācībās. Minēts, ka mācību laikā Avdjukevičs esot sevi pierādījis kā "spējīgs, centīgs, prasīgs pret sevi komunists". Šeit arī uzzinām, ka LKP CK Republikāniskajā partijas skolā Longins Avdjukevičs iestājies, esot vien septiņu klašu izglītībai, kas gan neesot liedzis pārvarēt grūtības un mācīties teicami. Minēts arī, ka Avdjukevičs mācību laikā esot pildījis skolas partijas komitejas sekretāra amatu.[3522] Raksturojuma noslēgumā rezumēts, ka Avdjukevičs esot perspektīvs darbinieks un var būt izmantots apriņķa komitejas pirmā sekretāra darbā.[3523] 1949. gada 7. maija LKP CK Republikāniskās partijas skolas raksturojums, kas sagatavots par audzēkni Longinu Avdjukeviču un ko parakstījusi direktore Olga Vāvere, sniedz daudz konkrētāku ieskatu par Avdjukeviča gaitām skolā. Norādīts, ka esot dziļi un radoši apguvis mācību materiālu, saistot teoriju ar praksi un vietējiem darba apstākļiem. Tāpat norādīts, ka, darbojoties kā skolas partijas komitejas sekretārs, esot cēlis partijas

[3520] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 11. lp.
[3521] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.
[3522] Gadu iepriekš, 1946. gadā, LKP CK Republikāniskajā partijas skolā sāk mācības Vladimirs Sēja (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l. – LKP CK nomenklatūras Vladimira Sējas personas lieta – 2. lp., 4. lp., 4. lp. otra puse). Skolu beidzot, LKP CK Republikāniskās partijas skolas 1948. gada 20. maija Sējas raksturojumu līdzās direktorei Olgai Vāverei parakstījis arī partijas biroja sekretārs Longins Avdjukevičs, kas tobrīd vēl nav beidzis mācības (LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9476. l., 11. lp.).
[3523] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 12. lp. (1949. gada 6. aprīļa raksturojums, kas sagatavots par LPK CK Republikāniskās partijas skolas audzēkni Longinu Avdjukeviču un ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājumos Fjodors Titovs).

pirmorganizācijas autoritāti, kā arī katra partijas biedra disciplīnu un atbildību partijas un valsts priekšā.[3524]

No 1949. gada augusta līdz 1951. gada novembrim Longins Avdjukevičs ir LKP Rēzeknes apriņķa, kas vēlāk pārveidots par rajonu, komitejas pirmais sekretārs.[3525] 1950. gada 14. aprīļa raksturojumā, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, līdzās pamatdatiem par dzimšanu, izcelsmi un izglītību norādīts, ka Avdjukevičs labi pārvalda latviešu valodu; atkārtota informācija par iepriekšējām darba un kara gaitām, kā arī sasniegumiem partijas darbā. Raksturojot paveikto LKP Rēzeknes apriņķa, vēlāk rajona, komitejas pirmā sekretāra amatā, norādīts, ka

> "rajona partijas organizācija veiksmīgi novadījusi PSRS Augstākās Padomes vēlēšanas. Rajons viens no pirmajiem republikā pabeidza plāna izpildi mežizstrādē[3526]".[3527]

1950. gada 26. jūnija raksturojumā, ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, atkal līdzās informācijai par dzimšanas datiem, izcelsmi un tautību norādīts, ka Avdjukevičs labi pārvalda latviešu valodu; lakoniski raksturotas darba un kara gaitas. Mācību panākumi novērtēti kā teicami. Raksturojot līdz šim paveikto LKP Rēzeknes rajona komitejā, norādīts, ka rajons veiksmīgi īsteno "politiski saimnieciskās" darbības, veikts liels darbs, atjaunojot un būvējot Rēzekni, atjaunojot un attīstot rūpniecību un dzelzceļa transportu. Atkārtoti uzsvērtas Avdjukeviča raksturīpašības kā "iejūtība un

---

[3524] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 13. lp. (LKP CK Republikāniskās partijas skolas 1949. gada 7. maija raksturojums, kas sagatavots par audzēkni Longinu Avdjukeviču un ko parakstījusi direktore Olga Vāvere).

[3525] Apstiprināts LKP CK Rēzeknes rajona komitejas pirmā sekretāra amatā saskaņā ar LKP CK nolēmumu, kas izriet no LKP CK biroja 1950. gada 11. janvāra protokola Nr. 73, §2 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš. LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 14. lp. (LKP CK nolēmums, kas izriet no LKP CK biroja 1950. gada 11. janvāra protokola Nr. 73, §2).

[3526] Sk. salīdzinājumam, piemēram, "Solījums kokmateriālu sagādē izpildīts", Nr. 20, *Cīņa*, 1950, 24. janvāris, 3. lpp.

[3527] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 15.–16. lp. (1950. gada 14. aprīļa raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

atsaucība".[3528] Acīmredzot saistībā ar minēto Longins Avdjukevičs 1950. gada jūlijā apbalvots ar Ļeņina ordeni sakarā ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) izveidošanas desmitgadi un sasniegtajiem panākumiem, atjaunojot un attīstot rūpniecību, lauksaimniecību, zinātni, kultūru un mākslu.[3529] 1950. gada 31. novembrī Avdjukevičs parakstījis apņemšanos, ka viņš, strādājot LKP Rēzeknes rajona komitejā vai esot atbrīvots no darba, apņemas glabāt valsts noslēpumus, kas kļūst zināmi dienesta sakarā, kā arī visas ziņas, kas attiecas uz LKP Rēzeknes rajona komitejas un tās darbu, un nekādā veidā neizpaust un nedalīties ar minēto informāciju. Apņemšanās ietver arī norādi par atbildību saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1947. gada 9. jūnija dekrētu un saistību sniegt ziņas par visām izmaiņām anketā, konkrēti, par radiniekiem un paziņām, kas saistīti ar ārzemniekiem vai izbraukušiem uz ārzemēm.[3530]

1951. gada 31. maija raksturojums, ar kuru Longinu Avdjukeviču rekomendē mācībām PSKP CK Augstākajā partijas skolā un ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājumos Fjodors Titovs, faktiski atkārto iepriekšējo raksturojumu attiecībā uz pamatdatiem, arī latviešu valodas zināšanām un gaitām, uzsverot šeit ne tik daudz sasniegto LKP Rēzeknes rajona komitejas darbā, kā partijas darbinieku un sabiedrības izglītošanā politiskajos jautājumos, uzstājoties ar priekšlasījumiem un lekcijām, vadot mācības vakara partijas skolā.[3531] 1951. gada 22. septembra raksturojumā, ar kuru Avdjukevičs virzīts par LKP CK Partijas, arodbiedrību un komjaunatnes nodaļas vadītāju, atkal izcelts sasniegtais LKP Rēzeknes rajona komitejas darbā, proti, esot nopietni uzlabojies gan partijas politiskais, gan arī saimnieciskais darbs rajonā. Norādīts, ka laikposmā no 1950. līdz 1951. gadam PSKP biedru rindās esot uzņemti 243 cilvēki, tostarp 57 strādnieki un 57 kolhoznieki. Kolhozos esot izveidotas 15 jaunas partijas organizācijas

[3528] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 17. lp. (1950. gada 26. jūnija raksturojums, ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).
[3529] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 2. lp. otra puse.
[3530] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 20. lp. (apņemšanās, ko Longins Avdjukevičs parakstījis 1950. gada 31. novembrī).
[3531] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 18. lp. (1951. gada 31. maija raksturojums, ar kuru Longinu Avdjukeviču rekomendē mācībām PSKP CK Augstākajā partijas skolā un ko parakstījis LKP CK sekretārs kadru jautājumos Fjodors Titovs).

un 15 kandidātu grupas. Turklāt rajons pirms termiņa 106,7 % apmērā no plānotā esot izpildījis maizes sagatavošanas plānu 1951. gadā, pārpildījis vilnas piegādes plānu un pabeidz izpildīt piena piegādes plānu.[3532]

No 1951. gada novembra līdz 1953. gada septembrim Longins Avdjukevičs pildījis LKP CK partijas, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu nodaļas vadītāja amatu.[3533] 1953. gada 12. maija raksturojumā, ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Valentīns Jeršovs, minētas ne tikai Longina Avdjukeviča latviešu valodas, bet arī krievu valodas zināšanas. Darbs LKP CK Partijas, arodbiedrības un komjaunatnes orgānu nodaļas vadītāja amatā raksturots sausi. Norādīts vien tas, ka Avdjukevičs ir iniciatīvas bagāts un dziļdomīgs partijas darbinieks. Viņš esot pievērsis lielu uzmanību darbam ar kadriem un partijas aparāta darba līmeņa paaugstināšanai. Tepat precizēts, ka Longins Avdjukevičs mācās neklātienē Augstākajā partijas skolā (nekas konkrētāk par šīm mācībām nav minēts) un rekomendēts mācībām PSKP CK Augstākajā partijas skolā.[3534] Saskaņā ar LKP CK biroja nolēmumu, kas izriet no LKP CK biroja 1953. gada 12. maija sēdes protokola Nr. 45, §3 jautājumā par kandidātiem PSKP CK Augstākajai partijas skolai, nolemts rekomendēt Longinu Avdjukeviču par PSKP CK Augstākās partijas

[3532] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 19. lp. (1951. gada 22. septembra raksturojums, ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[3533] Atbilstoši LKP CK biroja nolēmumam, kas izriet no LKP CK biroja 1951. gada 25. septembra sēdes protokola Nr. 225, §13 un ko parakstījis Jānis Kalnbērziņš, nolemts apstiprināt Longinu Avdjukeviču par LKP CK Partijas, arodbiedrību un komjaunatnes orgānu nodaļas vadītāju, reizē atbrīvojot no LKP Rēzeknes rajona komitejas pirmā sekretāra amatā un lūdzot šo lēmumu apstiprināt PSKP CK (LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 22. lp.). Atbilstoši LKP Rēzeknes rajona komitejas piektā plēnuma 1951. gada 16. novembra sēdes protokola izrakstam, ko parakstījis sekretārs Aleksejs Tolpigins, Lavrentija dēls, sakarā ar Longina Avdjukeviča atsaukšanu darbam LKP CK aparātā nolemts atbrīvot viņu no pirmā sekretāra amata. Reizē plēnumā ar balsu vairākumu nolemts ievēlēt par pirmo sekretāru Mihailu Nikolajevu, Stepana dēlu, un lūgt to apstiprināt LKP CK. LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 23. lp.

[3534] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 24. lp. (1953. gada 12. maija raksturojums, ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Valentīns Jeršovs).

skolas audzēkni un lūgt PSKP CK apstiprināt šo lēmumu.[3535] 1953. gada 8. jūlija raksturojums, ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Vilis Krūmiņš un kas sagatavots kara komisariāta vajadzībām, vispārīgi uzskaita pamatinformāciju par Longinu Avdjukeviču un viņa darba un kara gaitām, kā arī informē, ka Avdjukevičs komandēts mācībām PSKP CK Augstākajā partijas skolā.[3536] Rezultātā no 1953. gada septembra līdz 1955. gada augustam Avdjukevičs bijis PSKP CK Augstākās partijas skolas audzēknis Maskavā.[3537]

1955. gada augustā Longins Avdjukevičs sāka darbu LPSR Valsts drošības komitejā (VDK).[3538] Minētās karjeras izmaiņas pamatojas uz LKP CK biroja nolēmumu, kas izriet no LKP CK biroja 1955. gada 30. augusta protokola Nr. 36, §33, ar kuru Longins Avdjukevičs apstiprināts par LPSR VDK locekli (iespējams domāts – LPSR VDK kolēģijas locekli), atbrīvojot reizē no šā amata Nikolaju Seļezņovu, Dmitrija dēlu,[3539] sakarā ar pārcelšanu uz PSRS VDK centrālo aparātu.[3540] Saskaņā ar LPSR Ministru Padomes 1955. gada 15. septembra nolēmumu Nr. 533, ko parakstījuši priekšsēdētāja

---

[3535] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 25. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no LKP CK biroja 1953. gada 12. maija sēdes protokola Nr. 45, §3 un ko parakstījis Jānis Kalnbērziņš).

[3536] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 27.–28. lp. (1953. gada 8. jūlija raksturojums, ko parakstījis LKP CK otrais sekretārs Vilis Krūmiņš un kas sagatavots kara komisariāta vajadzībām).

[3537] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4., 4. lp. otra puse. LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 8. lp., 8. lp. otra puse (1955. gada 15. jūlija PSKP CK Augstākās partijas skolas diploma A Nr. 006774, reģistrācijas Nr. 2464, kopija, ko 1976. gada 4. februārī apliecinājis LPSR sekretariāta priekšnieks Sviridovs).

[3538] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.

[3539] Nikolajs Seļezeņovs, Dmitrija dēls (1911–1979). Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 394. lpp.; Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941–1954: Справочник*. Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 122, 125, 776 – 777.

[3540] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 29. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas izriet no LKP CK biroja 1955. gada 30. augusta protokola Nr. 36, §33 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

vietnieks Matīss Plūdons un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens, Longins Avdjukevičs tika apstiprināts par LPSR VDK locekli.[3541] Pamatojoties uz LPSR Ministru Padomes 1955. gada 27. septembra nolēmumu Nr. 543, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens, Longins Avdjukevičs apstiprināts par LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku kadru jautājumos.[3542] Gadu vēlāk, 1956. gada augustā, Avdjukevičs atpūties sanatorijā Karlsbādē (Karlovivari, Čehoslovākijas Sociālistiskā Republika), kas ir pirmā un pēdējā reize, kad ārvalstu apmeklējums ir fiksēts apskatāmajā personas lietā.[3543]

LKP CK biroja nolēmums, kas pamatojas uz 1958. gada 13. janvāra protokolu Nr. 99, §70 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, apstiprina Vladimiru Sēju par LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku kadru jautājumos un LPSR VDK locekli, reizē atbrīvojot no minētajiem pienākumiem Longinu Avdjukeviču.[3544] Sekojošajā LKP CK biroja nolēmumā, kas pamatojas uz LKP CK biroja 1958. gada 13. janvāra sēdes protokolu Nr. 99, §71, Longins Avdjukevičs apstiprināts par LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku operatīvās darbības jautājumos, reizē atbrīvojot no šiem pienākumiem Nikolaju Veļikanovu, Sergeja dēlu,[3545] sakarā ar

[3541] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 30. lp. (LPSR Ministru Padomes 1955. gada 15. septembra nolēmumu Nr. 533, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens).

[3542] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 31. lp. (LPSR Ministru Padomes 1955. gada 27. septembra nolēmums Nr. 543, ko parakstījuši priekšsēdētāja vietnieks Matīss Plūdons un lietu pārvaldnieks Jānis Kacens).

[3543] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 5. lp.

[3544] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 32. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatojas uz 1958. gada 13. janvāra protokolu Nr. 99, §70 un ko parakstīja pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[3545] Nikolajs Veļikanovs, Sergeja dēls (1905–1981). Lai gan LKP CK biroja nolēmumā, kas pamatojas uz 1958. gada 13. janvāra protokolu Nr. 99, §70, minēts, ka Nikolajs Veļikanovs atbrīvots no LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka operatīvās darbības jautājumos amata sakarā ar pensionēšanos, sasniedzot izdienas laiku, tomēr, sākot ar 1965. gada maiju, viņš faktiski turpināja strādāt VDK piesegstruktūrās – specdaļās un pirmajās daļās – kā priekšnieks. Dzīves nogalē esot pārkvalificējies par vecāko inženieri turpat, kur iepriekš bijis pirmās daļas priekšnieks, proti, Rīgas pusvadītāju aparātu rūpnīcas, ražošanas apvienības *Alfa* zinātniski pētnieciskajā institūtā, sākot strādāt 251. daļā. Nekas publiski pieejamajā informācijā neliecina par to, ka Veļikanovs būtu ieguvis inženiera izglītību, līdz ar to pamatoti kritiski novērtēt bijušo

pensionēšanos, sasniedzot izdienas vecumu.[3546] 1958. gadā Avdjukevičs apbalvots ar jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto Spēku 40 gadi*.[3547]

Saskaņā ar LPSR Ministru Padomes 1960. gada 15. augusta dokumentu Nr. 13/237-36, ko parakstījis priekšsēdētājs Jānis Peive, izteikts lūgums LKP CK apstiprināt LPSR VDK kolēģiju. Par kolēģijas priekšsēdētāju izvirzīts Jānis Vēvers. Savukārt par kolēģijas locekļiem nominēti LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Longins Avdjukevičs, LPSR VDK izmeklēšanas daļas priekšnieks Kārlis Vītols,[3548] PSRS VDK Baltijas kara apgabala sevišķās daļas priekšnieks Leonīds Ivanovs,[3549] LPSR VDK

VDK darbinieku profesijas maiņu. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 377., 378., 395. lpp.; Петров, Никита. *Кто руководил органами госбезопасности, 1941 – 1954: Справочник*. Москва: Международное общество «Мемориал», «Звенья», 2010, с. 88, 98, 115, 247 – 248.

[3546] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 33. lp. (LKP CK biroja nolēmums, kas pamatojas uz LKP CK biroja 1958. gada 13. janvāra sēdes protokolu Nr. 99, §71 un ko parakstīja pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš).

[3547] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 2. lp. otra puse.

[3548] Kārlis Vītols, Pētera dēls, dzimis 1924. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 372., 373., 376., 396.–397. lpp.

[3549] Leonīds Ivanovs, Georgija dēls (1918–2015). Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 387. lpp. Sk. par kolēģiju: Daukšts, Bonifācijs. "Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas un Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības sadarbība (1953–1961)", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 686. lpp.

operatīvi tehniskās daļas priekšnieks Leonīds Ļevkovičs,[3550] LPSR VDK 1. daļas priekšnieks Jānis Lukaševičs,[3551] LPSR VDK 2. daļas priekšnieks Aleksandrs Čeckis,[3552] LPSR VDK priekšsēdētāja palīgs kadru jautājumos Vladimirs Sēja un LPSR VDK Daugavpils pilsētas un dzelzceļa pilnvarotais Boriss Ņefedovs[3553].[3554] 1963. gada 8. janvāra raksturojums, ko kopīgi parakstījuši LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers un partijas komitejas sekretārs Nikolajs Galkins, sniedz ļoti skopu informāciju par Avdjukeviča, kas attiecīgajā brīdī ir pulkvedis, darbību LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amatā. Minēts, ka Avdjukevičam ir liela pieredze partijas politiskajā darbā un viņš valsts drošības struktūrās ātri esot apguvis jauno darba lauku, sekmīgi tiekot galā ar saviem pienākumiem un esot izpelnījies autoritāti kolektīvā.

[3550] Leonīds Ļevkovičs, Nikolaja dēls, dzimis 1912. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 368., 378, 390. lpp.

[3551] Jānis Lukaševičs, Konstantīna dēls (1920–1988). Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 370., 374, 377., 378, 390. lpp.

[3552] Aleksandrs Čeckis, Mihaila dēls, dzimis 1916. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 377., 378, 381., 385. lpp.

[3553] Boriss Ņefedovs, Pāvela dēls, dzimis 1916. gadā. Sk. plašāk: Žvinklis, Arturs. "LPSR VDK darbinieku Latvijas Komunistiskās partijas CK nomenklatūras kadru personas lietu analīze", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 375., 379., 391. lpp.

[3554] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 34. lp. (LPSR Ministru Padomes 1960. gada 15. augusta dokumenta Nr. 13/237-36, ko parakstījis priekšsēdētājs Jānis Peive, noraksts).

Tāpat uzzināms, ka Avdjukevičs bieži uzstājies LPSR VDK darbinieku un sabiedrības priekšā ar lekcijām un priekšlasījumiem.[3555]

1963. gada 16. janvāra dokumentā, kas adresēts PSKP CK un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Arvīds Pelše, norādīts, ka Jānis Vēvers atbrīvots no LPSR VDK priekšsēdētāja amata sakarā ar pensionēšanos veselības apsvērumu dēļ un tādēļ LKP CK rosina apstiprināt šajā amatā Longinu Avdjukeviču. Raksturojot Avdjukeviču, līdzās dzimšanas datiem, tautībai, stāžam PSKP biedru rindās un izglītībai minēts, ka viņš prot latviešu valodu. Darba gaitas atspoguļotas īsi, norādot vien, ka Avdjukevičs ilgstoši veicis partijas darbu un ka no 1955. gada pildījis LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amatu. Panākumi darbā novērtēti kodolīgi:

> "[..] parādīja sevi kā spējīgs organizators, iniciatīvas bagāts un prasīgs vadītājs."[3556]

1963. gada 16. janvāra raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Arvīds Pelše, ir salīdzinoši vēl bezpersoniskāks. Šeit kopā ar citiem pamatdatiem atkal uzsvērtas latviešu valodas zināšanas, uzskaitītas galvenās darba gaitas, sākot ar laukstrādnieka algādža pieredzi un beidzot ar LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amatu. Darba panākumi LPSR VDK raksturoti īsi, norādot, ka apgūta jaunā darba joma un sekmīgi pildīti noteiktie pienākumi. Raksturīpašību uzskaitījums arī neatklāj neko jaunu – "taktisks, prasīgs pret sevi un padotajiem, darbā koleģiāls un principāls".[3557] Saskaņā ar LKP CK prezidija nolēmumu, kas izriet no LKP CK prezidija sēdes 1963. gada 8. janvāra protokola Nr. 6, §24, Jānis Vēvers atbrīvots no LPSR VDK priekšsēdētāja amata sakarā ar pensionēšanos veselības apsvērumu dēļ, ievērojot viņa iesniegto lūgumu, kur nolemts arī saglabāt tiesības Jānim Vēveram nēsāt formas tērpu. Viņa vietā nolemts apstiprināt

[3555] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 35. lp. (1963. gada 8. janvāra raksturojums, ko kopīgi parakstījuši LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēvers un partijas komitejas sekretārs Nikolajs Galkins).
[3556] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 36. lp. (1963. gada 16. janvāra dokuments, kas adresēts PSKP CK un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Arvīds Pelše).
[3557] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 37. lp. (1963. gada 16. janvāra raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

Longinu Avdjukeviču, reizē atbrīvojot viņu no LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amata, kā arī lūgt apstiprināt nolemto PSKP CK.[3558]

1963. gada janvārī Longins Avdjukevičs kļuva par LPSR VDK priekšsēdētāju,[3559] minēto amatu pildot līdz 1980. gada novembrim.[3560] Saskaņā ar LKP CK prezidija nolēmumu, kas izriet no 1963. gada 18. marta protokola Nr. 19, §59, nolemts Longinu Avdjukeviču iekļaut LPSR Ministru Padomes biroja sastāvā.[3561] Sekojošais LKP CK prezidija nolēmums, kas izriet no 1963. gada 2. aprīļa protokola Nr. 22, §6, par izmaiņām LKP CK komisijas tālbraukšanas jūrniecības un ārzemju izbraukšanas kadru jautājumos sastāvā paredz apstiprināt par komisijas locekli LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku Jāni Lukaševicu, atbrīvojot reizē no attiecīgajiem pienākumiem Longinu Avdjukeviču.[3562] Minētais nolēmums atklāj daļu Longina Avdjukeviča pienākumu satura, pildot LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka pienākumus. Turklāt, ņemot kopā ar 1976. gada 27. janvāra kadru uzskaites personas lapā norādīto informāciju par ārvalstu braucieniem, norāda, ka atpūta 1956. gada augustā sanatorijā Čehoslovākija bija arī vienīgā reize, kad, esot LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka kadru jautājumos amatā un atbildot par ārvalstu braucieniem, apmeklējis ārvalstis.[3563] 1965. gada 1. oktobrī Avdjukevičs apbalvots ar Darba Sarkanā Karoga ordeni par lielajiem panākumiem, kas sasniegti tautsaimniecības, zinātnes un kultūras attīstībā LPSR.[3564]

[3558] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 38. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas izriet no LKP CK prezidija sēdes 1963. gada 8. janvāra protokola Nr. 6, §24 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[3559] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp. otra puse.

[3560] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

[3561] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 39. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas izriet no 1963. gada 18. marta protokola Nr. 19, §59 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[3562] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 40. lp. (LKP CK prezidija nolēmums, kas izriet no 1963. gada 2. aprīļa protokola Nr. 22, §6 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arvīds Pelše).

[3563] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 5. lp.

[3564] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 2. lp. otra puse.

LKP CK biroja 1967. gada 18. aprīļa sēdes protokola Nr. 48, §3 izraksts paredz iekļaut LPSR Ministru Padomes Prezidija sastāvā Longinu Avdjukeviču.[3565] Kopš minētā brīža Avdjukevičs saņem vairākus apbalvojumus. 1967. gada oktobrī viņš apbalvots ar Sarkanā Karoga ordeni sakarā ar Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 50. gadadienu par sekmīgu uzdevumu izpildi, nodrošinot valsts drošību. 1968. gadā Avdjukevičs saņem jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto Spēku 50 gadi,* bet 1970. gada martā – jubilejas medaļu *Par karavīra varonību*. *Atzīmējot Vladimira Iļjiča Ļeņina 100. dzimšanas dienu*.[3566] LKP CK biroja 1970. gada 7. aprīļa sēdes protokola Nr. 133, §24 izraksts paredz rekomendēt Longinu Avdjukeviču par PSRS Augstākās Padomes Tautību Padomes deputāta kandidātu 311. Madonas vēlēšanu apgabalā.[3567] Tad LKP CK biroja 1971. gada 13. jūlija protokola Nr. 16, §17 izraksts jautājumā par LPSR Ministru Padomes Prezidija sastāvu paredz piekrist LPSR Ministru Padomes priekšlikumam iekļaut LPSR Ministru Padomes Prezidija sastāvā Longinu Avdjukeviču.[3568] 1971. gada augustā seko apbalvojums ar Sarkanā Karoga ordeni par sasniegumiem, nodrošinot valsts drošību valstī.[3569] LKP CK biroja 1974. gada 5. aprīļa sēdes protokola Nr. 74, §2 izraksts paredz rekomendēt Longinu Avdjukeviču par PSRS Augstākās Padomes Tautību Padomes deputāta kandidātu 306. Jēkabpils vēlēšanu apgabalā.[3570] 1975. gada 20. oktobra raksturojums sniedz salīdzinoši bezpersonisku un iepriekšējām rekomendācijām saturiski līdzīgu Longina Avdjukeviča personības un gaitu apraksts, piemēram, atkārtojot, ka Avdjukevičs ir "spējīgs organizators, iniciatīvas bagāts un

[3565] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 41. lp. (LKP CK biroja 1967. gada 18. aprīļa sēdes protokola Nr. 48, §3 izraksts, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[3566] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 2. lp. otra puse.
[3567] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 42. lp. (LKP CK biroja 1970. gada 7. aprīļa sēdes protokola Nr. 133, §24 izraksts, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[3568] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 43. lp. (LKP CK biroja 1971. gada 13. jūlija protokola Nr. 16, §17 izraksts, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[3569] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 2. lp. otra puse.
[3570] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 44. lp. (LKP CK biroja 1974. gada 5. aprīļa sēdes protokola Nr. 74, §2 izraksts, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).

prasīgs vadītājs".[3571] 1976. gada oktobra raksturojums, lai arī ir plašāks nekā iepriekšējais, tomēr atkārto tikai vispārīgu un iepriekšējos raksturojumos iekļauto Longina Avdjukeviča personas datu un gaitu atspoguļojumu.[3572] Vērtējot Avdjukeviča darbu LPSR VDK priekšsēdētāja amatā, parādās jauns formulējums:

> "B. Avdjukeviča vadībā VDK orgāni veic lielu darbu, nodrošinot republikas valsts drošību, īsteno to, pamatojoties uz stingru konstitucionālo normu, sociālistiskās likumības ievērošanu."[3573]

1975. gada maijā Avdjukevičs saņem jubilejas medaļu *30 gadu, kopš uzvaras 1941.–1945. gada Lielajā Tēvijas karā*.[3574] 1976. gada 27. janvāra kadru uzskaites personas lapas sagatavošanas brīdī ir jau ģenerālmajors.[3575] 1976. gada novembrī Longins Avdjukevičs saņem LPSR Augstākās Padomes Prezidija Goda rakstu sakarā ar sešdesmit gadu jubileju;[3576] 1977. gada decembrī saņem Oktobra Revolūcijas ordeni par sekmīgu uzdevumu izpildi, nodrošinot PSRS valsts drošību;[3577] 1978. gada februārī saņem jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto Spēku 60 gadi*. 1980. gada 16. maija steidzamais paziņojums Nr. 4 norāda, ka Longins Avdjukevičs apbalvots ar PSRS VDK rakstu, pamatojoties PSRS VDK priekšsēdētāja Jurija Andropova 1980. gada 20. aprīļa pavēli Nr. 0246.[3578]

LKP CK biroja 1980. gada 21. novembra nolēmums Nr. Б-110/11, kas izriet no LKP CK biroja 1980. gada 20. novembra sēdes protokola Nr. 110, §11, paredz apstiprināt Borisu Pugo par LPSR VDK priekšsēdētāju, atbrīvojot viņu no iepriekšējā ieņemamā amata, kā arī

[3571] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 45. lp. (1975. gada 20. oktobra raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss).
[3572] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 46.–47. lp. (1976. gada oktobra raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss).
[3573] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 47. lp.
[3574] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 2. lp. otra puse.
[3575] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 5. lp. otra puse.
[3576] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 2. lp. otra puse.
[3577] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 2. lp. otra puse.
[3578] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 48., 48. lp. otra puse (1980. gada 16. maija steidzamais paziņojums Nr. 4. Saņemšanu apliecinājis LPSR VDK kadru daļas priekšnieka vietnieks Daniels Potašs). Citviet personas lietā dēvēts par goda rakstu (LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 2. lp. otra puse).

apmierināt Longina Avdjukeviča lūgumu atbrīvot viņu no LPSR VDK priekšsēdētāja amata sakara ar pensionēšanos.[3579]

LPSR Ministru padomes 1980. gada 24. novembra nolēmums Nr. 603, ko parakstījuši priekšsēdētājs Jurijs Rubenis un lietu pārvaldnieks Jānis Šneiders, paredz iecelt Longinu Avdjukeviču par LPSR Ministru Padomes padomnieku.[3580]

1976. gada 27. janvāra kadru uzskaites personas lapā norādīts, ka Longins Avdjukevičs pārzina krievu un latviešu valodu, nav zinātnisko darbu, zinātnisko grādu un izgudrojumu.[3581] Lai gan LKP CK nomenklatūras Longina Avdjukeviča personas lietā daudzviet norādīts, ka Longinam Avdjukevičam bijusi augstākā izglītība,[3582] tomēr, novērtējot reālo izglītības līmeni, jāņem vērā sekojošais. Pirmkārt, Longins Avdjukevičs ieguvis septiņu klašu izglītību, un arī tas secināms vien no vārdiem, personas lietā nav ziņu par konkrētu skolu. Otrkārt, pirmā zināmā mācību vieta ir LKP CK Republikāniskā partijas skola, kur atbilstoši presē pieejamajai informācijai uzņēma personas, kas atbilda sekojošām prasībām:

> "Republikaniskajā partijas skolā pie LK(b)P CK uzņem VK(b)P biedrus (vecumā līdz 40 gadiem, ar vidējo izglītību), kas pārvalda latviešu valodu un izvirzījušies partijas un sabiedriskajā darbā."[3583]

Ievērojot to, ka Avdjukevičam nebija vidējās izglītības, formāli mācības attiecīgajā skolā bija liegtas. Treškārt, lai arī, LKP CK Republikānisko partijas skolu beidzot, persona tolaik ieguva nepabeigtu augstāko izglītību, bet PSKP CK Augstāko partijas skolu beidzot – augstāko izglītību, tomēr mācības PSKP saskaņā ar Latvijas Republikas spēkā esošajām tiesību normām nav augstākā izglītība. Jāsecina, ka LPSR

[3579] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 49. lp. (LKP CK biroja 1980. gada 21. novembra nolēmums Nr. Б-110/11, kas izriet no LKP CK biroja 1980. gada 20. novembra sēdes protokola Nr. 110, §11 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).
[3580] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 50. lp. (LPSR Ministru Padomes 1980. gada 24. novembra nolēmuma Nr. 603, ko parakstījuši priekšsēdētājs Jurijs Rubenis un lietu pārvaldnieks Jānis Šneiders, apliecināta kopija).
[3581] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp.
[3582] Sk., piemēram, LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 4. lp.
[3583] "Republikaniskā partijas skola pie LK(b)P CK", *Cīņa*, Nr. 213, 1946, 12. septembris, 2. lp.

ministra līmeņa amatpersona strādāja ar septiņu klašu izglītību un pieredzi PSKP rindās.

LKP CK nomenklatūras Longina Avdjukeviča personas lieta satur visai vispārīgi raksturotu darbību vēlētās (protams, fiktīvi un nedemokrātiski vēlētās) institūcijās. Kopsavelkot Longins Avdjukevičs bijis LPSR Augstākās Padomes deputāts (3. un 6. sasaukumā), PSRS Augstākās Padomes deputāts (pirmo reizi ievēlēts 1966. gadā, piedalījies 7., 8., 9. un 10. sasaukumā), LKP CK locekļa kandidāts no 1956. līdz 1961. gadam XV, XVI, XVII un XVIII kongresā. LKP CK loceklis (pirmo reizi ievēlēts 1963. gadā, piedalījies XIX, XX, XXI, XXII, XXIII kongresā), PSKP XXIII, XXIV un XXV kongresa delegāts, no 1976. gada janvāra līdz 1981. gada janvārim bijis LKP CK biroja locekļa kandidāts, ievēlēts XXII kongresā, LPSR Augstākās Padomes Prezidija loceklis (ievēlēts 1963. gada martā).[3584]

LKP CK nomenklatūras personas lieta satur salīdzinoši niecīgu un pat pavirši izklāstītu informāciju par Longina Avdjukeviča ģimeni, kas rada pamatotu jautājumu par kritērijiem, kādēļ vieniem salīdzinošā laikā un amatā prasīts sniegt detalizētu un precīzu attiecīgās informācijas izklāstu, bet citi iztikuši vien ar vispārīgu un pat neprecīzu datu minēšanu. Atbilstoši 1976. gada 27. janvāra kadru uzskaites personas lapai Longins Avdjukevičs bija precējies ar Zinaīdu Avdjukeviču, Mihaila meitu, dzimušu 1923. gadā, vienīgais bērns ģimenē – Alla Vasiļjeva, Leonīda meita, dzimusi 1942. gadā.[3585] Tikai pateicoties publiski pieejamajām ziņām, uzzinām, ka Alla Avdjukeviča absolvējusi Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāti 1964. gadā kā "matemātiķe-skaitļotāja".[3586]

1949. gada 1. aprīļa autobiogrāfijas rakstīšanas laikā māte Julija Avdjukeviča bijusi Longina Avdjukeviča apgādībā,[3587] savukārt māsa, kuras vārds un uzvārds nekur personas lietā vispār nav minēti, bijusi strādniece.[3588]

[3584] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 2. lp.

[3585] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 5. lp. otra puse.

[3586] *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes 50 gadi*, atbildīgais redaktors Jānis Porietis. Rīga: Zinātne, 1969, 178. lpp.

[3587] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp. otra puse.

[3588] LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 7. lp. otra puse.

Konkrētajā apskatāmajā personas lietā nav datu par tālākajām Longina Avdjukeviča gaitām. Iespējams, tāpēc ir vietā maza atsauce uz viņa mūža noslēguma godināšanu LKP CK izdevniecības presē. Ievērības cienīga, tādēļ konkrētajā apskatā minama vieta, no kurienes Longins Avdjukevičs izvadīts 1988. gada 13. janvārī (miris 1988. gada 8. janvārī[3589]). Izvadīšana notikusi no LPSR Iekšlietu ministrijas Dzeržinska kultūras nama,[3590] kas bija iekārtots iekšlietu un arī drošības iestāžu darbiniekiem, atradās Veidenbauma ielā 12-a (pagalma ēka Baznīcas ielā 10/12) un iepriekš bija bijis Septītās Dienas Adventistu dievnams, aktu zālē.[3591] Bēru apraksts spilgti un precīzi atspoguļo gan attiecīgo varas struktūru, gan arī atslēgas personas:

> "F. Dzeržinska kultūras nama aktu zāle tērpta sērās.
>
> Šeit novietotais šķirsts ar nelaiķa mirstīgajām atliekām slīgst ziedos. Pie postamenta – vainagi no Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija un republikas Ministru Padomes, Latvijas PSR Valsts drošības komitejas, darba kolektīviem un sabiedriskajām organizācijām. Uz sarkaniem spilventiņiem — valsts apbalvojumi, ko L. Avdjukevičs saņēmis par nopelniem Dzimtenes labā.
>
> Sēru melodijām skanot, skumjā klusumā no nelaiķa atvadās partijas, padomju un komjaunatnes darbinieki, karavīri, partijas un partizānu kustības veterāni, republikas
>
> Valsts drošības komitejas darbinieki [..], citu tiesību aizsardzības orgānu, kā arī uzņēmumu un sabiedrisko organizāciju pārstāvji.
>
> Goda sardzē stājas biedri B. Pugo. E. Auškaps, A. Briļs, J. Rubenis, V. Soboļevs, J. Vagris un S. Zukulis.
>
> [..] Raiņa kapi Rīgā. Šeit notika sēru mītiņš. Tajā runāja Latvijas republikāniskās kara un darba veterānu padomes priekšsēdētājs V. Krūmiņš, Latvijas PSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja

[3589] "Longins Avdjukevičs", *Cīņa*, Nr. 8, 1988, 10. janvāris, 3. lpp.
[3590] "L. Avdjukeviča bēres", *Cīņa*, Nr. 11, 1988, 14. janvāris, 4. lpp.
[3591] Sk. plašāk: *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras.* Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, redaktores piezīmes 1204. atsaucē.

> vietnieks E. Johansons, Latvijas PSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes nodaļas vadītājs R. Seņkāns, republikas Zinātņu akadēmijas galvenais zinātniskais sekretārs Padomju Savienības Varonis akadēmiķis V. Samsons un atvaļinātais ģenerālmajors J. Lukaševičs. [..]
>
> Sēru mītiņš beidzies. Šķirstu ar L. Avdjukeviča mirstīgajām atliekām ielaiž kapā. Rīb karavīru salūta zalves. Orķestris atskaņo Padomju Savienības un Latvijas PSR valsts himnas. Uz kapa kopiņas klājas vainagi un ziedi."[3592]

Goda sardzes, runu personālijas parāda PSKP filiāles elites funkcionāru attieksmi okupētajā Latvijā pret pensionēta VDK ģenerālmajora, kurš dienējis *čekā* no 1955. gada līdz 1980. gadam, lomu un prestižu viņu aprindās vēl Trešās Atmodas sākuma posmā.

[3592] "L. Avdjukeviča bēres", *Cīņa*, Nr. 11, 1988, 14. janvāris, 4. lpp.

Ieskats Borisa Pugo Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Boriss Pugo, Kārļa dēls, dzimis 1937. gada 19. februārī Kaļiņinā (tagad Tvera), latvietis. Savā Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras personas lietas[3593] 1974. gada 13. novembra kadru uzskaites personas lapā Pugo min, ka dzimis kalpotāju ģimenē.[3594] 1968. gada 5. februāra autobiogrāfijā Pugo norāda, ka ģimene mainīja dzīvesvietu un pārcēlās uz Rīgu 1940. gadā sakarā ar tēva – boļševiku revolucionāra, Pētera Stučkas Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas kaujinieka, Komunistiskās internacionāles pagrīdnieka, PSRS spiega Latvijas Republikā, PSRS Iekšlietu Tautas komisariāta dienesta veterāna Kārļa Pugo (1896–1955) – pārcelšanu partijas darbā. Padomju Sociālistisko Republiku Savienībai (PSRS) iesaistoties Otrā pasaules kara darbībā, ģimene evakuējās uz Kirovu, bet 1943. gadā pārcēlās uz Maskavu, kur Pugo sāka skolas gaitas.[3595] 1948. gadā Pugo ģimene atkal atgriezās Rīgā.[3596] 1951. gadā Boriss Pugo kļuva par Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) biedru,[3597] tad arī sāka mācības vidusskolā.[3598]

[3593] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l. (LKP CK nomenklatūras Borisa Pugo personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot atsevišķus dokumentus, kuru veidlapās minēts institūcijas nosaukums arī latviešu valodā.

[3594] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. lp. (1974. gada 13. novembra kadru uzskaites personas lapa).

[3595] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 9. lp. (1974. gada 1. decembra autobiogrāfija).

[3596] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 8. lp. (1968. gada 5. februāra autobiogrāfija).

[3597] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 8. lp.

[3598] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 9. lp.

Uzreiz pēc skolas beigām,[3599] 1955. gada septembrī, pēc tēva nāves,[3600] sācis studijas Latvijas Valsts universitātē, kur tēvs Kārlis Pugo bija bijis prorektors un kur studējis līdz 1958. gada jūlijam,[3601] kad daļu no iepriekš Latvijas Valsts universitātes īstenotajām studiju programmām nodeva tikko izveidotajam Rīgas Politehniskajam institūtam.[3602] Ievērojot minēto, no 1958. gada augusta līdz 1960. gada jūlijam Boriss Pugo turpināja studijas jau Rīgas Politehniskajā institūtā,[3603] pabeidzot mašīnbūves tehnoloģijas, metālgriešanas darba galdu un instrumentu specialitāti un iegūstot inženiera mehāniķa kvalifikāciju un krūšu nozīmi Nr. 97.[3604] Savā kadru uzskaites personas lapā uz jautājumu par zinātnisko darbu un izgudrojumu esību Pugo norādīja, ka viņam piederot izgudrojumi. Acīmredzot tas saistīts ar viņa darbu Rīgas elektromašīnbūves rūpnīcas (RER) speciālajā konstruktoru birojā, kur parasti izstrādāja jaunās tehnoloģijas un kur, vēl būdams students, 1959. gada decembrī sāka strādāt par inženieri tehnologu[3605].[3606] Tomēr arī vēlāk, mainot nodarbi, spriežot pēc publikācijām presē, Pugo piedalījies izgudrojumu radīšanas procesā, piemēram, veļas mašīnas *Rīga-7* pilnveidošanā.[3607] Savā kadru uzskaites personas lapā uz jautājumu par svešvalodu zināšanām norādīja, ka zina angļu valodu tik daudz, cik ar vārdnīcas palīdzību.[3608]

Rīgas elektromašīnbūves rūpnīcā Boriss Pugo strādāja līdz 1961. gada oktobrim. Turpat darbojās kā Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) pirmorganizācijas sekretārs.[3609] 1961.

[3599] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 8. lp.

[3600] Kārlis Pugo miris 1955. gada 22. aprīlī, tobrīd viņš bija LKP CK loceklis, LKP CK Republikāniskās partijas skolas direktors, Rīgas pilsētas Darbaļaužu deputātu padomes deputāts. "Kārlis Pugo", *Cīņa*, 1955, 24. aprīlis.

[3601] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. lp. otra puse.

[3602] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 8. lp.

[3603] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. lp. otra puse.

[3604] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 11. lp. (Rīgas Politehniskā institūta 1960. gada 22. jūnija diploms Nr. 147675).

[3605] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 8. lp.

[3606] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. lp. otra puse.

[3607] Starokonstantinovskis, G. "Jauno racionalizatoru mēnesis", *Padomju Jaunatne*, 1962, 18. aprīlis.

[3608] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. lp.

[3609] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. lp. otra puse.

gadā Pugo apprecējās[3610] ar Valentīnu, Ivana meitu [Golubevu – lietā šis uzvārds, tāpat kā sievas vecāku uzvārds, neparādās – *K. J.*], dzimušu 1938. gadā, kura 1968. gadā strādāja Maskavas Enerģētikas institūtā,[3611] bet atbilstoši 1974. gada 1. decembra autobiogrāfijai veica zinātnisko un pedagoģisko darbu.[3612] No 1961. gada oktobra turpināja darbu kā LĻKJS Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona otrais un tad pirmais sekretārs.[3613] Spriežot pēc 1975. gada 12. augusta dokumenta, kas papildina 1974. gada 13. novembra kadru uzskaites personas lapā norādīto informāciju par ārzemju braucieniem, šajā laikā, 1962. gadā, Boriss Pugo delegācijas sastāvā pirmo reizi devās uz ārzemēm, uz Somijas Republiku, lai apmeklētu Vispasaules jaunatnes un studentu festivālu.[3614] Dokumentā kļūdaini norādīts, ka apmeklēts IX festivāls, faktiski no 1962. gada 28. jūlija līdz 6. augustam Helsinkos norisinājās VIII festivāls, ko LPSR Valsts drošības komitejas izdevums *Dzimtenes Balss* raksturoja sekojoši:

> "Plašās jaunatnes aprindās visā pasaulē tas jau ieguvis MIERA UN DRAUDZĪBAS festivāla nosaukumu."[3615]

1962. gadā piedzimis dēls[3616] Vadims Pugo.[3617] Nekas vairāk par dēlu personas lietā nav minēts.[3618]

[3610] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 9. lp. otra puse.
[3611] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 8. lp. otra puse.
[3612] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 9. lp. otra puse.
[3613] Atbilstoši VĻKJS CK raksturojumam, rekomendējot Borisu Pugo LKP Rīgas pilsētas komitejas organizatoriskā darba nodaļas vadītāja amatam, kopš 1961. gada novembra Pugo ieņēma pirmā sekretāra amatu, bet no 1962. gada septembra bija pirmais sekretārs. LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 14. lp.
[3614] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 6. lp. (1975. gada 12. augusta dokuments, kas papildina 1974. gada 13. novembra kadru uzskaites personas lapā norādīto informāciju par ārzemju braucieniem).
[3615] "Dzīves jaunradei, draudzībai un mieram", *Dzimtenes Balss*, 1962, 17. jūnijs.
[3616] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 9. lp. otra puse.
[3617] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 8. lp. otra puse.
[3618] To, kur mācījās Vadims Pugo, vai un kādās jomās guva panākumus, var spriest vien pēc presē pieejamās informācijas. Piemēram, atbilstoši 1978. gada 13. janvāra rakstam *Padomju Jaunatnē* Vadims Pugo esot mācījies attiecīgajā laika periodā Rīgas 13. vidusskolā, kur mācības norisinājās krievu valodā, bija viens no labākajiem jaunatnes vieglatlētiem 1977. gadā. Jaunzeme, Irma. "Latvijas PSR 10 labākie jaunatnes vieglatlēti 1977. gadā", *Padomju Jaunatne*, 1978, 13. janvāris.

No 1963. gada jūlija līdz 1968. gada februārim Boriss Pugo bija VĻKJS CK komjaunatnes organizāciju nodaļas sektora vadītāja vietnieks Maskavā.[3619] 1963. gada jūlijā Pugo kļuva par Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) biedru (1973. gada parauga partijas biedra karte Nr. 00008204).[3620] Šajā laikā, 1966. gadā, Padomju Savienības un Čehoslovakijas draudzības biedrības sastāvā apmeklēja Čehoslovākiju.[3621] Jau nākamajā 1967. gadā vadīja tūristu grupu uz Dienvidslāvijas Sociālistisko Federatīvo Republiku, bet 1968. gadā – jaunatnes delegāciju uz Franciju.[3622] Raksturojot darbu VĻKJS CK komjaunatnes organizāciju nodaļas sektora vadītāja vietnieka amatā, norādīts, ka Boriss Pugo izceļas ar "dziļu idejisku pārliecību un darba mīlestību",[3623] sevišķu uzmanību esot veltījis komjaunatnes organizāciju darbinieku un aktīvistu atlasei un audzināšanai, pilnveidojot stilu un metodes, kā arī pievērsis uzmanību jaunu un iedarbīgu prakšu meklējumiem un to ieviešanai dzīvē.[3624] VĻKJS CK sniegtajā raksturojumā norādīts, ka Boriss Pugo apbalvots ar VĻKJS CK Goda rakstu un nozīmi *Par aktīvu darbu komjaunatnē*.[3625]

1968. gada februārī Boriss Pugo atgriezās Rīgā,[3626] kur līdz 1969. gada aprīlim bija LKP Rīgas pilsētas komitejas Organizatoriskā darba nodaļas vadītājs. Minētā darba novērtējums atrodams LKP CK pirmā sekretāra Augusta Vosa 1969. gada 10. aprīlī parakstītajā raksturojumā. Tas ir salīdzinoši īss, tomēr ļauj secināt, ka Boriss Pugo,

---

[3619] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. lp. otra puse.

[3620] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. lp.

[3621] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 6. lp. Saistībā ar Klementa Gotvalda (*Klement Gottwald*, 1896–1953) – Čehoslovākijas Komunistiskās partijas līdera, Čehoslovākijas ministru prezidenta un prezidenta līdz savai nāvei – septiņdesmit gadu jubilejas svinībām. Sk.: "Klementa Gotvalda piemiņai", *Cīņa*, 1966, 25. novembris.

[3622] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 6. lp.

[3623] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 14. lp.

[3624] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 14. lp.

[3625] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 14. lp.

[3626] Sk. LKP Rīgas pilsētas komitejas nolēmumu, kas pieņemts ar LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1968. gada 6. februāra protokolu Nr. 49, §1, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Zitmanis un kur ierosināts apstiprināt Borisu Pugo par LKP Rīgas pilsētas Organizatoriskā darba nodaļas vadītāju (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 12. lp.), kā arī LKP CK izrakstu par LKP CK biroja 1968. gada 13. februāra protokolu Nr. 76, §21, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 12. lp.).

arī veicot Organizatoriskā darba nodaļas vadītāja amatu, lielu uzmanību veltījis kadru atlasei un virzīšanai, kā arī prasmīgi virzījis partijas pirmorganizācijas tā, lai tās stiprinātu un celtu to kaujas gatavību.[3627] No 1969. gada aprīļa[3628] bija LĻKJS CK pirmais sekretārs, šo amatu viņš pildīja līdz 1970. gada jūnijam, un LĻKJS CK biroja loceklis.[3629] 1970. gada aprīlī LKP CK otrā sekretāra Nikolaja Beluhas Maskavas rajona kara komisariātam sniegtais raksturojums par Borisu Pugo, pildot LĻKJS CK pirmā sekretāra pienākumus, satur skopas ziņas. Galvenais uzsvars likts uz to, ka Pugo esot izpelnījies lielu autoritāti un cieņu LPSR jauniešu vidū un ka ir labs jauniešu organizators.[3630]

No 1970. gada jūnija Boriss Pugo atkal pārcēlās uz Maskavu,[3631] kur pildīja VĻKJS CK sekretāra pienākumus, tad īsu brīdi no 1974. gada aprīļa līdz 1974. gada novembrim kļuva par PSKP CK inspektoru.[3632] No 1970. gada līdz laikam, kad atgriezās Rīgā 1974.

[3627] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 16. lp. (LKP CK pirmā sekretāra Augusta Vosa 1969. gada 10. aprīlī parakstīts raksturojums).

[3628] LĻKJS CK 1969. gada 21. aprīļa plēnumā ievēlēts par LĻKJS CK pirmo sekretāru. LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 17. lp. (izraksts no LĻKJS CK 1969. gada 21. aprīļa plēnuma lēmuma). LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1969. gada 25. aprīļa sēdes protokola Nr. 28, §14 izrakstā, ko parakstījis otrais sekretārs Nikolajs Beļančevs, norādīts, ka nolemts lūgt atbrīvot Borisu Pugo no organizatoriskā darba nodaļas vadītāja amata sakarā ar iecelšanu LĻKJS CK pirmā sekretāra amatā (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 18. lp.). LKP CK biroja 1969. gada 29. aprīļa sēdē, kura protokola Nr. 116, §12 izrakstu parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, bija nolemts sakarā ar Borisa Pugo ievēlēšanu LĻKJS CK pirmā sekretāra amatā atbrīvot Leonardu Bartkeviču (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 19. lp.). LKP CK biroja 1969. gada 27. maija sēdē, kuras protokola Nr. 120, §18 izrakstu parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, Boriss Pugo atbrīvots no partijas organizatoriskā darba nodaļas vadītāja amata sakarā ar ievēlēšanu LĻKJS CK pirmā sekretāra amatā (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 20. lp.).

[3629] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 17. lp.

[3630] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 21. lp. (LKP CK otrā sekretāra Nikolaja Beluhas 1970. gada aprīlī parakstītais un Maskavas rajona kara komisariātam domātais raksturojums).

[3631] LKP CK biroja 1970. gada 2. jūnija sēdē, kuras protokola Nr. 161, §3 izrakstu parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, nolemts atbrīvot Borisu Pugo no LĻKJS CK pirmā sekretāra amata sakarā ar pārcelšanu citā darbā, lūdzot to apstiprināt PSKP CK. LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 22. lp.

[3632] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. lp. otra puse.

gada novembrī, bija VĻKJS CK biroja loceklis[3633] un ieņemamo amatu ietvaros aktīvi apceļoja pasauli.[3634] 1970. gadā vadīja VĻKJS CK delegāciju uz Kanādu un Bulgārijas Tautas Republiku, 1971. gadā – uz Vjetnamas Demokrātisko Republiku, Vācijas Demokrātisko Republiku un Bulgārijas Tautas Republiku. Šajā pašā gadā kā VĻKJS CK delegācijas dalībnieks devās arī uz Vācijas Demokrātisko Republiku. 1972. gadā vadīja VĻKJS CK delegāciju uz Korejas Tautas Demokrātisko Republiku, Čehoslovākijas Sociālistiskās Republikas, Mongolijas Tautas Republiku un Vācijas Federatīvo Republiku. Šajā pašā gadā devās atpūtā uz Kubu. 1973. gadā vadīja VĻKJS CK delegāciju uz Ungārijas Tautas Republiku, Polijas Tautas Republiku un Dienvidslāvijas Sociālistisko Federatīvo Republiku. Šajā pašā gadā VĻKJS CK delegācijas sastāvā devās uz Vācijas Demokrātisko Republiku, uz X Vispasaules jaunatnes un studentu festivālu,[3635] kas šoreiz norisinājās Berlīnē.[3636] 1974. gadā vadīja VĻKJS CK delegāciju uz Ungārijas Tautas Republiku, piedalījās PSKP CK delegācijas sastāvā uz Čehoslovākijas Sociālistisko Republiku.[3637] Šajā laikā, spriežot pēc 1974. gada 13. novembra kadru uzskaites personas lapā norādītās informācijas, izpelnījies par savu darbu un amata ietvaros veikto 1970. gadā jubilejas medaļu *Par varonīgu darbu. Atzīmējot V. I. Ļeņina 100. dzimšanas dienu*, *Atzinības zīmi*,[3638] kā arī Bulgārijas Tautas Republikas, Čehoslovākijas Sociālistiskās Republikas un Mongolijas Tautas Republikas apbalvojumus.[3639]

[3633] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[3634] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 6. lp.
[3635] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 6. lp.
[3636] "X Vispasaules jaunatnes un studentu festivāls", *Cīņa*, 1973, 4. augusts; "X Vispasaules jaunatnes un studentu festivāls Berlīnē", *Padomju Jaunatne*, 1973, 8. augusts.
[3637] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 6. lp.
[3638] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 33. lp. (LKP Rīgas pilsētas komitejas raksturojums).
[3639] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 7. lp. otra puse, 35. lp. (LKP CK biroja 1976. gada 28. septembrī apstiprinātais raksturojums).

1974. gada novembrī atgriezies Rīgā,[3640] kur pildīja LKP CK partijas organizatoriskā darba nodaļas vadītāja amatu.[3641] 1975. gadā devās uz Vācijas Demokrātisko Republiku Rostokas apriņķi kā LKP CK delegācijas vadītājs.[3642] 1975. gada jūlijā Pugo kļuva par LKP Rīgas pilsētas komitejas pirmo sekretāru;[3643] 1975. gadā – arī par LKP CK biroja locekli.[3644] 1975. gada 25. jūlijā LKP CK biroja apstiprinātajā lakoniskajā raksturojumā par Borisu Pugo atrodami vien standartizēti un labvēlīgi formulējumi, piemēram, politiski izglītots, principiāls, enerģisks, prasīgs, labs organizators.[3645] Daudz plašāks ir LKP CK vajadzībām sagatavotais LKP Rīgas pilsētas komitejas sniegtais

[3640] Saskaņā ar PSKP CK ģenerālsekretāra 1974. gada 28. oktobra lēmumu Nr. 144/79-rc *Par b. Pugo B. K.* Boriss Pugo nosūtīts LKP CK rīcībā, lai izmantotu vadošā partijas darbā, atbrīvojot viņu no ieņemamā amata. LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 23. lp. (lēmuma citāts).

[3641] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. lp. otra puse. Saskaņā ar LKP CK biroja 1974. gada nolēmumu Nr. Б-89/49, kas izriet no 1974. gada 31. oktobra protokola Nr. 89, §49 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, Boriss Pugo tika apstiprināts par LKP CK partijas Organizatoriskā darba nodaļas vadītāju, atbrīvojot no šā amata Leonīdu Bartkeviču sakarā ar došanos mācībās. LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 24. lp.

[3642] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 6. lp.

[3643] LKP CK biroja 1975. gada 7. jūlija nolēmumā Nr. Б-106/7, kas izriet no 1975. gada 2. jūlija sēdes protokola Nr. 106, 7, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, Boriss Pugo rekomendēts par LKP Rīgas pilsētas komitejas pirmo sekretāru (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 27. lp.). Atbilstoši LKP Rīgas pilsētas komitejas plēnuma 1975. gada 11. jūlija nolēmumam Nr. 3167c, kas izriet no 1975. gada 4. jūlija protokola Nr. VIII un ko parakstījis otrais sekretārs Aleksandrs Karcevs, Boriss Pugo ievēlēts par LKP Rīgas pilsētas komitejas pirmo sekretāru, atbrīvojot Ēriku Auškapu sakarā ar viņa ievēlēšanu LKP CK sekretāra amatā, un lūgts LKP CK apstiprināt attiecīgo nolēmumu (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 28. lp.). Saskaņā ar LKP CK biroja 1975. gada 21. jūlija nolēmumu Nr. Б-107/3r, kas izriet no 1975. gada 21. jūlija protokola Nr. 107, §3r un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, Boriss Pugo atbrīvots no LKP CK partijas organizatoriskā darba nodaļas vadītāja amata sakarā ar pāreju citā darbā (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 29. lp.). Atbilstoši LKP CK biroja 1975. gada 28. jūlija nolēmumam Nr. Б-107/22, kas izriet no 1975. gada 25. jūlija sēdes protokola Nr. 107, §22 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, Boriss Pugo apstiprināts par LKP Rīgas pilsētas komitejas pirmo sekretāru (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 30. lp.).

[3644] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp.

[3645] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 31. lp. (1975. gada 25. jūlijā LKP CK biroja apstiprināts raksturojums).

raksturojums, kur līdzās plašam aprakstam par piecgades sasniegumiem un Borisa Pugo neatņemamo ieguldījumu, minēts arī, ka Boriss Pugo esot ieguldījis darbu partijas organizāciju cīņas spara palielināšanai pilsētā, to ietekmes vairošanai uz saimniecisko un kultūras celtniecību.[3646] Raksturojums saskan arī ar 1976. gada aprīlī saņemto *Darba Sarkanā Karoga ordeni* par sasniegtajiem panākumiem, izpildot devītās piecgades uzdevumus.[3647] Šajā laikā arī saņemts Augstākās Padomes Prezidija Goda raksts.[3648] LKP CK biroja 1976. gada 28. septembrī apstiprinātajā raksturojumā, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, Boriss Pugo ir salīdzinoši plaši un pozitīvi raksturots.[3649]

LKP Rīgas pilsētas komitejas pirmā sekretāra amatā Boriss Pugo bija līdz 1976. gada oktobrim, kad viņu atkal pārcēla uz Maskavu,[3650] atbrīvojot 1977. gada 19. aprīlī reizē no LKP CK biroja locekļa kandidāta amata sakarā ar darbu ārpus LPSR,[3651] lai tur pildītu PSRS Valsts drošības komitejas (VDK) inspekcijas pārvaldes nodaļas vadītāja amatu. Minētā amata pildīšanu Boriss Pugo apvienoja ar mācībām Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajā Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā Maskavā, kur viņš no 1976. gada 26. oktobra līdz 1977. gada 12. maijam apmeklēja speciālo vadošā valsts drošības struktūru operatīvā sastāva sagatavošanu.[3652] PSRS VDK inspekcijas pārvaldes nodaļas vadītāja amatā Pugo bija līdz 1977. gada jūnijam, kad viņu pārcēla uz Rīgu, lai tur pildītu LPSR VDK

[3646] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 32.–33. lp. (LKP Rīgas pilsētas komitejas raksturojums).
[3647] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp. otra puse.
[3648] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp. otra puse.
[3649] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 34.–35. lp. (LKP CK biroja 1976. gada 28. septembrī apstiprinātais raksturojums).
[3650] Saskaņā ar LKP CK biroja 1976. gada 20. oktobra nolēmumu Nr. Б-17/59, kas izriet no 1976. gada 19. oktobra protokola Nr. 17, §59 un ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss, Borisu Pugo atbrīvo no LKP CK Rīgas pilsētas komitejas pirmā sekretāra pienākumiem sakarā ar pāreju uz darbu PSRS VDK. LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 36. lp.
[3651] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 37. lp. (izraksts no LKP CK IV plēnuma 1977. gada 19. aprīļa protokola Nr. IV, §3).
[3652] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 4. lp. otra puse.

priekšsēdētāja pirmā vietnieka amatu.[3653] Sakarā ar partijas karjeras maiņas ieceri Borisam Pugo piešķirta pulkveža dienesta pakāpe, pamatojoties uz PSRS VDK 1976. gada 12. oktobra lēmumu Nr. 656.[3654] Ievērojams, ka LKP CK nomenklatūras Borisa Pugo personas lietā ir samērā skopas ziņas par viņa dienesta gaitām. Kadru uzskaites personas lapā minēts vien, ka Boriss Pugo dienējis PSRS Bruņoto spēku autoceļu karaspēka daļā, politiskajā sastāvā, iegūstot vecākā leitnanta dienesta pakāpi.[3655] Dienesta gaitas LPSR VDK novērtētas ar vairākām medaļām, sākot ar 1977. gada decembrī saņemto II pakāpes medaļu *Par nevainojumu dienestu.* 1978. gada februārī Pugo saņēma jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto Spēku 60 gadi.*[3656] Īsi pirms paaugstinājuma 1980. gada 8. oktobrī Boriss Pugo apbalvots ar *Sarkanās Zvaigznes ordeni* par aktīvu līdzdalību XXII Olimpisko spēļu sagatavošanā un novadīšanā.[3657] 1980. gada novembrī Borisu Pugo iecēla par LPSR VDK priekšsēdētāju,[3658] amatu viņš pilda līdz 1984. gada aprīlim. Šajā

[3653] LPSR VDK 1977. gada 6. jūnija vēstulē Nr. 3/1260 LKP CK priekšsēdētājs Longins Avdjukevičs lūdz apstiprināt Borisu Pugo par LPSR VDK priekšsēdētāja pirmo vietnieku (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 38. lp). 1977. gada 9. jūnijā Nr. 7/083-21 LPSR Ministru Padome sniedz priekšlikumu LKP CK apstiprināt Borisu Pugo par LPSR VDK priekšsēdētāja pirmo vietnieku. Minēto priekšlikumu parakstījis LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs Jurijs Rubenis (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 39. lp.). LKP CK biroja 1977. gada 15. jūnija nolēmumā Nr. Б-29/34, kas izriet no 1977. gada 14. jūnija sēdes protokola Nr. 29, §34, Boriss Pugo apstiprināts LPSR VDK priekšsēdētāja pirmā vietnieka amatā (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 40. lp.). LPSR Ministru Padome savā 1977. gada 27. jūnija nolēmumā Nr. 393 iecēla Borisu Pugo LPSR VDK priekšsēdētāja pirmā vietnieka amatā (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 41. lp.).

[3654] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 42. lp., 42. lp. otra puse (1980. gada 17. marta steidzamais paziņojums Nr. 1, kas pamatots ar personas lietu).

[3655] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 7. lp. otra puse.

[3656] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp. otra puse.

[3657] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp. otra puse, 45. lp., 45. lp. otra puse (1980. gada 28. oktobra steidzamais paziņojums Nr. 305 par PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1980. gada 8. oktobra rīkojumu Nr. 3051-X).

[3658] Saskaņā ar LKP CK biroja 1980. gada 21. novembra nolēmumu Nr. Б-110/11, kas izriet no 1980. gada 20. novembra protokola Nr. 110, §11, Boriss Pugo apstiprināts par LPSR VDK priekšsēdētāju un no šā amata atbrīvots Longins Avdjukevičs sakarā ar pensionēšanos (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 46. lp.). 1980. gada 1. decembrī, pamatojoties uz LPSR Augstākās Padomes 1980. gada 21. novembra rīkojumu *Par b. Pugo B. K. iecelšanu par Latvijas PSRS Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju*,

laikposmā Pugo saņēma vairākus apbalvojumus un atzinības: 1980. gada 15. jūlijā LKP CK birojs izteica pateicību par lielu organizatorisko un politisko darbu, izrādot iniciatīvu, gatavojoties un vadot svētku norises sakarā ar "40. gadadienu kopš padomju varas atjaunošanas Latvijā" svinībām[3659]; 1980. gada 15. decembrī – medaļu *Par izcilību PSRS valsts robežu aizsardzībā* par aktīvu palīdzību robežapsardzes karaspēkam viņu kaujas darbā, aizsargājot PSRS valsts robežu;[3660] 1981. gada 11. martā – medaļu *Par cīņas sadraudzības nostiprināšanu* par nopelniem cīņas sadraudzības nostiprināšanā, nodrošinot valsts drošību sociālistiskajās un citās draudzīgajās valstīs;[3661] 1981. gada decembrī – I pakāpes medaļu *Par nevainojumu dienestu*;[3662] 1982. gada 18. decembrī – Atzinības rakstu par izrādīto iniciatīvu un uzstājību, izpildot operatīvos dienesta uzdevumus, un sakarā ar PSRS izveidošanas 60 gada dienu[3663]. Laika ziņā apbalvošana ar medaļu *Par izcilību PSRS valsts robežu aizsardzībā* un ģenerālmajora dienesta pakāpes piešķiršana atšķiras tikai par vienu dienu, pēdējā noteikta – 1980. gada 16. decembrī.[3664] 1980. gada 2. oktobra LKP CK pirmā sekretāra Augusta Vosa parakstītais raksturojums sniedz ieskatu Borisa Pugo panākumos VDK. Lai gan raksturots lakoniski, tomēr no minētā visai precīzi var konstatēt, ka līdzšinējais vadošais komjaunatnes un partijas darbs nav bijis šķērslis, jo ir ātri apguvis "darba specifiku jaunajā jomā" un "ar lielu atbildības sajūtu un ar

LPSR Ministru Padome nolemj atbrīvot Borisu Pugo no līdzšinējiem priekšsēdētāja vietnieka pienākumiem (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 47. lp., LPSR Ministru Padomes 1980. gada 1. decembra nolēmums Nr. 614, ko parakstījis priekšsēdētājs Jurijs Rubenis un lietu pārvaldnieks Jānis Šneiders).

[3659] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 43. lp. (izraksts no LKP CK biroja 1980. gada 15. jūlija sēdes protokola Nr. 100, §2, ko parakstījis pirmais sekretārs Augusts Voss).

[3660] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp. otra puse, 49. lp., 49. lp. otra puse (1981. gada 27. marta paziņojums Nr. 9 par PSRS VDK 1980. gada 15. decembra pavēli Nr. 236).

[3661] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 48. lp., 48. lp. otra puse (1981. gada 24. marta steidzamais paziņojums Nr. 8 par PSRS VDK 1981. gada 11. marta pavēli Nr. 0110).

[3662] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp. otra puse.

[3663] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 51. lp., 51. lp. otra puse (1982. gada 30. decembra steidzamais paziņojums Nr. 22 par PSRS VDK 1982. gada 18. decembra pavēli Nr. 0769).

[3664] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 4. lp. otra puse.

zināšanām par [konkrēto] darbu vada uzticēto jomu un sasniedz konkrētus pozitīvus rezultātus". Rezumējot norādīts, ka Boriss Pugo esot izpelnījies "pelnītu autoritāti republikas padomju partijas aktīva vidū".[3665] Sākot ar 1981. gada janvāri un līdz 1984. gada aprīlim, Pugo ir LKP CK biroja locekļa kandidāts.[3666]

1984. gada aprīlī notiek karjeras pavērsiens,[3667] proti, Boriss Pugo kļūst par LKP CK pirmo sekretāru. Šajā amatā viņš atrodas līdz 1988. gada oktobrim.[3668] Saskaņā ar 1984. gada aprīļa nolēmumu Nr. П-XIII, kas pamatojas uz LKP CK XIII plēnuma 1984. gada 14. aprīļa lēmumu un ko parakstījis otrais sekretārs Viktors Dmitrijevs, Boriss Pugo ir pārcelts no LKP CK biroja kandidāta amata uz LKP CK biroja locekļa amatu.[3669] 1984. gada 14. aprīlī LKP CK apstiprinātais raksturojums, ko parakstījis otrais sekretārs Viktors Dmitrijevs, faktiski neko konkrētu un jaunu nepasaka par Borisu Pugo. Tas ietur līdzšinējo lakonismu, norādot uz Pugo kā cilvēku, kas pieredzējis "lielu skolu partijas, komjaunatnes, valsts darbā" un pierādījis sevi kā "uzticamu partijai komunistu".[3670] Izmaiņas Borisa Pugo karjerā ne tikai skāra Augustu Vosu, kas ir bijis priekštecis LKP CK pirmā sekretāra amatā un reizē tiešs Borisa Pugo virzītājs, bet arī Staņislavu Zukuli, ko pēc Borisa

[3665] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 44. lp. (1980. gada 2. oktobrī LKP CK pirmā sekretāra Augusta Vosa parakstītais raksturojums).
[3666] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp.
[3667] LKP CK biroja 1984. gada 17. aprīļa nolēmumā Nr. Б-87/1, kas izriet no 1984. gada 14. aprīļa protokola Nr. 87, §1 un ko parakstījis otrais sekretārs Viktors Dmitrijevs, rekomendēts par LKP CK pirmo sekretāru ievēlēt Borisu Pugo, atbrīvojot no amata sakarā ar pāriešanu citā darbā Augustu Vosu (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 52. lp.). Saskaņā ar 1984. gada 17. aprīļa nolēmumu Nr. П-XIII, kas pamatojas uz LKP CK XIII plēnuma 1984. gada 14. aprīļa lēmumu un ko parakstījis otrais sekretārs Viktors Dmitrijevs, Boriss Pugo ir ievēlēts par LKP CK pirmo sekretāru, bet Augusts Voss – atbrīvots sakarā ar pāriešanu citā darbā (LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 54. lp.).
[3668] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 1. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai).
[3669] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 1. lp. otra puse, 55. lp. (1984. gada aprīļa nolēmums Nr. П-XIII, kas pamatojas uz LKP CK XIII plēnuma 1984. gada 14. aprīļa lēmumu un ko parakstījis otrais sekretārs Viktors Dmitrijevs).
[3670] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 53. lp. (1984. gada 14. aprīlī LKP CK apstiprinātais raksturojums, ko 1984. gada 17. aprīlī parakstījis otrais sekretārs Viktors Dmitrijevs).

Pugo iecēla LPSR VDK priekšsēdētāja amatā.[3671] Papildus minētajam 1984. gada martā Boriss Pugo kļūst par PSRS Augstākās Padomes deputātu. 1984. gada 6. jūnijā Pugo ieceļ par Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā Baltijas kara apgabala Kara padomes locekli. Šajā sakarā vēl 1981. gada martā sniegts LKP CK pirmā sekretāra Augusta Vosa parakstītais raksturojums.[3672] Tomēr tikai 1984. gada 12. jūnija PSRS aizsardzības ministra pavēlē Nr. 0402 noteikts, ka kopš 1984. gada 6. jūnija Boriss Pugo ir apstiprināts par Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā Baltijas kara apgabala Kara padomes locekli, reizē atbrīvojot Augustu Vosu no attiecīgā amata sakarā ar pāriešanu citā darbā.[3673] No 1984. gada 14. jūnija līdz 1985. gada 29. martam Pugo bija LPSR Augstākās Padomes Prezidija loceklis, bet no 1986. gada februāra pildīja PSKP CK locekļa amatu.[3674] 1987. gada 18. februārī Boriss Pugo apbalvots ar Ļeņina ordeni par lieliem nopelniem Komunistiskās partijas un Padomju valsts labā un sakarā ar piecdesmit gadu jubileju,[3675] bet 1988. gada 28. janvārī viņam piešķirta jubilejas medaļa *PSRS Bruņoto Spēku 70 gadi*.[3676] Līdz ar karjeras izmaiņām Boriss Pugo atkal aktīvi apmeklēja ārzemes: 1984. gadā vadīja LKP CK

[3671] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 56. lp. (LPSR Ministru Padomes 1984. gada 21. maija priekšlikums Nr. 7.2-12-64 par Staņislava Zukuļa, Viktora dēla, apstiprināšanu par LPSR VDK priekšsēdētāju, ko parakstījis priekšsēdētājs Jurijs Rubenis). LKP CK biroja 1984. gada 22. maija nolēmums Nr. Б-90/10, kas pamatojas uz 1984. gada 22. maija protokolu Nr. 90, §10 un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo, paredzēja Staņislava Zukuļa iecelšanu par LPSR VDK priekšsēdētāju, pamatojoties uz PSKP CK 1984. gada 14. maija nolēmumu, atbrīvojot viņu no LPSR VDK 5. daļas priekšnieka amata. Reizē šajā nolēmumā Boriss Pugo ir atbrīvots no LPSR VDK priekšsēdētāja amata sakarā ar pāriešanu citā darbā. LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 57. lp. (LKP CK biroja 1984. gada 22. maija nolēmums Nr. Б-90/10).

[3672] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 50. lp. (1981. gada marta raksturojums, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss).

[3673] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 58. lp., 58. lp. otra puse (izraksts no 1984. gada 12. jūnija PSRS aizsardzības ministra, Padomju Savienības maršala Dmitrija Ustinova pavēles Nr. 0402, kuras atbilstību 1984. gada 25. jūnijā apliecinājis Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā Baltijas kara apgabala politiskās pārvaldes kadru nodaļas priekšnieks, pulkvedis I. Novožilovs, bet paziņojumu par izrakstu parakstījis politiskās pārvaldes pirmais vietnieks, ģenerālmajors N. Boiko).

[3674] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp

[3675] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp. otra puse.

[3676] LVA, PA-101, 62. apr., 142. l., 3. lp. otra puse.

delegāciju uz Vācijas Demokrātisko Republiku; 1985. gadā – uz Polijas Tautas Republiku; 1985. gada maiju un jūniju pavadīja, atpūšoties Grieķijā; 1986. gadā piedalījās PSKP CK delegācijas sastāvā uz Čehoslovākijas Sociālistisko Republiku; 1986. gada jūlijā bija PSKP delegācijas vadītājs uz Meksikas Savienotajām Valstīm; 1987. gada aprīlī vadīja PSKP delegāciju uz Dānijas Karalisti, lai piedalītos Dānijas Komunistiskās partijas XXVIII kongresā;[3677] 1987. gada augustu un septembri pavadīja, atpūšoties Itālijas Republikā; 1988. gada maijā bija PSKP CK delegācijas vadībā uz Zviedrijas Karalisti.[3678]

LKP CK biroja 1988. gada 8. oktobra nolēmums Nr. Б-78/1, kas pamatojas uz 1988. gada 3. oktobra protokolu Nr. 78, §1 *Par LKP CK pirmo sekretāru,* rekomendēja par LKP CK pirmo sekretāru iecelt Jāni Vagri, atbrīvojot no amata Borisu Pugo, sakarā ar viņa pāriešanu citā darbā. Atšķirībā no iepriekš pieejamajiem līdzīga veida dokumentiem konkrētajā LKP CK nomenklatūras personas lietā pirmo reizi atspoguļoti jautājuma apspriešanā piedalījušies dalībnieki – Boriss Pugo, Vitālijs Soboļevs, Anatolijs Gorbunovs, Antons Briļs, Jānis Oherins, Jurijs Rubenis, Ēriks Auškaps, Jānis Vagris, Augusts Zitmanis, Viktors Grišins, Arnolds Klaucēns, Roberts Praude, Konstantīns Ņukša, Staņislavs Zukulis, Genādijs Loskutovs, Ivars Priedītis, J. Trofimovs.[3679] LKP CK 1988. gada 8. oktobra nolēmums, kas pamatojas uz XIII LKP CK 1988. gada 4. oktobra plēnuma lēmumu un ko parakstījis otrais sekretārs Vitālijs Soboļevs, paredzēja, ka Boriss Pugo atbrīvojams no LKP CK pirmā sekretāra pienākumiem.[3680]

Lai gan Boriss Pugo bija vairākkārt ievēlēts LPSR Augstākajā Padomē, sākot no 7. līdz 11. sasaukumam, tomēr LKP CK nomenklatūras personas lietā ir tikai vispārīga informācija par darbību LPSR Augstākajā Padomē, minot sasaukumus un neatspoguļojot informāciju par konkrētu ievēlēšanas laiku. Tāpat samērā nekonkrēti

---

[3677] Salīdzinājumam sk.: "Uz Dānijas komunistu kongresu", *Cīņa*, 1987, 15. aprīlis.
[3678] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 4. lp.
[3679] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 59. lp. (LKP CK biroja 1988. gada 8. oktobra nolēmums Nr. Б-78/1, kas pamatojas uz 1988. gada 3. oktobra protokolu Nr. 78, §1 *Par LKP CK pirmo sekretāru* un ko parakstījis Boriss Pugo).
[3680] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 60. lp. (LKP CK 1988. gada 8. oktobra nolēmums, kas pamatojas uz XIII LKP CK 1988. gada 4. oktobra plēnuma lēmumu un ko parakstījis otrais sekretārs Vitālijs Soboļevs).

atspoguļota darbība LPSR Augstākās Padomes Prezidijā, minot vien to, ka bijis prezidija loceklis no 1984. gada jūnija līdz 1985. gada 29. martam. Tāpat trūkst konkrētas informācijas par dalību delegāta statusā PSKP sasaukumos. Pieejama vien informācija par to, ka bijis XXV, XXVI, XXVII sasaukuma delegāts. Norādīts, ka bijis PSKP XIX Vissavienības konferences delegāts.[3681]

Borisa Pugo sniegtās ziņas par savu ģimeni bijušas tik skopas, ka LKP CK nomenklatūras personas lietā bija sagatavots 1986. gada maijā papildinājums ziņām iepriekš sniegtajās biogrāfijās – 1968. gada 5. februārī un 1974. gada 1. decembrī – par vecākiem. Minētajā papildinājumā minēts, ka tēvs Kārlis Pugo, Jāņa dēls, ir dzimis 1896. gadā Ogres rajona (toreizējais Rīgas apriņķis) Kokneses pagastā, bijis algādzis,[3682] piedalījies Krievijas pilsoņu karā latviešu strēlnieku pulkā. Bijis PSKP biedrs kopš 1919. gada. Strādājis "padomju partijas darbā", pēdējā darbavieta bijusi LKP CK Republikāniskā partijas skola. Miris 1955. gadā, apbedīts Raiņa kapos Rīgā.[3683] Māte Marta Peizuma, Mihaila meita, dzimusi 1903. gadā Rīgā. Kopš 1920. gada bērnu nama audzinātāja, tad turpinājusi pedagoģisko darbu. PSKP biedre kopš 1927. gada. Personālā pensionāre.[3684] Šajā lietā nav minēts viņas darbs PSKP arhīvā. Ziņas par brāli šajā lietā ir vēl skopākas un atšķirībā no vecākiem nav papildinātas. Tādējādi no personas lietas var uzzināt vien to, ka brālis ir Vladimirs Pugo, Kārļa dēls, dzimis 1927. gadā.[3685] Atbilstoši 1968. gada 5. februāra un 1974. gada 1. decembra autobiogrāfijās norādītajam bijis PSRS bruņoto spēku dienestā.[3686]

Borisa Pugo darbība PSKP CK Partijas kontroles komitejas priekšsēdētāja amatā no 1988. gada 30. septembra līdz 1990. gada 11 jūlijam, PSKP Centrālās kontroles komitejas – to izveidoja apvienojot Partijas kontroles un Centrālās revīzijas komitejas – priekšsēdetāja

---

[3681] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 2. lp.

[3682] Spriežot pēc presē pieejamajām ziņām, algādža darbu sācis kopš 12 gadu vecuma. "Kārlis Pugo", *Cīņa*, 1955, 24. aprīlis.

[3683] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 10. lp. (1986. gada maija papildinājums ziņām iepriekš sniegtajās biogrāfijās – 1968. gada 5. februārī un 1974. gada 1. decembrī – par vecākiem).

[3684] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 10. lp.

[3685] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 8. lp.

[3686] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 8. lp. otra puse, 9. lp. otra puse.

amatā no 1990. gada 13. jūlija līdz 1991. gada aprīlim un PSRS iekšlietu ministra amatā no 1990. gada 1. decembris līdz nāvei 1991. gada 22. augustā, protams, LKP CK nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijas personas lietā nevarēja būt atspoguļota.

Ieskats Edmunda Johansona Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Atbilstoši Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) nomenklatūras Edmunda Johansona personas lietā[3687] sniegtajai informācijai Edmunds Johansons ir dzimis 1936. gada 22. jūlijā Rīgā.[3688] Skolas gaitas sācis 1945. gadā.[3689] Autobiogrāfijā, kas rakstīta 1984. gada 19. jūnijā, Johansons norāda, ka, tā kā 1949. gadā tēvu norīkoja darbā Jaunpiebalgā, viņš ir pārcēlies uz dzīvi Jaunpiebalgā, kur turpinājis mācības.[3690] Tur 1951. gadā Edmunds Johansons kļūst par Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) biedru[3691] un 1952. gadā iegūst septiņu klašu izglītību Jaunpiebalgas vidusskolā.[3692] Atgriežoties Rīgā, 1952. gada augustā Johansons kļūst par Rīgas industriālā politehnikuma audzēkni un, 1956. gada jūlijā beidzot mācības,[3693] iegūst specialitāti "tehniķis tehnologs metālu aukstajai apstrādei ar griešanu".[3694] Obligātās sadales rezultātā 1956. gada jūlijā[3695] viņu norīko darbā par tehniķi

[3687] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 1.–53. lp. (LKP CK Edmunda Johansona personas lieta; sākta 1970. gada 24. augustā).
[3688] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. (kadru uzskaites personas lapa).
[3689] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp. (1970. gada 24. augusta autobiogrāfija).
[3690] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. (1984. gada 19. jūnija autobiogrāfija).
[3691] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp.
[3692] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. (1984. gada 19. jūnija autobiogrāfija).
[3693] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse.
[3694] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. Precizējošu norādi par specialitāti sk., piemēram, LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp.
[3695] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse.

tehnologu Rīgas autoelektroaparātu rūpnīcas prešu cehā[3696], kur strādājis viņa tēvs.

1956. gada novembrī[3697] Johansonu iesauc dienēt Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) bruņotajos spēkos Kauņā dislocētajā armijas daļā Nr. 06808[3698]. Izziņā sakarā ar izvirzīšanu LKP CK apstiprināšanai par LKP Kirova rajona komitejas sekretāru par dienesta vietu norādīta Baltijas kara apgabala 96. atsevišķā bataljona lidlauka tehniskā nodrošinājuma strēlnieku apsardzes rota.[3699] Dienesta laikā Edmunds Johansons esot izraudzīts par daļas komjaunatnes organizācijas sekretāru,[3700] tad arī uzņemts par Padomju Savienības Komunistiskā partijas (PSKP) biedra kandidātu.[3701] Atbilstoši 1986. gada 4. aprīļa autobiogrāfijā minētajam, dienesta laikā Johansons aktīvi darbojās daļas komjauniešu dzīvē,[3702] tādēļ, dienestam beidzoties, Johansons rekomendēts un norīkots komjaunatnes darbā.[3703] No 1959. gada jūlija[3704] līdz 1961. gada aprīlim bija VĻKJS Latvijas CK instruktors sporta un masu aizsardzības darba nodaļā Rīgā, no 1961. gada aprīļa līdz 1962. gada aprīlim Latvijas Komjaunatnes CK komjauniešu organizācijas nodaļas instruktors Rīgā.[3705] 1960. gadā kļūst par PSKP biedru.[3706]

No 1959. gada jūlija[3707] līdz 1961. gada aprīlim Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) CK sporta un masu

---

[3696] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp.
[3697] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse.
[3698] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse.
[3699] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 16. lp. (izziņa sakarā ar Edmunda Johansona izvirzīšanu LKP CK apstiprināšanai par LKP Kirova rajona komitejas sekretāru, ko parakstījuši LKP CK kadru uzskaites sektora vadītājs O. Plešmans un partijas organizatoriskā daļa nodaļas instruktore M. Šapkina).
[3700] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 7. lp. (1974. gada 17. aprīļa autobiogrāfija).
[3701] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. Precizējošu norādi par uzņemšanas laiku sk. LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 10. lp. (1986. gada 4. aprīļa autobiogrāfija).
[3702] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 10. lp.
[3703] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 10. lp.
[3704] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 10. lp.
[3705] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse.
[3706] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 7. lp.
[3707] 1984. gada 19. jūnija kadru uzskaites personas lapā (LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse) norādīts, ka instruktora darbu sācis 1958. gadā, proti, gadu

aizsardzības darba nodaļas instruktors Rīgā, no 1961. gada aprīļa līdz 1962. gada aprīlim LĻKJS CK komjaunatnes organizācijas nodaļas instruktors Rīgā.[3708] 1960. gada janvārī kļūst par PSKP biedru (biedra kartes Nr. 07810300).[3709]

No 1962. gada aprīļa līdz 1963. gada janvārim Johansonu norīko par LĻKJS CK komjaunatnes organizatoru (komsorgu) Bauskas kolhozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldē.[3710] Spriežot pēc publikācijām plašsaziņas līdzekļos, Edmunds Johansons šajā laikā aktīvi piedalās propagandas darbā, piemēram, publicējot rakstus par panākumu gūšanas aspektiem lauksaimniecībā[3711] un uzstājoties ar publiskām uzrunām[3712]. No 1963. gada janvāra līdz 1963. gada novembrim Edmundu Johansonu izraugās par LĻKJS Bauskas lauksaimnieciskas ražošanas pārvaldes komitejas pirmo sekretāru. Preses slejas rāda, ka pirmā sekretāra gaitas sākas ne tikai ar atziņu, ka iepriekšējā gadā, tātad faktiski pateicoties paša veikumam komjaunatnes organizatora darbā, Bauskas komjauniešu rindas ir būtiski augušas:

> "Konferenci atklāja organizācijas biroja priekšsēdētājs Edmunds Johansons. Aizvadītajā gadā komjaunatnes organizācijā iestājās 1031 jaunietis. — Bauskas rajona vēsturē nav bijis tāda gada, kad tik daudz jauniešu papildinātu Ļeņina komjaunatnes rindas,"[3713]

bet arī visai plašu propagandas darbu. Gan paša, gan arī citu sagatavotajās publikācijās vērojams, ka Edmunda Johansona retorikā augusi kritikas nots par dažādām norisēm lauksaimniecības, sporta un komjaunatnes darba organizēšanā, ne tikai pamatojot savu viedokli par vēlamajām un nepieciešamajām izmaiņām, bet arī uzteicot

---

pirms dienesta gaidu beigām, tomēr citos dokumentos norādīts, ka sācis instruktora darbu 1959. gadā, piemēram, LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 10. lp.

[3708] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse.

[3709] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp.

[3710] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse.

[3711] Johansons, Edmunds. "Līdz 24. jūnijam trieciendekāde", *Padomju Jaunatne*, 1962, 17. jūnijs; Johansons, Edmunds. "Pavasara sēja – uzmanības centrā", *Padomju Jaunatne*, 1962, 20. aprīlis.

[3712] Borisovs, M., Gefters, D., Mihaļevičs, S. "Pretim jaunām uzvarām jaunie komunisma cēlāji!", *Padomju Jaunatne*, 1962, 13. maijs.

[3713] Pūķis, N. "Apvārsnis nav robeža", *Padomju Jaunatne*, 1963, 29. janvāris.

panākumus.[3714] Šajā laikā, proti, 1963. gada aprīlī, Edmunds Johansons pirmo reizi dodas uz ārvalstīm, vadot tūrisma grupu uz Bulgārijas Tautas Republiku.[3715]

1963. gada novembrī Johansonu pārceļ darbā Rīgā, LĻKJS CK sporta un masu aizsardzības darba sektora vadītāja amatā, nomainot iepriekšējo vadītāju, Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) modernās pieccīņas čempionu 1960. gadā[3716] Ivaru Ādamu[3717]. Sektora vadītāja amatu Johansons veic līdz 1965. gada martam.[3718] No 1965. gada marta līdz 1966. gada augustam Edmunds Johansons pilda LĻKJS CK sporta un masu aizsardzības darba nodaļas vadītāja pienākumus.[3719] LPSR presē pieejamā informācija liecina, ka šajos amatos Edmunds Johansons pievērsis uzmanību masu sporta un tam nepieciešamo nosacījumu radīšanas apcerēšanai.[3720] 1965. gadā saņem LPSR Augstākās Padomes Prezidija goda rakstu no Jāņa Kalnbērziņa.[3721]

Atbilstoši 1970. gada 24. augusta autobiogrāfijai Edmunds Johansons 1964. gadā sāka mācības PSKP CK Neklātienes augstākajā partijas skolā, kur mācījās divus gadus.[3722] 1966. gadā Johansons turpināja mācības klātienē PSKP CK Augstākajā partijas skolā Viļņā,

---

[3714] Kainaizis, V. "Nevis dzirksteļot, bet visiem darbā kvēlot", *Cīņa*, 1963, 10. oktobris; Vārpa, P. "Pirmrindnieks viens, atpalikušo daudz", *Padomju Jaunatne*, 1963, 9. oktobris; Vārpa, P. "Trīs nedēļas – papildu kontrole", *Padomju Jaunatne*, 1963, 1. oktobris; Johansons, Edmunds. "Kā labāk un pareizāk?", *Padomju Jaunatne*, 1963, 28. augusts; "Latvijas ĻKJS Centrālās Komitejas plēnums", *Padomju Jaunatne*, 1963, 12. aprīlis; Bite, I. "Vienotā Frontē", *Padomju Jaunatne*, 1963, 29. marts.

[3715] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 5. lp.

[3716] "I. Ādams – Latvijas čempions", *Dzimtenes Balss*, 1960, 24. augusts; "Modernajā pieccīņā čempionu maiņa", *Dzimtenes Balss*, 1961, 5. novembris.

[3717] Ādams, I. "Komjauniešu goda lieta", *Padomju Jaunatne*, 1963, 9. oktobris.

[3718] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse.

[3719] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse.

[3720] Johansons, Edmunds. "Bāzes – masveidības starta laukums", *Padomju Jaunatne*, 1965, 16. aprīlis; Johansons, Edmunds. "Pirmo vijoli spēlē treneris", *Padomju Jaunatne*, 1965, 9. februāris; Johansons, Edmunds. "Sporta laukumi gaida čaklas rokas", *Padomju Jaunatne*, 1964, 15. aprīlis; Johansons, Edmunds. "«Olimpisko sniegpārsliņu» – katrā skolā!", *Padomju Jaunatne*, 1964, 31. janvāris,

[3721] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 5. lp. otra puse.

[3722] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp.

iestājoties trešajā kursā ražošanas nodaļā,[3723] ko pabeidza 1968. gadā. Tādēļ 1984. gada 19. jūnija kadru uzskaites personas lapā norādītais, ka Edmunds Johansons no 1966. gada augusta līdz 1968. gada janvārim[3724] mācījies PSKP CK Augstākā partijas skolā Viļņā ir neprecīza informācija. To apliecina arī 1974. gada 17. aprīļa autobiogrāfija.[3725] Pārcelšanās no neklātienes mācībām minēta arī 1974. gada 18. aprīlī notariāli apliecinātā 1968. gada 30. jūnija diploma ar izcilību (ВП № 044822) kopijā.[3726] Diplomā norādīts, ka Edmunds Johansons 1966. gadā ir uzņemts no PSKP CK Neklātienes augstākās partijas skolas un ka 1968. gadā viņš ir pabeidzis pilnu kursu Viļņas Augstākajā partijas skolā, nokārtojis valsts eksāmenus atbilstoši mācību plānam un saņēmis augstāko izglītību.[3727] Mācību laikā – 1967. gada septembrī – Johansons dodas savā otrajā ārzemju braucienā, šoreiz uz Vācijas Federatīvo Republiku kā tūrisma grupas vadītājs,[3728] vēlākajos dokumentos – kā tūrists.[3729]

No 1968. gada janvāra līdz 1970. gada augustam Edmunds Johansons iecelts LKP Kirova rajona komitejas organizatoriskā darba nodaļas vadītāja amatā.[3730] Spriežot pēc pieejamās informācijas presē, šajā laikā Johansons pamatā pievēršas jautājumiem par partijas darba organizēšanu.[3731] To apstiprina arī 1970. gada 21. augusta raksturojums, kurā norādīts, ka Johansons ieviesis zinātnisku darba organizāciju un jaunas partijas politiskās darba formas.[3732] 1969. gada

[3723] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp. otra puse.
[3724] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. un 4. lp. otra puse.
[3725] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 7. lp.
[3726] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 11. lp. (1974. gada 18. aprīlī notariāli apliecināta 1968. gada 30. jūnija diploma kopija).
[3727] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 11. lp.
[3728] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 5. lp.
[3729] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 27. lp. otra puse (Izziņa, kas sagatavota LKP CK jautājuma izskatīšanai par Edmunda Johansona apstiprināšanu LPSR VDK Rīgas pilsētas nodaļas priekšnieka amatā).
[3730] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp. otra puse.
[3731] "Lietišķību partijas darbā", *Cīņa*, 1970, 15. augusts; Johansons, Edmunds. "Kā tu ievēro statūtus?" *Cīņa*, 1969, 14. novembris; "Par šķietami vienkāršo", *Padomju Jaunatne*, 1968, 3. decembris.
[3732] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 14. lp. (1970. gada 21. augusta raksturojums, ko apstiprinājis LKP Rīgas pilsētas komitejas birojs un parakstījis pirmais sekretārs Augusts Zitmanis).

maijā viņam uztic vadīt sporta delegāciju uz Vācijas Demokrātisko Republiku.[3733]

Īsu brīdi – no 1970. gada augusta līdz 1971. gada janvārim – Johansons pilda LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona komitejas sekretāra pienākumus. Šajā amatā viņš ievēlēts XIV LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona plēnumā 1970. gada 20. augustā, kura pieņemtos lēmumus apstiprināja 1970. gada 21. augustā LKP Rīgas pilsētas komitejas birojs[3734] un 1970. gada 11. septembrī LKP CK birojs, ko apliecina LKP CK pirmā sekretāra Augusta Vosa apstiprināts izraksts no LKP CK biroja 1970. gada 11. septembra protokola Nr. 173, § 11.[3735] Darbība šajā amatā publiski salīdzinoši maz atspoguļota, un tā pati saistīta vairāk ar partijas un komjaunatnes sporta aktivitāšu organizēšanu.[3736] 1970. gadā Johansonu apbalvo ar jubilejas medaļu *Par varonīgu darbu. Atzīmējot V. I. Ļeņina 100. dzimšanas dienu*.[3737] Pārrunas par iecelšanu LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona komitejas sekretāra amatā veica LKP CK otrais sekretārs Nikolajs Beluga un LKP CK sekretārs Ēriks Pētersons.[3738]

1971. gada janvārī seko būtisks pagrieziens Edmunda Johansona karjerā – viņš dodas mācībās uz divgadīgiem vadošā sastāva sagatavošanai domātiem speciālajiem kursiem Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajā Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā Maskavā.[3739] 1974. gada 17. aprīļa autobiogrāfijā šīs pārmaiņas Johansons raksturo kā LKP CK norīkojumu (1984. gada 19. jūnija autobiogrāfijā – kā LKP CK biroja lēmumu)[3740] darbam VDK struktūrās.[3741] Minētais norīkojums dokumentēts kā LKP CK biroja

[3733] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 5. lp.; LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 27. lp. otra puse (Izziņa, kas sagatavota LKP CK jautājuma izskatīšanai par Edmunda Johansona apstiprināšanu LPSR VDK Rīgas pilsētas nodaļas priekšnieka amatā).
[3734] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 12. lp. (Izraksts no LKP CK Rīgas pilsētas komitejas 1970. gada 21. augusta protokola Nr. 56, § 3).
[3735] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 17. lp. (izraksts no LKP CK biroja 1970. gada 11. septembra sēdes protokola Nr. 173, § 11).
[3736] Jansons, A. "Kā audzināt Sportistu?" *Padomju Jaunatne*, 1970, 19. decembris.
[3737] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 5. lp. otra puse.
[3738] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 16. lp. otra puse.
[3739] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. un 4. lp. otra puse.
[3740] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 7. lp. un 7. lp. otra puse.
[3741] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp. otra puse.

1970. gada 27. oktobra sēdē pieņemtā Johansona rekomendācija divgadīgām VDK vadošā sastāva mācībām.[3742] Ievērojot, ka starp 1970. gada 11. septembra LKP CK pirmā sekretāra Augusta Vosa lēmumu iecelt Johansonu par Kirova rajona sekretāru un 27. oktobra rekomendāciju uz Maskavu ir tikai pusotrs mēnesis, ar lielu ticamības pakāpi var secināt, ka iecelšana Rīgas pilsētas galvenā rajona (vēlāk – Centra rajons) sekretāra amatā ir veikta vien ar nolūku veidot jaunā speciālista karjeru Valsts drošības komitejas vadošā amatā Rīgā.

1972. gada oktobrī, beidzoties mācībām, Johansonu ieceļ par LPSR VDK 5. daļas priekšnieka vietnieku, bet 1972. gada novembrī papildus 5. daļas priekšnieka vietnieka amatam Johansons sāk pildīt arī 5. daļas 4. nodaļas (reliģisko organizāciju un sektu kontrole, šajā laikā PSRS VDK 5. pārvaldes 4. daļu vadīja apakšpulkvedis Jevgeņijs Kubiškins) priekšnieka amatu. Nepilnus divus gadus pēc mācību beigām VDK vadībā LKP Rīgas pilsētas komitejas birojs, atsaucoties uz LPSR VDK priekšlikumu, 1974. gada 26. aprīlī pieņem lēmumu apstiprināt Edmundu Johansonu par LPSR VDK Rīgas pilsētas nodaļas priekšnieku un lūgt LKP CK apstiprināt pieņemto nolēmumu.[3743] Tajā pašā dienā LPSR VDK priekšsēdētājs Longins Avdjukevičs nosūta lūgumu LKP CK apstiprināt Edmundu Johansonu minētajā amatā.[3744] Lūgumam pievienotajā LPSR VDK raksturojumā Johansona personība raksturota pozitīvi, tomēr vispārīgi, izmantojot šabloniskus izteicienus, lai norādītu uz vadības prasmēm. Raksturojumam individuālu pieskaņu piešķir norāde par to, ka Johansons darbā esot pievērsis uzmanību daļas fiziskās sagatavotības pilnveidošanai un ka viņš esot labs sportists.[3745] Izziņu, kas sagatavota LKP CK jautājuma izskatīšanai,

[3742] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 18. lp. (Izraksts no LKP CK biroja 1970. gada 27. oktobra sēdes protokola Nr. 178, § 22, ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss).

[3743] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 22. lp. (LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja nolēmums, kas dokumentēts 1974. gada 26. aprīļa protokolā Nr. 5, § 8 un ko parakstījis LKP Rīgas pilsētas komitejas pirmais sekretārs Ēriks Auškaps).

[3744] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 23. lp. (LPSR VDK 1974. gada 26. aprīļa vēstule Nr. 3/2145 LKP CK, ko parakstījis priekšsēdētājs Longins Avdjukevičs, ar pielikumiem).

[3745] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 24. lp. (LPSR VDK partijas komitejas 1974. gada 23. aprīlī protokolā Nr. 12 apstiprināts un 26. aprīlī LPSR VDK priekšsēdētāja Longina

veidojis LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Jānis Vagris, kurš faktiski atkārto LPSR VDK iesniegto informāciju.[3746] LPSR VDK izziņu parakstījis LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks kadru lietās Georgijs Karpovs[3747]. Nepilnu divu nedēļu laikā 1974. gada 7. maijā LKP CK biroja sēdē atbalstīts LKP Rīgas pilsētas komitejas un LPSR VDK priekšlikums,[3748] un vēl aptuveni pēc diviem mēnešiem 1974. gada 15. jūlijā LPSR Ministru padome formāli apstiprina Edmundu Johansonu LPSR VDK Rīgas pilsētas nodaļas priekšnieka amatā.[3749]

LKP CK nomenklatūras personas lieta sniedz tikai skopu ieskatu par Edmundu Johansonu, pildot LPSR VDK Rīgas pilsētas nodaļas priekšnieka amatu. Norādīts, ka 1975. gada jūnijā Johansons dodas komandējumā kruīzā par Donavu, bet 1979. gada augustā viņš ir komandēts kruīzā par Skandināviju.[3750] 1978. gadā Johansons saņem jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto Spēku 60 gadi*.[3751] 1980. gadā Johansons atkārtoti saņem LPSR Augstākās Padomes Prezidija goda rakstu.[3752] 1981. gada 1. aprīļa steidzamajā paziņojumā norādīts, ka Johansons ir apbalvots par aktīvu līdzdalību PSKP XXVI kongresa un LKP 23. kongresa čekistiskajā nodrošinājumā, parādot iniciatīvu un

---

Avdjukeviča un 24. aprīlī LPSR VDK partijas komitejas sekretāra Dobriņina parakstīts raksturojums).

[3746] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 27. lp. un 27. lp. otra puse (Izziņa, kas sagatavota LKP CK jautājuma izskatīšanai par Edmunda Johansona apstiprināšanu LPSR VDK Rīgas pilsētas nodaļas priekšnieka amatā, parakstījis LKP CK administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Jānis Vagris).

[3747] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 26. lp. un 26. lp. otra puse(Izziņa, kas sagatavota LPSR VDK jautājuma izskatīšanai par Edmunda Johansona apstiprināšanu LPSR VDK Rīgas pilsētas nodaļas priekšnieka amatā, parakstījis LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Georgijs Karpovs).

[3748] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 28. lp. (LKP CK biroja sēdes 1974. gada 7. maija protokola Nr. 76, § 17 izraksts, kuru 8. maijā parakstīja LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss).

[3749] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 28. lp. (LPSR Ministru Padomes 1974. gada 15. jūlija nolēmums Nr. 403).

[3750] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 5. lp.

[3751] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 2. lp. otra puse (Papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

[3752] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 5. lp. otra puse.

atjautību, par ko izteikta pateicība.[3753] Pusgadu vēlāk, 1981. gada 28. oktobrī, saņemts steidzams paziņojums par Johansona apbalvošanu ar ordeni *Goda Zīme* par veiksmīgu rīcību, lai nodrošinātu desmitās piecgades uzdevumu izpildi.[3754]

1984. gada 20. jūnijā LPSR VDK virza pulkvedi Edmundu Johansonu par LPSR VDK 5. daļas priekšnieku.[3755] Klāt pievienotajā raksturojumā Johansons raksturots pozitīvi, tomēr vispārīgais un šabloniskais apraksts liedz izdarīt konkrētākus secinājumus par viņa personību.[3756] 1984. gada 26. jūnijā LKP CK birojs akceptē priekšlikumu.[3757] Spriežot pēc 1984. gada 3. augusta steidzamā paziņojuma, tikko iecelts amatā, Johansons 1984. gada jūnijā ir apmeklējis kvalifikācijas celšanas kursus Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā Sarkankarogotajā skolā Maskavā.[3758] 1984. gada decembrī saņem medaļu *PSRS Bruņoto Spēku veterāns*.[3759] LKP CK nomenklatūras lietā ir maz liecību par veikumu LPSR VDK 5. daļas priekšnieka amatā. Viena no tādām liecībām ir 1986. gada 7. aprīļa raksturojums, kas sagatavots, lai Johansonu virzītu uz LPSR VDK priekšsēdētaja vietnieka amatu, un kur līdzās pozitīvām atziņām atrodas arī šabloniski izklāstītas kritikas piezīmes par nepieciešamību vairāk pievērst uzmanību uzdevumu izpildes kontrolei, praktiskai palīdzībai padotajiem, lielāku personīgo līdzdalību sarīkojumos, kas

[3753] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 30. lp. (1981. gada 1. aprīļa steidzamais paziņojums Nr. 10).
[3754] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 31. lp. (1981. gada 28. oktobra steidzamais paziņojums Nr. 3/3504).
[3755] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 32. lp. (LPSR VDK 1984. gada 20. jūnija vēstule Nr. OK/2350 LKP CK, ko parakstījis priekšsēdētājs Staņislavs Zukulis).
[3756] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 33., 34. lp. (LPSR VDK partijas komitejas raksturojums, ko 1984. gada 20. jūnijā parakstījis LPSR VDK priekšsēdētājs Staņislavs Zukulis un LPSR VDK partijas komitejas sekretārs Anatolijs Rancāns).
[3757] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 36. lp. (Izraksts no LKP CK biroja 1984. gada 26. jūnija sēdes protokola Nr. 94, § 20, ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).
[3758] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 38. lp. (1984. gada steidzamais paziņojums Nr. 28).
[3759] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 2. lp. otra puse (Papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

vērsti uz darba rezultātu sasniegšanu un vadības un metožu stila pilnveidošanu atbilstoši laikmeta prasībām.[3760]

1986. gada 8. aprīlī LPSR VDK priekšsēdētājs Staņislavs Zukulis virza Edmunda Johansona kandidatūru LKP CK apstiprināšanai par LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku.[3761] Sekojošie raksturojumi atkārto iepriekš pausto, to skaitā kritiku, piemēram, LKP CK pirmā sekretāra Borisa Pugo 1986. gada 25. aprīlī parakstītais raksturojums īsi atkārto vēl 1986. gada 7. aprīlī pausto arī norādi par to, ka nākotnē Johansonam būtu jāpilnveido vadības stils un metodes, padarot tos laikmetīgākus, un vairāk jāpievērš uzmanība uzdevumu izpildes kontrolei.[3762] 1984. gada 24. jūnijā LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs Jurijs Rubenis iesniedz priekšlikumu LKP CK apstiprināt Edmundu Johansonu LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amatā.[3763] Tajā pašā dienā LKP CK birojs apstiprina Johansonu amatā, atbrīvojot no tā ģenerālmajoru Miervaldi Kučānu (1931-1991) sakarā ar pensionēšanos veselības stāvokļa dēļ, par ko viedokli pauda B. Pugo, J. Rubenis, J. Vagris, E. Auškāps, N. Ūsiņš un Baltijas kara apgabala pavēlnieks A. Betehtins.[3764] Par minēto laikposmu liecina tikai atsevišķi dati kā, piemēram, 1988. gada 28. janvārī piešķirtā jubilejas medaļa *PSRS Bruņoto Spēku 70 gadi*[3765] un 1988. gada 18. februārī piešķirtā ģenerālmajora dienesta pakāpe.[3766]

[3760] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 39. lp. (LPSR VDK partijas komitejas raksturojums, ko 1986. gada 7. aprīļa protokolā Nr. 11 apstiprinājusi LPSR VDK partijas komiteja. Raksturojumu parakstījis LPSR VDK partijas komitejas sekretārs Anatolijs Rancāns).

[3761] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 41. lp. (LPSR VDK 1986. gada 8. aprīļa vēstule Nr. OK/1358 LKP CK).

[3762] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 45. lp. (LKP CK pirmā sekretāra Borisa Pugo 1986. gada 25. aprīlī parakstītais raksturojums).

[3763] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 46. lp. (LPSR Ministru Padomes 1986. gada 24. jūnija vēstule Nr. 20-12-29 LKP CK).

[3764] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 47. lp. (LKP CK biroja sēdes 1986. gada 24. jūnija protokols Nr. 13, § 8, kura izrakstu parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).

[3765] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 2. lp. otra puse (Papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

[3766] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 3. lp. otra puse (Papildinājums kadru uzskaites personas lapai).

1989. gada 16. maijā LKP CK birojs apstiprināja Jāni Trubiņu LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amatā sakarā ar to, ka Edmundu Johansonu norīkoja citā darbā; par to viedokli pauda J. Vagris, Arnolds Klaucēns[3767], Vilnis Edvīns Bresis[3768], Staņislavs Zukulis, Genādijs Loskutovs, Timofejs Duškevičs[3769].[3770] LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā tikai Jāņa Trubiņa raksturojums sniedz informāciju, ka cits darbs Johansonam ir dienests PSRS VDK.[3771] Citur ir publicēta informācija, ka šis dienests bijis PSRS VDK 5. pārvaldes jeb pārvaldes *Z* (PSRS konstitucionālās iekārtas aizsardzība) daļas vadītāja vietnieka amats Maskavā, kur Johansons it kā esot nosūtīts pret paša gribu, taču apskatāmā LKP CK nomenklatūras personas lieta šādu informāciju nesniedz vispār. 1986. gada jūnija izziņa, kas sagatavota LKP CK apstiprināšanai amatā, sniedz precizējošo informāciju par komandējumu vietām kruīziem pa Donavu un Skandināviju, proti, Johansons apmeklējis Čehoslovākijas Sociālistisko Republiku, Ungārijas Tautas Republiku, Bulgārijas Tautas Republiku, Rumānijas Sociālistisko Republiku, Dienvidslāvijas Sociālistisko Federatīvo Republiku, Norvēģijas Karalisti un Somijas Republiku. Reizē izziņa, ko sagatavojis partijas organizatoriskā darba nodaļas vadītājs Genadijs Loskutovs, sniedz informāciju, ka Edmunds Johansons bijis arī Zviedrijas Karalistē, tomēr neprecizē, kad un kādā nolūkā,[3772] sevišķi ievērojot to, ka atbilstoši 1984. gada 19. jūnija kadru uzskaites

[3767] Arnolds Klaucēns, LKP Rīgas pilsētas komitejas 1. sekretārs.
[3768] Vilnis Edvīns Bresis, dzimis 1938. gada 30. janvārī, miris 2017. gada 25. oktobrī, VĻKJS 1. sekretārs no 1970. gada līdz 1973. gadam, LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs (1988. gada 6. oktobris – 1990. gada 7. maijs), Latvijas Republikas kooperācijas valsts ministrs Zemkopības ministrijā (1994 – 1995), 5., 8., 9. Saeimas deputāts.
[3769] Timofejs Duškevičs, LKP CK Valsts un tiesību nodaļas vadītājs, Latvijas PSR Augstākās Padomes Likumdošanas ierosinājumu komisijas priekšsēdētājs
[3770] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 49. lp. (LKP CK biroja sēdes 1989. gada 16. maija protokols Nr. 98, § 12, kura izrakstu parakstījis pirmais sekretārs Jānis Vagris).
[3771] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 48. lp. (1989. gada 11. maija raksturojums, ko parakstījis LKP CK valsts un tiesiskā darba nodaļas vadītājs Timofejs Duškevičs).
[3772] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 51. lp. (Izziņa, kas sagatavota LKP CK jautājuma izskatīšanai par Edmunda Johansona apstiprināšanu LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amatā, kuru parakstījis LKP CK partijas organizatoriskā darba nodaļas vadītājs Genādijs Loskutovs).

personas lapā norādītajam Edmunds Johansons tad esot pratis vien krievu un latviešu valodu.[3773] LKP CK nomeklatūras personas lieta atspoguļo ievēlēšanu jau sašķeltās, Alfrēda Rublika vadītās LKP CK locekļa amatā 1990. gada aprīlī[3774], bet iecelšanu LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja amatā 1990. gada sākumā nemin.

Atbilstoši 1984. gada 19. jūnija kadru uzskaites personas lapā norādītajam Edmunds Johansons bija cēlies no strādnieku ģimenes.[3775] Ziņas par tēvu un māti dažādos laikos rakstītajās autobiogrāfijās satur atsevišķus atšķirīgus datus.

Tēvs – Voldemārs Johansons, Jāņa dēls, – atbilstoši 1970. gada 24. augusta autobiogrāfijai dzimis 1904. gadā[3776] (atbilstoši 1984. gada 19. jūnija[3777] un 1986. gada 4. aprīļa autobiogrāfijai dzimis 1906. gadā[3778]) Rīgā[3779], miris 1958. gadā[3780] (atbilstoši 1986. gada 4. aprīļa autobiogrāfijai miris 1955. gadā[3781]), apglabāts Rīgā, [3782] Meža kapos, bijis PSKP biedrs.[3783] Atbilstoši 1984. gada 19. jūnija autobiogrāfijai tēvs Otrā pasaules kara laikā strādājis dažādos uzņēmumos par strādnieku, pēdējos gados – Rīgas autoelektroaparātu rūpnīcā.[3784] Spriežot pēc presē pieejamās informācijas, laikā, ko Johansons raksturo kā tēva norīkošanu darbā uz Jaunpiebalgu, pieejamas ziņas, ka Voldemārs Johansons, Jāņa dēls, bijis apgabala vēlēšanu komisijas priekšsēdētaja vietnieks no Gaujienas rūpniecības kombināta strādniekiem un kalpotājiem.[3785] Voldemāra Johansona vecāki – Jānis

[3773] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp.
[3774] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 1. lp., 1. lp. otra puse.
[3775] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp.
[3776] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp.
[3777] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3778] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 10. lp. otra puse. Latvijas Nacionālā arhīva datubāze *Latvijas iedzīvotāju saraksts (1918–1940)* liecina, ka Voldemārs Johansons, Jāņa dēls, ir dzimis 1906. gada 26. jūlijā Rīgā.
[3779] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3780] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 4. lp.
[3781] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 10. lp. otra puse.
[3782] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3783] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp. otra puse.
[3784] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3785] "Par Apgabalu vēlēšanu komisiju sastāva apstiprināšanu Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanām", *Cīņa*, 1950, 28. decembris.

Johansons un Alvīne Johansone (dzimusi Alvīne Emīlija Dombrovska, 1883. gada 14. martā Skrīveru pagasta Siksnēnos Indriķa Dombrovska, dzimuša 1853. gada 17. decembrī Skrīveru pagastā, un viņa sievas Annas ģimenē,[3786] mirusi 1955. gada 29. maijā Rīgā).

Māte – Zelma Johansone, Jāzepa meita, – dzimusi 1902. gadā[3787] (1974. gada 14. aprīļa autobiogrāfijā norādīts, ka dzimusi 1903. gadā,[3788] atbilstoši 1984. gada 19. jūnija un 1986. gada 4. aprīļa autobiogrāfijai – 1904. gadā[3789]) Rīgā,[3790] atbilstoši 1984. gada 19. jūnija autobiogrāfijai strādājusi dažādos uzņēmumos par audēju, [3791] 1970. gada 24. augusta autobiogrāfijas rakstīšanas laikā – pensionāre,[3792] 1974. gada 14. aprīļa autobiogrāfijā norādīts, ka māte mirusi 1974. gadā,[3793] apglabāta Rīgā.[3794] Pieejama informācija, ka Emīlija Zelma Johansone, Jāzepa meita, (dzimusi Miķelis) 1935. gadā nopirkusi no Kārļa Žaņa Voldemāra Zvīņas Vadakstes pagasta Benkavas muižas jaunsaimniecību Nr. 5F.[3795]

Brālis Egons Johansons, Voldemāra dēls, dzimis 1930. gadā[3796] Rīgā[3797], 1974. gada 24. augusta autobiogrāfijas rakstīšanas laikā strādājis Rīgas autoelektroaparātu rūpnīcā ceha priekšnieka amatā, bijis PSKP biedrs.[3798] 1984. gada 19. jūnija autobiogrāfijas rakstīšanas laikā brālis bijis inženieris Rīgas autoelektroaparātu rūpnīcā (arī 1986.

[3786] LVVA, 235. f., 7. apr., 711. l., 3. lp.
[3787] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp. otra puse.
[3788] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 7. lp. otra puse.
[3789] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse, 10. lp. otra puse. Latvijas Nacionālā arhīva datubāze "Latvijas iedzīvotāju saraksts (1918–1940)" liecina, ka Zelma Johansone dzimusi 1904. gada 24. jūnijā Rīgā.
[3790] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3791] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3792] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp. otra puse.
[3793] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 7. lp. otra puse.
[3794] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3795] *Zemes Ierīcības Vēstnesis*, Nr. 604, 1935, 17. maijs, 4. lpp.
[3796] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp. otra puse. Egons Johansons, Voldemāra dēls dzimis 1930. gada 9. februārī, miris 2016. gada 28. jūnijā.
[3797] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3798] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp. otra puse.

gada 4. aprīļa autobiogrāfijas rakstīšanas laikā strādājis turpat[3799]), precējies.[3800]

1962. gadā Edmunds Johansons bija precējies ar Raisu Kazarcevu, Aleksandra meitu, kura dzimusi 1937. gadā[3801] Maskavā[3802] un kura 1974. gada 24. augusta autobiogrāfijas rakstīšanas laikā bijusi Rīgas pilsētas 26. bibliotēkas lasītavas vadītāja.[3803] 1974. gada 14. aprīļa, 1984. gada 19. jūnija un 1986. gada 4. aprīļa autobiogrāfijas rakstīšanas laikā strādājusi LKP Kirova rajona komitejā par bibliotekāri.[3804]

Informācija par sievas vecākiem parādās tikai divās pēdējās autobiogrāfijās. Sievas tēvs – Aleksandrs Kazarcevs, Andreja dēls, dzimis 1908. gadā Maskavā, strādnieks, bijis izlūks, miris 1963. gadā.[3805] Sievas māte – Milšča Kazarceva, Semjona meita, dzimusi 1912. gadā Maskavā, strādājusi paraugtipogrāfijā par strādnieci, mirusi 1984. gadā.[3806]

Divās pēdējās autobiogrāfijās norādīts, ka Johansonam nav radu ārzemēs, neviens no radiniekiem nav dienējis Nacionālsociālistiskās Vācijas armijā, nav bijis kādas no Latvijas Republikas partijām biedrs un nav bijis tiesāts.[3807]

Edmunds Johansons dzīvoja Laboratorijas ielā 14, Rīgā[3808]. Miris 2017. gada 7. februārī.

[3799] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 10. lp. otra puse.
[3800] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3801] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp. otra puse.
[3802] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3803] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 6. lp. otra puse.
[3804] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 7. lp. otra puse, 8. lp. otra puse, 10. lp. otra puse.
[3805] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 8. lp. otra puse.
[3806] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 9. lp.
[3807] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 9. lp., 10. lp. otra puse.
[3808] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 3. lp. otra puse.

Ieskats Jāņa Trubiņa Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietā

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Jānis Trubiņš, Jāņa dēls, dzimis 1945. gada 28. martā Auru pagastā, Dobeles rajonā (tagad Dobeles novads), latvietis. Savā Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras personas lietas[3809] 1971. gada 26. oktobra personālajā kadru uzskaites lapā Trubiņš norādījis, ka dzimis zemnieku ģimenē.[3810]

1971. gada 25. oktobra autobiogrāfijā Jānis Trubiņš norāda, ka 1959. gadā pabeidzis Krimūnu septiņgadīgo skolu.[3811] Skolnieku jau iepriekšējā vasarā pamana LPSR Kultūras ministrijas Latvijas laikrakstu un žurnālu izdevniecības avīze *Pionieris:*

> "«Upe nesa ozoliņu...» ir Krimūnu septiņgadīgās skolas 7. klases skolēna Jāņa Trubiņa mīļākā dziesma. To bieži dzird Jāni dziedam mājinieki, to viņš allaž skandina arī biedru pulkā, kopā ar viņiem strādādams talkā šefības kolhoza tīrumos. Dziesma viņam arī pavēra ceļu uz vokālo solistu konkursu Rīgā."[3812]

[3809] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l. (LKP CK nomenklatūras Jāņa Trubiņa personas lieta). Visi dokumenti lietā ir krievu valodā, izņemot atsevišķus dokumentus, piemēram, daudzu veidlapu galvas, Kazdangas lauksaimniecības tehnikuma diploms un hronoloģiski pirmā personālā kadru uzskaites lapa ir gan krievu, gan latviešu valodā.

[3810] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 5. lp. (1971. gada 26. oktobra personālā kadru uzskaites lapa).

[3811] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 9. lp. (1971. gada 25. oktobra biogrāfija).

[3812] "Dziesmu vainags", *Pionieris*, 1958, 2. jūlijs.

No 1959. gada septembra līdz 1964. gada janvārim[3813] Jānis Trubiņš mācījies Kazdangas lauksaimniecības tehnikumā, iegūstot agronoma kvalifikāciju.[3814] Uz jautājumu par valodu zināšanām atbildējis, ka pārvalda tikai latviešu un krievu valodu. Jautājumos par zinātnisko grādu, zinātniskajiem darbiem un izgudrojumiem Trubiņš norādījis, ka tādu neesot.

Beidzot mācības, Jānis Trubiņš īsu brīdi no 1964. gada janvāra līdz novembrim, konkrētāk, līdz iesaukšanai obligātajā dienestā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) bruņotajos spēkos strādājis par galveno agronomu Laidu pagastā Kuldīgas rajonā (tagad Kuldīgas novadā). Spriežot pēc attiecīgā laika presē pieejamā, kolhozam nav bijusi sevišķi laba slava – ne tikai saimniekošanas,[3815] bet arī padomju ideoloģiskās cīņas frontē:

> "Tiesa, ir vietas, kur stāvoklis pirmajā brīdī, šķiet, nav tik slikts. Kolhoza «Spartaks» komjaunatnes pirmorganizācijas sekretāre Dzintra Segliņa no piecām nodarbībām bijusi četrās, komitejas locekle Astrīda Zonenberga – tikpat. Šad tad iedzīti arī citi komjaunieši.
>
> – Ko mācāties pulciņā? — pajautājām meitenēm.
>
> – ?
>
> – Varbūt partijas vai komjaunatnes vēsturi?
>
> – Kaut kas no vēstures bija gan. Bet vispār jāpiezvana priekšsēdētājam,
> – tā meitenes.
>
> Komentāri? Diezin vai tie ir vajadzīgi."[3816]

Galvenā agronoma karjera beidzas un tā arī nekad neatjaunojas līdz ar iesaukšanu obligātajā karadienestā, kur Jānis Trubiņš pildījis rasētāja pienākumus kara daļā Nr. 01351 Ventspilī no 1964. gada novembra

[3813] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 5. lp. otra puse.
[3814] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 16. lp. (1964. gada 1. februāra diploma Nr. 848718, reģistrācijas Nr. 1213/18, apliecināts izraksts ar krievu valodas tekstu), 17. lp. (1964. gada 1. februāra diploma Nr. 848718, reģistrācijas Nr. 1213/18, kopija latviešu un krievu valodā).
[3815] Sadovskis, P. "Dzīve apsteidz sapņus!", *Zvaigzne*, 1964, 5. augusts.
[3816] Treijs, R. "Maģistrāles", *Padomju Jaunatne*, 1964, 28. marts.

līdz 1967. gada novembrim,[3817] esot komandējošā sastāvā un iegūstot leitnanta dienesta pakāpi.[3818] Izvēles pamatojums redzams, iepazīstoties ar LKP CK nomenklatūras personas lietā pieejamajiem Jāņa Trubiņa pašrocīgi aizpildītajiem un sagatavotajiem dokumentiem, no kuriem sākotnējie ir rakstīti ļoti precīzā rokrakstā. 1984. gada 5. jūnija personas kadru uzskaites lapā precizētas obligātā dienesta gaitas, norādot, ka bijis tanka komandieris, vecākais rakstvedis lietvedis un kara daļa bijusi pakļauta Baltijas kara apgabalam.[3819] 1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijā minēts, ka Trubiņš dienējis attiecīgās kara daļas štābā par lietvedi.[3820] 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfijā norādīts, ka visu obligātā dienesta laiku kalpojis Baltijas kara apgabala tanku daļā.[3821] Obligātā dienesta laika beigās 1967. gada martā uzņemts Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP) (1971. gada 26. oktobrī – biedra karte Nr. 14386944,[3822] 1984. gada 5. jūnijā – biedra karte Nr. 02888578[3823]).

Atgriežoties no obligātā dienesta, Jānis Trubiņš no 1967. gada novembra līdz 1968. gada augustam strādājis par krāvēju Ventspils Jūras tirdzniecības ostā (eksporta rajonā)[3824].[3825] No 1968. gada augusta līdz 1970. gada septembrim ir Ventspils rajona padomju saimniecības *Užava* partijas pirmorganizācijas atbrīvotais sekretārs.[3826] Par LKP CK precizitāti faktisko biogrāfisko datu pārbaudē liecina tas, ka LKP CK 1986. gada 8. septembra izziņā šīs padomju saimniecības nosaukums drukāts kā dzīvē neeksistējošs sovhozs – *Uglava* (*Углава*)[3827], kas acīmredzami ir iegūts, pārrakstot no rokraksta

[3817] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 5. lp. otra puse.
[3818] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 6. lp. otra puse.
[3819] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 7. lp. otra puse (1984. gada 5. jūnija personas kadru uzskaites lapa).
[3820] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp. (1984. gada 5. jūnija autobiogrāfija).
[3821] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 13. lp. (1986. gada 5. jūnija autobiogrāfija).
[3822] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 5. lp.
[3823] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 2. lp. otra puse (papildinājums personas kadru uzskaites lapai, kas satur informāciju līdz 1977. gada 25. februārim), 7. lp.
[3824] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 9. lp.
[3825] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 5. lp. otra puse.
[3826] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 5. lp. otra puse.
[3827] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 45. (1986. gada 9. septembra izziņa), 46. lp. (oriģinālais LKP CK lietas apraksts).

un nezinot, kādas apdzīvotas vietas ir Ventspils rajonā. 1984. gada 5. jūnija personas kadru uzskaites lapā norādīts, ka atbrīvotā sekretāra pienākumus *Užavā* apvienojis ar bioloģijas skolotāja darbu.[3828] Minētajā dokumentā nav precīzas informācijas par to, kurā tieši izglītības iestādē veikts skolotāja darbs. Tas precizēts 1971. gada 25. oktobra autobiogrāfijā, kur norādīts, ka Jānis Trubiņš līdz 1970. gada septembrim bijis bioloģijas skolotājs un 6. klases audzinātājs.[3829] Šajā laikposmā Jānis Trubiņš esot saņēmis divus jubilejām veltītus apbalvojumus. Viena – jubilejas medaļa *20 gadu, kopš uzvaras 1941.–1945. gada Lielajā Tēvijas karā* – atbilstoši 1971. gada 26. oktobra personālajā kadru uzskaites lapā norādītajam saņemta 1967. gadā, tomēr minētā informācija ir kļūdaina, jo attiecīgo jubilejas medaļu piešķīra 1965. gadā. Tiesa, ievērojot to, ka jubilejas gadskārtas skaitlis ir labots (nav izšķirams, kas tieši domāts – 20 vai 25), iespējams, minēta ir 1970. gada nozīme *25 gadi kopš uzvaras Lielajā Tēvijas karā*.[3830] Otru apbalvojumu – jubilejas medaļu *Par varonīgu darbu. Atzīmējot V. I. Ļeņina 100. dzimšanas dienu* – Trubiņš esot saņēmis 1970. gadā.[3831]

1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijā norādīts, ka Jānis Trubiņš apprecējies 1970. gadā.[3832] Sieva – Ligita Trubiņa (dzim. Pāvelsone),[3833] Friča meita, dzimusi 1949. gadā[3834] Ventspils rajonā (1986. gada 5. jūnija autobiogrāfijā norādīts, ka Ventspilī)[3835], latviete[3836]. Atbilstoši 1971. gada 25. oktobra raksturojumam sieva bijusi Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) Ventspils rajona komitejas Organizatoriskā darba nodaļas vadītāja,[3837] savukārt jau 1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijas rakstīšanas laikā – mājsaimniece (šeit, atšķirībā

[3828] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 7. lp. otra puse.
[3829] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 9. lp.
[3830] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 6. lp. otra puse.
[3831] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 6. lp. otra puse.
[3832] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.
[3833] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.
[3834] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 8. lp. otra puse, 10. lp.
[3835] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 14. lp.
[3836] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.
[3837] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10. lp.

no nākamās autobiogrāfijas Trubiņš norāda gan *самохозяйка*, nevis *домохозяйка*).[3838]

1970. gada septembrī Jānis Trubiņš sāk dienestu Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komitejā (VDK) Ventspilī.[3839] 1971. gada 26. oktobra personālajā kadru uzskaites lapā ar zīmuli pierakstīts, ka pildījis operatīvā pilnvarotā amatu.[3840] 1984. gada 5. jūnija personas kadru uzskaites lapā – atšķirībā no 1971. gada 26. oktobra personālās kadru uzskaites lapas un 1971. gada 25. oktobra autobiogrāfijas – norādīts, ka darbu LPSR VDK sācis mēnesi agrāk, proti, no 1970. gada augusta, turklāt turpat precizēts, ka no 1970. gada augusta līdz 1977. gada janvārim Jānis Trubiņš bijis LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas darbinieks.[3841] Atbilstoši papildinājumam personas kadru uzskaites lapai, kas satur informāciju līdz 1977. gada 25. februārim, norādīts, ka Jānis Trubiņš laikposmā no 1970. gada septembra pildījis LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas operatīvā pilnvarotā pienākumus, bet no 1971. gada 22. oktobra, kas apstiprināts ar 1971. gada 29. oktobra dokumentu Nr. Б-13/41, bijis LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas partijas pirmorganizācijas sekretārs; no šā amata atbrīvots, to apstiprinot ar 1977. gada 25. februāra dokumentu Nr. Б-16/44.[3842] Līdz 1971. gada 26. oktobrim, kad aizpildīta personālā kadru uzskaites lapa, Jānis Trubiņš nav bijis ārzemēs, nav arī piedalījis nevienā "vēlētā orgānā".[3843]

No 1972. gada līdz 1977. gadam Jānis Trubiņš norīkots mācībās neklātienē[3844] Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajā

[3838] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.

[3839] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 5. lp. otra puse. Minētā informācija nesaskan ar Satversmes aizsardzības biroja Totalitāro seku dokumentēšanas centra (TSDC) sniegto informāciju tiesai sadarbības fakta konstatēšanas lietā, jo atbilstoši TSDC Jānis Trubiņš esot sācis dienestu Ventspils daļā tikai 1973. gadā. Sadarbības fakta lietas 79. lp.

[3840] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 5. lp. otra puse.

[3841] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 7. lp. otra puse.

[3842] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 1. lp. (Papildinājums personas kadru uzskaites lapai, kas satur informāciju līdz 1977. gada 25. februārim).

[3843] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 6. lp.

[3844] LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas priekšnieka Imanta Sormuļa, Rūdolfa dēla (dzimuša 1930. gada 10. aprīlī), 1975. gada 25. augusta izziņa Nr. 258 LKP

Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā Maskavā, lai apgūtu juridisko zinātni, un viņam izsniegts atbilstošs diploms, piešķirot jurista kvalifikāciju.[3845] Minētās informācijas nav 1984. gada 5. jūnija personas kadru uzskaites lapā pie jautājuma, kur līdzās darbam norādāmas arī mācības.[3846] Mācību noslēgumā seko pārcelšana un paaugstināšana amatā. No 1977. gada janvāra Jāni Trubiņu pārcelts uz Daugavpili, kur viņš līdz 1978. gada augustam bija LPSR VDK Daugavpils pilsētas un dzelzceļa stacijas daļas priekšnieka vietnieks. Atbilstoši LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa un LPSR VDK partijas komitejas sekretāra Anatolija Rancāna kopīgi 1984. gada 9. jūlijā parakstītajam raksturojumam Nr. OK/2590 1977. gadā Jānis Trubiņš saņēmis LPSR Augstākās Padomes Prezidija goda rakstu "par augļīgu darbu valsts drošības struktūrās" un sakarā ar VĀK[3847]– VDK 60 gadiem.[3848] Atbilstoši personas kadru uzskaites lapā sniegtajai informācijai LPSR Augstākās Padomes raksts saņemts 1978. gadā,[3849] tomēr daudz ticamāk, ka attiecīgajā laika periodā saņemts tikai viens goda raksts, konkrēti, 1977. gadā. No 1978. gada augusta līdz 1980. gada augustam[3850] Trubiņš atkārtoti norīkots mācīties uz Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajā Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā Maskavā, kur viņš ieguvis augstāko speciālo izglītību (diplomā nav precizēts speciālās izglītības raksturs) un zināšanas angļu valodā.[3851] Šīs mācības savukārt ir atspoguļotas 1984. gada 5. jūnija

---

Ventspils rajona komitejai, ka LPSR Ventspils pilsētas un ostas daļas darbinieks Jānis Trubiņš studē neklātienē 4. kursā Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajā Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā Maskavā. LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 20. lp. (LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas priekšnieka Imanta Sormuļa 1975. gada 25. augusta izziņa Nr. 258).

[3845] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 7. lp., 18. lp. (1977. gada 21. septembra diploma Nr. 098133, reģistrācijas Nr. 672, kopija).

[3846] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 7. lp. otra puse.

[3847] Viskrievijas Ārkārtas komisija cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu.

[3848] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 22. lp. (LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa un LPSR VDK partijas komitejas sekretāra Anatolijs Rancāna kopīgi parakstīts raksturojums 1984. gada 9. jūlijā Nr. OK/2590).

[3849] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 8. lp. otra puse.

[3850] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 7. lp. otra puse.

[3851] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 19. lp. (1980. gada 10. jūnija diploma Nr. 084642, reģistrācijas Nr. 895, kopija).

personas kadru uzskaites lapā. Atšķirībā no 1971. gada 26. oktobrī sniegtajām ziņām personālajā kadru uzskaites lapā 1984. gada 5. jūnija personas kadru uzskaites lapā norādīts, ka Jānis Trubiņš brīvi pārvalda angļu, latviešu un krievu valodu,[3852] kas apliecina diplomā norādīto informāciju par angļu valodas apguvi Maskavā.

No 1980. gada septembra līdz 1984. gada jūlijam pildījis LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieka vietnieka amatu, bet no 1984. gada jūlija kļuvis par attiecīgās daļas priekšnieku.[3853] 1980. gadā Jānis Trubiņš saņēmis ordeni *Goda Zīme*.[3854] LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa un LPSR VDK partijas komitejas sekretāra Anatolijs Rancāna kopīgi parakstītais raksturojums Nr. OK/25901980 1984. gada 9. jūlijā paskaidro, ka minētais apbalvojums pasniegs "par aktīvu līdzdalību, nodrošinot drošību XXII Olimpisko spēļu sagatavošanā un novadīšanā".[3855] Kā zināms, 1980. gadā olimpiskās spēles norisinājās ne vien Maskavā, bet arī Ļeņingradā un Tallinā; PSRS VDK izveidoja īpašu 5. pārvaldes 11. daļu tādas olimpiskās drošības īstenošanai, kuras ietvaros, piemēram, izsūtīja no pilsētām disidentus un citas nevēlamas personas. 1984. gada 5. jūnija personas kadru uzskaites lapā minēts, ka līdzās LPSR Augstākās Padomes rakstam un ordenim *Goda Zīme* esot saņemtas vēl piecas medaļas.[3856] 1984. gada 5. jūnijā, aizpildot personas kadru uzskaites lapu, Jānis Trubiņš jau ir apakšpulkvedis.[3857]

1982. gada septembrī Jānis Trubiņš pirmo reizi devās uz ārzemēm, proti, dienesta komandējumā uz Itālijas Republiku, bet 1984. gada septembrī – dienesta komandējumā uz Apvienoto Karalisti.[3858]

[3852] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 7. lp.
[3853] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 7. lp. otra puse.
[3854] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 8. lp. otra puse.
[3855] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 22. lp.
[3856] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 8. lp. otra puse.
[3857] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 8. lp. otra puse.
[3858] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 8. lp.

No 1980. septembra līdz 1984. gada jūlijam Trubiņš pildīja LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieka vietnieka amatu.[3859] LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa vēstulē Nr. OK/2603 1984. gada 9. jūlijā LKP CK nosūtīti nepieciešamie dokumenti Jāņa Trubiņa apstiprināšanai par LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieku.[3860] LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa un LPSR VDK partijas komitejas sekretāra Anatolija Rancāna kopīgi parakstītajā raksturojumā Nr. OK/2590 1984. gada 9. jūlijā, kas sagatavots Jāņa Trubiņa virzībai uz LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas vadītāja amatu, Trubiņš raksturots salīdzinoši plaši un pozitīvi, īpaši uzsverot viņa nopelnus LPSR VDK labā. Tā, piemēram, norādīts:

> "Esot labai profesionālai sagatavotībai un lielai praktiskās darbības pieredzei, [biedrs Jānis Trubiņš, Jāņa dēls] personīgi piedalījies īpaši sarežģītu čekistisku pasākumu organizēšanā un vadīšanā, reizē demonstrējot lielu prasīgumu, saprātīgu iniciatīvu, spēju pieņemt pareizus lēmumus."[3861]

Salīdzinot ar iepriekš minēto raksturojumu, LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1984. gada 13. jūlijā apstiprinātais Jāņa Trubiņa raksturojums, ko parakstījis LKP Rīgas pilsētas komitejas pirmais sekretārs Jānis Vagris, Jānis Trubiņš raksturots lakoniski un pozitīvi, izmantojot standartizētas frāzes. Raksturojumā, cita starpā, minēts, ka Trubiņš "veic lielu darbu, audzinot daļas darbiniekus, īpašu vērību pievēršot jaunajiem čekistiem".[3862] Tāpat norādīts, ka viņš ir "disciplinēts virsnieks".[3863] LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1984. gada 16. jūlija nolēmumā Nr. Б-11/16, kas izriet no LKP Rīgas pilsētas biroja 1984. gada 13. jūlija sēdes protokola Nr. 11, §16 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Vagris, pieņemts LPSR VDK

[3859] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 3. lp. (Papildinājums personas kadru uzskaites lapai, kas ietver informāciju līdz 1990. gada 22. novembrim, kad amats tika izslēgts no LKP CK nomenklatūras).
[3860] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 21. lp. (LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa 1984. gada 9. jūlija vēstule Nr. OK/2603 LKP CK).
[3861] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 22. lp.
[3862] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 24. lp. (LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1984. gada 13. jūlijā apstiprinātais Jāņa Trubiņa raksturojums, ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Vagris).
[3863] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 24. lp.

priekšlikums apstiprināt Jāni Trubiņu par LPSR VDK Rīgas pilsētas nodaļas vadītāju, reizē atbrīvojot no šā amata Edmundu Johansonu sakarā ar pāriešanu citā darbā. Minētā nolēmuma sakarā izteicās Rons, Jānis Trubiņš un Jānis Vagris.[3864] LKP CK Administratīvo orgānu nodaļas vadītājs Sergejs Aņisimovs 1984. gada 17. jūlijā sniedza LKP CK domāto attiecīgās nodaļas atbalsta vēstuli Jāņa Trubiņa apstiprināšanai par LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieku.[3865] LKP CK biroja 1984. gada 24. jūlija nolēmumā Nr. Б-96/24, kas izriet no LKP CK biroja 1984. gada 24. jūlija protokola Nr. 96, §24 un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo, pieņemts LKP Rīgas pilsētas komitejas un LPSR VDK priekšlikums apstiprināt Jāni Trubiņu par LPSR VDK Rīgas daļas priekšnieku. Minētā nolēmuma sakarā izteikušies Sergejs Aņisimovs un Boriss Pugo.[3866]

Rezultātā no 1984. gada jūlija līdz 1986. gada septembrim Jānis Trubiņš bija LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieks.[3867] No 1985. gada – Rīgas pilsētas Tautas deputātu padomes deputāts, no 1986. gada – LKP Rīgas pilsētas komitejas un biroja loceklis.[3868] 1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijā uzsvērts, ka kopš brīža, kad sāktas darba gaitas, Jānis Trubiņš ir desmit reizes ievēlēts dažādu partijas organizāciju birojos par partijas sekretāru.[3869] Tāpat minētajā autobiogrāfijā Jānis Trubiņš norādījis, ka pilda partijiski sabiedriskus uzdevumus, esot propagandists, partijas organizācijas biroja loceklis

[3864] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 25. lp. (LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1984. gada 16. jūlija nolēmums Nr. Б-11/16, kas izriet no LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1984. gada 13. jūlija sēdes protokola Nr. 11, §16 un ko parakstījis LKP Rīgas pilsētas komitejas pirmais sekretārs Jānis Vagris).
[3865] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 26. lp. (LKP CK Administratīvo orgānu nodaļas vadītāja Sergeja Aņisimova 1984. gada 17. jūlija atbalsta vēstule LKP CK par Jāņa Trubiņa apstiprināšanu LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieka amatā).
[3866] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 27. lp. (LKP CK biroja 1984. gada 24. jūlija nolēmums Nr. Б-96/24, kas izriet no LKP CK biroja 1984. gada 24. jūlija protokola Nr. 96, §24 un ko parakstījis LKP CK pirmais sekretārs Boriss Pugo).
[3867] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 3. lp. (papildinājums personas kadru uzskaites lapai, kas satur informāciju līdz 1990. gada 22. novembrim, kad amats izslēgts no LKP CK nomenklatūras).
[3868] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 8. lp.
[3869] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.

un Tautas brīvprātīgo kārtības sargu štāba loceklis Rīgā.[3870] Raksturojot savu partijas karjeru, 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfijā Jānis Trubiņš norādījis, ka neesot bijuši partijas sodi.[3871] LPSR VDK priekšsēdētāja, ģenerālmajora Staņislava Zukuļa un LPSR VDK partijas komitejas sekretāra Anatolija Rancāna 1986. gada 25. jūnijā kopīgi parakstītajā raksturojumā Nr. OK/2278, kas sagatavots Jāņa Trubiņa virzībai uz LPSR VDK 5. daļas priekšnieka amatu, izceltas vairākas vadībai nepieciešamās prasmes, kas raksturo Jāņa Trubiņa darbību LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieka amatā, kā, piemēram, spēja "pareizi vadīt personālo sastāvu, veiksmīgi kontrolēt un koordinēt padoto darbu",[3872] personīgā dalība plānošanā un sarežģītāko uzdevumu īstenošanā. Ievērojams, ka atzīmēta līdzdalība padoto disciplinēšanā, idejiskā un personīgās atbildības audzināšanā, kā rezultātā daļā esot "noformējies veselīgs, darbaspējīgs kolektīvs". Tomēr raksturojums satur norādījumu, ka Trubiņam vairāk esot personīgi jāpiedalās darba uzdevumu īstenošanā, jāpilnveido vadības stils un metodes atbilstoši laikmetīgām prasībām.[3873] 1986. gada 21. augustā LPSR VDK priekšsēdētāja pirmais vietnieks Staņislavs Guļins vēstulē Nr. OK/3186 LKP CK nosūtīja dokumentus un lūgumu apstiprināt Jāni Trubiņu LPSR VDK 5. daļas priekšnieka amatā.[3874] LKP CK Administratīvo orgānu nodaļas vadītāja Nikolaja Ūsiņa parakstītajā 1986. gada 8. septembra vēstulē Nr. 1268 par Jāni Trubiņu, virzot viņu LPSR VDK 5. daļas priekšnieka amatam, norādīts, ka LKP CK Administratīvo orgānu

[3870] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 12. lp.
[3871] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 14. lp.
[3872] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 28. lp. (LPSR VDK priekšsēdētāja, ģenerālmajora Staņislava Zukuļa un LPSR VDK partijas komitejas sekretāra Anatolija Rancāna 1986. gada 25. jūnijā kopīgi parakstītais raksturojums Nr. OK/2278).
[3873] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 28. lp. Salīdzinājumam sk. LPSR VDK partijas komitejas raksturojumu Edmundam Johansonam, ko 1986. gada 7. aprīļa protokolā Nr. 11 apstiprinājusi LPSR VDK partijas komiteja un ko parakstījis LPSR VDK partijas komitejas sekretārs Anatolijs Rancāns (LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 39. lp.). Minētajā raksturojumā, novērtējot Edmunda Johansona darbu LPSR VDK 5. daļas priekšnieka amatā, izmantotas līdzīgas frāzes, turklāt norāde, ka vairāk esot personīgi jāpiedalās darba uzdevumu īstenošanā, jāpilnveido vadības stils un metodes atbilstoši laikmetīgām prasībām, faktiski abos raksturojumos ir identiska.
[3874] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 30. lp. (LPSR VDK priekšsēdētāja pirmā vietnieka Staņislava Guļina 1986. gada 21. augusta vēstule Nr. OK/3186 LKP CK).

nodaļa atbalsta virzību, sniegts lakonisks dienesta un personīgo kvalitāšu raksturojums, atkārtota jau iepriekš LPSR VDK raksturojumā iekļautā frāze par nepieciešamību pilnveidoties un norādīts, ka Boriss Pugo veicis pārrunas ar Jāni Trubiņu.[3875] Atbilstoši LKP CK biroja 1986. gada 19. septembra nolēmumam Nr. Б-18/24, kas izriet no LKP CK biroja 1986. gada 19. septembra sēdes protokola Nr. 18, §24, pieņemts LPSR VDK priekšlikums par Jāņa Trubiņa virzību par LPSR VDK 5. daļas priekšnieku, atbrīvojot viņu no iepriekš ieņemamā amata. Par minēto jautājumu izteicās Vitālijs Soboļevs, Augusts Zitmanis, Arnolds Klaucēns, Staņislavs Zukulis un Nikolajs Ūsiņš.[3876] LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1986. gada 30. septembra nolēmumā Nr. Б-17/13, kas izriet no LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1986. gada 26. septembra sēdes protokola Nr. 17, §13 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arnolds Klaucēns, nolemts pieņemt LPSR VDK priekšlikumu par Krišjāņa Eihmaņa iecelšanu par LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieku, atbrīvojot Jāni Trubiņu no attiecīgā amata sakarā ar pāriešanu citā darbā.[3877] LPSR VDK priekšsēdētājs Staņislavs Zukulis 1986. gada 29. septembra vēstulē Nr. OK/355 lūdz LKP CK atbrīvot no LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieka amata Jāni Trubiņu sakarā ar iecelšanu LPSR VDK daļas priekšnieka amatā.[3878]

No 1986. gada septembrim līdz 1989. gada aprīlim Jānis Trubiņš pilda LPSR VDK 5. daļas priekšnieka amatu. 1989. gada 24. marta raksturojumā, kas apstiprināts LPSR VDK partijas komitejas 1989. gada 24. marta sēdē atbilstoši protokolam Nr. 8, ko parakstījis Vasilijs Ivanovs un kas sagatavots Jāņa Trubiņa virzībai uz LPSR VDK

[3875] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 31. lp. (LKP CK Administratīvo orgānu nodaļas vadītāja Nikolaja Ūsiņa 1986. gada 8. septembra vēstule Nr. 1268).
[3876] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 32. lp. (LKP CK biroja 1986. gada 19. septembra nolēmums Nr. Б-18/24, kas izriet no LKP CK biroja 1986. gada 19. septembra sēdes protokola Nr. 18, §24 un ko parakstījis otrais sekretārs Vitālijs Soboļevs).
[3877] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 33. lp. (LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1986. gada 30. septembra nolēmums Nr. Б-17/13, kas izriet no LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1986. gada 26. septembra sēdes protokola Nr. 17, §13 un ko parakstījis pirmais sekretārs Arnolds Klaucēns).
[3878] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 34. lp. (LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa 1986. gada 29. septembra vēstule Nr. OK/355).

priekšsēdētāja vietnieka amatu, Jānis Trubiņš raksturots izvērsti un pozitīvi:

> "[..] uzticīgs Komunistiskās partijas un sociālistiskās Dzimtenes darbam. Pareizi saprot uzdevumus, kas izriet no partijas kursa uz «pārbūvi» *[перестройка]*, cenšas to īstenot praktiskajā darbībā. Daudz uzmanības velta republikas politiskās un operatīvās situācijas analīzei, kā arī konkrētu rekomendāciju operatīvās darbības pilnveides veidošanai. Patstāvīgs pieņemot lēmumus."[3879]

Saglabājusies nedaudz izvērstākā formā iepriekš izteiktā frāze par stila un metožu pilnveidošanu atbilstoši laikmeta prasībām.[3880] LKP CK otrā sekretāra Vitālija Soboļeva 1989. gada 12. aprīlī parakstītajā raksturojumā Jānis Trubiņš raksturots pozitīvi, izlaižot frāzi par pilnveidošanos un tieši pretēji norādot, ka Trubiņš savā darbā "ar paaugstinātu interesi piedalās jaunu darba formu un metožu izmantošanā", turklāt esot izpelnījies VDK kolektīvā cieņu un autoritāti.[3881] 1989. gada 3. maija vēstulē Nr. OK/1363, kas adresēta LKP CK, LPSR VDK priekšsēdētājs Staņislavs Zukulis nosūta dokumentus un lūdz apstiprināt Jāni Trubiņu LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amatā, atbrīvojot no attiecīgā amata Edmundu Johansonu.[3882] Johansonu nosūtīja darbā uz PSRS VDK, tomēr tas nav minēts attiecīgajā dokumentā. LKP CK Valsts un tiesību nodaļas vadītāja Timofeja Duškeviča 1989. gada 11. maija vēstule LKP CK par Jāņa Trubiņa un Edmunda Johansona virzību atkārto Vitālija Soboļeva iepriekš minētajā rekomendācijā teikto par Jāni Trubiņu un norāda, ka ar Trubiņu esot veicis pārrunas LKP CK pirmais sekretārs Jānis Vagris.[3883] LKP CK biroja 1989. gada 16. maija nolēmumā Nr.Б-98/12, kas izriet no LKP CK biroja 1989. gada 16. maija sēdes protokola Nr. 98, §12, pieņemts LPSR VDK priekšlikums par Jāņa Trubiņa

[3879] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 35. lp. (1989. gada 24. marta raksturojums).
[3880] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 36. lp.
[3881] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 37. lp. (LKP CK otrā sekretāra Vitālija Soboļeva 1989. gada 12. aprīlī parakstītais raksturojums).
[3882] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 38. lp. (1989. gada 3. maija vēstule Nr. OK/1363, kas adresēta LKP CK un ko parakstījis LPSR VDK priekšsēdētājs Staņislavs Zukulis).
[3883] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 39. lp. (LKP CK Valsts un tiesību nodaļas vadītāja Timofeja Duškeviča 1989. gada 11. maija vēstule LKP CK).

apstiprināšanu LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amatā, atbrīvojot no tā Edmundu Johansonu. Par minēto jautājumu izteicās Jānis Vagris, Arnolds Klaucēns, Vilnis Edvīns Bresis, Genādijs Loskutovs un Timofejs Duškevičs.[3884] LKP CK biroja 1989. gada 16. maija sēdē apstiprinātais raksturojums, ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Vagris, atkārto jau iepriekš otrā sekretāra Vitālija Soboļeva raksturojumā pausto par Jāni Trubiņu.[3885] Attiecīgajā laika periodā Jānis Trubiņš saņem trīs apbalvojumus, no kuriem divi ir saistīti ar jubilejām: 1987. gada 3. decembrī apbalvots ar I pakāpes medaļu *Par nevainojumu dienestu*, 1987. gada 9. decembrī saņēmis jubilejas krūšu nozīmi *VĀK–VDK 70 gadi* un 1988. gada 2. janvārī – jubilejas medaļu *PSRS Bruņoto Spēku 70 gadi*.[3886]

1989. gada aprīlī Jānis Trubiņš kļuva par LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieku. 1990. gada aprīlī bija LKP XXV kongresa delegāts[3887] un jau 1990. gada 7. aprīlī sašķeltās Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja loceklis atbilstoši LKP CK biroja 1991. gada 11. aprīļa izrakstam no nolēmuma Nr. пл. 1, kas izriet no 1990. gada 12. aprīļa LKP CK I plēnuma protokola Nr. 1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Alfrēds Rubiks.[3888] No 1990. gada 2. līdz 13. jūlijam bija PSKP XXVIII kongresa, kurš izrādījās pēdējais, delegāts,[3889] proti, laikā, kad LPSR Augstākā Padome jau bija pieņēmusi 1990. gada 4. maija deklarāciju; 1990. gada 9. jūnija izziņā par PSKP XXVIII kongresa delegātu norādīts, ka Jānim Trubiņam ir pulkveža dienesta pakāpe.[3890] 1990. gada

[3884] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 40. lp. (LKP CK biroja 1989. gada 16. maija nolēmums Nr. Б-98/12, kas izriet no LKP CK biroja 1989. gada 16. maija sēdes protokola Nr. 98, §12 un ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Vagris).
[3885] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 41. lp. (LKP CK biroja 1989. gada 16. maija sēdē apstiprinātais raksturojums, ko parakstījis pirmais sekretārs Jānis Vagris).
[3886] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 4. lp. otra puse.
[3887] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 4. lp., 43. lp. (LKP CK biroja 1991. gada 11. aprīļa izraksts no nolēmuma Nr. пл. 1, kas izriet no 1990. gada 12. aprīļa LKP CK I plēnuma protokola Nr. 1 un ko parakstījis pirmais sekretārs Alfrēds Rubiks).
[3888] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 3., 4. lp.
[3889] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 42. lp. (izziņa par PSKP XXVIII kongresa delegātu).
[3890] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 42. lp.

22. novembrī LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amats tika izslēgts no LKP CK nomenklatūras atbilstoši dokumentam Nr. Б-26/1.[3891]

LKP CK nomenklatūras personas lietā pieejamajos dokumentos ir sniegtas samērā plašas ziņas par Jāņa Trubiņa ģimeni. Turklāt vērojams, ka ar laiku sniegto ziņu apmērs pieaug. Dēls – Gints Trubiņš, dzimis 1972. gadā.[3892] Meita – Līga Trubiņa, dzimusi 1982. gadā.[3893]

Tēvs – Jānis Trubiņš, Augusta dēls,[3894] dzimis 1912. gadā[3895] Preiļu rajonā, latvietis[3896]. 1971. gada 25. oktobra raksturojuma sagatavošanas brīdī bija pensionārs,[3897] Lielā Tēvijas kara otrās grupas invalīds,[3898] 1971. gada 25. oktobra, 1984. gada 5. jūnija un 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfiju rakstīšanas laikā dzīvoja Auru pagastā (Dobeles rajonā).[3899] Māte – Katrīna Trubiņa (dzim. Hoholko)[3900], Aleksandra meita, dzimusi 1915. gadā[3901] atbilstoši 1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijai Glubotskas rajonā Vitebskas apgabalā (tagad baltkrievu val. Hlibokajes rajons Vitebskas apgabalā Baltkrievijas Republikā)[3902],

---

[3891] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 3. lp.
[3892] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10. lp.
[3893] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10. lp.
[3894] Spriežot pēc presē pieejamās informācijas Jāņa Trubiņa, Augusta dēla brālis bijis Leons Trubiņš, kas, piemēram, 1947. gadā bija viens no apriņķa vēlēšanu komisijas locekļiem, būdams Aizkalnes pagasta zemnieks (*Cīņa*, 1947, 22. novembris), 1954. gadā bija ievēlēts par apgabala vēlēšanu komisijas locekli no Preiļu rajona kolhoza *Komjaunietis* ("Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēts «Par Apgabalu vēlēšanu komisiju apstiprināšanu Tautību Padomes vēlēšanām no Latvijas PSR»", *Cīņa*, 1954, 21. janvāris). Leons Trubiņš bijis Preiļu rajona kolhoza *Komjaunietis* priekšsēdētājs. Presē atrodams raksts, kas raksturo Leonu Trubiņu sekojošā veidā: "[..] jau 1940. gadā kā aktīvs komjaunietis un propagandists iemantoja vietējas jaunatnes cieņu un atzinību. Divdesmit trīs gadus vecais jauneklis kara sākumā devās līdzi Sarkanajai Armijai un mājās pārnāca ar lielu cīņu un darba pieredzi," (Zeile, Pēteris. "Cilvēki, skaistums, ticība", *Liesma*, 1958, augusts).
[3895] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10. lp.
[3896] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.
[3897] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10. lp.
[3898] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.
[3899] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10., 14. lp.
[3900] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.
[3901] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10. lp.
[3902] Minētā apdzīvotā vieta vairākkārt piedzīvojusi administratīvi teritoriālo reformu.

baltkrieviete.[3903] 1971. gada 25. oktobra raksturojuma sagatavošanas brīdī bija pensionāre,[3904] kolhozniece[3905], 1971. gada 25. oktobra, 1984. gada 5. jūnija un 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfiju rakstīšanas laikā dzīvoja Auru pagastā (Dobeles rajonā).[3906] Vecāku sakarā 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfijā norādīts, ka abi dzīvo kopā.[3907]

Māsa – Vera Cakule, Jāņa meita, dzimusi 1940. gadā[3908] Rīgā[3909], latviete,[3910] 1971. gada 25. oktobra autobiogrāfijas rakstīšanas laikā bijusi enerģijas sadales un izlietošanas kontroles uzņēmumā *Enerģijas sadale* plānu daļas priekšniece,[3911] savukārt 1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijas rakstīšanas laikā – Rīgas pilsētas Veselības aizsardzības nodaļas Sanitārā transporta autobāzes plānu daļas priekšniece,[3912] bet 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfijas rakstīšanas laikā – minētās autobāzes galvenā ekonomiste.[3913]

1984. gada 5. jūnija un 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfijas izceļas ar to, ka tajās ir detalizēti atspoguļota informācija ne tikai par sievu, bērniem, māti, tēvu un māsu, bet arī par sievas radiniekiem:

[3903] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.
[3904] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10. lp.
[3905] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.
[3906] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10. lp.
[3907] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 14. lp.
[3908] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10. lp.
[3909] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.
[3910] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 14. lp.
[3911] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 10. lp.
[3912] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 11. lp.
[3913] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 14. lp.

Sievas tēvs – Fricis Pāvelsons,[3914] Andreja dēls, dzimis 1926. gadā (atbilstoši 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfijai 1920. gadā)[3915] Ventspils rajonā, pensionārs, sovhoznieks, 1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijas rakstīšanas brīdī dzīvoja Užavas pagastā Ventspils rajonā.[3916] Sievas māte – Milda Pāvelsone (dzim. Mūrniece), Krista meita, dzimusi 1923. gadā Ventspils rajonā, pensionāre.[3917] Sievas vecāku sakarā 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfijā līdzīgi kā paša vecāku sakarā norādīts, ka abi dzīvo kopā.[3918]

Sievas brālis – Armīns Pāvelsons, Friča dēls, dzimis 1951. gadā Ventspilī, latvietis,[3919] 1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijas rakstīšanas brīdī traktorists padomju saimniecībā *Užava* Ventspils rajonā,[3920] bet atbilstoši 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfijai šajā pašā saimniecībā – mehanizators[3921].[3922]

Sievas māsa – Austra Štefenberga (Pāvelsone), Friča meita, dzimusi 1952. gadā Ventspilī,[3923] 1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijas rakstīšanas brīdī dzīvoja Vārves pagastā Ventspils rajonā,[3924] 1986.

[3914] Iepazīstoties ar preses slejās pieejamo informāciju, var atklāt, ka, neesot konkrētākai informācijai, nav iespējams konstatēt daudz ziņu par Frici Pāvelsonu, kas tieši attiecināms uz viņa personu, piemēram, publicēts, ka Fricis Pāvelsons no Bērzlejām bija pārsniedzis noteikto normu kokmateriālu sagatavošanai, 76 m^3 vietā sagatavojot 85 m^3 ("Kas traucē kokmateriālu sagādi Užavas pagastā?" *Brīvā Venta*, 1948, 11. decembrī), un, šķiet, tas pats zemnieks Fricis Pāvelsons no Užavas pagasta priekšzīmīgi rīkojās kokmateriālu sagatavošanā Rīgas vajadzībā 1945. gada 28. jūlijā. Minētā kurināmā sagatavošana izceļas ar to, ka no 1945. gada 28. jūlija līdz 1. augustam 800 m^3 kurināmā sagatavošanā bija iesaistīti ne tikai zemnieki, bet arī strādnieki, zvejnieki un pat milicijas pārstāvji. ("Kurināmo Rīgai – mūsu galvaspilsētai", *Brīvā Venta*, Nr. 35, 1945, 2. augusts, 1. lpp.).

[3915] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 14. lp.

[3916] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 12. lp.

[3917] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 12., 14. lp.

[3918] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 14. lp.

[3919] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 15. lp.

[3920] Atsaucīgi vārdi par pieredzējušo mehanizatoru Armīnu Pāvelsonu atrodami vairākās publikācijās. "Užavas polderu granulas", *Cīņa*, 1986, 5. jūlijs; "Vakar", *Cīņa*, 1983, 21. maijs; "Lidotāji – zemei", *Padomju Jaunatne*, 1983, 7. maijs.

[3921] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 15. lp.

[3922] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 12. lp.

[3923] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 15. lp.

[3924] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 12. lp.

gada 5. jūnija autobiogrāfijas rakstīšanas laikā dzīvoja turpat un strādāja bērnudārzā *Vārve*.[3925]

Sievas māsa – Rasma Irgensone[3926] (dzim. Pāvelsone), Friča meita, dzimusi 1955. gadā Ventspilī, latviete,[3927] 1984. gada 5. jūnija un 1986. gada 5. jūnija autobiogrāfijas rakstīšanas brīdī mājsaimniece, dzīvoja Matkules pagastā Tukuma rajonā (tagad Kandavas novads).[3928]

1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijā norādīts, ka radinieki nav saukti pie kriminālatbildības un radinieku ārzemēs neesot.[3929]

[3925] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 15. lp.
[3926] 1984. gada 5. jūnija autobiogrāfijā uzvārds pierakstīts krievu valodā "Иргенсоне", kas attiecīgi būtu atveidojams latviešu valodā "Irgensone", tomēr, spriežot pēc presē pieejamās informācijas, uzvārds atveidojams "Jirgensone". Sk. "Pasaules bankas pārstāvji Kandavā", *Brīvā Latvija*, Nr. 29 (666), 10. lpp.
[3927] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 15. lp.
[3928] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 12., 15. lp.
[3929] LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 12. lp.

Vladimirs Jegorovs un Staņislavs Zukulis

Dr. iur. Kristīne Jarinovska,
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Atbilstoši Latvijas Nacionālā arhīva izsniegtajai izziņai Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā nav ne Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) iekšlietu ministra Vladimira Jegora, ne arī LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa personas lietu. Ievērojot minēto, viņu personas lietas nav analizētas. Tomēr, lai sniegtu mazliet pilnīgāku priekšstatu par LPSR iekšlietu un valsts drošības vadību, īss biogrāfisks ieskats par abiem funkcionāriem, vadoties no publiski pieejamās informācijas un atsevišķiem Latvijas Nacionālajā arhīvā pieejamiem dokumentiem.

Vladimirs Jegorovs

Vladimirs Jegorovs, Demjanova dēls, (1939–2016) dzimis Rečicā, Čerikavas rajonā, Mogiļevas apgabalā, PSRS. 1958. gadā beidzis Nadeždas Krupskas Republikānisko kultūras izglītības tehnikuma Teātra nodaļu. Vēlējies mācīties Mogiļevas mūzikas vidusskolā, bet nav pazinis notis, tāpēc izvēlējies citu, interesēm radniecisku mācību iestādi.[3930] Mācības beidzot, līdz iesaukšanai PSRS bruņotajos spēkos strādājis par kultūras nama direktoru (1958). Padomju Savienības Komunistiskajā partijas (PSKP) biedrs kopš 1960. gada.[3931] Demobilizējoties 1962. gadā, sācis strādāt dažādos Baltkrievijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (BĻKJS)

[3930] Косто, Наташа. “Мечта детства генерал-полковника Егорова”, *ЭкспрессНОВОСТИ*, № 40 (320), 3–9 октября 2003 года. Pieejams: http://www.expressnovosti.narod.ru/40/people.htm

[3931] “Ministrs no Baltkrievijas”, *Laiks*, Nr. 82, 1985, 12. oktobris, 1. lpp.

amatos, ko vienubrīd apvienojis ar neklātienes studijām Mogiļevas pedagoģiskajā institūtā vēstures specialitātē, iegūstot diplomu 1967. gadā. 1970. gadā iecelts par Baltkrievijas Padomju Sociālistiskās Republikas (PSR) Jaunatnes organizāciju komitejas priekšsēdētāju. Kā zināms Jaunatnes organizāciju komitejas bija viens no Valsts drošības komitejas piesegstruktūru veidiem. 1974. gadā bijusi iecere Jegorovu sūtīt uz PSRS Ārlietu ministrijas Diplomātisko akadēmiju, tomēr nodomi mainījās, un 1974. gadā viņu iecēla par Baltkrievijas Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes savienības sekretāru.[3932]

1977. gadā Vladimirs Jegorovs nosūtīts mācībās uz Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā Feliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstāko skolu Maskavā, ko viņš pabeidzis 1979. gadā, iegūstot juridisko izglītību. Mācību beigās iecelts par Baltkrievijas PSR VDK daļas priekšnieka vietnieku. 1981. gadā Jegorovs nosūtīts darbā iekšlietu struktūrās. No 1981. gada viņš pildījis Brestas apgabala izpildu komitejas iekšlietu pārvaldes priekšnieka amatu, no 1984. gada bijis Baltkrievijas PSR iekšlietu ministra pirmais vietnieks. 1985. gadā, kad PSKP ģenerālsekretārs jau bija Mihails Gorbačovs, bet PSRS iekšlietu ministrs vēl bija īslaicīgais PSRS VDK priekšsēdētājs 1982. gadā Vitālijs Fjodorčuks (1918–2008), Jegorovu nosūtīja uz okupēto Latviju.

LKP arhīvā Vladimira Jegora gaitām LPSR iekšlietu ministra amatā faktiski var sekot ar viņa priekšgājēja un mantinieka personas lietu palīdzību. Proti, atbilstoši LKP CK biroja 1985. gada 30. augusta nolēmumam Nr. 124/2 un PSKP CK sekretariāta 1985. gada 26. augusta nolēmumam Vladimiru Jegorovu apstiprināja par LPSR iekšlietu ministru, atbrīvojot no šā amata Mihailu Drozdu. Minētā jautājuma sakarā viedokli pauda daudzi: Boriss Pugo, Ēriks Auškāps, Vitālijs Čemms, Jānis Vagris, Roberts Praude, Vladimirs Jegorovs un Nikolajs Ūsiņš.[3933] Spriežot pēc presē pieejamās informācijas, Jegorovs

[3932] Косто, Наташа. “Мечта детства генерал-полковника Егорова”, *ЭкспрессНОВОСТИ*, № 40 (320), 3–9 октября 2003 года. Pieejams: http://www.expressnovosti.narod.ru/40/people.htm; Валаханович, Игорь, Зельский, Артур. *ЕГОРОВ Владимир Демьянович*. Pieejams: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/47787/1/ЕГОРОВ.pdf.

[3933] LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 36. lp. (LKP CK biroja 1985. gada 30. augusta nolēmumā Nr. 124/2, kas izriet no 1985. gada 30. augusta protokola Nr. 124, §2*[par*

nav pratis latviešu valodu[3934] un viņam nav bijusi iepriekšēja saskarsme ar Latviju. Aptuveni gadu pēc viņa iecelšanas LPSR iekšlietu ministra amatā tika saņemts jauns norīkojums. Jaunais PSRS iekšlietu ministrs Aleksandrs Vlasovs 1986. gada 17. oktobra vēstulē Nr. 1/5687 LKP CK pirmajam sekretāram Borisam Pugo norādīja, ka PSRS Iekšlietu ministrija "izskata jautājumu" par ģenerālmajora Vladimira Jegorova iecelšanu par PSRS Iekšlietu ministrijas pārstāvniecības vadītāju Afganistānas Demokrātiskās Republikas Iekšlietu ministrijā. Šajā sakarā lūgts atbrīvot viņu no LPSR iekšlietu ministra amata. Vienlaikus vēstulē izteikts priekšlikums iecelt par LPSR iekšlietu ministru ģenerālmajoru Bruno Šteinbriku.[3935] Rezultātā atbilstoši LKP CK 1986. gada 11. novembra nolēmumam Nr. Б-22/11 un PSKP CK sekretariāta 1986. gada 5. novembra nolēmumam Vladimiru Jegorovu atbrīvoja no LPSR iekšlietu ministra amata sakarā ar pārcelšanu citā darbā, bet viņa vietā iecēla Bruno Šteinbriku. Minētajā jautājumā atkal izteicās sēdes dalībnieki Boriss Pugo, Vitālijs Soboļevs, Jānis Vagris, Staņislavs Zukulis, Jurijs Rubenis, Anatolijs Gorbunovs, Ēriks Auškaps un Nikolajs Ūsiņš.[3936]

Vladimirs Jegorovs PSRS Iekšlietu ministrijas pārstāvniecībā bijis nodarbināts līdz 1989. gadam, kad viņu iecēla par PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenā transporta iekšlietu pārvaldes priekšnieku. No 1990. gada Jegorovs pildījis Baltkrievijas Republikas iekšlietu ministra amatu. 1994. gadā no amata atcelts par bijušo Lietuvas Komunistiskās partijas pirmā sekretāra Mīkola Burokeviča un ideoloģiskās nodaļas vadītāja Jozus Jermalaviča, kas piedalījušies valsts apvērsuma mēģinājumā 1991. gadā,[3937] izdošanu Lietuvas varas iestādēm,[3938] ko

biedriem Vladimiru Jegorovu, Demjana dēlu, un Mihailu Drozdu, Filipa dēlu] un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).

[3934] "Ministrs no Baltkrievijas", *Laiks*, Nr. 82, 1985, 12. oktobris, 1. lpp.

[3935] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 35. lp. (PSRS iekšlietu ministra Aleksandra Vlasova 1986. gada 17. oktobra vēstule Nr. 1/5687 LPK CK pirmajam sekretāram Borisam Pugo).

[3936] LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 39. lp. (LKP CK 1986. gada 11. novembra nolēmums Nr. Б-22/11, kas izriet no LKP CK biroja 1986. gada 11. novembra sēdes protokola Nr. 22, §11 un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).

[3937] "Lietuvā apcietināti Burokevičs un Jermalavičs", *Diena*, Nr. 13, 1994, 17. janvāris.

[3938] "Pavisam īsi", *Lauku Avīze*, Nr. 8, 1994, 28. janvāris, 5. lpp.

personīgi pārdzīvojis, vēl 2003. gada intervijā norādot, ka viņam esot kauns, ka nav bijis pietiekami vīrišķīgs un vērīgs, nepieprsot ģenerālprokroram rakstveida norādījumu par attiecīgo personu arestu.[3939] Neskatoties uz atcelšanu no iekšlietu ministra amata, jau pēc pusgada[3940] Jegorovu iecēla par Baltkrievijas Republikas VDK priekšsēdētāju. No 1996. līdz 2000. gadam Vladimirs Jegorovs bijis tautas priekšstāvis.[3941] Vladimirs Jegorovs miris 2016. gada 4. oktobrī. Savdabīgs atgādinājums par PSRS ideoloģijas paliekām saistās ar viņa izvadīšanas organizēšanu Feliksa Dzeržinska klubā,[3942] kas nu kalpo par koncertzāli Minskā.[3943]

Staņislavs Zukulis

Staņislava Zukuļa, Viktora dēla, (1929–1993) dzīves un darba gaitu atspoguļojums dažādās publikācijās, salīdzinot ar Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā pieejamajiem LKP dokumentiem, satur būtiskas ziņu nesakritības. Nesakritības atrodamas arī publikācijās, kas atsaucas, cita starpā, uz Krievijas Federālā drošības dienesta Centrālā arhīva 2008. gada 4. septembra izziņu Nr. 10/A-3150.[3944] Avotos, kas atsaucas uz Latvijas Nacionālā arhīva dokumentiem, ziņu nesakritība nav konstatēta.[3945]

[3939] Косто, Наташа. "Мечта детства генерал-полковника Егорова", *ЭкспрессНОВОСТИ*, № 40 (320), 3–9 октября 2003 года. Pieejams: http://www.expressnovosti.narod.ru/40/people.htm

[3940] Косто, Наташа. "Мечта детства генерал-полковника Егорова", *ЭкспрессНОВОСТИ*, № 40 (320), 3–9 октября 2003 года. Pieejams: http://www.expressnovosti.narod.ru/40/people.htm

[3941] Валаханович, Игорь, Зельский, Артур. *ЕГОРОВ Владимир Демьянович*. Pieejams: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/47787/1/ЕГОРОВ.pdf

[3942] "Умер экс-глава МВД и КГБ Беларуси Владимир Егоров", *TUT.BY*, 6 октября 2016. Pieejams: https://news.tut.by/society/514890.html

[3943] Валаханович, Игорь, Зельский, Артур. *ЕГОРОВ Владимир Демьянович*. Pieejams: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/47787/1/ЕГОРОВ.pdf

[3944] Sk., piemēram, Тумшис, Михаил. "ЗУКУЛ (ЗУКУЛИС) Станислав Викторович", *Щит и меч Советского Союза. Краткие биографии руководителей органов государственной безопасности СССР и союзных республик (декабрь 1922 – декабрь 1991 гг.)*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2016.

[3945] Grūtups, Andris. *Observators*. Rīga: Atēna, 2009.

Staņislavs Zukulis dzimis Rīgā, 1941. gadā kopā ar ģimeni esot evakuējies uz Novosibirskas, tad Tomskas apgabalu. 1945. gadā atgriezies Latvijas teritorijā.[3946] Mācījies Rīgas 22. vidusskolā, kur mācības bija krievu valodā.[3947] 1949. gadā nosūtīts mācībās uz PSRS Valsts drošības ministrijas skolu Ļeņingradā, pamatojoties uz Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) CK biroja 1949. gada 27. jūlija sēdē nolemto rekomendēt mācībām PSRS Valsts drošības ministrijas skolā 19 komjauniešus, to vidū arī Staņislavu Zukuli.[3948] Uzskata, ka tad arī sācies dienests valsts drošības struktūrās. Mācības beidzot, sākumā strādājis LPSR Valsts drošības ministrijā, apvienotajā Iekšlietu ministrijā un tad Valsts drošības komitejā.[3949]

Dokumentāru liecību par gaitām LPSR Iekšlietu ministrijā sniedz LKP Rīgas pilsētas biroja 1953. gada 18. decembra sēdes protokola Nr. 13, §8 *Par [Staņislavu Zukulu, Viktora dēlu]*. Šajā sēdē tika izskatīts jautājums par partijas disciplinārsodu sakarā ar PSKP biedra kandidāta kartes nozaudēšanu. Protokols sniedz vispārīgu informāciju par Zukuli, norādot viņa dzimšanas gadu, to, ka viņš ir latvietis, kalpotājs, ka viņam ir vidējā izglītība, ka viņš ir PSKP biedra kandidāts kopš 1952. gada (biedra kandidāta kartes Nr. 9817331) un ka viņš strādā LPSR Iekšlietu ministrijā par operatīvo pilnvaroto. Nozaudētās PSKP biedra kandidāta kartes sakarā norādīts, ka 1953. gada 28. jūnijā, pastaigājoties *Dzintaru* dzelzceļa stacijas apkaimē, viņš pazaudējis karti, ko glabājis makā kopā ar citiem dokumentiem. PSKP biedra kandidāta karte vēlāk tikusi atrasta. Šajā sakarā 1953. gada 28. augustā LPSR Iekšlietu ministrijas partijas komiteja Staņislavam

---

[3946] Тумшис, Михаил. "ЗУКУЛ (ЗУКУЛИС) Станислав Викторович", *Щит и меч Советского Союза. Краткие биографии руководителей органов государственной безопасности СССР и союзных республик (декабрь 1922 – декабрь 1991 гг.)*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2016.

[3947] Grūtups, Andris. *Observators*. Rīga: Atēna, 2009.

[3948] PA-201. f., 1. apr., 564. l. (LĻKJS CK sevišķais sektors, biroja protokoli Nr. 24–32, lieta sākta 1949. gada 13. jūlijā, beigta 1949. gada 7. septembrī) 54.–55. lp. (LĻKJS CK biroja 1949. gada 27. jūlija protokola Nr. 26, §7, LĻKJS CK komjaunatnes orgānu nodaļas jautājums).

[3949] Тумшис, Михаил. "ЗУКУЛ (ЗУКУЛИС) Станислав Викторович", *Щит и меч Советского Союза. Краткие биографии руководителей органов государственной безопасности СССР и союзных республик (декабрь 1922 – декабрь 1991 гг.)*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2016.

Zukulim izteica rājienu, 1953. gada 19. novembrī LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komiteja lēmumu mainīja – izteikt rājienu ar ierakstu uzskaites kartītē par nevērīgu PSKP biedra kandidāta kartes glabāšanu un tās nozaudēšanu, lūgt izsniegt jaunu karti un pagarināt biedra kandidāta termiņu par vienu gadu. LKP CK Rīgas pilsētas birojs nolēma apstiprināt Proletāriešu rajona komitejas lēmumu un lūgt LKP CK izsniegt Staņislavam Zukulim jaunu PSKP biedra kandidāta karti.[3950]

1957. gadā Staņislavs Zukulis beidzis Latvijas Valsts universitāti (studenta apliecības numurs 53/1589[3951]), iegūstot jurista diplomu.[3952] Kopš 1961. gada strādājis VDK pilnvarotā koordinācijai un sakariem ar Vācijas Demokrātiskās Republikas Valsts drošības ministriju amatā un bijis Iekšlietu ministriju padotībā, bet no 1967. gada pildījis LPSR VDK 1. daļas nodaļas priekšnieka amatu.

LKP CK biroja 1972. gada 23. marta sēdes protokols Nr. 32, §17 *Par [Staņislavu Zukulu, Viktora dēlu, un Jāni Vaivodu, Izidora dēlu]* paredzēja pieņemt PSRS VDK priekšlikumu apstiprināt Staņislavu Zukulu par LPSR VDK 5. daļas priekšnieku, atbrīvojot no šā amata Jāni Vaivodu (1928–1995) sakarā ar pāriešanu citā darbā.[3953] Vaivoda cits darbs bija piesegstruktūrā jeb aktīvajā rezervē, kā to liecina LPSR

[3950] LVA, PA-102. f., 11. apr., 10. l. (LKP Rīgas pilsētas komitejas birojs, sēžu protokoli, Nr. 5–14, lieta sākta 1953. gada 23. oktobrī, beigta 1953. gada 30. decembrī), 192. lp. (LKP Rīgas pilsētas biroja 1953. gada 18. decembra sēdes protokola Nr. 13, §8).

[3951] 1957. gadā beigušo vidū studenta apliecības numuri ir gan tādi, kas sākas ar '53/', gan tādi, kas rakstīti bez. Līdzīga situācija ir, piemēram, arī 1954., 1955. un 1956. gadā beigušo studentu apliecību numerācijā. Sk.: *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959)*, atbildīgais redaktors Jānis Jurgens. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959, 281.–454. lpp.
Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31803

[3952] *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959)*, atbildīgais redaktors Jānis Jurgens. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959, 432. lpp. Pieejams: https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31803. Salīdzinājumam – citos avotos, kur nav norādīts sniegto ziņu avots, rakstīts, ka "Zukulis Staņislavs Viktora d." Latvijas Valsts universitāti beidzis 1954. gadā. "Noviks un pārējie ģenerālmajori", *Lauku Avīze*, Nr. 26, 1994, 31. marts, 6. lpp., Birkmanis, Gunārs. "Ko dar' veci čekas vīri?" *Laiks*, Nr. 1992, 1. augusts, 8. lpp.

[3953] LVA, 101. f., 36. apr., 15. l. (LKP CK biroja sēžu 1972. gada marta protokoli Nr. 31–32, lieta sākta 1972. gada 10. martā, beigta 1972. gada 23. martā), 59. lp. (LKP CK biroja 1972. gada 23. marta sēdes protokols Nr. 32, §17 *Par [Staņislavu Zukulu, Viktora dēlu un Jāni Vaivodu, Izidora dēlu]*).

Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1972. gada 3. maija pavēle Nr. 15, bija LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga amata pildīšana.[3954] Izziņu literatūrā savukārt ir citādi norādīts, ka no 1972. līdz 1974. gadam Staņislavs Zukulis esot bijis LPSR VDK 1. daļas priekšnieks, tad esot iecelts par PSRS VDK Pirmās galvenās pārvaldes daļas priekšnieka vietnieku, tad sācis darbu LPSR VDK 5. daļas priekšnieka amatā,[3955] bet 1984. gada 22. maijā iecelts par LPSR VDK priekšsēdētāju, šo amatu pildījis līdz 1990. gada 7. martam. Savā vietā par LPSR VDK 5. daļas priekšnieku virza Edmundu Johansonu.[3956]

Par pēdējiem diviem amatiem saglabājušās dokumentālās liecības Borisa Pugo LKP CK nomenklatūras kadru personas lietā. 1984. gada 21. maijā LPSR Ministru Padome iesniedza priekšlikumu Nr. 7.2-12-64 par Staņislava Zukuļa, Viktora dēla, apstiprināšanu par LPSR VDK priekšsēdētāju.[3957] LKP CK birojs atbalstīja priekšlikumu, 1984. gada 22. maijā nolemjot iecelt Staņislavu Zukuli par LPSR VDK priekšsēdētāju un atbrīvojot viņu no LPSR VDK 5. daļas priekšnieka amata. Faktiski nolēmuma pamatā ir iepriekš PSKP CK 1984. gada 14. maijā pieņemtais nolēmums. Zukulis iecelts Borisa Pugo vietā, kas atbrīvots no LPSR VDK priekšsēdētāja amata sakarā ar pāriešanu citā

[3954] LVA, 986. f., 2. apr., 13. l., 24. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1972. gada 3. maija pavēle Nr. 15). Citēts pēc un sk. plašāk: Lipša, Ineta. "VDK ietekme un LPSR ārzemju tūrisma iestāžu vadošais personāls: Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļa un tās operatīvā vadība (1957–1992)".

[3955] Тумшис, Михаил. "ЗУКУЛ (ЗУКУЛИС) Станислав Викторович", *Щит и меч Советского Союза. Краткие биографии руководителей органов государственной безопасности СССР и союзных республик (декабрь 1922 – декабрь 1991 гг.)*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2016.

[3956] LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l., 32. lp. (LPSR VDK 1984. gada 20. jūnija vēstule Nr. OK/2350 LKP CK, ko parakstījis priekšsēdētājs Staņislavs Zukulis).

[3957] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 56. lp. (LPSR Ministru Padomes 1984. gada 21. maija priekšlikums Nr. 7.2-12-64 par Staņislava Zukuļa, Viktora dēla apstiprināšanu par LPSR VDK priekšsēdētāju, ko parakstījis priekšsēdētājs Jurijs Rubenis).

darbā.[3958] Diemžēl detalizētāku informāciju par Staņislavu Zukulu nesniedz arī 1984. gada 22. maija protokols Nr. 90.[3959]

1990. gada 7. martā, kad ir publicēts paziņojums, ka, grozot LKP CK XVIII plēnuma lēmumu, plēnums nolēma Latvijas Komunistiskās partijas kārtējo XXV kongresu sasaukt 1990. gada 6. aprīlī, kad, kā zināms, LKP sašķēlās, vienlaikus publicēts paziņojums, ka Edmundu Johansonu par LPSR VDK priekšsēdētāju ieceļ LPSR Augstākās padomes prezidijs,[3960] toreiz – Anatolija Gorbunova vadībā.

Staņislavs Zukulis savdabīgi iesaistījies publiskos notikumos – runa ir par Rīgas Kinostudijas televīzijas filmu *Ilgais ceļš kāpās* (1981) un Kārļa Ulmaņa nāves apstākļu noskaidrošanu. Aloizs Brenčs 1993. gada 28. decembra intervijā *Dienai* stāstīja, ka LKP CK par filmas *Ilgais ceļš kāpās* "konsultantu ideoloģiski politiskajos jautājumos" uzaicināja Staņislavu Zukuli, bet viņa palīgs bija Māris "Dreijers, kurš tai laikā bija Valsts Drošības komitejas kurators Rīgas kinostudijai". Brenčs atcerējās: "Filmā bija tāda epizode kazarmās, kur bija parādīta Latvijas karoga pacelšana un nolaišana." Intervētāja aizrādīja, ka tagad redzams tikai, kā karogs tiek nolaists, un Brenčs pastāstīja:

> "Labi, ka atļāva tik daudz. Kad Podobecs [esot bijis ģenerālmajors no Maskavas – *K. J.*] man jautāja, kā es esmu uzdrošinājies parādīt, ka šis karogs tiek pacelts, un kas man to ir atļāvis, Zukulis teica, ka viņš esot atļāvis. Es biju pārsteigts par Zukuli un pateicīgs. Beigās izcīnīju tikai to, ka sarkanbaltsarkano karogu vispār varēja redzēt."[3961]

1990. gada 16. janvārī LPSR Augstākās Padomes Prezidijs, atsaucoties uz laikrakstā *Lauku Avīze* 1989. gada 17. novembrī publicēto atklāto vēstuli, izveidoja komisiju "Latvijas Republikas Valsts Prezidenta Kārļa Ulmaņa pēdējā dzīves posma apzināšanai". Komisijas sastāvā tika iekļauti arī iekšlietu ministrs Bruno Šteinbriks un VDK

[3958] LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 57. lp. (LKP CK biroja 1984. gada 22. maija nolēmums Nr. Б-90/10, kas pamatojas uz 1984. gada 22. maija protokolu Nr. 90, §10 un ko parakstījis pirmais sekretārs Boriss Pugo).

[3959] LVA, PA-101. f., 53. apr., 23. l. (LKP CK vispārējā nodaļa, LKP CK biroja 1984. gada sēžu protokoli Nr. 89-90, lieta sākta 1984. gada 8. maija, beigta 1984. gada 22. maijā), 57. lp. (1984. gada 22. maija protokols Nr. 90, §10).

[3960] "Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas Plēnums. Informatīvais ziņojums", "LPSR Augstākās Padomes Prezidijā", *Cīņa*, Nr. 55, 1990, 7. marts, 1. lpp.

[3961] Daine, Iveta. "Kas izglāba karogu", *Diena*, Nr. 281, 1993, 28. decembris, 4. lpp.

priekšsēdētājs Staņislavs Zukulis.[3962] 1990. gada 2. februārī "LPSR VDK priekšsēdētāja S. Zukuļa uzdevumā J. Trubiņš paziņoja, ka LPSR VDK arhīvos Ulmaņa lietas nav, bet, komisijas pilnvarots, S. Zukulis griezīsies PSRS VDK, lai to meklētu".[3963] Jau 1990. gada 9. februārī *Lauku Avīze* ziņoja, ka, pēc LPSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta direktora pienākumu izpildītāja Induļa Roņa teiktā, Staņislavs Zukulis esot informējis, ka LPSR VDK "veido savu darba grupu, lai dotos uz PSRS VDK arhīvu meklēt Ulmaņa personīgo lietu".[3964] 1990. gada 2. martā Zukulis jau iesniedza kopijas no Kārļa Ulmaņa kriminālllietas un izziņu par viņa nāvi Krasnovodskas 2. cietuma slimnīcā.[3965]

Atbilstoši LPK CK biroja 1990. gada 18. decembra sēdes protokola Nr. 29, § 8 *Par b. S. Zukulu* Staņislavu Zukulu apstiprināja par LKP CK Informācijas centra informācijas operatīvās analīzes un realizācijas grupas vadītāju, atbrīvojot viņu no "ieņemamā amata".[3966] Staņislava Zukuļa mūža beigu dati dažādos avotos atšķiras, tāpat viņa miršanas apstākļu sakarā pat izziņas avotos norādīts uz it kā notikušo pašnāvību.[3967]

[3962] "Izveidota komisija", *Lauku Avīze*, Nr. 3, 1990, 19. janvāris, 3. lpp.
[3963] "Pirmajā sēdē", *Lauku Avīze*, Nr. 5, 1990, 2. februāris, 14. lpp.
[3964] "Būsim pateicīgi", *Lauku Avīze*, Nr. 6, 1990, 9. februāris, 8. lpp.
[3965] Lemešonoks, D., Serdāns, V. "Beigas zināmas – bet sākums?" *Lauku Avīze*, Nr. 9, 1990, 2. marts, 4. lpp.
[3966] LVA, PA-101. f., 45. apr., 29. l. (LKP CK biroja 1990. gada protokoli Nr. 11–29 latviešu valodā, lieta sākta 1990. gada 5. jūnijā, beigta 1990. gada 18. decembrī), 169. lp. (LPK CK biroja 1990. gada 18. decembra sēdes protokola Nr. 29, §8 *Par b. S. Zukulu*, dokuments latviešu valodā).
[3967] Тумшис, Михаил. "ЗУКУЛ (ЗУКУЛИС) Станислав Викторович", *Щит и меч Советского Союза. Краткие биографии руководителей органов государственной безопасности СССР и союзных республик (декабрь 1922 – декабрь 1991 гг.)*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2016.

Igaunijas PSR, Lietuvas PSR un Latvijas PSR valsts drošības dienestu un iekšlietu vadītāju attēli PSRS republiku CK nomenklatūrā[3968]

[3968] Konkrētas norādes neesības gadījumā attiecīgās PSRS republikas komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijas lietā fotoattēla nav, vai arī nav pašas lietas.

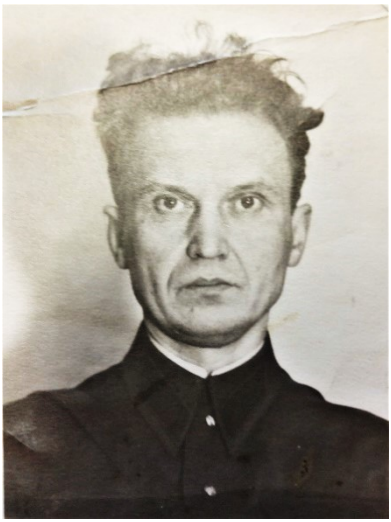

Boriss Kumms
(1897–1958)
ERAF, 1. f., 6. apr., 1422. l., 1. lp.

Andrejs Murro
(1903–1941)
ERAF, 1. f., 1. apr., 5919. l.

Aleksandrs Rezevs
(1905–1970)
ERAF, 1. f., 6. apr., 2986. l., 1. lp.

Johans Lombaks
(1897–1982)

Valentīns Moskaļenko
(1908–1984)
ERAF, 1. f., 6. apr., 7438. l.

Mihails Krastmans
(1909–1976)
ERAF, 1. f., 6. apr., 6507. l., 3. lp.

Augusts Porks
(1917–2002)
ERA, R-3. f., 12. apr., 975. l.

Valters Ani
(1914–1990)
ERA, R-3. f., 12. apr., 874. l., 9. lp.

Marko Tibars
(1933–2014)

Ivans Karpovs
(1904–1977)
ERAF, 1. f., 6. apr., 6077. l., 3. lp.

Aleksandrs Guzevičs
(1908–1969)

Josifs Bartašūns
(1895–1972)
LYA, 1771. f., 227. apr., 2080. l.

Pjotrs Kondakovs
(1902–1970)
LYA, 1771. f., 227. apr., 3010. l., 2. lp.

Jons Vildžūns
(1907–1989)
LYA, 1771. f., 258. apr., 78. l., 24. lp.

Kazimirs Ļaudis
(1901–1989)
LYA, 1771. f., 258. apr., 218. l.

Juļons Mikalausks
(dzimis 1922. gadā)
LYA, 1771. f., 264. apr., 180. l., 14. lp.

Stasis Lisausks
(dzimis 1933. gadā)
LYA, 1771. f., 274. apr., 1073. l., 1. lp.

Marijons Misukonis
(dzimis 1939. gadā)
LYA, 1771. f., 274. apr., 1256. l.

Alfons Randevičs
(1919–1978)

Jozs Petkevičs
(1924–1991)
LYA, 1771. f., 274. apr., 1437. l., 1. lp

Eduards Eismunts
(dzimis 1932. gadā)
LYA, 17626. f., 4. apr., 24. l., 31. lp.

Anzelms Armons
(dzimis 1937. gadā)
LYA, 1771. f., 274. apr., 22. l.

Alfons Noviks
(1908–1996)
LVA, PA-15500, 2. apr., 7786. l., 4. lp.

Juris Augusts Eglītis
(1896-1966)
LVA, PA-15500. f., 2. apr., 6822.., 8. lp.

Alberts Sieks
(1899–1980)

Nikolajs Kovaļčuks
(1902-1972)
LVA, PA-15500. f., 2. apr., 1278.l., 2. lp.

Ivans Zujāns
(1910–1975)
LVA, 15500. f., 2. apr., 7515. l., 4. lp.

Vladimirs Sēja
(1923–1995)
LVA, 15500. f., 2. apr., 9476. l., 4. lp.

Jānis Brolišs
(1930–1985)
LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 4. lp.

Mihails Drozds
(1933)
LVA, PA-101. f., 56. apr., 15. l., 2. lp.

Vladimirs Jegorovs
(1939–2016)

Bruno Šteinbriks
(1932)
LVA, PA-101. f., 66. apr., 447. l., 1. lp.

Jānis Vēvers
(1899–1978)
LVA, PA-15500. f., 2. apr., 8108. l. 6. lp.

Longins Avdjukevičs
(1916–1988)
LVA, PA-101. f., 46. apr., 1. l., 56. lp.

Boriss Pugo
(1937-1991)
LVA, PA-101. f., 62. apr., 142. l., 5. l.

Staņislavs Zukuls
(1929–1993)

Edmuns Johansons
(1936–2017)
LVA, PA-101. f., 68. apr., 212. l.

Jānis Trubiņš
(1945)
LVA, PA-101. f., 68. apr., 549. l., 5. lp.

PSRS VDK nolikums “Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā”

Pilnīgi slepeni
[2166. eksemplārs, konsolidētā versija]

PSRS Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja
Pavēle

1983. gada 4. jūlijā Nr. 00140
Maskavā

Par nolikuma “Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā” spēkā stāšanās kārtību

PSRS Valsts drošības komiteja, vadoties pēc Komunistiskās partijas, tās Centrālās Komitejas norādījumiem par drošu valsts drošības nodrošināšanu, neatlaidīgi paaugstina VDK orgānu kaujas gatavību cīņā ar šķiras ienaidnieku pastiprināto graujošo izlūkdienestu darbību. Tiek nostiprināti čekistu kadri. Konsekventi tiek ieviests dzīvē ļeņiniskais princips stabili balstīties uz darbaļaužu palīdzību un atbalstu. Vislielākā nozīme izlūkošanas un pretizlūkošanas uzdevumu risināšanā tiek pievērsta aģentūras aparāta pilnveidošanai, efektīvai tās izmantošanai kā čekistiskā darba pamatlīdzeklim. Tiek uzlabots darbs ar uzticības personām.

Tai pašā laikā starptautiskā stāvokļa samezglošanās, imperiālisma agresivitātes pieaugums, ienaidnieka slepenās graujošās darbības aktivizēšanās prasa spert tālākus soļus VDK orgānu mobilizācijā un kaujas gatavībā, to operatīvo spēku un līdzekļu nostiprināšanā. Īpašu nozīmi iegūst aģentūras aparāta kvalitatīvas

nostiprināšanas uzdevumi, darba ar aģentūru un uzticības personām pilnveidošana.

Pavēlu:

1. Ieviest darbībā PSKP CK un PSRS Valsts drošības komitejas Kolēģijas apstiprināto "Nolikumu par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības orgānos".

2. PSRS Valsts drošības komitejas centrālā aparāta apakšnodaļu un vietējo VDK orgānu vadītājiem, pierobežas apgabalu karaspēka pavēlniecībām, robežapsardzības vienību un caurlaižu kontrolpunktu vadībai padziļināti iepazīstināt operatīvo sastāvu un prasīt no tā "Nolikuma par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības orgānos" stingru izpildīšanu operatīvajā darbā ar aģentūru.

3. PSRS VDK Operatīvi tehniskajai pārvaldei kopā ar ieinteresētajām PSRS VDK centrālā aparāta apakšnodaļām sešu mēnešu laikā sagatavot Instrukciju par kārtību, kādā izmantojama aģentūra un uzticības personas operatīvi tehnisko pasākumu veikšanā.

PSRS VDK Izmeklēšanas daļai kopīgi ar VDK centrālā aparāta ieinteresētajām apakšnodaļām trīs mēnešu laikā izdarīt nepieciešamās izmaiņas un papildinājumus spēkā esošajā Instrukcijā par kārtību, kādā VDK karaspēkā un orgānos tiek organizēta un veikta personu, kas atrodas apcietinājumā, iekškameru izstrāde, kas izriet no "Nolikuma par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības orgānos".

Ar pavēli un Nolikumu iepazīstināt PSRS VDK centrālā aparāta apakšnodaļu vadošo un operatīvo sastāvu, VDK orgānus uz vietām, PSRS VDK robežapsardzības karaspēka izlūkdienestu, kā arī VDK izlūkošanas un pretizlūkošanas profila mācību iestāžu (izņemot militāro) speciālo katedru pasniedzēju sastāvu.

Komitejas priekšsēdētājs V. Čebrikovs

Tematiskie indeksi: 3-18-1, 4-1, 7-1, 7-00, 9-1, 9-2, 9-3, 9-3, 9-5-0, 9-6-0, 9-7-0, 9-8-0, 13-1-3, 16-2, 17,3, 17-3-1, 19-7, 20-2-2, 40-2, 40-3, 40-4, 40-5, 40-6, 40-7, 40-8, 40-9, 40-10, 40-11.

Nolikums

Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā

1. Vispārējie uzdevumi

1.1. Ļeņiniskā partija Valsts drošības orgānus radījusi, lai aizsargātu Lielās Oktobra Sociālistiskās revolūcijas iekarojumus Padomju valsts un sabiedrības interesēs. PSKP un tās Centrālās komitejas pastāvīgā kontrole un vadība ir neizsīkstošs čekistu orgānu spēka avots. VDK orgāni stingri ievēro PSRS Konstitūciju un padomju likumus. To darbībā stingri ievērots ļeņiniskais princips sadarboties ar darbaļaudīm, balstīties uz masām. Padomju cilvēku patriotisks, viņu aktīvā dzīves pozīcija sociālistiskās valsts drošības nodrošināšanā ir neizsmeļama rezerve tālākai VDK orgānu kaujas spēju paaugstināšanai.

1.2. Lai nodrošinātu Padomju valsts un sabiedrības drošību, VDK orgāni izmanto visu tās rīcībā esošo līdzekļu arsenālu, taču vienmēr izcēluši un izceļ aģentūras nozīmi, kas vienmēr ir bijusi un paliek galvenais čekistiskās darbības līdzeklis.

Darba ar aģentūru tiek organizēts atbilstoši Komunistiskās partijas iekšējai un ārpolitikai. Pakļauts mērķiem un uzdevumiem, ko tā nospraudusi VDK orgāniem konkrētos vēsturiskos apstākļos, neatlaidīgi tiek realizēts no partijas un šķiriskām pozīcijām. No čekistiem tas prasa Padomju valsts un padomju sabiedrības interešu dziļu izpratni, augstas politiskās, lietišķās un morālās īpašības.

Izejot no mūsu valsts iekšpolitiskā stāvokļa, tik asa čekistiska līdzekļa kā aģentūras izmantošana jau tagad varētu tikt sašaurināta. Bet tā kā imperiālisms neatsakās un nekad neatteiksies no slepenas un graujošas darbības pret PSRS, padomju valsts drošības orgāni nevar iztikt bez aģentūras. Vēl vairāk, tās nozīme pieaug aktivizējoties imperiālisma agresīvajiem spēkiem, ārvalstu spiegošanas un citiem kaitnieciskiem centriem. Ar aģentūras palīdzību čekisti darbojas uzbrūkoši, iefiltrējas imperiālistisko un nedraudzīgo valstu politiskajos,

ekonomiskajos un militārajos orgānos un naidīgajā vidē. Aģenti piedalās arī citās VDK operācijās, pretinieka kaitniecisko akciju atklāšanas un novēršanas pasākumos, valsts noziegumu atklāšanā, profilaktiskajā darbā.

1.3. VDK aģentūras aparāta pamatu veido komunismam un sociālistiskajai dzimtenei uzticīgi padomju pilsoņi. Ņemot vērā specifiskos apstākļus cīņā pret ienaidnieka slepeno kaitniecisko darbību, VDK vervē aģentus arī ārzemnieku, bezpavalstnieku un naidīgu elementu vidē.

1.4. VDK aģentūras aparātam jābūt augsti kvalificētam un skaitliski nelielam, cik nepieciešams konkrētu uzdevumu veikšanai konkrētā operatīvās darbības sektorā.

1.5. Viens no svarīgākajiem aģentūras sekmīgas darbības priekšnoteikumiem ir visstingrākā konspirācijas ievērošana.

1.6. Risinot uzdevumus valsts valstiskās drošības nodrošināšanai, VDK orgāni, pamatojoties uz savstarpēju uzticēšanos, aktīvi izmanto padomju pilsoņu palīdzību.

1.7. Darbs ar aģentūru un uzticības personām tiek veikts stingri atbilstoši Nolikumam par PSRS Valsts drošības komiteju, attiecīgā PSRS VDK Nolikuma normatīvajiem aktiem.*[3969]

1.8. Darbs ar aģentūru un uzticības personām ir radošs un sarežģīts, tam jābalstās uz dziļām zināšanām par pretinieka kaitnieciskās darbības formām, metodēm un mērķiem, uz objektīvu analīzi un operatīvā stāvokļa prognozēšanu, pieredzi, izlūkošanas un pretizlūkošanas prasību stingru ievērošanu.

Sekmīga darba ar aģentūru un uzticības personām nodrošināšana no vadošā un operatīvā sastāva prasa organizatoriskas iemaņas, profesionālu kompetenci, audzināšanas, apmācīšanas prasmi, aģentūras aparāta un uzticības personu efektīvu izmantošanu cīņā ar naidīgo elementu un pretinieku kaitniecisko darbību.

2. Pamatuzdevumi, kas risināmi ar aģentūras palīdzību

[3969] * Valsts drošības orgānu izlūkošanas apakšvienības darbā ar aģentūru ņem vērā arī citus normatīvos aktus.

- Veicami aktīvi pasākumi cīņā pret pretinieka izlūkošanas un kaitniecisko darbību.

- Politiskās, ekonomiskās, zinātniski tehniskās, militārās un citas izlūkošanas informācijas iegūšana.

- Izlūkdienestu, viņu rezidentūru, citu speciālo dienestu, centru un organizāciju, kas darbojas pret Padomju Savienību, izstrāde, iefiltrēšanās tajos; pretinieka aģentu un izlūku kaitnieciskās darbības atklāšana, novēršana un pārtraukšana; spiegu, teroristu un diversantu, kā arī īpaši smagu un citu valsts noziegumus izdarījušu personu, kas slēpjas no kriminālatbildības, meklēšana.

- Personu atklāšana, pārbaude un izstrāde, kas nodibinājušas (gatavojas nodibināt) noziedzīgus sakarus ar pretinieka specdienestiem; atsevišķu politiski nenoturīgu padomju pilsoņu brīdināšana par nostāšanos uz Dzimtenes nodevības ceļa.

- Padomju pilsoņu pasargāšana no pretinieka kaitnieciskām akcijām.

- Aizsardzības un militāras nozīmes darbu un objektu, valsts un militārā noslēpuma saglabāšana pretizlūkošanas nodrošināšanai; slepenu ziņu izpaušanas pretiniekam novēršana, šādu ziņu noplūšanas, dokumentu un specizstrādājumu pazaudēšanas faktu operatīva izmeklēšana; pretdarbība pretinieka tehniskajai izlūkošanai, operatīva specpārvadājumu un litera drošības nodrošināšana; pretinieka dezinformācija.

- Sadarbība ar pavēlniecību un politiskajiem orgāniem PSRS Bruņoto spēku drošības un kaujas gatavības nostiprināšanā.

- PSRS Iekšlietu ministrijas, tās orgānu un iekšējā karaspēka nodrošināšana ar pretizlūkošanu.

- Valsts ekonomikas aizsardzība no pretinieka un naidīgo elementu kaitnieciskās darbības; diversiju un kaitniecības novēršana; ārkārtēju notikumu tautsaimniecības objektos izmeklēšana, to personu noskaidrošana, kas tīšuprāt veicinājuši priekšnosacījumus to radīšanai, kā arī antisabiedrisku izpausmju inspirētāju un musinātāju atklāšana; cīņa pret kontrabandu un nelikumīgām valūtas operācijām.

- Cīņa ar aizrobežu pretpadomju ideoloģisko centru un organizāciju graujošo darbību, to akciju novēršana un izpaušana; nelegālu pretpadomju grupējumu izstrāde, brīdinājuma no masu un

grupējumu antisabiedriskām izpausmēm, emigrācijas un citiem negatīviem procesiem, kas varētu rasties pretinieka, naidīgu elementu vai citu spēku ideoloģiskas diversijas rezultātā, šo procesu neitralizēšana, brīdināt un novērst apzināti nepatiesu izdomājumu izplatīšanu, kas noķengā padomju valsts un sabiedrisko iekārtu, pretpadomju anonīmu dokumentu, lapiņu un uzrakstu autoru meklēšana.

- Teroristisku akciju novēršana.
- Pasākumu apsardzes operatīva nodrošināšana.
- PSRS valsts robežu apsardzes operatīva nodrošināšana.
- Apstākļu radīšana operatīvi tehnisko līdzekļu konspiratīvai ieviešanai un pielietošanai, iekārtu uzstādīšanai un citiem speciāliem pasākumiem.
- Sadarbošanās, lai pilnīgi un vispusīgi atklātu īpaši bīstamus un citus valsts noziegumus un sniegtu atbalstu kriminālllietu izmeklēšanā (?)
- Operatīvās mobilizācijas gatavības nodrošināšana.
- Nepieciešamības gadījumā piedalīšanās sociālistiskā īpašuma izlaupīšanas, kukuļņemšanas un spekulācijas īpaši lielos apmēros atklāšanā.

3. Aģentūras aparāts

3.1. VDK orgānu aģentūras aparāts sastāv no aģentiem, rezidentiem, satikšanās dzīvokļu uzturētājiem un nesastāvošiem valsts drošības orgānu slepenajos štatos konspiratīvo dzīvokļu uzturētājiem.

Aģents — tas ir padomju pilsonis, ārvalstu pilsonis (pavalstnieks) vai persona bez pavalstniecības, kas slepeni sadarbojas ar VDK orgāniem un pilda to uzdevumus PSRS drošības nodrošināšanā.

Rezidents — uz idejiski politiskiem pamatiem savervēts padomju pilsonis, kas uztur saikni ar viņam uzticētiem aģentiem vai uzticības personām.

Satikšanās dzīvokļa uzturētājs — uz idejiski politiskiem, patriotiskiem pamatiem VDK orgānu savervēts padomju pilsonis, kas savu dzīvokli nodevis valsts drošības orgānu rīcībā darbam ar aģentiem un rezidentiem, vienlaicīgi nodrošinot nepieciešamo konspirāciju.

Konspiratīvā dzīvokļa uzturētājs (nesastāvošs VDK orgānu slepenajā štatā) — uz idejiski politiskiem pamatiem savervēts padomju pilsonis, kas nodrošina apstākļus operatīvajam darbam un darbam ar aģentūru telpās, kas atrodas valsts drošības orgānu rīcībā.

3.2. Katrā valsts drošības orgānu darbības objektā, iecirknī, virzienā tiek izveidots aģentūras aparāts, kas jebkuros apstākļos spēj kontrolēt operatīvo situāciju, ietekmēt tās attīstību vēlamā virzienā, aktīvi cīnīties pret spiegošanu, ideoloģiskām diversijām, jebkādu citu pretinieka un naidīgo elementu kaitniecisko darbību.

3.3. Prasību pēc augsti kvalificēta, bet skaita ziņā nelielu aģentūras aparātu nodrošina: vervējot darbspējīgus, perspektīvus aģentus, nodrošinot labu apmācību un pareizu izvietojumu, kvalificēti strādājot ar katru aģentu un izmantojot visas tā iespējas, patstāvīgi rūpējoties par aģentūras aparāta stabilitāti.

3.4. Aģentūras aparāta formēšana tiek realizēta pēc lineārā objektu principa, pamatojoties uz nepārtrauktu operatīvās situācijas analīzi konkrētos čekistiskās darbības posmos, zinot tās tendences un izvirzītos operatīvos uzdevumus. Sevišķa uzmanība tiek pievērsta aģentūras pozīciju izveidošanai iecirkņos un virzienos, kur visasāk izpaužas pretinieka kaitnieciskā darbība, īpaši svarīgu valsts un militāro noslēpumu koncentrācijas vietās. Operatīvais darbinieks savlaicīgi veic vervējamo kandidātu atlasi un izpēti, plānveidīgi nostiprina aģentūras aparātu.

3.5. Pretizlūkošanas aģentus vervē galvenokārt no padomju pilsoņiem mūsu dzimtenes patriotiem, kuriem piemīt augsta atbildības sajūta par Padomju valsts drošību, kuri ar savām personiskajām un lietišķajām dotībām, ieņemamo stāvokli un citām īpašībām spēj sekmīgi pildīt VDK orgānu uzdevumus. Viņus vervē uz idejiski politiskiem pamatiem, ievērojot labprātības principu.

Nepieciešamības gadījumā konkrētu operatīvu uzdevumu veikšanai atļauts vervēt aģentus arī no kompartijas biedru un kandidātu vidus.

3.6. Tur, kur nepieciešams, aģentus vervē no personām, kas nokļuvušas pretpadomju propagandas iespaidā, apsver izdarīt noziedzīgas darbības, pagātnē ir sodītas par pretpadomju darbību, no

nacionālistiskiem, reakcionāriem, baznīcu un sektantiskiem, kā arī citiem naidīgiem elementiem.

Viņus vervējot var tikt izmantoti kompromitējoši materiāli, materiālā, kā arī cita personiskā ieinteresētība.

Ir atļauts vervēt personas, kas izdarījušas valsts vai citus noziegumus.

Vervēšana neatbrīvo viņus no kriminālatbildības. Īpašos gadījumos un pastāvot vainu mīkstinošiem apstākļiem, var izlemt jautājumu par aģenta atbrīvošanu no kriminālatbildības likumā noteiktā kārtībā. VDK orgāni var vervēt personas, kas izcieš sodu Iekšlietu ministrijas labošanas darbu iestādēs, PSRS VDK noteiktajā kārtībā.

No augstāk minētām kategorijām izraudzīto personu vervēšanas sagatavošanas, vervēšanas un sekojošā darba procesā ar savervēto aģentu notiek viņa politiskā un tikumiskā pāraudzināšana.

3.7. Aģenti no ārvalstu pilsoņu un bezpavalstnieku vidus tiek vervēti un izmantoti, lai savlaicīgi atklātu un novērstu Padomju Savienībai naidīgu specdienestu plānus graut tās politiski ekonomiskos pamatus un padomju valsts aizsardzības spējas, ar šo pašu mērķi veiktas ideoloģiskas diversijas. Sadarbībai ar VDK orgāniem galvenokārt vervē personas, kas ir lojālas Padomju Savienībai. Vervējot aģentus no ārvalstu pilsoņu un bezpavalstnieku vidus un ar tiem strādājot, pastāvīgi tiek ņemta vērā viņu sociāli šķiriskā piederība, pasaules uzskats, nacionāli psiholoģiskās īpatnības. Vervēšanas pasākumos attiecībā uz šādām personām tiek izmantota gan materiālā, gan cita veida personiskā ieinteresētība, kompromitējoši materiāli.

3.8. Svarīgs operatīvā sastāva uzdevums — ikdienas mērķtiecīga personu meklēšana, no kuru vidus varētu tikt vervēti un aktīvas darbības, audzināšanas un apmācības procesā sagatavoti vērtīgi un īpaši vērtīgi aģenti.

Pie šādu aģentu kategorijas pieder:

no padomju pilsoņu vidus — personas, kas efektīvi piedalās īpaši bīstamu valsts noziegumu novēršanā un pārtraukšanā, pretinieka aģentūras un emisāru atmaskošanā, iegūst ziņas par pretinieka specdienestu un aizrobežu pretpadomju centru plāniem un iecerēm,

aktīvi piedalās naidīgu formējumu kompromitēšanā un dezorganizācijā, kā arī iegūst informāciju, kam ir būtiska nozīme svarīgu valsts un militāro noslēpumu saglabāšanas nodrošināšanā, valsts aizsardzības spēju nostiprināšanā, Bruņoto Spēku kaujas gatavības paaugstināšanā un PSRS Valsts robežu apsardzes uzlabošanā;

no ārvalstu pilsoņu un bezpavalstnieku vidus – politiskie un valsts darbinieki, augsti stāvoši ierēdņi, ASV, VFR, Anglijas, Francijas, Japānas, Kanādas, Izraēlas un citu kapitālistisko un nedraudzīgo valstu diplomāti, starptautisko organizāciju vadošie darbinieki un citi ārvalstu pilsoņi, kas piegādā dokumentālu vai citu informāciju par savu valstu iekšējo un ārpolitiku, galveno pretinieku un citām nedraudzīgām valstīm, par viņu plāniem attiecībā pret PSRS, sociālistisko sadraudzību, kā arī ir spējīgi ietekmēt savu valdību kursu formēšanos, izlūkošanas un pretizlūkošanas orgānu kadru darbinieki un aģenti kapitālistisko un attīstības valstu militāro resoru un ģenerālštābu vadošie darbinieki un citas personas, kas var iegūt patiesas ziņas par pretinieka specdienestu plāniem, iecerēm un konkrētām akcijām, ASV militāri ekonomisko potenciālu, viņu militāri politiskā bloka sabiedroto, citu nedraudzīgo valstu operatīvajiem un mobilizācijas plāniem, kā arī jebkuru citu svarīgu informāciju operatīvajos un militārajos jautājumos; kapitālistisko un attīstības valstu šifrēšanas dienestu darbinieki, zinātnieki un speciālisti, kas sniedz dokumentālus un citus datus par kapitālistisko un valstu zinātniski tehnisko potenciālu, militārajiem sasniegumiem un jaunākā bruņojuma veidiem, svarīgām zinātniskām problēmām un izstrādēm, vai kādu citu vērtīgu zinātniski tehnisko informāciju; ievērojami kapitālistisko valstu rūpnieki, finansisti un komersanti, kas izdevīgi Padomju Savienībai ietekmējuši savu valstu ekonomiskās politikas formēšanos; emigrantu, cionistu, nacionālistu, klerikāļu un citu pretpadomju ārvalstu organizāciju vadītāji, funkcionāri un autoritātes, kā arī to emisāri, kas aktīvi sadarbojas ar VDK orgāniem.

Aģentu izvērtēšana atbilstībai vērtīgo vai īpaši vērtīgo kategorijai notiek ņemot vērā viņu iegūto informāciju un tās izmantošanas perspektīvas pēc atbilstoši Otrās un Trešās galvenās, Ceturtās, Piektās un Sestās pārvaldes priekšnieku, PSRS VDK

robežapsardzes karaspēka Galvenās pārvaldes apstiprinātiem motivētiem slēdzieniem, pēc savienoto republiku un KPFSR autonomo republiku priekšsēdētāju ieteikumiem, pēc PSRS novadu un apgabalu VDK pārvalžu, robežapsardzības apgabalu karaspēka priekšnieku, PSRS VDK Pārvalžu īpašo nodaļu un PSRS VDK karaspēka grupu, apgabalu, flotes, centralizētās pakļautības apvienību īpašo nodaļu ieteikumiem. Apstiprinātais slēdziens par aģentu tiek pievienots personiskajai lietai.

3.9. Aģenta vervēšana, kā noteikums, tiek atļauta pēc kandidāta vispusīgas izpētīšanas un pārbaudes, pilnu datu iegūšanas par viņa uzticamību, personiskajām īpašībām un reālajām iespējām, kas nepieciešamas, lai sekmīgu izpildītu VDK orgānu uzdevumus. Secinājumiem par kandidāta atbilstību slepenai sadarbībai ar VDK orgāniem jābalstās uz konkrētiem pārliecinošiem datiem. Šim mērķim tiek izmantoti oficiāli avoti, operatīvā. uzskaite, aģentūras un uzticības personas, ārējā novērošana, operatīvā ievirze, VDK orgānu informatīvās meklēšanas sistēmas, nepieciešamības gadījumā arī citi operatīvie un operatīvi tehniskie līdzekļi.*[3970] Visos gadījumos tiek noskaidroti iespējamie šķēršļi, kas varētu kavēt izraudzīto personu sadarboties ar VDK orgāniem (garīgas un fiziskas kaites, zems morālais līmenis, pļāpīgums, noslēgtība, aizspriedumainība, gļēvulība, utt.).

Visrūpīgāk tiek pārbaudīti un izvērtēti kandidāti vervēšanai no ārzemnieku, bezpavalstnieku, pastāvīgi ārzemēs dzīvojošo padomju pilsoņu, naidīgi noskaņoto elementu vides, kā arī personas, kuras plānots izmantot īpaši sarežģītos pretizlūkošanas pasākumos un operācijās (iefiltrēšanās pretinieka specdienestos, kaitnieciskos ideoloģiskos centros un organizācijās, ārzemju izlūku, naidīgu grupējumu izstrādē, citos operatīvās uzskaites lietu objektos).

3.10. Lai izpētītu vervējamo kandidātu no padomju pilsoņu vidus konkrētu uzdevumu izpildes laikā un iegūtu objektīvus raksturojošos datus, ar pārbaudāmo personu var nodibināt personisku operatīvu kontaktu. Lai nodibinātu personisku operatīvu kontaktu, jārod attiecīgs iegansts un pamatojums. Tiek veikti pasākumi, lai kandidāts nenojaustu par kontaktu ar operatīvo darbinieku. Uzdevumu, izvirzīšana kandidātam jāatstāj valsts drošības orgānu

[3970] * Kārtību, kādā tiek izmantoti operatīvi tehniskie līdzekļi, nosaka īpaša instrukcija.

kompetencē, tiem jābūt atbilstošiem kandidāta spējām, jāveicina kandidāta personisko īpašību pilnīgāku izpēti. Nav pieļaujams, ka VDK orgāni atklātu kandidātam savas ieinteresētības objektu.

Personiskā operatīvā kontakta uzturēšanas ilgumu ar vervēšanas kandidātu nosaka diferencēti, atkarībā no kandidāta personības, jau agrāk par viņu iegūtās informācijas ticamībai un apjomam, vervēšanas mērķa, rakstura un uzdevuma nozīmības, kura izpildei nākamo aģentu paredzēts izmantot.

3.11. Aģentu vervēšana notiek gan pakāpeniski iesaistot vervējamo VDK doto uzdevumu izpildē, gan izsakot tiešu vervēšanas piedāvājumu.

Aģenta savervēšana var tikt nostiprināta gan ar saistību rakstu, no aģenta saņemot operatīvo informāciju, gan ar parakstu apstiprinātu kvīti par naudas vai citas atlīdzības saņemšanu. Pēc vervēšanas konspirācijas nolūkos, obligāti, aģents izvēlas sev pseidonīmu.

3.12. Par rezidentiem galvenokārt tiek vervēti PSKP biedri, kas pēc savām politiskajām, morālajām, lietišķajām īpašībām un iespējām var nodrošināt sekmīgu aģentu grupu vai uzticības personu vadīšanu un efektīvi izmantot tos pretizlūkošanas uzdevumu risināšanā.

Izpētot rezidenta statusam vervējamos kandidātus vadās pēc tā, ka rezidentam jābūt uzticīgam Padomju valstij un Komunistiskās partijas lietai, politiski izglītotam, apveltītam ar stipru gribu, spējīgam pārliecināt līdzcilvēkus un atstāt uz tiem vajadzīgo iespaidu. Svarīgas rezidenta rakstura iezīmes ir sirsnība, labvēlīga attieksme, māka panākt dziļu savstarpēju izpratni ar cilvēkiem. Nepieciešamības gadījumā ar vervējamo rezidenta kandidātu var tikt nodibināts personisks operatīvais kontakts.

Rezidenta vervēšana notiek stingri ievērojot labprātības principu. Vervēšana noslēdzas ar paraksta paņemšanu par slepenu sadarbošanos ar VDK orgāniem.

3.13. Konspiratīvo un satikšanās dzīvokļu uzturētājus vervē no padomju pilsoņu vidus, kas ir uzticami kā politiski, tā morāli, no mazskaitlīgām ģimenēm, kas brīvprātīgi un labprāt piekrīt sniegt palīdzību valsts drošības orgāniem. Faktu, ka viņu dzīvokļi tiek

izmantoti VDK orgānu interesēs, viņiem jāpatur slepenībā, jāveicina konspirācijas nodrošināšana.

3.14. Rezerves kandidātu vervēšana aģentūras aparāta formēšanai īpašā periodā notiek plānotā kārtībā no karaklausībai nepadoto vidus un no personām, kuru ieņemamais amats kara apstākļos pakļauts rezervējumam. Militārās pretizlūkošanas orgānos — galvenokārt no militārpersonu (virsnieku, praporščiku, mičmaņu) un karaklausībai PSRS Bruņotos spēkos piereģistrētā sastāva vidus.

Vervēšanas kandidātu izpēte notiek sistemātiski īpašā periodā, nepieciešamības gadījumā ar viņiem dibinot personisku operatīvu kontaktu, lai iepazītos un pārbaudītu atsevišķu uzdevumu izpildes procesā (īpaši militāro apmācību, ārkārtēju notikumu izmeklēšanas, utt., laikā.).

3.15. PSKP un VĻKJS biedrus, partijas un komjaunatnes Komiteju biroju locekļus, partijas un komjaunatnes pirmorganizāciju sekretārus, partijas un komjaunatnes aparāta, PSRS Bruņoto Spēku politorgānu, savienoto un autonomo republiku Augstāko Padomju un vietējo Tautas deputātu padomju atbildīgos un tehniskos darbiniekus, arodbiedrību, tiesu un prokuratūras darbiniekus nedrīkst izmantot kā aģentus, rezidentus, konspiratīvo un satikšanās dzīvokļu uzturētājus.

4. Darbs ar aģentūru

4.1. Tiešais darba organizētājs ar aģentūru konkrētā čekas darbības sektorā ir operatīvais darbinieks. Viņš ir personīgi atbildīgs par aģentūras izvietojumu, audzināšanu, apmācīšanu, izmantošanu un pārbaudi izejot no operatīvās situācijas noteikumiem un dotajiem uzdevumiem.

Operatīvajam darbiniekam labi jāpārzina katra aģenta, kas uztur ar viņu sakarus, personiskās un lietišķās īpašības, jāredz viņa iespējas dotajā momentā un perspektīvā, pastāvīgi jārūpējas par to paplašināšanu, jāpanāk, lai aģentūra darbotos prasmīgi jebkuros apstākļos, it īpaši sarežģītās un asās situācijās; jārada nepieciešamie apstākļi aģentūras tālākai izmantošanai, ja dotais uzdevums izpildīts saskaņā ar vervēšanas mērķiem, pārceļot aģentus uz citiem darba iecirkņiem vai citu operatīvo apakšvienību rīcībā, utt.. Maksimāla un

efektīva operatīvo iespēju izmantošana ir aģentūras aparāta stabilitātes garantija, ceļš, kā ar aģentūras spēkiem risināt uzdevumus, kas attiecas uz VDK orgānu kompetenci.

4.2. Operatīvo darbinieku tiešajiem priekšniekiem jāatbild par padoto operatīvo darbinieku darbu ar aģentūru. Regulāri jāpiedalās vervējamo kandidātu izpētē, aģentu vervēšanā, īpaši tas attiecas uz kandidātiem no ārzemnieku vai naidīgo elementu vidus; jāpārzina to aģentu, ar kuriem saistīti padotie, operatīvās iespējas un jāsniedz regulāru palīdzību konspiratīvo tikšanos sagatavošanā, jāpalīdz izvērtēt aģentu iesniegtos materiālus un pieņemt nepieciešamos lēmumus, pastāvīgi kontrolēt padoto darbu ar aģentūru, rīkot regulāras kontroles tikšanās ar aģentūru.

4.3. Augstāk stāvošie vadītāji virza un kontrolē pakļautībā esošo orgānu un apakšvienību aģentūras aparāta formēšanas, izvietošanas un izmantošanas procesu, sniedz efektīvu palīdzību šai darbā, vispirms uzmanību veltot vērtīgai un īpaši vērtīgai aģentūrai, situācijai asākajos un sarežģītākajos iecirkņos. Ar savu personīgo piemēru vadošie darbinieki māca padotos strādāt ar aģentiem, ieaudzina padotajos darba mīlestību, vervē un uztur sakarus ar aģentiem arī paši.

4.4. Vadošais un operatīvais sastāvs pastāvīgi analizē, kā veicas darbs ar aģentiem, salīdzina rezultātus ar mērķiem un uzdevumiem, kas jārisina VDK orgāniem konkrētās situācijās, izstrādā un īsteno nepieciešamos pasākumus tālākai aģentūras aparāta pilnveidošanai, aģentu izmantošanas efektivitātes paaugstināšanai, specializācijai pēc darba virzieniem un līnijām.

4.5. Īpašu nozīmi darbā ar aģentiem iegūst orgānu un apakšvienību pastāvīga mijiedarbība, aģentu izmantošanas koordinācija, manevrēšana risinot pretizlūkošanas uzdevumus. Nepieciešamības gadījumā aģentu var nodot citam operatīvajam darbiniekam vai operatīvai apakšvienībai, kur tā izmantošana dotu labākus rezultātus. Praktizē pieredzējušu, pārbaudītu aģentu pārsūtīšanu arī uz kādu laiku no viena orgāna vai apakšvienības uz citu.

4.6. Operatīvi attaisnotos gadījumos ar priekšnieku atļauju, kuriem dotas tiesības sankcionēt vervēšanu, pieļaujama sapārotu aģentu izmantošana.

Īstenojot operatīvās spēles, citus aktīvus pasākumus pret pretinieka specdienestiem, atļauts izveidot aģentūru grupas savstarpēji atšifrējot aģentus. Aģentūru grupas tiek veidotas pēc saskaņošanas starp PSRS VDK patstāvīgo un atbilstošo galveno pārvalžu vadītājiem un ar PSRS VDK Priekšsēdētāja vai viņa vietnieka sankciju. Aģentu savstarpēja atšifrēšana un viņu piedalīšanās šādos pasākumos notiek ar viņu piekrišanu.

4.7. Operatīvā darbinieka darba ar aģentiem pamatforma ir personiskās konspiratīvās tikšanās ar viņiem. Tikšanās laikā notiek aģentu instruktāža, audzināšana un apmācība. Tikšanās sekmes garantē operatīvā darbinieka iepriekšējs vispusīgs sagatavošanās darbs, viņa prasme tikšanās laikā radīt lietišķu atmosfēru, stimulēt aģenta ieinteresētību apspriežamajos jautājumos.

Satiekoties ar operatīvo darbinieku, aģents atskaitās par dotā uzdevuma izpildi, tiek apspriesta aģenta sniegtā informācija, noskaidroti tās iegūšanas apstākli vai arī uzdevuma neizpildīšanas iemesli. Aģentam piedaloties tiek izstrādāts jauns uzdevums, noteikti uzdevuma izpildes ceļi un veidi, aģenta uzvedība. Uzdevumiem jābūt konkrētiem, reāliem, ņemot vērā aģenta operatīvās iespējas, pieredzi un uzticamību. Lai aģents labāk apgūtu dotos sarežģītos un atbildīgos uzdevumus, var tikt izstrādāti rakstiski uzdevumi. Kvalificēta uzdevuma nostādne aģentūrai ir viens no priekšnoteikumiem mērķtiecīgai un aktīvai aģentūras izmantošanai.

Operatīvais darbinieks aģentam sniedz palīdzību uzdevuma veikšanas laikā un pastāvīgi kontrolē tā darbības.

4.8. No aģenta iegūtā informācija par VDK uzdevuma izpildi, ziņas, pēc aģenta iniciatīvas iegūtā informācija, kā noteikums, tiek noformēta rakstiski aģentūras ziņojuma veidā. Aģentūras ziņojumam jāsatur atbildes uz uzdevumā dotajiem jautājumiem, jābūt norādītiem apstākļiem, kas saistīti ar uzdevuma veikšanu un nepieciešamo ziņu iegūšanu, izklāstītiem faktiem un parādībām, kas pelna VDK orgānu uzmanību. Aģentūras ziņojums ir dokuments, uz kura pamata tiek pieņemti lēmumi, ka skar citu cilvēku intereses, tādēļ fakti aģentiem jāizklāsta precīzi un stingri objektīvi. Viņam jāizprot sava politiskā un morālā atbildība par katru ienākušo signālu.

Atsevišķos izņēmuma gadījumos no aģenta saņemto informāciju operatīvais darbinieks (rezidents) drīkst noformēt izziņas veidā vai pielietojot skaņu ierakstu, ko pēc tam noformē kā izziņu.

Aizliegts pieņemt rakstiskus ziņojumus par personām, kas jāizvērtē sakarā ar došanos ārzemju braucienos, kam jāsaņem atļauju pieejai slepeniem un īpaši svarīgiem darbiem, kas tiek iesaukti PSRS VDK robežapsardzības karaspēkā vai PSRS Bruņoto Spēku īpašā režīma daļās, formējas darbā VDK orgānos, kā arī par padomju pilsoņiem, kas kandidē uz vervēšanu, ja aģenti tos noraksturojuši pozitīvi. Šādos gadījumos informāciju noformē operatīvais darbinieks kā izziņu.

Aģentūras ziņojumus izskata un izvērtē operatīvais darbinieks un viņa tiešais priekšnieks. Un atkarībā no to nozīmības pakāpes ziņojumi tiek nodoti augstāk stāvošiem vadītājiem.

Aģentūras ziņojumos nav pieļaujams apmelojošu izdomājumu burtisks izklāsts par PSKP un Padomju valdības vadītājiem.

4.9. Satikšanos ar aģentiem jāorganizē regulāri, stingri nodrošinot, jebkādos sarežģītos apstākļos. Satikšanos regularitāti nosaka izejot no operatīvām vajadzībām, uzdevuma rakstura, tā izpildei nepieciešamā laika, nepieciešamības apmācīt aģentu. Satikšanos ar aģentiem viņiem izdevīgā, galvenokārt no darba un dienesta brīvajā laikā. Satikšanās tiek plānotas. Par vietu, laiku un tikšanās tēmu operatīvais darbinieks ziņo tieši savam priekšniekam. Operatīvais darbinieks darba burtnīcā iekārto aģentu sarakstu pēc pseidonīmiem un veic nepieciešamos ierakstus par ieplānotajām apspriedēm un to rezultātiem.

Tiek atstrādāti aģenta un operatīvā darbinieka pēkšņas tikšanās paņēmieni un otrādi — operatīvā darbinieka un aģenta neplānotas satikšanās iespējas.

4.10. Gadījumos, kad operatīvajiem darbiniekiem tādu vai citādu iemeslu dēļ nav iespējas nodrošināt regulārus personiskus un konspiratīvus sakarus ar aģentiem, tiek izveidotas rezidentūras. Rezidentūru veido no uzticamiem aģentiem ar pieredzi sadarbībā ar VDK orgāniem. Aģents tiek nodots rezidenta rīcībā pēc abpusējas vienošanās. Rezidenta rīcībā, kā noteikums, nenodod tos aģentus, kas atrodas viņa tiešā dienesta pakļautībā, kā arī to aģentu kategoriju, kuri pakļauti idejiskai pāraudzināšanai. Aģentu nodošanu rezidentam veic

operatīvais darbinieks personiski pamatojoties uz sava tiešā priekšnieka rakstisku atļauju.

Operatīvais darbinieks pastāvīgi rūpējas par rezidenta politiskās modrības paaugstināšanu, izskaidro viņam aģentūras darba politisko un operatīvo nozīmi, uzdevumus, kas viņam jārisina ar viņam nodoto aģentu palīdzību, iepotē rezidentam nepieciešamās iemaņas darbā ar aģentiem, apmāca ar nepieciešamām pretizlūkošanas ietvaros pieņemtām aģentu audzināšanas un izmantošanas metodēm, sniedz palīdzību konkrēto aģentu vadīšanā, periodiski tiekas ar viņiem pats, kontrolē rezidenta darbu.

4.11. Satikšanās ar aģentiem parasti notiek konspiratīvajos un satikšanās dzīvokļos vai satikšanās punktos.

Par katru satikšanās un konspiratīvo dzīvokli tiek izstrādāta piesegšanas leģenda. Atbilstošai leģendai ir jābūt arī par katru operatīvo darbinieku, aģentu vai rezidentu, kas apmeklē satikšanās vai konspiratīvo dzīvokli. Notiek sistemātiskas dzīvokļu atšifrēšanas iespējas pārbaudes, bet nepieciešamības gadījumā – leģendas koriģēšana. Darbs satikšanās vai konspiratīvos dzīvokļos tiek pārtraukts (vai uz laiku apturēts), ja rodas tos apmeklējošo aģentu atšifrēšanas draudi. Ne retāk kā reizi divos gados, kā arī gadījumos, kad satikšanās un konspiratīvais dzīvoklis vai satikšanās punkts pāriet cita darbinieka rīcībā tiek rakstīts slēdziens par tālākām to izmantošanas iespējām.

4.12. Aģentu personiskās īpašības, kādas nepieciešamas sadarbībai ar VDK orgāniem, tiek pilnveidotas un formētas ar politisku, tiesisku un tikumisku līdzekļu palīdzību, psiholoģisku sagatavošanu slepenam darbam, nepieciešamo paņēmienu apmācīšana valsts drošības orgānu doto uzdevumu izpildei. Aģentu audzināšana notiek priekšmetiski un nepārtraukti, ievērojot individuālu pieeju katram. Tiek ņemts vērā aģenta politiskais, vispārizglītojošais un kultūras līmenis, pieredze un iemaņas, pasaules uzskata īpatnības un raksturs doto uzdevumu sarežģītības pakāpe, iepotēta augsta politiskās modrības izjūta, naids pret ienaidnieku, dziļa izpratne par to, ka VDK orgāni darbojas valsts un padomju tautas interesēs sekojot partijas norādēm. Aģentu audzināšanas darbā, viņu morāli politiskās sagatavotības, VDK orgānu doto uzdevumu izpildes pamatā ir

marksistiski ļeņiniskā mācība, komunistiskā ideoloģija un PSKP norādījumi ideoloģiski politiskās audzināšanas darba jautājumos.

Audzināšanas un apmācības procesā tiek izstrādāta aģenta prasme redzēt un atklāt faktus un notikumus, kas izraisa interesi valsts drošības orgānos, izanalizēt pēc būtības, dot objektīvu novērtējumu. Iepotēt iemaņas kontaktu nodibināšanā un nostiprināšanā ar valsts drošības orgānus interesējošiem cilvēkiem, nepieciešamības gadījumā atstājot uz viņiem vajadzīgo ietekmi.

Neatkarīgi no vervēšanas pamatiem, aģentam jāpiemīt godīgumam, jābūt uzticīgam valsts drošības orgāniem dotajām saistībām. Savlaicīgi izskaužami jebkādi aģenta mēģinājumi izmantot sakarus ar VDK savtīgos, vēl vairāk — noziedzīgos nolūkos, kūdot cilvēkus veikt krimināli sodāmas darbības.

Aģentu audzināšana un apmācība notiek ņemot vērā viņu izmantošanas perspektīvu, pilnīgi pakļaujot viņiem izvirzīto konkrēto uzdevumu sekmīgai risināšanai. Izšķirošais faktors aģentu audzināšanā un apmācībā ir darbs, tā rezultāti, VDK doto operatīvo uzdevumu praktiska izpilde.

4.13. Darbā ar aģentiem izpaužas principiāls taisnīgs prasīgums.

Tai pašā laikā saglabājot taktiskumu, iejūtību, labvēlību un cieņu pret personību. Operatīvajam darbiniekam pastāvīgi jāatceras un jārēķinās, ka uz aģenta pleciem gulstas papildus atbildība un slodze, bieži tiek uzticēti smalki, sarežģīti un dažreiz pat bīstami uzdevumi, kuru izpildei viņš ne tikai jāapmāca un jāaudzina, bet arī tīri cilvēciski jāiedvesmo.

Jāprot taktiski izlabot aģenta kļūdas, nepieļaut, ka viņš psiholoģiski salūzt un noslēpj aizvainojumu. Savstarpējām attiecībām ar aģentu jābūt tādām, lai viņš uz satikšanos nāktu ne tikai atskaitīties par veikto uzdevumu, bet arī tādēļ, lai dalītos ar pašu dārgāko no savas personiskās un ģimenes dzīves, tiektos saņemt no operatīvā darbinieka ne tikai labu padomu, bet arī draudzīgu atbalstu, vajadzības gadījumā arī palīdzību. Pret katru aģentu jāizturas ļoti individuāli, ņemot vērā tā vecumu, dienesta un sabiedrisko stāvokli, raksturu, sadarbības ar VDK orgāniem ilgumu. Ļoti taktiski jāveido attiecības ar

sieviešu kārtas aģentiem, vienmēr ņemot vērā sievietēm raksturīgās psihofizioloģiskās un citas īpatnības.

Ja attiecībās ar aģentu radušies sarežģījumi, operatīvais darbinieks savlaicīgi par to ziņo tiešajam priekšniekam.

4.14. Svarīgākais priekšnoteikums sekmīgai aģentūras izmantošanai cīņā pret ienaidnieka un naidīgo elementu kaitniecisko darbību — visstingrākā konspirācijas principu ievērošana. Konspirācija aģentūras darbā ir čekistam nepieciešama profesionāla iezīme, visa vadošā operatīvā sastāva pastāvīgu rūpju un uzmanības priekšmets. Konspirācija darbā ar aģentiem, rezidentiem, satikšanās un konspiratīvo dzīvokļu turētājiem, tiek nodrošināta audzinot viņus politiskas modrības garā, apmācot kādas metodes pielietot, lai saglabātu noslēpumā sadarbību ar VDK orgāniem un slepenā darba saturu, ar konspiratīvas rīcības noteikumiem uzdevumu izpildīšanas laikā, uzturot sakarus ar operatīvajiem darbiniekiem un šo metožu stingru ievērošanu, no aģentiem saņemtās informācijas prasmīgu izmantošanu utt.. Īpašu uzmanību prasa aģenta aizšifrēšana ievadot viņus izstrādē un izvedot no tās, kā arī veicot izmeklēšanas darbības.

Aģentam piegādāto ziņu apjomam, kas atklāj dažus pretizlūkošanas darba paņēmienus, stingri jāatbilst viņam dotā uzdevuma raksturam. Dati par konkrētu padomju pilsoni — VDK orgānu intereses objektu — var tikt sniegti aģentam tikai pēc tam, kad precizēta viņa reālā līdzdalība šis personas pārbaudē, izstrādē vai novērošanā.

Sagatavojot dokumentus, kuros tiek atklāti dati par aģentiem, viņu darbu, jāievēro noteiktais slepenības režīms. Dati par aģentu var tikt atklāti citam operatīvajam darbiniekam tikai asas nepieciešamības gadījumā un ar tiešā priekšnieka atļauju.

4.15. Pastāvīgi un mērķtiecīgi notiek darbs aģentūras aparāta aizsargāšanā, lai tajā neiekļūtu pretinieka aģenti, dezinformatori, personas, kas nespēj objektīvi izvērtēt faktus un notikumus, kas tendēti uz nomelnošanu, tiek veikta aģentu uzticības pārbaude, piemērotība tālākai izmantošanai. Šis darbs tiek veikts vispirms ar aģenta darbības rūpīgu analīzi veicot VDK orgānu dotos uzdevumus, viņa aģentūras ziņojumu, uzvedību satikšanos laikā, utt., rūpīgu analīzes palīdzību. Īpaša uzmanība tiek pievērsta aģentu no ārvalstu

pilsoņu, bezpavalstnieku un naidīgo elementu vidus izpētei un pārbaudei.

Gadījumos, kad radušās aizdomas par nodevību, šaubas par aģenta godīgumu, notiek viņa padziļināta pārbaude, nepieciešamības gadījumā izmantojot VDK orgānu rīcībā esošos operatīvos un operatīvi tehniskos paņēmienus.

Pēc pētījuma rezultātiem tiek sastādīts slēdziens, ko apstiprina pilsētas vai rajona orgānu operatīvās daļas priekšnieks. Īpašo nodaļu, izlūkošanas daļas, PSRS VDK robežapsardzības vienības priekšnieks vai viņa vietnieks.

Politiski un operatīvi attaisnojamos gadījumos ar PSRS VDK sankciju notiek darbs ar dubultaģentiem operatīvo spēļu attīstības interesēs, pretinieka dezinformēšanai, to specdienestu darbinieku diskreditēšanai utt. Pie tam obligāts priekšnosacījums ir iniciatīvas paturēšana VDK orgānu rokās, nav pieļaujama informācijas noplūde, kas varētu tikt izmantota par ļaunu Padomju valstij.

4.16. Darba ar aģentūru kopējā pamatmetode ir pārliecināšana. Nepieciešamība pielietot piespiedu līdzekļus, kas varētu rasties strādājot ar dažiem aģentiem no ārvalstu pilsoņu, bezpavalstnieku, naidīgu elementu, personu, kas atrodas šķiriski svešas ideoloģijas ietekmē, vidus, tiek uzskatīta par piespiedu palīgmetodi, kuras galamērķis ir pārliecināt un pāraudzināt. Piespiešanai katru reizi jābūt operatīvi attaisnotai, tai jābalstās uz reāliem faktiem, realizētai likumu ietvaros, kas aizsargā personas tiesības un intereses.

4.17. Reizi divos gados notiek aģentu un rezidentu atestācija, kas ir viena no aģentu darba kontroles formām. Atestēšana tiek noformēta kā raksturojums. Raksturojumu sastāda arī gadījumos, kad aģentam un rezidentam uzdod īpaši svarīgus uzdevumus, nodod tos cita operatīvā darbinieka vai citas operatīvās apakšvienības vai VDK orgāna rīcībā. ja kopš pēdējās atestācijas pagājis vairāk kā gads.

Aģenta raksturojumā tiek atspoguļotas viņa lietišķās un politiskās īpašības, attieksme pret sadarbību ar valsts drošības orgāniem, operatīvās iespējas, izmantošanas pamatvirzieni, doto uzdevumu izpildes rezultāti, viņa informētība par VDK orgānu līdzekļiem un metodēm, rakstura īpatnības, noslieces, perspektīvām

darbā ar aģentu. Rezidenta raksturojumā bez tam tiek atspoguļotas viņa prasme vadīt aģentus, attiecību veidošanas māka un viņiem uzticēto aģentu darba rezultativitāte. Raksturojumu paraksta operatīvais darbinieks un to apstiprina tiešais priekšnieks.

5. Uzticības personas

5.1. Uzticēšanās attiecības ir viena no darbaļaužu atbalsta formām palīdzībā VDK orgāniem. Tās tiek nodibinātas ar Dzimtenei uzticīgiem, godīgiem padomju pilsoņiem uz stingras brīvprātības principiem, galvenokārt informatīvu mērķu dēļ un lai izpildītu VDK orgānu operatīvos uzdevumus, kas neprasa speciālu apmācību un īpašus konspirācijas pasākumus. Uzticēšanās attiecības tiek nodibinātas tikai ar konkrētu mērķi.

5.2. Izņēmuma gadījumos uzticības personas var tikt iesaistītas arī aktīvos pretizlūkošanas pasākumos, tai skaitā, lai atstātu nepieciešamo iespaidu operatīvās situācijas attīstībā, operatīvās uzskaites lietās, u.c., ar vadītāju, kas sankcionējuši šos pasākumus, rakstisku atļauju. Pie tam notiek uzticības personas atbilstoša sagatavošana un nepieciešamības gadījumā arī papildus pārbaude. Uzticības personas, kas tiek izmantotas uz šāda rakstura uzdevumiem ilgākā laika periodā un ievērojot konspirāciju, tiek vervētas par aģentiem. Šādos un citos gadījumos uzticības personu vervēšana notiek noteiktā kārtībā.

5.3. Par uzticības personām nevajadzētu izraudzīties uzņēmumu, iestāžu, organizāciju, mācību iestāžu, sovhozu, kolhozu vadītājus, karaspēka daļu pavēlniecību, ar kuriem operatīvais darbinieks uztur lietišķas un oficiālas attiecības.

5.4. Darbu ar uzticības personām konkrētā iecirknī, virzienā, objektā organizē operatīvais darbinieks. Viņš nosaka tās vai citas personas pieaicināšanas nepieciešamību uzdevuma veikšanā uz uzticēšanās pamatiem, pārbauda pēc operatīvās uzskaites un VDM — IeM aģentūras uzskaites datiem, sastāda īsu izziņu, kurā atspoguļojas nodibināto uzticēšanās attiecību mērķis un pieaicinātās personas raksturojums. Atļauja uzticēšanās attiecību nodibināšanai tiek izsniegta pamatojoties uz izdoto izziņu.

Uzticības personas tiek audzinātas augstas politiskās modrības garā, viņiem saglabājot slepenībā uzdevumu, ko devuši VDK orgāni. Valsts drošības orgānu darba metodes un dati par operatīvās intereses objektiem viņiem tiek atklāti tikai ārkārtējas nepieciešamības gadījumos, stingri dotā konkrētā uzdevuma ietvaros.

Uzticības personu audzināšanas darbā un savstarpējās attiecībās ar viņiem operatīvais darbinieks vadās no tiem pašiem pamatprincipiem, kādi paredzēti darbā ar aģentiem.

Nepieciešamības gadījumā uzticības personu izraudzīšanas un darba procesā ar viņiem tiek pieaicināti ārštata darbinieki un rezidenti.

5.5. Operatīvo darbinieku tiešie priekšnieki kontrolē un sniedz palīdzību uzticības personu izraudzīšanā un izmantošanā, instruktāžā, saņemtās informācijas izmantošanā, rezidentūru izveidošanā no uzticības personām.

5.6. Informāciju no uzticības personām pieņem mutiski un noformē kā izziņu un to sastāda operatīvais, ārštata darbinieks vai rezidents. Ja informācija satur ziņas par īpaši smagu vai citu valsts noziegumu sagatavošanu vai izdarīšanu un citas operatīvi nozīmīgas ziņas, attiecībā uz kurām var rasties nepieciešamība tās legalizēt, uzticības persona iesniedz ar savu parakstu apstiprinātu rakstisku ziņojumu. Uzticības personas informācija tiek iereģistrēta un izmantota tāpat kā jebkura cita operatīvā informācija.

5.7. Sakari ar uzticības personām tiek uzturēti pēc nepieciešamības. Atkarībā no operatīvās situācijas, dotajiem uzdevumiem un konkrētās personas var tikt uzturēti gan atklāti, gan konspiratīvi. Īpašas nepieciešamības gadījumā, kad uzticības persona piedalās svarīgos čekistu pasākumos, satikšanās ar viņiem var notikt satikšanās dzīvokļos. Atļauju šādiem kontaktiem dod amatpersonas, kam ir tiesības sankcionēt satikšanās dzīvokļu uzturētāju vervēšanu.

5.8. Rezidentūru no uzticības personām var izveidot armijas dalās, uz tālbraucējiem kuģiem valsts robežu apsardzības operatīvas nodrošināšanas interesēs. 1zņēmuma gadījumos to var izveidot arī dažos rūpniecības, transporta, sakaru uzņēmumos un augstākajās mācību iestādēs. Darbā ar uzticības personām netiek iesaistīti rezidenti, kas uztur sakarus ar aģentiem. Atļauju operatīvajam

darbiniekam nodot uzticības personu rezidenta rīcībā dod viņa tiešais priekšnieks.

5.9. Pirms darba iecirkņa nodošanas operatīvais darbinieks iepazīstina jauno darbinieku ar viņa rīcībā esošajām uzticības personām. Uzticības personu nodošana šajā un citos gadījumos notiek ar operatīvā darbinieka tiešā priekšnieka atļauju.

5.10. Uzticības personu uzskaite tiek vesta pēc litera lietu saraksta, kuros atspoguļojas ievirzes dati, laiks un uzticēšanās attiecību nodibināšanas mērķis. Uzticēšanās attiecību pārtraukšanas gadījumā sarakstos savlaicīgi tiek izdarītas nepieciešamās atzīmes.

6. Apbalvošana un stimulēšana

6.1. Aģentu, rezidentu, konspiratīvo un satikšanās dzīvokļu uzturētāju, uzticības personu stimulēšana un apbalvošana par auglīgu sadarbību, VDK orgānu operatīvo uzdevumu sekmīgu veikšanu, notiek sekojošā formā:

- izsakot pateicību PSRS VDK Priekšsēdētāja, Priekšsēdētāja vietnieku vai Kolēģijas vārdā;
- izsakot pateicību ar pavēli vai mutiski galvenās pārvaldes priekšnieka, PSRS VDK pastāvīgās pārvaldes un nodaļu, savienoto vai autonomo republiku Valsts drošības komiteju priekšsēdētāju vai Kolēģiju, novadu un apgabalu VDKP priekšnieku, PSRS VDKP īpašo nodaļu, PSRS VDK armijas grupējumu, kara apgabalu, flotes, robežapsardzības apgabalu karaspēka, centrālās pakļautības apvienību īpašo nodaļu priekšnieku vārdā;
- ar operatīvā darbinieka vai viņa priekšnieka mutisku pateicību;
- pasniedzot vērtīgas dāvanas, naudas apbalvojumus;
- ievērojot nepieciešamo konspirāciju, sniedzot palīdzību personiska rakstura jautājumos, kas nav pretrunā likumam.

Par īpašiem nopelniem valsts drošības nodrošināšanā aģenti, rezidenti un uzticības personas var tikt ieteiktas valsts apbalvojumiem. Pie tam tiek veikti pasākumi, lai neatklātu apbalvojamās personas sadarbības faktu ar VDK orgāniem.

Stimulēšanai un apbalvošanai jābūt pelnītai un savlaicīgai.

Izraksti no dokumentiem, kas atspoguļo stimulēšanas, apbalvošanas vai izvirzīšanas valsts apbalvojumiem iemeslus, tiek pievienoti aģentu, rezidentu, konspiratīvo vai satikšanās dzīvokļu uzturētāju personiskajai lietai, bet par uzticības personām – litera lietai.

6.2. Par nopelniem valsts drošības nodrošināšanā aģentiem un rezidentiem, bet apgādnieka zaudēšanas gadījumā viņu ģimenēm, pēc PSRS VDK vadības apstiprinātiem slēdzieniem, var tikt piešķirtas pensijas vai dotācijas pie pensijām, ko viņi saņem no sociālās nodrošināšanas iestādēm.

6.3. Valsts drošības orgānu vadošo un operatīvo sastāvu par sekmīgu darbu ar aģentūru un uzticības personām stimulēšanai izvirza atbilstošie priekšnieki noteiktā kārtībā.

Vissekmīgākie vadošie un operatīvie darbinieki, kas personīgi piedalījušies vērtīgu un īpaši izcilu aģentu vervēšanā un nodrošinājuši augstu aģentu darba rezultativitāti, tiek ieteikti apbalvošanai ar PSRS ordeņiem un medaļām, savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju Goda rakstiem, krūšu nozīmīti "Valsts drošības goda darbinieks", kārtējās militārās pakāpes pirmstermiņa piešķiršanu vai arī pēc noteiktā izdienas termiņa notecēšanas paaugstināšanu pakāpē augstāk par vienu nekā iepriekšējā, kas paredzēta pēc ieņemamās štata vietas; ar naudas apbalvojumu vai vērtīgu dāvinājumu vērtībā līdz 1000 rubļiem; izmanto arī citus materiālās un morālās stimulēšanas metodes.

Vadošā un operatīvā sastāva ieteikšanu PSRS valsts apbalvojumiem par sekmīgu aģentūras darbu, apbalvošanu ar savienoto republiku Augstāko Padomju Prezidiju Goda rakstiem un stimulēšanu ar PSRS VDK Priekšsēdētāja pavēlēm notiek noteiktā kārtībā pēc PSRS VDK centrālā aparāta apakšnodaļu vadītāju, VDK orgānu uz vietām, PSRS VDK robežapsardzības karaspēku apgabalu priekšnieku lūgumiem.

Materiālu sagatavošana šai jautājumā un saskaņošana ar PSRS VDK Kadru pārvaldi jāveic attiecīgo galveno pārvalžu un PSRS VDK patstāvīgo pārvalžu priekšniekiem.

7. Tiesības sankcionēt aģentūras vervēšanu vai tās izslēgšanu no aģentūras aparāta, personiskā operatīvā kontakta, operatīvā kontakta un uzticēšanās attiecību nodibināšana

7.1. Noteikts, ka tiesības sankcionēt aģentu vervēšanu un rezidentu, konspiratīvo un satikšanās dzīvokļu uzturētāju, kas nākuši no padomju pilsoņu vidus, aģentu no ārvalstu pilsoņu un bezpavalstnieku vidus, kas pastāvīgi dzīvo PSRS teritorijā, izslēgšanu no aģentūras aparāta, ir galveno pārvalžu, tajās ietilpstošo pārvalžu, patstāvīgo pārvalžu un PSRS VDK daļu priekšniekiem, savienoto un autonomo republiku VDK priekšsēdētājiem, novadu un apgabalu VDKP priekšniekiem, savienoto republiku VDK 2., 4., 5., 6., 7. un 9. apakšvienību priekšniekiem, Maskavas pilsētas un Maskavas apgabala PSRS VDKP priekšniekiem, Ļeņingradas apgabala VDKP priekšniekiem, VDK-VDKP dienestu priekšniekiem, autonomo apgabalu apakšvienību priekšniekiem, VDK-VDKP nodalu priekšniekiem. Tādas tiesības ir piešķirtas arī augstāk minēto amatpersonu vietniekiem.

Tiesības sankcionēt konspiratīvo un satikšanās dzīvokļu turētāju vervēšanu vai izslēgšanu no aģentūras aparāta piešķir arī PSRS VDK pārvalžu un galveno pārvalžu sistēmā ietilpstošo nodaļu priekšniekiem.

Savienoto un autonomo republiku VDK priekšsēdētājiem, novadu un apgabalu VDKP priekšniekiem, izejot no konkrētās situācijas, ir atļauts izņēmuma kārtā dot tiesības sankcionēt aģentu no padomju pilsoņu vidus vervēšanu vai izslēgšanu no aģentūras aparāta apgabala, pilsētu, rajonu nodalu priekšniekiem. Par tiesību piešķiršanu tiek izdota pavēle.

Tiesības sankcionēt personiskā operatīvā kontakta nodibināšanu ar vervējamiem kandidātiem no padomju pilsoņu, ārzemju pilsoņu un bezpavalstnieku vidus, kas pastāvīgi dzīvo PSRS teritorijā, ir PSRS VDK centrālā aparāta nodaļu un teritoriālo VDK orgānu priekšniekiem, PSRS VDK īpašās daļas brigādes priekšniekam, viņiem līdzīgiem un augstāk stāvošiem.

7.2. PSRS VDK īpašo nodaļu pārvaldēs un PSRS VDK īpašajās nodaļās tiesības sankcionēt vervēšanu vai izslēgt no aģentūras aparāta aģentus, rezidentus, konspiratīvo un satikšanās dzīvokļu uzturētājus,

kas nāk no padomju pilsoņu vidus, ir īpašo nodaļu brigāžu priekšniekiem, robežapsardzības vienību priekšniekiem un augstāk stāvošiem, un attiecīgi viņu vietniekiem.

Uz kara kuģiem, ar speciālu tehniku apgādātajiem PSRS Jūras kara apgādātajiem flotes kuģiem, ar mērinstrumentiem nokomplektētiem kuģiem, kā arī Padomju Armijas apakšvienībās, kas uz laiku atrodas kapitālistisko un jaunattīstības valstu teritorijās, operatīvajiem darbiniekiem neatliekamos gadījumos atļauta padomju militārpersonu vervēšana patstāvīgi, ko pēc tam apstiprina VDK attiecīgās īpašās daļas priekšnieks.

Sankcionēt aģentu, rezidentu un satikšanās dzīvokļu uzturētāju no militārpersonu pulkvežu pakāpē (1. ranga kapteinis) un augstākā pakāpe vidus vervēšanu vai izslēgšanu no aģentūras aparāta ir tiesības PSRS VDK korpusu īpašo nodaļu priekšniekiem, viņu vietniekiem un augstāk stāvošiem.

Sankcionēt aģentu no ārvalstu pilsoņu vai bezpavalstnieku vidus, kas pastāvīgi dzīvo PSRS teritorijā, vervēšanu vai izslēgšanu aģentūras aparāta, ir tiesības PSRS VDK karaspēka īpašo nodaļu priekšniekiem, ar viņiem vienlīdzīgiem un augstāk stāvošiem.

7.3. Robežapsardzības karaspēkā tiesības sankcionēt vai izslēgt no aģentūras aparāta aģentus, rezidentus, konspiratīvo un satikšanās dzīvokļu uzturētājus no padomju pilsoņu vidus ir robežapsardzības apgabalu karaspēka priekšniekiem, robežapsardzības vienību, atsevišķu robežkontroles caurlaižu punktu priekšniekiem un viņu vietniekiem izlūkošanā.

7.4. Tiesības sankcionēt operatīvo kontaktu VDK orgānu vārdā ar ārvalstu pilsoņiem un bezpavalstniekiem, kuri īslaicīgi uzturas PSRS teritorijā, vervēt vai izslēgt no aģentūras aparāta aģentus no viņu vidus (dažādu delegāciju un ārzemju kuģu komandu locekļus, ārzemju firmu personāla, montāžas darbu speciālistus, personas, kas ieradušās privātos jautājumos, ārzemju tūristus, studentus, stažierus, mācību iestāžu aspirantus, PSRS augstāko mācību iestāžu studentus, ārvalstu karaspēkā dienējušos, izstāžu, simpoziju dalībniekus un citas personas, kam nav diplomātiskas imunitātes), PSRS VDK centrālajā aparātā galveno un pastāvīgo pārvalžu priekšniekiem un viņu vietniekiem, vietējos VDK orgānos – savienoto un autonomo republiku VDK īpašo

nodaļu pārvalžu priekšniekiem un PSRS VDK armijas grupu, apgabalu, flotes, īpašo nodaļu, robežapsardzības karaspēka priekšniekiem un viņu vietniekiem. Norādītajām amatpersonām ir tiesības VDK vārdā sankcionēt operatīvā kontakta nodibināšanu un aģentu vervēšanu no padomju pilsoņu vidus, kas pastāvīgi dzīvo ārzemēs un īslaicīgi uzturas PSRS teritorijā, vai to izslēgšanu no aģentūras aparāta.

VDK. orgāni vervēšanu šajos gadījumos saskaņo uz vietas ar attiecīgajām PSRS VDK galvenajām un patstāvīgajām pārvaldēm.

Tiesības sankcionēt operatīvo kontaktu uz neitrāliem pamatiem (ne VDK orgānu vārdā) ar ārvalstu pilsoņiem un bezpavalstniekiem, kas īslaicīgi uzturas PSRS teritorijā, ir PSRS VDK centrālā aparāta apakšvienību operatīvo nodalu un augstākstāvošiem priekšniekiem, VDKP-VDK 2., 4., 5., 6., 7. apakšvienību priekšniekiem, PSRS VDK karaspēka grupu, apgabalu, flotes īpašo nodaļu priekšniekiem, centrālās pakļautības apvienību, atsevišķo armiju priekšniekiem un viņu vietniekiem.

7.5. Tiesības sankcionēt VDK vārdā operatīvā kontakta nodibināšanu, aģentu vervēšanu un izslēgšanu no aģentūras aparāta no ārvalstu pilsoņu vidus, kas īslaicīgi uzturas PSRS teritorijā — redzamiem valsts un sabiedriskiem darbiniekiem, diplomātiem un citām personām, kam piešķirta diplomātiskā imunitāte, ir vienīgi PSRS VDK vadībai.

7.6. Aģentu vervēšana ārzemēs no ārvalstu pilsoņu un bezpavalstnieku un tur pastāvīgi dzīvojošo padomju pilsoņu vidus notiek ar PSRS VDK vadības sankciju pēc PSRS VDK Otrās un Trešās galvenās, Ceturtās, Piektās un Sestās pārvaldes ieteikumiem pēc saskaņošanas un sadarbībā ar PSRS VDK Pirmo galveno pārvaldi.

Tiesības sankcionēt operatīvā kontakta nodibināšanu uz neitrāliem pamatiem ārzemēs ar ārvalstu pilsoņiem un bezpavalstniekiem (izņemot redzamus sabiedriskos un politiskos darbiniekus), un pastāvīgi tur dzīvojošiem padomju pilsoņiem ir PSRS VDK galveno un patstāvīgo Pārvalžu priekšniekiem, savienoto un autonomo republiku VDK priekšsēdētājiem, novadu un apgabalu VDKP priekšsēdētājiem, PSRS VDK pārvalžu īpašo nodaļu un PSRS VDK armijas grupu, apgabalu, flotes, PSRS Jūras kara flotes vienību un apvienību priekšniekiem un viņu vietniekiem.

7.7. Operatīvo darbinieku tiešajiem priekšniekiem dotas tiesības sankcionēt aģentu pieņemšanu konspiratīvajos un satikšanās dzīvokļos, apstiprināt lēmumus par rezidentu, satikšanās un konspiratīvo dzīvokļu uzturētāju un aģentu izslēgšanu no aģentūras aparāta sakarā ar pārcelšanos uz citiem valsts rajoniem, ja VDK orgāni uzskata viņu tālāka izmantošana jaunajā dzīves vietā ir nelietderīga.

7.8. Tiesības sankcionēt uzticēšanās attiecību nodibināšanu ir PSRS VDK centrālā aparāta nodaļas priekšnieka vietniekam, VDK teritoriālo orgānu priekšnieka vietniekam, PSRS VDK īpašās nodaļas brigādes priekšniekam, robežapsardzības izlūkošanas nodaļas priekšnieka vietniekam, viņam līdzīgiem un augstāk stāvošiem.

Neatliekamos gadījumos, īpaši ārkārtēju notikumu izmeklēšanā, novēršot teroristiskus, diversiju un citas bīstamas darbības, operatīvajam darbiniekam ir tiesības nodibināt uzticēšanās attiecības patstāvīgi, attiecīgajam vadītājam šo faktu apstiprinot vēlāk.

Valsts drošības orgānu darbība aģentu un uzticības personu atrašanā, apmācīšanā un izvietošanā valsts drošības nodrošināšanas interesēs aptver plašu, sarežģītu procesu parādību un attiecību loku. Panākumi šai procesā lielā mērā ir atkarīgi no VDK orgānu vadošā un operatīvā sastāva politiskās un profesionālās sagatavotības līmeņa, mākas radoši pieiet darbam, pastāvīgi pilnveidojot operatīvo mākslu, jaunu čekistiskās darbības formu un metožu, kas vispilnīgāk atbilstu operatīvajiem apstākļiem un to attīstības tendencēm, meklējumos.

Piekrīt PSKP CK	Pilnīgi slepeni
Apstiprināts	Pielikums
PSRS VDK Kolēģijā	
1983. gada 17. jūnijā	PSRS VDK pr-ja
	Pavēlei Nr.00140
Pilnīgi slepeni	no 1983. gada 4. jūlijā

Avots: K30-1499-15/15 48., 56.–67. lpp. o. p.

Tehniskais datorsalikums Kristīne Lindberga.

(ง'-')ง

Latvijas iedzīvotāju uzskati par VDK dokumentu atklāšanu sabiedrībai

Latvijas iedzīvotāju aptauja

2018.gada janvāris

Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs

Saturs

Aptaujas tehniskā informācija 3
Terminu skaidrojums....4
Respondentu sociāldemogrāfiskais raksturojums 5
Statistiskās kļūdas novērtēšanas tabula....6

Uzskati par VDK dokumentu atklāšanu sabiedrībai....7

Rezultātu tabulas 10
Kopējais atbilžu sadalījums....11
Sociāldemogrāfisko grupu atbilžu sadalījums....12
1. Sabiedrībā ir daudz diskutēts, vai ir jāatklāj sabiedrībai LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) dokumenti, kuri atrodas Satversmes aizsardzības biroja (SAB) rīcībā un ietver arī tā saucamos "čekas maisus" jeb VDK aģentu kartotēku un viņu ziņojumus. Kā, Jūsuprāt, šajā jautājumā jārīkojas? 12

Aptaujā izmantotā anketa 13

Aptaujas tehniskā informācija

PĒTĪJUMA VEICĒJS	Pētījumu centrs SKDS
ĢENERĀLAIS KOPUMS	Latvijas pastāvīgie iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 74 gadiem
PLĀNOTĀS IZLASES APJOMS	1000 respondenti (ģenerālajam kopumam reprezentatīva izlase)
SASNIEGTĀS IZLASES APJOMS	1001 respondenti
IZLASES METODE	Stratificētā nejaušā izlase
STRATIFIKĀCIJAS PAZĪMES	Administratīvi teritoriālā
APTAUJAS VEIKŠANAS METODE	Tiešās intervijas respondentu dzīves vietās
ĢEOGRĀFISKAIS PĀRKLĀJUMS	Visi Latvijas reģioni (123 izlases punkti)
APTAUJAS VEIKŠANAS LAIKS	No 05.01.2018. līdz 17.01.2018.

SASNIEGTĀS IZLASES SALĪDZINĀJUMS AR IEDZĪVOTĀJU STATISTIKU

	Respondentu skaits izlasē (%) pirms svēršanas	Respondentu skaits izlasē (%) pēc svēršanas	LR IeM PMLP Iedz. reģ. dati uz 13.02.2017.
KOPĀ	100.0	100.0	100.0
REĢIONS			
Rīga	33.2	33.2	33.2
Pierīga	18.1	18.2	18.2
Vidzeme	9.8	9.8	9.8
Kurzeme	12.6	12.6	12.6
Zemgale	12.1	11.9	11.9
Latgale	14.3	14.2	14.2
DZIMUMS			
Vīrieši	47.9	48.0	48.0
Sievietes	52.1	52.0	52.0
TAUTĪBA			
Latvieši	58.8	58.8	58.8
Citi	41.2	41.2	41.2
VECUMS			
18 - 24 g.v.	9.7	9.6	9.6
25 - 34 g.v.	20.1	21.0	21.0
35 - 44 g.v.	17.3	18.9	18.9
45 - 54 g.v.	19.8	19.1	19.1
55 - 63 g.v.	17.4	16.9	16.9
64 – 74 g.v.	15.8	14.5	14.5
STATUSS			
Strādājošie	64.4	65.6	
Nestrādājošie	35.6	34.4	
IZGLĪTĪBA			
Pamatizglītība	10.0	9.9	
Vispārējā vidējā	22.9	22.8	
Profesionālā vidējā	39.2	39.0	
Augstākā	28.0	28.3	
PILSONĪBA			
LR pilsoņi	87.5	87.7	
Respondenti bez LR pils.	12.5	12.3	

Dati tika svērti pēc pazīmēm: reģions, dzimums, tautība, vecums..

Terminu skaidrojums

IZLASE
Latvijas iedzīvotāju kopuma mikromodelis

REĢIONS
Rīga - Rīgas pilsēta
Pierīga
Pilsētas – Jūrmala
Novadi – Alojas, Ādažu, Babītes, Baldones, Carnikavas, Engures, Garkalnes, Ikšķiles, Inčukalna, Jaunpils, Kandavas, Krimuldas, Ķeguma, Ķekavas, Lielvārdes, Limbažu, Mālpils, Mārupes, Ogres, Olaines, Ropažu, Salacgrīvas, Salaspils, Saulkrastu, Sējas, Siguldas, Stopiņu, Tukuma novads.
Vidzeme
Pilsētas – Valmiera.
Novadi – Alūksnes, Amatas, Apes, Beverīnas, Burtnieku, Cesvaines, Cēsu, Ērgļu, Gulbenes, Jaunpiebalgas, Kocēnu, Līgatnes, Lubānas, Madonas, Mazsalacas, Naukšēnu, Pārgaujas, Priekuļu, Raunas, Rūjienas, Smiltenes, Strenču, Valkas, Varakļānu, Vecpiebalgas novads.
Kurzeme
Pilsētas – Ventspils, Liepāja.
Novadi – Aizputes, Alsungas, Brocēnu, Dundagas, Durbes, Grobiņas, Kuldīgas, Mērsraga, Nīcas, Pāvilostas, Priekules, Rojas, Rucavas, Saldus, Skrundas, Talsu, Vaiņodes, Ventspils novads.
Zemgale
Pilsētas – Jelgava, Jēkabpils.
Novadi – Aizkraukles, Aknīstes, Auces, Bauskas, Dobeles, Iecavas, Jaunjelgavas, Jelgavas, Jēkabpils, Kokneses, Krustpils, Neretas, Ozolnieku, Pļaviņu, Rundāles, Salas, Skrīveru, Tērvetes, Vecumnieku, Viesītes novads.
Latgale
Pilsētas – Daugavpils, Rēzekne.
Novadi – Aglonas, Baltinavas, Balvu, Ciblas, Dagdas, Daugavpils, Ilūkstes, Kārsavas, Krāslavas, Līvānu, Ludzas, Preiļu, Rēzeknes, Riebiņu, Rugāju, Vārkavas, Viļakas, Viļānu, Zilupes novads.

APDZĪVOTĀS VIETAS TIPS
Rīga – Rīgas pilsēta.
Cita pilsēta – Daugavpils, Liepāja, Jelgava, Ventspils, Rēzekne, Jūrmala, Valmiera, Jēkabpils, citas pilsētas.
Lauki – pagasti, lauku viensētas.

IZGLĪTĪBA
Pamatizglītība – respondents ar pamata vai nepabeigtu vidējo izglītību.
Vidējā, vidējā profesionālā – respondents ar vispārējo vidējo, vidējo profesionālo, nepabeigtu augstāko izglītību.
Augstākā – respondents ar augstāko izglītību.

NODARBINĀTĪBAS SEKTORS
Publiskais sektors – respondenti, kuri strādā valsts vai pašvaldības iestādēs vai uzņēmumos ar valsts vai pašvaldības kapitālu.
Privātais sektors – respondenti, kuri strādā uzņēmumos ar privāto kapitālu.
Nestrādā – respondenti: mājsaimnieces, pensionāri, skolēni, studenti, bezdarbnieki.
Cits – respondenti, kuriem ir gadījuma darbi, strādā apmaksātu darbu sabiedriskās organizācijās, kā arī tie respondenti, kuri nezināja konkrētu nodarbinātības sektoru.

PAMATNODARBOŠANĀS
Vadītājs – augstākā vai vidējā līmeņa vadītājs: uzņēmuma, firmas, organizācijas, nodaļas vadītājs, vadošais speciālists uzņēmumā, iestādē.
Speciālists, ierēdnis – ierēdnis vai darbinieks valsts, pašvaldību iestādē vai privātā uzņēmumā; nestrādā fizisku darbu.
Strādnieks – ierindas darbinieks rūpniecībā, celtniecībā, lauksaimniecībā, tirdzniecībā, apkalpojošajā sfērā, sabiedriskajā ēdināšanā; strādā fizisku darbu.
Zemnieks – persona, kas strādā sev piederošā lauku saimniecībā.
Individuālais darbs – pats sev darba devējs, arī profesionāls speciālists (advokāts, ārsts u.tml.), uzņēmuma īpašnieks.
Pensionārs – persona, kas ir pensijā un nestrādā algotu darbu, arī invaliditātes pensionārs.
Skolnieks, students – persona, kas mācās dienas nodaļā kādā no mācību iestādēm.
Mājsaimniece – persona, kas ir mājsaimnieks vai mājsaimniece un pašlaik nestrādā algotu darbu; arī ja atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā.
Bezdarbnieks – persona, kas ir darba spējīgā vecumā un nekur nestrādā.

IENĀKUMU LĪMENIS
Vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī, ieskaitot visus ienākumus (algas, stipendijas, pabalstus, pensijas u.t.t.) pēc nodokļu nomaksas
Zemi – līdz €199
Vidēji zemi – no €200 līdz €269
Vidēji – no €270 līdz €350
Vidēji augsti – no €351 līdz €500
Augsti – €501 un vairāk

Respondentu sociāldemogrāfiskais raksturojums

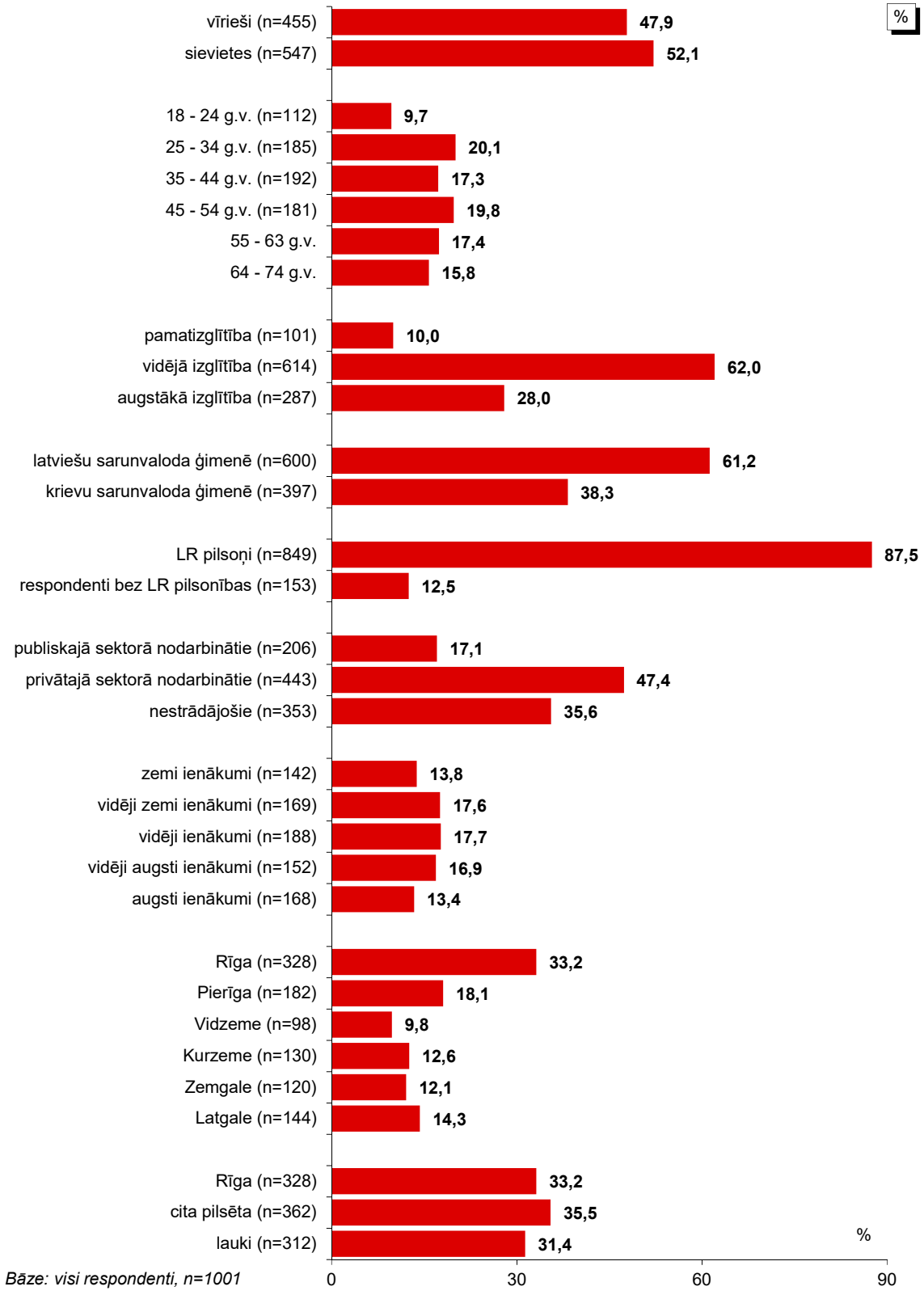

Bāze: visi respondenti, n=1001

Statistiskās kļūdas novērtēšanas tabula

Pētījuma rezultātos vienmēr pastāv zināma *statistiskās kļūdas* varbūtība. Analizējot un interpretējot pētījumā iegūtos rezultātus, to vajadzētu ņemt vērā. Tās atšķirības, kuras iekļaujas statistiskās kļūdas robežās jeb ir mazākas par to, var uzskatīt par *nenozīmīgām.*

Statistiskā kļūda tiek aprēķināta pēc sekojošās formulas :

$$SK = q \times \sqrt{\pi \times (100 - \pi) / n}$$

kur :

SK - statistiskā kļūda

q - koeficients, kas pie 95% varbūtības ir vienāds ar 1.96

π - pētījumā iegūtais respondentu atbilžu procentuālais sadalījums

n - respondentu skaits

Lai ērtāk un ātrāk noteiktu statistisko mērījuma kļūdu, ir lietderīgi izmantot statistiskās kļūdas novērtēšanas tabulu.

PĒTĪJUMA REZULTĀTU STATISTISKĀS KĻŪDAS NOVĒRTĒŠANAS TABULA
(ar 95 % varbūtību)

Procentuālais atbilžu sadalījums (%)	**Respondentu skaits [N] =**															
	50	**75**	**100**	**200**	**300**	**400**	**500**	**600**	**700**	**800**	**900**	**1000**	**1100**	**1200**	**1500**	**2000**
1 vai 99	2.8	2.2	1.9	1.4	1.1	1.0	0.9	0.8	0.7	0.7	0.6	0.6	0.6	0.5	0.5	0.4
2 vai 98	3.9	3.2	2.7	1.9	1.6	1.4	1.2	1.1	1.0	1.0	0.9	0.9	0.8	0.8	0.7	0.6
4 vai 96	5.4	4.5	3.8	2.7	2.2	1.9	1.7	1.6	1.5	1.4	1.3	1.2	1.2	1.1	1.0	0.9
6 vai 94	6.6	5.4	4.7	3.3	2.7	2.3	2.0	1.9	1.8	1.7	1.6	1.5	1.4	1.3	1.2	1.0
8 vai 92	7.5	6.1	5.3	3.8	3.1	2.7	2.4	2.2	2.0	1.9	1.8	1.7	1.6	1.5	1.4	1.2
10 vai 90	8.3	6.8	5.9	4.2	3.4	2.9	2.6	2.4	2.2	2.0	2.0	**1.9**	1.8	1.7	1.5	1.3
12 vai 88	9.0	7.4	6.4	4.5	3.7	3.2	2.9	2.6	2.4	2.3	2.1	2.0	1.9	1.8	1.6	1.4
15 vai 85	9.9	8.0	7.0	5.0	4.0	3.5	3.1	2.9	2.6	2.5	2.3	2.2	2.1	2.0	1.8	1.6
18 vai 82	10.7	8.7	7.5	5.3	4.4	3.8	3.4	3.0	2.9	2.7	2.5	2.4	2.3	2.2	1.9	1.7
20 vai 80	11.1	9.1	7.8	5.5	4.5	3.9	3.5	3.2	3.0	2.8	2.6	2.5	2.4	2.3	2.0	1.8
22 vai 78	11.5	9.4	8.1	5.7	4.7	4.1	3.6	3.3	3.1	2.9	2.7	2.6	2.5	2.4	2.1	1.8
25 vai 75	12.0	9.8	8.5	6.0	4.9	4.2	3.8	3.5	3.2	3.0	2.8	2.7	2.6	2.5	2.2	1.9
28 vai 72	12.5	10.2	8.8	6.2	5.1	4.4	3.9	3.6	3.3	3.1	2.9	2.8	2.7	2.5	2.3	2.0
30 vai 70	12.7	10.4	9.0	6.4	5.2	4.5	4.0	3.7	3.4	3.2	3.0	2.8	2.7	2.6	2.3	2.0
32 vai 68	12.9	10.6	9.1	6.5	5.3	4.6	4.1	3.7	3.5	3.2	3.1	2.9	2.8	2.6	2.4	2.1
35 vai 65	13.2	10.8	9.4	6.6	5.4	4.7	4.2	3.8	3.5	3.3	3.1	3.0	2.8	2.7	2.4	2.1
40 vai 60	13.6	11.1	9.6	6.8	5.5	4.8	4.3	3.9	3.6	3.4	3.2	3.0	2.9	2.8	2.5	2.2
45 vai 55	13.8	11.3	9.8	6.9	5.6	4.9	4.4	4.0	3.7	3.5	3.3	3.1	2.9	2.8	2.5	2.2
50 vai 50	13.9	11.3	9.8	6.9	5.7	4.9	4.4	4.0	3.7	3.5	3.3	3.1	3.0	2.8	2.5	2.2

Lai noteiktu statistisko mērījuma kļūdu, ir jāzina nesvērts respondentu skaits attiecīgajā grupā un rezultāts procentos. Izmantojot šos lielumus, tabulas attiecīgajā iedaļā var atrast statistiskās mērījuma kļūdas robežas + / - procentos ar **95% varbūtību.**

Piemēram, ja pētījuma rezultātā no visiem aptaujātajiem LR pilsoņiem (respondentu skaits n=1002) tiek iegūta mērķa grupa 10.0%, kas pauž apstiprinošu attieksmi pret spriedumu vai izteikumu "X", tad ar 95% varbūtību mēs varam teikt, ka statistiskā mērījuma kļūda šeit ir + / - 1.9% robežās. No tā izriet, ka mērķa grupa, kura identificē sevi ar spriedumu vai izteikumu "X", ir no 8.1% līdz 11.9%.

Uzskati par VDK dokumentu atklāšanu sabiedrībai

2018. gada janvārī veiktās Latvijas iedzīvotāju aptaujas dati liecina, ka 34% iedzīvotāju uzskata, ka VDK dokumenti, kuri atrodas Satversmes aizsardzības biroja rīcībā un ietver arī tā saucamos "čekas maisus" jeb VDK aģentu kartotēku un viņu ziņojumus, sabiedrībai ir jāatklāj nekavējoties (2016.septembrī tā uzskatīja 28%). Viedokli, ka tie ir jāatklāj, bet tikai kopā ar zinātniskiem komentāriem, pauda 27% (09.2016: 34%), bet to, ka dokumenti nav jāatklāj, tie jāturpina slēpt, norādīja 13% iedzīvotāju (09.2016: 18%).

22% aptaujas dalībnieku bija grūtības paust konkrētu attieksmi, kas ir vairāk nekā 2016. gada septembrī, kad tādi bija tikai 16% respondentu.

Uzskati par VDK dokumentu atklāšanu sabiedrībai

Sabiedrībā ir daudz diskutēts, vai ir jāatklāj sabiedrībai LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) dokumenti, kuri atrodas Satversmes aizsardzības biroja (SAB) rīcībā un ietver arī tā saucamos "čekas maisus" jeb VDK aģentu kartotēku un viņu ziņojumus. Kā, Jūsuprāt, šajā jautājumā jārīkojas?

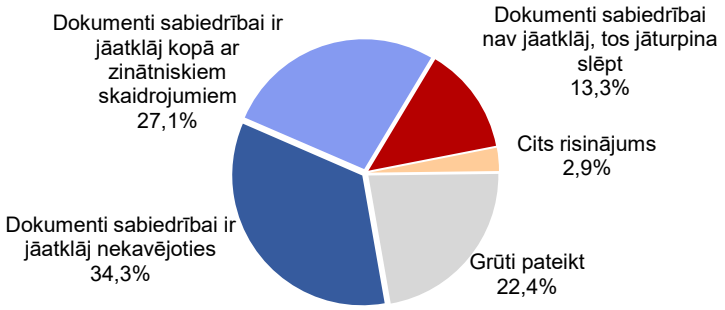

Bāze: visi respondenti, n=1001

ATBILDES SOCIĀLDEMOGRĀFISKAJĀS GRUPĀS

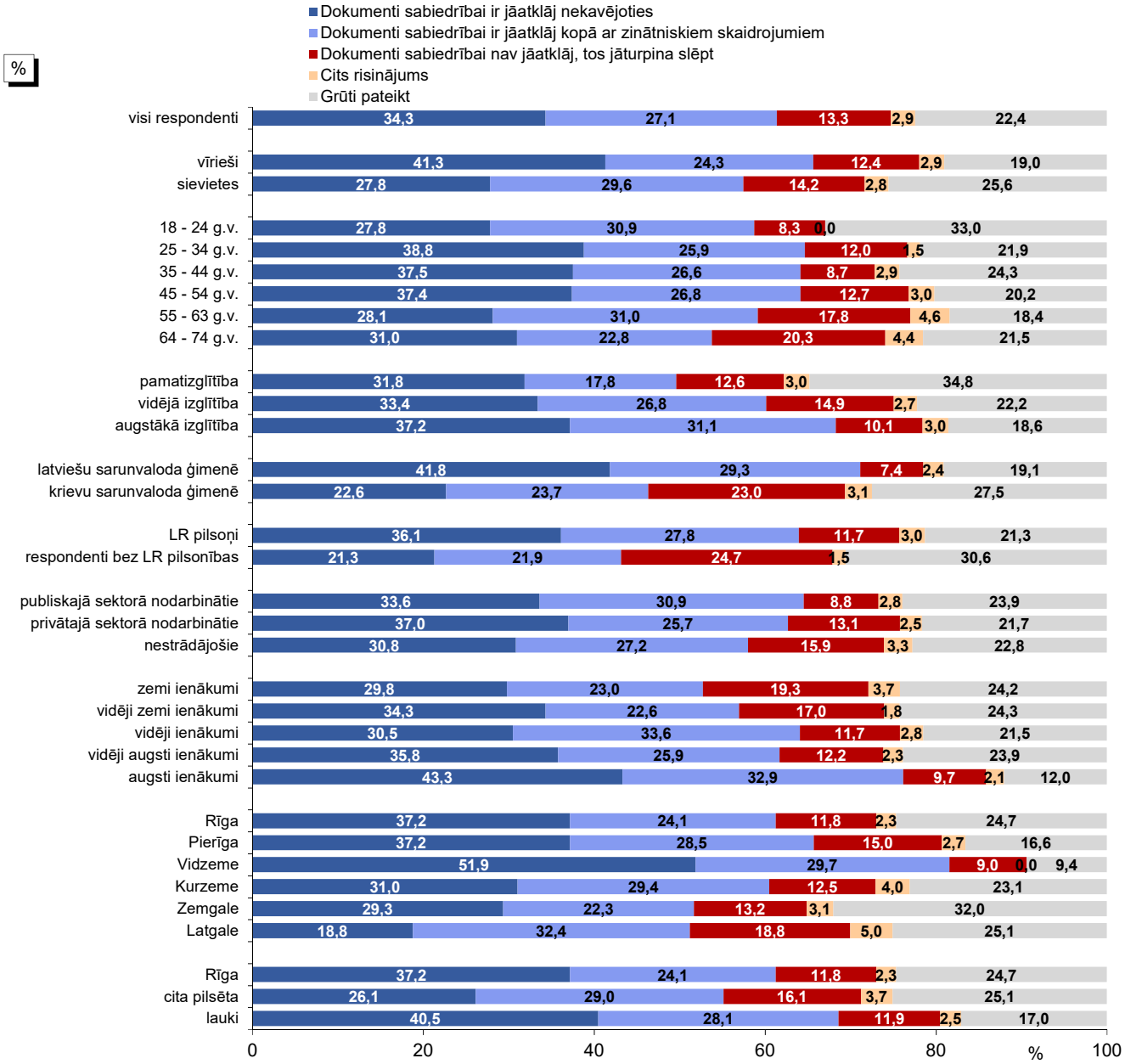

Bāzes: skatīt respondentu sociāldemogrāfisko profilu 5.lpp.

Uzskati par VDK dokumentu atklāšanu sabiedrībai

Sabiedrības attieksmes izmaiņas kopš 2016.gada septembra

Sabiedrībā ir daudz diskutēts, vai ir jāatklāj sabiedrībai LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) dokumenti, kuri atrodas Satversmes aizsardzības biroja (SAB) rīcībā un ietver arī tā saucamos "čekas maisus" jeb VDK aģentu kartotēku un viņu ziņojumus. Kā, Jūsuprāt, šajā jautājumā jārīkojas?

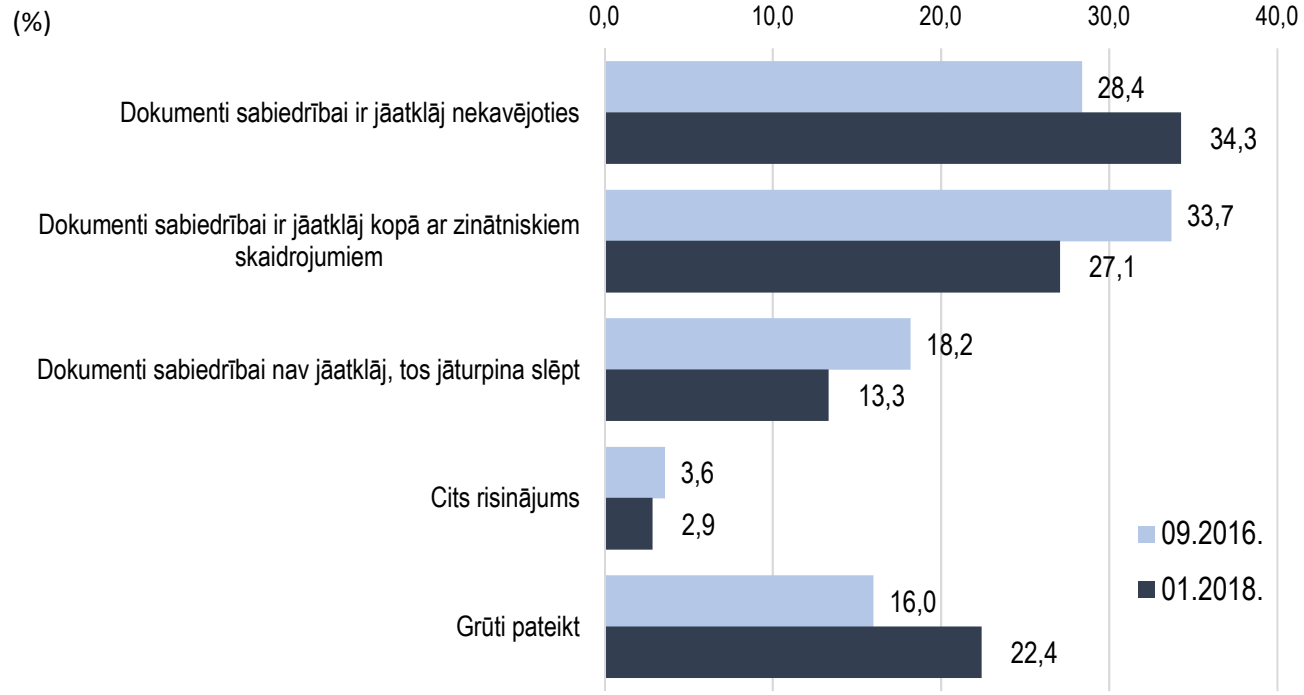

Bāze: visi respondenti, 09.2016. n=1002, 01.2018: n=1001

Rezultātu tabulas

Pētījums: Latvijas iedzīvotāju uzskati par VDK dokumentu atklāšanu sabiedrībai

Kopējais atbilžu sadalījums

1. Sabiedrībā ir daudz diskutēts, vai ir jāatklāj sabiedrībai LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) dokumenti, kuri atrodas Satversmes aizsardzības biroja (SAB) rīcībā un ietver arī tā saucamos "čekas maisus" jeb VDK aģentu kartotēku un viņu ziņojumus. Kā, Jūsuprāt, šajā jautājumā jārīkojas?

		nesvērts skaits	kol %
Sabiedrībā ir daudz diskutēts, vai ir jāatklāj sabiedrībai LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) dokumenti, kuri atrodas Satversmes aizsardzības biroja (SAB) rīcībā un ietver arī tā saucamos "čekas maisus" jeb VDK aģentu kartotēku un viņu ziņojumus. Kā, Jūsuprāt, šajā jautājumā jārīkojas?	Dokumenti sabiedrībai ir jāatklāj nekavējoties	342	34.3%
	Dokumenti sabiedrībai ir jāatklāj kopā ar zinātniskiem skaidrojumiem	271	27.1%
	Dokumenti sabiedrībai nav jāatklāj, tos jāturpina slēpt	135	13.3%
	Cits risinājums	29	2.9%
	Grūti pateikt/ NA	224	22.4%
	Total	1001	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1001

Pētījums: Latvijas iedzīvotāju uzskati par VDK dokumentu atklāšanu sabiedrībai

Sociāldemogrāfisko grupu atbilžu sadalījums

1. Sabiedrībā ir daudz diskutēts, vai ir jāatklāj sabiedrībai LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) dokumenti, kuri atrodas Satversmes aizsardzības biroja (SAB) rīcībā un ietver arī tā saucamos "čekas maisus" jeb VDK aģentu kartotēku un viņu ziņojumus. Kā, Jūsuprāt, šajā jautājumā jārīkojas?

		Sabiedrībā ir daudz diskutēts, vai ir jāatklāj sabiedrībai LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) dokumenti kuri atrodas Satversmes aizsardzības biroja (SAB) rīcībā un ietver arī tā saucamos "čekas maisus" jeb VDK aģentu kartotēku un viņu ziņojumus. Kā, Jūsuprāt, šajā jautājumā jārīkojas?										Total	
		Dokumenti sabiedrībai ir jāatklāj nekavējoties		Dokumenti sabiedrībai ir jāatklāj kopā ar zinātniskiem skaidrojumiem		Dokumenti sabiedrībai nav jāatklāj, tos jāturpina slēpt		Cits risinājums		Grūti pateikt/ NA			
		nesvērts skaits	rindu %	nesvērts skaits	rindu %	nesvērts skaits	rindu %	nesvērts skaits	rindu %	nesvērts skaits	rindu %	nesvērts skaits	rindu %
Visi respondenti		342	34.3%	271	27.1%	135	13.3%	29	2.9%	224	22.4%	1001	100.0%
Dzimums	Vīrietis	197	41.3%	117	24.3%	60	12.4%	14	2.9%	91	19.0%	479	100.0%
	Sieviete	145	27.8%	154	29.6%	75	14.2%	15	2.8%	133	25.6%	522	100.0%
Vecums	18 - 24	27	27.8%	30	30.9%	8	8.3%			32	33.0%	97	100.0%
	25 - 34	78	38.8%	52	25.9%	24	12.0%	3	1.5%	44	21.9%	201	100.0%
	35 - 44	65	37.5%	46	26.6%	15	8.7%	5	2.9%	42	24.3%	173	100.0%
	45 - 54	74	37.4%	53	26.8%	25	12.7%	6	3.0%	40	20.2%	198	100.0%
	55 - 63	49	28.1%	54	31.0%	31	17.8%	8	4.6%	32	18.4%	174	100.0%
	64 - 74	49	31.0%	36	22.8%	32	20.3%	7	4.4%	34	21.5%	158	100.0%
Izglītība	Pamatizglītība	32	31.8%	17	17.8%	13	12.6%	3	3.0%	35	34.8%	100	100.0%
	Vidējā, vidējā profesionālā	207	33.4%	167	26.8%	93	14.9%	17	2.7%	137	22.2%	621	100.0%
	Augstākā	103	37.2%	87	31.1%	29	10.1%	9	3.0%	52	18.6%	280	100.0%
Tautība	Latvietis (-te)	243	41.5%	172	29.2%	49	8.2%	16	2.7%	109	18.5%	589	100.0%
	Cits (-ta)	99	24.0%	99	24.1%	86	20.7%	13	3.1%	115	28.1%	412	100.0%
Sarunvaloda ģimenē	Latviešu	255	41.8%	180	29.3%	46	7.4%	15	2.4%	117	19.1%	613	100.0%
	Krievu	87	22.6%	90	23.7%	89	23.0%	12	3.1%	105	27.5%	383	100.0%
	Citā			1	19.3%			2	38.2%	2	42.5%	5	100.0%
Pilsonības statuss	LR pilsoņi	315	36.1%	244	27.8%	104	11.7%	27	3.0%	186	21.3%	876	100.0%
	Respondenti bez LR pilsonības	27	21.3%	27	21.9%	31	24.7%	2	1.5%	38	30.6%	125	100.0%
Nodarbinātības sektors	Publiskajā sektorā (valsts, pašvaldības)	57	33.6%	53	30.9%	15	8.8%	5	2.8%	41	23.9%	171	100.0%
	Privātajā sektorā	175	37.0%	122	25.7%	63	13.1%	12	2.5%	102	21.7%	474	100.0%
	Nestrādāju	110	30.8%	96	27.2%	57	15.9%	12	3.3%	81	22.8%	356	100.0%
Pamatnodarbošanās	Vadītājs	22	48.4%	14	30.2%	5	10.8%	3	6.4%	2	4.3%	46	100.0%
	Speciālists, ierēdnis	99	37.0%	79	29.4%	25	9.3%	3	1.1%	62	23.2%	268	100.0%
	Strādnieks	93	33.1%	71	25.1%	41	14.5%	7	2.6%	69	24.7%	281	100.0%
	Zemnieks	3	27.4%	4	37.7%	2	17.3%			2	17.6%	11	100.0%
	Individuālais darbs	15	38.7%	7	17.8%	5	12.7%	4	10.0%	8	20.8%	39	100.0%
	Pensionārs	65	30.3%	52	24.3%	40	18.7%	10	4.7%	47	22.0%	214	100.0%
	Skolnieks, students	10	28.6%	12	34.1%	2	5.8%			11	31.6%	35	100.0%
	Mājsaimniece	11	29.9%	14	38.4%	5	13.4%			7	18.3%	37	100.0%
	Bezdarbnieks	24	33.8%	18	25.8%	10	14.3%	2	2.9%	16	23.1%	70	100.0%
Mēneša vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli (kvintiles)	Zemi ienākumi	41	29.8%	32	23.0%	27	19.3%	5	3.7%	33	24.2%	138	100.0%
	Vidēji zemi ienākumi	60	34.3%	40	22.6%	30	17.0%	3	1.8%	43	24.3%	176	100.0%
	Vidēji ienākumi	54	30.5%	59	33.6%	21	11.7%	5	2.8%	38	21.5%	177	100.0%
	Vidēji augsti ienākumi	60	35.8%	44	25.9%	21	12.2%	4	2.3%	40	23.9%	169	100.0%
	Augsti ienākumi	58	43.3%	44	32.9%	13	9.7%	3	2.1%	16	12.0%	134	100.0%
	Grūti pateikt/ NA	69	33.3%	52	25.3%	23	11.0%	9	4.2%	54	26.1%	207	100.0%
Reģions	Rīga	122	37.2%	80	24.1%	40	11.8%	8	2.3%	82	24.7%	332	100.0%
	Pierīga	67	37.2%	52	28.5%	27	15.0%	5	2.7%	30	16.6%	181	100.0%
	Vidzeme	51	51.9%	29	29.7%	9	9.0%			9	9.4%	98	100.0%
	Kurzeme	39	31.0%	37	29.4%	16	12.5%	5	4.0%	29	23.1%	126	100.0%
	Zemgale	36	29.3%	27	22.3%	16	13.2%	4	3.1%	38	32.0%	121	100.0%
	Latgale	27	18.8%	46	32.4%	27	18.8%	7	5.0%	36	25.1%	143	100.0%
Apdzīvota vieta	Rīga	122	37.2%	80	24.1%	40	11.8%	8	2.3%	82	24.7%	332	100.0%
	cita pilsēta	93	26.1%	103	29.0%	57	16.1%	13	3.7%	89	25.1%	355	100.0%
	lauki	127	40.5%	88	28.1%	38	11.9%	8	2.5%	53	17.0%	314	100.0%

Bāze: visi respondenti, n=1001

Aptaujā izmantotā anketa

1. Sabiedrībā ir daudz diskutēts, vai ir jāatklāj sabiedrībai LPSR Valsts drošības komitejas (VDK) dokumenti, kuri atrodas Satversmes aizsardzības biroja (SAB) rīcībā un ietver arī tā saucamos "čekas maisus" jeb VDK aģentu kartotēku un viņu ziņojumus. Kā, Jūsuprāt, šajā jautājumā jārīkojas? *Tikai viena atbilde!*

Dokumenti sabiedrībai ir jāatklāj nekavējoties	1
Dokumenti sabiedrībai ir jāatklāj kopā ar zinātniskiem skaidrojumiem	2
Dokumenti sabiedrībai nav jāatklāj, tos jāturpina slēpt	3
Cits risinājums *[NEPIEDĀVĀT]*	4
Grūti pateikt/ NA	8

SKDS
sabiedriskās domas pētījumu centrs

Baznīcas iela 32-2, Rīga, Latvija, LV-1010
Tālr.: 67 312 876, fakss: 67 312 874
E-mail: skds@skds.lv
www.skds.lv